Livr.ª Est.ᵉ 2.ª
N.º 10.º

76.a

BIBLIORVM SACRORVM

CVM GLOSSA ORDINARIA

IAM ANTE QVIDEM

A STRABO FVLGENSI COLLECTA

NVNC AVTEM

NOVIS, CVM GRAECORVM, TVM LATINORVM PATRVM

EXPOSITIONIBVS LOCVPLETATA:

Annotatis etiam iis, quæ confuſe antea citabantur, locis:

Et Poſtilla Nicolai Lyrani, Additionibus Pauli Burgenſis ad ipſum Lyranum; ac ad eaſdem Matthiæ Toringi Replicis:

Per ... Franciſcum Feuardentium Ordinis Minorum, Ioannem Dadræum, & Iacobum Cuilly, Doctores Theologos Pariſienſes:

TOMVS SEXTVS

[illegible]

[illegible]

BIBLIORVM SACRORVM

CVM GLOSSA ORDINARIA IAM ANTE QVIDEM A STRABO FVLGENSI COLLECTA:

NVNC AVTEM NOVIS, CVM GRAECORVM, TVM LATINORVM PATRVM EXPOSITIONIBVS LOCVPLETATA:

Annotatis etiam ijs, quæ confuſe antea citabantur, locis:

Et Poſtilla Nicolai Lyrani: Additionibus Pauli Burgenſis ad ipſum Lyranum: ac ad eaſdem Matthiæ Toringi Replicis:

Per Fratrem Franciſcum Feuardentium Ordinis Minorum, Ioannem Dadræum, & Jacobum Cuilly, Doctores Theologos Pariſienſes:

TOMVS SEXTVS:

Hac ſane quidem Veneta editione à quàm plurimarum dictionum mendis expurgatus, multis quoque verbis, & verſibus aliàs prætermiſſis ſuppletus.

VENETIIS, MDCI

EXHIBIT. THEOL. E LIBERALITATE ... ABERDONENSIS

Librorum qui Sexto Tomo continentur, Authorumque qui in ſingulos citantur, ſeries.

Epiſtolæ D. Pauli.

Ad Romanos 1.
Ad Corinthios 2.
Galathas 1.
Epheſios 1.
Philippenſes 1.
Coloſſenſes 1.
Theſſalonicenſes 2.
Timotheum 2.
Titum 1.
Hebræos 1.
Quas explicant.

A
Algerus.
Ambroſius.
Ambroſius Catharinus.
Ammonius.
Anaſtaſius.
S. Andræas.
Anſelmus.
Arnobius.
Athanaſius.
Athenagoras.
Auguſtinus.

B
Baſilius.
Beda Venerabilis.
Bernardus.

C
Canones Apoſtolorum.
Caſſianus.
Chryſoſtomus.
Clemens Romanus.
Clemens Alexãdrinus.
Cyprianus.
Cyrillus Hieroſolymit.
Cyrillus Alexandrinus.

D
Damaſcenus.
Dionyſius Areopagita.
S. Dominicus.

E
Ephrem Syrus.
Epiphanius.
Euthymius.
Euſebius Ceſarienſis.
Euſebius Emiſſenus.

F
Fulbertus.
Fulgentius.

G
Gennadius.
Gregorius Magnus.
Gregorius Naziãzenus
Gregorius Niſſenus.

H
Haymo.
Hegeſippus.
Heſichius.
Hieronymus.
Hilarius.
Hildephonſus.
Hugo de S. Victore.

I
Iacobus frater Domini.
Idacius.
Idiota.
Irenæus.
Iſidorus.
Iuo Carnotenſis.
Iuſtinus Martyr.

L
Lactantius Firmianus.
Leo Papa.

M
S Martialis.
Minutius Felix.

O
Oecumenius.
Optatus Mileuitanus.
Origenes.

P
Paſchaſius.
Petrus Bleſenſis.
Petrus Damianus.
Philo Iudæus.
Photius.
Pius.
Primaſius.
Proſper.

R
Rabanus.
Richardus de S. Vict.
Rupertus.

S
Sedulius.
Seuerus Sulpitius.
Sophronius.

T
Teleſphorus.
Tertullianus.
Theodoretus.
Theophylactus.
D. Thomas de Aquino.

V
Victorius.

Actus Apoſtolorum.

A
Ambroſius.
Athanaſius.
Auguſtinus.

B
Beda Venerab.
Bernardus.

C
Chryſoſtomus.
Clemens Romanus.
Clemens Alexãdrinus.
Cyprianus.
Cyrillus Hieroſolymit.
Cyrillus Alexandrinus.

D
Damaſcenus.
Dionyſius Areopagita.

E
Ephrem Syrus.
Epiphanius.
Euſebius Cæſarienſis.
Euſebius Emiſſenus.

F
Fulgentius.

G
Gregorius Magnus.
Gregorius Niſſenus.

H
Hieronymus.
Hilarius.
Hippolytus.

I
Irenæus.
Iſidorus.
Iuſtinus Martyr.

L
Lactantius Firmianus.

M
Martialis.
Maximus Epiſcopus.

O
Oecumenius.
Origenes.

P
Philo Iudæus.
Proſper.
Prudentius.

R
Rabanus.
Rupertus.

T
Tertullianus.
Theodoretus.

Epiſtolæ Canonicæ.

Iacobi 1.
Petri 2.
Ioannis 3.
Iudæ 1.

A
Alexander primus.
Ambroſius.
Anaſtaſius.
Athanaſius.
Auguſtinus.

B
Baſilius.
Beda Venerabilis.
Bernardus.
Boethius.

C
Cæſarius Arelatenſis.
Clemens Romanus.
Clemens Alexãdrinus.
Concilium Laodicenſe.
Concil. Mileuitanum.
Concil. Vvormatienſe.
Concilium Meldenſe.
Concilium Florentinũ.
Cornelius primus.
Cyprianus.
Cyrillus Alexandrinus.
Cyrillus Hieroſolymit.

D
Damaſcenus.
Damaſus Papa.
Didymus Alexãdrinus
Dionyſius Areopagita

E
Ephrem Syrus.
Epiphanius.
Euſebius Ceſarienſis.
Euſebius Emiſſenus.
Euodius.
Euthimius.

F
Fulgentius.

G
Gregorius Naziãzenus.
Gregorius Primus.
Gregorius Magnus.
Gregorius Niſſenus.

H
Hieronymus.

I
Innocentius Primus.
Irenæus.
Iunilius Aphricanus.
Iuſtinus Martyr.

L
Lactantius Firmianus.
Leo primus.

N
Nicephorus.

O
Oecumenius.
Origenes.

P
Philo Iudæus.
Proſper.

R
Rabanus.

S
Saluianus Maſſilienſis.
Seneca Philoſophus.

T
Tertullianus.
Theophylactus.
Theodoretus.

Apocalypſis Ioannis, hanc illuſtrant.

A
Ambroſius.
Andreas.
Arethas Cappadox.
Athanaſius.
Auguſtinus.

B
Baſilius.
Bernardus.

C
Clemens Romanus.
Clemens Alexãdrinus.
Cõcilium Ancyranum.
Cõcilium Toletanum.
Cyprianus.
Cyrillus Alexandrinus.

D
Damaſcenus.
Dionyſius Areopagita.

E
Epiphanius.
Euſebius Emiſſenus.
Euſebius Cæſarienſis.
Euthymius.

G
Gilbertus.
Gregorius Magnus.
Gregorius Naziãzenus

H
Haymo.
Hieronymus.
Hilarius.

I
Ireneus.
Iulianus Toletanus.
Iuſtinus Martyr.

L
Lactantius Firmianus.

M
Methodius.

O
Oecumenius.
Origenes.

P
Primaſius.

R
Richardus à S. Victore.
Rupertus.

T
Tertullianus.
Theodoretus.

A PRAEFATIO S. HIERONYMI D
IN OMNES EPISTOLAS SANCTI PAVLI.

PRimum quæritur, quare post euangelia, quæ ſupplementũ legis ſunt, & in quibus nobis exempla, & præcepta viuēdi pleniſſimè digeſta ſunt, voluerit Apoſtolus has epiſtolas ad ſingulas Eccleſias deſtinare? Hac autem cauſa factum vr̃, vt ſcilicet initia naſcentis eccleſiæ nouis cauſis exiſtentibus pręueniret, & vt pręſentia atq; orientia reſecaret vitia: & poſt futuras excluderet quæſtiones exemplo prophetarũ, qui poſt
B editam legem Moyſi, in qua omnia Dei mandata legebantur, nihilominus tamen doctrina ſua rediuiua ſemper populi compreſſere peccata, & propter exemplum viuendi libros ad noſtram etiam memoriam tranſmiſerunt. Deinde quæritur. Cur non amplius, quàm decem epiſtolas ad eccleſias ſcripſerit? Decem ſunt enim cum ea, quæ dicitur ad Hebræos. Nam reliquæ quatuor ad diſcipulos ſpecialiter ſunt porrectæ. Vt oſtenderet nouum non diſcrepare à veteri Teſtamento, & ſe contra legem non facere Moyſi: ad numerum primorum decalogi mandatorum ſuas
†ordinauit epiſtolas † deſtinauit, & quot ille præceptis à Pharaone inſtituit liberatos, totidem hic epiſtolis à diaboli, & idololatriæ ſeruitute edocet acquiſitos. Nam, & duas tabulas lapideas, duorum teſtamentorum figuram habuiſſe, viri eruditiſſimi tradiderunt. Epiſtolam ſanè, quæ ad Hebræos
C ſcribitur, quidam Pauli non eſſe contendunt, eo quòd non ſit eius nomine titulata, & propter ſermonis ſtylique diſtantiam, ſed aut Barnabę iuxta
Tertul. libr. de Pudicitia, cap. 20 Euſeb. libr. 4. hiſt. cap. 38. Tertullianum, aut Lucæ iuxta quoſdam, vel certè Clementis diſcipuli apoſtolorum, & epiſcopi Romanæ eccleſiæ poſt apoſtolos ordinati. Quibus reſpondendum eſt. Si propterea Pauli non erit, quia eius non habet nomen: ergo nec alicuius erit, quia nullius nomine titulatur. Quod ſi inconueniens, abſurdumque eſt, ipſius magis eſſe credenda eſt, quæ tanto doctrinæ ſuæ fulget eloquio. Sed quoniam apud Hebræorum eccleſias quaſi deſtructor legis falſa ſuſpicione habebatur, voluit tacito nomine de figuris legis, & veritate Chriſti reddere rationem, ne odium nominis in fronte prætitulati vtilitatem excluderet lectionis. Non eſt ſane mirum, ſi eloquentior videatur in proprio, id eſt, Hebræo, quàm in peregrino, id eſt, in Græco, quo cæteræ epiſtolæ ſunt ſcriptæ

ſcriptæ ſermone. Mouet etiam quoſdam, quare Romanorum Epiſtola in primo ſit poſita, cum eam non primo ſcriptam ratio manifeſtet. Nam hanc ſe proficiſcentem Ierosolymam ſcripſiſſe teſtatur, cum Corinthios, & alios iam ante, vt miniſterium quod ſecum portaturus erat, colligerent, literis adhortatus ſit. Vnde, & intelligi quidam volunt, ita omnes epiſtolas ordinatas, vt prima poneretur, quamuis poſterior fuerit deſtinata, vt per ſingulas epiſtolas gradibus ad perfectiora veniretur. Romanorum namque plerique tam rudes erant, vt non intelligerent Dei ſe gratia, & nō ſuis meritis eſſe ſaluatos, & ob hoc duo inter ſe populi conflictarent. Idcirco illos indigere aſſerit corrigi, vitia Gentilitatis priora commemorans: E
Corinthijs autem iam dicit ſcientiæ gratiam eſſe conceſſam, & nō tam omnes increpat, 1. Cor. 5. a
quam cur peccantes non increpauerint, reprehendit. ſicut ait: Auditur inter vos fornicatio. Et iterum: Congregatis vobis cum meo ſpiritu tradere huiuſmodi Sathanæ. Ibidē. b
In ſecunda vero laudantur: & vt magis ac magis proficiant, commonentur. Galathæ vero iam nullius criminis arguuntur, niſi hoc tantum, quod calidiſſimis pſeudo apoſtolis crediderunt. Epheſi ſane nulla repræhēſione, ſed multa laude ſunt digni, quia fidem apoſtolicam ſeruauerunt. Philippenſes etiam multomagis collaudantur, qui nec audire 1. Theſſ. 2.
quidem falſos apoſtolos voluerunt. Theſſalonicenſes nihilominus in duabus epiſtolis omni laude proſequitur, eo quod non ſolum fidem inconcuſſam ſeruauerint veritatis, ſed etiam in perſecutione ciuium fuerint conſtantes inuenti. F
Coloſſenſes autem tales erãt, vt cum Apoſtolo vſi corporaliter non fuiſſent, hac laude digni haberentur. Col. 2. a
Et ſi corpore inquit abſens ſum, ſed ſpiritu vobiſcum ſum, gaudens, & videns ordinem veſtrum. 1. Theſſ. 2
De Hebræis vero quid dicendum eſt? quorum Theſſalonicenſes, qui plurimũ laudati ſunt, imitatores facti eſſe dicuntur. Sicut ipſe ait. Et vos fratres imitatores facti eſtis eccleſiarum Dei, quæ ſunt in Iudæa. Eadem enim paſſi eſtis, & vos a contribulibus veſtris, quæ, & illi a Iudæis. Heb. 10. g
Apud ipſos quoque Hebræos eadem commemorat, dicens. Nam, & vinctis compaſſi eſtis, & rapinam bonorum veſtrorum cum gaudio ſuſcepiſtis, cognoſcentes vos habere meliorem, & manentem ſubſtantiam.

A D

PROLOGVS SPECIALIS IN EPISTOLAM AD ROMANOS.

ROmani ſunt, qui ex Iudæis, & Gentibus crediderunt. Hi ſuperba contentione volebant ſe alterutrum ſuperponere. Nã Iudæi dicebant: Nos ſumus populus Dei, quos ab initio dilexit, et fo-
Pſal. 75.a uit. Nos circuncisi ex genere Abraham ſan-
Exod. 14.e cta deſcendimus ex ſtirpe, et notus retrò apud Iudæum tantum Deus. Nos de Aegypto ſi-
Ibid. 13.d gnis Dei, & virtutibus liberati, mare ſicco pertrãſiuimus pede, cum inimicos grauiſſimi fluctus inuolueret. Nobis pluit mãna Dominus in deſerto, et quaſi filijs ſuis cœleſte pabu-
B lum miniſtrauit. Nos die noctuq; in colũna nubis ignisq́; præceſſit, vt nobis in inuio iter
Exod. 13.d oſtenderet. Atq; vt cętera eius circa nos immenſa beneficia taceamus, nos ſoli digni fuimus Dei legem accipere, et vocẽ Dei loquentis audire, eiuſq́; cognoſcere voluntatem. In qua lege nobis proximus eſt Chriſtus, ad quos etiam ipſe ſe veniſſe teſtatus eſt dicens: Non
Matt. 15.c veni, niſi ad oues, q̃ perierant domus Iſrael: cum vos canes potius, quàm homines appellauerit. Aequũ ne ergo eſt, vt idola hodie deſerentes, quibus ab initio deſeruiſtis nobis cõparemini: & non potius proſelytorum locum ex legis autoritate, & conſuetudine deputemini? Et hoc ipſum non merebamini, niſi quia larga ſemper Dei clementia voluit vos ad noſtram imitationem admittere. Gentes etiam econtrario reſpondebãt: Quanto enim maiora erga vos Dei beneficia narraueritis, tantò maioris vos criminis reos eſſe monſtrabitis. Semper his omnibus extitiſtis ingrati. Nam ipſis pedibus quibus aridum mare tranſiſtis, ludebatis ante idola, quæ feciſtis: & in ipſo ore quo paulo ante ob necem aduerſariorum
C domino cantaueratis; ſimulacra vobis fieri popoſciſtis: illis oculis quibus venerãdo Deũ in nube, vel igne conſpicere ſolebatis, ſimulacra intuebamini. Manna quoque vobis faſtidio fuit, & ſemper in deſerto contra dominũ murmuraſtis, ad Aegyptum vnde vos manu valida eiecerat, redire cupientes. Quid plura? Ita patres veſtri crebra prouocatione dominum irritauerunt, vt omnes in eremo morerentur, nec plus ex ſenioribus eorum, quàm duo homines terram repromiſſionis intraret. Sed quid antiqua replicamus, cum etiamſi illa minime feciſſetis, de hoc ſolo nemo vos dignos venia iudicaret, quod dominum Chriſtum prophetarum ſemper vobis vocibus repromiſſum, non ſolum ſuſcipere noluiſtis, ſed etiam morte peſſima peremiſtis? Quem nos, vt cognouimus, ſtatim credidimus, cum nobis de eo antea non fuerit prædicatum. Vnde probatur, quòd idolis ſeruiuimus, non obſtinationi E
mentis, ſed ignorantiæ deputandũ. Qui enim cognitum ilico ſequimur, olim vtique ſequeremur ſi antea cognouiſſemus. Sic autem vos de generis nobilitate iactatis, quaſi non morum imitatio magis, quàm carnalis natiuitas filios vos faciat eſſe ſanctorum. Denique Eſau, & Iſmael cum de ſtirpe ſint Abrahæ, minime tamen in filijs reputantur. His taliter altercantibus, Apoſtolus ſe medium interponens, ita partium dirimit quæſtiones, vt neutrum eorum ſua iuſtitia ſalutem meruiſſe confirmet, ambos verò populos, & ſcienter, & grauiter deliquiſſe. Iudæos quidem, quòd per præuaricationem legis Deum inhonorauerint. Gentes verò, quod cum cognitum de creatura creatorem, vt Deum debuerant venerari, gloriam eius in manu facta mutauerint ſimulacra. Vtroſque etiam ſimiliter veniam conſecutos, ęquales eſſe veriſſima ratione demonſtrat, & præſertim cùm in eadem F
lege prædictum ſit, & Iudæos, & Gentes ad Chriſti fidem vocandos eſſe oſtendat. Quamobrèm viciſſim eos humilians, ad pacem, & concordiam cohortatur.

Ex prologo Hieron.

Quæſtio 1.

IN Epiſtolis quædã ſunt generalia, quæ omnibus conueniũt, quædam ſpecialia quæ ad ſingulos pertineãt. Primo conſideranda, generalia, deinde videamusquæ ſint ſpecialia. Hæc itaque ſunt generalia. Quæritur quare poſt Euãgelium ſcriptæ ſunt Epiſtolæ, cũ in Euangelio ſit doctrinæ perfectio, perfecta regula viuẽdi, honeſtorũ quoq; morũ integra cõformatio? Eſt ẽt qõ quare dicantur Epiſtolæ, & quæ materia earum; & cõis intentio omnium. Deinde quæritur de ordine earũ, & numero. Hęc p̃dicta generalia ſunt oĩbus Epiſtolis cõuenientia. Iſta vero ſpecialia ſunt. Quæritur enim quibus ſcribantur, & cauſa ſcribẽdi; quid ẽt in ſingulis ſpecialiter intẽdat. Primæ qõni ſic rñdetur. Quod iõ ſcriptę ſunt poſt Euangeliũ, vt in exordio naſcẽtis Eccleſię nos cõtra callidas hęreticorũ pręmuniret oppugnationes, oriẽtia quoq; vitia reſecaret, & poſt futuras excluderet qõnes. In Euangelio nãque ſic dicta ſunt quædã, vt facile male intelligentibus ambiguitas, & error ſuboriretur. Sicut illud quod dr̃ anno. 30. Chriſtus eſſe baptizatus: vnde
Mat. 3. a

quidã hęretici voluerũt cõcipere, vt nullus ante 30. annũ recte baptizaretur. Erãt ẽt pręterea quædã in Euãgelio ſic obſcure dicta, vt inde fideles ẽt dubitarent. Itaq; propter hæreſes has, & alias quæ tunc in Eccleſia pullulabant extirpãdas, iſtas Apoſtolus ſcripſit epiſtolas His itaq; de cauſis prędictis
B
poſt euangelia ſcriptæ ſunt epiſtolæ. non ſuperflue, ſed quẽadmodum prophetiæ poſt legem, ſic epiſtolæ poſt euãgelia valde ſunt vtiles, & neceſſariæ. Quamuis enim in lege fuerit perfecta doctrina, nec aliud in prophetis quam in lege cõtinetur, quædam tamen ibi erant ſub velamine dicta quæ in prophetis apertius expoſita quodammodo dilucidantur.

NOtandum quoque eſt, qđ hoc opus à quibuſdam vocaẽ ſuper additio: Et eſt tractum de perabola illa euãgelica qua dr̃. *Homo quidam deſcendebat ab Ieruſalẽ in Iericho, & incidit in latrones.* i. humanum gen⁹ qđ de cæleſtis Ieruſalem patria deſcendit in mundum, inter malignos videlicet hoſtes. *Quia etiam deſpoliauerunt eum & plagis impoſitis abierunt ſemiuiuo relicto* i. diuerſorum dogmatum erroribus eum ſubiugauerunt. *Accidit autem: vt ſacerdos quidam, & leuita dum tranſirent eadem via, eo viſo præterierunt.* Lex. n. & prophetę humanum genus curare non valuerunt. *Samaritanus autem.* cuſtos ille verus, videlicet Chriſtus *iter faciens*, i. carnem aſſumens, *miſericordia motus eſt. Et appropians alligauit vulnera eius infundens oleum, & vinum*, i. gratiam ſpiritusſancti, & noui Teſtã. doctrinam, quæ ſic inebriat, vt terrenorum deſideriorum obliuiſci faciat. *Et imponens illum iumento duxit in ſtabulum & protulit duos denarios dicẽs ſtabulario: curam illius habe, & ſi quid ſupererogaueris, ego cum rediero reddam tibi.* Dedit enim Apoſtolis, & cæteris doctoribus nouum, & vetus Teſtm̃ qui plura ſupererogauerunt, vt Paulus, & multi alij. Poteſt etiam per hoc opus illa ſcala ſignificari, in qua vidit Iacob aſcendentes Angelos, quorum typum geſſit Paulus cum ad tertium cælum raptus eſt, vbi vidit ſecreta, & c. Condeſcendit etiam intantum humanitati, & fragilitati, vt diceret: *Vir reddat debitum vxori.*

Luc. 10. c — Gen. 28. c — 2. Cor. 12. a — 1. Cor. 7. a

EPiſtolæ dicuntur ſupermiſſæ, i. ſuper euangelium miſſæ. Quatuordecim ſunt epiſtolæ, decem ad eccleſias, quatuor ad perſonas, in quo numero voluit oſtendere euangelio, & legi ſe concordare. Denarius namque ad decalogum legis, quaternarius ad euangelia pertinet. Romanis in hac epiſtola ſcribit pro altercatione quæ erat inter illos. Altercatio autem talis erat. Dicebant Iudæi ſe de genere Abrahę eſſe: ſe etiam legem, & prophetas accepiſſe, & nũquam idola, ſed vnum verum Deum coluiſſe, Gentiles canes immundos appellabant. Econtra Gentiles ſe. *in auditu auris obediſſe.* dicebant, quod ipſi bono ingenio, & ſuę naturę aſcribebant. Iudæos autem non ſolum non obediſſe Chriſto, verumetiã turpiſſima morte eum condemnaſſe dicebant. Ita ex vtraq; parte ſuperbia, & nulla humilitas. Quibus ſe quaſi medium interponit Apoſtolus, vtroſque confutando, vt ſic inuitet ad humilitatem, vt omnia attribuant gratiæ Dei.

Haimo — Ex prologo Hieron. — Pſalm. 17. g. — Sap. 2. d

E

Recte ſcribendi epiſtolas mos.

Morem recte ſcribentiũ Epiſtolas ſeruat præponendo ſalutationem, in qua captat beneuolentiam a perſona ſua, vbi dicit; *Paulus Apoſtolus*, ſcilicet, Chriſti. A negocio, vbi dicit, *quod*

Procemium Nicolai de Lyra in Epiſtolas Pauli.

Sapiẽtia Pauli.

ECce deſcripſi eam tibi tripliciter. Prouer. 22 c. Quod verbum de ſapientiæ deſcriptione dicitur: Sapientia Pauli Apoſtoli principaliter conſiſtit in cognitione Domini Noſtri Ieſu Chriſti pro redemptione humani generis paſſi. propter quod dicit Paulus. 1. ad Corinth. 2. a. *Non iudicaui me aliquid ſcire inter vos, niſi tantum Ieſum Chriſtum, & hunc crucifixum.* Hanc autem ſapientiam deſcripſit tripliciter, ſ. litteris Hebræis, Græcis, & Latinis, ſicut præfiguratum fuerat in deſcriptione tituli Crucis qui ſcriptus fuit Hebraice, Græce, & Latine, ſicut habetur Ioan. 19. d. Per hoc enim quod in tribus linguis facta fuit hæc deſcriptio, figuratũ fuit fidẽ Chri
C
ſti crucifixi p totũ orbẽ fore generaliter publicandã, quod potiſſime impletũ fuit p doctrinã Pauli Apoſtoli, & ſcripturã. Propter quod potuit dicere verbum pręaſſumptum; *Ecce deſcripſi, & c.* In quo notantur quatuor cauſæ huius Apoſtoli doctrinæ, ſ. effectiua, finalis, & formalis.

Circa primũ eſt notandũ, quod licet Paulus fuit ſcriptor huius doctrinæ, quod notatur cũ dr̃: *Ecce deſcripſi*, hoc tñ fuit miniſterialiter; Chriſtus aũt principaliter; ꝓpter quod dicit ad Gal. 1. b. *Notum vobis facio fratres Euangelium Chriſti, quod euangelizatum eſt a me; quia non eſt ſecundum hominem, neque enim ego ab homine accepi illud, & neque didici, ſed per reuelationem Ieſu Chriſti.* & ideo quia Chriſto reuelante, & dictante hanc doctrinã deſcripſit, conuenienter dicere potuit verbum Baruch, quod habetur Ierem. 36. d. *Ex ore loquebatur ad me quaſi legens in libro omnes ſermones iſtos; & ego ſcribebam in volumine atramento.* Baruch qui interpretatur benedictus. figura fuit Apoſtoli qui conſecutus eſt miſericordiam, & benedictionem Dei. Ieremias, vero qui interpretatur excelſus Deo, Ieſum Chriſtum figurauit quem Deus pater exaltauit, *& dedit illi no. quod eſt ſuper omne no.* vt dicitur Philip. 2. b. & ideo bene potuit dicere Paulus Apoſtolus de Chriſto; *Ex ore ſuo loquebatur ad me quaſi legens in li.* i. diſtincte, & aperte mihi reuelando; & ego ſcribebam ſecundum eius reuelationem in volumine atramento. Epiſtolas enim ſuas ſaltem aliquas, vel pro aliqua parte earũ manu propria cõſcripſit. vnde in fine primæ Epiſtolæ Cor. d. dicitur; *Salutatio mea manu Pauli.* ſupple ſcripta eſt. hoc enim modo ſignabat epiſtolas ſuas per notariũ cõſcriptas, ne ſuo noĩe ei⁹ epiſtolę a falſis apoſtolis ſcriptę, a fidelib. reciperent.

Subiectum ſacræ ſcripturę

Circa ſecũdũ ſciẽdũ, quod ſicut in philoſophia naturali corpus mobile eſt ſubiectũ ſub rõne abſoluta, & in partialibus libris ſub rõnibus determinatis, vt corpus mobile ad ſitum, in libro cœli, & mũdi, & corpus mobile ad formã, in libro de generatione, & corruptione; Sic Deus ſub rõne abſoluta eſt ſubiectũ in ſacra ſcriptura, in partibus vero eius ſub determinatis rõnibus, vt in Veteri Teſtamẽto ſub rõne creationis, & gubernationis, & in Nouo ſub rõne redẽptionis in generali. In Epiſtolis vero Pauli ſub rõne magis determinata, ſ. ſub rõne redẽptionis p ſuã paſſionẽ. ideo dicit Paulus. 1. ad Cor. 1. d. *Prædicamus Chriſtum crucifixum, Iudæis quidem ſcandalum, Gẽtibus autem ſtultitiam; ipſis autem vocatis Iudæis, atque Græcis filium Dei Chriſtum Dei virtutem, & Dei ſapientiam.* Hæc igitur ſapientia doctrinæ Pauli quæ eſt cauſa ſubiectiua tangitur cum dicitur; Eam de qua dicit Act. 13. e. *Nos vobis eam annunciamus, quæ ad patres noſtros repromiſſio facta eſt, de Chriſto pro ſalute mundi paſſuro.*

Cauſa finalis.

Circa tertiũ cõſiderãdũ, quod cã finalis huius doctrinę eſt vtilitas totius Eccleſiæ, quæ notatur cũ dr̃, *Tibi*. i. ad vtilitatẽ tuã, qa per hanc doctrinã intellectã. & opere adimpletã habetur vita gratiæ in p̃ſenti, & gloriæ in futuro, de quo põt accipi quod dr̃ Prouer. 3. b. *Præcepta mea cor tuum cuſtodiant, longitudinem enim dierum, & annos vitæ, & pacem apponent tibi.* Dicit annos vitę, quantũ ad vitã gratiæ, & longitudinem dierũ, quantũ ad vitã gloriæ, quæ æternitatẽ includit a parte poſt, & pacem, i. quietẽ appetitus, qa de rõne finis vltimi eſt, quod quietet totaliter appetitũ.
F
Circa quartũ, ſ. cauſam formalẽ eſt ſciendũ, quod duplex eſt forma doctrinæ, ſ. forma tractatus, & forma tractãdi. Forma tractãdi eſt modus agẽdi, q triplex eſt apud philoſophos, ſ. diffinitiuus, diuiſiuus, & ꝓbatiuus: & hoc triplici modo vtiť aliunde Apoſtolus. vnde in Epiſtola ad Hebr. 11. a. fidẽ diffiniuit dicẽs; *Fides eſt ſubſtãtia rerũ ſperãdarũ, argumẽtũ nõ apparẽtiũ.* Similiter. 1. Cor. 12. a. gratiã diuidit dicẽs: *diuiſiones autem gratiarum ſunt, idem autem ſpiritus*: & ſubdit: *Alij quidem per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ, & c.* Similiter. 1. Cor. 15. ex Chriſti reſurrectione ꝓbat reſurrectionẽ generalem mortuorũ eẽ futurã: ſicut poſſibile eſt in tali materia. Et hęc formalis cã tangitur, cũ dr̃; Tripliciter: de quo põt accipi quod dr̃ Eccleſ. 4. c. *Funiculus triplex difficile rumpitur* Forma vero tractatus cõſiſtit in diuiſione doctrinæ Diuiditur aũt tota doctrina in tres partes, ſecundũ quod tribus p̃cipuis gẽtibus ſcribit, primo Romanis qui p̃cellebãt alias Gẽtes in potẽtia. ſecũdo Græcis qui præcellebant alias Gentes ſapientia. tertio Hebræis qui pręcellebant in diuinæ legis notitia. Romanis tantum ſcripſit vnam Epiſtolam, quæ primo exponetur, ſicut eſt prima reſpectu aliarũ.

Triplex modus agendi

☞ *quod ante promiſerat*. Ab auctore, vbi dicit, *qui factus eſt ei*. Ab A auditoribus, vbi dicit, *in quibus eſtis & vos vo.&c.*

Aſſignatis rationibus operis, numeri, & ordinis Epiſtolarum, explicato denique vnde & quare Apoſtolus Romanis ſcripſerit, ſupereſt de materia, & intentione, & modo tractãdi exequi. Generalis omnium Epiſtolarum materia eſt doctrina Euangelij. Intentio monet ad obediendum Euangelicæ doctrinæ. Præter hæc autem in ſingulis proprias intentiones, & materias requirimus. Prima itaque Epiſtola materiam habet Romanorum vitia, atque gratiæ Dei dona, ad quæ eos hortatur. Intentio eorum vitia increpare, & ad veram pacem fraternamque concordiam ſub manu gratiæ humiliare. Modus tractandi. More ſcribentium Epiſtolas ſalutationem præmittit. In qua perſonam ſuam, negocium, & auctorem negocij commendat, in quibus congrue captat beneuolentiam.

Com. in hunc locum.

Haymo. Poſt ſalutationem vtriuſque partis vitia arguit, oſtendens Gẽtiles a naturali ratione, & Iudæos a lege exorbitaſſe, Deinde pluribus modis oſtendit iuſtitiam, & ſalutem æque vtrique eſſe non per legem, ſed per fidem Chriſti, vt a lege eos tollat, & in ſola fide Chriſti eos conſtituat. D Circa finem vero moralis ſubditur inſtructio, atque in actione gratiarum finem tenet Epiſtola. Inter omnes Epiſtolarum ſcriptores in tribus Paulus ſingulariter excellit. In operis ſcilicet profunditate; quia cæteris prolixius, & ad intelligendum difficilius. In fidei aſſertione; quia ad fidei Catholicæ aſſertionem congrua auctoritatum legis, & prophetiæ inducuntur teſtimonia. In gratiæ commendatione; quia contra arrogantes, & ſuperbos de ſuis operibus præſumentes pro commendanda Dei gratia prudenter, & fortiter dimicauit. Qui nimirum, & in illo euidentior clariorque apparuit, quia inter alia vehementer Eccleſiam Dei perſecutus, pro quo ſummo dignus fuit ſupplicio; pro maledictione conſecutus eſt gratiam, pro damnatione ſuſcepit miſericordiam, in quo & ſpes noſtra plurimum ſubleuatur.

Paulus excellit ſcriptor. in tribus.

1.Cor.15.a

Argumentum in Epiſtolam Pauli ad Romanos.

a ROMANI ſunt partis Italiæ. Hi præuenti ſunt a falſis Apoſtolis, & ſub nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti in legem, & Prophetas erant inducti. Hos reuocat Apoſtolus ad veram Euangelicam fidem: ſcribens eis a b Corintho.

Haymo.

a ROmani. Interpretantur ſublimes, ſiue tonantes; quia illo tempore quo Apoſtolus hãc Epiſtolam ad eos miſit, cunctis dominabantur gentibus. Ideoque ſublimiores erant omnibus populis, & intonabãt pręcepta publica, & priuata, B eorumque fama omnium hominum reſonabat in ore.

Li.2.cõtra Iouin. ad finem libri.

✻ Hierony. Vrbs potens, vrbs orbis domina, vrbs Apoſtoli voce laudata, interpretare vocabulum tuum. Roma, aut fortitudinis nomen eſt apud Gręcos, aut ſublimitatis, iuxta Hebræos. Serua quod diceris; virtus te excelſam faciat, non voluptas humilem.

Li.5.ciu.c.12.

✻ Auguſtinus. Ex Catone Romanos, magnos fecerunt domi induſtria, foris iuſtum Imperium, animus in conſulendo liber, neque libidine, neque delicto obnoxius.

Rom.16.a

b *A Corintho*. Orig. Hanc eum de Corintho ſcripſiſſe euidẽter monſtratur ex eo quod dicit; *Commendo vobis Pheben ſororem noſtram miniſtram Eccleſiæ, quæ eſt Cenchris*. Cenchris enim locus dicitur Corintho vicinus, immo portus ipſius Corinthi. Et ex eo quod dicit: *Salutat vos Gaius hoſpes meus*. de quo ſcribens Corinthijs commemorat, dicens; *Gratias ago Deo meo, quod neminem veſtrum baptizaui, niſi Criſpum, & Gaium*.

Ibidem d 1.Cor.1.b

Haymo autem ab Athenis Apoſtolum ſcripſiſſe Romanis dicit in his verbis; Ab Athenis ciuitate Græcorum ſcripſit Apoſtolus Romanis hanc Epiſtolam; Quos nõ ipſe, non Pe- C trus, vel aliquis duodecim Apoſtolorum primum inſtruxit; ſed quidam Iudæorum credentium, qui fide Chriſti ab Apoſtolis percepta, venientes Romam, vbi princeps orbis reſidebat, cui erant ipſi ſubiecti, quæ apud Ieroſolymam didicerant, Romanis euangelizauerunt.

Euſeb. lib. 2. hiſt. cap. 14. & lib. 5. c. 8.

In Eccleſiaſtica tamen hiſtoria ſic legitur; Claudij tẽporibus clementia diuinæ prouidẽtiæ Petrum ad vrbem Romanam deducit; Iſte adueniens primus in vrbe Roma Euangelij ſui clauibus ianuam regni cœleſtis aperuit.

Lib.3.c.1

✻ Irenæus. Matthæus in Hebræis ipſorum lingua ſcripturam edidit Euangelij, cum Petrus, & Paulus Romæ euangelizarent, & fundarent Eccleſiam.

E

Lib.3.cap.2

✻ Hegeſippus. Erant (tempore Neronis) Romę Petrus, & Paulus, Doctores Chriſtianorũ, ſublimes operibus, clari magiſterio, qui virtute ſuorũ operum Neronẽ aduerſum fecerant, captũ Simonis Magi deliramentis, &c.

In Chronic.

✻ Euſebius Cæſar. Claudij Imper. anno. 5. Petrus Apoſtolus, natione Galilæus, Chriſtianorum Pontifex primus, cum primum Antiochenam Eccleſiam fundaſſet, Romã proficiſcitur, vbi Euangelium prædicãs, vigintiquinque annis, eiuſdem vrbis Epiſcopus perſeuerat.

✻ Hierony. ſuper præſentem Epiſtolam ad Romanos, vbi ſcriptum eſt; *Vt aliquid impertiar vobis gaudij ſpiritualis*, ait ſic; Romanos Petri prędicatione fidem tenentes confirmare ſe velle Paulus dicit. Non quod minus accepiſſent a Petro; ſed vt duobus Apoſtolis atteſtantibus, atque Doctoribus, eorum corroborarent fidem. Harum igitur auctoritatum cõflictum dirimentes, dicemus Petrum primum prædicaſſe Romanis quantum ad alios Apoſtolos: ſed non primum quantum ad omnes credentes. Item dicemus Athenis Epiſtolæ partem ſcripſiſſe, Corinthi vero perfeciſſe, atque inde Romanis eam deſtinaſſe. Pro altercatione ſcribit Romanis, confutans modo Iudæos, modo Gentiles, docens eos humiliari, vt omnia attribuant gratiæ Dei. Iudæi ſalutem generi ſuo, gentes vero ingenio, & naturę attribuebant. Prima hęc ponitur; quia primum gradum erroris deſtruit. Commendat perſonam, & F negocium, & auctorem negocij, in quibus congrue captat beneuolentiam.

☞ EPISTOLA

Poſtilla Nicolai de Lyra ſuper Prologum in Epiſtolam ad Romanos.

Diuiſio.

ROmani, &c. In hoc breui Prologo ad compendioſam manifeſtationem dicendorum in ſubſequenti Epiſtola tria breuiter tanguntur: quia primo deſcribũtur illi, quibus Epiſtola illa eſt deſtinata: & hoc in principio prologi, cum dicitur: *Romani*: ſecundo ponitur cauſa finalis, vel quare ſcripta eſt cauſa motiua, ibi: *Hos reuocat Apoſtolus*. tertio tangitur locus a quo eſt tranſmiſſa, ibi: *Scribens eis a Corintho*. Prima pars diuiditur in duas: quia primo deſcribuntur a regiono, ſiue patria. ibi: *Partis Italiæ*. ſecundo deſcribuntur a religione falſa, ibi; *Hi præuenti ſunt a falſis Apoſtolis*. vbi circa deceptionẽ tria tanguntur. primo deceptores, ibi; *A falſis Apoſtolis*. ſecundo forma deceptionis, ibi; *Sub nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti*. tertio materia in qua erant decepti, ibi: *Quia in legem, & prophetas erant inducti*, quantum, ſcilicet, ad obſeruantiam legalium, & ceremoniarum legis: quibus tamen Chriſtus finem impoſuit. Circa cauſam finalem duo tangũtur: quia primo reuocatio ab errore falſitatis, ibi: *Hos reuocat Apoſtolus*. ſecundo inuitatio ad cognitionem veritatis, ibi, *Ad veram Euangelicam veritatem*. Ex qua breui diuiſione ſatis patent partes prologi. Circa vero tertiam partem, quæ tangit locum a quo tranſmiſſa eſt Epiſtola, altercatio eſt, & Doctorum ſaltem verbalis controuerſia. Nam dicit Haimo, quod ab Athenis ciuitate Græcorum ſit tranſmiſſa Romanis, quos non ipſe, non Petrus, vel aliquis duodecim Apoſtolorum primum inſtruxit, ſed quidam Iudæorum credentium, qui fide Chriſti ab Apoſtolis percepta, venientes Romam, vbi princeps orbis reſidebat, quæ apud Ieroſolymam didicerant, Romanis euangelizauerunt. Origenes vero dicit eam miſſam a Corintho, cui conſonat finis præſentis prologi, cum dicitur, *Scribens eis a Corintho*. & pro iſto inducitur quod ſcribit Apoſtolus cap. vlti. a. præſentis Epiſtolæ; *Commendo vobis Pheben ſororem noſtram quæ eſt in miniſterio Eccleſiæ, quæ eſt Cenchris*. Cenchris vero, vt dicit Origenes, locus dicitur Corintho vicinus, immo portus ipſius Corinthi. Harum auctoritatum conflictus diſſolui poteſt, vt dicatur Paulum partem Epiſtolæ ſcripſiſſe Athenis: Corinthi vero perfeciſſe, atque eam inde Romanis deſtinaſſe.

A EPISTOLA PAVLI AD ROMANOS.

CAPVT I.

a P*Aulus*. Beda ſuper Actus Apoſtolicos Paulum anno Paſſionis, & Reſurrectionis Chriſti ad fidem veniſſe dicit. Tertio vero decimo anno poſt Chriſti paſſionem Apoſtolatum Gentium cum Barnaba.& Pauli vocabulum accepiſſe. prius enim Saulus a Saule perſecutore vocabatur, quia ſicut ille Dauid, hic
Act. 9. a Eccleſiam perſecutus eſt. Quartodecimo autem anno, iuxta condictum Apoſtolorum ad magiſterium Gẽtium eſt profectus.
Act. 13. Auguſt. Non ob
Aug. li. de ſpiritu, & li. c. 7. Serm. 42. de ſanctis in hũc locum, & in Pſal 71. • tad munus Apoſtolicum
aliud hoc ſibi nomẽ a
elegit, niſi vt ſe par- b
uum oſtenderet, tã- c
quàm minimũ Apo d
ſtolorũ. Non iactan- e
tia aliqua, ſed ex Sau f
lo factus eſt Paulus, g
id eſt, ex ſuperbo h
B modicus, & quie- i
tus, Saulus inquietudo, & tentatio interpretatur.

Ambroſ. Porro ex more ſancto tatio Apoſtolorum illud feciſſe perhibetur, qui virtutibus proficientes mutato nomine ſunt vocati, vt & ipſo nomine eſſent noui, vt Cephas, vt filij tonitrui.

Ioan. 1. f Marc. 3. b Com. ad Philemonem. Hierony. Paulus a primo ſpolio quod Eccleſiæ contulit, ſcilicet, a Sergio Paulo proconſule quem apud Cyprum conuertit, hoc ſibi nomen aſſumpſit.

Act. 13. b Paulus vnde. Proœmio in hanc Epiſt. Luc. 5. f Act. 13. b Orig. In ſcripturis alios binomios, alios trinomios inuenimus. Sicut Salomon, qui Eccleſiaſtes, & Idida. Mattheus, qui & Leui. Secundum hanc ergo conſuetudinem videtur nobis, & Paulus duplici vocitatus vocabulo, ſicut in Actibus vbi ſcribitur; *Saulus, qui & Paulus*. euidenter oſtenditur.

Hier. Paulus mirabilis ſiue electus. Quem, & Dñs ipſe vas electionis vocauit, & tam vita q̃ doctrina mirabilem fecit.

b *Seruus*. Ex ſeruo, & humili, fecit Deus Apoſtolũ, & ſublimem ita, & vos humiles ſitis; *Qui enim ſe humiliat exaltabitur*.

Luc. 14. c Infra 8. c Gal. 4. a Ioan. 15. b Pſalm. 44. a Haym. Orig. Seruus amore filiationis, & humilitatis, non timoris: *Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis, &c.* Itẽ; *Itaque iam non eſt ſeruus, ſed liber*. Et iterũ. *Iam non dicã vos ſeruos, ſed amicos*.

d *Ieſu Chriſti*. Ambr. Chriſtus Grece, Meſſias Hebraicè, Latinè vnctus. Chriſtus quidẽ vnctus rex, & ſacerdos viſibili o-
C leo, plenitudine gr̃æ ſpiritualis. vnde; *Vnxit te Deus, Deus tuus*.

Li. adu. Praxean, cap 20. ✠ Tertull. Eo iure quo vtrumque nomen (Ieſu, & Chriſti,) vnius eſt, id eſt, Dei filius, etiam alterum ſine altero eiuſdem eſt: Et ſiue Ieſus tantummodo poſitum eſt, intelligitur, & Chriſtus; quia Ieſus vnctus eſt. Siue ſolummodo Chriſtus, idem eſt & Ieſus, quia vnctus eſt Ieſus. Quorum nomi- D
num alterum eſt proprium, quod ab Angelo impoſitum eſt; alterum accidens, quod ab vnctione conuenit, dum tamen Chriſtus filius ſit, non pater, &c.

✠ Idem. Vtrumque nomen (& Ieſu, & Chriſti) competit Chriſto Dei, vt & Ieſus appellaretur. Et quoniam ex ſemine Dauid genus trahere deberet virgo, ex qua naſci oportuit Chriſtum euidenter Eſaias dixit; *Requieſcet ſuper eum ſpiritus Dei, & ſpiritus ſapientiæ, & intellectus, ſpiritus conſilij, & virtutis, &c.* Neque enim vlli hominum vniuerſitas ſpiritualium documentorum competebat, niſi in Chriſtum, flori quidem ob gratiam adęquatum, ex ſtirpe autem Ieſſe deputatum per Mariam. Li. aduer. Iudæos, cap. 9 Iſa. 11.

✠ Ambroſ. Hæc autem ſeruitus de qua gloriatur Apoſtolus, glorioſa eſt, quando tali pretio æſtimati ſumus, vt ſanguine Domini redimeremur. Exhorta. ad Virgines.

✠ Hieronym. Videtur humilitatis eſſe, quod dicitur, *O Domine, quia ego ſeruus tuus, &c.* ſed grandis dignitatis eſt, & meriti eſſe ſeruum Domini, & non ſeruum peccati. Quia non habeo inquit, E dominum hominẽ, quia non habeo dominum peccatum. Non enim *Regnat peccatum in mortali meo corpore*, propterea ſeruus tuus ſum. Grande meritum. Denique dicitur de Moyſe; *Sed non ſicut ſeruus meus Moyſes*. Et Abraham, & Iſaac, & Iacob, dicuntur ſerui Domini. Propterea, & Paulus ita incipit; *Paulus ſeruus Ieſu Chriſti*. In Pſalm. 115. Rom. 6. Num. 12.

Aug. Hay. Vtrumque ponendo vnam Dei hominis perſonam eſſe teſtatur.

Alterum pro Iudæis, alterum pro Gentibus ponit. Chriſtus enim hoc nomen Iudæis eſt cognitum, quo nomine Dei filium deſignatum vident, & audiunt in lege promiſſum, quibus & ſi alium prædicaret, non crederent. Gentibus vero, quia in aliquo non legerant, præmittit Saluatorem, id eſt, Ieſum.

Chriſtus quamuis non ſit proprium, ſed nomen ſacramenti, ſicut Propheta, & ſacerdos, Iudæis tamen cognitum recte proponitur; Etſi pluribus indita hæc nomina, tamen ſola figura; hic enim ſolus verus rex, & ſacerdos.

d *Vocatus*. Non a ſe, ſed a Deo. Vel vocatus, ab hominibus dictus priuilegio nominis. Haymo.

e *Apoſtolus*. Ecce de humili altus.

f *Segr*. A doctrina Scribarum, & Phariſæorum. hoc contra Iudæos. Vel, ab alijs Apoſtolis, corpore, & non mente; vnde: *Segregate mihi Bar. & P. in opus, ad quod a. eos.* Act. 13. a F

g *Euangelium*. Haym. Bona annunciatio eſt quę ad ſalutem. Ea vero eſt de his quæ ad fidem, & mores.

h *Dei*. Non ab homine inuentum.

i *Quod an*. Completionẽ. non venit, vt ſubitum, ſed lõge ante

EPISTOLA PAVLI AD ROMANOS.

CAPVT I.

a ¶Hebraicè, quietus Græcè, modicus Latinè.
b ¶Nomen humilitatis, vt ad eam prouocet.
c ¶Saluatoris, cui merito omnes ſerui, cui ſeruare regnare.
¶Regis, & ſacerdotis.

P AVLVS[a] ſeruus[b] IESV Chriſti, voca- 1
a ¶Aeterna electione, temporali miſſione. b ¶Miſſus, legatus, vel 2
nuncius. c Ab vtero ſynagogæ, in qua quaſi mortuus fuit.
tus[a] † Apoſtolus[b], ſegregatus[c] in Euan- 3
a Prædicandum. Ecce officium. b Commendatio Euangelij 4
a quatuor. c Completionem. A tempore. d Deus pater.
Gratis. Vt rem vtilem, & neceſſariam. Ab auctore.
gelium DEI, quod ante promiſerat 5

Poſtilla Nicolai de Lyra ſuper Epiſtolam Pauli ad Romanos.

CAPVT I.

Diuiſio. P*Aulus ſeruus Ieſu*. Hæc Epiſtola diuiditur in tres partes, ſcilicet, in ſalutationem, narrationem, & concluſionem, ſecunda ibi; *Primum quidem gratias ago*. tertia ibi, 16. cap. *Ei autem qui potens eſt*. Prima adhuc in tres, quia primo deſcribitur ſalutans perſona. ſecundo, Eccleſia ſalutata, ibi; *Omnibus qui ſunt Romæ*. tertio bona optata, ibi; *Gratia vobis, & pax*. Prima adhuc in duas, quia primo ponitur perſonę ſalutantis deſcriptio. ſecundo cuiuſdam dicti declaratio, ib; *Quod ante promiſerat*. Perſona vero ſalutans primo deſcribitur ex nomine cum dicitur.

Pauli deſcriptio quadruplex. 1 *Paulus*. Primo enim vocatus fuit Saulus, Act. 8. a. ſed poſtea vocatus eſt Paulus a quodam eius notabili facto, ſcilicet, a conuerſione Pauli proconſulis. Act. 13. b. Sicut Iacob vocatus fuit Iſrael, ex eo quod vidit Dominum; vel potius ex eo quod luctatus eſt cum Angelo, vt dictum fuit plenius, Geneſ. 32. f. Et Simon vocatus eſt Petrus ex confeſſione diuinitatis in Chriſto. Matth. 16. c. Secundo deſcribitur ex religione, cum dicitur.

2 *Seruus Ieſu Chriſti*. Id eſt, verus Chriſtianus. Tertio, ex officij dignitate, cum dicitur.

3 *Vocatus Apoſtolus*. Et quia Apoſtolatus eſt excellentior Eccleſiæ ſtatus, ad quem nullus aſcendit recte, niſi a Deo vocatus, ideo bene dicitur; *Vocatus Apoſtolus*. Scilicet, a Deo, ſecundum illud Hebr. 5. a. *Nec quiſquam aſſumit ſibi honorem, ſed qui vocatur a Deo, tanquam Aaron*. Quarto ex modo vocationis ſuæ, cum dicitur.

4 *Segregatus in Euangelium Dei*. Per verbum enim Spiritusſancti fuit ſegregatus a cœtu Apoſtolorum, aliorumque diſcipulorum, ad prędicandum per orbem Euangelium Chriſti, Act. 13. a. & tunc vocatus fuit ad Apoſtolatum; prius tamen vocatus fuerat ad fidem, Act. 9. a.

5 *Quod ante promiſerat, &c.* Hic conſequenter declaratur duplex dictum. & primo declaratur primum, ſecundo ſecundum, ibi: *Per quem accepimus*. Primum autem eſt; quia dixerat, *Segregatus in Euangelium Dei*. ideo declarat quale ſit illud Euangelium, id eſt, bonum nuncium a Deo patribus veteris Teſtamenti promiſſum, & hoc eſt quod dicit. *Quod ante promiſerat*, ſcilicet, Deus pater.

te promiſſum. Vnde in hoc verbum verum eſt; *Quia alius eſt* A *qui ſeminat, & alius qui metit.*

Ierem.31.f. Eſa.55.a. a *Per proph.* Haimo. Vnde Ieremias; *Ecce dies veniunt, & conſummabo teſtamentum nouum ſuper domum Iſrael, & ſuper domum Iuda.* Et item; *Feriam vobiſcum pactum ſempiternum.* Idem & alij.

a ¶Qui ex Deo, non ex ſe magni. ¶A teſtibus commen. b ¶Non modo verbis: ¶Ne daretur obliuioni. c ¶Factis. d ¶Quia omnes ad filium ducunt. e ¶Proprio. ¶Commen. Euang. a materia.

a b c d e f g per prophetas ſuos in ſcripturis ſanctis de filio ſuo qui factus 1 2 3

a ¶Ad honorem eius. b ¶Commendatio auctoris a quatuor, primo ab origine. c ¶Factus, ne putetur homo tantum, & non ſecundum diuinitatem. d ¶Quia verbum caro factum est, &c. e ¶Secundum quod homo gratia ſola praelectus, vt ſic filius Dei in eadem potentia & virtute diuinitatis cum patre per vnionem verbi. ¶Commen. a virtute.

eſt ei ex ſemine Dauid ſecundum carnem, qui prædeſtinatus 4

b *Sanctis.* Non ethnicis. Sanctæ: quia vitia damnant, & ſacramentis vnius Dei, & incarnationem filij Dei continent.

In Pſalm. 118. † declaratus fuit, demonſtratus fuit. c *Suo.* Proprio, ſibi conſubſtantiali, coæterno, coæquali.

d *Factus.* Tantum ſecundum carnem. Aug. Et ſi infectus ſecundum diuinam. Tanta eſt vnio vtriuſque naturæ, vt totum dicatur Deus, totum homo, & viciſſim homo Deus, Deus homo; quod non in ſubſtantijs hominis.

e *Qui factus eſt ei.* Qui factus ſecundum carnem, opere ſancti ſpiritus de virgine, id eſt, natus. Impietati hæreticorum occurritur, qui obtuſo corde capitulum hoc intelligentes, Chriſtum tantū hominem accipiunt. Addendo enim, ſecundum carnem, diuinitati ſuam dignitatem reſeruauit, in qua Chriſtus Dei verbum eſt, per quem facta ſunt omnia.

Orig. Factus eſt ſecundum carnem humanatus Deus, qui etiam in aſſumptione carnis Deus eſſe non deſtitit; inconuertibilis manens, aſſumpto conuertibili homine, naturam ſuam non minuens hominis aſſumpta natura.

Aug. Qui erat factus eſt; verbum erat, filius Dei erat, filius B hominis factus eſt; ſuſcepit humanitatem, non amiſit diuinitatem. Natus ſecundum veritatem naturæ ex Deo Dei filius, & ſecundum veritatem naturæ ex homine hominis filius; vt non adoptione, vel appellatione, ſed vere in vtraque natiuitate filij nomen naſcendo haberet.

Idem. Eſt ergo Dei filius Deo patri in natura æqualis, habitu minor, in forma Dei verbum ex Deo genitū. In forma ſerui factus eſt ex muliere. In forma Dei hominem fecit. In forma ſerui factus ē homo, in vtroq; vtrūq; Deus, vtrūq; homo.

Ioan.1.b. Idem. Verbum caro factum eſt, non tamen in hoc quod factum eſt, conuerſum, atque mutatum, ſed carne, vt carnalibus congruenter appareret, indutum.

Lib. 3. de fide orth. Ioan. Dama. Vtraque in Chriſto forma; quia vtraque vera, & plena eſt in Chriſto ſubſtantia. Inconuerſæ enim, & inalterabiliter vnitæ ſunt adinuicem naturæ; neque diuina diſtante a propria ſimplicitate, neque humana, aut conuerſa in deitatis naturam, aut in non exiſtentiam, neque ex duabus vna facta eſt compoſita natura.

Expoſitione in hanc Epiſtolam. Aug. Chriſtus ergo vna perſona eſt geminæ ſubſtantiæ, nec tamen Deus, & homo pars huius perſonæ dici poteſt; alioquin filius Dei, antequam formam ſerui ſuſciperet, non erat totus, & creuit, cum homo diuinitati eius acceſſit.

Ambr. Non ſemper factum eſſe, ad creationem refertur; Pſalm.89.a. ſicut ibi; *Domine refugium factus es nobis.* Non enim creationis diffinitio, vel editio hic declaratur, ſed nobis refugium eſſe dicitur, quod prius non erat.

Aug. *Qui factus eſt, &c.* Aliquid ſignificat hæc dictio. Quia C enim non humano ſemine concreta eſt caro Domini in vtero Virginis, & corpus effecta, ſed effectu, & virtute ſpiritus ſancti; ideo Apoſtolus dicit *factum*, non natum.

Galat.4.a. Idem. Etſi non interceſſit ſemen hominis in cōceptione virginis, quia tamen ex ea carne Chriſtus formatus eſt, quæ conſtat ex ſemine, recte dicitur factus ex ſemine. Neq; tamē D ideo creatura. Vnde & *Omnia per ipſum facta ſunt.* nō dicit oīa, Ioan.1. niſi quæ facta ſunt, i. omnem creaturam, vnde liquido apparet ipſum factum non eſſe, per quem facta ſunt omnia.

Hilar. Hic enim verus, & proprius eſt filius; origine, non adoptione; veritate, nō nūcupatione; natiuitate, nō creatione.

Lib. de carne Chriſti, c.12. ✱ Tertull. Apoſtolus confirmat Chriſtū ex ſeminē Dauid ſecundū carnē, vtiq; ipſius. Ergo ex ſemine Dauid caro Chriſti. Sed ſecundum Mariæ carnem ex ſemine Dauid: ergo ex Mariæ carne eſt dum ex ſemine eſt Dauid. Quocunque detorſeris dictum, aut ex carne eſt Mariæ, quod ex ſemine eſt Dauid: aut ex Dauid ſemine eſt, quod ex carne eſt Mariæ.

Lib. adu. praxea n, c.27. Idem. Neque ſermo aliud idē eſt q̄ Deus, neq; caro aliud q̄ homo. Sic & Apoſtolus de vtraq; Chriſti ſubſtātia docet, *Qui factus ex ſemine Dauid*; hic erit homo, & filius hominis. *Qui definitus eſt filius Dei ſecundum ſpiritum*: hic erit Deus, & ſermo Dei filius. Videmus duplicem ſtatum, non cōfuſum, ſed coniunctum in vna perſona, Deum, & hominem Ieſum.

f *Ex ſemi. Da.* Aug. Haymo. Quia Maria de Dauid. Facta eſt promiſſio Abrahæ, & Dauid; ſed maluit hic dicere Dauid, qui & criminoſus, non Abrahæ iuſti; vt non pro merito, ſed gratia natus de eo putetur; & vt ex rege ſecundum carnem natus oſtendatur, ſicut rex ex Deo ante ſecula natus eſt. Pſal.131.b.

g *Qui prædeſtinatus eſt.* ✱ Oecum. Qui demōſtratus, & manifeſtatus eſt, & per prophetas, & per tot diuina ſigna, & per E reſurrectionē. Horū enim concurſus ſegregat ipſum ab alijs oībus, qui per gratiā vocati ſunt filij. Ideo ēt quidā ὁρισθέντος, cogniti interpretantur, & in hominum notitiam venientis.

✱ Theod. Ante paſſionē Chriſtus nō ſolū alijs Iudæis, ſed ipſis ēt Apoſtolis non videbatur eſſe Deus. Offendebantur enim rebus humanis, cum eū comedentē, bibentē, dormientē viderēt, &c. Poſtq̄ autē reſurrexiſſet, aſcēdiſſet, & Spiritus ſanctus veniſſet, ſciuerūt oēs eū eē Deū, q hic docet Apoſt.

Prædeſtinatio. Aug li. 3. Hypognost. Rom 8. a. Tract. 105. Ioan. Prædeſtinatio eſt gratię p̄paratio, qua ab ęterno Deus homini Chriſto, & cūctis quos p̄ſciuit cōformes fieri imaginis filij ſui, bona ſine meritis p̄parauit. Præſciētia de bonis, & de malis, prędeſtinatio eſt ſolummodo de iuſtis. Prædeſtinatio eſt nō pręſciētia, q̄ æqualiter ad bonos, & ad malos pertinet. Sed ordinatio, & præparatio adiuuandi illos, quos prouidentia diuina dignos inuenit, de bonis propriè tantum dicitur.

Amb. *Qui prædeſt.* qui latebat in carne quid eſſet, prędeſtinatus eſt, i. preſcitus ab ęterno manifeſtari filius Dei in virtute reſurgēdi, ſ. cū reſurgūt. Nec dicit, ex reſurrectione Chriſti, ſed mortuorū, quod maior virtus eſt; quia ſua reſurrectio generalē facit reſurrectionē. Vnde videtur mortē deſtruxiſſe, vt nos redimeret: quare, & Dominum noſtrum vocat, qui talem gratiam dedit, & poteſtatem Apoſtolatus ſua vice.

Li. 1. de prędeſt. ſanct. c. 15. Aug. Prædeſtinata eſt iſta humanæ naturæ tanta, & tam exceſſa, & ſumma ſubuectio, vt quo attolleretur vlterius non haberet, ſicut pro nobis ipſa diuinitas, quouſque ſe deponeret humilius non habuit, quàm ſuſcepta naturā hominis cum F infirmitate carnis vſque ad mortem Crucis.

In hunc locū. Haymo. Non de verbo loquitur hic Apoſtolus, ſed de homine qui non erat, antequam factus eſſet. Humilitas enim quæ non erat antea, illa prædeſtinata eſt.

Aug.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Per proph. ſu. in ſcri.* Sicut patet Ierem. 31. f. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & feriam domui Iſrael, & domui Iuda fœdus nouum, non ſecundum pactum quod pepigi in die illa cum patribus veſtris, qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Aegypti, ſed hoc erit pactum quod feriam cum domo Iſrael.* Et ſequitur: *Dabo legem meam in viſceribus eorum, & in corde eorum ſcribam eam.* Chriſtus enim legem nouam in Euangelio contentam non tradidit ſcriptura, ſed verbo ſuo; & Spiritu ſancto de cœlo miſſo impreſſit illam cordibus Apoſtolorum, & aliorum diſcipulorum: ſed ipſi poſtea ſcripſerunt ad memoriam futurorum. & ideo dicitur Iſaiſ 40. a. *Conſolamini, conſolamini popule meus, dicit Dominus Deus veſter, loquimini ad cor Ieruſalem.* Quia ſicut dictum eſt, lex noua ſcripta fuit ſuper hominum corda. Secundo oſtendit quale ſit Euangelium iſtud ex ſubiecto, cum dicitur.

2 *De filio ſuo.* Qui eſt vnus Deus cum patre ab æterno, & verus homo ex tempore, ideo ſubditur.

3 *Qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecun.* Non enim Dei filius, vel ipſe Chriſtus poteſt dici factus abſolute: quia ſuppoſitum filij eſt æternum, ſicut ſuppoſitum patris. Poteſt tamen dici factus cum determinatione, ſcilicet homo ſecundum carnem, quia natura humana Chriſti facta eſt, & eſt vnita ad ſuppoſitum diuinum, & hoc in tempore.

4 *Qui præde. eſt fi. Dei in vir.* Id eſt, in æqualitate potentiæ cum Deo patre. Ad cuius intellectum ſciendum, quòd prædeſtinatio eſt æterna Dei ordinatio de agendis in tempore per gratiam eius. Eſt enim præparatio gratiæ in præſenti, & gloriæ in futuro: propter quod importat antecellionem reſpectu prædeſtinati. Filius autem in natura diuina eſt coæternus patri; & ſic non poteſt dici prædeſtinatus, ſed in humana natura poſterior eſt patre, quæ vnita eſt Deitati in tempore: & hæc vnio facta eſt ex Dei prædeſtinatione: aliter eius Deitati de nouo aliquid accideret, quod eſt impoſſibile, & ex eius mera gratia: propter quod cadit ſub prædeſtinatione diuina. & ideo ſicut hæc propoſitio: homo factus eſt Deus, vel filius Dei, eſt vera; ita & hæc Chriſtus ſecundum quod homo prædeſtinatus eſt eſſe filius Dei, qui in natura diuina æqualis eſt patri in potentia. Prædeſtinatio.

Secundum

A Aug. Præclariſſimum.n.lumen prędeſtinationis,& gratię eſt ipſe mediator Dei & hominum homo Chriſt⁹ Ieſus. Ille. n. homo vt a verbo patri coæterno in vnitatem perſonæ aſſūptus filius Dei vnigenit⁹ eſſet vnde hoc meruit, quod eius bonum qualecunque præceſſit, vt ad hanc ineffabilem excellentiam perueniret: faciente ac ſuſcipiente Dei verbo. Ipſe homo ex quo eſſe cœpit, filius Dei vnicus eſſe cœpit. Femina illa gratia plena concepit de ſpirituſancto, ex virgine Maria Deus vnicus natus eſt, non carnis cupidine, ſed ſolo Dei munere. Libera in illo homine voluntas erat, & tanto magis quāto magis peccare non poterat.

I, 1. de prædeſ. ſanct. c. 15

Luc. 1 d

† potentia

† a mortuis

† ſiner prædeſtinatio,

B

† uocati, nomē eli, & infra

Chriſtus quomodo prædeſtinatus

a Probatur etiam. Quod poteſt uideri ex hoc, quod ex ſpirituſancto conceptus. Commen. a gratia.

a eſt filius Dei in † uirtute, ſecundum ſpiritum ſanctificationis

Quia mortuos ſecum fecit reſurgere, qui fuerunt eius. i. a Deo ſuſcitandi. Vnde. Multa corpora eorum qui dormierant ſurrexerunt cum eo.

b † ex reſurrectione mortuorum † Ieſu Chriſti Domini noſtri,

a Ecce quid autor ei. Commen. a liberalitate. b Remiſſionem peccatorum, tolerantiam laborū. Et dona alia. c Autoritatem, uel legationem prædicandi. d Vt faciam obedire fidei

c per quem accepimus gratiam, & apoſtolatum ad obedien-

a Iudæi cohabitatione ſunt in Gentibus. b Vice eius, uel pro nomine eius dilatando. c Vt familiarius admoneat, conuertit ſe ad eos. Inter quas gentes,

d dum fidei in omnibus Gentibus † pro nomine eius, in qui-

a Romani. b Per gratiam ab eo per interiorem uocationem, uel ut ſitis eius per exteriorem uocationem. Scribit.

e
f bus eſtis, & uos † uocati Ieſu Chriſti, omnibus qui † ſunt

Non aliis. A Deo. a i. illis quos dilexit, ut uocaret ad ſanctitatem. b Remiſſio peccatorum. Prius ſalutat. c Reconciliatio, & tranquillitas mentis

g
h Romæ dilectis Dei vocatis ſanctis. Gratia uobis, & pax a

a Ad Deum. b Ab eo qui uult, & poteſt. c Sine quo nulla ſunt nobis. d Prius lenit, poſt grauiter increpaturus.

i
k Deo patre, & domino noſtro Ieſu Chriſto. Primum quidē

Apoſtolatus eius Spiritus ſācti eſt, ſicut in Actis habetur: ſed omnia ſanctæ Trinitatis opera nouit eſſe communia. D

✻ Theodor. Dicit ergo Apoſtolus. Ipſe nos prædicatores inſtituit, omnium gentiū nobis mādata ſalute, & donata ab ipſo gratia, quæ prædicationi reſponderet acconueniret. *In quibus eſtis, & vos vocati, &c.* Ex his inqui. vos quoque gentib⁹ eſtis, quarum cultura nobis commiſſa eſt. Nō.n. exiſtimetis me aliena vſurpare, & agros qui ab aliis poſſidentur, inuadere. Dominus.n. me omniū Gentiū prędicatorem elegit.

Ieſus Chriſtus dominus noſter

d *In omni.* Gentib. non ſolum Iudæis in quibus (quia ſine lege uocati) non debent ſub lege agere.

teſtis

e *Pro nomi. eius.* pro eius gloria, non noſtra, ſicut uos facitis.

Id. Recte quippe dicitur filius, Dei prędeſtinatus, non ſecundum illud quod eſt verbum Dei Deus apud Deum. Vt quid.n. prædeſtinaretur cum iam eſſet, qui iam erat ſine initio, & ſine termino ſempiternus. Illud autem prædeſtinandum erat, quod nondum erat, ut ſic ſuo tempore fieret, quē admodum ante tempora prædeſtinatum erat, vt fieret. Quiſquis igitur filium Dei prædeſtinatum negat, hunc eundem filium hominis negat. Prædeſtinatus eſt ergo Ieſus, ut qui futurus erat ſecundum carnem filius Dauid, eſſet in uirtute filius Dei.

Expoſit. in hanc epiſt.

a *Secūdum ſpiri. ſanctifica.* iungatur ſic. *Qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundum carnem.* factus quidem ſecundum ſpiritum ſanctificationis. i. ſecundum operationem ſpirituſſancti, qui ſanctificat homines, & qui ſanctificauit Chriſtum hominem in vtero virginali.

Aug. Vel probatur filius Dei, quia ſpiritum ſuis dedit ſanctificationis, incœptæ a reſurrectione animæ, i. remiſſione peccatorum mortuorum Chriſti, in peccatis. ſ. quos nullus alius curare potuit.

Eſt.n. duplex reſurrectio, animæ, & corporis. De reſurrectione animę in ſequenti ait Apoſtolus. *Surge qui dormis, & exurge a mortuis, & illuminabit tibi Chriſtus.*

Reſurrectio duplex Eph. 5. d

b *Mortuo. Ie. Chriſti.* Chriſti pro eius, uel ſuorum, proprium nomen pro nomine poſuit more Hebraico, quæ locutio in ſcripturis præcipue ueteribus eſt uſitatiſſima, ut. *Fecit Moyſes ſicut præcepit dominus Moyſi.* C

c *Per quem accepimus gratiam, &c.* *Baſi. ſignificat honorum ſubminiſtrationem ab illo proficiſci. * OECVMEN. Non ex propriis inquit, bonis operibus Apoſtolatum accepimus, ſed quicquid ideſt, gratia eſt, & donum. Atqui Apoſto

de Spiritu ſancto, cap. 8

f *Vocati Ieſu Chriſti*, i. ab eo, ſ. Ieſu Chriſto. Genitiuus pro ablatiuo more Græco.

g *Omnibus qui ſunt Romæ, &c.* *Theod. Et diuinis eos appellationibus honorauit, & arrogantiam repreſſit, primum.n. eos, non, vt qui totius orbis terrarum dominium obtineret, ab aliis gentibus ſecreuit, ſed aliis commiſcuit. Deinde, omnibus ſimul ſcribit, ſeruos miſcens, & mendicos, cum hiſqui propter opes nimias ſibi placent, & magna ſunt poteſtate præditi. Quod.n. ex his quoque aliqui credidiſſent, docet ipſe in epiſtola ad Philippenſes. *Salutant uos* inquit, *qui ſunt ex domo Cæſaris.* Iam uero eos quoque docuit, quod non ſcribit in fidelibus, ſed his qui iam crediderunt. Vnde eos etiam uocatos, & ſanctos appellat, ſpiritualibus eos laudibus extollens, & eorum in eum, qui ipſos illo beneficio affecerat, deſiderium inflammans. E

h *Dilectis Dei.* prior.n. dilexit nos ante omnia merita, ut & nos eum dilecti diligeremus,

i *Vocatis ſanctis.* Non ideo uocati, quia ſancti, ſed ideo ſancti effecti, quia uocati, & ideo uocati, quia dilecti.

K *Gratia uo. & p.* *Hier. Talis eſt ubique ſalutatio eius, ut & commemoret in nobis beneficia Dei, & optet in nobis integra permanere, quia & gratis nobis peccata dimiſſa ſunt, & reconciliati ſumus Deo per mortem filii eius. Commonet etiam pacificos eſſe debere, unam eandemque gratiam conſecutos. ✻ Auguſt. In iſta ſalutatione ipſa trinitas pariterque incommutabilis unitas cognoſcitur. Vnitas per hoc quod ait, a Deo. F

Haim. ſpirituſſancti nomen non poſuit, quoniam in donis ſuis eum comprehendit. i. in gratia, & pietate.

Gratias

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Secundum ſpiri.* Hoc refertur ad illud quod præmittit. *Qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundum carnem.* ne forte aliquis crederet quod deſcendiſſet de Dauid per uirtutem generatiuam, ſicut alii, quod eſt falſum, quia de cęlo deſcendit tantum ſecundū corpulentam ſubſtantiam de uirgine aſſumptam, & uirtute actiua ſpirituſſancti formatam, quæ virginem ſanctificauit, & imprægnauit. 2 *Ex reſur. mor.* Hoc refertur ad illud quod prædicitur. *Qui præd. eſt fi. Dei in uirtu.* i. in æqualitate potentię, vt dictum eſt, q̄ apparuit in Chriſto ex reſurrectione mortuorum ad quam requiritur potentia infinita, per quam ſe, & alios mortuos ſuſcitauit. 3 *Ieſu Chri. domi. no.* i. a Ieſu Chriſto domino noſtro. hic ponitur genitiuus pro ablatiuo.

4 *Per quem ac. gra. & apoſtola.* Hic declarat ſecundum dictum. i. qualiter acceptus eſt ad apoſtolatum. ſ. per Ieſum Chriſtū, qui eſt mediator Dei, & hominum, & ideo dona ſpirituſſancti ueniūt ad homines per ipſum. Dictum eſt autem ſupra, quod hæc uocatio facta fuit per ſpiritumſanctum. Ex quo ſequitur quod mediante Chriſto apoſtolatus conceſſus fuit Paulo, ideo dicit. *Per quem acce. gra.* & iungit hæc duo ſimul, quia natura non deficit in neceſſariis, ſed cum forma ſubſtantiali dat proprietates, quæ ſunt neceſſariæ in operibus congruentibus ipſi formæ, & multo magis autor naturæ non deficit in neceſſariis, propter quod concedens dignitatem Apoſtolicam, ſimul dat gratiam ad exequendum conuenienter officium pertinens ad illam dignitatem, niſi ſuſcipiens obicem ſibi ponat.

5 *Ad ob. fidei.* i. paratus ſū totaliter me exponere obſeqo fides.

6 *In omni. Genti.* i. ut fides dilatetur in omnibus Gentibus.

7 *Pro nomi. eius.* i. ad gloriam nominis Chriſti.

8 *In qui.* ſ. fidelibus.

9 *Eſtis uos uocati.* ad fidem, *Ieſu Chri.* i. a Ieſu Chriſto, a quo eſt hæc uocatio.

10 *Omnibus qui ſunt Ro.* Hic conſequenter exprimuntur perſonę ſalutatæ, cum dicitur, *Omnis qui ſ. Ro.* non generaliter, ſed fidelibus, ideo ſubditur.

11 *Dile. Dei.* i. a Deo vocatis.

12 *Sanctis.* i. Chriſtianis qui ſunt ſanctificati per baptiſmum.

13 *Gratia uo. & pax.* Hic exprimuntur optata bona, quæ ſunt bona ſimpliciter, propter quod abſolute poſſunt optari aliis, & ſibi, & hæc ſunt gratia in præſenti, & gloriā in futuro, ideo ſubd.

14 *Et pax.* Appetitus.n. hominis non poteſt totaliter quietari, niſi in gloria. 15 *A Deo pa.* qui eſt dator gratiæ, & gloriæ.

16 *Et domi. no. Ieſu Chriſti.* qui eſt vnus Deus cum ipſo, & ſic dator gratiæ, & gloriæ, ſicut ipſe.

17 *Primum quidem gra. ago Deo meo.* Hic conſequenter ponitur narratio, in qua explicatur intentio Apoſtoli, quæ eſt commendare gratiam Dei, per quam Romæ erant vocati ad fidem aliqui Iudæi, & aliqui Gentiles, oſtendendo quod vtrique ad ſalutem indigebāt gr̄a Dei, qa ſcientia acqſita nō ſufficiebat Gēnb. ad ſalutē, neq; obſeruatio legis Iudæis. Qđ patet ex hoc q̄ iſti, & illi ꝓlapſi fuerāt ī horribilia vitia, pp qđ egebāt Chriſti gr̄a, p q̄ ſaluarēt. Et primo hoc oñdit Apoſtol⁹. ſcđo inſtruit eos i morib. c. 12

Ad *Pri-*

A a *Gratias ago.* Gratias agere eſt ſentire omnia a Deo data eſſe,& pro eo laudare corde,voce,& opere.

Aug.lib.de omnibus. Gratias agere. Exo.3.b Sedulius Haymo.

b *Deo meo.* Non otioſe. Non.n.vox iſta eſſe poteſt,niſi ſanctorum,quorum Deus dicitur, ſicut Deus Abraham, Iſaac, & Iacob. Cum.n.omnium unus ſit Deus per naturam, corū tamen proprie p gratiam eſſe dicitur,qui merito fidei,& iuſtitiæ eius cultores eſſe probantur.

† De iure in c. etſi Chriſtus : §. Angelus Iuramentum quando ſit faciendum

c *Pro omni.uo.* Cum pro aliis, primum p uobis,de quibus magna utilitas venit,per Chriſtum mediatorem,per quem nobis Deus dedit bona omnia.

a Quem.ſ.meum facio,quo.i.non uos. Non per legem,non per prophetiam. b Mediatorem Dei,& hominum: c Quia ipſe eſt miniſter beneficiorum Dei. d Quod & uoſipſi faciatis.

a b c gratias ago Deo meo p Ieſum Chriſtū pro omnib. vobis,qa 1

a Non laudat fidem eorum tanquam perfectam,ſed facilitatem,& uotum erga Chriſtum. Etſi non perfecta. b Quia Roma caput mundi,unde proficerent multi. c Præmiſſa autoritas. 2

d e fides veſtra annunciatur in vniuerſo mundo.† Teſtis n.mihi 3

a Et ideo non eſt tutum mentiri. b i.uoluntate,uel ſpiritualibus,fide ſ.& charitate. Non in carne.i.carnalibus obſeruantiis. c In quo. Prædicando,non in lege,non in circuncisione,non in eo quod ſeruus Moyſes tradidit,ſed. d Quod filius tradidit non ſcribendo,ſed inſpirando membris.

eſt Deus,†cui ſeruio in ſpiritu meo in euangelio filij eius,q 4

a Amb.Deus memor eſt cum dat,oblitus cum ceſſat. b Habitis horis conſtitutis ad orandum. c Quæ pro me,& aliis. 5

f g ſine intermiſſione memoriā veſtri facio ſemper ī orationib,

d *Quia fides.* Ambr. Congaudet de bono incœpto eorum,per quod charitatem erga illos oſtendit,& hortatur ad profectum.Hæc ante omnia ſe agere dicit,quia multis proficit fides eorum. ✱ Hier.oſtendit quomodo Romanorum fides omnibus Eccleſiis cognita ſit. Vel certe, quod eadem fides,quam Romani tenent,in vniuerſo mundo ab Apoſtolis prædicetur. Item prudenter laudat, ut prouocet ad profectum.Siue quia omni mundo mirum fuit Romanos crediddiſſe, qui idolorum fuerant nimia cultura poſſeſſi,ita vt omnium gentium diis,quas vicerant,deſeruirēt. Sed & ſimpliciter eorum fidem laudaſſe credendum eſt,cuius nunc deuotio demonſtratur. ✱ Tert.cum correptas eccleſias opponunt(hæretici,)credant emendatas. Sed & illas recognoſcant,de quarum fide,& ſcientia,& conuerſatione, Apoſtolus gaudet,&Deo gratias agit,quę tamen hodie cum illis correptis vnius inſtitutionis iura commiſcent. B

1.depręſc.c.27

De Eccleſiæ Romanæ fide,& authoritate.

l.3.adu.hære. cap.3.

✱ Irenæus. Quoniam ualde longum eſt omnium Eccleſiarum enumerare ſucceſſiones,maximæ,& antiquiſſimæ, & omnibus cognitæ,a glorioſiſsimis duobus Apoſtolis Petro,& Paulo Romæ fundatæ, & conſtitutæ Eccleſiæ, eam quam habet ab Apoſtolis traditionem, & annunciatam hominibus fidem,per ſucceſsiones Epiſcoporum,peruenientem vſque ad nos,indicantes,confundimus omnes eos,qui quoquo modo,vel per ſui placentiam malam,vel vanā gloriam,vel per cæcitatem,& malam ſententiam,pręterquam oportet colligunt. Ad hanc.n.Eccleſiam propter potentiorem principalitatem neceſſe eſt omnem conuenire eccleſiam,hoc eſt,eos qui ſunt vndique fideles,in qua ſemper ab his qui ſunt undique,conſeruata eſt ea,quæ eſt ab Apoſtolis traditio. ✱ Tertul.Si Italiæ adiaces, habes Romanam Eccleſiam, unde nobis authoritas præſto eſt ſtatuta, fœlix Eccleſia, cui totam doctrinam Apoſtoli cum ſanguine ſuo profuderunt,&c. ✱ Cyprian. Nauigare audent (hæretici,)& ad Petri cathedram,atque ad Eccleſiam principalem vnde vnitas ſacerdotalis exorta eſt,a ſchiſmaticis, & profanis literas ferre,nec cogitare eos eſſe Romanos(quorum fides,Apoſtolo prædicante,laudata eſt)ad quos perfidia habere non poſsit acceſſum,&c. ✱ Origenes. Cum Petro ſumma rerum de paſcendis ouibus traderetur, & ſuper ipſum velut ſuper terram fundaretur Eccleſia,nullius uirtutis alterius ab eo,niſi charitas exigitur. ✱ Athanaſ. Optamus ut a ueſtræ ſanctæ ſedis Eccleſiæ authoritate,quę eſt caput,& mater omnium Eccleſiarum, ea(Niceni concilii decreta) ad correctionem, & recreationem fidelium orthodoxorum percipere per præſentes legatos mereamur,quatenus veſtra filii authoritate, illæ ſi ab æmulis ſanctæ Dei Eccleſię,& noſtris,euadere nobiſque commiſſus eruere valeamus. Vero nouimus Apoſtolatus ueſtri cor gratia ſancti Spiritus in tantum eſſe accenſum, ut omnibus oppreſſis ſuccurratis.quanto magis nobis,qui licet exigui ordinis,tamen veſtri ſumus,uobiſque obedientes,cum omnibus nobis cōmiſſis,& ſumus,& eſſe ſemper uolumus.

; de præſcr.c. Epiſt.55. quæ eſt ad Cornel. contra hæreticos. .5.Cō.ad Ro, Epiſt. ad Marcum Papam C D

Epiſt.77.

✱ Baſil. Viſum eſt nobis conſentaneū ut literas ad Epiſcopum Romanum mittamus, quo res noſtras conſideret, & iudicii ſui decretum interponat, ut quia difficile eſt de communi, & ſynodali decreto aliquos illinc mitti, ipſe authoritate ſua in reytatur,delectis uiris, qui acta Ariminenſis concilii ſecum ferant,ad ea reſcindenda,quæ illic uiolēter acta ſunt. ✱ Hier.Ego nullum primum niſi Chriſtū ſequens,beatitudini tuæ.i.cathedrę Petri communioni cōſocior,ſuper illam petram ædificatam Eccleſiam ſcio. Quicunque extra hanc domum agnum comederit, profanus eſt.Hic collegas tuos Aegyptios confeſſores ſequor, & ſub onerariis nauibus paruula nauicula deliteſco. Non noui Vitalem,Meletium reſpuo,ignoro Paulinum.Quicunque nō colligit tecum,ſpargit,hoc eſt,qui Chriſti non eſt antichriſti eſt. * Ambroſ.Fideliter tibi commiſſam ianuam ſeruas, & pia ſolicitudine Chriſti ouile cuſtodis, dignus quem oues Domini audiant,& ſequantur,&c.Credatur Symbolo Apoſtolorum,quod eccleſia Romana intemeratum ſemper cuſtodit,& ſeruat.&c.

† quem co ſpiritu

Epiſt.ad Dam papam

Epiſt. ad Syricium papam

* Aug. Si ordo Epiſcoporum ſibi inuicem ſuccedentium conſiderandus eſt, quanto certius ab ipſo Petro numeramus,cui totius Eccleſiæ figuram, propter apoſtolatus ſui primatū gerenti Dominus ait. *Super hanc petram ædifi.eccl.me.*

Tract.124. in Io.

* Idem. Numerare ſacerdotes,vel ab ipſa ſede Petri in ordine illo Patrum quis cui ſucceſſerit, uidete, ipſa eſt petra, quam non uincunt ſuperbæ inferorum portæ,&c.

pſalmo cont. Donat,

* Theod.Tenet ſancta iſta ſedes gubernacula regendarū cuncti orbis Eccleſiarum,cum propter alia, tum quia ſemper hæretici fœtoris expers permanſit.

Epiſt. ad Renatum presbyt. Romanum.

✱ Bernardus. Dignum arbitror ibi potiſſimum reſarciri damna fidei,ubi non poſsit fides ſentire defectum.cui enim alteri ſedi dictum eſt, *Ego pro te rogaui,ut non deficiat fides tua? & cætera.*

Epiſt.109. quæ eſt ad Innoc. pap. E

e *Teſtis.* quod habetis fidem domino imputo.Non habenda oro ab eo. Vel exponit,quando gratias agat in orationibus.ſ,& quomodo ſine intermiſsione.

Teſtis. iuramentum eſt faciendum in neceſſariis, cum pigri ſunt homines credere quod eis eſt utile.Non eſt iuratio in ſe bona,non tamen mala cum eſt in ſe neceſſaria, licet a malo infirmitatis eorum quibus aliquid dicitur,procedat.

Aug.de ſerm. Do.in monte

Hier.ſuper Ierem.in ſecundo. Animaduertendum,quod iuſiurandum hos habet comites,ueritatem,iudicium,& iuſtitiam,ſed ſi iſta defecerint,nequaquam erit iuramentum ſed periurium.

f *Memo.ve.&c.* Hoc dicit ut eū amēt,& deſiderent audire.

Oratio Obſecratio

g *In ora.me.ob.* Oratio pro bonis habendis. Obſecratio,pro neceſſitate diſtricta oratio. Et eſt per ſacra ad Deum adiuratio,ut per paſsionem,per mortem,per natiuitatē,& ſimilia. F

* Oecumenius. Synceræ charitatis eſt,& mentionem facere,& ſemper hoc facere,idque maxime in precationibus Etenim ad eos proficiſci properabat,& præter Dei voluntatem id facere nolebat.

a *Deſi-*

NICOLAVS DE LYRA.

Prima in duas,quia primo aufert a Romanis credentibus diſcordiæ materiam,ſecundo inducit eos ad charitatis concordiam. 5. cap. Materia vero diſcordiæ erat,quia conuerſi de Iudaiſmo pręferebant ſe Gentilibus ex Moſaicæ legis ſuſceptione,& econuerſo Gentiles Iudæis de ſcientiæ acquiſitione,propter quod oſtendit eos primo ſimiliter egere gratia Dei ſine prærogatiua aliqua ante conuerſionem ad Chriſti fidem. ſecūdo,poſt conuerſionem ad Chriſti fidem. ſecunda incipit in tertio cap. ante medium.ibi. *Quid ergo.* Prima in duas,primo Apoſtolus affectum ſuæ charitatis ad ipſos oſtendit ſecundo vitia eorum arguit,ibi. *Reuelatur.* Prima adhuc im duas,primo.n.oſtendit ſe hēre charitatē ad eos, grās agēdo de eorū bona inchoatione,di. *Pri.qui.i.* principaliter. *Gra.*

1 *Gra. a. Deo meo.* cui bonum hominis principaliter eſt attribuendum. 2 *Quia fides ve.annun.in vni.mundo.* Ciuitas.n. Romana tunc toti mundo dominabatur, propter quod de omnibus mundi partibus ibi veniebant nuncij, qui bonam conuerſationem fidelium Romæ exiſtentium referebant in diuerſis partibus orbis quod ad dilatationem fidei,& ad Dei gloriam faciebat, quam Apoſtolus quærebat.

3 *Teſtis.n.mihi eſt.Deus.* Hic ſecundo oſtendit idem pro ipſis orando deuote dicens, *Teſtis.n.mi.eſt Deus.* Frequenter.n. pro ipſis orabat ſecrete, propter quod teſtem non habebat de hoc niſi Deum. 4 *Cui ſeruio,&c.* & non obſeruantijs legalibus.

5 *Quod ſine intermiſſione memoriam,&c.* Non eſt per hoc intelligendum,quod Apoſtolus pro ipſis oraret continue,ſed quia quotieſcunque orabat,de ipſis memoriam habebat.

Obſe-

A a *Deſidero enim.* Vt quę verbis ſuadere non poterat, pręſens ſuaderet virtute miraculorum.

Haymo. b *Conſolari.* Modo ego ſum deſolatus, ſic & uos, etſi non ſentitis, ſed ſic conſolaremur.

c *Fratres.* Quia renati, & aliq. recti. vñ ſupra, uocatis ſanctis.

d *Græcis.* De Iudæis tacet, quia magiſter Gentium. *Græcis,* Græcos præponit, quia ab eis omnis philoſophia mundana exordium habuit.

† per volũtatẽ.

e *Barbaros.* Barbaros dicit, qui ſunt quaſi ex leges, qui. ſ. nec Hebræi, nec Græci, nec Latini ſunt.

† aliquod impetiar vobis donum ſpũale

Nulli ſpecialius debetur hæc prędicatio.

† vt communẽ capiã conſolationem in uobis per mutuã

Debitor, quia miſſus ad omnes.

* Theodo. Doctor omnium gentium electus ſum, quamobrẽ debeo omnibus doctrinæ debitum, non ſolum Gręcis, ſed etiam barbaris. propterea. n. etiam diuerſas dedit nobis linguas Spiritus ſanctus. Et conuenit quidem tum iis quibus doctrina magnos ſpiritus facit, tum iis qui non ſunt eloquentiæ myſteriis initiati, debitum exoluere. Et quoniam non omnes Euãgelii prędicationem ſuſcipiebant, merito adiecit. *Quod in me promptum eſt.* Meum eſt. n. prædicare, eſt autem audientium credere.

† prædeſtinat⁹ fuerim adhuc vſque diem

B

a Non ſolum oro, ſed etiam obſecro. Tentans. b Proſpero, & aduerſo. Quacunque ex cauſa facili, uel difficili. c Poſt longa deſideria. d Hyeme, uel æſtate. e Q quod eſſe non reputo, niſi perueniam ad uos.

meis, obſecrans ſi quo modo tandem aliquãdo pſperum 1

a Non ut mali in ſuo malo. Quia tunc utilis aduentus. b Ideo obſecro. 2

a iter habeam † in voluntate Dei veniendi ad vos. Deſidero 3

a Quia quæ ſcribit, & peruerſe poſſunt accipi, & uirtutem ſuadere. b i. uos participes faciam. c Gratuiti beneficii Dei. Doctrinæ.

enim vos videre, vt † aliquid impertiar vobis gratiæ ſpirita

a Quia iam aliquid habetis. b Quæ confirmatio adeo eſt grata, quaſi. ſ. uos confirmari. c Quaſi mea conſolatio net. d Quia dolet de non recta fide. Vel idem, ut conſolemur uobiſcum, alia litera.

b lis, ad confirmandos vos, ideſt ſimul conſolari in vobis p 4

a Non nouam, ſed meam, & veſtram quæ eſt inuicem communis. i. ſi unius, & eiuſdem fidei ſumus in Chriſto, uel quæ per dilectionem operatur. 5

b Haimo. Cur ergo non uenis? quia prohibitus ſum, quod uolo ut ſciatis, & putetis culpe ueſtra fieri, ut modo dignos uos paretis. De fide, quia propoſui.

eam quæ inuicem eſt: fidem veſtrã atque meam. Nolo au-

Non ſolum uolui.

c tẽ vos ignorare fratres: quia ſæpe propoſui venire ad vos,

a Aliquibus impedimentis Deo id agente. Venire. b Vſque in præſens. c i. ut fructificetis uos per meam prædicationem, uel, ut ego præmium pro nobis acquiram. q. d. ideo deſide. ue.

& † prohibitus ſum vſque adhuc, vt aliquem fructũ habeã

a Horum exemplo prouocat eos b Quod ideo uolo, quia debitor ſum omnibus Gentibus.

in vobis, ſicut & in cæteris Gẽtib. Grecis ac Barbaris, † ſa- 6

d a Vt nemo de utroque populo excludatur. Haimo mundanis rationibus eruditis. 7

e b Illarum rationum imperitis. c Euangelizare. Sicut aliis debeo ita & uobis, quia omnibus debitor ſum. 8

d Q. Etſi ego ad hæc paratus, ergo alterius culpa remanſit.

pientibus, & inſipientibus debitor ſũ: ita † q in me prom- 9

a In me promptum. b Tangit eos qui non recta tradiderant. 10

f ptũ eſt, & vobis qui Romæ eſtis euãgelizare. Non. n. erube 11

a Nobis, non aliis. Innectat ad fidem, dat ſalutem omni credenti, peccata remittit, iuſtificat, a ſecunda morte præſeruat. b Valens. 12 13

g ſco euãgeliũ*. Virtus. n. Dei eſt in ſalutẽ omni credẽti, Iu- 14

h a Quod dixit omni, determinat. Credenti. b Gentilibus omnibus. 15

i c Credenti eſt in ſalutem, quia e.t ei in iuſtitiam Quod clare oſtenditur in ipſo euangelio, 16

k dęo primũ & Græco. Iuſtitia. n. Dei † in eo reuelatur ex fi- 17

l

D

erant, puta, diuitias, potentiam, & ſapientiam, vos quidem in his, inquit, efferimini, ego autem Deum in medio veſtrum prædicaturus accedam, nec me huius pudet. Quamobrem? *Quia potentia Dei eſt ad ſalutem ſuſcipientium.* pulchre autem addit, *ad ſalutem,* nam eſt, & ad ultionem potentia Dei. *Ad ſalutem* itaque nõ cuilibet ſed *credenti.* Non credentib. n. ſupplicium interminatur Euangelium. primum autẽ a Iudæo poſtulatur, ut credat, vtpote qui iam ea quæ de Chro ſunt, ex lege, & prophetis, edoctus ſit magis, quã gentes. pręterea, licet ad communem generis humani ſalutem venerat Chriſtus, ta nen inter Iudæos, & natus, & conuerſatus fuerat, docuerat, diuinaque inter eos ſigna operatus erat, propterq. omnia debitores erant iudæi, ut primi in Chriſtum crederent ſupra cæteras gentes.

E

† fides veſtra atque mea

g *Virtus enim Dei, etc.* Quia ſignis firmatur incredibilis prædicatio, quod non eſt in falſis præconibus.

† eruditis pariter ac rudibus Haimo

† quãtũ in me eſt paratus ſũ

h *Iudæo primum.* Eſichius. Q. Maxime, & præ omnibus Iudæo, & Iudæum præponit cauſa patrum, tamen & hic indiget euangelio. Quid ergo opus eſt lege?

Haimo

C f *Non. n. eru. euang.* Sicut illi qui falſa prædicant. Vel, qui crucem Chriſti putant ignominiam. ideo non erubeſco euangelium, quia uirtus eſt. i. quia uirtutem Dei annunciat, non infirmitatem, ſapientiam, non inſipientiam. Quod. n. infirmum Dei eſt, fortius eſt hominibus; & quod ſtultum Dei eſt, ſapientius eſt hominibus. Vel, uirtus eſt credenti, per quam peccatum dimittitur, & cum res exigit, fiunt miracula quibus commendatur doctrina.

* Oecum. Quia incredulis multa in Euangelio abiecta eſſe cenſentur, puta, crux, mors, Iudęorum debacchatio, &c. hoc interim illos docet, ne quicquam eſſe in eo uile ſuſpicentur, atque idcirco pudeat eos illud ſuſcipere. præterea, quia criſtas erigebant Romani ob multa quib. cęteris præſtantiores erant,

† per illud patent & intra Iuſtitia Dei

i *Iuſtitia. n. Dei.* Haym. Amb. Eſt quæ gratis iuſtificat impiũ per fidem ſine operibus legis, ut alibi inueniar in illo nõ habẽs iuſtitiam meam q̃ ex lege eſt, ſed illam q̃ ex fide, q̃ reuelat euãgelium dum dat fidem homini, p q̃ iuſtificatur q credit Deum iuſtum, & ueracem in promiſſis. Hoc contra iudæos qui negant hunc eſſe Chriſtum, quem promiſit Deus.

Aug. in pſ. 68.

F

k *Reuelatur.* Aug. Aggreditur Gentiles ſecundum priorem ſtatum, quia iactabant bonam naturã, & excuſabãt turpitudines per ignorantiam. Contra aũt Apoſtolus dicit, & prius habuiſſe notitiam, & perdidiſſe per culpam, & bonam naturam ſibi ipſis a Deo relictam in omnia mala præcipitatam.

Commendata pietate fidei, qua iuſtificati Deo grati eſſe debemus, contrarium deteſtando ſubinfert, quod inflati per ſe in idola ceciderunt.

Ambroſ.

l *Ex fide, &c.* Dei promittẽtis, in fidẽ hominis, qui credit ei, Vel

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Obſecrans.* i. per rem ſacram deprecans, ut oratio ſit magis exaudibilis. Sicut cum dicimus. *Per crucem, & paſſionem tuam, libera nos domine.*

2 *Si quomodo tandem ali. pro. iter. ha. &c.* Hæc forſitan fuit una cauſa appellationis ſuę ad Cęſarem, Act. 25. vt ſic videret fideles Romæ exiſtentes.

Triplex cauſa veniẽdi ad Romanos

3 *Deſide. n. uos ui.* Hic reddit cauſam ſui dicti. ſ. quarę deſiderabat uenire ad Romanos. Et aſſignat ad hoc triplicem cauſam. prima eſt ad augmentationem ſui meriti, & eorum per ſuam prædicationem, & hoc eſt quod dicit. *Deſi. n. uos ui. ut ali. u. imp. gra. ſpi.* i. vt per prædicationem meam efficiamini deuotiores, & ſic in uobis augeatur gratia Dei.

4 *Ad confir. uos.* in fide, & bonis operibus.

5 *Ideſt ſi conſo. in uo.* q. d. per hoc habebimus ad inuicem conſolationem per fidem mihi, & uobis communem. Et de dilatione ſui aduentus, conſequenter ſe excuſat, di. *Nolo autem uos ig. fra. quia ſæpe pro. uen.* & patet ex prædictis litera.

Secũda cauſa

6 *Græcis, ac Barba.* Hic aſſignatur ſecunda quæ eſt redditio debiti, di. *Græcis, ac Barba.* i. hominibus ignotæ linguæ, cuiuſmodi ſunt omnes præter Iudæos, Græcos, & Latinos.

7 *Sapientibus.* i. inſtructis in lege, & philoſophia.

8 *Et inſipientibus.* i. illiteratis hominibus.

9 *Debitor ſum.* ad prædicandum eius euangeliũ ex officio apoſtolatus. 10 *Ita quod in me promptum eſt.* ex parte animi, licet habuerim, & habeam impedimentum exequendi.

11 *Et uobis qui Romæ eſtis euangeliz.* i. prædicare euangelium. Licet autem reddere debitum ſit neceſſitatis, tamen Apoſtolus nõ peccauit in hoc, quod omnibus Gentibus non prædicauit, quia huius debiti redditio cadit ſub præcepto affirmatiuo, quod non obligat ad ſemper, ſed opportunitate habita, quod Apoſtolus fecit. 12 *Non. n. erubeſ. euan.* Hic aſſignatur tertia cauſa ex honorabilitate officii, di. *Non. n. erubeſ. euangelium.* i. prædicationem euangelii, quia hoc eſt honorificum, & ſanctum. ideo ſubditur.

Tertia cauſa.

13 *Virtus. n. Dei eſt.* i. euangelium eſt Dei uirtutis contentiuum

14 *In ſalu. om. cre.* Tamen quantum ad effectum proficit ſolũ credentibus. 15 *Iudæo primum, & Græco.* per hoc non eſt intelligendum, quod apud Deum ſit perſonarum acceptio, ſed hoc dicitur, quia iudæi per notitiam legis, & prophetarum, & Græci per cognitionem creaturarum, quæ eſt quædam ſcala ad aſcendẽdum ad Deum per cognitionem, & amorem, habebant quandã diſpoſitionem præ cæteris Gentibus ad ſuſcipiendum euangelii veritatem, quod continet iuſtitiam perfectã, propter qđ ſubditur

16 *Iuſtitia. n. Dei in eo reuelatur, &c.* i. in euangelio manifeſte traditur.

17 *Ex fide in fidem.* i. fide informi procedendo ad fidem formatam. Licet. n. ſit idem habitus, tamen dicitur informis ſine charitate exiſtẽs, & ſuperueniente charitate formatus, qa p hoc actus eius efficitur meritorius vitæ beatæ, & talis formata fides uiuificat, & iuſtificat pfecte, ſicut ſcriptũ eſt Abac. 2. a. *Iuſtus autẽ, &c.*

Reue

a Ex fide eſt iuſtitia,& ita ſalus, ſicut Abacuch dicit. Non ex lege. b Au. iuſtus eſt ex fide,& ita uiuit æterna vita, quæ eſt merces fidei.
de in fidem, ſicut ſcriptum eſt: † Iuſtus ex fide† viuit. Re- 1
a Venturi ad iudicium, b Non omnes impios, ſed omnes impietatis & iniuſtitiæ partes. Idololatras.
uelatur enim ira Dei de cœlo ſuper omnem impietatem, 2
a Quæ ex culpa eorum. b Veram de Deo cognitionem habent,
& iniuſtitiam hominum, eorum qui veritatem Dei in in- 3
a Manentes in malo opere. Cum ſponte eis ſe offerat. b Multa.n.ſunt, quæ de Deo per naturam ſciri non poſſunt, ut de myſterio redemptionis, & incarnationis. 4
I. de Deo noſcibile. c Ductu rationis
iuſtitia detinent: quia quod † notum eſt Dei, manife- 5
a Per opus ſuum, non per doctrinam, vel inſpirationem. 6
b Quod notum eſt Dei. manifeſtum eſt in illis, quia. Pater. Alias reuelauit 7
ſtum eſt in illis. Deus enim manifeſtauit illis. Inuiſibilia 8

Haymo. Nota. Primaſius.

A Vel ex fide in fidem pp omnes partes fidei, ex fide veteris Teſtamenti, vbi vnus Deus, in fidem noui, vbi pater, & filius, & ſpiritusſanctus. Ex fide primi aduentus, in fidem ſecundi. Ex fide primæ reſurrectionis in fidem ſecundæ. Ex fide promiſſionis, in fidem redditionis. Ex fide prędicatorum, in fidem populorum. Ex fide feminantium, in fidem metentium. Ei eſt iuſtitia qui tranſit de fide in fidē, vt tranſeat Iudæus, & quicũque alius de fide veteris in fidem noui Teſtamēti, & de fide verborum, & ſpei, in fidem rerum & ſpeciei.

†De præd. 4. c. in domo. De ſac. un. c. unico uer. in pectore. Abacuc 2. a. Heb. 10. g. Fides lib. quæſtio Euang. † De Deo cognoſci poteſt.

Aug. Fides eſt qua creduntur ea quæ nõ videntur. Etiam eſt fides, quando non uerbis, ſed rebus præſentibus creditur, quod erit cum Deus ſe uidendum dederit. Dicit ergo ex fide verborum, quibus credimus quod non uidemus, in fidem rerum qua credita obtinebimus.

B

Abac. 2. a. Hier. in 2. c. Abacuc.

a *Sicut ſcriptum eſt.* in Abacuch. ita eſt. *Iuſtus autem ex ſua fide uiuet.* Sed hoc & talia plura teſtimonia quæ ponit, ab Hebraicæ veritatis tranſlatione, qua nunc vtimur, videntur diſcordare, quia aliquando ſumit a lxx. interpretibus, aliquando ſicut loquens eodem ſpiritu quo prophetæ ſenſum ſumit tantummodo, ſuis utens uerbis ſuaque diſpoſitione.

* Theod. Hoc poſuit Iudæorum gratia, docens eos non legalem quidem amplecti debere inſtitutionē, ſed ſequi ſuos prophetas.

* Sedulius. *Ex fide,* i. non ex operibus legis, *uiuit,* hoc eſt, prę ſentem uitam ducit, uel, uitam æternam acquirit.

* Amb. Ad exemplum prophetæ Abacuc ſe conuertit, ut declaret olim oſtenſum, iuſtum ex fide, non ex lege uiuere, hoc eſt, non iuſtificari hominem apud Deum per legem, ſed per fidem.

Tract. 3. in Io.

* Aug. Cogita quid per legem imminere debebat, & quid per gratiam conſecutus ſis. Si conſecutus es gratiam fidei. eris iuſtus ex fide. Iuſtus. n. ex fide uiuit, & promereberis Deum viuendo ex fide. Cum promereris Deum viuendo ex fide, accipies præmium, immortalitatem, & uitam æternam & cætera.

lib. 4. cont. Iul. Pelag. c. 3

* Idē, Summum bonum præſtari hominibus non poteſt, niſi per Chriſtum, & hunc crucifixũ, cuius morte mors vincitur, cuius uulneribus natura noſtra ſanatur, ideoque iuſtus ex fide Chriſti uiuit. Ex hac. n. fide prudenter, fortiter, temperanter, & iuſte, ac per hoc his omnibus ueris virtutibus recte ſapienterque uiuit, qui fideliter uiuit.

lib. de fide, & operib. c. 14

* Idem. Excutiendum eſt a cordibus religioſis, ne mala ſecuritate ſalutem ſuam perdant, ſi ad eam obtinendam ſufficere ſolam fidem putauerint.

Haymo.

b *Reuelatur, &c.* Ex fide eſt iuſtitia, & inde ſalus, quia ex impietate iniuſtitia, & inde ira. i. pęna, & hoc idē reuelatͬ in euãgelio. Vel reuelatͬ de cęlo, qđ accuſat eos, quia indicauit creatorem eis, uel ſaluatorem.

C

Ambro.

Ex ipſa enim cœli fabrica iratus illis Deus oſtenditur, qui ideo tam pulchra aſtra condidit, ut ex eis quantus, & quam admirabilis creator eorum ſit poſſit agnoſci, & ſic ſolus adorari.

D

c *Super omnem impietatem.* impietas eſt in Deum peccaſſe. iniquitas in homines. Vel impius infidelis, ſicut idololatra. Iniquus qui prauitate operis ab æquitate diſcordat.

† ſtuuius e

* Hieron. Tres eſſe uidentur impietates, prima, & maxima in Deum, quæ aut per blaſphemiam, aut per idololatriam admittitur. Secunda in parentes, aut iniuria, aut contemptu. Tertia in extraneos. Siue, omnis impietas, ad diuerſas idolorumculturas referenda eſt, ut impietas quaſi ad iniuriam Dei, iniuſtitia vero ad omnia peccata pertinere uideatur.

E

Haymo.

d *Eorum qui ueritatem.* Q. d. Cur eis ira de impietate, cũ non cognouerint Deum? Ad quod. poterant quidē cognoſcere, ſed ſibi tollunt, malentes morari iniuſte in ſua uoluptate.

e *Veritatem Dei.* Quia hoc dicitur, quod eſt de Deo noſcibile, eſt in illis. Quaſi. In ſe habent vnde noſcant. ſ. naturalem rationem.

f *In iniuſtitia detinent.* Bonum eſt, quod tenēt, ſed malum eſt vbi tenent. Veritatem. n. tenent, ſed in iniquitate. Inueniſti Deum, inueniſti veritatem, & ipſum detines in iniuſtitia, & quod per Dei opera cognouiſti, per hominis opera pdidiſti.

Ser. 55. de verbis Domi. ſec. Io.

Aug. Totum conſideraſti rei ordinem, & non vis attendere quod mundus opus Dei, idolum opus fabri. Si faber idolo ſicut dedit figuram, daret & cor, ab idolo ipſo faber adoraretur, quis ergo Deus tuus? nunquid qui te fecit?

g *Notum eſt Dei.* Greg. eſt quod ex huius mundi diſpoſitione, & naturali ordine aſſequi poſſumus. Ignotum vero Dei, quod omnem latet creaturam, vt ratio ſubſtantiæ eius, uel naturæ, & myſterium humanæ liberationis.

h *Manifeſtum eſt in illis.* Aug. Quia non ſolum ratio naturalis ad hoc profuit, ſed & Deus quotidie adiuuit, nec ſola natura ſufficere uideretur.

Serm. 143. de tempore

F

i *Inuiſibilia. n. ipſius.* * Aug. Diximus ſapientes gentium ſcrutatos fuiſſe naturam, & de operibus artificem cognouiſſe. Prophetam non audierunt, legem Dei non acceperunt, ſed eis Deus quodammodo ſilens, ipſis mundi operibus loquebatur, & eos ad quærendum opificem rerum mundi ſpecies inuitabat. Nec potuerunt in animum inducere, cœlum, & terram ſine authore conſtare. Audi veritatem. *Quoniam quod notum eſt Dei, manifeſtum eſt in illis.* Vnde manifeſtum? Deus manifeſtauit. inuiſibilia. n. Dei, a conſtitutione mundi. i. ex quo conſtituit mundum, per hæc intellecta conſpiciuntur, &c. Interroga pulchritudinem terræ, maris, aeris, cœli, ſyderum, ſolem, lunam, animalia, quæ mouentur in aquis, in terris, in aere, latentes animas, perſpicua corpora. Reſpondent tibi omnia. Ecce, uide, pulchra ſumus, pulchritudo. n. eorum eſt confeſſio eorum. iſta pulchra mutabilia quis fecit, niſi incommutabilis; pulcher in ſemetipſo?

* Theo.

NICOLAVS DE LYRA.

Diuiſio.

1 *Reuelatur. n.* Poſtquam Apoſtolus affectum ſuæ charitatis erga Romanos oſtendit, hic conſequenter uitia eorum arguit. Et diuiditur in duas partes, quia primo arguit uitia Gentilium. Secundo Iudæorum, capitulo ſequenti. prima in duas, quia primo arguit vitia eorum. Secundo, concludit intentum, ibi. *Qui cum iuſtitiam Dei.* prima adhuc in tres, quia primo arguit eorum uitia cõtra Deum. Secundo in ſeipſos, ibi. *Propter quod tradidit.* Tertio in proximum, ibi. *Et ſi. ut non probauerunt.* prima in duas, qa primo arguit eorum cęcitatem. Secundo peccatorum inſequentium grauitatem, ibi. *Et mutauerunt.* primum autem oſtendit per hoc, quod Romani vigebant ratione, & induſtria naturali. vnde dicit Vegetius libro de re militari, quod Romani quęſierunt dominiũ totius terræ, & orbis non multitudine populi, nec fortitudine corporali, ſed ſapientia conſulum, & prudentia militari, propter quod ex cognitione naturali ſibi data poterãt cognoſcere unum ſolum Deum uerum latria colendum. Quod ſi feciſſent, tanquã de bonis naturalibus Deo grati dediſſet eis cognitionem ſui ſupernaturalem, quantum neceſſarium eſt habere ad ſalutem, ſicut patet de Cornelio Act. 10. Sicut enim corpore diſpoſito, & organizato per naturam infunditur a Deo anima, ſic talis ſupernaturalis notitia homini diſpoſito per modum prædictum, & ſicut deficiente natura in organizatione prædicta non infunditur anima, ſic homini indiſpoſito notitia fidei denegatur. Sic. n. fuit de Romanis qui de cognitione naturali Deo ingrati ſuperbierunt, & ex conſequenti cæcitatem mentis incurrerunt, & grauia peccata commiſerunt, propter quod puniendi erant ex iuſtitia diuina. Et hoc eſt quod dicitur. *Reuelatur. n.* ideſt, certitudinaliter expectatur.

2 *Ira Dei.* i. iuſtitia, & vindicta. *Super omnem im.* ſ. contra Deum. Eſt. n. pietas cultus Deo exhibitus, ſecundum Tullium. Et per oppoſitum impietas importat Dei contemptum.

3 *Et iniu. ho.* i. peccatum contra proximum, cum quo iuſte eſt uiuendum.

4 *Eorum qui ue. Dei in iniu. deti.* Veritas. n. diuina, quantum eſt in ſe, parata eſt ſe manifeſtare, ſed malitia hominis impedit in eis hanc manifeſtationem, & ſic quodammodo detinet eam, ſicut impediens curſum aquæ dicitur eam detinere, quod declarat conſequenter, di. 5 *Quia q. n. eſt d.* i. in conditionib. diuinis per rõnē naturalē cognitis, cuiuſmodi ſunt eſſentialia attributa, vt ſapientia, bonitas, & ſimilia.

6 *Manifeſt. eſt in il.* ſ. hominibus Romanis. 7 *Deus e. m. il.* Et ſubditur modus manifeſtationis, cum dicitur. 8 *Inuiſibilia e. ip.* i. attributa Dei eſſe ntialia, quæ ſunt nobis inuiſibilia in præſenti

A * Theop. Antiochenus. Deus vniuerſa cum nõ forẽt creauit, vt ex operib. ſuis quam magnus, quam excellẽs ſit hominib. innoteſceret. Vt anima in humano corpore nõ videtur, verum ex corporis motu cognoſcitur, ſic nec Deus corporeis oculis videri poteſt, cęterum ex prouidentia qua ſingula ordinat, ſuiſq; operibus aſpicitur & apprehẽditur. Quęadmodũ ſi quis cernat nauem, ſuis armamẽtis mare ſulcare, & in portum appellere, certe credit aliquem a quo gubernetur, ſic certe nemo adeo abiecti ſit animi, quin credat Deũ eſſe gubernatorem omnium, quamuis oculis carnalibus eum non aſſequamur, &c. Legãtur etiã in hanc ſententiam Baſil. in Pſal. 32. Hieronymus in 3. c. Eccleſ. Origenes hom. 5. in Leuiticum, Chryſoſtomus hom. 9. ad pop. Ant. B Ambr. lib. 3. de Spiritu ſancto. c. 2. &c.

Li. 1. ad Autolycum.

† creatione

† in hoc v

vani facti sũt

49. diſtin. c. ine etenim er. aleugine

† reptilium

g *Homi. & vo. &c.* Mos fuit ab antiquo Romanis adorare ſimulacra hoĩum, vt Romuli, Iouis, & aliorũ, maxime ab aduentu Aenææ in Italiã. Volucrũ aũt & quadrupedũ & ſerpẽtiũ, ex quo Alexãdria ab Auguſto victa ẽ & Romę ſubiugata. D

Haymo.

Romanorum idololatria.

* Sedul. Nomen & honorem Dei, idolis dederunt. A viuo enim Deo recedentes, mortuis fauent. Primi enim Babylonij, Deum vocauerunt figmentũ Belis, hominis mortui, qui principatum dicitur in eis egiſſe. Coluerunt & ſerpentem draconem, quem occidit Daniel homo Dei. Aegyptij colebãt quadrupedem, quem dicebant Apim, in ſimilitudinem vaccæ, quod malum imitatus eſt Ieroboam. Et volucres quia ſacram habebant aquilam Iouis, graculum, & cornicem.

† dum per opera intelliguntur, per videntur

† potentia

† cum ſe crederent

† immortalis

E

Li. 5. Recognit.

a Ab homine, non ſolum ab angelis. Vel, a conſtitutione.
b Per ea, etſi non per legem. c Non corporea vel imaginaria viſione, ſed intellectuali;

a enim ipſius a † creatura mundi † per ea quæ facta ſunt, intel- 1
a Q. æ omnia gubernat. b Filius. ¶ Conſpicitur. 2
lecta conſpiciuntur, ſempiterna quoque eius † virtus & diui- 3
a Spiritusſanctus. Bonitas quæ omnia replet. ¶ De hoc: 4
b Per naturalem rationem, & creaturæ reuelationem. 5
b nitas, † ita vt ſint inexcuſabiles. Quia cum cognouiſſent 6
a Adeo, vt vnum conſiterentur principium omnium. b Bene viuendo & colendo. 7
c De cognitione, ſed ſibi attribuerunt, in quo vani & falſi fuerunt. 8
Deum, non ſicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt 9
¶ Putantes ſe aliquid eſſe, cum nihil ſint. a Quæ a ſe non a Deo. b ¶ Ideo.
c Paulatim vſque ad inſipientiam cor eorum deductum eſt. ¶ Tumore ſuperbiæ obumbrante.
c ſed † euanuerũt in cogitationibus ſuis, et obſcuratum eſt in- 10
a Ideſt, ratio, quia ab eis credita eſt eſſe. b Ore vel corde.
c Ecce quomodo euanuerunt. d A ſe, non a Deo. c Ecce quomodo obſcuratum eſt cor. 11
d ſipiens cor eorum. † Dicentes enim ſe eſſe ſapientes, ſtulti 12
¶ In Deum. a Non ſolum ſenſu peccauerunt ſed etiam opere. 13
¶ Quantum ad ſe. b Culturam Deo incorruptibili debitam. 14
e facti ſunt. Et mutauerunt gloriam † incorruptibilis Dei in ſi- 15
f a In imaginem ei cuius erat aſſimilata. b Prius. c Poſt. d Maior hebetudo. e Inde. 16
g militudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrũ et 17
Deinde. Idololatriam. ſ. a Subtrahendo gratiam tradi permiſit. 18
h quadrupedũ & † ſerpẽtiũ. † Propter quod tradidit illos Deus 19
20

Haimo. Oſtẽdit quid de Deo ſciri potuerit. Pluraliter dicit quia plurib. modis cognoſcitur. ſ. quod ęternus, omnipotens & huiuſmodi. Intellecta ipſa inuiſibilia per facta, quia per cęlũ & terrã & alias creaturas quas immenſas & perpetuas eſſe intellexerũt, ipſum conditorem, incomparabilem, immenſum, æternum, mente conſpexerunt.

Deus pluribus modis cognoſcitur.

a *A creatura.* Ab hoĩe, per excellentiam, quia excellit inter alias creaturas, vel pp conuenientiam quam hẽt cum omnibus creaturis, eſt. n. localiter in loco, cum corporibus, ſentit cum animalibus, intelligit cum angelis, vnde: *Prædicate euangelium omni creaturæ.*

b *Cum cognouiſſent, &c.* Aug. Viderunt quo veniẽdum eſſet, ſed ingrati ei qui illis pręſtitit vt viderent, ſibi voluerunt tribuere quod videbant, & facti ſuperbi amiſerunt etiã quod videbant. Quod enim curioſitate inuenerunt, per ſuperbiã perdiderunt. Quod enim Deus dederat gratis, tulit ingratis.

Serm. 55. de verb. Dom. ec. Io. Mar. vlt. d.

c *Obſcuratum.* Amb. Nebula enim erroris contexit cor illorũ, quia cum creatorem ex creaturis cognouiſſent, nec ſicut Deum glorificaſſent, amplius obtuſi ſunt.

d *Stulti facti ſunt.* Ecce quomodo obſcuratum eſt cor, quod eſt uindicta, ſapientes in naturis rerum, ſtulti in Deo.

e *Et mu.* Aug. Hic damnat ſimulacra impiorum, alij terram, alij ſolem & huiuſmodi venerabantur.

Serm. 143. de temp.

C f *In ſimi. imag.* Exaggerat ſtultitiam ad cumulum hebetudinis oſtendendum.

Homi.

* Clemens. Roma. Veteres Aegyptiorum qui de cęleſti curſu & aſtrorum natura rationem ſibi viſi ſunt reperiſſe, obſidente ſenſus eorum dęmone, omnibus contumelijs Dei nomen incommunicabile ſubiecerunt. Nam alij eorum bouẽ colẽdum tradidere, alij Hircũ, alij Catos, nonnulli Ibin, quidam Serpentem, Piſcem quoque, Cępas, & Cloacas, Crepitus ventris, pro numinibus habendos eſſe docuerunt, & alia innumerabilia quæ pudet nominare.

† 23. q6. 4. c. Nabuchodonoſor. ver præ deſtinatione Eph. 4 c.

* Clemens Alex. Aegyptij per oppida & vicatim bruta coluerũt, piſces, oues, lupos, canes, hircos, boues, muſcas, formicas, ciconias, mures, colũbas, &c. dæmones indigenas, feles, muſtellas, &c. Scythę adorabant accinacem, Arabes lapidem, Perſę fluuium, &c.

* Tertul. Aegyptijs permiſſa eſt tam vanæ ſuperſtitionis poteſtas auibus & beſtijs conſecrandis, & capite damnandis qui aliquem huiuſmodi Deum occiderit.

Apolo. c. 24.

* Cypria. Fumant vbique in templis veſtris hoſtiarum buſta & rogi pecorum: Crocodili, & cynocephali, & lapides, & ſerpentes a vobis coluntur, &c.

Ad Demetr.

* Athenagoras. Aegyptij feles etiam & crocodilos, & ſerpẽtes, & aſpides, & canes pro dijs habẽt. &c. Legãtur Euſebius lib. 3. de præparat. euang. c. 2. Lactantius libro 2. c. 13. & libro 5. c. 20. Auguſt. libro de ciuit. ca. 22. &c. Nazianzenus lib. 2. de Theologia: Arnobius libris aduerſ. Gentes: Lactantius, Minutius Felix, &c.

Apolog.

h *Tradidit, &c.* q̃a nihil abſque eius permiſſione fit. Prius in deſide-

Haymo. F

NICOLAVS DE LYRA.

※ præſenti, ſicut & eius eſſentia, eo q̃ nõ cognoſcunt̃ cognitione intuitiua. 1 *A creatura mũ.* i. ab homine, q̃ ſic nominatur, eo q̃ habet quadã ſimilitudinẽ cũ omni creatura. Habet. n. eſſe cũ nõ viuentibus, viuere cũ arboribus, ſentire cũ animalibus, intelligere cũ angelis, & q̃a oĩs alia creatura ſenſibilis pp hominẽ facta eſt, vt diffuſe tractat Greg. homil. 16.
2 *Per ea quæ facta ſunt.* ideſt, per creaturas.
3 *Intellecta conſpi.* Sicut cauſa per effectum, & ſic Philoſophi cognouerunt Deum.
4 *Sempiterna quo. eius virt.* i. potẽtia, quę eſt de dictis attributis.
5 *Et diuinitas.* i. eſſentia diuina, de qua per creaturas cognoſcitur, quod eſt vnica, & ſimplex, & infinita.
6 *Ita vt ſint inexcuſa.* De contemptu ipſius. Ideo ſubditur.
7 *Quia cum Deum co. &c.* ratione naturali modo prædicto.
8 *Non ſicut, &c.* Cogitantes, q̃ improportionabiliter excedit cognitionem noſtram, & per conſequens ſuper omnia glorificandus.
9 *Aut gratias.* De cognitione naturali a Deo ſibi data.
10 *Sed euanuerunt, &c.* Superbientes de ipſa.
11 *Et obſcu. &c.* Iuſto Dei iudicio propter ſuperbiam eorũ.
12 *Dicentes enim ſe eſſe ſa.* In temporalibus.
13 *Stulti facti ſunt.* In ſpiritualibus.
14 *Et mutauerunt gloriam.* Hic ꝓñr arguit peccati grauitatẽ ex cęcitate ſequentem. ſ. idololatriam, quę maximũ peccatum eſt in genere, q̃a eſt cõtra primũ pręceptũ tabulæ, & nõ ſolũ vnã idololatriã incurrerũt, ſed multiplicẽ. Audierũt. n. q̃ tpe Nabuchodonoſor regis Aſſyriorũ ipſe incurrerat maleuolentiã & rebellionẽ ſubditorũ, eo q̃ omnes deos eorũ exterminari iuſſerat p Holofernẽ, Iudith. i. ꝓpter quod ad dilatationẽ ſui imperij ſtatuerũt oẽs deos diuerſarũ gentium coli. Vñ dicit Leo Papa in ſermone Apoſtolorũ Petri & Pauli, q̃ ciuitas Romana cũ omnibus pene dominaretur gentibus, omnium ſeruiebat erroribus. Et hoc eſt quod dicitur hic: *Et mutauerunt gloriam incorrup. Dei.* i. honorem ſoli Deo debitum.
15 *In ſimil. imag. corrupt.* quia cultum latrię ſoli Deo debitum exhibuerunt Ioui, Herculi, & pluribus alijs qui fuerunt homines corruptibiles.
16 *Et volucrum.* ſecundum quod dicitur Eſa. 2. d. quod aliqui adorabant talpas, & veſpertiliones.
17 *Et quadrupedum.* Sicut Aegyptij colebant bouem.
18 *Et ſerpentium.* Sicut Babylonij colebãt dracone. Dan. 14. a. Et iſtas idololatrias & alias multas receperũt Romani, vt dictũ eſt. 19 *Propter quod.* Hic ꝓñr arguit peccata q̃ fiunt in propriũ ſubiectũ, inter quę luxuria maxime inquinat, q̃a in corpus redundat, & maxime vitiũ ꝯ naturã q̃ eſt peſſimum cuius tres ſũt ſpecies in generali. Prima eſt, mollicies qua aliquis p tactus ꝓprios polluit̃ p ſeipſum. Et hoc tangit, cũ dr, *Propter quod.* ideſt, propter peccatum idololatriæ incurſum.
20 *Tradi. il. Deus.* i. tradi pmiſit in pęnã pręcedẽtis peccati. In-

Tres ſpecies peccati cõtra naturam.

☞ deſideria cordis, quod eorum erat a Deo ſibi relictum. poſt
A in immunditiam actu tantam, vt corpora naturaliter repugnantia quadam vi applicarent, & vitio aptiora facerent.

Auguſt. lib. de grat. & lib. arbit. c. 21.

Auguſt. Manifeſtum eſt Deum operari in cordibus hominum, ad inclinandas eorum voluntates, ſiue ad bona pro miſericordia ſua, ſiue ad mala pro meritis eorum, iudicio vtiq; ſuo aliquando occulto, aliquando aperto, ſemper autem iuſto.

c *Com. mu. ve.* Amb. Dum nomen Dei qui eſt verus, dederunt his, qui non ſunt dij. D

Aug. Veritas creaturæ a Deo eſt, ſed nō Deus, quā illi in mēdaciū cōuerterūt, creaturas tanquam creatorem colētes,
d *Et colue. &c.* Sed ne dicant, non colo ſimulacra, ſed res eorum, vt ſolem. addit: *Et col.*

a Ecce vindicta. b Ideſt, a ſe ſic parati, non a Deo. c Poſtea in actum.
in deſideria cordis eorum in immunditiam, vt † contumeliis 1
a Quantum ad naturam. b Item vindicta. c Non aliunde, ſed a ſe habentes, vel in ſuo ſexu. d Illi afficiunt, &c. repetitio 2
a afficiant corpora ſua † in ſemetipſis. Quia commutauerūt ve- 3
b a Hoc quod ſuperius vocauit gloriam Dei. ¶Quod de Deo verum eſt, dederunt idolo ſ. quod ſit Deus. 4
c b Diligenter ornando. c Actibus. ¶Quaſi illud eſſet melius.
d ritatem Dei in mendacium, & coluerunt & ſeruierunt creatu
a Quamuis ab illis priuetur ſuo honore. b Exaltatus ſuper omnia. c Sine fine. ¶Tamen. 5
e
f ræ † potius quā creatori, qui eſt† benedictus in ſecula, amen. 6
a Q quia ita peccauerunt in naturam creantem. ¶Iterum vindicta repetitur, ſicut ante culpa. 7
b Tradi permiſit. c Prius in ardorem libidinis, quæ eſt paſſio naturæ, nec nominanda, poſt in actum. ¶Et vere
g Propterea tradidit illos Deus in paſſiones ignominiæ. † Nā fę 8
h a Viri legitimi. b Inter ſe agentes. 9
i minæ eorum immutauerūt naturalem uſum in eū uſum qui
K eſt cōtra naturā. † Similiter autem & maſculi relicto naturali 10
a Ecce peccatum voluntatis, vel deſiderij. b Quæ a ſe, non a Deo.
vſu fœminæ, exarſerunt in deſideriis ſuis in inuicem, maſcu- 11
a Non tantum exarſerunt, ſed & b Acta. ¶Ita &. c Quæ peccato congrua fuit. ¶Vnde etiam dignam.
l li in maſculos turpitudinem operantes, & mercedem quam 12
13

† inter ſe mutuo

✠ Sedulius. Tradere, hoc eſt permittere, non incitare, aut immittere, vt ea quæ in deſideriis conciperent, explerent in opere. Per hoc quod deſerunt, traduntur ī deſideria cordis ſui.

† vltra eū qui condidit

† affectus cupiditates

* Hieronym. Tradere in ſcripturis dicitur Deus, cum non retinet delinquentes propter arbitrii libertatē, ſicut in Pſalmo dicit, *Et dimiſi eos ſecundum deſideria cordis eorum.*

† 32. q. 7. c. vſus

† per appetentiam ſui, alius in alium

e *Ser. c.* Hic damnat quæ in ſimulacris intelligebant.

† ignominiæ

f *Amen.* Quaſi hoc verum eſt, quòd Deo vero benedictio eſt in ſecula: diis autem Gentium ad tempus impietas dat honorē. Ideo quod illi dicunt eſt falſitas.

† laudandus

g *Paſ.* i. voluptates quæ etſi delectent, ſunt paſſiones, tñ naturæ non nominādæ.

† 32. q. 7. c. vſus.

h *Igno.* Han. Dicitur quaſi ſine noie dignitatis. Ignominioſus qui deſinit habere dignitatis nomen, dum in aliquo crimine deprehenditur.

* Ambr. Traditi ſunt illudendi, & traditi non vt illa agerēt quæ nolebant, ſed vt illa perficerent, quæ deſiderabant.

* Oecumenius. Non ipſe tradidit, abſit: ſed eos neglexit, tanquam ſua gubernatione indignos. Deinde Satanas acceptos illos tradidit in ea in q̄ traditi ſunt. Tradidit eos Deus, hoc eſt, delictum in Deum, propriaq; illorum operatio, aut vltronea cęcitas illa tradidit eos in affectus ignominiæ.

Homil. 3. in hanc Epiſt.

* Chryſoſt. Tradidit hoc loco, ſignificat, permiſit. Quemad
B modum enim ſi quis exercitus Præfectus, prælio ingraueſcente retrocedēs abſceſſerit, hoſtibus milites tradit, nō impellens, ſed ſuo auxilio nudans, ſic & Deus eos dimiſit, quia admittere ipſius præcepta noluerunt, &c.

Homil. 11. in Ezech.

a *Afficiant.* Greg. Peccatum quippe quod pęnitentia non diluitur, mox ſuo pondere ad aliud attrahit. vnde fit, vt nō ſolū peccatū ſit, ſed & cauſa peccati. Ex illo quippe culpa ſubſequens oritur. Peccatū vero quod ex peccato oritur, non ſolū peccatum, ſed & pęna peccati eſt, quia iuſto iudicio Deus cor peccantis obnubilat, vt præcedentis peccati merito etiā in alia cadat.

Hie. in cap. 16. Ezech.

b *Quia commuta.* Exequitur latius per partes culpam & pœnā, vt comparet. *Quia commuta.* Oſtendit per partes mutaſſe gloriā Dei. ſ. quod Deū putauerūt, qui non erat, & coluerūt & ſeruierunt creaturę potius quā creatori. Et exequitur partes immundicię, quod fęminę in fęminas, maſculi in maſculos. in quibus comparat pęnam culpæ, vt ſicut contra naturam creantem peccauerunt, ita in natura propria punirentur. vnde concludit. *Et mercedem.*

Vbi ſupra.

✠ Chryſoſto. Cū Deus homines deſtituerit, omnia ſurſum ac deorſum ferūtur. Quamobrem non ipſum modo dogma illis Satanicum erat, ſed & vita diabolica. Pauli porro prudētia merito hic nobis admirabilis eſt, vt qui quum in duas res ſibi aduerſantes incidiſſet, vtraſque exacte abſoluerit. Volebat enim grauitate, ac reuerentia ſeruata loqui, ſed alterum alteri impedimento erat. Ipſo enim naturæ nomine & interpretationē auget, & hac tanquā perapetaſmate ad enarrationis verecundiam vtitur, Conſidera autē quanta cum emphaſi dictiones vſurpet. Non. n. dixit illos amaſſe, ac deſideraſſe inter ſeſe mutuo, ſed exarſiſſe mutuo p appetentiā ſui.
C Vides ab auiditate omne malū exortum, quū ipſum deſideriū non ſuſtinet intra propoſitos terminos conſiſtere. Quicquid enim terminos a Deo ſtatutos tranſgreditur, id abſurdarum ac minime legitimarum rerum appetens eſt.

Aug. lib. contra Iul. Pelag.

i *Nat. v.* Putas Iuliane Apoſtolum ęx hoc laudaſſe libidinē, quia vſum fęminę dixit eſſe naturalē? Oēm profecto vſum fęminæ laudare cōpelleris, ac per hoc ea quæ cōmittūtur cū fœminis ſtupra laudabis, quia & illic vtiq; vſus naturalis eſt, quamuis danandus, quia legitimus non eſt. vnde & filii nō legitimi, ſed naturales vocantur, qui inde naſcuntur. Nō ergo cōcupiſcentiā carnis in illo verbo laudauit Apoſtolus, ſed naturalem vſum appellauit illū vſum, vñ natura humana pōt naſcendo ſubſiſtere. Nec dixit vſum coniugalē, ſed naturalem: eum intelligi volens qui fit in membris ad hoc creatis, vt per ea poſſit ad generandum ſexus vterque miſceri.

E

Aug lib. de nuptiis & concup. c. 20. Et lib. de ciu. c.

Amb. Ac per hoc cū eiſdē membris & meretrici aliquis miſcetur, naturalis eſt vſus, non tamē laudabilis, ſed culpabilis. Ab ea. n. parte corporis quæ ad generandū non eſt inſtituta, ſi etiam cōiuge quiſque vtatur, contra naturam & flagitioſam eſt.

Orat contra idola.

* Athanaſ. Olim Phęniſſę mulieres ante idola ſua proſtituebantur, dedicantes numinibus ſuum quęſtū, perſuaſę meretricatu ea ꝓpitiari, ac ꝓſperitatē rerū inde naſci. Viri quoque abdicato ſexu, mulierū naturā affectauerūt, tanq̄ ita honorifica grataq; matri deorū facturi eſſent. Oēs autē in turpiſſimis viuūt, & certamē inter ſe prauitatis ſuſcipere videntur, & vt dixit ſanctus ille Chr̄i miniſter Paulus: Mulieres eorū mutauerūt vſum naturalē, in eū q eſt pręter naturā, &c. Hęc deſignantes, confitentur & oſtēdūt deos ſuos hoc genere vitę vſos fuiſſe. Ex Ioue. n. ſtupra puerorū & adulteria, ex Venere, meretricatū, ex Rhea, obſcęnitatē, ex Marte, cędes, ex alijs, alia huiuſmodi didicerunt, quę vt a legibus vindicātur, ita quicunque purus eſt auerſatur.

I. de gra. & li. arb. c.

k *Maſculi.* Aug. Iudicio. n. iuſtiſſimi Dei traditi ſunt, ſiue deſerēdo ſiue alio mō explicabili vel inexplicabili in paſſiones ignominię, vt crimina criminibus vindicarent. Et ſupplicia peccantiū nō tantū ſūt tormēta, ſed & vitiorū incrementa.

* Ambr. & Sedul. Quoniam aliam legem dare nō poteſt Satanas (nihil. n. enim habet) conceſſa & licita in aliū ordinem verſat, vt dū aliter fiunt quā cōceſſa ſunt, ſint peccatū. Hāc autē dicit cōpenſationē eſſe cōtēpti Dei. ſ. turpidinē & contaminationē, Hæc eſt. n. prima cauſa huius peccati. Quid autem eo peius ac deterius? Quantum enim idololatria per impium & grauiſſimum delictum eſt, tantum & compenſatio eius horrenda, & perſolida paſſio eſt.

F

Auguſt. li. 2. cont. ad. legis & prophe.

l *Et mercedem, &c.* Auguſti. Sed iſtas pœnas pauci vident: ☞ propterea

Com-

NICOLAVS DE LYRA.

1 In deſi. cor. eo. *Ad conſequendū totaliter propriā concupiſcētiā.*
2 In immundi. *i. vſque immunditias maximas.*
3 Vt contu. affi. cor. ſua. *In hoc enim valde vilipenditur natura.*
4 Quia commu. ve. Dei in menda. *i. in idolū, ipſum colendo ſicut Deū, quaſi dicat, propter idololatriā ceciderūt in vilē immūditiā.*
5 Et ſeruierunt creaturæ. *In idolis.*
6 Potius quā crea. qui eſt be. &c. *i. ab omnibus ſemp glorificādus.*
7 Amen. *Confirmatio huius dicti eſt. Secunda ſpecies peccati contra naturam eſt Sodomia, quæ tranſit in perſonam, in ſexu tamen indebito. Et hoc tangitur cum dicitur.*

Secunda ſpecies peccati contra naturam.

8 Propterea tra. illos Deus in paſſio. igno. *i. valde ignominioſas.*
9 Nā fęmi. eo. immu. natu. vſum in eū. *Vna alterā polluendo.*
10 Similiter au. & maſ. *Vnus alterum polluendo.*
11 Exarſerunt in deſi. ſuis. *Ex vehementi enim ardore luxuriæ talis vilitas procedit.*
12 Et mercedem. *ideſt, punitionem.*
13 Quam opor. *ideſt, decuit.*

In

a ¶In natura ſua vindicantes deum, ideſt vindictam dei ſuſtinentes in ſuo ſexu. ¶Alias quia.
a oportuit erroris ſui in ſemetipſis recipientes. Et ſicut non
a ¶Vt nihil intelligant, niſi quod a probitate remotum eſt.
b probauerunt deum habere in notitia, tradidit illos deus in
¶Opere. ¶Rationi.
†reprobum ſenſum, vt faciant ea, quæ non conueniunt, re-
¶Illos Q non parum habentes de. b ¶ Fornicatio omnis vſus præter legitimum connubium.
a ¶Per partes. c ¶Quæ e t multa acquirere, nec ſuperflua pauperibus erogare.
c d pletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, ne-
a ¶Dolore alieni boni. b ¶ Pluraliter, quia ſunt actus, & voluntatis.
c ¶ Quando aliud ſimulatur, & aliud agitur.
quitia, plenos inuidia, homicidijs, contentione, dolo, †ma
a ¶Inter amicos diſcordiam ſeminantes.
e f lignitate, ſuſurrones, detractores, †deo odibiles, contume
a ¶Qui dictis, vel factis contumelias, & turpia inferunt. b ¶ In honoribus.
c ¶Qui nouum genus mali cuiuſcunque inueniunt verbo, vel opere. d ¶Carnalibus, vel ſpiritualibus. e ¶ Sed feris indomitiores.
g h i lioſos ſuperbos, elatos, inuentores malorum, parentib. non
a ¶Non diſcernentes inter bonum, & malum. b ¶ Habitu, & inceſſu. c ¶ Dilectione proximi.
k obedientes, †inſipientes, †incompoſitos, † ſine affectione,
a ¶In ſocietate. b ¶Non compatiuntur miſeris. c ¶ Item vlterius cadunt, d Iuſtum deum. Duce ratione. Prius.
l †abſque fœdere, ſine miſericordia. Qui cum iuſtitiam dei
a tamen.
cognouiſſent, non intellexerunt, quoniā qui talia agunt di
Aeterna.
gni ſunt morte, †non ſolum, qui ea faciunt, ſed etiam, qui
Vt nullus excuſetur.
m conſentiunt facientibus.

propterea eas maxime cōmemorat apoſtolus, & multa enumerat, quę peccata ſunt, & pœnæ peccati. Inter ipſum enim peccatum apoſtaſiæ, & vltimam pœnam ignis æterni, media, quæ ſunt peccata, ſunt & pœnæ.

a *Oportuit.* Hic cauſa, propter quā traditi ſunt ſine vlla ambiguitate monſtratur.

b *Et ſic.* Item, quia nondum reſipiſcunt, in alia cadunt pro eadem culpa. Per ſicut pœnam peccato aſſimilat, vt ſicut peccauerunt in ſenſu dei, ſic puniri ſunt in proprio ſenſu.

† reprobam mentem.

c *Et quia non pro.* Quia non nouerunt deum, hā. in no. quod ratio probabat, vel quia putauerunt deū neſcire, & negligere mala. Tradidit, & cætera.

malis prædi- os moribus. † dei oſores.

B ✠ Ambro. Propter errorem ſimulachrorum traditi ſunt ad turpia facienda in inuicem, & quia impunitatem horum æſtimauerunt, incurioſum deum iudicantes ac per hoc negligendum, hinc additū eſt, vt magis ac magis hebetati, ad omnia mala admittenda fierent promptiores, vt facta, quæ hominibus non ambigerēt diſplicere, deum non crederent vindicare. Mox enumerat omnia mala, quæ illis ſuperaddita ſunt, vt vel ſic cōuerſi ad naturalem intellectum, intelligerent irato deo hæc ſibi prouenire. Caput autem iniquitatis malitiam dicit, cuius opus fornicationem ponit atque auaritiam. Hęc fornicatio hēt in ſe, & adulterium, ſed quod minus eſt poſuit, vt quod maius eſt multum non poſſit credi.

experces intelligentiæ. alieni a charitatis affectu. -qui

Haymo. Malitia. Nequitia. Contentio. Malignitas.

d *Omni iniquitate.* enumerat partes, vt apertius accuſet malitiam, quando quis damnum molitur alicui. Nequitia, eſt temeritas quando audet, quod nequit, vel intemperātia ſui. Contentio eſt impugnatio vēritatis per confidentiam clamoris. Malignitas eſt mala voluntas, cum vltra non poteſt, vel de beneficijs gratiam non referre.

e *Detractores,* qui aliorum bona negant, vel inuertunt.

Auguſt. l. 15. ciuit. & in pſ. 15.

f *Deo odibi.* Ne leuis putetur ſuſurratio, vel detractio, quia in verbis ſunt, addit de eis. *Deo odibiles,* vt intelligant ſe p ſolam ſuſurrationē, & dtractionē ęternā icurrere poſſe dānationē.

C

D g *Elatos.* Elati ſunt, qui nolunt pati priorem, vel parem.

h *Inuentores malorum.* ✠ Ambro. Imitatores facti patris ſui diaboli, idololatriæ malum inuenerunt, per quod omnia vitia in mundo ſunt nata, & perditio maxima. Nam diabolus
1 2 quem ab initio pec-
3 4 care ſcriptura teſta-
5 6 tur, quāquam tyran-
7 8 nicæ præſumptioni
9 ſtudeat, non tamen
10 id auſus eſt profiteri,
11 vt dicat, Ego ſum
12 deus, quamobrem peiores
13 iſti ſunt, qui nō
14 tantum elementis,
15 ſed & figmentis tri-
16 buunt deitatem.
17 i *Parentibus non obe-*
18 *dientes.* Quanta autem
19 inſolētia arrepti ſunt
20 vt nec parentes ſuos,
21 quos auctores in na-
22 tiuitate habent, agno-
23 ſcerent, quique ſe na-
24 tos gauderent, illos
25 tamen per quos eſſe
26 cœperant, contemne-
27 bant.
28 k *Inc.* Incompoſitio
29 corporis indicat qua-
30 litatem mentis.
31 l *Digni ſunt mor.* Ne
32 putentur his tantum
33 pœnis affligi quibus
delectantur, addit vltimam mortem æternam.

E

†pactorū haud quaquam tenaces. † fœdi fragi. - non intellexerunt.

† 27. q. 1. c. viduas, in fine.

✠ Sedul. Sunt quidam, qui ſe reos non putant, ſi non operentur, q mala ſunt, aſſentiunt autem facientibus. Aſſentire aūt facientib. eſt, ſi cum poſſet quis reprehendere, taceat, vt audiens fabulas, aduletur, & ita eſt, vt qui fomitem præbent delictis eorum, dignum eſt, vt pari crimine rei habeantur.

✠ Cypria. Conſortes, & participes alienorum delictorum fiunt, qui delinquentib. fuerint copulati. Apoſtolus. n. manifeſtat, & comprobat morte dignos eſſe, & ad pœnam venire non tantum illos, qui mala faciunt, ſed etiam eos, q talia agentibus conſentiunt, qui dum malis, & peccatoribꝰ illicita communicatione miſcentur, nocentium contactib. polluuntur, & dum iunguntur in culpa, ſic in pœna ſeparantur.

Epiſt. 68. quæ eſt ad clerum & pleb. in hi

✠ Chryſo. Collaudare delinquentes, longe plus eſt, quam delinquere, propterea, quod hoc ſuffragiū proficiſcatur ab animo corrupto, & inſanabili morbo laborante.

Homil. de Dauid, & Saule

m *Qui conſentiunt facientibus, &c.* Conſentire eſt tacere cum poſſis arguere. Vel errorem fouere.

F

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Quam opor.* ideſt decuit. 2 *In ſemet. r.* de permittēte iudicio ſuo iuſto. tertia ſpecies peccati contra naturam eſt, qn̄ exercetur in ſpecie aliena, ſ. coitus cum beſtijs, propter qđ vocatur beſtialitas, eſt & peſſimum. Et communiter dicitur vitium innominabile, propter quod apoſtolus tacet de iſta ſpecie, licet forte eā incurriſſent, ſicut alias duas pcedentes.

Tertia ſpecies peccati contra naturam.

3 *Et ſicut non, &c.* Hic conſequenter arguit peccata eorum in proximum, & primo peccata cōmiſſionis. Secundo, omiſſionis, ibi. *Parentibus inobedien.* Circa primum tangit peccata operis, dicens, *Et ſicut non proba. Deum ha. in no.* ideſt non curauerunt de dei notitia. 4 *Tradidit il.* id eſt, tradi permiſit. 5 *In reprobum ſen.* i. in peruerſum iudicium optima iudicando, quæ ſecundum veritatē ſunt peſſima, & hoc fit per malum habitum acquiſitum, ſicut guſtus male diſpoſitus amara iudicat dulcia, & econuerſo. 6 *Vt faciant ea.* ſ. rōni recte, q homo debet vti. Et quæ ſint illa primo explicat in generali, di. 7 *Repletos om.* propter auerſionem a deo, q eſt in omni peccato. 8 *Malitia.* propter conuerſionem indebitam ad creaturam. Secundo, magis explicat in ſpāli, dicēs. 9 *Fornicatione.* ſequendo cōcupiſcentiā carnis. 10 *Auaritia.* ſequēdo concupiſcentiā oculorū. 11 *Nequitia.* quā tū ad ſuperbiā vitæ. Nequā. n. dicitur a nequeo nequis, ſuper bus. n. quod nequit attingere rōne ſibi debita, aſſequi nititur ex ſuperbia. 12 *Plenos inui.* q ſequitur ex ſuperbia. Eſt. n. triſtitia de bono alieno, inquantū ęſtimatur pprii boni diminutiuū. 13 *Homici. co.* q ex inuidia oriunt̄, ſicut patet de Cain, q fratrē ſuū p verba iniurioſa occidit, vt dictū fuit Gen. 4. a. 14 *Dolo, mali.* talia pcurātes, qn̄ nō audēt facere manifeſte. Scđo tāgit peccatū oris, dicēs. 15 *Suſurrones.* qui occulte nitunt̄ p verba ſua bonorū amicitiā ſeparare. vnde Eccl. 28. b. *Suſurro, & bilinguis maledictus, turbauit enim pacem habentes.* 16 *Detractores.* occulte alicuius famā denigrātes. Differunt. n. ſuſurro, & detractor fine, quia vnus intendit ſeparare amicitiā, alius denigrare famā. 17 *Deo odi.* propter hæc vitia. 18 *Contumelioſos.* dicentes alijs opprobria. 19 *Super.* De magis falſo ſe iactātes. 20 *Elat.* alios ſupprimētes. 21 *Inuentores ma.* verbis malis, & exēplis alios corrūpētes. 22 *Parentibus.* Hic explicat peccata omiſſionis, cū dr̄, *Parentibus non obe.* Ad qđ tñ tenent̄ parentib. carnalibꝰ, eo q habēt ab eis eſſe, & nutrimentū, & parentib. ſpūalibus, eo q habent ab eis regimen, & documentū. 23 *Inſipientes.* eo q nō recipiunt a parentib. documentū, & ex conſequēti. 24 *Incomp.* in actu habitu, & geſtu. 25 *Abſque fœ.* i. ſine fidelitate amicitiæ ad alios. 26 *Sine miſe.* ad pauperes, & afflictos. 27 *Qui cum i.* Hic apoſtolus cōcludit intētū ex pdictis. Ex quo. n. erāt ſic culpabiles, ſequit̄, q erāt dānabiles, niſi fuiſſent adiuti grā dei. Iō dicit. *Qui cum iu. dei.* i. deū eſſe iuſtū. 28 *Cognouiſ.* rōne naturali, hoc. n. omnis intellectus, & natura clamant. 29 *Non intellexe.* pp cęcitatē in eis cauſatā ex peccatis, vt pdictū eſt. 30 *Quoniam, qui ta. agunt.* horribilia. 31 *Digni ſunt mor.* non ſolum temporali, ſed etiam æterna. 32 *Non ſolum, qui.* digni ſunt hac pœna. 33 *Sed etiam, &c.* Et iſti ſunt fauentes, & præſtantes auxilium, & illi, qui tenētur corrigere, &, tacent. Et hæc correctio duplex eſt. Vna fraterna, ad q oēs tenētur, nō tñ ad ſemper, ſed pro tpe debito loco, & alijs circunſtantijs debitis cōcurrentib. Alia eſt cor-

Differunt ſuſurro, & detractor.

A NICOLAVS DE LYRA.

Correctio duplex.

*recti*o punitionis, ad quã tenentur oẽs ſuperiores ex officio ſuſcepto, & hæc correctio non ſolũ eſt propter emendationem peccantis, ſed magis propter bonũ commune, propter quod non debet ſuperior ceſſare a tali correctione propter obſtinationẽ, ſeu peiorationem peccantis, ſicut fit in correctione fraterna, quæ tantũ ordinatur ad emendationem fratris, ſed punire debet obſtinatum etiam morte, ſi expediat pro bono reipublicæ.*

Quoniã dictum eſt in hoc ca. quod propter peccatũ idololatriæ tradidit Deus Gẽtiles in peccata luxuriæ viliſſima, & plura deteſtabilia, Propter quod ad maiorẽ dictorum euidentiam quæritur, Vtrum vnũ peccatum poſſit eſſe alterius peccati pœna.

Et arguitur, ꝙ non: Primo, quia pęnæ iuſtæ ſunt, & a Deo, vt patet per Au. li. 83. quæſtionum. quanquam, peccatum autem non eſt iuſtum, nec a Deo, ergo, &c.

Itẽ pęnę ſunt adductę, vt per eas homines adlucantur ad bonum virtutis, vt patet per philoſophum 10. *Ethicorum, ſed per peccatum non reducitur homo ad bonũ virtutis, ſed magis ad oppoſitum ergo, &c.*

Contrarium videtur in litera. In pęnam enim idololatriæ Gentilium, inducta ſunt alia peccata enormia.

Reſpõdeo, de peccato poſſumus loqui dupliciter. ſ. per ſe, & per accidens. Per ſe vero conſideratur peccatũ, ſecundum quod egreditur a volũtate, ſic enim habet rationẽ culpæ, propter quod ſi nullo modo eſt voluntariũ, non eſt peccatum. Et hoc modo vnum peccatum nõ poteſt eſſe pœna alterius peccati, quia de ratione pœnæ eſt, ꝙ ſit contra voluntatẽ, & ſic manifeſtum eſt, quod per ſe loquendo peccatum non poteſt eſſe pęna peccati. Per accidens autẽ peccatum poteſt eſſe pęna peccati tripliciter. Primo ex parte cauſæ, quæ remouet prohibens. Cauſæ. n. inclinantes ad peccatũ ſunt paſſiones inordinatæ, tentatio diaboli, & alia huiuſmodi, quæ impediuntur per diuinũ auxilium, quod iuſte ſubtrahitur propter peccatũ, & talis ſubtractio eſt huius peccati pęna, & eſt a Deo, qui iuſte retrahit auxiliũ ſuum ab ingrato, & ſic peccatum ſequens propter ſubtractionẽ diuini auxilij per accidens dicitur pœna præcedẽtis peccati. Et hoc modo loquitur Apoſtolus, dicens, Propter quod tradidit eos Deus in deſideria cordis eorũ, &c. *quia ſubtrahendo ſuũ auxiliũ permittũtur peccatores vinci a paſſionibus ſuis, & dæmonũ tentationibus. Alio modo poteſt eſſe pœna ex parte ſubſtãtiæ actus peccati, qui afflictionẽ inducit, & hoc, ſiue ſit actus interior, vt patet in ira, & inuidia, qui notabiliter affligũt ipſũ iratũ, & inuidũ, ſiue ſit actus exterior, ſicut aliqui grauibus laboribus. & dãnis opprimuntur aliquando, vt expleant actũ peccati, ſecũdũ illud Sap. 5. b.* Laſſati ſumus in via iniquitatis. *Tertio mõ ex parte effectus conſequentis. Et his duobus modis vltimis vnum peccatũ non ſolum eſt pœna præcedentis peccati, ſed etiã ſui. Ad primum patet, quod procedit de peccato ſecundum ſe conſiderato. Ad ſecundũ dicendum, quod hæc punitio qua aliqui permittuntur a Deo in alia peccata ruere, ab bonũ virtutis ordinatur, & quandoque ad bonũ peccantium, ſcilicet, cum poſt peccatũ humiliores, & cautiores reſurgunt, ſemper autẽ ordinatur ad bonum aliorum, qui videntes tales de peccato in peccatum ſic ruere, magis reformidant peccare.* D

ADDITIO I.

In ca. 1. vbi dicitur in Poſtil. *Segregatus in euangelium Dei.*

Dupliciter legitur Apoſtolus fuiſſe ſegregatus. Vno mõ ab vtero ſynagogę, ſeu doctrinę Phariſęorũ corpore. & mente, De quo intelligiᷣ illud. Gal. 1. c. *Qui me ſegregauit ab vtero matris meę.* i. ſynagogæ. Alio mõ ſegregatus legiᷣ ab alijs apoſtolis, nõ mente, ſed corpore. vnde Act. 13. a. *Segregate mihi Barnabam, & Paulũ, in opus ad quod aſſumpſi eos, &c.*

ADDITIO II.

In eo. c. 1. vbi dr̃ in Poſtil. Iõ declarat quale ſit iſtud euangeliũ.

Euangeliũ fuit pluribus expreſſe promiſſũ. Eſa. 41. g. vbi dr̃, Primus ad Sion dicet, *Ecce adſum, & Ieruſalem euangeliſtam dabo.*

B prout fuit in additione declaratum, &c.

ADDITIO III.

In eo. ca. vbi dicitur in Poſtil. *Ad obediendum fidei.*

Hoc qđ dr̃ hic, *Ad obediendũ fidei*, vr̃ cõtinuari cũ præcedẽtibus, & ſequẽtibus ſic intelligẽdo, Accipimus apoſtolatũ in oĩbus Gẽtibus ad obediendũ fidei. i. vt faciamus Gẽtes obedire fidei.

ADDITIO IIII.

In eo. cap. vbi dicitur in Poſtil. *Non enim erubeſco euangelium.*

In hoc qđ dr̃, *Non. n. erubeſco euãgeliũ*, vr̃ ſecundũ glo. increpare illos qui crucẽ Chriſti putãt ignominiã, vñ cruce cõfundebãtur, de qua potius gloriari deberẽt cũ Apoſtolo, & ſequitur ratio cum ſubdit, *Virtus Dei eſt.* i. virtutem Dei annunciat non infirmitatem, ſapientiam, non inſipientiam. Hæc in glo.

ADDITIO V.

In eo. ca. ubi dicitur in Poſtil. *iuſtitia enim Dei in eo reuelatur.*

Iuſtitia Dei reuelatur in euangelio ex fide in fidem, ſcilicet, Dei promittentis, in fidem Dei promiſſa implentis. Nam ſicut antiqui iuſtificati fuerunt ex fide qua crediderunt Deo promittenti ſalutem futuram per Chriſtum, ſic moderni iuſtificantur in fide, qua credunt Deum impleuiſſe per Chriſtum, promiſſionem prædictam quod probat per Abac. 2. a. *Iuſtus autem ex fide viuit*, indifferenter loquẽs de pręterita fide ſiue de pręſenti, &c.

ADDITIO VI.

In eo. ca. vbi dicitur in Poſtil. Vtrũ unum peccatum eſſe poſſit alterius peccati pœna.

Hæc quæſtio mouetur a ſancto Tho. in prima ſecundæ. q. 81. art. 2. in cor. quæſtionis, & ſoluitur ibi eodem modo ſub eiſdem uerbis.

CAP. II.

Hayrno.

a *Propter q. &c.* Hoc communiter de Gentibus, & Iudęis. Iudęus iudicabat Gentilem, propter priorem ſtatum. Gentilis Iudęum. Vterque homo, non ſpiritus. Si Iudæus iudicat Gentilem de idololatria, & ipſi idololatrę. Si Gentilis Iudæum de legis præuaricatione, & ipſe præuaricator naturalis legis.

†Nam hoc ipſo quod.

b *Inexcuſabilis.* quia tu ipſe teſtis es damnationis tuæ, dum alium iudicãs, quare hoc? quia eadẽ agis.

† qui.

c *Qui iudi.* In quo oſtendit ſe eſſe quod non eſt. i. iuſtũ. *Qui iudicas.* Propter Iudęos hoc, & nondum eos nominatim exprimit, qui in lege gloriantur, & agunt, quę damnant, & quia nondũ nominatim eos exprimit ideo dicit, Ita in omnẽ animã hominis operantis malum. Iudęi, & Gręci. Et gloria omni operanti bonum, Iudæo, & Græco.

* Chryſ. & Oecumen. Nouerat Apoſtolus vrbi cõmiſſum eſſe orbis principatũ. Igitur ſermonem ad principes dirigit. Poteſt tamen idem priuatis quoque conuenire. Dicit autẽ trãſgreſſionis magnitudinem. Et ipſi, inquit, perpetrabant

C iniqua, & ſimul cum perpetrantibus currebant. Vbi. n. quiſpiã ab alio correptus ad iudicium duceretur, ipſi ſedebant, illumque condemnabant, cum ipſi ęqualia perpetraſſent, & cũ eo ad perpetrandum cucurriſſent, & tamen condemnabãt, ita nouerant, quod peccarent, ſeſeque multo magis cõdemnarẽt. Qui enim male agit, & tamẽ ſimilia perpetrãtes condemnat, aduerſus ſeipſum fert condemnationem.

CAP. II.

a Quia omnis faciens, & conſentiens dignus eſt morte.

Ropter quod inexcuſabilis es o homo,

a Tam Iudæus, quam Gentilis.

omnis qui iudicas. † In quo enim iudicas alterum, teipſum condemnas. Eadem enim agis, † quæ iudicas. Sci- 1

a Quos ita opinamini, nos autem ſcimus, vel vere inexcuſabilis es.

Alias autem.

mus enim, quoniam iudicium Dei

* Baſilius. Cauẽdum eſſe nos monet Apoſtolus, vt primum noſtra delicta (quæcunque illa ſint) emendemus, & tunc demum alios incuſemus.

d *Eadem enim agis.* Inanẽ excuſationem Gentium, & Iudęorum ſua auctoritate deſtruit Apoſtolus, poſſet enim excuſationẽ peccati ſui dicere Iudæus. Et ſi eadem me Iudęum defendit genus, & lex, me Gentilem ignorantia, contra Apoſtolus.

Ethicorum finit. 3i. d.

e *Scimus enim quoniam iudicium Dei, &c.* * Oecumen. Si quidẽ hic non ſecundũ veritatem eſt iudicium, nam & multi rei abſoluuntur, & inſontes cõdemnantur, in futuro autẽ ſecũdũ veritatem erit. Imo & hic Dei iudicium, neque iniuſtum abſoluit, neque iuſtum condemnat, quum hic ad iudicium in quoſdam deſcenderit. F

Sedu.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. II.

PRopter quod. *Poſtquã Apoſtolus arguit vitia Gentilium, his cõſequẽter arguit vitia Iudæorũ. Et diuiditur in tres, quia primo oſtẽdit eos in culpa, & pœna Gẽtilibus ſimiles. Secũdo, quo ad aliquid peiores, ibi.* Si autẽ tu Iudęus. *Tertio, quo ad aliquid meliores, in principio ſe. ca. Prima adhuc in duas, quia primo circa propoſitum oſtendit veritatẽ. Secundo remouet quorundam errorem, ibi.* Exiſtimas. *Primum oſtendit duplici ratione. Prima eſt, quia apud Gẽtiles idololatria reputabatur meritoria, & fornicatio licita, propter qđ talia publice agebãt. Iudæi vero p legẽ a Deo ſpecialiter ſibi datã cognoſcebãt ambo eſſe prohibita propter qđ in manifeſto a talibus abſtinebant, ne ſecundũ legem punirentur in occulto, tamẽ hæc operabantur, propter quod in peccato erant in Gentilibus ſimiles. Et iõ in fine præcedentis ca. vbi dixit Apoſtolus.* Quoniã qui talia agũt digni ſunt morte, *cõcludit.* Propter qđ in. es o ho. *i. tu Iudæus gentiliter viuẽs, qui iudicas temerarie Gẽtiles. Et cauſa ſubdiᷣ.* In quo e. &c. *Et patet litera.*

1 Sci. *Hic ponitur ſecũda ratio. Licet. n. inter peccata manifeſta, &*

✠ Sedulius. Terrorem incutit, vt Deũ quem incurioſum
A illi dicũt, iuſte malos ſecũdum veritatem iudicaturũ dicat:
hoc eſt, ſeueriſſime reddere ſecundum mẽſurã vniuſcuiuſ-
que, non parcere. Si.n. tu peccator, peccatorem tui ſimilem
iudicas, quanto magis Deus iuſtus te iudicabit iniuſtũ? Hu-
manum iudiciũ multis modis corrumpitur, amore, odio, timore, auaritia: ſæpe iudicium integritas violatur & contra iuſtitiæ regulam interdum miſericordia inclinatur. Solius ergo Dei eſt ſecundum veritatem iudicium.

Bonitas & patiẽtia copioſa † tolerantiæ. & lenitatis.

a *Qui talia agunt, &c.* Haimo. Qui talia faciunt quæ in alijs reprehendunt. Qui in iudicio attẽdunt perſonas potentum, diuitum, propinquorum.

Haimo. † patientiam. † inuitat. † colliges.

a Aequitatem rei non perſonas. b Contra. c Siue Iudæos ſiue Gentiles.
Nos ita ſcimus, ſed tu exiſtimas. Opinaris. d Increpatio cum ironia.

a b eſt ſecundum veritatẽ in eos qui talia agunt. Exiſtimas autẽ 1 2

a Aug. quia hæc poteſtas data eſt tibi & non eſt in mundo qui te iudicet.
hoc quantum ad prælatos. Carnalis b Quæ ſupra

hoc ò homo, omnis qui iudicas eos qui talia agũt & facis ea, 3

a Hoc ſcilicet. Quocunque modo. b Cur ergo modo non punit, quia bonus expectat quod ignoras, an di. c Copioſam bonitatem.

c d quia tu effugies iudicium Dei? An diuitias bonitatis eius & 4 5

a Patientiam & longanimitatem. b Aug. quia modo tempus miſericordiæ.
Ecce Deum neſcis miſericordem. c Seuere loquitur. quia mens non reuocatur niſi timore.

e f † patiẽtię & longanimitatis cõtẽnis? Ignoras, qm̃ benigni- 6 7 8

Alias patientiam. a Quantum in ſe. b Sed quia tu durus, & in malo tuo pertinax, de quo nec corde pœnites.

g tas Dei ad † pęnitẽtiã te † adducit. † Secũdũ aũt duriciã tuã 9 10

a Exercendam. b Quando omnia aperta, & quando reuelabitur quod à nobis modo neſcitur.

h & cor impœnitẽs † theſaurizas tibi irã in die irę & reuela- 11 12 13

b *Exiſt. autem hoc ohom.* Communiter legitur hoc capitu-
B lum contra Iudęos & Gentiles, poteſt tamen & ſpecialiter
legi contra ſuperſtitioſum quemlibet eccleſiæ prælatum.

Beda ex lib. ſent. Proſp.

c *Quia tu effugies.* Peccas dum tibi impunitatem promittis, grauius: quia contemnis bonum Dei, & ignoras te contemnere, & an hoc facis? Increpatio. quaſi mirum.

Ambroſius.

d *An diuitias bonitatis.* Ambr. Copioſa eſt bonitas quæ multum & multis peccãtibus multa bona miniſtrat blandiens, vt ad pœnitentiam attrahat. Copioſa patientia, quæ tot & tanta peccantes ſuſtinet nec cito punit. & hoc eſt longanimitatis, quia non ad horam eſt, ſed longa, per multa expectans tempora. Hæc contemnit qui non ſic vtitur ad pœnitentiam, vt Deus intendit, ſed ad impunitatem vertit.

e *Patientiæ & lon.* Auguſt. Patientia eſt qua per ſuperbiam & procaci mente peccantes non ſtatim punit. Longanimitas eſt quæ per infirmitatem, & non deliberati animi malitia peccantes diu portat, expectans ad pœnitentiam.

Lib. de bono patientiæ.

f *Ignoras.* ✠ Cyprianus. Apoſtolus peccatorem ad pœnitentiam reuocans dicit: Ignoras ꝙ patientia & bonitas Dei ad pęnitentiã te adducit? &c. Tandem iuſtũ iudicium Dei dixit eſſe, quia ſerum eſt, quia diu multumque differtur, vt homini ad vitam longa Dei patientia conſulatur. Tunc repræſentatur pœna impio & peccatori, quando iam non poteſt pœnitentia prodeſſe peccatori.

Lib. 3. ad Quirinum. c. 35. Eccle. 5.

✠ Idem. Deum ad hoc patientem eſſe, vt nos pœniteat peccati noſtri & reformemur, in Eccleſiaſtico dicitur, *Ne dixeris peccaui, & quid accidit mihi triſte? Eſt enim altiſſimus redditor.* Item Paulus. Nunquid opulentiam bonitatis eius, & ſuſtinentiam, & patientiam cõtemnis, ignorans quia bonitas Dei in pœnitentiam te adducit.

Lib. de fuga ſeculi cap. 3. In pſal. 102.

✠ Ambr. Quia bonus eſt Deus ſperare potes tuorum peccatorum indulgentiam. Non vult enim vindicare, qui paratus eſt ignoſcere.

C ✠ Aug. Quid tã longanimũ, & multũ in miſericordia? Peccatur, & viuitur: accedũt peccata, augetur vita: blaſphematur quotidie, & facit ſolẽ ſuũ oriri ſuper bonos & malos. Vocat vndiq; ad correctionẽ, vocat vndiq; ad pęnitentiam, vocat beneficijs creaturæ, vocat impertiendo tp̃s viuendi, vocat per lectorẽ, vocat per intimã cogitatione, per flagellũ, per miſericordiã conſolationis. Sed obſerua ne longitudine mi- D
ſericordiæ Dei male vtẽdo, tu tibi theſaurizes irã in die irę, & reuelationis iuſti iudicij Dei, &c. *Vide eundem Tractatu. 33. in Ioannem: & libro primo contra aduerſarium legis & prophetarũ.*

Tres peccatorum gradus in his tribus verſibus annotant.

Peccatorum tres gradus.

Primus dum impunitatem promittis, ibi: *Exiſtimas.* Secũdus & grauior, quia contemnis donum Dei, ibi, *An diuitias.* Tertius & grauiſſimus, quia ignoras te cõtemnere, ibi: *Ignoras, &c.*

Auguſtin. in Pſal. 49.

g *Secundum au.* Sunt enim quidam quibus mala quæ agũt diſplicent, & ducti pęnitentia cordis: quaten⁹ eis datur ex eis exire laborant: de quibus hic non loquitur. Sũt alij quibus placẽt mala, & de miſericordia Dei nimis p̃ſumẽtes in eis pertinaciter perdurãt: in quo illius oñdunt patientiã, & ſuã cumulãt ſarcinã
deterius peccãdo. Sunt & alij quibus diſplicent quidẽ mala, E
ſed qm̃ grauia eſſe intelligũt, putãt ſibi iã nõ poſſe ignoſci, ſicut ille qui dixit: *Maior eſt iniquitas mea, &c.* Illi ergo nimia ſpe Deũ non iuſtũ autumant: iſti vero deſperatione Deũ nõ bonũ ęſtimãt. Ex vtroq; ergo periclitabunt & ſperando cõtrarijs rebus & contrarijs affectionibus laborãtes peribunt.

† Sed iuxta: Gen. 4. b

h *Theſaurizas.* ✠ Ambr. Neceſſe eſt enim ſeueriori pęna vt plectatur, immo flammis perennibus torqueatur, qui longa Dei patientia non ſolum ſe emendare noluit, ſed adhuc addens ad contemptum peccata exaggerauit.

In pſal. 29.

✠ Baſilius. Deus cum ſit omnium bonorum largitor, vitam propria voluntate tribuit: iram vero ſibi quiſque ſuis flagitijs theſaurizat.

In Eze 16. c.

✠ Hieron. Perſpicuum eſt non eſſe naturalem iram Dei, ſed noſtris vitijs clementiſſimũ & mãſuetiſſimũ Deũ ad iracundiam prouocari, dicente Apoſtolo, ſecundum duritiam tuam, & impœnitens cor, theſaurizas tibi iram, quam Deus naturaliter non habet, &c.

Homil. 11. in Ezech.

✠ Gregorius. Miſericors Deus tempus nobis ad pęnitendum relaxat, ſed cum eius patientiæ gratiã nos ad augmentum vertimus culpæ, hoc ipſum tempus quod ad parcendũ pie diſpoſuit diſtrictius ad feriendum vertit: vt quia reuerti quis etiam ſpatio temporis accepto noluerit, per hoc mala ſua ad reatum augeat, per quod ea diluere potuit ſi conuerti voluiſſet. Vnde ſcriptum eſt: Theſaurizas tibi iram, &c.

Col. in hunc loc.

✠ Origenes. Sicut omnia in menſura fecit Deus, & pondere & numero, ita etiam patientiæ eius certa menſura eſt: quam menſuram credendũ eſt eſſe conſumptam vel ab his qui diluuio periere, vel ab his qui in Sodomis cęleſti igne vaſtati ſunt. Vnde & de Amorrhęis dicitur, *Nondum repleta ſunt peccata Amorrhæorum vſque nunc.* fert ergo Deus patienter, & expectat vniuſcuiuſque pęnitentiam. Sed non nos diſſoluat
hoc, & tardos ad conuerſionem faciat, quia rurſus patientię F
eius & ſuſtentationis certa menſura eſt.

Gen. 15.

Auguſtin. de verbis Domini.

Accumulas tibi vindictam, deterius peccando. Hęc impœnitentia eſt blaſphemia in ſpiritum ſanctum.

Iſta duo occidunt animas, deſperatio & peruerſa ſpes. His duobus

NICOLAVS DE LYRA.

occulta ſit diſtinctio quantum ad humanum iudicium, per quod tantum puniuntur manifeſta: tñ quantum ad diuinũ iudicium non eſt in hoc diſtinctio. quia punit ſecreta ſicut & manifeſta, eo quod ei nihil eſt occultum. j. Reg. 16. b. *Homo videt ea quæ parent: Deus autem intuetur cor.* Et ideo Iudæi qui ſimilia peccata faciebant in occulto, erant ſimiliter puniendi, ſicut & Gentiles facientes talia in manifeſto. & ſic habetur propoſitum, ſ. ꝙ Iudęi ſimiles Gentilibus erant. Huius rationis ponit virtutem dicens. *Scimus &c. ve.* 1. ſm̃ ęquitatẽ iuſtitiæ. 1 *In eos qui ta. a.* publicę vel occulte. 2 *Exiſtimas au.* Hic remouet circa dicta duplicẽ errorẽ. Secũdum remouet ibi. *Non enim eſt acc.* quorũ primus eſt. quia aliqui impunitatẽ attribuebãt ſibi ex dilatione punitionis diuinæ, quaſi eſſet oblita peccata ſua. hoc remouet tanq̃ erroneum: quia hoc prouenit ex Dei patiẽtia, quę cõcedit peccatorib⁹ tp̃s pęnitẽtiæ, vt ſi nõ pęniteãt, appareat eorũ cõdẽnatio magis iuſta, & ſimiliter perſeuerãtiũ pręmiatio in bono. Hãc ſententiã deducit Apoſtolus diffuſe dicẽs, *Exiſtimas aũt.* hoc erronee. 3 *O ho. &c.* i. ò tu Iudæe qui iudicas Gentiles temerarie, vt dictũ eſt. 4 *Quia, &c. iu. d.* i. eius punitionẽ p̃p pęnę dilationẽ q. d. non ſic erit, ſed magis contrariũ, quia tu abuteris tẽpore miſericordię tibi dato ad pęnitẽdũ, ideo ſubditur. 5 *An di.* i. abundantiã. 6 *Bo. eius.* qui à malis nõ ſubtrahit bona naturę. 6 *Et patientiæ.* quę differt illationem pœnæ. 6 *Et longa.* quę diu expectat conuerſionẽ hominũ a malo culpæ. 7 *Contemnis?* q. d. ſic impunitatem tibi arrogando. 8 *Ignoras quoniam be. Dei.* te tolerans. 9 *Ad pœ. te. ad.* quantum eſt in ſe: quia inſtinctus ſuos ad bonum à malis nunquã aufert penitus quamdiu ſunt in via: ſed ipſi repellunt eos, & ſic remanent in fœcibus ſuis. ideo ſubditur. 10 *Secundum autem, &c.* quia non cedit diuino inſtinctui. durum enim in corporalibus dicitur, quod non cedit tangenti. Et ad ſimilitudinem huius dicitur cor durũ quod non obedit inſtiganti ad bonum. 11 *Theſauriz. ti. &c.* ideſt, accumulas tibi pœnam. 12 *In die.* id eſt, vltionis æternæ. 13 *Et reue. iuſti. iu. Dei.* tunc enim reuelabuntur ſecreta cordis veſtri.

duobus fit blaſphemia in ſpiritũ ſanctũ. vnde in euangelio:
A *Qui peccauerit, vel verbum blaſphemiæ dixerit in ſpiritum ſanctum, non remittetur ei hic vel in futuro.* de quo Ioannes in epiſtola ca-no *Eſt peccatum ad mortem, non pro eo dico vt quis oret.*

Matth. 12. c
1. Ioan. 5. d
Peccatum in ſpiritum ſanctum fit duobus modis.

Peccatũ in ſpiritum ſanctũ fit duobus modis, ſcilicet, per obſtinationẽ, vel deſperationem. obſtinatio eſt induratæ in malitia mẽtis pertinacia per quam fit homo impœnitens. Et hæc impenitentia eſt blaſphemia in ſpiritumſanctum. Deſperatio eſt qua quis penitus diffidit de Dei bonitate. Et vtrunque dicitur peccatum in ſpiritumſanctum.

Ambr. Vere in ſpiritumſanctum delinquunt, qui ſuam malitiam Dei bonitatẽ excedere putant.

Haymo. Non tibi videatur Deus ſic miſericors, vt nõ videa-
B tur iuſtus, nec ita iuſtus, vt miſereri non velit.

Aug. Illud peccatũ aliqui irremiſſibile dicunt ideo, quia taliter peccantes pęnitere non pñt habentes corda indurata velut lapides. de quo Iob. *Induratum eſt cor eius velut lapis.* Alij dicũt irremiſſibile, quia taliter peccãtes nunq̃ pęnitẽt, cum tñ poſſint. & ideo nunquam eis remittitur. Vnde ſuper Matthæum dr̃: Tanta eſt labes illius peccati, vt deprecandi vtilitatem humilitate ſubire nõ poſſit: etiãſi peccatũ mala conſcientia cognoſcere & enũciare cogat. Super Marcum dr̃, quod talis peccans digne pœnitere non poſſit. Sed breuiter intelligendum vr̃, non poſſe niſi vix & difficulter & raro. vnde Aug. Quaſi inuitus in reo vindicat dñs, qui in vitam non in mortem à principio conſtituit homines. Idẽ: iſta impęnitentia, vel cor impœnitens quamdiu quiſque in hac carne viuit, no poteſt iudicari. De nullo enim deſperandum eſt, quamdiu patientia Dei ad pœnitentiam adducit.

L. de verbis Domini.
Iob 41. c.
Idem Tractatu 89 in Ioan.
Mar, 12. c.
Mar. 3. d.

a *Qui reddet vni.* qui modo illis quos liberat non reddit, cuius etiam erga iniquos modo larga eſt bonitas. In futuro autem reddet mala pro malis, quoniam iuſtus: Bona pro malis, quoniam bonus & iuſtus. Tantum mala pro bonis non reddet, quoniam iniuſtus non eſt.

Nota Dei bonitatem.

Ad iuſtitiam pertinet, vt nũquam ſupplicio careant, quorum mens in hac vita nunquam voluit carere peccato: & vt nullus iniquo detur terminus vltionis, qui quamdiu valuit habere, noluit terminum criminis, quare nõ obſtat pro temporali peccato æternaliter puniri hominem.

Amb. Nullum malum impunitum, &c. Hinc eſt, quod aliqui malam voluntatem in reprobis tantum pœnam eſſe volunt, & non culpam: quia nihil meretur. Alij tamen culpã & pœnam, etſi nihil mereantur, ſicut bona voluntas in bo-
C nis, nec manet impunita, quia ipſa in ſe pœna. Vel hoc dicunt intelligi ſolum de ſtatu præſentis vitæ.

Iuſti.
a tionis iuſti iudicij Dei, qui reddet vnicuiq; ſecundum opera 1
a Bene vſi patientia Dei bene operantur b Sunt c Quia fulgebunt iuſti, vt ſol in regno patris.
† eius His quidem † ſecũdum patientiam boni operis gloriã 2
a Quod ad dexteram Dei facti b Quia quod habebunt permanebit. c Qui hac intentione bona operati ſunt, non vt videantur, ut hypocritæ.
& honorem, & incorruptionem, quærentibus vitã æterna. 3 4
a Vt vos. b Vel qui contendunt Deo, nolentes pœnitere. c Sunt
His autem qui ſunt ex cõtentione, et qui non † acquieſcunt 5 6
a Cum eis dicitur. b Diffidentes de iudicio futuro c Impunitati. d Pœna Quod ſibi indignabuntur. e Erit in die iudicij. f Ante iudicium.
b veritati, credunt aũt iniquitati, ira & indignatio, tribulatio, 7 8
c Quod prius ira. a Quod indignatio, tam Iudæi, quam Gentilis
d & anguſtia in omnem animã † operantis malum. Iudęi pri- 9 10
e a Maxime quia & ſcriptam legem habuit b Gentilis c Quod ſupra incorruptio.
f mum & Græci Gloria autem & honor & pax omni operãti 11 12
a Tempore, vel quod melius inſtructus, melius operatur. Gentili.
g bonum, Iudæo primũ & Græco. † Non eſt enim perſonarum 13
Quia. a Scripta id eſt, Gentiles
acceptio apud Deũ. Quicunq; enim ſine lege peccauerunt 14

† ſua
† contentioſi.
† hominis.

✻ Aug. Si vita ęterna bonis operibus redditur, ſicut apertiſ- D
ſime dicit Scriptura: *Deus reddet vnicuique ſecundum opera eius,* lib. de grat. &
quomodo gratia eſt vita ęterna, cũ gratia nõ ex operibus reddatur, lib. arb. cap. 8.
ſed gratis detur, Apoſtolo dicente, *Et qui operatur merces non imputatur ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum.* Et iterũ. *Si gratia, iam non ex operibus &c.* Iſta qõ nullo modo mihi videtur poſſe diſſolui, niſi intelligamus & ipſa bona opera noſtra, quibus ęterna redditur vita, ad Dei gratiam pertinere, propter illud quod ait Dominus. *Sine me nihil poteſtis facere.* Itaque vita bona noſtra nihil aliud eſt, quam Dei gratia: ſine dubio & vita ęterna quę bonæ vitę redditur, Dei gratia eſt: & ipſa enim datur, quia gratis data eſt illa cui datur.

Rom. 4.
† qui perſeuerantes in bene faciendo.
Ioan 15.
ſubtemperãt.
† De pœn. diſ. 4. ſi. li. ex bono

b *Indignatio*, Ne videatur iraſci, & non vindicare: vnde tribulatio, & anguſtia.

Eph. 6. b
Col. 3. d

c *Tribul. & ang.* Interim in anima ſola ante iudicium, poſt iudicium autem ira & indignatio.
E
d *In omnem.* Quod ſupra indefinite ibi. *His autem qui.* hic vniuerſaliter, vt includat Iudæum & Gentilem.

e *Animam.* dicit quia de incredulo agit anima, pro cuius perfidia arctabitur ſpirituali pęna.

f *Iu. pri.* Ambr. Iudæum ſemper anteponit: quia credens propter Abraham honorificentior eſt, diffidens peius tractandus, quia promiſſa patribus refutauit.

Act. 10. c.

✻ Auguſ. Boni non ſolum ſecundum ſuę bonę voluntatis merita præmium cõſequentur, ſed etiam ipſam bonam voluntatem per Dei gratiam cõſequuti ſunt, ac ſi adimpleatur quod ſcriptũ eſt: *Gloria, & honor, & pax, omni operanti bonum.*

Epiſt. 47.

✻ Sedul. Hic contraria ſuperioribus opponuntur: nã gloria contra irã, honor eſt cõtra indignationẽ: & quod ſupra incorruptionẽ, hic pacem appellat. Triplex autem diuiſio in his ſentẽtijs claret. Nã veri Chriſtiani cũ bonis operibus in primo ordine ponuntur, vbi dicit: *His qui ſecundum pat. boni operis, &c.* In ſecundo loco incredulos & impios abſque bonis operibus ex vtroque populo poſuit, dicens. *His autem qui ex contentione, &c.* Tertio incredulos: cum bonis tamen operibus, dicens: *Gloria & honor, &c.* Poteſt enim fieri, vt ex his qui in lege ſunt & Chriſto non credit, iuſtitiam diligat, miſericordiam teneat, charitatem & cõtinentiam ſeruet, &c. Hic etiam ſi vitam non habeat æternam, tamen gloria operum eius, & honor, & pax poterit non perire, &c.

g *Non eſt enim, &c.* Coæquo Iudæũ & Gentilem in pęna & gloria; quia Deus iudicat non ſecundum perſonas ſed ſecun- F
dum merita, quia vtroſque ſm modum peccati damnat.

Amb. Prærogatiuũ generis nõ ſequitur vt ſuſcipiat cauſam patrũ diffidentẽ, vel abijciat à ſe propter indignitatem pa-

Auguſti. in pſal. 118.

✻ Aug. ren-

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Qui reddet, &c. ſecundum opera.* ſcilicet bonis præmia. Ideo ſequitur.

2 *His quidem.* id eſt, illis qui patientia Dei vſi ſunt ad bene operandum.

3 *Gloriam & honorem.* Recipient enim pręmium pro virtute in quo conſiſtit ratio honoris. quia ſecundum Philo. Honor eſt præmium virtutis. Recipient enim hunc honorem coram multis. ſ. coram multitudine angelorum: in quo ratio gloriæ conſiſtit, quę eſt manifeſtatio honoris. vnde gloria dicitur à claritate, quaſi quædam claria, c. mutata in g.

4 *Et incorruptionem.* quia electi reſurgent in vitam immortalem & beatam. Et quia malis per oppoſitum redduntur tormenta, ideo ſubditur.

5 *His autem qui ſunt ex c.* i. peccatoribus obduratis, quorũ anima ſemper contendit, vt dicitur 3. Ethi. quia ſynderesis ſeu dictamen rationis malo remurmurat, & ſenſualitas ad ipſum inclinat. Et ſic eſt contentio inter partes animæ.

6 *Qui non ac. ve.* ſ. diuinæ pulſanti ad oſtium cordis, per ſe ad bonum inſtigando & per ſuos prædicatores mouendo.

7 *Credunt autem.* id eſt, diabolo iniquitatem ſuggerenti per ſe & per miniſtros ſuos.

8 Ira

8 *Ira & indignatio.* Summi iudicis.

9 *Tribulatio.* in prolatione ſententiæ. Matth. 25. d. *Ite maledicti in ignem æternum, &c.*

10 *In omnem animam.* i. in oẽm hominẽ malũ. Nominatur enim hoc totũ cõpoſitũ à parte digniori, ſicut Exo. 1. a. Oẽs aĩæ quæ egreſſę ſunt de femore Iacob. i. omnes homines.

11 *Iudæi primum & Græci.* Iſti enim præ alijs Gentibus habebant auxilia diuina cõtra peccata. Iudęi enim per legem, Græci per ſapientiam acquiſitam: quia tunc philoſophia vigebat in Gręcia, propter quod peccata iſtorum magis erant grauia, & per conſequens magis punienda.

12 *Gloria autem & honor, &c.* Ex dictis patet hęc litera.

Diuiſio.

13 *Non eſt enim.* Hic remouetur error ſecundus. Et primo ponitur hęc remotio. Secundo: cuiuſdam dicti declaratio, ibi; *Cum enim Gen.* Error autem iſte erat aliquorum Iudęorum impunitatem ſibi arrogantium, eo quod legem à Deo receperant præ cæteris Gentibus, ſecundum quod dicitur Pſal. 147. b. *Non fecit taliter omni nationi, &c.* Hoc igitur remouet, dicens. *Non eſt enim perſon. acce. &c.* Dimittendo prę cęteris impunita Iudæorum peccata.

14 *Quicunque enim ſi.* id eſt, legem ſcriptam non habentes quales fuerunt Gentiles.

Sine

a sine lege peribunt. Et quicunque in lege peccauerunt, per le 1
b gem iudicabuntur. Nō enim auditores legis iuſti ſunt apud 2 3
c Deum, ſed factores iuſtificabuntur. Cum enim Gētes quæ 4 5 6
d legem non habent, naturaliter ea quę legis ſunt faciūt, eiuſ- 7 8 9
h modi legē nō habentes, ipſi ſibi ſunt lex, qui oſtendūt opus 10 11
i legis ſcriptum in cordibus ſuis, teſtimonium reddente illis 12
conſcientia ipſorum, & † inter ſe cogitationum inuicem ac- 13
cuſantium, aut etiam defendentium in die, cùm iudicabit
Deus occulta hominum ſecundum euangelium meum 14

(Interlinear: a Non pro legis præuaricatione. ¶Damnabuntur. b I Iudæi. ¶Legem ſcriptam habentes. c Etiam pro legis præuaricatione, in quo aggrauat eos. ¶Id eſt, non pro auditu legis. a Et apud homines. b .i. gratia iuſtificat eos, vt adimpleant legem, quia non faciunt vt iuſtificentur, ſed iuſtificantur vt faciant. c Iuſti habebuntur. d Factores iuſtificabuntur, qu. etiam Gentes. & hoc eſt. Cum enim. ¶Scriptam. a Orig. Naturali ratione illuminati diſcernunt facienda & vitanda, quod faceret lex. b ¶Scilicet, quæ lex mandat. ſ. credere in Deum & in Chriſtum. a Quamuis. ¶Scriptam Moyſi. b Valent ſibi legem. c Iudicijs operum dum hæc laudant, illa damnant. a Firmiter fixum rationi eorum. b Vnde ipſi ſibi teſtes erunt boni vel mali, inde ſcientes ſe merito damnari, vel ſaluari. a Etſi alijs non videatur. b Non ſolummodo conſcientia operum, ſed etiam cogitationum malarum & bonarum, vel genitiui pro ablatiuis more Græcorum. c ¶Hoc non de credentibus. ¶Alias bus. a Hoc de credentibus. ¶Alias bus. b Iudicij. c Reddente teſtimonium. d Id eſt, aperta erunt. a Quæ modo ſunt occulta. b Quod totum eſt certum, ſecundum euang. &c. c Id eſt, Pauli, quod ſ. Paulus annunciat.)

rentum credentem, ſed vnumquemq; proprio merito, aut
A remunerat, aut condemnat.

a *Sine lege.* Aug. Aiebat.n. Apoſtolus hic de illa lege quam dedit Moyſes populo Iſrael. Iō ergo Gētiles ſine lege dixit, quia talē legem ſcriptā non acceperant, quam ſe accepiſſe gloriabantur Iudęi.

L. de ſpiritu & litera.

b *In le.* Aug. Qui nouerunt diuina mandata auferetur ab eis excuſatio quam alij habent de ignorātia. Sed nec ipſi ſine pœna erūt. Et licet grauius ſit peccare hominē ſcientem quàm neſciētem, non ideo tamen ad ignorantiæ tenebras fugiendum. Aliud eſt enim neſciſſe, aliud ſcire noluiſſe.

c *Iudicab.* Nō vt quaſi per ignem ſalui fiant, quidam dn̄t, ſed prorſus peribūt. Dicit enī Chriſtus quòd tolerabilius erit Sodomæ in iudicio, quàm Iudæis in Chriſto non credentibus. Et item
B quòd excuſationē non habebunt de peccato infidelitatis, quia venit & locutus eſt eis: de quo hn̄t excuſationem illi, quibus nec per ſe, nec per ſuos locutus eſt, qui tamen non effugient damnationem, quia *qui ſine le. pe. ſi. l. per.* Leuiora tamen paſſuri, quia qui plus committit, plus ab eo exigitur: *quia ſeruus ſciens vo. domini ſui & non fa. &c.*

Matt. 10. b. †inter ſe inuicem cogitationibus accuſantibus aut etiã excuſantibus. Ioh. 15. d. Lucæ 12. f.

d *Non e. au.* Amb. Nonne ſola lex ſaluat? non, quia non facit iuſtos. & hoc eſt: non enim pro auditu, ſed factores quicunque, quod quidem eſt per gratiam.

e *Sed factores.* id eſt, qui credunt in Chriſtum, quem lex promiſit, quicunque ſint: quod non eſt niſi per gratiam.

f *Factores:* legis, *iuſtificabuntur.* i. iuſti deputabuntur, vel iuſti fient a Deo, vt ſint factores, Non qui ante erāt factores, poſt iuſtificabuntur, vt ſi diceretur: homines creabuntur, quia ipſa creatione fit vt ſint homines ſic ipſi non qui ante erant factores iuſtificabuntur, quia etiam Gentes.

Hom. 5. ad Rom.

✲ Chryſ. Rectè addidit, *apud Deum:* etenim apud homines fortaſſe probi, ac graues, & magnopere ſe iactitantes videri poſſint, apud Deum autem longe ſecus.

Aug. li. de ſpiritu & lite. c. 21. & 26.

g *Cum enim.* Cum.n. dixerat Gentilem damnati ſi male operaretur, ſaluari ſi bene: ſed cum legē non hēat, quaſi neſciat quid ſit bonum quidve malū, videretur ſibi neutrum debere imputari. Contra Apoſtolus: Etſi non habeat ſcriptam legem, hēt naturalem, quia intelligit & ſibi conſcius eſt qd ſit bonū & quid ſit malū Et ideo credendus eſt bene vel male operari, & merito ſaluari vel damnari. Bene operari dico & ſaluari, quod non eſt niſi per gratiam & fidem, quæ renouat naturalem imaginem Dei in homine ex vitio & vetuſtate ſopitam, ſine qua renouatione male operatur, & damnatur accuſante eum conſcientia. vitium quippe contra naturam
C eſt, quod vtiq; ſanat gratia. Non enim vſque adeo in humana anima imago terrenorum affectuū labe detrita eſt, vt nulla in ea lineamenta remāſerint. Non oīno deletum eſt qđ ibi per imaginē Dei cū crearetur impreſſum eſt. Proinde vitio ſanato per gratiam, naturaliter fiunt ea quæ legis ſunt. Non quod per naturæ nomen negata ſit grā, ſed potius per gratiam reparata natura, qua gratia interiori homine renouato lex iuſtitiæ reſcribitur, quam deleuerat culpa. D

h *Opus legis.* Eſt fides, quam vltro habent in cordibus, id eſt, intimo affectu, vbi fides per dilectionem operatur.

Gal. 5. b. †19. q. 2. c. due ſunt †ex

L. 4. ca. 30.

✲ Irenæus. Quare patribus (legis naturæ) non diſpoſuit Dominus teſtamentum? Quia lex non eſt poſita iuſtis, iuſti autem patres virtute decalogi conſcriptam habentes in cordibus & animabus ſuis legem; diligentes Deum qui fecit eos & abſtinentes erga proximum ab iniuſtitia, non fuit neceſſe admonere eos correptorijs literis, quia habebant in ſemetipſis iuſtitiam legis, &c. E

✲ Origenes. Hoc enim naturaliter ſentire poſſunt homines, ne homicidium, ne adulterium faciant, ne furentur, ne falſum teſtimonium dicant, vt honorent parentes, & horū ſimilia fortaſſis & quod Deus creator omnium, ſcriptum eſt in corde gentilium.

* Sedulius. Ne quis forte diceret, legē gentes non hn̄t, ad quam ergo formā poterunt iudicari? Rn̄. Certum eſt quod gentes quæ legē non hn̄t, naturaliter quæ ſunt legis facere, non pro ſabbathis, vel neomenijs, vel ſacrificijs, quæ in lege ſcripta ſunt. Non enim hæc lex in cordibus gentilium dicit́ eſſe ſcripta, ſed hoc quod naturaliter ſentire poſſunt. Magis tamen mihi videntur hæc quæ in corde ſcripta eſſe dicunt́, euangelicis legibus conuenire, vbi cuncta ad naturalem referuntur æquitatem. Quid enim naturalibus ſenſibus proximius, quam vt quæ nolunt ſibi fieri homines, hęc ne faciant alijs? Hęc autem lex ſcripta eſt ſpiritu Dei viui.

i *Teſtimonium reddente illis conſcientia, &c.* * Seduli. Hoc ad pręſentis vitę cogitationes pertinere videtur, cum quid faciendum vel non faciendum ſit, diutina cogitatione delibe ramus, & inuicem ſe cogitationibus accuſantibus, quia cogi tationes noſtrę erunt in die iudicij ante oculos noſtros, tanquam quędam hiſtorię noſcendę. ſicut ſcriptum eſt. *Arguam te, & ſtatuam illum contra faciem tuam.*

Pſal. 49.

* Oecu. In eo iudicio nō eſt nobis opus extrinſecis vel accuſatoribus vel vtilia nobis teſtimonia ferentibus, ſed cuiuſq; cogitationes ac cōſcientia vel accuſabit vel excuſabit. Idcirco quāquā hic hoīes abſoluerint, non oportet hos eſſe ſecuros: nihil enim inde iuuabuntur. Rurſum, & ſi cōdemnaue- F
rint,

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Sine lege.* ſcilicet ſcripta.

2 *Peribunt.* Quia habuerunt legem naturalem bonū & malum oſtendentem, vt poſtea declarabitur. 3 *Et quic. &c.* Ideſt legem Moſaicam habentes, cuiuſmodi fuerunt Iudęi.

4 *Per le.* i. punientur inquantum tranſgreſſi ſunt eā. Et ſubditur ratio. 5 *Non enim au. le. &c.* q. d. receptio legis niſi ſequatur impletio operis, nō iuſtificat. Et iō de illa acceptione non debet ſibi aliquis impunitatē arrogare. 6 *Sed facto. iu.* quicunq; ſint illi, ſiue Iudęi, ſiue Getiles. 7 *Cum enim Genti.* Hic declarat quoddā dictum, ſcilicet, ꝙ Gentiles habuerant legem naturalē. ideo facientes cōtra dictamē illius legis merebantur puniri, & viuētes ſecundū ipſam pręmiari. pp quod obſeruatio legis naturalis cum fide & cultu vnius Dei, ad quod etiā inducit ratio naturalis, aliquo modo ſufficit ad ſalutem Gentium vſque ad publicationem euangelij, quia non tenebantur ad legem Moyſi. Dicit igitur: *Cum enim Gentes quæ legem non habent.* ſcilicet Moſaicam.

8 *Naturaliter ea quæ legis ſunt fa.* i. ex nāli dictamine rōnis. *Eiuſ-*

9 *Eiuſmodi legem non habentes.* ſcilicet Moſaicam.

10 *Ipſi ſibi ſunt.* i. rō naturalis, quę eſt principalior pars hoīs, pp quod dr̄ totus hō, vt dictum eſt ſup Ipſa quidē eſt eis lex, quia lex ſcripta diuina vel humana eſt a lege naturali deriuata q̄tū ad agibilia, qa prima principia agibiliū ſunt impreſſa intellectui practico, ex qb. deriuant́ leges quaſi quędā cōcluſiones, ſicut intellectui ſpeculatiuo impſſa ſunt primo principia ſpeculabiliū, ex quib. deriuant́ ſcientię tanquā quædā veritates concluſę. 11 *Qui oſten. opus legis.* Qđ declarat p effectū dicens. 12 *Teſtimonium reddente illis conſcientia ipſorum.* Quę ex naturali dictamine rōnis recalcitrat, malo & cōſentit bono. 13 *Et int. ſe cog. &c. aut.* Dn̄r autē cogitationes accuſantes malæ & defendentes bonæ quę examinātur & declarantur corā naturali iudicatorio hoīs, ſicut coram iudice per prima principia operabiliū naturaliter inſerta, ſicut eſt illud: *Hoc facias al., quod tibi vis fieri, & nō facias alteri, qđ tibi non vis fieri.* Et licet hoc iudicium fiat in præſenti, tamen multo clarius fieri in die iudicij. Ideo ſequitur: *In di. cum iu. &c.*

Lex ſcripta a lege naturali. Tobiæ 4. c.

14 *Secundum euang. meum.* Licet enim euangelium ſit ſolius

A ❧ riat, non admodum angi oportet, ſiquidẽ nihil ibi nocebũt. ✠ Baſil Prauæ igitur cogitationes omnino vitãdæ ſunt, quas per ignominiam atque ſocordiam mente nutrimus, vt ſunt vitia libidinis, cupiditatis, ambitionis, auaritiæ, reliquorũq; vitioſorũ ſemina, quę primo quidẽ motu compeſci nequeũt: quin etiam occaſionem potius & materiã ad Dei gratiã promerendam, exercendamq; virtutem ſuppeditãt. Si vero in his blandior aliquantulũ mora fuerit, humana tentatio eſt. Si ad extremũ certa ratione deliberationeque firmetur, omnino lętiſera eſt.

Tractat. de inutilibus cogitat.

† Ecce.

† eximia inſtitutus in lege Haymo.

a *Si autem tu.* Hic Iudeos aggreditur, grauius accuſans eos de peccatis, eo ꝙ plura haberent auxilia.

† cognitionis ac. Aug lib de ſpi rit. & lit. c. 8.

B b *Ducem eſſe.* Cæcos & in tenebris exiſtentes dicit Gentiles, qui & ratione priuati cęci ſunt: etſi quid ſciunt: tamẽ in tenebris ſunt.

† adulterandum, adulteraris.

c *Habentem formam.* Vt alijs exemplũ ſciẽtiæ legis ſis & veritatis. Quidam.n. ſcientiam & intellectũ alicuius libri habẽt & ita ſentiũt ſicut auctor ipſe ſenſit, nõ tñ habẽt inde veritatẽ: quia neſciunt qñ ſit verum, nec etiam eſſe verum: ſed Iudæus iactat ſe habere ſenſum legis, & ſcire verũ eſſe ſenſum illum legis, ita vt alijs habere volentibus ſit exemplar.

† Ezec. 36. c. ſecundum 70.

d *Qui ergo alium doces, &c.* ✠ Theod. Oſtẽdit Iudæũ nullã ex data ſibi lege vtilitatem accepiſſe, ſed tñ pp ſcripta exultare & ſibi valde placere: & alios quidem conari docere, factis autẽ, verbis ſuis contradicere, & fruſtra in lege gloriari.

✠ Ambr. Hoc eſt, Tu qui gentiles arguis, ꝙ ſine lege & deo ſint, teipſum non arguis. Diffidens.n. de Chriſto in lege promiſſo, in eiſdem quę arguis, inueniris. Dũ negas Chriſtum in lege promiſſum, fidẽ eius per malã interpretationẽ ſubripis. Adulteras etiam legem, qñ veritatem Chriſti tollis & mendacium ponis. Sacrilegus es, qñ Chriſtum negas. Præuaricator legis es, qñ ſenſum legis, qui de incarnatione & diuinitate Chriſti eſt præteris: & Deum inhonoras, dum
C teſtimonium eius quod dedit de filio ſuo, non recipis. ✠ Ter-

a Quia pater neminem iudicat, ſed omne iudicium dedit filio. c A Iuda patriarcha ex cognatione tibi hoc nomen venit. b Gentilis habet tantum naturalem legem, tu Iudæus plura.

a per Ieſum Chriſtũ. † Si autem Iudæus cognominaris, & re- 1 2

a Non vagaris erroribus, vt qui ſine lege. b De cognitione Dei. c De redemptione quam tibi per prophetas nunciauit.

quieſcis in lege, & gloriaris in Deo, & noſti volũtatem eius, 3 4

a De vtilibus vtiliora ſcis eligere.

& probas † vtiliora inſtructus per legem, confidis teipſum 5 6

a Quaſi non intelligentium. b Quod etiam illuminare poſſis.

b c ducem eſſe cœcorum, lumen eorum qui in tenebris ſunt, 7 8

Nondum prouectorum Iudæorum. a Iudæorum qui de lege diſſerere neſciunt.

eruditorem inſipientium, magiſtrum infantium habentem 9 10

a Id eſt, perfectionem ſcientiæ. b Cum hęc omnia habeas.

formam † ſcientiæ & veritatis in lege. Qui ergo alium do- 11 12

Cur. Sicut dicit lex.

ces, teipſum non doces. Qui prædicas non furandum fura- 13 14

a Cenſum de Chriſto in lege.

ris. Qui dicis non † mœchandum, mœcharis. Qui abomina- 15 16

a Chriſtum negando. Cultum Dei dando idolis: quod ſæpe fecerunt Iudæi.

ris idola, ſacrilegiũ facis. Qui in lege gloriaris, per pręuarica- 17 18

a Ezechielis verba prophetæ pro ſuis ponit.

d tionẽ legis Deũ inhonoras. † Nomen enim Dei per vos blaſ- 19 20

e a Hodie, quia in Chriſto pater blaſphematur, ſicut ipſe ait, Qui me recipit, non me ſolum recipit, ſed eum qui me miſit, ſicut olim in Iudæos v. debebatur Gentes viciſſe Deum.
b De contemporaneis ab Ezechiele. c Et cum talis ſit circunciſio non prodeſt. 21 22

f phemat̃ inter Gẽtes, ſicut ſcriptũ eſt. † Circunciſio quidẽ pro- 23

D ✠ Tertullianus. Oportet conſtantiam commendendi propriæ conuerſationis authoritate dirigere, ne dicta, factis deficientibus, erubeſcant.

✠ Cyprianus ſiue, Auguſt. Primus abuſionis gradus eſt, ſi ſine bonis operibus ſapiens, & prædicator fuerit qui quod ſermone docet, actibus explere, negligit. Auditores enim doctrinæ, dicta facere cõtemnunt cum prædicatoris opera à prædicationis verbis diſcrepare conſpiciunt, &c.

L. de patient.

L. de duodecim abuſionibus ſeculi c.

e *Nomen enim Dei.* Inter gentes blaſphematur nomẽ Dei per Iudæos: quia credentibus Iudęi ſuadere nitebantur Chriſtum non eſſe deum dicendum. Vel quia olim Gentes non aduertebant Iudæos ſibi traditos pro noxis ſuis, ſed idolis ſuis dabant gloriam de victoria, quaſi Iudæorum deũ viciſſent in Iudęis.

Haymo.

E

† propter vos male audit.

✠ Oecumenius. Cũ graue eſſet quod dixerat, deum inhonoras: prophetam in teſtem producit, ac ſi diceret: Non meus ſermo eſt, ſed Iſaiæ: Nam qui ex gentibus erãt, videntes eos praue conuerſari, in blaſphemias efferebantur, dicentes: Num oportuit vt hos Deus diligeret, aut quippiam eis donaret? An ne hos & eſſe & futuros malos præcognouerat? Non ſolum vos, inquit, Deum inhonoratis, ſed alijs quoque id agendi occaſionem præbetis.

† 22. q. 2 quæritur. & econtra.

f *Circun. qui.* Oſtendit ſupra legem non iuuare eos modo circunciſionem.

Haymo.

g *Prodeſt.* Quia obediendo Deo, ſignum facit veritatis, dum populus rudis ſub timore Dei cuſtoditur.

Prodeſt. Hic dicit, & in ſequentibus, Si circuncidamini, Chriſtus nihil vobis proderit. Secundum ſtatum diuerſorũ temporũ hoc vult intelligi. Nam ſecundũ ſtatum veteris teſtamenti olim profuit circunciſio, ſed non profuit ad ſalutẽ ſine ſpiritualis legis obſeruantia. Modo autem, ſcilicet, tempore gratiæ poſtquam exhibita eſt veritas, nihil prodeſt.

Gal. 5. a.

✠ Oecumenius. Quia magnum quiddam videbatur
F ❧ Cir-

NICOLAVS DE LYRA.

Chriſti tanquam auctoris, tamen dicitur euangelium Apoſtoli tanquam eius prædicatoris.

1 *Per Ieſum Chriſtum.* Finale enim iudicium exercebitur per eum.

2 *Si autem tu, &c.* Prius Apoſtolus oſtendit Iudæos & Gentiles in culpa & pœna fuiſſe ſimiles: hic oſtendit Iudæos in aliquo peiores. Et hoc eſt ex duobus. Secũdum ponitur ibi: *Circunciſio.* Primum autem eſt beneficium legis acceptę: per quam Iudæi præ cęteris Gentibus à Deo fuerunt ſublimati, ſecundum quod dicitur Deut. 4. b. *Quæ eſt enim alia gens ſic inclyta, vt habeat ceremonias iuſtaque iudicia & vniuerſam legem?* & quanto ſtatus altior tanto caſus grauior erat. Et ideo peccatum Iudęorum grauius erat peccato Gentilium in eodem genere peccati. Dicit igitur. *Si autem tu Iudæus cognominaris.* Et dicit, *cognominaris*; quia primo nominati ſunt Hebræi ab Heber, in cuius familia manſit lingua Hebraica, quæ prius erat omnibus cõis, Gen. 11 a. *Erat autem terra labij vnius, &c.* Poſtea nominati ſunt Iſraelitæ à Iacob, qui nominatus eſt Iſrael: Gen. 32. f. Et vltra Iudæi à tribu Iuda nobiliori.

Iſraelitæ Iudæi.

3 *Et requi. in le.* nõ vagãdo per varios errores, ſicut Gẽtiles.

4 *Et gloriaris in Deo.* id eſt, in notitia vnius Dei.

5 *Et noſti vo. eius.* id eſt, præcepta in legem expreſſa.

6 *Et probas vti.* id eſt, ſcis eligere meliora.

7 *Inſtructus per legem.* Quę oſtendit omnia iſta: & non ſolũ ad regimen proprium, ſed etiam aliorum: Ideo ſubditur.

8 *Confidis teipſum.* præſumendo de tali inſtructione.

9 *Ducem eſſe cæcorum,* quo ad fidem.

10 *Lumen eorum qui in tenebris ſunt.* quantum ad mores.

11 *Eruditorem inſipient.* quantum ad maiores.

12 Ma-

12 *Magiſtrum infantium.* quantum ad minores.

13 *Habentem formam ſcientiæ.* In ſpeculatiuis.

14 *Et veritatis in lege.* In practicis. propter quod concludit peccati grauitatem, dicens.

15 *Qui ergo alium doces, teipſum non.* Et ſic peccas in teipſum.

16 *Qui prædicas non furandum furaris.* Et ſic peccas in proximum per concupiſcentiam oculorum.

17 *Qui dicis non mœchandum, mœcha.* Et ſic peccas in proximum per concupiſcentiam carnis.

18 *Qui abominaris idola.* Iudæi.n. poſt reditum captiuitatis Babylonicæ nõ dicuntur idolatraſſe, niſi aliqui pauci Machabæorum tempore, & timore magis mortis quàm amore idololatriæ, ſaltẽ pro maiori parte: tñ fuerunt homines valde cupidi, vt teſtantur etiã Iudęi, & maxime circa tempora Chriſti, pp quod aliqua deputata ad cultum diuinũ, ſacerdotes & miniſtri tẽpli ſuis vſibus applicabant. Ideo ſubditur.

19 *Sacrilegium facis.* Quod eſt furtum ſacræ rei.

20 *Qui in lege gloriaris.* A Deo tibi data.

21 *Per præuaricationem legis.* quantum eſt in te. & ad hoc inducit Apoſtolus ſcripturam Ezech. 36.

22 *Nomen enim Dei.* tota dic. Per hoc.n. quod Iudęi coram Gentibus dicebant ſe eſſe populum peculiarem Dei per legem ſibi diuinitus datam, & tranſgrediebantur eam male viuendo: ex hoc dabant occaſionẽ Gentibus blaſphemãdi Deum qui ſibi elegerat talem populum, & ſic peccatũ eorũ aggrauabatur. Secundo propter ſcandalum. ſicut ſcriptũ eſt Ezech. 36. vt dictum eſt. hoc tamen eſt ſecundum tranſlationem. 70. vbi tranſlatio noſtra habet: Ingreſſi ſunt ad Gentes & polluerunt nomen meum. Et eſt eadem ſententia.

23 *Circun. qui.* Hic ponitur ſm, ex quo Iudęi erãt deteriores con-

Circuncisio, ad eam tandem venit, & ait: Verum, dicetis magnam vtilemque rem quandam eſſe. Vtique fateor, ſed tunc quando legem factis exprimit.

A

Epiſt. 58. quæ eſt ad Dardanum.

✻ Hieron. Profuit ſuo tempore Circuncisio, ſi iuſtitia cuius eſt ſignaculum ad fuit.

✻ Auguſtin. Sacramentum regenerationis noſtræ manifeſtū eſſe voluit manifeſtus Mediator. Erat autē antiquis iuſtis aliquod occultum, cum & illi eadem fide ſalui fierent, quæ fuerat ſuo tempore reuelanda. Quod ſi circuncisio antiquis ſanctis pro baptiſmo fuiſſe creditur, quid reſpondebitur de ijs, qui antequā hoc præceptum eſſet, Deo placuerunt, &c.

B

✻ Idem. Ex quo inſtituta eſt circuncisio in populo Dei, quod erat tunc ſignaculum iuſtitiæ fidei, ad ſignificationem purgationis valebat & paruulis originalis veteriſque peccati, ſicut & baptiſmus valere cępit ad innouationem hominis, ex quo eſt inſtitutus.

Lib. 2. de nuptijs & conc. cap. 11.

a *Si legem.* Ambr. Vt deponas omnia turpia, vt cor circuncidas & credas Chriſto.

b *Nonne.* Comparatione ſui te damnabilem oſtendit, qui non per naturam neque per circuncisionem, ſed per legem nouiſti, quod ille per naturam, id eſt, Chriſtum.

c *Iudicabit, &c.* Videtur ergo in præſenti loco dicere Gentes, quæ in præputio carnis ad fidem Chriſti venerunt, quas legem ſpiritualem ſeruantes comparat & præfert Iudæis, qui per literā & circuncisionem carnis præuaricatores ſunt legis, quos & iudicandos ab illis dicit.

C

d *Non enim.* Vnde Iudæus poteſt fieri Gentilis, & Gentilis, Iudæus. *Non enim.*

e *Iudæus.* Interpretatur confitens: qui enim vere credit & recte confitetur, vere eſt Iudæus.

D

Auguſtinus in Pſal. 75.

f *Circ. m. cor.* Origenes. Eſt quæ purificat animam, & vitiorum maculas abſcindit.

✻ Origenes. Nos imbuti per Apoſtolum, dicimus, quia ſicut multa alia in figura & imagine futuræ veritatis fiebant: ita & circuncisio illa carnalis circuncisionis ſpiritualis formā præferebat.

Homil 3. in Gen.

✻ Idem. Marcion cui per allegoriam ſiue myſtice nihil placet intelligi, quomodo exponet circuncisionem cordis prodeſſe, cui laus eſt ex Deo, non hominibus, vt hic dicitur? Omnino non inueniet quomodo iuxta mentem ſuam Paulus intelligendus ſit: qui vbi docuit circuncisionem exteriorem nihil prodeſſe: alteram & interiorem ſubiunxit, cuius typum & figuram illa prætulit.

E

In hunc Apoſtoli locum.

g *Cuius laus.* Ambroſius. Laudat Deus credentem, non carne circunciſum. Iudæorum laus ex hominibus eſt, qui ſi faciunt quod lex iubet ſine ſpiritu tamen timore pœnæ, non amore iuſtitiæ, & ita non eſt coram Deo quod apparet coram homine.

Non ex ho. Auguſt. Eſt illa circuncisio qua illicita concupiſcentia amputatur, quod non fit litera docente & iuuante, sed ſpiritu adiuuante & ſubſequente.

F

CAP.

a Tibi qui es de genere Abraham. b Chriſto credas, ſpiritualiter cuſtodias. c Si quod circuncisio exigit non imples, ſcilicet, ut credas in Chriſtum.

a deſt, ſi legem obſerues, ſi autem præuaricator legis ſis, cir- 1

a Carnalis. b Non plus valet, quàm præputium. A contrarijs. c Gentilis quilibet.

cunciſio tua præputium facta eſt. Si igitur præputium † iuſti- 2 3

a Mandatum per quod homo iuſtificatur, vel fidem Chriſti, quam lex venturum ad iuſtificationem prædixit.

b tiam legis cuſtodiat, nonne præputium illius † in circunci- 4

a Vt ſit filius Abrahæ qui eſt pater fidei. Q. Nemo poteſt hoc negare. Nonne. Per gratiam reparata:

c ſione reputabitur? Et iudicabit id quod ex natura eſt præpu- 5

Perficiens. a Quamuis doctus ſis: Per ſcriptam legem. c Quæ eſt ſignum depoſitionis vitiorum.

tium, † legem conſummans, te, qui per literam & circunci- 6

a Iudæus eſt nomine & natione qui labijs confitetur, & corde eſt remotus.

d ſionem præuaricator legis es. Non enim qui in manifeſto Iu- 7 8

a Vere. b Manufacta eſt. c Ablatione cutis. d Vera.

e dæus eſt, neque quæ in manifeſto in carne eſt circūciſio: ſed 9 10

Corde confitens. Eſt verus. Mundatio. Eſt uera. a Facta per ſpiritum ſanctum.

f qui in abſcondito Iudęus eſt, & circunciſio cordis in ſpiritu, 11 12

a Non lapideis cultris, vt litera docet. b Id eſt qua vere laudabilis non eſt ex homine, ſed ex gratia Dei.

g non litera, cuius laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt. 13

† iuſtificationes.

† pro

† ſi legem ſeruauerit.

NICOLAVS DE LYRA.

conditionis per accidens tamen. Et primo oſtendit propoſitum. Secundo infert corollarium, ibi. *Non enim.* Circa primum ſciendum, quòd circuncisio erat quædam proteſtatio legis ſeruandæ, Gal. 5. a. *Teſtificor omni homini circuncidenti ſe, quod debitor ſit vniuerſæ legis.* Igitur ſicut profeſſio alicuius religioſæ regulæ multum valet profitenti, ſi eam impleat opere: & ſi non impleat, magis eſt ſibi damnabilis, ſic circunciſio per accidens erat nociua Iudęis, inquantū erant tranſgreſſores legis. Et hoc eſt quod dicit. *Circun. qui. pro.* Et patet litera vſque ibi.

1 *Circun. tua. præ.* id eſt, facta eſt abominabilis Deo. ſicut Gentiles preputium habentes erant Iudęis abominabiles, intantum, quod dedignabantur cum eis comedere. & per oppoſitum concludit Apoſtolus, quod Gentiles incircunciſi opera legis facientes ex rationis naturalis dictamine, vt dictum eſt ſupra, erant Deo accepti. Et hoc eſt quod dicit.

2 *Si igi. præ.* id eſt, Gentilis incircunciſus.

3 *Iuſti. le. cu.* quantum ad precepta moralia quę ſunt de dictamine rationis.

4 *Non. præ. il. in.* id eſt, tantum ſibi valebit ſicut circunciſio. q. d. Sic.

5 *Et iu. &c.* Hęc litera eſt intricata. Et conſtruatur ſic. *Et præ.* id eſt, Gentilis incircunciſus, *Legem con.* id eſt, opera legis implens. *Quod ex na.* id eſt, quod fit in eo ex naturalis rationis iudicio. *Iudi. te.* id eſt, condemnabilem te oſtendet.

6 *Qui per li. &c.* id eſt, factus es tranſgreſſor legis, qui tamen habes eam in ſcripto, & circunciſionem in corpore tuo. q. d. ſic condemnabilem te oſtendet.

7 *Non enim, &c.* Hic ex predictis infert corollarium, ſcilicet, quod duplex eſt circunciſio. Vna ſpiritualis, quę eſt pręciſio culpę. Alia corporalis, quę eſt pręciſio pelliculæ cooperientis membrum virile. Et prima melior eſt ſecunda, quāto anima melior eſt corpore. & ſecūdum hoc duplex eſt Iudęus. Vnus ſpiritualis, qui habet mentem circūciſam. Alius carnalis habens carnem circunciſam. Et primus melior eſt ſicut & de circunciſione dictum eſt. Hoc eſt quod dicitur, *Non enim qui in ma.* id eſt, circunciſus carne, qui poteſt hominibus apparere.

Circunciſio duplex.

8 *Iudæus eſt.* ſcilicet tantum. Et ſimiliter dicit de circunciſione carnis.

9 *Neque quæ in ma.* ſed qui in abſcondito Iudęus eſt, qui circunciſus eſt mente ſoli Deo viſibili.

10 *Et circun. cordis in ſpiritu.* ſcilicet, ſancto qui vitia reſcindit.

11 *Cuius.* ſcilicet, circunciſionis ſpiritualis.

12 *Laus non ex ho.* qui ſolum vident exteriora.

13 *Sed ex Deo eſt.* qui videt interiora.

ADDITIO I.

In cap. 2. vbi dicitur in poſtil. Quia primo nominati ſunt Hebręi ab Heber. Hebręi non nominantur ab Heber prout in poſtilla: nec etiam ab Abraham. Sed vnde hęc denominatio deriuetur, oſtenditur Matth. 21. in additione, &c.

ADDITIO II.

In eod. cap. vbi dicitur in poſtilla. *Non enim.* Hic ex dictis infert corollarium. Ieremię. 9. cap. dicitur ſic: Omnes Gentes habent pręputium, omnis autem domus Iſrael incircunciſi ſunt corde. Ex quo patet, quod duplex eſt pręputium ſcilicet ſpirituale & corporale. Similiter quod circunciſio non ſeruantium legem eſt facta pręputium. Et propheta concordat expreſſe cum apoſtolo, &c.

REPLICA. In ſecundo cap. epiſtolę ad Romanos, vbi poſtillator dicit Hebręos dictos ab Heber, Burgen. opponit. Sed eius oppoſitum corrigitur Gen. 10. & 12.

CAP. III.

A a QVid ergo amp. Oſtendit quod videt poſſe obijci, vt ſoluat. Quandoquidē Iudeus fit Gentilis, & econuerſo. ergo quid eſt plus Iudeo, qui dr̄ populus peculiaris Dei quàm Gentili qui dicitur canis immundus? Aut quid conſecutus eſt de circumciſione? adhoc valuit quidem olim, ſed non ideo digniores in fide. & hoc eſt multum plus eſt Iudæo ſecundū priorem ſtatum, & hoc per omnem modū. Omnis modus vel in adminiſtratione temporalium, vel reſeratione ſpiritualium, in quo vtroque multa Iudæis De⁹ fecit, quę non Gentibus: & ita ſecundum priorem ſtatum digniores.

† habet in quo præcellat Iudæus.
† commiſſa.
† oracula.
† faciet irritum.
† Pſal. 115.a.
† Ibi. 5.
† iniuſtitia.

✻ Theodor. apud Oecum. Vel, vbi Iudaicum depreſſiſſet ſupercilium oſtendiſſetque eos vane de circunciſione, ac lege Iudæique appella-

B tione gloriari: ne quis eum ſuſpicetur odio ac inuidentia id agere, ſubdit, Quæ excellētia eſt Iudæi, aut quæ vtilitas circ. Siquidem inquit, gentium alienigenarum diuino cultu virtuteque ornati, diuina fruuntur electione, cur à gentibus ſegregauit Deus Iſraelem, & circūciſionem dedit? R. Elegit eorum primogenitores: ab Aegyptiorum violentia liberauit: ſigna fecit: legem dedit: prophetas miſit. Si quidem hoc ſignificat, *Multa per omnem modum*. His tamen ſilentio præteritis, ſolam poſuit legiſlationem.

b *Primum quidem, quia cr.* Q. Vt alia minora de temporalibus prætermittam, hoc primum & præcipuum pono, quia eloquia domini, ideſt, lex & prophetæ eis vt amicis ſunt credita, per quæ intelligerent de futura redemptione. Sed dices: Non ideo plus? quia non crediderunt eloquijs, vt Chriſtum promiſſum reciperent quidam eorum. Ad quod non ideo tamen minus profuit credentibus. & hoc eſt, Nam ſi quidam non crediderunt, non ideo fides euacuata eſt.

✻ Dionyſ. Areop. Solus ferme Iſrael præ omnibus ad veriſſimi Domini intelligentiam cognitionemque conuerſus eſt: vnde Iſraeliticam plebem ſeſe diuino cultui deuouiſſe, illumque hęreditario iure ſuſcepiſſe ſacra ſcriptura indicat, dicens: *Factus eſt pars Domini populus eius*.

L. cæle.hie. cap 9.
Deut. 32.

✻ Oecume. Poterat ad obiectionem dicere, quod circunciſio carnis typus erat huius quæ per fidem eſt circūciſio in ſpiritu. Verū, hac interim relicta ſolutione, ad aliam venit. Prodeſt Iudaiſmus: ex hoc enim viam ſalutis didicerunt, legem ducem ad ea quæ agenda erant acceperunt. Quod ſi

C non ſeruarunt, ſibi ipſis indignentur.

c *Nunquid inc.* Nunqui quia aliquid credere noluerunt, D præiudicabitur cæteris Iudæis, ne digni iudicentur accipere quod Deus promiſit fidelibus quippe cum facta ſit promiſſio vt credentibus proficeret.

d *Fidem.* Vel quidam crediderunt Deo, vel quod Deus hominibus promiſerat.

Aug. in pſal. 115.

CAP. III.

a Secundum priorem ſtatum. De lege & legalibus obſeruantiis.
a QVid ergo † amplius Iudæo eſt, aut q̄ 1
a Secundum priorem ſtatum, ſed in fide Chriſti nihil. 2
b vtilitas circūciſionis? Multum per 3
oēm modū. Primū quidē, quia † cre 4
Lex & prophetæ. Ideo plus.
c dita ſunt illis † eloquia Dei Quid.n. 5
ſi quidā illorū nō crediderunt? Nū- 6 7
a Non ideo minus factum credentibus. b Inexpletam fecit. Quod euacuata ſit. Sed potius.
d quid incredulitas illorum fidem Dei † euacuauit? Abſit: Eſt 8 9
Enim. a Implens promiſſa. b Et ita indignus promiſſione. Inquantum à ſeipſo eſt. Sed.
e autem Deus verax, † omnis autem homo mendax, ſicut 10
Verax Deus. a De promiſſione filij uel uenia ingemiſcentis.
f ſcriptum eſt, † vt iuſtificeris in ſermonibus tuis & vin- 11
a Vel filium non miſiſſe, uel ueniam non dare. Hic ſenſus de Dauid uerbis iniuſte trahebatur. 12
g cas cum iudicaris. Si autem † iniquitas noſtra iuſti- 13

e *Omnis autem.* Hoc addit, vt appareat promiſſionem Dei factā eſſe, & cōpletam, non propter miſericordiā: vt gratia detur indignis, & commendabilior ſit gratia. Deus dicitur verax, ideſt inuariabilis, tā in eſſentia quā in promiſſione. Homo mendax nec verum eſſe habens & per peccata defluens.

† Ioan. 3. d

Omnis hom o me. qui negat Deum impleſſe promiſſa. hoc maxime Iudęus, quē vicit Deus, cū dat promiſſa.

Omnis homo. Etiam Iudęus, ne dignior videatur in nouo ſtatu.

E

f *Vt iuſti.* ✻ Ambr. Sermones Dei pleni ſunt veritatis atq; iuſtitiæ: ideoque vera ſunt quæcunque loquutus eſt Dominus de fragilitate humana, quia inclinatum eſt cor eorum ad nequitiam, propendet ad fraudem, &c.

Apū Dauid.

✻ Idem. Ideo præbet ſe Dominus audiendum, vt de ſe iudicetur, quò magis vincat. Quomodo autem ſe præbeat, audi: *Popule meus quid fecit tibi, aut in quo contriſtaui te? Quia ex Aegypto eduxi te, &c.* Graue hoc iudicium cum Dominus de ſe poſtulat contra hominem iudicari. Quid enim reſpondeas ei, qui vniuerſa tibi contulit, omnibus te præfecit? Vocat te in iudicium: venies, quid reſponſurus es ei: qui niſi iterum tibi donet periſti? Ideo Dauid iudicium refugit, & miſericordiā poſcit dicēs: *Ne intres in iudiciū cū ſeruo tuo, &c.* Q. peccaui vt mittendo filiū de ſtirpe mea ſicut promiſiſti, iuſtus eſſe & ex ſola iuſtitia promiſſionis cōpleſſe, nō ex meritis meis cōproberis, & vincas implendo promiſſa, cū iudicaris non debere implere propter mea peccata. Vel: Tibi tantū dico me peccaſſe vt dū ego & oēs peccamus, tu ſolus iuſtus appareas in oībus promiſſis tuis, & ſuperas omnes in iuſtitia cum alijs compararis. Vel uicit homo Deus qn̄ iudicatus eſt, quia propter illam humilitatem Deus *dedit ei nomen quod eſt ſuper omne nomen*. Quod nō pertinet ad ſuperius argumentum, ſed additum eſt ex abundanti. *Vt iuſti.* & Iuſtus iudex à peccatoribus iudicatus eſt & in eo vicit: huic itaque nullū peccatū habenti Dauid dicit: Tibi ſoli peccaui, vt iuſtificeris qui ſuperas omnes iudices, qui ſolus iniuſte iudicaris.

In pſal. 39.
Mich. 6.
Pſal. 142.
Aug. in pſal. 50.
Phil. 2.a.
Pſal. 50.a.

g *Si autem iniqui.* Dixit, q̄ Deus verax, & omnis homo mēdax

F

NICOLAVS DE LYRA. CAP. III.

QVid ergo amp. Oſtenſo in quo Iudæi erant peioris cōditionis quàm alij, hic oſtenditur, q̄ erant meliores. Et diuiditur in duas partes: quia primo oſtenditur propoſitū. Secundo remouet quoddā obiectū, ibi. *Quis enim.* Et eſt ſententia talis, q̄ primo mouet qōnem ex prædictis, dicens.

Diuiſio.

1 *Quid ergo ampl. Iud. eſt?* Id eſt, melius quam Gentili. 2 *Aut quæ vtil. cir.* A Deo datę patribus ſanctis, cuius opera ſunt perfecta. Deut. 22. Et rn̄det, dicens. 3 *Mul. per om. mo.* Quod oñdit conſequenter, dicens. 4 *Pri. qui. quia cre. ſunt illis.* i. ſpecialiter tradita. 5 *Eloquia Dei.* In lege & prophetis quæ in Deū dirigūt, & ad ſuſceptionē Chriſti diſponūt. Gal. 3. d. *Lex pædagogus noſter fuit in Chriſto.* Et de prophetis dicit Rab. Sal. Hebræus, q̄ non ſunt locuti niſi ad dies Meſſię: quod eſt intelligendum de principali intentione, prout declaraui plenius in veteri Teſtō. Ratio aūt quare lex & prophetiæ datæ ſunt ſingulariter populo Iudaico, hæc eſt, quia Chriſtus ſm carnem inde erat naſciturus, propter quod præ alijs populis decens erat ipſum pollere quadā ſpeciali ſanctitate, ad quā inducunt lex & prophetę. 6 *Quid enim.* Hic conſequenter remouet quędā obiectio. Et primo fit propoſitum. Secundo tollitur quoddā incidēs erroneū, ibi. Si aūt. Circa primū dicit. *Quid enim.* q. d. non obſtat prędictis, q̄ plures Iudei fuerūt increduli: quia eorū incredulitas non abſtulit fidelitatem Dei de implendo quod promiſerat patribus antiquis in datione legis & aduentu Chriſti, & hoc eſt qđ dicit. 7 *Nunquid incre. illo. fi. Dei.* i. fidelitatem. 8 *Euacua. Abſit.* Et ſubditur ratio. *Eſt autem De. vc.* Implendo promiſſum, in his quę promittuntur abſolute, cuiuſmodi ſunt prędicta. Si aūt aliquid promittatur à Deo ſub conditione, ſicut proſperitas tpalis fuit promiſſa Iudęis ſi fideliter ſeruirent ei, non tollit̄ diuina veritas per aduerſitates eis immiſſas, qn̄ receſſerunt à Deo, quia non ſtabat cōditio. 9 *Omnis au. ho. men.* Voluntas. n. humana mutabilis eſt, & ideo pōt eſſe mendax in promiſsis. Non ſic aūt Deus, cuius voluntas eſt immutabilis. Et adhoc inducit exemplum de promiſsione facta ipſi Dauid abſolute de conſeruatione regni ſui & poſteris eius: cuius impletio non fuit impedita per peccatum Dauid cum Bethſabee. Et hoc eſt q̄ dr̄. 10 *Sicut ſcriptum eſt.* Pſalm. 50. quē fecit Dauid pęnitēs de dicto peccato, vt ibidē declaraui. 11 *Vt iuſtificeris in ſermo. tuis.* Ibi p̄mittit̄. *Tibi ſoli peccaui, & malum coram te feci.* Et ſubintelligit̄. Remitte mihi. *Vt iuſtifice. in ſer. tuis.* i. vt veritas ſermonis tui appareat de conſeruatione regni & Chr̄o naſcituro de me, ſicut promiſiſti. 12 *Et vincas cū iudicaris.* Faciēdo cōtrariū q̄ de te iudicat̄ à multis. Poſt. n. adulteriū Dauid cum Bethſabee, & occiſionē Vrię: multi dicebāt, q̄ promiſſa Dei facta Dauid erāt retractata. q̄ tn̄ nō erat verū, quia facta fuerunt abſolute. 13 *Si aūt iniquitas noſtra.* Hic circa p̄dicta remouet errorē incidentē. Ex hoc. n. q̄ ex peccatis hominū apparet iuſtitia Dei cōmendabilis, dixerūt aliqui, q̄ peccata per ſe faciūt ad gloriā Dei, q̄ Apoſtolus falſum oñdit ducēdo ex hoc ad triplex inconueniens. Primum eſt, quòd Deus eſſet iniquus inferendo pęnam peccatoribus, cum ſecundū hoc peccata per ſe faciant ad gloriam ſuam. Et hoc eſt, quod dicit. *Si aūt iniquitas noſtra iuſtitiam Dei commendat*, ideſt, commendabilem facit.

Diuiſio.

Quid

A dax & quod indignis dat bona, in quo commendabilior apparet eius iuſtitia & gratia, vnde carnalis dicens Deum vti malis, quaſi inſtrumento ad gloriam ſuam co rem deducit, vt dicat iniquum Deum qui punit peccata quę ſibi proſunt. Quod remouet, dicens.

D torem, quod non ſum.

e *Quid ergo.* Quia plus fecit Iudęo in priore ſtatu: & quia bona eis impleuit nō ex aliquo eorū merito eſt. *Quid igitur? præcellimus e.* Vel cum omnis homo ſit mendax. ergo non præcellimus Gentiles in hoc ſtatu quamuis præcellentiores in priori ſtatu.

Pſal. 115. a.

a *Nunq. iniquus.* Deus verax, & mendax. Si autem hoc eſt: & ita iniquitas noſtra iuſtitiam Dei commendat, quid ſequi videtur? Quod Deus iniquus eſt? Sed nunquid iniquus Deus qui infert mala?

[...] humano mo[...] loquor.

b *Alioquin, quomodo iu.* ✻ Irenęus. Homo rationabilis, & ſecundū hoc ſimilis Deo, liber in arbitrio factus & ſuę poteſtatis, ipſe ſibi cauſa eſt vt aliquando quidem frumentum aliquando autem palea fiat. Quapropter & iuſte condemnabitur, quoniam rationabilis factus amiſit veram rationem, & irrationabiliter viuens, aduerſatus eſt iuſtitiæ Dei, tradens ſe omni terreno ſpiritui, & omnibus ſeruiens voluptatibus, &c.

[...] per meum [...]endacium [...]xcelluit. [...] poſt hac lib. cap. 9. [...] de nobis ma[...] loquuntur. [...]rimum incon[...]eniens.

B

[...]ne vnus qui [...]em.

a Et ſanctitatem Dei.
a tiam Dei commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus eſt 1
a Propter peccata. b Vindictam & damnationem. 2
Q. hæc quæſtio eſt carnalium. Sed. Vt ſit iniquus.
Deus, qui infert iram? † Secundum hominem dico. Abſit. 3 4
a Niſi hoc eſt quod non eſt iniquus, non poteſt eſſe iuſtus iudex. b Si iniquus.
Quaſi male bonis, ſcilicet dans mala, & malis dans bona c Quia.
b Alioquin quomodo iudicabit Deus hunc mundū? Si enim 5 6
c a Iuſtitia. Hoc quod ſupra iuſtitia. b Per peccatum meum. Quod ſupra iniquitas.
c Creuit d Id eſt, ſi ex peccato meo glorioſior eſt. 7
veritas Dei † in meo mēdacio abundauit in gloriam ipſius, 8
Quid.
d quid † adhuc & ego tanquam peccator iudicor. Et non ſicut 9 10
Nos apoſtoli. a Blaſphematores. b Sentire & prædicare. c Hoc ſcilicet.
† blaſphemamur, & ſicut aiūt nos quidam dicere: faciamus 11
a Id eſt, vt creſcat iuſtitia & gloria Dei. b Ideo non credendum eſt eis. c Et ideo iuſte puniuntur. 12
e mala, vt veniant bona: Quorum damnatio iuſta eſt. Quid 13 14
a Nos Iudæi. In hac gratia. b Gentiles. Rationibus oſtendimus.
f g ergo, Præcellimus eos? Nequaquam. † Cauſati enim ſu- 15
a Ante gratiam, & ideo nullus præcellit alterum. 16
mus Iudæos & Græcos omnes ſub peccato eſſe, ſicut ſcri- 17 18
a De Iudæis de quibus minus videtur. b Quia non venit per fidem ad Chriſtum. 19
ptum eſt: † Quia non eſt iuſtus † quiſquam, non eſt in- 20
a Non eſt iuſtus, quia non intelligit Chriſtum eſſe Deum, non intelligit ex culpa: quia non requirit, ſed declinat ab eo. b Ab eo ad malum. 21
h i telligens, non eſt requirens Deum. Omnes declinauerunt, 22 23

f *Nequa.* Quia non eſt perſonarum acceptio apud Deum. Sed in omni *Gente qui timet Deum acceptus eſt illi.*

Supra 2. b. Act. 10. c.

g *Cauſati enim ſumus.* ✻ Theophy. Supra dixerat quod eſſet aliqua excellentia Iudęis, vt quibus omnino eſſet credita traditaque lex: nunc vero cōmonſtrat eos nihil habere eximiū quo excellant, quātum ad opera propria pertinet. Etenim cum non obſeruauerunt quæ eis credita erant: magis condēnantur. Proinde præſtantiam quandam habuerunt, atque electi ſunt à Deo. Simul ac vero proprijs operibus contumelia affecerūt Deū, nedum nihil quo excellant, habent, verum etiam, plus commendatur, &c. Iudęi enim æquè ac Græci peccauerunt, vt ne plus dicam. Vnde vero hoc perſpicuū eſt? Ex prophetis Dauide & Eſaia, &c. Celeberrimos prophetarum adducit accuſatores ipſorum, ſibique ipſis conſentientes inter ſe mutuo indicat, &c.

huic

E

† Nam ante cauſis redditis oſtendimus.

† pſal. 13. a. & 52. a.

c *Si enim ver.* Interiecta remotione, redit ad probationem carnalis, q̧ ſit iniquus ſi punit, quia ſi inde glorioſior: quid etiam nunc non ſolum in futuro iudicor, quaſi peccator, q̧ non ſum? Vel, *Adhuc.* id eſt, poſt conuerſionem poſtquam dedit dona indigno. Ante enim ex meis nō erat glorioſior: ac ſi diceret: Quod ante remiſſionem videri poterat, poſt videri non debet, ſcilicet, quod ego peccator iudicandus ſim, quia nunc certū eſt, quod dimittendi veritas non abundaſſet in gloriam, niſi peccaſſem. Subdit.

[...]uguſt. lib. de [...]ratia & libe[...]o arbit.

d *Et non ſicut.* Qu. Et ſi illud eſt, cur ſcilicet non facimus mala, vt veniant bona? Sicut imponitur nobis hoc ſentire, quod eſt blaſphemia, & etiam prædicare occaſione huiuſmodi verborum: vbi abundauit delictum ſuperabundauit gratia.

C Vel. *Si enim.* Propius iungatur, quō iudicabit ſi iniquus? Q. Nō recte quia nec modo iuſte iudicaret me quaſi peccatorem

Infra 5. d.

✻ Anſel. Multis cauſis & rationibus iam monſtrauimus Iudæos & Græcos omnes ante gratiam iſtā ſub peccato eſſe: & ideo nullus præcedit alium. Superius oſtendit gentiles ſub peccato eſſe d. *Tradidit illos Deus in deſideria, &c.* Iudęos autem dicens: *Qui prædicas non furandum, furaris, &c.*

Aug. in pſal. 13.

h *Non eſt re.* Ex operibus poterant quærere & inuenire, quod Chriſtus erat Deus.

i *Omnes declinauerūt ſimul inutiles facti ſunt non eſt qui faciat, &c.* Non totam penitus plebem ſignificat, ſed alteram partem plebis. Semper enim duo populi ſunt in vna plebe: vnde Ieremias: Tunc omnes inſurrexerunt in prophetam domini, volentes eū occidere. Et ſubiecit. *Omnis autem populus non* per-

Iere. 28. a. Ibidem c.

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Quid dicemus?* Ad inconueniens quod ſequitur. 2 *Nunquid iniquus eſt Deus qui infert iram.* i. pęnā peccatoribus? Hoc enim ſequitur ad dictum eorum erroneum. Ideo ſequitur. 3 *Secundum ho. di.* i. ſecundum homines errantes dicto mō. 4 *Abſit.* ſ. Deū eſſe iniquum. 5 *Alio. quo. iu. De. hunc mun.* q. d. nullo modo bene. Si. n. eſſet iniquus, non poſſet eſſe bonus iudex: nā æquitas eſt optima conditio iudicis. 6 *Si. n. ve. Dei.* Hic infertur ſm inconueniens. Si. n. peccata facerent ad gloriā Dei, ſequeret̃ q̧ peccator poſſet nullo mō malus dici: quia nullus dr̃ malus, faciēdo illud quod ad gloriā Dei ordinatur. Et hoc eſt quod dicitur. *Si e. ver. Dei.* i. eius iuſtitia. 7 *In meo men.* i. per meū peccatū, qđ eſt quoddā mēdaciū. 8 *Abundauit in glo. ipſius.* i. declarauit iuſtitiā eius glorioſam. 9 *Quid adhuc & ego.* Et loquit̃ Apoſtolus in perſona pctōris. 10 *Tanquam peccator.* ſ. reus, & condemnandus propter peccatum. q. d. non eſſet hoc rationabile, ſi illud dictum eſſet verum: & ſic ex hoc inconuenienti concluditur eſſe falſum. 11 *Et non ſicut.* Hic infert tertiū inconueniens: quia ſi peccata per ſe facerent ad gloriam Dei, eſſent frequentanda, ſicut & opera virtutum. Hoc aūt inconueniens infert, implicando dictū pſeudo apoſtolorum, qui diffamare nitebantur veros apoſtolos, vt patet in pluribus locis noui Teſtamenti. Et ideo ex hoc q̧ Paulus commendans gratiam Dei dixit: *Vbi abundauit delictum, ſuperabundaret & gratia.* Et infra. 5. b. & ex ſimilibus verbis diſcipulorum aliorum Chriſti dicebant pſeudo apoſtoli, q̧ Paulus & alij Chriſti diſcipuli inducebāt populos ad multiplicationem peccati, vt ſic per multiplicationem malorū venirent bona. Et hoc eſt quod dicit. *Et non ſicut blaſphemamur.* A pſeudo apoſtolis. 12 *Et ſicut aiunt nos quidam dicere.* falſo tñ. 13 *Faciamus mala, vt veniant bona.* Imponebant. n. veris apoſtolis, q̧ p̄dicabant multiplicationem peccatorum. 14 *Quorum damna. iu. eſt.* quia falſum crimen apoſtolis imponebāt. Ex hoc igitur q̧ peccata non ſunt frequentanda, eſt erroneū: concluditur falſitas iſtius dicti. ſ. q̧ peccata faciant per ſe ad gloriā Dei. Ad maiorē intellectum p̄dictorū ſciendū, q̧ peccatū ſiue malū culpæ auertit à Deo per ſe: & ideo non facit ad eius gloriā: ſed Deus cuius poteſtas tanta eſt & bonitas, q̧ de malis elicit bona, vt patet per Aug. in Enchiridiō. Punitionē peccatorū per malū pęnę cuius eſt auctor, ordinat ad declarationem ſuæ iuſtitiæ præter intentionē peccantis, ſicut præter intentionē tyrannorum declarauit patientiā martyrū. 15 *Quid ergo?* Poſtq̃ Apoſtolus oñdit, Iudęos & gentiles ſimiliter indiguiſſe gratia Dei ante conuerſionē, per hoc q̧ vtriq; in vitia horribilia ſunt prolapſi: Hic oñdit eos eadē gratia indigere poſt conuerſionē, per hoc q̧ ſine ipſa non poterant conſequi ſalutē. & hoc oñdit dupliciter. Primo ex legis imperfectione. ſcđo ex fidei Chriſti perfectione, ibi. *Nunc aūt.* Primū aūt per ſcripturā oñdit. & ideo primo ipſam allegat, ſcđo ad propoſitū applicat, ibi. *Scimus.* Circa primū dicit cōtinuando ſe ad pręcedentia. *Quid ergo.* nos Iudæi, de quibus erat Apoſt. 16 *Præcellimus eos.* ſ. gentiles. 17 *Nequaquam.* & ſubdit cauſam. 18 *Cauſa. enim ſu.* i. rōnabiliter oñdimus, *Iudæos & Græcos oēs ſub peccato eſſe.* ante conuerſionē, vt patet ex prædictis. & idē ſequitur poſt conuerſionē, niſi aſſit gratia Dei: quia fides informis non ſufficit ad ſalutē. 19 *Sicut ſcriptū.* Pſal. 13. a. ſm trāſlationē ſeptuaginta. 20 *Quia non eſt iu.* ſine gratia Dei. loquēdo de iuſtitia perfecta. quę facit hoīem dignū vita ęterna. Pōt tñ aliquis eſſe iuſtus iuſtitia politica per obſeruationē legis naturæ & iuſtitia legali per obſeruationē legis Moſaicæ. 21 *Non eſt intel.* ratione ſupernæ beatitudinis. 22 *Non eſt re. de.* per opera meritoria. ad hoc. n. requiritur gratia: ideo ſubditur. 23 *Omnes de.* à via verę beatitudinis.

Secundum.

Tertium.

Diuiſio.

permiſit illos. Omnes dixit inſurrexiſſe, ideſt, malos, omnem
A populum non permiſiſſe, ſcilicet, bonos.

Aug. in pſal. 13. pſal. 52.

a *Non eſt vſque ad.* Chriſtus tñ facit bonum in ſe & in ſuis. ✠ Hilarius. Si res ita ſe habet, quod *non ſit iuſtus quiſquam,* quo ergo Deo Abel placuit, Seth probatus eſt, Iſaac ſimiliter, Enoch tranſlatus, Noe reſeruatus, Melchiſedec ſanctificat⁹, Abraham electus, Iob inculpatus, & omnes quos Paulus ad Hebręos recenſuit, fidei merito Deo probati? ✠ Origenes. Quamuis quis iuſtus, quamuis ſanctus ſit, non ſolum inter homines, ſed & in ſupernis creaturis, ad comparationem Dei certum eſt eũ iuſtificari non poſſe. Vnde in Apocalypſi, nullus inuentus eſt niſi ſolus agnus qui librum meruit aperire. Solus ergo Saluator noſter iuſtificatur in conſpectu patris, omnis autem creatura ex comparatione inferiorum iuſtificatur. Vt ſi verbi cauſa dicamus, ad comparationem reliqui populi, iuſta fuit Maria ſoror Moyſi: & rurſum ad comparationem Mariæ iuſtus erat Aaron; & ad comparationem Aaron, iuſtus erat Moyſes, &c. Poteſt hoc & alio modo explanari, quia donec quis viuit in corpore, iuſtificari non poteſt, ſed cum exierit de corpore, & de vitæ huius agone diſceſſerit, &c.

† Pſal. 5. b. & 13. b. — † execratione. — B — Apoc. 5. — † calamitas.

Matth. 23. d. Ibid. 16. a. Iſa. 1. a.

b *Veloces pe. eo.* De quibus dominus *Ieruſalem Ieruſalem quæ occidis prophetas.* Et item: *Generatio mala & adultera.* Et de quibus Iſaias: *Væ genti peccatrici, ſemini nequam, &c.*

C c *Contritio.* Talia faciunt vnde conterant in hoc ſeculo, per Titum & Veſpaſianum, erunt infelices puniti in anima & corpore. D

a Cum ipſa declinatione. b Quia & alios declinare fecerunt. c Declinauerunt quia. A Deo quia. Quia de illis. d Præter Chriſtum. e Id eſt, nec vnus: quia nullus niſi Chriſtus.
a ſimul inutiles facti ſunt, non eſt qui faciat bonum, non eſt 1 2
a Quia fetor verborum & operum eorum corrumpit alios. Quia hiant recipere mortuos, hoc fit vbi audent aperte.
vſque ad vnum. † Sepulchrum patens eſt guttur eorum, lin- 3 4 5
a Vbi non audent apertis malis. c Verbis bona dicentes, ſed malum in corde cogitantes. d Odium inſanabile. b Malis. Erant. Id eſt, ſub corde.
guis ſuis doloſe agebant, venenum aſpidum ſub labijs eorũ.
Etiam. a Ideſt, maledicis verbis, vt dæmonium habes, & huiuſmodi. b Ideſt amaris minis. c Abundanter.
Quorum os † maledictione & amaritudine plenum eſt, ve-
a Etiam. b Affectus. c Quaſi homicidæ ex deliberatione. d Chriſti & ſuorum. e Temporalis pœna. 6
b loces pedes eorum ad effundendum ſanguinem. Contritio 7
c a Aeterna damnatio. b Operibus. c Chriſtum. vnde, pax multa diligentibus nomen tuum domine. 8 9
& † infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoue- 10
a Nec ſaltem timor Dei inflexit eos à malo. Qui eſt initium ſapientiæ. b Hæc Dauid. Nos autem Apoſtoli. Ne alio diſtorquerent hoc Iudæi.
runt: non eſt timor Dei ante oculos eorum. Scimus autem
a Pſalmi dicuntur lex, quia informant. b Ad emendationem illorum. c Supple & de his. 11
d quoniam quæcunque lex loquitur, his qui in lege ſunt lo- 12
a Ita. b Etiam Iudæorum. c A ſua gloria. d Totum Deo tribuens. 13
e Omnis homo non tantum Gentilis, ſine lege ſcripta reus de impietate, ſed etiam Iudæus reus de legis tranſgreſſione. 14 15
e quitur, ut omne os obſtruatur, & ſubditus fiat omnis mun- 16
Quod debet. a Ens. b Carnalis. 17
f g dus Deo: quia ex operibus legis nõ iuſtificabitur omnis caro 18 19

Luc. 24. g. Ioan. 10. g. Pſal. 81. b. Ioan. 15. d. Pſal. 34. a.

d *In le.* Lex aliquando appellatur generaliter vetus Teſtamentum, vt ibi, *Aperuit dominus diſcipulis ſenſum, vt intelligerẽt de eo quæ ſcripta erant in lege & prophetis & pſalmis.* Nonnunquam pſalmi lex vocatur. Sicut dominus ait; *In lege veſtra ſcriptum eſt. Ego dixi, dii eſtis & filii excelſi omnes.* Et alibi. *Vt impleatur ſermo, qui in lege eorum ſcriptus eſt: quia odio habuerunt me gratis.*

Auguſtin. in epiſt. ad galatas.

e *Vt omne os obſtrua.* Etiam Iudęorum à ſua gloria, iactantium ſe pro meritis ſuis ad fidem veniſſe, vel ita obſtruatur os Iudæorum, ſicut ſuperius gentilium qui de bona natura ſe iactabãt.

f *Quia ex ope.* Sicut abſtulit gloriam de circunciſione, ita & de cęteris operibus legis vult facere. Et eſt noua ſententia, quamuis iungatur præcedentibus per quia: *Ex operibus legis, &c.* Opera legis dicuntur quæ in lege inſtituta & terminata ſunt. vt erant E ceremonialia & figuratiua, quæ nunquam valuerunt conſcientiam mundare, etiam ſi cum charitate & deuotione fierent. quia non fuerunt inſtituta in iuſtificationem, ſed in futurorum ſignificationem & peccati infirmitatis oſtenſionem, quia lex non venit peccata tollere, ſed oſtendere & punire.

g *Non iuſtificabitur omnis caro, &c.* Secundum ceremonialia intellige non moralia: quæ vtique iuſtificant & in euangelio conſummantur. F

Ambr.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Simul inuti. fa. ſunt.* deficientes à conſecutione finis vltimi, ſicut medicina dicitur inutilis; quæ deficit ab introductione ſanitatis.

2 *Non eſt qui fa. bo. non eſt vſque.* quia nullus poteſt facere bonum meritorium ſine gratia Dei & quoniam ipſa ſubtracta homines communiter labuntur in horribilia peccata, ideo ſequitur.

3 *Sep. pa.* Ex ſepulchro enim patenti fętor exhalat. ſic tales proferunt verba vilia & fœtida, quia ex abundantia cordis os loquitur Matth. 12.

4 *Linguis ſuis do. age.* proximum decipiendo.

5 *Venenum aſ. ſub la. eo.* occulte detrahendo.

6 *Quorum os ma.* Deum blaſphemando.

7 *Et amaritudine ple.* alijs malum perſuadendo.

8 *Veloces pedes eorum ad effundendum ſangui.* innocentem.

9 *Contritio & infelic. &c.* quaſi finaliter conterentur & ad miſeriam deducentur.

10 *Et viam pacis non cognoue.* quę adducit vitam beatam, vbi eſt pax perfecta. & ſubditur prędictorum cauſa.

11 *Non eſt timor Dei.* qui retrahit à malo.

12 *Ante oculos eorum.* propter quod ſine retinaculo currunt ad malum.

13 *Scimus autem quoniam quæcunque lex loquitur.* Hic ſcripturam allegatam applicat ad propoſitum. dicens: *Scimus autem quoniam quæcunque lex loquit.* Ex hoc dicunt aliqui expoſitores, quod ſcriptura allegata loquitur tãtum de Iudęis qui ſub lege Moſaica erant; ſed ſcriptura immediate præcedẽs diſſonat, vbi dicitur: *Cauſati enim ſumus Iudæos & Græcos omnes ſub peccato eſſe.* ſimiliter ſubſequens immediate vbi dicitur. *Et omne os obſtruatur. & ſubditus fiat omnis mundus Deo:* Ex quibus patet, quòd loquitur de Iudæis & gentilibus. Nec obſtat quod dicitur: *His qui ſub lege ſunt, loquitur.* Tum quia dicitur hic qui ſub lege indefinite. & ſicut Iudæi erant ſub lege naturali. Indefinita vero iuris æquipollet vniuerſi. Tum quia non dicitur hic de his qui in lege ſunt, ſed de his qui ſub lege ſunt. licet autem liber Pſalmorum de quo accepta eſt ſcriptura præallegata, datus ſit Iudæis ſicut & alij libri veteris Teſtamenti, non ſolum loquitur de Iudæis, ſed etiam de multis alijs gentilibus. ſicut declaratum fuit ibi, & per ſingulos libros veter. Taſtamen. Sciendum igitur, quod pſalmus decimuſtertius de quo aſſumpta eſt ſcriptura ſecũdum ſenſum literalem de Nabuchodonoſor loquitur rege Babylonis & eius exercitu, vt dictum fuit ibidem, tamen ſecũdum Tropologicum conuenienter allegatur de omnibus peccatorib⁹ generaliter. & hoc modo allegat eam Apoſtolus hic. Sicut primæ Corin. 10. a. Scripturam Exodi, allegat in ſenſu allegorico dicẽs: *Petra autem erat Chriſtus.* Certum eſt, enim, quod petra vnde fluxerunt aquæ in deſerto non erat Chriſtus hiſtorice, ſed tantum allegorice, quia ipſum ſignabat. Dicit igitur Apoſtolus; *Scimus autem quoniam quæcunque.* ſcilicet Moſaica, ſub qua continetur liber Pſalmorũ, accipiendo legem generaliter pro omnibus libris veteris Teſtamenti, ſicut frequenter accipiunt Iudæi.

14 *His qui ſub lege ſunt loquitur.* id eſt, Iudęis. Non tamen ſolum illis loquitur, ſed etiam alijs gentibus. & ſic poteſt intelligi auctoritas prius inducta. Vel aliter: *His qui ſub lege ſunt loquitur.* indefinite, i. gentilibus, qui erant ſub lege naturali, & Iudæis qui erant ſub lege Moyſi, vt prædictum eſt.

15 *Vt omne os.* ſcilicet gentilis & Iudæi.

16 *Obſtruatur, &c.* id eſt, quod non habeat audaciam contra Deum loquendi.

17 *Et ſubditus fiat omnis mundus Deo.* tanquam eius gratia indigens ad conſequendum ſalutem.

18 *Quia ex operibus legis,* Moſaicæ vel naturalis.

19 *Non iuſti. omnis ca.* id eſt, omnis homo.

Co-

A ✠Ambroſ. Non ideo minime iuſtificatos homines aſſerit apud deum, quia legem iuſtitiæ non ſeruauerunt in præceptis, ſed quia ſacramētum myſterij dei, quod in Chriſto, eſt credere noluerunt. Per hoc enim decreuit deus iuſtificare hominem, non per legem, &c.

a ¶Deo. ¶Etſi coram hominibus. b ¶Ex lege non eſt iuſtitia, quia tantum cognitio peccati, non conſumptio. c ¶In aduentu Chriſti.

a coram illo. Per legem enim cognitio peccati. Nunc autem 1

b ¶ i. in hac gratia. a ¶Sine legis imperio, vel auxilio. b ¶ Non hominis. c ¶ Non ſolum data. 2

¶Non dubie, ſed miraculis. ¶Domino cooperante, & ſermonem confirmante.

c d ¶Vt certius credant cæteri addit ¶ Vel teſtimonium habens. 3

d ſine lege, iuſtitia dei manifeſtata eſt, teſtificata a lege, & pro 4

a ¶Dicit iuſtitiam ex deo eſſe. ¶Hæc qua iuſtificamur. b ¶ A deo. c ¶ Fides impetrat, quæ 5

lex imperat. d ¶ Qua creditur in Chriſtum iuſtificatorem impiorum. 6

e phetis. Iuſtitia autem dei per fidem Ieſu Chriſti in omnes, 7

a ¶Vt magis proprie dicatur. ¶Iudæos, & Gentiles. ¶Cælitus data. ¶ Verè in omnes. 8

¶ Iudæi, & Gentilis.

& ſuper oēs, qui credunt in eum. Non enim eſt diſtinctio. 9

a ¶Tam Iudæi, quam Gentiles. b ¶Vel in ſe, vel in Adam. ¶Ante. ¶Adhuc quotidie.

c ¶Iuſtitia, quæ eſt gloria dei, quia per hoc glorioſus apparet deus. ¶ Non ſua.

d ¶ Quia omnes peccauerunt, ergo.

f Omnes enim peccauerunt, & egent gloria dei. † Iuſtifica- 10

g a ¶Sine meritis. b ¶ Per gratuita dona. 11

c ¶Vnde, non corruptibilibus auro, & argento, ſed precioſo ſanguine 12

vnigeniti filii dei. ¶ i precium datum pro nobis. 13

h ti gratis per gratiam ipſius, & per redemptionē, quæ eſt in 14

-in eum.

†Iuſtificantur autem.

epiſtol. ad Math.

✠Auguſti. Deſtruxit ſuperbiam gloriantem de operibus legis, quæ deſtrui, & deberet, & poſſet, ne gratia fidei videretur non neceſſaria, ſi opera legis etiam ſine illa iuſtificare crederentur.

l. de gratia Chriſti cōtra Pelag. c. 31. & de ſpiritu, & l. c. 26.

✠Idem. Neque cōtra ſeipſum dicit, Factores legis iuſtificabuntur, tanquam per opera non per gratiā iuſtificentur, cum dicat gratis iuſtificari B hominem per fidem ſine operibus legis, nihilque aliud velit intelligi in eo, quod dixit, gratis, niſi quia iuſtificationem non præcedunt. Apertè quippe alibi dicit, *Si gratia, iam non ex operibus*. Sed ſic intelligendū eſt, *Factores legis iuſtificabuntur, vt ſciamus* eos non eſſe factores legis, niſi iuſtificent, vt non iuſtificatio factorib. accedat, ſed factores legis iuſtificatio præcedat. & cę. Cū, verò dictum eſt. *Factores legis iuſtificabuntur*, quid aliud dictum eſt, quam, iuſtificabuntur? Factores enim legis vtique iuſti ſunt.

Auguſ. in epi. ad Galat.

a *Coram illo*. Qui intima videt, vtrū ex amore iuſtitiæ quid agatur, vel timore pœnæ. quod non vident homines.

Auguſti. li. de grat. & lib. arbitrio. Peccatorum cognitio uaria. Geneſi. 39. d. ibidem 42. d.

b *Per legem enim*. Hic incipit de lege, vt oſtendat iuſtitiam nō eſſe ex ea. *Per le. enim. c. pec*, Non q; prius prorſus neſcirentur, ſed q; non impune futura apud deum peccata. Quædam peccata ante legem cognoſcebantur, vt cum apud Pharaonem Ioſeph accuſat⁹ de crimine adulterij miſſus fuit in carcerem. Et fratres eius dixerunt, *Merito hæc patimur, quia peccauimus in fratrem noſtrum*. Quædam autem cognita ſunt per legem, quæ ante ignorabantur, vt concupiſcentia, & originale peccatum. Quædam etiam grauiora per legem cognita ſunt, quam ante putabantur.

Auguſt. lib. de ſpiritu, & litera.

c *Cognitio pecca*. Si cognoſcunt, & non cauent, præuaricatio eſt, & ita ira.

C d *Teſtifi.*

D d *Teſtifi. a le. & pro.* Quia lex eam multis ſacramentis figurauit. Vel in hoc lex prohibet teſtimonium iuſtitiæ dei, quia ea nemo iuſtificatur, Prophetæ, prænunciando quod Chriſti impleuit aduentus.

e *Iuſtitia au.* Nō qua ipſe iuſtus eſſentialiter, ſed qua induit impium, quando miſericorditer de īfideli facit fidelem. *Iuſtitia, au.* Iuſtitia dixit, nō miſericordia. Vtcunque, quod promiſerat deus in le. & ꝓphe. *ſcilicet*. aduentū Chriſti reddidit.

f *Omnes enim peccauerunt, &c.* ✠ Anſelmus. Verè non eſt diſtinctio Iudęi, & Gręci, quia omnes peccauerunt, vel in ſe, vel in Adam. Quoniam lex, E ſiue in paradiſo data, ſiue naturaliter inſita, ſiue in literis promulgata, pręuaricata eſt ab ipſis. *Omnes ergo peccauerunt*, & egent quotidie gloria dei, ideſt vt de⁹ magis magiſque glorificetur in eis, tribuendo beneficia gratiæ ſuæ per remiſſionem quotidianorū delictorum, & multiplicationem virtutum.

g *Egent glo.* ideſt, indulgentia, & venia peccatorum.

Auguſtin. lib. de ſpiritu, & lit. ca. 9.

h *Gratis*, Non per legē, non per propriam voluntatem, ſed per gratiam Chriſti, quæ donum dei eſt, donum aūt maximum ſpiritusſanctus eſt. Non tn̄, quòd omnino ſine noſtra voluntate fiat. Sed voluntas noſtra oſ̄ditur infirma per legē vt ſanet gratia voluntatem, & ſanata voluntas impleat legē, non cōſtituta ſub lege, nec indigens lege huius gratiæ percipiendæ nulla p̄cedunt merita, quia meritis impij non gratia ſed pœna debetur, nec iſta eſſet grata, ſi non daret᷑ gratuita.

Ser. 15. de verbis Apoſtoli.

✠ Aug. Hanc iuſtificationem, & habeamus, & augeamus, & perficiamus. Sed totum ex deo, non tamen quaſi dormiētes, non quaſi, vt non conemur, nō quaſi, vt non velimus. Sine voluntate tua non erit in te iuſtitia dei. Volūtas quidem non eſt, niſi tua, iuſtitia nō eſt, niſi dei. Eſſe poteſt iuſtitia dei ſine voluntate tua, ſed in te eſſe non poteſt, niſi per voluntatem tuam, &c. Qui fecit te, ſine te, nō te iuſtificat ſine te. Ergo fecit neſcientem, iuſtificat volentem, &c. F

a *Pro-*

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Coram illo*. i. vt ſit acceptus deo pro beatitudine conſequēda. 2 *Per leg. enim co. pec.* ſupple fit, non tamen eius remiſſio, ſed per gratiam dei. Sed contra hoc videtur, quod in Leuitico frequenter dicitur, quòd in oblatione ſacrificii ꝓ peccato, ſ. Orabit pro eo ſacerdos, & dimittetur ei. Ad quod dicendum, q; virtutę illius ſacrificij ſecundum ſe non dimittebatur peccatum, ſecundum quod dicitur Heb. 10. a. Impoſſibile eſt ſanguine taurorum auferri peccata, ſed inquantum illud ſacrificium erat quędam proteſtatio Chriſti paſſuri, q̄ proteſtationem cognoſcebant maiores magis explicite, minores verò implicitè, & ſic virtute fidei Chriſti gratiam cōferente. eo quòd eadem fides erat antiquorū, & modernorū remittebatur, & non virtute ſacrificij, & hoc ſatis oſtenditur ex modo loquendi cū dr̄. *Orabit pro eo ſacerdos, & dimittetur ei*, quia ex fide, & deuotione offerentiū remittebatur peccatū.

3 *Nunc au. ſi. le. iu.* Oſtenſo, quòd conſequutio ſalutis non erat, niſi per fidē Chriſti, & hoc ex legis imperfectione. Hic conſequenter hoc idem oſtēdit ex fidei Chriſti perfectione. Et diuiditur in duas, quia primo hoc facit ratione, ſecundo exēplo Abrahæ. ca. 4. Prima in duas, quia primo oſtenditur propoſitum, ſecundo infertur corollarium, ibi, *Vbi eſt ergo gloriatio*. Prima adhuc in duas, quia primo oſtendit hominem iuſtificari per fidem Chriſti. ſecundò ponitur modus iuſtificandi ibi. *Omnes enim, &c.* Circa primum fit talis ratio, Illud propriè iuſtificat, quod facit dignum vita æterna etiam ſine lege Moſaica, ſed ſic eſt de fide Chriſti, quia Gentilibus eā recipientibus dabatur in ſigno viſibili ſpiritusſanctus, vt patet Act. 10. g. de Cornelio, & alijs Gentilibus cum eo exiſtentibus, ergo, &c. huius rationis ponit minorem, di. *Nunc au. ſine lege iuſti. Dei.* ideſt facit deo acceptū, & vita æterna dignū.

Diuiſio.

4 *Manife-*

4 *Manifeſtata eſt*, in Gentilibus ſpiritumſanctum recipientibus modo dicto, qui tamen legem Moyſi non ſeruabant.

5 *Teſtificata a lege*. ideſt, a libris Moyſi, qui proprie dicūtur lex apud Hebræos, & Gene. 49. b. dicitur de Chriſto, Non auferetur ſceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat, qui mittendus eſt, Et in tranſlatione Chaldaica, quæ apud Hebræos eſſe autentica habetur. Donec veniat Meſſias & ipſe erit expectatio Gentium, quia indifferēter Iudæis, & Gentilibus dedit ſpiritumſanctum.

6 *Et pro.* Iohel. 2. g. *Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem*, ideſt, ſuper omnem hominem Iudæum, ſiue Gētilem. ideo concludit.

7 *Iuſtitia autem dei*. ideſt, faciens, deo acceptum.

8 *Per fidem Ieſu Chriſti*. & dicitur. *ſuper omnes*. quantum ad apoſtolos, & alios primo credentes, *& in omnes*, quantum ad alios, qui eandem fidem reciperent, & recipient per prædicationem Apoſtolorum, & ſuccedentium doctorum.

9 *Non e. eſt diſtinctio*. inter Iudæos, & Gentiles quantum ad iuſtificationem per Chriſti fidem loquitur Apoſtolus de fide formata charitate, quæ iuſtificat.

10 *Omnes enim*. Hic conſequenter oſtenditur modus iuſtificationis huius per cauſam formalem, efficientem, & finalem, & temporis congruentiam, præmittitur tamen huius iuſtificationis neceſſitas, cum dicitur, *Omnes enim p.* tam Iudæi, quam Gentiles.

11 *Et egent glo. Dei*, ideſt, gratia ſui, per quam apparet glorioſus, & ſubditur huius iuſtificationis modus cum dicitur.

12 *Iuſtifi.* igitur *gratis*, ideſt ſine meritis noſtris.

13 *Per gratiam ipſius*. formaliter.

14 *Et per redemptionem, quæ eſt in Chriſto Ieſu*. ideſt, per paſſionem eius efficienter, meritorie tamen.

1 *Quem*

a ¶Nuſquam alibi. b ¶Chriſtum. c ¶Longe ante prædixit, vel palam omnibus poſuit.
d ¶ Miſericordem. ¶Paſſionis. e ¶Sine qua nihil placet deo.
a Chriſto Ieſu, quem propoſuit deus: propitiatorem per fidē 1
b a ¶Vt eſſet iuſtus in promiſsis. 2
c in ſanguine ipſius, ad oſtēſionem iuſtitiæ ſuæ propter remiſ- 3
a ¶Non tantum præſentium, ſed &c. b ¶ Chriſti aduentum. c ¶Quæ erant. 4
d ¶Supportauit peccata, non abſtulit tunc, reſeruauit vſque ad aduentum, ſ. 5
d ſionem † præcedentium delictorum, † in ſuſtentatione dei, ad 6
¶Vt iuſtificet a ¶Saluationis. ¶In promiſsis. ¶Mortis Chriſti.
b ¶Aliter non poſſet ipſe iuuare.
oſtenſionem iuſtitiæ eius in hoc tempore, vt ſit ipſe iuſtus, &
a ¶Qui credit in ipſum. b Non ex lege.
c Qua ex fide ſine lege eſt iuſtitia, ergo non potes gloriari o Iudee.
iuſtificans eum, q ex fide Ieſu Chriſti. Vbi eſt ergo gloriatio 7
a Ablata eſt, & attende per quid, non per laborem operum, ſed per facilitatem, alias facultatem fidei. 8
9
e tua? Excluſa eſt. Per quā legē? † Factorū? Nō. Sed p legē fidei. 10
a Quia fides iuſtificat. Ab auctoritate ſua hoc oſtendit. Nos Apoſtoli. 11
b Quemcunque etiam Gentilem.
f Arbitramur enī iuſtificari hominē p fidē ſine operib⁹ legis. 12
g a Arbitramur quemcunque ho. iuſt. per fidem, quod credendum, quia & gentium creator. 13
Vt Iudæorum.
An Iudæorū deus tātum? Nonne, & Gentiū? Imo, & Gentiū. 14
a Et vere vtrorumque. Q cum aliis modis poſſem probare, hoc ſolum pono. 15
b Cum vnus omnium iuſtificat omnes per eandem cauſam.
Quoniam quidē vnus eſt deus, qui iuſtificat circunciſionem 16

A a *Propoſuit deus propitia.* Ad hoc, vt oſtenderet ſe veracē in promiſſis, quæ oſtenſio neceſſario fuit nō ſolū pro remiſſione præſentiū, ſed & eorū, quæ præceſſerunt in ſuſtentatione dei, deo, ſ. patiente, & non puniente, tum vt oſtēderet in hoc tempore Chriſti, quod nullo alio tempore fieri potuit, quòd ipſe, ſcilicet, iuſtificat, & ſaluat.

Auguſti. libr. de ſpiritu, & litera.

b *Fidem in ſan.* ideſt, fidem paſſionis, vel per fidem, & per paſſionem, neutrum enim ſine altero valet.

Duplex remiſſionis effectus.

c *Propter remiſ.* Duplex effectus remiſſionis eſt, ſcilicet carere pœna, & frui gloria. primum habuerūt ante Chriſti mortem iuſti, quia pœnā actualem non ſentiebant. Sed poſt Chriſti mortem data eſt eis gloria diuinæ viſionis, a qua differebantur deo ſuſtentāte eorum delicta.

B † Operum?

d *In ſuſtentatione.* Patiēter ſubſtinuit de⁹ peccata eorū, qui fuerunt ante legem, & ſub lege, nō puniuit, neque remiſit, ita vt gloriam haberēt, donec veniret, qui delicta tam præcedentium, quam ſubſequētium pretio ſui ſanguinis abſolueret.

e *Excluſa eſt.* Vel excluſum, id eſt, manifeſtū eſt, In quo debes gloriari, ſed non in lege factorum, ſed fidei, vt de gloriatione laudabili dicat, quæ eſt in domino. Et eam excluſam dicit. ideſt, vt emineret expreſſam.

Vnde, & excluſores dicuntur, quidā artifices argētarij. In qua ſignificatione accipitur ēt illud in pſal. vt excludantur, i. emineant, qui probati ſunt argento, id eſt, eloquio domini.

Gene. 22. b

f *Iuſtificari ho.* Non quin credēs poſt per dilectionē debeat operari, vt & Abrahā filiū immolare voluit. Sequuntur etiā opera iuſtificatum, non præcedunt iuſtificandum, ſed ſola fide ſine operibus præcedentibus homo fit iuſtus, vt nō magis ſint iuſti qui opera legis timore fecerant, cum fides per dilectionem operetur in corde etiam ſi foris, non exit in opere. vnde & non meritis priorum operum ad iuſtitiam fidei venitur, in quo Iudæi ſe præferebant. bona opera etiam ante fidem inania ſunt, ita vt videantur eſſe magnæ vires, & curſus celerrimus præter viam. Bonum enim opus intentio facit, intentionem fides dirigit.

Gal. 5. b

C

g *Sine operibus.* pcedentibus, non ſequētibus, ſine quibus eſt inanis fides, vt Iacobus ait: *fides ſine operibus mortua eſt.* & ipſe Paulus, *Si habuero omnem fi. ita vt m. tranſ. Cha. non ha. n.*

D Iaco. 2. d. 1. Cor. 13. a.

✻ Aug. Homines non intelligentes, quod ait Apoſtol. *Arbitramur hominem iuſtifi. &c.* putauerunt eum dicere, ſufficere homini fidē, etiam ſi male viuat, & bona opera non habeat. Quod abſit, vt ſentiret vas electionis, qui quodam loco, † valere in Chriſto fidē quę per dilectionem operatur. Ipſa eſt, quæ fideles dei ſeparat ab immundis dæmonibus. Nam & ipſi credunt, & contremiſcunt, ſed non bene operantur. Non ergo habent iſtam fidem, ex qua iuſtus viuit, id eſt, quæ per dilectionem operatur, vt reddat ei deus vitam ęternam ſecundum opera eius.

l de gratia, & lib. arb. cap. 7.

† reconciliatorem.

† præteritorū † quæ tolerauit deus.

E

✻ Idem. Iacobus vehementer infeſtus eſt eis, qui ſapiunt fidem ſine operibus valere ad ſalutem, vt illos etiam dæmonibus comparet. &c. Dicit etiam quia *Fides ſine operibus mortua eſt.* Quouſque igitur falluntur, qui fide mortua ſibi vitam perpetuam pollicentur?

l. de fide, & oper. c. 14.

✻ Idem. Quomodo iuſtificabitur homo per fidem ſine operibus? Reſpondet ipſe Apoſtolus. Propterea hoc dixi tibi o homo, ne quaſi de operibus tuis, præſumere videreris, & merito operum tuorum te accepiſſe fidei gratiam.

Iac. 2. Præfat. in p 31.

✻ Hiero. Hæretici quanto plures fuerint, tanto magis delinquunt deo, & gloriantur in populis, & per dulces ſermones deuorāt domos viduarum. Cum enim viderint aliquos delinquentes, aiunt, Nihil aliud quærit deus, niſi fidei veritatem, quam ſi cuſtodieritis, non curat quid agatis.

Com. in 4. Oſeæ.

✻ Idem. Abutuntur qui iam hoc loco apoſtoli ad deſtructionem operum iuſtitiæ, ſolam fidem poſſe ſufficere affirmantes, cum tamen alibi dicat Apoſtolus, Si habuero omnem fidem, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodeſt. Addendo autem hic, *operibus legis.* oſtendit eſſe etiam gratiæ opera.

Com. in huc locum.

✻ Ambroſius. Quomodo illi, qui ſolum Patrem prædicat, ſpes nulla eſt, ſi non profiteatur in eadem veritate & Filiū, ita & huius ſpes fruſtrata, qui ſolam profeſſionem fidei habet ſine bonis operibus.

Com. in 2. ad Titum.

F

a *Ab-*

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Quem propoſuit deus.* qui eſt cauſa efficiens noſtræ iuſtificationis principaliter.
2 *Per fidem.* nos deo coniungentem.
3 *In ſanguine ipſius ad oſtenſionem iuſtitiæ ſuæ.* ſcilicet finaliter. per hoc enim declarauit ſe iuſtum, quòd peccatum Adæ totam naturam humanam inficiens non reliquit impunitum.
4 *In ſuſtentatione dei.* Suſtentauit enim patres in limbo ſine pœna ſenſibili.
5 *Ad oſtenſionem iuſ. eius in hoc tem.* ſcilicet gratiæ in quo oſtēditur ſua iuſtitia, quæ facit dignum vita æterna.
6 *Vt ſit ipſe iuſtus.* id eſt, manifeſte appareat iuſtus.
7 *Et iuſtificans eum.* id eſt quemcūque credentem in Chro.
8 *Vbi eſt gloriatio.* Hic infert quoddam corollarium. ſecundo ſoluit obiectionem in contrarium, ibi, *Legem ergo.* Declaratum eſt, quòd iuſtitia dei æqualiter dabatur conuerſis ad fidem Chriſti de Iudaiſmo, & de Gentilitate, & iō concludit Apoſtolus, quòd Iudæi non debebant Gentiles deſpicere, gloriando inaniter de legis obſeruatione. Quod tamē faciebant in primitiua eccleſia, ſecundum quòd dicitur Actuum ſexto. a *Factum eſt murmur Græcorum aduerſus Hebræos, eo quòd deſpicerentur in miniſterio quotidiano viduæ eorum.* Ad hoc igitur reprimendum dicit Apoſtolus, *Vbi eſt ergo gloriatio tua?* O Iudæe, qui inaniter gloriaris de lege.
9 *Excluſa eſt.* quantum ad cęremonialia, quę tempore legis nouæ non ſunt obſeruanda, quæ erant mere figuralia. aduenięte verò veritate tempore Chriſti ceſſat figura, Iudicialia verò excluſa ſunt inquantum habebant vim obligandi in lege, illa tn̄ poſſunt de nouo inſtitui in lege noua, quantū ad illa, quę regimini Chriſtianorum videntur accommoda. Moralia verò manent, quia ſunt de lege naturę, quę eſt immutabilis, & ſubditur modus dictæ excluſionis, cum quæritur.
10 *Per quam le.* facta eſt dicta excluſio.
11 *Factorum.* ideſt, per legem veterem, quæ in obſeruantijs carnalibus exiſtebat, quaſi dicat non.
12 *Sed per le. fi.* ideſt, per legem euangelicam, quæ ſpiritualis eſt, quod confirmat, dicens.
13 *An Iu. deus tantum,* quaſi dicat non.
14 *Imo Gentium.* Finis enim correſpōdet principio, & ideo ſicut Iudęi, & Gentiles proceſſerunt a deo, ſicut ab vno principio, ita reducuntur ad ipſum, ſicut ad vnum finem, quę reductio fit per mediatorem Ieſum Chriſtum, ideo ſubditur.
15 *Quoniam quidem vnus eſt deus.* ſcilicet, Gentilium, & Iudæorum.
16 *Qui iuſtificat circunciſos.* id eſt, Iudęos circunciſos.

1 *Ex*

a *Abſit.* lex non deſtruitur, cum impleta ſecundum ſpiri- D
A tum, ceſſat ſecundum literam.
b *Statuimus.* Quia
ſtendimus comple- † irritum facimus.
tum, quod lex dicit,
vel ſtatuimus, id eſt,
firmamus, cum ſine † ſtabilimus.
B fide infirma eſſet, qa
hic eſt gratia fidei quā lex impletur. Legis enim ſtatus firma-

a ¶Idem eſt ex fide, & per fidem. b Immundos Gentiles. c Quia dicimus omnes iuſtificari per fidem.

[a]ex fide, & præpu[b]tium per fi[c]dem. Legem ergo † deſtruimus

id eſt, moralia præcepta legis.

a b per fidem? Abſit. Sed legem † ſtatuimus.

tur, quia myſtica, & ceremonialia ſpiritualiter implentur, & quod minus in moralibus pertinebat, in euangelio addit, &
1 quod lex venturum
2 promittebat, fides e-
3 uangelij iam aduenisſ-
4 ſe teſtatur. Myſtica er-
5 go, & promittentia 2.Cor.3.b.
6 in euangelio impleta. E
ſunt ſm ſpirituale intelligētiā. litera autem occidēs tollitur.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ex fide. *i. per fidē Chriſti, & non per circunciſionem.* 2 Et præputiū. *i. Gentiles præputiū habentes.* 3 Per fidē. *ſ. eiuſdem mediatoris Ieſu Chriſti.* 4 Legē ergo, &c. *Hic conſeqnenter reſpondet Apoſtolus cuidā obiectioni, quia per hæc verba, & ſimilia imponebant ſibi Iudæi, q deſtruebat legem Moyſi per prædicationē fidei Chriſti, vt habetur Act. 21. d. Hoc igitur remouet, dicēs,* Legē ergo. *ſ. Moyſi.* 5 Deſtruimus, &c. *i. per pdicationē fidei Chriſti.*

6 Abſit. Sed legē ſta. *i. confirmamus qñ. n. aliquid eſt via, & diſpoſitio ad aliud, ad quod ordinatur, ſicut ad finē, ſi ceſſet fine habito, non pp hoc dicitur deſtrui, ſed magis confirmari, quia virtualiter manet in alio meliori, ſicut eſt de motu ad formā, quia ceſſat forma introducta, & virtualiter manet in ipſa. Lex aūt vetus fuit quædā poſitio, ad nouā, et ordinata ad ipſam, ſicut quoddā imperfectū ad rē perfectiorē. vnde dicitur Iere. 31. f.* Ecce dies veniunt, *dicit dñs,* & feriam domui Iſrael, & domui Iuda fœdus nouum, non ſm, &c. *& ſubditur.* Et ero eis in deū, & ipſi erūt mihi in populū. *Et iō lex vetus nō deſtruitur, ſed magis ſtatuitur, quātū ad id in quo ceſſat ſimpliciter, cuiuſmodi sūt cæremonialia. alia vero nō ſic ceſsāt, vt dictū ē.*

[An] lex vetus [su]o tempore iustificaret.

Ad maiorē dictorū, & dicendorū intelligentiā quæritur hic. Vtrū lex vetus ſuo tpe iuſtificaret. Et arguitur primo, q ſic. Nā Leui. 20. b. dicitur, Cuſtodite leges meas atq; iudicia, q faciens hō in eis viuet. *ſed vita ſpiritualis hominis eſt per iuſtitiā, ergo, &c. Itē p circunciſionē tollebatur culpa originalis, ſicut modo per baptiſmum, ſed culpa non aufertur, niſi per gratiā, ſicut nec tenebræ, niſi per lumen. ergo circūciſio conferebat gratiā, q iuſtificat ſimpliciter. Itē oēs moderni doctores tenēt, q in circunciſione dabatur gratia, ergo &c. Contra Gala. 3. d.* Si data eſſet lex, q poſſet iuſtificare, ſequeretur q Chriſtus gratis mortuus *eſſet. i. ſine cauſa, hoc eſt inconueniens, ergo & illud ex quo ſequitur, ſcilicet, quòd lex vetus iuſtificaret.*

Iuſtificatio duplex. Iuſtitia duplex.

Circa, qd pmittendæ ſunt, quędā diſtinctiones. Prima eſt de iuſtificatione, q pōt accipi dupliciter. Vno mō pprie, & ſic iuſtificatio eſt factio iuſtitiæ. Alio magis large pro ſignificatione iuſtitię, ſicut vrina dicitur ſana, eo q eſt ſanitatis ſignificatiua. Scda diſtinctio eſt de iuſtitia quæ pōt ēt accipi dupliciter, ſ. vno mō pfectè, ſecundū q iuſtificatur hō apud deū. Alio mō imperfectè, & ſic iuſtitia eſt virtus politica. Tertia diſtinctio eſt de veteri lege, q diſtinguitur ſecundum præcepta moralia, iudicialia, & cæremonialia. S. igitur loquimur de iuſtitia perfecta, ſic ſolus deus iuſtificat efficienter per habitū gratiæ, q ſolus infundit pſal. 83. c. Grām, & gloriā dabit dñs. *ipſa vero gratia iuſtificat formaliter. Si vero accipiatur iuſtificatio large, ſic tota lex vetus iuſtificabat qa gratiā iuſtificātē per Chriſtū dādā ſignificabat. totus. n. ſtatus illius legis fuit nouę figuratiuus. 1. Cor. x. c.* Oīa. n. in figura contingebāt illis. *Si aūt accipiatur iuſtitia imperfecta, & lex vetus quātū ad moralia, & ēt iudicialia, ſic iuſtificabat effectiuè, inquātū per opera legis q iuſta erāt, acquirebatur habitus iuſtitiæ, et ille habitus acquiſitus iuſtificabat formaliter. iuſtitia tñ politica, q nō facit dignū vita æterna, qa opera talis iuſtitiæ ſunt ſimpliciter opera humana, & per cōſequēs ad cōſecutionē vitæ æternæ improportionata, q excedit facultatē hoīs naturalē, ſecūdū illud Iſa. 64. b.* Oculus nō vidit, &c. *propter quod oportet, q talis proportio veniat a deo p habitū ad hoc ſpāliter infusū. Sciendū tñ, q moralia aliter iuſtificabāt politice, q iudicialia, quia moralia præcepta erāt de operib. virtutū generaliter, & ſic iuſtificabant, iuſtitia pro oī virtute accepta, iudicialia vero erant de contractib. iuſtis inter hoīes, & ſic iuſtificabant iuſtitia minus cōi. Si vero accipiatur lex, quātū ad cęremonialia purè, q nō continebāt aliqd iuſtum ſecūdum ſe, ſed tantum ex legis determinatione, ſic lex non iuſtificabat, niſi executiuè, & propter hoc de cæremonialib. dicitur a doctorib. quòd non iuſtificabant, niſi inquantum fiebant ex obedientia facientium.*

Quomodo in circunciſione dabat gratia.

Ad primū igitur dicendū, quòd pro tanto dicebantur pręcepta legis cuſtodientes viuere, quia per hoc euadebant pœnā mortis tēporalis, & corporalis, q per legē tranſgreſſorib. inferebatur in caſib. multis, vt patet ex decurſu illius legis. Ad ſecundū dicendū, quòd licet in circunciſione daretur gratia, hoc tñ non erat ex circunciſione, ſed ex fide Chriſti venturi, q habuit Abrahā, cuius fidei ſignū fuit circunciſio, ſicut dicitur ſeq. c. b. & ſignū accepit circunciſionis ſignaculū fidei iuſtitiæ. quā fidē proteſtabatur ſe recipere ſuſcipiens circunciſionem pro ſe ſi erat adultus, & per aliū ſi paruulus. eadem enim fides fuit antiquorū, et modernorū, ſicut dictū eſt ſupra, licet modo magis ſit explicita, & hoc modo dicunt doctores gratiā fuiſſe datā in circunciſione. Aliter aūt datur modo in baptiſmo, qui habet efficaciam a paſſione Chriſti iam cōpletā in effectu, propter quod non ſolū eſt ſignū gratiæ in eo datæ, ſed ēt cauſa efficiens, inſtrumentalis tamen, quia ſacramenta nouæ legis efficiunt, quod figurant. & ſic patet ad quæſtionem, & ſic ad argumenta.

ADDDITIO I.

In ca. 3. vbi dicitur in poſtil. *Vt iuſtificeris in ſer. tu.*

Hoc quod dr. *Vt iuſtificeris in ſerm. tu.* non vr bene exponi de Chriſto naſcituro prout poſtil. exponit. Dato. n. q Dauid fuiſſet æternaliter condēnatus, poſſet ex eo deſcēdere Xp̄s, qui ex multis deſcēdit peccatorib. vt patet in ſua genealogia. Vñ pdicta verba melius vñr exponenda ſm Glo. q in eodē loco ſic dicit, Precatur ergo Dauid, vt parcat, & ſic impleat, qd promiſit de venia ingemiſcentis, di. *Quacunq; hora peccator ingemuerit, omniū iniquitatū eius nō recordabor.* q. d. ideo me munda, *Vt iuſtifice. in ſerm. tuis.* q ſunt de promiſſione veniæ ingemiſcentis. *Et vincas.* i. conuincas eos, qui dicunt, q non parces mihi, eo quòd grauiter peccaui, *Cū iudicaris.* ab eis. hæc in glo. Et de hoc amplius in additione ſuper illum pſal. vide ibi.

Eze. 18. f. C

ADDITIO II.

In eo. c. vbi dicitur in poſtil. Sciendū ergo, quòd pſalmus 13.

Pſalmus iſte, ſ. *Dixit inſipiens.* de quo ſumpta eſt ſcriptura hic allegata; ad literā proprie exponitur de Iudæo Chriſti in pſona contēptore, ſicut Glo. exponit ibid. q quidem expoſitio magis cōcordat literæ, prout declaratū fuit ſup. in addi. ſup illum Pſal. vñ & Apoſtolus ſm ſenſum literalem hic intelligitur allegare. & iō hoc, quod dicitur hic, Sicut ſcriptū eſt, ad illud pertinet, qd dixerat parum ſupra. *Quid igitur præcellimus eos.* ſ. Iudæi Gentiles, *Nequaquā. Sicut ſcriptū eſt.* Glo. de Iudæis, de quibus minus videretur, eo quòd ſub lege dei viuere videbantur, & ſecundum hunc ſenſum Glo. continuat expoſitionem huius allegationis. vide ibi.

ADDITIO III.

In e. c. vbi dr in poſtill. *Qui iuſtifi. circuncis.* i. Iudęos circūciſos.

Per hoc quod dicit Apoſtolus circunciſionē iuſtificari ex fide, præputiū per fidē, ſecundū dñm Petrum de Tharantaſia intelligitur, q in iuſtificatione Iudæi fides nō ſolū eſt terminus ad quē ſed ēt terminus a quo: procedit. n. ex fide in fidē, vt dictū fuit ſup. 1. c. in addi. ſed in iuſtificatione Gētilis fides eſt terminus ad quē non a quo. Et ideo circunciſionem dicit iuſtificari ex fide, & præputium per fidem.

ADDITIO IIII.

In e. c. vbi dr. in poſt. & arguit primo, q Leu. 18. a. di. *Cuſt. l. m.*

Pro parte affirmatiua huius qōnis, poſſet argui efficacius, vt habetur ex illo dicto Apoſtoli ſupr. Ro. 2. vbi ſic: *Non auditeres legis iuſti ſunt apud deū, ſed factores legis iuſtificabuntur.* Ex quo patet, qd pcepta legis impleta iuſtificabant. Sed hoc argumentum ſoluit a S. Tho. in 1. 2. q. 1. ar. vlt. in cor. q. & in reſponſione ad primum argumentum. Sic Apoſtolus accipit ibi iuſtificationem pro executione iuſtitiæ.

ADDITIO V.

In eo. c. vbi dicitur in poſtil. Alio modo magis large pro iuſtificatione iuſtitiæ, &c.

F

Large iuſtitia nō ſolū accipit p ſignificatiōe iuſtitiæ, ſed ēt p diſpoſitione ad iuſtitiā, ſicut medicina dr ſana, eo qd eſt diſpoſitiua ad ſanitatē. Et iſto mō ēt lex vetus iuſtificabat, inquātū diſponebat ad grām iuſtificantē per Chriſtū accipiēdā. vnde Gal. 3. d. *Lex pædagogus noſter fuit in Chriſto, &c.* Tho. vt ſupr. in eod. artic.

ADDITIO VI.

In eo. c. vbi dicitur in poſtil. Si autem accipitur iuſtitia imperfecta, & lex vetus quantum ad moralia.

Per opa legis, q iuſta erāt, nō acquirebat habitus iuſtitię, niſi eſſent multoties iterata, vt in 2. Ethi. Cū iteratio nō ſit de rōne pcepti, iō nō vr cōcedēdū ſimpliciter, q præcepta moralia iuſtificabāt effectiue, ēt loquēdo de iuſtitia politica, niſi cū hac additione multoties iterata, ſed bene ɔcedit ſimplr, q iuſtificabāt ſm executionē iuſtitiæ, inquātū cōtinebāt illud. qd eſt ſm ſe iuſtū, &c.

ADDITIO VII.

In eo. c. vbi dicitur in poſtill. Si vero accipiatur lex quantū ad cæremonialia purè, quæ non continebant aliquid iuſtum.

Præcepta cęremonialia continebāt iuſtitiā ſm ſe in generali, put, ſ. exhibebāt in cultū dei: in ſpāli verò nō cōtinebāt ſecūdū ſe iuſtitiā, niſi ex ſola determinatione legis diuinę. Et ideo tm ex deuotione, & obediētia facientiū iuſtificabant mō pd. Th. vt ſup.

Replica. In c. 3. Burg. opponit contra expoſ. poſtil. circa id, qd allegatur. *Vt iuſtific. in ſer. &c.* Sed ipſius expoſitio corrigitur circa pſal. *Miſerere m. d. ſ. m. &c* In eod. cap. pſal. 13. a. *Dixit inſip.* allegati. Poſtil. exponit de peccatoribus generaliter. Burgenſ. autē eum reſtringit ad Iudæum contemptorem Chriſti. ſed hoc correctum eſt in allegato loco.

A

Aug. in pſal. 31.

CAP. IIII.

a Q*Vid ergo di.* ✠ Oecumenius. Intumeſcebant Iudæi Abrahæ nomine, ſemperque proferebant qd̄ circūciſus eſſet. Hic ergo ſcopus eſt Apoſtolo oſtdere, ipſum quoque non ex operibus ſed ex fide iuſtificatum eſſe. Ait: Quid ergo dicimus Abraham patrem noſtrū ſecundum carnē inueniſſe? quamve aſſecutus eſt iuſtitiam? Oſtendit eā, quæ eſt per fidem, vnde & illam vocat rem inuētam, quia nō ex operibus eam nactus eſt, ſed ex fide, quæ dei gratia confertur. Ac ſi dicat. Quum noſtri ſupercilij ac iactantiæ ſumma ſit in Abraham, conſideremus quidnam poſſumus illum dicere inueniſſe. Nactus eſt iuſtitiam ex fide, ſcriptura teſte. *Credidit Deo, & imputatum eſt ei ad iuſtitiam.* Opera ſiquidem habuit, vt ſi cum hominibus, qui cum eo verſabantur, fuiſſet in iudicio cōſtitutus, facile iuſtificatus fuiſſet, verum, vt coram deo tāquam dignus, & ęqualis ſeſe prębens dignitatis cum ea, quę inde præbebatur beneficentia ac dono, nequaquam fuiſſet illam aſſecutus.

† quod glorietur.
† Geneſ. 15. b. Galat. 3. a. Iacob. 2. d.
† imputatum.
ſecundum propoſitum gratiæ dei.

B

Libr. 4. aduer. hære. c. 30. ✠ Irenæus. Quia non per circuncifionem, & ſabbathū iuſtificabatur homo, ſed in ſignum data ſunt populo, oſtēdit, q ipſe Abraham ſine circunciſione, & ſine obſeruatione ſabbatorum credidit deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam.

Quòd ſuperius hominē dixerat iuſtificari per fidem, oſtēdit per Abraham in quo omnes confidunt, qui & per fidem adeptus eſt iuſtitiam, & promiſſionem, & paternitatem.

Hebr. 6. c. b *Secundum car.* id eſt, ex operibus legis. Q. dicimus, q fuit iuſtus ex eis, nō quia ſi ex carnali obſeruatione eſt iuſtus, habet gloriam æternam, quæ ex iuſtitia ſequitur a ſe, nō a deo. Vel hæc iuſtificatio eſt in opinione hominum, & non apud deum, & ſi hoc eſt, tūc ex fide iuſtificatus eſt, quod probat. Quid enim. Q. Attendite, &c.

Auguſ. lib. 16. de ciuit. c *Credidit.* Credere ſufficiēs cauſa fuit ei iuſtitiæ, & eſt alijs ſed tñ, qui habet tēpus operandi, ei non dabitur merces ſm gratiam tantū, ſed ſecundum debitum operationis ſuæ, ſed ei, qui non habet tempus operandi ſi credit, ſola fides ſufficit ad iuſtitiam, & ita ad ſalutem ſecundum gratiam propoſitam omnibus, vel ſecundum, quòd deus legē ante poſuit.

C

Aug Tractat. 72. & 82. in Ioannem. d *Ei au. qui.* q. d. Abraham eſt iuſtus ex fide, ſed ei, qui operatur illa carnalia, vel aliqua bona, vt gratiam mereatur, ſi merces eſt ei, non eſt ex gratia, ſed ex meriti ſui debito. Illi vero, qui non facit hæc carnalia, vel aliqua bona, ſed tantum credit, fides ſufficit ad iuſtitiam, & ita attribuit alijs, quod dixit de Abraham, ſ quòd ſi eſt iuſtus ex operibus, habet gloriam, ſed non apud deum, & ideo non ex fide.

D

CAP. IIII.

¶ Quia nemo iuſtus ſine fide.

QVID ergo dicemus inueniſſe Abra- 1
a ¶ Quem imitari debemus. b ¶ i. circunciſionem.
a ham patrem noſtrū ſecūdū carnē?
b ¶ Tantum.
Si enim Abrahā ex operib. legis iu- 2
a ¶ De hac iuſtificatione. b ¶ Quod eſt contra illud, qui gloriatur, in domino glorietur.
ſtificatus eſt, habet† gloriā, ſed non
a ¶ Sed habuit apud deum Nam ſcript. di. Cre. Abr. & cæt.
c apud deū. Quid .n. ſcriptura dicit? 3
a ¶ Dicenti, In ſemine tuo b. o. g & alias, huiuſmodi. 4
b ¶ ideſt fuit ei ſufficiens cauſa ad iuſtitiam, & eſt ēt aliis.
d †Credidit Abrahā deo, &†reputatū eſt illi ad iuſtitiā. Ei aūt 5
a ¶ ideſt tempus habet operandi. b ¶ ideſt iuſtitia. c ¶ ideſt dabitur. d ¶ Fidei tantum.
e q operatur, merces non imputatur ſecundū gratiā, ſed ſe-
a ¶ Operationis ſuæ. ¶ De operibus. ¶ Non habet tempus operandi, ſicut Abraham habuit.
f cundum debitum. Ei verò, qui nō operatur, credenti aūt in 6
a ¶ Chriſtum. b ¶ Gratis impio peccata dimittit c ¶ Quid. ¶ ideſt ſufficit. 7
d ¶ Quæm opera non meruerunt. ¶ ideſt ſalutem.
g eum, qui iuſtificat impiū, reputatur fides eius ad iuſtitiā ſe- 8
¶ Sic decreuit deus, vt ceſſante lege fides iuſtificet. ¶ Dico ex gratia, ſicut Dauid dicit.
¶ Hic & in futuro.
cūdū ꝓpoſitū gratiæ Dei, ſicut & Dauid dicit, beatitudinē 9

Epiſt. 105.

c *Sed ſec. de.* Auguſtinus. Nō tibi blandiaris de meritis, cū tibi reddi mercedem ſecūdum debitum operis audis, tanquā non ſit in opere gratia retribuentis, ſicut in fide eſt gratia iuſtificātis. Vix enim ſuadeo vllum dici op' ex debito remuneratione dei depoſcere, cū eſſet hoc ipſum, quòd agere aliqd poſſum', vel cogitare, vel proloqui, ipſius dono, & largitione faciamus.

Conc. 1. pſalm 32.

E

✠ Augu. Attamen teneamus fideliſſimū debitorem deū, quia tenem' miſericordiſſimum Promiſſorē. Neque enim aliquid commodamus, vt teneamus eum debitorem, cum ab eo habeamus quicquid illi offerimus, & ex illo fit quicquid boni ſumus. Vnde ergo debitorem? quia promiſſor eſt. Non enim dicimus deo, Redde quod accepiſti, ſed, redde, quod promiſiſti.

Serm. 31. de verb. do.

✠ Idem. Promiſſorum ſuorum nobis chirographū deus fecit. Non debendo, ſed ꝓmittendo debitorē ſe fecit, ideſt, non mutuo accipiendo. Non poſſumus ergo ei dicere, Redde, qd̄ accepiſti, ſed planè dicimus, Redde quod promiſiſti.

✠ Hayino. Ex humana cōſuetudine ſumit exēplū, quādo operantib. ſecundum meritum damus mercedem, & nullā nobis agunt grām nō operantib. ſi vero damus aliquod beneficium, non merces, ſed gratia, ideoq; gratiamur ab illis. Et eſt ſenſus. Si Abraham ꝑ opera ſua poſſet iuſtificari ſine gratia dei ſe præueniente, & ſine fide, quæ ēt gratis illi data eſt, non eſſet ei præmium iuſtificationis gratis datum, ſed debitum eſſet, vel ſi alij Iudæi ſuis operibus fuiſſent iuſtificati, non eſſent vnde referrentur deo gratiæ.

Aug. in pſal. lib. de co. veræ vitæ 37. & Tract. 54. in Ioan. Credere Deum, deum.

f *Credenti autem in eum, qui iuſtifi.* Nō ei. Credit. n. illi, qui credit vera eſſe, quæ ille loquitur, qd̄ & mali faciunt. Credere illum eſt credere, q ille ſit deus, quòd & diaboli faciūt. Sed credere in eum eſt illum credendo amare, credendo diligere, credendo in eum ire, & eius membris incorporari.

F

g *Secundum propoſitum.* Q ſine operibus præcedentibus iuſtificatur impius, & hoc ſecundum propoſitum gratiæ dei, ideſt, ſecundum gratiam dei propoſitam omnibus credentibus, vel ſecundum, quòd deus longe ante poſuit.

a Re-

NICOLAVS DE LYRA.
CAPVT IIII.

Diuiſio. Q*Vid ergo di.* Oſtēſo per rōnē, q lex vetus non ſufficiebat ad ſalutē. hic cōſequēter idē oſtditur per exēpla Abrahę patriarchę. Circa qd̄ oſtditur primo qd conſequutus ſit ꝑ fidē Chriſti. ſecūdo magnitudo ſuę fidei, ibi, *Qui contra ſpem.* Prima adhuc in tres, quia primo oſtditur, q ex fide cōſequutus eſt gratiā iuſtificantem. Secundo credentium paternitatē, ibi, *Et ſignum.* Tertio hæreditatis promiſſionem, ibi, *Non enim per legem.* Primum aūt oſtditur dupliciter. Primo per ſcripturā Secundo per rōnē, ibi, *Ei autem.* Circa primum dicitur.

1 *Quid ergo dicemus inueniſſe Abraham patrem noſtrum ſecundum carnem.* Secundū carnē Apoſtolus deſcenderat ab Abrahā. ſicut & cęteri Iudęi. ſm aūt animam, quę eſt per infuſionem, oēs immediate ſunt a deo, & reſpondet ad quęſtionē, dicēs.

2 *Si enim Abraham ex operibus legis iuſtificatus eſt, habet gloriam, ſed non apud deum.* quia talis iuſtitia eſt acquiſita, & politica, et ſic reddit habentem honorabilem inter homines, ſed non apud deū, quia non facit eum æterna vita dignum. vt ſupradictum eſt, & ad hoc probandum inducit ſcripturā, dicens.

3 *Quid enim ſcriptura dicit.* de Abrahæ iuſtificatione.

4 *Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam.* Ex fide igitur iuſtificatus eſt, & non ex operibus legis. Hoc autē in ſcriptura habetur Geneſ. 15. b.

Diuiſio. 5 *Ei autem, qui operatur, merces non imputatur ſecundum gratiam ſed ſecundum debitum.* Hic oſtenditur idem per rationem. Et diuiditur in duas, quia primo ponitur ratio. ſecūdo rationis declaratio, ibi, *Sicut, & Dauid.* Ratio enim talis eſt: Illud qd̄ conceditur alicui, ſicut merces operanti, non traditur per viam gratiæ, ſed per viā debiti. iuſtitia vero de qua eſt ſermo, conceditur per viam gratiæ, ergo nō propter legis opera. Maior huius rationis ponitur, cum dicitur, *Ei autem, qui operatur, merces non imputatur ſecundum gratiam.* & ſubditur minor.

6 *Ei vero, qui non operatur.* legis opera.

7 *Credenti autem in eum.* quæ fides facit dignum vita æterna.

8 *Secundum propoſitum.* ideſt, ſecūdum ordinem grãe dei, et non ſecundum debiti ordinem. Et ex hoc ſubintelligitur concluſio ſequens, ſcilicet quòd dicta iuſtitia non ex operibus legis. 9 *Sicut, & Dauid.* Hic cōſequenter ponitur huius rationis declaratio. Maior autem manifeſta eſt, ideo nō indiget declaratione. Sed minor declaratur per ſcripturam, & primo allegatur ſcriptura. ſecundo ad propoſitum applicatur, ibi. Beatitudo ergo. Circa primum ſciendum, q beatitudo dupliciter accipitur. Vno modo in re, & ſic habetur in patria. Alio modo in ſpe, prout habetur in via, & ſic accipitur hic cū dicitur, *Sicut, & Dauid dicit beatitudinem ho.* ſupple eſſe.

Beatitudo duplex.

1 Cui

a *Remiſſæ.* Remittere,tegere,non imputare, eiuſdem ratio
A nis, & ſenſus ſunt verba.

Auguſti.in pſ. 31.

b *Iniquitates.* Originale peccatum,ſ.fomes peccati,qui dicitur concupiſcentia, vel concupiſcibilitas,ſiue lex membrorum, ſiue languor naturæ, & alijs nominibus. Et illa ante baptiſmum culpa eſt & pœna. Poſt baptiſmum autem pęna,& nō culpa,quæ paruulum habilem concupiſcere,ſed non concupiſcere facit, adultum verò etiam concupiſcere, quæ quidem in baptiſmo remittitur,& tranſit ſecundum reatum, ſed remanet ſecundum actum. Originale autem dicitur, quia ex vitioſa originis noſtrę conditione trahitur, qua ex vitioſa lege concipiendi ex peccato primi hominis accidenti concepti ſumus, id eſt carnis concupiſcentia.

† imputat.

† Pſal. 31.a.

[...] in præputiū [...]antum, an & [...] circuncisio [...]em, ſcilicet [...]euenit.

B Tres gradus fecit. Iniquitas, vel impietas, cum creator non agnoſcitur. Peccata in operibus. Quod non imputat leue.

† fuerit.

† Et.

a ¶Eſſe illius. b ¶Acceptabili tempore. ¶Hoc eſt tempore Chriſti. ¶Vel acceptabiliter, id eſt, gratis. c ¶Quaſi impotente accedere infert. d ¶Remiſsionem peccatorum, & bona opera.

hominis, cui deus † accepto fert iuſtitiam ſine operi- 1

a ¶Præcedentibus. b ¶Dicit his verbis. c ¶A deo,vt non dominetur p. in mor. corpore. ¶Sine opere,vel labore pœnitentiæ per baptiſmū. d ¶Ita ſunt in baptiſmo tecta,vt vltra no videātur ad pęnā.

a b bus: † Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorū tecta

¶Quæ in actu. ¶Ad pœnam. ¶Alias bit.

ſunt peccata. Beatus vir cui non imputauit dominus pec-

a ¶Vel originale,quod aliunde eſt,vel veniale. b ¶Cum conſter, quod beatitudo ex gratia per fidem modo quæratur in quibus ſit,an in Iudæis tantum,vel etiam in Gentilibus. c ¶Quam Dauid dicit, & Abraham habuit.

c catum. Beatitudo ergo hęc † in circūciſione tātum manet, 2

¶Ex ſenſu legis loquentes.

an etiam in pręputio? Dicimus enim, quia reputata eſt Abra 3

¶Non circuncifio. a ¶Q hoc ideo inquiro,quia conſtat, de Abraham, quod iuſtus eſt per fidem,& cum hoc conſtat,in quo ſtatu poſtquam eſt circunciſus,vel ante,& ſicut in eo videbitur,ſic in alijs credi poterit. ¶Quo ſtatu. 4 5

hæ fides ad iuſtitiam. Quomodo ergo reputata eſt? in circū- 6 7

a ¶Cum eſſet. ¶Etiam. b ¶Antequam circuncideretur. c ¶Soluit. d ¶i.in Iudæis eſt hæc beatitudo. ¶Tantum. ¶Etiam. e ¶Gentibus. 8

d ciſione, an in præputio? Non in circunciſione, ſed in præpu- 9

a ¶Et cum ante iuſtus, cur ergo circunciſus? Non ſuperflue,ſed accepit ſignum circunciſionis,non qua fieret,ſed qua iuſtus oſtenderetur. ¶Iam habitæ.

e tio. Et ſignū accepit circūciſionis, ſignaculū iuſtitiæ fidei, q̃ 10

a ¶Ipſi Abrahæ. b ¶Antequam circunciderctur. c Et hoc ideo. d Auctor fidei. 11

f † eſt in præputio, ut ſit pater omniū credētiū per præputiū, 12

a Ipſum credere. b Ad remiſsionem peccatorum, & bona opera. 13
c Auctor iuſtitiæ. d Quæ ex fide ſit per exemplum. 14

vt reputet, & illis ad iuſtitiā. † Vt ſit pater circūciſiōis nō his 15

✠ Anſelmus. Beati ſunt illi quorum iniquitates ſunt remiſſę in baptiſmo, vel etiam igne dilectionis poſtea liquefactę, & conſumptę, ſicut illius peccatricis cui remiſſa ſunt *peccata multa, quia dilexit multum.* Et quorū peccata ſuperpoſitis actib⁹ bonis ſunt tecta. Omne enim, quod tegitur, interius ponitur & hoc vnde deſuper ducitur. Quando igitur mala, que fecimus, & eligimus bona, quę facimus, quaſi tegimen rei ſuperducimus, quam erubeſcimus. Et ita ante oculos dei tegūtur peccata, dum eis ſuperducuntur bona facta.

Aug. in pſ. 67. [...] li. [...] n. Ioſ. eri.

c *In circunciſione.* ideſt, tempore circunciſionis reputata eſt fides Abrahę ad iuſtitiam.

d *Sed in præpu.* ideſt, tempore pręputij.

e *Et ſignum.* Circunciſio exterior dicitur ſignum interio-
C ris, tale ſcilicet ſignum, quod ſit ſignaculum habens ſimilitudinem ſignatę rei, vt ſicut carne libidinis, ſic ſpoliaretur omnib. ſordib. primę natiuitatis, & quia nondū dixerat cui⁹ ſignū ſubdit, iuſtitię, q̃ eſt ex fide. Vel, ſignaculum, i. celans, quoddā myſterium, quod celetur inimicis, i. infidelibus, ſeruetur amicis, i. fidelibus, ad ſimilitudinem ſigilli, ſ. q. ſicut in octauo die circunciditur homo, ſic in octaua poſt finem ſeptē dierum ſeculi auferetur omnis vetuſtas culpę, & pœnę. Circunciſio

Circunciſio Abrahæ commendata fuit, vt ſub lege mādati exiſtens, eius obediētia probaretur. Inſtituta aūt fuit primo propter obedientiā. ſecūdo in ſignum magnę fidei Abrahę. tertio, vt diſcerneretur ille populus a cęteris nationib. quartò, vt oſtenderet̃ caſtitas mentis, & corporis pudicitiam ſeruādo, & propter hoc facta fuit in virili mē bro. quintò, quia non poſſet melius ſignificari per Chriſtū tolli originale peccatū. Fiebat autem in octauo die cum lapideo cultro, quia in octaua ętate, q̃ erit reſurgētium, oīs ab electis per petram Chriſtū abſcindetur corruptio carnis, & ſpirit⁹. Duę igitur ſunt res illius ſacramenti, ſ. circūciſio a peccatis in pręſenti, & ab omni corruptione in futuro. Cōferebat autem hoc ſuo tēpore, quod baptiſmus noſtro. Itē quod apud nos aqua baptiſmi, hoc egit apud veteres pro paruulis ſola fides, pro maioribus virtus ſacrificij, & pro his, qui de ſtirpe Abrahę, myſterium circunciſionis. Mutata eſt autem per baptiſmum, quia ſacramentum baptiſmi perfectius, & magìs commune, & magis gratię plenū. remittit enim peccata, auget virtutes, gratiam conferens cooperandi, & eſt commune vtrique ſexui, quod non circunciſio.

D Circunciſio Abrahæ quare inſtituta.

Gene. 17.b.

1. Cor. 10.a.

E Baptiſmus præſtantior circunciſione.

✠ Irenę. Et qa p legalia non iuſtificabatur homo, ſed in ſigno data ſunt populo, oñdit quod ipſe Abrahā ſine circunciſione, & ſine obſeruatione ſabbatorū credidit deo, & reputatū eſt ei ad iuſtitiā. Sed & Loth ſine circunciſione educt⁹ eſt de Sodomis, pcipiēs ſalutē a deo. Itē placēs deo Noe cū eſſet incircunciſus, accepit menſuras mundi ſecundę generationis. Sed & Enoch ſine circūciſione placēs deo, cū eſſet homo dei legatione fungebat̃, & trāſlatus eſt. Sed & reliqua omnis multitudo eorum, qui ante Abraham fuerunt, iuſti, & qui ante Moyſem, ſine lege Moyſi iuſtificabantur.

l 4. adu. hæreſ. c. 30.

✠ Amb. Vtiq; ſignū, nō ipſa res, ſed alteri⁹ rei eſt, hoc eſt, nō veritas, ſed indiciū veritatis. Vñ expreſſit ſignū, & expoſuit dicēs, *Et ſignū accepit circunciſionis ſignaculū iuſtitię ac fidei.* Vñ nō icōgrue itelligim⁹, qa circūciſio corporalis ſignū eſt circūciſiōis ſpiritalis. Ergo ſignū māſit dōec vēiret veritas.
F

l. 1. de Abrah. c. 4.

f *Per præpu.* i. per id, quod ei datū eſt tēpore pręputij, i. per fidem.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Cui deus ac.fert.iu.* ideſt acceptat eum ad vitam beatam ſine operibus, quia opera humana ad hoc ſunt improportionata, vt prædictum eſt, & ſubditur auctoritas Dauid ad hoc pſal. 31.a. *Beati quorum remiſ.ſunt iniquita.&c.* quod non poteſt fieri per opera humana, quia homo non poteſt per ſe reſurgere a peccato. Ad hoc enim, quòd tollatur peccatum, requiritur illuſtratio diuinæ gratiæ, ſicut lux corporalis ad amotionem tenebræ.

2 *Beatitudo ergo hæc.* Hic ſcriptura allegata ad propoſitum applicatur per modum quæſtionis, cum dicitur. *Beatitudo ergo hæc*, quæ habetur in ſpe.

3 *In circunciſione tan.ma.* i. datur ne tātum Iudæis circūciſis.

4 *An etiam in præ.* ideſt, Gentilib. incircunciſis? Et reſpondens ad hanc quæſtionem, di.

5 *Dicimus enim, quia re.eſt Abrahæ fi.ad iu.* ſicut habetur Gene. 15.b. ſupra allegatum eſt.

6 *Quomodo ergo hic re.eſt.* & reſpondet.

7 *Non in cir.ſed in præ.* Quia Abraham nondum erat circunciſus, quando hoc dictum fuit a deo, hoc autem dictum fuit ante natiuitatem Iſmaelis. Gen. 15.a. Et Abraham fuit circūciſus Iſmaele iam 13. annorum exiſtente, vt patet Gen. 17.d.

8 *Et ſignum acce.* Hic oñditur, quòd per fidem obtinuit credentium paternitatem. Circa quod ſciendum, quod ſimiliter Abraham habuit præceptum circunciſionis, quæ fuit ſignum, & character ſuæ fidei in ſe, & in ſequentibus. vnde ſic diffinitur: Circunciſio eſt ſignum, vel character diſtinguens Iſrael a gentibus. Ex hoc igitur formatur talis ratio, Qñcunque in aliquo duo concurrunt, vnum vt ſignum tantū, aliud vt res ſignata, principalior eſt ibi res ſignata, quam ſignum, quia ſignum non eſt, niſi propter rem ſignatam, vt patet de circulo pendente ante tabernam, qui nō eſt ibi, niſi vt ſignificet vinum venale. cum igitur in paternitate Abrahę reſpectu credētium circūciſio fuit, fuit ibi tantum ſignū, fides autem, vt res ſignata, ergo ob fidem obtinuit dictam paternitatem, & hoc eſt, quod dicitur: *Et ſignum acce.* ſ. Abraham.

Circunciſio.

9 *Circunciſionis.* in carne.

10 *Signaculum.iu.fidei.* ſcilicet, vt hęc circunciſio eſſet ſignaculū iuſtitiæ fidei latentis in mente. 11 *Quæ eſt in præpu.* ideſt, quæ iuſtitia erat in Abraham ante circunciſionem.

12 *Vt ſit pa.omnium cre.per p.* ideſt omnium Gentilium ad fidem Chriſti venientium abſque circunciſione.

13 *Vt repute.& illis ad iu.* ſicut, & Abrahę reputata fuit fides ad iuſtitiam antequam circunciderctur.

14 *Vt ſit pa.circun.* ſcilicet ſpiritualis, q̃ eſt reciſio vitiorum.

15 *Non his tan.qui.ſ.ex cir.* carnali. cuiuſmodi ſunt Iudęi.

1 Sed

A fidem. Vel per præputium, ideſt, in præputio. ideſt, in tempore pręputi j.

Aug. in epiſt. ad Galat.

a *Non enim per legem promiſſio.* Promiſſiones aliæ ſunt factæ Chriſto, quã Abrahæ. Abrahæ enim factæ ſunt ita, vt qui eũ ita imitarentur, a Chriſto benedicerentur. Chriſto autem nõ ſic, ſed ita, vt non tãtum eſſet excẽplar, & forma inſtitutionis morũ, & operum, sed quod benediceret benedictiõe æterna imitantibus eum. *Non e. per le.* Abrahã eſt hæres mundi ſecũdum propoſitum exemplum, quia omnes filij eius per fidem. Chriſt⁹ eſt dominus mundi ſecundum poteſtatem, per quem fit benedictio

B filijs Abrahæ, cui pater dedit gentes, & terminos terræ.

Pſal. 2. b.

b *Semini eius.* i. credẽtibus omnibus, qui ſunt ſemen Abrahæ, non carne, ſed imitatione. Vel Chrõ cui facta dicitur promiſſio, quia in eo implenda erat.

† ſectantur. † fuit. † qui ad legẽ pertinent. † inanis facta. † Geneſ. 17. a. & 18. c.

¶Ideſt, Iudæis. ¶Carnali. a ¶Reputatur fides ad iuſtitiam.

tantum, qui ſunt ex circunciſione, ſed, & his, qui ſequuntur 1

a ¶Vt ita ample credant, ſicut ille. b ¶Tempore præputii. c ¶Credentium omnium.

veſtigia fidei, quæ † eſt in præputio patris noſtri Abrahæ.

a ¶Q per fidem eſt pater, quia per eam eſt promiſſio, non per legem, vel circunciſionem, quæ nondũ erat.
b ¶Facta eſt. c ¶Ipſi, vel ad opus ſeminis eiuſdem. d ¶Chriſto. e ¶Hoc, ſcilicet.

a b Non enim per legem promiſſio Abrahæ, aut ſemini eius, ut 2

a ¶Poſſeſſor aliquorum hominum de toto mundo, qui eum imitentur. & in Chriſto, qui ex eo natus poſſidet omnia. b ¶Illi. 3 4

c hæres eſſet mundi, ſed per iuſtitiam fidei. Si enim, † qui ex 5

a ¶Tantum. b ¶Scilicet ſunt. ¶Eſſe dicuntur. c ¶Hæc in conuenientia ſequuntur, ſ. quod.
¶ i. fruſtrata. d Qua conſtat iuſtum fuiſſe Abraham. e ¶ Inexpleta, vt nulli ſint hæredes.

lege hæredes ſunt, † exinanita eſt fides, † abolita eſt promiſ- 6

a Ad hæc data eſt lex, vt reos faceret. ¶Q lex non facit aliquos hæredes, nam potius. b Pœnam. 7
c Quia. d Sublatis enim de lege data eſt, venia, & iuſtificatis nulla eſt præuaricatio. 8

d ſio. Lex enim iram operatur. Vbi enim non eſt lex, nec præ- 9

e a Scilicet data eſt hæreditas, quæ eſt donum miſericordiæ. b Non merita operum legalium. 10

uaricatio. Ideo ex fide, vt ſecundum gratiam firma ſit pro- 11

Adinuicem per fidem. a Quod filii dei. ¶ Reis ex lege non firma. b Iudæo, & Gentili imitatori.
¶Tantum. c i. de operibus legis præſumit. d Venit.

f miſſio omni ſemini: Non ei, qui ex lege eſt ſolum, ſed ei, qui 12

a i. qui ſequitur fidem Abrahæ. b Inſtitutor per exemplum. c Credentium. 13

ex fide eſt Abrahæ, qui pater eſt omnium noſtrum, ſi- 14

a ¶In quo conſentit auctoritas. b In Geneſi. c Auctorem ſecundum fidem.
d ¶Non circunciſorum. 15

g cut ſcriptum eſt: † Quia patrem multarum gentium 16

c *Si enim, qui.* Abraham non eſt hæres mundi per legẽ, quia non ſunt filij eius per legem, qui filij dicuntur hæredes, ſ. q ipſe habet poſſidentes. Nam ſi hoc eſſet, inconuenientia inde ſequeretur. Quòd fides eſſet fruſtra, quia conſtat iuſtum fuiſſe Abraham, & promiſſio non eſſet impleta, vt nulli ſint hæredes. Lex enim nullos facit hæredes. Nam potius iram operatur, ira præuaricationem. nam ex ea eſt præuaricatio, nam ſine ea non eſt. Ideo, quia ſi ex lege iſta ſequerẽtur, tũc ex fide ſunt hæredes, & ſic eſt firma promiſſio.

d *Lex iram operatur.* Vt reos faceret delinquentes, non efficienti cauſa, ſed non adiuuante gratia, vel reos faceret temporalibus pœnis iram operaretur, quia præuaricationem,

C quod qualiter ſit, aperit, dicens, *Vbi enim, &c.*

e *Nec*

D e *Nec præuarica.* Non ait, non eſt iniquitas: Omnis enim legem præteriens iniquus, ſed non econtra. Qui enim legem non acceperunt, iniqui dici poſſunt, præuaricatores autem dici non poſſunt.

Aug. in p[ſal.]

✻ Sedulius. Hoc eſt, ſublatis reis de poteſtate legis, data venia, prçuaricatio nulla eſt. Iuſtificati enĩ ſunt, qui per præuaricationem legis fuerant peccatores. Ceſſat enim lex factorũ, ideſt, obſeruatio ſabbatorum, neomeniarum, circunciſionis, eſcarũ diſcretio, animalis mortui, ſanguinis muſtellæ obſeruatio. &c.

† irrita

✻ Anſelmus. Qui ergo legem nõ acceperũt, iniqui dici poſ-

E ſunt, præuaricatores non poſſunt. Iudicantur vtrique ſecũdum merita ſua, ſed tamẽ ira dei maior eſt in præuaricatores, qui per legẽ cognoſcunt peccatum, & tamen faciunt. Et ita nõ poteſt per legẽ hæreditas haberi, ſed potius ira. Ideo ex fide ſunt hæredes. Ex fide, quæ eſt donum miſericordiæ, & iuſtificat credentes, habetur hęreditas, &c.

f *Non ei, qui ex lege.* Quia hic talis a gratia excidit, & ideo cauſa fidei a lege recedendum eſt, vt firma ſit promiſſio. lex enim ſine gratia promiſſionis non ſolum nõ aufert, verumetiam auget peccatum.

In pſal.

g *Quia patrem multarum gen. &c.* ✻ Aug. Si gratiam dei firmo corde retinemus, ſumus Iſrael, & ſemen Abrahæ. Non enim carnaliter circunciſæ genti tantummodo factus eſt pater, cui dictum eſt, *Patrem multarum gentium conſtitui te.* Multarum autẽ, non quarundam, ſed omnium. Quod aperte dicitur, *Benedicentur in te omnes gentes.* Nullus itaque Chriſtianorũ

F ſe a nomine Iſrael arbitretur extraneum. Illis enim, qui cre-

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Sed, & his, qui ſequuntur veſti. fi.* ideſt, quam iuſtitiam per fidem habuit Abraham ante circunciſionem.

2 *Non enim.* Hic conſequenter oſtenditur, quòd Abraham per fidem obtinuit hæreditatis promiſſionẽ, & non per opera legis, vtpote per circũciſionem, vel huiuſmodi, & ad hoc inducitur duplex ratio. ſecunda ibi, *Lex enim. Ratio prima talis eſt,* Quando aliquod promiſſum redditur alicui non habito reſpectu ad promiſſionem, ſed ad opera ſequentia, pmiſſio illa fruſtratur, & euacuatur, quia non propter illam, ſed propter aliud promiſſum redditur. promiſſio verò hæreditatis facta fuit Abrahæ ante circunciſionem, vt patet Gene. 13. d. ergo ſi reddita eſt ei propter circunciſionem, vel opera ſequẽtia, promiſſio dei fuit fruſtratoria, & fides Abrahæ de dicta promiſſione fuit euacuata. hoc autem inconueniens eſt dicere de deo, in quo non poteſt eſſe falſitas, nec deceptio. ergo, & illud, vnde ſequitur, ſcilicet, quòd promiſſio hæreditatis ſit impleta per legis opera, & hoc eſt, quod dicitur, *Non enim per legem promiſſio Abrahæ.* ſcilicet facta eſt.

3 *Aut ſemini eius.* non enim ſolum facta eſt Abrahæ, & ſemini eius promiſſio de terra Iudææ, ſed etiam de toto mundo, quod patet impletum Chriſto deſcẽdente de Abraham ſecundum carnem, qui dicit Matth. vlt. d. *Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo, & in terra.*

4 *Sed per iuſtitiam fidei fa.* eſt promiſſio. ideo concluditur.

5 *Si enim, qui ex lege.* ideſt, operibus legis.

6 *Hæredes ſunt.* ideſt, conſequuntur hæreditatem.

7 *Exinanita eſt fides.* qua Abraham credidit promittenti.

8 *Abolita eſt promiſſio.* ſcilicet dei, quia hæreditas nõ eſt reddita habito reſpectu ad promiſſionem, ſed ad aliud, quod eſt inconueniens, ergo, &c.

9 *Lex enim.* Hic ponitur ſecunda ratio, q̃ talis eſt. Promiſſio cum ſit de bono, non innititur rei, quę eſt prouocatiua irę quia non haberet firmitatem aliquam, cum frequenter pp iram promiſſio facta prius retractetur. Lex autem fuit prouocatiua iræ diuinæ dupliciter. Vno modo, quia homines nituntur in vetitum, propter quod ex inhibitione legis creuit libido peccandi. Alio modo, quia lex dabat cognitionẽ peccati clariorem, quam ante, & ex hoc aggrauabatur peccatum ſecundum dictum Saluatoris Lucæ 12. f. *Seruus, qui cognouit voluntatem domini ſui, & non fecit, vapulabit multis plagis.* ergo promiſſio omnino non innitebatur legi cum eſſet iræ dei prouocatiua, & hoc eſt, quod dicitur, *Lex e. iram ope.* ideſt prouocat modis dictis.

lex iram prouocat dupliciter.

10 *Vbi enim non eſt.* Et hoc eſt verum abſolute de his, quæ erant indifferentia ante legem, quia talia non ſunt mala, niſi quia prohibita, cuiuſmodi erant cęremonialia, ſaltem pro magna parte. de his verò, quæ prohibita ſunt per legem, eo quòd erant ſecundum ſe mala, non eſt intelligendum ſimpliciter verbum Apoſtoli, ſed ſecundum quid, quia nõ erat tam grauis præuaricatio ante legem, ſicut poſt, propter maiorem cognitionem, quæ aggrauat peccatum, & propter phibitionem, quæ excitat libidinem in contrarium. iſtud tamen non prouenit ex lege ſecundum ſe, quæ fuit ſancta, & bona, ſed ex humana malitia. 11 *Ideo ex fi.* habuit firmitatem diuina promiſſio. 12 *Omni ſemini.* ſcilicet Abrahę. & quale ſit ſemen iſtud, ſubditur.

13 *Non ei, qui ex lege eſt ſolum.* ideſt, ipſis Iudæis.

14 *Sed, & ei, qui eſt ex fide Abra.* ideſt Gentilibus in Chriſtũ credentibus fidem Abrahæ imitantibus, qui eſt pater omnium noſtrum in Chriſtum credentium.

15 *Sicut ſcriptum eſt.* Gene. 18.

16 *Quia patrem multarum gentium.* & non ſolum Iudæorum.

1 *Ante*

A credideruntex Iudæis,vt Apoſtolis,in angulari lapide copu lamur.Hinc dominus *Alias oues habeo,quæ non ſunt ex hoc oui-li,quas oportet me adducere,vt ſit vnus grex,& vnus paſtor.&c.*

a *Qui viuificat mortuos.* Vel *qui vocat.* alia litera,ea q̄ nō ſunt, tanquam ea,quæ ſunt, prædeſtinata,ſcilicet,& diſpoſita. Sic enim apud eum iam ſunt,quę futura ſunt in quo ſola apparet gratia. vnde alibi, *Qui fecit, quæ futura ſunt.* Et item, *Qui elegit nos ante mundi conſtitutionem.* Eliguntur qui non ſunt, nec errat,qui elegit, nec vane eligit. Eligit tamē & habet electos, creaturus eſt eligendos, quos habet apud ſemetipſum, nō in natura ſua, ſed in præſentia ſua. Nondum erant quibus promittebatur, ſed quibus promiſſum eſt, & ipſi promiſſi ſunt. Et ſic vocat ea, quæ non ſunt,tanquam ſint, id eſt, his qui non ſunt diſponet, & præparat ab æterno gratiam iuſtificationis,& glorificationis appendendam in tempore. Tanquam ſint,ideſt,tanquam illis, qui iam ſunt apud deum per prædeſtinationem. Vel,vocat,ideſt,cognoſcit ea, quæ non ſunt actu,tanquam, &c.

B

b *Qui contra ſpem.* Incipit cōmendare fidē Abrahę,vt imitemur eū. Per quā,& iuſtitiam,& talem promiſſionē accepit.

* Oecumen. Qui pter ſpē,&c. Hoc eſt. Promiſſionib. credidit,quę cōplectebantur res admodum creditu difficiles,ſi humanā ſpectes cogitationē. Contra ſpem inquit,humanā, ſola ſpe in deum roboratus. Sub ſpe ait,in deum,præter ſpē propriæ naturæ,ſub ſpe potentiæ eius, qui promiſerat.

Contra ſpem. Priorem,dum iuuenis ex iuuencula ſecūdum naturam ſperauit ſobolem,nec tamen habuit,modo contrarium illi ſperauit,vt vetulus ex vetula,& ſterili generaret ex dei potentia.

Gene.18.a. c *Sic erit ſemen tuum,ſicut ſtellæ cæli,& tanquam.* Sciendū quoniam Abraham deum prius trinum, & vnum cognouit, & per hoc fidei meritum omnium peccatorum remiſſionem

Gene.17.a. adeptus eſt. Poſt iuſtitiam vero,vt multarum pater fieret gē

Gene.22.c. tium a deo promiſſionem accepit. Deinde facta fuit ſibi rur

C ſus promiſſio, quod ita fieret ſemen ſuum,ſicut ſtellæ.

a ¶O Abraham. b ¶Qui es. ¶Places deo. c ¶Q per fidem places: d ¶Cui merito credendum eſt,quia ipſe eſt. e ¶Per fidem,& gratiam. f ¶In peccatis. ¶Iudæos.

a poſui te ante deum,cui credidiſti, qui viuificat mortuos,et 1

a ¶ideſt Gentiles,qui nihil videbantur eſſe. b ¶id eſt,Iudæos,qui aliquid eſſe videbantur. 2

c ¶Abraham. d ¶De natura.

b vocat ea,quæ nō ſunt,†tanquā ea,quę ſunt. Qui cōtra ſpem

a ¶Secure expectans. b ¶Hiſtorialiter,vel ſecundum fidem. c ¶Tam ample credidit. 3

in ſpem credidit,† vt fieret pater multarū gentium,ſecundū 4

a ¶In Geneſi. b ¶ideſt innumerabiles erunt boni,qui ex te naſcentur, qui per ſtellas ſignificantur,& mali per arenam. c ¶Boni. 5 6

c quod dictum eſt ei: Sic erit ſemen tuum, ſicut ſtellę cęli,& 7

¶Mali. ¶Poſt. a ¶Etſi cauſam haberet,ſcilicet ſuam ſenectutem, & Saræ ſterilitatem, ſed.

d tāquā arena maris. Et nō eſt infirmatus in fide,nec cōſidera

a ¶Ab opere generandi. b ¶Sciens,quod promiſſoris ſui potentia omnem impoſſibilitatem excelleret. 8

uit corpus ſuū emortuū,cum iam ferè eſſet centū annorū,et 9

a ¶Quando angelus iterum promiſit, ſecundum hoc tempus veniam, & erit Saræ filius.

e emortuā vuluā Saræ.† In repromiſſione etiam dei non hæſi-

¶Et ſi differretur promiſsio. ¶Confirmatus. a ¶De conſtantia fidei. 10

tauit diffidentia,ſed† confortatus eſt fide,dans gloriam deo, 11

a ¶Multo intuitu virtutis dei. b ¶Hæc gentes imitari debent, credentes, quod quæcunque,&c. 12

c ¶Non prædixit,quia ipſe facit,ſi alius faceret, non eſſet promittere,ſed prædicere.

† pleniſſime ſciens, quia quæcunque promiſit deus, po-

a ¶Vt promittere,ideſt ita leuiter. b ¶Quia confortatus eſt in fide, accepit promiſſum,& iuſtus factus eſt. c Quaſi aliquis dicat,quid hoc ad nos? 13

f tens eſt facere. Ideo reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Non 14

15

d *Non eſt infirmatus.* Inflati ratione mundi deū neglexerūt D ideo deus impoſſibilia fecit, vt his credentes ſaluarentur.

* Oecumen. Multa quidē infirma erāt,& quæ fidem illius imbecillam efficerent, verum, ad nihil horū infirmatus eſt generoſus animus. Primum quod ad nullū huiuſmodi exēplum poterat reſpicere, ſed ipſi primo gignendi ſpes præter ſpem data eſt. Alterum, quòd corpus ſuum erat ſenectute emortuum. Tertium quòd ſimul etiā Sarę matrix eſſet emortua, nec vllo modo prolem ferre poſſet. Bene ait, *natus annos fere centum,* neque enim centum erat annorum, ſed nonagintanouē. Sed ad promiſſionem dei, ait, nam operū demonſtratio non erat, ſed nuda verba. Non hæſitauit incredulitate. Hoc eſt, non vacillauit, non dubitauit. Dicēs, roboratus eſt fide, oſtendit multo labore ac virtute animi fidem dirigi. Sed quonam pacto roboratus? Dedit gloriā deo, hoc eſt,nō curioſe ſcrutatus qūo poſſibile eſſet hoc fieri, quomodo id ſuſcipi poſſet,ſed ſtatim credidit,deumq; collaudauit, tanquā beneficij auctorē,acſi iam dediſſet,quod erat pollicitus.

† vitę reſtituit.

† tanquā ſint. - ſicut ſtellæ cæli, & tanquam arena maris.

E

* Aug. Hoc commendat Apoſtolus,& ad hoc dicit Abrahę fuiſſe corpus iam emortuum,quoniam non ex omni fœmina cui adhuc eſſet aliquod pariendi tempus extremum, generare ipſe in illa ætate adhuc poſſet. Ad aliquid enim emortuum corpus intelligere debemus,non ad omnia. Nā ſi ad omnia, non iam ſenectus viui, ſed cadauer eſt emortui. Etenim poſt mortem Saræ,de Cetura generare potuit,quia viuidam eius inuenit ætatem. (l.16. de ciuit. c.28.)

e *In re promiſ.etiam dei.* Iſaac 9 naturā humanę generatiōis promiſſus,in ſignū fuit dei filiū 9 humanā rōnē naſciturum ex homine, filioſque hominū p ſpiritum regenerationis ex peccatorib. filios dei,ex mortalib. immortales generandos. (Aug. libr.16. de ciuit. dei.)

f *Non eſt au.ſcrip.&c.* * Oecum. Ne dicāt auditores. Et qd ad nos? Ille.n. iuſtificatus eſt,non nos,ſubiungit,q̄ hęc nō ſolius Patriarchę gratia ſcripta ſunt, ſed etiam propter nos,vt Abrahę exemplū habentes, ſimili modo fideles efficiamur, & ſimiliter fides nobis imputetur ad iuſtitiam. F

a In

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Ante deum.* per iuſtitiam,vnde dictum eſt Abrahæ Gene. 17.a. *Ambula coram me,& eſto perfectus.*

2 *Qui vi.mor.* Gentiles iuſtificans per gratiam,qui mortui erant per idololatriam.

3 *Et voc.ea quæ non ſunt.* ideſt,Gentiles,qui non erant alicuius reputationis coram Iudæis.

4 *Tanquam ea,quæ ſunt.* ideſt,ſicut Iudæos,qui dicebātur apud deum reputati præ cæteris populis propter acceptionē diuinæ legis,pſal.147.b. *Non fecit taliter omni,&c.* 5 *Qui contra ſpem.* Poſtquā oſtendit Apoſtolus quanta Abraham p fidem obtinuit, hic magnitudinem ſuæ fidei oſtendit. Et diuiditur in duas partes, quia primo declarat propoſitū. ſcđo infert corollarium,ibi. *Ideo.* Circa primum ſciēdum quando promiſſum fuit ſemen Abrahæ de Sara, iam erat 99.annorū & Sara,90. Gene.18. & cum hoc ipſe erat debilis, & tamen credidit promiſſioni diuinę, & non hæſitauit. ideo dicitur: *Qui con.ſpem.* ſcilicet,naturæ. (Diuiſio.)

6 *In ſpem.* diuinæ gratię. *credidit,quòd fi.pa.mult.gent.* fidem eius imitantium.

7 *Secundum,quod di.* Gen.15 d.videlicet, *Sic erit ſemen tu.* ideſt multitudine maxima, ſicut patet impletum in multitudine credentium. quorum aliqui credunt fide formata charitate, & illi comparantur ſtellis. Alij vero fide informi,& illi comparantur arenę maris. 8 *Et non eſt infir.* cum tamen ſenes ſint paruę ſpei, vt dicit Philoſophus 2.Rhetoric.

9 *Nec conſiderauit corpus ſuum emortuum.* id eſt, ineptum ad generandum prę ſenectute. Sed cōtra hoc vr̄,quod dicitur Gen.25.a. quod Abraham poſtea accepit aliam vxorem nomine Ceturam,quę peperit ei plures filios. Ad quod dicendum, q̄ hęc impotentia ad generandū intelligitur de Sara, quę erat ſterilis,& nonagenaria, ſed non de iuuēcula,quę ad concipiēdum magis erat apta, quia ex bona diſpoſitione virtutis paſſiuę facilius fit conceptio etiam a debili agente.

10 *Et emortuam vuluam Saræ.* Quia deſierant in ea fieri muliebria, vt dicitur Gene.18.b.

11 *In repromiſſione etiam dei non hæſitauit diffidentia.* Cōtrariū videtur,quia Abraham dixit Gene.18.c. Putaſne centenario naſcetur puer? q d.non. Ad quod dicendum,q̄ illud verbum non fuit dubitationis,ſed admirationis de re tam inſolita,ſicut Lu.1.d. dixit Maria. *Quomodo fiet iſtud,quia virum non cognoſco,* pp quod Abraham non fuit punitus, ſicut Zacharias pater Iohānis,eo q̄ dubitauit de pmiſſione dei Lu.1. 12 *Sed con.&c.* i.attribuens promiſſum diuinę bonitati,nō ſuis meritis. 13 *Ple.ſci.* etiam per rationem naturalem,per quam cognouit omnia fore deo poſſibilia.

14 *Ide.& re.* Hic concluditur corollarium,ſcilicet, quòd fides Abrahæ non ſolum valuit ſibi, ſed etiam nobis, qui ſumus imitatores fidei ipſius,& hoc eſt,quod dicit, *Ideo & re,* & ſubditur.

15 *Non eſt au.ſcr.* Ex quo patet,quòd etiam facta ſingularia patrum ponuntur in ſacra ſcriptura,vt quędam vniuerſalia, non per prędicationem,ſed per exemplaritatem,hoc enim duplici modo dicitur vniuerſale, ſicut ſol dicitur cauſa vniuerſalis generabilium. Cętera patent.

CAP.

A a ✠ *In eum, qui ſuſcitauit Ieſum, &c.* Sermonē de dño aptè aggreſſus eſt, & ait, non propter peccata ſua mortuus eſt, nam hoc modo non debuiſſet reſurgere, ſicuti neque quiſpiā ante illum, ſed propter peccata noſtra, vt nos ab eis liberaret. Neque enim, idcirco noſtra peccata ſibi propria fecit, ac mortis pœnam pro nobis luit, quo reos ac mortis debitores nos haberet, ſed vt nos iuſtificaret, donata vita his, qui in peccatis mortui erant, & reatu liberos dimitteret, quemadmodum, & Abrahā ac Saræ matricem ſe nectute ac ſterilitate iam emortuos vitę reſtituit, filiorumque procreationi. D

b *Qui tra.* Mors Chriſti, interitum veteris vitæ ſignat, & in reſurrectiōe noua vita, q̄ a iuſtificatione incipit, & in immortalitate perficitur. Aug. 102. de p.

a ¶ Ad laudem ipſius.

eſt autem ſcriptum tantum propter ipſum, quia reputatum

a ¶ Inſtruendos. b ¶ Ad iuſtitiam fideles.

eſt illi ad iuſtitiam, ſed & propter nos, quibus reputabitur

a ¶ ideſt deum pa. b ¶ Quaſi quod hoc fecit nobis proderit.

a credentibus in eum, qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum domi-

a ¶ ideſt ſepulchro, qui proprie eſt locus mortuorum. b ¶ A deo patre, & Iuda, & Pilato ¶ In mortem. c ¶ Tollenda iure diaboli deſtructo.

b num noſtrum a mortuis, qui traditus eſt propter delicta no-

a ¶ In quo noua vita ſignatur. b ¶ Vt iuſte viuamus, quod aliter non poteramus.

ſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram.

Mors, & reſurrectio Chriſti in nobis efficiendo ſunt idē, quia liberauit nos a peccatis, & a iugo diaboli, Sed ſignificādo ſunt diuerſa, quia mors ſignat, vt moriamur veteri vitę. reſurrectio, vt in nou. vitę ambul. & ſic tādē ī nouitatē immortalitatis, ſicut Xp̄s iā reſurgemus. infra

CAP. V.

B a IVſti. ✠ Theophyl. Poſtquam de fide præclara adeoq; magna dixerit, opaq; immuniuerit, ne iam ſocordes ſimus, de vitæ ac morū formula iā verba facit. Quia īquit, fides nos iuſtificauit, non amplius peccemus, verum pacem habeamus ad deum per vitam ipſi minime diſplicētem. Quomodo autem iſtud continget? Per dominum noſtrum Ieſum. Qui enim iuſtificauit nos cum peccatores eſſemus, adiuuabit etiam nos, vt cuſtodiamur in iuſtitia ipſius. Per ipſum enim acceſſum obtinuimus Quòd ſi cum procul eſſemus adduxit nos, quanto magis propinquiores ac viciniores nos redditos retinebit?

✠ Aug. Si ergo in hac vita vbi tanta tormēta ſunt, poſſunt boni, & iuſti viri cum talia patiuntur, non ſolum æquo animo tolerare, ſed etiam in dei charitate gloriari, quid cogitandum eſt de illa vita, quæ nobis promittitur, vbi nullam de corpore moleſtiam ſentiemus? E. de ib. a

CAP. V.

a ¶ Non lege, non ex nobis.
b ¶ Quam non habetis dum inuicem arrogatis.

a IVſtificati igitur ex fide pacem habea 1
b mus ad deum per dominum noſtrū 2 3

a ¶ Per auxilium, & gratiam eius. ¶ Cuius opera. ¶ Non modo ad deum, ſed & in gratiatam. 4

c Ieſum Chriſtum, per quē acceſſum 5 6

a ¶ Bonam vitæ obſeruantiam.

d habemus per fidē in gratiam iſtā, in 7

a ¶ Qui cecidimus in Adam ¶ ſpe ſupernæ claritatis erecti.
b ¶ De eo, quod ſperamus gloriam, quam habent filii dei. c ¶ Angelorum, vel ſanctorum dei. d ¶ Gloriamur de ſpe gloriæ.

qua ſtamus, & gloriamur in ſpe gloriæ filiorū dei. Non ſo 8

a ¶ Per gratiam eius. b ¶ Quibus itur ad gloriam. ¶ Quas pro Chriſto patimur. 9
c Cui gloriamur, quia ſcimus. 10

e lum autem, ſed etiam gloriamur in tribulationib. ſciētes, 11

Per exercitium docetur ſtrenuus.

quòd tribulatio patientiam operatur. † Patientia autem 12

l. 83. q.

✠ Idem. Vt mali bonis ſæpe temporaliter noceant, poteſtatem in eos accipiunt, ad maiorem bonorum vtilitatem, propter exercitationem patientiæ. Itaque anima Chriſtiana ſemper inuigilet in tribulationibus ſuis ſequi voluntatem Dei ſui, ne ordinationi dei reſiſtendo, acquirat ſibi grauius iudicium. Quod enim dominus Pilato dixit, *Non haberes in me poteſtatem, niſi tibi data eſſet deſuper*, hoc & Iob diabolo poſſet dicere. Non ergo eius voluntas cuius malitiæ poteſtas in bonos datur, ſed eius voluntas a quo hæc poteſtas datur, debet eſſe chariſſima, quoniam patientiam tribulatio operatur, patientia probationem, probatio ſpem. Io. 19 † Iac.

Quia ex fide eſt iuſtificatio, igitur pacem cum deo habete. Q. Hæc diſſenſio eſt contra deum.

Auguſt. epiſt. 105. b *Exſ.* Superius dixit iuſtificati gratis per gratiam, ne ipſa fides ſuperba ſit, quia quid habes, quod non accepiſti?

C c *Pacem ha.* Qui ei reconciliati per miniſtrū grāæ Chriſtū.

d *Per quem.* enumerat beneficia, quæ a Chriſto habentur. ✠ Auguſ.

F e *Tri.* quod tribulatio non tollit patientiam, facit charitas quæ eſt donum ſpiritus. Augu. grati. arbit. Et lib. ne C.

a *Spem.*

NICOLAVS DE LYRA.
CAPVT V.

IVſtifi. igi. Superius Apoſtolus abſtulit a Romanis, & Iudęis credentib. diſcordię materiā, oñdens quod nullam haberent adinuicem pręexcellentiā, hic cōſequenter inducit eos ad vnitatis concordiā, oſtēdens, qđ vtrique iuſtificati eſſent per fidem, & gratiam Chriſti eis cōem. & diuiditur in duas quia primo oſtendit virtutē fidei in credentium iuſtificatione. ſecūdo eius perfectionem in veteris legis ceſſatione, c. 7. Prima in duas, quia primo oñdit propoſitū. ſcđo remouet erroneum dictū, c. ſeq. Prima adhuc in tres. primo oñdit virtutē fidei in iuſtificatione credentiū. ſcđo huius iuſtificationis motiuū, ibi, *Vt quid enim.* tertio modū, ibi, *Propterea.* Prima adhuc in duas, quia primo propoſitum oſtendit ex conſecutione boni. ſecundo ex tolerantia mali, ibi, *Non ſolum autem.* Diuiſio.

Circa primū cōſiderandū, quod iuſtificatio eſt motus ad iuſtitiā, ſicut albatio eſt motus ad albedinē. Et iſte motus ad iuſtificationem pōt accipi dupliciter. Vno modo per modū ſimplicis generationis abſque receſſu a termino impietatis, ſicut Adā fuit iuſtificatus in ſtatu innocentiæ. Alio mō per modū mutationis, vel motus, qui includit receſſum a termino culpæ, ſicut iuſtificatur hō tp̄e lapſę naturę, & hoc modo accipitur hic iuſtificatio. verūtn, quia mutatio denominat a termino ad quē, & nō a termino a quo, ſicut dealbatio ab albedine, ad q̄ terminatur, & non a nigredine ſeu medio colore vnde incipit, ſic iuſtificatio non denominatur a culpa, vel impietate a qua incipit, ſed a gratia, ad quā terminat, ita q̄ magis dicitur iuſtificatio, q̄ peccati remiſſio, licet vtrunque includatur. Iſte verò acceſſus ad gratiā eſt per deū, ſicut per agēs principale, per humanitatē verò Chriſti, ſicut per agēs inſtrumentale, coniunctū tñ, per fidē verò ſeu ſacramenta fidei, ſicut per agens inſtrumētale ſeparatum. ſic ædificatio domus eſt ab artifice principaliter a manu eius, ſicut ab inſtrumento coniuncto, & a ſecuri, ſicut ab inſtrumento ſeparato, & hęc tanguntur hic in iuſtificatione, cum ſequitur.

1 *Iuſtificati, &c.* ſicut ex inſtrumēto ſeparato communi Iudæis, & Gentilibus. 2 *Pacem ha.* i. concordiam, q. d. vnitas fidei, & ſacramentorum debet eſſe cauſa fidelium.

3 *Ad de.* qui eſt cauſa principalis noſtræ iuſtificationis.

4 *Per do. no. Ie.* qui ſecundum humanitatem eſt noſtrę iuſtificationis inſtrumentum coniunctum. 5 *Per quem ac. ha.* ſcilicet, ad deum, tāquam per mediatorem dei, & hominū.

6 *In gratiam iſtam,* quæ iuſtificat formaliter. 7 *In qua ſtamus.* in pręſenti, & quia eſt arra glorię iō ſubdit. 8 *Et gl. in ſ. &c. fi.* i. ſanctorum, qui modo ſpeciali dicūtur filij dei, qa non ſolū ſunt filij dei, pp ſimilitudinē naturæ, q̄ eſt in oībus hominibus, & ſimilitudinē gratiæ, q̄ eſt in ſolis iuſtis, ſed ēt propter ſimilitudinem gloriæ, quæ eſt aſſimiliatio perfecta. 1. Io. 3. a. *Scimus, quia cum apparuerit, ſimiles ei erimus.*

9 *Non ſo. au.* Hic Apoſtolus oſtendit iuſtificationis effectū quantum ad tolerantiam mali pœnę, & quia nullus malum appetit, niſi propter bonum coniunctum, ſicut potionē amaram propter ſanitatē. ideo Apoſtolus oſtendit bona coniuncta malo pęnæ ſi patienter tolerentur, quam tolerantiam facit iuſtificatio, quæ eſt per gratiam, ideo dicit. *Non ſolum au.* ſcilicet gloriamur in adeptione boni.

10 *Sed etiam glo. in tri.* q̄ ſunt mala pœnalia, & ſubditur cauſa. 11 *Scientes, quia tri. pa. o.* ideſt facit, ſicut artem citharizandi facit frequens citharizatio.

12 *Patientia autem probationem.* ideſt purgationem peccatorum, ſicut enim macula peccati aufertur per cordis contritionem, ſic reatus pœnæ per tribulationē patienter tolleratā.

1 *Pro-*

¶Purificationem . a Non facit erubeſcere, quia impletur.
probationem, probatio autem ſpem. Spes autem non † con-
a Conſtat eam implendam ex eo quod iam ſpiritum in arram habemus . ¶Non a nobis eſt, 1
b fundit, quia charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per 2
c a Deus eſt & Dei donum. b Niſi ſpes implenda ſit . 3
ſpiritum ſanctum qui datus eſt nobis. † Vt quid enim Chri- 4
d ¶Quaſi indigentes medico. ¶In peccatis. a Adeo infirmis. 5
e ſtus cum adhuc infirmi eſſemus ſecundum tempus, pro im- 6
¶Pro dilectione impiorum, vel pro vice illorum qui deberent mori . a Tam magnum fecit : 7
b Et vere magnum. nam raro aliquis pro iuſto . i.pro dilectione iuſti & boni nedum pro impio .
¶Q difficile .
f piis mortuus eſt? Vix enim pro iuſto quis moritur. Nam pro 8
¶Raro dico: a Vel ſimplici & innocenti . nam forſitan poteſt inueniri .
g b Quaſi raro . c Scilicet Chriſti pro peccatoribus, in quo laudabilior charitas.
bono forſitan quis audet mori. Cōmendat aūt charitatē ſuam 9
a Qui indigni ſumus. b ¶Ita commendat quod pro peccatoribus? & ſi hoc eſt : tunc iuſtos 10
ſaluabit quod eſt : Spes non confundit . c Vel ſine ſi.
h Deus † in nobis, † quoniam ſi cum adhuc peccatores eſſemus, 11
¶Sicut .
i ſecundū tēpus, Chriſtus pro nobis mortuus eſt: multo igitur 12
a Cuius cauſa non eſt, niſi peccatum quod abſtulit .
k magis iuſtificati nunc in ſanguine ipſius, ſalui erimus ab 13

a *Spem.* i.certitudinem glorię futurę, quę humanę rationi
A vana videtur, ſed teſtimonio virtutis firmatur patientię, ſcilicet, & miraculorum.

l.1. offi.c.36. ✠ Ambroſ. Quid tam præclarum, vt ita animum tuum informes, vt neque diuitias, neque voluptates, neq; honores in maximis conſtituas, neque in his ſtudium tuum conteras? Deinde, vt te ſalutis ipſius pericula pro iuſtitia ſuſcepta non moueant? Hæc enim vera fortitudo eſt quam habet Chriſti athleta, qui *niſi legitime certauerit, non coronatur*? An mediocre tibi videtur præceptū fortitudinis? Tribulatio patientiā operatur, patientia probationē, ꝓbatio vero ſpē. Vnde duo certamina, & vna corona.

† pudē facit.

† Nam Chriſtus.

† erga nos

B

In Pſal.39. * Auguſtinus. Quis eſt qui confunditur? Qui dicit, Ego quod ſperabam, non inueni. Et merito. Sperabas enim de te, aut ſperabas de homine amico. *Maledictus* (Ierem. 17) *autē qui ſpē ſuam ponit in homine.* Confunderis quia fefellit te ſpes poſita in mendacium. *Omnis enim homo mendax.* (Pſal.115.) Si autē ponas ſpem tuam in Domino Deo tuo, non cōfunderis, quia ille in quo ſpē poſuiſti, fallere non poteſt. vnde & ille iuſtus confirmatus in tempore malo quia non confunditur in die tribulationis, ait. *Spes non confundit.*

Aug. in Pſal. 36. b *Spes autem.* Quia eſt in Deo qui non fallit, nō in homine mendace, cuius ſpei pignus eſt ſpiritus, legitur: Fōs aquę tuæ ſit tibi proprius, & nemo alienus cōmunicet tibi, ipſe eſt ſpiritus, quē nō poſſunt accipere mali, & charitas eſt, quam habere, & malus eſſe nō poteſt aliquis. Sed nomē Chriſti habere & baptiſmū, & corpus domini ſumere, & cętera ſacramēta habere, & malus eſſe poteſt. Charitas ergo eſt proprium donum ſpiritus, & ſingularis fons.

Augu. lib. de nat. & gratia. c *Charitas Dei.* Vel Deus late nos diligit, & hoc habemus in cordibus noſtris per ſpiritum qui facit nos intelligere charitatem Dei erga nos.

Lib. de nat. & gratia. c.32. ✠ Auguſti. Charitas Dei dicta eſt diffundi in cordibus noſtris, nō qua nos ipſe diligit, ſed qua nos facit dilectores ſuos, ſicut iuſtitia Dei qua iuſti eius munere efficimur, & Domini ſalus, qua nos ſaluos facit, & fides Ieſu Chriſti, qua nos fideles facit.

Epiſto.105. * Idem. Poſt remiſſionem peccatorum, niſi mundatam domum habitet Spiritus ſanctus, nonne cum alijs ſeptem redit ſpiritus immundus, & ſunt nouiſſima hominis peiora prioribus? Vt aūt habitet Spiritus ſanctus, nonne vbi vult ſpirat, & charitas Dei ſine qua nemo bene viuit, diffundit in cordibus noſtris, non a nobis, ſed ꝑ Spiritū ſanctū qui datus eſt nobis?

Aug. in Pſal. 148. d *Vt quid enim.* Cum Deus nos diligat, vel nos eum per ſpiritū, ſpes implebitur, quia niſi ita ſit, fruſtra eſt paſſus Chriſtus. Et hoc eſt cur Chriſtus pro impijs. i. pro dilectione impiorum vel pro vice eorum, pro impijs, nō qui olim fuiſſent, & non tunc, ſed cum eſſemus infirmi in peccatis.

C

e *Secundum tem.* ideſt, per triduum tantum, ne deſperes de eius potentia cuius apparet in morte beneuolentia, a quo tales arras accepimus, ꝙ donauit impijs mortem ſuam, qui ſeruat iuſtis vitā ſuam. Mortuus eſt pro te o homo mortalis, vt D viuas cū illo. Suſcepit mortem noſtrā, vt donaret nobis vitam ſuam, accepit ex te, vnde moreretur pro te. Induit ſe, vt pro te moreretur, induet te, vt cū illo viuas. Induit ſe carne mortali in virginitate matris, induet te vita perenni in ęqualitate patris.

In Pſal.148. * Auguſtinus. Qui donauit impijs mortem ſuam, quid ſeruat iuſtis niſi vitam ſuam? Erigat ſe ergo humana fragilitas, non deſperet, non ſe collidat, non ſe auertat, non dicat, non ero. Qui promiſit Deus eſt, & venit vt promitteret. Apparuit hominibus, venit ſuſcipere mortē noſtram, promittere vitam ſuam, &c.

Heb.9.b.

ſecūdum tempus. ✠ Theophyl. Dilectionis igitur eſt exceſſus, quod pro E peccatoribus & impijs ſit mortuus. Quod ait, ſecundū tempus, conueniens ac prędefinitum tempus ſignificat. Quādo enim opportunum erat, tunc obijt.

Aug. Tract. 110. in 10. f *Vix.* Dicit, *pro iuſto.* Forſitan pro bono, oſtendit vtrunq; difficile & rarum, ſed alterum difficilius & rarius.

g *Pro iuſto. pro bo.* Iuſtus pro exercitio, qui & bonus, ſed eſt & bonus qui nō iuſtus. i. qui natus eſt in ſimplicitate, innocens qui nondū laborauit, vt amplificaret ſe bonis, vt ſunt paruuli in baptiſmo mundati, & licet iuſtus melior, cauſa tamē innocentiæ miſerabilior quam iuſtitiæ, quia non eſt huiuſmodi iuſtitia ſine ſeueritate.

✠ Ambroſ. Et ſi pro vno bono forte audeat quis mori, aut forte non audeat, quia vtrumque difficile eſſe ſignificat, quē admodū videri poteſt, vt audeat aliquis pro multorum impietatibus mori. Etenim quis pro iuſto aut bono audeat forte mori, miſeratione quadam illectus, aut effectu bonorum operū eius, pro impijs vero non ſolum quod ſuadeat mori deeſt, ſed & qđ in lachrymas prouocet. Chriſtus autē mortuus eſt pro impietatibus ſeculi, & adhuc non ſui, vt omnia quæ mundus diffidit, faceret credibilia.

Augu. lib. 13. de trinit. c.16. & Tract. 110. in Io.1. let.1.d. Rom.6.b. h *Cum ad.* Ecce dum oderat ſecundum peccata, amabat ſecundū quod opus eius, quod & fecit ante mundi conſtitutionem. Dicendū erat quātum nos dilexit, ne deſperemus, & quales, ne ſuperbiremus. Fuit & alius modus poſſibilis Deo qui omnia poteſt, ſed nullus noſtrę miſerię ſanandę conuenientior. Quid enim nos tantū erigit, & a deſperatione immortalitatis liberat, quam quod tāti nos fecit, vt homo pro nobis moreretur?

i *Multo igi.* Grauius eſt pro peccato mori & peccatū tollere, quam iam iuſtos etiam cooperantes ſaluare.

k *In ſanguine.* quia ſic ſuperatur iuſtitia diabolus, non potētia. Iuſtitia, quia immeritū. ſ. Chriſtum diabolus occidit, vnde & alios iure perdit. Non potentia, quia diabolus amator potentiæ, deſertor iuſtitię eſt, in quo homines magis eū imitantur. Placuit igitur Deo vt non potentia, ſed iuſtitia vincēs, hominē erueret, in quo homo eum imitaretur, poſtea vero F in reſurrectione ſequuta eſt potentia, quia reuixit mortuus, nunquam poſtea moriturus.

Ini-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Probatio aūt. *i. certam expectationem beatitudinis, quia remota culpa & pœna, patet liber acceſſus ad gloriam.*

2 Spes autem. *i. tollit erubeſcentiam, in quantum homo non fruſtratur, eo quod expectabat.*

3 Quia charitas. *Quę eſt arra gloriæ.*

4 Diffuſa eſt in cordibus. *ſicut liquor precioſus in vaſis.*

5 Per ſpiritum. *qui charitatem infundit, qui datus eſt nobis, non ſolum in dono ſuo, ſed etiam in ſeipſo inquantum per charitatem habetur in nobis nouo modo.*

6 Vt quid enim. *Hic tangit Apoſtolus noſtræ iuſtificationis motiuum, & primo hoc motiuum excludit a nobis, dicens.* Vt quid. &c. *in. ſcilicet, infirmitate peccati.*

Secun-

7 Secundum tempus pro no. *ideſt, per tempus trium dierum, qui fuerunt inter eius mortem & reſurrectionem, tamen per ſynecdochen. q.d. Mors Chriſti nos iuſtificans ex noſtris meritis non proceſſit, quod probat conſequenter dicens.*

8 Vix enim pro. *ideſt, opus hominis quantumcunque iuſti vix meretur vt quis pro eo velit mori, & multo minus peccator hoc poteſt mereri. ideo concludit quod proceſſit ex charitate Dei, dicens.*

9 Commendat au. *ideſt, commendabilem oſtendit.*

10 Charitatem ſuam. *per ipſum iuſtificatis.*

11 Quoniam ſi cum. *ex ſua libera charitate.*

12 Multo igitur. *ideſt, per paſſionem eius meritorie, & per gratiam formaliter.*

13 Salui erimus ab ira, &c. *ideſt, inferni pœna.*

a Viuum. b Inde certum eſt, quod ipſe iam viuens poterit amicos factos ſaluare, quia mortuus potuit iuſtificare, quo facto inimici ex peccato ſunt reconciliati, & iam amici Dei.

a ira per ipſum. Si enim cū inimici eſſemus reconciliati ſumus 1
b ¶ Idem quod ſupra in ſanguine. a Non modo ab ira liberi, ſed etiam. 2
c Deo per mortem filii eius, multo magis reconciliati ſalui eri- 3
a Per vitam, qua ſ. reſurrexit a mortuis. ¶ Salui erimus. b Iam ſpe de hoc quod erimus. 4
c ¶ Quod idem cum eo erimus non per naturam, ſed dilectionem & voluntatem, vel in Deo in præſenti. ſ.non in nobis.
d mus in uita ipſius. Non ſolū autem, ſed & gloriamur in Deo 5
¶ Nec per nos, ſed per Chriſtum. a ¶ Iam in præſenti. b Ad Deum. 6
per dominū noſtrū Ieſum Chriſtum, per quē nunc reconcilia- 7
¶ Quia a Deo peccante Adam diſceſſimus. a Per Chriſtum iuſtitia & vita in omnes per eius gratiam regeneratos. b Per vnum vita, ſicut per vnum mors. c Adam a quo propagati.
e tionem accepimus. † Propterea ſicut per vnum hominem in 8
f a Miſerum pro peccato. b i.in omnes homines. c Originale. 9
d In ipſum Adam. ¶ i.diſſolutio animæ & corporis. 10
hunc mundum peccatū intrauit, & per peccatum mors, & ita 11

a *ſi enim cum.* ✻ Oecumen. Si tunc, inquit, non deſpexit,
A quum & peccatores eramus, & opus erat vt proprij etiam morte filij ſaluos nos faceret, quanto magis nunc nequaquā deſpiciet, ſed ſaluos faciet, quādo neque peccatores ſumus, Chriſti ſanguine iuſtificati, neque iam neceſſe eſt filiū ſuum morti tradi? Neque enim iā neceſſe eſt, vt prius, filiū ſuum in mortem tradere, ſed eo viuente ſalus erit. Nihil itaque difficultatis habet nūc noſtra ſalus.

In pſal. 96. ✻ Auguſtin. Filius Dei pro nobis mortuus eſt. Securus eſto accepturum te vitā ipſius, qui pignus habes mortem ipſius. Pro quibus enim mortuus eſt? Nunquid pro iuſtis? Paulum interroga. Etenim Chriſtus pro impijs mortuus eſt. Impius eras, & mortuus eſt pro te. Iam iuſtificatus es, & deſeret te? Qui iuſtificat impium, relinquet pium?

† De conſe. di.4. quærit in fin. & c. placuit vt quicunque.

B

b *Inimici eſſemus.* Non quoquo modo peccatores.

c *Reconciliati ſumus.* quia prius iuſte eramus ſub poteſtate diaboli, natura deprauata peccato.

d *Sed & gloriamur, &c.* ✻ Oecumen. Non ſolum inquit, ſalui facti ſumus, ſed & gloriari debemus, itaque gloriamur et quod omnino mortuus fuerit Chriſtus pro nobis cum impij eſſemus. Nam id patris erga nos amorē aperte manifeſtat, quod etiam pro impijs filium tradiderit. Porro eos qui a Deo amātur non conuenit rubore ſuffundi, neque mœrore affici, ſed exultare & in Deo gloriari,

✻ Ambroſ. Non tantum pro accepta ſalute Deo gratias agēdas docet, ſed & gloriandum per Chriſtum in Deo, qui dignatus eſt ex impijs & inimicis dici nos ſuos amicos, vt oīa beneficia per Chriſtū cōſecutos nos gaudeamus, vt quia per ipſum cognouimus Deum, gloriantes in eo reddamus ei honorificentiam parem Deo patri, &c.

e *Propterea,* Dixit per Chriſtū eſſe iuſtitiā & vitā. Et quod poſſit eſſe per eum, per ſimilitudinem in minori probare intendit. Sicut enim per Adā peccatum & mors, &c.

Oecumen, Quam in ſuperioribus multipliciter probauerit, & Spiritus præſentia, & Filij morte nos eſſe iuſtificatos, idē etiam nunc ex eo quod rationi conſentaneum ac conſequēs eſt confirmat, Nam rationabile inquit, erat eos qui per vnū hominem peccatores ac mortales facti erant, (quando
C quidem illius æmulati fueramus inobedientiam) propter vnum hominē, Dominum videlicet, ſaluos fieri, iuſtificatos
D ac immortales effectos, &c. Operibus autē Adæ propoſitis, Apoſtolus reliquit ea quæ fecit Chriſtus, dando id ex contrario intelligendum, ſimul & illa prædicendo, & illa intelligi hic eſſe poſsibilia relinquendo, &c.

Augu. apud Bedam.

f *Per vnum.* Adam, ſ. nō vnam Euam dixit Apoſtolus: Conſuetudinem tenens, dum ſucceſsionem poſteritatis humanæ (quæ peccato & morti ex eo venienti ſuccumbit) non mulieri, ſed viro attribuit. Non enim ex muliere poſteritas, ſed ex viro nominari ſolet. Vel, quia mulier de viro eſt, & vtriuſque vna caro, ſiue ergo ab Eua, ſiue ab Adā dicatur, vtrunque ad primum hominem pertinet, & per hoc Apoſtolus peccatū
E originale propagationis intelligi voluit, cuius princeps Adā, non imitationis, cuius princeps diabolus. vnde: *Inuidia diaboli mors intra. in orbem terr.*

peccatum propagationis imitationis

L.2. hypognoſt.

* Aug. Audis per vnum hominē peccatum intraſſe in mundum, & per peccatum mortē, & ita in omnes homines pertranſiſſe, in quo omnes peccauerunt, & audes dicere hæretice, Adæ peccatum nulli niſi ſoli nocuit ipſi? Et vere tunc ſoli nocuit, cū ſolus eſſet ipſe & Eua mulier eius, ſed in illis vnis omnes eramus, quia natura humani generis erāt, ſicut in nobis omnibus illi iam ſunt, quia natura eorum ſumus.

L.14. de ciu. ca.1.

* Idem A duobus admiſſum eſt tam graue peccatum, vt in deterius eo natura mutaretur humana, etiā in poſteros obligatione pcti, & mortis neceſsitate trāſmiſſa. Mortis autem regnū in homines vſque adeo denominatū eſt, vt oēs in ſecundā quoq; mortē, cuius nullus eſt finis, pœna debita præcipites ageret, niſi inde quoſdā indebita Dei gratia liberaret.

L. de Eccle. dogm. ca.

* Idem. Si quis ſoli Adæ, præuaricationem ſuam, non etiam eius propagini aſſerit nocuiſſe, aut certe mortē tantū corporis, nō autem & peccatum quod mors eſt animæ, per vnum hominē in omne genus humanum tranſiſſe teſtatur, iniuſtitiam Deo dabit, cōtra dicens Apoſtolo dicenti: Per vnū hominem intrauit peccatum in mūdum, &c. *Ex hoc loco idē curſum contra Pelagianorū errorem euincit omnes paruulos etiam fidelium, originali peccato teneri, lib.1. de peccatorū meritis & remiſſione, ca.9. libro quarto contra duas epiſt. Pelag. c.1. lib.1. contra Iulianū Pelagianum, c.2. et lib.6. c.12. Enchiridij ad Laurent. c.26.46. & 51.* F
& Sermone 14. de verbis Apoſtoli, &c.

In

NICOLAVS DE LYRA.

1 Per ipſum. *quia maius eſt peccatorem iuſtificare quam ipſum a pœna liberare, & quia non ſolum per mortem Chriſti ſumus liberati a pœna, ſed etiam conſequimur gloriam. ideo ſubditur.*

2 Si enim cum inimi. *per præuaricationem Adæ.*

3 Reconciliati ſumus *. ſ. patri per mortem filij eius.* multo ma. re. *Deo patri.*

4 Salui erimus, *i. in vita Chriſti glorioſa, ad talem enim vitam reſurrexit. Et quia vitæ beatæ eſt in nobis quædam inchoatio per gratiā Chriſti mediatoris, ideo ſubditur:*

5 Non ſolum autem. *ſalui erimus in futuro.*

6 Sed & glo. in Deo. *etiam in præſenti.*

7 Per do. &c. recō. ac. *per cōſequēs certā ſpē beatitudinis æternæ & futuræ. Quoniam Apoſtolus hic facit argumentū a maiori, quod ſi iuſtificati ſumus per mortē Chriſti, multo magis ſic iuſtificati ſalui erimus per conſequutionem beatitudinis. Ex hoc patet intentio Apoſtoli, quod maius eſt impium iuſtificare, quam iuſtificatum glorificare, cuius ratio eſt, quia impius nō poteſt mereri de cōdigno ſuam iuſtificationē: quia non operatur niſi ſecundum virtutem naturæ, quæ eſt improportionata reſpectu doni gratiæ. ſed iuſtificatus per gratiam mereri poteſt de condigno vitam beatam, ſecundum illud Apoſtoli 2. Timoth. 4. b.* In reliquo poſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi dominus in illa die iuſtus iudex, non ſolū mihi, ſed & his qui diligunt aduentum eius, &c. *Illud autem meretur aliquis de condigno, quod ei ſecundum viam iuſtitiæ eſt reddendū. Ratio autem huius eſt, quia valor operis meritorij non ſolum attenditur ſecūdum quod procedit ex libero arbitrio, quia ſic non eſt meritorium vitæ beatæ, ſecūdū quod dicit Apoſtolus Rom. 8. d.* Nō ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriā. *quæ reuelabitur in nobis, ſed etiā attenditur ſecundū quod procedit a ſpirituſancto habitante in homine iuſtificato per gratiam, & mouente ipſum ad opus meritoriū, quia ſe habet ad liberū arbitriū ſicut ſeſſor ad equum, & ſecundum hoc opus meritoriū inquantum eſt a ſpirituſancto quo eſt infiniti valoris, meretur de cōdigno bonū infinitum, quod in beatitudine redditur obiectiue.*

8 Propterea. *Hic oſtendit noſtræ iuſtificationis modū. Et quoniam oppoſita iuxta ſe poſita magis eluceſcūt, & medicina per cōparationē ad morbū eſt diſponenda, ideo donū Chriſti nos iuſtificans tractat Apoſtolus per comparationē ad peccatum Adæ, cuius eſt medicina ei oppoſita. Et diuiditur in duas partes, quia primo comparat vtrunque quantū ad differentiā, ſecundo quātum ad conuenientiam, ibi:* Igitur ſicut. *Prima in duas, quia primo deſcribit peccati Adæ generalitatē, ſecūdo doni Chriſti maioritatē, ibi:* Sed nō ſicut delictum. *Prima adhuc in duas, quia primo facit quod dictum eſt, ſecundo remouet obiectionem in contrarium, ibi:* Vſque ad legem. *Circa primum dicitur.*

9 Sicut per. *ſ. Adā.* intrauit peccatū in hūc mundū. *quia peccatū eius imputatur omnibus ab eo deſcendētib. ſecundum vim generatiuā, quia ſic ſunt mēbra eius, propter quod vocatur peccatū originale.*

10 Et per peccatum. *in pœnā huius peccati, quamuis enim corpus Adæ fuerit cōpoſitū ex cōtrarijs, & ſic naturaliter corruptibile, tamē per donū originalis iuſtitiæ ſibi datū a Deo in ſua cōditione poterat nō mori, quia ſi ipſum ſeruaſſet, mortē non incurriſſet. Sed quia ipſo peccante ſubtracta eſt originalis iuſtitia in pœnā ſui peccati & per cōſequēs incurrit neceſſitatem moriendi, quæ licet conſiderato corpore humano in ſe eſſet naturalis, tamen conſiderato ſtatu hominis in ſua prima conditione, facta eſt ſibi pœnalis.*

11 Et ita in omnes. *quia qualis factus eſt per peccatum, tales deſcendunt ab eo per generationem.*

In

A Sap.2.d. a *In omnes homines.* Quia etiam ante legem, cum non ita videretur lege nō docente, imputabatur quidē peccatū apud homines, ſed apud Deum apud quem putabatur impune futurū, cū neſciretur iudicaturus, ſed vbi lex data eſt, nouerūt Deū curare humana & iudicare, ante non imputabatur, ſed regnauit mors ſecure, poſſidente homines diabolo pro impunitate credita vſq; ad Moyſen, per quē rediit cognitio vnius Dei. Regnauit non mors, (& ſic nō legitur eſt) ſed in ſimiles præuaricatori Adæ, qui neglecto Deo, creaturæ ſeruierunt, ſicut ille loco Dei diabolo conſenſit, Tales erant fere omnes vſque ad legem. Perpauci, vt Abraham, vni Deo ſeruierunt, & in eos non regnauit mors, qui ſub ſpe ſeruati ſunt in aduentu Chriſti liberandi. Libros qui aliter habent, dicit Amb. corruptos, qui dicūt mortem corporum etiam in cultores, vnius Dei regnaſſe vſque ad Moyſen, ſed cur non vſque ad finē?

Per vitiatam carnem genitos.

a in omnes homines mors pertranſit,

Beatiſſima Deipara Virgo Maria præſeruata fuit a peccato originali.

Comm. in hūc locum. ✱ Ambros. Catharinus. Sermonem ſuum ita temperauit apoſtolus, vt nihil prorſus adferat præiudicij aduerſus veritatem illam, quam de immaculata virginis conceptione vna cū Eccleſia ſancta tenemus, nec verbis eius (ſi recte intelligantur) poſſumus argui. Dicit enim peccatū intraſſe in mūdū. Nos autem dicimus, hac mundi appellatione non comprehendi illā beatā Virginem, iuxta intellectum ſcripturarū, in quibus frequentiſſima vox iſta, mundus, ſignificat gratia Dei vacuos. Vnde Dñs de diſcipulis ait: *Mundus eos odio habuit, quia non ſunt de mundo, ſicut & ego non ſum de mundo.* (Ioa.17.) Qđ ergo dedit diſcipulis dominus ex tempore, vt eos de mūdo ſubduceret, hoc non dederit dilectiſſimæ matri ſuæ, ac ſponſæ, vt nunquā cum iis, ab initio creationis illius q̄ eſſent de mundo, computaretur? Nec obſtat q̄ peccatū & mors pari paſſu incedunt, nam nō eſt huiuſmodi ordo in apoſtolo, vt in quē mors intrauit, in eū quoque intrauiſſe peccatum, ſed ecōuerſo, in quē peccatū, in eū & mors. Alioqui & Chriſtus mortuus eſt, & tamen non intrauit in eum peccatum, &c.

In li. 1. ſent. diſt. 44. art. 3. reſp. ad 3. arg. * S. Thomas de Aquino. Puritas intenditur per receſſum a contrario, & ideo poteſt aliquid inueniri, quo nihil purius eſſe poteſt in rebus creatis, ſi nulla cōtagione peccati inquinatum ſit. Et talis fuit puritas b. Mariæ virginis, quæ a pecca B to originali & actuali immunis fuit.*

Expoſit. ſalut. Angel. * Idem. Maria puriſſima fuit, quantū ad omnem culpā, quia nec originale, nec mortale, nec veniale peccatum incurrit.

Tract. de corpore Chriſti. * S. Dominicus. Sicut primus Adam fuit ex terra virgine & nunquam maledicta formatus, ita decuit in ſecundo Adam fieri, ſcilicet Chriſto, cuius terra, id eſt, mater virgo Maria nunquam fuit maledicta.

Lib. 3. in Cantic. Cant. * Rupertus. Columba iuxta fluenta reſidet. Tibi autem (o Maria,) vel tuo pectori omne fluētum ſcripturarū quam contiguū eſt? Nunquā aduentus ſpiritalis accipitris tibi eſſe īprouiſus, nec te cōſeq, imo nec tibi appropinquare potuit.

Li. 4. in Cātic. ✱ Idem. Vterus tuus nulli viro, nulli carnali commercio acceſſibilis, & mens tua nulli vitio, nulli ſpirituali nequitiæ fuit vnquam penetrabilis.

Lib. de Conceptio b. Mariæ virg. c. 1. * Anſelm. Si Ieremias qui lugentibus erat propheta futurus, in vulua eſt ſanctificatus, & præcurſor Domini, Ioannes Spiritu ſancto ex vtero matris eſt repletus, quis dicere audeat totius ſeculi propitiatorium, & vnici filij Dei dulciſſimū reclinatorium, mox in ſuæ conceptionis exordio Spiritus ſancti gratiæ illuſtratione deſtitutum?

Ibid. c. 3. * Idem. Ille aſſertor puræ veritatis, & a filio tuo iam in cælo præſidente, vas electionis cognominatus, oēs homines peccaſſe in Adā fatetur. Vera vtique ſententia, & cui cōtradici nefas eſſe pronuncio. Sed cū eminentiam gratiæ Dei in te cōſidero, ſicut te nō intra omnia, ſed ſuper omnia quæ facta ſunt, ineſtimabili modo contueor, ita te nō lege naturæ aliorū, in tua conceptione deuinctā fuiſſe opinor, ſed ſingulari diuinitatis virtute & operatione ab omni adiunctione peccati liberrimam.

Ibid. cap. 4. ✱ Idem. Qui diem b. Mariæ conceptionis tollit Eccleſiæ Dei, aut non attēdit bene, aut attendere negligit, vel neſcit bonū, qđ inde procedit creaturæ Dei, &c. Quia tāti meriti apud Deū creatura es, vt mater eius digniſſima fieri meruiſſes, ſicut & ipſe nō tātū ſupcaſtus & mūdus, ſed & ipſa caſtitas ipſaq; mūditia eſt, ita tu quoq; illā ipſam mūditiā de tua C carne verū hominē paritura eras, & mūda præ oībus eſſe debueras. Primordia itaq; creationis tuæ merito filij ſanctæ Eccleſiæ debēt venerari, ſi caſta, ſi ſancta, ſi a pcti ruga illa credūt eſſe diſcreta. Qđ cū aliter credere nullitas ſit, erubeſcāt inſenſati, qui tantum diem tantaque myſteria & ſacramenta tenebris ignorantiæ excæcati reſpuunt celebrare, &c. D

✱ Idem. Decens erat, vt ea puritate qua maior nequit intelligi, Virgo illa niteret, cui Deus pater vnicū filiū ita dare diſponebat, vt naturaliter eſſet vnus idēq; Dei patris & virginis filius. Li. de cōceptu virginali c. 18.

* Idem. O tu benedicta ſuper omnes mulieres, quæ angelos vincis puritate, ſanctoſque ſuperas pietate. Inuocat. b. Mariæ.

* Hugo a S. Victore. Tu ſingulariter electa, tu ineffabiliter ſublimata, nulla tibi in grā ſimilis eſſe potuit, per q̄ grā venit ſuper oēs filios hoīum. Sup oēm grām, grā tua, ſuper omne meritū excellentia tua, eminētior cunctis, ſanctior vniuerſis. In Cātic. Cantic.

* Richardus a S. Victore. Nemo tā ſanctus qui maculā non habuerit & defectum, præter ipſam Mariam. Hæc angelicam in terra adepta eſt puritatem, & Dei ſimilitudinē in virtutibus & morum perfectione. In Cantic. Cātic.

* Petrus Bleſenſis. De maſſa carnis humanæ quaſi de quadā vniuerſitate frugū, in modum decimæ primitiuæ, Mariæ caro exempta & ſanctificata eſt, & de illa ſanctiſſima carne adhuc dignior quædam portiuncula electa eſt, quā ſibi aſſumeret verbum Dei. Serm. 44.

* Iuo Carnotēſis. Quomodo matrem carnis ſuæ Dominus ſanctificauerit, audiamus, vt inde lætetur Catholicus, immūdus confutetur hæreticus. Oēm quippe næuum tā originalis, quā actualis culpæ in ea deleuit, ſicque carnē de carne eius ſumens, eandem in diuinam munditiam transformauit. Serm. de natiuit. Dom.

* Idiota. O Benedicta V. Maria, benedicta es ante ortum, in ortu, & poſt ortum, ante ſeculum, in ſeculo, poſt ſeculum. Li. Contempl. de b. Virg. c. 1.

* Idem. Tota pulchra es, nō in parte, ſed in tota, & macula peccati ſiue mortalis, ſiue venialis, ſiue originalis non eſt in te, nec vnquam fuit, nec erit. Ibi. cap. 2.

* Idem. Inueniſti V. Maria, gratiam cæleſtem, quia fuerunt in te ab originis labe præſeruatio, angelica ſalutatio, Spiritus ſancti præuentio. Ibid. cap. 6.

* Hildephonſus Toletanus. Quia natiuitas Mariæ tā ſolenniter colitur, cōſtat ex auctoritate Eccleſiæ, quod nullis quādo nata eſt ſubiacuit delictis, nec contraxit in vtero ſanctificata originale peccatum, &c. Nullius natiuitas celebratur in mundo, niſi Chriſti, Mariæ, atque B. Ioannis. Niſi aūt beata virgo in vtero matris ſāctificata eſſet, minime eius natiuitas colenda eſſet. Nunc autē quia ex auctoritate totius Eccleſiæ veneratur, conſtat eam ab omni originali peccato immunē E fuiſſe, per quam non ſolum maledictio Euæ ſoluta eſt, verū etiam & benedictio omnibus condonatur. lib. de perpet. virg. b. Mar.

Fulbertus Carnotenſis. Aue Maria, electa & inſignis inter filias, quæ immaculata ſemper extitiſti ab exordio tuæ creationis, quia paritura eras Creatorem totius ſanctitatis. In ſalut. angelic.

* Petrus Damianus. Caro Virginis ex Adam aſſumpta, maculas Adæ non admiſit, ſed ſingularis continentiæ puritas in candorem lucis æternæ conuerſa eſt. Serm. de aſſumpt.

* Beda & Vſuardus. Sexto idus Decembris, Conceptio ſanctæ Mariæ perpetuæ virginis. In Martyrol.

* Fulgentius. Primum hominem mulier corrupta mēte decepit, ſecundum Virgo incorrupta virginitate concepit. In primi hominis coniuge nequitia diaboli ſeductam deprauauit mentem, in ſecundi autem hominis matre, gratia Dei mentem integram ſeruauit & carnem. Serm. de dup. nat. Chriſti.

* Greg. Papa. Mons fuit beatiſſima V. Maria, qui omnē electæ creaturæ altitudinē electionis ſuæ dignitate tranſcēdit. In 1. c. libri 1. Reg.

✱ Dama. O B. Ioachin lūbos, ex quib. ſemen omnino immaculatū fluxit. O præclarā Annæ vuluam, in qua tacitis incremētis ex ea auctus atq; formatus fuit fœtus ſanctiſſimus. O beatū ventrem, qui viuum cælum, cęlis ipſis latius peperit. Orat. 1. de nat. b. Mar.

* Idem. Ipſa πρὸ συλλήψεως ἁγνή, ante cōceptionem pura fuit. In Martyrol.

* Chryſ. Pro ſanctiſſima, immaculata, ſuper omnes benedicta, domina noſtra deipara. Vere dignū eſt glorificare te deiparam & ſemper beatiſſimā, & penitus incōtaminatam matrē Dei noſtri, honorabiliorē Cherubin, glorioſiorē incomparabiliter Seraphin, quæ citra corruptionem Deū peperiſti. In liturg.

* Aug. Dicit tibi Manichæe, Deus creator hominis, filius hominis. Ego matrē de qua naſcerer feci, ego viā meo itineri pparaui. Hāc q̄ deſpicis, mater mea eſt, ſed manu fabricata eſt mea. ✱ Idem. Excepta ſancta virg. Maria, de qua pp honorē Domini, nullā prorſus cū de peccatis agitur, habere volo quęſtionē. Vnde. n. ſcimus q̄ ei plus gratiæ collatum fuerit ad vincendū ex omni parte peccatū, quæ concipere ac parere meruit eū, quē cōſtat nullū habuiſſe peccatū. Hac ergo virgine excepta, ſi oēs illos ſanctos & ſanctas cū hic viuerēt, congregare poſſemus, & interrogare, vtrū eſſet ſine peccato, quid fuiſſe reſponſuros putamus? An non, *Si dixerimus qa peccatū nō habemus, nosipſos ſeducimus, & veritas in nobis nō eſt?* F Orat. de quinque hære. c. 5. li. de natur. & grat. cōt. Pelag. c. 36.

✱ Sophronius. Bene gratia plena dicitur, quia cæteris per Serm. de aſſump. apud Hieron.

A per partes præſtat, Mariæ vero ſimul ſe tota infudit plenitudo gratiæ. Quicquid in ea geſtū eſt, totum puritas & ſimplicitas, totum gratia & veritas fuit, totū miſericordia & iuſtitia, quæ [illegible] proſpexit, & ideo immaculata, quia in nullo corrupta. Vere hortus deliciarū, in quo conſita ſunt vniuerſa florum genera, & odoramenta virtutū, ſicq; concluſus, vt neſciat violari neque corrumpi vllis inſidiarum fraudibus. Fons ſignatus ſigillo totius Trinitatis, ex quo vitæ fons manat, in cuius lumine omnes videbimus lumen.

† quatenus

† imputatum

† eſt.

a Merito per eum in omnes, quia cauſa mortis per eum in omnes. b Scriptam vel naturalem. ¶ Idest, ante legem. Etiam ſub lege. c Quamuis non ita videretur.

a † in quo omnes peccauerunt. Vſque ad legem enim pecca- 1

b a Idest, in homine. b Apud homines quia erat, erant, non apud Deum, cuius iudicio qui ſine lege peccauerunt, ſine lege peribunt. ¶ Apud Deum, ſicut natus videbatur. 2

tum erat in mundo. Peccatum autem non † imputabatur 3

a Quæ peccatum prohibet. ¶ Rationis in paruulo ſine literæ in populo, qua arguente demonſtraretur peccatum: 4

b Corporalis. ¶ Amore. c Idest, vſque ad legem per Moyſen datam eis promulgatam. 5

c cum lex non † eſſet. Sed regnauit mors ab Adam vſque 6

¶ Per quam rediit cognitio Dei.

a Non ſolum in eos qui per ſe præuaricando mortem meruiſſe viderentur, ſed etiam in pueros, qui nihil a ſe meruerunt præuaricando contra aliquam legem.

ad Moyſen, etiam in eos, qui non peccauerunt in ſimi- 7 8

a Idest, ſimiles præuaricatori Adæ. b Similitudo. ¶ Quantum Adam. c Chriſti. 9

d litudinem præuaricationis Adæ qui eſt forma futuri. 10

Epi. ad Euſt. * Hieron. Propone tibi beatā Mariam, quæ tantæ extitit puritatis, vt mater Domini eſſe mereretur.

In c. 11. Iſa. * Idem. Virgam de radice Ieſſe ſanctam Mariam virginē intelligamus, quæ nullum habuit ſibi fruticem cohærentem, de qua & legimus: *Ecce virgo concipiet, &c.*

Li. 2. in Luc. ✠ Ambroſ. Non mirum ſi Dominus mundū redempturus, diuinam operationem ſuam inchoauit a matre, vt per quam ſalus omnibus parabatur, eadem prima fructum ſalutis hauriret ex pignore.

Homil. de laud. b. Mar. * Epiphani. Pater præparauit virginem filio cæleſti ſponſo, quam Pater dilexit, Filius inhabitauit, Spiritus ſanctus percupiuit. Virgo eſt lilium immaculatū, ſublimior angelis facta

B eſt, ſuperior ipſis Cherubim & Seraphim, placens Chriſto regina Deo in honore habita tanquam ancilla digna, & mater ſancta, mater immaculata, &c.

Ora. de laud. ſan. mat. Dei. * Ephrem Syrus. Intemerata, prorſuſque pura Virgo deipara, domina glorioſiſſima & optima, ſublimior cælicolis, purior Solis radijs & ſplendoribus, honoratior Cherubim, ſanctior Seraphim, & nulla comparatione cæteris omnibus ſuperis exercitibus glorioſior, &c.

Epiſt. ad Epictetum. * Athanaſ. Idcirco gratia plena cognominata eſt, eo quod adimpletione Spiritus ſancti omnibus gratijs abundaret, & virtute altiſſimi obumbraretur, quam virtutem per omnia tempora cōceptus etiam habuiſſe confido. Neque enim id temporarium in Virgine accidiſſe opinor, ſed per omnia tempora hoc illi datum fuiſſe, &c.

In pſal. 10. ✠ Arnobius. Dominus in templo ſancto, quod de immaculata Virgine ſuſcepit, ſedet in cęlis ad dexteram patris, & in cælo ſedes eius.

Homil. 1. in diuerſis. * Origenes. Audite omnes filiæ Euę, & lętamini. Audite qđ Virgo concipiet, non ex deſiderio partum concipiens, quæ neque perſuaſione ſerpentis decepta eſt, neque afflatibus eius venenoſis infecta.

Ser. de natiu. Chriſti. ✠ Cyprian. Non ſuſtinebat iuſtitia, vt illud vas electionis communibus laceſſeretur iniurijs, quoniam plurimum a cęteris differens, natura communicabat, non culpa.

In Liturg. * Iacobus frater Domini. Commemorantes ſanctiſſimam, immaculatam, glorioſiſſimā diuinā noſtrā matrem Dei, & ſemper virginē Mariā, omnē vitā noſtrā Chriſto commendemus. Dignū eſt, vt te vere beatā dicamus, Deiparā, ſemper beatā, honorabiliorē quam Cherubim, & glorioſiorē quā

C Seraphim, quę ſine corruptione Deū verbū peperiſti. Tibi o plena gratię, vniuerſa creatura gratulatur, angelorū cœtus, & hominū genus, quę es tēplum ſanctificatum, paradiſus ſpiritalis, virginum gloria, ex qua Deus carnem aſſumpſit, &

D puer factus eſt Deus noſter, qui eſt ante ſecula, &c.

a *In quo, &c. Vſque ad le.* i. quia nec lex potuit auferre peccatum, ſed auxit, ſiue naturalis, ſiue ſcripta, ſed non imputabatur. i. ignorabatur, regnauit tamen vſq; ad Moyſen. i. legem, quia nec ipſa potuit regnū mortis auferre, quæ regnat dum nō ſinit reatus ad vitam æternā venire, ſed ad gehēnam trahit, hoc regnum ſola gratia Chriſti deſtruxit etiam in antiquis, præter quos in omnes regnauit, etiā in eos qui nō ſua propria voluntate peccauerūt, ſicut Adā, ſed originali tenebantur, vt pueri. *In quo.* Aug. Vt in materia non ſolum eius exemplo, & omnes ille vnus homo fuerunt. Vel, in quo peccato. Alia enim ſint peccata propria.

Li. 1. de pec. merit. & remiſſ. ca. [illegible] ✠ Aug. Quam circunſpecte, quam proprie, quam ſine ambiguitate dictū eſt: *In quo omnes peccauerunt.* Si enim peccatū intellexeris qđ per vnū hominē intrauit in mūdum, in quo omnes peccauerunt, certū manifeſtūque eſt, alia eſſe cuique propria peccata, in quibus hi tantū peccāt, quorū pctā ſunt, aliud hoc vnū in quo omnes peccauerūt. Adiungit. *Vſque ad legem enim peccatum in mūdo fuit.* Hoc eſt, qa nec lex potuit auferre peccatū, quæ ſubintrauit vt magis abundaret, ſiue naturalis lex in qua quiſque iā ratione vtens, incipit peccato originali addere & propria, ſiue ipſa quę ſcripta p Moyſen populo data eſt. *Si enim data lex eſſet quæ poſſet viuificare, omnino ex lege eſſet iuſtitia.* Quid eſt autē *peccatū non imputabatur, &c.* niſi ignorabatur, & peccatū eſſe non putabatur? Neque enim a Deo tāquam non eſſet habebatur, cum ſcriptum ſit: *Quicunque ſine lege peccauerunt, ſine lege peribunt.*

E

Gal. 3.

Rom. 2.

Aug. lib. 1. [illegible] pecca. me[rit.] & remiſſ. ca. 12. 13. 14.

b *Vſque ad le.* vel Moyſen. Includit, quia & tunc peccatum & mors. i. dānatio. Et ſic non eſt vſque, excluſiuū ſicut in cæteris. *Vſque ad le.* Quia iā tūc datum eſt hominibus remediū, quo poſſent liberari, ſub qua tn̄ ſi eſſent ſimiles preuaricationi Adę, in eos mors regnaret, ſed lex data eſt initio egreſſionis de Aegypto docens de vno Deo, ne regnaret mors, & cępit in Iudęa primū deſtrui regnum mortis, nunc vbique.

c *Sed reg.* Nō imputabatur ſed effectus indicabat, qa mors corporalis regnauit quotidie per aliquas paſſiones, tādē diſſoluendo vſque ad Moyſen, cū minus videret: *ſed reg.* Sciendū pleroſque codices latinos ſic habere: Regnauit mors ab Adā vſque ad Moyſen in eos qui peccauerūt in ſimilitudinē preuaricationis Adę, vt in ſimilitudinē preuaricationis Adę peccaſſe accipiant illos qui in illo peccauerūt, vt ei ſimiles crearentur. ſ. ſicut ex homine. homines, ita ex peccatore peccatores, ex morituro morituri, damnatoq; damnandi.

d *Qui eſt for.* Adā eſt forma Chriſti, quia ſicut ille eſt pater omniū ſecūdū carnē, ſic Chriſtus ſecūdū fidē, & ſicut ex latere illius formata eſt Eua, ſic ex illius latere pfluxerūt ſacramenta, per quæ ſaluatur eccleſia, ideoque ſicut ille cōmunicare potuit filijs ſuis peccatū & mortē, ſic iſte ſuis iuſtitiā ſuā & vitā, & etiā iſte plus boni ſuis cōfert, quā ille mali, & ideo

F magis poteſt ſaluare quam ille perdere, hoc eſt, ſimiles ſunt Chriſti

NICOLAVS DE LYRA.

1 In quo. *ſcilicet Adam peccante.*

2 Omnes peccauerunt. *qui futuri erant membra.*

3 Vſque ad leg. *Hic remouet quandā obiectionē in cōtrariū, quia poſſet aliquis dicere quod peccatum non fuit ante legē Moyſi, eo quod peccatum ſit diffinitum, quod eſt tranſgreſſio legis diuinæ, non potuit autē eſſe eius tranſgreſſio ante dationem, ergo, &c. Sed hoc non valet, quia a principio fuit lex naturalis inſerta mentibus humanis, vt oſtēſum eſt ſupra c. 2. propter quod eius tranſgreſſio fuit peccatū. Tamē propter multiplicationē peccatorū lex naturalis fuit offuſcata, intantum quod tranſgreſſionē illius legis nō reputabant peccata, erant tamē ſecundū veritatē, quia erant contra rationis dictamen, & hoc eſt qđ dicitur:*

4 Vſque ad legem enim pec. e. in m. *i. toto tēpore ante dationē legis Moſaicæ, nec per legem deſinit eſſe, propter quod ly vſque, non facit excluſionem temporis futuri, ſed ſolum excludit carentiam peccati ante legem datam, licet non reputaretur. ideo ſubditur.*

5 Peccatum autem. *i. non reputabatur propter offuſcationē legis naturalis. ideo vna cauſa dandi legē Moſaicā aſſignatur a ſanctis fuiſſe, propter legis naturalis offuſcationem. Quod autem peccatū fuerit ante dationē legis, oſtendit per eius pœnam, quæ eſt mors, vt dictū eſt, dicēs:*

6 Sed regnauit. *tamen ly vſque, non excludit tempus futurū, ſed tantū carentiā mortis ante dationem legis, ſicut dictum eſt de peccato.*

7 Etiam in eos. *i. in paruulos, qui non peccauerunt, peccato actuali, qui tamen ſunt mortui.*

8 In ſimilitudinem. *i. quia generati ſunt ſimiles ei ſcilicet deſtituti originali iuſtitia cum debito habendi eam.*

9 Qui. *ſcilicet, Adam.*

10 Eſt forma. *i. figura Chriſti, qui futurus erat tempore Adam, nō autem tempore Apoſtoli. Sciendum autem, quod Adā non erat figura Chriſti inquantum peccator, ſed inquantū principium hominum in eſſe naturæ, ſicut & Chriſtus eſt principium eorum in eſſe gratiæ, & quia formatus fuit de terra diuina virtute ſicut & corpus Chriſti virtute ſpiritusſancti de virgine Maria. Item quia de latere eius formata eſt Eua, ſicut de latere Chriſti Eccleſia, ex quibus regeneramur in eſſe gratiæ, ſicut ex Adam & Eua generatum eſt genus humanum in eſſe naturæ.*

Sed

Chriſti & Adam ſed non delictũ.i.non ſic eſt efficax pecca-
A tĩ Adæ ad damnationẽ, vt gratia Chrĩ ad ſaluationẽ. Quod eſt, non pares ſunt cauſæ eorũ, nec pares effectus cauſarum. Quod eſt ibi, & nõ ſicut per vnum peccatum. Cauſa Chriſti eſt gratia abundans: Ex quo omnia bona homini, ſine qua nihil habet boni. Cauſa Adæ eſt peccatum illud, cuius rei ſunt omnes carnaliter geniti. Cætera peccata habent ex ſe multa, & ſic ex illo originali ſunt ad peccãdum magis proni. Et bene hæc cauſa Chriſti omnibus ſuis prodeſt, quia ſi cauſa Adæ omnibus ſuis nocuit, tunc & hæc potuit ſuis. Et hoc eſt, *Si enim in vnius delicto multi mortui ſunt.* Effectus.n. cauſę Adę idest peccati quod intulit, eſt nõ omnis damnatio, ſed quæ pro illo vno debetur, ſunt enim & ex noſtris additis aliæ damnationes: Effectus donorum Chriſti eſt remotis omnibus peccatis originalibus & actualibus, omnis iuſtificatio & vita ęterna, & bene hoc ſuis per vnum Chriſtum, quia ſi illa per vnũ Adam ſuis, tunc & hoc potuit. Adam dicitur futuri forma, quia iã tunc decreuit Deus myſterio per vnum Chriſtum emendare, quod per vnum Adam peccatũ erat. vnde dicitur in Apoc. *Agnus occiſus eſt ab origine mundi.*

Apoc.5.d.

B

d *Nam iudicium* * Aug. Poteſt recte dici paruulos ſine baptiſmo de corpore exeuntes in damnatione omnium mitiſſima futuros. Multum autẽ fallit & fallitur, qui eos in damnatione prædicat non futuros, dicente Apoſtolo. Iudicium ex vno delicto in condemnationem. D

a ¶ Forma eſt, ſed maius eſt donum Chriſti quam delictum Adæ. b Hominis Adæ. c Vno quidem. ¶ .ſ. Omnes filij ſui. d Eius præuaricationem imitantes. 1

a b Sed nõ ſicut delictũ, ita & donũ. Si enim vnius delicto multi 2

a ¶ Peccatores conſtituti. b Gratuitum donum, vel gratia i. remiſſio peccatorum. Abundans & maior eſt, & omnibus ſuis magis prodeſt. c Alia dona ſancti ſpiritus. i. Per. 3

c mortui ſunt, multo magis gratia Dei & donũ in gratia vnius 4

a Non comparatiue, ſed abſolute, tanquam diceret multos. Abundans in plures. i. in omnes filios tranſit. b Quia & addita ſoluit. c Quia in vno Adæ ſimiles ei damnari ſunt. Fit. 5

d hominis Ieſu Chriſti in plures homines abundauit. Et non 6

a Fit. b Sed plus. c Dei. d Et procedens. e Originali. 7

ſicut per vnum † peccatum, ita & donũ. Nam † iudiciũ ex vno 8

a Corporalis & æternæ mortis, ſi non remittitur. c Non ex vno. d Procedit 9

b Chriſti. e Non ſolum ignoſcit. ſed & iuſtificat. Hic. 10

in condemnationẽ Gratia autẽ ex multis delictis in iuſtifica

a Et hoc poteſt, quia etiam in vitam æternam ducit. b Quia. c Etiam ſi propria non adderentur. d Diſſolutio animæ & corporis. e Etiam ante mortem paſſiones inferens. f Adam. g Quia maior vis eſt hic, quam ſit in regno mortis.

e f tionem. Si enim vnius delicto mors regnauit per vnum, mul 11

a Quia etiam propria ſoluuntur. b Remiſſionis. c Chariſmatum. d Bonæ operationis. 12

g to magis abundantiam gratiæ & donationis & iuſtitiæ acci- 13

a A Deo: a ſe habentes. b Aeterna. c Aeternaliter in incorruptione. d Quandoquidem Adam eſt forma Chriſti, igitur: & quia maius eſt donum Chriſti, & plus confert. e Quam digne

h pientes in vita regnabũt per vnũ Ieſum Chriſtũ. Igitur ſicut

a Similiter peccantes. Tranſiens non imitatione, ſed propagatione. 14

b Itum eſt ab homine. Vel proceſſit ſententia Dei. Corporis animæ. 15

per vnius delictũ in omnes homines in cõdẽnationem ſic & 16

a Valentem b. Si ipſi velint. c Itum eſt ab homine. Vel proceſſit ſententia Dei vt prius.

per vnius iuſtitiã in omnes homines in iuſtificationem vitæ.

a Quæ eſt cauſa. Adæ.

i Sicut enim per inobedientiã vnius hominis peccatores con-

a Ideſt omnes ſui, qui non Chriſti ſunt. b Merito. Ideſt Chriſti.

K ſtituti ſunt multi, ita & per vnius hominis obedientiam iuſti-

e *Si en. vn. &c.* * Oecum. Cũ dixiſſet Adã figuram fuiſſe Chriſti, figuram videlicet ex contrario (nam ſicut ille hominibus fuit cauſa mortis, ita Chriſtus hominibus fuit cauſa reſurrectionis) quia hoc probaturus eſt, non ſimilitudinem tantum demõſtrat ad figuram, ſed etiam eũ qui erat in ſimilitudinem exceſſum & abundãtiã.

† cendem. natio.

* Theophyl. Si comediſſe a ligno vnum hominẽ, mortem fecit regnare, multo magis nos qui gratiæ cum exuberãtiam tũ copiã & largitatem accepimus, & iuſtificati ſumus, viuemus & regnabimus per vnũ Ieſum Chriſtum, cuius fratres, & concorpores, ſiue in eiuſdem corporis vnitatẽ aſſumpti ſumus. E

a *Sed non ſi.* Formata in hoc, quod vnus emendat, vnus peccauit, ſed cauſa Adæ non talis vel qualis Chriſti, quia vnum eſt delictum Adæ, quo multi.i. ſimiliter præuaricantes mortui ſunt, ſed Chriſti gratia in plures, quia & in hos & in non ſimiliter præuaricantes.

b *Si enim.* Ambro Mors regnauit, non regnat, quia qui per legẽ iudicio Dei noto timorem eius habuerunt, ſublati ſunt de mortis imperio, ante vero in ſimiles Adę pręualuit, & ſi ibi regnauit mors, multo magis gratia regnare debet q̃ ĩ plures tranſit, & quæ vitã confert. Quod poſt dicit omnes ſimiliter peccãtes, accipit. Itẽ omnes credẽtes dicit. Nõ.n. gene-
C ralis dãnatio vel iuſtificatio in omnib. Vñ poſtea ait multi.

c *In gratia.* Gratiam dicit perfectionem virtutum, quæ in homine Chriſto.

Nam

f *Per vnum regna. &c.* Quia quas vires in illo habuit, in omnes poſteriores exercuit, quorum materia fuit, ſicut & culpa eius ſolius fuit, quę in omnes transfuſa eſt.

g *Multo magis, &c. vita re. &c.* quia æternaliter, quam in eis regnauit mors, qui temporaliter & cum fine. Aug. vbi ſu.

h *Per vnius iu. &c.* non quod omnes geniti ab Adam, regenerentur per Chriſtũ: ſed ſicut nullius carnalis generatio eſt niſi per Adã, ſic ſpiritualis nullius niſi per Chriſtum. Si qui eſſent pręter Adam generati, & ſi qui pręter Chriſtũ regenerati, nõ diceret omnes & omnes. Sicut autem nulllus homo præter illam generationem, ſic nullus iuſtus præter iſtam. Eoſdem poſt dicit multos.

i *Sicut e.* determinat delictũ vnius & iuſtitiam vnius, vt ſicut ille merito peccati perdidit, ita iſte merito iuſtitię nos liberaſſe videatur.

k *Ita & per vni.* Hominis ait, non Dei vel verbi fidẽ, ne putes antiquos iuſtos in ſolo verbo Dei.i. ſolius verbi fide ſine fide incarnationis liberari. F

Lex

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sed non ſicut. *Hic oſtendit maioritatem doni Chriſti, & hoc in duobus. Primo quia peccatum Adæ fuit peccatũ hominis puri, ſed donũ Chriſti eſt donum hominis Dei, & hoc eſt quod dicit:* Sed non ſicut delictum ita & donum. *ratione dicta ideo cõcluditur vlterius.*

2 Si enim vnius delicto. *ſ. Adæ, & accipitur hic ſi, pro quia.*

3 Mortui ſunt. *omnes enim poſteri.*

4 Multo magis gratia. *ideſt, per gratiam ſingularis hominis deitati vniti in perſona filij, ex qua vnione habet quandam efficaciam meriti infiniti.*

5 In plures abunda. *i. magis excedit in bono quam peccatum Adę in malo. Secundo oſtenditur maioritas in effectu, quia infectio naturæ propter peccatum Adæ ex vno eius peccato proceſſit, & vnum ſolum peccatũ in poſteros tranſmiſit. ſ. peccatum originale, quod non poteſt multiplicari in vna perſona, ſed donũ Chriſti iuſtificat a multis peccatis, ſcilicet a peccato originali & actuali, quod quidem actuale multiplicatur varijs modis in eodem homine, & hoc eſt quod dicit:*

6 Et non ſicut per. *ſcilicet Adæ, iniuſti facti ſunt alij.*

7 Ita & donum. *ſ. Chriſti, iuſti conſtituti ſunt multi, ſed multo plenius, quod probatur cum dicitur.*

8 Nam iudicium. *ideſt, ſententia.*

9 Ex vno in condem. *aliorum. ſ. ex vno peccato Adæ tranſiit in alios, & cauſans in ſingulis vnum peccatum.*

Gra-

10 Gratia autem. *Ieſu Chriſti ex multis delictis in iuſtificationẽ habet effectũ, ſicut dictum eſt. Et quia gratia Chriſti non ſolum iuſtificat a multis delictis, ſed etiam inducit ad gloriam, ideo cõcludit vltra:*

11 Si enim in vnius. *ſcilicet Adæ.*

12 Mors regnauit. *ideſt, poteſtatem habuit ſuper poſteros.*

13 Multo maius, &c. *a Ieſu Chriſto in baptiſmo.*

14 In vita. *ſcilicet beata.*

15 Regnabunt per. *ſcilicet Ieſum Chriſtum, per quẽ habemus introitum ad cæleſte regnũ. Dicitur autem hæc gratia baptiſmalis abundantia gratiæ, quia tollit pęnam & culpam. Et donationis, quia gratis datur. Et iuſtitiæ, quia facit dignum vita æterna.*

16 Igitur. *Hic Apoſtolus conuenientiam oſtendit peccati & doni Chriſti, & primo quantum ad peccatũ Adæ. ſecundo quantum ad peccatum ſuperadditum in lege, ibi:* Lex autem. *Primum autem oſtendit in duobus. Primũ eſt, quia ſicut per delictum Adæ alij ſunt cõdemnati, ſic per iuſtitiam Chriſti omnes ſunt iuſtificati, & hoc eſt quod dicitur.* Igitur, &c. *& patet ex dictis litera. Nec valet contra dicta, ſi dicatur, quod non ſunt omnes iuſtificati per gratiam Chriſti, quia hoc non prouenit ex defectu gratiæ, ſed ex defectu hominum eam depellentium. Secũdum eſt, quia ſicut per inobedientiam Adæ comedentis lignũ vetitum poſteri facti ſunt iniuſti, ſic per obediẽtiam Chriſti in ligno crucis paſſi, omnes ſunt iuſtificati quantum ad ſufficientiam, & hoc eſt quod dicitur:* Sicut enim per inobe. vnius. *& patet ex dictis litera.*

Lex

A a *Lex aut.* Oſtenderat Chriſtum dimittere omnia peccata tam originalia quam actualia, hic addit q, & a peccato legis liberat.i.præuaricatione, vt Iudęi Chřo magis ſint obnoxij.

In Pſa.102. * Aug. Quare lege ſubintrante abūdauit peccatū? Quia nolebant ſe hoíes cōfiteri peccatores, addita lege facti ſūt & pręuaricatores. Præuaricator enim nō eſt quiſquā niſi cum legem tranſgreſſus fuerit. Ergo quia hoc eſt in lege magnū myſterium, ideo eam datā vt creſcente peccato humiliarentur ſuperbi, humiliati confiterentur, cōfeſſi ſanarentur. Iſtę ſunt viæ occultę quas notas fecit Moyſi, per quē legem dedit qua peccatum abundaret,

L.ſont.Proſperi. & ſuperabundaret gratia. Non.n. crudeliter hoc fecit Deus,

B ſed cōſilio medicinę. Aliquando enim homo videtur ſibi ſanus, & ęgrotat, & in eo qđ ægrotat, quia non ſentit, medicū nō quęrit. Augetur morbus, creſcit moleſtia, queritur medicus. Lex data eſt vt gratia quęreret. Gratia data eſt, vt lex impleret. Neq; ſuo vitio nō implebat, ſed vitio prudētię carnis, quod vitiū per legē demonſtrandū, per gratiā ſanandū fuit.

Lex autem. Amb. Dicit hic Apoſtolus quid puenerit data lege, nō quid fecerit lex. Data.n.erat in adiutorium naturę, vtcunque naturę incerta ſunt iuſtitiæ ſemina, vt ſic exinde magis proficeret, ſed populus vſum ſequens plus peccauit, diabolo inuertente legem bonam in malum, contra quod Deus omnia dimiſit.

Lex au.ſub. Natis in pc̄tis dat̄ lex ad domādā ſuperbiā. Q. nō deeſt q iubeat, ſed deeſt q impleat, quia in peccato natus implere non poteſt, iō natus eſt Chriſtus.i. gr̄a quæ ſanaret.

b *Vt abun.de.* Vt.ſ.q in ſordibus erat pręuaricādo magis ſordeſceret, vt medioeris pędagogū haberet, perfectus ſignū,

C & durus ſentiret flagellum. *Vt abun.de.* Magnū Dei cōſilium fuit,

a Omnes ſui. b Per Chriſtum eſt iuſtificatio. c Poſt culpam, vel naturalem legem intrauit latenter. d Si abundantius cognoſceretur.

a constituentur multi. Lex autem ſubintrauit, vt abundaret de- 1 2

b a Sed non ideo deſpiciatur Iudæus, ſed & hoc ſanat Chriſtus. Alias, delictum abundauit per legem. Omnia condonans.

c d lictum. Vbi autē abundauit delictū, ſuperabundauit & gratia. 3 4

a Eo tenore, ne quis confiſus gratiæ ſecurius peccet, ſed viget gratia, vt per iuſtitiam ducat ad vitam, ſicut viguerat peccatum ducens in mortem. b Ducens. c Quod & præter Adam eſt. d Aeternam. e Remiſſionis peccatorum. f In electis.

e Vt ſicut regnauit peccatū in morte, ita & gratia regnet per iu 5 6

a Bonorum operum. b Perducens eos. c Et hoc. Sine quo nulla iuſtitia.

ſtitiam in uitā æternā, per Ieſum Chriſtū dominum noſtrum. 7

D fuit, vt per legē abundaret delictū, vt in auſteritate legis ſuā intelligentes infirmitatem, infirmi ad medicum confugerent, & auxilium gratiæ, quærerent.

c *Vbi autem.* Agit hic de virtute gratiæ, & quanta efficit.

li.1.de pe merit.& miſſ.ca.2 * Aug. Hoc ad originale hoís addiderūt volūtate iā ppria, non per Adam, ſed hoc quoque ſoluitur ſanaturq; per Chriſtum, quia vbi abundauit peccatum, ſuperabūdauit gratia.

L.3.ca.39 * Irenaeus. Mentiuntur omnes, qui cōtradicunt Adæ ſaluti, ſemper ſeipſos excludentes a vita, eo quod nō credant inuentam ouem, quę perierat. Si autem illa non eſt inuenta, adhuc poſſidetur in perditione omnis hominis generatione, Mendax ergo is, qui prior hanc ſententiam, imo hāc ignorantiam & cęcitatē

E induxit, Tatianus. Qui affectās magiſter haberi, hoc a ſemetipſo adinuenit, tentans & ſubinde vti huiuſmodi a Paulo aſ-

Luc.15. ſidue dictis. Quoniam in *Adam omnes morimur.* ignorans autē, quoniam *vbi abundauit delictum, ſuperabundauit & gratia.*

d *Supera.* Quia & gratia Chriſti etiam his proficit quos diabolus vincere non potuit, & quia peccatum ad tempus regnauit, gratia in æternum.

li.83.q.66 * Aug. Non peccantis merito, potuit ſuperabundare gratia, ſed ſubuenientis auxilio, vt videret homo non tantum doctorem ſibi eſſe neceſſariū verumetiā adiutorē Deum, a quo eius itinera dirigantur, ne dominetur ei omnis iniquitas, & confugiendo ad opem diuinæ miſericordiæ ſanetur.

e *Si.re.pecc.in m.* Non addit; per vnū vel per Adam, quia nō

Aug.vbi ſ de illo ſolū agit quod ex Adam traxerūt homines, ſed & de eo qđ ſua voluntate addiderūt. Sed cū dicit: Gratia regnet, addit, per Ieſum Chriſtum, &c. quia per eum non tantum originalis, ſed & voluntariorum fit remiſſio peccatorum.

CAP. F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Lex autem.* Hic oſtēdit̄ cōuenientia doni Chři & peccati tēpore legis ſuperadditi. Ad dationē.n. legis ſequuta eſt multiplicatio præuaricationis, vt dictū eſt ſupra, nō tñ ex parte legis, ſed hominū malitia, q nitit̄ in vetitū, & qa cognitio peccati quę fit p legē, aggrauat ipſū. Et ſicut ſub lege abundauit delictū, ita ex lege abundat gratia, inquātū Chřus ſub lege natus eſt ſm qđ dicit Apoſtolus ad Gal.4.a. *At vbi venit plenitudo tēporis, miſit Deus filiū ſuū natū ex muliere, factū ſub lege, &c.* etiam attulit nobis plenitudinem gratiæ, & hoc eſt quod dicitur: *Lex au.ſubintra.* poſt offuſcationem legis naturalis.

2 *Vt abund. de.* ly vt, tenetur hic conſequutiue tantum per modum prędictum, non cauſaliter. 3 *Vbi au.abun.de.* ſub lege. 4 *Superabun.& gra.* Per Chřm ſub lege factum, ideo dicitur Ioan.4.c. *Quia ſalus ex Iudæis eſt.* 5 *Vt ſicut re.pec.in mor.* ideſt poteſtatem habuit deijciendi ad mortem ęternā.

6 *Ita & gra.re.* Potenter nos inducendo in vitam ęternam.

7 *Per Ieſum Chri.* Dei & hominum mediatorem.

Ad maiorē intelligentiā doctorū de originali peccato hic aliqua breuiter ſūt notanda. Primū eſt, quid ſit originale peccatum, & quia priuatio cognoſcitur per habitum, iō primo videndū eſt, quid ſit originalis iuſtitia, cuius priuatio eſt originalis culpa. Eſt autē originalis iuſtitia, quædam humanæ

Iuſtitia originalis. naturæ rectitudo, per quam corpus erat animæ ſubditū & vires inferiores rationi, quādiu anima ſubdita eſſet ſuo creatori. Hæc autē rectitudo nō erat ex principijs naturę humanę, cū corpus humanū ſit naturaliter corruptibile, ſed a Deo data in prima hominis cōditione, ſm qđ dr̄ Eccle.7.d. *Hoc ſcio, q a principio fecit Deus hominem rectum.* Et quia iuſtitia eſt quædā rectitudo, pp hoc talis rectitudo naturæ humanæ bene iu-

Peccatum originale. ſtitia vocatur. Et originalis, quia data eſt humanę naturę in ſua prima origine, & quia per originē in poſteros fuiſſet trāsfuſa, ſi ab Adā fuiſſet ſeruata, ipſo vero peccante iuſte fuit ab eo ſubtracta, & quia carentia perfectionis quę debet ineſſe, culpabilis eſt in homine, cuiuſmodi fuit dicta rectitudo ſeu originalis iuſtitia, iō eius carentia cū debito eā habendi dr̄ peccatū originale, ita q debitū habendi eſt ibi formale. Secūdū eſt quomō peccatū Adæ poſteris imputat̄, & ſatis faciliter vr̄ q imputat̄ eis ad pęnā. Filij.n. frequenter & iuſte puni-

Quomodo poſteris imputetur. untur pro peccatis parentū, ſed difficilius eſt videre qualiter imputat̄ eis ad culpā, de cuius ratione eſt, q ſit voluntaria, aliter nō eſſet culpa, non pōt autē dici voluntaria voluntate poſteriorū. Propter qđ ſciendū, q Adā nō ſolū cōſiderat̄ vt ſingularis pſona, ſed ēt vt totius humanę naturę principiū, a quo alij deſcēdūt tāquā a mouente per vim generatiuam, & efficiuntur eius membra, & iō ſicut homicidiū manu factū dr̄ voluntariū a voluntate quę eſt in morte, ſic ſuo mō carentia originalis iuſtitiæ in poſteris dr̄ voluntaria a voluntate Adę, & qa accepit eā nō ſolū pro ſe ſed pro tota poſteritate, iō oēs poſteri per vim generatiuā ab eo deſcendentes in eo fuerūt obligati ad debitū habendi eā. Cū igitur carentia originalis iuſtitiæ cū debito habendi eam ſit culpabilis, vt dictum eſt, & ideo merito poſteris imputatur ad culpam.

Quomodo contrahit. Tertium eſt, qualiter cōtrahit̄, quia peccatū ſolū eſt in anima, quę non eſt ex traduce, ſed eſt a Deo p creationē, qui nō peccat eā infundēdo, nec etiā parentes generando, nec poſſunt per cōſequēs peccatū originale traducere, vt vr̄ maxime, qñ ſūt baptizati, qa nullus dat alteri quod nō habet. Propter qđ dicendū, q generatio competit hominibus ſecūdū eſſe gratiæ, qđ habent per regenerationē baptiſmalē. generans autē inquātū huiuſmodi generat ſibi ſimile, iō Adā generauit ſibi ſimiles in eſſe naturę deſtitutę originali iuſtitia, cū debito habēdi eā. Et eadē ratione oēs poſteri generāt ſibi ſimiles cū tali defectu, qa deſcendimus ab Adā ſm carnem, nō ſm animā, q eſt a Deo immediate. iō originalis culpa a carne puenit in anima ſibi cōiuncta. Sicut liquor bonus inficit̄ ex corruptione vaſis in quo ponit̄, ſic & peccatū originale puenit ex carne cauſaliter, ſed tñ in anima eſt ſubiectiue & formaliter, ſicut infirmitas eſt ī cibo corruptiuo cauſaliter tātū, qa nō eſt infirmitatis ſuſceptiuus, in corpore vero cibato formaliter eſt & ſubiectiue. Ex dictis patet, q obiectio de parentibus baptizatis nō valet, qa ſicut dictum eſt, nō generāt ſecundum eſſe gratiæ, & vt ſunt membra Chriſti, ſed ſecundum eſſe naturæ corruptę, in qua ſunt membra Adæ.

Peccatum originale in quo. Quartū eſt qualiter peccatū originale p gratiā baptiſmi tollitur. Circa q ſciendū, q nō eſt p hoc intelligendū, q rectitudo q fuit in Adā p baptiſmū redeat, qa baptizati rebellionē corporis ad animā, & ſenſualitatis ad rationē in ſeipſis experiunt̄, ſed hoc q p gratiā Chři toll̄it debitū habendi dictā rectitudinē, & ſic carētia dictæ rectitudinis nō remanet, vt eſt culpa, q formaliter facit debitū habendi illā rectitudinē, vt dictū eſt ſupra, ſed remanet tātū vt eſt pęna & virtutis exercendæ materia, ꝯ paſſiones ſenſualitatis fortiter pugnādo, & infirmitates corporis patienter tolerādo, in qbus adiuuat gratia Chři in pręſenti ad augmentū meriti electorū. In reſurrectione vero finali reparabit̄ natura, qa reſurrectio illa erit ad vitā immortalē p Chřum, nō immortalitate q fuit in ſtatu innocentię, qua hō poterat nō mori, ſed immortalitate gloriæ, qua nō poterit mori, ſed cū Chřo viuet in ęternū.

ADDITIO I.

A In c.5.vbi dicitur in poſt. *Vix enim pro iuſto quis moritur.* Quod dicitur hic. *Vix enim pro iuſto quis moritur.* exponitur ſicut in glo. Vix.i.raro moritur aliquis ẽt pro iuſto.i. pro dilectione iuſti & boni,nedũ impio. Iõ raro dico,forſitã p̃t inueniri quis.i.aliqs, qui audeat mori pro bono.q.d.ſed difficile eſt inuenire qui hoc faciat,& ſequitur. *Commendat autem ſuam charita.&c.* q.d.pro iuſto vel bono vix moritur aliquis,ſed Chriſtus pro nobis peccatoribus mortuus eſt. Vñ in hoc Deus cõmendat ſuam charitatẽ,&c.

ADDITIO II.

In eod.c.vbi dicitur in Poſtil. *Sicut per vnum hominem.* ſ. Adam intrauit peccatum in mundum.

In litera ſic hr̃. Propterea ſicut per vnum hoĩem in hũc mũdũ peccatũ intrauit. Vbi aduertendum ꝙ ly *propterea* continuat dicẽda his quæ dicta fuerunt in proximo,ꝙ ſecundũ Glo. ſic intelligitur. Propterea per Chriſtũ iuſtitia & vita procedit in oẽs, & per eius gratiã in regeneratos,quia per vnũ hominẽ in hũc mũdum peccatũ intrauit,&c.& exponatur ſicut in Poſt. Sed circa hoc aduertendũ eſt, ꝙ hoc ꝙ Apoſtolus p̃ſupponit.ſ ꝙ p vnũ hoĩem.ſ. per Adã,intrauit peccatũ & mors in oẽs, negatur cõiter ab Hebræis,qui auctoritatẽ nouæ legis renuunt accipere, di.ꝙ hoc nõ poſſet haberi ex libris ab eis receptis, ſed hoc eſt manifeſte falſum. Patet.n.Gen.3.c. ꝙ Deus condemnauit Adã ꝑꝑ peccatũ tranſgreſſionis ad mortẽ,di.ibid. *Puluis es,& in puluerem reuerteris.* q̃ quidẽ pęna quantũ ad mortẽ corporalem manifeſte tranſiuit in poſteros,ſed ꝙ illud peccatũ tranſiſſet in poſteros ẽt quo ad culpã,p̃t haberi clare ex dictis apud eos valde autenticis,hñt.n.in benedictione ſacramẽti circũciſionis,quæ eſt cõis apud eos,hæc verba merito huius.ſ.ſacramẽti Deus viuus pars noſtra & protector noſter p̃cepit erui carnẽ noſtrã ab infernis pꝑ fędus tuum ꝙ poſuit in carne noſtra. Ex quib.quidem verbis quæ apud eos tantæ auctoritatis ſũt,ſicut apud nos ea quę ab vniuerſali eccleſia determinanſ,manifeſte hr̃,ꝙ per ſacramentũ circũciſionis eruebantur ab inferno. Et cũ illud ſacramẽtũ dabatur in octauo die, vt Leu. 12.a. Puer aũt octo dierũ nullo mõ p peccatũ actuale indigebat erui ab inferno,cũ nõdũ vſum liberi arbitrij hẽret. Reſtat ergo,ꝙ debat erui a pctõ cõtracto per originẽ, ſed ꝙ hoc contrahatur ab

Verba circũciſionis.

B Adã,hr̃ in multis locis in ſuo Thalmud. ſpecialiter,in quodã lib. ſup Gen.qui dr̃ Bereſchith Rab.in 2.c.ſup illud verbũ. *Iſtæ ſunt generationes cæli & terræ,quando creati ſunt.* Quidã doctor eorũ nomine Rabbi Salmai ſic dicit. Oẽs gñrationes quæ in ſacra ſcriptura ſcribuntur,diminutæ ſunt,p̃ter duas quo plenarie ſcribũtur.ſ. Iſtæ ſunt gen.cæ.& ter.Gen. 2 a. Iſtę ſunt generationes Phares, Ruth vlt.d. In quo nobis oñditur,ꝙ licet in primordio creatę fuerunt res.i.hoĩes ſecundũ plenitudinẽ ſuã atq; pfectionẽ, tñ qñ peccauit Adã primus, diminuta ſunt & corrupta atq; cõcuſſa. Et vlterius nõ erũt reuertentia ad decẽtẽ diſpoſitionẽ donec veniat filius Phares.i.Chriſtus filius Dauid,de quo Ruth vlt. ſunt gen. Phares. Hæc ille. Ad intelligẽdũ tñ dicta ſua ſciendũ eſt ꝙ multę ſunt dictiones in ſacra ſcriptura, q̃ in Hebraica litera dupliciter ſcribunſ. Vno mõ plene,& eſt qñ interponunt literę vocales ſufficiẽtes ad ſyllabicãdũ dictionẽ prout ſonat. Alio mõ diminutiue & eſt qñ nõ interponunſ tales literæ vocales,ſed ſyllabicaſ dictio ꝑ aliquas regulas & pũcta extra dictionẽ poſita. Et quia *tholdoth* q̃ in Hebræo ſigñat generationes ſcribiſ plene tãtũmodo in duobus locis.ſ.Gen.2.vbi ſup.,ꝙ dictũ eſt añ peccatum, & Ruth.vlt. *Hæ ſunt generationes Phares.* quod dr̃ de genealogia Dauid a quo Chriſtus deſcẽdit. cæteræ aũt ſcribuntur diminutæ, vt cum dicitur. *Hic eſt liber generationis Adam,* Gen. 5.a. *Et hæ ſunt generationes Noe,* Gen.6.b. *Et hæ ſunt generationes Iſmael.* Gen.25 b. *Et hæ ſunt generationes Iſaac.* ibid.c. *Et hæ ſunt generationes Eſau.* Gẽ.35. a.& ſic de cæteris,idcirco prædictus doctor cõcludit quod dictũ eſt. Si forte quis dicat, ꝙ ex tali variatione in modo ſcribendi nõ clare ſequitur intentũ prædictũ. Dicẽdũ ꝙ myſteria in veteri lege tradebantur ſub velamine figurarũ & ſignorũ,ex quib.tacite prudẽtiores aliquid intelligerent veritatis,ꝙ in multis locis ſacrę ſcripturæ contingit. Vnde & Apoſtolus dicit inf.in vlt.c.d. *quod temporib.æternis*.i.antiquis myſteriũ.ſ.Chriſti,erat tacitũ.i.tacite nõ exp̃ſſe traditũ. Valet ẽt p̃dicta auctoritas & ſimiles ad cõfutandũ Hebræos peccatũ originale imprudẽter negãtes, vt dictũ eſt. Hr̃.n.per confeſſionẽ doctorũ ſuorũ, ꝙ genus humanũ erat diminutũ ſeu corruptum per peccatũ Adæ donec veniret filius Phares.ſ.Chriſtus ab eo deſcẽdens,ꝙ ſatis cõſonat ſentẽtiæ Apo-

C ſtoli di. *Sicut in Adam,&c.* Sunt ẽt multa dicta ſeu auctoritates doctorum Hebręorum de peccato originali,& de eius effectu veritatem noſtram a teſtãtes,quę largius traduntur a magiſtro Raymundo Martini in ſuo Pugione.3.part.di.2.ca.6. & ſequentibus vſque ad finem quæ cauſa breuitatis omittuntur.

ADDITIO III.

In eod.ca.vbi dicitur in Poſt. Et quia priuatio cognoſcitur per habitum,iõ primum videndum eſt,quid ſit originalis iuſtitia, cuius priuatio eſt originalis culpa.

Peccatũ originale licet hẽat priuationẽ originalis iuſtitiæ tñ D non eſt pura priuatio,ſed eſt quidã habitus corruptus. Nam ſicut ægritudo corporalis hẽt aliquid de priuatione,inquãtũ tollit harmonia,in qua cõſiſtebat rõ ſanitatis,hẽt ẽt aliquid poſitiuę.ſ.ipſos humores inordinate diſpoſitos,ſic peccatũ originale hẽt priuationẽ originalis iuſtitiæ,& cũ hoc inordinatã diſpoſitionẽ partiũ aĩæ,& ſic nõ eſt pura priuatio,ſed quidã habitus corruptus. vt dictũ eſt. Vñ peccatũ originale dr̃ a doctorib.fomes peccati & peccati cõcupiſcentia ꝙ ſonat aliquid poſitiuũ, vt in 2.diſ.30.& de hoc vide amplius in 1.2.q.82.art.1.in cor.q.

ADDITIO IIII.

In eod.ca.vbi dicitur in Poſtil. Ideo eius carentia cum debito habendi eam,dicitur peccatum originale.

Quod oẽs deſcẽdẽtes ab Adã per vim generatiuã in eo fuerũt obligati ad debitũ hẽndi iuſtitiã originalẽ, prout dr̃ in Poſt.non vr̃ rationabiliter dictũ. Tum quia nõ apparet rõ qua poſteri fuiſſent obligati ad debitũ hẽndi iuſtitiam originalẽ, niſi ex lege naturali,vel ex aliquo p̃cepto diuino. Sed nõ ex lege nãli cum iuſtitia originalis nõ erat ex principijs humanæ nãę, cuius corpus eſt naturaliter corruptibile,vt ipſe Poſt.dicit modicũ ſup. Nec tale debitũ eſt ex aliquo p̃cepto diuino. Nullũ.n.præceptũ legit fuiſſe datũ ipſi Adæ añ peccatum,niſi tm̃ illud de non comedẽdo lignũ vetitũ.qđ quidẽ præceptũ non obligat Adã ad debitũ habẽdi iuſtitiã originalẽ,licet ex trãſgreſſione p̃dicti præcepti eã conſequẽter amiſiſſet. Tum quia tale debitũ nõ hẽt rõnẽ culpæ, prout Poſtillator intendit: ex hoc.n.ꝙ homo eſt obligatus ad ſeruanda p̃cepta diuina,nõ peccat, ſed potius ex hoc ꝙ non ſeruat illa. Vnde manifeſtum eſt ꝙ nõ eſt formale in peccato originali debitum habendi iuſtitiam originalẽ,prout Poſt.ſupra dixit, ſed ipſa inordinata diſpoſitio partium animæ,quæ fomes peccati vel languor naturæ vel concupiſcẽtia dicitur, eſt proprie formale in peccato originali, ſicut in ægritudine corporali inordinata diſpoſitio humorum eſt formalis ratio ægritudinis,vt dictum eſt. E

Gen.2.c.

ADDITIO V.

In eod.c.vbi dicitur in Poſtil. Qualiter peccatum originale per gratiam baptiſmi tollitur.

Peccatum originale tollitur per baptiſmũ quo ad reatũ inquãtũm anima recuperat gratiam,quantum ad mẽtem, & ſic excluditur ab ea ille habitus corruptus,qui eſt proprie culpabilis, remanet tñ peccatum originale actu,quantum ad ordinationẽ inferiorum partium animæ,prout pertinet ad rationem pęnæ tantum.

REPLICA.

In c.5.vbi Poſt.dicit. Peccatũ originale eſſe priuationẽ,quia carentiã iuſtitiæ cũ debito hẽndi eã. Burg.aũt dicit ipsũ nõ eſſe priuationẽ,ſed quendã corruptũ habitũ, qui a quibuſdam dr̃ fomes & concupiſcentia,quę ſonant poſitiuum. Contra quẽ modũ dicẽdi p̃t ſic argui. Oẽ poſitiuũ eſt effectiue a Deo,ſi igitur peccatum originale eſt poſitiuũ igiſ eſt effectiue a Deo. Cõcluſio eſt falſa, igitur aliqua præmiſſarũ.nõ maior,quia ab omnib.conceſſa,igiſ minor. Falſitas cõcluſionis probaſ. Nam ſi Deus effectiue p̃ducit aliquid poſitiuũ ad peccatũ originale pertinẽs,aut producit illud cõcurrente cã ſecunda,aut non. Secũdum non p̃t dici,quia in cauſato a ſolo Deo nulla eſt obliquitas ſaltem vitioſa,in peccato aũt originali eſt morb. corruptio & obliquitas, igiſ a ſolo Deo p̃duci effectiue nõ p̃t. Nec primum põt dari,quia in huiuſmodi p̃ductione nõ occurrit primus parẽs,qa eo non exiſtẽte nihilominus cõcurrit peccatũ originale, nec proximus parẽs eadẽ rõne. Si aũt cõcurrere dr̃ contrahẽs,tunc potius eſt dicendũ actuale quã originale. Cõfirmatur,quia nihil indifferẽs ad ſtatum culpæ & gratię, immo vtriq; ſtatui cõpoſſibile põt eſſe peccatũ originale,ſed fomes,qualitas morbida,corruptus habitus qualitercunq; nomineſ ex quo cõſurgit rebellio viriũ aĩæ, eſt vtriq; ſtatui p̃dicto cõpoſſibilis,igitur talis habitus a Burg.cõfictus non eſt peccatũ originale. Maior notatur,quia peccatũ originale nõ ſtat cũ gratia,imo cõſtituit filios iræ,minor patet, qa Paulus apoſtolus exiſtẽs in grã. inf.7.b.& ad Gal.5.d. de huiuſmodi qualitatib. ſibi adhærentib. & eum colaphizantibus facit querelas,& petit abſolui,eique dr̃. *Sufficit tibi gratia mea,&c.* Et ipſe Bur. in additione vltima huiuſmodi c. dicit illã deordinationẽ & fomitem pertinere ad rõnẽ pœnæ,nõ culpæ,quia culpa tollitur per gratiã fomite remanẽte. Eſt igitur peccatũ originale pura priuatio,per Anſel. & alios ſic deſcriptũ. Peccatũ originale eſt q̃dã carẽtia iuſtitiæ originalis cũ debito hẽndi eã,ſic qđ debito hẽndi,eſt formale in deſcriptione illa. F Sed cõtra hoc arguit Bur. in ſequẽti corruptorio ſic. Aut illud debitũ hẽndi conſurgit ex lege naturali,aut ex aliquo p̃cepto diuino. Vbi dico ex lege naturali,cõtra ꝙ obijcit Burg.di. qa iuſtitia originalis nõ erat ex principijs humanæ naturæ, cuius corpus eſt naturaliter corruptibile,igitur debitũ hẽndi eã nõ eſt ex lege naturali. Patet aũt parũ ẽt docto. ꝙ illa conſequentia non valet. Cõſurgit.n.illud debitũ hẽndi ex recta rõne,vñ ortũ hẽt lex naturę recta n. ratio exigit,vt vnumquodque tendat ad ſui neceſſarij boni conſeruationem, hoc enim non ſolum tanquam quoddam

2.Cor.12.c.

peccatum originale.

A diuinū inditū eſt rationabilibus,ſed ēt cunctis viuentibus,quibus tāquā naturaliſſimū inditū eſt generare ſibi ſimile ꝓ ſuę naturæ cōſeruatione,vt dicit Ariſt.2.de anima.Multo amplius hoc inditū eſt rationali creaturę,vt in bonū ſuū tēdat,& ad boni ſibi neceſſarij cōſeruationē aſpiret. Cū āt bonū & finis rōnalis creaturę ſit felicitas,ſecūdū philoſophos & theologos.Homo.n.ſm beatū Aug.factus eſt ad Dei imaginē vt Deū intelligat, intelligēdo diligat,diligendo fruať,fruēdo poſſideat,& hic eſt finis & beatitudo creaturę rationalis,ad quā p naturā attingere nō pōt.In naturę autē illius inſtitutione nō decuit Deū illā fruſtrare ſuo fine, habitū igiť iuſtitię originalis ſuperaddit naturę, vt qđ nā ex ſe nō poſſet,ſuffragio ſupnaturalis additamenti valeret. Hoc āt donum

nū fuit datū naturæ pro tota natura cōſeruanda. Qđ igitur naturæ per modū depoſiti p Deū fideicommiſſum fuerat,natura debebat. D Quamuis igitur Adā per actuale peccatū illā iuſtitiam perdiderat,hoc naturā a debito habēdi non excuſat, qa nō fuit fideicōmiſſum ipſi Adæ pro Adā ſolū,ſed ꝓ tota natura. Ex tali igiť principio legis naturæ ſurgit debitum habendi iuſtitiam originalem, non habens igitur culpabilis eſt, non culpa actuali, quæ ſuppoſiti eſt,ſed culpa originali, quæ eſt naturæ. Et hæc eſt ſententia beati Aug.1.retract.ca.9. Vnde patet ar. Bur.nihil valere. De hac materia ſcripſi late 2.ſen.a.di.30.vſq; ad di.33.&2.ſent. di.3. Præter hæc vide Scotum diſt.30.ſecundi li.in ſolutione q. primæ pulchre.

CAP. VI.

a QVid. ✻ Theoph. Quia dixerat, Vbi abundauit peccatū,ſuperexuberauit gratia, aliquis inferre potuiſſet, Deinceps ergo nō deſiſtamus peccare,vt gratia eo maior demonſtretur.Iſthuc ergo diluit,inquiens per inficiationē,Abſit,quod in aperte abſurdis facere conſueuit. Deinde ratio- B cinationem ponit. Quoniam mortui ſumus peccato per baptiſma, mortui erga ipſum facti, vt non porro obtēperemus ei, quomodo igitur adhuc viuemus in ipſo,vt affecti illi ſimus atque obediamus ei? Hinc diſcimus quod omnis ſane fidelis intermoritur, quantum ad peccatū attinet,per baptiſma,ſegniter autem agens illud denuo viuificat vt ipſi commiſceatur, quemadmodum e diuerſo virtuti deditus & ſedulus hanc ſibi mortē nunquam non retinet atq; conſeruat,vt etiam plus millies peccatū imperet, ipſe tamē veluti mortuus,nec audit nec obſequitur,&c.Sequitur.

† poſt hac.

Permanebimus. Hoc peruerſi accipiūt ex illo: *Vbi abun.de.ſu. & gra.* Hoc dicere eſt eſſe ingratos gratię. Et qa gratia viget, vbi delictum abundauit,non eſt permanendū in peccato,vt quidā ęſtimant pro maiori gratia. Non enim peccantis merito ſed ſubuenientis auxilio ſuperabundauit gratia, vbi abūdauit delictū. Non ergo permanendum in peccato,ſed potius debemus & poſſumus eſſe peccato quaſi mortui & ſepulti per ipſam gratiam & reſurgere in iuſtitiam, & poſt in vitam æternam.

Aug.de ſpiritu,& litera.c. 26.ſup.5.d.

b *Mortui ſumus.* i.liberati a peccato per baptiſmum,vt iam non dominetur in nobis per gratiam. Mori enim peccato, eſt liberari a peccato.

Mori pecca.

c *Quomodo adhuc,&c.* Cum enim hoc pręſtiterit gratia, vt moreremur peccato, quid aliud facimus ſi viuimus in eo, C niſi vt gratiæ ſimus ingrati?

An

d *An ignoratis.* Mortui peccato quod fit in baptiſmo, non debemus ei iterum viuere, vt iterū mori ſit ei neceſſe, quia in morte Chriſti,i.in ſimilitudine mortis Chriſti,vt ſicut ſemel mortuus eſt carne,& ſemper viuit, ita nos ſemel mortui malo per baptiſmum,ſemper viuamus bono. Vel in morte dicit, quia mors eſt cauſa huius purificationis.

e *Conſepulti.* Quidquid geſtū eſt in cru E ce Chriſti, in ſepultura, ī reſurrectione, in aſcenſione, in ſedere ad dexterā, ita geſtum eſt,vt his rebus myſtice non tantum dictis,ſed etiam geſtis configuretur vita Chriſtiana. Attende ſingula Chriſti qui vixeret vetus homo ſecundum pęnam, famem.ſ.& ſitim & huiuſmodi, nō ſecundū culpam, hoc mō vetuſtatē finiuit & depoſuit,vt dolorem crucis ſuſtinens,ſic haberet membra diſtēta & fixa,ne ad priores actus mouerentur, a quibus ēt ſepultus quieuit, humanis ſubtractus aſpectibus.exigens a nobis, vt vetuſtatem peccatorum cum dolore & gemitu pęnitentię deponamus: membra per continentiam & iuſtitiam confixa ſint,ne ad priora mala recideamus,a quibus ita perfecte quieſcamus,vt nec eorū vitio, nec memoria habeatur, & non ſolum hoc a nobis exigit in ſacramento paſſionis,ſed etiam ſi volumus imitari efficit.

† In Chr... Ieſum i... tem.

† De co... 4.ca.pro... in prin.

✻ Auguſt.Cum reſpondetur paruulus credere, qui fidei nōdum habet affectum, reſpondetur fidem habere propter fidei ſacramentum,quia & ipſa reſponſio ad celebrationē pertinet ſacramenti,ſicut de baptiſmo Apoſtolus, Conſepulti inquit,ſumus Chriſto per baptiſmum in mortē. Non ait,ſepulturā ſignificamus,ſed prorſus ait,conſepulti ſumus.Sacramentum ergo tantæ rei non niſi eiuſdem rei vocabulo nuncupauit.

Epiſt.23.

✻ Ambro. Quid eſt *in morte?* Vt quomodo Chriſtus mortuus eſt, ſic & tu mortē deguſtes. Quo modo Chriſtus mortuus F eſt

li 2.de ſa...

CAP. VI.

Q Vid ergo dicem⁹? Permanebimus in 1
a ¶Vere enim non eſt permanendum. Scilicet hoc iam habemus. Vel ſi.
peccato,vt gratia abūdet? Abſit. Qui 2 3
a Quia. b Vt iam peccatum non dominetur nobis per gratiam Dei. c ¶ Qua ratione.
enim mortui ſumus peccato,quomō
a Poſt tantum beneficium. b Reddemus vires hoſti. c An mortui.
Sæpe arguit illos de ignorantia. Q.non debetis ignorare.
†adhuc viuemus ī illo? An ignoratis 4
a ¶ Cuiuſcunque conditionis. b Purificati a vitiis. c In inſtitutione eius quę eſt in nomine trinitatis, vel operatione Chriſti qui baptizat vere.
fratres, quia quicunque baptizati ſumus † in Chriſto Ieſu, in 5 6
a Vere in baptiſmate ſumus ſimiles morti Chriſti,quia. Fide.
morte ipſius baptizati ſumus? Conſepulti enim ſumus cum 7 8
a Ad ſimilitudinem eius. b Ducti. c Peccatorum abſolutionem. d Ad hoc ſumus commortui & conſepulti. 9
illo per baptiſmum in mortem, ut quomodo Chriſtus

NICOLAVS DE LYRA. CAP. VI.

QVid ergo. *Hic circa prædicta Apoſtolus remouet erroneum dictum. Et primo remouet errorem. ſecundo dictum ſuum confirmat per rationem,ibi:* Qui enim mortui. *Circa primum ſciendum, quod ex hoc quod dixerat cap.præced.* Vbi abundauit delictum, ſuper abundauit & gratia. *imponebant ei pſeudo apoſtoli, quod dicebat permanendum eſſe in peccatis,ſicut dictum eſt ſupra 3.c. Hunc autem errorem remouet,dicens.*

1 Quid ergo. *ſicut pſeudo apoſtoli aſſerunt nos dicere.*

2 Abſit. *quia peccatum ad gratiam per ſe non diſponit, ſed magis auertit. Quod autem abundantia gratiæ ſequitur poſt peccatum aliquando,hoc prouenit ex bonitate Dei qui elicit bona ex malis, non tamen ſemper elicit hoc ad bonum peccantis, ſicut patet in damnatione malorum,ex qua Deus elicit augmentum gloriæ electorum.*

3 Qui enim. *Hic probat dictum ſuum per rationem,oſtendens,primo,quod in peccato non ſit permanendum, ſecundo quod virtuoſe ſit operandum, & hæ ſunt duæ partes iuſtitiæ.ſ.declinare a malo,& facere bonum,ſecunda pars eſt ibi:* Liberati autem. *Prima in duas. Primo enim probat peccatum eſſe dimittendum. ſecundo docet dimittendi modum,ibi:* Non ergo regnet. *Circa primum ponit duas rationes conexas,ideo eas ſimul ponit & declarat. Ad cuius euidentiam ſciendum,quod vita frequenter accipitur pro operatione vitæ,ſicut intelligere & ſcire dicuntur vitæ,& ex hoc conſequenter vita alicuius dicitur operatio in qua principaliter occupatur, ſicut potare dicit vita ebrioſi & peccare vita peccatoris,& agere iuſte vita virtuoſi hominis. Item generatio vnius contrarij eſt corruptio alterius,& econuerſo. Ex his format duas rationes ad dimittendum peccatum,totaliter nos mouentes. Prima eſt,quia per baptiſmum mortui ſumus peccato,& ſic de vita peccati nihil amplius debet in nobis apparere,& hoc eſt quod dicitur:* Qui e.mor.ſu.pec.quo.a.vi.in il. *opera peccati exercendo.q.d.non decet,conſequenter oſtendit nos mortuos eſſe peccato.*

4 An ignoratis. *q.d.non debetis ignorare.*

5 Quia quicunque. *ideſt,in fide Chriſti.*

6 In mor.ipſius ba. *i.per virtutem mortis eius,qua baptiſmus habet efficaciam.*

7 Conſepulti enim. *i.aſſimilati Chriſto ſepulto, quia ſicut Chriſtus ſepultus fuit in terra,ſic baptizatus mergitur in aqua.*

8 In mortem. *i.in ſimilitudinem mortis reſpectu vitæ peccatricis. Secūda ratio eſt, quia mori peccato eſt nouę vitę inchoatio,in qua aſſimulamur Chriſto reſurgenti, ideo ſicut Chriſtus reſurrexit ad vitam immortalem ita hic vita gratiæ non debet amplius in nobis interrumpi per culpam,& hoc eſt quod dicitur.*

9 Vt quomodo Chriſtus ſurrexit a mortuis, &c. *ideſt, per potentiam glorioſam.*

Ita

A eſt peccato,& Deo viuit:ita & tu ſuperioribus illecebris peccatorum mortuus ſis per baptiſmatis ſacramentum, & ſurrexeris per gratiam Chriſti. Mors ergo eſt,ſed non in mortis corporalis veritate,ſed in ſimilitudine.

* Oecumenius. Quanquam enim baptiſma mors non ſit corporalis, peccatorũ tamen mors eſſe dicitur. Quandoquidem vbi baptizamur, fatemur nos mortuos eſſe mundo: ac renunciaſſe peccato & diabolo.

a *Surre.a mor.* Mors & reſurrectio Chriſti etiã ſacramenta ſunt.

b *Nam ſi cõplantati,&c.* * Oecumenius. Similitudinem oſtẽdere conat inter nos & Chriſtum. Si complantati ſiue participes facti ſumus mortis. Ob hoc autem complantatos dicit, quòd quẽadmodum corpus dominicũ in terra ſepultum,ſalutem mundo produxit, ita & noſtrum in baptiſmate ſepultum,nobiſipſis iuſtitiam produxit. Metaphorica dictio eſt, *Complantati*, ab arboribus iuxta ſimili-

B tudinem ſumpta, quæ ſimul ad ſe inuicem plantatæ ſunt,&c. Propriè autem vſus eſt tropo. Nam ſicut planta aliquo tempore velut mortificationem quãdam patitur, deinde protinus reuiuiſcit ac reuireſcit,ita & corpus dominicum ad breue tempus in ſepulchro poſitum,inde repente effloruit:nos dum baptizamur etiam ſepelimur,& quodam modo veluti plantæ in terra,ita & nos in aqua moriẽtes,repente virentes noſtramque ſalutem pullulãtes,aſcendimus. Nam tres baptiſmi immerſiones & emerſiones mortem ac reſurrectionem ſignificãt.Et vide Dei bonitatẽ.Morte quidem domini quaſi per ſimilitudinem mortui ſumus,reſurrectionem vere participamus.

De cõ.di.2.c. Quid ſit ſãguis. 1.q.1.c. Nuptiarum. De cõ.di.1.c. Sufficit.Cõcupiſcentia triplex.

D *cifixus eſt*: hoc eſt perinde, vt corpus Chriſti in baptiſmate ſepultus eſt, *vt aboleatur corpus peccati*, ideſt,ex varijs partib.cõpoſitum vitium,ac tãquam vnum corpus ſit peccatum: vel, corpus noſtrũ ad peccandũ procliue.Propterea infert, *vt ne porrò inſeruiamus peccato.* Volo enim, inquit, ipſum eſſe mortuum, non vt excindatur planè, vel deſtruatur, ſed vt ne peccet corpus ipſum.

† Eph.4.c. Col.3.b.

e *Qui enim mortuus.* * Oecumenius. Hoc eſt. A peccato liberatus eſt, ſeſeq; in libertatem aſſeruit. Quidã autem de baptiſmate hoc acceperũt, in quo cõſepulti ſumul Chriſto, eo quod non ſit aliud baptiſma, ſicut nec Chriſtus iterũ poſtea mortuus eſt, cui conſepulti ſumus, ſimulq; reſurreximus.

f *Si autem mortui ſumus.* Si autẽ in nouitate vitæ ambulauerimus, ſanè ẽt reſurgemus, ſicut Chriſtus ex mortuis reſurrexit.Reſurrectionẽ enim prædicat. Si mortui ſumus cum Chr̃o, ſicut certè mortui ſumus p̃ baptiſmũ:credimus,q̃ ẽt viuemus,cũ ipſo,videlicet beata illa ac immortali vita, quæ poſt reſurrectionem erit. Quod dicit,credimus,adhortationis eſt,& conſilij.

† domina tur.

E

a Longe remotus. b Verbum vel gratiam Dei. c Tam firmiter a vitijs reſurgentes ad bona opera. d Poſiti.

a ſurrexit a mortuis per gloriam patris, † ita & nos in no- 1

a Per iuſtitiam fidei ſpem gloriæ. b De bono ad melius. c Quòd ambulemus in nouitate vitæ quod poſſimus. d Ad ſimilitudinem arboris:

b uitate vitæ ambulemus. Si enim complantati facti ſumus 2

a Si a veteri ritu remoti firmiter hæremus Deo ipſo faciente, & ſimiles ſumus morti Chriſti. b Mox. c Vt ambulemus in nouitate vitæ. ¶Chriſti. d Facti complantati ſimilitudini. e Oſtendit per quid liceat.

ſimilitudini mortis ei⁹, ſimul & reſurrectionis erimus. Hoc

¶Ambulemus in nouitate vitæ:nos dico. a ¶ .i.fomes & conſuetudo peccati. b Qui ex nobis,non ex Deo. c Cum Chriſto. d Crucifixione Chriſti, ita debilitatus eſt. e Dominante ratione.

c ſcientes,quia vetus homo noſter ſimul crucifixus eſt,vt de- 3

d a ¶ .i.omnia crimina quaſi corpus & congeries. b Ita. c Non vt non ſit,ſed vt non cogamur ſeruire,quia iuſtificati ſumus. 4

e 5

ſtruat corpus peccati,ut vltra nõ ſeruiamus peccato. Qui 6

a ¶Et verè non cogemur,quia iuſtificati,quia. b Peccato,vt non ſumus. c Iuſtus eſt & liber à peccato. d Si ita mortui ſumus peccato, ſicut Chriſtus mortuus eſt pœnæ. Vel, Si commortui ſumus Chriſto,ideſt,ſimiles morti eius, ſicut ſuprà dictum eſt, præter prædicta hoc habebimus, quia viuemus in æterna vita. 7

f enim mortuus eſt,iuſtificatus eſt a peccato. Si autem mor- 8

tui ſumus cum Chriſto, credimus, quia ſimul etiam vi- 9

a Tali vita quali & ipſe. b Non alibi,ſed ibidem cum eo. c Vel a. 10

g uemus cum illo. † Scientes, quod Chriſtus reſurgens ex 11

a Longe remotus. b ¶ .i poſt hac. c Diſſoluitur diuiſione animæ & corporis.¶Aliqua paſſione.

mortuis, iam non moritur, mors illi vltra non † do- 12

a Verè Chriſtus iam non moritur,quia ſemel mortuus: ſemel,quia pro peccato tollendo,quod vna morte fecit,quæ ad hoc ſuffecit. ¶Vel peccato.i.peccati ſimilitudini.i.carni,in qua non eſt peccatum,ſed ſimilitudo peccati. ¶Pro noſtro tollendo. 13

h minabitur. † Quod enim mortuus eſt peccato, mor- 14

a Mors non dominabitur in Chriſto,ſed potius. b Ad ſimilitudinem Dei patris. ¶Sicut vita patris,ita & vita Chriſti nullam inquietudinem recipit. c ¶Sicut Chriſtus ſemel mortuus, ita peccatum in vobis, vt non oporteat iterari. 15 16

17

i tuus eſt ſemel. † Quod autem viuit, viuit Deo. Ita & vos 18

Aug.in epi.ad Galat. Vetuſtas humana in duob. Vide Aug.lib. de Trin.c.3.

c *Vetus homo*.i.veteres actus ſunt crucifixi.i.mortui.*Qui ve.homo no.* Vetuſtas noſtra & maledictio in duobus conſiſtit.ſ.in culpa & pœna.Chriſtus autem ſua ſimpla vetuſtate noſtram duplam conſumpſit. In ſepulchro enim vno die & duabus noctibus quieuit.Per vnũ diẽ ſimpla eius vetuſtas ſignatur, per duas vero noctes gemina noſtra,vnde.Culpam noſtram Chriſtus deleuit præſentem,præteritam,& futuram.Prçteritam remittendo,prçſentem ab ea retrahendo,futuram,vt vitaremus gratiam conferendo.Pœnam quoque ſimiliter cõſumpſit,gehennalem prorſus delendo,vt eam vere pœnitentes non ſentiant.Temporalem vero non penitus quidem tulit,manet.n.fames,ſitis,mors,& huiuſmodi, ſed regnum & dominiũ eius deiecit,& in nouiſſimo penitus exterminabit.

C d *Vt deſtruatur corpus peccati.* Carne,ſcilicet, ſpiritui ſubdita.

* Theophylactus. *Vetus homo.* id eſt, malitia, *ſimul crucifi-*

g *Scientes quod Chriſtus.* * Aug.Vnus reſurrexit iã non moritur⁹.Reſurrexit Lazarus, ſed moriturus,reſurrexit filia archiſynagogi,ſed moritura,reſurrexit filius viduç,ſed moriturus,reſurrexit Chriſtus non moriturus.Audi apoſtolũ, *Chriſtus reſurgens,&c.* Talẽ ſpera reſurrectionem, & propter hoc eſto Chriſtianus,non propter fçlicitatem terræ huius.

In Pſal.126.

* Orig.Si.n.iterũ moreretur,qui commoriuntur, & conuiuent ei,iterũ commorienti commorerentur.Idcirco abſoluta ſententia definit apoſtolus,quod Chriſtus iam non moritur,vt & hi qui conuiuent ei,de æternitate vitæ ſecuri ſint.

* Oecum. Indubitatũ eſſe oportet, quod Chriſtus amplius nõ morietur,propterea enim mortuus eſt, vt mortem caſſaret.Et in tãtum,inquit,non morietur, vt illud quoque quod ſemel mortuus eſt,non tanquam morti obnoxius id paſſus eſt,ſicut cæteri homines,ſed ob mundi peccatum, vt illud de medio auferret.

h *Quod enim mor.eſt peccat.* * Aug. Sacramentũ baptiſmi Apoſtolus commendat, vt quomodo ille ſemel moriendo ſimilitudini peccati mortuus prædicatur,ita quicunque fuerit in illo baptizati,eidem rei cui illa fuit ſimilitudo moriatur, ideſt,peccato,& viuat a lauacro renaſcendo, ſicut ille a ſepulchro reſurgendo.

Lib.de baptiſ. par.

i *Ita & vos.* Quidquid ſupra dixit eſſe hominibus per gratiã Chriſti,hic Romanis attribuit.

F

Non

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.*ſine interruptione mortis culpæ.*

2 Si e.complantati ſumus ſi.*quaſi dicat per mortem Chriſti ſumus euulſi de peccato tanquam de terra mala, & plantati in terra gratiæ bonæ cum Chriſto.*

3 Scientes quia vetus homo no. *ideſt, conuerſus peccator.*

4 Simul crucifixus eſt.*vt vltra non viuat tali vita,ſicut nec Chriſtus vltra paſſibili vita vixit.*

5 Vt de cor.pec.*i.congeries peccatorum ſicut Matt.6.ca. dicitur.* Si oculus tuus fuerit nequam,totum corpus tuum tenebroſum erit.*i.tota congeries operum tuorum, vt ibidem dicit glo.*

6 Vt vltra non ſeruiamus peccato.*nos ei ſubijciendo.*

7 Qui enim mo.eſt. *i.configuratus morti Chriſti per baptiſmum.*

8 Iuſtificatus eſt a pecca.*quia baptiſmus debet pœnam & culpã.*

9 Si autem mortui ſumus, &c.*i.eius morti configurati.*

10 Credimus quia ſimul.*vita gratiæ,quia corruptio vitæ veteris eſt inchoatio noua.*

11 Scientes,quod Chriſtus.*quia ſurrexit ad vitam immortalem.*

12 Mors illi vltra non dominabitur.*damnatis mors gehennæ, licet non moriantur corpore.*

13 Quod enim mortuus .*ſ.Chriſtus.*

14 Peccato.*i.pro peccato tollendo.*

15 Mortuus eſt ſemel.*Vnica enim mors Chriſti ſufficit ad tollendum omnia peccata præterita,præſentia, & futura.*

16 Quod autem viuit.*ſcilicet,Chriſtus.*

17 Viuit Deo. *ideſt,vita diuina.Inquantum enim Deus vita diuina eſt ſibi naturalis,& inquantum homo eſt ſibi communicata. Igitur ex prædictis concludit.*

18 Ita & vos exiſtim. vos mor. *per totalem dimiſſionem culpæ.*

Si

Vi-

exiſtimate vos mortuos quidem eſſe peccato, viuentes autem 1
a Virtutibus.
a In honore Dei. b Et hoc opere Chriſti,alibi nulla ſpes. c Quia ita mortui eſtis peccato d Etſi ſit. e Fomes peccati.
a Deo in Chriſto Ieſu domino noſtro. †.Non ergo regnet pec- 2 3
a Eis. Iam veſtri iuris. b Per peccatum. Quod fiet immortale in futuro, ſi non regnet peccatum,vel quod per hoc peccatum regnauerit moriturum eſt in æternum. c Conſentiendo & operando. d Et ſi cupitis ex infirmitate.
b catum in veſtro mortali corpore, vt obediatis concupiſcen- 4
a Sed nec concupiſcatis,quod eſt exhibere & habilia facere mem.quæ tunc ſunt arma. b Quibus impleantur.
c tiis eius. Sed neq; exhibeatis corpora veſtra arma iniquitatis 5
a Concupiſcentiæ. b Habiles facite. c Quod poteſtis,quia viui, debetis,qui mortui eratis. d Vitiis & peccatis. e Virtutibus.
peccato, ſed exhibete vos Deo tanquam ex mortuis viuen- 6
a Etſi implere non poteſtis,vel velitis,quo habiles eritis & præparati. b Quibus iuſtitia impleatur. c Exhibere quod leuiter poteſtis. 7 8
d tes, et membra veſtra arma iuſtitiæ Deo. Peccatum enim vo- 9
a Vt olim ſolebat. b Quæ non iuuabat. c Quæ refrigerat & iuuat. 10
e bis non dominabitur. Non enim ſub lege eſtis, ſed ſub gratia. 11
Hac fiducia. a Terrente. 12
f Quid ergo? Peccabimus, quoniam non ſumus ſub lege, 13
a Bene promittente. b Non debetis peccare ſed bene operari,quoniam,&c. c Affectatis. 14
ſed ſub gratia? abſit. An neſcitis, quoniam cui exhibetis 15
a Vt pronos. b Conſentiendo & operando. c Ad eius voluntatem cogemini quadam neceſſitate,quam impertiuit conſuetudo ad eius voluntatem. d Poſtquam obediſſetis etſi non ante cum primum exhiberetis vos. 16 17
vos ſeruos ad obediendum, ſerui eſtis eius cui obediſtis, ſi- 18
a Ducentis. b Peccatum maius, vel æternam pœnam. c Iuſtitiæ ducentis ad maiorem iuſtitiam, vel æternam vitam. d Eius eſtis cui vos datis.Ego autem ago gratias de eo quod cum primum tales,modo non eſtis. 19 20
g ue peccati ad mortem, ſiue obeditionis ad iuſtitiam. Gratias 21 22

A a *Non ergo.* Quia ſupra dixit nos mortuos eſſe peccatis, & nō debere viuere in eo,cum nemo ſit ſine peccatō, determinat a quibus maxime eſt cauendum, quaſi concludat quod ſupra querebatur: Permanebimus in peccato.

In Pſal. 30. * Auguſtinus. Non dixit, non ſit, ſed *non regnet.* Ineſt peccatum cum delectaris, regnat, cū conſenſeris. Ex quadā parte hæres Deo, ex quadā parte delectaris ſeculo. Illud quo delectaris ſeculo pugnat aduerſus mētē quæ cohęret Deo. Cohæreat, non deficiat, non ſe dimittat, magnum adiutoriū habet. Vincet quod in illa ſibi rebellat, pſeueret in pugnādo.

† 4 di.c.pon de. et in ſin. De coſ. diſ.4. c. non ex quo. quiſq; §.hoc memineritis.

In Pſal. 75. * Idem. Quid eſt, B *Non regnet?* Ipſe exponit. Ad obediendum, inquit, deſiderijs eius. Non tu obedis deſiderijs tuis, non ſequeris illa deſideria, non illis conſentis. Eſt ibi peccatum, ſed iam amiſit regnum quando iam non in te regnat peccatum.

Aug. in pſ.35 & 75. b *Obediatis concupi.* Concupiſcentia aliquando nomē eſt fomitis ſ. vitij innati. Aliquando actus interioris, qui eſt etiā in primo motu, qui dicitur propaſſio, & in ſecūdo, qui dicitur delectatio, & in tertio, qui dr̃ conſenſus. Hic nō prohibet cōcupiſcentiā, quæ eſt in primo motu, quia non eſt in poteſtate noſtra qn̄ ſurgat, ſed Dei gr̄a cōpeſcere poſſumus, ne vſq; ad delectationē & conſenſum perueniat, quod prohibet.

c *Sed neque exhibeatis.* * Theophyl. Vbi ſunt Manichęi qui corpus natura dicunt prauum? Armorum enim hic nomine cenſetur, arma vero indifferentia ſunt & media inter vitium & virtutem. Sic militi enſis eſt inſtrumentum pro ciuibus, prędoni contra ciues.

C * Haymo. Membra corporis noſtri ad hoc facta ſunt, & ſenſus dati, vt nobis neceſſaria procurent & Deo militent, Si autem inclinamus aures ad audiendū detractionem de pro- D ximo, verba otioſa, & carmina meretricum, ſi aperimus oculos ad concupiſcendam mulierem, ſi malā famam ex nobis diffundimus, ſi delectamur in odoribus meretricū, ſi os aperimus ad loquendam blaſphemiam in Deum vel proximū, ſi extēdimus manus ad rapinam, ſi dirigimus pedes ad effundendū ſanguinem, tunc membra noſtra exhibemus arma militantia peccato & diabolo, &c.

Lib & lib. d *Peccatū enim vobis.* * Auguſti. Sub lege enim poſitis non ſub gratia dominabitur peccatum, a quo non fit homo liber lege, ſed gratia. Non quia lex mala eſt, ſed quia ſub illa ſunt quos E reos facit iubēdo, nō adiuuando. Gratia quippe adiuuat vt legis quiſq; ſit factor, ſine qua gratia ſub lege poſitus, tantummodo erit legis auditor.

e *Quid ergo?* Q. Quia lex a Deo, peccat, qui eam dimittit pro gratia. *Quid ergo? Peccabimus.* Quia non ſub lege, quę terret, ſed ſub gratia, quæ bene promittit, quid ergo? peccabimus? Hoc quidam, qui legem quaſi cohęrentem vel coercentem prædicant, & tenentiam.

f *An neſcitis quoniam, &c.* Ne Deum profitentes verbis, facti ſimus diaboli, præmonet nos eſſe ſeruos eius cuius voluntatem facimus.

* Theodor. Cui ſeruire volueris oportet ei iubenti re parere. Non enim fieri poteſt, vt duobus dominis ſimul ſeruias. Repugnat autem ex diametro iuſtitia & peccatum.

g *Gratias autem Deo, &c.* Et eorum mutationem oſtendit, & quàm ſit ei hoc gratum aperuit, Deo hymnū offerens. Eratis enim inquit, ſerui peccati: veſtra autem ſponte liberaq; animi voluntate illius dominium excuſſiſtis, & ſpiritalem doctrinam amplexi eſtis. F

Formam

NICOLAVS DE LYRA.

1 Viuentes autem Deo. *id eſt, vita gratiæ.*

2 In Chri.Ie.do. *i. per Ieſum Chriſtum tanquam per mediatorem noſtrum.*

3 Non ergo. *Poſtquam induxit nos ad dimittendum peccatum, hic conſequenter docet dimittēdi modum. Et diuiditur in duas, quia primo deſcribitur modus huius dimiſſionis, ſecundo, oſtenditur nobis poſſibilis, ibi:* Peccatum enim. *Modus autem vitandi peccatū eſt per repreſſionem fomitis. ideo dicit:* Non er.re.p.in ve. *ita, quòd ad eius impulſum ſtatim moueamini, ad opus perficiendum.*

Diuiſio.

4 Vt obe.coñ.e. *Ideo enim eſt ordo peruerſus, quia appetitus ſenſitiuus debet obedire rationi.* Sed ne.exhi.mem.ve. *i. non aptetis ea ad malum. Sicut enim per frequentem actum carpentandi quædam fit impreſſio artis in manu artificis, aptans eam ad recte & faciliter percutiendum, ſic ex frequentatione operis mali fit quædam impreſſio in membris corporis, aptans ea ad malè operandum. Et dicit.*

5 Iniquitatis. *propter quædam peccata, quæ ſunt contra Deum.*

6 Peccato. *quantum ad ea, quæ ſunt in proximum, vel in ſeipſum.*

7 Sed exhibe. vos Deo. *ideſt, aptate vos ad ſeruiendum ei.*

8 Et memb.ve.ar.in. *i. inſtrumenta ad iuſtitiæ opera, per frequentationem enim boni operis fit impreſſio in membris corporis, per quam redduntur prompte mobilia ad opus bonum.*

Diuiſio.

9 Peccat.e. *Hic conſequenter oſtenditur dictus modus nobis poſſibilis. Et diuiditur in duas. primo oſtenditur propoſitum, ſecundò ſoluitur argumentum ad oppoſitum, ibi:* Quid ergo. *Circa primum ſciēdum, quod repreſſio fomitis eſt nobis poſſibilis, quia per gratiam Chriſti poſſumus vitare omne peccatum mortale, carentibus autem hac gratia non ſic eſt poſſibile, quia licet non ſit neceſſarium eos peccare continuè, tamen non poſſunt diu vitare peccatum mortale. Cuius ratio eſt, quia ſicut exiſtentes in gratia non poſſunt omnino vitare peccatum veniale, eo quod ſenſualitas in eis non eſt totaliter ſubdita rationi, ſic in carentibus gratia ratio non eſt ſubiecta Deo, & ideo non poſſunt diu ſtare quin incidant in peccatum mortale: Maxime in repentinis in quibus agit homo ſecundum habitum & finem præconceptum. Gratia autem ſic Deo coniungit, & inclinationem fomitis diminuit, quòd habens eā vitare poteſt omne peccatum mortale, & hoc eſt quod dicitur:* Peccatum enim, *ideſt, fomes inclinans ad peccatum.*

10 Vobis non domina. *ſicut dominatur carentibus gratia ratione dicta, ideo ſubditur.*

11 Non enim ſub le.eſtis. *ſ. Moſaica, quæ gratiā non conferebat.*

12 Sed ſub gratia. *ſcilicet, Chriſti, cuius ſacramenta gratiam conferunt.*

13 Quid ergo? pecc. *Hic remouetur quædam obiectio quæ poſſet fieri contra illud dictum Apoſtoli: Non ſub lege, ſed ſub gratia. Peccatum enim eſt tranſgreſſio legis diuinę. Si igitur abſoluti ſumus a lege, per conſequens ab eius tranſgreſſione, vt videtur, & ſic habemus libertatem agendi contra legem, & hoc eſt quod dicitur:* Quid ergo? Peccabimus? *agendo liberè contra legem.*

14 Quoniam non ſumus ſub lege. *& reſpondet di.*

15 Abſit. *Quaſi dicat, Non valet obiectio, quia tempore nouæ legis manent præcepta moralia, eo quòd ſunt de dictamine rationis rectæ, propter quod non ſumus abſoluti ab eorum obligatione, ideo ſubditur.*

16 An neſcitis. *quaſi diceret, ſcire debetis.*

17 Quoniam cui exhibetis vos ſeruos. *ad eius nutum.*

18 Serui eſtis eius. *hoc eſt per ſe notum.*

19 Siue peccati. *ideſt, cuius ſeruitus ducit ad mortem gehennæ.*

20 Siue obeditioni. *præceptis diuinis.*

21 Ad iu. *hic obtinendam, & in futuro vitam æternam. ideo ſubdit.*

22 Gratias autem Deo, quòd fuiſtis ſerui pecc. *ſed modo non iſtis. Gratiæ enim non ſunt agendæ de peccati commiſſione, ſed de eius dimiſſione.*

Obe-

a Aliquando & modo non. b Per hoc ſerui facti iuſtitiæ.i.Chriſti. c Nunc d Non ſpecie tenus. ¶Animi iudicio, quia per naturam, non per legem, voluntate, non timore.
autem Deo, quod fuiſtis ſerui peccati, obediſtis autem ex 1
¶Tendentes: a Euangelij. b Formam. Alias qua. c Non per vos, ſed gratiæ Dei. d Per hoc. ¶Per alium.
a b corde in eam formam doctrinæ, in quam † traditi eſtis. Libe- 2
a Fomite ne regnet. b Conſentiendo & operando. c Et ideo leue quoddam. 3
¶Quia plus debetis iuſtitię quam peccato.
c rati autem a peccato, ſerui facti eſtis iuſtitiæ. † Humanum 4
a Maiora decerem dicere, ſi poſſetis ferre, ſed parco infirmitati. b Quæ eſt ex carne. 5
c Quia hoc inhumanum. 6
d dico, propter infirmitatem carnis veſtræ. Sicut enim ex- 7
a Præparauiſtis voluntate duce. b Quæ veſtri iuris eſſent ſi velletis. c Operando. d Carnis, quæ corpus inquinat. ¶Vt luxuriæ. e Etſi corpus non inquinet, animam tamē corrumpit.
hibuiſtis membra veſtra † ſeruire immunditiæ & iniquitati 8
a Iniquitati dico ducenti ad conſummationem mali. b Similiter. c Cum ſitis libe 9
rati a peccato. d Præparate. e Quæ veſtri iuris. f Operando.
e ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra veſtra ſerui- 10
a Ducenti. b Ad conſummationem boni. c Ideo eſt ſeruiendum iuſtitiæ. ¶Cum peccatum 11
dominaretur vobis. 12
re iuſtitiæ in ſanctificationem. † Cum enim ſerui eſſe- 13
a Caruiſtis dominio iuſtitiæ. b Et fuit fructus vnde erubeſcatis, & finis mors. Maiorem turpitudinem in hac vita. Q. malum. 14
f tis peccati, liberi fuiſtis iuſtitiæ. † Quem ergo fru- 15
a Turpitudinibus peccatorum. b In quorum memoria. c ¶Cum ſanæ mentis eſtis. 16
g h ctum habuiſtis tunc in illis, in quibus nunc erubeſcitis? 17
a De fructu quæro, nam de fine patet. ¶Exitus vitæ & actuum. b Vnde. Computruerunt iumenta in 18
ſtercore ſuo. ¶Aeterna. c Ita tunc. d Cum conuerſi eſtis. e Cuius tunc ſerui. 19
f Tunc liberi iuſtitiæ. 20
i k Nam finis illorum mors eſt. Nunc vero liberati a peccato, ſerui 21

a *Formam doctrinæ.* Noſtra doctrina eſt forma, quę imaginem
A Dei deformatam reſtituit.
Iactat 41.in Ian. b *Liberati autem a peccato, &c.* * Auguſt. Non dicat Chriſtianus, liber ſum, in libertatem vocatus ſum, ſeruus eram, ſed redemptus ſum, & ipſa redemptione liber effectus ſum, faciam quod volo, nemo me prohibeat a voluntate mea, ſi liber ſum, ſed ſi iſta voluntate peccatum facis, ſeru9 es peccati. Noli ergo libertate abuti ad libere peccādum, ſed vtere ad non peccandū. Erit enim voluntas tua libera, ſi fuerit pia, eris liber, ſi fueris ſeruus, liber peccati, ſeruus iuſtitiæ. †ſerua ipſi.

c *Humanum dico propter infirmitatē.* Hactenus oſtendit apoſtolus non eſſe peccandum. Hic dicit quid deinceps ſit agēdū, vt.ſ. ſeruiatur iuſtitię de qua nullus eſt, qui poſſit ſe excuſare, q.a
B nullus eſt, qui non poſſit bene operari, ſaltem voluntate, quod idē eſt per gratiam.

* Theod. Naturę adhortationem metior. Scio enim, quę in mortali corpore mouentur animi perturbationes.

* Anſel. Ideſt, quod poteſtis portare dico, quod nō excedat vires humanitatis & fragilitatis veſtræ, ſed quod ſatis cōplere poteſtis, & hoc facio propter infirmitatem, ideſt, debilitatem & fragilitatem carnis, ideſt, carnalitatis veſtræ, quia video vos adhuc eſſe debiles ſecundum carnem, & ideo humane vos inſtruo.

d *Sicut enim exhibuiſtis membra veſtra ſeruire, &c.* Aug. Si nō plus, vel quantum tunc, ne fides quaſi aſpera & importabilis fugeretur.

Sicut tunc nullus timor coegit, ſed libido voluptáſq; peccati duxit, ſic modo delectatio iuſtitiæ adultæ, etſi nondum perfectæ, vnde dixit. Humanum.

e *Ita nunc.* quia plus etiam deberet amari iuſtitia, quam tūc fuit iniquitas, vt pro iuſtitia toleret homo dolores, & cōtemnat omnia, etiam mortem.

* Theod. Per hęc quoque oſtendit corpus non eſſe accuſandum, ſed quæ eum male ducit, mentem. Nihil autem a nobis quod non præſtari poſſit, exigit, ſed, vt quæ peccato exhibuimus, ea ſola iuſtitiæ præbeamus.

Epiſt.144. ✻ Aug. Quid eſt autem, ſicut illud, ita & hoc, niſi quem-
C admodum ad peccandum nullus vos cogebat timor, ſed ipſius libido voluptaſque peccati, ſic ad iuſte viuendum non

nō vos ſupplicii metus vrgeat, ſed ducat delectatio charitaſque iuſtitiæ. Serm.17 de verb.Apoſt.

✻ Idem. Quando peccabatis, delectabamini in peccatis veſtris, timor vos adducebat ad peccādū, an ſuauitas peccati? Reſpondebitis ſuauitas. Ducat vos ad recta facta ſuauitas & dulcedo iuſtitiæ. Amate iuſtitiā quo modo amaſtis iniquitatem. Digna eſt iuſtitia, quę a vobis impetret, vt exhibeatis illi ꝙ exhibuiſtis iniqtati, hoc eſt, humanū dico, hoc infirmitas veſtra tolerare adhuc poteſt. †traducti. †47.diſ.c.omnes 33.4.1. requiſiti.

f *Liberi.* Libertas ſerui eſt, q̄n eū peccare delectat, ꝙ eſt ex libero arbitrio. Liberaliter ſeruit, qui voluntatē domini libēter facit, ſic & iuſtitiæ libere ſeruit, qui amat, qui lætatur. Augu. in Enchirid. †Ioan.8.c.

E g *Quē ergo fructum.* Hæc rememoratio facit priora abhorrere, & magis obnoxios gratiæ. †Iſa.1.g.

h *Erubeſcitis.* Aug. Eſt enim quædam tēporalis confuſio.i. perturbatio animi reſpicientis peccata ſua, & reſpectione horrentis, & horrore erubeſcentis, & erubeſcendo corrigentis. In Pſal.30.

i *Finis illo.m.* quia mors eſt digna retributio pro peccato, ſed vita æterna, quę eſt finis iuſtorum, ſola gratia datur per Chriſtum, quia & merita ex gratia, & reddetur gratia pro gratia.

* Oecum. Quæ vobis, inquit, erat vtilitas veteris maliciæ? Nulla adeo, vt vos etiam illius pudeat. Peccatum enim res eſt adeo mala, vt vbi quis fuerit liberatus, ob ipſum rubore ſuffundatur.

* Haym. Romani antequam ad fidem domini venirēt, omnibus vitijs & turpitudinibus ſeruiebant, quod etiam turpe eſt dicere, & ſunt in hac epiſtola ſuperius cōmemorata. Venientes autem ad fidem erubeſcebant non ſolum facto, ſed etiam recordatione eorum, vnde volens eos confirmare ne ad illa reuerterentur d. Quid boni conſequuti eſtis, uel quā remunerationē bonam habuiſtis in illis immunditijs quas dudum perpetraſtis? Nam conſummatio illorum peccatorum mors æterna eſt. Quando enim homo in peccatis criminalibus moritur, finis peccatorum mors eſt illi, quia mortē æternam inde accipit.

k *Nunc vero lib.* Aug. Liberos dixit iuſtitiæ, non liberatos: nunc a peccato non liberos, ne ſibi hoc tribuant, ſed dicit proinde liberatos, ad ſententiam domini. *Si filius vos liberauerit, vere liberi eritis.* Ioan.8.c.
F

☞ Sti-

NICOLAVS DE LYRA.

Obedientia laudatur propter tria.

1 Obediſtis autem. *Hic ponit tria ex quib. laudabilis redditur obedientia. Primum quod ſit prompta, cum dicit.* obediſtis. *& non dicit, obedies. Secundum, quod ſit voluntaria, ideo ſubditur.*

2 Ex corde. *Per cor enim quod mouet alia membra intelligitur volūtas, quæ mouet alias vires ad operationes ſuas. Tertio, quod ſit diſcreta, ideo ſubditur.*

3 In eā for. do. *ſ. catholicæ per Chriſtum & Apoſtolos prædicatæ.*

4 Liberati. *Poſtquam induxit Apoſtolus ad peccatum dimittendum. hic inducit ad virtuoſe agendum, & hoc ex duobus, ſcilicet, ex operis facilitate & eius vtilitate, ſecundum eſt ibi.* Cum enim. *Circa primum dicit cōtinuās ſe ad præcedētia.* Liberati au. a. pe. *per eius dimiſſionē.* Diuiſio.

5 Serui fact. eſt. iu. *ideſt, obligati ad iuſtitiæ operationem.*

6 Humanum dico. *q.d. hoc eſt facile & conſonum rationi, per conſuetudinem enim talis operatio delectabilis redditur, vt patet ad ſenſum, & habetur 2. Eth. ideo concludit.*

7 Sicut enim ex. *i. ea feciſtis habilia ex conſuetudine mala.*

8 Seruire immunditiæ. *ideſt, ad ſeruiendum peccatis carnalibus.*

9 Iniquitati. *ideſt peccatis ſpiritualibus.*

10 Ad iniquitatem. *ideſt, ad mali veſtri conſummationem, ſecundum illud Apoc.22.c.* Qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc.

11 Ita nunc. *ideſt, tempore gratiæ.*

12 Exhibite memb. ue. *per bonam conſuetudinem habilitantes ea.*

13 Serui. iu. *q.d. Illud eſt leue. ſ. quod non plus laboris requiritur in ſeruitute Dei, quæ ducit ad gloriam, quam in ſeruitute diaboli, quæ ducit ad gehennam.*

14 In ſanctificationem. *ideſt, ad ſanctitatis conſummationem, ſecundum illud Apoc.22.c.* Sanctus ſanctificetur adhuc.

15 Cum enim ſer. eſ. *Hoc ad idem inducit ex virtuoſi operis vtilitate, & hoc per comparationem ad damnum quod eſt in opere peccati, dicens.* Cum enim ſer. eſſe. pec. *ideſt, ſpoliati a bono iuſtitiæ, quod eſt damnum maximum, ideo ſubdit.*

16 Quem ergo fructum habuiſtis tunc. *ideſt, quam vtilitatem.*

17 In quibus nunc eru. *poſt pœnitentiam. q.d. nullam vtilitatem habuiſtis, ſed damnum maximum, ideo ſubditur.*

18 Nam finis illorum. *i. peccato ſeruientium.*

19 Mors eſt. *ſ. gehennæ, Et per oppoſitum concludit vtilitatem vitæ virtuoſæ, di.*

20 Nunc uero li. a pec. *per eius dimiſſionem.*

21 Serui autem facti Deo. *per iuſtitiæ operationem.*

Ha-

a *Stipendia .i.* militiæ diabolicæ debitum, quod redditur, non donatur. *Stipendium.* a ſtipe pendenda .i. ſubſtantia ponderanda. Antiquitus enim potius ponderabatur pecunia quam numerabatur, quæ pro patria militantib. ex publico ærario dabatur, & dicit, *Stipendia enim pec. mors.* vt mortem peccato non immerito illatã, ſed debitam demonſtraret. Poſſet etiam dici: Stipendium vitæ vita æterna. Sed maluit dicere, gratia Dei vita æterna, vt intelligeremus Deum ad æternam vitam pro ſua miſeratione nos perducere, nõ meritis. Vñ vita æterna, quę eſt in fine a Deo meritis præcedẽt b. redditˀ, (quę nõ a nobis ſunt, ſed in nobis facta ſunt per gratiã) recte & ipſa grã nũcupatur, quia gratis datˀ. Nec iõ gratis, qa non meritis datur, ſed quia data ſunt & ipſa merita, quibus datur. Confitendũ eſt ergo iõ gratiam vitam æternã vocari, quia his meritis redditur, quę gratia contulit homini. Accipimus ergo gratiam pro gratia, ſcilicet, gratiam glorificationis pro gratia iuſtificationis.

Stipendium.

Aug epiſ. 105. quæ eſt Sixtũ presb. Idẽ lib. de correpti. & gratia, ca. 13.

† Donum.

✠ Auguſtin. Quia & ipſa bona nobis ex Deo ſunt, a quo nobis & fides eſt & dilectio, propterea idem ipſe doctor gentium, etiam ipſam vitam æternam gratiam nuncupauit.

* Idem. Vita bona noſtra nihil aliud eſt, quam Dei gratia, ſine dubio & vita æterna, quę bonę vitę redditur Dei gratia eſt, & ipſa enim datur quia gratis data eſt illa cui datur. Sed illa cui datur, tantummodo gratia eſt, hæc autem, quæ illi datur quoniam præmium eius eſt, gratia eſt pro gratia, tanquam merces pro iuſtitia, vt verum ſit, quia *reddet vnicuique Deus ſecundum opera eius.*

Lib. de ſ. & lib. ar.

Ibi. cap. ſ.

Matth. 16. Rom. 2. Enchi. c.

* Idem. Ipſam vitam æternam, quæ certa merces eſt bonorum operum, gratiam Dei appellat apoſtolus, quia ipſa hominis merita bona, Dei ſunt munera, quibus cum uita æterna redditur, quid niſi gratia pro gratia redditur?

a Quaſi per alium. b In præſenti. c Vobis congruſi. ¶ Ducti. d ¶ In virtutum conſummationum.

autem facti Deo, habetis fructum veſtrum in ſanctificatio- 1

a Habetis. b Quæ eſt in fine. c Quaſi emeritorum ſunt. ¶ Aeterna. 2

a nem, finem vero vitã æternã. Stipendia enim peccati mors: 3

a Datur. b Quæ eſt finis iuſtorum ſola. c ſ. i per. ¶ Cur dicitur per Chriſtum, & non legis obſeruantiam: quia iam finem habet, & non dat vitam, ſed auget peccatum. 4

† Gratia autem Dei vita æterna, in Chriſto Ieſu dño noſtro. 5

NICOLAVS DE LYRA.

1 Habetis fructum ueſtrum. *qui duplex eſt, ſcilicet gratia in præſenti, ideo dicitur.*

2 In ſanctificationem. *Et gloria in futuro. ideo ſubditur.*

3 Finem uero. *Sed quia Deus punit citra condignum, ideo ſubditur.* Stipendia enim peccati mors. *& præmiat vltra condignum, ſi conſideretur opus meritorum inquantum procedit ab homine, ita quod gratia concurrit cum iuſtitia. ideo ſubditur.*

5 Gratia autem Dei uita æterna, in Chriſto Ieſu domino noſtro. *i. per Ieſum Chriſtum mediatorem noſtrum.*

ADDITIO I.

In ca. 6. vbi dicitur in poſtil. *Cum enim ſerui eſſetis peccati, liberi fuiſtis iuſtitiæ.*

B Hoc quod dicitur. *Cum enim ſerui eſſetis peccati & liberi fuiſtis iuſtitiæ.* ſic videtur exponendum, Illi enim, qui ſunt ſerui peccati ex diuturna conſuetudine, credunt ſe iã non eſſe obligatos iuſtitiæ, eo modo quo dicitur Ier. *A ſeculo confregiſti iugum meum, dixiſti non ſeruiam.* i. libera ſum. Decipitur enim homo, credens eſſe libertatem agere quidquid vult ſine freno legis, prout inf. c. 7. in Poſtil.

ADDITIO II.

In eod. c. vbi dicitur in Poſtil. Sed quia Deus punit citra condignum, ideo ſubditur. *Stipendia enim peccati mors eſt.* Apoſtolus punitionẽ peccati ſtipẽdũ nominauit. Stipendiũ .n. dr a ſtipe pendẽda .i. ſubſtantia ponderãda. Antiquitus .n. potius põderabatur pecunia, quæ militantibus pro patria tribuebatur, quam numerabatur, ideo dixit, ſtipẽdia peccati mors, vt mortem peccato non immerito illatam demonſtraret. Stipendium .n. pro opere diabolicæ militationis, vt debitum redditur non donatur. E

ADDITIO III.

Gratia vero niſi gratis detˀ, grã nõ eſt. Vñ quia ipſa hominis bona merita Dei munera ſunt, quib. cũ vita æterna redditur, quid niſi gratia redditur, cum ipſa merita ex gratia ſint? Noluit ergo dicere, ſtipendium iuſtitiæ vita æterna, ſed maluit dicere grã Dei vita æterna, quia eadẽ merita quib. redditur, nõ a nobis ſunt, ſed in nobis a Deo facta ſunt per gratiam. Hæc ex glo. in hoc loco.

CAP. VII.

Aug. lib. 83. q. q. 66.

a AN ignoro. Hactenus de vi grę. Nunc, q, lex vltra nõ eſt tenẽda, & agit de fine legis, & priori eius inutilitate, ne ergo miretur Romani, quia apoſtolus dicit. *Non eſtis ſub lege ſed ſub gratia.* Supra dicebatur non iuſtificare, hic debere ceſſare, quia data vſq; ad Chriſtum. Ordo. An ignoratis hoc. ſ. quia lex in homine dominatur quanto tempore viuit, quod non debetis ignorare, q a legem ſcitis, & ego loquor ſciẽtib. legem, in qua quod dico manifeſtatur, ſi ſpiritualiter intelligatur.

1. Cor. 7. g. † obnoxia.

† iudicabitur

Vel *lex.* Moyſi dominatur in homine, vt ei obediatur, quia & vos ſcitis legem Moyſi, *Scientibus enim, &c.* Et ſic dupliciter pt legi litera, uel de lege naturali, vel de lege Moſaica.

Ambroſ.

b *Viuit.* Mortua enim dicitur lex, cum ceſſat eius auctoritas.

c *Nam quæ ſub vi.* Vt firmet aĩos eorũ exẽplo humanę legis vtitˀ. Sciũt legẽ Romani, qa nõ ſũt Barbari, ſed naturalẽ iuſtiti cõprehẽderũt, partim ex Græcis, ſicut Græci ex Hebræis.

Li. 83. q. q. 66.

C * Aug Apoſtolus in hac ſimilitudine ĩ qua de viro & muliere loquitur, tria cõſideranda cõmendat, mulierẽ, uirũ, & legẽ. Mulierẽ .ſ. ſubiugatã viro per uinculum legis. Quo uinculo morte uiri liberatˀ, ut cui uult nubat. Deinde incipit rẽ loqui, cui explanãdę ac probãdę ſimilitudinẽ induxit. In qua ẽt re, tria ſimiliter attẽdenda ſunt homo, peccatũ, lex. Tandiu .n. dicit ſub lege hominẽ, quãdiu viuit peccato, queadmodum mulier tãdiu ſub lege viri eſt, quamdiu viuit vir. Hoc aũt peccatum hic intelligẽdum eſt, quod acceſſit per legẽ. Quod peccatũ dicit ſupra modum eſſe, quoniã iam cum appareat eſſe peccatum, tamen adiuncta præuaricatione cumulatur, &c. *Nam quæ ſub vi.*

CAPVT VII.

a A N ignoratis fratres, ſcientibus enim le- 1

a Hoc ignoro. ſ. b Naturalis. ¶ Lex naturæ generalis e.t, & non ſcripta. 2

gem loquor, quia lex in homine domi- 3

a Vt ei obediat. ¶ Quandiu ſtatum habet ipſa lex. c Perſimile.

b natur, quanto tempore viuit. Nam quæ 4

c ¶ Proponit ſpecialem legem.

† ſub viro eſt mulier, viuente viro alli-

a Vt non poſſit diſcedere ab eo. ¶ Sic etiam quandiu lex ſtatum habet, debet ſeruari. b Sic ſi lex ſtatum amitt. ſoluitur homo.

gata eſt legi. Si aut mortuus fuerit vir eius, ſoluta eſt a lege vi

a Quia viuente viro alligata eſt legi viri. b Sic qui præuaricatur lege ſtante peccat.

d ri Igitur viuente marito, vocabitur adultera, ſi fuerit cũ alio

Hoc exemplo docet Chriſtianum a lege factorum exutum, nõ ab omni lege, ut mulier a lege uiri, nõ a lege naturæ, nec ultra Chriſtianus debet eſſe ſub lege. Si enim lex ei uiuit, adulter eſt, nec prodeſt ei Chriſtianum dici.

d *Igitur viuente marito, vocabitur adultera.* Si ſeruãs legem mortuam, uult eſſe fidei, adulter eſt in utroque, nec prodeſt ei Chriſtus. F

NICOLAVS DE LYRA CAP. VII.

Diuiſio.

AN igno. *Poſtquã apoſtolus oſtẽdit virtutem fidei Chriſti in peccatorum dimiſſione, hic idẽ oſtendit in legis ceſſatione. Et diuiditur in duas, primo oſtendit propoſitum, ſecũdo cocludit, quod in Chriſto ſit firmiter permanendum, capitulo ſequenti. Prima adhuc in duas, primo oſtẽdit legis ceſſationẽ, ſecũdo circa hoc remouet errorẽ, ibi.* Quid ergo dice. *Prima adhuc in duas, primo probat propoſitũ, ſecũdo declarat quoddã ſuppoſitum, ibi.* Cum enim eſſemus. *Circa primum ſciẽdũ, quod lex Moſaica fuit imperfecta reſpectu nouæ legis, quia ſtatus illius populi fuit quaſi ſtatus pueriles, Gal. 3. d.* Lex pædagogus noſter fuit in Chriſto. *adueniẽte vero ſtatu virili ceſſat puerilis, ita adueniente lege noua, quæ eſt perfectionis, ceſſauit vetus quantum ad ceremonialia & iudicialia. Dicit ergo,*

1 An ignoratis fratres. *q. d. Non: cuius cauſam ſubdit.*

2 Scien. e. le. lo. *De Romanis enim credentibus aliqui erant conuerſi de Iudaiſmo, & illi ſciebant legem Moſaicam, aliqui de Gentibus, & illi ſciebant legem ciuilem.*

3 Quia lex in homine do. quanto tempo. *i. ſcitis, quod lex Moſaica vel ciuilis habet virtutem ad coercendũ, quanto tempore in ſuo robore manet, & ideo ipſa ceſſante ſicut lex Moſaica ceſſauit, adueniẽte lege noua, nõ eſt amplius obligatoria. Et ad hoc inducitur exemplum de muliere, quæ eſt ſub lege viri, quæ obligatio ceſſat per mortẽ viri, vñ ſi vir reſurgeret, non teneretur eum recipere niſi de condecentia, et cũ hoc ſuperueniente nouo conſenſu, et idem iudicium eſt de viro reſurgẽte reſpectu vxoris, quia in hoc ad paria iudicatur, et hoc eſt quod dicitur.*

4 Nam quæ ſub uiro eſt mulier, *Et patet litera ex dictis vſque.* Ita-

A a *Si autem mortuus fuerit vir.* Sic finita lege non præuaricatur, qui ad Christum transit dimissis figuris.

Auguſt. Mortua enim lege non ſunt adulteri, qui in Chriſto ſunt.

✱ Theodoret. Adulteram, inquit, vocat lex, non eam, quæ poſt mortē coniugis alij coniungitur, ſed eam, quæ coniuge ſuperſtite cū alio copulatur, eam enim, vt quę legē matrimonij iniuria afficiebat, puniri iubet. Certū eſt ergo, quod poſtquam vir vitam finierit, ex lege, & nō contra legem facit vidua, quæ alij nupſerit. Et ſciebat, quidē apoſtolus, quod lex viuentibus cuiq; ſeparandi matrimonij facultatem dederit, quando id non gratū eſſet, ſed dominicum præceptum ex iudijs quod dicit hanc legē Moſē dediſſe ad cordis Iudæorum duritiem, ſed lege naturæ hęc non ita habuiſſe.

(margin: affectus. vigebant. B)

¶Sublata lege data remiſſione peccati. a Ita hi, qui iuncti ſunt euangelio, per gratiam liberati. b ¶Ita.

a viro. Si autē mortuus fuerit vir eius, liberata eſt a lege viri, ut

a Mortua lege, non ſunt adulteri, qui cum Chriſto ſunt. b Iuxta hanc ſimilitudinem. c Apoſtoli.

b nōn ſit adultera, ſi cū alio fuerit viro. Itaq; fratres mei, & vos 1

a Non modo dimiſiſtis legem, ſed etiam. ¶Nihil debetis legi, quæ data eſt vſque ad Chriſtum. ¶Dimiſsis peccatis. b ¶i. Figuratiuis. c Per myſterium incarnationis, vel complementum veritatis. d ¶i. Chriſti cuius non pudeat eſſe, quia ipſe eſt.

c mortificati eſtis legi per corpus Chriſti, vt ſitis vos alterius, 2

a Et cuius vtique ſumus. b Modo. ¶Qui ſteriles ſub lege. c Qui prius morti. ¶Velimus. d Modo Deo et non vt olim. 3

d qui ex mortuis reſurrexit, vt fructificetis Deo. Cum enim eſ- 4

a Carnali ſenſu. b Quæ carnis ſunt operantes quod eſt ſub lege. ¶i. concupiſcentia, quæ ſunt cauſa, cauſæ peccatorum mortalium.i. conſenſus & opens. 5 c Vel notæ, vel auctæ, vitio vel fomite faciente. 6

ſemus in carne, † & paſſiones peccatorum, quæ per le- 7 8

a Ducebant membra ad mala opera. b Quaſi per inſtrumenta ſua. c In. d Facerent digna æterna morte. 9

gem erant, † operabantur in membris noſtris, ut fructi- 10

a Cum ſumus Chriſti. b Remiſsis peccatis. b Quæ eſt cauſa peccati. ¶ Vel lex mortis eſt, quia peccantes interficit. 11

e ficarent morti. Nunc autem ſoluti ſumus a lege mortis, 12

f a Nec vnquam niſi gratia Dei ſolueremur. b Soluti. c Lege fidei, quæ eſt in animo innouato, quæ etiam hominem facit ſpiritualem, & ideo lex ſpiritus. 13

g in qua detinebamur, ita vt ſeruiamus in nouitate ſpiri- 14

a Senuit, enim, quia ceſſauit. b Occidentis. c Hic quæritur vtrum ipſa ſit mala, quia videbatur culpaſſe legem. 15 16

h tus, & non in vetuſtate literæ. Quid ergo dicemus? Lex 17

tem. Per peccatum enim ſacrificamus morti.

e *Nunc autem.* Aug. In præcedēti ſimilitudine tria ſunt: vir, mulier, & lex. Et tria ſunt in hac re propter quā ſimilitudo inducta ſimiliter ſunt tria, ai, peccatū & lex. Sed in illa vir moritur, vt ſoluta, quæ ſit mulier ipſa nubat, hic autem non peccatum, ſed ipſa anima moritur peccato, quæ ſeruit mente legi Dei, quamuis ipſę paſſiones nōdū mortuæ ſint, quandiu carne ſeruit legi peccati. Reſtat ergo ei adhuc aliquid, quod eū non vincat.

(margin: D Aug. lib. 83. q. 66. & ier. de vero. Apoſt.)

f *A lege mort.* Aucta eſt enim concupiſcētia cum lex prohiberet vbi nō erat fides, & ad cumulum peccatorum, præuaricationis crimen adiectum eſt, quia vbi nō eſt lex, nec præuaricatio.

(margin: Viuendi modus hominis quadruplex. E)

✱ Oecumenius. Rurſum quod erat odioſum fugiēs nō dixit, ſoluta eſt lex, ſed, *Nos a lege ſoluti ſumus,* hoc eſt, abſoluti ac liberati, quia mortui ſumus peccato. Nam hoc detinebat, & ſurreximus, non per legem, ſed per Chriſtum. Manifeſtum ergo eſt, quod a lege quidem abſoluti ſumus tanquam mortui, ſubditi autē Chriſto, qui nos a morte liberauit.

b *Itaque fratres, &c.*

✱ Theod. Atqui exemplo conuenienter conſequens erat dicere. Lex mortificata eſt, hoc eſt, ceſſauit. Sed Iudęorum imbecillitatis rationem habens, nec hereticis veteri teſtamēto infeſtis, eius accuſandę occaſionem dare volens, nō dixit legem ceſſauiſſe, ſed nos legi mortificatos eſſe per baptiſmū ſalutarem, deinde cū reſurrexiſſemus, alteri coniunctos eſſe, qui ex mortuis reſurrexit, hoc eſt, domino Chriſto.

c *Per corpus Chriſti.* quia Chriſtus fuit impletio & veritas, legalia vero figura & vmbra Chriſti fuerunt, & eorum, quę in Chriſto impleta ſunt.

(margin: Aug. lib. 83. queſt. q. 66. & ier. 4. de eo. Apoſt.)

d *Cum enim eſſemus.* Hic quatuor actus hominis ponit, ante legē, ſub lege, ſub gratia, deinde in alia vita vbi nullum bellū.

✱ Oecum. Ideſt, in conuerſatione ſecundum legem. Nam carnē vocauit datas carni ſāctiones, puta de cibo, potu, lepra, ac ſimilibus. *In carne.* i. carnali vita. Non autem dixit, in lege, ne deſpiceretur ſermo, adhuc enim legem colebant. *Ea quæ per legem ſunt.* Nam cōcupiſcentiam, inquit, nō nouiſſem, niſi lex dixiſſet, Nō concupiſces. hęc ergo per legē ſunt cognita. Rurſum non dixit, Mēbra operantur, ne accuſaret carnem, ſed *operabantur in membris ad fructificandum morti.* oſtendens q extrinſecus operatione Satanę accidat, vt cooperētur ad mortem.

C

* Aug. Hoc vtile eſt, vt ſentiat anima ſeipſam non ſibi ſufficere ad extrahendum ſe de ſeruitute peccati, atque hoc modo detumeſcente atque extincta omni ſuperbia, ſubdatur liberatori ſuo, ſyncereque homo dicat, *Adhæſit anima mea poſt te, &c.* Lex autem peccati dicitur, nō quia lex ipſa peccatum eſt, ſed quia peccatoribus imponitur. Idem etiā lex mortis, quia ſtipendium peccati mors. Vehementius enim peccamus lege prohibente, quàm ſi nulla lege prohiberemur.

(margin: Li. 83. q. q. 69.)

g *In nouita. ſpi.* Operibus noui hoīs, quæ non noſtris viribus vel lege attingimus, ſed gratia. ſ. ſpūs in quibus ſic eſt immorandum, vt nihil addatur de legis operibus, quæ vetuſta ſūt.

h *Quid ergo di.* Quandoquidem lex mortis eſt & auxit vires peccati, detinens a bona operatione: vī ergo lex peccatum, i. docens peccare, vel talis pro qua donata peccauit auctor eius, quaſi malæ rei. Non, ſed potius bonum eſt, peccatū fecit agnoſcere, quia prius neſciebantur quædam vel eſſe peccata, vel adeo eſſe grauia, vel eſſe punienda.

F

Ab-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Itaq;. *vbi concludit propoſitū. applicans ad hoc dictū exēplum di.* Itaq; fra. m. & v. *ex eodē patre et matre geniti. ſ. ex Chr̄o et eccleſia.*

2 Mortificauit eſtis legi. *ſcilicet, Moſaicæ.*

3 Per corpus Chriſti. *i. per incorporationem cum Chriſto facti membra ipſius per baptiſmum, quæ eſt generatio nouæ vitæ & ſpiritualis, & per conſequens eſt corruptio vitæ veteris & legalis, quia generatio vnius eſt corruptio alterius.* 4 Vt ſitis vos alterius. *ideſt, Chriſti.*

5 Qui ex mortuis reſurrexit. *incipiendo nouam vitam.*

6 Vt fructificetis Deo. *operra nouæ vitæ faciendo.*

7 Cū e. eſſe. in car. *Hic cōſequēter probat ſuppoſitū quoddā. ſ. q debent fructificare Deo. Cuius ratio eſt, quia fructus ſapit naturā terrę in qua plantatur arbor. Conuerſi vero ad fide Chriſti per baptiſmum euelluntur de mala terra, & plātantur in bona, ſcilicet, in Chriſto vt dictū eſt, ſup. ca. præce. ergo debent fructificare Chriſto, & hoc eſt quod dicitur.* Cū enim eſſe. in car. *i. carnaliter viuentes ante conuerſionem.*

8 Paſſiones pec. *i. concupiſcentiæ carnales. Quæ bene dicuntur paſſiones, quia abiciunt a ſubſtantia noſtra ſpoliando nos gratuitis & vulnerando in naturalibus.* 9 Quæ per legē erāt. *inquantum concupiſcentiæ per legē erant occaſionaliter excitatæ, vt dicetur, inf. eo. c.*

10 Operab. in m. no. *inducēdo illa ad ppetrationē mali, vt oculū ad impudice aſpiciēdū, et manū ad immūda tāgēdū et ſic de alijs mēbris.*

11 Vt fruct. mo. *i. opera morte digna facerēt, quia tunc plantati eramus in mala terra.* 12 Nunc autē. *i. tempore gratiæ & nouæ legis.* 13 Soluti ſu. a le. m. *i. lege Moſaica, quæ dicitur hic lex mortis, quia mortē inferebat corporalē tranſgreſſorib. in caſ. b. multis, vt patet ex decurſu illius legis. Et quia legalia in paſſione ipſius Chriſti ſunt mortua, per cōſequēs tūc ſoluti ſumus a legis mortis.* 14 In qua de. *obligati vſq; ad tēpus Chriſti, per quē ab eius obligatione liberati, propter quod ſubditur.* 15 Ita vt ſer. in no. ſpi. *ſ. ſecundum regulā nouæ legis.* 16 Et non in vetu. lite. *i. ſecūdū regulam legis veteris, quę eſt lex ſcripta. Et hoc eſt intelligēdū, quātum ad ea in quibus lex vetus eſt per nouā euacuata, de quib. plenius dictū eſt, ſup. Lex autē noua bn̄ dicitur nouitas ſpiritus, quia nō fuit ſcripta per Chriſtū, ſed impreſſa cordib. Apoſtolorū per ſpiritumſanctū renouatē corda & linguas eorū, Act. 2. de hac aūt nouitas legis nouæ et vetuſtate veteris, et inſcriptione vtriuſq; aī Ier. 31. e.* Ecce dies veniūt. dicit dn̄s, & feriā domui Iſrael & domui Iuda fędus nouū, nō ſm pactū qđ pepigi cū patribus veſtris, &c. *Et ſubditur.* Dabo legē meā in viſceribus eorū, & in corde eorū ſcribā eam, & nō in tabulis lapideis vel in chartis. *Per hoc aūt dicit quod dominus, fędus nouū retractauit prius, quod fuit datū antiquis patrib. prout deducitur Heb. 8.* 17 Quid ergo di. *Hic remouet errorē occaſione prædictorū incidentē. Ex hoc enim, q Apoſtolus legē, veterē vocauit legē mortis, poſſet aliquis credere, q illa lex fuiſſet mala, ſicut credidit Machineus di. quod a diabolo fuit data, & io nunc errore remouet Apoſtolus. Oſtēdens primo, q non fuit mala. ſecundo, quod fuit bona, ibi.* Lex quidē ſancta, *& tertio, agit dē lege fomitis occaſione habita, ibi.* Video aliā legem. *Prima adhuc in duas, quia primo oſtendit, quod lex non eſt cauſa mali. ſecundo, quod eſt eius aliqualiter occaſio ex parte noſtri, ibi* Occaſione aūt. *Circa primā dicit.* Quid ergo dicemus? Lex peccatū eſt. *idē. Sequitur ne ex dictis noſtris, quod lex ſit cā peccati.*

(margin: Diuiſio.)

Abſit

a peccatum eſt? Abſit. † Sed peccatum non cognoui, niſi per 1
a Ideſt, male docens, vel faciens peccata, &c. quæ ſuprà. ¶Scilicet, bona. b A Deo, vt per legem vel eſſe puniendum.
¶In parte. a Vel peccatum eſſe, vel tam graue. b Per eam factus eſt homo doctus, ſed peius eſt victus dum ſine gratia. 2
b legem. Nam concupiſcentiam neſciebam, niſi lex diceret: 3 4
c a Ecce lex bona, tamen ex ea malum, quia peccatum, ideſt, fomes peccati vel diabolus. b Fomes, initium, ſcilicet, concupiſcentiæ, vel diabolus auctor peccati. 5
d † Non concupiſces. Occaſione autem accepta, peccatum per 6
a Conſenſus Dei & operationis. b Per mandatum dixi, quia cum lex non erat. ¶Hic primus actus hominis notatur ante legem. 7
e mandatum † operatum eſt in me omnē concupiſcētiā. Sine 8
a Diabolus vel fomes peccati. b Debile, vel ignotum latebat, non apparebat. c Rationalis homo. d Videbar mihi viuere. 9
f lege enim peccatum mortuū erat. Ego autem viuebā ſine le-
g Ad comparationem huius mortis. ¶Tempore ante legem. a Exterior homo. ¶Prius ſopitum. b Apparuit, in ouit.
h ge † aliquando. Sed cum veniſſet mandatum, peccatū reuixit.
i a Interior homo b Aucto peccato & addita præuaricatione. ¶Noui me mortuum. c ¶Ita. d Bene attendenti. ¶Peccanti. Non obſeruanti. e Legis:
K Ego autē mortuus ſum, et inuentū eſt mihi mandatum quod
a Obedienti. ¶Obſeruanti. ¶Intentione dantis, quia bonum. b ¶Idem, non aliud. c Non ex ſui vitio, ſed ratione prædictæ occaſionis. ¶Aeternam. d Quomodo ad mortem. e Vel diabolus. ¶Carnalitas. f Ex prohibitione aucto deſiderio, dulcius ſit.
l m erat ad vitā, hoc eſſe ad mortē. Nam peccatū occaſione ac- 10 11

a *Abſit. Sed peccatum.* Oſtendit legem non eſſe peccatū, ſed A indicem peccati, vt ſic anima reatus ſollicitudine ad percipiendam gratiam conuerteretur.

❧ Theodoretus. Multa poſuit in ijs, quæ prius dicta ſunt, quæ his, qui legem vellent maledictis impetere, præberent occaſionem ad eam accuſandam, niſi afferret propoſitā quęſtionum ſolutionē. Ac primum quidem blaſphemā & improbam eſſe oſtendit interrogationē, & negatiuam poſuit orationem, *Abſit.* Deinde docet legis vtilitatem. Nō ſolum inquit, non eſt lex peccati magiſtra, ſed cōtra, peccati accuſatrix. Neque enim cognouiſſem, quid malum, niſi illa me docuiſſet. Illud autem, *Non cognoui. Neſciebam*, non hic B ignorationem omnino ſignificant, ſed hoc dicit, naturalis diſcretionis exactiorē cępi cognitionem per legem.

¶De conſti c. n. concupiſcentiam. † Exo. 20. c. Deut. 5. c. † genuit. † quondam.

* Tertullianus. Erubeſce Marcion, *abſit*: abominatur apoſtolus criminationem legis. O ſummum præconium legis, per quam liquuit delictum latere. (Lib. 5. adu. Mar c. 13.)

b *Nam concu.* Hoc legit Apoſtolus generale, vnde oīa. Bona lex, quæ dum hoc prohibet, omnia prohibet. *Concupiſcentiam.* Aliqui generalem intelligunt. Alij illam de qua in decalogo. *Non concupiſces rem proximi tui vel vxorem.* Generalem, quia ex ea omne malum. (Aug. lib. 83. q. 9. 66. & ſer. 4. de ver. Apoſt. Exod. 20. c.)

c *Neſciebam.* In ſua perſona generalem agit cauſam.

d *Occaſione autem accepta.* Quia talis eſt noſtra carnalitas, vt ardentius deſideret prohibita, quib. non memoratis, iaceret quaſi ſopita. Et diabolus videns legē in auxilium hominib. datam, magis exarſit & magis inſtitit, vt eā verteret illis in perniciem, cū prius quaſi ſecure poſſidens minus tentaret, vel occaſione accepta ī ipſis rebus, vt viſa muliere, vel auro.

e *Omnem concu.* (Ambroſ.) dicens, cuncta peccata ſignat. Erat enim ante peccatum, ſed non omne, quando crimē præuaricationis adhuc deerat. Sed omne peccatum modo acceſſit, quia etiam præuaricatio.

Vbi ſuprà. Auguſtinus. Aucta eſt enim concupiſcentia ex prohibitione legis, quando adhuc gratia deerat liberantis.

Homo idem duplex. f *Ego autem viue. ſine lege.* Patet: quia non ex ſua, ſed ex perſona hominis generaliter loquitur.

* Theodoretus. Niſi enim ſit lex, quę quid ſit agendum C oſtendat, & quod non agendum prohibeat, non eſt locus peccato. Exēplo hoc manifeſtum efficit. Adam enim ante D tranſgreſſionē non hēbat metū mortis. *Sed cum veniſſet mandatum, &c.* Cū enim Deus de arboribus ſtatuiſſet pręceptū, ſtatim diabolus per ſerpentē acceſſit ad mulierem, & fallacibus ſermonibus vſus eſt. Illa ineſcata cū fructus pulchritudinem aſpexiſſet, a voluptate quidem ſupe rata eſt, præceptum autem tranſilijt. Vna aūt cum Adam mortis decretū accepit, fuerat enim ille etiā eſus particeps.

* Oecumenius. Qn̄ viuebam ſine lege? Aut priuſquam præceptum daretur protoplaſtis, aut an̄ Moſem viuebā, hoc eſt, mortuus non eram multitudine peccatorum. Tunc enim ſolum accuſatorem habebam naturalem legem, nunc autem & ſcriptam. Vides quo- E modo lex ex incidēti nocuerit? *Porrò cum veniſſet præceptum, &c.* Præceptum dicit legem. Dicens autem, *reuixit*, oſtēdit quidem fuiſſe antea peccatum, ſed in quiete: lex autem tanquam beneficiū præſtās, illud manifeſtauit, vt fugeremus, ſed legis aſſiſtentia, his qui non fugerunt, nocumento fuit.

Ego autē viuebam. Nota duos homines in eodem, interiorem & exteriorem, ideſt, rationem & fomitē, qui eſt in carne. Interiorem dicit conſentire legi, & eius teſtimonio bonam eſſe legem approbat. Exteriorem vero contra interiorem & contra legem repugnare & captiuare, & per legem maiorem poteſtatem peccandi habere. (Aug. lib. verb. Apo.)

g *Viuebam.* Nō terrebar morte ex peccato, quia non apparebat. Q. d. Neſciebam eſſe peccatum, & ideo ſecure viuebā.

h *Sed cum ve.* Hic ſecundus actus ſub lege. Ideſt: Hic loquitur apoſtolus in ſtatu hominis poſiti ſub lege. Q. *Sine lege viuebam, ſed cum, &c.*

i *Reuixit.* Cœpit apparere & rebellare. *Reuixit.* ait, nō vixit. Vixerat enim aliquando in paradiſo, qn̄ contra præceptum datū ſatis apparebat admiſſum. Sed cum hoīes nati peccatores ſine mandato viuerent, tāquam mortuū latebat ſine cognitione, quia ſine cohibitione. Sed data lege, in notitia hominis reuixit, quod in notitia primi hoīs aliquando vixerat.

K *Inuentum.* Ante erat ſibi ignoratus peccator, ſed modo fa F ctus manifeſtus ſibi præuaricator.

l *Nam.* Q. Quomodo mihi datum eſt ad mortem? Quia per illud ſeductus falſa dulcedine.

m *Occaſione accepta, &c.* Qđ concupiſcitur, fit dulcius, dum vetatur

NICOLAVS DE LYRA.

1 Abſit. *i. non ſequitur hoc. Quod probat. Ad cuius intellectū, ſciendum, ꝙ peccatum non vitatur niſi inquantum cognoſcitur eſſe malū. Secundum enim, quod dicit Dionyſ. Nullus intendens malū, operatur, ſed bonum. igitur illud per quod peccatū cognoſcitur eſſe malum, nō eſt per ſe cauſa peccandi, ſed magis eſt per ſe cauſa vitandi peccatū. Lex aūt vetus eſt huiuſmodi, quia ante eius dationem ex conſuetudine peccandi lex naturalis in cordibus hoīum ſic erat obfuſcata, ꝙ multa reputabant licita, quæ tamen per ſe erant mala, & maximè circa actus interiores animæ, propter quod data fuit lex ad cognitionem clariorem illi populo, de quo Chriſtus erat naſciturus; propter quod erat præ cęteris inſtruendus, quia debebat vigere ſpeciali ſanctitate. Lex igitur non eſt cauſa peccati per ſe. Huius deductionis Apoſtolus ponit virtutem, ſcilicet, lex dat peccati cognitionem dicens.*

2 Sed pec. non co. *eſſe malum ſaltem in multis, propter obfuſcationem legis naturalis. Et loquitur Apoſtolus in perſona generis humani ſic obfuſcati.*

3 Niſi per le. *quæ fuit data ad quandam legis naturalis renouationem. Et ponit exemplum de actu interioris peccati, dicens.*

4 Nam concu. neſci. *ſupple peccatū eſſe. Licet hoc exprimatur in aliquibus libris, non tamen eſt de textu, nec in libris correctis: Sed quia ſubintelligendum eſt, aliqui doctores poſuerunt illud in glo. interlineari, quæ poſtea per ignorantiam ſcriptorum inſerta eſt textui.*

5 Niſi lex di. Non concu. *Exod. 20. in hoc prohibens actum interiorem reſpectu mali.*

6 Occaſione autem. *Hic conſequenter oſtendit, quod lex aliqualiter fuit occaſio peccati ex parte noſtra. Vno modo ab interiori, quia homo appetit libertatem, & frequenter in hoc decipitur, credens eſſe libertatem, agere quidquid vult ſine fręno legis, quod tamen eſt deſtructio libertatis ſecundum Philoſophum, & ideo homo nititur in vetitū, propter quod per legem concupiſcentia fuit in contrarium excitata. Alio modo ab exteriori. Dæmon enim per tentationem magis nititur deijcere homines qui ſunt in ſtatu ſanctiori, populus autem Iſrael per ſuſceptionem legis in ſtatu ſanctiori fuit poſitus, Deuter. 4 b.* Quę eſt alia gens ſic inclyta, vt habeat ceręmonias iuſtaq; iudicia & vniuerſam legē, &c. *Propter quod poſt legem datam dæmon magis conabatur in eo concupiſcentiam excitare, & hoc eſt quod dicitur:* Occaſio. au. ac. *duobus dictis modis.* (Lex cauſa peccati dupliter.)

7 Peccatum. *ideſt, concupiſcentia: Quæ dicitur peccatum, eo quòd eſt cauſa peccati, eo mō quo ſol dicitur calidus, quia eſt cauſa caloris.*

8 Per mandatum, *ideſt, per legem, quæ frequenter mandatum dicitur, eo quòd continet Dei mandata.*

9 Operatum eſt in me omnem concupiſcentiam. *ideſt, augmentabat in me incentiuum peccandi.*

10 Nam peccatum. *ideſt, concupiſcentia.*

11 Occaſione accepta per mandatum. *modis dictis.*

Niſi Sed

A vetatur,& ſic fallit peccatum per mandatum. Ex prohibitione nanque vbi charitas deficit, deſiderium mali creſcit, quo acto dulcius fit quod prohibetur, & ita fallit falſa dulcedine. Fallax.n.dulcedo eſt, quam plures atque maiores pęnarum amaritudines ſequuntur.

Gladio tuo occidit te. a Quia acceſſit & præuaricatio. b Quia lex eſt ad vitam,& prohibet,& fecit peccatum cognoſcere,ergo bona.

a cepta per mandatum ſeduxit me, & illud occidit. † Itaque 1
b a Quia bene iubet & prohibet. b Opera legis. Laus legis. 2
c lex quidem ſancta, & mandatum ſanctum & iuſtum & bo- 3
d a Hic quæritur vtrum lex, etſi bona ſit, tamen efficiendo damnoſa: 4
e Non enim eſt ex ipſa lege, ſed ex vitio hominis. 5
f num. Quod ergo bonum eſt, mihi factum eſt mors? 6
g a Fomes peccati. b Tunc apparet quando rationem trahit ad conſenſum & operationem. 7
c Legem, ſcilicet. 8
h Abſit. Sed peccatum, vt appareat peccatum, per bo- 9
i a Peccatum actuale quod eſt cauſa mortis. b Intantum. c Pluſquam ante, non mediocriter, quia etiam præuaricatio acceſsit. 10
k num † operatum eſt mihi mortem, vt fiat ſupra mo- 11
a Ideſt, peccare faciens. b Fomes. c Sine quo nec tantum ardebat,& per quod accreuit præuaricatio. d Lex non eſt mors, vel, eſt bona. e Quia. 12
dum † peccans peccatum per mandatum. Scimus enim 13
14

Aug. ſer. 4. de verbis a *Seduxit*. A bono ad malum traxit, & per hoc ad æternam damnationem perduxit.

b *Occidit*. Auguſ. Gladio tuo quē portabas, inimicus occidit, armis tuis te interemit, Mandato enim tanquā gladio armatus eras, vt inimicū occideres, quod nō vales ſi de te præſumis. Eſto ergo humilis & potens vincere. [margin: ...peratur. B ...celeſtius.]

c *Itaque lex quidem* Ipſa eſt ſancta, ſane docens.

d *Et mandatum*. ideſt, quod per eam præcipitur.

e *Sanctum*. in ſe.

f *Et iuſtum*. ideſt, iuſtificans peccatorem.

✠ Theod. Legem appellat eam, quæ Moſaica dicitur, mandatum vero quod Adæ datum eſt. Quamobrem ipſum quoque pluribus laudibus ornauit, eo quod a pluribus accuſaretur, &c Sanctum quidem, vt id quod oportet docuerit. Iuſtū autem, vt quod in tranſgreſſores recte ſententiam tulerit. Bonum vero, vt quod ijs, qui illud ſeruant vitam præparet.

Lib 5. adu. Mar. c. 13. ✠ Tertul. Quid Deo legis imputas Marcion, quod legi eius Apoſtolus imputare nō audet? Atquin & accumulat lex ſancta, & pręceptum eius iuſtū & bonum. Si taliter veneratur legem Creatoris, quomodo ipſum deſtruat neſcio. Quis diſcernit duos deos, iuſtum alium, bonum alium, quū is vtrun C que debeat credi, cuius præceptum & bonum, & iuſtum eſt.

g *Et bonum*. i. vtile acquirens vitam. Et cum conſtet mihi, quod

quod lex bona, & tamen ex ea mihi mors, vt ſupra dictū eſt, D ergo quod bonum eſt, factum eſt mors. i. datur mihi a Deo, ita vt efficiens cauſa mortis? Non, ſed fomes eſt efficiens, qui bonam rem vertit in malum.

h *Vt appareat peccatum*: Non dico, vt ſit, quia etiam erat, quādo non apparebat, vt ſupra. Concupiſcentiam neſciebam. Nō dixit, Non habebam, † 1. Ti. 1. b

i *Per bonum operatum eſt mihi mortem*. Legem. Non vtique efficientem peccatum ſed potius demōſtrātem & prohibentem illud.

* Theod. Locus eſt obſcurus propter breuitatem. Hoc autem E dicit. Propter bonū, id eſt, per legem & mandatum oſtenditur mihi peccatum. ſ. malum & improbum. Et quomodo oſtenditur operans mortem? Ex fructu enim cognoſco arborem, & dum video mortem, illius matrem odi. Lex autem horum mihi magiſtra. Non eſt ergo lex mala, quæ hæc docet, ſed peccatum malum eſt, quod mortem conciliat. Ad id autem quod eſt deterius inclinatio, facit, vt peccatum ſit in noſtra electione.

k *Vt fiat ſupra modum peccans peccatum per mandatum*.

✠ Theodor. Ei, *vt fiat*, deeſt aliquid. Subauditur enim, *apertum*. Hoc igitur eſt. Vt per mandatum manifeſtetur peccatum ſupra modum peccare, hoc eſt, eſſe malum & nequam:

* Oecum. Vt oſtenderetur, inquit, quam ſceleſtum, quam prauum, improbum, ac violētum ſit peccatum, per id quod bonum erat, nempe ipſam legem, operatum eſt mortē. Maximum autem robur peccati indicat, oſtendere volēs Chriſti bonitatem, & quantum ſit eius donum, qui graui hoc & ineuitabili malo nos liberauit.

Amb. F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Seduxit me*. trahendo me ad conſenſum peccati mortalis.

2 *Et per illud occidit*. me inducendo ad opus.

3 *Itaque lex quidem ſancta*. Poſtquam Apoſtolus oſtendit legem non eſſe malam, hic oſtendit eam eſſe bonam. Et primo facit propoſitum ſecundo, remouet obiectionem in cōtrarium, ibi. *Quid ergo*. Circa primū dicit. *Itaque lex quidem ſancta*. quod ſtatim declarat, quia intētio legis eſt homines facere bonos, decimo Ethicorum. Lex vetus eſt huiuſmodi, quia ordinabat homines ad Deum per præcepta ceræmonialia, ideo ſubditur.

4 *Et mandatum ſanctum*. Illud enim ſanctū dicitur, quod ad Dei cultum ordinatur. Item ordinabat iuſte viuere ad proximum per præcepta iudicialia, propter quod ſubditur.

5 *Et iuſtum & bonum*. Item ordinabat hominem ad ſeipſum per moralia præcepta, de quibus ſubditur. *Et bonum*.

6 *Quod ergo bonum eſt, factum eſt mors?* Hic conſequēter remouet quandam obiectionem in contrarium. ſecundo, confirmat ſuum propoſitum, ibi. *Scimus autem*. Primo.n. facit obiectionem, poſſet enim aliquis dicere. Licet lex ſit bona ſecundum ſe & abſolute, tamen mala eſt etiam per ſe homini lapſo, in quo eſt carnis ad ſpiritum rebellio, quæ per legem excitatur, vt dictū eſt. Quia ſicut licet vinum ſit abſolute bonum, tamen malum eſt febricitanti, & hoc eſt quod dicitur. *Quod ergo bonum eſt*, in ſe. ſcilicet lex. *mihi factum eſt mors* conſequenter hoc remouet.

7 *Abſit*. Nō.n. ſimile eſt de vino, quia vinum per ſe & directe augmentat calorem febrilem, & ſic malum eſt febricitāti, lex autem per ſe non eſt fabricatiua cōcupiſcentię, ſed magis repreſſiua, pp quod talis excitatio prouenit ex hominis malitia, & dęmonis nequitia, vt dictum eſt, propter quod lex ex hoc non poteſt dici mala. Sicut aliquādo ex bono actu alicuius, alius ex ſua malitia ſcādalizatur, nec ex hoc operans bonum vel eius actus peioratur, niſi faceret intentione alium ſcandalizandi, & tunc actus eius ex tali intentione eſſet malus. Dicit igitur. *Abſit*. ſcilicet, legem eſſe malam per ſe homini lapſo.

8 *Sed peccatum*. ideſt, concupiſcentia.

9 *Vt appareat peccatum*. ideſt, vt appareat mala.

10 *Per bonum*. i. per legem, quia oppoſita iuxta ſe poſita magis eluceſcunt.

11 *Operatum eſt mihi mortem*. ſ. ipſa concupiſcentia ex malitia hominis & nequitia dæmonis duxit me ad peccatum mortale.

12 *Vt fiat ſupra modum peccans peccatum*. ideſt, ipſa concupiſcentia excitata inducens ad peccatum.

13 *Per mandatum*. i. per legem, occaſionaliter tamen ſolum ita, quod cum dicitur hic. *Vt fiat*. ly, *vt*, nō tenetur cauſaliter, quia lex per ſe non excitat concupiſcentiam, ſed conſecutiue tātum, quia ad dationem legis ſecuta eſt concupiſcentiæ excitatio per malitiam hominis & nequitiam dæmonis.

14 *Scimus enim quia lex ſpiritalis eſt*. Hic Apoſtolus confirmat ſuū propoſitum per teſtimonium legis naturalis, & hoc dupliciter, primo in malis, ſecundo in bonis, ibi. *Inuenio igitur*.

Ad euidentiam huius ſciendum, quod lex ſcripta, diuina vel humana, eſt quædam determinatio legis naturalis, & ideo ſi eſt legi naturali conſona, bona eſt. Sicut concluſio, quæ primis principijs cōcordat, & minor propoſitio, quæ accipitur ſub maiori, bene accipitur. Item aduertēdum, quod in homine eſt duplx pars. ſ. ratio, & ſenſualitas, quæ aliter nominātur ſpiritus, & caro, & homo interior & exterior, per rōnem vero homo eſt homo, per quā diſtinguitur a brutis. 1. Metaphyſic. Animalia imaginationib. & memorijs viuunt, hō vero ratione & intellectu, propter quod illud quod agit homo, vel vult ſecundum dictamen rectæ rationis, illud dicitur proprie agere vel velle, quia illud agit inquantū homo, illud autem quod agit vel ſequēs impulſum ſenſualitatis, non dicitur proprie agere vel velle, quia non conuenit ei ſecundum, quod homo, ſed prout conuenit cum brutis. Iſtis igitur ſuppoſitis fit talis ratio. Illa lex eſt bona, quæ prohibet ſequi cōcupiſcentiam carnalem ſeu ſenſualitatem, quia in hoc eſt conſona legi naturali, lex autem Moſaica eſt huiuſmodi, di. *Non concupiſces* vt dictum eſt ſupra, ergo, &c. Hanc autem ſententiam ponit Apoſtolus intricate & diffuſe, di. *Scimus enim quia lex ſpiritalis eſt*, i. ordinans hominem ad ſequendum inſtinctum ſpiritus vel rationis.

A * Amb. Vt oſtendat Paulus plus peccatum eſſe ſub lege, quam fuerat ante legem, ſupra hunc modum peccatorũ am pliorem modũ ſignificat creuiſſe poſt legem, inuidia & aſtu tia Satanæ, vt prouidentia Dei contraria fieret hominibus, cum timore legis minime peccare debuerint.

Vt fiat ſupra modum. Quia per legem non defecit, ſed magis ſolitis cupiditatibus creuit. *Supra m.* quia etiam præuaricatio, vel peccatum diabolus, qui per bonum incenſus eſt, & contraria ſuaſit, in quo apparet inimicus.

Augu. de verbis Apoſt.

a Spiritum alens, dum de ſpiritualibus inſtruit, vel a ſpiritusſancto data.
b Impotens rei licere anima vitio, vel diabolo. c In primo parente vt ſim

a b quia lex ſpiritalis eſt. Ego autem carnalis ſum, venunda-

c a Vere ſub peccato vt ſeruus. b Secundum exteriorem hominem. c Vide ... non approbo:

d tus ſub peccato. Quod enim operor, non intelligo. Non

e a Ego interior. b Non concupiſcere.

f g enim quod volo bonũ hoc ago, ſed quod odio malũ, illud fa-

h a Concupiſco ex carne, etſi non aſſenſum præbeo. b Naturæ ſuæ dicit eſſe quod mandat lex ¶Idem volo quod lex. ¶Secundum interiorem.

i cio. Si aũt quod nolo illud facio, conſentio legi, quoniã bona

k a Dixi, facio, ſed non ego interior facio, quod nunc patet, quia nolo & conſentio legi. b Sub lege ante tempus gratiæ. c Interior. d Semper eſt.

l eſt. Nunc autẽ iam non ego operor illud, ſed quod habitat in

a *Quia lex ſpi.* Malis quod punit, lex iuſta eſt. Bonis ſpiritualis eſt, quia peccatũ prohibet & viſibilia coli. Lex ergo Moyſi ſpiritualis eſt, quia in ea ſunt, quæ Dei ſunt, & quia ſpiritualiter eſt intelligenda. Lex autem ſpiritus dicitur lex euangelij, vbi Deus ipſe eſt. Ibi verba, hic res.

B b *Ego autem.* Hucuſque legem excuſauit, quod non debet refundi in eam culpa, hic dicit, quod nec in principalem naturam. i. rationem, ſecundum id quod a Deo habet, & ita non in creatorem, ſed in homines, qui ex ſe vitiati ſunt, vt prauis moribus reſiſtere nequeant.

✠ Theophyl. Ego carnalis ſum, hoc eſt, vniuerſa humana natura cum quæ ante ſancitam legem, tum quæ tempore legis, vniuerſam affectuum turbam ſibi aggregatam habuit. Non. n. tantum mortales facti ſumus ex Adami præuaricatione, verum etiam affectus prauos natura ſub peccato vendita recipit, dominatui peccati ſubdita, ita, vt caput erigere nequeat. Hæc autem omnia de mortalibus, qui ante Chriſti in carnem aduentum fuere, dicit, etiam ſi propriam perſonam poſuerit.

✠ Oecum. Non dicit, Vos, qui legem trãſgredimini, ne grauem redderet ſermonem ac moleſtum: ſed, Ego, inquit, quę illorum erant in ſeipſo figurans. Ita autem & in ſequentibus facit aſperitatem & vehementiam diminuens ac lenies, trãsformato in ſeipſum ſermone.

✠ Orig. Paulus tanquam Eccleſiæ doctor, hic in ſemetipſo infirmorum perſonam ſuſcipit.

In c. 9. Danielis. * Hier. Daniel dicens, *Peccauimus, inique egimus, &c.* peccata populi enumerat ex perſona propria, quod & Apoſtolum in epiſt. ad Rom. c. 7. facere legimus.

✠ Chryſoſt. Cum alibi dicat Paulus. In carne ambulantes, non ſecundum carnem militamus, & rurſus. Viuo ego, iam non ego, viuit vero in me Chriſtus, hæc non in Pauli perſona, ſed peccantium intelligenda, quam in ſemetipſo Paulus expreſſit.

Expoſit. quarũdã propo. ex hac epiſt. propoſ. 41. * Aug. Quod ait, lex ſpiritalis eſt, ego autem carnalis ſum, ſatis oſtendit non poſſe impleri legem, niſi a ſpiritalib. quales facit gratia Dei. Similis enim quiſque factus ipſi legi, facile implet quod præcepit, nec eris ſub illa, ſed cum illa. Is eſt autem, qui iam non capitur temporalibus bonis, nec terretur temporalibus malis. Quod autem ait, *Venundatus ſub peccato*, intelligendum quod vnuſquiſque peccãdo animam ſuam diabolo vendit, accepto tanquam pretio dulcedine voluptatis. In 1. prop. 42.

c *Carnalis ſum.* Non indecenter hoc, & de ſeipſo Apoſtolus ſecũdum carnem quamdiu hic viuit propter carnis motus. Et hoc bene dicit omnis ſanctus.

C *Ve-*

D d *Venundatus ſub peccato.* Et hoc ex culpa primi hominis, qui pro delectatione cibi vetiti ſe & omnes alios vẽdidit. Vt ſub peccato. i. ſerui peccati ſint. Vel vnuſquiſque vendidit ſe cõſuetudine propriæ voluntatis. Gen. 3.

e *Quod e. o.* Probat, quod ſeruus eſt peccati, quia quod operor ſecũdum exteriorem Aug. ſ. verb. A
1 dimittendo bona vel
2 faciendo mala. intel-
3 ligo ſecundum inte-
4 riorem non eſſe ope-
5 randum. Vere operor
6 quod non intelligo,
7 quia & dimitto bo-
8 num quod volo, &
9 facio malũ quod no-
10 lo. Dimitto, & facio,
11 ſunt partes, operor,
12 volo, & nolo, effectus
13 intelligo. Et eſt probatio a partibus & ab effectu. Et hoc eſt. Non. n. quod volo ego interior. Naturaliter quidem ratio vult bonũ, ſed voluntas hæc ſemper caret effectu, niſi gratia Dei velle ſuum ad amãdũ bonum addiderit quod ad effectum poteſt perduci. Eſt enim velle naturæ, velle gratiæ, velle vitij. Velle naturæ per ſe impotens eſt, nec palmã meretur, ſed vincitur & trahitur a velle vitij, niſi velle gratiæ ſubueniat, quod velle vitij fugat, & velle naturæ liberat. Velle plex.

f *Non intelligo.* Quia aliud videt ſe per legem ſcire, & aliud agere.

g *Non enim quod volo bonum hoc ago, ſed quod.* Subiectus peccato, facit quod non vult.

E h *Facio.* Concupiſco, non quod poſt concupiſcentiam Apoſtolus eat, & eum ad mala trahat. Luctabatur, non ſubiugabatur, de ſe hoc tibi proponit, ne de hoc deſperes in te.

i *Si autem quod nolo illud.* Oſtẽdit carnalem ſeruum eſſe peccati, ex quo eſt malum. Hic alterum oſtendit. i. bonam naturã a Deo creatam, quæ conſentit legi, & malum non facit. Q. Non ago quod volo, & ago quod nolo. Si autem hoc eſt. i. ſi quod nolo dimittere, tamen dimitto, lege illud idem præcipiente, & quod nolo facere, tamen facio, lege idem prohibẽte, tunc conſentio legi, quæ quod nolo prohibet, & quod volo præcipit, conſentio legi & teſtis ſum, quod eſt bona.

* Augu. His quidem ſatis lex ab omni criminatione defenditur. Sed cauendum ne quis arbitretur his verbis auferri nobis liberum voluntatis arbitrium, quod non ita eſt. Nunc. n. homo deſcribitur ſub lege poſitus ante gratiam. Tunc enim peccatis vincitur, dum viribus ſuis iuſte viuere conatur ſine adiutorio liberantis gratiæ Dei. In libero autem arbitrio habet, vt credat libere, & accipiat gratiam, vt iam illo, qui eam donat liberante & adiuuante, non peccet. Vbi ſup. poſ. 42.

* Theod. Illa autem, *non volo, &, odi,* non neceſſitatem, ſed imbecillitatem ſignificant. Non enim neceſſitate, aut vi aliqua impulſi peccamus, ſed a voluptate deliniti, ea facimus, quæ vt ſcelerata & flagitioſa abhorremus.

k *Nunc autem iam non ego.* Iam redemptus, iã accepta gratia Chriſti qui fuit ante ſibi peccato venundatus. Nõ ego. Libera eſt; mens, caro captiua. Habitat, etſi non conſentiendo ei, viuit ex fide. Sunt deſideria, ſed ſi non regnant, ipſe non facit, faceret autem ſi conſentiret. Aug. ſe verbis

F l *Sed quod habitat in me.* Quomodo habitat, cum nõ ſit ſubſtãtia, ſed priuatio boni? Ecce primi hominis corpus corruptũ eſt per peccatum. Ipſaq. corruptio per conditionem offenſionis manet in corpore, robur tenens diuinæ ſententiæ datæ in Adam, cuius conſortio anima maculatur peccato.

Pec-

NCOLAVS DE LYRA.

1 Ego autem carnalis ſum. *ideſt, ſequens carnis ſeu ſenſualitatis impulſum. Et loquitur Apoſtolus vt ſupra dictũ eſt in perſona generis humani lapſi. In quo plures ſunt ſequentes impulſum ſenſualitatis, quã rationis.*

2 Venundatus ſub peccato. *ſcilicet, primorum parentum, per quos genus humanum incurrit rebellionem carnis ad ſpiritum. ideo ſequitur.*

3 Quod enim operor. *ſenſualitatem ſequens.*

4 Non intelligo. *ideſt, intus non lego conſonans dictamini legis naturalis, ſed malis contrarians.*

5 Non enim quod volo bonum. *ſecundum rationis dictamen.*

6 Hoc ago. *impeditus ſenſualitatis impulſu.*

7 Sed quod odio malum. *ſecundum rationem.*

8 Illud facio. *tactus a ſenſualitate.*

9 Si autem quod nolo. *ſecundum rationem.*

10 Illud facio. *tactus per ſanſualitatem.*

11 Conſentio legi, quoniam bona eſt. *quia prohibet illud quod eſt odibile ſecundum dictamen rationis rectæ.*

12 Nunc autem iam non ego operor illud *Quia non operor illud ſecundum, quod homo, ſed quod brutum, vt dictum eſt ſupra.*

13 Sed quod habitat in me peccatum. *.i. concupiſcentia, quæ dicitur peccatum modo ſupra dicto, quia impellit ad hoc operandum.*

Non

Scio

a *Peccatum: Scio enim quia non habeat in me, hoc eſt in carne mea bo*
A *num.* ✱ Irenęus. Dominus eſt qui ſaluat nos, quia p ſemet-
Lib.3.c.22. ipſos non habebant hoīes ſaluari: & propter hoc Paulus infirmitatem hominis annuntians ait, Scio qm̃ non habitat in carne mea bonum, ſignificans quoniam non a nobis, ſed a Deo eſt bonum ſalutis noſtræ.

Li.6. cont. Iul. Pelag.c.11. * Aug. Ceſſi intelligentioribus, imò veritati, vt viderem in illis apoſtoli vocib9, † adeſt gemitum eſſe Sāctorum, contra carnales cōcupiſcentias dimicantiū. Qui cum mēte ſpūales, adhuc tñ iſto corruptibili corpore quod aggrauat animam, rectè intelliguntur eſſe carnales, quia erunt & corpore ſpiritales. † per legem Hinc factum eſt, vt ſic iſta intelligerē quemadmodū intellexit Hilarius, Gregorius, Ambroſius, & cęteri Eccleſiæ ſancti notique doctores, &c.

a In carne mea, vel contra ſalutem meam. b Lex carnis. c Peccatum habitat, quia bonum non inhabitat. d In ſenſuali homine.

a me peccatū. Scio enim, quia nō habitat in me, hoc eſt in carne 1

a Vere non habitat in me bonum, quia nec bonum velle, nec perficere. 2

b ne mea bonum. Nam velle † adiacet mihi, perficere autem 3

c ¶Prorſus quia ex Deo tantum. ¶Non cupere. 4

d bonum non inuenio. Non enim quod volo bonum, hoc fa- 5

¶Scilicet dimittere bonum, & facere malum. 6

e cio, ſed quod nolo malum hoc ago. Si autem quod nolo illud 7

a Non mente conſentio, ſed carne concupiſco. 8

f facio, iā non ego operor illud, ſed quod habitat in me pec-

a Fomes peccati. ¶Vel peccatum, carnalis concupiſcentia. vnde oriuntur omnia peccata. b Quia ego non operor malum, namo nolo. c Eſſe bonum. i. vtilem & adiutricem rationi, dum docet quid bonum vel malum ſit. d Ex eo probo bonum, quia volo facere quod ipſa iubet. 9

g catū. Inuenio igitur † legem volenti mihi facere bonū, quo- 10

h ¶Rationi. ¶Interiori homini. a Prope eſt. b Lex eſt bonum rationi. c Volens quod ipſa, & gaudens iuuari ab ea. 11

i niā mihi malū adiacet. Condelector enim legi Dei ſecundum 12

13

Lex carnis, ad quam diabolus, vt ad ſuam legē accedat, cooperatur.

B Aug. li.3. cōt. Iul. Pelag. c. & lib. de p. & cōcup. b *Nam vel.* Velle non, quia velle bonum adiacet mihi, quia iuxta carnem iacet & quieſcit impotens ſurgere ad bonum operandum. Iuxta, quia naturale eſt quodammodo bonum velle per rationē, ſed tale eſt hoc velle, quod ſemper vi carnis ſuperatur: velle autem Dei carnem ſuperat. *Velle.* Bona ſunt quę iubet lex, adeo vt naturaliter amet, & facere velit, ſed deeſt virtus perficiendi.

Velle. Aug. Semper bonus vult penitus nō concupiſcere, ſed nunquam hoc perficit, in hac vita.

c *Perfi.* Non ait facere, ſed perficere quia nō nihil facit. Agit bonum, quia concupiſcētię non conſentit, ſed nō perficit vt omnino nō concupiſcat, ſic & hoſtis agit malum, dū mouet deſiderium, ſed non perficit, quia non pertrahit ad malum.

d *Non e. quod v.* Bonum perficere non inuenio, quia nec bonum illud quod volo. A parte a qua minus videretur oñdit, ſed econtrario malum, quia etiam illud quod nolo, &c. Vel, non inuenio bonum, quia non eſt ibi. Multi enim ſtulti non inueniunt bonum in aliqua re, quod tamen eſt ibi.

* Theophylact. Cum ait, *non inuenio.* vim & inſidias peccati demonſtrauit, Liberat enim cum eſſentiam animæ, tū eſſentiam carnis a crimine & accuſatione, totumque in prauam operationē & voluntatem transfert. Nam cum dicit, *quod nolo*, animā liberat a crimine, cū uero ſubdit, *iam non ego operor illud*, carnem ab accuſatione immunē ſeruat. Et quid igitur eſt quod malum operatur? Peccatum quod eſt (iuxta Chryſoſtomi ſententiam) praua voluntas, & peccandi auida. Iſta vero non eſt opus Dei, ſed noſtra motio & affectus.

e *Si au. q. no.* Concludit ſuperiorem ſententiam, ergo ego nō operor illud, ſcilicet malum, ex quo prior quęſtio concluditur, ſcilicet, quod conſentit legi Dei.

C f *Sed q. h. in me p.* Preſſus peccato eius voluntatē facit quod tamē eſt vitio hominis. Hoc dicit, vt notet de quantis Deus hominem eruit.

D ✱ Auguſt. Iam enim motus deſideriorum malorum nō ipſe operabatur, quibus non conſentiebat ad perpetranda peccata. Peccati aūt nomine, quod in illo habitabat, ipſam nuncupabat concupiſcentiam, quia peccato facta eſt, & ſi cōſentientem traxerit atq; illexerit, concipit parit que peccatum. Li.6. cōt. Iul. Pelag. c.11.

✱ Idem. Ipſa concupiſcentia iam nō eſt peccatum in regeneratis, quādo illi ad illicita opera non conſentiunt, atque vt ea perpetrent, a regina mēte mēbra nō dantur, vt ſi nō ſit quod ſcriptum eſt, *Non concupiſces*, fiat ſaltem quod alibi legit̃. *Poſt concupiſcentias tuas nō eas.* Sed quia modo quodā loquēdi peccatū vocatur, q peccato facta eſt, & peccatum ſi vicerit facit reum, reatus eius valet in regenerato. Quem reatum Chriſti gratia per remiſſionem oīum peccatorum in regenerato, ſi ad mala opera ei quodāmodo iubenti non obediat, valere non ſinat. Sic aūt vocatur peccatum, quia peccato facta eſt, cum iā in regeneratis non ſit ipſa peccatum ſicut vocatur lingua locutio quam facit lingua, & manus vocatur ſcriptura quam facit manus. Item ſic vocatur peccatum, quia peccatum ſi vincit facit, ſicut vocatur frigus pigrum, non quod a pigris fiat, ſed quod pigros facit. Li. 1. de vitiis & concupiſc. cap.23. Exo.20. Eccleſ.18. E

g *Inuenio igi.* Dixerat legē bonā, naturam bonā, quæ idem vult, & ei cōſentit, hic adiungit bonā legē bonę naturæ adiutricem, & tñ exterior homo coniuncta illa duo vincit, vt homo per neutrum poſſe euadere videns, obnoxius ſit gr̃æ.

* Theod. Dicit aūt. Et lex bona mihi eſſe videtur, laudo. n. quæ ab ea conſtituta ſunt vt ſe recte habentia, & ſimiliter ac ipſa, & quę ſunt honeſta diligo, & quę ſunt contraria odio Sed mihi tamē malum adiacet, hoc eſt peccatum (videlicet concupiſcentia) quod habeam corpus mortale & patibile, animęque ſocordiam & imbecillitatē. Deinde mētis perturbationem pugnam apertius oſtēdens d. *Condelector legi Dei ſecundum interiorem hominem.* Interiorē hominem dicit mentē.

* Photius apud Oecum. Inuenio legem, hoc eſt, intellexi ac deprehendi vim & naturam legis, & de ea comperi quod nihil potuerit auxiliari. Vnde hoc manifeſtū eſt? Quia volēti mihi facere bonū, mihi fert auxilij, ſed ſimiliter malum adiacet, inefficax eſt mihi ad agēdū quod cupio. In hoc ex eo diligenter de lege comperi, quantū poſſet, quę ve ſit eius natura, quia in me volente bonū operari, inuenio adiacere malū neque ab ea eiectum eſt a me. Itaque oportet per baptiſmū ad Chriſtum eius depulſorem accedere, relicta lege.

h *Volenti.* Tantū, quia perficere non poſſum, quia malum rationi prope eſt, inſidians in carne eſt quaſi ad ianuas animę, & aliud cogit facere, quam vult homo & lex.

i *Sec. inte.* Amb. Quia caro ex Adā traducit̃, peccatū in ſe habet, ſi anima traduceret̃ & ipſa hēret, quia animę Adę peccatū, ſi vero aīa peccatū in ſe hēret, homo nō ſe cognoſceret. F

Video.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Scio enim. *per experientiam rebellionis carnis ad ſpiritum.*
2 Quia non habitat in me. *hoc eſt in carne mea.*
3 Bonum. *i. inclinatio ad bonum, ſed magis ad oppoſitum. Et dicit.*
4 In car. mea. *ſ. corruptibili & corrupta per peccatum Adæ, quia talis inclinatio mala non fuit in carne humana pro ſtatu innocentiæ:*
Vel aliter. In carne mea. quaſi dicat. In alia parte mei, ſcilicet in ratione, non eſt inclinatio ad malum, ſed ad bonū. Ratio enim ad optima deprecatur. ideo ſubditur.
5 Nam vel. *ſ. bonum.*
6 Adiacet mi. *ſecundum rationem.*
7 Perficere autem bonum non inuenio. *propter ſenſualitatem impedientem.*
8 Non enim quod volo bonū, hoc facio, ſed quod nolo, &c. *Exponatur vt prius, quia repetitio eſt eiuſdem ſententiæ ad maiorem aſſertionem.*
9 Inuenio igitur legem. *hic oſtenditur idem per teſtimonium legis naturalis in bonis, cui concordat lex præcipiēdo illa quæ homo vult & agit ſequendo dictamen rectæ rationis, vt Deū colere, parentes honorare, & huiuſmodi, & hoc eſt quod dicitur.* Inuenio igitur legem. *ſ. conſonam.*
10 Volenti mihi facere bonum, &c. *ſecundum legis naturalis dictamen:*
11 Quoniam mihi malum adiacet. *quia magis promptus eſt homo ad perficiendum malum in opere quam bonum, propter corruptionem naturę.*
12 Conde. enim le. Dei. *i. ei concordo.*
13 Secundum inte. ho. *i. ſecundū naturalē rationis dictamē, quia ratio dicitur homo interior, & ſenſualitas exterior.*

A a *Video au.* Aug. Ad corpus mortis pertinet, vt lex membrorum repugnet legi mentis dum caro aduerſus ſpiritum concupiſcit. Sed lex peccati non regnat, cum non obeditur deſiderijs eius.

Gal. 5. c.

b *Legem in mem.* Recte fomes peccati lex dicitur, quia legitime factum eſt, vt qui non obediuit ſuo ſuperiori, ei non ſeruiat ſuum inferius. i. caro.

†Diſt. 6. c. in fi. 23. q. 5. c. ſi paulus. i prin. li. 2. de pec. mer & remiſ. ca 33.

* Aug. Nobis pudendum eſt, quod imperio noſtro caro non ſeruit, quia hoc fit per infirmitatem, quam peccando meruimus, vocaturque peccatū habitans in membris noſtris. Sic eſt autem hoc peccatum, vt ſit pęna peccati.

†ex hoc corpore morti ob noxio. † Gratias ago Deo.

* Idem. Ego de concupiſcentia dixi,

li. 6. cont. Iulia. Pelag. c. 8.

a Partim libertas reddita. b Condelector legi, ſed. c Partim reſtat infirmitas. d Fomitem qui regnat. e Vt in oculo ad concupiſcendum, & in manu ad operandum.

a interiorem hominem. Video autem aliam legem in mem- 1
a Legi & rationi meæ coniunctis in unum. b Per conſenſum & operationem. ¶Quia conſuetudine dominatur. ç Ex carne non mente.
b bris meis repugnantem legi mentis meæ, & † captiuū ducen- 2
a Peccatum enim lex, quia dominatur. b Quanto autem uicinior, tanto periculoſior. ç Idem, ex carne. d Quia captiuatus ſum ego, quia natus ſub peccato. ¶Quia cum is. 3
c tē me in legem peccati, quæ eſt in membris meis. † Infelix 4
a Spiritualis. b Et cum per me non poſſum, quia niſi magnus aliquis. c De dominio carnis in qua mors.
d ego homo, quis me liberabit † de corpore mortis huius? 5
a Non lex, non uires propriæ, ſed.
e f g † Gratia Dei per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum. Igi- 6
a Quia gratia liberat. b Rationalis & interior homo. c Habens ut prius fomitem. d Voluntate. e Potens ſum ſeruire. f Et ideo non remiſſius agendum, ſed cauendum ne regnet. 7
tur ego ipſe mente ſeruio legi Dei, carne aūt legi peccati. 8 9

quæ eſt in membris repugnans legi mentis, quamuis reatus eius in omnium peccatorum remiſſione trāſierit, manet tamen actu in homine ſecum confligente per continentiam.

B Actu manet, non quidem abſtrahendo & illiciendo mentē, eiuſque conſenſu concipiendo & pariendo peccata, ſed ma la quibus mens reſiſtit deſideria commouendo.

* Idem. Lex peccati quę in membris eſt corporis mortis huius, & remiſſa eſt regeneratione ſpirituali, & manet in carne mortali. Remiſſa. ſ. quia reatus ſolutus eſt ſacramēto quo renaſcuntur fideles, manet autem quia operatur deſideria cōtra quæ dimicant & fideles.

li. 1. contr. Iulia. Pelag. c. 1.

Captiuum. Ex carne, ex parte, qa mens repugnat, & condelectatur legi Dei. Sic de ipſo apoſtolo legitur, mens non conſentit peccato, mors contēdit, mens nō conſentit. Eſt in me quiddam mortuum, quiddam viuum, quid inde ſperādum?

c *Et captiuum me ducentem, &c.* ✠ Oecumen. Pulchre dicit. Nā pugna mota inter peccatū, legiſque precepta, videlicet cogitatione peccato contradicente, diſcedit cū victoria peccatū, miſero homine in captiuum aſſumpto. Legem peccati periphraſtice vocat peccatum. *quæ eſt in membris meis*: quę per mea membra pugnat aduerſum me.

* Aug. Captiuum, ſed ex carne, & ex parte. Nam mens repugnat, & condelectatur legi Dei. Sic enim intelligere debemus.

C Iā ergo ſi mens non conſentit peccato titillāti, ſuggerenti, blādienti, qa habet alias interius delectationes ſuas, eſt in me quiddam mortuum, & quiddam viuum, mors contendit, mens non conſentit.

D

d *Inſe.* non in mente, ſed in carne.

e *Quis me li.* Liberabitur cū mortale hoc induerit immortalitatē, vbi nulla concupiſcentia permanebit. Modo interim qd? *Ego ip. m. ſ. le. d.* non cōſentiendo *car. au. l. p.* concupiſcēndo.

1. Cor. 15.

f *Vel. De c. i.* congregatione ingruētiū malorū, vel peccatorū.

†captiua lib de gra. c. 5 † 15. q. 1. volunta

* Aug. Vbi natura iſtam perdidit libertatem, quam ſibi dare exoptat, d. *Quis me liberabit, &c.* Vtique de vitijs corporis dicit. Nā de corpore mors corporis ſeparat, ſed contracta ex eo vitia coherēnt, quibus iuſta pęna debetur. Vbicunq; aūt iſtā pdiderit libertatē, certe inſeparabilis eſt poſſibilitas illa naturæ, hēt poſſe per naturale ſubſidium, hēt velle per liberū arbitrium, cur quærit baptiſmatis ſacramentū? Sinatur orare, ſinatur adiutorium medici potentiſſimi flagitare. Neque. n. ſibi ſufficit, qui d. *Inf. ego ho. quis me, & c.* aut plenā libertatem hēre dicendus eſt, qui adhuc poſtulat liberari.

E

✠ Theod. Hęc oia diſſeruit apoſtolus, vt oſtenderet quales eramus ante gratiam, & quales poſt gratiam, & veluti ſuſcepta perſona eorum qui ante gratiam a peccato obſeſſi ſunt, tanquam a medijs hoſtibus circundatus, & ſeruire coactus, grauiter gemit ac lamentatur, &c.

g *Igi. ego ip.* Hic tertius actus in lege ſpiritus. *Igi. e.* Sed quia dicit gratia ſe eſſe liberatū, ne quis torpeat ſecurus, quaſi peccatū non vltra noceat, determinat qūo ſit liberatio in gratia manſerit. Alioquin peccatum iterum occupabit. *Ego ip.* Ego in carne, ego in mente, non duo, ſed unus ex vtroque, mente non conſentio, carne concupiſco.

Aug. Ser ve. Apo

Ab hoc loco: Scimus. n. quia lex ſpiritualis, ad finē vſque huius capituli, vtrum ex propria, an ex vniuerſalis hominis perſona hęc melius accipiantur, non omnino perſpicuū eſt.

Dicit Aug aliquādo ſibi viſū fuiſſe in hoc apoſtoli ſermone deſcribi hoēm ſub lege. Sed vt ait, nō eſt niſi hō gratię, q cōdelectatˀ legi Dei & cōſentit, & q. nō operatˀ malum, nec vult & q. ignorat. i. nō approbat, & cui nihil dānationis nūc eſt, ſicut i ſequēti oſtēdit, & tñ adhuc eſſe carnalē de ſe dicit.

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Video aut. aliam legē in membris. *Hic habita occaſione ex dictis de lege naturali & diuina, determinat de lege fomitis, cuius primo malitiā oſtendit, ſecundo ab eo liberari petit, ibi:* Infęlix ego hō. *Circa primū oſtendit eius malitiam, per hoc quod non eſt legi naturali cōſona, ſed magis cōtraria, & ideo non dicitur lex niſi per modū trāslationis, nā bona ad mala transferimus. ſic dicitur bonus latro. 5. Metaph. & hoc modo leges tyrannorū leges dicuntur, & ſic eſt de lege fomitis, de qua dicit.* Vi. au. ali. leg. *i. inclinationem quæ ducit membra tanquam ligata ad mala, & ſic dicitur lex a ligando.*

Diuiſio.

2 Repu. le. ment. m. *i. legi naturali, quæ impreſſa eſt menti.*

3 Et captiuum ducentem, &c. *per conſuetudinem peccandi, quę tenet hominem in peccato ſicut captiuum in carcere.*

4 Infęlix ego homo. *Hic cōſequēter petit liberari, dicens in perſona generis humani.* In fęlix ego homo. *per corruptionem naturæ.*

5 Quis me li. *Nō dicit de corpore abſolute, quia facit ad beatitudinē animæ, quæ non erit perfecte beata, donec fuerit ſuo corpori reunita, ſed dicit:* De cor. m. hu. *quia ſancti reſurgent in corpore immortali. & reſpondet Apoſtolus.*

6 Gratia Dei per Ie. *quia in præſenti liberat a lege fomitis inquātū eſt culpa, vnde & in renatis per baptiſmum primi motus non ſunt culpa, ſed ſolū pœna, & exercendæ virtutis materia. In futuro vero liberabit etiā a lege fomitis, inquātum eſt pœna, quando reformabit corpus humilitatis noſtræ configuratum corpori claritatis ſuæ. Phil. 3. ca. Ex prædictis igitur concludit.*

7 Igitur ego ipſe. *in vita præſenti.*

8 Mente ſeru io legi Dei. *i. ſecundum inclinationem rationis.*

9 Carne au. legi pec. *i. ſequēdo carnis inclinationē.* Legi peccati.

CAP. VIII.

Ser. 6. de verbis Apoſtoli.

Nihil igi. Augu. Sicut bona quedā malis non proficiunt, ſic quædam maculę ſi ſunt leues, ſine quibus humana vita non ducitur, nihil impediunt ad coronam.

a *Nihil ig. nunc.* Et ſi ante, non nūc cū in Chro. Nihil d. q. a per gratiam baptiſmatis & lauacrum regenerationis ſolutus eſt, & ipſe reatus cū quo erat natus, & q. dquid ante commiſitū.

* Augu. Et ſi habent deſideria carnis quibus non conſentiūt, & ſi lex membrorū repugnet legi mētis eorū, & captiuare vult mētem, tamē quia per gratiā baptiſmatis

A

CAP. VIII.

Quia mente ſeruio legi Dei. a Tempore gratiæ. b Quia maculæ ex carne non obſunt.

Nihil igitur nunc damnationis eſt his qui ſunt in
a In quo omnia peccata ſoluuntur. Obediunt. b Quibus nihil damnationis c Et ſi quandoque cadunt.
Chriſto Ieſu qui non ſecundum carnē ambulāt.

NICOLAVS DE LYRA. CAP. VIII.

Nihil igitur. *Poſtquam apoſtolus oſtendit ceſſationē legis factā per Chriſtū. Hic cōſequenter oſtēdit, q Chriſto ſit totaliter adherendū, & diuiditur in duas, quia primo facit qd dictū eſt. Secūdo ne videatur Iudęos tāquā exoſos relinquere, oſtēdit erga eos ſuū affectū ca. 1. Prima in duas, qa primo oſtēdit huius adheſionis fructū vel vtilitatē, ſecūdo, modū eius ſeu firmitatē, ibi.* Quis ergo nos ſuperabit. *Prima adhuc in duas, quia primo oſtendit fructum huiuſmodi quātum ad euaſionē mali, ſecūdo quantū ad cōſecutionē boni, ibi.* Quicunque enim ſpiritu Dei. *Prima adhuc in duas, quia primo ponit intentum, ſecundo declarat ipſum, ibi.* Nam quod impoſſibile. *Circa primum dicit.*

Diuiſio.

1 *Nihil ig. n. dam.* i. nulla damnationis cauſa.

2 *Ex his qui ſunt in Chri. Ie.* per fidem charitate formatam.

3 *Qui non ſe. car.* i. nō operātur, ſed magis ſcdm ſpiritū quantum

A matis & lauachrũ regenerationis ſolutus eſt & ipſe reatus cũ quo eras natus,& quicqd antea conſenſiſti malę cõcupiſcẽtię,ſiue quolibet flagitio,&c. omnia deleta ſunt in illo fonte quo ſeruus intraſti,vnde liber exiſti. Quia ergo hęc ita ſunt, nulla ergo nũc condemnatio his q́ ſunt in Chriſto Ieſu. Nulla eſt nũc, antea fuit. Hoc malum fecerat generatio, ſed hoc bonũ fecit regeneratio.

a *Lex e.ſpi.* Hic oſtẽdit per quid gratia liberet per ſpiritum ſanctum.

Lex ſpiritus Eſt ſpiritusſanctus q́ docet quid ſit agẽdum, & quid nõ: q́ eſt dator vitæ,& hoc per Chriſtum qui dat ſpiritũ: & quomodo in Chriſto exponit. Vel lex ſpiritus. Lex fidei qui dicit ſpiritus: quia Deus cuius fides eſt, ſpiritus eſt. Vel lex fidei p quã viuificamur quã ſpiritus ponit in corde. Vel lex ſpiritus vitę, qa & peccare nõ vult,& à morte reuocat,& qa ſpiritu.i.mente credit,& ſpiritus eſt q́ credit,& ſpiritus eſt cuius fides eſt.

D uerſitas,& ideo cũ nulla tẽporalia deturbarentur, facile recedebant a præceptis legis. Infirmabatur ergo lex nõ implẽdo qđ præcipiebat, non ſua culpa, ſed per carnem, ideſt, per eos homines qui carnalia bona appetendo, non amabãt legis iuſtitiam, ſed ei temporalia commoda præponebant.

a q.d. quis, Potes ne ſecundum carnem ambulare, poſſum: quia: Vel ideo nihil damnationis eſt, quia lex liberat a peccato. b Alias bit. c ¶ Lege Moyſi, quæ præuaricationis eſt cauſa & mortis. A conſenſu & opere

a *Lex enim ſpiritus vitæ in Chriſto Ieſu, liberauit me a lege

a Quia Damnauit peccatum. b Damnare peccatum. c Naturali. Vel ſcriptæ d In quare.i.in iuſtificatione implenda

b peccati & mortis. Nam quod impoſſibile erat legi, † in quo

a Lex. b Per carnales obſeruantias non poterat iuſtificare. Per fomitem peccati, per carnalitatem quæ. c Conſubſtantialem. d Per hominem conoſcibilem faciens.

c infirmabatur per carnem, Deus filium ſuum mittens † in

a Non in carnem peccatricem, ſed ei ſimilem per paſſibilitatem & mortalitatem. b i.pro eo quod factus eſt hoſtia pro peccato c Deleuit.

f ſimilitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit pec-

a Chriſti in qua vetus homo noſter crucifixus eſt. b Lex præcipit. ſpiritus implet c Talibus.

h catum in carne, vt iuſtificatio legis impleretur in nobis, qui

a Actibus. Et ſi aliquãdo cadamus.

non ſecundum carnem ambulamus, ſed ſecundum ſpiritũ.

d *Filium ſuum mit.* Aug. Aug.l.83.q. 67.
1 guſt. Nõ vbi nõ erat:
2 q́ vbique eſt, venit in
virginẽ, q́ ante in vir
3 ginẽ erat, q̃ creauit,
4 elegit: q̃ elegit, crea- † ea parte qua imbecillis erat.
5 uit, attulit virgini fę-
6 cũditatẽ, nõ abſtulit
7 virginitatẽ veniẽs in
8 vterũ virginis, fuit.n. † ſub ſpecie carnis peccato obnoxiæ.
9 ibi p vnionẽ naturæ,
10 qualiter ante nõ erat
11 Ita & in mũdo erat,
12 & in mũdũ veniſſe
13 dicitur, quia viſibilis mundo apparuit.

e *In ſimi.car.pec.* nõ in carnẽ peccatricẽ: qa nõ eũ mater concupiſcentia, ſed gratia concepit. Nõ peccatrix ergo fuit quia nec in libidinis cõcupiſcẽtia conceptæ nec peccati cauſam in ſe habuit: nec in ea peccauit. In pęna ergo ſimilis noſtræ, non in qualitate peccati.

✻ Theod. Nõ dixit, ſimilitudine carnis, ſed *in ſimilitudine carnis peccati.* Naturam enim humanam acceperat, peccatum humanum non acceperat,& ideo qđ acceptum eſt, nõ ſimilitudinem carnis, ſed ſimilitudinẽ carnis peccati appellauit. Cum enim eandam quã nos haberet naturam, non habuit eãdem quam nos ſententiam & mentem.

E

✻ Baſil.& Cyril. apud Oecum. Corpus Chriſti non erat peccati corpus, ſed ſimilitudo carnis peccati. Oſtẽdit Dominus naturales ſuſcepiſſe affectiones ad cõfirmationem veræ & non phantaſticæ incarnationis: affectiones vero, quæ a malitia oriuntur & vitam commaculant, receſſiſſe. Sic & Aug. libro 14 cont. Fauſt Manich c.5.& lib. quæſt. vet. & noui teſt. q. 40.

f *Et de pecca.* Orig. hoc eſt, per hoſtiã carnis ſuæ quã obtulit ĩ ara crucis, dãnauit peccatũ,& ad nihilũ redegit ĩ carne ſua.

✻ Hier. Sicut hoſtias, quę pro peccato offerebantur in lege, peccati nomine vocabãt, ſic & Chriſti caro quę pro peccatis noſtris oblata eſt, peccati nomẽ accepit. Vel aliter. De peccato Iudæorum qui Chriſtum per inuidiam tradiderunt, morti adiudicandum, damnauit peccatum noſtrum.

g *Damna.* ideſt, deſtruxit diabolum, ideſt, pro peccato quod fecit in carne Chriſti.

Vel peccatum, ideſt, fomitem procedentem de peccato damnauit, ideſt, debilitauit.

h *Vt iuſtifi.* Ita dãnabatur peccatum, vt iuſtitia q̃ lex Moyſi promiſit,

F

Ambroſius

B *Lex e.ſpiri.us.* Lex Moyſi, lex ſpiritus.i.ſpiritualis: qa prohibet peccare, ſed non vitę, quia non viuificauit remiſſis peccatis

Triplex lex. Diſtinctio iſta ſatis eſt neceſſaria: Lex, inquit, ſpiritus vitæ. Ecce vna lex. A lege pcti & mortis. Ecce altera lex. Et ſequitur q́ impoſſibile erat legi. Ecce tertia lex. Hęc eſt lex per Moyſen data in monte Sina. Duę ergo leges hic bonę ſunt. ſ lex fidei, quæ peccatum tollit,& lex Moyſi: quæ peccatum oſtẽdit & prohibet, Lex vero peccati mala, quia reos facit.

Lex quã ponit ſpiritus, liberat a lege carnis: quod non potuit facere tertia lex Moyſi. Lex carnis nõ eſt Dei, ſed pcti & mortis: hæc reos. Lex Moyſi ſancta & Dei eſt: quæ oſtẽdit malum, ſed non tollit. Lex ſpiritus quæ eſt lex fidei & gratię, malum tollit.

b *Nam quod impoſſi:* Quomodo in Chriſto facta ſit liberatio, oſtendit.

c *Per carn.* Per carnalitatẽ, quæ rebellabat,& audita lege amplius eſt incitata: ſic infirmata eſt lex literę per carnẽ,& ideo erat ei impoſſibile liberare a lege peccati & mortis.

Aug. ... q. quadam pro ... epiſt. ad ... prop. 40 ✻ Aug. Quod autem ait, *Quod impoſſibile erat legi, &c.* manifeſtiſſime docet præcepta legis, ppterea nõ impleta, quamuis eſſent implẽda, quoniã quibus data erat lex ante gratiã, dediti erãt carnalibus bonis, & ex his acquirere beatitudinẽ cupiebãt, neq; metuebant niſi cũ talibus bonis imminebat aduerſitas,

C

NICOLAVS DE LYRA.

tum ad opera ex fide ſequẽtia: quia fides ſine operibus mortua eſt, Iaco. 2.d. Nullus enim dãnat niſi pro peccato originali. actuali vel mortali, vel pro pęna per Adam incurſa. per quem modum ſancti patres deſcendebant ad limbum inferni, quamuis eſſent mundati & liberati ab originali peccato & actuali. Fides autem Chriſti liberat ab originali & actuali, & a pęna incurſa pro peccato Adæ: inquãtum in baptiſmo qui eſt ſacramentum fidei communicatur totaliter virtus paſſionis Chriſti, quæ abſtulit impedimentum naturæ. Ideo dicit.

1 Lex enim ſpi.vi. *Lex enim euangelica dicitur lex ſpiritus, qa impreſſa fuit cordibus apoſtolorum per ſpiritumſanctum. Et lex vitę, quia viuificat per gratiam, quam conferunt ſacramenta nouæ legis.*

2 Liberauit me a lege pec. *ideſt ab obligatione pro peccato actuali & mortali.*

3 Et mor. *quia tollit omnem pœnam debitam, propter quod ſancti nũc morientes ſtatim euolant ad gloriam.*

4 Nam quod impoſ. *Hic conſequenter declarat ſuum dictũ.ſ. qualiter lex Chriſti liberat. Et diuiditur in duas: quia primo declaratur modus huius liberationis, ſecundo ponitur diſtinctio ambulantium ſecundũ ſpiritum & ſecũdum impetum carnis, ibi:* Qui enim. *Circa primũ cõſiderandum, quod ſecundũ nullum tempus nullus ſaluatur niſi per Chriſtum, Act* 4.c. Nec.n. aliud nomen ſub cælo datum eſt hominibus, in quo oporteat ſaluos fieri. *Iſta autẽ ſalus dupliciter poteſt hominibus applicari. Vno modo p fidem: & ſic per Chriſtũ ſaluabãtur patres veteris Teſtamẽti.ſ. per fidem Chriſti venturi. Aliquid enim antequam ſit in effectu, bene mouet ſecundum actu animæ, ſicut finis mouet agentem, credere vero eſt actus animæ. Alio modo applicatur p ſacramenta hominibus adhibita, q̃ ſunt noſtræ iuſtificationis inſtrũenta, ſeparata tamẽ. Sicut enim ædificationis materialis artifex eſt cauſa efficiens principalis, manus eius inſtrũentalis coniuncta, ſecuris vero ſeparata. Sic in ſanctificatione p gratiam deitas eſt cauſa efficiens principalis, humanitas Chriſti ſicut inſtrumentũ coniunctum, ſacramenta vero nouæ legis ſicut inſtrumenta ſeparata recipientia ad hoc virtutẽ a Deo mediante humanitate Chriſti: ſicut ſecuris agit in ędificatione p motionem artificis mediante manu quæ eſt inſtrumentũ coniunctũ. Talis autem virtus Dei ſeu actio non fuit in ſacramentis veteris legis q̃ nõ poterant habere virtutem talem ab humanitate Chriſti ventura, quia cauſa effectiua non eſt poſterior ſuo effectu. & hoc eſt quod dicitur:* Nã quod im.erat.le. *i. ſacramentis legalibus efficacia dicta carentibus.*

Salutis hominibus duplex applicatio.

5 In quo infirmab. *ſ. lex. vetus, quia in hoc erat imperfecta. propter quod ſacramenta illius egena dicuntur & infirma, Gal.* 4.

6 Per carnẽ. *quia mundabat corporaliter, tantum tollens quaſdam irregularitates prohibentes ingreſſum templi cõtingentes ex tactu mortui, & huiuſmodi. propter quod dicuntur iuſtitiæ carnis. Heb.* 7.

7 Deus fi.ſu.m.in. *quia aſſumpſit carnem paſſibilem, tamen non peccatricem.*

8 Et de pec. *i. de ſeipſo facto hoſtia pro peccato, ſicut dicitur Hoſee* 4. Peccata populi mei comedent, *quia ſacerdotes pro peccato hoſtias comedebant.*

9 Damna.pec. *i. deleuit per ſuam paſſionem.*

10 In car. *i. in homine ſecundum illud Pſal.* Recordatus eſt, quia caro ſunt. Pſal 77.

11 Vt iuſti.le. *i. promiſſa in lege quæ gratiam iuſtificantem promittebat, ſ. d non conferebat.*

12 Impleretur in no. *i. renatis per baptiſmum gratiam conferentem per virtutem a Chriſto deriuatam vt dictum eſt.*

13 Qui non ſe.c.am.ſed. *per bona opera: quia fides ſine operibus nõ ſufficit ad ſalutem, cum ſit mortua.*

promiſit, conſummaretur.

A a *Qui enim ſecun. car.* Ambulās ſecundum carnem non eſt iuſtus, quia nec qui eſt ſecundum eam. Cur nō? Qui ſapit, quæ carnis ſunt, quod repugnat iuſtitiæ.

b *Nam pru.* Qui hæc quę carnis ſunt ſapit, non eſt iuſtus: nā prudētia carnis mors eſt.

D vitiata natura. Si quis ſpiritū Chriſti nō habet. Ipſe enim ſpiritus Dei, qui ſpirit⁹ Chriſti & patris eſt & filij. Si qs hūc nō habet, nō ſe fallat, hic nō eſt ei⁹. Ecce adiuuāte ipſius miſericordia, ſpiritū Chri habemus, & ipſa delectatione iuſtitię, integra fide, catholi. a fide, ſpūm dei nobis ineſſe cognoſcim⁹.

❊ Oecum. Affectū vocat carnis, terrenum mētis impulſum, & inclinationē ad abſurdas actiones. Hoc non eſt carnis calumnia: neq; n. dixit, nā, ſed affect⁹, qui etiam corrigi poteſt. Affect⁹ vero ſpiritus, mens, eſt q̄ in nobis ſpiritu mouetur.

† affectus

Vita & pax. Vita quidem ad id relatū, affect⁹ carnis mors: pax autem ad id quod ſequit̄, affectus carnis inimicitia ē ad Deū.

c *Quoni. ſa. c.* Hæc enumerādo deterret a carnis obedientia.

B

d *Inimica eſt.* Dū nil putat Deum poſſe, prętcr qđ in naturis rerum videtur.

lib. 5. c. 20.

❊ Irenaeus. Bene Apoſtolus ait: *Qui in carne ſunt, Deo placere non poſſunt*, non ſubſtātiā reiiciēs carnis, ſed infuſionem Spiritus attrahēs. Nec conuerſa quę in carne eſt repellens ab eis: etenim ipſe in carne cum eſſet, ſcribebat eis: ſed concupiſcentias abſcindens carnis, quę mortificant hominem.

a Qui mente conſentiunt carni. Non ſunt iuſti. b Intenti, & curioſi in carnalibus.

a Qui enim ſecundum carnem ſunt, quæ carnis ſunt ſapiūt:

a Ambulans ſecundum ſpiritum eſt iuſtus, quia & qui eſt ſecundum eum. b Sanctum. Rationem Conſenſu. c Quæ ſpirituſſanctus docet vel ratio inſinuat. d Solliciti ad ea implenda

qui vero ſecundum ſpiritum, quæ ſunt ſpiritus ſentiunt.

a Cum ſtudioſius implet quæ carnis ſunt, naturas rerum ſequitur appetendo bona temporalia fugiendo mala b Aeterna c Cum ſtudioſe agit ſpiritualia

b Nam† prudentia carnis mors eſt.† Prudētia autem ſpiritus

a In futuro Cauſa vitę b Mentis hic. i vita cum pace, quæ erit in futuro. c Mors eſt prudentia carnis, quæ adeo carnalibus intendit. d Quem ſibi non conſtituit finem. e Bonis inſtitutionibus non obedit

c vita & pax. Quoniā ſapiētia carnis inimica eſt Deo. Legi

d a Natura poſt vitium non poteſt, quod pellit medicus. Subiecta eſſe. b Quid per ſingula immoror? Qui poſt concupiſcentias eunt.

enim Dei nō eſt ſubiecta. Nec enim poteſt.† Qui autem in

a O Romani. b Non facitis opera carnis. Q Pro vobis non dictum eſt.

carne ſunt Deo placere nō poſſunt. Vos autē in carne non

a In his quæ ratio ſuadet … docet quomodo quis ambulet ſecūdū ſpiritū ſ. ſi habet ſpiritū Dei.

e eſtis, ſed in ſpiritu ſi tamen ſpiritus Dei habitat in vobis.† Si

f a Ecce vnde eſt, ſecundum carnem ambulare. b Viuens ſecundum ſenſum carnis uel geſta. Dum mente conſentit carni, uel eius opera actu explet. c i. membrum Chriſti.

quis autem ſpiritum Chriſti non habet, hic non eſt eius. Si

a Sed ſi ſpiritus Chriſti. Qui eſt idem cum ſpiritu. Licet.

g autem Chriſtus in vobis eſt, corpus quidem mortuum eſt

h a .i. in peccato vel pro originali b Qui Deo qui uita eſt coniungitur. c Quæ eſt ex ſpirituſancto. Ecce iterum bona ſpirituſſancti.

i propter peccatū, ſpiritus vero viuit propter iuſtificationē:

Hoc iā vobis Sed ſi. a Dei patris b Hęc eſt cauſa qua ſuſcitabit alios, quia Chriſtus ſuſcitaus.

K Quod ſi ſpiritus eius qui ſuſcitauit Ieſum a mortuis, habi-

Et qui hoc potuit a Sicut dictum eſt. b Faciet immortalia & impaſſibilia.

l tat in vobis, qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtum a mortuis, viui-

m a Non ait mortua. Quæ modo ſunt. b Non pro ueſtra dignitate, non pro ueſtris meritis, ſed propter ſua munera.

n ficabit & mortalia corpora veſtra propter inhabitātem ſpi

❊ Oecum. Ne illos męrore alliceret,
1 non dixit. Qđ ſi non
2 habetis: ſed, Si quis
nō habet, tanquā de
3 alijs loquens. Spiritū
4 autem Chriſti dona
5 noui teſtamenti.
6 g *Cor. qui.* Vel, nomi
7 ne corporis hominē
8 totū ſignificat, ſicut
9 Ezechiel econuerſo
10 nomine animæ, cum
11 inquit: *Anima, q̄ pec. &c.* Et eſt: Si ſpiritus
Chriſti in vobis eſt, li
12 cet corpus mortuū
i. homo mortuus fue
13 rit propter peccata. i.
14 in peccatis, ſpirit⁹ ta-
15 men. i. anima quę fue
16 rat impia viuit: quia
17 Deo qui eſt vita iūgi
18 tur, & hoc ppter iuſtificationē. i. peccatorū remiſſionē, quæ
19 eſt ex ſpirituſancto.

Eccl. 18. a

† Diſt. 8. c. propoſ.

† 11. q. 3. c. nihil.

E

h *Mortuum.* ait, non mortale. Ante pecca-
20 tum enim corpus ani
21 male. i. mortale fuit. ſ.
22 potēs mori. Sed quod non neceſſe erat mori: modo mortuū propter peccatum, ideſt, quod neceſſe eſt mori.

i *Propter peccatū.* Vitandum reſeruatur hæc infirmitas, vt ex inde peccare magis timeat.

Aug. lib. quæſt. q.

K *Quòd ſi ſpi.* Aug. Attēde, quod ſpirituſſanctus & ſpiritus patris dictus eſt hic, vbi legitur: Si autem ſpūs eius, qui ſuſcitauit Chriſtum & ſpiritus filij, vbi legitur: *Qui autem ſpiritū Chriſti non habet*, quia ſpirituſſanctus de vtroque procedit. Sed proceſſionem eius, ſicut & generationem filij quis enarrabit?

Iſa. 53. c. Actus humani quatuor

l *Viuifica. & mor.* Aug. Ecce quartus actus. In prima actione ante legē nulla pugna eſt cū voluptatibus ſeculi. In ſecunda ſub lege pugnam⁹, ſed vincimur. In tertia pugnamus & vincimus. In quarta nō eſt pugna, ſed pax æterna: quia ſubditur noſtrum inferius. quod non ſubdebatur, quia nos ſuperiorē nobis Deum deſerueramus.

m *Mortalia.* Aug. Non mortua, in reſurrectione cum mortale hoc induet immortalitatē, non ſolum neceſſitas moriēdi quā modo habet propter peccatū, ſed nec mortalitas remanebit: quam habuit corpus animale peccatum.

n *Prop. inha.* Euidentiſſime apparet non tantū ſpūs, ſed ēt corporis mortem pp peccatum hominē meruiſſe, per ſpiritum

lib. de reſ. carnis, c. 46.

❊ Tertul. Talem vbique apoſtolum recognoſcas, ita carnis opera damnantem, vt carnē damnare videat̄: ſed ne ita qs exiſtimet, ex aliorum vel cohærētiū ſenſuum ſuggeſtu procurātem. Nā & dicens eos, qui in carne ſunt, Deo placere nō poſſe, ſtatim de prauo intellectu ad integrū reuocat, adijciēs, Vos autē nō eſtis in carne, ſed in ſpiritu. Eos enim quos in carne eſſe conſtabat, negādo in carne eſſe, in opib⁹ carnis nō eſſe monſtrabat. Atq; ita illos demū Deo placere nō poſſe, nō q in carne eſſent, ſed qui carnaliter viuerēt: placere autē illos Deo, q i carne poſiti, ſecūdū ſpūm incederēt.

Apud Bedā.

❊ Auguſt. Qui in carne ſunt, ideſt, qui in carnē confidūt, qui cōcupiſcentias ſuas ſequunt̄, qui in his habitāt, qui earum voluptatibus oblectantur, & in his beatā vitā cōſtituūt.

e *Si tā.* Ambigue, quia nondum ſunt perfectæ fidei, ſed ſpes eſt perficiendi.

f *Spi. Dei.* ſpiritus Chriſti: quia idem eſt.

C ❊ Aug. Non ergo ſibi arroget virtutem propriā egena, & vitiata

Ser. 6. de verbi. Apoſt.

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Qui e. ſ. car. *Hic ponitur diſtinctio inter ambulātes ſecundū carnem, & ſecūdum ſpūm. Et diuiditur in tres partes. primò ponitur hęc diſtinctio, ſecūdò vnius partis imitatio, ibi.* Vos autem. *tertiò infertur cōcluſio, ibi.* Ergo fratres. *Primò. n. ponitur diſtinctio quantū ad iudicium, cum dr̄.* Qui enim ſecundum car. ſunt. *ſ. ambulantes.*

Diuiſio

2 Quæ car. &c. *i. carnalia bona iudicant meliora ſpūalibus bonis erronea tñ, ſicut lingua febricitātis infecta cholera amara, ea q̄ ſunt dulcia, iudicat amara. Qualis eſt enim vnuſqſque talis finis ſibi videtur. 2. Ethico.* 3 Qui vero ſecundum ſpiritū *ſupple ambulant.*

4 Quę ſunt ſpiritus ſentiunt. *ſpūalia bona carnalibus præponentes ſicut lingua bene diſpoſita bene iudicat de ſaporibus. Secundo ponitur diſtinctio inter eos quantum ad effectum, cum dicitur.*

5 Nam pru. *qua quis bona carnalia caute ſcit inquirere & proſeq.*

6 Mors eſt. *i. mortem efficit culpæ & gehennæ, & aliquando naturę: quia carnaliter viuentes frequenter citius aliis moriuntur.*

7 Pru. au. ſpi. *qua quis ſpiritualia bona diſcrete quærit & proſeqtur.*

8 Vita & pax. *i. meretur vitā gratię in præſenti, & pacē gloriæ in futuro. Ibi enim perfecta pax habetur, eo q appetitus totaliter quietatur.*

9 Quoniā ſapien. car. inimi. *rebellans eius mandatis. ideo ſubdit.*

10 Legi enim Dei nō eſt ſubiecta. *& p cōſequens nec ipſi Deo.*

11 Nec

11 Nec enim poteſt. *propter quod dicit Saluator Mat. 6. c. Nemo poteſt duobus dominis ſeruire. ſ. contrarijs ſicut eſt in propoſito.*

12 Vos au. in. nar. *Hic ponit vnius partis imitatio. ſ. ambulātiū ſecūdum ſpiritum, cū dicit:* Vos au. in car. non eſtis. *i. eſſe nō debetis.*

13 Sed in ſpiri. *quia renati eſtis per baptiſ. ex aqua & ſp. Ioan. 3. a.*

14 Si tñ, &c. *perſeuerando in gratia per baptiſmum accepta: Quod dicitur ad excludendū eos qui poſt baptiſmum ad vomitum reuertunt: de quibus ſubditur.* 15 Si quis au. ſpi. Chri. *quia cecidit a gratia.*

16 Hic non eſt e. *ſ. membrorum merito, licet aliquando ſit numero.*

17 Si au. Chri. in. vo. eſt. *per gratiā.* 18 Corpus qui. mor. *i. moriendi neceſſitati ſubiectū ppter Adæ peccatū q. d. hæc mortalitas nō impedit habitationē Chriſti in nobis per gratiā, q. licet reparatio humanæ naturæ p Chriſtū facta ſit ſufficiēter quātū ad corpus & animā, tamē ordinate nobis datur, quia ſicut Chriſtus habuit primo corp⁹ paſſibile, & poſt hoc ſurrexit ad vitam immortalem: ita & fideles q ſunt eius mēbra ſibi conformātur p gratiā iuſtificantē animā: ſed adhuc habēt corpus paſſibile: ſed in cōſummatione finali induent immoralitatē gloriæ ex redūdantia glorię animæ ad corpus. Et hoc eſt quod dicitur.*

19 ſpiri. ve. vi. *per gratiā in præſenti.* 20 Quod ſi ſpi. eius. *i. Dei patris.* 21 Qui ſuſ. Ie. a mor. ha. in. vo. *per gratiæ perſeuerātiam.*

22 Qui ſuſ. Ie. Chri. &c. *i. ſiſr ſuſcitabit nos ad vitā immortalē.*

Ergo

ritumſanctum vtrunque liberatum a Chriſto.

A * Auguſtin. Quid timetis? quid pro ipſa carne ſolliciti eſtis? Capillus de capite veſtro non peribit. Adã peccãdo dãnauit in mortem corpora veſtra, ſed Ieſus ſi eſt ſpũs eius in vobis, viuificabit & mortalia corpora veſtra, quia ſanguinem ſuũ dedit pro ſalute veſtra. Promiſſum reddi dubitas, qui tale pignus tenes? Sic implebitur quod ſcriptum eſt, quis me liberabit de corpore mortis huius? Sic liberaberis de corpore mortis huius, non corpus non habendo, vel alterum habendo, ſed nõ vlterius moriendo. Non propter merita veſtra, ſed propter munera ſua.

(Serm. 6. de verb. Apoſt.) (Exod. 14. f. † 19 q. 2. c. de in fin. De ... nun c. niſi. verum ſi.)

a *Ergo fratres deb. &c.*

B * Oecum. Poſt tantam gratiam debem⁹ ſecundum voluntatẽ Dei viuere, & non amplius ſecundum carnem. Deinde ne exiſtimetur neceſſaria corporis miniſteria tollere, puta cibum, ac veſtitũ, ſubiungit, *Vt ſecundum carnem viuamus*, hoc eſt, in peccatis, & vt permittamus vitam carnalibus concupiſcentiis. Si vero per Spiritum ſanctum carnis actiones hoc eſt, praua abſtuleritis, viuetis beata illa vita.

(† Gal. 4. a.)

b *Si au. ſpi.* Vel ſpiritu noſtro, quod tamen nõ ſit, niſi agente ſpirituſancto.

c *Aguntur.* Plus eſt agi quaſi vix aliquid agentem, quàm regi, quaſi iam aliquid agẽtem, qui ideo regitur, vt recte agat. Sed aguntur, non quod nihil per ſe, ſed quod vix vt aliquid agant, impetu gratiæ impelluntur.

* Auguſt. Non qui ſecundum carnem viuunt ſuam, non qui ſecundum ſpiritũ ſuum viuunt, nõ qui carnis voluptate ducũtur, ſed quotquot ſpiritu Dei aguntur, hi filij Dei ſunt. Dicit mihi aliqs. Ergo agimur, nõ agimus. Reſpondeo, Imo & agis, & ageris. Et tũc bene agis, ſi a bono agaris. Spiritus enim Dei qui te agit, agentibus adiutor eſt, ipſum nomen adiutoris præſcribit tibi, quia & tu ipſe aliquid agis, &c.

(Serm. 13. de verb. Apoſt.)

✱ Proſper. Tantum præſtat voluntatibus noſtris gratia Saluatoris, vt non dubitet Apoſtolus dicere: *Quicunque ſpiritu Dei aguntur, hi ſunt filij Dei.* Nec aliquid in nobis libera voluntas melius agere poteſt, quam vt illi ſe commendet, qui male agere non poteſt.

(lib. ſentent.)

d *Non enim acce.* Filij eſſe debetis, non ſerui, quia nõ accepiſtis ſpiritum ſeruitutis, qui inuitos timore pœnæ ſeruire faciat, ſed, &c.

(Aug. lib. 83. quæſt. q. 67.)

a Quia hæc bona ex ſpiritu, ex carne non non niſi mors.
b Ex debito ſeruire & obedire debemus ſpirituiſancto. c ¶Sed rationi.

a ritum eius in vobis. Ergo fratres debitores ſumus non carni, 1

a Secundum carnis voluptates, & ſi neceſſaria ei debemus miniſtrare.
b Quia vitia ex ſenſibus naſcuntur quæ carni deputantur.

vt ſecundum carnem viuamus. Si enim ſecundum carnem

a Sancto. Quod mox determinat vbi ait, ſpiritu Dei.

b vixeritis, moriemini, Si autem ſpiritu facta carnis mortifi- 2

a Penitus abſcideritis quæ caro exigit. b Quia filij Dei.
¶Hic in iuſtitia, & in futuro in gloria. c Per hoc poſſunt carnem mortificare, quia.
d Non ſuo, non lege. e Reguntur.

c caueritis, viuetis. † quicunque enim ſpiritu Dei aguntur, 3

a Ex dilectione ſeruientes.

d hi ſunt filij Dei. † Nõ enim accepiſtis ſpiritũ ſeruitutis iterũ 4 5

¶Quia idem ſpiritus. ¶Vt olim in lege.
a Datorem bonorum operum quæ ex miſericordia.

e in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorũ Dei, in 6 7

a Per quem liberi de vtroque populo b Intenſe, nec ingrate de iuſtitia.
c Iudæi clamant. d Gentiles.
e Vere filij, hoc recognoſcere facit ſpiritusſanctus ſpiritum noſtrum, quia.

f g quo clamamus † abba pater. † Ipſe enim ſpiritus teſtimoniũ 8 9 10 11

D

e *Sed accep. ſpiritum adoptio.* Idem eſt ſpiritus, ſed propter diuerſa opera diſſimiliter appellatur: Spiritus iræ Aegyptiis, quibus aqua ſpiritu diuiſa nocuit. Filiis Iſrael, non iræ quib. profuit. Spiritus timoris, his qui per legem de peccatis, & ſua infirmitate conuicti gratiam ſpiritus non intelligebant. Spiritus libertatis, iſtis quibus ſua gratia regeneratio in vitam æternam, & fides quæ per dilectionem operatur impertita eſt. Vnus ergo ſpiritus qui duos timores facit: Qui & duo genera ſeruorum faciunt. Eſt enim ſeruus qui & filius, qui timet dominum & honorat patrem. vnde Malachias: *Si dominus ſum, vbi eſt timor meus? Si pater, vbi eſt amor meus?* Et eſt ſeruus qui timet pęnam, ſed non diligit iuſtitiam.

(Gal. 5. b.) († 23. q. 4. c. hæc autem. §. item non. 2. Tim. 1. b.)

E (Malac. 1. b. tidẽ ſpiritus.)

Sciendũ etiam pręter naturalem timorem, qui omnibus ineſt, quatuor eſſe timores. ſcilicet Mundanũ qui malus eſt, nec a Deo. Et ſeruilis q̃ bonus eſt, & a Deo, ſed nõ ſufficiẽs. Initialis qui bonus eſt & ſufficiens. Et caſtus qui bonus eſt & perficiens, de quo hic: *Ipſe enim generat nos filios Dei.*

(Timores quatuor.)

f *In quo clamamus.* Hoc iterum ex dono ſpiritus, quod ita nos facit clamare.

(Vide Auguſ. ſerm. 13. de verb. Apoſt.)

g *Abba pater.* Hebraice, pater Latine. *Abba pater.* In ſacramẽto eccleſię. In paſſione dixit Chriſtus, *Abba pater.* quia ipſe eſt de vtroque populo, cui compatiẽns, in ſe oſtendit filios ſuos (martyres. ſ.) non debere deſperare, ſi qua tempore paſſionis ex humana fragilitate triſtitia irrepat.

(Mar. 14. d.)

* Baſilius. Idcirco patrem Deum inuocamus, quod Iſrael quidem vt ſeruus præceptis duceretur, cum formidine correptus. Chriſtianorum vero Eccleſia Chriſti ſanguine ſanctificata per charitatem adoptatur.

(L. 5. cõtra Eunom. c. 1.)

✱ Oecumen. Spiritus ſeruitutis dicit ſpiritalem legem, neq; enim in vniuerſum acceperunt Iudæi ſpiritum. Patrẽ ait, vocamus Deum. Per quem clamamus, Abba, pater? Per ipſum adoptionis ſpiritum digni habemur qui hanc vocem Deo tribuamus, ipſumq; patrem vocemus. Et vnde ſcitur Deo gratum eſſe, vt hanc vocem ad ipſum referamus? Filius nos dicere docuit, *Pater noſter, qui es in cælis, &c.*

(Matth. 6.)

Quòd

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ergo fratres. *Hic concludit intentum. ſ. quod fideles debent obedire ſpiritui & non carni. Et hoc eſt quod dicit:* Ergo frat. *& patet ex dictis litera vſque ibi.*

2 Si autem ſpi. fa. car. mor. *appetitum ſenſitiuum per rationem viriliter reſtringendo.*

3 Viuetis. *vita gratiæ, & poſtea gloriæ.*

4 Quicunque e. *Poſtquam Apoſt. oſtendit fructum adhæſionis ad Chriſtum quantum ad euaſionem mali, hic idem, oſtendit quantum ad conſecutionẽ boni. Et diuiditur in duas. Primò declarat huius boni magnitudinem. ſecundo, eius certitudinẽ, ibi,* Quid ergo dicemus. *Prima adhuc in duas, primo oſtendit magnitudinẽ huius boni quantũ ad habitum. ſecundo, quãtum ad actũ meritorium, ibi:* Similiter aũt. *Prima in duas, quia primo declarat propoſitum in habitu gratiæ. ſecundo, in habitu gloriæ, ibi,* Si autem filij. *Circa primum ſciendum, q̃ ſicut Deus per influxum generalem mouet creaturas ad perfectiones ſuas naturales. ſic per influxum ſpecialem mouet creaturam rationalem ad bonum ſupernaturale, & talis influxus a doctoribus vocatur inſtinctus diuinus. Et iſta eſt prima præparatio ex parte Dei ad habitum gratiæ conſequendum. Hunc autem inſtinctum qui eſt quædã motio diuina aliqui ſequuntur. & ſic accipiunt gratiam. Alij autem repellunt illum. et ſic habitum gratiæ non conſequuntur. Quantum igitur ad recipientes dicit:* Quicunque e. ag. *monitionẽ dictam ſequendo, & in hoc reguntur meliori principio quam ſit humana ratio, ſecũdum quod dicit Philoſophus in ſimili de bene fortunato. ca. de bona fortuna.*

5 Hi ſunt fi. Dei. *ideſt, habitum gratiæ conſequuntur per quem ſunt filii Dei adoptiui. Et bene dicitur:* Quicunq; enim ſpiritu Dei aguntur, &c. *quia diuinus inſtinctus nulli deficit in vita præſenti. & ideo qui habitum gratiæ non conſequitur, ſibi meritò imputatur, quia cõſenſus dicto inſtinctui eſt vltima diſpoſitio ad gratiam habitualem, quæ facit Dei filiationem. ideo ſubditur:*

6 Non enim accepiſtis ſpiritum ſer. *ſicut in veteri lege, quæ fuit lex timoris.*

7 Sed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum. *per habitum gratiæ.*

8 In quo clamamus. *ideſt, Deum vocare poſſumus.*

9 Abba pater. *Duo ſunt nomina idem ſignificantia, vnũ Hebraicum, alterum Latinum ad deſignandum duplicem Dei paternitatem. Vna, communis bonis & malis, qua pater eſt omnium per creationẽ. Alia eſt ſpecialis qua pater eſt iuſtorum per gratiæ adoptionem, de qua adhuc ſubditur.*

10 Ipſe enim ſpiritus. *ſcilicet ſanctus qui eſt tertius in trinitate perſonæ.*

11 Teſtimo. red. ſp. n. &c. *Licet enim nullus ſciat via humana ſe eſſe filiũ Dei per gratiæ adoptionẽ, tñ hoc poteſt ſcire per ſpiritusſancti reuelationem. Et hoc modo ſciebat Apoſt. de ſeipſo, & aliis quibus facta eſt ſimilis reuelatio, ſecundum q̃ dicit. 1. Corin. 2. c.* Non accepimus ſpiritum huius mundi, ſed ſpiritum qui ex Deo eſt, vt ſciamus quæ a Deo donata ſunt nobis. *Poteſt hoc etiam aliter exponi, quia ſpiritusſanctus ſignis & miraculis reddit teſtimoniũ de veritate catholicæ fidei, per quam efficimur filii Dei adoptiui.*

Hi

Si

a Dum bene agimus. Quod non leue.
a reddidit ſpiritui noſtro, qđ ſumus filij Dei. Si autem filij, 1
a Eiuſdem gloriæ participes. b Quia eius fru. ma. be.. tudine in quo & c Vnde ſimiles ei eramus in quo cum quo.
b & hæredes, hæredes qdem Dei cohæredes autẽ Chriſti, 2
a ¶ Quo merito ſumus hæredes. b ¶ Ad ſimilitudinem, 3
Reſpicit quod ſupra. Si facta car. mort. c ¶ Ecce iterum dona ſpiritusſancti.
d Hac intentione. e i ſcio Et patiendum eſt pro gloria habenda
c ſi tamen compatimur ut & conglorificemur. † Exiſtimo 4
d a Si diſtricte nobiſcum ageretur. 5
b Omnes ſimul. c Temporales d Momentaneæ.
enim, qđ non ſunt † condignę paſſiones huius temporis 6
a Facit ſpiritus quod merita non poſſunt. Promerendum.
b Etſi occulta, quam oculus non vidit, nec auris &c.
c Omnibus bonis, & malis non quidem eſſe in malis, ſed tantum in nobis. Bonis.
e ad futuram gloriam, quę reuelabitur † in nobis. † nam ex- 7
a Reuelabitur & vere quod probat ab authoritate expectantium Expectans creatura. b Quando apparebit qualis futura eſt.
c Ideo omnia toleranda.
d Aſſidue in actu expectandi. e Geminatio aſſiduitatem notat: quia nondum apparet quod erit vel futura eſt.
e Neceſſe eſt vt expectet Vanit. ſubiecta eſt & potest, qu a non amat vana, quæ ſunt omnia mundana. Vnde. Vanitas vanitatum & omnia vanitas
pectatio creaturæ reuelationẽ filiorum Dei expectat. Va- 8
a i. boni Homo b ¶ Non amans iſta caduca 9
Tamen patienter ferens. ſciens Deum ſubieciſſe ad conſeruationem humilitatis. 10
f nitati enim creatura ſubiecta eſt non volens, ſed pp eum 11
12

a *Quod ſu. fi.* Hoc recognoſcere facit ſpiritusſanctus, dum in A eccleſia fit remiſſio peccatorũ: quam & ſi tota trinitas faciat, (Aug. Tract. 24 in Io.) ad ſpiritumſanctũ tamen intelligitur pertinere, qa communis eſt patri, & filio amborumq; vnio: per quã fit ſocietas, & vnitas, qua efficimur vnũ corpus vnici filij Dei. Vnitas enim nos compaginat, quã facit charitas, quæ non eſt niſi a ſpiritusancto. Hæc dicuntur, vt amemus vnitatem, & timeamus ſeparationẽ. (Aug. lib. 83. quæſt. q 67.)

b *Hæredes*. Et ſi non decedat Deus, quod dicitur humanis legi- B bus. Vel decedet, vt non videatur per ſpeculum in ænig. ſicut nunc, ſed facie ad faciem. (1. Cor. 13 d.) († pares) Poteſt etiam dici, quod Chriſtus caput noſtrum ad paſſionem decedens, nobis († erga nos) relinquit pacis eccleſiaſticæ poſſeſſionem, ſicut ipſe ait: *Pacem meam do vobis, pacem meã relinquo vobis*. (Ioan. 14. d.) Chriſtus etiam eſt hæreditas eius. vnde: *Dabo tibi gentes hære.* Et item: *Dominus pars hæreditatis meæ. &c.* (Pſal. 2. b. Pſal. 15. b.)

c *Si tamen com.* Mortificare facta carnis, vnde vita erit, nemo poteſt ſine moleſtia, cui neceſſaria eſt patientia.

d *Exiſtimo enim quod, &c.* ✻ Euſebius Emiſſ. (Homi. 4. de Epiphania.) Nam quos per cruentiſſimum perſecutorem humiliauerat diabolus, exaltauit Deus: quos ille damnauit, iſte glorificauit: ille opprobriis adimpleuit, hic præmiis. Ille affecit flãmis, refrigerauit hic: ille induxit in mortẽ, hic ad vitã de morte perduxit: ille interfecit gladiis, hic dignos fecit coronis. Ideo vox eſt Apoſtoli martyrium ſuſpirantis, *Non ſunt condignæ paſſiones, &c.*

✻ Theodoretus Superant certamina coronæ, non cõparãtur cum laboribus remunerationes, labor enim paruus eſt, ſed magnum lucrum ſperatur. Et propterea nõ mercedem, ſed gloriam vocauit ea quę expectantur.

✻ Cyprianus. (L. de exhortatione martyrum, c. 12.) Plus nos accipere in paſſionis mercede, quã quod hic ſuſtinemus in paſſione, probat Paulus, qui oculata fide Ieſum dominum vidiſſe ſe gloriatur, qa id qđ, & didicit & vidit, maiori conſcientiæ veritate profert. *Nõ ſunt*, inqt, *condignæ paſſiones huius temporis ad ſuperuenturam claritatem, quæ reuelabit, &c.* Quis ergo non omnibus viribus elaboret ad tãtã claritatẽ peruenire, vt amicus Dei fiat, vt cũ Chro ſtatim gaudeat? Vt poſt tormenta terrena, præmia diuina percipiat? Si mi- C litib⁹ ſecularibus glorioſum eſt, vt hoſte deuicto redeãt in patriam triumphantes, quanto potior & maior eſt gloria, victo diabolo, ad paradiſum triumphantẽ redire? Angelis adęqua- D ri? Cohæredem Chriſti fieri? Lateri eius aſſiſtere, cũ ſederit iudicaturus? &c. *Vide Auguſt. in pſal. 30. & Ser. de verbis Dom. & de verbis apoſt. &c.*

e *Nam expe. creatu.* Creatura ſunt boni, qui in creatione Dei manent, vel quia ſunt cauſa omnium. Corruptio eſt vanitas: cui ſubiecta eſt creatura. Omnia enim, quæ naſcuntur infirma, & corruptibilia, & per hoc vana: quia ſtatum ſuum tenere non poſſunt. E

Creatura, dicitur quicquid modo in nobis dolet, dum carnem mortificamus per ieiunia, & aduerſa, & expecta. modo quod erit in futuro. ſ. reuela. fi. d. († 1. q. 3 c. ſaluator in prin.) Itaque non naturæ alterius, ſed alterius qualitatis diuerſitate a creatura fi. diſtinguens ait Creatura expectat reuelatio. filio. Dei. († De pœ. 4. c. hanc cietatem quod aut.)

✻ Auguſt. (li. 83. quæ. q. 67.) Hoc Apoſtolum puto dicere. Nam, & hoc ipſum qđ in nobis dolet, cũ facta carnis mortificamus, id eſt, cum eſurimus, aut ſitimus, dum frenamus delectationẽ concubitus per caſtitatẽ, dum iniuriarum lacerationes, & cõtumeliarum aculeos per patiẽtiam ſuſtinemus, dũ reiectis voluptatib. noſtris, p fructu matris noſtrę eccleſię laboramus, quicqd in nobis in hac atq; huiuſmodi attritione dolet, creatura eſt. Dolet enim corp⁹, & anima, & expectat reuelationẽ filiorum Dei, quãdo appareat quod vocatum eſt in ea gloria ad quam vocatum eſt, quando reipſa manifeſtum fiet, quod nunc ſpe ſumus.

✻ Nazianzenus. (Orat. 1. in Iulianum.) Creatura omnis, & cęleſtes copię mea quidem ſententia huiuſmodi rerum ſenſu afficiuntur. Neque enim ſimul tantũ ingemiſcit, & parturit corruptioni ſeruiens, hoc eſt, ijs qui in terra naſcuntur & intereunt, finẽ eorum expectans reuelationem, vt ipſa quoque tunc ſperata libertate potiatur, velut nunc his inuita propter creatoris potentiã aſtricta, ſed ſimul etiã cum Dei filijs lętitia geſtientibus concelebrat atque exultat. *Conſulantur Origines homil. i. in Ezech. & Ambroſius libro de Helia, capit. 21. & Sermone. 82. & Auguſtinus in Pſalm. 125.*

f *Non volen, ſed propter eum qui ſubiecit eam in ſpe, &c.* Sponte peccauit, ſed nõ ſponte fert pęnam, quod ſubijcitur fallacię: ſed propter iuſtitiam & clementiam eius, qui, & peccatum F punit, & ſanare intendit.

Quia

NICOLAVS DE LYRA.

1 Si autem filij. *Hic conſequẽter oſtẽditur, quod per adheſionẽ ad Chriſtum, habitum gloriæ conſequimur ſub conditione tamen. & ideo hoc primo oſtendit, ſecũdo ad aliam conditionẽ inducit, ibi.* Exiſtimo. (Diuiſio.) *Circa primum dicit:* Si autem filij. *ſcilicet adoptiui ſumus per habitum gratiæ.*

2 Et hæredes. *per conſequens erimus per habitum glorię. Hereditas enim ſtabilitatem importat, ſimiliter, & habitus, maxime glorię. Tenet autem dicta conſequentia: quia filio adoptiuo debetur aliqua pars hęreditatis paternæ: hæc autem hereditas eſt ipſa deitas quæ eſt beatitudo obiectiue, quæ non diuiditur per partes, ſed tota habetur a quolibet bono: non tamen æqualiter, quia vnus eſt alio beatior: & hoc modo filiis diuiditur.*

3 Cohæredes autem Chriſti. *qui eſt naturalis filius Dei, & ſic pertingimus ad gloriam animæ & corporis ſicut ipſe.*

4 Si ta. com. *tolerando paſſiones vitæ preſentis ſicut & ipſe. ideo ſubditur.* Vt & glorifi. *vt dicitur Luc. d.* Oportuit Chriſtũ pati, & ita intrare in gloriã ſuam.

5 Exiſtimo enim. *Hic inducit nos ad hanc conditionem. primo ratione, ſecundo exemplo. ibi.* Scimus enim. *Ratio autem conſiſtit in hoc q premium incomparabiliter excedit meritum noſtrum in tolerantia paſſionum: propter quod patienter ſunt merito tolerandæ: & hoc eſt quod dicit:* Exi. e. &c. con. *i. æquales.*

6 Paſſio. hu. tem. *Sciendũ tamen quod paſſiones iſtę dupliciter poſſunt conſiderari. Vno modo vt acceptantur a libero arbitrio. & ſic loquitur hic Apoſtolus. Alio modo prout ſpiritusſanctus mouens liberũ arbitrium eſt huius acceptionis principium, & ſic eſt ibi meritum de condigno, quia principium meriti eſt eiuſdem dignitatis cum præmio.*

7 Nam expectatio creaturę, &c. *ideſt, hominis, qui dicitur omnis creatura. Mar. vl. d.* Prædicate euangelium omni creaturę. *ideſt, omnis homini: quia conuenit cum angelis per intelligere, cum animalibus per ſentire. per vegetari cum plantis, & per eſſe cum inanimatis, vt dicit Gregorius homil. 29. & ſic per ſimilitudinem eſt omnis creatura.*

8 Reuelationem filiorum Dei expectat, &c. *in beatitudine cæleſti. vbi Deus clare videtur, expectat per patientiam.*

9 Vanitati enim. *ideſt, paſſibilitati, morti, & incinerationi.*

10 Creatura. *i. humana natura.*

11 Subiecta eſt, non vo. *i. per peccatum Adæ; quod non eſt voluntarium in nobis propria voluntate.*

12 Sed propter eum qui ſub. eam. *ideſt, propter Deum patienter ſuſtinentur.*

In

a qui ſubiecit eã in ſpe: q̃a & ipſa creatura liberabitur a ſer-
b uitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorũ Dei. Scimus
c enim qđ omnis creatura ingemiſcit, & † parturit uſq; † ad-
d
e
f huc. Non ſolũ autem illa, ſed & noſipſi primitias ſpiritus
g
h habentes, † & ipſi † intra nos gemimus adoptionẽ filiorũ
i
k Dei, expectantes redemptionem corporis noſtri. Spe enim
ſalui facti ſumus. Spes autẽ, quæ videtur, non eſt ſpes. Nam
quod videt quis, quid ſperat? Si autem quod non videmus
l ſperamus, per patientiã expectamus. Similiter autẽ, & ſpi-

(Interlinear glosses:) a Sed non ſine ſolatio ſpei huius: quia liberabitur ipſa vt caput Chriſtus. a A cura quærendi victum, & alia quibus ſeruitur noſtræ mortalitati. b Alias interitus. c ¶ In glorioſam libertatem veniens, quam habebunt filij Dei. d Non volens. Q. experto credite. a i. homo, qui habet communionem cum omni creatura. Non tota. b Etiam dignior. c Pro ſua dilectione. d Cum labore operatur. e Vſque ad mortem. Vel ita omnes præcedentes patres: fecerunt vſque in præſens. a Sicut, & quæ præceſſit. b Creatura. c Apoſtoli maiores per hoc quod primicias. Tempore prius & cæteris abundantius: d ſpiritumſanctum. a Miſerias habemus vt alij. b Eſt vnde gemimus, non ſolum pro alijs. c Perfectam. a Nec dilatione, nec aduerſis fracti. b ſ. a mortalitate, prius empti a peccato. Exponit quæ ſit illa adoptio. c Expectamus: nam certi ſumus, quaſi iam ſaluiſimus. a Non a nobis ſpes. b Res ſperat. c Non eſt ſubiecta ſpei virtuti, quæ non eſt niſi de non apparentibus: d i. de ea non habetur. e Spes enim de futuris eſt. a Cur vel quomodo. b Sperare dicitur. c Q Quod videtur non ſperatur, ſed quod non videtur, etſi hoc eſt, creſcit hoc meritum. a Ideo gemimus, quia. b Quæ eſt aduerſorũ. c Diu in vanis agentes. Quæ non videmus. d Non ſolum in prædictis adiuuat ſpiritus, ſed Similiter. i. per gratiam ſuam.

A a *Quia & ip. creatu.* Modo creatura tantum cũ nondũ filiorum forma perfecta, & ipſa liberabitur, vt nos qui iam filij ſumus, etſi non apparemus: *Quia, & ipſa.* Per hoc qđ nõ ait ſimpliciter, ipſa: ſed, & ipſa, facit intelligi, quod nec de ipſis deſperãdũ eſt, q nõdũ crediderunt: q̃a & ipſi credituri ſunt, & liberabuntur: qui nõdum vocantur filij Dei ſed tantum creatura modo dicuntur, cum nondum gratiã adoptionis receperunt. Homo enim in ſignaculo imaginis amiſſo remanſit tãtum creatura.

q. lib. 83. quæſt. q. 67

* ſimul nobiſcum.

b *Liberabi.* Reuelabitur. Expectat reuela. Subiecit, liberabitur. Hæc omnia per ſpiritum.

De pœ. di. hanc forte em. §. quod autem in ea. creatura triplex.

c *Omnis creatu.* Homo. Omnis eſt, vel corporalis, quæ per loca tenditur, vel animalis, quæ viuificat corporalem, vel ſpiritualis, quæ regit animalem. Hæc enim omnis in homine, quia intelligit ſpiritu, & angeli, ſentit anima, corpore eſt localis: Sed nõ tota in eo eſt, quia ſunt præter eum vt angeli & alia. Simile dictum. Omnis hõ videt ſolem, ſed non totus, quia oculus tantũ. *Omnis creatu. ing.* Hac vniuerſali locutione non colligit ſingula omniũ generũ, ſed genera omnium ſingulorum.

B

83. quæſt. q. 67.

Omnis creatu. in. & par. Aug. Quidam dicunt, qđ, & ſummi angeli doleãt, antequã liberemur penitus. Sed etſi nos adiuuant, ſine dolore hoc faciunt. De quibus eſt & nefas dicere, quod ſubiecti vanitati, & a corruptione liberandi. Sed oĩs in homine dolet, & omnis in homine liberatur, etſi nõ in omnibus hominibus.

Omnis creatura. Ambroſ. Omnia elementa cum labore ſua explent officia, qđ eſt noſtri cauſa: vnde quieſcent nobis aſſumptis. & ideo diligenter nos paremus.

d *Ingemiſcit.* Semper in hoc noua eſt, quod notatur per inchoatiuum verbum, & pro deſiderio patriæ cæleſtis.

e *Parturit.* Aug. parturire dolere eſt.

f *Vſque adhuc.* Quia etſi aliqui in ſinu Abrahæ, tamen omnis adhuc in his qui nondum ſunt liberati.

✻ Ambroſ. Creaturæ quas homine inferiores Deus condidit, diuerſis vicibus variantur, multiſque obnoxiæ ſunt corruptelis. Elementa quoque non ſine ſolicitudine operas ſuas exhibent. Sol denique & luna præterquam quod in rebus caducis reparandis non ſine labore. ideſt, motu, cum laboris nihil inſumant, ſtatuta ſibi officia indefeſſe implent, ſua ſentiunt deliquia.

✻ Chriſoſt. Vide. vt Apoſt. auditorem pudefaciat? Tantum tummodo hoc proferens, ne creatura efficiare deterior: ne ve tu præſentibus rebus acquieſcas. Non enim illa ſolũ non amplecti oportet, ſed ingemiſcere ob retardationẽ noſtræ ab hoc orbe profectionis.

D

g *Non ſolum. & c.* ideſt, non ſolũ in homine corpus, & anima & ſpiritus dolent ex difficultatibus corporis, ſed & nos in nobis præter corpus. 1 2 3

h *Primiti. ſpi.* id eſt, quorum iam ſpiritus quaſi in ſacrificium oblati ſunt Deo, & diuino charitatis igne ſuccenſi. 4

† ad hoc tẽpus

i *Adop.* vt etiam corpus beneficium adoptionis accipiat, vt ex omni parte filij Dei ſint. 5 6 7

† in nobis

In pſ. 37.

✻ Auguſt. Quid enim? Nondum redẽptus es ô Paule? Non ne pro te pretiũ perſolutum? Sanguis ille iam effuſus? Noſtrum pretium eſt omnium noſtrũ? Plane ipſum. Sed qđ ait, Spe enim ſalui facti ſumus. Spes autẽ, quæ videtur, nõ eſt ſpes? Quid autem expectat per patientiam? Salutem. Cuius rei? Ipſius corporis, q̃a hoc dixit redẽptionem corporis noſtri. Si ſalutem corporis expectabat, nõ erat ſalus illa quã habebat. Eſuries, & ſitis interficit, ſi ſubuẽtum non erit, &c. Gaude te redemptum, ſed nõdũ re. Spe ſecurus es. Etenim ſi non gemueris in ſpe, nõ peruenies ad rẽ. 8 9 10 11 12 13 14 15

E

In pſ. 50.

✻ Idem. Qui perſeuerauerit vſque in finem: ipſa eſt illa patientia. Hic ſaluus erit: ipſa eſt ſalus, quam nondũ habemus, ſed habituri ſumus. Nondum eſt res, ſed certa ſpes.

K *Spe e.* Ideo dicit vt maius meritum ſpei videatur, & ideo debeat ſaluare.

In pſ. 145.

✻ Auguſt. Quanto eſt quiſque ſanctior, & deſiderij ſancti plenior, tanto eſt eius in orãdo fletus vberior. An nõ eſt vox ciuis ſupernæ Hieruſalẽ, Factæ ſunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte; Lauabo p ſingulas noctes. l. m. lac. Gemitus meus à te non eſt abſconditus? Aut vero non eius filij ſunt, q ingemiſcũt grauati, in quo nolunt ſpoliari, ſed ſupueſtiri; Nõ ne ipſi ſunt, qui primitias ſpiritus habentes in ſemetipſis ingemiſcunt expectantes redemptionem corporis ſui?

Serm. 23. de verb. Apoſt. pſal. 26.

✻ Idem. Quia quod non videmus, ſperamus, & per patientiã expectamus, merito nobis in pſalmo dicitur: *Suſtine Dominum, viriliter age, & confortetur cor tuũ.* Mundi. n. promiſſa ſemper fallunt, Dei promiſſa nũquã fallũt. Sed quia mundus qđ pollicetur, hic videtur daturus, ideſt, in hac terra morientiũ, Deus autẽ quod pollicetur in terra uiuẽtiũ daturus eſt, multi fatigant expectare ueracẽ, & nõ erubeſcunt amare fallacẽ.

Aug. epiſt. ad Sixtum,

l *Spi. adiu. infir.* Quia ingemiſcimus & petimus liberari, ſed ne vel

F

C

NCOLAVS DE LYRA.

1 In ſpe. *ſcilicet reſurrectionis futuræ.*
2 Quia & ipſa creatu. *i. humana. natura.*
3 Liberabi. à ſer. cor. &c. *quando in reſurrectione ex animæ gloria fiet immortale corpus.*
4 Scimus eni. *Hic inducit ad tolerantiam paſſionum exemplo duplici. Primum eſt creaturarum irrationabilium, quæ ſunt in continua tranſmutatione, quouſque tota natura corporalis melioretur cum homine. & p conſequens debemus ſimiliter paſſiones tolerare patienter ideo dicit:* Sci. e. quod om. cre. *Per hoc metaphorice intelligit tranſmutationis variatio, ſicut per oppoſitum. ſ. per riſum prati, eius floritio Sccũdum exẽplum eſt ipſorum apoſtolorum qui plenius cæteris credentibus receperunt ſpiritumſanctum: & tamẽ patienter tolerabant aduerſa, & dilationem. gloriæ in ſpe reſurrectionis futuræ, & hoc eſt quod dicit.*
5 Non ſolum autem illa. *ſ. irrationabilis creatura ingemiſcit, & parturit.*
6 Sed, & noſipſi. *Apoſtoli.*
7 Primitias ſpiri. haben. *i. ſpiritumſanctũ in maiori plenitudine.*
8 Et ipſi intra nos gemimus. *exiſtentes in tribulationibus.*
9 Adoptionem filio. Dei *i. præmium qđ ſeruatur filiis adoptiuis*
10 Expectantes. *patienter.*
11 Redemptionem cor. n. *quia tunc fiet corpus immortale, & ſic redimetur a corruptione.*
12 Spe enim ſal. facti ſumus. *& non re, quandiu ſumus in hac vita. Quod probat conſequenter dicens.*
13 Spes autem, q uide. non eſt ſpes. *quaſi dicat ex quo non videmus Deum clare ſumus in Dei expectatione.*
14 Similiter autem. *Poſtquam oſtendit bonum, quod conſequenter quantum ad habitum adhærentes ipſi Chriſto. hic conſequenter idem oſtendit quantum ad actũ meritorium. & primo in actu intellectus, ſecũdo in actu effectus. ibi:* Scimus autẽ. *Circa primũ ſciendũ, q oratio eſt expreſſio deſiderij. & ideo eſt actus intellectus, præpoſito tamẽ actu volũtatis. Et quia.* incertæ ſunt prouidentiæ noſtræ, *Sap. 9. d. ideo frequẽter deſideramus & petimus, quod tamen non ſemper expedit nobis. vnde etiam Paulus petiit amotionem ſtimuli. 2. Cor. 12. quod tamen non expediebat ſibi. propter quod non fuit exauditus. Adhærentes, autem Chriſto diriguntur in petendis a Deo. & hoc eſt qđ dicitur:* Simi. au. *i. cũ præcendentibus bonis, quæ habemus Chriſto adhærendo habemus etiam ea, quæ ſequuntur.*

Diuiſio.

15 Et ſpiri. adiuuat infir. *nos dirigẽdo ſi adhæreamus Chriſto: q̃a* qui

vel ante tempus, vel cōtrariè petamus, ſpiritus adiuuat. Qđ
A orō impetrat, donū Dei eſt euidēter, ſed & orare eſt ex grã.
Epiſt. 121. c. 15. a *Nam quid oremus, &c.* * Aug. Adhuc eſt forte quod quæris, cur Apoſ. dixerit. Quid oremus ſicut oportet, neſcim⁹. Neq; enim vllo modo credēdū eſt, vel ipſum vel quibus iſta dicebat dominicā neſciſſe orationem. Cur ergo putamus eum hoc dixiſſe, qđ nec temere potuit nec mēdaciter dicere, niſi quia moleſtiæ tribulationeſq; temporales plerūque proſunt vel ad ſanandum tumorem ſuperbiæ, vel ad probandā exercendamve patiētiam: tamen nos neſcientes quid iſta proſint, ab omni tribulatione optamus liberari?

† De pę. di. 2. c. talibus. & c. Apoſtolus.

B

-ſancti † vocati, nomen eſt.

✠ Origen. Admonendi ſunt qui proſperitatem ſibi pręſentis vitę, & ſanitatem, vel diuitias, vel honores poſtulant a Deo: qđ qd orent ſicut expedit, neſciūt. Sępe enim fit vt ad damnum animę, vel opprobrium ſenpiternum hęc concedātur: & ideo illud magis tenendū eſt q, in oratione docuit Dominus, *fiat voluntas tua.*

a Docens & faciens nos orare. b Alias noſtram. c Orationis.
a ritus adiuuat infirmitatem noſtræ operationis. Nam quid 1
a Vt congruit. Orare. b Ecce infirmitas c Poſtulare facit. 2
b oremus ſicut oportet neſcimus: ſed ipſe ſpiritus poſtulat 3
a Non contra nos. b i. facit gemere plus quam dici poſſit. in pro hoc exilio, tum patriæ deſiderio. c Qui ſunt de se inenarrabiles.
d Facit poſtulare & impetrat. e Vt faciat etiam gemitus inenarrabiles. 4
c pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem ſcrutatur
d a Approbat & implet. b Quid deſiderare faciat. c Quod Deus vult. 5
corda ſcit quid deſideret ſpiritus, qa ſecundū Deū poſtu- 6
a i. ſanctos facit poſtulare.
Loco ſanctorum. b Q. Quomodo orare debeamus neſcimus, ſed.
Nos maiores & doctores, quorum autoritati credendum eſt. c Seruando mandatum.
c lat pro ſanctis. † Scimus autem, quoniā diligentibus Deū, 7
a Per ſpiritum, vel cooperatur ſpirituſſanctus. Alias procedunt.
b Verum. c Non recedentibus, ſed vſque in finem perſeuerantibus.
d Non meritum. Dei i. ſecundum præſcientiam & prędeſtinationem
omnia cooperantur in bonum: his qui ſecundū propoſitū 8
f a Per prædicationem. Vel internus. b Ad ſanctitatem.
c Omnia in bonum præſcire & prędeſtinare &. d Hoc eſt ſecundum propoſitum.
e In præſcientia apud ſe ab æterno pręparauit. Elegit ad promiſſa pręmia vocari.
g † vocati ſunt ſancti. Nam quos præſciuit & prædeſtinauit, 9
h 10

Augu. epiſto. 105. & l. vnico de Trin. & vnit. Dei, ca 3. & libro contra ſerm. Arrian c. 25 Mar. 10 c.

b *Spiritus poſtulat.* Qualiter adiuuet infirmitatē noſtram ait: Ipſe ſpiritus poſtulat. Adiuuat ſpirit⁹ nōdū inhabitās, vt ſint fideles: Adiuuat fideles iā inhabitans. *Sed ipſe ſpiritus poſtulat.* ſecūdum eandem locutionis figuram qua dicitur apoſtolis a domino. *Spiritus loquitur in vobis*, ait hic Apoſtol⁹: *Spiritus poſtulat gemitibus.* Non. n. ſpirituſſanctus poſtulat aut gemit, quaſi indigeat, aut anguſtias patiatur. Sed qa ipſe poſtulare nos facit, nobiſque interpellandi & gemēdi inſpirat affectū. Adiutoriū igitur hic ſpirituſſancti expreſſum eſt. Charitas enim, q̄ per ſpiritum ſanctū facta eſt in nobis, ipſa gemit, ipſa orat, cōtra hanc aures claudere non nouit qui illā dedit. Sic, & ſpirituſſanctus poſtulat pro ſanctis, qa poſtulare ſanctos facit. Ita etiam & alibi ait Apoſtolus: *Nūc autem cognoſcentes Deū, immo cogniti a Deo.* ita dictum eſt, vt intelligamus Deū in nobis feciſſe cognitionem ſuam. Quid enim eſt quod ait: *Cogniti eſtis a Deo.* i. cognitores ſuos vos fecit. Facit enim nos Deus cognoſcere ſe, vnde dicimur cogniti ab eo.

Aug. Tract. 6. in epiſ. Io.

Gal. 4. b.

ibidem

c *Inenarrabilibus.* Quomodo enim enarretur, quando deſideratur quod ignoratur? Nec tamen omnino ignoratur, Nam ſi quod petimus ignoraretur, non deſideraretur. Et rurſus ſi videretur, gemitibus non quæreretur.

✠ Oecum. & Theophil. Olim varia vna varij accipiebant prophetiæ, interpretationis linguarum, quæ omnia Spiritū appellabāt. Hoc eſt ergo quod dicit: Ipſa quoq; precādi gratia pro nobis apud Deum intercedit gemitibus inenarrabilibus. Id autem dixit confirmare volēs quod ignoremus quonam modo orare oporteat. Niſi enim hoc eſſet inquit, quid neceſſe foret quoſdam accipere donū precandi pro populo? Hoc nunc diaconus ſupplicando complet.

d *Scrutatur.* Non quaſi quærēs quod neſciat, cui nihil eſt oc-
C cul-

cultum.

D Ambro.

e *Scimus autem quoniam diligentibus, &c.* Q. Nō ſolum hoc facit ſpirituſſanctus. ſed etiā facit omnia diligentibus ſe prouenire in bonū, proſpera vel aduerſa. tales. n. Deus conſolatur proſperis, exercet aduerſis, proſunt. n. mala, quę fideles pie perferunt, vel ad emēdanda ſiue demēda peccata, vel ad exercendam probandāmque iuſtitiam, vel ad demonſtrandam huius vitæ miſeriā. Quāuis enim mors carnis de peccato primi hominis originaliter veniat, tamē bonus eius vſus glorioſiſſimos martyres fecit. Ideoque non ſolum ipſa, ſed, & omnia ſeculi mala remiſſis peccatis remanere debuerūt, vt haberet homo cum quibus pro veritate certaret, & vnde exercitaretur virtus fidelium.

E

† De pœ c ſi ex bo

✠ Origen. Sępe enim a malis aliquid boni proficiſcitur, non qđ malignus ita voluerit, ſed quia benedictus Deus maligni malitiā cōuertit in bonum timentibus atque diligentibus ſe: ſicut Iob, vel martyribus, atque credentibus, q omni tolerantia ſuperant nequitiam eius, vt æternæ vitæ hæreditatem capiant apud Deum.

Epiſto. 12

✠ Aug. *Omnia.* inquit. Non ſolum ergo illa, quę appetuntur vt ſuauia, verumetiam illa quæ vt moleſta vitantur, quando alia ſic ſumimus ne capiamur, alia ſic ferimus ne frangamur.

L. de gra lib. arb.

✠ Idem. Quid eſt. *omnia*, niſi, & ipſas ſæuas, terribileſq; paſſiones? Sarcina qppe q̄ infirmitati grauis eſt, leuis efficit charitati. Hęreticorū quoq; inquietudine, vt ſcripturas vigilāti⁹ pſcrutēur, tanq̄ de ſomno ignauię noſtra excitatur induſtria.

f *Secundum propoſitum.* Q. Quod vocati ſunt, non aliunde eſt quam a prædeſtinatione Dei. Et inde eſt, quod *omnia coope. in bonum*: non ex merito.

g *Nam*, Deus, *prædc.* ideſt. per appoſitam gratiam pręparauit vt verbo prædicationis crederent: illos. *quos præſciuit.* i. longe ante pręnouit, *fieri conformes filij.* qui eſt imago patris, vſq; quaq; eadē cum patre. Vnde dicitur: *Qui videt me videt, & pa.*

Ioan. 14. Nota

Et nota, qđ improprie accipitur ſic prędeſtinatio de præſenti. ſ. pro gratię appoſitione per quam prępara ntur ad recipiendum verbū. Proprie autē prædeſtinatio eſt præſcientia, & præparatio beneficiorum Dei, de quibus certiſſime liberātur quicunque liberantur.

Aug lib. de prædeſti. Dei. ca. 3 li. hypog. c. 5. & de correp grati. c. lib. de bo perſeu. & de præde ſanctoru Supra. 1.

h *Prædeſtinauit.* Prędiſtinatio igitur eſt gratiæ preparatio, q̄ ſine præſcientia eſſe non poteſt. Sed pręſcit Deus, & quæ nō eſt ipſe facturus. i. mala. Quia etſi ſunt quædā quæ ita peccata ſunt, vt etiā pęnę ſint peccati, ſecundū illud: *Tradidit illos, &c.* non inde peccatum Dei eſt, ſed iudicium. Gratia, eſt ipſius prædeſtinationis effectus.

Sciendum vero, quia præparauit Deus & malis ignē æternum. Illis vtique quos iuſte præparauit ad abluēda ſupplicia,

F

nec

NICOLAVS DE LYRA.

1. Cor. 6. d. qui adhæret Chriſto, vnus ſpiritus eſt cum ipſo.

1 Nam quid oremus ſicut op. *i. ſicut expediens ad ſalutem eſt.*

2 Neſci. *propria virtute, ſed frequenter in hoc deficimus, ſed hūc defectum ſupplet ſpirituſſanctus. Ideo ſubditur.*

3 Sed ipſe ſpiritus poſtulat pro nobis. *i. poſtulare nos facit, ſicut Gen. 22. c. dixit Abrahæ dominus.* Nunc cognoui, quod timeas dominum, *ideſt, alios cognoſcere feci.*

4 Qui autem ſcrutatur corda. *ſcilicet Deus pater.*

5 Scit quid deſideret. *i. ſcire facit: vna eſt. n. ſcientia patris & filij, & ſpirituſſancti. Alio modo exponit pars iſta de ſpiritu angelico nobis dato ad cuſtodiam. qui dirigit nos orando, & in aliis actibus bonis. Et ſic exponitur litera iſta ſic: Similiter autē, & ſpiritus angelicus adiuuat infirmitatem noſtram, nos dirigendo quantum ex ſe eſt, quia ſollicitus eſt de noſtra ſalute. Nam quid oremus ſicut oportet ad ſalutem, neſcimus, propter intellectus noſtri perplexitatē. Sed ipſe ſpiritus poſtulat pro nobis preces noſtras offerendo Deo Tob. 12. c.* Quādo orabas cū lachrymis, & ſepeliebas mortuos, &c. *Sequitur*: Ego obtuli orationem tuā domino. Gemitibus inenarrabilibus. *Per hoc deſignatur deſiderium angelorum de ſalute hominum: q eſt inenarrabile a nobis eo quod non eſt cognoſcibile nobis perfecte.* Qui autē ſcrutatur corda. *ſcilicet Deus.* Scit, quid deſideret ſpiritus. *Quia mens angelica eſt ſibi totaliter manifeſta.*

6 Quia ſecū. Deū. *ideſt, ſancte, & ordinate.* Poſtulat pro ſanctis

7 Scimus autem quoniam diligentibus Deum. *Hic conſequenter oſtendit bonum adhærentium Chriſto in actu voluntatis, qui eſt diligere. per quem alia bona diriguntur in deum, ſic dicit:* Scimus quoniam diligentibus Deum. *dilectione charitatiua & perſeueranter.* 8 Omnia cooperantur, &c. *ideſt, predeſtinationem.*

9 Vocati ſunt ſancti. *in præſenti per gratiam ſanctificantem. Iſtis enim, & peccata in bonū proueniunt: quia fortiores & cautiores reſurgunt, & etiam in gloria ad bonum eorum facit peccatorū memoria. Sicut cicatrices ad gloriam militis qui finaliter in bello triumphauit. Eis uero qui diligūt Deum ſecundum præſentem iuſticiam tantum, peccata non ſic cedunt ad bonum eorum. Ideo ſubditur.*

10 Nam quos præ. & prædeſtina. *& non alios.*

Confor-

A nec tamen præparauit ad facienda pctã. præparauit.n. Deus quod diuina æquitas redderet, non quod humana iniquitas admitteret. Non enim ſic præparauit ſanctos ad iuſtitiã percipiendam, ſicut præparauit iniquos ad iuſtitiam amittendã, quia prauitatis præparator nunquam fuit. Hęc igitur regula in communi eſt tenenda. Peccatores in peccatis præſcitos eſſe, non pręparatos: pœnam autem eſſe præparatam ſecundum quod præſciti ſunt.

D non fidentes.

Sunt hęc quatuor memorata, prædeſtinatio, vocatio, iuſtificatio, magnificatio. Vnum eſt in Deo, & tria in nobis. Prędeſtinatio.n. noſtra non in nobis eſt, ſed in occulto apud ipſum in eius præſcientia. Tria verò reliqua in nobis ſunt.

Non. Aug. in pſal. 150. & ſer. 16. de ver. Apoſt.

a In puritate vitæ, modo hic, & poſt in beatitudine. b Conformes. ita vt. c Iure hæreditatem patris obtinens, & alijs diſpertiens quod primogenitorum eſt.

a conformes fieri imaginis filii ſui, ut ſit ipſe primogenitus in 1

a Quod fuit antequam eſſemus. b Quamuis ante aduerſos. c Quia præparati erant in præſcientia. ¶Per prædicatores.

b 2

c multis fratribus, Quos autem Prædeſtinauit, hos & vocauit.

a Aduerſos. b Secundum propoſitum quia ſunt, & non electi, vocati exterius. c Remiſsione peccatorum. & bona operatione. d Dum peccatores eſſent.

d Et quos vocauit, ipſos & iuſtificauit. Quos autem iuſtifica- 3

a Omni genere virtutum, Vel æterna remuneratione. Vt ſimiles Deo ſint. ¶Et hoc futurum. b Contra hæc vel ad hæc aſpicientes, vel beneficia Dei ſapientes. ¶Cum hæc omnia præſcitis.

e uit, illos † & magnificauit. Quid ergo dicemus ad hæc? Si 4 5

a Vt prædictum eſt. b Nullus prorſus poteſt nocere. ſed cooperatur in bonum. c Deus eſt pro nobis, qui præter alia filium dedit pro nobis. ¶Nullus contra nos, quia dedit nobis omnia. d Conſubſtantiali.

f Deus pro nobis, quis contra nos? Qui etiam proprio filio 6 7

a Pro peccatoribus quod maius eſt. ¶Pro reparatione noſtra.

g ſuo non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum: 8 9

a Si dedit Filium, quomodo poteſt negare quin omnia cum illo? b Quo minus. ¶In præſenti iuſtitiam, & poſt vitam æternam Super ora, inferiora, æqualia. 10

h Quomodo non etiam cum illo omnia nobis † donauit? 11

1. Cor. 15. a *Imaginis*. Vt portemus imaginem cęleſtis, ſicut portauimus imaginem terreni.

glorificauit b Vel. *Primogenitus*. Quia ante omnem creaturam nõ factus, ſed natus eſt. Et quia primus ſine peccato natus, & primus impaſſibilis reſurgens, in quo habet fratres. Nam ſecundum id

B quod vnigenitus eſt, nõ habet fratres. Secundum id autem quod primogenitus eſt, fratres dignatus eſt vocare omnes qui per eius primatum in Dei gratia renaſcuntur.

c *Quos autem prædeſtinauit, &c.* ✠ Theodo. Quorum propoſitum pręſciuit, eos ab initio prędeſtinauit, prędeſtinatos ẽt vocauit: deinde vocatos per baptiſmum iuſtificauit: iuſtificatos verò glorificauit, vt quos filios nominauerit, & ſancti Spiritus gratiam eis dederit. Cęterũ nemo pręſcientiam horum cauſam eſſe dicat, nõ enim pręſcientia eos tales effecit, ſed Deus, vt Deus quę futura erant procul proſpexit. Neque enim ſi ferocem equum videns frenum mordentem, & seſſorem minimè tolerantem, dixerim eum pręcipitio appropinquantem caſurum, deinde id quod dixi, euenerit, nõ ego equum inieci in pręcipitium, ſed quod futurum erat prędixi, ex equi ferocia coniecturam faciens. Deus autem omnia procul videt, non tamen huic affert neceſſitatem, vt virtutẽ exerceat, illi autem vt vitam ex vitio inſtituat. Si ipſe enim ad vtrumuis eorum vim affert, non iure hunc laudat & coronat, in illum vero ſupplicium decernit.

Lib. 3. de libe. arb. cap. 4. ✠ Auguſt. Sicut memoria tua non cogis facta eſſe quæ pręterierunt, ſic Deus pręſcientia ſua non cogit facienda quę futura ſunt. Et ſicut tu quędam quę feciſti, meminiſti, nec tamen quę meminiſti omnia feciſti: ita Deus omnia quorum ipſe auctor eſt pręſcit, nec tamen omnium quę pręſcit, ipſe auctor eſt, quorum autem non eſt auctor, iuſtus eſt vltor.

Aug. libro de prædeſt. ſan. d *Vocauit*. Vocatio exterior fit per prędicatores, & eſt communis bonorum & malorum. Interior vero tantum electorum. De exteriori dr̃: Multi ſunt vocati, pauci vero electi.

Vocatio duplex. Vocatione impletur prędeſtinatio.

Vocare eſt cognitionem de fide adiuuare vel compungere eum quem ſciat audire, & hoc eſt electorum tantum.

Matt. 22. b. e *Magnificauit*. Hoc de pręſcitis, de alijs non: etſi ad tempus videantur, tamen quia non permanent non magnificantur. *Magnificauit*. ideſt, magnificabit. hoc autem futurum eſt: Sed

C dicitur pręteritum, quia dicitur feciſſe, quę ab ęterno diſpoſuit facere. vnde Iſaias: *Qui fecit quæ futura ſunt*. Talibus omnia in bonum, etiam qui deuiant. vt inde cautiores, & in ſe

Iſa. 44. a.

non

f *Si Deus pro nobis*. Prædeſtinando non exiſtentes, vocando aduerſos. Iuſtificando peccatores, glorificando mortales.

Serm. 16. de verb. Apoſt. ✠ Auguſtinus. Prædeſtinatis a Deo, vocatis, iuſtificatis, glorificatis, qui vult aduerſari, paret ſe ſi poteſt bellare aduerſus Deum. Vbi enim audiuimus, *Si Deus pro nobis, &c.* ibi audiuimus, qui Deũ vincit, lędit nos. Et quis eſt qui vincit omnipotẽtem? Quicũque reluctari voluerit, ſibi nocet. Hoc de cœlo Chriſt⁹ Saulo clamauit, *Non tibi expedit cõtra ſtimulum calcitrare*.

† donabit. Act. 9.

E * Idem. Omnium quidem fidelium Chriſtianorum, maximè tñ martyrum vox eſt, *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Fremebat mundus aduerſus eos, populi meditabantur inania, principes cõuenerunt in vnũ, excogitabant noui cruciatus, & pœnas incredibiles inueniebat ingenioſa crudelitas. Obruebant opprobrijs, falſis arguebantur criminibus, cuſtodijs includebant, vngulis arabant, ferro perimebantur. beſtijs ſubigebantur, ignibus cremabantur, & dicebant: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Totus mundus contra vos, & dicitis, *quis contra nos?* Rñdent tibi. Et quis eſt totus mundus, qñ pro eo morimur qui fecit totum mundum? ſęuire pñt, maledicere poſſunt, calumniari pñt, falſis opprobrijs agitare poſſunt, & vt breuiter dicam, pñt non ſolum corpus perimere, ſed etiã dilaniare, & quid facient? *Ecce Deus auxiliator mihi eſt, & dominus ſuſceptor eſt animæ meæ*. Et quid mihi obeſt, ſi ſit mundus interfector corporis mei, cum dominus adiutor eſt animæ meę? Quid mihi deerit ſi laceret mẽbra mea inimicus, qñ capillos meos Deus dinumerat? Ergo dicamus ex fide, dicamus in ſpe, dicamus flagrantiſſima charitate, *Si Deus, &c.*

Serm. de nata. martyrũ qui eſt 48. de ſanctis.

Pſal. 53.

Matth. 10.

g *Tradidit*. (Auguſt.) Dr̃, quia pater tradidit filium, verũ auctor calicis huius eſt ẽt ipſe qui bibit. Vnde Apoſt. *Chriſtus dilexit nos, & tradidit ſemetipſum pro nobis*. Si ergo pater filiũ tradidit, & filius ſeipſum. Iudas quid fecit? Pater tradendo filiũ bene fecit, filius tradendo ſeipſum bene fecit. Iudas tradendo magiſtrum pro auaritia male fecit. Nõ enim quod nobis præſtitum eſt de paſſione Chriſti, malitię Iudæ deputabitur, habebit ille mercedem malitiæ, Chriſtus laudem gratiæ.

Auguſt. in pſal. 65. Ephe. 5. a.

h *Omnia*. Minus eſt nobis omnia dare quã noſtri cauſa morti illum tradere.

Omnia ſuperiora Deus trinitas. ſ. ad videndum ſiue fruẽdum. Aequalia, angeli quibus æquabimur in futuro ad conuiuendum, etſi non inferiores. Inferiora quoq; noſtra ſunt ad dominandum. Et ſimiliter quędam etiam ſuperiora, vt ſublimes angeli, & vniuerſa miniſteria cœleſtia noſtra ſunt: Non dominio, ſed vſu, ſicut res domini famulorum ſunt ad victum, vel ornamentum, vel aliud huiuſmodi.

F

Quis

NICOLAVS DE LYRA.

1 Conformes fie. imagi. fi. ſui. *quia filiatio adoptiua Dei eſt quædam ſimilitudo filiationis naturalis diuinæ.*

2 Vt ſit ipſe, &c. fr. *fidelibus quia* nõ confunditur eos fratres nominare. Heb. 2. *Sciẽdũ autem, quod cum dicitur ſic: Quos præſciuit & prædeſtinauit, præſcientia nõ accipitur hic prout opponitur prædeſtinationi, ſicut damnandi dicuntur præſciri, ſed accipitur prout eſt præambulum ad prædeſtinationem. Electi enim a Deo, præcognoſcuntur ab eo, quia non eligit ignorans, & a caſu, tamen non eſt ibi præceſſio niſi rationis tantum, quia prædeſtinationem æternam ſequuntur alia bona, quæ deſtinatis in tempore conferuntur ideo ſubditur.*

3 Quos au. præde. hos & vo. *per fidem ad ſe liberum arbitrium trahendo.*

Et

4 Et quos vocauit ip. & iuſti. *per gratiam.*

5 Quos au. iuſti. illos & magni. *per gloriam, quia gratia eſt arra animæ.*

6 Quid ergo dicemus. *Poſtquam oſtẽdit magnitudinem boni adhærentium Chriſto. hic conſequenter oſtendit huius boni certitudinem, quia non poteſt ab electis amoueri per violentiam, ideo ſubditur.*

7 Si Deus pro nobis. *Et accipitur hic ſi, pro quia. quia Deus eſt pro electis.*

8 Quis con. nos. *q. d. nullus, quia nullus poteſt reſiſtere poteſtati diuinæ: Et quod ſit pro electis, conſequenter oſtendit dicens.*

9 Qui etiam proprio fi. ſuo. *naturali.*

10 Non peper. &c. *Et maxime dilectione ad electos.*

11 Quo. non. *Argumentum eſt a maiori. Itẽ prædictum bonum non poteſt tolli ab electis per accuſationem. ideo ſubditur.*

Quis

a *Quis accuſabit.1.* Niſus diaboli accuſatio dicitur.
A * Auguſtinus. Quia dementiſſimum eſt credere, Deum accuſaturum electos ſuos, & Chriſtum eos condemnaturum, ita pronũciabitur hic locus, vt precedat percontatio, ſequatur interrogatio. Inter percontationem autẽ & interrogationem hoc veteres intereſſe dixerũt, quod ad percontationem multa reſpõderi poſſunt, ad interrogationẽ vero, aut non, aut, etiam. Pronunciabitur ergo ita vt poſt percõtationem qua dicimus, *Quis accuſabit aduerſus electos Dei?* Illud quod ſequitur ſono interrogantis enuntietur. *Deus qui iuſtificat?* vt tacitè rſideatur, non, &c.

Li. 1. de doct. Chriſt. c. 3.

B * Oecumen. Multi impij accuſabant credentes, dicit ergo: Quis idoneus eſt vt accuſet, aut redarguat eos qui a Deo ſunt electi? Et vide quod non dicit, Dei ſeruos, aut credẽtes, ſed *electos*, dignitatem extollens. Quum enim Deus propria ſententia quempiam iuſtificauerit, quis illum condemnabit? Quod ſi etiam condemnauerit, quid proderit? Secundum interrogationem idem producit de Chriſto, tanquam in his quæ ſunt irrefragabilia. Quis inquit, ille qui condemnet, quum Spiritus auxilietur infirmitatibus noſtris, Pater iuſtificet, Filius vero pro nobis mortuus ſit?

† morti tradimur

b *Ad dexte. Dei.* In honore quo Deus: cuius poſtulatio non poteſt contemni.

C c *Interpellat.* Dum quotidie hoiem quem aſſumpſit, & graue genus mortis quod p nobis ſuſtinuit, vultui paterno offert.

Quis

a Et cum hoc ita ſit, nullius occaſio nocet. b Ita vt ſit. ¶Vt noceat: c Quos præſciuit. d Alius non poteſt: Deus non vult, quia ipſe eſt qui.

a Quis accuſabit aduerſus electos Dei? Deus qui iuſtificat? 1

a Cum nullus accuſet. b Qui poſſit inferre mortem. ¶Nullus poterit inferre qui velit. Solus enim Chriſtus poſſet, ſed non vult. c Nunquid. d Pro illis. ¶Vult damnare. 2

Quis eſt qui condemnet? Chriſtus Ieſus qui mortuus eſt: 3

a Dico mortuus? b Quod maius eſt vt & nos reſurgamus. c Et quod maximum eſt. d In bonis potioribus. e Patris. f Mediator inter Deum & homines. 4

b imo qui & reſurrexit, qui eſt ad dexteram Dei, qui etiam in-

a Repræſentatione humana. ¶Non voce ſed miſeratione. b Et cum ita ſint. c Nunquid hæc aduerſa.

c terpellat pro nobis? quis ergo ſeparabit nos a charitate Chri- 5

d a Corporum afflictio. b Mentis anxietas. c De loco ad locum. d Penuria cibi. e Veſtitus penuria.

ſti? Tribulatio an anguſtia, an perſecutio, an fames, an nudi- 6

a Apparatus mortis. b Ipſa mors. c Quia tibi inſeparabiliter adhæremus.

e tas, an periculum, an gladius? Sicut ſcriptum eſt: † Quia pro- 7

a Varijs tormentis. b Tota vita. c Sine reſpectu miſericordiæ. d Quæ non proſunt niſi occiſæ.

pter te † mortificamur tota die, æſtimati ſumus vt oues oc- 8

a Tribulationibus & tormentis poſiti. b Superiores efficimur. c Non propter nos. d Cuius beneficium ſuperat prædicta.

ciſionis. Sed in his omnibus ſuperamus † propter eũ qui dile-

a Superamus dico. b Ex promiſſione eius dicentis non te deleram, neque derelinquam. c Quam minantur. 9

xit nos. Certus ſum enim, quia neque mors, neque vita, ne- 10 11

¶Promiſſa. ¶Minor ordo. ¶Mediocris. a Maior qui miracula facit. b Præſentia bona vel mala. 12

f que angeli, neq; principatus, neq; † Virtutes, neq; inſtantia, 13 14

D d *Quis nos ſeparabit, &c.* * Theophylactus. Cum demonſtraſſet ineffabilem dilectionem Patris & Filij & Spiritusſancti erga nos, veluti iam diuino numine afflatus exclamat. *Quis nos ſep. &c.* Adeo .n. dilectum, tantaq; dignatum prouidentia, nihil eſt quod diſſeparare poſſit. Tribulationis autẽ nomine complexus eſt omnia quæcunque affligere queũt, etiam ſi ea non expreſſerit. Et ne videatur afflictio & anguſtia ſignum eſſe diuinæ derelictionis, profert in medium prophetam, qui antea hæc vaticinatus ſit, maximamq; conſolationem indicarit eſſe pro Dei gloria pati, adeoque occidi totum diem, quod ſane ſit animi voluntate atque propoſito: Naturæ namque hoc eſt impoſſibile, &c. *Legatur Auguſt. Sermo. 16. de verbis Apoſtoli in Pſalm. 44. libro 22. de Ciuitate cap. 23. libro de moribus eccleſiæ catholicæ. cap. 11. Chryſoſtomus homilia 55. in Geneſim. Cyprianus epiſtola octaua & vigeſimaſexta in editione Pamelii, &c.*

† Pſal. 44.

E † per

e Vel, *Sicut ſcriptum eſt.* Quaſi. aliquis diceret: Cur iſta commemoras? ſunt ne nobis hæc mala? Reſpondet. Vtique iſta mala ſunt nobis. *Sicut ſcriptum eſt: Quia propter te mortifica. &c.* Propter te: cauſam notat, ſine qua corona martyrij nõ redditur. Martyrem enim non facit pœna, ſed cauſa, quia ipſe pro nobis paſſus eſt, vt & nos propter ipſum patiamur: *Sed in his omnibus ſuperamus.*

Aug. ſer. de ſanct.

F f *Neque an. ne prin. ne vir.* Hi ordines accipiuntur de malis angelis, & de bonis ſi fieri poſſet.

Neque

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quis ac. ad. e. Dei. *in iudicio finali? q.d. nullus. Et ſubditur cauſa.*

2 Deus eſt qui iuſti. *ſententiando pro electis. ideo, pars aduerſa dæmonum non audebit mutare; Non etiam per modum condemnationis. ideo ſubditur,*

3 Quis eſt qui con. *q.d. nullus & ſubditur ratio.*

4 Chri. Ie. &c. qui e. in. pro no, *apud patrem oſtendendo latus & vulnera, & ſic tollitur omnis condemnationis cauſa.*

5 Quis er. *Poſtquam Apoſtolus oſtendit quod Chriſto ſit adhærendũ, hic conſequenter oſtendit huius adhærentiæ modum qui debet eſſe firmus: Quam firmitatem oſtendit dupliciter. Primo ex parte corporis, ſecundo ex parte animæ, ibi:* Certus ſum. *Ex parte vero corporis, apparet firmitas adhæſionis, quando quis pro nulla paſſione illata corpori ſeparatur a Chriſto. Et ponit Apoſtolus ſeptem paſſiones quarum maxima eſt mors, quia eſt vltimum terribilium in vita præſenti ſecundum Philoſophum. ideo ponitur vltimo cum dicitur: An gladius. Aliæ ſunt diſpoſitiones ad mortem, aliquæ tamen propinquæ, & aliæ magis remotæ. Inter propinquas eſt probabilitas mortis imminentis, quæ dupliciter accipitur. Vno modo quantum eſt in re, & quantum ad hoc dicitur: An periculum. Alio modo quantum eſt in apprehenſione animę, & quantum ad hoc dicitur.*

Paſſionum mortis ſufficientia.

6 An an. *Dicitur enim quis anguſtiari quando eſt in arcto poſitus. Paſſiones verò magis remotæ, & diſpoſitiones ad mortem contingunt propter ſubtractionẽ neceſſarij ad vitam, ſcilicet alimenti & tegumenti. Et quantum ad hæc duo dicitur:* An fames? an nuditas? *Vel contingunt propter illationem nocumenti: Quod quidem nocumentum conſideratur dupliciter. Vno modo, vt eſt ab hoſte. & quantum ad hoc dicitur:* An perſecutio? *Alio modo inquantum recipitur in corpore patientis, & ſic dicitur* Tribulatio? *Apoſtolus autem in ſcribendo non curauit multum de tali ordine artificiali, ſed dimiſit hoc expoſitoribus. Quod autem talia paterentur ſancti, oſtendit inducens ad hoc auctoritatem, Pſal. 43. d.*

7 Quia pro te. mor. *i. ad mortem per afflictiones & tormenta ducimur, ſicut patet in martyribus.*

8 Aeſti. ſumus vt oues occi. *quarum occiſio reputatur vtilis pro lana & carnibus habendis: Sic tyranni bona martyrum rapiebant, & cum hoc obſequium ſe præſtare Deo reputabant Ioh. 16. a.* Venit hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur obſequium ſe præſtare Deo.

Decepti varietas.

9 Cer. ſ. *Hic cõſequenter oſtẽditur firmitas ex parte animæ, in hoc qđ non eſt ſeparabilis a Chriſto per aliquod illatũ ſibi, cuiuſmodi eſt deceptio. Quæ aliqñ prouenit ex parte illius qui decipitur, eo qđ eſt in paſſione poſitus, ſicut timens ad modicum ſtrepitum, credit irruere in hoſtes. maxime vero paſſiones ſunt timor mortis et amor vitæ. Et quantũ ad iſta dicitur:* Cer. ſum. enim quia neque mors. *i. timor mortis.*

10 Neq; vita. *i. amor vitæ. Aliqñ contingit deceptio ex parte decipientis, eo quod multum creditur eius dictis, & hoc remouet dicens.*

11 Neque angeli. *qui ſunt de infimo ordine primæ hierarchiæ.*

12 Neq; prin. *qui ſunt de tertio ordine eiuſdem hierarchiæ. Et ſub iſtis intelliguntur archangeli qui ſunt de medio ordine. Et dicuntur archangeli, quaſi principes angeli, ab archos quod eſt princeps.*

13 Neq; virtu. *Angeli ſunt de ſecundo ordine mediæ hierarchiæ. Et ſub iſtis intelliguntur poteſtates, qui ſunt de infimo ordine eiuſdem hierarchiæ. Iſtos autem angelos exprimit Apoſtolus, quia ſunt de quinq; ordinibus quorum officia ſonant in miniſterium circa nos. Angeli vero de quatuor ordinibus ſuperioribus ſunt aſſiſtentes Deo. q.d. Apoſtolus: quamuis angelis qui mittuntur in miniſterium eſt multum credendum, tamen non poſſent ſeparare a charitate Chriſti per aliquam deceptionem. Non eſt autem per hoc intelligendum, quod angeli ſancti velint nos decipere, ſed quod ſi vellent, non poſſent. Aliqua enim propoſitio conditionalis eſt vera cuius vtraque pars eſt falſa, & impoſſibilis, ſicut iſta: Si homo volat, habet alas. ſic eſt in propoſito. & per talem modum dicit Apoſtolus Gal. 1. b.* Licet nos aut angelus de cęlo euangelizet vobis pręterquam quod euangelizauimus vobis, anathema ſit.

14 Neque inſtan. *i. quæcunque præſentia nõ poterunt nos ſeparare a charitate Chriſti. De præterito non facit mentionẽ, quia non faciunt in hoc difficultatem. Aliquando vero contingit decipi per dæmonem, qui aliquando decipit poteſtate, de qua dicitur Iob 41. d.* Non eſt poteſtas ſuper terram quæ comparetur ei. *Quam excludit di.*

Neque

a *Neque alti.&c.pro.* A Ambro.i. nec proſpera vel aduerſa.vn de Salomõ: *Diuitias & paupertates ne dederis mihi: ne repletus mēdax fiam, vel pauper rapiā, & periurem nomē Dei.* Multi peccāt altitudine, multi neceſsitate. & hoc proponitur Achaz in Iſaia, qui nolebat petere ſignum neque

Prou.30.

Iſai.7.b.

a . Bona vel mala. b Violentia alicuius c Humanæ poteſtatis: vel eleuat o Sathane.

a neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque 1

aSapientia alicuius. Vel ſi diabolus monſtret infernum: vel minetur præcipitium,

b Vel noua: vt equus pipes ſi fiat, vt fecit Iamnes & Mambre.

profundum, neque creatura aliqua poterit nos ſperare 2 3 4

a ¶ Qua eum diligimus. b ¶ Quia omnibus melior Deus.

c ¶ Nobis. d ¶ Deus charitatem ſuam in Chriſto nobis. oſtendit quem pro nobis tradidit. Non a nobis.

à charitate Dei, quę eſt in Chriſto Ieſu domino noſtro.

in alto neque in profundo. Remediū de Chriſto, qui neque elatus poteſtate qua equalis patri, nec turbatus de eiectione mortis, qui eſt ſignū in alto, & in profundo: ne ille vel regia poteſtate extolleretur, vel ęrumna turbaretur, ſicut tunc erat pro bello Aſſyriorum.

D

NICOLAVS DE LYRA.

1 Neque fortitudo. *Aliquando vero mendoſitate prominendo maiora, quam poſſit facere, ſicut Chriſto homini. Matth.4.b.* Hæc omnia tibi dabo, ſi cadens adoraueris me. *quod excluditur cum dicitur.*

2 Ne.al. *à dęmone promiſſa. Aliquando vero malitia occulta, quod excluditur ibi.*

3 Neque profun. *ſ. malicia dæmonis. & vt omnia generaliter excludat ſubdit.*

4 Ne.creatura aliqua pote. *Et loquitur hic Apoſtolus de prędeſtinatis. & quantum ad deſperationem finale. quia licet peccent aliquando, tamen ſemper in charitate Chriſti moriuntur.*

ADDITIO I.

In c.8. vbi dicitur in po. Nullus enim damnatur niſi pro peccato origi. vel mor.

Licet enim ſancti patres deſcenderūt ad Limbum pro pęna per Adam incurſa: non tamen propter hoc dicendi ſunt dānati prout videtur dicere Poſtil. Tales enim fuerunt a Deo prædiſtinati. & ſic ſecundum propoſitum ęternum ſunt vocati.

B

ADDITIO II.

In e.ca. vbi dicitur in Poſtil. *De peccato.* i. ſeipſo facto hoſtia pro peccato.

Quod dicitur hic: *De peccato damnauit peccatum*, poteſt aliter exponi, vt videt̃ magis proprie. Pro quo ſciendum, ꝙ crucifigētes Chriſtū maximū peccatum commiſerunt, vt manifeſtum: de quo peccato Deus deleuit. i. abſtulit peccata noſtra. & hoc eſt ꝙ dicit̃ *De peccato.* i. paſſione Chriſti, ꝙ maximū peccatū fuit reſpectu inferentium. *Damnauit peccatum* .i. deleuit, &c. vt i poſ. Quę quidē expoſitio videt̃ magis propria inquantū hæc dictio peccatū, vniformiter accipit̃ vtrobiq; Et cōtinuat̃ ad pręcedētia ſic. Na impoſſibile erat legi naturali ſiue ſcriptæ, ꝙ ex peccato ꝙ eſt q̃dā trāſgreſſio legis eliceret bonū redēptionis: ſed hoc ad ſolū Deū pertinet, q adeo eſt bonus, vt etiā ex malis bonū eliciat ſecūdum Auguſ. & hoc eſt quod dicit. Nam quod impoſſibile erat legi, Deus filiū ſuum mittens de peccato damnauit peccatum.

ADDITIO III.

In eo.ca. vbi dicitur in Poſtil. *In quo clamamus.* ideſt, Deum vocare poſſumus. Abba pater.

Qđ dicitur: *In quo clamamus Abba pater.* referri poteſt ad duas nationes quibus ſcribebat. ſ. ad iudæos & Gentiles. Iudęi enim vocabāt Deū Abba in ſua lingua: Romani vero pater in ſua, &c.

Replica. In ca. autem. 8. vbi dicit Poſtil. Qđ damnatio eſt pro mortali vel originali peccato, aut pro pęna incurſa per Adā. Bur. vult non debere dicit patres ad limbū deſcendētes damnatos, qa fuerunt p ſententiam, & chirographum deputati ad pęnā damni: quæ ſententia dici poteſt damnatio quamuis non æterna.

In eo.ca. vbi dicitur. *De peccato damnauit peccatum.* Poſtil. ſicut glo. ponit qđ Chriſtus de peccato. i. de ſeipſo hoſtia ꝓ peccato facto dānauit peccatū Qđ aūt hoſtia pro peccato peccatū dicit̃, ꝓbat p illud Hoſee. 4. vbi dicitur. *Peccata populi mei comedent.* i. hoſtias ꝓ peccato cōedēt. Burg. autē dicit magis ꝓpriā eſſe expoſitionē. vt peccatū teneat̃ vniformiter, vt de peccato Iudęorū crucifigentiū damnauit peccatū. ſed iſta expoſitio Bur. videt̃ cōtra rationē. Nā nihil eiuſdē rationis eſt deſtructiuū ſui ipſius. Nā ſicut vnū qđ q; inquantū tale naturaliter eſt cōſeruatiuū ſui ipſius, ita nihil eſt deſtructiuū cuiuſcunq; niſi ſit ei aliquo genere oppoſitionis oppoſitū. Valde igit̃ improprie oportet dici peccatum deſtruere peccatū, tenēdo peccatū vniformiter. Grāmatici. n. ꝓprietatē taliū orōnū ſaluare volētes, vtūt̃ relatiuo diuerſitatis, non idētitatis, vt mulier ſaluauit q̃ dānauit. Sicut p hoīē mors, ita per hoīem reſurrectio mortuorū. Oportet igit hic peccatū nō accipi vniformiter, nam paſſio Chr̄i practicata eſt a Deo & a Iudæo. Vt a Deo fuit, eſt optima, & Vt a Iudęo eſt peſſima. Vt a Deo habuit rōnē ſaluatiuā, & pc̄ti deſtructiuā, nō aūt vt a Iudęo, qa ſic fuit malū: malū aūt nō deſtruit malū ꝓprie & vniformiter, ſed potius auget. Nec valet declaratio Bur. qua dicit, ꝙ ſol⁹ deus adeo bon⁹ eſt, vt ſciat elicere bonū, ex malis Iudæorū crucifigētiū: ꝙ erat impoſſibile legi, vt in ipſa ex pc̄tō, ꝙ eſt ipſi⁹ legis trāſgreſſio, eliceret bonū redēptionis. Illa. n. declaratio falſificat literam apoſtoli: nā ſi de⁹ ex maiori malo. ſ. Iudeorū crucifixione ſciuit elicere bonū redēptionis, ſciuit hoc idē ex minori malo. ſ. legis trāſgreſſione. dicit̃ autē litera Apoſtoli hoc legi impoſſibile. ꝙ falſum eſſet ſecundum Bur. interpretationē: quia deus poteſt ex quocunque malo elicere qđcūque bonū. Melius igit̃ & proprie magiſter & Poſtillator exponit illū paſſum, dicens. impoſſibile erat legi, vt per legem quantumcunque obſeruatam deſtrueretur malum. quia lex oſtendit peccatum, non tollit, ideo deus filium ſuum mittens in ſimilitudinem carnis peccati factus eſt peccatum. .i. hoſtia pro peccata; & hoc peccato damnatū. i. deletū eſt peccatū.

E

In. eo. ca. vbi dici: *Abba pater*. Bur. dicit eſſe Abba nome Hebraicū ſed Mar. 8. dicit eſſe nomē Syrū. Ita etiā poteſt eſſe Gręcū ꝙ ibidem videbatur reprehendere Poſtil. & in hoc cap. allegat ſuū corruptorium: Exod. 33. vbi etiam vide corruptionē eiuſdē.

C F

CAP. IX.

a **V**eri.di. Modo nihil poteſt ſeparare, ſed olim fui ſeparatus. vnde modo doleo, & ſic mala iam in bonum conuertuntur.

✲ Theophilact. Demonſtraturus eſt in procurſo quod non oēs qui ex Abrahā, ſemen ipſius ſint. Ne vero ex affectu hęc videat̃ dicere, anteuertit. ac de Hebręis cōmodiora blandioraque dicit, ſuſpitionem hanç admens, confiteturq; ſe illos excellenter amare. Producit autē tres in teſtimonium, Chriſtum, ſuam ipſius conſcientiam, & Spiritum ſanctum.

Verita.di. Amb. Quia contra Iudeos loqui viſus eſt, affectū ſuum circa eos oſtendit, qđ iurando firmat. Dolet genus ſuū beneficio Chriſti priuari. Optaēam ait, nō opto: quia ſcit ſe talē nō poſſe a Chriſto ſeparari: tamē affectum circa illos oſtendit, de quibus multa præconia enumerat, vt omnibus pro eis dolorem inſinuat, qui tāto peiores ſunt Gentilibus, quod prærogatiuā patrum, & promiſſionis perdiderunt. propenſius enim malū eſt, dignitatē perdidiſſe, quā non habuiſſe. Sed hoc eſt inquit, quod Deus dixit futurū, vt non filij carnis ſint ſemen Abrahæ, ſed qui fidem habent, perquā natus eſt Iſaac: Iſaac in typo Chriſti, Iacob, & Eſau duorum populorū. Iob fuit ex filiis Eſau quintus ab Abraham, hoc eſt nepos Eſau.

b *Quoniam triſtitia eſt mihi magna, &c.* ✲ Theodor. Imperfecta

CAP. IX.

Poſitus. a In aliqua parte.

a **V**eritatem dico in Chriſto Ieſu, non mentior, teſti- 1

a Et ſi vos non creditis. Radicata & fundata.

moniū perhibente mihi conſciētia mea in ſpiritu 2

a Et ſpiritus eſt teſtis De hoc quod. b Stupor mentis.

c Non horarius. d Compunctionis.

b ſancto: quoniā triſtitia eſt mihi magna, & continuus dolor 3 4

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. IX.

1 **V**erita.di. *Poſtquam oſtendit Apoſtolus ceſſationē legis factam per Chriſtum. & quod ei eſt totaliter adhærendum, ne per hoc videretur Iudęos derelinquere tanquā exoſos. ideo conſequenter hic oſtendit erga eos ſuum affectum. & hoc tripliciter. Primo dolēdo de eorū obſtinatione. ſecundo, orando pro eorū conuerſione: ca. x tertio compeſcendo Gentiles ab eorū inſultatione, cap. 11. Prima in duas, qa primo oſtendit ſuum affectum. ſecūdo remouet incidens dubium, ibi: Nō autē. Circa primum dicit:* Veri. au. di. in. *Et eſt modus iurandi ad aſſertionē ſui dicti. Ex quo patet, quod iurare non eſt peccatū viris perfectis ex cauſa rationabili ſicut erat ī propoſito: quia Iudęi de facili nō credebant ſibi.*

2 Conſcientiam. *bene ordinata.*

3 Quoniam tri. eſt. mi. ma. *quantum ad mentem.*

4 Et conti. dolor. *ex anima redundans ad carnem. & ſupplēdum eſt pro Iudeorum infidelitate: Quod declarat di.*

1 Opta-

fecta qdẽ eſt orationis compoſitio. Adijci enim oportebat,
A propter Iudęorum reiectionẽ, vel infidelitatẽ. Sed caute, & parce loquens hęc quidem verba non poſuit, ſed per ea quæ deinceps ſequuntur, hęc ſe ſenſiſſe docet.

etiam teſtamentum vetus datum: vel (ſicut quidã codices D habent) teſtamenta, vetus videlicet & nouum, ſi voluerint credere. Et legislatio, ideſt, datio, ad eos pertinet, quia per Moyſen eis data eſt. Et obſequiũ, cultus videlicet diuinę religionis qui eſt illi traditus. Promiſſa quoq;, de Chriſto, & de

a *Optaba n enim ego, &c.* ✻ Idem. Anathema habet duplicẽ intelligentiam. Nã & quod deo conſe-
† Optaui, vel, Optarim. creatum eſt, anathema nominatur; & quod ab eo eſt alienum, habet eandem appellationem. Hęc autem diuinus Paulus ſecundam poſuit ſignificationẽ, oſtẽdens qua eſſet affectione in ſuos contribules & cognatos. Et non dixit, vellẽ, ſed, optarẽ eſſe alienus a Chriſto, vt illi cum illo familiaritate, & conſuetudine inita, fructum ſalutis aſſequerentur. propemodũ dicẽs: Ego quem nec vita, nec

a Non ſpecietenus. Et merito doleo. b Qui modo apoſtolus c Separatio aliorum.
a cordi meo. † Optabam enim ego ipſe anathema eſſe à
b Pro Iudęis, qui fratres in lege quorum legem volebam defendere. A Chriſto errantibus. b Ideo amplius maxadi.
b Chriſto pro fratribus meis, qui ſunt cognati mei ſecundum
a De tribu Beniamin. b Vel ſecundum bonos, vel genere. c Ad quos pertinet d Quę eſt.
c carnem qui ſunt Iſraëlitæ: quorum adoptio eſt filiorum, et
a Quia populus peculiaris ve modo per miracula, quæ faciunt. b Nouum. c Quorum. d Quam vetus per figuras ferret. e Cultus Dei vnius f Quorum. g Quibus factę ſunt promiſſiones.
gloria, & teſtamẽtũ, et legislatio, & obſequium, et promiſſa,
a Laus a prioribus. b Sunt. c Laus a poſterioribus. d Vnde Homo natus eſt in ea. e Etſi ſecundum carnem natus ſit de patribus
d quorum patres, ex quibus eſt Chriſtus ſecundum carnẽ, qui
a Vnde & fundauit eam altiſſimus b Verum eſt quod ipſe ſit Deus. Q qui huic veritati contradicebam modo confirmo. c Verum eſt.
Et ſi ita laboraui, & ſi omnes non credunt, Non tamen exci. ver. Non irrita eſt promiſſio, etſi non omnes ſalui, quia Non omnes.
e eũ ſuper omnia Deus benedictus in ſecula amen. Non au-

redemptione ipſorum, & vita æterna
1 illis data ſunt: quo-
rum patres ſubaudi fuerunt Abraham,
2 Iſaac, & Iacob, &c.
3 d *Qui eſt ſuper om- nia Deus, &c.* L.adu.Prax.c.13.
✻ Tertull. Deos omnino non dicam nec dominos, ſed Apoſtolum ſequar, vt ſi
4 pariter nominandi
5 fuerint Pater & Fi-
6 lius, Deum patrem
7 appellem, & Ieſum
8 Chriſtum dominũ
9 nominem, ſolum au
10 tem Chriſtum pote
11 ro idem dicere ſi-
12 cut idẽ Apoſtolus.
Ex quibus Chriſtus, L.de.Tr cap.13.

mors, nec pręſentia, nec futura, nec vlla alia creatura ſeparare poterit a charitate Dei quę eſt in Chriſto Ieſu, pro Iudęo-
B rum ſalute lubentiſſime ab ipſo ſepararer.

Quæſt 9. ad Algaſiã. Io.10. * Hieronym. Perſpiciamus eundem & Moyſi & Pauli erga creditum ſibi gregem profectum. Paſtor enim bonus ponit animam ſuam pro ouibus ſuis. Et hoc ipſum eſt dicere, *Op-* Exod.30. *tabam anathema eſſe, &, dele me de libro quem ſcripſiſti.* Simulque cerne Apoſtolum quantæ charitatis in Chriſtum vt pro illo cupiat mori & ſolus perire, dummodo in eum credat omne hominum genus. Perire autem nõ in perpetuum, ſed in pręſentiarum, ideſt, ab hac vita migrare. *Qui enim perdiderit animã* Io.12. *ſuam pro Chriſto, ſaluã faciet eam.* Vult ergo Apoſtolus perire in carne, vt alij ſaluentur in ſpiritu: ſeu ſanguinem fundere, vt a crimine conſeruentur. Quod autem anathema interdum occiſionem ſignificet, multis veteris teſtamenti teſtimonijs probari poteſt.

In.c.1.Ionæ. ✻ Idem. Non quod ipſe perire deſideret, cui viuere Chriſtus eſt, & mori lucrum: ſed magis meretur vitam, dum ſaluare vult cæteros.

b *Pro fratribus.* Vel pro his retrahẽdis qui modo ſunt fratres in fide, qui ſunt & cognati mei: & ita grauius peccabam.

c *Quorum adoptio eſt filiorum, &c.* * Oecumen. Oſtendit Deum nihil prætermiſiſſe ad Iudęorum beneficentiam, ipſi vero propria ingratitudine ac improbitate ab omnibus exciderunt. Ideo etiam Dei dona enumerat, adoptionem, gloriam, legislationem, ac reliqua.

* Haymo. Quorum, adoptio eſt filiorum, ideſt, electio illorum, quia ex ipſis adoptati ſunt filij, & ipſe populus vocabatur filius Dei primogenitus. Gloria erat illis, quod de om- Exod.4.
C nibus gentibus in peculiarem Dei plebem ſunt electi. Illis etiam

qui eſt Deus ſuper omnia benedictus in æuum omne.

✻ Nouatianus. Nullius hominis hæc vox eſſe poteſt. Ego, E & pater vnum ſumus, hanc vocem de conſcientia diuinitatis Chriſtus ſolus edicit. Omnibus diuinitatis Chriſti probationibus, & rebus inſtructus Apoſtolus Thomas, rñdet, dominus meus, & Deus meus. Quod & Apoſtolus Paulus, *Qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſecula.* in ſuis literis ſcribit, &c. *Sic Hilarius lib. 4. & 8. de Trinitate: Ambroſius lib. i. de Spiritu ſancto, cap. 3. Auguſtinus lib. i contra Fauſtum, cap. 3. & 6. Cyrillus lib. 1. Theſauri, cap. 5. Athanaſius Orat. 2. contra Arrianos: Victorius lib 1. contra Arrianos: Idacius lib. 1. contra Varimadum. Caſſianus lib. 3. de incarnatione: Gregorius homilia 8. in Ezechielem, &c.*

e *Non autem quod exci.* Conſolatur dolorẽ ſuum Apoſtolus, Act.10. hos olim Deus ſaluandos non decreuit pręſcius, non perſonarum acceptor. Nullum enim damnat antequã peccet, nullum coronat antequam vincat: ſed pręſcientia diffinitum habet, qualis vniuſcuiuſque futura ſit voluntas, ex qua damnetur vel coronetur.

Quia dolebat de Iudęis, conſolatur ſe inueniens ſcriptum: non omnes eſſe ſaluandos, ſed tantum ſimiles Iſaac. In his oſtendit quod ſola gratia Dei faciet filios Dei. *Non autem exci. ver Dei.* Dixit, quod promiſſio æternæ hęreditatis facta eſt Iudæis: ſed quia ipſi ex magna parte non crediderunt, videbatur verbum Dei non eſſe impletum. Ad quod reſpondet, etſi in quibuſdam non eſt impletum, in alijs tamẽ, ſcilicet, in Gentibus credentibus impletum, eſt, qui modo veri ſunt filij Abrahæ.

Non au. ex. Q. Etſi ita laboraui: etſi non oẽs credunt, non tamen excidit verbum Dei, vel non dico, quod exciderit. Verbum Dei excidere eſt promiſſa non implere.

a In F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Opta, enim, &c. ana. eſſe. *ideſt, ſeparatum a Deo: Quod dupliciter poteſt intelligi. Vno modo referendo ad tempus, in quo perſequebatur Chriſtum in mẽbris ſuis, Act. 8. & hoc ex zelo Iudaicæ legis. & ſic optabat ſe ſeparatum eſſe a Chriſto. Alio modo referendo ad tẽpus poſt conuerſionem ſuam, in quo pręaicabat fidem catholicam: & tunc aliquando optabat ſeparari à Chriſto per dilationem ſuæ gloriæ ad tẽpus, vt intẽderet conuerſioni Iudęorũ ad fidẽ Chriſti. vnde dicit ad Phi. i. d.* Deſiderium habens diſſolui, & eſſe cum Chriſto, permanere autem in carne neceſſarium eſt propter vos.

2 Pro fra. meis, *ſcilicet conuertendis.*

3 Qui ſunt co. mei. *Fuit enim Apoſtolus natione Iudæus de tribu Beniamin, vt ipſemet dicit, infra xi. & Phi. iij.* Quorum adoptio eſt filiorum, *quia populus ille ſpecialiter dictus eſt filius Dei, Exod. iiij. f.* Filius meus primogenitus Iſrael.

4 Et gloria. *quia ei factæ ſunt apparitiones diuinæ.*

5 Et teſtamentum. *quantum ad mandata Dei data populo per Moyſen.*

6 Et legislatio. *quantum ad præcepta decalogi à Deo data populo, Exodi xx.*

7 Et obſequium. *diuini cultus.*

8 Et promiſſa. *prophetarum de Chriſto.*

9 Quorum patres, ex quibus eſt Chriſtus, & cętera. *vt patet Matth. j.*

10 Secundum carnem. *Hoc dicitur ad oſtendẽdum, quod in Chriſto non ſolum eſt humana natura, ſecundum quam deſcendit a patribus veteris Teſtamenti, ſed etiam diuina. ſecundum quam procedit a patre. ideo ſubditur.*

11 Qui eſt ſuper om. De. ben. *Ex quo manifeſte patet error Arrij dicentis Chriſtum puram creaturam.* Arrij. er.

12 Non autem. *Hic circa pręaicta remouet dubium. Ex hoc enim quod dicit promiſſa de Chriſto facta Iudęis, qui tamen non receperunt eum poſſet aliquis credere fruſtratũ fuiſſe promiſſũ diuinum: ideo hoc remouet per duplex exemplum, ſecundum ponitur ibi.* Non ſolum. *Circa primum dicit:* Non autem. *ſupple, ſequitur.*

Quod

A a *In Iſaac.* i.in Chriſto vocante gratia congregantur.

In Iſaac promiſſione præfigurati ſunt, non qui ſeipſos iuſtos, ſed quos Deus facit, hi sũt filii liberæ q̃ ſurſum eſt, quę eſt mr̃ noſtra. Filii carnis sũt terrenę Ieruſalẽ, quę ſeruit cũ filiis ſuis. Sicut Iſaac nõ meruit, vt naſciturus promitteretur, ſic & iſti, ſed ſola gratia promiſſa eſt eis data filiorum adoptio.

b *Non ſolum autem il.* Sara habuit promiſſionem, ſed & Rebecca habuit promiſsionem, habens.ſ.duos filios *ex vno con. Iſaac patris no.* Ex vno concubitu dicit, ne videantur merita parẽtum differentia iñ generatis ſed patris. i.inſtitutoris noſtri, quẽ imitemur, ſi volumus eſſe filii Dei. Promiſſio facta Saræ, oſtendit quod propter genus nullus ſaluaẽ. Iſta Rebeccæ, quod propter nullum meritũ ſuum vel parentum aliquis, eligitur, ſed ſola gratia.

* Oecumen. Et quid mirum inquit, quod Iudęorum hi ſoli in ſemen Abraham reputentur qui crediderunt, increduli uero non ita? Nam & hoc in aliis veterib. inuenies. Siquidẽ Iſaac reputatur ſolus in ſemen, cum tñ alii eſſent a Cetura filii. Nec id ſolum, ſed & Rebecca ex vno Iſaac accepto ſemine, quũ duos peperiſſet, non habuit duos qui Deo placerent, aut in ſemen Abraham reputarentur, idque cum nondum eſſent nati. Sic & de Iudæis, fideles quidem & ſemen Abraham ſunt & ſalui fiunt, infideles vero non ita.

c *Cum enim nondum nati.* Rebecca habuit promiſsionẽ hanc, *maior ſeruiet minori.* Eſau perſequendo, proficiet Iacob.

d *Non ex operi.* Futuris quæ bona vel mala non erant futura, niſi appoſita gratia, vel ſubtracta.

e *Maior ſerui. mi.* Hoc ad literã, quia Idumęi q̃ de Eſau, q̃ & Edom dr̃, ſubditi fuerũt filijs Iſrael, ſed magis in hac ꝓphetia intenditur, quod populus Iudęorum maior ideſt in cultu vnius Dei prior, minori ideſt poſteriori Chriſtiano eſſet ſeruiturus. D

tem quod † exciderit verbum Dei. Non enim omnes qui ex

¶Secundum carnem. a Ad Iſrael vere pertinentes. ¶Secundum carnem.

circuncisione ſunt Iſrael, hi ſunt Iſraelitæ, neque † qui ſemen

¶Ideſt, hæredes. a Sed ſimiles Iſaac, quia ita dicit ſcriptura. b Quia ex Dei vocatione eſt aliquis ſemen Abrahæ.

a ſunt Abrahæ, omnes filii Abrahæ. † Sed in Iſaac vocabitur

a Exponit auctoritatem. b Non ſunt humano opere Filij Dei. c Idem quod eſt filij Abrahæ.

tibi ſemen, id eſt non qui filii carnis, hi filii Dei, ſed qui filii

Ideſt, qui ſola Dei promiſſione generantur, vel Iſaac. a Spirituali. b An Iſaac ex promiſſione. ¶Vtraque. ¶Quia.

ſunt promiſſionis, æſtimantur in ſemine. Promiſſionis enim

a In Geneſi. b Eo die reuoluto anno. c O Abraham. d Hoc efficiam. e Vel conceptus vel editus non enim determinat.

verbũ hoc eſt. † Secundum hoc tẽpus veniã ad te, et erit Saræ

a ¶Scilicet Sara habuit promiſſionem.

b filius. † Non ſolum aũt illa, ſed & Rebecca ex vno † concubi-

a Duos filios:

c tu habens Iſaac patris noſtri. Cum enim nondũ nati fuiſſent,

a Ne quis putet ex merito eorum fieri. ¶Quia poſſent etiam in vtero luctando aliquid meruiſſe videri. b Ideo tunc.

aut aliquid egiſſent boni aut mali, ut ſecundũ electionẽ pro-

a Ideſt, præſcientia Dei. b ¶.i.impleretur. ¶.i gratiam quæ elegit ſicut præuidit, non ſecundum debitum meritorum, quia eligendo ipſe facit, non inuenit. ¶Ex gratia vocantis Dei.

d poſitum Dei maneret, non ex operibus, ſed ex vocante dictũ

¶Matri. ¶Hæc de præſcientia. a Quia ita ex gratia dictum eſt ſicut Malachias dixit de iam præteritis, quod Iacob gratia electus, non merito, Eſau ſubtracta gratia. ¶Hoc iterum de iudicio.

e f eſt ei, † quia maior ſeruiet minori, ſicut ſcriptum eſt. † Iacob di

f *Iacob di. &c.* In Iacob nihil inuenit amandum, niſi miſericordiæ ſuæ donum. In Eſau nihil odit, niſi originale peccatum. Sed quo modo hoc recte, cum nihil egiſſent, quia res eſt ſtupenda, ſibi obijcit. Quid ergo dicemus? Ex miſericordia, velle & currere, quod apparet in alijs ex eadem maſſa cui debita eſt perditio.

* Aug. Hoc teſtimonium prophetiæ Paulus aſſumpſit, vt intelligeret hoc apertum poſtea per prophetã, quod antequã illi naſcerẽtur erat in Dei prædeſtinatione per gratiam. Quid enim diligebat in Iacob antequam natus feciſſet aliquid boni, niſi gratuitum gratiæ ſuæ donum? Et quid oderat in Eſau antequam natus feciſſet aliquid boni vel mali, niſi originale peccatum? Nam nec in illo diligeret iuſtitiam, quam nullam ille fecerat, neque odiſſet in iſto naturam quam bonam ipſe fecerat. Cum hanc rem ſtupendam propoſuiſſet, ipſe ſibi obiecta quęſtione motum exprimens auditoris, ait. *Quid ergo dicemus ad hæc? Nunquid, &c.* Hic erat locus vt diceret quod (Pelagiani) ſentiunt, futura enim Deus opera pręuidebat, quando minori maiorem ſeruiturum eſſe dicebat. Non autem hoc Apoſtolus dicit, ſed potius ne quiſquam de ſuorum operum meritis audeat gloriari, ad Dei gratiam & gloriam prędicandum voluit valere quod dicit.

Quare Deus Iacob dilexit. Aug. epi. 105.
† quia.
† Gen. 21. b. Gal 4. d.
Epiſt. 105. E
† Malac. 1. 2. 47 diſ. c. quantumlibet.
Gal. 4. d. ... epi. 105. ... ad Simplicianũ q. 2.
† excidit
Gen. 18. b. In tempore ... concubitum.
Gen. 25. c.
... li. de prę ... & gra... 5. 6. 7.
B C F

Maior

Quid

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quod exci. ver. diuinum. *ab impletione ex infidelitate Iudæorum, quia aliqui eorum vt apoſtoli, & plures alij receperunt fidem Chriſti, in quibus promiſſum Dei, impletum eſt.*

2 Non enim omnes qui ex Iſrael. *ideſt, a Iacob, alio nomine dicto Iſrael Gene. 32. deſcenderunt ſupple.*

3 Hi ſunt Iſraelitæ. *per imitationem fidei eius: Quod declarat in filijs Abrahæ, qui omnes dicti ſunt ſemen eius, ſed illi tantum qui deſcenderunt per Iſaac, & hoc eſt quod dicitur.*

4 Neque qui ſemen ſunt Abrahę. *ſecundum teſtimonium ſcripturæ.*

Diuiſio. 5 Omnes fi. *quia filij Abrahæ de Agar, & de Cethura non ſunt dicti ſemen eius: Quod oſtendit per ſcripturã Gen. 21. b.* Sed in Iſaac vocabitur tibi ſemen. *De alijs autem filijs ſubditur.*

6 Non qui filij carnis. *virtute naturali geniti, cuiuſmodi fuerunt Iſmael, & filij Cethuræ.*

7 Hi filij Dei. *i. ad eius cultum electi.*

8 Sed qui filij ſunt promiſſionis. *ſcilicet diuinæ.*

9 Aeſtimantur in ſemine. *ſcilicet Abrahæ: Et qui ſint illi, oſtẽdit per ſcripturam dicens.* Promiſſionis enim ver. &c. *quod ſubditur.*

10 Secundum hoc tem. *ideſt anno reuoluto.*

11 Veniam ad te erit Sa. filius. *Gen. 18. b. Allegatur autem hæc auctoritas, & aliæ ſequẽtes ſecundum translationem ſeptuaginta, quæ tempore Apoſtoli erat multum authẽtica: Dicitur autem hic Iſaac promiſſionis filius, quia virtute diuina, natura iuuante fuit genitus, quia pater erat cẽtenarius, & mater ſterilis & nonagenaria. Igitur cũ promiſſio facta Abrahæ. Gen. 25. c. q̃d ſemẽ ſuũ eſſet futurũ ſicut ſtellæ, antequã aliquẽ haberet filium, vt ibidem dicitur, & tamen hæc promiſſio non fuit impleta in omnibus eius filijs, ſed ſolũ in Iſaac vt dictũ eſt, nõ dicitur fruſtrata, ſic nec promiſſio per prophetas de Chriſto fruſtrata eſt, quamuis non omnes Iudęi ipſum receperint per fidem, ſed aliqui ad hoc electi.*

12 Non ſo. *Hic inducitur aliud exemplũ ad propoſitum. Et diuiditur in duas partes, quia primo ponitur exemplũ, ſecundo remouetur ex hoc dubiũ, ibi.* Quid ergo dicemus? *Eſt autem exemplũ hoc de filijs Iſaac, qui licet eſſet promiſſionis filius, vt dictũ eſt, & per eũ implenda promiſſio diuina de ſemine Abrahę, nõ tamẽ impleta fuit in duobus filijs ſuis Eſau & Iacob, ſed in Iacob tantũ, tamẽ dicitur firma, & veraciter eſſe impleta. Et eadẽ ratione ꝓmiſſio de Chriſto licet nõ fuerit impleta in omnibus Iudæis ſed in aliquibus ad hoc ſpecialiter electis. Dicitur igitur.* Non ſolũ aũt illa. *ſ. Sara habuit filiũ ex adiutorio gratiæ.*

13 Sed et Rebecca. *ſecundũ quod dicitur Gen. 25. ca.* Deprecatusque eſt Iſaac dominum pro vxore ſua, eo quod eſſet ſterilis, qui exaudiuit eum, et dedit conceptum Rebeccæ.

14 Ex vno con. habens geminos filios. *Hoc non eſt de textu, ſed ſubintelligitur, propter quod fuit poſitum per modum glo. & poſtea inſertum textui per ſcriptores.*

15 Cum enim nondum na. f. *ſ. Eſau & Iacob.*

16 Vt ſecundum electio. *i. prædeſtinationem Dei liberam.*

17 Propoſitum Dei ma. *i. promiſſio Dei firma eſſet & impleret.*

18 Non ex operibus. *quia nondum nati erant.*

19 Sed ex vocante. *ſ. ex Deo, cuius electio præcedit omnia iſta.*

20 Dictum eſt ei. *ſcilicet Rebeccæ: Gen. 25. c.*

21 Quia ma. *ſcilicet Eſau.*

22 Serui mi. *hoc fuit impletũ tempore Dauid deſcendẽte de Iacob, quia Idumæã fecit ſibi tributariam. 2. Re. 8. d. Et quia illa reprobatio Eſau, & electio Iacobi fuit ſignum reprobationis & electionis ad gloriam. Ideo ſubditur.*

23 Sicut ſcri. eſt. *Malachiæ. 1. a.*

24 Iacob dilexi, &c. *Circa partem iſtã per hoc quod dicitur hic: Cũ nihil boni egiſſent aut mali, tollitur error Origenis qui dicit, quod merita præcedentia in alia vita iſtã præcedente ſunt cauſa prædeſtinationis & reprobationis diuinæ, quia ſic Eſau & Iacob in illa vita aliquid boni vel mali egiſſent, quod hic ſimpliciter excluditur. Itẽ ante vitam huius mundi non fuit alia, aliter non incœpiſſet mundus ſimpliciter, ſicut dicitur in principio Gen. Itẽ ſi fuiſſet talis vita, merita tamẽ creaturæ, ibi facta non potuiſſent eſſe cauſa prædeſtinationis, quę eſt actus voluntatis diuinæ, quia tẽporale non poteſt eſſe cauſa ęterni. Hoc igitur repulſo tãquã erroneo, alij dixerũt, q̃d præſciẽtia meritorũ q̃ æterna eſt, eſt cauſa ꝓdeſtinationis, qua Deus vult dare gloriã alicui:*

* Sicut

a Quia ſine merito elegit hunc,& illum reprobat. b Reſpiciens ad prædicta.

a lexi, Eſau autem odio habui. Quid ergo dicemus? Nunquid 1

a Ideſt,iniquus dicetur Deus.Non. ¶ Deus inductus a Moyſe. b Vocando interius.

b iniquitas apud Deum? Abſit. Moyſi enim dicit. † Miſerebor 2

c a Prædeſtinando. b Ecce nulla merita in iuſtificando præcedunt.

c Vitam æternam dando & perſeuerantiam. d Vocando.

cui miſertus ſum,& miſericordiam preſtabo cuius miſerebor. 3

a Quia ex miſericordia præparat quos vult & vocat. b Eſt velle bonum. c Eſt currere,ideſt operari. d Ecce non propter futura quæ præuidet. 4

d † Igitur non volentis neque currentis, ſed miſerentis eſt 5

¶ Ex appoſita gratia, ſunt bona,quia ex ſubtracta mala:Quod quidem eſt per iuſtitiam. 6

a In hanc eandem malitiam vt deterior fias,quia qui in ſordibus eſt ſordeſcat adhuc. 7

Dei. Dicit enim ſcriptura Pharaoni: † Quia in hoc ip- 8

a Ideſt,per. ¶ Vel contra. b Induratum. ¶ In ſignis & miraculis. ¶ Et malis bene vtitur.

c Per oſtenſam virtutem. 9

e ſum † excitaui te, vt oſtendam in te † virtutem meam, 10

a Exemplum de Pharaone ad Eſau pertinet,qui iuſto iudicio Dei. ideſt occulto,reprobatus eſt,ſicut Iacob electus. 11

& vt annuncietur nomen meum in vniuerſa terra.

A a *Quid er.* Quia ſine merito hũc elegit,hũc reprobauit, dicetur iniquus Deus? Non,quia hũc per miſericordiã elegit, illũ per iuſtitiã reprobauit. In quo neutro eſt iniquitas,hunc per miſericordiã, quia ita dicit Moyſes, hunc per iuſtitiam, quia ita dicit ſcriptura inducens Deum loquentẽ Pharaoni.

Aug. epi.105. & Ser.20.de verbis Apoſt. Gen.25.c. Exod.33.

b *Ab* Cõſtat,quod nullus liberatur, niſi gratuita miſericordia, nullus dãnatur, niſi æquiſſima iuſtitia. Sed cur potius hunc quam hunc liberet, ſcrutetur qui poteſt tam profundum iudicium, veruntamẽ caueat præcipitium.

Exod,33 d.

† de præd.2 c. ſi enim ver.liberi. Vbi ſupra

* Auguſtin. Cum dixiſſet,abſit vt iniquitas ſit apud Deũ, tanquam ei diceremus,vnde hoc oſtẽdis,cum aſſeras non ex operibus, ſed ex vocãte dictum eſſe, maior ſeruiet minori? Moyſi,inquit,dicit,miſerebor cui miſertus ero,&c. Vbi nunc merita? Vbi opera vel preterita vel futura tãquã liberi arbitrij viribus adimpleta ſiue adimplenda? Nonne apertã ꝓtulit Apoſtolus de gratuitę gratię commendatione ſententiam? Nonne ſtultam fecit Deus hereticorum ſententiam?&c.

† ſeruaui † potentiam. B

c *Miſerebor cui miſertus.* i.cui præſcio miſerendum, & apud me manſurum, hoc eſt dare illi cui dandũ eſt, non dare illi cui dandũ non eſt,vt eum vocet,quẽ ſciat obaudire: Vt Dauid qui poſt veniã tã bene perſtitit. Saul nõ auditus in prece non perſtitit,ſed ad idola conuerſus eſt: vnde iuſte reprobatus eſſe a præſcio videtur.

d *Igitur non vo.&c.* Tanquã diceret: Non ſufficit ſola voluntas hominis,ſi non ſit ẽt miſericordia Dei. Cui dicitur. Econtra: Non ſufficit etiã miſericordia Dei,ſi non ſit volũtas hominis: Ac per hoc ſi recte dictũ eſt illud: Cur etiam a contrario non recte dicitur: Nõ miſerentis eſt Dei,ſed volentis eſt hominis? Reſtat ergo vt recte dictũ hoc intelligatur, vt totũ Deo detur,qui hominis voluntatẽ bonam, & preparat adiuuandam, & adiuuat preparatam, volentem preuenit vt velit,volentem ſubſequitur ne fruſtra velit.

Augu,lib 83, quæſt q 68. & lib.1.ad ſimpli.qu.2. Amb.epi,84.

* Auguſtinus. Quod ait,non eſt volentis neque currentis, &c. non tollit liberũ voluntatis arbitrium, ſed non ſufficere dicit velle noſtrũ,niſi adiuuet Deus, miſericordes nos efficiendo ad bene operãdũ per donum Spiritus ſancti,ad hoc referens qđ ſuperius dixit: *Miſerebor cui miſertus ero,&c.* Quia neque velle poſſumus,niſi vocemur,& cum poſt vocationẽ voluerimus,nõ ſufficit voluntas noſtra,& curſus noſter,niſi Deus & vires currentibus prebeat,& ꝑducat quo vocat. Manifeſtũ eſt ergo non volentis,neque currẽtis,ſed miſerentis eſſe Dei quod bene operemur, quãquã ibi ſit etiam volũtas noſtra,quę ſola nihil poſſet.

Expoſit. quarundam propoſ.epiſt.ad Ro.pro.62. C D

* Idem. Concludit Apoſtolus, cuius vult miſeretur, & quẽ vult obdurat. Cuius enim miſeretur, facit eum bonũ operari, & quem obdurat,relinquit eum vt mala operetur. Sed & illa miſericordia præcedenti merito fidei tribuitur, & iſta obduratio precedenti impietati, vt & bona per Dei donum operemur, & mala per ſupplicium,cum tamen homini non auferatur liberum volũtatis arbitrium, ſiue ad credendũ Deo vt conſequatur nos miſericordia,ſiue ad impietatem vt conſequatur nos ſupplicium.

Ibidem. † Exod.9. E

* Idem. Quærimus meritum obdurationis, & inuenimus. Merito namque peccati vniuerſa maſſa damnata eſt, nec obdurat Deus impertiendo malitiam,ſed non impertiendo miſericordiam.

Epiſt.10

Aug. Quis porro tam impie deſipit, vt dicat Deum malas hominum voluntates quas voluerit, & quando voluerit in bonũ non poſſe cõuertere cum voluntati eius nihil reſiſtat? Sed cum facit, per miſericordiam facit,cum autem non facit,per iudicium non facit. Miſeretur vtique ſecundum gratiam quę gratis datur. Obdurat autem ſecundum iudicium quod meritis redditur. vnde datur intelligi: Vbi obduratio Dei fit,nolle miſereri, vt non ab illo irrogetur aliquid quo homo deterior, ſed tantum quo ſit melior, non erogetur. Ideo nõ,quod dictum eſt: *Non volentis neque cur.ſed mi.eſt Dei.* ita etiam dictum eſt, non volentis neque currentis, ſed obdurantis Dei,quia non obdurat impertiẽdo malum, ſed nõ largiendo bonum,quod facit equitate ſua, ſicut ex miſericordia ſua gratiam preſtat.

In Enchi cap.98. Serm 10. verb.Apo.

e *Exci.* vel ſuſcitaui,vel ſeruaui. Amb. ĩ hoc ipsũ te ſeruaui,cũ indignus F

NICOLAVS DE LYRA.

* *Sicut rex dat militi equũ,eo quod ſcit vel æſtimat ipſum bene vſurum. Sed hoc non valet,quia merita vt præſcita, ſunt ordinata ad gloriã ſicut ad finẽ. Volens autẽ recte & ordinate,cuiuſmodi eſt Deus qui nõ poteſt aliquid velle,niſi recte & ordinate, nullo mõ vult finẽ propter ea quæ ſunt ad finem,ſed econuerſo,& iõ merita vt præſcita a Deo,ſiue præſcientia meritorũ non poteſt eſſe ratio prædeſtinationis, ſed procedit ex mera liberalitate diuina,ex qua aliquis ad gloriã, & ex hoc conſequenter prouidet ſibi dare gratiam,per quã poſſit mereri. Nec valet exemplum de rege & milite, quia bonus vſus equi non eſt a rege cauſaliter,ſicut meritum eſt a Deo principaliter.*

1 Quid er.di. *Hic ex dictis mouet dubium.ſ. vtrum ex hoc,quod ex duobus fratribus omnino æqualibus vnus reprobatur,& alius eligitur, ipſe dicatur iniuſtus, & hoc eſt quod dicit.* Quid ergo dice. Nunquid iniquit. apud De. *reprobando Eſau. Iacob electo.*

2 Abſit. *Hic ſoluit hanc dubitationem. Et diuiditur in duas,primo dubitatio ſoluitur.ſecũdo in cõtrariũ obijcitur,ibi:* Dicit itaque. *Prima in duas,ſecundũ duplicem modũ ſoluendi.ſecũda ibi:* Dicit enim

Diuiſio. ſcriptura. *Circa primũ ſciẽdum, quod in illo quod alicui datur ex mera gratia,iniuſtitia non habet locũ,ſi non detur alteri, quia gratia poteſt vni fieri,& non alteri,ſine iniuſtitia,& hoc dicit manifeſte Saluator Mat. 10.b. de cultoribus vineæ:* Amice non fa.ti.iniu.tolle quod tuum eſt & va. *Hanc ſententiam declarat Apoſtolus per auctoritatem ſcripturæ, Exod. 33.d. dicens.*

3 Cui mi.ſum. *in æterna prædeſtinatione.*

4 Et miſeri.præſt. *dando gloriam in effectu.*

5 Cui mi. *concedendo nunc ſibi gratiã finalem. Licet enim in effectibus diuinæ prædeſtinationis,prius ſit cauſa poſterioris per modũ diſponentis,& poſterius prioris ꝑ modũ finis,ſicut infuſio gratiæ eſt propter meritum ſicut propter finem,& opus meritorium propter gloriam, & gratia eſt principium operis meritorij,& opus meritorium facit gratia dignum,tamen totius prædeſtinationis nõ eſt alia cauſa,niſi voluntas diuina. Ideo concludit Apoſtolus.*

6 Igitur non vo.neque cur. *ſ.hominis quantum ad affectũ vel effectum facere bonum meritorium, quod excedit hominis facultatem.*

7 Sed mi.eſt Dei. *qui ſua mera liberalitate æternaliter elegit ad gloriam,& temporaliter electis dat gratiam.*

8 Dicit enim. *Hic conſequenter idem oſtenditur ex malorũ punitione. Circa quod ſciendum quod reprobatio aliquãdo accipitur large, & ſic dicit ſimplicẽ negationem ad gloriã, & ſic non habet cauſam in re,nec in Dei præſciẽtia,ſicut nec electio ſeu prædeſtinatio ei oppoſita. Alio mõ proprie,& ſic eſt ordinatio alicuius ad penam,quæ nõ eſt iniuſta,nec a Deo volita niſi propter culpã: Et ideo reprobationem ſic dictam,qua Deus aliquos reprobat præcedit in Deo ſecundũ rationẽ tantũ præſciẽtia peccatorũ. Sic igitur non electi a Deo in peccatũ ruunt, non propter Dei defectum cũ non deficiãt eis inſtinctus diuini ad bonũ, vt dictũ eſt ſupra ſed per defectũ liberi arbitrij nõ recipiẽtis illos inſtinctus,& ſic eis gratia iuſte denegatur,& ſit vlterius in peccatis induratur ex malitia ſua per ſe,ſed per accidens tantum a Deo, quia remouet prohibens,ſubtrahendo gratiã quæ nata eſt cor humanũ mollificare, retrahit tamen eam iuſte,vt dictũ eſt, & ſic indurati ordinãtur ad penã. Et ſic patet,quod in punitione iniuſtorũ,& malorum nulla eſt iniuſtitia apud Deum, Ad hanc ſententiam inducit Apoſtolus ſcripturam,* di. Dicit e.ſcrip.Pha. *Exo.6.d. loquens in perſona domini.*

Reprob. Dei.

9 Quia in h.ip. *i.per flagella ſuper te,& populum tuum miraculoſe inducta.*

10 Excita.te. *quia nata erant te ad penitentiam inducere,ſed quia illis abuſus eſt Pharao cor ſuum indurando: ideo non valuerunt ei. Fuerunt tamen ad gloriam Dei annunciandum per orbem, ſicut videmus impletum,& hoc eſt quod dicitur:*

11 Vt o.in te uir.m. *per facta mirabilia.* Et ut annun. *Concludit igitur.*

dignus eſſes viuere. Vel ſuſcitauit te, quia cũ apud Deũ mor A tuus eſſet, modicum tempus accepit: vt in eo oẽs gẽtes Dei virtutẽ addiſcerẽt. *Excitaui.* Malus eras, ſed quaſi ſopit⁹: ego autem oſtendens tibi ſigna excitaui te in eandẽ maliciã, vt deterior fias. Et hoc iuſtũ eſt, *vt q in ſordibus eſt ſordeſcat adhuc.*

po.12.c. Nec hoc inutile, ſed vt te indurato oſtẽdam virtutẽ meam ſignis Aegypti.

L.83 qu. q.68. ✻ Auguſtin. De Pharaone facile reſpondetur, prioribus meritis quibus afflixit in regno ſuo peregrinos, dignũ effectum cui obduraretur cor, vt nec manifeſtiſſimis ſignis iubẽtis Dei crederet. Ex eadẽ ergo maſſa peccatorum, & vaſa miſericordię protulit, cũ eũ depreccarẽtur filij Iſrael: & vaſa iræ quorũ ſupplicio illos erudiret, ideſt, Pharaonem & populum eius: quã quamuis eſſent vtrique peccatores, & propterea ad vnã maſſam pertinerẽt, aliter tractandi erãt q vni Deo ingemuerant vt eis ſubueniret, & aliter illi quorum iniuſtis oneribus ingemuerant.

tur aliquis bene agere, cũ nihil poſſit, niſi quod Deus velit? D Vel cur conqueritur Deus de peccatis hominum, cũ nequeant vitare q̃d ipſe vult? Sic ſolent carnales in voluptatibus viuentes aduerſus Deũ murmurare, & volũtati eius nõ ſuo vitio, ꝙ mali ſunt deputare. Quos redarguit Apoſtolus ab huiuſmodi præſumptione. O homo caro, nõ ſpiritus: tu miſer quis es? cuius valentię? qui reſpondeas Deo, ideſt, intelligas, quæ De⁹ facit, ſcilicet cur hui⁹ miſeret̃, & te indurat: Q. ſi tibi diceretur, neſcires reſpondere, ideſt, intelligere pro tua carnalitate: nec te ad hoc iuuat tua ſapiẽtia, nec aliqua virtus tua. Vel quid reſpondeas, ideſt, quibus rationibus contra Deum agamus, quod iniuſte eligat, vel reprobet.

† 4 c. diſt. ca. de Iudæs
† conquiritur, aut incuſat ? ſi Deus.
* ex aduerſo
† Iſa. 45. b. Iere. 18. a.

a Quia Iacob dile. Eſau. &c. b Gratuito. c Quia Eſau & Pharao. d Iuſto iudicio. Quia ex voluntate.
a b Ergo cuius vult miſeretur, & quem vult indurat. Dicis itaque 1 2
a Si oſtendimus. Ab aliquo vt bene faciat. b Qui nos obdurat.
c mihi: Quid adhuc † queritur? Voluntati enim eius quis reſi- 3 4
a Hanc impudentiam retundit Apoſtolus Te & illum attende. b Tu homo, ille Deus Tu caro, ille ſpiritus. d Cui diſplicet, quia Deus conqueritur. d Hoc ſumit de Iſaia.
d ſtit? O homo tu quis es, qui * reſpõdeas Deo? † Nunquid fig- 5 6 7
a Sic & tu fingeris. b A quo factum eſt. c Qui nihil ei debet. d Contra factorem opus non poteſt conqueri. e Vere non poteſt dicere hoc: quia.
mẽtum dicit ei qui ſe finxit: quã me feciſti ſic? An nõn habet 8
Iuſtam. Qui de luto operatur.
e poteſtatẽ figulus luti ex eadẽ maſſa facere aliud quidẽ vas in

aſra.11.d a *Ergo cu. vult.* Meritum miſericordię nullũ eſt, meritum obdurationis peccatum maſſę totius dãnatę. Nec obdurat B impartiendo malitiam, ſed non impartiendo miſericordiã, ſicut nec digni ſunt, ꝙ facit equitate occulta: & ab humanis ſenſibus remota quia non aperit Apoſtolus. ſed miratur: O altitudo diui.

iide præ. & gratiæ cap. 4. ✻ Auguſtinus. Cum dicitur, *quem vult indurat*, humanæ mentis intẽtio verbi nouitate confunditur. Sed non ita intelligendum eſt, quaſi Deus in homine ipſam, quæ nõ eſſet duritiã cordis operet̃. Quid enim aliud eſt duritia, quã Dei obuiare mãdatis? vnde B. Stephanus dicebat, dura ceruice, & nõ circunciſo corde & auribus, vos ſemper Spiritui ſãcto reſiſtitis. Quã qui à Deo fieri putat, propterea q̃d dictũ eſt, *quẽ vult indurat*, ipſũ pręuaricationis intueatur exordiũ, & Deo donante mandatum, &c. Indurare dicitur, quẽ emollire noluerit: ſic excæcare, quem illuminare noluerit, ſic repellere, quem vocare noluerit.

uuſt. epi 5 b *Indu.* Non quaſi quenquam peccare cogat, ſed tantũ quibuſdam: quã peccantibus miſericordiã iuſtificationis ſuæ nõ largitur. & ob hoc eos obdurare dicitur, quã eorum nõ miſeretur, non quia impellit vt peccent. Eorũ autem nõ miſeretur quibus gratiam non eſſe prębendam ęquitate occultiſſima, & ab humanis ſenſibus remotiſſima iudicat.

c *Quid adhuc.* Poſtquam conſtat ex voluntate Dei eſſe quare inquirtur, vnde alius ſit bonus, alius ſit malus? Nõ eſt opus, quia talis erit quiſque qualem vult Deus eſſe, & ideo iniuſte aliũ damnat alium ſaluat: Vel, quid quæritur, ideſt, cur nititur C

d *O Ho.* Hoc non ex inopia rationis reddendę, ſed hominem ad ſe reuocat.

✻ Auguſtinus. O homo, quis ſit ille attende, qui ſis tu attende. Ille Deus eſt, tu homo. Si iuſtitiam tibi loqui videris te, & fons ille iuſtitiæ ſiccatus eſt? Si iuſtum loqueris, vnde tibi? Primum ergo fidei fundamentum pone. Nunq̃d iniquitas apud Deum? Latere te ęquitas poteſt, eſſe ibi iniq̃tas non poteſt. Melior eſt fidelis ignorantia, quam temeraria ſciẽtia. Deus mihi dicit per Apoſtolum, o homo, tu quis es qui reſpondeas Deo: & ego indignor quia non noui iuſtitiã Dei, &c. Non poteſt videri tempore fidei, videbitur tempore ſpeciei. Ibi æquitatẽ Dei videbis, & ſine codice in uerbo leges. Cum peruenerimus, ęquitatem Dei uidebimus: & iã non erit ibi dicere, quare huic ſubuenit, & huic non: quare iſte adductus eſt gubernatione Dei ut baptizaret̃, ille ad baptiſmum nõ peruenit. Tu ratiocinare, ego mirer: tu diſputa, ego credam: altitudinem uideo, ad profundum non peruenio, &c. Serm. 22. de verbis Apo. E

e *Ex eadem maſſa.* Sic tota maſſa humani generis iuſte corrupta, & lutoſa eſt: ſi inde uas in honorem: miſericordia eſt. ſi in contumeliam: iuſtũ eſt, quia hoc erat ex natura: Ecce iuſtitia in his qui non habent tempus operandi: De his autẽ qui habẽt tẽpus ſubdit: *quid ſi de vo.ſ.* quid reſpondeas Deo.

✻ Auguſtinus. Quid nos hic docuit, niſi ex illa maſſa primi hominis, cui merito mors debetur, non ad merita hominum, ſed ad Dei miſericordiam pertinere, quod quiſque liberatur? Atque ita non eſſe iniquitatem apud Deum, quia neque remittendo, neque exigendo quod debetur iniuſtus eſt. Ibi enim grata eſt indulgentia, vbi iuſta poſſet eſſe vindicta. Hæc maſſa ſi eſſet vtique media. F Epiſt. 106.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ergo cu. mi. *dando ei gratiam finalem & gloriam: & hoc conuenit ei per ſe.*

2 Et quem. v. in. *& tamen hoc conuenit ei tantum per accidens, & iuſte, vt prædictum eſt.*

3 Dicis itaque. *Soluta dubitatione: hic arguit in contrarium. Et primo argumentum ponit: ſecundo ſoluitur, ibi.* O homo. *Argumentum tale eſt Ex quo, ex voluntate Dei depẽdet induratio peccatoris, & vocatio iuſti, videretur alicui. quod peccatum & iuſtitia non eſſent imputanda homini ad meritum, vel demeritum: quia voluntas Dei nõ poteſt ſuperari & hoc eſt quod dicitur:* Dicis itaque mi *.i. arguis ex dictis meis contra me.*

4 Quid adhuc queritur? *de præmio iuſtorum, & punitionę iniuſtorum.*

5 Voluntati enim eius quis re. *quaſi dicat, nullus. & ſic totũ videtur Deo imputandum, & per conſequens iniuſtitia peccatorum, vel irrationabilitas in punitione eorum.*

6 O homo. *Hic ſoluitur argumentum. & ſecundo, declaratur quoddam dictum ibi. Sicut in Hoſee. Prima in duas ſecundum duplicẽ ſolutionem. Secunda: ibi. An nõ habet. Primo igitur ſoluit oſtendendo argumentum irrationabile ex parte hominis arguentis. Qui enim arguit factũ alicuius, debet illud intelligere, aliter arguit irrationabiliter ſed minimũ opus Dei non poteſt homo ad plenum intelligere, vtpote de folio arboris, quare ſit tãtę quãtitatis, & talis figuræ: & ſic de alijs cõditionibus, & multominus intelligere poteſt maxima opera eius: de quibus ſunt electio & reprobatio. ergo. &c. Et hoc eſt quod dicitur:* O homo tu quis es, qui reſpon. Deo: *facta eius arguendo.* Diuiſio

7 Nunquid figmentum dicit, &c. *q.d. Non: quia non intelligit modum, nec rationem ſuæ fictionis. & ſic eſt in propoſito.*

8 An non habet, &c. *Hic ponitur ſecunda ſolutio, per quam oſtenditur argumentum non valere, quia non concludit Dei voluntatem irrationabilem eſſe vel iniuſtam. Vult enim primũ, & per ſe Deus ſuam gloriam, quæ ſicut manifeſtatur per viam miſericordiæ in electis, qui vocãtur ad gloriam, ita per viam iuſtitiæ in reprobis, qui reſeruantur ad pęnam. Sicut gloria regis terreni non ſolum relucet in palatio vbi honorãtur milites, ſed etiam in patibulo, vbi puniuntur malefactores. Sic igitur voluntas diuina rationabiliter eligit aliquos ad beatitudinem, in quibus maxime relucet ſua miſericordia: & aliquos dimittit non eligendo, qui ex ſeipſis ruunt in paccatum, & finaliter obdurantur. & ſic iuſte a Deo puniuntur: quorum punitio cedit ad gloriam Dei & electorum. Et ad hanc ſententiam inducit Apoſtolus exẽplum de figulo, qui rationabiliter ex eadem maſſa format quædam vaſa ad officia honorabilia, & quædam ad contemptibilia, di.* An non habet poteſtatẽ figulus luti, &c. *quaſi dicat, imo. & multo fortius Deus in humana natura, quæ plus habet à Deo a quo eſt ꝑ creationem quam lutum à figulo: quod non eſt creatum ab ipſo ſed ſupponit ipſum in opere ſuo, ideo ſubditur.*

9 Quod

A dia, vt quemadmodũ nihil boni, nec mali aliquid meretur, non fruſtra videretur iniquitas vt ea fieret vaſa in contumeliam. Cum vero per liberum arbitriũ primi hominis in condemnationem vniuerſi defluxerint proculdubio qđ ex ea fiunt vaſa in honorem, non ſuæ iuſtitiæ, quæ gratiã nullã præceſſit, ſed Dei miſericordię eſt: quod vero in cõtumeliam non iniquitati Dei, quæ abſit vt ſit apud Deũ, ſed iudicio deputandum eſt.

I. 83. quæſt. q. 68. ✠ Idem. Ex quo in paradiſo natura noſtra peccauit, ab eadem diuina prouidentia, non ſecũdum ſpiritum ſed ſecundum carnẽ mortali generatione formamur, & omnes vna maſſa luti facti ſumus, quod eſt maſſa peccati. Cum ego meritum peccando amiſerimus, & miſericordia Dei remota nihil aliud peccãtibus niſi dãnatio ęterna debeat, quid ſibi vult homo de hac maſſa, vt Deo reſpõdeat, & dicat *Quare me ſic feciſti?* Si vis iſta cognoſcere, noli eſſe lutum, ſed efficere filius Dei per illius miſericordiam qui dedit poteſtatem filios Dei fieri credentibus in nomine eius.

† appparata. † 35. q. 1. c. cum igitur. § hac itaque.

a Scilicet quid reſpondeas Deo. Vel quod ſi volens.

a honorem, aliud in cõtumeliam? Quid ſi deus volens oſten-

In perditis. a Quia cum putaretur non vindicaturus, quia diſſimula vindicando potens videbitur. b In ſaluandis. c Diu expectati inconuertibiles ſunt & ideo expectauit eos Deus, cum ſciret non credituros.

c dere irã, & notam facere potentiam ſuam, ſuſtinuit in mul-

b In futuro ſeculo. Oſtendit quantum in eis fecit, cum illi pœnam habent, quę pariter omnibus debebatur. a Sic

d ta patientia vaſa iræ † aptata in interitum, vt oſtenderet di-

a Vel per fornacem, & vel per comparationem. b Similiter expectando, Omnibus.

uitias gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ, quæ præparauit in

a Futuram. b Per prædicatores. Interius. c Ex vna maſſa Adæ.

gloriam? Quos & vocauit, non ſolum ex Iudæis, ſed etiam ex

a Non Oſee, ſed Deus in eo. b Gentes quæ non nouerunt me.

Gẽtibus, ſicut in Hoſee dicit. † Vocabo non plebem meam,

Vt me cognoſcant. Gentilitatem. ſ. Vt ex dilectione ſeruiat.

e plebem meam: & non dilectam meã, dilectam meam: & nõ

f Vocabo. Vt ad æternam vitam perueniant.

miſericordiam conſecutam, miſericordiam conſecutam. Et

a Iſtud quod dicam. ſ. quod b In toto mundo, vel inter Iudæos qui dicebant, non populi Dei eſtis.

erit in loco vbi dictum eſt eis: non plebs mea vos: ibi vo-

a Ab eiſdem Iudæis. ſ. in toto mundo. Oſee ita. b Pro Iudęis. c Dicens. Aperte.

g cabuntur filij Dei viui. Iſaias autem pro Iſrael clamat:

D malis, vt conuincat eos iuſte damnari, vt fideles cum magis diligant quibus gratiam ipſam conſeruauit.

Nota. Exod. Act. 9. Luc. 10. Nota quod quibuſdam nec gratiam apponit, cum alijs infert eam quaſi coactis. Vnde Ambroſius de præſciẽtia: Pharaonem damnandum cenſuit, ſciens ſe non correcturum. Apoſtolũ vero Paulum elegit, præſcius
1 vtique quod futurus eſſet fidelis. Quibuſdã autẽ data eſt gra
2 tia in vſum vt Sauli,
3 Iudæ, & illis quibus dixit: *Ecce nomina ve-*
4 *ſtra ſcripta ſunt in cælo:*
5 & poſtea abierũt re-
6 tro: De quibus Amb. ſed hoc propter iuſti
7 tiã cui deſeruiebãt.
8 quia hoc eſt iuſtum, vt vnicuique reſpon
9 deat pro merito. Ac
10 ſi diceret digni eſtis
11 nunc vita æterna: qa
12 erant boni, & nomina
13 eorum erant ſcri-
14 pta in cælo propter
15 iuſtitiam cui deſer-
16 uiebant. Secundum vero præſcientiam e
E rãt in numero malorũ. de iuſtitia. n. iudicat Deus, nõ de præſciẽtia. Vnde Moyſi dicit: *Si quis peccauerit ante me, delebo eũ de libro vitæ.* vt ſecundũ iudiciũ iudicis tunc videatur deleri cũ peccat, iuxta præſciẽtiã tamẽ nunquã in libro vitæ fuerat. unde Ioh. *Ex nobis exierunt, ſed non erãt ex nobis.* Ecõtra tunc aliqs uidetur aſcribi, cũ malus eſſe deſinit, q ſecundũ præſcientiã nunquã defuit. Cũ ergo ex gratuita miſericordia apponat gratiã quibus uult, & liberat quos uult, manifeſte oñditur diues, & glorioſa bonitas ſua.

Exod. 32. 1. Ioh. 2.

Lib. 2 de Abrahã. c. 10. ✠ Ambros. Talem ergo te præbe bonis ſtudijs, & prompta fide, vt Deus tui miſereatur, & vocet et ſicut eccleſiam vocauit, dicens: Palam factus ſum quęrentibus me, apparui his qui me non interrogabant.

a *Aliud in contu.* Vas non in honorem, ſed in cõtumeliam: ſi vile eſt, ex ſe lutum habet, non ex figulo.

Aug. li. 1. ad Simplicianum quę 2. b *Quid ſi Deus.* Q. Iam oſtenſum eſt. qđ etſi Deus nihil boni det, non tamen iniquus eſt: Sed quid dices: ſi quibuſdam & bona dedit, ſcilicet, cum eſſent apti in interitum, ſuſtinuit in multa patientia, & interim dum expectabat oſtendit multis indicijs, vel ipſos aliquando puniendo, vel alios coram ipſis, vt futuram iram ſibi cauerent. Et in hoc quod ſuſtinuit, & iram oſtendit notificabat potentiam, quod per malos purgat bonos: quaſi dicere poterit, quod iuſte ſubtrahit gratiã, & damnat illos qui ita expectati noluerunt reſipiſcere, ſed abuſi ſunt hac gratia.

c *Suſtinuit.* Suſtinet Deus malos vt ordinate diſperdat: & vtitur illis inſtrumento tanquam ad ſalutem bonorum.

Nullum enim Deus, vel angelorum, vel hominũ crearet, quem malum futurum eſſe præſciret, niſi pariter noſſet eos, quibus bonorum vſibus commodaret.

d *Vt oſtende.* Q. Ad hoc patitur malos, & præoſtẽdit iram, & ad notitiam ſui trahit, vt oſtenderet in vaſa miſericordiæ. i. in lectis per miſericordiã diuitias gloriæ, ideſt, quã diues, & quã magna ſit & glorioſa miſericordia: ob hoc tot bona dat

C malis,

e *Si. in Ho.* Cum oſtenſum ſit, qđ ex ſola gratia ſint filij, incipit probare per prophetas, quod hi ſunt ex vtroq; populo.

f *Vocabo, &c.* ✠ Theo. Cũ Deus iuſſiſſet Oſeæ uxorẽ meretricẽ accipere, nato filios iuſſit appellari, nõ populum, & nõ dilectam, quæ Iudęis euentura erãt prędicens, Sed rurſus tamen benigne pollicetur: En nõ populus, uocabitur populus, & non dilecta, dilecta. Conſiderate ergo, inquit Apoſtolus, qđ vos quoque non ſemper eadem habuiſtis: ſed aliquãdo qdẽ nõ populus, & rurſus, populus uocati eſtis. Nihil ergo in præſentia abſurdũ aut alienũ factum eſt. Pro more. n. electi eſtis. Sed & ſi rurſus uolueritis, populus uocabimini. Nam etiã gẽtes, quæ non erant populus, nunc populus dicuntur.

li. 18. ci. cap. 28. ✠ Auguſt. Hoc teſtimoniũ propheticũ de uocatione populi gentiũ, qui prius non pertinebat ad Deũ, etiã Apoſtoli intellexerunt. Et quia ipſe quoque populus gentiũ ſpecialiter eſt in filijs Abrahę, ac p hoc recte dicitur Iſrael, ſequitur: *Et cõgregabuntur filij Iſrael in idipſum, & ponent ſibimet principatum vnum: & aſcendent a terra.* Hoc ſi adhuc velimus exponere, eloquij prophetici obtũdetur ſapor. Recolatur tamẽ lapis ille angularis, & duo illi parietes, vnus ex Iudęis, alter ex gẽtibus, &c.

Oſee 1.

g *Iſaias autem pro Iſrael, &c.* ✠ Theo. Opportune admodũ hoc

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quid ſi Deus vo. &c. iram *. i. vindictam ſuæ iuſtitiæ.*
2 Et no fa. po. ſ. *in punitione peccatorum.*
3 Suſtinuit in mul, &c. va. irę. *i. peccatores. Qui dicunt vaſa irę: quia continent Dei offenſas. Suſtinet autem Deus eos patiẽter, qa nõ ſtatim infert pœnam: ſed expectat eorum pœnitentiam, qui tamen expectatione finaliter abutuntur: & ſic iuſtius puniuntur. ideo ſubditur.*
4 Apta. in inte. *Et quia vt dictum eſt, cedit ad gloriam Dei, & electorum, ideo ſubditur.*
5 Vt oſtenderet diui. glo ſuę. *ideſt, abundantiam eius,*
6 In vaſa miſericordię *. ſcilicet electos,*
7 Quos & vocauit. *primo ad fidem: quia poſtea ad gloriam.*
8 Non ſolum ex Iudæis. ſed etiam ex gentibus, *quia fides Chriſti prædicata eſt omnibus nationibus.*
9 Sicut in Ho. *Hic conſequenter declarat vltimo dictũ, ſcilicet q ex Iudæis & Gentibus vocati ſunt electi, plures tamen ex Gentibus. Et*

Diuiſio. *diuiditur in duas. primo declarat Apoſtolus hanc vocationem: ſecũdo aſſignat eius rationem ibi: Quid ergo. Primũ autem declarat per ſcripturam, di.* Sicut in Hoſee dicit, *primo cap. b.*

10 Vocabo non plebem meam, *ideſt Gentilitatem, Quæ primo dicta eſt non eſt plebs diuina, eo quod non habuit legem, & prophetas, ſicut habuit plebs iudaica.*
11 Plebem meam. *propter conuerſionem eius deuotam ad fidem, catholicam.*
12 Et non dilectam. *ideſt, Gentilitatem prius idololatriæ deditã, quæ Deo eſt odioſa,*
13 Dilectam meam. *per latriæ ſuſceptionem.*
14 Et non miſericordiam conſecutam. *tempore veteris Teſtamenti.*
15 Miſericordiam conſecutam, *tempore noui. Et ad idem facit quod ſubditur.*
16 Et erit in loco v. *Et patet litera quæ loquitur de vocatione Gentium, qua plurimi ſunt vocati. Conſequenter inducitur autoritas Iſa. 10. ſ. loquentis de vocatione Iudæorum, quia pauci ſunt vocati. Ideo ſubditur,*

Si

A hoc teſtimoniũ poſuit, docens quod ab initio deus præuidit & eos, qui ad fidẽ acceſſerant, & eos, qui inſidelitatis morbo laborabant. Quia.n. dicebant Iudæi paucos ex ipſis ſuſcepiſſe prædicationem, alios autẽ omnes eã, vt impoſturã fugere, oſtendit multis iam retro ſeculis hęc quoque prędicta fuiſſe, & quod etiam ſi ſint innumerabiles, non omnes ſalutem aſſequentur, ſed ij demũ, qui fide ornati fuerint. Abbreuiatum enim verbũ fidem appellauit. Nã quod lex mult.s pręceptis docuit, id Chriſti confeſſio pręſtitit, & fidem conciliauit. Eſt autem hæc compendioſa, & quę multis circuitionibꝰ non eget.

†Iſa.10.f. — perficiens. — cum iuſtitia. — † Iſa.1.c.

B ✠Augu. *Verbum* inquit, *conſummans, & breuians faciet dominus ſuper terram*, id eſt, vt compendio fidei per gratiam ſaluos faciet credentes, nõ per innumerabiles obſeruationes quibus illa multitudo ſeruiliter onerata pmebatur. Per gratiam nobis quippe verbum conſummans dicit, *Iugum meum leue eſt, & ſarcina mea leuis.*

Ad Simplicianum q.2. — †legis. — Iſa.28.d. — Matt.11.

a ¶ Licet ſint innumerabiles, vel ſteriles, non ideo radix patriarcharum periit: b ¶ Propter ſterilitatem.

a †Si fuerit numerus filiorum Iſrael tanquam arena maris, re 1

a ¶ ideſt illi quos modo reliqui cum alios repuli, vel qui ab aliis relinquuntur, vt viles, vel pauci. 2

b ¶ Scilicet, euangelii

b liquiæ ſaluæ fient. Verbum enim † conſummans, & abbre-

C a ¶ Verbum breuiatum eſt charitas, in qua pendet lex, & prophetæ. b ¶ Ne quis de eo dubitet, propheta repetitione confirmat, dicens. c ¶ Contra antiquum verbum, quod & deum feciſſe conſtat. d ¶ Qui fecit prius verbum legis prolixum. 3 4

¶ Eius in terra homo factus.

uians† in æquitate, quia verbum breuiatum faciet dominus 5

¶ Exercituum.

d ſuper terrã. † Et ſicut prædixit Iſaias: Niſi dominus ſabaoth 6

¶ Vel Chriſtum a ¶ Muti ad confitendum. 7

e reliquiſſet nobis ſemen, ſicut Sodoma facti eſſemus, & ſicut 8

a ¶ Aſpera ſine gratia ſpinis vitiorum operti. b ¶ Quaſi pares in pœna, quia ſimiles in culpa. c ¶ Auditis Oſea, & Iſaia, inquirit intellectum prophetarum, ne Iudæi aliter inuerterent.

f Gomorrã ſimiles fuiſſemus. Quid ergo dicemus, ꝙ Gentes, 9

a ¶ Per opera legis. ¶ Subito, & firmiter. b ¶ Non quamcunque. 10

quæ non ſectabantur iuſtitiam, apprehenderunt iuſtitiam? 11

a ¶ Per gratiam. b ¶ Q. Gentes conſecutę ſunt iuſtitiam, Iſrael vero ſec. 12

¶ Et hoc item ex prophetia Iſaiæ. c ¶ Per opera legalia. ¶ Alias legem iuſtitiæ. 13

g Iuſtitiã autem, quæ ex fide eſt. Iſrael aũt ſectando iuſtitiam 14

h a ¶ ideſt innocentiam, & cætera, quæ vere lex docet. b ¶ Q. Attende diligenter. 15

c ¶ Quærebant iuſtificari, ſed ex operibus legis, quaſi hæc poſſent iuſtificare.

i in legẽ iuſtitię nõ peruenit. Quare? quia nõ ex fide, ſed quaſi 16 17

a ¶ Cur fidem non habent, quia offenſionem, ideſt, excæcationem in Chriſto paſſi ſunt. 18

k ex operibus. * †Offenderunt enim in lapidem offenſionis, ſi- 19 20

D mis nullo pacto differretis, quãquã de cognatione Abrahæ gloriamini. Vel potius dictũ propheticũ ad id referendũ eſt quod dr̃, Faciet abbreuiatũ ſermonẽ, tanquam dixiſſet, Niſi dediſſet dominus perfectam euangelij legẽ per filium ſuũ ad iuſtitiam, & ſalutem noſtram, omnes vt Sodoma facti fuiſſemus. Nã ſemẽ euangelicam legem ſignificat, ſicut etiã dicit dominus, *Exiit, qui ſeminat ad ſeminandum, &c.* Poſſemus autem, & ſeminis loco Apoſtolos intelligere, qui ex omnibus Iudæis in morem ſeminis electi, orbi relicti ſunt, omneſque gentes, vt Chriſti eccleſia fierent coluerunt.

Matt.13.

E e *Et ſicut Go.ſi.* Vtrũque poſuit, vt notet ſimilitudinem culpę & pœnæ, q.d. pares eſſemus in pœna, q̃a ſimiles eſſemus in culpa.

Auguſti. — †aſſimilati.

f *Quid ergo dicemus, &c.* ✠ Theophylact. Apertiſſimam hic dilectionem adducit, oſtendens vnde gentes aſſumptæ, Iſraelitæ verò repulſi. Gentes inquit, ex fide iuſtitiam tenentes, reuera ſunt iuſtificatę, Iſraelitę vero legem iuſtitię, hoc eſt, ex operibus perſequentes, & quęrentes, ad iuſtificationem ſui nõ peruenerunt. Neque enim potuerunt iuſtificari ex operibus legis.

August. l.1. ad Simplicianum quæſt.2.

a *Si fue.* Ecce ſic dicitur ſalus Iudæorum, vt maior pars ſit excæcata.

b *Verbum enim.* Subdit prophetia p quid ſalui, vt gloria operũ excludatur. Verbũ euangelij ad perfectionẽ ducit, & omnia legalia in vno Chriſto abbreuiat: Tñ æquum priori, vt nihil deſit ad iuſtitiã de omnib. pfiguratis, vel quæ æqua ſunt retinet, vt moralia, quæ ius eſt tolli, vt figuras recidit.

c *Et abbre. in æqui.* vt compendio fidei per gratiam ſaluet, non per innumeras obſeruationes.

d *Niſi dominus Sabbaoth.* Dominus fecit verbũ. & tamen neceſſarium erat, quòd niſi eſſet ſemen, ideſt, verbum, &c. Vel reliquiæ ſaluæ erunt, & niſi per illas gẽs perijſſet. Et hoc eſt, Niſi dominus exercituum, quando alios excæcauit reliquiſſet ad noſtram vtilitatem ſemen, ideſt, apoſtolos, de quibus ſeges Chriſti creuit.

C ✠Oecume. Per hęc territat, & increpat illos, ac ſi diceret, Niſi quidã veſtrum certè credituri eſſent in Chriſtũ, a Sodomis

g *Iſrael.* Iſrael vero ſequutus eſt legem quaſi retro, quia nũquam attingit ſpiritualem intelligentiam.

h *Sectando iuſtitiam.* Lex Moyſi, lex iuſtitię ſi bene ſit intellecta. Vel iuſtitiam, quæ eſt ex timore pœnę, non amore iuſtitię.

i *Non ex fi.* Non enim ex fide quęrebat iuſtitiam, quia nõ petiuit a deo, non credidit in eũ, qui iuſtificat impium, Nõ credens deum operari in homine quo iuſtificetur.

k *Offenderunt.* Ad ſimilitudinem parui lapidis, a quo nõ caueatur, Chriſtus habilis fuit offendere, latens in humilitate. Cui atteſtatur Iſa 8.c. Ecce in euidenti pono, ideſt, naſci facio, in Sion. id eſt, in Iudęis Chriſtum, a quo paruo non caueatur, & petram ſcandali. ideſt, ex toto cõterentem, in futuro contriſtantem. F

Lapis

NICOLAVS DE LYRA.

1 Si fuerit numerus filiorum Iſrael tanquam arena maris, *ideſt, in magno numero valde.*

2 Reliquiæ ſaluæ fient. *ex eo, i. pauci comparatiue, ſicut patet in epiſtolis, & aliis credentibus ex Iudæis. Sciendum tamen, ꝙ Iſaias loquitur de filiis Iſrael euadentibus manum regis Aſſyriorũ, regno Iſrael ſub Hoſee captiuato, qui poſtea venerunt ad regnum Iudæ tẽpore Sedechiæ, vere conuerſi ad deũ, audito miraculo de percuſſione exercitus Sennacherib. Sed quia illa conuerſio paucorum, fuit figura conuerſionis apoſtolorum, & aliorum paucorum de Iudæis in aduentu Chriſti, ideo hoc allegatur ab ipſo, ſicut ſupra dictum eſt de electione Iacob, & reprobatione Eſau temporali, quæ fuit ſignum æternæ. Et ſubditur de vocatione Gentium, & Iudæorum ad fidem Chriſti.*

3 Verbum enim conſum. *ſcilicet, euangelium, quod eſt legis perfectiuum.*

4 Et abbreuians. *quia reſcindit legalia, quæ non ſeruantur in lege noua.*

5 In æquitate. *quia retinet moralia præcepta, æquitatẽ iuris naturalis continentia. Ad illud verbum euangelicum vocati ſunt communiter Iudæi, & Gentiles, ſed & quia pauci comparatiue de Iudæis crediderunt, vt dictum eſt, ideo ad hoc iterũ inducitur auctoritas Iſ. 1.c.*

6 Niſi dominus ſabaoth. *ideſt, exercituum. per quod angeli deſignantur.*

7 Reliquiſſet no. ſem. *ideſt, aliquos vocatos ad fidem de Iudæis.*

8 Sicut Sodoma facti eſſemus. *ideſt totaliter a veritate ſubuerſi.*

9 Quid er. *Hic conſequẽter Apoſtolus reddit cauſam, qualiter plures vocati ſunt de Gentibus, quod tñ videtur mirabile, eo quòd erant idololatræ, & hoc eſt, quod dicit:* Quid ergo dic. *præ admiratione huius.* 10 Quod Gen. quæ non ſect. iu. *eo quòd colebant idola.*

11 Apprehenderunt. *Ideſt conſecutæ ſunt.*

12 Iuſtitiam. *per celerem conuerſionem ad fidem Chriſti, videntes per apoſtolos alioſque diſcipulos in nomine ipſius miracula fieri, ſicut patet in Actibus Apoſtolorum in pluribus locis.*

13 Iuſtitiam aũt, quæ ex fi. eſt. *quæ facit dignum vita æterna. Quod dicitur hic ad diſtinctionem iuſtitię, quę erat ex operib. legis Moſaicæ, quæ hoc non faciebat, vt dictum eſt ſup. 4.c. Si enim Abraham ex operibus legis iuſtificatus eſt, habet gloriã, ſed non apud deum.*

14 Iſrael autẽ ſectando legem iuſtitiæ. *per cultum vnius dei.*

15 In legem iuſtitiæ non peruenit. *ideſt, in legem fidei catholicæ, quæ iuſtificat iuſtitia infuſa faciente dignum vita æterna.*

16 Quare? *ſup. contingit hoc.*

17 Quia non ex fide. *ſcilicet, Chriſti quærebant iuſtificari, ſine qua tamen nunquam fuit ſalus.*

18 Sed quaſi ex operibus. *ſ. legis Moſaicæ quærebant iuſtificari, quod tamen facere non poterant opera illa, ſed fides, vt declaratũ eſt ſupr. 3.c. & ex hoc repulerunt Chriſtum. Ideo ſubditur.*

19 Offenderunt enim. *ideſt, cauſam ruinæ acceperunt.*

20 In lapidem offenſionis. *id eſt, in Chriſtum, qui ſic nominatus eſt in ſacra ſcriptura, Iſa. 28.d.*

8 Sicut

A Lapis offenſionis dicit̃ Chriſtus ſecundum ſtatum quo apparuit hic malis. Petra ſcandali,ſecundũ quòd in futuro faciet malis.

† offenſionis.

† pudore afficietur.

a *Et pe.ſc.* Ante politionem,Chriſtus ante paſſionem, quo tempore

B

a ¶Patenter,& in euidenti. b ¶Iudæis.
c ¶Chriſtum,a quo quaſi paruo lapillo non cauetur.
d ¶Eunden. Chriſtum ex toto malos conterentem in futuro.
cut ſcriptum eſt.†Ecce pono in Sion lapidẽ offenſionis,& pe 1
a ¶Siue Iudæus,ſiue Gentilis. ¶Non modo offenſio malis, ſed bonis defenſio erit. 2
¶Cum venerit in futuro.
a tram † ſcandali,& omnis,qui credit in eum, † non confundetur. 3

tempore ſcandalizati ſunt Iudæi iraſcentes, & indignantes, quia ſe filium dei faceret. lapis per politionem, Chriſtus in paſſione, quando maxime offenderunt,& excæcati ſunt. D

Ioh.15.

E

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Ecce pono in Sion la.* Et ſicut probatum fuit Iſa.28.hæc auctoritas ad literam intelligitur de Chriſto,in quem offenderunt principes Iudæorum.Primo blaſphemantes eius humanitatem dicentes, *Ecce homo vorax,& potator vini,&c.* Lu.7.e. & hoc dixerunt ex inuidia. Secundo dicendo blaſphemias contra eius diuinitatem.Matt.12.b. *In Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia.* ſic enim opera diuinitatis dæmonibus attribuebant.

2 *Et omnis,qui cre.in e.* per fidẽ charitate formatã. 3 *Non con.*finaliter,ſed magis honorabit̃ in gloria.Hæc auctoritas, & alię allegant̃ ab apoſtolo ẜm tranſlationẽ ſeptuaginta. In tranſlatione vero noſtra Iſa.28.d.ſic habetur, *Qui crediderit, non feſtinet.* Quod dupliciter poteſt intelligi,vt dictũ fuit ibi. Vno modo referendo ad tempus Iſaię.vt ſit ſenſus,Qui crediderit meæ prophetiæ. Nõ feſtinet,credens ꝙ Chriſtus ſit ſtatim venturus, quia inter Iſaiã,& aduentũ Chriſti primũ fuit longum tempus. Alio modo referendo ad tp̃s Chriſti loquentis de aduentu ſuo ad iudicium,& ſic eſt ſenſus, Qui crediderit Chriſto prædicanti, non feſtinet,credens,ꝙ cito ſit venturus ad iudicium, & ſecundum vtrunque modum credens,& non feſtinans,non reportat confuſionem. ideo LXX. tranſtulerunt hoc modo,quia non ſemper tranſtulerunt verbum ex verbo, ſed aliquando ſenſum ex ſenſu.

ADDITIO I.

In cap.9.vbi dicitur in poſtill. *Excitaui te.*

Vbi dicitur.*Excitaui te.* in Heb habetur, *Seruaui te.* pront in gloſ,vbi dicitur.Alii codices ſic habent, *In hoc ipſum ſeruaui te.* & eſt ſenſus.O Pharao,hæc dicit dominus, Cum tantis malis eſſes reus,vt indignus eſſes viuere,te tamen deus reſeruauit viuere,vt in te oſtendat virtutem ſuam, prout in poſtil.&c.

ADDITIO II.

In eo.c.vbi dicitur in poſtil. *Qui crediderit,non feſtinet.*

Vbi dicitur hic,*Non confundetur*,ſeu *non feſtinet*.in Heb.habetur quoddã verbũ,quod ſignificat indifferẽter nõ feſtinet,vel nõ feſtinauit.& in ſignificato ſcđo eſt ſenſus,ꝙ qui crediderit Xp̃o, de quo ibi propheta loquit̃,non feſtinabit ad credẽdum,eo ꝙ doctrina Chriſti maxime eſt ſupra ſenſum hominis.Vñ diſcipuli,q eius doctrinã audierunt,& eius miracula viderunt, non tñ feſtinauerunt credere.vñ eis dicitur ẽt poſt reſurrectionẽ. *Tardi corde ad credendum.*Luc.vlt.d.Et Mar.vl.Apoſtolis dicit,*Exprobrauit deus incredulitatem eorum.*& ſecundũ hunc ſenſum hęc auctoritas quodammodo facit ad aliqualem excuſationem Iudæorum,qui non ita cito crediderunt Chriſto. quam excuſationem,licet non perfectam ſeu legitimam intendere videtur apoſtolus, cum ſtatim de eis dicit in principio ſequen.ca.*Teſtimonium perbibeo de illis,quòd æmulationem quidem dei habent.*

CAP. X.

a F*Ratres.* ✲ Theodore.Poſtquam eos ſic moderate reprehendiſſet, rurſus oſtendit qua ſit in eos affectione,ne propter reprehẽſiones maleuolentiæ opinionem conciperent, maiores enim accuſationes reſeruauit vltimas. Cupio inquit, & opto, vt hi omnes ſalutem aſſequantur.

* bona.

✲ AVGVSTINVS. deprecatur pro non credentibus vt credant, pro auerſis, vt conuertantur, Videtis, quia nec ipſa conuerſio, ſine dei fiat adiutorio? deprecatio inquit,ad deum pro illis in ſalutem.

Ser.15. de verbis Apo.

†15.q.1.c.1.§ de eiſdem.

Ne ex odio videatur loqui,vel ne Gẽtes eos ex toto abijcerent,ſubdit tamen,fratres, *v.qui.c.&c.*

b *Et obſe.* Voluntas enim, vt ad vera credenda moueatur, C non ſibi ſufficit, niſi per gratiam deus ſibi opituletur.vnde, Nemo venit ad me, niſi cui datum fuerit a patre meo.

c *Teſti.e.per.il.q.* Ambr.De his dicit,qui non inuidia,ſed ex errore Chriſtum non receperunt, quibus Petrus,Scio,quòd per ignorantiam hoc egiſtis.

Ioh.6.g.

Act.3.c.

d *Non ſe.ſci.*Stultum enim eſt legem venerari, & deum legis perſequi.

CAP. X.

¶Tamen. ¶Non ficta.
a F Ratres * voluntas quidem cordis mei, 1
a ¶Hoc inhuit, quod ex gratia detur.
¶A me. ¶Offendentibus.
b & obſecratio ad deum fit pro illis in 2
a ¶Vt deus illis det fidem,per quam ſaluentur.
b ¶Iuſtum eſt,vt obſecrem, quia æmulationem dei habent, 3
neceſſe eſt,quia non ſecundum ſcientiam, qui olim ſimilis il 4
lis fui. c ¶Ego.
c ſalutem.†Teſtimoniũ enim perhibeo 5
d a ¶Zelum dei. ¶ Præ dilectione dei putant ſe facere. 6
illis, quòd æmulationem quidem Dei habent, ſed non ſe- 7
a ¶Diligendi. b ¶Vere non ſecundum ſcientiam. c ¶ Quæ eſt per fidem Chriſti, quæ eſt a deo.
d ¶Quæ eſt per carnis obſeruantias
e cundum ſcientiam. Ignorantes enim dei iuſtitiam, & ſuam 8

✲ Auguſti. Zelum inquit, dei habent, noui,ſcio. Apud illos fui,talis fui. Quid eſt, non ſecundum ſcientiam? Quod clauſum poſuerat aperuit, *Ignorantes dei iuſtitiam & ſuam volentes ſtatuere, iuſtitiæ dei non ſunt ſubiecti,* Gloriãtes de operibus, excludunt a ſe gratiam, & tanquam de ſanitate ſua falſa præſumẽtes, reſpuunt medicinam. Cõtra tales,& dominus dixerat, *Non veni vocare iuſtos,ſed peccatores ad pœnitentiam.* Hæc eſt ergo tota ſcientia magna hominis, ſcire quia per ſe nihil eſt, quoniam quicquid eſt,ex deo,& per deum eſt.

Sermo.4 de verb. De... trac. in ...

Matt.9.

e *Igno.e.* Non qua deus iuſtus, ſed quę homini eſt a deo. F

c *Teſti.*

a *Iuſti-*

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. X.

1 F*Ratres.* Hic conſequenter apoſtolus oſtendit affectum ſuum erga Iudæos,orando pro ſalute eorum. Et diuiditur in duas, primo ponit orationis ſuę modum. ſecundo motiuum,ibi, *Teſtimonium.* Circa primum dicit, *Fra.vo.qui.* quaſi dicat oro pro ipſis non ſolum ore, ſed etiam corde.

Diuiſio.

2 *Et ob.ad de.*i.deprecatio eius p̃ rẽ ſacrã.& hic modus orãdi eſt magis efficax ad impetrãdũ, quia innititur merito rei ſacræ,q̃ interponitur,vt cum dicitur,per paſſionẽ tuã libera eos,& huiuſmodi,& ſic orabat Paulus pro Iudęis. ideo ſubditur. 3 *Fit.pro.il.*ſcilicet,a me. 4 *In ſa.* ideſt, vt conuertantur,& ſalutem conſequantur. 5 *Teſti.e.* Hic conſequẽter ponitur orationis ſuæ motiuum, & diuiditur in duas primo dictũ motiuũ ponitur. ſecũdo dictum ſuum declarat, ibi.Finis enim.Motiuum autẽ apoſtoli erat, quia Iudęi perſequendo fidem Chriſti habebant zelum dei indiſcretum tñ,& in talib.eſt compatiendum. vnde & apoſtolus,qui primo perſecutus eſt eccleſiam dei, ex tali zelo dicit de ſeipſo. 1.Tim. 1.d.*Miſericordiam conſecutus ſum,quia ignorans feci.*dicit igitur,*Teſtimo.*quia fuerat ſocius eorum in facto.

6 *Quòd æm.*ideſt,zelum.

7 *Quidem dei ha.* Quod declarat. dicens: *Ign.e.dei iu.* q̃ facit dignum vita ęterna, & habetur ex fide Chriſti formata.iſta tamen ignorantia non excuſat, quia iuris eſt. 8 *Et ſuam quæren.ſta.*Quod exponunt aliqui de ſacerdotib.& legiſperitis,qui irritũ faciebãt mãdatũ dei pp traditiones ſuas,Matt. 15.a.ſed hoc non vr̃ eſſe verum,quia immediate p̃mittitur, quod

A a *Iuſtitiæ dei non ſunt ſub.* Hæc eſt iuſtitia dei, quæ non in pręcepto legis quo timor incutitur, ſed in adiutorio gratię Chriſti conſtituta eſt.

b *Finis.* Non conſumens, ſed perficiens. perficit ergo iuſtitiam per fidem ſine operibus legis.

a ¶ Vel volentes. b ¶ Vt ſuperbi. c ¶ Qua deus iuſtificat credentes.
¶ Ignorant iuſtitiam dei, quia Chriſtum, qui eſt dator iuſtitiæ, qui adimplet, quod lex prædicit.
a quærentes ſtatuere, iuſtitiæ dei non ſunt ſubiecti. † Finis e-
b ¶ Qui etiam valet.
a ¶ Chriſtus tantum eſt iuſtitia ad ſalutem, quia iuſtitia legis ad præſentem vitam tantum valet.
c nim legis Chriſtus, ad iuſtitiam omni credenti. † Moyſes e-
d ¶ Alias dixit. a ¶ Quæ eſt ex timore, non amore
e nim ſcripſit, quoniam iuſtitiam, quæ ex lege eſt, qui fecerit
a ¶ Quaſi ſine gratia adiuuante. b ¶ Non punietur legali pœna. c ¶ De illa ita, ſed de iuſtitia fidei ſic Moyſes dicit, vel ipſa ſic dicitur in corde hominis, quod obſeruata ducit ad cælum, non obſeruata ducit ad abyſſum.
f homo, viuet in ea. Quæ autem ex fide eſt, iuſtitia ſic dicit:
a ¶ Quia. ¶ Cogitare. ¶ Verba apoſtoli quibus aperit ſenſum præmiſſorum verborum Moyſi.
g † Ne dixeris in corde tuo, quis aſcēdet in cælum, ideſt Chri-
¶ Quantum ad te. ¶ Verba apoſtoli
h ſtū deducere? Aut quis deſcēdet in abyſſum? Hoc eſt Chri-

c *Chriſtus.* Ex Chriſto eſt iuſtitia, quia ſi per legem ſcriptam vel naturalem eſſet, ſi non fide Chriſti, ergo Chriſtus gratis moreretur. (Leuiti.18.a.)

✠ Haymo. Nolentes ſe ſubdere fidei Chriſti, & Euangelio eius, & legem volentes ſtatuere, per quā ſe putabant poſſe iuſtificari ſine gratia Chriſti, Euangelicæ doctrinæ noluerunt colla ſubmittere.

B ✠ Auguſtinus. Carnales Iſraelitæ terrenæ Hieruſalem ciues, qui iuſtitiam, quam dat homini deus, qui ſolus eſt iuſtus atque iuſtificans, & velut a ſe ſibi partam non ab illo impertitam, volentes conſtituere, iuſtitiæ dei non ſunt ſubiecti. Vtique quia ſuperbi, de ſuo putantes non de dei poſſe placere ſe deo. (... de ciuit. ...)

d *Ad iuſtitiam.* Non humanam, ſed diuinam. Eſt.n. humana, & diuina. de humana ibi, *Moyſes.* de diuina ibi, *Quæ aūt ex.* (Iuſtitia duplex.)

✠ Irenæus. Quomodo finis legis Chriſtus ſi initium eius fuiſſet? Qui enim finem intulit, hic & initium operatus eſt. (... 4. cap. 26.)

✠ Photius apud Oecum. Quo pacto finis legis eſt Chriſtus? Quia iuſtificauit, & ea, quæ lex voluit quidem facere, ſed non potuit, hæc veniens Chriſtus perfecit, & compleuit in eos, qui in ſe crederent. Quoniam autem iuſtitiam legis vocauit, ne exiſtimarent legem poſſe iuſtificare, dicit Chriſtum finem eſſe legis, & completionem. Qui enim in Chriſtum credit, complet legem. Ad iuſtitiam omni credenti, ideſt, ad iuſtificandum eum, qui vere legem perficeret, hoc eſt, fidelem, & credentem.

e *Scrip.* In Num. & Leui. ita hētur. *Qui fecerit ea, viuet in illis.* (Leuitic.18 a. Aug. in epiſt. ad Galath. & Tractatu 77. ...)

f *Viuet in ea.* Habet illud præmium, ne iſta morte puniatur. Non enim magna iuſtitia timere, nec habet meritum apud deum.

C g Ne

g *Ne dix. in cor. tuo.* Iuſtitia fidei eſt ne dubitetur de ſpe dei, quæ in Chriſto eſt, ne diffidat Chriſtum ſpoliaſſe infernū, & cū animabus cęlum aſcendiſſe, vnde iuſtus efficitur. *Ne di. in cor. tu.* i. ne ſaltem cogites, quis aſcendet, id eſt nullus homo aſcendet, quia qui hoc cogitat negat Chriſtū aſcēdiſſe. Aut ne cogites, q's deſcēdet, i. nullus deſcendet, quod eſt pro nō obſeruata lege, quia hoc cogitare, ē Chriſtum a.m.re. i. credere, quòd Chriſtus nō deſcendit in infernum, quia ſi illi, q iuſtitiā non obſeruant, non deſcendunt, Abraham, & antiqui patres multo minus deſcenderunt. Si aūt illi non deſcenderūt tūc nec Chriſtus, qui non niſi pro illis liberandis deſcēdit. Vel ita, Cum audieris, inquit, prędicari Chriſtū poſt reſurrectionē aſcendiſſe in cælum, noli dicere in corde tuo, mendaciū eſt. Quis enim aſcendet? quia hæc infidelitas quantum in te eſt, Chriſtum de cælo ad terram deducit. Similiter cum, & tu audis prædicari, quòd Chriſtus ad infernum deſcendit, noli dicere, mendacium eſt: Quis enim deſcendit in abyſſum? Ideo ne hoc dicas, quia hoc dicere, eſt Chriſtum reuocare ex mortuis, quantum in te eſt. (D) († De conſe. di. 4. ſi quis autē in fi.) († Deu. 30. c.) (E)

✠ Oecumen. Ne putaretur fides facilis ad aſſequendum, ac facile deſpiceretur, propterea oſtēdit ad eam quoque labore opus eſſe, & aduerſus latentes cogitationes ipſam habere luctam. Siquidem *ne dicas,* inquit, *in corde tuo,* hoc eſt, ne cogites quidē, vel oēm cogitationem foras eijce, &c. Moſis autem teſtimonium iuxta ſuam magnam ſapientiā apoſtolus ad Chriſtum retulit. Ne vacilles, inquit, neque in mēte tua dicas, Quomodo Chriſtus deſcendit de cælis, carnēque aſſumpſit? Aut quo pacto mortuus ſurrexit ex abyſſo, i. ab infimis locis? ſed omnem cogitationem foras eijce. Prope te eſt verbum, id eſt, contracta eſt in breui ſalus, nec externis egens laboribus, in corde enim, & in lingua ſita eſt, ſolido tamen ac prudenti opus habet animo.

h *Id eſt, Chriſtum deducere.* id eſt, negare Chriſtum aſcendiſſe. F

a Prope

NICOLAVS DE LYRA.

quòd ex zelo dei mouebantur, licet indiſcrete. irritantes vero dei mandata propter traditiones ſuas, non mouebantur ex zelo dei, ſed ex zelo ſui, ſcilicet propter quæſtum, vel gloriam temporalem, vt oſtenditur ibidem, & ideo cum dicitur.

1 Et ſu. quæ. ſtatue. *intelligitur de iuſtitia ex operib. legis, quæ dicitur hic ſua, Tum quia lex illa fuerat eis data, tum quia legalia iam erant mortua, & ſic non erant amplius ipſius dei, ſed Iudæorum eam pertinaciter defendentium.*

2 Iuſti. d. non ſunt ſub. *ideſt iuſtitiæ, quæ habetur per fidem Chriſti. cui repugnabant contradicendo.*

3 Finis e. *Hic apoſtolus declarat intentum, ſ. q iuſtitia faciens dignū vita æterna, nō erat ex lege, ſed ex fide Chriſti. Et diuiditur in tres. primò oſtendit huius fidei vtilitatem. ſecūdo facilitatē, ibi,* Sed quod dicit, *tertio ex hoc arguit nō credentium infidelitatem, ibi,* Quomodo ergo. *Circa primum ſciendum, q perfectio non conſiſtit in diſpoſitione materiæ, ſed in introductione formæ, ad quam diſpoſitio finaliter ordinatur, vt patet in naturalibus, & artificialibus. Lex autem vetus ordinabatur ad Chriſtum, ſicut imperfectū ad perfectum. vnde apoſtolus Gal. 3. d. dicit,* Lex pędagogus noſter fuit in Chriſto. *& Ra. Sa. Hebræus, & alii plures doct. Heb. dicunt, quòd vniuerſi prophetæ non ſunt loquuti, niſi ad dies Meſſiæ, ideſt propter Chriſti tempus finaliter, & ideo iuſtitia, quæ facit dignum vita æterna, non erat in lege, quæ fuit imperfecta, ſed eſt ex fide Chriſti, cui perfectio debetur, & hoc eſt, quod dicitur,* Finis e. le. *ſcilicet Moſaicæ.* (Diuiſio.) (...ſectio in ...)

4 Chriſtus. *ſupple eſt, quia ad ipſum ordinabatur, vt dictum eſt.*

5 Ad iuſti. *iuſtitia infuſa.*

6 Omni credenti. *Vnde patres vet. Teſt. nō erant iuſtificati ex operibus legis, ſed ex fide Chriſti, vt dictum eſt ſupra. 3. c. & 4. & Act. 15. dicit,* Per dominū noſtrum Ieſum Chriſtū credimus ſaluari, & ſicut, & illi, *patres ve. Teſt. & ad hanc ſentētiam inducitur ſcriptura, cum dicitur.*

7 Moyſes enim. *ſcilicet Leui. 18.*

8 Quoniam iu. quæ ex le. eſt. *Quia per impletionem operū legis euadebatur mors corporalis, quæ tranſgreſſoribus inferebatur in caſibus multis, ſed non viuificabat ſpiritualiter, vt dictum eſt ſupr. 3. cap.*

9 Quæ autem. *ideſt iuſtitia, quæ per fidem Chriſti habetur.*

10 Sic dicit, *Moyſes Deutero. 30.*

11 Ne di. in cor. tu. quis. *negatiue accipitur.*

12 Ideſt Chriſtum de. *ſcilicet de ſuperioribus ad inferiora, quod eſt negare Chriſtum aſcendiſſe ad cæleſtia.*

13 Aut quis de. in abyſ. *negatiue ſimiliter.*

14 Hoc eſt Chriſtum a mor. re. *Qd eſt negare deſcendiſſe Chriſtum ad limbū ad animas patrū inde liberandas. ſic exponit Glo paſſum iſtū, quem ſequuntur expoſitores noſtri cōmuniter, ſed quia expoſitio iſta non videtur concordare in aliquo cum ſententia Deu. 30. vnde accipitur hæc ſcriptura, nec ēt cum litera ſequenti, vt patet intuēti. ideo aliter pōt exponi tn̄ ſine pręiudicio ſic,* Ne dixeris in corde tuo, quis aſcendet in cęlum, *negatiue, ideſt Chriſtum deducere, ideſt, dicere, q nondum venit in mundum adductus per obedientiā patris. Aut quis deſcendet in abyſſum, ſimiliter negatiue. Hoc eſt Chriſtū a mortuis reuocare, i. dicere, quod non fuit mortuus, & nec per conſequens reſurrexit a mortuis, vitam immortalem inchoando, Vtrunque enim dicebant Iudæi tempore Apoſtoli, & adhuc dicūt negando Chriſtū veniſſe, & per conſequens reſurrexiſſe a mortuis. Hæc autem expoſitio cōſonat literæ ſequenti, cū dicitur, Quia ſi confitearis in ore tuo dominū Ieſum, ſ. veniſſe tanquā Chriſtū promiſſum in lege, & in corde tuo credideris, q deus illum ſuſcitauit a mortuis, ſaluus eris. Similiter conſonat ſententiæ Deu. 30. vnde ſcriptura hæc accipitur,* Ne dixeris in corde tuo, &c. *Hoc enim dicitur ibi, vt patet manifeſte, ad excludendum excuſationē, quæ poſſet fieri de Moſaicæ legis obſeruatione,*

A a *Prope eſt ver.* id eſt, vtile eſt, vel non eſt aliquid inconueniens, vel dicere, vel credere.

Prope, non longe a natura animorum, & loquendi ratione, quod nobis dicitur, vt credamus.

Augu ſ. Tract. 80. in Io. b *Hoc eſt ver.* De quo domin⁹ ait, *Nam vos mundi eſtis propter verbum, quod loquutus ſum vobis.* Nō ait, per baptiſmum. Quare? niſi, quia, & in aqua verbum mundat, detrahe verbū, & quid eſt aqua, niſi aqua. Accedit verbum ad elementum, & fit ſacramentū. Vnde eſt iſta tāta virtus aquæ, vt corpus tangat, & cor abluat, niſi faciēte verbo, non quia dicitur, ſed quia creditur. Nam, & in ipſo verbo aliud eſt ſonus tranſiens, aliud eſt virtus remanens.

Ioh. 15. a. ſcriptura. † excitauit.

✻Theodor. Vtriſque opus eſt, & fide vera, & confeſſione libera, vt coronetur, fidei certitudine, & lingua clara inſigniſque reddatur, audacter veritatem prædicans.

✻Hilarius. Pietas eſt non ambigere, & iuſtitia eſt credere & ſalus eſt con iteri.

✻Nazianzenus. Credere ſolum iuſtitia eſt, ſalus aūt perfecta confiteri, loquendique libertatem iddere ſcientiæ.

✻Idem. S. dicis mihi, homouſiō, (quod eſt vnius eſſentiæ nomen) ob hoc nominari nō oportere, quia ī ſcripturis diuinis non contineatur, quæro autē o homo qui hæc prohibes, vtrum ideo nominare non debeā, quia ſcriptum non eſt, an quia ita credi non licet? Quod ſi, ita credendum eſt, cur non ita profitendum? Corde enim inquit Apoſto. creditur ad iuſtitiam ore autem, &c.

D l. 10. de ri. nit. Orat. 21 & Tractatu de fide. † Deut. 3

a ¶ Et hoc ne dixerimus. ſed potius hoc crede verbo, quod dicit ſcriptura:
b ¶ In Deuter. c ¶ Vtile, quia mundat, & ſaluat ¶ Chriſtus, vel eius prædicatio.

a ſtum ex mortuis reuocare. Sed quid dicit ſcriptura? † Prope 1

a ¶ Chriſtus, qui eſt verbum in principio apud patrem. 2
b ¶ Ad confitendum. c ¶ Ad credendum. d ¶ Exponit ſcripturam Moyſi.
e ¶ Quo, & baptiſma conſecratur.

b eſt verbum in ore tuo, & in corde tuo. Hoc eſt verbum fidei 3

a ¶ Prope debet eſſe. b ¶ Cum aliquis impugnat. c ¶ Non opera legis.

c quod prædicamus, quia ſi confitearis in ore tuo dominum 4

¶ Reſurrexiſſe, vel quod ipſe eſt dominus, & Ieſus, ideſt Saluator.

Ieſum, & in corde tuo credideris, quod deus illum† ſuſcita- 5

a ¶ Credit ad ſalutem, quia ad iuſtitiam, quæ eſt cauſa ſalutis.
¶ ideſt per fidem cordis iuſtificatur aliquis, ideſt de impio fit pius.

d uit a mortuis, ſaluus eris. Corde enim creditur ad iuſtitiam 6

a ¶ Poſt cordis fidem aliter non valet. b ¶ Quæ ſuperadditur fidei, vt in martyribus.
c ¶ Non modo ad iuſtitiam. ¶ Vere corde cre. ad iuſt. d ¶ Per Iſaiam.

e ore autem confeſſio fit ad ſalutem. Dicit enim ſcriptura:

¶ Non tantum Iudæus, ſed & gentilis. a ¶ Erubeſcet in futuro, & ſi hic confundi videatur.
b ¶ Omnis. ¶ Sed in omni gente, qui timet deum hic acceptus eſt illi. c ¶ Quia.

f †Omnis, qui credit in illum nō confundetur. Non enim eſt 7 8

a ¶ Non eſt diſtinctio. b ¶ Creator.

diſtinctio Iudæi, & Græci. † Nam idem dominus omnium 9

a ¶ Sufficiens ditare omnes. b ¶ Inuocant fide, & opere. ¶ Aliis non diues.
c ¶ Ab auctoritate Iſaiæ probat, quod dixerat. d Iudæus, vel gentilis.

g diues in omnes, qui inuocant illū. †Omnis enim quicunque 10

h a Bene ſe ſubiiciendo. b In æterna beatitudine. c Sed hoc non poterit aduerſus.

i inuocauerit nomen domini, ſaluus erit. Quomodo ergo in- 11

✻Augu. Parum eſt in corde habere Chriſtum, & nolle cōfiteri dū timetur opprobrium, ſed exprobrātibus reſpondēdum eſt verbum. Vt autem hoc martyres poſſent, pro miſſum eſt eis, *Non eſtis vos, qui loquimini, ſed ſpiritus, &c.*

† 11. q. 3. te timere. De conſe. 4. cap. baptiſmi. vicem. In pſ. 118. † Iſa. 28. Mat. 28. † pudefiet. † 2. Corin. † De pœ. adhuc. di. † Iohel. 2. Act. 2. a. Mar. 14.

✻Haymo. Chriſtus exterius in ore p confeſſionē, interius in corde per credulitatē, ſicut hic dr̄, & alias vbi dicit idem Apoſtolus, Chriſtum in interiori homine habitare per fidē in cordibus noſtris. *Hoc eſt verbum fidei, quod prædicamus,* nos Apoſtoli. Hoc eſt verbum inquit, filius dei patris, in quem

B ſecundum prędicationem noſtram credere oportet.

Aug. tract. 23 in io. c *Quaſi confite.* Ecce laus fidei, & merces. Laus fidei eſt, ſi credideris, quia dominus eſt Ieſus, id eſt, Saluator, & quia reſurrexit. Merces vero ſalus ęterna.

In pſ. 102. ✻ Aug. Non enim laus fidei Chriſtianorum eſt, quia credunt mortuum Chriſtum, ſed quia credūt reſurrexiſſe Chriſtum. Nam & mortuum paganus credit. Hoc tibi pro crimine obijcit, quia mortuum credidiſti. Quę igitur laus tua? Credere reſurrexiſſe Chriſtum, & ſperare te reſurrecturum eſſe per Chriſtum. Hęc eſt laus fidei.

l. 2. de trinita. ✻ Idem. Meritum fidei noſtrę reſurrectio domini eſt. Nā mortuam eſſe illam carnem in cruce paſſionis etiam inimici eius credunt, ſed reſurrexiſſe non credunt. Quod firmiſſime credentes tanquam de petrę ſoliditate contuemur. Vnde certa ſpe adoptionem expectamus redemptionem corporis noſtri, quia hoc in membris Chriſti ſperamus, qđ perfectum eſſe in capite noſtro cognoſcimus.

d *Cor. creditur.* Cętera poteſt nolens, ſed credere nō poteſt, niſi volens.

Aug. in pſ. 30. e *Confeſſio.* Confiteri eſt dicere, quid ſit in corde, aliter loqui, eſt, non confiteri. Quod eſt in corde debet eſſe in ore, quia in fronte, ideſt, in ſede pudoris, non ſine cauſa, fit ſignū crucis, ne Chriſti opprobria Chriſtianus erubeſcat. Peccatū fuit Petro ore negare, cū crederet corde. Cur enim lachrymis diluit, quod negauerat, ſi ſaluti faciebat, quod corde tenebat? veritas enim, & credenda eſt, & loquenda.

Aug. lib. contra mendaciū. C

✻Hilarius. ...

✻ Cyprianus. Adorato domino, Magi hilares alio tramite in ſuam patriam reuertuntur, quia neceſſe eſt, vt qui credūt ad iuſtitiam, ore etiam cōfeſſi ſunt ad ſalutem. deinde vias eligant arctiores, & ſe diſtrictioribus mandatis obligent.

Ser. de fi. & magis

✻ Guitmundus. Quoniam ſcriptum eſt, *Corde creditur, &c.* liquet omnino, quoniam quamuis in corde fides recta teneatur, quæ iuſtificet, perneceſſaria eſt tamen in ore confeſſio, quę nos ſaluet.

Initio libri. Trinitate E

✻ Algerus. Quantum valeat etiam ſine baptiſmi viſibili ſacramento, quod ait Apoſtolus, *Corde creditur, &c.* in illo latrone declaratum eſt.

l. 3. de ſa. cap. 7.

f *Omnis, qui credit in illum, &c.* ✻ Oecumenius. Teſtimoniū produxit, vt oſtendat non eſſe in fide differentiam inter Iudęum, & ethnicum. Omnibus communem gratiam prędicat, & quod in ſuperioribus fecit multis ſermonibus faſtum volens detrahere Iudęorū, id nunc breuibus facit, quia non eſt diſcrimen inquit, Iudęi, & Gręci.

g *Qui inuo.* Orans inuocat, ſed hoc certe non pōt, niſi prius credat. Qui ergo inuocant, non modo credunt, ſed etiam orant, vt poſtquam crediderit alicuius animus non deſinat id poſtulare, quod promiſit deus toto corde vigilantib. quia credere dat remiſſionem peccatorum. Inuocare impetrat promiſſa dei.

h *Quomodo inuo. &c.* Probato, quia de vtroque aſſumuntur populo, oſtendit per quid, ſcilicet, per remiſſionem vtriſque factam, quam qui non receperit, inexcuſabilis.

i *Quomodo ergo, &c.* Inuocatio ſaluat, ergo oportet credere, quia.

Quomodo inuo. Credere eſt ex auditu, audire ex p̄dicatiōe p̄dicare ex miſſione dei, vt ita totū deſcendat ex fonte gratię. Prędicatio ex miſſione, quia & pſeudo bene nūciantes F

deus

NICOLAVS DE LYRA.

ne, quia vt ibi dicitur, Non oportet aſcendere in cælum, vel mare trās fretare, vt inde apportetur, & ſic ſeruetur, quia iā erat data illi populo & ſic ſcripta dei digito quātum ad præcepta decalogi, & per Moyſem quātum ad alia, propter quod ibidē ſubditur, Iuxta te eſt ſermo in ore tuo, &c. *Deuteronomium vero fuit figura nouæ legis, vt dicit Hiero. ad Paulinū. propter quod ſcriptura præallegata figuratiue dicitur hic de noua lege. ad cuius obſeruationem tenentur omnes, & maxime Iudæi, quibus ſpiritualiter Chriſtus promiſſus fuit, & perſonaliter prędicauit, & ſic cum dicitur hic:* Ne dixeris in corde tuo, &c. *tollitur excuſatio de nouæ legis obſeruantia, quæ per Chriſtum iam eſt data, & per ſpiritum ſanctum in cordibus credentium deſcripta. iō ſubditur,* Pro. eſt verbum. *ideſt, per Chriſtum reſurgentem vita ſpiritualis, & immortalis inchoatur, quæ lex facere non poterat.*

1 Sed quid. *Hic oſtenditur iuſtitiæ, quæ eſt per fidem Chriſti facilitas, cum dicitur, Sed quid dicit ſcri. de iſta iuſtitia.*

2 Prope eſt. *Hoc eſt dictum non exigitur, niſi credere, & confiteri, ſcilicet, in caſu mortis in quo tollitur facultas operandi.*

3 Hoc eſt verb. *ſcilicet Chriſti.*

4 Quod prędica, &c. *eſſe verum Chriſtum ſaluatorem noſtrum.*

5 Et in corde tuo cred. &c. ſuſ. a m. *ad vitam immortalem.*

6 Saluus eris. *ſalute æterna. In credulitate enim iſtorum duorum articulorum fidei includuntur, & intelligitur credulitas aliorum, Et adducitur ſcripturæ teſtimonium, cum dicitur.*

7 Omnis enim, qui credit in illum, non con. *Iſaię. 28. quod ad literam intelligitur de Chriſto, vt dictum eſt in fine ca. pręcedentis.*

8 Non enim eſt diſtinctio Iudęi, & Gręci, *quantum ad iuſtitiam, quæ eſt per fidē Chriſti.* 9 Nam id. do. *Iudæorum, & Gentilium, vt dictum eſt ſupra. in ca.*

10 Diues in omnes, qui. *i. potens omnes exaudire, Et ad hoc inducitur auctoritas Iohel. 3. cum dicitur. Omnis enim quicunq; in. &c.*

11 Quomodo er. *Hic conſequēter arguitur infidelitas nō credētium.*

deus mitti, qui in bonum malo nouit vti Aliquando, & ma-
A les malis mittit ex ira, vt vicissim per se, sicut iustũ est pẽãt.
⁂ Theodore. Docet, quod Iudæi sua ſponte ſalute priuati ſunt, oblatã prædicationem nolentes admittere. Sed huius rei probationem non adducit aperte, ſed alia orõnis Methodo. Oportet inquit, prius credere, deinde inuocare. Fieri autem non poteſt, vt credat, qui doctrinam non perceperit, ea autem haberi non poteſt, ſi deſint, qui prædicent, eos autem rurſus conſtituit electio, manuũ ve impoſitio. Cum hæc tanquam ad Iudæorum defenſionẽ poſuiſſet, per ipſa aduerſus illos accuſationem adauget, & quod vltimum eſt, primum poſuit de prædicatorum miſſione, oſtendens hæc multis retro ſeculis fuiſſe prędicta, allata Eſaiæ prophetia.

mittetis. Niſi.n.dicatur aliquid, nec audiri poteſt, nec credi. D
⁂ Auguſt. Quamuis enim deus docet intrinſecus, tamẽ fides ex auditu eſt. Et quomodo audient ſine prædicante? Neque enim, quia deus dat incrementum, ideo non eſt plantandum, neque rigandum. In pſ. 118.

⁂ Haymo. Primum audit quis prædicatorem loqui quomodo debeat credere, deinde accipit fidem. Auditus autem per verbum Chriſti, quod prædicatur ab Apoſtolis, & doctoribus verbum Chriſti eſt, quia non alia prædicant, quam quæ in euangelio continentur, quod ab ore Chriſti eſt prolatum. Vel, quæ ipſe Chriſtus reuelat eis in corde, & loquitur per ora illorum. E
h *Et quid.* Vel equidẽ ideſt certe, & ita inexcuſabiles, ſicut in pſal. oſtendit Dauid di.

a ¶Q. Non inuocabunt, niſi credant. b ¶Non creditur illi, cui obedientia negatur. c ¶Nec olim aliquis credidit, qui non aliquo modo audiuit.
uocabunt in quem nõ crediderũt? Aut quomodo credẽt 1
¶Non credent, niſi audiant. a ¶Non audient, niſi prædicetur eis. b ¶Qui prædicanti reſiſtit, auctorem non recipit.
ei quem non audierunt? Quomodo autem audient ſine p̃- 2
a ¶Non prædicabunt, niſi mittantur. Non ſunt veri Apoſtoli, niſi miſſi.
a dicante? † quomodo vero prædicabũt, niſi mittãtur? Sicut 3
a ¶In Iſaia, vel in Naum propheta. ¶Sed miſſi quia. b ¶Aduentus Apoſtolorum, qui illuminant mundum. c ¶Annunciantium.
b ſcriptum eſt. † Quam ſpecioſi pedes euangelizãtium pa- 4
c a ¶Reconciliationem. b ¶Bene nunciant, qui quod de ore prædicat, opere implet. c ¶Futura. d ¶Q. Omnes audierunt per apoſtolos. ¶Cum enim ex gratia audiũus, neceſſaria eſt, & alia gratia, quę cor moueat.
d cẽm, euangelizantium bona. Sed non oẽs obediunt euan- 5
a ¶Aliquos obedire, non omnes. ¶Quaſi aliquis. b ¶Non omnibus, his quæ a nobis audiunt, vel quæ nos audiuimus a te.
e gelio. Iſaias enim dicit. † Domine, quis credidit auditui 6
a ¶Quia aliquis credit ex auditu, & ſi non omnis. b ¶Aliquando, & ſi non vbique. c ¶Non merita noſtra. d ¶Alias Chriſti.
f noſtro? Ergo fides ex auditu, auditus aũt per verbum dei. 7
g a ¶Ex auditu crediderunt, ſed qui non crediderunt, nunquid non aud: q.d. per hoc excuſabiles. 8
h b ¶i. Non modo proximi, ſed & vltimi audierunt
i Sed dico Nunquid non audierunt? † Et quidem in omnẽ 9

† Iſa. 52. b. Naum. 1. b. † Pſal. 18. a.

a *Quomodo vero prædi. niſi mit.* Ecce apparet, quod & ad gentes miſſi ſunt prædicatores, & ſic refellit eos apoſtolus, qui putabant Iudæis tantum prædicandum eſſe euangelium.
b *Quam ſpe.* Quia mundum illuminãt, in quo apparet a deo miſſos, alioquin hoc non poterant.
c *Pacem.* Recõciliationem inter populum, & populum diruta maceria legalis ritus in Iudæis, & idololatriæ in Gentibus. Et inter deum impios per fidem iuſtificantem, & homines in eum credentes.
d *Euangeli. bo.* Pacem ſuper pacem, quia & regnum dei pax eſt.
⁂ Theo. Apoſtolis domum ingredientibus iuſſit domin⁹ dicere. *Pax huic domui.* Significabant enim diuinam reconciliationem, & bonorum perceptionem. Eorum pedes ſpecioſos appellat, vt qui pulchrum curſum peragant, vt qui a dominicis ſint abluti manibus.
⁂ Oecumen. Itaque ſi aliter credere non poterant, niſi audirent, & niſi eis p̃dicaretur, eſt aũt illis prædicatum, & audierunt, planẽ manifeſtũ eſt, quod deus nihil prætermiſerit, ij verò, qui non crediderunt, de ſeipſis conquerantur.
e *Iſaias enim dicit, &c.* Præſcius deus p̃dixit infidelitatẽ Iudæorũ, ſed non fecit, neque p̃ſciſſet mala eorum, niſi ea haberent. Sic ẽt excæcat, quod eſt deſerendo, non faciendo, & hoc meruit voluntas. Si dr̃ non poſſunt Iudæi credere, quia Iſaias p̃dixit, dico non poſſunt, quia nolunt, quod deus p̃ſciuit prædixit, ſed non fecit. Non poſſunt, dum ſuperbi, dũ tales, vt, ſ. omnia ſuis viribus attribuerent, vt negarent ſibi neceſſarium eſſe diuinum auxilium ad bene operandum. C
f *Fides ex.* Etſi de⁹ intus doceat, tñ pręco exteri⁹ annũciat.
g *Per verb.* i. p gr̃am Chriſti doctores verbi euãgelici nobis mit-

i *In omnem ter. ex. ſo. eo.* Nec hoc tempore Apoſtoli impletũ eſt, ſed ſpiritu ſancto reuelante videt implendum in poſteris, Loquutus eſt igitur præteritiuẽ propter certitudinem prophetiæ. Dicendo igitur, eorum, non ſolum de apoſtolis ſed & de eorum poſteris intelligi voluit. Sic & illud, *Teſtes mihi eritis vſque ad vltimum terræ.* Pſalm. 18. a. Augu. epi. 79. quæ eſt ad Heſych. Act. 1. a.
⁂ Irenæus. Eccleſia per vniuerſum orbẽ vſq; ad fines terræ ſeminata, & ab Apoſtolis, & a diſcipulis eorum accepit eam fidem, q̃ eſt in vnũ deum patrem omnipotentem, &c. Hãc prędicationẽ cũ acceperit, & hanc fidẽ, diligẽter cuſtodit, quaſi vnã domũ inhabitans, & ſimiliter credit ijs, quaſi vnã animã habens, & vnũ cor, & cõſonanter hæc p̃dicat, & docet, & tradit, quaſi vnũ poſſidens os. Et neque hæ, quæ in Germania ſunt fundatæ eccleſiæ, aliter credunt, aut tradũt, neque hę, quę in Hiberis, neque hę, quę in Celtis, neque hę, quę in Oriente, neque hę, q̃ in Aegypto, neque hę, quæ in Lybia, neque hę, quę in medio mundi ſunt conſtitutę, &c. l. 1. c. 2. & 3.
⁂ Hegeſippus. Ex quo cępit congregatio Chriſtianorum in omne hominum penetrauit genus, nec vlla natio Romani orbis remanſit, quæ cultus eius expers relinqueretur. l. 2. de exci. c. 12.
⁂ Tertul. Cui dextram tenet pater deus, niſi Chriſto filio ſuo? quem exaudierunt omnes gentes, i. cui oẽs crediderũt, cuius & prædicatores Apoſtoli in pſalmis Dauid oſtenduntur. *In vniuerſa*, inquit, *terra exiit ſonus eorum*, In quẽ.n. alium vniuerſæ gentes crediderũt, niſi in Chr̃m, qui iã venit? Cui enim, & alię gentes crediderunt, Parthi, Medi, Elamitæ, & qui habitant Meſopotamiã, Armeniã, Phrygiam, Cappadociã, & incolẽtes Pontũ, & Aſiam, & Pamphyliã, immorantes Aegyptũ, & regionẽ Africę quę eſt trans Cyreneũ inhabitantes, Romani, & incolæ, tunc & in Hieruſalẽ Iudæi, Ge- l. adu. Iud. c. 7. F
tulo-

NICOLAVS DE LYRA.

tium. & primo generaliter omnium, ſecundo, ſpecialiter Iudæorũ, ibi, Sed dico. Circa primum arguitur fidelitas omniũ per hoc, quod fides catholica publicata fuit per orbẽ a tempore apoſtolorum, Et quia immediate prædixerat Apoſtolus, Omnis quicunque inuocauerit nomen domini, ſaluus erit. *ideo continuando ſententiam dicit,* Quomodo ergo inuo. in quem non cre. *quaſi dicat nullo modo, quia oratio præſupponit fidem orationis.*
1 Aut quomodo credent ei. *quia fides præſupponit auditum a deo per reuelationem, vel ab homine per prædicationem, ideo ſubditur.*
2 Quomodo autem audient. *Actus vero prædicandi præſupponit auctoritatem officii, ideo ſubditur.*
3 Quomodo vero præd. ni. *a deo? ſicut p̃phetæ. vel ab eius locũ tenente, ſicut prædicatores alii. & ad hoc inducitur ſcriptura Iſa. 53.*
4 Quam ſpecioſi pedes euangeli. *quod intelligitur de prædicatoribus euangelii. vt dictum fuit ibidem. ideo ſubditur.*
5 Sed non omnes, &c. *prædicationem eius recipiendo, Ad quod inducitur auctoritas Iſa. 53. vbi ad literam loquitur de Chriſto, vt ibi fuit declaratum.*
6 Domine quis credidit auditui noſtro. *quia Iſaias, & prophetæ audierunt a deo myſterium Chriſti, quod crediderunt pauci de Iudæis ſpecialiter, ideo concludit Apoſtolus.*
7 Ergo fi. &c. *& patet ex dictis ſententia.*
8 Sed dico, Nunquid. *ideſt, habent ne executionem ſuæ infidelitatis propter defectum ſuæ publicationis? quaſi dicat non: Ad quod inducit auctoritatem, pſal. 18.* 9 Et quidem in omnem ter. *A tempore enim Apoſtolorum publicatum fuit euangelium per orbẽ vniuerſum, ſicut plenius oſtendi ſcribendo ſuper Pſal. 18. Poteſt tamẽ hic breuiter repeti. Apoſtoli nanque ad publicandum euangeliũ per orbem exierunt de Ieruſalem, quæ eſt in medio climate terræ habitabilis, & viuente beato Petro Apoſtolo prædicatum fuit euangelium p̃cedendo verſus occidentem vſque ad mare oceanum, vbi eſt terminus habitabilis terræ ſecundum aſtrologos. Sanctus enim Sauinianus in ciuitate Senonenſi, quæ tunc erat metropolis Franciæ ædificauit eccleſiam Petri, quẽ audierat iam paſſum, ſed cognito poſtea, quod adhuc viuebat nominauit illam eccleſiam beati Petri viui, in qua pluries ego fui, qui hæc conſcripſi. Et alii, qui cum ſancto Sauiniano venerunt in Franciam in aliis locis prædicauerunt vſque ad oceanum, Et eadem ratione euangelium fuit publicatum ad orientem, meridiem, & aquilonem reſpectu Ieruſalem, quia Chriſti diſcipuli exierunt circunquaque ad prædicandum.* Eccleſia ſancti Petri viui.

A tulorum varietates, Maurorũ multi fines, Hiſpaniarum oẽs termini. Galliarum diuerſę nationes, Britannorũ inacceſſa Romanis loca, Chriſto verò ſubdita, & Sarmatarũ, & Dacorũ, & Germanorũ, & Scytharum, & abditarum multarũ gẽtium, & prouinciarum, & inſularum multarum nobis ignotarum, & quæ enumerare minus poſſumus? In quibus omnibus locis Chriſti nomen, qui iam venit, regnat, &c.

a *Sed dico, Nunquid Iſrael.* Quia potient & audiſſe, & non cognouiſſe, affirmat eos, & cognouiſſe.

b *Cog.* Quia contra dicere non potuit ratione, vel auctoritate ſed non vere cognouit, vt menti eorum bene cederet.

B

c *Ad æmul.* Inuidiã Iudæis, dum Gentes eorum deum ſuum dicunt, & promiſſiones, & legem eorum, & prophetas ad ſe pertinere.

d *In non Gen.* Gentiles non prius dicebantur gens ſancta, vel modo non gens, quia non quales geniti.

C

† Deute.32.c.
† per gentem, quæ non eſt Gens.
† commouebo.
† Iſa.65.a.
† Aduerſus.

¶ Fama. ¶ Ex omni parte. a ¶ Ipſa.

terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eo-

a ¶ Omnes audierunt, ſed de Iudæis ſpecialiter dico, Nunquid, &c. b ¶ Cognouit vtique, quia Moyſes, qui primus, idest, magnus, & alii poſt eum.

a rum. Sed dico, Nunquid Iſrael non cognouit? Primus Moy- 1

b a ¶ Ad inuidiam de conuerſione Gentium. b ¶ Permittam adduci. 2

c ¶ idest, Gentiles, qui prius non Gens, vel modo non Gens. 3

c ſes dicit: Ego ad æmulationem vos adducam † in non Gen- 4

d a ¶ Quæ deum non nouerat. b ¶ Permittam in vos iraſci, & perſequi, & cum hoc factum videant, attendant, quod venerit. c ¶ Et ſi præuideret pœnam imminere, tamen audet. ¶ Non tantum Moyſes hoc dicit, ſed & Iſaias.

e tem, in Gentem inſipientem, in iram vos † mittam, † Iſaias 5

¶ Ex perſona. a ¶ Sponte me obtuli. b ¶ Et inde inuidia Iudæorum. ¶ Per ſe. 6

autem audet, & dicit, Inuentus ſum à non quærentibus me,

In manifeſto. Ab aliis. Ita ad Gentes. 7

palam apparui his, qui me non interrogabant. † Ad Iſrael au- 8

Opera, & affectus. Iudæorum. 9

f tem dicit: Tota die expandi manus meas ad populum non

g Quod peius eſt.

h credentem, * ſed & contradicentem mihi. 10

e *In Gen. inſi.* In idest, contra Gentem inſipientem, id eſt, contra Gentiles, qui deum verum non nouerant.

D

f *Tota die.* Toto tempore, quo cum eis commoratus ſum, & mundum illuminaui. Vel manus in cruce, vel opera, & affectus ampliaui.

Aug. in pſ.8

g *Expan. ma.* Q. Ampliora oſtendit Iudæis, quia nullum eis beneficium negauit. nam mortuos illorum ſuſcitauit, diuerſas eorum infirmitates curauit. Ille enim dicitur manus expandere, qui poſcentibus beneficia largiter tribuit.

E

h *Manus meas.* Hoc non de manibus in cruce extẽſis, ſed de operibus, quæ illi populo exhibuit. Vel, de manibus in cruce extenſis poteſt hoc accipi, vt poſitum ſit totum pro parte. *Tota die.* ergo, id eſt, diei parte totius. *Expandi* in cruce. *Manus meas ad po. non cre.* ſed contradicentem, quod peius eſt.

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Sed di.* Hic conſequẽter arguit incredulitatẽ Iudæorum ſpecialiter, quia Chriſtum prædicantem audierant, & miracula eius viderunt, vnde dicit Nicodemus in legẽ peritus, Ioh.3.a. *Scimus, quia a deo veniſti magiſter, Nemo enim poteſt hæc ſigna facere, quæ tu facis, niſi Deus fuerit cum eo.* & hoc eſt, quod dicitur, *Sed dico, Nunquid, &c.* q.d. imo plus, quã alii, & illa cognitio fuit in legiſperitis excęcata ex inuidia cõtra Xp̃m, eo ꝙ cępit prædicare contra vitia eorum, & ſic quãtum potuerunt, auerterunt populum ab ipſo, ex quo ſecuta eſt populi excęcatio, & Gentilium illuminatio, ad quos conuertendos tranſierunt apoſtoli relictis Iudæis. Act.13.g. *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, ſed quia repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes,* & hoc prædixit Moyſes, Deu.32.c. 2 *Ego ad æ.* idest, ad inuidiam. 3 *Vos adducam,* idest adduci permittam contra Chriſtum ex deceptione diaboli. 4 *In non gen.* i. dimittendo vos in incredulitate loco illius gentis, quæ apud vos erat nullius reputationis. Iudæi.n. nõ reputabant Gentiles eſſe gentes, ſed vocabant eos canes, ſicut dictum fuit ſuper illud Exo.22.d. ſed proiicietis eam canibus. 5 *In iram vos.* i. in punitionẽ per vindictam meã, quod per Romanos fuit impletum occidendo, & captiuando populum Iudaicum, inducit͛ autẽ ad hoc auctoritas Iſa.65.a. de illuminatione Gentium, cum dr̃. 6 *Inuentus ſum, &c.* i. a Gentilibus idolis ſeruiẽtibus, qui prędicationem apoſtolorum receperunt deuotè, & ſic fuerunt illuminati, & ſubditur de Iudęorum excęcatione. 7 *Ad Iſrael autem dicit.* in perſona domini. 8 *Tota die. ex.* ad te conferendo beneficia toto tempore legis Moſaicæ. 9 *Ad po. non cre.* Prophetis primo, & poſtea Chriſto. 10 *Sed contra.* Primo repellendo verba prophetarum meorum, & eos occidẽdo, & poſtea meipſum in perſona ꝓpria.

ADITIO I.

In cap. 10. vbi dicitur in poſtil. *Aut quo modo credent ei, quem non audierunt.*

Ex hoc, quod dicit Apoſtolus. *Quomodo credent ei, quem non audierunt, &c.* & poſtea quibuſdam interpoſitis concludit, ergo fides ex auditu. Quidã volunt inferre, quod fides catholica, de qua hic agitur, ſit acquiſita, quia hæc fides, vt dicunt, generaretur in homine, ex hoc, ꝙ audiens credit prædicatori, & adhibet fidẽ dictis eius, non fidem infuſam, ſed acquiſitam ex tali auditu. Idem volunt arguere ex dictis Aug. 14. de ciui. dei, ꝙ fides generatur in nobis, & nutritur per ſcientiã: ergo ſine infuſione. Sed bene conſideranti hoc non ſequitur ex dictis Apoſtoli, nec etiã Aug. Ad quod ſciendũ, ꝙ ſm̃ S. Tho. 2.q.6.art.1. in cor. quæſt. Ad fidẽ theologicã de qua agitur, duo requiruntur. Vnũ eſt, vt homini credibilia proponantur, aliud eſt aſſenſus firmus credentis, ad ea quæ proponuntur. Huius quidẽ aſſenſus poteſt duplex cauſa cõſiderari. Vna quidem exterius inducens per fidem, vel auditũ, ſicut miraculũ viſum, vel perſuaſio hominis, quorum neutrum eſt ſufficiens cauſa ad aſſenſum prædictum. videntium enim idẽ miraculum & audientium eandem prædicationem, vnus credit, & alius non. Vnde oportet ponere aliam cauſam interiorem, q̃ mouet hominem intus ad aſſentiendum his quæ ſunt fidei.

Ad fidem duo requiruntur.

Nec eſt aũt dicendũ hanc cauſam ſolũ eſſe liberũ arbitriũ, ſicut Pelagiani dicebant. eẽt.n. ꝯ apoſtolũ ad Eph.2.b. de fide dicẽtẽ, dei.n. donũ eſt, Nec valet dicere, quod ibi dicit apoſtolus de fide formata. nã ſm̃ Glo.1.Cor.13. fides ẽt, q̃ eſt ſine charitate, donũ dei eſt. Cuius ratio ſec. Tho. vbi ſup. eſt. nam cum homo aſſentiendo his, q̃ ſunt fidei, eleuatur ſuper naturã ſuam, oportet, ꝙ hoc inſit ei ex ſuper naturali principio interius mouẽte, quod eſt deus. Vnde cum apoſtolus dicit hic, *Quomodo credent ei quem non audierunt, & fides ex auditu,* loquitur de cauſa proponente ad credendũ, q̃ licet cõiter requiratur ad fidem, ſicut cauſa ſine qua nõ, nõ tamen ſufficit ad cauſandum aſſenſum ſeu habitum fidei ſine cauſa ſuper naturali interius mouẽte, vt dictum eſt, & ideo cum apoſtolus dixiſſet, *Fides ex auditu,* ſtatim ſubiungit, *Auditus autem per verbum Chriſti.* Glo. idest, per gratiam Chriſti. ſimiliter dicendum eſt, quòd dictum Aug. præfatum intelligendum eſt ꝑ modum exterioris perſuaſionis, ſufficiens autem, & propria cauſa fidei eſt illud, quod interius mouet ad aſſenſum, quod eſt donum dei. Vlterius ſupradicti nituntur propoſitum ſuum excludere ex auctoritate Auguſtin. in epiſtola contra Manicheum di. Non crederem euangelio, niſi crederem eccleſiæ catholicæ illud approbanti. Vnde dicunt, quòd fide acquiſita creditur euangelio, eo quòd eccleſia tenet ſuos ſcriptores eſſe veraces, & ſic audiens acquirit ſibi habitum credendi eorum dictis. Sed nec ex hac auctoritate habent intentum, nam explicatio credendorum communiter fit per reuelationem diuinam in ſacris libris canonicis contentam. quæ quidem reuelatio de communi curſu oportet, quòd veniat ad inferiores homines per maiores, ſicut ad homines per angelos, & ad inferiores angelos per maiores diuinorũ notitia prouenit, ſecundum Dony. de cæleſti Hierarchia. Vnde quia inter omnes gradus eccleſiæ auctoritas vniuerſalis eccleſiæ in his, quæ ſunt fidei præcellit, eo quòd non poteſt in his deficere. dicente domino ipſi Petro in perſona eccleſiæ, Luc.22.d. Ego pro te rogaui Petre, vt non deficiat fides tua. ideo licet habitus fidei a deo ſit infuſus, tamen in explicationem credendorum, q̃ in ſacra ſcriptura principaliter continentur, recurrendum eſt ad auctoritatem vniuerſalis eccleſiæ. Et hoc inſinuat Aug. cum dicit, Non crederem euang. &c.

Sed quia prædicti opinantes conantur tollere neceſſitatem ponendi fidem infuſam de credibilibus nobis reuelatis per aliquas rationes apparentes, quod eſt contra Glo. & communem expoſitionem doctorum, ideo videtur diſcurrendum de illis rationibus vt veritas magis illuceſcat, Quarum rationum vna talis eſt, quia vt dicunt, Ad omnem certitudinem actus credendi, quam experimur in nobis, ſufficit fides acquiſita, ergo ſuperfluum eſt ponere infuſam. Et conſequentiam ex hoc probant, ꝙ fruſtra fit per plura, quod põt fieri per pauciora. Antecedens aũt per hoc, ꝙ ſicut firmiter adheremus hiſtoriis, & geſtis ſcriptis de reb. bellicis & aliis, q̃ ſcribunt in chronicis fide acquiſita, ꝑ hoc, ꝙ credimus eos

Quod fides acquiſita q[...] que ratio[...]

eos eſſe veraces, qui hmõi libros canonis condiderunt. ergo p̃ter
A fidē acquiſitā ſuperfluit oĩs aliqua q̃ ad certitudinē actus credē
di ponitur habēda. &c. Vlterius arguūt ad propoſitū ſuū per exē
plū de hæretico, qui ſic firmiter adhæret errori ſuo, quod ēt pro
fide illius vult mori, q̃ quidē hæreſis eſt acquiſita, & eſt in rõne
inclinans ipſum firmiter in illū errorē, & hoc ſine perſuaſione rō
nis, vel argumēto, ſed ſolū, quia credit auditui, & doctrinę aliorū
& ꝓprio cõceptui. Ex quo concludunt, ꝙ ſimiliter p fidē acquiſi
tā põt quis firmiter adhærere credibilib. nobis reuelatis ſine fide
infuſa. Vlterius arguūt ſic: Si fides infunderetur nobis a deo, illa
nõ poſſet corrūpi in nobis, nec minui: Cõſequētiā ꝓbāt, qa ille
habitus a ſolo deo creatur, & ſicut, nõ generaẽ ex actib. nr̃is, ita
nec corrūpiẽ. p̃ſertim, qa ille habitus cū corrūpitur, totaliter an-
nihilaẽ, qđ non põt fieri p creaturā, quia ſicut non põt creare, ita
nec annihilare. Nec ēt per demeritū põt corrūpi, quia ēt dęmo-
nes credunt, licet habeant odiū dei, qđ eſt maximū peccatorū.
Ex quo patet, ꝙ fides põt ſtare ēt cum maximo peccato. Vlterius
arguunt, ꝙ ſi habitus fidei eſſet a deo infuſus, eſſet perfectior oĩ
habitu acquiſito, & per cõſequēs actus credēdi per fidē infuſam,
eſſet perfectior, q̃ actus intelligendi prima principia, quod dicūt
eſſe inconueniens. Vlterius ad ſuum propoſitum oñdendū ſic di
cunt, Ponatur ꝙ vnus Iudæus non baptizatus nutriaẽ inter fide-
les, more fideliū diſciplinatus. talis fide acquiſita crederet, & ad-
hæreret omnib. quib. nos credimus, ſicut & fide acquiſita quili-
bet noſtrū ex auditu aliorū quorū veracitati credit. Credimus. n.
multa tēpora tranſiuiſſe, & Romam eſſe, quam nunquā vidimus
ſic ēt per fidem acquiſitam ex auditu firmiter credimus reuela-
B tis in ſcripturis, & eccleſiæ approbanti veritatem illorum.

Ipugnatio ſtinum. Conſiderandū tñ eſſe, ꝙ prædictæ rõnes non concludunt in-
tentū ſuū Ad primū. n. dicendum, ꝙ quidquid ſit de conſequen
tia. antecedens non eſt rõnabiliter dictū. Manifeſtū eſt. n. ꝙ plus
requiritur ad certitudinē fidei habendā de his, q̃ in ſacra ſcriptu-
ra, & euangelio continenẽ, q̃ de his, q̃ in geſtis ſcriptis de rebus
bellicis in chronicis habentur. Nā ſm̃ philoſo. 1. Ethi. Diſciplina
ti eſt intantū certitudinē inquirere, ſm̃ vnumquodque genus,
inquantū natura rei recipit ſeu requirit. Conſtat aūt, ꝙ ea, quæ
principaliter tradunẽ in ſacra doctrina excedunt facultatē huma
næ naturæ, vt cū ibi aſſeritur, ꝙ deus eſt trinus, & vnus, & quòd
Eſa. 53. a. filius dei eſt incarnatus, & fuit paſſus, & mortuus, & hmõi. Vñ,
& propheta dicebat, *Dñe quis credidit auditui noſtro*, q d. talia p̃di
camus ſeu prophetamus, q̃ nullus poſſet per ſe credere, cū facul-
tatē humanæ naturæ excedant, & iõ nullus diſciplinatus talibus
adhæret certitudinaliter ex ſola hominū narratione, quantūcun
que eos veraces reputaret. quapp ad fidē de talib. habēdā opor-
tuit fieri miracula facultatē totius naturæ excedentia, quib. viſis
hoĩes diſponerentur ad habitū fidei recipiendū. non ſolū p̃dica-
tiones, ſeu frequētes narrationes ad hoc ſufficiūt, ſicut in alijs ge
ſtis ſeu hiſtorijs, vt cõiter, niſi miraculis cõfirmarenẽ. Vnde Mar.
vlt. d. Dño cooperante, & ſermonē confirmante ſequentibus ſi-
gnis. Quæ aūt in hiſtorijs bellicis cõiter traduntur, non excedūt
humanæ naturæ facultatē, & ideo in talib. ſufficit narratio cõti-
nua proborū virorū ad eorū firmū aſſenſum habēdū, pręſertim
cū non inueniuntur alij tales narrationes negantes, quia tunc ēt
in hmõi hiſtorijs de rebus bellicis diſciplinatus rõnabiliter dubi
taret cui parti contradictionis aſſentiret. Quæ qdē contradictio
circa ea q̃ i ſacra ſcriptura tradunẽ maxime reperiẽ. Maior. n. eſt
turba hæreticorū infideliū ſeu paganorū negātiū multa de his, q̃
in ſacra ſcriptura continentur, quā fideliū credentiū eadē, ex qui
bus patet aſſumptū ſeu antecedens prædictæ rationis minus ve-
rum. Ad ſm̃ dicendū, ꝙ cū illa, quæ per fidē traduntur excedūt D
humanā facultatē, vt dictū eſt, de quib. Eccl. *Plurima ſupra ſenſū
hominis oſtenſa ſunt tibi*. inde eſt ꝙ hæreſes ſibi oppoſitæ habent
apparentias, & quaſi euidentiā ſm̃ cõe dictamen naturalis rõnis
humanæ lumine ſupernaturali carentis. Vnde tales hæretici non
indigent fide infuſa ad hoc, vt talibus erroribus adhæreant, quia
ex quo carent lumine fidei, ſine quo vera credibilia non cernun
tur, remanet in eis firmiter ignorantia veritatis, per q̃ ſuis errori-
bus firmiſſime adhærent. p̃ſertim cū in talib. diabolica ſuggeſtio
ſolet interuenire. Vnde Apoſtolus Petrus dicit, *Aduerſarius ve-* 1. Petr. 5. d.
ſter diabolus circuit quærens quē deuoret, cui reſiſtite fortes in fide. Ex
quo patet, ꝙ diabolus circūit ad perſuadendū contra fidem. Ad
tertiū dicendū, ꝙ quāuis habitus charitatis ſit altior, & nobilior,
quā habitus fidei, tñ per vnū actū peccati mortalis amittitur. Sic
non eſt inconueniens, ꝙ habitus fidei per aliquod peccatū amit-
tatur. habitus. n. a deo infuſi libere a deo dantur, ſic & iuſte a deo
ſubtrahuntur. ſm̃ diſpoſitionē ſubiectorum Nec talis ſubtractio
proprie dr̃ annihilatio, ſed q̃dā ceſſatio influxus diuini, ſicut per
clauſurā feneſtræ lux ſolaris ſubtrahitur ſine aliqua annihilatio
ne. Nec obſtat, qđ obijciẽ de dæmonib. Tū quia odiū dei, & alia,
q̃ pertinent ad malitiā eorū, licet ſint peſſima, non tñ ſunt deme
ritoria, cū iā ſint ipſi in termino dānationis, & ſic non pñt mereri
nec demereri. Secus eſt de viatorib. qui per peccata demerentur.
vt ab eis ſubtrahantur dona dei. Tū quia ex hoc, qđ dr̃ ab Apo-
ſtolo, Dæmones credūt, nõ eſt neceſſariū concedere, ꝙ habeant
fidē ēt informē, ſed tm̃ actū fidei, qui eſt credere. Non. n. credūt
ex habitu ad hoc inclinante, ſed coacti ex ſignorū euidentia, &
frequentia, & ex perſpicuitate naturalis intellectus, ſicut ēt, qui
operatur iuſta ſolū ex coactione, non dr̃ iuſtus quaſi habens habi E
tū iuſtitiæ. At quartū dicendū ꝙ actus fidei eſt dignior ſimplici-
ter cæteris habitibus acquiſitis intellectualib. inquātū hēt certio
rē cauſam, eo ꝙ fides innititur diuinæ veritati, quod non faciūt
alii habitus intellectuales acquiſiti, licet ſint certiores ſm̃, q d. ſ.
quo ad nos. Nec ēt certitudo fidei acquiſitę eſt ſimilis certitudini
fidei infuſæ in adhæſionis firmitate. Illa. n. quorū fides acquiriẽ
ex narratione aſſidua ſeu relatione humana, per ↄ̃riā corrūpun-
tur p aſſuefactionē, ſicut cõtingit in aliis habitib. acquiſitis. Cer-
titudo aūt, q̃ eſt per fidē a deo infuſam, non põt corrūpi p talia.
vnde apoſtolus Petrus dicit. *Vt probatio fidei veſtræ multo precio-
ſior ſit auro, &c.* 1. Pet. 1. b. Hēt ēt fides infuſa nobiliorē effectū,
ſ. purificationē cordis, iuxta illud Act. 15. c. *Fide purificans corda
eorū*. Ad quintū dicendū, ꝙ fides ſeu credulitas, q̃ ex ſola reuela
tione hūana acqriẽ, nõ eſt fides theologica de qua loquimur: Nā
fides theologica nõ aſſentit alicui credibili, niſi qa eſt a deo ordi-
natū, & ſanctis reuelatū. vñ ipſi veritati diuinæ innititur tanq̃
medio. vñ ſi aliquis crederet oĩa, q̃ a fidelib. creduntur, non tñ ea
crederet tanq̃ a deo reuelata, talis non hēret fidē theologicā. Si-
cut ſi aliqs hēret notitiā alicuius concluſionis geometricæ p me-
diū dialecticū tm̃, ex hoc non acquireret habitū geometricū de
illa concluſione. Ex quib. patet, ꝙ prædicta verba Apoſtoli de fi-
de in hoc c. cõtenta intelligēda ſunt ꝓut in Glo. mõ ſupradicto.

ADDITIO II.

In e. c. vbi dr̃ in Poſt. Et ideo hæc prædixit Moyſes Deute. 33.
Sententia horū duorū verſuū. ſ. *Ipſi me prouocauerunt, &c.* &
Ego prouocabo eos, qui in carmine Moſaico continentur, hr̃ pro
prie in additione Deu. 32. ſuper eiſdē verſibus, Et ibidē oñditur
quòd Moyſes ſtatū hodiernū Iudæorū a Chriſto recedentiū prę
noſticauit: Quod proprie concordat cum intentione Apoſtoli in
hoc loco. Sed qa illa additio eſt aliqualiter prolixa, iõ remitto ibi.

CAP. XI.

C a Dico ergo. Quia
tot auctoritati
bus confutauit Iu-
dæos, inſultare poſ-
ſent Gentiles, dicen-
tes eos ex toto repul-
ſos eſſe, contra quos
incipit ſic.
b *Nunquid deus re-
pulit. &c.* ✻ Theop.
Nam ſi populus in-

CAP. XI.

a ¶Dicere videor, quod deus repulit po. ¶ Sed nunquid hoc dixi, vel
b ¶Ex toto. c ¶Vel plebem ſuam. ¶Iudæos, quibus tot fecit.
¶Vel hæreditatem. ¶Si dico infideles Iudæos, non tamen omnes.

a DIco ergo. Nunquid deus repulit popu- 1
a ¶ Quia me, & alios prædeſtinatos non repulit.
b b ¶ ideſt Iudæus non proſelytus, ſed ex ſemine Abrahæ, per lineā. 2
Beniamin 3
lum ſuum? Abſit. Nam, & ego Iſraelita 4
a ¶Ne reputetur de Iſmael. b ¶ Sicut me non repulit ſimiliter.
ſum ex ſemine Abrahæ, de tribu Beniamin. Non repulit 5

credul⁹, & inobediēs
factus eſt, ea propter F
caſſatæ ſunt promiſ-
ſiones? Reſpõdet, Mi
nime. Nõ enim repu
lit deus populū ſuum
quem ſcierat idoneū
eſſe antequam fidem
reciperet, quandoqui
dem, & ego Iſraeli-
tes ſum, &c.
✻ Auguſtin. Ex illo

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XI.

1 DIco ergo. *Hic conſequenter apoſtolus oſtendit affectū ſuū erga Iudæos, compeſcendo Gētiles ab eorum inſultatione. per hoc. n. cauſabatur diſcordia ex parte Gentium, quia incredulitatem Iudaicā etiam conuerſis de Iudaiſmo improbabant. quod reprimit Apoſtolus primo rationibus ſumptis ex caſu Iudæorum, ſecundo ex conuerſione Gētium, ibi.* Quod ſi aliqui ex ramis. *tertio, ex conſideratione diui*
Diuiſio: *norum iudiciorum, ibi.* Nolo autem vos ignorare. *Circa primū po nit tres rationes prima eſt, quia caſus Iudæorū no eſt vniuerſalis. ſecū da, quia non eſt inutilis, ibi,* Dico ergo. *tertia, quia non eſt irrecupe- rabilis, ibi:* Vobis enim dico. *Prima adhuc in duas, quia primo de- clarat propoſitū. ſecūdo, concludit intētum, ibi:* Quid ergo. *Primum autem declarat exemplo duplici, & primum eſt ſuiipſius. dicit igitur.*
2 Nunquid deus. *generaliter.* 3 Populum ſuum. *ſcilicet, Iudaicum, qui dicebatur populus peculiaris dei.* 4 Abſit. Nā & ego Iſraelita ſum, &c. *qui tamen ſum vocatus, non ſolum ad fidem Chriſti, ſed etiam ad eius apoſtolatum, ideo concludit.*
5 Non repul. deus. *i. prædeſtinauit de Iudæis, vt patet in Paulo, & aliis apoſtolis. Secundum exemplum de Elia, qui credebat totū po-*

A populo Iſrael q cunque in Chriſto crediderunt, illi ſunt filij promiſsionis, deputantur in ſemine, & pertinent ad hæreditatẽ dei. Hinc ſunt Ioſeph homo iuſtus, virgo Maria, Ioannes Baptiſta, parentes eius, Simeon ſenex, Anna vidua, beati Apoſtoli, Nathanael, Ioſeph, multitudo, quæ præcedebat, & ſequebatur, dicens, Benedictus, qui venit, & illi quorum die vno tria, & alio quinque milia baptizati ſunt, ſancti diaconi, & tot eccleſiæ Iudææ, quæ in Chriſto erant. Hinc & ipſe Paulus manè lupus rapiens prædam, & ad veſperum diuidens eſcas. Nam quod ait, *Non repulit Deus plebem ſuã quam præſciuit*, illi Pſalmo reſpondet vbi ſcriptum eſt, *Quoniam non repellet do-* B *minus plebem ſuam. & cætera.*

[margin: †ante agnoue rat. — † 3.Re. 19. b. — †ſubuerterũt. — †Ibidem d. — Pſal. 94.]

a *præſciuit.* Pro prędeſtinauit, poſuit. Sic enim debere accipi, ex ſequentibus patet, ideo autem dixit, præſcijt, ne iterum Iudæi ſuperbiãt ex eo, quod dixit, eos non repulſos, & plebem dei.

[margin: Auguſt. lib. de bono. perſeuer. & in pſa. 94.]

b *An neſcitis.* Q. ita reliquias in hoc tempore, ſicut cum Elias ſolus ſibi videretur, qui ſi ignorauit, & alios pręter ſe reſeruatos, non mirum ſi iſti ignorent.

c *Reliqui mihi, &c.* ✻ Aug. Solum te putas eſſe ſeruum bene laborantem? Sunt & alij me timentes, & non pauci. Nam ſeptem millia ibi habeo. Et adiunxit, Sic ergo, & in hoc tẽpore. Crediderunt aliqui Iudęi, & multi fuerũt reprobati, ſicut ille, qui vulpium foueas geſtabat in animo. Quid eſt autem, reliqui mihi? Ego illos elegi, quia vidi mentes eorum de me pręſumentes, non de ſe, nec de Baal, non ſunt mutati. Sic C ſunt, vt a me facti ſunt. Et tu, qui loqueris, niſi de me pręſumeres, vbi eſſes? Niſi gratia mea plenus eſſes, nõne ante Baal etiam ipſe genu flecteres? Noli ergo in hoc gloriari, vt putes te in ſeruitio tuo non habere conſeruos. Sunt quos elegi ſicut, & te, &c. Caue igitur, o Chriſtiane, caue ſuperbiam. Licet enim imitator ſanctorum ſis, totum ſemper gratię reputa, &c.

[margin: Ser. 7. de verbis domini.]

a ¶Prædeſtinauit.
a Deus plebem ſuam, quam † præſciuit. An neſcitis quid di- 1
b ¶Libri regum. a ¶Vbi de Elia loquitur. b ¶ ſc licet. ¶Aduerſum. c ¶Inter ſe, & illos. d ¶ Iudicem.
cit ſcriptura in Elia quemadmodum interpellat deum pro 2
¶Dicens. a ¶Sub Iezabel hoc factum eſt.
Iſrael: † Domine, prophetas tuos occiderunt, altaria tua 3
a ¶Fundamento euerterunt. ¶ Putauit ſe ſolum. 4
†ſuffoderunt, & ego relictus ſum ſolus, & quærunt animam 5
¶Alias, ſcriptura. a ¶Per gratiam reſeruaui. 6
c d meam. Sed quid dicit illi diuinum reſponſum? † Reliqui mi 7
¶Omnes bonos. 8
hi ſeptem milia virorum, qui non curuauerunt genua ſua 9
a ¶Deus Achab, & Iezabel. ¶Vbi facilius. b ¶ Gratiæ.
e ante Baal. Sic ergo, & in hoc tempore reliquiæ ſecundum e- 10
a ¶Per gratiam qua electi ſunt. ¶Non merita. vnde, Non vos me elegiſtis, ſed ego vos elegi. 11
b ¶Alias factæ ſunt. c ¶Per gratiam ſaluati. d ¶idest per gratiam ſalui facti ſunt.
lectionem gratiæ dei ſaluæ fient. Si autem gratia, iam non 12
a ¶Legis. b ¶ Id eſt, ſi per opera legis ſalui ſunt. 13
c ¶Quod tamen conſtat eſſe. d ¶Sed debitum: 14
ex operibus, alioquin gratia iam nõ eſt gratia.* Quid ergo? 15
f a ¶Dicendum. ¶Hoc ſcilicet. b ¶Iuſtitiam ex operibus. 16
g h Quod quærebat Iſrael, hoc non eſt conſequutus: Electio 17
a ¶Per gratiam electi, iuſtitiam per fidem receperunt. b ¶ Non ſolum non ſunt conſecuti, verum. 18
c ¶Per iudicium. d Vel fuerunt. e In Iſaia, licet aliis verbis. 19
autem conſequuta eſt, cæteri vero excæcati ſunt. Sicut ſcri- 20

d *Septem milia.* Per ſeptenarium, vniuerſitas, per millenarium perfectio deſignatur. D

c *Si ergo.* Q. quia tunc erant multi, & ſi neſciret Elias. Ergo ſic, ideſt, ita latenter, vel per eandem gratiam.

Sic ergo, & in hoc tempore, &c. Haymo. Id eſt, in Domini aduentu, & Apoſtolorum prædicatione, *reliquiæ ſaluæ factæ ſunt* de quibus ſupra dictum eſt: Si fuerit numerus filiorũ Iſrael, ſicut arena maris, reliquiæ ſaluæ fient. Si vt temporibus Helię dono gratiæ dei multi reſeruati ſunt ne adorarẽt idola, ſic tẽporibus Apoſtolorũ multi ex Iudæis ſecundum electionem grẽ dei ſaluati ſunt veniendo ad fidem, qui & reliquię appellantur. Et conſiderã- E dum, quia ſecundum electionẽ gratiæ dei, id eſt, ſecundum prædeſtinationis donum ſaluæ factæ ſunt, non ſecundũ merita operum ipſorum. Si autem gratia ſalui facti ſunt illi, qui crediderunt ex Iudæis, iam non fuit ex operib. legis, per quæ putabant ſe iuſtificari poſſe illi, qui in infidelitate remanſerunt.

[margin: *Sin ex ... bus, no ... eſt grat... do quid... pus iam ... eſt opus]

f ✻ *Alioqui gratia iam non eſt gratia.* Hoc eſt, ſi aliter ſalui facti ſunt, quod non poteſt fieri, niſi gratia dei, ergo ipſa gratia iam non erit gratia, ſed meritum.

g *Quid ergo?* Audito, quòd reliquiæ ſaluæ factæ ſunt gratia non ex operibus, quid ergo dicendum eſt?

h *Electio autem conſequuta eſt.* Electio gratiæ eſt, non meritorum. Excæcatio vero meritorũ eſt. Excęcati enim ſunt, q a credere noluerunt, ſicut illi, quia voluerũt crediderunt. Miſericordia igitur, & iudicium in ipſis voluntatibus facta ſunt a deo. Illis, vel per miſericordiam gratiam apponente, ipſos verò per iudicium excęcari permittente. Quicunque enim F cum intellexerit, & credere noluit, id debet conſequi, quod vult, ne de cætero poſſit credere. In voluntate ergo ſua adiuti ſunt, vt quia ſcientes verum dicebant eſſe falſum, de cætero non intelligerent, quod verum eſt, hoc meretur inuidia malæ voluntatis, non ita de his, qui errore hoc agunt.

[margin: Aug. in ... & 67. ... de pr... ſanctor.]

☞ a *Dedit*

NICOLAVS DE LYRA.

pulum ad idololatriam conuerſum, & omnes alios prophetas occiſos, & tamen non erat ita, & hoc eſt, quod dicitur.

1 *An neſcitis quid dicit ſcriptura in Elia.* quaſi dicat. ſcire debetis.

2 *Quemadmo. interpel. De. pro Iſrael.* non zelo vindictæ, ſed amore iuſtitię. 3. Reg. 19.

3 *Domine prophetas tuos occiderunt.* vt non remaneant cultores dei.

4 *Altaria tua ſuffoderunt,* vt non inueniatur locus te colẽdi.

5 *Et ego relictus ſum ſolus.* Sic enim credebat, quia ſpiritus non ſemper tangit corda prophetarum, nec de omnibus, vnde dixit Eliſęus 4. Reg. 4. d. de Sunamite, *Anima enim eius in amaritudine eſt, & dominus celauit a me.*

6 *Et quærunt animam meam.* Vt nihil remaneat de cultu diuino.

7 *Sed quid dicit illi diuinum reſponſum,* ad repellendum eius dictum.

8 *Reliqui mihi,* ideſt, conſeruaui.

9 *Septem mi. vi. qui non cur.* Et ideo non es ſolus. conſequenter applicatur ad propoſitum.

10 *Sic ergo, & in, &c.* ſcilicet, legis noue.

11 *Reliquiæ ſecundum elec. gratiæ dei, &c.* ſcilicet ſpecialiter aliqui ex Iudæis ad hoc electi ex gratia dei ſalui facti ſunt per fidem Chriſti, ſicut patet de apoſtolis, & de alijs primis credentibus, qui fere fuerunt omnes de Iudęis.

12 *Si autem gra. ſal. fa. ſunt,* dicto modo.

13 *Iam non ex operi.* ſcilicet, legis, quę hoc facere non poterant, vt ſupra dictum eſt.

14 *Alioquin gratia.* Quia quod redditur ex operibus, debitum eſt, & non gratia.

15 *Quid ergo?* Hic concluditur intentum, ſcilicet, quòd caſus Iudęorum non eſt generalis. dicit ergo, *Quid ergo,* ſupple ſequitur ex dictis.

16 *Quod quærebat Iſrael.* ideſt, maior pars populi.

17 *Hoc non eſt conſe.* ſcilicet, iuſtitiam per fidem Chriſti, cuius aduentum expectabant Iudęi.

18 *Electio autem conſecuta eſt.* id eſt, Apoſtoli, & alij ad hoc electi.

19 *Cæteri vero ex. ſunt.* manentes in infidelitate.

20 *Sicut ſcriptum eſt.* Iſa. 6.

1 *De-*

A a *Dedit illis*, Malam compunctionem hoc ſignat, quia ſępe fit, vt etiam bonum ſit homini moleſtum, vt Phariſæis doctrina Chriſti: & ſic ſpiritum compunctionis appellat mentem inuidentem, qua inuiderunt doctrinæ Chriſti.

b *Vſque in ho.* ideſt, quandiu poterit dici hodiernus dies, id eſt: vſq; in pręſentem diem, omnium ad quos hoc ſcriptum perueniet.

c *Menſa.* i. ſcriptura. *eorum.* id eſt, ipſis primo oblata eſt. & *coram ipſis* poſita, quia in eius carnalibus obſeruationibus delectantur. Vel, *coram eis.* Quia ſi rationem vellent attendere, poſſent intelligere.

d *In laqueum.&c.* Sicut ſeipſos acetum mihi obtulerunt, ſic fiat illis, coram ipſis, quia iniquitatem nouerunt, & in ea perſtiterunt.

B *In laq. &c.* Scriptura quæ intelligentibus eſt panis, illaqueat, dum male intelligitur, & pro ea prędicatio Chriſti reſpuitur. Fuit & cauſa captiuitatis, dum zelo eius Chriſtum occiderunt, & in illa captiuitate cauſa ſcandali & opprobrij, & poſt cauſa æternæ damnationis, quæ ſpecialiter retributio dicitur.

e *Obſcu.ocu.* Quia ſine cauſa non viderunt, fiat eis non videre.

Obſcur. ocu. Hæc verba non optantis voto, ſed prædicentis officio dicuntur.

f *Dico ergo, Nunq.* Quia dico excęcatos auctoritate prophetarum, putatis quod irrecuperabiliter & ſine vtilitate? Sed caſus eorum prodeſt, & poſſunt reſtitui, ne quis eos deſpiciat.

✻ Auguſt. Iudæi qui Chriſtum occiderunt, & in eum credere noluerunt, quia oportebat eum mori & reſurgere, vaſtati infelicius à Romanis, funditusq; à ſuo regno, vbi iã eis alienigenę dominabãtur, eradicati, diſperſiq; per terras, per ſcripturas ſuas teſtimonio nobis ſunt prophetias nõ nos finxiſſe de Chriſto. Quas plurimi eorum cõſiderantes, & ante C paſſionẽ, & maxime poſt eius reſurrectionẽ, crediderunt in eum.

...c. ...68.c. ...ndiculũ. ...fundum ...hic cap. ...ipit. æmulan- ...prouoca- ...t ...18. de ci- ...ap.46.

a Permiſit eos habere malam compunctionem. b Scilicet, malum. c Rationem quæ per ſe videre poteſt, ſed ipſi ita habent.
a ptum eſt: † Dedit illis Deus ſpiritum compunctionis, ocu- 1
a Per ſe. b Ratio quæ alio docente intelligit, ſed ipſi ita habent vſque 2
b los vt non videant, & aures vt non audiant, vſque in hodier-
Subdens. a Malitia quam mihi obtulerunt.
c num diem. Et Dauid dicit: † Fiat menſa eorum coram ipſis 3
4
a Vt eos ipſa ſua iniquitas impediat. b Vt eos teneat.
c In cauſam opprobrij.
d in laqueum, & in captionem, & in † ſcandalum, & in retri- 5
a Aeternæ damnationis. b Ratio quæ videt. c Se peccare. d Liberum arbitrium, quod debet erigi ſurſum. 6
e butionem illis. Obſcurentur oculi eorũ ne videant, & dor- 7
8
a Peccatis aggraua. b Videor dicere. 9
f ſum eorum ſemper incurua. † Dico ergo: Nunquid ſic of- 10
a Sine reparatione & vtilitate. 11
Tantum vt inutilis ſit caſus eorum, ſed potius vtilis. 12
b Vnde quia repuliſtis uerbum Dei, ecce conuertimur ad gentes.
g fenderunt, vt caderent? Abſit. Sed illorum delicto ſalus eſt 13
14
a Ita. b Gentiles. Alios. c Iudæi zelo legis & Patrum Inuideant & odio habeant. d Quod Deum occiderunt, uel uerbum repulerunt. 15
Si eorum delicto ditatus eſt mundus.
h i Gentibus, ut illos æmulentur. † Quod ſi delictum eorum 16
17
Pauci de eis conuerſi, ut apoſtoli ditauerunt Gentes.
a Id eſt, abiectio.
diuitiæ ſunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ Gentium, 18
a Quæ in fine mundi conuertetur. 19
b Et quaſi aliquis quæreret an poterunt conuerti ait, poterunt utique. 20
c Qui mihi proprij.
k quãto magis plenitudo eorum? Vobis enim dico Gentibus: 21
22

eum. De quibus prędictũ eſt. *Reliquiæ ſaluæ fient.* Cęteri vero D excęcati ſunt, de quibus dictũ eſt, *fiat menſa eorũ in laqueũ, &c.* Pſal. 68.

✻ Theophylac. Cum abunde ſatis eos reprehendiſſet, nunc conſolationẽ eis meditatur, atq; interrogat. Nunquid impegerunt vt caderent? Hoc eſt, Nũquid incurabiliter deliquerunt? Haud quaquam. Impegerunt enim, verum non vt caderent omnino, vt nunquã erigi poſſent. Etenim ſeruabuntur circa tempus cõſummationis, vt in progreſſu orationis dicet.

g *Salus.* Dum diuiſi per mundum in teſtimonium ſunt non fictas de Chriſto eſſe prophetias.

h *Vt il.æmul.* Hoc ſępe factum eſt, & plenius fiet in fine ſeculi, quando Iudæi Chriſtianos ſequẽtur in fide Chriſti. Tũc enim E manus Moyſi reuocabitur in ſinum, tunc Moyſes noſter reuertetur ad matrẽ, & ad fratres. Poteſt etiam intelligi, vt gentes Iudęos ęmulẽtur, id eſt, credãt, ſicut & ipſi credebant. Vel vt Dei ęmulatione circa opera eorum mala moueantur.

i *Quod ſi.* Dixit delictum Iudæorum prodeſſe: quòd ſi eſt, tunc magis conuerſio eorum.

k *Quanto magis.* i. ſi malum eorum vertit Deus in bonum, i. in diuitias mundi, multo magis bonũ eorũ, cũ in fine plenitudo eorũ conuerſa ditabit Gentes doctrina & exẽplo, in quo oſtendit nec inutilẽ, nec irrecuperabilem caſum eorũ.

✻ Origenes. Conſidera in his Dei ſapientiam, quo apud eum ne ipſa quidem delicta & lapſus abſque vtilitate ſint. Sed cum vnuſquiſque ex propoſiti ſui libertate delinquat, diſpenſatio diuinæ ſapientiæ hoc ipſo in quo illi damno ſuę negligentiæ pauperes fiunt, alios diuites facit.

✻ Haymo. In Iudęorũ delicto, ſalus gentibus eſt procurata, quia niſi Iudęi periſſent, nequaquam gentes ſaluarentur. Delictum dr̃ quaſi derelictum: & delictum fit in cogitatione, peccatum vero in operatione. Sed Apoſtolus indifferenter ponit delictum pro peccato. Delictũ ergo Iudęorũ mors Chriſti fuit, & cor impęnitens cũ infidelitate, cuius morte F gentiles per orbem.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Dedit illis Deus ſpiritum compunctionis.* id eſt, inuidiæ pungentis corda eorum ex odio Chriſti & ſuorum fidelium: ex quo ſecuta eſt excęcatio & obduratio. ideo ſubditur.

2 *Oculos vt non videant & aures vt non audiant, &c.* Dauid dicit de eodem Pſal. 28.

3 *Fiat menſa eorum, &c.* id eſt, ſacra ſcriptura, in qua nutriti fuerunt Iudæi.

4 *Coram ipſis in laqueum, &c.* Ex odio enim Chriſti moti fuerunt legiſperiti ad deprauandum ſcripturas de Chriſto loquentes. ſicut plenius oſtendi in pluribus locis veteris Teſtamenti, & ſic ipſi ſequentes eos erroribus ſunt illaqueati.

5 *Et in captionem, &c.* per Titum Veſpaſianum.

6 *Et in ſcandalum, &c.* Quia nobiles eorum fuerunt ducti ad tormenta ad infamandum populum de rebellione & infidelitate erga Romanos.

7 *Et in retributionem illis, &c.* Hæc enim in vindictam mortis Chriſti contigerunt eis. Luc. 19. Et quia ex prædictis ſecuta eſt excęcatio illorum & obduratio, ideo ſubditur.

8 *Obſcurentur oculi eorum ne videant, &c.* quantum ad excæcationem intellectus.

9 *Et dorſum eorum, &c.* id eſt, voluntas ſic nominata, quia debet ſupportare omnia.

10 *Semper incurua, &c.* quia per obdurationem efficitur tortuoſa.

11 *Dico ergo.* Hic oſtẽditur, quòd caſus Iudęorum non fuit inutilis: ex hoc enim occaſionaliter factum eſt, quod apoſtoli relinquentes Iudęam tranſierunt ad conuertendum Gentiles per orbem. Act. 15. ſicut iam allegatum eſt ſupra, & hoc eſt quod dicitur.

12 *Nunquid ſic offenderunt, &c.* Iudæi.

13 *Vt caderent.* ſcilicet, & nulla ſequeretur vtilitas.

14 *Abſit.* quia ſecundum quod dicit Augu. in ench. Deus adeo eſt omnipotens & bonus, quod non permitteret mala fieri niſi ex eis eliceret maiora bona. ideo ſubditur.

15 *Sed illorum delicto ſalus eſt Gentibus, &c.* occaſionaliter modo prædicto.

16 *Vt illos æmulentur, &c.* id eſt, imitentur. Iudæi enim qui modo conuertuntur, & multo magis circa finem mundi detecta falſitate Antichriſti, in hoc imitantur & imitabuntur Gentiles conuerſos ad fidem Chriſti.

17 *Quod ſi deli. eo.* ſcilicet Iudæorum.

18 *Diui. ſunt mundi.* occaſionaliter modo dicto.

19 *Et diminutio eorum, &c.* id eſt, pauci viri ſimplices & illiterati, & quaſi nullius reputationis, quales ſunt apoſtoli.

20 *Diuitiæ ſunt Gentium, &c.* quia fundauerunt eccleſias inter Gentes.

21 *Quanto magis plenitudo eorum, &c.* ſupple erit magnum bonum in finali conuerſione eorum.

22 *Vobis enim.* Hic conſequenter reprimit inſultationem Gentium, per hoc quòd caſus Iudæorum non eſt irrecuperabilis, quod oſtendit exemplo duplici, ſcilicet patriarcharum & apoſtolorum, qui fuerunt Iudæi: propter quod Apoſtolus ſe laboraturum ad conuerſionem eorum dicit. *Vo. enim di. Gen.* ne inſultetis Iudæis.

Quan-

gẽtiles ſunt redẽpti: & ſacro baptiſmate abluti: quos debẽt A Iudæi æmulari in fide, vt credẽtes ſicut illi credũt, ſalui fiant.

a *Quamdiu.* Etſi Apoſtolus Gentiũ: tñ honorificabo miniſterium vltra hoc quod debeo ſuperaddendo, vt etiam de Iudæis laborem tentans: ſi hæc non ſuccedit via, aggrediar alia, quod non facerem, ſi de ſalute eorũ deſperarem.

✻ Theophilac. Rurſum Iudæos conſolans, gentium criſtas deijcit, inquiens. Laudo vos gentes propter duo hæc. Alterum quia mihi neceſſarium eſt tanquam religionis veſtræ inſtitutori, glorificare miniſterium meum, hoc eſt, vos: alterum vt ad æmulationem B permoueam carnem meam, hoc eſt, ſecundum carnem cognatos mihi Iudæos. Per carnem genuinam naturę propagationem, & affectum amoris natiui erga eos cõmonſtrauit. Et ſeruem, nõ dixit, omnes: ſed aliquos. Clanculum autem eorum duritiam ſubindicat, fortaſſe enim contentione & æmulatione quadam accenſi, imitabuntur gentes, & credent aliqui.

b *Si enim amiſſio.* ✻ Theophilac. Si iratus ipſis Deus, alia donauit alijs, hoſteſque amicos fecit: quando ipſos aſſumpſerit ac receperit denuo, quid non donaturus eſt? Vita námque ex mortuis tunc erit, hoc eſt, infinita plane bona: hoc enim per vitam indicat: ſimul autem & altius quiddam innuit. Quemadmodum inquit ex mortuis reſurrectio non propter Iudæos continget, ſic aliorum ſalus propter ipſos non aderit præſto, niſi illi fidem habuerint. Quæcunque enim pro ipſis dicere videtur, ea dicit frigidam gratiam illis C impertiens, vt medici haud raro laborantibus ſolent.

c *Quod ſi deliba.* Dixi ꝙ aſſumptio eorum erit multum vtilis: quam ne dicatis non poſſe fieri, quaſi totum genus ſit repudiatum. Quia ſi delibatio, id eſt, pauci de illis aſſumpti, vt D apoſtoli & alij diſcipuli ſunt ſancti.

d *Et maſſa.* id eſt, genus poteſt ſanctificari.

Ambroſius. Eſt autem delibatio parua ex aliqua re aſſumptio ad experimẽtum totius maſſę, vt ex cibo vel potu.

a Quod ſemper eſt. b Non Iudæorum. c Quia ad Gentes miſſus

a quandiu quidem ego ſum Gentium apoſtolus miniſterium 1 2

a Vel cum proſperitate, vel cum aduerſitate. b Id eſt imitandum me. c Prouocare ualeam.

meum honorificabo, ſi quomodo ad æmulandum prouocẽ 3 4

a Iudæos. b Vel ut. Sic. c Gratia Dei adiuuante. d Saltem. e Et ideo de illis laboro: quia utilis erat aſſumptio ad informationem Gentium. Et uere.

b carnem meam, & ſaluos faciam aliquos ex illis Si enim † a- 5 6

a Infidelitas. Erit. b Reliquorum.

miſſio eorũ reconciliatio eſt mundi, quæ aſſumptio, niſi vi- 7 8

a Gentium ex eo mortuæ. Poteſt ſanctificari.

c d e ta ex mortuis? Quod ſi † delibatio ſancta eſt, & maſſa. Et ſi 9 10 11

a Probat adhuc Iudæos poſſe aſſumi, ut reprimat Gentes. b Naturalibus. c A promiſſione excisi. Id eſt, ſcilicet. d O Gentilis

f g radix ſancta, & rami. Quod ſi aliqui ex ramis fracti ſunt, tu 12 13

a Sterilis naturaliter & amarus. b Aliena operatione coniunctus. c In loco fractorum. d Factus es. e Patriarcharum. & prophetarum. Particeps.

h autem cum oleaſter eſſes, inſertus es in illis, & ſocius radicis 14 15 16

a Apoſtolorum qui præ omnibus habent ſpiritum radicis. b Fructiferi populi Iudaici ante aduentum Chriſti. c Si in quam hoc eſt Quia & ſi putata eſt oliua, non tamen amputata. d Id eſt, inſultare malis alterius.

& pinguedinis oliuæ factus es, noli gloriari aduerſus ra- 17 18

a Fractos. b Tu Gentilis. c Dicitur tibi, quia gens illa nihil à te: ſed tu ab ea fidem habes.

mos. Quod ſi gloriaris, non tu radicem portas, ſed radix 19 20

e *Et ſi ra.* id eſt, patriarchę, à quibus contrahunt ſancti humorem fidei.

f *Et rami.* qui de eorum genere excreuerunt in eis fundati.

✻ Auguſtinus. Frãgantur ſuperbi rami, humilis inſeratur oleaſter: maneat tamen radix, illis præciſis, iſtis receptis. Vbi manet radix? In patriarchis. Et enim patria Chriſti, populus Iſrael, quia ex eis venit ſecundum carnem. Sed huius arboris radix Abraham, Iſaac, & Iacob patriarchæ E ſancti. Et vbi iſti? In requie apud Deum, in honore magno, &c.

✻ Haymo. Patres veteris teſtamenti ſunt maſſa & radix: rami, qui ex illis proceſſerunt Apoſtoli. Sicut ergo radix bona bonum ſuccum diffundit per ramos, ita Apoſtoli qui originem duxerunt à ſanctis patribus, & eorum fidem imitati ſunt ſancti & boni rami fuerunt. Poteſt & per radicem intelligi Chriſtus, per ramos Apoſtoli alijque credentes.

g *Quod ſi aliqui ex ramis.* ✻ Irenęus. Moyſes Aethiopiſſam accepit vxorem, quã Iſraelitidem fecit, prę ſignificans quoniã oleaſter inſeritur in oliuam, & participans pinguedinis eius erit. Per nuptias Moyſi, nuptiæ Verbi oſtẽdebantur, & per Aethiopiſſam cõiugem, ea quę ex gentibus eſt Eccleſia manifeſtabatur: cui qui detrahunt, non erunt mundi. Leproſi enim erunt (vt Maria) & abijcientur à iuſtorũ caſtris.

h *Socius:* in ſpe promiſſionis: hoc contra morẽ. Bona enim arbor in non bonam inſeri ſolet, hic non bona in bonam.

F *Dicis*

[margin: † primitiæ ſanctæ ſunt. — Tract. loc. † reiect. — Lib. 4. 37. — Num. 12.]

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Quamdiu quidem.* Gal. 2. b. *Creditum eſt mihi euangelium præputij, ſicut & Petro circunciſionis.*

2 *Miniſterium meum ho.* addendo vltra debitum, ſcilicet, laborando pro conuerſione Iudæorum cum tamen ex officio teneat ſolis Gentibus prædicare.

3 *Si quomodo ad æmu,* id eſt, ad imitandum me.

4 *Prouocem car. me,* id eſt, Iudæos, de quibus carnaliter deſcendit, vt dicit in princip. huius ca.

5 *Et ſal. fa.* Sciebat enim Apoſtolus, quod nondum erat tempus conuerſionis eorum ad plenum, & quod iſtud ſit vtile ad bonum, oſtendit dicens.

6 *Si enim amiſ. eorum,* per infidelitatem.

7 *Reconciliatio eſt mundi, &c.* occaſionaliter, vt prædictum eſt.

8 *Quæ aſſump,* eorum ad fidem.

9 *Niſi vita ex mortuis.* quia Iudæi ſcientes ſcripturas conuerſi ad fidem magis poterant proficere quam alij, vt patet de Paulo & Apollo & pluribus alijs. Et ad hoc inducit exemplum de Apoſtolis, di.

10 *Quod ſi delibatio ſancta eſt.* id eſt. Apoſtoli, qui fuerunt quaſi quædam delibatio de Maſſa Iudaica.

11 *Et ſi ra.* id eſt, patriarchæ, qui fuerunt quaſi radices plebis Iudaicæ. per hoc intendit Apoſtolus oſtendere, quod Iudæi ſunt habiles ad bonum, & quantum ad hoc tenet ſimilitudo. & ſic eorum caſus non eſt irreparabilis

12 *Quod ſi ali.* Hic conſequenter Apoſtolus reprimit Gentiles ab inſultatione Iudæorum ratione ſumpta ex conuerſione Gentium. & primo facit ad propoſitum: ſecundo, remouet obiectionem in contrarium, ibi: *Dicis ergo.* Ratio autem conſiſtit in hoc quod licet multitudo Iudæorum ceciderit per infidelitatem, tamen per aliquos eorum ſtantes in fide, ſcilicet, Apoſtolos & alios diſcipulos Gentiles conuerſi ſunt & inſerti arbori procedenti per fidem in imitatione patriarcharum. & hoc eſt quod dicitur. *Quod ſi aliqui ex ra.* id eſt, ex Iudæis procedentibus ſecundum carnem ex patriarchis, qui fuerunt radix arboris.

13 *Fracti ſunt,* per infidelitatem ſuam.

14 *Tu autem cum oleaſter.* id eſt, oliua ſylueſtris ad bonum fructum inhabilis, quia Gentiles nõ habebant legem & prophetas, nec etiam cultum Dei, ſed erant idololatriæ dediti.

15 *Inſertus es in il.* id eſt, ramis ſtantibus qui ſunt Apoſtoli & alij fideles Iudæi.

16 *Et ſocius ra.* id eſt, fidei patriarcharum.

17 *Et pinguedinis oliuæ factus es, &c.* id eſt, Chriſti doctrinæ & gratiæ.

18 *Noli gloriari aduerſus ramos.* id eſt, Iudæos per infidelitatem fractos.

19 *Quod ſi gloriaris, &c.* ſupple, hoc eſt inaniter.

20 *Non tu radicem portas, ſed radix te, &c.* quia Gentiles bonũ ſuæ conuerſionis habuerunt ex Iudęis, & non ecõuerſo.

Dicis

a *Dicis ergo fr.* Q. Non contra ſtantes, tñ cõtra eos licet glo

A riari, qui cauſa inſertionis meæ repulſi ſunt. Quod remouet

In pſal. 134. Apoſtolus, ita. Benedicis: quia verum eſt, quòd fracti pp incredulitatem ſunt: tu ſtas fide, i. non merito tuo, ſed gratia Dei: & ideo noli ſuperbire, ne & tu frangaris per ſuperbiã, vt ille per incredulitatem. Non es ſtabilis, ſi per quos ſtas, deſtruis. Facile decipitur, qui alienis malis gaudet.

b *Fide ſtas.* Dei eſt beneficium, quod tu ſtas, non tuum meritum.

c *Sed time.* Ne tantę gratiæ beneficium amittas, & in ſupplicium incidas. Caſtus enim timor eſt cum cauet anima ne Deus illã deſertus deſerat.

B ✻ Hierony. Gentiles credẽtes inſtruit, ne glorientur ſuper Iudæorum lapſu, ſed potius timeant ne & ipſi corruant. Alioqui ſuper tales qui in aliorum miſerijs gloriantur, effundit Dominus quaſi aquam iram ſuam.

✻ Idem. Ne cadentibus Iudæis, Gentilis exultet, & alienam ruinam ſuam ædificationem putet: ſed vnuſquiſq; ſe ex ſuis viribus, non ex alterius imbecillitate metiatur.

✻ Ambroſ. Non licuit tibi ſcire homo, alta ſapientiæ: ideo tibi ſcriptum eſt, Noli altum ſapere, ſed time. Quid curioſè quæris inueſtigare, quod tibi non expedire ſcire, nec cognoſcere datur? Paulus audiuit ſecreta, quę prohibitus eſt alijs intimare. Quomodo ergo homo quod non audiuit, inquirit? Imperatoris tibi non licet ſcire conſilia, & vis ſcire diuina?

d *Si enim.* Iudæis non pepercit Deus, qui à ſanctis patribus originem ducebant: ex quorum etiam Gente ipſe carnem aſſumpſit: multo minus vobis parcet, ſi à fide receſſeritis, vel in ſuperbia intumueritis.

e *Vide ergo bonitatem, &c.* ✻ Oecum. Ad Deum eiuſque gratiam totum refert negotium, Neque enim ait: Vide quantum laboris habuiſti, bonorumque operum.

C Si

g *Si permanſeris in bonitate.* Si digna Dei benignitate opera tuis fueris: neque enim tibi ſola fide opus eſt. D

f *Seuerit item autem Dei.* Quod eis non pepercerit, eo quod patrum virtute indignos ipſos inuenerit.

✻ Chryſoſtom. Harum vtraque ſaluti noſtræ magnopere conducit. Neq; enim ea tantum dicenda ſunt: quæ pertinent ad iram, verum etiam quæ ad moderationem, vt neque in deſperationem cõijcias auditores, neque in ſocordiam. Homil. in 9. c. Iſa.

h *Contra naturam.* Dicitur quod eſt contra conſuetudinem naturæ, vt ſurculus fructum radicis ferat. Deus tamen nihil cõtra naturã facit, quia id eſt natura, quod facit. Summa natura opus Dei, contra quã nihil fit, ſed contra conſuetam nobis. Auguſt. in pſ. 13. & 50.

i *Oli.* Intelligitur hic fides patrum. E

k *Nolo enim vos ignorare, &c.* Auguſtinus. Legis defenſores, legis tractatores, legis doctores, legis intellectores, auctorem legis crucifixerunt. O cæcitas. Ipſa eſt, quæ ex parte cecidit in Iſrael, vt crucifigeretur Chriſtus, & plenitudo gentium intraret. Ser de illumi nat. cæci nati.

✻ Gennadius apud Oecume. Ne magnũ de vobiſipſis cogitetis decepti, quaſi cęteris ſapientiores eſſetis: diſcite breuiter horrendum omnino myſteriũ, quod ineffabilem oſtendit circa omnes Dei prouidentiam. Nempe, quòd Iſraelitis præter electionem. (Nam hoc eſt quod ait, ex parte) excæcatis, ſalutemque repellentibus, ad vos eam tranſtulit Deus. Vbi autem vos adoptati fueritis, rurſum omnes quoque illos gratia aſſumet. Nam hoc ipſum quoque atteſtatur Eſaiæ oraculum. Vbi igitur omnes ingreſſi fueritis ad fidẽ, tunc etiam Iſrael credendo ſaluus erit. Iſrael autem vocat eos, qui in Iudaiſmo permanſerant. Iſa. 59. d.

l *Veniet ex Sion qui eripiat, & auer. &c.* Theophylactus. Eſaiam rurſus adducit clamantem: Quoniã veniet ex Sion qui poſſit ſeruare, & purgabit Iſraelitarum peccata. Ecquando hæc F

O Gentilis. Dicis. a Sed.
a te. Dicis ergo: fracti ſunt rami, vt ego inſerar. Bene propter 1
a Id eſt, ſuo vitio, vnde tibi oportunitas ſalutis non propter te. 2
b Et ideo. 3
b incredulitatẽ fracti ſunt: tu autẽ fide † ſtas. † Noli altum ſa- 4
Superbire a Oſtendere. Caſte. b Time quod oportet quia. 5
c Prærogatiua patrum quibus facta eſt promiſſio. 6
c d pere, ſed time. Si enim Deus naturalibus ramis non peper- 7
a Sed vide. b Alieno. Hoc contingat, quod & vtique contingere poteſt.
c Quia fide ſtas d Bonitate ſuadet, ſeueritate terret Per vtranque diſce humiliari. e Id eſt diſtrictam iuſtitiam. 8
e cit, ne forte nec tibi parcat. Vide ergo bonitatẽ & ſeuerita- 9
Quia per incredulitatem fracti.
f tem Dei. In eos quidem qui ceciderunt ſeueritatem. In te au-
a Qua tibi beneficium confert. b Si tamen c Vt totum Deo tribuas. Ea. d Niſi permanſeris.
g tem bonitatem Dei, ſi permanſeris in bonitate: alioquin &
a Sicut illi. b A ſancta radice. Seueritatem Dei ſentiens.
c Q. Non ſolum tu non excideris, ſi permanſeris in bono. Ideo non deſpiciendi.
tu excideris. Sed & illi ſi non permanſerint in incredulitate, 10
a Si non permanſerint in incr. quod utique poteſt fieri. b Sibi, quia etiam inde natus eſt.
c Potens inſerere, nam inſerentur, & hoc à minori.
inſerentur. Potens eſt enim Deus iterum inſerere illos. Nam
a Quia inde natus. b Vi Dei. c Ritibus Gentium ſterilium. d Quia idololatria & huiuſmodi gentibus ex uſu ſunt quaſi naturalia.
h ſi tu ex naturali exciſus es oleaſtro, & contra naturam inſer-
a Vnitus per fidem patriarchis & apoſtolis qui pinguedinem ſancti ſpiritus habuerunt.
b Si hoc eſt quanto magis, &c. c Edocti lege cultum Dei.
i tus es in bonam oliuam, quanto magis hi qui ſecundum na-
a Vnientur ſuo populo. b Inſerentur Iudæi & vere, quia & interim quidam & tandem plenitudo, & hoc volo uos ſcire.
k turam inſerentur ſuæ oliuæ? Nolo enim vos ignorare fratres
a Occultum Dei iudicium. Myſterium dico, ne puteris vos hoc ueſtro ingenio poſſe diſcutere.
myſteriũ hoc, vt nõ ſitis † vobiſipſis ſapientes, quia cæcitas 11 12
a Non omnes excæcati. b Non ex natura ſed culpa. c Vt vel quouſque, vt cauſa notetur & terminus. d Poſtquam intrauerit. 13 14
ex parte cõtigit in Iſrael donec plenitudo Gẽtiũ intraret, et 15
a Prædicante Elia & Enoch. b Aemulando Gentes. c Iſrael ſaluus fieret. d In Iſaia. 16
c Secundum carnem. 17
l ſic omnis Iſrael ſaluus fieret. Sicut ſcriptum eſt. † Veniet 18 19

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Dicis ergo.* Hic cõſequenter remouet obiectionẽ. ſecũdo īfert cõcluſionẽ, ibi. Vide ergo. Circa primũ ponit obiectionẽ, dicẽs. *Dicis ergo.* i. tu Gẽtilis inſertus dictō mō argues ſic.

2 *Fracti ſunt ra.* & ſic poſſum gloriari cõtra ramos fractos, licet nõ cõtra radicẽ, hic conſequenter remouet dubiũ, dicẽs.

3 *Bene propter incred.* i. bene dicis ſi dicas eos eſſe fractos propter infidelitatem ſuam, non autem propter tuam inſertionem, niſi occaſionaliter tantum, & non per ſe.

4 *Tu autem fide ſtas.* Quę nõ eſt à te, ſed eſt donũ Dei, pp q non debes inde ſuperbire, ſed magis humiliari: ideo ſubdit.

5 *Noli altum ſapere, ſed time.* Et ſubditur ratio.

6 *Si enim Deus naturalibus ramis.* i. Iudæis ſuperbientibus.

7 *Non pepercit.* Eos grauiter puniendo.

8 *Forte nec tibi parcat.* Si ſuperbieris. Nec dicitur hic forte, vt eſt nota dubij ex parte Dei, ſed fertilitatis liberi arbitrij.

9 *Vide ergo bonitatem, & ſeueritatem.* Hic ex prędictis concludit, q Gẽtilis cõuerſus hēt materiã ex pdictis cõſiderãdi in ſe diuinã bonitatẽ, per quã ſtat in fide & gr̃a Chr̃i. & ſeueritatẽ iuſtitię eius in Iudęis excidẽtibus a fide Chr̃i & hoc eſt q dicit: *Vide er. bonit. & ſeuerit. Dei.* & patet ex dictis litera vſq; ibi. 10 *Sed & illi ſi non permanſerint in incre.* quia ramus naturalis maiorẽ hēt aptitudinẽ vt inſerat̃ cęteris paribus q̃ extraneus à radice propria, vt patet ex dictis.

11 *Nolo enim.* Hic Apoſtolus reprimit Gentiles ab inſultatione Iudęorũ rõne ſumpta ex conſideratione diuinorũ iudiciorũ. Et diuiditur in tres, primo oñdit Iudæorũ pręſentẽ excęcationẽ & futurã illuminationẽ. ſecũdo, declarat vtriuſque cauſam, ibi. *Secundum euang.* tertio ex dictis concludit diuinæ ſapientiæ profunditatẽ ibi. *O altitudo diui.* Circa primũ dicit. *Nolo enim vos ignora. fratres.* i. vos Gentiles conuerſi ad fidẽ Chriſti, & ſic per fidẽ facti fratres mei. 12 *Myſterium hoc.* i. ſecretũ diuinũ. 13 *Vt non ſi. vo.* i. ſecundum ęſtimationem veſtram. & hoc dicit Apoſtolus ad reprimendum eorum pręſumptionem. & quid ſit illud ſecretum oſtendit, dicens. 14 *Quia cæci ex par.* & non ex toto. 15 *Contigit in Iſ.* quia apoſtoli & credentes primi de Iudæis fuerunt valde illuminati. 16 *Donec pl. g. in.* fidem Chriſti recipiendo. Sciendum tamen, quod illud donec, non tenetur hic cauſaliter, ſed tantum conſecutiue & occaſſonaliter, quia Iudęis excęcatis apoſtoli tranſierunt ad gentes conuertendas.

17 *Et ſic, &c. ſal. ſa.* in fine mũdi detecta falſitate Antichriſti, quia tunc Iudæi conſtanter mortem ſuſcipient pro fide Chriſti. 18 *Sicut ſcri. eſt:* Iſaiæ. 59. 19 *Veni.* Ibi primo fuit fides Chriſti prędicata, & inde ad oẽs alios deriuata de pręterito, & deriuanda in futuro, ſicut dixi plenius. Iſa. 59.

Et

haec erunt? Quando abſtulero peccata eorum, hoc eſt, cum per baptiſma eos dimiſſione noxæ d[illegible]nauero. Quare cum nondum hæc aſſecuti ſint (ſunt enim indurati & excæcati) in poſterum hanc conſequentur.

a *Impiet item.* Legalis obſeruantiæ cultum. Cultus Iudæorum ab aduētu Chriſti eſt impietas.

b *Abſtule.* Hoc erit in fine quando prædicatione Eliæ & Enoch conuertentur Iudæi, vnde per Malachiam: *Mittā vobis Eliam Thesbitem qui conuertet corda patrum ad filios, & corda filiorum ad patrē.* vt intelligant filij vt patres, i. vt prophetæ intellexerunt.

Mal. 4. b.

c *Secundum eu. &c.* Auguſtinus. Vel ita Tunc conuerterētur: ſed modo inimici quidem ſunt Chriſti, & quidem noſtri. Iterū ex ſe ex ſuo, ſcilicet, vitio. Sed hoc eſt ſecundum euangelium & propter vos, ideſt, ad profectum euangelij & veſtrum.

† De conſecr. diſt. 4. cap. ſine pœnitentia.

† Dona quidem, & vocatio Dei eiuſmodi ſunt vt eorum illum pœnitere non poſſit.

† per

† per veſtri.

B

d *Inimi. pro.* Oſtēdit hoc ex Dei diſpoſitione prouenire. Ex ſe enim poſſunt inimicari, quod proficit euangelio, Deo vtente malis ad bonum, vt cum faciant contra voluntatem Dei, impleatur voluntas Dei ſapienter omnia diſponens.

† De pœn. di. 3. c. totam.

† Sap. 17. a.

a De Iudæis. b Vi, quod eſt interim quando aliquis vix conuertitur. In fine, quando facile. c Voluntarie. d Infidelitatem. e Iudæis. Erit.

a ex Sion, qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob. Et hoc 1

a Quia ergo ipſe faciam quod promiſi. b Promiſſio complebitur. c Remiſero. Tunc conuertentur, ſed modo inimici.

b c illis à me teſtamentum, cum abſtulero peccata eorum. Se- 2 3

a Propter. b Quod contra legem eorum, non propter gentes. c Vt vobis locus intrandi eſſet ad fidem. Ad vt iterum veniant. Ecce quare pars excæcata, & pars illuminata. d Quidam ſunt inimici ſecundum euangelium & propter vos, quidam autem chariſſimi vel dilecti ſecundum electionem.

d e cundum euangelium quidem inimici propter vos. Secun- 4

a Non propter merita. b Id eſt, propter promiſſiones patribus factas.

f dum electionem autem chariſſimi propter patres † Sine pœ- 5

a Mutatione b Remiſſio peccatorum in baptiſmo. Promiſſiones. c Vel electio ab æterno. Interior & gratuita Quam nullius meritum præuenit. Ad fidem. d Ita opus erat, vt & alij inimici, alij electi.

g nitentia autem ſunt dona & vocatio Dei. Sicut enim ali- 6

a Longo tempore, plus quàm iſti. b Quod valuit ad hoc vt modo humiles credatis. c Probato quod deficit natura i. per liberum arbitrium iuuari non potuiſtis Nuper.

quando & vos non credidiſtis Deo, nunc autem miſeri-

a Quæ eſt aliqua cauſa veſtræ miſericordiæ.

cordiam conſecuti eſtis † propter incredulitatem iſtorum,

Iudæi. a Ne poſt conuerſi materiam gloriandi habeant b Venientes. Id eſt, non habuerunt fidei gratiam per Dei miſericordiam, ſicut vos.

h ita & iſti nunc non crediderunt † in veſtrā miſericordiam, vt

Humiliati. a Fidei gratiam. b Ideo ita de vtriſque factum eſt.

i & ipſi miſericordiā conſequatur. † Cōcluſit enim Deus † om-

a Iudæos, & Gentes. b Quia aliter ex ſuperbia terrent. c Et quare ſic. Ne putes comprehendi poſſe. d Quia multa ſcit & profunda.

k l nia in incredulitate, vt oīum miſereat. † O † altitudo diuitia- 7

i. promiſſiones: *& voca.* i. electio ab æterno ſunt ſine pœnitentia, i. ſine immutatione conſilij Dei. Vel ideo dico ſm electionem: quibus Deus fidem inſpirat, ſine præcedenti eorum pœnitentia inſpirat. Sine peccato. Gratia Dei in baptiſmo non requirit gemitum vel planctum, vel opus aliquod, niſi ſolam fidē: & omnia gratis condonat. hoc ideo, ne putent illos non poſſe accipere miſericordiam, quia eos dolere non vident. D

Ambr. de ſacr. diſt. ſine pœn.

g *Sicut enim.* i. qua ratione vos olim permiſit Deus nō credere, ſcilicet. ne cauſam ſuperbiendi haberetis poſtea conuerſi.

h *Vt & ipſi.* Experti, non per legem eſſe ſalutem, ſed per gratiam: vt & ſic per humilitatem conſequerentur miſericordiā.

✻ Origenes. Paulus altius intuens cauſas, quomodo Deus malum propoſitum non cōtinuo reſecet & excidat, ſed compatitur & reſeruat: proſpiciens quod aliquid boni in alijs facturus ſit per alterius propoſitum mali: dixit non initio hominum malitiam arbitrij libertate pullulantem atque creſcentem Deum reſecare: ſed permittere eos vti propoſito ſuo, nempe quod ſciat & proſpiciat multorum profectum & vtilitatem ex malitiæ eorum occaſione conſurgere. Et tantum apud Deum virtuti locus eſt, vt & malitiæ opus, quamuis illi pernicioſa ſit de quo procedit, beneficium tamen præſtare diſpenſetur ei cui agones commouet, cum fuerit ſuperata. E

† omne

† proſi[illegible] tem.

✻ Auguſt. Quid eſt. *ſecundum Euangelium quidem inimici propter vos.* niſi quod eorum inimicitia qua occiderūt Chriſtū, Euangelio ſicut videmus ſine dubitatione profecit? Et hoc oſtendit ex Dei diſpoſitione veniſſe, qui bene vti nouit etiā malis, non vt ei proſint vaſa iræ, ſed vt ipſo illis bene vtente proſint vaſis miſericordiæ. Eſt ergo in malorū poteſtate peccare, ſed Dei diuidētis tenebras & ordinātis eas, vt hinc etiā quod faciunt cōtra volūtatē Dei, nō impleatur niſi volūtas Dei. Tanta quippe ab inimicis Iudæis manus Dñi & conſilium prædeſtinauit fieri, quanta neceſſaria fuerant Euangelio propter vos. Sed quid eſt, *Secundū electionem dilecti propter patres?* Nunquid inimici illi qui in ſuis inimicitijs perierunt, & adhuc pereunt, ſunt dilecti? Abſit. Vtrumque licet inter ſe contrarium, id eſt, inimici & dilecti, quamuis non in eoſdem homines, tamen in eandem gentem conuenit Iudæorum, & ad idem carnale ſemen Iſrael, alijs eorum ad claudicationem, alijs ad benedictionem pertinentibus.

L. de prædeſtin. ſanctor. cap. 16.

e *Propter pa.* Electi ſunt dilecti propter patres, quibus hęc promiſſa ſunt: quia non vocati ea vocatione qua multi non præſciti qui tamen pereunt. de qua dictum eſt, *Multi ſunt vocati, pau. vero ele.* ſed ea qua electi, quæ ſine mutatione: quia qui audit à patre venit ad filium, qui non perdit quicquam de omni dato: quiſquis vero perit, non inde fuit. vnde: *A nobis exierunt, ſed ex nobis non fuerunt.* C

Mat. 20. b.

1. Ioan. 2. c.

Auguſt. lib. de prædeſt. Sanc. cap. 16.

f *Sine pœnit. Secundum ele. & propter pa.* ſunt ſaluādi: quia *dona,* i. pro-

i *Con.* ideſt, permiſit concludi. Hic videtur aliquo modo myſterium exponere. *Concluſit enim Deus omnia in infideli.* vt de amaritudine infidelitatis ſuæ pœnitendo confuſi ad dulcedinem miſericordiæ Dei credendo conuerſi humiliores permanerent, vt & gratia muneris eſſet gratiſſima, & clamarent. *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ domine.*

Aug. lib. [illegible] ciu. c. 2

Pſal. 30.

K *Omnium.* i. Iudæorum & Gentium, non quòd nullū damnaturus ſit, quod quidem falsò opinati ſunt. Valde. n. paruū ſenſum habemus ad diſcutiendam iuſtitiam iudiciorū Dei, ad diſcutiendum gratiam gratuitam nullis meritis præcedentibus redditam. Nec tam mouet nos, quod gratia præſtatur indignis, quam quòd æque indignis aliis denegatur.

Auguſtinus. Scio, quod ſicut impoſſibilitas, ita & iniquitas non eſt apud Deum, & ſcio quòd ſuperbis reſiſtit, humilibus dat gratiam. Illud vero obſcurum eſt, quare quibuſdā indignis dat, quibuſdam negat. aliquid ergo eſt in abdito & profundo iudiciorum Dei. Nec illud perſpicuum eſt, quare hoc modo ſaluauerit Iudæos & Gentes, vt prius permitteteret eos concludi in infidelitate. F

Iaco. 4. Auguſt. lib. de ſpiri. & lit.

l *O altitudo diui. &c.* ✻ Auguſtinus. Quarum diuitiarum eſt

Epiſt.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Et hoc il. à me teſta.* id eſt, fides catholica in nouo Teſtamento publicata, & in Iudeis pro tunc complenda.

2 *Cum abſtu. pec. eo.* per fidem iuſtificantem.

3 *Secundum eu.* Hic conſequenter oſtendit vtriuſque cauſam & primo excæcationis. Cuius ponitur duplex cauſa. Vna eſt repulſio doctrinæ Chriſti quæ tangitur, cum dicitur: *Secundum euan. quidem ini.* Alia eſt inuidia de gratia Gentibus data, quæ tangitur ibi: *Propter vos.* conſequenter ponit cauſam illuminationis, cum dicitur.

4 *Secundum ele. autem cha. pro. pa.* ideſt, propter merita patrum: aliqui nunc ſunt ad fidem electi, & plures eligentur in fine mundi. Ad quod inducit rationem di.

5 *Sine pœnitentia autem.* id eſt, ſine mutabilitate, quia apud Deum non eſt tranſmutatio. Iac. 1. c.

6 *Sunt dona & vocatio Dei.* id eſt, promiſſa facta patribus de donis eorum ſemini fiendis. & ideo implebuntur tempore ſuo. Et conſequenter inducit ad hoc congruentiam: quia ſicut Gentiles ante aduentū Chriſti fuerunt ſub peccato idololatrię, ita & poſt aduentum Iudæi dimiſſi ſunt ſub infidelitatis peccato pro maiori parte: & ſic in iſtis & in illis oſtenditur humana fragilitas in eorum peccatis, & diuina bonitas in beneficio vocationis. Iudæi enim nunc dimiſſi finaliter vocabuntur: vt dictum eſt. & hoc eſt quod dicitur. *Sicut enim aliquando, &c.* patet ex dictis in litera. 7 *O altitudo diuitiarum.* Hic vltimo concluditur ex prędictis profunditas diuinæ ſapientiæ in ſuis iudicijs, & hoc dupliciter. Primo. n. con-

A est altitudo ſapiẽtię & ſciẽtię eius? Ex his ſunt diuitię glorię eius in vaſa miſericordię quę vocat in adoptionẽ, quas diuitias notas vult facere per vaſa irę quę facta ſunt in perditionẽ. Et q̃ ſunt vię inueſtigabiles? Miſericordia, qua cuius vult miſeret, nõ iniuſtitia, ſed miſericordię gratia, & quẽ vult obdurat, non iniquitate: ſed veritate vindictę. Quę igitur merita ſua iactaturus eſt liberatus, cui ſi digna ſuis meritis redderentur, non eſſet niſi damnatus? Nulla ne igitur ſunt, merita iuſtorũ? Sunt plane quia iuſti ſunt, ſed vt iuſti fierẽt merita non fuerunt. Iuſti enim facti ſunt cum iuſtificati ſunt, ſed ſicut dixit Apoſtolus, *iuſtificati gratis per gratiam ipſius.*

a De rebus ſpiritualibus. b De mundanis.
Sicut ſapientia & ſcientia eius ſunt incomprehenſibiles, ſic & iudicia, pro quibus capit de ſapientia.

rum ſapientiæ[a] & ſcientiæ[b] Dei, quàm incomprehenſibilia 1

a Id eſt, diſpoſitiones de omnibus rebus. b Vere alta ſapientia & ſcientia. Hoc Iſaias dicit.

a ſunt iudicia[a] eius, & † inueſtigabiles viæ eius. † Quis[b] enim co- 2

In ſapientia & ſcientia. a In diſpoſitione & exhibitione rerum, quis fuit cuius conſilio ageret, vel qui eius conſilium ſciret.

b c gnouit ſenſum domini, aut quis conſiliarius[a] eius fuit? Aut 3

a Fidem, & bona opera. A Deo. b Merces, ex hoc quod prior dedit ſidem ſuam. Nullus, quia potius. c Ex patre, ex quo filius.

d quis prior dedit[a] illi, & retribuetur[b] ei? Quoniã ex ipſo[c], & per 4

a Filium, per quem omnia. b Spiritu ſancto, quia ſola dilectione creauit, & conſeruat omnia. 5

e ipſum[a], & in ipſo[b] ſunt omnia. Ipſi † gloria in ſecula. * † amen. 6
7

appellatur. Sed ex hoĩbus & angelis nullus fuit ei cõſiliarius. D

✻ Tertullianus. Nemo vtique, quia nulla vis natura ſubſtantiæ alterius aderat illi. Porro ſi de aliquo operatus eſt neceſſe eſt ab ea ipſa acceperit & cõſilium & tractatum diſpoſitionis, vt viam intelligentiæ & ſcientiæ, &c. [margin: lib. contr. Hermog.]

✻ Chryſoſt. Quando ſcriptura ſignificare vult Deum nullius egere, dicit eum non habere conſiliarium: quando autem docet ęqualẽ Vnigeniti gloriam cum patre, conſiliarium vocat Chriſtum, ſicut propheta egit (Iſa. 9.) Paulus autem voluit hoc loco perſuadere patrẽ nullo indigere. [margin: Ho. contra Anomæos.]

c *Aut quis pri.* Et ſi iudicia non poſſumus ſcire, vel hoc conſtat, quod ex ſola gratia dat. [margin: Aug. li. de natura bono cõ Manich cap. 27. 28 29.]

✻ Hilar. Humanæ infirmitatis eſt, religioſa confeſſio ex Deo hoc ſolum noſſe, quod Deus eſt: Cęterum ſecreta illa & profunda imperſpicabilis iudicij decreta, mens terrena non penetrat. Inueſtigare quidem ea, pium eſt: ſed inſcrutabilia ea eſſe confitenda ſunt: quorum alterum religioſæ B voluntatis eſt, alterum imperſpicabilis naturæ, &c.

✻ Nazian. Orat. 16. Origen. lib. 1. periarchon, cap. 2. &c.

Si quis quęrat, quare ſic ſaluãtur, cũ multi alij modi ſaluationum ſunt? hoc ſe neſcire innuit per admirationẽ Apoſtolus. Nota per hoc, ꝙ creaturas ortas eſſe cõſpicimus, Deum patrem, a quo oĩa habent principium minime eſſe dubitamus. Iterum quia ſi eſſet ſine rõne, quaſi res fatua videret. Dum igitur rõnem (quæ procedit ex ſeipſo, non ipſe à ratione) proculdubio ſcimus habere, i. filium per quẽ cuncta tam rõnabiliter diſpoſita cernimus, & à patre ꝓceſſiſſe fideliter credimus: & quia Deum patrem, eo ꝙ talem habeat rõnem, & rõnem, eo ꝙ à tali proceſſit patre gaudere cognoſcimus: & ideo gaudium illud & bonitatem eſſe ſpiritum ex vtroq; procedentem, in quo ſpiritu omnia conſiſtunt minime ambigimus: quod gaudium & benignitatẽ, etiam vſq; ad creaturas peruenire nequaq̃ dubitamus: & ideo dicitur ſpiritus procedere, i. dari, non quantum ad patrẽ & filium, ſed quãtum ad homines, quia ſi aliquod bonũ in aliquo videmus, per ſpiritum ei datum à patre, & filio credimus. Notandũ, ꝙ dicere rationem ex patre, bonitatem quoque & gaudium ex vtroque procedere, ſicut dicit Aug. nihil aliud eſt quàm filium generare. quod autem dicitur ſpiritus à patre & filio procedere, hoc eſt, mittitur, datur, & à ſeipſo etiam.

a *Viæ eius.* id eſt, in impletione diſpoſitionis, quia nec in exhibitione poteſt cognoſci quid diſpoſuit.

b *Conſil.* Eſt vnigenitus filius eius, q & angelus magni cõſilij C appel-

d *Quo. ex ip. &c.* Et per in diſtinctionem perſonarũ indicat, ipſe idem pronomen repetitũ, identitatẽ ſubſtantiæ: & quia talis ipſi gloria, non iuſtis ipſis. *Ex ip.* nõ de ipſo ſunt omnia. Ex ipſo. n. ſunt cęlum & terra, quia fecit ea: non autem de ipſo, quia non de ſubſtantia ſua. In ipſo ſunt oĩa quæ condidit, non tñ inquinant eũ qui peccant, de cuius ſapientia dicitur. *Attingit oĩa propter ſui mundiciã, & nihil inquinatũ in eo incurrit.* [margin: Loquendi modus de trinitate variis prępoſitionibus diſtinguitur.] E

Aug. Oportet vt creatorẽ per ea quæ facta ſunt intellectu cõſpicientes trinitatẽ intelligamus. Cuius trinitatis veſtigiũ in creaturis apparet. in illa. n. trinitate ſumma origo eſt omnium rerum, & perfectiſſima pulchritudo, & beatiſsima dilectio. Itaque illa tria à ſe inuicem determinari videntur, & in ſe etiam infinita ſunt, ita & ſingula ſunt in ſingulis, & omnia in ſingulis, & ſingula in omnibus, & vnum omnia. Non igitur confuſe accipiendum eſt, quod ait Apoſtolus: Ex ipſo & per ipſum & in ipſo. Ex ipſo, dicens propter patrẽ. Per ipſum, propter filium. In ipſo, propter ſpiritum ſanctũ. Neq; patrem volens intelligi dixit, ex ipſo, vt ſic intelligas omnia eſſe ex patre, vt neges omnia eſſe ex filio, vel ex ſpirituſancto, cum ex patre & per patrem & in patre oĩa eſſe ſane dici poſsit. Similiter & de filio & ſpirituſancto dici põt. At per hoc dum dr̃. *Ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt oĩa:* ſine dubio patris & filij & ſpirituſſancti demõſtratur ęqualitas. Et quia non ante nominauerat patrem vel filium vel ſpiritumſanctum, ſed Deum & dominum, quod & ipſa trinitas dici poteſt, ſingula horum trium referri ad ſingulos voluit. [margin: Idem lib. 1. de Trin cap 6. lib 2. de Geneſi ad lite. Sapi. 7. d. Trinitatis veſtigia.]

e *Omn.* Quę nãliter ſunt non peccata quę nãm vitiãt: quæ ex voluntate peccantiũ naſcunt. In creaturis veſtigiũ apparet trinitatis. in trinitate ſũma origo eſt oĩũ rerũ pfecta pulchritudo & beatiſsima dilectio. Hinc eſt moralis admonitio poſt tractatũ legis & fidei, nãm Iudaici populi & Gentilis. [margin: Vide Baſil. li. de Spir. ſãc 5. Amb. libr. de Spir ſan cap. 10 Nazian. li. 2 de Theol. Aug. epiſt. 66.] F

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

concluditur hoc ex Dei eminentia, ſecundo ex humana deficientia, ibi: Quis enim. *Circa primũ dicit:* O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei. *i. profunditas vtriuſque. ſicut dicitur Ioannis quarto: b.* Puteus altus eſt, *i. profundus: Et dicit ſapientiæ quantum ad diuina, & ſcientiæ, quantum ad fienda circa homines quorum rationes non poſſunt à nobis attingi. Ideo ſubdit.* 1 Quam incomprehenſibilia. *Quia ſupra capacitatem naturæ intellectualis ſunt exceſſiua.* 2 Quis enim. *Hoc idem oſtẽditur ex noſtrę cognitionis deficiẽtia, cum dicit:* Quis enim cog. &c. *q. d. nullus: quia oculus noſter hẽt ſe ad diuina ſicut oculus noctuæ ad lucem ſolis. 2. Metaph.* 3 Aut quis prior de. &c. *q. d. nullus: quia hoc eſt impoſſibile, quia omnem virtutem non ſolum operandi ſed etiam cogitandi & eſſendi ab ipſo habemus: quod declarat, dicens.* 4 Quo. ex, ip. *quantum ad potentiam productiuam quæ patri appropriatur.* 5 Et per. *quantum ad ſapientiam exemplarem, quæ appropriatur filio.* 6 Et in ip. *Sicut in fine & conſeruante per bonitatem quæ ſpirituiſancto appropriatur. ideo ſubditur.* 7 Ipſi glo. *Aliqui libri habent interpoſitas duas dictiones, ſcilicet, honor & ſeculorum: ſed non ſunt de textu, nec habentur in libris correctis.*

ADITIO I.

In cap. 11. vbi dicitur: in poſtil. *Si autem gratia ſalui facti ſunt.* dicto modo iam non ex operibus.

Sq̃ratur quõ ex auctoritate ab apoſtolo allegata quæ ſumpta eſt 3. Reg. 19. de Elia cõcludat ꝙ reliquiæ illæ ſaluabunt ex gratia. Ad quod dicendũ, ꝙ hoc Apoſtolus oſtẽdit ex hoc, ꝙ in rñſo diuino ad Eliã dicitur: *Reliqui mihi ſeptem milia virorum.* Non enim dixit relicti ſunt aut relinquentur, ſed reliqui mihi, vt manifeſte oñdat quod ex ſua meri gratia & liberalitate eos reliqt.

ADDITIO II.

In eo. c. vbi dr̃ in poſtil. *Et dorſum eorũ.* i. volũtas ſic nominata.

Quod hic dr̃ *dorſum.* non eſt neceſſe ꝙ per hoc intelligatur voluntas, prout in Poſtil. ſed plane põt intelligi de dorſo. Incuruat .n. dorſum alicuius per aggrauationẽ ponderis. Vñ quia Iudęi in hac captiuitate exiſtẽtes in vindictã mortis Chr̃i cõtinue aggrauãtur per iuga & ſeruitutes dñorum, idcirco dorſum eorũ ſemp vr̃ incuruari ex talibus: & quia iſta nõ credunt eis euenire in vindictã mortis Chr̃i, vt dictũ eſt, ſed alijs cauſis friuolis attribuũt: ideo p̃mittit. *Obſcurentur oculi eorũ ne videant.* q. d. prophetice nõ optatiue: tanta eſt miſeria iſtorum, ꝙ oculi eorum non videbunt qua ratione dorſum eorum ſemper incuruatur modo prædicto.

ADDITIO III.

In eo. c. vbi dr̃ in poſt. *O altitudo diuitiarũ ſapiẽtiæ & ſciẽtię Dei.* Ea q̃ pertinẽt ad ſapientiã diuinã pñt dici alta, eo ꝙ ſunt inattingibilia à nobis: Similiter & profunda, eo ꝙ ſunt à nobis inſcrutabilia. Vñ nõ eſt neceſſe ꝙ altitudo in hoc loco iterpretet per profunditatẽ. Idẽ notãdũ ꝙ hæc verba apoſtoli, ſ. *O altitudo di. &c.* continuantur ad p̃cedentia ſ̃m Glo. ſic, p̃miſerat Apoſtolus ſententiã miræ profunditatis, ſ quod Deus concluſit omnia in incredulitatẽ vt omniũ miſereatur, cuius profunditatis veluti horrore percuſſus & velut abyſſi altitudinem expaueſcens clamat: *O altitudo:* non enim ſenſus hominis attingit ad diſcutiendam iuſtitiam iudiciorum dei, ſeu ad diſcutiendam gratiam gratuitam nullis meritis præcedẽtibus redditam: & de hoc amplius in gl.

CAP. XII.

Quia in ipſo omnia. a Quod rogo fraternitas exigit.
OBſecro itaq; vos fratres per miſericordiã 1 2
a Offeratis. b Non tantum mentes, licet caro repugnet.
c In mortificatione carnalium deſideriorum. 3
Dei, † vt exhibeatis corpora vr̃a, hoſtiã 4
a Per bona opera. b In bonis firmã. c Vt bona intetione faciatis. 5
viuẽtẽ, ſanctam, Deo placẽtẽ, † ratio 6
a Cum diſcretione, ne quid nimis. b Totum in prædictis. 7
Sit. c In veſtra enim manu eſt. d Formam ſecularis concupiſcentiæ accipere. 8
d nabile obſequium veſtrum. Et nolite conformari huic ſecu- 9 10
a In Adam deformati, vel item itemque quaſi de die in diem. b Ad modum noui hominis.
c Cui non dominatur peccatum. Alias mentis noſtræ. d Experimento quid Deus velit.
e lo, ſed † reformamini in nouitate ſenſus veſtri, vt probetis 11 12
a Quia quidquid Deus uult bonum eſt. b Illis qui intelligunt & experti ſunt. 13
c Præceptionibus. In omni bonitate, vt nihil melius ſit. 14
† quæ ſit voluntas Dei † bona, & beneplacens, & perfecta, 15

CAP. XII.

A OBſecro vos. Hucuſque ſatis vtramq; partem humiliauit, & gloriã de priori ſtatu annullauit, mõ quaſi finito negocio deinceps ad moralitatẽ tẽdit. *Obſecro vos.* Hucuſque, ne alter aduerſus alterum ſuperbiret: hinc vt alter de alterius vtilitate laboret.

a *Obſecro per.* id eſt, per apoſtolatum miſericordiã à Deo mihi commiſſam, vel miſericorditer à Deo vobis datam.

b ✻ *Ho.* Auguſtinus. Verum ſacrificiũ eſt omne opus quod agitur, vt ſancta ſocietate inhæreamus Deo, relatum ad eum finem boni, quo veraciter beati eſſe poſſimus. Vnde ipſe homo, Dei nomine conſecratus & Deo deuotus, inquantũ mundo moritur, vt Deo viuat, ſacrificium eſt. B Corpus enim noſtrum cum temperãtia caſtigamus, ſi hoc propter Deum facimus ſacrificium eſt, ad quod hortatur Apoſtolus. Quanto vero magis anima ipſa cum ſe refert ad Deum vt igne amoris eius accenſa, formam ſecularis cõcupiſcentiæ amittat, eique tanquam incommutabili formæ, ſubdita reformetur, hinc ei placens, quod ex eius pulchritudine acceperit, fit ſacrificium. Quod idem Apoſtolus conſequenter adiungit: *Sed reformamini in nouitate mentis veſtræ, &c.*

† Eph. 5. d.
lib. 10. de ciui. cap. 6.
† rationalem cultũ obſeq.
† transformemini per renouationem mentis.
† Eph. 5. d.
1. Theſ. 4. a.

✻ Photius apud Oecum. Ipſæ, inquit, Dei miſerationes ꝑ quas ſalui facti eſtis, obſecrãt vos, *vt exhibeatis corpora, &c.* optima vita admonet eſſe cõuerſandũ, addẽs, *Rationalem cultum veſtrum, &c.* poſtulat vt fidei rectitudinẽ proſequantur. Vtrũque.n. oportet, & fidẽ vitę, & vitam fidei eſſe conformẽ. Siquidem quemadmodũ is qui rectã obtulerit fidem ſi prauus ſit moribus, operibus ſuis confeſſionẽ accuſat fidei: ita etiam qui bonas exhibet actiones, ſi fidẽ impiam præponat, cum impius ſit, etiã actiones deprauat, ac diuulgat nullũ in eis ineſſe fructũ ſpiritualẽ. C Quia vero dixerat, *hoſtiam,* ne quis D exiſtimaret qđ noſtros ſos iuberemur iugulare & immolare, ſubiunxit, *viuentem.* Quo aũt mõ erit corpus hoſtia? Videant quæ recta ſunt oculi: lingua in Dei laudibus, manus in pręceptis Dei exerceantur. Hanc hoſtiã à Iudaica diſterminans dicit *ſanctam beneplacentem, & rationalem.* Iudaica.n. cum corporea eſſet, non ad beneplacens, vt pote irrationalia mactari.

✻ Baſili. Optima abſtinentiæ meta ac regula hęc ſit, vt neque delitiæ, neque corporis afflictio ſpectẽtur: ſed vtrobique vitetur immodeſtia, ne vel corpulentia grauetur, vel morbidum factũ imbecille reddatur corpus ad Dei obeunda mandata.

Augu. Olim hoſtia occidebatur, vt homines cauſa peccati ſubiecti morti oſtenderentur. E Nunc quia à peccato liberi, viua hoſtia offertur in ſignum vitæ æternæ.

lib. de Ora. aſc.
Grego. 22. in † quod eſt, acc oue & ctum.

c *Noli. con.* Aug. Hic anima Deo fit ſacrificium cum igne amoris incenſa formam concupiſcentię ſecularis amittit, & Deo ſe referens illi tanquàm incommutabili formæ ſubdita reformatur. *Nolite conforma.* Generalis prohibitio. Sed reformamini regularis iuſſio. Ibi continentia, hic iuſtitia. hoc ad concupiſcere, illud ad declinandũ à malo, hoc ad faciendum bonum. Non concupiſcendo enim vetuſtatẽ expoliamur, & diligendo nouitate induimur.

lib. 10 ciui. ca.
Augu. perfe.

d *Reformamini.* Quia partim amiſſa eſt imago Dei, vt incipiat ab illo reformari à quo formata eſt. Non enim reformare ſeipſam poteſt, ſicut potuit deformare.

✻ Aug. Põt & ſic accipi, vt quemadmodum Chriſtus nobis mortalitate, ita nos illi efficiamur immortalitate conformes: qđ quidẽ & ad ipſam reſurrectionẽ corporum pertinet.

lib. 22. ci. cap. 16.

e *Quæ ſit vo.* Voluntas Dei dicitur ſiue ipſa qua vult quę in Deo eſt, ſiue illud quod vult. Hic accipitur Dei voluntas qua vult, quæ ſemper impletur, quæ beneplacitum Dei ſiue diſpoſitio interdum appellatur. de qua Propheta ait: F *Omnia*

Volun.

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XII.

Diuiſio.

1 OBſecro. Poſtquã Apoſtolus Romanos ad concordiam reduxit, hic conſequenter eos in moribus inſtruit. Et diuiditur in duas: quia primo facit hoc verbo ꝑdicationis: ſecundo, facit exemplo imitationis, rememorando quaſdã perſonas eis imitabiles, ca. 16. Prima in duas. primo inſtruit omnes communiter. ſecundo exiſtentes in aliquibus ſtatibus principaliter, ſpecialiter cap. ſeq. Prima adhuc in duas: quia primo inſtruit omnes cõiter in his quę ad Deum, ſecũdo in his, quæ ad proximum. ibi, *Sicut enim in vno.* Prima adhuc in duas, primo inſtruit omnes cõiter in ordine ad Deũ: ſecundo ex parte animę, ibi: *Et nolite conformari.* Circa primũ dicit: *Obſecro vos.* ſecundum quod dicit Seneca: Generoſus eſt hominis animus, & facilius ducitur quàm trahatur. propter quod Apoſtolus magis vtitur obſecrationis verbo quã præcepti. 2 *Per miſe. Dei.* Peccata relaxantem. 3 *Vt exhib. corp.* Hic per ordinem tangit Apoſtolus ſeptem conditiones quæ macerationem carnis Deo faciunt acceptam. Prima eſt, quod ſit voluntaria. quod notatur cum dicitur. *Vt ex.* ſecunda, quod ſit in carne propria, ideo dicit.

Seneca.
Macerationis carnis conditiones ſeptẽ.

4 *Corpora ve.* Non aliena. cõtra illos qui ſaluari credunt per pęnitentiã aliorũ. tertia, qꝫ ſit concupiſcentiæ mortificatiua, ideo dicit. 5 *Hoſtiam.* Aliter.n. eſſet vana, ſicut medicina quæ non curat morbũ. quarta qꝫ ſit bonorũ operũ productiua; ideo dicit. 6 *Viuen.* Viuens.n. dr̃, quod hẽt in ſe principiũ ſui motus. quinta, qꝫ ſit continua ſicut vitia carnis continue pullulant, ideo dicit. 7 *Sanctam.* i. firmam. ſanctum enim in vna eius ſignificatione, idem eſt, quod firmum. ſexta, quod ſit bene ordinata. ſ. ad Dei gloriam, & non ad laudẽ propriam. ideo dicit, *Deo pla.* ſeptima, quod ſit rationabilis, ſiue diſcreta. ideo dicit. 8 *Rationabile obſe.* Quod fit qñ caro ſic maceratur, quod natura ſeruatur. & vitia excludũtur. Sicut enim ibi poteſt eſſe defectus. ſ. qñ caro laſciuire permittitur: ita & ſuperabundantia. ſ. quando corpus redditur ineptum ad debita opera & officia exequenda. vnde dicit Hier. de rapina Holocauſtum offert, qui auſteritate nimia corpus ſuum immoderatè affligit. Aduertendum tamen: quod non eadem opera cõueniunt omnibus. & ideo aliqua abſtinentia laudabilis eſt in uno, quæ tamen nõ eſt laudabilis in altero: Sicut ſi coniugatus tantam faciat abſtinentiã, quod non poſſit reddere debitum vxori tempore competenti, non eſt laudabilis. in religioſo tamen qui non hẽt hoc debitum reddere, laudabilis eſſet. Et ſimiliter aliqua abſtinentia laudabilis eſt in iuuenibus, in quibus viget concupiſcentia carnalis, quæ in ſenibus ſic non eſſet laudabilis, quia non ſic in eis viget concupiſcentia carnalis, & poſſet eſſe alicuius boni impeditiua, & de ſimilibꝰ ſimile iudiciũ habeat.

Cõiugatus abſtinentiam ... ro dei & quate

9 *Et nolite.* Hic conſequenter inſtruit omnes cõiter quantum ad animam: & primo quantum ad affectum, ſecundo, quantum ad intentum, ibi. *Dico enim.* Et eſt ſciendum, quod amor transformat amantem in amatum. vnde dicit Aug. Si terram diligis terra es: ſi aurum diligis, aurum es: & ſi Deũ diligis, Deus es, ſcilicet participatiue, ſecundum illud Pſal. 81. b. *Ego dixi, dij eſtis, & filij excelſi omnes.* ideo dicit: *Et nolite confor. huic ſæc.* id eſt, delectabilibus huius mundi.

10 *Sed reformamini.* Imago enim Dei, ad quam ſumus conformati, deformatur in nobis per peccatum, ſed per Dei gratiam reformatur.

11 *In nouitate ſenſus veſtri.* Sicut enim per peccatum cognitio obfuſcatur, ſic per gratiam renouatur, & quia habens affectum bene ordinatum recte iudicat, ideo ſubditur.

12 *Vt probetis.* id eſt, experiri poſſitis per ſpiritum ſanctum habitantem in vobis.

13 *Quæ ſit voluntas Dei bona.* Quantum ad bona naturæ ipſa dando.

14 *Et beneplacens.* Quantum ad bona gratiæ.

15 *Et perfecta.* quantum ad bona gloriæ. Poteſt etiam aliter ſic exponi: *Quæ ſit voluntas.* quantum ad incipientes. *Et beneplacens.* quantum ad proficientes. *Et perfecta.* quantum ad peruenientes,

Di-

Omnia quæcunque voluit fecit: & Apoſtolus: *Voluntati eius quis* A *reſiſtet?* Oia ergo bona q̃ fiunt, Deus fieri vult, quorum ipſe auctor eſt. Mala vero non vult fieri, nec tñ vult non fieri. Si enim vellet nõ fieri & fierent, volũtati eius aliquid reſiſteret, ſed tantũ ea fieri præſcit. Præterea voluntas Dei dicitur eius operatio vel permiſſio. vnde Aug. Nõ fit aliquid quod omnipotens fieri non velit, vel ſinẽdo vt fiat, vel ipſe faciendo. Itẽ voluntas Dei interdum dicitur eius conſiliũ vel approbatio.

a *Dico enim.* Hoc eſt ſacrificium Chriſtianorum, multi vnum corpus ſunt in Chriſto. Hoc enim in ſacramẽto altaris fideli bus voto demonſtratur eccleſiæ, quæ in ea re quam offert ſignificat. Sicut enim panis ex multis granis conficitur, ita ex multis fidelium mẽbris ſancta conſtat eccleſia, qui creatoris B ſui participatione cõgaudent: cuius munere ſancti ſunt. quod & in ſequenti oſtenditur, vbi ait: *Multi vnum corpus ſumus in Chriſto*: quod non poteſt fieri, niſi ſapiãt ad ſobrietatem, quod hic præcipit.

b *Sapere.* Quod iuſtitiæ terminos non egrediatur: quod nobis ſolum vtile ſit, & nulli obſit.

✻ Baſilius. Cum duo ſint mortalium ordines, vnus eorũ quibus gubernatio aliorum credita eſt, alter eorum quibus ordinatũ eſt vt obſequãtur & obediant pro varietate chriſmatum. Arbitror priores debere oĩa ſcire, vt quoſuis placita Dei doceant, cuicunq; oſtendentes quæ ſibi conueniãt, parati ſemper ad ſatiſfactionem de ea quæ in nobis eſt fide reddere. Aliorum vero quiſquis memor Apoſtoli dicentis, *Non plus ſapere quàm oportet, &c.* quæ ſe concernunt, diligenter diſcat & ſapiat, nihil amplius per curioſitatẽ inueſtigãs, vt dignus reddatur voce Dñi, *Euge ſerue bone & fidelis, &c.*

✻ Theod. Græce σωφροσύνην, mentis ſanitatẽ Apoſtolus appellauit, docens ſuperbiã eſſe morbũ mentis. Suum autem Dñm eſt imitatus, qui beatos pronũciauit, pauperes ſpiritu. Docet etiam menſuram, ad quam vſque de ſe ſentire oportet, gratiam in hoc loco vocans fidem. Per fidem enim datur gratia, & pro menſura fidei dona gratiæ ſuppeditat.

c *Et vnicuiq;.* Sicut monuit ne de priori ſtatu ſuperbiãt, ita C nec de bonis q̃ in fide acceperũt. *Et vni.* Maiori vel minori ea rõne, qua Deus diuiſim dedit dona menſurata, quę fides meretur: qđ ideo fecit, vt nec eccleſia indigeat & ſubſeruiendi materia, vt ſit mutua dilectio. vnde ſubdit. Sicut. n. &c. *Et vnicui.* Si pro viribus ſuis nutrit, infans creſcit, aliter deficit.

d *Men. fi.* Et fidẽ & dona menſurate partitur Deus ſine qua D nulla opera. Chriſto non ad menſuram datus eſt ſpiritus, ſed cęteris omnibus. vnde Ioannes de Chriſto ait: *Non enim ad menſuram dat Deus ſpiritum.* Cęteris diuiditur non ſpiritus quidem, ſed dona eius. Ioan. 3. d.

a Illud obſecro, hoc autem prohibeo. b Apoſtolatus. Quia non omnes agunt:
a Dico enim per gratiam quæ data eſt mihi omnibus qui ſunt 1 2
a Inueſtigare de myſteriis diuinis.
inter vos, † non plus ſapere quam oportet ſapere, ſed 3
a Sine præſumptione.
b ſapere † ad ſobrietatem, & vnicuique ſicut Deus di- 4
c a Secundum quantitatem vel qualitatem. b Quia & fidem menſurate partitur Deus vnicuique. hæc eſt fides operans per dilectionem. c Ideo menſurate diuiſit, quia multi vnum corpus, & ideo non omnia neceſſaria danda ſunt in vno.
d uiſit menſuram fidei. † Sicut enim in vno corpore multa 5
e membra habemus, omnia autem membra non eundem
a Per diuerſa dona. b Inuicem ſubſeruiendo.
actum habent. Ita multi vnum corpus ſumus in Chriſto,
a Nullus excluditur. Maior, vel minor. b Alijs ſeruientes, alijs indigentes. c Alias igitur.
f ſinguli autem alter alterius membra, habentes autem dona- 6
g a Scilicet ſumus alter alterius membra.
tiones ſecundũ gratiam, quæ data eſt nobis, differẽtes. Siue 7
a Futurorum vel quorumlibet occultorum. b Quam ſupra menſuram. Vt presbyteri. c Habentes eccleſiaſticum.
prophetiam † ſecũdum rationem fidei Siue miniſterium in 8 9
a Sumus membra aliorum. Aſſidue. b Qui docendi gratiam habet. c In exhibitione doctrinæ ſit membrum alterius. d Qui gratiam exhortandi habet.
miniſtrando, ſiue qui docet in doctrina. Qui exhortatur in 10 11
a Sit membrum alterius. b Eleemoſynas. c Sit membrum alterius, non in duplicitate præſentis & futuræ gloriæ. d Vt princeps. 12 13
h exhortando. Qui † tribuit in ſimplicitate. Qui præeſt in 14 15

c *Sicut enim in vno.* ✻ Theodorus. Appoſita ſimilitudo doctrinæ de charitate. Vnaquęque em̃ pars corporis non eſt ſibi ſolum vtilis, ſed communem affert vtilitatem, ita enim conuenit eum qui aliquam gratiam accepit, aperte ſcire ſe hoc donũ communis vtilitatis gratia accepiſſe. Corpus enim vnũ ſunt ij qui crediderũt, membrum autẽ, vſum noſtrũ, & id quod nobis opus eſt, ſupplet.

Habentes donationes. ✻ Theophylac. Nõ dixit, dona maiora aut minora habẽtes, ſed diuerſa, nec actio- E nes, ſed chariſmata vel dona, vt ſuperbos comprimat, eorumque arrogantiam demittat. Dei. n. inquit, donũ eſt, non tuũ vel opus, vel recte factũ quod accepiſti: & gratia eſt quę iſtud impertit. Porro vt ignauos & ſegnes excitet, verũ oñdit qđ & nos aliquid cõtribuimus, vt accipiamus dona. *Siue prophetiã,* inquit, ad analogiã fidei. Etſi. n. gratia eſt, non tñ ſimpliciter effunditur, ſed quatenus inuenerit vas fidei ſibi oblatum, eatenus influit & affluit.

f *Singuli autem alter alterius membra, habentes, &c.* Ad hęc habentes dona differentia. Vel ſinguli ſumus membra, igitur indifferentibus donis hoc agatur.

g *Siue prophetiam ſecundum rationem fidei, Siue miniſtrando, &c.* habentes ſimus membra aliorum, vt illis prophetemus. Habentes dico *ſecundum ra. fidei.* quia prout exigit fides eorum, vel auditorum prophetia datur. *Siue prophetiam.* A prophetia incipit, quia credentes accepto ſpiritu prophetabant.

✻ Theodoretus. Appellat prophetiam non ſolum eorũ quæ futura ſunt præſcientiam, ſed occultorũ etiam cognitionem. miniſterium autem prædicandi munus. Doctrinã, diuinorum dogmatum cognitionem. Adhortationem, ſuaſionem ad virtutem. *Qui tribuit in ſimplicitate.* Non aliorum captans gloriam, ſed eius qui indiget inopiæ ſubueniens, nec apud ſe ratiocinans, an quæ habet ſibi ſufficiant, an non: ſed in Deo ſpem ponens, eoque fretus liberalitatem F ſuppeditans.

h *Qui præeſt.* ✻ Theodor. Cum quadam vehemẽtia & amplificatione omnia ſtatuit: & curationem quidem appellat diligentẽ, ne ſit nomen abſq; re. Beneficentiæ autem lętitiam

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Dico enim.* Hic conſequenter inſtruit omnes communiter quantum ad intellectum. vt ſcilicet de pertinentibus ad fidem nõ inquirant curioſè dicens. *Dico. n. per gratiam quæ data eſt mihi.* i. per officiũ apoſtolatus mihi iniunctũ præcipio.

2 *Omnibus qui ſunt in. vos.* cuiuſcunq; conditionis ſeu ſtatus.

3 *Non plus ſapere quam oportet.* quia qui perſcrutator eſt maieſtatis opprimetur à gloria. Prouer. 25. d.

4 *Et vnicuique ſicut Deus diui. men. fi.* Non enim eſt in hoc eadem omnibus menſura; quia illi qui habent fidem prædicare & contra infideles defendere, debent circa pertinentia ad fidem profundius inquirere & ſtudere.

5 *Sicut enim in vno corpore.* Hic conſequenter inſtruit omnes in ordine ad proximum: primo in promotione boni, ſecundo in vitatione mali, ibi: *Non alta ſapientes.* Prima adhuc in duas: quia primo facit propoſitum in bono ſpeciali, ſecundo in communi, ibi: *Dilectio ſine ſimulatione.*

Circa primum ſciendum. quod aliqua bona Dei dantur aliquibus ſpecialiter. 1. Corin. 12. a. *Alij quidem per ſpiritum datur ſermo ſcientiæ, &c.* Dantur tamen pro communi vtilitate, ſicut in corpore humano oculus videt pro toto corpore, & pes ambulat, & ſic de alijs: & hoc eſt quod dicit: *Sicut enim in vno cor.* & patet ex dictis in litera vſque ibi.

6 *Sin. a. alt. alte. memb.* id eſt, communicantes alijs dona data vobis, ſicut membra corporis adinuicem communicant officia ſua modo dicto. & conſequenter magis applicat in ſpeciali, di.

7 *Siue prophetiam.* quantum ad notitiam occultorum pertinentium ad ſalutem. ideo ſubditur.

8 *Secun. ra. fi.* quæ dirigit in ſalutem.

9 *Siue miniſt.* in adminiſtratione ſacramentorum, quod pertinet ad ſacerdotes.

10 *Siue qui docet.* quod pertinet ad doctores.

11 *Qui exhortatur.* quantum ad prædicatores.

12 *In exhortando.* ſ. non tantum verbo, ſed etiam facto.

13 *Qui tribuit.* habens abundantiam facultatum.

14 *In ſimplicitate.* id eſt, propter Deum debet tribuere.

15 *Qui præeſt.* in ſpiritualibus vel temporalibus, quod pertinet ad prælatos & principes.

In

a Vt ſollicite agat. Sit membrum al. b Qui habet gratiam ſubueniendi vel compatiendi oppreſſo. c Læto animo ſubueniat. d Hæc eſt, quia dilectio ſimul vnitur.
a † ſollicitudine. qui miſeretur in hilaritate. Dilectio ſine ſimu 1 2
a Et ſic erit alter in alterius. b Vt nec dilectio amici malum amare faciat, nec malum bonum dimittere. c Id eſt, quam ſcilicet fratres habent inter ſe, vel volentes a fratribus redigi.
b latione. † Odientes malum, adhærentes bono. † Charitatem 3 4
a In qualibet reuerentia. b Non eſt fraternus amor, niſi mutuis ſe præueniant obſequijs.
fraternitatis inuicem diligentes, honore inuicem præue- 5 6 7
a Sollicti corde ſuis. b Opere. c Et ideo. d Et ſi acta non potestis implere quod vultis. Igne charitatis. e Vel tempori.
c d nientes. Sollicitudine non pigri, ſpiritu feruentes, domino 8 9
Quod proximo, credite vos impendere domino. a Et in his non niſi æterna ſperetis. b Etſi in his bonis mala occurrunt. c Vt pati poſſitis.
e f g ſeruientes. Spe gaudentes, in tribulatione patiētes, orationi 10 11
a Quia ad hoc differtur res. Patimini, & ſanctis paſſis veſtra communia facite. b Et recipite ſanctos in hoſpitio. Exemplo Abrahæ & Loth.
h inſtantes. Neceſſitatibus ſanctorum communicantes, † ho- 12
a Id eſt, bona orate. b Remouet à communi conſuetudine.
ſpitalitatē ſectātes. † Benedicite perſequentibus vos. Benedi- 13
a Item, itemque. b Q. Sine admixtione amaritudinis. c Et debetis. d Pro defectu. e De re vnde flendum ſit.
cite & nolite maledicere. † Gaudere cū gaudētib⁹, † flere cū
Cum gaudio vel fletu. a Et pro his omnibus. b In corde ſaltem.
flentibus. † Idipſum inuicem ſentientes. Non altā ſapien- 14 15 16
Humilium imitatores.
i k tes, ſed humilibus † conſentientes: Nolite eſſe † pru- 17 18

tiam adiungit, erogationis lucrum oſtendens. Solent enim
A gaudere qui lucrantur. Eſſe quoque dilectionem ſinceram & germanam præcipit, & ſimulationis perſonam eiicit.

Luc. 6. c. a *Qui miſe.* Quotidiana medicina, quotidianis vulneribus, & ſi leuioribus: tū *iudicium ſine miſericordia fiet ei, qui non facit miſericordiā.* Quiſquis quaſi nimis iuſtus & ſecurus iudicium expectat ſine miſericordia, ſibi iram prouocat. Miſericordia hæc multiplex eſt peccanti ignoſcere, oppreſſo ſubuenire, &c. & ideo ſubdit: cū præmiſſum ſit, qui tribuit in ſimplicitate. Simplicitas excludit hypocriſim, hylaritas gaudium oſtendit, fretum ſpe futuri.

† diligentia.

† Amos. 5.

Iere. 48. b.

B

b *Odientes mal. &c.*

✠ Theodo, Vitium vehemēter odiſſe, bonorum autem operationi valde coniungi præcepit, affectione tanquam colla aliqua vtentes. Addit. Habete ardentem & fratribus cōuenientem inter vos affectionem: cedat autē vnuſquiſque proximo primas partes. Hoc eſt enim veræ amicitiæ indicium. Puram & ſinceram animi promptitudinē ad ea quæ ſunt honeſta oſtendentes, & ſocordiam omnino eijcientes.

† 73. diſt. in nomine.
† 14. q. 3. certum eſt. c. cum ſancti.
† Gaudete.
† flete.
† Eodem animo alii i alios perfecti. i. eſtote vnius animi & affectus.
† accommodantes.

c *Non pigri.* Maledictus qui facit opera Dei negligenter, piger ſine ſpe eſt. Et ideo vt frigus pigritiæ pellatur, Sitis feruen. &c.

d *Spiritu feruentes.* Spiritum gratiam appellauit, ei autem materiam, tanquam igni ligna præbere, promptitudinem vocauit, ideo iubet nos ſpiritu feruere, & habere ardens rerum diuinarum deſiderium.

e *Domino ſeruientes, &c.* Qui.n. feruet ſpiritu, Dño prompte & alacriter ſeruit, & expectat fructum bonorum quæ ſperā-

C tur: & tentationes quę inuadunt, ſuperat eorū inſultibus toleran-

lerantiam obiiciens, & diuinæ grāæ auxilium aſſidue implo- D rans. Hoc enim dixit. *Orationi inſtan.* i. aſſidue hoc facientes.

Dom n. vel tempori ſeruien. &c. Quamuis feruentes non tamen paſſim & importune verba Dei ingeratis, ſed tempori, id eſt, opportunitati ſeruientes.

f *Feruen.* Spiritus ignis eſt quo feruet charitas. vnde dominus ait: Ignē veni mittere in terrā? & quid volo, niſi vt ardeat?

Aug. 115. Lucæ

† 1. P

g *Spe gaudentes.* Certi de futuris gaudent, & ideo patientes in tribulatione.

Aug.

h *Nece.* ✠ Chryſoſ. Non dicit, Neceſſitatibus eorum ſubuenite, ſed communicate, oſtendens quod plus accipient quam præſtent, & quod res iſta negociatio ſit, cōmunicatio ſiquidem eſt, tu pecuniam adfers, illi fiduciam tibi erga Deum quem huiuſce modi largitionibus promeremur.

E

✠ Orig. Memini in latinis exemplaribus magis haberi, Memorijs ſanctorum communicantes. Verum nos nec cōſuetudinē turbamus nec veritati præiudicamus, maxime cū vtrunq; conueniat ędificationi. Nā vſibus ſanctorū honeſte non quaſi ſtipē indigentibus, ſed cenſum noſtrū cū ipſis quodammodo habere cōem: & meminiſſe ſanctorum ſiue in collectis ſolemnibus, ſiue pro eo vt ex recordatione eorum proficiamus, aptum & conueniens videtur.

† ar

✠ Amb. Manifeſtū eſt, vt q preces ſuas exaudiri vult, ęmulus dēt eſſe vitæ ſanctorū. Cum imitatur enim, cōmunicat.

i *Conſenti.* Quod non fit ore tantum quia tunc eſt vera humilitas, ſi non eſt in ſola lingua, ne præſumentes de ſe non condoleant alijs, ſed exprobrent.

Aug.

K *Nolite eſſe prudentes.* ✠ Theophil. Hoc eſt, ne exiſtimetis vos vobis ſufficere, neq; opus eſſe vobis cō ſultore alio, aut

F eo

NICOLAVS DE LYRA.

1 *In ſoli.* de adimplendo regimine ſibi commiſſo.
2 *Qui miſe.* miſeriā alterius reuelando, ꝙ pertinet ad potētes.
3 *In hilaritate.* ſupple hoc faciat. Contra illos, qui auſteritatē in vultu & verbis oſtendūt miſeris, antequā eos reuelent in aliquo.
4 *Dilectio ſine ſimulatione.* Hic Apoſtolus inſtruit de communicatione omnium bonorū. Et diuiditur in tres partes, quia primo inſtruit de communicatione in affectu. ſecūdo in effectu, ibi. *Honore.* tertio in ſigno, ibi. *Benedicite.* Circa primū ſciendū, ꝙ amor eſt deſiderium boni alicuius, qđ debet eſſe cōiter in omnibus, & amor iſte primo debet eſſe verus, quia ſecundū Philoſophum. 8. Ethicorū: Qui falſificant amicitiā ſunt magis digni morte quam illi qui falſificant pecuniā. iō dicit: Dilectio ſine ſimulatione. Secūdo debet eſſe diſcretus, vt ſic ametur natura, vt vitiū odio habeatur. ideo dicit. 5 *Odientes malum.* Tertio debet eſſe firmus, ita quod amor non ſit puerilis. ideo dicit.
6 *Adhærentes bono.* Adhęrentia.n. firmitatē importat, Quarto debet eſſe cōmunis abſque acceptione. iō dicit: *Charitatem frater.*
7 *Honore inuicem.* Hic conſequenter inſtruit de cōmunicatione bonorū in effectu & primo quātū ad bonū reuerentię dicēs: *Honore inuicem præuenientes.* Quilibet enim deficit in aliquo bono, qđ eſt in altero & ſic pōt eū cōſiderare vt meliorē ſe, & ſic honorando præuenire. ſecūdo inſtruit quātū ad bonū obſequij, dicēs.
8 *Sollicitu. non pigri.* pręſtando humilitatē proximis in effectu.
9 *Spiritu feruen.* Vt hoc fiat ex bono affectu.
10 *Domino ſeruientes.* Vt hoc fiat principaliter propter Deū, & ſic ei perhibetur obſequium, & per conſequens ab eo expectatur præmium. ideo ſubditur.
11 *Spe gau.* Et quia ſpes mercedis habēdæ facit patiēter ſuſtinere: ideo ſubditur: 12 *In tribulatione patien.* Et hæc per orationē impetrantur, & ſeruantur, ideo ſubditur, *Orationi inſtantes*, Tertio inſtruit Apoſtolus de communicatione beneficij, & primo ad ſimul commorantes, dicens. 13 *Neceſſitatibus ſan. communicantes.* Secundo ad peregrinos tranſeuntes, dicens: Hoſpitalitatē ſectantes. 14 *Benedicite.* Hic Apoſtolus inſtruit de communicatione bonorum in ſigno. Principale vero ſignū inter homines eſt loquutio, quæ indicat mentis conceptum, & quantum ad hoc dicit: *Benedicite perſe. vos.* Et multo magis benefacientibus vobis. Signum autem ſecundarium eſt exterior geſtus, & maxime faciei, in qua parte magis relucet diſpoſitio animi, & ſic dicit. *Gaudere cum gauden.* 15 *Idipſum inuicem.* Aliter eſſet mendaciū, qđ eſt falſa ſignificatio in voce vel in alio ſigno qđ tenet vicem vocis. 16 *Non alta ſa.* Poſtquā inſtruxit de communicatione boni, hic conſequenter inſtruit de communicatione mali. Et hoc dupliciter. Primo vt malum alteri non inferatur, ſecundo vt illatū ab altero æquanimiter toleret, ibi: *Non voſmetipſos.* Circa primū aduertendū, ꝙ primo nocumentū infert proximo noſtra ſuperbia, quæ eſt principiū omnis peccati, iō hoc prohibet, dicens. *Nō al. ſa.* proximum conculcando. 17 *Sed hu. conſen.* cū eis humiliter conuerſando. ſecūdo nocumentum infert aſtutia noſtra proximo malum machinando, quod prohibet, dicens.
18 *Nolite eſſe pru.* Et accipitur hic prudentia ſimilitudinarie, quia vera prudentia non eſt niſi in bonis, ſed aſtutia in malis, quę prudentia dicitᷓ eo ꝙ caute ſcit quęrere vias nocendi, nā bonum ad mala transferimus ſicut dicimus prudens vel bonus latro. 5. metaph. & ſic dicitur in propoſito. Tertio nocent proximo noſtra mala manifeſta ipſos ſcandalizando, quod prohibet di. *Prudentes bo. &c.* Quarto nocumentum infert proſequutio aperta, di. *Quod ex vobis eſt, &c.*

Non

eo, qui quid deceat, ſuggerat. Nam & Moſes etiã ſi cũ Deo
A familiariter colloqueretur, opus tamen habuit conſultore
ſocero.

✱ Chryſoſtomus. Licet enim mirum in modum ſapiens ſis, & perſpicias ea, quæ oportet, attamen homo es, & conſilio tibi opus eſt. Solius enim Dei eſt nullius indigere, & nullo opus habere conſiliario.

✱ Ambro. Apud ſe prudẽs eſt, & non apud Deum, qui ſapientiam quam habet, non auctori omnis ſapientiæ deputat, ſed ſibi ſuiſq; meritis, & ingenijs, ſiue ſtudijs ſuis, quales fuerunt illi Philoſophi de quibus initio huius epiſtolæ. Aliter. Apud ſe prudens
B eſt, qui cum ſit ſtultus, ſapientem ſe eſſe putat, & gloriatur in ſe, quia ſperat ſcire quod neſcit. Vel tertio modo, Prudens apud ſe eſſe dicitur, qui vindictam expectendo ſuas iniurias vleiſcitur.

a Nulli malum pro malo, &c. ✱ Oecumenius. Si vituperandus ac miſer eſt, qui malũ facit, quare non fugis malorũ imitationem? Sed, vt te vleiſcaris, obnoxium cõſtituis temetipſum ac ſocium impietatis.

b Prouidentes bona, &c. Nõ ſatis eſt tantũ nõ reddere mala, ſed oportet illi quoque prouidere, qui male facit nobis. Nã & in ſuperioribus non ſatis illi fuit, ne maledicerent perſequentibus, ſed etiam benedicere iuſſit.

✱ Theophylactus. Non, vt ad vanam gloriam viuamus, dicit, ſed, vt ne exhibeamus occaſionem aduerſum nos maleuolis. Exigit enim a nobis, vt citra ſcandalum & offenſionẽ ducamus vitam, quandoquidem non pauci ſint, qui nos noſtraque obſeruent.

c Si fieri poteſt, &c. ✱ Theophylact. Pulchre dixit, Si fieri poteſt. Nonnunquam enim fieri non poteſt, vt pacem quiſpiam complectatur, cum de pietate certamen fuerit, quãdo de iniuria affectes. Ait igitur. Qđ tui eſt officij facias, nec cuipiam occaſione præbeas bellorum vel tumultuum. Sin pietatẽ debellari impugnarique conſpexeris, fortiter conſiſte,
C pro veritate dimicans, non homini quidem infenſus, ſed impietati,

a Ideſt, ne prudentiam veſtram apud vos tantum, ſed magis apud proximos exerceatis, etiam ſi quis eorum vos offendit.

dentes apud voſmetipſos. † Nulli malum pro malo redden-

a Mente ne licita cum ſcandalo fiant. b In cordis ſecreto

a tes, prouidentes † bona, non tantum coram Deo, ſed etiam

a Vt non fiat ſcandalum, ſed boni exemplum, quia illud fieri debet, quod & Deo non diſpliceat, & fratri ſcandalum non ſit. b Vt aſſentiam, ſi non ſaltem facite quantum in vobis eſt, vel ſi fieri poteſt, quia difficile eſt quod tamen ex vobis, ideſt, ex veſtra poteſtate.

b c coram omnibus hominibus. † Si fieri poteſt, quod ex vobis

a Vnde: Et cum his, qui oderunt pacem eram pacificus.

eſt, cum omnibus hominibus pacem habentes. † Non voſ- 1

a Retinentes aduerſarios. b Iudicio Dei, eorum.

d metipſos defendentes charißimi, ſed date locum iræ. Scri-

a In prouerbijs. ¶ Et ita, qui hoc non facit Deum contemnit. b Seruite. c Vindicabo.

ptum eſt enim. † Mihi † vindictam, & ego retribuam, dicit 2

¶ Non ſolum non defendatis.

e dominus. † Sed etſi eſurierit inimicus tuus, ciba illum, ſi ſitit,

a Feruorem charitatis vel ſpiritusſancti, vel pœnitentiæ ardorem.

f potum da illi. Hoc enim faciens, carbones ignis congeres ſu 3

a Mentem. b Et ſi non peniteat, tamen, quia ſi percutis ſimilis ei nequam ues. ¶ Patiendo.

g per caput eius. Noli vinci a malo, ſed vince in bono malum. 4 5

pietati, illũ ipſum inſerans, ipſamque duntaxat impugnans. D

d Date lo. Ille dat locũ iræ, qui permittit aduerſarium facere qđ vult. Date locum iræ. non præcipit, vt vindicare nolint a Deo, ſcilicet, quod clamant ſancti, non quidẽ propterea exaturandũ odium, ſed lætabitur iuſtus, cum viderit vindictam. Præcipit autem, vt non ipſi ſe vindicantes dent locum iræ Dei, qui dicit, Mihi vindictam, & ego retribuam. † honeſta. Si ergo vult bonus, vt Deus inimicũ puniat, nonne eſt hoc reddere malum pro malo? † 11. q̃õ. 3. inter verba. † Prou. 25. Vel ita nõ diligit nec benefacit inimico. Sed bonus magis cupit corrigi inimicum, quam puniri, etiam cum Deus punit non delectatur de pœna, quia non odit eum, ſed de Dei iuſtitia, quoniam Deum diligit, † vltio. E quia & Deus (quem in hoc ſequitur) ſi pluit ſuper iuſtos, tamen & in hoc ſeculo aſperius corripit, & pertinaces in fine damnat.

e Sed ſi eſurierit. Nota inſolentiam, ſed coniunctionis. Ita. n. proſequendum eſt, quaſi nõ interpoſita vtraq; ſit coniunctio.

f Hoc enim faciens. ✱ Theophylact. Hoc dixit indulgens puſillanimitati iniuriam paſſi. Nihil. n. adeo ſuaue eſt, atque hoſtẽ videre punitum. Ac propemodũ talia dicit: Vis vleiſci te de hoſte? Beneficium illi exhibe, cum acerbiori eum ſupplicio affeciſti.

✱ Origenes. Poteſt enim fieri, vt amens ferus, ac barbarus inimicus, ſi ſentiat beneficiũ noſtrũ, ſi humanitatem, ſi affectũ, commiſſi pœnitudinẽ gerat, & ex hoc ignis in eo quidã ſuccendatur, & pro commiſſo eum contorqueat & adurat.

* Aug. Ne putaueris maliuolentiæ facinus (his verbis, Carbones ignis congeres, &c.) iuberi, ſed ne dubitaueris figurate dictũ. Et cum poſſit dupliciter interpretari, vno modo ad nocendũ, altero ad præſtãdum, ad beneficentiam te potius charitas reuocet, vt intelligas carbones ignis eſſe vrentes pœnitentiæ gemitus, quibus ſuperbia ſanatur eius, qui dolet ſe inimicum fuiſſe hominis a quo eius miſeriæ ſubuenitur. Li. 3. de doct. Chriſt. c. 3.

F g Vince in bono. Bonitate contende contra illum, & eſt ſalubre certamen, ne ſint duo mali. Aug. in pſ. 34.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Non voſmet. Hic inſtruit de malo illato, vt patienter toleretur, di. Non voſmet. defend. Et ad hoc inducit ſcripturam Deut. 30. c.
2 Mihi vin. & ego retribuã. vbi trãslatio noſtra habet: Mea eſt vltio, &c. & non ſolũ inſtruit, vt malũ ab aduerſariis illatum toleretur, ſed etiam, vt bonum eis impendatur, di. Si eſurierit inimicus tuus, &c. & ſubditur ratio.
3 Hoc enim fa. carbones ignis, &c. ideſt, occaſiones accendendi ignem dilectionis in eo erga te, ſi tamen in malitia ſua perſeuerauerit.

Noli

4 Noli vinci a malo. ideſt, incidere in odium eius.
5 Sed vin. in bono malum. ſ. tentationes impellentes te ad odiũ eius. Sciendum tamen, quod illa, quæ dicuntur hic: Non voſmetipſos, &c. non ſunt præcepta, ſed conſilia, niſi in caſu. ſ. ſi ex defenſione videretur probabiliter malum magnum inſurgere, quod eſſet contra honorem Dei. ſciendum autem, quod in aliquo caſu non expedit ſic ſuſtinere. ſ. quando per hoc malis datur audacia malefaciendi. vnde dicit Grego. in mora. Quidam cum temporalia bona a nobis rapiunt, ſunt tolerandi, quidam vero obſeruata charitate prohibendi, non ſolum cura ne noſtra ſubtrahamur, ſed ne rapientes non ſua ſeipſos perdant.

ADDITIO I.

In ca. 12. vbi dicitur in Poſtil. Vt exhibeatis corpora veſtra, &c.

In his verbis apoſtoli. ſ. Vt exhibeatis corpora veſtra, &c. præter illas conditiones, quæ in Poſtilla tanguntur, quæ veræ ſunt, & in propoſito propriæ ſunt, tñ q̃dam alia, quales hic videtur innuere Apoſtolus. ſ. ꝙ oblata p fideles Chriſti excedere debent ea, quæ apud veteres offerebantur. Olim n. apud veteres animalia occiſa offerebantur, nunc autẽ viuam hoſtiã debent offerre, iõ dicit: Vel exhibeatis corpora veſtra nõ corpora animalium. Hoſtiam viuentem, non occiſam vel mortuam. Sanctam, Deo placentem. Illa enim, quæ olim offerebantur, non habebant ſanctitatem Deo placentem in ſeipſis, quia non ex opere operato placabant. vnde pſal. Nunquid manducabo carnes taurorum. Nunc autem, quia per macerationem carnis corporum vitia perimuntur, ideo talia ex ſeipſis Deo placent, qui peccatores ad pœnitentiam vult conuerti. Olim etiam in quolibet ſacrificio ſal offerebatur, quod ſignum eſt diſcretionis in quolibet opere bono requiſitæ, nunc autem illud quod per ſal ſignificatur, quod melius eſt, ſcilicet, diſcretio offertur. vnde dicit: Rationabile obſequium veſtrum, prout in Poſtilla.

In

ADDITIO II.

In eod. cap. vbi in Poſtil. dicitur: Vt probetis, ideſt, vt experiri poſſitis per ſpiritumſanctum habitantem in vobis.

Hoc quod dr̃: Vt probetis, quæ ſit voluntas Dei bona, &c. poteſt aliter exponi. Ad quod ſciendũ ꝙ voluntas Dei, quæ dr̃ volũtas ſigni multipliciter dr̃. vt in 1 ſententiarũ diſt 45. Et quantũ ad propoſitũ ſpectat tripliciter. ſ. prohibitionis, præcepti & conſilij. Voluntas dei, quæ manifeſtatur in prohibitione eſt bona. Ille. n. qui ſe abſtinet a prohibitis per diuinã legẽ bonus debet dici, ſed hoc ſolo nõ dicitur beneplacens, qa nõ ſufficit ſolũ recedere a malo ad beneplacendũ deo, niſi cũ hoc faciat bonũ, & dr̃ beneplacens. Voluntas autem dei, quæ ſignificatur in conſilijs diuinis dicitur perfecta, quia ea implens dicitur perfectus, iuxta illud Mat. 19. c. Si vis perfectus eſſe. &c.

ADDITIO III.

In eo. c. vbi dicitur in poſti. Hoc enim faciẽs carbo. ignis. con. &c.

Hoc quod dicitur in prouerbijs. Si eſurierit inimicus, &c. Carbones ignis congeres ſuper caput eius: exponitur ibi ſic, ideſt. induces ad pœnitentiam de malo quod tibi fecit, ſeu facere attentauit, &c.

CAP. XIII.

a Seculatibus bonis vel m lis. b In hoc quod ſublimes ideſt, in mundanis, vel cauſa notatur, ideſt, quia ſublimiores ſunt.

O Mnis † anima poteſtatibus ſublimioribus 1

a Et ideo debet ſubiici. ¶ Vnde. Non haberes in me po. niſi deſuper da. ti tuiſ. 2.

ſubdita ſit. † Non eſt enim poteſtas, niſi a 3

a Rationabiliter diſpoſita.

Deo. Quæ autē ſunt a Deo, ordinata ſunt.

a Vi vel dolo. b In his, quæ ad poteſtatem pertinent. ¶ Ideſt, tributis & huiuſmodi c Ideſt, habenti poteſtatem Dei ordinatione. d Quod tam graue eſt.

† Itaque, qui reſiſtit poteſtati, ordinationi Dei reſiſtit. Qui

Et ideo non debet quis reſiſtere, ſed ſubiici. a Merito acquirent damnationem.

autem reſiſtunt, ipſi ſibi damnationum † acquiruntur. Nam

a Boni vel mali. b Ad timorem his, qui bene operantur. c Quaſi male operantibus ſunt timori, tu autem, &c. 4

principes non ſunt timori boni operis, ſed mali. Vis autem 5

CAP. XIII.

A a Omnis anima. Et ſi ita perfecti in corpore Chriſti, tamē omnis anima, ideſt, omnis homo a parte totū, quaſi nō ſolū corpore, ſed & voluntate ſeruatis. Videbatur enim, quod infideles domini fidelibus nō deberent dominari, etſi fideles deberent eſſe æquales, quam etiam ſuperbiam apoſtolus remouet. *Augu. Tract. 104. in Io.*

a * Irenæus. Sicut in principio mentitus eſt diabolus, ita b & in fine mentiebatur dicens, Hæc omnia mihi tradita ſunt, c & cui volo do ea. Nō enim ipſe determinauit huius ſeculi regna, ſed Deus. d Regis enim cor in manu Dei eſt. Et per Salomonē e ait, f Per me reges regnant. g Et Paulus hoc ipſum ait: Omnibus poteſtatibus ſublimioribus ſubiecti eſtote, &c. Hęc nō de angelicis poteſtatibus dixit, ſed de his, quę ſunt ſecūdum homines poteſtates. Hoc & Dominus confirmauit, tributorū exactoribus iubens pro ſe, & pro Petro dari tributū. Quoniam enim abſiſtens a Deo homo in tantū efferauit, vt etiam cōſanguineū, hoſtē ſibi putaret, & in omni inquietudine, & homicidio, & auaritia, ſine timore verſaretur, impoſuit illi Deus humanū timorē, (Nō enim cognoſcebant timorem Domini,) vt poteſtati hominū ſubiecti, & lege eorum aſtricti, aliquid aſſequātur iuſtitię, & moderentur ad inuicē, in manifeſto poſitum gladium timentes. Ad vtilitatem ergo gentilium, terrenum regnum poſitum eſt a Deo, ſed non a diabolo, qui nunquam quietus eſt, vt timentes nō ſe alterutrū homines vice piſcium conſumant, ſed per legum poſitiones repercutiant multiplicē iniuſtitiam. Cuius enim iuſſu homines naſcūtur, huius iuſſu & reges conſtituuntur apti his, qui illo tēpore ab illis regantur. Quidam enim illorum ad correctionē & vtilitatem ſubiectorum dantur, & cōſeruationem iuſtitię, quidā autem ad timorem, & pęnam, & increpationem, quidā autē ad illuſionem, & contumeliam, & ſuperbiam, quemadmodum & digni ſunt, Dei iuſto iudicio in omnibus ęqualiter ſuperueniente.

Lib. 5. cap. 24. † Sap. 6. a. 11. q. 2. c. manifeſt. 23 qō. 5. prodeſt. † 22. q. 1. cap. monet. § ſicut 23. qō. r. qd culpatur. Genes. 2. Matt. 4. Prouer. 21. Prouerb. 8. Matth. 17.

B

* Tertullianus. Quod attinet ad honores regum vel imperatorum, ſatis pręſcriptum habemus, in omni obſequio eſſe nos oportere, ſecundūm Apoſtoli præceptum ſubditos magiſtratibus, & principib. Sed intra limites disciplinę, quouſque ab idololatria ſeparamur. Propterea enim & exemplū illud triū fratrū pręcucurrit, qui alias obſequētes erga regem Nabuchodonoſor, honorē imaginis eius conſtantiſſime reſpuerint. Sic & Daniel cętera Dario ſubnixus, tādiu fuit in officio, quamdiu a periculo diſciplinę vacaret. Nā id ne ſubiret, non magis leones regios timuit, quam illi regios ignes. *Li. de idololatria, ca. 25.*

b Non eſt enim poteſtas. Poteſtas eſt a Deo, ſed quę a Deo ordinata ſūt, ergo poteſtas eſt ordinata. Itaq; qui reſiſtit poteſtati, Dei ordinationi reſiſtit, de bona poteſtate patet, quod eam perfecit Deus. Rationabiliter de mala videri poteſt dū & boni per eā purgantur, & mali damnantur & ipſa in deterius pręcipitatur. Et ſcias, quod nomine poteſtatis interdū accipitur poteſtas ipſa, quæ datur alicui a Deo, aliquando ipſe homo habens poteſtatem, quod diligens lector diſtinguat. *Poteſtas etiā mala a Deo.* C D

Malitia hominū cupiditatem nocendi per ſe habet, poteſtatem autem ſi Deus non dat, non habet, ideoque diabolus antequā aliquid tolleret Iob, dicebat domino. Mitte manum tuam, ideſt, da poteſtatē. Quia etiam nocentium poteſtas nō eſt niſi a Deo, ſicut ſcriptum eſt loquente ſapientia: Per me reges regnant, & tyranni per me tenent terram. Vnde & Iob de domino ait. Qui facit regnare hypocritam propter peruerſitatem populi. Et de populo Iſrael dicit dominus: Dedi eis regem in ira mea. Datur inquā improbis nocendi poteſtas, vt bonorum patiētia probetur, & malorum iniquitas puniatur. Nā per poteſtatem diabolo datā & Iob probatus eſt, vt iuſtus appareret, & Petrus tentatus eſt, ne de ſe præſumeret, & Paulus colaphizatus, ne ſe extolleret, & Iudas damnatus, vt ſe ſuſpenderet. *Augu. Iob 1. Prou. 8. Iob 34. Oſee 13. Idem li. tur. bon † 11 qō. reſiſtit. † accipi Iob 1. & Matt. 2. 2. Cor.* E

c Quæ au. ſunt. ideſt, rationabiliter a Deo diſpoſita, Iob ait: Deus potentes non abiicit, cum & ipſe potens ſit. *Iob 36.*

Gregorius. Deum quippe imitari deſiderat, qui faſtigium potentiæ alienis intentus vtilitatibus & non ſuis laudibus adminiſtrat. Qui pręlatus cęteris prodeſſe appetit, non pręeſſe, Tumoris nanq; elatio, non ordo poteſtatis in crimine eſt. Potentiam Deus diſtribuit, elationē potentię malitia noſtræ mentis inuenit. Tollamus ergo, quod de noſtro contulimus, & bona ſunt, quæ domino largiente poſſidemus, quia nequaquam iuſta potentia, ſed actio praua damnatur.

* Aug. Non tribuamus dandi regni atque imperij poteſtatem, niſi Deo vere, qui dat fęlicitatem in regno cęlorum ſolis pijs, regnum vero terrenum & pijs, & impijs, ſicut ei placet, cui nihil iniuſte placet, &c. Qui dedit Mario, ipſe & Caio Cæſari, qui Auguſto, ipſe & Neroni, qui Veſpaſiano, vel patri, vel filio, ſuauiſſimis imperatoribus, ipſe & Domitiano crudeliſſimo, & ne p ſingulos ire neceſſe ſit, qui Conſtantino Chriſtiano, ipſe apoſtatę Iuliano. Hęc plane Deus vnus & verus regit, & gubenat, vt placet. Et ſi occultis cauſis, nunqd iniuſtis, &c. Origenes ho. 4. in lib Nu. Ambro. ī c. 4. Lucę. *Lib 5. de ci. cap. 21.*

d Qui autem re. Aug. Si iubeat quod non licet, hic ſane contemnet poteſtatem timēdo poteſtate maiorē, ergo ſi aliud imperator, aliud Deus iubeat, contempto illo obtemperandum eſt Deo. *Aug. ſer. de verb. Ap.*

e Principes. Dicit, qui propter corrigendam vitam & prohibenda aduerſa creantur, Dei habētes imaginem, vt ſub vno cæteri.

f Non ſunt ti. bo. &c. Si bonus eſt princeps, bene operantē nō punit, ſed diligit. Si malus, non nocet bono, ſed purgat eum, Malus debet timere, quia inſtituti ſunt principes, vt mala puniant. F

g Vis autem non timere, &c. * Gregorius. Neque tamen iō bona agenda ſunt, vt poteſtas huius mundi nulla timeatur. aut per hęc gloria trāſitorię laudis ſumatur, ſed eū infirmam mentem *Tertia curæ paſtoralis, c. 4.*

NICOLAVS DE LYRA, CAP. XIII.

Omnis anima. Poſtquam Apoſtolus de moribus inſtruxit Romanos generaliter, hic cōſequēter idē facit ſpecialiter, & primo inſtruit minores, ſecundo maiores cap. ſequ. Prima diuid. ī in tres, qa primo oſtendit, q minores debent ſuperioribus ſubiectionē, ſecūdo ſubuentionē, ibi: Ideoque neceſſitati. tertio dilectionē, ibi: Nemini quicquam. Primū probat dupliciter. Primo ex diuina ordinatione, cui bonū eſt obedire & malū reſiſtere. Ex ordinatione vero diuina eſt, q ſuperiores, & inferiores eis obediāt, vt patet in natura corporali, in elementis, quæ reguntur ex influentia corporis cęleſtis, vnde dicit philoſophus. 1. Meteororū, q tota regio elementaris contiguatur lationi aſtrorū, vt omnis virtus eius gubernetur inde. Similiter hoc patet in natura ſpirituali, quia angeli inferiores reguntur & illuminantur per ſuperiores, & ita debet eſſe in hominibus, & hoc eſt quod dicit. *Diuiſio.*

1 Omnis anima. ideſt, omnis homo totum a parte digniori denominando.

2 Poteſtatibus ſublimior. prælatis in ſpiritualibus, & principibus terrenis in temporalibus, & ſubditur ratio.

3 Non eſt enim poteſtas niſi a Deo conceſſa & ordinata. Cętera patent ex dictis uſque ibi.

4 Qui autem reſiſtunt, ipſi ſibi damnationem. æternam, uñ dicit Saluator. Luc. 10. Qui vos ſpernit me ſpernit, &c. Aliquando ēt temporalem, quia puniuntur in corpore vel in rebus; ſecundo probat propoſitū ex officijs ſuperiorū, quæ reprimūt mala, inquantum ex punitione malorum alij terrentur, & ſic a malis arcent, & hoc eſt quod dicitur.

5 Nam principes non ſunt, &c. ideſt ratione boni operis, quia ſicut per eorum officia reprimuntur mali, ita promouentur boni. Intētio eorum debet eſſe, ut ſubiectos faciant bonos, cætera patent uſque ibi.

Omnis ... Non

☞ mentem ad ſũi robur aſcendere nõ poſſe penſaret, vt & pra
A uitatē vitare ſimul & laudem, prędicator egregius ei admo nendo aliquid obtulit, & aliquid tulit. Concedendo.n.leuia, ſubtraxit acriora, vt quia ad deferenda cuncta ſimul nõ aſſurgeret, dum in quodam ſuo animus familiariter relinquitur, a quodam ſuo ſine labore toleretur.

a *Habebis lau.* Si iuſta eſt ipſa laudante, ſi iniqua, ipſa tibi laudis occaſionem prębente.

b *Dei e.mi.* Ideo dati ſunt rectores, ne mala fiant.

c *Vindex in iram.* id eſt, propter iram Dei vindicãdam, vel vindex in iram Dei oſtẽdendam, quia hæc punitio indicat permittentes in malo grauius puniendos.

✱ Tertullianus. Tãta eſt apud homines homicidij vindicta, quanta ipſa, quæ vindicatur natura. Quis non pręferat ſeculi iuſtitiam, quam & Apoſtolus nõ fruſtra gladio armatã conteſtatur, quę pro homine ſæuiendo religioſa eſt?

57.5. c. nõ ... q.ſi.c.1. — ... de anima, ...3. — † xo.20.b.

✱ Leo Papa. Debes imperator, incunctanter aduertere regiam poteſtatem tibi non ſolũ ad mundi regimen, ſed maxime ad Eccleſię pręſidiũ eſſe collatã, vt auſus nefarios comprimendo, & quæ bene ſunt ſtatuta defendas, & veram pacem his quæ ſunt turbata reſtituas. (...ad Leo- ...Aug.)

✱ Aug. Aliter ſeruit rex Deo, quia homo eſt, aliter quia rex eſt. Quia homo eſt ſeruit ei viuendo fideliter, quia vero etiã rex eſt ſeruit, leges iuſta pręcipientes, & cõtraria prohibentes ſanciendo, ſicut ſeruiuit Ezechias lucos & templa idolorum deſtruendo. Ioſias talia & talia faciendo, rex Niniuitarũ vniuerſam ciuitatẽ ad placandũ dominũ compellendo: Darius idolũ frãgendum in poteſtatem Danieli dando, Nabuchodonoſor blaſphemiam lege terribili prohibendo, &c. (Epiſt.50.)

✱ Bernardus. Melius hæretici gladio coercerentur, illius videlicet, qui non ſine cauſa gladium portat, quam in ſuum errorẽ multos traijcere permittãtur. Dei enim ille miniſter eſt, vindex in irã ei, qui male agit. Mirabantur aliqui, q non modo patienter, ſed etiã læti, vt videbantur, ducerentur ad mortẽ, ſed qui minus aduertunt quanta ſit poteſtas diaboli, non ſolũ in corpora hominũ, ſed etiam in corda, quæ ſemel permiſſus poſſederat. Nonne plus eſt ſibimet hominẽ inijcere manus, quam id libenter ab alio ſuſtinere? (...r 6.in Cãt.)

✱ Hieronymus. Tacita me fortitan cogitatione reprehendas, quod in abſentem (Vigilantium hæreticum) inuehar fatebor tibi dolorem meũ. Sacrilegium tãtum patienter audire non poſſum. Legi enim Siromaſten Phinees, auſteritatẽ Eliæ, zelum Simonis Cananęi, Petri ſeueritatem Ananiã & Sapphirã trucidantis, Pauliq; conſtantiam, qui Elymam magũ æterna cæcitate damnauit. Non eſt crudelitas, pro Deo
C pietas. Vñ & in lege dicit: Si frater tuus, & amicus, & vxor, quę eſt in ſinu tuo, deprauare te voluerit a veritate, ſit manus tua ſuper eos, & effunde ſanguinem eorum, & auferes malum de medio Iſrael. (...p73. quę eſt ... Vigil.ad ... ripriã pres... — Deut.12.)

Ideo

a Quæcunque ſit. b Et non eſt, vnde timeas. c Etiam ſi mala, dum tibi eſt cauſa maioris coronæ.
a non timere poteſtatem. Bonum fac, & habebis laudem ex
a Vere ex illa habebis laudem, quia Dei miniſter eſt tibi faciens bonum, ſiue bonus ſiue malus. b Bono non eſt timendum.
b illa. Dei enim miniſter eſt tibi in bonum. Si autem malum
a Timendum eſt, quia habet gladium iudiciariam poteſtatem, non ſine cauſa, ſed vt malos puniat, & hoc eſt, Dei miniſter, hoc Dei vindicat.
feceris, time. † Non enim ſine cauſa gladium portat. Dei enim 1
¶ i. ad damnum eius. a Quia miniſter Dei. b Vel neceſſitas neceſſariæ ordinationi.
c miniſter eſt, vindex in iram ei, qui male agit. Ideoque neceſ- 2
¶ Quaſi ex neceſſitate. a Principis vitandam vel Dei. 3
ſitate ſubditi eſtote, non ſolum propter iram, ſed etiam pro- 4
a Vt munda ſit mens veſtra diligendo prælatum. b Hæc eſt probatio ſubiectionis. 5
d pter conſcientiam. Ideo enim & tributa præſtatis. Miniſtri 6
a Propter hoc ipſum tributum ſeruiunt vobis in defenſione patriæ. b Quia miniſtri Dei. 7
enim Dei ſunt, in hoc ipſum † ſeruientes. † Reddite ergo 8
a Vt, ſcilicet, laudetur diſciplina euangelica. b Debetis. c Quod regiones ſoluunt. 9
d Reddite. e Debetis. f ¶ Stipendium quod datur dominis, quando merces per patriã vehuntur. g Reddite. 10
e omnibus debita. Cui tributum tributum, cui vectigal vecti- 11
a Debetis. b Vt aſſurgere. c Reddite. d Vt dominum timeamus, & vereamur perſonas. e Cætera ita ſoluite, vt non debeatis aliquid. 12
f gal, cui honorem honorem, cui timorem timorem. Nemini
¶ Charitatem ita ſoluite, vt ſemper debeatis. 13
g quidquam debeatis, niſi vt inuicem diligatis. Qui enim di- 14
h ¶ Et hoc per partes oſtendit. 15
i ligit proximum, legem impleuit. † Nam non adulterabis, non

d *Ideo enim.* Subditi eſſe debetis, quia etiam ideo.i. propter
D oñdendam ſubiectionem pręſtatis quaſi reddituris, quia reddent dum pugnant pro patria, & dũ agunt iudicia, vos pręſtatis ſeruientes Deo. Per hoc.n. quod illis tributa datis, Deo ſeruitis, quia miniſtri Dei ſunt, Vel præſtatis tributa, quia miniſtri Dei ſunt, vt boni laudentur, mali puniantur. Illi dico ſeruientes vobis, propter hoc dum patriam defendunt.

e *Tribu.* Vel, tributum quod domi ſoluitur. Vectigal quod ad domum domini vehitur. († oportet eſſe ſubditos.)

✱ Iuſtin. martyr. Vectigalia tributaque a vobis (Imperat.) inſtituta, vbiq; ante omnes conamur pendere, ſicut nos ipſe Chriſtus docuit. Nam cum ſciſcitarentur ab eo, Num oporteat tributum dari Cæſari, reſpondet, *Reddite quæ ſunt Cæſaris, Cæſari, & quæ ſunt Dei, Deo.* (Apolog.2. — † incũbentes. † 23.q.ſi.c.ſi in morte. Matt.12.c. 2.Timo.2. — Matth.22.)
E

✱ Amb. Si tributum petit imperator, nõ negamus, agri eccleſię ſoluunt tributum. Si agros deſiderat imperator, poteſtatem habet vendicandorum, tollat eos ſi libitum eſt Imperatori non dono, ſed non nego. (lib.5.epiſt.e... 32. & 11.q.1. c. Si tributum)

✱ Concilium. Lateranenſe. Clericus tametſi a tributorum pręſtatione liber ſit, tamen ſi ad id neceſſitas adegerit, proprijs etiam bonis parcendum non eſt, quatenus reipublicæ ſaluti conſulatur.

f *Nemini quic.* Pax ad omnes, dilectio inter fratres. Aliter enim vere fratres non ſunt. (Charitas quomodo reddenda.)

g *Diligatis.* Mentio fit hic de charitate q̃a valet ad hanc humilitatẽ. Sola enim charitas eſt, quę etiã reddita ſemper retinet debitorem. Redditur enim cũ impenditur, debetur autem etiam ſi reddita fuerit, quia nullũ eſt tempus, quo impẽdenda non ſit. Nec cũ redditur amittitur, ſed potius reddendo multiplicatur, habẽdo enim redditur, nõ carendo, vt pecunia, quæ reddi nõ poteſt, niſi habeatur, nec haberi niſi reddatur, immo cum redditur ab homine, creſcit in homine, & tanto maior acquiritur, quanto pluribus redditur. (Aug. epi.62. quæ eſt ad cœleſtinum diac... num.)

h *Diligit proximum.* Cũ duo præcepta ſint charitas, pro vtroque vnum ſæpe ponitur, quia nec Deus ſine proximo, nec ſine Deo proximus diligitur vel põt diligi. Dilectio proximi in factis apparet, dilectio Dei amplius latet. Iõ hanc ſpecialius ponit, de qua dominus ait: *Mandatũ nouum do vobis, vt diligatis inuicem:* vbi illud mandatũ maius dilectionis Dei videt eſſe prętermiſſũ. Sed bene intelligentibus vtrunque inuenitur in ſingulis, quia qui diligit Deum, nec poteſt ipſum contemnere quem Deus præcipit diligi, & qui ſancte ac ſpiritualiter diligit proximum, quid in illo diligit niſi Deum? (Aug. lib.8. de Trinit.)

i *Proximum, legem.* Omnẽ hominem intelligi oportet, quia nemo eſt, cũ quo ſit operandum malum. Qui ergo amat homines, aut q̃a iuſti ſunt, aut quia iniuſti ſunt, amare debet. Sic enim & ſeipſum amare debet. ſ. vel quia iuſtus eſt, vel vt iuſtus ſit. Qui.n. aliter ſe diligit, iniuſte ſe diligit, quia ad hoc ſe diligit, vt ſit iniuſtus, ad hoc ergo, vt ſit malus, ergo iã ſe (Aug expoſ... epiſt. ad Ga... Et in Pſal. ...)
F

☞ non

NICOLAVS DE LYRA.

1 Non.e.ſi. *Poteſtas.n. ſecularis portat gladium domini materialem, poteſtas eccleſiaſtica ſpiritualem. Et ſubditur cauſa.* 2 Dei e. m.eſt.vin.in.i. *i. punitionẽ ei, qui male agit.* 3 Ideoque.n. *Hic oſtendit, quod inferiores debent ſuperioribus ſubuentionẽ ad neceſſaria ſecundũ ſtatus ſui conditionẽ, quia nemo militat ſuis ſtipendiis, & hoc eſt quod dicitur:* Ideoque ne. *ſ. ſuperiorum procurandæ.* 4 Su.e. *ſoluendo ratã veſtram debitam.* 5 Non ſo.pro.i. *i. punitionem vitandã.* 6 Sed etiam pro.con. *Quia quilibet tenetur reddere debitum: Et explicat magis in ſpeciali, dicens.* 7 Ideo.n.& t.p. *ad hoc enim principaliter ſunt inſtituta.* 8 Miniſtri.n.d.ſ. *quia ſunt executores ſuæ iuſtitiæ.* 9 In hoc ipſum ſer. *ſ. Deo & etiã hominibus rempublicam conſeruantes: ideo concludit.* 10 Reddite er.&c. cui tri. *ſ. principibus. Eſt enim tributũ, quod redditur pro tota patria.* 11 Cui ve. *pro vectione rerũ cuiuſmodi ſũt pedagia, & hoc ſoluitur a ſingulari perſona, quia nõ omnes talia habẽt ſoluere, quæ reddenda ſunt pedagiarijs, qui communiter hoc accipiũt ad talẽ finẽ.* 12 Cui ti. *ſ. dominus.* 13 Cui hono. *ſ. virtuoſis & in dignitatibus exiſtentibus, qui ſunt cuſtodes virtutis.* 14 Nemini quicquam. *Hic cõſequenter oſtendit, quod inferiores debent ſuperioribus dilectionem & primo oſtẽdit propoſitũ. ſecundo quod tempore nouæ legis hoc debitũ eſt maxime reddendum, ibi. Et hoc ſcientes. Circa primum dicit:* Nemini quidq. *Hoc enim habet ſpeciale hoc debitũ, quod quantumcunque reddatur de præterito vel præſenti, adhuc debetur reddendum in futuro.* (Decalogi ordinatio ad dilectionem.)
15 Qui enim dili.proxi.le.imple. *Omnia enim mandata decalogi*

occides, non furaberis, non falſum teſtimonium dices, non
a Per moyſen. b Quod Moyſes iecit in Leuitico.
concupiſces, & ſi quod eſt aliud mandatum, in hoc † verbo
a Continetur, impletur. b In bono. quem enim, qui diligit iniquitatem, odit animam ſuam.
c Qui diligit, bene facit, quia nullum malum, & ideo plenitudo legis.
inſtauratur. † Diligẽs proximum tuũ, ſicut teipſum. Dilectio
a Plene legem implet, qui diligit.
proximi malum non operatur. † Plenitudo ergo legis eſt di-
¶Scimus, quia dilectio malum non operatur. a De torpore.
lectio. Et hoc ſcientes tempus, quia hora eſt iã nos de ſomno
a Bene operando. b Surgere debemus. c Magis debita per opera bona.
d Aeterna quæ nobis promittitur. e Tunc.
ſurgere. Nunc enim propior eſt noſtra ſalus, quam † cum
a Quia credidimus & operati ſumus, turpius eſt niſi ſurgamus. ¶Tantum.
credidimus. Nox præceſſit, dies autem appropinquauit.
¶Propter interſertas cauſas. a Vt ornamento. b Virtutes. c ¶ Quæ lux. i. fides exigit.
Abiiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis,
c Acceptis virtutibus, in actu earum exerceamus nos ſicut decet in die fidei.
b Hæc ſunt opera tenebrarum. ¶ Luxurioſis conuiuijs.
ſicut in die honeſte ambulemus. † Non in commeſſationi-

non diligit. *Qui enim diligit iniquitatem; odit animam ſuam.*

A a *Et hoc ſcien.* * Photius apud Oecum. Hoc prędictis appẽ-
Pſal.10. ſum eſt, & ad illa redditur, quum ſit magis intẽſio, & exhortationem manifeſtet prædictorum, *Omnis anima poteſt. &c. Reddite omnibus debita Nemini quicquam debeatis, &c.* Hęc ergo facite ait, propter prædicta, & ob id maxime, quod ſciamus tempus vitæ noſtrę abbreuiatum, & oportet nos veluti
† Leui.19.b. ex ſomno quantocius excitari. Manifeſtum enim eſt quod nunc multomagis fini vitæ noſtræ accedimus, quam tum cum credidimus. Salutem vocat finem vitæ, quia tunc his, qui digni ſũt ſalus ac fruitio magis detegitur, &c.

* Haym. Mos eſt ſcripturæ ſacræ horam ſępiſſime pro tempore ponere, ſicut & diem. Hęc igitur hora tempus eſt euangelicę prędicationis, finiſque ſeculi, in qua ſumus iam poſiti, de quo alias dicit. *Ecce nunc tempus acceptabile, &c.* Dicit ergo omnib. credentibus. Hoc ſcientes ſcimus, quia tempus eſt nos de ſomno pigritiæ & deſidię ſurgere, de ſomno quoq; infidelitatis, vitiorum, atq; ignorantię. Ille ſurgit, qui iacebat, & nos ſi hactenus iacuimus in vitijs, & in torpore vitiorũ, ſurgamus ad bo-
B na opera agenda, & laboremus viriliter ſtudioſeque.

Alia commendatio charitatis. Nam malum non facit, & opportunitatem parat bene operandi.

Et hoc ſcientes. ſ. quia hora eſt, vel ſicut quidã libri habẽt, hoc tempus, ſcilicet gratię, ſciẽtes. Iam ex quo dilectionem habuimus, eſt hora, ideſt, opportunitas, ſed breuis.

b *Somno ſurgere.* Somnus eſt negligentia vel ignorantia.

c *Nunc enim.* Cauſæ interpoſitæ, quare ſurgere debeamus.

d *Propior eſt.* Bene operans vicinus eſt æternæ vitæ. Baptiſmus enim eſt ad veniam, vita bona ad coronam.

Vel, propior, quia plus morti proximi ſumus.

* Oecumen. Propior eſt noſtra ſalus, pręſertim quod vita paululum retracta, propius efficitur tempus reſurrectionis ac ſalutis noſtrę, quam tum cum initio venimus ad fidem. Si fuerimus vt oportet, p̃parati, ſalutaris nobis erit iudicij dies, ſin autẽ, pernicioſus. Verіſimile eſt qđ Romani initio quidem tanquã recentes in fide feruerent, poſtmodũ vero langueſcerent. Hoc ergo latenter innuit, ac ſi dicat: Quãto propinquior eſt nunc noſtra ſalus, hoc eſt, iudicij dies ſalutaris, magis diligentes eſſe oportet, & non ſegnes effici.

e *Nox præceſſit.* Item quare ſurgere debent oſtẽditur, quia *nox*, infidelitatis & ignorãtię, *Præceſſit.* i. fuit, ſed mõ nõ eſt,
C cuius memoria monet, vt caueatis. *Dies*, ęterna beatitudo *Appropin.* dũ peccata remiſſa, dum iuſti per gratiam. *Nox*, vetus hõ, qui in baptiſmo præterijt. *Dies.* ſol iuſtitiæ, cuius luce D
veritatem didicerunt, vt ſciant quid agendum ſit.

* Oecu. Noctem vocat pręſentem vitam, quod nihil a ſomnijs differant quæ in ea ſunt, diem vero tempus futurum, quod in eo manifeſtanda ſint occulta.

* Haymo. Nox eſt cæcitatis infidelitatis, ignorantia, conuerſatio tenebroſa in peccatis. Ita nox quotidie pręcedit in
† ſermo matim c henditu
electis, vt ad vitam ęternã prędeſtinatis appropinquet dies,
† Conſu tio
illuminatio videlicet fidei, cognitio ſãctę Trinitatis, & ſplẽdor virtutum, quoniam dum trãſeunt
† tum c debamu
quotidie per mortem corporis ab ærumnis huius ſeculi, in lucẽ ſupernæ claritatis colliguntur. Vel etiam per mortem poſſumus intel-
† 44 di Luc.21.
ligere omne ſpatium pręſentis vitę, vſque ad finem ſeculi, E

* Chryſ. Quando noctem ad diluculum vſque properare videmus, garrientemque hirundinem audiuimus, proximũ excitamus, ſolicitando alius ad alium, diem factum dicimus exurgere, & ad facienda contendere incipimus. Quod igitur in temporalib. facimus, iſtud & hic faciamus. Exuamus phantaſias, liberemur ab huius vitæ ſomnijs, excutiamus profundum mentis ſoporem, induamuſque loco veſtimenti virtutem.

f *Opera te.* Opera mala, quę ex tenebris ignorantiæ venerunt vel tenebras amant, & ad tenebras ducunt.

g *Non in commeſſ.* Nota in his Romanos tangi, & ideo nõ eſt eis ius gloriandi. Horũ autem morborũ ſuperbia eſt mater, & humanę laudis auiditas, quæ etiã hypocriſim ſæpe generat, huic non reſiſtit, niſi crebris diuinorum librorum teſtimonijs incutiatur timor & charitas.

* Tertullianus. Appendices gulę, laſciuia atque luxuria eſt. Quam ſocietatem Apoſtolus ſciens, cum pręmiſiſſet. Non in ebrietatibus, nec in comeſſationibus, adiunxit, nec in cubilibus & libidinibus. Aduer. chicos,

* Chryſoſtomus. Bibere non prohibet, ſed præter menſuram bibere, neque vino ſimpliciter vti, ſed cum ebrietate vti vetat.

* Aug. Horum trium criminum cubilia & impudicitiæ, ita magnum crimen putatur, vt nemo eccleſiaſtico miniſterio, & ſacramentorum communione videatur, qui ſe iſto peccato maculauerit. Et recte omnino. Sed quare ſolum? Comeſſationes.n.& ebrietates, ita licitæ putãtur, vt in honore etiam martyrum, non ſolum per dies ſolennes (quod eſt lugendũ) ſed etiam quotidie celebrentur. Quę ſęduras flagitioſa & ſacrilega ſaltem de ſanctorum corporum ſepulchris, F Epiſt. 6
ſaltem

NICOLAVS DE LYRA.

* *ordinantur ad actũ diligendi, quia præcepta primæ tabulæ ordinantur ad diligendũ Deũ, & præcepta ſecũdæ tabulæ ad diligendum proximũ. Per primũ enim quod eſt:* Honora patrem tuum, &c. *præcipitur reddi debitum omni proximo, per alia quæ ſunt negatiua, præcipitur caueri ab eius nocumento. ideo ſubditur.*

1 Dilectio pro. ma. non ope. *i. cauet inferre malum proximo, & ſic concluditur.*

2 Plenitu. ergo le. *i. plenaria obſeruatio eius.*

3 Eſt dile. *Quia diligitur Deus ſuper omnia, & proximus ſicut ipſemet diligens.*

4 Et hoc ſci. tem. *Hic conſequenter oſtenditur, quod hoc debitum eſt maxime reddendum tẽpore nouæ legis, quæ eſt lex amoris ſicut lex vetus fuit lex timoris. ideo dicit* : Et hoc ſcien. tem. *i. conditionem temporis legis nouæ.*

5 Quia hor. eſt iam. n. de ſo. ſur. *i. de ocio ad opera charitatis, quia dicit Greg. Charitas operatur magna ſi eſt, ſi autem renuit operari, amor non eſt.*

6 Nunc e. *i. tempore gratiæ.*

7 Propior eſt. n. ſa. *Quia per Chriſtum ianua ſalutis eſt aperta quæ tempore legis erat clauſa. ideo ſubditur.*

Quam

8 Quam cum cre. *ſ. plus quam ante Chriſti aduentum. tũc enim ſciebant ſe patres deſcenſuros ad inferni limbum: vnde dicit Iacob patriarcha Gen. 37 g.* Deſcendam ad filium meum lugens in infernum. *Et ſanctus Iob. 17. d.* In profundiſſimum inferni deſcendent omnia mea.

9 Nox præ. *i. obſcuritas figurarum veteris legis.*

10 Dies au. appropin. &c. *ideſt, claritas veritatis reuelatæ in noua lege.*

11 Abijciamus ergo opera tene. *i. peccata, quæ dicũtur tenebrarum opera, eo quod in tenebris fiunt, Ioan. c. Qui male agit, odit lucem, & quia obtenebrant animam, ſecundum quod dicit Philoſophus in lib. Ethicorum. Ignorat omnis malus. & quia ducunt ad tenebras exteriores. ſ. gehennæ.* Peccat re ope brarum

21 Et indu. ar. l. *i. virtutes quæ dicũtur arma lucis, quia cõtra peccati tenebras muniunt, & quia in luce fiunt, Ioan. 3. c. Qui facit veritatem, venit ad lucem. Et quia illuminãt animam, & finaliter ducunt ad lucem æternam, ideo ſubditur.* Virtut re arma

13 Sicut in die. *ſ. iudicii.*

14 Honeſte ambulemus. *ideſt, ad gloriam.*

15 Non in comeſſationibus & ebrietatibus. *vitando peccata gulæ.*

Non

A ſaltem de locis ſacramentorum, de domibus orationum, arceatur. De contentione autem & dolo quid attinet dicere, quando iſta vitia nō in plebe, ſed in noſtro numero grauiora ſunt?

agere ſimpliciter prohibuit, ſed ad concupiſcentias addidit, D quale eſt cum neceſſarius vſus exceditur. Nā & Timotheo ſcribit: Modico vino vtere propter ſtomachum tuum, & frequentes infirmitates tuas. Fugite ergo ebrios, ventricolas, delicatulos, qui nihil non faciunt, vt laſciuiant, & concupiſcentiam inflamment, &c.

a ¶ Pigritiæ dormienti. b Et luxuria, quæ de cibo & potu nimio.

bus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitiis, non in 1

a Vt ſolebant ſe inuicem præferendo in quo minor inuidebat maiori. b Quæ nō ēta ne faciatis. c Id eſt, Formam Chriſti. 2.

contentione & æmulatione, ſed induimini dominum Ie- 3

¶ Quem induti non cogemini ſeruire carni. ¶ Non dico in neceſſarijs ad ſuſtentationem. a Illicitis.

a ſum Chriſtum, † & carnis curam ne feceritis in deſiderijs. 4

a *Et carnis cura, &c.*
✻ Chryſoſtomus. Quemadmodum non bibere, ſed inebriari, non nubere, ſed laſciuire, ita neque carnis curam age

...i.5 d.r. 2.b. De ...di.5.nō ...riter.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Non in comeſſa. & ebrietatibus.* vitando peccata gulæ.
2 *Non in conten. & æmu.* quantum ad peccata ſpiritualia, quę ſunt grauioris culpæ.
3 *Sed induimini dominum.* imitando ſanctitatem conuerſationis ſuæ.
4 *Et carnis curam ne feceritis in deſide.* i. ſuperfluis ita, q. per hoc non excluditur neceſſitas, ſed tantum ſuperfluitas.

Sed

ADDITIO.

In ca.13. vbi dicitur in Poſtilla: Sicut in die, ſcilicet, iudicij.
Quod hic dr̄. Sicut in die, nō vr̄ proprie exponendū de die iudicij. Nō. n. poſſumus in hac vita, quę multis incommodis & neceſſitatibus eſt ſubdita, ſicut ī die iudicij ambulare. Sed qa tēpus gratiæ comparauit diei, di. Dies autē appropinquauit. Similiter virtutes comparauit armis lucis di. Induamur arma lucis. iō ſubdit: Sicut honeſte ambulemus. i. in actu virtutum nos exerceamus honeſte, ſicut illi, qui clara die ambulant, honeſtius habēt incedere, quam qui ambulant de nocte.

CAP. XIIII.

a INfirmum au. Perfectę fidei eſt nullum cibum diſcernere, vel immundum putare, quia *omnia munda mundis.* Sed quidam infirmi cenſebant a quibuſdam abſtinendum, & ita inter Romanos contentio. vnde præcipit tales aſſumere, nō abijcere, ſed patiēdo exemplo & verbo ad fidem erigere. Et B ſi incognitum eſt, quo qs animo faciat, nō inde diſceptare.
* Auguſtin. Neque dijudicemus cogitationes eius, id eſt, quaſi audeamus ſentētiam ferre de alieno corde, quod non videmus. Ideo ſequitur & dicit, Et alius quidem credit manducare omnia, qui autem infirmus eſt, olus manducet. Quia illo tempore multi iam firmi in fide, & ſcientes ſecundū ſententiā domini, quod non macularent ea, quæ in os intrarēt, ſed quæ exeunt, indifferenter ſumebant cibos ſalua conſciētia, quidā vero infirmiores abſtinebāt a carnibus & a vino, ne vel neſcientes inciderent in ea, quæ idolis ſacrificabātur, omnis enim tunc immolatitia caro in macello venundabatur, & de primitijs vini libabant gētes ſimulacris ſuis, & quę dā in ipſis torcularibus ſacrificia faciebant. Iubet ergo Apoſtolus & his, qui ſalua conſcientia talibus alimentis vtebantur, nō ſpernere infirmitatem illorum, qui ſe talibus cibis & potu abſtinebant, & illis infirmis ne eos, qui carnibus veſcebantur, & vinum bibebant, tanquam pollui iudicarent.
b *Non in diſcepta.* Non eſt damnandus cuius cogitatio non eſt aperta, vel de quo neſcimus qualis poſt ſit futurus.
* Hieron. Nolite ſecundum veſtras cogitationes quem lex non iudicat, iudicare.
c *Infirmus.* Qui cibos diſcernit, putans alios mundos, alios C immundos, eo quod Iudęi prohibiti ſunt edere, hunc ſuo iudicio, relinquendū dicit, ne cū ſcrupulo edat. Vel licet perfecta fides, quę omnia, tamen infirmus, qui timet caſum, qui facile impetu libidinis ſternit, edat olus, ideſt, tenues & aridos cibos, qui non ſunt fomentū vitiorum, & abſtineat ab illis quibus libido excitatur. Craſſitudo enim carnium & delitioſæ epulæ prouocant corpus ad libidinem.

Nota contra crapuloſos clericos.

Tim. 4. d.

...e vno ex... ...ſiōis qua... ...ram pro... ...tionū ex ...piad Rom.

CAP. XIIII.

a ¶ Ita in vobiſipſis honeſti ſitis, vt dictum eſt. ¶ Illum qui nondum perfecte credit, vt credendum eſt. b ¶ Vt Chriſtus ægrotos. ¶ Ad ſanandum. c ¶ Vt de occulto iudicetis reum.

a INfirmum autem in fide aſſumite, non 1
b † in diſceptationibus cogitationum. 2

a ¶ Hic talis poteſt aſſumere alios. b ¶ Poſſe. c ¶ Humanis vſibus data. 3

Alius enim credit† maducare ſe omnia. 4

a ¶ Hic indiget aſſumi, qui permittit edere olus, in quo nulla quæſtio. 5 b ¶ Et cum hæc ita ſint. 6

c Qui autem infirmus eſt, olus manducet. 7

a ¶ Omnia indifferenter. ¶ Abſtinentem. b ¶ Quia voluntatis eſt edere vel non edere. 8

d Is qui manducat, non manducantem non ſpernat. Et qui non 9

✻ Ambroſius. Hūc ergo remittit iudicio ſuo, ne ſcandalū paſſus a charitate, quę mater eſt animarū, recedat cū mentis perturbatione, cū Chriſtiani pacifici debeāt eſſe ac quieti.
* Idem. Dominus pro vniuſcuiuſq; viribus impartiri vobis alimenta dignatus, ne aut infirmum validior cib. opprimat, aut validum & fortem exilia alimenta non ſatient, *qui enim infirmus eſt olus manducet*, ait Paulus.
✻ Idem. Hic fiducia lectionis niſi dubitet omnia edenda, quę data sūt humanis vſibus, legit enim in Geneſi, *omnia valde bona eſſe, quæ creauit Deus*, ideo nihil reijciendum, quia nec Enoch, qui Deo placuit primus, neque Noe, qui in diluuio ſolus iuſtus inuentus eſt, neque Abraham, Iſaac, & Iacob, ab his leguntur abſtinuiſſe.
d *Is qui man.* Supra præcepit non diſceptare de cogitationibus aliorum, hic præcipit non ſpernere.
* Hieronymus. Habebant inter ſe ſcandala, illi illos quaſi carnales iudicabant, & illi illos tanquam ſtultos irridebant, & ſuperſtitioſos iudicabant.
* Chryſoſtomus. Non dicit ne accuſet, nō dicit ne corrigat, ſed ne vituperet, ne auerſetur, oſtendens quod, qui talis eſt, rem committat multo riſu dignam.
* Hieronymus. Non inter ieiunia & ſaturitatem æqualia merita diſpenſat, ſed contra eos loquitur, qui in Chriſtum

E Li. 3. de Virginib.

† addiiudicationes diſceptatio.
† veſcendum eſſe quibuslibet.

in 9. c. Lucæ.

Epiſt. 82.

Li. 2. in Iouinianum.

F

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XIIII.

INfirmū au. *Poſtquam Apoſtolus oſtēdit qualiter minores habere ſe debeāt ad ſuperiores, hic inſtruxit maiores, vt bene ſe habeāt ad minores, & primo in euitatione mali, ſecūdo ī operatione boni, ca. ſeq. Prima adhuc in duas, quia primo hortatur ſuperiores, ne inferiores cōtemnant, ſecūdo ne eos ſcandalizent, ibi:* Nō ergo amplius. *Prima adhuc in duas, quia primo proponit intentum, ſecūdo inducit rationes ad hoc perſuadendum, ibi:* Tu quis es. *Circa primum dicit.*
1 Infirmum au. in fi. *ſ. de nouo conuerſum & de lege catholica minus ſufficienter inſtructum.*
2 Aſſum. *vos maiores. ideſt, ad vos ſumite, eum inſtruendo dulciter & charitatiue.*
3 Non in di. cogi. *ideſt, non iudicantes male de ipſo, donec appareat m... ...ſte.*
4 Alius enim cre. man. ſe. omnia. *licite & ille eſt qui inſtructus in noua lege, qui ſcit ceremonialia ...tificata in Chriſti paſſione, et ſic licite comedit cibaria prohibita in veteri lege.*
5 Qui autem infir. eſt. *i. conuerſus de Iudaiſmo & nō perfecte inſtructus de iſto, & ſic dubitat adhuc, an hoc ſibi liceat.*
6 Olus man. *propter ſcrupulum ſuæ conſcientiæ, quia certus eſt, q olera manducare fuit licitum omni tempore. Circa quod ſciendum, quod legalia, quantum ad ceremonialia obſeruanda fuerunt vſque ad paſſionem Chriſti. vnde & Chriſtus ea obſeruauit, & imminente ſua paſſione agnum paſchalem cum ſuis diſcipulis comedit. Poſt publicationē vero euangelii obſeruatio eorū eſt mortifera, qa hoc eſt ſignificare, q veritas per ipſa ſignificata nondū per Chriſtū eſt impleta. Tempore vero intermedio. ſ. a paſſione Chriſti vſq; ad publicationē euangelij, licitū fuit ea obſeruare, maxime conuerſis de Iudaiſmo, dum tamen ibi non ponerent fidē, credendo firmiter, q ſine tali obſeruatione fides Chriſti nō ſufficeret ad ſalutem, & hoc modo leguntur Apoſtoli in Actibus Apoſtolorū ea obſeruaſſe, ſecundum quod declarat Aug. in epiſtola ad Hieronym. diffuſe, & ſecundum iſtum intellectum ſubditur.*
7 Is qui mād. *cibaria lege probibita inſtructus, q iſta sūt ſibi licita.*
8 Non ma. *reputans eum rudem & ignarum, & ſtolidum, fatuum, & melancholicum.*
9 Et qui non mandu. *abſtinendo ex conſcientia dubia.*

Quæ legalia ſeruanda.

A ſtum credentes adhuc Iudaizabant, & eos, qui ex gentibus crediderant monet, vt non ſcandalizent illos cibo ſuo, qui adhuc infirmiores erant.

Manifeſta quæ ſint. Aug. lib. 2. de ſer. Do. in monte.

a *Non iud.* De manifeſtis iudicandũ, & nõ occultis. Manifeſta vero ſunt, quę nõ poſſunt bono animo fieri, vt ſunt ſtupra, blaſphemiæ, furta & huiuſmodi, de quibus iudicare nobis permittitur. Sed ea, quæ dubium eſt, quo animo fiant, in meliorem partẽ interpretemur, vt de cibis, quia poſſunt bono animo & ſimplici corde ſine vitio concupiſcentiæ, quicunque humani cibi indifferenter ſumi.

† Iaco. 4. cap. 23. q. 4. cap. nulli in fine & ca. Deus. in fi. 30. q. 5. cap. nullum ante,

Libro vno expoſitionis quarundam propoſitionum ex epiſt. ad Rom.

✻ Auguſtin. In his rebus, quæ ita comprehendũtur, vt eas bono & caſto animo nõ poſſe fieri manifeſtũ ſit, non improbatur ſi iudicemus,

B itaque hoc quod de cibis dicit, quia ignorat quo animo fiat, non vult nos eſſe iudices, ſed Deum. De illo aũt nefario ſtupro, vbi vxorẽ quidam patris habuit, præcepit debere iudicari, non enim poterat ille dicere, bono animo ſe tam immane flagitium commiſiſſe.

Augu. lib. de correp. & gratia.

b *Domino ſuo ſtat.* De incognito corde alieni ſerui tu nõ habes iudicare, ſed ſuus dominus, ad cuius honorẽ ſtat, qui ſtat, ad quẽ pertinet & caſus cadentis, qui poteſt erigere vel iudicare. Stat, aut cadit, ideo dicit, quia ambiguũ eſt, forſan ſtat, qui putatur cadere.

c *Stat aut cadit.* Per hoc oſtendit, ſe neſcire quo animo ille, ſe agat in dubijs.

C d *Stabit autem.* Hic innuit, qđ ambigua debemus in meliorem partem vertere, & plus ſalutem quam mortem reorũ optare, & in futuro ſpẽ boni habere, etſi aliter ſit in pręſẽti.

Stabit autem. Quia neque ſi edit reus eſt, neque ſi non edit ſi tamen deuotione hoc agit.

* Hieronymus, & Primaſius, ſiue moritur, quia illo propter Deum abſtinet, & ille ſecundum Deum manducat.

e *Nam alius.* Supra dixit, q; alij omnia manducant, alij non omnia, de generibus ciborum agens hoc dicit, & alij omni tempore, alij aliquo certo tempore abſtinent, & vtrunque recte fieri poſſe dicit.

✻ Hieronymus. Iudæi inter diem, & diem iudicare nõ poterant, ergo de ieiunio & abſtinentia dicit, quę nõ ſunt ſub certo

D certo modo legis redacta, vt vnuſquiſque tãtum faciat quãtum poteſt, quantam mercedem habere voluerit. Vnde ſequitur. Vnuſquiſq; id faciat in tali cauſa qđ melius eſſe iudicat. Item hoc eſt quod dicit aliquos eſſe, qui certis anni tẽporibus aliquos eſſe, qui omni tempore vitę ſuę ab eſu carniũ decreuerunt abſtinendum.

a ¶ Omnia. ¶ Non credat peccare, cum neſciat quo animo. b ¶ Neuter alterum, vterque enim ſeruus Dei eſt. c ¶ Manducantem vel non manducantem.

a manducat, manducantem non iudicet. Deus enim illum al-

a Ad fidem. b Et cum hoc eſt, ergo. c Cur iſta valentiæ. d Damnandum animas, quod non debes, cum ſit alterius ſeruus. e Quia conſcientia edat vel non edit. Deus iudicat cui cuncta ſecreta eſt.

b ſumpſit. † Tu quis es, qui iudicas alienum ſeruum? Domino

a Hoc de prædeſtinatis. ¶ Stare poterit domino ſuo. b De quo nulli eſt ambiguum. c Ne ſtare ſibi arroget.

c ſuo ſtat aut cadit, ſtabit autẽ. Potens enim eſt Deus † ſtatuere

d a Qui ſtabit dico, & poteſt credi ſtatutus eſſe, quia quod agit ex iudicio agit. b Eſſe eligendum in abſtinentia interpoſitum. q. d. quidam certis diebus, quoniam omni die putant abſtinendum.

e illum. Nam alius iudicat diem † inter diem, alius autem iudi-

a Eſſe eligendum in abſtinentia. b Vt qui edit, cum gratiarum actione edat. & qui abſtinet, pro Deo faciat. ¶ Eorum. c Ideſt, ſecundum ſuam conſcientiam. d In melius.

f cat omnem diem. † Vnuſquiſque† in ſuo ſenſu abundet. Qui

a Ideſt, ad honorem & laudem domini facit. Deo. ¶ Placere ſe putat Deo. b Omnia. ¶ Ad laudem domini.

g ſapit diem, domino ſapit, & qui manducat, domino man-

a Et quod domino man. effectus indicat. b Pro bonis creatoris quibus ſuſtentatur & paſcitur c Ideſt, Abſtinet. d Ad honorem domini.

h ducat. Gratias enim agit Deo. Et qui non manducat, domino

a Quod effectus indicat quia. ¶ Pro collata abſtinentia. b Et debemus edere, vel non edere domino. c Quia. d Fidelium.

i non manducat, & gratias agit Deo. Nemo enim noſtrum

a Virtutibus. Ideſt, ſpiritualiter, vel etiam temporaliter coniunctione animæ & corporis. Sed cum no. b In vitiis. c Et vere nemo ſibi, quia domino d Vita virtutum. e Ab eo iudicandi, vel vt ei placeamus.

K ſibi viuit, & nemo ſibi moritur. Siue enim viuimus, domino

✻ Auguſtin. Recte feſta eccleſię co-

Serm. 2 ... tempo...

1 lunt, qui ſe eccleſiæ

2 filios eſſe recogno-

3 ſcunt.

4 f *In ſuo ſenſu.* ideſt,

5 in ſuo cõſilio dimit

6 tatur ne ſcandalum

7 paſſus a charitate,

8 q̃ eſt mater omniũ

9 virtutum, recedat.

10 g *Qui ſapit.* In ſuo ſenſu dico, vt abun

11 dans, quia qui ſapit

12 diem, vel oẽm, vel

13 diem inter. dño ſa.

14 ✻ Chryſoſtomus. Hoc enim pa-

15 cto & obſeruãtium

16 timorem fregit, tẽ

17 eſſe indifferẽtem di

18 cens, & eorum, qui

19 vehementer illos

20 adorebãtur, cõtentionẽ ſuſtulit, oſten

21 dens hanc rem tanti momenti nõ eſſe, quę digna ſit tã acri, continuoque certamine, quo infirmi turbari debeant. Facit vero nõ eſſe momenti non ideo dicit quod natura ſua ſit leuicula, ſed propter temporis immaturitatem, & quod Romani recentes adhuc, & imperiti eſſent in fide.

† eſſi ſtet. † inuti... † Deu... vtrin... † prop... ti ſatis

E

h *Et qui manducat, domino manducat.* ideſt, ad honorem domini, cuius omnia creata credit munda, & quia ei ſeruituris illis ſuſtentatur.

Cont. P... chi... iuniis.

* Tertullianus. Cum autem humano arbitrio vitet controuerſiam fieri quanto magis diuino. Ita ſciebat quoſdam caſtigatores & interdictores victus incuſare, qui ex faſtidio, nõ qui ex officio abſtinerẽt, probare vero, qui in honorem nõ qui in conuitium creatoris. Et ſi claues macelli tibi tradidit permittens eſui omnia ad conſtituendum idolothytorum exceptionem, non tamẽ in macello regnũ Dei incluſit: Nec enim, inquit, eſus aut potus eſt regnũ Dei, & eſca nos Deo non commendat, non vt de arida dictum putes, ſed potius de vncta & accurata. F

i *Nemo e. n. ſi. v.* Qui enim lege fręnatur, non ſibi, ſed Deo, qui legem dedit, viuit, Si lex non eſſet, ſibi quiſque viueret.

K *Sibi.* Sed domino, quo iudice damnatur vel coronatur, vel *Sibi.* i. ad laudem ſuã, ſed Dei. Sicut enim magnitudinis eius non eſt finis, ſic noſtrę laudis non erit finis. Non enim cum mortui

Aug P... 144.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Manducantem non iu.* tanquam mandati diuini tranſgreſſorem. 2 *Deus enim illum.* ſ. de nouo conuerſum & adhuc infirmum. 3 *Aſſumpſ.* ad fidem ſuam, potens illum perficere & ſolidare. i. confirmare, propter quod non eſt cõtemnendus. 4 *Tu quis es.* Hic conſequenter adducitur quadruplex ratio ad propoſitum perſuadẽdum. Prima accipitur ex parte illius, qui iudicatur tanquam ſtolidus. Nullus enim iudicari debet ab eo, qui eſt dñs eius, qui eſt ſolus Deus in propoſito, & hoc eſt quod dr̃: *Tu quis es, qui iudi. alienum ſer.* q. d. ad te nõ ſpectat iudicare de latẽtib. in corde, cuiuſmodi ſunt iſta, & ideo tale iudicium eſt vſurpatũ, quod ad ſolum Deum pertinet, qui corda intuetur, ideo ſubditur.

Prima ratio.

5 *Domino ſuo ſtat aut ca.* i. ad Deum pertinet iudicare de caſu eius & ſtatione.

6 *Stabit autem.* per Dei gratiam.

7 *Potens enim eſt De. ſta. illum.* i. perficere & confirmare.

Secũda ratio.

8 *Nam alius iu.* Hic ponitur ſecunda ratio, quę accipitur ex parte rei de qua ſit iudiciũ. ſ. de ceremonialium obſeruatione, quæ tunc erat indifferens cõuerſis de Iudaiſmo modo ſupradicto. Et iõ de talibus nõ debet aliquis iudicari tranſgreſſor vel ſtolidus faciendo vel dimittendo, ex quo vtrunque poterat fieri, vt prædictum eſt, tñ ex cauſa rationabili, & hoc eſt qđ dicit. *Nam alius iu. diem inter diem.* i. ita inſtructus eſt in fide catholica, qđ ſcit diſcernere tẽpus in quo cerẽmonialia non obligant, ab illo in quo obligant.

9 *Alius autem iu. omnem diem.* i. q. ſimiliter obligãt tempore poſt paſſionẽ ſicut ante, & ſic dicit abſtinẽdũ cibis vetitis a lege. 10 *Vnuſquiſque in ſuo ſen. ab.* i. in hoc dimittatur proprię conſcientię vſque ad publicationem euangelij peractã.

11 *Qui ſapit diem.* modo prædicto.

12 *Domi. ſa.* i. ad honorem diuinum, quia vtrunque bene poteſt fieri ex cauſa rationali. ideo ſubditur.

13 *Et qui man.* ſciens hoc ſibi eſſe licitum.

14 *Domi. man.* cuius ratio ſubditur.

15 *Gratias enim agit Deo.* de liberatione ſua ab onere legis, & de conceſſione ſui victus.

16 *Et qui non man.* i. abſtinet a lege prohibitis ex cõſcientia dubia, vel vt infirmum non ſcandalizet, vt habetur infra.

17 *Domi. non man.* ideſt, bene abſtinet.

18 *Et grati. agit Deo.* qui ſibi dedit gratiam abſtinendi.

19 *Nemo enim no.* Hic ponitur tertia ratio, quæ accipitur ex parte eius ad quem pertinet vere de talibus iudicare. ſ. Chriſti, qui eſt dominus vitæ & mortis, & per conſequens iudex, & hoc eſt quod dicitur. *Ne. enim no. ſibi vi.* i. ad propriam gloriam, quia tota vita hominis eſt ad Chriſti gloriam ordinanda.

Terti...

20 *Et nemo ſi. mo.* i. nemo debet ſe morti exponere p̃ laude propria, ſed pro gloria Chr̃i mors patienter toleranda eſt, ſequitur. 21 *Siue e. vi.* & patet ex dictis litera vſque ibi.

In

mortui fuerimus in hac carne,deſinemus laudare deũ,& ſe-
A cundũ hoc de fidelib.tantum agit. *Vel ſibi*,i.a ſe iudicandus, ſed a domino,ſecundum hoc de bonis, & malis accipitur.

a *Chri.m.e.* Vt viuorum, & mortuorũ dominetur,& vtroſque iudicet. Et ad literã,accipit viuos,& mortuos,vt nõ putetur tantum iudicare de mortuis, quaſi dum viuunt, hominibus ſit commiſſum iudiciũ, ſed poſt mortem Deo. Hoc enim inſipientium dogma peruerſum tradidit, ſed melius eſt, vt vtrorunque dicatur Chriſtus dominari, & vtroſque iudicare. Q. *Quibus dedit filios dei*,
B *fieri*, hi etiam nunc,& poſt mortem regnant cum Chriſto. Sed aliter nunc regnant cum eo ſancti eius, aliter tunc regnabũt. Nunc regnant, quia, *quæ ſurſum ſunt, ſapiunt, & quærunt.* Poſtremo regnabunt cum illo, ita,vt ſint in regno eius,& ſint etiã illi regnum, quia & animæ piorum mortuorum non ſeparantur ab eccleſia. Quæ etiam nunc eſt regnum Chriſti,quia regnat nunc cum Chriſto in viuis,& mortuis. Vel mortuus eſt,vt mortuos a peccatis liberet,dum enim vixit, viuis ſalutis viam oſtendit,reſurrexit, vt iuſtificatos ſecum viuere faceret.

Iaco.4.c. Ioan.1.b. ... libr.20. ...iuit.dei.

Col.3.a. ... q.1.§. ité ...paulus.

✠ Hieronymus,& Primaſius. Aduentus dei,& viuos inueniet, & mortuos ſuſcitabit, nihil ergo præiudicat,vtrum te viuum inueniat, an reſuſcitet, tantum labora, vt coram eo
C iuſtus appareas.

b *Ante*

a ¶Spiritualiter vitiis,& peccatis,vel temporaliter diſſolutione,ſcilicet. & animæ,& corporis. b ¶ idest ad ſimilitudinem Chriſti,in cuius morte baptizati ſumus,vt ſicut Chriſtus ſemel mortuus eſt,& ſemper viuit,ita & nos ſemel mortui pro peccato in baptiſmo, ſemper viuamus deo. ¶ Ab eo indicandi: ¶Et quia vtrunque domino. ergo ſumus eius iudicandi,cur ergo iudicat homo?

viuimus,ſiue morimur, domino morimur. Siue ergo viui-

a ¶Quia pretio ſanguinis nos emit Nec tenebit mors eum,pro quo mortuus eſt liber in mortuis.

a mus,ſiue morimur, domini ſumus. In hoc enim Chriſtus 1

a ¶ Intelligatur dominari. ¶Et vtroſque iudicet.

mortuus eſt,& reſurrexit, vt & viuorum,& mortuorũ domi

a ¶Chriſtus debet dominari,& iudicare. ¶Manducans omnia. b ¶Non manducantẽ. c Nõ manducãs.

netur. † Tu autem quid iudicas fratrem tuum? Aut tu quid 2

a ¶Manducantem. b ¶Non ita debes facere. c ¶Vt iudicandi. d ¶Iudicem deum,ſedentem. 3

b ſpernis fratrem tuũ? † Omnes enim † ſtabimus ante tribunal 4

¶In Iſaia. ¶Q qui olim fui mortuus iã viuo in potentia,quæ in hoc patet,quoniã mihi ſl.i.iudicaturus sũ. 5

c Chriſti. Scriptum eſt enim: † Viuo ego dicit dominus, quo- 6

¶In iudicio. ¶Etiam inimicorum. a ¶Conſcientia cognoſcens me eſſe deum. b ¶Quid egerit.

niam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur

a ¶Mihi. b ¶Et quia ſcriptum dicit. c ¶ Iudicandus a deo. d ¶ Non per ambages eludet.

d Deo. † Itaque vnuſquiſq; noſtrũ pro ſe rationẽ reddet Deo. 7

a ¶Et quia pro ſe quiſque rationem reddet. b ¶ Sicut hactenus fecimus. c ¶ Non ex opinione.

e d ¶Scilicet. e ¶ Diſcernite obſeruandum quid proſit. 8

f † Non ergo amplius inuicem iudicemus. Sed hoc iudicate 9

b *Ante tribunal.* Hoc a ſimili dicitur: Tribunal enim ſedes D iudicũ eſt,quæ in excelſo locatur,vt iudex ab omnib. videatur,& ipſe ex eminente loco oẽs valeat intueri. Ita & Chriſtus quaſi in tribunali ſedebit,quia ab omnibus videbitur,et ipſe omnium conſcientias videbit, & cauſas diiudicabit.

✠ PRIMASIVS. Tunc de iſtis hominibus iudicabit, quid, quomodo fecerimus, & deũ eſſe Chriſtum, qui iudicaturus eſt,non dubites.

c *Scriptum eſt enim. Viuo ego dicit dominus.* ✠ Hieronymus. Hoc teſtimonio ꝓbat, quia omnes ſoli domino reddem⁹ noſtrorum actuum rationem. E

† De pœni. & remiſ. c. cum ex ore. † ſtituemur. † Iſa.45.d. Philip.2.b.

d *Itaque vnuſquiſque noſtrum pro ſe rationẽ reddet.* ✠ Primaſius. Non pro alio: nec hominibus, pro ſe rationem reddet de his de quibus lex tacet. Nã ſi tacuerit videns peccantem, reddet rationẽ pro eo. *Speculatorem poſui te domui Iſrael*, dicitur ad prophetam.

† 23.q.4.c. ſi quis a catholica. & c. forte. 13. q.2.c. in præſenti.

e *Non ergo ampl.* Non vſurpemus nobis, quod ad nos non pertinet. Non reprehendamus ea,quę neſcimus quo animo fiant,vel etiam ſi aperta,non ita reprehendamus,vt de ſanitate deſperemus. In his enim duobus temerarium eſt iudicium,& vel ſuperbia eſt,vel inuidencia. vnde dicitur: *Nolite iudicare,& non iudicabimini.*

Auguſt. lib.2. de ſer. do. in monte.

Luc.6.f.

f *Sed hoc magis iudicate,ne ponatis offendiculum fratri,vel ſcandalum.* ✠ Hieronymus. Hic ſubtiliter ingreditur ad abſtinentiam, F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *In hoc e.Chri.mor.eſt.* i.ex morte ſua conſecutus eſt,ſ poteſtatem ſuper omnem creaturam,Matt.vlt.d. *Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo,& in terra*, & per conſequens iudiciaria poteſtas,ideo non eſt ab alijs vſurpanda. 2 *Tu au.* Hic ponitur quarta ratio, quæ accipitur ex parte eius, qui iudicat temere,quia nullus noſtrum habet officium iudicandi actiuè, ſed tantum paſſiuè,& hoc eſt,quod dicitur: *Tu autem quid iu. fra.tu.*i.tu,qui abſtines a lege prohibitis,quare iudicas illum, qui non abſtinet,tranſgreſſorem? 3 *Aut tu.* qui non abſtines. 4 *Quid ſper.fra.tu.* reputando eum ſtolidum,eo ꝙ abſtinet,vt dictum eſt ſupra. 5 *Omnes e.ſta.a.tri.Chri.* ſ.iudicandi ab eo: Et ad hoc inducit ſacram ſcripturam,quæ habetur Iſa.45.d. 6 *Viuo e.di.d.quo.* tanquam ſubditum iudicio meo,ꝑꝑ qđ concludit. 7 *Itaque vnuſ.&c.ratio.red.deo.* in finali iudicio, ꝑꝑ quod null⁹ iudicare dẽt temere de alio.

...rta ratio.

Contra prædicta vr̃ eſſe dictum Saluatoris Io.3.b. *Omnis, qui credit in eum,non iudicabitur.* ergo ſolũ infideles ſtabunt añ tribunal Chriſti iudicandi paſſiuè. Ad quod dicẽdum,ꝙ ibi accipitur iudiciũ condẽnationis, quo ſoli mali iudicabũtur. Qui dñr infideles,vel quia non habuerunt fidẽ,vel quia ſi habuerunt, in morte mortificata fuit ex carentia charitatis, & gratiæ. Hic aũt accipit iudiciũ retributionis, per quẽ modũ oẽs generaliter iudicabunt,mali ad pęnã,iuſti aũt ad gloriã.

8 *Non er.am.* Poſtꝙ inſtruxit ſuperiores qualiter ſe hẽant ad inferiores monendo,ne ipſos contẽnant, hic conſequenter idem facit monẽdo ne eos ſcandalizent. Et diuiditur in duas partes,quia primo prohibet eos a ſcandalizatione.ſcđo monet eos ꝑ oppoſitũ de inferiorũ ædificatione, ibi. *Itaque.*

Diuiſio.

Ad maiorem intelligẽtiam dicendorum hic breuiter eſt videndum, quæ dimittenda ſunt propter ſcãdalũ puſillorũ.

...a propter ſcandalum dimittenda.

Et arguitur primo,ꝙ bona ſpiritualia ſint dimittenda. Dicit.n.Aug. contra epiſtolã Parmeniani, quia vbi ſchiſmatis periculũ timet,a punitione peccatorũ ceſſandũ eſt, ſed talis punitio eſt bonũ ſpirituale, quia eſt actus iuſtitiæ, ergo,&c. Per hoc arguit,ꝙ bona temporalia ſint dimittenda,quia bona minora ſunt,ꝙ ſpiritualia. Cõtrariũ arguitur,quia beatus Tho.Cantuarienſ. repetiuit res eccleſiæ cum ſcandalo regis Angliæ,& ex hoc arguitur, ꝙ bona ſpiritualia nõ ſint dimittẽda cũ ſint corporalib.meliora. Reſponſio,qõ iſta nõ eſt de ſcãdalo actiuo, qđ eſt dictũ, vel factũ minus rectũ ꝑbens alteri occaſionẽ ruinę. Illud aũt,qđ deficit a debita rectitudine non eſt agendũ cũ ſcãdalo actiuo,ſed qõ intelligitur de ſcãdalo paſſiuo,ſ.quid ſit dimittendũ, ne alius inde ſcãdalizet.

...ſcandalum du...

Circa,qđ ſciendũ,ꝙ qdã ſunt bona ſpũalia, qdã vero tpalia. Spũalia vero qdã ſunt de neceſſitate ſalutis, q ſine mortali peccato ꝑtermitti non pñt, nullus aũt debet peccare mortaliter,vt peccatũ alterius impediat,quia ſm ordinẽ charitatis magis dẽt diligere propriã ſalutẽ, ꝙ alterius,ꝑꝑ quod talia non ſunt dimittenda ad vitandũ alterius ſcãdalũ. Alia verò ſunt bona ſpũalia, q nõ ſunt neceſſaria ad ſalutẽ,vt dare eleemoſynã extra caſum neceſſitatis,& in talib. diſtinguẽdũ eſt de ſcandalo,quia ſi oriatur ex malitia, ſicut cũ aliqui volunt impedire bona ſpũalia,ſuſcitãt ad hoc ſcãdalũ,& tale ſcãdalũ eſt contẽnendũ,ſicut dñs fecit Matt.15.de ſcandalo Phariſęorũ. Si aũt oriat ex infirmitate,vel ignorantia, vocat ſcãdalũ puſillorũ, ꝑꝑ qđ hmõi bona ſunt occultanda,vel interdũ differẽda quouſq; reddita rõne hmõi ſcandalũ ceſſet,ſi aũt poſt debitã hmõi rõnẽ redditã ſcandalũ duret, iã vr̃ ex malitia procedere, & ſic ꝑꝑ ipſum non ſunt hmõi ſpiritualia opera dimittenda. Circa vero tpalia bona diſtinguendũ eſt,quia ſi non ſint noſtra, ſed pro alijs ad conſeruandũ nobis cõmiſſa, ſicut bona eccleſiæ cõmittuntur prælatis quib⁹ conſeruatio taliũ incũbit ex neceſſitate ſalutis,ſicut eſt conſeruatio depoſitorũ, talia non ſunt ꝑꝑ ſcandalũ dimittenda ſicut,nec alia,quæ ſunt de neceſſitate ſalutis. ſi verò ſunt noſtra,ſic dimittenda ſunt ꝑꝑ ſcandalũ vitãdũ,ſi oriatur ex infirmitate, vel ignorantia quouſque per admonitionẽ rationabilem ceſſet ſcandalum. Quòd ſi per hoc non ceſſat, tunc iam procedit ex malitia, & ſic eſt contemnendum,maximę ſi pro alijs audacia detur malefaciendi, vt dictum eſt ſupra.

Ad primũ patet rñſio, qa correctio ordinat ad emẽdationẽ, & iõ ſi ꝑꝑ ipſam ꝓbabiliter appareat maius malũ cõſurgere,eſt dimittẽda quouſq; ꝑiculũ illud tranſierit. Ad aliud patet ex dictis in qõne. *Non er.am.* Hic apoſtolus monet ſuperiores ad euitandũ ſcandalũ puſillorũ. Et diuidit in duas partes,qa primo facit ꝓpoſitũ.ſcđo,remouet dubiũ,ibi: *Non eſt regnũ dei.* Et eſt ſciẽdũ,ꝙ ꝯ charitatẽ fraternã vr̃ eſſe,ꝙ aliqs nõ dimittat ad tp̃s hęc,q poſſint licite dimitti ad vitãdũ ſcãdalũ ſimpliciũ,q opinant illa illicita,quouſq; ſuper hoc plenius informent. De talib.aũt erat eſus ciborũ lege ꝓhibitorũ a tpe paſſionis Chriſti,vſq; ad publicationẽ factã euangelij, vt dictũ eſt,ſup. Et ſecundũ hoc dicit apoſtolus. *Non er.am.inui.iudi.* i.ſuperiores non iudicent inferiores ſtolidos,ſi abſtineant a talibus cibis,nec minores iudicent tranſgreſſores illos,qui vtuntur talibus. 9 *Sed hoc iu.ma.* ſupple fiendum.

Diuiſio.

a Inde pereat veſtro exemplo idem faciens. b Contriſtationem quod minus eſt. c Per hoc.
a magis, ne ponatis offendiculum fratri vel † ſcandalum. Scio 1
a Quia. b Immundus. c Poſt aduentum eius, vel per eius creationem. 2
et † confido in domino Ieſu, quia nihil commune per ipſum, 3
a Vnde. Non quod intrat in os c.il. ſed quod procedit de corde. ¶Hoc eſt infirmus de quo ſupra. Qui autem infir. olus mandu. b Pro conſcientia. c Et ideo ne ponas offendiculum vel ſcandalum fratri. ¶Non dico ſcandalizatur, ſed quod minus eſt ſaltem.
b niſi ei, qui exiſtimat quid commune eſſe, illi cōe eſt. Si enim 4
a Ex hoc ſolo patet quod. 5
c propter cibum frater tuus contriſtatur, iam non ſecundum 6
a In quo peccas ſ. quod non ambu. ſecundum charitatem. b Caue ergo ne contriſtes cibo tuo; plus autem caue ne perdas. ¶Quia debes confirmare, non ſcandalizare. 7
d charitatem ambulas. Noli tuo cibo illum perdere, pro quo 8
a Tantum quid fecit quod. b Ex cuius morte cognoſcitur quantum valeat ſalus fratris. c Quandoquidem frater contriſtatur, vel perditur, non ergo. ¶Per hoc minimum cætera bona non obfuſcentur.
e Chriſtus mortuus eſt. Non ergo blaſphemetur bonum † no- 9
a Quod ſi eſſet pro nullius ſcandalo omitteres. b Vt fratri facias quod tibi vis fieri. c Ideſt concordia, quæ eſt effectus iuſtitiæ.
f ſtrū. Nō eſt enim regnū Dei eſca & potus, ſed iuſtitia, & pax & 10
a Ideſt, de donis ſpiritus non ſuperbire, ſed humiliter & grate accipere, quæ non in nobis. b ¶Verè & 11
iuſtitia & pax cauſa regni eſt. c In iuſtitia, pace & gaudio. 12
g gaudiū in ſpirituſancto: Qui enim in hoc ſeruit Chriſto, pla- 13
a Qui hoc præcepit, qui nulli ſcandalum facit. b Quia diſceptatio diſcordiam parit. 14
h cet Deo, & probatus eſt hominibus. Itaque quæ pacis ſunt ſe- 15
a Cum pace docendo. b ¶Hoc ſectemur, ſed non deſtruamus opus Dei. ¶Ideo iterum non debes 16
cum offendiculo fratris edere, quia deſtrueres opus Dei, ideſt, fidem, virtutes & alia bona, quæ in eo Deus operatus eſt.
i ctemur, et quæ ædificationis ſunt, in inuicē cuſtodiamus. Noli 17

A nentiam, & dicit nō illos debere manducare, quamuis firmi ſint, ne exemplo illorum infirmi ſcandalum patiantur.

a *Scio & conf.* Q dico: Ne ponatis offendiculū fratribus. Nō autē dico offendiculum vel ſcandalū, eo quod cibus ſit immundus, quia ſcio per hoc, q. fiducia eſt in Ieſu, qui poſtquā venit abſoluit a lege. Cōmune ponit pro immundo, tractum a vaſis, quæ ante omnibus vſibus erant cōmunia, poſt ſacrificijs dedicata, ideo nō cōmunia, ſed ſancta dicebantur, vel ipſi Iudęi dicebantur proprie prius populus Dei, alij vero omnes cōmunes, & immundi.

(In margin: † perſuaſum habeo per dominum.)

✠ Primaſius. Ne dicerent, *quæ Deus creauit tu communia dicis eſſe*: non hoc ideo dico, vt aliquid putem eſſe commune, per Chriſtū mundata ſunt omnia; cōmune enim erat quicquid in eſca nō excipitur Iudæorum.

B b *Si enim propter cibum frater tuus contriſtatur.* ✠ Hieronymus. Non dixit propter ieiunium, ſed ne illum tuo exemplo, aut prouoces, aut compelles.

c *Iam non ſecundum charitatem ambulas.* * Hieronymus. Quia inuitus manducat quod illi non expedit. Etiam nō diligis proximum ſicut teipſum, ſi non illius vtilitatem cogitas ſicut tuam.

(In margin: Aug. de diffinitionibus orthodoxæ fidei.)

d *Noli cibo tuo illum perdere.* ✠ Aug. Bonum eſt in cibo cum gratiarum actione quicquid Deus edendum pręcepit, abſtinere autem ab aliquibus non quaſi a malis, ſed quaſi non neceſſarijs, nō eſt malum. Moderari vero vſum carnium pro neceſſitate & tempore, proprie Chriſtianū eſt. *Et paulo poſt.* Sacratæ Virginitati nuptias coęquare, aut pro amore caſtigandi corporis abſtinentibus a vino vel carnibus nihil credere meriti accreſcere, non hoc Chriſtiani, ſed Iouiniani eſt.

(In margin: Ezec. 33. c.)

e *Non ergo blaſphemetur bonum.* Quia qui habet opera bona, ſi reprehendatur in re minima, bonū ſuū obfuſcatur, & incipit bonum eius blaſphemari per malum. Vnde Ezechiel: *Iuſtitia iuſti non proficiet ei, ſi errauerit.*

C Non ergo blaſphemetur bonū. Bona in ſe comeſtio blaſphemabilis eſt dū alij nocet, & quia nocet, abſtine, quia nō eſt cauſa regni Dei eſca.

D f *Non eſt enim regnum Dei eſca & potus.* Non vſus ciborū, ſed concupiſcentia refrenanda eſt. Non intereſt quid alimentorum, vel quantū pro congruentia hominum & perſonæ ſuæ & pro valetudinis ſuæ neceſſitate quis capiat, ſed quā facile & lęto animo careat his cum his vel oportet vel neceſſe eſt carere.

(In margin: August. q. euan. — † lapſu… ſionem — Lib. de Virgini… — † veſt…)

* Hieronymus. Non per eſcam iuſtificamur. Sed & hoc notādum quod non dixerit, ieiuniū & ſobrietas non eſt regnum Dei: ſed, *eſca & potus.*

* Baſilius. Haud dubie ſi ipſam per ſe ciborum abſtinentiam diſcutias, neq; ſi non comedamus deficiemus, neq; ſi comedamus abundabimus, neq; enim, qui non comedunt ob id duntaxat plus aliquid comedentibus de virtute habēt, neque qui comedunt ex eo minus aliquid comedentibus habere putandi ſunt, ſi modo illorū virtus interior æqualis ſit, &c.

E g *Gaudium in ſpirituſancto. Qui enim, &c.* Non vtiq; in epulis, vt multi ſolent, ſed in ſpirituſancto hoc gaudiū oritur de fraterna pace, ſicut in diſceptatione, ira, vbi nō eſt ſpiritus, qa in ſolis pacificis eſt, cuius etiam gratia hęc tria ſunt in aliquo, iuſtitia, pax & gaudium.

(In margin: Auguſt. … 70. in …)

h *Placet Deo, & probatus eſt hominibus.* Secundum, quod gaudiū eſt in ſpirituſancto. Probatus habetur hominibus ſecundum iuſtitiam & pacem, etiam quia diſceptatio diſcordiam parit, iō dimiſſis temerarijs iudicijs ſectemur, quę pacis non diſcordię, & quę ędificationis, vt cęteri ędificentur, vel iam ædificati conſeruentur, inuicem Iudæus ad Gentilem, & Gentilis ad Iudęum.

✠ Ambroſius. Aedificationis autem viam ſequi hortatur, vt cum pace ea conferamus, per quæ inuicem nos ædificemus, ab his, quæ infructuoſa ſunt & magis contraria, declinantes. 1. Corinth. 4. *Omnia ad ædificationem fiant in vobis.*

F i *Noli propter eſcam deſtruere opus Dei.* * Primaſius. Hominem quem Deus fecit.

Omnia

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ne ponatis offendiculum. *infirmis vel ignorantibus.*

2 Scio & confido in domino Ieſu, quia nil commune. *i. nullus cibus immundus.*

3 Per ipſum. *quia omnia bona creauit Gene. 1. d.* Vidit Deus cuncta, quę fecerat, & erant valde bona. *Quod autem poſtea per legem aliqui cibi prohibiti ſunt, & ſic facti illiciti, hoc fuit ad tempus, ad ſignificandum aliud implendum per Chriſtum. A qua prohibitione abſoluit Chriſtus, Act. 10. c.* Quod Deus purificauit, tu ne commune dixeris.

4 Niſi ei, qui exiſtimat quid commune eſſe, illi commune eſt. *i. immundum, quia facit conſcientiam de tali comeſtione, ſicut leuare feſtucam de terra contra conſcientiam peccatum eſt, durante tali cōſcientia, ideo ſubditur,*

5 Si enim propter cibum, *ſcilicet, tuum.*

6 Frater tuus contriſtatur. *ideſt, infirmatur in fide, ex hoc dubitas de veritate catholica, vt habetur infra, vel de te ſcandalizatur æſtimans te tranſgreſſorem.*

7 Iam non ſecundum charitatem ambulas. *ſpernendo eius ſcandalum.*

8 Noli tuo cibo illum perdere, &c. *dando ei occaſionē ruinæ, præponendo modicam delectationem cibi eius, ſcilicet, ſaluti.*

9 Non ergo blaſphemetur bonum. *ideſt, fama noſtra, vt non demus occaſionem ſimplicibus reputando nos tranſgreſſores.*

10 Non eſt enim regnum Dei. *Hic conſequenter remouet dubiū, quia poſſet aliquis credere, quod abſtinere a cibis ſanctificatis per Chriſtum eſſet damnabile, ideo dicit Apoſtolus, quod nihil deperit ei, qui abſtinet ex cauſa rationabili, cuiuſmodi eſt vitatio ſcandali propter fratrem. ideo dicit:* Non eſt enim regnum Dei eſca & potus. *ideſt, in comedendo dicta cibaria vel abſtinendo.*

11 Sed iuſtitia. *per fidem formatam, quæ peccata remittit.*

12 Et pax. *quantum ad quietem paſſionum mentem perturbantiū.*

13 Et gaudium in ſpirituſancto. *quantum ad expectationem præmiorum.*

14 Qui enim in hoc ſeruit Chriſto. *interius in mente.*

15 Placet Deo, & probatus eſt hominibus. *ideſt, hoc ſufficit ad ſalutem.*

16 Itaque quæ pacis, &c. *Hic conſequenter monet Apoſtolus ſuperiores, vt ædificent inferiores pacifice & ſancte cum eis conuerſando, di.* Itaque quę pacis ſunt ſectemur.

17 Noli propter eſcam deſtruere opus Dei. *ideſt, fidem infirmi, quę eſt opus Dei.*

Omnia

a *Omnia quidem, &c.* * Hier. Repetit quod ſuperius dixerat
A ne creaturam damnare videretur.
b *Sed malum.* * Haymo. Qui autem indifferenter manducat omnia vt fratrem ſuum Iudæum ſcandalizet infirmũ, adhuc in fide culpam peccati & offendiculi ſibi attrahit.

c *Bonum eſt non, &c.*
* Hierony. Hoc loco laudat quidem abſtinentiam carnis & vini, ſed multo magis admonet, propter ſcandalum fratris abſtinendum eſſe a cibo & potu eorum quæ idolis immolantur.

d *Offendi.* Perturbatus neſciens quid teneat. Offenditur, quia fide recta diſcedit.
* Hiero. Si in hoc fidelem te putas ſic manduca. Vt nemo tuo infirmetur exemplo.
* Haym. non de fide ſanctæ trinitatis hic loquitur, ſed de fide qua credimus omnia eſſe munda.
e *Beatus.* Beatum dicit qui non facit aliud, quam quod vtile probat, ſed illum proprio iudicio cenſet damnandum, qui quod dicit ſe debere facere, non facit.
* Haymo. Beatus dicitur eſſe in hac parte gentilis, cuius con-

a Et non dico propter eſcam, quin munda ſit, quia. ¶Vnde. Et vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona.
a propter eſcam deſtruere opus Dei. † Omnia quidem mun- 1
a Aliorum quanto magis Dei, vt A[dam] pomum, Eſau lentem, Iudæi carnes in deſerto.
b da ſunt, ſed malum eſt homini qui per offendiculum man- 2 3
a Ab his pro offendiculo debes abſtinere, quia & ab omni carne.
c ducat. Bonum eſt non manducare carnem, & non bibere
¶Aliquid facere. a In quo eſt ei cauſa damnationis. b ¶ Contriſtatur.
d vinum, neque in quo frater tuus offenditur, aut ſcandaliza- 4
a Vt dubitet, & non ſi offenditur. b Hoc bene potes, quia de tuo bono nihil perdis. c In corde quam nullus aufert. 5
tur, aut infirmatur. Tu fidem quam habes penes temetipſum 6
a Tantum. ¶Non coram abſtinentem, ne ei noceas. b Quia. 7
c Qui non facit ſe damnabilem, nocendo alijs de ſuo bono.
e habe corã Deo. Beatus qui nõ iudicat ſemetipſum in eo quod 8
a Bonum iudicat. b Ille beatus ſed qui. c ¶Cibos alios mundos alios immundos. 9
d Vt cum illa conſcientia.
probat, qui autem diſcernit, ſi manducauerit, damnatus eſt, 10
a Manducauit. b Bonum etiam. c ¶Quod ſit contra fidem.i.contra conſcientiam, vt credatur malum eſſe. 11
f quia non ex fide. † Omne autem quod non eſt ex fide, pecca-
g tum eſt.

cõſciẽtia non reprehendit illum quod fratrem ſuũ Iudæum ſcãdalizauerit, vt illũ cogeret ad manducãdũ carnes quas ille deteſtabat, ſed neq; in pñtia illius comederit aliquid q̃ ille abhorreret licet omnia ꝓbaret & cognoſceret eſſe mũda. D
f *Omne au.* Non tamen omne quod fit cum fide bonum eſt, quia ignorantia quæ eſt ex culpa nocet. Omnis vita infideliũ peccatũ eſt, & nihil bonum ſine ſummo bono, vbi deeſt agnitio veritatis æternæ, Falſa virtus eſt etiam in optimis moribus. Opera quæ videntur probabilia, præter fidem ſic ſũt vt magnę vires & curſus celerrimus extra viam.
g *Non ex fide.* Fides noſtra vult vt homo agat hoc quod bene intelligit eſſe agendum, & peccatũ eſt quod aliter fit, quam probatum eſt.
* Hier. Non ex fide quæ per charitatem operatur. Quicquid ergo alium deſtruit ex fide non eſt, & idcirco peccatum.
* Theophyl. Quotieſcũque quiſpiam vel nihil confidit, vel autumat obſonium aliquod immundum eſſe, & ita vt deprauata cõſciẽtia illud deguſtet, prorſus eſt peccato obnoxius.

Aug li ſent. Proſperi.

E

NICOLAVS DE LYRA.

B
1 *Omnia quidem* .ſ. cibaria.
2 *Munda ſunt.* vt prædictum eſt.
3 *Sed ma. eſt. ho. per of. man.* ſcãdalizando infirmũ, pp quod abſtinere hic eſt meritorium, idõ ſubditur. Bonũ eſt nõ mã. &c.
4 *Neque in quo fra. tu. of.* ſ. quando infirmus contra conſcientiam comedit ex ſocietate alterius.
5 *Aut ſcan.* quando comedentem iudicat tranſgreſſorem.
6 *Aut infir.* dubitando de veritate fidei catholicæ, ex hoc q̃d videt maiores ſic comedere quod credit illicitum.
Tu

7 *Tu fi. quam ha. pe. te. ha.* i. ſufficit tibi ad ſalutẽ fides interior, quatenus omnia per Chriſtum purificata, & non oportet q̃ oſtendas exterius cum ſcandalo alterius.
8 *Beatus qui non iu. ſe.* i. damnabilem reddit.
9 *In eo quod pro.* i. ſcit eſſe ſibi licitum, tamen dimittit ex charitate fraterna propter ſcandalum vitandum.
10 *Qui au. diſ.* talem cibum credens non eſſe licitum.
11 *Si man. dam. eſt, quia non eſt ex fi.* i. ex conſcientia facit hoc, ſed contra conſcientiam, & omne tale eſt peccatum, ſicut leuare feſtucam credenti, quod hoc ſit peccatum mortale.

ADDITIO I.

In ca. 14. vbi dicitur in Poſt. Ad maiorem intelligentiam dicendorum hic videndum eſt breuiter.
Vtrum bona ſpiritualia ſint propter ſcandalum dimittenda ſimiliter & bona temporalia, habetur plene in 1.2.q.43.art.6.7. & 8. vbi ſunt omnia quæ hic traduntur & plura alia notabilia ad hoc pertinentia, vide ibi.

CAPVT XV.

D*Ebemus autem.* Sequitur.
* Baſilius. Sic portare, vel ſuſtinere, & curare ſecundum id quod ſcriptũ eſt, lãguores noſtros ipſe tulit & dolores noſtros ipſe portauit non

...breui in ...gatione. 177.
C

CAP. XV.

¶Infirmus ſi edit damnatur, ſed nos. a Cum illi non poſſunt ſe ad nos erigere.
DEbemus autem nos firmiores † imbe- 1
a Pati, erigere, non prouocare, non contemnere. b Non noſtræ voluntati obedire.
cillitates infirmorum ſuſtinere, & non 2
¶Charitati ſtudens.
nobis placere. Vnuſquiſque veſtrum 3
a Placere curet. b in id quod vtile. c quod valet.
proximo ſuo placeat in bonum, ad
a Et vere non nobis placere debemus.
ædificationem. Etenim Chriſtus 4

non quod in ſe hęc ille ſuſceperit, ſed quod eos in quibus hęc erant curauerit, etiã hoc in loco pœnitentiæ modus & ratio conueniet, per quam rationem qui infirmiores ſunt a valentioribus adhibita diligentia curabũtur.
F
Scri-

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XV.

DEbemus au. n. Poſtquã Apoſtolus oñdit qualiter ſe debent hẽre ad minores in euacuatione mali, hic conſequenter idẽ oñdit in promotione boni. Circa quod primo ponit ſuam inſtructionẽ, ſecundo ſuam excuſationem, ibi, *Certus ſum.* Prima in duas, quia primo hortatur maiores vt infirmos ſuſtineant, ſecũdo vt eos ad bonum promoueant, ibi. *Propter quod ſuſcipite.* Prima adhuc in duas, quia primo præmittit inſtructionẽ, ſecundo ſubdit rationem, ibi. *Deus autem patientiæ.* Prima adhuc in duas, quia primo ponit inſtructionem, ſecundo ex dictis cõcludit quandam concluſionem, ibi. *Quæcunque ſcripta.* primũ autem perſuadet dupliciter, primo ratione di.
1 *Debe. au. n. f. im. infir. ſuſti.* ſicut in corpore naturali membra firmiora vt nerui & oſſa ſuſtinent alia debiliora.
2 *Et non no. pla.* id eſt propriam voluntatem quærere, ſed magis bonum commune, ideo ſubditur.
3 *Vnuſquiſque veſtrum proxi. ſuo pla. in bo. ad ædi.* in malis autem non debemus quærere proximis placere, ſecũdo ad hoc inducit exemplum Chriſti di.
4 *Ete. Chriſ. n. ſi p.* i. propriam voluntatem non quæſiuit. Ioh. 6. d. *Deſcendi de cælo, non vt faciam voluntatem meam.*

Sed

A a *Scripta*. In diuinis libris. Vnde dixit: *Scriptum eſt.*

✠ Chryſoſt. Siquis ad noſtram admonitionem vel doctrinam de omnibus diſſerit, attendamus ſicut conuenit attendere: ſuorum quiſque vulnerum remedia ex diuinis ſcripturis eligat, & ſi nõ totum curat, partem ſaltem hodie, partem cras, deinde totum abluerit. Quin & de pœnitentia, de confeſſione, & de eleemoſyna, & de Iuſtitia, & de continentia, & de omnibus multa inueniet exempla.

In 15 cap. Act. Apoſt.

† Pſal. 68. b.

b *Idip. ſa.* q. d. Niſi idem ſapiatis, Deũ honorare non poteritis.

c *Vt vnanimes vno.* ✠ Hieronymus. Tunc vere Deus honorificatur, ſi uno animo, & concordi voce laudatur, ſi enim duo cõuenerint ſuper terram ex oĩ re quæcũq; petierint, fient illis.

† Idem mutuo inter vos ſentire.

Matth. 18.

B

d *Circuncisionis*. id eſt Iudæorũ ad quos corporaliter venit. vnde: *Non ſum miſſus niſi ad oues quæ perierunt domus Iſrael.*

† nos.

Matth. 15. c.

e *Propter verit.* Non repulit Iudeos, quibus proprie veritas, Gentibus miſericordia, qui bus nulla promiſſio.

Aug in Pſal. 84 & 87.

f *Promiſſiones*. Promiſerat enim Abrahæ, *In ſemine tuo benedicentur omnes gentes.* Et Dauid: *De fructu ventris tui ponam ſuper ſedem*

Gen. 22. d.

Pſal. 131. b.

C

ſedem tuam. Et item Iacob dixit: *Orietur ſtella ex Iacob.*

D

✠ Auguſtinus. Quod autem dicit Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe circunciſionis, & ad hoc dicit vt intelligãt gentes dominum Chriſtum, ad Iudeos eſſe miſſum, & non ſuperbiãt. Iudæis enim repellẽtibus quod ad ipſos miſſum eſt, factũ eſt vt euangeliũ prædicaretur gentib⁹ quod in actibus apoſtolorum manifeſte ſcribitur cum dicunt Iudæis Apoſtoli, vobis oportuit primum prædicari regnum: & ſecundum ipſa etiam teſtimonia domini Matth. 15. non ſum miſſus & non eſt bonum ſumere panem filiorum. Quod gentes ſi bene conſiderent, intelligant iſta fide que iam credunt, omnia munda mundis non ſe debere inſultare his ſi qui forte infirmi ex circunciſione fuerint qui propter communicationem idolorum, nullas omnino audeant carnes attingere.

Num. 24. lib. vno [...] tionis [...] le ad Ro[...]

E

g *Confitebor*. Confeſſio autem non tantum peccatorum eſt, ſed & laudis.

† glor[...]

† Pro[...]

h *Erit ra. Ieſ.* Et ex hac radice erit ille qui exurget. Ieſſe, radix: Dauid: arbor: quæ per ramũ id eſt, Mariã fecit fructum. id eſt, Chriſtũ. Chry-

† 2 Reg. [...] † Eſa. 35. Pſal. 116.

† Eſa. [...]

F

a Non quod placeret carni fecit. b Deo patri. In Pſalmo. Quia eieci eos de templo, quod fecerunt ſpeluncam latronum Ideo.

non ſibi placuit. Sed ſicut ſcriptum eſt. † Improperia impro- 1 2

a Fuerunt cauſa oppreſſionis meæ. b Quid hoc ad nos.

perantium tibi ceciderunt ſuper me. Quæcunque enim ſcri- 3

a De Chriſto, cuius vita, vitæ noſtræ & morum eſt diſciplina. b Vt per ea ſcripta doceamur compati proximis & in eo conſolemur per exemplum Chriſti, & ita ſperemus quæ Chriſtus accepit.

a pta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt, vt per patientiã

a Scriptura eſt ad doctrinam: ſed.

& conſolationem ſcripturarum ſpem habeamus. Deus autẽ 4

Dator. Indifferenter. a Quod vnus ſentit vt alter ſentiat. 5

b patientiæ & ſolatij det vobis † idipſum ſapere in alterutrum, 6

Non præter Chriſtum ſed in eo, vt ſecundum doctrinam eius ſapiatis. 7

a Eadem voluntate. b Eadem vocis confeſſione.

c ſecundum Ieſum Chriſtum, vt vnanimes vno ore honorifi- 8 9

a Quia eſt Deus eſſentia. Quia creator. b Et quia beneuolus Chriſtum mittendo. c Vt Deum honorificetis.

cetis Deum & patrem domini noſtri Ieſu Chriſti. Propter 10 11

Infirmos. a Infirmos.

quod ſuſcipite inuicem, ſicut & Chriſtus ſuſcepit † vos in 12

a Vt faceret immortales. b Suſcepit, quia Iudæos ita vt eſſet miniſter eorum i apoſtolus & prædicator eorũ, & hoc, vt eſſet verus in promiſſis, & cõpleret promiſſiones quas fecit patrib⁹ Abrahã. ſ. Iſaac & Iacob.

honorem Dei. Dico enim Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe 13

d circunciſionis propter veritatem Dei, ad confirmandas pro- 14 15

a Et gentes per miſericor. ſuſ. b Dico. De.

e f miſſiones patrum. Gentes autem ſuper miſericordiam † ho- 16

a In Pſalmo de Gentibus, de quibus minus videretur. b Faciam confitentes de Gentibus. 17

g norare Deum. Sicut ſcriptũ eſt: † Propter hoc confitebor tibi 18

a Canticum nouum, & cum lætitia te laudantes.

in Gentibus domine, & nomini tuo cantabo. Et iterum 19 20

Iſaias. a Quia aſſumptæ eſtis, vt ſitis vnum ouile b Iudæis, quia cum eis vnum eſtis. Dauid.

dicit. † Lætamini Gentes cum plebe eius. Et iterum. Lauda- 21

a Quia aſſumptæ. b Quia auxit numerum plebis ſuæ, Gentibus adiectis. c Duodecim tribus. 22

te omnes Gentes dominum, & magnificate eum omnes po- 23 24

a Ad idem. b Pater Dauid qui & Iſai. c Ex qua ille. d A morte. 25

h puli. Et rurſus Iſaias ait. † Erit radix Ieſſe, & qui exurget re- 26

a Per fidẽ & bona opera. Et ideo. b Moneo vos inuicẽ ſuſcipere. c Qui dat ſpem vel in quo ſperamus 27

gere Gentes, in eum Gentes ſperabunt. Deus autem ſpei 28

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sed ſi. ſcri. eſt. *Pſalm. 68.*

2 Impro. im. &c. *Verba ſunt Chriſti loquentis ad patrem, qui vt faceret patris voluntatem improperia ſuſtinuit Iudæorum dicentium ſibi*: Samaritanus es tu, & dæmonium habes. *Ioan. 8. f. & ipſi in cruce pendenti*: Vah qui deſtruis templum Dei, &c. *Matth. 28. e. Et hæc improperia redundabant in Deum patrem. ideo ſic dicit Chriſtus*: Imprope. im. ti. ceci. ſuper me, &c. *Per illa enim improperia intendebant Iudæi Chriſtum confundere.*

Pſal. 17. g.

3 Quæcunque. *Hic ex prædictis infert quandam concluſionem, ſcilicet quod ea quæ ſunt in ſcriptura ſacra potiſſime de Chriſto ſunt ad noſtram vtilitatem, cuius actio eſt noſtra inſtructio. Et ponitur ibi quadruplex vtilitas nobis proueniens ex ſcriptura. Prima, eſt claritas intelligentiæ, quæ notatur cum dicitur.*

Quæcun. ſcri. ſunt, ad no. doct. ſcr. ſunt. *Secunda eſt ſoliditas tolerantiæ, ibi.* Vt per patientiam. *Tertia eſt ſuauitas interna lætitiæ, ibi.* Et conſolationem ſcripturarum. *Quarta, eſt ſecuritas obtinendæ gloriæ, ibi.*

Scripturæ fructus quadruplex.

4 Spem habeamus. *Eſt enim ſpes certa expectatio futuræ beatitudinis ex gratia & meritis proueniens.*

5 Deus autem. *Hic conſequenter adiungit ſuam orationem ad prędictorum completionem: Et dicit*: Deus au. pa. & ſo. *i. dator patientiæ in aduerſis, & conſolationis poſt tribulationem. Tob. 3. d.* Poſt lachrymationem & fletum, gaudiũ & exultatione infundis.

6 Det vo. idip. ſa. *i. idem mecum, deſiderantes mutuum profectũ.*

7 Secun. Ieſum Chriſtum. *i. ſecundum doctrinam eius.*

8 Vt vnanimes. *quantum ad identitatem credulitatis.*

9 Vno ore. *quantum ad identitatem confeſſionis: quia vt dictum eſt ſup. 10. b.* Corde creditur ad iuſtitiam, ore autem conf. &c.

10 Honorificetis De. &c. *quantum ad vnitatem operis*: quia fides ſine operibus mortua eſt.

Iac. 2. d.

11 Propter quod. *Hic conſequenter monet ſuperiores, vt inferiores ad bonum promoueant. Circa quod primo ponit ſuam exhortationem, ſecundo ſubiungit ſuam orationem, ibi*: Deus autem ſpei. *Circa primum dicit*: Propter quod ſuſcipite inuicem. *procurando charitatiue alterius bonum.*

Diuiſio.

12 Sicut & Chriſtus, *in curam accipiendo humanitatem noſtram omnibus communem, ſcilicet Iudæis & Gentilibus. Membra vero debent conformari capiti: & ideo quilibet Chriſtianus debet procurare bonum fratris ſui: licet autẽ acceperit humanitatem Iudæis & Gentibus communem: tamen aliquando diuerſimode procurauit Iudæorum & Gentilium ſalutem: quia Iudæis prædicauit in perſona propria, & quodammodo ex debito: & hoc eſt quod dicit.*

13 Dic. enim Ie. &c. mi. cir. *prædicando Iudæis circunciſis, non ſic Gentibus. ideo dicit Mat. 15.* Non ſum miſſus niſi ad oues quę perierunt domus Iſrael.

14 Propter veritatem. *Licet enim ſalus Iudæorum & Gentiliũ eſt per viam gratiæ ſimpliciter, inquantum ad Iudæos eſt ibi ratio debiti aliqualiter, inquantum ad veritatem Dei pertinet implere promiſſa patribus Iudæorum facta in lege & prophetis, quæ data fuerunt ſolis patribus Iudæis, Pſal. 147 b.* Non fecit taliter omni nationi, & iudicia ſua non manifeſtauit eis: *& ſic ſalus gentium magis eſt per viam miſericordiæ: quia licet lex & prophetæ loquebantur de eadem vocatione ad fidem Chriſti, tamen lex non fuit data patribus eorum, nec prophetiæ, vt dictum eſt. propter quod ſubditur.*

15 Gentes autem. *diuinitus eis conceſſa.*

16 Honorare de. *ſcilicet debent verbis aut factis.*

17 Sicut ſcriptum eſt. *Pſalm. 17.*

18 Propterea confi. *i. faciam te confiteri ab illis credentibus. Et ſunt verba filii ad patrem de deuotione Gentium: Accipiendo tamen myſtice inquãtum Dauid cuius eſt verbum, vt ibidem dictum fuit, erat figura Chriſti, perfectius impletum fuit in Chriſto quã in Dauid. Aliæ vero auctoritates hic allegatæ & de vocatione gentium ad fidem Chriſti ſecundum literalem ſenſum ſimpliciter intelliguntur.*

19 Et iterum dicit. *Eſa. 35.*

20 Letamini. *vbi tráſlatio noſtra habet: lætabit deſerta & inuia.*

21 Et iterum. *Pſal. 116.* 22 Laudate om. *ſ. deuotione veſtra.*

23 Et rur. *Iſa. 11.* 24 Erit rad. Ieſſe. *id eſt Chriſtus ſecundum carnem exiens de Ieſſe.* 25 Qui ex. *à mortuis.*

26 Regere. *tũc. n. data eſt ei poteſtas in cęlo & in terra. Mat. vl. d.*

27 In eum. *quia vocatæ ad fidem habent ſpem conſequendi per ipſum vitam æternam.*

28 Deus autem. *Hic Apoſtolus ponit ſuam orationem ad dictorum completionem dicens*; Deus autem ſpei. *id eſt, dator ſpei.*

A * Chryſ. Hęc omnia aūt ideo adduxit, vt oſtendat quod vni vtroſque populos oportuerit, ſimul ſ, Deum glorificare, interim & eum qui ex Iudęis erat, contrahens, ne aduerſum illum erigeretur, videns ab omnibus prophetis vocari gentes, & eum qui ex talibus erat, ad modeſtiam reuocans, dum oſtendit illum maiori gratiæ obnoxium eſſe.

re exhortãtis. Vnde nec dicit docere, ſed monere, q. qđ ſciat, ſed ſubterfugit animo. Hoc enim ſolet moneri, quod cum ſciatur aliquã do ſubterfugit animo, ut negligenter habetur. D
c *Scri. audа.* Propter apoſtolatum. Q. pro meo officio omittere non potui. ✠ Chryſoſtomus. Vide humilem animum Pauli, vide ſapientiam, quomodo profundam fecerit inciſionē per ea quæ iam antea dixit, & poſtquam quæ voluit correxit, multo rurſus vtatur remedio. Ad remittendũ quippe contentionē illorum, vnum hoc ſufficit etiam præter illa quæ dicta ſunt, quod audacius ſcripſiſſe fatetur, hoc & ad Hebræos cap. 6. & ad Cor. 1. epiſt. c. 11. ad Galat. 5. Vbique vero in illius epiſtolis conſiderationem iſtam copioſe licet inuenire, hic autem plus etiam quã alibi. Erant ſiquidem Romani maiore dignitate prędit, vnde oportebat tumidã illorum mentem ſed arte non ſolum ſtringen- E

a *Et pa.* vt poſſitis gaudere, dat pacem & concordiam adinuicem, & hec erit, ſi ſit ſana fides.
b *Vt abundetis.* i. vt per iſta habita certiores ſitis de ęterna beatitudine, & abundetis in virtute ſpiritusſancti. i. fortitudine bonę operationis quæ datur per ſpiritũſanctum.
✠ Haymo. Ex hoc quod Iſaias propheta dixit de Chriſto, *in eo gentes ſperabunt*, ſumpſit Apoſtolus occaſionē vt diceret illis hãc bñdictionem. Deus aũt ſpei q. tribuit ſpem futurorum bonorum in ſe credētib. repleat vos omni gaudio ſpiritali, pace. i. concordia & amore fraterno in ſe credendo, credētes in eum qui vos per ſanguinem ſuum pacificauit Deo patri, ſitis & ipſi inuicem concordes & pacifici qui hactenus fuiſtis inuicem diſſidentes, vt abundetis in ſpe & virtute ſpiritusſancti. i. per virtutem ſpiritusſancti plenam habeatis ſpem æternæ remunerationis, eiuſque dono atque auxilio ſubleuati, virtutem totius bonitatis adipiſci mereamini. B

a Spirituali. ¶ Vt nec vnus veſtrum doleat ſicut ſolebatis dolere in lite.
a b repleat vos omni gaudio[a] & pace in credendo, vt abundetis 1 2
a Etſi ita moneo ſuſcipere inuicem non tamen omnes admonitione hac indigetis. ¶ De vobis. ¶ O.
c in ſpe & virtute ſpiritusſancti. Certus[a] ſum autem fratres mei 3
¶ Qui ita loquor. ¶ Vos. ¶ Non ſolum ego. a Quia ſeitis bonum.
& ego ipſe de vobis, quoniam & ipſi pleni eſtis † dilectione, 4 5 6
a Veteris, & noua legis. b Quia poſſitis. c Repleti eſtis his duobus.
d Nisi culpa remaneat vetera. e Viciſſim. f Vos vt non dicam docere
g Etſi pleni dilectione & ſcientia, aliquantulum tamen audacter.
d repleti omni[a] ſcientia, ita[b] vt poſſitis[c] alterutrũ[d] monere[e]. Auda[g]- 7 8
¶ Sed tamen. a Eccleſiæ vel epiſtolæ. b Vobis ex parte. i. perfectioribus, non quaſi putans. vos inſipientes, ſed quaſi faciens vos memores quid agere debeatis. In quo quaſi oblitos latenter arguit.
c f cius autem vobis[a] ſcripſi fratres ex parte[b], tanquam in memo- 9
riam vos reducens, propter gratiam quę data eſt mihi a Deo, 10 11
a Quem ipſe, non alius inſtituit. b Sanctum eſſe oſtendens & confirmans bona operatione & miraculis.
vt ſim miniſter Chriſti Ieſu in Gentibus, † ſanctificans[b] euan- 12
a Vt gentes quas offero, ſint acceptæ Deo fidei perfectione & ſanctificatæ bona operatione.
gelium Dei, ut[a] fiat oblatio gentium accepta & ſanctificata in 13
a Cuius gratia eſt fides & bonum opus. b Et quia ita ago. c Meritum dignum gloria. ¶ Per. ¶ Gloriam. d Referendam.
g ſpiritu[a]ſancto. Habeo[b] igitur † gloriã[c] in Chriſto Ieſu † ad[d] Deũ. 14 15
a ¶ i. ea tantum loquor quæ per me efficit.
h Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non efficit 16
¶ Vt pſeudo. a Vt gentes obediant in euangelio. b Per prædicationem meam in verbo & factis & bonam operationem, & per potentiam minorum & maiorũ miraculorũ factorum in virtute ſpiritus.
Chriſtus in obediētia[a]m gentiũ in verbo[b] & factis, in virtute 17 18 19
a Qui in me talia operatur, quo in me operante ita laboraui.
i ſignorũ & pdigiorũ, in virtute ſpiritusſãcti, ita vt ab Ieruſalē 20 21 22

† bonitate.
† adminiſtrãs.
† ad gloriet
† in iis quæ ad Deum ſunt.

c *Certus ſum.* Ne videretur Apoſtolus omnes intelligere diſcordes & ad corrigendũ inſipientes, remouet quod ideo incipit, vt admoneat perfectiores de correctione minorum, & inde præponit ſe exēplum qui laborat de alijs, & opus eſt vt iſti hoc faciãt, cũ ipſe alijs impeditus ad eos venire nõ poſſit.
* Chryſ. Quoniam ſermonem multis locis acerbiorem fecerat, rurſus deinceps medetur, non aliter finiens quã inceperat. Exorſus quippe dixit. *Gratias ago Deo meo, quod fides veſtra annunciatur in vniuerſo mundo.* hic vero dicit, *Quoniam pleni eſtis bonitate, &c.* Et non dicit. *Audiui*, ſed, *perſuaſus ſum.* & non opus habeo vt iſtud ab alio diſcam. Quaſi dicat. Quod admonui vt infirmos ſuſcipiatis, vt dimittatis, vt opus Dei non deſtruatis, non ideo feci quod crudeles vos & oſores fratrum vos putem.

hm. 29. in eſt iſtam.

C d *Reple. om. ſapi.* Per hanc laudem prouocat ad meliora, amo-

re

do ſed & remittendo. Nam diuerſimode hoc facit vnde & hic dicit, *Audacius ſcripſi vobis.* Et neque hoc tentatus adiecit, *ex parte*, hoc eſt paulatim.
f *Propter gra.* Nõ temere ſcribit, ſed apoſtolus Gentiũ audet ſcribere omnib Gentibus auctoritate ſibi tradita per gratiã.
g *Habeo igitur.* Sic & vos ſi de fratribus laboratis. Hoc ideo dicit, vt nihil minus ſe poſſe probet quam apoſtolos qui cũ Chriſto fuerant.
✠ Oecum. Quid ergo? tibi ne concredita eſt gentium oblatio? Vtique inquit, & gloriari poſſum de his quæ in illis operatus ſum. Gloriatio vera mea non eſt in me, hoc eſt in viribus meis & potentia, ſed in Chriſto Ieſu. Etenim ſi quid dixero aut gloriatus fuero, nihil aliud audebo dicere, quã ea quæ per me Chriſtus effecit.
h *Non enim.* * Haym. Quidquid enim operabatur, quicquid loquebatur, totũ Chriſtus per eum efficiebat, ſicut ipſe alias dicit. 2. Cor. 3. *An experimentum quæritis eius, &c.*
i *In virtute.* * Orig. Diſtant autem ſigna a prodigijs, quod cum his aliquid mirabile inſit, aliquem futurum euentũ indicant, illa vero appellantur in quib. aliquid mirabile contineatur. Scriptura tamen diuina interdum tenet iſtas proprietates, interdum autem abuſiue prodigia pro ſignis ponit. F

Non

NICOLAVS DE LRYA.

1 *Repleat vos* ſpirituali.
2 *Et pace.* per quietem paſſionum quę turbant animam.
3 *In credendo.* Hoc dicit, quia fides formata iſta facit.
4 *Vt abun. &c.* per cumulum meritorum.
5 *Et vir. S. ſ.* cuius ſunt principaliter opera meritoria, quia ſe habet ab liberum arbitrium, ſicut ceſſor ad equum.
6 *Cert. ſ.* hic Apoſtolus ponit ſuam excuſationem, & primo de hoc quod Romanis ſcribit, ſecundo, quod eos adhuc non corporaliter viſitauit, ibi. *Propter quod.* Circa primum primo excludit falſam cauſam quã poſſet aliquis opinari de ſua ſcriptura. ſ. q. reputaret eos illiteratos & ſimplices, & ſic ſua ſcriptura neceſſario indigentes, quã remouet dic. *Cert. ſum, &c. pl. eſtis dile.* & hoc ſciebat per beneficentiã quę eſt eius effectus.
7 *Reple. omni.* pertinente ad ſalutem.
8 *Vt poſſitis.* i. non ſolum propriam uitã regere, ſed ēt aliorũ.
9 *Audacius.* hic conſequenter exprimit veram cauſam ſuæ ſcripturę. ſ. debitum officij ſui, quia erat apoſtolus Gentium. Et diuiditur in duas, quia primo oſtendit huius officium, ſecundo eius effectum, ibi. *Habeo igitur.* Circa primum dicit. *Audac. aut. vob. ſcri.* i. breuiter & ſuccincte.
10 *Tanquam in.* de his quę ſcitis in habitu, & non uos aliquod ignotum docens, propterea dixit ſupr. 7. c. *Scientibus enim legem loquor.*
11 *Propter gratiam.* ideſt, apoſtolatus.
12 *In Gentibus.* i. ſanctum oſtendens & prędicans.
13 *Vt fiat* i. oblatio quam offerunt Gẽtes per fidem Chriſti ſit accepta Deo patri.
14 *In ſpiritusſancto.* i. per gratiam ſpiritus ſanctificata, & non per legales obſeruantias.
15 *Habeo.* Hic conſequenter oſtendit efficaciam officij ſibi impoſiti. Primo, quia ſua prædicatio ex auctoritate Chriſti erat, & hoc eſt quod dicit. *Habeo igi. glo. in Chri. Ie.* i. auctoritatem officij a Chriſto habeo.
16 *Ad Deum.* i. ordinatam ad honorem diuinum. Secundo quia executio ſui officij non ſolum erat per verba, ſicut prædicatio pſeudo apoſtolorum, ſed etiam per miracula virtute Chriſti facta ad cõfirmationē pdicationis Apoſtoli iõ dicit.
17 *Non enim.* ſicut faciebant pſeudo apoſtoli a Chriſto non miſſi.
18 *In verbo.* quia a Chriſto habeo verbum prædicationis & factum miraculorum verbi confirmatiuum, ideo ſubditur.
19 *Et.* pro ideſt.
20 *In virtu.* quantum ad minora miracula.
21 *Et prodi.* quantũ ad maiora. Conſequenter cõcludit efficaciã ſuę pdicationis in effectu, & primo exprimit extēſiue di.
22 *Ita vt ab.* Locus eſt in fine Gręcię, vnde nominatur mare Illyricũ: & ſecundo intenſiue, quia pdicauit vbi alij non prędicauerant, & ſic fuit ibi maior labor, quia maiora loca non erãt diſpoſita per pdicationem aliorum, & hoc eſt q. dicit.

In

Sic

A a *Non vbi no. &c.* Quia ſciebat pſeudo apoſtolos & alios ſub nomine Chriſti falſa docere, quod poſtea corrigere maximi erat laboris, ideo ſolicitus erat præuenire, & veritatem integre tradere, vbi nondum erat nunciatus Chriſtus, quod teſtimonio propheçe probat. aut omittere quin Romam iret, & in Hiſpanias aſcenderet, vt pro grauiori labore, maiore frueretur mercede laboris.

✻ Chryſ. Poſtquam Paulus Romam ingreſſus eſt, ibi quanta cum modeſtia annunciet veritatem, quanta cum libertate obſtruit ora impiorum. Verum, nec ibi ſtare contentus, etiam in Hiſpaniam percurrit.

D

b *Ne ſupra alienum.* * Chryſoſtom. Hæc dicens oſtendit ſe quam alieniſſimũ eſſe ab inanis gloriæ ſtudio, illoſque inſtruit, quod non gloriæ deſiderio, aut honoris ab ipſis acquirendi ſtudio, ſcribere ad eos propoſuerit ſed vt miniſterium ſuum impleat, ſacerdotiumque ſuũ perficiat tanquam qui ſalutem illorum amet. Alienum autem fundamentum Apoſtolorum dicit non iuxta perſonæ qualitatem, neque iuxta prædicationis naturam, ſed ſecundum mercedis rationem. Alioqui prædicationes ipſæ alienæ non erant niſi quantum ad mercedem pertinebat. Merces enim laborũ qui ab alijs deſudati ſunt aliena erat Paulo.

B

Iſa. 52. ſæpe. & prohibitus ſum vſque adhuc. 22 q. 2 c. beatus. † communicationem.

¶Circumquaque. ¶Mare. ¶Plene prædicauerim.

per circumitum vſque ad Illyricum repleuerim euangelium

¶Alias Dei. ¶In tali loco. a Pſeudo Apoſtolis.

a Chriſti. Sic autem euangelium hoc prædicaui, nõ vbi nomi- 1

a Si enim illud facerem, hoc inde contingeret ¶.i. ne prædicarem iam per alios conuerſis, non quod hoc non faceret, ſi contigiſſet.

b natus eſt Chriſtus, ne ſupra alienum fundamentum ædifica-

a Ita feci. ¶In Iſaia ita ſcri. ¶Prius.

rem. Sed ſicut ſcriptum eſt. † Quoniã quibus non eſt annun 2

¶Chriſto. ¶Credent. a Prius. b Prædicationem alicuius de Deo. c Meam prædicationem eſſe veram.

c ciatum de eo, videbunt, & qui non audierunt, intelligent.

a Quia tot prædicaui. b Vt pſeudo apoſtolorum commenta praua excluderet. ¶Sicut in initio epiſtolæ dixit.

d Propter quod et impediebar † plurimum venire ad vos, & pro

¶Cauſam morandi.

hibitus ſum vſque adhuc. Nunc vero vlterius locũ nõ habẽs 3

in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad 4

a Quia & hos præoccupare feſtinat. b Vbi difficile iter pſeudo apoſtolis, & ideo tardare licuit. 5

vos ex multis iam præcedentibus annis. † Sed cũ in Hiſpaniã

a Quaſi ex me nihil paſſum. b Quia non indigens longa mora, ſed interim vos præparetis, ne me a cæteris retardetis. 6

proficiſci cœpero, ſpero quod præteriens videam vos, & a 7

a In Hiſpaniam. b Illa quæ modo diſcors. ¶Temporis.i. aliquandiu. c De fructu veſtro lætatus. 8

vobis deducar illuc, ſi vobis primum ex parte fruitus fuero. 9

a Quia hic non habeo locum, & vos deſidero. igitur Nunc. ¶.i. indi'ate. ¶ Non eos coegi. 10

c Nunc igitur proficiſcar in Ieruſalẽ miniſtrare ſanctis. † Pro- 11

f bauerunt enim Macedonia & Achaia † collationem aliquam 12

¶Vel ſanctos. ¶ Probauerunt.i. 13

g facere in pauperes ſanctorum qui ſunt in Ieruſalem. Placuit 14

h a Adeo vult eſſe miſericordes, vt & hoc debeti dicat ab eo qui miſericordiam expectat. 15

b Iudæorum qui prædicatores miſerunt eis. 16

i enim eis, & debitores ſunt eorum. Nam ſi ſpiritualium eorũ 17

18

In ſexto. Hom. laud.

✻ Ado. Viennenſis. Nerone necdum in tantam Chriſtianorum perſecutionem erumpente, quãtum poſtea, creditur Paulus ad Hiſpanias peruenisſe, & Arelatæ Trophimũ, Viennæ Creſcentem diſcipulos ſuos ad prædicandum reliquiſſe.

e *Sanctis.* Qui omniũ rerũ ſuarũ vendi tarum precia poſuerunt ad pedes apoſtolorum, & paſſi ſunt a contribulibus: de his communis erat cura omnibus apoſtolis.

✻ Sedul. Sancti erãt in Ieruſalẽ, qui omnibus ſuis diſtractis, & ante pedes apoſtolorũ depoſitis, oratio ni, contemplationi ac doctrinę vacabãt.

E

† Vſque ... M... & A...

✻ Hier. Hoc contra illos facit qui gloriã pfectiõis impugnãt.

f *Probauerunt enim.* Ad huiuſmodi opera Romanos inuitat, q.d. qui per miſericordiam Dei viuit, pius debet eſſe confratri.

c *Et qui non au. &c.* Vt verus eſſet de verbo Dei intellectus ſeſtinauit Gentes veritatem imbuere.

d *Propter quod.* * Baſ. Eorum quæ in domino recte aguntur, alia mentis propoſito, & iudicio abſoluũtur, alia per corpus perficiuntur, vel ſtudioſo opere, vel tolerantia. Quęcunque in animi ſita ſunt propoſito, illa nullo modo poteſt impedire, volũtas quippe hominis ſubiacet ſolius Dei imperio. Iis vero quæ corporali operatione perficiuntur, ſæpe numero permittit etiam Deus accidere impedimentum, ad probandum, vel arguendum eum qui impeditur, vt vel ſi bonũ propoſitum mutet, arguatur, quales ſunt ij de quibus. *Ad tẽpus credunt, &c.* Aut ſi in bono perſeuerauerit, probatus reddatur in virtutũ ſtudio ac diligentia, ſicut Apoſtolus, qui cũ ſæpe ſtatuiſſet proficiſci ad Romanos, impeditusq́; toties fuiſſet, nihilominus a propoſito non deſtitit donec illud impleret.

Li. de contrariis... Reg. c. 275. Luc. 8. Epiſ. ad dracõtium.

* Athanas. Vt væ illi eſt qui non euangelizat, ita ipſe Paulus docens & prædicans euangelium, pro gaudio & corona ipſe diſcipulos ſuos habebat. Quapropter ſtudium fuit ſancto viro vſque ad Illyricum illud prædicare, neque ſegneſcere aut

C

g *In paupe.* Hi totos ſe dederunt diuinis obſequijs, nihil mũdanum curantes, exemplum bonę conuerſationis dabant fidelibus.

Aug. ... techi... dibus

h *Placuit enim.* * Haymo. Quid acceperunt Macedones & Achaici ſiue Achæi a Sanctis qui erant Hieroſolymis, vt eorum debitores eſſent? Tribus modis erãt debitores eorũ, vel quia eos in fide præceſſerãt, qui ab Apoſtolis & prędicatorib. erudiebantur, vel quia eorũ exẽplo, & doctrina proficiebãt, vel quia ẽt vnius fidei erãt & vnũ Deũ patrẽ hẽntes fratres erãt in fide. Omnes. n. Chriſtiani qui fratres ſunt in fide debitores ſibi ſunt, vt alter alterius onera portet. Gal. 6. Poſſet & quarto modo intelligi, in hoc eos exiſtere debitores eorũ quia illi die ac nocte pro ſalute illorum orationibus inſiſtebant vt fides Chriſti in eis corroboraretur.

i *Nam ſi ſpiritualium.* * Hiero. Quia doctores ex ipſis habebant, & ſocij facti fuerant radicis & pinguedinis oliuę, ideoque vnuſquiſque in quo abundat, debet alteri impertire.

☞ *Vt* F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sic autem. *& patet ex dictis litera. Conſequenter adducit ad propoſitum auctoritatem Eſa. 52.*

2 Quo. qui. *ſ. Gentiles, quia per prædicationem Pauli fuerunt illuminati per fidem Chriſti, quia de Chriſto non audierũt per prophetas ſicut Iudæi, nec per alios apoſtolos, ſicut alij Gentiles, quibus prædicauerant, ſicut Matthæus Aegyptiis prædicauit & alii aliis Gentib. pluribus, quibus iam ante prædicauerant.*

3 Pro. quod. *Hic conſequẽter excuſat ſe Apoſtolus de hoc ꝙ Romanos adhuc corporaliter non viſitauit, primo declarãs ſui aduentus impedimentum, ſecundo amoto impedimento promittit ſuũ aduentũ, ibi.* Nunc vero. *tertio ad hæc complenda petit orationis ſuffragiũ, ibi.* Obſecro igitur. *Circa primũ dicit.* Pro. quod & imp. pl. &c. *quia plurimo tẽpore Apoſtolus fuit occupatus in prædicando Gentib. in partib. Græciæ, quæ pro magna parte erãt ſeductæ a philoſophis prophanis & a falſis prophetis ante prædicationem Apoſtoli, vel poſt, ſicut patebit infra domino concedente in aliis epiſtolis.* 4 Nunc ve. *Hic conſequẽter promittit ſuum aduentum dicens.* Nunc ve. *vlterius.*

5 Lo. non ha. *i. non habens neceſſitatem ibi manendi amplius, quia licet non omnes eſſent conuerſi, tamen per ciuitates & loca erant per Apoſtolum epiſcopi & presbyteri ordinati, qui ad conuertendum reſiduos, & inſtruendũ conuerſos ſufficiebãt abſq; præſentia Apoſtoli, ꝓpter qđ feſtinabat ad alia loca maiora, in quibus incũbebat prædicandi neceſſitas.* 6 Cupiditatem autem hab. *quia ciuitas Romana totius orbis terrarũ erat capitanea.* 7 Sed cum. *Sicut enim prædicauerat in Oriente, ita deſiderabat hoc facere in occidente, vbi eſt Hiſpania.*

8 Spe. quod. *Per hoc innuit quod non intendebat ibi diu morari, eo quod Petrus Apoſtolus cum ſuis diſcipulis erat Romæ, et ſic prędicatio Pauli non erat ibi neceſſaria, ſicut in Hiſpania.*

9 Et a vobis. *quia tunc Hiſpania erat Romanis ſubiecta, vt patet. 1. Machab. 7.* 10 Si vo. pri. *i. delectatus in conuerſatione & in fide veſtra, & ſic accipitur hic frui large.*

11 Nunc igitur. *i. antequam vado Romam.*

12 Proficiſcar in. *Conuerſi. n. ad fidem manentes in Ieruſalẽ, vt eſſent perfectionis exemplum cæteris, abrenunciabant omnibus terrenis quantum ad proprietatẽ, vt patet Act. 4. vt liberius orationi vacarẽt & prædicationi, propter quod vocantur hic ſancti, et Apoſtoli ſolliciti fuerunt vt alii conuerſi qui non abrenunciabant ſuis bonis terrenis, ſuſtẽtarent eos ſuis eleemoſynis, & hoc negotium Petrus et Ioannes recõmendauerũt Paulo, vt patet Gal. 2. & ipſe ſollicite fecit, vt patet hic.*

13 Probauerunt. *i. conſenſerunt.* 14 Macedo. & Ach. *conuerſi de terris iſtis, & per hoc intelliguntur conuerſi de aliis locis.*

15 Collationem aliquam. *i. donationem de bonis ſuis.* 16 In pauperes. *i. qui ſunt de numero ſanctorum.* 17 Et debi. *ſ. vt hoc faciant eis.* 18 Nam ſi ſp. *quia prædicatio euangelii exiuit a Ieruſalem, vt frequenter dictum eſt ſupra.*

Debent

¶Vtique. ¶Ipſi.
participes facti ſunt, Gentiles debent & in carnalibus miniſtra- 1
a Iudæis. b Quia illis hoc placuit ſ. facere communionem ſanctis, qui ſunt in Ieruſalem. 2
c Id eſt, cum perfecero opus adminiſtrationis. d Sub ſigno cuiuſque eccleſiæ.
re eis. Hoc autem cum conſummauero, & aſſignauero eis fru- 3
a Et ideo interim corrigite vos. b Per vos tranſibo, ſed tamen certus ſum de gratia Dei.
ctum hunc, proficiſcar per vos in Hiſpaniã. Scio autem quoniam 4
a Iam diu voto. b Ita vt vobis multum prodero per benedictionem Chriſti. 5
c ¶Hæc eſt virtus ſignorum quia confirmati ſunt. d Tandem re ipſa.
veniens ad vos, in abundantia benedictionis Chriſti veniam.
¶Et ideo. ¶Si eum diligitis.
Obſecro igitur vos fratres per dominum noſtrum Ieſum Chri- 6
a Si in vobis eſt charitas quam ſpiritus facit. ¶Per.
ſtum, & per charitatem ſpiritus vt * adiuuetis in orationibus ve-
¶Habitis. ¶Ne quod defero auferant.
ſtris pro me ad dominum, vt liberer ab infidelibus qui ſunt in
a Mihi adiunctt. b Quaſi ſufficiens non diminuta.
Iudæa, & † obſequii mei oblatio accepta fiat in Ieroſolymis ſan- 7
a Orate ita fieri vt hoc facto. b Hoc dicit vt oſtendat omnia cum voluntate ſe agere. 8
c Vel vt. ¶Quod erit illis pacatis. 9
ctis, ut veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei, et † refrige- 10
a Quo venturum me ſpero, ſed ſiue veniam ſiue non. 11
rer vobiſcum. Deus autem pacis ſit cum omnibus vobis, amen. 12

a *Hoc autem cum.* * Haymo. Spū ꝓphetico afflatus talia cū A ſecuritate dicebat. Qđ aūt dicit *in abundantia benedictionis Chriſti veniam*, tale eſt quale & illud, qđ in exordio huius epiſtolæ dixit: *Deſidero (inquiens) venire ad vos vt aliquid gratiæ ſpiritalis impartiar vobis ad confirmandos vos.* In abūdantia bñdictionis veniã, i. in plenitudine virtutū vt mea ꝑdicatione qđ minus hētis in fide, ꝑcipiatis ex virtute miraculorū q̄ apud vos operabor, roboremini in eadē fide vt maiorē Chri gratiã in meo aduentu ꝑcipere mereamini: ſic etenim fecit, B qa veniēs ꝙ illis deerat in fide & charitate & cęteris rebus ſpiritualibus ſuo aduentu suppleuit.

* Hierony. Sciens Apl̄s qm̄ ꝑꝑ prędicationē Chri Romã vinctus ducēdus erat in abundãtia benedictionis prædicat ſe eſſe venturū, vel certe quoniam ſibi conſcius erat, nihilominus ſe habere gratiam ab alijs apoſtolis.

b *Vt adiuue.* Multi mīini dū cōgregant vnanimes, fiūt magni, & multorū ꝑces īpoſſibile eſt, vt nō īpetrēt. Si ergo eū vi C dere cupiūt, orēt vt liberatū eū recipiãt cū gaudio charitatis. D

* Origenes. Orationes eccleſiæ & poſtulationes etiam ſi inferioris eſſe meriti videantur his, a quibus oratio poſtulatur, non contemnendas docet. Homil. 2. in Pſal. 50.

* Chryſo. O rē admirandã? O ineffabilis clemētia Dei? hō mortuus Dauid. ſ. vt tuis patrocinat? O iuſtorū & poſt cōſummationē inexpugnabilis virorū pugna? ꝗ his oīb⁹ gr̄as agamus Deo, & tales nos exhibeamus in hac vita q̄ poſſimus inuenire requiē ſēpiternã cū ſanctis.

* Hieron. Intantū iuſtitiã diligit Deus, E vt ēt poſteros ſãctorū hōium, etiã vita functorum, non ſuis meritis eorū & virtute tueatur.

c *Accepta.* Vt illi intellecta charitate illius erga ſe, cum illo vnanimes Deo gratias agant. Magnus enim profectus eſt ei, cuius miniſterio multi facti læti Deum laudant. trefociller.

d *Deus au. pa.* Chr̄s q̄ ait: *Pacem meam do vobis, & pacem meam re. vo.* qui cū ſuis vſq; ad cōſummationē ſeculi, ita & cū iſtis, Sic ipſe ait: *Vobiſcum ſum oībus diebus, vſq; ad conſummat. ſeculi* Ioan. 14. d. Matt. 28 d.

CAP. F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Debent & in car. *neceſſariis ad vitam corporalem.*

2 Miniſtrare. *Sicut enim prælatis debentur ſumptus ex debito neceſſitatis, eo quòd ſunt prædicatores ex officio, ita aliis qui faciunt hoc ex gratia, debentur debito honeſtatis.*

3 Hoc au. c. *aſſignando eis eleemoſynam per me miſſam.*

4 Proficiſc. *ita enim proponebat facere.*

5 Scio au. *i. in abundantia bonorum ſpiritualium, ſicut Gene. 30. d. dixit Iacob ad Laban:* Benedixit tibi Deus ad introitū meum, *de multiplicatione bonorum temporalium, & magis proprie benedictio dicitur de multiplicatione bonorum ſpiritualium.*

Circa partem iſtam duo ſunt notanda. Primū eſt ſolicitudo Apoſtoli circa eccleſiã Dei, quia publicato euãgelio in partib. orientis feſtinabat Ieruſalem *ad miniſtrandū vitæ neceſſaria ſanctis, & inde celeriter Romam tranſiēs ad prædicãdum verbum Dei in partibus occidentis. Ex quo noſtra negligentia oſtenditur valde reprehenſibilis. Secūdū eſt, quia ex dictis videtur, ꝙ Paulus in Hiſpania prædicauit, cuius cōtrarium videtur dicere decretū di. 11. ca.* Quis neſciat. *ſ. quòd de Apoſtolis ſolus Petrus docuerit in his prouinciis, Italia, Gallia, Hiſpania, Aphrica, & Sicilia. Propter quod dicunt aliqui, ꝙ Paulus prædicare propoſuit in Hiſpania ſuppoſita Dei voluntate ſicut dicitur hic, ꝑꝑ quod verum dixit, licet ibi non fuerit impedimento ſuperueniente. Alij vero dicunt, ꝙ in Hiſpania prædicauit, & hoc dicit Iſidorus in lib. de ortu & obitu ſanctorum. Et idem videtur dicere Hiero. in li. illuſtrium virorum, ꝙ Paulus in prima ſatisfactione a Nerone dimiſſus in occidentis partibus prædicauit. Ad decretū autem rn̄dent aliqui, ꝙ non negat ſimpliciter in Hiſpania Paulum, & in alijs dictis prouincijs prædicaſſe, ſed dicit quòd hoc non legitur. Sed contra hoc videtur quod dicitur Act. vlt. Paulum biennio Romæ fuiſſe, & ibidem diſputaſſe & docuiſſe, quæ tamen eſt in Italia de qua loquitur decretum ſicut & de Hiſpania. Propter quod aliter poteſt dici, quòd intentio decreti eſt quod nullus prædicauit vel eccleſias conſtituit in dictis prouinciis niſi Petrus, vel alij, ex ordinatione, & iuſſione ipſius, & hoc modo Paulus in Italia, & Hiſpania non prædicauit.*

6 Obſecro. *Hic conſequenter Apoſtolus petit orationum ſuffragia, vt impleantur prędicta, quia eundo Ieruſalem, ab inſidijs Iudæorum, ei imminebant in via & termino multa pericula, ſicut habuit per reuelationem, & patuit ex euentu Act. 20. ideo dicit:* Obſecro au. vos fra. per domin. *Et patet litera vſque ibi.*

7 Et obſequij. *i. eleemoſyna per obſequium meū a Gentibus oblata.*

8 Accepta fiat. *ſcilicet Deo ad gloriam.*

9 Sanctis. *pauperibus ad eorum indigentiam releuandam.*

10 Vt veniam. *officio dicto peracto.*

11 Et refrig. *per receptionem ſpiritualium bonorum poſt multas tribulationes illatas mihi.*

12 Deus au. *Confirmatio eſt prædictorum.*

CAP.

ADDITIO I.

In ca. 15. vbi dr̄ in Poſtil. Improperia improperã. ti. ce. ſuper me.

Improperia improperantium Deo ceciderunt ſuper Chriſtū, quia non recipiendo Chriſtum Deo qui ipſum miſit improperati ſunt, & improperia ceciderunt ſuper Chriſtū qui quaſi blaſphemus ab eis occiditur, vt in glo.

ADDITIO II.

In eo. ca. vbi dicitur in poſtil. *Propterea confitebor tibi in Gentib.*

Hæc auctoritas pſal. *Confitebor ti. &c.* nō myſticè ſed ꝓprie ad lr̄am intelligit̄ de Chr̄o qui cōfiteri facit credentes fideles de Gētibus: Vñ ſtatim ſubiungitur in pſal. *Faciens miſericordiã Chriſto ſuo Dauid & ſemini eius vſq; in ſeculum.* Chriſti enim regnum qui de ſemine Dauid factus eſt ſecundum carnem, ad Rom. 1. eſt vſque in ſeculum, quia regni eius non erit finis, &c.

ADDITIO III.

In eo. c. 15. vbi dr̄ in poſtil. Et iterum. dicit, Eſa. 35 *Læta. Gentes.*

Hæc auctoritas quæ allegat̄ ab Apoſtolo cū dicit. *Lætamini Gētes cum ple. eius.* nō eſt in Iſaia, ſed potius in Deut. 32. vbi dr̄: *Laudate Gentes cū plebe eius.* Hebraica veritas hēt: Lætamini Gentes, vel exultate Gentes cū plebe eius. Quæ quidē auctoritas ad literã intelligitur de vocatione Gentiū, prout ibidē fuit plenè expoſitū in additione ſuper illud verbum; *Laudate Gentes*, vide ibi.

REPLICA. in ca. 15. Bur. culpare Apoſtolum non veretur. quaſi falſam fecerit allegationē, dicēdo: Et iterū Iſa. ait: *Lætamini Gētes cum plebe eius.* Dicit. n. Burg. ꝙ illa allegata auctoritas non eſt in Iſa. ſed Deut. 32. Hic cōtra Burg. ꝑſumptionē dico duo. Primū ꝙ Burg. malè emendat allegatū Apoſtoli, quia qđ allegat Deut. nō cōſonat intētioni Apoſtoli ſcđm verba, nec ſcđm ſensū. Patet primum, quia non hr̄ ibi: Lætamini Gētes, ſed hr̄: *Laudate Gentes populū eius.* Patet ſcđm quod nō correſpōdet illa lr̄a intētioni Apoſtoli, quia ibi aſſignat̄ pro cauſa dicti vindicta cū ſubditur: *Quia ſanguinē ſeruorū ſuorū vlciſcetur.* Hic aūt cauſa dicti Apoſtoli nō eſt vindicta, ſed gr̄a, qa vocatio Iudæorū & Gentilium. Vñ ꝓ cauſa lætitiæ Gētis cū plebe Apoſtolus antecedenter dixit: Propter veritatē. ſ. ꝓmiſſionū, vocauit Deus Iudæos ꝑ plebē ſignificatos. & ꝑ miſericordiã vocauit Gentiles per Gentes ſignificatos. Propterea inquit Apoſt. *Confitebor tibi in Gentibus, &c.* Et iterū: *Lætamini Gentes cum plebe.* ſ. rōne talis vocationis nō vindictæ quę deſcribitur Deut. 32. Non eſt igit̄ multum mirandū, ꝙ Burg. Poſtillatorē inuadit, qui Apoſtolo nō pepcit. Contra igitur ꝑſumptionē eiuſdē Bur. dico ſcđo ꝙ Apoſtolus rectè Iſa. allegat, qa Iſa. 35. hr̄ ſenſus quē hic vult Apoſtolus: quãuis in alijs verbis. Ait enim Iſa. de lætitia deſertæ Iudææ & ſolitudinis. i. Gentilitatis, prout exponit hic poſtil. & Burg. ibi eū non reprehēdit. Et cauſa huius lætitiæ eſt, vt ibi dr̄ congregatio Gentis & plebis in vnã eccleſiã Chriſti, ſic & illud ca. in ſenſu conſonat hic Apoſtolo.

CAP.

CAP. XVI.

¶Cdmmendabilem oſtendo.
C Ommendo autem vobis Phœbem ſo- 1
In fide. 2
rorem † noſtram quæ eſt in miniſterio 3
eccleſiæ, quæ eſt in Cenchris, vt eam ſu- 4
Pro. a Vt dignum eſt ſanctos ſuſcipere, vel ſuſcipi. b Vobis.
ſcipiatis in † domino digne ſanctis, & 5
a Auxiliemini.
aſsiſtatis ei quocunque negotio veſtri 6
indiguerit. Etenim ipſa quoque aſtitit multis & mihiipſi. Sa- 7
a Quæ & Priſcilla in Actibus apoſtolorum appellatur. b In prædicatione Chriſti. 8
lutate Priſcam & Aquilam adiutores meos in Chriſto Ieſu 9
a Ideſt, vita. Liberanda. b Miniſtrando mihi. c Gladio.
(qui pro anima mea ſuas ceruices ſuppoſuerunt, quibus non 10
a Et ſalutate. 11
ſolum ego gratias ago, ſed & cunctæ eccleſiæ Gẽtium) et do- 12
Id eſt, familiam. a Qui impenſius laborauit ad exhortationem eorum. 13
meſticam eorum † eccleſiam. Salutate Ephenetum dilectum 14
a Qui primus regenerauit in Chriſto.
mihi, qui eſt primitiuus eccleſiæ Aſiæ in Chriſto Ieſu. Salu- 15
a Quæ impenſius laborauit ad exhortationem eorum. b Quia diſcordiam pertulit ad Apoſtolum. 16
tate Mariam quæ multum laborauit in † vobis. Salutate An- 17
a Quia Iudæi. b Cauſa fidei captiuitatem paſſi. c Auguſt. quia quandiu ſumus in corpore, peregrinamur a Deo, & per hoc concaptiui. 18
dronicum & Iuliam cognatos & concaptiuos meos, qui ſunt 19
a Prædicatoribus. b In fide Chriſti.
† nobiles in apoſtolis, qui & ante me fuerunt in Chriſto Ieſu. 20
a Iſte amicus erat Apoſtolo in domino, & non concaptiuus.
Salutate Ampliatum dilectiſſimum mihi in domino. Salu- 21
a In exhortatione fidei. Operis participem. b Mihi & aliis.
tate Vrbanum adiutorem noſtrum in Chriſto Ieſu, &
a Qui amicus meus proprius, etſi non coadiutor, i. particeps operis. Ideſt, probatum.
Stachin dilectum meum. Salutate Appellem † probum 22

CAPVT XVI.

A a C*omme.a.v.* Amodo multos ꝓponit, quibus credere debeãt Romani. Q. I a facite vt dixi. hos aũt imitamini.

b *Phœbem.* ſ. Phœbe ditiſſima & nobiliſſima mulier fuit, quæ eccleſiam in loco Cenchris ſua ſubſtãtia ſuſtẽtabat. Ea vero tũc temporis pro aliquo negocio Romã profecta eſt, per quã forſan hanc miſit epiſtolam.

[† meam] ✱ Chryſoſtomus. Vide quãtum illam honorat. Nam illam & ante reliquos omnes commemorat & ſororem vocat. Non eſt autẽ modici momẽti, Pauli Sororem vocari. Dignitatem quoque adijcit, miniſtram illã vocãs. Tales oportet eſſe mulieres, nõ in tortis crinibus, aut auro, aut veſtimento ſũptuoſo, ſed talibus factis adornatas & conſpicuas. Quænã regina adeo ſplenduit? &c.

B [† congregationem]

c *Quæ eſt in miniſterio eccleſiæ quæ eſt, &c.* ✱ Hier. Sicut etiam in orientalib. diaconiſſę mulieres, in ſuo ſexu miniſtrare vidẽtur in Baptiſmo ſiue in miniſterio verbi, qa priuatim docuiſſe fœminas inuenimus, ſicut Priſcillã, cuius vir Aquila vocabatur. Vel, [† inſignes inter apoſtolos]

d *Suſcipia.* Vt alij codices hñt. i. valde honeſte & honorifice.

e *Aquila.* Vir Priſcillę, qui coadiutores Pauli, Romã ad confirmationem eorũ venerant. Sic & omnes alij quos ſalutat. ✱ Ambroſ. Hi ex Iudæis fuerunt, qui credentes facti ſunt

C ſocij laboris Apoſtolici, vt etiam cęteros ipſi exhortarentur ad fidem rectam.

[Homil. 30. in Moral.] ✱ Chryſoſtomus. Quid maius, quid par eſſe poterit, quod mulier illa (Priſcilla) Paulo fuerit adiumento? Quod proprijs periculis doctorem orbis conſeruarit? Obſerua quot & quantæ reginæ in obſcuro ſint ſilentio, dum interea tabernaculorum textoris vxor vbiq; cum ſuo textore circumfertur, mulieriſq; illius gloria quatenus ſol iſte terrã contuetur, catenus diſcurrit. Totus ſiquidem orbis, & Perſę, & Scythæ, & Thraces, & q in extremis habitant, mulieris huius philoſophiã venerãtur, beatamq; dñt. Quantas diuitias, quot diademata quot veſtes purpureas cũ gaudio nõ piiceres, vt tale teſtimonium acquireres? Nõ veretur vas bñdictionis, mulierẽ, coadiutricem ſuã vocare, ſed & gloriat̃ i eo. Naturã quippe fœminei ſexus nõ aſpicit, ſed volũtatem coronat. Diſce mulieris huius ornatũ, nõ corpori circundatũ, ſed aĩam ornantem, nun quã depoſitũ in arca, ſed in cęlo reconditum. Vide illorum circa ꝑdicationẽ laborẽ, in martyrio coronã, i habitus honeſtatis ſtudiũ, dilectionẽ erga Paulũ, erga Chriſtũ amorẽ, &c. [† Ch...] D E

f *Eccleſiæ Gen.* Quia hi laborant ad profectũ Gentium exhortantes fidem Chriſti, qui etiam pericula pro Apoſtolo pati nõ recuſauerunt. vnde Romani eis obedire debent. F [† pro...]

g *Salutate Mariam.* Sedul. Docet ẽt in hoc fœminas debere pro eccleſiis Dei laborare: nam & laborant cũ docent adoleſcentulas ſobrias eſſe, diligere viros ſuos, filios enutrire, pudicas eſſe, caſtas, domum bene regentes, benignas, ſubditas viris ſuis, hoſpitio recipere, ſanctorum pedes lauare, &c.

h *Appel.* Per tentationes inuentus eſt fidelis in Chriſto, etſi non ſuus amicus, vel particeps operis.

Ari-

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XVI.

[Diuiſio.] 1 C*ommen.au.vo.* Poſtq̃ Apoſt. inſtruxit Romanos in morib. verbo ꝑdicationis, hic cõſequẽter idẽ facit exẽplo imitationis, ꝓponens eis quaſdã ꝑſonas imitabiles. Et diuidit̃ in duas, quia primo ꝓponit exẽpla ad imitandũ. ſcđo, ad ꝑſeuerandũ, ibi: *Salutat vos.* Prima in duas, qa primo ꝓponit imitãda. ſcđo vitãda, vt oppoſita iuxta ſe poſita magis eluceſcãt. ſcđa ibi: *Rogo autem vos.* Prima adhuc in duas, quia primo noiat ꝑſonas ſibi familiares, ſcđo cões, ibi: *Salutate Appellem.* Prima in tres, quia primo noiat ꝑſonas ſibi familiares rõne beneficij, ſcđo, rõne meriti, ibi; *Salutate Ephenetũ*: tertio, rõne conſortij, ibi, *Salutate Ampliatum.* Prima adhuc in duas, quia primo ſalutat perſonas ſibi familiares rõne bñficij ſibi & alijs facti cõiter. ſecundo, ſibi ſpãliter, ibi, *Salutate Priſcam.* Circa primum dicit, *Commen.* :. cõmẽdabilẽ ſcribo. 2 *Phœbem.* noſtram. ſ. religione Chriſtianitatis, nõ cognatione carnis.
3 *Quæ eſt in mini. &c.* eſt. n. Cẽchris portus maris ꝓpe Corinthũ, vbi iſta Phœbe eccleſiam ædificauerat, & ibi Dei miniſtros ſuis ſumptib ſuſtentabat. 4 *Vt eam ſu.* erat. n. profectura ad curiam Cęſaris pro ſuis negocijs, eo q̃ illa ꝓuincia erat ſubiecta Romanis, & per eã ſcripſit epiſtolã hãc Apoſtolus, vt innuit gloſſa, Hier. tñ dicit q̃ Apoſt. miſit eã per Timotheũ, ad qđ cõcordandũ põt dici q̃ Timotheus iuit in ſocietate huius dñę & ambo fuerũt in legatione. vel quia Apoſtolus ſcripturã duplicauit ꝑꝑ pericula maris, & vnã miſit per Phębẽ, aliã per Timotheum. 5 *Digne ſan.* i. vt decet ſanctos. 6 *Et aſ.ei.* qa iter cõuerſos ad fidẽ Romę aliqui erãt de familia imperatoris. vñ Phil. vlt. d. dr̃: Salutãt vos qui ſunt de Cęſaris domo. 7 *Etenim ip.aſti.* adiuuãdo & miniſtrando mihi & alijs bñficia. 8 *Salutate Priſ.* hic cõſequenter noiat perſonas imitabiles & ſibi familiares rõne bñficij ſibi impẽſi di. *Salutate Priſ. & Aqui,* erat autem Priſca vxor Aquilę Iudęi, cui ꝓponit eã Apoſtolus quia prius credidit, & ordo gratiæ pręponendus eſt ordini naturæ, vel quia erat magis famoſa. 9 *Adiuto.me.* hoc hr̃ Act. 18. vbi hæc mulier nominatur Priſcilla ſicut Ioanna & Ioannita. dr̃ enim Act. 18. c. q̃ Paulus manſit cum eis in Corintho cum fuiſſent expulſi de Roma per Claudium Imperatorem & cum eodem Paulo inde receſſerunt mota ſeditione contra Paulum a Iudæis.
10 *Qui pro ani.m.* i. pro vita mea ſeruanda. 11 *Suas cer.ſup.* exponendo ſe periculo mortis. Nec hoc fecerunt ꝯtra ordinẽ charitatis, qa ſciebãt vitã Pauli magis neceſſariã eccleſię. ꝑꝑ qđ eã ſuæ proprię vitæ pręponebãt ex magna charitatę. 12 *Quib.non.* qui fuerunt ꝓ cõi vtilitate eccleſię. 13 *Et do. eo.ec.* i. congregationem eorum fideliũ in domo eorum. 14 *Salutate E.* hic ꝯñr exprimit ꝑſonas ſibi familiares rõne meriti. & primo rõne fidei qualis fuit Ephenet⁹, de quo ſubdit̃. 15 *Qui eſt primi. Aſiæ.* i. primo regeneratus in Chr̃o, & ſic fuit exẽplar aliorũ ad credendũ, & quia hõ literatus erat, Romã iuerat ad alios inſtruendũ. ſecũdo rõne meriti in operatione, ibi. 16 *Saluta.Ma.* erat. n. ciuis Romana laborãs ad cõem pacem conuerſorũ ad fidem, iõ ſubdit̃. 17 *Quæ mul. la.in vo.* vñ & ipſa diſſentionẽ orientẽ inter eos, eo q̃ Iudæi præferebant ſe Gentilibus & econuerſo, vt dictum eſt. ſup. 1. ca. denunciauit Apoſtolo tanquã ei qui poſſet prodeſſe & vellet. tertio rõne meriti in pręd icatione di. 18 *Saluta.And. & Iu.* erant. n. Iudæi natione, & forte de tribu Apoſtoli, & multas tribulationes ſuſtinuerãt ſicut ipſe pro noie Chriſti.
19 *Qui ſunt no.* erant. n. de lxx. Chr̃i diſcipulis. ideo ſubditur.
20 *Qui & an.me fue.in Chri.* quia prius vocati ab eo.
21 *Salu.Am.* hic conſequenter nominat perſonas ſibi familiares ratione conſortij, & nominat hic tres, ſed non exprimit vbi aſſociauerunt eum, patet litera.
22 *Saluta.Ap.* Hic conſequenter proponit exẽpla ꝑſonarũ

✱ *minus*

a in Chriſto. Salutate eos qui ſunt ex Ariſtoboli domo. Salu- 1
tate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui ſunt ex 2 3
b Narciſſi domo qui ſunt in domino. Salutate Triphenam & 4
c a In miniſterio ſanctorum & angu ſtijs.
Triphoſam, quæ laborat in domino. Salutate Perſidam cha
a Plus prædictis. b In miniſterio ſanctorum vel anguſtijs.
riſſimam meam, quæ multum laborauit in domino. Salutate 5
a Quia promotus ad res domini agendas. ſ. ad ſacerdotium. b Carne. c Beneficijs.
d Simul ſalutat quos ſciebat iunctos in Chriſtiana amicitia.
d Rufum in domino electũ, & matrem eius & meam. Saluta- 6 7
te Aſincretum, Phlegõtem, Hermam, Patrobam, Hermen 8 9
a Et hi ſimul vnanimes erant.
& qui cum eis ſunt fratres. Salutate Philologum & Iuliam & 10
e Nereum, & ſororem eius, & Olympiadem, & omnes qui
¶omnes. ¶ In pace Chriſti.
cum eis ſunt ſanctos. Salutate inuicem in oſculo ſancto. Sa- 11
a Horum locorum. b Hos ſalutate & imitamini, ſed hos vitate.
f lutant vos omnes eccleſiæ Chriſti. Rogo autem vos fratres, 12 13
¶Diſcernatis. ¶Qui faciunt vos diſſentire & offendere inuicem. a Entes.
g vt obſeruetis eos qui diſſenſiones & offendicula, † præter 14 15
¶Quia de lege ardebant, & cogebant credentes Iudaizare. ¶A veris.
doctrinã quã vos didiciſtis, faciũt, & declinate ab illis. † Hu
¶Et debetis declinare. a Noſtro. b Alijs enim adulantur, alijs detrahunt, vt ventrem ſuum implere poſſint.
iuſcemodi enim Chriſto domino nõ ſeruiunt, ſed ſuo vẽtri,
a Compoſitis enim verbis ſuam traditionem commendabant, quibus ſimplicium corda decipiebant,
h & per † dulces ſermones & benedictiones ſeducunt corda 16

A a *Ariſtobo.* Solebat congregare fratres in Chriſto, quos ſalutat adeo probans factum illius.

b *Et Narciſſi.* Narciſſus dicitur fuiſſe presbyter qui peregrinando cõfirmabat ſanctos fratres, qui quia præſens tunc non aderat, ſuos ſalutat, & quia non oĩum illorũ merita nouerat diſcernit, ſubdẽs, *qui ſunt in do.* i. eos quos dignos videritis.

c *Laborauit.* Labor hic de quo crebrius Apoſtolus eſt in exhortatione & in miniſterio ſanctorum, & in preſſura & in egeſtate ꝑpter Deũ.

d *Et matrem.* Pro ſanctitate eius vocat ſuã matrem, cuius filiũ propoſuit pro eccleſiaſtico officio.

e *Et omnes.* Omnes quib. ſcribit, & quos nominat, iubet ſe ſalutare inuicẽ in oſculo ſancto. i. in pace Chriſti, religioſa ſint oſcula non carnalia.

B * Haym. Iam quia ego non ſum præſẽs vt vos omnes poſſim oſculari, oſculamini vos inuicẽ mei amoris cauſa, cum acceperitis hanc epiſtolã. Ex hoc loco alijſque ſimilibus, mos traditus eſt eccleſiæ, vt conuenientes fideles in eccleſiam, ad audiendum verbum diuinum Miſſarumq; celebrationem, poſt orationes oſculo dilectionis ſuſcipiant ſe inuicem.

f *Chriſti.* Quæ in Chriſto confidunt, non in alia re.

g *Vel vt ob.* Pſeudo apoſtolos tangit, quos in tota epiſtola cauendos eſſe monet.

* Hier. De illis dicit, qui ex circunciſione illo tempore venerant, Ieiunia, & abſtinentiam deſtruentes, Neomenias & ſabbatha, & ceteras ferias, vẽtris gratia prædicabãt diſſentientes ab apoſtolica doctrina, & fratrib. offendicula ꝑparãtes.

C * Chryſoſt. Parænefis iterum, & poſt parænefim precatio. Cum enim dixiſſet, vt eos qui diſſidia gignunt, obſeruent, illiſque non obtemperent, adijcit. *Deus autem pacis conterat, &c.*

D Obſerua vero quã placide adhortetur, non in perſona conſiliarij, ſed in perſona domeſtici, iſtud, multoq; honore faciẽs. Nã & fratres illos vocat, & ſupplicat. Obſecro vos, hoc eſt, diligẽter ſatagite vt perſcrutemini & cognoſcatis eos qui diſſidia & offendicula contra doctrinã quã didiciſtis gignũt. Iſta ſiquidem potiſſimũ eſt eccleſiæ ſubuerſio, in partes diuiſam eſſe. Hæc diaboli ſunt arma, hoc pacto omnia ſurſum ac deorſum voluuntur. Donec enim vnitum fuerit eccleſiæ corpus, nullum valet habere introitum Satanas, verum a diſſidijs oritur offendiculum. Vnde autẽ diſſidia? Ab eo quod ventri, alijſq; affectibus ſeruitur. Nam qui tales ſunt, inquit, Deo nõ ſeruiunt, ſed ventri.

E h *Et per dulces ſerm.* * Chryſ. Inſidiarum modus aliũ morbum habet, nimirum adulationem. Per blandiloquentiã inquit, ſeducunt corda innocẽtum. Recte autem dicit per blandiloquentiam, obſequium quippe illorum in verbis hæret, mens vero talis non eſt, ſed dolo referta. (†Phil. 3. d.)

* Irenaeus. Heretici ſuadenter illiciunt per verborũ artem ſimpliciores ad requirendi modum, male autem perdũt eos in eo quod blaſphement, impiam ipſorum ſententiã faciant in fabricatore, non diſcernere valentium verum a falſo. Error enim ſecundum ſemetipſum non oſtenditur, ne denudatus fiat comprehenſibilis, &c. (Præfat. in lib. primum.)

* Hier. Quando vrgeri cœperint, aut ſcribendum illis fuerit, miras ſtrophas videas, ſic verba temperant, ſic ordinem vertunt, & ambigua quæque concinnant, vt & noſtram, & aduerſariorum confeſſionem teneant, vt aliter hæreticus, aliter catholicus audiat, &c.

F Ve-

NICOLAVS DE LYRA.

* *minus ſibi ſpecialium, & primo quãtum ad exẽpla in fide, ſecundo in bona operatione, ibi.* Salutate Triphenam. *tertio quantum ad exẽpla concordiæ, ibi.* Salutate Aſincretum. *Circa primum ponit quatuor exẽpla de fide. primũ eſt pro ea viriliter pugnando, cum dicit.* Saluta. Ap. pro. in Chri. *i. probatum in fide Chriſti per tribulationum tolerantiam, ſecundo eſt fideles congregando.*

1 Saluta. eos qui ſunt. *fecerat enim iſte domum ad fideles pauperes congregandum, & in iſta ſalutatione principaliter intelligitur tanquã principalis in domo. tertium eſt in fide proficiendo dicens.*

2 Salu. He. co. *natione & religione. quartum eſt congregatos in fide ſolidando dicens.*

3 Salutate eos. *Iſte Narciſſus fuit quidam presbyter diſcurrens per ciuitates & loca confirmando credentes in fide, & fideles pauperes recipiebat hoſpitio, & ſic ſalutat eos cum ipſo, vel vt hic dicit gloſſa tũc erat abſens pro confirmatione fidelium, propter quod Apoſtolus non nominat ipſum, ſed illos de domo ſua.*

4 Saluta. Tri. *Hic conſequenter ponit exempla operationis bonæ, & primo, in adminiſtratione bonorum corporalium, & nominat hic tres matronas quæ talia exercebant. erat enim conſuetudo apud matronas deuotas hoc facere, vt patet in Actibus, & in alijs legendis pluriũ ſanctorum, verũtamen quia tertia alias duas in hoc opere præcellebat, & ideo dicitur de ipſa.*

5 Quæ multum. *ideſt, amore domini,*

6 Saluta. Ru. *Hic conſequenter ponit exempla bonæ operationis, & primo in adminiſtratione bonorum ſpiritualium di.* Saluta. Ru. *qui erat ſacerdos promptus ad diuina miniſtranda.*

7 Et matrem eius. *carnalem.*

8 Et meam. *ſpiritualem.*

9 Saluta. Aſi. *hic ponit exempla concordiæ nominãs plures habitantes & concordes charitate ad aliorum imitationem, & eadem ratione ſalutat ſequentes, di.*

10 Salutate Philo. *Hic conſequenter oſtendit qualiter ſe debẽt habere ad alias fideles perſonas quas non nominauerat di.*

11 Salutate in. *Iſte modus erat recipiendi fideles in primitiuæ eccleſia in ſignum concordiæ & charitatis, & bene dicit.*

12 In oſcu. ſan. *ad excludendum oſculum adulatorium, quo Abſalon oſculabatur populum. 2. Reg. 15. a. Et oſculum ſimulatorium quo Ioab oſculatus fuit Amaſan. 2. Reg. 20. c. Et oſculũ proditoriũ, quo Iudas oſculatus fuit dominum, Mat. 26. g. Et oſculum impudicum, Prou. 7. b. de muliere adultera. Apprehenſaſque deoſculabatur iuuenẽ, &c.* (Oſculum multiplex.)

13 Rogo autem. *Poſtquam Apoſtolus propoſuit imitanda, hic conſequenter proponit euitãda. Et diuiditur in duas, quia primo ponit ſuã exhortationem. ſecundo, ſubiungit ſuam orationem ibi.* Deus autem pacis. *Prima adhuc in duas, quia primo ponit exhortationem ratione ſumpta ex parte euitationis, ſecundo ex parte deuitãtium, ibi.* Veſtra autem obedientia *Circa primum dicit.* Ro. au. v. fra. vt ob. e. *diligenter conſiderando & euitando.*

14 Qui diſſen. *i. declinationes a rectitudine fidei.*

15 Et of. præ. do. *præbendo alijs occaſionem ruinæ. Hoc autem faciebant pſeudo apoſtoli, quos Apoſtolus monet euitare. Et conſequenter oſtenditur qualiter poſſint cognoſci, quia malum nõ euitatur niſi cognitum, & hoc oſtendit ex tribus. ſ. ex fine, quia prædicãt et docẽt propter bonũ vtile et delectabile. ideo dicit. Huiuſcemodi enim Chriſto domino noſtro non ſeruiunt, ſed ſuo ventri. Secundo ex modo loquendi, quia vitia maiorũ palpant & eis adulantur. ideo dicit. Et per dulces ſermones & benedictiones, &c. Tertio ex eis quibus loquuntur, ideo dicitur.*

16 Seducunt cor, *i. quia ſimplices primo decipiuntur qui talib. facilius acquieſcunt. Et dicuntur hic innocentes, non a puritate conſcientiæ, ſed a defectu induſtriæ, ſicut Prou. 14. b. Innocẽs credit omni verbo.*

Ve-

a *Veſtra enim.* Iō moneo vitare, quia veſtra fides & obediētia vbiq; laudatur, q̄a eſtis in capite mundi, & ſic exēplo veſtro iam poſſent alij corrumpi. Vel rogo vitare, quia leuiter obeditis, quod bonū eſt & inde g audeo, ſed volo vt ſitis ſapientes in bono d ſcernendo, & ſine aliqua parte mali. nia prophetarum, quia quamuis multa de gentibus ante dixiſſet, tamen quomodo & in Chriſto vnum fieret & Iudæi, nemo tam aperte cognouerat.

Scrip pro. ab eo reſeratis, teſtimoniū dantibus huic prædicationi. *Patefac.* in cūctis Gentibus ad obediendū i. vt obediāt fidei bene operādo.

b *Deus autem.* Vos ſitis ſapiētes: Deus aūt *conte.Sa.* i. falſos pdicatores, vel quēlibet vobis aduerſantem hominem, vel diabolum.

c *Sub pe.* Vt caput, i. primos motus ſuggeſtionum contemnatis, ſicut Euæ in figura eccleſiæ dictum eſt.

d *Gratia.* Grām quā promiſit in aduētu ſuo, iam optat eis.

e *Salutat vos.* Tot & tanti cōgaudent veſtro cœpto, & iō pſeuerare vos decet.

f *Et vniuerſa.* Et ſupra dixerat oēs eccleſias, sed hic dicit eccleſiā alterius puinciæ, vnde Caius erat.

g *Ei autem.* Sic ego moneo. Ei autē qui poteſt vos cōfirmare ſit gloria, a quo ſolo omnia. In quo epiſtolæ notat ſumma.

h *Secun. re.* Myſterium dicit incarnationem Chriſti, &c. quæ æternis temporibus erant abſcondita, quia licet ex aliqua parte antiquis patribus fuiſſent cognita, plene tamen a nullo fuerunt ſcita, quouſque ſuo tempore per ipſum Chriſtum ſunt reuelata.

* Hieronym. Myſterium de vocatione vniuerſarum gentium in lege diu fuerat occultum, quod nunc per Paulū euidenter patefactum eſt euangelium in Chriſto per teſtimonia

† ſimplicium. † ſynceros. † quæſtor ciuitatis. † obeditionē.

1 a † innocentium. Veſtra enim obedientia in † omnem locum 2
3 diuulgata eſt. Gaudeo igitur in vobis. Sed volo vos ſapientes 4
5 b eſſe in bono, & † ſimplices in malo. Deus autem pacis con- 6
7 c d terat Sathanam ſub pedibus veſtris † velociter. Gratia domi-
8 e ni noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum. Salutat vos Timotheus fra-
9 ter, & adiutor meus, & Lucius & Iaſon & Soſipater cognati
10 11 mei. Saluto vos ego Tertius, qui ſcripſi epiſtolam hanc in do-
12 13 f mino. Salutat vos Caius hoſpes meus, & † vniuerſa eccleſia. in
14 domino. Salutat vos Eraſtus † arcarius ciuitatis, & Quartus 15
16 frater. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti, cum omnibus vo- 17
18 g bis, amen. Ei autem qui potens eſt vos confirmare iuxta euan- 19
h gelium meum, et prædicationem Ieſu Chriſti, ſecundum re- 20
21 22 uelationem myſterii temporibus æternis taciti, quod nunc 23
24 patefactum eſt per ſcripturas prophetarum, ſecundum præ- 25
26 i ceptum æterni Dei, & † obedientiā fidei, in cunctis Gentibus 27

(Interlinear: Facit vos obedientiæ veſtræ. — Etiā. — Idest, vt ſitis. — Diſcernendo. — Sine ipſius aliqua parte. — Dator. — Vt vos lædere non valeat. — Idest, in aduentu meo. — Quod vt fiat. — Sit. — Sic. — Quaſi his eſtis curæ. — Quaſi coepiſcopus. — Genere vel fide. — Notarius apoſtoli, cui conceſſit ſub ſuo nomine ſalutare. — Nomine, non numero. — Hic eſt, cui ſcripſit Ioannes in epiſtola canonica gaudens, quia fratribus ſumptus miniſtrabat. — Ab archos, quaſi princeps, vel potius ab arce arcarius, diſpenſator ciuitatis. — Athenienſium. — Proprium nomen. — Iſta ſalutant iſti, vel & ego ipſe. — Vel ita hi prædicti ſalutant vos, & ego ipſe ſubſcribo propria manu. — Sit. — Deo trinitati. — In fide perfectis. — A quo non diſcor dat prædicatio Chriſti. — Secundum quod euangelium & prædicatio eſt. — Idest, ſecundum id quod reuelatum eſt mihi de occulto Dei conſilio ab æterno tacito. Vel reuelat ipſum myſterium. — Per ſpiritum ſanctum. — Reſeratas. — Qui ab æterno hoc ordinauit Non eſt fictum. — Vt obediant. — Bene operando.)

i *Æterni Dei.* Solus Deus proprie æternus dicitur, quia ſine initio, & ſine fine: Non ſic ignis æternus, q. licet ſine fine, initium tamen habet. Illa eſt ergo vera æternitas quæ eſt vera immortalitas: Hæc eſt illa ſūma incommutabilitas, quā ſolus Deus habet, quòd immutari omnino nō poteſt: Aliud eſt enim aliquid nō mutari, cum poſſit mutari, aliud aūt non poſſe prorſus mutari. Sic ergo homo dicitur bonus, non tamen ſicut Deus, de quo dictum eſt: *Nemo bonus, niſi ſolus Deus.* Sic homo dicitur immortalis anima, non tamen ſicut Deus de quo dictum eſt: *Solus habet immortalitatem.* Sic & homo dicitur ſapiens, non tamen ſicut Deus, de quo dictum eſt: *Soli Deo ſapienti*: Sic dicitur ignis æternus, non tamen ſicut Deus, cuius ſolius immortalitas ipſa eſt vera æternitas.

† omnem † breui † Tit. celeſti. Luc 18. 1.Tim. 6.

Tacite aliis, ſed cogniti ſoli Deo, q; etſi ſit modo hoībus reuelatum, tū ſoli Deo cognitum eſt; quia ſolus nouit cur ita factū eſt. In quo reprimit inquiſitores qui quærunt: Cur tātum diſtulit Deus? Cur tot Gentes perire permiſit?

Soli

NICOLAVS DE LYRA.

1 Veſtra enim *Hic conſequenter hortatur eos ratione ſumpta ex parte ipſorum, quia Romani dominabantur toti mundo, & ideo bona exempla eorum deferebatur ad omnes partes orbis per nūtios de Roma venientes, propter quod fideles Romæ manentes magis debebāt declinare doctrinam & conſortia malorum, vt bonum exemplum darent aliis per mundum, ideo dicit.* Veſtra au. obe. *in fide euang lij.*

2 In omnem locum. *modo dicto.*

3 Gau. igitur in v. *eo quod bonitas veſtra redundat in alias partes.*

4 Sed vo. v. ſa. *ſcilicet cognoſcendo & operando.*

5 Et ſim. in m. *ſ. operando, non in cognoſcendo, quia cognitio mali vt euitetur, non ſolum eſt bona, ſed etiam neceſſaria ad ſalutem.*

6 Deus autem. *Hic conſequenter adiungit auxilium ſuæ orationis. & primo in euitandis malis di.* Deus au. pa. *ſ. & conſeruator.*

7 Conterat ſa. *i. aduerſarium noſtræ ſalutis, & ſecundo in bonis conſequendis. ideo ſubditur.* Gratia domini. &c.

8 Salut. vos. *Supra poſuit apoſtolus exempla ad imitandum in bono, hic ponit conſequenter exempla ad perſeuerandum in bono eorū incepto, oſtendens quod multi valentes de eorum bono gaudebant, propter quod magis perſeuerare debebant. Dicit igitur.* Sal. uos Ti. *Epheſiorum epiſcopus.*

9 Adiutor meus. *In prædicatione Euangelij.*

10 Et Luc. *qui fuit comes Apoſtoli indiuiduus, vt dicit Hier. Et patet ex Actibus apoſtolorum.*

11 Et Iaſon &. *i. natione Iudæi, de quibus habetur in Actibus.*

12 Saluto vos ego *Non eſt hic Tertius nomen numerale, ſed nomen perſonale notarij Pauli, de cuius licentia iſte poſuit nomen ſuum in ſalutatione.*

13 Salutat vos Ca. *Corinthiorum epiſcopus, cui Ioannes ſcripſit epiſtolam, qui prædicatores euangelii recipiebat, & ideo Paulus quando ibat illuc, ad ipſum declinabat.*

14 Et vniuerſa. *regimini Caii ſubiecta.*

15 Salu. vos Era. ar. *i. princeps eius. Et ſic dictus ab archos quod eſt princeps.*

Vel aliter & forte melius arcarius dicitur, quia cuſtos erat publicæ arcæ, vbi ſcripta & acta ciuitatis reponebantur vel vectigalia.

16 Et quar. fr. *Non ſanguine ſed fidei religione, & eſt hic. Quartus nomen perſonale.*

17 Gratia domini. *hoc dicitur ad confirmandum prædicta.*

18 Ei autem. *Hæc eſt vltima pars epiſtolæ. ſ. eius concluſio, quæ diuiſa fuit contra proœmium et narrationem a principio in qua cōcludit Apoſtolus epiſtolam ſuam & diuinarum gratiarum actione, & hoc cōcludit ex duobus. ſ. quia vocatio ad fidem eſt per ipſum & eius confirmatio, & ex hoc quod myſterium Chriſti noſtris temporib. reuelauit, quod ab antiquis temporibus fuit deſideratum, & ante tēpora ſoli Deo cognitum. Dicit igitur.* Ei autem qui potens eſt vos cōfirmare. *ſ. Deo vni & trino, ſit ſupple honor et gloria Quod hic accipitur ex fine huius partis iterum conſtruatur cum ſequentibus aliis.*

19 Iuxta euangelium. *i. prædicationem, quod tamen eſt Chriſti, vt actoris, ideo ſubditur.*

20 Et. *pro ideſt.*

21 Prædicationem Ieſu. *quem prædico auctorem euangelii.*

22 Secundum reuel. *i. ſacri ſecreti redemptionis noſtræ, quod eſt in euangelio reſeratum. propter quod Septuaginta interpretes, vbi Iſa. 9. d. habet noſtra tranſlatio: Et vocabitur nomen eius admirabilis conſiliarius, Deus fortis, pater futuri ſeculi, princeps pacis, ſic trāſtulerūt: Et vocabitur nomen eius magni conſilij angelus.*

23 Temporibus æternis. *hominibus, Deo tamen cogniti. Dicitur autē æternis temporibus, quia æternitas qua menſuratur cognitio diuina nō apprehēditur a nobis, niſi per comparationē ad tempus infinitū.*

24 Quod nunc. *ſcilicet, tempore nouæ legis.*

25 Per ſcri. *Apoſtolis reſeratas, Luc. vlti. g. Aperuit illis ſenſum, vt intelligerent ſcripturas.*

26 Secundum præ. *ſecundum ordinem eius quia æternaliter diſpoſuit fienda in tempore.*

27 Et obedientiam. *i. vt cunctæ Gentes obediant fidei.*

Co-

A a *Soli ſa. Deo.* Hic error quibuſdã ſu. repit arbitrantibus ſolũ patrem hic ſignificari, & ipſum ſolũ vere ſapientẽ eſſe, cũ tamen non ſit dictũ, Soli ſapiẽti patri, ſed, ſoli ſapienti Deo, & deus vnus ipſa trinitas, vt ſic intelligamus ſolũ deũ ſapientẽ, ſicut intelligimus ſolũ Deum potentem. i. patrẽ & filium & ſpiritum: qui eſt vnus & ſolus deus, cui ſoli ſeruire iubemur. Si tamẽ dixiſſet Apoſtolus. Soli ſapiẽtia patri. Non tamen ſic ſe pararet filiũ vel ſpiritumſanctũ. Sicut in Apoca. de filio legitur, qui habet nomen ſcriptũ, quod nemo ſcit niſi ipſe. Nec ideo tamẽ dicitur pater neſcire hoc nomẽ, a quo & filius in-

B ſeparabilis. Sicut ergo ſcit pater, quod nemo ſcire dictus eſt, niſi filius, quia inſeparabiles ſunt pater & filius. Sic ẽt ſi dictũ eſſet, ſoli ſapienti patri, ſimul intelligi debet & filius & ſpiritusſanctus, quia inſeparabiles ſunt.

b *Cui ho.* Si auferas, cui, abſoluta eſt lectio. Beatus Auguſt. dicit apponi, & tractat quod debeat accepi.

Aug. Qđ addit. Cui gloria, cũ ſufficeret gloria, inuſitate noſtrę linguę locutio eſt, nõ ſenſus ambiguus. Idem eſt dicere inuſitato ordine verborũ, ei gloria ꝑ Ieſum Chrm, cui gloria. Qđ eſt vſitato ordine, ei gloria, cui ꝑ Ieſũ Chrm gloria. Per Chriſtũ eſt gloria patri. i. clara cũ laude notitia, quia per eum innotuit hominibus deus trinitatis, quod eſt myſteriũ.

Hom. 32. in hic epiſt. ad Rom. ✱ Chryſoſto. Aemulatores nos Pauli, eiuſdemque dignos patrocinio nos exhibeamus, nec hic ſolum vocem Pauli audiamus, ſed & illic poſtquam diſceſſerimus, athletam hunc Chr. videre mereamur. Imo ſi hic audiuerimus, & illic ipsũ

C omnino videbimus, licet nõ ẽ ꝓpinquo ſtantes, videbimus tamen

a Myſterij dico. b Patefactum. c Deo ſoli uel Chriſto. d A nobis. ¶ In ſe.

†cogniti ſoli ſapienti Deo per Ieſum Chriſtum: † Cui honor & gloria in ſecula ſeculorum, Amen.

tamẽ prorſus apud regalẽ thronum ſplendentem. Vbi Cherubin Deũ glorificant, vbi Seraphin volant, illic Paulum videbimus cũ Petro in ſanctorum choro Choryphæum exiſtẽ-

D tẽ & pręſidenrem, geminaque illic dilectione fruemur, &c. Quis mihi nũc dabit Romę circũfundi corpori Pauli, affigi

1 ſepulchro, videre pul

2 uerẽ corporis illius,

3 quæ adhuc in Chri-

4 ſto deerãt adimplen † ſupra 11. d.

5 tis, ſtigmata illius ge- - honor &

6 ſtantis, prædicationẽ

euangelij vbique ſeminantis? Puluerem inquam, oris illius per quod Chriſtus locutus eſt, per qđ lux emicuit quouis fulgore clarior, & vox exilijt dęmonibus quouis tonitru terribilior. Si enim veſtimenta eius horruerunt, multomagis vocẽ.

E Ipſa illos vicit, hæc orbẽ terrarum expurgauit, hæc morbos diſſoluit, vitium expulit, veritatẽ ſuperinduxit, Chriſtum habuit inhabitatorẽ, &c. Nõ ſolum oris, ſed & cordis illius puluerẽ videre vellem, quod ſi quis totius orbis cor dixerit, innumerorumque bonorum fontẽ, & principium, & elementũ primarium noſtrę ſalutis, certe non errauerit, &c. Videre rurſus vellẽ puluerẽ manuum illius quæ in vinculis fuerũt, per quarũ impoſitionem Spiritus ſanctus dabatur, per quas hę literę ſcriptę ſunt, & quas cum vidiſſet vipera, in rogũ ardentem decidit. Puluerem videre vellem oculorũ bene excęcatorũ primo, deinde vero ad orbis ſalutem reſpiciẽtium, qui & Chriſtum in corpore videre meruerunt, &c. Vellẽ & pedum illorum videre puluerẽ, qui per orbem currentes nõ laborarunt, &c. Et quid opus eſt ſingula recenſere? Vellem videre ſepulchrum, quo recondita ſunt arma illa iuſtitiæ,

F arma lucis, in quibus viuebat Chriſtus, templa Spiritus ſancti, &c.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Co. ſo. ſa. Deo.* Hoc refertur ad illud quod prædicitur temporibus æternis taciti.

2 *Per Ieſum, &c.* qui eſt mediator noſter ad reducendum nos in Deum. 3 *Cui. ſ.* Chriſto.

4 *Honor.* qui eſt reuerentia in teſtimonium virtutis exhibita. In Chriſto enim homine ſunt omnes virtutes & chariſmata.

5 *Et gloria.* quę eſt honor exhibitus alicui coram multis. Honor autem exhibetur Chriſto homini coram ſanctis & angelis.

6 *In ſecula ſeculorum, amen.* i. æternaliter, cuius æternæ gloriæ nos participes faciat, qui cum patre & ſpirituſancto viuit & regnat in ſecula ſeculorum, Amen.

ADDITIO.

In ca 14. vbi dicitur in Poſtilla. Temporibus æternis taciti. Dr aũt myſteriũ Chri tẽporibus æternis tacitũ. Nã licet ex aliqua parte antiquis patribus fuit cognitũ, tñ plene a nullo erat præſcitũ, quouſque ſuo tẽpore ꝑ ipsũ Chrm fuit reuelatũ. & per ſcripturas prophetarum ab eo reſeratas teſtificatum, vt in glo.

Prologus in epiſt. primã ad Corinth. incipit.

EPiſtola prima ad Corinthios multas cauſas diuerſaſq; complectitur, quarũ partem relatione fratrum cognouit Apoſtolus: partim ipſorum Corinthiorũ ſunt lr̃is indicatæ. Nõnullas vero pro officii ſui cura, aut emendat, & variis curationib. medetur, diuerſa infirmitate languentibus. Nã apud eos primum curatur diſſenſionis vitium, quod multi pſeudo apoſtolorum intulerunt vnitatẽ ſcindentes eccleſiæ, vt pro prij nominis facerent ſectatores, quod his exprobrat verbis Apoſtolus: †Hoc aũt dico, ꝙ vnuſquiſque veſtrum dicit: Ego quidẽ ſum Pauli, ego autẽ Apollo, ego vero Cephæ, ego autẽ Chriſti. Et ob hoc quidem horũ ſe dicit facere noĩum mẽtionẽ, vt multo magis erubeſcant id ſe facere ſub falſorum apoſtolorum nominibus, quod ẽt ſi ſub Pauli & Petri fieret noĩe diſpliceret. Secunda cauſa eius inducitur, qui paternæ oblitus reuerẽtiæ vxorẽ ſibi non erubuit facere de nouerca. Qđ facinus licet fornicationem appellauerit Apoſtolus, tñ ita condemnauit, vt in vltionem facti auctorẽ talis operis diabolo iudicauerit deputandũ, impoſita iudiciorem & litium tertia qõne. Quarto loco matrimoniorum iura tractãtur. His Quinto loco virginitatis conſiliũ velut e vicino coniungitur. Sexto loco de eſcarum licentia diſputatur. Septimo atq; octauo loco de attõdendo viris, & mulierib. velãdo capite, ac ſacramentorũ cõione præcipitur. Nono loco æmulatio quæ diuerſitate donorũ ſpiritualiũ naſcebatur ſub exẽplo membrorũ & corporis caſtigatur. Decimo reſurrectionis ſpes multis & argumentis & rationib. approbatur. Vltimo de colligendis ad neceſſitatem ſanctorum nomine charitatis cura, vel ædificatio cultui imponitur. Interſeruntur his pauca, quæ aut, vt quibuſdam videtur, pendent ex ſuperioribus, aut habent, licet proprias, tamen paruulas actiones.

1. ad Cor. 1. c.

Incipit expoſitio argumenti epiſtolæ primę ad Corinth.

a COrinthii &c. hi ab ipſo Apoſt. Paulo cõuerſi ſunt, q̃ pręcepto dñi admonitus reſedit apud Corinthios per annũ vnum & mẽſes ſex, docens inter eos verbũ Dei, ſed poſt per pſeudo multifariẽ ſubuerſi, vt de baptiſtis ſe iactarent, vnitatẽ eccleſiæ ſcindentes,

INCIPIT ARGVMENTVM.

a COrinthii ſunt Achaici, & hi ſimiliter ab Apoſtolo audierunt verbum veritatis, & ſubuerſi ſunt multifarie a falſis apoſtolis. Quidam a philoſophię verboſa eloquentia, alii ſecta legis Iudaicæ inducti ſunt. Hos

A dẽtes, & ſacrorũ virtutẽ & vſum ex miniſtrorum meritis iudicarent, vel cõtempto Apoſtolo de ſapiẽtibus ſeculi.Sũt & alia capitula in ſuis locis notãda. De huiuſmodi ſcribit eis apoſtolus a ſchiſmaticis illos reuocans ad vnitatẽ. Huic epiſtolæ ſicut & alijs ſalutatio-

reuocat Apoſtolus ad veram fidem & euangelicam ſapientiam, ſcribẽs eis ab Epheſo per Timotheũ diſcipulum ſuum.

lutationem præſcribit, & nomen ſuum quod celebre erat omnibus gẽtibus præponit, vt magiſtri nomine audito acquieſcant correctioni. Et quia eis viluerat, apponit dignitatis nomen, vt eſt Apoſtolus, & non humilitatis, vt ſeruus. D

Incipit epiſtola Pauli prima ad Corinthios.

a PAu.vo. i.ab omnibus priuilegio nominis dictus *Apoſtolus Ieſu Chriſti.* Hic non ſeruũ ſe nominat, qa potius erat opus auctoritate & commendatione cõtra ſuperbiã Corinthiorum, apud quos viluerat.

✻ Sedulius. Vt enim iudices huius ſeculi, qui nobiliores eſſe videtur, ex regibus quibus ſeruiunt, ex dignitate quia intumeſcunt, vocabula ſortiuntur, ita & apoſtolus grandem inter chriſtianos ſibi vindicãs dignitatem, Apoſtolum ſe Chriſti titulo prenotauit, vt & ipſa lecturos nomine authoritate terreret, indicãs omnes qui in Chriſto crederent, debere ſibi eſſe ſubiectos. B

† per Chriſtũ Ieſum

† infra 14.d.

✻ Hierony. Voluntate Dei vocatur quiſque ad fidẽ, ſed ſua ſponte & ſuo arbitrio creditur, ſicut ait in actibus; *Non fui incredulus cæleſti viſioni.* (Act.26.)

b *Et Soſthe.* Ecce per eum qui inter eos verſabatur, culpas eorum ſe reſciſſe innuit.

c *Fra.* Per hoc remouet, quod non malo animo ei notificauerit, ſed ex charitate & deſiderio correctionis.

* Haymo. Quare interponebat Apoſtolus nomina diſcipulorũ ſuorũ in ſuis epiſtolis? Ob duas cauſas, ſiue vt maioris authoritatis eſſent, ſecũdũ quod dominus dixit. *In ore duorũ vel triũ teſtiũ ſtabit omne verbum,* (Math. 18.) & aliquis diceret, quia vnius mẽdacio iſta excogitata sũt, ſiue vt impleret quod ipſe docebat C

bat dicens in quodã loco: *Si cui reuelatum fuerit aliquid ſedenti, prior taceat.* (1.Cor.3.) Nã quando dictabat epiſtolas, diſcipuli eius aderãt in pręſentia, & ſi forte alicui illorũ aliter aut alia reuelata eſſent per ſpiritũ ſanctũ, quam ipſe dicebat, quia idẽ ſpiritus erat in diſcipulis, qui & in magiſtro, ſicut ab illo dicebat, ita ponebat in ordinem, non inuidens bonus magiſter diſcipulis, & inſuper nomen illius in exordio cum ſuo ponebat, quia quandam partem ibi habebat.

d *Cũ omni.* i.& omnibus ſcribit ſuffraganeis Corin. q̃ i eiſdẽ vitijs laborabant.

e *Gratia.* Primũ proponit de bonis, vt his alij cõformentur. E

f *Et do. Ieſu Chriſto.* Quia a patre perſonali quidem proprietate diſtinctus eſt, ſed vnus cum ipſo vnitate ſubſtantię Deus.

✻ *Gratias Deo meo ago.* Chryſoſto. Monet vt ab orationibus ſemp incipiamus, & ante oĩa Deo gratias agamus, cui nihil gratius, nihil acceptius, quã & ſibi & alijs gratũ eſſe beneficiorũ. Quamobrẽ in omni fere epiſtola, hoc vtiť principio. (In pſal.)

* Auguſtin. Omnium quidem Deus eſt, ſed eorum proprie Deus dicitur, qui eũ diligunt, qui eum tenent, qui illum poſſident, qui illum colunt, qui tanquam de magna domo ipſius, ſunt familia eius, redempti magno ſanguine vnici filij.

Omnium quidem Deus eſt poteſtate qua creat. Sed eorũ propie Deus dicitur, qui eum diligunt, tenent, poſſident, qui illum colunt, qui bus ſubuenit. (Deus quare.) F

In

CAP. I.

a A deo vel hominibus. Electus.
b Dei voluntate miſſus ad prædicandum Gentibus ad Chriſtum.
P Aulus vocatus Apoſtolus Ieſu Chriſti 1
a Quod non illi, veſtri pſeudo. Non per iram.
b Hic dicitur Apoſtolo de eis nunclaſſe.
per volũtatem Dei, & Soſthenes frater 2
a Non hominum vt vos facitis Determinat cui ſcribat. 3
eccleſiæ Dei quæ eſt Corinthi, ſanctifi- 4
a In baptiſmo per Chriſtum, non per homines. 5
b Qui vocati per prædicationem, deinde ſancti facti ſint vel præelecti a Deo, vt ſancti ſint, ita vt nihil ab homine. 6
c Quod vere dum ſerui vnde Prope eſt domines omnibus inuocantibus eum in ve. 7
catis † in Chriſto Ieſu vocatis ſanctis, cum omnibus qui inuo- 8
a Non aliud ab eo. b Quod uere inuocat dum ab eo credunt regi & ſaluari.
c Mihi primitus commiſſo. d Corinthiorum. 9
cant nomen domini noſtri Ieſu Chriſti in omni loco ipſorũ 10
a Stantibus vt maneant, lapſis ut redeam. b Mentis tranquillitas. 11
c Ne unio putetur perſonæ. 12
& noſtro. Gratia vobis & pax a Deo patre noſtro & do- 13
a Corde, lingua, opere. b A quo omnia credo eſſe, non ab hominibus. 14
mino Ieſu Chriſto. † Gratias ago Deo meo ſemper pro 15
a Dum conſidero gratiam.i.dona Chriſti. Non aliunde. 16
vobis † in gratia Dei quæ data eſt vobis in Chriſto Ieſu: 17
18

† de gratia

Poſtilla Nicolai de Lyra, ſuper epiſto. Pauli ad Corinthios.

CAP. I.

1 P*Aulus vo. Apoſtolus.* Hic incipit ſecũda pars epiſtolarũ Pauli Apoſtoli, in qua incipit ſcribere Græce. in pręcedenti .n. epiſtola præſcripſerat Romanis Latine. Et diuidiť in duas partes, quia primo deſcribit aliquibus eccleſis. Secundo ſpecialibus pſonis. Secũda pars incipit ĩ prima epiſtola ad Timotheũ. Prima diuidiť in ſex partes ſecũdũ numerũ eccleſiarũ, quę patebũt proſequẽdo dño cõcedente. Circa primũ cõſiderãdũ, q̃ Apoſtolus in epiſtola pręcedenti cõmendauerat gratiã Dei p q̃ Iudęi & Gẽtiles in vna ſunt eccleſia cõiuncti & p q̃ debẽt charitatiue adinuicẽ colligari. Gratia vero cõferť in eccleſiæ ſacramẽtis, & iõ poſt epiſtolã ad Romanos, in qua fit ſermo de Chři gratia conuenienter ponunť epiſtolæ ad Corinthos, in qbus epiſtolis eos inſtruit de ipſis ſacramẽtis. Et diuiditur in duas partes ſm duas epiſtolas. In prima Apoſtolus inſtruit Corinthios de eccleſię ſacramẽtis. In ſecũda, de ſacramẽtorũ miniſtris. In hac autẽ epiſtola primo præmittit Apoſtolus ſalutationẽ. Secũdo, pſequitur ſuã intentionẽ, ibi: *Gratias ago.* In ſalutatione vero tria ponit. Primũ eſt pſonæ ſalutantes, dicens, *Paulus vocatus Apoſtolus.* Ratio vero huius nominis Pauli & modus ſuæ vocationis ad Apoſtolarũ ponũtur ſupra 1 c. ad Romanos. 2 *Per voluntatem Dei.* Scilicet p voluntatẽ beneplaciti, mali vero prælati ſunt per eius voluntatẽ digni, quæ dicitur permiſſio inquãtũ a Deo permittunť in tali officio. 3 *Et Soſthenes fra.* Hunc autẽ Apoſtolus ſecũ ponit in ſalutatione, qa detulerat ad eũ defectus Corinthiorũ, tãquã ad eũ qui prodeſſe poterat & volebat, & Corinthij crederent ipſum Soſthenẽ hoc feciſſe nõ ex charitate, ſed alia cauſa, iõ Apoſtolus poſuit ipſum in ſalutatione Corinthiorũ, tãquã optantẽ ſalutẽ eorũ, vt p hoc oſtẽderet qđ Soſthenes charitate fraterna motus detulerat ad ipſum defectus Corinthiorum. Secundo ponit perſonas ſalutatas, dicens. 4 *Eccleſiæ Dei.* i. congregationi fidelium.

Diuiſio.

Diuiſio.

5 *Quæ eſt Corinthi.* quantum ad fideles in ciuitate habitantes.

6 *Vocatis ſanctis:* quia per gratiam diuinæ vocationis venerãt ad ſanctitatem.

7 *Cum omnibus qui inuocant nomen domini no. Ieſu Chriſti.* quantum ad fideles habitantes non ſolum in ciuitate, ſed etiam in tota dięceſi. Ideo ſubditur.

8 *In omni loco ipſorum.* i. ſubiecto iuriſdictioni epiſcopi, & aliorum illius eccleſiæ miniſtrorum.

9 *Et noſtro.* per hoc enim, quod ſubijciebantur epiſcopo ciuitatis, non erant exempti a poteſtate Apoſtoli. Tertio ponit bona ſalutaria & optata, dicens. 10 *Gratia vo.* In præſenti.

11 *Et p.* i. gloria in futuro, in qua pax perficitur, quia appetitus ibi terminatur ſiue quietatur, veruntamen quia hæc bona ſunt a Deo ſolo ſicut ab actore. Ideo ſubditur.

12 *A Deo patre noſtro.* Quia eſt pater omnium per creationẽ, ſed fidelium tantum per gratiæ adoptionem.

13 *Et domino Ieſu Chriſto.* Qui eſt mediator noſtræ ſalutis.

14 *Gratias ago.* Hic cõſequẽter proſequitur Apoſtolus ſuã intẽtionẽ ſeu tractatum epiſtolarẽ, in qua Apoſtolus primo gratias agit de bonis Corinthiorũ, vt libentius accipiãt eius correctionẽ. Secundo procedit ad eorũ inſtructionẽ, ibi: *Obſecro autem vos.* Circa primum dicit, *Gratias ago Deo meo.* Licet enim ſit Deus omnium, tamen, dicitur ſpecialiter Deus bonorum per fidem & deuotionem.

15 *Sem.* i. in omnibus horis mihi ad orandũ p fidẽ & deuotionẽ.

16 *Pro vobis.* ſicut pro filijs chariſſimis.

17 *In gratia Dei, quæ data eſt vobis.* ideſt propter gratiam vobis datam.

18 *In Chriſto Ieſu.* i. a plenitudine gratiæ eius ſecundum quod dicit Iohannis primo.b. De plenitudine eius omnes accepimus.

Quia

A a *In omnibus.* Supponit partes aliquas in omni verbo.i.in omni genere linguarum, vel in omni modo prędicandi.i. minoribus, mediocribus, & perfectis.

* Hier. In omnib. virtutib. per ſapientiam quæ amicos Dei & prophetas conſtituit. Item aliter hoc dicendo Apoſtolus oſtendit eos qñ ad fidē Chriſti acceſſerũt, omni gratia tũc ditatos, nũc aũt non iuxta fidem conuerſantes, vacue factã monſtrat gratiã, q̃ perceperũt.

b *Sicut teſtimo.* i. ita verbũ & ſciẽtiam teneatis, ſicut ego prædicaui & teſtimonio prophetarum confirmaui. Vel quia firmiter fidem quam prædicaui tenetis, omnib. donis repleti eſtis.

c *Obſecro.* His laudatis inuitat alios ad horũ ſimilitudinem.

B d *Sitis autem perfecti in eodem ſenſu.* * Occu. Hoc eſt, & ſermonib. & operibus, & ſententia, & ſenſu ſitis conformes. Et ne inficias eant, teſtes eos producit, qui tunc Chloæ erant. Nam etſi manifeſtum, inquit, ſit pęccatum veſtrũ fratres tamen eſtis.

✠ Optatus Mileuitanus. Schiſma ſummũ malum eſſe, & vos minime negare poteritis. Et tñ Dathã, Abyron, & Chore pditos magiſtros veſtros, ſine trepidatione eſtis imitati, nec ponere añ oculos veſtros voluiſtis, hoc malũ & verbis Dei eſſe prohibitũ, & admiſſũ

C grauiter vindicatum. Deinde, eſſe diſtantiam delictorum, aut remiſſio aut pęna. Parricidium principale delictũ eſt, & tamẽ Cain nec reus a Deo percutitur, ſed occiſus inſupęr a Deo vindicatur. Hominũ cẽtum millia ſacrilega poſt nũciũ Ionę, D ieiuniũ parui tẽporis & orõ indulgentiã meruit, q, non ſunt conſecuti, qui populos Dei primitus auſi ſunt ſcindere. Tot millibus virorũ Iſrael Aaron vnum ſanctũ Deus pfecerat ſacerdotẽ, ſed cũ miniſtri eius Sacerdotium non ſibi debitum concupiſcẽtes, ſeducta parte populi illicite inuaderẽt, ducẽtos, & qđ excurrit, miniſtros ſecũ perituros, cũ thuribulis in fronte ſeducti populi poſuerunt. Deus cui diſplicet ſchiſma hoc libẽter videre nõ potuit. Iratus igitur, quod in ſacrilegos & parricidam non fecerat, in ſchiſmaticos fecit. Mãdata eſt terrę fames, ſtatim fauces ſuas in populi diuiſores aperuit, & cõtemptores mandatorum Dei, auido ore abſorbuit, &c.

e *Cloes.* Nomen loci vel perſonæ. Aliquibus enim videtur locus eſſe, ac ſi diceretur, ab his qui ſũt Antiochiæ. Aliquib. autem fæmina fuiſſe videt Deo deuota cũ qua multi eſſent colentes Deum.

f *Hoc au.di.* Hic contra baptiſtas agere incipit, de quibus illi gloriabantur.

Donis. ¶In Chriſto, non in homine.

a quia in omnibus diuites facti eſtis in illo in omni verbo & in 1

a Intellectu ſcripturarum. b i. quæ de eiuſdem teſtimonijs prophetarum prædicaui. 2

b omni ſcientia, † ſicut teſtimonium Chriſti confirmatum eſt 3

a Diuites. b Quod neceſſe ſit, & ſi non omnia habent quæ apoſtoli. c Spiritusſãcti. d Cum deſiderio, quia certi inde & parati. 4

in uobis, ita ut † nihil uobis deſit in ulla gratia expectantibus 5 6

a Viſionem quæ poſt mortem vel in die iudicij, quam impij timent. b A qua expectatione non deficiatis, ipſe eſt enim. 7

reuelationem domini noſtri Ieſu Chriſti. Qui & confirmabit 8

a Cuiuſque. b Et ſi non ſine peccato. 9

c Cum cuique poſt mortem manifeſtat, vel confirmabit vos ſemper mente euntes in illum diem. 10

vos vſque in finem † ſine crimine, in die aduentus domini 11

a Confirmabit quia. ¶i verus in promiſſis. b Qui aduerſos vocauit, iam facilius conuerſos confirmabit.

noſtri Ieſu Chriſti. † Fidelis Deus per quem vocati eſtis in ſo- 12

¶Non modo apoſtolorum vel angelorum, ſed.

c cietatem filij eius domini noſtri Ieſu Chriſti. Obſecro autem 13

a Alios. b Si vultis eſſe eius a quo nominamini Chriſtiani.

vos fratres per nomen domini noſtri Ieſu Chriſti, vt † id- 14

a Quod prædicti dicunt. b Oris confeſſione, & interius habeatis in corde. c Diuiſiones. 15

d ipſum dicatis omnes, & non ſint in vobis † ſchiſmata. Sitis 16

a Sed. b In eadem voluntate qua prædicti. c Et in eadem intelligentia, ita & perfecti ſitis. 17

autem † perfecti in eodem ſenſu, & in eadem ſcientia. Signifi 18

a Hoc ideo dico, quia. ¶Literis b Tamen. c ¶Locus eſt, vel qui ſunt illius matronæ. 19

e catum eſt n. mihi de vobis fratres mei † ab his qui ſunt Cloes 20

a Hoc, ſ. b De diſciplina dominica. c Non ſollum contentiones, ſed & verba quæ dicitis.

f quia & contentiones ſunt inter vos. Hoc autem dico, quod 21

a Q Alius hoc dicit, alius illud. b .i a Paulo baptizatus

g vnuſquiſque verum dicit. Ego quidem ſum Pauli, ego 22

a Hoc eſt quaſi idololatra. b Hoc bene i li, quales ſupra laudauit qui oſtium habent fidei.

h autem Apollo, ego uero Cephæ, ego autem Chriſti.

g *Ego qui.* Sub ſuo nomine & apoſtolorũ notat pſeudo, ne ſi diceret in nomine ipſius vel illius, videret eis inuidere, & ſibi velle attribuere. Vel ſi nõ in nomine maiorũ, nec minorum.

h *Ego vero Cephæ.* Petrus dicitur in figura Chriſtiani populi a petra Chriſto. *Tu es Petrus*, a petra q̃ confeſſus es, & ſup hanc petram.i. ſuper me, non ſuper te. Non.n. dicuntur Petri, ſed Chri-

Infra 10.c. Chiſi.5.d. — Aug. li. 3. cõt. lit Petil. trac. 47 in Io. in pl. 55. 71. 128 & li 5. de bap. Matt. 16.c. — aduentus — † idem — † diſſidia — † a familiaribus Cloes

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quia in omnibus. *ſ. pertinentib. ad ſalutem.* 2 Diuites facti e. *i. abundantes.* 3 In illo. *i. per illum.* 4 In omni verbo. *Quia linguis omnibus loquebantur, tunc enim baptizatis per impoſitionem manuum apoſtolorum dabatur donum linguarum, vt patet in actibus pluribus locis.*

Vel, dicit, In omni verbo. *Quia abũdabãt in verbis doctrinæ, ſed quia verbum non profertur nec ordinatur niſi procedat ex habitu ſciẽtiæ. Ideo ſubditur.* 5 In omni ſcientia *.i. intelligentia ſcripturarũ ad ſalutem pertinentium. Hoc tamen intelligendum eſt de maioribus illius eccleſiæ, ad quos ſpectabat docere.*

6 Sicut teſti. &c. *i. ſecundum concordiam ad eius euangelium, quod ſupple.* 7 Confirmatum eſt, &c. *i. firmiter radicatum, aliter non eſſet recta ſcientia. ſi a Chriſti teſtimonio diſcordaret.*

8 Ita vt nihil vobis, &c. *Et in hoc oſtendit gratiæ perfectionem.*

9 Expectantib. reuelationem, &c. *In die iudicij quæ reuelatio bonos faciet beatos in re, ſed expectatio huius reuelationis facit eos beatos in ſpe. Iſa. 30.d.* Beati omnes qui expectant eũ. *Et ideo de tali expectatione Corinthiorum Apoſtolus gratias agit Deo. & quod hæc expectatio non ſit vana, ſed eſt auxilio Dei firma. Ideo ſubdit.*

10 Qui & confirmabit, &c. *i. ſine peccato mortali, quia peccatum veniale non poteſt etiam a perfectis omnino vitari.*

11 In die aduentus, &c. *Hoc dicit, quia qui ſine crimine in die mortis inuenitur, in die iudicij ſine crimine præſentabitur, et prædicta cõfirmat per fidelitatem Dei dicens.* 12 Fidelis Deus, &c. *ſ. ad fidẽ. Et ſic non deficiet vobis in auxiliando vt perueniatis ad gloriã. Sed poteſt hic quæri, quomodo Apoſtolus de Corinthiis tãta dicat pmia, cũ ſtatim poſtea ſubdit, quod inter eos erãt ſchiſmata? Ad quod dicẽdũ, quod illa ſchiſmata nõ erant comunia, ſed erãt ibi multi boni et literati ac charitate cõiũcti, in quibus verificabatur verbũ Apoſtoli, vnde dicitur quod infra aliqui Corinthiorũ dicebãt.* Ego autẽ ſum Chriſti. *Et iſti non faciebãt cõtentionẽ propter baptiſtas, quia totã efficaciã baptiſmi Chriſto attribuebant.* 13 Obſecro autem. *Hic conſequenter Apoſtolus incipit eos inſtruere. Et diuiditur in duas partes, quia primo inſtruit eos de ſacramentis. Secundo de quibuſdam aliis 16. cap.*

Circa primũ ſciendum, quod in ſacramentis tria ſunt. ſ. ipſum ſacramentũ, & res ſignata & contenta quæ eſt gratia, & res ſignata & nõ contenta, quę eſt reſurrectionis gloria. Et io primo agit de ſacramẽtis. Secũdo de gratiis duodecimo cap. Tertio de gloria reſurrectionis. 15. c. Prima adhuc in tres, quia primo agit de pertinentibus ad ſacramẽtũ baptiſmi, & cũ hoc de mõ docẽdi, eo q ſcribitur Marci vltimo d. Docete omnes Gentes, baptizantes eos, &c. *ſecũdo agit de ſacramento matrimonij 5. cap. Tertio de ſacramento eucharistiæ. 8. cap.*

Circa primũ ſciendũ, quod inter Corinth. erat diſſenſio propter baptiſtas & doctores, quia baptizati ab vno apoſtolo præferebãt ſe baptizatis ab alio, quaſi baptiſmus haberet efficaciã a miniſtro. Aliqui etiã doctrina philoſophorum verbis ornatã reputabant magis efficacem doctrina apoſtolorũ talibus carẽte. Et ideo circa hoc duo facit Apoſtolus quia primo remouet Apoſtolus cõtentionẽ. Secũdo contentionis cauſã, ca. 3. Prima in tres, quia primo ponit ſuã admonitionẽ. Secũdo aperit eius intentionẽ, ibi. Significatũ eſt. *Tertio admonitionis rationẽ. ibi.* Diuiſus eſt Chriſtus. *Circa primũ admonet eos gratioſe, vt eius admonitio magis recipiatur. Admonet. n. eos humiliter, di.* Obſecro. *& nõ pręcipio. Et ẽt charitatiué. dicẽs.* 14 Fratres. *qđ eſt nomẽ amoris, & ẽt reuerẽter, dicẽs.* 15 Per nomẽ, &c. *Et ẽt vtiliter, quia admonet eos de vnitate & cõcordia inter eos, de vita pariter & doctrina, dicẽs.* 16 Vt idipſum, &c. *ita q in verbis & factis veſtris non appareat aliqua diſcordia.* 17 Sitis autem, &c. *de agendis.* 18 Et in ea. &c. *De contẽplandis.* 19 Significatũ eſt. *Hic conſequẽter Apoſtolus aperit ſuæ monitionis intentionẽ. Ad hoc. n. monuerat eos de charitate & cõcordia, vt conuenientius argueret diſcordiã ipſorum auditam. Ideo dicit.* Significatum eſt mihi de vo. fra. m. *Charitatiue eos alloquitur, vt correctio eius melius ſuſcipiatur.*

20 Ab his, &c. *Secũdũ aliquos nomẽ eſt matronæ deuotę, in cuius domo plures fideles manebãt. Secũdũ alios eſt nomẽ loci prope Corint. vbi habitabãt fideles de contentione Corinth. dolentes. Et ſi primo mõ accipiatur vel ſcdo Soſthenes erat in illa ſocietate a qua fuit miſſus ex bono zelo hoc denunciare Apoſtolo.* Quia c. ſ. in. v. *Cõſequẽter exprimit modum contentionis, di.* 21 Hoc. au. di. *Ideſt, refero.*

22 Quod vnuſ. ve. di. Ego quidem ſum P. &c. *Quilibet enim*

Diuiſioi — Cloei.

Chriſti, ne eſſet ſpes in noĩe, & ne eſſent tot baptiſmi quot
A ſerui. Miniſteriũ baptizandi dedit ſuis ſeruis Chr̃s, poteſtatem aũt retinuit ſibi, quã ſi vellet poterat ſeruis ſuis dare, vt tanta vis eſſet in baptiſmo ſerui, quãtã vim hẽt baptiſmus a dño datus: & ideo non differt, ſiue bonus ſiue malus, cui cõtingit miniſteriũ baptizandi baptizet. Inde ẽt nemo dicit, baptiſmus meus, cũ dicat: euangeliũ meũ, prudentia mea, gloria mea, licet hęc ſint a Deo, in quibus differentia eſt. In his.n. alius alio doctor, & alius alio melius operatur. In baptiſmate
B aũt alius alio magis minuſve baptizatus ſiue ab inferiore, ſiue a maiore baptizetur, dici non poteſt.

✠ Haymo. Apud Corinthios emerſerant hęretici, poſt diſceſſum Apoſtoli maxime ſi qui ex circũciſione erãt Iudæi credentes, qui quoſcunq; baptizabant, ſuos eſſe dicebant filios, baptizantes eos in noĩe ſuo, & illi qui ab eis baptizebantur: gaudebãt eos appellari filios eſſe illorum a quib. baptizati fuerant. Credentes vero qui erant fidem & doctrinã apoſtoli tenentes, dicebant: *Ego ſum Chriſti*, quod vtiq; bñ dicebant, quia ſic eſt dicendũ. Ergo apoſtolus vt comperit talia geri apud Corinthios, ſcripſit eis iſta quę dñr hic, oſtendens illorum errorem, ſed nomina authorum non prodens.

Aug. tract. 5. in Ioan.

a *Diui. eſt*, ſecundũ vos *Chri.* quaſi multos facitis Chriſtos. i. datores gratiarũ. Vel qui operatur idem in omnibus diuiſus eſt, dum creditur in iſto plus operari, in illo minus. Vel quia hoc dicitis, modo a vobis diuiſus eſt Chriſtus. i. ſeparatus.

b *Nũ. P. c. ſt.* Per hoc verũ quod tenebant, facit erubeſcere de falſis, ſicut per Chriſti reſurrectionẽ quam credebãt probat reſurrectionem mortuorum quam negabant.
C ✠ Chry-

a Sed. b Vt ſit vobis auctor ſalutis.
a Diuiſus eſt Chriſtus. Nunquid Paulus crucifixus eſt pro vo- 1
a Scilicet, quod peccata dimittet. b In inuocatione nominis Pauli. ¶Quia de baptiſtis gloriamini.
b bis, aut in nomine Pauli baptizati eſtis? Gratias ago Deo 2
¶De hoc. ¶Contendentium. a Qui non ſunt de contentione veſtra. 3
c meo, quod neminem veſtrum baptizaui, niſi Criſpum &
a Non ideo hoc dico quin bonum ſit baptizare, ſed ne quis. b De quo magis gloriaremini.
Caium, ne quis dicat, quod in nomine meo † baptizati ſitis.
a Non ſolum illos. b Matronæ c Familiam quæ non eſt de contentione.
Baptizaui autem & Stephanæ domum. Cæterum neſcio, ſi 4
¶Qui ſit de contentioſis. ¶Ratio cur tam paucos baptizauit. 5
quem alium veſtrum baptizauerim. Non enim miſit me 6

† baptizarim

✠ Chryſoſt. Intuere vtilem ſñiam, quo pacto in proprio nomine oĩa huiuſmodi ſuperuacanea oſtẽdit, quodq; talis honor decet neminẽ. Neve his verbis inuidia vſus videat̃ frequenter de ſeipſo verba facit. Et aĩaduerte eius prudẽtiam. Non.n. dicet nunquid Paulus mundum condidit? Nunquid Paulus vos ex nihilo vt eſſetis, effecit? Sed ea tãtum quæ eximia erant fideliũ, & multæ beneuolẽtię opera meminit, crucem. ſ. & baptiſma, & quæ ex his prouenerũt bona. Mundi nanque opificium, ſed maxime Dei in crucẽ conſcenſus, eius oſtendũt benignitatem, & non dixit nunqd Paulus mortuus eſt pro vobis? nunquid Paulus crucifixus eſt? in quo etiam mortis genus affert. D E

* Auguſt. Nos qui ſumus vocamurq; Chriſtiani, non in Petrum credimus, ſed in quem credidit Petrus: Petri de Chriſto ædificati ſermonibus, beneficiis eius adiuti. Ille Petri magiſter Chriſtus in doctrina, quæ ad vitam ducit æternam, ipſe eſt & magiſter noſter. Lib. 18 Dei, ca

* Idem. Apoſtoli per euangelium ſuſcitantes ſemen fratri ſuo Chriſto, quotquot genuerũt, non Paulianos, aut Petrianos, ſed Chriſtianos nominauerunt. Paulus cũ videret quoſdam currere ad nomen ſuum exclamauit: Nunquid Paulus pro vobis crucifixus eſt? Aut ĩ nomine Pauli baptizati eſtis? Sumus enim Chriſtiani, non Petriani, &c. In pſal.

c *Gratias ago Deo, &c.* Aug. Paulus gr̃as agit Deo, qđ neminẽ ipſorũ baptizauerit, q tanq̃ obliti in cuius noĩe baptizati eſſent, per hoĩum ſe noĩa diuidebant. Cum.n. tantum valet baptiſmus per hoĩem contemptibilem, quantum per Apoſtolum datus, ita nec iſtius, ſed Chriſti eſſe cognoſcitur, &c. Lib. 5. baptiſmo

Sed F

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *nominabat ſe ab illo, a quo baptizatus erat, quaſi baptiſmus vnius eſſet maioris efficaciæ quã alterius, cu tñ oẽs deberent ſe noĩare a Chriſto, qui ſolus baptizat interius, ſecundum qđ dicitur Ioh. 1. e. Sup quem videris ſpiritumſanctũ deſcendentem & manentem ſuper eum, hic eſt qui baptizat in ſpirituſancto, & iõ baptiſmus non hẽt efficaciam a miniſtris, ſed a ſolo Chriſto. Propter quod ad euitandũ errorem Corinthiorum fuit introductũ in Græcia, cuius quędã pars eſt Achaia, in qua eſt Corinthus, vt baptizaretur in hac forma. ſ. baptizatur ſeruus Ieſu Chriſti, &c. Sed ceſſante errore eccleſia coiter baptizauit ſub hac forma: Ego baptizo te in nomine patris, &c. in qua melius exprimitur forma baptiſmi a Chriſto tradita, Matt. vlt. d.* Docete oẽs gentes baptizãtes eos in noĩe patris & filii, &c. *quia in forma eccleſiæ exprimitur perſona baptizantis miniſterialiter, cum dicitur: Ego te baptizo, vt videntur verba Chriſti ſonare.*

Diuiſio.

1 Diuiſus eſt, &c. *Hic conſequenter Apoſt. ponit rationem ſuæ monitionis. ſ. quod diſſenſiones non debent eße inter eos. Et primo oſtendit hoc in baptiſmo. Secundo, in doctrinæ verbo, ibi:* Non in ſapientia uerbi. *Prima adhuc in duas. quia primo ponit ſuę monitionis rõnem. Secundo excludit a ſe ſuſpicionẽ, ibi:* Gr̃as ago Deo meo. *Circa primum dicit:* Diuiſus eſt Chriſtus. *q.d. videtur ſequi ex verbis veſtris qui maiorẽ efficaciã vnius baptiſmo, quã a baptiſmo alterius attribuitis, quia ſolus Chriſtus baptizat interius, vt dictum eſt: & ideo ſi baptiſmatibus plurium varias virtutes attribuitis, ſequitur quod Chriſtus ſit diuiſus, aliter operando in baptiſmatibus a diuerſis miniſtris.*

Et ad maiorẽ intelligentiã ſciendũ, qđ Chriſtus in baptiſmo duplicem hẽt virtutem propriã. Vna eſt diuina qua cũ patre et ſpirituſancto mundat interius a peccato. Et hæc poteſtas nulli creaturæ cõicari potuit, ſicut nec deitas. Alia cõpetit ei ſecundum naturã humanam quæ dicitur ptãs excellentiæ in ſacramentis. Et cõſiſtit in quatuor. Primũ eſt, qđ ſolus Chriſtus inſtituit ſacramenta. Secundum, quod effectum ſacramenti qui eſt character potuit conferre ſine ſacramento. Si autem de gratia quæ eſt effectus ſacramenti loquimur, datur a ſolo Deo principaliter a Chriſto vero homine miniſterialiter tantum: tamen principalius cæteris miniſtris, quia eſt inſtrumentum deitati coniunctũ. Tertium eſt, quod virtus paſſionis eius operatur in baptiſmo, & in aliis ſacramentis. Quartum, qđ ad eius inuocationem ſacramenta conferũtur. Hanc autem poteſtatem excellentiæ maxime quantum ad hoc vltimum potuit miniſtris conferre. ſ. qđ in eorum nominibus conferretur baptiſmus, ſed tamen cõicare noluit, ne ſchiſma fieret in eccleſia. ſ. quod tot baptiſmata crederentur quot miniſtri. Propter quod ſubditur.

Poteſtas excellentiæ ſacramentorum in quatuor.

2 Nunquid Paulus, &c. *q.d. non, quia baptiſmus non habet efficaciam a paſſione alicuius ſancti, niſi ſolius Chriſti. propter quod eius efficacia non debet alteri attribui.* 3 Aut in nomine, &c. *q.d. non, ſed tantum in nomine Chriſti, quia de Chriſto dicitur, Act. 3. b.* Nec enim aliud nomen eſt ſub cęlo datum hominib. in quo oporteat nos ſaluos fieri.

Sed cõtra hoc videtur eße illud quod dicitur Matt. vlt. d. Docete omnes gentes baptizantes eos in nomine patris & filij, & ſpirituſancti, *& ſic nõ erant hoĩes baptizãdi, in noĩe ſolius Chriſti ſed in nomine totius trinitatis. Ad qđ dicẽdum, quod in primitiua eccleſia nomẽ Chriſti erat odioſum multis, procurãtib. hoc Iudęis in ſua malitia obſtinatis. pp qđ vt nomẽ Chriſti amabile & venerabile redderetur, Apoſtoli baptizabãt in nomine Chriſti, vt habetur Act. 8. Et hoc fecerunt ſpeciali ordinatione Spirituſſancti: Veruntamen in noĩe Chriſti tota trinitas intelligitur, quia Chriſtus idẽ eſt qđ vnctus, & ſic intelligitur pater vnguẽs, & ſpũſſanctus qui & ipſa vnctio. Poſtquã autẽ nomen Chriſti factum eſt magnũ & celebre in Gentibus: eccleſia vtitur forma a Chriſto inſtituta, baptizãdo in nomine patris & filii, & ſpirituſſancti. Tamen illi qui ſic ẽt baptizantur, in nomine Chriſti baptizantur, quod nomen in nomine filii intelligitur. Igitur quia Chriſti nomẽ & eius paſſio, & non alterius cõferunt efficaciam baptiſmo, ideo qui hanc efficaciam aliis tribuunt, Chriſtum diuidunt.*

3 Gratias ago. *Hic conſequenter Apoſt. excludit a ſe ſuſpicionem, ne forte crederent aliqui hanc diuiſionẽ ex ipſo habuiſſe occaſionem, dicens;* Gratias ago Deo meo, qđ neminem veſtrum baptizaui, niſi Criſpũ & Caium, ne quis dicat. *Paucos enim baptizauerat, & illos ſignanter nominat, quia de illis non erant qui illam diuiſionem faciebant.* 4 Baptizaui au. &c. *i. eius familiam.* 5 Cæterum neſcio, &c. *Hoc adiungit, ne forte aliquis alius cum iſtis ab eo fuiſſet baptizatus, de quo non aduertat, eo quod memoria hominum labilis eſt, & ſic falſitas verbis eius imponeretur a falſis apoſtolis. Conſequenter aſſignat cauſam quare paucos baptizauit, dicens.*

6 Non e. mi. &c. *Sed contra hoc videtur eße quod dicitur Matth. vlti. Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos, &c. Et ſic apoſtoli a Chriſto miſſi fuerunt ad baptizandum, ſicut ad docendum. Ad quod dicendum, quod licet Chriſtus miſerit apoſtolos ad vtrunque, tamen principaliter ad docendum, & ideo per ſeipſos prædicabant, per miniſtros autem inferiores, vt frequentius baptizabãt. Cuius ratio eſt, quia virtus vel ſapientia baptizantis nihil operatur in baptiſmo, propter quod non refert per miniſtrum maiorem vel minorem baptizari: virtus autem & ſapientia prædicantis multum valde conferunt in prędicatione, & ideo apoſtoli qui maiores erant circa prædicationem, ſe magis occupabant exemplo Chriſti, qui per ſeipſum docebat, & per ſuos diſcipulos baptizabat, vt habetur Ioh. 4.*

Apoſtoli ... re ... prædicarunt.

Non

a Quod a minoribus fieri poteſt, ne retardaretur a prædicatione. b Miſit me, ſed non. c In lepore & ornatu verborum. d Philoſophorum quæ verboſos facit.

a Chriſtus baptizare, ſed euãgelizare, non in ſapientia verbi,
b a Quaſi quæreret quis, an euacuaretur vtique. ¶Ideſt prædicatio.
c vt non † euacuetur crux Chriſti. Verbum enim crucis per-
d ¶Videtur. ¶Id eſt credentibus.
euntibus quidem ſtultitia eſt, † iis autem qui ſalui fiunt, ideſt
a Quia credentes in crucem virtutem Dei intelligunt. b Vere pereuntibus. ¶In Abdia. c Quia? d Irritam faciam.
e nobis, Dei † virtus eſt. Scriptum eſt enim. † Perdam ſapien-
f a Non meam meis, ſed quæ eorum eſt. Quam excogitant ad aliquid probandum. ¶Seculi. b Vere reprobat. ¶Per partes. ¶Inter primos apoſtolos.
g tiam ſapientium, & prudentiã prudentium reprobabo. † Vbi
h a Logicus. b Vere perdet ſa. quia fecit ſtultam, & hoc ſub interrogatione.
ſapiens, vbi Scriba, vbi † inquiſitor huius ſeculi? Nonne

A a *Sed euange.* Perfecte .n. baptizare & minus docti poſſunt. Perfecte aũt euãgelizare multo difficilius eſt & rarioris operis. Ideo doctor gentium pluribus excellentior, euangelizare ſe miſſum dicit non baptizare. Hoc tamen neceſſitate inſtãte interdum egit.

b *Non in ſapi.* Contra ſapientiam ſeculi. *Non in ſapi. ver.* Sapientiam dicit philoſophorum, quæ dicitur etſi non ſit, vel quæ verboſos facit, q̃ crux .i. mors Chrĩ euacuat, & impoſſibile ſecũdũ naturam iudicat, vt Deus immortalis moreretur.

c *Verbi.* Ibi cõpoſitio verborũ q̃ritur, vbi teſte virtute ipſa veritas ſe nõ cõmendat.

B Euacuatur. Etiam crux Chriſti, ſi quomodo vel bona natura, vel alio aliquo modo pręter eam credatur eſſe iuſtitia & vita ęterna.

* Haymo. Hæretici & Philoſophi prędicabãt in ſapiẽtia verbi, hoc eſt culto & polito ſermone, vt placerent ſuis auditorib. & ipſi appareant docti, vel etiam in ſapientia verbi prędicabant, quæ ea quæ mundus .i. amatores, & philoſophi humanę ſapientię, ſtulta putant, nõ p̃dicabãt illi. Verbi gratia Chriſti natiuitatẽ ex virgine, mortem, & reſurrectionẽ quæ oĩa illi denegabant, dicentes aliquid non poſſe gigni, niſi ex cõmixtione alterius ſeminis, & Deũ qui ſpiritus eſt, non eſſe hominẽ factũ, neq; filium Dei mori potuiſſe, ſed quãdo voluit apparuit, & qñ voluit receſſit, neq; reſurrexit, quia non mortuus eſt. Iſta oĩa philoſophi & hęretici quia per humanã ſapientiam penetrare non poterant, dicebant mẽdacium, & annihilabãt paſſionẽ Chriſti. Sed Apoſtolus prędicabat ſimplicib. verbis Chriſtum eſſe natum de virgine, mortuũ, & reſurrexiſſe, vt auditores eius intelligere poſſent q̃ loquebaṫ.

d *Pereuntibus* .i. ſapientibus mundi, quorum & ſapientia perit, & falſa oſtenditur, & ipſi damnandi ſunt.

e *Dei vir.* Dũ occiſus diabolum vicit, & hominẽ liberauit, vel virtutẽ dat credẽtib. per quam fiunt miracula, cũ res exigit.

C f *Scriptum eſt enim.* Iõ non miſit me in ſapientia, quia prędixerat quod in prædicatione eam non reciperet euangelica, ſed perderet & reprobaret de collegio prędicatorum ſuorũ, & ſic factum eſt. D

g *Perdam ſa.* Non ergo de ſapientioribus gloriandum.

Bernard. ✱ Perdiderunt ſapientiam quin ſua ſapientia perdidit eos. Serm. 74. ſuper cant.

* Hie. Hoc in aduentu ſaluatoris aſſerit impletum .i. ad nihilum redigam. Eligendo piſcatores, artem Rhetoricam & philoſophiam reprobauit. Quæritur plane vnde ſit ipſa ſapientia quã reprobat Deus. ſcriptum eſt .n. *quod omnis ſapientia a domino Deo ſit*, id de bona natura ducit exordiũ. Hoc enim habet ſenſus humanus, vt quocunq; eum tetẽderis cõſequatur, & paulatim meditando proficiat. Inde eſt quod multi illiterati poemata componunt tã exquiſita quæ viri erudītiſſimi admirentur. Hunc ergo ſenſum quem Deus ad ſe ex creaturis agnoſcendum & ſuam voluntatem inquirendam dederat, illi ad inquirenda ſuperflua & curioſa verterunt. E

† Iſa. 29. Abdiæ. 1.

† Iſa. 33. ſecundum lxx.

h *Vbi ſa.* Inter p̃dicatores, inter quos ſi eſſe voluit, ſapientiã illã abijcere oportuit. Scriba, qui de moribus vel actib. pręcepta dat. Conquiſitor, qui ſecreta naturæ rimatur. Tales non recipit, ſed ſtultos facit. Vel pereuntibus dico ſicut ſcriptum eſt, quod perderet & reprobam falſamque faceret.

Vbi ſa. probate. Falſę ſapientię inſultat apoſtolus. Vbi? qua ſi nihil valet. Et eſt inuectio in Iudęos & in Gẽtiles. Nã Scribæ Iudęorũ & legiſdoctores, & ſi nihil impoſſibile Deo credunt, tamen quia in lege non adeo aperte habent, deludunt Dei filium eſſe mortuum & huiuſmodi. Gentilib. vero pro humana ratione ſtultitia eſt.

Sapiens. Genus vtriuſque eſt & Scribę & inquiſitoris.

i *Nonne ſtultam, &c. ſapien. hu. mun.*

* Aug. Ipſe modus quo mundus credidit, ſi cõſideretur, incredibilior inuenitur. Ineruditos liberalib. diſciplinis, & oĩno quantum ad iſtorum doctrinas attinet, impolitos, nõ peritos grãmaticę, non armatos dialectica, non rhetorica inflatos, piſcatores Chriſtus cum retib. fidei ad mare huius ſeculi paucisſi- F

Lib. 22. ciuit. cap. 5.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Non in ſa. *Hic conſequenter reprobat cõtentionem Corinthiorum ex parte doctrinæ, quia eorum aliqui doctrinam pſeudo apoſtolorũ ornatam verbis & rationib. humanæ ſapientiæ præferebant doctrinę apoſtolorum Chriſti, quæ non erat in folijs verborum, ſed in virtute ſpiritusſancti, propter quod Apoſtolus primo oſtendit modum illũ non eſſe conuenientem doctrinæ Chriſti. ſecũdo, declarat ſe non fuiſſe vſum tali modo docẽdi, c. ſe. Circa primum ponit intentum dicens.* Non in ſa. *Et continuatur cu præcedenti litera ſic, quia dixerat.* Non enim miſit me Chriſtus baptizare, ſed euan. *i. euangeliũ prædicare.* Non in ſapientia verbi. *i. in ſapientia mundana, quæ ornatis verbis et rationibus ſumptis ex apparentibus ſecundum ſenſum innititur. Illa aũt quæ ſunt fidei, excedunt humanam rationem et ſenſum. Et ideo ille modus docendi non eſt cõſentiens doctrinæ fidei. Sed cõtra hoc videtur eſſe, quod multi doctores catholici, vt Aug. & alij in doctrina fidei vſi ſunt rationib. humanis & verbis ornatis. Ad quod dicendum, q; aliud eſt docere in doctrina verbi, & aliud vti ſapiẽtia verbi in his quæ ſunt fidei, quia docere in ſapiẽtia verbi eſt, quando accipitur humana ſapiẽtia pro principali radice doctrinæ, vt ſolũ quis approbet q; ſapiẽtia mũdana continet, & hoc eſt fidei corruptiuũ. Vti aũt ſapientia verbi eſt ſuppoſitis fundamentis fidei, ſi qua vera in dictis Philoſophorum fidei accommoda reperiantur in obſequium fidei aſſumere, & hoc eſt bonũ & meritorium, vnde dicit Au. li. 2. de doctrina Chriſtiana. Si qua vera noſtra fidei accommoda philoſophi dixerunt, non ſolum formidanda non ſunt, ſed etiam ab eis tanquam ab iniuſtis poſſeſſoribus in noſtrum vſum vendicanda.* 2 Vt non euac. *Hic conſequenter manifeſtat propoſitum, & primo ex parte doctrinæ. Secundo ex parte docentium, ibi.* Videte. *Prima in duas, quia primo ponit ſuam probationem. Secundo probationis manifeſtationem, ibi.* Qm̃ & Iudæi. *Circa primũ ſciendum, quod idem modus non conuenit omni doctrinæ, vt dicitur. 2. Metaphy. & 1. Ethicorum. Modus .n. procedendi per demonſtrationes non cõpetit rhetoricæ, ſed geometriæ, & econuerſo perſuadere non competit geometriæ, ſed rhetoricæ, vt ibidẽ dicitur. Et ſimiliter ſi aliquis in natura intellectuali, vt pote angelica demonſtrationibus geometricis vti vellet, inconuenienter procederet, quia non ſunt applicabiles, niſi materiæ corporali. Ex his formatur talis rõ. Ille modus docendi nõ eſt conueniens alicui doctrinæ, p quẽ deſtruitur id quod eſt in ea principale, ſic in propoſito, quia principale in doctrina fidei eſt ſalus per fidẽ Chriſti crucifixi, pp quod Apoſtolus dicit, inf. ſe. c.* Non iudicaui me aliquid ſcire inter vos, niſi tm̃ Ieſum Chriſtũ, & hũc crucifixũ. *Inniti vero principaliter ſapientiæ verbi eſt deſtruere ſalutẽ factã per crucẽ Chriſti, vt dicet ſtatim. Et hoc eſt quod dicit Apoſtolus.* Nũ in ver. miſit me Chriſtus euãg. vt non eua. crux Chri. *i. fides paſſionis eius, quia cõtinet aliqua quæ vidẽtur humanæ ſapientiæ impoſſibilia, vt quod Deus moriatur & cõſimilia. Et aliqua videntur huic ſapientiæ cõtraria, vt q; aliquis mortẽ & cõfuſionem nõ refugiat, ſed magis ad hoc voluntarie ſe offerat & conſimilia, pp quod ſapientib. mundi ſtulta videtur doctrina fidei. Et ideo ſubditur.* 3 Verbum .n. &c. *i. prædicatio paſſionis Chriſti.* 4 Pereuntibus, &c. *i. infidelibus ſecundũ mundanã ſapientiã tantũ ſentientibus.* 5 Stultitia, &c. *Rationibus dictis.* 6 His autẽ, &c. *i. fidelibus.* 7 Dei virtus, &c. *quia per crucẽ aduerſarius eorũ diabolus deuictus eſt, & quia experiũtur in ſe virtutẽ Chriſti in voluptatũ carnaliũ repreſſione, et ſic impleta eſt ſcriptura, Eſa. 29.* 8 Perdam. *i. deſtruẽ.* 9 Sapientiam, &c. *i. ſtultam oſtendam ſcientiã humanitus inuentam ad veritatẽ euãgelij comparatam. Et dicit ſapientiã, quãtum ad cognitionẽ de ſpeculabilibus.* 10 Et pruden. *quantum ad notitiam de agibilibus pp quod Chriſtus ad apoſtolatum non vocauit philoſophos, ſed ſimplices, ne profectus fidei Chriſtianæ aſcriberetur humanæ ſapientiæ, ſed diuinæ. Ideo ſubditur.* 11 Vbi ſapiens. *qui alta ſpeculabilia ſcrutatur, quod refertur ad gentes ſapientiæ mundanæ innitentes.* 12 Vbi ſcriba. *i. peritus in lege, quod refertur ad doctores Iudæorum.* 13 Vbi inquiſitor, &c. *i. proſperitatũ huius mũdi, quod refertur ad vtroſque, quaſi diceret, nullus talis aut rarus eſt in vocatione fidelium Chriſti. Hæc autẽ ſcriptura ab illo loco;* Vbi ſapiens vbi ſcriba, &c. *accepta eſt Iſa. 33 ſecũdũ trãslationẽ Septuaginta, vbi licet ſint alia verba quã in trãslatione noſtra, tamen eſt eadem ſententia, vt patet intuenti. excepto tertio. vbi dicitur.* Vbi inquiſitor huius ſeculi. *pro quo in tranſlatione noſtra ponitur. Vbi doctor paruulorum? Eadem tamen eſt ſententia, quia paruuli ſolent inſtrui de his quæ pertinet ad moralem vitam ſtatus præſentis. Ideo ſubditur.*
14 Nonne ſtultam, &c. *Quaſi diceret ſic, quia demõſtrauit eam* ſtultam

A paucissimos misit, atq; ita ex oĩ genere tã multos piſces, & tanto mirabiliores, quanto rariores, etiam ipſos philoſophos cepit. Duobus incredibilib. si placet, addamus hoc tertiũ. Iã ergo tria ſunt incredibilia, quæ tamen facta ſunt. Incredibile eſt enim Chriſtum reſurrexiſſe in carne, & in cęlum aſcẽdiſſe cum carne. Incredibile eſt mundũ rẽ tam incredibilem credidiſſe. Incredibile eſt hoĩes ignobiles, infimos, paucisſimos, imperitos rem tam incredibilem tã efficaciter mundo, & in illo etiam doctis perſuadere potuiſſe. Ioh. 1.b.

Vbi ſtultum, & infirmũ Dei contemnitur, quę eſt ſecũdũ rationes mundi quæ impoſſibile iudicat, quod in naturis rerũ non videt.

uenire mortalibus, vt ibi ſalus reperiretur, vbi ſtultitia creditur. D

* Gregor. Cum Deum qui eſt ſapiẽtia, nequaquam per ſapientiam ſuam mundus inueniret, placuit vt Deum hominem factum per humanitatis ſtultitiam cognoſceret, quatenus eius ſapientia ad noſtram ſtultitiã deſcenderet, & Lucem ſupernæ prudentiæ luto ſuę carnis illuminata noſtra cæcitas videret, natus igitur ex patre ſine tempore ex matre naſci dignatus eſt in tempore, vt per hoc quod ortum ſuum inter initium finemque concluderet humanæ mentis oculis ortum qui ab initio ſumit, nec fine anguſtatur aperiret.

a Quæ ſecundum rationem huius mundi.
ſtultam fecit Deus ſapientiam huius mundi? Nam † quia in 1
a Per filium. ¶Hoc fecit alto conſilio, ne ſuperbirent. b Sapientes mund. per ſuam ſapientiam, vbi eſt ſuperbia. 2
Dei ſapientia non cognouit mundus per ſapientiam Deum, 3
a Ex placito enim eſt. b Vel per imperitos ſapientię mundi prædicatores, vel rem prædicatam, quæ ſtulta videtur, ſicut eſt paſſio Chriſti, & mors, vbi humilitas. 4
a placuit Deo per ſtultitiam prædicationis ſaluos facere cre- 5
a Neſcientes humilitatem Dei. b Potentiæ. c Quæ ingenio hominis ſapientia 6
videatur. 7
b dentes. Quoniam & Iudæi ſigna petunt, & Gręci ſapientiam 8
c quærunt. Nos autem prædicamus Chriſtum crucifixum, Iu- 9
¶Ita & vobis ſi de ſapientibus eſtis. 10
d dæis autem ſcandalũ, Gentibus autẽ ſtultitiam, ipſis autem 11
a Ad vitam, non communi vocatione, ſed qua ſunt præſciti. ¶Qui mortuus mortem vicit 12
vocatis Iudæis atque Græcis † Chriſtum Dei virtutem, 13
14

Sapientiã mundi ſtultam fecit. Nã per ſtultitiã credentes ſaluat. Et cur oſtẽdit per hoc ꝙ præmiſit: quia non cognouit mundus per ſapientiam ſuam, vt fides & ſalus Deo, ſit non ex ſapientia. Sed in Dei ſapientia, quæ in tenebris lucet, ideo. *Verbum caro factum eſt.* Sicut. n. curatio via eſt ad ſanitatem, ſic medicina ſapientię per hominis ſuſceptionem eſt noſtris accommodata vulneribus, vt quibuſdam quaſi contrarijs, & quibuſdã quaſi ſimilibus curentur. Serpentis enim aſtutia. i. ſapiẽtia decepti ſumus, Dei ſapientia liberamur. Et ſicut illa ſapiẽtia uocabatur & ſtultitia erat, ſic iſta quę vocatur ſtultitia, ſapientia eſt. Ecce cõtraria. Similia vero ſunt, ꝙ per fœminã deceptos, per fęminam natus liberaret. Chriſtus homo, homines, mortalis, mortales. Vel mundus per ſuam ſapientiã imprudentem non cognouit Deum in Dei ſapientia. i. quia ſapientia mundi ante neſciuit Deum per ſapientiã Dei. i. per hanc magnificentiam mundi, ac tam ſapiẽter inſtituti opificij ornatũ, creatoris ſui non eſt venerata ſapiẽtiã.

B

Aug. l. de paſtoribus. Idẽ in pſ. 68.

C

a *Placuit Deo per ſtul. præ. ſal. ſ. cre.* i. crucis fide æternitatẽ prouenire

b *Quon. & Iu.* Non cognouit mũdus per ſalutem, ideo quia Iudæi ſigna potentiæ quærunt, conſueti ab antiquo. Et Græci ſapiẽntiam, verũ quod prędicatur natura patiatur. Sed nos contra prædicamus Chriſtũ crucifixum, quod nõ eſt Iudæis ſignum potentiæ, ſed ſcandalũ, quia iraſcuntur contra præcones rubore ſceleris ſui. Vel ideo videtur ſtultitia quod prędicamus, quia Iudæi ſigna petunt, & Græci ſapiẽtiam, & nos contra facimus. & tñ per iſtã ſtultitiã ſaluat Deus credentes.

c *Nos autem prædicamus Chriſtum crucifixum.* * Amb. Nunquid ipſis Chriſtus virtus quibus ſcandalum, aut ipſis ſapientia quibus ſtultitia? Sed quoniam quidam ex eiſdem iuſtificabuntur fide, quidã aũt ſua impietate obdurabuntur, vnum credentium & non credentiũ genus ſub uocatorum appellatione dicit, vt duos a fide ſignificabat alienos, eos quã uis audiſſent euangelium, oſtenderet vocatione extraneos.

d *Ipſis autem vocatis.* Quod ſic iunge. Dixi quoniã Iudæi petũt ſigna, & Græci ſapientiam & in crucifixionẽ quã prædicamus eſt magna virtus Dei, & magna ſapiẽtia Dei, etſi reprobis

†Poſtea. †Diſt. iuxta. E. Aug. in Io. De vo. gentium cap. 3.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *ſtultam faciendo quod impoſſibile iudicabat. Et quia de ſapientibus huius mundi nullos aut paucos in principio elegit pro prædicatione euangelii. Cuius ratio aſſignatur, cum dicitur.*

1 Nam quia in Dei ſapientia. *ideſt ex cognitione creaturarum, quæ ſunt quoddam Dei ſpeculum.*

2 Non cognouit mundus. *ideſt ſapientes mundi.*

3 Per ſapientiam. *ſcilicet mundanam.*

4 Deum. *In cuius cognitionem ducit ſpeculum creaturarum, ſecundum quod dicitur Roman. 1. c.* Qui cum cognouiſſent eum, non glorificauerunt aut gratias egerunt, ſed euanuerunt in cogitationib. ſuis, & obſcuratum eſt inſipiens cor eorum, &c. *Ideo ſubditur.*

5 Placuit Deo per ſtul. præ. ſal. fa. cre. *i. per alium modum quàm per ſapientiam philoſophorum, ſ. per prædicationem crucis, quod philoſophi ſtultum reputabant, propter defectum intellectus eorum. Multo enim eſt rationabilius credere alicui propoſitioni propoſitæ per ſuſcitationem mortui vel aliquid huiuſmodi, de quo certum eſt quod nõ poteſt fieri niſi a Deo, qui non poteſt eſſe teſtis vel confirmator falſitatis, quã cuicunque cõcluſioni humana ratione probatæ, quæ poteſt deficere. In hoc enim egit ſicut doctor beneuolus, qui videns diſcipulos non capere veritatem ab ipſo propoſitam per vnam viam, procedit ad aliam.*

6 Quo. & Iu. *Hic conſequenter Apoſtolus manifeſtat ſuam probationem, ſcilicet ꝙ inniti ſapientiæ verbi non conuenit doctrinæ fidei, quia euacuat ſalutem per crucem Chriſti, dicens:* Quo. & Iu. ſigna pe. *Lex enim Iudæorum data fuit in terrore diuinæ poteſtatis, Exo. 20. Et ideo a quocunque afferente doctrinam aliquam petebant ſigna diuinæ virtutis ad eius probationem.*

7 Et Gręci ſa. quę. *Erant enim imbuti ſcientiis philoſophicis quę per rationes procedunt, & ideo nihil recipere volebant, niſi ratione probaretur.*

8 Nos autem. *Chriſtiani.*

9 Prædi. Chri. cru. *Eſt aũt Chriſtus nomen ſuppoſiti duplicẽ naturam habentis, diuinam ab æterno, & humanam ex tempore, propter quod illud quod eſt proprium cuilibet naturæ de iſto ſuppoſito dicitur vere ita quod eſt ibi communicatio idiomatum. Sicut enim hæc eſt vera de Chriſto quod hic homo creauit ſtellas, ita iſta, Deus crucifixus eſt.*

F

10 Iudæis qui. ſcan. *i. occaſionem ruinæ, non ex natura rei prædicatæ, ſed ex Iudæorum cæcitate, qui Chriſtum expectabant & adhuc expectant venturum in maxima poteſtate. et ideo conſiderãtes infirmitatem carnis aſſumptæ acceperunt occaſionem ruinę, negantes ipſum & manentes in ſua infidelitate, & tamen prophetæ eis declarauerunt vtrunque, ſcilicet poteſtatem & infirmitatẽ venturi Chriſti, Zac. 9. b.* Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Ieruſalem: ecce rex tuus venit tibi iuſtus & Saluator, & ipſe pauper. *Per hoc enim quod dicitur:* Rex iuſtus & Saluator, *oſtenditur eius poteſtas. Per hoc autem quod ſubditur:* Et ipſe pauper: *oſtenditur eius aſſumpta infirmitas. Sunt etiam multæ aliæ prophetiæ quæ loquuntur de aduentu Chriſti, cum poteſtate magna, & alia de eius aduentu in infirmitate et paſſibilitate. Et prima, vt in pluribus referuntur ad aduentum Chriſti ad iudicium, ſecundæ vero ad aduentum eius in carne. Veruntamen & in iſto aduentu primo venit in poteſtate miraculorum, quibus declarata fuit eius diuinitas, ſicut per paſſibilitatem eius carnis humanitas. et ſic eorum ſcandalum non fuit datum, ſed acceptum.*

Sciendum tamen, ꝙ hanc ruinam Iudæorum ex conſideratione infirmitatis Chriſti præceſſit odium & inuidia contra Chriſtum, eo quod publicè prædicabat contra vitia eorum. Et ſic cognitio quam habebant de Chriſto per impletionem prophetiarum; fuit in eis obſcurata, et tunc cęperunt ſcripturas peruerſe interpretari, vt dicitur inf. ſeq. cap. & plenius fuit dictum Matt. 21.

11 Gentibus au. ſtulti. *Stultum enim videbatur eis dicere Deum fuiſſe mortuum, quia neſciebant vtramque naturam in vno ſuppoſito conſiderare, quod Chriſtiani credunt & confitentur tanquam veritatem operibus diuinis teſtificatam, & a veris prophetis prænunciatam, in quibus non poteſt eſſe falſitas. Ideo ſubditur.*

12 Ipſis autem voca. *ſ. ad fidem Chriſti.*

13 Iudæis atque Græ. *i. Iudæis atque Gentibus indifferenter.*

14 Chriſtum Dei virtutem. *ſupple eſſe prædicamus.*

Et Dei

A bis aliter videtur, ipſis tamen qui vocati ſunt ad vitã, non cõmuni vocatione, ſed illa qua præſciti vocant̃, apparet Chriſti paſſio virtus & ſapientia, vt. ſ. ſalus ſit ex Deo, non ex arbitrio Iudæi vel Græci.

Vel ip. v. prędicamus Chriſtum. i. Chriſti fidem vel paſſionem. ſ. Dei virtutẽ, quia per fidem eorũ peccata remittũtur, & dæmones pelluntur, & cum res exigit, miracula fiunt.

[Ambr. li. de fide, 5. De præben. penul.] * Ambroſius. Ergo ſi Chriſtus Dei virtus, quia virtus Dei ſempiterna, ſempiternus igit̃ & Chriſtus.

[Aug. lib. de gene- na: Aug. in pſ. 18. de Trin. lib. 15. in init.] a *Et Dei ſa.* quia credentes in Chriſtum crucifixũ intelligũt Dei ſapiẽtiam Chriſtũ eſſe. Chriſtus enim ſapientia patris eſt, B ſicut & virtus patris eſt. Ipſe eſt verbũ patris & manus, per quẽ tanquã manu & verbo omnia fecit pater. Vnde: *Opera manuum tuarum ſunt cæli.* [Pſalm. 101.] Et iterum. *Verbo domini cæli firmati ſunt.* [Pſal. 32. b.]

a Qui callide diabolum decepit. b Vere in crucifixione Chriſti eſt Dei virtus & ſapientia. c Vt paſsio & mors. d Quam homines poſsint videre vel eſſe.

a & Dei ſapientiam. Quia quod ſtultum eſt Dei, ſapientius eſt

b a Infirmitas Chriſti magna eſt victoria. ¶ Victus vicit mortem, quem nemo gigas euaſit. ¶ Cæleſtia ſine dubio vincunt terrena.

hominibus, & quod infirmum eſt Dei, fortius eſt homini-

a Bene dico firmius. b Ideſt per quos vocati eſtis. c Hoc. ſ. videte. d De vocatoribus.

c bus. † Videte enim vocationem veſtram fratres, quia non

a Humanam ſapientiam. b Latu dominatione primo nulli tales fuerunt inter doctores Chriſtianæ fidei, quando duodecim apoſtoli ſunt electi.

multi ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes, non

a Generis claritate. b Quaſi non ſapientes, ſed ignaros humanæ ſapientiæ.

d multi † nobiles, ſed quæ ſtulta ſunt † mundi, elegit Deus, vt

a Faciat erubeſcere, & ad inſipientiam redigat. b Impotentes.

confundat ſapientes, & infirma mundi elegit Deus, vt con-

¶ Vt Neronem. ¶ Quod plus eſt.

fundat fortia, & ignobilia mundi, & contemptibilia elegit

a Ideſt, nihil eſſe videbantur. b Qui ſibi aliquid eſſe videntur. c Vincendo humiliaret. d Ideſt, vt nullus glorietur ſi Deum conſpicit, vel ſi ſe attendit.

e Deus, & ea quæ non ſunt, vt ea quæ ſunt deſtrueret, ut non

a Tales elegit, ſed tamen vos eſtis in Chriſto per ipſum, non per vos.

f glorietur omnis caro in conſpectu eius. † Ex ipſo autem vos

[Aug. li. quomodo ſapientia Dei. Et de Trin. libro 7. in init.] Caue ne intelligas dici Dei filium ſapientiam Dei tãquã ipſe ſolus ſit intelligens & ſapiẽs ſibi & patri & ſpiritu ſancto, tanquã pater non ſit ſapiens de ſeipſo, ſed de filio. Eſt enim Deus pater ſapiens ea qua ipſe eſt ſua ſapiẽtia, & filius ſapiẽtia patris eſt ſapiẽs de ſapiẽtia qua eſt pater, de quo eſt genitus filius. Sic & pater eſt intelligens ea qua ipſe eſt ſua intelligentia, filius autem intelligentia patris eſt intelligens de intelligentia qua eſt pater, de qua genitus eſt.

b *Quia quod ſtultum eſt Dei ſapientius, &c.* * Hieron. Quod ſtultũ putatur Dei, omnem humanam ſapiẽtiam antecedit, quia ſapientia ſua liberari nõ potuerant qui per crucis myſterium ſunt ſaluati. Mortem quam nec gigantes euadere potuerunt, crucifixi infirmitas ſuperauit.

[Aug. in pſ. 58. & in pſ. 65.] c *Videte enim.* Vere ſtultum & infirmũ Dei, eſt ſapientius & fortius hominibus. Qđ in vobis poteſtis experiri. Inſipiẽtes C .n. & infirmi vos vocauerũt, inter ſtulta & infirma Dei enumerati ſunt tales vocatores, qui tamẽ cõfundunt ſapiẽtes & D fortes. Et vere ſunt tales, quia non multi. Non autẽ ait nulli, forſan pro ſe, qui ſolos inter apoſtolos ſeculariũ literarũ peritus, terrenarũ opum diues, Romanæ dignitatis parentela cõſpicuus fuit, qui tamen hæc nihili pendit, nec vſus eſt eis.

[Tractu 7. in Ioan.] * Auguſtin. Nathanael nõ ſolus primus nõ inuenitur in Apoſtolis, ſed nec medi⁹, nec vltimus, tametſi ei tãtũ teſtimonium perhibuit Filius Dei: *Ecce verus Iſraelita, in quo dolus nõ eſt:* Quæritur cauſa? Eruditus & peritus legis fuit, propterea noluit eum dominus inter diſcipulos ponere, quia idiotas elegit, vnde cõfunderet mundũ. Audi Apoſtolum dicẽtem. Non multi ſapientes ſecũdum car E nem, nõ potentes, nõ nobiles, ſed infirma mundi elegit Deus, &c. [† Ex eodem.] Si doctus eligeretur, fortaſſe iõ ſe diceret electũ, quia doctrina eius meruit eligi. Dñs itaque volens ſuperborũ frangere ceruices, nõ quæſiuit per oratorẽ, piſcatorem, ſed de piſcatore lucratus eſt imperatorẽ. Magnus Cyprianus orator, ſed prius Petrus piſcator, per quẽ poſtea crederet nõ ſolũ orator, ſed & imperator. Nullus nobilis primo electus eſt, nullus doctus, quia infirma mundi elegit Deus, vt cõfunderet fortia. Idẽ ſer. de B. Petro.

d *Sed quæ ſtul.* Ecce cõtra ordinationẽ Dei faciũt aperte, qui ſapientiã ſeculi iactant, cum Deus humilitatẽ proponat. venit enim humilis Deus quęrẽs humiles, nõ altos. Qui etſi primũ elegerit pauperes, indoctos, infirmos, nõ tamẽ relinquit ſapiẽtes, diuites, nobiles, ſed ſi eos primos eligeret, merito taliũ rerũ ſibi videret̃ eligi, & ita ſuperbia qua homo cecidit, niſi pręcederet piſcator, non humilis ſequeretur orator. Vnde Nathanael doctus in Apoſtolum non eſt electus.

e *Vt non glorietur.* De ſe, ſed de Deo, quod ibi oſtenditur, qui gloriatur, in domino glorietur.

F f *Ex ip. au.* Non glorietur quis ex ſe, ſed tamẽ eſt alia gloria, quia

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Et Dei ſap.* Maxima enim Dei virtus & eius ſapientia apparet in Chriſti crucifixione. Nã hoc mõ conuenientiſſime facta eſt humani generis redemptio vt ille qui erat debitor, ſatisfaceret ratione humanitatis aſſumptæ, & redimeret qui poterat ratione deitatis adiunctæ. Ideo ſubditur.

2 *Quia quod ſt. eſt Dei.* i. dicitur de Deo ſecundum errorem Gentilium, vt dictum eſt.

3 *Sapientius eſt hominibus.* i. continet maiorem ſapientiam quam ad hominibus poſſit capi ad plenum.

4 *Et quod infirmum eſt Dei.* i. quod videtur infirmitatem attribuere deitati, vt quod Deus paſſus ſit, & mortuus.

5 *Fortius eſt hominibus.* i. continet maximã virtutẽ, quia deitas paſſa eſt nihil, ſed humanitas tantũ, cuius meritũ ratione deitatis cui adiuncta eſt efficaciam habuit ad redimendum genus humanũ, quod tota humana natura nõ potuit facere.

6 *Videte enim.* Hic cõſequẽter oſtendit, quod modus docendi per ſapientiã verbi non conuenit fidei catholicę ratione ſumpta ex parte docentiũ. Modus. n. docendi debet conformari ſcientię docentis. Primi vero vtpote Apoſtoli & alij Chriſti diſcipuli pro maiori parte carebant hac ſcientia. ergo, &c. Quia primis debent cæteri conformari. Huius ergo [Diuiſio.] rationis primo ponit minorem. Secundo defectus mundanę ſapientiæ in dictis doctoribus ſuppletionem, ibi. *Ex ipſo.* Circa primũ dicit. *Videte enim vocationem ve. fra.* i. diligenter conſiderare modum vocationis veſtræ.

7 *Quia non multi.* vocantium vos per ſuam prædicationem.

8 *Sapientes.* i philoſophicis literis exercitati, quia pro maiori parte erant illiterati & ſimplices. Vñ de Petro & Iohanni dicitur Act. 5. c. *Videntes autem Petri cõſtantiam & Iohannis, comperto quod homines eſsent ſine literis & idiotæ, admirabãtur, &c.*

9 *Non multi potentes.* Sed pauperes victum proprijs manibus acquirentes.

10 *Non multi nobiles.* Sed ruſtici & de plebe humili. Dicit autem, *non multi.* quia aliqui de ſapientibus literatis & nobilibus & potentibus a principio crediderunt & fidẽ prędicauerũt, ſicut Nicodemus, Gamaliel, Paulus, & Manahẽ Herodis tetrarchæ collactaneus. Sicut. n. pro maiori parte primi credentes fuerũt ſimplices & illiterati & impotẽtes, ne fides humanę attribueretur induſtrię vel potentiæ, ſic aliqui licet pauci comparatiue fuerũt literati & nobiles, ne fides aſcriberetur ignorantię & ruditati. Sicut & de lege Mahumeti, q̃ nullus ſapiẽs & literatus a principio recepit, ſed tãtũ hoĩs rudes & carnales, q̃b. ꝓpoſuit carnalia, q̃bus hoĩes aſſentiũt de facili, & fretus multitudine, coegit cęteros ad receptionẽ ſuę legis dicẽs ſe miſſum a Deo in armorũ potẽtia, & nõ in miraculis.

11 *Sed quæ ſtulta ſunt mun. ele.* i. homines illiteratos & ſimplices qui reputabant̃ idiotæ, vt dictũ eſt de Petro & Iohanne.

12 *Vt confundat ſap.* i. oſtẽdat eos cõfuſibiles, abſcondẽdo ab eis ꝑꝑ ſuꝑbiã ſuã cęleſtia myſteria, q̃ ſimplicibus reuelauit.

13 *Et infirma m. ele. De.* homines impotentes ſecũdũ mundũ.

14 *Vt confundat for.* i. fortes huius mundi, oſtendendo quod per ſuam fortitudinem conſequuntur ſalutem.

15 *Et ignobilia mundi.* i. homines de plebe humili.

16 *Et ea quæ non ſunt.* i. homines nullius reputationis.

17 *Vt ea quæ ſunt.* reputationis magnæ in hoc mundo.

18 *Deſtrueret* i. ad humilitatem reduceret, ſicut patet in Cõſtantino Imperatore, qui beato Silueſtro Chriſti vicario officium ſtratoris exhibuit.

19 *Vt non glorie. omnis ca.* i. nullus homo eleuetur per ſuperbiam in conſpectu eius, ſed magis humiliter, propter quod modus docendi in humilitate conueniens eſt fidei doctrinę.

20 *Ex ipſo autem.* Hic conſequenter, ne prædicatores euangelij vilipendãtur vt abiecti, oſtendit quod defectus ſapientiæ mundanæ & potentiæ ſupplebantur in ipſis, ſcilicet ex virtute Dei, cuius inſtrumenta erant Apoſtoli, & ideo totũ attribuendum eſt ſibi ſicut principali agenti, et eſt tantæ potentię, quod omnem defectum poteſt ſupplere, et hoc eſt quod dicitur. *Ex ipſo autem.* i. ex virtute ipſius Dei.

quia ex ipſo vos eſtis,

A a *Qui factus eſt ſapientia no.&c.* i. illuminãs nos ad veritatem, Ideo aũt dicitur nobis eſſe ſapientia, quia temporaliter.i.ex aliquo tẽpore nos ad illum conuertimur, vt cum illo maneamus in ęternum. Et ipſa ſapiẽtia caro facta eſt, & habitabit in nobis. Et hoc facit.i.nos illuminat. Quia factus eſt nobis iuſtitia .i. quia prius iuſtificat nos bona operatione. Iuſtitia enim quæ viuit in ſeipſa, proculdubio Deus eſt, & quæ incõmutabiliter viuit. Sicut aũt cũ fit vita, nobis fit iuſtitia, cũ tamen eius efficimur participes, ita cũ cohęrendo iuſte viuimus, & per hoc ipſe eſt nobis iuſtitia, quia prius eſt ſanctificatio.i. quia prius in baptiſmo emundat nos. Et hoc ideo, quia prius factus eſt nobis redẽptio.i. quia prius redemit nos patiendo. Et hoc totũ ideo factũ eſt, vt nullus glorietur, niſi de donis Dei.

D * Haym. Non debemus pueriliter intelligere filiũ Dei ſecũdum diuinitatẽ eſſe factum, ſed genitum a Deo patre añ oĩa ſecula, licet ſecundũ humanitatẽ factus ſit in vtero virginali opere ſpiritusſancti, ſed ita eſt intelligendum, factus eſt nobis ſapientia, id eſt factus eſt vt nobis eſſet ſapientia, & nos faceret ſapientes. Tale quid in pſalmo habetur 104. factus eſt mihi dominus in refugium, quod nihil eſt aliud niſi factus eſt vt in illo refugiũ hęremus. Et in propheticis libris factum eſt verbum domini ad Ioel & ad Oſee.i. factum eſt vt loqueretur verbum domini ad Ioel, verbum etenim domini non factũ eſt ſed genitum. Dicamus & aliter, factus eſt nobis ſapientia a Deo patre.i. ille qui genitus eſt ante omnia ſecula factus eſt homo vt nos faceret ſapientes.

1.Cor 10.d. Iere 9.g.

a Ad veritatem nos illuminans.
a eſtis in Chriſto Ieſu, qui factus eſt ſapientia[a] nobis a Deo & 1
a Bona operatione prius nos iuſtificans. b In baptiſmo prius nos emundans. 2
c Quia prius pro nobis patiendo nos redemit. 3
iuſtitia[a] & ſanctificatio[b] & redẽmptio[c], vt quemadmodum 4
a Ieremia vbi ſic habetur. In hoc glorietur qui gloriatur, ſcire & noſſe me, quia ego dominus. 5
ſcriptum eſt.[a] † Qui gloriatur, in domino glorietur. 6

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Vos eſtis in Chri.Ie.*i. facti Chriſti membra per fidem & charitatem.

2 *Qui fa.eſt ſa.* & poteſt ſupplere omnem ignorantiam.

3 *Et iuſtitia.* contra impotentiam.

5 *Et ſan.& re.* contra ignobilitatẽ, quia per gratiam ſanctificantem coniungimur Deo, vbi eſt maxima nobilitas, & per redẽptionẽ Chriſti liberamur a ſeruitute peccati, quæ eſt maxima vilitas.

5 *Vt quẽmad.ſcr.eſt.* Ier 9.

6 *Qu. glo.in d. glo.* & non in potentia vel ſapientia carnali & humana, quia per talia non eſt hominum vocatio ad fidem & ſalutem, ſed per Dei gratiam, vt dictum eſt.

Prima ad Cor.1.c. vbi dicitur in Poſtil. *Pau. vocatus Apoſtolus.*

ADDITIO I.

Secũdũ glo. hic aliter incipit, quã ad Romanos, quia alia cã eſt hic quã ibi, hic.n. nõ vocat ſe ſeruũ ſicut ibi, quia potius erat opus hic auctoritate contra ſuperbiã Corinthiorũ, apud quos vixerat Apoſtolus. Dicit ẽt per voluntatem Dei cõtra pſeudo apoſtolos, qui nec miſſi ſunt a Deo, nec verum eſt quod dicũt. Hæc in glo.

B

ADDITIO II.

In eo.ca. vbi dicitur in Poſt. Vbi doctor paruulorum. In Iſa.33. hæc auctoritas ſic habetur, vbi eſt literatus, vt verba legis ponderans, vbi doctor, paruulorum? & in hoc quod dicitur. *Vbi eſt literatus*, intelligitur philoſophus ſecundum glo. vbi dicit. *verba legis ponderans.* intelligitur proprie Phariſæus & Scriba qui verba legis potius quã mentem legis ponderant, vnde Mat.12.a. Curari hominem in ſabbatho dicebãt eſſe illicitum, verba legis ponderantes, non mentem. In hoc autem quod dicit. Vbi doctor paruulorum, intelligitur legiſperitus, qui dicitur doctor paruulorum, quia ad Gal.3.d. Lex pædagogus noſter fuit in Chriſto. E

CAP. II.

¶Sicut alij non ſapientes electi ſunt ad apoſtolatum, ita ẽt ego qui eram ſapiens fui quaſi non eſſem ſapiens. a O.
ET ego cũ veniſſem ad vos fr[a]atres, veni 1
a Vel ſubtilitate. b ¶Secundum logicam, vt logicis rationibus vteter. c In ſublimitate. 2
d ¶Quæ in pſeudo laudatis contra Deum. ¶Secundum phiſicam. 3
nõ in † ſublimitatẽ[a] ſermõnis[c] aut ſapiẽ[d] 4
a Quæ de Chriſto teſtati ſunt prophetiæ.
tiæ, annũcians vobis teſtimõniũ[a] Chri
a Non per illam ſublimitatem, quia nec per eam quæ de Deo. & hoc ex iudicio feci.
ſti. Non enim iudicaui me ſcire aliqd 5
a Minus capaces. b Quod rector & ſaluator, & hoc per crucifixionem.
c Q. humilis fuit prædicatio mea apud vos, humilis & perſona.
inter[a] vos, niſi Ieſum[b] Chriſtum, & hunc crucifixum. Et ẽgo[c] 6
a Ideſt in tribulatione. b Anxio animo. c Corporis.
in infirmitate[a] & timore[b], & tremore[c] multo fui apud vos,

CAP. II.

a ET, &c. * Proſp. Nõ igitur in verborum ſplendore, ſed ĩ operum virtute totã prædicandi fiduciam ponat, non vocibus delectetur populi acclamantis ſibi, ſed fletibus, nec plauſum a populo ſtudeat expectare, ſed gemitum.

b *Non enim iu.* Qui minus capaci altiora loquitur, non vtilitatẽ, ſed ſui oſtentationem facit.

Aug.lib.de ſi-de & operibus ca.10. Manna-lis, cap.21.

c *Ni.Ieſ.Ch.* * Aug. Tuta & firma requies eſt infirmis & peccatoribus, in vulneribus ſaluatoris. Securus illic habito, patent mihi viſcera per vulnera. Quicquid ex me mihi deeſt, vſurpo mihi ex vulneribus domini mei, quoniã miſericordia affluunt, nec deſunt foramina per quę effluãt. Per foramina corporis, patent mihi arcana cordis. Patet magnum

C pietatis ſacramentũ, &c. Cum me pulſat aliqua turpis cogi-

Cap.22. tatio, recurro ad vulnera Chriſti. Cũ me premit caro mea, recordatione vulnerum domini mei reſurgo. Cũ diabolus mihi parat inſidias, fugio ad viſcera miſericordiæ domini mei, & recedit a me. In omnibus aduerſitatibus non inueni tam efficax remediũ quã vulnera Chriſti. In illis dormio ſecurus, & requiſco intrepidus. Nihil tam ad mortẽ amarũ, quod morte Chriſti non ſanetur. Tota ſpes mea eſt in morte domini mei. Mors eius meritum meum, refugium meum, ſalus, vita, & reſurrectio mea. &c. Non poſſum terreri multitudine peccatorum meorum, ſi mors domini in mentem venerit, quoniã peccata mea illum vincere non poſſunt. Claui & lancea clamant mihi, quod vere recõciliatus ſum Chriſto, ſi eum amauero. Longinus aperuit mihi latus Chriſti lancea, & ego intraui, & ibi requieſco ſecurus. Extendit brachia ſua in cruce, paratus in amplexus peccatorum: Inter brachia Saluatoris mei & uiuere uolo, & mori cupio, &c.

Cap.1

Chriſtum pręedicat nõ ſolũ qui fidẽ aſtruit, ſed qui mores qui-

Chri... dicat... Rom... F

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. II.

1 ET ego cum ve. *Oſtenſo quis ſit modus cõueniens fidei doctrinæ hic conſequenter oſtẽdit ſe illo modo vti. Et diuiditur in tres partes, quia primo oſtendit ſe non fuiſſe vſum apud Corinthios aliqua excellentia ſeculari. Secundo oſtendit apud quos vtebatur hoc modo docẽdi, ibi.* Sapientiam loquimur. *Tertio aſſignatur ratio dicti, ibi.* Quę & loquimur. *Circa primum dicit.*

2 Et ego cum ve.ad v.fra.i. *ad prædicandum vobis fidem catholicam.*

3 Veni non in ſ.ſer. *vtendo verbis rhetoricis.*

4 Aut ſa. *vtendo rationibus philoſophicis, & ſubditur cauſa.*

5 Non e.iu. me ſci.aliq. *i. non oſtendi me ſcire niſi groſſa & plana quæ pertinẽt ad ſalutem per crucem Chriſti factam. Conſequenter oſtendit ſe non fuiſſe vſum excellentia potentiæ, dicens.*

6 Et e.in infir.& ti.& tre.mul.fui a.vos. *Et dicit.* Infirmi. *quãtum ad mentis ſufferentiam tribulationum.* Et ti. *quantum ad mentis concuſſionem propter maiora mala imminentia.* Et tremo. *propter redundantiam interioris concuſſionis ad carnem. Conſequenter oſtẽdit ſe non fuiſſe vſum excellentia eloquentiæ, dicens.*

Ve- Et

A quibus in eo viuit inſtruit. In crucifixo diſcitur, ꝙ vetus homo crucifixus eſt, vt non ſeruiatur peccato. Nõ ergo ita accipiendũ eſt quod hic dicit Apoſt. tãquam ea tantum dixerit, quę ſunt credenda de Chriſto, ſed etiã quæ obſeruanda, aut in vita, aut in moribus, ei qui accedit ad compagẽ corporis Chriſti.

comprehenſibilis, ſed ſpiritus efficacia credibilis. D

d *Quam ne. prin.* Quod legitur ꝙ diabolus Chrm̃ recognoſcebat & timebat cũ dicebat Chriſto: *Quid veniſti nos torquere ante tempus?* Sciendũ eſt, ꝙ non ideo dicebat, vt eſſe Deũ intelligeret, ſed dubius erat, & taliter extorquere veritatem vtrum verè eſſet Deus volebat. vel hoc magis ex ſuſpitione quàm ex cognitione dixiſſe credendi ſunt. Non enim aliter ſcierunt dęmones, quàm ſcierũt principes. Sciebant enim ipſum eſſe, qui promiſſus erat in lege, non tamen myſterium eius, ꝙ filius Dei erat & ab ęterno. Neque ſciebant ſacramentum incarnationis, paſſionis, & redemptionis. E

An diabolus cognouerit Chriſtum. Matt. 8. d.

l. 10. in

* Gregorius. Quia vos capere diuinitatis eius myſteria nõ poſſe penſaui, ſola vobis humanitate eius infirma ſum loquutus.

a *Perfe.* Non cognitores & doctores, qbus opus non eſt, ſed auditores iam capaces.

.. aduer. hær. c. 6.

* Irenæus. Perfectos dicens eos qui perceperunt ſpiritum Dei, & omnibus linguis loquuntur, per ſpiritum Dei, quemadmodum & ipſe loquebatur. B

1ſt. 98. in

* Auguſtin. Quos autem perfectos voluerit hoc loco intelligi, ſubiecit atque ait: Qui per habitũ exercitatos hñt ſẽſus ad ſeparandũ bonum a malo.

a Qui priuatim fiebat. b Quæ in communi fiebat.
& ſermo meus & prædicatio mea non in † perſuaſibilibus 1
a Etſi perſuaſibilia, non per humanam ſapientiam, vt pſeudo. 2
b Ideſt, oſtendi me habere ſpiritumſanctum & virtutem in miraculis: 3
humanæ ſapiẽtiæ verbis, ſed in oſtẽnſione ſpiritus & † vir- 4
a Ideo ita feci. b Vt non attribuatur homini, ſed Deo. 5
tutis, ut fides veſtra nõn ſit in ſapientia hominum, ſed in 6
a Inter vos incapaces locuti ſumus ſimpliciter. ¶ De ſecretis fidei. 7
a virtute Dei. Sapientiam autem loquimur inter perfectos. 8
¶ Quam. a Qui humanis nititur rationibus.
b Malignorum ſpirituum, vel philoſophorum.
Sapientiam vero non huius ſeculi, neque principum hu- 9
a Quorum ſapientia deſtruitur. b De redemptione hominum. ¶ Chriſtum. 10
ius ſeculi, qui deſtruuntur, ſed loquimur Dei ſapien- 11
a Sapientia. b Vt neſciant pſeudo. c Sapientiam. 12
b tiam in myſterio quæ abſcondita eſt, quam † præde- 13
c ¶ Præparauit. a Antequam mundus eſſet. 14
b Qui eam prædicamus, vel vt oẽs æternam conſequamur. c Apoſtolorum. d Bene dico, abſcõdita.
d ſtinauit Deus ante ſecula in gloriam noſtram, quam ne- 15
a Dæmonum, vel philoſophorum, vel doctorum in lege. b Quod inde apparet. 16
c Sapientiam de redemptione humani generis per Chriſti mortem implendam.
e mo principum huius ſeculi cognouit. Si enim cogno- 17
a Non ſuggereret diabolus illum crucifigi per quem ius perderet, nec homines facerent ſi Deum eſſe ſcirent. 18
b Sed non cognouerunt
f uiſſent, nunquam dominum gloriæ crucifixiſſent. Sed

† perſuaſoriis

† potentiæ

† pręfinierat

e *Si enim cogno.* Vel minores illũ eſſe Meſſiam in lege promiſſũ. Vel maiores Deũ eſſe, vel Dei filium: *nunquam dominũ gloriæ crucifixiſſent.*

* Oecumen. Si cognouiſſent pontifices & Phariſæi quod a cruce tanta gentibus eſſet ſalus futura, nequaquam ad hoc perueniſſent, vt eũ crucifigerent: eligentes potius inuidia tabeſcere, quàm vt gentes ſaluæ fierent, & ipſis eiectis illæ eorum loco ſubſtituerentur.

b *In my.* Exponendo myſteria veteris Teſtamenti in quibus Chriſtus ſignificatus eſt, vt in hoſtia Abel, vel Abrahę.

* Hier. In euangelio quod continet: Natiuitatem Chriſti, paſſionem, &c.

b. de fide, p.

* Ambroſ. Vbi myſterium paſſionis exprimitur non vtiq; generationis ęternæ ſeries declaratur.

c *Quæ ab.* quia non verbis, ſed in virtute, non humana rõne com- C

f *Nunquam dominum gloriæ crucifixiſſent, &c.* Auguſtinus. Ex forma ſerui crucifixus eſt, & tamen Deus gloriæ crucifixus eſt. Talis enim erat illa ſuſceptio quę Deum hoĩem face-

Li. 1. de Trin. & li. 2. contra Maximinũ, & lib. de quæſt. no. teſt. q. 48. F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Et ſermo me.* docendo aliquos in ſecreto.

2 *Et prædicatio mea.* docendo populum in publico.

3 *Non in perſuaſibilibus humanæ ſapien. verbis.* rhetorice loquendo.

4 *Sed in oſten. ſpi.* quia recipientes prædicationem eius accipiebãt a Deo ſpiritumſanctum in ſigno viſibili, ſicut dicitur de prædicatione Petri act. 10. g. *Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit ſpiritusſanctus ſuper omnes, qui audierunt verbum, &c.* Et quia ſpiritusſanctus in Apoſtolo loquebatur.

5 *Et virtutis.* Quia miracula faciebat virtute diuina ad confirmãdum ſuam doctrinam. Et etiam quia virtuoſe viuendo dabat exẽpla virtutis.

6 *Vt fides veſtra non ſit in ſapientia hominum.* i. innitatur ſapientiæ humanæ, quæ eſt ruinoſum fundamentum.

7 *Sed in virtute Dei.* quæ eſt fundamentum ſtabile & firmum.

8 *Sapienti. au.* Hic conſequenter oſtendit Apoſtolus apud quos vtebatur excellentia ſapientiæ. Et diuiditur in duas, quia primo oſtendit propoſitum. Secundo qualis ſit hæc ſapiẽtia, dicit ibi. *Sapientia vero.* Circa primum dicit. *Sap. au. loquimur inter per.* Circa quod ſciendum, quod perfectio hominis attẽditur in eo quod eſt ſupremũ in ipſo. ſ. intellectu & voluntate, & circa excellẽtiſsimũ obiectum, quod eſt ipſe Deus, & iõ perfectus eſt ille, qui hẽt mẽtẽ eleuatã ſuper corporalia, & ad intelligẽdũ diuina & amãdũ, & talib. ꝓponẽda ſũt ardua fidei catholicę, & ſic faciebat Apoſtolꝰ.

Diuiſio. / ...ctio ho... / Diuiſio.

9 *Sapientiam vero.* Hic conſequẽter oſtendit qualis ſit hæc ſapiẽtia, oſtendens primo, quod ſit infidelib. occultata. Secundo, quod eſt fidelib. manifeſtata, ibi. *Nobis autem.* Circa primum dicit. *Sapientiã vero non huius ſe.* i. inter perfectos non loquimur ſapientiam mundanam rationibus principaliter innitentem,

10 *Neque principum hu. ſeculi.* i. potentum a quibus ortum & auctoritatem habet ſapientia legum. Vel principes hic dicuntur ſacerdotes & ſcribæ Iudæorum, qui frequenter nominantur principes eorum in euangelio, & in Actibus apoſtolorum, eo quod populus per eos gubernabatur, & ſapientia iſtorum fuit, & adhuc reputatur inter Iudæos, volentes ſcripturas prophetarũ de Chriſto aliter interpretari. Et huic ſecundæ expoſitioni conſonat magis litera ſequens, vt videbitur.

11 *Qui deſt.* i. deſtruẽtur de propinquo: qa cito poſt Romani Ieruſalẽ & ſacerdotes Iudæorũ deſtruxerũt ex ordinatione diuina in vindictã mortis Chriſti. Vñ vr̃ hic Apoſtolus hoc prophetãdo prędixiſſe. Per hoc aũt quod dicitur, qui deſtruũtur, excludi videtur quod ab aliquibus dicitur, ſcilicet, quod principes huius ſeculi hic dicuntur dæmones, quia ſunt immortales, niſi eorum deſtructio dicat̃ hic ſuæ poteſtatis ablatio, quę eſt ex parte per mortẽ Chriſti, & magis auferetur in iudicio finali.

12 *Sed l. Dei ſapientiam.* i. prædicamus Dei filium, qui eſt virtus & ſapientiam patris.

13 *In myſterio quæ abſcondi eſt.* i. in ſecreto incarnationis, quia nunc videmus tantum in ænigmate & per ſpeculum. 1. Cor. 13. d.

14 *Quam prædeſtinauit Deus.* i. ordinauit ab æterno.

15 *In gloriam noſtram.* quam conſequimur per Chriſtum Dei ſapientiam. Et quia in ipſo eſt obiectiue gloria noſtra, quia beati reficiuntur interius aſpectu ſuæ deitatis, & exterius in aſpectu ſuæ humanitatis, ſicut dicit Aug. ſuper Ioannem.

16 *Quam nemo principum.* i. peritorum in lege Iudæorum.

17 *Cognouit:* eo ꝙ pauci eorum reſpectiue cognouerunt, ſicut dicitur: Nemo eſt in foro, quãdo pauci ſunt ibi reſpectu multitudinis quæ ſolet conuenire. De principibus. n. Iudæorum plures crediderunt, licet pauci comparatiue reſpectu non credentium, ſicut patet de Nicodemo qui credidit. Ioan. 3. & 12. dicitur. *Ex principibus multi crediderunt in eum.*

18 *Si enim cognouiſſent, nunquam dominum glo. crucifi.* Cõtrariũ autem huius videtur Mat. 21. ſuper illud. *Agricolæ autem videntes filium, dixerunt intra ſe: Hic eſt hæres: venite & occidamus eum.* Vbi dicit Hier. Manifeſte dominus probat his verbis Iudæorum principes nõ per ignorãtiam, ſed per inuidiã Dei filium crucifixiſſe. De hoc plenius dixi ſupra 21. ca. Mat. Et breuiter poteſt repeti cõcluſio. ſ. ꝙ periti Iudęorũ qui principes hic dicuntur, cognouerunt Ieſum Nazarenum eſſe Meſſiam in lege & prophetis promiſſum, quia videbant prophetias de ipſo impletas quantũ ad tẽpus & locũ & alias circunſtantias. Sed quia cępit prędicare cõtra vitia eorũ publice, cognitio illa per odiũ & inuidiam contra Chriſtũ inſurgentẽ, fuit in eis obſcurata, & cęperũt prophetias aliter interpretari. Et ſic dicit̃ hic. *Si enim cognouiſſent nun. do. glo. cruci.* Non. n. cognouerũt tẽpore crucifixionis, licet ante cognouiſſẽt. Et ſecundum hoc intelligitur dictum Hier. allegatũ. Per hoc autẽ quod dicitur de principibus, ꝙ dominum crucifixerunt, videt̃ ꝙ non dicuntur hic principes potentes huius ſeculi dantes leges Gentibus, quia non crucifixerũt Chriſtum, niſi hoc referatur ad Pilatum: Quod nõ videtur rationabiliter dici, quia non fecit hoc niſi impulſus a principibus Iudęorum: Nec erat Imperator qui leges condere poterat. Ad probandum autem dictam ignorantiam allegat ſcripturam Iſa. 64.

Chriſtus cognitus Meſſias.

Quod

A faceret,& hominẽ Deum. Quid tamẽ propter quid, & quid ſecundum quid dicatur, prudens & diligẽs lector intelligat. Nam ecce diximus, quia ſecundũ id quod Deus eſt ſuos glorificat, ſecundum hoc.ſ.quod dominus gloriæ eſt, & tamen dñs gloriæ crucifixus eſt, quia recte dr̃ crucifixus Deus, non ex virtute diuinitatis ſed ex infirmitate carnis, vna enim perſona
† Iſa.64.b. eſt Chriſtus Deus &
† Quæ. homo. Ideo dicitur.
Ioa.3.b. *Nemo aſcendit in cœlum, niſi qui de cœlo deſcendit.* Si ergo attendis diſtinctionem ſubſtantiarum.i. naturarum, filius autem Dei deſcendit,& filius hominis crucifixus eſt, propter hanc vnitatẽ perſonę nõ ſolum filium hominis deſcendiſſe de cœlo, ſed etiam dixit eſſe in cęlo cum loqueretur in terra. Abſit autem vt ſic Chriſtus ſenſerit mortem, ut quãtum in ſe eſt uita, uitam perdidit. Si enim hoc ita eſſet, uitę
*a Chriſto. fons uitã amiſiſſet. Sẽ-
B ſit igitur mortem par
† ſermonibus quos docet humana ſapiẽtia ſed quos docet. ticipatione humani affectus, quã ſponte ſuſceperat, non naturæ ſuę perdidit potentiã per quam cuncta uiuificat. Sic in ſepulchro carnẽ ſuam commoriendo non deſeruit, ſicut in utero uirginis connaſcẽdo formauit. Mortuus eſt ergo nõ diſcedẽ
Ioan.10.d. te uita, ſic paſſus non pereunte potẽtia. *Nemo aufert animã eius ab eo, quia poteſtatẽ habet ponendi, & poteſtatem ſumendi eum.* Vno igitur eodẽque tẽpore erat uere mortuus, uere uiuus, in quo & mortẽ ſuſceptio mortalitatis excepit, & uitã diuinitas nõ perdidit. Mortẽ igitur Dei filius & in anima non pertulit, & in maieſtate non ſenſit. Sed tamẽ participatione infirmitatis rex gloriæ crucifixus eſt.

a *Sicut ſcri.eſt.* In Iſaia, *Oculus non vidit Deus abſque te, quæ præpa*
Iſa.64.b. *raſti diligentibus te.*

* Hier. Memoratum.ſ.principium mens hæc uidere non potuit, quia credere noluerunt.

Ser. de verbis Apoſt. * Aug. Hoc noſſe primitus,& Chriſtiano corde tenere dẽmus, nõ ad pñtis temporis bona nos factos eſſe Chriſtianos, ſed neſcio ad quid aliud, quã quod Deus iam promittit, & homo nõdũ capit. De hoc dictũ eſt. *Quod oculus non vidit, &c.* Ergo quia hoc bonũ, tam magnũ, tam pręclarum, tã ineffabile nõ inuenit hominẽ pręceptorẽ, tenuit Deũ ꝓmiſſorẽ,&c.

b *Nec in cor hominis.* Intra cor hominis eſt quod in cor aſcẽdit. Super cor eſt ęternũ, ad quod cor aſcendit. Vel nõ eſt homo, ſed ſpiritus, qui nouit.

c *Aſcendit.* Res dicitur in corde aſcendere, quia bene intellecta placet.

Augu.in pſal. 52.& 108.& tract.32.in Io. d *Scruta.&c.* Scrutari dr̃ ſpiritus Dei omnia, nõ vt quod neſcit inueniat, ſed quia nihil relinquit omnino quod neſciat, vel quia ſcrutari te facit. quod.n. dono ipſius tu facis, ille fa-
C cere dicitur, quia ſine illo tu non faceres.

D e *Quis enim ſcit hominũ quæ ſunt ho.&c.* * Hie. Quę cogitationes verſentur in homine. Itẽ alia expoſitio Pręclarum hoc aduerſus hęreticos qui creaturam Spiritum ſanctũ dicũt. Vnde hic oſtenditur non ſolũ creaturã non eſſe, verũetiã quod ipſe ſol⁹ interiora Dei & profunda rimetur, quippe ut eiuſdem naturæ atque ſubſtantiæ ſit cum Chriſto.

f *Nos au.ſpi.&c.* Non ſpiritum pythonicum, qui ſolet coniecturis quæ mundi ſunt diuinare, qui per Sybillam loquutus eſt, qui per ueriſimilia ſæpe fallitur & fallit. *Nos au.non ſpiri.hu.* Spiritus Dei eſt ſpiritus charitatis; ſpiritus huius mundi, ſpiritus elationis. Nec moueat ꝙ ſpirituſſanctus tãtũ hic nominatur, & ſolus ſcire dicitur. Ab hoc enim non excluditur pater & fili⁹, ſicut ab eo,& Chriſtus dicitur ſolus & uerus Deus, nõ excluditur ſpirituſſanctus, cũ dicitur. *Hæc eſt vita æterna, vt cognoſcant te verũ & ſolum Deum, &c.*

Aug T 85.in I 2.cont ximinu

E

Io.17.

a In Iſaia ¶Hoc ſcriptum.ſ.
b Quia non eſt color. ¶i.viſu corporeo vel auditu non poteſt cognoſci. c ¶Quia nõ eſt ſonus.
a ſicut ſcriptum eſt. † Quod oculus non vidit, nec auris audi 1
a Quia non eſt aliquid terrenum. b Non recognoſcitur ratione eius qui carnalis eſt, non ſpiritualis. 2
b c ¶Ea. d Sapientia Dei.i. Chriſtus, qui diligentibus Deum in præmium eſt præparatus.
c uit, nec in cor hominis, aſcẽdit, quæ præparauit Deus his 3
a Illi non nouerunt, ſed nobis ſpiritibus.non hominibus.i.ſpiritualibus non carnalibus quod pſeudo non ſunt.
b Per ſpiritum enim intelligimus Deum præparatum bonis in præmium.
qui diligunt illũ. Nobis autem reuelauit Deus per ſpiritũ 4
¶Bene per eum quia. a Scrutari facit. b Vt de eſſentia Dei.
d ſuum. Spiritus.n. omnia ſcrutatur, etiam profunda Dei. 5
a Spiritus Dei,& non alius, quia. ¶Voluntates & ſecreta. ¶Alicuius.
¶Animus. ¶ Ipſius.& non alterius.
e Quis enim ſcit hominũ quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus ho
a Occulta & ſecreta. b ¶ Qui adhuc homo ſit.i.carnalis.
minis qui in ipſo eſt? Itaque & quæ Dei ſunt nemo cogno
a ¶i.ſpirituſſanctus,& illi quos cognoſcere facit. b Spiritus Dei nouit, & nos eum accipimus.
c ¶.i.quod docemur de ſapientia mundi, ſed quæ de Deo eſt.
f uit, niſi ſpiritus Dei. Nos autem non ſpiritum huius 6
a Inde probatur, quia ſcimus. ¶Q Ad hoc accepimus eum. ¶Per eum.
g h mundi accepimus, ſed ſpiritum qui ex Deo eſt, ut 7
a Q.ſcimus quæ a Deo donata ſunt nobis.
b Non tantum ſcimus, ſed &.¶Illi pſeudo alia loquuntur.
i ſciamus quæ *a Deo donata ſunt nobis quæ & loqui- 8
a Ratione vel ornatu.
mur non † in doctis humanæ ſapientiæ verbis, ſed in 9 10
a Quia ſpiritus interius docet auditores. b Ita moderantes, vt quibuſdam altiora, quibuſdam humilia. 11
k doctrina ſpiritus, ſpiritualibus ſpiritualia † comparantes. 12

li 5.de

g *Sed ſpi.qui ex Deo eſt.* Aug. ſpirituſſanctus vtiq; patris & filii eſt, nec nõ et noſter. Quod.n. datum eſt, ẽt ad eum qui dedit refertur, et ad eos quibus dedit. Itaque ſpiritusſanctus non tantum patris & filij qui dederunt, ſed etiam noſter eſt qui accepimus. Et non eſt iſte ſpiritus noſter in quo ſumus, quia ipſe ſpiritus eſt hominis, qui in ipſo eſt. Et ipſum tamen ſpiritum qui hominis eſt accipimus. Sed aliud eſt qđ accipimus, vt eſſemus, aliud qđ accipimus vt ſancti eſſemus. Spiritus aũt hominis in ſcriptura accipitur, pro ipſa aĩa, vel ipſius animæ potentia rationalis. Dedit.n. nobis naturam vt eſſemus, animam, vt viueremus, mẽtem, vt intelligeremus.

Spirit minis.

h *Vt ſcia.* Multi hñt dona Dei, & neſciendo a quo habeant impia vanitate iactantur. Nemo donis Dei beatus, qui danti eſt ingratus. vnde in euangelio: Qui habet dabitur ei. Plene habere eſt ſcire, vnde habeas. Qui ergo non habet.i. qui neſcit vnde habeat,& quod habet auferetur ab eo.

Luc 8.

i *Non in do.hu.* Hier. Malebat enim illa ſola puritate veritatis oſtendere, quàm eloquii tinctione fuſcare.

Aug.t 102.in 5.de Tri

* Hila. Adſit licet ſecularis doctrinæ elaborata reſtitutio, adſit vitæ innocentia, hęc quidem proficient ad conſciẽtiæ gratulationem, non tamen cognitionem conſequentur.

K *Spiritua.* Quod Corinthij non eſtis: & ideo culpa veſtra eſt, non noſtra quòd maiora non diximus.

* Chryſ. Verũ quidnã ſignificat, *Spiritualibus ſpiritualia cõparãtes?* Hoc eſt cũ dubiũ ſpũale ſit a ſpiritualibus teſtimonia adducimus, vt exempli gratia: dico Chriſtũ reſurrexiſſe, & ex virgine natũ. Adduco teſtimonia, figuras demõſtrõnes, Ionę.ſ.ĩ cete morã,& ei⁹ poſtmodũ liberõnẽ, ſterilĩũ part⁹,
F ſacræ

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quod o.non.vi.&c. *i.ſapiẽtia prædicta in myſterio abſcõdita nõ fuit cognita cognitione ſenſitiua, quæ potiſſime habetur per viſum et auditum. Nec etiam cognitione intellectiua naturali, quia excedit facultatem intellectus. propter quod ſubditur.* 2 Nec in cor.ho.aſcẽ. *i.ꝓpria virtute, per reuelationem tñ cognoſcitur, vt cõſequenter dicetur.* 3 Quæ præ.D.his qui di.il. *quia radix merendi eſt dilectio charitatiuæ, et ideo diligentib. præparauit Deus filium ſuum habendum in via ꝑ fidẽ et charitatẽ, et in patria per clarã viſionẽ et perfectã fruitionẽ.* 4 Nobis au. *Hic conſequenter oſtendit, ꝙ dicta ſapientia a fidelibus manifeſtata dicẽs.* Nobis au.re. *per ſpiritumſanctũ, qui* docet omnem veritatem. *Io.16. Et ꝙ ſit efficax ad hoc, probat per hoc quod ſubditur.* 5 Spiri.e.om.ſc.e.p.d. *i.intima. Qđ ſic declaratur, per ſimile, cum dicitur.* Quis enim ſcit,&c. *Pro co.n. quod ſpiritus hominis eſt ſibi conſubſtantialis, cognoſcit omnia eius intima, et nullus alius niſi ipſe Deus qui eſt intimior homini, q̃ ſpiritus proprius, ſic ſpiritus Dei qui eſt cõſubſtãtialis ſibi, cognoſcit omnia intima Dei, et per conſequens poteſt ea reuelare, quãdo vult, et expedit eccleſiæ, quod fuit principaliter Apoſtolis, ideo ſubditur.* 6 Nos au.non ſpi.hi.mun.ac. *i.notitiam mundanam & amorem quib. impellitur homo ad quærendũ & amandum temporalia. Spiritus.n. importat quendam impulſum vitalem progredientem a corde in exteriora mẽbra, propter quod notitia & amor impellentes ad aliquid agendũ, ſpiritus ſimilitudinarie nominantur.* 7 Sed ſpi.qui ex Deo eſt. *i.amorẽ inflãmantẽ ad diuina.*

Notit mor do ſpi

8 Vt ſcia.quæ a Deo do.ſunt no. *ſ gratias gratis datas, vt prophetia, & ſcripturarum intelligentia, & c.& huiuſmodi. de quib. agitur infra 12.ca.& cognoſcuntur ab habente, quia dantur ad vtilitatẽ eccleſiæ. Poteſt etiam dici, quod Apoſtolus loquitur de bonis futuræ glorię, quæ danata ſunt nobis in ſpe, ſed non adhuc in re.*

9 Quę et loquimur. *Hic conſequenter reddit rationẽ, quare talia loquebatur inter perfectos tãtũ, quia illis tradenda ſunt documẽta qui poſſunt ea capere & non alijs, quia hoc eſſet fruſtra. Ideo dicit.* Quę et loqui.in doctis hu.ſap.ver. *ſ. Rethoricis aut Philoſophicis:*

10 Sed in do. *i.ſicut ſpirituſſanctus nos inſtruit ad loquendum.*

11 Spirituali. *ſ. hominibus.*

12 Spiri.con. *i.tradẽtes eis ſpiritualia documẽta, eo ꝙ poſſũt capere.*

Ani-

ſacræ ſcilicet & Rebeccę & aliarũ. In paradiſo arborum ſur-
A culũ productum, non ex ſeminibus pullentibus nõ pluuiarũ
moratione, non ſubactis ſulcis. Futura. n. ficta ſunt & tanquã
in vmbra ſcripta maioribus noſtris vt cũ venerunt credant.
Et rurſum oſtendo quo pacto ex terra hõ, & ex ſolo homine
fœmina nullo coitu fa-
cti ſunt, quemadmo-
dum ipſa terra a nullo
cum conditoris vir-
tus ad omnia vbique
ſatisfeciſſet, ſi ergo
ſpiritualibus ſpiritua-
lia comparo, minime
B mihi opus eſt, externa
ſapientia neque ratio-
cinationibus neq; con
firmationibus.

a *Anima. au. ho.* Dicit
vita qui fertur diſſolu-
ta laſciuia animę ſuę,
quã intra naturalis or-
dinis metas ſpiritus re-
ctor non continet eo ꝙ ipſe Deo regendũ ſe nõ ſubijcit. Ani
mi vero ſenſus dicitur animalis, qui Deo iuxta corporum
phantaſiam vel legis literam vel rationẽ phyſicam iudicat.
b *Quia ſpi. ex ami.* Animalis non poteſt intelligere ſpiritua
lia, quia examinatur. i. examinatio & comprobatio fit illorũ
C ſpiritualiter. i. a ſpirituali.

Vel animalis nõ intelligit ſpiritualia, quia ſpiritualiter. i. p D
ſpiritualia tantum probatur quod animalis eſt, quia audita
improbat, & non aliud ei proponunt, niſi vt examinetur.
c *Spiri. au. ho.* Eſt vel vita vel ſcientia, Spiritualis eſt vita, qui
ſpiritũ domini habẽs rectorem animã regit. Sciẽtia vero ſpi
ritualis eſt qui etſi ex
parte & per ſpeculũ vi
det, tamẽ de eo ſecũdũ
1 imagines corporũ, vel
2 legis literã, vel huma-
nam philoſophiã non
3 ſapit, ſed ſpiritui Dei
4 ſubiectus certiſſime ac
fideliter iudicat. † diiudicat
5 d *Omnia.* Nõ quidem E
quę cõtinet diuina ſciẽ
6 tia, ſed quæ ad iuſtitiã † Iſa. 40. c.
7 & vitam ſufficiunt. i.
omnia iudicanda.
e *Iudicatur.* i. intelli- † conſilium dedit ei?
gitur vtrum bene aut
male intelligat, vel re-
prehẽditur. Et hoc probat, quia *quis cognouit ſenſum domini.* &
eum nos habemus, & ideo non poſſunt nos illi veſtri iudica-
re vt ſolent.
f *Nos autem, &c.* Qui iam vltra homines ſumus vnus ſpiri-
tus cum Deo, *habemus ſenſum Chriſti.* fide certa tenentes ea
quę ſunt Chriſti. F

a Nos ſcimus quæ donata ſunt nobis, ſed. ¶ Vt pſeudo. b Vt partum virginis & reſurrectionem.

a Animalis autem homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus
¶ Secundum humanum ſenſum. ¶ Ideo. ¶ Spiritualis.

Dei. Stultitia enim eſt illi, & non poteſt intelligere, quia
b ¶ Et vere non poteſt. ¶ Animalis non poteſt. a Certa fide occultorum, non patienti cognitione. ¶ Intelligit & diſcernit.

c ſpiritualiter † examinatur. Spiritualis autem † iudicat om-
d a A nullo homine animali. ¶ Animalis

nia, & ipſe a nemine iudicatur. Sicut ſcriptum eſt. † Quis
e a Qui hæc fecit per quem ſapientia mundi ſtulta eſt. b Quaſi nullus. c Vt dicat, quid hoc ſic feciſti.

enim cognouit ſenſum domini, aut quis † inſtruxit eum?
a Nemo carnalium cognouit ſenſum domini.

f Nos autem ſenſum Chriſti habemus.

Vel

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Anima. autem homo.* qui ſcilicet habet intellectum & affe-
ctum depreſſos ad ſenſibilia.
2 *Non perci. ea quæ ſunt ſpi. Dei.* ideſt, ſpiritualia bona ſicut lin
gua febricitantis infecta cholera amara non percipit dulcia,
ſed magis iudicat illa amara, Ideo ſubditur.
3 *Stultitia enim eſt illi. &c.* cũ tamen ſecundũ veritatẽ ſit ibi
maxima ſapientia. Et ſubditur cauſa talis falſi iudicij, cum
ſubditur.
4 *Quia ſpiritua. exami.* ideſt, vere cognoſcitur. ſ. bonum ſpi-
rituale, iudicium enim de ſuperiori per id quod eſt inferius
non habetur, ſed magis econuerſo. Ideo ſubditur.
5 *Spiritua. au. iu. omnia.* ſ. bona prout ſunt in re, quia qualis
vnuſquiſque eſt, talis finis ſibi videtur, propter quod iudiciũ
verum accipiendum eſt ſecundum quod iudicat bene diſpo
ſitus, ſicut iudicium verum de ſaporibus accipiendum eſt
per reſpectum ad guſtum ſanum & nõ infectum, vt dictum
eſt de lingua febricitantis. Spiritualis autem homo habet
intellectũ illuſtratum & affectum ordinatũ. ideo optime de
ſpiritualibus iudicat, non autem animalis qui habet intel-
lectum & affectum recuruatos ad ſenſibilia. Ideo ſubditur
de ſpirituali.
6 *Et ipſe a ne. iudi.* i. a nullo homine animali, quod probat
conſequenter auctoritate ſcripturæ. Iſa. 40.
7 *Quis enim cogno. ſen. dom.* q. d. nullus niſi ipſe. Et ideo illi qui
non habent ſpiritum Dei, non poſſunt de diuinis iudicare,
quia oportet illa cognoſci, de quibus iudicium fit, ſpirituales
autem viri qui habent ſpiritum Dei ipſos illuſtrantẽ de diui
nis hoc poſſunt, quales fuerunt Apoſtoli. Ideo ſubditur.
Nos autem ſenſum Chriſti habemus.

* CAP.

ADDITIO I.

In ca. 2. vbi dicitur in poſtil. *In myſterio abſconditam.* i. in ſecre
to incarnationis.

Secundũ glo. apoſtoli loquebantur ſapientiam. i. Chriſtum, in
quo oſtenſa eſt Dei ſapientia. ſ. filius Dei incarnatus, quę quidẽ
ſapientia dicitur in myſterio abſcondita, quia in ſcripturis ve.
Teſt. ſignificatur ſeu figuratur.

ADDITIO II.

In eo ca. vbi dicitur in Poſtil. *Si enim cognouiſſent, nunquam do
minum gloriæ crucifixiſſent.*

Hoc quod dicit Apoſtolus. *Si enim cognouiſſent nunquam domi-
num gloriæ crucifixiſſent.* referẽdum eſt ad Deitatem Chriſti, quã
principes Iudæorum nunquam cognouerunt fuiſſe in Chriſto
perſonaliter, de qua deitate ſtatim ſupra dixerat, ꝙ fuit in myſte
rio abſcondita quam nemo principum huius ſeculi cognouit, &
ideo de ipſa immediate ſubiungit. Si enim cognouiſſent ſ. deita
tem Chriſti immediate ante dictam, nunquam dominum gloriæ
crucifixiſſent. Chriſtus enim eſt Deus gloriæ, ſecundum quod
eſt Deus. & ideo cognitio de qua hic loquitur Apoſtolus manife
ſtum eſt eſſe referendam ad cognitionem deitatis Chriſti. Quod
autem arguitur in contrarium de illo verbo Matth. 21. d. *Agrico-
læ dixerunt intra ſe: Hic eſt hæres, venite occidamus eum.* Ex quo
verbo Hier. infert, quod principes non per ignorantiam, ſed per
inuidiã filium Dei crucifixerunt. Intelligendum eſt quod illi ma
iores non habuerũt ignorantiam de hoc quod Ieſus Nazarenus
erat Meſſias in lege & prophetis promiſſus, quia de hoc erant ſa
tis informati per prophetias de ipſo impletas, prout in poſtilla.
Sed de deitate ipſius oportet dicere ipſos habuiſſe ignorantiam.
Si enim agricolæ illi qui dixerũt. *Hic eſt hæres.* æſtimaſſent Chri
ſtum hæredem ſecundum diuinitatem, ſcilicet quod eadẽ eſſet
deitas patris & filij, ſicut in temporalibus eandem rem habet fi-
lius per hæreditatem quam pater habebat, nulla eos amentia ad
tantam potuiſſet trahere inſaniam, vt crederent diuinam maie-
ſtatem in propria perſona ſuperare. Quod enim Deus ſeu dij trã
ſcendunt omnes poteſtates communiter tenetur etiam apud ido
lolatras qui non ueros deos, ſed fictos habent. Vnde ridiculum
eſſet dicere, quod eo ipſo quod principes illi credebant ipſum
hæredem, ſcilicet Deum verum, conarentur eum interficere.
Sed licet crederent ipſum eſſe prophetam ſeu ſanctiſſimum, ho-
minem purum tamen, non eſſet multum mirandum, quod ex in-
uidia ſeu rancore vellent occidere eum. Iam enim Moyſem Aarõ
qui ſanctiſſimi fuerunt, & a Deo approbati per multa miracula,
populus Iudaicus voluit lapidare, Numer. decimoquarto. Et ſimi
liter contingit de pluribus ſanctis veteris Teſtamenti. Vnde qđ
dicitur. *Hic eſt hæres.* intelligendum de regno temporali ipſius
Dauid, quod ipſi principaliter expectabant & adhuc expectant
reſtituendum per Meſsiam. Nec valet dicere, quod tempore cru
cifixionis non cognouerant, licet ante cognouiſſent, prout vide
tur dicere poſtil. quia parabola euangelica manifeſte loquitur de
tempore crucifixionis, cum dicit. Hic eſt hæres, venite occida-
mus eum. Et attendendum quod poſtil. in hoc loco non aperit
mentem ſuam. ſ. an prædicti principes Iudęorum tẽpore paſſio-
nis Chriſti cognouerunt Chriſtum eſſe deum vel non, ſed ſuper
ca. ſupra dictum Matt. 21. expreſſe aſſerit, ꝙ cognouerunt illum
eſſe deum ꝙ etiam ibi conatur probare, ſed fuit ſatis improbatũ
in additione ſuper illud ca. prout plenius ibidem pot eſt haberi.

REPLICA. In epiſtola 1. ad Corint. 2. b. vbi dicitur. *Si. n.
cognouiſſent, nunquam dominum gloriæ crucifixiſſent.* dicit Bur. hic
poſtil. mẽtem ſuam non aperuiſſe, quod falſum eſt, nam cõcluſio
nem probatam Mat. 21. hic repetit, & ad locũ illum remittit. Et
quod Bur. dicit illam concluſionem in illo loco Mat. 21. ſatis per
ſe improbatam, eſt falſum, quia vt patet in corru. ibidem Bur. ni
hil probat, ſed replet quaternos.

A

CAP. III.

In c.9 libri 1. Reg.

a ET ego fratr. ✠ Greg. Quaſi hic verbis dicat idcirco vos ad excelſum nō duxi, quia ſpiritualem ſenſum vobiſcū velut Saul puerum non habebatis, quare & cauſam inſinuās ait, *Adbuc enim eſtis carnale.* Sequitur.

Aug. tract. 98. in Ioan.

b *Tanquam par.* Sicut enim crux Chriſti alijs ſtultitia eſt, alijs ſcandalum, vocatis autem eſt virtus Dei. Ita idem alijs eſt lac, alijs cibus eſt ſecundum quod capacitas eorum plus vel minus capit. Vt hi qui dicunt. Ego ſum illius vel illius, aliter acceperunt de Chriſto crucifixo quam qui dicit, *Mihi abſit gloriari niſi in cruce domini.* Eadem ſimul audiunt, ſpirituales & carnales, & quique pro modo ſuo capiunt, nec neceſſe eſt, vt aliqua ſecreta taceantur paruulis, dicenda perfectis. ideo quia dicit Apoſtolus. *Non potui lo. vob. qua. ſpi.* quod eſt. Non potuiſtis quæ dicebam intelligere vt ſpirituales, ſed vt carnales. Si enim vt ſpirituales, non dicerent. *Ego ſum Pauli.*

Gal. 6. c. Supra 1. b. B

* & factiones. † carnales † Quis † vt cuique

✠ Irenæus. Ideſt, eum quidem aduentum domini, quē ſecūdū hominem didiciſſet, nondum autem ſpiritus patris requieſcit ſuper vos, propter veſtram infirmitatem, cum ſitis adhuc propter veſtram infirmitatem carnales.

Lib. 4. ca. 75. C

* Haymo. Simplicē doctrinā de humanitate Chr̄i nō ſolidū cibū de diuinitate Chriſti & myſterio trinitatis dedi vobis.

Aug in pſal. 130. Lib. 4. Moral.

c *Adhuc enim carna.* Arguit eos qui querebantur ſe dudum non audiſſe ſpiritualia, cum adhuc indigni eſſent audire.

d *Cum enim inter vos ſit.* * Greg. Scriptura ſacra tribus modis hominē appellat, ſcilicet aliquando per naturam aliquādo per culpā, aliquādo per infirmitatem. Homo quippe per naturā dicitur ſicut ſcriptum eſt Geneſis 1. Faciamus hominem, & homo per culpā ſicut eſt Pſal. 81. Vos autē ſicut homines moriemini, ac ſi aperte dicat, ſicut delinquentes obibitis: vnde & apoſt. Paulus ait, *Cum ſit inter vos zelus.*

D

CAP. III.

¶ Senſum Chriſti habemus. ¶ Tamen.
a Quæ poſſem. b Non debui.
ET ego fratres nō potui loqui vobis 1
a Sicut ſoleo ſpiritualibus. b Ideſt, carnaliter viuentibus.
quaſi ſpiritualib⁹, ſed quaſi carna 2
a Et hoc tam diligenter feci. b Cognitione. c Non altiora prædicaui Quare.
libus Tanquā paruulis ī Chr̄o: lac
¶ Facilem doctrinam a Dulcem ac nutrientem. ¶ Quia ¶ Quandiu vobiſcum eram.
vobis potū dedi, non eſcā. Nondū 3
¶ Et ſi ab illis pſeudo edocti. a Recipere eſcam. 4
enim poteratis, ſed nec nūc quidē poteſtis. Adhuc enim 5
¶ Vere eſtis carnales quia contentioſi. a Inuidia de baptiſtis. b Verbis.
carnales eſtis. † Cū enim ſit inter vos & † zelus & conten- 6
a Quod aliquid ab homine eſſe putatis. b In peius proficitis. 7
tio, *nonne carnales eſtis, & ſecundū hominē ambulatis? 8
¶ Expoſitio zeli & contentionis. ¶ Non eſt hoc minus a Gentilitate. 9
Cum enim quis dicat, ego quidem ſum Pauli, alius au-
a Vt ſperantes in Deo ſunt dii. ¶ Quandoquidem in his gloriamini.
tem, ego Apollo, nonne † homines eſtis? † Quid igi- 10
¶ Q ſunt ne ipſi gratiæ, quæ in ſacramentis datur, auctores. ¶ Qui maior. Non Deus qui dat, ſed miniſtri per quos dat, & ideo in Deo gloriandum non in eis.
tur eſt Apollo? † Quid vero Paulus? † Miniſtri eius cui 11
a Et hoc non vno eodemque modo faciunt. b Diuiſit officia ſingulis. ¶ Paulus.
crediſtis, & † vnicuique ſicut dominus dedit. † Ego 12
¶ Ad fidem conuerti. ¶ Baptiſmo. ¶ Non vos. ¶ Muneris. 13
plantaui, Apollo rigauit: Deus autem incrementū dedit. 14
15

Aug. tract. 15. & 80 Ioan. † loquens fuit vt

c *Miniſtri eius.* Auguſt. Homo exterius miniſtrat quaſi ſeruus, non vt aliquid de eo ſperetur: Deus incrementū dat qui iuſtificando informat & rigando fœcundat, homo loquitur, Deus docet intus. vnde: *Beatus quem tu erudieris domine.* *Qui plantat & qui rigat*, foris operatur. Qui dat incrementum, intus opitulatur. Si non dant ſancti incrementum, impendunt tamen adiumentum, ſed non de ſuo, quia inquit. *Sine me nihil poteſtis facere.* Igitur fides rigando eſt nutrienda. Hoc igitur loquendo agitur, docendo, ſuadendo. Chriſtus interius docet inſpirando, Illa inſpiratio vnctio eſt, ſine qua ſermo hominis perſtrepit inaniter. Creator qui redemit & ad fidem vocat, intus ſuadendo loquitur quibus vult. Cū verbum Dei auribus inſonat, miſcetur potentia Dei, cum ſono vocis, vt qui incitat prędicantē, confirmet auditorem, vocē format homo exterius, ſed Deus imprimit intus & ei obedit, quem gratia pręuenit, quia Deus operatur velle & perficere.

† 35. qō quędam §. qđ ſcri Pſal. 93. E † æmulati Ioan 15 Aug lib. Trin. in epiſt tracta. 2 Ioan. † Niſi mi … dum. 1. ſi inſtu… nunqua.

Phil. 2. Li. 17.

* Gregorius. Plantare quippe & rigare adiuuare eſt, quod vtrumque vacuum erit miniſterium, ſi in corde Deus non dat incrementum.

☞ Vnum

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. III.

ET ego fra. Poſtquam Apoſtolus remouit Corinthiorum contentionem, hic conſequenter remouet contentionis cauſam, quæ erat ex hoc quod aliquibus miniſtris eccleſiæ nimis attribuebant. & aliquos nimis contemnebant, primo ergo remouet primum, ſecundo ſecundum. capitu. ſequenti. Prima in duas, quia primo oſtendit damnum ex tali attributione quod patiebantur. Secundo, remouet illam attributionem, ibi. *Quid igitur eſt Apol.?* Circa primum oſtendit, quod ex tali attributione quam habebant inter ſe adhuc animales aut carnales erant, propter quod doctrinam perfectam fidei capere non poterant, & ſic impediebantur a conſequutione magni, ideo dicit.

1 *Et ego fratres non potui loqui ſpiri. &c.* propter dictam cauſam,

2 *Sed quaſi c. tan. par. in Chriſto.* i. vobis annunciaui minora fidei ſecundum veſtram capacitatem.

3 *Non eſcam.* i. perfectam doctrinam.

4 *Non e. pote. ca.* q. d. non ſubtraxi vobis hanc doctrinam ex inuidia, ſed ex veſtra impotentia.

5 *Sed nec nunc quidem po.* quamdiu in tali carnalitate manetis. Quid enim ca, præcedenti vocauit animalitatem, hic vocat carnalitatem. Et quod adhuc ſunt tales oſtendit di.

6 *Cum e. ſit inter vos. ze.* i. inuidia.

7 *Et con.* Oriens ex ipſa.

8 *Nonne carna. eſtis.* q. d. patet quod ſic, hæc non ſunt niſi inter carnales, qui de bonis corporalibus contendunt, eo quod a pluribus integre haberi non poſſunt, ſed ex diuiſione diminuitur pars vniuſcuiuſque, & ſic oritur contentio, quia quilibet vult facere partem ſuam meliorem. Spiritualia vero bona a pluribus perfecte poſſunt poſſideri, imo perfectius quam ab vno, propter quod inter viros ſpirituales qui talia bona quærunt, non eſt zelus nec contentio.

9 *Et ſe. ho. am.* q. d. Sic. Modus enim intelligendi connaturalis homini eſt per reflexionem ad phantaſmata, & volendi per conuerſionem ad appetitum ſenſitiuū, & iō ſecūdū hominem ambulare, eſt ambulare per modum animalitatis, niſi ſpiritus hominis a Deo ſurſum eleuetur, quod fit in ſpiritualibus viris.

10 *Quid igi.* Hic conſequenter remouet attributionem, ex qua dictum damnū incurrebant. Et diuiditur in tres partes, quia primo oſtendit quid miniſtris eccleſiæ conuenit ſecundum veritatem. ſecundo, excludit errorem, ibi. *Nemo.* tertio, infert concluſionem, ibi: *Nemo itaque.* Prima adhuc in duas, quia primo oſtendit actionem miniſtrorum. ſecundo mercedem eorum ibi: *Vnuſquiſque autem.* Circa primum dicit. *Quid igitur eſt Apollo, quid vero Pau.* vt per hoc intelligantur, alii eccleſiæ mini. Et reſpondet ad quæſtionem propoſitam dicens. Diuiſio

11 *Mini. eius cui crediſtis, &c.* i. Chriſti quaſi dicat. Ipſi non ſunt principales doctores fidei vel operatores baptiſmi, ſed ſolū miniſtri Chriſti, inquantum miniſterialiter operantes exterius. Chriſtus autem docet & baptizat interius, propter quod talia miniſtris non ſunt attribuenda.

12 *Et vnicui. ſi. d. de.* q. d. adhuc tale miniſterium non eſt in eis ex virtute propria, ſed ſolum ex Dei gratia. Quod autem operentur ſolum exterius, probat conſequenter. dicens.

13 *Ego plantaui.* annunciando vobis primo ea quæ ſunt fidei.

14 *Apollo rigauit.* poſt me vos docendo.

15 *Deus autem incrementum dedit.* quaſi dicat, ego & ipſe nihil egimus ad ſalutem & fidē veſtrā interius operādo, ſed ſolus deus illuminando vos p fidē, & mundando p gratiā & ſanctificando. Nos autē ſolummodo egimus exterius miniſtrando, ſicut plantator arboris vel rigator non faciunt eius radicationem vel incrementum, ſed virtus naturæ. Propter quod concludit.

Itaque

a Et quia Deus dat. tantum incrementum. ¶ Dando ex ſe.
Itaque neque qui plãtat eſt aliquid, neque qui rigat, ſed qui 1 2
a Remiſsionem peccatorum. & omnia alia bona.
b Interius. c Solus. d Plantat Paulus, rigat Apollo. e Miniſtri indifferentes.
incrementũ dat Deus. Qui plantat autẽ, & qui rigat, vnum
a In dando non differunt, ſed in labore & mercede.
ſunt. Vnuſquiſq; autẽ propriam mercedẽ accipiet ſecũdũ 3 4
a Formiecus miniſtrandi. b Quia ſi non damus incrementum, impendimus tamen aliquod adiumentum. c Dum extirpantur vitia.
ſuũ laborem. Dei enim ſumus †adiutores, Dei agricultura 5
a Impoſitione virtutum b Quibus ego poſui funda &c. c Ideſt, Apoſtolatum. d Quia non a me hoc habui. ¶ Gratis.
eſtis, Dei ędificatio eſtis. Secũdũ gratiam Dei quæ data eſt 6
a Diſcretione vtens. b Princeps ædificii. c Fidem Chriſti, non aliam, ſed quæ per dilectionem operatur. d Quiſquam habens fidem, quia ad eum hoc pertinet.
mihi, vt ſapiens architectus fundamẽtũ poſui, alius autẽ ſu 7
a Bona opera. b Quod non vno modo eſt, ſed. 8
c Cuiuſmodi opera, vtrum ſecundum nos, vel illos. 9
perædificat. Vnuſquiſq; autẽ videat quomodo ſuperædifi 10
a De ſuperædificatione tantum videndum eſt, quia. b Ad quod videntur niti pſeudo. 11
cet. †Fundamẽtũ enim aliud nemo poteſt ponere, præter id 12
¶ A me alias qui. ¶ Fides Chriſti. a Fundamentum nemo poteſt mutare. ¶ Sed de ſuperædificatione videndum eſt tantum, quia manifeſtum erit opus cu.
qd̄ poſitũ eſt, qd̄ eſt Chriſtus Ieſus. Si qs aũt ſuperædificat 13

A a *Vnum ſunt.* Poſſet videri, quod ſi nihil ex ſe dant, tamen Deus magis per hunc quam per illum.

* Tertul. Quis autem non intelligat, alterum eſſe Apollo, alterum Paulum nõ eundem atque ipſum Apollo pariter, & Paulũ. Deniq; ediuerſo vniuſcuiuſque ſunt officia prolata, alter enim qui plantat & alter qui rigat, hos tamen duos, non quod vnus ſit, ſed quod vnũ ſint propoſuit Apoſtolus Paulus, & alter quidam ſit Apollo, alter vero Paulus, quantum ad perſonarum diſtinctionem pertinet vnum ambo ſint, nam quando duorum vna ſententia eſt, veritas vna eſt, fides vna eſt, vna atque eadem religio eſt, vnus etiã Dei timor eſt, vnum ſunt, etiam ſi duo ſint ipſum ſunt dũ ipſum ſapiunt. Etenim quos perſonæ B ſpatio inuicem diuidit, eoſdem rurſus inuicem religionis ratio conducit.

b *Vnuſquiſque au. propriam, &c.* Amb. Datur ergo vnicuique ſine merito vnde tendat ad meritum, & datur ante vllum laborẽ, vnde quiſque mercedem accipiat ſecundum laborem ſuum.

* Aug. Cum promerueris Deum viuendo ex fide, accipies premiũ, immortalitatem, & vitam ęternam, & illa gratia eſt. Non pro merito quidem accipies vitam æternam, ſed tantũ pro gratia. Si n. ipſa fides gratia eſt, & vita æterna gratia eſt, & vita æterna quaſi merces eſt fidei. Videtur quidẽ Deus vitam æternã tanquam debitam reddere Cui debitam? Fideli, quia promeruit illã per fidẽ. Sed quia ipſa fides gratia eſt, & vita æterna gratia eſt pro gratia. Audi Paulũ flagitantem debitũ, qui primo indebitam ſuſceperat grãm. *De cætero repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ.* Iam debitum flagitat, iam debitum exigit. *Reddet mihi,* inquit, *Dominus iuſtus iudex*. Vt ante ſuſciperet gratiam miſericordem patrem opus habebat, vt præmium gratiæ, iudicem iuſtum.

c *Adiutores.* In colendo agro dominico, non deprauatores, vt quidã aiunt. Quod inde patet, quia vos eſtis agricultura.

* Gregor. Nam cum ei quem ipſe per internam gratiam infundit, nos exhortationis voce cõcurrimus, hoc quod ille per ſpiritumſanctum egit intrinſecus, nos miniſterio vocis adiuuamus, & tunc ſola noſtra exhortatione ad perfectionẽ ducitur, dum in corde Deus fuerit qui adiuuet.

d *Agri.* quia colit vos ad fructũ. *Aedificatio.* quia q colit habitat in vobis. Et ita idẽ eſt ager & ędificium, quod nõ in rebus viſibilibus. Nos colimus Deũ adorando, nõ ornando. Il C le autem ſic nos colit, quod & meliores nos reddit. D

* Ambroſius. Agriculturę ergo huius atque ædificationis intantum quiſque adiutor & operarius ac miniſter eſt, inquantum vnicuique dominus dederit. li. de voc. gẽt. cap. 2.

e *Fundam.* Aug. Fides gratię Chriſtianę. i. ea quę per dilectionem operatur, poſita in fundamento neminem perire permittit. Super hoc fundamentum alius ſuperædificat aurum, arg. lapides pretioſos, is videlicet, qui cogitat quæ Dei ſunt, quomodo placeat Deo. Alius ſuperædificat ſuper hoc fundamentum ligna, fœnũ, ſtipulas videlicet qui cogitat quæ mundi ſunt, quomodo placeat mundo. Illius opus non exuritur, qui ea non dilexit, quorum amiſſione crucietur. Exuritur autem huius opus, quia ſine dolore non pereunt, quæ cum E amore poſſeſſa ſunt. Sed quoniam alterutra conditione propoſita, eis potius mallet carere quã Chriſto, nec timore amittẽdi talia deſerit Chr̃m, quãuis doleat cũ amittit, ſaluus eſt quidem, ſic tamen quaſi per ignẽ. Iſte ignis eſt tribulationis tentatio, de qua ſcriptũ eſt. *Vaſa figuli probat fornax, & homines tentatio tribulationis probat.* Eccl. 27. a.

Gal 5. b. Aug. lib. de fide & operibus ca 15. In pſ. 26. Enchiridii ca. 67. & 78. Inf 7. f. † cooperarii lib. 21 de ciu. Dei. c. 21. & 26 † De pœ. di. 25 c. ſi enim. §. cæterum.

f *Chriſtus.* i. fides Chriſti, ſecundũ quã per dilectionẽ operatur, per quam Chriſtus habitat in cordibus. Aliud non eſt fundamentum, hæc autem neminem perire ſinit.

✠ Athanaſius. Neceſſe eſt autem fundamentum tale eſſe, qualia ea quę ſuperędificantur, vt cõgruant inter ſe. Verbũ igitur quatenus verbũ nõ habet aliquos qui ſecũ cõgruant, vnigenitũ. n. eſt, cæterum quatenus homo factus eſt, ſimiles ſibi & congruentes habet, vtpote cum quibus etiã ſimilem carnẽ induerit. Quo circa quantum ad humanitatẽ fundatur vt & nos ſuper eum veluti pretioſi lapides inędificemur, efficiamurq, templum habitantis in nobis Spiritus ſancti. Ser. 3. contra Arrianos.

g *Si quis au.* Amb. Alius ſuperędificat, ideſt, qui ſuperuenientes poſt apoſtolos docẽt, ſed videant vt ędificatio congruat fundamento. *Fundamen. aliud.* quia nemo pręter Chriſtum loquens cõmenta ſua commendaret. In auro ar. la. pre. pręclarã doctrinã ſignificat, in tribus alijs vana doctrina ſignatur, quæ ſi mõ fallit, in igne apparebit, quia ardebit bona permanente, & erit ei bonæ. ſ. doctrinæ merces vita ęterna. *Detrimen.* vero malę, qa pęnas patiet̃, *ſaluus.* quia nõ interibit fidei ſubſtantia qua cõſtat, ſicut mala doctrina quæ accidens eſt. *quaſi per ignem.* quia non ſine pęna, cum perfidi in æternum F pereant, prodeſt illis ex parte credidiſſe Deum.

Aurum

Margin: ...reſby. ... ſtri. c. ... in cle ... q. 1. c. ... vocat. ... in Io. ... 1. Moral. 16 ... in pſ. 66.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Itaque neque qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat.* ſcilicet operando interius, ſed ſolus Deus.

2 *Qui plantat autem & qui rigat vnum ſunt.* ſ. conditione naturæ & miniſterij operatione, propter quod vnus nõ eſt præferendus & alter contemnendus.

3 *Vnuſquiſque.* Hic cõſequẽter oſtendit mercedẽ miniſtrorum, ne forte crederet aliquis ipſos nõ eſse remunerandos, eo ꝙ dixerat. *Itaque neque qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat.* Et diuiditur in tres, quia primo declarat miniſtrorum mercedem. ſecundo eorum varietatem, ibi. *Secundum gratiam Dei.* Tertio infert quandã concluſionem, ibi. *Neſcitis.* Circa primum dicit. *Vnuſquiſque autem.* miniſtrorum eccleſiæ. Diuiſio.

4 *Propriam mer. ac.* quia non omnes æqualiter laborant extenſiue nec intenſiue,

5 *Dei enim ſu. adiu.* q. d. Licet non agamus interius illuminando vel iuſtificando tamen agimus aliquid ad hoc exterius miniſterium adhibendo, quod non caret præmio.

6 *Secundum gra.* Hic conſequenter ponit miniſtrantium variationem. di. *Secun. gra. Dei quæ d. eſt. m.* & non propria virtute.

7 *Vt ſa. ar.* i. principalis inter miniſtros. Quod non dicit ad iactantiam, ſed ad Dei gloriam, propter quod præmiſit. ſecundum Dei gratiam.

8 *Funda. po.* prima initia vobis fidei annuntiando.

9 *Alius autem ſu.* ideſt, alij doctores poſt me vos docentes docuerunt ſequentia.

10 *Vnuſquiſque au. vi.* i. diligenter attendat.

11 *Quomodo ſuperædi.* ideſt, qualiter doceat, vt eius doctrina nõ diſcrepet a fundamento ſed magis ei conueniat, & quid ſit hoc fundamentum, ſubdit.

12 *Fundamen. enim a.* ideſt, ſolus Chriſtus vel fides ipſius eſt fundamentum.

Sed cõtra hoc vr̃ Apoc. 21. d. vbi dicitur, ꝙ 12. apoſtoli ſunt 21. fundamenta ciuitatis Dei, p quã intelligitur eccleſia. Ad qd̄ dicendũ, ꝙ fundamentũ dupliciter poteſt accipi. Vno mõ proprie. ſ. illud qd̄ habet firmitatẽ & ſtabilitatẽ ex ſe. & ſic ſolus Chriſtus eſt fundamentũ eccleſiæ. Alio modo improprie & large. ſ. illud quod adhæret primo fundamento iam poſito. ſicut ſunt lapides primarij fundamento inhærentes, & ſic Apoſtoli dicuntur eccleſiæ fundamenta, quia primitus adhæſerunt Chriſto. Fundamẽtum duplex.

13 *Si quis autem ſuperædi.* Per hoc intelligitur ſana doctrina fundamento fidei receptę appoſita. Per aurum doctrina circa amorẽ diuinum. Per argentum, doctrina pertinens ad contemplationẽ ſpiritualium creaturarum. per quam aſcenditur ad Dei cognitionem. Per lapides pretioſos, doctrina pertinens ad alias virtutes animam ornantes.

Fun- Ligna,

a ſupra fundamentum hoc aurū, argentum, lapides pretio- 1
b ſos, ligna, fęnum, ſtipulam, vniuſcuiuſque opus manifeſtū 2
c erit. Dies enim domini declarabit, † quia in igne reuelabi 5
d tur, & vniuſcuiuſq. opus quale ſit, ignis probabit. Si cuius 7

¶ Vt cogitet tantum quæ Dei ſunt. a Dum diuiſi cogitant quæ mundi ſunt, quibus ſine dolore carere non poſſunt. ¶ Etſi non modo. a In quo ſecreta patent. b Illud opus. c Pęna purgatoria bonis. b ¶ Quocunque modo negat i. abſcondit peccata ſua. a Firmum vel ſolubile. b Præſentis vel futuri iudicij.

A. a *Aurum. ar. la.* Aug. Hęc tria ędificāt cōtēptores ſeculi, qui ſua omnia pauperib. dant. Vel qui tanquā non hētes habēt aurum in contemplatione Dei, argentū in dilectione proximi, lapides pre. in operib. bonis, quæ non conſumuntur ab igne, ſed nihil vel parum ipſum ſentiunt. Ligna, fęnū, ſtipulā ædificant, qui etſi aliena non rapiunt, rebus tamen infirmitati conceſſis, aliqua dilectione inhærent, qui ſecundum ſuos amandi modos, diutius vt lignum, vel minus vt fœnum, vel minimum vt ſtipula ignem ſuſtinebunt. Et quia hęc Deo nō pręponunt, ſalui erunt per fundamentū. Qui vero hęc Deo pręponunt, vel crimina committunt, nō ſuperędificant, ſed fundamentum deſtruunt.

Aug. in pſ. 26. Enchiridij. c. 67. 68.

† domini

* Hier. In eccleſia tria ſunt genera bonorum. Eſt bonum, melius, optimum. Tria ſunt econtrario genera malorū, malum, peius, Peſſimum Prima auro, argento, lapidi pręcioſo, ſecunda lignis, fęno & ſtipulæ comparantur.

b *Ligna fæ ſti.* Non hęc de malis operib. accipienda ſunt, quaſi fides ſine operibus ſaluet, quod non eſt.

Aug. in pſ. 80. Augu. Non ſibi polliceatur quiſquā habens nefaria opera regnū Dei, & dicat: Quoniam habeo ſignū Chriſti & ſacramenta, non delebor in æternū, ſed per ignem ſaluus ero. Ait enim Apoſtolus. *Fundamentum poſitum eſt, &c.* Quid eſt ēt inquiūt, qđ ſequitur, alius ſuperædificat. au. ar. la. pre. li. fœ. ſti.

Li. 4. in Leuit. Hoc eſt, qui ſupra fundamētū iuſta opera ædificat aurū ar. la. pre. ędificat. Si autē peccata, lignum. fę. ſti. Cyrillus quoq; ait: Natura peccati ſimilis eſt materię quę cito conſumitur igni, quā ędificari Apoſtolus a peccatoribus dicit, qui ſupra fundamentum Chriſti ędificant li. fę. ſti. In quo manifeſte oſtenditur quædam eſſe peccata ita leuia, vt ſtipulę comparentur, fęno & li.

B Lignū, fœnum, ſtipulam quidā intelligūt opera bona, quę quidam ad ſui & ſuorum, vel ad ſuſtentationem indigentiū ex miſericordia faciunt. Sed quia opera faciunt cum aliquo amore temporalium, ideo hęc opera dicuntur arſura, non quod eo puniantur qui hoc faciunt, ſed quia terrenum aliquem affectum habent cum hæc faciunt. Nec ille terrenus affectus eſt adeo malus, vt deſtruat fundamentum & fidem quę per charitatē operatur, & talis affectus venialis eſt. Sed potius lig. fę. ſti. accipiunt nō bona opera, nec mala quæ sūt

Li. 4. Dialog. ca. 39. Augu. ſer. 41. de Sanctis.

damnabilia, ſed peccata venialia, vnde Greg. Quāuis hoc de igne pñtis tribulationis poſſit intelligi, tñ ſi quis de igne futurę purgationis accipiat, penſandum ſollicite eſt, quia eum dixit per ignem poſſe ſaluari, non qui ſuper hoc fundamētū ferrum vel æs vel plumbum ędificat. i. peccata maiora, & iō duriora & inſolubilia, ſed qui ædificat lig. fę. ſti. i. peccata minima atque leuiſſima, quæ ignis facile conſumat.

Origen. Ambroſ. c *Dies enim.* Hic dies eſt hominis pro nutu ſuo agētis, ſed in iudicio vel morte cuiuſque dies eſt domini ſecundū merita iudicātis, ēt hic iudicium incipit a domo Dei. i. a ſaluādis incipit pœna, quæ conſummabitur in reprobis. Ideo. n. puniūtur electi, ut ibi non puniātur. In quo die eſt ignis tribulationis quo vritur amor rerū temporalium, dum contriſtantur

2. Cor 7. de amiſſis, vñ & dicitur. *Tribulationis carnis habebūt huiuſmodi.* Ignis vero extremi iudicij tandiu durabit, quouſque purgati ſint qui ſaluandi erunt.

d *Ignis.* Tribulationis, qui omnes *probabit.* in fine.

* Orig. Si poſt fundamentū Ieſu Chriſti, non ſolū in corde tuo aurum, &. argētum & lapidē pretioſum ædificaueris, verumetiam lignum, fœnū, & ſtipulā, quid tibi vis fieri, cū anima

C ſeiuncta fuerit a corpore? Vtrum nā ingredi vis in ſancta cū lignis tuis, cū fęno, & ſtipula, vt polluas regnum Dei?

D An pp lignum, fęnum, & ſtipulā foris reſidere, & pro auro, argēto, & lapide pretioſo nihil mercedis accipere? Sed neq; hoc ęquū eſt. Quid igitur ſequitur, niſi vt primū pp ligna, ignis tibi detur, qui cōſummat, lignum, fęnum, & ſtipulam.

✻ Theodo. Nonnulli æſtimant hęc ab Apoſtolo dicta eſſe de dogmatibus, ego autē exiſtimo eum hæc dicere de actiua virtute & vitio. Aurum, argentum, lapides pretioſos appellat ſpecies virtutis, ligna autē, fę. & ſti. ea q̄ ſunt virtuti cōtraria. Doctores diuinas quidē doctrinas exhibēt, ex his aūt qui audiunt, hi qdē ſeipſos aurū, illi uero argētū, alij p̄tioſos ſeipſos reddūt, ſtudioſe ea q̄ dñr attēdentes. Alij aūt in ſocordia, & ignauia vitā agentes, lignorū, & fœni, & ſtipulę q̄ facile exuri p̄t, imitantur, vitiū eligentes. Materię aūt differētiā nō vita præſens, ſed futura coarguet. Hoc. n. dixit illud. *Dies reuelabit*, pro eo quod eſt, dies iudicij, &c. τοῦτο τὸ πῦρ πιςεύομεν καθαρτήριον, ἐν ῷ καθαρίζονται αἱ ψυχαὶ ὡς χρυσίον ἐν τῷ χωνευτηρίῳ, &c. Hunc ipsū ignem purgatorium credimus, in quo purgātur aīæ, pinde atq; aurū cōflatorio.

† qđ in igne reuelatur.

* Ammonius. Credimus hanc ignem eſſe καθάρσιμον expiatoriū, in quo defunctorū animæ purgantur, & repurgantur ſicut aurum repurgatur a ſcoria in fornace.

✻ Occu. Saluabitur dolorē paſſus, ſicut veriſimile eſt de eo qui per ignē trāſierit, ſibiq; vnitas modicas expurgarit. Solius namque Dei eſt perfecte peccato carere, homines vero & ſi maxime iuſti fuerint, non perfecte puri ſunt, &c. In interpretatione Iſaiæ, diuus Baſilius facta huius verbi mentione, pro purificatione ipſum accipit.

E * Amb. Cū dicit apoſtolus, *ſic tñ quaſi p ignē.* oſtdit ſaluū qdē illū futurū, ſed pęnas ignis paſſurū, vt p ignē purgatus fiat ſaluus, & non ſicut pfidi, ęterno igne in ppetuum torqueatur.

In cap. 7. Amos. * Hier. Peccatores Eccleſiæ qui confitentur quidē rectam fidem, ſed propter vitiorum ſordes, purgantibus ſe indigēt flāmis, idcirco nunc Dominus ad ignē ſe, iudicium vocare demonſtrat, vt vniuſcuiuſque opus quale ſit ignis probet.

In pſ. 36. * Aug. Dñe, in hac vita purges me, & talem me reddas, cui iā emendatorio igne non opus ſit, pp illos, qui ſalui erūt ſic tamen quaſi per ignē. Quare, niſi quia hic ędificāt ſupra fundamentum ligna, fęnum, ſtipulam. Si ędificarent aurū, argentū, lapides p̄tioſos, & de vtroque igne ſecuri eſſent, non ſolum de illo ęterno qui cruciaturus eſt impios, ſed etiam de illo, qui emendabit illos qui per ignem ſalui erunt.

Li. 50. ho. 16. ✻ Idem. Hi qui tēporalibus pęnis digna geſſerūt, de quibus apoſt. dicit, *Si cuius opus arſerit, detrimentū patietur, &c.* per fluuiū igneū, de quo ppheticus ſermo, (Dan. 7.) & vada feruētibus globis horrēda trāſibūt. Quāta fuerit pcti materia, tāta & pertrāſeundi mora. Quātū exegerit culpa, tātū ſibi ex homine vēdicabit quędā flāmę rationabilis diſciplina. Et quātū ſtulta iniquitas ſuggeſſerit, tantū ſapiens pœna deſæuiet.

Lib. 4. Dial. cap. 39. Matt. 12. * Greg. De quibuſdā leuibus culpis eſſe ante iudiciū Purgatorijs ignis credēdus eſt, pro eo qđ veritas dicit. *Si quis in Spirit. ſanct. blaſphemiā dixerit, neq; in hoc ſeculo remittetur ei, neq; in futuro.* In qua ſentētia dat intelligi, quaſdā culpas ī hoc ſeculo, quaſdā in futuro poſſe laxari. Qđ enim de vno negatur, de quibuſdā conceditur. Nā cum Paulus dicat. *Si quis ſuperædificauerit, &c.* quāuis hoc de igne tribulationis ī hac nobis vita adhibito, poſſit intelligi, tamē ſi quis hoc de igne futuræ purgationis accipiat, penſandum eſt dictum eſſe de

F peccatis minutis, quæ ignis facile conſumit.

Ignis futurus. Ignis pbabit. Duos ignes futuros legim⁹. Vnū æternū, quo

æterna

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Ligna, fæ. ſti.* Dixerunt aliqui quod per hoc intelligitur falſa doctrina combuſtione digna ſicut ſubditur poſtea. Sed hoc non videtur intentio Apoſtoli. Primo, quia dicit iſta fundamenta fidei ſuperaddi. falſa vero doctrina nō ſuperadditur, ſed magis per eam fundamentum hoc deſtruitur. Secundo, quia ſubdit, q̄ licet tale opus arſerit, operans tamen finaliter ſaluus erit. Quod non poteſt dici de doctoribus falſam doctrinam habentibus. Et ideo dicendum, quod per iſta intelligitur vera doctrina, curioſa tamē & vana ſeu cupiditate quæſtus deprauata, non in ſe, ſed ex parte docentis, & talis doctrina ſtat cum fundamento, doctor tamen meretur pęnam purgatorij, & ſic finaliter ſaluari. Et de vtraque doctrina ſubditur.

2 *Vniuſcu. opus.* ſ. doctoris boni & curioſi.

3 *Manifé. e.* in die iudicij, qui accipitur hic pro die mortis, quia qualis vnuſquiſque in die mortis inuenitur. ſ. in ſtatu ſaluandorū vel damnandorū, talis in die iudicij pręſentabitur. iō ſubdit.

4 *Dies e. d. de.* Veniet enim dominus ad iudicium cuiuslibet in particulari in die mortis ſuæ.

Ignis purgatorii & inferni.

5 *Quia in igne reue.* ſ. purgatorij. Qui idem eſt cum igne inferni, ſecūdum quod dicit Grego. Sicut enim in eodem igne aurum rutilat, & palea fumat, ſic idem ignis purgat electos & damnat reprobos. Sed reprobis eſt ad ſemper, electis tantum ad tempus. ideo ſubditur.

6 *Et vniuſcu. opus.* ſ. doctoris vtilis & inutilis eccleſiæ.

7 *Quale ſit, ignis probabit.* ideſt, manifeſtabit.

8 *Si cuius opus man. quod ſuperædi.* i. ſi ædificauit doctrinam bonam ſanam & ſtabilem,

Mani- Merce-

¶In igne. ¶,Nihil perdet, quia quod amauit, inueniet.
a opus manſerit, quod ſuperædificauit, mercedem accipiet. Si 1
a Cremabile erit. b Minoris gloriæ, vel patietur aliquid. 2
c Etſi hic vritur dolore amiſſorum, non tamen ea præfert Deo.
cuius opus † arſerit, detrimentum patietur. Ipſe autem ſaluus 3
a Rem cremabilem per ignem ferens, qua cremata euadet ipſe.
b Sed c In quibus Deus ſedet.
b erit, ſic tamen † quaſi per ignem, † Neſcitis, quia templum 4
a Qui vos, conſummat in bonis ſcilicet. b Vel pſeudo, vel homo ei conſentiendo. 5
c Dei eſtis, & ſpiritus Dei habitat in vobis? Si quis autem tem- 6
a Corpus & animam. 7
d plum Dei violauerit, diſperdet illum Deus. † Templum enim 8
a A tempore baptiſmi. b Cauete ergo vobis.
c Secundum corpus & animam. d Et ideo. e Q Deus hoc negligat. ¶ Sed.
e Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos. Nemo † vos ſeducat Si quis, 9
¶Sibi. a ¶.i.ſecundum ſapientiam huius mundi. 10
b Apud ſe, & Deum contra naturam poſſe credat.
videtur inter vos ſapiens eſſe in hoc ſeculo, ſtultus fiat, 11
a Vera ſapientia. b Merito apud ſe ſtultus, quia ita apud Deum.
f vt ſit ſapiens. † Sapientia enim huius mundi ſtultitia 12
a Qui facit, quod fieri poſſe mundus negat. ¶In Iob. ¶Palſos oſtendam'. 13
eſt apud Deum. Scriptum eſt enim. † Comprehendam 14
g a Mundi. b Faciendo: aliter quam dicũt. ¶In Pſalmo.
h ſapientes in aſtutia eorum. Et iterum. Dominus nouit 15

A ęternaliter punientur reprobi, qui ſequetur iudicium. Alterũ qui præcedet, quo exuretur facies mundi huius, qui emẽdabit eos, qui ſuperędificauerunt lignum, fęnum, ſtipulã. Qui aurum, ar. la. pre. de vtroque igne ſecuri ſunt.

a *Mercedem*. Non ſolũ poſt finem, ſed & in hac vita hẽt ſuam requiem anima contemnentis omnia.

* Aug. Nam parus purgãdus eſt igne purgationis, qui in aliud ſeculum diſtulit fructum cõuerſionis. Hic autem ignis etſi æternus non ſit, miro tamen modo grauis eſt, excedit enim omnẽ pęnam quã vnquam paſſus eſt aliquis in hac vita. Studeat ergo delicta ſic corrigere, vt poſt mortem non oporteat talem pęnã tolerare.

b *Neſcitis, quia*. Hoc præmitit vt illos compungat, qui turpiter viuentes corpora ſua violant, maxime ille qui vxorem patris habet. Hic agit de ſtructoribus fundamenti.

B ✣ Haym. A tempore baptiſmatis incipit habitare in nobis Spiritusſanctus, & templum illius ſunt omnes angeli & omnes Iuſti.

* Athan. Quib. verbis declarauit eſſe verbum Dei, iam vbi templum, ibi & Deus vt in ſuo tẽplo, ait enim. *Neſcitis quod corpora veſtra templum ſunt ſpiritusſancti habitantis in vobis?* Qđ ſi non glorificas incolam tui Deũ, factus es fanum idolorum.

c *Si quis autem*. Iſte ſaluus per ignem, ſed ſi quis voluerit tẽplum quod vos eſtis, diſper. illum. Et neſcitis hoc.

d *Templum*. Aug. In quib. Deus habitat per fidem. *Templum Dei*. i. ſpiritusſancti, vnde ſubdit. *& ſpiritus Dei habitat*. Nota q̃ ſpiritus dicitur hic Deus, cum. n. præmiſerit. Eſtis templum Dei. Nõ ſubdit. Et Deus habitat. Sed ſpiritus dei habitat in vobis. In quo aperte oſtendit ſpiritum Dei eſſe Deũ. Vbique enim adeſt ſpiritusſanctus ad hoies in ęterna vita regenerandos. Spiritusſanctus igitur in cęleſtib. ſedet cum patre & filio & in templo ſuo habitat. ſ. in ſanctis. Qui ſunt templum Dei modo per fidem ambulantes. Et templum Dei erunt aliquãdo etiam ſecundum ſpeciem, qualiter etiam nunc ſunt templum angeli Dei.

Aug. Sed diceret aliquis. Antequã faceret Deus cęlum & terram, antequã faceret ſanctos, vbi habitabat? In ſe habitat Deus, apud ſe habitat, & apud ſe eſt. Nõ ergo ſic ſũt ſãcti domus Dei, vt ipſa ſubtracta cadat Deus, imo ſic habitat Deus in ſanctis, vt ſi ipſe diſceſſerit, cadãt. Propterea ſciẽdũ, quod non niſi ſtultiſſime dici poteſt, ſpiritum non habere locũ in noſtro corpore, quod totũ anima noſtra impleuerit. Stultius ẽt dicitur anguſtijs alicubi impediri Trinitatẽ, vt pater & filius & ſpiritusſanctus alicubi ſimul eſſe non poſſint. Verũ il-

C

D lud multo mirabilius, quod cũ Deus vbique ſit totus, nõ tamen in omnib. habitat. Quis porro audeat opinari, niſi inſeparabilitatẽ Trinitatis penitus ignoret, quod in aliquo poſſet habitare pater aut filius, in quo nõ habitet ſpiritusſãctus? Aut in aliquo ſpiritusſanctus, in quo non pater aut filius? Fatẽdũ eſt igitur vbique eſſe Deum per diuinitatis pręſentiã, ſed non vbique p̃ inhabitationis gratiam. Propter hãc enim inhabitationem vbi gratia dilectionis eius agnoſcitur, non dicimus. *Pater noſter*, qui es vbique, cum & hoc verum ſit, ſed, *qui es in cælis*. Illud quoq; mirabile eſt, q̃ Deus eſt inhabitator quorundam nondum cognoſcentium Deum, & non quorundam ſe cognoſcentium. Illi enim ad templũ Dei non pertinent, qui cognoſcentes Deũ, non ſicut Deũ glorificant. Ad templum aũt Dei pertinent paruuli ſanctificati ſacramento Chriſti, & regenerati ſpiritusſancto, qui nõdũ potuerunt cognoſcere Deũ. Igitur quem non potuerunt illi noſſe nec habere, iſti potuerunt habere antequam noſſe. Beatiſſimi autẽ ſunt illi, quibus hoc eſt Deum habere quod noſſe.

† Infra 6.d. 2.Cor.6.d. Matt.6.b.

† 28. di. ca. de cernimus.

† ſe

† Qui comprehendit.

E * Bernard. Curate ergo fratres, ſpirituali huic ædificio (qđ eſtis vos) ne forte cum in ſuperiora proficere cęperit, vacillet, & corruat, ſi lignis fortib. non fuerit ſubnixum & colligatum, curate inquã illi tigna dare imputribilia & immobilia, timorem videlicet domini illum caſtum qui permanet in ſeculum ſeculi, patientiam, de qua ſcriptum eſt, quia patiẽtia pauperum non peribit in finem, &c.

Serm. 46 in cãtica cãtico.

* Hie. Siue ſuum corpus peccando, ſiue eccleſiam ad prauã doctrinam reducendo, vel certe exemplo proprio deſtruendo. Solent hunc locũ Nouatiani opponere ad pęnitentiã excludendam. Quibus reſpondendum eſt, ad quid hoc ipſum ſcribitur, ſpem veniæ non habebunt.

e *Si quis videtur inter vos ſapiens. &c.* * Hay. Hoc dupliciter poteſt intelligi & diſtingui hoc modo, ſi quis vult veram ſapientiam hẽre, ſic diſtingue, in hoc ſeculo ſtultus fiat. i. hoc credat de Chriſto, quod ſapientib. huius ſeculi ſtultum videtur. Aliter ſi quis videtur eſſe ſapiens in hoc ſeculo, eſt ſubinferendum, ſtultus fiat vt ſit ſapiens apud Deum, qui potuit agere quod humana ſapientia denegabat.

f *Sap. e. hu. mun. &c.* Amb. Abuſiue ponit ſapiẽtia pro aſtutia. ✣ Chryſ. Nõ. n. tm̃ nihil cõfert ſed impedimẽto eſt. Oportet igitur vt eam abijciamus, vt puta quæ detrimentum afferat.

Aug. in pſal. 10. & 94.

g *Comprehendam ſapientes in aſtutia.* ✣ Hier. Ad effugiẽdum manum Dei, nulla ſuffragatur aſtutia.

h *Do. no. &c.* * Chryſ. Iudicia nãq; hoĩum ſæpe fallunt, Dei aũt ſapientia irreprehenſibilis eſt, & nunquam coargui p̃t.

F Ne-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Mercedem ac. *euolando ad patriam.*

2 Si cu. op. ar. *eo q̃ eſt doctrina curioſa, vel dicto modo deprauata.*

3 Detrimentum pa. *quia ad tẽpus pęna ſenſus & pœna damni punietur, tamen finaliter ſaluabitur. Aliqui vero exponũt hãc ſuperædificationem de operibus ſuperadditis fundamẽto, et in eodẽ homine, qui ſi ſuper illud fundamentum in ſe acceptũ ſuperædificat faciẽs bona opera per aurũ, argentum lapides precioſos ſignata, euolet ad gloriam. Si autem ſuperædificet peccata venialia, per lignum, fęnum ſtipulã ſignata, eo quod no deſtruunt fundamentum, ſed ſtant cũ eo, ipſe punietur in purgatorio et finaliter ſaluabitur, ſed hæc expoſitio ſecundum literam præcedentem & ſubſequentem magis videtur moralis quam literalis.*

4 Neſcitis. *hic conſequenter ex prædictis infert concluſionẽ. ſ. quod corrumpens fideles per falſam doctrinam meretur damnationẽ, et magis quam ille qui violat templum materiale, quanto ſpiritualia corporalibus præferuntur. Dicit igitur.* Neſcitis. *quaſi di. ſcire debetis.*

5 Quia tem. Dei eſt. *ſpirituale.*

6 Et ſpi. Dei ha. in vo. *per gratiam.*

7 Si quis au. tẽ. D. *per falsã doctrinã fundamenta fidei ſubuertẽdo.*

8 Diſper. il. D. *æternaliter damnando.*

Ne-

9 Nemo. *Oſtenſo quid conueniat miniſtris eccleſiæ ſecundum veritatem, hic conſequenter remouet cõtrariũ errorem di.* Nemo ſe ſed. *Sic eſt in Græco & in libris correctis. Corinthij enim ſemetipſos ſeducebãt attribuẽdo miniſtris eccleſiæ quod eſt proprium Chriſti, vt dictũ eſt ſupra, propter quod Apoſtolus hoc p̃hibet di.* Nemo ſe ſedu. *mo dicto.*

10 Si quis vi. inter v. ſa. eſſe. *aſſerens contrariũ huius doctrinæ per aliquam rationem apparentem.*

11 Stultus fi. *i. illam æſtimationem deponat, & his quæ ſunt fidei humiliter ſe ſupponat.*

12 Vt ſit. *ſ. ſapientia quæ de ſurſum eſt, vnde dicitur Prou. 22. a.* Loquutus eſt vir cum quo Deus erat, & qui Deo ſecum cõmorãte conformatur, ait. Stultiſſimus ſum virorum, &c. *ideo ſubditur ratio de abiectione mundanæ ſapientiæ, cum dicitur.*

13 Sap. e. h. m. ſtul. eſt a. De. *Maximum. n. principiũ erroris eſt velle metiri diuina, et illa q̃ totaliter trãſcẽdunt intellectũ humanũ per rõnẽ humanã. Simile eſt. n. ac ſi noctua vellet iudicare de luce ſolis facultatẽ ſui viſus totaliter excedente, & ad hoc inducitur ſcriptura Iob 5.*

14 Comprehen. ſa. in aſtu. co. *per hoc. n. comprehenduntur quod ſapientia eorum falſa oſtenditur. Et ſimiliter auctoritate pſal. xciij.*

15 Domi. no. c. ſa. quo. *applicatæ ad diuina quæ ipſas tranſcẽdũt.*

Ne-

A a *Nemo,&c.in hom.*baptiſtis vel doctoribus. *Nemo in ho.*Quia veſtri ſunt ipſi quia omnia veſtra ſunt, ad ſeruiẽdũ vobis data,& non eſt gloriandum, niſi de rebus excellentioribus.

b *In hominibus.* Quia non ſunt datores gratiarum, ſiue boni ſiue mali ſint, ſed tantum miniſtri.

Præſentia, ſi ſic vtimur eis, ne offendamus: *Futura*, ſi ea credentes magis optamus. D

*Siue vit.&c.*Et vita & mors doctorũ ad ędificationẽ ſubditis eſſe dẽt. Vel per vitam, ſanctos homines & angelos accipe, qui ſtudent profectui fideliũ, per mortem diabolum & membra eius, qui dum perſequuntur, vtilitati ſeruorũ Dei inſeruiũt.

c *Omnia enim.* Singulos non ſibi defendant doctores vel baptiſtas, cum omnib. vtant. *Mundus* noſter, ſi curſus eius in Dei voluntate ponimus. *Vita* pſens noſtra, ſi modeſte & cum gloria Dei agit. *Mors*, ſi ſpe futuri libẽter pro Chriſto morimur.

† Iob.5.b. Pſal.93. † 13.q.2.c.quod autem. in fi.

a Carnalium. ¶Mundi. ¶Falſæ. ¶ Et quia ſtulta apud Deum.

a cogitationes † ſapientium, quoniam vanæ ſunt. Nemo itaq; 1

a Quaſi melius ab vno quam ab alio. b Ad veſtrum ſenſum data.

b gloriętur in hominibus. † Omnia enim veſtra ſunt, ſiue 2

a Non ſolum minores. b Qui omnibus maior. c ¶Etiam elementa nobis ſeruiunt.

c Paulus, ſiue Apollo, ſiue Cephas, ſiue mundus, ſiue vita, ſi- 3

a Quibus ſuſtentati Deo ſeruiunt. b Spe quorum ſeruiunt. 4

c Hæc veſtra, quia omnia quotquot ſunt. 5

ue mors, ſiue præſentia, ſiue futura. Omnia enim veſtra 6

a Non hominis, & ideo non in homine gloriandum. 7

b Et ita mediante Chriſto vos eſtis Dei. 8

d e ſunt, vos autem Chriſti, Chriſtus autem Dei. 9

d *Vos autem Chriſti.* Vt ſicut hęc nobis, ita nos Chriſto ſubiciamur.

e *Chriſtus au. Dei.* Voluntatẽ eius faciens, vt & nos faciamus ipſius. Cur ergo ad iniuriam Chriſti de hominibus aliquid ſperatis?

NICOLAVS DE LYRA.

1 Nemo ita. *Hic Apoſtolus concluſionem concludit principaliter intentam.ſ.quod non ſit gloriãdum de miniſtris eccleſiæ illo modo quo gloriabantur Corinthij, ſed de ſolo Chriſto, ideo dicit.* Nemo ita.glor.in ho. *diuina miniſtrantibus, & ideo ſubditur ratio.*

2 Omnia e.veſt.ſunt, ſiue Pau. *Et nominat miniſtros maiores, per hoc intelligẽs multo fortius minores, & omnes ſunt miniſtri eccleſiæ, et per conſequens quodam modo ſubiecti fidelium communitati, inquantũ ſunt miſſi a Chriſto pro ſalute fidelium, de ſubiectis non eſt gloriãdum, ſed de ſuperioribus.*

3 Siue mun. *i.creaturæ, qui deſeruiũt hominib. ad neceſſitatẽ huius vitæ & inſtructionẽ, inquantũ ex ipſis accipitur cognitio de creatore.*

4 Siue vita. *ſ.præſens, quæ deſeruit homini inquantũ ordinatur, vt in ea homo mereatur.*

5 Siue mors. *quæ ſimiliter ei ſeruit ſi patienter toleretur.*

6 Siue pr. *i.dona et virtutes, quibus in præſenti iuuantur ad beatitudinis conſecutionem.*

7 Siue fu. *i.bona æterna quæ ſperamus. Et ſic omnia creata ad fideles ordinantur propter gloriam eorum, Rom.8.e.* Diligentibus Deum omnia co.in bo.his,&c.

8 Vos au.Chri. *quoniam fideles vlterius ordinantur ad Chriſtum, ſicut exercitus ad ducem, et membra ad caput, propter hoc de ipſo ſolo fideles debent gloriari, & non de miniſtris inferioribus.*

9 Chriſtus au.Dei. *i.ſicut Chriſtus gloriatur de patre, Sap.2.c.* Gloriatur ſe patrem habere Deum. *Et, Io.8.f.* Ego honorifico patrem, & vos inhonoraſtis me.

ADDITIO I.

In ca.3.vbi dicitur in Poſt. *Ego plantaui.*

B Gloſſa. *Ego plantaui.*i.prædicatione ad fidem conuerti, *Apollo rigauit.*ſ.baptiſmo, ſed Deus non nos incrementum dedit, quia Deus tantum dat incrementum ex ſe.

ADDITIO II.

In eo c.vbi dicitur in Poſt. Aliqui exponunt hanc ſuperædificationem de operibus ſuperadditis fundamento fidei.

Hęc expoſitio ſecunda quã Poſtil.dicit eſſe moralem, non minus literalis vř quã prima. Doctrina.n.curioſa & vana nõ magis ſignificatur per lignũ, fęnum, & ſtipulam ſecundum propriam literę ſignificationẽ q̃ peccata venialia, ſed in vtraque expoſitione oportet, ꝙ lignum fęnum & ſtipula intelligantur parabolice ſeu ſimilitudinarie,& ſic continentur in ſenſu literali, prout fuit dictum in quæſtione ſuper prologum Gen.in rñſione ad quartum argu. In epiſtolis.n.Apoſtoli nõ eſt quęrẽdus niſi ſenſus literalis, nõ.n. ipſius verba fuerunt allegorizãda, ſed potius enucleãda, prout oñſum fuit in pdicta.q.art.5.Vñ ꝙ aliquando allegant auctoritates ſacræ ſcripturæ in ſenſu myſtico, vt Gal.4.d.De duob.filiis Abrahæ dicit, quæ ſunt per allegoriã dicta, hoc ẽt faciunt alij doctores qui allegant auctoritates ſacræ ſcripturæ in diuerſis ſenſibus, licet illa quæ ipſi tradunt non ſint exponenda niſi ad literam.

REPLICA. In ca.vbi Apoſtolus dicit. *Si quis autem ſuperædificat ſupra fundamentũ hoc aurum & argentũm, fœnum, ſtipulam, & c.* dicit Poſt.quoſdam illam ſuperædificationem exponere de operib.vitæ ſuperadditis fundamento fidei. Sed dicit Poſt.illã expoſitionem magis moralem quã literalem, eo ꝙ litera ſequẽs & præcedẽs eſt de doctrina fundamẽti & ſuperædificata. Sed hoc ægre ferẽs Bur.dicit ꝙ in dictis Apoſtoli nõ dẽt quæri moralizatio. Sed mirum vř, cum quælibet ſcriptura continens aliquid moralitatis poſſit moralizari,& præſens paſſus ſic exponit multipliciter, etiã ſm Bur. Quarum vna expoſitio pertinet ad fidẽ & doctrinã, alia ad actus & opera. Et vulgo dř ꝙ credere, pertinet ad allegoriam, agere aũt ad mores & tropologiã. Igitur illæ duę expoſitiones ad vnũ ſenſum nõ pertinent, prout Burg. Si igiř primus ſenſus eſt allegoricus & literalis, ſecundus erit moralis, q̃a de agẽdis. Nec eſt inconueniẽs moralitatẽ ſuper allegoriã fundari quęſtione ſui prologi p eũ allegata nõ obſtante, in qua multis dubia cõtinentur, ne dixerim falſa, de quib.differere nõ eſt pñtis operis. Et notandum hic ꝙ Bur.in quęſtione illa allegata, & in multis alijs ponit pro certo, ꝙ ex ſolo ſenſu literali pt fieri efficax argumẽtũ. Hic aũt ponit, ꝙ Apoſtolus aliquando allegat ſcripturam in ſenſu myſtico. Ex quo dicto & prius dicto ſequitur, quod Apoſtolus fruſtra allegat, quia huiuſmodi allegata efficaciter nihil probant, quod non eſt de Apoſtolo legiſperito ſentiendum, qui etiam non ab homine, ſed per reuelationem habuit euangelium, vt patet ex Gal.1. E

CAP. IIII.

a *Sic nos.* Hactenus de gloria pſeudo, hic de ſuo contemptu agit. *Sic nos,* hoc ideo ait Apoſtolus, q̃a de eo minus ſentiebãt ſed ſic homo ſentiat, vt Deus qui eum elegit.

† 2.Cor.6.a. Ioel 3.d. † myſteriorũ.

CAP. IIII.

¶Et cum hoc ſit nec nimis nec minus de nobis arbitremini.

a Non dominus. b Quod non pſeudo.

a b Sic nos exiſtimet homo vt miniſtros Chriſti, & 1

a Secundum modum cuiuſque myſteria vel miniſteria diuidimus.

c diſpenſatores † miniſteriorum Dei. † Hic iam 2 3

b *Et au.* Aug. Non ſolum boni, ſed etiam mali diſpẽſatores ſũt. Niſi enim per bonos diſpenſaretur, non recte Apoſtolus diceret. Imitatores mei eſtote. Rurſus, ſi nõ per malos, non diceret dñs de quibuſdã. Quę dicunt facite, quæ autem faciunt nolite facere. Diſpenſatores enim ſunt, per quorũ miniſteriũ peruenitur ad ęternam ſalutem. Non.n.eſſe ſalutis illius diſpenſatorem per uerbum & ſacramentum, eſt illius eſſe participem.

* Chryſ.cũ eorum contudiſſet inſolentiam, intuere quo rurſum pacto eos allicit, dicens. *vt miniſtros Chriſti.* Non igiř prætermiſſo domino a ſeruis & miniſtris te appellas. Miniſtros

C autem (inquit) quoniam non omnibus ea danda ſunt, ſed indigentibus,& ijs quibus diſpenſari oportet.

c *Hic iam quæ.* Ita de nobis ęſtimandum, ſed hic inter vos, q. non Et F

NICOLAVS DE LYRA. CAP. IIII.

Sic nos exi. *Poſtquã Apoſtolus reprehẽdit Corinthios de hoc quod aliquib.miniſtris nimis attribuebant, hic conſequenter arguit eos de hoc quod aliquos nimis contemnebant. Iſti enim Corinthij qui gloriabãtur de miniſtris philoſophia imbutis minus debito refutabant alios miniſtros talibus non vtentes in docendo. Et diuiditur in duas partes, q̃a primo eos redarguit, ſecundo correctioni eorum inſiſtit, ibi.* Non confundam vos. *Circa primum ſciendum, quod præſumptuoſe et temere eos iudicabant, & ideo primo arguit iudicii temeritatem, ſecũdo præſumptionem, ibi.* Hoc autem fra. *Circa primum ſciẽdũ, quod miniſtri fideles eccleſiæ ſunt qui diuina miniſtrãt & docent propter Dei gloriã, infideles autem qui hoc faciunt propter lucrum temporale vel propriã laudẽ. talis aũt intentio ad ſecreta cordis pertinet, quorũ iudiciũ ipſius Dei eſt proprium, ſecundum illud.1.Re.16.b.* Homo videt ea quæ pa. Deus autẽ intu.cor. *propter quod præſumptuoſum eſt homini de talibus iudicare, & maxime circa miniſtros eccleſiæ, qui non ſunt contemnendi, ſed magis reuerendi, ideo dicit apoſtolus.*

Diuiſio.

1 Sic.n.ex. *q.d.licet eccleſiæ miniſtri nõ ſint principales operarii, tamen Deo cooperantur, inquantum miniſtrant populo ſacramenta et doctrinam, ideo ſubditur.*

2 Et diſ. *propter quod ſunt medii inter Deum et populum, ſicut diſpẽſator domus inter dominum & familiam. Et quia Corinthii aliquos miniſtrorum non ſic reuerebantur, ideo ſubditur.*

3 Hic iam quæ. *q.d.inter vos ſit diſſenſio & contentio de fidelitate* * mini-

non alibi, *Iam* in præſenti cum expectandum eſſet, donec A Deus iudicet.

✱ Haymo. Diſpenſatores fuerunt, quia ſicut aliquis pater familias elegit diſpenſatorem in domo ſua, qui cõſeruis ſuis ſecundum ſuam voluntatem ſingulis illorũ bona ſua diſtribuat, quibuſdam amplius, quibuſdam minus, & quibuſdam hora tertia, quibuſdã nona: ſic Chriſtus elegit Paulum, & reliquos qui myſteria euãgelij ſui ſecundum generalitatem auditorũ diſtribuerẽt perfectis videlicet & qui capacioris ſenſus intellectuſque erant, alta & profunda myſteria de diuinitate omnipotẽtis Dei committerẽt, ſimplicioribus vero ſimpliciora quæ capere poſſent. Quod vtrumque idem egregius prædicator agebat, ſicut ipſe dicit 1. B Corinthios 3. *Sapientiam Dei loquimur inter perfectos.* Iſtorum myſteriorum diuinorum diſpenſator erat ipſe, ideoque ſe volebat haberi à ſuis auditoribus quod erat, id eſt, miniſter Chriſti & diſpenſator ſacramentorum eius, in quo non verba tantum, ſed virtus fulgebat.

a Qui ſcilicet: Ordo quis inter diſpenſatores inuenitur vt fidelis: cui poſſit credi vt bene diſpenſet.

quæritur inter diſpenſatores, vt fidelis quis inueniatur. 1

a Q hoc inter nos quæritur, quod non eſſet quærendum, ſed quidquid alij faciant. b Quaſi infidelis diſpenſator.

† mihi autem pro minimo eſt, vt à vobis iudicer, aut ab hu- 2

a Intellectu, qui non videt occulta & poteſt falli. b Qui melius noui me quam vos, & ita periculum eſt vobis de igno[tis] iudicare. c In nullo me remordet conſcientia.

mano † die Sed neque meipſum iudico. † Nihil enim mihi 3

a Id eſt, non ideo me iuſtum puto: quia poteſt eſſe quod neſcio. Delicta enim quis intelligit. b Neque ego neque vos ſed. Melius noui me quàm illi, ſed melius Deus quam ego.

conſcius ſum, ſed non in hoc iuſtificatus ſum. Qui autẽ iu- 4

a Id eſt, qui poteſt, & debet me iudicare. b Qui nouit omnia. c Et quia dominus eſt. Iudicij.

dicat me dominus eſt. † Itaque nolite ante tempus iudicare, 5

Scilicet. Iudicare. a Et quia tunc omnia nota omnibus, poterunt de ſe iudicare & de alijs.

quoaduſque veniat dominus, qui & † illuminabit abſcon-

a Geſta & cogitata tunc erunt aperta. b Etiam bonas cogitationes.

dita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium, & tunc

a Remuneratio. b Pro modo ſuo. c Dixi non gloriandum in nobis. Cum in nobis non gloriaremini.

laus erit vnicuique à Deo. Hęc autem fratres transfiguraui 6

a Humilitatem veſtram. b Hanc, ſcilicet. c Qui maiores ſumus.

in me, & Apollo propter vos, ut in nobis diſcatis, ne † ſu- 7

a Agendo vltra. b In Ieremia. Qui gloriatur in do. glo. Se vel doctore.

pra quàm ſcriptum eſt, vnus aduerſus aliũ inſletur pro alio. 8 9

a *Meipſum*. Periculum eſt vobis de ignotis cordis mei vel aliorum iudicare. Quanta enim profunditas credenda eſt eſſe in homine quæ lateat etiam ipſum hominem in quo eſt, vt in Petro profunditas infirmitatis latebat, cum ſe domino commoriturum promittebat.

Auguſt. Cum ergo quiſque de ſe autem non omnino aut vix poſſit veram ferre ſententiam, quomodo poteſt de alio iudicare, cum nemo ſciat quid agatur in homine, niſi ſpiritus hominis?

Aug. Iudicium prohibet Apoſtolus, quia occulta ſunt nobis corda hominum. In his plerunq; noſtra credulitas fallit. Sed cauendũ eſt, ne pernicioſa opinatione fallamur, vt qui nõ poſſumus hominũ indagare cõſcientiã, de ipſis rebus habeamus veram certamq; ſententiã. Hoc aũt ad humanam C tentationem pertinet, ſine qua vita iſta non ducitur. vnde Apoſtolus: *Tentatio vos non apprehendat, niſi humana*. Si ergo ſuſpicationes vitare non poſſumus (quia homines ſumus) iudicia tamen, i. definitiuas firmaſque ſententias continere debemus. Si ergo ſuſpicamur, quod eſt humana tentatio, ſaltem non iudicemus: qñ non erratur in rebus, vt recta ſit improbatio vitiorum, virtutumque approbatio. profecto ſi erratur in hominibus, venialis eſt humana tentatio.

b *Ab humano.* id eſt, ab hominibus, dum ſunt in ſuo die: & non eſt dies domini. *Humano.* quia eſt dies domini, quo iudicabit, quando vnuſquiſque pro ſe rationem reddet, & tunc ſecreta cordium patebunt. *Nihil*

1. cap. — icio. — gen diſt. — a. adhuc — & mitat. — 1. e. ſa- — ibus in — araturus — u . ſupra qud ſcri- — ſen- — (ſubde — & ne — & il — nomi — lemini — aduerſus — lib. 83. — in pſal. — & 142. — tract. — 890. in — o. cap.

c *Nihil enim mihi conſcius ſum.* Ambroſius. Ne dicatis, Non D peccauimus, dixit ſanctus Paulus: Etſi nihil mihil conſcius ſum: addidit tamen, ſed in hoc iuſtificatus non ſum. Et vos etiam, ſi nihil eſtis conſcij, confiteamini tamen domino, ne quid ſit quod vos prætereat. — Lib. de Nibu te. Iezraelita cap. 13.

✱ Gregorius. Recta egiſſe me recolo, attamẽ de meritis nõ præſumo: quia ad eius examẽ vita noſtra ducitur, ſub quo noſtræ fortitudinis & oſſa tur bantur. — Tom. 1. lib. 5. exp. mor. in 5. cap. Iob.

✱ Idem. Idcirco in eo quod nihil mihi cõ ſcius ſum, iuſtificatũ me abnego, quia ab eo qui me iudicat, examinari ſubtilius me ſcio. Diſſimulãda ſunt ergo quæ exterius fauent, reprimẽda ſunt quæ interius perſtrepunt: declinanda quæ quaſi neceſſaria inuoluunt: & tamen in his omnibus adhuc diſtricti examinis flagella E metuẽda: quia & ipſa noſtra perfectio culpa nõ caret, niſi hanc ſeuerus iudex in ſubtili lance examine miſeri corditer penſet. — In cap. 3. Iob.

d *Quoaduſque.* Aliter iniuria iudici fit: quia iudicis iniuria eſt ſi ante iudicium eius à ſeruo procedat ſententia.

e *Illuminabit.* id eſt, aperta faciet abſcondita tenebrarum, id eſt, peccatorum.

f *Tunc laus e.v.* Bene agenti vel cogitanti: hic autem neſcitur quis ſit laude dignus.

✱ Hieron. Ille vere laudabilis eſt, qui Dei teſtimonio probatur, apud quem omnia occulta & inuiſa ſunt cognita.

g *Me & Apollo.* Propoſui figuram pro omnibus, vt ab omnibus abhorreatur ſicut à nobis.

Ambroſius. Per hoc pſeudo apoſtolorum glorias & traditiones peruerſas ſub ſua perſona & Apollo euacuat, ſummatim illos deſignans non ſigillatim, ne maior naſceretur diſcordia.

h *Ne, &c. v. ad. a. in.* Ab illo id eſt, meliori quam ille id eſt, quaſi alius ab illo qui nullus eſt quantum ad ſe, vel quãtum F ad miniſterium.

✱ Haymo. Concatenatio eſt hmõi, à nobis diſcatis humilitatem, ne inſletur. i. ne ſuperbiat vnus aduerſus alterũ pro alio ſupra quam ſcriptum eſt, i. ſicut ſupra iam ſcriptum eſt, quod non debeatis agere, videlicet, ne vnus Donatiſta inſletur pro alio, i. pro Donato à quo baptizatus eſt, aduerſus alterum, id eſt, Nouatianum, dicens ſe à ſanctiore homine & meliori baptiſmate baptizatum: & iterum Nouatianus cõtra Donatiſtam pro alio, pro Nouato, videlicet, a quo eſt baptizatus, dicens, ſanctius eſſe baptiſma Nouati, cuius baptiſmate ipſe eſt baptizatus: Meliore (inqt) baptiſmate ſum baptizatus

NICOLAVS DE LYRA.

miniſtrorum, q. d. aliquos contemnitis tanquam infideles. Sed quia viri ſancti tale iudicium humanum pro nihilo reputabant, pro quanto eos tangit, licet doleant pro quanto malum eccleſiæ inde prouenit. ideo ſubdit Apoſtolus.

1 *Mi. autem pro mi. & c. iu.* dicto modo.

2 *Aut ab humano die.* id eſt, ab hominibus qui iudicant in tempore præſenti.

3 *Sed neque meipſum iudico.* Licet enim homo iudicare ſe debeat de iudicio diſcuſſionis propriæ conſcientiæ, ſicut infra 11. cap. dicetur: Si noſmetipſos diiudicaremus, non vtique iudicaremur: tamen non debet ſe iudicare iudicio abſolutionis à culpa, innocentem omnino ſe reputando. quia dicitur Eccleſ. 9. a. *Neſcit homo vtrum odio vel amore dignus ſit.* ideo ſubditur. *Neque meipſum iudico*, hoc modo, & multo minus debet homo iudicare de ſecretis cordis alterius: quia hoc eſt proprium Dei propter quod ſubditur.

Qui

4 *Qui autem iu.* Et quoniam eius iudicium in quo manifeſtantur omnia, erit in fine mundi. ideo ſubditur.

5 *Itaque nolit.* q. d. hoc eſt temerarium.

6 *Hæc autem.* Hic conſequenter Apoſtolus arguit pręſumptionem Corinthiorum: quia miniſtros aliquos eccleſiæ contemnebant. Et diuiditur in duas partes, quia primo arguit hanc elationem. ſecundo, declarat dicti contemptus cauſam, ibi: *Puto enim.* Circa primum ſciendum, quod contẽtio erat inter Corinthios, maxime pp pſeudo apoſtolos in ſapientia verbi docentes: qui à pluribus præferebantur, & veri Apoſtoli contemnebantur. Verumtñ Apoſtolus ſcribens Corinthijs illorum noĩa non expreſſit ſupra. 1. cap. ſed nomen ſuum & Apollo, ne videretur ex inuidia contra alios loqui. Et hanc veritatem aperuit hic di. *Hæc au. fra. & c. pro. vos.* i. propter veſtram inſtructionem. 7 *Vt in no. diſca. ne ſu. quam ſcriptum eſt.* ſupra in epiſt. 8 *Vnus aduer. a. inſletur.* contentione. 9 *Pro alio.* id eſt, pro quocunque miniſtro eccleſiæ nimis ei aſcribendo vel alterum contemnendo. — Diuiſio.

A perditis niſi Deus. a Quod ſi dicis, fides tua, vel oratio, vel iuſtitia, iterum interrogo. Q. ha. quod non acce.

a b Quis enim te † diſcernit? † Quid autem habes, quod non 1 2

A Deo. In te vel illis.

c accepiſti? Si autem accepiſti, quid gloriaris quaſi non acce- 3

a A Deo, ſed à te vel ab illis. b Sed vos. Tam cito. c Pleni. d Spirituſancto. e Quaſi vt & alios ſaturare poteſtis. f Ironia. g Sic putabant gloriantes de pſeudo apoſtolis. h Regitis vos.

d e perís? Iam ſaturati eſtis, iā diuites facti eſtis. Sine nobis † re- 4 5 6

a Vere. Et his pie optat. b Ita. c Vos ſequamur cum nos ſequi dedignemini, quos quidem ſequi deberetis, quia nos reuera regnamus, ſed timeo ne ſine nobis.

f gnatis, & vtinā regnetis, ut & nos vobiſcum regnemus Pu- 7 8

a Viliſſimos vel ſimiles Eliæ & Enoch.

to enim quòd Deus nos apoſtolos nouiſſimos oſtendit tan- 9

g quam morti deſtinatos, quia ſpectaculum facti ſumus mun- 10 11

a Vel bonis ut confortent, uel malis ut inſultent. b Et, c Increpatio cum ironia Q. quod totum econtra eſt.

h i do, & angelis & hominibus. Nos ſtulti propter Chriſtū, vos 12

Afflicti. Poteſtate.

k autem prudentes † in Chriſto. Nos † infirmi, vos autem for-

Securi. Reuerendi. Deſpecti. a Et. b Id eſt, continue. i. uſque ad tempus.

tes. Vos † nobiles, nos autem † ignobiles Vſque in hanc ho- 13

l ram & eſurimus, & ſitimus, & nudi ſumus, & colaphis cędi- 14

a Pro perſecutione mutamus loca. Fugamur, ne plures doceamus. Quia nemo dat. b Scilicet, pro nobis neceſſarijs.

mur, & † inſtabiles ſumus, & laboramus operātes manibus 15 16

Et. a Hortando alios ad bonum. b Tormenta.

m noſtris. Maledicimur, & benedicimus, perſequutionem pa- 17

ptizatus quàm tu, quia melior eſt Nouatus Donato.

A a *Quis enim te diſ.* à maſſa perditorum? nullus niſi Deus. Vel ſi baptizatus à Petro, quomodo diſcerneris ab eo qui à Paulo? nihil ille, nihil tu.

Auguſt. epiſt. ad Valentinū.

Vel redarguit illos eoſdem, qui gloriabantur de magiſterio pſeudo. Q. gloriaris pro illis, ſed quid habes ab illis quod nō à me: & ſi a me, quid contra me gloriaris, quoniam idem à me acceperis?

† diiudicat. † De pœn. di. 2. Apoſtolus.

b *Quid au.* Aliud genus arrogantiæ amouere conatur. i. ne homo ſuperbiat propter aliquam gratiā à Deo ſibi datam, putans ſe eam habere à ſe vel à miniſtro.

† regnum ade pti eſtis.

✱ Hieronym. Magnas agit Deo gratias qui per libertatem arbitrij rebellis in Deū eſt, quam nos libēter amplectamur. ita dun taxat, vt agamus ſemper gratias largitori. Sciamuſque nos nihil eſſe, niſi quod donauit in nobis ipſe ſeruauerit.

Ad Creſiphōten contra pelagianos.

B

† per Chriſtū. † imbecilles. † clari. † contempti. † incertis vagamur ſedib⁹.

c *Si autem ac.* Hoc contra illos, qui eadē quæ ab Apoſtolo acceperant audientes, de magiſterio pſeudo apoſtolorum glo riabantur, qui per eloquentiam ſe commendantes, gloriam in ſe vertebant: cum Apoſtolus contemptibilem ſe videri fecerat, vt gloriam Deo faceret. Ideo Apoſtolus ironice eis loquitur, quaſi concedens quod eis de ſeipſis videbatur, cum ſubdit.

Auguſ. Tract. 27. in Io. & in pſal. 58. & 85.

d *Iam ſatu.* Q. Increpo vos di. Quid gloriaris, &c. Sed non recte videor hoc facere: quia vos iam, &c. *Iam ſat. iam di.* ironia, ac ſi diceret, Non eſt ita. Iraſcentis enim verba ſunt non confirmantis.

✱ Chryſoſt, Hoc eſt, Nulla re iam indigetis, perfecti euaſiſtis, ipſum tenetis apicem. Nullius neceſſitatem vos habere arbitramini, non apoſtolorū. Iā ſaturati eſtis, & recte hoc verbo vſus eſt, à tpe oſtendens, non veriſimilem, neq; rōnabilem eorum opinionem eſſe. Quā exprobrans eis (inquit)

C Tam cito finem attigiſtis. Quod impoſſibile erat fieri pp temporis breuitatem. Perfectiora namque in futuro ſeculo manent: paucis enim ſatiari imbecillis eſt aīæ, à paucis vero diteſcere putare, ſtomachantis eſt & miſeri. ſi quidē pietas inſatiabilis eſt. Sed ſane puerilis eſt ingenij à principio oīa ſe ſe accepiſſe arbitrari, & nondum ipſis contactis initijs, ac ſi D finem attigerit, ſuperbire.

e *Regnetis.* Vere regnare eſt de ſpe & promiſſis Dei ſecurum eſſe, & in aduerſis gaudere.

f *Puto enim.* Q. Nullatenus putandum eſt. Ironice enim loquitur. Ideo ſine nobis, quia mala quæ patimur. *De. oſte nos apoſt. nouiſ.* de quibus nō curet, *tanquam mor. deſti.* id eſt, ad nullam vtilitatem, ſed ad mortē reſeruatos, Quid per hoc videtur? quia ad ſpectaculum noſtrum quaſi ad monſtrū con ueniūt: per quod magis probamur amici Dei. Vel, ideo deberetis nobiſcū regnare, q̄a puto, & certus ſum q̄ nos ſumus ſimiles nouiſſimis Eliæ & Enoch in tribulationibus.

E

g *Tanquam morti.* Vt qui à victorib⁹ morti ſeruabantur, ad quod ſpectaculum cōueniebat populus, ſic ad deriſionem Eliæ tunc, & nūc apoſtolorū mali.

h *Et ange.* Boni angeli & boni homines laudāt, mali irrident hęc ſunt dextera & ſiniſtra: ſed nec illa eleuant, nec iſta frangunt.

i *Propter Chriſtum.* Cuius crucem prædicamus, quod vos tacentes videmini in Chriſto prudentes.

K ✱ *Nos infirmi.* Haymo. Hæc omnia per contrarium intelligi debent, & ironice proferenda ſunt: quoniam quod vr̄ denegare, hoc affirmat: & hoc denegat quod affirmare videtur. q. d. nos prudentes vos ſtulti. nos fortes qui aduerſa huius mundi ſuſtinemus pro Chriſto: vos infirmi qui talia & ſimilia non audetis ſuſtinere, nos nobiles de genere patriarcharum deſcendentes vos ignobiles, id eſt, ſine nomine dignitatis de genere gentilium idola colentium.

l *Eſurimus.* Ambr. Veritatem prædicantes, gratiam non habent apud homines.

✱ Oecumenius. Ad eos, qui delitijs affluebant, dicitur, colaphis cædimur: ad eos, qui intumeſcebant, incertis vagamur ſedibus, hoc eſt ob perſecutionem, certum non habemus conſiſtendi locum. F

m *Maledicimur & benedicimus.* ✱ Hieronymus. Rogamus Deum pro his qui nos blaſphemant.

Tan-

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Quis enim te diſ.* id eſt, facit te eleuari ſuper alios per ſuperbiam. Et ſi dicatur hoc eſt propter aliquam gratiam ſpecialem ſcientiæ vel facundiæ: hoc excludit.

2 *Quid autem ha.* q. d. nihil. quia totum eſt à Deo. ideo concludit.

3 *Quid gloriaris, &c.* q. d. Non eſt occaſio ſuperbiendi, ſed magis humiliandi. vnde dicit Greg. homel. 31. Tanto eſſe humilior & ad ſeruiendum Deo promptior quiſque debet ex munere, quanto obligatiorem ſe eſſe conſpicit in reddenda ratione. ideo ſubditur.

4 *Iam ſaturati eſtis, &c.* id eſt, repleti doctrina fidei. Ironice ſequitur vt oſtendat præſumptionem eorum deriſibilem.

5 *Iam di. fa. e.* in chariſmatibus ſpiritualibus.

6 *Sine.* id eſt, in ſtatu perfectionis eſtis ſecundum æſtimationem veſtram.

7 *Et vtinam regnetis, &c.* ſecundum veritatem. hoc autem dicit, vt oſtendat ſe charitatiue eos arguere.

8 *Puto, &c.* Hic aſsignat cauſam quare contemnebantur apoſtoli veri, ſcilicet propter miſerias quas ſuſtinebant in præſenti de bonis temporalibus non curantes. ideo dicit. *Puto enim.* id eſt, putare me cogitis, hanc eſſe veſtram æſtimationem.

9 *Quod Deus nos apoſtolos.* abiectos.

10 *Oſtendit tanquam. morti, &c.* id eſt, morte dignos ſecundum hominum iudicium. ideo ſubditur.

11 *Quia ſpe. fa. ſu.* Ad videndum enim occiſionem & perſecutionem fidelium in primitiua eccleſia conueniebant multi diuerſimode tamen moti. quia mundani homines veniebant ad contemnendum eos & perſequendum. ideo dicit; *Mundo.* Angeli etiam aliquando apparebant ad eos conſolandum & roborandum. ideo dicit. *Et angelis.* & aliquę perſonæ deuotæ conueniebant ad compatiendum, exemplum patientiæ accipiendum. de quibus ſubditur. *Et homini.* Et quia pro talibus apoſtoli veri contemnebantur, vt dictum eſt, ideo ſubdit Apoſtolus.

12 *Nos ſtulti pro.* ſm reputationem veſtram & infidelium.

13 *Vſque in.* id eſt, continue à tempore receptionis fidei catholicæ vſque ad præſens.

14 *Eſ. etſi.* veritatem enim prædicantes & vitia arguentes incurrebant odium humanum & ſic patiebantur multiplicem defectum & etiam inſultum.

15 *Et inſta.* id eſt, non habentes domicilium ſtabile.

16 *Et la. ope.* ſicut dicitur de Paulo Act. 18. Aliquando enim hoc faciebant, quia non inueniebant qui darent eis neceſſaria vitæ: Et aliquando ne grauarent fideles, & aliquando ad dandum fidelibus exemplum vitandi ocium, vt habetur 2. Theſalon. 3.

17 *Maledicimur & be.* ſecundum doctrinam Chriſti.

10 Oſten-

Blaſ-

a Patienter. b Q magi, malefici. c Deum pro illis vel eos ne blaſphement nos.
a timur, & ſuſtinemus. Blaſphemamur, & obſecramus. Tāquā 1
a De quibus mundus inquinetur & abiectus purgetur. b Reputati. c Purgamentum ferri vel pomi, & quidquid de qualibet materia vt purgatior reddatur, abijcitur.
b purgamenta huius mundi facti ſumus, omniū † peripſema 2
a Continue, vſque ad hoc tempus. b Et ſi dixero vos infla. &c. Non. c Id eſt, erubeſcentiam faciam vobis
c vſq; adhuc † Non vt confundam vos hæc ſcribo, ſed vt fi- 3
a Pro quibus tot paſſus ſum. b Filij, Nam ego pater. 4
Finitum pro infinito poſuit.
d lios meos chariſſimos moneo, Nam ſi † decem milia pæda- 5
a Eruditorum qui non genuerint. Tantum. b Qui genuiſſent.
gogorum habeatis in Chriſto ſed non multos patres. Nam
a In fide Chriſti, non in me. b Tantum. c Quia genui ergo ex debito Ro.
e f in Chriſto Ieſu per euangelium ego vos genui. † Rogo ergo
a Non pſeudo. b Vt imitemini me.
g vos fratres, imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti. Ideo 6
a Per hunc creditur miſſa epiſtola. In fide. Bene agendo. 7
miſi ad vos Timotheum, qui eſt filius meus chariſſimus & fi- 8
In prædicatione. a In inſtitutiones meas. b Et ideo tenendæ.
delis in domino, qui † vos commonefaciat vias meas quæ
a Ego. b Terrarum. c Et ideo autenticæ.
h ſunt in Chrõ Ieſu, ſicut vbique in omni eccleſia doceo: Tan-
Opus erat, mitti, quia. a De philoſophis, quorum terrena gloriantur ſapientia.
quam non venturus ſim ad vos, ſic inflati ſunt quidam. Ve-
a Poſt commonitionem promittit ſe ire ad illos. b Niſi culpa veſtra impedierit. Probabo.
i niam autem cito ad vos, ſi dominus voluerit: & cognoſcam
Humanæ ſapientiæ. a Superbia alta ſapiendi cæteros iudicandi. b In fide & bona operatione.
non ſermonem eorum qui inflati ſunt, ſed virtutem. † Non 10
a Q. Ideo non quæram ſermonem, quia. b Cauſa regni Dei. c Q. Non ſermo humanæ ſapientiæ, ſed virtus eſt cauſa regni Dei. 11
d Vere veniam, ſed. Quid horum. 12
k enim in ſermone eſt regnū Dei, ſed in virtute. Quid vultis?
a Correctionis, vbi & ſi ſit, non tamen videtur eſſe charitas. b In manifeſta dilectione, vt bona ſuppleam. Vt parcam peccatis. 13
in virgā veniā ad vos, an in charitate & ſpū manſuetudinis? 14

A a *Tanquam purgamenta.* Per hæc omnia probamur in Chriſto prudentes & fortes.

b *Facti ſumus omnium.* Haymo, id eſt, deſpectiſſimi & viliſſimi omnium. peripſema eſt proprie limatura, & raſura æris aut alicuius, vel purgamentū pomi, ſiue quiſquiliæ domus.

c *Non vt confundā vos.* Aſpera blādis mitigat vt ſalutaris medicus. ✠ Chryſoſtomus. Quod verbis facit, id non feciſſe teſtatur, vel feciſſe potius non tamen prauo animo & odioſo. Nam & optima ea medicina eſt, quū quiſpiam loquitur, animi ſui excuſationem afferens. Si quidem tacere non poterat ita dum inemēdati permāſiſſent. Si dixiſſet autem, & vulnus, quod inflixerat non curaſſet, acerbū & durum fuiſſet. Itaq; diligētius quod dixerat, excuſat.

B d *Pædagogorum.* Dum pedagogos nominat, pueros ſignificat. ✠ Haym. Pedagogi dicuntur, quod pedibus agant, i. ducent, ſiue ducant pueros, idem ſunt & pediſſequi. Pater prius generat filium, poſtmodū viro pedagogo committit ad inſtruendū: & cum multos poſſit habere pedagogos, non tñ niſi vnum patrem. Sic Paulus per prędicationem genuerat Chriſto Corinthios. ſed poſt diſceſſū eius, acceperāt multos pedagogus, non ſolū bonos, ſed etiā multos, pſeudo videlicet apoſtolos: Quapropter dicit ipſe: Licet, multos magiſtros & doctores habeant, tñ non poſſunt habere plures patres, videlicet niſi illum qui primū eis fidem prædicauit.

e *Per euangelium.* Addidit per euangeliū, ne ipſius putaret eſſe quod Dei eſt. Ait. n. dominus in euangelio: Ne vobis dicatis patrem in terra, vnus eſt. n. pater Deus, non vt hoc nomen cęteris tollatur, ſed ne gratia Dei qua in æternā vitam generamur, naturæ vel poteſtati, vel etiam ſanctitati cuiuſquam hominis tribuatur.

C ✠ Chryſ. In Chriſto Ieſu non in meipſo hoc cogito. Rurſum eos qui in ſeipſis gloriantur quod docti ſunt tangit. Vos (inquit) ſignaculum mei apoſtolatus: & rurſum ego plantaui. Non dixit ego vobis verbū annūciaui. ſed genui & quo naturali noie vtitur. Siquidē vnū conatus eſt, vt. ſ. ſuum in illos amorem oſtenderet. Illi namque à me accipientes adduxerunt vos. Quod autem fideles ſitis à me perfectum eſt. D

f ✠ *Rogo vos fratres.* Hiero. Bonorum filiorum eſt in omnibus bonos imitari parentes.

g *Ideo miſi ad vos Timoth.* ✠ Chryſoſtom. Conſidera ex his verbis generoſum Pauli animum qui igne calidior eſt atque agilior. Volebat namque omnibus auxilio eſſe, & maxime tantopere laborantibus, & ſeditioſis Corinthijs. Quippe qui plane norat, quantum diſcipulis vtilitatis afferret præſentia ſua, quantum autem abſentia detrimenti: & illud quidem in epiſtola ad Philippenſes ſignificauit, quum inquit, non in præſentia mea tantum, ſed multo magis nūc in abſentia mea, cum metu & tremore veſtram ſalutem operamini. Hoc autem in hac oſtendit epiſtola, dicens, Tanquam non venturus ſim ad vos, ſic inflati ſunt quidam, veniam tamen. Feſtinabat igitur & deſiderabat adeſſe ipſe. Quod quum adhuc ſibi non liceret, præſentiæ ſuæ promiſſione eos dirigit. Neq; hoc duntaxat dicit, ſed ſuum mittit diſcipulum, ideo inquit miſi ad vos Timotheum. E

h *Tanquam non venturus ſim ad vos.* ✠ Auguſt. Iam apparet hic eum loqui de vindicta, quia virgam noiat. Nunquid tamen & virga ſine charitate eſt? Sed quod ſequitur ſpiritus manſuetudinis, admonet intelligi, quia & virga charitatem hēt. Sed aliud eſt charitas ſeueritatis, aliud charitas māſuetudinis. Vna quidē charitas eſt, ſed diuerſa in diuerſis operat̃.

i *Si do. vo.* Ideo dicit, vt oſtenderet, quòd ſi non iret, Deū noluiſſe, cauſa vtique indignitatis illorum.

K *In uir.* Aug. Terroris verba infert, vt inflati humiliarent̃, & ſe præpararent ad recipiendū eum. Abſit autē, vt pij filij dicerent: Si in virga venturus es, noli venire. Melius enim eſt, erudiri in virga patris, q̃ perire in blādimento prędonis.

Margin: ſic & ego Chriſti. — Lib. 3. contra epiſ. parme. cap. 1. — hortor. Phe. 5. a. — 13. a

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Blaſphe.* orando pro blaſphemantibus nos, ſecundum dictū Saluatoris Mat. 5. g. Orate pro perſequētib⁹ & calūniātibus vos.
2 *Tanquam pur.* id eſt, immunditiæ inficientes mundum quæ ſunt amouendæ. Iudæi enim & Gentiles dicebant mundum inſici per vitam & doctrinam apoſtolorum. & per conſequens ipſum debere purgari per mortem eorum.
3 *Omnium peripſema.* περίψημα id eſt opertura pomi, à peri qd̃ eſt circum, & pſema quod eſt figura. Reputabantur enim apoſtoli remouendi ab hominibus, ſicut opertura à fructu.
4 *Non vt confun.* Hic conſequenter inſiſtit Corinthiorū correctioni. Et primo ſimplici verbo dicens: *Non vt confun. vos.* i. non q̃ro. confuſionē veſtrā, ſed emendationē veſtrā, quia reputo vos.
5 *Filios meos chari* quia fundamentum fidei eis annunciauit. Alij vero inſtruxerunt eos de quibuſdam minoribus. propter quod vocat eos pędagogos, ſe autem patrem eorū. ideo ſubdit.
6 *Rogo ergo uos fratres, imitatores mei eſto. &c.* ſicut boni filij.
7 *Sicut & ego Chri.* cui obtempero ſicut vero patri. Secundo corrigit eos nuntio ad hoc idoneo, d.
8 *Ideo miſi.* & patet litera. Tertio flagello cōminationis dicens. *Tan.*
9 *Tan. &c. ſic infl.* cōtendentes adinuicē. vt ſupra declaratū eſt.
10 *Si dominus voluerit.* hoc addit, quia voluntas diuina eſt in omnibus præſupponenda.
11 *Et cognoſc. non.* i. ſermonē rhetoricum, de quo gloriantur.
12 *Sed uirt.* in operibus virtuoſis & miraculoſis. Q. In his quidem ſunt impotentes: cum tamen prædicatio euangelij per talia deberet confirmari, vt habetur Mar. vl. d. *Domino cooperante, & ſermonem confirmante ſequentibus ſignis.* ideo ſubditur. *Non enim in ſermone.*
13 *Quid vultis in vir.* i. ad vos corrigendos cum flagello, ſi inuenero vos rebelles. Habebat enim Apoſtolus poteſtatem tradendi tales Sathanæ cruciandos corporaliter ad eorum correctionē, vt habetur infra capit. ſequen.
14 *An in charitate, &c.* ſi inuenero vos humiles & emendatos ſaltē in parte, per hoc aūt quod dr̃ hic. *An in charit.* nō excludit charitas à correctione Apoſtoli fiēda cū flagello, quia ſi flagellaret, charitatiue faceret, ſed dr̃ ad deſignandum, q̃ correptus actu per flagellum, non ita ſentit dulcedinem charitatis illius qui corrigit, ſicut ſentiret ſi per verba conſolatoria hoc faceret. tamen tranſeunte flagello bene poſtea cognoſcitur charitas flagellātis.

CAP.

ADDITIO I.

In cap. 4. vbi dr̃ in Poſtil. *Hoc autē fratres transfiguraui* in me. Quod dr̃ hic. *Hoc autem fratres transfigu. &c.* hic videtur exponendū conformiter ad glo. Dixerat enim Apoſtolus nō eſſe gloriandum

A dum in miniſtris,a quibus fuerunt edocti. Sed transfigurauit,i. propoſuit figuram in ſe & Apollo, alios non nominando ſingulatim,ne maior naſceretur materia diſcordiæ. Nemo enim audiēs nomen ſuum in rixa contentus eſt tacere, ſed tacito nomine audiens diens de ſe aliquod dictum quandoque diſsimulat, & hoc Apoſtolus fecit ad inſtructionem Corinthiorum. ideo dicit, Propter vos. vt in vobis diſcatis non gloriari. Supra quam ſcriptum eſt, ſcilicet Hier.9.vbi habetur: *quòd nullus glorietur in ſapientia ſua, nec fortitudine,&c.ſed in domino,&c.* D

CAP. V.

a Opus eſt virga,niſi vos corrigatis. ¶Ideſt, ab omnibus. b Qui inflati,nec corrigitis. c Res infamis.

O Mnino auditur īter vos fornicatio, & talis 1

¶Eſt illa. ¶Vt graue illud oſtenderet peccatum, nec ab his etiam debet admitti,Deum neſciunt. a ¶Hoc publice, vbi teſtibus opus non eſt.

fornicatio qualis nec īter gētes,ità vt vxorē 2

a Cum tamen ſcelus ſit inter vos,tamen. b Quod magis faciendū eſſet. c Dolorem pro peccato illius.

patris ſui aliquis hēat. Et vos inflati eſtis, & non magis luctū 3

a Ita. b Quia omnes eſtis participes: c Quod nullo modo tegi poterat. 4

habuiſtis, ut tollatur de medio veſtrum qui hoc opus fecit. 5

a Vos non tuliſtis qui præſentes. b Sollicitudine mentis, & prouidens vobis.

†Ego quidem abſens corpore præſens aūt ſpiritu, iam iudicaui 6

a Ac ſi præſens eſſem. b Iudicaui, inquam. ¶Ideſt,vice eius. Vel vos congregati tradatis in nomine domini,cuius gloria eſt in huiuſmodi iudicio, non pro odio veſtro. 7 8

† tanquā præſens eum qui ſic operatus eſt, in nomine domini 9

noſtri Ieſu Chriſti, congregatis vobis & meo ſpiritu, cum 10

a Reum. b Vt corporaliter vexet eum diabolus, & ſic ille reſipiſcat. 11

virtute domini noſtri Ieſu Chriſti tradere huiuſmodi ſathanæ 12

a Communis Eccleſiæ. b Iudicij. 13

in interitum carnis, vt ſpiritus ſaluus ſit in die domini no- 14

a Q talis fornicatio inter vos. ¶Quia inter vos eſt talis. 15 ¶Et ſi in aliis boni: Non. b Quia hæc omnia bona præpedit.

ſtri Ieſu Chriſti. Non eſt bona gloriatio veſtra. Neſcitis 16

CAP. V.

a *Omni.au.* Incipit de fornicatiōe, & redarguit illum fornicatorem qui vxorē patris tenebat, & eos qui eū tolerabant. Erant.n. & ipſi cōparticipes dum paterētur reū tam ingentis peccati ſecum incorreptū conuenire. Nō ſolū ergo illū reum mortis, ſed etiam inhęrentes illi nō immunes a crimine demōſtrauit.

† 24 q.1.c audiuimus. §in quibus. ¶vt

B

✲ Oecumen. Communem facit omnibus accuſationem, ne ſegnes reddant, tanquam alieni a delicto. Inter vos qui fideles eſtis, tantaq; accepiſtis beneficia.

b *Vt vxo.pa.* Ambr. Publicè nouercam ſuam loco vxoris habebat, nec aliqua tergiuerſatione poterat tegi crimen. Et huius cauſa de fornicatione incipit, poſtea monebit de omni carnali videlicet, & ſpirituali.

c *Inflati eſtis.* vento ſuperbiæ, quæ pellit miſericordiā. quia ſi vnum membrorum patitur,compatiuntur & cętera.

✲ Sedulius. Quia vana ſcientia inflamini, & curam de his quæ pereunt non habetis aut vt corrigantur,aut ab eccleſia ſeparentur.

d *In no.do.* Hoc modo iudicaui,vt vos congregati in vnum ſine aliqua diſſenſione,quibus mea auctoritas & virtus Chriſti cooperabitur,tradatis huiuſmodi Sathanæ.

e *Trade.hu.* Hanc ptātem dicitur habuiſſe, vt dum aliquem a ſtultitia nō poſſet amouere, diabolo eum vexandū traderet, C ret, quouſq; pniam profitens a malo deſiſteret. Vel, tradere Sathanæ,eſt ab eccleſia expellere, admonitionem ab illo ſuſpendere,liberū illi facere ire in interitum carnis, i. facere ſecūdum hoc quod expetit caro eius in interitum illum ducens: Non aūt hoc amaritudine odij, ſed ea intentione,vt repulſio hæc ad reuocandū illū valeat ī die domini, ideſt, ſi quando illius cor viſitet dn̄s, ſi quando illi dominus luceat in corde.

E

✲ Ambroſ. Nec ſolum in baptiſmate, ſed ēt in pœnitētia, fit carnis īteritus ad profectū ſpiritus ſicut apoſtolica docemur authoritate,dicēte Paulo,Iudicaui vt pręſens,eū qui ſic operatus eſt, tradere huiuſmodi ſathanæ in interitū carnis.

f *Vt ſpiritus ſal.* Auguſt. Sic Apoſtolus non crudeliter, ſed amabiliter Sathanæ tradit. Sic Moyſes ī cultores idolorū paucos quidē iudicauit in præſens terrens,in poſterū diſciplinā ſanciens. Sic & Elias & alii boni, quia ſic & metus aliis incutitur,& ipſis peccatum minuitur. vnde hoc exemplum Eliæ non reprehendit Chr̄s in diſcipulis ſuis, ſed quia odio & nō amore correctionis deſiderabant vindictā ignis in eos q tibi hoſpitium nō pbuerunt, ſic & Petrus in Anania & vxore eius vindicaſſe legitur. vel tradit, vt ſpiritusſanctus quo contaminati nudantur,ſaluus ſit eis non amiſſus in die iudicij.

g *Non eſt bona gloriatio veſtra.* ✲ Theoph. Oſtēdit hoc loco Corin-

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. V.

Diuiſio.

1 O*Mnino auditur.* Poſtq̄ Apoſtolus inſtruxit Corinthios de baptiſmo, per quē fit regeneratio ſpūalis: hic cōſequēter inſtruit eos de mr̄imonio, per qđ fit debite gn̄ratio carnalis. Et diuidiť in duas.quia primo vitiū cōtrariū arguit.ſcđo de mr̄imonio inſtruit.c.7. Prima in duas. Primo arguit vitiū fornicationis. ſcđo q̄dā alia vitia quæ erāt in eis cap.ſeq. Prima adhuc in duas: quia primo facit propoſitū,ſcđo, remouet dubiū, ibi. *Scripſi vobis.* Prima adhuc in tres,quia primo arguit culpā, ſcđo prædicit pęnā,ibi. *Ego quidē.* tertio reprehendit culpæ radicē,ibi: *Non eſt bona gloriatio.* Circa primū ſciēdū ꝙ in ꝓpoſito duplex erat culpa. Vna particularis cuiuſdā fornicatoris ignominioſi. & hoc eſt qđ dr̄. *Oīno audi.&c.* Et dicit oīno:quia hoc erat publicū. & talis fornicatio erat tā horrēda, q̄ nec inter gētes reputata fuit licita. licet fornicationē ſimplicē licitā reputarēt: & quæ ſit illa ſubdiť.

2 *Ita vt vx.* quod à principio mundi fuit excluſum, tanquam illicitum,pp enim reuerentiam naturalem quę dēt haberi ad patrem & matrem, iſtæ duæ perſonæ à matrimonio ſemper fuerūt excluſæ, tanquam de dictamine iuris naturalis. Vnde quædam aīalia talem concubitū abhorrent.Sicut dr̄ de quodam elephante,qui adductus ad matrem, vt per coitum eius cum ea haberetur fętus: talem coitum oīno renuit, poſtea vero reductus ad matrem,vt opertam pallio in parte anteriori: coiuit cum ea: quam poſtea diſcoopertam cognoſcens interfecit ductorem ſuum. Eſt autem elephas inter alia animalia multum diſciplinabile: vt dicit Philoſophus in lib. de animalibus. Erat autem circa hoc alia culpa communis ſcilicet illorum, qui debebant hoc corrigere & negligebant. & quantum adhoc ſubditur.

3 *Et vos in,&c.* ex contentionibus enim quas habebant inter ſe,hāc correctionē ſicut & alia charitatis opera facere negligebant. ideo ſubditur.

4 *Et non magis.* de peccato fratris tollendo, & ad eius correctionem procedendo. ideo ſubditur.

5 *Vt tol.&c.* per excommunicationem eius, qui hoc opus fecit,ne participes ipſius culpæ ſitis.

6 *Ego qui.* Hic conſequenter determinat dicti fornicatoris punitionem. di. *Ego quidem* habens auctoritatem à dn̄o ſuper vos.

7 *Abſens corpore,&c.* i.charitatis affectu. Vel quia ſpiritu ſciebat quę agebantur. inter Corinthios, ac ſi præſens eſſet. Sicut Eliſæus vidit Giezi accipientem munera à Naaman. 4. Reg. 5.

8 *Iam iudicaui vt præ.* modo dicto.

9 *Eum qui ſic opera.* accipiendo vxorem patris ſui.

10 *Et no.do.* Tum quia omnis congregatio fidelium eſt fienda in nomine Chriſti. Tum quia crimina publica quale iſtud erat, debent in publico puniri. 11 *In meo ſpi.* quia notum erat modo prædicto. 12 *Trade.* Sicut.n. apoſtoli à dn̄o habebant poteſtatem eijciendi dæmones de corporibus obſeſſis, ita habebāt poteſtatem tradēdi eos dæmonibus affligendos pro enormibus peccatis: ſic & in primitiua eccleſia affligebantur excommunicati,ideo ſubditur. 13 *In interitum carnis.* id eſt, eius afflictionem, vt ſic pœniteat pœna docente culpam. 14 *Vt ſpiritus ſaluus ſit,&c.* id eſt anima ſaluetur. 15 *In die domini,* id eſt, in die mortis vel iudicij extremi.pro eodem enim die accipiuntur,qui qualis quis inuenitur in morte, talis in iudicio præſentabitur.

16 *Non eſt.* Hic conſequenter arguit culpæ radicem, ſcilicet contentionem,quam habebant adinuicem: per quam correctionem negligebant: & ſic non ſolum peccanti, ſed etiam alijs imminebat periculum infectionis.ideo dicit *Nō eſt b.* Ex hoc enim ꝙ nimis gloriabantur de aliquibus miniſtris alios contemnendo, procedebat inter eos contentio,correctionis omiſſio, & per conſequens periculum infectionis in alijs, ideo ſubditur.

Quia

a Conſenſus huius peccati, vel iſte vnus for. alios exemplo. b Omnes contaminat, qui cum poſſint arguere, diſſimulant.
a quia modicum fermentum totam † maſſam corrumpit? Ex- 1
a Quia corrumpit, ergo Eijciendo illum qui corrumpit, qui eſt membrum veteris hominis & acidus. 2
b Perſeuerens c Innouati virtutibus ſine corruptione peccati.
b purgate * vetus fermentū, ut ſitis noua conſperſio, ſicut eſtis 3
a Facti in baptiſmo. b Ideo puri. c Per quem tranſire habemus de hoc mundo ad promiſſam patriam. d Quem edere debemus.
c d † azymi. Etenim paſcha nr̄m * immolatus eſt Chriſtus. † Ita 4 5
a Quia aliter non tranſiremus. b Corruptione veteri. 6
c Per partes.
que † epulemur non in fermento veteri, neque in fermento 7
a In alium. b In ſe. c In ſynceritate à vitijs, & in veritate bonorum operum, quæ per azymos ſignantur. d A vitijs. e Bonorum operum. 8
e malitiæ & nequitiæ, ſed in azymis ſynceritatis & veritatis. 9
a Modo moneo vos ab hoc purgare, ſed & ſine hac admonitione debueratis, quia iam in alia epiſtola ſcripſi. 10
b Sic prius iſti intellexerunt:
f Scripſi vobis in epiſtola, ne cōmiſceamini fornicarijs. † Non 11
a Id eſt, Gentilibus. Hæc etiam in illa epiſtola prohibuerat, quæ modo debent obſeruare. 12
b Sed non Gentilibus. 13
vtique fornicarijs huius mūdi, aut auaris, aut rapacibus, aut 14
a Si præcepiſſem Gentilibus non commiſceri, neceſſe eſſet de mundana conuerſatione vos exire, cum vbique tales.
g idolis ſeruiētibus. Alioquin debueratis iā de hoc mūdo exiſ- 15
Quia de illis, ergo. Nunc in hoc præſenti apparet, quod.
a Fornicarijs. 16
h i ſe. Nūc aūt ſcripſi vobis, nō cōmiſceri. Si is qui frater nomi- 17 18

A Corinthios nihil permiſiſſe adulterum hunc pęnitere, quia huius ſapientiam gloriæ ducerent. Erat enim is apud eos habitus è ſapientibus vnus.

a *To.m.* Participes erant, dum paterentur reum. Sed ſi quis poteſtatem non habet, quem ſcit reum abijcere vel probare nō valet, immunis eſt. Et iudicis non eſt ſine accuſatore damnare, vt nec Chriſtus Iudam abiecit.

✱ Athan. Quid eſt quod dicit: Paululum fermenti, totam maſſam fermentat? Hoc propter malos & peruerſos homines dicit quemadmodum vetus fermentum, exiguum quidem eſt, multum autem farinæ fermentari fecit: Ad eundem modum malus homo qui in ſe nutrit malitiam impertit etiam alijs, & B fit ſcandalum multoſque lædit. Propterea dicit: *Expurgate vetus fermentum vt noui ſitis.* Hoc eſt. Expellite malum & prauum ex vobis: aut vos ab ipſo recedite: quandoquidem omnis malitia inquinat hominem: Etenim qualis eſt ille cum quo conuerſaris, talem te quoque reddet.

b *Conſp.* eſt farina per aquam conglutinata ſine fermento. id eſt, azyma. vult ergo vt iſti ſint vnum quid per dilectionē puri à corruptione peccati, nouum hominem induti, ſicut in baptiſmo ſunt facti. Zyma Græce, fermentum Latine.

c *Paſcha.* Nō ſicut quidam æſtimant Gręcum nomen eſt, ſed Hebræum. Oportuniſſime tamen occurrit in hoc nomine quædam vtrarumq; linguarum congruentia. Quia enim pati Græce paſchin dicitur. ideo Paſcha paſſio putatur eſſe. In Hebræa uero lingua Paſcha tranſitus dicitur, quia tunc primum Paſcha celebrauit populus Dei quādo ex Aegypto fugientes mare rubrum tranſierunt. Nunc vero figura illa prophetica completa eſt, cum ſicut ouis ad immolandū ductus eſt Chriſtus, cuius ſanguine illinitis poſtibus noſtris, i. frontibus crucis ſigno ſignatis, à perditione huius ſeculi tāquam à captiuitate Aegyptiaca liberamur & ſaluberrimum tranſitum agimus, cum à diabolo tranſimus ad Chriſtum.

Amb. Paſcha immolatio eſt, non tranſitus, ſicut quibuſdā C vī. prius enim Paſcha & ſic tranſitus: quia ante exemplum eſt Saluatoris, & ſic ſalus. D

Auguſt. Ipſe eſt finis noſter. In illum eſt tranſitus noſter, Innouatio eſt vitæ noſtræ, & eſt quidam tranſitus de morte ad vitam, qui fit primo per fidem, vt in ſpe gaudeamus, & in tribulatione patientes ſimus, dum adhuc exterior homo noſter corrumpitur, ſed interior renouatur de die in diem. Propter ipſum initiū nouæ vitæ, propter nouum hominem, quē Iubemur induere, & exuere veterem, expurgantes vetus fermentum, vt ſimus cōſperſio noua, quoniā paſcha noſtrū immolatus eſt Chriſtus.

Epi ad Ianuarium.

† feſtum celebremus.

d *Itaque epulemur non.*

lib. 2. contra Fau. Manic. cap. 32.

✱ Aug. Quid quod & paſcha à nobis obijcit celebrari, nec qđ ita vt Iudæi celebramus inſultat, cū ouē magis nos habeam?, in re præſentis euangelij, non in vmbra E futuri, eiuſq; occiſionem, tum quotidie, tū maxime anniuerſaria ſolemnitate, non venturam præſignemus ſed factam commemoremus? Ideo ſane diei paſchæ ſolemnitas noſtræ ad diem celebrationis vmbraticæ Iudæorum non occurrit, vt & dñicum diem quo Chriſtus reſurrexit comple[illegible]remur.

lib. 2. adue. Iouinianum.

✱ Hieron. Amara eſt veritas & qui eam pdicant, replentur amaritudine. In azymis enim ſynceritatis & veritatis domini paſcha celebratur, & cum amaritudinibus comeditur.

e *Sync.* Nouæ vitæ, & veritatis, ſine oī fraude, vt ſynceritas mūdam vitam faciat, & veritas oēm fraudem excludat.

f ✱ *Scripſi vobis Epiſtolam.* Haymo. Miſerat eis Apoſtolus paruam epiſtolam, ne commiſcerentur fornicarijs talibus, qualis erat ille qui vxorem patris habebat. Sed Corinthij male intellexerant hoc, putantes quod de infidelibus gentibus diceret, non de fidelibus.

August lib. de pœnitentia.

g *Alioquin.* Non poſſent tales Chriſto lucrari, ſi colloquiū eorum vitarent & conuiuium: vnde & dominus cum Publicanis, & peccatoribus comedebat.

Vel alioquin, i. ſi cōmiſceamini, melius eſſet vobis mori.

h *Nunc autem.* Tunc ſcripſi vobis, & non bene accepiſtis, nunc autem determinate ſcribo.

i *Nominatur.* Auguſt. de pœniten. Eam nominationē voluit F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Quia mo. &c.* Circa quod ſciendum, quod in fermento duo ſunt, ſcilicet, ſapor virtualiter inquantum reddit panem ſapidum, & ſic doctrina euangelica comparatur fermento. Mat. 8. c. Aliud eſt corruptio, & ſic comparatur peccato & hoc modo accipitur hic: quia ex vno peccatore alij inficiuntur. ideo ſubditur.

2 *Expurgate vetus. &c.* per aſperſionem aquæ baptiſmalis.

3 *Sicut eſtis, &c.* id eſt, eſſe debetis.

4 *Azymi.* id eſt, ſine fermento peccati. Quod declarat per figuram ve. Teſt. di.

5 *Etenim, &c.* Agnus enim paſchalis, de quo dicitur Exo. 7. a. figura fuit immolationis Chriſti, per quem liberati ſumus à demonis poteſtate. ſicut filij Iſrael per ſanguinē agni paſchalis ab angelo deuaſtante. Carnes autem illius agni cum azymis panibus comedebantur, quibus ſeptem diebus filij Iſrael vtebātur. Et per hoc ſignificabatur, quod vita populi Chriſtiani debet eſſe ſine fermento mortalis peccati: ideo ſubditur.

6 *Itaque epu.* Id eſt vitam præſentem tranſeamus.

7 *Non inf.* id eſt, in peccato, quod animam inueteraſcere facit ſpiritualiter.

8 *Neque in fer.* Per hoc intelligitur peccatum ex certa malitia, & a propoſito factum. Quod contingit dupliciter. Vno modo ex habitu acquiſito ex actibus malis, quod intelligitur per fermentum malitiæ. vnde dicitur Prou. 2. c. *Qui lætantur cum malefe. & exultant in re. peſſimis.* Signum enim habitus generati eſt delectatio in opere. 2. Ethic. Alio modo ex corruptione naturæ, ſicut aliqui ex malitia complexionis inclinantur ad aliqua, quæ ſecūdum ſe ſunt horrenda, vt effuſio ſanguinis humani, vitium contra naturam maxime cum beſtijs: & hoc vocatur hic fermentum nequitiæ.

9 *Sed in azy.* quantum ad puritatem affectus.

10 *Et veri.* quantum ad puritatem intellectus.

11 *Scripſi vo.* Hic conſequenter Apoſtolus remouet quoddā dubium: Scripſerat enim Corinthijs in quadam epiſtola quę in Canone non habetur, quod non commiſcerentur fornicarijs: circa quod plures dubitabant credentes, quod intelligeret tantum de fornicatione ſpirituali quæ eſt idololatria: ideo Apoſtolus hoc remouet oſtendens, quod intellexit de omnibus criminoſis generaliter ne inficerentur ex eorum ſocietate. & hoc eſt quod dicit: *Scri. vo. in e.* alia ab iſta.

12 *Ne commi.* ideſt cum criminoſis generaliter qui fornicantur à Deo propter quod ſubditur.

13 *Non vtique for.* qui communiter nominantur ribaldi.

14 *Au. ra.* qui per vſuram & alias malitias exquiſitas ſubtrahunt bona aliorum, vnde dicitur auarus quaſi auidus æris.

15 *Aut rapa.* qui bona aliorum accipiunt per violentiam. Et per iſta intelliguntur alia crimina, quæ non ſunt hic expreſſa.

16 *Alioquin debu.* q. d. melius eſſet vobis mori, quam communicare talium operibus malignis.

17 *Nunc autem ſcri.* q. d. ſic intelligendum eſt dictum meum generaliter. Et applicat magis in ſpecie de ſeparatione à talibus criminoſis dicens.

18 *Si is qui.* i. Chriſtianus: ita quod hic accipit fraternitas religio

A luit intelligi Apoſtolus: quæ fit in quemquam cũ ſentẽtia, & ordine iudiciario, atq; integritate profertur. Nã ſi quælibet notatio ſufficit, multi damnandi ſunt innocentes, quia ſæpe falſo in quoquã crimina nominantur. Quibus verbis, oſtẽdit ſatis non temere, & quolibet mõ, ſed per iudicium auferendos eſſe malos ab eccleſiæ communictione, aut ſi per iudicium auferri non poſſunt, tollerẽtur potius, ne peruerſe malos euitando quiſque ab eccleſia diſcedens, eos quos fugere videtur mittat ad gehennam. Vel, *qui foris*, idest publicatur fornicator, &c.

† 1. q. i. cap. ſi quis inquit. in prin. † D. diuor. ca. gaudemus. † 45 diſt. cap. ſed illud. † Etiam auferre iſtum qui malus eſt. Ser de ver. Euangelij.

a *Nec ci.* Vt erubeſcens corrigatur.

b *Quid enim mihi de his.* ✻ Aug. fratres ad vos pertinet, vobis dicere: ad nos pertinet, Chriſtianis loqui. Quid.n. mihi?

B

a Et ſi non ſit. b In his omnibus notat eos. c Nominabilis.

natur inter vos eſt fornicator aut auarus aut idolis ſeruiens, 1 2

Id eſt, detractor. Vſu. a Et alijs ſimilibus. b Nedum orare.

a aut maledicus, aut ebrioſus, aut rapax, † cum huiuſmodi nec 3 4

De his dico. a Extra eccleſiam.

b cibum ſumere. † quid enim † mihi de his qui foris ſunt iudi- 5 6

a His blandiendum: ſed. In his putredo reſecanda. b Nomine & profeſſione.

care? Nonne de his qui intus ſunt, vos iudicatis? Nã eos qui 7

a Non nobis commiſit. b Et quia iubeo non commiſceri talibus. Ideo. c Hominem. d Qui mec inquinamini. e Ijdem facti. 8

c foris ſunt, Deus iudicabit. † Auferte malum ex vobis ipſis. 9 10

& illos aliter alloquimur tanquam infirmos: blandiendum D eſt illis vt audiant veritatem. In vobis ſecanda putredo eſt.

c *Ma.* id eſt, fornicatorem illum, quod ſic intelligi Græca dictio cogit, vel conſenſum.

✻ Theophyl. Meminit dicti cuiuſdam veteris teſtamenti, vt arguat à principio legiſlatori viſum id eſſe, improbos ſcilicet tollendos eſſe è medio. lib. 2. r

✻ Auguſt. vt ex ipſo quiſque auferat malũ non ſic intelligẽdum eſſe ſed ſic potius vt homo malus auferatur ex hominibus bonis quod fit per eccleſiaſticã diſciplinam, ſatis Græca lingua indicat: vbi ſine ambiguitate ſcriptum eſt, vt intelligatur hunc malum, non hoc malum. † ad m net.

E

NICOLAVS DE LYRA.

gionis. Aliqui libri hñt Supernominatᷣ, i. ſup nomẽ perſonę hẽt nomẽ religionis Chriſtianę, & ſic eſt eadem ſententia.
1 *Eſt fornicator.* manifeſtus. 2 *Aut male.* i. blaſphemus.
3 *Aut ebri.* i. ebrietate aſſuetus: oſus.n. importat plenitudinẽ: vñ verſus. Oſus plena notat, bũdus ſimilat, bilis aptat. 4 *Cũ hu.* & ſic vere cõfundantᷣ, & emẽdentᷣ. 5 *Quid.n.mihi.* i. de infidelibus qui ſunt extra eccleſiam numero & merito.
6 *Iudic.* q.d. ad me nõ pertinet, quia ſunt extra forũ eccleſię.
7 *Nonne de his.* i. intra eccleſiã. 8 *Vos iu.* i. iudicare debetis eorũ vitia puniẽdo. 9 *Nã eos.* Hoc addit Apoſtolus ne ex hoc, ꝙ infideles dñr hic exẽpti à iudicio eccleſiæ, crederentᷣ eſſe melioris cõditionis, qđ falſum eſt: quia per hoc nõ effugiũt Dei iudicium, quod eſt grauius. ideo cõcludit vlterius.
10 *Auferte malũ.* i. ſeparate malos Chriſtianos per communicationem, vt ſic corrigantur pęna decente culpam.

ADDITIO.

In cap. 5: vbi dicitur in Poſtil Quod declarat per figuram veteris Teſtam. dicens. Etenim Paſca noſtrum.

Per hãc figuram agni paſchalis quam allegat Apoſtolus, ſatis oſtẽdunt ꝙ legalia quæ à pſeudo apoſtolis præcipiebãtur obſeruari, imperfecta erant nullius valoris reſpectu rei figuratæ per ea, ſicut expurgare vetus fermẽtũ ad literã intellectũ: & epulari ĩ azymis nullius cõparationis eſt in rõne virtutis, reſpectu purgationis à peccato mortali, & trãſeũdi vitã pſentẽ in azymis puritatis & veritatis, & ſic de alijs cõtẽtis in hac figura in qua oĩa cõtẽta ſolũ literaliter intellecta modicę ſpiritualitatis & virtutis ſunt reſpectu rerũ figuratarũ, & ſic patet ꝙ adueniente pfectione rei figuratę euacuari debet figura quam pſeudo apoſtoli perſuadebãt obſeruari.

CAP. VI.

a *Audet ali.* Occaſione huiuſmodi iudicij incipit agere de iudicijs, in quibus multis modis peccabant, quod contemptis fidelibus in fideles iudices adibant. vel ſtultos iudices conſtituebant, & litigabant, & fraudabant, & alia huiuſmodi.

C

✻ Oecumen. Audet (inquit) quiſpiam huiuſmodi rem operari, vt cum habet iudicari cum fratre non Iudicetur ſub ſanctis, ſed ſub Græcis.

b *Ini.* infideles, iniqui ſunt fidelibus quocũque modo poſſunt, & leges diuinas aut omnino ſpernunt, aut propter opprimendos bonos falſa expoſitione interpretantur.

c *Quo.* Quia exemplo fidei illorum perfidia huiuſmodi damnabitur.

* Theoph. Quoniã fideles, cum idiotæ eſſent, & legũ ignari, haud quaquam, digni forſan viderentur, qui decernerent cãs, dignos hos & idoneos reddit, cũ ſanctos hos nuncupat, tum ẽt quod de mundo cogniturj ſint aſſerit non tñ quod à concredentibus his iudicandi ſint cęteri: dominus quippe eſt facturus iudicium: ſed ad ſupplicia condemnandi. Hi namque

CAPVT VI.

a Et cum debetis iudicare de his qui intus ſunt.

a Audet aliquis veſtrum habens negociũ 1

a Fidelem. Infideles.

b aduerſus alterũ iudicari apud iniquos,

Potius. a Qui Deum timentes iuſtitiam ſeruarent, & legum veritati ſalua charitate, & charitati ſalua veritate iudicãdo deſeruirẽt. b Debent ne ſancti de huiuſmodi iudicare?

c & non apud ſanctos? An neſcitis quo- 2

a Qui in errore eſt, quia eſt & alius ſuperior. b Autoritate & poteſtate. c Id eſt per vos. 3

d niã ſancti de hoc mũdo iudicabũt? Et ſi in vobis iudicabitᷣ 4

Quia aliquos ſanctos habetis qui iudicabunt. Illis. Q. Non. a Vere de his poteſtis. 5 6

e mundus, indigni eſtis qui iudicetis de minimis? † Neſcitis 7 8

namque etſi cum cæteris ſint paſſibilis naturæ participes, credi diſſe tamen inuenti ſunt: Illi vero Chriſti fidem non excepiſſe, nonne haberi huiuſmodi incredentium fides pro infidelium damnatione debet.

F

d ✻ *Et ſi in vob.* Haymo. Si comparatione veſtri damnabuntur ſeculares homines & mundi amatores, indigni eſtis, id eſt, indignos vos iudicatis vt de minimis iudicijs vel cauſis iudicetis, de equo videlicet ablato, & de aliquo furto ſubaudis, non eſtis indigni iudicare ea quæ mundi ſunt.

† per v... † Qui ſi... legiti.c... nerabil... rationi...

e *Neſcit.* * Auguſt. Teneatur veritas ab ijs qui iudicantur hic. Iudicantur hic martyres, & ad iudicium perducuntur, qui non ſolum eos à quibus iudicati ſunt, ſed etiam angelos iudicabunt, aduerſus quos eis erit colluctatio, etiam cum ab hominibus iudicari viderentur, nec ſepararet eos à Chriſto tribulatio, anguſtia, fames, nuditas, gladius. Tract. 9c.

* Chryſoſtomus. Quidam hoc in loco inquiunt, ſacerdotes ſignificari, ſed abſit de dęmonibus enim ei ſermo eſt. De malis autem ſacerdotibus tũc loquutus eſt cum inquit, Quoniam in vobis iudicabitur mundus.

Secu-

NICOLAVS DE LYRA.
CAPVT VI.

Audet ali. Poſtq̃ Apoſtolus redarguit Corinthios de fornicatione, & neglıgẽtia correctionis: hic cõſequẽter eos arguit de quibuſdã alijs vitijs. ẽt diuidit in duas partes: qa primo facit propoſitũ. ſcđo reuertitᷣ ad increpandũ fornicationis vitiũ, ibi: *Corpus aũt.* Prima adhuc in duas, quia primo arguit eos de iudicibus corã quibus litigabãt. ſcđo de cauſis quas habebãt, ibi: *Iã quidẽ.* Circa primũ dicit. 1 *Audet al. quis.* q.d. Male facit, quicunq; veſtrũ hoc attẽtat. 2 *Et non apud.* i. Chriſtianos. Apud eos.n. dẽt quæri tale iudiciũ. per hoc.n. ꝙ aliqui recurrebant ad iudices ĩfideles, dabãt eis occaſionẽ deprimẽdi pauperes fideles. per talẽ ẽt recurſum videbatᷣ, ꝙ inter Chriſtianos nõ eſſet aliqs ſufficiens ad talia iudicandũ: quod erat turpe & ignominioſum.
3 *An neſ.* q.d. Scire debetis. 4 *Quoniã ſancti.* idest, fideles perfecti. 5 *De hoc.* erunt enim aſſeſſores iudicis. Mat. 19. d. Sedebitis ſuper ſedes iudicantes, &c.
6 *Et ſi in vob.* idest, per vos.
7 *Iudi. mun.* per conſequens multo magis digni eſtis iudicare hmõi temporalia negotia quæ ſunt quædã minima reſpectiue.
8 *Neſci. quia an. iudi.* approbando ſententiam iudicis de punitione malorum angelorum, & pręmiatione bonorum quantum ad præmium accidentale. Licet enim angeli mali & boni habuerint ſuum principale iudicium à principio mundi, tamen de hominibus quos ad malum incitauerunt mali, & ad bonum ſancti, recipient pœnam & præmium: & ſecundum hoc dicuntur etiã iudicandi à ſanctis viris per approbationem ſententiæ iudicis, & multo magis digni ſunt homines iudicare ꝑpter quod cõcludit.

3 An Se-

a Apoſtatas qui digni creati lapſi ſunt, cum iſti fragiles ſtent, & quia impugnantes victi ſunt. b Damnabiles oſtendemus. c Poterimus iudicare: d De rebus ſecularibus. e Et cum debetis iudicare.

a quia angelos iudicabimus, † quanto magis ſecularia? Secula- 1

a Quia nec habenda, ſed potius contemnenda. b Q. hoc eſt quod feciſtis? vos, vnde coacti fratres recurrunt ad illos, ſcilicet, infideles. Ironia. Indiſcretos viles.

ria igitur iudicia ſi habueritis, contemptibiles qui ſunt in ec

a Q. non impero, ſed memoro vt verecundemini.

b cleſia, illos conſtituite ad iudicandum. Ad verecundiam ve- 2

a Vt ita neceſſe ſit vt ſtultos ſtatuatis, & hi potius ſtatuendi, quam ad infideles iudices eatur, ſi deſint ſapientes. Quia, id eſt, adeo. 3

ſtram dico. Sic non eſt inter vos ſapiens quiſquam, qui poſſit

Quod malum.

iudicare inter fratrem * ſuum? Sed frater cum fratre iudicio

Quod peius. a Id eſt, ex hoc ſolo, quod iudicia habetis.

c contendit, & hoc apud infideles. Iam quidem omnino deli- 4

a Peccatum eſt litigare, cum pax debeat eſſe. b De huiuſmodi. c Quod non decet. Mirum eſt quod non poteſtis hoc.

d ctum eſt in vobis, quod † iudicia habetis inter vos. † Quare

Apertam violentiam. Occultam.

non magis iniuriam † accipitis? Quare non magis fraudem

Dum contenditis. a Dum iudices corrumpitis donis.

patimini? Sed vos magis iniuriam facitis, & fraudatis, & hoc

Quilibet. a Ergo nec ſalutem, quia non eſt ſalus præter regnum.

e f fratribus. An neſcitis, quia iniqui regnũ Dei non poſſidebũt. 5 6

a Quaſi de miſericordia confiſi, quia. Singula ſufficiunt ad regnum Dei tollendum.

g † Nolite errare, neque fornicarij, neque idolis ſeruientes, ne

Pathici.

que adulteri, neq; molles, neq; maſculorũ cõcubitores, neq; 7 8

In his omnibus nota illos argui.

fures, neq; auari, neq; ebrioſi, neq; maledici neq; rapaces re 9

Tales. a In baptiſ. & ideo turpius ſi reditis.

gnũ Dei poſſidebũt. Et hoc aliqñ quidẽ fuiſtis, ſed abluti eſtis,

a Spiritusſancto ſibi dato confirmati ad bene operandum. b Bene operando.

h ſed ſanctificati eſtis, ſed iuſtificati eſtis in nõie dñi nr̃i Ieſu

a *Secul. igi. iud.* Quia dixerat Apoſtol⁹ eos poſſe de his mini
A mis iudicare, determinat, qui ad hmõi negocia definienda ſint conſtituendi, ſ. contẽptibiles qui ſunt in eccleſia. Maiores enim ſpiritualibus intendere debent. Q. Et quia iudicare debetis. *Igitur. Si ſecularia ha. iu. conſti. adiu. qui ſunt com.* id eſt, aliquos ſapientes, qui tamen ſunt minoris meriti. Apoſtoli enim prædicando circumeuntes talibus non vacabant.

* Gregorius. Ac ſi aperte dicat. Qui minoris ſunt meriti in eccleſia, & nullis magnorum donorũ virtutibus pollent, ipſi de terrenis negotijs iudicent, quatenus per quos magna nequeunt, bona minora
B ſuppleantur. Quos contẽptibiles nominat, & tamen ſapientes vocat, cum dicit ſic, non eſt ſapiens inter vos quiſquam, qui poſſit iudicare inter fratrem?

Aug. Sapientes igitur qui in locis conſiſtebant fideles, & ſancti, non qui hac atque illac propter euangelium diſcurrebant, talium negociorũ examinatores eẽ voluit. A quib⁹ excuſare nos nõ poſſumus, & ſi velimus. Chriſtũ enim teſtem inuoco, quoniam mallem per ſingulos dies certis horis aliquid manibus operari, & cæteras horas habere liberas ad legendum &
C orandum, vel ad agendum aliquid de diuinis literis: quam tumultuoſiſſimas perplexitates cauſarum pati de negocijs ſecularibus, vel iudicando dirimendis, vel interueniendo præcidendis.

b *Ad verec.* Terrenas cauſas examinent, qui exteriorem rerum ſapientiam perceperunt. Qui autem ſpiritualibus donis dotati ſunt, terrenis non debent negocijs implicari: vt dum non coguntur inferiora bona diſponere, valeant bonis ſuperioribus deſeruire. Cauendum eſt tamen, vt hi qui donis ſpiritualibus emicant, nequaquam proximorum infirmantium negocia funditus deſerant: ſed vel alijs quibus dignum eſt tractanda committant, vel per ſe gerant.

c *Iam qui.* Delictũ eſt iudiciũ habere contra alterum. Sed ne excuſes ꝙ iuſte hoc agas, quia iniuriã pateris quã iudicij ſentẽtia à te vis remoueri, occurrit: quare non magis iniuriam accipitis? Vnde dñs: *Qui abſtulerit tua noli repetere.* Et iterum

iterum, *Si quis voluerit tunicam tuam tollere, & in iudicio tecum* D
contendere, dimitte ei & pallium. Sed tamen hoc ſecundum veniam infirmis concedit Apoſtolus.

Aug. Perfectis igitur licet ſua repetere ſimpliciter, i. ſine cauſa, ſine lite, ſine iudicio: ſed non conuenit eis inde mo- Quibus licet ſua repetere.
uere cauſam ante iudicẽ. Infirmis vero licet repetere ſua mouendo cauſam ante iudicẽ, & iudicium habendo cõtra fratrem, ſed non contentioſè, vel fraudulenter, nec apud ĩfideles iudices.

* Ambr. Peccatum eſſe ſignificat, quia frater cum fratre litigat, cum danda opera ſit vt concordes ſint quaſi germani, maxime cum fides noſtra paci ſtudeat. Quanquam enim Chriſtianus litigare non debeat, tamen ſi graue fuerit, † 23. q. 3. c. 2.
E & quod contemni nõ poſſit, cauſam ad eccleſiam deferat, ne & damnum ad præſens & offenſionem forte incurrat.

d *Quare non magis.* Tra. in pſal. 145.

* Auguſt. faciens iudicium iniuriam accipientibus, vindicat iniuriam accipientes: facit illis iudiciũ. Quibus? Qui accipiunt iniuriam, puniens omnes iniurioſos, ſi ergo fauebit iniuriam accipientibus & puniet iniurioſos, vide modo de quorũ numero eſſe vis: vide, attende, vtrum in eis velis eſſe qui iniuriã accipiunt, an in eis qui iniuriam faciunt. Statim enim procedit ad te vox apoſtolica & dicit tibi iam delictum eſt, &c.

e *Fratri.* quos iuuare deberetis, & ſic regnum perditis, & peius, quia ſcientes.

f *An neſcitis.* Nota ꝙ toties repetit: Neſcitis. q. me ſequendo hoc ſcire deberetis: ſed ſequẽtes pſeudo, ſtulti facti eſtis. Nota. F

g *Nolite errare.* * Hierony. Nolite errare putantes vobis ſolam fidem ſufficere ad ſalutem: cum omne peccatum permanens, excludat à regno, ſicut ad Galatas 1. cap. ait, manifeſta ſunt opera carnis, quæ ſunt fornicatio, &c.

h *Sed ſancti.* Auguſt. Nota: ſed repetitam coniunctionem non paruum pondus dare ſententiæ.

* Chryſoſ. Vehemẽti hoc reprehenſione locutus eſt ac ſi dicat. Intelligite quantis nos malis exemit Deus. Quantã in nos benignitatem oſtẽdit, & neq; vſq; dũ viuimus, ſed diutius beneficia ſua in nos extendit. Etenim nos abluit. Nunquid

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Secularia igitur, &c.* id eſt, minoris reputationis & valoris.

2 *Illos cõ.* Frequẽter cõtingit, ꝙ illi qui parũ ſciũt de ſpiritualibus, clarius vident in tẽporalibus. pp qd talibus ſunt occupãdi, vt ſapiẽtes in ſpiritualibus doctrinæ vacẽt & cõtẽplationi. Sic. n. fecerunt apoſtoli. Act. 6. cõſtituẽtes diaconos circa tpalia, vt presbiteri liberius vacarẽt ſpiritualibus. 3 *Ad ver. veſ.* q. d. ex facto veſtro vr̃, ꝙ nõ ſit inter vos aliquis fidelis ſufficiẽs ad iudicandũ: qd deberet eſſe vobis verecundũ. Sed iſtud Apoſtoli dictum vr̃ eſſe contra illud qd dr̃. 1. Petri. 2. c. *Subiecti eſtote oĩ creaturæ humanæ propter Deũ, ſiue regi tanquã præcellenti, ſiue ducibus tanq̃ ab eo miſſis. &c.* Ad quod dicendum, quod Apoſtolus nõ prohibet hic fideles ſub principibus infidelibus conſtitutos cõparere corã eis, qñ vocantur. hoc. n. eſſet contra ſubiectionẽ quę principibus debet, ſed prohibet ne voluntarie recurrant ad iudices infideles in illis negocijs q̃ determinari pñt per fideles. 4 *Iam quid.* Hic cõſequẽter arguit Corinthios de cauſis quas inter ſe habebãt. Et diuid. ſ in duas partes: quia primo eos arguit. ſcđo circa ppoſitũ errores elicit, ibi: *Nolite errare.* Circa primũ dicit: *Iã quidẽ. &c. iu. ha. int. vos.* i. litigia per iudices determinãda: licet. n. cuilibet licitũ ſit rẽ ſuã in iudicio repetere, ẽt religioſis, ita tñ quod non repetatur vt propria, eo qd non licet eis habere propria: tñ repetere rẽ ſuã in iudicio peccatũ eſt in aliquo caſu, vt pote qñ de tali repetitione ſurget ſcandalũ vel aliud malũ magnũ. pp cuius vitationẽ deberet exponere rẽ ſuã, & multo magis nõ petere ab alio iã poſſeſſam ſaltẽ quouſq; oñdat talẽ repetitionẽ ſibi licere: & ſic ſi poſt talẽ oñſionẽ adhuc remaneret ſcãdalũ, vel aliud malũ magnũ, iã videreſ ex malitia procedere, ꝙ eſſet contẽnendum Litigare autẽ ex malitia & fraude ſemper eſt peccatũ. Corinthij autẽ vtrunque faciebant. ſ. repetendo res ſuas modo indebito, & cũ ſcandalo actiuo, & etiam aliqua per fraudẽ & iniuſtitiã: cum tñ deberent magis iniuriã & fraudẽ pati q̃ iſta facere ideo ſubdit. *Quare non magis fraudem patimini.* & patet litera vſque ibi. 5 *An neſcitis, &c.* quaſi dicat per effectum vr̃ quod neſciatis. 6 *Quia.* qui faciũt inæqualitatẽ iuſtitię proximis. 7 *Regnum.* quia ab eo excludenſ. 8 *Nolite er.* Hic remouet duos errores circa pdicta. ſm ibi. *Oĩa mihi licent.* Primus error eſt. ꝙ credebant aliqui fidẽ & baptiſmũ ſufficere ad ſalutẽ ſine operibus bonis ẽt cũ operibus malis: quod falſum eſt, quia fides ſine operibus mortua eſt. Illi ẽt qui ſunt baptizati ſi reuertanſ ad priſtina vitia grauius peccãt q̃ ante: quia videnſ cõtemnere gratiã baptiſmalem. ideo dicit. *Nolite errare, &c.* & patet litera ex dictis hoc excepto. 9 *Neq;.* Eſt aũt mollicies quædã ſpecies peccati contra naturã qua aliquis ſeipsũ polluit p emiſſionẽ ſeminis ĩ ſeipſo pcurãdo.

A

Quid igit̃ hoc ſolũ? Minime ſed ſanctificauit: neque etiam hoc ſed iuſtificauit. Atqui liberari à peccatis magnum munus eſt, Nunc etiam te innumeris impleuit bonis.

Auguſ. in pſal. 85. & lib. ad Pollentium.

a *Omnia mi. lic.* Quia dixit potius ferendum eſſe, q̃ cauſas male agere, ne quis putet ſua nullo mõ eſſe repetenda, ſupponit: Tamẽ omnia mea mihi licet repetere ſed tamen non repetam: quia non omnia expediunt ad curſum meum, ſed impediunt. Item propter aliam cauſam. Licita ſunt, ſed non repetam: quia cum ſim liber, nolo redigi ſub poteſtate iudicis; vel nolo eſſe ſub dominio alicuius rei, vt cauſa eius fratrem offendam.

† Omnium mihi poteſtas eſt.

† infra 10. f.
† infra 8. d.
Nota,

a Operatione ſpiritusſancti. b Mea. Non legali doctrina, ſed libera poteſtate. c Licita ſunt iure.

a Chriſti, & in ſpiritu Dei noſtri. Omnia mihi licent, ſed non 1 2

Iure naturæ. Quod ſibi dicit licere innuit de aliis.

b omnia expediunt. Omnia mihi licent, ſed ego ſub nullius re- 3

c a Tantum. b Debetur. Pro quo creata. Quia aliter non poteſt ſuſtentari. 4

digar poteſtate. Eſca ventri & venter eſcis: Deus aũt & hunc 5

Secundum hunc ſtatum. Cum corruptibile hoc induerit incorruptionem. a Debetur & ideo de hoc iudicium non poteſt prætermitti, vt vos ſoletis. b Seruitio domini. 6

d & hanc deſtruet Corpus aũt nõ fornicationi, ſed domino, 7

a Debetur, vt glorificet & ſuſcitet vt Chriſtum. Si. Chriſtum. 8

& dñs corpori. Deus vero & dñm ſuſcitauit, & nos ſuſcitabit 9 10

a Cui nihil impoſſibile. b Non fornicationi debetur corpus ſed domino. Non ſolum animæ. 11

e per virtutẽ ſuã. † Neſcitis quoniã corpora veſtra mẽbra ſunt 12

a Vt eum mittentur. b Et cum membra Chriſti. A ſeruitio Chriſti. 13

Cui iure parcendum eſt. c Vt eius ſeruiam voluntati. 14

f Chriſti? Tollens ergo membra Chriſti, faciam mẽbra mere- 15 16

a Ideo decet non vt tollam membra Chriſti, & faciam membra meretricis. 17

g tricis, Abſit. An neſcitis, quoniam qui adhæret meretrici, v- 18

Omnia mihi lic. Ponat aliquis licere, non quia illi liceant, ſed quia iã non impendent tormẽta legalia.

B

Nota q̃ aliquid põt licere, & nõ expedire. Expedire aũt q̃ nõ licet, nõ põt. Ac per hoc non omnia quæ licita ſunt, i. quę nullo præcepto domini prohibentur expediunt. Omnia vero illicita non expediunt. Vt igitur inter id quod licet, & id quod non licet atque ideo nõ expediat, aliquo certo fine nitamur diſtinguere: Fateor, q̃ ea videntur mihi licere, & nõ expedire, quæ per iuſtitiam quæ corã Deo eſt permittũtur, ſed propter offenſionem hominum, ne ob hoc impediãt ad ſalutem, vitanda ſunt. Ea vero non licere: & ideo non expedire, quæ ſic ipſa iuſtitia vetantur, vt facienda non ſint: etiã ſi ab eis laudentur, quibus in notitiã fuerint perlata. Quod ſi ita eſt non niſi illicita prohibẽtur à domino, vt ea quæ licita ſunt & non expediunt, non legis vinculo, ſed libera dilectionis beneficentia conſilio charitatis caueant. Hæc autẽ ſunt quæ amplius irrogantur ſaucio, qui curandus ad ſtabulũ Samaritani illius miſeratione perductus eſt. Hæc non præcipiuntur à domino, quamuis à domino moneantur offerri.

Lucæ 10. f.

Nunq̃ dicit̃ licere quod prohibetur, vt probat Ambr. vnde dr̃. *Non licet tibi habere vxor. fratr.* Et dñs. *Noli. pan. filio mitt. canib.* Et ideo; *oĩa mihi licent*, nunquàm dicitur de malis.

Matth. 6. c.
Matth. 1. c.

Oĩa mihi licent. Quę & coapoſtolis, quę lex naturalis hẽt, non Moyſi, qui multa pro duritia populi prohibuit. Hęc dicit: q̃a licebat ei ſumptus accipere, vt & poſt acturus, ſed noluit, quia non põt inſtanter argui à quo accipitur, vnde dicit: Sed ego ſub nullius redigar poteſtate. Pſeudo autẽ qui cauſa quæſtus prædicant, nolunt eſſe amari peccantibus.

Oĩa mihi licent. De his dicit quæ ad eſcam pertinent. *Oĩa licita ſunt, ſed ego ſub nullius redigar poteſtate.* quod facerem, ſi cũ offendiculo manducarem, Ita enim amore eſcæ fratrem offenderem, *quia eſca ventri.* Vnde poſt: *Oẽ quod in macello venit, manduca. c.* Sed non cũ ſcandalo, quia tunc nõ expedit. Et alibi. *Non mãducabo carnem in æternũ, ne fratrem meum ſcandalizem.* Item alibi. *Oĩa quidem munda ſunt, ſed malum eſt homini, qui per offendiculum manducat.* Hęc tãto ſunt gratiora, quãto indebita, illicita ꝓhibent̃: licita q̃ nõ expediũt, libere caueantur.

Aug. lib. ad Pollentium,

C

Rom. 14. d.

D

✠ Greg. Solus. n. in illicitis non cadit qui ſe aliqñ & à licitis cautè reſtringit. Quã vide. licet cõſtrictione religatum ſe bene Paulus inſinuat dicens: Oĩa mihi licent ſed non expediunt. Atque vt ex ipſa religatione oſtẽderet, in quanta ſe mentis libertate dilataret illico adiunxit. Oĩa mihi licent ſed ego ſub nullius redigar poteſtate: cum enim mens concepta deſideria ſequitur: ſeruire rebus conuincitur quarum amore ſuperatur. Sed beatus Paulus cui cuncta licent, ſub nullius poteſtatẽ ſe redigit: quia ſemet ipſum etiam à licitis reſtringendo, ea quę delectata premerent, deſpecta tranſcendi.

In 3. c.

† 11. q. aliud. diſt. 1. Eccl. 3.

† 32. q. eo.

b *Eſca ventri.* Propter hęc non ſunt repetenda, tamen eſca debetur ventri. Per hæc nota neceſſaria naturæ, & nõ licet repeti. Sed non multũ pro his laborandũ, quia deſtruentur. & ideo licet de his fieri iudicium, vel prætermitti.

Aug. in

✠ Aug. Cũ fuerit ſalus perfecta in iſto corpore, corruptio non erit quæ intelligitur noĩe carnis & ſanguinis. Ipſa eſt. n. perfecta ſanitas corporis. Nã modo quõ ſummum eſt quod labitur quod indiget, quod habet quandã perpetuam ęgritudinem famis & ſitis? Hæc tunc non erunt, quia eſca vẽtri & venter eſcis, Deus autẽ & hũc & hãc deſtruet. Erit forma corporis perfecta, ex Deo, abſorpta morte in victoria, nulla remanẽte corruptiõe, nulla ſubrepẽte defectione, nullis mutata ętatib⁹, nullo labore laſſata, vt cibo fulciat̃ & aliqua eſca reficiat̃, ſed non erimus ſine eſca, & potu, Ipſe erit cib⁹ De⁹ noſter, & potus noſter, ſolus ille cibus reficiet, nec deficiet.

E Tract.

c *Sub nullius redigar poteſta.* Quia cũ mens concepta deſideria ſequitur, ſeruire rebus cõuincitur, quarũ amore ſuperat̃.

d *Corpora.* Non poteſt non eſſe ſanctum corpus, quo ſanctificatus vtitur ſpiritus.

Aug. Apoſt. 21. de 25.

e *Membra ſunt, &c.* Aug. Sicut membra omnia quæ vna eademque aĩa reguntur, vnum corpus ſunt, ita oẽs qui eodem ſpiritusſancto viuificantur, vnũ in Chriſto corpus efficiũtur.

f *Chriſti.* Quia corpus accepit, & corporum caput eſt.

✠ Haymo. Generaliter tota eccleſia eſt corpus Chr̃i, quia ipſe eſt princeps & caput eius ſẽm humanitatẽ, eo qđ hõ factus eſt, ꝑ nos, ſinguli aũt eius electi, membra ſunt eius. Si ergo dñs Ieſus Chriſtus tantũmodo ſuſciperet aĩam membra eius non eſſent niſi aĩæ noſtræ. Quia vero & corpus ſuſcipit per quod etiã nobis eſt caput, qui ex corpore & anima conſtamus, profecto & membra illius ſunt corpora noſtra.

g *Tollẽs.* Itane viluit dignitas iſta, q̃ tã benigne pręſtita eſt.

Aug. Non ſunt mẽbra Chr̃i, qui non manent in Chriſto, nec tales dicẽdi ſunt mãducare corpus Chriſti.

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Omnia mi.* Hic remouet ſẽm errorem. ex hoc. n. q̃ dixerat res non eſſe repetẽdas in iudicio, poſſet aliquis credere, q̃ hoc eſſet illicitum per oẽm modum. ideo hoc excludit. Et ſecundo cauſam reddit dicti, ibi: *Eſca ventri.* Circa primũ dicit. *Omnia mi. li.* i. licitum eſt oĩa mihi repetere in iudicio: cũm nõ ſit prohibitũ diuina lege niſi in caſu. vt præd ctũ eſt. Vel illud dictũ Apoſtoli põt referri ad poteſtatẽ accipiẽdi ſumptus ab illis quibus ꝑdicabat, vel ẽt ad poteſtatẽ vtendi cibis indifferẽter. q. d. Apoſtolus: Licet oĩa iſta ſint mihi licita abſolute loquẽdo: tñ in caſu ſunt dimittẽda. ideo ſubdit. 2 *Sed.* Dr̃ aũt expediens qđ ſine impedimẽto poteſt fieri. Et nõ expediẽs qđ p̃ſtat impedimẽtũ ad cõſequutionẽ finis intẽti. Prędicta vero ſunt hmõi in caſu: vt qñ ꝑ hoc pturbat̃ pax ad ꝓximũ: vel qñ dat̃ occaſio ſcãdali infirmis, vel maleficię di. aliqñ etiam per hoc redigitur homo ſub alterius poteſtate, vt qñ repetit res in iudicio ſubmittit ſe iudici. & ſcdm hoc ſubdit. 3 *Sed e. ſub nul.* Magis enim volebat ſibi debitum dimittere. 4 *Eſca vent.* Hic reddit cãm quare ꝑdicta quãuis ſint licita nõ expediũt, per ſimile de vẽtre: q eſt locus eſcarũ in quo decoquit̃ alimentũ: vt inde ad mẽbra cętera deferat̃: & ſic patet q̃ eſca debetur ventri; & tñ aliqñ non expedit, ſ qñ eſt nocumentum ſanitatis, & ſimile eſt de prædictis, vt dictum eſt: quia pro re corruptibili non eſt ſuſtinendum detrimẽtum in re incorruptibili. Dicit igit̃. *Eſca.* debet̃ mõ dicto. 5 *Et ven.* vt eas decoquat mõ dicto. 6 *Deus aut.* q̃a licet poſt reſurrectionẽ remaneat vẽter hoĩs quantũ ad ſubſtantiã; non tñ quantũ ad officiũ decoquendi eſcam. 7 *Corp. au.* Hic reuertit̃ ad increpandũ fornicationis vitium. de quo ſupra fecerat mentionem. Et ad hoc inducit quatuor rõnes. Prima ſumit̃ ex ordinatione diuina. Aliqui. n. de hoc vitio ſe excuſant dicẽtes, q̃ vtuntur corpore ſuo ad actũ inſtitutũ à natura. Quod excludit Apoſtolus di. *Corp. aut. nõ for.* i. ordinatũ ad actũ fornicãdi: ſicut nec venter ad vtẽdũ cibis indebito mõ vt ad crapulã, nec corpus laxari dẽt ad fornicationem quę eſt actus inordinatus. 8 *Sed dño.* i. nõ eſt finaliter ordinatũ ad ſeruiendũ Deo: quia corpus eſt ꝑ aĩam: vt habetur 2. de aĩa. Anima vero immediate ordinatur ad Deũ: & ſic Deus eſt finis corporis: & ideo ſubditur. 9 *Et dñs cor.* inquantum ipſum reſuſcitabit glorioſum. Quod declarat per reſurrectionẽ Chriſti quæ iã pręceſſit dicens. 10 *Deus ve. & c. d.* ſ. Ieſum Chriſtũ. 11 *Suſci.* in corpore glorioſo. 12 *Et nos ſuſc.* vt conformemur corpori claritatis ipſius ſicut mẽbra capiti. Fornicatio vero ſtatũ huius incorruptionis impedit. Gal. vlt. b. Qui ſeminat in carne ſua, de carne & metet corruptionẽ: propter quod fornicatio eſt vitanda. 13 *Neſcitis.* Hic ponit ſecunda rõ quæ accipit̃ ex affinitate corporis humani ad corpus Chr̃i: cuius fidelis efficit per baptiſmũ mẽbrũ. & ideo horrendũ eſt, q̃ fiat mẽbrũ meretricis per fornicationẽ: quę idẽ eſt actus ſpecie ſẽm naturã cũ actu matrimoniali: per quẽ vir & mulier efficiunt̃ vna caro; Gen. 2. d. & hoc eſt qđ dici. *Neſ. quo. cor. ve. mem.* per baptiſ. q. d. ſcire debetis. 14 *Tollens.* ſubtrahens me ab ipſo. 15 *Faciam me. me.* per concubitũ carnalẽ. 16 *Abſit.* q. d. hoc eſt horrendũ. 17 *An ne.* q. d. ſcire debetis. 18 *Quoniam. qui ad. me.* per fornicationis actũ.

Contra fornicationes q.

Sectio

Vnum

c ¶ Sicut in natura, ita & in malo ambo vnum ſunt. etiam de legitime coniunctis. b ¶An vnum? c ¶Liber Geneſis: d ¶ Hoc natura, quia mulier de viro facta.

a nuᵃm corpus efficitur? † Eruᵇnt enim, ĩquᶜit duoᵈ ĩ carnẽ vna. 1

a ¶Qui meretrici vnum cum ea, ſed. b ¶Semper eius faciens voluntatem. c ¶Cum ſpi ritu domini. d ¶Vt ſit particeps beatitudinis illius, nõ ſubſtantiæ identitate. e ¶Non caro. f ¶Iõ. 2

b † Quiᵃ autem aᵇdhæret deoᶜ, vnuᵈs ſpiriᵉtus eſt. Fugiteᶠ fornica 3

a ¶Cætera peccata animam tantum maculant. b ¶ Vt. 4

c tionem. Omneᵃ n. peccatum, quodcũque fecerit homoᵇ, ex 5

d a ¶Comparatione huius, & ſi gerantur per corpus. b ¶ Fornicatio in corpus eſt, quia hic anima ſub corpore. c ¶Contra honorem ſui corporis eſt. Corpus enim maxime propagationis cauſa creatum fuit, contra huius honorem facit, qui fornicatur. ¶Tendens in corpus ſu. ¶Hic proprie ſeruit anima corpori. ¶ Item ideo fugienda. 6

e traᵃ corpus eſt. † Qui autem fornicaᵇtur, in corᶜp⁹ ſuũ peccat.

a ¶Corpora. b ¶Dedicatum operationi ſpiritusſancti, qui etiam in vobis habitat, & ita eum hoſpitem, & deum dato offenderetis.

f † An neſcitis, qm̃ mẽbraᵃ vr̃a tẽpluᵇm ſunt ſpũſſancti, quiᶜ in 7

a ¶Quia deus templi. b ¶Item propter hoc, quia non eſtis veſtri. ideſt, veſtræ poteſtatis, ſed dei, qui vos emit a diabolo.

voᵃbis eſt? quẽ haᵇbetis a deo, & nõ eſtis vr̃i, † Empti. n. eſtis 8

g a ¶Sanguinis. b ¶Per bona opera aliis. c ¶Et ſi aduerſa vrgeant. d ¶ Chriſtũ, vel ſpiritum. 9

h p̃cioᵃ magno. Gloᵇrificate ergo, † & portaᶜte deᵈũ ĩ corpe vr̃o. 10

† iam deum in corpore veſtro, & in ſpiritu veſtro, quæ ſunt dei.

A a *Vnum cor.* Tradunt phyſici, quòd adeo vniuntur, quòd ſi ſanguis eorum commiſceretur, omnino coniungeretur.

b *Qui autem ad. de. vnus ſpi.* Non ſubſtãtiæ idẽtitate, ſed participatione, cũ ei ſic adhęret hic p fidẽ accedẽs, vt ſit particeps beatitudinis ei⁹, qđ tũc plene erit, cũ ſatiabitur deſiderium eius in bonis immutabilibus, ſ. in ipſa trinitate domino ſuo cuius eſt imago. Non ergo ſpiritus hominis & dei eſt vnum, vel vnus cum ſpiritu dei, ſicut filius cum patre vnus eſt, & vnus deus. Sic enim dicimus de patre, & filio, vnũ ſunt, quia vnius ſubſtantiæ duo ſunt. Et dicimus vnus eſt, ſed addimus, qui vnus, ſcilicet, deus vnus.

Diligenter attẽde, quòd cum de rebus duabus, vel pluribus dicit̃, vnus eſt, vel vna eſt, & de his, quę diuerſę, & de his, q̃ ſunt vnius ſubſtantiæ dici põt. Diuerſę. n. ſubſtantiæ ſunt ſpiritus hominis, & ſpiritus dei, & tamẽ dr̃. Qui adhæ. domino vnus ſpiritus, &c. Vbi aũt dr̃ de duobus, aut pluribus vnum ſunt, nec additur, quod vnum, non diuerſæ intelligũtur, ſed vnius eſſe ſubſtantiæ: ſic dictum eſt. Qui plantat, & q rigat vnũ ſunt. Itẽ, ego & pater vnũ ſumus. Si ergo de his, qui diuerſæ ſubſtantiæ ſunt, recte dr̃, q ſint vnus ſpiritus, quanto

B magis, qui vnius ſubſtãtię ſunt, rectè dicuntur vnus de⁹ eſſe?

✱ Grego. Deo nãque adhæremus qñ ſpiritusſancti gratiã abundanter accipimus, & vnus ſpiritus cũ eo efficimur, quãdo diuinæ voluntati, mente ore, & opere concordamus.

c *Fugite forni.* Cũ alijs vitijs põt expectari cõflictus, ſed hãc fugite, ne approximetis, quia non aliter poteſt melius vinci.

✱ Aug. Reliqua vitia deo auxiliante debemus in præſenti expugnare, libidinem vero fugiendo ſuperare.

d *Omne enim pecca.* Nullũ peccatum intantũ dehoneſtat, & coinquinat corpus, vt illud. Vel aliter, *Omne pecca. ex. cor.* i. extra vxorẽ, q̃ vnum corpus cum viro dr̃, præter iſtud. Nam pro nullo alio debent ſeparari, niſi pro iſto. Iõ aũt ſeparantur, qa & ꝯ corporis vnitatem, & ꝯ thori fidem, & contra ſobolis intentionem peccant. Aliter, Qui criminaliter peccat, fera dicitur, non homo, & contra corpus ſuum peccat. i. extra eccleſiam, quia pro venialib. ab eccleſia nõ ſeparatur. Sed qui forni. extra cor. ſu. pec. i. extra eccleſiam, vt ab ea ejiciatur.

Hier. In coniugio poſitus q̃cunque fecerit peccata nõ infuſcat vxorem propriã. ſi aũt fornicatus fuerit cũ alijs, maculat eã, vt non ſit licita, ſed quaſi adultera, vt vir pœnitẽtiam accipere debet, ſi patitur virũ in adulterio manere. Inde habemus, q niſi reſipuerit vir, debet eum dimittere vxor.

Omne e. pec. Quia cętera peccata, & ſi per corpus gerãtur, non tñ aĩam, ita carnali concupiſcẽtię faciunt obſtrictam, &

C obnoxiã, quemadmodũ in ſolo opere fornicationis corporalis fit. Commiſceri enim facit animam cum ipſo corpore libidinis vis agẽs in corpore carnalis fornicationis, quia intãtũ D agglutinat animã corpori, vt in ipſo momẽto, nihil aliud cogitare homini liceat, aut intendere, quia ipſam mẽtẽ captiuã ſubdit ipſa ſubmerſio, & abſorptio libidinis, & concupiſcentiæ carnalis vnde dicitur, Qui forni. in corpus ſu. pec.

Auguſt. In alijs licet animo aliud operari, & alio intendere ſed non in fornicatione, vbi totus homo caro. Generalis autem fornicatio eſt, cũ aliquis non adhærens deo adhæret mundo, vnde dicit, *Amicus mundi inimicus dei eſt.* Qui ergo herens mũdo longe eſt a deo, in corpus peccat, quia corporali concupiſcẽtia in quæque temporalia animus diſtrahitur, ſeruiens creaturę, potius, quã creatori. Sed qui hæret deo nõ mundo, ſi peccat fragilitate humana ignorando, vel negligendo, extra corpus eſt, quia non corporali, vel temporali cõcupiſcentia peccat, ſed humana tentatione, quæ facile ignoſcitur.

e *Qui autem for.* Non dicitur propter quantitatem fornicationis, q ipſa ſola ſit in corpore, & alia extra corpus. Plura enim adeo magna, vt fornicatio, vel maiora. Sed pp qualitatem, quia turpius coinquinant corpus, quam alia peccata.

✱ Amb. cũ dicit, *in corpus ſuum*, tñ in Chriſtum eum peccare demonſtrat, nã ſubiunxit. *Non eſtis veſtri, Empt. e. e. pre. ma.* (ad Virgi. lapſa c. 4.)

f *Temp. ſunt ſpi.* Et hoc patet, q ſpiritusſanctus deus eſt. Si. n. non eſſet deus, tẽplũ vtique noſipſos nõ hẽret. Non ſolum E aũt ſpiritusſanctus, ſed ẽt pater, & filius tẽplũ nos hẽt. Templum ergo dei, hoc eſt, totius trinitatis ſancta eccleſia eſt.

✱ Superius dixit, tẽplũ dei, hic ſpũſſancti, qa in ſubſtantia idẽ eſt ſpũſſanctus, qđ & deus. Et in quo habitat ſpũſſan. habitat pater, habitat & filius, qa ſicut ſunt vnius ſubſtãtiæ, vniuſquiſq; deitatis, ita inſeparabiles ſunt. Qñcunq; aĩus, & delectatio trahit nos ad libidinẽ, vel ad aliqđ vitiũ, debemus ꝯſiderare, q nõ ſumus noſtri, neq; nr̃ę poteſtatis, ſed Chr̃i ſerui ſumus cuius volũtati obedire debemus, cui⁹ ſanguine redẽpti ſumus, ſicut ſequẽtia manifeſtãt. Pulſat corp⁹ delectatione, vult aĩa ꝯſentire, debet rõnabilitas ad ſe redire, ac dicere: Quid cogitas? Quid ęſtuaris? quo vis ire? Non es tuę poteſtatis, ſed Chr̃i ſeruus es, q te redemit pretioſo ſanguine ſuo a diaboli captiuitate, & qd iterũ vis captiuari a diabolo, & eius ptãti ſubdi, qui tibi ex primo parente omnẽ gloriã abſtulit? Dũ talia cogitare cęperit, omnipotentis dei gratia protectus, euadet laqueos incentiuę delectationis.

g *Et por. de.* Portare deum, eſt imaginem dei in rebus bene geſtis oſtendere.

h *De. in corpo.* Si nõ parcis tibi pp te, parce vel pp deũ, qui te ſibi fecit domũ. Quã ſi euertis, peccas in deũ, quod graue eſt genus peccati. Aliud vero genus eſt peccare in homine. F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vnũ cor. eſ. *cũ ea. q. d. Sic. Quod pbat p ſcripturã, Ge. 2.* 2 Erũt. n. inquit, d. in ca. *quod dicitur de actu matrimoniali. et ſimiliter eſt de actu fornicario in parte, vt di. ũ eſt, licet nõ in toto.* 3 Qui au. adhę. d. *per fidẽ, & amorẽ.* 4 Vnus ſpi. eſt. *non ſecundũ rẽ. ſed ſecundũ affectionẽ.* 5 Fugite for. *Hic ponitur tertia rõ, q̃ accipitur ex corporis inquinatione, q̃ non ſic eſt in aliis vitiis. hoc. n. vitiũ redundat ad corpus per aſpectu impudicũ, per auditũ, & loquelã turpiũ, & poſtea per totius corporis tactũ immundũ, pp quod fornicatio eſt vitanda. Huius aũt rõnis primo oñdit concluſ. di.* Fugite for. *quia hoc vitiũ non vincitur, niſi per fugã, in aliis aũt vitiis quanto plus deſcendit hõ ad cogitandũ particulares conditiones, tanto plus inuenit vnde peccatũ ſibi diſpliceat, & ſe retrahat: in fornicatione vero quanto plus deſcendit ad cogitandum particulares delectationes in oſculis, in tactib. & conſimilib. tanto plus inualeſcit tentatio, propter quod vitium hoc vincitur occaſiones fugiendo, & cogitationes. Et ſubditur fugiendi rõ, cum dicitur.* 6 Oẽ. n. pec. quod fe. h. ex. cor. e. *Alia. n. peccata communiter inficiunt ſolam animam, quia non perficiuntur in delectatione corporis, ſicut auaritia, odium, & inuidia, & huiuſmodi. Sed fornicatio non ſolum animam, ſed etiam corpus inquinat, quia perficitur in delectatione corporali, intantum quòd protunc abſorbetur intellectus, & efficitur homo quaſi equus, & mulus. Gula vero licet perficiatur in delectatione corporis, illa tamen delectatio non eſt, ita vehemens, quòd abſorbeat intellectũ. Poteſt tamen dici, q cũ apoſtolus dicit* Om. pec. eſt ex. cor. præ. forni. *ſub fornicatione ẽt intelligitur gula, eo q gula præparat luxuriæ materiã, ſicut ab arte nauifactiua, quæ ligna dolata cõpaginat, intelligitur ars dolatiua lignorũ, quia p̃parat ſibi materiã.* 7 An neſc. *Hic ponitur quarta ratio, quę accipitur ex ſancti ſpiritus dignitate, q habitat in renatis per gratia baptiſmalẽ, & ſic corpora eorũ ſunt quẽadmodũ ſpiritusſancti tẽplũ, quia viuificatur ab anima ſpiritusſancto inhabitata, & hoc eſt, quod dicit,* An ne. *& patet litera ex dictis vſque ibi.* 8 Et non eſt. v. *i. veſtri iuris, ſed Chriſti. cuius ratio ſubditur.* 9 Emp. e. e. pre. ma. *ſ. Chriſti ſanguine pretioſo. Res. n. empta pertinet ad ius emptoris. ideo concluditur.* 10 Glor. er. & p. do. in cor. v. *Quod fit quando mancipat diuino obſequio, ſicut equus portat dominum ſuum, quando eius obſequio mancipatur, talis enim mancipatio in diuinis obſequiis exigit munditiam caſtitatis, & per conſequens fugam fornicationis.* Quarta pars.

ADDIT. I. In c. 6. vbi dicitur in poſtil. *Secul. ig. iud. &c.*

Sicut iã apoſtolus reprehẽdit eos, q cauſas agebãt apud infideles cõtẽptis fidelib. hic nũc reprehẽdit eos, q cõtẽptibiles iudices licet fideles cõſtituebãt. iõ dicit. *Si iudicia habueritis cõſtituite cõtẽptibiles*, i. indiſcretos, q ſunt in eccleſia, q. d. hoc eſt, qđ feciſtis vos, ex quo coacti fratres recurrerũt ad infideles. Qđ redarguit in eis apl̃us ironice loquẽs, & iõ ſubiecit, *Ad vere. etc.* hæc in Gl. ſm̃ q̃ ſciẽtiã huius dicti vertit̃ ĩ ꝯriũ illius, q eſt in poſtil. tñ expoſitio poſti. in hoc loco vr̃ magis concordare planiori ſenſui literę.

ADDITIO II.

In eo. c. vbi dicitur in poſtil. *Eſca ventri debetur modo dicto.*

Qui dixerat, quia nõ erãt rępetẽda bona, hic dicit, quia qñque

licet repetere, ſ.pp neceſſitatē victus, & hoc eſt, qđ dr̃, Eſca debe A tur ventri, Reſcimus .n. quotidianas ruinas corporis edendo, & bibendo. vñ per eſcã notantur neceſſaria naturæ. Et vẽter debe- tur eſcis, q aliter nõ põt ſuſtentari. Et ideo licet noſtra repetere D pp neceſſitatē, ſed quia nõ eſt multũ ꝓ his laborãdũ cũ ſint tranſitoria, iõ ſubdit. Deus aũt, & hũc, & hãc deſtruet. hęc in G .& c.

CAP. VII.

¶ Fornicatio fugienda eſt, ſed nubere licet. Hoc dico.

a DE quibus autẽ ſcripſiſtis mihi, bonũ 1
eſt homini mulierem non tangere. 2 3
¶ Sed. Vitandam. 4
b † Propter fornicationẽ autem vnuſ- 5
a Non concubinam, vt excludintur, qui diuinis auctoritatibus vxorem habere non poſſunt.
quiſque ſuã vxorem habeat, & vna-
Legitimum. Et poſtquam coniuncti.
c quæque ſuum habeat † virum. Vxori igitur † debitum red- 6
Quia.
dat, ſimiliter autem, & vxor viro. † Mulier ſui corporis 7

† vxorem.
† maritum.
† Vxor

CAP. VII.

a De quibus. Occaſione fornicationis, quam prohibet, continuat de nuptijs. vnde illi, quę ſierant. Et agit tripliciter, ſecundum conſilium, ſecundum indulgentiam, ſecundũ præceptum.

Cauſæ contractionis matrimonii.

Cum pſeudo per hypocriſim, vt puriores eſſent, nuptias im- B probarent, quia hoc non placuit Corinthijs, hoc ſolum ab apoſtolo quæſierunt.

Nota, quòd vnicuique liceat vxorem accipere, niſi faciat ſibi illicitum propter votum, vel aliquid tale.

Eph. 5. g.
Ioan. 2. a.
Gene. 2. d.

Coniugiũ, ſiue matrimoniũ eſt maritalis coniunctio maris, & fœminæ indiuidualẽ vitæ conſuetudinem retinens. Et eſt bona res coniugiũ, vnum de ſacramẽtis eccleſiæ tenens imaginẽ cõiunctionis Chriſti, & eccleſię. vnde. *Hoc autem dico magnum ſacramentum eſſe in Chriſto, & eccleſia.* Chriſtus enim matrimonium approbans nuptijs interfuit, & eas miraculo commendauit. Etiam primum coniugium inter primos parentes deus inſtituit. Cauſa efficiens matrimonij eſt cõſenſus maritalis de præſenti per verba expreſſus. vnde matrimonium non facit coitus, ſed voluntas.

Au. li. de bono coniugii, ca. 6. & 24. li. 16. de ciui. c. 25.

Chryſo. Non defloratio virginitatis, ſed pactio coniugalis matrimoniũ facit, Cauſa vero, propter quam cõtrahi debet, eſt procreatio ſobolis, & vitatio fornicationis. Sunt, & aliæ cãæ honeſtæ, vt inimicorũ recõciliatio, pacis redintegratio.

Nuptiarum bonũ triplex.

Aug. Quod eſt præter intentionem generationis, non eſt nuptiarum malum, ſed veniale propter nuptiarum bonum. C Quod eſt tripertitum, fides, proles, ſacramentum. Fides, ne cum alio, vel alia coeatur. Proles, vt religioſe educetur. Sacramentum, ne coniugiũ ſeparetur. His tribus bonis excuſatur coitus carnalis, qui eſt inter coniuges, ita vt, vel non ſit peccatum, vel veniale. Quando enim cauſa prolis conueniunt, excuſatur vt nõ ſit peccatum. Quando vero cauſa concupiſcẽtiæ ſatiandæ, vel refrę nandæ, veniale eſt.

Aug in ... rid. c. 7... q. de g...
† 13. d... ui. 32. 4... ſicut ac...
† debit... niuolet...
† 72. q... ſunt, ... cunt. I... ſang. c. ... bet.
Tomo ... epiſtol. ... giſtro. E

b *Propter fornicationem autem.* ✲ Greg. Ecce iã cęleſtibus ſecretis inſeritur, & tñ per condeſcẽſionis viſcera, carnalium cubile perſcrutatur, & quem ſubleuatus ad inuiſibilia erigit hunc mentis oculum ad ſecreta coniugũ inflectit. Cęlũ contemplatione tranſcendit, nec tñ ſtratum carnalium ſolicitudine deſerit, quia compage charitatis, ſummis ſimul, & infimis iunctus, & in ſemetipſo virtute ſpiritus, ad alta valẽter rapitur, & pietate in alijs æquanimiter ad ima reuocatur.

c *Vxori igitur vir debitum reddat.* ✲ Chryſoſ. Sed quidnã debitus honor ſignificat? vxor ſui corporis nõ hẽt ptãtem, ſed & ſerua, & domina eſt viri, & ſi debitã recuſas ſeruitutem deũ offendiſti. Quod ſi dimittere vis, cũ vir pmittat, ad breue ſaltẽ tps fiat. ppea debitũ rem appellauit, vt neminẽ ſui ipſius dominũ eſſe oñdat, ſed inuicem ſeruos. cũ igitur ad te tentandũ meretrix acceſſerit, dicas non eſſe tuũ corpus, ſed vxoris. Itidẽ dicat vxor. Quod ſi corporis non habet poteſtatem, neque vxor, neque vir, multo minus pecuniarum, &c.

Tomo ... expoſ. ... Regu... F

✲ Grego. Debent quidem cõiuges debitum ſibi inuicem reddere, ſed turpiter conuenire debent.

a *Nolite*

NICOLAVS DE LYRA. CAP. VII.

1 DE *quib. aũt ſcripſiſtis.* Poſtq̃ apoſtolus inſtruxit Corinthios de vitando fornicationis vitio, hic cõſequenter eos inſtruit de matrimonio Et diuidit in duas partes. quia primo inſtruit matrimoniũ cõtrahentes, ſcđo ipſum pro meliori bono fugiẽtes, ibi. *De virginib. aut* Prima adhuc ĩ duas, qa primo inſtruit de matrimonio ꝯhendo, ſcđo de ipſo nõ diſſoluendo, ibi. *His aũt.* Circa primũ ſciendũ, ꝙ aliqui zelũ habentes, ſed non ſm ſcientiá, in deteſtationẽ fornicationis ẽt mr̃imoniũ cõtẽnebant, & aliqui ſaciebant hoc ex hypocriſi, vt magis eis tanq̃ ſanctiorib. crederet, & idẽ fiet circa finẽ mundi. 1. Timot. 4. a. *Prohibentiũ nubere, &c.* hoc aũt videbatur durũ fidelib. Corinthijs. ideo ſuper hoc ſcripſerunt Apoſtolo. Ad qđ hic rñdens oñdit primo quid ſit perfectionis, ſcđo, quid neceſſitatis, ibi. *Propter fornicationẽ.* Circa primũ rñdendo dicit, *De qui. aũt ſcri. mi.* circa mr̃imoniũ. 2 *Bonũ eſt ho. i.* perfectũ. 3 *Mul. non tan.* ſed ſimpliciter cõtinere. Circa, qđ ſciendũ, ꝙ ſicut vis nutritiua ordinaẽ ad conſeruationẽ indiuidui, ita vis generatiua ad conſeruationẽ ſpeciei. & iõ, ſicut dici nõ põt, ꝙ bonũ ſit homini quantũ ad indiuiduũ alimẽto nõ vti, ita nõ põt dici, ꝙ bonũ ſit homini quantũ ad ſpeciẽ, mulierẽ non tangere. Sed hoc eſt bonũ homini quantũ ad indiuiduũ. Et primo rõne aĩæ, q̃ per hoc eleuatur ad cognitionẽ veritatis, vnde dicit Aug. 2. ſoli loqorũ, Nihil ſic deijcit ab actu veritatis cognoſcendæ, ſicut tactus iſte corporũ, ſine quo vxor hẽri nõ põt, quia tenet ei reddere debitũ p actũ carnis, in quo abſorbeẽ intellectus. vñ, & populo legẽ diuinã accepturo p̃ceptũ fuit Exod. 19. c. *Ne appropinquetis vxorib. veſtris.* Scđo rõne corporis, qđ p matrimoniũ ſubijciẽ ppetuæ ſeruituti coniugis. Vir. n. non hẽt ptãtem ſui corporis, ſed vxor, nec ſimiliter vxor, ſed vir, vt hr̃ inf. eo. c. Seruitus aũt de ſe eſt amara. Tertio ex parte rerũ exteriorũ, quarũ occupatione, & ſollicitudine multũ implicaẽ mr̃imonium, quia oportet prouideri de neceſſarijs non ſolũ pro ſe, ſed ẽt pro vxore, & liberis. 4 *Propter forni.* Hic vltimo oñdit qđ ſit neceſſitatis, & primo ad mr̃imoniũ contractũ, ſcđo, quãtũ ad eius vſum ibi: Vxori. Circa primũ ſciendũ, ꝙ vis generatiua ordinat ad conſeruationẽ ſpeciei per filiorum generationẽ, ad qđ opus mulier data eſt in adiutorium viro, pp quod prima neceſſitas inſtituendi mr̃imoniũ fuit pp procreationẽ prolis Gen. 1. d. *Maſculũ, & fęminã creauit eos, benedixit eis, & ait, Creſcite, & multi. &c,* ſed hæc neceſſitas fuit maxime circa inſtitutionem generis humani, qñ oportebat multiplicari populũ dei per generationẽ carnalem, et iõ apoſtolus ꝯſiderãs genus humanũ ſic multiplicatũ, & populũ dei per regenerationẽ ſpũalẽ multiplicandũ Ioh. 3. a. *Niſi quis renatus fuerit ex aqua, & ſpiritusſancto, non põt introire in regnum dei,* ideo apoſtolus hic p̃termiſit hanc neceſſitatẽ qua mr̃imonium fuit inſtitutũ in ſubſidiũ ſeu officiũ naturæ. Et ponit ſcđam neceſſitatẽ qua inſtitutũ eſt in remediũ culpæ. In renatis .n. p baptiſmũ remanet adhuc cõcupiſcẽtia carnis, & maxime ad actus venereos pp vehementiã delectationis. licet aũt maioris perfectionis ſit hãc cõcupiſcẽtiã ſuperare totaliter p ꝯtinẽtiã, tñ hæc pfectio non põt in omnib. eſſe, ſed in pauciorib. pp pronitatem ad ſequendũ concupiſcentia, vñ dicit Saluator Matt. 19. b. *Non oẽs capiunt verbũ hoc.* ideo neceſſe eſt, vt partim concupiſcentiæ cedatur, & partim ſuperetur. Qđ fit dũ actus generationis rõne ordinatur, & ſic homo non totaliter concupiſcẽtia ducit, ſed magis cõcupiſcẽtia ſubditur rõni. Hẽt aũt hoc rõ naturalis, ꝙ hõ ſic vtatur actu generationis, ꝓut cõuenit generationi, & educationi filiorũ. Vñ & in brutis animalib. hoc inuenitur, ꝙ illis ſpeciebus animaliũ in quib. ſola fęmina nõ ſufficit ad educationẽ ꝓlis maſculus cũ fęmina nutrit prolẽ. Ad hoc aũt requiritur, ꝙ maſculus ꝓpriã prolẽ cognoſcat, pp quod in oibus talib. aĩalib. naturaliter eſt indita maſculis ſollicitudo de certitudine prolis, vt patet in turturib. & colũbis, & hmõi, & ſic in eis non ſunt vagi concubitus, ex quib. incertitudo ꝓlis ſequereẽ, ſed determinatis maſculis determinatæ fęminæ cõiunguẽ, ſaltẽ vſq; ad ꝓlis educationẽ factã. In canibus aũt, & hmõi, vbi ſola fęmina nutrit ꝓlẽ, ſunt ꝯcubitus vagi. Nũc aũt, ita eſt, ꝙ in ſpecie humana maxime requiritur maſculus ad nutrimentũ prolis q̃ multo diutius eſt inualida ad q̃rendũ neceſſaria, q̃ in alijs aĩalib. & nõ ſolũ pp nutritionẽ filiorũ requiritur maſculus, ſed ẽt pp inſtructionem ad q̃ adhuc requiritur magnũ tẽpus. vñ ad He. 12. c. *Patres quidẽ carnis noſtræ habu. eru. &c.* Propter quod rõ naturalis dictat, ꝙ in ſpecie humana non ſint vagi cõcubitus, & incerti, cuiuſmodi ſunt concubitus fornicarij, ſed ſint determinati viri ad determinatã fęminã Et hæc determinatio fit per mr̃imonij legẽ, iõ dicit apoſtolus, *Prop. forni. au.* ſ. vitandã in illis, q nõ poſſunt cõtinere. 5 *Vnuſq. ſu. vxo.* ad q̃ determinatẽ accedat, & ipſa ad eũ, & ſic tolluntur concubitus vagi. 6 *Vxor.* Hic cõſequẽter ꝓſequiẽ de vſu mr̃imonij. Et diuiditur in duas partes, qa primo agit de debiti redditione. ſcđo, de eius intermiſſione, ibi, Nolite. Circa primũ dicit, *Vxo. vir. de. re.* p carnalẽ copulã, & ſimiliter ecõuerſo. quia hic eſt vſus mr̃imonij in quo vir, & vxor ad paria iudicãtur. Propter quod mulier de latere viri formata fuit, non de capite, nec pedib. quia nõ debet eſſe domina, nec ancilla, ſed ſocia. Et rõnẽ huius debiti ſubdit di. 7 *Mul ſui cor.* quia vnus cõiugũ non poteſt continere altero inuito, vel alteri ſe tradere ad generationis actum, ſed ad inuicem debent habere vſum proprij corporis quantum ad hunc actũ, impedimẽto legitimo ceſſante.

Factus mulierum nocuum propter tria. Aug li. Soliloquiorum c. 10.

Quòd concubitus human' ſit determinatus.

a ¶Ad alium. b ¶In hoc pares, in aliis vir præeſt. c ¶Hic dominium non tollitur, ſed vitium.

poteſtatem non habet, ſed vir, Similiter autem, & vir

a ¶Quia neuter habet poteſtatem, ergo. b ¶Subtrahere debitum, quod poſſit eſſe cauſa adulterii.

a ſui corporis poteſtatem non habet, ſed mulier. Nolite frau- 1

a ¶ſcilicet, vt ex condicto abſtineatis propter gratiarum actiones. ¶Expeditius.

dare inuicem, niſi forte ex conſenſu ad tempus, vt vace- 2

¶Naturalem vſum. a ¶Et ſi culpa venialis eſt, quod non in fornicatione. 3

tis* orationi, & iterum reuertimini † in id ipſum, ne ten- 4

¶Ne occaſio detur diabolo trahendi in laqueum fornicationis, vel adulterii. a ¶Totum. 5

b tet vos Sathanas propter † incontinentiam veſtram. Hoc 6

¶Et ideo non peccat, qui aliter agit, imo peccat, qui ſic agit, ſed leuius. 7

† autem ſecundum indulgentiam dico, non ſecun-

a ¶Et ſi hoc indulgeo, tamen volo. ¶Caſtos.

c dum imperium. † Volo autem omnes vos homines 8

A a *Nolite fraudare inuicem.* ✠ Aug. Venerabilis Paulus ait Nolite fraudare inuicem, &c. Quod putari poſſet non eſſe peccatũ, miſceri. ſ. coniugi non filiorum procreãdorum cauſa, (Enchirid.) quod bonum eſt nuptiale, ſed etiam carnalis voluptatis, vt fornicationis, ſiue adulterij, ſiue cuiuſque alterius immunditię, vt eſt mortiferum malum, quod etiam turpe eſt dicere quo poteſt tentãte Sathana libido pertrahere incõtinentium deuitet infirmitas, poſſet ergo, vt dixi hoc putari non eſſe peccatum, niſi addidiſſet, Hoc ergo dico ſecundum veniam, non ſecundum imperium. (…in.c. 3 q.2. q d.) Quis autẽ neget non B eſſe peccatum cũ dari veniam facientibꝰ, apoſtolica auctoritate fateatur propter hæc atque huiuſmodi peccata, & alia, Licet eis minora, quæ fiunt verborum, & cogitationum offenſionibus apoſtolo Iacobo cap. 3. dicente. *In multis offendimus omnes*, oportet crebro quotidieque oremus dominum atque dicamus, *dimitte nobis debita noſtra.*

(…l. ex …teſtã n. 127.) ✠ Idem. Sed forte dicatur. Si licet, & bonũ eſt nubere, cur Sacerdotib. nõ licet vxores habere. Et quis neſcit vnũquodque ſuã legẽ habere? Eſt. n. omnino, quod generaliter omnibus nõ liceat, eſt itẽ, quod alijs licet, & alijs non licet, & qđ aliqñ licet, & aliquando non licet. fornicari omnibus ſemꝑ non licet, negotiari verò aliquando licet, aliquando non licet. Et Chriſtiano conuenire cũ ſua vxore aliquando licet aliquando non licet. Ait enim apoſtolus, Ex conſenſu abſtinendum ad tempus, vt vacetur orationi. Nunquid omne, quod ante cæteros licet, ante Imperatorẽ licet? Quantomagis in dei cauſis? Ac per hoc Antiſtitẽ eius puriorẽ eſſe cæteris oportet, ipſius. n. perſonam habere videtur, eſt enim vicarius eius, vt quod cæteris licet, illi non liceat, quia neceſſe C habet quotidie Chriſti vicem agere, aut orare pro populo, aut offerre, aut tingere, &c.

D b *Hoc au ſe. in.* Dicet aliquis. ſi hic ſecũdum veniã conceſſit apoſtolus, ergo peccatum ſunt nuptiæ. Cui enim venia, niſi peccato conceditur? Planè, quod infirmitati conceſſit apoſtolus ſecundũ veniam, audeo dicere peccatum eſſe. Veniã nanque concedẽs Apoſtolus, cõcubitum attendit coniugatorum vbi eſt incontinentię malum. Incõtinentiæ malum eſt, quòd vir cognoſcit vxorem etiam vltra neceſſitatẽ procreandi liberos, ſed & ibi eſt nuptiarũ bonum. Nõ enim, quia incontinentiæ ibi malum eſt, ideo connubium, quod eſt præter intẽtionem generationis non eſt bonum. imo vero nõ propter illud malum culpabile eſt hoc bonum, ſed illud malũ fit veniale ꝓpter bonum nuptiale. Hoc bonum nuptiarum non reprehendit apoſtolus, ſed malũ incontinẽ E tiæ. Concubitus is neceſſarius cauſa generandi inculpabilis, & ſolus ipſe nuptialis eſt. Ille vero, qui vltra neceſſitatẽ progredit̃, nõ rõni, ſed libidini obſequitur. Cũ igitur culpabilis non ſit generandi intentione concubitus, q̃ proprie nuptiis imputandus eſt, quid ſecundũ veniam concedit apoſtolus, niſi ꝙ coniuges debitũ carnis expoſcũt, non voluntate propagandi, ſed libidinis voluptate, quæ tñ voluptas non ꝑꝑ nuptias cadit in culpã, ſed propter nuptias accipit veniã? Quocirca ẽt hinc ſunt laudabiles nuptiæ, quia etiam illud, quod non pertinet ad ſe ignoſci faciunt propter ſe. Neque enim iſte concubitus quo ſeruitur concupiſcentiæ, agit̃ vt impleatur fœtus, quem poſtulant nuptiæ. Omnino igitur in genere ſuo nuptiæ bonæ ſunt, quia fidem thori ſeruant, & prolis ſuſcipiendæ cauſa vtrunque ſexum commiſcent, & impietatem ſeparationis horrent.

c *Volo autem vos omnes, &c.* ✠ Auguſ. Doctor gentium, & pudici- F

*ieiunio, &
† in vnum.
† intemperantiam.

† Nam velim. Aug. Enchi. c. 78. & libr. de bono viduitatis, cap. 2.

l. de grat. & lib. arb. cap. 4.

NICOLAVS DE LYRA.

1 No. *Hic conſequenter agit de debiti intermiſſione, & ſecundo, de eius reiteratione, ibi,* Et iterum. *Circa primum ſciendum, quòd actus coniugalis bene eſt aliquando intermittendus, maxime ſacris temporibus, vt coniuges melius vacẽt ſpiritualibus, & hoc eſt, quod dicit,* Nolite frau. in. *ſubtrahendo vſum corporis proprii ei cui debetur.*

2 Niſi for. ex con. *vtriuſque.*

3 Ad tempus, vt va. ora. *quæ eſt eleuatio mentis in deum. Mens autem deprimitur per carnalem actum etiam in matrimonio.*

(…iſio.) 4 Et ite. *Hic conſequenter agit de reiteratione actus coniugalis. Et diuiditur in duas, quia primo circa hoc dat ſuũ documentũ. ſecũdo, declarat qđdã dictũ ibi, Hoc aũt dico. Circa primũ dicit,* Et ite. reuer. in id ipſum. *ſ. ad reddendum debitum finito tempore orationis. ſecundum, quod dicitur* Ecc. 3. a. Tempus amplexandi, & tempus longe fieri ab amplexibus. 5 Ne ten. vos Sa. *de adulterio.*

6 Prop. incon. ve. *Ideſt pronitatem ad actum carnis.*

7 Hoc aut. *hic manifeſtat dictum ſuum, & primo oſtendit in quo ſenſu accipi debeat. ſecundo, ad hoc rationem aſſignat, ibi,* Volo autem. *tertio, exponit, quod dixit, ibi.* Dico autem.

Circa primũ ſciendum, ꝙ aliquis poſſet accipere dictũ Apoſtoli de reiteratione debiti tanquã neceſſarium ad ſalutem, ꝙ non intellexit. iõ dicit, Hoc autem dico ſecundũ indulgentiam, & non ſecundum imperium, ideſt tradens ſub præcepto tanquam ad ſalutem neceſſariũ. Poſſent enim coniuges de communi conſenſu ſimpliciter continere.

Sed videtur apoſtolus hic improprie loqui dicens, Hoc aũt dico ſecũdum indulgentiam. quia non eſt, niſi de malo. actus vero matrimonialis (…io du-) *non eſt malus. Ad quod dicendũ, ꝙ indulgentia accipitur hic pro permiſſione. Permiſſio aũt fit dupliciter, Vno modo de minori malo ad vitandum maius malum, ſicut Moyſes permiſit libellum repudii ad euitandum vxoricidium, Matt. 19. & talis permiſſio non fit in euangelio propter eius perfectionem. Heb. 6. a.* Ad ꝑfectionẽ feramur. *In veteri lege facta fuit ex eius imperfectione, Heb. 7. c.* Nihil ad ꝑfectum adduxit lex. *Alio modo fit de minori bono, per hoc, quòd maius bonũ non pręcipitur. ſic eſt in propoſito. Ex hoc enim, quòd apoſtolus virginitatem non præcepit, indulget matrimonium. Poteſt etiam aliter ſolui prout indulgentia reſpicit malum.*

(…miu- …plex.) *Circa, quod ſciendũ, quòd actus coniugalis aliquando eſt ſine omni culpa, vt cum ordinatur ad prolem procreandam ad cultum dei, vel cũ fit cauſa reddendi debitum, quia primo modo eſt actus religionis, ſecundo iuſtitiæ. Et ſi fiat ex charitate non ſolum eſt ſine culpa, ſed etiam meritorius, qa omnis actus virtutis factus ex charitate meritorius eſt. Si vero actus matrimonialis exercetur ad ſatisfaciendum concupiſcẽtiæ, tunc habet culpam annexã venialẽ, quando ſiſtit intra limites matrimoniales. Mortalẽ vero quando non ſiſtit, vt pote, quia vtitur vxore modo indebito, vel quia ęque libenter aliã cognoſceret. Primo modo actus matrimonialis non requirit indulgentiã, ſed præmiũ. Secundo modo habet indulgentiã inquantũ conſentiens concupiſcentiæ in ſua vxore, tamen non in alia, non fit reus peccati mortalis, ſed tantum venialis. Tertio modo indulgentiam habet, quia reus eſt peccati mortalis.*

8 Volo au. *Hic conſequenter apoſtolus aſſignat rationẽ ſui dicti. Et primo eius, quod dixerat,* Non ſm imperiũ. *ſecundo eius, quod dixerat ſecundum indulgentiam, ibi:* Vnuſquiſq; aũt. *Circa primũ ſciendum, quòd nullus ſapiens præcipit contra illud, quod vult: Matrimoniũ autem contrahere, & vti contracto contrariatur virginitati, niſi contrahens certificatus fuerit, quòd actus matrimonialis ab eo non exigetur, ſicut fuit de beata virgine. virginitatem autem volebat apoſtolus. ideo bene dicit:* Volo au. om. vos ho. eſſe. ſi. meip. *i. omnes virginitatem ſeruare. Fuit autem apoſtolus virgo. vnde, & in eius decollatione in teſtimoniũ ſuæ virginitatis fluxit lac de eius corpore, q & loquẽs de matrimonio, & eius actu ꝑꝑ hanc voluntatẽ non fuit loquutus ſecundũ imperiũ. Sed videtur, ꝙ voluntas apoſtoli non fuerit rõnabilis quia ſi oẽs a tpe eius fuiſſent continentes, extunc ceſſaſſet generatio hominũ, & ſic nõ fuiſſet cõpletus numerus electorũ. Ad hoc dicũt aliqui ꝙ reuelatũ fuerat apoſtolo, ꝙ ſi oẽs ſui tpis continuiſſent, adhuc ſufficerẽt ad implẽdũ numerũ electorũ. Sed hoc dictũ nullũ hẽt ſcripturæ, vel rõnis fundamẽtũ. Propter quod dicẽdũ, ꝙ apoſtolus volebat, hoc voluntate antecedẽte, ſed nõ volũtate cõſequẽte. ſicut. 1. Ti. 2. c. dicitur, quòd* Deus vult oẽs hoĩes ſaluos fieri. *ſ. voluntate antecedente, non tñ oẽs ſaluantur, quia non vult voluntate conſequente. Dicitur aũt volũtas antecedens, qua aliquis vult aliquid abſolute, & in generali tanq̃ melius ſimpliciter. Conſequens verò qua vult aliquid conſideratis cõditionib. propriis, & circũſtantiis. Primo modo vult homo merces ſuas ſeruare. Secundo modo non vult eas ſeruare, quando in periculo poſitus proiicit eas in mare. & hoc modo conſideratis meritis, & demeritis hominum, deus vult tantum aliquos ſaluari, & aliquos damnari, licet velit omnes ſaluari in quodam generali, inquantum ſunt ad imaginem ſuam facti, & beatitudinis capaces. Et eodem modo volebat Paulus Apoſtolus homines continentes eſſe, inquantum cõtinentia eſt maius bonum, quam matrimonium. conſiderata tamen fragilitate hominum volebat aliquos matrimonio iungi.*

Voluntas antecedens, & conſequens.

1 Sed

a ¶Et ſi non ſunt caſti, habent alia quibus ſaluari poſſunt. b ¶ Sibi competens.

a eſſe ſicut meipſum. Sed enim vnuſquiſque proprium donū 1
b

a ¶Coniugium eſt ex deo, ſicut & continentia ¶ ideſt in coniugio poteſt ſaluari.
b ¶ ideſt in viduali, vel virginali continentia. c ¶ Coniuncti debitum reddant, ſed non nuptis, ideſt virginibus, Dico.

c habet a deo. Alius quidem ſic, alius vero ſic. Dico autem 2 3
¶Caſte.

vobis non nuptis, & viduis, bonū eſt ſi ſic pmaneāt, ſicut, & 4
¶ Legitime.

ego. Quod ſi ſe non continent, †nubant. Melius eſt enim nu 5 6 7
a ¶Ardere libidine b ¶Hoc conſulo non coniunctis, ſed iunctis præcipio.

d bere, quam vri. †His autem, qui matrimonio iuncti ſunt, p̄- 8
a ¶Quaſi hoc præceptum ego inuenerim, ſed dominus in propria perſona præcepit.
b ¶Hoc de vtroque fideli.

cipio, non ego, ſed dominus, vxorem a viro non diſcedere. 9
a ¶Cauſa fornicationis. b ¶Viuente viro. c ¶Si non continet. 10

e quod ſi diſceſſerit, manere innuptam, aut viro ſuo recon- 11
a ¶Supplendum eſt hic, quod de vxore præmiſit, quod ſi dimiſerit, non ducat vel reconcilietur vxori. ¶N ſi cauſa fornicationis. 12

f
g ciliari. Et vir vxorem non dimittat † Nam cæteris ego dico, 13 14

A pudicitiam coniugalē, per quam non fiunt adulteria, & perfectiorem continentiam, per quā nullus concubitus quærit ſermone ſuo commendans, & hoc, & illud donum dei eſſe monſtrat ſcribens ad Corinthios, & admonens coniuges ne ſe inuicem fraudent, quos cum admonuiſſet adiecit. *Velem vos eſſe*, ſicut meipſum, quia vtique ipſe ab omni concubitu abſtinebat. Et continuo ſubiunxit, *Sed vnuſquiſque proprium donum habet a deo*. Nunquid tā multa, quæ præcipiuntur in lege dei, ne fornicationes, & adulteria committantur, inducant aliud, quam liberum arbitrium.

†contrahant matrimoniū. † 31.q.4.c. de neptis. 32.q 5. c.puto.§. cum ergo.& q.3. c.apoſtolis.

a *Vnuſquiſque*. Auguſt. Et ideo non debet quis conſtringi, ne prohibitus a licitis admittat illicita, ſed ipſe quid ſequatur eligat, ſed tñ in hoc propēſiorem eſſe melius eſt. *Vnuſquiſque. pro.d.* Satis hic etiam oſtendit pudicitiam coniugalem eſſe donum dei. Non tantum enim continentium, ſed etiā coniugatorum caſtitas donum dei eſt.

B

b *Pro.ha.* Quia in hoc quiſque iuuatur, qđ appetit auidius.

c *Di.a.* Hic dat conſilium.

l de fide ad Po.i.c 3.

✱ Aug. Hæc illorum ſunt, qui nullam vouerunt continentiam deo. Cæterum, quiſquis ſe caſtrauerit propter regnum cęlorum, & in corde ſuo continentiam deo vouerit, non ſolum mortifero fornicationis crimine maculetur, verum etiam ſi, aut vir mulierem accipere, aut mulier nubere voluerit ſecundum apoſtoli ſententiam, damnationem habebit, quia primam fidem irritam fecit.

1.Tim.5

✱ Anſel. Ideo multi continere ſe non valent, quia non toto corde id appetunt, & propterea non merentur adiuuari diuinitus. Illum enim deus adiuuat, quem videt tota virtute contendere, nec ſinit illum tentari ſupra vires proprias.

d *Vri.* Eſt deſiderijs agi, vel vinci. Non ergo, ideo dicit melius, quaſi bonum ſit vri, & nubere melius, ſed conſuetudinem loquutionis eſt ſequutus.

✱ Chryſo. Oſtendit quanta ſit deſiderij vis. Hoc autem eiuſmodi eſt. Si valide cogeris, & libidine incenderis, laboribus te, & ſudoribus libera, nequando decidas.

✱ Theod. Si cupiditatis impetū ferre non poteſtis, ſed ad hoc ſuſtinēdū certamē imbecillo animo eſtis, qm̄ ad ea, quę honeſta, & pulchra ſunt, nō hētis alacre, & ardēs animi propoſitum, nulla lex prohibet quo minus matrimoniū ɔ̄hatis.

✱ Hayino. Melius eſt vxorē ducere, q̄ vri, quod eſt proprie, calore corporis cogente, libidinē explere, & quodcunque

C

D que nefas perpetrare.

✱ Anſel. Quæ propter mentis imbecillitatem nō poſſunt continere carnis impulſionem. nubant, ne in barathrū diaboli per fornicationem corruant. Nam melius eſt nubere, quam vri ardore deſideriorum carnalium. Sine culpa, ſcilicet ad matrimoniū veniunt, ſi tamē, nec dum meliora deuouerunt. Vri autem eſt deſiderijs carnis æſtuare, cum enim mens calori carnis conſentit, vritur. Pati verò deſideria, & non vinci, illuſtris viri eſt, & perfecti.

e *Quod ſi di.* Aliud eſt diſcedere, aliud ex communi conſenſu continere. Illud enim malum eſt, hoc bonum.

† ſepa

E

Ambro. Ideo non ſubdit de viro, ſicut de muliere, quia licet viro aliā ducere, quia inferior non omnino hac lege vtitur, quia potior, quod a falſarijs dicitur eſſe appoſitum.

† 28. & c.ia De di gaude 3.Eſd Aug. Idem lent. ... iug.c

f *Et vir vxo.* Non debet vir dimittere vxorem, quia faceret eam mœchari, Quòd ſi illa eſt adultera non facit, ſed adulteram dimittit, Cauſa quā Chriſtus excepit hic tacetur, quia notiſſima eſt, ſcilicet, fornicationis.

✱ Chryſo. Cum propter continentiam, & alias cauſas fieri diuortia contingat, melius quidē eſt, inquit, ne fiant a principio. Quòd ſi fiant, maneat vxor cum viro, quamuis nō miſceatur. Verum nullum alium virum ducat.

✱ Augu. Vſque adeo fœdus illud initum nuptiale cuiuſdā ſacramenti res eſt, vt nec ipſa ſeparatione irritum fiat. quandoquidem viuente viro a quo relicta eſt, mœchatur ſi alteri nupſerit, & ille huius mali cauſa eſt, qui reliquit.

* Idem. Tantum valet illud ſociale vinculum coniugum vt cum cauſa procreandi colligetur, nec ipſa cauſa procreādi ſoluatur. Poſſet enim homo dimittere ſterilem uxorem, & ducere de qua filios habeat, & tamen non licet, &c.

g *Nam cæt.* ubi uterque fidelis hoc pręceptum domini dedi Nam cęteris ubi non uterque fidelis, quod in initio eccleſiæ contingit, cum euangelium prædicari cœpit.

* Sedul. Qui uidelicet, neque ambo Chriſtiani ſunt, quapropter? ſ.ut dimittatur coniux infidelis, ut in conſequentib. Apoſtolus dicit, quamuis melius ſit non dimittere. Attñ non licet ſm̄ præceptum dñi, ut dimittatur coniux, niſi cauſa fornicationis: Fornicatio eſt etiā ipſa infidelitas. Dicimus aūt, permiſit cauſa fornicationis uxorem dimitti, ſed quia p̄miſit, nō iuſſit, dedit apoſtolo locū monēdi, ut q uoluerit nō dimittat uxorem īfidelē, quia ſic fortaſſe poſſit fidelis fieri.

F

☞ Aug.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Sed e. vnuſquiſque.* Hic conſequenter aſſignat rōnē, quare de mr̄imonio conceſſo dixit, ſm̄ indulgentiam, quia. ſ. quilibet non eſt tantæ virtutis, q̄ poſſit continere, & hoc eſt, quod dicit, *Sed e. vnuſq. pro. do. h. a deo.* ſ. vt poſſet continere. 2 *Alius. ve. ſic.* ideſt, q̄ poſſet caſtitatē maritalē cuſtodire, & in ea deo ſeruire. vnde Matt. 25. a. de Chriſto ſub parabola hominis peregre proficiſcentis, quòd vocatis ſeruis ſuis tradit illis bona, & vnicuique ſm̄ propriā virtutē. 3 *Dico au.* Quod obſcure dixerat, magis declarat dicens. *Dico au. non nup.* i. virginib. 4 *Et viduis, b. eſt il. ſi ſic perman.* i. continenter viuendo. 5 *Quod ſi ſe no.* i. ſi donū continendi non acceperint a deo. 6 *Nubant.* matrimonium contrahendo. 7 *Melius eſt enim nu. quā vri.* i. quam concupiſcentia ſuperari. Concupiſcentia. n. quidam ignis eſt & ideo, qui ab ipſa impugnatur incaleſcit, qui autem ſuperatur per concupiſcentiam vritur. Et conſiderandum, q̄ apoſtolus hic vtitur cōparatione abuſiua, quia concupiſcentia vri, malum eſt ſimpliciter, nubere autem bonum, minus tamen, quā cōtinere. eſt igitur ſenſus, *M. in. eſt.* i. magis eligibile eſt, q̄ homo minus donum habeat quam quòd malum incurrat. 8 *His aūt.* Hic conſequenter inſtruit eos, qui matrimonio iuncti ſunt, de ipſo non diſſoluendo. Et diuiditur in duas partes, quia primo facit propoſitum. ſecundo occaſione eius dat generale documentum, ibi, Et vnumquemque. Prima adhuc in duas, quia primo agit de indiſſolubilitate matrimonij, qñ vterque coniugū eſt fidelis. Secundo qñ alter eſt infidelis. ibi. Cæteris aūt. Prima adhuc in duas, qa primo docet eos de indiſſolubilitate mr̄imonij. ſecūdo, qđ ſit agēdū qñ contigit ipſum aliquo modo ſeparari, ibi, Quod ſi diſceſſerit. Circa primum dicit. *His au. &c. Præcipio non ego, ſed do.* ideſt non pręcipio propria, ſed auctoritate diuina. 9 *Vxorē a viro non diſ.* Sicut enim dictum eſt ſupr. matrimonium primo fuit inſtitutum ad legitimæ prolis procreationem, in cuius nutritione, & inſtructione de morib. requiritur magnū tempus. pp quod rō dictat, q̄ vir, & vxor per totā vitā inſeparabiliter coniungantur, & ideo mr̄imoniū ſic diffinitur, q̄ eſt perſonarum legitimarum coniunctio indiuiduam, i. indiuiſam vitæ conſuetudinem retinens. Propter quod non diſcedere vxorem a viro cadit ſub præcepto, excepta cauſa fornicationis, quem caſum excepit Saluator Matth. 25. & idem de diſceſſu viri ab vxore. In hoc. n. ad paria iudicantur. 10 *Quod ſi diſceſ.* Hic conſequenter oñditur quid ſit agendum qñ aliqualiter ſeparatur matrimonium. licet. n. vinculum matrimonii conſummati ſit indiſſolubile, niſi per mortem alterius corporalē, tñ ex cauſa fornicationis probata pōt diſſolui quantū ad thorum, & quoad cohabitationem, & ſic dicit apoſtolus, *Quod ſi diſc.* vxor a viro in caſu dicto. 11 *Manere innu.* ſupple præcipit dominus. 12 *Aut viro.* Sicut enim poterat non diſcedere a viro ſub ſpe correctionis eius, ita poſt diſceſſum poteſt ei recōciliari, & etiam debet ſi non poſſit continere, quia non poteſt alteri nubere ipſo viuente. 13 *Nam cæteris.* Hic conſequenter agitur de diſſolutione, & ſolutione matrimonij, quando alter cōiugum eſt infidelis. Et diuiditur in duas partes, quia primo agit in receſſu ex parte fidelis ſecundo ex parte infidelis, ibi, *Quod ſi infidelis.* Circa primum dicit, *Nā cæteri.* qui ſunt diſparis cultus, 14 *Dic. eg. n. do.* i. do conſiliū, ſed nō eſt ad hoc diuinū p̄ceptū.

Diuiſio.

Mat 10

¶ Ex deo. a ¶ Proprio ore. b ¶ Fidelis conuerſus ad fidem in coniugio. 1

a non dominus. Si quis frater vxorem habet infidelē, & hæc 2

a ¶ Non præcipit, ſed conſulit, vt ſi cuius aliter agat non ſit tranſgreſſor, ſicut poſt de virginibus conſulit. Augu. monet ergo, quod eſt lucrandi occaſio cum poſſet licite relinquere. 3

¶ Sed non expedit ¶ Idem ſubdit de muliere.

conſentit habitare cum illo, non dimittat illā. Et ſi qua mu- 4

lier fidelis habet virum infidelem, & hic conſentit habitare

a ¶ Dum non horret nomen Chriſti.

b cum illa, non dimittet virum. † Sanctificatus eſt enim vir in- 5

a ¶ ideſt munda eſt mulier infidelis quantum ad virum fidelem, ipſe enim vir fidelis ex eius coniunctione non contaminatur, veram enim fidelis habet pudicitiam in infideli coniuge. 6

fidelis per mulierem fidelē, & ſanctificata eſt mulier infide-

a ¶ Si diſceditis, & ſi non eſt legale matrimonium. b ¶ De copula nati.

¶ Vel ſpurii, vel infideles. c ¶ Non legitimi.

c lis per virum fidelem. Alioquin filii veſtri immundi eſſent, 7

¶ Si permanetis. ¶ Sancti. a ¶ Vel vir, vel mulier. b ¶ Odio fidei. 8

c ¶ Non pro eo fidem deſerat.

d nunc aūt mundi ſunt. † Quod ſi infidelis diſcedit, diſcedat. 9

10

✱ Aug. Hic primo videndum eſt quibus *cæteris*. Dicebat A enim ſuperius ex domini perſona, *His, qui ſunt in coniugio*, ſed nō hoc ſequit. Ita. n. ſubiungit, *Si quis frater habet vxorem infidelem, & hæc conſentit habitare cum illo, non dimittat illam*. Ergo nūc ēt dicit his, qui ſunt in coniugio. Quid ſibi ergo vult, quod ait, *cæteris*, Niſi quia eis ſuperius loquebatur, qui ſic copulati erant, vt pariter in fide Chri eſſent. cęteris autem nunc dicit ideſt, eis, qui ſic copulati ſunt, vt non ambo fideles ſint. Sed quid eis dicit? *Si quis frater habet vxorem infidelem, & hęc conſentit habitare cum illo, &c.* Si ergo non præcipit ex domini perſona, ſed ex ſua perſona monet, ita eſt hoc bonū, vt ſi quis aliter fecerit, non ſit præcepti trāſgreſſor. Aliud eſt. n. quod iubetur, aliud, quod monetur, aliud, quod ignoſcit. Iubetur mulier a viro non diſcedere, aliter ergo nō licet facere. Monet aūt vir fidelis ſi hēt vxorē infidelē cōſentientē ſecum habitare, nō eā dimittere. Licet ergo, & dimittere, quia non eſt pceptū domini ne dimittat ſed conſilium apoſtoli, ſicut monetur virgo nō nubere. Sed ſi nupſerit, conſiliū quidē non tenebit, ſed contra præceptū non faciet. Ignoſcitur tamen cum dicitur, Hoc autem dico ſecundum veniam, non ſecundum imperium.

[margin: de ſerm. ... in mō]

[margin: li. 1. de Domin. in mō te. Idololatria fornicatio.]

a *Si quis frater, &c.* Idololatria, & quęlibet noxia ſuperſtitio fornicatio eſt, & dn̄s cauſa fornicationis quidē permiſit vxorem dimitti, ſed non iuſſit, & ſic dedit locum apoſtolo monendi, vt qui noluerit, non dimittat infidelem, quę forſan e- B rit fidelis. Si fornicatio carnis deteſtanda eſt in coniuge, quā to magis fornicatio mētis, i. infidelitas? Iuſſit Eſdras imo dominus per eū vxores dimittere alienigenas, p quas ad deos ibant alienos. Et per Moyſen dominus iuſſerat ne quis vxorem alienigenam duceret, merito ergo quas duxerant domino prohibente, domino iubente dimiſerunt.

[margin: ſup. 5. c.]

✱ Chryſo. Quemadmodum cum de abijciendis meretricibus diſputat, correctione rem facit faciliorem his verbis, Nō vtique fornicarijs huius mundi, ita in hoc loco multa vtitur facilitate, inquiēs, Si qua vxor virum, aut vir vxorem infidelem habet, non dimittat eam. Quid dicis, an infidelis manebit cum viro, fornicaria verò minime. Atqui minus vitij eſt fornicatio, quam infidelitas. Minus quidem fateor. Sed deus ſuis maiorem in modū parcit, hoc & in eo, qui decem millia talenta debebat oſtendit, etenim illum cum ſibi tantum deberet, non puniuit, cum autem a cōſeruo exigeret, totum repetijt debitum.

[margin: L. ad Vxo.]

✱ Tertul. Manifeſtum eſt ſcripturam iſtam eos fideles deſignare, qui in matrimonio gentili inuenti a dei gratia fuerunt, ſecundum verba ipſa, Si quis, inquit fidelis vxorem habet infidelem, non dicit vxorem ducit infidelem.

Amb. Non eſt imputādum matrimonium, quod extra decretum dei factum eſt, ſed cum cognoſcitur emendandum.

Aug. Cū verò cœpiſſet Gentibus euangelium prædicari iam coniunctos Gentiles Gentilibus comperit, ex quibus ſi C non ambo crederent, ſed vnus, vel vna, & infidelis cum fideli, conſentiret habitare, nec prohiberi a domino debuit fidelis infidelem dimittere, nec iuberi. Ideo enim non prohiberi, quia iuſtitia permittit a fornicante diſcedere, & infidelis hominis fornicatio eſt maior in corde, quam in carne. Ideo autem, nec iuberi, quia non contra iuſſionem domini Gentiles fuerunt ambo coniuncti. Licitum ergo erat per iuſtitiam, ſed licitum non erat faciendum propter liberam beneuolentiam. D

b *Sanctifica. eſt.* quia hoc ſæpe contingit, quòd alter per alterum ad fidem cōuertitur. Vel mūdus eſt vir infidelis quātum ad fidelem mulierē, & nullam ex eius coniunctione immūditiam patitur mulier fidelis.

[margin: Aug. lib. 3. de peccat merit. & remiſſ. c. 12. & li. 2. c. 26. † 28. q. 1. c. iam nunc.]

✱ Auguſti. Credo, iam prouenerat, vt nonnullæ fœminæ p viros fideles, & viri per vxores fideles in fidem venirent. Et quamuis non diceret nomina, exemplis tamen hortatus eſt ad confirmandum conſilium ſuum.

[margin: libr. 1. de ſer. Dom. in monte. † 28. q. 1. c. ſimili modo, &c. ſi infideles.]

c *Alioquin.* Si dimittitis inuicē nolentes cohabitare, & alijs vos copulatis adulteri eſtis, & filij veſtri ſpurij, & iō immundi. nunc ſancti, quia de licitis coniugijs nati, & ſub creatoris veneratione nati. Vel ſi viciſſim dimittunt, filij, qui maiorē partem ſequuntur, in infidelitate manebunt. Maior. n. tunc erat numerus infidelium, quam fidelium: Nunc aūt ſancti, ideſt, Chriſtiani, ſiue vno ex parētibus auctore, ſiue vtroq;.

[margin: Ambroſ.]

d *Nunc autem ſancti ſunt.* ✱ Chryſoſt. hoc eſt, non immundi. Ipſe autem ſanctos appellauit, verbi exuperantia iterum malæ ſuſpitionis metum amouens.

E

✱ Aug. Aut ſic accipiendum eſt, ꝙ exempla iam pręceſſerant, & virorū quos vxores, & fęminarum quas mariti lucri fecerant Chriſto, & paruulorū ad quos faciendos Chriſtianos voluntas Chriſtiana ēt vnius parentis euicerat, aut ſit, (quod & magis apoſtoli verba videntur ſonare, & quodāmodo cogere) aliqua illic eſt intelligenda ſanctificatio, qua ſanctificabant vir, vel mulier infidelis in coniuge fideli, & qua ſancti naſcebant filij fideliū, ſiue ꝗa in menſtruo cruore mulieris a concubitu continebat quicunq; vir, vel fęmina, id in lege didicerat (nam hoc Ezechiel inter illa præcepta ponit, quę non figuratè intelligenda ſunt) ſiue pp aliam quālibet, quę ibi aperte propoſita non eſt, ex ipſa neceſſitudine cōiugiorū atque filiorū ſanctitatis aſpergīnē, illud tn̄ ſine dubitatione tenendū eſt, ꝗcunque illa ſanctificatio ſit, non valere ad Chriſtianos faciendos atque ad dimittenda peccata, niſi Chriſtiani, & eccleſiaſtici inſtitutione ſacramenti efficiātur fideles. Nā nec cōiuges infideles, quamlibet ſanctis, & iuſtis coniugib. adhæreant, ab iniquitate mundantur, nec paruuli de quibuſlibet ſanctis iuſtiſque procreati, originalis peccati reatu abſoluuntur, niſi in Chriſto fuerint baptizati.

[margin: Ex E. ad Marcellinum. Ezech. 18.]

* Idē. Illa ſanctificatio cuiuſcunque modi, ꝗ in filijs fidelium eſſe dixit apoſtolus, ad iſtam de baptiſmo, & de peccati origine, vel remiſſione quæſtionem omnino nō pertinet.

[margin: l. de baptiſ. paruul.]

* Sedul. Nunc ſancti ſunt, ꝗa fideles per pdicationē ſuorū parentum. Item, filij veſtri immundi eſſent, ſi infidelē parē tē comitarentur iā non baptizati, aut ſi baptizati eſſent, ex Chrianitate in paganiſmū trāſirēt infidelē parentē ſectādo. F

Ter.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Si quis frater.* i. Chriſtianus. 2 *Vxor. ha. inſi.* vt pote qn̄ vir conuertitur ad fidē, & non vxor. 3 *Et hæc conſ. hab.* pacifice & ſine contumelia fidei Chriſtianæ. 4 *Non dimit.* Et idē ſubdit de vxore fideli virū infidelē habente. cū dr̄. *Et ſi qua muli.* In hoc. n. ſunt ad paria. & Subdit ratio talis manſionis fidelis cū infideli, cū dr̄. 5 *Sanctifi. eſt e.* i. conuerſus ad fidē. 6 *Vir infid. per mul. fid.* ipſum ad hoc inducentē. Hoc. n. frequenter fiebat in primitiua eccleſia, ſ. ꝙ vxor fidelis conuertebat virum in fidelē, & econuerſo vir vxorē. 7 *Alioquin.* Hic ponit ad idem ſecunda rō ex parte prolis, ꝗ per conuerſionē parentis infidelis mō dicto adducebat ad fidē. Si aūt fidelis cōiux diſcederet, ples cū infideli remaneret, ꝗa tūc pars infideliū cū talib. præualebat, tū quia erant pauci fideles, & ſub infidelib. conſtituti. & hoc eſt quod dr̄. *Alioq. fi. ve. im. eſ.* i. in infidelitate remanerent, rōne dicti. 8 *Nunc au. ſa. ſu.* i. adducti ad fidē modo dicto. videtur autem, quod apoſtoli dictum ſit contra ſacram ſcripturam, quia 1. Eſd. 9. *Sanctus Eſdras fecit abijci vxores alienigenas cum filiis ſuis a filijs Iſrael fidelib.* Itē cōtra ſacros canones, quia 28. q. 1. c. *Iudæi.* dr̄, ꝙ non pōt infidelis in eius coniunctione permanere, quæ iā ad Chriſtianā translata eſt fidē. Ad primū dicendum, ꝙ matrimonialia illa erant ꝯtracta ꝯ dei prohibitionē, quæ habetur Deu. 7. ideo nulla erant, quia nullū matrimoniū contra dei prohibitionē pōt eſſe ratū, pp quod Eſdras fecit illa ſeparari, & bene. Ad ſm dicendū, ꝙ in primitiua eccleſia paſſim conuertebantur aliq de Iudæis, & ſimiliter de Gentib. & illo tpe loquitur apoſtolus, quia tunc ſpes erat, ꝙ infidelis traheretur ad fidē per fidelē perſonā in matrimonio ſibi iunctā. procedente vero tpe Iudæi fuerunt obſtinati, nō ſic aūt Gentiles: & iō fidelis pmittebat habitare cū infideli de Gētib. non tn̄ de Iudæis. Mō vero pari paſſu ambulāt, ꝗa vtrique reputantur obſtinati, & ſic nō pmittitur fidelis habitare cū infideli de iſtis, nec de illis, & hoc mō loquitur decretū allegatū. 9 *Quòd ſi infid.* Hic conſequenter loquitur de diſceſſu infidelis, cum dicitur, *Quòd ſi. infid. diſ.* in odium fidei Chriſtianæ. 10 *Diſce.* q. d. liberatus eſt fidelis a cōiunctione eius, & poteſt alteri contrahere. Et ſubditur cauſa, cum dicitur.

1 Non

A ✻ Tertul. Apoſtolus ex ſanctificato alterutro ſexu ſanctos procreari ait, tam ex ſeminis prærogatiua, quam ex inſtitutionis diſciplina. Cæterū, inquit, immūdi naſcerentur, quaſi deſignatos tamē ſanctitatis, ac per hoc etiam ſalutis intelligi volens fideliū filios, vt huius ſpei pignora matrimonijs, quę retinenda cenſuerat patrocinaretur. Alioquin meminerat dominicæ definitionis,

Io.3. *Niſi quis renatus fuerit ex aqua, & ſpiritu, non introibit in regnum dei*, id eſt, nō erit ſanctus.

a *Non enim.* Nō eſt ratū cōiugium, quod ſine deo, & ideo non eſt peccatū dimiſſio (†ſic.) ꝓpter Deum, ſi alij copulatur. Si ambo (†ordino.) credunt, per cognitionem dei confir(†accerſat.)matur coniugium.

B b *In pace.* Non oportet litigare cum diſcedente, quia odio dei diſcedit.

l.1. ad Pollēt. c *Vnde enim.* Auguſti. Hortatus ſuper ea quæ euenerūt, nunc quia eadem fieri poſſunt (†potius.), Hæc non lege iubēte, ſed libera charitate fiunt.

d *Diui.de.* cuiquam quando ſaluetur, id eſt, ſcit quando credet, & ſuſtinet, ſic & tu expecta. (†Sup.6.d. 1.Pet.1.d.)

In expoſitione Epiſto. ad Galat. e *Circuncisus aliquis vo.eſt.* Aug. Nuſquam aufert conſuetudinē, quæ ſeruata non impedit ſalutem, monēs ne in talibus ſpes ſalutis ponatur, cum tātum pro offenſione infirmorum ſeruentur. vnde dicit nihil ea eſſe, ſubdens. *Circuncisio nihil.*

✻ Sedul. *Non adducat præputium.* Ideſt, Non putet ſe ſuperflue circunciſum, ne hoc pœniteat. Fuit enim neceſſariū ſuo tempore. Quę hoc modo non adducat præputium, vt quis ſine legis cæremonijs viuat, quia cum quibuſdam permittebāt apoſtoli legalia cuſtodiri, ne ſubito a lege ſubtracti ſcandalum paterentur.

Aug.lib.Gen. ad Pollētium. f *Vnuſquiſque in ea.* Hoc ad eas cōditiones, vel vitæ cōſuetudines reſpicit, q̄ nihil obſunt fidei boniſque moribus. Sicut enim coniux, ſic & latro ad Chriſti fidē vocatur. Sed ille in

C coniugio, nō a cōiugio, Iſte vero nō in latrocinio, ſed a latrocinio. Non enim neceſſe eſt, vt coniuges deſinant eſſe coniuges propter fidem Chriſti, ſicut neceſſe eſt, vt latrones de- D ſinant eſſe latrones.

g *Seruus v.* Supra poſuit vnum exemplum de ritu viuendi, hic aliud de conditionis dicitur officio.

h *Mag s vte.* Quia quanto quis ꝓpter deum deſpectior eſt in hoc ſeculo, tanto magis exaltabitur in futuro.

i *Libertus.* Quia ereptus a peccatis, quę ſeruos faciūt, nec ſeruus cōditione deſpiciat, nec liber ereptus elatus ſeruo ſe ꝓponat.

k *Empti e.* Reddite vicem, vt vos ſerui ſitis Chriſti, non hominū. Hi ſunt ſerui hominū qui humanis ſe ſubijciunt ſuperſtitionib.

lib.1 ✻ Tertullia. Quod ſciam, non ſumus noſtri, ſed pretio empti E & quali ꝑtio? ſanguine dei. Lædentes igitur carnē iſtam, eum lædimus.

l *Serui hominum.* Qđ contingit vobis ſi dicatis, *Ego ſum Pauli, ego Apollo.* († Ep. 21.c. regi. ... prin ...)

✻ Chryſoſto. Hoc non tantū ad ſeruos, ſed ad liberos dictum eſt. Contingit enim, vt ſeruus nō ſit ſeruus & liber ſit ſeruus. Et quonā pacto ſeruus non eſt ſeruus? Cum propter deū omnia facit, cū non eſt ſimulator, neque quidquam, vt oculis ſeruiat, operatur. Ita fit, vt hominū ſeruus liber fiat. Vel cōtra, liber ſeruus efficitur, cum inter homines malus quidē miniſter eſt, vel ꝓpter gulam, &c. Huiuſmodi enim homo maxime omniū ſeruus eſt quamuis ſit liber. Cōſidera quæſo vtrumque. Seruus erat Ioſeph, verum non hominum ſeruus. Quare in ſeruitute omnium liberrimus erat, dominæ autē ſub cuius imperio erat non paruit voluntati. contra libera illa maiorem in modū omniū ſerua erat, cū ſeruo ſuo blandiretur, hortareturque, ſed libero non perſuaſit, quod facere noluit. Audiant ſerui, & liberi, vter ſeruiuit, q̄ rogatus eſt, an quę rogauit? quę hortata eſt, an qui cōtempſit ſupplicem? Etenim termini ſeruis a deo conſtituti ſunt, & quouſque in his progrediēdum ſit, ſancitum eſt, & præterire eos neminem oportet, &c.

☞ Idem. F

a ¶ ideſt, non cogitur infidelem ſequi, ſed quandiu poſſunt in pace eſſe, non ſeparentur. ſi in eo putauerunt vocari, in eo manendum eſt. b ¶ id eſt, in infidelitate.

a Non enim ſeruituti ſubiectus eſt frater, vel ſoror in eiuſmo- 1 2

a ¶ Ideo non debemus eſſe cauſa diſcordiæ. b ¶ Vere manendum, quia vnde ſcis. c ¶ Fidelis.

b di. In pace autē vocauit vos deus. Vnde enim ſcis mulier, ſi 3

c a ¶ Forſan poſſet credere, qui non horret nomen Chriſti. ¶ Fidelis. ¶ Infidelem. 4

virum ſaluum facies? Aut vnde ſcis vir, ſi mulierem ſaluam

a ¶ Ita te habeas ad tuum comparem. ¶ Vtique viro præeſſe, vxori ſubeſſe. b ¶ Dedit. c ¶ ideſt, in eo ſtatu, in quo deus vocauit, non a quo.

d facies? Niſi vnicuique, ſicut diuiſit deus Et vnūquemque ſi- 5

a ¶ Perſeueranter, ſi non ſtatim proficit. ¶ Vnuſquiſque. ¶ Niſi. 6 b ¶ Tenendum vobis, quod omnes tenent. 7

cut vocauit deus, ita ambulet. Et † ſicut vbique in omni-

a ¶ Q in eo ſtatu poteſt quiſque manere, ſ. coniugii, ſicut & in cæteris, quæ ſaluti impedimentum non afferunt. verbi gratia. ¶ Hoc, ſ. doceo, quod vnuſquiſque permaneat in ſtatu ſuo.

e bus eccleſijs † doceo. Circunciſus aliquis vocatus eſt, non 8

a ¶ Non cogatur adducere. b ¶ Ritus Gentilium.

† adducat præputium. In præputio autem aliquis vocatus 9

¶ ideſt non cogatur ad Iudaicos ritus. a ¶ Ad ſalutem, nec prodeſt, nec obeſt hoc, vel illud, ideſt Iudaicus, vel Gentilis ritus.

eſt, non circuncidatur. Circumciſio nihil eſt, & præputiū ni 10

a ¶ Non adducat: &c Sed. 11

f hil eſt, ſed obſeruatio mandatorum dei. † Vnuſquiſque in

a ¶ Non a qua. b ¶ Conditione vocationi non repugnante. ¶ Sicut.

g qua vocatione vocatus eſt, permaneat. Seruus vocatus es. 12

¶ Quaſi velis hoc effugere. a ¶ Seruitute. 13

h non ſit tibi curæ. Sed & ſi potes liber fieri, † magis vtere. 14

¶ Quæ eſt cauſa humilitatis. a ¶ Quia æque, vt dominus ſeruus Chriſti eſt. 15 b ¶ Ideſt in fide domini vocatus, vel in operatione domini. c ¶ Id eſt ac ſi diceret ſeruus, ſed honeſtius nomen. 16

i Qui enim in domino vocatus eſt ſeruus, libertus eſt domi- 17 18

a ¶ A deo, quod crimen eſt. b ¶ Quod perfectius eſt. c ¶ Vterque ſeruus, quia pre. em.

ni. Similiter, q̄ liber vocatus eſt, ſeruus eſt Chriſti. † Precio 19 20

¶ Sanguine Chriſti. a ¶ Et quia empti. b ¶ Ita ſcilicet, vt poſt ponatis ſeruitium domini.

k c ¶ Quia nullus ſtatus nocet:

l empti eſtis. Nolite fieri ſerui hominum. Vnuſquiſque er- 21

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Non enim ſeruituti ſubiect.* id eſt, Chriſtianus, vel Chriſtiana. 2 *In eiuſmodi.* Vt teneatur infidelē aliquo modo ſequi, aut contendere in iudicio, vel alibi pro eius cohabitatione, & ſubdit cā.

3 *In pace autem vocauit vos d.* Non in litigiis, & contentionib. Sed quia poſſet aliquis arguere in contrarium, ſcilicet, quòd teneretur hoc facere, vt poſſet infidelem per cohabitationem ad fidem conuertere. ideo hoc remouet, di.

4 *Vnde enim ſcis mulier, ſi virum ſaluum facies.* q. d. non poteſt hoc ſcire, niſi per diuinam reuelationē, propter quod ſubditur.

5 *Niſi vnicuique, ſicut diuiſit deus.* i. ordinauit reuelari, ſecundū autem viam humanam magis probabile videtur, q̄ infidelis ſubuerteret fidelē ſi ſequeretur eū diſcedētē ex odio fidei Chriſtianæ.

6 *Vnumquemque.* Poſtquam apoſtolus egit de ſolutione, & diſſolutione matrimonij, vbi dixerat, quòd fidelis debet manere cū infideli, ſi poteſt abſque contumelia Chriſti. Hic cōſequenter ex incidenti dat generale documentum ſtandi in ſtatu, in quo quis vocatur ad fidem, di. *Vnumquemque, ſicut vocauit deus, ita ambulet,* quantum ad illa, quæ non repugnant ſtatui fidei.

7 *Et ſicut in omnibus eccleſiis doceo.* q. d. non ſolum vobis Corinthijs, ſed & alijs hoc dixi, quia doctrina fidei debet habere vnitatē, & maxime in hoc, q̄ quilibet ſit cōtētus de ſtatu in quo vocatus eſt ad fidem, niſi impediat dei ſeruitutem, & explicat magis in ſpeciali dicens. 8 *Circunc. ali. vo. eſt, non ad præp.* ideſt, non ſequatur ritum Gentilium, qui ſemper fuit illicitus.

9 *In præpu. au. aliquis vo. eſt, non c.* volens obſeruare legalia, quę ceſſauerunt in morte Chriſti, maxime quantum ad cæremonialia de quib. fuit circunciſio cui ſuccedit baptiſmus in noua lege. iō ſubditur. 10 *Circunciſio ni. eſt.* ideſt, nihil facit ad ſalutem.

11 *Sed ob. m. De.* Matth. 19. c. Si vis ad vitā ingre. ſer. man. Sunt enim de dictamine iuris naturalis, propter quod obligatio eorum ſemper manet. 12 *Seruus vo. es.* ad fidem.

13 *Non ſit ti. cu.* ideſt non feras hanc conditionem moleſte, nā in illa potes Chriſtō ſeruire. 14 *Sed & ſi po. li. fie.* ex gratia domini tui, vel alia via de facili. 15 *Magis vte.* ſ. ſeruitute. q̄ ante ſeruiendo Chriſto in membris ſuis, exemplo Chriſti, qui ſicut miniſter erat cum diſcipulis. Et propter hoc Papa ſeruū ſeruorum dei ſe vocat in libris ſuis.

16 *Qui e. in do. vo. eſt ſeruus.* conſtruatur ſic litera. *Qui enim ſeruus.* exiſtens in conditione. 17 *In dom. vo. eſt.* id eſt, vocatus ad fidem. 18 *Libertus eſt domini.* id eſt, libere poteſt ſeruire deo, & æqualis eſt meriti apud deum, ſicut ille quem vocat exiſtentem in libertate. 19 *Similiter, qui liber vo. eſt ſer. eſt Chriſti.* ſicut, & ille, qui vocatus eſt ſeruilis conditionis exiſtens. vnde dicit Amb. Apud deum bona ſeruitus, & bona libertas ęqua lance appenduntur. Et quòd vterque ſit æqualiter ſeruus Chriſti, oſtenditur conſequenter, cum dicitur. 20 *Precio em. eſtis.* id eſt ſanguine Chriſti, qui æqualiter effuſus eſt pro vtroque. emptus vero ſeruus efficitur emptoris.

21 *Nolite fieri ſer. ho.* dimittendo ſeruitutem dei pro ſeruitute hominum. vtraque enim poteſt ſimul ſtare, vt cum quis propter deum humiliter ſuſtinet hominis ſeruitutem.

1 De

a ¶Non a quo, quia nullus ſtatus nocet in quo quis vocatur. b ¶Statu. ¶In obſeruatione mandatorum dei.
go in quo vocatus eſt, fratres, in hoc permaneat apud deū.
a ¶De coniunctis dedi præceptum domini, vbi vterque eſt fidelis, vel meum conſilium dedi, vbi alter infidelis. b ¶Aliqua lege præcipientis, vt contineant, vel nubant.
a † De virginibus autem præceptum domini non habeo, 1
a ¶Non præceptum. ¶A ſpirituſancto mihi inſpiratum idem, quod ſupra dedi, non nubendi vbi tamen aliud licet. ¶Apoſtolatum.
conſilium autem do, tanquam miſericordiam conſecutus a 2
a ¶Ita. b ¶In diſpenſatione mihi credita. c ¶Quia apoſtolus, & fidelis ergo hoc conſilium do, ſcilicet nubendi, quia exiſtimo hoc, ideſt, in virginitate permanere. 3
domino, ut ſim fidelis. Exiſtimo ergo bonum hoc eſſe pro- 4
a ¶Non ſolum ſpe æternæ vitæ. b ¶Ita exiſtimo, quia ita vere eſt, ſcilicet. 5
b pter † inſtantem neceſſitatem, quoniam bonum eſt homini
c ¶In virginitate. ¶Tamen ſi ¶Et ſi inſtat neceſſitas. ¶Sed ſo:
ſic eſſe. † Alligatus es vxori, noli quærere † ſolutionem Solu- 6
Si potes continere. Sed tamen. 7
tus es ab vxore, noli quærere vxorem. Si autem acceperis v- 8
Similiter. a Non peccant, tamen leuius eſt eſſe ſine coniugio, quia.
d xorem, non peccaſti. Et ſi nupſerit virgo, nō peccauit. † Tri- 9
e a ¶Pro neceſſariis rebus prouidendis ſibi, & filiis. b ¶Dum conſulo hoc eu tare, vel dum concedo, quod vultis, & ſi graue. ¶Tribulationem carnis habebunt Ego autem vo par.
f bulationē tamen carnis habebunt huiuſmodi Ego autē vo- 10
a ¶Quo non generatione carnali propagandus eſt populus dei, ſed regeneratione ſpirituali colligendus. 11
b ¶Hoc ſolum reſtat agendum. 12
bis parco. Hoc itaq; dico fratres tēpus breue eſt. † Reliquū 13
a ¶Studendo dei ſeruitio, non operi carnis. b ¶Pro aliqua proſperitate ſeculi.
g eſt, vt & qui habēt vxores tanquā nō habētes ſint, & q gau- 14

*Idem. Nolite fieri ſerui hominum, hoc eſt, nolite eis pa-
A rere, cum turpia præcipiunt. verum neque nobiliſſis ſic ſer
ui fieri velimus.
a *De virginibus.* Cauſa illius fornicatoris, de omni fornicatio ne vitanda docet.

[Auguſt. lib. de ſancta virgini. c. 14.]

* Sedul. Scriptis reſpondet, quia illi dicebant, vbi eſt præcepta virginitas? vt ſuperfluum demōſtrarent, quod ſub præcepto non eſt. Ita virginitatem prætulimus vt tamen nuptiarum ordinem ſeruemus, quia ſi dominus virginitatem imperaret condemnare videretur coniugium, & ſeminarium hominū excideret, vnde virginitas procreata eſt. Quare præceptū domini de virginib. nō habuit, quia maioris mercedis eſt, qđ nō cogitur, ſed offertur.

* Auguſt. Non vt hoc conſilium alie-
B num exiſtimemus a domino, cum continuo ſequatur, & dicat, tanquam miſericordiam conſequutus a domino, ut fidelis eſſem. Secundum ergo deum dat conſilium fidele, in eo ſpiritu de quo ait, Puto autem, quòd & ego ſpiritum dei habeo. Verūtamen aliud eſt domini iubētis imperium, aliud conſerui ſecundum miſericordiam charitatis, quæ illi eſt a domino inſpirata atque donata, fidele conſilium. Ibi aliud facere non licet, hic autem licet.

b *Exiſtimo hoc bonum eſſe.* * Sedul. Exiſtimo, hic non pro dubio ponitur, ſed pro certo.

c *Neceſſitatem.* Dicit penurias ſeculi quas ſæpe patiunt coniugati. Infirmis infirmam rōnē prætendit. Poſſet.n. digniorem reddidiſſe virginitatis rationē eius munus amplius cōmendando. Supergreditur enim virginitas conditionē humanæ naturæ, per q̃ homines angelis aſſimilātur. Maior tñ
C victoria virginum eſt, q̃ angelorū. Angeli enim ſine carne viuunt, virgines vero in carne triumphant. Inde eſt, quòd in tabernaculo domini ſupremum operimentum erat de pellibus hiacynthinis, per quod intelligitur cælibum vita, habet enim hiacynthus ſpeciē ſimilē throno, ita qui in carnē virgineā puritatē ſeruāt ſupercæleſtib. ſimilant. Hi ſunt, q cū mulierib. nō ſunt inquinati, & ſequuntur agnū quocunq; ierit.

[Ex. 25. a.]

D
[Auguſti. lib. de ſancta virgin. c. 15. 16.]
[Apo 14. a.]

d *Si nupſerit virgo, non peccauit.* * Hierony. Non illa virgo quæ ſemet dei cultui dedicauit, harum enim ſi qua nupſerit habebit damnationem, quia primam fidem irritā fecit. Virgines enim, quæ poſt conſecrationē nupſerint, non tā adulteræ ſunt, quam inceſtæ.

[li. 1. contra Iouin.]

* Baſilius. Legatur libro de vera virginitate, & epiſto. ad virginem lapſam, quæ eſt 158.

e *Tribulationem tamen carnis habebunt huiuſmodi.* * Grego. Mag. De coniugibus Paulus dicit, Tribul. carnis habebunt huiuſmodi. Sed tribulationē carnis hic pati poſſunt etiam iam, qui ſpiritualiter viuunt. Cur ergo inesse coniugibus carnis tribulatio quaſi ſpecialiter dicitur, q̃ etiam a vita ſpiritualium longe non eſt, niſi quòd hi frequenter maiores tribulationes ex carne ſuſcipiunt, qui carnis voluptatib. delectant?

[†De transla. epiſ. c. quanto. †diuortium.]
[lib. 12 Moral. cap. 14.]
[† Afflictionem]
E

f *Hoc itaq. dico.* Hic ad tēperātiā monet. Q. Quia ꝯiūgemini, dū ſine peccato poſſit fieri, itaque hoc conſilium do uobis.

g *Tanquam non habentes ſint.* Quod utiq; facit, qui habēs uxorē reddit, non exigit debitū, & qui pp infirmitatem propriā ducit uxorem, plangens potius, quia ſine uxore eſſe non potuit, quā gaudens, quia duxit, & maxime, quia pari conſenſu continentiam ſeruant. Gratiora ſanè coniugia iudicāda ſunt quæ ſiue filijs procreatis, ſiue prole contempta continentiam pari conſenſu ſeruare poterunt.

[Aug. in pſ. 24. & 147.]
[Note de continentia coniugali.]

* Sedul. Ille uxorem habens, ſed quaſi non habet, qui ſic ſtudet placere coniugi, ut tamen non diſpliceat creatori.

[Paſtoral. 3. par. Admonition. 28.]

* Grego. Vxorē quaſi non habendo habet, qui tranſitoria eſſe cuncta conſpiciens, curam carnis ex neceſſitate tolerat, ſed æterna gaudia ſpiritus ex deſiderio expectat. Vxorē quaſi non habendo hēt, qui ſic per illam carnali cōſolatione utitur, ut tamen nunquam ad praua opera a meliori intētionis rectitu-

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 De uirgi. au. *Poſtquā apoſtolus egit de matrimonio, hic conſequēter agit de fugientib. matrimoniū pro meliori bono. Et primo pro continentia virginali. ſecundo, de fugientibus pro continentia viduali, ibi,* Mulier alligata. *Prima in duas, quia primo agit de virginib. ſecūdo, de virginū cuſtodib. ibi,* Si quis autem turpē. *Prima in tres, qa primo declarat perfectionē, quæ eſt in ſtatu virginali, ſecūdo qualiter poſſit participari in ſtatu coniugali, ibi,* Hoc itaque. *tertio quod circa hoc magis debeat optari, ibi.* Volo autem. *Prima in duas, quia primo oſtendit quid ſit imperfectum. ſecundo quid licitum, ibi,* Alligatus es. *Circa primum dicit apoſtolus,* De uirgi. au. *ſcilicet, quòd prædicē virginitatē eſſe neceſſariam ad ſalutem, quia tantæ altitudinis, & perfectionis eſt, quòd pauci poſſunt eā attingere. vnde dicit Saluator Mat. 19. b.* Sunt eunuchi, qui caſtrauerūt ſeipſos propter regnum cælorum: qui poteſt capere capiat. *quaſi dicat pauci inueniuntur ad hoc idonei.*

2 Conſi. au. do. *tanquam de meliori bono, propter rationes ſupradictas eo. ca.*

3 Tanquam miſericor. conſe. *non ſolum in Chriſtianitatis ſtatu, ſed etiam in apoſtolatus ſtatu. per quem auctoritatem, & ſcientiam conſulendi habeo. propter quod ſubdit ſuum conſilium. dicens.*

4 Exiſtimo ergo bonum hoc eſſe. *ideſt ſimpliciter continere.*

5 Propter inſtantem neceſſitatem. *ideſt ad euitandum occupationem circa neceſſitatem vitæ præſentis. quæ incumbit coniugatis circa prouiſionem vxoris, & prolis, per quam homo retrahitur a bono cōtemplationis, & diuinæ dilectionis.*

6 Alligatus es. *Hic conſequenter oſtenditur, q ſit licitum, ſ. matrimonium contrahere, & in cōtracto manere. iō dicit,* Alligatus es uxori, noli quærere. *quia forſitā caderes per incōtinētiā. Experti enim delectationē venereorū in actu coniugali reuertuntur ad eā de facili.*

7 Solutus es ab uxo. *ſi potes continere, quod eſt maius bonū. ideo non eſt dimittendum pro minori.*

8 Si autem acceperis uxorem non pecca. *quia hoc eſt licitū viro, & etiam mulieri. ideo ſubditur,* Et ſi nupſerit uirgo.

9 Tribulationem tamen. *ſ. matrimonio iuncti, quia imminet eis anxietas mentis, & labor corporis circa prouiſionē ſuæ domus, et prolis, & quia alter coniugū de facili ſuſpicatur fraudem in altero de corpore, & ſi anxiatur in mente, cuius anxietatis redūdatio fit in carne.*

10 Ego autem uobis parco, *quaſi dicat, non ſolum oſtendo vobis viam perfectionis, quæ difficilis eſt in obſeruantia virginitatis, ſed etiam matrimonium, ad quod licite, & bene declinare poteſtis.*

11 Hoc itaque dico. *Hic conſequenter oſtendit qualiter perfectio virginum poſſit haberi aliquo modo a coniugatis, ſ. a licitis abſtinendo, quantum fieri poteſt bono modo, & ad ſuperna tendēdo: Dicit igitur,* Hoc itaque dico fratres. *Vos ad perfectionem inuitando.*

12 Tempus breue eſt. *ſcilicet vitæ humanæ, propter quod quilibet debet quantum poteſt ad perfectionem conari quandiu habet tempus merendi. ideo ſubditur.*

13 Reliquum eſt, &c. tanquam non haben. ſint. *Quod fit dupliciter. Vno modo, quòd reddant debitum, non tamen exigant. Alio modo perfectius, vt vterque coniugum de communi conſenſu incipiat continere, propter maius bonum adipiſcendum.*

14 Et qui gaud. *ideſt, materiam gaudendi habent ex aliqua temporali proſperitate circa ſe, prolem, & familiam contingente.*

1 Tan-

A rectitudine eius amore flectatur. Non flendo aũt flere, eſt hic aduerſa exteriora plangere, vt tamen nouerit æternæ quoque ſpei conſolatione gaudere. Et rurſum non gaudendo gaudere, eſt hic de infimis animum attollere, vt tamen nunquam deſinat ſumma formidare.

b *Præterit enim fi.* Ambroſ. Ideo hæc quaſi non ſint exiſtimanda ſunt, quia præterit, & vt nouis corporib. nouus mundus conueniat, igne purgabitur. D

✠Gregor. Ac ſi aperte diceret, Nolite conſtanter mundũ diligere, quando & ipſe non poteſt quẽ diligitis ſtare. Incaſſum cor quaſi manẽtes figitis, dum fugit ipſe quem amatis.

✠Augu. Figura huius mundi præterit, non natura.

c *Cogitat, quæ do.* Hęc enim de damnatione non timens, & de ſalute ſecura, cogitat tantum, quæ domini ſunt.

d *Vt ſit ſancta, & corpo. & ſpiritu.* Hoc, & nupta, ſed amplius innupta, quæ libera a neceſſitatibus mundanis, quibus aſtricta eſt nupta, intenſius vacat cęleſtibus pręceptis. E

✠Sedul. Quid prodeſt carnẽ habere virginem, ſi mentẽ quis nupſerit? Vt ſit frequẽs oratio: impedit enim coniugium iugitatem orationis.

e *Non vt laque.* Auguſti. Sed ad id tẽdẽs dico, quòd honeſtũ eſt, vt homo ſit caſtus corpore, & animo, non quòd turpe ſit coniugium, ſed quòd hoc honeſtius, & facilitatẽ habeat.

✠Sedul. Flet, ſed tanquam ſi non fleat qui ſic temporalibus damnis affligitur, vt tamen de æternis lucris ſemper animum conſoletur. Gaudet quoque tanquam ſi non gaudeat, qui ſic temporalibus bonis hilareſcit, vt tamen ſemper perpetua tormenta conſideret, & in hoc, quod mẽtem gaudio ſubleuet, hãc continuo pondere prouidi timoris præmat. B Emit quoque tãquam non poſſidens qui & ad vſum terrena præparat, & tamẽ cauta cogitatiõe pręuidet, quod hæc citius derelinquat. Mũdo quoque vtitur, ſed quaſi non vtatur qui, & neceſſaria cuncta exterius ad vitæ ſuę miniſterium redigit, & tamen hæc nõ ſinit ſuæ menti dominari, ſed vt ſubiecta foris ſeruiant, & nunquam intentionem ad alia tendentis frangant.

† habitus.

† cœlebs.

† Diuiſa eſt mulier, & virgo. Innupta curat ea, quę dom.

† dominum obſecrandi.

† indecorum virgini ſuæ putat, ſi prætereat nubendi tempus.

a ¶Intus timentes corrumpi. b ¶Pro caſibus coniugii, vel aliqua triſtitia ſeculi.

a dent, tanquam non gaudentes, & qui flent, tanquã nõ flen- 1

a ¶Vt qui prouident ſibi. b ¶Non apponant cor peritureis [illegible]. 2

c ¶Vt & vniuerſaliter colligam.

tes, & qui emunt, tanquam non poſſidentes, & qui vtuntur 3 4

a ¶Quotidie ſeneſcit. b ¶Pulchritudo, non ſubſtantia. 5

b hoc mundo, tanquam non vtantur. Præterit enim † figura 6

a ¶Si nubitis hoc conſilio, ſed magis volo. b ¶Rei vxoriæ, quæ diminuta propenſius vigilatur. c ¶Quia. 7

huius mundi. Volo aũt vos ſine ſollicitudine eſſe. Qui † ſine 8

¶Vt impleat. a ¶Non quomodo mundo ſeruiat. 9

vxore eſt, ſollicitus eſt, quæ domini ſunt, quomodo placeat 10

¶Interiori pulchritudine. ¶Sed. ¶De domo, ſcilicet, regenda. 11

Deo. † Qui autem † cum vxore eſt, ſollicitus eſt, quæ ſunt 12

a ¶Etiam. b ¶Quia partim deo, partim ſeruit mundo. c ¶Similiter vidua, & virgo. 13

mũdi, quomodo placeat vxori. † Et diuiſus eſt. Mulier innu-

¶Non natura, ſed actu. a ¶Iam non cogitat ne damnetur a deo, quod eſt timor cuſtos malorum.

c pta, & virgo, quæ innupta eſt cogitat, q̃ domini ſunt, vt ſit

d a ¶Actionibus, quæ geruntur miniſterio corporis. b ¶Voluntate.

c ¶Non, vt ſancta non ſit, etſi minus, non enim poteſt fieri, vt non ſit ſanctum corpus, quo ſanctificatus vtitur ſpiritus.

ſancta in corpore, & ſpiritu. Quæ autem nupta eſt, cogitat

a ¶Conſulo non nubere, ſed ad vtilitatem hoc dico, vt expeditius deo ſeruiatis, non vt ſi incõtinentes eſtis, ſim vobis laqueus fornicationis, & occaſio.

quæ ſunt mundi, quomodo placeat viro. † Porro hoc ad vti- 14

¶Maiorem.

e litatem veſtram dico, nõ vt laqueũ vobis iniiciam, ſed † ad 15

id quod honeſtum eſt, & quod † facultatem præbeat ſine 16

¶Quod eſt in coniugio. ¶Se. a ¶Etſi honeſtius, & expeditius, tamen ſi quis, &c. 17

¶Ne etſi virgo non peccat, cuſtos eius videatur peccare, dicit, Si quis, & cæt. 18

f impedimento † domino obſeruandi. Si quis autem † turpem 19

a ¶Quandoque. ¶De. b ¶Vltra pubertatem. 20

ſe videri exiſtimat ſuper virgine ſua, q̃ ſit ſuperaduiſta, & ita 21

a *Tanquam non.* Vt ex bonis eius bona faciant, non mali fiãt. Quę ne putentur mala, bonis dantur, Itemque tolluntur, vt C probentur. Ne vero putentur ſumma, dantur, & malis, itemque tolluntur, vt crucientur.

b Præ-

f *Siquis autem tur.* Sicut de virginibus determinauit, ſic de cuſtodibus determinat.

✠Sedul. Turpis videbitur, ſi cũ ad perfectam ætatem peruenit, neutrũ deliberet, vel virginitatẽ ſeruare, vel nubere, F ſi nu-

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Tanquam non g.* Cogitando, quòd non multum eſt gaudendum, niſi de bonis ſpiritualibus, & æternis. Proſperitas enim tẽporalis frequenter vergit in nocumentum.

2 *Et qui flent.* ideſt triſtitiæ materiam habẽt, quod frequenter contingit in matrimonio propter varias cauſas contingentes circa coniuges, prolem, & familiam.

3 *Tanquam non flentes.* Patienter ſuſtinentes, & ex ſpe retributionis æternæ conſolationem recipiendo.

4 *Et qui emunt, tanquam non poſſident.* Cogitando, quòd *non habemus hic manentem ciuitatem, ſed futuram inquirimus.* Hebr. 13. c.

5 *Et qui vtuntur hoc mund.* ideſt poſſunt vti bonis huius mundi, eo quòd ſint diuites in corpore ſani.

6 *Tanquam non vtantur.* Accipiendo de bonis præſentib. quantum minus poteſt fieri, ſalua tamen decẽtia ſtatus, & perſonarũ. Et quia hæc ſunt difficilia, iõ ſubditur ad hoc rõ motiua, cũ dr̃.

7 *Præterit enim f. huius mundi.* Quia eſt in continua variabilitate, propter quod parum curandum eſt de bonis præſentis vitæ, quia nihil eſt ibi ſtabile. Vel poteſt hoc referri ad finem mundi appropinquantem, tunc enim ceſſabit figura. i. curſus huius mũdi, quia tamen manebit eius ſubſtantia, ſ. corpora cęleſtia, & elementa, ideo non dicitur, Præterit ſubſtantia huius mundi, ſed eius figura.

8 *Volo au.* Hic oſtendit conſequenter, quod circa prædicta ſit magis eligendum quantum eſt de ſe, ſcilicet continentia virginalis, quæ aufert mundi ſollicitudinem, & animam eleuat ad cognitionem dei & eius dilectionem, & hoc eſt, quod dicit, *Volo au.* Loquendo de ſollicitudine bona ſpiritualia impediente.

9 *Qui ſine vxore eſt, ſollicitus eſt, quæ domini ſunt.* ideſt, habet aptitudinem, vt ſollicitus ſit de bonis ſpiritualibus, & æternis.

10 *Qui autem cum vxore eſt ſollicitus eſt, quæ ſunt mundi.* ad prouidendum neceſſaria ſibi, familię, & vxori.

11 Quo-

11 *Quomodo placeat vxori.* Non ſolum per dictam ſollicitudinem, ſed etiam per redditionem debiti.

12 *Et diuiſus eſt.* Partim ſeruiens mundo, & partim deo, quantumcunque bene viuat in matrimonio.

13 *Et mu. innu.* Quia idem eſt ex parte mulieris, ſicut ex parte viri. & patet ex dictis in litera.

14 *Porro hoc ad ve. vii.* oſtendendo vobis, id quod eſt melius, & magis eligibile potentibus continere.

15 *Non vt laqueum vobis iniiciam.* Quia non dico hoc tanquam neceſſarium ad ſalutem, hoc enim eſſet illaqueare infirmos, qui non poſſunt continere.

16 *Sed ad id, quod honeſtum eſt.* Continentia enim eſt honeſtiſſima.

17 *Et quod facul. præbeat ſine im. domino obſecrandi.* id eſt ſacre ſeruiendi, quam facultatem præbet continentia auferens impedimenta deo libere ſeruiendi, quæ frequenter contingunt ex coniunctione matrimonii propter ſollicitudinem annexam circa temporalia, & patet per prædicta.

18 *Si quis au. tur.* Hic conſequenter agit apoſtolus de virginũ cuſtodibus, qui in primitiua eccleſia erant patres carnales, & patres ſpirituales, ideſt, epiſcopi, quibus a parentibus tradebantur aliquando virgines cuſtodiendę. igitur ſi cuſtos virginis poſtquã ipſa venerit ad ætatem adultam videat per ſigna probabilia ipſam voluntariam de virginitate ſeruanda, debet eam ſic cuſtodire, ſin autem, nuptui tradere, & hoc eſt, quod dicitur: *Si quis autem turpem.* ideſt, male gratioſum.

19 *Se vi. exiſt. ſuper vir. ſua.* id eſt, ſuper virgine, quæ eſt in ſua cuſtodia. 20 *Quòd ſuperadul.* i. iam peruenerit ad ætatem nubilem. 21 *Et ita op. ſi.* Quia curſus temporis, & ætatem non poteſt impediri. Poteſt autem cuſtos talis virginis male gratioſus videri dupliciter. Vno modo a virgine cui diſplicet a nuptiis retardari. Alio modo ab aliis, qui timent de lapſu virginis, cuius verecundia in cuſtodem reuerteretur. ideo ſubditur.

1 Quod

A ſi nubere volenti non permittat, & illa fuerit fornicata.
a *Melius facit.* quia apud Deũ meritum illi collocat, & a ſeculi ſolicitudine liberat illã. Et ideo recte ait. Melius eſt enim quod licet & expedit, quam quod licet, & non expedit.

Aug. Hic enim bene vtitur homo malo, ibi vero bene vtitur bono. Duo enim hęc, ſcilicet bonum & malum, & hæc duo, bonus vſus, & malus vſus, ſibimet adiũcta quatuor differentias faciunt. Bene vtitur aliquis bono continentiam dedicans Deo. Male vtitur quis bono, continentiam dedicans B idolo. Male vtitur quis malo, concupiſcentiam relaxans adulterio. Bene vtitur malo concupiſcentiam reſtringens cõnubio. Sic ergo melius eſt bene vti bono, quam bene vti malo.

b *Mulier alli.* Dixerat mulierem cauſa fornicationis a viro recedentem manere innuptam, aut viro ſuo reconciliari, & non dixerat, an maneret toto tempore vitæ ſuæ, an tempore viri, hoc determinat. Continuatio. Virgo ſemper poteſt nubere cui vult, ſed mulier. i. vidua ſeparata a viro viuẽte viro alligata eſt legi, &c.

c *Quod ſi dor.* Aug. Non dicit primus vel ſecundus, vel quotus nec nobis diffiniendum quod non diffinit Apoſtolus, vnde nec vllas debeo damnare nuptias, nec eis verecundiã numeroſitatis auferre. Dominus autem ſeptemuirã nõ dãnat, nec dicit in reſurrectione nõ poſſe eſſe. Sed tantum, neque nubẽt neque nubentur. vnde nec contra humanę verecundiæ C

baptiſmo ...

Singatur ... monio.

boni & quadru-

q. i. c. ſic

...3. c. eu- ...tum.

...pul. c. de

i ſed nup.

...a meam ...tatiam.

...ſanctavi ...ie.

...at 22. c. ...eſe nuptię prohibitę.

a Quia virgo non vult continere. ¶Vt nubat, quia virgo non vult continere: b Virgo.
c Cuſtos. ¶Cuſtos. ¶Virgo. d Ideo dico ſi oportet non peccat, nam de iſto patet.
oportet fieri, quod vult faciat, nõ peccat, † ſi nubat. Nam qui 1
a In propoſito, non curans vel ſobolem vel aliud huiuſmodi. b Cum virgo velit continere. 2
ſtatuit in corde ſuo firmus, non habens neceſſitatem, pote- 3
¶Sed. a Implendæ. b Qui. c ¶Non ex leuitate ſtatuit, ſed ex iudicio mentis bonum eſſe decreuit. 4
ſtatem autem habens ſuæ uoluntatis, et hoc † iudicauit in 5 6
a Non ingerens fomitem nuptiarum. ¶Non tantum non peccat. ¶ Et quia ita oportet fieri, vt diximus.
corde ſuo ſeruare virginem ſuam, bene facit. † Igitur & qui 7 8
¶Quia licet quod facit. a Cum habeat poteſtatem ſuæ voluntatis:
matrimonio iungit virginem ſuam bene facit, & qui non iũ 9
a Similiter vidua poteſt nubere, ſed beatius eſt continere, vel, virgo quocunque tempore poteſt nubere, ſed coniugata etiam ſi dimiſſa eſt, non poteſt dum viuit vir. b Viri.
a git melius facit. † Mulier alligata eſt † legi, quanto tempore 10
b a Vt non liceat alij nubere. ¶Tamen primæ nuptiæ a domino ſecundæ permiſſæ. b .i. permittitur ei vt. 11
c viuit uir eius. Quod ſi dormierit vir eius liberata eſt a lege. 12
a Sine turpitudine et uiro ſuæ religionis vel ſuæ legis. 13
d Cui vult nubat, tantum in domino. † Beatior autem erit ſi ſic 14
e ¶Innupta. a Quod uos non putatis. 15
f permanſerit † ſecundum meũ conſilium. Puto autem quod 16
a Sicut alij apoſtoli. b Quo inſpirante hæc & alia ſuadeo.
& ego ſpiritum Dei habeam.

dię ſenſum audeo dicere, vt quoties voluerint nubãt, nec ex D corde meo quaslibet nuptias cõdemnare. Quod dicitur vni uirę, hoc omni viduæ.
d *Cui vult, &c.* ✻ Sedul. Tantummodo Chriſtiano, nõ Gentili, tantum in Domino propter continentiam.

* Tertul. Ne quod ait, Cui velit nubat, male vteremur, adiecit, Tantũ in Domino, ideſt, in nomine Domini, q, eſt indubitate Chriſtiano.
e *Beatior au.* Satis oſtendit beatam eſſe etiam poſt mortem viri iterum nubentẽ fidelem, ſed beatiorem nõ nubentem. E Vnde maxime Cathafrigarum & Nouatianorum hæreſes concidunt quas buccis ſonantibus non ſapiẽtibus Tertullianus inflat, dum ſecũdas nuptias tãquam illicitas maledico dẽte conſcidit, quas omnino licitas Apoſtolus ſobria mente concedit.

Amb. De tertijs autem & quartis, & de vltra pluribus nuptijs, ſolẽt homines mouere quæſtionem. Sed quis audet diffinire quod nec Apoſtolum video diffiniſſe?
f *Puto autem.* Non dubitat Apoſtolus ſed contemptores increpat, vt dominus dicens. Si me ſciretis, forſitan & patrem meum ſciretis. Vel, putas inueniet fidem in terra? verbo dubitationis infidelitatem arguit.
* Sedul. Hoc eſt, nolite contemnere, quia non ex me hoc ipſum eſt quod dico, ſed ſpiritus Dei eſt qui loquitur in me, quem contemni non expedit. F

li. 2. ad vxorẽ cap. 2.

† decreuit.

† matrimonio.

† 31. q. 1. c. ſi.

Aug. trac. 37. in Ioan.

Ioan. 8. c.

Luc. 8. c.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quod vult. *virgo cuſtodita.*
2 Faciat. *matrimonium contrahendo, quia in hoc.*
3 Non pecc. *nec eius cuſtos peccat.*
4 Nam qui ſta. *firmus de cuſtodia virginis.*
5 Non ha. *tradendi eam nuptui, quia non videt eam ad hoc inclinari, nec timet de eius lapſu verecundari.*
6 Poteſtatem. *de cuſtodia ſecura virginis.*
7 Et hoc iud. *abſque coniugio.*
8 Bene fa. *ſeruans eam in ſtatu perfectiori, propter quod cõcludit.*
9 Igitur. *Et patet litera ex dictis.*
10 Mulier. *Hic vltimo agit de viduis, di.* Mulier alli. eſt leg. *i. vinculo coniugali.*

Quan-

11 Quanto tempore. *vita corporali.*
12 Quod ſi dor. *per mortem corporalem.*
13 Liberata eſt a lege. *ideſt, a dicto vinculo.*
14 Cui vult. *ideſt, dum tamen vir ſit fidelis, quia non poteſt contrahere cum infideli.*
15 Beatior autem. *ſ. in continentia viduali. Tum quia ſic permanendo liberius ſeruire poteſt domino. Tum quia ſecundæ nuptiæ ſunt ſignum incontinentiæ.*
16 Puto aut. *Hoc autem addit ad oſtendendum, quod ſuo cõſilio ſit credendum, nec dicit puto, debitatiue, quia certus erat per reuelationẽ ſpiritum Dei ſe habere, ſed dicit hoc ad tollendam aliquorum iactantiã ne ſe aſſererent præſumptuoſe ſpiritum Dei habere, quia neſcit homo vtrum amore vel odio dignus ſit, Ecc. 9. a.*

CAP. VIII.

D*E his au.* Q. Scitis æque mecum, quod licet ea comedere, quia omnes ſcientiam habemus, de his dicit qui

CAP. VIII.

¶Quæſiſtis, & docui. Sed de iſtis non fuit opus quærere, quia ſcitis vt ego. ¶De idolothitis. ¶Poſſe comedi.
DE his aũt quæ idolis ſacrificãtur, ſci 1
a De creatore & creaturis.
mus, quia oẽs ſcientiam habemus. 2

qui habẽtes ſcientiam cum offendiculo edebant. Quos primum arguit, nec ſufficienter ſcire dicit. Alij autem ignari ſub veneratione idoli comedebant. Sedul.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. VIII.

DE his au. *Poſtquam Apoſtolus Corinthios inſtruxit de matrimonio, hic conſequenter eos inſtruxit de eucbariſtiæ ſacramento. Et diniditur in duas partes, quia primo excludit vitium contrarium, quod eſt participatio menſæ idolorum, ſecundo accedit ad propoſitum oſtendendum ca. 11. Prima in duas, quia primo excludit participationis occaſionẽ, ſecũdo ipſam participationẽ c. 10. Prima adhuc in duas, quia primo excludit dictam occaſionẽ, ſecundo inducit ad oppoſitam perfectionem. c. ſe. Circa primũ ſciẽdum, quod inter Corinthios erant aliqui ſcioli cognoſcẽtes, quod carnes idolis immolatæ ex hoc non conſequuntur aliquã conſecrationem, vt Gentiles credebant, nec aliquam immũditiã, vt Iudæi æſtimabant, ideo indifferenter carnes immolatas idolis* coram *coram quibuſcunque comedebant in ſcandalum infirmorum, et ſic eorũ ſcientia erat alijs occaſio ruinæ, propter quod ſic Apoſtolus procedit, quia primo declarat ſcientiam non valere, niſi ſit ordinata ſecundum charitatem, ſecundo de idolothitis oſtendit veritatem, ibi.* De eſcis. *tertio arguit ſcandalizantium temeritatem, ibi.* Sed non. *Circa primum dicit,*

1 De his autem. *ſ. quod nullam conſecrationem aut immundiciam contrahunt.*
2 Quia omnes. *videlicet, quod eſt vnus Deus creator omnium, & quod omnis creatura bona eſt. Sciendum tamen, quod Apoſtolus hic loquitur de Corinthiis intelligentibus, & non de ſimplicibus, vt patebit magis in ſequentibus, & quia inter illos ſcientes aliqui habebant ſcientiam charitate ordinatam, aliqui vero non, ideo ſubdit.*

b Sed non valet hæc ſcientia quia facit vos ſuper bire contra ignaros, ſed charitas ædificat infirmos, quæ quod eis obeſſe poteſt dimittit, & ideo eam habere, non inflat in ſcientia.
¶ Si ſola eſt ¶ Quæ non inflatur. b Sed nec perfecta ſcientia eſt, quia etſi ſcit aliquid quod licet eis vti, non nouit quod ea ſcientia ſic deberet vti, ne noceat alij.

† Scientia inflat, charitas vero ædificat Si quis autem ſe exi 1
ſtimat ſcire aliquid, nondum cognouit, † quemadmodum 2
a Hic non perfecte, ſed qui diligit fratrem, vere ſcit, Deo approbante. ¶ Approbatus. 3
oporteat ſcire. Si quis autem diligit Deum, hic cognitus 4
a His prædictis modis non valet ſcientia, ſed tamen in hoc uera eſt. 5
eſt ab eo De eſcis autẽ quę idolis immolantur, ſcimus, quia 6
¶ Quod licet comedi, quod non ab idolo contaminata. ¶ Ne putetur Deus eſſe in idolo. 7
† nihil eſt idolũ in mũdo, & quod nullus eſt Deus niſi vnus. 8
a Vnus tantum. ¶ Participatione deitatis. a Sol & luna. ¶ Iam recepti ¶ Morantes. 9
c Apoſto. d Non falſo putatos dico, ſed in veritate dij participatione deitatis, ut ſancti.
Nam etſi ſunt, qui dicãtur dii, ſiue in cęlo ſiue in terra. Siqui
a Qui aliis præſunt in terra apoſtoli, in cælo archangeli. b Qui credimus. 10
c Qui naturaliter & ſubſtantiue eſt Deus unus cum filio & ſpiritu ſancto. d Qui & nos in ſe credentes facit deos, ſecundum illud: Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius.
dem ſunt dii multi & domini multi, nobis tamẽ vnus Deus 11
12

✠ Sedul. Hic Paulus ſcriptis Corinthiorum reſpondet, quia illi epiſtolam ſcripſerunt ad eum, vt ſcirent quid facerent. Nã alij eorum in templis idolorum idolothyta mãducabãt, vt contemnerent idolũ. Quidam vero qui erãt infirmi in fide ex cõſcientia, non audebant manducare, & contriſtabantur valde alios videntes coram ſe manducare, qui dicebant, quia omnis creatura Dei bona ſit, & nihil ſit idolũ, & hac imagine magis quam ratione veritatis errabant. Idolothytum .i. idolo occiſũ, vel immolatum. θύω Græce, occido. Itaq; ſolas carnes immolatas hoc nomine ſignificabãt.

A

a b c d e f

† De remun.c. nũi pro deſe. ctu.
† igitur.
† nullum eſt ſimulachrum.

✠ Chryſoſtomus. Ante omnia neceſſarium eſt, vt quid ſibi hic locus velit enarremus. Cum multi apud Corinthios ſentirent, nõ quę ingrediuntur coinquinare hominem, ſed quæ exeũt, & idola, ligna, lapides, dęmones neque nocere neque prodeſſe poſſe, perfecta huius rei cognitione immodice vtebantur in ſuũ & aliorũ detrimẽtũ, etenim in idola ingrediebantur, & ipſorũ menſę fiebant participes, & magnum inde exitiũ comparabant. Quidam enim adhuc idola formidãtes neſcij ea deſpicere illorũ cœnis aberant, cum præſtantiores id facere viderent, & hinc maxime lędebãtur. Neque enim eodẽ quo illi animo propoſita attingebant, ſed tanquam in idolorum ſacrificijs, hęcque ad idololatriam via præparabatur. Pręterea ipſi idem certe perfectiores non parum lędebãtur, cũ dęmonum menſis fruerentur, hoc igitur crimẽ erat. Beatus autẽ Paulus hoc reprehenſurus non continuo inuehitur, cũ ſtultitiæ id potius eſſet, quam malitiæ. Quare, admonitione potius, quam terrore, aut vehementiore ira principio vtendum erat, &c. g B

Aug. libr. 15. cõt. Fauſt. c. 8. L. 9. de ciu. ca. 20. lib. 1. contra Creſcen. c. 25. & tract. 37. in Ioan. 2. Cor. 12. b. Eccl. 1. d.

a *Scientia inf.* Aug. Per ſe inutilis eſt ſcientia, cum charitate vtilis. Per ſe inflat in ſuperbiam, vt dæmones qui Græco nomine a ſcientia ſic ſunt nominati. Propter elationẽ ſcientię datus eſt Paulo ſtimulus. Melius eſt ſcire infirmitatẽ noſtram quam naturas rerum, quam ſcientiam qui apponit, apponit dolorem peregrinationis ex deſiderio patriæ.

Aug. Humilium virtus eſt de ſcientia non gloriari.

Aug. Vbi eſt ſcientia, charitas eſt neceſſaria, ne infletur.

* Sedul. Illa ſcientia inflat, quę ex ſenſu proprio & humano deſcendit & quę coniecturis magis vtitur, quam exemplis. Charitas vero ędificat, quia non quęrit quę ſua ſunt, ſed quę ædificant fratres. Illius ergo charitas ædificat qui dicit: Licet me non impediat manducare idolothyta, tamen propter idolum, ne alijs diſpliceat, non manducabo.

* Chryſo. *Scientia autem, &c.* Itaq; cum charitate nõ munitur, vertitur in ſtultitiam. Sed neque charitas, inquit, ſine ſcientia aliquid lucri habet, non tamen ita loquutus eſt, ſed tãquã cõſentaneũ omittens, maiorem in modum hoc illius egere oſtẽdit. Qui.n. diligit, etſi quid ei deficiat, tamen quãprimũ propter charitatẽ ſcientiã conſequitur, quẽadmodũ Cornelius, & alij plerique. At qui ſcientiã habet, charitatẽ vero minime, non modo nihil cõſequetur ſcientiæ, ſed quam habet amittit, & ſępenumero in dementiam vertitur. Quare ſcientia non eſt auctor charitatis, ſed contra, &c. C

lib. 8. Moral. ca. 46.

* Gregor. Quem charitas ædificando non erigit, ſcientia inflando peruertit. Vnde fit plerumque vt hypocritarũ dicta & audientes nõ erudiant, & eoſdem ipſos qui ea proferunt, elatos laudibus deteriores reddant. D

b *Quod ſi quis.* ✠ Sedul. Hoc eſt, ſi quis ſibi videtur ſapiens & ſi quem inflat ſcientia, *nondum cognouit quemadmodum oporteat eum ſcire*. i. ſine elatione, cum humilitate & charitate.

Hom. ... Nat. D...

✠ Leo Magnus. Nemo ad cognitionem veritatis magis propinquat, quam qui intelligit, in rebus diuinis, etiam ſi multũ proficiat, ſemper ſibi ſupereſſe qđ quærat. † Nam qui ſe ad id quo tendit perueniſſe præſumit, non quæſita reperit, ſed in inquiſitione deficit.

† quom...

c *Si quis autem diligit Deũ.* Hic diligit Deũ, qui charitatis cauſa ſcientiam mitigat, vt proſit fratri pro quo Chriſtus mortuus eſt.

d *De eſcis.* Vituperata ſciẽtia eorũ, tãdẽ aperit q̃ eſt ea vera.

e *Idolum nih. eſt in mundo.* Ambro. i. inter creaturas mundi. Materiã enim Deus formauit, ſed ſtultitia hominũ formam dedit. Quęcunque facta ſunt naturaliter, quęcunque.n. ſunt in creaturis, facta sũt per verbũ. Sed forma hominis in idolo non eſt facta per verbũ, ſicut nec peccatum per verbum. Sed eſt nihil, & nihil fiunt homines cũ peccãt. Vel illud quod putabãt eſſe idolũ, nihil eſt. Aeſtimabant enim idolũ eſſe perſonã ſubſiſtentẽ ex ſimulacro & ſpiritu præſidẽte. Vel idolũ nihil eſt in mundo, ideſt, nullius rei quę ſit in mũdo ſimilitudinẽ habens. Idolum enim hic appellat ſpẽm quam non vidit oculus, ſed animus ſibi fingit. Iõ diſtincte in lege dictũ eſt. *Non facies idolum, neque omnem ſimilitudinem rei.* Similitudo vero eſt cum aliquid ex his quæ ſunt in cælo & in terra, vel in aquis format. E

Aug. l... cont. F...
Idolũ ... litudo ... runt.
Leu. 2...

* Chryſo. Non ſunt igitur idola, non ſunt ſimulachra. Sunt quidẽ, ſed nihil poſſunt, neque dij ſunt, ſed lapides & dęmones. Ad vtroſque enim hoc in loco extenditur, & ad obtuſiores & eos qui vidẽtur philoſophari. Cum enim nihil amplius quã lapides alij intelligant, alij autem potentias quaſdã in ipſis habitare prædicent, quas deos appellant, ad illos inquit, quod nihil eſt idolum in mundo, ad nos vero, quod nullus Deus niſi vnus.

f *Niſi vnus.* Hoc dicit ne putetur Deus eſſe in idolo.

Augu. Vnus enim tantum Deus eſt pater & filius & ſpirituſſanctus. i. ipſa trinitas vnus Deus eſt. Nullaque fit partium in deitatis vnitate diuiſio. Nõ enim deus pater pars eſt Dei. Tres.n. perſonæ ſunt pater & filius & ſpirituſſanctus, & hi tres (quia vnius ſubſtantæ ſunt) vnũ ſunt, & ſumme vnũ sũt, quia ibi nulla naturarũ, nulla eſt diuerſas voluntatũ. Si enim natura vnum eſſent, & cõſenſione nõ eſſet, nõ ſumme vnũ eſſent. Si vero in natura diſpares eſſent, vnũ nõ eſſent. Porro Chriſtus vna perſona eſt geminę ſubſtantię, quia & Deus & hõ eſt. Nec tamen deus vel homo pars huius perſonæ dici põt. Idẽ alioquin filius dei antequã ſumeret formã ſerui nõ erat totus & creuit, cũ homo diuinitati eius acceſſit. Qđ ſi in vna perſona pars non põt eſſe deus, quanto magis pars trinitatis eſſe nõ põt quęcunq; vnus in tribus. Huius ergo trinitatis nec tertia pars eſt vnus, nec maius aliqd oẽs quã ſinguli. F

li. 2 c... Maxi... li. 1. ... & in ...

g *Nobis tamẽ.* Gẽtibus plures, quos terret deus noſter. i. dęmones qui volentes videri dij ſibi exigunt quę vero deo debẽtur, aras, ſacrificia, & alia. noſter vero homines deos facit. Iu-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Scientia inflat. *i. ſcientia ſine charitate facit ſuperbire.*

2 Charitas vero ędificat. *i. ſcientia ex charitate cordis nata eccleſiæ ædificatiua.*

3 Si quis autem ſe exiſtimat. *i. præſumens de ſua ſcientia plus credit ſcire ſe, quam ſciat in veritate.*

4 Nondum cognouit quemadmodum opotteat eum. ſ. *i. de ſe ſentire humiliter & vti ſua ſcientia charitatiue, & talis ſcientiã approbatur a deo: ideo ſubditur.*

5 Si quis au. *In cuius vera dilectione includitur proximi dilectio.*

6 Hic cognitus eſt ab eo. *cognitione approbationis.*

7 De eſcis au. *Hic conſequenter oſtendit veritatẽ de ſacrificiis idolorum quæ dicuntur idolothyta, d.* De eſcis au. quæ ido. immo. ſcimus. *nos magis intelligentes.*

8 Quia ni. eſt ido. in m. *Materia autẽ idoli eſt aliqua res, vt pote aurũ, argentũ, lapis, vel lignum, ſed propria ratio idoli eſt, quod ſit repræſentatiuũ dei, repræſentat autẽ falſum deũ, & ſic idolum nihil eſt. Falſum enim & nõ ens conuertuntur, ſicut verum & ens: Quod autẽ nihil eſt nullã immunditiã aut conſecrationẽ poteſt dare rei immolatæ.*

9 Et quod.n. *quia natura diuina non eſt multiplicabilis.*

10 Nam & ſi ſunt qui dican. dij ſiue. *q.d. hoc prouenit ex deceptione hominum nomen deitatis aliis a deo falſo attribuentium.*

11 Nobis ta. *in virtute fidei exiſtentibus.*

12 Vnus deus. *omnium per creationem. de quo ſubditur.*

Ex

In ſcripturis nō dicuntur angeli dij, ne putarētur colēdi, ſed A nomine officij, angeli, vt ille colatur cui⁹ ſunt nuncij, *De⁹ deorum rex magnus ſuper omnes Deos*. hoc non niſi de ſanctis. *Deus*. Tribus modis dicitur. Subſtantiue, dicit Deus trinitas. Adoptiue ſancti qui per adoptionis gratiā dij ſunt Nuncupatiue, dęmones & idola.

ſam dicimus. Quin vnus & ſolus vere Deus ſit, id ſcire ſolum D aliorū deorum nomen exoſum facere, & omni abominatione contaminare credim⁹. & hoc demonſtrauit ſapiētiſſim⁹ Paulus, qui ſcripſit: Scio enim qđ nullus eſt deus niſi vnus, & qđ nullum ſit idolum in mūdo. Igitur negantes omnino

a *Ex quo*. Omnia a patre, ſed per filium creata sūt. Nec alia per filiū, alia per patrem, ſed eadē: alioquin iam nō omnia per patrem, nec omnia per filium, ſi autem omnia per patrem, & omnia per filiū, ergo eadem p patrē, quę & per filiū facta ſunt, ęqualis eſt ergo patri filius, & inſeparabilis operatio vtriuſque.

b *Et unus*. De Chriſto pro humanitate ſubdit, ſed de ſpūſancto nō oportuit. B ✲ Cyril. Alexandr. Hæc firmiter in animis noſtris ſplendere fides debet, quæ ſine differentia in patrē & filiū eſt, & in filium dico etiā poſtea q̄ factus homo, eſt in Spiritūſanctū Nec aliquis nō inſanus tēplū de virgine ſumptū a Dei verbo ſeparabit. Vnus eſt enim Dominus Ieſus Chriſtus, vt Paul⁹ ait, q autem in duos Chriſtū diuidit, is fidem penitus negat, &c. ✲ Idē. Vehemēter errat q præter patris, & filij nomina & res, aliud quippiā non æqualiter dici de vtriſque opinat: nec dicentē Paulū audit: Vnus Deus pater, ex quo omnia, & vn⁹ dominus Ieſus, per quē oīa. Aperte patri & deū eſſe, & vnū eſſe attribuit, filio autē & dominū eſſe & vnū. Nō igitur propter hoc filius nō erit deus, quoniā pater vnus de⁹ appellat⁹ eſt? Sed ſi hic, nec deus pater dominus erit, quoniā filius vn⁹ domin⁹ appellat. Abſit hęc impietas. Nā quū pater Deus ſit, fili⁹ quoq; de⁹ eſt, & quū fili⁹ dn̄s ſit, pater quoq; dn̄s eſt, &c.

c *Sed nō*. ✲ Sedul. Nō omnes ſciūt quod propter cōtemptū idoli hoc facitis, ſed putāt vos pp venerationē hoc facere.

d *Quidā autē*. ✲ Cyril. Quod ab eſu idolis immolatorum credentes abducere conſueuimus, ſi qs voluerit diſcere, cauſam

(Margin: Pſal 94.c. — vero. — Ioan. cap. 30. — Theſau. cap. 2.)

a Credimus eſſe omnia, quia. b In gratia illius foueri. c Cum patre in ſubſtantia.i. nobis vnus eſt Deus, pater & Chriſtus.

a b pater, ex quo omnia, & nos in illo. Et vnus dominus Ieſus

a Creata. b Quia per ipſum informati ſumus In cognitione Dei, per quem ſumus creati. In Deo. Chriſtum c Nos hoc ſcimus.

c Chriſtus, per quem omnia, & nos per ipſum. Sed non in om-

a Vnius Dei. b Non in omnibus. Quia putant idolo aliquid diuinum eſſe: etiam nunc ſicut ante conuerſionem.

d nibus eſt ſcientia. Quidam † aūt cum ſcientia vſque nunc

a i. cum reuerentia idoli: quaſi aliqua illic eſſet diuinitas b Deſcrificatis. c Non cibus polluit.

idoli, † quaſi idolothitum manducant, et conſcientia ipſorū

a Eſca ſumpta vel non ſumpta. Illis nocet veſtra comeſtio, vobis autem non prodeſt, ſed fides eſcæ prodeſt vobis.

e cum ſit infirma, polluitur. Eſca autem nos non commendat

Sed ex fide eius tantum. Minus habebimus bonum.

Deo. Neque enim ſi non manducauerimus, deficiemus, ne-

a In bono virtutum vel beatitudinis, ſed ex fide eius tantum. b quantum ad vos nihil eſt eſca ipſa: ſed videre.

que ſi manducauerimus † abundabimus. Videte autē ne for-

Quia poteſt eſſe & non eſſe. Infide. Qui neſciunt adhuc idolum nihil eſſe. a Et poteſt eſſe offendiculum infirmis.

te hæc † licentia veſtra offendiculum fiat infirmis. Si quis

In præſentia idoli.

enim viderit eum qui habet ſcientiam in † idolio recumben-

Per ſe Per te.

tem, nonne conſcientia eius † cū ſit infirma, ædificabitur ad

Carnes ſacrificiorum. Sicut Ita. a Quia ſapientem vidit comedere, putans. ſub idoli veneratione

f manducandum idolothita? & peribit infirmus in tua conſcię-

Et ita grauiter peccas. In fratres ita peccatis

g tia frater, propter quem Chriſtus mortuus eſt. Sic autem pec-
cantes in fratres, & † percutientes cōſcientiam eorum infirmā

idola exiſtentia, neque dijs immolatū eſſe aliquid dicim⁹. Edimus autē pura cōſcientia, Deo gloriam dantes, quin nobis omnium eduliorum liberum & non damnoſum largitus eſt vſum. Si autem quis infirmus adhuc eſt, nec validam mētem habet, exiſtimatq; eſſe aliquid etiā vere idolothyton, nōdumq; progreſſus eſt ad tā ſynceram fidem, indulgemus. ſicut qui dā ludimagiſtri, paruulos inſtituētes paulatimq, pduchētes ad perfectiſſimā E rei experientiā. Proinde oīno nihil offēdit eos q aſſederint in fide, ſic forte attigerit idolothyta.

e *Pollųitur*. Per illos qui habent ſcientiā vnius Dei, ſed non cum charitate, per quos in hunc errorem infirmi inducebantur, quorum non cibus polluitur, ſed conſcientia.

f *Peribit infi*. ✲ Aug. Quomodo putatis decipi poſſe ſimulacris homines quę a Chriſtianis honorari putantur? Nouit, inquis, Deus cor meum: ſed fratres tuus non nouit cor tuū. Si infirmo es, caue maiorem ægritudinem: Si firm⁹ es, cura fratris infirmitatem, &c. Quid facis de conſcientia infirmi quā percutis? Quid facis de pretio, ſi contemnis qđ emptum eſt? vide quanti emptum eſt. Peribit inquit, infirmus in tua ſcientia, quam te dicis habere vt ſcias quia nihil eſt idolum, & animo cogites deum, & ſic recumbas in idolio, in hac ſcientia peribit infirmus. Et ne contemnas infirmum, adidit

g *Propter quem*. Quem vis contemnere, precium ipſius attende, & cum morte Chriſti totum mundum appende. Et ne adhuc te putares in infimum peccare, & leue duceres peccatum ac paruipenderes.

(Margin: † facultas. — † epulo ſimulachrorum. — † q inſitu. eſt Ex ierm. de † urbis Euā. qnēdā Bedā. vulnerātes.)

a In

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Ex quo*. ſunt effectu.

2 *Et nos in*. Non ſolum ſecundum eſſe naturę qđ conſeruat ab illo, ſed ſecundum eſſe gratię per quod ſpirituali modo creatura rationabilis eſt in illo.

3 *Et vnus do*. ſ. vnitate perſonę non naturę, quia naturam habet diuinam ab æterno, & humanam ex tempore.

4 *Per quem*. Producta ſunt & ſubſiſtunt ſecundum diuinitatē qa per verbū diuinum, qđ eſt filius, omnia facta ſunt, Ioh. 1. *Omnia per ipſum facta ſunt*. & in eſſe conſeruantur, Heb. 1. a. *Portans omnia verbo virtutis ſuæ*.

5 *Et nos, &c.* Sumus ſpecialiter conſtituti in eſſe gratiæ.

6 *Sed non*. Hic conſequenter arguit temeritatem illorum, q de ſua ſcientia præſumentes comedebant indifferenter idolothita, qđ videntes fideles ſimplices, potiſſime conuerſi de Gentibus. credebant eos comedere ad modum Gentilium. ſ. in venerationē idoli, & exemplo eorū inducebant ad ſic comedendū, & ſic peccabant grauiter reuertentes ad ritum Gentiliū, & per conſequens illi qui ſua ſcientia abutentes ſimplices ad hoc inducebant, & hoc eſt quod dicit, *Sed non in omnibus*. ſ. fidelibus,

7 *Eſt ſcientia*. Cognocedi quod idolum nihil eſt, quod nullam immunditiam aut conſecrationem dat carnibus immolatis, & de iſtis ſimplicibus ſubdit:

8 *Quidam autem*. i. credentes quod idolum habeat aliquid nominis. 9 *Vſque nunc*. i. quaſi habent aliquid conſecrationis ab idolo, & in reuerentia idoli.

10 *Poluitur*. per peccatum.

11 *Eſca autem*. i. non facit nos maioris meriti quantum eſt de ſe, vel demeriti, ideo ſubditur.

12 *Neque enim*. i. abſtinentia a cibo immolato idolis vel ei⁹ comeſtio non facit nos deficere a gratia, vel proficere in ea, ſed intētio & modus comedendi & abſtinēdi faciunt deficere a gratia, Sicut cū aliquis comedit intentione venerandi idolum, prout faciebāt ſimplices Chriſtiani, vel modo indiſcreto, prout faciebant præſūptuoſi, talia faciunt a gratia deficere. & hoc eſt quod dicit.

13 *Videte autem*. i. diligenter attendite vos ſcientes.

14 *Ne forte*. i. ſcientia qua cognoſcitis idolothita eſſe licita ad mā ducandum, quantum ex natura eſt rei.

15 *Offendiculū*. i. offendere faciat infirmos vel ignorantes. Et ſubdit modum per quem faciebant eos offendere, dicens:

16 *Si quis enim*. i. ſimplex Chriſtianus.

17 *Viderit eum*. prædictam de idolothitis.

18 *In idolio, &c.* i. comedentes in loco, vbi comedūtur carnes idolis immolatæ.

19 *Nonne conſcientia*. ideſt, ad cadendum prona.

20 *Aedificabitur*. i. ad manducandum in venerationem idoli trahetur. q. d. quia credit ſapientiorē hoc modo comedere

21 *Et peribit infirm*. quod ammodo idololatrando.

22 *In tua ſcientia*. ideſt, occaſione tuę ſcientiæ.

23 *Propter quem* Propter qđ ſalus eius non eſſet ſic contēnēda.

24 *Sic autem*. i. tale peccatum non eſt ſolum contra proximum, ſed etiam contra Deum. propter quod concludit apoſtolus.

10 Poll

A *In Chriſtum,inquit,peccatis.* ✻ Idem. Quomodo enim non peccas in Chriſtum, qui peccas in membra Chriſti? Nemo ergo contemnat quando peccat in fratrem, &c.

Ser 16 de verb. Dom. Aug. ſer. 6. de verbis domini. & Tract. 73 in Ioannem.

a *In Chriſto.* In Chriſtum peccare, eſt Chriſtum negare. In Chriſto in his quæ ſunt Chriſti. In Chriſto, cuius regnum di minuiſtis.

b *Quapropter, ſi eſc.* ✻ Chryſo. Hoc, magiſtri optimi eſt officium, ſuo exemplo erudire, quæ dicit. Et non dicit, ſiue iuſte, ſiue iniuſte, ſed quocunque. Et non dico, inquit, idolo thytum, quod & propter aliam cauſam prohibetur, ſed & quod licet, & permittitur, ſcandalizat, etiam illis abſtinebo, neque vna aut altera die, ſed toto vitæ tẽpore. Nõ enim mãducabo, inquit, carnes in æternum. Et non inquit, Ne perdã fratrem; ſed ſimpliciter, vt nõ ſcandalizem. Etenim vltimæ

a Cuius membra ſunt. b Et quia in Chriſto peccatis abſtinete ſicut etiam ab omni carne.

a in Chriſto peccatis. ✝ Quapropter ſi eſca ſcandalizat fratrem 1
b meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum ſcandalizem.

a Non ſolum immolatum. b Sicut conſtat quod non poſt mortem, ſic certus ſum quod non in vita mandudabo. i nec hic. nec in futuro c Non quod mala ſit eſca, ſed

D amentiæ eſt, quæ Chriſto pretioſiſſima ſunt, & talia vt eorũ gratia mortem obire non recuſauerit, ita nos deſpicatiſſima arbitrari, vt eſcis propter ea non abſtineamus. Hæc autẽ nõ ad illos tantum, ſed & ad nos tempus eſſet vt dicerentur, q̃ proximi ſalutem deſpicimus, & illa ſatanæ verba proferim⁹: Dicere enim, quid mihi curandum eſt, ſi ille ſcandalizatur, & ille perit? crudelitatis illi⁹, & inhumanitatis eſt, &c. Neq; mihi dixeris, illum calceorum ſutorem eſſe, alterum coriarium, ſtatuariũ vero alium, ſed conſidera fidelem illum eſſe & fratrem. Illorũ nãque ſumus diſcipuli piſcatorum, publicanorũ, tentoriorum opificum. Chriſtus autem in fabrili domo educatus eſt, & fabri ſponſam matrem habebere non eſt dedignatus, & ab ipſis incunabulis in præſepe iacuit, &c.

✝ Ro. 14. p gra... 3. ca. ... ſicut l...

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quapropter ſi. *Talis enim abſtinentia ad euitandum ſcandalũ infirmorum eſt meritoria & etiam neceſſaria ad ſalutem, ſaltẽ quouſque doceant infirmos, quod comeſtio non eſt illicita.*

CAP. IX.

Aug. li. de opere monach.

NOn ſum lib. Incipit ſe proponere in exemplum, vt ſicut ipſe abſtinet a licitis pro ſcandalo fratrum, ita & illi. Q. Abſtinete ab hoc licito: quia ego habeo libertatem accipiendi ſtipendia, & tamen non accipio. Et ſi ſic inductũ ſit, intendit tamen ſe comprobare apoſtolum: quia occaſione pſeudo minus de eo ſenſerunt Corinthij.

✻ Chryſo. cum dixiſſet, *Si eſca ſcandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum,* quod quidem non fecit: pollicitus eſt autem ſe facturum, ſi neceſſe foret: ne quis diceret, frustra te iactas, & verbis tantum philoſopharis, quod & mihi, & cuilibet hominũ facile eſt: ſi recta enimi ſententia id dicis, re ipſa oſtendas quid contemplaris, ne fratrẽ ſcandalizares: propterea iam contra ſententiam ſuam oſtendere, quo pacto a conceſſis abſtineat, ne fratri ſcandalũ faciat, quamuis nulla lege cogatur, &c:

B

✝ Sigillum.

Liber. licet mihi quod alijs apoſtolis de euangelio viuere.

✻ Chryſoſt. Suis ipſe laudibus auditorem aggreditur, cum res ipſa eum cogat ad ſe laudandum: ita enim Corinthij emendabãtur. Et iterum, cũ nihil magnũ de ſe dicere velit, vide quo pacto vtroque ad neceſſitatẽ vtitur, tantũ ſeipſum laudans, non quantũ ſibi ipſi videbatur, ſed quantũ ꝓpoſitæ materiæ exigebat neceſſitas. Cũq; poſſet dicere: me omniũ maxime accipere decet, & magis quam illis, q̃a magis laboraui, non ita dixit, quia videbatur quandam habere prælationem. Qua autem ratione illi magni eſſent, & a quibus iuſſe acciperent, ea dumtaxat ponit, ita inquiens.

C

a ✻ *Nõ ſũ Apoſt. non ſum liber?* Hoc eſt, nõne meiipſi⁹ habeo poteſtatem? Nunq̃d alicui ſeruio, qui me cogat & prohibeat accipere? Sed habẽt aliquid amplius illi, q̃ cũ Chriſto cõuerſati ſunt. Sed neq; ego ea priuat⁹ viſione, idcirco proſeq̃tur.

b ✻ *Nonne Chri.* Nouiſſime autem omnium tanquam abortiuo viſus eſt mihi: q̃ non parua erat prærogatiua. &c. Deinde ne rurſum diceret, Et quid hoc? Quamuis Apoſtol⁹ ſis, quãuis liber, quamuis Chriſtũ videris, nullum tamen Apoſtoli opus oſtendiſti. Et quanam ratione debus accipere? idcirco deinde addidit.

E

c ✻ *Nonne op.* Hoc magnũ eſt. Illa enim nullam ſine hoc afferunt vtilitatem. Nam & Iudas Apoſtolus fuit, & liber, & Chriſtum vidit: ſed quoniã Apoſtoli non fecit opera, nihil ſane ei illa profuerunt. Et cum magnũ quiddam eſſet loquut⁹, aĩaduerte quonã pacto id corrigit, cũ inq̃t, in Dño: hoc eſt, nõ diuinũ, eſt nõ meũ.

d ✻ *Si alijs non.* Intuere nihil in verbis ſuperfluũ, ſed orbem terram dicere potuit, & gentes barbaras, & terram, & mare ſed quid ſuperfluis opus eſt, inquit, cum hæc ad præſentem materiam ſufficiant? Non igitur dico quæ apud alios præclare ſunt a me geſta, ſed ea quorum vos eſtis. Itaque ſi non aliunde, à vobis maxime me accipere oportebat. Verũtamẽ a quibus maxime oportuit accipere (magiſter .n. veſter erã) ab his nihil accepi, &c.

2 C...

e ✻ *Nam ſignacu.* Hæc eſt probatio & ſi vult, inquit, quiſpiã vnde me apoſtolum eſſe conſter intelligere, vos ego teſtes adhibeo. Oĩa namq; quæ apoſtoli erant opera, in vobis oſtẽdi, & nihil prætermiſi, quod etiã ĩ ſecũda meminit epiſtola, Tametſi nihil ſum, ſigna tamẽ apoſtolatus mei facta ſũt ſup vos in omni patientia, & ſignis, prodigijs, & virtutibus, &c.

a *Nunqu*

F

CAPVT IX.

a Vtique liber ſum accipere, quia apoſtolus, apoſtolus, quia Chriſtũ vidi, pro quo minus viderer.

a On ſum liber? nõn ſum apoſtolus? Non 1
a Per auctorem oſtendit.
b ne Chriſtum Ieſum dominum noſtrũ 2
a In via vel in templo. b Perfectum quia vos opus apoſtolatus. Ego Apoſtolus c, Ad gloriam domini. Domino tamen operante.
c vidi? Nõne opus meum vos eſtis in domino? 3 4
a Quia eſtis meum opus. i. Iudæis quorum legem euacuabat.
d ſi alijs non ſum apoſtolus, ſed tamen vobis ſum. 5
Qui per me conuerſi eſtis a Vobis ſum.
b Forma a ſimilitudine ſigilli in vobis apparet, quia ego ſum apoſtolus, dum ea habetis per me, quæ alij per alios apoſtolos & ideo per uos apud alios qui dubitant, apoſtolus defendor
e Nam ✝ ſignaculum apoſtolatus mei vos 6

NICOLAVS DE LYRA.
CAPVT IX.

NOn ſum. *Poſtquam Apoſt. repræhendit aliquorum indiſcretionem, hic conſequenter inducit eos ad perfectionem, ſcilicet, vt a licitis abſtineant, ne infirmos ſcandalizent. & etiam vt ſibi & alijs magis proficiant per virtutis exemplum. Et primo ad hoc inducit ad perfectum ſui exemplo. ſecundo currentiũ in ſtadio, ibi.* Neſcitis quod hi. *Circa primum ſciendũ, quod Apoſtolus ſe ponit alijs in exemplum in hoc quod licet haberet poteſtatẽ accipiendi ſumptus ab alijs quibus prædicabat, tamen abſtinebat, victum quærens ex proprio labore, vt magis proficeret in prædicatione. per hoc enim apparebat, q̃ non quærebat tẽporale lucrũ, ſed ſalutem animarum, per hoc etiam præcludebatur via falſis apoſtolis, qui prædicabant cauſa temporalis lucri. Sic ergo procedit: q̃a primo declarat ꝓpoſitũ autoritate ſecũdo remouet dubiũ, ibi,* Nõ autẽ ſcripſi. *Prima in tres; q̃a primo declarat propoſitũ autoritate ſecundo ratione, ibi:* Si vos nobis. *tertio exemplo. ibi:* Neſcitis quod hi qui *Primũ autẽ declarat triplici autoritate, ſcilicet officij apoſtolici, & vſus publici, & autoritate veteris Teſtamenti. ſecunda, ibi,* Quis militat. *tertia. ibi,* Nun quid ſecũdum. *Circa primũ ſciẽdum, quod aliqui malignantes dicebant.*

Diuiſio.

Paulum

Paulũ nõ eſſe apoſtolũ, eo quod nõ fuit corporaliter cum dño Ieſu ſicut alij apoſtoli. ideo primo declarat ſe eſſe apoſtolũ. ſecundo probat intentum ibi: Nunquid. *Circa primum dicit.* Non ſum liber. *i. habẽs liberam poteſtatem accipiendi ſumptus pro publicatione euangelij. q.d. imo habeo rationem officij, de quo dicit.*

1 Non ſum. *q.d. imo quia ſum a Deo miſſus ad prædicandũ euangelium. Act. 13. a. Segregate mihi Barnabam & Saulum, &c.*

2 Nonne Chriſ. *q.d. imo: quia in via cum appropinquaret Damaſco, vt aliqui dicunt licet non ſit ſcriptũ Act. 9. ſed ſolum q̃ audiuit eũ loquentem: quia non omnia ſcripta. Vidit etiam in raptu quæ fuit excellentior viſio quã apoſtolorũ: quia vidit ipſum in gloria ſua ad dexteram patris ſedentem, ſecundũ q̃d dicit Auguſti. q̃ vidit diuinam eſſentiam. vnde 2. Corinth. 12. a. dicit ſe raptum fuiſſe vſq; ad tertium cælum. Probat etiam vlterius apoſtolatum ſuum per effectum, di.*

3 Nonne opus. *ideſt, effectus mei apoſtolatus.*

4 Vos eſtis. *i. principaliter agente Deo, q.d. imo, quia a me habuiſtis initia fidei. ideo dicit.*

5 Et ſi al. *q.d. et ſi alij vellẽt hoc negare, vos tñ non poteſtis.*

6 Nam ſignac. *i. forma doctrinæ Chriſti per me vobis eſt impreſſa, ſicut per alios apoſtolos impreſſa eſt illis quibus prædicauerunt.*

a Qui dubitant vtrum apoſtolus ſim, an non. Vos ſcilicet.
eſtis in domino. Mea † defenſio apud eos qui me interrogāt, 1 2
¶ Et quia apoſtolus. ¶ Ego & mei. a Veſtra. ¶ Viuendi de ſtipendijs veſtris.
a hæc eſt. Nunquid nō habemus poteſtatem manducandi, & 3
b bibendi? † Nunquid non habemus poteſtatem ſororem mu- 4 5
¶ Nobiſcum, vt nobis miniſtret. a Non hos reprehendit, ſed eorum more ſibi probat licere. b Qui maiores Iacobus & Ioannes.
lierculam circumducendi ſicut & cæteri apoſtoli, & fratres 6
¶ Qui princeps. a Secundum vos.
c domini, & Cephas? Aut ſolus ego & Barnabas non habemus 7 8 9
a Alias poteſtatem non operandi, id eſt, ceſſandi a labore manuum. Q. vtique haberemus. b Id eſt, accipiendi. c Per ſimilitudines humanas hoc idem probat.
d poteſtatem hoc operandi? † Quis militat ſuis ſtipendiis vn-
Vtique nullus.
e f quam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis 10 11
g paſcit gregem, & de lacte gregis non manducat? Nunquid 12
h a Humana, ſcilicet, ſimilitudine tantum hoc probo. b Nonne lex Moyſi idem probat.
i ſecundum hominem hæc dico? † An & lex hæc non dicit?

A a *Nunquid non*. Aug. Permiſit enim dominus, nō iuſſit apoſtolis accipere neceſſaria a ſubditis, vt quiſquis vellet, eo vteretur, quod ſibi liceret ex domini conſtitutione. Si quis vero vti noluet, non contra iuſſum faceret, ſed de ſuo iure cederet. Poteſtas eſt, non iuſſio domini, accipere ſumptus.

[...1. to... lib. de monac. 5.]

b *Sororem mulier*. Dominus in comitatu ſuo mulieres habuit ne viderentur alienæ a ſalute, quæ & miniſtrabant ei, ſic & apoſtoli.

[...ponſio.]

Sororem mul. Dominus cui angeli miniſtrant, infirmus compatiens, loculos habuit, quo mitteretur pecunia a fidelibus data victui neceſſaria, quos commendauit Iudæ, vt fures ſi non poſſemus vitare, diſceremus in eccleſia tolerare. Et mulieres miniſtraturas ſequi ſe voluit, oſtendens quid a plebibus deberetur euangeliſtis.

[Ioan.12.a.] [...1.cap. ...cas, de ...1. & di. ...ſecun- Apoſt.] [...non & ...dem.]

* Sedul. In Græco ſorores (ἀδελφὰς) non mulieres legitur.

* Aug. Oſtendit ſibi licere quod cæteris apoſtolis, id eſt, vt non operetur manibus ſuis, ſed ex euangelio viuat, ſicut Dominus eis cōſtituit. Ad hoc enim & fideles mulieres habētes B terrenā ſubſtātiam ibant cum eis, & miniſtrabant eis de ſubſtantia ſua, vt nullius indigerent horū quæ ad neceſſaria vitæ huius pertinent. Quod B. Paulus licere ſibi quidē demōſtrat, ſicut & cæteri Apoſtoli faciebāt, ſed ea poteſtate vti ſe noluiſſe poſtea commemorat, hoc quidam non intelligētes non ſororē mulierem circumducendi, ſed vxorem interpretati ſūt. Fefellit eos verbi Græci ambiguitas, quod ſcilicet & vxor & mulier eodē verbo Græce dicitur, quanquā hoc ita poſuerit Apoſtolus, vt falli nō debuerint, quia neque mulierē tātummodo ait, ſed ſororem mulierem, neque ducendi, ſed circumducendi. Veruntamē alios interpretes nō fefellit hæc ambiguitas, & mulierē, non vxorem interpretati ſunt. Quod quiſquis putat non potuiſſe ab Apoſtolis fieri vt cū eis ſanctæ conuerſationis mulieres irent quacunque euangeliū prædicarent, vt eis de ſua ſubſtantia miniſtrarent neceſſaria, euangeliū audiat, & cognoſcat quemadmodum hoc ipſius Domini exemplo faciebant, &c. In euangelio enim ſcriptū eſt: Et factum eſt deinceps, & ipſe iter faciebat per ciuitates & caſtella prædicans regnū Dei, & duodecim cū illo, & mulieres aliquæ quæ erāt curatæ a ſpiritibus immundis & infirmitatibus, Maria quæ vocatur Magdalenę, de qua vii. dæmonia exierant, Ioanna vxor Chuſæ procuratoris Herodis, & Suſanna & aliæ multæ quæ miniſtrabant ei de facultatibus ſuis. Hoc exemplum Domini imitabantur apoſtoli ad accipiendum debitum ſibi cibum.

[...o er. ...cap.4.]

C c *Aut ſolus*. * Beda. Quia omnes Euangeliſtæ & miniſtri verbi Dei habebant poteſtatem a Domino acceptam vt non operarētur manibus ſuis, ſed ex euāgelio viuerent, operantes tantummodo ſpiritalia in prædicatione regni cælorū & ædificatione pacis Eccleſiæ. Oēs pariter habebant hanc poteſtatem, qua tamē iſti non vtebātur amplius impendentes eccleſiæ, ſicut in illis vbi euāgelizabant, infirmis cōgruere iudicabāt. Et ideo ne coapoſtolos ſuos reprehendiſſe videretur, ſubiunxit & dixit vt ſequitur. D

d *Operandi*. Ambro. Operandi, honeſtius, pro accipiendi.

[† 31. diſt. cap. omnino. 28. q. 1. cap. iam nunc in fi.]

e *Quis militat, &c.* ✱ Chryſoſtomus. Tu autē animaduerte quam accommodata hæc exempla ad propoſitam adduxit materiam, & quomodo primum meminit periculoſæ militiæ & armorum & bellorum, huiuſmodi enim apoſtolatus, vel potius his longe maius. Nō enim aduerſus homines ſolū bellum his erat, verū etiā aduerſus dæmones, & illorū principē, exercitus. Quod igitur, inquit, qđ ea quæ neque externi principes crudeles & inuicti exigūt, hoc eſt militare, periclitari, de ſuis milites ſe alere facultatibus, quomodo vnquā Chriſtus hoc exigeret? & neque vno cōtentus eſt exēplo. Qui enim vilior eſt & craſſior, in hoc maxime acquieſcere conſueuit, quando communē conſuetudinem videt cum diuinis legibus conuenire, quare ad aliud venit inquiens. E

Quis mili. Ne quia abſtinet, coapoſtolos reprehendiſſe videretur addit: Quis militat.

[Aug. li. de opere monach. c. 15.]

f *Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit?* Per illud periculum, hoc autem laborem & miſeriam multam & curam oſtendit, & tertium item addit exemplum his verbis:

[L. de ... mini in mōte.]

g *Quis paſcit gregem, & de lacte gregis non manducat?* Multam diligentiā, & magiſtro debitā erga ſubditos oſtendit. Quod ex his apparet: Etenim milites, & agricolæ, & paſtores erant Apoſtoli, nō bellorum, neque terræ, neque brutorū animantium, ſed ratione fruentium animarum, & eius exercitus qui aduerſus dæmones armatur.

* Sedul. Per comparationem vineæ & gregis, populum vult intelligi, ſicut ſcriptum eſt: Vineam de Aegypto trāſtuliſti, &c. Et, *Dabo vobis paſtores ſecundum cor meum.*

[Pſal. 79. Hierem. 3.]

h *Et de lacte.* Lac gregis dicitur quidquid a plebe præpoſitis datur. Et his verbis ſatis indicat Apoſtolus non ſibi aliquid vſurpaſſe vltra debitum coapoſtolos ſuos, ſi (ſicut dominus conſtituit) ex euangelio viuentes panem gratuitum manducabant, ab eis ſumptum, quibus gratuitam gratiam prædicabant.

i *Nunquid ſecundum hominem hæc dico?* ✱ Chryſoſt. Hoc eſt, Nunquid ego humanis dumtaxat exemplis rem meam confirmo, an & lex hæc non dicit? F

Scri-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Mea defenſio. *id eſt, apoſtolatus mei probatio.*

2 Apud eos qui me interrogant. *tanquam dubitantes de apoſtolatu meo.*

3 Hæc eſt. *ſcilicet veſtra conuerſio ad fidem per me.*

4 Nunquid. *Declarato officio ſui apoſtolatus, hic conſequenter oſtēdit ſe habere poteſtatem accipiendi ſumptus ex cōſuetudine aliorū apoſtolorū, dicens.* Nunquid non habemus poteſtatem manducandi & bibendi. *id eſt, viuendi, de bonis veſtris? q.d. imo ſicut alij apoſtoli de bonis illorum quibus illi prædicauerunt.*

5 Nunquid non ha. poteſtatem ſoro. muli. *id eſt, matronam deuotam & fidelem.*

6 Circunducendi. *ad miniſtrandū nobis neceſſaria? q.d. imo. Aliquæ enim mulieres deuotæ leguntur ſecutæ fuiſſe Chriſtum prædicantē de ſuis facultatibus ei miniſtrantes. Mat. 27. & Luc. 8. & ſic etiam factum eſt alijs apoſtolis poſt aſcenſionem Chriſti. ideo ſubditur.*

Sicut

7 Sicut & cæteri apoſto. & fratres domi. *id eſt, eius cognati, ſcilicet Iacobus & Iudas & reliqui.*

8 Et Cephas. *id eſt, Petrus ſic nominatus a Chriſto. Ioan. 1. f.*

9 An ſolus ego & Barnaba. *q.d. nulla ratio eſt quare priuemur hac poteſtate, quam habuerunt alij apoſtoli.*

10 Quis militat. *Hic cōſequenter oſtendit propoſitum auctoritate publici vſus & rationabilis, di.* Quis militat ſuis ſtipendijs vnquā? *q.d. nullus. imo milites ſtipenda ſumunt a populo terræ quā defendūt. Idē oſtēdit in agricolis & gregū paſtoribus. apoſtoli vero fuerunt milites cōtra hæreticos inſurgētes, & in vinea domini cultores, & gregis dominici paſtores, propter quod a populo ſumptus eis debebantur.*

11 Nunquid. *Hic cōſequenter oſtendit propoſitū auctoritate legis diuinæ, di.* Nunquid ſecundum hominem. *id eſt, ex auctoritate conſuetudinis humanæ factum.*

12 Hæc dico. *ſcilicet quod prædicatores ſumptus habere debeant a populo. q.d. imo, & hoc cum auctoritate diuinæ legis.*

a Scriptũ eſt enim in lege Moyſi: † Nõ alligabis os boui tritu- 1
a Sed ne hoc videatur ad literam dictum, ſubdit. b Vt de his in lege daretur præceptum. ¶Non prohibebis prædicatorem uiuere de prædicatione. c Non pro bobus, quia propter nos tantum non alligabis os boui tri.
b ranti. Nunquid de bobus cura eſt Deo? An propter nos vtique 2
a Hæc propter nos, quia & alia ad idem ſpectantia, & hoc eſt. Hæc. b Non pro ſpe. 3
hęc dicit? Nam propter nos vtiq; ſcripta ſunt, qm̃ debet in ſpe 4
¶Non quod hæc principalis ſit intentio. b Grana a paleis diſcernit. c Stipendiorum. a Corda aperit ad fidem. ¶Iterum probat per rationes.
c qui arat arare, & qui triturat † in ſpe fructus percipiendi. † Si 5
a Quæ ſpiritum ueſtrum uiuificant, uel quæ ex ſpiritu ſancto data ſunt.
nos vobis ſpiritualia ſeminauimus, magnum eſt ſi nos veſtra 6
¶Ad ſuſtentationem. ¶Iterum a minori. ¶Tam potenter utuntur ueſtris ut uos ipſi.
d carnalia metamus? Si alii poteſtatis † veſtræ participes ſunt, 7
a Qui cauſa ſalutis ueſtræ laboramus. b Ecce licet nobis accipere. 8
c Quia forſitan non egere eum dicerent, contra hoc ſubdit. 9
e quare nõ potius nos? † Sed nõ vſi ſumus hac poteſtate. Sed om- 10
a Quia ſi reciperet Apoſtolus, pſeudo iam libere acciperent, & ſic in prædicatione durarent, & ita impedimentum fieret euangelio. 11
f nia ſuſtinemus, ne quod offendiculum demus euãgelio Chri- 12
a Item ſe probat habere poteſtatem per ſimilitudinem ſacerdotum Gentilium uel Iudæorum. 13
b In templo. ¶Vel hoc de Gentibus. c Vt artifices. 14
g ſti. † Neſcitis quoniam qui in † ſacrario operantur, quæ de 15
¶Vt ſacerdotes de Iudæis. 16
† ſacrario ſunt edunt? Et qui altario deſeruiunt, cum altario 17
a Quia patrem habent de his quæ offeruntur. b Et ſicut hic fit. c Rationabiliter diſpoſuit de prædicatoribus, ut expeditiores ſint ad prædicandum uerbum Dei.
h participant. Ita dominus ordinauit, his qui euangelium an- 18
a Dignus eſt enim operarius mercede ſua. b Tot modis conſtat licere uel auctoritate uel exemplo. c Sed nec uti uolo.
i nunciant, de euangelio viuere. Ego autem nullo horum uſus

A a *Scriptum eſt enim, &c. Non alligabis.* * Chryſoſto. Ex multa hac abundantia confirmare annititur. At ne quis diceret, Et quid ad nos quod de bobus loquutus es? exprimit hoc diligenter his verbis.

b *Nunquid de bobus.* Curæ quidem ſunt, verum non ita vt de ijs legem inſtituat.

† Deut. 25. a. 35. q. 1. c. firmiſſime

* Haymo. Recte prędicatores bobus cõparantur, quia ſicut illi vomere exarant terram, ita prædicatores ligone verbi Dei excolunt corda auditorum, vt ferant fructus ſalutis æternæ. Et cum non ſolum de bobus, ſed etiam de paſſeribus cura ſit Deo, vt in euangelio oſtenditur, non ita tamen curabat de bobus vt inter pręcepta quę homini dedit ad B ſalutem ſui pręcipere curam bouis habere. Nec enim neceſſe eſt per ſcriptã legem monere hominẽ, quomodo boui ſuo conſulat.

† ſub ſpe. q̃d ſpei ſuæ particeps eſſe debeat

† erga vos

† 28. q. 1. cap. iam nunc.

† 23. q. 1. eccleſiaſ, §. quia ergo. 16. q. 1. doctos. De præbend. c. cd ſecundũ, & cap. extirpandæ.

c *Si nos vob. &c.*

* Chryſoſto. Ecce quartam quam affert rationem, quod præbere oporteat. Cum enim dixiſſet, quis militat ſuis ſtipendiis, & quis plantat vineam, & quis paſcit gregem, etiam addit bouem triturantem, nunc aliam oſtendit cauſam maxime rationabilem, qua mererẽtur accipere, quòd multo maiora pręberent, non tantũ laborarent. Quid ergo eſt? *Si nos vobis ſpiritualia, &c.* Vides iuſtiſſimam cauſam, & ſuperioribus probabiliorem. Illic enim dixit carnale ſemen, carnalis & fructus, hic autem ſemen ſpirituale, & remuneratio carnalis. Vt enim non nimium ſe iactarent, eo quod magiſtris victum exhiberent, oſtendit eos maiora accipere quam dare. Agricolæ enim quæ ſeminant, ea accipiunt, nos autem cum in veſtris animis ſpiritualia ſeminemus, metimus carnalia, &c.

C d *Si alii poteſtatis.* * Chryſoſtomus. Ecce alteram rationẽ, & ipſam item ab exemplis non tam ſublimibus. Nam neq; Petri hoc in loco meminit, neque Apoſtolorum, ſed aliorũ quorundam qui alieni erãt, aduerſus quos poſterius accingitur, de quibus dicit: Suſtinetis ſi quis vos deuorat, ſi quis accipit, ſi quis extollitur, &c. Et aduerſus illorum bellũ iam pręludit. Quamobrem nõ dixit, Si alii a vobis accipiunt ſed eorum procacitatem, violentiam, negotiationem ſignificans, inquit: Si alii poteſtatis veſtræ participes ſũt, hoc eſt, poſſident vos, ſub poteſtate habent, tanquam ſeruis abutuntur, nõ accipientes tantum, ſed multa cum diligẽtia & authoritate. Idcirco addidit. *Quare nõ potius nos?* quod vtique nõ dixiſſet, ſi de Apoſtolis ſermo haberet, ſed conſtat quoſdam violatores & ipſos deceptores ꝑ hos ſignificari, &c.

D 2. Cor.

† 13 q. eccleſ. ergo. De c. cum cu.

E e *Sed non vſi ſumus.*

* Haymo. Omnia incommoda ſuſtinemus ego & Barnabas, ſitim videlicet, famẽ, nuditatẽ, oẽmq; indigentiam.

† ſa

f * *Ne quod offendiculum* id eſt, ne dicatur de nobis, quod cauſa quæſtus & lucri temporalis potius prædicemus euangelium, quàm cauſa ſalutis animarum & remunerationis æternę, habeaturq; euangelium venale.

† tan

Ne quod offendiculum, &c. Forſan & hi auari erant, vel ſe licentiam peccandi emiſſe putarent, vel libertatem arguendi Apoſtolus imminueret.

g *Neſcitis.* Redit rurſus etiam atque etiam commendans quia ſibi liceat, & tamen non faciat. Naturalis ratio hoc habet, vt quis inde viuat vbi laborat.

Luc. Ioid.

h *Dominus ordi. Ecce ego mitto vos, &c.* Et paulo poſt: *In quamcunque domum intraueritis in eadem domo manete edentes & bibentes quæ apud illos ſunt.*

Au.

F i *Ego autem.* Abſtinet a ſumptibus ne ſit forma pſeudo apoſtolis rapacibus.

Bonum

NICOLAVS DE LYRA.

1 Scriptum eſt. *Deu. 25. a.* Non alliga. os bo. *i. prædicatori laboranti in area domini: Et quod ſic debeat principaliter intelligi oſtendit, dicens.*

2 Nunquid de bob. *Circa quod ſciẽdum, quod licet diuina prouidentia generaliter ſe extendebat ad omnia quantumcunque minima, tamẽ intellectualis natura ſpeciali mõ ſubijcitur prouidentię diuinę, inquãtum habet dominium ſui actus & capax eſt ſupernæ beatitudinis, & hoc modo non eſt cura Deo de bobus irrationabilibus, quia nõ ſunt huius finis capaces. Lex autẽ diuina directiua eſt in beatitudinẽ ſupernaturalem, propter quod dicta veteris Teſtamenti ſunt ad hoc referẽda immediate quantũ ad illa quæ directe loquuntur de futura beatitudine vel mediate, inquantũ corporalia facta veteris Teſtamẽti ſunt figura noui, ſecundũ quod dicitur cap. ſequenti. Omnia in figura contingebãt illis: Et hoc modo illud præceptum de ore bouis triturãtis non alligando fuit figura de victu prædicatori non denegando. ideo dicit.*

3 An propter nos. *q. d. imo, quia figura eſt propter ipſum figuratũ ſicut circulus ante tabernã pendẽs eſt propter vinũ in cellario exiſtẽs.*

4 Quoniam deb. *i. in ſecuritate accipiendi ſumptus. Non tamen dicit propter ſpẽ, quia præmium prædicatoris non eſt ſumptus tẽporalis, ſed fructus æternæ beatitudinis. Comparatur autem hic prædicator aranti inquantum aperit corda hominum ad fidem ſuſcipiendam, ſicut arans terram aperit ad ſeminum ſuſceptionem. Et ſimiliter trituranti inquãtũ ſua ꝑdicatione ſegregãtur boni a malis, ſicut grana a paleis.*

5 Si nos. *Hic conſequenter probat Apoſtolus propoſitum ratione triplici. Prima eſt. Rationabile enim eſt, quod communicanti bona maiora cuiuſmodi ſunt ſpiritualia, adminiſtrẽtur minora quæ ſunt corporalia, ſic autẽ eſt in propoſito, ergo, &c. & hoc eſt quod dicit.* Si nos vobis ſpiritualia ſeminauim. *& accipitur hic ſi, pro quia.*

6 Magnum eſt, ſi nos, &c. *i. bona ad ſuſtentationẽ carnis neceſſaria. q. d. non, imo eſt modicum reſpectu boni quod vobis miniſtramus.*

7 Si alijs. *Hic ponitur ad hoc ſecunda ratio, quia pſeudo Apoſtoli accipiebant ſumptus, & multo magis veri accipere poterant. ideo dicit.* Si alij. *ideſt, pſeudo apoſtoli.*

8 Poteſtatis veſtræ. *ideſt, bonorum temporalium in poteſtate veſtra exiſtentium.*

9 Participes ſunt. *inde viuendo.*

10 Quare non. *q. d. imo potiorem rationem habemus.*

11 Sed non vſi. *Rationibus ſupra poſitis. Sed quia poſſet aliquis dicere, ideo Apoſtolus ſumptus non accepit, quia non indiguit. ideo remouet hoc dicens.*

12 Sed omnia ſuſ. *ſ. penuriam & laborem ad victũ acquirendum.*

13 Ne quod offendi. *ideſt, impedimentum.*

14 Demus euan. *i. prædicationi euangelii. per hoc enim præcludebatur via prędicandi falſis apoſtolis prædicãtibus cauſa lucri tẽporalis, quorũ prædicatio erat impedimentũ veritatis euangelicę, quia admiſcebant falſa veris. Similiter tollebatur impedimẽtũ ex parte Corinthiorum, qui forte erant auari ſaltem multi, propter quod minus libenter recepiſſent prædicationem euangelii ſi ſumptus ab eis accepiſſent.*

15 Neſcitis. *Hic conſequenter ponitur tertia ratio, habet enim hoc ratio naturalis, vt inde quis viuat, circa quod laborat. ideo dicit:* Neſcit. *q. d. ſcire debetis, imo quia hoc eſt notorium.*

16 Quoniam qui. *i. in tẽplo, operantur. ſ. ſacerdotes & miniſtri.*

17 Quæ de ſa. *i. habent inde victum: hoc enim erat commune apud Iudæos & Gentiles.* 18 Ita & dominus. *Vt patet. Matt. 10. b. vbi de prædicatoribus dicitur: Dignus eſt operarius cibo ſuo.*

Non

a *Bonum eſt mihi magis mori, quã vt gloriam, & c.* Quiſquis enim
A eo quod ſibi debetur vti non vult, amplius impêdit eccleſię. Maximam ergo habebat gloriam Apoſtolus apud Deũ, nõ exigendo ſtipendium ab infirmis, vel de ſuis laboribus tranſigendo quotidianum victum.

a Quod liceat accipere. b Hæc. i. vt ego accipiam: c Quia ſi ſumerem perderem gloriam, & malo mori, vel volo magis mori. i. affligi.
a ſum Non ſcripſi autem hæc, vt ita fiãt in me. † Bonum eſt 1
a Quod eſſet ſi acciperem cum ſcandalo. 2
enim mihi magis mori, quam vt† gloriam meam quis† eua- 3
a An euacuetur? ¶Tantum. b ¶De hoc ſolo non fit gloria, quia neceſſe eſt hoc pro iniunctione, 4
nec audeo dimittere, quia væ erit. 5
b cuet? Nam etſi euãgelizauero, non eſt mihi gloria. Neceſ- 6
a Sicut mihi iniunctum eſt. 7
c d ſitas enim mihi incumbit. Væ enim mihi eſt ſi non euange 8
a Si neceſſitate hoc facio, non eſt gloria, ſed ſi voluntas adiungitur neceſſitati, vt ex dilectione prædicem, tunc eſt mihi gloria. ¶ Sed. 9
e f lizauero. † Si enim volens hoc ago, mercedem habeo. Si au- 10
¶Etſi mercedem non habeo, alijs diſpenſo & proficio. 11
g tem inuitus, diſpenſatio mihi † credita eſt. Quæ ergo eſt mer 12
¶Hoc ſ a Stabiliam. 13
ces mea? vt euangelium prædicans † ſine ſumptu ponam 14
a Quod eſſet ſi acciperem. b Quia non libere argueret. 15
euangelium, vt non abutar poteſtate mea in euangelio? 16
a Vtique quod dixi faciam, nam & maius feci. b Nullius meritis obnoxius.
¶Vt commodis omnium ſeruirem.
h † Nam cũ liber eſſem, ex omnib omniũ me ſeruum feci. vt 17
i a Lucrum prædicationis meæ facerem. b Et me modificaui omnibus.
c In cibis & huiuſmodi, & quia Timothæum circuncidit. 18
k l plures lucrifacerẽ. † Et factus ſum Iudæis tanquã Iudęus, vt 19

* Amb. Hoc eſt quod ſtabulario ad quem vulneratus ille qui incidit in latrones perductus eſt, dominus ait. Si quidam plius erogaueris, reddam tibi. Amplius erogabat Apoſtolus q ſuis ſtipendijs militabat. Vel gloriam ſuã dicit quã habet apud Deum de hoc, quod pſeudo repellebat a pdicatione, non accipiendo, qui non niſi pro tẽporalibus prædicabant.

B *Gloriam.* quam habet apud Deum infirmis compatiens.

b *Nam etſi euang. & c.* Pro mercede. Vel ſi ita euangelizauero, *non eſt mi. glo.* quia tũc eſſet pro neceſſitate, quia *ve.* ideſt penuria eſſet ſicut pſeudo.

c *Neceſſitas.* huius vitæ ſuſtentandæ.

d *Væ.* quia vnde viuam non habeo.

e *Si enim volens.* Sine vlla neceſſitate huius vitæ. *Si enim vo.* Quia ex voluntate eſt merces. Videamus quõ. ſ. ſi ita ex dilectione facio, vt potius patiar penuriã quã abutar poteſtate.

f *Si autem inuit.* Vt quod neceſſitate cogatur, alijs prodero, non mihi.

g *Diſpenſatio mihi.* Hic diſpenſatio talis intelligitur, vt quaſi ſeruus alienum cenſum diſpenſet: vnde ipſe nihil capiat pręter cibaria. Alibi diſpenſator dr̃ qui vt filius miniſtrat euangelium cohęredibus. Non debemus iõ euangelizare, vt mãducemus, ſed ideo mãducare, vt euãgelizemus, vt cibus nõ ſit bonum quod appetitur, ſed neceſſarium quod adijcitur. vt illud impleatur. Primum quærite regnum Dei & iuſtitiã eius, & hęc omnia adijcientur vobis. Propter regnum Dei tantum debemus omnia operari, non ſolam vel cum regno Dei mercedem temporalem meditari.

h *Cum liber eſſem.* ✱ Haym. Non ſolum ſecundum naturã, vtpote de genere patriarcharum deſcendens, verumetiam.

i *Ex omnib.* Negotijs hoĩum, nihil ab eis accipiẽdo, *Omnium* ſubaudis hoĩum, *me ſeruum feci,* ſupportãdo oẽs, veluti bonus procurator ſupportat infirmos, maxime vos, ô Corinthij p meam patientiam. Feci autem hoc non calliditatis aſtutia,
C ſed compatientis affectu, *vt plures lucrifacerem Chriſto.*

* Chryſ. Non ſolum non accepi inquit, neque ſolum non D
vſus ſum poteſtate hac, ſed ſeruum me feci, & ſeruitutem variam & multifariam ſeruiui, &c.

K *Factus ſum.* * Haym. Subaudis legis obſeruator, adhuc tõdendo caput in Cenchris, quæ eſt portus Corinthij, offerendo munera Hieroſolymis, ſecundum quod in Actib. Apoſt. habetur, quando purificatus aſcendit in templum, & circuncidẽdo Timothęum propter Iudæos, vt *Iudæos lucrarer.* Act. 16.

✱ Gregorius. Neque egregius prædicator vt quaſi Iudęus fieret, ad perfidiam erupit, neque vt quaſi ſub lege eſſet, ad carnale ſacrificiũ rediit, neque vt omnibus omnia fieret, ſimplicitatem mentis in erroris varietatem cõmutauit, ſed condeſcendendo appropinquat fidelibus, non cadendo, vt videlicet ſingulos in ſe ſuſcipiens, & ſe in ſingulos trãsfigurans, compatiendo colligeret, ſi ita ipſe vt illi eſſet, quid impendi ſibi ab aliis recte voluiſſet, &c. E

l *Tanquam iu.* Hiero. Non verè Iudęus, ſicut nec verè Gentilis, quibus in cibis & hmõi aſſenſit, nec tñ in cultu idolorũ, quia in Chriſto nec circunciſio eſt aliquid, nec pręputium. Diſpenſatoriè itaque ſimulabat ſe Iudæum. Sed Auguſtin. hæc dicit fieri compaſſione miſericordiæ, non ſimulatione, vt qui miniſtrat ægroto fit quaſi ęger, non cum febres ſe habere mentitur, ſed cũ animo condolentis cogitat quomodo ſibi ſeruiri velit, ſi ęgrotaret. Gal. 6. d. Aug. li. cont. mendac. c. 12. In Pſal. 103. Epiſt. ad Hie.

Aug. Tanquã Iudęus. Non ſimulandi verſutia, vt ſe fingeret Iudęum ſicut quidã putant. Liberè. n. illa fecit, ſicut ait: Circunciſus non adducat pręputium. Verè ergo, nõ fictè, vt Iudęus (quod erat) vixit: ſicut hec fallaciter Gentilẽ ſe finxit, ſed licitè oĩbus cibis, permiſit vti, cui oĩs creatura non ſimulatè, ſed verè bona erat. Sicut ergo hos ritus gẽtilium verè, ſic & ſacramenta Iudęorũ non fallaciter ſuſcepit, vt illis ſimplex, iſtis eſſet duplex, aliud habens in corde, aliud in oſtẽſione. Ita ẽt cum dicit: *Quis infirmatur & ego non infirmor?* non infirmitatem alterius ſimulauit, ſed doluit. Ita etiã, quod factus eſt infirmis infirmus, non erat mẽdaciũ, ſed vere dixit & ſibi ſumptus deberi, & tamen abſtinuit, ne videretur vẽditor euangelij. Nõ ergo eſt fallax & verſipellis ſimulatio, ſed omnibus congruit eius miſericors compaſsio, portatq; infirmitatem eorum in compaſsione, ita eis ſubueniẽdo, ſicut ipſe ſibi 2. Cor. 11. g. F

* Chryſo.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Non ſcripſi. *Hic conſequenter Apoſtolus remouet dubiũ. poſſet enim aliquis credere, quod prædicta dixiſſet Apoſtolus eo quod vellet accipere ſumptus, iõ hoc remouet. Et diuiditur in duas partes, quia primo oſtendit ſe nolle vti poteſtate. ſecũdo quod vult magis alijs ſeruire. ibi.* Nam cum liber. *Circa primum dicit:* Non ſcripſi au. hęc. *de poteſtate accipiendi ſumptus.*

2 Vt ita fi. *ideſt, vt accipiam. Et ſubdit rationem.*

3 Bonum eſt enim, &c. *i. minus malum eſt hoc. Minus enim malum reſpectu maioris habet rationem eligibilis & boni.*

4 Quam vt gl. *i. mercedem quam expecto de prædicatione euangelij ſine ſumptu rationibus prædictis.*

5 Quis euacuet? *q. d. hoc eſt mihi malum maximum.*

6 Nam & ſi euan. *i. euangelium prędicauero ſumptus accipiẽdo.*

7 Non eſt mi. *i. non ſupererogo, ſed tantum impleo præceptum mihi iniunctum. ideo ſubdit.*

8 Neceſſitas enim. *ex præcepto Dei.*

9 Vę enim mihi. *ex omiſſione pręcepti.*

10 Si enim volens, &c. *inquantum obedio.*

11 Si autem. *Sicut Balaam benedicebat populo Iſrael, Num. 23.*

12 Diſpenſatio mi. *i. proficio alijs, ſed non mihi, ſicut & prophetiæ Balaam profecerunt aliis, ſed non ſibi.*

13 Quę eſt ergo. *ſ. ex bono ſupererogationis & prædicatione euãgelij reſpondet.*

14 Vt euan. prædicans. *ſumptus non accipiendo.*

15 Sine ſumptu. *Per hoc præcludens viam falſis apoſtolis, & condeſcendens Corinthijs, vt prædictum eſt. ideo ſubditur.*

16 Vt non. ab. poteſtate. *apariendo viam falſis apoſtolis, & præcludendo viam Corinthijs, ſi ſumptus acciperem, quia tunc apoſtoli falſi audacius ſumptus acciperẽt, & frequẽtius prædicarẽt. immiſcendo veris falſa, qđ eſt abuti prædicatione euãgelica, & ſic dicit Apoſtolus.* Vt non a. p. *i. nõ dẽ occaſionẽ alijs abutendi. accipere. n. ſumptus erat licitũ ſibi, vt patet p prædicta, ſed abſtinere erat ſupererogationis.*

17 Nam cum li. *Hic cõſequẽter oſtendit ſe omnibus velle ſeruire & condeſcendere tamẽ abſque peccato, vt omnes poſſet inducere ad ſalutem, dicens.* Nam cum li. *i. nullius hominis cura obligatis.*

18 Omnium me ſer. *Omnibus gratis prædicando, & eorum infirmitatibus condeſcendendo.*

19 Et factus ſum. *legalia obſeruando vt pote Timothæũ circumcidendo, Act. 14. & in templo cũ alijs Iudæis ſe purificando: Act. 21. Circa obſeruationẽ vero legalium diſtinguit Aug. tria tempora. Primũ a tempore legis datæ vſque ad mortem Chriſti & tunc illa obſeruatio cadebat ſub præcepto. Iudæis tamen quibus lex fuit data. Tertium eſt a tempore euangelij publicati & deinceps, & extũc illa obſeruatio fuit mortifera, quia declarata eſt eorũ ceſſatio. Secundum vero tempus fuit intermediũ a paſſione Chriſti vſque ab publicationẽ euangelij, & illo tẽpore poterant cęremonialia obſeruari a conuerſis de Iudaiſmo, ita tamen quod non ponerent ibi fidẽ, credendo quod ſine obſeruatione fides Chriſti non ſufficeret ad ſalutem, & hoc modo Paulus qui de Iudaiſmo erat conuerſus illo tempore legalia legitur obſeruaſſe.* Obſeruationis legaliũ tẽpus triplex.

Sine

A ſibi ſi in his eſſet ſubueniri voluiſſet, quaſi infirmitates eorū ipſe haberet. Fit.n. quaſi ægrotus qui miniſtrat ægroto, non cū ſe febres habere mentit̄, ſed cum animo condolentis cogitat, quō ſibi vellet ſeruiri ſi ægrotaret, non ſimulauit quæ fecit ſimilia Iudæis, ſicut nec quæ fecit ſimilia Gentibus.

eius, ideſt particeps euangelij *efficiar*. Sic videnť hæc verba ſonare, & ſic loquitur Apoſtolus, quaſi euangelium rõnis capax ſit, ac ſi diceret, vt particeps euangelij efficiar. i. vt pmia q̃ in euangelio pmittuntur in regno cęlorū cõſeq merear. D

g *Neſcitis quod hi qui in ſta. currunt, &c.* Oſtendit quanta eſt vtilitas legis noſtræ, in qua non vni, ſed omnib. promiſſa eſt palma, & qui prior venit expectat vt coronetur cum poſteriori: *Neſcitis quod hi.* pro euangelio omnia, quia niſi omnia fecero, & ab omnibus quę contra ſunt abſtinuero, non habebo præmium. Vel ideo ſic omnibus inſto, quia omnes poſſunt habere coronā, vel quia ſi *multi vocati, tamen pauci electi.* vt vel ſic ex multis pauci eligantur.

Hierony ad Auguſt. Nec multum intereſt inter meam & tuam ſententiam, quia ego dico Pe. & Pau. timore fidelium & Iudęorum legem exercuiſſe, imo ſimulaſſe mandata. Tu autem hoc aſſeris eos feciſſe timentes, nō mentientes aſtu, ſed patientis affectu, dummodo illis conſtet vel metu, vel miſericordia eos ſimulaſſe ſe eſſe quod non erant.

a *His qui ſub.* Samaritanis qui libros Moyſi recipiunt, quibus nō coutuntur Iudęi. Sūt autem ex origine Perſarum quos ſublato Iſrael poſuit rex Aſſyriorum vel Perſarum ad incolenda loca Samarię. B

* Haymo.

b *His qui ſine lege.* ideſt gētilibus, factus ſum.

c *Tanquam ſine lege.* conſentiendo gentilium philoſophis apud Athenas, vnum Deum eſſe qui cuncta fecerat, & aĩas im mortales eſſe, & hoĩes ab vno Deo principiū ſumpſiſſe, viſus eſt eis quaſi vnus ex ipſis, licet idola non adoraret, paulatimque trahebat eos ad illa quę minus credebant, ſuadēs vt in eum crederent, per quem omnia facta ſunt, ideſt, in filium Dei.

[Margin: Cum ipſe nō eſſem ſub lege — * Deo. — † omnino aliques. — † præmium — † certat]

a Chriſto. ¶Samaritanis. b Dum non negat legem a Deo eſſe datam, ſed ex ea docet Chriſtum.
a Iudæos lucrarer. His qui ſunt ſub lege quaſi ſub lege eſ- 1
b a Seruiliter. ¶Similiter. 2
ſem, cum ipſe non eſſem ſub lege, vt eos qui ſub lege erant,
a Gentilibus: b Dum eis aſſenſi ſecundum phyſicas rationes mundum eſſe factum a Deo & huiuſmodi.
c lucrifacerem. His qui ſine lege erant, tanquã ſine lege eſſē, 3
¶Non iudaica.
cum ſine lege Dei non eſſem, * ſed † in lege eſſem Chriſti, 4 5
a Ideſt, Gentiles. ¶In fide.
d vt lucrifacerem eos qui ſine lege erant. Factus ſum infirmis 6
a Abſtinendo a licitis. b Quod quia. ¶Ecce. Quid per ſingula. ¶Quaſi omnium ſectarum eſſem.
e infirmus, vt lucrifacerem infirmos. Omnibus omnia factus 7
a Ecce quare omnibus ſe contemperet. ¶Vt currat ſine impedimento.
f ſum, vt † omnes facerem ſaluos. Omnia autem facio propter 8
a Promiſſionis eius. i. iuſtitiæ & beatitudinis æternæ.
g euangelium, vt particeps eius efficiar. Neſcitis quod hi qui 9
a Hic omnes in labore pares. b Quarus non omnis. 10
¶Ibi vnus, hic omnes qui perſeueranter currunt, accipiunt.
in ſtadio currunt, omnes quidem currunt, ſed vnus accipit 11
a Vos autem. ¶Bene operando. ¶Quia non omnis currens accipit, ideo ſic tam perfecte cur. vt comprehen. b Et vere ſic eſt nitendum, quia etiam in minori vbi vnus accipit.
h † brauium? Sic currite vt comprehendatis. Omnis enim qui 12
i ¶Ita vos ab offendiculis. ¶Q. Et vere nos debemus abſtinere, quia res maior eſt hic. ¶Abſtinent. 13
K † in agone contendit, ab omnibus ſe abſtinet. Et illi quidē, 14
l a Et ideo abſtinere debemus ab omnibus. 15
vt corruptibilem coronam accipiant: Nos autem incorru- 16
a Proponit ſe exemplum: ¶Et quia talis. b Operando. ¶Tam legitimè. 17
¶Vt ſim incertus de præmio. c Contra hoſtes. 18
m ptam. Ego igitur ſic curro, nō quaſi in incertum: Sic pugno, 19

[Margin: Aug. 39. — † efficaxius — Matt.]

h *Brauium.* eſt pręmium curſus.

* Haymo. Volens egregius prædicator Corinthios, omneſque fideles prouocare ad curſum bonæ operationis, quatenus pertingere ad brauium æternæ vocationis mereantur: dat inde comparationem cuius exēplo accendantur ad victoriam æternam cantandam, &c. E

* Sedul. Stadium, eſt octaua pars miliarij. 125. paſſus habēs: Paſſus vero quinque habet pedes. Hic autē ſtadio curſum iuſtitię vel fidei cõparauit. Brauiū, eſt lamina argētea ad palmæ mēſurā, quę a rege militibus dať, & eſt ſermo Gręcus.

i * *Sic currite.* per viã mandatorum in abſtinentia, cęteriſq; virtutibus, ſicut in theatro omnes quidem currunt, ſed vnus accipit palmam. Curramus credendo, ſperando, deſiderando, corpus caſtigando.

k *Vt comprehendatis.* * Idem. Coronam vitæ æternæ, de qua ipſe dicit. Repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ.

l *Omnis enim qui.* De rebus non laudandis trahūtur multæ ſimilitudines, vt in euãgelio de iniquo Iudice, q viduã nolebat audire, & pigro qui tędio panes commodat, ita hic non commendantur agoniſtica & ludicra. [Margin: Luc. ibid.]

m *Non quaſi.* In incertum currit qui talia facit, vt ex quibuſdam ſperare, ex alijs deſperare poſſit.

Non quaſi in incertum. * Sedul. Non enim in incertū currit, qui ad cæleſtem Hieroſolymam feſtinat. Incertū vero eſt, qui in ſtadio currunt, vtrum percipiant palmam, an non. F

d *Factus ſum infirmis.* Iudęis & gētibus in ſenſu & intellectu, qui magna nō poterãt capere, *infirmus*, comparando & coæquãdo me illorum infirmitati & puſillanimitati: *Vt infirmos* ſenſu & intellectu. *Lucrifacerem*, talia prędicãdo, quę eorum capacitati congruebant, & quæ ipſi capere poterant.

[Margin: Aug. li. 83. q.]

e *Omnibus omnia.* Omnibus ceſſit, non tamen religionē exceſſit. *Omnibus omnia fa.* Non mentientis aſtu, ſed compatientis affectu. i. non omnia mala eorū fallaciter agendo, ſed omniū malis tãquam ſua eſſent miſericorditer medicando alijs agens qđ ſibi fieri vellet, ſi opus eſſet. Cogitat enim, vt homo, ſe eſſe potuiſſe in eis vitijs in quibus ſunt, alij. vnde alibi dicit. *Conſiderans teipſum, ne & tu tenteris.* C

[Margin: Gal. 6. a.]

f *Omnia autem facio propter euang.* * Aymo. Ideſt. propter Chriſtū, cui euangelium teſtimonium perhibet, *vt particeps eius,*

Non

NICOLAVS DE LYRA.

1 His qui ſub lege. *i. Samaritanis & Saducæis qui quinque libros Moyſi tantum recipiebant, qui proprie dicuntur lex apud Hebræos.*

2 Quaſi ſub le. *condeſcendendo eis quantum poteram tantum in licitis.*

3 His qui ſine. *i. Gentilibus qui legem ſcriptam non habebant.*

4 Tanquam ſine. *condeſcendendo eis, quod tamen abominabile videbatur Iudæis legem tenentibus.*

5 Cum ſine lege. *Tenebat enim legem Moyſi quantū ad moralia, quæ manent in lege noua, in qua erat Paulus. ideo ſubditur.* Sed in le. eſ. Chriſt. *Sequitur.*

6 Factus ſum. *abſtinēdo a cibis licitis, ad vitandum ſcandalum infirmorum, vt patet ex ſupradictis. Et vt omnes ſtatus includat, ſubdit.*

7 Omnibus omnia. *Omnibus quantum licite poſſum condeſcendendo, & cauſam ad hoc motiuum oſtendit, di.*

8 Omnia autem fa. *vt currat ſine impedimento.*

9 Vt particeps e. *i. promiſſionū eius. ſ. gratiæ in præſenti & gloriæ in futuro quæ promittuntur in euangelio. Item particeps eius. i. meritorum recipientium euangelium per meam prædicationem.*

10 Neſcitis. *Poſtquã Apoſtolus inſtruxit Corinthios ad perfectionem ſuipſius exemplo, hic cõſequenter idem facit exemplo currentiū in ſtadio & agonizantiū exercitio, qui omnia ſui curſus & agonis impeditiua ſollicite deuitant, & omnia promotiua diligenter procurant. Vita vero præſens, eſt quædam agonizatio contra inſultus tentationū, & quidam curſus ad beatitudinis brauium. dicitur igitur.* Neſcitis. *q. d. imo, quia hoc eſt notorium.*

11 Sed vnus acc. *q. d. ita & pauci de multis accipiunt brauiū æternæ fęlicitatis, qui fideliter & perſeueranter currūt per opera charitatis, Mat. 20. b.* Multi ſunt vocati, pauci vero electi. *propter quod concludit.*

12 Sic currite. *fideliter & perſeueranter.*

13 Vt comprehendatis. *brauium æternæ vitæ. Conſequenter ponit exemplum de agonizantibus, dicens.*

14 Omnis enim. *vt habeat victoriam.*

15 Ab omnibus. *quæ impediunt ipſam.*

16 Illi quidem. *q. d. ſi faciunt hoc propter tēporale præmium, multo magis debemus hoc facere propter æternū, abſtinendo ab omnibus impedimentis noſtræ ſalutis, & exercēdo nos in omnibus promotiuis. ideo concludit de ſeipſo.*

17 Ego igitur ſic. *Per viam charitatis.*

18 Non quaſi in. *Quia certus erat de ſua beatitudine futura per diuinam reuelationem. 2. ad Timoth. 4. b.* Repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, &c.

19 Sic pugno. *contra tentationes.*

Non

a ✻ *Non qua ſi aerē verberans.* Hoc non eſt, non inania conſe-
A ctans, ſicut qui in agone contendit, aerem verberat telis,
b *Caſtigo corpus meum, & in ſeruitutem redigo*, ✻ Auguſt. Suo
timore nos terruit. Quid enim faciet agn⁹, vbi aries tremit?
✻ Origenes. Habuit (Paulus) aliquando metum, & timuit
ne forte caderet: &
qui cæleſtium virtu
cum aduerſum ſe ſi
commoueant bella
non metuit, aliquan
do vel carnem ſuam
metuit, & ex ea con
ſurgētes inſidias for
midauit, quando dicebat: Macero corpus meū, &c. Et ideo D
pręcæteris omnibus carnis inſidię formidandę ſunt, & ille,
qui de nobis procedit hoſtis cauēdus eſt ipſe, donec in tantū
profectū veniat anima, vt dulcedine charitatis Dei aſtricta
corporis blandimenta, & carnis illecebras abhorreſcat vn⁹
cū Deo ſpirit⁹ facta.

Non verbis, ſed rebus contendo: vel non inaniter, vt non qui pro hoſte ferit aerem. a Reprimo illicitos motus corporis.

a non quaſi aerem verberans. † Sed † caſtigo corpus meum, & 1 2
b a Rationis b Cum alio tenderet Suo tremore aries terret agnos.
c in ſeruitutē m redigo, ne † forte cum alijs prædicauerim, ipſe 3 4 5
a A Deo reprobatus.
reprobus efficiar.

c *Ne forte cum alijs prædicauerim, ipſe reprob⁹ &c.* Quod cito cōtingere, poſſet, tunc alijs magis cauendū, ne offendendo ſint reprobi.

Augu. ſer. 19. de verb. Apoſtoli, & lib. de agone Chriſtiano, ca. 6

NICOLAVS DE LYRA.

1 Non quaſi aerem ver. *non inaniter ſicut ille, qui aerē percutit.*
2 Sed caſt. cor. meum. *reprimendo carnis ſtimulum.*
3 Et in ſer. redi. *ſ. rationis rectæ, cui vires ſenſitiuæ debēt obedire.*
4 Ne forte cum alijs prędi. *eos inducēdo ad opera perfectionis.*
5 Ipſe repro. ef. *per incautelam mcā contra tentationē: Licet enim ſciret ſe de numero electorum eſſe, vt prædictum eſt, tamē non debebat omittere aliquid de contingentibus ad ſalutem conſequendam: qa ſicut ſub Dei prædeſtinatione cadit talem eſſe ſaluandum, ita etiam cadunt media per quæ conſecuturus eſt ſalutem, vt quod fit per opera taliū uirtutū, & huiuſmodi. Propter quod dicitur. 2. Pet. 1.* Satagite, vt ꝑ bona opera certā vocationem veſtram, & electionem faciatis.

CAPVT X.

a Nolo enim. Volenti comprehendere ſic eſt agendum: nō enim baptiſma, & ſacramenta ſufficiunt, vt quidā putant, ſicut nec Iudæis beneficia Dei valuerunt, cum poſt peccarent.
✻ Sedul. Hic nō-
parat duas plebes,
veteris, ſcilicet, &
noui Teſtamēti, &
exē plo prioris ter-
B ret ſecundū populū.
b *Quoniā pa.* exem
plo Iudęorū, qui ne
gligētia ſua offende
runt ſolicitos facit.
c *Sub nu.* Auguſt.
quia omnia in figu-
ra noſtri.
d *In Moy. bap.* In du
catu Moyſi purgati
per iſta ſigna illa.
Vel, ſignū baptiſmi
acceperūt, quod cre
dentibus idem valuit. *Bap. ſunt in.* quia a morte liberati, & ꝑ eam mundati ab ignorantia Dei, quę premebat oēs Gētes, & pręparati ad accipiendam legē. Vel baptizati dicūtur, qa gerebant formam noſtri ſacramenti. Moyſes Chrm, nubes ſpiritum ſanctum, mare baptiſmum ſignificat.
e *Eandem, & eū. i.* fide, diuerſa in tempore, diuerſa in ſpecie. *Eſca. Chriſtus panis. eſt, q de cæ. deſcen. ſi qs ex hoc manducat, non morietur.* Sed quod pertinet ad virtutē ſacramenti, non ad viſile ſacramentum, qui manducat intus non foris, corde, non qui premit dente.
Eandem eſ. Idem in myſterio cibus, & potus illorum, qui noſter, ſ. ſignificatione idem, non ſpecie, quia idē Chriſt⁹ illis in petra figurat⁹, nobis in carne manifeſtatus. *Eſcā &.* Māna & aquā dicit ſpiritalia, quia non natura, ſed Dei virtute parata, habentia futuri myſterij figuram.
f *Spiritalem. i.* ſpirituale aliquid ſignificantem. Cū dicit ſpiritalem, oſtendit ſpiritualiter intelligi in Chriſto. & hoc de omnibus innuit, vnum exponit. *Petra erat Chriſtus.*
✻ Auguſt. Si enim petra Chriſtus propter firmitatem, cur nō & manna Chriſtus, tanquam panis viuus, qui de cęlo deſcendit, quo vere, qui veſcunt ſpiritualiter viuunt? Nā illi veterē figuram carnaliter accipientes, mortui ſunt. Sed cū dicit Apoſtolus, Eundem cibum ſpiritualē māducauerunt, oſtendit & illud ſpiritualiter intelligi in Chriſto: ſicut, & cur ſpiritalē dixiſſet aperuit, cum ſubiun xit. Petra autē erat Chriſtus. Quo aper to cūcta falſerūt.

CAPVT X.

Ita legendum eſt.

Olo † enim vos ignorare fratres, quoniā
a Inſtitutores noſtræ fidei. b Tam boni quam mali c Protegente ab æſtu & contra Ægyptioss, ne viderentur ab eis.
a pātres noſtri omnēs ſub nube fuerunt, &
b a Augu. exponit maris rubri tranſitum. Si figura maris tantum valui, vt perduceret populum ad manna, quantum baptiſmus Chriſti Merſis hoſtibus In ducatu Moyſi.
c omnēs mare trāſierūt & omnes in Moy-
d Spiritu. Aqua. a Manna quod ſignificabat Chriſtum. & idem credentibus effecit. alij manducauerunt & mortui ſunt, quod non Moyſes & a ij boni.
e ſe baptizati ſunt in nube & in mari. † Et omnes eandē eſcā m
f ſpiritalem manducauerunt: & † omnes eundem potum
Aquam de petra. Signum ſanguinis Chriſti, & idem credentibus effecit.
g ſpiritalem biberunt. † Bibebant autem de ſpiritali † con-

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

3 Cur ergo nō & nubes & colūna Chrs. quia rectus & firm⁹ & fulciēs in firmitatem noſtrā, per noctem lucēs, per diē non lucens: vt qui nō vident videant, & qui vident cæci fiāt? Rubet & mare rubrum, baptiſmus vtique Chriſti ſanguine cōſecrat⁹. Hoſtes ſequētes a tergo moriuntur, peccata preterita. Ducitur populus per deſertum. Baptizati omnes nondum perfruentes promiſſa patria, ſed non vident ſperando, & ꝑ patientiā expectando, tanquam in deſerto ſunt, &c.
Spiri. man. Nam corporalem alteram illi māna, nos aliud Patres, noſtri non illorum. Spiritalem: Quā nos, aliud illi, aliud nos: ſed ſpecie viſibili aliud, quod tamen hoc idem ſignificaret vertute ſpirituali.
g *Conſeqente eos. Petra.* ideſt, ſatis faciente voluntati eorum: quia quoquo irent, aquæ inundantes ſecutę ſunt: ſic Chrus in deſerto hui⁹ mundi ſuos comitatur. Vel, *conſequente*, ideſt, ſecuturam veritatem ſignificante.
✻ Sedul. Quia Chriſtus poſtmodum ſequutus, cuius figuram tūc petra gerebat: idcirco dixit: Conſequēte eos petra. Alij putant, quod fluuius ſequutus ſit eos per deſertum.
Petra autem. Solet res, quæ ſignificatur nomine rei quam ſignificat, nominari.
Petra. ideſt, Chriſtus ſequebatur, quia vbi humanum deficiebat ſuffragum, aderat.

a Erat

E

† De conſec. diſt. 12. ca. inquit, & cap. in illo.
Exod. 16. d
† Exod. 11. b
† quæ illos comitabatur,

Aug. lib. 16. contra Fauſt.

Aug. li. 2. de Trini. ca. 6. tract. in Ioā. & lib. 16. cō tra Fauſt. c. 17.

NICOLAVS DE LYRA. CAPVT X.

C 1 Nolo e. vos igno. fra. Poſtquam Apoſtolus reprehendit Corinthios circa participationē mēſę idolorū datā, ab aliquibus ad occaſionē: Hic conſequenter excludit ipſam participationē. Et diuiditur in duas partes: quia primo declarat punitionem participantium. ſecūdo ex hoc concludit propropoſitum, ibi. *Propter quod.* Circa primum ſciendum, qđ in exitu de Agypto Deus multa bona cōtulit populo Iſrael, vt patet in Exod. & lib. Numeri. & tñ multi tot beneficiorū ingrati declinauerūt a participatione mēſę idolorū, vt patet Exo. 32. b. *Sedit populus manducare, & bi. ſ.* de ſacrificatis vitulo conflatili, & poſtea idolo Phegor, Nu. 25. pp q̄, & alia peccata fuerūt grauiter puniti. Sic ergo ꝓcedit Apoſt. qa primo dicta beneficia recolit. ſecūdo punitionē ingratorū oſtēdit, ibi: Sed nō in plurib⁹. tertio ex dictis cautos nos reddit ibi. Itaq;. Circa primū dicit: *Nolo. n. vos ignorare fratr.* imo diligēter attendere.
2 *Quoniam pa. no.* de Aegypto exeuntes.
3 *Omnes.* tam boni quam mali.
4 *Sub nu. fue.* eos protegente contra æſtū per diē. Exo. 13.
5 *Et omnes mare tranſie:* Exod. 14.
6 *Et omnes in Moyſe.* in ducatu Moyſi.
7 *Baptizati ſunt.* figuraliter tamē. quia tranſitus ille maris & protectio nubis figura fuerunt ſacramenti baptiſmalis.
8 *Et omnes eandem eſ. ſ.* manna, Exod. 16. quę dicitur eſca ſpiritualis, quia non virtute naturę ſed diuinę potentię fuit data, & qa fuit figura ſacramēti euchariſtię qđ ſpiritualiter nutrit. 9 *Et eo. eum. po.* ſcilicet, aquam de petra adductam virtute diuina, Exod. 17. ideo dicitur potus ſpiritualis, cum dr.
10 *Bibebant autem de ſpirit. i.* potum datum ſpirituali virtute.
11 *Conſequente eos pe.* ideſt, petra eorum deſiderijs obſequēte, virtute tamen diuina hoc præſtante. dicitur etiam ſpiritualis, quia figurabat aquam gratiæ per Chriſtum dandam. ideo ſubditur.

F

a *Erat Chriſtus.* non per ſubſta ntiam,ſed per ſignificationẽ.
A *Petra Chri.* Augu:In ſignis diuerſis eadem fides, ſed illi vẽ
Tract.93.in Ioan. tura,nos veniſſe credimus: ibi petra Chriſtus,nobis qđ in altari ponitur eſt Chriſtus.Si ſpeciem viſibilem attẽdas, aliud eſt,ſi intelligibilem ſignificationem,eundem potum ſpiritalem biberunt.

August. In ſigno percuſſa eſt petra de virga bis.Gemina percuſſio duo ligna crucis ſignificat. De petra educta eſt aqua accedente virga:quia ligno accedente ad petram Chriſtum,gratia ſpiritualis manauit. (Exod.17.b.)

b *Sed non in pluribus eorum benepla.eſt Deo.* (Exo.32.b.)

* Haymo. Hoc ideo poſuit, quoniã multi propter infidelitatẽ mortui ſunt in eremo:non intelligentes beneficium Dei,quadraginta videlicet milia. (Nu.25.b. B; No.21.c; Iud.8.c.)

Auguſti. Cum dicit, Non in pluribus eorum:erant ergo ibi aliqui in quibus beneplacitũ eſt Deo. Et cum eſſent omnia cõmunia ſacramenta,non communis erat omnibus gratia,quæ ſacramẽtorũ virtus eſt, &c. († termini æ-tat um. †49-di.cap. hic etenim De pę.di.2. c.inter hæc ſciendum.)

a b c d e f g h i K l

Quæ Chriſtum ſignificat & fidei idem fuit. Quæ. In ſigno. a His omnibus beneficijs ad literam vſi ſunt Iudæi.
ſequens eos petra:petra autẽ erat Chriſtus.Sed non in plu- 1 2
a Qui offenderunt dominum. Iudæorum. Inde apparet.
ribus eorum beneplacitũ eſt Deo.Nam proſtrati ſunt inde- 3
a Ne putetis iam homines finiſſe hęc dicit. Non propter ipſos tamen hæc facta ſunt. b ¶ Ita. Conſiderantes eorum ſupplicia. Ne ita peccemus,ne ſimiliter pereamus.
ſerto.Hæc autem in figura facta ſunt noſtri, vt nõ ſimus con- 4
Per idolothita. 5
cupiſcentes malorum, ſicut & illi concupierunt. Neq; idolo-
In Exodo.
latræ efficiamini, ſicut quidam ex ipſis quemadmodum ſcri
a Ita vt vos in idolio. b Quidam de populo. c Coram vitulo.
ptum eſt:† Sedit populus manducare & bibere, & ſurrexerũt 6
a Ludos facere in veneratione Vituli. Vt aliqui in vobis. b Cum Madianitis mulieribus. 7
ludere. † neque fornicemur, ſicut quidam ex ipſis fornicati 8
Ideo. a Vt faciunt illi,qui deſperant de reſurrectione.
ſunt,& ceciderunt vna die vigintitria milia.† Neq; tentemus 9
a Dicentes:Nunquid poterit parare man.in de. b Donec ſerpens æneus erectus eſt.
Chriſtum,ſicut quidam eorum tentauerunt,& a ſerpentibus
a Vt contra me facitis,vel qui minora dona ſpiritus habent contra Deum. 10
perierunt. † Neque murmuraueritis, ſicut quidam eorum
Contra Moyſen. a Angelo, qui extra terminos promiſſæ terræ eos percuſſit b Propter ſua. 11
peccata hęc eis contigerunt & non modo propterhoc,ſed etiam vt figurarent quod pro ſimilibus perimemus. 12
murmurauerũt,& perierũt ab exterminatore.Hæc autẽ om 13
Noſtri. Aliter erit maior pœna. 14
nia in figura contingebant illis.Scripta ſunt autem ad corre
Nos ſ Sexta ætas. a Quia illi & ſi beneficijs vſi perierunt 15
ptionem noſtrã,in quos † fines ſeculorũ deuenerunt. Itaque
a ¶ Per bona. b Peccando uel peccare faciendo Aſe.a Deo enim ſtat, qui ſta. a ſe cadit, qui cadit. 16
Et ſi fiat,quam permittit Deus,quæ eſt ad probandos bonos & malos puniendos. 17
qui ſe exiſtimat ſtare,videat ne cadat.† Tẽtatio vos nõ† ap- 18

c *Neque idololatræ efficiamini, ſicut quidam ex ipſis.* Illos tangit, qui in idolio epulabantur,putantes ſe immunes a crimine. (Auguſt. in Pſal.77.)

d *Sedit po.man.* Per commemorationem illorum notat ea,q̃ in Corinthijs sũt, oſtẽdẽs quã grauiter punita ſint in Iudęis.

e *Lude.* ideſt,adorare: quod ludo puerorum ſimile. Facilis namque ad luſum eſt pueritia.Quid autem luſui puerili tam ſimile eſt quam idola adorare?

C f *Neque tente.Chriſtum ſi.* Nota Chriſtum Deum quem tẽtauerũt Iudæi,& ideo a ſerpentibus perierunt, donec ſerpens æneus erectus eſt,quẽ qui intuebãtur,à morſibus ſanabant̃. D (Num.)

g *In figura.* Ecce oſtendit cur ſigna illa iam non obſeruant̃. cum res manifeſta ſit ad correctionem noſtram.

h *Scripta ſunt autem ad correptionem.* Non propter nos tantũ.

Auguſt. Per hæc enim excẽpla ad correctiorẽ vitam prouocamur,vt aut præmium,ſi obedientes fuerimus,aut propẽſiorem pœnam inobediẽtes mereamur *Scripta sũt autẽ.* Ecce hic aperuit, cur illæ literæ veteris Teſtamenti accipiuntur a nobis. (Aug li. conr.F. c.28 li. c1 6.li. c.4.& li. homil)

i *Fines ſecu.* Quia in ultima ætate ſumus, & tot exemplis priorũ magis corrigi debemus. Vel fines ſeculi deuenerunt in nos, ſecularitas in nobis finit̃: & ideo turpius ſi peccamus. E

k *Vi.ne cadat.* Vt qui preſumẽtes de ſcientia,cum ſcãdalo fratrum edebant idolothita, & de ſpeudo gloriantes, iudicabãt Apoſtolum,cum ipſi eſſent rei.

Augu. *Videat ne ca*, Superbiam amputat, ne per eam tentent̃ ſicut Iudæi tẽtati ſunt, & perierũt:q a detrahẽtes Moiſi Deum tentauerunt hi detrahẽtes Apoſtolo,Deum tentant. (Aug.l bono c.8. † appi)

Videat ne ca. Non quòd penitus ſit aliquis ſine caſu,ſed tẽtatio, ideſt, peccati delectatio, non apprehendat,ideſt, rationem in conſenſum non ducat, niſi homana,ideſt,niſi de his ſine quibus iſta uita non agitur..

l *Tentatio v s.* Hortatur vt humana tẽtatio illos apprehendat,non alia.Humana enim tentatio eſt, vt in neceſſitate (Tẽtat mana Augu ve. & Teſt.) F

del

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Petra autem erat Chriſtus.* ſ.figuratiue eo modo loquẽdi quo imago Hercules nominatur.

2 *Sed non in plu.* Hic conſequenter oſtendit punitionem ingratorum,di. *Sed non in plu.* q.d.licet beneficia iſta corporalia fuerint omnibus communia, non tamen iuſtificans gratia. Quod declarat per effectum,di.

3 *Nam proſtra.* ſ.multi eorum horribili morte in ſignum iræ diuinæ,vt patet de exploratoribus,Num.24.& de Chore, & ſibi adhærentibus,Num.26.

4 *Hæc autem in fi.* ſ.quod ſimiliter,& grauius puniemur, ſi de beneficijs Dei in lege noua collatis ingrati fuerimus, ad peccata reuertentes.ideo ſubditur.

5 *Vt non ſimus concu.malo.* Et patet litera vſque ibi.. *Quemadmodum ſcri, eſt.* Exod.3.

6 *Sedit populus manducare,& bibere.* in veneratione vituli fabricati.

7 *Et ſurrexe.ludere,* id eſt,idololatrare : in veneratione vituli cantabant in choro.

8 *Neq. e fornicemur.* cum mulieribus Madianitis, vt habetur Nume.25.c, *Et ceciderunt vna die viginti tria milia.* Nec hoc eſt contra illud quod dicitur Num.25.quod ceciderunt vigintiquatuor milia, quia minor numerus includitur in maiori, & ideo quod verum eſt de maiori,etiam verum eſt de minori.

9 *Neque tentemus ſicut quidam eorum tentauerunt,* Exo.27.Tentantes enim Deum, qui tentauerunt Chriſtum ſecundum deitatem,qui ſic fuit tempore veteris Teſtamenti, & etiam ante ſecula,propter quod dicit Apoſtolus,Heb.13.b. *Ieſus Chriſtus heri,& hodie,* ſcilicet,veteris Teſtamenti.ac noui Teſtamenti tempore. *Et ipſe in ſecula.* id eſt,in æternitate.

10 *Et ſerpentibus perierunt.* Num.21.

11 *Neque murmuraueritis.* contra Deum.

12 *Sicut quidam eorum murmurauerunt* .vt patet in Exodo, & libro Numeri,in pluribus locis.

13 *Et perierunt ab exterminatore.* id eſt, ab angelo eos percutiente extra terminos terræ promiſſionis.

14 *Hæc autem omnia in figura contingebant illis.* id eſt,ad ſignificandũ,quòd ſic grauius fiet nobis,ſi fuerimus ſimiles eis. ideo ſubditur.

15 *Scripta ſunt autem ad correptionem noſtram.* Dicitur enim vulgariter,quod pulchriter ſe caſtigat, qui exemplo alterius ſe emendat.

16 *In quos fines ſeculorum deuenerunt.* Hoc dupliciter põt exponi.Vno modo.q ly,quos, referatur ad hoĩes noui Teſtamẽti, quod tẽpus dr̃ eſſe finis mundi, quia nõ ſuccedet alia lex nouæ legi,& ſic dr̃.1 Ioã.2.Nouiſſima hora eſt.Igit̃ ſenſus eſt, Scripta ſunt aũt ad correptionẽ noſtrã,in quos fines ſeculorum deuenerunt.i.in nos,qui ſumus in vltima ætate ſeculi. propter quod ex punitionibus pręcedẽtibus debemus corrigi. Alio mõ põt exponi ita,q ly quos,referat̃ ad tẽpus vet. Teſti. & iungat̃ cũ hoc nomine fines,& ſic eſt ſenſus,Scripta ſunt aũt ad correptionẽ noſtrã,ſ.antiquorũ punitiones,In quos fines ſeculorũ deuenerũt, i.vt attendamus qualiter per diuerſa tẽpora peccatores vitam præſentem miſerabiliter finierunt propter peccata ſua.

17 *Ita,&c.* Hic conſequenter ex prædictis cautos nos reddit, di. *Itaque qui.* in Deo propter bona opera.& benedicit, Exiſtimat,quia neſcit homo vtrum amore,vel odio dignus ſit, poteſt tamen de hoc habere aliquam coniecturam.

18 *Videat ne.* ad impulſum tentationum, & propter defectũ humanæ fragilitatis,ideo ſubdit.

18 *Tenta.v.* i,non ducat vos in conſenſum,& operationẽ.ideo tentari non eſt malum,ſed eſt virtutis exercitiũ, ſi tentationi viriliter reſiſtatur; propter quod in perſona viri perfecti dr̃, Pſal.25.a. *Proba me domine,& tenta me.*

12 Sicut

1 Niſi

a Ego vos adhortor. b Verus in premiſſis, qui ſe protectorem electorum ſuorum promiſit.
a prehendat niſi humana. Fidelis[a] autem Deus[b] eſt, qui non 1
a Pro ſe tribulatos. b Ferre, quia vel cadere non finit, vel a caſu erigit. c Qui dat tentanti li 2
centiam, dat tentato miſericordiam. 3
patietur vos[a] tentari ſupra id quod poteſtis[b], ſed faciet[c] cum 4
a Augmentum virtutis. b Ne deficiatis in lucta, ſed vincatis. c Perſeueranter. 5
b tentatione prouentum[a], vt poſſitis[b] ſuſtinere[c]. Propter quod 6
a ¶Ne per hoc naſcatur in Deum tentatio, ideſt, exacerbatio Aliud quid. 7
c d charisſimi mei fugite[a] ab idolorum cultura. Vt pruden- 8
a Diligenter. b Potus ſanguinis per quem benedicuntur participantes. 9
e f tibus loquor, voſipſi iudicate[a], quæ dico. † Calix[b] benedi- 10
a Id eſt, quem nos fideles exaltamus credendo & gratias agendo. 11
ctionis, cui benedi[a]cimus, nonne communicatio ſanguinis 12
Participatio panis fracti in altari. 13
g Chriſti eſt? Et panis quem frangimus, nonne † participatio 14
Nonne facit nos vnum eſſe cum Chriſto. a Illius capitis quod eſt Chriſtus. 15
h corporis domini eſt? Quoniam vn⁹ panis & vnũ corpus[a] mul- 16
ti ſumus, omnes qui de vno pane & de vno calice participa-

† poculum.
† communicatio.
-& de vno calice.

vel preſſura non diffidat homo, de Deo auxilium humanũ
A requirendo. Propter Chriſtum ergo pati humana tentatio
eſt, per quam proficitur apud deum.

Auguſt. Humana tentatio eſt aliter ſapere, quam res ſe habet, & cum bono animo. Nimis autem amando ſententiã ſuam, vel inuidẽdo melioribus uſque ad præcidẽdę communionis, & condendi ſchiſmatis vel hęreſis ſacrilegiũ peruenire, diabolica præſumptio eſt. In nullo autẽ aliter ſapere qua res ſe habet, angelicá perfectio eſt. Humana igitur tentatio eſt credo cum quis bono animo, ſecũdum humanã tamen fragilitatem in aliquo labitur conſilio, vel cum irritatur in fratrẽ ſtudio corrigendi, plus tamen quã Chriſtiana trãquillitas poſtulat. Et quia homines ſum⁹:
B ſed ſpe angeli, quibus in reſurrectione ęquabimur, ſi non eſt in nobis perfectio angeli, non ſit præſumptio diaboli.

*Primaſius. Sunt humanæ tentationes, cum bono quiſq; animo ſecundum humanam tantum fragilitatem in aliquo conſilio labitur, aut irritatur in fratre ſtudio corrigendi, paulo tamen amplius quam Chriſtiana tranquillitas poſtulat.

✲ Idem. Humana tentatio eſt arbitrij vana præſũptio, &c. Quid tam humanum, quam de occultis hominũ non recte ſentire? vt homo credat bonum, quem neſcit malũ: & iterũ opinione non credat malum, quem non probauit malum: & ante tempus iudicet, quod neſcit, &c.

a *Fidelis autem Deus eſt, qui non patietur, &c.* ✲ Auguſtinus. In hac ſententia ſatis oſtendit non id nobis orandum eſſe, vt non tentemur, ſed ne in tentationem inducamur. Inducimur enim ſi tales acciderint quales ferre non poſſumus.

[...]or. de ſer. [...]ma in π ô [...] apud Be[...] [...]de ſpi[...] [...] litera.

✲ Idem. Aliter dicimus, non mihi habuit fidem, aliter, nõ mihi ſeruauit fidem. Nã illud eſt, non credidit, quod dixi, iſtud, nõ fecit quod dixi. Secundum hanc fidẽ qua credimus fideles ſumus Deo: ſecundum vero illam qua fit quod promittitur, etiam Deus fidelis eſt nobis. Hoc enim dicit Apoſtolus: Fidelis eſt Deus, &c:

[...]in pſ. 61.

✲ Idem. Diabolus, poteſtas quędam eſt. Plerunque tamen vult nocere, & nõ poteſt, qa poteſtas illius ſub poteſtate eſt. Nam ſi tantum poſſet nocere diabolus quantũ vult, num aliqs iuſtorum remaneret? aut aliquis fideliũ eſſet in terra? Ipſe per vaſa ſua quaſi impellit parietem inclinatũ, ſed tãtum impellit, quantã accipit poteſtatẽ. Vt autẽ nõ cadat paries, ſuſci
C piet dominus: quoniã qui dat poteſtatẽ tẽtatori, ipſe tentato præbet miſericordiã. Ad mẽſurã permittitur tẽtare diabol⁹. D
Et potabis nos, inquit, in lacrymis in menſura. Tantum admittitur ille tentare, quãtum tibi prodeſt, vt exercearis, &c:

b *Poſſitis ſuſti.* Quod fit per humilitatẽ. Humilitas enim in omni tentatione cuſtodit, vt illi non crepent in fornace, qui non habent vẽtum ſuperbiæ.

Auguſt. lib. de ſpirit. & lite. c. 21.

c *Propter.* Quia ſola ſacramẽta nõ ſoluant, & quia qui cadit punitur, & quia auxiliũ Dei nõ deeſt, fugite ab idolorũ cultu. Vel, ne cõmedant ſapiẽtes idolothita cum offendiculo infirmorũ, quibus idololatræ viderẽtur. Vel, ne ipſi infirmi idololatrę ſint & vt fugiatis loquor altum aliquid quaſi prudentibus: & ideo diligẽter dijudicate. Vel, modo loquor infirmis, vt ſupra prudentibus.

d *Fugite.* Nemo ſit aſſiduus in idolio, nil ſperet de eo. De eo enim ſperare eſt de Deo dubitare, vt & Saul, qui ad idololatriam redijt, ſperans aliquid de ea.

1. Reg. 28. a.

e *Vt prudentibus loquor.* ✲ Sedul. Suadet vt prudentibus, quo libentius audiatur. E

f *Calix be.* Ideo fugiendum a cultura idolorũ, quia vt comedẽs idolothitum vnũ eſt cũ dęmone, ſic per corpus Chriſti vnum eſt cum Chriſto. *Calix.* ideſt, communicatio calicis, nõne communicatio, ſcilicet, Chriſti eſt, ideſt, nonne facit nos habere quandam communionem cum vita eius.

Vel, Calix benedictionis, non ſolum a Chriſto in cęna eſt benedictus, ſed cui etiam nos ſacerdotes benedicimus.

g *Panis quem fran.* Aug. Chriſtus quando manducatur, vita manducatur: ſed quis audeat manducare dominum ſuũ? Et tñ ipſe inuitans nos ad manducandum, ait: *Qui manducat me, viuit propter me.* Nec occiditur Chriſtus, vt manducetur, ſed mortuos viuificat, qñ manducatur, reficit, non deficit, viuit manducatus, quia ſurrexit occiſus. Nec cum manducamus, partes de illo facimus. Equidẽ in ſacramento ſic fit. Norunt fideles quẽadmodum mãducauerunt carnẽ Chriſti. Vnuſquiſque accipit partẽ ſuã: vnde & ipſa gratia partes vocatur. per partes, manducatur, & manet integer. Totus per partes manducatur in ſacramento, & manet integer totus in cęlo. Nam & integer totus in corde tuo. Totus enim erat apud patrem, quando venit in virginem impleuit eam, nec receſſit ab illo. Venit in carnem, ut eum homines manducarent, & manebat apud patrem integer, ut angelos paſceret.

Ex ſermo. de cor. & ſang. Domini apud Bedam. Ioan. 6. f.

h *Quoniã vnus, &c.* Vn⁹ panis unione fidei, ſpei & charitatis.
Corpus F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Niſi hu.* i. illa tentatio, quæ non põt deuitari totaliter ab hoĩe in vita præſenti. ſed peccato veniali. Qđ aũt tẽtationi ad peccatũ mortale ducenti valeat homo reſiſtere cum adiutorio dei oſtẽdit, di. 2 *Fidelis autem.* in præmiſſis implendis.

3 *Qui non.* quia promiſit adiutorium in tentationibus poſitis, ſi fideliter recurrant ad ipſum. ideo ſubditur.

4 *Sed fa. etiam.* vos totaliter adiuuans, vt ipſa tentatio vobis ꝓueniat ad augmẽtum meriti per eius ſuperationem. iõ ſubditur.

5 *Vt poſſitis.* id eſt, tentationibus præualere.

6 *Propter quod.* Hic conſequenter ex dictis concludit propoſitum, ſcilicet, quòd participatio menſæ idolorum eſt fugienda. Et diuiditur in duas partes, quia primo facit propoſitum. ſecundo oſtendit qualiter immolatis idolis ſit vtendum, ibi, omnia.

Circa primum facit talẽ rationem: Illud per quod ſeparamur a corpore Chriſti myſtico, & coniungimur diabolo, eſt ſumme faciendum, ſed participatio menſæ idolorum eſt huiuſmodi, ergo eſt fugienda. Huius rationis primo ponit concluſionem, dicens.

7 *Fugite ab idolorum.* Non ſolũ vitando idololatriæ actum, ſed etiam eius occaſiones. 8 *Vt pruden.* Hic conſequenter ponit dictæ rationis virtutem oſtendens primo, quòd per participationem menſæ domini Chriſto incorporamur. ſecundo ꝙ per participationẽ menſæ idolorum ab eo ſeparamur, ibi: *Quid ergo.* tertio quòd per hoc pęnam meremur, ibi: *An æmulamur.* Circa primũ captat beneuolentiam audientium, vt eius dicta melius recipiantur, di. *Vt pruden.* quia tales ſciunt de dictis iudicare. ideo ſubdit.

Diuiſio.

9 *Voſipſi. iu.* ideſt aduertite veritatem eorum, quæ ſequuntur.

10 *Calix.* Hic accipitur continens pro contento. 11 *Benedictionis.* Tũ quia per dei benedictionẽ conſecratur: Tũ quia percipiens eũ deuote benedictionẽ dei per augmẽtũ gratię cõſequit.

12 *Cui be.* nos ſacerdotes, quia licet conſecratio iſta fiat ſola diuina virtute, tamen ſacerdotes proferunt conſecrationis verba non in perſona dei. Et quia in hoc ſunt eius miniſtri, ideo pro tanto benedicere dicuntur, ſeu conſecrare. 13 *Nonne con.* Circa, quod ſciendum, ꝙ euchariſtiæ ſacramentum, eſt quoddã ſpirituale nutrimentũ, & iõ fit ſub duplici ſpecie, ſ. potus, & cibi quia vtrunq; requiritur ad rõnẽ nutrimenti perfecti, tñ iſtud nutrimentũ ſpirituale contrario modo ſe hẽt ad nutrimentũ corporale, quantũ ad hoc, ꝙ corporale nutrimentũ conuertitur in nutritũ, ſed hoc nutrimentũ ſpũale cõuertit in ſe nutritũ. vnde dicit Aug. in perſona huius ſacramenti: Cibus ſum grandium, non me mutabis in te, ſed tu mutaberis in me, quia huius ſacramenti perceptio ꝑcipiẽtẽ incorporat ipſi Chriſto & iõ ꝑceptio huius calicis eſt cõmunicatio ſanguinis Chriſti, & idẽ ſubdit de corpore.

14 *Et pa. quem.* Ad dandũ fidelib. Licet. n. nõ remaneat ibi ſubſtantia panis, ſed tantũ eius accidentia, nominatur tñ panis ꝑꝑ eius ſpecies remanentes. 15 *Nonne participatio.* q. d. ſic, modo prædicto. ideo ſubditur. 16 *Quoniam vnus pa. &c.* Per hoc enim, quod Chriſto incorporamur in hoc ſacramento, efficimur panis vnus quodammodo, & vnum corpus in Chriſto.

1 *Videte*

A Corpus per ſubminiſtrationẽ charitatis: quia vnũ ſumus, & vnũ ſentire debemus dicit: vt fides vna vnũ habeat ſenſum & opus. *Quoniã vnus panis, &c.* Exponit quomodo calix benedictionis & panis fiant accipienti caro & ſanguis Chriſti.

Auguſt. lib. 21. de ciui. c. 25. li. de eo. pe. De na. iſtarum, c. 20. De præſentia Dei ad Dardanum.

Auguſt. Per vnitatem enim panis & vnitatem corporis charitatẽ oportet intelligi, quę ſi deſit, iudiciũ ſibi ſumit, qui ſumit.

Typice. autem vnus panis & vnum corp⁹ eccleſia Chriſti dicitur, pro eo, quod ſicut vnus panis ex multis granis, & vnũ corp⁹ ex multis mẽbris componitur, ſic eccleſia Chriſti ex multis fidelibus charitate copulãte connectitur.

B

† 34 q. 2. c. non ſatis. † & menſæ. † prouocam⁹. Li. quæſtio. Exo ti 132. & li. cõtra inimic legis & prophetarũ.

a *Videte.* Similitudo eſt ad intelligendum quod ſupra dictum eſt, Q.

✠ Auguſt. Ideo addidit, *ſecundum carnem*, quia eſt Iſael ſecundum ſpiritum, qui veteres vmbras iã non ſequitur, ſed eam conſequentem, quę illis vmbris pręcedentib⁹ ſignificata eſt, veritatẽ, & immolat Deo in corpore Chriſti ſacrificium laudis, ex quo Deus deorũ dominus locutus eſt, & vocauit terram a ſolis ortu vſque ad occaſum, &c.

b *Nonne, qui edunt ho.* illas legis, ſcilicet, carnalis Iſrael, *partici. ſunt altaris*: Sunt vtique. Sic qui edunt carnem Chriſti & ſanguinem eius bibunt, participes eius ſunt.

Aug. lib. cõ adult. legis & prophetarũ. Sedul.

Vel, *Videte Iſra.* ideſt, diſcite homines videntes Deũ. qualiter ſe habeant carnalia, ideſt, idololatria. Sicut enim nos de vno pane, & calice participantes ſumus conformes corpori Chriſti, ſic qui edunt hoſtias idolo oblatas, ſunt participes alterius erroris, ideſt, dæmonis.

c *Quid ergo.* Quia dixi, fugite a cultura idolorũ, videor dicere, quòd *idolis imo. ſit aliquid.* magnum Q. Nõ hoc dico, ſed potius dico quod ea, quę Gentes immolant, dæmonijs immolant: quia in idolo diabolus colitur, qui peior eſt idolo. Et quia ab idololatria prohibebat, vnde locus iſte ſumpſit exordiũ ne putarent ideo non nocere ſi de ſacrificijs ederent idolorum: quia idolũ nihil eſt: confirmauit & idolum nihil eſſe, & ſe non prohibere iſta, ideo quod idolum ſit aliquid: *ſed quia dæmo. & non Deo immolant ur.*

Aug. li. 20. cõtra Fauſt. ca. 18. & lib. cont adult. leg. & prop. c. 18. 19 20. Contra mathematicos.

C

d *Socios fieri dæmo.* Auguſtinus. ad hoc genus etiam pertinent conſultat ones & pacta quædam ſignificationum cum dæmonib⁹ placita atque fęderata: qualia ſunt molimina magicarum artium, auſpicum & augurũ, atq; ligaturę & remedia, quę fiunt in præcãtationibus, & quibuſdã notis, & quibuſdam rebus ſuſpẽdendis & illigandis. Nec illi ab hoc genere pernitioſæ ſuperſtitionis ſegregãdi ſunt, qui genetahaci ob nataliũ dierum cõſiderationes, nunc autẽ vulgo mathematici, qui conãtur actionum euentus prædicere.

D

a .i. carnalis legis ſeruantem præcepta, etiam in vmbris ſacrificiorum ſeruientem. Eſt & Iſrael ſecundum ſpiritum. Q. Sunt vtique. Ita vos Chriſti b Illas carnalis Iſrael.

mus. Videte Iſrael ſecundũ carnem. † Nonne, qui edunt hoſtias participes ſunt altaris? Quid ergo? Dico, quod idolis

Magnum.

immolatum ſit aliquid, aut quod idolum ſit aliquid? Sed quę

a Infideles. b Sub tegmine idoli occultum eſt myſterium iniquitatis In idolis diabolus colitur. qui peior eſt idolo. c Alicui. d Ego autem.

immolant Gentes dæmonijs immolant, & nõ Deo. † Nolo

a Qui fideles. b Quod non eſt niſi conſcientia idolis vel conſcientia fratris, qui ſcandalizatur exemplo veſtro. Quia.

autem vos ſocios fieri dæmoniorum. † Non poteſtis calicem

Vniri Deo & dæmoni.

domini bibere, & calicem dæmoniorum: nõ poteſtis menſę doomini participes eſſe. & menſæ demoniorum. An † æmu-

Ad iram prouocamus idolothita comedentes non licitos eſſe hos cibos a Vt valeamus ei reſiſtere b Non tamen dico De his dicit, quæ ad eſcam pertinent.

lamur dominũ? Nũquid fortiores ſumus illo? † Omnia mihi

a Adiuuant me in curſu: ſed magis impediunt. Idem alites in fringit. b Quia comeders idolothitum ſcandalum facit proximo.

licẽt, ſed nõ omnia † expediũt. Omnia mihi licent, ſed non

e *An æmulamur dominum? Nunquid, &c.* Videtur æmulari, & inuidere domino, cũ ius regnum diminuerunt, qui ſcandalo fratrũ comedunt. vnde male cedet cum non fortiores. An æmulemur dominum. Zelo inuidiæ Sathanas idololatriam inuenit, vt homines negando Deum idolis ſeruiant, & creator ſibi cultum debitum perdat.

E

✠ Sedul. *An æmulemur, &c.* Nunquid non irritamus eum ad zelum contra nos, & ad iracundiam prouocamus hoc facientes. Aliter. *An æmulemur dominum*, ideſt, nunquid exemplũ domini habemus, qui conuerſatus in carne, nunquid comedit idolothyta? *Nunquid fortiores illo ſumus.* fide & ſcientia, vt faciamus quod dominus ipſe non fecit, nec manducauit, quaſi dilegentiores eo eſſemus?

f *Omnia mihi licent.* Poteſtate liberi arbitrij & doctrina legis naturalis: Non quia omnia liceant etiam illicita, ſed ecce ponamus licere omnia.

g *Omnia.* ſecundum legem naturæ licent: quia omnia munda de cibis etiam idolothitis agitur.

h *Licent, ſed non omnia expedi.* ideſt, pręcepto nullo domini prohibentur.

✠ Sedulius. *Omnia mihi licent.* Id eſt, omnia, quæ lege non prohibentur, licent, quia per ſe non habent peccatum, ſed non ſemper expediunt: quia occaſionem nõnunquam generant

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Videte Iſrael, &c.* Hic conſequenter declarat, quod dictũ eſt per exemplum de veteri Teſtamento acceptum: in quo ſacerdotes de hoſtijs oblatis in altari viuentes, dicebantur participes altaris. & hoc eſt quod dicitur: *Videte Iſrael ſecundum carnem*, id eſt, ſecundũ obſeruantias veteris legis, quæ Heb. 9. dicunt iuſtitię carnis.

2 *Nonne qui edunt. &c.* q. d. ſic: & ex hoc concluditur a ſimili, quod percipientes corpus, & ſanguinem Chriſti, efficiuntur participes ipſius modo dicto.

3 *Quid ergo?* Hic conſequenter oſtendit, quod per participationẽ menſę idolorum efficiuntur homines participes dęmoniorum. & per conſequens a Deo ſeparantur. dicit igitur: *Quid ergo di.* i. quod oblatum idolis ex hoc contrahat aliquam ſanctificationem vel mundiciam.

4 *Aut quod ido.* q. d. non dico hoc, ſed magis contrarium, vt patet ex ſupradictis. cap. 8.

5 *Sed, quæ immolant.* id eſt, ſed dico, quod immolata idolis a Gentibus.

6 *Dæmonijs immo.* Tum quia dæmones ad hoc inducebant: Tũ quia in idolis reſponſa dabant.

7 *Et non Deo.* ſcilicet, vero quod tamen erronee Gentiles æſtimabant idola colentes. propter quod idolum nihil eſt vt oſtenſum eſt ſupra. 8. cap. licet materia idoli ſit res aliqua & etiam dæmon.

8 *Non autem vos ſo. fie. dæ.* idolis immolando, vel idolothita in venerationem idoli comedẽdo: vel etiam comedendo indiſcrete, infirmos fideles ſcandalizando, vt ſupra dictum eſt. 8. cap. Vel etiam Gentiles in errore ſuo per talem comeſtionem confirmando, vt poſtea magis exprimitur.

9 *Non poteſtis calicem domini bibere.* ſcilicet, digne qui vnit vos Chriſto.

10 *Et calicem dæmo.* aliquo dictorũ modorum, in quibus eſt mortale peccatum, ſeparans nos a Chriſto: ideo ſubditur.

11 *Non poteſtis men. domi. par. eſſe.* per augmentum gratię. quod eſt effectus ſacramenti euchariſtiæ.

12 *Et me. dæ.* per cuius participationem incurritur mortale peccatum gratiæ corruptiuum.

13 *An æmula.* Hic conſequenter ponit huius participationis pœna, cum dicitur, *An æmul.* ideſt, prouocamus eum ad iram per talẽ participationem. q. d. ſic. quia ſeparamur ab eo & coniungimur eius aduerſario, ſcilicet, diabolo. quoniam ira eſt appetitus vindictę, ideo per hoc incurrimus pęnam a Deo inferendã. Et ſi dicaſ, quod poterimus eam euadere, hoc conſequenter excludit dicẽs.

14 *Nunquid for. ſu. il.* q. d. non, quia virtutis eſt infinitæ, & ſic nõ poterimus ei reſiſtere.

15 *Omnia.* Hic conſequẽter oſtendit qualiter immolatis idolis ſit vtendũ. Et diuidit in duas partes: quia primo facit quod dictũ eſt ſecũdo quaſdã cõcluſiones inducit, ibi, Siue ergo mãducatis. Prima adhuc in duas, quia primo oſtẽdit qualiter ſit vtendũ corã infirmis fidelib⁹. ſecũdo corã gentilib⁹, ibi Si quis vo. Et ſenſ⁹ primi patet ex ſupradictis. 8. c. Cõedere idolothita nõ eſt illicitũ de natura rei tamẽ illicitũ eſt cõedere cũ ſcandalo infirmorũ. & hoc eſt quod dicit Apoſt. *Omnia mi. li.* i. idolothitũ comedere eſt mihi licitum de ſe.

16 *Sed non omnia ex.* mihi ad ſalutẽ, ſed magis impediunt eam, vt pote ſi mãducauero idolothita infirmũ ſcienter ſcãdalizando, quia hoc inducit contemptũ fraternæ ſalutis quod eſt contra charitatẽ proximi. 17 *omnia mi. li.* i. cibaria in lege prohibita, ſũt mihi licita.

18 *Sed non omnia ædi.* ſ. proximũ, ſed magis deædificant aliquando. In primitiua enim eccleſia conuerſi de Iudaiſmodo, & adhuc infirmi ſcandalizabãtur de tali comſtione, propter quod in eorũ præſentia ſaltem erat ad tempus abſtinendum, ideo ſubditur.

10 Et

1 Nemo.

generant delinquendi, vel offendendi fratres. Omne autem quod licet, expedit.

* Aug. Oſtendit ea quę licita ſunt, (ideſt, nullo domini præcepto prohibentur) ſicut expedit potius eſſe tractanda, non pręcepto legis, ſed conſilio charitatis.

a *Omne quod in ma.* quia licita ſunt, & tamen nō eſt vtēdum eis ſemper, determinat quomodo liceat edere, vel nō edere.

* Canon Apoſtol. Si quis Epiſcopus, Presbyter, aut Diaconus, aut quiuis omnino de ſacerdotali cōſortio, nuptijs & carnibus, & vino abſtinuerit, non propterea quo mens ad cultū pietatis reddatur exercitatior, ſed propter abominationem, oblitus ꝙ omnia pulchra valde, & quod maſculū & fœminam Deus creauit hominem, ſed diffamationibus laceſsēs creationem Dei vocat ad calumniā, aut corrigitor, aut deponitor, & ex eccleſia reijcitor. Contumiliter & laicus.

* Cannon 52. Si quis Epiſcopus aut preſbyter, aut diaconus carnibus & vino feſtiuis diebus non vtatur, & id per abominationem, non propter exercitationē ad cultum pietatis, deponitor, tanquam qui cauterio notatā habeat conſcientiam, & multis auctor ſit offendiculi.

b *Domini eſt ter.* Non pōt eſſe immundum quod domini eſt.

* Aug. Holus vel quilibet fructus in quolibet agro natus eius eſt, qui creauit, qa dñi eſt terra, &c. Et oīs creatura Dei bona eſt. Sed ſi illud quod in agris naſcitur, ſacrificatur idolo, tunc inter idolothyta deputādū eſt. Itaq; aut certum eſt eſſe idolothytum, aut certum eſt non eſſe, aut ignoratur. Si ergo certum eſt eſſe, melius Chriſtiana virtute reſpuitur. Si autem vel non eſt, vel neſcitur, ſine vllo conſcientiæ ſcrupulo in vſum neceſſitatis aſſumitur.

c *Si quis vocat vos infidelium, &c.* * Sedu. Non dixit, ite, quia tunc ſolum debet Chriſtianus ire ad infidelem, ſi nouit eſſe profectum. ideſt, ſi ſcit poſſe eum lucrari.

d *Propter illum.* Quia qui idolis ſeruit, per hoc gloriabitur & cōfirmabitur in errore, & fratrib. malum datur exemplum.

e *Vt quid enim li.* Q. qd opus eſt, vt putet cauſa venerationis edere? Iudicor enim non diſtare ab idololatra. *Vt quid li.* pro alio dimittēdum eſt, quia aliter de licito damnabilis eſſem, & de actione gratiarum vituperarer ab imperitis, qui putarent me ſentire idolū aliquid magnum eſſe.

f *Siue ergo man.* Non ſolum ergo vox tua ſonet laudes Dei, ſed etiam opera tua concordent cū voce tua. Cum. n. voce cantaueris, ſilebis aliquando vita. Sed ſic cāta, vt nunquam ſileas. Si enim ore clamas, & fraudem cogitas, ſiluiſti a laude Dei, & quod grauius eſt, in blaſphemiā perrexiſti. Cū enim laudatur Deus de bono opere tuo, laudas Deum, & cum blaſphematur Deus de malo opere tuo, blaſphemas Deum. Si ergo quod māducas & bibis, ad refectionem corporis ſumis, reparationemq; membrorum, gratias agens ei, qui tribuit mortali & fragili iſta ſupplementorū ſolatia, cibus tuus & potus laudat Deum. Si vero modum naturę debitum immoderatione voracitatis excedas, & vinolētia te ingurgites, quātas libet laudes Dei lingua tua ſonet, vita blaſphemat. (Aug. in Pſal. 146.)

(Interlinear: a Proximos. b Et ideo. ¶Tantum. ¶Vt eum ædificet.)

omnia ædificant. Nemo quod ſuum eſt quærat, ſed quod al-

(¶Venditur. ¶Si vultis.)

a terius. Omne quod in macello venit, manducate, nihil in-

(¶Sed an idolothitum ſit vel non. ¶Aſtantis infirmi. ¶Manducate quia. ¶Omnia quibus terra impletur.)

b terrogantes propter conſcientiam. †Domini eſt terra & ple

(¶Item. ¶Ad cęnam.)

c nitudo eius. Si quis vocat vos infidelium, & vultis ire, omne

d quod vobis apponitur, manducate, nihil interrogantes pro-

pter conſcientiam. †Si quis autem dixerit, hoc immolatum

(a Non quia immundus ſit cibus, ſed. b ¶Ne te credat edere ſub veneratione idoli, & glorietur in ſuperſtitione ſua.)

eſt idolis, nolite manducare propter illum, qui indicauit, &

(¶Aliorum vt iam mox, determinat. ¶Quæ firma.)

propter conſcientiam. Conſcientiam autem dico nō tuam;

(¶Infirmi. De eo, quod libere licet damnet propter, alium, qui aliquid inde ſuſpicatur impium.)

e ſed alterius. Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena

(¶Gratias agendo Deo. ¶Cur cado in blaſphemiam imperitorum.)

conſcientia? Si enim ego cū gratia participo, quid † blaſphe

(a Et quia hæc contingunt inde mala.)

f mor pro eo, quod gratias ago? †Siue ergo manducatis, ſiue

(¶Si hæc recte fiunt laus Dei ſunt. a Laudem cum inuocatione creatoris.)

g bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.

(a Scandalo. b Qui abhorrent idola. ¶Quæ non ſic arguuntur, ſed in ſuo erroore confirmantur.)

h †Sine offenſione eſtote Iudæis & Gentibus eccleſiæ Dei, ſi-

(¶Sine ſcandalo cuiuſquam agens.)

i cut & ego per omnia omnibus placeo. Non quærens quod-

(¶Tantum. ¶Non terrenum vtile.)

mihi vtile eſt, ſed quod multis, vt ſalui fiant.

†maledicor. †Col. 3. c.

g *Omnia in glo. Dei.* * Sedul. Hoc eſt nihil faciatis, niſi in quo glorificetur Deus.

h *Eccleſiæ Dei.* quantū ad infirmos quibus fiunt offendicula, dum eorum exemplo adhęrēt his, quę inimica ſunt Deo.

i *Omni. pla.* Qui hominib. pp veritatē placet, iā non ipſe illis, ſed veritas placet. Si propter ſeipſum placet homo, ſuperbia eſt, hoc eſt, & qđ alibi dixi. Si hominib. placerē, ſeruus Chriſti non eſſem. Sed nunquid placebat perſecutorib. ſuis? Placebat oī generi hominum, quod Chriſti congregabat eccleſia, ſiue intus poſitis, ſiue introducendis in eam. (Aug. lib. de correptione gratię.) (Gal. 1. b.)

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Nemo, &c. quærat.* ſ. ꝙ ſibi placitū eſt in talibus. 2 *Sed quod al.* abſtinendo & euitando ſcandalū ipſius. Et cōſequenter oñdit qualiter comedere idolothitū ſit licitū dicens. 3 *Omne quod in ma. ve.* i. venditur communiter oībus. 4 *Manduca.* tāquam licitum ex ſe, veruntamē pt fieri illicitum pp ſcandalum infirmorum, iō ſubditur. 5 *Nihil inter.* ſ. vtrū immolatū ſit idolis aut non. 6 *Propter con.* ſ. fratris aſtātis infirmi, vt dicit glo. q ſcandalizaṫ ex tali comeſtione credēdo, ꝙ fieret in veneratione idoli, ſi comederēt idolothitū poſt talē certificationē. Sed ꝙ añ poſſit comedere licite probat per Pſalm. 23. a. 7 *Dñi eſt ter. &c. plenit. e.* i aīalia terrā replentia, & per cōſequens de ſe ſunt munda, quia dñi, nihil eſt immundū, nec immunditiā cōtrahunt per idolū. 8 *Si quis.* Hic cōſequenter oñditur qualiter vtendum ſit idolothitis corā Gētilib. dicens. *Si quis vo. vos infi.* ex aliqua familiaritate & amicitia licita. 9 *Et vultis ire.* q. d. vobis licet, quia nō pſumitur, ꝙ ex tali vocatione velit vos ad infidelitatē ſuā trahere, imo frequēter factum eſt, ꝙ firmi in fide ſic vocati trahebāt vocātes ad fidē. 10 *Oē quod vo. ap. man.* tanq̄ vobis licitū, quia tñ pōt fieri per accidens illicitum, iō ſubditur. 11 *Nihil inter ro. &c.* Et cuiuſmodi ſit conſcientia exprimetur poſtea. 12 *Si quis au.* ſ. Gētilis. 13 *Dixerit hoc immo. &c.* qui crederet vos comedere in veneratione idoli, ſicut ipſe. 13 *Et pro. con.* Et oſtēdit cuius. ſ. cōſciētiā, di. 14 *Con. autē di. &c.* Quia tu ſcis cibū de ſe licitū loqtur. n. Apoſtolus talia ſciētib. vñ ſupra dixit. Vt ſapientib. loquor, &c. 15 *Sed al'eri.* ſ. Gentilis iudicantis illud immolatū eſſe idolis, vel aſſiſtētis iudicāti, quia vidēs peritū in lege Chriſtiana talia comedere, gloriaṫ de ſua ſupſtitione, & firmabitur in illa magis q̄ añ, iō ſubdiṫ. 16 *Vt quid. n. li.* q. d. nō eſt rationabile, ꝙ ego ſic abutar libertate comedēdi talia, ꝙ per hoc iudicer Gētib. ſic idololatra. 17 *Si enim e.* i. comedere poſſum talia cū gratiarū actione in ſecreto. 18 *Quid blaſphe.* i. quare expono me blaſphemijs Gentiliū iudicātiū me idololatrā, coram eis? 19 *Pro eo, &c.* i. pro comeſtione quam poſſum licite facere cū Dei gratiarū actione in eorū abſentia. q. d. merito reprehēſibilis eſsē ſi talib. iudicijs infideliū & blaſphemijs me exponerē. 20 *Siue ergo.* Hic ex prędictis infert cōcluſiones duas. Prima eſt reſpectu Dei, cū diceṫ. *Siue er. man. ſiue bi.* Qđ immediate pertinet ad ſuſtētationē corporis. 21 *Vel aliud, &c.* quantū ad alia negotia vos cōtingētia. 22 *Omnia in glo. &c.* Tota. n. creatura ordinatur ad Deū ſicut exercitus ad ducē, vt hṫ 12. Metaph. Exercitus aūt bñ ordinatus primo & principaliter quærit gloriā ducis ꝙ eſt victoria. Et eodē mō oīs creatura & potiſſime rōnalis in oībus operib. ſuis primo & principaliter dēt quęrere gloriā cōditoris, ſicut ēt videmus, ꝙ manus naturaliter ſe exponit abſciſioni p cōſeruatione capitis, pponēs eius bonū pprio bono ſuo. 23 *Sine offen.* Hic poniṫ ſecūda cōcluſio, quę eſt reſpectu pximi, dicens. *Sine offen. eſtote Iud* i. manentib. in Iudaiſmo. 24 *Et Gen.* i. in Gētilitate exiſtentibus. 25 *Et eccleſiæ Dei.* i. credentib. tā ex Gētib. quā ex Iudæis, condeſcendēdo omnib. quātum fieri pt ſine peccato, qa p talē cōdeſcenſionē cōuerſi ex iſtis vel illis in fide magis ſtabiliūtur, & nō cōuerſi ad fidē attrahunṫ, & ad hoc ppónit ſe in exēplo, di. *Sicut & ego* & ſubdit rōnē dicēs. 26 *Non quærens, &c.* i. propriū bonū, ſed cōe, quia quanto bonū eſt cōius, tanto diuinius & deſiderabilius, & maxime reſpectu vltimi finis cōſequēdi, ꝙ eſt in pposito, iō ſeqtur. 27 *Vt ſal. fi.* ęternaliter.

CAP. XI.

A a IMitatores. Sunt gradus in eccleſia maiorum & minorum, vt illi exemplo precedant, hi imitatione ſequantur. Sed & qui precedunt, ſi neminem ſequuntur, errabunt, ſequuntur ergo aliquem, ideſt, Chriſtum.

Augu. in P. 4. 5.

CAPVT XI.

¶Et in hoc. ¶Vt nullum deſerdatis. ¶Et per me Chriſti.

a † IMitatores mei eſtote, ſicut & ego 1

¶Qui nullum offendit, ſed omnes ſaluare venit. 2

b Chri. Laudabo aũt vos fratres, qđ per 3

¶Meæ auctoritatis. ¶Tam perfecte.

oĩa mei memores eſtis, & ſicut tradi- 4

di vobis præcepta mea tenetis. † Volo 5

¶Vtile ad ſequentia. a Dominus, quia per eum creatus.

c autem vos ſcire, ꝙ omnis viri caput

¶Rector a Quia ex eius coſta, ſed virtute Dei.

d Chriſtus eſt. †Caput autem mulieris vir. Caput vero Chriſti 6

e a Trinitas, ſecundum quod homo. ¶Pater, ſecundum quod filius a patre. b Ideo. c Etiam. potens uel. d Aliquid a Deo. ¶Scripturas referans. e Quaſi non liberæ mentis. f Quia turpe illud facere uelato capite.

Deus. Omnis vir orãs, aut ꝓphetãs velato capite, †deturpat 7

a Quia uir caput mulieris. ¶Quæ inferior & ſubiecta uiro. b Sine ſigno ſubiectionis, quam debet uiro, quaſi nihil ſit medium ad Deum. 8 9

f caput ſuũ. Omnis aũt mulier orãs, aut prophetãs non vela- 10

b *Lau. &c.* De velationibus in quibus arguit illos ſuas traditiones nõ ſeruantes, quia illorum aliqui viri velato capite, & aliquę mulieres nõ velato capite orabant, aut prophetabãt: vnde & ſuccenſet eis Apoſtolus, quia cum eſſet eis Apoſtolus, immemores erant traditionum eius. Quaſi certi de aliis culpo, laudo de hoc. ironia.

†ſup. 4. d.

B †Eph. 5.

* Sedu. & Primas. Quid eſt quod ſubito laudat, quos ante vituperauit? Idem vbi legis præcepta non habet, blandimẽtis prouocat ad rationem. Nunc primum dicit. Volo autem.

ç *Viri, &c.* Vel nomine viri intelligit hic ſpiritus, nõ ille ſpiritus ſanctus, q cũ patre & filio immutabilis manet, & dignis animis incõmutabiliter dat. Sed ſpiritus hominis, qui quaſi animę maritus, animalẽ affectionẽ tanquam cõiugem regit, de quo dicit Apoſtolus: Nemo ſcit, quæ sũt hominis, de quo & dominus ait mulieri Samaritanę. *Vade voca virum tuũ.* Hic ergo ſpiritus cũ præſens, ideſt, intentus eſt, ſic Deo ſubijcit pietate, intelligit ſpiritualiter, quæ ſunt domini luce ſapiẽtię illuſtratus. Huius viri.

Augu. lib. 2. de ad ulteri. coniug. ca. 4. & li. q. vete. & noui teſt. q. 24.

C D

d *Caput Chriſtus eſt.* quia ſpiritus hominis regitur a ſapiẽtia Dei quę Chriſtus eſt, in quo ſicut in capite ſunt oẽs ſenſus ſpirituales, ideſt, plenitudo gratiarũ, de qua accipit vir iſte. per hoc autem eſt vir caput mulieris, ideſt, rector animalitatis, quæ regitur a ſpiritu tãquã mulier a viro.

Caput vi. In quo habet omnes ſenſus ſpirituales, ſicut in capite corporalis. Et quia viri caput eſt Chriſtus ſine alio mediante, & per Chriſtũ Deus, in ſignũ libertatis, non habet velũ quod eſt ſubiectionis ſignum.

†De ... ctio n ... De h ... c. verg ...

E

* Chryſ. Hoc in loco proſiliunt in nos heretici, ex his verbis minorem filium ſuſpicãtes. Verum ſeipſos oppugnant. Nã ſi caput mulieris vir eſt, eiuſdem autem ſubſtantiæ eſt & caput & corpus, caput vero Chriſti Deus eſt, ſequitur eiuſdẽ eſſe ſubſtantiæ & patrem & filium, &c.

†, pb ... ſeu, ... ſtat ...

e *Ca. ue.* Pater, qa filius a patre eſt & de patre, nõ pater a filio vel de filio. Ille huius principiũ, vñ & caput eius dicitur. *Vel Deus.* i. diuina eſſentia vel trinitas, caput Chri ſecũdũ ꝙ hõ, quia diuinitas vt pote creatrix caput eſt creaturę aſſumptæ.

Aug de Tri lib. 1 de ... anu ...

F

f *Orans au.* Quia in alijs vbi eſt, poteſt valere, ſed nondum ſuo

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XI.

1 IMitato. mei, &c. *Poſtquã Apoſtolus remouit a fidelib. illud, qđ eſt cõtrariũ euchariſtię ſacramẽto. ſ. participationẽ mẽſę idolorũ, hic cõſequẽter eos inſtruit de ſacramẽto euchariſtiæ. Circa ꝙ primo ponit p̃ambulũ, ſecũdo accedit ad ꝓpoſitũ declarãdum ibi.* Volo ãt. *Prima in duas, qa primo ponit quadã generalẽ monitionẽ, ſecũdo circa hũc oñdit Corinthiorũ diſpoſitionẽ. ibi,* Laudo ãt. *Circa primũ ſciendũ, ꝙ inferiora naturaliter imitãtur ſuperiora, et in hoc cõſiſtit pfectio eorũ,*

Diuiſio.

Primum aũt exẽplar imitationis verũ eſt filius Dei, Ioã. 1. a. Omnia per ipſum facta ſunt. *pp ꝙ omniũ pfectio cõſiſtit in imitatione huius exẽplaris, quia non poterat a nobis videri in ſua deitate, factus eſt hõ, vt nobis hoĩbus humanis p̃beret exẽplar viſibile. Et ſicut deitatis eius exẽplar imitãtur primo angeli, & ſecũdo cæteræ creaturæ, ſic humanitatis exẽplar primo prælatis eccleſiæ p̃ponitur imitãdũ, Io. 13. b.* Exẽplũ dedi vobis, vt queadmodũ ego fe. &c. *hoc. n. dictũ fuit apoſtolis quorũ ſucceſſores ſunt epiſcopi. 21. d. ſ. c. In nouo Teſt. Secũdo prelati Chriſti exẽplo informati p̃ponũtur fidelib. in exẽplum, iõ dicit Apoſtolus.* Imitatores mei eſtote. *qui ſum veſter apoſtolus, vt dictũ eſt ſup. 9. c.* 2 Sicut & e. Chri. *Quia ſubditi nõ tenentur prelatis obedire inquãtũ deuiant a Chriſto.* 3 Laudo aũt vos fra. *Hic conſequẽter ponitur diſpoſitio Corinthiorũ circa dictã monitionẽ, inter quos erãt aliqui boni dolẽtes de contentionib. aliorũ, vt dictũ eſt ſupra, & ſecũdũ hoc verbũ Apoſtoli intelligitur dictũ ſerioſe, cũ dicit.* Laudo aũt vos fratres, &c. mei eſtis. *exẽpla mea fideliter imitando.* 4 Et ſicut tradidi vobis, &c. *humiliter obediẽdo. Alij aũt erant cõtentioſi & male ordinati, & ſecũdũ hoc verbũ Apoſtoli intelligitur ironice, cuius ſenſus literalis accipiendus eſt per cõtrariũ, ſicut ſenſus parabolę per ſimile, et ſic eſt ſenſus.* Lau. autem vos. &c. *i. uitupero vos, qa nec imitamini me exẽplis nec p̃ceptis meis obeditis. Et hoc ſecundo modo exponit Glo. cui conſonare magis videtur ſequens litera.* 5 Vo. aũt. *Hic cõſequẽter Apoſtolus accedit ad ꝓpoſitũ docendo Corinthios de ſacramẽto euchariſtiæ, et diuiditur in tres partes, qa primo redarguit errores eorũ circa huius ſacramẽti celebritatẽ. ſcdo declarat huius ſacramẽti dignitatẽ, ibi.* Ego sũ. *tertio docet ritũ cõueniẽtẽ ibi.* Itaq; fra. *Prima adhuc in tres, qa primo reprehẽdit eorũ errorẽ circa habitũ, ſecũdo circa cõuictum, ibi.* Hoc aũt præcipio. *tertio circa cibũ, ibi.* Conuenientib. igi. vo. *Prima adhuc in duas, qa primo ponit quoddã documẽtũ, ex quo reprehẽſio ſequẽs ſumit, ſecũdo monitio ſubditur ibi.* Omnis aũt vir. *Circa primũ ponit triplicẽ comparationẽ, prima eſt hominis ad Chriſtũ qui eſt caput hominũ, iõ homines comparãtur ad ipſũ, ſicut mẽbra ad caput & hoc quadruplici rõne. Prima accipitur ex perfectione, quia ſicut in capite ſunt oẽs ſenſus ſolo tactu exiſtẽte in alijs mẽbris, ſic in Chriſto eſt gratiæ plenitudo, Ioh. 1. b.* Vidimus eum quaſi vnige. a pa. ple. gratiæ & veritatis. *in alijs aũt hominib. ſunt gratiæ ſingulares, ſicut dicitur c. ſe.* Alij per ſpiritũ datur ſermo ſapiẽtię, alij ſermo ſcientię, &c. *Secũda accipitur ex eminentia, quia ſicut caput ſupereminet cæteris mẽbris, ſic ẽt Chriſtus ſupereminet non ſolũ hominib. ſed ẽt angelis, Eph. 1. d.* Conſtituens eũ ad dexteram ſuam in cęleſtib. ſuper oẽm prin. & poteſtatẽ, &c. *Tertia accipitur ex influẽtia, qa ſicut caput influit cæteris mẽbris ſenſum & motũ corporale, ſic Chriſtus influit cæteris mẽbris eccleſiæ ſenſũ & motũ gratiæ, Col. 2. b.* Caput ex quo totũ corpus p nexus & coniunctiones ſubminiſtratũ eſt. *Quarta accipit ex cõformitate in natura q̃ hẽt caput ad mẽbra, et ſimiliter Chr̃s hõ ad homines. Phil. 2. a.* In ſimilitudinẽ hominis factus eſt, &c. *et hoc eſt ꝙ dr̃.* Volo aũt vos. *Secunda cõparatio eſt hoĩs ad hominẽ, qa ſimili mõ.* 6 Caput aũt. *Prima rõne pfectionis, quia vir eſt perfectior rõne corporis, fęmina. n. eſt mas occaſionatus, vt dicit Philoſophus li. de generatione aĩaliũ. Eſt, ẽt perfectior rõne aĩæ, quia viuacitas prudẽtiæ magis viget in viro q̃ in muliere. Scđa rõne ſupereminẽtiæ, vñ mulieri dr̃ Gen. 3. c.* Sub viri poteſtate eris. *Tertio rõne influẽtiæ. Tum qa vir regit mulierẽ. Tũ qa in ope generationis vir hẽt virtutẽ actiuã, mulier vero paſſiuã. Quarto rõne cõuenientiæ in natura, qa vir & mulier nõ differũt, iõ dr̃.* Caput aũt mu. vir. *Tertia cõparatio eſt Chriſti ad Deũ patrẽ, qui ſuo mõ eſt caput filij ſecundũ deitatẽ, excepta prima rone ſumpta ex perfectione. Nõ. n. pater eſt perfectior filio, verũ tamẽ eſt principiũ filij, & ſic hẽt quadã eminẽtiã inquãtum non eſt ex alio, influit ẽt quodãmodo in filiũ, inquantũ quicquid hẽt filius, hẽt a patre naſcẽdo, ſunt ẽt non ſolũ ſimiles in natura, ſed ẽt vnum, diſtincti tantũ in perſona. Si vero accipiatur cõparatio ſecundũ humanitatẽ, ſic Deus eſt caput Chriſti ſuo mõ ſecũdũ quatuor coditiones præmiſſas, qa Deus pfectionis eſt infinitæ, Chriſtus inquantũ hõ finitę, ſupereminet ẽt Deus Chriſto inquãtu hoĩ, vt creator creaturæ, influit ẽt ei plenitudinẽ gratiæ, eſt ẽt ibi ſimilitudo naturæ inquãtũ humana natura eſt ad imaginẽ & ſimilitudinẽ Dei facta, Gen. 1.* Facia. ho. ad ima. Dei, &c. *ideo dicitur,* Caput vero Chriſti Deus. 7 Oĩs vir. *Præmiſſo documẽto hic cõſequẽter ſubditur monitio. Cuius rõ ſumitur ex illo documẽto. Et diuiditur in duas partes, qa primo ponitur monitio ex parte viri, ſecũdo ex parte mulieris ibi.* Oĩs aũt mu. *Circa primũ cõſiderandũ, ꝙ vir aſſiſtẽs iudici dẽt dignitatẽ ſuã p̃ferre. Deo aũt, q cum iudex eſt, aſſiſtit hõ dupliciter. Vno mõ orãdo, qa tunc humana refert ad Deũ. Alio mõ prophetãdo, et tũc diuina refert ad homines, & accipitur hic ꝓphetare ꝓut qs reuelata diuinitus alijs refert ad eccleſiæ ædificationẽ, vñ ſupra illud.* Prophetãs, *dicit. Glo. i. ſcripturas referãs, ꝙ eſt intelligendũ qñ hoc fit in pſona eccleſiæ. Et ſimiliter dicẽdũ de orare. Iſti vero actus exerceri dẽnt capite nõ velato, qa p hoc deſignat, ꝙ exercẽs immediate ſubeſt Deo, qa inter caput ſuũ & Deũ nõ eſt velamẽtũ mediũ, ſicut nec inter eccleſiã & Deũ, iõ dr̃.* Om. v. o. *in pſona eccleſiæ, ut ſacerdos cõſecrãs.* 8 Aut pro. *epiſtolã vel euãgeliũ, ſeu lectionẽ in choro referẽs, vel aliqđ huiuſmodi.* 9 Vela. c. de ca. ſu. *i. indecẽter exercet talẽ actũ ſicut turpitudo corporis cõſurgit ex inordinatione mẽbrorũ nec obſtat prædictis, ꝙ aliqui decenter orãt cooperto capite in ſecreto vel vt ſingulares pſonæ, qa talis coopertio fit ad maiorẽ mẽtis qetudinẽ. Apoſtolus aũt hic loquitur de oratione facta publice et in pſona totius eccleſiæ, et eadẽ rone ea, q̃ dicũtur in eccleſia a tota multitudine ſicut pſalmi cõueniẽter poſſunt cãtari velato capite, qa verbu Apoſtoli intelligit qñ aliqđ ab vno cantatur quaſi ſingulariter ſe Deo p̃ſtante in pſona eccleſiæ. Similiter p̃dicãs ſiue docẽs in ſcholis refert ſacrã ſcripturã, vt loquẽs in perſona ꝓpria, iõ cooperto capite poſſunt coueniẽter fieri talia.* 10 Oĩs au. *Hic cõſequẽter ponit monitionẽ ex parte*

Diuiſio.

Vir ... lier ... qua ...

n e-

suo iudici se offert, & colloquitur, vbi conditionem suam necesse est profiteri. D

A

a *Decaluetur.* Decaluari mulierem quantum ad Apostolū turpe, detonderi quantum ad ipsam.

✻ Sedul. & Primasius. Notat consuetudinem Corinthiorū, qua mulieres eorū intecto capite ad ecclesias veniebant, gloriantes in crinib. quod non solū inhonestū erat, sed etiam concupiscētiæ formēta præstabat videntibus, & viri comā nutrirent indifferenter, & vescebātur in templis, & inflati sapiētia seculari, resurrectionē carnis negarent.

B

b *Nam si nō velatur mulier tondeatur. Si verò turpe est, &c.* ✻ August. Nolo de ornamētis aureis vel vestibus pproperā habeas in prohibendo sententiam, nisi eos, qui neq; coniugati, neq; coniugari cupientes cogitare debent quomodo placeant Deo. Illi autē cogitant, q sunt mundi, quomodo placeant, vel viri vxoribus, vel mulieres maritis. Nisi quòd capillos nudare fœminas (quas etiā caput velare iubet Apostolus) nec maritatas decet. Fucare autem pigmentis, quo vel rubicundior vel candidior appareat, adulterina fallacia est, qua nō dubito ipsos etiā maritos nolle decipi, quibus solis permittendę sunt feminæ ornari, & hoc secūdum veniam, non secundum imperium. Nam verus ornatus, maxime Christianorum, & Christianarum, non tantum nullus fucus mendax, verum ne auri quidem, vestisque pompa, sed mores boni sunt. Execranda autem

Epistol. ad ... Elam.

C

a Et vere. b Tantundem est ad turpitudinem.

to capite, deturpat caput suum. Vnum est enim ac si † de- 1

a Non velata decaluatur, quia aut decaluabitur, aut tondebitur: quod constat eam nolle Et decaluetur vel etiam tondeatur: sed Si turpe est.

caluetur. Nam si non velatur mulier, tondeatur. Si ve- 2

Qui maior est.

ro turpe est mulieri tonderi, aut decaluari, velet caput

Signum subiectionis habere, quasi non liber ad Deum. a Honor obstat ne velet, quia imago & gloria Dei, non debet abscondi

suum. Vir quidem non debet veláre caput, quoniam

Quia ex eo, non vir eius quia. 3

imago & gloria est Dei, Mulier autem gloria viri est. Non

a Adam. Eua. b Alia ratio cur gloria viri. & quia. Adam. In adiutorium: 4

enim vir ex muliere, sed mulier ex viro. Etenim non est 5

Eua. a In adiutorium viri. 6

creatus vir propter mulierem. sed mulier própter virum.

a Et ostendatur subiecta, & quia præuaricatio per eam cepit velet caput, non habeat liberum propter sacerdotum reuerentiam: vt sicut ante iudicem, ita ante uicarium sacerdotem sit subiecta uiro, uel ne sacerdotes intuentes eius faciem irritentur ad libidinem. b Vel potestatem, alia litera

Grata est enim sanctis angelis & sacrata & pia significatio ista.

Ideo debet mulier velamē habere supra caput suum propter 7

† rasa esset.

tem superstitio ligaturarum in quibus etiam inaures virosū in summis ex vna parte auriculis suspensæ deputantur, non ad placendum hominibus, sed ad seruiendum dæmonibus adhibetur, &c.

c *Quoniam imago.* Imago, & similitudo ꝑ se inuicē accipiūtur, sed tamen in hoc propriè est similitudo animæ cum Deo, quod incircūscripta. quod vbique tota, & simul.

✻ Sedul. Sicut inter imaginem, & eū cuius imago est, nullum velamen interponitur: ita vir nō debet velamē habere, quia nulla creatura inter Deum, & ipsum interposita est, si generaliter ad naturalem viri gloriam respexeris. E

Quoniam imago. August. Homo dicitur imago Dei, & ad imaginem, quia non æqualis, sed quadā similitudine accedit. Filius imago, non ad imaginē, quia æqualis patri. Homo ad imaginē, vt sicut Deꝰ præest omnibus per potentiam, sic homo terrenis ꝑ intelligentiam. Fęmina in adiutorium, non ad carnalem concupiscentiam, quia nec corruptibilia corpora tunc habebāt ante quā eos mortalitas inuaderet. In adiutoriū qppe, vt habeat vir gloriā de ea, cū ei pręiret ad Deū: & se ei daret ad imitādum sanctitatē sicut ipse esset gloria Dei, cum eius sapientiā sequeretur. vnde: *Non. enim vir ex muliere, & nō est creatus uir ꝓpter mulierē.* Hoc ī eodē viro, dū ratio subiugat sibi animalitatē: q̄ si ratione consentiente animalis nimis ad exteriora ꝓgreditur, moxambo veritate nudati, apertis oculis conscientiæ

Vbi supra.

Genes. 3. b.

F

NICOLAVS DE LYRA.

mulieri. & diuidiť in tres partes: quia primò facit quod dictū est. secūdò ad hoc probationē inducit, ibi. *Vnum est.* tertiò iudicium auditoribus cōmittit, ibi. *Vosipsi iudicate.* Circa primū dicit, *Omnis au. mu. &c. de ca. su.* i. indecēter exercet talē actū, vt dictū est de capitis deturpatione. Sed contra hoc vř quod dicitur. 1. Tim. 2. d. *Docere enim mulieri non permitto.* quid ergo pertinet ad eā orare publice, & prophetare? Dicēdum, q̄ Apostolus intelligit ibi de sermocinationibus, & doctrinationibus publicis: hic verò de orationibus, & informationibus quas mulieres religiosæ in suis collegijs faciunt, quæ fierent indecenter capite nō velato.

1 *Vnum est e.* Hic cōsequēter ad probationē dicti inducit triplicē rōnē. prima sumitur per cōparationē ad naturā humanā. Ad cuius euidentiā considerandū, q̄ natura cæteris animalibus prouidit sufficiēter de auxiliis ad vitā conseruandā, vt de cornib. & de vnguibus, & hmōi ad sui defensionem, de corio duro, pilis, plumis, & hmōi contra aeris intēperiem, hæc aūt nō potuit facere homini pp cōplexionis teneritudinē, & quia natura humana est determinata ad vnum, sicut est natura brutorū. Dedit sibi tñ talia impfecta ꝑ excogitationē rōnis, & ꝑ opationē manuū perficiēda. Sicut natura dedit homini capillos ad tegumentum capitis. Sed q̄a tegumētū est insufficiēs, ꝑ artē pficit addens sibi aliud tegumentū. Sic igitur eadē rō vř de tegumento capitis naturali, & artificiali. Naturale aūt est mulieri, vt comā nutriat, habet enim ad hoc dispōnem ex humiditate naturæ, q̄ maior est in mulieribus, q̄ in viris, pp quod quædam inclinatio naturalis est in mulieribus ad nutritionem comæ, pp quod cōiter accidit, q̄ mulieres plus studenr ad hoc q̄ viri. Ex quo sequitur cōuenientius esse mulieres vti velamine capitis artificiali, q̄ viros, ideo deturpāt caput suū si nō velēt, & hoc est quod dř, *Vnum est enim ac si d.* i. eiusdem rōnis est, & incontinentiæ, ac si velamine naturali priuareť, q. d. si abijcit velamē artificiale, pari rōne abiiciat naturale. Nec obstat, q̄ sanctimoniales tōdentur, hoc. n. fit in signum, q̄ immediatè Christo despōsantur, & a subiectione viri liberantur. Consequenter concludit propositum suum, di.

2 *Si verò tur. est, &c. suū*, q. d. quia hoc est turpe, nisi in illis, q̄ Christo despōsanť, vt dictū est, ideo indecens est, q̄ sit sine velamine capitis.

3 *Vir quidem.* Hic ponitur secūda rō, q̄ accipitur ex cōparatione viri ad Deū, & est rō talis, Vir est gloria Dei, mulier aūt gloria viri, gloria Dei est reuelanda, gloria aūt hominū occultāda, propter quod decens est caput in mulieribus velari, nō aūt viri. Prima pars huius rationis ponitur, cum dř, *Vir quidem non debet velare caput su.* quia imago, & gloria Dei est. Est autem imago Dei impfecta, quia in alia natura, sicut imago regis in cæra, vel alia materia, filius aūt regis est imago eius pfecta. Et similiter solus filius Dei est imago pr̄is pfecta, qa in eadē natura. vir autē impfectæ, pp qđ magis dř esse ad imaginē dei, q̄ eiꝰ imago. Est etiam gloria dei. Gloria aūt a claritate dř, quasi quædam claria, c, mutata in g. Si igitur accipitur claritas dei, quam habet in se, sic vir nō est gloria dei, sed magis econuerso. Si aūt accipiať claritas dei, i. vt ab ipsa deriuata, sic homo est gloria dei, quia claritas intellectus humani, q̄ magis viget in viro, q̄ in muliere, deriuatur a claritate dei secundum illud Psal. 4. b. *Signatum est super nos lumen vultus tui domine.*

Conseqnenter ponitur pars secunda, cum dicitur.

4 *Mulier au.* Non dicit imago viri ad designandū, q̄ tam vir, q̄ mulier immediatè sunt ad imaginem dei, secundū naturam intellectualē, vir tñ perfectius, vt dictum est, sed dicit, q̄ est gloria viri, quia deriuata est a viro, Gen. 2. d. Hæc vocabitur virago, qa de viro sumpta est, ideo subditur.

5 *Non e. v.* Hic cōsequēter idē ostenditur ex fine, cū dicitur.

6 *Ete. non e.* sed est ecōuerso, qa facta ē in adiutoriū viri, Gen. 2. & naturaliter subiecta viro, velamen capitis est signum subiectionis, propter quod concluditur, *Ideo debet mu. &c.*

7 *Prop. an.* Hic cōsequēter poniť tertia rō, & secundò circa ꝓdicta remouetur dubitatio, ibi. *Veruntamen.* Hæc tertia rō sumitur ex cōparatione ad angelos cœtibus fidelium assistētes, secūdū illud Psal. 137. *In conspe. an. Psal. ti.* propter quod viri, & mulieres decenter se debent habere pro reuerentia angelorū. Alio mō pōt exponi, vt sacerdotes dicantur hic angeli, secundnm illud Malach. 2. *Labia sacer. cu. scien. &c.* propter quod mulieres debent orare velatæ, ne viri ex aspectu non velatarum ad concupiscentiam prouocentur.

1 *Veruntamen*

a angelos. † Verũtamen neq; vir ſine muliere, neq; mulier ſine 1
b ¶ Ideſt, ſecundum Deum, qui creauit ex vno ambos & vnum natura, & quod vnum in natura confirmat. Nam ſicut. ¶ Prius. ¶ Poſtea naſcitur. 2
viro in domino. Nã ſicut mulier de viro, ita & per mulierem 3
¶ Et corpus & anima vtriuſque. ¶ Et cum hæc ſint. 4
c vir. Omnia autem ex Deo. Voſipſi iudicate: † decet mulierem 5
d non velatam orare Deum? † nec ipſa natura docet vos. Quod 6
¶ Secundum legem, quæ hoc prohibet. 7
vir quidem ſi † comam nutriat, ignominia eſt illi, mulier 8
e vero ſi comam nutriat, gloria eſt illi, quoniam capilli pro 9 10
a Vt ream ſe cognoſcat & ſubditam. b Diſcretione non vult uti, ſed auctoritate. 11
f velamine dati ſunt illi. Si quis autem videtur contentio- 12
a Apoſtoli. 13
ſus eſſe, nos talem conſuetudinem non habemus, neque 14

A tię ad videndum quam indecori ſunt, folia dulcium fructuũ ſine ipſis fructibus, ideſt, ſine operibus bona verba cõtexũt, vt male viuentes bene loquendo turpitudinẽ ſuã contegãt.

De imagine viri & mulieris. Ambroſius. Vir factus ad imaginem Dei, nõ mulier, quæ eſt imago Dei in viro. Vnus vnum fecit, vt ſicut ex eo omnia, ſic ex illo oẽs homines, vt vnius *† Alioqui* inuiſibilis vnus viſibilis imaginẽ gerat in terris, vt vnus ĩ vno auctoritatẽ vni⁹ principij cõſeruaret *† nam* ad cõfuſionem diaboli, qui neglecto vno Deo dominium ſibi vſurpare voluit.

Vbi ſupra. Aug. Vir eſt imago Dei, qa ſicut ex Deo omnia, ita ex Adã omnes homines, & ſic conſeruat auctoritatem vnius principij, quod ab vno omnia contra illum diabolum, ſ. qui Deus eſſe voluit. Vel in hoc habet ſimilitudinem, quia ſicut de latere Chriſti in morte dormientis origo eccleſiæ fluxit, *Ioan. 19. f.* ſic de latere Adæ nata eſt ſibi ſponſa. Et ſicut Chriſtus præ- *Geneſ. 2. d.* eſt & regit eccleſiam & eccleſia ſubſeruit ei, ita vir preeſt & regit mulierem, & ideo nõ habeat ſignum ſubiectionis, ſed libertatis, vel vir principaliter creatus eſt ad imaginem Dei. In quo naturaliter amplius viget ratio & ius prælationis. Et gloria Dei eſt vir, quia ex eo eſt, & quia Deum principaliter B glorificat. Mulier eſt gloria viri, ex quo eſt, & cui ſubſeruit, Vel vir principaliter creatus eſt ad imaginẽ Dei, ĩ quo nãliter amplius viget ratio, quaſi ipſe ſit ratio, quę eſt gloria dei. Mulier eſt ipſa ſenſualitas, q̃ ſubſeruiendo gloria eſt rationi s, quia hęc naturaliter in fęmina pręualet, de qua non eſt vir, vt a ſenſuali regat̃ rationalis, ſed ipſa de viro, vt ab eo regatur. Et ſic decet, quia non eſt creatus vir. i. rationalis, vt ſeruiat ſenſualitati, ſed ecõtrario, & iõ fęmina velet caput. Sciẽdum etiam, quia ſecũdum quoſdam ſenſualis motus eſt pro ſerpente. Inferior portio rõnis pro muliere, ſuperior portio pro viro illecebra conſentire cibum vetitum edere. Si ſola delectationis cogitatio eſt fęmina, ſola manducat. Si vero mala cogitatio, in actũ mittitur, uel uoluntas perficiendum aſſerit, tunc vir etiã cum fœmina vetitum guſtat. Alij vero non improbabiliter ponunt ſenſum corporis pro ſerpente, ſenſualitatem pro fęmina, rationem pro viro.

Geneſ. 1. d. Fecit Deus hominem totum ad imaginem, hoc ſecũdum ſpiritum. Sed ne putes ſolum ſpiritum factũ in quo imago addit, maſculũ & fęminã fecit eos, hoc ſecũdũ corpus, vbi duo ſecundũ ſexum eſſe diſcernuntur, cum prius dixit vnũ.

Ambroſius. Vir eſt imago Dei. Sed in Geneſi dicit: *Fecit hominem ad imaginem Dei, maſ. & fę.* Quomodo ergo vir imago Dei, vt non velet, & non mulier? Sed hoc in natura humanę mentis, & myſtice loquit̃ de velatione. Aliter. n. niſi *Ephe. 4. f.* aliquid ſecretũ referetur, inane eſt qđ dicitur: Homo. n. eſt imago Dei ſecundum rationalẽ mentẽ, in qua dicitur renoC uari in agnitione Dei ſecundum illud: *Renouamini ſpiritu mẽtis veſtræ, &c.* Et iterum. *Induite nouum hominem, qui renouatur in agnitione Dei ſecundum imaginẽ eius, qui creauit eum.* vbi etiam D nullus ſexus eſt, ſed idẽ eſt ibi fœmina cum viro, ideſt, tota illa ſubſtãtia vna eſt imago Dei, & in mẽtibus eorũ communis eſt natura, ſed ex ſexu corporis ſignatur diſtributio mẽtis. Eſt pars eminens, quę ſe extendit in id qđ eſt ęternũ, quę eſt imago Dei, & ideo nõ eſt cohibẽda velo, vt ſe inde ptineat. Eſt pars inferior, quę deriuat̃ ad actionẽ temporaliũ, quæ ex qua parte conſulit veritatẽ, imago Dei eſt, ex qua extẽdit̃ ad agẽda inferiora, nõ eſt imago Dei. Quia vero in his rebus tẽporalib. perículoſa eſt nimia in inferiora progreſſio, ideo habet poteſtatẽ ſuper caput, qua cohibeatur, qđ indicat capitĩs mulieris velamen. Quod ergo ad totũ virũ pertinet, imago Dei eſt, quod vero ad ſolam eã, quę in adiutoriũ tribuitur, nõ eſt imago Dei, qa nõ eſt imago Dei, niſi quod inhæret incõmutabili veritati.

a ※ Sedul. & Primaſius. *Angelos.* Ideſt, Sacerdotes, vel miniſtros altaris, vel omnem cleruũ, qui Dei præcepta annunciat, ſicut ſcriptum eſt, quia angelus Domini exercituũ eſt, ne videlicet carnali concupiſcentia eorum impediantur ſenſus, ſiue ꝑpter honorẽ angelorũ, q eccleſię aſſiſtere perhibent̃. E

b *Veruntamen.* quamuis in primis non ſit vir de fęmina, ſed conuerſo, etiam in ſequenti generatione non eſt hoc.

In domi. ideſt in operatione domini, in qua alter ſine altero non creatur.

Verunta. Non ita ſe habet in Chriſto, dño, vt admiſſo viro mulier excludatur a ſalute, neque vt admiſſa muliere vir excludatur. Reddit autẽ cauſam, quod altero admiſſo alter nõ ſit excludendus, nam ſicut mulier de viro, &c.

c *Omnia au.* Poſtquã ſingula dixit, vt omnia Deo vni principio ſubijceret, addit oĩa ex Deo, vt neque mulier de ſubiectione doleat, neque vir de exaltatione ſuperbiat.

d *Voſipſi.* Quia eius traditionem non ſeruauerãt, quod eis ſuccenſet, iã non ex auctoritate traditionis ſuadet, ſed ex natura. Natura non docet, quia vir ſi comã nutriat, &c. Iõ gloria mulieri, quia naturaliter habet, quia pro velamine: coma enim indiciũ velaminis eſt vt naturæ voluntas addatur. Et iõ vir non naturaliter comatur, quia non eſt velandus, & lex prohibet virum eſſe comatum.

e *Si comam.* Coma Samuelis & prophetarũ pro velamine ve. in reuelatione euãgelij deponitur. vnde cum tranſieris ad Chriſtum, auferetur velamen.

f *Si quis autem videtur eſſe contentioſus &c.* * Sedul. & Primaſius. Pręuenit illos, ne quis diceret, vbi hoc ſcriptum eſt? vel alijs argumẽtis huic rationi reſiſterent, ac ſi liceret: Nos diximus, quæ nobis honeſta videbantur & iuſta Si quis autẽ nolens acquieſcere veritati, quærit quid reſpondeat, ſciat ſe reſponſione indignum, qui magis contendere paratus eſt, F quam doceri.

Hoc

NICOLAVS DE LYRA.

1 Veruntamen neq;. *Hic remouet quoddam dubium: ex hoc enim quod dicit, quod vir eſt gloria Dei, et mulier gloria viri, poſſent aliqui credere quod mulieres eſſent impertinẽtes ad gloriam finalem: ideo hoc remouet per hoc, quod finalis conſummatio quæ eſt per gratiam et gloriam, correſpondet primæ rerum productioni. propter quod vir & mulier ſimul pertinent ad finalem conſummationem per gloriam ſicut ad primam rerum productionem, et hoc eſt quod dicitur:* Veruntamen, *id eſt, vterque pertinet ad gloriam & gratiam, quæ ſunt a domino, Pſal. 83. c.* Gratiam & glo. da. d.

2 Nam ſi mu. de vi. *primo facta eſt, Gen. 2.*

3 Ita & per mu. vi. *poſtea proceſſit per generationem naturalem.*

4 Omnia autem ex Deo, *ſcilicet procedunt tanquam ex principio effectiuo, & in ipſo quieſcunt ſicut in fine vltimo.*

5 Voſipſi. *Hic conſequenter Apoſt. committit iudicium eius quod dicit auditoribus rationabilibus. Et diuidit in duas partes, quia primo facit quod dictum eſt. ſecundo contentioſos reprimit. ibi: Si quis autẽ. Circa primũ dicit:* Voſipſi iudic. *ſecundum rectum iudicium rationũ.*

6 Decet mulierem. *quaſi dicat non. ideo ſubditur.*

Nec

7 Nec ipſa natura docet. *quod debeat ſic orare. Natura verò eſt quoddam rei artificiatum, ideo ducit in cognitionem artis diuinæ, ſicut artificiatum hominis in cognitionem artis humanæ, videmus enim qđ mulier habet inclinationem naturalem ad comam nutriendam, quia ad hoc ſtudent diligenter. non ſic autem viri. ideo dicit.*

8 Quod vir quidem. *per hoc enim reputatur mollis et effęminatus, vnde Poeta: Sint procul a nobis iuuenes vt fœmina compti.*

9 Mulier verò. *quia eſt illi data ad ornatum. ideo ſubditur.*

10 Quoniam capilli. *Veruntamen quia hoc velamen eſt imperfectum, additur aliud per artificium, vt ſupra dictum eſt.*

11 Siquis. *hic conſequenter reprimit ſuperbos di. Si quis, &c. cõtentioſe, ſub clamore volens contrarium aſſerere, ſcilicet quod mulieres ſine velamine debeant orare, ſufficit ſibi dicere quod ſequitur.*

12 Nos. *ſcilicet conuerſi de Iudæis.*

13 Talem conſuetudinem. *quod orent capite non velato.*

14 Neque eccleſia Dei, *ſ. de Gentibus collecta. et hoc ſufficere debet ne aliquis agat contra communem eccleſiæ conſuetudinem. quia ſicut dicit Aug. In omnibus in quibus nihil certi ſacra ſcriptura diffinit, mos populi Dei & inſtituta maiorum pro lege ſunt habenda.*

Hoc

a *Hoc au.præ.* Non differentis ſolertia requiratur, ſed præci-
A pientis auctoritas attendatur.

b *Non lau.* Incipit de dñica cęna, in qua multũ peccabant.

c *Opor. & hære.* Nõ vult, nec optat apoſtol' eſſe hęreſes. Sed qa ſic futurũ eſt, dicit: Et quia hoc vtile eſt, ad qd vtile ſubdit, vt non tantum reprobi, qui dicunt: Ego ſum Pauli, ſed & qui probati ſunt manifeſti fiant. Hæreſes vt etiam in his, qui dubitant de reſurrectione. Sciſſurę, pro donis ſpiritualibus, & hi malo ſuo proſunt catholicis. Omnes enim inimici ecclię, vero errore cęcati, vel malitia deprauati proſunt ecclesię, quia ſi accipiũt poteſtatem corporaliter affligendi, exercent eius patientiam. Si vero male ſentiẽdo aduerſantur, exercẽt
B eius ſapientiam. Ab aduerſario enim mota queſtio diſcendi exiſtit occaſio. Hæreticus eſt, qui alicuius tẽporalis commodi, & maxime gloriæ principatuſque ſui gratia falſas ac nouas opiniones, vel gignit, vel ſequitur.

(margin: dulins. / naſins. / ra 1.b. / li 1.de / nt Mi / li. de / g.c 8. / 98. de / li. 16. / ciuit. / c. ſal- / n prin. / c fi. / tus q5. / 1.c.6.)

d *Vt & qui probati ſunt, manife. fiant.* ✱ Sedul. Siue doctores in reſiſtendo, ſiue fideles in permanendo.

✱ Primas. Vnde aduocati peritia apparebit, ſi cãm nullam dicat vbi probetur? vnde nauclerus, vel gubernator laudabitur, ſi nauis ſemper in portu, vel in tranquillitate conſiſtat?

e *Domi. c.* Aug. dicit acceptionem euchariſtiæ, quã non debent pranſi ſumere, vel menſis ſuis miſcere, vt hi quos Apoſtolus arguit, ſed ieiuni in honorẽ tanti ſacramenti. Licet.n. poſt cœnã, diſcipulis ſuis dederit corpus, & ſanguinẽ ſuum, non tñ iã calũniandum eſt vniuerſę eccleſię, q a ieiunis ſemper ſumitur. Nã ſaluator quo vehementius commendaret myſterij huius altitudinem, voluit hoc vltimũ infigere cordibus, & memoriæ eorum. Quo ordine autem poſt ſumeretur, ab apoſtolis per quos eccleſias diſpoſiturus erat, ſeruauit docendum.
C D

f *Vnuſquiſque enim ſuam cœnã præſumit.* Notat illos, q munera quæ offerebant altaribus pro ſacrificio cõficiendo, peracto illo ſibi reſumebant, nec alijs nõ habẽtibus communicari ſinebant, ſed ſoli ſumebãt, vt inde etiam inebriarentur alijs eſurientibus.

Ambroſius. Munus oblatum totius ſit populi, i. vniuerſis communicari debet, quia in vno pane omnes ſignantur. Per id enim, quòd vnũ omnes de vno ſumere oportet. Hos ergo notat, qui in eccleſia vbi cauſa vnitatis, & myſterij conuenitur, ſuas oblationes cauſa diſſenſionis, (quam pſeudo ſeminauerunt) ſibi vẽdicabant. Tantas enim diſſenſiones inter eos pſeudo ſeminauerant vt ſuas celarent oblationes, & vendicarẽt, cum vna eademq; prece omniũ oblationes benedicerent. Et hoc ita faciebant, vt cæteri vnde offerrent non habentes, non ſumentes, partem cõfunderentur, & hoc tam cito, ut ſuperuenientes nihil inuenirẽt. Et dum ſic, domui potius agenda ſunt. Sed ut corrigantur, formam quę a Chriſto in huiuſmodi re data eſt iterat.

(margin: † ſectas. / † 44. diſtin. ca. quando. 2. / occupat, anticipat)
E

✱ Sedul. & Primas. Apud Corinthios quõdam, ſicut aliqui aſſerunt, praua inualuerat conſuetudo, eccleſias paſſim dehoneſtare conuiuijs, in quib. veſcebantur ante dominicam oblationem, q̃ cœnam noctibus offerebant, cumque diuites ebrii ad Euchariſtiam venirent, vexabant inopes famę. Mos vero iſte, vt referunt, de gentili adhuc ſuperſtitione veniebat, vnde etiã quibuſdã locis per Aegypti loca, vel Syrię die Sabbati nocte poſt cęnam dicitur ad eccleſiam conueniri.

g *Aut eccle. dei con.* ✱ Sedul. Facientes eã tricliniũ epularũ.

Eccleſiam. Eccleſia fideles, de quib. dicit. Vt exhiberet ſibi ☞ eccleſiam
(margin: Augu. lib. queſtio. in Num. q. 59.)
F

a ¶ ideſt nec Moyſes, nec Chriſtus ſic docuit, vt vir velet caput, non mulier.
b ¶ De aliis gentibus ad fidem Chriſti vocatis.
c ¶ Quod dictum eſt de velandis capitibus. d ¶ Sed improbans.
a eccleſia dei. Hoc autem præcipio non laudans, quod non 1
b a ¶ ideſt non ad vſum perfectionis, ſed ad detrimentum damnationis. ¶ Vt deteret. 2
b ¶ Ad dominicam cœnam. ¶ Primum malum, diſſenſio, vnde oriuntur cætera. 3
in melius, ſed in deterius conuenitis. Primum quidem cõ- 4
a ¶ Quæ exigit charitatis vnitatem. b ¶ Diſcordias.
uenientibus vobis in eccleſiam audio ſciſſuras eſſe ĩter vos,
a ¶ In quibuſdam eſſe. Quod non eſt inutile bonum. b ¶ Non vult, ſed ſcit futuras.
c ¶ Vt in his, qui dubitant de reſurrectione. ¶ Vtile eſt.
d ¶ Non tantum reprobi, ſed.
c & ex parte credo. † Nam oportet, & † hæreſes eſſe, ut & qui 5
d a ¶ Inter vos. b ¶ Quod fieri debet non tam corporum conſortio, quam cordium glutino. 6
¶ Qui dicunt, ego Chriſti. ¶ Et quia in vobis ſciſſuræ. 7
probati ſunt manifeſti fiant in vobis. † Conuenientibus er 8
a ¶ Ex hoc ſolo, quod ſciſſuræ ſunt in vobis.
¶ Vel iam in præſenti hoc damnum habetis in futuro peius. b ¶ Non licet. 9
e go vobis in vnum, iam non eſt dominicam cœnam man- 10
¶ Veſtrum contendentium. a ¶ Ante dominicam cœnam.
f ducare. Vnuſquiſque enim ſuam cœnam † præſumit ad 11
a ¶ Non ad erogandum pauperibus ¶ Totum, quod obtulit.
b ¶ Cui nihil datis. c ¶ Cum ſobrii eſſe deberetis.
mãducandum. Et alius quidem eſurit, alius autem ebrius 12
¶ Sed. ¶ In domibus, potius faciendum.
eſt. Nunquid domos non habetis ad manducandum, & 13
a ¶ Domum orationis. b ¶ Quod vere facitis, & ſi non putatis. c ¶ Erubeſcere facitis. 14
g bibendum? Aut eccleſiam dei contemnitis, & confunditis 15

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Hoc aũt præcipio.* Poſtquã apoſtolus reprehendit Corinthios in celebritate ſacramenti euchariſtiæ circa habitum, hic conſequenter eos reprehendit circa conuictum. Nam in hoc aliqui ſe inordinate habebãt. Dicit igitur: *Hoc autem præcipio.* quod ſequitur. 2 *Non laudans.* ſed reprobãs. 3 *Quod non in me. &c. con.* ad eccleſiam, vbi debet eſſe perceptio ſacramenti euchariſtię & hoc eſt contra rõnem cuiuſlibet congregationis. videmus.n. q animalia eiuſdem ſpeciei, & etiam aues congregantur ad inuicẽ propter melius, ſ. propter maiorẽ ſecuritatẽ, & prolis educationẽ & mutuam conſolationem. Similiter ciuitas, q̃ eſt hominum congregatio, eſt pp melius, ſ. pp ſecuritatẽ, & indigentiæ mutuæ releuationẽ per diuerſa artificia. Indiget .n. homo veſtitu, armis, doctrina, & ſimilib. in quib. nõ ſufficit vnũ artificium, ſed multa requiruntur, ideo & ſimiliter congregatio fideliũ in eccleſia dẽt eſſe pp melius in ſpiritualib. aliter eſſet reprobãda, vt dr̃ Iſa. 1. d. Iniqui ſunt cœtus veſtri, kalendas veſtras, & ſolennitates veſtras odiuit anima mea, &c. Hoc autẽ erat in Corinthiis, iõ ſubditur.

4 *Primum quid.* ideſt diſſenſio eſt primum malum inter vos, vnde oritur contentio, & alia mala.

5 *Et ex parte.* Dicit ex parte, quia aliqui Corinthiorum erãt ad hoc proni, tamen non omnes. 6 *Nam oportet.* id eſt, vtile eſt non per ſe, quia hæreſis eſt mala ſimpliciter, nec ex parte hominum, ſed ex parte dei elicientis ex hoc bonum, quia ſicut dicit Aug. in Enchi. Deus adeo omnipotens eſt, & bonus, q non ſineret mala fieri, niſi ex eis eliceret maiora bona, ſicut ex perſequutione tyrannorum elicuit patientiã martyrum, Sicut eſt in ppoſito, Hæreſes.n. ex dei potentia dupliciter ordinantur ad bonũ. Primo, vt ex hoc veritas fidei magis elucidetur, nam argumentis hæreticorũ fideles exercitantur ad ſcrutandum plenius illa, quæ ſunt ad fidei defenſionem, & ad quærẽdum talia per orationẽ a deo. Secundo, quia per hæreticorum perſequutionẽ examinan̄, & probantur fideles, ſicut aurũ in fornace, & hoc eſt, quod dicit̄. 7 *Vt & qui probati ſunt.* i. approbati a deo.

(margin: ordinã- / d bo- / citer.)

8 *Manifeſti.* per diſtinctionẽ eorũ ab alijs, ex ſimilib. cauſis dicit Saluator Matth. 16. *Neceſſ. enim eſt, vt veniant ſcandala.* 9 *Conue.* Hic tertio arguit apoſtolus Corinthios de hoc, q male ſe habebant circa ſacramentum euchariſtiæ quantũ ad cibũ, quia aliqui eorum prãſi ſumebant corpus Chriſti, ſumentes argumentũ ex hoc, q Chrs poſt cænã hoc ſacramentũ inſtituit, & diſcipulis dedit, qd tunc fuit rõnabile, quia ibi debuit inchoari veritas, vbi ceſſauit figura. Huius aũt ſacramenti figura fuit immolatio agni Paſchalis, & iõ poſt illi' agni eſum Chriſtus rõnabiliter inſtituit hoc ſacramẽtũ. ſecundo vt ex loco huius inſtitutionis ſacramẽti Chriſtus iret ad paſſionẽ, cuius memoriale eſt hoc ſacramentũ. tertio vt ex hoc firmius maneret impreſſum cordib. diſcipulorũ vltimo tradebatur eis. Poſtea rõnabiliter ſtatuit eccleſia in reuerẽtiã tãti ſacramẽti q nõ ſumat̄, niſi a ieiunis, nõ ſolũ ieiunio eccleſiæ, ſed ẽt naturæ, qd ſoluit̄ p modũ cibi, & potus, ſiue p ſe nutriat, vt corpus mixtũ, ſiue ẽt cũ alio, ſicut aqua pura. Dies aũt incipitur a media nocte, & iõ, q poſt mediã noctẽ aliquid ſumpſerit dicto mõ reddit̄ indoneus ad ſumẽdũ hoc ſacramentũ, infirmi tñ ab hoc excuſantur. dicit igitur: *Conue. er.* ad participandũ euchariſtiæ ſacramẽtũ.

10 *Iam non eſt.* i. non licet vobis, & ſubditur cauſa cum dicitur.

11 *Vnuſ.* ante ſumptionem ſacramenti, præparabant enim ſibi ſua cibaria, & portabant ad eccleſiam, comedentes antequam ſumerent ſacramentum, & ſic diuites laute comedebant, & bibebant, pauperes autem eſuriebant. ideo dicit.

12 *Alius qui.* In hoc erat ẽt contẽptus eccleſiæ, quæ conſecrata eſt diuinis vſibus, propter quod nõ eſt talib. applicanda. iõ dicit.

13 *Nunquid do.* ideſt domos non conſecratas in quibus debent exerceri talia conuiuia.

14 *Aut eccle.* Ibi accipiatur, aut pro certe, quaſi dicat certitudinaliter eſt in hoc contemptus eccleſiæ.

15 *Et con. eos.* ſcilicet pauperes non habentes quid comederent honeſte coram tanta multitudine.

ecclеſiam glorioſam. Hoc tamen nomine uocari ipſam domũ orationis, apoſtolus teſtatur, dicẽs, *Aut eccleſiam dei, &c.*

A

Eph. 5. f. a *Laudo vos.* Vel ſic diſtingue: Laudo uos in hoc? utique nõ laudo.

Aug. trac. 26. & 27. in Io. & lib. 10. confeſſ. b *Ego enim ac. &c.* Oſtendit myſterium euchariſtię inter cęnandum celebratum, non cęnam eſſe. Medicina enim ſpiritualis eſt, & memoria redemptionis, ut maiora conſequamur, quia morte Chriſti liberati ſumus. Huius in edendo, & bibẽdo memores eſſe debemus, nouum Teſtamẽtum in hoc conſecuti, quia beneficii diuini ſanguis eſt teſtis, unde ad tuitionem corporis, et animæ percipimus, quia caro Chriſti pro ſalute corporis, Sanguis pro anima noſtra. ideoque non manducandum præ dixit lex ſanguinem.

¶De conſ. diſt. 2. c. ſcriptura. & iteratur.

a ¶Et hæc cum ſint, non inuenio quid dignum ſit vobis.
b ¶In aliis, in hoc nihil laudabile inuenio.

a eos, qui nõ habent[a]? Quid dicam vobis? Laudo[b] vos? In hoc

a ¶Non laudo, quia corpus domini eſt, quod ſumere debetis, & in eius commemoratione. ¶Quod ego ab ipſo didici, hoc.

b non laudo. Ego[a] enim accepi a domino, quod & tradidi vo-

a ¶Imminente iam paſſione, & ideo acceptius tenendum.

c bis, quoniam dominus noſter Ieſus Chriſtus in qua[a] nocte

¶De reparatione hominum ſic futura.

d tradebatur, accepit panem, & gratias agens fregit, & dixit:

a ¶ideſt gratum, & acceptum intelligite, fide comedite.
¶Vt conformes mihi ſitis.
b ¶Quod aliud videtur. c ¶Illud idem ſubſtantialiter, vel ſecundum efficaciam.

e †Accipite[a], & manducate. Hoc[b] eſt corpus meum[c], quod pro

B

c *In qua nocte.* In nocte paſſus ad lucẽ reſurrectionis uenit.

d *Fregit.* in ſacramento, ſcilicet ſecundum, quòd uidebať, & integrum à fidelibus credebatur. *Fre.* Vnum omnibus dedit, ut in unitate permaneant, ſed cum fregit, ſpontaneam paſſionem ſuam oſtendit.

e *Acci. & m. &c.* Poſt celebratum vetus Paſcha dominus corpus, & ſanguinem ſuum diſcipulis dedit, vt oſtenderet veteris Teſt. ſacramenta ceſſatura.

Auguſ. epiſto. 118. c. 7. & 8. Ideo poſt alia dedit, vt diſcipulorũ memoriæ tenacius infigeretur, & ab eccleſia deinceps frequẽtaret. Sub alia ſpecie tradidit, & deinceps a fidelibus ſumendũ inſtituit, quia fides non hẽt meritum, cui humana ratio prębet experimentum. Sub ſpecie panis, & vini, quia res hui' ſpeciei expreſſam hñt ſimilitudinẽ, cũ vtraque re huius ſacramenti, ꝯtenta, ſ. & ſignificata, & ſignificata, & non cõtẽta. Cõtẽta, & ſignificata eſt caro Chriſti, q̃ de virgine traxit, & ſanguis quẽ pro nobis fudit. Significata vero, & nõ cõtenta, vnitas eccleſiæ in pdeſtinatis, vocatis, iuſtificatis, & glorificatis. vnde Hiero. Dupliciter intelligitur caro Chriſti, vel illa, quæ crucifixa eſt, & ſepulta, vel ſpũalis illa atque diuina, de qua ipſe dicit: *Caro mea, vere eſt cib. &c. Et vere, qui manducat meã carnẽ in me manet, &c.*

Ioan. 6. f.

Tria in ſacramento euchariſtiæ. Sunt itaque tria in hoc ſacramento. Vnũ, quod tm̃ eſt ſacramẽtum, vt ſpecies viſibilis panis, & vini. Alterum quod eſt ſacramentũ, & res, vt caro Chriſti propria, & ſanguis. Tertiũ quod eſt res, & non ſacramentũ, vt eſt myſtica caro Chriſti. Sacramentũ vero eſt ſacræ rei ſignũ. Et ſæpius illa vtranque rẽ ſignat, & vtriuſque expreſſam gerit ſimilitudinẽ. Nã ſicut

C panis præ cæteris cibis corpus reficit, & ſuſtentat, & vinum

Pſal. 103. b. hominẽ lætificat, & inebriat, ſic caro Chriſti interiorem hominẽ magis cæteris gratiis ſpũaliter reficit, & ſaginat, & ſanguis ſpũaliter lætificat, & ſic inebriat, vt ſobriũ reddat. vnde

Pſal. 22. b. *Calix meus inebrians, quã præclarus eſt.* Habet & ſimilitudinem cum re ſignificat tm̃, quæ eſt unitas fidelium, quia ex multis granis unus conficitur panis, & ex pluribus acinis unum in unũ cõfluit, ſic ex multis fideliũ perſonis unitas eccleſię cõſiſtit. Cuius etiam ſacramentum eſt corpus Chriſti propriũ, quod de uirgine ſumpſit, q̃a ſicut corpus Chri ex multis mẽbris puris, & ab omni peccati macula communibus conſtat, ita & unitas eccleſiaſtica ex multis pſonis mundis, & immaculatis cõſiſtit. In cuius rei typo facta eſt arca domini de lignis ſethim, quæ ſunt imputribilia, & albæ ſpinæ ſimilia. Sub duabus ſpeciebus ideo dedit, ut oſtenderetur Chriſtus totã humanam naturam, i. corpus, & animã aſſumpſiſſe, vt vtranque redimeret, Panis enim ad corpus refertur, vinũ ad animã, quia vinum ſanguinem operatur, in quo ſedes animæ a phyſicis eſſe dicitur. Et ideo ſub duab. ſpecieb. celebratur, vt animæ, & carnis ſuſceptio in Chriſto, & vtriuſque liberatio in nobis ſignificetur.

D

Exo.

Aqua ideo apponitur, vt oſtẽdatur noſtra redemptio per Chriſti paſſionem facta, & eius paſſio procurata pro nr̃a dilectione. Aqua enim genus humanũ ſignificat. vnde in Apo. *Aquæ quas vidiſti, populi ſunt*, quarum ſalus nõ poſſet eſſe ſine paſſione domini, nec domini paſſio ſine populi dilectione, niſi enim nos diligeret, pro nobis morti ſe non traderet.

Verum corpus Chriſti eſſe in altari ipſa teſtatur veritas cum inquit: *Accipite, hoc eſt corpus meum.* Et ſanctorum auctoritates in medium ductæ comprobant.

DE REALI EXISTENTIA CORporis, & ſanguinis Chriſti in Sacramento Euchariſtiæ.

✱ S. Andræas. Omnipotenti deo ego omni die ſacrifico, non thuris fumum, nec taurorum mugientium carnes, nec hircorum ſanguinem, ſed immaculatũ agnum quotidie in altari ſacrifico, cuius carnes poſteaquam omnis populus credentium mãducauerit, & eius ſanguinem biberit, agnus qui ſacrificatus eſt, integer perſeuerat, & viuus.

✱ S. Martial. Quod Iudæi per inuidiam immolauerũt, putantes ſe nomen eius e terra abolere, nos cauſa ſalutis noſtrę in ara ſanctificata proponimus, ſcientes hoc ſolo remedio nobis vitam præſtandam, & mortem effugandam.

✱ S. Ignatius. Non comedã eſcam corruptionis, neque voluptates huius mundi deſidero. Panem dei volo, panem cęleſtẽ, panem vitæ, qui eſt caro Ieſu Chriſti filij dei viui, qui natus eſt in nouiſſimo ex ſemine Dauid, & Abrahæ, &c.

✱ S. Dionyſ. Areop. Illud quoque ſacratius intuere, quòd impoſitis ſancto altari venerabilib. ſignis, per quæ Chr̃s, & ſignatur

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quid di. vos. *ſuper hoc factum.*

2 Lau. vos. *interrogatiue, & reſpondet.*

3 In hoc non. *imo vitupero. Minus dicendo plus ſignificat.*

4 Ego enim. *Poſtquã apoſtolus reprehendit Corinthiorum errores circa euchariſtiæ celebritatem, hic conſequenter oſtendit huius ſacramenti dignitatem. Et diuiditur in duas partes, quia primo facit, quod dictum eſt, ſecundo fideles ad reuerenter ſumendum hoc ſacramentum inducit, ibi:* Itaque, &c. *Circa primum præmittit auctoritatem eius, quod dicturus eſt, quia non phantaſtice, vel humana præſumptione cõfictum eſt, ſed a domino reuelatum, & hoc eſt, quod dicit:* Ego enim ac. a do. *mihi reuelante.* Quod, & tradidi vo. *Conſequenter oſtendit inſtitutionem, quoad corpus, di.*

Diuiſio.

5 Quoniam do. Ie. *Circa, quod ſciendum, ꝙ ſicut in vita corporali primo eſt generatio. ſecundo geniti nutritio. ſic in vita ſpirituali pcedit baptiſmus, qui eſt ſpiritualis generatio, & ſequitur euchariſtia, q̃ eſt ſpũalis nutritio. in generatione vero naturali generans non cõiũgitur genito ſecundũ ſubſtantiam, ſed ſolum ſecundum virtutem, in nutritione vero cibus coniungitur nutrito ſecundum ſubſtantiã, & ſimiliter eſt in vita ſpũali, Chriſtus in ſacramento baptiſmi ſolum eſt ſecundũ virtutem, ſed in ſacramento euchariſtiæ, quod eſt alimentum ſpirituale, eſt ſecundum ſubſtantiam. Continetur autem ibi Chriſtus ſub ſpecie panis, & vini, ne fidelibus eſſet horribile, ſi carnẽ humanã, & ſanguinem ſumerent in propria ſpecie, & ne infidelibus eſſet deriſibile, et vt meritũ augmentetur hominum credentium, quòd ſub ſpecieb. panis, & vini corpus Chriſti, & ſanguis continetur. Datur etiã hoc ſacramẽtum ſub duplici ſpecie, ſ. panis, & vini, vt per hoc perfecte ſpũalis refectio deſignetur. Et quia eſt memoriale paſſionis Chriſti, in qua ſanguis fuit ſeparatus a corpore, propter quod primo tangitur inſtitutio huius ſacramenti quantum ad corpus, ſiue carnem, ſecundo quantum ad ſanguinem, ibi:* Similiter, & calicem. *Circa primũ dicit.* Quoniam d. *Qui eſt inſtitutor ſacramentorum, & non alius.*

6 In qua nocte. *vt ſic poſt inſtitutionem huius ſacramenti iret ad paſſionem ratione prædicta.*

7 Accepit panem. *Vt per hoc deſignaret voluntarie ſe ire ad paſſionem. cuius hoc ſacramentum eſt memoriale.*

8 Et gratias agens. *Vt doceret nos in omnibus deo gratias agere.*

9 Fregit. *non antequã verba cõſecrationis proferret, ſed poſt. vnde cum dicitur:* Fregit. *anticipando dicitur, quia cõſecrauit, vt nos. nã ſacerdos non profert verba cõſecrationis in perſona propria, ſed in perſona Chriſti. Mat. vero. 26. dicitur:* Accepit panẽ, & benedixit, &c. *de qua benedictione apoſtolus mentionem non fecit, quia Mat. per illa nihil aliud intellexit, quam prolationem verborũ, ſ. Hoc eſt corpus meũ Sciendum etiam, quòd cum ſubditur:* Fregit, *non eſt intelligendum, ꝙ corpus ſuum fregit, quia non eſt in ſacramento frangibili modo, ſed fregit ſpecies panis remanentes.*

10 Et di. acci. *In hoc igitur tãgitur vſus huius ſacramẽti, quod a fidelib. ſumitur, vt Chriſto per augmẽtum gratiæ magis incorporentur.*

11 Hoc eſt corpus. *Iſta ſunt cõſecrationis verba, & eſt ſenſus, hoc eſt*

A ſignatur,& ſumitur,adeſt protinus ſanctorum deſcriptio cõiunctionem eorum indiuiduam, vnionemque cum illo altiſſimam,& ſacratiſſimam indicans, &c.

* Teleſphor. Ipſi qui proprio ore corpus domini cõficiũt, ab omnibus ſunt audiendi atque timendi,& non dilacerãdi.

* Pius. Si per negligentiam aliquid de ſanguine Chriſti ſtillauerit in terram lingua lambatur,& tabula radatur, &c.

a ¶Quod dixi, ideſt corpus meum ac. & man. vt ſicut præceſsi, ſic ſequamini.
b ¶ideſt in memoriam paſsionis,& mortis meæ.

vobis † tradetur . Hoc[a] facite in meam commemoratio[b]- 1
a ¶Pro noſtra ſalute,& exhortatione. b ¶Iam finito veteri Paſcha. 2
nem. † Similiter[a], & calicem poſtquam[b] cœnauit, dicens, 3

* Iuſtinus martyr. Non vt quemuis panem, neque vt quẽuis potum iſta omnia accipimus, ſed quemadmodũ per verbum dei incarnatus eſt Ieſus Chriſtus ſaluator noſter,& carnẽ,& ſanguinem pro noſtra ſalute aſſumpſit, ita quoque per preces verbi illius, cibum, ex quo ſanguis,& caro noſtra per immutationem aluntur, cum benedictus fuerit Ieſu ipſius incarnati carnem, & ſanguinem didicimus eſſe,&c.

* Ireneus. Quomodo dicũt carnem in corruptionem deuenire,& non percipere vitã, quæ a corpore domini,& ſanguine alitur? Ergo aut ſententiam mutent, aut abſtineant offerendo, quæ prædicta ſunt.

* Tertul. Caro abluitur, vt anima emaculetur, caro vngitur, vt anima conſecretur, caro ſignatur, vt anima muniatur, caro manus impoſitione adumbratur, vt & anima ſpiritu illuminetur, caro corpore, & ſanguine Chriſti veſcitur, vt & anima de deo ſaginetur.

* Origen. Antea in ænigmate fuit baptiſma in nube,& in mari, nunc autem in ſpecie regeneratio eſt, in aqua,& Spirituſancto. Tunc in ænigmate erat manna cibus, nunc autem
B in ſpecie caro Verbi dei eſt verus cibus, &c.

* Cypria. Panis quẽ dñs apoſtolis porrigebat, non effigie, ſed natura mutatus, omnipotentia verbi factus eſt caro,& ſicut in perſona Chriſti humanitas videbat,& latebat diuinitas, ita ſacramẽto viſibili ineffabiliter diuina ſe infudit gr̃a.

* Arnobius. A fructu frumenti, vini, & olei multiplicati. Accepimus frumentum in corpore , vinum in ſanguine, oleum in chriſmate.

* Hila. Pictau. De veritate carnis,& ſanguinis Chriſti non eſt relictus ambigendi locus, nunc enim, & ipſius domini profeſſione,& fide nr̃a vere caro eſt, & vere ſanguis eſt. &c.

* Optat. Mileuit. Quid eſt altare, niſi ſedes,& corporis,& ſanguinis Chriſti? Quid vobis fecerat deus, qui illic inuocari conſueuerat? Quid vos offenderat Chriſtus, cuius illic per certa momenta corpus,& ſanguis habitat? &c.

* Baſil. Et communicare per ſingulos dies, & participare de ſacro corpore,& ſanguine Chriſti pulchrum eſt,& valde vtile, ipſo manifeſte dicente, Qui edit carnem meam,& bibit ſanguinem meum, habet vitam æternam, &c.

* Greg. Nyſſen. Recte nunc etiam dei verbo ſanctificatũ panẽ in dei Verbi corpus credimus immutari. Etenim corpus illud pane conſtabat, ſanctificatum eſt autem habitatione Verbi, quod in carne habitauit, &c.

* Grego. Nazianz. Abſque confuſione,& dubio comede corpus, & ſanguinem bibe, ſi ſaltem vitæ deſiderio teneris, neque ſermonibus, qui de carne habentur, fidem deneges, neque ob paſſionem offendaris, conſtans eſto, firmus, ſtabilis in nulla re propter aduerſariorum ſermones fluctues.

* Effrem. Syr. Si procul eſt a nobis Siloe, quo miſſus eſt cæcus, ſed pretioſus calix ſanguinis tui plenus vita, & lumi-
C ne nobis in proximo eſt, tanto propinquior, quanto, qui acceſſerit, fuerit purior. D

* Amb. Potior eſt lux, quã vmbra, veritas, quã figura, corpus auctoris, q̃ manna de cęlo, forte dicas: Aliud video, quõ tu mihi aſſeris, quòd Chriſti corpus accipiam? Quantis igit vtimur exẽplis, vt probemus hoc non eſſe, quod natura formauit, ſed quod benedictio cõſecrauit maioręque vim eſſe benedictionis, quam naturæ, quia benedictione ẽt natura ipſa mutat. Virgã tenebat Moyſes, pͦiecit eã,& facta eſt ſerpẽs. Rurſum apphẽdit caudã ſerpẽtis,& ĩ virgę naturã reuertit, &c. *li. de iis, qui myſte. initiantur. c. 6.*

* Heſychius. Sancta ſanctorũ ſunt proprie Chriſti myſteria, quia ipſius eſt corpus, de quo Gabriel ad virginem dicebat: Spirituſſanctus ſuperueniet in te, & virtus altiſſ. &c. *lib. 5. in Leui. cap. 22.*

* Hier. Et afferte vitulum ſaginatum,& occidite,& manducemus,& epulemur,&c. Vitulus ſaginatus, qui ad pœnitentis immolatur ſalutem, ipſe Saluator eſt, cuius quotidie carne veſcimur, cruore potamur. *Epiſt. ad Damaſum de filio prodigo.*

* Chryſ. Hic ſanguis facit, vt imago in nobis regia floreat hic ſanguis pulchritudinẽ atque nobilitatẽ aĩæ, q̃ ſemper irrigat,& nutrit, lãgueſcere nõ ſinit. Hic myſticus ſanguis dæmones pͦcul pellit, Angelos,& angelorũ dñm ad nos allicit. Dæmones enim cũ dominicum ſanguinem in nobis vidẽt, in fugã vertuntur, angeli aũt procurrunt. Hic ſanguis effuſus vniuerſũ abluit orbẽ terrarũ,&c. Conſulat idẽ. *Ho. 83. in Mat. Ho. 24. in Epiſ. 1. ad Cor. Ho. 3. 7 Epi. ad Eph. et Ho. 60. et 62. ad Pop.* *Homil. 45. in Ioan.* E

* Aug. Et ferebatur in manib. ſuis. Hoc vero fratres quõ poſſet fieri in homine qs intelligat? Quis. n. portatur in manibus ſuis? Manib. aliorũ põt portari homo, manibus ſuis nemo portatur. Quõ intelligatur in ipſo Dauid ſecundum literam non inuenimus, in Chriſto autem inuenimus. Ferebat enim Chriſtus in manibus ſuis, quando commendans ipſũ corpus ſuum ait: Hoc eſt corpus meum. Ferebatur. n. illud corpus in manibus ſuis, &c. vide. *In Pſ. 98. Tract. 84. in Ioan. Ench. c. 83. lib. 3. de Tri. c. 4. l b. 17. Ciui. c. 20. Lib. 2. contra. Aduerſ. Leg. & Proph. c. 9. & Epiſ. 118. quæ eſt ad Ianuarium.* *In pſ. 33.*

* Euthy. Sicut vetus teſtamentum hoſtias, & ſanguinem habebat, ita ſane,& nouum, corpus videlicet,& ſanguinem domini. Nõ dixit autem, hæc ſunt ſigna corporis mei,& ſanguinis mei, ſed hæc ſunt corpus meum, & ſanguis meus. *Cap. 64. in Matthæ.*

Amb. Antequã conſecratur panis eſt,& uinũ, ubi aũt uerba Chriſti operata fuerint, de pane fit Chriſti caro, & corpꝰ. Itẽ Sermo Chriſti, qui potuit ex nihilo facere, quod nõ erat, nunquid poteſt ea, quæ ſunt mutare in id, quod non erant? *lib. 4. de Sacram. c. 4.*

Itẽ Euſeb. Inuiſibilis ſacerdos uiſibiles creaturas in ſubſtãtiã corporis,& sãguinis ſui uerbo ſua ſecreta ptãte cõmutat.

Itẽ, Et mali verũ corpus Chriſti ſumunt. Idẽ eſt etiam in peccatorib. indigne ſumentibus uera Chriſti caro, & verus Chriſti ſanguis, ſed eſſentia non ſalubri efficiẽtia. Et apoſtolus: *Qui manducat, & bibit corpus domini indigne, &c.* Per qđ docemur, quam ſit cauendum male accipere bonum, ecce. n. factum eſt malum, dum male accipitur bonus. His autẽ uidetur contraire, quod ait Auguſtinus: Bonus accipit ſacramentum,& rem ſacramenti, malus uero ſacramentum, & non rem. Ad quod dicimus: Bonus accipit ſacramentum, id eſt carnem Chriſti propriã, & ſanguinem,& rem, ideſt unitatem fidelium, & gratiæ augmentum, ſed non ſic malus.

Idem. F

NICOLAVS DE LYRA.

eſt corpus meum, i. contẽtum ſub his ſpeciebus panis eſt verum corpus meũ, quod fit virtute diuina per conuerſionem ſubſtãtiæ panis in verũ corpus Chriſti ſolis accidentib. remanentib. quod fit diuinitus, ne caro Chriſti ſub propria ſpecie, quod videretur horrendũ, a fidelib. ſumeretur. Quod aũt virtus diuina hoc agere poſſit, declaratur: Agentia. n. creata, quæ materiã, præſupponunt ſubſtantia manente tranſmutant accidentia exteriora in accidentali mutatione. ſimiliter manente materia tranſmutant ſubſtantialem formam in generatione. agens vero diuinum materia non præſupponit, cũ ſit eius effectus. ideo vnum compoſitum ex materia, & forma ſubſtantiali conuertere põt in aliud accidẽtibus remanentib. diuina virtute ſubſiſtentiam eis dante. Hæc autem conuerſio fit ſubito in fine prolationis verborum, quia tunc habẽt ſenſum perfectũ, & effectum. efficiunt enim, quòd figurant. Vnde conſiderandum, quòd hoc ſacramentum perficitur in conſecratione materiæ, non in vſu ipſius. Alia vero ſacramenta non perficiuntur in conſecratione materiæ, ſed in vſu, ſicut baptiſmus, & confirmatio non perficiuntur in benedictione aquæ, & chariſmatis, ſed in ablutione, & vnctione cum determinatis verborum formis.

1 Hoc

1 Hoc fa. in. *Quia ſacramentũ hoc eſt memoriale dominicæ paſſionis.* 2 Similiter, & calicẽ. *Hic conſequenter agitur de inſtitutione ſacramenti euchariſtiæ quantũ ad ſanguinẽ, quia ſicut Chriſtus conuertit panẽ in corpus ſuũ, ita & vinũ in ſanguinem, vtrunque. n. eſt de perfectione huius ſacramenti. Tum quia per vtrunque ſimul exprimitur perfecte paſſio Chriſti cuius eſt memoriale. Tum quia vtrunque ſignificat perfecte refectionẽ. Nec eſt intelligendum, quod iſtæ duę conſecrationes, ſ. panis, & vini mutuo ſe expectent, vt dixerunt aliqui quia poſt conſecrationem panis immediate ante conſecrationem vini ſacerdos oſtendit populo hoſtiam adorandam, quod non fieret, niſi verũ corpus Chriſti ibi eſſet. Veruntamen non eſt ibi verum corpus Chriſti ſine ſanguine, quia corpus eſt ibi ex vi conſecrationis, ſanguis autem ex concomitantia reali, ſicut deitas, & anima. Si vero in triduo mortis Chriſti, quando ſanguis erat effuſus a corpore, & anima ſeparata, aliquis apoſtolorum conſecraſſet, non ibi fuiſſet tunc ſanguis, vel anima, tamen fuiſſet ibi deitas, quæ ſemper erat cum corpore, quia nunquam dimiſit, quod ſemel aſſumpſit. Dicit igitur apoſtolus:* Similiter, &c. *id eſt vinum in calice contentũ conſecrauit in ſanguinẽ ſuũ.* 3 Poſtq. cę. *In quo tangitur inſtitutionis hora ratione ſupradicta di.* *Inſtitutio ſacramenti quo ad ſanguinẽ.*

¶Q Hic calix eſt meus ſanguis,in quo effuſo confirmatur nouum teſtamentum, quia teſtamentum in mortuis confirmatur, vel eſt noua promiſſio non temporalis,ſed æterni boni.

Hic calix nouum Teſtamentum eſt in meo ſanguine:† hoc 1
a ¶Ideo debetis ſumere in memoriam paſsionis,quia. 2
a facite in meam commemorationem. Quotieſcúque enim 3
a ¶Pro vobis factam reputabitis. 4
manducabitis panem hunc,& † calicem bibetis,mortē do- 5
a ¶Dominus ad iudicium. ¶Quia in commemorationem mortis debet ſumi. 6
b mini annunciabitis,donec veniat. Itaque quicunque man- 7
8
c ducauerit panem húc, & biberit calicem domini indigne, 9
10

A Idem.Non manducans manducat, manducans nō mādu cat,i.nō manducans ſacramentaliter, māducat ſpūaliter,& manducans ſacramentaliter,non manducat ſpūaliter. Item dixit veritas:Nō hoc corpus,qđ videtis māducaturi eſtis,& bibituri illū ſanguinē quem fuſuri ſunt, qui me crucifigent, ſed ad ſacramentum aliud commendaui vobis,i.nō in hac ſpecie manducaturi eſtis ſed in ſacramēto, nō morſib⁹ diſcerptū, & laceratum, (vt putatis,) ſed integrum,& illæſum.

ſpoculum

Sciēdum, quòd in prolatione verborū illorum, hoc eſt corpus meum,&c. *Hic eſt calix,&c.* myſteriū conſummatur,& panis in corpus Chriſti conuertit᷑. Sed q̄ ſit illa cōuertio. Quòd formalis nō ſit manifeſtū eſt, quia forma panis,& vini remanet. Vtrū vero ſit ſubſtātialis perſpicuū non eſt. Quidā enī dicunt ſic ſubſtantiam in ſubſtantiā tranſire,vel conuerti,vt hæc fiat illa,nec tñ illa augetur. Nec concedunt,ꝙ hæc eſſe, illa vere dici poſſit. Alij aūt ſic dicunt, hanc in illā trāſire

De conuerſione ſpecierum.

B vel conuerti,quia ſub illis accidentib.ſub quib.prius erat ſubſtantia panis,& vini,poſt conſecrationem eſt ſubſtantia corporis,& ſanguinis,quib.tñ ipſum corpus non afficitur. Nos igitur incerta relinquentes,quod ex auctoritatibus certū eſt profitemur,ſ.ſubſtantiā panis,& vini in ſubſtantiā corporis, & ſanguinis dominici conuerti. Modū vero conuerſionis ignorare non erubeſcimus fateri. Quæ autem remanent de priori ſubſtātia,accidentia,ſ. color, ſapor, forma,pōdus, nec ipſum corpus Chriſti afficiunt, nec in eo fundantur.

Si vero quæritur vbi fundentur? Dicimus nobis potius videri,quòd ſint ſine ſubiecto, quam in ſubiecto.

De fractione ſacramenti. Ioan.6.f.

De fractione vero cuius rei, vel in qua re ſit, manifeſtum qdē, ꝙ nō ī corpore Chriſti,cū ipſum incorruptibile impaſſibile,& immortale. Vñ & Chriſtus redarguit carnalē ſenſum diſcipulorū, qui putabant carnem Chriſti, ſicut aliā in partes eſſe diuidendā,& morſib.lacerandā. Iō plures dicūt, ꝙ non eſt ibi fractio,ſed fieri vr̄ tm̄. Quib.obijcitur,quod ait Amb.Nihil falſum putandū eſt in ſacrificio veritatis, vel ſicut in magorū præſtigijs,vbi deluſione quadā falluntur oculi,vt videatur eſſe,quod non eſt. Ad qđ illi dicunt: Non fallit nos viſus,nec fallit᷑, quod eſſet ſi crederet᷑ ſic frangi,vt videtur. Nec eſt illuſio,quòd ad vtilitatē fidei,nō ad deceptionē ſic fit. Alij dicunt,ꝙ ibi quidē fit fractio,non quidē in corpore Chriſti, ſed in ipſa forma panis ſacramentali,quod videtur apoſtolus velle dicens. Panis quem frangimus,&cæt.

Item Aug. Qñ Chriſtus manducatur,vita manducat᷑. Nec qñ manducatur, partes de illo facimus, & quidem in ſacramento ſic fit. Item vnuſquiſque partē ſuam accipit, per partes manducatur,& manet integer. Ex quib.patet,ꝙ integrū & incorruptū corpus Chriſti māducatur, & ſi fractio,vel par

C titio ibi eſt,non in ipſo,ſed in ſacramento eſſe videtur. Alij dicunt, ꝙ ſit ibi fractio, ſed nullius rei, quia nihil ibi frangitur. Sicut enim ſunt ibi accidentia ſine ſubiecto, ſic mirabiliter poteſt ibi eſſe fractio in accidenti, vel ſine oī re,quę frangitur. Magnum eſt enim, & inſcrutabile iſtud myſterium. D
vnde Amb. Quid quæris naturæ ordinem in Chriſti corpore, cum præter naturam ſit ipſe domini partus ex virgine? Credere iubemur, diſcutere non permittimur.

Sciendum, licet diuerſæ ſint ibi ſpecies panis, & vini,non tñ duo ſacramenta dici debent, ſed vnū,quia ſub vtraq; ſpecie idē ſumitur. Præterea ſolet quæri. Si nō eſt ibi ſubſtantialis conuerſio,vt quibuſdam placet, ſed quodā loquutionis tropo, dicatur tranſire,vel conuerti hóc in illud, ſ. ꝙ ſub illis accidentibus ſumatur ſub quibus erat ſubſtantia panis,vel vini,quid de ipſa ſubſtantia panis,vel vini factum ſit? Ad quod illi reſpōdēt vel in præiacentem materiam reſolutam, vel in nihilum redactam,quod poteſt ille facere,qui de nihilo cuncta creauit.

†De c. ſcri ca.ite

Quæſt.

Quæritur etiam. Si aqua aliqua obliuione, vel negligentia non apponatur,an irritum ſit? Quòd cum de auctoritate nobis certum non ſit,ſine aſſertione, quod nobis videtur dicimus. Quod ſi non animo introducendi hęreſim,ſed obliuione prætermittatur,non minus conficitur, veruntamen grauiter puniendum. Nec Gręci,aquam addunt. E

Sciendū, ꝙ a brutis animalib.corpus Chriſti non ſumitur & ſi videatur. Quid ſumit mus,quid manducat? Forte,vel nihil,vel ſubſtantiā panis ſub ſpecie ſua reductā. Poſt hoc quid partes illæ,quæ ibi videntur fieri ſignificent videamus. Triforme eſt corpus Chriſti. Pars ablata in calicē miſſa,corpus Chriſti,quod iā ſurrexit monſtrat. Comeſta pars ambulantē adhuc ſuper terrā. pars in altari vſque ad finē remanens corpora ſanctorū vſque in finem ſeculi in ſepulchris iacētia.

Nota,ꝙ corpus Chriſti volūtate fuit mortale,& paſſibile, naturaliter,nec mortale, nec paſſibile,& immortale datum fuit diſcipulis,& ſi tunc mortale eſſet. Nota ꝙ diſcipuli tale dominicū corpus acceperunt in cęna ante reſurrectionem quale erat in natura,ſ.immortale.nō quale erat ex volūtate, i.mortale,quod dū adhuc mortale nō per naturā potuit Petro eſſe immortale, virtute eius cuius voluntate erat mortale,& non iure naturę. Ipſe.n.ſolus mortuus eſt volūtate,alij oēs ex neceſſitate. Credere debemus panem,& vinū,quod Chriſtus in cœna diſcipulis dedit manducandum, & bibendum, in verum corpus, & verum ſanguinem Chriſti ibidē cōuerſum,cum prius panis verus,& verū vinū eſſet. Nec eſt mirandum,quemadmodum dicit Aug. ſi mortalibus manibus ſe immortalem ferebat, cum in transfiguratione, qui tunc,& poſtea mortalis fuit, ſe in gloria immortalitatis, & impaſſibilitatis Petro,& Iacobo,& Ioanni oſtendit.

Not. Not. Mat.17.

a *Quotieſcunque.* Exponit in quam Chriſti commemorationem,mortem, ſcilicet.

b *Donec v.*quia hoc non mutabit᷑,ſicut ſacramēta Iudęorū. F

c *Indigne.* Aug.in li.5.de vnico bap. Quia aliquis non ad ſalutem,nū ideo minus eſt corpus,& ſanguis,quod accepit?

Aug.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Hic calix. *ideſt contentum in hoc calice.*

2 Nouum teſt. *vetus.n.Teſtamentum promittebat bona corporalia,nouum aūt promittit bona ſpiritualia,de quo prædixit Iere.propheta,xxxi.e.* Ecce dies venient dicit dominus,& feriam domui Iſrael,& do.Iu.fę.no.nō ſm pact, qđ pe. cum pa. veſtris,&c.

3 Eſt in meo ſan. *Vetus.n.Teſtamentū fuit confirmatū per aſperſionem ſanguinis victimæ brutalis,vt habetur Exo.xxiiii. Nouū vero Teſt.ſanguinis Chriſti effuſionē,vt dicit Apoſtolus Heb.9. p hoc oſtēdit excellentiā noui Teſ.Lucas vero eadē verba conſecrationis ſanguinis ponit.xxii.c.niſi, quod addit,qui pro vobis fundetur.fuit.n.diſcipulus Pauli apoſtoli,& eum ſecutus fuit ſcribendo euangeliū Matt.26. dicitur,*Hic eſt ſanguis meus,&c. *Vnde dixerunt aliqui,quòd quæcunque verborum iſtorum in canone ſcriptorum proferantur,ſit conſecratio.Tamen melius dicitur,ꝙ illis ſolis verbis conſecratio perficitur,quib.vtitur eccleſia ex traditione Apoſtolorum inſtructa. Paulus enim,& euangeliſtæ intendebant recitare verba quantū pertinent ad hiſtoriæ rōnē,non autem ſecundū,quod pertinent ad efficiendum conſecrationem, ſed eccleſia primitiua illa habebat in occulto propter infideles ſecundum,quod dicit Dionyſius vl.ca.eccleſiaſticæ Hierarchiæ.*

4 Hoc fa. *Per hoc iniungitur eccleſiæ huius ſacramēti vſus. Debet aūt apponi aqua,quia probabile eſt,ꝙ dominus appoſuit. In terra enī illa propter vini fortitudinē conſuetū eſt ſemper bibere vinū cū aqua.*

5 In m.com. *Conſecratio.n.vini ſpiritualiter repræſentat effuſionē ſanguinis Chriſti.Cōſequēter apoſtolus exponit verba Chriſti dicens.*

6 Quotieſcunq; &c. *Dicit panē;propter ſpecies panis remanētes hunc, propter idem numero corpus Chriſti ſignificatum,& cōtextum.*

7 Mortem d.an. *ipſam repræſentando per hoc ſacramentum.*

8 Donec ve.ad iu. *Per quod datur intelligi,quòd celebratio huius ſacramenti non deficiet in eccleſia vſque ad finē mundi.vnde dicit Saluator Matt.vl.d.*Ecce vobiſcū ſum omnib.diebus vſq; ad conſummationē ſeculi.*quia in hoc ſacramento eſt totus Chriſtus ſecundum humanitatem,& deitatem, vt patet in præcedentibus.*

9 Itaque. *Oſtenſa dignitate huius ſacramenti,hic conſequenter apoſtolus inducit fideles ad debitam eius ſumptionē. Et diuiditur in duas, quia primo oſtendit periculum indigne ſumentium.ſecundo adhibet remedium,ibi,*Probet autem. *Circa primum dicit;*Itaque,qui man. pa.h.*ideſt,hoc ſacramentum in quo ſub ſpecie panis cōtinetur verum corpus Chriſti,& ſub ſpecie vini verus ſanguis eius.* D ſio.

10 Indigne. *quæ indignitas tripliciter pōt cōtingere. Vno modo ex ipſa celebratione,vt ſi quis non obſeruet ritū a Chriſto inſtitutum,offerendo aliū panem,quam de tritico,& aliud vinum, quam de vite.et ſimiliter ſi non obſeruet inſtituta eccleſiæ circa euchariſtię cōſecrationē. Alio modo ex parte celebrātis,vel ſumentis hoc ſacramentū ſumēdo,*

cum

Aug. ſuper Io. homil. 7. Et ſancta obſunt malis, quare ca-
A uendum eſt male accipere bonum. Et mala proſunt bonis,
...or.12.b. vt Paulo angelus Sathanæ.

Indigne. Amb. Indignus eſt, qui aliter celebrat myſteriũ, q̃ a Chriſto inſtitutũ eſt. Reus, q̃ beneficiũ eius in irritũ ducit.

in ore ſapiebat, ſic in ore cuiuſcũque Chriſtiani Chriſti corpus, vel quotidie, vel certis diebus ſumptum. Nam aliquis honorando non audet quotidie ſumere. Et alius honorando, non audet vllo die prætermittere. Contemptum ſolum, non vult ille cibus, ſicut manna faſtidium. D

Aug. ſuper Io. hom. xxiiij. Digne ſumit ſi tam de criminalibus pœnitet, quam diſplicent venialia, & ſi fragilitate humanæ conditionis ſciat ſe ſtatim ad ea rediturum. Nullum peccatum veniale eſt, dum placet quantumcunque paruum, fit mortale, ſi vero diſplicet, nullum iudicatur.

a ¶Mortis Chriſti pęnas dabit, vel de bono male ſumpto maculam trahet. b ¶Examinet.

a reus erit corporis, & ſanguinis domini. † Probet autẽ ſeip 1

a ¶Deuote accedendum, quia dominus eſt, vt gloriam videamur reddere redemptori. 2

ſum hõ, & ſic de pane illo edat, & de calice bibat. † Qui 3

a ¶Nam. b ¶Aliter. c ¶Damnationem. d ¶Non tibi. ¶Tolera malum bonus, vt venias ad præmia bonorũ, & Iudas cum Petro conuerſari potuit, coinquinare nõ potuit. 4

b enim mãducat, & bibit indigne, iudiciũ ſibi mãducat, & 5 6

a ¶Per hoc, quia. b ¶Ab aliis cibis, ſed indiſcrete, & negligenter ſumit.

c ¶Quia indigne ſumunt. d ¶Hoc eſt imago futuri iudicii, vt hinc diſcant non inultum eſſe. 7

c bibit, non diiudicãs corpus domini. Ideo inter vos multi 8

a ¶Febribus, & aliis infirmitatibus. b ¶Longa inualetudine. 9

c ¶Moriuntur. d ¶Ita hæc mala ex indigna ſumptione veniunt, Sed. 10

d ĩfirmi, & ĩbecilles, & dormiũt multi. † Quia ſi nõſmetip- 11

b *Indicium ſibi man.* Queritur quomodo hoc, cum dominus dicat: *Qui manducat me, ipſe viuet propter me?* Sed duo ſunt modi manducandi. Vnus ſacramentalis quo manducant tam boni, quã mali. Alius ſpiritualis, quo ſoli boni. Et hoc eſt non ſolum Chriſtũ manducare, & in ſacramento eius corpus accipere, ſed in ipſo manere, & habere ipſum in ſe manẽtem. Spiritualiter. n. manducat, qui in vnitate eccleſiæ, q̃ ipſum ſacramentũ ſignificat, manet. Nã q̃ diſcordat a Chriſto, nec carnẽ Chriſti manducat, nec ſanguinẽ bibit, & ſi tantæ rei ſacramentũ ad iudiciũ quotidie ſumat. De quã ẽt dicit Aug. Vt quid paras dentem, & ventrem? crede, & manducaſti.

† Ioan. 6. f. I. q. 1 c. per Iſa. De conſ. diſt. 2. ca. & ſancta, & ca. ſicut Iudas. Ioan. 6. f. Manducandi ſacramentum mod⁹ duplex. † De pœ. diſ. 1. cap. tres. E

...xpoſit. ...Reg. a *Probet autem ſeipſum homo, &c.* ✠ Gregor. Quid eſt hoc loco ſe probare, niſi euacuata peccatorum nequitia, ſe probatum ad dominicam menſam, & purum exhibere? De repletis ẽt ſubdit: Qui manducat, & bibit indigne, iudiciũ ſibi manducat, & bibit. Qui ergo quotidie delinquimus, quotidie ad pœnitentiæ lamẽta curramus, quia ipſa ſola virtus eſt, quæ euacuat, quod in ventre animæ culpa coadunat. B

...act. 26. ...th. 60. Si peccata ſint quotidiana, vel non ſunt mortifera, & dimittatur confratri acceſſus ad altare, & dicat. *Dimitte nobis, &c.* Et ſic ſecurus accedat, & de pa. il. e. & de ca. bi. Q. vide ſi dimittas. Nam ſi non dimittis, mentiris, & ei mentiris quẽ non fallis. Mentiri deo potes, fallere non potes.

Aug. Indigne accipit, ſi tunc accipit cũ debet agere pęnitentiã, ergo prius ſe iudicet, & ſeueritate pœnitentiæ ſe exerceat, vt a ſeipſo iudicatus, & non iudicetur a domino. Ceſſat enim vindicta diuina, ſi confeſſio præcurrat humana.

...eſ. 218. Querit̃ an quotidie ſumẽda ſit euchariſtia, an eligẽdi ſint dies, quib. homo purius cõtinẽtiuſq; viuẽs ad tm̃ ſacramẽtũ dignius accedat? Huic qõni recte r̃ndet, q̃ monet, vt pcipue in Chriſti pace pmaneat, & vt quiſque faciat, quod ẽm fidẽ pie credit eſſe faciendũ. Nam, & Zachæus, & Centurio, cum alter Chriſtum in domum ſuam gaudens receperit, alter vero dixerit: *Non ſum dignus, vt intres ſub tectum meum,* ſaluatorẽ honorificauerunt, licet diuerſo modo, & quaſi cõtrario modo. Ad hanc etiam ſimilitudinem valet, quòd in antiquo populo vnicuique piorũ manna ſecundũ propriã voluntatem in ore

...c. 19. a ...h. 8. a. ...16. c. C

c *Ideo inter vos.* Hoc fit ad correctionem aliorum.

d *Si noſmetipſos diiudicaremus, &c.* ✠ Greg. Iudicemur mõ in noſtra cogitatione cum deo, ne diſtricte poſtmodum iudicemur a deo. Quiſque feſtinet euadere diſtrictionem iudicii ſequentis, per amaritudinem pœnitẽtiæ omnem ſibi dulcedinem interimat vitæ præſentis.

Cypria. Serm. de lapſis. lib. 9. epiſt. cap. 25.

✠ Aug. Aſcendat itaque homo tribunal mentis ſuæ, ſi timet illud, quod oportet nos exhiberi ante tribunal Chriſti, vt recipiat vnuſquiſque, q̃ per corpus geſſit, ſiue bonũ, ſiue malũ, conſtituat ſe ante faciẽ ſuam, ne hoc ei poſtea fiat. Nã minatur hoc deus peccatori, dicens: Arguã te, & ſtatuam ꝯ faciem tuam. Atque ita conſtituto in corde iudicio, adſit accuſatrix cogitatio, teſtis cõſciẽtia, carnifex timor. Inde qdã ſanguis animi confitentis p lachrymas profluat. Poſtremo, ab ipſa mente talis ſententia proferatur, vt ſe indignũ homo iudicet participationis corporis, & ſanguinis domini, vt qui ſeparari timet a regno cęlorũ per vltimam ſentẽtiã ſummi iudicis, per eccleſiaſticam diſciplinã a ſacramento cęleſtis panis interim ſeparet. Verſetur ante oculos imago futuri iudicij, vt cũ alii accedunt ad altare dei, quo ipſe non accedit, cogitet F

libr. de Pœnitentia apud Bedam.

Pſal. 49.

NICOLAVS DE LYRA.

ſ. cũ volũtate peccãdi mortaliter de futuro, vel impęnitẽs de præterito. 1 *Reus e. c. & ſ. do.* Glo. pęnas mortis Chriſti exoluet, i. punietur ac ſi Chr̃m occiderit. Qd non eſt intelligendũ ẽm æqualitatẽ, ſed ẽm quandã ſimilitudinẽ. Maius. n. peccatũ eſt agẽdo ꝯ humanitatẽ Chriſti in ſpecie ppria, q̃ in aliena, quia hoc eſt contẽptibilius, & horribilius. Itẽ quia Iudæi occidentes Chriſtũ moti fuerũt ex odio, & inuidia, q̃ notabiliter aggrauauerunt peccatũ. Alio mõ accipitur indignitas ex parte ſumentis ex defectu deuotionis, vtpote qa diſtracta mẽte ex occupatione tpaliũ accedit ad hoc ſacramentũ, habitualiter tñ retinet debitã reuerẽtiã. Et talis indignitas non facit ſumentem reum corporis, & ſanguinis domini, impedit tamen fructum ſacramenti ſaltem in parte.

Contra dicta arguunt aliqui dicentes, ꝙ peccatores actu poſſunt accedere ad hoc ſacramentũ, ſicut infirmus actu ad medicamentũ. Sed hoc non valet, quia ſicut baptiſmus datur ad regenerandũ in vita ſpirituali, ſic euchariſtia ad nutriendum regeneratum. nihil autem nutritur, niſi viuum. 2. de anima. propter quod in ſumentibus hoc ſacramentum requiritur vita gratiæ.

2 *Probet au.* Hic conſequenter adhibet remediũ ꝯ dictũ periculũ. Et diuiditur in duas partes, qa primo facit propoſitũ. ſcdo declarat quoddã dictũ ibi: *Ideo.* Circa primũ dicit. *Probet au. ſeip. ho.* propriam conſciam diligenter examinando, & emundando.

3 *Et ſic de pa. il. edat, &c.* i. tunc fructuoſe poteſt hoc ſacramẽtũ ſumere. Fit aũt hic mentio de duplici ſpecie, nam in primitiua eccleſia ſic dabatur fidelib. ſed pp periculũ effuſionis ſanguinis, modo datur tantum ſub ſpecie panis. Sacerdos tamen celebrans accipit ſub vtraque ſpecie, non tantum pro ſe, ſed etiam p aliis.

4 *Qui enim man. & bib. indi.* modo ſupradicto. 5 *Iudicium ſi. man. & bib.* i. ad ſuam condemnationem ſumit. 6 *Non diiudicans cor. do.* i. non diſcernens ab aliis cibis ſumens eodem modo ſicut alios cibos. Sed contra hoc videtur, quod dicitur Io. 6. f. *Qui manducat me, viuet propter me.* Ad quod dicẽdũ, ꝙ intelligitur de digne manducantibus tantum. Sciendum ẽt, ꝙ ex hoc verbo dñi aliqui, ꝙ hoc ſacramentũ eſt frequenter ſumendũ ad vitã gratiæ continuandam, & augmentandam. Alii autẽ attẽdentes dignitatem ſacramenti, & indigne ſumentium periculũ, dicunt ꝙ rarius eſt ſumendũ. Aug aũt neutrũ vituperat, quia vtrunq; bene poteſt fieri. ſicut Zachęus recepit hoſpitio ſuo dñm gaudẽs, Luc. 19. a. Et centurio repulit eum ab hoſpitio ſuo. d. *Domine non ſum dignus, vt intres ſub tectum meum, &c.* Mat. 8. b. & vtrunque laudatur. Primum. n. procedit ex amore. ẽm ex reuerentia, & timore. Amor aũt ſimpliciter præponitur timori, ideo frequentatio hui⁹ ſacramenti eſt ſimpliciter melior. Veruntamen quod eſt ſimpliciter melius non eſt ſemp melius quantũ ad aliquẽ, pp eius indiſpoſitionẽ. Propter quod quilibet debet diligenter conſiderare in ſeipſo quẽ effectũ habeat huius ſacramenti frequẽs ſuſceptio quia ſi ex hoc creſcit feruor deuotionis, & potẽtia reſiſtẽdi peccatis, frequentãdũ eſt hoc ſacramentũ, ſin aũt, rarius eſt ſumẽdũ.

...diuiſio. ...euchariſtia.

7 *Ideo i. v.* Hic conſequenter manifeſtat quoddã dictũ, ſ. ꝙ ſumens indigne iudiciũ ſibi manducat, & bibit. Ad cuius euidentiã ſciendũ, ꝙ ſi deus omnia mala pſentialiter puniret, nihil futuro iudicio reſeruaretur. Iterũ ſi nulla mala puniret in præſenti eius prouidentia nulla hominib. videretur. Neutrũ eſt cõueniẽs ideo aliqua reſeruat futuro iudicio punienda, & aliqua punit in præſenti. Et maxime circa principiũ legiſlationis videtur conueniens talis punitio, vt ex terrore alii inducantur ad obſeruantiã: Sicut Exo. 32. dicitur, poſt legiſlationem immediate multa milia hominum occiſa fuerunt in vituli conflatilis adoratione. Et ſimiliter in primitiua eccleſia poſt lationẽ legis nouæ per Chriſtum, Ananias, & Saphira puniti fuerunt ſubitanea morte pro peccato furti, & mendacii, vt ex terrore alii a cõſimilib. cauerẽt. Act. 5. Et ſimiliter in primitiua eccleſia fuerunt multi puniti terribiliter ex eadem cauſa, propter indignam ſuſceptionem huius ſacramenti, & per hoc manifeſtatur iudicium dei, propter quod dicitur: *Ideo.* idẽt propter indignam euchariſtiæ ſumptionem.

8 *Inter vos mu. in.* idẽt puniti diuinitus infirmitate corporali.

9 *Et im.* longa valetudine laborantes.

10 *Et dor. mu.* ſomno mortis corporalis, a deo ſubito interfecti.

11 *Quod ſi noſm. di.* conſcientias noſtras examinando, & purgando ante ſumptionem ſacramenti.

cogitet, q̄ ſit contremiſcenda illa pœna cum percipientibus
A alijs vitam æternã, alij præcipitẽtur in mortem æternã, &c.

ib Sententia. Proſperi, ſen. 210. ✠ Idem. Peccata, ſiue magna, ſiue parua impunita eſſe nõ poſſunt, quia aut homine pœnitẽte, aut deo iudicãte plectũtur. Ceſſat aũt vindicta diuina, ſi conuerſio præcurrat humana. Amat enim deus pœnitẽtibus parcere, & eos, qui ſemetipſos iudicant, non iudicare.

Ibid. ſen. 187. ✠ Idem. Bene currit ad remiſſionẽ peccatorũ, qui diſplicet ſibi. Apud iudicem enim iuſtum, & miſericordem, qui ſe accuſat, excuſat.

a ¶Pœnitendo: b ¶Puniremur. c ¶Sed nec iudicium aliis inutile.

a ſos diiudicaremus, nõ vtiq; diiudicaremur. Dũ iudicamur 1 2 3

a ¶Secundum alios. b ¶Cum amatoribus mundi.

b aũt a domino, corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur. 4 5

a ¶Q Infidelis eſt, qui inconſiderate accedit. b ¶Ne ſimilis pœna vobis contingat ¶Ad ſimilitudinem dom nicæ cœnæ.

nemur. † Itaque fratres mei cum conuenitis ad manducan- 6 7 8

Ieiuni. ¶Sed. ¶Terrenis, paſcatur. a ¶Suos cibos, nec poſt euchariſtiam ſumat.

c dũ, inuicẽ expectate. Si quis eſurit, domi manducet, vt non 9 10

a ¶De eodem, ſed his carere non poteſtis.

d †in iudiciũ cõueniatis. Cætera autem cũ venero, diſponam. 11 12

†De conſ diſt. 2. c. liquido.

†ad condemnationem.

ſeculo, ne iraſcatur in futuro, & miſericorditer temporalem
adhibet ſeueritatem, ne æternam iuſte inferat vltionem. D

In pſ. ✠ Idem. Tu propitius fuiſti illis, & vlciſcens in oẽs adinuẽtiones eorum. Etiam vlciſcens, propitius fuiſti, non ſolũ donans peccata, ſed etiam vindicans propitius fuiſti: Illi ergo
1 deus iraſcitur, quem
2 peccantem non flagellat. Nam cui vere
3 propitius eſt, nõ ſo-
4 lũ donat peccata ne
5 noceant ad futurum
6 ſeculum, ſed & caſti-
7 gat, ne ſemper pecca
8 re delectet.
9 b *Corripimur.* In pau
10 cis omnium emenda
11 tio, quia timore pœ-
12 næ noſtræ alij emen-
13 dantur.

Auguſt. lib. de cura pro mor. ag. a *Dũ iudicamur, &c.* Eiſdẽ, qui patiuntur etiam pœna eſt aliquando purgatio, vt

3 Reg. 13. c. 2. Par. 14. d. prophetæ Addo, qui prohibitus comedit, qui viuus potuit terreri, vel contriſtari de eo, quod non erat ſenſurus mortuus. Dictũ eſt enim ei: *Non inferetur cadauer tuum in ſepulchro patrũ tuorũ.* Et per hoc inobedientia prophetæ puniri potuit,
B ne ad ſupplicium tartareum eius anima raperetur.

lib. ſent. Proſperi, ſent. 5. ✠ Auguſti. Diuina bonitas, ideo maxime iraſcitur in hoc

c *Inuicem expe.* Amb. Vt multorum oblatio ſimul celebretur, & omnibus miniſtretur.

Ex E ad 1 d *Cætera cum venero diſponam.* ✠ Aug. Hinc intelligi datur, quia multum erat, vt in epiſtola totum illis agendi ordinẽ
E inſinuaret, quem vniuerſa per orbem ſeruat eccleſia, ab ipſo ordinatum eſſe, quod nulla horum diuerſitate variatur.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Non vti. di.* i. puniremur a domino per modum talem. Notãdum vero, quòd apoſtolus in hoc iungit ſe aliis, non quia eſſet culpabilis, ſed oſtendens ſe iunctum eſſe cum eis charitate.

2 *Dum iu. au. a do.* i. punimur dicto modo. 3 *Corripimur.* quia talis pœna ad correctionẽ inducitur: Et hoc dupliciter. Vno modo ad correctionem non punitorum, quando punitio eſt ad mortem corporalẽ. Alio modo ad correctionem punitorum, & ẽt non punitorum, ſ. quãdo punitio eſt per infirmitatẽ, & imbecillitatẽ.

4 *Vt non cum h. m.* ideſt, hominibus mundane viuentibus.

5 *Damnemur.* ſcilicet æternaliter.

6 *Itaque.* Hic vltimo concludit apoſtolus intentum reducendo fideles ad debitum modum. d. *Itaque fr. m. cum con.* in eccleſia.

7 *Ad man.* ideſt ad ſumendum hoc ſacramentum.

8 *Inui. ex.* vt ſimul ſumatis, quia ſacramentum eſt eccleſiaſticæ vnitatis. 9 *Si quis eſ.* non potens hoc expectare.

10 *Domi. man.* cibos ſuos cões, poſtmodum tamen euchariſtiã non ſumpturus eodem die, poterit tamen in alia. Communicabant enim fideles communiter quotidie in primitiua eccleſia.

11 *Vt non in iu. con.* ideſt, ad damnationem veſtram.

12 *Cætera au. c. ue.* ad vos.

13 *Diſponam.* Ex quo patet, quod eccleſia multa tenet ex ordinatione apoſtolorum, quæ tamen in ſacra ſcriptura non habentur expreſſe, propter quod ſequenda eſt conſuetudo eccleſiæ.

ADDITIO I.

In cap. 11. vbi dicitur in poſtil. Quia ſicut caput influit cæteris membris ſenſum.

Circa influxũ grãe a capite Chrõ in mẽbris eccleſiæ duo cõſiderant. Quorũ vnũ corrñdet ſenſui, ſ. fides. Nã ſicut p ſenſum recte diſpoſitũ cognoſcunt ſenſibilia, q̃ naturaliter ptinẽt ad corporis ſuſtẽtationẽ ſeu cõſeruationẽ, ſic per fidẽ cognoſcunt credibilia, q̃ ptinẽt ad ſalutẽ aĩæ. Aliud vero corrñdet motui, ſ. charitas: Sicut. n. p motũ corporalẽ rõnabiliter ordinatũ hõ tẽdit ad ea, q̃ ſunt naturaliter ſibi cõuenientia, ſic p virtutem charitatis homo tendit in finem ſibi ſupernaturaliter conuenientem.

ADDITIO II.

In eo. c. vbi dicitur in poſtil. Veruntamen eſt principium filii, & ſic habet quandam eminentiam inquantum non eſt ex alio.

Eminentia vr̃ importare ſeu ſonare quãdã inæqualitatẽ, & iõ in diuinis perſonis, q̃ omnino ſunt coæternæ, & coæquales. nõ vr̃ ſecurũ poſſe attribui eminentiam vni perſonæ reſpectu alterius. Ad hoc aũt, q̃ pater nõ eſt ab alio, filius aũt eſt a patre, bñ dicendũ, q̃ in diuinis ſit ordo originis, tamen abſque prioritate, vt in prima part. q. 42. art. 3. in corpore quæſtionis & ſimiliter abſque præeminentia. Nam filius per generationem pertingit ad habẽdam eandem perfectionem naturæ, quæ eſt in patre &c.

Replica. In c. 11. dicit poſtil. Secũdũ cõparationẽ perfectionis filiũ eſſe æqualem patri, ſed ſm comparationem originis pater habet aliquam eminentiam, quia non eſt ab alio. Bur. dicit non eſſe ſecurũ vti termino eminentiæ in diuinis, & prioris, & poſterioris. Sed hoc eſt contra beatũ Hila. 9. de trin. circa medium, vbi ponit cõtra Arrianã hæreſim aſſerentẽ filiũ imparem patri dicens. Quamuis pater ſm auctoritatem generationis ſit filio maior, filius tamen ſm doni cõfeſſionẽ non eſt patre minor. De ordine originis priori, & poſteriori eiuſdẽ ordinis in diuinis dicit B. Aug. in de triplici habitaculo. In prima videbimus quõ pater p̃cedit origine filiũ. Sed & grãdis eſt diſputatio de hoc ordine iter ſcholã fratrũ minorũ, & p̃dicatorũ, q̃ non ſunt p̃ſentis ꝓpoſiti.

CAP. XII.

a De ſpi. De bonis ſancti ſpiritus, pro quorum maioribus alii ſuperbiebant,
C minores inuidebant, & deſperabant, quaſi nunquam habituri.

CAP. XII.

¶De illis poſt, ſed. a ¶Quod veritas habet, vt non ſit ſchiſma inter vos, ſed pax.

a De ſpiritualibus autem nolo vos ignorare fratres. 1 2

¶Dicturus, quod omnia bona a ſpiritusancto præmittit ſimilitudines in contrario. ¶Vt experti. ¶Cui impietati repugnat ratio.

b Scitis autem quoniam cũ Gentes eſſetis, ad ſimulacra muta 3 4

tantum linguis, ſed multi prophetabant. Nonnulli alijs prædi-
F ti erant poteſtatibus. Nam cum ab idolis recederẽt, neque manifeſte ſcirent, neque veteribus libris aſſueti baptizarentur, mox ſpiritũ accipiebant.

b *Scitis au.* Spiritualia traditurus priora commemorat, vt ſicut tunc imago idolorum, ita nunc dei. *Scitis.* Vt experti, quòd *cum eſ. G.* ideſt Gentiliter viuentes eratis.

✠ Chryſo. Totus hic locus valde obſcurus eſt, obſcuritatẽ autem, & rerum ignorantia, & defectus facit, earum, ſcilicet quæ tunc contingebant, nunc aũt abditæ ſunt. Si qui enim baptizabantur, linguis, quam primum loquebantur, neque tantum

Cum aũt Spiritũ non cernerent, quippe qui inuiſibilis eſt, ſenſibile quoddã indicium dabat operationis illius gratia, & hic quidẽ Perſarũ, ille Romanorũ, Iudæorum alius, alius alia quadũ lingua loquebatur. Ex quo exterius etiam perſpicuum erat, ſpiritũ in ipſo eſſe, dum loqueretur. Quare ita eum appellat, dicẽs: *Vnicuique autem manifeſtatio ſpiritus datur ad vtilitatẽ*, gratias, manifeſtatio

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XII.

1 *De ſpiritualibus.* Poſtq Apoſtolus ꝓſequutus eſt de trib. ſacramentis in quib. errabãt Corinthij, ſ. baptiſmo, matrimonio, euchariſtia, hic conſequenter tractat de gratia, q̃ contine

Diuiſio. tur in ſacramentis. Et diuiditur in duas partes, quia primo ꝓponit intentum, ſecundo proſequitur. ibi. *Scitis.* Circa primum ꝓponit intentum, dicens. *De ſpiritua. au.* ideſt de gratis a deo datis.

2 *Nolo v. ig. f.* i. intẽdo vos inſtruere, quia ſicut dicit Seneca: Magnum ingratitudinis genus eſt ignorare beneficia accepta.

3 *Scitis a.* hic conſequenter ꝓſequit intentũ. Et diuiditur in
D duas, quia primo cõmendat dei gratiã in generali. ſcdo ꝓſequit in ſpeciali, ibi: *Diuiſiones vero.* Circa primũ commendat dei grãm ex trib. primo quia ſine ea non vitatur peccatũ mortale, & quantum ad hoc dicit: *Sci. e. q. c. G. eſſ.* ideſt Gentiliter viuentes abſque dei gratia. 4 *Ad ſimulacra mu.* adoranda.

¶A maligno ſpiritu. ¶ Eratis.
a † prout ducebamini † euntes. Ideo notum vobis facio, 1
b a ¶Tunc, qui ſe abrumpit a Chriſti corpore, non habet hoc a ſpirituſancto. 2
c quòd nemo † in ſpiritu dei loquens dicit † anathema 3
a ¶Vere verbo, ſcilicet cogitatione, & opere, Ieſus eſt dominus. 4
d Ieſu Et nemo poteſt dicere, dominus Ieſus, niſi in 5
e a ¶Ideſt, per. b ¶Q Nemo poteſt vitare malum, & facere bonum, niſi per ipſum, ſed tamē.
c ¶ Donorum ſpiritus.
d ¶ Dator æque quantum ad ſe benignus omnibus. 6
f ſpirituſancto. † Diuiſiones vero gratiarum ſunt, idem 7

festinationē ſpiritus appellat. Nā cum hoc primū Apoſtoli
A ſignū acceperunt, ēt fideles hanc linguarum gratiam accipiebāt. neque hāc dūtaxat, ſed & alia plura huiuſmodi faciebant miracula, & donis pollebāt, alii minorib. maiorib. alij, ſed maxime linguarū, quod eis ſimultatis cauſa factū eſt nō ſuapte natura, ſed accipientium ſtultitia. Qui enim maioribus erant præditi, contra eos, qui minores acceperant, nitebantur. Illi rurſus dolebant, & inuidia in maiores ferebantur. Cum igitur læthalis hinc plaga orriretur, & inter eos charitas ſolueret, hoc agit maxime, vt eos corrigat, &c. Neque tm̄ hoc eos perturbabat, ſed illud, q multi Vates illic erant, vt pote cū ea ciuitas magis gentilitati inhæreret, & cū aliis ēt hoc modo impediretur, & perturbaretur. Iō a principio vaticinij, & prophetiæ ponit differentiā. Propterea. n. diſcernendorū ſpirituū vim accipiebant, vt iudicarent, & intelligerent quiſnā mundo ſpiritu loqueretur, qs immundo. Diabolus. n. iniquiſſimus prophetātes ingrediebatur & pſeudo prophetas faciebat, qui etiam futura prædicebant. Deinde cum primum eorum verba obſcura eſſent, nōdū euenie-
B tib. quæ prædicebantur, & facile imponebant, falſum. n. & verum exitus arguebat, ne ante finem auditores deciperent dat eis ſignū, quo ante rei euentū, & hunc, & illum oſtenderet, & hinc accepta occaſione, & principio in donorū mētione deſcendit, & cōtentionem corrigit, q̄ inde proueniebat. Primum tñ de Vatibus ſermonem his verbis aggreditur: *De ſpiritualibus autem nolo vos ignorare fratres.* Spiritualia ſigna appellat, qm̄ maxime ſolius ſpiritus opera ſunt, nihil humano eis ſtudio conferente ad huiuſmodi miracula faciēda, & cū de his diſputaturus ſit, primū, vt dixi, differētiā vaticinij, & pphetiæ ponit, inquiēs. *Scitis enim cū gentes eſſetis, ad ſimulacra muta prout ducebamini euntes.* Cuius loci ſentētia hęc eſt: In idolis ſi quis vnquā ab immundo ſpiritu deprehendebat & vaticinabat, tanq̃ ductus trahebatur a ſpiritu deuinctus, nihil ſciens quid diceret. Hoc. n. vatis proprium eſt, mente cōmoueri, & neceſſario compelli, & trahi tanq̃ furiis percitū. Propheta autem non eiuſmodi eſt, ſed ſobria mente, & modeſta, quæ loquitur omnia, vt decet nouit. Itaque ante finē ſaltem hinc, & Vates cognoſcitur, & propheta. Hæc Chryſoſt.
a *Euntes.* Nomen quaſi aſſidui.
b *Ideo no.* Quia per ſingula chariſmata hominib. magis gloriam, q̃ deo dabant, neſcientes hoc a ſpirituſancto miniſtra-
C ri. In omnib. oſtendit laudē dei eſſe in gratiā, vt ſicut tunc imago idoli totū malū fuit ex homine, ita nūc ex ſpiritu dęi omnia bona credantur, Ideo quia ſcitis, q ſpiritus malus retractans vos a bono duxit ad tā irrationabile malum, i. idololatriam, per hoc facile vobis notum facio, quòd per ſpiritū dei abſtinetur a malo, & fit bonum, & hoc eſt. D
c *Nemo in ſp. d. lo.* cogitando, loquēdo, operādo. *Dicit.* ſimiliter trib. modis, ſ. corde, ore, & opere, aliquā ſeparationem, a Ieſu, i. quodlibet peccatum, quæ vox humano errore eſt, vt omne falſum, quòd eſt, abſtinetur per ſpiritum a malo.

Aug tract 74. in Io. Sedulius.
† ſequentes vel adducti.
† anathema Ieſum i. maledicit, & execratur Ieſum.
In ſpirituſancto dicitur dupliciter.

Vel: *Non dicit Ana.* cui? Ieſu, vt dicat eū vel non eſſe a deo, vel minorem deo.
✻ Chryſo. Primum ſuperius propoſuit Vatis, & prophetæ differentiam: Alteram, quam in ſequentibus affert his verbis, *Ideo notum vob. facio, quòd nemo in ſpiritu dei loquens dicit, Anathema Ieſu.* Deinde aliā *Et nemo poteſt dicere dominum Ieſum, niſi in Spiritu ſancto.* Quum videris, inquit, quempiā eius nomen non appellātē, vel anathematizantē, Vatem eū eſſe tibi perſuadeas, at contra quū in nomine Ieſu omnia loquentem, ſpiritalem, eſſe intellige, &c. Quid igitur? nullus dæmon deum nominat? Nonne dæmonium habentes dicebant, *Nouimus, quòd filius dei es?* Nunquid Paulo dicebant, *Hi homines ſerui dei altiſſimi ſunt?* Sed verberati, & coacti ſponte autem minime.

Mar. 1. Act. 14.

✻Aug. *Nemo poteſt dicere, & c.* Ille proprie dicit, qui voluntatem ac mentem ſuam ſono vocis enunciat.

De ſer. domini in monte li. 2. tr. 74. in Io.

✻Idem. Et quis dominum Ieſum, niſi qui eum diligit, dicit, ſi eo modo dicit, quo intelligi apoſtolus voluit? Multi. n. voce dicunt, corde autem, & factis negant, ſicut de talibus ait: *Confitentur ſe noſſe deum, factis autem negant.* Si negatur factis proculdubio etiam dicitur factis, &c. 1.
d *Et ne.* Quantuſcunq; ſit, dicit vere, i. cogitatione, verbo, opere: Ieſus eſt dñs, & ego ſeruus eius, niſi per ſpūm ſanctū, a quo oē verū: Quod eſt: Bene operari eſt per ſpiritum. Non enim adulatione hominū Ieſus dr̄ dñs, vt in idolis, quæ ab hominibus dij dicuntur, cū non ſint. Non ergo fauor eſt hominū, & beneficium, q Ieſus dñs dr̄, ſed donum dei, qui myſterium ſuum hominibus declarauit. Qui dicit hoc, non pręſtat beneficiū religioni, ſed accipit. Et gratia hominum eſt, quòd idola dij dicuntur, cum non ſint. vnde & antiſtites eorum illis ſubiecti ſunt. hic vero aliter, vnde humiliari debēt, vt patiantur ſe argui, non quærant adulationibus deliniri.

Augu expo. in epiſto. ad Ro. inchoata. c 2.

D cit. Proprie dicit, qui voluntatē, & mentē ſuā voce enūciat. Generaliter autē ibi: *Non omnis, qui dicit mihi, domine, & c.*
e *Niſi in ſp.* Q. Bene operari, & omne bonum eſt per ſpiritumſanctum, & ideo tunc maior non deſpiciat minorem, quia nihil habet, niſi a ſpirituſancto.
F
f *Diuiſiones v.* Hoc cōmune omnibus, ſed gratię ſunt diuiſę ne

Aug. lib. 9. de Trini. Matthæ. 7. e.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Prout ducebami. euntes. *Et dicit ducebamini, inſtinctu dæmonum, vel propria inclinatione, vel hominum perſuaſione. Secundo cōmendat gratiam dei, quia per ipſam vitatur peccatum mortale, & quantum ad hoc ſubditur.*

2 Ideo no. vo. fa. q ne. in ſp. dei lo. di. *blaſphemiā contra Chriſtum. Et accipitur hic blaſphemia large pro omni peccato mortali in quo eſt quædam blaſphemia dei, inquantum ſeparat ab eo. Nec propter hoc dictum ſequitur, quòd homo gratiam habens ſit impeccabilis quia non neceſſitatur ad vtendum gratia, & ſic ex proprio defectu poteſt peccare mortaliter, & ſic non operatur ex gratia. propter quod notabiliter dicit apoſtolus.*

3 Nemo in ſpiri. dei lo. *ideſt gratia ſpirituſſancti vtens.* Dicit, *verbo, vel facto.* 4 Anathema Ie. *ideſt quodcunque ſeparatiuū a Chriſto. Anathema enim ſeparationem importat. Tertio commēdat gratiam ex hoc, quòd nullus ſine ea poteſt bonum meritorium operari & quantum ad hoc ſubditur.*

5 Et ne po. di. do. Ie. ni. in ſpi. *Sed cōtra hoc videtur, qđ dicit Saluator Mat. 7. c.* Nō omnis, qui dicit mihi, domine, domine, intrabit in regnū cęlorū. *gratia vero ad illud introducit, ergo poteſt quis dicere nomen Ieſu abſque gratia. Dicendum, q aliquis poteſt dicere in ſpiritu ſancto aliquid dupliciter. vno modo ſpirituſancto mouente non tñ habito. & hæc motio duplex eſt. vna per generalē influxum, & hoc modo dicit Ambr. q oē verum a quocunque dicatur a ſpirituſancto eſt. alia per influxum ſpecialē, & maxime in his, quæ excedunt facultatem naturæ, & hoc modo Balaam multa vera futura prædixit Nu. 23. &* Caiphas prophetauit, q Ieſus moriturus erat pro gente, *Io. 11. c. Alio modo dicitur aliquid in ſpirituſancto ipſo mouēte, & habito per gratiam in mente, & hoc modo intelligitur dictum Apoſtoli, quòd nemo poteſt dicere dominus Ieſus, ſcilicet vere, ita q Ieſus ſit veraciter ipſius dominus, & ipſe ſeruus eius, quòd non poteſt eſſe ſine ſpirituſancto ipſum inhabitante per gratiam, & mouente ipſum ſaltem per influentiam generalem, & hoc etiam requiritur in omni opere meritorio, in quo facto dicit ſe homo ſeruum Ieſu Chriſti, cum dominum veraciter recognoſcens.* 6 Diuiſiones. *Hic conſequenter apoſtolus proſequitur intentum de gratiis in ſpeciali, & primo declarat gratiæ gratis datæ conditionem. ſecūdo charitatis, quæ idem eſt cum gratia gratum faciente. vel habet inſeparabiliter eam annexam,* Diuiſio. *2. c. tertio comparat gratias gratis datas adinuicem. 14. ca. Prima in duas, quia primo diſtinguit gratias gratis datas in quodam generali.* Gratiæ quare dentur. *ſecūdo magis in ſpeciali, ibi,* Vnicuique. *Circa primum conſiderandum, quòd gratia gratum faciens principaliter datur propter bonum illius cui datur, ſ. vt eum dignum faciat vita beata. Gratia vero gratis data datur principaliter propter bonum eccleſiæ, & non illius cui datur, ſicut donū prophetiæ, vel linguarū, & huiuſmodi, quæ aliquando dantur non habentibus gratiam gratum facientem. Ad talē vero vtilitatē requiritur facultas loquendi, & operandi, quæ datur per donum gratiæ, vtpote per donū linguarū, vt poſſit aliquis fidē prædicare gentibus diuerſorum idiomatum, & per donum miraculorum ad fidem confirmandam, & ſic de aliis gratis datis, quæ aliquando dantur hominibus malis, ſecundum quod dicit Saluator Matth. 7. c.* Multi dicent mihi in die illa: Domine, dñe, in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dęmonia eiecimus, & in noīe tuo multas virtutes fecimus, & tunc cōfitebor illis, quia nunquā noui uos. Diſcedite a me oēs, qui operamini iniquitatē. *Igitur quantū ad illa dona, ſ. facultatem loquendi, vel operandi ad vtilitatē eccleſiæ præbentia, dicit apoſtolus:* Diuiſiones ve. gra ſ. *quia plures tales, vt videbitur infra.* 7 Idem au. ſ. *quia perfectiones, quæ ſunt* in

a ¶ Quibus alii aliis ſubſeruiant

autem ſpiritus. Et diuiſiones miniſtrationum ſunt, idem au- 1

¶Filius. ¶Pro arbitrio ſuo dans ſingulis. a ¶Opera maiora,ſ & minora. ¶Dator.

a b tem dominus. Et diuiſiones operationum ſunt, idem verò 2 3

c ¶Pater. ¶Neceſſaria.

d Deus, qui operatur omnia in omnibus. Vnicuique autem da 4

a ¶ idest Gratia, per quam patet, quod in eo ſpiritus. b ¶Eccleſiæ. ¶Quia & minor prodeſt. ¶Per partes, quod dixerat de.... nat.

tur manifeſtatio ſpiritus † ad vtilitatem. Alii quidem datur 5 6

a ¶Non per meritum.
b ¶Non ſolum ſapientia, ideſt de diuinis intelligentia, & ſcientia de humanis, ſed etiam earum ſermo, vt aliis poſſint eloqui.

e per ſpiritum ſermo ſapientiæ, alii autem ſermo ſcientiæ ſe- 7 8

a ¶Conſtantia fidei, vel ſermo.

f cundum eundem ſpiritum. Alteri fides in eodem ſpiritu. 9

¶Curandi infirmos. ¶Eodem omnibus. a ¶ Miraculorum contra naturam.

Alij gratia ſanitatum in vno ſpiritu. Alij † operatio virtutum, 10 11

a ¶Prædicare futura. b ¶Vt diſcernat, quod audit, quo ſpiritu bono an malo dicatur, quia & diabolus bona ſeductorie dicit. 12
c ¶ ideſt loqui diuerſis linguis.

alii prophetia, alii diſcretio ſpirituũ, alii genera linguarũ, alii 13 14

ne minor deſperet, ne maior dum audit gratias, ſuperbiat.

A *Diuiſiones.* Sicut, qui dicit dominus Ieſus ex gratia habet, Augu. epi. 54. ad dardan. ita in officijs eccleſiæ, gratia eſt non diuiſa per perſonas, ſed indiſcrete trium perſonarum vnum opus eſt.

Diuiſiones gr. Gratias dicit ipſas virtutes gratias a deo datas, ſicut fidem, & ſpē, & huiuſmodi, quarum effectus ſunt quantũ ad proximos miniſtratio, quãtum ad ſe operatio. Quòd dicit *Spiritus d.* Eadẽ perſõs ſubſtantia intelligitur, ſed trinitas in perſonis. †ad quod expedit.

⁖ Chryſoſtomus. Ex primo, & altero ſigno, & Vates, & Prophetas manifeſtos facit, inde nõ temere in miraculorũ B ſermonẽ venit, ſed vt orientem tollat diſ- †efficaciæ potentiarum. ſenſionem, & perſuadeat, vt qui minores habent gratias, non doleant, & qui maiores, non ſuperbiant. Quare in hunc modum incipit.

Diuiſiones autem donorum ſunt, idem autem ſpiritus. Admonet primũ, qui minorem habet gratiã, & propterea dolet, Quãobrem inquit, doles? Num ꝙ non accepiſti, quantum alius? Sed intellige, ꝙ dona ſunt, & non debitum, & lenies dolorẽ tuum. Ideo mox inquit, Diuiſiones donorum ſunt, & non ſignorum, neque miraculorum, ſed donũ muneris nomine perſuadens non tantopere dolendum, ſed habẽdam gratiã.

⁖ Augu. Diuidens ergo, non ipſe diuiſus, quia ipſe vnus eſt atque idem, &c. lib. ad Dardanum de præſentia dei.

a *Et diui. ope. ſunt. &c.* * Sedul. Ideſt, inſignium virtutum ac miraculorum deo nomen competit, qui potentialiter hæc per ſuos electiſſimos operatur. Hæc itaque tria nomina, id eſt, Spiritus, & dominus, & deus, Spiritui ſancto conueniunt, qui gratis, & non merito cũcta ſpirando ac ſeruus miniſtrat & potentialiter quaſi deus perficit.

b *Idem vò. de.* Hoc ait, ne pater, & filius, & ſpũſſanctus alia ſeparatim operari videantur, ex eo ꝙ ſpiritui gratias, & domino miniſtrationes, & deo operationes ſuppoſuerat, omnia referens ad vnũ deum ſubdit: Quia *Deus, ſ. operatur omnia.*

c *Omnia in omnibus.* Non vni omnia tribuit, ſed in omnibus omnia operatur, vt quod non habet quis in ſe, habeat in alio & ſic maneat charitas, & humilitas.

C Si amas vnitatem, tibi habet q̃ſquis in illa habet aliquid. Solus oculus videt, ſed non ſibi ſoli. hæc charitas eſt donum D ſpiritus, quod ſuperat omnia, vt poſt dicet.

d *Vnicuique.* Diuiſa ſunt bona, & non ad meritum alicuius ſingulariter dantur, ſed ad vtilitatem ædificandæ eccleſiæ. Aug. in Io. Tract. 32. Ioan.

⁖ Auguſt. Accepimus, & nos ſpiritumſanctum ſi amamus eccleſiã, ſi charitate cõpaginamur, ſi catholico nomine & ſide gaudem⁹. Credamus fratres, quantũ quiſque amat eccleſiam Chriſti, tantum habet ſpiritumſanctum.

⁖ Sedul. *Ad vtilitatem.* Non ad inanem gloriam, vt vultis varijs loqui linguis, ſed ad vtilitatẽ incredulorum, & infideliũ. F

e *Sapientiæ ſci.* Sapiẽtia eſt in contemplatione æternorum. Sciẽtia in actione temporaliũ. vnde in Iob: Ecce pietas, i. cultus dei eſt ſapiẽtia, qui Græce theoſebia. Et quis hic cultus eius, niſi amor, & cognitio eius? Abſtinere aũt a malis ſcientia eſt. mala aũt in temporalibus ſunt, in quibus caute, & prudenter verſandũ eſt. Cui datur ſapientia quaſi ſol eſt: Cui ſcientia, luna in nocte ſeculi, quib. cętera dant̃, ſtellę ſunt, q̃a hęc in nocte ſunt neceſſaria. vnde: *Solem in poteſtatem diei, lunam, et ſtellas in poteſtatem noctis.* Pſal.

f *Alteri fi.* Et fides inter dona dei, & munera eſt. Non ergo ſola charitas, ſed charitas cum fide a deo nobis eſt.

*Chryſoſt. Fidem non eam dico, quæ dogmatum eſt, ſed ſignorum, de qua Chriſtus, ſi habueritis fidem, ſicut granũ ſinapis, & dicetis huic monti, tranſi hinc, & tranſibit, &c.

* Idem. Operationes autem virtutum, & donum ſanandi poſſidere, non eſt idem. Qui enim habebat donum ſanandi, curabat ſolum, qui autem operationes virtutum, etiam puniebat. Virtus enim eſt non ſanare tantum, ſed etiam punire, quemadmodum Paulus cęcauit, & Paulus perdidit.

Alii autem prophetia, alii diſcretio ſpirituum. * Chryſo. Quid hoc ſignificat? Cognitionem quiſnam ſpiritalis ſit, quis non, quis propheta, & quis deceptor,

Alii genera linguar. alii interpretatio ſermon. * Chryſ. Hic. n. ſciebat quid ipſe diceret, ſed alteri interpretari non poterat alius hęc vtraque poſſidebat, vel horum alterum.

* Sedul. *Alii interpret. ſermon.* Hoc eſt ex alia in aliam linguam, aut difficilium ſermonum explanatio. F

a *Sermonum*

NICOLAVS DE LYRA.

in creaturis diuiſim, in deo ſunt coniunctim. Secundo requiritur auctoritas, quæ habetur per miniſterium, vt per apoſtolatum, ſacerdotium, & huiuſmodi, & quantum ad hoc dicit.

1 *Et di. m. ſ. idem au. d.* cui omnia ſeruiunt. tertio requiritur operum executio. & quantum ad hoc ſubdit.

2 *Et diuiſio. op. ſ.* In eodem. n. officio, vt apoſtolatus, & huiuſmodi vnus plus alio operat̃, vt Paulus dixit de ſeipſo. 1. Cor. 15. b. *Amplius illis omnibus laboraui.* & ſimiliter in vna gratia, vtpote prophetiæ, vel gratiæ miraculorum vnus alio plus abundat.

3 *Idem vero, &c.* Effectus enim primæ cauſæ neceſſario requiritur in omni effectu aliarum cauſarum. 4 *Vnicuique.* hic cõſequenter accedit ad diſtinctionẽ dictorum magis in ſpeciali, & primo gratiarum, ſecundo miniſtrationum, ibi: Et quoſdã quidẽ. Prima adhuc in duas, quia primo ponit gratiarum diſtinctionem ſecundo adhibet ſimilitudinẽ, ibi: Sicut. n. corpus. Circa primum dicit. *Vnicuique, &c. ma.* i. gratia gratis data, per q̃ ſpiritusſanctus manifeſtatur, datur. 5 *Ad v.* ſ. eccleſiæ, vt prædictum eſt.

6 *Alii, qui per ſpi. &c.* Circa iſtã diſtinctionẽ cõſiderandum, ꝙ ſicut dictum eſt. Gratiæ gratis datæ dantur ad vtilitatem eccleſiæ, quod potiſſime fit per doctrinã, quantum ad ea, quæ ſunt fidei. Ad quod tria requiruntur. primum eſt, cognitio diuinorum, ſecundum confirmatio eorum, & tertium debita prolatio verborum. Quantum ad primũ, tria ſunt neceſſaria. primum eſt, quòd principia ſint certiſſima, & quantum ad hoc ponitur. Ad doctrinam fidei tria requiruntur. Diuiſio

Fides. 7 *Fides* quæ eſt certitudo de rebus inuiſibilib. q̃ ſupponunt̃, vt principia catholicę doctrinę, Vnde dicit̃ Heb. 11. a. *Fides eſt ſubſtantia ſperandarum rerum, argumentum non apparentium.* Et accipitur hic argumentum pro certitudine. ex quo patet, quòd non accipitur hic certitudo euidentiæ, ſed adhærentiæ. vnde. Secundus philoſophus diffiniens fidem dixit. Fides eſt ignotæ rei miranda certitudo. Secundum eſt cognitio concluſionum principalium ex dictis principiis ſequentium. & quantum ad hoc dicitur.

8 *Sermo ſa.* quæ eſt cognitio diuinorum ex articulis fidei ſequẽtium. Tertium eſt cognitio effectuum, per quos interdum oportet cauſas manifeſtare, & quantum ad hoc ponitur. 9 *Sermo ſci.* q̃ eſt cognitio rerũ humanarum. quia *inuiſibilia dei per ea, quæ facta ſunt intellecta conſpiciuntur,* Ro. 1. c. Circa ſcḋm, quod eſt confirmatio doctrinæ catholicæ ſciendũ, ꝙ in his, q̃ ſubſunt rationi naturali confirmatio eſt per argumenta ex principijs euidẽtib⁹ deducta. In his aũt, q̃ ſunt ſupra rõnẽ diuinitus reuelata, confirmatio eſt per ea, q̃ ſunt diuinæ virtutis propria. Et hoc fit dupliciter. Vno modo qñ ad confirmationem fidei fit opus miraculoſum. Et hoc, ſiue ſit ad ſalutem corporũ, & quantũ ad hoc ponit̃.

10 *Gratia ſa.* Siue ordinet̃ ad ſolã diuinæ poteſtatis manifeſtationẽ, vt ſtatio ſolis, vel aliqd huiuſmodi, & quãtũ ad hoc ponit.

11 *Operatio.* Alio modo quantum ad cõfirmationem fidei manifeſtatur aliquid occultum, quod ſcire ſolius dei eſt proprium, ſicut ſunt contingentia futura, & quantum ad hoc ponitur.

12 *Prophe.* vel cordiũ occulta, ſcḋm qḋ dicit. 1. Reg. 16. b. Hõ videt ea, q̃ parent: deus aũt intuetur cor. & quantũ ad hoc dicitur.

13 *Diſcre. ſpi.* Circa tertiũ, quod eſt facultas pronunciandi alijs ea, quæ ſunt doctrinæ catholicę duo requiruntur, ſ. facultas idiomatis, vt pronuncians poſſit a quibuſcunque intelligi, & ſecundum hoc dicitur. 14 *Genera lin.* & cognitio ſenſus eorum, quæ proferenda ſunt, & quantum ad hoc ponitur.

1 *Inter*

a Linguarum vel viſionum.vt Ioſeph. Id eſt.& ſi diuerſa. b In ſubſtantia.
a b interpretatio † ſermonum Hæc autem omnia operatur vnus 1
a Inuariabilis. b Non ipſe diuiſus. c Sicut qui Deus eſt. d Ideo diuerſis diuerſa dat: quia. 2
c d atq; idem ſpiritus, diuidens ſingulis prout vult. † Sicut enim 3
Coniunctione membrorum. Diuerſa
corpus vnum eſt, & membra habet multa: omnia autē mem 4 5
Quamuis. Subminiſtrando. a Omnes fideles ſunt.
e bra corporis cum ſint multa, vnum tamen corpus ſunt, ita et
a Vt non dicam corpus Chriſti: quia ipſe Chriſtus ſunt tam minores, quam maiores.
Quia. Sancto. Ducti.
f Chriſtus. Etenim in vno ſpiritu omnes nos in vnum corpus 6 7
Abluti. Natione diuerſi. Conditione diuerſi.
baptizati ſumus, ſiue † Iudæi, ſiue † Gentiles, ſiue † ſerui, ſiue 8
a In acceptione diuerſorum donorum. b Bene omnes vnum. c Cui eccleſia ſimilis. 9
g † liberi, & omnes † in vno ſpiritu potati ſumus. Nam & cor- 10
a Ita & in eccleſia. Non omnes unius officij & doni. b Quia idem ſpiritus dat omnia. 11
c Aliquis cui donum inferius datur.
h pus non eſt vnum mēbrum, ſed multa, Si dixerit pes: quoniā 12
a Tam dignus, vt ille cui operatio virtutum datur. b Q. quia de primis non eſt, non ideo non eſt neceſſarius? 13
non ſum manus, non ſum de corpore, num ideo non eſt de
Similiter. a Qui habet ſcientiam. b Vt qui habet ſermonem ſcientiæ uel ſapientiæ.
corpore? Et ſi dixerit auris, quoniam non ſum oculus, non
a Eſt utique adhuc: quia ſi non eſt illud, poteſt eſſe aliud.
i ſum de corpore, num ideo nō eſt de corpore? Si totū corpus 14

A a *Sermonum*. Vel ſermones ſunt allegoricæ pronunciationes quæ in prophetis & in euangelijs.

b *Hæc autem omnia*. Vide quod Apoſtolus dicit hic ſpiritū ſanctū dare dona. Alibi vero dicit: quia datus eſt. Chriſtus ēt dicit: *Accipite ſpiritum ſanctum*. Vnde cū donū Dei audiūt dici ſpiritū ſanctum: illud genus locutionis agnoſcant quod dicit Apoſtolus: In expoliatione corporis carnis nihil aliud eſt quā ipſa caro. ita donum ſpiritusſancti, nihil aliud eſt quam ſpiritus ſanctus.

Aug. Intantū ergo donū Dei eſt, inquantum datur eis quibus datur. Apud ſe autem Deus eſt, & ſi nemini detur. Cum enim datur: ſua voluntate datur, & ipſe idem omnia operatur diuidens ſingulis prout vult.

c *Vnus atque idem ſpi.* Auguſtinus. Quod ſupra dixit tres operari: B hic ſpiritum: qa enim vnius naturæ quod vnus operatur, & tres operantur. Vnus & idē, ne tot putentur quot opera: non quod ſine patre & filio ſpiritus operetur. Inſeparabilis eſt enim operatio trinitatis.

d *Diuidens ſin.* Vnde nec huic dolendum, nec illi ſuperbiendum. *Vt vult.* Qui ſolus nouit quid cui conueniat, & gratis, non ad meritum hominum.

e *Ita & Chriſtus.* Caput & corpus dicitur Chriſtus, propter ineffabilem vnitatem capitis & membrorum. Vnus ſpiritus facit oīa in membris Chriſti corporis, ſicut vna anima videt in oculo, audit in aure, & in cęteris omnib⁹ omnia facit.

✱ Auguſt. Videatis quanta gratia pertineatis ad Deum, vt ipſe voluerit eſſe vobiſcum vnus, qui eſt cum patre vnū. Quomodo cum patre vnum? Ego & pater vnum ſumus. Quomodo nobiſcum vnus? Non dicit, inquit, in ſeminibus, tanquam in multis, ſed tanquam in vno, & ſemini tuo, quod eſt Chriſtus.

✱ Sedul. Notandum quod tota Eccleſia cum ſuo capite Chriſtus appellatur. nam vt corpus non eſt vnum membrū, ita non poteſt totum corpus vnum officium agere, hoc eſt, vt totum corpus vel videat, vel audiat, ſed vnumquodque membrum ſuum officium habet.

C f *Etenim.* Oſtendit quō corpus Chriſti vnum: quia omnes in vno ſpiritu abluti: ducti ſumus in hoc, vt poſt ſimus vnū corpus, vnanimes per illū vnum ſpiritum, vt totum corpus vna anima vegetatur. Et quia oēs potati ſumus in acceptione diuer-

ne diuerſorum donorum ſpiritusſancti, in vno ſpiritu: quia omnia dona ad vnum efficiendum dirigit, non vllius perſona contemnenda vel præferenda, nec hominibus gloria Dei danda: quia vnus & idem in omnibus. D

g *Nam & cor.* Ambroſius. Oſtendit per ſimilitudinem humani corporis vnitatem corporis Chriſti ideſt eccleſiæ habere varietatem officiorū & diuerſitatem hanc nō tollere vnitatem: ſicut humani corporis vnitas non in ſingularitate cōſiſtit, ſed in multis membris, vt inuicem ſibi præſtent quod debent.

Aug. in pſal. 87. & 130.

† Ro. 12. b Eph. 4. a 89. diſt. cap. ſingula.

h *Si dixerit pes, quoniam non ſum manus, nō ſum de corpore, &c.*

In pſal. 130. † Gentilis. † ſeruus.

✱ Sedul. Pes Eccleſiæ dici ſolet, q ad intercedēdū egreditur. Manus, ille qui operatur. Os, ille qui docet, vel loquitur linguis.

† vnum ſpiritū hauſimus.

E ✱ Auguſtin. In vno corpore ſi ſit ſanitas, & non aduerſum ſe litigent membra, & auris videt in oculo, & oculus audit in aure. Nec obijci pōt auri, quia nō videt, vt dicatur ei, nihil es. Nūquid videre & diſcernere colores potes, quod facit oculus? Rñdet.n. auris de pace corporis, & dicit, ibi ſum vbi eſt oculus, in eo corpore ſum. In me non video, in illo cū quo ſum, video. Itaq; cum auris dicit, oculus mihi videt: oculus dicit, auris mihi audit: oculi & aures dicūt, manus nobis operātur, &c. Oīa mēbra quidquid pñt faciūt, vt de infimo & exiguo loco ſpina quæ inhæſerat, educatur. Sic ergo fratres, quiſquis in corpore Chriſti non pōt reſuſcitare mortuum, non illud quærat, ne diſcordet in corpore: quō ſi auris quærat videre diſcordare pōt. Nam quod non accepit non poteſt facere. Sed ſi ei obiectum fuerit & dictum, ſi iuſtus eſſes, reſuſcitares mortuum, quō reſuſcitauit Petrus in Chriſto. Cum ergo hoc audierit homo qui proficit, quaſi obiectā calumniā ab ignaris paganis, ab hoībus neſcientibus quid loquantur, reſpondeat & dicat: Quid dicis? Non es iuſtus, quia non facis miracula. Poſſes & auri dicere, nō es in corpore, quia nō vides. Faceres inquit, & tu ſicut & Petrus fecit. Sed & Petrus F mihi fecit, quia in eo corpore ſum in quo & Petrus fecit: in illo quod pōt poſſum, a quo diuiſus non ſum. Quod minus poſſum, compatitur mihi, & quod plus pōt, congaudeo illi.

i *Si totum.* Q. Si in eccleſia omnes eſſent vnius officij quomodo impleretur neceſſitas corporis, cuius gubernationi diuerſis opus eſt?

a *Si totum*

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Inter. ſer.* Dicit igitur Apoſtolus. Alij quidē daf, &c. & patet litera ex dictis vſq; ibi. 2 *Hæc autem, &c.* per hoc tollif error Gentiliū qui diuerſas gratias attribuebāt diuerſis dijs: vt ſapientiā Ioui: loquutionē Mercurio, & ſic de alijs. 3 *Diuidens ſin.* per hoc tollit error eorū qui dixerunt, Deū cognitionē habere rerū in vniuerſali tm̄, & nō ſingulariū. 4 *Prout vult.* per hoc tollif error attribuentiū diuerſitatē donorū fato vel cōſtellationibus, vel humano merito, & non diuinæ voluntati ſicut cauſę primæ. 5 *Sicut e. cor.* Hic manifeſtat p̄dicta per ſimilitudinē corporis naturalis. Et diuidit in duas: quia primo ponif ſimilitudo in generali. ſcđo explicaf magis in ſpeciali, ibi. *Nam & corpus.* Similitudo aūt eſt in hoc: qđ ſicut multa mēbra faciunt vnū corpus naturale: ſic & fideles in Chr̄o regenerati per baptiſmū facti ſunt mēbra Chr̄i: & ſic faciūt ſub capite Chr̄o vnū corpus myſticū. Dicit igif. *Sicut e. c.* Iſta vnitas nō eſt indiuiſibilitatis qualis eſt vnitas pūcti: nec cōtinuitatis qualis eſt vnitas lineæ: ſed eſt vnitas p̄fectionis qua aliqđ vnū perfectione ex multis cōſtituif, vt hr̄. 5. metaph. ita & Chriſtus qui eſt caput noſtrū vnus eſt in p̄ſona. & per cōſequēs oēs fideles ſibi iuncti per fidē faciunt vnū corpus myſticū. Quod declarat cōſequēter, di. 6 *Etenim in vno ſpi.* ſ. ſancto. 7 *Omnes nos, &c.* myſticū. 8 *Baptizati ſumus.* qui baptiſmus eſt ſpiritualis generatio. 9 *Siue Iudæi.* q. d. Hanc vnitatem non impedit diuerſitas gentis præcedens baptiſmus.

10 *Siue ſer. &c.* q. d. diuerſitas conditionis hanc vnitatē nō impedit. vnde dicit Ambro. In dño bona ſeruitus & bona libertas æqua lance appenduntur. 11 *Et omnes in vno, &c.* in potu ſacramentali. 12 *Nam & corpus non eſt, &c.* Hic cōſequēter ſimilitudinē applicat magis in ſpeciali, & primo quantū ad corpus naturale. ſcđo, quantum ad myſticū, ibi: Vos aūt eſtis. Prima in duas. qa primo deſcribit corporis naturalis integritatē, ſcđo mēbrorū habitudinē, ibi. *Non poteſt.* Quantū ad primū dicit, *Nam & corpus non eſt vnum mem. &c.* quia oīa membra concurrunt ad integritatē vnius corporis cōpoſiti & perfecti ex multis organis deſeruientibus diuerſis animæ potentijs. vnde 2. de anima dicitur: Anima eſt actus corporis phyſici organici. ideo ſubditur.

Diuiſio.

13 *Si dixerit pes quoniam, &c.* q. d. nō ſequif. licet. n. mēbra abinuicē diſtinguantur: ex illis tñ perficitur vnū corpus vnitate perfectionis. & ſic poteſt dici de ſingulis mēbris. Quod probat conſequenter ducendo ad duplex inconueniens. primū eſt: quia tolleretur id quod eſt neceſſariū corpori. ideo dicit. 14 *Si totum, &c.* q. d. tolleretur. Et eodem modo poteſt dici de ſingulis membris: quia ſicut oculus eſt neceſſarius corpori ad dirigēdū, ita manus ad operandū, & pes ad ambulandū. & ſic de alijs. Iō ſubdit.

a *Nunc*

a *Si totum corpus oculus.* ✲ Sedul. Hoc eſt, ſi omnes doctores
A ſunt: *Vbi auditus?* Id eſt vbi ſunt auditores? *Si totum auditus*, ſi omnes ſunt auditores: *Vbi odoratus?* Hoc eſt, quis erit boni odoris, malive diſcretor.
b *Membra, vnumquod.* Vt nihil deſit illi: ita & in eccleſia diuerſas perſonas quibus tribuit munera diuerſa.
c *Quod ſi eſſent.* Non modo multitudo ſenſuum periret: ſed etiā corpus. Ita ſi in eccleſia omnes eſſēt vnius officij & dignitatis: non diſcernerentur membra neque corpus.
e *Aut iterum ca. pe.* Ipſa dignitas contemptibilis eſt ſine ſubiectis. Officium enim eſt per quod dignitas conſtat. Magnus im-
B perator neceſſarium habet exercitum.
d *Non poteſt oculus.* ✲ Sedul. Id eſt, vir theoricæ vitæ, *dicere manui*, Homini actualis vitæ, &c. Ideo autem inuicem indigemus, vt magis ac magis charitas confirmetur: Nam ſi vnus omnia haberet, aduerſus ceteros inflaretur. *Quæ videntur membra corp. infirmiora*, venter, & cætera inteſtina: *Neceſſariora*, ideſt, dum vitam corporis cuſtodiunt. Itaque membra quæ ſpernitis in eccleſia, maioris vtilitatis approbātur, ſic in corpore ſine pedibus & manibus viuitur, ſine inteſtinis omnino non viuitur.
f *Inhoneſta ſunt.* Abſit vt in membris ſanctorū aliqua ſit turpitudo: ſed dicuntur inhoneſta, quia non habent ſpeciē decoris quā habēt ea quæ in promptu ſunt. Vel propter legem
C membrorū quæ de peccato venit: vſus membrorū illicitus turpis eſt, non membra ipſa.

† noſtri. † diffidium. † idem. † honorificatur. Augu. lib. 21. cont. Fauſt. cap. 9. Idem libr. 50. hom. hom. 15.

Auris. Auris. a Diſcretio ſpirituum. Nares. b Sed propter honeſtatem neque vitanda:
a oculus, vbi auditus? Si totum auditus vbi odoratus? Nunc au- 1
a Prouida & rationabili voluntate aptauit. b Diuerſa. c Maius vel minus. d In conſtitutione corporis.
b tem poſuit Deus membra, vnumquodq; eorum in corpore
a Sicut ſibi viſum eſt. b Modo multa. c Vnius officij. d Quod non niſi diuerſis ſubſiſtere poteſt.
c ſicut voluit. Quod ſi eſſent omnia vnum membrum, vbi cor 2
a Ne corpus pereat. Sunt. De omnibus.
pus? Nunc autem multa quidem membra, vnum autem cor- 3
a Diuerſa ſunt: ſed maiora non poſſunt dicere minoribus quod eis non egeant. 4
b Quia ſi oculus prævidet, manus operatur.
d pus. Non poteſt autem dicere oculus manui, opera tua non 5
a Poteſt enim aliquis humilis quod non ſublimis.
e indigeo, aut iterum caput pedibus, non eſtis mihi neceſſarij.
Viliora.
Sed multo magis quæ videntur membra corporis† infirmio- 6
Aliquando. a Et quæ putamus inferiora: à ſuperioribus non debent ſperni: ſed amplius honorari.
ra eſſe, neceſſariora ſunt. Et quę putamus † ignobiliora mē- 7
a Veſtimentorum. b Ita minus dignis exhortatio neceſſaria, qua aliquis honor illis detur vt fiant vtiles. 8
bra eſſe corporis, his honorem abūdantiorē † circundamus. 9
a Vt pudenda. Per aliquod peccatum. b Conſolationem in orationibus.
f Et quæ inhoneſta ſunt † noſtra abundantiorem honeſtatem 10
a A nobis ea celantibus. b Quæ per ſe ſatis honorem habent. c Eorum quæ illis ſiunt, ſed per ea ſunt alia honoranda.
g h habēt. Honeſta autē noſtra nullius egēt. Sed Deus tēperauit 11
a Membro. In ſe. b Ampliorem. Per digna membra.
corpus, ei cui deerat abundantiorē tribuēdo honorē, vt non 12
a Diſcordia, b Humano vel eccleſia. Potius. Vbi debet eſſe vnitas. In rebus agendis.
i ſit † ſchiſma in corpore, ſed † in idipſum pro inuicē ſolicita 13
a In aduerſis. b Compati debent.
k ſint membra. Et ſi quid patitur vnum membrū, cōpatiuntur 14
a Quaſi ſuum ſit malum. De bonis.
omnia mēbra. Siue † gloriatur vnū mēbrū, cōgaudēt omnia 15
a Quid ad nos iſta? Reſpondet. b Vnitate fidei. c Capitis. d Pendentia. 16
e Chriſto capite & commembro.
l m mēbra. Vos autē eſtis corpus Chriſti, & mēbra † de mēbro. 17 18

Inhoneſta. Egeſtate & habitu aliqñ vitę mēdicioris ſunt. Vel illi qui in eccleſia per aliquod pctm̄ inhoneſti ſunt abūdantius . . . . . conſolationibus & orationibus, vt honeſti fiāt.
g *Honeſta autem.* Q. Ita & fratribus in quibus ſtudiū pię cōuerſationis ornauit honeſtas, nihil eſt q̄ addatur à nobis.
h *Sed Deus tēperauit.* Remoto illo quod ob eſt: ponit illud quod prodeſt, ſcilicet contemperationem.
i *Sed in idipſum pro inuicem.* Q. Sollicita ſint membra, vt tendant in idipſum id eſt, in id ſollicitudinis quod ſit ipſum, ideſt indifferens, vt non minus pro alio quam pro ſe.
K *Et ſi quid patitur.* Ambr. Hoc de membris corporis ambiguum non eſt, quia ſi oculus vel pes capiatur aliqua ægritudine, totum corpus condolet. Ita & nos decet condolere fratribus, ſi quid aduerſitatis emerſerit, & lætari ſi bene ceſſerit.
l *Vos eſtis corpus Chriſti, &c.* ✲ Chryſoſtom. Ne quis enim dicat, nihil ad nos exemplum corporis pertinere, natura ſerui, cū quidquid à nobis fiat, liberum ſit, & voluntatis totum, ipſum neceſſitudini noſtræ accommodans, & tantā animorum concordiam, quanta membrorum natura ſit, eſſe debere docens: vos vero corpus, inquit, eſtis Chriſti. Quod ſi corpus noſtrū ſeditioſum eſſe non decet, quanto minus Chriſti? tanto profecto, quanto gratia potentior eſt quam natura.
m *De membro.* Vel à me membro cuius prædicatione inſtituti eſtis.

D E F. Augu. hom. † inr. † mir. ... ia. † ex ... † ex ... aliq ... mei ...

a *Et quæſ-*

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Nunc autem.* i. ſic diſpoſuit ea in corpore, quodque deſeruit toti corpori. oculus enim videt pro toto corpore, & pes ſimiliter ambulat. & ſic de alijs. & ideo ſituantur in vno corpore. 2 *Quod ſi, &c.* Hic ducit ad ſm̄ inconueniens: quia tolleretur integritas corporis: ad quā neceſſario requiritur diuerſitas mēbrorū: vt prædictū eſt. ideo dicit: *Quod ſi eſſent omnia vnum mēb. vbi corpus?* ſ. organicum perfectibile per animam. q. d. nuſquam, pp̄ quod ſubdit. 3 *Nunc autem.* abinuicem diſtincta. 4 *Vnum autem.* ex illis conſtitutum vnitate perfectionis. 5 *Non poteſt.* Hic conſequenter oſ̄dit, habitudinē membrorū adinuicē. & primo quantū ad cultū exteriorē, ibi. *Et quæ putamus.* tertio quantū ad mutuā ſolicitudinē, ibi: *Sed in id ipſum.* Quantū ad primū dicit: *Non poteſt autem dicere ocu. manui: opera tua non indigeo, &c.* quia ſicut manus indiget directione oculi, ita oculus protectione manus ne lædatur, & lotione ſi fœdetur. & ſic de alijs. 6 *Sed multo magis quæ viden.* ſicut quæ facile læduntur. 7 *Neceſſariora ſunt.* Directio enim oculi eſt omnibus alijs membris valde neceſſaria, & ex tali mutua neceſſitate apparet manifeſte omnia mēbra de integritate vnius corporis eſſe. 8 *Et quæ.* Hic conſequenter comparat adinuicem oīa membra quantum ad cultum exteriorem, qui magis adhibetur membris ignobilibus. & hoc eſt quod dicitur. *Et quæ putamus ignobiliora membra eſſe corporis.* vt pudēda & partes egeſtioni deſeruientes propter aliquam fœditatem. 9 *His honorem abun.* id eſt, ea diligenter tegimus. 10 *Honeſta autem noſtra nullius egent.* ſcilicet operimenti, vt facies in qua vigent omnes ſenſus.
11 *Sed Deus, &c.* i. ſic ordinauit quod illa membra quæ videntur inhoneſta diligentius tegimus ex inſtinctu naturæ cuius eſt auctor. 12 *Vt non ſit ſchiſma, &c.* i. vt appareat manifeſte, quod omnia membra ſint de vnius corporis integritate. 13 *Sed in id pſum.* Hic conſequenter comparat membra adinuicem quantum ad mutuam ſollicitudinem laborando vnum pro altero, & compatiendo vnum alteri. ideo dicit. *Sed in idipſum pro in. ſolli. ſint memb.* ſicut manus laborat pro neceſſarijs alijs partibus: vt in tegumento, defenſione, & ſimilibus. 14 *Et ſi quid, &c.* ſicut patet, quod læſo pede ſtatim oculus aſpicit ad læſionē, & manus apponitur ad conſolationem. 15 *Siue gloriatur vnum memb.* ex aliqua conſolatione. 16 *Congaudent omnia.* inde conſolata. Ex his omnibus patet, quod pertinent ad vnum corpus. 17 *Vos autem.* Hic aptat ſimilitudinem corporis naturalis ad myſticum, dicens: *Vos autē eſtis corp. Chriſti.* per coniunctionem charitatis & fidei adinuicem & ad Chriſtū. 18 *Et mēbra de mēbro.* id eſt, dependentia vnum ab altero & ad vnum ordinata. Huius autem corporis oculi ſunt prælati & doctores, qui habēt alios dirigere. Auditus vero clerici, qui ſunt eorum diſcipuli. Odoratus religioſi, qui debent reſpirare celeſtia, Cant. 1. a. *In odore vnguentorū tuorū currimus.* Manus autē, potentes laici, qui habent defendere per potentiam clerum & inferiorem populum. Pedes vero vulgares homines ſuo labore vt agricultura & huiuſmodi totum corpus myſticum ſuſtētantes. Et licet ſint ignobiliora membra, tamen ſunt valde neceſſaria. Videmus etiam quod nullus ſtatus prædictus conuenienter poteſt ſtare ſine alijs, propter quod debent pro inuicem ſollicitare de neceſſarijs pro communi vtilitate corporis myſtici ſua officia exercentes.

Diuiſio. Mēbra ecclefie.

1 *Et quoſ-*

Exponit diuerſitatem in fidelibus, quam dixit in membris. a Dignitate & tempore.

a b † Et quoſdam quidem poſuit Deus in eccleſia, primum apo- 1

a Omnium ordinatores & iudices. b Aug. qui poſt aduentum, non, qui eum prænunciauerunt, de quibus in Actibus apoſtolorum. 2

c Qui miracula faciunt.

c d ſtolos, ſecundo prophetas, tertio doctores, deinde † virtutes, 3

a Qui infirmos ſanant. b Qui maioribus ferunt opem, vt Titus Apoſtolo, vel archidi. 4
epiſcopis. c Minorum perſonarum prælationes, vt 5
presbyteri. ¶ Qui plebi documento ſunt.

exinde gratias curationum, † opitulationes, gubernationes, 6

a In pleriſque vacat. b Diuerſis hæc, quia non omnibus omnia, quia ſic non 7
eſſet quibus ex officio ſeruirent. 8

e genera linguarum, interpretationes ſermonum. † Nunquid 9
f omnes apoſtoli? Nūquid omnes prophetæ? Nūquid omnes 10
g doctores? Nunquid oēs virtutes? Nunquid omnes gratiam cu
rationum habent? Nunquid omnes linguis loquuntur?

a Scripturas vel linguas. b Sed de his deſiderate vtiliora, non linguas vt ſoletis.

h Nunquid omnes interpretantur? † Aemulamini autem cha- 11

a Et præter prædicta. b Maius omnibus donum. 12
c Eundi ad Deum. i. charitatem, quia prædicta non ſemper 13
ad meritum, ſed ad honorem Dei oſtendendum Gentibus. 14

i riſmata † meliora. Et adhuc excellentiorem viam vobis de- 15 16
monſtro.

a *Et quoſ. qui.* Determinat his de donis Dei, quæ altiora, & quæ ſint inferiora. De his enim putabant Corinth. j; quod minus eſſet maius, quod maius eſſet minus.

b *Primum.* dignitate & tempore *apoſtolos* vitæ Chriſti prædicantes.

c *Secun. pro.* myſteria ſcripturarum vel futura reuelantes.

d *Tertio do.* præcepta viuendi dantes, vel qui pueros literis imbuunt.

e *Generali.* Ecce donum Dei eſt, multas ſcire linguas. Et nota quod vltimum ponit illud quod illi primū ponebant.

✻ Sedul. Nunc phyſicam ſimilitudinem myſtice explanat.

✻ Chryſoſtomus. Apoſtolos prælocauit, vt qui omnia in ſe donorum genera haberent. Neque enim alios Apoſtolos, alios prophetas, inquit, in eccleſia Deus locauit, ſed primum, ſecundum, tertium adiunxit, hoc ipſum quod dixi oſtendens.

Secundo prophetas. ✻ Sedul. noui teſtamenti, vt fuit Agabus & filiæ Philippi.

Tertio doctores. * Chryſoſtomus. Poſt prophetam doctorem locauit, quod illud quidem totum eſt muneris diuini, hoc & laboris humani.

Deinde virtutes. * Sedul. Facientes maiora ſigna, vt mortuos ſuſcitare.

* Chryſoſt. Pulchre ſanationum dona à poteſtate, ſic vt ſupra diſcernit. Poteſtas enim ſanatione maior eſt. Qui poteſtatem habet, & caſtigat, & ſanat: qui donum ſanandi, ſanat modo.

Exinde gratias curationum. ✻ Sedul. Vt leproſos mundare, &c.

Opitulationes. ✻ Sedul. Ideſt, eleemoſynæ erga pauperes.

✻ Chryſoſtomus. Hoccine igitur donū Dei eſt? Maximum iſthuc quidem diuinæ beneficentiæ ſignum in rebus ſpiritus œconomū & hortatorem eſſe.

Gubernationes. ✻ Sedul. Eccleſiarum Dei.

f *Nun. omnes pro, &c.* Qui hęc nō habet in ſe: amet in alijs ea. & in eis iam hæc habet quæ in ſe non habet.

g *Nunq. omn. Apoſto.* ✻ Sedul. Sicut nec totum corpꝰ oculus eſt. Quod enim in ſingulis hominibus vniuerſa dona ſpiritusſancti eſſe non poſſunt, non ſpiritusſancti, ſed hominis infirmitati deputandum eſt.

h *Aemulamini autem chariſmata meliora.* * Sedul. Ideſt, imitemini dona meliora, quàm loqui linguis.

i *Excellentiorem viam.* Charitatem, quia maius omnibus præ dictis donū: Vnde in fine his qui dicūt: *Domine in nomine tuo prophetauimus: dæmonia eiecimus: virtutes fecimus, dicet dominus: Recedite à me, non noui vos operarij iniquitatis.*

* Chryſoſt. Non maiora ſed meliora ſectari iubet: nec donum, ſed viam donorum dixit, quo magis quod dicturus eſt tollat. Non enim vnum, duoue aut tria vobis dona, ſed viam vnam ad omnia iſta perducentem monſtro: nec viam ſolū, ſed excellentem, nec vlli mortalium inacceſſam, &c.

A B C D E F

p.4.b — blia. — r4.a — † poteſtates. — † Sectemini vero dona potiora. — Matth. 7.c — Auguſt. lib. de ſanctis virg. cap. 45. — Ibidem. d

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Et quoſdam.* Hic poſt diſtinctionem gratiarum diſtinguit miniſtrationes. Et diuiditur in tres partes, quia primo ponit diſtinctionem, ſecundo manifeſtationem eius, ibi. *Nunquid omnes vos.* tertio, circa miniſterium ordinat hominum affectionem, ibi. *Aemulamini.* Prima adhuc in duas, quia primo, diſtinguit miniſtrationes principales. ſecundo, minus principales, ibi. *Opitulationes.* Maiores autem eccleſiæ miniſtri ſunt Apoſtoli. Ad quorum officia pertinēt. ſ. regimen populi, doctrina & miraculorum operatio pro cōfirmatione doctrinę. De his tribus dicitur Lu. 9. a. *Conuocatis autem duodecim Apoſtolis dedit eis poteſtatem ſuper omnia dæmonia, & vt languores curarent, & miſit illos prædicare regnum Dei, &c.* In poteſtatibus autem ordinatis, illud quod eſt ſupremum reſeruatur ſupremæ potentiæ, alia autem alijs communicantur. Regimē vero populi ſupremum eſt in his tribus, quia alia duo ordinantur ad ipſum, ideo regimen eccleſiæ proprius eſt ſtatus apoſtolici, qui eſt ſuperior ſtatus eccleſiæ, & poſt eum alij ſtatus per ordinem, & hoc eſt quod dicit Apoſtolus. *Et quoſdam quidem poſuit Deus in eccleſia.* ideſt, diſpoſuit ordinate.

2 *Primum Ap.* quibus eſt commiſſum eccleſiæ regimen, Luc. 22. c. *Ego diſpono vobis ſicut diſpoſuit mihi pater meus regnum, &c.*

3 *Secundo pro.* accipientes a Deo immediate reuelationes.

4 *Tertio do.* qui reuelata alijs explanant inferioribus. De his duobus dicitur Act. 13. a. *Erant autem in eccleſia quæ erat Antiochiæ prophetæ & doctores.* Nec contra hoc eſt quod dicitur Matth. 11. b. *Lex & prophetæ vſque ad Ioannem.* hoc enim dicitur de prophetis prænunciantibus aduentum Chriſti in carnem qui tunc ceſſauerunt, non tamen ceſſauit prophetia ſimpliciter. Quartus gradus eſt eorum quibus cōmunicatur gratia miraculorū, quę fuit cōmunicata alijs ab Apoſtolis, & quantum adhoc dicitur.

5 *Virtutes.* quantum ad eos qui faciunt miracula in elementis.

6 *Exinde g. c.* quantum ad eos qui faciunt miracula in corporibus humanis.

7 *Opitulationes.* Hic conſequenter diſtinguit ſecundarias adminiſtrationes, di. Opitulationes quantum ad illos qui ferunt opem maioribus prælatis, cuiuſmodi ſunt decani, archidiaconi.

8 *Gubernationes.* quantum ad parochiales ſacerdotes.

9 *Genera lin.* quantum ad illos qui varijs linguis loquebantur in primitiua eccleſia, ne propter defectum idiomatis impediretur euangelica doctrina.

10 *Interpretationes ſermon.* quantum ad illos qui occultas ſententias explanabant.

11 *Nunquid.* Conſequenter manifeſtat dictam diſtinctionem per hoc, quod tunc non omnes adminiſtrationes iſtæ concedebantur omnibus, ſed diuerſæ diuerſis: ſicut diſtincta officia diſtinctis membris corporis. Oculus enim videt, & pes ambulat. & ſic de alijs: Non enim omnia omnibus expediunt. ideo dicitur, *Nunquid* enim *omnes Ap.* q. d. non: & patet litera.

12 *Aemulamini.* Hic conſequenter ordinat affectionem hominum circa dicta miniſteria: quæ licet ſint bona & eccleſiæ neceſſaria, tamen non ſunt ſic appetenda, ſicut charitas & ſimilia quæ faciunt hominem vita æterna dignum. Non ſic autem dicta miniſteria. ideo dicit Apoſtolus: *Aemulamini.* id eſt, deſiderate.

13 *Chariſmata me.* i. meliora ſpiritusſancti dona.

14 *Et adhuc.* præter dicta miniſteria.

15 *Excellentiorem vo.* eundi ad patriam cęleſtem.

16 *Demonſtro.* cap. ſequenti.

1 Apo... rū offi... tinen-

CAP.

ADDITIO I.

In c. 15. vbi dicitur in poſt. Circa iſtam diſtinctionem conſiderandum, quod ſicut dictum eſt gratiæ gratis datę dantur ad vtilitatem eccleſię. Hęc diſtinctio Apoſtoli de diuiſione gratiarum gratis datarum declaratur plene in prima ſecundæ, q. 109 artic. 4. in corpore quæſtionis, in quo continentur omnia quæ hic tradit Poſtilla. & pleniori modo vide ibi, &c.

Hæc

CAP. XIII.

A a SI linguis, &c. Probat quod charitas excellentior eſt, quia & hęc alia, ſine illa non valent, & illa ſine iſtis.
b Si lin. ho. Mẽtis ſcientiã, vel angelorum. i. perfectorum. Vel linguis oĩum hominum Angelorum. Quibus prępoſiti minorib. quod de Dei voluntate primi ſentiunt ſignificant. Quod fit aliquib. nutibus, aut ſignis, vel quibus ad homines nulli vtuntur.
c Si lin. homin. loquar, & Angelorum.
✽ Sedul. Id eſt, non ſolum omnium linguis, ſed etiam ſi quæ Angelorum linguę.
✽ Auguſtinus. Quid eſt veſtis nuptialis? Quæramus illam in literis ſacris. Quę eſt veſtis nuptialis? Sine dubio eſt aliquid qđ boni & mali commune non habent. Hoc inueſtigemus, & inueniemus veſtem nuptialem in donis Dei. Quid eſt quod cõe non habẽt boni & mali? Quod homines ſumus, & pecora non ſumus, Dei donum eſt, ſed cõe eſt hoc cum bonis, & cum malis, quod nobis lux de cœlo oritur, de nube pluuiæ deſcendunt, fontes manant, agri fructificant, dona ſunt, ſed bonis maliſq; communia. Intremus ad nuptias, foris alios relinquamus qui nõ venerunt vocati, ipſos conuiuas (ideſt Chriſtianos) conſideremus. Baptiſmus Dei donum eſt, hñt illũ boni & mali. Altaris ſacramenta ſimul accipiunt & boni & mali. Prophetauit Saul iniquus, & viro ſãctiſsimo atq; iuſtiſs. infeſtus, dum eũ perſequeret prophetauit. Nunqd credere dñr ſoli boni? Et dęmones credunt, & contremiſcunt. Quid facio? excuſſi omnia, & ad veſtem illam nondum perueni. Quodam loco Paulus Apoſt. attulit mihi magnum inuolucrum magnarũ rerũ, & poſuit ante me. Et dixi ei: oſtẽde mihi ſi forte veſtẽ nuptialẽ reperiſti. Cępit excutere ſingula, & dicere, ſi linguis homi. loquar & angel. ſi habeam oẽm ſcien. & prophe. & fidẽ, ſi diſtrib. oĩa mea pauper, & trad. corp. meum vt ardeam. Magnæ

Ex ſerm. de miraculo. 5. panum.

B †De pœn. di. 3. c. 2. n.

CAP. XIII.

Quod alicui datur ad gloriam Dei, non ad meritum.

a SI linguis hominum loquar & angelorũ, 1
a Qua poteſt carere omnibus linguis loquens. 2
b charitatem autem non habeam, factus 3
c a Quod inutiliter ſibi contuetur aliis ſignificat. 4
d b Sibi non prodeſt, alios delectat neſciens.
e ſum velut ęs ſonãs aut cymbalum tinniens,
a Futurorum.
f Et ſi habuero prophetiam, & no 5
a Occulta veteris & noui. Diuinam & humanam. 6
g uerim myſteria omnia, & omnem ſcientiam: & ſi habuero 7
h a De omni re vnde eſt habenda. b Perfecta ſ. c Ad litteram: vel dæmones à patientibus, 8
i omnem fidem, ita vt montes transferam, charitatem autem 9
a Et ſi illa magna. b Cautela eleemoſynæ ut pluribus proſit. c Neceſſaria. 10
K non habuero, nihil ſum. Et ſi diſtribuero in † cibos pau- 11
a Non diuitum qui reddant. b Quidquid licet mihi habere. 12
c Vt Laurentius, quod & iactanter fit: ut ab Empedocle 13
perum omnes facultates meas, † & ſi tradidero corpus 14
meum † ita vt ardeam, charitatem autem non habuero, 15

Magnę veſtes, nondũ tñ eſt illa nuptialis. Iam profert nobis nuptialem veſtem. Si charitatem inquit, non habeam, nihil ſũ, nihil mihi pdeſt. Ecce veſtis nuptialis. Induite vos o cõuiuę, vt ſecuri diſcũbatis. Nolite dicere ad iſtam veſtem habendã, pauperes ſumus. Veſtite, & veſtimini, hiems eſt. Veſtite nudos, nudus eſt Chriſtus, &c. Hęc Auguſt. D

✽ Gregor. Magnus. Bona loquẽs, ſed per amorẽ eadem bona non ſequens velut ęs aut cymbalũ ſonitũ reddit, quia ipſe non ſẽtit verba quę facit.
d Charitatem autem. Charitas eſt fons proprius bonorum, cui alienus non communicat. Quę vt oleum non poteſt premi in imo, ſed ſuperexilit. Quanta eſt, quę ſi deſit, fruſtra habentur cętera, ſi aſſit, habentur omnia?
e Velut æs ſon. &c. Sicut impulſu aliquo non per ſe reſonans, ſic loquens linguis, non per ſe q neſcit, ſed virtute ſpiritus profert ea quibus audientes mulceat.
f Et ſi habuero prophetiam. Vt Balaam & Caiphas & Saul.
g Myſteria. Vt & Iudas cũ apoſtolis, & diabolus, qui (vt Ezechiel dicit) myſteria diuina nouit.
h Scientiã. vt ſcribæ & phariſæi, vñ: Vos hẽtis clauẽ ſcientiæ. ſed nec intratis, nec alios intrare ſinitis. Hñt hæc vtiq; & mali, q & cõfitebunt in iudicio, vbi nõ audebũt mẽtiri. qb. nõ dicetur: Nõ habuiſtis, ſed nõ noui vos, qa ſine charitate habuerunt.
i Charita. &c. Aug. Hęc eſt veſtis, qua induti conuiuæ ſecuri diſcũbũt. Hac veſte pellit frigus, quo frigebat Petrus calefaciens ſe ad prunas Caiphæ. Hæc ſola eſt quæ diuidit inter filios regni et perditionis. Dantur quidẽ & alia per ſpũm munera, ſed ſine charitate nihil proſunt, vt dominus ait: Qui hẽt, dabitur ei, & qui nõ hẽt, & id quod habet auferet ab eo. Hẽt quidem grãm poſſidendi nomen Chriſtianum, ſed nõ habet charitatem vtendi, & ideo q habet auferetur ab eo.
K Si diſtr. Impar facultas multum vel parum dant, ſed non impar

L. 34. cap. 4

Aug. baptiſ. Don.

†de ... 4. c. ...

E

† vt

Lc... bap...

Mat. ...

M... Se... cui ... pan... Ioh 8. c.

M... Au... ba... & ... F

C

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XIII.

1 SI linguis. Poſtquã Apoſtolus docuit de gratijs dãtis, hic cõſequẽter tractat de charitate q idẽ eſt cũ grã gratũ faciẽte, vel inſeparabiliter ei annexa. Et diuidit in tres partes: qa primo oñdit eius excellẽtiã reſpectu donorũ pdictorũ quãtũ ad eius neceſſitatẽ. ſcđo, quãtũ ad eius vtilitatẽ, ibi. Charitas patiẽs eſt. tertio, quãtũ ad ei⁹ ſtabilitatẽ, ibi. Charitas nunquã excidit. Circa primũ oñdit primo, qđ ſine charitate nõ valẽt dona q pertinẽt ad locutionẽ. ſcđo, qđ nec ea q pertinẽt ad cognitionẽ, ibi. Si habuero. tertio, qđ nec ea quæ pertinẽt ad operationẽ, ibi. Et ſi diſtribuero. & per hęc tria dona intelligit alia. Dicit igitur. 2 Si l. n. h. Li. omniũ hoium per donũ linguarũ. 3 Et an. Circa quod ſciẽdũ: q in angelis eſt duplex cognitio. Vna qua vidẽt diuinã eſſentiã: & de illa vnus nõ docet aliũ: qa oẽs immediate vidẽt eã. Alia vero cognitio eſt in eis de alijs. Et hæc eſt duplex. Vna eſt de miniſterijs diuinę prouidẽtiæ exequẽdis. Et de his ſuperiores loquunt & docẽt inferiores, & nõ ecõuerſo. Alia eſt de cõceptib⁹ pprijs. & ſic ẽt inferiores docẽt ſuperiores & loquunt eis, ſicut ecõuerſo. Cõſiderandũ ẽt, qđ in angelis eſt aliquid naturaliter notũ alijs: & iõ qñ illud naturaliter notũ, ab vno angelo ordinat ad manifeſtandũ alteri, id qđ eſt ſibi occultũ, tũc eſt angelica locutio. Quæ quidẽ ordinatio dependet ex voluntate angeli proponentis vel ordinãtis: & ſic põt loqui vni & non alteri: poteſtas igit hoc faciendi dr angeli lingua. Per hoc intelligit quod donũ locutionis quantũcunque excellens non valet ſine charitate. iõ ſubdit. 4 Factus ſum. Sonus. n. taliũ quantũcunque ſit diſcretus, non tñ eſt viuus. Sicut aũt corpus viuit per aĩam (qua carẽt æs & cymbalũ) ſic aĩa ſpiritualiter viuit per charitatẽ: pp quod oĩs locutio quæ eſt ſine charitate mortua eſt. Aes aũt eo quod eſt planũ, ex vna percuſſione reddit ſimplicem ſonũ. ideo ſignificat eos qui veritatẽ ſimpliciter annunciãt. Cymbalũ aũt eo quod eſt concauũ ex vna pcuſſione multiplicat ſonũ, ideo ſignificat eos q veritatẽ multipliciter annũciãt, adducẽdo plures ſimilitudines & eliciendo multas ꝯcluſiones & hmõi. 5 Et ſi ba. Hic ꝯſequẽter idẽ oñdit de donis ptinentibus ad cognitionẽ di. Et ſi habue. prophetiã. p quã occulta diuinitus reuelant. 2. Pet. 1. d. Nõ voluntate humana allata eſt aliquãdo pphetia, ſed ſpiritu ſancto inſpirati locuti ſunt ſancti Dei homines, &c. 6 Et no. &c. i. deitatis occulta quę pertinẽt ad ſapiẽtiã. ſup. 2. b. Loquimur Dei ſapientiã in myſterio quæ abſcõdita eſt. 7 Et omnẽ ſci. ſiue diuinitus datã, vt apoſtoli habuerũt, ſiue humanitus acquiſitã, vt philoſophi. 8 Et ſi h. i. imperfectã 9 Ita vt. &c. Ex hoc obijciũt aliqui, qđ nulli ſancti habuerunt fidẽ pfectã, qa nõ legit aliquis eorũ montes trãſtuliſſe. ſed hoc nõ valet, qa manifeſtatio ſpiritus p miracula dat ad vtilitatẽ eccleſiæ vt ſupra dictũ eſt, pp qđ ſancti fecerũt miracula put vtilitati eccleſiæ cõpetebat, & ſi cõpetens fuiſſet, mõtes ęque trãſtuliſſent, q maiora fecerũt mortuos ſuſcitãdo, cęcos illuminãdo & huiuſmodi, quę fieri nõ poſſẽt niſi virtute diuina. trãſlatio vero montiũ virtute dęmonũ poſſet fieri ſi dimitterent proprię virtuti. 10 Chari. &c. quãtũ ad eſſe glorię. Sciẽdũ ẽt, quod Apoſtolus hic loqt de ſapiẽtia & ſciẽtia, put sũt gratię gratis datę q haberi poſsẽt ſine charitate, ſicut prophetia & fides: Mõ aũt prout ſapiẽtia & ſciẽtia cõputant inter ſeptẽ ſpiritusſancti dona, quę ſunt inſeparabiliter charitati annexæ. 11 Et ſi diſtribuero. Hic cõſequẽter idẽ facit de donis ptinẽtibus ad operationẽ, dicẽs. Et ſi diſtri. i. pluribus diuiſero, qa pietas ad plura ſe extẽdit. 12 Omnes fa. &c. Per hoc tãgit pfectã pietas. Mat. 19. c. Si vis perfectus eſſe, vade & vende vniuerſa quæ habes, & da pauperibus, &c. Inter opera virtutis quę ſunt ad pximũ p principali ponit opera pietatis, quia ſicut dicit. 2. ad Timo. 4. c. Pietas ad omnia vtilis eſt, promiſſionem habens vitæ quæ nunc eſt, & futuræ.
13 Et ſi tradidero, &c. Inter omnia quę ſuſtinet homo pp Deũ, martyriũ eſt potiſſimũ, & maxime quãdo quis offert ſe volũtarie, propter quod exprimitur cum dicitur. Et ſi tradidero corpus meum. offerendo voluntarie propter Chriſtum.
14 Ita vt ardeam. quod eſt martyrij genus acerbiſſimum.
15 Charitatem autem, &c. Ad conſecutionem vitę beatæ, quia charitas dirigit opera ad finem vltimum, propter quod ipſa ſublata deficiunt ab illo fine.

Diuiſio.

Cognitio in angelis duplex.

Charitas

A impar eſt charitas. Et ideo tantum eſt dare calicem aquę frigidæ quantum fuit Zacheo dare dimidium patrimonij. In charitate dignoſcuntur diſcipuli Chriſti, non in prophetia, fide, & alijs quæ habent & non diſcipuli.

a *Si diſtrib. in cibos paup. &c.* ✠ Sedul. Hoc eſt, ſi non propter Deū, ſed propter gloriam humanā. *Et tradide. corp. meum, &c.* Ideſt, in martyriū: ſi in ipſo martyrio aduerſus fratrem retineam iram: contemnens eum, qui iuſſit nos malitiā proximi obliuiſci, & in ipſa etiam B morte præuaricator exiſtens.

b *Charitas pa. eſt, &c.* Auguſtinus. Hęc ſunt arma quibus miles Chriſti armatur. Cuius armaturæ quaſi præcipua arma premiſit, patientiam & benignitatem.

Orig. Altera, illata à proximis mala æquanimiter portat: alia, ſua bona proximis deſiderabiliter impendit.

c *Non æmulatur.* Quia non eam aliena fœlicitas contriſtat. D

d *Non agit perperam.* ✠ Sedul. Ideſt contra rationem, vt Gennadius dicit. Vel perperam, vitioſe, corrupte.

e *Non infl.* Quia non eam ſua fœlicitas attollit.

f *Non quærit ſua.* non eſt amatrix pecuniæ.

a Item charitas ideo dignior eſt: quia hæc bona affert. b Habitu patientiæ in anima. c Larga egenis.

a b nihil mihi prodeſt. Charitas patiens eſt, benigna eſt. Cha-

a Non inuidet: quia alterius bonum diligit vt ſuum. b Peruerſe. c Si proſpere ſuccedit.

c d ritas nō † æmulatur, non agit perperam, non inflatur, † non

a Non vult alijs præponi. b Tantum: vel ablata non repetit. c Non prouocatur ad iram.

e f eſt ambitioſa, † nō quærit quę ſua ſunt. Non iritatur, nō co-

a Non ſolum non nocet, ſed nec cogitat. Sed dolet videns aliquem ruere. b Operibus iuſtitiæ, vel verbis veritatis.

gitat malū, nō gaudet ſuper iniquitate, cōgaudet autē verita

a In actu pro ueritate. Sicut in Noe apparet. b Quod ueritas ſuadet. Vt in Abraham apparuit. c Quæ ueritas promittit. d Promiſſa patienter expectat.

g h ti. Omnia ſuffert, omnia credit, omnia ſperat, oīa ſuſtinet.

Sed. Futurorum. a Quando omnia præſentia erunt.

i k l † Charitas nūquā excidit. Siue ꝓphetię † euacuabūtur ſiue lin

a Quid enim alicui diceretur, ubi omnes eadem intelligent. Quomodo per ſpeculum. b Cum per ipſam rem erit. c Prophetia & ſcientia deſtruetur, quia ex parte ſunt, ideſt imperfectę.

guę ceſſabūt, ſiue ſciētia deſtruēt. Ex parte. n. cognoſcimus,

g *Omnia credit.* Sed Deo. Non dicit, omnibus credit.

h *Omnia ſperat.* Sic in patribus id eſt, in populo Iſrael apparuit, qui ſperabant habere quod promittebat Deus.

i *Omnia ſuſti.* In capite, id eſt, in Chriſto, qui patienter expectauit gloriam reſurrectionis & aſcenſionis. E

K *Charitas.* Item dignior: quia nec in hoc ſeculo, nec in futuro finitur, & ſi opera eius ceſſent.

l *Nunquam excidit.* Si credendo & ſperando diligimus quod nondum videtur: quanto magis cum videbitur?

Aug. libr. 21. de ciuit. c. 27. & lib. 50. homil. 34.

† 11. queſt. 3. c illud. infra 10.

† Phil. 2. c

† non agit inhoneſte, vel non eſt faſtidioſa.

† abolebūtur.

c *Non* ... a *Euacua-* F

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Charitas patiens eſt.* Hic conſequenter oſtenditur eminentia charitatis quantum ad vtilitatem: quia per ipſam implentur omnia virtutis opera. Et primo hoc oſtenditur in duobus actibus generalibus virtutis, cum dicitur. *Charitas patiens eſt.* Omnis. n. actus virtutis. cōſiſtit in hoc, ꝙ aliqs bene ſuſtinet ſibi illata mala: vel in hoc, ꝙ bene operaſ bona. quantum ad primum dicitur *Charitas patiens eſt.* quantum ad ſecundum. 2 *Benigna eſt.* i. facit patientem in malis tolerandis & benignum in bonis operandis. benignitas. n. dr̄ quaſi bona igneitas: Quod ſit qn̄ ex igne charitatis, aīus hominis ſic liqueſcit, quod bona habita non ſibi ſoli retinet, ſed ad alios extendit. 3 *Non æmulatur.* Cōſequenter explicat in ſpeciali opera virtutū quæ per charitatē efficiuntur. Et diuiditur in duas partes: quia primo oſtēdit qualiter charitas facit vitare malum. Secundo qualiter facit agere bonum, ibi: *Congaudet.* Circa primum ſciendum, quod homo non agit malum contra Deum ſic quod ei noceat: ſed ſibi & proximo bene nocet. Primo ergo oſtendit quod charitas facit vitare malum contra proximum: Et hoc malum. Vel eſt in affectu, vt quando quis dolet de bonis proximi & de malis eius gaudet: quod fit per inuidiam, quam remouet charitas: quia contrariatur ei directe. Ideo dicit. *Non æmulatur.* i. inuidet: Habet enim æmulari plures ſignificationes quæ continentur in hoc verſu: Aemulor inflatur, amat, inuidet ac imitatur. Vel malum contra proximum, eſt in effectu. Et ſic dicitur de charitate. 4 *Non agit perperam.* id eſt, peruerſe. 5 *Non inflatur.* Hic ſecundo oſtendit qualiter charitas facit vitare malum hominis in ſeipſum. Primo: quia remouet inordinationem ſuperbiæ quæ eſt principium omnis mali, dicens: *Non inflatur*: quia charitas excludit tumorem ſuperbiæ. Inflatus enim habet magnitudinem apparentem, ſed non exiſtentem: ſic ſuperbus videtur ſibi magnus, cum tamen non ſit ſecundum veritatem. Et quoniam ambitio eſt filia ſuperbiæ, ideo conſequenter dicit de charitate.

6 *Non eſt ambitioſa.* id eſt, facit ambitionem vitare. Secundo: quia remouet inordinationem cupiditatis. Et quantum ad hoc dicitur. 7 *Non quærit, &c.* Repetendo ea cum ſcandalo. Tertio: quia remouet inordinationem iræ. Ideo dicitur.

8 *Non irita.* i. non prouocatur ad iracundiam. Quarto: remouet inordinationem elationis quæ eſt in mente. Ideo dicitur.

9 *Non cogitat, &c.* id eſt, non permittit hominem cogitare qualiter perficiat opere. 10 *Non gaudet, &c.* id eſt, non permittit peccare ex elatione vel malitia, quæ faciunt de malo gaudere, Prouer. 2. cap. *Lætantur cum male fecerint & exultant in rebus peſſimis,* de quibus facit charitas magis lugere. 11 *Congaudet.* Hic conſequenter oſtenditur qualiter charitas facit operari bonum. Et primo quoad proximum, cum dicitur: *Congaudet autem veri.* ſcilicet proximi. Quæ triplex eſt, ſcilicet veritas vitæ, doctrinæ & iuſtitiæ. 12 *Omnia ſuffert.* Infirmitates proximi charitatiue ſupportando. Secundo, facit opera bona erga Deū, quod fit per virtutes theologicas. Ideo dicitur. 13 *Omnia credit.* quæ tamen diuinitus à Deo ſunt tradita: à quo non poſſunt tradi falſa, cum ſit prima regula veritatis. Credere vero omnia quæ traduntur ab homine, leuitatis eſt. vnde Prouer. 14. b. *Innocens credit omni verbo.* In Hebræo habetur: Stolidus credit omni verbo. Ideo innocentia accipitur ibi pro defectu ſenſus.

14 *Omnia ſperat.* diuinitus promiſſa. Et ne ſpes frangatur propter dilationem, ſubditur. 15 *Omnia ſuſtinet.* Per longanimitatem patiēter expectādo promiſſa. 16 *Charitas nunquam, &c.* Hic conſequenter oſtendit excellentiam charitatis reſpectu aliorum donorum quantum ad permanentiam. Et diuiditur in duas partes: quia primo proponit hanc permanentiam. Secundo probat eam, ibi: *Ex parte.* Circa primum dicit: *Charitas nunquam excidit.* Quod aliqui mali intelligentes dixerunt, quod charitas ſemel habita non pōt amitti. quod eſt falſum: quia dicitur Apocal. 2. a. *Charitatem tuam primam reliquiſti.* Ideo ſic intelligitur dictum Apoſtoli: *Charitas nunquam excidit.* id eſt, Vtens charitate: quia ſic habens charitatem non peccat, nec auertitur à Deo. Et hoc modo intelligitur illud. 1. Ioan. 3. b. *Omnis qui natus ex Deo, non peccat:* ſ. inquantum natus vel vtens gratia in hac natiuitate data. Item dicta ſententia illorum non conuenit intentioni Apoſtoli, qui non loquitur hic de ceſſatione ſpiritualium donorū per mortale peccatum, ſed de ceſſatione donorum pertinentium ad hanc vitam per gloriam ſuperuenientem. Et hoc mō charitas nō excidit: quia ſicut eſt in vita, ſic permanebit in patria cum augumento. 17 *Siue prophetiæ, &c.* Prophetia. n. eſt reſpectu futuri: ſtatus autem patriæ futurum non expectabit, ſed erit ibi finale complementum omnium: ſic. n. prophetia eſt cognitio ænigmatica, quæ ceſſat in patria, vbi eſt clara cognitio. 18 *Siue linguæ, &c.* quod non eſt intelligendum de corporalibus linguis: quia ſancti reſurgent in integritate corporis. Similiter hæc ceſſatio non eſt intelligenda quantum ad vſum linguarum, quia ibi erit laus vocalis, ſecundum quod dicit Glo ſuper illud pſal 149. *Exultationes Dei in gutture eorum.* Sed intelligendum eſt de dono linguarum, quo aliqui in primitiua eccleſia linguis varijs loquebantur, Act. 2. propter illos qui non intelligebant linguam natiuam apoſtolorum: quæ tunc ceſſabunt, quia quilibet quamcunque linguam intelliget, propter quod nō erit neceſſarium loqui varijs linguis. In primo etiā ſtatu generis humani erat vnus populus, & labium vnum omnū. Gen. 11. Et multo magis videtur quod ſic fiet in vltimo ſtatu conſummationis omniū. 19 *Siue ſcientia, &c.* ſ. ſcientia hic acquiſita non quo ad ſpecies intelligibiles, vel quo ad habitum, ſed quo ad actū qui modo eſt per conuerſionem ad phantaſmata. tali vero conuerſione non indiget anima ſeparata. 20 *Ex parte.* Hic conſequenter probat propoſitum. Secundo concludit intentum, ibi: *Nunc autē.* Circa primum facit talem rationem, dicens: Adueniente perfectione, tollitur imperfectio ei oppoſita, ſtatus gloriæ perfectiſſimus eſt, ergo adueniente perfectione tolluntur dona habentia imperfectionem, vel ſimpliciter, vel quantum ad id quod eſt imperfectionis: omnia ſunt huiuſmodi præter charitatem quæ eſt idem cum gratum faciente. Vel habet eam inſeparabiliter annexam, ergo in gloria tolluntur omnia ſimpliciter, vel ſecundum quid. In iſta ratione ſic procedit, quia primo ponit minorem. Secūdo maiorem cum ſua deductione, ibi. *Cum autē venerit.* Tertio minoris probationem, ibi. *Videmus nunc.* Circa primum dicit. *Ex parte enim cognoſcimus.* ideſt imperfecta eſt ſcientia noſtra quæ habetur in via, & maxime quæ eſt de Deo ad quæ ſe habet intellectus noſter, ſicut oculus noctuæ ad lucem ſolis 2. Metaph.

Diuiſio. Diuiſio.

1 *Et ex*

Aug lib. 1. contra felicē Manich. cap. 11. & lib. de mirab. ſacræ ſcriptu. cap. 7.

A a *Euacuabi. quod.* Deſtructio imperfectionis eſt, quando id quod imperfectum eſt impletur in verum.

Hic opponitur à quibuſdam quod eadem rōne charitas debeat dici euacuari: quia mō ex parte eſt cōparatione futuri ſtatus. Ad quod quidam dicunt: non ipſam ſcientiā.i.donum ſcientię euacuari: ſed modum, quia modo cognoſcimus ænigmatice & vmbratiliter & obſcure, tunc autem per ſpeciē. i. clariſſime. Sed & ad hoc inquiunt illi. Omnes modo imperfecte diligimus: tūc autem perfectiſſime, ergo modus diligendi euacuabitur. ſic ergo charitas poteſt dici euacuāda vt

B ſcientia. Ad quod illi: Verū quod de charitate ſicut de ſcientia omnis imperfectio tolletur. Sed ſicut duo ſunt diligenda, Deus & proximus: ita & duo principales modi, vt ſ. Deus propter ſe, & proximus propter Deum. Hi modi in futuro non euacuabuntur, ſed modus imperfectionis tolletur.

† Maxima ex his.

Alij dicūt: Non ſolum modum ſcientiæ, ſed etiam actū ſiue ipſam ſcientiam quę nunc eſt in futuro euacuari. De actu quidē & vſu ipſius ſcientiæ probabile eſt quod euacuet: de ipſa vero ſcientia non adeo. Scientia.n.eſt ipſa mentis qualitas: cuius actus eſt viſio ipſa qua videmus nūc: à qua ad aliā perducemur. vnde: *Scimus quia cum apparuerit ſimiles ei erimus.*

1. Ioan. 3. a

b *Nunc.* Imagines per fidem videntur.

c *Videmus nunc per ſpeculum, &c.* * Grego. Speculari nobis eſt, de altitudine ſcripturarum æterna bona contemplari.

Lib. 3. Expo. in 1. Reg. cap. 5. Li. 15. de Tri.

* Auguſt. Sicut nomine ſpeculi imaginem voluit intelligi, ita nomine ænigmatis quamuis ſimilitudinem, tamen obſcuram, & ad perſpiciendum difficilem, &c.

d *Tunc.* res ipſæ.

e *Tunc co.* i. videbo promiſſa, ſicut videor. hoc eſt, pręſentē ad Deū eſſe, vbi Chriſtus eſt. Vel ſicut pręſcitus ſum cogno-

C ſcere quod modo eſt ſecretum.

Speculum. Eſt anima: vi cuius aliquo modo Deum noſcimus, ſed obſcure.

D *Aenigma.* Eſt non omnis, ſed obſcura allegoria. vnde ſicut per ſpeculum imaginem, ita nomine ænigmatis ſimilitudinem quamuis obſcuram & ad percipiendum difficilem ſignificauit.

Aug. 1. in Tract. ſoan. q. 65.

a Imperfecte: quaſi ſcientia ex parte eſt, prophetia ex parte eſt.
b Sed omne quod ex parte eſt deſtructu. Cum ſ. uene. quod perfect &c.

& ex parte prophetamus. Cum autem venerit quod perfe- 1
Per ſimile. 2

a ctum eſt, euacuabitur quod ex parte eſt. Cū eſſem paruulus, 3
More paruuli. Humanas res

loquebar vt paruulus, ſapiebam vt paruulus, cogitabam vt 4 5
Perfectæ ætatis. a Poſtpoſui omnia illa.

paruulus. Quando autem factus ſum vir † euacuaui quę erāt 6 7
a Similiter ut paruuli. Nos. De Deo b Imaginem obſcuram.
c Creaturas in quibus aliqua ſimilitudo Dei relucet: & hoc ſatis obſcure.

b c paruuli. Videmus nunc per ſpeculum in ænigmate, tunc au- 8 9
a Manifeſte. b A ſimilitudine directo uultu ſe ſapientium. c Ego ipſe etiam.
d Obſcure & imperfecte.

d e f tem facie ad faciem Nunc cognoſco ex parte, tunc autē co- 10 11
a Tunc cognoſcam, ſed nunc: ut ad id perueniam. 12

g h gnoſcam, ſicut & cognitus ſum. Nunc autē manet fides, ſpes, 13 14
Q pauca, ſed multum utilia. Quæ his decedentibus permanebit aucta. 15

i charitas, tria hæc. † Maior autem horum eſt charitas. 16

f *Tunc autem facie ad faciem.* * Chryſoſtomus. Non equidem quod facies Deo quę dam ſit, ſed quo clarius manifeſtiuſque † dicat.

† tab

g *Tunc cognoſcam ſicut & cognitus ſum.* * Sedul. Non ait, intātum cognoſcam, quantum à Deo cognitus ſum, ſed, ſicut & cognitus ſum: & ſicut non ęqualitas ſed

E ſimilitudo oſtenditur.

h *Fides ſpes, &c.* Auguſt. Quibus ſcientia & prophetia militat, ſine quibus nullius iuſti eſt vita iſta perfecta.

Enc 117.

* Sedul. & Primas. In præſenti tria hæc, in futuro ſola charitas permanebit. Maius eſt ergo quod ſemper erit, quā quod aliquando ceſſabit.

* Aug. Tria hæc ſunt quibus & ſcientia omnis & prophetia militat, fides, ſpes, charitas, ſed fidei ſuccedit beatitudo ipſa ad quam peruenturi ſumus. Charitas autem iſtis decedentibus, augebitur potius. Si.n.credendo diligimus quod nondum videmus, quanto magis cum illud videre cœperimus? & ſi ſperando diligimus quo nondū peruenimus, quā to magis cum peruenerimus? Inter temporalia.n.atq; æterna hoc intereſt, quod temporale aliquid plus diligitur antequā habeatur, vileſcit autē cum aduenerit. Non.n.ſatiat animam, cui vera & certa ſedes eſt æternitas: æternum autem ardentius diligitur adeptum, quam deſideratum, &c.

Lib. Ch.

i *Maior autem horum eſt cha.* Cui fides & ſpes non poteſt deeſſe, ſed fides & ſpes ſine charitate poſſunt eſſe.

F

a *Secta.*

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Et ex parte pro.* ideſt, perfecta eſt cognitio prophetica, eo quod eſt ænigmatica. Et per iſta duo dona intelliguntur alia imperfecta excludendo.

2 *Cum au.* hic ponit maiorem, dicens: *Cum autem ve. quod perfe. eſt*, id eſt, ſtatus gloriæ qui perfectiſſimus eſt.

3 *Euacua. quod ex parte eſt*, ideſt, imperfectum. Quod declarat per ſimile de ſtatu puerili imperfecto, qui ceſſat adueniente ſtatu virili perfecto, dicens.

4 *Cum eſ. par. &c.* ſcilicet balbutiendo & imperfecte.

5 *Sapiebam vt par.* approbando aliqua quæ magis eſſent reprobanda: Et ſimiliter reprobando quæ magis eſſent approbanda.

6 *Cogitabam vt par.* ſcilicet vana & inutilia.

7 *Quando au. fa. ſum vir, &c.* ſcilicet prædicta & conſimilia perfectioni virili non conuenientia.

Senſibile tripliciter cognoſcitur.

8 *Videmus nunc.* Hic ponit minoris probationem .ſ. quod alia dona à charite ſunt imperfecta. dicens: *Videmus nunc per ſpe.* Senſibile enim cognoſcitur tripliciter. Vno modo per ſui præſentiam in ſenſu, ſicut lux videtur quæ recipitur in oculo propter ſui diaphaneitatem. Alio modo non per ſui præſentiam, ſed per ſpeciem in ſenſu receptam: tamen immediate à ſenſibili deriuatā, ſicut videtur color. Tertio modo per ſpeciem non deriuatam immediate à ſenſibili in ſenſu, ſed in alio, ſicut videtur aliquid in ſpeculo. Conſimilis habetur de Deo triplex cognitio naturalis. Vno modo per eſſentiam ſuam, quæ ſoli Deo conuenit. Alio modo per ſimilitudinem immediate à Deo deriuatam in cognoſcente. & hæc cognitio conuenit angelo, cuius eſſentia eſt quædam Dei ſimilitudo. per quam naturaliter cognoſcit Deum Tertio modo cognoſcitur à nobis quaſi in ſpeculo, inquantum per creaturas à nobis cognitas ſicut per ſpeculum ducimur in Dei cognitionem. Ex ordine enim creaturarum & bonitate venimus in cognitionem ſapientiæ & bonitatis diuinę. Ideo dicit. *Vide. nunc.* ſcilicet Deum.

Cognitio Dei naturalis triplex.

9 *Per ſpeculum in ænigmate.* Quia hæc ſimilitudo creaturarum ad Deum obſcura eſt, & valde imperfecta, & per conſequens noſtra cognitio de Deo in via.

10 *Tunc autem.* id eſt, in patria.

11 *Facie ad faciem.* Et clare & nude videbimus diuinam eſſentiam. 12 *Nunc cognoſco.* Deum. *Ex parte.* i. obſcure & imperfecte. 13 *Tunc autem, & c. ſicut & cognitus ſum.* A Deo. Sicut enim cognoſcit eſſentiam noſtram. ita tunc cognoſcemus ſuam. Tamen ly ſicut, non importat æqualitatem cognitionis, ſed ſimilitudinem tantum longinquam. Si autem ex his arguatur quod charitas ſicut alia dona euacuatur, quia eſt imperfecta, dicendum, quod non valet: quia quando imperfectio conuenit alicui per ſe, tunc euacuatur adueniente perfectione: ſi autem inſit per accidens, manet: ſicut imperfectio eſt de ratione pueritiæ, non autem de ratione humanitatis. & ideo adueniente ſtatu virili ceſſat pueritia: non autem humanitas cui per accidens competit imperfectio, inquātum.ſ. eſt in puero. Imperfectio vero per ſe reſpicit ſcientiam noſtram & prophetiam, vt prædictū eſt, propter quod euacuantur. Charitati vero competit imperfectio per accidēs, ſcilicet propter imperfectionem cognitionis adiunctā. Charitate enim competit per ſe in Deum tendere, ſed quod nunc imperfecte tendit in eum, eſt per accidens propter cognitionis imperfectionem, vt dictum eſt: propter quod manet adueniente cognitione perfecta.

14 *Nunc autem.* Hic concludit non concluſionem principaliter intentam, ſ. quod charitas excellit omnia alia dona, dicens: *Nunc autem.* ideſt, tempore viæ.

15 *Manent fides, ſpes, charitas: tria hæc.* Per iſtam fidem & ſpem intelliguntur iſta dona de quibus non expreſſe facit mentionem: quæ ſunt euacuanda in patria.

16 *Maior autem horum eſt cha.* Fides.n.& ſpes ſunt excellentiora cęteris donis euacuandis: quia ſunt virtutes theologicæ, quæ dantur nobis ad coniungendum nos Deo. Alia vero dona ſunt quædā diſpoſitiones nobis datæ, vt reddamur bene mobiles à ſpirituſancto, & ſic ordinantur ad virtutes theologicas vt ad fines. Et ex hoc ſequitur, quod ex quo charitas eſt maior fide & ſpe, quod etiam ſit maior cæteris donis. Quod enim eſt maius maiore, eſt maius minore.

ADDITIO I.

A In cap.13.vbi dicitur in poſtil. Poteſtas ergo hoc faciendi dicitur angeli lingua.

Cum locutio exterior per quã aliquis loquitur alteri fiat per aliquod ſenſibile ſignum,puta voce vel nutu,vel aliquo corporis membro,puta lingua vel digito,quod angelis competere non poteſt: ideo quidam per hoc quod dicitur hic: Linguis angelorum: intelligunt linguam perfectorum hominum. Homines enim perfecti quandoque angeli dicuntur in ſcriptura. Vel dicendum eſt ſecundum ſanctum Tho. 1.parte.q.107.ar.1,in cor.quæſtionis. quod lingua angelorũ non proprie, ſed metaphorice dicitur ipſa poteſtas angeli, qua ſuum conceptum alteri manifeſtat.

ADDITIO II.

In eodem cap.vbi dicitur in poſtil.æs autem,e o, quod eſt planum

planum ex vna percuſſione reddit ſimplicem ſonum, &c. D

Per hoc quod dicitur: Velut ęs ſonans,cymbalũ tinniens, intelligitur ſecundum Glo. quod iſta ſic ſonantia ſibi non proſunt, licet alios quandoque delectent. in quo eſt aperta comparationis ſimilitudo: quia ſicut æs & cymbalum compulſu aliquo non per ſe reſonãt, ſic loquens linguis non per ſe, ſed virtute ſpiritus profert ea quibus audientes mulceat.

ADDITIO III.

In eo.cap.vbi dicitur: Omnia ſuffert.

Hoc quod dicitur: Omnia ſuffert: intelligitur ſecundũ Glo.pro veritate. In hoc autem quod dicitur: Omnia credit: Notandum quod non dicit: Omnibus credit: quia non omnibus,ſed tantum Deo firmiter credit, &c.

CAP. XIIII.

Ergo. Toto deſiderio. a Deſiderate etiam alia dona ſpiritus vt linguas & alia,ſed poſt charitatem,magis prophetiam quam linguas.

Ectamini charitatem, æmula[a]mini ſpiri 1 2
talia, magis autẽ vt prophetetis. † Qui 3 4
a Incognita & peregrina. b Ideſt, non intelligentiæ hominum. Aliqua ſigna ſine intellectu.
enim loquitur lingu[a]a, non h[b]ominibus 5 6
a Cuius laudes dicit. b Non hominibus. Qui homo ſit i.carnalis. c] Intelligit.
loquitur, ſed Deo[a]. Nemo[b] enim au[c]dit. 7
a Non mens, ſed inferior vis animæ. Non ipſe. De Deo ſecreta. 8
b De iſto dico quod non hominibus: Nam qui prophe.
c Mente intelligendo & interpretatione aperiendo. Exponit ſcripturas, quæ multis occultæ.
† Spiritu[a]s autem loquitur myſteria Na[b]m qui propheta[c]t, ho 9 10
Incipientium. Prouectorum.
minibus loquitur ad ędificationem & exhortationem & cõ- 11
Deſolatorum. Item ideo. a Quod eſt ſpiritu. Vt plus. b Si tamen intelligit. 12
ſolationẽ Qui loquitur lingu[a]a, ſemetipſum ædifica[b]t. qui aũt 13
a Quod eſt mente loqui. b Quantum ad ſe. c Quamuis autem ſic prophetiam linguæ præponam,tamen. d Quod donum Dei, & ideo non prohibeo. 14 15
ꝓphe[a]tat † eccleſiã Dei ædifica[b]t. V[c]olo aũt vos oẽs lo[d]qui lin- 16 17

CAP. XIIII.

B a SEcta. charita. &c. * Auguſtinus. Dulce & ſalubre vinculum mentium,ſine qua diues pauper eſt, & in qua pauper diues eſt. Hæc in aduerſitatibus tolerat, in proſperitatibꝰ temperat, in duris paſſionibus fortis, in bonis operibus hilaris, in tentatione tutiſſima,in hoſpitalitate latiſsima, inter veros fratres lætiſſima, inter falſos patientiſsima,in Abel ſacrificio grata, in Noe per diluuium ſecura, in Abrahæ peregrinatione fideliſsima, in Moyſe inter iniurias leuiſsima,in Dauid tribulationibus manſuetiſsima:in tribus pueris blandos ignes innocenter ſpectat, in Machabæis ſęuos ignes fortiter tolerat. Caſta in Suſanna erga virũ,in Anna poſt virũ, in Maria præter virum. Libera in Paulo ad ar-

C guendum,humilis in Petro ad obediendũ,humana in Chriſtianis ad confitendum,diuina in Chriſto ad ignoſcendum.

b *Aemulamini ſpirit.magis autem vt prophetetis.* * Primas.& Sedul.

dul. Spiritualia dona vos æmulari & quæ- E rere non prohibeo, ideſt, etiam loqui linguis: ſed magis hortor,vt prophetetis:ideſt, prædicetis. Ideo † ſupr.12. d autẽ prædicatio prophetia dicitur:ſicut enim prophetia in tribus temporibus continetur, ita & prædicatio in præſenti corrigit, & præteritas paſſiones ſanctorum in memoriam reuocat, & de pœnis præmijſque futuris terret ac ſolatur.

c *Qui enim lo. lingua.* Quando lingua loquens ſe non intelligebat, vt ſi quis alicuius linguæ prolationem & non ſignificationem ſciret.

Aug. Vel ita vt aliter accipiatᷣ lingua, & fiat diſtinctio inter ſpiritũ & mentẽ. quia.n.in lingua in mẽbro illo qđ mouemus in ore,cum loquimur,ſigna rerũ dantur,non res ipſę proferuntur: ideo tranſlato verbo,linguã,hic dicit prolationẽ,vbi ſunt ſignificationes velut imagines rerũ,quę vt intelligantᷣ,indigẽt mẽte.i.intellectu mẽtis. Dũ vero nõ intelligũ- F tur, (Lib. 2. de Gen.ad lit.)

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XIIII.

1 S*Ectami.cha.* Superius Apoſtolus determinauit gratiarũ gratis datarum conditionem. hic conſequenter circa eas ponit quandam cõparationem,oſtendens quod prophetia ſit eminentior dono linguarum. Et ad euidentiam dicendorum conſiderandum.quod ad prophetiam requiritur intellectuale lumen ad intelligẽdum viſionis ſignificatum. Pharao enim qui vidit ſpicas, Gen.41.& Balthaſar manum ſcribentem: Dan.5.ille dormiẽs, iſte vigilans,non fuerunt prophetæ proprie loquendo: quia non habuerunt intellectum viſionum. Sed Ioſeph & Daniel qui intellexerunt,veri prophetæ fuerunt. Sic igitur accipitur hic prophetare.ſ.viſiones ſibi vel alijs factas per lumen intellectuale ſibi datum exponere. vnde dicitur Dan.10.a.*Intelligentia opus eſt in viſione.* Sciendum etiam, quod in primitiua eccleſia pauci erãt quibus imminebat prædicare,propter quod Deus tunc dedit donum linguarũm multis de illis, vt ſine impedimento exercere poſſent officium prædicationis. Corinthij vero tanquam curioſi magis volebãt hoc donum quàm prophetiæ. Et ſic loqui lingua, accipitur hic pro locutione non intellecta perfecte. nec explanata, ſicut grammaticus purus poteſt loqui prophetias in Latino: non tñ exponere. Et ſm hunc intellectũ Apoſtolus præfert prophetizare loqui linguis. Et diuiditur in duas partes, quia primo hanc eminentiam oſtendit. Secundo, qualiter ſit vtendum vtroque dono,ibi: *Quid ergo.* Primum oſtendit dupliciter. Primo rationibus ſumptis ex parte fidelium,ibi: *Fratres mei.*prima adhuc in duas,quia primo oſtendit propoſitum, quo ad vſum linguarũ in prædicando. Secundo,in orando,ibi: *Nam ſi orem.* Prima adhuc in duas,quia primo probat propoſitum per rationem.Secũdo,per exempla,ibi. *Nunc autem.*Circa primum continuat ſe ad præcedentia, dicens. *Sectamini cha.* Eo quod dixerat eam præcellere ſecreta dona,cap.præced.ideo ex illis quaſi concludendo dicit,quod præ cæteris debent charitatem ſequi. veruntamen quia propter hoc non ſunt alia dona contemnenda,ſubdit.

2 *Aemu.ſpi.*i.deſiderate ſeu amate alia dona,vt prophetiæ donum & linguarum. 3 *Magis au.*ſ.deſiderate. 4 *Vt pro.*quia prophetia præcellit dona linguarum. Quod conſequenter probat duplici ratione. Prima ponitur, cũ dicitur. 5 *Qui enim lo. lin.* diuerſa idiomata. 6 *Non hominibus loquitur.*i.ad vtilitatẽ hominum.Sicut.n.dictũ eſt ſupra, per loqui lingua ſiue linguis, intelligitur locutio non intellecta, ſicut aliquis ſimplex dicit horas canonicas.non tñ intelligit vel explanat, ſicut cum quis ſimpliciter intelligit tantũ ſignificata verborũ, non tñ perfectæ locutionis ſenſum, quia neſciret exponere, immo ad intelligendũ doctore indigeret, & id donũ linguarum non ſufficiebat ad exhortandũ ſiue prædicandũ, ſed tantũ ad orandũ. Ideo ſubditur. 7 *Sed Deo.*cũ quo loquitur homo in oratione. 7 *Nemo,&c.* ideſt, intelligit per talem locutionem ſenſum interius latentem. 8 *Spiritus autem,&c.* ſ.ſenſus latentes per donũ prophetiæ reuelando, & ideo tale donũ ſequiᷣ ædificatio eccleſiæ. Ideo ſubditur. 9 *Nam qui prophetat.* i.ſibi vel alijs reuelata referat vel explanat. 10 *Hominibus lo.* i.ad vtilitatem hominũ. 11 *Et exhorta.*proficientiũ. 12 *Et conſolationem.* Lugentiũ ſeu perfectorum.Ex prædictis formatur talis ratio. Illud quod eſt ad honorem Dei & vtilitatem proximi, eſt melius illo quod eſt ad honorem Dei tantum, prophetia vero eſt ad vtrumque, donum linguarũ non,ſed ad honorẽ Dei tantũ,vt patet ex dictis.ergo.&c. 13 *Qui loquitur.* Hic ponitur ſecunda ratio, quæ talis eſt,Melius eſt illud quo aliquis proficit ſibi & alijs, cuiuſmodi eſt prophetia, quam illud quo proficit ſibi tantum, ſicut eſt donum linguarum per ſe tamen acceptum, quia per hoc non poteſt alios inſtruere.Et hoc eſt quod dicit.*Qui loquitur lin.ſemetipſum ædificat.* ſibi proficiendo ſcripturas recitat orando vel ſtudendo.

14 *Qui autem pro.* Scripturas referando vel explanando ſcriptis vel verbis. 15 *Eccleſiam,&c.*i.congregationem fidelium. Et ne aliquis ex dictis crederet non eſſe curandum de dono linguarum,ideo hoc remouet,dicens. 16 *Volo autem.*i.deſidero. 17 *Omnes vos lo.lin.* tanquam aliquod bonum.

2 *Aemu.* 1 *Magis*

A tur, dicuntur in ſpiritu, non in mente. Mens.n.hic accipitur ſuperior vis aīæ. Spiritus, vis eiuſdem animę inferior, cui rerum imagines imprimunt. Lingua vero, quęlibet ſignorum prolatio: ergo cū intellectus accedit qui eſt mētis, vel reuelatio fit, vel agnitio, vel prophetia, vel doctrina. Sciēdū quod loquens lingua, aliquando non intelligebat, aliquando intelligebat, ſed alijs exponere non valebat: ſed alius forte interpretabatur. Aliquando & videbat & intelligebat & iterpretabatur. vt verbi gratia: Pharao in ſpiritu, vidit ſeptem boues: illorumque prolatio quaſi lingua fuit, ſed non intellexit quod ſignificaret. ideoque propheta non erat. Proinde quia rerum ſimilitudines demonſtrabantur in ſpiritu, ſi non intel-

Gen. 41.a

† Quintetum.

* tibia.

B ligebat, nondum erat propheta. Magiſque propheta dicēdus eſt, qui interpretatur, qđ alius videt, vt Ioſeph magis quam Pharao. Pharao vidit in ſpiritu, Ioſeph mēte. Eius ſpiritus informatus erat, vt videret imagines. huius mens illuminata, vt intelligeret veritatem. Ideo in illa erat lingua, in iſta prophetia: quia in illo rerum imaginatio, in iſto imaginationis interpretatio. Minus ergo eſt propheta, qui rerū ſignificatarum ſolo ſpiritu videt imagines. Magis propheta qui ſolo earum intellectu præditus eſt. Sed maxime qui in vtroque præcellit, vt Daniel: qui & ſomnium regis quod viderat, dixit, & quid ſignificaret, aperuit.

Dan. 5.c

✱ Chryſoſt. Comparat hic inter ſe dona, extenuans illud linguarum, non inutile prorſus quidem, nec vtile tñ vehementer per ſeſe oſtendens: multum.n.ab illo ſibi placebant, egregium quiddam eſſe rati, vt quod primū omnium Apoſtoli tanta cum admiratione obtinuiſſent, non tñ propterea alijs pręferendum erat. Quo igitur Apoſtoli iſtud primum oīum tenuerunt? quia proficiſcēdum quoquo verſus fuit. Et quemadmodum eo tpe, cum turris extrueretur, vna lingua in multas ſecabatur: ita tum quidem multæ ſæpe in vnum quendam hominem confluebāt, idemq; Perſarum, Romanorum, Indorum, & multorum prętera linguis, ſpū inſuſurante loquebatur, atq; id munus, munus tum vocabatur linguarū, multis.ſ.oīno vocibus vtendi facultatem præbens. Hic igitur quo noīe tollat, quo noīe deprimat, videamus. Nam quod inquit, qui linguis loquitur, nō hominibus loquitur, nemo enim audit, extenuare vult, monſtrans non eſſe arduum vehementer. Quod porro ſubiungit, ſpiritu vero loquitur myſteria, tollit rurſum, ne vel ſuperuacuum, vel inutile, temereq; conceſſum putemus. Qui prophetat autē,

C hominibus loquitur, ædificationem, exhortationē, conſolationem. Vides egregium hoc eſſe munus, vnde monſtrarit, nempe

a Quia plus prodeſt. — Dignior. — Exponit.

guis, magis autē prophetare. Nam maior eſt qui prophetat, 1 2

Quod raro. — Exponere valeat, quod dicit.

quàm qui loquitur linguis, niſi forte interpretetur, vt eccle- 3

Cum fideles.

a ſia ædificationem accipiat. Nunc autem fratres ſi venero ad 4 5

a Nihil. b Niſi ſignis.i linguæ acceſſerit intellectus: vt non ſpiritu tantum, ſed & mente agatur.

vos linguis loquens, quid vobis prodero, niſi vobis loquar, 6

Subita oſtenſione.

b c aut in reuelatione, aut in ſcientia, aut in prophetia, aut in do- 7

Quamuis ita linguas appetatis, tamen.

d ctrina? † Tamen quæ ſine anima ſunt vocem dantia, ſiue ti- 8

e a Diſtinctos & intelligibiles ſonos. b Id eſt quis iudicare poterit modos uel conſonantias cantilenę.

f bia, ſiue cithara, niſi diſtinctionem ſonituum dederint, quo

a Tibia.

modo ſcietur id quod canitur, * aut quod citharizatur? Et- 9

a Aliud ſimile. Vere de illis neſcietur, quia nec de tuba. b Quæ bellum non ſignificet.
c Neſcietur: eſt ctus indicat, quia nemo ſe parat.

g enim ſi incertam vocem dederit tuba, quis parabit ſe ad bel-

a Et Loquentes. b Quorumlibet ſignorum, uel incognitam. c Per interpretationem.

lum? Ita & vos per linguam, niſi † manifeſtum ſermonem 10 11

a Qui debetis ad bellum contra dæmones hortari. b Q. Nullo modo. c Intelligetur.
d A uobis. e Neſcietur.

dederitis, quomodo ſcietur id quod dicitur? Eritis enim 12

Non ad corda hominum. — Quaſi inutiliter. — Sunt multa.

h in aera loquentes. Tam multa † vt puta genera † lingua- 13

D nempe quia communiter pluribus vtile eſt, vides vt præferat vbique, quicquid communem reſpicit vtilitatem, &c.

a *Nunc au.* Dixi maior eſt qui prophetat, quam qui loquitur lingua. In meipſo autē videre poteſtis, quod lingua non prodeſt, prophetia prodeſt. *Nunc autem.* Quādo fideles: quid tūc quando infideles?

b *Aut in reuelatione.* vt exponā reuelationem. Reuelatio eſt quando per figuras oſtenduntur quædam myſteria, vt in Apocalypſi.

Reue

c *Aut in ſcientia.* vt exponam ea quæ ad ſciendum pertinent. Ea ſunt quæ fidem illuminant, vt de natura diuinitatis.

d *Aut in prophetia.* vt exponam ſcripturas quæ de futuris agunt.

E e *Aut in doctrina.* vt exponam ſcripturas quę mores informāt. Vel reuelatio eſt ſubita aliquarum rerum oſtēſio per ſpiritum. vnde poſt: ſi cui ſedēti reuelatum fuerit. Prophetia eſt vt Iſa. vel cæterorum, quam ſine humana induſtria ſpiritusſanctus paulatim reuelat. Sciētia eſt eorum quæ proprio ſtudio didicit. Doctrina eſt eorum quæ alio docente.

† ſi

pro

† vi

Scie

Do

f *Tamen quæ ſine.* Per me oſtendit linguam non valere ſine interprete. Per me dico, quod oſtendi qui ſum rationalis, tamen per inanimata idem patet.

g *Etenim ſi incer.* Itē per aliam ſimilitudinē. *Etenim ſi incer. &c.* Iudæis erat vſus tubæ in feſtis & in bellis diuerſis ſonis.

✱ Chryſoſt. A ſuperuacuis (tibia, cythara, &c.) orationem ad neceſſaria transfert. Non in cythara ſolum, ſed in tuba ēt videre id ipſum licet, inquit, ſed & huic ſui quidam numeri ſunt, & nunc bellicum ſonum, nunc alium reddunt, nunc ad prælium, nunc è prælio vocāt. Atque id quidem niſi quis diſcernat, de ſummis extremiſque rebus periclitatur: id qđ pulchre ſignificauit detrimentum oſtendens. Quis ad bellū enim apparabitur, inquit? numeros igitur diſtinctos niſi habeat, ne tuba quidem fuerit. Sed quid ad nos iſta, dices? maxime vero ad nos, idcirco ſubiungit: *Sic & vos*, inquit, *niſi manifeſtum ſermonem dederitis, quomodo ſcietur id quod dicitur?* Ita nihil habere magnificum linguas, vndiq; fere monſtrauit. Quo ergo, ſi nihil habent, conceſſæ ſunt? Primum vt prodeſſent accipienti: quod ſi cęteris quoque velis, interpretationem coniungas oportet, &c.

h *Tam multa.* Ideo in aera. Quia tam multa vt ſunt genera linguarum. quod eſt: tantū ualet hæc locutio ac ſi omnibus linguis loqueremini, quas nunquam ullus intelligeret: & de

F oībus rebus in unaquaque lingua, quia nulla res eſt ſine ſua uoce in unaquaque lingua. Vel, *Tam multa. vt ſunt ge. lin. in hoc mun.* quia loquimini omnibus linguis, & de omnibus rebus.

☞ a *Et ſine*

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Magis au.ſ.* uolo uos. 2 *Prophetare.* qm̄ melius eſt. Ideo ſubdit. 3 *Nam ma. eſt.* ſi tñ utrunq; donū per ſe ſumatur. Iō ſubdit. 4 *N. ſi for. inter.* ſcripturas explanando: quod pertinet ad prophetiā, & ſic tale hēt utrunq; donum.ſ. linguarū & prophetiæ: quod eſt melius q̃ habere alteram tm̄. cęteris paribus. 5 *Nunc au.* Hic conſequenter oñdit propoſitum per exempla: & primo per exemplū ſuiipſius, dicens: *Nunc au. fra. ſi ue. ad vos.* i. utens tantūmō dono linguarū qđ habeo. 6 *Quid vo. pro.* niſi uobis explanauero dicta mea. q.d. nihil. Hæc aūt explanatio poteſt eſſe primo circa diuina hominibus occulta: quæ tñ ſcire neceſſe eſt, uel expedit. Et quantum ad hoc dicit: *Aut in reuelatione.* Secundo: circa humana, quorum cognitio ad ſalutem eſt utilis uel neceſſaria. Et quantum ad hoc ſubdit. 7 *Aut in ſcientia*, quæ proprie accipiendo eſt de terrenis. Tertio circa futura contingentia, & quantum ad hoc ſubdit. *Aut in prophe.* Quarto: circa moralia. & quantum ad hoc dicit: *Aut in doct.* 8 *Tamen quæ.* Hic

Diuiſio.

ponit ſm̄ exemplū in reb⁹ inanimatis.ſ. inſtr̄is muſicis, quæ ſi ſonum confuſum emittāt, neſcitur quid canitur: ſed requiritur determinatio ſoni per uarium tactū inſtru. & hoc eſt quod dicit: *Tamen quæ ſi. anima.* hic accipitur uox ſimilitudinarie tantum; quia proprie loquendo ſonus eſt inanimati. ut dicitur. 2. de anima. Vox eſt percuſſio aeris reſpirati ab anima ad uocalem arteriam cum imagine ſignificandi. Et ſic vox hic accipitur pro ſono. Cætera patent uſque ibi. 9 *Etenim ſi in.* Vbi ponitur aliud exemplum de tuba quæ aliter ſonat inuitando ad conſiliū, aliter uocando ad feſtū, & aliter prouocando ad bellum, ut habetur lib. Nume. 10. propter quod nullus præparat ſe ad bellum, niſi ſonet determinato modo ad hoc ſtatuto. Et ſimiliter locutio linguarū non ualet ad ædificationem, niſi ſenſus explanetur. Et patet litera uſque ibi. 10 *Ita & vos per li.* ſupple non proficietis eccleſiæ. 11 *Niſi ma. ſer. de.* explanatum modo prædicto quod pertinet ad prophetiam. Ideo ſubditur.
12 *Eritis enim, &c.* id eſt, in unum.
13 *Tam mul.* ſcilicet idiomata,

☞ 1 *Et ſine*

A a *Et ſine vo.* Multæ ſunt linguæ, ſed habent proprias ſignificationes vocum, vt intelligantur.
b *Si ergo neſci.* Et quia alij ſine interprete non intelligerent, ego ero barbarus.
✻ Chryſo. Haud igitur calũnior ego linguas, ſed eſſe inutiles dico, quantiſper ſunt ignotę. Deinde vt ne moleſtior oratio ſit, crimẽ æquat, *Barbarus* inquit, *ille mihi, & ego illi* nõ vtique ob naturam vocis, ſed ob imperitiam, &c.
c *Sic & vos.* Vel ſub vna diſtinctiõe, ſic, Et propter hoc ne ſitis barbari, & vos vt ego quærite vt abundetis.
d *Spiritus meus orat.* Spiritus vocatur vis animę inferior men-
B te, vbi corporalium rerũ ſimilitudines imprimuntur. Mens altera ſuperior vis animę, vt ſupra. Spiritus Pharaonis informatus eſt, vt videret imagines, mens Ioſeph illuminata eſt, vt intelligeret.
e *Sine fructu.* Ambr. Ita eñ ſi lingua incognita quis loquatur, vel ſigna aliquarum rerũ ſine intellectu proferat, ſicut ſolent Latini homines Græce cantare, oblectati ſono verborum neſcientes tamen quid dicant.
f *Orabo ſpiritu.* ideſt, ita loqui approbo, vt ſigna rerum forment in ſpiritu, & eorum intellectus refulgeat in mente. Vel, *Orabo*, ore & mente.
✻ Sedul. Eſt autem ſpiritus vis quædam animę mente inferior, vbi corporalium rerum ſimilitudines exprimuntur.
Orabo ſpiritu. &c. * Sedul. Oratio hoc loco oris narratio in-
C telligit᷑. Ergo orabo ſpiritu, hoc eſt, ignota lingua in ſpiritu meo expreſſa loquar. D
g ✻ *Orabo & mente*, Ideſt, in intellectu mentis meę aliis prędicabo, qui enim interpretatur, neceſſe eſt vt ipſe prius intelligat quod aliis dicturus eſt.
h * *Cæterum, ſi benedix. Spiri.* Ideſt, ſine interpretatione, quatenus aliis clareſcat quod loqueris, quis ſupplet locum idiotæ? Idiotæ id eſt nuper baptizati, & qui nullam præter propriam intelligit linguã, quod propriũ eſt auditoribus.
i *Quomodo dicet Amen.* ✻ Sedul. Hoc eſt, qũo tuæ benedictioni perhibebit teſtimonium, vel conſenſum, cum ignoret ipſius linguę qualitatem. E
K *Amen.* Aug. Nota q̀ hoc verbum amen, nec Gręcum nec Latinũ eſt, ſed Hebræum, & interpretatur, verũ. Cum que poſſet dici, verũ, non dr̃, ſed amẽ. Nec Græcus tamẽ, nec Latinus interpres auſus eſt facere, ne vileſceret nudatum, ſed honorẽ haberet velamento ſecreti.
l *Nam tu quidem bene gratias agis.*
✻ Sedul. Quod ſuperius dixerat, ſi benedixeris ſpũ, hoc ipſum exponit, Nam benedicere ſpiritu, eſt grãs agere, licet ignoret is linguam.
m *Gratias ago. de.* Proponit ſe exemplum, q̀ non debent loqui linguis niſi ad ædificationem, ſicut ipſe qui oẽs nouit.
Gra. ago. Ne æmulus per inuidiam videretur dicere, Deprimit in alijs quod in ſe non haberet, oſtendit omniũ horum ſe loqui linguis, di. *Gra.*
n *Sed in eccleſia volo ſenſu meo quinq; verba loqui, &c.* * Sedul. Mauult pauca verba lucida ſenſu recto loqui, q̃ innumerabilia F

Toto. — Intellectu.
a rum ſunt in hoc mundo, & ſine voce nihil eſt. Si ergo neſcie- 1
a Interpretationem ſignificationis vocis quam profero. b Quem inſtruere debeo. c Non intellectus, d Inſtruit. Vel audit. 2
b c ro † virtutem vocis, ero ei † cui loquor barbarus, & qui loqui- 3
a Intellectus. Quia nec ipſe me, nec ego ipſum intelligo. b Sicut dico de me. 4
c Eritis barbari ſine interpretatione. 5
tur mihi barbarus. Sic & vos, quoniam † æmulatores eſtis ſpi-
a Quia deſideratis dona ſpiritus. b Quod eſt per interpretationem.
rituum, ad ædificationem eccleſiæ quærite vt † abundetis. Et 6
¶Et quia ædificare debetis. a Deum, ve. ſic oret. i. loquatur. b Interpretandi gratia ſibi detur 7
¶Ideſt, vt exponat. c Si aliter. d Ideſt, loquar. 8
ideo qui loquitur lingua, oret vt interpretetur. Nam ſi orem 9
a A Deo datus facit loqui, vel ratio quæ id bonum putat. b Intelligentia eorum quæ dico. 10
d lingua, ſpiritus meus orat: mens autem mea ſine fructu eſt. 11
e a Vtile eſt. b Loquar. c Voluntate vel linguæ per ſpiritum data.
f d Intelligentia mentis. e Melodia cantas, quid minus.
g Quid ergo eſt? Orabo ſpiritu, orabo & mente. Pſallam ſpiritu, 12
a Intelligentia ſpirituali quod plus c Aliqua bona dixeris. 13
b Sed aliter. d Lingua per ſpiritum data. 14
h pſallam & mente. † Cęterum ſi benedixeris ſpiritu, quis ſup- 15
a Q. nullus, nec etiam ſapiens, quia non intelligit.
b Illiterati & rudis. c Q. nullo modo, Quoniam quid dicas neſcit. 16
i plet locum idiotæ? quomodo dicet, amen ſuper benedictio- 17
K a Ideo dico ſuper tuam benedictionem, vel hoc noto quod idiota non habet locum Nam hoc non noto, vel arguo, quod agis. Hoc ideo dicit, ne videretur reprehendere donum ſpiritus.
l nem tuam? Quoniam quid dicas neſcit. Nam tu quidem be-
In lingua — Q. Non in vobis vitupero quod in me non habeo.
m ne gratias agis, ſed alter non ædificatur. Gratias ago Deo meo 18
a Qua loquitur aliquis veſtrum. b Cui vti is eſſe debeo. 19
n quod † omnium veſtrum lingua loquor. Sed in eccleſia volo 20
Pauca. Vt intelligam. Fide & moribus. 21
quinque verba † ſenſu meo loqui, vt & alios inſtruã, quã decem 22

† qui loquit.
† ſectatores. Amen.
† excellatis.
Tract. 12. Ioan.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et ſine. vo. ni. eſt. *i. ſine ſignificatione vocis ſignificatiuæ & ſenſu locutionis nihil eſt cognitum ad vtilitatem eccleſiæ, immo deriſibile eſt, ſicut loqui aliquid idioma ignoranti. Ideo ſubditur.*
2 Si ergo neſ. vir. *ideſt, ſignificationem.*
3 Ero ei cui lo. ba. *i. extraneę loquens, ſicut ſi aliquis faciens horas canonicas & non intelligens loquatur alteri ſimpliciter ignoranti. Ideo ſubditur.*
4 Sic & vos. *ne ſitis ſimiles barbaris, quod debetis vitare.* Et ratio *ſubditur cum dicitur.* 5 Quo. æmu. eſtis ſpi. *i. amatores bonorum ſpiritualium.* 6 Quærite vt ab. *non ſolum verbo, ſed magis intellectu ad explanationem verbi. Ideo ſubditur.*
7 Et ideo qui. lo. lingua. *habens donum linguarum.*
8 Oret vt in. *i. vt a Deo prophetia ſibi detur tãquã melius bonũ.*
9 Nam ſi orem. *Poſtquã oſtendit præeminentiã prophetiæ reſpectu doni linguarũ in prædicatione, hic conſequenter idẽ oſtendit in oratione. Et primo in oratione ſecreta. Secũdo, in publica, ibi.* Cæterũ. *Circa primũ facit talem rationẽ, Oratio quæ reficit intellectũ & affectũ vel nata eſt reficere, melior eſt illa quæ reficit tantum affectũ, ſic eſt in propoſito, quia per donum linguarũ præciſe proferri poſſunt verba orationis in quolibet idiomate, ſed nõ intelligũtur Sicut cũ laicus dicit orationẽ dominicam vel aliud huiuſmodi deuote, & tunc affectus eleuatur in Deum, & ſic reficitur eius affectus, nõ tamẽ intellectus, quia non intelligit quæ dicit. Sed quãdo intelligit, reficitur eius affectus & intellectus. igitur intellectus locutionis quæ pertinet ad prophetiã, melius eſt dono linguarũ. Huius rationis ponit minorẽ, dicẽs,* Nã ſi orẽ lingua ſpiritus meus orat. *i. affectus meus in Deũ eleuatur, ſpiritus enim importat quandã vim motiuã. Et ideo voluntas, quæ eſt affectus intellectiuus vocatur hic ſpiritus, quia mouet alias animæ potentias ad agendum.* 10 Mens autem mea. *Ideſt intellectus meus.* 11 Sine fru. eſt. *Quia non intelligit orationis ſenſum. Ideo concludit.* 12 Quid ergo eſt. *mihi faciendũ.*
13 Orabo ſpiritu, orabo & mente. *ideſt affectu & intellectu.*
14 Pſallam &c. *Pſallere eſt orare cum melodia.*
15 Cæterum. *Hic conſequenter idem oſtendit oratione publica, quia ſi populus intelligas orationẽ ſeu benedictionem ſacerdotis, melius reducitur in Deum, & deuotius reſpondet,* Amen, *Ideo dicit,* Cęterum ſi benedixe. *i. tu ſacerdos vel epiſcopus.*
16 Spiritu. *ideſt, abſque hoc quod populus intelligat.*
17 Quis ſup. lo. idiotę. *q. d. quid proficit populus ſimplex & nõ intelligẽs. q. d. nihil aut modicũ, quia neſcit ſe cõformare tibi qui es miniſter eccleſiæ, reſpondendo amẽ. Propter quod in primitiua eccleſia benedictiones & cætera cõmunia fiebãt in vulgari, ſed poſtquã populus multiplicatus fuit, & conſueuit ſe conformare miniſtris eccleſiæ, vt proteſtãdo quãdo dicitur euangeliũ depoſito caputio, adorando euchariſtiã, & cõſimilibus, fiũt in latino in eccleſia latina. Et ſufficit q̀ clericus reſpondeat pro toto populo. Expeditius. n. fit hoc modo quam in Vulgari. Conſequenter Apoſtolus concludit intentum, ſcilicet, quod prophetia eſt melior dono linguarum, dicens.*
18 Gratias ago Deo, &c. *Et hoc eſt quoddam donum a Deo mihi datum. Sed quod donum prophetiæ melius eſt ſubdit.*
19 Sed in eccle. volo. *ſupple magis.*
20 Quinque ver. *ideſt, pauca.*
21 Senſu meo. *ſ. vt intelligam & ab his intelligar.*
22 Vt & ali. in. quam, &c. *i. quã maximam verborũ copiã ſine huiuſmodi intellectu. Sciendũ autẽ, quod Apoſtolus ſpecialiter hic dicit ſe velle loqui quinq; verba, qa prædicatores debẽt annũciare quinque. ſ. credenda, agenda, vitanda, timẽda, ſperanda, quia prædicatio debet eſſe de his quæ pertinent ad fidẽ, & ſic habetur primum. Et de his quæ pertinẽt ad mores, & ſic habentur alia quatuor. ſ. virtutes & vitia pęna & gloria. Et quia iſta debent prædicare cum breuitate ſermonis. Ideo dicit. Apoſtolus.* Quinque verba. *ideſt, pauca.*

A bilia obſcura & incognita, quę auditores non ędificant, quia meliora ſunt pauca verba quę proſunt, quam multa quę nō proſunt.

a *Nolite pueri effici ſenſibus.* * Sedul. Ac ſi diceret, puerilis eſt variarū linguarum cupiditas, in qua ſola delectatio eſt, non vtilitas, niſi accedat interpretatio. Aut, nolite pueri effici ſenſib. ſed ſcire debetis quare datæ ſunt linguæ.

Augu. lib. 33. quæſt io. q. 61. & in pſal. 43. 46. & 112.

b *Sed ma. p. e.* Vt ſitis remoti a malicia, vt paruuli, ſtudentes his quæ proſunt, quod eſt perfectio ſenſus.

c *In lege.* Ratio quare non debent quærere linguas, quia in ſignum ſunt infidelibus, quod ipſi iam nō ſunt, & non ad ædificationem quæ neceſſaria eſt iā fidelibus.

In lege. Ambro. Di- B cit linguas quibus velatur veritas mutandas, qui etiam omnia velamina legis veteris dominus per prophetam eſſe mutanda dixit, vt fidelibus perſpicua fieret veritas remoto legalium figurarum velamine. Ex hac ſimilitudine oſtendit linguas quibus tegitur veritas non eſſe appetendas, nec dari propter fideles, ſicut in veteri lege velamen erat, vt indignis & infidelibus velaretur veritas.

In lege ſcript. eſt. * Sedul. Legem vocat prophetiā Iſaiæ.

d *Aliis linguis.* Amb. Nō de ſabbato, & neomenijs, & circūciſione & huiuſmodi, ſed nouū Teſtamētū. Vel, nō in reue- C latione, qua indigni ſunt, ſed in parabolis dr̄ eis Euāgeliū. Sedul.

Infinita verba. Tantum. Sic & vos, agite. a Per imperitiam Vt non intelligatis quę dicitis ut pueri.

a milia uerborū in lingua. Fratres, nolite pueri effici ſenſibus,

a In innocentia. b Vt intelligatis plene quod dicitis.

b ſed malitia paruuli eſtote, ſenſibus autē perfecti ſitis. In le-

c a Ne quæratis linguas, quia. b In prophetia Eſaiæ, quæ hic dicitur lex. c Scilicet hoc. d Diuerſis genuribus linguarum. e Quam beneuolis & fidelibus. Et aliis verbis de ſpiritualibus & terrenis.

d ge enim ſcriptum eſt. †Quoniam in aliis linguis, et in labiis

a Per Apoſtolos. b Iudaico. Maleuolo. c Hoc faciam, ut uel ſic exaudiant. Sed nec ſic exau. In quo notat linguas eſſe datas in ſignum infidelibus, unde ſubdit, Itaque lin.

e f aliis loquar populo huic, & nec ſic exaudiet me, dicit domi

a Qui credunt omnia poſſe Deum. b Ad fidem nouitate miraculi mouentis.

nus. Itaque linguę in ſignū ſunt nō fidelibus ſed infidelibus,

a Vt ſenſibus perfecti ſint fideles. Datæ ſunt. Vt ædificentur. b Ne ſanctum detur canibus.

g Prophetię autem non infidelibus, ſed fidelibus. Si ergo con

Fideles. Sine interprete.

ueniat vniuerſa eccleſia in vnū, & omnes linguis loquātur,

a Alias ta. b Alias lis. c Cum alter alterum non intelligat. Quaſi arreptitii.

intrent āt †idiotę aut infideles, nonne dicēt, quid inſanitis? († indocti.)

Viritim exponant.

Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis vel

a De aliquo ſuo errore. b Damnabilis oſtenditur. c Peccata ſua quæ neſciebat tunc peccata.

idiota, †conuincitur, diiudicatur ab omnibus. Occulta enim († coarguitur,)

a Sibi. Expoſitionibus eorum. Humilians ſe.

cordis eius manifeſta fiunt. Et ita cadens in faciē adorabit

a Qui ſe ſibi per uos notificauit. b Ore quod habet corde.

h Deum, pronuncians quod vere Deus ſit in nobis. Quid ergo

* Sedul. Ideo hoc dicit, vt oſtēdat quod in iſto tempore linguis alijs non indigetur, dum multi fideles ſūt, & vnaquęque lingua doctorē habet ex ſe. Nā linguę in principio ideo datæ ſunt, vt infideles crederent ipſarum admiratione, atque ſua lingua docerentur, Vnde ſequitur. D

Itaque linguæ in ſignū ſunt non fidelibus. * Sedulius. Hic oſtenditur creſcente fide ſigna ceſſare quando infidelium cauſa dāda eſſe prædicantur.

e *Et nec ſic ex.* Hoc de his p̄dixit quos præſcijt non credituros, quibus propter peccata non patet vel placet veritas. († Iſa.)

f *Itaq. l. in ſig.* ideſt, ſermones Dei incognita lingua & peregrina obſcuri ſūt ne videantur a perfidis, vt cum audiuntur, ſignum ſit quia propter perfidiam factum eſt, ne audientes intelligant, hoc vtique fit infidelibus quibus tegūtur ſenſus, fidelibus autē cōuenit prophetia & nō lingua incognita. E

g *Si ergo conue.* Alia ratio cur nō debēt loqui linguis. Q. quia linguę ſūt in ſignū, nō ad ędificationē, *Si ergo, &c.* Impoſtura tenebras quęrit, & falſa pro veris oſtēdit, ſicut pagani tectis vanitatibus illudūtur, hic nil aſtute fucatum eſt, ſed ſimpliciter & aperte vnus laudatur Deus: quia, ſi nullus intelligeret, poſſet videri ſeductio quę linguis caueretur, cum pudor eſſet reuelari.

h *Quid er.* Iā incipit determinare quo mō linguis ſit vtendū. F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Fratres mei.* Poſtquā Apoſtolus oſtendit prophetiā pręcellere donū linguarū rationibns ſumptis ex parte fideliū, hic cōſequenter idē oſtendit ratione ſumpta ex parte infidelium. Circa quod primo excitat attentionem Corinthiorum, dicens.

2 *Nolite pueri effici cenſib.* i. in diſcretione boni & mali, pueri enim frequenter præeligunt minus bonum maiori, hoc autem dicit Apoſtolus ne præeligant donum linguarum prophetiæ, qđ eſt maius bonum. 3 *Sed mali. par. eſto.* i. non cogitetis malum, ſicut paruuli deficiunt cogitando talia.

4 *Senſibus autem perfe.* ideſt, ea quæ dicitis ſic intelligatis perfecte, vt poſſitis alios inſtruere, quod pertinet ad prophetiam.

5 *In lege enim ſcriptum eſt.* Hic conſequēter facit ſuā rationem quæ talis, ꝙ qñ aliqua duo ad vnū finē ordinātur, illud eſt melius qđ eſt efficacius ad finē illū cōſequendū. Donū autē linguarum & donū prophetiæ ordinantur ad conuerſionē infideliū ad quā efficacius eſt donū ꝓphetiæ, ergo &c. Minorē huius rationis probat dupliciter. Primo auctoritate, dicēs, *In le. e. ſc. eſt.* Non accipitur lex hic ſtricte. ſ. pro quinque libris Moyſi, ſed pro toto veteri Teſtamento, quia quod hic allegatur ſcribitur Iſa. 28. ſecundum translationem Septuaginta.

6 *Quoniam in aliis lin. & in labijs lo. popu. h.* ideſt, populo Iudaico, qđ fuit impletū. Act. 2. quādo Iudæi cōgregati in Ieruſalē de diuerſis terris audierūt credentes, loquētes in omnibus linguis.

7 *Et nec &c.* Licet. n. tūc aliqui ad Chriſtū fuerūt conuerſi, tñ plures manſerūt obſtinati, & cōuerſi magis fuerūt per verbū Petri referentis ſcripturas prophetarū, qđ ptinet ad prophetiā quā per donū linguarū, vt patet Act. 2. Et ſic patet, ꝙ donū ꝓphetię plus valet ad conuerſionē infidelium, quam donum linguarum.

8 *Itaque lin. in ſi. ſ.* Diuinæ virtutis.

9 *Non ſi.* i. pro fidelibus, qui iam credunt.

10 *Sed inf.* vt prædicatores Euangelij intelligi poſſint ab omnibus ſingularum linguarum, & ſic conuerti ad fidem Chriſti.

11 *Prophetiæ au. non in.* i. Gentilibus, qui non habueruut legem nec prophetas.

12 *Sed ſi.* i. Iudęis vnū deū credentibus, de qbus fuerūt Apoſtoli, alijq; Chriſti diſcipuli, & alij credentes primi fere omnes, per quorū prædicationē cōuerſi ſūt Gētiles. Et ſic ꝓphetia plus valuit ad cōuerſionē infidelium quam donum linguarum, ſicut ad inſtructionem fidelium plus, valet ſcientia quam eloquentia.

13 *Si er.* Hic ſecundo declarat minorem facto, dicens. *Si er. c. vn. ec.* Cauſa orationis vel perceptionis ſacramenti vel aliquo huiuſmodi. 14 *Et omnes.* fideles.

15 *Linguis loquantur, intrent autem.* i. ignorantes idioma.

16 *Aut in. non d.* quia vos reputabunt inſanos. vñ Apoſtoli ſic loquentes reputati fuerūt ebrij, Act. 2. b. Et ſic in tali caſu donū linguarū eſſet magis ad cōfuſionē fideliū quā ad cōuerſionē infideliū, & ſic etiam fuiſſet Act. 2. c. Niſi Petrus per donum prophetię oſtendiſſet contrarium interpretando dicta prophetarum.

17 *Si au. o prop.* non ſimul, ſed ſucceſſiue exponendo ſcripturas vel reuelationes ſibi vel alijs factas.

18 *Intret autem quis infidelis vel idiota, con.* Illis ſucceſſiue prophetantibus, inquantū oſtēdūt vitā Gētiliū irrationabilē. Et ſic.

19 *Dijudicatur ab omn.* i. condemnabilis oſtenditur.

20 *Occulta e. & c. ma. ſi.* Inquātū ex prædicatione tali vel expoſitione tangūtur multa pertinentia ad fidē & mores, ex quorū auditu cōuertiť ad cogitandū mala in corde ſuo latentia, & ad pęnitendū corde & cōfitendū ore. Pōt ēt aliter intelligi. Nā in primitiua eccleſia ad cōuerſionē infideliū fuit pluribus fidelibus diuinitus cōceſſum ſecreta cordiū cognoſcere, ex quorū reuelatione aliqui conuertebantur ab infidelitate, ſicut mulier Samaritana credidit in Chriſtum ex reuelatione ſui delicti, Iohan. 3.

21 *Et ita cadens in fac. &c.* Humilians ſe coram Deo ex dicta prædicatione, vel ſecreti reuelatione.

22 *Adorabit Deum.* Conuerſus ad ipſum.

23 *Pronuncians.* Ideſt, confitens.

24 *Quod vere Deus in vobis ſit.* Corde enim creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem, Roma. 10. c.

25 *Quid er. eſt fr.* Hic oſtēdit Apoſtolus qualiter ſit vtendū donis prophetiæ & linguarū. Et primo facit hoc in generali. Secundo, magis in ſpeciali, ibi, *Siue lingua.* Circa primum dicit, *Quid ergo eſt fratres.* ſ. vobis agendum. ſ. quod ſequitur.

A Q. Quandoquidem hæc veniunt de locutione linguarũ. ergo quid agendum de his eſt, Q. Cætera ſub modis ad ædificationem agenda ſunt, lingua vero ſic eſt vtendum. *Vnuſquiſque*. Ideo nullus ſe excuſet.
a *Pſalmum ha.* Laudem Dei, per canticum.
b *Doctrinam.* Senſum ſpiritualem per prudentiam.
c *Aut vt mul.tres.* nõ plus quã tres. ne occupet diẽ, & non ſit locus prophetis ſcripturas diſſerentibus.
d *Sibi autem loqua.* Sibi loquitur qui compungitur ex his quæ dicit, Et ideo ad honorem Dei, quẽ laudat vel orat.
e *Prophetæ duo*. quia
B ſufficit ſermo tót hominũ, & in ore duorum vel triũ ſtat omne verbum.
f *Quod ſi alii*. Ambr. Dat inferiori, quod non ſuperiori.
g *Et ſpiritus*. Loquẽs debet cedere ſedẽti, qa ſpũs qui vnus eſt, ſed pluraliter dicitur pp multos prophetas quos replet, vel ꝑpter plura eius dona, ſubditus eſt prophetis. vt qñ volunt, tacere poſſint, & qñ volunt loqui poſsint, & non cogit eos vt phithonicos clamare, vel aliqua ſubticere.
Amb. vnde ſi prior non cedit, vr̃ non eſſe ſpiritus Dei vere ſubditus, quia aliter diſſenſionis eſſet & nõ pacis. Ita hoc mõ
C vobis dico, ſicut in omnibus non eſt nouum vel ſingulare, ideo firmiter tenere.
Spiritus prophet. prophetis ſubiectus eſt. ✻ Sedul. quia ſpiritualis gratia, quæ fuit in prophetis ſubiecta eſt nobis Apoſtolis, & Apoſtolicis viris, ac ꝑdicatoribus. Siue ſpiritus humilitatis, charitatis, qui eſt in prophetis, i. prædicatoribus debet ſubiectus eſſe aliis prophetis. id eſt, prædicatoribus, & idcirco alterutrũ ſibi inuicem cedant, vt vno loquente prior taceat, quia Deus qui in ipſis eſt, non eſt diſſenſionis, ſed pacis. Itaque per hæc omnia hortatur eos ad concordiam, ne magnitudine donorum & ſapientiæ naſcantur diſcordię.
h *Non enim eſt diſſen. Deus*. Diſſenſionis eſſet, ſi quos replet ſimul loqui compelleret.
i *Sicut in omnibus. &c.* Vel mulieres taceãt, ſicut ego doceo in omnibus eccleſiis.
K *Mulieres veſtræ taceant.* ✻ Sedul. Supra dixit, prophetæ duo aut tres deiudicent, ſed ne putarentur fœminę in hoc cõcludi, ideo ſubiungit & dicit, Mulieres taceãt. Sicut & lex dicit in Geneſi, *Sub viri poteſtate eris & erit reuerſio tua ad virũ tuũ, & ipſe tui dominabitur.* Turpe eſt enim mulieres in eccleſia loqui. Alibi autem concedit eas docere ſuam prudentiam & caſtitatem, ſed hoc priuatim.

a Habet aliquod donum quo poteſt vti ad ædificationem, quia alius. b Ideſt, gratia Dei pſalmum intelligit.
a eſt fratres? Cum conuenitis vnuſquiſque veſtrum †pſalmum 1
a Alius. De moribus. Alius Reuelationem. Alius.
b habet, doctrinã habet, apocalypſim habet, linguam habet, 2 3
a Alius. ¶Linguarum vel ſcripturarum. ¶Autem.
interpretationem habet, omnia ad ædificationẽ fiant. Siue 4 5
a Cætera ſuis modis, lingua autem ſic. b Aliquis ¶Fiat loquutio. c Ideſt, duo vel tres loquantur.
c lingua quis loquitur† ſecundũ duos, aut † vt multum tres, & 6 7 8
a Eccleſiæ vel vnus poſt alium, vel interciſe. b Aliquis dicat vel exponat populo. c Linguis loquens.
d †per partes, & vnus interpretetur. Si aũt nõ fuerit interpres 9
a Vbi nihil debet eſſe niſi ædificatio. b Tacitè oret. ¶Linguis. c Non ergo plures qui lingua loquantur. 10 11
e taceat in eccleſia. Sibi aũt loquatur & Deo. Prophetæ duo 12
Tantum. a Sigillatim. b Quæ dicunt. c Per ſpiritum ſanctum. 13
f aut tres dicant, & cæteri diiudicent. quod ſi alii reuelatum 14
a Aliquid melius. b Qui audiebat. c Det iſti locum: d Etiam ſedentes; ¶Non ſimul, ne conturbatio fiat. 15 16
fuerit ſedenti, prior taceat. Poteſtis. n. omnes† per ſingulos 17
¶Etiam maiores. a Etiam minores. ¶Alios. 18
g prophetare, vt omnes diſcãt, & omnes†exhortentur. Et ſpi- 19
a Dum ſuggerunt, & conatus bonos iuuant. 20
h ritus prophetarum prophetis†ſubiectus eſt. Non enim eſt 21
¶Diſcordiæ. a Et ideo alter cedat alteri. Etiam
i †diſſenſionis Deus, ſed pacis, ſicut in omnibus eccleſijs ſan-
a Et ſi dixi, quod poteſtis omnes prophetare. b Vt non loquantur linguis, nec prophetent. Ab aliqua auctoritate. 22
K ctorum doceo. †Mulieres in eccleſijs taceant. Non enim per 23

D
† fit p binos † viciſſim. Duo in prophetis
E
† ſingulatim
† ſunt ſubiecti Diuiſio.
F

☞ Turpe

NICOLAVS DE LYRA.

1 Cum conuenit. *ad eccleſiam.*
2 Vnuſquiſq; veſtrum pſalmum habet. *vel in ſe, vel in aliquo de congregatione fidelium, qui donum ſibi datum poteſt in alios refundere, quia non dantur ſingulis omnia dona, ſed diuiſim, vt dictum eſt ſup. 12. ca. Et idem intelligendum eſt de aliis ſequentibus. Per pſalmũ vero intelligitur canticum ad laudandum Deum.*
3 Doctrinam ha. *i. gratiam prædicandi ad informationem morũ*
4 Linguam habet. *i. donum linguarum.*
5 Apocalypſim habet. *i. reuelationem.*
6 Interpretationem habet. *i. virtutem explanandi obſcura.*
7 Omnia ad ædificationem fiant. *quilibet enim debet gratia ſibi data vti ad ædificationem eccleſiæ.*
8 Siue lingua. *Hic oſtendit propoſitum magis in ſpeciali. Et primo quantum ad donum linguarum. Secundo, quantũ ad donum prophetiæ ibi:* prophetæ autem. *Circa primum dicit, ꝙ dono linguarũ non eſt vtendum a multis, ſed ſufficit ꝙ a paucis propter occupationem temporis, Ideo dicunt,* Siue lingua quis loquitur ſecundũ duos. *ſcilicet homines.* Aut vt multum tres. *ideſt, ad plus. ſecundum quod dicitur Deuter. 17. b. in ore duorum vel trium teſtium ſtat omne verbum.*
9 Et per partes. *i. ſucceſsiue. Vel:* per partes. *i. interciſe poſt alium. vt poſt vnã partẽ locutionis fiat eius expoſitio, & poſt aliã ſimiliter. Et hoc mõ fit expoſitio, qñ prædicatores prædicant per interpretẽ hominibus ignotæ linguæ. ideo ſubditur,* Et vnus interpretetur.
10 Si autem non fuerit inter. *ſ. ille qui loquitur linguis.*
11 Taceat in eccleſia. *dum alius interpretatur.*
12 Sibi autem lo. & Deo. *Orando Deum in ſecreto. In eccleſia vero ſeruatur dicta conſuetudo de numero loquentium, in miſſa. n. repræſentatur donum linguarum per epiſtolam & euangelium. & ſic ſecundum duos actus ſeruatur teſtimonium. In matutinis vero triplex teſtimonium repræſentatur per triplicem nocturnum; & antiquitus dicebantur diuiſim ſecundum tres vigilias noctis.*
13 Prophetæ. *Hic conſequenter oſtendit qualiter ſit vtendum dono prophetiæ. Et primo oſtẽditur debitus vſus. Scdo, quibus eſt prohibitus. ibi:* Mulieres. *Circa primũ ſciendum, ꝙ vſus prophetiæ hic accipitur pro proponere verbũ exhortationis ad plebem ſacras ſcripturas exponendo. in primitiua vero eccleſia plures habebãt hoc donum, propter quod ne confuſio fieret, Apoſtolus ordinauit, quod exerceretur a duobus tantum, vel a tribus ad plus & ſucceſſiue. Et hoc eſt quod dicitur:* Prophetæ duo aut tres di. *ſcripturas exponendo non ſimul ſed ſucceſſiuè.*
14 Et cęteri dijudi. *i. attentè audiant, vt ſic poſſint diſcernere, quæ ſint melius dicta & magis neceſſaria.*
15 Quod ſi alij reue. fue. ſedẽ. *i. ſi alicui de auditoribus facta fuerit reuelatio per ſpiritumſanctum de aliquo pro ædificatione tunc proponendo.*
16 Prior taceat. *Dando iſti locum loquendi. Et ſubditur cauſa.*
17 Poteſtis enim omnes: *reuelationem ſpirituſſancti habentes.*
18 Per ſin. prophetare. *vnus poſt alium competenti tempore.*
19 Vt omnes diſcant. *qui audiunt.*
20 Et omnes exhor. *ad hoc apti. Sed quia poſſet aliquis dicere, non eſt in poteſtate ſic loquentis tacere, quia loquitur ex ſpirituſſancti motione. Hoc remouet dicens.*
21 Et ſpiritus prophetarum prophe. ſubiec. eſt. *Hoc eſt, eſt in poteſtate eorum. Circa quod ſciendum, quòd duo ſunt in prophetis, ſcilicet illuminatio mentis prophetæ. Et hoc nõ eſt in poteſtate eius, quia ſpiritus prophetiæ non ſemper adeſt prophetis. Aliud eſt illuminationis ſibi factæ pronunciatio. Et hoc eſt in poteſtate prophetæ quia poteſt loqui & tacere, prout expedit honori diuino & vtilitati eccleſiæ. Et ſic eſt in propoſito, quia ſi plures ſimul loquerentur eſſet confuſio, & vnus alterum impediret, ex quo ſequeretur diuiſio cuius Deus non eſt auctor. Ideo ſubditur,* Non. n. eſt diſſenſionis Deus. *Sciendũ tamen, quòd non ſemper in poteſtate prophetæ eſt tacere, imo aliquando ſpiritus mouet ipſum ad loquendum contra voluntatem ſuam. ſicut patet de Balaam Nume. 23. & 24. quod benedictionem populi Iſrael tacere non poterat. hoc enim erat ad gloriam Dei. non ſic autem in propoſito, vt patet ex dictis.*
22 Mulieres. *Hic conſequenter oſtendit quibus perſonis prophetandi actus ſit prohibitus. ſ. mulieribus. Et primo facit quod dictum eſt. Secundo aliquorum proteruiam excludit, ibi,* An a vobis. *Circa primum dicit,* Mulieres in eccleſijs taceant. *Scilicet ceſſando, a doctrina, non tamen ab oratione ſecreta. Et ſubditur ratio.*
23 Non enim permittitur eis loqui. *i. docere, quod pertinet ad doctores ſiue prælatos & ſuperiores, Et ideo repugnat ſexui muliebri. Tum propter defectum intelligentiæ, Tum quia mulier naturaliter debet eſſe ſubiecta viro. Ideo ſubditur.*

a *Turpe eſt*, quia contra diſciplinam,

A b *An a vobis*. Sic ſe iactabant, quaſi beneficiũ darent, nõ acciperent, *An a vobis ver.* Increpatio quaſi ſuis inſtitutionib. dimiſſis aliquas nouas vellent inducere, qđ non põt, quia ab eis non proceſſit verbum Dei, nec ſoli acceperunt. Ite ideo mea tenere debetis, quia quę ſcribo man data Dei sũt. Et oportet vt ita cognoſcat eſſe, ſi quis eſt ꝓpheta vel ſpiritualis, alioqn ſi contra vadit, nec ꝓpheta, nec ſpũalis. Spũales qui non prophetæ ſunt, qui non habent notitiam de futuris.

† Gen. 3. c.

c *Si quis vide. pro.* Qđ vtiq; non eſt qa vere eſt, ita cognoſcit. & q̃ hæc ignorat, ignorabit̃. i. improbabit̃.

† 37. diſt. cap. ideo in fin. & 38. diſt. c qui dã. 15. q. 1. c 1. §. ex volũtate.

B Puſilli in cruce gloriãtes, & ſi ignorant quæ ſubtiliſſime diſſeruntur, ad gloriam perueniunt, quia nõ perit vnus de puſillis pro quibus Chriſtus mortuus eſt.

† decenter

D d *Cogno.* Innuit difficilia eſſe verba epiſtolarum, cum a propheta vel ſpirituali iubet cognoſci.

e *Siqu s a. ig.* Sed ſi quis hęc ignorat, & non vult credere eſſe mandata Dei, ignorabitur, vt in euãge. Neſcio vos. i. nõ noui vos eẽ meos, vel inter prædeſtinatos. *Si q. au. ig.* Non dicit de his q̃ non põt diſcernere ineffabilẽ trinitatis vnitatẽ, ſed de ꝑdictis quę ad fidẽ & mores ædificant, ſ. vt linguis prophetia ꝑponatur, vt nõ ꝑturbate geratur, quaſi ꝓphetię ſpiritus ẽt inuitos loqui cogat, vt mulieres taceant, vt oĩa honeſte & ſcđm ordinem fiant. Coercent ergo, & ad pacificũ ordinẽ reuocant E inquietos, tãto ad ſeditionẽ faciliores, q̃to ſibi videbant̃ ſpũ excellẽtiores, cũ ſupbiẽdo cuncta turbarent.

Matt. † ip

a In eccleſia. ¶Præcipitur quod verum innuit. ¶In Gen. ſub poteſtate viri eris, & ipſe dominabitur tui.

mittitur eis loqui, ſed ſubditas eſſe, ſicut & lex dicit. Si qđ au 1

¶Quia pro peccato quod induxit ſemper debet verecundari. 2

tẽ volunt diſcere, domi viros ſuos interrogẽt. Turpe eſt enim 3

¶Immo a nobis ad vos.

a mulieri loqui in eccleſia. An a vobis verbum Dei proceſſit,

¶Ideo quod tenent alij tenete. ¶Tanquam pſeudo, qui non diuina, ſed terrena pro dendemijs hominum docebant. 4 5

b Aut in vos ſolos peruenit? Si quis videtur propheta eſſe aut

a Vt videtur. b Vere & ſpiritualiter intelligat. 6

c ſpiritualis, cognoſcat quæ ſcribo vobis, quia domini ſunt

a Hæc eſſe Dei mandata. b A Deo in futuro. ¶Quia interpretatio ædificat. 7

d mandata. † Si quis autem ignorat, † ignorabitur. Itaque fra- 8

a Deſiderate. ¶Tantum. ¶Ne ſit diſſenſio. 9

e tres æmulamini prophetare, & loqui linguis nolite prohi- 10

a Sed tam hæc quàm alia b Non pueriliter. ¶Cum pace. c Prædictum vtilius præponatur. 11

bere. Omnia autem † honeſte, & ſecundum ordinem fiant 12

in vobis. 13

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Sed ſubditas eſſe, ſicut & lex dicit*. Gen. 3. c. Sub viri ptãte eris. prophetia tñ quantũ ad illuminationẽ mentis nõ repugnat ſexui muliebri, & ſic leguntur multæ mulieres propheta ſſe. Nec ſolũ excludunt̃ ab actu docendi in eccleſia publice, ſed ẽt ab actu quęrendi ibidem ꝑ modũ diſputationis. iõ ſubdit̃. 2 *Si quid autem volunt diſcere, domi viros ſuos interrogent*. vt de auditis in eccleſia plenius informẽtur. Et cauſam dicti ſilentij tangit, cum dr̃. 3 *Turpe eſt enim mulieri*. i. indecens eſt ſibi, *Loqui in eccleſia*. Et per oppoſitum decens eſt eam tacere in locis publicis. Propter quod in iure cautum eſt, ne mulieres exerceant opus aduocandi. 4 *An a vobis*. Hic conſequenter excludit aliquorum proteruiam, quia conuerſi de Gẽtilitate poſſent dicere, q̃ ordinatio Apoſtoli non eſſet bona, eo q̃ in templis Veneris & Dianę mulieres forſitan publice docebãt, qđ repellit Apoſt. dicẽs, *An a vobis*. Gentibus. *Verbum Dei proceſſit*. q.d. nõ, ſed a Iudęis, quib. datę sũt ſcripturæ legis & ꝓphetarũ. & iõ modus & ordo doctrinę ſcripturæ magis eſt deriuãdus a Iudęis in Gentiles q̃ ecõuerſo.

5 [Lyra note 5 begins with "*Verbum Dei proceſſit*" above.]

6 *Si quis vi. pro &c.* qui põt omnia iudicare, vt dictũ ſup. 2. c.

7 *Cognoſcat quæ ſc. v.* quia dñi ſunt mandata. i. poterit cognoſcere, quòd ordinatio non ſolum proceſſit a me, ſed a Deo.

8 *Siquis a. ig.* ex negligentia vel malitia illa q̃ ſcire tenetur.

9 *Ignorabitur*. a Deo.

10 *Itaque*. Hic vltimo ponit cõcluſionem intentã. ſ. q̃ dona ſpiritusſancti ſunt appetenda, & q̃ eis vtendum eſt ordinate, & a perſonis quas decet vti. ideo dicitur, *Itaque fr. æmu.* tanquam melius bonũ quàm loqui linguis, vt patet ex ſupradictis. Verum tñ loqui linguis eſt quoddã bonum, iõ ſubditur.

11 *Et loqui lin. no. prohi.* ſucceſsiuè, ſed plures ſimul loquẽdo.

12 *Omnia au. ho.* id eſt, prout decet viros & mulieres.

13 *Et ſec. ord.* ad vitandum confuſionem fiant in vobis.

CAP. XV.

C a Notum autem. * Theodor. Poſtquam diuinus Apoſtolus de ſpiritualibus doctrinam perfecit, conducibile exiſtimauit ẽt de reſurrectione verba facere. Quidã. n. impoſtores eos ſeducebãt, dicentes non futurã corporũ reſurrectionem. Cum autem eſſet ſpirituali ſapientia plenus, non hoc ſolummodo ac ſimpliciter facit, ſed primum docet ſcopum ac inſtitutum humanæ naturæ a domino ſuſceptæ, & oſtendit & crucem, & paſſionem, & ſeruatoris reſurrectionem fuiſſe propter reſurrectionem communem.

Augu. lib. 3. de conſ. eu. c. 25.

✻ Chryſoſt. Vide qua æquitate orditur, vides vt a principio nihil noui, nil alieni inducturum ſe monſtret, nam qui quod cognitum iam & notum facit, nihil aliud quàm quod in obliuionẽ venerat in memoriam reducit.

F * Hierony. Quidam Co-

CAP. XV.

¶De ſpiritualibus hucuſque, ſed modo No. a De reſurrectione mortuorum.

a Notum autem vobis facio fratres euangelium quod 1

a Non nouum. b Dignum acceptione iudicaſtis ¶Turpius ſi modo illud proijcitis, in quo leuitatis arguit eos. ¶Qui ſine eo caditis. ¶Per bona opera. c Stare datur vobis. 2 3 4

prædicaui vobis, & quod accepiſtis, in quo & ſta- 5

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XV.

Notum au. v. fa. *Poſtquam Apoſtolus tractauit de ſacramentis, & de gratia quæ confertur in eis, hic cõſequenter tractat de gloria reſurrectionis ad quam finaliter ordinantur. Et diuiditur in duas, quia primo reſurrectionis Chriſti præmittit tractatum. Secũdo probat ex hoc communem reſurrectionem hominum, ibi:* Si aũt Chriſtus. *Prima adhuc in duas, quia primo commendat doctrinam euangelicam in communi. ſecundo denuntiat quæ oportet ſcire circa reſurrectionẽ Chriſti, ibi.* Tradidi enim. *Circa primum dicit.*

Diuiſio.

1 Notum au. vo. fa. *id eſt, ad memoriam vobis reduco.*

2 Euang. quod pręd. *id eſt, doctrinam euangelicam, cuius excellentiam oſtendit ex quatuor. Primo ex eius prædicatoribus, qui ſunt Apoſtoli excellentes viri, & hoc tangitur cum dicitur.*

Euangelii excellentia in quatuor.

3 Quod pręd ic. *Ego Apoſtolus & alii ſimiles mei. Secundo ex auditoribus, qui cõiter receperunt doctrinam euangelicam per orbem, qđ eſt ſignum veritatis huius doctrinæ, ſecundum quod arguit Aug. Quia ſi per vera miracula eſt ſic recepta communiter, certum eſt ſic eam eſſe veriſſimam & ſanctiſſimam, eo quòd Deus non poteſt eſſe teſtis falſitatis, quæ teſtificatio fit veris miraculis. Mar. vlt. d. Illi aũt profecti prædicauerunt vbiq; domino cooperante & ſermonem cõfirmante ſequentibus ſignis. Si autem dicatur, q̃ ſine miraculis fuit ſic recepta, hoc reputandum eſt maximum miraculum, q̃ tam ardua & inaudita, & ſupra ſenſum humanum exiſtentia recepta ſint tam comuniter non ſolum a ſimplicibus, ſed etiam a ſapientiſſimis & potentiſſimis viris. Et ſi arguatur contra hoc de lege Mahumeti falſa, quæ tamen a multis eſt recepta. Dicendum quod non eſt ſimile, quia vi armorum primo ſibi multitudinem rudem ſubiugauit, & legem dedit promittens delitias & potentiam obſeruatoribus, ad quæ homines ſunt proni. Fides autem catholica per Chriſtum & apoſtolos prædicata, modo contrario eſt recepta a pauperibus eam prædicantibus ad paupertatem & auſteritatem, & mundi contemptum inducentibus, & ideo non fuiſſet recepta a ſapientibus huius mundi & potentibus, ſicut videmus impletum, niſi hoc fuiſſet virtute ſignorum. & hæc receptio tangitur cum dicitur.*

4 Quod & acc. v. *& alii ſapientes huius mundi. Tunc enim ſapientia maxime vigebat in Græcia. Tertiò commendatur ex hoc quod eleuat ad ſuperna, ibi.*

5 In quo & ſta. *ſ. ſurſum erecti ad Deum. Quarto ex hoc quod ipſa* ✻ *ſola*

a Iam excelſitudine & in futuro in veritate rei & ſpeciel.
a tis,per quod & ſaluamini, † qua ratione prædicauerim vo- 1
¶Saluamini niſi,&c. a Illud quod præd caui, Nam illud tradidi & trado. 2
b bis,ſi tenetis,niſi fruſtra credidiſtis. Tradidi enim vobis 3
c ¶Inter maxima. ¶A ſpiritu ſancto,non finxi. a Alias quia Ieſus: 4
d in primis quod & accepi, quoniam Chriſtus mortuus eſt 5
e a Non pro ſua neceſſitate. ¶Et hoc dico. ¶ Sequendo. 6
f pro peccatis noſtris ſecundum ſcripturas. Et quia ſepul- 7
g a Probata vera morte,& hoc tam cito vt ea poteſtate credatur nos poſ- 8
h ſe ſuſcitare. 9
tus eſt, & quia reſurrexit tertia die ſecundum ſcripturas, 10
a Tradidi. ¶Petro. ¶In conclaui. 11
i k et quia viſus eſt Cephæ, & poſt hæc vndecim. † Deinde 12
13

A Corinthiorum etiam reſurrectionem carnis auſi fuerant ex veteris ſcientiæ præſumptione negare, qui hic ab Apoſtolo arguuntur.

* Ambr. Oſtendit illis, quia ſi in hac cauſa, quæ ſubiecta eſt, a traditione eius ſeducti ſunt, perdiderunt quod crediderunt. Omnis enim ſpes credentium in hoc ſenſu eſt, quia mortui reſurgent.

* Chryſoſtom. Vides vt ipſos teſtes aduocet dictorum? & non quod audiuiſtis, ſed quod ſuſcepiſtis, inquit, velut depoſitum quoddam repoſcens, oſtendenſque non verbis, ſed re, ſed ſignis, ſed miraculis receptum, & quod teneant prorſus.

* Theod. Doctrinæ laudem rurſus admiſcuit, eos ad audiendum præparans. Propterea dixit, *In quo & ſtatis*, & ſtationem confirmans adiecit, per quod & ſaluamini. Hoc autem dicit, Volo vobis in mentem reuocare Euangelium quod a me inter vos prædicatum eſt, quod prompto quidem, & alacri animo ſuſcepiſtis, quæ autem ex eo oritur ſalutem expectatis. Id autem vobis in memoriam reuoco, volens eum ſcopũ & inſtitutum oſtendere. Hoc enim dixit illud, Quanam ratione prædicauerim in vobis.

* Amb. Quod autem dicit, *In quo & ſtatis*. his dicit qui firmi
B erant in fide traditionis huius. Promiſcuis enim loquitur, vt & hi qui in fide fixi ſunt, gaudeant, & qui nutant, corripi ſe doleant, & corrigantur.

a *Per quod & ſal.* Si retinetis illud euangelium.i. reſurrectionem mortuorum, ea ratione qua confirmaui vobis.i. per reſurrectionem Chriſti, Tenetis dico.

b *Si tenetis.&c.* * Theod. Si enim non creditur reſurrectio corporum, ſuperuacanea eſt prædicatio Euangelij.

* Chryſ. Circa iugulum vulnus, & non de re friuola certamen, ſed de ſumma fidei eſſe oſtendens, & hoc leuius nunc quidem, progreſſus vero poſtquam incaluit, nudo deinceps capite clamans, Si Chriſtus enim ſuſcitatus non eſt, inane videlicet eſt præconium noſtrum, inanis veſtra fides, & in peccatis adhuc eſtis.

c *Niſi fruſtra credidiſtis.* Quod eſt, aut tenetis reſurrectionem mortuorum, aut in caſſum eſt fides quæ nõ accipitur niſi ſpe reſurrectionis.

d *Tradidi enim vobis.* * Theod. Neque enim ipſe inueni prædicationem, nec humanas ſum rationes ſequutus, ſed a domino Chriſto accepi doctrinam.

* Chryſoſt. Ne hic quidem, dixit, docui, ſed eadem voce vſus, tradidi, inquit, quod & accepit, nec ſe didiciſſe, ſed accepiſſe teſtatus, duo confirmans, & quod obtrudere ſua in euãgelij negotio fas non ſit, & quod rerum ipſarum certitudine, non verbis nudis fuerunt inſtituti, quod paulo poſt probat, omnia Chriſto accepta ferens, nullumque dogmatum ſuorum humanum eſſe docens.

Oſtenſurus eis reſurrectionem iuſtorum futuram, probat
C eam per reſurrectionem Chriſti, de qua non dubitabant.

e *Quoniam Chriſtus mortuus eſt.* * Chryſoſtomus. Non illico reſurrectionem corporum eſſe dicit, ſed hoc ipſum cõ- D
firmat lõgius rõne petita, q̃ Chriſtus mortuus ſit, inquit, ingens fundamentum, baſim ſolidam perſtruẽs reſurrectioni. Non ſolum mortuus eſt, quanquam aſtruẽdæ reſurrectioni fuiſſet hoc ſatis, ſed pro peccatis, inquit, eſt noſtris mortuus. Opere pretium hic ſit eos qui Manichæo morbo laborant, veritatis hoſtes & propriæ ſalutis inſidiatores audire quid dicãt. † quo pacto
Quid dicunt igitur? Mortem hic nihil aliud ſignificare Paulo quam in peccatis eſſe, Reſurrectionẽ vero peccatis liberari. Verum non ſimpliciter mortuum, ſed pro peccatis noſtris mortuum dixit, etiam inuitos ad corporeã Chriſti mortẽ recipiẽdã cogẽs, & per hoc añ mortẽ ẽt, peccatis liberũ fuiſſe probans. Nã q̃ pro peccatis moritur alienis, liberum ipſum peccato eſſe cõſequetur.

* Oecum. Veram volens oſtendere mortem, & non phantaſiam, vt quibuſdam videtur hæreticis, addidit, ſecundum ſcripturas. Et nihil noui actum ſit, quod prædictum & præfiguratum non fuerit, ſed & quod vere mortuus, quia ſepultu- E
ra mortis confirmatio eſt.

De morte præmittitur, vt ſicut vera mors oſtenditur, vera reſurrectio teneatur.

f *Scripturas.* veteris teſtamenti, quæ mortem Chriſti futuram cecinerunt. vnde Iſaias, Vt ouis ad occiſionẽ ductus eſt. Et item, Tolletur a terra vita eius. Ab iniquitatibus populi mei ductus eſt ad mortem. Etiam tradidi.

g *Quia ſepultus eſt.* * Chryſt. Confirmat hoc priora, nam quod ſepelitur corpus prorſus eſt, hic autem non ſecundum ſcripturas dixit, quanquam id potuiſſet, ceu quod ſepulchrũ tunc, & modo omnibus eſſet notũ, ſeu quod ad omnia pertinet, quod ſecundum ſcripturas dicit, Sed vbinam ſepultũ eſſe, tertia die reſurrexiſſe ſcriptura docet? Per eum quem Ionas geſſit typum quem & ipſe citauit. *Quemadmodum Ionas* Ioan.2.
in ventre ceti erat, inquit, *dies tres, tres noctes*. Per rubum in deſer- Math.12.
to, nam & ille flagrans, nõ conflagrauit, ſic corpus illud mor- Exod.3.
tuum eſt quidem, ſed morti ſubditum perpetuo non mãſit. Idem innuit apud Danielem draco, nam vt ille cibum quẽ propheta dabat, ſimul ac guſtauit, crepuit medius. Sic corpore Chriſti ſorpto, tartarus eſt diſciſſus, corpore huius ventrẽ Dan.14.
eius perrumpente remeanteque.

Et hoc ſimiliter ſecundum ſcripturas. Ait.n.Iſa. Dabit impios pro ſepultura, & diuites pro morte ſua. Et item. *Erit*, inquit, *ſepulchrum eius glorioſum*.

h *Reſurrexit tertia die.* Et hoc dixi ſecundum ſcripturas. In- Oſee 6.a.
quit enim Oſee, *Poſt biduum viuificabit nos in die tertio reſurgemus, & viuemus in conſpectu eius*.

Amb. Si mortuus & ſepultus reſurrexit, ne dubitetis mortuos & ſepultos reſurgere. Luc.24 b.

i *Viſus eſt Ce.* Prius quã alijs viris quibus apparuiſſe legitur in euangelio, aliter contrarium eſſet, quod primo mulieribus apparuiſſe legitur.

K *Poſt hæc vnde.* Aug. Alia litera habet duodecim, per quod l.3. de con. euan.c.25.
Sy-
F

NICOLAVS DE LYRA.

* *ſola ducit ad beatitudinem, ibi.*

1 Per quod & ſ. *Ad hoc tamen quod ad beatitudinem perducat duo requiruntur. Vnum eſt, quod teneatur eo modo quo ab apoſtolis eſt prædicata. ſ. non innitendo principaliter rationibus humanis, ſed auctoritati diuinæ & miraculis, ideo ſubditur.*

2 Qua ra. præd. vo. ſi te. *q.d. prædicatio mea non proceſſit ratione humana ſed diuina. Secundum eſt quod fides non ſit vacua bonis operib. ſine quibus eſt mortua, & per conſequens fruſtra. ideo ſubditur.*

3 Niſi fruſtra cre.

4 Tradidi enim. *Hic conſequenter oſtendit quid ſit tenendum de Chriſti reſurrectione. Et ponit quatuor de Chriſto. ſ. eius mortem, ſepulturam; reſurrectionem, apparitionem, quæ pertinent ad articulos fidei de incarnatione Chriſti, Dicit igitur.* Tradidi. n. vobis in primis. *i. inter prima credenda, quia articuli fidei ſunt principia ex quibus alia credenda deducuntur, tanquam concluſiones ex eis elicitæ.*

5 Quod & ac. *q.d. hoc auctoritate propria non feci, ſed auctoritate Dei, Et quæ ſunt illa, ſubdit.*

6 Quoniam Chriſtus mortuus eſt pro pecc. no. *non ſuis, Iſa. 53.c.* Propter ſcelus populi mei percuſſi eum. *ideo ſubditur.*

7 Secundum ſc. *ſ. Iſaiæ & aliorũ prophetarũ ex ſpiritu ſancto loquẽtiũ. Et ſic mors iſta fuit pro peccatis noſtris a Deo præordinata.*

8 Et quia ſe. eſt. *vt veritas mortis eius probaretur.*

9 Et quia reſurrexit tertia die ſecundum. *Iſti tamẽ dies accipiẽdi ſunt per ſynecdochen, quia primus & tertius non fuerunt integri.*

10 Et quia vi. eſt. *poſt reſurrectionem.*

11 Cephæ. *i. Petro, Luc, vlt. De apparitionibus autem factis mulieribus non facit Apoſtolus mentionem; quia inducit apparitiones ad cõfirmationem fidei de reſurrectione Chriſti, ideo illas tantum inducit quæ factæ fuerunt perſonis magis autenticis.*

12 Et poſt h. vn. *ſ. apoſtolis, quæ apparitio fuit facta poſt dies octo ſuæ reſurrectionis Thoma præſente, Ioh. 20. Prius tñ apparuerat decẽ apoſtolis Thoma abſente, vt habetur ibidẽ. Dicit vndecim, quia Iudas qui fuerat duodecimus, tã mortu⁹ erat, et Matthias nõdũ erat elect⁹.*

13 Deinde viſus eſt plus. *Iſta apparitio fuit facta in Galilæa, Mat. vlt. in*

A Synedochē accipitur. Vbi.n.pars maior eſt aut potior, ſolet eius nomine ēt illud cōprehendi, q ad ipsū nomē non pertinet, qualiter & illud dictū eſt, Nōne ego duodecim vos elegi? cū tñ Iudas de electis nō eſſet. Hūc.n.numerum cum articulo Græci codices habēt, vt non quicunq; ſed illi in eo numero intelliguntur.

D tia, cum non præcederent niſi mala merita. Sed poſt per gratiam incipiunt merita.

* Augu. Quare ergo apoſtolus eſt? Gratia Dei ſum id quod ſum, nō ſum idoneus, ſed gratia Dei ſum id quod ſum, & propterea gratia Dei in me vacua non fuit.

Ioh. 6. g.

* Theod. Cū vellet ſe omnium hominū viliſſimū, & abiectiſſimum appellare, omnibus his relictis qui in vtero perfecti fuerunt, deinde lege naturæ nati ſunt, abortiuo fœtui ſeipſum cōparat, qui in hominū catalogo non recenſetur.

† 23. q. 6. c. 5.

* Amb. Apparuit illi primum in cœlo, B poſt orāti in templo. Abortiuum ſe dixit, quia extra tēpus natus in Chriſto, apoſtolatum accepit, iam Chriſto in cęlos recepto cum carne.

† Eph. 3. b. Aug. l. de præd. & gratia & lib. arb. c. 5.

a *Abort.* extra tempus legitimū natus, id eſt, antequam debeat, vel poſt in Chriſto apoſtolatum accepit iā Chro aſsūpto. Vel ſimilis abortiuo, quia ſum minimus, cauſa humilitatis, vel tēpore & vocatione, non dignitate, labore & pdicatione.

† De renun c. niſi. qui perpetitur.

† vacu.

¶Hoc eſt in euangelio.

viſus eſt, plus quam quingentis fratribus ſimul, ex quibus 1

a Qui teſtes ſunt ſi quæritis. b In hoc teſtimonio permanentes. ¶Cito reſurrecturi.

multi manent vſque adhuc, quidam autem dormierunt.

¶Nec hoc in Euangelio. b Singulariter. ¶In aſcenſione. 2

Deinde viſus eſt Iacobo, deinde apoſtolis omnibus. † No- 3

¶Poſt aſcenſionem. a Simili arbortiuo, qui coactus eſt ad Deum conuerti, vt abortiuus naſci. 4

uiſſime autē omnium tanquam abortiuo viſus eſt & mihi. 5

a Si præcedentia ſua merita attendantur. ¶Qui etiam. 6

a †Ego enim minimus apoſtolorum, qui non ſum dignus vo-

a Firmius teſtimonium ab inimico. ¶ Deo, non ſibi.

b cari apoſtolus, quoniam perſecutus ſum eccleſiā Dei. † Gra-

¶Apoſtolus. ¶Apoſtolatus. ¶ Otioſa. 7

tia autem Dei ſum id quod ſum, & gratia eius in me † vacua 8

a In tot populis, quot non illi. b Sigillatim. Ne hoc a ſe putetur ſine gratia.

c non fuit. Sed illis omnibus abundantius laboraui. Non au- 9

d a Solus. b Cum libero arbitrio. c Mortuus reſurrexit, quia ſic prædica. 10

tem ego, ſed gratia Dei mecum. Siue enim† ego, ſiue illi, ſic

a Vbique ſcilicet. ¶Per gratiam. Chriſtum ſurrexiſſe. 11

b Per gratiam. Ita conſtat Chriſtum ſurrexiſſe. 12

Et ſi hoc eſt: c Qui eſt cauſa eſt efficiens reſurrectionis mortuorum.

prædicauimus, & ſic credidiſtis. Si autem Chriſtus prædica 13

14

e tur, quod reſurrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in 15

f Futura. Dicunt non eſſe futuram, & ſi hoc. 16

vobis, quoniā reſurrectio mortuorum non eſt? Si āt reſurre- 17

Quod totum propter ſuos. 18

a Ne quis neget reſurrectionem Chriſti, ſubdit inconuenientia:

ctio mortuorū non eſt, neque Chriſtus reſurrexit. Si autem 19

Inutilis. a Inutilis eſt, cum nulla remuneratio ſit ſecutura. Quod non vultis.

Chriſtus non reſurrexit, inanis eſt ergo pdicatio noſtra † ina-

20

* Theod. Diuitias & occultare conatur, & aperire cogitur, neq; enim aperte dicit quid eſt, ſed ſum qđ ſum.

de ver. min. l.

c *Abundantius.* Hoc magis impletum eſt, quia de opere manuum vixit, nec euāgelio minus fecit.

Aug. 122. li. 14.

d *Labora.* Ego & alij apoſtoli, quia in hac pdicatione. Vel, vere per gratiā, *quia ego & il. ſic.* i. per gratiam *prædicaui.*

† inar † 8. di ſuetu. † 1. 7 Aug. tra c. 2. 102.

E e *Et ſic cre.* Arguit eos: q a cū hæc manifeſta fides eſſet apud omnes eccleſias, illi tamen inde deſciuerant.

f *Si au. Chr.* Hucuſque Chriſtum reſurrexiſſe oſtendit. Nūc per reſurrectionem eius probat reſurrectionem mortuorum.

Aug. Doc.

Ambr. Hoc pſeudo negant dicentes Chriſtū non veniſſe in carne, nec paſſum, nec reſurrexiſſe.

F

C b *Non ſ.m.di.* Cur ergo Apoſtolus. *Gra.a.d.* Primum ſola gratia,

In-

NICOLAVS DE LYRA.

* vlt, in qua apparuit apoſtolis & multis alijs.

1 *Ex quib. mul.* hoc dicit ad maiorem aſſertionem ſui dicti.

2 *Quidam autem dorm.* morte corporali, quæ dicitur dormitio, quia erant in ſpe futuræ reſurrectionis.

3 *Deindi vi. eſt ia.* Dicunt aliqui, quod iſta apparitio fuit in die reſurrectionis. Vouerat.n. Iacobus ſe non comeſturum panem, donec videret Chriſtum reſurexiſſe, Et ſic ly deinde, non importat ordinem apparitionis. Alij dicūt quod Iacobus poſt apparitiones prædictas habuit ſpecialem apparitionem, propter ſpecialem deuotionem & ſimilitudinem ad Chriſtum.

4 *Deinde apo. om.* ſ, in die aſcenſionis, Mar. vlt.

5 *Nouiſſime au. omn.* poſt aſcenſionem Chriſti in cęlum.

6 *Tanquam aborti. viſ. eſt.* de qua viſione dictum eſt. 9. c. Vocat autem ſe abortiuum, quia abortiuus dicitur fętus, qui naſcitur extra tempus debitum, vel quia cum violētia educitur ab vtero, vel quia non perducit ad debitam quantitatem, quæ tria de ſe ſentit Apoſtolus, quia alij renati fuerunt ante aduentum ſpiritus ſancti, ipſe autem poſt. Item alij fuerunt conuerſi ſponte, ipſe vero quaſi violenter in actu perſecutionis fidei, Act. 9 Item quia non reputat ſe perueniſſe ad perfectionem aliorum, & hoc ex humilitate, di. *Ego enim ſum mi. apo.* Et quia ex humilitate mentiendū non eſt. ideo verificat dictum ſuum dicens.

Quare Apoſtolus ſe abortiuū nominat.

7 *Qui non ſum di. vo. apoſt. qui per. ſum ec. Dei.* quod alij non fecerunt, & in hoc minor fuit apoſtolis alijs, licet ex Dei gratia fuerit valde magnus, ideo ſubditur.

8 *Gratia au. Dei ſum id quod ſum.* ex me vero nihil niſi perſecutor & blaſphemus.

9 *Et gratia eius in me va. non fu.* i. carens operibus bonis.

10 *Sed il. omni. abun. la.* Nullus.n. aliorum legitur tot terris prædicaſſe, nec pro ſuo victu ſic proprijs manibus laboraſſe, nec tot tribulationes in terra & in mari ſuſtinuiſſe.

11 *Non autem ego.* propria virtute.

Sed

12 *Sed gra. Dei me.* principaliter operante, quæ ſe habet ad liberum arbitrium, ſicut ſeſſor ad equum, ideo ſubdit.

13 *Siue enim ego. ſi. il.* ſ. alij Apoſtoli.

14 *Sic prædi.* ſpiritu ſancto principaliter in nobis operante, Mat. 10. c. Non enim vos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri qui loquitur in vobis.

15 *Et ſic cre.* ſ. ſpiritu ſancto interius vos mouente ad credendum Ioh. 6. e. Nemo poteſt venire ad me, niſi pater qui miſit me, traxerit eum.

16 *Si au. Chri.* Hic conſequenter ex reſurrectione Chriſti oſtēdit generalem reſurrectionem futurā. Et diuiditur in duas, quia primo facit propoſitum, ſecundo declarat qualitatem reſurgentiū, ibi, Sed dicit. Prima adhuc in duas, quia primo oñdit propoſitum ratione ſumpta ex Chriſti reſurrectione, ſecundo, ex ſanctorum conuerſatione, ibi, Alioquin. Circa primum facit talem rōnem. Si Chriſtus reſurrexit, & alij mortui reſurgent: ſed Chriſtus reſurrexit, &c. In hac rōne ſic procedit, quia primo ponit conditionalem. ſecundo, probat antecedens, ibi, Si autem reſurrectio. tertio, oſtendit conditionalem eſſe veram, ibi, Nunc autem, Circa primum dicit, *Si autem Chri. pr. quod reſur. a mor.* Et accipitur hic ſi, pro quia. q. d. quia hoc prædicatur a me & alijs Apoſtolis.

17 *Quomodo qui. &c. re. mor. non eſt.* i. non erit, quaſi dicat, male dicunt, quia ſi primum eſt verum, & ſecundum, vt poſtea declarabitur.

18 *Si autem reſur.* Hoc probat antecedens. ſ. quod Chriſtus reſurrexit, dicens, *Si autem reſur. mor. non eſt.* i. non erit in futuro, tanquam impoſſibilis de præterito, Quod oſtendit falſum ad duplex inconueniens ducendo. Primum eſt, quod prædicatio apoſtolorū eſſet vana, ideo dicit.

19 *Si au. Chri. non re. ina. eſt prædi. no.* quod eſt impoſſibile, cum ſic operibus diuinæ virtutis confirmata, Secundum incōueniens, eſt quod fides Corinthiorum eſſe falſa. ideo ſubditur.

20 *Inanis & fid. ve.* quod eſt impoſſibile, eadē ratione qua & pri-

* mum

a *Inueni. aut.* Hæc & alia ideo inferuntur, vt erubeſcatis cũ
A ius errorem hæc conſequuntur, quæ etiam ipſe damnat. Ne
ergo in hoc errore rem mouat dicit, *Inueni. &c.*
b *Aduer. Deũ.* Aug. Hier. Non minore, ſed maiore fortaſſis
ſcelere in Deo laudatur falſitas, quàm vituperatur veritas.

e *Quoniam qui. per ho.* Augu. Ecce primitiæ homo & homo. D
Homo ad vitam, homo ad mortem, ſed ille non niſi homo,
iſte Deus & homo.
* Tertul. Nemo tam carnaliter viuit, quàm qui negat carnis reſurrect. Lib de reſur. car. c. 11.

c *Quod ſi Chri. non.* Si Chriſtus non reſurrexit, Chriſtus in morte retinet. Et ſi morte, tunc & in peccato quod cauſa mortis. Et ſi in peccato tenetur, peccata veſtra remittere non potuit. Et ita adhuc eſtis in peccatis veſtris, quæ remiſſa vobis credebatis, & ſic eſt vana fides veſtra.
* Theod. Dominicæ enim mortis typus
B eſt baptiſmus, eſt autem typus ſuperu acaneus, ſi non habet remiſſionem peccatorum. adhuc itaq; fertur onus peccatorũ, hoc quidem certe illi adiecit, quod Chriſtus mortuus eſt pro peccatis noſtris secũdum ſcripturas.
d *Si in hac vita tantum in Chriſto, &c.*

a Non ſolum hoc inconueniens ſequitur ſed. — Non apoſtoli quibus omnes credunt:
a nis eſt & fides veſtra. Inuenimur autẽ & falſi teſtes Dei, quo- 1
a Qui de falſa laude ſua iraſcitur. — Cui nimis diſplicet falſitas. 2
b niam teſtimonium diximus † aduerſus Deum, quod ſuſcita-
c uerit Chriſtum, quem non ſuſcitauit, ſi mortui non reſurgũt. 3
a Deus non ſuſcitauit ſe, tam, ſi mortui non reſurgunt, nam non reſurrexit ſi illud eſt.
Nam ſi mortui non reſurgunt, neque Chriſtus reſurrexit.
¶Sed. — a Falſa non tantum inutilis.
Quod ſi Chriſtus non reſurrexit, vana eſt fides veſtra. 4
a Vere falſa. ¶Si Chriſtus. ¶Non ſurrexit. ¶Poſt baptiſmum.
¶Quæ remiſſa credebatis. b Et quia vos eſtis in peccatis, Ergo & qui mortui in fide Chriſti mortui fuerunt in peccatis, & ideo perierunt Verecundiam illis incutit & terrorem.
Adhuc enim eſtis in peccatis veſtris. Ergo & qui dormie- 5
¶In fide Chriſti. ¶Item aliud inconueniens. a Vt reſurrectionem non ſperemus In fide Chriſti. 6
d runt in Chriſto, perierunt. Si in hac vita tantum ſumus ſpe- 7 8
a Qui vel hoc ſeculo fruuntur. 9
rantes in Chriſto, miſerabiliores ſumus omnibus homini- 10
Sed pro his inconuenientibus vitandis apparet, quod Chriſtus reſurrexit, quia prius alijs tempore & dignitate ſurrexit.
bus. Nunc autem Chriſtus reſurrexit a mortuis, primitiæ 11
a Qui facile integri reſurgent de morte tanquam de ſomno. Mortuorum. 12
b Q. Per Chriſtum hominem poterant ſurgere, quia per hominem multo minorem venit mors.
e dormientium. Quoniam quidem per hominem mors, & per 13 14
¶Et ſi hoc eſt, ergo, ¶Per quem. a A quo mortem & mortis meritum traxerunt. b Quia eius filii. c Corporali morte.
f hoĩem reſurrectio mortuorum. Et ſicut in Adam omnes mo-

* Chryſoſtomus. Si per hominem, certe per eum qui corpus habet. Induſtriã porro vide, vt aliud etiam argumentum neceſſarium excogitarit. Non alium quã qui victus eſt inſtaurare bellum, non aliam quàm proſtratam creaturam recuperare victoriã, poſſe, ſic tandem ignominiam aboleri.
* Theodor. Reſpicite ad baſim, & fundamentum generis, & videte primum parentem ſequutos eſſe poſteros, eoſq; omnes mortales eſſe effectos, quoniam ille mortalitatem ſuſceperat, ita oĩs hominum natura Dominum Chriſtum ſequetur, & erit reſurrectionis particeps. E

* Ambroſ. Manifeſtum eſt, quia & in hac præſenti vita, & in futura ſperamus in Chr̃o. Neque enim hic deſerit ſeruos ſuos Chriſtus, ſed dat illis gratiam, & in futuro erunt in gloria æterna, Si aũt futuræ vitæ ſpes non eſſet oĩbus hominib. (quod dixit) miſerabiliores eſſemus, vt quid enim ieiunia, vigiliæ, exitus, mundi vita, iuſtitia, miſericordia, mors, ſi ꝓ his
C nulla merces erit ĩ futuro? Increduli aũt vel hac vita fruunt. *Quo-*

f *Et ſi.* Per ſicut, notatˀ ſimilitudo & cauſa, quia ſicut ex corruptione Adæ ad mortem, ita ex ſpiritu Chriſti ad vitam.
Et ſicut in Adam. Auguſt. Omnes in Adam moriuntur in Chriſto viuificantur, quia nemo ad mortem niſi per illum, nemo ad vitam niſi per iſtum, quia ſicut per Adam omnes mortales & pœna facti ſunt filii ſeculi, ita & per Chriſtũ omnes immortales in gratia fiunt filij Dei. Aug. tract. in Io. lib. 6. cont. Iul Pelag. ca. 12. & l. 20. ciui. c. 20.
Vnuſ- F

NICOLAVS DE LYRA.

* nium. Conſequenter oſtendit conſequentiam primi inconuenientis dicens.
1 *Inuenimur autem.* nos prædicatores euangelij.
2 *Falſi teſtes Dei.* aſſerendo quod non fecit, quia aſſerimus quod reſuſcitauit Chriſtum hominem, quod non eſt verum.
3 *Si mor. non reſur.* i. impoſſibilis eſt reſurrectio mortuorũ, quia humanitas Chriſti eiuſdem ſpeciei eſt cũ aliis hominib. Vlterius probat conſequentiam alterius inconuenientis, dicens.
4 *Quod ſi Chri. non reſurr. vana eſt fides veſt a.* ſine effectu bono, quid nulla falſitas purgat a peccato ideo ſubdit.
5 *Adhuc enim eſtis in pecc. ve.* a quibus non eſtis mundati ꝑ fidẽ Chriſti, ſi Chriſtus non reſurrexit, & ſic concludit vlterius.
6 *Ergo & qui dormie.* id eſt mortui ſunt.
7 *In Chr.* ideſt, in fide Chriſti.
8 *Perierunt.* quod tñ eſt inconueniens, eo ꝙ ſanctiſſime vixerũt, & omnis rõnabiliter loquẽs dicit opera talis vitæ a Deo remunerãda eſſe, & maxime debebat eſſe inconueniens Corinthijs cũ fidem catholicam ſuſceperunt, quibus ſcribebat Apoſtolus. Sed quia poſſet aliquis dicere, quod hæc remuneratio fit in præſenti vita, & non in alia, ſicut dixerunt amici Iob, vt ibidem fuit declaratum. ideo excludit hoc Apoſt. di. 9 *Si in hac &c.* expectantes ab eo remunerari. 10 *Miſerabiliores, &c.* qui ad minus perfruuntur bonis huius vitæ, nos autem patimur mala. In primitiua eccleſia fideles multa ſuſtinebant aduerſa. Sed contrariũ huius poſſet argui de multis philoſophis, qui voluptates & diuitias huius vitæ contempſerunt, & cum hoc reſurrectionem mortuorum negabant, nec tamen dicũtur miſerabiliores eſſe aliis hominibus, ſed meliores. Dicẽdũ ꝙ non eſt ſimile de ipſis & Chriſtianis, quia philoſophi fecerunt hoc propter maiora bona conſequenda. ſ. virtutes intellectuales & morales, in quib conſiſtit cognitio veritatis, & conſecutio politicæ felicitatis. Hoc aũt nõ põt dici de Chriſtianis, qui confitentur Chriſtũ reſurrexiſſe a mortuis, quod falſum eſſet ſi reſurrectio eſſet impoſſibilis. falſitas autem eſt malum intellectus, ſicut veritas eſt eius bonum.
Nunc

11 *Nunc au* Hic Apoſto probat conditionalem ſupra poſitam eſſe veram. ſ. quod ſi Chriſtus reſurrexit, & mortui reſurgent. Et diuiditur in tres partes. quia primo probat Apoſt. propoſitũ. ſecundo declarat quoddã adiunctum, ibi. *Deinde.* Circa primũ facit talem rationem. Reſurrectio Chriſti eſt ſufficiens cauſa effectiua noſtræ reſurrectionis: poſita aũt cauſa efficiente ponitur eius effectus de neceſſitate, ſi ſit cauſa agens de neceſſitate naturæ ſi autem ſit cauſa agens voluntarie, ſicut eſt in propoſito, ponit effectus ſecundũ diſpoſitionem volũtatis. & ideo reſurrectio mortuorum erit in fine mundi, ſicut Chriſtus inquantũ Deus diſpoſuit ab æterno ſua voluntate, ita exequitur inquantũ homo, quia humanitas Chriſti eſt inſtrũm diuinitati coniunctum, per quã ſicut per inſtrumentum fiet reſurrectio mortuorum. & hoc eſt qđ dicitur, *Nunc au. Chri. re. a mor.* virtute diuinitatis.
12 *Primitiæ do.* Nec obſtat, quod aliqui vt Lazarus & aliqui alij prius fuerunt reſuſcitati, quia illa reſurrectio fuit ad vitã mortalem, propter quod poſtea sũt mortui. ſed Chriſtus primus reſurrexit ad vitam immortalem, propter quod illa fuit prima vera reſurrectio, quia fuit in corpore immortali & glorioſo Si autẽ contra obiiciatur quod Matth. 27. dicitur, quod paſſo Chriſto: *Multa corpora ſanct. reſurrexerunt, &c.* Dicendum, quod hoc ibi per anticipationem dicitur, quia illa reſurrectio fuit poſt Chriſti reſurrectionem, ſicut patet ibidem, vbi ſubditur, *Et exeuntes de monumentis poſt reſurrectionem eius, &c.* Illud autem quod eſt primum in aliquo genere eſt cauſa aliorum. ſicut ignis qui eſt primum calidum formaliter, cauſat caliditatẽ in aliis. & ideo reſurrectio Chriſti eſt cauſa reſurrectionis aliorum. Nec poteſt dici, ꝙ ſit cauſa inſufficiens ratione deitatis, quia illa eſt virtutis infinitę. & illa eſt cauſa principalis reſurrectionis, humanitas autem inſtrumentalis coniuncta. ideo ſubditur.
13 *Quoniam qui. per ho. m.* ſ. per Adam.
14 *Et per ho. re. m.* Sicut. n. mors inducta eſt per hoĩem primũ, ita cõueniens fuit vt natura humana reduceret ad vitã per hominẽ Chriſtũ. cuius humanitas eſt deitatis inſtrumentũ coniunctũ. Nõ aũt facit mentionem de Eua, quia per illam non fuit mors indu-

a riuntur, ita & in Chriſto omnes viuiſicabuntur. Vnuſquiſque 1
a Quia eius filij adoptiui, ſpirituali regeneratione. b ¶ Hoc omnes communiter habebunt ſed tamen differenter.
a Martyr vt martyr, ſic & cæteri. b Dignitate. c Primus tempore, & maximus dignitate. d Qui prior ſurrexit, vt fidem faceret & formam daret credendi
e Minus eo digni.

b in ſuo ordine. Primitiæ Chriſtus. Deinde hi qui ſunt Chriſti, 2
c a .i. id ipſum ad remunerandos bonos venturum. b Erit conſummatio. 3
d † qui in aduentum eius crediderunt. Deinde finis, cum 4
e a Chriſtus repræſentauerit quos in bonis operibus rexit Deo creatori, & ideo patri, quia alia perſona, quod tunc fietur. b Inquantum homo. ¶ Inquantum Deus. c ¶ Cum omnes in ſuo regno exaltabit, ſicut ipſe ex humilitate regnat quam habuit. d Tunc ceſſabit timor regnabit charitas, non erit inter præſidentes & ſubditos vlla diſſenſio. 5 6 7

f tradiderit regnum Deo & patri, cum † euacuauerit omnem 8
a Maiores. b Minores. c Qui miracula faciunt, vel fortes homines: 9
d Tunc aperte regnabit, ſed & interim neceſſe eſt quod occulte, quia alter ſcripturæ falſæ eſſent qui quia & modo regnat poterit ſuos ſuſcitare.

g principatum & poteſtatem & virtutem. Oportet autem

† in aduentu ipſius

a *Vnuſquiſque.* Ordines exponit. vt de certa. & tēpora, quan
A do factum ſit, & quando futurum ſit, vt reſurgant mortui.
✻ Ambro. Nunc ordinem reſurrectionis vult exponere, ne ideo putarent fabuloſum eſſe, quia facta nō eſt adhuc in cęteris. ordinem illis exponit, & tempora qñ facta ſit, & quando futuram vt reſurgant mortui.
✻ Theod. Ita etiam dñs docet in ſacris euangelijs, quod agnos quidē ſtatuet a dextris: hędos autem a ſiniſtris.
✻ Chryſoſto. Non eſt.n.cur, cum reſurrectionem eandem audis, eiſdē omnes
B fruituros eſſe reb⁹, ſuſpiceris. Nā ſi ne ſupplicium quidē oīum eſt idem, multo magis peccatorū & ſanctorum diſcrimen ingens erit.
b *Primitiæ Chriſtus.* * Theod. Hoc eſt, primus reſurrexit.
c *Deinde qui ſunt.* Vel alia litera. *Deinde hi qui ſunt Chr. in adu.* eius.ſ.reſurgent. Deinde qui ſunt Chriſti, &c. ſ.qui in Chriſtum credunt, qui minus eo digni ſunt reſurgent poſteriores tempore, & dignitate minores. Et qui ſint Chriſti, exponit ſubdens, Qui in ad.eius cre.etc.
d *Deinde fi.* Hoc ponit ad commendationem reſurrectionis, quia impleta finis erit mundi.
* Chryſo. Nam quum conſurgent illi res oēs ceterę finem ſuum conſequentur non quemadmodum nunc poſtquam reſurrexit Chriſtus, altè adhuc oīa conſtiterunt, ideo in aduentu ipſius, inquit, vt de hoc tempore loquutum ſcias.
* Theodor. Pro eo quod eſt communis omnium reſurrectio. Quando enim ea facta fuerit, omnia finem accipient, & res præſentes, & prophetarum prædictiones.

Aug. lib. 1. de Tri. c. 8. 9 10. & lib. ad Oroſium cont. Priſcill. c. 7.

e *Cum tra.re.* Cum contemplando Deo tradiderit, non q, ipſe adiuuet ſibi, quia vnus Deus cum patre. Cū tradiderit, id eſt, cum perduxerit ad ſpeciem, in quibus modo regnat per fidem, quia tunc reuelabitur a filio pater. vnde, *Nemo nouit patrem niſi filius, & cui vo.fi.reuelare.* ſ. ubi eſſentia filii cum patre uidebitur, quod ſolis mundis cordibus dabitur, quod eſt ſumma beatitudo.

Luc. 10. d.

Matt. 5. a.

Auguſ. ad honoratum presbyterum. Cum tradiderit regnum, quod ſeminauit, cū uenit minor patre, perducet ad ſpeciem in qua æqualis non receſſit a patre.

Quæſt. 69.

C Aug. de 88. q. Aliter dicitur regnum Chriſti omnis creatura, ſecūdum poteſtatem deitatis. ſcilicet, aliter eccleſia ſecundum proprietatem fidei quæ de illo eſt.
✻ Theod.

D * Thēod. Tradidit regnū Deo & patri, non ipſe regno nudatus ſed tyrannum diabolum, & omnes eius adiutores ſubiungens, & vt omnes ſe ſubmittāt, & vniuerſorum Deum agnoſcant, efficiens.
✻ Ambroſ. Traditio autem hæc regni eſt, vt cum omnia filio fuerint ſubiecta, & adorauerit illum vt Deum, deſtructa morte, tūc filius oſtendet illis non ſe eſſe ex quo omnia, ſed per quē ſunt omnia, & hoc erit tradere regnū Deo & patri, oſtendere ipſum eſſe, ex quo oīs paternitas ī cęlis et in terra nominatur, † ad & tunc, erit finis. deſtructio tamen mortis eſt reſurrectio
E omortuorum.
* Theophy. Duo ſunt apud ſacras literas regnorum genera, alterum fit ex cōiunctione quadam & ſanguinis neceſſitudine, alterum ex ipſa rerum creatione. Imperat enim Deus & gentilibus, & Iudæis, & horum dæmonibus vel inuitis iure creationis, quippe quia eos condiderit. Imperat autem fidelibus ipſis & ſanctis, vltro ſeſe illi ſubiicientibus, cōiunctionis de cauſa. Eiuſmodi itaque regnum & patri tradit, hoc eſt perfectius reddit. Exempli gratia Imperator quiſpiam filio bellum aduerſus remotiſſimas nationes procurandum demandat. Subactis itaque gentibus illis, & bello finito, dici tunc quidem filius poteſt, bellum patri tradidiſſe, hoc eſt demandatum ſibi a patre negotium abſoluiſſe. Dicit itaque Paulus, tūc omnia finem eſſe iam nacta, cum ea ſuę ditioni ſubiecerit filius. Chriſtus namque in nobis tunc perfectè imperium eſt habiturus, cum nō amplius inter nos diſſidebimus, nec Deo partim, partim dæmonibus paruerimus. Quo fit vt patri Chriſtus haud ſecus quàm a tyranno quopiam arreptum Imperium, expeditum & liberum tradat.
f *Cum eua.* Dum durat mundus angeli angelis prę ſunt, dæmones dęmonibus, homines hominibus, ad vtilitatē viuentium, vel ad deceptionem. Sed hominibus collectis iam omnis prælatio ceſſabit, quia neceſſaria non erit.

Au...

Cum eua. Aug. Quia tunc notum erit omnibus, nihil horū aliquos terrenos vel cœleſtes habuiſſe ex ſe, ſed ex illo ex quo ſunt omnia.

Au. de ...

g *Oportet aūt il.reg.* i.regnū eius interim manifeſtari, donec oēs inimici eū regnare fateantur, quo amplius non erit manifeſtius, etſi amplius duret. Ita ēt oculi noſtri ad do. Deum noſtrum, donec miſerea. &c. Nō vt tunc auertant, ſed vt nihil

Pſal.

F

NICOLAVS DE LYRA.

✻ cta niſi tantū ſuggerendo Adę comeſtionē ligni vetiti, vnde & ſi Adam ſtetiſſet Eua peccante, peccatū originale non fuiſſet inductum. 1 *Vnuſquiſque in ſuo.* Hic Apoſtolus declarat duplex adiunctum. Primū eſt reſurrectionis ordo, qui tangitur cum dicitur, *Vnuſquiſque in ſuo or.* ſupple reſurget.
2 *Primitiæ Chri.* Reſurrectio enim Chriſti prior eſt tēpore & dignitate. Inter alios aūt qui reſurgent in fine mundi nō eſt ordo temporis, quia omnes ſimul reſurgent, ſecundum qđ dicitur. infra. eo. ca. In momēto, in ictu oculi, &c. ſed erit ibi ordo dignitatis, quia martyr reſurget vt martyr, & Apoſtolus vt Apoſtolus, & ſic de alijs. de quibus ſubditur.
3 *Deinde:* i. poſt Chriſtum tempore & dignitate.
4 *Hi qui ſunt Chr.* i. membra ipſius per fidem charitate formatam. 5 *Qui in aduen. eius cre.* i. primum quo venit in carnem, & ſecundum quo veniet ad iudicium.
6 *Deinde.* Hic declarat ſecundum. ſ. reſurrectionis finem, & primo quantum ad conſecutionem boni, ſecundo quantum ad amotionem mali, ibi. *Oportet autem.* Quantum ad primum dicit, *Deinde.* ideſt, poſt hoc.
7 *Finis.* ſ. reſurrectionis erit, & iſte finis nō erit in hoc q, viuāt vita corporali voluptuoſa, vt Iudęi & Saraceni fingūt, talis. n. ſecūdū Philoſ. 1. Ethi. eſt vita pecudū pp qđ in ea conſiſtere nō pōt fęlicitas humana, ſed in clara Dei viſione & fruitione, quę cōueniūt homini ſm illud qđ eſt in eo ſummū. ſ. volūtatē & intellectū, & reſpectu optimi obiecti. Iō ſubditur. 8 *Cum tra.re.Deo pa.* i. cū Chrs adduxerit fideles, in q bus regnat ad clarū aſpectū ſui creatoris. Et quia miniſterū angelorū ordinat̃ ad hoc vt fideles beatitudinē cōſequãtur ideo tūc ceſſabit illud miniſterium, propter quod ſubditur.
9 *Cum eua. omnem prin. & p. & vi.* tamē remanebūt ordines angelorū diſtincti quantū ad eminentiā glorię ſecūdū hierarchias & ordines. Nominat aūt iſtos tres ordines, quia sūt ſuperiores quantū ad illos quorū officia executionē important circa hęc inferiora. Et ſub principatibus intelliguntur archangeli & angeli cuſtodię ſingulorum hominū deputati.
10 *Oportet autem.* Hic declarat finē reſurrectionis quantū ad amotionem mali, tunc. n. amouebitur malum culpæ per punitionē iuſtam malorum, & quātū ad hoc dicitur. *Oportet autem illum re. do. po. omnes inim. ſub pe. ſu.* Non tamen tunc deſinet regnare, quia hic donec, non facit excluſionem futuri regni ſicut Mat. 1. dicitur de Ioſeph & Maria, quod non cognoſcebat eam, donec peperit filium ſuum primogenitum, tunc amouebitur malum pęnę, ideo ſubditur.

No-

a Augere regnum. b Voluntarios vel coactos. c Plena ſubiectione, vel ſub humanitate.
a illũ regnare, †donec ponat oẽs inimicos ſub pedibus eius. 1
a Omnia ponet ſub pedibus, quia ſcriptura dicit.
b †Nouiſſime autẽ inimica deſtruetur mors.†Omnia enim ſu 2
c a Deus pater. b Vt & mortem deſtruat. c Chriſti. d Scriptura. e Conſtat. eius auctoritate quod ſubiecta.
biecit ſub pedibus eius. Cum autem dicat, omnia ſubiecta 3
Deitatem eius. a Dominus non eſt ei ſubiectus, ſed ipſe Deo ſecundum quod homo.
d ſunt ei. †ſine dubio præter eum qui ſubiecit ei omnia. Nam 4
e a Etiam in ipſa prolatione. b Cum corpore. c Secundum, quod homo.
f cũ ſubiecta illi fuerint omnia, tunc & ipſe filius ſubiectus
g a Ita tamen, vt ſecundum alteram naturam ſit Deus habens omnia quæ deſiderari poſſunt. Quia ex ipſo omnia. b Confeſſione omnium.
h erit illi, qui ſubiecit ſibi omnia, ut ſit Deus oĩa in omnibus. 5
i a Reſurgent mortui. Si non eſſet reſurrectio mortuorum futura. 6
k b Illi. c Non factum illorum probat, ſed fixam fidem in reſurrectione oſtendit. 7
l Alioquin quid facient qui baptizãtur pro mortuis? †Si omni- 8

hil amplius requirant. Et ita dicendo, donec, maiorẽ exclu
A dit manifeſtationem regni, non ampliorem permanẽtiam.
a *Donec ponam.* * Theod. Donec, non ſignificat tempus, ſed docet eum eſſe omnes inimicos ſubiugaturũ. Huic ſimi
Pſal.109. le eſt id quod a Dauid dictum eſt. *Dixit dominus domino meo, ſede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos*
Pſal.109.a. *ſcabellum pedum tuorũ.* Si autem dicunt ij qui cum Arrio & Eunomio ſentiũt, hanc vocem de ſolo filio eſſe poſitam, audiant ipſum quoq; Deum dicentem. *Ego ſum, ego ſum, & donec conſenueritis ego ſum.* A quo autem ita intelligetur, ab eo inuenietur Deus vniuerſorũ habere ſuam eſſentiam ſenectuti hominum cõmoderatam. Sed hæc nugari inſanorum eſt hominum. Aeternus.n.& vniuerſorum Deus, ei autẽ eſt etiam coæternus vnigenitus ſuus filius. Habet autẽ etiam regnum æter-
Dan.7. num, & hoc nos aperte docuit Daniel. *Eius enim*, inquit, *re-*
B *gnum, eſt regnum æternum, quod non diſſoluetur in æternum.*
* Theoph. Vides quemadmodum, Donec, particula, hic nõ vt futurum tollat poſita ſit, ſed ea quæ explicata eſt cauſa, perſtat enim eius Imperium, donec omnia compleat.
b *Nouiſſi autem.* Inter alia conſtat, quod & poteſtatem ſuſcitandi habet, cum ſubdit. Nouiſſime autem.
Nouiſſime autem inimica deſtruetur. Modo regnat, & tunc regnabit, ſed nouiſſime.i. poſt omnia deſtruetur mors, quod amplius non diſſoluetur, ſicut hæretici arbitrantur. Nouiſſime. Quia non erit quod deſtruat, poſtquam hoc mortale induet immortalitatem.
c *Inimica.* Cui inimicamur, vel ipſa nobis. Iterum commendatio reſurrectionis.
d *Præter eum qui ſubiecit ei omnia.* Aug. Quia ſicut ex nullo eſt, ita nulla ratione poteſt alicui eſſe ſubiectus, Ipſe.n. principium eſt omnium.
* Theod. Diuinus Apoſtolus ſuſpicans ne damnũ ex Gręcis oriretur fabulis, hęc adiecit, humilioribus verbis vtens pp illorum humilitatem. Dicant autem qui contradicunt cuiuſmodi nam ſit illa ſubiectio? Atqui ſi verum volunt conſiderare, nunc oſtendit obedientiam, dum humanã ſuſcepit naturam, & noſtram ſalutem procurauit, ea.n. quę ſunt noſtra ſibi applicat, & ſua facit, quandoquidem eius corpus appellamur, ipſe autem noſtrum caput nominatur.
e *Nam cum ſubiecta illi fuerint omnia, &c.* Non quin & mõ, omnia & ipſe ſubiectus. Sed q; ſemper eſt, tũc in aliquo fieri dr̃, cum ab eo incipit cognoſci, vt ſanctificetur nomen.i. ſanctũ eſſe innoteſcat. Ita ẽt cum tradiderit re.i. cum patrem regnare monſtrauerit. Quod modo creditur. Euacuabit omnem principatum, quia omnibus erit notum nihil per ſe poteſtatis habuiſſe terrenos vel cęleſtes niſi a Deo, quia tunc nulli
C ſpes in alio, niſi in Deo. Cum omnes adorauerint Chriſtum

ſtũ vt Deum, tũc Chriſtus Deum ſe oſtendet. Sed de Deo, vt D
vnius principij ſumma auctoritas maneat.
f *Vt ſit Deus omnia.* quia cũ dicit omnis creatura Chriſtũ eſſe ſuum caput, Chriſti caput Deum. Non tantum in omnibus, quia in confeſſione omnium vnus erit Deus, ſed & omnia, quia ex ipſo ſunt.
* Ambroſius. Cum dixit, *omnia in omnibus*, hoc ſignificauit, quia & ex ipſo ſunt, & in ipſis eſt. Ex ipſo quia ab ipſo creata ſunt, in ipſis autem quia in omnium confeſſione vnus erit Deus. Non tamen ſic ſubijcitur filius patri, ſicut filio creatura.
* Chryſ. Vt in ipſo omnia deuincta ſint, ne quis duo principia ſine principio, aut regnum quoddã aliud diuiſum eſſe ſuſpicetur, ne quid omnino ab ipſo non pendens extet.
* Theod. Nunc enim vbique quidem eſt per eſſentiam, habet enim naturam quæ non poteſt circunſcribi & *in ipſo viuimus, & mouemur, & ſumus*, vt ait diuinus Apoſtolus, ſed per gra- Act.17. E
tam comprobationem non eſt in omnibus. Complacet.n. in eis qui ipſum timent, & in eis qui ſperãt in eius miſericordia. Quamquam nec in eis quidem eſt omnia. *Nemo enim a ſorde mundus eſt.* &, *non iuſtificabitur in cõſpectu tuo omnis viuens.* Iob 15. Pſalm.142.
Ergo in ijs quidem complacet quæ recte gerunt, non complacet autem in ijs quę peccant.
g *Vt ſit Deus omnia.* Ipſe eſt finis quem ſupra breuiter concludens poſuit, poſt membratim explicans. Augu. lib.22. de ciu.ca 30. & in pſ.105.
h *Omnia.* vt nemo cohęrẽtiũ ei, amet aduerſus eum ſuã propriã voluntatem, & tunc manifeſtum ſit quod dicitur. Quid habes q; non accepiſti? *Omnia.* quia Deus erit vnde ſatiẽtur. *Omnia.* quę honeſte deſiderant, vita, ſalus, gloria, pax, finis deſideriorũ. In diſpari claritate erit per gaudiũ, quia de vna re, vt quod habebunt ſinguli commune ſit omnibus, quia gloria, capitis omnium erit per vinculum charitatis.
Vt ſit Deus. vnus cum patre & ſpiritu ſancto.
Omnia. quæ deſiderari poſſunt.
i *In omnibus.* membris ſuis, quia premium virtutis erit ipſe qui dedit virtutem, quia Deus erit vnde ſatientur.
K *Baptizantur.* pro peccatis delendis. Vel. pro ſe mortuis faciendis ad ſimilitudinem mortis Chriſti quid facient cũ non ſint vitam habituri.
* Amb. In tantum ratam vult oſtendere reſurrectionẽ mortuorũ, vt exemplum det eorum, qui tam ſecuri erãt de futura reſurrectione, vt etiam pro mortuis baptizarentur, ſi quẽ forte mors p̃ueniſſet timentes ne aut male aut non reſurgeret q; baptizatus nõ fuerat, viuus nomine mortui tingebatur vnde ſubiecit. *Vt quid baptizantur pro illis.* Exemplo hoc nõ factũ illorũ probat, ſed fixam fidẽ in reſurrectionem oſtẽdit.
l *Si omnino, &c.* Vt nec Chriſtus ſurrexerit, vt quid baptizantur cum non dimittantur, ſi Chriſtus non reſurrexit. F

Vel

NICOLAVS DE LYRA.

1 Nouiſsime autem ini.deſt.mors. *quia reſurrectio erit ad vitã immortalem, cum qua non poteſt mors ſtare. Ad declarationem prædictorum ſubdit.*
2 Omnia enim ſub.ſub pe. *Hoc.n.ſcriptum eſt de Chriſto. Pſal.8. vt ibi declaratum fuit, propter quod oportet illud impleri in conſummatione finali.*
3 Cum autem dicat omnia ſubie.&c. *q.d. nihil erit tunc excluſum a ſubiectione ſub Chriſto homine.*
4 Præter eum qui ſubie. *Chriſtus.n. inquantum homo minor eſt patre Deo, ideo ſubditur.* Tunc ipſe filius ſub.erit, &c.
5 Vt ſit Deus omnia in omnibus. *i. in omnibus appareat, quod omnis poteſtas & dignitas omnib. inſit a Deo, in quo eſt ratio vltimæ beatitudinis.*
6 Alioquin. *Hic conſequenter reſurrectionem probat per ſanctiorum vitam. Et diuiditur in duas, partes, quia primo ponit probationẽ, et ſecundo quandã monitionem, ibi.* Nolite. *Primũ exponitur dupliciter. Vno modo dicunt aliqui credentes, quod baptiſmus receptus ab aliquo viuẽte valeret mortuo, & ſic faciebant pluries ſe baptizari, ſemel pro ſe, & alias pro amicis ſuis defunctis. Et ſecundũ hoc dicit Apoſtolus.* Alioquin. *ideſt, reſurrectio non erit.*
7 Quid faciẽt qui baptizantur, &c. *q.d. nihil proficiet eis. Sed quia non videtur probabile, quod Apoſtolus in ſua probatione procedat ex aliquorum errore, quia non eſſet probatio ſimpliciter, ſed tãtum ad illos errantes, ducendo illos ad illud quod habebant pro inconuenienti, ideo aliter exponitur quod dicitur hic.*
8 Pro mortuis. Si omnino mortui non reſur. *i. pro peccatis mortalib. quæ ſunt opera mortua, pro quibus abluendis recipitur baptiſmus, qui tamen non proficeret ſi non eſſet reſurrectio. Ad hoc.n. recipitur, vt a peccatis mũdatus ſit vita beata dignus. Conſequenter ducit ad aliud inconueniens.ſ. quod Chriſtiani quibus tunc ſcribebat, fruſtra ſuſtinerent tribulationes huius mundi, ſi non remunerarentur in alia vita. Ideo dicit.*

Vt

no mortui non reſurgunt, vt quid & baptizantur pro illis? Vt 1
a Quilli i mortui. a A præmiſſis diſcernit ¶Qui. b Per cuia patimur. c Non ſolum pericula patior, ſed. d Pericula mortis ſubeo ¶ Vel per veſtram gloriam iuro.
quid & nos periclitamur omni hora? Quotidie morior pro 2
a Vt vos gloriam conſequamini. b Iam in ſpe. ¶ Vel. Q. Non humanam, ſed æternam. 3
c Idest, dum conſidero, quod in ſpe per paſſionem eſt glorificatus. 4
pter veſtram gloriam fratres, quam habeo in Chriſto Ieſu 5
¶ I.e.um. ¶ Contra beſtialites ſapientes. 6
domino noſtro. Si ſecundum hominem ad beſtias pugnaui 7
a Iterum. Si non reſurgunt, hoc ſolum reſtat. 8
Epheſi, quid mihi prodeſt, ſi mortui non reſurgunt †. Man- 9
Hoc de Iſaia. & eſt vox Iudæorum deſperantium in captiuitate. In proximo. a ¶ Propter hæc omnia Noli. ſedu per pſeudo nec colloqui illis, quia colloquia illorum virtutes necent, dum faciunt non ſperare reſurrectionem.
ducemus & bibamus, cras enim moriemur. Nolite ſeduci. 10
a Contra illos. 11
Corrumpunt bonos mores colloquia † praua. Euigilate iu- 12
a Quod exigit iuſtitia Dei. b Qui, ſcilicet, mortuos reſurrecturos, ſtultum eſſe dicebant credere. 13
ſti, & nolite peccare. Ignorantiam enim Dei quidam ha- 14
a Pudeat credere ignaris. Et hoc. Vt eis acquieſcere veremini. Vel verecundiam. 15
Ideſt, vtilitatem. a Ignorantiam Deum. 16
bent. Ad † reuerentiam vobis loquor. Sed dicet aliquis, 17

Vel. Fuerunt quidā imperiti qui baptizabant pro his qui de hac vita ſine baptiſmo diceſſerāt, putantes illis prodeſſe, vñ ait. *Quid facient.* i. quid illis proderit qui reſurrecturi nō ſunt? *Et omni. non re, vt quid h.* cum peccata non remittantur, niſi cauſa futuræ reſurrectionis? Q. S. ſtulti, adeo certi ſunt de reſurrectione, vos non debetis dubitare.

a *Quotidie morior, &c.* ✻ Chryſoſtom. Nam cum multa pericula eſſe oſtenderet, ne velut deplorans illa commemorare videretur, non ſolum non doleo inquit, ſed glorior etiā illa pro vobis ferens. B. tantā vero gloriatur, & q. propter ipſos periclitetur, & quod videat pulchre creſcentes. Sed qui moritur in dies? Audio volunte, & quod prōptus ad rem ſit.

b *Propter veſtram.* Vel. Per ve.gl.iu. Verum iurare non eſt peccatū ſed nō ideo in dubijs iurādū eſt, & tutius eſt non iurare, quā conſuetudine iurandi peierare. Falſum vero iurare, grauiſſimum eſt peccatū. Contra præceptum non eſt iuratio, quę non eſt a malo iurātis, ſed increduli vel infirmi, qui aliter non credit.

c *Secundum hominē ad beſtias pugn.* i. rationabiliter agens, quia hominis eſt credere, non mori hominem vt beſtiam.

* Theod. Si humana quidem ſpectetur conſideratio, a beſtijs deuoratus ſum, ſed admirabiliter, & præter opinionem ſum ſeruatus, Cuius ergo periculi quem fructum capiam, ſi non eſt mortuorum reſurrectio.

* Chryſ. Quid eſt ſecundum hominem? quantum feritatis in homines cadit, depugnaui cum beſtijs.

* Ambro. Hoc eſt, ſi ſecundum humanum ſenſum beſtijs offerri non timui, nihil profeci.

* Tertul. Quotidie morior vtique periculis carnis, per quā depugnauit ad beſtias Epheſi, illas ſcilicet beſtias Aſiaticæ preſſuræ, de qua in ſecunda ad eoſdem. Nolumus enim vos ignorare fratres de preſſura noſtra apud Aſiam quod ſupra quam grauati ſumus ſupra vires, vt de vita hæſitaremus. Omnia hęc, niſi fallor, enumerat, vt nolens vanam credi carnis conflictationē, indubitate velit credi carnis reſurrectionem. Vana enim habenda eſt conflictatio eius, cuius nulla erit reſurrectio.

d *Quid mihi prodeſt, ſi mortui non reſurgunt.* ideſt, diſputaui.

e *Manducemus & bibamus cras enim moriemur.* Hoc propter eos q quaſi futurū nil ſit poſt mortem, ventri tantum ſtudēt vt pecora, dicentes. Quis inde venit? Non audiui vocem cuiuſquam inde venientis. Quibus dicitur. Stulte, ſi pater tuus ſurgeret, crederes? Dominus omnium ſurrexit, & non credis? Qui voluit mori & ſurgere, vt omnes vni crederemus, ne a multis deciperemur. Crederes patri iterū morituro, & non credis iam immortali, qui deniq; teſtimonium habet in cœlo, teſtimoniū in terra, teſtimonium ab angelis, teſtimonium ab inferis?

f *Nolite ſeduci, &c.* a pſeudo, qui de medicina quærūt vulnus, & de ſcripturis conātur torquere vinculum vnde laqueum mortis iniiciant.

g *Corrumpunt bonos mores, &c.* * Theod. Bonos hic leues vocauit, qui facile decipiuntur.

✻ Tertul. Conuictum atque commercia Deo digna ſectare memor illius verſiculi ſanctificati per apoſtolum, Bonos corrumpunt mores congreſſus mali. Loquaces, otioſæ, vinoſæ, curioſæ, contubernales, vel maxime propoſito viduitatis officiunt. Per loquacitatem irrepunt verba pudoris inimica, per otium a veritate deducunt, per vinolentiam quiduis mali inſinuant, per curioſitatis æmulationem libidines conuehunt.

h *Euigi.* Hęc nolite. ſed *eui.* a corpore, & ſic eritis *iuſti.* & poſt. *Nolite pecca.* illis conſentiendo, quia ignorant Deum.

i *Sed di. ali.* Hactenus per rōnes probauit, modo per ipſam rerum naturam poſſe fieri oſtēdit. Q. per hęc probatur, ſed tñ dicit, quaſi per naturam fieri non poſſit. Et ſi reſurgent, *quali cor.* Q. Non poterit aliud eſſe quam modo. i. paſſibile & mortale. *Inſipiens.* qui non attendis quod quotidie vides.

Qua-

† 22.q.1.c.vt nouerit. De iureiur.c. & ſi Chriſtus. § angelus.
† De pœn. diſt. 2.c. ſi enim. §. ex eccum.
† pudorem.
Augu. ſer 28. de ver. Apo.
† mala.
Li. de reſu. carnis c 48.
3. Cor. 1

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vt quid & nos. *ſ. Chriſtiani.*

2 Periclitamur omni hora. *Tunc enim Chriſtiani frequenter ducebantur ad tormenta.*

3 Quotidie morior. *i. periculis mortis me expono.*

4 Propter veſtram gloriam fratres. *i. propter gloriam in vobis acquirendam.*

5 Quam habeo in Chriſto Ieſu domi. *ſ. in certa ſpe per reuelationem Chriſti. 2. Timoth. 4. b. Repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, &c. Vlterius ducit ad tertium inconueniens. ſ. quod homines current ſine fræno ſicut beſtiæ ad delectabilia huius vitæ. Quod eſt magnum inconueniens dignitati naturæ humanæ ſi non ſit alia vita, in qua pro bonis & malis reddantur pęnæ & præmia, & ſecundum hoc dicit.*

6 Si ſecundum hominem. *i. ſecundum rationem qua differt homo a beſtiis.*

7 Sed ad beſtias pugnaui Epheſi. *i. ad homines reſurrectionem negantes, & per conſequens beſtialiter viuentes.*

8 Quid mihi prodeſt, ſi mortui non reſurgunt? *Quaſi dicat. nihil, ſed magis videretur eſſe currendum cum eis ad voluptates huius vitæ dicendo cum eis.*

9 Manducemus & bibamus. *Ideſt, voluptuoſe viuamus.*

10 Cras enim. *ideſt, cito.*

11 Moriemur. *i. totaliter deficiemus ſicut beſtiæ. Vnde in perſona talium dicitur Sap. 2. b. Vmbræ tranſitus eſt tēpus noſtrū, etc. Et ſequitur. Venite ergo, & fruamur bonis huius, &c.*

12 Nolite. *Hic ex prædictis ponit quandā monitionē, & primo quantum ad infirmos, dicens.* Nolite ſeduci. *a negantib. reſurrectionē, currendo cum eis ad vitæ voluptatem ſine fręno.*

13 Corrumpunt mo. bo. *et maxime quæ inducūt homines ad præſentis vitæ delectabilia, ad quam pronitatē habet ex corruptione natura humana. Secundo ponit monitionem quantum ad perfectos.*

14 Euigilate iu. *ideſt, vos perfecti ſitis ſolliciti vitare peccatū non ſolum in vobis, ſed etiā in aliis qui ſūt imperfecti, de quibus ſubditur.*

15 Igno. enim Dei qui. *minus recte ſapientes de reſurrectione.*

16 Ad re. vo. lo. *i. ad verecundiam veſtram, vt per hoc ſitis ſoliciti, quia defectus inferiorum redundat in verecundiam ſuperiorum.*

17 Sed di. *Poſtquam Apoſtolus ex reſurrectione Chriſti oſtēdit reſurrectionē aliorum, hic conſequenter oſtendit qualitatem reſurgentium. Circa quod ſciendum, quod aliqui concedentes reſurrectionem futurā, dicebant eam fore ad conſimiles actus vitæ, ſicut in vita præſenti. Vnde quidam Philoſophi dixerunt. Poſt annum magnum, qui cōtinet 35. milia annorū ſolarium, Plato reſurget habiturus eaſdem ſcholas quas habuit aliquando Athenis, & eoſdem ſcholares, Alii vero. ſ. Iudæi & Saraceni, licet in aliquo differant, tamen in hoc conueniunt quod dicunt reſurrectionem fore ad vitam animalē delectabilib. carnis vtentem, non tamen omnino ad actus conſimiles, quia tunc erit vita vtens voluptatibus carnis ſine impedimento. Ex perſona igitur talia dicentium mouet Apoſtolus quæſtionem, di.* Sed di. ali. *male ſentiens de reſurrectione,*

Quo-

A a *Quali au.cor.* ✻ Tertul. Vnicuiq; ſeminum ſuum corpus deputauit, non ſuum, ideſt, nõ priſtinum, vt tunc & illud ſuũ ſit, quod extrinſecus a Deo acquirit. Serui igit' exemplo, & conſerua ſpeculũ eius carni, eandem credens fructificaturã quę ſit ſeminata, ipſam, & ſi pleniorem non aliam etſi aliter reuertentem.

quodãmõ veſtitũ reſurgit, multa ſecũ hñs inermẽta, ita mor tu⁹ Dei virtute poterit viuere, & meliori corpore ruſurgere. D
d *Vnicuiq; ſe.* Ita & nobis noſtra antiqua, vt Iob ait: *Quem viſu rus ſum ego ipſe, & nõ alius.* Sed erit differẽtia in gloria & digni tate, quãuis de eadẽ materia. Sicut nõ oĩs caro eſt eiuſdẽ dignitatis, licet de eiſdẽ elementis.

Vnde qui naturalium cognitione per quam noſtram de reſurrectione hic talis improbat fidem, ſibi ſapiens eſſe videtur, cum non ſit, congrue reſpondet ei Apoſtolus.
b *Inſipiens tu, quod ſe.* Ita mortuus poterit viuere, & melior corpore, vt quod ſeminas, melius ſurgit.
B ✻ Chryſoſtomus. Quia cum ethnicis res eſt apud fideles, rationibus vtitur raro. Vocibus ſeminũ pro prijs repudiatis (cuiuſmodi ſunt germinat, creſcit ſoluitur, putreſit;) eas quæ carni noſtræ reſpondent accomodauit, viuificatur, moritur, quæ non ſeminũ iam, ſed corporum propria ſunt, nec poſtquam moritur viuet, inquit, ſed quod plus ob hoc viuit, quia moritur.

¶ Quomodo poteſt eſſe? Qui iam cinis.
a Quomodo reſurgent mortui? quali autẽ corpore venient? 1
a Probatio quomodo reſurgent. Qui non attendis quod granum. Vegetatur. Putreſiat.
b Inſipiens tu. Quod ſeminas nõ viuificatur niſi prius moria 2 3
Probatio quali corpore. a Subſtantiam non negat, ſed dignam qualitatem cum adoleſcit. b Quaie. Idem in eſſentia, in qualitate diuerſum.
c tur. Et qd ſeminas? Non corpus quod futurũ eſt ſeminas,
Granum. Seminum.
d ſed nudum granum, †vt puta tritici, aut alicuius cæterorũ.
Grano. a Cum palea & ariſta. b Non omnibus granis idem corpus.
e Deus autẽ dat illi corpus ſicut vult, & vnicuique ſeminũ 4
a Vt tritico tritici. b Eiuſdem dignitatis.
f proprium corpus. Non omnis caro eadem, ſed alia homi- 5 6
Non iam caro dicitur. Sunt.
g nũ, alia pecorum, alia volucrum, alia autẽ piſcium. Et cor- 7 8
a Nou ſolum terreſtria differunt inter ſe, ſed & a cæleſtibus.
h pora cæleſtia, & corpora terreſtria. Sed alia quidẽ cęleſtiũ 9
a Etiam ipſa cæleſtia inter ſe differunt.
Et ſi unius naturæ, diuerſæ ſunt claritatis, ita homines in reſurrectione.
gloria, alia autem terreſtrium. Alia †claritas ſolis, alia clari 10 11
Ab illis differunt, quia inter ſe.
tas lunæ, & alia claritas ſtellarũ. Stella.n.a ſtella differt in 12 13

c *Et cor.* Omnis caro corpus, ſed non econuerſo, vt lignum.
✻ Tertullianus. Non omnis caro eadem caro. Non ad denegandam ſubſtantiæ communionem, ſed prærogatiuæ perequa tionem corpus, hono ris nõ generis, in differentiam redigens.
f *Cæleſtia.* Sunt reſur gentium, terreſtria an tequam moriantur, quæ ex Adam, vt quia Chriſtus cæleſtis eſt, ex eo corpora cæleſtia dicantur, & non iam caro dicantur. Ex Adam vero quia terre ſtris eſt terreſtria corpora. E

Aug. vbi ſup. Iob. 19. d.
Lib. de reſurr. carn. ca. 52.

✻ Ambroſius. Cum animali homine non vtique legis aucto ritate agit, vt exemplis ſuadeat, quæ ſi reciperet, nõ erraret, ſed phyſica ratione, de qua ſibi blanditur, vt nõ credat reſur gere reſoluta & mortua corpora. Oſtẽdit enim mortua rurſum reparari ad vitam, & multiplicata vt confundatur error humanus.
✻ Theodoretus. Reſpice ſemina, & ſulcos ſepulchra imi tantes, & ſemina quę non ſecus ac corpora ſepeliuntur, deinde naſcũtur, & germinant. Non enim corpus quod futurũ eſt ſeminas, hoc eſt, non ſpicam ſed nudum granum, vel fru menti, vel alicuius ex alijs. Nomina autẽ apte commutauit. C Non enim dixit. Non naſcitur niſi moriatur, noſtra autẽ no mina ſeminibus impoſuit, noſtrã ex illis reſurrectionem oſtendens.
e *Deus a. d.* Sicut ergo nudum granũ ſeminatur, & Dei nutu quodam

✻ Theodoretus. Qui enim cęlis digni ſunt, gloria quæ cęleſtibus conuenit amicientur. Qui autem in terrenis cogita tionibus hęſerunt, ſuo inſtituto conueniens indumentum acceperunt.
g *Alia claritas ſolis, &c.* Sicut iſta corpora cũ vnius naturæ ſint diuerſę tamẽ ſunt claritatis, ſic & homines cũ ſint vnius generis, diſſimilis tamẽ glorię erũt in reſurrectione. Vt clari tati ſolis, illorum dignitas exęquetur, qui centeſimũ numerũ habent: Lunari vero claritati, qui ſexageſimum: Stellis vero qui triceſimum quæſierunt. Tetris autẽ ſtellis & omniũ nouiſſimis perfidorũ reſurrectio ſimilis eſt. Infidelitas enim non poteſt claram reſurrectionẽ habere, quia ſicut carbo cinere ſuo coopertus obcæcatur, ita & hi perfidia & erroris te nebris circundati luce carebunt.
F h *Stella enim a ſtella differt, &c.* Au. *In domo patris mei manſiones multæ ſunt.* etſi idẽ denarius, ideſt vita æterna omnibus. Vna eſt enim beatitudo, quam iuſti percipiunt, & diſpar retributionis qualitas.
Cum

Aug. vbi ſup. ſer. 464. de ver. dom. & de ſan. virg. c. 46 Ambr. ibid.
Ioh. 14. a. Epiſt. 146. In pſ. 150. & lib. de ſpirit. & lit. cap. 28. tract. 97.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quom.re. *hoc dicebant illi qui reputabant illam impoſſibilem.*
2 Qua.a.co. *vtẽdo delitijs carnalibus ſicut nũc, aut per aliũ modũ.*
3 Inſipiens. *Hic conſequenter ſoluit vtramq; quæſtionem, & primo ſecundã. ſecũdo primam, ibi: Ecce myſterium. Solutio primæ quæſtionis ſtat in hoc, quod reſurget idem corpus numero quo ad ſubſtantiam, ſed habebit aliã qualitatem. Et diuiditur in duas partes, quia primo oſtendit propoſitũ, ſecũdo quæ ſit differẽtia qualitatis, ibi.* Seminatur. *Prima adhuc in duas, nam intentũ declarat dupliciter Apoſtolus primo per exempla. ſecũdo per rationem, ibi.* Si eſt corpus. *Prima adhuc in duas, quia primo inducit exemplũ eiuſdẽ ſpeciei. ſecũdo alterius ſpeciei, ibi.* Non omnis caro. *Circa primũ ponit exemplũ de grano ſeminato, ex quo ſurgit aliud granũ eiuſdem ſpeciei, non tamen eodem modo adornatũ, quia primum eſt nudum, ſecundum palea opertum, & per incrementũ pullulat procedendo de herba ad perfectionem, & hoc eſt quod dicit.* Inſipiens tu. quod ſe. *& patet litera. Sciẽdum tamẽ, quod Apoſtolus non intendit, quod ſit ſimile in reſurrectione quantũ ad hoc quod fiat virtute naturæ, ſicut dicta pullulatio. ſed in hoc valet exemplũ Apoſtoli, quia ſi natura poteſt idẽ numero reparare quantum ad ſubſtantiam, mutata qualitate. Et quia opus naturæ eſt opus Dei naturam dirigentis, ideo ſubditur de grani pullulatione.*
4 Deus au. dat il. c. ſi vult. *Ex hoc.n. quod videmus ſagittam recte tendere ad ſignum, quæ tamen caret intellectu, arguimus quod ab aliquo intelligente dirigitur, ita ex hoc quod naturã videmus tendere ad certum finem quem non cognoſcit, arguimus quod dirigitur a Deo cognoſcente.*
5 Et vnic. ſe. pro. *in quantitate & figura & ſimilibus ſecundum determinatam naturam ſpeciei.*
6 Non o. *Hic conſequẽter declarat propoſitum per exempla diuerſarum ſpecierũ, & primo comparando corpora terreſtria, ad inuicẽ, ſecundo cæleſtia ad terreſtria ibi. Et corpora. tertio cæleſtia ad inuicem, ibi.* Alia clari. *Circa primũ dicit.* Non o.ca.ea.ca. *quia ſunt diuerſarum ſpecierũ, vt patet de carne hominis, pecoris & auis, & tamen eſt eadem materia quæ eſt ſub forma hominis, & hoc eſt quod dicitur.*
7 Sed al.ho. *Ex hoc concluditur, quod cum hoc fiat virtute naturę, virtute Dei poterit fieri, quod caro morientis & reſurgentis erit eadẽ identitate naturæ, ſed alterius gloriæ.*
8 Et cor. *Hic exemplificat cõparando corpora cæleſtia ad terreſtria, quæ conueniunt inquantũ corpora. Quantitas enim eſt eiuſdẽ rationis in his & in illis, tamẽ differũt in qualitatibus ſuis. Et ex hoc cõcludit, quod eadem erunt corpora morientium & reſurgentium, tamen aliarũ qualitatum, & patet litera hoc excepto.*
9 Sed al.qui.cæ.gl. *ideſt, decor & ornatus corporum cæleſtium,* at.au.terre.
10 Alia cl. *Hic exemplificat comparando adinuicẽ corpora cæleſtia, ſcilicet, ſtellas quæ differũt in claritate, & tamẽ cõueniũt in hoc, quia omnes ſunt cæleſtis naturæ, prout diſtinguitur cõtra elementarem: ſimiliter corpora morientiũ & reſurgentium erunt eiuſdem naturæ, ſed alterius gloriæ. Per hoc autem quod dicitur.* Alia cla.ſo. *intelligitur claritas Chriſti.*
11 Alia cl. *ideſt, virginis Mariæ.*
12 Et al. cla.ſtel. *ideſt, aliorum ſanctorum. Et quia ſecundum diuerſa merita varie participabunt lumen gloriæ. ideo ſubditur.*
13 Stella e.a ſtel.d. *Aduertendũ tamẽ, quod omnia iſta exempla poſita deficiunt a propoſito, quia non habent identitatem ſpecificam vel numeralẽ, vt patet ex dictis. Corpus autem reſurgens habet identitatẽ numeralẽ ad prius mortuũ. Exempla enim nõ ponuntur quia ita ſint, ſed vt ſentiat qui addiſcit, vt per exemplũ ſibi cognitum manuducatur*
✻ ad

¶ Ita differenti corpore reſurgent mortui. a Sed hoc omnes communiter, quod incorrupti reſurgent, ſeu.

a claritate, ſic & reſurrectio mortuorum. Seminatur in corru- 1

¶ Sepelitur, vel mortificatur. a Ideſt, immortale, & impaſſibile. ¶ Moritur & ſepelitur b Sine omni honore.

ptione, ſurget in incorruptione. Seminatur † in ignobilitate, 2

a Glorioſum. b Immobile, irregibile, quia non valet ſe mouere, vel regere. 3

¶ Quia talẽ, cui quælibet noceant. c Potentia cui nihil noceat.

ſurget in gloria. Seminatur in infirmitate, ſurget in † virtute. 4

a Vere viuum & vegetatum. ¶ Quid per ſingula? 5

b Quod cibis ſuſtentatur. Quod iam his non egeat. 6

b Seminatur corpus animale, ſurget corpus ſpirituale. Si eſt 7

c Siquidem eſt animale, eſt & ſpirituale quod animale probat per Geneſim, Factus eſt pri. ho. cor. animale, ſpirituale nouiſſimus. 8

d ¶ Alias ſicut. 9

corpus animale, eſt & † corpus ſpirituale. Sic ſcriptum eſt. 10

e ¶ Hic exponit quid ſit animale corpus. 11

a Ideſt, viuere potentem, ideſt, vitam dare corpori, per ſuſtentationem tamen ciborum corpus viuificantem.

f † Factus eſt primus homo Adam in animam viuentem, 12

¶ Hoc addit Apoſtolus. ¶ Hic quid ſpirituale. a Qui tollit corruptionem. 13

b In Chriſto, hoc expertus vnuſquiſque, idem ſibi expectet. 14

g nouiſſimus Adam in ſpiritum viuificantem. Sed non prius 15

A Cũ ſint imparis claritatis Deus eſt omnia in omnibus, vt quia Deus charitas eſt, & per charitatem fiet, vt quod habẽt ſinguli, communiter ſit omnium.

Ibidem. * Tertul. Alia ſolis gloria, ideſt, Chriſti, & alia lunæ, ideſt, eccleſiæ, & alia ſtellarũ, ideſt, ſeminis Abrahæ, ſtella enim differt a ſtella in gloria, & corpora terrena, & cęleſtia, Iudęus ſcilicet, & Chriſtianus. Poſtremo cum per differentiam gratiæ, non ſubſtantiæ concluſiſſet, Si inquit & reſurrectio mortuorũ. Quomõ? non, de aliquo alio. ſed de ſola gloria differens.

† Ignominia. † potentia. -corpus.

* Theo. Ita etiam ex iuſtis, alij quidem reſplendẽt ſicut ſol, alij vero ſicut luna, alij aũt clariſſimarũ B ſtellarũ ſplendorem imitabuntur, alij autem obſcurioribus aſſimilabuntur.

† Gene. 2. b.

* Chryſoſto. Vt in terreſtribus. n. ſic in cæleſtibus quoque diuerſitas quędam eſt non parua, prorſus ad extrema vſque peruadens. Non enim ſoli luna, aut luna ſtellis differt modo, ſed ſtellę ſtellis, omnia ſint in cęlo licet, tamẽ gloria viſuntur alia alijs maiore. Quid igitur hinc proficiemus? quod in regno qui ſunt omnes, non eadem omnes regni gloria fruuntur, in igne qui ſunt omnes, non eadem omnes ſupplicij crudelitate coquentur.

* Proſper. Quomodo alij pro cõſenſione martyrij, alij pro integritate virginali, alij pro continentia viduali, alij pro pudicitia cõiugali diuerſis honoribus ſine inuidia fulgeant, impij non videbunt.

Lib. de gl. & reg. ſanc. c. 5. a *Semina.* i. quamuis homo ex quo concipitur vſq; ad diſſolutionẽ ſit in corruptione, tamẽ ſurget in incorruptione.

* Theodor. Vbiq; poſuit illud, ſeminatur, Iubens nos bono animo eſſe, vt pote quod naſcatur, id quod ſeminatur. Ani- C male autem vocat, quod ab anima gubernatur, ſpirituale aũt quod a ſpiritu regitur. Hanc autem gratiam ij qui digni sũt multiplicem accipient. Propterea enim id quod nunc datũ D eſt, arra dicitur, vt pote multiplici illic danda gratia.

b *Corpus anima.* ideſt, quod nihil habet ab anima, niſi q; ſanctificatur per eam, ſicut animalia.

c *Surget ſpi.* trãſiens in naturã ſpiritus, quia agile, leue, cibis non indigens. Cum dixit corpus trãſiturum ad incorruptionem, corruptionis mentionem facit, vt oſtendatur maior dignitas reſurrectionis.

Surg. ſpirit. Nõ dicit ſpiritus, vt corpus vertatur in ſpiritũ, vt quidã putãt. Vñ dominus. *Palpate & vi. quia ſpiritus car. & oſſa non hẽt.* ſed ſpũale, qa ſpiritui plene ſubdetur, nõ iam repugna- E bit, nec alimẽtis egebit, vt & homo ante peccatum eguit.

Luc.

d *Semina.* Vere ſurget corpus ſpirituale, quia *Si* modo eſt, *animale eſt,* ideſt, conſtat eſſe quandoq; *ſpiritua.* Sicut enim animales ſumus, quia pater noſter carnalis factus eſt in animã viuentem. Sic erimus in reſurrectione ſpirituales, qa pater noſter ſpiritualis factus eſt in ſua reſurrectione in ſpiritum viuificantem, Quod ſic exponit.

e *Sic ſcri.* in Geneſi. Nos eſſe animales ab animali patre procreatos. *In ani. vi.* i. potentem viuere tantum per ſuſtentamẽta. Non viuificantem. Chriſtus *in ſpi. vi.* i. qui ita corpus viuificaret, vt vltra nõ egeret aliqua ſuſtentatione, nec eſſet ſolubile. Vel, *Si eſt co. anima.* quaſi a relatiuis. Cũ dicit corpus fruſtra additur animale, niſi ſit aliud ſpirituale, ad cuius diſcrepantiam dicatur animale.

f *Homo.* Totũ genus humanũ ſunt duo homines, primus & ſecũdus. Ex illo nati, ex hoc renati. Chriſtus dicitur Adam, quia de eadẽ materia. Nouiſſimus, quia poſt eum non ſuccedit homo alius, qui ſit caput vel auctor humani corporis. F

g *Sed n.* Dixit corpora noſtra futura ſpiritualia. Sed ne qs dubitet,

NICOLAVS DE LYRA.

* *ad intelligendum, qualiter idem corpus numero reſurget, differens tamen ſecundum qualitates.*

1 Seminatur. *Hic conſequenter oſtendit differentiam corporis reſurgentis & mortui quantũ ad quatuor dotes corporis glorioſi di.* Seminatur in c. *ideſt, in terra ſepelitur corpus corruptibile. Vel ſeminatur, ideſt, per naturam generatur.*

2 Surget in inc. *ideſt, corpus reſurgens habebit incorruptibilitatem per dotem impaſſibilitatis.*

3 Semina. in ig. *ideſt corpus obſcurum & vile.*

4 Surget in glo. *ideſt, corpus habens dotem claritatis.*

5 Seminat. in. *ideſt, corpus ab anima de difficili mobile, quia* corpus quod corrumpitur aggrauat animam. *cap. 9.*

6 Surget in v. *ideſt, mobilitate, ſcilicet ſecundum voluntatem animæ per dotem agilitatis.*

7 Semin. cor. ani. *ideſt, groſſum, impotens eſſe cum alio corpore nõ glorioſo.*

8 Surget cor ſp. *ideſt, potens eſſe cum alio corpore nõ glorioſo, ſicut ſuo modo ſpiritus ſimul eſt cum corpore, & hoc erit per dotẽ ſubtilitatis, vt dicunt aliqui. Alij vero dicunt quod hoc nõ erit per dotẽ ſubtilitatis, ſed per aſſiſtentiam diuinę virtutis hoc facientis. Qui vero melius dicunt quantũ ad hoc diffuſius habet tractari. 4. ſententiarum. In ſtatu vero reſurrectionis ceſſabũt operationes animales, ſcilicet, generatio, nutritio, & augmentũ, & corpus abſq; fatigatione ſeruit animę in ſpiritualibus operibus, & ſecũdum hoc etiam poteſt dici, quod corpus quod nũc eſt animale, ideſt, ſeruiens in operibus animalibus, tũc erit ſpirituale, ideſt, ſeruiens in operibus ſpiritualibus. Sciendũ etiã quod quatuor dotes dictæ nõ inſunt corpori glorioſo ex compoſitione corporis cęleſtis, vt dixerunt aliqui, ſed ex gloria animæ in corpus redundante, ſecundũ quod dicit Augu. ad Dioſcorum. Ex hoc autẽ quod anima perficit corpus videmus in præſenti quatuor peruenire corpori. ſ. eſſe, & conſeruari a corruptione. Recedente enim anima corpus expirat & marceſcit. 2. de anima. Pulchritudinẽ ſeu claritatem, & etiam motum amittens. Et quanto anima magis perficit corpus, tãto quatuor hęc inſunt corpori perfectius. In ſtatu vero beatitudinis anima perficiet corpus in ſupremo, propter quod dabit ſibi eſſe ſpirituale dicto modo, & incorruptibilitatem claritatem & agilitatem.*

9 Si eſt cor. *Poſtquã declarauit Apoſtolus identitatẽ corporũ reſurgentiũ quantum ad naturam & differentiam quantum ad qualitates per exempla hic cõſequẽter idẽ oſtendit per rationem, quæ talis eſt. Duo ſunt principia generis humani. Vnum ſecundum vitam naturæ ſcilicet Adam: aliud ſecundum vitam gratiæ, ſcilicet Chriſtus. Si igitur animalitas, & ea conſequentia, quæ reſpiciunt vitam naturæ deriuantur ad omnes per Adam, multo fortius ſpiritualitas reſpiciens vitã gratiæ deriuabitur ad omnes ſufficienter per Chriſtũ, quę ſpiritualitas hic inchoatur per gratiã, & in futuro cõſummabitur per gloriam in corpus redundantem per quatuor dotes modo prædicto, & hoc eſt quod dicit.* Si eſt cor. ani. *Et accipitur ſi, pro quia.*

10 Eſt & c. ſpi. *quia iam eſt in Chriſto qui reſurrexit in corpore glorioſo, & in alijs in futuro erit.*

11 Sic ſcriptum. *Geneſ. 2. b.*

12 Factus eſt pri. &c. in a. vi. *i. vitam animalem corpori dãtem.*

13 Nouiſ. Adam. *i. Chriſtus, qui dicitur nouiſſimus Adam, quia poſt Chriſtus non erit aliud principium vitæ humanæ.*

14 In ſpi. vi. *quia ſicut Adã cõſequutus eſt perfectionẽ ſui eſſe per animã informantem, ita Chriſtus perfectionẽ ſui eſſe inquantum homo per ſpiritusſancti plenitudinẽ. Et quia anima nõ viuificat, niſi proprium corpus, ideo Adam ſolum factus eſt in animam viuentem, ſed non viuificantẽ alios: Chriſtus autẽ in ſpiritũ viuentem & viuificantem, quia ſpiritus eſt qui viuificat, cuius plenitudo fuit in Chriſto non ſolum ad ſufficientiam pro ſe, ſed etiam per redundantiam in alios. Et quia ordo naturę eſt procedere ab imperfecto ad perfectum in natura humana, ideo ſubditur.*

15 Sed non prius quod ſpirituale. *Vnde cõmuniter in antiquis primogeniti fuerunt animales, vt patet de Cain, Eſau, Iſmael, & multis alijs. Ratio quare primus homo factus eſt in animam viuentem tantum, ſubditur cum dicitur.*

Per

A bitet, an animale poſſit fieri ſpirituale, probat p ſimilitudinē Chri. Q factus eſt in ſpiritu. viuifi. *Sed nō pri.* fuit in eo illud *quod eſt ſpi. ſed quod eſt an. dein. ſpi.* Sic & de nobis poterit fieri.
a *Prim. homo.* Primus in animam viuētem. *quod de ter.* & ideo *ter.* ideſt, animalis & paſſibilis ex natura.

D ideſt, opera carnis, quæ ibi non erunt ſignificat.
* Tertul. Dum pro meritis diſtinctionem reſurrectionis opus ſubſtantię non genus partitur, apparent hinc quoq; carnem & ſanguinē nomine culpæ non ſubſtantię arceri a Dei regno, nomine tamen formæ reſurgere in iudicium, quia nō reſurgant in regnū. Adhuc dicam. Caro & ſanguis regnum Dei poſſidere non poſſunt, Merito ſola & per ſemetipſa, vt oſtenderet ſpiritum adhuc illis neceſsarium. Spiritus enim eſt qui uiuificat in regnū Dei, caro nihil prodeſt. Prodeſset tamē illis aliud poteſt, id eſt, ſpiratus, & per ſpiritū quoque operà ſpiritus. — Lib. de reſ. car. c. 50.

quod ſpirituale eſt, ſed quod animale, deinde qđ ſpiritua-
a le eſt. Primus homo de terra terrenus, ſecundus homo * de 1
b a Ideſt, animales 2
cælo cæleſtis Qualis terrenus, tales & terreni. Et qualis cæ 3
¶Ideſt, ſpirituales: a Vt poſſimus eſſe cæleſtes. b Sicut exemplo Adæ terrena dileximus. 4
leſtis, tales & cæleſtes. Igitur ſicut portauimus imaginē ter 5 6
a Ideſt, omnino nos ſubijciamus ei. ¶Poſt baptiſmum. b ¶ i. inobedientiam. Sed ſi non portauerimus, non erimus cæleſtes, & hoc eſt, Hoc autem.
c reni, portemus, & imaginem cæleſtis. Hoc autem dico 7 8
a Ideſt, dediti vitijs, quæ de carne & ſanguine oriuntur.
d fratres; quia caro & ſanguis regnum Dei poſſidere non
a Quia. b Quæ eſt effectus carnis & ſanguinis. c Seu immortale. 9
e poſſunt, neque corruptio incorruptelam poſſidebit. Ec- 10
f a Quod multis eſt occultum, ¶Hos ſ. ¶Tam boni, quam mali. 11
¶Quia etiam viui reperti, Chriſto veniente morientur. 12
g ce myſterium vobis dico, † Omnes quidem reſurgemus,
13

* ipſe dominus.

* Tertul. Legimus plane. Primus homo de terrę limo. Secundus homo de cœlo. Non tamen ad materię differentiam ſpectat, ſed tantum terrenę retro ſubſtantiæ carnis primi hominis, ideſt Adę, cæleſtem de ſpiritu ſubſtātiam opponit ſecundi hominis, ideſt, Chriſti. Et adeo ad ſpiritum, nō ad carnem refert, vt quos ſic comparat conſtet in hac carne terrena cæleſtes fieri, ſpiritu ſcilicet. Quod ſi ſecundum carnem cęleſtis Chriſtus, non comparentur illi non ſecundum carnem cęleſtes. Si ergo qui fiunt cæleſtes qualis eſt Chriſtus, terrenam carnis ſubſtantiam geſtauit, hinc quoque confirmatur ipſum Chriſtum in carne terrena fuiſſe cęleſtem, ſicut ſunt qui ei adęquantur. — de car. c. 8.

B ✱ Theod. Secundum eius aduentū ſignificauit. Illinc enim nobis apparebit.
✱ Amb. Cęleſtis dicitur qui non humanę fragilitatis ritu, ſed diuinę maieſtatis nutu, & conceptus eſt & enixus. Nam vſque adeo naturam noſtri habuit, vt ſecundus Adam dicatur, & homo.
b *Secun.* Spiritualis, quia *de cœlo.* i. quia diuina natura fuit humanę vnita, & ideo *cæleſtis.* ideſt, ſpiritualis in reſurrectione. Et quia primus pater fuit terrenus, tales ſunt omnes.
Cæleſtis. non humano ritu, ſed diuino nutu conceptus eſt & natus.
* Ambro. Si Ideo vt hęretici volunt noſtri generis aſſumptus homo non fuit, qui cęleſtis dicitur, ergo nec iſti naturę noſtræ ſunt qui cęleſtes apellantur. Si fiero de his nemo dubitat, nec de illo eſt ambigendum.
Igitur ſicut portauimus imaginem terreni, &c. * Chryſoſto. Quemadmodum geſtauimus imaginē terreni, hoc eſt, quēadmodum patrauimus mala, geſtemus imaginem cęleſtis, hoc eſt operemus bona.
* Theodo. Quemadmodum terreni primi parentis execrationis, & mortis fuimus participes, ita etiam erimus participes glorię Domini cęleſtis. Græce enim φορέσομεν. hoc eſt i. portabimus per prædicationem non φορέσωμεν hoc eſt portemus, admonitorie ab eo dictum eſt.
c *Hoc au. di.* Iudęi credebant futuram reſurrectionē, ſed more huius vitę, vt nuberent & generarent. vnde Saducęis quidem non poterant reſpondere. Quod Apoſtolus remouet.
d *Quia ca.* Per carnem & ſanguinem, ventrem & libidinē, ideſt,

C

✱ Theodoretus. Carnem & ſanguinem naturam humanam appellat, fieri autem non poteſt vt ea cum ſit adhuc mortalis regnum cęleſte aſſequatur. Sed clarū eſt, quod cum a corruptione & interitu aliena effecta fuerit, promiſſis bonis fruetur.
* Amb. Frequenter ſcriptura carnem pro operibus nominat carnis, vt ibi. Vos autem in carne non eſtis, ſed in ſpiritu. Aliter. Caro ſicut eſt, regnum Dei nō poſsidebit niſi immortalitate veſtita. E
✱ Chryſ. Carnem hic opera illa mala appellat, quod ipſum etiam alibi ſępe facit, velut cum ait, vos verò non eſtis in carne. Plane igitur aliud nō vult, quam ideo ſe hęc monere qui diſcas operibus malis ad Dei regnum non peruenire. — Rom. 8.
e *Neq; corruptio incorruptelam poſ.* Sed ne putares ſecundū, ſubſtantiā carnis hoc dici aperuit. Ideo dixi. Caro non poſſidebit regnū Dei, quia corruptio mortalitatis, quæ nomine carnis hic oſtenditur. Et quaſi diceret, Quomodo caro erit, & non erit caro? Exponit: Ecce my. vo.
f *Ecce.* Quia dixit reſurrecturos ī gloriā, & poſt. *Caro & sāguis non poſſidebit regnū Dei.* quomodo hoc diſtinguēdū ſit aperit. — Aug. li. 20. ciui. c 20. lib. de fide ad Petr. c. 3. & 29.
* Theodo. Miſterium dicitur quod non omnibus declaratur, ſed ſolis amicis creditur, eos ergo cōſolatur, quę ſunt occulta declarans.
* Chryſoſt. Stupendum quiddam & arcanum, quodque nō omnes noſſent erat dicturus, quo quidem quod arcana promat, haud leui in precio apud ſe fuiſſe declarauit.
g *Omnes quidem.* Vel ſecūdum Hiero. qui viuos repertos nō morituros aſſerit, ad Marcellā ſcribēs. Omnes mortui reſurgent, non omnes viui reperti immutabuntur, ſed ſoli ſancti. — Ang. vbi ſup.
Hiero. Ad Marcellā. Interrogauerat quod dicit Apoſtolus in aduētu domini ſaluatoris rapi quoſdā viuentes obuiā in nubibus, vt nō pręueniātur ab his qui in Chriſto dormierunt. Viſq; noſſe vtrū ſic occurant in corporibus, vt non ante moriātur, eū & dominus noſter mortuus ſit, & Enoch atque Elias ſecundū Apocalypſim Ioannis morituri eſſe, dicātur, F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Primus homo de te.* ſupple formatus eſt, Gene. 2. b.
2 *Terrenus.* ideſt, animalis.
3 *Secundus ho.* ideſt, Chriſtus.
4 *De cęlo.* ſupple formatus eſt, Nō quia habuerit corpus cęleſte, vt dixerūt Manichæi, ſed quia deitas cui vnitū eſt corpus illud de cęlo venit per effectum nouū, & prior eſt quam corpus Chriſti.
5 *Qualis terrenus tales & terreni.* ideſt, ab Adam carnaliter deriuati ſunt carnales, ſed a Chriſto ſpirituales. Vita vero ſpiritualis eſt vita cæleſtis, propter quod concludit.
6 *Igitur ſicut portauimus, &c.* per peccatum, quod fecit nos ſimiles Adæ tranſgreſſori.
7 *Portemus & imaginem cæleſt.* per vitam gratiæ Chriſto nos conformantis, quia aliter non poſſumus ad beatitudinem peruenire, propter quod ſubditur.
8 *Hoc au. di. fratres.* q.d. Niſi portetis imaginem Chriſti per gratiam, quæ eſt quædam inchoatio vitæ cæleſtis, nòn poteritis ad regnum gloriæ peruenire.

Quia

9 *Quia ca. & ſan.* ideſt, homines dediti & vitiis & delitiis.
10 *Regnum d.* quia nec ad illud intrabunt, Apoc. 21. g. *Non intrabit in ea aliquid coinquinatum, &c.*
11 *Neque cor.* quia corpus quod immortale reſurget vltra corruptioni non ſubiacebit, Rom. 8. d. ipſa creatura liberabitur a ſeruitute corruptionis, &c.
12 *Ecce myſterium.* Hic conſequenter ſoluitur ſecunda quęſtio. ſ. de reſurrectionis ordine & modo. Et diuiditur in tres partes, quia primo. ponitur quæſtionis ſolutio. ſecundo, ſolutionis confirmatio, ibi. *Cū autem.* Tertio, vtilis monitio, ibi. *Itaque.* Prima adhuc in tres, quia primo ponitur reſurgentium diuerſitas, ſecūdo. temporis vnitas, ibi *In momento.* tertio reſurrectionis neceſsitas, ibi. *Oportet autem.* Circa primum ſciendum, quod licet reſurrectio ſit cōmunis omnibus, non tamen reſurrectionis modus ſiue terminus, quia ſoli boni reſurgent in corpore glorioſo p dotes. Et hoc eſt quod dicit Apoſtolus. *Ecce my. vob. di.* ideſt, rem grandem & difficilem.
13 *Omnes quidem re.* tam boni quam mali.

Sed

tur, ne, ſ. vllus ſit qui nõ guſtauerit mortẽ? Hoc ex ipſius cõti
A nẽtia ſciri põt q, ſancti qui in aduẽtu domini ſaluatoris in cor
pore fuerint deprehenſi, in eiſdem corporib. occurrant ei,
ita tamẽ vt ingloriũ & corruptũ & mortale, gloria & incor-
ruptione & immortalitate mutet, vt qualia corpora ſurrectu
ra ſint in talem ſubſtantiam etiam viuorum corpora transformentur. Vnde dicit in alio loco Apoſtolus. *propter quod nolumus ſpoliari, ſed ſuper veſtiri, vt abſorbeatur mortale hoc a vita*, ne, ſcilicet, corpus ab anima deſerat, ſed anima ĩ corpore habitante fiat inclytum quod ante in gloriũ fuit. De Enoch aut Elia, quos vẽturos Apocalypſis refert, &
B eſſe morituros, non eſt iſtius tẽporis diſputatio, cum omnis ille liber aut ſpiritualiter intelligẽdus (vt nos ęſtimamus) aut ſi carnalẽ interpretationẽ ſequimur, Iudaicis fabulis ac qeſcendum ſit, vt rurſum ędificetur Ieruſalẽ & hoſtię offerantur in templo, & ſpirituali cultu imminuto carnales obtineant cęremoniæ.

Sup. 5. a.

† Cum corruptibile hoc induerit incorruptionem.

a In immortalitatem. b In breuiſſimo & minimo, & anguſtiſſimo temporis. ſpacio, ¶ Vt mirabilior ſit reſurrectio.

a ſed non omnes immutabimur. In momento, in ictu oculi, in 1

b a Et hoc per tubam, ideſt, per vocem magnam & manifeſtam, poſtquam non erit alia. 2
b An erit ſonus. c Peccatores, vel omnes. 3

nouiſſima tuba. Canet enim tuba, & mortui reſurgent incor- 4

a Sine diminutione membrorum. b Boni.
c In gloriam immortalitatis, et impaſſibilitatis. 5
d Immutabimur, quia oportet pro eo quod bene ſeruiuimus, vel quia promiſſum.

c rupti, & nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc 6

a Vt ornamentum. b Vt vltra non eſuriat, vel aliquatenus lædatur.
c ideſt, hoc corpus quod oſtenditur.
d Vt vltra non moriatur, vel diſſoluatur.

induere incorruptionẽ, & mortale hoc induere immortalita- 7

a Vere induet immortalitatem, quia tunc fiet, ideſt, implebitur, & nunquam aliter impleretur.
b Ne quis putet dictum de morte interiori, quod iam factum eſt.

tẽ. †Cum aũt * mortale hoc induerit immortalitatẽ, tunc fiet 8

a *In ictu ocu.* Quia in momẽto eſt mora. Addit in ictu oculi. i. quam cito icit oculus viſa vel icitur palpebra, id eſt, ſumma celeritate. *In ictu ocu.* ideſt, quamcito oculi radius trãſit ad remota, & tranſuolat media, & ſi ſit ibi prius & poſt, tamẽ quaſi ſimul totum ſit.

* Theod. Oſtendit quam breui temporis ſpacio faciẽda ſit reſurrectio.

In momento autem, Græce eſt , id eſt, in atomo. Atomum autem vocat corpus ſubtiliſſimum ac tenuiſſimum quod in ſole apparet, quod ſectionẽ non ſuſcipit propter nimiam breuitatem. Ictum aũt oculi vocat motum pupillæ. Per hæc autem oſtendit Dei iuſſum & reſurrectionẽ mortuorum.

* Amb. Omnes. n. homines reſurgent, ſed ſoli qui regnaturi ſunt in gloriam immutabuntur. Siue ita. Omnes reſurgemus qui in aduentu Chriſti mortui inueniemur, nõ omnes, immutabuntur, qui in corpore ſint reperti, quia ſoli ſancti beatitudinis gloriam conſequentur.

* Theo. Non ſolum enim qui mortui ſunt reſurgent a corruptione, & interitu alieni, ſed ij etiam qui adhuc ſuperſunt, induentur incorruptione.

* Chryſ. Non moriemur omnes, omnes tamẽ immutabimur, etiã ij qui non moriuntur, mortales enim & ij, ne igitur ſi mori, inquit, contingat ob id terreare tãquã non reſurrecturus. Sunt enim quidam, ſunt qui etiã hoc ſubterfugiẽt quibus ad reſurrectionẽ illam non erit hoc ſatis tamen, verũ illa corpora nondum mortua etiam immutari, & incorrupti
C bilitatem conſequi nihilominus oportebit.

b *In nouiſ.* i. in nouiſſimo ſigno, quod dabitur, vt iſta impleãtur. Hęc tuba eſt clamor, vnde dicitur. *Media nocte cla. fa. eſt ecce. ſpon. ve.* Tubę nomine aliquod euidens & pręclarũ ſignũ dicitur, quod vox archangeli, & tuba Dei alibi dicitur, Et in euangel. Vox quam audient mortui qui in monumẽtis ſunt & procedent, &c.

* Amb. Nouiſsimus aduẽtus intelligitur Chriſti. Mortui autem vel peccatores intelligendi ſunt, qui etiã viuentes mortui eſſe dicuntur, aut quia immortales, aut quia abſq; aliqua membrorum diminutione reſurgent ad pœnam dicuntur reſurgere incorrupti, vel certe ſimpliciter omnes mortuos reſurgere dicit, & ſolos ſanctos cum ijs viui qui iuſti inuenti fuerint in gloriam immutari.

c *Immu.* Exponit quomõ hoc fiat, vel qualis ſit immutatio.

* Chryſoſ. Illud nos non de ſeipſo, verum de omnibus tum in vita repertis intelligens.

d *Oportet. n. corruptibile hoc induere incorruptionẽ & mortale, &c.* Secundũ hoc dicitur. Caro non poſ. r. d. quia non erit ibi corruptio, & mortalitas. i. non ſecundum has qualitates, ſed eadẽ ſubſtãtia. Dicendo enim hoc in eadẽ quaſi digitũ tendit.

In | vt

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Sed non. o.* de ſtatu animalitatis ad ſtatum ſpiritualitatis per dotes corporis modo prædicto.

Momentum capitur dupliciter.

2 *In momento.* Hic conſequenter ponitur circa reſurrectionem temporis vnitas ſiue breuitas. Circa quod ſciendũ, quod, momentum dupliciter accipitur. Vno modo pro nunc indiuiſibili, aliquãdo pro breui tempore, quaſi imperceptibili. Et idem dicendum de ictu oculi, quia ſi accipitur pro apertione palpebræ, fit in tempore valde breui, ſi autem pro ipſa viſione fit in inſtanti indiuiſibili. Et vtrumque concurret in reſurrectione, quia collectio puluerum quæ fit in miniſterio angelico per motũ localẽ, fiet in tẽpore quaſi imperceptibili, ſed reformatio corporis & vnio animæ ad ipſum fiet virtute diuina & in inſtanti, & hoc eſt qđ dr̃: *In mome. in ictuo.* fiet reſurrectio dicto mõ. Per hoc excluditur error Lactantij dicẽtis reſurrectionẽ nõ eſſe futurã omniũ ſimul, ſed martyres ante alios reſurgẽt p mille annos, & tũc Chr̃s deſcẽdet & poſſidebit cum eis corporale regnum Ieruſalem mille annis.

Contra Lactantium.

3 *In nouiſ. tu.* i. in voce Chriſti dicentis. Surgite mortui ad iudiciũ. Et dicitur hic tuba ad ſimilitudinẽ tubæ veteris Teſtamenti. Cuius vox erat ad quatuor. ſ. ad cõuocandũ conciliũ, ad pugnandũ, ad ſolennizandũ feſtum, & ad caſtra mouendũ. Ad vocem. n. Chriſti tunc congregabuntur omnes ad iudiciũ, creaturæ inuitabũtur ad peccatores impugnandũ. Sap. 6. d. *Pugnabit pro eo orbis terrarum contra inſenſatos,* & angeli ad ſolemnizãdũ glorię feſtũ mouebũtur tũc caſtra, quia mali ibũt in ſuppliciũ, & iuſti in gaudiũ, ad vocẽ Chriſti dicentis impijs. *Ite, &c.* & iuſtis, *Venite, &c.* Mat. 27, Deitas tamẽ Chriſti erit reſurrectionis cauſa principalis, humanitas inſtrumentalis. Et quia poſita cauſa ſufficiẽti ponitur effectus. ideo ſubditur. 4 *Canet e. tu. & mor.* i. ſine diminutione membrorum. Quidquid enim pertinet ad integritatem naturę, omnibus dabitur, vt communius dicitur, ſed quod ptinet ad gloriã dabitur tantum electis, ideo ſubditur. 5 *Et nos immu.* de ſtatu. ſ. miſeriæ ad ſtatum gloriæ. 6 *Oportet.* Hic conſequenter oſtenditur reſurrectionis neceſſitas, quę accipitur ex tribus. Primo ex perfectione naturæ humanæ, quæ non eſſet perfecta, niſi anima ſit corpori coniuncta, propter quod ſeparari eſt animæ per accidens & contra eius naturalẽ inclinationẽ, nullum tale autẽ poteſt eſſe perpetuũ. Secundo ex impletione diuinæ iuſtitiæ, ſcilicet, vt corpus ſimul puniatur cum anima & præmietur ſicut anima peccauit in corpore & in eo meruit. Tertio ex conformitate membrorũ ad caput Chriſtum. ſ. quantum ad electos qui reſurrexit per iteratam vnionem animæ ad corpus. Nec obſtat dictũ Philoſophi. 2. de generatione. ſ. q ila quorum ſubſtantia corrumpitur, non redeunt eadem numero, ſed ſolum ſpecie, quia loquitur de redeuntibus per modũ & viam naturę, cõtra illos qui dicebant eadem numero per naturam poſſe iterari. Deus autem hoc poteſt, cuius virtus eſt infinita, & poteſt agere ſine motu. Dicit Apoſtolus. *Oportet enim corru. hoc indue. incorru.* ideſt, naturã humanam reſurgere incorruptibilẽ rationibus dictis, & hoc erit omnibus commune.

7 *Et mortale hoc indu. immor.* i. mutationem in melius, quod erit ſpeciale electis. Et dicit, induere, quia ſicut veſtimentum aliunde aduenit corpori ſic dicta incorruptio in omnibus, & immortalitas in electis non erit ex principijs naturæ cauſata. Et per hoc ſoluitur dictum Philoſophi. 10. metaph. ſ. q corruptibile & incorruptibile genere differũt, & per conſequens non poteſt eſſe idẽ numero. Verum. n. concludit, quando corruptio & incorruptio ad idẽ principiũ reducuntur. Sed non eſt inconueniens, q idem numero qđ per naturã eſt corruptibile, a Deo fiat incorruptibile, ſicut idẽ liberũ arbitriũ qđ mõ eſt mutabile, tũc erit confirmatũ. Per dicta ſoluta eſt quęſtio illorũ qui quęrebãt. Quomõ reſurgẽt mortui? reputãtes eã impoſſibilẽ. 8 *Cum autem.* Hic cõſequẽter cõfirmat qđ dictũ eſt in ſolutione de ſanctorũ immortalitate, & hoc p auctoritatẽ ſacræ ſcripturę Hoſeæ. 13. d. vbi nos habemus. Ero *mors tua o mors.* Tranſlatio LXX. habet: Abſorpta eſt mors in victoria, quod tunc implebitur, vt patet ex prædictis. Propter quod Apoſtolus congaudens in ſpiritu propter certam expectationem illius ſtatus, quaſi inſultans morti dicit.

Vbi

a In Iſaia vel Oſee,ita,Ero mors tua o mors. b Aeternaliter.
c Diſſolutio,vel diabolus ex parte abſorptus, in futuro penitus abſorbebitur.
d In reſurrectione Chriſti.

a ſermo qui ſcriptus eſt. † Abſorpta eſt mors in victoria. Vbi 1
b a Potentia qua omnes diſſoluebas
b Peccatum originale vnde mors exit, vt ipſe exponit,non quod mors fecit, peccato enim morimur,non morte peccamus.
c eſt mors victoria tua? Vbi † eſt mors ſtimulus tuus? Stimulus 2
a Quod pungit. b Augmentum ne quis dicat quemquam a lege iuuari, ſed a Deo tantum.
d autem mortis peccatum eſt. Virtus vero peccati,lex. Deo au 3
¶ Ago. ¶ Peccati & mortis. a Non per legem.
e tem gratias, qui dedit nobis victoriã per dominum noſtrũ
a Quia per Chriſtum vincimus. b In fide reſurrectionis.
Ieſum Chriſtũ. Itaque fratres mei dilecti ſtabiles eſtote, & 4
a Vt a pſeudo moueri non poſſitis. b Spe reſurrectionis. c Spem habentes. 5
f immobiles abundantes in opere domini, ſemper ſcientes, 6
a Sine remuneratione. b In ſermone domini. 7
quod labor veſter non eſt inanis in domino. 8

vt eadẽ caro quę videtur reſurrectura monſtretur. Oportet
A enim induere incorruptionẽ. Et hoc non ad tempus tãtum, quod ibi oſtendit,& mortale hoc induere immortalitatem.

✻ Theod. Aperte docuit non aliud reſurgere, ſed idipſum quod corrumpitur, Tanquam enim quodam digito hoc dicto id oſtendit dicẽs, Corruptibile hoc, & mortale hoc.

* Tertul. Quid mortale niſi caro? quod corruptiuũ niſi ſanguis. Ac ne putes aliquid aliud ſentire Apoſtolum prouidentem tibi, vt de carne dictum intelligas laborãtem quum dicit, iſtud corruptiuum & iſtud mortale cutem ipſam tenẽs dicit. Certe iſtud niſi de ſubiecto, niſi de comparenti pronuntiaſſe non potuit. Demõſtrationis corporalis eſt verbum. Aliud autem corruptiuũ,aliud corruptela,& aliud mortale,& aliud mortalitas. Aliud.n.quod patitur,& quod pati efficit. Ita quę patiuntur corruptelã & mortalitatem caro.ſ.& ſanguis,ea neceſſe eſt patiantur & incorruptelam & immortalitatem.

B

a *Abſorpta eſt*.i.deſtructa in victoria Chriſti, vel in hoc modum vincẽdi exceſſit,Chriſtum inuadendo,vel in hoc quod ſerui,vel vincunt concupiſcentias carnis.

b *Vbi eſt mors vic.tua.* Verba prophetæ,vel Apoſtoli lętantis eſt & morti inſultantis in pſona reſurgentiũ, vt certior ſit reſurrectio. Viciſti in morientib. victa es in reſurgentibus. Vel
C
mors eſt delectatio peccati quæ ex actu peccandi fit. D

c *Stimultus mortis peccatum.* * Theod. Id enim naturam morti tradit.

✻ Amb. Sagitta mortis peccatum, per quod animę iugulantur.

* Theod. Peccatum enim non imputaretur ſi lex non eſſet.

✻ Amb. Cum fortius & maius fit per ſcientiam peccatum. † victoriam.

d *Vir.vero p.* quia lex prohibendo auget peccati cupiditatem niſi diffundat ſpiritus charitatem.

e *Qui dedit nobis vi.*

✻ Ambroſius. E Victoriam illius peccati, in quo lex per carnalem noſtram voluntatem fuerat infirmata, quam Chriſtus crucis exemplo deſtruxit.

* Chryſoſt. Nam ipſe trophæum ſtatuit,coronarum nos participes fecit, idque non ex debito ſed ex gratia & miſericordia.

f *Abundantes in opere domini ſemper, &c.* ✻ Baſil. Cum autem delatum a Deo ſibi munus multiplicat iuuandus,& ad virtutem promouendis ijs quibus benigne facit, vel quandoque maiore ſtudio perſequitur opus domini,quam ea quę vulgo apud homines. Regul. bre.in terrogat.299.

✻ Chryſoſt. Hoc eſt vita ſyncera,non dixit,operantes bonũ ſed abundantes,quo.ſ.ſponte, & ex abundanti peragamus iſtud,& ſtadium aliquando tranſiliamus. F

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Vbi eſt mors victoria,tua?* quia proſternebas omnes .q.d.non apparebit vltra.

2 *Vbi eſt mors ſtimulus tuus*.i.peccatum,per quod humana natura morti addicta fuit,quaſi per ſtimulum. Ro.5.b. Per peccatum mors,ideo ſubditur. *Stimulus autem mortis peccatum eſt.* Sed quia poſſet aliquis dicere,peccatum per legem fuiſſe ablatum,hoc remouet dicens.

3 *Virtus vero peccati lex.* q.d peccatum magis viguit ex lege, non per ſe & directe, ſed ex humana malitia per legem occaſione accepta, eo quod humana malitia nititur in vetitũ, ſicut plenius fuit declaratum Ro.7.ſuper illud, Occaſione autem accepta peccatum per mandatum operatum eſt in me omnem concupiſcentiam. De hac autem victoria per Chriſtum inchoata,& in fine mundi conſummanda, gratię ſunt agendę,ideo ſubditur. *Deo autem gratias,qui dedit nobis victoriã per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.* & patet litera.

4 *Itaq; frat.* Hic vltimo ponitur vtilis monitio ne Corinthij corrumpantur a pſeudo apoſtolis reſurrectionem negãtibus cum dicitur, *Itaq; fratres mei.* nõ carnali cognatione,ſed Chriſtiana religione.

5 *Dilecti.* charitatiua dilectione.

6 *Stabi.eſtote & im.* in fide reſurrectionis futurę.

7 *Abundantes in ope.* quia fides ſine operib. mortua eſt. Ia.2.d.

8 *Scientes quod la.* ſed tũc magnifice remuneratur a Deo,ſicut dicitur Sap.3.d. *Bonorũm laborum glorioſus eſt fructus.*

ADDITIO I.

In ca.15. vbi dicitur in Poſt. Etſi arguatur contra hoc de lege Mahumeti falſa.

Receptio legis Mahumeti nullo modo eſt aſſimilanda receptioni legis euangelicę. Nam vt dicit poſt. Lex Mahumeti vi armorum fuit recepta quod per ſuum Alchoranũ nefandum poteſt comprobari. Dicitur.n.ibi,quod Mahumetus petiuit a Deo,quod concederet ſibi facultatẽ faciend. miracula,vt Gẽtes crederẽt ei. Ad quod vt afferit fuit ſibi reſpõſum a Deo,quod non decebat, nã iam miſerat Deus Moyſen cũ magnis miraculis & portentis,& tamen non ſteterunt in fide ſua,& poſtea miſerat Ieſum facientem magna miracula, tamen pauci crediderunt,nec extiterunt in fide ſua, & ideo diſpoſuerat Deus,quod ipſe.ſ. Mahumetus ſolum in potentia gladij daret legem, vt qui nollent eum recipere, interficerentur. Hęc ſunt in Alchorano ſententialiter, ex quo non poſſunt fingere quod per Mahumetum fuerint facta aliqua miracula. Item eſt manifeſtum. quod Mahumetus nihil credendum tradidit tranſcendens ea quę comprehendi poſsũt per phantaſiam humanam. Dicit enim de paradiſo, quod ſunt ibi delectabilia corporalia,in quibus pręmia beatorum ponit,& ideo ab hominibus modici intellectus fuerunt recepta. Secus eſt de fide catholica,in qua quod oculus nõ vidit, nec auris audiuit,nec in cor hominis aſcendit,tradũtur credenda,quę nullomodo fuiſſent recepta,niſi miraculis cõfirmarentur. Faciunt etiam adhuc alię rationes, quæ in poſtil. traduntur,&c. Eſa.64.b. ſup.a.b.

ADDITIO II.

In eo.c.vbi dicitur in poſt. *Vt ſit Deus omnia in omnibus.*

Hoc quod dicitur. *Vt ſit Deus omnia in omnibus.* ſic exponitur in gl. vt nemo cohęrentium ei,ideſt, Chriſto, amet aliquid aduerſus eum,& tunc manifeſtum eſſe quod dicitur,quid habes quod non accepiſti? tunc enim manifeſtum erit nihil boni aliquem habere ſeu habuiſſe,niſi a Chriſto,&c.

ADDITIO III.

In eo.c.vbi dicitur in poſt. *Si ſecundum hominem.*

Super hoc quod dicitur, *ſecundum hominem.* Glo.ideſt,rationabiliter,quia hominis eſt credere,non mori hominem vt beſtiam. Iterum. *Si mortui nõ reſurgent,ſolum reſtat, vt manducemus & bibamus,cras moriemur.*

CAP. XVI.

A

DE colle. Aug. Poſt alia, de collectis faciendis in ſanctos q erāt in Ieroſolymis breuiter monet. Qđ nō eſt cōtra illud. *Nolite cogitare de craſtino.* (Matth.6.d.) Nō eſt.n. cogitare de craſtino, ſi quis humano more iſta cogitet, ſed ſi quis pp iſta Deo militet, († collationibus.) vt in operibus ſuis non regnū Dei, ſed iſtorum acquiſitionem intueatur.

* Theo. Λόγιων.i. collationē, ceu collectā pecuniarū appellat. Galatarū aūt non temere ac ſimpliciter meminit, ſed ſignificans qđ illis etiam pręcepit († commodum fuerit) hoc facere.

* Ambro. De ſumptibus dicit qui per ſingulas eccleſias (B) († magnificentiam) collecti, Hieroſolymam ſanctis pauperibus mittebantur. († operæpretium) († 22.q.2.c.animaduertēdū. §. ſed aliud.)

* Chry. Collationē vero collectionem vocat, ab ipſo ſtatim initio rē facilē reddēs, nam cū ab omnibus in commune confertur tolerabilior erogatio ſingulis euadit.

* Ambroſ. De ſumptibus dicit, qui per ſingulas eccleſias († efficax) collecti Hieroſolymam ſanctis pauperibus mittebantur.

a *In ſanctos.* ✠ Hieronymus. (Comm. ſuper Mich.c.4.) Sancti autem pauperes ij erant in Hieruſalē, qui primum in Chriſtum crediderāt de Iudæis, & proiecti a parentibus & cognatis, tā poſſeſſiones quam vniuerſam ſupellectilem ſacerdotibus templi, ac populo vaſtante perdiderunt. (Ambroſius.)

b *Ita & vos.* Pręcipit Apoſtolus omnem plebem die dominico (C) cōuenire ad eccleſiā, & illuc deferre quod vnuſquiſq; ad opus ſanctorū dare volebat. Et ne a malis miniſtris deperiret, ſi apud eccleſiā dimitterent, præcipit, vt ſecum deferrent, & tuto loco reponerent quoaduſque ipſe veniret. Et (D) hoc per ſingulos dies dominicos faciebāt, quia quod paulatim colligitur, nec graue eſt, & multum inuenitur.

c *Per.* i. dñica die. Quia vna dies ſabbathi vel vna ſabbatorū, vel prima ſabbathi vocatur apud Iudæos dies quē nūc dominicum appellamus.

* Theophyl. Per vnam ſabbati, dominicum diem intelligit. Cuius diei cōmemoratione ad eleemoſynas erogādas hortatꝰ, Quin & diei eius recordatur myſteriū. Prudēter autē iniungit vnūquēque, quodlibet recondere, hoc eſt, (E) quodcunque deſtinauerit Deo ſeruare, & quod factu facile ſit cuique cōferenti. Neque enim dixit ſtatim conferte, ne quē forte cuius eſsēt tenues tūc facultates, puſillum quidpiā tribuere potuiſſet, *ſed recondat,* (inquit) *apud ſeipsū quiſq; & cumulet, auctumq;, & cumulatū deinceps deferat.*

* Theo. Eorum arbitrio quantitatem permittit, docens, quod animas ea quæ ſunt optima eligūt, quę Deus adiuuat. Hoc enim dicit illud, ὅτι ἂν εὐοδῶται, Quicquid recta via ſucceſſerit.

Eſt autem facto conueniens quoque dies dominicus, qui eſt reſurrectione honoratus.

* Ambro. Vt paulatim reſeruantes non vna hora grauari ſe putent, vt hilares datores diligantur a Deo.

d *Manebo vel etiam hyemabo, &c.* Sicut medicus moram habuit, vbi multi ægrotant. (F)

Obſecro

CAP. XVI.

De aliis remouet. Propter vſus ſanctorum.
D E † collectis autem quæ fiunt in ſanctos, 1
a Ideo tenendum eſt.
ſicut ordinaui in eccleſiis Galathiæ, ita 2
a Colligite. b Vnam diem ſeptimanæ. c Colligite. 3
& vos facite per vnam ſabbathi. Vnuſ- 4
Ne dicatis non eſſe fidelium miniſtrum, cui credatis. 5
a Et cauens ne iterum ſibi ſumat.
quiſque veſtrum apud ſe reponat, recon
Non quod grauet, a Ideo ante
Quia grauaret ſi totum ſubito ſimul darent.
dens quod ei † bene placuerit, ut non cum venero, tunc colle 6
a Dignos iudicaueritis. b Ideſt, cum epiſtolis meis & veſtris 7
laudatoriis & commendatoriis deferentium & mittentium.
ctæ fiāt. Cū autē præſens fuero, quos probaueritis per epiſto 8
Donum. Si magnæ res fuerint. 9
las, hos mittam perferre† gratiam veſtram in Ieruſalē Quod 10
ſit† dignum fuerit vt ego eam, mecum ibunt.† Veniam autem 11 12
a Cum per omnia loca tranſiero vſque Macedoniam. b Quia non eſt opus ibi morari. 13
ad vos, cum Macedoniam pertranſibo. Nam Macedoniā per 14
Quia multa corrigenda ibi. 15
tranſibo. Apud vos autem forſitan manebo vel etiam hyema 16
bo, vt vos me deducatis quocūq; iero. Nolo enim vos modo
in tranſitu videre, ſpero enim me aliquantum temporis mane
Inde miſit epiſtolam.
re apud vos, ſi dominus permiſerit. Permanebo autem Ephe
a Multa corda ad audiendum parata.
ſi vſque ad pentecoſten. Oſtium enim mihi apertum eſt ma- 17
a Quia non contradicunt prædicatio. b Quid ergo opus eſt ibi morari? reſpondet, aduer &c.
c Qui conantur impedire. d Ad vos. 18
gnum & † euidens, & aduerſarii multi. Si autem venerit Ti- 19

NICOLAVS DE LYAR.
CAP. XVI.

1 DE collectis autē. *Poſtquam Apoſtolus inſtruxit Corinthios de his quæ pertinēt ad eccleſiæ ſacramenta, hic conſequēter inſtruit eos de conuerſatione debita & honeſta, & primo qualiter ſe habeant ad extraneos, ſecundo ad ſeipſos & vicinos, ibi.* Vigilate. *tertio in fine epiſtolæ ſalutat eos, ibi.* Sal. vos. *Prima adhuc in tres, quia primo inſtruit eos qualiter ſe habeant erga collegium pauperum abſentium, ſecundo qualiter ad ſeipſum, ibi.* Veniam autem. *tertio qualiter ad alium Chriſti diſcipulum, ibi.* Si autem venerit, *Circa primū ſciendum, quod in primitiua eccleſia in Ieruſalem congregata vendebant omnes poſſeſſiones ſuas, & erant illis omnia communia, vt habetur Act.4. Et ideo facta fame in Iudæa, de qua habetur Act.11. fideles qui erant in Ieruſalem, afflicti fuerunt pœna & penuria: propter quod Apoſtoli ſtatuerūt, vt fideles in alijs locis exiſtentes iuuarent eos. Et hoc negocium fuit ſpecialiter commiſſum Paulo & Barnabæ vt habetur Gal.2.b.* Dextras dederunt mihi & Barnabę ſocietatis, vt pauperum memores eſſemus. *ideo Apoſtolus Corinthios inſtruit de collatione talis eleemoſynæ & eius conſeruatione, & miſſione eius in Ieruſalem, dicens.* De col. au. &c. in ſan. *Ideſt, propter fideles in Ieruſalem habitantes, qui dicuntur ſancti, quia præ cæteris credentibus erant religioſi, abrenunciando bonorum temporalium proprietati.*

2 Sicut or. in ec. Gal. *Nomē eſt regionis in Græcia a Gallicis acquiſitæ ſub Brenno duce, In qua regione Corinthus eſt metropolis.*

3 Ita & vos. *collectā eleemoſynæ pro fidelibus qui ſunt in Ieruſalē.*

4 Per vnam ſab. *Ideſt, prima die hebdomadæ, quæ vocatur ſabbatum in pluribus locis ſcripturæ. vnde Luc.18.b. Ieiuno bis in ſabbato. i. in hebdomada. Similiter vna accipitur pro prima Gen.1.a. Factū eſt mane & veſpere dies vnus. Ita enim cōſueuerāt fideles cōuenire ad eccleſiā dominica die, quæ eſt hebdomadis prima dies, propter qđ dictę collectæ dabantur magis apte. Conſequenter magis inſtruit de conſeruatione huius eleemoſynæ. dicens.*

5 Vnuſquiſque ve. &c. *vt tollatur ſuſpitio infidelis conſeruationis, ſi committeretur alteri.*

6 Vt non cum venero. *ad prædicandum.*

7 Tunc collectæ fiant. *Quia poſſent dicere pſeudo apoſtoli, quod cauſa quæſtus veniſſet Apoſtolus, & ſic occaſionem acciperent quæſtum quærendi, conſequenter inſtruit eos de modo mittendi, dicens.*

8 Cum autem præſens. *vobiſcum.*

9 Quos probaue. *fideles & aptos ad hoc opus.*

10 Per epiſtolas. *vobis a me ſcriptas.*

11 Hos mit. per. gr. *ideſt, eleemoſynam a vobis gratis datam.*

12 In Ieruſalem. *fidelibus ibidem habitantibus.*

13 Quod ſi dignum fu. &c. *ideſt, ſi negocium hoc requirit, & Deo placuerit.*

14 Mecum ibunt. *vt per meam præſentiam de ipſis tollatur ſuſpitio, & per eorum præſentiam oblocutio contra me a falſis apoſtolis, qui aliter poſſent dicere mendaciter, quod illam pecuniam applicarem meis vſibus.*

15 Veniam au. *Hic conſequenter inſtruit Corinthios qualiter ſe habeant ad ſeipſum, promittens eis ſuum aduentum, di.* Veniam au. ad vos. *Sed ſe excuſat de temporis dilatione, ſubdens.*

16 Cum Mace. pertranſi. *per quam habebat tranſire ex ordinatione Dei pro fidelium ſalute. Cætera patent in litera vſque ibi.*

17 Oſtium enim mi. apertum. *ideſt, multa corda hominum parata audiendum euangelium Chriſti.*

18 Et ad multi. *i. infideles & pſeudo apoſtoli, qui conantur impedire profectum. Et per hoc oſtendit Apoſtolus dilationem ſui aduentus eſſe neceſſariam ad tempus.*

19 Si au. *Hic cōſequēter oſtēdit qualiter ſe debeant habere ad duplicem doctorem alium, Primus eſt Timotheus, de quo ſcribit eis quod ſi*

✠ *venerit*

A a *Obſecro autem vos fratres, noſtis domum Stephanæ & Fortunati, &c.* Ordo huius literæ reſpicit & pendet vſque illuc, vt & vos ſubditi ſitis.
b *Spiritum meum & veſtrum, &c.* Meum, lętitia, veſtrum charitate.
c *Mara natha. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti.* id eſt, donec veniat dominus, vel in aduentu domini. Mara natha enim interpretatur, dominus venit. Et eſt compoſitū ex Syro & Græco, magiſque Syrum eſt quam Hebræum. Ana
B thema vero Grecum, interpretatur cōdemnatus vel ſeparatus. Simul ergo Græco & Syro vtitur verbo.
✱ Ambroſ. Sicut illis, qui eum amant, redemptio venturus eſt Chriſtus, ita qui eum non amant, anathema ſit, id eſt, vt illos abominetur & perdat. Mara natha magis Syrum eſt quā Hebræum tamen ex ſermone vtrarum linguarum aliquid Hebræum ſonat, & interpretatur dominus noſter venit.
* Theodoretus. Id poſuit Corinthiorum
C

a Aug. Forſitan iam ibi timuerat commotionem per contentionem pſeudo apoſtolorum.
mothæus, videre vt ſine timore ſit apud vos. Opus n. domi
ni operatur, ſicut & ego. Ne quis ergo illum ſpernat. Dedu-
cite autem illum in pace, vt veniat ad me. Expecto enim il
a Qui ſecum ſunt. b Qui erat epiſcopus eorum ab Apoſtolo ordinatus. ¶Quia hunc Corinthij requiſierant, qui cum non poſſet eos ſedare, ierat ad Apoſtolum Epheſum.
lum cum fratribus. De Apollo autem fratre notū vobis fa
cio, quoniam multum † rogaui eum, vt veniret ad vos cum
¶Qui timet incorrectos.
fratribus, & vtique non fuit voluntas eius, vt nunc veniret.
a Opportunum. Cum vos correcti fueritis. b Vos autem ¶ Contra aſtutias diaboli. c Stanti non obrepit ſomnus.
Veniet autem cum † ei vacuū fuerit. Vigilate & ſtate in fi-
a Mulierum inconſtantia eſt. b In domino. ¶Vt ſit in veſtra virtute profectus. c Etiam correctio. d Non cauſa inanis gloriæ.
de, viriliter agite, & confortamini, omnia n. veſtra in cha-
¶Qui.
a ritate fiant. Obſecro autem vos Fratres, noſtis domū Ste-
¶Hic cū Apoſtolo fuerūt in prædicatione Corinthiorum. ¶Primi crediderunt in Achaia. ¶Vt miniſtrarēt.
phanæ & Fortunati & Achaici, qm̄ ſunt primitiæ Achaiæ,
& in miniſterium ſanctorum ordinauerūt ſeipſos, & vt vos
ſubditi ſitis eiuſmodi omni cooperāti & laborāti. Gaudeo
a Quia præſentes ſunt apud vos e quibus eſt vobis profectus, vel quia mihi pro vobis miniſtrare venerunt, quod vos deberitis facere.
autem † in pręſentia Stephanę & Fortunati, & Achaici, quo
a Miniſtrauerunt mihi quod vos non feciſtis.
niam id quod † vobis deerat, ipſi ſuppleuerunt. † Refecerūt
a Quem pauerunt. b Quibus Apoſtolum ſeruauerunt. c Honorate.
b enim ſpiritum & meum & veſtrum. Cognoſcite ergo, qui
a Illos. ¶Quod ego ſcribo omnes deſiderant.
eiuſmodi ſunt. Salutāt vos eccleſiæ Aſiæ. Salutāt vos in do-
a Apud quos hoſpitor. b Fratrum congregatione.
mino multum Aquila & Priſca, cū domeſtica ſua eccleſia,
apud quos & hoſpitor. Salutāt vos fratres omnes. Salutate
a Vero corde in ſignum pacis. ¶Vt ſciant epiſtolam eius eſſe, ſubdit. Sa &c. c ¶Scripta. ¶Fideles saluto, ſed.
inuicē in oſculo ſancto. Salutatio mea manu Pauli † Si quis
a Vel condemnatus. ¶Separatus a Deo. Donec veniat dominus, vel in aduentu domini.
nō amat dominum noſtrū Ieſum Chriſtum, ſit anathema
a Hæc eſt ſalutatio Pauli. b Sit.
c maranatha. Gratia dn̄i noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum. Cha-
a Ea Charitate uos inuicem & Deum diligite, quia ego vos & Deū diligo. ¶Non ſecundū amorem ſeculi.
ritas mea cum omnibus vobis in Chriſto Ieſu. Amen.

rum ſe de eloquentia D
1 iactantiū ſupercilium
deprimens, & nō eſ-
ſe opus doctrina, ſed
fide.
* Chryſoſtomus.
Hoc vno uerbo con-
terret omnes, eos qui
membra ſua, faciunt
membra meretricis,
eos qui ſacrificantes
idolo offendunt fra-
2 trem, eos, qui no-
3 mina ſibi ab homi-
4 nibus imponunt, &
5 qui reſurrectionem
6 non credunt. Non
7 terruit autem ſolum,
8 ſed virtutis interim
9 viam, malitiæ fon-
10 tem oſtēdit. Vt enim
11 charitas quoties in-
12 ualeſcit, omnium vi-
tiorum genera extin
13 guit, ſic quoties re-
mittit illa, locus ſta-
14 tim vitijs fit, ſtatim E
15 pullulant mala. Non
16 Græca autem, ſed
17 Hebraica lingua vo-
18 luit vti, oſtendens
non ſolum non fa-
19 ſtidire ſe ſimplicita-
tem, ſed vehemen-
20 ter etiam amare. Cu
ius vero gratia hęc
dicit? Diſpenſatio-
21 nē humanitatis Chri
22 ſti confirmans, ex
qua reſurrectionis ar
gumēta pleraq; om-
23 nia collegit.
24
25 CAP.
26
F

† notū vobis cio quoniā
† opportunitatē erit nactus
† Refocillauerunt.
† 23. q. 4. ca. Guiliazius. 24. q. 3. c. cum ergo. itē. ver. in alia.

NICOLAVS DE LYRA.

venerit Corinthum, quòd recipiant eum amicabiliter, di.

1 Vt ſi Timo. &c. *& etiam reuerenter, cum dicitur:* Ne quis ergo il. ſpe. *& quod conducatur in ſecuritate ibi:* Deduci autem il. &c. *Secundus eſt Apollo, qui receſſerat a Corinthiis propter contentiones eorum vadens ad Apoſtolū, quem poſtea petierunt ab Apoſtolo remitti Corinthum, de quo ſcribit Apoſtolus, quòd ipſum rogauerat ſuper hoc: non tamen præcipit, licet poſſet, quia magnis viris non debet de facili præceptum imponi, ſed magis excuſat eum, dicens.*

2 Veniet autem cum ei va. *id eſt, opportunum.*

3 Vigilate. *hic conſequenter inſtruit eos, qualiter ſe debeant ad inuicem habere. & primo in communi, di.*

Vigi. *in feruore orationis.*

4 State in fide. *reſurrectionis futuræ.*

5 Viriliter agite. *in exercitio bonæ operationis.*

6 Et confortamini. *in domino, in ſpe æternæ retributionis.*

7 Omnia enim veſtra. *ſcilicet opera.*

8 In cha. *ſine qua nullum opus eſt meritorium veræ beatitudinis.*

9 Obſe. vos. *hic inſtruit eos de modo ſe habēdi ad aliquas perſonas ſpeciales inter Corinthios exiſtentes, quæ alias præcellebant in fide & deuotione & operibus pietatis. propter quod Apoſtolus monet Corinthios, vt habeant erga illas ſpecialem amicitiam, reuerentiam, & honorem.*

10 Quo. ſunt pri. Ach. *id eſt, primi & principales in fide & operibus bonis.*

11 Vt & vos. *debitam ipſis reuerentiam exhibendo.*

12 Gaudeo au. *quia per præſentiam eorum vos eſtis meliorati in fide & moribus. ideo ſubditur.*

13 Quo. id. quod vo. de. *ad perfectionem boni.*

14 Ipſi ſup. *Et quia de hoc profectu gaudebat Apoſtolus, ſubdit.*

15 Refecerunt enim. *gaudio ſpirituali.*

16 Et veſtrum. *ex profectu boni. ideo concludit.*

17 Cog. ergo qui. e. ſunt. *eos debitè venerando.*

18 Salutant. *Hic vltimo ponitur ſalutatio. & primo ponit Apoſtolus aliorum ſalutationem, di.*

Salutant. *& patet litera, his exceptis.*

19 Aquila & Pri. *Receſſerant enim de Corintho cum Apoſtolo, ut habetur Actu. 18. propter quod in hac ſalutatione Corinthiorum ſpecialiter exprimuntur.*

20 Salutate inuicem in oſ. *exponatur ſicut ſupra Rom. vlt. Secundo ponit ſalutationem ſuam, di.*

21 Salutatio mea ma. Pauli. *hoc enim ponebat in fine epiſtolarū ſuarum manu propria ſcriptum, ne illi quibus ſcribebat deciperentur a falſis Apoſtolis ſub nomine Pauli malam doctrinam ſcribentibus. Vltimo imprecatur maledictionem obſtinatis in malo, di.*

22 Si quis non a. D. &c. ſit ana. *id eſt, excommunicatus, & a fidelibus ſeparatus.*

23 Mara na. *ſic enim debet ſcribi: ſunt enim duæ dictiones. & prima valet in latino dominus noſter. ſecūda idem eſt quod venit, ſed propter ignorantiam idiomatis, & longitudinem temporis duæ dictiones coniunctæ ſunt ſimul & vltima litera dictionis eſt ſubmota. Eſt igitur ſenſus: Si quis non amat dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, negando eum eſſe verum Deum cæli & terræ, ſit anathema, & ſubditur cauſa.*

Mara na. *quia dominus noſter venit, ſcilicet, Ieſus Chriſtus venit in mundum, qui eſt verus Deus & dominus omnium. & videtur Apoſtolus hoc ſpecialiter dicere contra Iudæos obſtinatos, qui aſſerunt verum Chriſtum adhuc non veniſſe: Conſequenter Apoſtolus imprecatur benedictionem bonis, di.*

24 Gra. do. no. Ie. Chri. ſit vo. *vſque in finem.*

25 Charitas mea cùm omnibus vobis. *id eſt, eadem charitate vos inuicem diligite, qua diligo vos. Et quia hæc dilectio non eſt carnalis, ſed ſpiritualis ex Deo, ideo ſubditur.*

26 In Chriſto Ieſu. Amen. *Confirmatio eſt dictæ benedictionis in Chriſto. Cui eſt honor & gloria in ſecula ſeculorum. Amen.*

A **ADDITIO.**

In c.16. vbi dicitur in Poſt. Maranatha. Sic.n. debet ſcribi. Hoc quod dicitur Maranatha, nõ recte exponitur in Glo. noſtris dicendo quod ſunt duę dictiones in Syro ſignificãtes idem quod dominus noſter venit, prout in Poſt. Vel donec veniat dominus, prout in glo. Tum quia nihil iſtorũ proprie ſignificatur per iſta verba. Tum quia non appaict aliqua rõ quare Apoſtolus, qui ſemper hoc nomen Ieſus & hoc nomẽ Chriſtus ponit ſub propria forma Latina in quibuſcunq; locis vbi de eo tractat, in hoc loco mutaret ſtylum ſuum nomina Chriſti ponendo in Syro. Tum quia non bene cõcordat ratio huius propoſitionis cauſalis cum dicit. *Si quis non amat Chriſtum, ſit anathema.* quia dominus noſter iam venit. Nõ enim tantummodo ex hoc quod Chriſtus iam venit ſumus obligati ad dilectionem ſuam, quia etiam ante aduentũ ſuũ homines obligabantur ad dilectionẽ Dei, vt in ve.le. Vnde ad veram expoſitionẽ harum dictionem ſciendum eſt, quod Iudęi tribus modis exercebant cenſuram ſeu ſententiam iudicialem contra rebelles ſeu inobedientes fidei vel legi diuinæ. Primo modo per ſeparationẽ a fidelibus, ſicut inter nos per ſententiam excommunicationis, & hoc eſt quod dicitur. Qui non amat Chriſtum ſit anathema. ſ. ſeparatus a fidelibus prout in Poſtilla. Secundo modo per deſtructionem, ſeu perditionem omnium ſuorum, & hoc vocatur apud eos herem. de quo habetur Leu. vlt. in litera & in Poſtil. & ille qui iſto ſecundo modo incurrebat prædictam cenſuram ſeu ſententiam vocabatur macharam, quod eſt nomen deriuatum ab ipſo herẽ prædicto. Tertio modo per maledictionẽ ſolennem, in qua ille qui hoc incurrebat maledicebatur ſolẽniter B tubis canẽtibus, ſicut inter nos ſolẽniter maledicitur excõicatus, qui in vltima contumacia perſiſtit, extinctis cãdelis & pulſatis cãpanis, & hęc vocatur inter eos ſamatha, quod ſignificat mortificationem, qui quidem tres modi maledicẽdi, ſeu ſeparandi hominem ſunt noti inter eos ſub prędictis vocabulis. Apoſtolus ergo in fine huius epiſtolę imprecatur maledictionem his, qui non amant Chriſtum ſecundũ illos tres modos prędictos. Primo modo per ſeparationem, & de de hoc dicit. *Sit anathema.* Secundo modo per deſtructionem ſuorũ, & de hoc di. *Mara natha.* i. macharam, fuit enim hic, h, quę eſt litera aſpirationis amota, eo quod in lingua noſtra rariſſime interuenit & vltima litera, m, fuit mutata in, n, per hoc quod ſcriptores noſtri ignorãt idioma. Tertio imprecatur illis vltimam mortificationem quæ dicitur *ſamatha*, quę eſt vltima mortificatio, vt dictũ eſt, & fuit amota prima ſyllaba, per imperitiam linguæ, vt dictum eſt. Sic ergo Apoſtolus imprecatur tres ſententias condemnatiuas, his qui Chriſtũ non amant. ſ. anathema quę eſt ſeparatio a fidelium cętu, & herem, quod eſt deſtructio bonorũ ſuorũ, & ſamatha quod eſt quædam vltima & ſolennis mortificatio in ſua ciuilitate ſeu polititia, & quia oppoſita iuxta ſe poſita clarius eluceſcunt, ideo conſequenter imprecatur benedictionem bonis, di. Gratia domini noſtri cum omnibus vobis, &c. prout in Poſtil. D

REPLICA. In vlt. c. Maledictionem eorum, qui Chriſtũ non amant ponit Apoſtolus in lingua extranea. Circa quam Bur. ſe opponit, & literæ, & omnibus doctoribus, quaſi nullus intellexerit vere terminum ibi poſitum vel terminos. Reſpõdeat ibi pro doctore, q voluerit. idioma eẽ mihi ignotũ. E

Incipit Prologus in ſecundam epiſtolam Pauli ad Corinthios.

Quibuſdam Corinthiorum per primam epiſtolam correctis, cauſa reliquorũ ſcribit ſecundam, repellens pſeudo Apoſtolos, oſtendendo deceptionem prædicationis eorum, ſe multis modis commendans. Notat etiã eos in eleemoſynis parcos, Præcipit quoque fornicatorem correctũ recipi, quẽ prius Sathanæ tradiderat. Et quia etiã boni tribulantur, ibi ſe eis exemplum patientiæ proponit.

C In hac epiſtola incorrectiones corrigere, & correctos ad vtiliora prouocare, & pſeudo cum ſui commendatione deprimere intendit.

IN ſecunda ad Corinthios epiſtola in parte ſuperiori poſt tribulationum ſuarũ relationes, reddit cauſas quare ad eos ſecundo non ierit: qm̃ nõ leui mutatione conſilij feciſſe ſe aſſerit, ſed ne aduentu ſuo triſtitiam incurreret, cũ in peccato permanere diſcipulos reperiſſet. Deinde poſt agnitos fructus pœnitẽtię reconciliat eũ eccleſię, quem in prima propter fornicationẽ a conſortio ſanctorum iuſſerat amoueri. Tertio contra pſeudo apoſtolos officii ſui dignitatem tuetur, & noui Teſtamenti miniſtros, tanto anteire gratia oſtendit, quanto euangelium eſt lege prętantius. Immoratur etiam in cauſa illa plurimum, quam breuiter in prima contigerat, vt prompto ac libenti animo neceſſaria præſentis vitæ non habentibus largiantur, & vtilitate ſpiritualis commercij commutent præſentia cum futuris, atque abundantia ſua ſanctorum inopiam ſuppleant, vt viciſſim eorum inopia, ſanctorum abundantia ſuppleatur. In fine repetit quod ſuperius contra pſeudoapoſtolos egerat, & iactationem eorum, prædicationesque de ſe glorioſas, vel collata antiquitate generis, vel catalogo iniuriarum ac periculorum ſuorum euacuat. Dicitq, eos operarios ſubdolos, qui ad imitationem Sathanæ transfigurentur in apoſtolos Chriſti, ſub prędicationis F ſpe, lucra pecuniaria quæque ſectantes.

INCIPIT ARGVMENTVM.

POſt actam a Corinthijs pęnitentiam, conſolatoriam ſcribit eis epiſtolam Apoſtolus a Troade per Titum, & collaudans eos hortatur ad meliora, contriſtatos quidem, eos ſed emendatos oſtendens.

INCIPIT

A

CAPVT I.

P*Aulus Apoſtolus*. Salutationē primo more ſolito præmittit. Inde de bonis per gratiā collatis gratias Deo agit loquēs perfectis, poſt ad paſſionis tolerantiam ſui exemplo inuitat: poſtea pſeudo apoſtolos deprimēdo redarguit detegēs verſutias eorum. Et ſe multis modis commēdat. Tandem moralis admonitio cum iteratione benedictionis ſubditur. Salutationē igitur præmittens, cōtra pſeudo ſuperbiam, Paulū: & cōtra cordis præſumptionē, apoſtolum ſe nominat dicens, *Paulus, &c.*

✻ Ambroſi. Quæritur cur in omnibus epiſtolis contra vſum epiſtolarum primo ſuū nomen ponat, Apoſtolus, quam eorum ad quas litteræ deſtinantur. Sed hæc authoritas eſt Apoſtolici ordinis, quia minoribus ſcribit: ſicut etiam, & iudices ſeculi ſolent ad eos quas regunt, ſcripta dirigere.

Et Timotheus frater.

✻ THEODORET. Ambo quidem ad ipſos miſſi ſunt & Timotheus, & Titus, ſed beatum Titum ſimul in litteris non adſcripſit, quia ad eas ferendas eius miniſterio vti conſtituerat, per eum enim miſit hanc epiſtolam. Alios autem Dei eccleſiam nominat rurſus ad concordia dirigens, & dominum, & benefactorem oſtendēs. Eis autem omnes eos etiam coniunxit, qui in gente crediderant, vnum corpus eſſe pronuncians omnes, qui ſalute digni habiti fuerant.

D

b *Benedictu*. Primum perfectis loquitur de tribulatione, proponens ſe exemplum patientiæ, & conſolationis a Deo acceptæ: ducens laudi, quod alii ignominiæ.

Incipit epiſtola Pauli ad Corinthios Secunda

CAPVT I.

a P*Aulus Apoſtolus Ieſu Chriſti per vo-*
a Non vſurpatiue. b Non hominum. c Qui fuit cum prima epiſtola ad Corinthios, & omnia renunciauit apoſtolo, quæ fiebant apud illos.
luntatem Dei, & Timotheus frater ec-
a Et. b Spirituſſancti gratia renatis. Presbyterus.
cleſiæ Dei, quę eſt Corinthi cum ſāctis
a Cuius metropolis eſt Corinthus.
omnibus, qui ſunt in vniuerſa Achaia.
a Ecce ſalutatio. b Trāquillitas. Sine quo pater nil dat.
Gratia vobis, & pax a Deo patre noſtro & dño Ieſu Chri-
Et ſi in ſe gloria eius non poteſt augeri nec minui, in ſuis ſit exaltatus, in quibus pre cognitionem & ipſorum profectum dicitur exaltari.
b ſto. † Benedictus Deus & pater domini noſtri Ieſu Chriſti,
c Nobis qui Chriſti filii ſumus. a Non minus eſt in tribulatione ſolatium. Miniſtros
d pater miſericordiarū, & Deus totius cōnſolationis, qui con-
e Animæ, & corporis. a A Deo conſolatur. b Deſolatis humano auxilio deſtituti.
f ſolatur nos in omni tribulatione noſtra, vt poſſimus, & ipſi
a Per exemplum conſolationis noſtræ. b I. de qualibet. c Per talem conſolationem, qui hortatur nos ad grauiora
conſolari eos, qui in omni preſſura ſunt per exhortationem
Nos. Vt vere poſſimus conſolari. a Quæ pro Chriſto. i. Chriſti nomine inferuntur: vel quas ad ſimilitudinem patimur.
qua exhortamur, & ipſi à Deo, quoniā ſicut abundant paſſio
g a Non minus. b Cum vel hic liberamur vel pietatem paternam in flagellis intelligimus, quia flagellat omnem filium quem recipit. In nobis, qui ſumus earum locus.
nes Chriſti in nobis: ita, & per Chriſtum abundat cōſolatio

c *Deus.* Creator omnium.

✻ TERTVLLIANVS. Si Deus commune vocabulum factum eſt vitio erroris humani, quatenus plures Dei dicuntur atque credūtur in ſeculo, Benedictus tamē Deus domini noſtri Ieſu Chriſti non aliud quam creator intelligetur, qui, & vniuerſa benedixit: habes Geneſim, & ab vniuerſis benedicitur, habes Danielem.

Li. 5 aduerſ. Marc c. 11.

Geneſ 1. Daniel. 3.

E

d *Pater domi.* Per quem eſt, & nobis.

e *Pater miſe.* Paterne dans veniam peccatorū, & bona opera, & in tribulatione conſtantiam.

✻ SEDVLIVS. A quo eſt omnis miſericordia. Multas autem dicit miſericordias: quia multæ ſunt humanæ miſericordiæ.

f *Et De. dator Totius*, perfectę *conſolationis*, quantam decet dare Deum his, qui pro Chriſto patiuntur. Quod Deus conſolationis, ex hoc patet quod conſolatur.

g *Qua exhorta.* id eſt, quam Deus ad hoc dedit, non ſolum, vt conſolaretur, ſed etiam exhortaretur, & ita noſtra cōſolatio valet etiam ad alios exhortari, vt vere poſſimus conſolari.

a Pro

Incipit expoſitio Nicolai de Lyra ſuper ſecundam epiſtolam Pauli ad corinthios.

CAPVT I.

PAulus Apoſtolus. *Poſtquam Apoſtolus ſcripſit Corinthijs inſtruens eos de ſacramentis eccleſiæ in epiſtola prima, hic conſequenter ſcribit eis de miniſtris eccleſiæ in epiſtola ſecunda. Cuius ratio fuit, quia poſt prædicationem apoſtoli receperant pſeudo apoſtolos, quos aliqui veris apoſtolis præferebant. propter quod apoſtolus ſcribit commendās veros Apoſtolos, & eorum doctrinam: & vituperans falſos, & eorum falſitatem. Et diuiditur hæc epiſtola in duas partes. ſ. in ſalutationem & narrationem: quæ incipit ibi.* Benedictus *Circa primum primo ponuntur perſonæ ſalutantes, cum dicitur.*

C

1 Paulus Apoſtolus. *Exponatur ſicut ſupra ad Rom. 1.*

2 Per vo. Dei. *id eſt, electionem Actuum. 14.*

3 Et Ti. fra. *Hunc adiungit apoſtolus in ſalutatione ſua, ne Corinthii crederent ipſum retuliſſe aliqua mala de ipſis Apoſtolo: cum tranſierat per eos poſt primam apoſtol' epiſtolam miſſam, vt habetur in fine illius epiſtolæ. Conſequenter ponuntur perſonæ ſalutatæ, cum dicitur.*

4 Eccleſiæ Dei. *id eſt, congregationi fidelium.*

5 Quæ eſt Corinthi. *id eſt, Achaiæ metropoli. tertio ponuntur optata bona, ibi.*

6 Gratia vo. *in præſenti, quæ principium omnis boni meritorii.*

7 Et pax. *in futura felicitate, quæ quietabit totaliter appetitum.*

8 A Deo pa. no. *id eſt, a tota trinitate.*

9 Et domino Ieſu Chri. *A tota enim trinitate proueniunt dicta bona mediante Chriſti incarnatione.*

10 Benedictus, &c. *præmiſſa ſalutatione, hic conſequenter ponitur narratio epiſtolæ. In qua ſic procedit apoſtolus, quia primo excitat Corinthiorum attentionem. ſecūdo, ponit excuſationem, ibi:* Et hac cōfi. *tertio, ſuam proſequitur intentionem. 3. cap. prima adhuc in duas, quia primo excitat attentionem, recitando quadam in generali. ſecundo, magis in ſpeciali, ibi.* Non enim vo. *Circa primum ſciendum, quod ex beneuolentia reddantur auditores attenti. propter quod apoſtolus captat eorum beneuolētiam, oſtendendo, quod quidquid facit, ad utilitatem eorum facit, & ideo primo vtilitatem ex ipſo eis prouenientē declarat, ſecundo rationē huius allegat, ibi.* Quoniam ſicut abundat. *Dicit igitur* Benedictus Deus. *id eſt, gratias ago ſibi Dicere enim Dei eſt facere. Pſal. 23.* Quoniam ipſe dixit, & facta ſunt. *Dicere vero noſtrū non eſt facere. & ideo quando Deus benedicit nobis, aliquod donū nobis tribuit. Sed quādo Deum benedicimus, nihil ſibi accreſcit, ſed ſolum ſibi gratias agimus. Dicit igitur,* Benedictus Deus. *id eſt, tota trinitas.*

11 Et pater domini. *id eſt, perſona patris.*

12 Domini noſtri Ieſu Chriſti. *In quo exprimitur perſona filii, & cointelligitur ſimul perſona ſpiritusſancti, cum ſit nexus amborum.*

F

13 Pater miſericor. *auferens a nobis omnem miſeriam.*

14 Et Deus totius conſolationis. *conferens nobis bonum totaliter quietatiuum mentis. ſcilicet, ſeipſum.*

15 Qui conſolatur nos in omni tribulatione noſtra. *aliquando eruendo, & aliquando præmium promittendo, & aliquando patientiam tribuendo, Quæ frequenter eſt melius, & magis expediens: quam erui a tribulatione temporali. Sed quia talem conſolationem dedit apoſtolo non ſolum pro ſe, ſed etiam pro aliorum vtilitate, ſicut dedit lumē ſoli, non ſolum, vt ipſe luceat, ſed etiam, vt alia illuminet. ideo ſubditur.*

16 Vt poſſimus, & ipſi conſolari eos. *verbo, & exemplo.*

17 Eos qui in omni preſſura ſunt, etc. *Id eſt, proponendo eis præmium æternum, ſicut à Deo nobis eſt propoſitum, vt exponēdo eius ſcripturas inducentes ad tolerantiam paſſionum, ſicut à Deo reuelatæ ſunt nobis.*

18 Quo. ſi. *Hic conſequenter allegat ſui dicti rationē. Et quia duo dixerat. ſ. quod cōſolationem a Deo receperat in ſuis tribulationibus, & quod hoc cedebat ad vtilitatem fidelium: ideo primo perſuadet primum, di.* Quo. ſicut a. paſ. *i. tribulationes, quæ in capite Chriſto inceperunt.*

19 In nobis. *id eſt, apoſtolis ad quos à capite deriuatæ ſunt.*

20 Ita et per Chri. etc. *propter quod dicitur Pſal. 93* Secundum multitudinem dolorum meorū in corde meo, cōſolationes tuæ lætificauerunt animam meam. *& hoc eſt valde rationabile. Conſequenter perſuadet ſecundum. di.*

a *Pro veſtra ex.* * Ambroſius. Ideſt, quia vos ad ſalutem A exhortamur, ſiue vt vobis exemplū tolerantię prębeamus. Nā manifeſtum eſt, quia pro quo patimur ipſe nobis adeſt, conſolans nos per liberationem, liberans nos de preſſura interuentu maieſtatis ſuę.

✻ Theodoretus. Multis oſtendit periculi magnitudinem. Nam & grauati ſumus, & ſupra vires & ſupra modum hoc ſignificat, & ad hęc illud etiā, De vita noſtra dubitantes deſperaremus. Hoc autē dicit tantū fuiſſe periculum, vt dubitantes, & exitum non inuenientes etiam de vita deſperaremus. Exiſtimo autē eum ſignificare ſeditionem a Demetrio argentario excitatā.

✻ Theodoretus. Veſtri cauſa in omnis generis tentationes incidimus. Si enim ſalutarem prædicationem vobis afferre noluiſſemus, nemo eas quibus afficimur perpeſſiones intuliſſet. Sed quoniam veſtræ ſalutis curam gerimus ab aduerſarijs quædā, quæ ſunt moleſta ſuſcipimus, a domino autem Deo conſolationem accipimus. Quare & ea & illa ad nos propter vos redeunt, vos autem eſtis vtrorumq; nobiſcū participes, vt qui noſtra vobis tribuatis ac veſtra eſſe ducatis.

† veſtri conſolatione.

B

† deſperaremus etiam de

✻ Theophylactus. Propterea (inquit) minus vobis moleſtę ferendæ ſunt meæ preſſurę, qui vos con-

a Sed hoc totum pro nobis. b ¶Quia noſtro exemplo monet vos Deus pati unde ſalus æterna uobis.

a noſtra. Siue autem tribulamur pro † veſtra exhortatione & 1

a Spe præmij. b Vt ſimilem ſ[illegible] eretis. Quia noſtro exemplo monet uos Deus, pati ſub ſpe pręmij ut ſic leuius feratis. c Ad grauiora uel finitis malis, uel uirtute patientiæ data nobis.

ſalute, ſiue conſolamur *pro veſtra conſolatione, ſiue exhorta- 2

a Vt ad maiora animemini. Et ſalutem ſperetis. b Pro ſalute dico Sa us operatur, ideſt, intendit operari in uobis, ideſt, non intendimus, quod operetur in uobis tolerantiam. 3

mur pro veſtra exhortatione & ſalute, quæ operatur toleran- 4

a Q Debetis exemplo noſtri eadem pati, quæ & nos patimur. b Adeo operamur. Quia ſperamus, uos paſſuros. 5

tiam earundem paſſionum quas & nos patimur, ut ſpes no- 6

a Patimur dico. Ad ueſtiam utilitatem. 7

ſtra firma ſit pro vobis. Scientes quoniam ſicut ſocii paſſio- 8

a Quia æqua gloria labori ueſtro retribuetur. In futuro. b Aeternæ. c Expouit tribulationes. 9

b nū eſtis, ſic eritis & conſolationis. Non enim volumus igno 10

a Quia uobis ſcire proficiet. b Pſeudo de ſua gloria gloriantur nos uero de tribulatione. 11

rare vos fratres de tribulatione noſtra, quæ facta eſt in Aſia, 12

a Quid de ea. Hoc, ſcilicet. b Præcedentium paſſionum. c Pondere paſſionum. Et. d Humanam. e Adeo.

quoniam ſupra modum grauati ſumus ſupra virtutem, ita 13

a Qui de malis ſolemus gaudere. b Non ſolum loqui & cætera facere. c Non ſolum tædebat viuere, Sed etiam. d Certitudinem omnimodam diſſolutionis. 14 15

c vt † tæderet nos etiam viuere. Sed ipſi in nobiſipſis † reſpon- 16

a Ideo Deus tantum permiſit nos affligi. d Maledictus enim, qui confidit in homine.

ſum mortis habuimus, ut non ſimus fidentes in nobis, 17

a In quo ſecure. Quia ipſe eſt. b Cui ſimile eſt quod me de illis prædictis liberans, vnde ſubdit, qui de tan. &c.

ſed in Deo, qui ſuſcitat mortuos, qui de tantis periculis 18

D

* Oecumenius. Deſperauimus, nec nos victuros eſſe ſperabamus, ſed apud nosipſos exiſtimauimus, quod omnino moreremur, nā hoc ſignificat ipſi in nobiſipſis reſpōſū mortis accepimus, id nobis pericula reſpōdebant: quod omnino moreremur.

*ſiue ex tione ve mus pro ſtri c ne & ſ

Ne Corinthijs deficerent patiētes tribulationes ab infidelibus: Apoſtolus dat eis in exemplū ſeipſum, vt ſicut ipſe, corroborentur in ſuis tribulationibus.

E

c *Ipſi.* Non ſolum alij de nobis, ſed & *In nobis.* Quia natura noſtra nil niſi mortē promittebat vel defectum. Tantam inſolentiam iniquitatis ſignificat inſurrexiſſe contra fidei prędicatores, vt mortē contra oculos haberent. Sic enim afflicti fuerant, vt deſperarent de præſenti vita.

ſolandi gratia proque veſtra ſalute ſic premimur. Liceret nāque & nobis reiecta euangelij prædicatione, vitam in tuto ducere. Nūc vero prędicātes, vt ex his bonis, quę ex eiuſmodi proficiſcuntur pręconio, omnino vobis pariamus ſalutē in has preſſuras incidimus. Ergo ſi veſtrę ſalutis gratia hęc mala perpetimur, nihil oportet nos malis affici & vos perturbari. Paratur autē hęc ſalus non ſolum veſtra ex tolerantia, ſed mea, hoc eſt non modo mea eſt opera, ſed veſtra etiam parta hęc ſalus. In amaris ſalus, & pręmium promittitur.

b *Non enim vo. &c.* ✻ Theophylactus. Cum conſuſe feciſſet de ingeſtis ſibi moleſtijs mentionem, nunc quales fuerint enuntiat, vnde ſuū erga Corinthios patefaciat amorē. Eſt enim beneuolētię ſignum, adinuicem, quę nobis obtigerint, denudare.

*. Ambroſius. Ideo paſſiones preſſurarum indicat prope vſque ad mortem illatas, vt oſtendat, quæ mala ſalutis illorū cauſa patiebatur, vt non grauius ferrent, ſi corriperentur errores illorum ab ijs, qui tam aſpera tolerabant pro illis. Quis enim medicorū non arguat ſuſceptum ſuum negligentius ſe tractātē ne cura medicinę eius ſine effectu remaneat.

C

✻ Theo.

✻ Ambroſius. Tantam inſolentiam iniquitatis ſignificat inſurrexiſse contra fidei prędicatores, vt mortem ante oculos haberēt. Denique erepti de ipſa preſſura reſuſcitatos ſe dicunt. Sic.n. afflicti fuerāt, vt deſperarent de pręſenti vita. Sed quia Deus prēſidia ſua nō negat in deſperatione poſitis, maxime ſuis, eripuit illos deſperantes de ſemetipſis, fidētes autem de Deo. Nimia enim preſſura deficere ſe profitebantur, niſi adeſset Deus.

* Theodoretus. Sed non permiſit dominus, vt deſperationis ſententia effectū ſortiretur, ſed effecit, vt minę mortis, non vltra ſuſpicionem procederent, ſed in ea ſiſterent, ne nobis ipſis fidamus, ſed eius auxilium imploremus. Reſponſum autem mortis, mortis ſentētiā vocauit. Valde autē apposite meminit Reſurrectionis mortuorum, docens perinde eſse eum a maximis illis periculis liberaſse, & a mortuis ſuſcitaſse.

Et

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Siue autem tri. pro. v. ex. *i. hoc cedit ad vtilitatem veſtram, in quantum exemplo noſtri ad tolerandum patienter tribulationes debetis animari.*

2 Siue conſola. *& hoc cedit ſimiliter ad conſolationem veſtram, in quantum habetis eiuſdem boni promiſſionem.*

3 Siue exhorta. *a Deo per internam reuelationem. Pro veſtra exhortatione, & ſalute. ex hoc enim vos magis inſtruimus, et ad opera ſalutis inducimus, ideo ſequitur,*

4 Quæ. *ideſt, quæ exhortatio a nobis propoſita ſupple vobis:*

5 Operatur tolerantiam, &c. *ideſt, reddit vos fortiores ad tolerantiam paſſionum earundem.*

6 Quas, & nos pat. *Exhoratio enim, quæ fit verbo, & facto eſt efficacior, Et quia patientia diſcipuli firmat ſpem magiſtri de ſtabilitate eius in bono, & conſecutione præmij, ideo ſubditur.*

7 Vt ſpes no. &c. *q.d. ex tolerantia enim veſtra firmiter ſperamus, quod præmium beatitudinis conſequamini. propter quod ſubditur,*

8 Scientes, *non certitudine euidentiæ, ſed adhærentiæ.*

9 Quoniam ſicut ſocij, &c. *in præſenti,*

10 Sic eritis, & conſolationis. *in futuro.*

11 Non enim. *Hic conſequenter captat eorum beneuolentiam recitando quædam in ſpeciali. et primo recitat perſecutionem quandā ſibi in conſolationem a Deo factam. & ſecundo proſequit huius cauſam, ibi.* Nam gloria. *Illa vero tribulatio fuit excitata contra Paulū apud Epheſum per quēdam argentarium, vt habetur Act. 19. de quo dicitur hic,* Non enim volu. igno. vos fra. *qa vobis erit patientiæ materia.*

12 Quæ facta eſt in Aſia. *in qua eſt Epheſus.*

13 Quoniam ſupra mo. gra. ſu. *i. ſupra modum humanum.*

14 Supra virtu. *ſupple naturalem. Sed contra hoc videtur eſſe quod dicitur 1. Cor. 10.* Fidelis Deus. q nō patietur vos tentari ſupra id quod poteſtis. *Dicendum quod duplex eſt virtus ſiue poteſtas. ſ. naturæ & gratiæ. Supra virtutem vero naturæ ſaltem de communi curſu bene permittit Deus aliquando fideles tentari, & tunc dat virtutem gratiæ ad poſſe ſuſtinere. Et ſic loquitur Apoſtolus 1. Cor. 10. c. vnde ibidē ſtatim ſubdit.* Sed faciet cum tentatione prouentum, vt poſsitis ſuſtinere.

15 Ita vt tę. nos etiam vi. *propter pondus enim tribulationis aliquādo prolongatio vitæ redditur tædioſa. Sed contra hoc videtur quod dicitur Iac. 1. a.* Omne gaudium exiſtimate uos fratres cū in tētationes uarias incideritis, &c. *Dicendum, quod tribulatio ſecundū ſe conſiderata odibilis eſt et odioſa, et ſic loquitur hic Apoſtolus. In comparatione tamen ad finem, eſt ioeunda, vt pote ad conſecution beatitudinis ordinata. Matt. 5. a.* Beati qui perſecutionē patiuntur propter iuſtitiā: quoniam ipſorum eſt regnum cęlorum: *ſicut medicina amara propter conſecutionem ſanitatis eſt amanda.*

16 Sed ipſi in nobis. re. mor. *i. firmam opinionem moriendi tunc.*

17 Vt non ſimus fiden. in no. *ideſt, in virtute propria.*

18 Sed in Deo, &c. *q.d. idē reputo ac ſi nos a mortuis reſuſcitaſſet.*

Et

a *Et eruit.* Quia Deus præſidia ſua non negat ſuis in neceſſi A tate poſitis.

b *Et adhuc,&c.* ✣ Theophylactus. Quoniam illud minus, videlicet eſſe nobiſmetipſis confidendum, in communem fortaſſe Corinthiorum cedere videbatur calumniam. Cum eorum nonnullus momordiſſet apoſtolus, dictum id acrius viſum mitigat, & eorum animos lenit, cũ eorum aſſerat preces vel maximo ſibi adiumento futuras. Licet præterea ex his ad humilitatem nos inſtrui, quandoquidem & Paulus dicat Corinthiorum ſe votis & precibus indigere, nec minus & orationis ipſius poteſt & virtus perdiſci. Plurimum namque hæc valet ſi rite decenterque ab eccleſia pro B matur.

mihi veſtris precibus iam parata eſt, vniuerſis vobis largitus D eſt Deus, vt multi ſibi mei cauſa gratiarum grates dicant.

e *Per multos.* Exponit quod ſupra dixerat a perſonis multarum facierum.

f *Nam gloria noſtra.* Ideo & vos & alij debetis orare pro nobis. Vel ideo orationes veſtræ poterunt nos iuuare, quia hoc vnde gloriamur tam honeſtum eſt.

g *Teſtimonium.* Sunt bona opera, quæ teſtantur exterius quid ſit in conſcientia, *Teſtimonium.* ideſt, conſcientia non remordens, ſed teſtificans, quod in.

✣ Ambroſius. Hoc dicit quia de cõſcientia ſua præſumebant, quę pura erat ab omni ſimulatione, quam obrem de Dei auxilijs non diffidebant.

Argu. in Pſa. 19. & 149.

† multis perſonis pro dono in nos collato.

† gloriatio.

Ser 2. in feſto omniũ ſanct.

a Ad ſalutem reduxit. b Tendentes mentis deſiderio. In poſterum. Quotidie.

a b eripuit nos & eruit in quem ſperamus: quoniam, & adhuc eri- 1

a Non ſolum nobis & alijs, ſed &. Vel nibus. b Facta vel eſt s. c Et orationes veſtræ iuuabunt nos, vt per multos, &c. Ideſt, a perſonis diuerſarum ætatum

c piet adiuuantibus vobis in oratione pro nobis ut ex † multa- 2

Vel nobis. a Liberationis & cæterorum bonorum. 3

d rum perſonis facierum, eius quæ in nobis eſt donationis, per 4

e a Fideles. b Ambro. Ideo non diffido de auxilio Dei, quia pura eſt conſcientia ab omni ſimulatione. c Hoc unde gloriamur.

f multos gratiæ agantur pro nobis. † Nam † gloria noſtra hæc 5

a Non aliud in ore & aliud in corde habentes.

g eſt teſtimonium conſcientiæ noſtræ, quod in ſimplicitate 6

a Sinceram ueritatem de Deo, non etiam legis obſeruantias prædicantes. b Quia a Deo eſt hæc gloria conſcientiæ ſimplicitas & ſinceritas. Ideſt, ſecundum quod ſpiritus gratis mihi iudicauit.

h cordis & ſinceritate Dei, & non in ſapientia carnali, ſed in 7

i Vbi tot mala. a Simpliciter conuerſati ſumus. 8

k gratia Dei conuerſati ſumus in hoc mundo, abundantius 9 10

a Erga uos. Quibus ceſſimus de iure noſtro, quia cum ab alijs acceperit, ab his noluit b Abundantius ad uos, quia nec in prima epiſtola exegi aliquid nec in hac.

l autem † ad vos. Non enim alia ſcribimus vobis, quam quæ 11 12

* Theodoretus. Dum enim hoc fit, multi propter nos Deũ laudabunt, dum vident nos pericula adire, & ex eis diuino auxilio euadere.

Vt ex perſonis mul. ſpe. ad Deum propter prædicationẽ eorum conuerſis *gratiæ agantur.* Deo pro prędicatione eorũ *per mul.* habentes eam donationẽ fidei, quæ in ipſis eſt per ſonas mul. fa. dicit infantes, pueros, & cæteras ætates pro vtriuſque ſexus conditione.

c *Et mul per.* Alia tranſlatio, *vt in multorum facie eius, quæ in nobis.* Quę litera ſic legitur. Q. Orationes veſtræ ſic iuuabunt nos, vt per multos gratię agãtur Deo pro nobis Gratię dico eius donationis, quæ eſt in nobis. Hæc non mutantur. Agan C tur dico in multorum facie.

Auguſti. ideſt, in multos, & coram multis, hoc ideo quia gratia Dei conſolatur apoſtolos cauſa multorum, ideſt, omnium credentium, quorum cauſa & preſſuræ eis ingerebantur. Et ideo illi omnes credentes gratias Deo referant pro liberatione.

* Ambro. Hoc dicit, quia gratia Dei multorum cauſa conſolata eſt apoſtolos, ideſt, omnium credentium, quorum cauſa & preſſuræ eis ingerebantur, ac per hoc, quia omnium cauſa eſt, cuncti Deo gratias referant, cum ceſſat tentatio, aut cum oritur ſimul obſecrent.

d *Donationis.* Præcedentis ex perſonis. i. honeſtis viris, vt vobis & alijs multarum fa. ideſt, diſcretionum, vel diſcretorũ meritorum, & diuerſarum virtutum: Vt facies Iob fuit patientia, Dauid, humilitas. Moyſi manſuetudo.

* Theophylactus. Vt quod in nobis eſt Donationis. Hoc eſt, quæ in me collata eſt gratia, per multos, hoc eſt per vos, qui plurimi eſtis pro me orantes ex multarum perſonis facierum gratiæ habeantur, hoc eſt a vobis. Nam ſalutem, quæ mihi

* Bernardus. Eſt ergo teſtimonium conſcientiæ in quo, E gloriatur apoſtolus, nõ quod perhibeat cõſcientia, ſed quod loquitur ſpiritus veritatis in ipſa, teſtimonium perhibens ſpiritui noſtro quod filij Dei ſumus. Eſt enim teſtimonium cõſcientiæ non perhibentis, ſed percipientis.

* Theodoretus. Nobis autem dicendi libertatem præbet teſtimonium conſcientiæ.

h *Sincer. Dei.* Sicut impijs eſt magna pęna conſcientia, ita pijs gaudium. Non quaſi inde ſuperbe gloriantibus, ſed Dei totum dantibus: Ideo recte non ait: Gloria noſtra eſt teſtimonium alienæ malitiæ vel minoris gratiæ, ſed conſcientiæ noſtræ. Quæ quia occulta non eſt ſubiecta alieno iudicio, & ideo nullus præſumat contra eam, vel cogitare, vel proferre ſententiam.

i *Non in carnali ſapientia.* Quę eſt voluptates diligere, labores F vitare, vel ſecundũ naturas rerum, & non contra prædicare, vt pſeudo faciebant quorum fucatã prædicationem arguit.

* Theophylactus. Hoc eſt non in eloquentiæ vi, & ſophiſmatum perplexionibus. (Id namque prætendit carnalis ſapientia,) cuius gratia, cum Corinthij inſoleſcerent, hanc ipſe negat ſapientiam eſſe, reſpuitque & large propulſat.

✣ Theodo. Carnalem autem ſapientiam hic dicit, non eloquentiam, ſed malitiam, & calliditatem. Tacite autem taxat impoſtores illos, vt qui prædicationem corrumperẽt, & quę ſibi videbantur prædicarent.

* Ambro. Vt oſtenderet non humanę ſapientię, ſed euangelicæ prædicationi liberam ſe conſcientiam exhibuiſſe.

k *Abundantius autem ad vos.* ✣ Ambro. Quia cum ab alijs accepit, ab his noluit, ne arguẽdi eos auctoritatẽ amitteret.

* Theophylact. Cur illud: Quia & ſigna ediderat, & gratis apud hos euangelium prædicaſſet.

l *Non enim alia ſcrib &c.* * Ambroſius. Alia ſe dicit ſcribere

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Et adhuc eripiet.* in futuro.

2 *Adiuuan. & vo. &c.* i. non ſolum fiet hoc ex merito noſtro, ſed etiam ex merito veſtrarum orationum pro vobis.

3 *Vt ex mul. perſo. faci.* i. ex perſonis multarum conditionũ ſecundũ ætatem, ſtatũ, & ſexum, & quia ex hoc, q; Deus dat beneficiũ alicui ad preces multorũ, nõ ſolũ obligatur ad gratias agendũ Deo ille, qui beneficiũ recipit, ſed et omnes per quorũ oratione hoc fit, propter qđ Deus aliquando dat aliquid ad preces multorum vt omnes obligentur ad gratiarũ actiones, quod etiam cedit in bonum omnium.

4 *Eius quæ in.* ideſt. vt pro beneficio nobis collato precibus multorum multi gratias agant Deo.

5 *Nam gloria.* Hic conſequenter ponitur cauſa dictę conſolationis, quæ excipitur ex parte conſolati. Et diuiditur in duas partes, nam hęc cauſa primo ponitur. ſecundo ad hoc teſtimonium inducitur. ibi. *Non enim alia ſcribimus.* Circa primum ſciendũ, quod conſolatio Apoſtoli conſiſtebat in firma ſpe diuini auxilij, vt patet ex dictis. Talis autem ſpes cauſatur in homine ex eo, q; viuit ſecundum dictamen conſcientię puræ & rectæ quod faciebat apoſtolus. ideo dicit. *Nam gloria, & c.* q. d. ideo ſecure cõfido, de diuino auxilio propter teſtimonium conſcientię proprię, qui remurmurat malo interius, & conſuadet bono, & huic teſtimonio debet homo magis credere de propria bonitate quam teſtimonio hominum, qui vident tantum exteriora, contra illos, qui reputant ſe bonos ex hoc, quod ab alijs laudantur.

6 *Quod in ſimplici.* quantum ad rectitudinem intentionis.

7 *Et ſinceritate.* quantum ad bonitatem operis in ſe: Quæ duo requiruntur ad bonitatem actus, ſcilicet, quod ſit bonũ opus ex genere, & ex finis intentione.

8 *Dei.* Hoc additur, quia talia non habet homo a ſeipſo ſed a Deo ad quem debet iſta referre.

9 *Et non in ſapientia carnali.* ideſt, non innitendo terrenæ ſapientiæ, ſed gratiæ diuinę.

10 *Conuerſati ſumus in hoc mundo.* ideſt, inter homines.

11 *Abũdantius au. ad vos.* hoc dicit apoſtolus, quia illis prædicauerat abſque hoc, q; acciperet ab eis ſumptus, vt habet infra. 11. c. tamen acceperat ab alijs. 12 *Non enim.* Hic cõſequenter inducit ad hoc teſtimoniũ ipſorum & Corinthiorum, quia per experientiam ſcire poterant dictum apoſtoli

A bere,quæ non ſolum litteris cernerent, ſed & operibus eius manifeſta haberēt,vt probaret ea,quæ loquitur geſtis ſe implere,quibus vniuſcuiuſque mens & propoſitum d[illegible]ſcitur.

* Theophylactus. Quoniam magna quidem polliceri de ſe ac dicere videbatur, ne quis objceret verborum id præterire iactantiam, ſic infert. Ea ſcribimus ipſi ad vos, quæ his in litteris vos ipſi prælegitis, & quorū ante hac notionē habuiſtis. Nec illud, quia nuper vobis hiſce ex litteris cognitus ſim, aduerſatur.

a *Spero au.* Ambro. Proficere illos ſperat, quia cęperāt meliores effici cognito apoſtoli affectu circa ſe, & gloriabantur in eo.

B

* Theophylactus. Hoc eſt, quod talis ſim ipſe, vt cauſam vobis præbuerim de me gloriādi, quod talem ſitis pręceptorem ſortiti, qui nihil humanum edoceat, nihil vel quod falſo agi, vel dolo queat.

ille,qui dicit verū quod putat falſum, nec eſt liber a mendacio,qui o[illegible] neſciens verum loquitur, ſciens autem non eſſe verum voluntate mentitur.

* Theophylactus. Videtur ſibi[illegible] contraria protuliſſe quod tamen haud ita ſe habet, Neque enim ſcripſi per vos,inquit,me in Macedoniam conceſſurum, ſed venire volui, Itaque & ſi haudquaquam hoc pacto ſcripſerim, alioqui maturabā acceſſum & animo erat priuſquam Macedoniam ipſam conſpicerem, vos ſtatim adire & tantopere abſum a quauis negligentia, quin ad vos iter accelerem, quod meis vos velim pollicitationibus fraudari, vt vel promiſſa hæc mea præuenire voluerim.

D

a In prima epiſtola. b In experientia operum. Et ſicut hucuſque de me cognouiſtis, ita deinceps agnoſcetis.

a † legiſtis, & cognouiſtis. Spero autem quod vſque in finem 1

a Mę in eodem b Non ex toto,quia etſi ſcitis quod abſtinui,non tamen ſcitis quanta diſcretione hoc feci. 2

3

b cognoſcetis, ſicut & cognouiſtis nos ex parte, quia gloria ve- 4

a Quæ gloria erit. Aduentus,ideſt,tempore iudicii,cum omnia aperta erunt. 5

ſtra ſumus, ſicut & vos noſtra in die domini noſtri Ieſu Chri- 6

a Iam quidam ueſtrum correpti ſunt. Vel abundantius ad uos ſeruaui ſimplicitatem, & in hoc confiſus,uel in hoc quod ſperamus per alterutrum glorificari. Quam item in Macedoniam. b Per meam præſentiam.

c ſti. Et hac confidentia volui prius venire ad vos, ut † ſecundam 7

d a Confirmationem,quæ poſt fidem,uel qui prius fidem habueratis. b Veſtro ductu. c Vt multipliciter uos confirmarem. 8

e gratiam haberetis, & per vos tranſire Macedoniam, & iterum 9

a Vt eleemoſynam ferrem ſanctis,qui ibi erant.

a Macedonia venire ad vos, & a vobis deduci in Iudæam.

a Ad hoc ergo uenire uolui & non ueni. b Et non feci. c Vt quod ratione non propoſui,ſed impetu animi eadem leuitate dimiſi.

Cum ergo hoc † voluiſſem, nunquid leuitate vſus ſum? Aut 10

f a Facienda uel dimittenda b Pro carnali commodo propoſuerim, & quia non erat dimiſerim. 11
c Vt per has cauſas ſit apud me, ideſt,in intentione mea affirmatio & negatio de eodem:

quæ cogito ſecundum carnem cogito, ut ſit apud me, † eſt 12

g & non? Fidelis autem Deus, quia ſermo noſter, qui fuit 13

h a Ideſt,mendacium,ut in pſeudo. Ideſt,non aliud egi quam ſciui agendum, quia utilitas præponenda eſt uoluntati. 14

apud vos, † non eſt in illo eſt & non, † ſed eſt in illo eſt.

15

† legiſtis,& cognoſcitis.

† in animo veritatem.

† non fuit etiā non.

† gemini vos in gratiam.

† quo ... eccia non, ...

- ſed in illo, ...

E

e *Et ſecundam gratiam haberetis, per vos tranſire Macedon. &c.* Sic legit Ambroſius. Vt plenam gratiam haberetis. Plenā ergo gratiam habuiſſent de aduētu eius, quia imago eſt epiſtola, pręſentia autem veritas.

* Theo. Vbique ſuam de ſe modeſte loquendi regulam obſeruat, quinetiam ſuos hic diſcipulos in eodem ſecum ordine collocat. Aeque enim & eos dicit de ipſo, & ſe de ipſis gloriari, in die aduentus domini.

b *Quia gloria veſtra ſumus.* Cognoſcetis,quia gloria, ideſt, per nos cōſequi gloriam ęternam debetis, & nos per vos bene inſtructos,quod non eſſet, ſi cum offendiculo a vobis acciperem.

C

c *Hac confidentia.* Quia vita munda vel emendata quorundam erat, voluit videre quos ante indignum erat videre. Si ergo non iuit, propter alios eſt, qui modo ſe purgent.

d *Volui prius venire ad vos, vt ſecundam gratiam, &c.* Auguſti. Prius,quia in priori epiſtola promiſerat ſe venturum, & nō venerat,& ideo mendax & leuis videbatur,quod modo excuſat. Non enim fecit hoc, niſi pro eorum culpa, Non eſt iudicandus mendax,qui dicit falſum quod putat verum, quia quantū in ſe eſt nō fallit ipſe, ſed fallitur. Econtra mentitur ille,

f *Aut quæ cogito, ſecundum carnem cogito.* * Ambroſius. Qui enim ſecundum carnem cogitat, tunc non implet, quæ diſponit, quando aut perſonis amplioribus defert, aut certe lucris, aut apparatibus vincitur, quod apoſtolus ſpreuit. Spiritalis autē tunc diſpoſitum non implet, quando prouidentius aliquid, pro ſalute animę meditatur, ſicut & apoſtolus, ideo non impleuit qđ voluerat, vt per hoc ipſum meliores efficerentur, ſciētes ideo diſtuliſſe eum, quia quidam adhuc inter eos non ſe purificauerant a peccatis.

F

g *Vt ſit apud me, eſt, & non.* Ideſt, vt proponam voluntatem vtilitati. Q. Non ſic, quia vtilitas pręponenda eſt voluntati, & ſic feci.

h *Fidelis autē Deus, quia ſermo noſter, qui fuit apud vos, non eſt, &c.* In hoc non ſum mentiri credendus, quia in nullo alio ſū vobis mentitus. Et hoc credi pōt, quia Deus eſt fidelis, qui promiſit doctores veritatis. Vel Deus verax eſt mihi in hoc teſtis,

Ambroſius.

Augustinus.

NICOLAVS DE LYRA.

* *verū eſſet ex ſua cōuerſatione inter eos, & per epiſtolā prius miſſā. iō dicit* Non enim alia ſcribimus vo. *in epiſtola a me prius miſſa.*

1 Et cognouiſtis. *experiendo conuerſationem meam.*

2 Spero au. quod vſque ad finem cognoſcetis. *i. perfecte.*

3 Sicut & cognouiſtis nos ex parte. *ideſt, imperfecte. Hoc dicit, quia receperant pſeudo apoſtolos quos aliqui eorū veris Apoſtolis comparabant, tamen apoſtolus ſperabat de bono fine, ſcilicet, quod perfecte cognoſcent ſimplicitatē & ſinceritatē ſuam, & aliorū vere Chriſti diſcipulorum eam approbando, & falſitatem pſeudo apoſtolorum reprobando. Ex hoc ſubd[illegible] rationem dicens.*

4 Quia gloria veſtra ſumus. *inquantum per prædicationem noſtram cum adiutorio Dei ad gloriam perducemini.*

5 Et vos noſtra. *quia per prædicationem quam vobis fecimus gloriæ præmium expectamus.*

6 In die domini noſtri Ieſu Chriſti. *Ideſt, in die iudicij, quæ ſua dicitur, quia tunc voluntatē ſuam faciet, omnes generaliter iudicādo.*

7 Et hac confidentia. *Poſtquā apoſtolus captauit Corinthiorum beneuolentiā ad excitandum eorum attentionem, hic cōſequenter ponit ſuā excuſationem. Et diuiditur in duas partes, quia primo excuſatio ſua ponitur, ſecūdo, explicatio ſubditur, ſequēti cap. Prima adhuc in tres, quia primo recitat ſuā promiſſionē, ſecūdo, ponit ſuper hoc ſui accuſationē ibi.* Cum autem volui. *tertio ſubdit ſuā excuſationē, ibi.* Fidelis Deus. *Circa primū ſciēdū, quod in prima epiſtola miſſa Corinthijs ab Apoſtolo, quā tamē nō habemus, promiſerat Apoſtolus Corinthijs eos viſitare antequā intraret Macedoniā, & iterū per eos reuerti de Macedonia, poſtmodū vero in ſecunda epiſtola quam habemus, & eſt apud nos prima vltimo. c. ſcripſit q̄ prius iret Macedoniā quā Corinthum, & ſic videbatur primæ promiſſioni contrariare, propter quod dicit.* Et hac confidentia. *i. quia ſatis puritatē conuerſationis meæ cognouiſtis, & gloria mea eſtis, in hoc, inquam confidens.*

Diuiſio.

8 Volui prius venire ad vos. *antequam intrarem Macedoniā.*

9 Vt ſecundā gratiam haberetis. *a me ſcilicet gratiam viſitationis paternalis poſt gratiā prædicationis tempore veſtræ conuerſionis. Hic eſt ordo primæ promiſſionis, cui videtur cōtrarius ordo ſecūdæ.*

10 Cum ergo hoc voluiſſem. *Hic cōſequēter ponit ſuper hoc accuſationē Corinthiorū cōtra ſe, quia aliqui dicebāt ipſum mutaſſe propoſitū circa dictū promiſſum ex animi leuitate. Alii vero quod hoc fecerat ex carnali affectione, propter quod dicit.* Cū ergo hoc voluiſſum, nunquid leuitate vſus ſum? *mutūdo propoſitum, vt mihi imponitis.*

11 Aut quę cogito ſecundum car. cogi. *i. ex affectu carnali.*

12 Vt ſit apud me eſt & non. *ideſt, duplicitas & falſitas, vt aliqui veſtrum æſtimant.*

13 Fidelis autem Deus. *Hic conſequenter ponit ſuā excuſationē. Et diuiditur in duas partes, quia primo ponit cauſam falſam. ſecundo. aſſerit verā, ibi.* Ego autem. *Prima adhuc in duas, quia duplici ratione oſtēdit ſe nō feciſſe, ex aliqua duplicitate ſeu falſitate. Et accipitur prima ratio ex officio prædicandi ſibi a Deo impoſito, cū quo nō ſtat talis duplicitas ſeu falſitas, ſed requiritur omnimoda veritas, quia tale officiū imponitur a Deo, qui eſt ipſa veritas per eſſentiam. Et hoc eſt quod dicit.* Fidelis autem Deus, *a quo ſum apoſtolus inſtitutus.*

Diuiſio.

14 Quia ſermo noſter qui fuit apud vos. *& ab ipſo deriuatur.*

15 Non eſt in illo eſt & non. *ideſt, aliqua fallacia.*

Dei

a Ideſt, in eius prædicatione quia Dei filius Ieſus Chriſtus eſt.
Dei enim filius Ieſus Chriſtus, qui in vobis per nos prædica- 1
tus eſt, per me & Siluanum & Timothæum, non fuit† in illo 2
a Ideſt, mendacium. b Nunquam aliud uoluit quam quod utile eſt c Verax eſt Dei filius. Et uere, quia. 3
eſt & non, ſed eſt in illo fuit. Quotquot enim promiſſiones 4
Vel ſecundum aliam literam, ueritas & completio. 5
Dei ſunt, † in illo eſt. Ideo & per ipſum amē Deo dicimus ad 6
a Per quos manifeſtatur hoc. b In uera prædicatione. c Iudæos. Quia & Gentes, cum Iudæis 7
confirmatæ ſunt. 8
a gloriam † noſtram. Qui autem confirmat nos vobiſcum in 9
b a In uera prædicatione Chriſti. b In reges & ſacerdotes per ſpiritum in baptiſ. vnde Petrus. Nos
c ſumus genus electum, regale ſacerdotium c Eſt d In libro uitæ ſcripſit, uel diſcernit ab aliis ſigno crucis.
Chriſto & qui unxit nos Deus, et qui ſignauit nos, & dedit 10
a Spiritumſanctum in arram, uel dona ſunt pignus, quod ſpiritus eſt in eis. b Aperit quare non ue- 11
nit ad eos ſicut dixit. Ne putent ſe contemptos. 12
d † pignus ſpiritus in cordibus noſtris. Ego autem teſtē Deum 13
a Non ſolum circa corpus, ſed etiam contra. Si mentior. b Ne contriſtarem multos. Ne eo aſperiore incorrecti uerterentur in ſeditionem Vult ergo prius mitigare.
inuoco in animam meam, quod parcens vobis † non veni 14
a Primam uicem poſtquam a uobis diſceſſi. b Ideo dico parcens. c Non quia dominum & coactionem patiatur fides. d Quæ voluntatis & non neceſsitatis.
e f ultra Corinthum. Non quia dominamur fidei veſtræ, ſed 15
a Si uultis cooperari. b Aeterni, uel quia gaudebunt emendati. 16
Quæ per dilectionem operatur, non dominio. 17
g adiutores ſumus gaudii veſtri. Nam fide ſtatis. 18
19

† etiam & nō, ſed etiam.

A ſtis, & hoc eſt vt apud me eſſe, eſt & nō, ſed Deus eſt fidelis in promiſſis, quia in illo toto noſtro ſermone, qui *fuit ap. v. non eſt*, & *non*. ideſt, mendaciū. In noſtro ſermone nō fuit eſt & non, quia in illo Dei filio. i. in eius prædicatione, qui Dei filius eſt prędicatus per nos. *non fu. eſt & non. ſed eſt*. ideſt, affirmatio veritatis tantum *fu. in il.* Quod ſi mēdaces eſſemus & ipſe, qa qđ docuit, tā tū prędicamus. Verax eſt Dei filius. *quia promiſſi. Dei in il.* ideſt, per illum *ſunt, eſt.*

✱ Ambro. Si quę deſtruxi eadē ædifico, pręuaricatorem me conſtituo, ideo ergo fidelē in ſe dicit Dei prędicationem. Nā illud faciunt adulatores. Frequenter. n. ne homines offendant, quæ vera ſunt prætermittunt.

B ✱ Theophyla. Soluit, quę incūbere videtur obiectionem. Poſſet quiſpiam merito dicere: Si nulla tuis ineſt firmitas dictis, quandoquidem aliquid te cum facturū affirmas, nihil egiſſe deprehenderis, vereor ne ſermo hic tuus eſt & nō, hoc eſt nihil in ſe habeat firmitatis. Ad hæc itaque reſpondens apoſtolus, inquit: Erat profecto mei iuris profectionem, ad vos polliceri, eoque me mea fefellit opinio, prędicatio vero Dei eſt opus, & ideo nec fieri poteſt, vt quempiam fallāt diuina myſteria. Cum itaque ſit Deus talis neq; eius ſermo, qui ad vos habitus eſt, & p nos prędicatus, vel infirmior, vel inſtabilis erat, ita fit, vt plerumque diluat, quod affirmauerit, aut confirmet quod ante diluerit.

Vel et ā alia litera *veritas & comple.* quia in illo completę & exhibitæ ſunt. Et non eſt credendū, quod mendax ſit, per quē pater verax apparuit. Et qa promiſſiones Dei per Chriſtum ſunt implete, *ideo nos per pſum dicit Deo amen.* ideſt, veracem eſſe. Et quod Chriſtus, & Deus ſunt veraces, eſt.

C a *Ad glo. noſt.* quia per hoc probamur vera prędicare. Noſtrā dico, non enim tantum nobis tribuo, ſed Deo, quia qui cōfirmat, eſt Deus.

b *Qui autem confirmat nos.* ✱ Ambroſius. Chriſtum dicit cōfirmare. gentes in fide promiſſa Iudęis, quia ipſe eſt, qui fecit vtraq; vnū, ideſt, Circuncíſionem & præputium, in vno nouo homine faciēs pacē, Dominus ergo cōfirmat, & Deus qui vnxit nos, ideſt, qoi dedit regiā honorificētiam, ſicut dicit Petrus Apoſtolus. Quia ſumus, inquit, genus regale, p vnctionē ſpiritalem, cuius typus fuit in regib Iudęorum. Qui & ſignauit nos dando ſpiritū ſuum nobis pignus, vt non ambigamus de promiſſis eius. Si enim adhuc mortalibus ſpiritū D ſuū credidit, dubiū nō eſt, quin immortalibus addat gloriā.

c *Vobiſcum in Chriſto.* Tunc ſi vos eſtis firmi in Chriſto, magis conſtat de nobis, per quos vos confirmati eſtis.

d *Ego autem, &c.* Pro leuitate vel terreno cōmodo nō dimiſi ſed parcēs. Spirituale tunc diſpoſitum nō implet, quando prouidētius aliquid ad ſalutē meditatur.

✱ Theo. Perſuadere volens diuinus Apoſtol⁹ vera eſſe, quę dicūtur, cū qui eſt cogitationū inſpector, in teſtimoniū vocauit. Deinde lenit aſperitatē eorum, quę dicta ſūt. Erat. n. aſperum, & minarū plenū, quod eis parcens ad eos E venire differebat.

* Ambr. Nūc manifeſtat qua cauſa, cū voluiſſet ire ad illos diſtulit, vt tunc iret, qñ iā prope omnes emendatos inueniret. His n. nūc loquitur, qui videbantur ſe velle corrigere, ſed operā nō dabāt, vt hoc implerēt. Quia ergo corripere illos neceſſe erat, iter ſuū ab illis diuertit, ne contriſtaret multos, & hoc fuit illis parcere. Quod vt mentibus eorum commendet, Deū teſtem dat, ne putarent ſe indignos eſſe & cōtemni ab illo, quo comperto, vt pręſentiam eius mererentur, emendarent ſe.

e *Non quia do.* Ne indignarentur quaſi de dominio eo, quod dixerat, parcens vobis non veni. ſubdit. *Non quia do. &c.*

✱ Theodore. Hoc autem dixit tanquam tacitę obiectioni reſpondens. Quia enim veriſimile erat dicere aliquos. Quid igitur ſeane de cauſa credidimus, vt ſeruitutē ſuſtineamus, & a te inſtar dñi caſtigemur, neceſſario ſubiunxit. Hęc dixi non tanquam in vos dominatum exercens, ſed vt qui ſim ſpiritalis veſtri gaudij adiutor.

f *Sed adiutores ſumus gaudij veſtri.* ✱ Ambroſius. Hoc eſt, quia ſicut in malo opere iuſtitia eſt, ita & in emendatione F gaudiū. Huius gaudij adiutores ſumus, inquit, quia volentibus eis emendare ſe, efferūt commonitionęs, vt quod velle ceperant, poſſent implere.

g *Nam fide ſtatis.* * Theophylactus. In his quidem, quę fidem contingunt, recto ſtatu conſiſtitis, quo fit, vt nil habeā cuius inſimulare vos queam, in cęteris vero infirmiores eſtis, & ambulandi, a quibus ſi pedem non retuleritis emendati, merito nec ſecus vos pęna afficere, & męrore potero, ac ipſe veſtri ob gratiam triſtitia ſum affectus.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Dei enim filius Ie. Chri. *qui eſt via veritas & vita, Io. 14. a.*
2 Qui in vobis per nos prędicatus eſt. *veraciter.*
3 Per me & Siluanum. *iſte eſt, qui vocatur Silas, Act. 15.*
4 Timotheum non fuit in illo. *ſcilicet, Chriſto.*
5 Eſt & non. Et *ideſt, aliqua duplicitas.*
6 Sed eſt in illo. *quia omnes promiſſiones patribus factas a Deo fideliter adimpleuit.*
7 Ideo & per ipſum amen. *i. fideliter cōfitendo eius fidelitatē.*
8 Ad gloriam veſtram. *quam per ipſum conſecuturi eſtis certitudinaliter, n ſi fuerit defectus in vobis.*
9 Qui autem. *Hic ponitur ſecūda ratio, quæ accipitur ex vſu dicti offi. ij. nā Apoſtoli prædicando loquebantur ex ſpeciali motione ſpiritusſancti, Mat. 10. c.* Non enim vos eſtis, qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri, qui loquitur in vobis. *& hoc modo non poteſt homo mentiri, licet hoc poſſit quādo loquitur ex ſeipſo, & hoc eſt quod dicit.* Qui au. con. &c. *i. ſpiritusſanctus, qui coniungit membra eccleſiæ adinuicem & capiti.*
10 Qui vnxit nos. *gratia ſua.*
11 Et qui ſignauit nos. *ſigno crucis in baptiſmo & cōfirmatione.*
12 Et dedit pi. ſpi. in cor. no. *De ratione pignoris duo ſunt. ſ. q tantū valeat, quantū res ipſa cuius eſt pignus, ſecundo, q non habetur res cuius eſt pignus niſi in ſpe, & ſic in præſenti, ſpiritusſanctus eſt pignus factus i ſanctis beatitudinis æternæ. æqualis. n. bonitas eſt rei quā expectamus in futuro, quæ eſt ipſa trinitas, eadē. n. bonitas eſt in vna perſona quę in tribus. Et ſupplendum eſt, quod homo loquens ex ſpiritusſancti inhabitatione & motione, vt ſic non poteſt falſum dicere.*
13 Ego au. teſtem. *hic cōſequēter ponit cauſam verā, quare non venerat ſecundū promiſſi formam. Et confirmat dictum ſuum duplici iuramēto, ſ. atteſtationis dicens.* Ego autē teſtē, *& execrationis. ibi.*
14 In animam meam. *ideſt, in periculum animæ meæ.*
15 Quod par. vo. nō ve. vl. Co. *i, poſtquā a vobis deceſſi. Dicit aūt parcēs vobis. Sciebat. n. eos pro tūc male corrigibiles, & ſic ex aduētu ſuo ad corrigendū potuiſſet oriri inter eos ſeditio & maius periculum.*
16 Non quia do. *hoc dicit Apoſtolus, quia poſſet aliquis de Corinthiis dicere, quod Apoſtolus loqueretur multū dominatiue dicēdo.* Parcens vobis. *ideo hoc excludit, dicens.* Non quia do. *q. d. non dixi hoc vt dominus veſter.*
17 Sed ad. ſu. g. v. *quod expectatis.*
18 Nam. *ideſt, quia.*
19 Fide ſtatis. *ideſt, immobiles in veritate catholica, & non ex coactione aliqua.*

A

CAP. II.

a STatui autem. Parcens non veni, *ſed ſtatui hoc idem.* q; cum primam miſi epiſtolam. ſ. *ne iterum venirem.* vel iterum eſſet triſtitia, ſicut fuit auditis eorum peccatis.

✻ Ambroſius. Apertum eſt, quia ideo noluit ire, ne forte corripiens paucos multos contriſtaret ipſe etiam contriſtatus. Compatiuntur enim omnia mēbra vnius merori.

✻ Theodoretus. Non conſultius autem exiſtimaui, vt ad vos veniens, eos, qui peccant triſtitia afficiam. Illud autem, iterum, cum præſentia non cum triſtitia, coniunctum eſt.

ſuper triſtitiam.

b *Si enim con.* Corrigendo, increpando quocunq; modo, vel per epiſtolā vel præſentiam.

B

c *Et quis eſt qui, &c.*

* Theodoretus. Quid me æque excitarat, ac ſenſus eorū, qui accuſantur? ex eo enim facio coniecturam vtilitatis, quę ineſt in reprehenſione.

† Grauem.

✻ Chryſoſtomus. Nolui ad vos venire, ne amplius vos cōtriſtarem increpās, indignans, auerſans, deinde quoniam & hoc ipſum erat vehementius, & illorum continebat accuſationem ſi ſic res habebant, vt Paulus ſi veniſſet cōtriſtandus eſſet, correctione vſus, ait. Nam ſi ego contriſto vos, quis eſt, qui me lętificet? niſi is qui contriſtatur ex me?

Q. Et vos me contriſtatis, *niſi qui contriſtatur ex me.* ideſt, ſecundum meam voluntatem, vt pęniteat.

d *Confidens.* ✻ Theodoretus. Ideo meæ litteræ meum aduentū anticiparunt, vt cum per illas fuerit adhibitum remedium,

C

medium, id mihi lętitiam conciliet. Huius autem vos quoque eſtis participes, vt qui noſtra veſtra eſſe ducatis. D

Q. Videte ergo ne fruſtra confidam, quod meum gaudiū erit, & vos debetis facere, quod ad meum gaudium ſpectat, *quia meum gaudium, &c.*

CAP. II.

STatui autem hoc ipſum apud me ne 1
Vos contriſtans.
a iterum in triſtitia venirē ad vos. Si enim 2
3
b c ego contriſto vos, & quis eſt qui me læ- 4
a Nullus. b Quod melius ſit per epiſtolam quam per pręſentiam. 5
tificet, niſi qui contriſtatur ex me? Et 6
a Quod nemo me lætificet, niſi qui contriſtatur ex me. 7
hoc ipſum ſcripſi vobis, vt non cum ve- 8
a De incorrectione. b De peccatis. c De vobis.
nero, triſtitiam ſuper triſtitiam habeam, de quibus oportuerat 9
a Non ſolum nunc, ſed olim cum contriſtauiſtis & ſic grauiter peccaſtis.
b Quod vltra non habebo triſtitiam c Ideſt, quando gaudeo vos gaudetis
d me gaudere, †confidens in omnibus vobis, quia meū gaudiū 10
a Triſtitiam habui b Laboribus vigilando pro vobis & orando. c Cura, dolore. Primum epiſtolam. 11
omniū veſtrū eſt Nam ex multa tribulatione & anguſtia cor 12
a Quæ indicio ſunt quid intus eſſet. b Hæc retero. c Per memoriam eorum. 13
e dis ſcripſi vobis per multas lachrymas, non vt contriſtemini, 14
a Quod deſiderium emendandi. b Alias habeo. c Oſtenſam, quia omnes vt ſe diligit. 15
Quam putaueritis. d Quibus de iure meo ceſsi 16
f ſed vt ſciatis quam charitatē habeam abūdantius in vobis. Si 17
a Sicut ille fornicator. b Per lachrymas ſcripſi, ſed tamen condonate illi. Tantum. Etiam vos. 18
c Non omnes, vt hoc omnibus non imponam, quod reprehenſorie dicitur, vel illos oneret, qui doluerunt de peccato. 19
g quis autē cōtriſtauit me, non me contriſtauit, ſed ex parte, vt 20
Tamen. a Tam grauiter deliquit. b Quia talis facile deſperaret, ſi nimis aſpere in eum animaduerteretur. 21
h non †onerē omnes vos. Sufficit illi qui eiuſmodi eſt obiurgatio 22
23

e *Non vt contriſtemini.* Ambroſius Ad hoc enim corripiebat, vt oſtenderet quo amore illos diligeret, de quorū peccatis plus illis dolebat, qui non hoc affectu corripit, cōtriſtat. Inſultat enim, qui nō condolet fratri.

f *Si quis autem cōtri.* Præcipit fornicatorē illum, quē prius ſathanæ tradēdum iudicauerat recipi, quia correctus erat.

g *Sed ex parte, vt non onerem, &c.* Non omnibus onus triſtitiæ impono, propter illos, qui de peccatis doluerunt.

* Ambroſius. Omnes quos hic dicit, ex parte, ſancti ſunt. Duæ enim partes populo ſunt, ſicut in prima epiſtola memoraui. Hi ergo ex parte ſanctorum ſunt, quos contriſtatos in errore fratris ſignificat, ſicut & ſemetipſum. Hoc autem dicens, onerauit peccantem. Plus autem fit reus in cuius delicto multi tribulantur.

h *Obiurgatio hæc, quæ fit a pluribus ita, vt econtrario magis.* Quę & ſi tēporis quantitate vel alio modo non ſatis digna pęna videtur, in hoc tamē nō eſt parua æſtimanda, quod fit a pluribus quibus cōgregatis ſathanę traditus eſt. Magnū vtique dolorem patitur, qui delictum ſuum plures videt horrere. Et ita ſufficit, quod a pluribus obiurgatur. F

Theodo.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. II.

1 STatui autem. *Poſtquā Apoſtolus poſuit ſuam occaſionem, hic cōſequenter explicat eam exprimendo duplicem cauſam propter quam non venerat Corinthum ſecundum formam primæ promiſſionis. Secūda ponitur, ibi.* Cum autem veniſſem. *Prima cauſa eſt, quia ſicut dictū eſt timebat, ne ex ſuo aduentu peius eueniſſet, & ſic triſtitiā ſine vtilitate habuiſſet, quā explicat dupliciter. primo in generali, ſecūdo in ſpeciali, ibi.* Si quis autem. *Circa primum ſciendum, quod ſicut dictum eſt, Apoſtolus timuit ne eius aduentus eſſet inutilis, imo nociuus ratione dicta, & ſic habuiſſet triſtitiā ſine vtilitate, propter qđ diſpoſuit non venire, ſed magis ſcribere epiſtolā præmiſſam, reuocaturus eos ad pęnitentiam, vt ſic cum veniret eos ad correctionē diſpoſitos inueniret, & ſic materiā gaudij ex pęnitentia eorum haberet, per quod patet, quod dilatio ſui aduentus fuit valde rationabilis, & hoc eſt quod dicit.* Statui autem. *ideſt, firmiter diſpoſui.*

2 Hoc ipſum apud me. *Ideſt, tunc ad vos non venire perſonaliter, ſed magis ſcribere.*

3 Ne iterum in triſtitia. *tam ex parte mea quam veſtra.*

4 Venirem ad vos. *ratione prædicta.*

5 Si enim ego contriſto vos. *corripiendo indiſpoſitos.*

6 Et quis eſt qui me. *q.d. exiſtens apud vos cōſolari non poſſum niſi a vobis, contriſtatus autē non poteſt alium lætificare, iō ſubditur.*

7 Niſi qui contriſtatur ex me. *ideſt, vos per me contriſtati, ſi tūc veniſſem, quod non fieret, ſed magis oppoſitum.*

8 Et hoc ipſum ſcripſi vobis. &c. *Fuit. n. primo contriſtatus de peccato eorū. ſecūdo magis cōtriſtatus fuiſſet de incorrigibilitate eorū.*

9 De qui. oportuerat me gaudere. *inueniendo vos pænitētes.*

10 Confidens in omnibus vobis. *& hoc vobis ſcribo cōfidens: quod ſic vos diſponetis per pænitentiam, quod inde habeam gaudij materiam.*

11 Quia gau. meum om. ve. *i. cōſurget de bono omniū veſtrum.*

12 Nā ex mu, tr. & an. cor. *Anguſtia vero proprie eſt in mente, ex qua redundat tribulatio carnis in corpore, & vtrunque contigerat Apoſtolo ex Corinthiorum peccato. ideo ſubiūt.*

13 Scripſi vobis. *reuocans vos ad pænitentiam.*

14 Per multas lachrymas. *a me fuſas pro expiatione peccati veſtri. Et quia aliquis poßet credere, quod hoc ſcriberet ad eorum confuſionem & triſtitiam, & ideo hoc remouet dicens.*

15 Non vt contriſtemini. *ſupple hæc ſcripſi.*

16 Sed vt ſciatis quam charita. habeam. *erga omnes fideles.*

17 Abundantius in vobis. *quia illos cōuerterat ad fidē, vt patet ex ſupradictis propter quod magis zelabat pro eis. Et loquitur Apoſtolus, vt magis moueantur amore quam timore.*

18 Si quis autem. *Hic conſequenter ponitur cauſa ſuæ triſtitiæ in ſpeciali de quodā, qui eum contriſtauerat. ſ. ille enormis fornicator, qui vxorem patris ſui habebat, vt habetur. 1. Corin. 5.* Et diuiditur in duas *partes, quia primo oſtendit qualiter eum contriſtauit, ſecundo de pęna eius agit. ibi.* Sufficit illi. *Circa primū dicit.* Si quis autē contriſtauit me. *Et accipitur hic ſi, pro qa, qa illud nefarius cōtriſtauerat eum.*

19 Non me contriſtauit. *ſcilicet, totaliter.*

20 Sed ex parte. *i. ſecūdū quid, eſt enim duplex triſtitia. Vna quæ abſorbet, & deijcit rationē. Et iſta ſecundum philoſophū nō cadit in ſapientem, nec fuit in Apoſtolo. Alia quæ aliquantulū turbat rationem, quando quis turbatur de malo alicuius, & hæc fuit in Apoſtolo, tamen quia lætabatur de bonis aliorum, ideo ſubdit.*

21 Vt non onerem omnes vos. *imponendo vobis omnibus hoc onus, ſcilicet, quod contriſtaueritis me, nam multi veſtrum me lætificauerunt ex ſua bona conuerſatione.*

22 Sufficit. *Hic cōſequēter Apoſtolus agit de pæna illius. Et quia pęnæ medicinæ ſunt cōtra morbum peccati, ideo ſecurius eſt de pęna debita remittere, quā eam aggrauare: ſicut ſecurius eſt vti medicina debili quā nimis forti, propter quod dicit Philoſophus 5. Ethico. q; Epicheies eſt diminutio pęnarum, & ſic facit huic Apoſtolus, & ad hoc alios inducit dicens.* Sufficit illi qui hu. eſt. *ſcilicet, dicto fornicatori.*

23 Obiurgatio hęc quæ ſi a plu, *i. quæ eſt tā manifeſta, ſicut eſt*

✻ *ſeparatio*

A * Theod. Oſtendit etiam Corinthiorum ſtudium. Sufficit enim, inquit, illi qui eſt eiuſmodi obiurgatio illa quæ fit a pluribus. Omnes enim ipſum auerſabantur, vt iuſſerat. Tantum vel ſcribendo valebat tabernaculorum opifex, propter eam quæ in ipſo habitabat virtutem. Abſorberi autem appellauit, Deſperare, & a fide omnino deficere.

a Quia quanto a pluribus, tanto magis donandum.
a hæc quæ fit a pluribus ita[a] vt econtrario magis † donetis & 1
a Vt per exemplum Dauid & aliorum quibus indulta eſt venia. ¶ Eum. ¶ Per nimis aſperam pœnitentiam deſperans. ¶ A diabolo. Q velit vti ſeculo
conſolemini, ne forte abundatiori triſtitia abſorbeatur, qui 2
¶ Ne abſorbeatur. ¶ Qui poſſem iubere. a Condonando ei quod debetis. 3
eiuſmodi eſt. Propter quod obſecro vos, vt confirmetis[a] in 4
a Quam habuiſtis eijciendo eum. ¶ Nunc. b Quo animo feceritis eijciendo eum. 5
b †illum charitatem. Ideo enim & ſcripſi vobis, vt cognoſcam 6
¶ Obſecro condonare, debetis autem.
† experimentum veſtrum, an in omnibus obedientes ſitis. 7
a Condonaui quod bene potui.
† Cui autem aliquid donaſtis, & ego[a]. Nam & ego quod do- 8
a Sicut alij apoſtoli. b Quia non temere hoc factum eſt paſſim. c Feci.
d Ac ſi ipſe Chriſtus condonaret, ne irrita videatur huiuſmodi condonatio quæ propter amicos.
naui, ſi quid donaui propter vos in † perſona[d] Chriſti, vt non 9
a Vt faciat eum deſperatet ¶ Aſtutias. 10
c †circumueniamur a Sathana. Non enim ignoramus cogita 11
a Qui quos conſentiendo nequit decipere, facit nimis aſperos. b Parcens vobis, non veni Corinthum. Prædicandum. 12
d tiones eius. Cũ veniſſem aũt Troadẽ propter euãgeliũ Chri 13
¶ Corda parata. Operante Deo. Non potui ſatisfacere voluntati meæ. 14
ſti, & oſtiũ apertũ eſſet mihi † ĩ dño, nõ habui requiẽ ſpiritui 15

†efficere vt in illum valeat charitas.

†occupemur, vſurpemur.

* Ambroſ. Magnum dolorem vtiq; patitur, qui delictum ſuum videt plures horrere.

a *Donetis & conſo.* Recte homini pro peccato afflicto ignoſcere & ſubuenire per cõſolationes præcipit. Si enim correctus in animo dolet, mox habet fructum. Hæc eſt enim vera pœnitentia, ceſſare a peccato. *Conſolemini.*

B Per verba domini per prophetam dicentis. *Nolo mortem peccatoris, ſed vt cõuertatur & viuat.* Et itẽ. *Quacumque hora ingemuerit peccator, omniũ iniquitatum eius, non recordabor.*

b *Ideo enim & ſcripſi.* Cum propter eum recipiendum ſcripſerim, & propter hoc etiam ſcripſi, vt quos expertus ſum mihi obedientes in dictione, cognoſcam an in omnibus ſint obedientes.

c *Vt non circum.* ideo debemus condonare, ne decipiamur a ſathana per nimiã aſperitatem. Sæpe enim propter aſperiores animaduerſiones in deſperationem infirmus pcipitat.

* Tertul. Verebatur ne fraudaretur a Sathana circa eius perſonæ amiſſionem, quem Sathanæ ipſe proiecerat, aut ne abũdantia mœroris deuoraretur, quem in interitum carnis addixerat. Hic iam carnis interitum officium pœnitentiæ, interpretantur, quod videatur ieiunijs & ſordibus & incuria omni, & dedita opera malæ tractationis carnem exterminãdo ſatis Deo facere, vt ex hoc argumentẽtur fornicatorem, immo inceſtum illum non in perditionem Sathanæ ab Apoſtolo traditum, ſed in emendationem, quaſi poſtea veniam ob interitum .i. conflictationem carnis conſecuturum, igitur & cõſequutum. Verum fornicatorem non in emendationem C ſed in perditionem Sathanæ, ad quem iam ſuper ethnicos delinquendo tranſierat, vt diſcerent fornicandum non eſſe. Denique in interitum inquit carnis, nõ in cruciatum, ipſam ſubſtantiam damnans per quã exciderat, quæ exinde iam perierat baptiſmate amiſſo, vt ſpiritus inquit ſaluus ſit in die Domini. Ergo ſaluus erit ſpiritus tanto ſcelere pollutus propter hos perdita carne, vt ſaluus ſit in pœna. D

* Ambroſius. Hoc dicit quod ſupra memoraui, quia conſolatio debet ſubſequi fratrem delictum flentem, ne diu contriſtatus & contemptus, a charitate Eccleſiæ, incipiat deſperare de ſe, & vidẽs qui ſemper in inſidijs eſt ſubtilis diabolus mentem eius vilem affectam, accedat, & ſuggerat ei, vt vel præſentibus fruatur, qui de ſpe futuri præmij deiectus eſt, & pereat frater poſſeſſus a diabolo, cui ad hoc pœnitentia data erat, vt cõuerſus reformaret ſe, ſicut dicit in Ezech. Prophe. nolo mortẽ peccatoris quantũ vt reuertatur & viuat. Et iterũ: Cõuertantur, inquit, & replantabo illos.

Ezec. 18. Hier. 12. 23. Ezech. 36. E

d *Cum veniſſem autem Troadem pro.* Poſt interpoſitionẽ de recipiendo fornicatore, redit ad ipſos, oſtẽdens quod ſicut culpa eorum fuit, quod non venit Corinthum, ſic quod nõ profecit in Troade, dum apud eos impeditus moratur Titus, ſine quo non poterat ibi proficere, quia forſan lingua eorum Titus expreſſius vti poterat.

* Theod. Cum veniſſem, inquit Troadem non alia de cauſa quam vt Euangelium prædicarẽ, valde ſum cruciatus animo, cum viderem multos prædicationis gratia accedere, nec haberem ad illorum curam gerentem adiutorem, nondum .n. Titus ad nos venerat, quẽ veſtræ vtilitati prouidens ad vos miſeram. Quamobrẽ vt qui laborum ſocium non haberem, eis relictis abij. Beatiſſimi autem Titi non fruſtra in præſentia meminit. Sed quoniã is literas erat laturus, voluit viri virtutem oſtendere. Hoc autem ſatis docuit, cum dixit, quod illo abſente licet multi ad prædicationem accederẽt, eorum quæ erãt neceſſaria nihil facere potuit. Ea de cauſa & fratrem eum nominauit, & pronomen adiecit, germanum eſſe docens.

* Hier. Narrat Corinthijs quæ fecerit, quæ paſſus ſit & quomodo in cunctis Deo agat gratias, vt ſub exemplo ſuo illos prouocet ad certandum. F

Eo

NICOLAVS DE LYRA.

* *ſeparatio a cõmunitate per excommunicationem, quod factũ fuit de illo fornicatore, quia traditus fuit ſathanæ ad affligendum ad horã, vt habetur. 1. Cor. 5. b. Si enim durius corrigeretur, poſſet deſperare, quod eſt peſſimum, ideo ſubditur.*

1 Ita vt econtra. *aliquid remittendo de pœna propter periculum deſperationis.*

2 Et conſolemini. *ingerendo eorum exempla, qui ſuſtinẽdo pœnam pro ſuis peccatis patienter conſecuti ſunt gratiam Dei, & aliquando maiorem quam haberent ante lapſum.*

3 Ne forte abund. *Per deſperationem, vt dictum eſt.*

4 Propter quod. *oſtendendo ei ſigna charitatis.*

5 Ideo enim & ſcripſi. *ſupple iſta.*

6 Vt cognoſcam experimentum veſtrum *.i. experientiam facti veſtri.*

7 An in omnibus. *Hoc dicit, quia prius mandauerat ipſum puniri, & obedierunt, et modo mandat aliquid de pœna remitti, quod ſi faciẽt, apparebit eorum obedientia perfecta. Et quod debeant hoc facere, oſtendit, dicens.*

8 Cui autem aliquid. *Quando enim ipſi remiſerunt aliquam pœnã debitam alicui, & rogauerant etiam Apoſtolum, quod ipſe remitteret, ipſe acquieuit petitioni eorum, tamen cum diſcretione, ideo ſubdit.*

In

9 In perſona Chriſti. *qui non poteſt errare, aliquando enim remittere non expedit honori Chriſti & eccleſiæ.*

10 Vt non circumueniamur. *i. vt non decipiamur a diabolo, qui aliquãdo tentat prælatos de nimis aſpera correctione ſub ſpecie zeli iuſtitiæ. Et aliquãdo de nimis parua ſub ſpecie miſericordiæ, iõ ſubditur.*

11 Non enim igno. *ſ. ſathanæ. Quod intelligendum eſt in generali, quia ſemper intendit homines decipere. In ſpeciali vero non poſſunt ſciri, niſi a Deo, & ab eo cui reuelauerit.*

12 Cum veniſ. autem. *Hic ponitur ſecunda cauſa dilationis aduentus apoſtoli apud Corinthios, quæ eſt, ne fructus maior impediret apud alios. Circa quod oſtendit primo ſui itineris proceſſum, ſecũdo proceſſus fructũ, ibi.* Deo gratias. *Circa primum dicit.* Cum veniſſem autẽ Troadem propter euangelium Chriſti *i. propter prædicationẽ euangelij.*

13 Et oſtium apertum, &c. *i. corda deuotorum cum deuotione parata.*

14 In domino. *i. per dominum, hoc dicit, quia oportet, quod prima præparatio ad gratiam ſit a Deo, ſecundum quod dicitur Tren. 5. d.* Conuerte nos domine ad te, & conuertemur.

15 Non habui requiem *i. voluntati meæ in Chriſto firmatæ, quia videbam corda parata ad audiendum, & prædicare non poteram. Et huius cauſam ſubdit, cum dicit.*

Eo

a Ibi, ſicut condixeramus. b Qui impeditus apud uos non uenit illuc. ¶Quia ibi erat neceſſarius.
a tui meo, eo quod non inuenerim Titum fratrem meũ, ſed
a Qui erant conuerſi. In quibus oſtium apertum. b Sed non inutiliter, quia ſibi quaſi triumphator extitit.
b † valefaciens eis profectus ſum Macedoniam. Deo autem
¶Ago. a Triumphare facit b In prædicatione Chriſti, præparat corda ad credendum.
gratias qui ſemper triumphat † nos in Chriſto Ieſu, & odo-
a Non per pſeudo. b Vbicunque prædicamus. c Per nos.
c rem notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco, † quia
a Et ſuauis Deo, & ſi non ita uobis uidetur. Bonus & horum reſpectu, qui inde ſaluantur &. eorum qui contemnentes pereunt, qui a bona intentione facimus. b Miſericordia.
d Chr̃i bonus odor ſumus Deo in his qui ſalui fiunt, & in his
a Iudicio. b Deo bonus, ſed hominibus alijs uidemur odor mortis c Inuidiæ & malæ opinionis ducentis in mor. æternam.
e qui pereunt. Aliis quidẽ odor mortis in mortem, aliis odor
a Dilectionis & bonæ opinionis ducentis eos in uitam æternam. b Nos ſumus odor, & per nos hæc Deus operatur, & ad hæc, &c. c Pſeudo apoſtolorum. ¶Sicut nos ueri apoſtoli, q.d. nullus.
f vitæ in vitam. Et ad hæc quis tam idoneus? Nõ enim ſumus
a Falſa admiſcentes, pro uoluntate de non prole prædicantes. b Syncera intentione, non pro quæſtu, & ſine admixtione corruptionis.
g ſicut plurimi † adulterantes verbum Dei, ſed ex ſynceritate
a Qui nos docuit. b Et hoc facimus. ¶i. cauſa eius ſolum. ¶Vt ei placeamus.
h ſicut ex Deo coram Deo in Chriſto loquimur.

†dimiſſis
†per nos.
Auguſ. lib. de prædeſt. ſanc. & in.
Pſal. 37. & 42.
†tam
†cauponãtes.

A a *Eo quod non.* Quia ſolus non poterat, & fideles inſtruere, & perſtrepentibus incredulis repugnare.

b *Deo autem.* * Theop. Deo, inquit, gratias agimus qui triũphat nos, id eſt triumphare nos facit in Chriſto Ieſu, hoc eſt cum Ieſum filium prædicamus. Perinde ac ſi dicat. Triumphent alij pro terrenis rebus his certando, ipſe vero ſolũ gloriæ duxerim, vt & alibi dixerat mihi abſit gloriari niſi in cruce domini noſtri Ieſu Chriſti. Hactenus de tribulationibus, & cuius culpa non venerat. Hic incipit ſe commendare, & pſeudo deprimere.

c *Odorẽ notitiæ, &c.* Id eſt, Chriſtum, qui velut odor procedens B a patre notificat eum inuiſibilem, ſicut aliqua res quæ non videtur per odorẽ cognoſcitur, & in quo loco ſit intelligitur. Vel miracula vel doctrinæ verba quibus ad notitiam eius venitur.

d *Bonus odor.* ſ. vt olim hoſtia legalis, ita modo prędicatio vera, & ſyncera fama Apoſtolorum. Dei patris odor Chriſtus, odor Chriſti ſunt Apoſtoli.

Rom. 2. d. Odor Chriſti Apoſtoli in quorũ vita & prędicatione Chriſtus oſtenditur, non blaſphematur. Sicut de malis dicitur. *Nomen domini per vos blaſphematur inter gentes.*

Amb. Prędicationem Chriſti dicit odorem, quia ſicut quæ nõ videntur cognoſcuntur per odorem, ita inuiſibilis Deus per prędicationem Chriſti intelligi voluit.

tract. 50. in Ioan tom 9. & tom 9. li 3. contra. Iul. pelag. ca. 33. Cant 1. a. Mar. 44. a. Augu. Iſte bonus odor ſignificatur in ſcriptura, nominatis quibuſdam aromatibus & vnguentis. Dicit. n. dominica ſpõſa. *Poſt odorem vnguentorum tuorum curremus.* Propter hunc odorẽ dicitur in euangelio. *Quod fracto alabaſtro vnguenti domus impleta eſt odore.* id eſt mundus impletus eſt bona fama, & doctrina Chriſti & Apoſtolorum. Odor iſte vegetat diligẽtes, C

necat

D necat inuidẽtes, quaſi qui inuidet famę Chriſti vel Pauli, bono odore moritur, qui eam diligit viuit in bono odore. Si nõ eſſet claritudo ſanctorum, inuidia non ſurgeret impiorum, ſed ſi qui tales per ſe quẽdo frangunt ampullam, odor vnguẽti amplius diffunditur.

* Orige. Hoc eſt Chriſto accepti ſumus. At quomodo Chriſti bonus odor quis efficitur videamus. Peccatum res eſt fœtida, denique peccatores porcis comparantur qui in peccatis velut in ſtercore fœtido volutantur. Si quis ergo veſtrum eſt. in quo odor peccati iã nullus eſt, ſed odor iuſtitię, ſuauitas miſericordiæ, Chriſti bon⁹ odor eſt.

* Theod. Nos autem Chriſti bonum odorẽ omnibus prębemus, ſed nõ omnes, qui ſũt eius participes ſalutẽ aſſequunť. Male enim affectis oculis, lux eſt E incommoda & infeſta. Sol tamen non affert incommodum ferunt etiam vultures fugere odoris fragrantiam, vnguentũ tamen eſt vnguentum, etiamſi vultures defugiant. Ita etiam ſalutaris prædicatio ijs quidem qui credunt ſalutem procurat, ijs vero qui non credunt, affert exitium.

e *Odor mortis.* Vt de noſtra prędicatione procedat mors, in decidentibus in ęternam damnationem.

f *Et ad hæc.* * Theod. Hęc autem non nos recte facimus, ſed per nos gratia ſpiritus. Nos enim ne hoc quidem miniſterio nos dignos exiſtimamus.

g *Sicut plurimi.* Amb. Hic pſeudo Apoſtolos tangit, qui corrupta doctrina veritatem violabant, de quibus Eſaias ait. *Caupones tui vino aquam miſcent.*

h *In Chriſto loquimur.* Nunquam eum excedentes, vt qui de lege agunt, legalia prędicantes. F

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Eo quod non. *Duo enim imminebant Apoſtolo fienda. ſ. reſiſtere hæreticis & infidelibus, & prædicare volentibus audire. Vtrumque vero per ſe ſufficienter facere non poterat. Sed ſi Titum inueniſſet, per ſe reſtitiſſet aduerſarijs, ad quod requiritur maior ſcientia, & per Titum prædicaſſet, quia ad hoc ſufficiebat, & erat magis eloquens in lingua Græca. Licet enim Apoſtolus omnes linguas ſciret loqui, tamen magis facundus erat in Hebræa, & propter hoc Apoſtolus tunc non remanſit in Troade, ideo ſubditur.*

2 Sed valefaciens. *i. fratribus Chriſtianis.*

3 Profectus ſum. *Hoc autem ſcribit Apoſtolus Corinthijs, quia tũc Titus erat apud eos ad ſedandum eorum diſſenſionem, & ſic erant in cauſa dilationis aduentus Apoſtoli ad eos.*

4 Deo autem. *Hic conſequenter Apoſtolus oſtendit itineris ſui fructum. Et diuiditur in duas partes, quia primo fructum hunc oſtendit. ſecundo, ab hoc fructu falſos Apoſtolos excludit, ibi.* Et ad hæc. *Circa primum dicit.* Deo autem gratias. *nam omnis operatio bona principaliter Deo eſt attribuenda.*

5 Qui ſemper triumphat nos. *i. facit nos triumphare de hæreticis per diſputationem, Act. 6. c,* Non poterant reſiſtere ſapientiæ & ſpiritui qui loquebatur. *& de perſecutoribus facit nos triumphare per patientiam, ſecundum illud. Nobile vincendi genus eſt patiẽtia, uincit qui patitur, ſi vis vincere diſcere pati.*

6 Et odorem notitię ſuæ, &c. *Notitia vero de Deo habita per ſcientias humanas ſolũ illuminat intellectum, vt quod Deus eſt vnus immutabilis æternus & huiuſmodi. Sed notitia de Deo per ſacrã ſcripturam habita, vt quod Deus eſt redemptor, glorificator et huiuſmodi, inflammat affectum, propter quod eſt odorifera. Cant. 1. a.* Curremus in odore vnguentorum tuorum.

7 Quia Chriſti bon. *Prędicando Chriſti doctrinam exemplo, & verbo ad honorem Dei. Differẽter tamen bonis & malis, ideo ſubiungitur*

8 Alijs quid. *ideſt, malis.*

9 Odor mortis. *quia ex hoc mouentur ad inuidiam & odium contra nos prædicantes, quæ mortificant animam gratiam auferentes, & ducunt ad mortem æternam.*

10 Alijs autem. *ideſt, bonis.*

11 Odor. vi. in vitam. *quia per hoc inducuntur ad Dei dilectionem, quæ viuificat hic per gratiam, & ducit ad beatam vitam.*

12 Et ad hæc. *Hic conſequenter ab hoc fructu falſos Apoſtolos excludit, dicens.* Et ad hęc. *i. ad prædicandum hanc doctrinam tã ſanctam & puram.*

13 Quis tam idoneus. *q. d. pſeudo Apoſtoli quos recepiſtis nõ ſunt huiuſmodi, ſed veri Apoſtoli Ieſu Chriſti. Qđ probat cõſequẽter, dicẽs.*

14 Non enim ſu. *ſ. nos veri Apoſtoli.*

15 Sicut pluri. *ſ. pſeudo Apoſtoli.*

16 Adulterantes verbum. *Adultera. n. dicitur mulier, quæ ſemen ſuſcipit ab alio quam a proprio viro.* Semen aũt eſt verbum Dei. *Luc. 8. b. quod propter Dei gloriam et honorem ſuſcipiendum eſt, ad prædicandum, & ideo qui propter quæſtum vel vanam gloriam illud prædicant, adulterantur, quod faciebant falſi Apoſtoli.*

17 Sed ex ſynceritate. *i. pura intentione nos veri Apoſtoli prædicamus. Quod debet fieri propter tria quæ ſubduntur, cum dicitur.*

18 Sicut ex Deo. *i. ſicut miſſi a Deo ſumus, cuius nuncij & miniſtri debent eſſe puri, Leuit. 11. g.* Sancti eſtote quoniam ego ſanctus ſum. *Et ſic habetur primum. Secundum tangitur, cum dicitur.*

19 Coram Deo. *i. ipſo vobis aſſiſtente in cuius præſentia oportet loqui pure & ſancte. Tertium ibi.*

20 In Chriſto loquimur. *i. de Chriſto qui eſt puriſſimus. Et ſic patet, quod prædicatio noſtra debet eſſe ſyncera ratione mittentis, aſſiſtẽtis, & materiæ prædicabilis.*

ADDITIO.

Secũda ad Cor. c. 2. vbi dicitur in Poſt. *Adulter. verbum Dei.* Super verbum. *Adulterantes verbum Dei, &c.* glo. *Adulterantes.* i. falſa admiſcentes, & pro voluntate, nõ pro prole ꝑdicantes. Hæc in glo. Vnde non ſolum ex parte finis debiti dicitur quis adulterari verbum Dei. ſ. qui propter quæſtum vel vanam gloriam, ſed etiam periculoſius videtur adulterari verbum Dei, qui corrupta doctrina veritatem violant admiſcendo eam veris. De quibus ſecundum Glo. Iſa. ait 1. ca.

Caupones in vino aquam miſcent.

A Itē in hoc qđ ſequitur. *Sed ex ſynceritate.* quatuor tangūtur quę requirūtur in ſana verbi Dei prædicatione. Primū eſt, ꝙ ſit ex recta intentione. ſ. nō pro quęſtu ſeu vana gloria, vt dictū eſt, & de hoc dicit. *Ex ſynceritate.* Secūdū eſt, ꝙ ſit ſine admixtione alienę doctrinę, quę in ſacro eloquio nō habet fundamentū, ſeu in recta rōne naturali quę a Deo eſt, de quo dicit. *Sicut ex Deo.* ſ. diſcimus in ſcripturis ab eo reuelatis, ſeu lumine naturalis rōnis nobis efficēs. Tertiū eſt, ꝙ ſit ſine aliqua hypocriſis fictione, de qua dicit. *Corā Deo.* Quartū eſt, ꝙ non alta nec plus quam oportet excedat. de quo dicit. *In Chriſto.* ſ. nunquam ſanam eius doctrinam excedens. D

CAP. III.

a INcipimus ite. Quia ſciebat eos ſiniſtre accipere ſuā commendationem, ſicut & in prima epiſtola, quaſi ſuā gloriam quęreret, incipit contra eorum opinionem oſtendens ſe non ſuam gloriam ſed Dei quærere.

CAP. III.

a Quaſi ſemper in hoc noui. b Sicut in prima. c Non Deum. d Iſtis laudibus. Putatis egere. Pſeudo. Quos nulla virtus commendat.

INcipimus iterum noſmetipſos commendare? Aut nunquid egemus, ſi-

Ab aliis miſſis.

cut quidam, commendaticiis epiſto-

Ad alios. a Non egemus, quia. Inſtitutio noſtra.

lis ad vos, aut ex vobis? Epiſtola no-

a In quibus ſcientia & vita mea repræſentatur aliis. b Quia ſemper habeo curam de vobis. c Quod per nos inſtituti. d Qui per vos dicunt nos imitari.

ſtra vos eſtis ſcripta in cordibus noſtris, quæ † ſcitur & legi-

a Vos. Ab omnibus. b In hoc.

tur ab omnibus hominibus, † manifeſtati, quoniam epiſto-

a Dum mihi ſimilis & Chriſto vel Chriſtus principaliter vos ſcripſit, non ego.
b Quia noſtro miniſterio operatur Deus in vobis.

la eſtis Chriſti miniſtrata a nobis, & ſcripta, non atramen-

a Illuſtratione ſpiritus Dei qui intus ſcribit. Qui intus ſcribit viuis. b Aeterni. c Duris cordibus habentibus notas, nec ſentientibus, vt vetus lex.

to, ſed ſpiritu Dei viui. Non in tabulis lapideis, ſed in

a Latis ex charitate. b Qui intelligunt. Mollibus, quia habent affectum implendi. c Quod non veteres.

tabulis cordis † carnalibus. Fiduciam autem talem habemus

a Per quem nobis hæc poteſtas data. Ita. Præfert Deum Apoſtolicæ dignitati.

per Chriſtum ad Deum. Non quod ſufficientes ſimus

a * Theodoretus Non enim noſtrum erat hæc dicere, ſed veſtrum, qui & noſtra, & quæ ad illos pertinent recte ſcitis.

b * Ambroſius. Quoniam pſeudo apoſtolos notat, praua eorū commenta deſignās, ſe autem verum prædicatorē teſtatur, videtur iterū commendare ſe, ſicut in prima epiſtola.

b *Aut nunquid. &c.* ✱ Theodoretus. Per hæc ſignificat, quod quidam ex illis impoſtoribus, & per alios ſeipſis commendarunt, & rurſus ab ipſis commendatitijs ad alios epiſtolis inſtructi iter ingreſſi ſunt.

* Ambro. Hoc dicēs, & ſuū ſenſum purgat, & adhuc pſeudoapoſtolos notat, quos proprij honoris & quęſtus cauſa circuire eccleſias probat, ad auferendam, non ad tribuendam ſalutem.

c *Epiſtola noſtra vos.* * Ambroſ. Epiſtola Apoſtoli ſalutis iudiciū eſt. Recte ergo ait, ꝙ ſalus Corinthiorū in corde erat Apoſtoli, & eorū qui cū illo erāt, ſemper. n. de ſalute eorum cogitabāt. Cū ergo in corde fuit Apoſtoli, & eorū q̄ cū ipſo erant, epiſtola fuit ſcripta in cordibus eorum, quia qui ſemper alicuius memor eſt, ſcriptus eſt in animo eius.

✱ Theo. Nos non opus habemus litteris, res enim ipſę erūt nobis teſtimonium, & animatam habemus epiſtolam, quæ vobis noſtra commendet, fidem noſtram, quę vbique & in terra & in mari decantatur, nos enim vos ab errore liberantes, ad lucem Dei cognitionis adduximus.

d *Quę cognoſcitur.* ✱ Ambroſ. Apertum eſt, quia cum dicuntur Chriſtiani, Epiſtola Chriſti ſunt, indicantes ſalutē quam dedit Deus in Chriſto omnibus hominibus ſcribentibus Apoſtolis, dum enim docent ſcribunt.

e *Scripta non.* Idē quod eſtis repræſentatio Chriſti, & mea hoc eſt firmiter ſcriptū in cordibus noſtris, non delebiliter, vt quod atramento ſcribitur. Vel non terris notis, et pſeudo qui hęreſes interſerunt.

C ✱ Ambro. Quoniam quæ promiſſa ſunt æterna ſunt, idcirco Dei ſpiritu ſcripta dicuntur, qui ſemper eſt, temporalia autē atramento, quod obſoleſcit, & perdit memoriam.

f *Spiritu Dei.* i. ſpiritu ſancto docente inſtructi eſtis, per quē diffunditur charitas in cordibus noſtris, qui in euangelio dr̄ digitus Dei. Hoc digito ſcripta eſt lex vetus in tabulis lapideis. Noua diffuſa eſt in cordibus. Hęc lex eſt charitas Dei lex operum litera occidens pręuaricatorem. Iſta fidei viuificans dilectorem. Ibi extrinſecus poſita eſt qua iniuſti terrerentur. Hic intrinſecus poſita qua viui iuſtificarētur. Ibi in tabulis lapideis digitus Dei operatus eſt, vt ſignificaretur duritia cordiū illius populi. Hic idē digitus in cordibus hominum operatus eſt, vt voluntas prompta & intelligentia capax ſignificaretur. Luc. 11. c.

g *Non in ta.* Aug. Lapis enim non ſignat niſi duriſſimam volūtatem, & aduerſus Deum inflexibilem. Tom. 6. contra Fauſtum. lib. 18. ca. 4. E

h *Carnalibus.* Senſum habentibus, non lapideis ſine ſenſu.

✱ Ambro. Nunc legem veterem pulſat, quę primum data in lapideis tabulis abolita eſt, fractis tabulis ſub monte a Moyſe. Noua autē lex in animo ſcribitur, hoc eſt in corde, nō per calamū, ſed per ſpiritū, qa fides ęterna res eſt, ab ſpiritu ſcribitur vt maneat, vetera autē pręcepta deficiente mūdo ceſſabunt. Quomodo ergo differt lex a lege, ita differunt diſpenſatores illius legis, a diſpenſatoribus legis fidei. Exod. 32.

i *Fiduciam.* Dixit ſe nō egere epiſtolis modo, quod non ſe commendat, ſed Chriſtū. Q. Epiſtola Chriſti, & noſtra eſtis, ſed fiduciā dicendi talia non ad vos, ſed ad Deū referimus.

✱ Theodo. In tempore, Dei vniuerſorum meminit, quoniā qui contraria prędicabant, dicebant Deum exigere legis obſeruationem. Dicit ergo. Nos in Deo vniuerſorum fiduciam habemus, cū Chriſtus nobis hanc fiduciā dederit. Non nobis de nobiſipſis placemus, nec ex proprijs cogitationibus contexentes, prædicationem afferimus.

✱ Ambro. Quanta dignitas ſit in Apoſtolis, manifeſtat cū dicit, *Fiduciam autem, &c.* Vt oſtendat veteres non hanc habuiſſe fiduciēm ad Deum, quia minor fuit adminiſtratio. Aug. lib. 1. cōtra duas epiſt. Pelag. ca. 8. & lib 11. de bono perſeuerantiæ c. 8. & 13

k *Non quod ſuffi.* Quis enim non videat prius eſſe cogitare quam credere? Nullus quippe credit aliquid, niſi prius cogitauerit eſſe credendū. Quanquam & ipſum credere nihil eſt aliud, quam cum aſſenſione cogitare. Si ergo cogitare bonū non eſt ex nobis, nec credere. F

Sed

NICOLAVS DE LYRA. CAP. III.

INcipimus. *Poſtquā Apoſtolus præparauit animos auditorum, hic conſequenter proſequitur principale propoſitum de miniſtris eccleſiæ pertractando. Circa quod ſciendum, quod primo bonos commendat. ſecundo malos vituperat. 10. c. Prima adhuc in duas, quia primo commendat noui Teſtamenti miniſterium, ſecundo exhortatur ad huiuſmodi miniſterij vſum c. 6. Prima in tres, quia primo commendat myſteriū noui Teſtamenti ex eius dignitate. ſecundo. ex vſu ca. ſequen. tertio, ex fine c. 5. Prima adhuc in duas, quia primo remouet quandam obiectionem. ſecundo ponit miniſtrorū eccleſiæ commendationem, ibi.* Qui & idoneos. *Circa primum ſciendum, quod cū Paulus eſſet vnus de miniſtris eccleſiæ, poſſet aliquis obiicere, ꝙ ipſe vellet ſeipſum comēdare, & propriam laudē quærere, miniſtros eccleſię comendando. Hoc autē remouet Apoſtolus dupliciter, oſtendens primo, ꝙ talibus nō indigebat. ſecundo, ꝙ eā nō quærebat, ib.* Fiduciā autē. *Dicit igitur.* Incipimus iterum, &c. *q. d. nō, ſed ad manifeſtationē veritatis & reprehenſionem falſitatis hoc dicimus ad honorem Dei.* 2 Aut nun. *i. falſi Apoſtoli.* 3 Cōmen. epi. *i. ad noſtrā cōmendationē.* 4 Ad vos. *i. miſſis ab alijs.* 5 Aut ex. *miſſis ad alios. Tales enim epiſtolas impetrabant falſi Apoſtoli ad magis extorquendum quæſtum. q. d. Apoſtolus, talibus non indigemus. Et ſubdit cauſam huius di.*

6 Epiſto. no. *i. noſtræ dignitatis manifeſtatiua.* 7 Vos eſtis. *qui per me eſtis conuerſi ad fidem.* 8 Scripta in. *quia recentē memoriā de ipſis iugiter habebat.* 9 Quę ſcitur. *inquantū notum eſt omnibus ꝙ a me eſtis inſtructi.* 10 Et legit. *inquantū exemplo veſtri excitantur ad bonū alii, & ad reuerentiā veſtri. Sed quia cōuerſio infideliū principaliter eſt attribuenda Deo apoſtolis vero miniſterialiter tantū, ideo ſubdit.* 11 Mani. quo. *tanquam principaliter operantis.* 12 Mini. an. *quia miniſterialiter cooperati ſumus.*

12 Et ſcripta, non. *quod eſt debile.*

14 Sed ſpiritus. *i. ſpiritu ſancto viuificante corda.*

15 Non in tabulis. *ſicut lex Moyſi.* 16 Sed in tabulis. *i. in cordibus per charitatē dilatatis.* 17 Carnalibus. *i. tractabilibus per obedientiam promptam.* 18 Fiduciam autem. *Oſtenſo quod hominum commendatione Apoſtolus non indigebat, hic conſequenter oſtendit quod eam quærebat per hoc quod quicquid agebat boni, non ſibi, ſed Deo attribuebat. ideo dicit.* Fiduciam autem. *i. audaciam ſic loquendi.* 19 Non quod ſuffic. *quod eſt minus quā dicere vel facere, & per conſequens, ſi iſtud quod eſt minimum in humanis actibus Deo attribuit, & illud quod eſt magis.*

A no-

A a *Sed ſufficientia.* Attendant hic & verba iſta perpendant, qui putant ex nobis eſſe fidei cœptum, & ex Deo eius ſupplementum. Commendat enim gratiam, quę non datur ſecundum aliqua merita, ſed efficit omnia bona merita.

* Hieron. Ex quo intelligimus non noſtrę ſolum eſſe poteſtatis facere quod volumus, ſed etiam Dei clementię, ſi noſtram adiuuet voluntatem,

lib. 2. [contra] Pelag.

✲ Theodoret. Iſte enim ... Deus ſuffic[i]entem ſuppeditauit poteſtatem, vt gratię ſpiritus inſeruiremus. Non enim veteris legis litteras aſſecuti ſumus, ſed nouum donum ſpiritus.

* Ambroſius. Quãuis prǽferat Apoſtolicam dignitatem, in Dei tamen laudẽ prorumpit: non iſtud meritis humanis adſcribẽs, ſed eius gratię qui dignatus eſt pro vita humana ſalutarem prædicationem ordinare, quę quos lex vetus reos tenebat, ſaluaret data remiſſione peccatorum per Ieſum Chriſtum dominum noſtrũ.

...at oletur. B

a Saltem. b Boni. c Quod ſit ex noſtra parte, nos defendens quaſi ex nobis procedat.

a cogitare aliquid à nobis, quaſi ex nobis, ſed ſufficientia no- 1

a Item alia commendatio. b Perfecta ſcientia & vita. c Pſeudo veteris.

b ſtra ex Deo eſt. Qui & idoneos nos fecit miniſtros noui te- 2 3

a Non exiſtentis in litera tantum docente, ſed ſpiritu adiuuante, qui per nos datur. Siue ſpiritu. b Quia facit ſpiritualiter intelligere.

c ſtamenti non litera, ſed ſpiritu, Litera enim occidit, ſpiritus 4

Qui facit implere. a Et hæc miniſtratio erit in gloria æterna: Quod per minus probat, per vetus teſtamentum. b Si turpiter formata, quia inhoneſta ſecundum literam, vel plene ſcripta, ſi quis ſpiritualiter caperet. 5 6

autem viuificat. quod ſi miniſtratio mortis literis de for- 7

a Ideſt tabulis lapideis ad literam, uel duris capere uel amare. Moyſi miniſtro illius. b Aciem viſus ſui. 8

mata in lapidibus, fuit in gloria, ita vt non poſſent in- 9

Quia indigni erant. a Deſcendentis de monte cum lege accepta. b Fulgorem: qui ſignificat eum clare videre ad quod illi non poterant accedere. 10

tendere filij Iſrael in faciem Moyſi propter gloriam vul-

Hoc non poteſt negari:

d tus eius quæ † euacuatur, quomodo non magis mini- 11 12

b *Qui & ido.* Hic commendat ſe per dignitatem officij, ſ. euangelij, præferens ſe non ſolum pſeudo apoſtolis qui carnales obſeruantias p̃dicant, sed ipſi Moyſi miniſtro legis.

c *Litera enim occi.* Ideo fecit Deus miniſtros noui teſtamẽti per ſpiritũ, non per literã, quia litera occidit, dum facit ſcienter peccare: & addit preuaricationem & magis incitat, pręſertim poſt aduentum Chriſti. Et ſic litera ſine ſpiritu adiuuante occidit. Dum vero adeſt viuificans ſpiritus, hoc ipſum intus conſcriptum facit diligi quod foris ſcriptum lex faciebat timeri. *Litera occi.* Aug. Aduerte quam dicat Apoſtolus literam quæ occidit, cui velut econtrario ſpiritũ viuificantẽ ingerit. Ea certe eſt decalogus in illis duab⁹ tabulis ſcriptus: quia lex ſubintrauit, vt abundaret delictũ. Porro autem præcepta iſta tam ſunt vtilia faciẽti & ſalubria, vt niſi quis ea fecerit, vitam habere non poſſit. Non ergo dicitur litera occidens, eo ꝙ lex mala ſit, ſed quia prohibens peccatum, non viuificat hominẽ, ſed auget concupiſcentiam, & peccatum preuaricatione accumulat, niſi liberet gratia per legẽ fidei. Apparet ergo literę vetuſtatem, ſi deſit nouitas ſpiritus reos facere potius homines cognitione peccati quã liberari à peccato. Vnde, *Qui apponit ſcientiam, apponit dolorem.* nõ quia ipſa lex malũ eſt, ſed quia mãdatum bonum habet tãtum in litera demonſtrante, nõ in ſpiritu adiuuante. Quod mandatum ſi fit timore pœnę, non amore iuſtitię, ſeruiliter fit, nõ liberaliter, & ideo nec fit. Non enim fructus eſt bonus qui de charitatis radice non ſurgit. Si vero aſſit fides operans per dilectionem fit delectatio boni: quę non literę, ſed ſpiritus bonũ eſt.

Tom. 10. de verbis Apoſt. ſerm. 3. eadẽ exponit verba tom. 3. Rom. 5. c. lib. de ſpiri. & litter. cap. 45 & lib. de doct. Chriſt. cap. 7.

C D Re[g.]

Auguſtinus. Litera & ſpiritus alio modo dicũtur lex & gratia. Lex ergo bona eſt, ſed cum gratia, vt cum charitate ſcientia prodeſt, ſine ea occidit, ita lex ſine gratia occidit, cum ſit virtus peccati: quæ cum iubet quod ſine gratia impoſſibile eſt, indicat homini quod infirmus eſt, vt quærat gratiam. Lex ergo ducit ad fidem, fides impetrat ſpiritum, ſine quo non eſt voluntas libera, cum cupiditatibus vinciatur. In malo quidem eſt libera, ad bonum niſi filius liberauerit.

E

d *Quæ euacuatur.* ✲ Theodo. Miniſtrationem legis vocauit miniſtrationem mortis, quoniam lex puniebat eos qui tranſgrediebanť. Si ergo, inquit, vbi ſupplicium, & mors & litteræ lapidibus inſculptæ, qui ea afferebat tantam in vultu gloriam acceperat, vt qui videbant non ferrẽt ſplendorem, qui ex eo emicabat, multo magis, qui diuino ſpiritu ſeruiũt, fruentur maiori gloria.

✲ Ambroſius. Manifeſtum eſt maiorem eſſe gratiam legis fidei, quam legis Moyſi. Quamuis enim ad hoc ſit data lex Moyſi, vt prodeſſet, contẽpta tamẽ facta eſt lex mortis. Ergo quia peccatorib. prouidere nõ potuit, venit lex fidei, quæ

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *A nobis quaſi ex no.* q.d. Licet enim agam aliquid ꝑ liberũ arbitrium, non tñ ex me, quia liberũ arbitriũ non eſt cauſa ſufficiens boni operis ſine diuina motione. & ſic liberũ arbitriũ ſaluat. cũ dicit. *A nobis.* Et gratiã dei commendat, cũ dicit. *Quaſi ex nobis.* Et ſic tollitur duplex error. Vnus illorũ, qui dixerunt liberũ arbitrium nihil agere in meritorio opere, ſed totũ eſſe a deo, quia taliter non eſſet remunerãdũ. Alius eſt error Pelagij dicẽtis, ꝙ inchoatio boni operis eſt a nobis conſummatio aũt a deo. qui tollitur per hoc, ꝙ dr̃ hic, ꝙ in bona cogitatione deus operatur. principiũ autẽ boni operis ex parte noſtra eſt cogitatio ipſa. Motio aũt primi mouẽtis requiritur in mouentib. ſecundis, qui diſponit omnia ſuauiter, ꝑꝑ quod mouet omnia ad fines ſuos conſequendos ſ̃m conditionẽ naturæ ipſorũ, & iõ illa quorũ natura eſt, vt ſint liberæ voluntatis, libere mouent ad actus ſuos, ſ. creaturas rõnales, alias aũt non libere. Et accipitur hic libere, & non libere, prout motus eſt in creatura, quia prout a deo eſt, libere facit quicquid facit. 2 *Qui, & idoneos.* Remota obiectione, hic conſequenter commendat miniſtros eccleſiæ, & primo quantũ ad officij dignitatẽ, ſecundo quantũ ad cognitionis excellentiã, ibi. *Habentes igitur.* Primo adhuc in duas, quia primo oſtendit noui teſtamenti, & veteris differentiã. Secundo, ex hoc arguit miniſtrorũ noui teſtamenti dignitatẽ, ibi. *Quod ſi miniſtratio.* Dixit aũt apoſtolus, quia ſufficientia nr̃a ex deo eſt. iõ continuans ſe dictis, ſubiungit. Qui, ſ. deus.

Erroris duplicis cõfutatio.

Sap. 8. a.

Diuiſio.

3 *Nos fecit miniſtros noui.* Deus. n. diſponit omnia ſuauiter, inquantũ dat vnicuique rei virtutẽ exequẽdi propriam operationẽ ad conſequendũ debitũ finem, propter quod deus dedit apoſtolis ſpiritusſancti donum, vt eſſent idonei ad conſequendum ſuum officium, niſi poneretur impedimentum a parte recipientium. Officium autẽ eorum fuit miniſteriũ noui teſtamenti, ad quod exequendum illos idoneos fecit.

4 *Non litera, ſed ſpiritu.* Quia nouũ teſtamentũ nõ fuit datũ apoſtolis ꝑ ſcripturã, ſed ꝑ infuſionẽ ſpiritusſancti illuminãtis corda eorũ in cognitione veritatis, & inflãmantis affectũ per ardorẽ charitatis. Propter quod dr̃ lex ſpiritus. Teſtamẽtum aũt vetus lex literæ, quia ſcriptũ fuit in libro, & aſperſum ſanguine, vt habetur Exo. 24. & hæc differentia veteris & noui teſtamenti habetur Iere. 31. e. *Ecce dies veniunt dicit dominus, & feriam domui Iſrael, & domui Iuda fędus nouum, non ſecundum pactum, quod pepigi cum patribus veſtris, &c.* Et ſubditur cauſa quare nouum teſtamentum dicitur ſpiritus, & vetus teſtamentum lex literæ, cum dicitur.

5 *Litera enim occidit.* Quia teſtamentũ vetus cognitionem peccati dabat, non tñ grãm, & ſic augebat concupiſcentiam occaſionaliter ex malitia humana, q̃ ſemp nitiť in vetitũ, & ſic augmentabat peccatum, quod occidit, vt plenius dictum fuit Ro. 7. 6 *Spiritus autem viuificat.* ſcilicet ſanctus, in quo data eſt lex noua, vt dictum eſt propter quod fuit neceſſaria poſt legem veterem. 7 *Quod ſi miniſtratio.* Hic conſequẽter ex dictis arguit excellentiam, & dignitatem miniſtrorũ noui teſtamenti, quia miniſterium veteris teſtamenti, quod fuit minus, habuit gloriã, & dignitatẽ annexam, ſicut patet in Aaron, & in filiis eius, qui ex decurſu veteris teſtamenti, & multo magis miniſterium noui teſtamenti, quod eſt maius, habet gloriam annexam, & dignitatem. Huius igitur rationis primo ponit virtutem, ſecundo remouet obiectionẽ, ibi. *Nam nec glorificatum.* Circa primum dicit. *Quod ſi miniſtratio mortis.* ideſt miniſterium veteris teſtamenti. Quod dicitur miniſtratio mortis occaſionaliter ratione dicta.

8 *Literis deforma.* ideſt in tabulis lapideis Moyſi traditis.

9 *Fuit in gloria.* ideſt, in reuerentia.

10 *Ita vt, &c.* propter gloriã vultus eius, ideſt propter claritatem vultus eius. Vbi enim nos habemus, *faciem cornutam.* Exo. 34. alia tranſlatio habet, *faciem ſplendidam.* Apparebant enim in facie Moyſi quidam radij, procedentes ſurſum angulariter in figuram cornuum.

11 *Quæ euacuatur.* quia vetus teſtamentum ceſſat adueniẽte nouo, quantum ad cęremonialia, & iudicialia modo ſuperius dicto. Ro. 3. & plenius dicetur in epiſtolam ad Hebr.

12 *Quõ.* i. miniſteriũ nouæ legis, qđ cõmiſſũ eſt apoſtolis.

1 *Erit*

A ſua: hos ſaluaret, non ſolũ ignoſcens ſed & iuſtificans eos. Multu ergo intereſt inter legem & legem. Tũc enim macu lati peccato in vultũ Moyſi deſcendentis de monte cũ lege accepta in tabulis, intueri nõ poterant, qa glorioſa facta erat facies eius, ne peccatoribus poſſet aſpici, q. digni erant morte. Quæ nunc gloria euacuatur per legem ſpiritus, cum accepta remiſſione peccatorũ facti iuſti, digni ſunt aſpicere & poſſunt gloriam Dei, ſicut viderunt in monte Petrus & Ioãnes, & Iacobus gloriã Chriſti. Quia & in Moyſe ſtatim trãſiuit, nec modo in miniſtris veteris legis eſt.

Vel myſtice, per faciem Moyſi poteſt intelligi ſpiritualis intellectus legis. Per gloriam faciei legales obſeruantiæ, quæ erant figurę veritatis. Q. Ita fuit lex Moyſi in gloria, vt filij Iſrael, ideſt, Iudei, non poſſent intendere in

illi ſeruit fuit glorię particeps, multomagis qui huic, nempe D gratiæ, ſeruierunt, maiorem aſſequentur.

✲ Ambroſius. Hoc dicit, quia amplius eſt donum iuſtitiæ Dei per fidem Chriſti quam legis veteris, quia magis gloria in ſalute eſt, quã in morte, quamuis iuſte damnet, tamen ad laudem proficit magis ſi indulgeat vt poſſit reus corrigere ſe.

✲ Sedulius. In comparatione euangelicæ gloriæ obumbratur gloria legis, ſicut orto ſole obtunditur lunæ lumen, cũ tamen ſuo tempore magnum habeat fulgorem.

a Nou. Te. in quo datur ſpiritus. b Nobis. c Aeterna. d In gloria æterna erit, quia dat iuſtitiam ſpiritus qui in ea datur, quod iterum a minori probat.

ſtratio ſpiritus erit in gloria? Nam ſi miniſtratio damna- 1 2

a Veteris quod omnes præuaricatores conſtituit. Moyſe. b Ideſt, dat abunde gloriam. c Nouum Te. in quo datur ſpiritus, per quem eſt iuſtitia & conſummatio virtutum.

a tionis in gloria eſt, multo magis † abundat miniſterium 3

a Quia non profuit gloria vultus, ſed obfuit, & ſi culpa illorum, non ſua.

b iuſtitiæ in gloria. Nam nec glorificatum eſt quod † claruit in 4

c a Quare? b Quæ de no Te vbi puri vident gloriam Dei. c In iſto gloria quæ manens eſt, quia no Teſt. non ſuccedit aliud.

hac parte propter excellentem gloriam. Si enim quod eua- 5 6

a Fuit miniſtratum & receptum per gloriam Moyſi, ſine qua non commendaretur. Aeterna.

cuatur † per gloriam eſt, multo magis quod manet, in glo- 7 8

a Quia miniſtri noui Teſtamenti certi ſumus de tanta gloria b Videndi gloriam Dei. Creſcit fiducia oper bus.

d ria eſt. Habentes autem talem ſpem multa † fiducia vti- 9 10 11

e Et quia aperta gloria: a Per figuras legales, quia nimio fulgore non poterant eum videre.

f mur. † Et non ſicut Moyſes ponebat velamen ſuper fa- 12 13

a Clarum & ſpiritualem intellectu. b Ideo ponebat. c Quia non poterant pati cauſa peccati

ciem ſuam, ut non intenderent filii Iſrael in † faciem eius, 14

a Velamen modo noſtris expoſitionibus remouetur, ſed ratio eorum hebes eſt, nec poteſt penetrare quamdiu non credunt. b Per gratiam.

quod euacuatur, ſed † obtuſi ſunt ſenſus eorum. Vſque in 15 16

b Nam nec. Vere abundat, quia adeo q. ad eius comparationem illa nec dicenda eſt gloria.

c Quod cla. ſ. Moyſes in hac. prædicta parte. i. facie. Vel nõ eſt glorioſum in hac parte. i. reſpectu huius noſtræ partis. Illa enim tanta fuit, quanta ſeruo credi debuit. Hęc vero tanta quanta eſt genitoris Chri, quia Chriſtus in gloria eſt Dei patris, vt tantũ interſit inter gloriã Moyſi & Chri, quãtũ inter imaginẽ & veritatẽ.

† glorificatũ fuit. † fuit in gloria. † libertate vtamur. † Exo. 33. d. † finem. † Obcęcati E

B faciem eius. i. capere ſpiritualẽ intelligentiam legis, quia Chriſtũ in lege non intelligebãt, & hoc propter gloriam vultus eius, ideſt, legales cęremonias, quę propter Chriſtum ſignificandum fiebãt. Sed illi adhuc carnales in eis Chriſtum non intelligebant, quod ſignificabat velamen Moyſi poſitũ ſuper faciẽ. Quę gloria Moyſi euacuatur, quia figura erat veritatis, quę euacuatur, quia veniente imperatore, imagines tollũtur de medio. *Euacuatur.* Ambroſius. Quia finem figuræ habent. *Euacuatur.* Ambroſius quia figura non veritas, gloria Moyſi, quaſi ſtellæ in veſpere. Chriſtus quaſi ſol, qui oriens ſtellas obſeruat.

a *Multo ma. abundat.* ideſt, in laude quam vetus, quia magis gloria Dei eſt in ſalute, quã in morte. Quãuis iuſte damnet quod agebatur ſub lege, tamen magis ad laudem proficit ſi indiget, vt poſſit ſe reus corrigere, quod per gratiã in nouo Teſtamento præſtatur.

✲ Theodoretus. Lex eos qui peccabant condemnabat, gratia autem eos ſuſcipiens per fidem iuſtificat, ad diuinum C enim baptiſmum adducit, & donat remiſſionẽ. Si ergo qui illi

d *Habentes.* i. Oſtenſa dignitate noui & veteris Teſtamenti oſtendit vſum vtriuſque.

e *Multa f.* Vſu exercemus vñ creſcit nobis fiducia. Tantũ enim videbimus quãtũ credimus, & qa aperta eſt gloria, & nõ cęlamus ſẽſum noſtrũ, ſicut Moyſes, ſed aperte dicimus.

* Theod. Scimus gloriæ magnitudinem, & nihil dubitamus, aut vlla ſuſpicione mouemur, ſed libere oſtendimus quanta ſit gloriæ excellentia.

* Ambro. Spem habere nos dicit videndi gloriam, non talem qualis fuit in vultu Moyſi, ſed eam quam viderũt tres Apoſtoli in monte, reuelante ſe domino. Hinc igit cõijcere debemus quãtum nobis contulerit diuina clementia, quantumque nos ſuperioris gloriæ dono ditare dignata eſt, quã dederat Iudæis.

Aug. li. 1. c6. adu. le. & prophet. & in pſ. 64.

f *Et non ſicut Moyſes ponebat velamen ſuper faciem ſuam, &c.*

✲ Tertul. Figuratum oſtendit fuiſſe velamen faciei in Moyſe

Li. 5. aduerſ. Marc. c. 11. F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Erit in gloria. *ideſt, honore & reuerentia quaſi dicat. Multo magis debet eſſe. Vnde adhuc ſubditur.*

2 Nam ſi miniſtratio damnationis. *i. veteris Teſtamenti, quod dicitur damnatio occaſionaliter, inquãtum malitia hominis nititur in vetitum, & ſic in tranſgreſſionem præcepti quę eſt mors culpæ, & dicit ad mortem gehennæ. Et hæc materia ſcilicet quomodo lex erat occaſio peccati, fuit pertractata diffuſe Rom. 7.*

3 Multo magis abundat miniſterium iuſtitię. *i. nouo Teſtamento, in quo datur ſpiritusſancti gratia iuſtificans.*

4 In gloria. *q. d. imo plus.*

5 Nam nec glorificatũ. *Hic remouet obiectionẽ quæ poſſet fieri. quia poſſent ai ere, quod licet nouum Teſtamentũ ſit excellentius vetere, tamen hoc eſt modicũ, ideo non deferendum propter nouum, ſicut dicebant illi qui ſimul cũ euangelio legalia obſeruabant. ideo conſequenter oſtendit, quod nullã gloriam habeat vetus teſtamentum in comparatione ad nouum, dicens.* Nam glorificatum eſt quod claruit. *i. vetus Teſtamentum quod tranſit.*

6 In hac parte. *ideſt, in comparatione ad nouum, quod eſt pars & hæreditas noſtra.*

7 Propter excellentiam glo. *noui Teſtamenti. Sicut ſtella licet habeat aliquã claritatẽ, comparata tamen ad ſolem obſcuratur. Adducit etiam ad hoc aliam rationem. Illud enim quod datur per modum tranſeuntis nihil eſt reſpectu ſemper manentis, vetus autẽ Teſtamentũ trãſijt ſicut imperfectum adueniẽte perfecto, nouũ autem ſemper manebit, id inchoatur in via, & perficitur in patria. Luc. 21. f.* Cęlum & terra tranſibunt, verba autem mea non tranſibunt. *Et hoc eſt quod dicitur.*

8 Si enim quod euacuatur. *ſ. vetus Teſtamentum.*

9 Per gloriam eſt. *ideſt, habens aliquã reuerentiam & honorem*

10 Multo magis quod manet. *ſcilicet, nouum.*

11 In gloria eſt. *ideſt, debet eſſe.*

12 Habentes igitur. *Hic conſequenter oſtendit excellentiam miniſtrorum eccleſiæ quantũ ad cognitionem, Ad cuius declarationem accipit illud quod habetur Exod. 33. ſcilicet, quod Moyſes velata facie populo loquebatur, ad deſignandũ quod veritas in veteri Teſtamento figuris & ænigmatibus erat velata, quia omnia cõtingebant eis in figura. 1. Cor. 10. c. Al quid vero põt velari dupliciter. Vno modo ex parte rei quæ debet fieri. ſ. quando ſuper eam ponitur velamen. Alio modo ex parte videntis, ſcilicet, quãdo velamẽ ponitur ſuper oculos eius. Et vtroque modo erat velamen in veteri Teſtamẽto. ſ. ex parte rei, quia veritas erat velata figuris vt dictũ eſt ex parte Iudæorũ, quorũ malitia vt in pluribus impediebat a cognitione veritatis, quaſi quoddã velamen oculorũ mentis. vnde Sap. 1. a.* In maliuolam animã non introibit ſapientia. *Primũ autẽ velamen amotum eſt per Chriſtũ, quia per Chriſtũ figuræ ſunt expletæ & explanatæ, in cuius ſignum velũ templi ſciſſum fuit in paſſione eius, Lucæ vigeſimo tertio. Secundum autẽ velamen adhuc manet in Iudæis obſtinatis, ſed in illis qui receperunt fidẽ, amotum eſt vtroque modo, quia per gratiam ſpiritusſancti illuminatẽ poſſunt contemplari libere veritatem, & hoc eſt quod dicitur.* Habentes igitur talem ſpem. *ſcilicet ꝓ gloria noui Teſtamenti manet in æternum.*

Velatur aliquid dupliciter.

13 Multa fiducia vtimur. *ideſt, noſtrum officium exequimur nos miniſtri eccleſiæ.*

14 Et non ſicut Moyſes ponebat velamen ſuper faciẽ ſuam. *& patet ex dictis litera vſque ibi.*

15 Sed obtuſi ſunt ſenſus. *ideſt, oculi mentales,*

16 Vſque in hodiernum diem. *quantũ ad Iudæos obſtinatos.*

Per Idipſum

Moyſe, velaminis cordis in populo, quia nec nũc apud illos perſpiciat Moyſes corde, ſicut nec facie tũc. Quid eſt ergo adhuc velatũ in Moyſe quod pertineat ad Paulũ, ſi Chriſtus creatoris a Moyſe prædicatus nondum venit? quomodo iã operta & velata adhuc denotãtur corda Iudæorum nondũ exibitis prædicationibus Moyſi, ideſt, de Chriſto in quo eũ intelligere, deberẽt? Quid ad Apoſtolum Chriſti alterius, ſi de ſuo ſacramẽta Iudei nõ intelligebãt? niſi quia velamen cordis eorum ad cæcitatem qua non perſpexerãt Chriſtum Moyſi pertinebat?

A — † nec tollitur. — † conuerſi fuerint. — † Ioan. 4. d. — † 19 q. 2. cap. duæ in ſi De reg. c. licet.

✻ Ambroſius. Ideo ponebat velamen, quoniam ſplendorẽ vultus eius ferre non poterant cauſa peccati quo ſublato poteſtas datur videndi gloriã Dei vſque ad finẽ eius, quia tamdiu non reuelatur, quamdiu relicta lege conuertantur ad gratiam fidei, & his euacuatur. Accedente enim dignitate per fidem, euacuatur indignitas.

B — † a gloria in gloriam.

a Sensus Iudæorum ſunt obtuſi, quia non ſolum tunc, ſed & hodie quando veritas patet.
b Ideſt, dum legitur eis vetus Teſtamentum.

a hodiernum diem idipſum velamen in lectione veteris Te- 1

a Eſſe velamen, ideſt, nec hoc ſciunt quod ſit velamen — In fide Chriſti tantum.

b ſtamenti manet † non reuelatum quod in Chriſto euacuatur 2

Exponitur. — a Vetus Teſtamentum.

c Sed vſque in hodiernum diem cum legitur Moyſes, vela-

a Quaſi pondus, ideſt, cordibus eorum eſt cæcitas deprimens rationem. — Qui negant Chriſtum.
Sed. — Credendo. — A iquis eorum.

d men eſt poſitum ſuper cor eorum. Cum autem † conuerſus 3

Chriſtum. — Dato ſpiritusãcto. — a Pro quia. — Et ideo dat legem ſpiritus per fidem in mente.

e f fuerit ad Deum, auferetur velamen. † Dominus autem ſpi- 4 5

a Ideſt, lex ſpiritus, quam dominus dat non literis ſcriptam, ſed per fidem animis intimatam.
b Intelligendi & faciendi. — c Illi habent uelamen ſuper cor. 6

ritus eſt. † Vbi autem ſpiritus domini, ibi libertas. Nos vero 7 8

a Etiam iuniores. — b Expedita ratione. — c Glorioſum dominum.
d Per ſpeculum rationis videntes. 9

g h omnes reuelata facie domini gloriam ſpeculantes, in eandẽ 10

a Vt eius imago, ideſt, dñi ſumus, vel dicitur Chriſtus imago patris eadem cum illo 11
Vt in eſſentia eum videamus. — b Euntes ab vna clara cognitione in aliam, vt illi quos ſpiritus Dei ducit. 12

i k l imaginem transformamur, † a claritate in claritatem, tan- 13
quam a domini ſpiritu.

a *Idipſum.* Quia non aliter modo intelligunt quam ante aduentum Chriſti.

Matt. 27 f. — b *Quod in Chriſto euacuatur.* Vnde in paſſione Chriſti velũ tẽpli ſciſſum eſt, vt ſignificetur per Chriſti paſſionẽ reuelari ſacramẽta legis & prophetię. Velamen enim dicit adopertionem prophetiæ vt non intelligeretur.

Aug. tract. 9. in Io. — c *Sed vſque.* His qui ſunt in Chrõ euacuatur. *Sed ſuper cor eorum eſt velamen.* i. cęcitas deprimens rationẽ eorum, cum ideſt, quãuis, *legitur.* i. exponit, eis *Moyſes*, Et ita duo obsũt, cur non intelligant, quia & velamen. i. obſcuritas eſt in lectione, & cęcitas ſuper corda.

d *Cum autem conuerſus fuerit.* Quod eſt cum Chriſtus venit. Non credentibus nondum venit.

C — e *Aufertur velamen.* Vt in aqua latere vinum intelligatur, omnis enim prophetia nõ intellecto Chriſto inſipidum & fatuum quiddam eſt.

Aug. lib. 2. de Trin. — f *Dominus autem ſpiritus eſt.* Ordo. ſpirituſſanctus eſt dñs, ideſt, poteſt operari quod vult, in tenebris deſerit. Vbicunque autẽ eſt ſpiritus dñi. ideſt, filij per quẽ datur ſpiritusſanctus, ibi libertas, & ideo Iudei qui non habent ſpiritum, non poſſunt libere intelligere vt nos. Vel dominus ad quem cõuertuntur eſt ſpiritus, ideſt, ſpiritualis eſſentia, & ita facit ſpiritualiter intelligere.

✻ Ambro. Quoniam Deus ſpiritus eſt, per Chriſtum legẽ dedit ſpiritus non literis vtique ſcriptam, ſed per fidem animis intimatam, non quæ viſibilia doceat, ſed quæ inuiſibilia credi ſuadeat, quæ animus ſpiritualiter colligat, nõ quę oculus cernat. Hęc lex dat libertatem, ſolam fidem poſcens, vt quia quę non videt credit, de conditione erui mereatur.

Aug. 15. de Trinit. — g *Nos reuelata.* In qua Iudęis eſt velamẽ. In ſpeculo nõ niſi imago cernitur. Hoc ergo conamur vt per hanc imaginem, ideſt, rationem, quod nos ſumus videremus, vtcunque illum a quo facti ſumus, tanquam per ſpeculum.

h *In eandem imaginem.* quia eadem imago Dei eſt gloria Dei, Sicut ſupra. Vir quidem imago Dei eſt, & gloria Dei.

i *Transformamur.* tranſimus de forma in formã, de obſcura in lucidã, quia & ipſa obſcura imago Dei eſt ĩ qua homines creati sũt, q animalibus pręſunt. Quę natura excellens cum a Deo iuſtificatur, a deformi forma in formoſam formã mutatur. Erat. n. & inter vitia natura bona. Vel de gloria creationis in gloriã iuſtificationis. Vel de gloria fidei, vbi filii Dei in gloriã ſpeciei, vbi ei ſimiles erimus, cum videbimus eum ſicut eſt. vnde Ioh. *Scimus quia cum apparuerit, ſimiles ei erimus.*

D — 1. Iol

Huius imaginis quandoque fiet perfectio, ad quam conſequendam nos erudit. Cum autem perfectum hæc imago renouata, ſimiles Deo erimus.

Speculantes. a ſpeculo, nõ a ſpecula, quod in Greco non eſt ambiguum.

In eandem. quã ſpeculamur, quam ſperamus.

Imaginem. Vt ſimiles glorię Chriſti ſimus in eternum, A gloria. Vel.

E

k *A claritate.* Moyſi in gloriam Chriſti, quam decet dare ſpiritum Dei, tantam a tanto.

l *A ſpiritu domini.* quia hoc bonum a gratia Dei.

* Ambro. Nos dicit omnes qui libertatem ſumus conſecuti dono gratię Dei, gloriã domini per fidem ſpeculantes ad eandẽ imaginẽ transformari quam ſperamus, ideſt, vt ſimiles inueniamur tranſacta hac vita imagini gloriæ Chriſti ſicut dicit Ioannes Apoſtolus. Scimus inquit, quia cũ apparuerit ſimiles ei erimus.

1. Io

✻ Theo. Moſes ſolus fruebatur gloria, his autem omnes qui credunt. Ille habet tegumentũ propter Iudeorũ imbecillitatẽ, nos autem qui fidelibus doctrinam exhibemus nõ opus habemus tegumento, ſed nuda facie gloriam dñi tanquã in ſpeculo cernimus, etenim incredulitatis aura minime ſumus impediti. Illinc autẽ nõ paruum ſplendorẽ glorię trahimus. Id autẽ eſt pp eorũ qui mũdũ cor poſſident. Quẽadmodũ. n. aqua pſpicua, eorũ qui inſpiciũt aſpectũ, & ipſius ſolis circulũ, & cęlorũ cõnexa effingit, ita & cor purum fit diuinę glorię, veluti quoddã ſpeculũ, qđ eã refert & exprimit. Ita & dixit Dominus. *Beati mundo corde quoniã ipſi Deũ videbũt.* A gloria autẽ dicit diuini ſpiritus, in gloriã noſtrã, Pro eo quod eſt illius accepimus. Hoc. n. ſubiunxit tãquam domini ſpiritu. Et hinc etiam manifeſtum eſt, quod antea quoque ſpiritum domini appellauit.

F — M

* Aug. nos reuelata facie gloriã dñi ſpeculãtes. Speculãtes dixit, per ſpeculũ videntes, nõ de ſpecula proſpicientes. Qđ in Gręca lingua nõ eſt ambiguũ, vñ in latinã tranſlatę ſunt Apoſtolicę literę. Ibi quippe ſpeculũ vbi apparẽt imagines rerũ, a ſpecula de cuius altitudine lõgius aliquid intuemur etiam ſono verbi diſtat omnino: ſatiſque apparet Apoſtolũ a ſpeculo, non a ſpecula dixiſſe gloriam domini ſpeculãtes.

Idem. Nos gloriam domini ſpeculantes, &c. Hoc quippe agit hęc trãsformatio qua interior homo renouatur de die in diẽ, de quo & Apoſtolus Petrus cũ eũ moneret ornari, nõ quę a foris, inquit, ornantur capillorũ incriſpationibus, aut auro, vel margaritis, vel veſte pretioſa, ſed ille abſconditus cordis homo, qui eſt ante Deũ diues. In qua. n. facie velamen habent Iudęi non tranſeundo ad Chriſtũ (quoniam cũ tranſierit quiſq; ad Chriſtũ auferetur velamen,) ea nos facie reuelata in eandẽ imaginẽ transformamur. Apertiſſime autẽ dicit velamen ſuper corda eorum poſitum eſt. Ibi eſt igit facies, qua reuelata nunc in fide quamuis p ſpeculũ, & in ęnigmate contuemur, tunc autem facie ad faciem.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Idipſum velamen. *ideſt, amotum a corde eorum, licet ſi amotum ab ipſis ſit per Chriſtum, vt dictum eſt, ideo ſubditur.*
2 Quod in Chriſto. *ideſt, Per Chriſtum,* euacuatur. *Cætera patent ex dictis vſque ibi.*
3 Cum autem conuerſ. *ſcilicet populus Iſrael circa finẽ mũdi.*
4 Auferetur velamen. *de corde ipſorum.*
5 Dominus autem ſpiritus eſt. *ideſt, ſpirituſſanctus, qui eſt liber & libertatis dominus, ideo ſubditur.*
6 Vbi autem ſpiritus. *ſ. contemplandi veritatem remoto velamine ab oculis mentis, ideo ſubditur.*
7 Nos vero. *ſ. Chriſtiani & potiſſime eccleſiæ miniſtri.*
8 Reuela. facie. *ideſt mente, quæ dicitur facies ſpiritualis inquantũ ibi viget cognitio intellectualis, ſicut oẽs ſenſus in facie corporali.*
9 Gloriam domini. *ſ. Ieſu Chriſti, & non ſolum Moyſi.*
10 Speculantes. *i. in ſpeculo rationes cognoſcentes, & quia cognitio fit per aſſimilationem cognoſcentis ad cognitum, ideo ſubditur.*
11 In eam imaginem transformamur a claritate. *ſ. naturalis cognitionis & gratiæ.*
12 In claritatem. *viſionis beatæ.*
13 Tanquam a domini ſpiritu. *quia hoc nõ ineſt fidelibus propria virtute, ſed ſpiritusſancti eos docentis, Romanorũ 8.* Qui ſpiritu Dei aguntur, filij Dei ſunt.

Reue-

CAP.

ADDITIO.

A Hoc quod dicit. *Nam nec glorificatum eſt quod claruit,&c.* exponitur vno modo in Glo.ſic. *Nã quod claruit.* i.Moyſes.In hac parte.ſ.in facie nõ eſt gloria. pp excellẽtẽ gloriã quæ eſt in nouo Teſtamẽto,vbi pueri vidẽt gloriã Dei.i. cõparatione huius excellentis glorię,qa nulli ꝓfuit gloria vultus Moyſi, licet hoc fuerit culpa illorũ nõ ſua,hęc ãt gloria,multo maior eſt,q̃ abũdat,vt p eã purificati homines abſterſa caligine poſſint videre gloriam Dei.

Dei.Hæc in Glo.quæ magis vr̃.cõſona literæ,eo ꝙ in præcedẽtibus Apoſtolus loquẽs de Moyſe dicit,ꝙ filij Iſrael nõ poterãt intendere in faciẽ Moyſi pp gloriã vultus eius, ex quo poſſent ſumere pſeudo apoſtoli quodãmodo occaſionẽ arguendi , ꝙ legalia a Deo data p Moyſen, qui tãtæ excellentię fuit vt vultus eius ſic glorificaretur,non erant euacuanda ẽt tempore euangelij. Ad quod reſpondet Apoſtolus. *quod nec glorificatum eſt quod claruit, &c.* vt expoſitum eſt. D

CAP. IIII.

a IN *Deo,&c.* * Theodoret.Aperte docuit ſe miniſtrationẽ ſpiritus appellaſſe prędicatores. Dicit autem ſe per ſolã Dei benignitatem eam eſſe cõſecutum . Quamobrem, inquit moleſta & aduerſa,quę nobis accidũt,forti & generoſo animo ferimus.

* Ambroſius.Tanquam ſpem dicit habere adminiſtrationis huius , vt non deſinat in preſſuris confortatus fide promiſſionum. Vnde ſuperius dixit,multa fiducia vtamur , fidentes enim in his quæ promiſſa ſunt, quidquid aduerſum acciderit, toleremus. Qđ non humanis meritis deputat , ſed miſericordiæ Dei,quæ hominẽ primo abluit , deinde iuſtificat,adoptans in filium Dei, vt donec cum gloria ſimili gloriæ filij proprij Dei. B

b *Sed abdicamus occulta dedecoris,&c.* * Theophylactus.falſos hoc loco Apoſtolos indicat,qui faci e quadam adumbrata , & ſubdola omnia factitarent, præſertim cũ acceptis muneribus , nil tamen ſe accepiſſe a fidelibus.ſimularent , ſanctimoniaque imputi cũ videãtur,eſſent tamẽ impuriores.Nos itaque,inquit , praua hęc & fucata facinora,propulſemus a nobis,nec talia cõmittamus, quæ poſtea cum fiunt manifeſta, ignominiam afferunt perpetranti.

* Ambroſ.Vt illius glorię dignus ſit homo,omnia turpia & polluta,quę fieri & cogitari poſſunt,amouẽda docet , vt nõ ſolũ de opere, ſed & de cogitatione pellãtur.Inuitantis verba ſunt. Sub ſua enim & ſuorũ perſona,ad meliorẽ vitã hortat̃ propter ſupradicta vitia quæ in his epiſtolis ſępe reprehendit.Poſſunt & hęc occulta dedecoris eſſe,quę prauo ſenſu ad prædicandum meditantur,vt fallant.

* Theo.Dicit circuncifionem , quam qui ex gentibus crediderant,prædicabant.Hoc etiã alibi dicit.Sed quę erant mihi lucra,ea exiſtimaui propter Chriſtum detrimentum.

c *Non ambulantes in aſtutia,nec adulterantes,&c .* * Irenaeus.

C Tales presbyteros nutrit Eccleſia de quibus propheta ait. *Dabo principes tuos in pace, & epiſcopos tuos in iuſtitia.*

* Ambroſ.Ad dedecus enim,& deformationẽ eius proficit,qui ſubdola mente cõtingit doctrinã ad decipiendũ corda ſimpliciũ,turpis.n.inuenietur in die iudicij Dei.Nã aſtutia malę mentis,vt id qđ ſibi libitum eſt expleat,verba Dei, adulterat,vt ſenſum inuertat . Adulterare eſt autem verum ſenſum per falſum velle excludere.

* Theodo.Illos rurſus arguit,quod legi admixtione diuinam prædicationem corrumpant, & vtantur calliditate, & doctrinam non ſimpliciter tradant.

CAP. IIII.

a Et quit tantam claritatem habemus a ſpiritu b Dignitatem. Vt ſpiritum aliis miniſtremus.

a IN Deo habẽtes hãc adminiſtra[b]tionẽ,iux 1

Non meritis.

ta qđ miſericordiã Dei conſecuti ſu- 2

a Pro aliquibus aduerſis. b Non ſolum aperta mala,ſed etiam Per falſa,vel pro quæſtu prædicantes

b mus,nõ †de[a]ficimus, ſed abdica[b]mus 3

a Vt pſeudo,qui videntur,humiles. b Hypocriſi. cogitationes, 4 5

c occulta dedecoris.Nõ ambu[a]lantes in a[b]ſtutia.Neq; †adulte 6

a Quia manifeſte videtur in nobis ueritas. 7

rãtes verbum Dei , ſed in ma[a]nifeſtatione veritatis. Com- 8

a Commendabiles facientes. b Sine comparatione aduerſariorum. Non ad oculum. c Rationabilium. 9

d me[a]ndantes nõ[b]ſmetipſos ad omnem conſcientiam hõ[c]-

a Intentione mea manente. In beneplacito Dei,uel teſte Deo hoc dico. b Dixi nos prædicare in manifeſtatione ueritatis,quod etiam opertum. c Quod a nobis prædicatur.

minum co[a]ram Deo . Quod ſi etia[b]m opertum eſt eua[c]nge- 10 11

e Culpa horum eſt qui perire meruerunt. a Pereuntibus,uel a uerbis euangelii. 12

f g lium noſtrum,in his qui pereunt eſt opertũ.In quibuſ Deus

† dolo tractantes.

d *Commendantes .* Vt luceat lux veſtra coram hominibus.

e *Coram Deo.* Nõ vt videantur ab hominibus.

* Ambroſius.Hoc dicit quia in prædicatione Euãgelica multis ſe fecit ſuſpectum, addens amplius cum dicit,coram Deo. Vt hoc ipſum nõ ſolum hominibus , manifeſtum probet, ſed etiã Deo cui nihil occultum eſt . Teſtimoniũ ergo Dei implorat, vt vel ſibi credatur,quia ita prędicat, ſicut datum eſt ab auctore,& Deus hoc modo teſtis eſt,dum dat ſigna, & prodigia fieri per manus eius . E

f *In quibus.* Aug.Vel.talis poteſt eſſe ordo verborum,In quibus pereuntibus Deus verus & iuſtus excæcauit mentes infidelium huius ſeculi.

* Theophylactus.Cum ſuperius dixerit Iſraelitis eſſe velamen impoſitum , noſque fideles facie reuelata proſpicere, nunc vero,etſi apertũ eſt euangelium,inquit infidelib.tamẽ opertũ eſt.Quod enim tũc temporis in Moſe cõtingit,idipſum infidelibus & euangeliũ fuit,vtque illi ſplendorem qui Moſi inerat, nequaquã tolerare oculis poterant, ſic hos euãgelij veritas latet,nõ Euangelij culpa ſed ipſorũ qui fide carent.Clare namque & his ſi crederent,Chriſti gloria , & vis omnis euangelica pateret.

* Ambroſ.Verum eſt,quia increduli nõ vident,perfidia obcæcante plendorem virtutis Dei . Velamen enim eſt ſupra cor eorum,obtuſio infidelitatis,in Iudæis maxime.

F g *Deus huius ſeculi.* ideſt,Deus qui non ſolum bonos regit,ſed & malos pro merito pręcipitat,dans eis quod volunt,ideſt, vt nõ credant,quod non facit malitia ſed iuſtitia. Vel,Deus ſeculi,ſuperbia vel ingluuies, vel diabolus princeps mundi, qui ſecularibus principatur.

Au.li.21. cõt. Fauſt.ca.9. Irenæus l.3. cap.7. Tertul. lib.5. adu. Marcionem.

* Aug.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. IIII.

1 IN *Deo haben.* Poſtquã Apoſtolus commendauit noui Teſtam. myſterium, hic ex cõſequẽti oſtẽdit huius myſterij vſum, & primo quãtũ ad operationẽ boni, ſecũdo quãtũ ad tolerantiã mali ibi , *habemus igitur theſaurum.* Prima in duas,quia primo facit qđ dictũ eſt,ſecũdo quandã obiectionem excludit,ibi. *Quod ſi etiam opertum eſt.* Circa primum dicit. *ideo habentes hanc adminiſtrationem .* ideſt,miniſterium tantæ dignitatis,vt prædictum eſt.

2 *Iuxta quod.* nos eccleſię miniſtri ad hoc per dei gratiã vocati.

3 *Non deficimus.* ab vſu & executione ipſius, ſed prompte , & debite exequimur.

4 *Sed abdicamus.* ideſt,abijcimus.

5 *Occulta dedecoris.* i.ſedes peccatorum, non ſolum quæ exterius patent,ſed etiam quæ interius latent.

6 *Non ambu.in aſtu.* ideſt,in ſimulatione & hypocriſi.

7 *Neque adulterantes.* exponatur,vt ſupra dictum eſt 2.cap.

8 *Sed in manife.* q.d.non prædicamus propter quæſtum vel propriam laudem, ſed propter manifeſtationem diuinæ veritatis ad Dei gloriam & fidelium ſalutem.

9 *Commendan.nos.* i.nõ commendamus nos verbis, ſed ex operationibus quæ facimus , cõmendabiles nos reddimus in cõſcientijs hominũ,ſed qm̃ homines decipi poſſunt,nõ autẽ deus,qui intuetur corda. 1.Reg.16.b.ideo addit. *Coram Deo.* ſic igitur, tria tangit hic,quę faciũt ad debitã executionẽ miniſterij eccleſiaſtici.ſ.exterior & interior munditia,recta intentio, doctrina ſana.

10 *Quod ſi etiam.* Excludit obiectionẽ quę fieri poſset cõtra dicta,dixit.n.ſe docere in manifeſtatione veritatis . Poſset aliquis obijcere in cõtrariũ,eo ꝙ multi cõtradicebãt ſibi,& ſic non erat in dictis eius veritas manifeſtata . Ad hoc reſpondet Apoſtolos, ꝙ hoc nõ proueniebat ex parte ſuę prædicationis,ſed ex malitia cõtradicentiũ, quę impediebat eos cognoſcere veritatẽ.vñ Sap. 1.a. *In maliuolã animam non intro.ſa.* Et hoc eſt quod dicit. *Quod ſi etiam opertum eſt euan.no.* aliquib. eius veritatem non capiẽtibus.

11 *In his qui per.* ideſt,procedit ex malitia eorum .

12 *In quibus Deus huius ſeculi.* Hoc exponitur dupliciter . Vno modo de creatore huius mundi,qui ex demerito talium retrahit lumen ſuæ gratiæ ab eis,& iuſte,& ſic per conſequens excæcantur ex ſe.Aliter de diabolo,quem imitantur ſeculariter viuentes, & ſic poteſt dici Deus huius ſeculi, ſicut dicitur princeps huius mundi,Ioh.12 .c. *Nunc princeps huius mundi eiicietur foras.*

Commen- Excęca-

a A naturali ratione. b Quia Chriſto non credunt. c Vt non appareat eis, quod tamen lux eſt.
huius ſeculi excęcauit mentes infidelium, vt nõ fulgeat illu 1
a Doctrina euangelii illuminans. b In quo prædicatur gloria diuinitatis, non ſolum infirmitas humanitatis. c Vel quæ. d Qui de illo eſt. e Qui videt me, videt & patrem. 2
a minatio euãgelii gloriæ Chriſti, qui eſt imago Dei inuiſibi- 3
a Idest, prædicatio noſtra non tendit ad noſtram gloriam, vel lucra, ſed Chriſti. 4
b lis. Non enim noſmetipſos prædicamus, ſed Ieſum Chriſtũ 5
a Illum dominum. b Miniſtros. c Qui nobis hoc iniunxit. 6
c dominum noſtrum. Nos autem ſeruos veſtros per Ieſum. 7
Hoc facimus. Præcepto ſolo fecit. a Hæc lux ſignificat lucem quæ modo per nos datur.
d Quoniam Deus qui dixit de tenebris lucem ſplendeſcere, 8
a Lumen ſuum, ideſt, ſe nobis infundit. b Vt illuminemus alios per ſcientiam de claritate, ideſt, de eſſentia Dei, & hoc in Chriſto qui eſt facies patris ſine quo non cognoſcitur.
e ipſe illuxit in cordibus noſtris ad illuminationem † ſcientiæ 9
a Illuxit, ſed b Ideſt, ſcientiam qua alios ditemus. 10
f
g claritatis Dei in † faciẽ Ieſu Chriſti. Habemus autẽ theſaurũ 11
h 12

A * Augu. Hic perturbati homines non intelligunt in vno eodemque opere malo, non poſtea conſequente alia, quæ manifeſta erit, ſed quadã cõtinuo comitante vindicta, aliud venire de aſtutia ſuadẽtis, aliud de nequitia volẽtis, aliud de iuſtitia punientis, cũ diabolus ſuggerit, hõ conſentit, Deus deſerit. Quocirca in excæcatione infidelium, ſi intelligatur & diabolus propter ſuadendi malignitatem, vt ſic diſtinguatur Deus huius ſeculi, non mihi videtur abſurdum. Neque enim ſine additamento dicitur Deus, cum adiungitur huius ſeculi, ideſt hominum impiorum, non niſi in hoc ſeculo florere volentium, ſecũdum quod dicitur & malũ ſeculum, ſecundum quod dictum eſt, vt eximeret nos de pręſenti ſeculo nequã.

[Margin: lib. 22. contra Fauſt. cap. 9.] [Margin: † cognitionis gloriæ.] [Margin: † facie.]

* Ambroſ. Deum dicit ſecularium hominum, quia maleuoli ſunt erga fidem Chriſti, ſenſus obcæcare, ne videant veritatem euangelij maieſtatis Chriſti. Hoc ergo illis pręſtat qđ

B volunt. Quia enim maleuoli ſunt homines, & intelligentes verum dicunt eſſe falſum, in eo ipſo adiuuantur, ne poſſint credere quod nolũt. Chriſtum autem quum ſit imago Dei, corporeũ tantum aſſerunt, & relinquentes geſta eius ſolius carnis faciunt mentionẽ de quibus dixit Eſaias, Obcæcauit oculos eorum ne videant, & auribus ne audiant vſque in hodiernum diem.

[Margin: Coloſ. 1.] [Margin: Eſa. c. 6.]

a *Qui eſt imago.* Aug. Sciendum quod imago & ęqualitas & ſimilitudo diſtinguenda ſunt. Quia vbi imago cõtinuo ſimilitudo eſt, nõ cõtinuo æqualitas. Vbi æqualitas & ſimilitudo, non continuo imago. Vbi ſimilitudo, non continuo imago, nec ęqualitas. Verbi gr̃a. In ſpeculo eſt imago & ſimilitudo, non tamen ęqualitas, quia multa deſunt imagini, quæ inſunt illi rei de qua expreſſa eſt. Poteſt & aliquãdo eſſe imago in qua ſit ęqualitas, vt in parentibus & filijs inuenitur imago & ſimilitudo & ęqualitas, excepto tẽpore quo pręcedunt parẽtes, quia de parente exprimitur ſimilitudo filij vt recte imago dicatur & poteſt eſſe tanta, vt recte dicatur ęqualitas poteſt etiã eſſe ſimilitudo aliquando & ęqualitas, quamuis nõ ſit imago, vt in duobus ouis paribus. Chriſtus autem ita dicitur imago patris vt nihil horũ deſit, vt nõ ſolum imago eius ſit, quia de illo eſt, & ſimilitudo, quia imago eſt. Sed & æqualitas tanta, vt nec temporis interuallum impedimento ſit, quia non generauit Deus filium tempore.

[Margin: Imago & ſimilitu. differunt. Augu. lib. 83. quæſt.]

b *Non enim.* Q. Bene dico glorię Chriſti, vel. Commendamus nos coram Deo in manifeſtatione veritatis, & cętera talia facimus, & hoc propter Chriſtum.

* Ambro. Hoc eſt, non noſtram gloriam annuntiamus, ne quis nos dicat propter noſipſos euangelizare, vt nobis proficiat forte ad tempus, ſed Ieſum Chriſtum dominum noſtrũ annũtiamus, ſubijcientes nos virtuti, maieſtatiq; eius. Quan-

C do ergo nullũ grauamus, nullum concutimus, & Chriſtum Dominũ noſtrum fatemur, quid eſt vt elati iudicemur quaſi pro

pro noſtra propria gloria prędicare, vt glorioſi appareamus.

c *Nos autem ſeruos.* ✻ Ambro. In tantum ſe ſeruum Chriſti eſſe probat, vt iubente ipſo miniſtrũ ſe horum in prædicatione teſtetur, vt pro vtilitate horum ſubiecti ſint in miniſterio euãgelij. Seruos ergo dicẽs, miniſtros ſignificat, ſed vt humiliter loqueret, ſic dixit, vt vere oſtẽderet, non ad ſuã gloriam ſe prædicare euangelium, ſed ad claritatẽ domini noſtri, cui obedit, cui ſeruit, ſicut & ipſe Dominus ait, ego ſum in medio veſtrum non vt miniſter, ſed vt miniſtrem, non merito horum quibus miniſtrat, ſed propter imperium Domini.

✻ Theodoretus. Hoc etiam dixit in priore. Ita nos exiſtimet homo ſicut miniſtros Chriſti, & diſpẽſatores myſteriorum Dei. Hic autẽ multo humilius de ſe locutus eſt, non ſolum enim ſe Chriſti ſeruum, ſed etiam fidelium appellauit, propter ſuum in ipſum amorem. Hoc enim dixit illud, *Per Ieſum.*

d *Lucem ſplen.* Quod fuit in ſeparatione elementorum. Cęperunt enim tenebrę, ex quo confuſa moles cęli & terrę cępit eſſe, poſt accedente luce quod factũ eſt melius redditur. In quo proficientis hominis affectio ſignificatur. vnde fuiſtis aliquando tenebrę, nunc autem lux in domino.

* Ambroſ. Hoc dicit, Quia miſericordia Dei factum eſt vt nos, inquit, qui fuimus increduli in ignorantia, hoc eſt in tenebris, per nos daret Deus lumen cæteris gentibus. Quantũ ſe adhuc humiliat, vt Dei ſolius & Chriſti gloriam præferat. Humiliatur enim vt cognitionẽ habeant gloriæ Dei per Chriſtũ, Ideo gloriæ Dei ait cognitionem & nõ Dei ſolius, ſed & Chriſti, qui eſt gloria eius, vt ſignificaret non ſolum Deum cognoſci, ſed & opera eius, & miſericordiã, & prouidentiam, qua condidit, & ſaluauit genus humanum, viſus in Chriſto per gloriam virtutis ſuę.

✻ Theodo. Qui olim inquit verbo lucis naturam produxit, & dixit, fiat lux, is nunc non illa, ſeu ſua mentes noſtras illuſtrauit, vt ipſius gloriam per Chriſtum aſpiceremus. Illud autem.

e *In faciem Ieſu.* Hunc habet ſenſum. Quoniã diuina natura ſub aſpectũ non cadit, per ſumptam humanitatem diuina luce reſplendentẽ, & fulgura emittentem aſpicitur, vt licet. Hinc autẽ etiam manifeſtum eſt, quod Deus incredulitatẽ non immiſit, qui intelligentis lucis ſplendorẽ omnibus abũde præbuit, ſed ipſi quidem dilexerunt incredulitatem, ipſe autem eis cum nollent aſpicere, radium non præbuit.

f *Scientiæ clar.* Scientia glorię Dei eſt qua ſcimus lumen eſſe quo tenebræ noſtræ illuminantur.

g. *Habemus.* Hactenus de altitudine ſcientię, hic de fragilitate carnis, quæ eſt ad gloriam, & ſi contra videatur.

h *Theſaurum.* Dicit ſacramentum Dei quod fidelibus erogatur, perfidis abſconditur.

Tertul.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Excæcauit mentes infidel.* ſeculariter viuentes, auertendo eos a veritate.

2 *Vt non fulgeat illuminatio euangelij, gloriæ, &c.* in cordibus eorum.

3 *Qui.* ſcilicet, Chriſtus.

4 *Eſt imago Dei.* Et per conſequens eſt fontalis plenitudo luminis, ſecundum quod dicitur Heb. 1. a. *Qui cum ſit ſplendor & figura ſubſtantiæ eius, &c.* Sed quia ſuperius vocauit euangelium ſuum, & hic vocat euãgelium Chriſti, poſſet aliquis credere eſſe duplex euangelium, ideo hoc remouet per hoc quod eiuſdem euãgelij Chriſtus eſt auctor, apoſtolus autem miniſter, tantum prædicator, dicens.

5 *Non enim noſ.* tanquam auctores euangelij.

6 *Sed Ieſum Chriſtum dominum no.* tantum.

7 *Nos au. ſer. ve.* adminiſtrando vobis doctrinam Chriſti, quod

quod declarat per conſequens di.

8 *Quoniam Deus.* ſ. lucem corporalem creando & ipſam a tenebris ſeparando, Gen. 1.

9 *Ipſe illu. in cor.* i. conſimiliter lucem ſpiritualem infudit ac cognitionem euangelicæ veritatis non ſolum pro nobis, ſed etiam pro alijs, ideo ſubditur.

10 *Ad illuminationem ſcientiæ claritatis.* ideſt, ad manifeſtationem notitiæ diuinæ.

11 *In faciem.* i. relucentis in faciem eius inquantũ per notitiã diuinã quę traditur in euãgelio, cognoſcitur ipſe Chr̃us.

12 *Habemus autem.* Hic conſequenter agit de vſu miniſterij eccleſiæ quãtũ ad tolerantiam mali. Circa quod primo oſtẽdit patientiam miniſtrorum eccleſię. ſecundo cauſam huius patientiæ, ibi. *Semper mortificationem.* tertio manifeſtat vtrunque, ibi. *Semper enim nos.* Circa primum dicit continuando ſe prædictis. *Habemus autem theſaurum.* ideſt illuminationem Dei dictam.

In

a Corporibus fragilibus. b Vt tota altitudo Dei eſſe videbitur, & non noſtri. Vaſa fictilia ſunt & vere.
iſtũ in vaſis fictilibus, ut † ſublimitas ſit virtutis Dei, & nõ ex 1
a Quia nullus modus tribulandi abeſt. b De theſauro bene conſcij In animo. 2
nobis. In omnibus tribulationẽ patimur, ſed non † anguſtia- 3
a Enumerat tribulationes quaſdam. Pauperes ſumus adeo, vt neceſſaria de ſint apporros Græce; pauper. b A theſauro Dei, quia Deus paſcit. c De loco ad locum. 4
mur. † Aporriamur, ſed non deſtituimur. Perſecutionem pa 5 6
a A Deo qui theſaurum cuſtodiat. b Affligimur. c Idest non erubeſcimus.
timur, ſed nõ derelinquimur. Humiliamur, ſed non confun 7
a In mortis periculum. b A bono ceſſamus. Quid per ſingula?
dimur. Deijcimur, ſed non perimus Semper mortificationẽ 8 9
a Pro Ieſu: vel quam prius Ieſus ſuſtinuit: b Non ſolum in animo. c Alij propinantes. d Sicut mors. Et gloria carnis.
* Ieſu in corpore noſtro circũferentes, ut & vita Ieſu in cor- 10
a Non tantum in animabus. b Etiam inimicis. c Mortificationem Ieſu circũferimus, & vere. Quia ſpe. d Virtutibus, uel quibus licet uiuere naturali uita. 11
poribus noſtris manifeſtetur. Sẽper enim nos, qui viuimus, 12 13
a In pericula mortis. b Pro amore Ieſu. c Ambr Hoc eſt: non timemus mori, propter promiſſam reſurrectionem. Immortalis & impaſſibilis.
in mortem tradimur propter Ieſum, ut & vita Ieſu manife- 14 15
a Quod uidetur impoſſibile. b Licet. c Quia hæc patimur mors dominium exercet in nobis, ſed uos ad uoluptates uitæ tenditis.
ſtetur in carne noſtra mortali. Ergo mors in nobis operatur, 16
a Semper mors in nobis operatur, & per hoc patet, quod habemus. b Quem Prophetæ. c Qui eſt cauſa fi. 17
vita autem in vobis. Habentes autem eundem ſpiritum fi- 18 19
a De illis patribus, in quorum perſona dicit Dauid. b Aliter non perfecte crederet. Ne fides eſſet inutilis: 20
dei, ſicut ſcriptum eſt. † Credidi propter quod & locutus 21 22
a Vt illi. b Futuram uitam. c Confitemur non timentes mala, quia.
ſum, & nos credimus, propter quod & loquimur. Scientes

A * Tertul. Quale eſt autem, vt non eiuſdem habeat theſaurus in fictilibus vaſis noſtris, cuius & vaſa ſunt. Nam ſi gloria Dei eſt in fictilibus vaſis tãtum theſauri haberi, vaſa aũt fictilia creatoris ſunt, ergo & gloria creatoris eſt, cuius vaſa eminentiã virtutis Dei ſapiũt, & virtus ipſa. Quia propterea in vaſa fictilia commiſſa ſunt, vt eminentia eius probaretur. Cæterum iã non erit alterius Dei gloria, ideoque nec virtus, ſed magis dedecus, & infirmitas, cuius eminentiã fictilia & quidem aliena ceperunt.

* Ambroſius. Theſauro, ſacramentum ſignificauit Dei in Chriſto quod credẽtibus manifeſtatur, incredulis vero quodã tectum eſt velamine: B quia ſicut theſaurus in occulto ponitur, ita & ſacramentum Dei, intra hominem, id eſt, in corde humano abſconditur. Hũc ergo theſaurũ in animo & corpore dicit eſſe à Deo datum, vt eminẽtia virtutis eius appareat per homines prędicatores duntaxat, vt recõcilietur omnis lingua creatori ſuo, non ad honorificẽtiam hominum, ſed Dei, qui ſe manifeſtat per homines, qui cum humiles & imperiti eſſent, acceperunt poteſtatem à Deo, & loquendi magnalia & agendi. Fictilia ergo vaſa dicens, infirmitatem naturæ humanæ ſignificat, quæ nihil poteſt, niſi à Deo acceperit virtutem, & ad laudem ſuam Deus per hæc ſe prædicet, quæ infirma ſunt, vt gloria illi detur, non homini, qui ex luto fictus eſt.

a *In omnibus tribulationem, &c.* * Baſilius. Quod enim ad humanam prudentiam attinet, in omnibus tribulationem pati C mur, inquit. Quod vero ad fiduciã in Deum, ſed non anguſtiamur. Itẽ quod ſpectat ad fortitudinem humanã, Aporriamur, inquit, id eſt, ſummis circumuenimur difficultatibus. D Quod vero ad fiduciam in Deum, non deſtituimur penitus.

* Theodoretus. Si enim nihil horum nos inuaderet, non eſſet oſtẽſa diuinę potẽtię magnitudo, ſed quia videmur eſſe ſimiles arboribus, quę in igne germinãt, per hoc patientes illæſi ſeruamur, nos protegentis Dei potentiã prędicamus. Illud aũt Aporriamur, ſed non deſtituimur, pro eo, quod eſt in rebus difficilibus, & quę nullum videntur habere exitũ, nos viã ſalutis inuenimus.

† anxii reddimur.

Ambroſ.

b *Semper mortificationem, &c.* Dubium non eſt, quin in martyrib⁹ Chriſtus occiditur, & in his, qui pro fide patiuntur, aut exitus, aut vincula, aut verbera Chriſti paſſiones ſunt, vt & vita eius in corpore eorum palam fiat. Paſsiones enim ſunt; quæ oſtendunt meritum ad futuram vitam quam promiſit Chriſtus, vnde alio loco dicit. *Cum infirmior ſum, tũc potens ſum,* & iterum, *Per tribulationes, &c.*

Apoc. 13. 2. Cor. 12. Act. 14.

E

c *Manifeſtetur.* quidam enim de reſurrectione dubitabant.

d *Ergo mors.* quia per mortẽ vitã Ieſu cõſequimur: ergo mors nõ eſt inutilis, ſed operatur magnũ quid in nobis. Sed vita qua delectamini in terrenis, operatur in vobis mortem ęternã. Vel paſsiue, ergo, i. propter ſpem vitæ Ieſu mors operatur, id eſt, à prædictis paſsionibus efficitur in nobis, i. permittimus effici: ſed per hoc vita efficitur in vobis. i. fides plantatur.

e *Eundem ſpi.* * Ambroſius. Hoc eſt communem ſpiritum per quem firmatur fides habemus vobiſcũ, ideo. n. pro ipſis tanta patiebantur mala, vt inuicem ſibi copularẽtur in fide.

Auguſt. ſuper Ioan Hom. 46. Tempora variata ſunt, non fides, illi venturum, nos veniſſe credimus.

F

a *Vobiſcum.*

NICOLAVS DE LYRA.

1 *In vaſis fictilibus.* quia in hoc mundo ſumus contemptibiles perſonæ tributationibus & anguſtijs expoſitæ.

2 *Vt ſublimitas.* ideſt, illud magnum, quod facimus in ædificatione eccleſiæ, & gentium conuerſione.

3 *Sit virtutis Dei, &c.* id eſt, Deo totum attribuatur, & non humanæ potentiæ, diuitijs vel ſapientiæ, quod poſſet fieri, ſi apoſtoli fuiſſent potentes, diuites, honorati, ſicut eſt de lege Mahumeti, ſed contrarium fuit in apoſtolis, ideo ſubditur.

4 *In omnibus, &c.* Ille anguſtiari dicitur proprie, qui non videt ſibi patere aliquod remedium in tribulatione, & ſic eſt de confidentibus in hoc mundo, propter quod anguſtiantur in tribulatione, quando ſibi deficit mundanum remedium, ſed ſancti non anguſtiantur, quia in tribulationibus adeſt eis ſolatiũ diuinum.

5 *Aporriamur.* id eſt, depauperamur. Et dicitur ab aporros Gręce quod eſt pauper Latine.

6 *Sed non deſtituimur.* quia ſancti parum curant de ſubtractione diuitiarum, cum ſibi remaneant diuitiæ ſpirituales, quæ non poſſunt violenter amoueri.

7 *Perſecu. patimur.* fugiendo de ciuitate in ciuitatem.

8 *Sed non derelinquimur.* Nam Deus eſt ſocius vbique itineris noſtri.

9 *Humiliamur.* id eſt, contemnimur.

10 *Sed non confundimur.* quia non ſentimus in nobis debitam cauſam confuſionis.

11 *Deiicimur.* i. ad periculum mortis impellimur.

12 *Sed non peri.* quia Deus ſemper liberat ſuos. Aliquando viſibiliter, ſicut liberauit tres pueros de camino ignis. Aliquando inuiſibiliter eos de præſenti miſeria transferens ad quietem. Sapien. 3. a. *Viſi ſunt oculis inſipientium mori, illi autem ſunt in pace.*

13 Semper

13 *Semper mortificationem.* Hic conſequenter oſtendit patientiæ cauſam, & primo facit propoſitum, ſecũdo manifeſtat per effectum, ibi: *Propter.* Ad euidentiam primi conſiderãdum, quod in Chriſto fuit duplex ſtatus. Vnus mortis, inquantum carnem paſſibilem aſſumpſit, in qua pœnalitates huius vitæ & tandem mortem ſuſtinuit. Alius eſt vitæ, inquãtum vita glorioſa qua viuebat occulte anima ſua à principio ſuæ conceptionis deriuata fuit ad corpus in ſua reſurrectione, quia reſurrexit in corpore glorioſo. Hęc eſt igitur cauſa patientiæ ſanctorum, ex hoc enim, quod ſperant firmiter conformari Chriſto reſurgenti, patienter ſuſtinent tribulationes huius mũdi, in quibus cõformantur Chriſto patienti, & hoc eſt, quod dicit Apoſtolus. *Semper mor. Ieſu Chriſti.* id eſt, conformationem ipſi patienti.

Status Chriſti duplex.

14 *In corpore noſt. cir.* i. vbiq; tribulationes patienter ſuſtinẽtes.

15 *Vt & vita Ieſu.* glorioſa.

16 *In corporibus noſt. manifeſte.* in futura reſurrectione, in qua reſurget corpus impaſſibile & incorruptibile.

17 *Semper enim, &c.* Repetitio eſt eiuſdem ſententiæ ad maiorem aſſertionem, & quia non ſolũ ſancti patienter tolerant propter ſpem futuræ reſurrectionis, ſed etiam quia animantur ad hoc exemplo Chriſti patientis: ideo ſubdit Apoſtolus,

18 *Ergo mors.* ſcilicet, Chriſti.

19 *In nobis operatur.* animando nos ad tolerantiam paſſionis.

20 *Vita autem in vobis.* i. vita Chriſti operatur in vobis, conferendo ſpem reſurrectionis: ideo ſubditur.

21 *Habentes autem eun. ſpi. fi.* ſed mors Chriſti non ſic operatur in vobis ſicut in nobis, quia nõ eſtis in talibus tribulationibus in quibus ſumus: eritis tamen ſaluati per eandem fidem, qua & nos. Quod conſequenter confirmat per ſcriptum, Pſal. 105. a.

22 *Sicut ſcriptum eſt. Credidi, &c.* & patet ex dictis litera vſque, ibi.

A a *Vobiſcum.* Nõ vos nobiſcũ, vt inferiores, ſed pares nobis ſitis, ſi volueritis. Et bene de vobis aſſero, quia oĩa iſta facimus propter vos inſtruendos noſtro exemplo. Ita oĩa ad vos ſpectant, vt gratia Dei abundãs in nobis abundet in vobis, & per vos in alijs & per vos multos abundet gratiarũ actione, vt vos & illi Deo gratias agatis. In gloriam Dei, id eſt, ad oſtendendum Deum glorioſum.

b *Omnia enim propter vos.* Omnia quæ ſuſtinet, vt nos paucos ad Dei cœnam perducat, cuius contumelia eſt, ſi veniant pauci.

✻ Theodoretus.

B Cædentes, ſcilicet, nõ enim dixit ſolummodo de Corinthijs, ſed dixit de omnibus: qui dogma ſuſceperunt.

✻ Ambroſ. A munere ſuo Deus nullũ voluit eſſe alienum, & quia non omnes capiunt verbum fidei, Apoſtolus Dei voluntatem ſciens, perſecutiones & pericula pati non timuit, dummodo omnibus fideliter prædicaret, vt plures poſſent credere, vt abundans donum Dei, non per paucorum gratiarum actionem minueretur ad contumeliam Dei, sed multis proficiens afflueret, per multorum gratiarum actionem ad gloriam Dei.

c *Sed licet is qui.* Quidquid eſt commune pecori, exterior homo eſt, is qui intus, hic eſt imago Dei.

C ✻ Ambroſius. Preſſuris, plagis, fame, ſiti, frigore, nuditate caro corrumpitur, ſed anima ſpe futuri præmij renouatur, quia aſſiduis tribulationibus purgat. Proficit enim in preſſura, non interit, ita vt accedentibus tentationibus, quotidie acquirat ad meritum, quia & corpori corruptio hęc proficit ad immortalitatem merito animæ.

d *Renouatur de die in diem.* id eſt, aſſidue purior efficitur per ignẽ tribulationis.

e *Id enim quod in præſenti eſt momentaneum & leue, &c.* ✻ Theodoretus. Et per hoc quidem, in momento oſtendit, quam ſit breue & ad tempus exiguum. Conferendo autem opponit ei, quod eſt, in momento, hoc, nempe æternum.

D Leui autem, & molli, graue, hoc eſt, id quod eſt maximi pretij, ei autem quod eſt ſupra modum ad exuperationem, afflictioni autem, non remiſſionem, ſed gloriam, quæ quidem ſunt multo maiora.

f *Non contemplantibus, &c.* ✻ Ambroſ. Deſiderium cœleſtiũ, & ſpiritalium habentes, hæc præſentia & terrena ſpernere profitentur, quia ad comparationem ſpiritalium hęc nulla ſunt. Sic enim ſunt hæc ad ſuperna, quomodo figura ad veritatem: figura deperit, veritas manet: ac per hoc exire de hoc ſeculo non metuunt iuſti, ſed gaudent.

E

F

† dominum.

† pluribus gratias agentibus exuberet.

† Nam momentanea leuitas afflictionis noſtræ mire ſupra modũ æternum pondus gloriæ parit nobis, dum nõ ſpectamus ea, quæ videntur, &c.

Aug. 15. de Trinit.

(a Quia aliqui negabant reſurrectionem. In eadem gloria. Vt vltra non moriamur.)

quoniam qui ſuſcitauit * Ieſum, & nos † cum Ieſu ſuſcitabit,

(a Quia vnius fidei in vna domo erunt. b Abundans gratia in nobis, diffundatur abunde in vos, vt abundantem indegratiam agatis.)

a & conſtituet vobiſcum. Omnia enim propter vos, gratia 1

b abundans † per multos in gratiarum actione abundet in glo 2

(a Vt vos mittemini nos non oicam pro vita Ieſu. b In tribulationibus. c Expoſitus malis.) 3

c riam Dei. Propter quod non deficimus. Sed licet is, qui foris 4 5

(a Caro. b Anima munita ſpe futuri, cui non accedit humanus furor. Imago Dei. c In agnitionem Dei.) 6

d eſt noſter homo corrumpatur, tamen is, qui intus eſt reno- 7

(Merito non deficimus. a Vbi non niſi de ſolatio. b Parum durans.) 8

e uatur de die in diem. † Id enim quod in pręſenti eſt momen- 9

(a Ad ferendum. b Id tribulationis, i. minimum. c Tribulationum: contra hoc quod dicit: id. d In cælo, contra: in præſenti.) 10

taneum & leue tribulationis nr̃æ, ſupra modum in ſublimi- 11

(a Contra: momentaneum. b Contra tribulationis. c Contra: leue. Quia.)

f tate æternum glorię pondus operatur in nobis Nõ contem- 12

(a Appetentibus. Ideo non, quæ uidentur: quia.)

plantibus nobis, quæ videntur, ſed quę nõ videntur. Quæ n. 13

(Tranſitoria.)

videntur † tẽporalia ſunt; quæ autẽ non vidẽtur, æterna ſunt.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Omnia enim propter vos.* i. omnia facimus & ſuſtinemus propter vos, inſtruendo exemplo & verbo.
2 *Vt gratia.* ſcilicet, Dei.
3 *Abundans.* à nobis in vos.
4 *Per multos in gratiarum, &c.* id eſt, multi reſurgant ad gratiarum actiones ad gloriam Dei.
5 *Propter quod.* Hic conſequenter manifeſtat quod dixerat de patientia apoſtolorum in perſecutione poſitorum di. *Propter quod,* id eſt, propter animationem exemplo Chriſti paſſi, & propter ſpem reſurrectionis in corpore mortali.
6 *Non deficimus.* q. d. ad maiora ſuſtinere parati ſumus.
7 *Sed licet is, qui foris.* id eſt, ipſa natura ſenſitiua tendat ad corruptionem ex proceſſu ætatis & pondere tribulationis.
8 *Tamen is qui intus eſt.* ſcilicet, intellectiua natura.
9 *Renouatur de die.* per culpæ purgationem & eius ſequelæ.
10 *Id enim quod in præ.* id eſt, tribulationes temporis præſentis.
11 *Momen. eſt & le.* quia ſunt breuis durationis & parui ponderis reſpectu præmij futuri, de quo ſubditur.
12 *In ſub. æter. glo. p. m.* expectantibus ipſum. Et dicitur in ſublimitate, ratione dignitatis, quæ eſt in præmio. Aeternum, ratione durationis infinitæ Pondus, ratione precioſitatis, quia precioſa cõi modo loquendi dicuntur magni ponderis. Vel aliter dicitur, Pondus, quia præmium gloriæ, quietat totaliter appetitum in Deo, ſicut pondus quietat graue in centro.
13 *Non con. no. ea quæ.* id eſt, iſta fiunt in nobis, quia non attendimus ad bona temporalia & viſibilia, ſed ad æterna & inuiſibilia pro nunc, quæ per fidem à ſanctis firmiſſime creduntur, & per ſpem certitudinaliter expectantur.

ADDITIO.

In cap. 4. vbi dicitur in Poſtil. *In faciem Chriſti.* Hoc quod dicitur. *In faciem Chriſti.* exponitur in glo. i. per Chriſtum, qui eſt facies patris, ſine quo non cognoſcitur.

CAP. V.

a *Scimus enim.* Ordo. *Scimus enim quoniam ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſoluatur quod ædificationem,* id eſt, corpus immortale habebimus, ſi corpus per tribulationes diſſoluatur. Et ideo quoniam ſic diſſoluitur, vt conditio & cauſa ſit præmiſſa. Inde poteſt videri, quia habebimus.

* Chryſoſtomus. Non ſimpliciter dicit, Scio, ſed ſcimus, nec enim ſimpliciter tabernaculum corpus vocauit: ſed indicat

Auguſt. in ſal. 68.

CAPVT V.

(a Pondus quidem gloriæ: quia etiam in corporibus. b Id eſt, de terra & procliuis ad terreſtria. c Caro in qua anima habitat. Corpus.)

a SCimus enim quoniam ſi terreſtris do- 1

(a Vbi ſemper inquietatur anima.) 2

mus noſtra huius habitationis diſſol- 3

(a Deſtruatur pro Chriſto. b Quod corpus immortale & plene firmatum. c Tantum, quia non miniſterio hominum.)

uatur, quod ædificationem ex Deo ha 4

(a Ne dicam, habebimus, adeo certi. In ſpe quod habituri ſumus in re. b Quietam animæ manſionem.)

bemus domum non manufactam, ſed 5

NICOLAVS DE LYRA. CAPVT V.

1 SCimus enim. *Hic conſequenter commendat miniſteriũ noui Teſtamenti ex fide ſiue ex præmio. Licet. n. de hoc tetigit cap. præcedenti, aliqualiter, hic tamen tangit magis cõplete. Et diuiditur in tres partes: quia primo tangit de hac præmiatione, ſecundo de debita ad ipſam præmiationẽ præparatione, ibi:* Et ideo contendimus. *tertio de cauſa vtriuſque, ibi:* Omnia autem ex Deo. *Prima adhuc in duas: quia primo agit de hoc præmio, ſecundo de eius deſiderio, ibi;* Nam & in hoc ingemiſcimus. *Circa primum ſciendum, quod dixerat in fine capituli præcedentis, quod ipſi & alii apoſtoli non attendebant ad bona tranſitoria, ſed ad æterna: ideo continuando ſe ad dicta dicit:* Scimus enim. *id eſt, certitudinem habemus per fidem formatam.*

Diuiſio.

2 Quoniam ſi ter. do. *id eſt, corpus terrenum noſtrum, quod ſe habet ad animam ſuo modo, ſicut domus ad inhabitantem.*
3 Diſſoluatur. *per mortem.*
4 Quod ædificationem, &c. *Quod aliqui exponunt de corpore gloripſo in futura reſurrectione habendo, quod dicitur hic: Non manufactam, quia virtute naturæ non erit glorioſum.*
5 Sed æternã. *quia ab æterno à Deo præordinatã, ſed quoniã apoſtolus*

indicat vobis vitam hanc noſtram temporalem, & declarat
A quomodo ſit mutanda in meliorem.

✱ Theodoretus. Terreſtrem domum appellat, huius pręſentis vitæ traductionem, Tabernaculum autem corpus. Si ergo, inquit, finē acceperint pręſentia, habemus domū non manufactā, æternam, cęleſtem. Etenim terreſtri quidem cæleſtem oppoſuit, ei autem, quæ diſſoluitur æternam, ei autem, quæ ab hominibus conſtructa eſt manufactam.

a *Non manu factā, ſed Aeternam*. id eſt, hominum complexione factam, ſcilicet, non humanæ generationis ope productā, nec humanis fomentis auctam, ſed à Deo ineffabiliter compactam.

B *Aeternam.* quia in ea fine fine manebitur.
b *Nam.* non ſolum pro præſenti inhabitatione, ſed etiam.
c *In hoc.* id eſt, in conſideratione huius tantæ gloriæ.
d *Ingemi.* ex dilatione deſiderij, quod non faceremus, niſi certi. In cuius rei figura Axa filia Caleb petijt irriguum ſuperius & irriguum inferius, vt nos lachrymas effundamus, non ſolum pro præſentis incolatus miſeria, ſed pro dilatione ſupernæ gloriæ. Ingemiſcimus, quia cupimus ſuper innouationem animæ, quam iam accepimus.
e *De cælo.* id eſt, immortale & impaſſibile ad ſimilitudinē cęleſtium. Nos perfectiores pro dilatione gemimus, quia & minus perfecti, qui carnem fouent, inter quos ſe apoſtolus commemorat, ne illi de ſe minus ſentiant.
f *Super. cu.* i. dari aīę indumētū, nō de terra corruptibile, ſed.

✱ Ambr. Propterea dicit in precibus ingemiſci, vt gloria promiſſa de cęlis poſſit reſurgentes induere. Hoc ergo deſiderantes inſiſtunt precibus, ne reſurgentes recepto vtique corpore, nudi, i. alieni à promiſſa gloria inueniantur. Hoc. n. opus eſt, vt induta aīa corpore, Dei iudicio ſuperinduatur & gloria, quæ eſt immutatio in claritatem. Mors enim de terra eſt, reſurrectio vero de cęlis, ſi tñ immutemur in gloriā. Alij codices ſic habent, Siquidem expoliati non nudi inueniamur, i. ſi exeūtes de corpore Chriſtum veſtiti fuerimus, quia quicunque in Chriſto baptizantur, Chriſtum induunt. Itaque ſi in forma baptiſmi & traditione manſerimus, expoliati corpore, non nudi inueniemur: quia in interiore homine habitat Chriſtus, quem cum induti ſine ſpirituſancto datos
C nobis videbimus, erimus digni ſuperindui promiſſa cęleſti gloria. In illum enim decidet promiſſa claritas, quem viderit ſignum adoptionis habere, & hoc eſt.

g *Si*

a Quia ab æterno factam. b Inter cæleſtes. c Habemus domum, nam de ea gemimus: d In quo.
a b æternam in cælis. Nā & in hoc ingemiſcimus, habitationem 1
In hoc ſcilicet. Aedificationem. a Super virtutes animæ. b Superindui cu. tamen hac conditione. Et hoc fiet. c Vututibus fide & cæteris. 2
c noſtram, quæ de cælo eſt ſuperindui cupientes, ſi tamen ve- 3
d Depoſito corpore. a Virtutibus. Ne id de nudis putetur. b De illo gemimus. c In hac habitatione. 4
e f ſtiti & non nudi inueniamur Nam & qui ſumus in taberna- 5 6
g h a Sarcina carnis grauati gemimus. b Depreſſi. Paſſionibus. c Carne, vel corpore, vel ideo. Vel quod. d Affectu naturæ gemimus orando ne ſpoliemur ſpirituſancto, & ſic induamur gloria Dei, tunc enim ſuperindui promiſſa gloria poterimus immortalitatis, ſi exuti corpore non diſpoliati à ſpiritu ſancto fuerimus.
i K culo iſto ingemiſcimus † grauati, eo quod nolumus expolia- 7 8
a Ne vltra poſsit mori.
l m ri, ſed ſuperueſtiri, vt abſorbeatur, quod mortale eſt à vita. 9
a Vt velimus immortalitatem. 10
n o Qui autem † efficit nos in hoc ipſum Deus, & qui dedit 11 12

g *Si tamen veſtiti.* gloria promiſſionis. D
h *Non nudi.* Hoc. n. deſiderant ſancti, ne reſurgentes recepto corpore nudi, i. alieni à promiſſa gloria inueniātur. Hoc enim opus eſt, vt induti corpore, ſuperinduātur gloria, quæ eſt immutatio in claritate. *Grauati eo*, corpore: quo tamen nolumus mortem nobis tolli, ſed ſuperindui, id eſt, à Deo veſtiri ſtola immortalitatis ut deſtruat mortalitatem, non vt ſuperueniat.
i *Nam &.* nos.
K *Qui ſu. in taber.* qui habitationem huius corporis diligimus, de quo non eſt curandum, cū non ſit tabernaculū niſi ad tēpus.
l *Inge.* deſiderio cęleſtis. Nos dico *gra. &c.* Vel non mirum, ſi ingemiſcimus: quia à beatitudine remoti. Nam etiam de hoc minori gemimus, quia hoc corpore exuimur. † parauit.

E
✱ Theodoretus. Ingemiſcimus autem non à corpore liberari cupientes, ſed ab eius affectionibus, & perturbationibus liberi eſſe deſiderantes. Non enim corpus exuere, ſed incorruptionem induere concupiſcimus. Sciemus autem quomodo hoc erit. Et hoc eſt.

Nam qui ſu. in ta. iſto, quamuis *grauati.*
m *Eo.* id eſt, ideo gemimus.
n *Quod no. ex.* ſi hoc poſſet fieri. Vel, ingemiſcimus, deſiderio cęleſtis. *Deus au. hoc ef.* Vel, Nolumus expoliari: *Deus ta. ef.* vt immortalitatem cupiamus.
o *Vt abſorbeatur.* Ita vt nuſquā ſit mortalitas. Non infra, nō ſupra, nō intra, non extra. Abſorpta eſt. n. mors in victoria.

✱ Ambroſius. Hoc quod ingemiſcentes poſcimus, i. non vt exui, ſed, vt ſuperindui mereamur, iuxta ſupradictū ſenſum, in die iudicij Deum perficere dicit, quia qui promiſit, & fidelis eſt, dans huius rei implendæ pignus ſpiritum. Ipſe eſt enim ſignaculum adoptionis noſtræ.

* Oecumenius. Oñdit aūt hoc modo non recentē eſſe de hoc opinionē, ſed nos ad immortalitatem quidem creatos eſſe. Porro qm̄ diaboli inuidia, mors in orbem ingreſſa eſt, rurſum alterā nobis viam Deus inuenit ad immortalitatē.

Aug. Grauati corpore. Et quia grauationis cā non eſt nā & ſubſtantia corporis, ſed eius corruptio, nolumus expoliari corpore ſi fieri pōt, ſed eius immortalitate veſtiri, qa & ſi à malis ad bona tranſeamus, tñ ipſe tranſitus eſt amarus, & ſi corpus grauat aīam, & hēt incitamenta vitiorū, non tñ oīa mala ex eo. Nec fuit eius corruptio peccati cauſa, ſed pęna: non fecit peccatricē aīam, ſed peccatrix aīa eam carnem, ſ. corrumpit. Non eſt purus à vitijs, diabolus: qui non habet carnem. 1. Cor. 15. g.
F

NICOLAVS DE LYRA.

ſtolus videtur loqui de hoc quod ſtatim poſt mortē realiter hr̄ à ſanctis, ſed corporis immortalitas habet̄ tm̄ in ſpe & non in re: iō melius vr̄ exponi de gloria animæ, quæ ſtatim habetur a ſanctis omnino purgatis. Et dicitur habitatio propter excellentiam ipſius animæ ad Dei capacitatem, Ioan. 14. a. *In do. patris mei. man. mul. ſunt.* Dicitur etiam domus æterna & non manufacta, quia gloria cæleſtis obiectiue Deus eſt, qui eſt increatus & æternus.
1 *Nam & in hoc.* Hic cōſequenter agit de appetitu huius pręmij, & diuiditur in duas partes: quia primo circa hoc ponitur appetitus varius naturæ & gratiæ, & quædam repugnantia. ſecundo vnius victoria, ibi: *Audientes igitur.* Circa primum ſciendum, quod appetitus eſt inclinatio ſequens formam. Eſt autem in nobis duplex forma, ſcilicet naturalis & gratię habitualis & per cōſequens duplex appetitus. ſ. naturæ & gratiæ. Appetitus autem naturæ inclinat ad conſeruandum vnionem aīæ cum corpore, & diſſolutionem refugit & abhorret. Appetitus autem gratiæ inclinat ad conſecutionem gloriæ, quæ conſiſtit in clara viſione Dei & eius fruitione. Igitur ſi anima poſſet conſequi gloriam abſque diſſolutione corporis huius mortalis, appetitus gratiæ tenderet in conſecutionem gloriæ cæleſtis abſque retardatione per appetitum naturalem, ſed quia hoc non poteſt fieri, ideo appetitus naturalis eo, quod refugit naturaliter diſſolutionem hāc, in hoc quodammodo repugnat appetitui gratiæ, & hoc eſt quod dicit: *Nam & in hoc.* id eſt, deſideramus cum tædio dilationis.

2 *Habita*

2 *Habitationem noſtram.* id eſt, conſecutionem gratiæ.
3 *Super indui.* veſtimento gloriæ, qđ non cōuenit ex principijs intrinſecis naturæ, ſed à Deo datur, pp quod indumentum dr̄.
4 *Cupientes.* appetitu gratiæ.
5 *Si tamen veſt. & non nu.* i. ſi abſq; diſſolutione corporis corruptibilis quo vtitur aīæ, vt veſtimēto, poſſet ſuperindui gloria, tunc abſq; aliquo retardante appetitus gratiæ in hoc ferret, ſed quia hoc eſt impoſſibile, ideo retardatur per noſtralem appetitū diſſolutionem corporis & animæ abhorrentis, pp quod ſubdit.
6 *Nam & qui ſumus.* id eſt, in hoc corpore mortali.
7 *Ingemiſcimus grauati.* de diſſolutione corporis & animæ.
8 *Eo, quod nolumus.* ſcilicet, corpore per mortem.
9 *Sed ſuperue.* i. gloriæ veſtimento, non tamen ita, quod mortalitas corporis maneat cum gloria animæ: quia hoc eſt impoſſibile nobis, ſed in ſolo Chriſto factum fuit per diſpēſationem Dei, ad opus redemptionis noſtræ, ideo ſubditur.
10 *Vt abſorbeatur.* id eſt, vt immortalitas per gloriam ſuperuenientem tollatur, corporis identitate manente, quod fiet in reſurrectione, ſed quia oportet mortem interuenire, quam refugit appetitus naturalis, ideo eſt ibi repugnantia appetituum, veruntamen quia vterque appetitus eſt à Deo, à quo eſt natura & gratia, ideo ſubditur.
11 *Qui autem, &c.* id eſt, habentes vtrumque appetitum.
12 *Deus.* qui dedit naturā ad quā talis inclinatio ſequit̄, ſimiliter & gratiā per quā ſpirituſſanctus habitat in nobis, iō ſequit̄.

A carnem. *Nolumus expoliari.* Ecce vox naturæ, confeſſio pęnę, graue eſt corpus & onerofum, & tamen non libenter deſeritur. Pius enim mentis ratione diſſolui cupit, & eſſe cum Chriſto. Senſus autem carnis refugit & recuſat.

a *Audentes.* Deus facit velle, facit & certos per ſpiritum, & ideo audentes.

b *Peregrinamur à domino.* Quomodo? cum alibi ſcriptum ſit: *In ipſo viuimus, mouemur, & ſumus?* Quia etſi vbique Deus: non tamen hic videtur ſicut in cælis. Peregrinamur ergo non fide, ſed ſpecie.

† arrabonem.
Act. 17. f.
† probamus,

✠ Theodoretus. Non dicit, quod longe ſumus à domino, dum ſumus huic mortali corpori cõiuncti, ſed quod non videmus nunc iſtum corporis oculis, tunc autem & ipſum videbimus,

† ea quæ fiunt per corpus, iuxta id quod fecit.

a Huius rei implendæ. b Conſueta audacia utentes. c Sumus.
a nobis† pignus ſpiritus. + Audentes igitur ſemper et ſcientes, 1
a Quod confirmat audaciam noſtram. Quod ſumus: illud. b Mortali. c Remoti ſumus 2
ſpecie, tamen in mente habentes ipſum per fidem.
b quoniam dum ſumus in hoc corpore peregrinamur à domi- 3
a Inuiſibilium. b Ad Deum tendimus. c Præſentiam eorum. 4
c no. per fidem enim ambulamus, & non per ſpeciem. Au- 5
a Sumus audentes & ſcientes hoc, audentes autem mente. Ab actu non quieſcimus, & ſi durum ſit.
b Operare. Non triſtamur, non murmuramus in aduerſis. c Non dico ſapientes. 6
d demus autem, & † bonam voluntatem habemus magis pere- 7
a Remoueri. Quam hic morari. ᵃ Apud. Quia illi volumus adhærere. b Omnibus modis. 8
e grinari à corpore, & pręſentes eſſe ad Deum. Et ideo cõten- 9
a Vt nunc. b Vt tunc. Quando aſtabimus ei. c Vt hic & ibi placeamus. 10 11
f dimus ſiue abſentes ſiue pręſentes placere illi. Omnes enim 12
a Bonos & malos. Contendimus: Vel. Præſentes illi erimus, & vere. Ideo dico præſentes. 13
b Iudicem Chriſtum. c A ſimilitudine meliorum. 14
g nos manifeſtari oportet ante tribunal Chriſti; vt referat 15 16
a Bonus & malus. Plus vel minus. 17
h vnuſquiſq; † propria corporis, prout geſſit ſiue bonum ſiue 18

B & ſimul cum eo verſabimur. Nunc. n. inquit, non videbimus eas res, quę expectantur, ſed eas per ſolã fidem cernimus, & propterea etiã deſideramus ab hoc corpore excedere, & cum domino verſari. Docet autem per hæc non timere mortem, ſed hinc diſceſſionem facile, & tolerãter ferre.

c *Per fidem enim am.* ✠ Theophylact. Hoc eſt, in hoc ſeculo illum nouimus, ſed modice. Cum itaque hæc ita ſe habeãt, malumus, hoc eſt, valde deſideramus corpus hoc exui cum dominoque conuerſari. Neque immortalitatis dixit participare, quin quod ſatius eſt, cum domino eſſe, quod vtique incorruptibilitate eſt longe pręſtantius.

d *Audemus autem, &c.* ✠ Ambroſius. Recte ait audemus. Habentes enim fiduciam promiſſionis Dei, & ſcientes multo magis expedire illic eſſe, quàm in corpore, conſentiunt, & optant excedere de corpore, vt requieſcant vſque in die reſurrectionis ſub altare Dei.

e *Et ideo contendimus, &c.* * Theophylact. Quod quæritur illud eſt, vt domino morem viuendo geramus, ne forte cũ peregrinationem intelligis, exiſtimes ſatis ad ſalutem tibi id fore, vnde ſic, inquit. Stude, vt hinc Deo gratus abſcedas vitæ ratione, quam illi acceptam hic duxeris.

* Theodoretus. Non ſufficit enim fides ad ſalutem, ſed conuenit benefactorem in omnibus colere, & venerari. Hoc autem *Contendimus*, poſuit, pro eo, quod eſt ſtudium & animi alacritatem adhibemus.

C f *Omnes enim nos manifeſtari oportet, &c.* * Theophylact. Deterret hoc loco Corinthios, cum recordatione cum aſſertione quadam tremendi illius, & diuini iudicij, aſſerens vniuerſorum tunc geſta, vt pateant neceſſe fore. D

✠ Theodoret. Non dixit ſiſti, ſed manifeſtari. Sufficit autem hoc, & ad eos, qui mala ſua non ſentiunt admonendos, vt ſuorum peccatorũ vulneribus medeantur, vt non fiant manifeſta omnibus.

✠ Tertullianus. Tribunal autem nominando, & diſpunctionem boni ac mali operis, vtriuſque ſententiæ iudicem oſtendit, & corporum omnium repræſentationẽ manifeſtauit. Non enim poterit, quod corpore admiſſũ eſt, nõ corpore iudicari. Iniquus enim Deus, ſi non per id punitur quis aut iuuatur, per quod operatus eſt.

E Qui peregrinatur per fidem ambulat, nõdũ eſt in patria, ſed iã eſt in via. Sic ergo ambulemus tanquam in via ſimus, quia ipſe rex patrię Chriſtus eſt, & ibi: veritas: hic autẽ via eſt. Quo imus ad Chriſtũ? Qua per Chriſtũ? Ipſe enim ait: *Ego ſum via veritas, & vita.* Eſt. n. illuminatio per fidẽ, & illuminatio per ſpeciem, modo per fidem tantũ illuminamur, non per ſpeciem. Homini enim vitam agenti adhuc mortalem non poteſt contingere, vt dimoto & diſcuſſo omni nubilo phantaſiarum corporalium ſecretiſsima incõmutabilis veritatis luce potiatur, & mente penitus à cõſuetudine huius vitæ alienata, conſtanter & indeclinabiliter illi hæreat.

g *Vt referat vnuſquiſque.* Etiam pueri, qui ſi non per ſe, per alios geſſerunt dum per eos crediderunt vel nõ crediderũt, ſecundum quod iudicantur, non ſecundũ, quod geſturi erant, ſi diu viuerent. Dicit enim: prout geſsit in corpore, non vt geſturus erat ſi viueret. Fruſtra ergo homo poſt hoc corpus ſibi promittit, quod hic in corpore comparare neglexit.

h *Propria corporis.* Aug. Quia nullus meretur, niſi dum in corpore eſt. Quem ſenſum confirmat alia tranſlatio, quę ita hẽt: *Vt referat vnuſquiſque ſecundum ea, quæ geſſit per corpus.* Per corpus quippe, non quod oĩa generantur motu corporis, ſed per corpus, i. per tempus quo quiſque vixit in corpore. Hic. n. omne meritum cõparatur, quo poſsit poſt hanc vitã quiſpiam releuari vel grauari. Nam etiam iſta, quæ pro defunctis commendandis frequentat eccleſia, non oĩbus proſunt & quare non? niſi per differentiam vitæ, quam quiſque F geſsit

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Qui dedit nobis pignus.* Eſt enim ſpiritusſanctus pignus gloriæ ratione prædicta. 1. c. huius epiſtolæ.

2 *Audentes igitur.* Hic conſequenter oſtendit, quis dictorum appetituum vincat in ſanctis hominibus, di. *Audentes igitur.* id eſt, abſque formidine mortis deſideramus gloriam.

3 *Scientes.* id eſt, certitudinem habentes.

4 *Quoniam dum ſumus in.* ſcilicet, mortali.

5 *Peregrinamur à domino.* i. oportet nos eſſe ſeparatos ab eo.

6 *Per fidem enim.* i. ænigmatibus tantum Deum cognoſcimus.

7 *Et non per ſpe.* i. clare, facie ad faciem, propter quod ſubdit.

Fortitudo duplex.

8 *Audemus au.* Circa quod ſciendum, quod ad fortitudinem politicam in periculis mortis ſufficit non triſtari irrationabiliter, ſed fortitudo infuſa non ſolum hoc facit, ſed etiam facit aliquando in talibus delectari, Act. 5. g. *Ibant apoſtoli gaudentes à conſpectu concilii, quoniam digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pati.* & hoc eſt, quod dicit Apoſtolus: *Audemus.* ſine trepidatione.

9 *Et bonam voluntatem.* id eſt, delectationem in mente.

10 *Magis peregri. à cor.* id eſt, diſſolutionem huius corporis per mortem ſubire.

11 *Et præſen. eſſe ad Deum.* vt per hoc habeamus claram Dei viſionem & perfectam fruitionem, & ſic appetitus gratiæ vincit in ſanctis appetitum naturæ. Per hoc autem quod dicit Apoſtolus hic, excluditur error dicentium animas ſanctas à corporibus exutas à viſione diuina retardari vſque ad iudicium, quia dicit Apoſtolus: Bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore per mortem, & præſentes eſſe ad Deum. Ex quo patet intentionem eius eſſe, quod animæ ſanctæ nihil habentes purgandum, exutæ corporibus, ſtatim ſunt Deo præſentes per apertam viſionem.

Erroris confutatio.

12 *Et ideo con.* Hic conſequenter agit de præparatione ad hoc præmium conſequendum, quæ præparatio triplex eſt, ſecunda ponitur ibi; *Scientes ergo.* tertia, ibi: *Itaque nos.* Prima autem præparatio per hoc eſt, quod homo quærit placere Deo, qui eſt dator huius præmij, & hoc eſt, quod dicit: Et ideo propter conſecutionem gloriæ.

13 *Contendimus.* id eſt, cum quadam pugna reſiſtimus mundi, carnis & diaboli tentationibus.

14 *Siue abſentes.* quaſi dicat ad hoc incitamur. *Siue abſen.* id eſt, dum ſumus in præſenti vita.

15 *Siue præſentes.* Deo per gloriam, ſupple, vt poterimus.

16 *Placere illi.* per dictam reſiſtentiam. Et ſubdit huius reſiſtentiæ cauſam dicens.

17 *Omnes enim, &c.* id eſt, ante eius iudiciariam poteſtatem. Vnde tanguntur hic quinque conditiones extremi iudicij, ſcilicet, eius ineuitabilitas, ibi: *Oportet nos.* generalitas, ibi; *Omnes.* claritas, ibi: *Manifeſtari*: quia iudicium apparebit omnibus iuſtum ſingulis videntibus omnia bona & mala aliorum. iudiciaria poteſtas: ibi, *Ante tribunal.* iudicis ſublimitas, ibi: *Chriſti.* qui, ſcilicet, eſt verus homo & verus Deus.

18 *Vt referat, &c.* id eſt, pœnam vel præmium pro his, quæ geſſerit viuens in corpore. Nec per hoc excluduntur à iudicio pueri, qui nihil in proprio corpore meruerũt vel demeruerunt, quia iudicabuntur ſecundum ea, quæ circa eos ab alijs ſunt facta vel omiſſa, inquantum ſunt ab alijs baptizati vel non.

1 Scientes

Et quia ante tribunal. Quam caſte timendus eſt Deus. Vt timeant.

a malum. Scientes ergo † timorem domini, hominibus ſuade- 1

a In hoc. b Approbati, quod non pſeudo. c Quantum in me eſt, in quo non remanet. Deo. Etſi non conſitemini. 2

b mus, Deo autem manifeſti ſumus Spero autē & in conſcien- 3

c a Approbatos. Non arroganter hoc dicimus ſicut nec prius cum diceremus: non ſumus ſicut plurimi, &c. b Sicut nec prius. c In his. 4

d tijs veſtris manifeſtos nos eſſe. Non iterum commendamus 5

a Talia dicendo. b Materiam vel opportunitatem. c Quod vobis neceſſe eſt. d Contra pſeudo, qui per elationem gloriantur ſe ab illis doctos, qui cum domino fuerunt. e Quia & ego Apoſtolus ſum, vt hi, a quibus ſe iactant didiciſſe.

nos vobis, ſed occaſionē damus vobis gloriandi pro nobis, 6

a Quod poſſitis dicere. b Reprimendos. c In conſpectu hominum, vt hypocritæ. In exterioribus, vt in circuncisione. d Spiritualibus. Vt ſuperbiam reprimant per cordis humilitatem.

vt habeatis ad eos, qui in facie & gloriantur, & non in corde. 7

a Contemplatione rationis. b Omnia temporalia. c Soli, qui cognoſcit exceſſum noſtrum. Ad honorem Dei eſt. d Condeſcendendo. e Ad veſtram utilitatem. 8

e f Siue enim † mente excedimus Deo, ſiue ſobrij ſumus vobis 9 10

a Pro uobis eſt totum, charitas enim urget, ut omnia pro uobis faciamus. Amor, quem erga nos exhibuit condeſcendendo. 11

g h Charitas enim chriſti vrget nos, æſtimantes, hoc † quoniam 12

a Solus ſufficiens ſine legalibus omnibus, uel iuſtus ſine peccato. Aliſ. b In peccato. Vetuſtati per eum, nec alio egent, ceſſet ergo lex. 13

i ſi vnus pro omnibus mortuus eſt, ergo omnes mortui ſunt. 14

gessit in corpore. Quia etiam hoc meritum ſibi quiſq; dum A in corpore viueret, cōparauit, vt ei poſſint iſta prodeſſe. Cū ergo ſacrificia vel altaris vel quaruncumque eleemoſynarū pro baptizatis defunctis aīabus offeruntur: pro valde bonis gratiarū actiones ſunt. Pro non valde malis propitiationes. Pro valde malis, & ſi nulla ſint adiumenta mortuorū qualeſcunque viuorum conſolationes ſunt. Quib9 autē proſunt, vel ad hoc proſunt, vt ſit plena remiſſio. Vel certe, vt tolerabilior fiat ipſa damnatio.

✱ Ambroſius. Igitur ſi iudicante Chriſto vnuſquiſque noſtrum facta corporis recipiet, non vtique ſine corpore adiudicabitur bonus aut malus. Et non dixit facta carnis, quia carnis vitia punienda ſemper, ſed facta corporis, quia aliquando ſpiritualiter, aliquando carnaliter operatur. B

a *Suademus*. Vt credant & prouideant ſibi, quia quorundam prauiloquio dies domini in dubium venit.

b *Deo autem manifeſti ſumus*. quia hoc prædicamus quod iubet Deus.

c *Spero autem & in conſcientijs veſtris, &c.* ✱ Theodoretus. Exiſtimo autem vos noſtra non egere oratione, vt qui inſtitutum, & ſcopum noſtrum recte ſciatis.

✱ Ambroſius. Manifeſta erat puritas eorum Corinthijs, quia neque aliqñ in adulatione fuerant deprehenſi, neque prædicatio illorum diſplicuerat ſanctis, nec ab aliquo illorū quidpiā, vt aſſolet, occulte elicere tētauerat, vt foris ſimplices apud turbas, intus vero impoſtores eſſent, iō conſcientiā illorum pulſat, vt ipſi ſibimet teſtes eſſent de veritate eorū.

d *Non iterum commendamus, &c.* * Theophylact. Frequenter, quę incidere poſſet, ſuſpicionē hic detergit, ne q̄d de ſe videat̃ inſolentius iactitaſſe, aitque: nequaquā ipſi ad hunc ſermonem deuenimus, vt nos cōmendemus, hoc eſt, nō inſolētiæ vel laudis id noſtræ gratia diximus: ſed veſtri potius gloria, qui gloriandi mihi occaſionē præbetis, aduerſuſq; falſos apoſtolos pro vobis iactitādi, q̄ nos calūniant̃ & culpāt.

e *Siue enim mente.* Q. De nobis vtique gloriari poteſtis, quia quidquid agimus, vel eſt honor Dei, vel vtilitas ꝓximi. Siue excedimus, i. ſi nos commendamus, in quo putamur inſenſati Deo eſt, id eſt, ad honorem Dei, qui ſic nos exaltauit. Siue ſobrij: Vt non alta de nobis dicamus ad veſtram vtilitatem. *Siue enim mente excedimus*. vbi audiuit, quod non licet homini loqui. *Deo eſt*: Non vobis, qui non poteſtis capere. C

Auguſtinus. Siue enim mente excedimus. Exceſſum mentis dicit, q̄ mente eleuantur ad intelligenda cæleſtia. D Extaſis, verbum Græcum eſt: Latine vno verbo exponi poteſt, ſi dicatur exceſſus. In exceſſu mētis duo intelligunt̃, vel pauor, vel intētio ad ſuperna: ita vt quodāmodo à memoria labantur inferiora. In hoc mentis exceſſu fuerūt omnes ſancti, quib9 arcana Dei mundum iſtum excedentia reuelata ſunt, de hoc loquitur hic Paulus: *Siue enim*. Si ſuperbe putatur locutus, quod eſt quaſi inſania, dum ſe laudat verum dicens, dimittendum eſt Deo, non ab homine temere iudicandum. Si non iactanter, ſed ad gloriā audientium, Corinthijs proficit.

✱ Ambroſius. Hoc dicit, quia ſi elate vel inſane putatur locutus, quia laudare ſe viſus eſt verum dicens, Deo hoc remittendum. Omnis enim ſuperbia velut inſania habetur. Si autem nō ſuperbe intelligitur, ſed ad gloriam audientium eſt locutus, Corinthijs proficere dicit, vt tunc ſanum ſit dictum audientibus, ſi ita intelligatur, vt dictum. E

† 33. diſt. cap. vſque adeo. 8. q. 1. c. in ſcripturis.

f *Siue*, cum, *ſo. ſu.* condeſcendendo.

g *Vobis*. quia ſic loquit̃, vt capere poſsitis. Iſti ſunt angeli de quibus dn̄s ait in euangelio: Videbitis cęlum apertū, & angelos aſcendētes & deſcendētes ſuper filiū hominis, hos eoſdē angelos vidit Iacob in ſcalis aſcēdētes & deſcēdentes.

Auguſt. tract. 7. in Ioan. Ioan 1. g. Geneſ. 28.

h *Charitas enim Chriſti, &c.* quia Chriſtus Charitate pro nobis mortuus eſt, tunc conſtat omnes mortuos fuiſſe in Adā: pro quibus mortuus eſt Chriſtus, vt eos à morte liberaret. Quæ gratia ne inutilis ſit hominibus, apoſtoli, vt eos illiciāt neceſſario ſe laudant, per gloriam enim & meritum apoſtolorum agnoſcitur gratia & beneficium Chriſti.

* Ambr. Quoniam Chriſtus diligens genus humanum, vt eos redimeret morti ſe dedit: iō apoſtoli, vt vicē ei reddant, homines ex aliqua parte exhortātur ad eius obſequiū, & vt eos attrahant, neceſſe eſt, vt verū ſe prædicare teſtent̃, alijs praua docentibus: nec ſuum meritū taceant, vt malorū doctorū pęnam deſignant. Non ergo elatione mentis hæc agebant, ſed vt donū Chriſti intelligeretur ab oībus, & fideliter deuoti ei gratiarū actiones referrent. Propter Chriſti ergo Charitatem, quæ & quanta dona circa diligentes eum ſint, non taceant, vt laus apoſtolorum noſceretur: non iactantiæ cauſa, ſed vt inuitent audientes ad eius deuotionē, ne mors Chriſti infructuoſa videretur. Per meritum enim & gloriā apoſtolorum agnoſcitur Chriſti gratia, & beneficium Dei. F

i *Si vnus pro omnibus*. i. ſi Chriſtus pro oībus quantum ad ſe, etſi

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Scientes ergo*. Hic ponitur ſecunda pręparatio ad præmium, quæ eſt ſollicitudo de ſalute proximorum. Et diuiditur in duas, quia primo ponitur hæc ſollicitudo, ſecundo ſollicitudinis ratio, ibi: *Charitas enim Chriſti*. Circa primum dicit Apoſtolus: *Scientes ergo timorem domini*. i. quod valde timendus eſt dominus, qui omnes eſt iudicaturus, vt dictum eſt.

2 *Suademus hominibus*. fidem & mores, quia vnicuique mandauit dominus de proximo. Eccleſ. 17. b.

3 *Deo au. ma ſu.* qui videt corda, quod talia non prædicamus propter quæſtum vel propriam laudem, ſed intentione recta.

4 *Spero autem, &c.* q. d. ita conuerſati ſumus inter vos quod nō poteſtis rationabiliter iudicare prædicationem noſtram procedere niſi ex conſcientiæ puritate. Sed quia poſſet aliquis dicere, quod in hoc iactanter ſe commendaret, ideo hoc remouet dicēs.

5 *Non ite. com. nos vo.* Et dicit iterum, quia iam ſupra dixerat aliqua, quæ videbantur ad ſuam commendationem eſſe.

6 *S. doc. da. vo. gl. p. o.* contra pſeudo apoſtolos, qui dicebant ſe doctos à Petro, Iacobo & Ioanne: quaſi in hoc detrahentes Apoſtoli doctrinæ. Poterant igitur Corinthij contra eos gloriari, q̄ erant edocti à doctore perfecto, & vſque ad tertium cęlū rapto.

7 *Vt ha. ad e.* ſcilicet pſeudo apoſtolos repellendos, de quibus ſubditur.

8 *Qui in fa. g.* id eſt, in apparentia ſanctitatis exterius.

9 *Et non in corde*. id eſt, in puritate conſcientiæ.

10 *Siue enim man. ex. d.* per contemplationem diuinorum ſupra nos, extaſim patiendo.

11 *Siue ſo. ſu.* nos humanæ conuerſationi conformando. Bria enim Græce menſura Latine. Apoſtoli enim medij erant inter Deum & populum: & ideo eleuabantur aliquando per exceſſum mentis, accipiendo diuinas illuminationes, & aliquādo conformabant ſe hominum fragilitati, vt conuenientius traderent eis diuina, ſicut Geneſ. 28. c. dicitur, quod angeli aſcendebant & deſcendebant in ſcala Iacob.

12 *Charitas enim*. Hic ponitur conſequenter huius ſollicitudinis ratio, quę eſt charitas ad proximum, ideo dicit: *Chari. e.* quę ſe extendit ad proximum. 1. Ioan. 4. d. *Hoc mandatum habemus à Deo, vt qui diligit Deum, diligat & fratrem ſuum.* Et vnde prouocetur hæc charitas oſtendit: di.

13 *Aeſtimantes, &c. m. eſt.* ſcilicet Chriſtus pro ſalute omniū quantum ad ſufficientiam. Et accipitur hic ſi, pro quia: quia eſt. Ex quo concluditur.

14 *Ergo omnes m. ſunt*. i. ita debent viuere acſi oēs eſſent mortui ſibiipſis nihil de proprijs deſiderijs curantes: & ſic viuūt Chriſto, vitam propriam ordinantes ad eius honorem. vnde dicit apoſtolus Gal. 2. a. *Viuo iam non ego, viuit vero in me Chriſtus.*

A etſi non omnibus profuit, ergo & omnes homines debent mori pro honore illius.

Lib.10.de ciuit. Dei.ca.6.

✠ Auguſt. Hoc eſt, nullum omnino habens peccatum, vt qui per remiſſionem peccatorũ viuunt, iã non ſibi viuant, ſed ei, qui pro oĩbus mortuus eſt propter peccata noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationẽ noſtram. Et quia hoc eſt.

a *Qui viuunt.* In corpore, *non ſibi, ſed* voluntati Dei. Quod debẽt: quia etſi Chriſtus vſque ad mortem fuit infirmus, iniuriatus: iam poſt reſurrectionem non eſt, ſed apparet, quod eſſe videbatur. vnde: *Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoſcetis quia ego ſum.* Vicẽ ergo ei reddant quaſi Deo, non homini ſolum pro eis paſſo.

Augu 10.ciu. cap.6. — *† poſthac.* — *† Amplius.* — *Ioan.8.d.*

B b *Neminem nouimus.* id eſt, laudamus.

c *Secundum car.* id eſt, ſua quærentem, non quæ Chriſti: temporalia, non æterna. Nec hoc dẽt facere aliquis, quia etſi Chriſtus fuit mortalis ſicut ego, per quod eum putaui hominem eſſe tantum, dum eram infidelis: tñ iam eſt immortalis, & ita ſecuri ſumus de pmio. Si quis ergo in Chriſto eſt renatus nouus, illi iam ſpe tranſiit mortalitas, & tranſibit, & dabitur noua immortalitas. Vel, ſi quis nouus, vetus lex tranſiit illi, & nouam habet. *Neminem no. ſecundum carnem.* Vitam futuram ita certa ſpe tenet, quaſi iam ſit præſens, quæ in Chriſto ſurgente impleta eſt, quæ non eſt ſecundum carnem, nõ quin in eadem carnis ſubſtantia, ſed non in eadem qualitate corruptionis, quæ nomine carnis ſignatur.

Auguſ lib.11. contra Fau. c. 2.4.& 7. Tract. 21. & 92 in Ioan.

d *Et ſi cognouimus Chriſtum, &c.* i. carnis mortalitatem ante reſurrectionẽ, *ſed iam poſt non no.* quia iam nõ moritur. Vnde ait: *Ad patrem vado, & iam non videbitis me.* i. nunquam vlterius, ſ. quod modo ſum, i. mortalis. Et iterum: *Niſi abiero paracletus non veniet,* hoc eſt, non poteſtis capere ſpiritum quãdiu ſecundum carnem me noſſe perſiſtitis. Et quia omnes in Chriſto ſumus ſpe: & ſi non in re. Si qua ergo in Chriſto noua creatura vetera tranſierunt. Innouatis fide tranſit ſpe mortalitas: & adeſt nouitas reſurrectionis.

Ioan. 7. e. Ibidem 16. d.

C

Etiam ideo. — Per repromiſſionem. — b Non uiribus ſuis, non ſua voluntate propriæ deputetur. — a Virtutibus.

a Et pro omnibus mortuus eſt Chriſtus, vt qui viuunt, iam nõ
a Non in ſpe terrenorum, ſed in ſpe reſurrectionis viuant. b Vt morerentur peccato. c Vt in nouitate ambulemus.
ſibi viuant, ſed ei, qui pro eis mortuus eſt & reſurrexit. Itaq; 1
a Ideſt amodo adeo certi ſumus de gloria æterna, uel de eadem reſurrectione. Tempore gratiæ. b Eſſe uiuentem. c Qui ſecundum carnales obſeruantias uiuat.
b c noſ † ex hoc neminem nouimus ſecundum carnem. Et ſi co- 2
Mortalem. a Poſtquam ueritas uenit.
d gnouimus ſecundum carnem Chriſtum, ſed nunc † iam non 3
a Et quia Chriſtus iam non eſt ſecundum carnem. b Nouus renatus ut uos. c Carnalis obſeruantia & uoluptas carnis.
e f nouimus. Si † qua ergo in Chriſto noua creatura eſt, vetera 4 5
a Omnes noui qui in Chriſto. b In Chriſto tamen.
g tranſierunt, † ecce facta ſunt noua omnia. Omnia autem ex 6
a Patre. b Pater. c Incarnatum uerbum. d Vicarijs apoſtolis: quod non pſeudo. 7
h Deo, qui nos reconciliauit ſibi per Chriſtum, & dedit nobis 8
a Deus per Chriſtum. b Pater. Qui nihil non poteſt. 9
i miniſterium reconciliationis. quoniam quidem Deus erat 10
a Ergo potuit Chriſtus reconciliare, quia Deus erat in eo unde: Pater in me eſt, & ego in ipſo. b Electos de mundo c Hoc modo reconcilians. d Non puniens æternaliter. 11
in Chriſto mundum reconcilians ſibi, non † reputans il- 12

Et ſi cognouimus ſecundum. Quia quamuis dũ infidelis intellexit Chriſtum in lege promiſſum eſſe ſecundum carnem, vt legalia obſeruaret & ſeruari præciperet: ſed tamen non iam poſt conuerſionem nunc ita eſſe, ſed vmbra ceſſet. D

✠ Theodoretus. Cum enim mortem domini, mortem diſſolutam eſſe didicerimus, nullum deinceps hominẽ mortalẽ eſſe ſcimus. Etſi enim ipſe quoque dominus habuit corpus patibile, tamen poſt paſſionem, id à corruptione, interitu, & morte alienum effecit.

e *Vetera.* Omnino vetus Teſtamentum & omnia ad veterẽ hominem pertinentia.

f *Noua.* Venerunt nouũ Teſtamentũ, & omnia noui hominis.

Vetera. vt error idololatriæ, & veritas vnius Dei ſucceſſit. E

✠ Amb. Manifeſtũ eſt, quia per Chriſtũ renouata ſunt oĩa, ſi aĩaduertant dignitatẽ eius, nouus .n. fit his quibus prius hõ tantum videbatur, cum intelligitur eſſe Deus: vt recedente infirmitate agnoſcatur diuinitas & ceſſante errore veteri, q introducta multorũ Deorũ opinione, ab vnius veri Dei fide tranſduxerat genus humanum, reuertantur omnia ad ſimplicitatis profeſſionem vnũ Deum adorantia in Trinitate.

g *Omnia autem ex Deo.* ✠ Ambroſius. Quamuis Chriſtus nos redemerit, omnia tamẽ ex Deo, quia ab ipſo eſt omnis paternitas, ideoque neceſſe eſt præferri perſonam patris.

h *Qui nos, &c.* ✠ Theodo. Dei ineffabilem benignitatem oſtendit. Non enim, inquit, ipſe nobis reconciliatus eſt, quãuis ipſe eſſet, qui per tranſgreſſionẽ iniuria erat affectus, ſed nos ſibi reconciliauit, non hominem interceſſorem adhibens, ſed vnigenitum filium pacis interceſſorẽ conſtituens. Nobis eum tradidit fauſtum reconciliationis nuntium.

i *Deus erat.* Per hoc intelligitur pater eſſe in filio, & filius in patre, quia vna eſt eorum ſubſtãtia, ibi eſt vnitas, vbi nulla diuerſitas: & ideo alter in altero eſt, quia & imago & ſimilitudo eorum vna eſt.

Ambroſ. Recte dicit. *Deus erat in Chriſto,* Hoc eſt, Pater in filio F

Et ſi

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Itaq; nos.* Hic ponit tertia pparatio ad præmiũ cõſequẽdũ, quæ eſt abdicatio carnaliũ affectuũ: quę licet ſit aliqualiter tacta parte pcedenti, tñ hic tangit plenius, ideo cõtinuãdo ſe immediate pcedentibus dicit: *Itaq; nos ex hoc ne. no. ſe. c.* i. cũ nemine ſocietatẽ contraximus moti carnali affectione. Sed quia poſſet aliquis obijcere, q apoſtoli multũ dilexerũt Chriſtũ ẽt ſm pręſentiã corporalẽ, ideo ſubdit Apoſtolus in perſona apoſtolorũ, qui cum Chriſto fuerunt corporaliter.

2 *Et ſi cog. ſe. car. Chriſtũ.* i. affecti eius pręſentia corporali.

3 *Sed nunc iã nõ no.* illo. ſ. modo, ſed meliori, vnde dixit apoſtolis Saluator Ioan. 16. b. *Expedit vobis, vt ego vadã:* ſubtrahẽdo vobis corporalẽ meã præſentiã. Quod exponens Aug. dicit: q apoſtoli adhuc carnales exeuntes afficiebant ad Chriſtũ, ſicut homo carnalis ad amicũ ſuũ, pp quod impediebãtur aſſurgere ad ſpiritualẽ & ſublimiorẽ diligendi modũ, vnde dicit ibi Saluator: Si. n. non abiero, paracletus non veniet ad vos. Notandũ, q Manichæus negans verã carnẽ in Chriſto fuiſſe ex hoc loco cõfirmabat errorẽ ſuũ, quia dicit Apoſtolus: *Et ſi cognouimus ſecundũ carnẽ Chriſtũ, &c.* quia cõtra eũ arguebatur ex verbo Apoſtoli Rom. 1. vbi dr̃ de Chriſto, *qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundũ carnẽ.* ergo verã carnem habuit. Ad quod rñdebat di. q Apoſtolus primo fuit opinionis illius: & ſic loquit ſcribens ad Romanos, ſed poſtea videns huius opinionis falſitatẽ retractauit hic eã di. *Etſi cognouimus ſecundũ car. Chriſtũ.* i. ſi fuimus aliqñ huius opinionis. ſ. q Chriſtus haberet carnẽ ex ſemine Dauid. *Sed nunc iã non nouimus,* i. hanc opinionẽ tãquã falſam mutauimus. Sed hoc dictũ Manichæi improbat Aug. dupliciter. Primo, quod res falſa non põt cognoſci & ideo ſi apoſtolus illã opinionẽ falſam reputaret, nõ diceret: Cognouimus ſm carnẽ Chriſtũ. Secũdo: quia dicit ante immediate: *Neminẽ nouimus ſecundũ carnem.*

Error Manichæi.

carnem. propter quod ad eundem ſenſum debet referri: & ſic apoſtolus nullum hominem cognouiſſet habere veram carnem, quod eſt falſum: ideo ſtandum eſt expoſitioni primæ, ex qua concluditur quod ſubditur. 4 *Si qua er. &c.* Et accipitur ſi pro quia: quia quicunque baptizatus in Chriſto, factus eſt noua creatura per gratiã baptiſmalem, quæ datur per creationem. 5 *Vetera tran.* i. affectus carnales debent in eo abijci. 6 *Et ecce fa. ſunt no. om.* per ſpiritum ſanctum mentem renouantem, & per conſequens exteriorem actionem. 7 *Oĩa au.* Poſtquam Apoſtolus egit de præmio, & de præparatione ad ipſum, hic conſequenter agit de cauſa vtriuſque. Et primo proponit intentum. ſecundo declarat propoſitum, ibi: *Quoniã quidem.* Circa primum dicit, quod cauſa effectiua vtriuſque, ſcilicet præmij & præparationis ad ipſum, eſt ipſe Deus: miniſtri vero eccleſiæ ſolum cooperantur miniſterialiter exterius. & hoc eſt quod dicitur. *Omnia autem ex Deo.* ſcilicet præmij & præparationis.
8 *Qui nos recon. ſibi per Chri.* hoc beneficium commune eſt omnibus Chriſtianis. 9 *Et dedit no. mi. recon.* i. officium prędicandi hanc reconciliationem: quod eſt ſpeciale miniſtris eccleſiæ. 10 *Quoniã qui.* Hic conſequenter ponit propoſiti declarationem, ſecundo ſubdit bonam exhortationem, ibi: *Obſecramus.* Circa primum primo declarat quod dictum eſt de reconciliatione facta per Chriſtum. Erat enim Deus & homo in uno ſuppoſito, & ſic Deus hanc reconciliationẽ fecit per humanitatem, tanquam per inſtrumentũ ſibi coniunctum, quod nulli alteri conuenit, & hoc eſt quod dicit. *Quo. qui. &c.* non ſolum per eſſentiam, præſentiam, & potentiam: ſicut eſt in aliis ſecundum humanitatis aſſumptionẽ.
11 *Mundũ reconcilians.* dicto modo. 12 *Non reputans illis.* pro quibus Chriſtus homo ſatisfecit. Conſequenter declarat beneficium miniſtris eccleſiæ ſpecialiter datum, dicens.

1. *Et*

A ſilio mundũ reconciliãs ſibi, non imputãs illis delicta eorũ, quoniã creatura peccauit in Deũ, nec pęnituit, vt reuerteret ad eum, Deus opus ſuum nolens perire miſit filium ſuum, per quem prędicata eis remiſſione peccatorum, reconciliaret eos ſibi per ipſum, per quem nos creauerat. Siue ergo per filium, ſiue per ſeruos Deus excitat populum, quia ad ipſum omnis ſumma referenda eſt, cuius voluntate & prouidentia, Chriſtus incarnatus eſt ad ſalutem hominum redimẽdam. Qui cum reuerti vellet ad patrem, diſpenſationẽ acceptã a patre dedit diſcipulis.

a Tam originalia quàm actualia. b Hoc modo dedit nobis Deus miniſterium, quia. c Prædicationem fidei.

a lis delicta ipſorum, & poſuit in nobis verbum reconciliatio 1

¶ Vice Chriſti, qui fuit legatus Dei, vel pro Chriſto .i. pro honore Chriſti. a Et ideo obſecramus. 2

nis. Pro Chriſto ergo legatione fungimur tãquã Deo † ex- 3

a Vos. b Quia vere in nobis loquitur. c Pro amore Chriſti obſecra vel, Vice Chriſti obſecra. reconcili. 4

hortante per nos. Obſecramus ergo pro Chriſto reconcilia- 5 6

a Chriſtum. b Debetis & poteſtis. c Per experientiam, etſi per ſcientiam. 7

b mini Deo. † Eum enim, qui non nouerat peccatum, pro no- 8

a Hoſtiam pro peccatis, vel peccatorem puniri in pęna. Mortalem. b Deus pater. c Non modo iuſti, ſed per quos alij iuſti ſint. d Non noſtra. e Per ipſum Chriſtum. 9

c bis peccatum fecit, vt nos efficeremur, iuſtitia Dei in ipſo. 10 11

a *Reconciliamini*. Reconciliamur cõfitendo peccata, & pęnitendo ei, qui nos ſibi reconciliat, & debetis & poteſtis.

b *Pro no. pe. fe.* Vſus eſt veteris Teſtamẽti peccata dici ſacrificia pro peccatis. Vel, peccatũ dicitur ſimilitudo carnis peccati. Vnde dicitur de peccato deleuit vel dãnauit peccatum .i. de ſimilitudine carnis peccati, quia miſit Deus filium ſuum in ſimilitudinẽ carnis peccati. Ita ẽt maledictum pro morte accipitur, quæ de maledicto Dei venit, vt vere dictũ in lege intelligatur. *Maledictus omnis, qui pendet in ligno.* Quid eſt quod D ait? maledictus .i. terra es in terram ibis. Quid eſt quod dicit, Deut.21.d. omnis? quia Chriſtus, qui pependit in ligno cum eſſet vera Gen.3.d. vita, mortuus eſt vera morte non ficta.

✻ Theodoretus. Cum enim a peccato liber eſſet, mortem peccatorum ſubijt, vt hominũ peccatum ſolueret, & id vocatus, quod nos eramus, nos fecit id quod erat, iuſtitiæ enim nobis opes donauit.

* Ambr. Propter quod omnis caro ſub peccato eſt, ideo factus caro, factus eſt etiam peccatum. Et quoniam oblatus eſt pro peccatis, non immerito peccatum factus dicitur, quia & hoſtia, quæ in lege offerebatur pro peccatis peccatum nũcupabatur.

c *Vt nos*. i. vt iuſtificaremur a Deo, qa ex Deo tm̃ eſt oĩs conſummatio. Attẽde, q̃ ſicut cũ legitur. *Domini eſt ſalus.* nõ ea ſalus intelligit̃ qua dñs ſalus eſt, ſed qua ſaluati ſunt, quos ipſe Pſal.3.b. ſaluat. Sic cũ legit̃ Dei iuſtitia, nõ eſt illa intelligẽda qua De⁹ iuſtus eſt. ſed qua iuſti sũt homines quos gratia ſua iuſtificat.

† rogante.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et poſuit in nobis, &c. *alijs prædicandũ*, *Marc. vlt. d.* Euntes in mũdũ vniuerſum prędicate euangelium omni creaturæ. *propter quod concludit.*

2 Pro Chriſto ergo, &c. *inquantum miſſi ſumus ad prædicandũ euangelium Chriſti.*

B

3 Tanquam Deo exhortante. *ideſt, principaliter agente.*

4 Per nos. *ſicut per miniſtros.*

5 Obſecramus. *Hic ponit vtilem monitionem, di.* Obſecramus. *ideſt, deuote exhortamur.*

6 Pro Chriſti: *i. loco Chriſto cuius ſumus miniſtri.*

7 Reconciliamini Deo. *Licet .n. reconciliauerit nos per paſſionẽ Chriſti, vt dictum eſt, tamen ad hoc, quod ſumus participes huius reconciliationis, requiritur in nobis debita diſpoſitio per baptiſmi debitã ſuſceptionẽ & poſt baptiſmum, per pęnitentiam, quæ eſt ſecunda tabula poſt naufragium. Et ad hoc proponit inductiuum, dicens.*

8 Eum, qui non. no. pecca. *i. Chriſtum, qui peccatum non fecit. 1. Petr. 2. d.*

9 Pro nobis pec. *i. Deus pater fecit pro nobis eum hoſtiam pro peccato, quæ vocatur peccatum in ſcriptura. Oſee. 4. b.* Peccata populi mei comedent. *i. hoſtias pro peccato oblatas.*

10 Vt nos ef. iu. *i. perfecte iuſtificati, iõ dicitur, iuſtitia in abſtracto.*

11 In ipſo. *i. per ipſum. q. d. hoc debet nos inducere ad exhibendũ corpora noſtra hoſtiam pro peccatis noſtris per opera pænitentiæ.* E

ADDITIO I.

In ca. 5. vbi dicitur in po. *Siue abſentes.* ideſt, dum ſumus in præſentia vita.

Hoc quod dicitur hic. *Siue abſentes ſiue pręſentes.* videtur exponendũ ſic, omnib. modis contendimus placere illi. ſ. Deo, ſiue abſentes. ſ. ab vltimo præmio, ſiue præſentes, quo ei aſtabimus, elaboramus enim, vt hic, & ibi placeamus illi, & ſic expendit. *Nam omnes manifeſtari oportet, &c.*

ADDITIO II.

In eo. c. vbi dicitur in poſt. *Pro nobis peccatum fecit Deus.*

Per hoc quod dicitur. *Pro nobis peccatum fecit Deus.* p̃t intelligi ſimilitudo carnis peccati, q. i miſit Deus filiũ ſuũ in ſimilitu. car. pec. Similiter dr̃ mortuus eſt peccato. i. ſimilitudine carnis mortalitatem exutus eſt. Et eſt ſenſus. *Fecit eum.* i. mortalẽ. Hęc in Glo.

CAP. VI.

a A*Diuuantes autem.* * Amb. Duplici genere Apoſtolus humanę ſalutis curam ſe agere contendit, vt & Dei prouidentię deuotus exiſteret, & hominibus charitatis officium exhiberet.

* Theophylactus. Adiutores veſtri, inquit, ſumus, & vobis ad conſequendam ſalutem, & Deo, vt eius expleat voluntatem, hoc eſt, quæ vobis, vt ſalutem impartiat procliuior eſt, fungimurque exhortãdo Chriſti vice, C quoadusq; ille ſecundo adueniat, & quandiu in vita hac fuerimus, ne incaſſum gratiam Dei accipiatis.

b *Ne in va.* Gratia Dei eſt remiſſio peccatorum, quam in vanum recipit, qui non poteſt ſe exercere in bonis, vel qui in legalibus confidit. Iſaiæ.49 Ephe.1.

CAP. VI.

¶ Chriſtus redemit nos & reconciliauit, nos autem adiuuantes vos vel Chriſtum:

a ADiuuantes autem † exhortamur, ne in vacuum 1

a Remiſſionem peccatorum. ¶ Quam recepiſtis. b Eſt ne gratia? vtique. 2

b ¶ In Iſaia. ¶ Gratiæ. 3

c gratiam Dei recipiatis. Ait enim. † Tempore 4

b *Tempore ac.* * Amb. Hoc ſcriptũ eſt in Iſaia propheta. Prędeſtinatã docet gratiã Dei in tẽpore Chriſti, ſic enim decreuit Deus affluere miſericordiã ſuam, vt nomen Chriſti poſcentibus auxilium largiretur. Sequitur. †Iſa.49.c. F

Nunc

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. VI.

A*Diuuantes autem exhortamur.* Poſtquam Apoſt. cõmendauit miniſterium noui Teſtam. hic conſequenter hortatur alios ad executionem debitam huius miniſterij. Et diuiditur in duas partes, quia primo ponit exhortationem generalem. ſecundo ſpecialem de quodam ſpeciali ſuffragio fiendo in Ieruſalem. cap. 8. Prima adhuc in duas, quia primo hortatur ad bona fienda in futuro, ſecundo commendat bona facta de præterito. cap. ſeq. Prima in duas, quia primo hortatur in quodam generali. ſecundo explicat magis in ſpeciali, ibi: *In multa patientia.* Circa primum dicit.

1 *Adiuuantes autem exhortamur.* q. d. qa ſumus adiutores Dei, non virtutem ſibi tribuendo, ſed ſicut miniſtri eius mandata exequendo, ideo exhortamur.

2 *Ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.* quæ datur ad bñ viuendum in præſenti, & ad conſequendũ gloriam in futuro, propter quod hunc effectum non conſequitur, ſi in vacuum recipitur, ſicut medicina ad quam ſanitas non ſequitur. Sed quia poſſet aliquis dicere. Recipere gratiam non eſt in mea poteſtate, ideo hoc remouet, oſtendens, quod Deus paratus eſt dare, authoritate ſcripturæ, di.

3 *Ait enim.* ſcilicet, Deus, Iſa. 49.

4 *Tempore accepto.* ideſt, tempore nouæ legis, quod eſt tempus gratiæ.

a Mihi uel hominibus. b Orantem pro peccatis. c Quando lex nata eſt. d Vel auxilia tus ſum tue. De aſſecutione uirtutum ... ſeu ... bono... in operum. e Exponit prophetiam.

a accepto exaudiui te, & in die ſalutis adiuui te. Ecce nunc tē- 1

a Quo morbis mortalibus ſalubris medicina infunditur. b Aliquis ... c A deo ſollicitis ſumus circa ſalutem agrorum. Exhortemur uel ne re... in uanum uos dico. 2 3

pus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis. Nemini dantes vllam 4 5

a Verbo uel exemplo. b Quod utique ſi nos hoc faceremus. c Et per uos. Apoſtolatus. Vos & ego. 6

b offenſionem, ut nō † vituperetur miniſterium noſtrum. † Sed 7 8

Offeramus Deo. a Et ſi non omnes mini ſtri. 9

c in omnibus exhibeamus noſmetipſos, ſicut Dei miniſtros, 10

a Vt nec parum moueamur. b Habita. Per partes exequitur. c Afflictionibus. d Vt ... & uenitus. 11 12

d in multa patientia, in tribulationibus, in neceſsitatibus, in 13

a Animi cura & timore. b In uerberibus. c Vinculis. d Commotionibus populi contra ſe. e Quia Apoſtolus manibus operabatur ne cui grauis eſſet. Operam. 14 15 16

† anguſtijs, in plagis, in carceribus, in ſeditionibus, in labori- 17 18

a Nocte laborando. b Coactis uel ſpontaneis. c Mentis & corporis. d Scripturarum, uel quomodo inter iniquos conuerſandum ſit. e Expectationis. 19 20

e bus, in vigilijs, in ieiunijs, † in caſtitate, in ſcientia, in † lon- 21

a Blanditijs. b Quia omnia ſincere facere debemus, ut ſecundum Deum ſuaues & affabiles. 22

f ganimitate, in † ſuauitate, in ſpirituſancto. In charitate 23

g Sicut pſeudo ſimulant, ut decipiant prædicando uel loquendo. a Miraculis. 24 25

h non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei. † Per arma 26

a Exhibeamus nos muniti per iuſtitiam, quæ loco armorum munit nos. b Ne proſperis extollamur. Ne aduerſis frangamur. c Euangelij. Hæ ſunt partes proſperorum uel aduerſorum. d Vt non pudeat nos prædicare, quod quidam horrent. 27

i iuſtitiæ à dextris & à ſiniſtris. Per gloriam & † ignobilita- 28

A a *Nunc tem.* Quod non in lege veteri, vt nunc, non cras, non poſt annum, quia ſtatim in obitu fidelis ſalus datur.

✻ Rabbanus. Neque enim in vno quolibet ſex dierum cęlū factum eſt, vel ſyderibus illuſtratum, & terra ſeparata eſt ab aquis, atque arboribus, ac herbis conſita: ſed more ſibi ſolito diem pro tempore poſuit, vt hic Apoſtol. *Ecce nunc tempus accep. &c.* Non vnum ſpecialiter diem, ſed totum ſignificat tempus hoc, quo in præſenti vita pro æterna ſalute laboramus.

† reprehendatur.

b *Vt non vitu.* Quod vtique ſi quod verbo doceremus, operis exemplo non exhiberemus.

B ✻ Ambroſius. Vituperaretur enim miniſteriū ipſum, ſi ea, quæ verbis docebant, operibus ſuis, vt fierent exempla non darent.

† anxietatibus.

† puritate.

† animi lenitate.

Ambroſius.

c *Sicut Dei mi.* Qui nō adulantur, vt pſeudo ſtudentes lucro.

d *In mul. pa. in tri.* Et in tot duris, leue eſt onus Chriſti, & requies intus ſpirituſancto viuificante, & ſpe futuri omnia mitigante, omnia enim ſæua & immania facilia & prope nulla facit amor. Et ſecundum hoc intellige qđ dicit: *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, & e. re. v.* Et iterum: *Tollite iugum meum ſuper vos, & inuenietis requiem a. v.* Iugum enim meum ſuaue eſt, &c.

Matth. 11. d. Ibidem.

e *In caſtitate*, habita, *in ſcientia*, vt caſte ſciant, nihil adulterinæ opinionis admiſceant.

f *In ſuau.* habita. *ſpirituſancto*: vt ſecundum Deum ſuaues & affabiles, nō vt illi, qui per dulces ſermones ſeducunt corda innocentium.

C ✻ Bernardus. Vide quomodo omnia facientem, ordinantem, & viuificantem in medio bonorum, ſicut cor in medio

De vita ſolitaria.

dio corporis, conſtituit ſpiritum ſanctum.

g *In charitate non fict.* Ficta eſt, quæ deſerit in aduerſitate.

D ✻ Theodoret. Varie dixit ea, quæ extrinſecus inuadunt. Adijcit aūt laboribus inuoluntarijs eos quoque quos ſponte ſua ſuſcepit. Neq; enim erat cōtētus exterioribus moleſtijs, ſed etiam ipſe excogitabat quomodo ſuū corpus caſtigaret, vt qui non ſolum ieiunaret, ſed etiam vigilaret, & manibus laboraret. Hoc enim dixit in laboribus. *ἁγνότητα* autem hoc eſt, puritatem, vocat pecuniæ contemptum. Neque enim vſum neceſſarium accepit à Corinthijs. Cognitionē vero, ſeu ſcientiam, vt puto, vocat doctrinā, nam & ipſa quoque eſt laborioſa. Deinde longanimitatem ſeu lenitatem in alienos, benignitatē in ſuos, Sanctiſſimi ſpiritus obſeruantiam, eius enim nutum ſequebatur. Non fictam autē charitatem vocat ſinceram & germanam, quæ non in figura cernitur, ſed reipſa confirmatur. Sermonem autem ueritatis, prædicationem pietatis. Omnia autem diuinæ potentiæ attribuit, ea enim adiuuante, ſe in his omnibus recte geſſit.

† 1. C infra

E

† be vel

† 6. ſun

† i

h *In virt. Dei.* Non ſperemus in homine uel in bonis, ſi quid boni eſt Deo attribuamus, uel qui prædicta habet, miracula facit ad conuerſionem infidelium.

i *Per glo. & ig.* Exhibeamus nos ut mi. Dei. *Per glor.* Si glorioſi ſumus apud homines, uel ignobiles & contempti, ut nec inde inflemur, nec inde ſuccumbamus uel doleamus. Eodem modo ſi infamamur de aliquo ſcelere, uel bonam famam habeamus de aliquo opere. Item exhibeamus nos Deo habiti.

Au 92.

F

a *Vt*

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Exaudiui te*. quia orationes fidelium exaudibiles ſunt, per Chriſtum. 2 *Et in die ſalutis.* tempore Chriſti, qui operatus eſt ſalutem in medio terræ.

3 *Adiuui te.* opera tua perficiendo & ad gloriam perducendo, ad quam non intrabant tempore veteris Teſtamenti.

4 *Ecce nunc temp. ac.* Hoc dicit Apoſtolus applicando authoritatem Iſaiæ ad Chriſti tempus. Et patet ex dictis ſententia.

5 *Nemini dantes, &c.* id eſt, ſcandalum ex dictis vel factis minus rectis.

6 *Vt non vitu. mini. no.* quia mala ſubditorum redundant in vituperium prælatorum.

7 *Sed in omnibus.* ſcilicet, pertinentibus ad ſalutem.

8 *Exhibeamus noſmetipſos, &c.* ipſi Chriſto nos quantum poſſumus conformando.

Diuiſio.

9 *In mul. pa.* Hic conſequenter explicat ſuam exhortationem in ſpeciali. Et diuiditur in tres: quia primo declarat qualiter ſit vtendum gratia collata in exteriori conuerſatione, ſecundo in interiori deuotione, ibi: *Os noſtrum.* tertio in infidelium vitatione, ibi: *Nolite iugum, &c.* Circa primum tria facit, ſecundum, ꝙ in tribus ſancta conuerſatio conſiſtit, primum eſt tolerantia malorum, ſecundum, operatio bonorum, ibi: *In caſtitate.* tertium eſt operatio illorum & illorum, ibi: *Per arma.* Circa primū ſciendum, quod in malis pœnæ tolerandis primo patientia eſt neceſſaria, ideo dicit: *In multa patien.* & dicit multa, propter multitudinem malorum ſuperuenientium.

10 *In tribulationibus.* ex aduerſariorum perſecutione.

11 *In neceſſitatibus.* ex defectu neceſſariorum vitę.

12 *In anguſtiis.* ex euadendi difficultate ſeu impoſſibilitate.

13 *In plagis.* nobis illatis in corpore.

14 *In carceribus.* ne poſſemus ad prædicandum diſcurrere.

15 *In ſeditionibus.* contra nos motis ab aduerſarijs veritatis.

16 *In labo.* operando proprijs manibus: quod fecit Apoſtolus apud Corinthios, vt quæſtum falſis Apoſtolis præcluderet.

17 *In vigiliis.* propter inſtantiam orationis. 18 *In ieiunijs.* aliqn̄ voluntarie aſſumptis ad repreſſionem carnis & aliorū ædificationem, & aliquando ex cibi defectibus patienter toleratis.

19 *In caſtitate.* Hic conſequenter ponit ea, quæ pertinent ad operationem bonorum: in primo ſunt, quæ pertinent ad operationem cordis, & quantum ad hoc dicit: *In caſti.* quæ dicit puritatem mentis redundantē in corpore. 20 *In ſcientia.* quantū ad cognitionē diuinorū & humanorū ad ſalutem neceſſariorū.

21 *In longanimitate.* patienter expectando diuina promiſſa.

22 *In ſuauitate.* quæ facit hominem dulcem & ſuauem proximo verbo & facto ex gratiæ abundantia, ideo ſubditur.

23 *In ſpirituſancto.* *In charitate non ficta.* contra hypocritas. Conſequenter tangit perfectionem oris, di.

24 *In verbo veritatis.* prædicando, & cum hominibus communiter loquendo. & perfectionem operis.

25 *In virtute Dei.* opera meritoria faciendo & doctrinam miraculis confirmando.

26 *Per arma iuſtitiæ à dextris.* Hic conſequenter oſtendit qualiter vtendū ſit gratia diuinitus collata in comparatione bonorum & malorum, id eſt, inter huius mundi proſpera & aduerſa non deuiare à rectitudine. Proſpera autem & aduerſa tria reſpiciunt, ſcilicet, ſuperbiam vitæ, concupiſcentiam carnis, & concupiſcentiam oculorum, ideo oſtēdit propoſitum primo in primo, ſecundo in ſecundo, ibi: *Quaſi morientes*. tertio in tertio, ibi: *Quaſi egentes*. Omnia iſta tamen pertinent ad veritatem iuſtitię communiter acceptę, ideo dicit: *Per ar. iu. à dex.* id eſt, ne in proſperis per ſuperbiam eleuemur.

27 *Et à ſiniſtris.* vt in aduerſis à virtute non deijciamur, & ſimiliter intelligendum eſt in ſequentibus, cum dicitur

28 *Per gloriam & ignobilitatem.* Aliquando Apoſtoli fuerunt ab hominibus reputati valde glorioſi, ſicut dicitur Act. 14. cap. quod Licaoniſtæ Paulo & Barnabæ volebant tanquam dijs ſacrificare. Et alibi incarcerati fuerunt, vt viles, & abiecti, ſicut patet ex eodem libro.

17 *In* 1 *Per*

a tem, per† infamiam, & bonam famam. Vt ſeductores, & ve- 1
b a ¶ Vt bona fama. ¶ Apud alios. b ¶ Habiti. c ¶ A deo reprobati. 2
d ¶ A deo probati. e ¶ De vitio in vitium ruentes.
races, ſicut, qui ignoti, & cogniti. Quaſi morientes, & ecce 3
a ¶ Secundum alios in virtutibus. ¶ Bonis operibus apud aliorum opinionem. 4
b ¶ Vt putarentur cedere a prædicatione, & non cedebant. c ¶ Iterum habiti. ¶ Quia non vere. 5
d De tribula. e Eramus. 6
c d viuimus, vt caſtigati, & nõ mortificati. Quaſi triſtes, ſemper 7
a Vere: b Quia hæc triſtitia gaudium operatur. c Habiti. 8
d Veris bonis, & ſpiritualibus. In terrenis egeſtatem patientes. e Eramus.
Spiritualibus diuitiis. 9
autem gaudentes. Sicut egentes, multos autem locupletan- 10
a Habiti ſumus non ſolum egentes, ſed etiam. b Penitus. Spiritualis boni, vel terreni. 11
c Non ſolum ſpiritualia. Et etiam ſpiritualia, quia deum timentibus nihil deeſt. d Sumus.
e Libere ex conſcientia loquitur.
e f tes, tanquam nihil habentes, & omnia poſſidentes. Os no- 12
a In omnibus prædictis. b Mens noſtra. Et ideo hoc feci, quia mens eſt plena diui- 13
tiis, nec erubeſcit dicere, quod in ſe habet, & ideo ſi quas anguſtias, & inopiam ſcientiæ, vel
boni operis habetis, non hoc a nobis habetis, vt vos putatis, qui pſeudo præfertis, ſed quia 14
dura corda habetis ad intelligendum, & complendum.
g ſtrum † patet ad vos, o Corinthij, cor noſtrum dilata- 15
Anguſtias patimini.
h tum eſt. † Non anguſtiamini in nobis, anguſtiamini au- 16
Quam nos.
tem in viſceribus veſtris. Eandem autem habentes remu- 17 18
O ſi dilatati fueritis. a Abundantia ſcientiæ, & virtutum, & ſpe futuri.
nerationem, tanquam filiis dico, dilatamini, & vos. 19
20

a *Vt ſed.* apud quoſdam, quod falſum eſt. Et non dicit ſim- A pliciter, habiti ſeductores, ſed addit, vt, & inde eſt infamia. Et apud alios habiti.

b *Veraces.* vt. Q. Quod verum eſt, vt nec bona æſtimatione ſuperbiamus, nec mala doleamus. Item habiti apud alios.

❊ THEODOR.

Omnia pugnant ex diametro, gloria, & ignominia, maledictum, & laus, mors, & vita, gaudium, & triſtitia. Sed tamẽ, & hæc, & illa arma eſſe juſtitjæ pronũtiauit, & per ea, quæ ſunt contraria vnam virtutem contemperauit. Nam neque gloria eum extulit, neq; ignominia deiecit, nec eum laus inflauit, nec maledictum excruciauit, ſed per contraria ingrediẽs, manſit immutabilis. B

c *Vt caſtigati.* i. per verba a prædicatione coerciti. Apud alios non caſtigati, quod eſſet mortificatos eſſe. Ideoque pro eo ponit, & non ſumus mortificati, quia nõ vincebant, nõ cedebant. Mortificatur. n, qui in fidei confeſſione non permanet. Vel de morte temporali poteſt intelligi. Facti ſumus, vt caſtigati, qa permiſit eos deus preſſuris exerceri, vt merito creſcerent. Et non mortificati, quia non pmittit deus corporaliter occidi, & ſi multi martyres occidũtur, non moritur eccleſia, ſed aduerſis emendat. Itẽ habiti non ſolum egentes, ſed ſibi inſufficientes. *Vt ſedu. Sicut qui igno. &c.* Nota quibuſdam addi, vel vt, vel quaſi, vel ſicut, vel tanquam. Hæc ſicut in ſomnijs trãſierunt, ſed contraria ſine quaſi, ponuntur, quia certa.

d *Quaſi triſtes.* Inimici putabant eos nõ euadere minas iniquorum, ipſi ope dei tuti ſunt a morte præſenti, & futura.

e *Omnia poſſident.* Qui terrenas diuitias abijcientes, cęleſtes per fidẽ iam tenent, quaſi nihil habentes omnia poſſident, q terrenis in vſum, vel opus miſericordiæ retentis, cæleſtes ſe C quandoque habituros ſperant. Gloria apoſtolorum fuit, nihil omnino poſſidere, ſine ſollicitudine eſſe, & tam res, quã D dños earũ poſſidere, quia omnia ad pedes eorũ ponebãtur.

❊ Theod. Omnia pugnant ex diametro, gloria, & ignominia, maledictum, & laus, mors, & vita, gaudium, & triſtitia. Sed tamen, & hæc, & illa eſſe arma iuſtitiæ pronunciauit, & per ea, quę ſunt contraria vnam virtutẽ contemperauit. Nã neque gloria eum extulit, neque ignominia deiecit, nec eũ laus inflauit, nec maledictũ excruciauit. Sed per contraria ingrediens manſit immutabilis. Dextera autem vocat ea, quæ animo grata eſſe videntur, ſiniſtra autem, quæ ſunt con E traria ab ea, quæ eſt de rebus opinione, imponens nomina. Iure autem admiranda ſunt ea, quæ ſunt in fine. Cum enim dixiſſet, vt mendici, non ſubiũxit, neceſſarijs autem abundãtes, ſed multos autẽ locupletantes. Ab omnibus enim pecuniam colligens, mittebat ad pauperes, & qui nihil habebat, cuiuſuis piæ domus erat dominus.

f *Os noſtrum.* Q. Multa dixi de vobis, ſed hæc omnia ample, & diffuſe dicta, ad vos corrigendos ſpectant o Corinthij, & non ad meam ſuperbiam. Q. ſtulti, qui me dimiſiſtis. Augu. dialog. ad Oroſ. q. 53. & tracta. 10. in epiſt. Ioan.

❊ Ambroſius. Hoc libertatis cauſa loquitur, & puræ conſcientiæ. Mali enim ſibi conſcia mens, loqui trepidat, ſenſum perdit, in verbis errat.

g *Cor noſtrum dilatatum eſt, &c.* * Auguſtinus. Vnde dilatatum eſt cor, niſi per charitatem ſpiritalem? iuxta Pſal. Viam mandatorum tuorum cucurri cum dilataſti cor meum. Dialog. ad Oroſ. ca. 2. Pſal. 118.

h *Non anguſtiamini in nobis, &c.* ❊ Theodoret. Qui enim eſt hoſtili in aliquem animo, vel ipſam eius memoriam e cogitatione ſua eijcit.

❊ Ambroſius. Hoc dicit, quia non oberat magiſtro, ſi diſcipuli male verterentur contemnentes vigorem doctrinę, F quia

NICOLAVS DE LYRA.

1 Per infa. & b. *quia ab aliquibus dicebantur magi, & deceptores & ab aliis veritatis prædicatores. Et ad idem pertinet, quod ſubditur.*
2 Vt ſeductores. *reputati ſumus a multis.*
3 Et veraces. *ab aliis.*
4 Sicut qui ign. *ideſt, reprobati a malis.*
5 Et cogniti. *ideſt, approbati a bonis, & tamen in iſtis proſperis, et aduerſis ſic apoſtoli ſe habuerunt, quod non recedebant a virtute per ſuperbiam eleuati, nec per puſillanimitatem deiecti.*
6 Quaſi morientes. *Hic conſequenter ponit ea, quæ pertinent ad concupiſcentiam carnis, & ſunt tria. Primum eſt vita, quæ maxime concupiſcitur, & quantum ad hoc dicit:* Quaſi morientes. *periculis mortis expoſiti.*
7 Et ecce viuimus. *Deo per fidem, & gratiam iuſtificati. Secundum eſt incolumitas vitæ. Et quantum ad hoc dicit.*
8 Vt caſtigati, & non. *quaſi dicat licet a deo per flagella caſtigemur, tamen a morte per eum eripimur. Tertium, quod concupiſcitur in vita præſenti eſt iocunditas, & quantum ad hoc dicit.*
9 Quaſi triſtes, ſemper. *i. quamuis in his, quę pertinent ad carnẽ patiamur afflictionem, tamen per ſpiritũ maiorem cõſequimur mentis conſolationem. ſecundum illud Act. 5. g.* Ibant apoſtoli gaudentes a conſpectu concilij, quoniam digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pati.
10 Sicut egentes. *Hic conſequenter ponit ea, quæ pertinent ad concupiſcentiam oculorum.* Sicut egentes. *ideſt victum, & veſtitum ab aliis mendicantes.*
11 Multos autem locupl. *ideſt, bona ſpiritualia ipſis communicantes, quæ tanto ſunt meliora, quanto quæ ſunt animæ corporalibus præferuntur.* 12 Tanquam ni. ha. *Nam apoſtoli omnia tẽporalia propter Chriſtum dimiſerunt, Mat. 19. d.* Ecce nos reliquimus omnia, & ſecuti ſumus te, &c.
13 Et omnia poſſid. *Quia viuebant Chriſto, & non ſibiipſis. omnia aũt erant Chriſto ſubiecta, Mat. vl. d.* Data eſt mihi omnis po. in cę. & in ter. *propter quod apoſtoli reputabant omnia ſubiecta ſibi. In cuius ſignũ inſenſibiles creaturæ obediebant eis ad nutũ. Notãdum autem, quod apoſtolus in præmiſſis vario modo loquitur: ponendo bonũ temporale contra ſpirituale, nam in temporalibus addit dictionem conditionalem, ſ. quaſi vel tanquam, vel ſicut, aut huiuſmodi. non autem in ſpiritualibus, quia temporalia non habent rationem boni, vel mali ſecundum veritatem, ſed tantum ſecundum hominum apparentiam, et exiſtimationem, ſpiritualia vero ſecundum veritatem.*
14 Os noſtrum. *Hic conſequẽter apoſtolus docet vſum gratiæ collatæ quantum ad interiorem deuotionem. Et diuiditur in duas partes, quia primo circa hoc de ſe veritatẽ oſtendit. ſecundo ad hoc Corinthios inducit, ibi;* Non anguſtiamini. *Circa primum dicit:* Os no. pa. ad vos o. Co. *i. illa, quæ diximus, ex iactantia non protulimus, ſed ad vtilitatem veſtram, vt videatis amicitiam noſtram erga vos, aperiendo vobis corda noſtra, & ideo ſubditur deuotio, cum dicitur.* Diuiſio.
15 Cor noſtrum. *ideſt apertum ad appetendum magna, ſcilicet bona cæleſtia. Dicitur autem per oppoſitum cor hominis anguſtiari, quando appetit terrena bona, cæleſtibus omiſſis, quia terrena ſunt infra hominem, & ipſo minora.* 16 Non anguſt. *Hic inducit Corinthios ad ſimile, dicens:* Non angu. in no. *quaſi dicat ſi anguſtiamini nimis, bona terrena appetendo modo dicto, hoc non prouenit ex hoc, quod vidiſtis in nobis, quia non dedimus vobis exemplum hoc faciendi, ſed prouenit ex cupiditate veſtra, ideo ſubditur.*
17 Anguſtiamini au. *quaſi dicat hoc prouenit ex defectu veſtræ deuotionis. ideo ſubditi.*
18 Eandem au. ha. *vobis promiſſam in cæleſtibus, ſicut & nobis.*
19 Tanquam fi. di. *quorum ſalutem ſumme deſideramus.*
20 Dilatamini, & vos. *ad appetenda cæleſtia, vt habeatis remunerationem eandem, quam expecto.*

13 Et 1 Nolit.

quia vnuſquiſque pro operibus ſuis mercedem accipiet, qa
A quod ad magiſtros pertinet, non tacuerunt, dicēte domino ad Ezechielem prophetam: Exalta vocem tuam, & loquere ad plebem, ſi te audierint lucraberis eos, ſi quominus, tu animam tuam ſaluabis,

inter homines agit. Et dicit Chriſtus: Habitabo inter illos, & ambulabo, i. corporaliter inter illos cōuerſabor. Vñ alibi: In terris viſus eſt, & cū hominib. conuerſatus eſt, & verbum caro factū eſt, & habitauit in nobis. Et hic Chriſtus deus noſter eſt, & eccleſia eſt populus eius, & ideo vult eos ſeparari ab omni contaminatione.

Auguſ. li. poſt collat. cū Donat. cap. 20. a *Nolite iugum, &c.* quia vos iuſti, illi iniqui, & ideo in nullo debetis eis communicare.

* THEODO. Ne imitemini boues, q̃ alio deflectūt, & iugum trahunt, incredulorum fraudem veſtræ doctrinæ præferentes.

B b *Quæ autē cō. Chr.* Vt Chriſt⁹, & Belial non conueniunt, ſic Chriſtus, & quilibet infidelis. Item nihil habet templum dei cū idolis, & vos eſtis templum dei, ideo nō debetis communicare cum his, qui ſunt tēplū diaboli.

c *Cum idolis?* Idola prohibet coli, quia ab vno deo ſeparāt. His omnib. modis oſtendit communitatem pſeudo eſſe vitandam.

a ¶Socii eſſe malorum. b ¶ ideſt ſerui fieri libertate amiſſa, cum his infidelibus, qui prædicant carnales obſeruantias. i. iam ſuſcepiſtis iugum legis nolite vltra ducere.
a Nolite iugum ducere cum infidelibus. † Quæ enim partici- 1
¶Nulla. a ¶Et quia vos lux, illi tenebræ per ignorantiam. 2
patio iuſtitiæ cum iniquitate, aut quæ ſocietas luci ad tene- 3
¶Et quia vos membra Chriſti, illi diaboli. Chriſtus & diabolus non conueniunt. 4
a ¶Qui ſe mentitur Deum. 5
b bras? Quæ autem † conuentio Chriſti ad Belial? Aut quæ 6
¶Interpretatur apoſtata. a ¶ Et vos fideles, illi quaſi infideles. 7
b ¶Et vos eſtis templum in quo eſt ſpiritusſanctus, & ipſi ſunt in quibus habitat diabolus. 8
pars fideli cum infideli? Qui autem conſenſus templo Dei 9
a ¶Qui vos viuere facit. 10
c cum idolis? † Vos enim eſtis templum Dei viui, ſicut dicit 11
d ¶Et in Ezechiele. a ¶Per gratiam, in illis. ¶Excolam, puros faciam.
b ¶Et promouebo de virtute in virtutem, & perſeueranter proficere faciam
¶ In corde eorum lato per charitatem.
e Deus, † quoniam inhabitabo in illis, & ambulabo inter eos, 12
a ¶Ita benefaciam, vt videar deus eorum. b ¶Ita obedient, vt videantur mei, & non mundi. 13
c ¶ Quia templum dei eſtis. 14
f & ero illorum Deus, & ipſi erunt mihi populus. † Propter 15
a ¶Non corporaliter, ſed ſpiritualiter, vt non taceatis, ſed increpetis ſcelera eorum. 16
b ¶Qui eſtis in medio nequitiæ eorum c ¶Cum exitis ſeparate vos, vt nec conſenſum habeatis.
quod exite de medio eorum, & ſeparamini dicit dominus,
a ¶Carnalis obſeruantiæ. b ¶Ne tactus ſit, ideſt delectatio, quod eſt primus motus.
c ¶Ante electos.
& immundum ne tetigeritis, & ego recipiam vos, & ero 17
a ¶Receptis. ¶Meipſum dans. ¶Ad gloriam. ¶Similes.
¶Vt etiam debiliores inclinat. 18
vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios, & filias, dicit
¶Chriſtus.
dominus omnipotens.

f *Propter quod, &c.* Vtitur hic verbis Iſaię quaſi ſuis. Hoc ad literam dictū eſt de Iudæis habitantibus in babylone, ne communicarent Babylonijs inter quos habitabant, quod apoſtolus ſpiritualiter ad nos refert.

Au. Tolerādi ſunt quidam mali pro pace, nec corporaliter ab eis receditur, ſed ſpūaliter. Exire eſt facere, quod pertinet ad correctionē malorum quantum licet ꝓ gradu cuiuſque ſalua pace. Diſplicere eſt non tangere. Nō enim prophetæ, qui hęc dicebāt populum ſuum dimiſerūt, ſed inter eos habitabant quos increpabant, vnum tēplum cum eis intrabant, eadem ſacramenta celebrabant, hoc eſt exire, ore nō parcere, ſed redarguere, corripere, monere. Hoc eſt immundū non tangere, voluntate non cōſentire. Maius malum in ſeparatione bonorū committimus, q̃ in malorū cōmixtione fugimus. Ideſt, dum corporaliter ſeparamus nos a bonis ꝑꝑ malos, quā fugimus, in coniunctione malorum non remanentes, i. quam ſit illud, quod fugimus fugiendo coniunctionem malorum. Spiritualiter ergo quiſque recedat a malis, tali nō imputat deus ſua peccata, q̃a non fecit aliena non, quia non approbauit nec negligentiā, quia non tacuit, non ſuperbiam, quia in vnitate permanſit.

Vel ſeparamini, i. ſeorſum ſitis, parati ꝯ eos, ſicut prius ꝑ eis. Hoc ad literam dictū eſt Iudæis habitātib. in Babylone.

† Q confi...

Eccl... 23... lerat... cap... quæ... l...

† Leuiti. 26. d. Augu. lib. 4. de bapt.

* Ambro. Manifeſtum eſt hæc, quæ enumerat, eſſe cōtraria, ac per hoc fugiendum ab his docet, quia dicit dominus, Matt. 6. *Nemo poteſt duobus dominis ſeruire.* Lex enim iuſtitiam ꝓdicat, Epheſ. 5. vt fugiatur iniquitas, lumen oſtendit, quod eſt veritas, vt ab ignorantia, quæ tenebrę ſunt recedatur, Chriſtum in dei miſterio annunciat, vt a diabolo, qui ſe deum mentiri vult, recedatur, credentibus vitam pollicetur æternam, vt perfidia exuti ab omni infidelium errore ſint alieni, idola prohibuit coli, quia templo dei ſunt inimica.

d *Vos eſtis templum.* * Sedul. Cum vbique deus ſit, tamen
C in illis proprie habitare ſe dicit, qui eius gratia perfruuntur.

e *Quoniam inhab.* Vel de corporali conuerſatione Chriſti, inter

1. Cor. 3. c. ...

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Nolite, &c.* Hic conſequēter docet vſum collatæ gratiæ quā Diuiſio. tum ad infidelium deuitationem. Et diuiditur in duas partes, quia primo facit propoſitum. ſecundo probat quoddam dictum ibi. *Vos enim.* Circa primum dicit: *Nolite iugum ducere cum infidelibus.* ideſt eis coniugium conuerſatione ſeu familiaritate: Iugū enim dicitur a iungendo. vnde charitas dicitur iugum Chriſti, iniquitas vero iugum diaboli, in quo iunguntur maligni. Quòd autem fideles ab infidelibus debeant ſeparari, declarat multipliciter. Primo ratione ſumpta ex habitu affectus, dicens.

2 *Quæ enim.* ideſt, quæ eſt in fidelium voluntate.

3 *Cum iniquitate.* quæ eſt in affectu infidelium, quaſi dicat nulla. Secundo ex habitu intellectus.

4 *Quæ ſocietas.* i. veritatis fidei, quæ lucet in mentib. fidelium.

5 *Ad tenebras.* ideſt errores in mentibus infidelium exiſtentes, quaſi dicat nulla, imo debent diuidi, ſicut in prima rerum creatione: *Deus diuiſit lucem a tenebris.* Gen. 1. Tertio, ratiōne capitis fidelium, quod eſt Chriſtus, & capitis infidelium, quod eſt diabolus, de quibus dicit.

6 *Quæ autem conuen.* quaſi dicat nulla. Et ideo, ſicut hæc capita non habent aliquam conuentionem adinuicem, ita nec eorum membra habent. Quarto ex fine, dicens.

7 *Aut, quæ pars fidel.* i. ſors æternæ hæreditatis ab eo expectatæ. 8 *Cum infideli.* Cuius finis eſt mors æterna. Et ſicut nulla conuenientia eſt in fine, ſic nec in his, quæ ad finem. Quinto, ex præſenti ſtatu in quo fidelis eſt templum dei. ideo dicit.

9 *Qui autem conſenſus templo dei?* ideſt, fideli.

10 *Cum idolis.* i. cum infidelibus, qui dicuntur idola, eo quòd colunt ipſa. ſecundum illud pſ. 113. c. *Similes illis fiant, qui faciunt ea, &c.* hoc autem inducit Apoſtolus, quia inter Corinthios erāt aliqui ſapientes reputati, qui tamen comedebant idolothita in ſcandalum aliorum, ſicut dictum fuit. 1. Corin. 8. Propter quod apoſtolus loquitur ad reprimendum hunc abuſum.

11 *Vos enim.* Hic conſequenter probat quoddam dictum, ſcilicet quòd fideles ſunt dei templum, per auctoritatem Leui. 26. d. vbi tranſlatio noſtra habet. *Ponam tabernaculum meum in medio veſtri.* loco cuius dicitur hic.

12 *Inhabitabo in il.* Licet enim deus ſit in omnibus per eſſentiam, præſentiam, & potentiam, tamen in fidelibus eſt modo ſpeciali per gratiam.

13 *Et ambulabo inter.* dando eis virtutem procedendi de bono in melius.

14 *Et ero illorum.* protegens eos ſpeciali prouidentia.

15 *Et ipſi erunt mihi pop.* per exhibitionem debiti cultus. Per hoc autem, quod hic dicitur: Inhabitabo in illis in perſona dei. habetur quòd fideles ſunt templum dei.

16 *Propter quod.* Ex prædictis infertur monitio, quæ ſumitur ex ſcriptura Iſa. 52. In quo tria tanguntur, quæ debent agere fideles erga infideles. Primū eſt, quòd eorum peccata deſeramus. quod notatur cum dicitur: *Propter quod exite de medio eorum, & ſeparamini dicit dominus.* Secundum eſt, vt occaſionem fugiamus peccatorum, ibi: *Et ſeparamini:* Tertium, ne ſuſtineamus eorum mala, ſed potius arguamus, cum dicitur: 17 *Et immundum.* palpando vitia ſeu palliando. Et ſubditur præmium in hanc monitionem ſeruantibus reddendum, cum dicitur.

18 *Ego recipiam.* Hic in præſenti ad familiaritatem meam per gratiam, & in futuro per aſſimilationem per gloriam.

CAP.

ADDITIO I.

A In c.6. vbi dicitur in poſt. *Tanquam nihil habentes.*

Super hoc, quod dicitur: *Tanquam nihil habentes.* Glo. quia ſibi inſufficientes putabantur. Et oïa poſſidẽtes, nõ ſolũ ſpũalia, ſed ẽt tpalia, quia timentib. deum nihil deeſt, q̃ fuit gloria apoſtolorũ nihil oĩno hẽre, vt ſine ſollicitudine eſſent, & tñ res quas dñi earũ relinquebant ipſi poſſidebant, quia oĩa ad pedes apoſtolorũ mittebantur, Act. 4. Poteſt ẽt exponi hoc, quod dicitur: *Tanquam nihil habentes, &c.* ſic. Nã apoſtoli licet eſſent omnino pauperes in effectu, & ſic tanq̃ nihil habẽtes, quia de eis dicitur. Ecce nos dereliquimus oĩa tñ in affectu erant oĩa poſſidentes, quia appetitus eorũ erat totaliter quietatus, & a bonis terrenis abſtractus, ac ſi oĩa tpalia non ſolũ haberent, ſed ẽt poſſiderent: Ille. n. qui habet aliquod propriũ, ſi illud non poſſidet, adhuc appetit eius poſſeſſionẽ, ſed cum iam poſſidet quietatur appetitus circa illud.

ADDITIO II.

In eo. c. vbi dicitur in poſtil. Notandum, quòd apoſtolus vario modo loquitur ponendo bonum temporale contra ſpirituale. Nam in temporalibus addit dictionem conditionalem.

Hoc ꝙ apoſtolus ĩ aliquib. addit dictionẽ cõditionalẽ ſeu ſimilitudinariã, & in aliquib. non, nõ videtur referendũ ad differentiã ſpũaliũ a tpalib. prout in poſtil. Cum. n. dicitur. *Vt ſeductores, & veraces*, vtrunque eſt ſpũale. ſimiliter cũ dicitur: Quaſi triſtes, ſemper aũt gaudentes. Sed differentia attenditur ſm certitudinẽ, & incertitudinẽ prout in glo. In illis. n. quæ narrantur, vt incerta, ſicut ea, q̃ videntur in ſomnis, conſueuit apponi hæc dictio quaſi, vel ſicut. Nã ſi quis ſomniũ narrat addit q. d. Quaſi ſedebã. ſeu quaſi loquebar, & hmõi, ſed de his, quæ homo narrat, vt vigilans non apponitur talis dictio, & iõ quia apoſtoli non erant ſeductores, nec ignoti, i. nõ approbati. Nec caſtigati, ſ. a verberib q̃ patiebantur, vt abſtinerent a p̃dicatione. a qua tñ pp hoc nõ abſtinebant. Nec triſtes, quia in perſecutionib. gaudebãt. Nec egẽtes, quia quærentib. dñm non deficit oẽ bonum. Nec nihil habẽtes eadẽ rõne. Iõ in omnib. iſtis ponitur dictio ſimilitudinaria, ſ. quaſi, vel ſicut hmõi, ad denotandũ, ꝙ iſta non dicebantur de eis certitudinaliter, ſed in ſuis oppoſitis talis dictio ſimilitudinaria D non ponitur. Erant. n. vere veraces, & vere cogniti, i. approbati, et ſic de aliis.

ADDITIO III.

In eo. c. vbi dicitur in poſt. *Et ambulabo inter eos, &c.*

Hoc quod dicitur: *Et ambulabo inter eos, & ero illorũ deus, &c.* exponitur aliter, & magis proprie in additione prima ſuper illud cap. Leui. 26. vide ibi, &c.

Repli. In epiſt. ſecunda ad Cor. 6. vbi dicitur de apoſtolis *tanquam nihil habentes, &c.* vbi Burgen. ponit expoſitionẽ repugnãtẽ quaſi cunctis doctorib. & ſpãliter beato Aug. in de ciui. qui dicit illos potentes apoſtolos potenter vouiſſe dicendo. *Ecce nos reliq. omnia, &c.* Et idẽ 3. li. mirabilium ſacræ ſcripturæ, dicit dñm eis efficaciter p̃cepiſſe nihil hẽre, & ſicut contra votũ potens apoſtoli veniſſent, ſi relicta a dñis, & ad pedes eorum poſita poſſediſſent, prout hic dicit Bur. Credo, ꝙ nõ fuerit paupertatis amator. Similiter cõtraueniſſent apoſtoli præcepto domini, quod de ſanctiſſimĩs apoſtolis poſt miſſionem ſpirituſſancti non eſt dicendũ.

In eo. ca. poſt. ꝙ apoſtolus vario mõ loquitur ponendo contra ſpũale. in tpalib. apponit conditionẽ, quaſi vel ſicut, in ſpiritualibus aũt loquitur ſimpliciter. Burg. aũt obijcit, ꝙ non valet talis diſtinctio, quia aliqñ vtrunque extremũ eſt ſpũale. ſicut ſeductores, & veraces, ſicut triſtes ſemper aũt gaudentes. vbi neutrũ eſt tpale, dicit igitur differentiã illã loquendi debere attendi penes certitudinẽ, vt ibi ponitur, quaſi denotetur incertũ, reliquũ vero ſine conditione denotetur certũ: Sed hoc nõ vr̃ bene dictũ, quia apoſtolus cõparat hominũ carnaliũ opiniones ad rei veritatẽ. ſed certũ eſt apud apoſtolũ illa determinata per conditiones, ꝙ fuerunt hominũ illorũ opiniones, certam ẽt reputabant opinantes habentes reſpectũ ad defectũ tpaliũ, & q̃uis opiniones illæ erant falſę apud apoſtolum, tñ erant certæ apud eos. p hoc ad argumẽtũ Burg. q̃uis aliqua ſubiecta opinioni eorum erant ſpiritualia, tñ non, niſi in relatione ad ſenſibilia, ſecundum quorum penuriã apparentem ipſi iudicabant defectum talium ſpiritualium, putantes eos ideo triſtes, & ſeductores, quamuis in rei veritate potius gaudebant de illis ſenſibilium, & temporalium defectibus.

CAP. VII.

B HAs igitur. ✻ Theophy. Quas illas narras promiſſiones? eas ſcilicet, quibus nos ſumus certiores effecti, tẽplum nos dei futuros, eundemque habituros, & inhabitantẽ nobis, & inambulantem, hunc ipſumque nobis in deum futurum, & patrem. Quocirca purgemus noſipſos actionibus malis. Hæ namque inquinamenta ſunt carnis, & infectarum cogitationũ illuuies. Sequitur: Vel.

b *Ab omni iniquitate.* ſ. mentis, quod tunc fit, ſi timorem dei ſequimur. quia qui ſine deo hæc agit, ſanctus mundi eſt, non dei.

Vel ab inquinamento carnis, i. carnalis obſeruantiæ, & perficientes ſanctificationem, quę eſt tãtum ſpirituſſancti.

✻ Baſilius. Inquinamentum carnis fortaſſe illud ſit, ſi quis ſe commiſceat cum ijs, qui res a lege vetitas ipſi faciunt, ſpiritus verò inquinamentum, ſi quis aduerſus hos, qui res hu-
C iuſmodi, vel ſentiunt, vel faciunt, perinde ac ſi nihil referret ita ſe gerunt.

CAP. VII.

a ¶Et quia dominus hoc præcipit, & bene promittit. b ¶ ſ. quod deus habitabit in nobis, & recipiet nos.
a H As igitur ha[a]bentes pro[b]miſſiones cha- 1
a ¶Quia multa ſunt carnalia vitia, vt omnia fugiamus.
b riſſimi mundemus nos ab o[a]mni inqui 2
a ¶Vt eſt luxuria. b ¶Vt eſt ira. c ¶Bona operatione.
namento, ca[a]rnis, & ſpi[b]ritus p̃ficiẽ[c]tes 3
a ¶In baptiſmo cœptam. b ¶Vt deum vereamini, qui ſolus ſanctos facit: c ¶Et ad hæc nos habere exemplum.
c ſanctifica[a]tionẽ in timo[b]re dei. †Ca[c]pi- 4
a ¶Non illos pſeudo. ¶Quia. b ¶ Veſtrum. c Improperando, vt pſeudo. 5
d Admixtione falſitatis tanquam fermenti. 6
te no[a]s, ne[b]minem læſimu[c]s, neminem co[d]rrupimus, neminẽ 7
a Fraudulenta ſuorum ablatione, vt pſeudo, qui veſtra blande auferunt. b Hæc autem. 8
c Vt vos abiiciam, qui in iſtis peccauiſtis. d Sed corrigo.
Diligo enim vos, ſicut prædixi, & hoc eſt.
d † ci[a]rcumuenimus. No[b]n ad conde[c]mnationẽ veſtram dico[d]. 9

✻ Theo.

✻ Theod. Spiritum hic vocat animam. Spiritus autem inquinamentum, communionem idolorum. Inquinamen- E tum vero carnis, actionum iniquitatem.

✻ Ambroſius. Ideo non dixit, *ab inquinamento carnis, ſed ab omni inquinamẽto*, vt tota vitia carnalia fugiamus. Oẽ enim, quod lex prohibet carnale eſt.

c *Capite nos, &c.*

✻ Theoph. Hoc eſt recipite, & ample adeo, & effuſe, vt non anguſta quadam, & tenui charitate a vobis nos cõplectamur.

✻ Ambroſius. Conſiderare vult illos, q̃ dicit, vt receptis his in animum, conferãt ſecum vera eſſe, quæ loquitur, & ſpernantes hos quos tangit, omnem animũ trãſferant ad eos quos vident vero affectu ſe diligere. Pſeudo enĩ apoſtoli erant, qui & nocebant illis, corrumpentes ſenſus illorum, & grauabant ſacculos eorum circumuentione ſerpentinæ aſtutiæ.

d *Non ad condemn.* ✻ Ambro. Hoc eſt, non vos abijcio, F ſed vt corrigatis moneo, qui enim aliquem condemnat, non illi dimittit.

☞ a Prædi-

NICOLAVS DE LYRA. CAP. VII.

Diſio. HAs igitur. Poſtquã apoſtolus monuit Corinthios de bonis agendis in futuro, hic conſequenter cõmẽdat eos de bono p̃terito. Et diuiditur in duas partes, q2 primo ponitur ad p̃dicta q̃dã continuatio. ſecundo Corinthiorũ cõmendatio ibi: *Multa mihi fiducia.* Prima adhuc in tres, quia primo ponitur vtilis monitio. ſcđo inducitur exẽplificatio, ibi: *Capite nos.* tertio monitionis intentio, ibi: *Non ad condemnationem.* Circa primũ cõtinuando ſe dictis. dicit.

1 *Has igitur.* de receptione fidelium ad gratiam in præſenti, & gloriam in futuro, vt dictum eſt in fine ca. præcedentis.

2 *Mundemus nos.* i. a peccatis carnalib. & ſpiritualibus, quia nihil coinquinatum intrabit in illam ciuitatem cæleſtem, Apo. 21.

3 *Perficientes.* per ſanctam conuerſationem.

4 *Sanctificationem.* in baptiſmo inchoatam.

5 *In timore.* ſcilicet filiali, qui habet charitatem annexam.

6 *Capite nos.* Hic ad propoſitum inducit apoſtolus ſeipſius exẽplum, di. *Capite n.* ideſt accipite nos in exemplum, quia munde viuimus in hoc mundo, nulli nocumentum inferendo in perſona. quod notatur cum dicitur.

7 *Neminem læ.* nec etiam in fama. ideo ſubditur.

8 *Neminem circum.* ideſt decepimus ipſum defraudando.

9 *Non ad condem.* Hic conſequenter aperit ſuæ monitionis intentionem. di. *Non ad cond. veſtr.* de contraris vitiis vos vocando tanquam obſtinatos. tunc enim ad condemnationem alicuius fit talis vocatio quando reputatur obſtinatus, ſed quãdo fit ſub ſpe correctionis tunc non fit ad condemnationem, ſed ad emendationem, & ſic loquitur apoſtolus. ideo ſubdit.

4 San-

1 Prædi-

a ¶Diligo enim vos, ſicut prædixi, & hoc eſt. b ¶Secundum curam, & dilectionem.
c ¶Quia diligo vos, quod veſtra mors in peccatis videtur mea, & vita in virtutibus ſimiliter.
a Prædiximus enim, quod in cordibus noſtris eſtis, ad com- 1
b ¶Et ideo moneo. 2
moriendum, & ad conuiuendum. Multa mihi fiducia eſt 3
a ¶Dum conſidero, quæ in vobis ſunt. b ¶Et. ¶Quia per primam epiſtolam correcti ſunt pro eis gloriatur.
c ¶Ad alios, videte ne ſit vana. d ¶Et etiam conſolatio, vnde ſuccedit.
c apud vos, multa mihi gloriatio pro vobis. Repletus ſum 4
a ¶Audita veſtra correctione. b ¶Gaudium meum ſuperat omnem tribulationem, quæ partim erat in animo pro peccatis veſtris.
d conſolatione, ſuperabūdo gaudio in omni tribulatione ve- 5
a Memorat, quæ patitur cauſa credentium, vt eos prouocet ad charitatem. Q Bene dixi in tribulatione, quæ vere magna eſt.
ſtra. Nam & cum veniſſemus Macedoniā, nullam † requiē 6
a Et ſi animus requieuit. b Secundum corpus, & animam. c Quia phithonem ibi fugauit de ancilla.
d Et vere omnem, quia. In corpore. A perfidis, qui ſunt extra eccleſiam.
e habuit caro noſtra, ſed omnem tribulationem paſſi, foris 7
f a Tribulationes. In animo, ne eccleſia deficeret. b Ita grauiter paſſi ſumus. 8
c Deus. d Spiritu, vel afflictos.
g pugnæ, intus timores, ſed qui conſolat̄ humiles, conſolat⁹ 9
Quia coadiutorem recepi. Propter. 10
eſt nos deus in aduentu Titi. Non ſolum autem in aduentu 11
Quia ſcilicet deſideratus aduenit. Vel quo. Nos.
h eius, ſed etiam in † conſolatione, qua conſolatus eſt in
a In veſtra emendatione. b Conſolatus eſt Titus. c De emendatione.
d Indignationem contra pſeudo.
i vobis, referens nobis deſiderium veſtrum, fletum veſtrum, 12
k a De commiſsis. b Pro mea defenſione. c Referens hoc. 13
d Quam de tribulatione dolerem. 14
†veſtram æmulationem pro me, ita ut magis gauderem. 15

a *Prædixi enim iam, &c.* * Ambro. ex prædictis, vult illos, A cognoſcere quo animo loquatur ad eos. Quos enim partici- pes vult habere, & ad præſentes paſſiones pro Chriſto, & ad futuram vitam, non vtique illos abijcit, ſed vt participatione dignos ſe faciant, exhortatur.

b *Ad commoriendum.* Vel vt mecum patiamini, & mecum coronemini.

c *Repletus ſum conſo.* Per iam correctos inuitat alios ad correctionem.

* Theodor. Veſtra enim recordatio omnis conſolationis mihi cauſa eſt.

B d *Superabundo, &c.* Dum videt eos proficere pro quibus patitur, gaudet.

† relaxationē.

e *Caro noſt.* Quia & in aduerſis anima, quæ in corpore patitur, ſpe futuri quieſcit.

* Theoph. Et preſſuras explicat, & verbis extollit, vt oſtendat tantam fuiſſe gaudij magnitudinē, vt vel dolores quibus caro eius affligtaretur, decuſſerit. Recte autem carnem ſuā nullam habuiſſe remiſſionem ſubiecit, quia animus illi, & conſtans erat, & inſuperabilis.

† ſolatio. † veſtrum ſtudium.

* Ambr. Preſſuras, & cædes memorat, quas patiebant̄ cauſa credentium, vt magis prouocet eos ad charitatem.

f *Foris.* de apertis inimicis, intus de falſis fratribus, qui difficilius tolerantur. Vel ab his, qui foris ſunt tribulatio: de his, ſ. fidelibus, qui intus, i. in eccleſia timores, ne mouerentur. Vel de his, qui ſunt intus, i. in eccleſia corpore, non mente, nomine, non homine, ideſt de falſis fratribus, vt prius.

Act. 21. * Ambro. Pugnæ erant corpori, animo timores. Illic enim timor eſt, vbi intellectus eſt. Sed timor hic, propter eos erat, qui crediderant, ne paſſione eius ſcandalizarent̄. Nam C ſibi quid iā timeret, qui patiebatur? Præterea cum dicat in Actis apoſtolorum, *non ſolum ligari, ſed & mori.* Paratū ſe pro D nomine Ieſu Chriſti? Videtur in totum hominem afflictum in carne ſignificaſſe, vt ex parte ſpiritus, qui homini datur. Vt maneat, quia impaſſibilis eſt, affligi potuiſſe minime intelligatur, ſed vt hō totus ex parte corporis, & animæ afflictus in carne dicatur, ex parte vero ſpiritus impaſſibilis. Poteſt, & ſic intelligi, vt foris pugnæ, id eſt, in publico a perfidis, fierent contra fidos, dū furore pleni reſiſtebant veritati, cuius rei nuntius intus timores generabat, vbi erat Apoſtolus. Quis enim homo nō timeat anguſtias? Sed quia in dei re- E bus propenſior erat, timorem hunc ſpe, ſuperabat.

g *Sed qui conſolatur.* * THEODOR. Hic eſt eius ſcopus & beati Titi virtutē oſtendere, & eorum in ipſum dilectionē inflammare, is enim has ferendi literas miniſterio functus eſt, & ideo dixit, quod cum apparuiſſet, ſuffecit ad malorum impetum diſcutiendum.

* Ambro. Quoniam deus ſuorum non eſt immemor, accelerauit aduentum Titi, vt refrigerio eſſet poſitis in feruore. Magna enim conſolatio eſt patientis, ſi ſecum habeat cō dolentem.

h *Qua co. eſt in vo.* Quia vidi Titum conſolatum in vobis, & ego conſolatus ſum.

i *Annuntians nobis deſiderium.* * Ambro. Nuntiauit Titus deſiderium habere illos emendandi ſe. Addiſcentes enim, quæ promiſſa ſunt bene viuentibus, incitati ſunt ad deſiderium eorum.

k *Fletum veſtrum.* * Ambroſius. Correpti flebant dolentes, quia peccauerūt, nec excuſare niſi ſunt, vnde apoſtolus glo- riatur F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Prædiximus e. quod. *cogitando iugiter de veſtra vtilitate, & ſalute, intantum, quod pro ea paratus eſſem mori, ideo ſubditur.*

2 Ad com. & con. *vita gratiæ, & gloriæ, quaſi dicat hanc vitam deſidero vobis, ſicut & mihi.*

3 Multa. *Poſita monitione, hic conſequenter apoſtolus ponit ſuam commendationē de bono Corinthiorum præterito. Et diuiditur in duas partes, quia primo ponit hanc commendationē. ſecundo eius expoſitionē, ibi:* Nam cum veniſſemus. *In commendatione vero Corinthiorum ponit quadruplicem affectum quem conceperat de bonis operibus ſicut & quilibet debet de bonis amici concipere. Primus eſt affectus fiduciæ. ex hoc. n. q̄ videt eum bene incipere, confidit q̄ bene perficiet. et quantum ad hoc dicit:* Multa mi. fi. eſt ap. v. *de perfectione boni inchoati. Secundus eſt affectus gloriationis, nam amicus eſt alter ipſe, propter quod gloriatur de bonis amici, ſicut de ſuis. ideo ſubditur.*

Diuiſio. Quadruplex apoſtoli affectus ad Corin.

4 Multa mi. g. de v. *i. de veſtris operibus bonis. Tertius eſt affectus conſolationis. nam omnis lætitia eſt triſtitiæ diminutiua, propter quod bonum amici cognitum eſt triſtitiæ præcedentis diminutiuum, & per conſequens conſolatiuum. ideo ſubdit:* Repletus ſum con. *Quartus eſt affectus exuberantis gaudii, ſcilicet quando bonum amici non ſolum minuit triſtitiam, ſed totaliter eijcit eam per gaudium ſuperueniens, ideo ſubditur.*

5 Superabundo gau. *i. ex peccatis veſtris, illata mihi, q. d. gaudiū quod concepi de bono veſtro ſuperueniente totaliter ſuperat triſtitiam quam conceperam de malo veſtro præcedente. Aliqui dicunt, q̄ hæc eſt litera. In omni tribulatione noſtra, & ſic eſt ſenſus, quod lætitia, q̄ conceperat apoſtolus ſuperauerat triſtitiam, q̄ ſuperuenerat ei ex tribulatione mota contra eum in Macedonia, quæ tangitur in parte ſequenti. & ideo litera ſequens magis concordat huic expoſitioni. tamen ex vtroque triſtitiam habuerat, vt tangit in ſequentibus.*

6 Nam & cum ve. *Hic conſequenter apoſtolus exponit dictam cōmendationem quantum ad duo, quæ dixerat in ea. ſecundum exponitur ibi:* Sed qui conſolatur. *Dixerat autem apoſtolus ſe fuiſſe triſtatū: Cuius cauſam exponit, dicens:* Nam & cum veni. Maced. nul. re. ha. ca. no. *Non dicit ſpiritus noſter, quia conſolabatur in mente.*

7 Sed omnem tribu. *quæ plenius explicatur Act. 16. d. vbi dicitur, q̄ Paulus, & Sylas verberati, & carcerati fuerunt crudeliter, & pedes eorum cippo conſtricti ex turbatione mota contra eos, eo quod Paulus ſpiritum phytonicum eiecerat de quadam puella, quæ magnum quæſtum præſtabat ſuis dominis diuinando.*

8 Foris pugnæ. *ab infidelibus.*

9 Intus timores. *a falſis fratribus.*

10 Sed qui conſo. *Secundo dixerat apoſtolus ſe fuiſſe cōſolatum. Hoc exponit apoſtolus primo ponens conſolationis materiā. ſecundo ſubdit ad hoc rōnem, ibi:* Contriſtati enim eſtis. *tertio infert ſuam concluſionem, ibi;* Igitur, & ſi ſcripſi. *Materia vero ſuæ conſolationis duplex fuit. Vna aduentus Titi ad ipſum, qui erat ſibi gratiſſimus. Et hanc tangit, dicens:* Sed qui conſo. hu. *i. afflictos. Alia fuit vera pœnitentia Corinthiorū, quā ſibi retulerat Titus, ſicut viderat. ideo ſubditur.* 11 Conſolatus eſt in. *ideſt ex commēdatione veſtra per eum nobis reuelata. ideo ſubditur.*

12 Referens no. ve. *ideſt ardorem proficiendi, ſicut per contrarium fuerant ante pigri.*

13 Fletum ve. *ratione delicti commiſſi.*

14 veſtram æmulat. pro. *pſeudo apoſtolos repellendo amore Chriſti, & mei.*

15 Ita vt mag. gau. *de pœnitentia veſtra, quam prius dolueram de peccato commiſſo.*

Vel

a ¶Inde probari poteſt, quod gaudeo, quia iam non pœnitet me. b ¶Illa prima. c ¶Modo. ¶Quia correcti.
Quoniam etſi contriſtaui vos in epiſtola, non me pœnitet. 1
a ¶Prius. ¶Dum indignati, vel incorrecti. b ¶Non me pœnitet, ſed gaudeo videns, quod.
a Et ſi pœniteret videns, quòd epiſtola illa, & ſi ad horam vos 2 3
b a ¶Dico, quod gaudeo. ¶Non tantum ideo. b ¶Contra me. c ¶Quia ſi animaduertentes culpam pœnituiſtis. 4
contriſtauit, nunc gaudeo, non quia contriſtati eſtis, ſed qa 5
a ¶De hac triſtitia gaudeo, quia hoc eſt ſecundum Deum, ideſt, ſecundum voluntatem, & inſpiratione dei.
c contriſtati eſtis ad pœnitentiam. Contriſtati enim eſtis ſecũ 6
¶Nec in aſperis. a ¶Quia omnia noſtra proſunt.
dum Deum, *vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis. 7
a ¶Vere non damnum patimini, nam commodum potius, quia.
b ¶Dum triſtis eſt peccator, quia peccauit, quia fecit, quod deus odit. c ¶Satisfactionem.
d †Quæ enim ſecundum Deum triſtitia eſt, pœnitentiam, & 8
a ¶Quæ valet etiam. ¶Aeternam. b ¶Sed. ¶Quæ non ad correctionem, & ideo ab ea caueto.
e ſalutem † ſtabilem operatur. Seculi autem triſtitia mortem 9
a ¶Qui in vobis experti eſtis, quod dico. b ¶ideſt tam paruum quid. c ¶De peccato. 10
f †operatur. † Ecce enim hoc ipſum, ſecundum deum con- 11
¶O. a ¶Emendandi, quod deliquiſtis, nec hoc ſolum.
g triſtari vos, quantam in vobis operatur ſollicitudinem, ſed 12
h a ¶Vt contra pſeudo me defendatis. b ¶Contra vos, pro malis, quæ geſsiſtis. 13
c ¶Ne in futuro tale quid contingat. d ¶In melius prouehi.
defenſionem, ſed indignationem, ſed timorem, ſed deſi- 14
a ¶Vt me, vel alios bonos imitemini. b ¶Quia peccantes punitis etiam voſipſos. 15
¶Vt vniuerſaliter dicam vos triſtari ſecundum deum In omnibus exhi. &c. duce fide. 16
derium, ſed æmulationem, ſed vindictam. In omnibus, 17
¶Vt ſitis incontaminati Chriſtiano negotio agendo. ¶Et quia incontaminati, igitur apparet, quòd non propter illos principaliter ſcripſi, ſed propter illum, qui fecit, & illum, qui ſuſtinuerat iniuriam. Quod ita dicit. 18 19
i † exhibuiſtis vos † incontaminatos eſſe negotio. Igi- 20
¶Pro illis. ¶Tantum. ¶Qui rapuit.
k tur etſi ſcripſi vobis, non propter eum, qui fecit iniu- 21

C riatur in his. *Veſtram æmulationem pro me.* Addiſcentes enim
A charitatem apoſtoli erga ſe cœperunt illum defendere contra aduerſarios.

a *Etſi.* prius: *pœniteret.* Hoc dicit ne videatur inhumanus, qui de aliorum triſtitia gauderet.

b *Videns.* Q. non me pœnitet, ſed gaudeo. *Vid. quod.* i. quamuis videam, quòd epiſtola cõtriſtauit, vnde primum dolui, & me pœnituit.

c *Etſi.* i. quãuis *ad ho.* i. paruo tempore. Vnde bona ſpes eſt correctionis eorum, & ideo iam non pœnitet, ſed gaudet.

*Theodor. Etſi enim illæ litteræ vos ad tempus triſtitia af-
B fecerunt, ſed vobis maximam vtilitatẽ attulerunt, ego autẽ gaudeo, vt qui non nudam triſtitiã, ſed triſtitiæ fructum videam, illa enim triſtitia germinauit laudabilem pœnitentiam.

d *Contriſtati.* Non cum ira, quæ peiores efficit, ſed cum pudore, qui corrigit.

e *Pœnitentiam in ſa.*

Auguſ. Satisfactio pœnitẽtiæ eſt cauſas peccatorũ excidere, nec earũ ſuggeſtionibus aditũ indulgere.

f *Sæculi autem, &c.* dum dolet peccator ſe detectum.

* Ambro. Hoc dicit, quia ſicut ſecundum deum triſtitia vitam operatur, pœnitet enim, & ſperat dei miſericordiam, ita ſecundum mundum triſtitia mortem operatur. Detectus enim peccator triſtis eſt quaſi puniendus, non habens a quo ſperet miſericordiam, & ſi forte ad præſens defuerit, qui vindicet, dei tamen iudicium euadere non poterit.

g *Ecce enim.* Triſtitia ſecundum deum facit pœnitere in ſalutem, quia quæ ducunt ad ſalutem, id eſt ſollicitudinem operatur.

C h *Quantum in vo.* Qui pœnitet ſollicit⁹ eſt ne denuo peccet, & non ſe excuſat, ſed confitetur, quod eſt ſe defendere a Gehenna,

hẽna, & deſiderat reformari, qui ſcit ſe per peccatum deformem, & habet zelum bonorum operum, & vindicat in ſe, quod deliquit: Vel. D

i *Exhibuiſtis.* id eſt, oſtendiſtis puniendo illum, qui inceſtũ admiſerat, vos eſſe incontaminatos. *A negotio.* i. graui pctõ illius, qui vxorem patris habuit, cui conſentiendo inquinati eratis.

*Ambro. Quãdo omnia, quæ ad profectum melioris ſpei pertinent, meditari videntur zelum habentes apoſtoli, & præceptoris ſui, in omnibus officijs humanę cõuerſationis, duce fide probos ſe videri contendunt.

*Theodo. Aperte oſtendiſtis vos non eſſe lætatos ijs, quæ ab illis male facta ſunt. Hoc enim dicit illud, vt puri eſſetis. E

† 26. q. 1. c. affectum. in fi.

*Theophyl. Non ſolum, inquit, vos eſtis nil tale facinus auſi, quale fornicator ille cõmiſit, quin etiam neque illi⁹ vſi eſtis cõſortio. Et quoniam in ſuperiori epiſtola dixerat, & vos inflati eſtis, quod dictum, criminis hoc faciebat participes, ſic ait, nunc vero, vel huiuſmodi detriuiſtis ſuſpitionem, & palam feciſtis eius negotii, hoc eſt peccati, & labis vos fuiſſe immunes.

† incontaminati ſitis.

K *Qui fecit iniu.* Vt ille, qui inceſtum fecit. Vel illos tangit, quos ſuperius in 1. epiſto. iniurias, & fraudes fratrib⁹ feciſſe dixit. Et oſtendit non magis cauſa eorum, qui peccauerunt ſcripſiſſe remitti eis, quã cauſa eccleſiæ, quæ omni contumeliam, aut fraudem patiẽti compatitur, & indignatur. Et hoc eſt, quod ait: Igitur & ſi ſcripſi vobis, non tantum propter eum, qui fecit iniuriam, id eſt, fraudem proximo ſuo, nec propter eum, qui paſſus eſt fraudem: *ſed ad mani. ſol. vo. quam pro.* Totius populi ſollicitudinem ſe habere oſtendit, vt ſcili- F
cet

NICOLAVS DE LYRA.

Vel aliter apoſtolus prius correxerat eos dure in epiſtola prima, & poſtea timens ne ex hoc caderent in deſperationem ſeu aliud malum, ad tempus doluit de ſcriptura illa, ſed poſtea vidẽs bonum correctionis futurum gauiſus fuit. Ideo dicit.

1 *Quoniam, & ſi co. vos in.* durè vos corripiendo.

2 *Non me pœ.* modo.

3 *Et ſi pœniteret.* prius ratione dicta.

4 *Videns, quod epi. il. etſi ad ho.* ideſt, tranſitorie.

5 *Nunc gau. non quia con.* ſicut medicus non gaudet de amaritudine, quam infirmo propinauit, ſed de ſanitate per eã cõſecuta.

6 *Contriſtati enim.* Hic conſequenter inducit rationem, pp quã eorum triſtitia fuit ei occaſio gaudii, ſiue materia, ſ. qa triſtitia illa fuit ſecundum deum. Et diuiditur in duas partes, quia primo facit propoſitũ, ſecundo declarat quoddã dictum, ibi. *Ecce enim,* Circa primũ dicit. *Contriſtati e. eſtis. ſ.* Circa, quod ſciendum, quòd omnis triſtitia oritur ex amore. cum. n. aliquis triſtatur, hoc eſt, qa caret amato bono, vel quia timet euenire aliquid contrariũ boni amati. Eſt aũt duplex amor, ſ. amor dei, & ſæculi. Ex amore verò dei oritur triſtitia de peccato, quæ eſt ſecundum deum, quæ nullum affert homini detrimẽtum, ſed magis bonum fructum. iõ ſubditur.

D. ſo.

7 *Vt in nul.* i. ex correctiõe noſtra, ſed magis bonũ. iõ ſubditur.

8 *Quæ e. ſe. deum tri.* ideſt inducit ad pænitentiam de peccatis, quæ pænitentia ducit ad ſalutem. 9 *Stabilem.* id eſt æternã. Sed contra hoc aliquis obiicere poſſet, quia triſtitia de peccato eſt ipſa pænitentia, nihil autem ſeipſum inducit. *ergo, &c.* Dicendum, quòd pænitentiæ tres ſunt partes, ſcilicet contritio, confeſſio, & ſatiſfactio. Triſtitia verò de peccato eſt prima pars pænitẽtiæ, & cauſat alias duas ſequentes, non ipſam. Triſtitia vero ſæculi, quæ oritur ex amore, ſæcularis boni, ingerit detrimentum ſpiritualis boni, ideo ſubditur.

10 *Sec. au. tri. o. mor.* ideſt peccatum. Iaco. 4. b. Qui enim voluerit amicus eſſe huius ſæculi, inimicus dei conſtituitur.

11 *Ecce enim.* Hic conſequenter declarat qualiter triſtitia Dei operatur pænitentiam in ſalutem, dicens: *Ecce enim hoc ipſum ſe. Deum contri. vos.* ideſt, triſtitiam, quam vobis intulit, quæ eſt ſecũdum Deum.

12 *Quantam in vobis.* ad vitandum mala, & agendum bona in illis, qui prius erant ad hæc pigri, & non ſolum hoc, ſed etiam, quæ ſequuntur.

13 *Sed def.* ſ. mei contra pſeudo apoſtolos, ipſos repellendo.

14 *Sed indignat.* contra peccata commiſſa non ſolum a ſe, ſed etiam ab aliis.

15 *Sed timorem.* de recidiuo.

16 *Sed deſiderium.* proficiendi in melius.

17 *Sed æmulationem.* imitando bonos.

18 *Sed vindictam.* puniendo peccata propria, & etiam aliena potiſſime, quia illũ fornicatorẽ nefarium, de quo habetur epiſ. 1. c. 5. punierant. cui tamen prius nimis fauerant. ideo ſubditur.

19 *In omnibus exhibuiſtis.* Quia ſicut ſuſtinentes peccatorem contaminantur, ſic punientes emundantur.

20 *Igitur.* Hic infert concluſionem intentam, dicens: *Igitur & ſi ſcripſi vobis.* de illo nefario puniendo, & accipitur hic ſi, pro quia, quia ſic ſcripſerat.

21 *Non propter eum.* maculando lectũ patris, vt ſcilicet puniretur tantum, ſed vt emundaretur, & alii ex eius pœna terrerẽtur.

1 Nec

B cet iniuſti emendentur, & polluti ſanctificentur, & eccleſiæ
A reconcilientur.

✱ Ambro. Emendando iniuſtos, & pollutos ſanctificando & eccleſiæ reconciliando, totius populi ſollicitudinem ſe habere demonſtrat.

rat approbari, Tito hoc idoneo teſte cū lętitię aī referente, D
c *Et ſi quid apud illum*, *&c.* ✱ Ambroſ. Antequam pergeret Titus ad Corinthios, audiuit ab eis, ideſt ab Apoſtolo, & qui erant cū eo bonam voluntatem eſſe Corinthiorum in emendandis vitijs, ac per hoc regreſſo, & eadem referente, non vtique cōfuſus eſt Apoſtolus, ſed alacer factus eſt, quia non aliter inuenerat Titus, quam audierat ab eis.

a *Ideo conſolationem*, ✱ AMBROS. Accepiſſe ſe, ac per hoc, & dare dicit cōſolationem. Accipit autem, cum dicit ſe corrigere velle, quos arguebat, vt per pœnitentiam ſe reformarent, dat autem
B dum eos reuocat ad Eccleſiā, ne diu contriſtati deſperarēt de ſe, & ad publicam, & funeſtam vitam declinarent.
b *Abundantius ma.* Q. de vtroque, i. de correctiōe veſtra, & de gaudio Titi. Sed magis abundantius de gaudio Titi ſumus gauiſi, quia gaudebat non ſolum de correctis, ſed etiam de alijs quos ſperabat corrigendos.

(Margin: † lapſus fuerat. † conſolationem accepim⁹ ex conſolatio ne veſtri. † refocillatus eſt. † qua vſus erā apud.)

¶Patrem cui rapta.
riam, nec propter eum, qui† paſſus eſt, ſed ad manifeſtandam 1 2
¶Omnibus emendandis. b ¶Iuramentum eſt.
ſollicitudinem noſtram, quam pro vobis habemus coram 3
¶Teſte deo. a ¶Quaſi, quia & hoc intendit, & euenit. b ¶Dum correcti eſtis. c ¶Quæ eſt de correctione veſtra, & gaudio Titi.
a Deo. Ideo quoque† conſolati ſumus. In conſolatione autem 4
a ¶Quam doleremus de tribulatione.
b noſtra abundantius magis gauiſi ſumus ſuper gaudio Titi, 5 6
¶Iam enim ſperat bonum de vobis. a ¶Titi. b ¶Non quia omnes correcti, ſed quia quidam, ſperat de reliquis.
c quia† refectus eſt ſpiritus eius ab omnibus vobis. Et ſi quid 7 8
a ¶Commendando vos. ¶Non erubeſco me falſum inuenire. b ¶Mendax.
d apud illum de vobis gloriatus ſum, non ſum confuſus, ſed
a ¶De correctione veſtra confidens. ¶De vobis.
ſicut omnia vobis in veritate loquuti ſumus, ita & gloriatio
a ¶Ideſt apparuit ei veritas, ideſt vera. b ¶Ideo. c Intima charitas.
e noſtra,† quæ fuit ad Titum, veritas facta eſt, et viſcera eius 9
a Quam ante, quia vidit profectum illorum, vel quam in alios. b Eius Titi dico.
Ambro. Oſtendit Titum eos laudaſſe, qui ſolliciti erant obedire ei, in quo Apoſtolum reueriti ſunt.
abundantius in vobis ſunt, reminiſcentis omnium veſtrum
Quam accurate. Cordis. Corporis.
obedientiam, quomodo cum timore, & tremore excepiſtis
a Et quia ſic in illo egiſtis. b Rebus. Non ſolum bona voluntate, ſed etiam in operibus bonis.
f eum. Gaudeo, quòd in omnibus confido de vobis. 10

d *Sed ſicut.* In corrigendo veritas arguentis apparet, dū qui arguunt ſe emēdant. Dum enim cor
E recti emendantur teſtimonium perhibēt arguenti. Veram ergo oſtendens Apoſtolus prædicationē ſuam, per efficaciam illorum ait: Sed ſicut omnia in ve. &c.
e *Et viſcera eius*, *&c.* Sancti affectus in omni bono eſt.
✱ THEODO. Admodum bene autem in vos affectus eſt, & veſtri nunquā obliuione delendam memoriam circumfert, narrās quidem quomodo eius ſuaſionibus ceſſeritis, & quantum ei præmium obtuleritis, qui eum, vt patrem honoretis, & tanquam ſpiritalem præſidem vereamini.

✱ THEODOR. Valde autē lætatus ſum, quod Titus veſtri in animo memoriā geſtaret, omniū veſtrum charitatem prædicans, & experientia didicit vera eſſe, quæ a me ſæpe de vobis dicta ſunt.
✱ Ambroſ. Correptos per propriam epiſtolam audiens ſe velle corrigere conſolationem accepit. A Tito autem addiſcens, quia dolorem paterentur erroris ſui, auctus eſt in cōſo-
C latione gaudio repletus, quia voluntas eorū in opere cœperat

f *Gaudeo, quod in omnibus confidero de vobis.* ✱ Ambroſ. Non ſolum in bona voluntate eorum lætatus eſt, ſed & in operibus bonis, quibus, quæ peccauerant, emendabant. Ideo, in
F omnibus (inquit) confido in vobis.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Nec propter eum, qui paſſus.* dictam iniuriam, vt vindicaretur per pœnam.
2 *Sed ad manifeſtandam.* vt in vobis extirpentur vitia, & virtutes augeantur.
3 *Coram deo.* Modus eſt iurandi ad confirmationem dicti, ideſt deo teſte. Et quia hæc bona ſunt conſecuta ex ſua correctione, ſubdit: *Ideo conſolati ſumus.*
4 *In conſolatione.* ideſt, ex profectu veſtro vobis dato.
5 *Abundantius magis gauiſi.* i. plus, quam contriſtati fuimus prius ex veſtro delicto. & ſecundā cauſam de gaudio Titi addit, dicens. 6 *Super gau.* de emendatione veſtra.
7 *Quia refectus.* Reficiuntur enim plati de profectu ſubditorū. gaudium enim amici ſui erat ei materia gaudii. Vlterius addit tertiam rationem, dicens.
8 *Et ſi quid.* Apoſtolus enim commendauerat Corinthios erga Titum, qui inuenit eos tractabiles, & obedientes, & ſic apoſtoli verba inuenit eſſe vera. propter quod apoſtolus non fuit confuſus de illa commendatione, quia ita inuentum eſt in veritate, & patet litera. Quartam etiam rationem addit, dicens.
9 *Et viſcera eius.* Quia Titus videns eorum pœnitentiam, & obedientiam, & reuerentiam ad ipſum, habuit eos in viſceribus charitatis magis, quam ante. de quo gaudebat Apoſtolus. Vlterius quintam rationem addit, dicens.
10 *Gaudeo, quod in omnibus.* Ex bono .n. eorum inchoato confidebat, quod bene de cætero ſe haberēt, qđ erat ſibi rō gaudēdi.

CAPVT VIII.

NOtam autem vobis. Hic vbi de correctis agitur, mētio fit de collectis, quia ab alijs non quærit, quib. ſuadere nō pōt. Vel vt alij codices habent, quibus ſua dare non prodeſt.
✱ Theodor. Primum quidem Macedonum ſynceram fidem exponit, & quæ pro eo certamina ſuſceperint, & quā magno, & excelſo animo fuerint in paupertate. Dei autem gratiam vocauit, bonorū poſſeſſionem, non liberū oijciēs, ſed docens, quod per diuinum auxilium cogi poſſunt opes virtutis.
* Hieron. Ad collectas, & eleemoſynas exemplo Macedonum prouocat, vt non putent ſibi grauia, quod pauperiores videant iam feciſſe.
* Ambroſ. Quoniam Macedones deuoto animo perceperunt verbum fidei, idcirco eis gratiam datam a deo dicit, vt in tribulatione Pauli, & Silæ, ſcandalum non paterentur, ſed in exultatione mentis acciperent confidentes de ſpe promiſſa, vt probatos ſe horū paſſionibus demonſtrarent.

CAPVT VIII.

¶Non habui requidm in Macedonia, tamen in ea magna mihi gratia data eſt.
NOtam autem vobis facimus fratres

a *Quod*

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. VIII.

NOtam autem facimus. Poſtquam Apoſtolus induxit Corinthios ad bonum in generali: Hic cōſequēter hortatur eos ad quoddam bonum in particulari, ſcilicet ad largitionem eleemoſynæ mittendæ in Ieruſalē. Fideles enim ibidem habitantes venditis omnibus ponebant precia ad pedes apoſtolorum, vt diuiderentur ſingulis prout opus erat, Actuum 4. & quia propter Chriſtū fuerunt depauperati, diſpoſuerunt ſic apoſtoli, quod credentes de aliis ciuitatibus, & terris, qui non ſic abrenunciabant propriis, iuuarent illos ſuis eleemoſynis, & de hoc fuit rogatus Paulus, & Barnabas, vt habetur Act. & Galat. ſecundo. propter quod Paulus circa hoc erat ſollicit⁹. Et ideo primo inducit Corinthios ad

A a *Quod in mul e exper.* Vel abundantiſſima gratia eorũ fuit in multo experimento tribulationis. Quia pro tribulatione Pauli & Sylæ ibi facta, non ſunt ſcãdalizati: Sed cum gaudio acceperunt verbum, probati paſſionibus eorum.

b *Et altiſſima.* Aug. Tenues in ſubſtantia diuites in dando, quia pura conſcientia operati ſunt.

* SEDVLIVS, & Hieronym. Multum quidem pauperes ſunt in terrena facultate, ſed in magna ſimplicitate, ſiue diuites, cupiẽtes plus dare, quam quod habeant, ac propterea deus magis probat animũ, quam quod porrigitur dextera. Qui enim quantum poteſt facit, totum facit.

* Chryſoſtomus. direptæ erant Macedonum facultates, vt ad illos ſcribit: *Vos imitatores facti eſtis eccleſiarum, quæ ſunt in Iudæa, quia & eadem paſſi eſtis, & vos a veſtris contribulibus, quemadmodum, & illi a Iudæis.* Ideo valde mirabile eſt, quod ex tanta inopia tantam declararint liberalitatem. Non.n. menſura dantium, ſed voluntate exhibentiũ liberalitas æſtimatur. Et non ſolũ non obfuit eis ad liberalitatẽ paupertas, ſed & occaſio fuit exundandi, & quo pauperiores erant, hoc magis alacriores, & liberaliores exhibebãt.

* Idem. Agricolæ non triſtes, ſed alacres frumenta terræ viſceribus mandant, ſpe manipulorum, qui maiorem copiã referant: Sic qui dat, abundabit.

* Clemens. Alexan. Sicut putei exhauſti in priſtinã menſuram reuertuntur, & ad vbera, quæ ſuguntur, ſolet lac accedere: Ita diuitiæ communicatæ augentur.

c *Quia ſecundum virt.* * Greg. Naz. Nil tam diuinum habet homo, quam de alijs bene mereri, tametſi ille maiora, hic
C minora beneficia conferat, vterque nimirum pro ſuis virib. Egenti parum aliquid dato, neque enim parum eſt ei, qui omnibus rebus caret, imo ne ipſi quidem deo, ſi viribus tuis par ſit, ſummi muneris loco alacritatem dona, ſi nihil habes collachryma. Ne ſit tibi iumẽto vilior hõ, o hõ, qđ in foueã lapſum, aut oberrãs erigere ac reducere, tibi lex præſcribit.
* Grego.

a Gratuitum donum dei vocat eleemoſynam dare.
a gratiam dei, quæ data eſt in eccleſijs Macedoniæ. quod in 1
a Qua ſcilicet. Non voluerunt pati, ſed experti ſunt, & inde gauiſi ſunt, & cum pauperes abundanter dederunt 2
Fu...
multo experimento tribulationis abũdantia gaudij ipſorũ 3 4
a Magna, vel nobiliſsima. b idest maior facta eſt, dum intendit diuitias dare.
c Et hoc ſimplici animo non, vt homini placeant.
b & altiſſima paupertas eorũ abũdauit in diuitias ſimplicitatis 5 6
a Et inde.
c eorum. Quia † ſecundũ virtutem teſtimonium illis reddo, & 7 8
a Vt etiam poſt egerent. b Rerum ſuarum. c Nemine cogente. d Ad dandum.
e Cum timens eis non aſſentirem 9
ſupra † virtutẽ † voluntarij fuerũt, cum multa exhortatione 10
a Vt eos permitteremus habere b idest vt liceret eis dare ſua non quaſi propria, ſed quaſi communia de quibus miniſtrarent aliis. c Miniſtrationis. 11 12
d obſecrantes nos gratiam, & communicationem miniſterii 13
a Miniſterium. Dederunt ſua. b i. ea intentione. c Purauimus, ſ pro culpis redimendis. 14
quod fit in ſanctos. Et nõ, ſicut ſperauimus, ſed ſemetipſos 15
a Emendatione vitæ. b Vt ei obedirent. c Dederunt ſe, vt nobis obedirent. 16
d Qui vult homines ſubdi vicariis ſuis. 17
e dederũt primũ † domino, deinde nobis, per voluntatẽ dei, 18
a Inſtiterunt. Exemplo eorum nos prouocati. b Poſtquam correctos vidit.
c In vobis benefacere. 19
f ita, vt rogaremus Titũ, vt quemadmodũ cœpit, ita & perficiat 20 21
g

* Grego. Magnus. Hom. 23. in euangelia, ex duorum diſcipulorum domini, qui eum apud Emauntas coegerunt perD
manere, exemplo colligitur, quia peregrini, & pauperes ad hoſpitium non ſolum inuitandi ſunt, ſed & trahendi. Deu. 22. Exod 23. Luc. 24.

d *Gratiam, & comm.* * Chryſoſtom. Vide apoſtoli ſapientiam, vt enim non extollantur, opus eorum, & eleemoſynã gratiam vocat honeſtis nominibus.

e *Primum do.* ſe emendantes, deinde fratribus ſua offerentes. Aliter non erat accipiendum, quia munera excæcant oculos, & iura auctoritatis inclinant. Qui vero dant ne arguantur, fructum dandi non habent. Eccle. 20. d. E

* Hieronym. Amplius, quam ſperabamus fecerunt, non contenti ſua dare, ſed ſeipſos dño tradiderunt, deinde nobis, hoc eſt, deus videt voluntatem eorum nos effectum.

* Chryſo. Non enim ſperabamus, quòd in tanta tribulatione & paupertate exiſtentes, etiam nos coegiſſent, ſed & totos ſe deo non partim mundo, obtulerunt, nec ideo arrogãtes facti ſunt, ſed multam declarantes humilitatem obediẽtiam, honorem ac ſapientiæ ſtudium, eleemoſynam operati ſunt: Deinde etiam per voluntatem dei, neque enim humano modo faciebant, nobis obedierunt, & dei legem implentes nobis per charitatem iuncti fuerunt.

f *Ita vt rogarem.* * Chryſo. Quoniam, inquit, illos Macedones videbamus feruentes, & ſtrenuos in omnibus, in tentationibus, in miſericordia, in dilectione noſtri, in triſtitia, in puritate vitæ, vt & vos æquales illis efficiamini, miſimus Titum ad vos, vnde & hinc excitati imitemini Macedonas.

* Hiero. Vt doctrina, & diſpoſitione ſua, etiam hoc in vobis perficiat, ne quid minus ceteris habeatis.

g *Vt quemadmodum cœpit.* * Bernar. Non qui inceperit, ſed qui perſeuerauerit, ſaluus erit. Incipere, multorum eſt, perficere paucorum: Sola perſeuerantia viris meretur gloriã, coronam virtutibus. Vigor virium, virtutũ conſummatio eſt, nutrix ad meritum, mediatrix ad præmium. Serm. de virt. obed. & epiſt. 129. ad Lanuẽſes. F

a Sed

NICOLAVS DE LYRA.

ad hanc eleemoſynam tribuendam. ſecũdo docet tribuendi modum ca. ſequenti. Prima adhuc in duas, quia primo agit de huius eleemoſynæ datione, ſecũdo de miniſtris eius, & collectione ibi *Gratias ag.* Prima adhuc in duas, quia primo ad dandam eleemoſynam Corinthios inducit, ſecundo excuſationẽ excludit, ibi: *Si enim voluntas.* Prima adhuc in tres. ſecundum, quòd inducit eos tripliciter. ſecunda ibi. *Scitis enim.* tertia, ibi: *Hoc enim vobis vtile.* Primus autem modus inducendi Corinthios ad eleemoſynæ dictæ dationem eſt per exemplum Macedonum, qui iam hoc fecerant, propter quod ponit primo eorum exemplum. ſecundo Corinthios inducit ad imitandum, ibi: *Ita vt rogaremus.* Circa primũ dicit: *Notam autem facimus vobis fratres.* vt imitemini.

1 *Gratiam dei.* ideſt opera bona, quæ proueniunt ex dei gratia.

2 *Quæ data eſt.* mihi per miniſterium meum: *in eccleſiis Macedoniæ.* Conſequenter ponit gratiam illam, dicens.

3 *Quod in multo.* ideſt in multa tribulatione eis ſuperueniente, quam non ſolum audiui, ſed etiam experimento probaui.

4 *Abundantia gau. eorum.* quia non ſolũ ſuſtinuerũt patienter, quod eſt virtutis politicæ, ſed ẽt gaudenter, qđ eſt virtutis, infuſæ, Act. 5. g. *Ibant apoſtoli gaudentes, &c.* Hoc aũt pmittit apoſtolus, vt oſtendat eleemoſynam Macedonum magis cõmendabilẽ, eo qđ in dicta tribulatione depauperati fuerant, & tñ eleemoſynas mittere ſanctis in Ieruſalem non omiſerant. ideo ſubdit apoſtolus.

5 *Et altiſſi. pau. eorum.* ideſt valde commendabilis.

6 *Abundauit.* ideſt effectum abundantiæ oſtendit.

7 *In diuitias ſim.* ideſt puritatis conſciẽtiæ, quam puritatem facit charitas, quæ bona proprii quantumcunque modica facit extendere ad neceſſitates proximi releuandas.

8 *Quia ſecundum vir.* i. promptitudinem animi ad dandum.

9 *Teſtimonium illis.* non ſolum ex auditu, ſed etiam ex viſu.

10 *Et ſu. virtutem.* ideſt ſupra facultatem.

11 *Voluntarii fuerunt.* ad dandum. Circa quod ſciendũ, ꝙ licet liberalitas politica habeat mediũ reſpiciendo ꝓprias facultates: liberalitas tñ infuſa excedit hoc mediũ, inquantũ reſcindit aliqđ de ſibi neceſſariis ad dandũ magis indigenti pp deũ, ſicut & tẽperantia infuſa nõ ſolũ reſcindit carnis delectabilia, prout impediũt bonam diſpoſitionem corporis, & debitũ vſum rationis, ſed vlterius, vt corpus in ſeruitutem animæ totaliter redigatur.

12 *Cum mul. exhor.* ideſt non ſolum liberaliter dãtes, ſed etiam nos obnixe rogantes, vt acciperemus.

13 *Gratiam.* ideſt, eleemoſynam.

14 *Et communi.* bonorũ ſuorũ ſiẽdam pauperib. in Ieruſalem.

15 *Et non ſicut ſpe.* ideſt non quantum ſperabamus, ſed plus dederunt. ideo ſubditur.

16 *Sed ſemetipſos dederunt.* totam vitam ſuam ad gloriam eius ordinando.

17 *Deinde no.* obedientiam promittendo.

18 *Per voluntatem dei.* ideſt, propter deum nobis obediendo. Tunc enim eſt obedientia recta, quando ſit deo primum, deinde homini propter deum.

19 *Ita vt roga.* Polito exemplo Macedonum, hic conſequenter excitat Corinthios ad imitandũ, dicens: *Ita, ſ.* moti ſumus facto eorum.

20 *Vt rogaremus Titum.* vos inſtruere in aliis operibus bonis, & perfectos vos reddidit in illis.

21 *Ita & perfici. in vobis, & etiam iſt. grat.* inducẽdi vos ad huius eleemoſynæ magnificam largitionem, non ſolum, ſicut alii, ſed plus. Cuius cauſa ſubditur.

8 Quia

1 Sed

a ¶Non modo alia,ſcilicet. b ¶Eleemoſynarum in ſanctos.
¶Perficiat non quocunque modo,ſ.vt in hac gratia largitionis abundetis, ſicut in aliis.
a †in vobis etiam † gratiā iſtam. †Sed ſicut in omnibus abun- 1
a ¶Gratia loquendi b ¶Scripturarum. c ¶Qui a in omnibus ſollciti eſtis. 2
datis fide, ſpe, & ſermone, & ſcientiā, & omni ſollicitudine 3
¶Spirituali. ¶Inſuper. a ¶Rogaui Titum,vt perficeret hanc gratiam. ſed hoc non dico imperans ne ſitis tranſgreſſores. 4
5
b & charitate veſtra in nos, vt & in hac gratia abundetis. Non 6
a ¶Macedonum,quibus ſimiles ſitis,vel pauperum de quibus eſtis, vel eſſe debetis ſolliciti 7
b ¶Vt largi ſitis,& diſcretione animi non pro terreno commodo. 8
quaſi imperans dico, ſed per † aliorum ſollicitudinem etiam 9
a ¶Veſtrum. b ¶Comprobare volens. ¶Vel ſuadere volens. 10
c veſtræ charitatis † ingenium bonum comprobans. Scitis 11
a ¶Pauperibus dare debetis,& vere,quia. b ¶Charitatem.
c ¶Qui & de illis ſollicitus fuit,cuius exemplo hortatur illos. Hanc,ſ. 12
enim gratiam domini noſtri Ieſu Chriſti, quoniam propter 13
¶In mundo. a ¶Deus,& per quem omnia facta ſunt. ¶In ſua maieſtate.
d vos egenus factus eſt, cum eſſet diues, vt inopia illius vos di 14
e a ¶In ſpiritualibus. b ¶ideſt in conſideratione huius tanti beneficii dei do conſilium vt pauperibus eleemoſynas detis. ¶Plus eſt vtile facienti, quam cui fit. 15
uites eſſetis. Et conſilium in hoc do. Hoc enim vobis vtile 16
a ¶Quod plus eſt,quam facere. b ¶Præterito. 17
f eſt, qui non ſolū facere, ſed & velle cœpiſtis ab anno † prio- 18
a ¶Vt non ſolum velitis, ſed & opere perficiatis. 19
re. Nunc vero, & facto percipite, vt quemadmodum prom- 20
a ¶Quia ex diſcretione volunt. ¶Promptus. b ¶Animus.
¶Voluntas in opere appareat ſi vera eſt. c ¶Secundum id.
ptus eſt animus voluntatis in vobis, ita ſit, & perficiendi ex eo
a ¶Siue plus, ſiue minus. b ¶Dando. ¶Vt neceſſaria retineat. 21
quod habetis. Si enim * voluntas prompta eſt, ſecundū, id qđ 22
23

a *Sed ſicut in omnibus.* ✻ Hiero. Nota cum fide ſcientiam A eſſe laudabilem.

✻ Theophyl. Cum laudibus adhortatur, inquiens: Quemadmodum cætera omnia abunde tenetis, ſic & hoc loci, non vt detis, verum vt exuberetis, vel ſupra Macedones, vel vt largi ſitis ſimpliciter.

b *Non qua. im. &c.* Vel: Non ſolum rogaui Titum, ſed ego ipſe dico imperans, vt abundetis. *Quaſi im.* Ideſt, quaſi pœnitentiam iniungēdo, quia ſic quaſi ex voto tenerentur.

†erga vos. †beneuolentiā

✻ Chryſoſtomus. Sane hoc ad perſuadēdum multum valet, quòd conſulens B ſic amico afficitur: Vide quo modo nō ſit moleſtus, neque violentus neque cōpellens, imo ſermo vtrunque habet, ſed ſine moleſtia ac neceſſitate.

†erga alios. †ingenuitatē, vel ſynceritatem. †ſuperiore.

✻ Hieronym. Sed cōſiliū, inquit, do, vt ſicut in multis formam alijs præbetis, ita & in iſto opere faciatis. Eſt enim vobis ſic ingenita pietas, vt ab ea diſcedere minime egeatis.

* prius.

c *Ingenium bonum.* ✻ Chryſoſto Magnus quidem homo, & precioſum quid vir miſericors: Iſta quidem maior eſt gratia, quam mortuos ſuſcitare. In eleemóſyna debitorem deū conſtituis, in ſignorum operatione, ipſe debitor efficeris dei.

Hom. 16. in c. 8. epiſt. 2. ad Cor. Et hom. 33. ad pop. Antio.

✻ Idem. Eleemoſyna eſt dei donum, & bonum, & ars omnium artiū quæſtuoſiſſima, & optima. Melius eſt hanc artē ſcire, quam regem eſſe, & diademate coronari. Hæc ars alterius non indiget artis, domos cæleſtes ædificat, texit veſtes, inabſumptos parat theſauros, facit vt mors ſuperetur, diabo C lum cohibet, deo reddit ſimiles, quod eſt omnium ſumma bonorum. Quod igitur eleemoſyna fuerit vtilius bonum?

d *Egenus fa. eſt.* Augu. Non ait: Pauper factus eſt, cum diues fuiſſet,

fuiſſet, ſed cum diues eſſet. Paupertatem enim aſſumpſit, & D diuitias non amiſit, intus diues, foris pauper, latens deus in diuitijs, apparens homo in paupertate.

✻ Chryſoſto. Ne obiter percurratis gratiæ dei magnitudinem, qui niſi factus eſſet pauper, tu non factus eſſes diues. Hoc bene animo expendite, & nullis veſtris rebus parcetis. Diuitias autem hoc loco dicit, ſcientiam pietatis, peccatorum purificationem, iuſtitiam, ſanctimoniā, & innumera bona, quæ nobis exhibuit, & exhibiturus eſt.

†Ime

✻ Hieronym. Si ergo ille propter vos E vniuerſa contempſit cum eſſet vniuerſorum conditor, & dominus, quāto magis vos dare debetis pauca, non veſtra, imo ſua ei reddere? Iſti enim datur quidquid eius cauſa porrigit. Simul, & contra Fauſtinum facit, quod prius, quam pauper fieret Chriſt⁹, diues erat, quia habitabat in patre.

* Ambroſ. Cuius inopia ditat, ſanat fimbria, fames ſatiat, mors viuificat, ſepultura reſuſcitat. Hic ergo diues eſt theſaurus, huius pinguis panis, quem qui manducauerit, eſurire non poterit.

e *Vt inopia illi.* Per illius enim paupertatē abijcimus pānos iniquitatis, vt induamur ſtola immortalitatis. Omnes ergo diuites facti ſunt, in pauperem Chriſtum credentes. Nemo ergo ſe contēnat pauper in cella, diues in conſcientia. Securior dormit in terra, quam auro diues in purpura. Non ergo expaueſcas cum tua mendicitate ad illum accedere, qui indutus noſtra paupertate, vbi ſe pauperauit nos ditauit.

f *Sed & velle.* Vel ſecundum alios quidam voluerant, quidam cœperant, nunc vero vtrique perficiant.

✻ Hieronv. Quod voluntarie cœpiſtis, implete. Omnis. n. F boni operis finis eſt expetendus. Quia ſicut factum, niſi accepti

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sed ſi. in om. abun. *præ cæteris Chriſtianis.*
2 Fide. *qua creditur ad iuſtitiam.*
3 Spe. *qua in deum tenditur.*
4 Et ſermone. *ideſt fidei confeſſione ad ſalutem.*
5 Et ſcientia. *i. notitia ſcripturæ, & hæc pertinent ad mentis affectionē. Conſequenter ponit, q̄ pertinent ad exteriorē operationem dic.*
6 Et omni ſol. *ſcilicet, bene operandi.*
7 Cha. ve. in nos. *ideſt, charitatis operibus nobis impenſis.*
8 Vt & in hac gr. *i. in huius eleemoſynæ largitione pcellatis alios, ſicut præcellitis eos in aliis gratijs. Sed quia poſſet aliquis credere apoſtolum hoc dicere per modum præcepti. ideo hoc remouet di.*
9 Non quaſi im. di. *ſciucet iſta.*
10 Sed per a. ſol. *ideſt per Macedonum exemplum, qui dictam eleemoſynam fecerunt ſollicite.*
11 Etiam ve. &c. cō. *i. comprobare volens prōptitudinem veſtræ charitatis ad dictā eleemoſynam faciendā. Sicut enim in ſpeculabilib. ille dicitur boni ingenij, qui cito capit verba magiſtri, ſic in operabilib. ille Metaphorice dicitur ingenii boni, qui alterius exemplo cito mouetur ad opus bonum, etiam in melius procedendo.*
12 Scitis. *Hic ponitur ſecundus modus inductionis, ſcilicet per exēplum Chriſti cum dicitur:* Scitis enim. *i. ſcire debetis ad imitandum.*
13 Gratiam domini noſtri. *quæ ſit illa ſubditur.* Quo. pro. vos. *non neceſſitate, ſed voluntate.*
14 Cum eſ. di. *nō dicit fuiſſet, ne crederetur per hoc cæleſtes diuitias, vel ſpirituales dimiſiſſe, quod eſt falſum, Pſal. 48. a.* Simul in vnum diues, & paup. *ſic enim fuit diues in ſpiritualibus, q̄ ſimul pauper fuit in temporalibus.*
15 Vt inopia illius. *in temporalibus.*
16 Diuites eſſetis. *in ſpiritualibus. omnia enim pœnalia, quæ ſuſtinuit Chriſtus, inter quæ reponitur paupertas, fuerunt remedia contra mala noſtra, & per ea ſumus reſtituti vita ſpirituali.*
17 Et conſilium in hoc do. *vt exemplo Chriſti, pro largitione eleemoſynæ non formidetis minui in facultatibus veſtris.*
18 Hoc enim vobis. *Hic conſequenter ponitur tertius modus inductionis, ſ. ratione vtilitatis maioris, quæ prouenit danti eleemoſynā, quia dat tantū bonum temporale, & recipit ſpirituale, quod eſt maius quanto quæ ſunt animæ corporalibus præferuntur. ideo dicitur:* Hoc enim vo. *ſcilicet magis, quam illis, qui recipient.*
19 Qui non ſo. *quaſi dicat libenter debetis hoc facere ex quo incœpiſtis hoc velle a primo anno conuerſionis veſtræ ad fidem.*
20 Nunc vero, & facto. *ideſt, illam bonam voluntatem opere adimplete, vt ſic promptitudo animi appareat in opere.*
21 Ex eo, quod *Hoc addit apoſtolus, quia diſcrete debet fieri eleemoſyna ſecundum facultatē facientis, niſi in caſu in quo quis vult ſtatū mutare, vt pote per ingreſſum religionis, tunc enim totum pauperibus erogandum eſt, Matth. 19. c.* Si vis perfectus eſſe, vade & vende omnia, q̄ habes, & da pauperib. & veni ſequere me, &c.
22 Si enim vo. *Hic circa prædicta remouet duplicem excuſationem. Prima eſt, quia poſſet aliquis dicere, quod nō poſſet dare, niſi valde modicum, & ſic nullius, aut modici meriti eſſet apud deum, hoc remouet. dicens,* Si enim voluntas prom. eſt. *ad dandum.*
23 Secundum id, quod habet. *ſcilicet, quantumcunque datum ſit modicum.*

acceptum non eſt, ita voluntas infructuoſa eſt, habentibus A cam ſine facto.

Sed cuius voluntas,&c. ✱ Hieronymus. Ne putetis me aliquem ſupra vires cogere, aut tantum in hac cauſa a paupere quãtum a diuite expetere. Omnes æqualiter dabunt, vnuſquiſque dederit quantum poteſt, non ſecundum quod nõ habet, hoc & Tobias dicebat ad filium. *Prout habueris fili, fac eleemoſynam.*

a *Non vt aliis ſit remiſſ.* ✱ Hieronymus. Si Paula pauperem videbat, ſuſtentabat, ſi diuitem, ad bene faciẽdum hortabatur. Liberalitas ſola excedebat modum. Cum ergo in largiendo eſſet profuſior, & eam in re familiari deſiderarem eſſe cautiorẽ arguebam eam, illud proferens de Apoſtolo. *Nõ vt aliis ſit remiſſ.&c.* Sed id mira verecũdia & ſermone parciſſime diſſoluebat, teſtẽ inuocãs B Deũ, ſe pro illius nomine cuncta facere, & hoc habere voti, vt mendicans ipſa moreretur, & vnum nummum filię non dimitteret, & in funere ſuo aliena ſindone inuolueretur.

✱ Greg. Mag. In eleemoſynarum diſtributione videndum eſt, ne cum pauca dare oporteat, plurima præbeant, qui miſericorditer tribuunt, & ipſi poſtmodum nimie inopiã tolerantes, ad impatientiã erumpant. Cũ enim dantis mens ferre inopiam neſcit, ſi multa ſibi ſubtrahit, occaſionẽ cõtra ſe impatiẽtię exquirit. Prius enim præparandus eſt patientiæ animus, & tũc aut multa ſunt, aut cũcta largienda, ne, dũ minus æquanimiter inopia irruens fertur, & pręmiſſę largitatis merces pereat, & adhuc mẽtẽ deterius murmuratio ſubſequẽs perdat. Audiant ergo quod ſcriptum eſt. *Non vt aliis ſit remiſſio. vobis autem,&c.*

✱ Theophylact. Non vt alij in quiete & delitijs agant, vos verò ſupra vires elargiamini, vt ex hoc penuriam & afflictionem ſuſtineatis. Atqui Chriſtus laudauit viduam quæ omnes facultates ſuas in pertijt. At Paulus idem vult conſulere Corinthijs, tũ quod imbecilliores erãt, parum quod opulẽti.

b *Sed ex.* Diuidet quantũ habet cum ſanctis, quia non plus exigitur quam retinere ſibi debet, ſic Zachæus dimidiũ bonorum ſuorum dedit pauperibus.

Ex æqua. Nõ vtique ſecundũ paritatem hoc dico, ſed vt ſuſtententur de veſtris rebus ſicut & vos, vt & illorũ abũdantia veſtræ ino. ſit ſup. Qui enim viuunt in hoc ſeculo, non habent merita ad vitã ęternam ſufficientia. Sed quia pauperes Chriſti (quorũ eſt regnum cęlorum) per eleemoſynas amicos & debitores ſibi fecerunt, per merita eorum conſequẽ- C tur, quod per ſe non merentur.

Vt

a Tantum accepta eſt dando vires. b Ideo ex quod habetis vos dare moneo.

a habet accepta eſt, non ſecundum id quod non habet. † Non 1

a Volo. b Vt alii de veſtris ocioſe viuant. Alios refrigerium. 2
c Paupertas non quin melius eſſet omnia dare, ſed infirmis timet, quod ſic dare monet, ne egeſtatem patiantur. d Potius uolo ut ueſtra abun. &c.

b enim ut aliis ſit † remiſſio, vobis autem † tribulatio, ſed ex 3

Quod tam breue. a Terrenorum. b Qui omnia mundi deſerunt. 4

æqualitate in præſenti tempore, veſtra abundantia illorum

a Etſi non compleat. b Qui diuinis uacant c Meritorum.

inopiam ſuppleat, & illorum abundantia veſtræ inopiæ † ſit 5

a Vt ſicut hic miniſtrauerunt ſanctis, eis reddant uicem ſancti in futuro. 6
b In uoluntate, etſi non in opere.
c In Exodo de manna. 7

c ſupplemẽtum, vt fiat ęqualitas. Sicut ſcriptum eſt. † Qui mul- 8

d a Colligit. b Quia quod plus habuit, dedit indigenti. c Quia recepit ab eo qui abundauit. 9
d Quaſi rogaui Titum, uel ego ipſe hoc conſulo. ¶ Ago. 10

e f tum, non abundauit, & qui modicũ non minorauit. Gratias 11

a Vt abundetis in hac ſimplicitate eleemoſynarum. 12
b Quam ego habeo. 13

autem Deo; qui dedit ſollicitudinem eandem pro vobis in

c *Vt tunc fiat æquali.* Non quin differant in claritate. Sed quia D omnibus idem, & omnibus erit ſufficientia.

Aequali. Ipſa eſt pax Ieruſalẽ, vt opera miſericordię corporalia iungãtur operibus prędicationis ſpiritualibus, & fiat pax dando & accipiendo, vt qui accipiũt ſpiritualia, tribuãt carnalia, vnde Apoſtolus. *Si ſpiritualia ſeminauimus vobis, magnum eſt ſi carnalia veſtra metamus.* [1. Cor. 9. b. † 25. q. 1. cap. ideo. §. valet ergo.]

Vt fiat æqualitas. ✱ Chryſoſt. Floretis vos opibus, florent illi fiducia in Deum & vita, date de opibus, accipiatis fiduciam. [† anguſtia.] [† ſuccurrat.]

✱ Hieronymus. Date illis carnalia, vt & illi vacantes poſſint vobis reddere ſpiritualia. [† Exo. 16. d.] [† Nihil minus habuit]

✱ Bernardus. Da aurum, vt accipias cælum.

d *Sicut ſcrip.* de manna in ſigno huius rei.

e *Qui multum.* ſ. collegit de manna. i. amplius quam Gomor. E *non abun.* i. non plus habuit quã Gomor. *& qui mo.* ſ. collegit. i. minus quam Gomor. *non mi.* i. nõ minus habuit quam Gomor, in Exodo ait, *Nec qui plus collegerat, habuit amplius, nec qui minus parauerat, reperit minus.* In quo ſignificabat, φ & qui maiora habent merita, & qui minora, in æterno conuiuio eandem habituri ſunt refectionem. [Exo. 16. d.]

Qui mul. non ab. Plus habẽt ſancti in ſpe futuri, minus hi q in tẽpore diuites, & tamẽ ibi ęquabuntur. Vt ſicut hic inopiam ſanctorũ ſuſtentant, ita ibi ab eis ſuſtententur, & diuites fient in ęterno bono. *Qui mul. non a.* Sic qui multũ dat diues, & φ parũ paup, ſi ęqua volũtas, ęqualẽ habẽt mercedẽ.

✱ Hiero. Hoc Iudęorũ & Mannę exẽplo docemur, quod omnis ſuperbundantia generet vermes, & φ quæ deus dat, oĩbus ęqualia eſſe debere, vt perfecti doctrinã nõ abſcõdãt, & diuites uictum nõ denegent. *Dignus eſt enim opera. cibo ſuo.* [Matt. 10.]

✱ Chryſoſt. Qui plus collegerant mannę, nõ maiorẽ inuenti sũt habuiſſe menſuram quam qui minus, Deo ſic inſatiabilitatẽ puniente, ne plus quam par ſit, deſiderent, neque doleant ſi minus habeãt. Quid itaque paupertatẽ times? Dicis, audio, ne hominũ auxilio egeã. At puerilis timor eſt, nõ vides, φ omnes mutua opera indigemus? Miles opificis, opifex negotiatoris, negotiator agricolę, ſeruus liberi, dominus ſerui. Si turpe eſt egere alterius opera, reliquũ eſt vt moriamur. Et quanto magis diteſcis, tanto & huic maledictioni teipſum obnoxium facis. At Deus ſubiecit nos nobis inuicẽ, ob hanc neceſſitatẽ, vt quotidie alter alterũ requirat, & ſi hoc fręnum abſtuliſſet, quis facile proximi amaſſet amicitiam? Nonne eſſemus indomitę beſtię? F

f *Gratias autem ago,&c.* ✱ Chryſoſtomus. Poſt eleemoſynæ laudem

NICOLAVS DE LYRA.

1 Non ſe. id quod non ha. *ideſt, acceptio diuina nõ menſuratur ſecundũ quantitatẽ eleemoſynæ quę nõ eſt in poteſtate dantis. Pauper enim nõ poteſt dare tantam eleemoſynam quantam diues, ſed menſuratur ſecundũ promptitudinem voluntatis, quæ ſtatim exiret in actum habita facultate, propter quod impedimentum quod eſt inuoluntariũ, nihil tollit de merito. vnde Mar. 12. duo minuta quæ pauper vidua miſit in Gazophylaciũ plus commendantur a Saluatore, quã munera diuitũ quaſi incomparabiliter maiora. Secunda vero excuſatio poſſet eſſe, quia diceret aliquis, quod fideles in Ieruſalẽ habitantes per huiuſmodi eleemoſynas abundarẽt, & ocio vacarent, & dantes depauperarẽtur, quod non eſſet conueniens. Ideo hoc remouet, dicens.*

2 Non enim vt ali. ſit re. *ideſt, ocioſitas vitæ.*

3 Vobis aut. tri. *ex depauperatione, ſupple dictas eleemoſynas hortamur fieri.*

4 Sed ex æqua. in præ. *ideſt, vt fiat quædã æqualitas proportionis inter vos & ipſos, quia plus abundatis in tẽporalibus quã ipſi, & econuerſo ipſi magis abundant in ſpiritualibus quã vos, & ſic fit quædam æqualitas, ſi per veſtrã abundantiam in tẽporalibus eorum indigentia ſuppleatur, quod minus eſt. Et econuerſo per eorum abundantiam in ſpiritualibus ſuppleatur quod minus eſt in vobis, vt patet in litera.*

Sicut

5 Sicut ſcrip eſt. *Exod. 16. de colligentibus manna.*

6 Qui mul. *ſupple collegit.*

7 Non abundauit. *ideſt, non inuenit niſi menſuram Gomor pro quolibet capite domus ſuæ.*

8 Et qui modicum. *ſcilicet, collegit.*

9 Non minorauit. *i. non inuenit minus menſura Gomor per ſingula capita, & hæc fuit figura huius adæquationis inter eccleſiæ primitiuæ fideles.*

10 Gratias au. *Hic conſequenter agit de miniſtris collectionis huius eleemoſynæ. Et diuiditur in duas, quia primo eos nominat. ſecũdo, Corinthiis eos recommendat, ibi.* Oſtenſionẽ. *Prima adhuc in tres, ſecũdũ quod tres miniſtros nominat. Primus autẽ eſt Titus, qui Corinthios iam ante inſtruxerat, vt prædictũ eſt, & ideo negotiũ iſtud fuit ſibi principaliter impoſitum. Dicit igitur Apoſtolus,* Gratias autem Deo. *a quo principaliter eſt omne opus bonum.* [Diuiſio.]

11 Qui dedit eandem ſollicitudinem. *ad procurationem eleemoſynæ dictæ.*

12 Pro uobis. *Quia magis cedet ad utilitatẽ veſtram, quam recipientibus ipſam, ut oſtenſum eſt ſupra, quia recipiunt a uobis bonum temporale, uos autem ab eis bonum ſpirituale, quod eſt melius.*

13 In corde Titi. *ſicut in corde meo.*

A laudē, de fidelitate Titi peccatum illarū pro ſanctis & pauperibus collectore diſſerit, hoc enim emphaſim habet, Nā q̃ miniſtris bene cōfidit & nihil ſuſpicat̃ de recipientibus, maiori liberalitate impendit, Itaq; gratias ago, inquit, Deo qui Tito candē cū mea, vel cum ea quam pro Macedonibus vel Theſſalonicenſes habuit ſolicitudinē dedit, Vide hic ſapientiam, Dei monſtrans hoc opus eſſe. Nam ſi Deus eum excitauit & miſit ad vos, ipſe petit per illum, ne igitur putetis humanum eſſe quod factū eſt.

a *Miſimus aut.* Duos fratres apoſtolus miſit cum Tito, ſed eos non nominat forte enim ignorabant eos Corinthij, nec de ipſis adhuc periculum fecerant. Quoniam autem pecuniarum collectarum multitudo ſufficit malis dare B ſuſpicionem, ſecuritatem exhibet. Propterea, inquit, tales miſimus, & non vnum ſolum ſed & duos & tres. Commendat vero eos non ab euangelio, neque ab electione ſolum, ſed etiā q̃ probati ſint, & propterea electi, ita vt nihil ſuſpicentur.

b Vel. *In hanc gr.* id eſt, prædicationem gentium, cui deſtinatus ſum, & volo.

* id.
† in hanc gratiam.
† promptitudinem animi
† exuberantia, abundantia
† in gloriam domini
† Ro.12.d.
† omnibus
† ob multam fiduciam quā habeo
† pro fratrib. noſtris qui ſūt apoſtoli.
† de vobis

a Et vere habuit ſollicitudinem. Noſtam.
corde Titi, quoniam exhortationem quidem ſuſcepit, ſed 1
Quam mea exhortatione. a Qui prius rogatus excuſabat ſe propter veſtra vitia. 2
a cum ſollicitior eſſet, ſua voluntate profectus eſt ad vos. Miſi- 3
Lucam uel Barnabam. Scripto, uel prædicato.
mus etiam cum illo fratrem noſtrum, cuius laus eſt in euan- 4
a Laus eius eſt in euangelio.
gelio per omnes eccleſias, non *ſolum autem, ſed & ordina- 5
Iudææ. a Qua mundum circumimus. Prædicationis.
b In hac largitione eleemoſynarum, cui nos apoſtoli miniſtri ſumus.
b tus ab eccleſiis comes peregrinationis noſtræ, † in hac gra- 6
Vt Deus inde glorificetur.
c tia quæ miniſtratur a nobis ad domini gloriam, & † deſtina- 7
Hos miſimus.
d tam voluntatem noſtram. Deuitantes hoc, ne quis nos vi- 8
a Dicens nos fraudare. b Largitionis eleemoſynarum. Noſtro miniſterio fit.
e tuperet in hac † plenitudine, quæ miniſtratur a nobis in
Vt Deus glorificetur. Deuitantes bene dico. Opera noſtra.
gloriam domini. † Prouidemus enim bona non ſolum 9
Vt Deo placeant, ſed ut & hominibus bona uideantur. 10
coram Deo, ſed etiam coram † hominibus: Miſimus au- 11 12
Apollo.
g h tem cum illis & fratrem noſtrum, quem probauimus 13
a De ueſtra ſalute. b Cum audiuit correctos.
in multis ſæpe ſollicitum eſſe, nunc autem multo ſollicitiorē 14 15
Pro. Habita. a Qui de uobis ei multa bona retulit.
i † confidētia multa in vos, ſiue pro Tito qui eſt ſocius meus, &
k a In ueſtra conuerſatione. b Scilicet, pro illis aliis qui ſunt. c Apoſtoli, & a quibus fuit rogatus.
in vobis adiutor, ſiue † fratres noſtri apoſtoli eccleſiarū † glo-
a Ad gloriam Chriſti. b Quia tales miſimus. Vt bona quæ de uobis audierunt probent, & cæteræ eccleſiæ agnoſcant quæ de eis audierunt.
l riæ Dei. Oſtenſionē ergo quæ eſt charitatis veſtræ, & noſtræ 16
a Vt, ſcilicet, cæteræ eccleſiæ agnoſcant uera eſſe bona quę de uobis audierunt.
gloriæ † pro vobis, in illos oſtendite, in faciē eccleſiarū Dei. 17

ſcientia, nulla ratio erit ſuſpicionū. Sed quāto infirmiores erant, tanto magis ſe ipſis accommodat. Infirmum.n. iuuare, non indignatione deprimere oportet. Nā neque ſi quis dęmon eſſet, ſuſpicaretur beatū illum ſic infidelem. Attamen ēt malę ſuſpicionis vmbrā omnino declinandā demōſtrat. D

Hieron. Nihil propter humanam gloriā facimus, ſed tamē nolumus vt per nos aliquis ſcandalū merito patiatur, ſed vt omnes videntes noſtra bona opera glorificent patrem noſtrū qui in cęlis eſt.

h *Miſimus cum illis.* * Ambroſius. Per Titi relationem, referētis bonam voluntatē Corinthiorum & cæterorum miſſorum, quos apoſtolos eccleſiarum glorię Chriſti appellat, ſolicitiorem ſe factum oſtendit videdi illos, & exhortādi ad miniſteriū ſanctorum. fiduciā enim accepit audiens meliores factos eſſe Corinthios. E

i *Conf.* Q. pro confidentia veſtri iuit, & pro Tito & Luca cū quibus libenter ibat.

k *Siue.* Vel ſiue per patres veſtros Apoſtolos eccleſiarum ad gloriam Dei. i. q̃ qui ſunt apoſtoli eccleſiarū, hoc eſt gloriæ Dei Chriſti, id eſt, ad gloriam Chriſti, quia in eis non hominum ſed Chriſti gloria eſt.

c *Et ad vo. no.* qua volumus, vt bene detis complendā, volūtatem dico, quæ eſt deſtinata & pręordinata nobis a Deo adeo eſt neceſſaria.

d *Deu. n.* Circa curam ſanctorum ſi negligentius ageret, & ideo præmonet vt ſollicitudo eius, & prouidentia appareat.

e *In hac.* Doctrinę & miraculorum, vt dicatur, Bene prędicat, ſed non eſt memor ſanctorum, ſicut alij apoſtoli, & ſicut ſibi præceptum eſt.

f *Cor. Deo.* Aug. Propter nos conſcienta noſtra ſufficit nobis, ꝑpter vos fama noſtra nō pollui, ſed pollere debet in vobis. Duę res ſunt, conſcientia & fama, conſcientia tibi, fama proximo. Qui conſcientię fidens negligit famam, crudelis eſt.

g *Cor.* dū facit in ſanctos quod Deus iubet. *Cor.* Dum bonos mittit qui eos probitate ſua prouocent, nō ſcandalū faciant.

✻ Chryſ. Non dixit, pereat & male habeat, qui de me quippiā tale voluerit ſuſpicari, quandiu me nō cōdemnauerit cō- C
ſcientia,

l *Oſten.* i. charitatē veſtram quam oſtendiſtis alijs, & gloriā noſtrā quā ſimiliter oſtendiſtis eſſe veſtram, nunc oſtēdite, bene iſtos recipiendo, & hoc in faciem eccleſiarum, vt alij a vobis accipiant exemplum.

✻ Hieron. vt videam verum eſſe quod dicitur in omnibus eccleſiis de veſtro profectu, uel oſtendite charitatem veſtram de qua coram omnibus eccleſiis gloriamur.

* Theoph. Nunc oſtendite quomodo diligatis nos, & quomodo non fruſtra gloriemur de vobis. Etenim in faciē eccleſiarum facietis, quod ad hos facietis. hoc eſt, in gloriā eccleſiarum. Faciem namque, eccleſiarum habent illi, qui mittunt ipſos.

* Chry. Nam ſi illos honoraueritis, eccleſias quę eos miſerunt honoraueritis, in gloriā Dei, in faciē eccleſiarū. Non parū autē & hoc fuerit, eten im magna eſt potētia Synodi. i. F
ec-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quoniam exhortation. *cum induceret eum ad hoc negocium ſuſcipiendum prompte ſuſcepit, non ſolum pro mea exhortatione.*

2 Sed cum ſolli. eſſet ſua voluntate profectus eſt ad vos. *Pro executione ſui negocij.*

3 Miſimus. *Hic nominatur ſecundus, qui ſecundū aliquos fuit Lucas, ſecundū alios vero Barnabas. Vterq; enim fuit comes peregrinationis Apoſtoli, diſcurrendo pro prædicatione euangelij. Si tamen intelligatur de Luca, tunc illud quod dicitur.*

4 Cuius laus eſt in euange. *exponendum eſt, ab eo deſcripto. Si autē de Barnaba, exponendum eſt ab eo prædicato, quia quod ſequitur.*

5 Non ſolum autem, &c. *conuenit vtrique, vt dictum eſt.*

6 In hanc gratiam. *ſ. eleemoſynæ mittendæ in Ieruſalē ſanctis, miſimus eum inquam cum Tito.* Ad domini gloriam. *ad quam ordinandum eſt omne opus bonum.*

7 Et deſtinatam voluntatem noſtram, &c. *id eſt ad exequendū noſtræ voluntatis ordinationem, Conſequenter reddit cauſam quare tā ſolennes mittebat viros dicens.*

8 Deuitantes hoc, ne quis nos vitupe. in. *in larga eleemoſyna a vobis dāda. Deuitamus inquā ne vituperemur de negligentia, aut de fraude aliqua, propter quod miſimus tales viros, qui non poſſunt notari de aliquo tali. Et cauſa huius ſubditur, cum dicitur.*

Proui-

9 Prouidemus enim. *ſcilicet, agenda.*

10 Non ſolum cor. *Ex puritate intentionis.*

11 Sed etiam coram. *ad exemplum ædificationis.*

12 Miſimus. *Hic nominatur tertius. ſ. Apollo dicens.* Miſimus autem, &c. *ſcilicet, pro veſtra ſalute, quia poſt apoſtolum primus Corinthiis prædicauit. 1. Cor. 3. b. Ego plantaui. Apollo riga. &c.*

13 Nunc aut. m. ſol. *ſ. de bono veſtro inuenimus. Cuius aſſignatur triplex cauſa. Prima eſt, quia Corinthii egerant pœnitentiam de delictis, & ſic magis confidebat de profectu eorum quam ante, & hoc tangitur cum dicitur.*

14 Confi. mult. in vos. *i. propter confidentiam magnam de profectu veſtro. Secunda cauſa eſt ſocietas Titi quem diligebat, propter quod libentius cum eo pergebat, & hoc eſt quod dicitur.*

15 Siue pro Ti. *Tertia eſt, quia rogatus erat de hoc ab aliis apoſtolis, ſcilicet, de eleemoſyna procuranda, ſicut Paulus ideo dicitur.* Siue frat. noſtri apoſtoli.

16 Oſtenſionem, &c. *Hic vltimo recommendat dictos nuncios Corinthiis, dicens.* Oſtenſionem ergo quæ eſt charitatis veſtræ & noſtræ gloriæ, &c. *i. ſuſcipite eos charitatiue, quod cedet etiam ad gloriam meam, quia vos conuerti ad fidem.*

17 In fa. ec. *id eſt, vt aliis eccleſiis innoteſcat charitas veſtra ad ædificationem fidelium.*

CAP.

A eccleſiarũ. Oratio enim earum Petrum a vinculi ſoluit, Pauli os aperuit. Earũ ſuffragiũ etiã eos qui ad ſpirituales principatus venturi ſunt non parum ornat, propter hoc & ordinaturus etiam tunc illorum vocat preces, &c.

CAP. IX.

De receptione horum moneo.
a N Am de † miniſterio quod ſit in ſanctos 1
Superfluum.
† ex abundanti eſt mihi ſcribere vobis. 2
Scio enim promptum animum veſtrũ, 3
b pro quo, de vobis glorior apud Macedo 4
a Dicens. b Cuius metropolis eſt Corinthus.
c Aemulatione Macedonum ducta. 5
c nes, quoniã & Achaia parata eſt ab an- 6
a Amor & ſtudium veſtræ largitionis. Ad eleemoſynas dandis. 7
d no præterito, & † veſtra æmulatio prouocauit plurimos. Mi- 8
e Cur ergo præmittis illos? a Non vt vos ad hoc hortentur, ſed vt parati ſitis. Totum. 9
f ſimus autem fratres vt ne quod gloriamur de vobis, † eua- 10
Si imparati fueritis. Illis vos paratos. 11
cuetur in hac parte, vt queadmodum dixi, parati ſitis, ne cum 12
venerint Macedones mecum, & inuenerint vos imparatos, 13 14
a Qui de nobis gloriabantur. b Erubeſcere quod maius eſt, ideſt, eſſe debet.
c In hac datione eleemoſynarum quæ pauperes ſuſtentat. d Ne hoc ſit. 15
g erubeſcemus nos, vt non † dicamus vos in hac ſubſtãtia. Neceſ- 16
h a Scilicet, Lucam, Titum, & Apollo. Me. 17
ſarium ergo exiſtimaui rogare fratres, vt præueniant ad vos, 18
a Sæpe promiſſam. b Ideſt, eleemoſynam, quæ recte dicitur benedictio, quia cauſa æternæ benedictionis. c Quando veniemus 19 20
i & præparent repromiſſam benedictionem hanc † paratam 21
a Vt ſit opus charitatis & magnum. b Vt doleant de dato, & parum ſit quod dent. 22
eſſe, ſic quaſi benedictionem non quaſi auaritiam. Hoc autẽ 23
k Illi præparent, ego autem cur large detis præſcribo. Dat. Retributionem. 24
l dico. † Qui parce ſeminat, parce & metet, & qui ſemi- 25

a Nam de mi. Sequitur.
* Hier. Mutare videtur, ſanctos, hic ſẽſum, & iõ quidã dicũt eum ſuperius de laicis dixiſſe, hic vero de ſacerdotibus ſãctis, Alij vero aiũt eũ de eleemoſynis hucuſq; tractaſſe mõ autẽ de miniſterio verbi commonere, qđ ſanctificatis per baptiſmũ exhibetur hi vero duo ſenſus vſq; ad finę cauſę diligenter vtrique ſũt colligendi.
* Theop. Cũ hic antea dixerit, poſtque hęc dicturus ſit, ſupuacaneũ tñ ſibi dicit de his ſcribere. Sapiẽ-
B ter autem hoc facit, vt magis eos attrahat. Pudefient enim ſi Paulus ſuſpicionẽ de ipſis habeat, quoniam neque opus habet cõſultatione vel conſilio ad id vt miſereantur ſanctorum, deinde quia tales ſint, de quibus non ſit opus ſuſpicari, quod viſcera ſua indigentibus fratribus non aperiant vt miſerarentur.

b *Scio enim promt.* ✱ Chryſ. Sane magnum quidem eſt illum ſcire, multo autem magis quod alijs annunciat, maiorem enim habet vim, noluiſſent enim in tanta re confundi.

c *Quoniam & Achaia, &c.* ✱ Hiero. Tota prouincia, cuius caput eſtis, per nos ad hoc miniſterium prouocata eſt.

d *Et ve. æmu.* Aemulatione Corinthiorum alię eccleſię dũ audiunt illos prius erroribus implicatos, poſtea bonę voluntatis fuiſſe effectos, incitatæ ſunt ad bonum opus.

* Chrſyoſt. Humanum genus ęmulationis ſtudioſum eſt, Non dixit, illos imitemini, ſed, *zelus veſter prouocauit plurimos* Quando? Cũ conſulebamus, non obſecrabamus illos, ſed ſolũ laudabamus vos, & de vobis gloriabamur, idque illis ad adhortationẽ ſufficiebat. vidiſti quomodo illos extimulat, dum viciſſim laudat, & hos per illos & illos per hos.

✱ Theophyl. Non dixit omnes, ſed plurimos. Alij enim ſua ſponte & rogantes nos, contribuerunt, alij vero p veſtrã ęmulationẽ ſũt incitati, ſiquidẽ ſtimuli plures habent opus.
C Doctores illis facti eſtis, inquit, ne igitur diſcipulis videamini inferiores.

Hieron.

✱ Hieron. Hic ęmulatio pro imitatione ponitur. D

e *Miſimus autem.* * Hieron. Qui vos commoueant, ne aliter inueniam, in parte doctrinę ſiue miniſterij quã putabã.

* Theoph. Quia poſtquã veſtri nomine gloriatus ſum metui ne pudefieremus (iõ) miſi fratres vt ne fruſtraria & vana arguatur gloriatio mea de vobis, nõ in oĩbus qdẽ, ſed in hac ſola parte, hoc eſt, vt ne pudefiam in hoc ſolo de eleemoſynę conſilio.

* Hier. Multa. n. cõfuſio eſt, ſi qs p eo q eũ diligit, erubeſcat, Itaque parati ſitis.

f *Ne cum venerint Maced.* * Theop. Forſitan, inquit, mihi cõſiditis veluti ignoſcẽti vobis. At Mane donas animo voluite, q forſan mecũ veniẽt, veriſimile eſt hoc .n. At ſi inuenerint vos, nõ dixit nolentes dare, cęterũ imparatos. Si. n. nõ paratũ eſſe, aut celeriter nõ contribuere, E pudor eſt quãto magis oĩno nõ cõtribuere, vel min⁹ q̃ par ſit?

g *Erubeſ.* Si. n. non fuerit hoc inuentũ, quod teſtificatus eſt de his, & ipſe erubeſcet, & ipſi amplius confundentur.

h *Vt non dicamus, &c.* * Idem. Oſtendit quod ipſi maiorẽ ſint relaturi, ipſorum namque peccatũ eſt. Subſtãtiam autẽ, ſubiectum, vel materiam, vel rẽ ipſam, vel gloriationis eſſentiam intellige.

i *Bened.* ✱ Hiero. Benedictio erit, ſi grato animo tribuatur.

* Chryſoſ. Quoniam hęc contraria ſunt, cupiditas, & alacritas & alius quidem multum dans, ſępius dolet, alius vero dolet, quia minus dat, nõ dixit parũ melius eſt dare, & cum voluntate, quã cum coactione multum, quoniam & multũ & volũtarie volebat illos offerre, ſed in admonitionis loco fructus oñdit (eleemoſynę) germinãtes & benedictione plenos ſuppeditãtes. Illoſq; bñdictionis vocabulo allexit. Null⁹ .n. bñdictionẽ dat cũ triſtitia. Nec cũ auaritia, inqt, Auaritia .n. inuolũtariorũ eſt, & q eleemoſynã dat inuitus, auare dat.

k *Qui par. ſe.* Non parce ſeminat qui parum habens parum largitur, ſi animus promptus ſit plus dare, ſi plus haberet.

l *Semi.* ait. non dat. Quia dare eſt amittere, ſed ſeminare ad tempus carere, vt plus habeatur in futuro.

* Theop. Non dixit, Modicũ quiddã, ſed celebratus parſimonię vocabulũ poſuit, ac ſemẽ opus vocauit ipſũ, vt ptin⁹ ad permutationẽ reſpicias, ac diſcas q plura accipias q des. F

Non

NICOLAVS DE LYRA. CAP. IX.

1 NAm de mini. *Poſtquã Apoſtolus induxit Corinthios ad donationis actum, hic conſequenter docet donationis modum, & diuiditur in duas, primo quandã ſuſpitionẽ excludit, ſecũdo ad propoſitũ accedit, ibi,* Miſimus autem. *Circa primũ ſciendũ, quod eo qđ nuncios ſuos ſic recõmendauit in fine capituli præcedẽtis, poſſet aliqs opinari quod de receptione eorum curaret tãtũ, & non de eleemoſyna in Ieruſalem mittenda, ideo hoc remouet, dicens,* Nam de mini. qđ ſit in ſan. *ideſt, de eleemoſyna in Ieruſalem mittenda.*
2 Ex ab. eſt mi. ſer. *ideſt, reputo ſuperfluum ſcribere vltra illud ſuperius vobis ſcripſi, cuius cauſam ſubdit dicens.*
3 Scio enim prom ani. ve. *ſcilicet, ad hoc faciendum.*
4 Pro quo. *ingerens eis p exemplo hãc promptitudinẽ animi veſtri.*
5 Quo. &c. *nomen regionis eſt, cuius metropolis eſt Corinthus.*
6 Parat. eſt an. præ. *ad illius eelemoſynæ largitionem.*
7 Et ve. æmu. *i. veſtrum ſtudium benefaciendi ſanctis in Ieruſalẽ,*
8 Prouo. pl. *ad ſimilia operandum.*
9 Miſimus au. *Hic cõſequẽter accedit ad propoſitum oſtendẽs donandi modum, ſcilicet, velociter, abundanter, & hilariter: ſecundũ, ibi.* Neceſſarium ergo. *tertium ibi.* Vnuſquiſque. *Circa primũ dicit.* Niſi. au. fra. *ideſt, prædictos ſolennes nuncios, & fideles.*
10 Vt ne. *laudãdo apud Macedones promptitudinẽ veſtrã ad dandũ.*
11 Eua. in hac par. *Si enim miſiſſemus nuncios abiectos, videretur quod contemneremus vos.*
12 Vt quẽ di. *Macedonibus vos commendãs.* Para. ſitis. *ad dandũ.*
13 Ne cum Mace. me. *ad vos.*
14 Et inue. vos impa. *ad dandum.*
15 Erubeſ. *q. d. ſi inuenerint vos imparatos ad dandũ, qđ abſit, erubeſceremus, quia non inueniretur verum quod diximus eis de vobis.*
16 Vt nos di. vos. *ſcilicet, erubeſcere.*
17 In hac ſub *i. in datione eleemoſynæ ad ſuſtentationẽ pauperũ in Ieruſalẽ. q. d. talis defectus præparationis non ſolum eſſet nobis confuſibilis, ſed etiam vobis, licet de vobis non exprimamus, ſicut de nobis.*
18 Neceſ. *Hic cõſequẽter monet vos ad dandũ abundanter, dicẽs.* Nece. *i. vtile pro vobis & me.* Exiſt. ro. fr. *Titũ & alios prædictos.*
19 Vt præ. ad vos. *ante aduentum meum cum Macedonibus.*
20 Et præ. re. be. *ideſt, eleemoſynæ veſtræ gratiam.*
21 Hanc pa. eſſe ſicut qua. be. *i. gratis, abundanter datam.*
22 Non qu. aua. *ideſt, nimis parce datã, & ſubdit rationẽ, dicẽs.*
23 Qui par. ſe. *ideſt, parum dat.*
24 Parce, & metet. *ideſt, minus in præmio recipiet.*
25 Et qui ſe. in be. *largiter dando.*

Vt

A a *Non ex triſti.* Qui inuitus dat propter præſentem pudorem non habet mercedem.
b *Hila.enim da.* qui dat vt careat tedio interpellantis, nō vt reficiat viſcera indigentis, & meritū & rē perdit. Large dat qui affectum largiendi habet, & ſi nihil habeat quod largiri poſſit.

a Vbi plus penſatur animus quàm ſenſus. b Dei. ¶De largitate donorum Dei. c Retributionem.
nat † in benedictionibus, de bñdictionibus & metet. Vnuſ- 1
a Scilicet, det. b Tantum. c Præordinauit, quia [illegible] predeſſet. 2
d Conſilio rationis. e [illegible] vel coactus ſed ſponte.
a quiſque prout deſtinauit in corde ſuo, nō ex triſtitia, aut ex 3
a Qui ex voluntate bona. Approbat, remunerat, b Q. Ego ita moneo, & nolite diffidere. 4
b neceſſitate Hilarem enim datorem diligit Deus. Potens au- 5
a Non ſolum hanc, ſed & hanc cum alijs. ¶Idest, omnia dona ſpiritusſancti. 6
b Vel in cordibus veſtris c Ira.
tem eſt Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, vt 7 8
a In omni ſtatu veſtro. b Qui enim ſolam ſufficientiam eligit poterit in Dei opere ambulare vel abundare. c Habere reputantes. d In datione eleemoſynarum, ſicut & in cæteris.
c d in omnibus ſemper omnem ſufficiētiam habentes abunde- 9 10
a Eſt ne hoc bonum vtique. b In pſalmo. c Non vni omnia conferens ſed pluribus diuidens.
tis in omne opus bonum, ſicut ſcriptum eſt: † Diſperſit, 11
a Gratis. b Non diuitibus qui poſſent reddere, quanto magis qui ſanctis. c Et hæc. 12
¶Ideſt, merces iuſtitiæ. d In æternum ſine fine. e Non ſolum inde datur vita. 13
e f dedit pauperibus, iuſtitia eius manet in ſeculum ſeculi. Qui 14
Scilicet, Deus. a Vnde eleemoſyna fiat. b Neceſſaria vitæ. c Non ad ſuperfluitatem. 15
autem adminiſtrat ſemen ſeminanti, & panem ad mandu- 16
a Et in tantum, & ideo nemo hoc timore timeat dare. ¶Quod. b Vnde plures eleemoſinas faciatis. 17
cādum præſtabit. Et multiplicabit ſemen veſtrum, & auge- 18
19

Aug. Quicquid boni facis cum hilaritate fac, & tunc bene facis. Si autem cum triſtitia facis, fit de te, non tu facis.

† libenter ac benigne largiendo, copioſe meſſurus eſt.

✻ Chryſoſto. Hoc loco opinor, hilarem largum dici. verumtamen accepit nomen hoc, vt cum promptitudine detur. Nā cum (dare) ſit opus virtutis, omne autē quod ex neceſſitate fit, minuit mercedem, merito hoc agit, & non conſulit ſolum, ſed & precatur.

†Eccl.35.b 23 b.6.c.iam vero ſi.

Pſal.111.f

✻ Hieronymus. Auarus autē hilariter dare non nouit. In ſcien- B
tia autem auarus eſt, qui ſenſum non vult implere quē cepit. Vnde dominus neminem per viam ſalutare pręcepit, hoc eſt nulli tranſitorie annūtiare verbū ſalutis. Hoc eſt autē, Qui parce ſeminat parce & metet. Contra Iouinianū etiam hic locus facit, vbi meritorum gradus eſſe monſtrātur. Et qui ſeminat in benedictionibus, &c. Ecōtrario ergo in maledictione ſeminans inde & metet ſicut ſcriptum eſt. Non ſemines mala in ſulcis iniurię, & non metes ea ſeptuplum, ſed in omni dato, hilarem fac vultum tuum.
✻ Gregor. Nazianz. Qui miſeretur cum hilaritate miſereatur, ac beneficij gratia, promptitudine & celeritate congeminatur. Nam quod męſto animo defertur, aūt neceſſitate extorquetur, Ingratum eſt parumque glorioſum. Lętādum eſt autem, non lugendum, cum beneficium damus, &c
✻ Iſidorus. L.3. de ſummo bono. cap.67. Non eſt eleemoſyna cū murmuratione prębēda, ne comitante triſtitia, merces pereat diſpenſata. Tunc autē bene tribuitur, quando cū mentis hillaritate prębetur, vnde Apoſtolus, hilarem, &c.
c *Omnem ſufficientiam hab.* * Chryſoſtomus. Si parcus fueris & pauca de his quę sūt ſuppeditas, qd mihi excuſationis cauſas pretexis? neq; enim ad ſummā inopiam adigimus, ſed oramus vt quę iam ſuperflua ſunt, imminuas, & ſolam ſufficientiam ames. Ne igitur amplius quęramus, nā ſi deliciari voluerimus, & honeſte viuere, ſufficientiā nobis determinemus & alius quidē qui leguminibus poteſt eſſe cōtentus, & bene valere nihil amplius inquirat. Infirmior autem & olerum cura opus habens ne prohibeatur, ſi autē & illo quis infirmior ſit, & congruo carnium adiumento egeat, neq; illum abarceamus, neque enim vt occidamus & corrūpamus
C homines hęc conſulimus, ſed vt ſuperflua amputemus. Supfluum

fluū autem eſt, quod plus eſt, quam vſus requirit. Nam quādo etiā abſque illis poſſumus agere ſane & honeſte, ſupfluū omnino eſt appoſitum. Sic & de veſtibus arbitramur, & de menſa & de domo, & de alijs omnibus, & vtilitatem vbique ſpectamus, quod enim ſuperfluum eſt & inutile. D

d *Abun.&c.* Licet enim exiguū ſit, quod parū habens tribuit, abūdat tamē, quia recto iudicio fit, quia non quæritur de quāto, ſed quo animo detur.
e *In.c.* Iuſtus eſt qui bona mundi ſine æterni præmij communia reputat.
Amb. hoc exemplo ad largiēdum ſanctis inuitat. Si enim huius qui pauperibus largitur merces magna eſt quāto magis eius qui miniſtrat ſanctis? Pauperes enim poſſunt dici & qui mali ſunt.
✻ Quod dicit, *Diſperſit*, ideſt, cum liberalitate dedit. Et quāuis hęc non maneāt, manent tñ quæ ex illis naſcūtur. Etenim mirabile eſt, quod quæ cuſtodiuntur pereunt, quæ aūt diſperguntur manēt. Iuſtitiam aūt hoc loco miſericordiā vocauit. Non itaque cunctabunda manu ſeminemus. Nō vides quāta alij dāt mimis, & mulieribus ſcortis, & ſi dimidiū Chr̄o dederis, quæ illi ſaltantibus dant, tanta tu vel eſurienti da. Nā illi quidē corpus ſcortorū multo auro veſtiūt, tu aūt neque tenui veſte Chri carnem, eamq; nudam vides, quali hoc venia dignū? quantū hoc non meretur ſuppliciū? Et paraſitos quidē paſcēs & adulatores, quaſi ex largis fontibus fouens gaudes, ac in ventrē & ebrietatem ac intemperantiam omnia inſumens, nullius paupertatis memor es, ſi aūt alicubi pauperem videns, tunc tibi paupertatis metus incidit, omnibus es pauperior. Et qua venia dignus eris? Diſperge igitur pecuniam, vt congreges Iuſtitiam. hæc tabernacula ſeparata habent, nec commiſceri nequeunt. Expelle tyrannū, auaritiam, ſi vis reginam recipere iuſtitiam, quæ liberos ex ſeruis facit, vt & hic libertatem conſequamur, & regno cœlorum fruamur, &c. E
f *Qui autem adminiſt.* * Theophyl. Exoptat illis & corporalia & ſpiritualia, verboq; ſuo authoritatem conciliat a ſenſibili adeoq; externa agricultura. Si enim terræ ſemina mandantibus Deus impertit ſemen, ac ſi corpus arentibus, alimoniam præbet, quanto potius cęlum colentibus animamque alentibus ſuppeditabit ſumptum?
✻ Hieron. Deus qui tibi dedit vnde diſpenſet, eſurientem minime patietur. Si autem ad ſemen verbi referas. Qui dedit officium docendi, præſtabit & eſcam tibi, modo ad hoc ſolum vacare velis. F

In

NICOLAVS DE LYRA.

1 De be.& metet. *i. largiter recipiet in præmio. Sed cōtradicta videtur, nā in præmio cęleſti parum non habebit locum. Dicendum q licet ibi nō ſit parū ſimpliciter & abſolute eo quod cuilibet ſufficiet qd habebit, tamen erit ibi reſpectiue, inquantum vnus maius præmium habebit alio ſecundum diuerſitatem meritorum.*
2 Vnuſ. *Hic conſequenter monet Corinthios ad dandum hilariter, dicens.* Vnuſquiſ. *ſupple det.*
3 Prout deſtin. in corde ſuo. *ideſt, ordinauit propria volūtate.*
4 Non ex triſti. aut ex. *in hoc excludit duplicem modū in volūtarij, ſcilicet, abſolute, quod ſit ex coactione & quātum ad hoc dicit.* Nō *ex neceſſitate, & inuoluntarij mixti, ſicut eſt proiectio merciū in mari, quod habet triſtitiā annexā, & quātū ad hoc dicit.* Non ex tri..*q.d. non detis quaſi coacti præcepto meo, vel timore confuſionis ducti, & ſubdit rationem ad hoc, dicens.*
5 Hilarem enim da. di. Deus. *ideſt, approbat & remunerat, quia facit actum virtuoſum, ſignum enim habitus generati eſt delectatio in opere. 2. Ethi.*
6 Potēs eſt. *Hic ad prædicta inducit rationes, & primo ex parte dātis, ſecūdo ex parte Dei remunerantis, ibi.* In omnib. *Circa primū facit talē rationē. Quicunq; dat aliquid quod ſibi multiplicatur, debet illud dare velociter, largiter, & hilariter, ſic enim homines ſeminant, eo quod recolligunt illud multiplicatū. eleemoſynę vero redduntur dantibus multiplicatæ, ergo, &c. Virtutem huius rationis deducit dicēs.* Potens eſt autem. *ideſt, voluntatem faciendi eleemoſynam.*
7 Abundare face. *vt ſic nō doleatis de facto, ſed magis gaudeatis.*
8 Vt in om. *temporalibus & ſpiritualibus.*
9 Sem. om. ſu. *tā in volūtate interiori quā in facultate exteriori.*
10 Abund. in omne opus bonum. *ideſt, in dationem eleemoſynarum, ſicut in alijs operibus virtutum.*
11 Si. ſcri. eſt. *Pſal. 111.*
12 Diſper. *nam eleemoſyna pluribus eſt facienda.*
13 Dedit pau. *non hiſtrionibus & alijs indignis.*
14 Iuſtitia eius. *qui ſic dat eleemoſynam.*
15 Manet in ſeculum, &c. *i. æternaliter, quia merces iuſtitię eius eſt æterna, & confirmat prædicta per experimenta dicens.*
16 Qui autem admi. *ſcilicet, Deus qui dat voluntatem & facultatem dandi eleemoſynam.*
17 Et pa. ad. *i. neceſſaria victus. hoc enim communiter videtur accidere, quod dātes eleemoſynas magis abundāt in tēporalibus bonis, quā eleemoſynas pauperibus indigentibus denegantes, & ſi aliquādo cōtingit eos depauperari, Deus hoc ordinat ad maius bonū ipſorū ſpirituale.*
18 Et m. *ideſt, voluntatem, & facultatem eleemoſynam faciendi.*
19 Et au. inc. fr. *ideſt, mercedem quæ ex hoc in patria colligetur.*

Vt

a Voluntatem & facultatem dandi eleemoſynas. b Ex quibus procedit iuſtitia & vita.
c Q. intantum augebit & res & voluntatem dandi, vt in omni ſtatu ſecundum veſtram reputationem locupletati abun. &c.

a bit incrementa[a] frugum iuſtitiæ[b] veſtræ, ut[c] in omnibus locu-

a Perfectam. b Largitionem ſimplici animo factam.

b pletati abundetis in omnem[a] ſimplicitatem[b] quæ † operatur

¶Et ideo facienda. ¶Ideo aguntur gratiæ, quia multa in hoc bona. ¶Noſtrum.

c per nos gratiarum actionem Deo. Quoniam † miniſterium

Noſtri.

officii huius non ſolum ſupplet ea quæ deſunt ſanctis, ſed

¶Quia multi agunt gratias in operatione Dei. ¶Et hoc.

etiam abundat per multas gratiarum actiones in domino

a Ideſt, qui laudant hanc miniſtrationem noſtram, quæ eos mouet ad agendas gratias.

per[a] probationem miniſterii huius, glorificantes Deum in

a Non ſolum de veſtra largitione, ſed inde accepta occaſione de fide, & omni bono.
b Quia obediſtis euangelio Chriſti in ſubiectione mentis glorificantes Deum, quia ſimplici animo vel alii ueſtro exemplo ſua aliis communicant.

obedientia[a] confeſſionis veſtræ in euangelio[b] Chriſti, & ſim-

a Quia ueſtra communia reputatis. b Factæ. Sanctos prædictos. c Alias gentes.

plicitate communicationis[a] veſtræ in illos[b], & in omnes[c], & in

a Sanctorum. b Glorificantes Deum, quia ipſi ſancti obſecrant pro uobis.
c Videre in æterna beatitudine, uel etiam hic.

d ipſorum[a] obſecratione[b] pro vobis deſiderantium[c] vos propter

a Ideſt, charitatem. b Et, quia hincinde tot bona, gratias ago de charitate quæ non poteſt enarrari quantum utilis, aliàs enarrabili. i. quod debet enarrari.

e eminentem gratiam[a] Dei in vobis. Gratias[b] Deo ſuper inenarrabili dono eius.

† per vos efficit vt gratiæ agantur Deo. † functio huius miniſterii.

A a *Incre.fru.* Iuſtitia eſt ſãctitas, & bona vita, & inde fruges. i. ęterna remuneratio. Incrementa eleemoſynæ, pro quibus & hic virtutes, & in futuro gloria augebitur.

* Hieron. Fruges iuſtitiæ ſunt facultates ex quibus fit iuſtitia. Cum vero inique congregantur, aut ad auaritiam ſeu ſuperbiam poſſidentur, fruges iniquitatis fiunt. Pretio enim grauans triticum in populo maledicitur. Siue fruges iuſtitiæ, ſermones ſunt Dei, de fructu enim laborũ ſuorum ſatiabitur ſapiens.

✻ Sophronius. in prato ſpirituali capi. 185. In ciuitate. Niſibe. Chriſtiana quædam mulier virum habebat infidelem. Erant autem pauperes ſola quinquaginta habentes numiſmata. Ait itaque vir vxori ſuæ, demus hæc numiſmata fœneratori, vt aliquod ſolatium ex eis capiamus. Ea enim ſingulatim cõſumimus & deficiũt, dicit mulier. Si placet fęnerari, demus ea ſub fęnore Deo Chriſtianorũ, & non ſolum nõ illa perdes, ſed & vſuras tibi perſoluet, & capitale duplum reddet. Ille annuẽs ita fieri, accepta numiſmata pauperibus diſtribuit in tẽplo. Cum vero poſt tres menſes neceſſitate ſumptuum anguſtiarentur, vxoris conſilio eccleſiam petit, ibique numiſma repertum & collectum domi retulit, ex quo piſcem emens vxori dedit, quę ipſum exẽterãs in viſceribus inuenit lapidẽ expoſitũ quẽ poſtea trecẽtis numiſmatibus vendiderũt. Itaque mulier, vides, inquit, quã bonus eſt Deus Chriſtianorũ, qui pro quinquaginta numiſmatibus mutuatis paucis diebus ſextuplicata reſtituit.

B

✻ Idem. ca. 195. Cum ad baptiſmum & eleemoſynam Syneſius epiſcopus Cirene, Euagriũ philoſophũ excitaret reſpondit Euagrius, Audiui veſtrũ Deum reſtituere centuplũ his qui eleemoſynã diſpergũt in pauperes, nunc itaque accipe a me centũ aureos & diſtribue pauperibus, & fac mihi cautionẽ manu tua, quod Chriſtus mihi ipſos reddet in futuro ſeculo. Hac cautione facta tandem Euagrius obijt, & iuſsit filijs vt cautionẽ ſecum ſepelirent. Tertio autem a funere die apparuit nocte quieſcẽti Syneſio, veni ad ſepulchrũ vbi iaceo inquit, & accipe chirographũ tuum, & debitũ ſatisfactũ mihi eſt, vt certior fias eius rei propria ſubſcripſi manu. Itaq; Syneſius filios Euagrij, ſacerdotes atque primarios duxit ad tumulũ. Atque cautionem ſequẽtem inuenerunt,

C

rũt. Ego Euagrius philoſophus Syneſio Epiſcopo ſalutẽ. Accepi debitũ in his litteris manu tua cõſcriptum, ſatisfactum mihi eſt, & nullum cõtra te habeo ius propter aurum quod dedit ibi, & per te Chriſto Deo & ſaluatori noſtro, &c. D

b *Quæ opera per.* i. ipſa largitio eſt cauſa quare gratiæ aguntur Deo, cuius largitionis nos ſumus miniſtri.

c *Quoniam miniſter.* ✻ Chryſ. q. d. Primum ea, quæ ſanctis deſunt, nõ ſolum impletis, ſed & abundare facitis, & pluſquã vſus poſtulat, ſuppeditatis illis, deinde per illos laudẽ offertis Deo glorificãt enim ipſum in obediẽtia cõſenſus veſtri, quod ita ſubditi, eſtis euangelio, cuius hoc iudicium eſt tã largiter offerre. Nã hoc euangelium præcipit ſimplicitatem cõmunicationis in ipſos, & in omnes, & propterea glorificãt, inquit, Deum quod ſic eſtis liberales, non in illos ſolum, ſed & in omnes, quod etiã ipſum pręconiũ illorum eſt, quod gratias agunt prohis quæ alijs dantur, quamuis ipſi in extrema ſunt paupertate, id quod magnæ illorũ virtutis indicium eſt. Nihil enim ita zelotypum eſt, vt pauperum genus, verum illi ab hac affectione mundi erant. E

d *Deſiderantium, &c.* ✻ Theophylact. Inſuper pro vobis apud Deum interpellant, vt digni iudicentur videre vos nõ pecuniarũ cauſa, verum ob excellentem Dei gratiam excellenter vobis datã. Rurſus autẽ gratiam, eleemoſynæ cauſam vocauit, oĩa ita Deo accepta referens, vt ne ipſi attollantur. Quum dicit eminentem gratiam excitat vt largiorem eleemoſynam faciant, ne exuperentur aut vincãtur ab alijs.

e *Gra. de.* De alterna indigẽtia, & de alterno ſupplemẽto indigentię prouincialiũ Chriſti & militum Chriſti. Egit hic de rebus carnalibus in illos. Inde autem de ſpiritualibus in iſtos tanquam plenus gaudijs exclamat, *Gratias ago.*

* Chr. Donũ hoc loco dicit, tãta bona, quę per eleemoſynã fiebãt, & accipiẽtibus & dãtibus, vel ineffabilia bona quę per aduẽtũ ſuũ vniuerſo orbi magna liberalitate donauit, quod potiſsimũ ſentiẽdũ eſt. Nã & vt eos humiliet & liberaliores faciat, memores eos reddit eorũ, quæ a Deo cõſecuti erãt, & hoc loco ſermonẽ finiuit. Iã ſi inenarrabile donũ, quanta inſania eorũ qui ſubſtantiã illius curioſius cognoſcere attentãt? Non ſolum autẽ donũ illius eſt inenarrabile, ſed & pax excellit omnẽ mentẽ, per quẽ ſuperiora inferioribus cõciliauit. F

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Vt in o.* Hic conſequenter aſſignat rationẽ ex parte Dei ſumptam, quia per dationem eleemoſynæ promptã & hilarẽ acquiritur in dante puritas & rectitudo intentionis ad Deum. ſimiliter recipiens inſurgit ad orandum Deum pro dante, videntes autẽ hoc inſurgunt ad laudandum Deum de tali bono, rogantes ipſum, vt talem voluntatem dandi & facultatem continuet in via, & remuneret in patria, & iſta debent mouere ad dandam eleemoſynam abundanter, prompte, & hilariter, ideo dicit. *Vt in om.* ſcilicet, non ſolum in temporalibus, ſed etiam in ſpiritualibus, ideo dicitur.

2 *Abun.* ideſt, creſcatis.

3 *In om. ſim.* i. puritatem mentis. Aug. Hoc eſt ſimplex cor quod eſt mundum cor ad rectitudinem intentionis. vnde ſuper illud Lucæ. 11. e. *Si oculus tuus fuerit ſimplex.* glo. intentio tua recta.

4 *Quæ ope. per nos.* Quę. ſ. ſimplicitas veſtra per miniſterium noſtrum in eleemoſynæ veſtræ collectione & miſſione. *Operatur gra.* i. facit homines aſſurgere ad agendum gratias Deo modo prædicto, propter quod ſubditur.

5 *Quon. mi. of.* colligendo eleemoſynam veſtram & mittendo.

6 *Non ſolum ſuper ea.* releuando penuriam ſanctorum in Ieruſalem habitantium.

7 *Sed e. abun.* ideſt, creſcit.

8 *Per mul. gr.* qui hoc bonum videntes, vel audientes aſſurgunt ad diuinas laudes, vt prædictum eſt, ideo ſubditur.

9 *Per proba.* ideſt, per eius approbationem.

10 *Glorificantes Deum in ope.* ex collatione enim eleemoſynę talis confitemini facto vos obedire Chriſto.

11 *Et ſim. com. ve. in il.* i. in puritate mentis & rectitudine intẽtionis veſtræ in eleemoſynæ largitione, per quam communicatis indigentibus bona veſtra.

12 *Et in ip.* ideſt, recipientium eleemoſynam.

13 *Obſe. pro vo.* quia pro vobis orant Deum.

14 *Deſide. vos.* habere ſocios in Deo per gratiã in pręſenti, & gloriam in futuro. 15 *Prop. emi.* per omnia veſtra ſancta exterius manifeſtata. Et quia prædicta bona ex miniſterio Apoſtoli proueniebãt, ideo prorumpit in gratiarum actionem di. *Gra. ago Deo meo ſuper inenarrabi. do. eius.*

Quo- Tom. 6. o 3 *Ipſe*

A

CAP. X.

a IPſe au.ego Pau. Incipit de incorrectis qui pſeudo ſequebã tur,& cũ ferocẽ putabãt. Q. correctos ad eleeemoſynas inuito, *Vos autẽ alios ob.ego Pau.* vere *humilis*.nõ ſuperbus ipſe qui alios ad eleemoſynas moneo, idẽ vobis qui illis obſecro dico,&c.

moram nectere in pęnis.

c *Qui arbitr.* * Hierony. Qui putant nos nil amplius cęteris hominibus habere virtutis.

D

d *Non ta.ſe.car.mi.* Non enim militiã a Deo nobis datã exercemus ſecundũ carnẽ, idelt, pro terreno commodo, hoc eſt quod dicit. *In car.en.*

CAP. X.

a Non alios,qui pſeudo mihi præfertis.
b Si vultis vt ſim lenis ſicut Chriſtus. Et cum modo puniam.
IPſe autem ego Paulus obſecro vos per 1
† manſuetudinem & modeſtiam Chri- 2
a Extenus. Vt dicitis. b Dum præſens.
ſti, qui in facie quidem humilis ſum in- 3
a Q Dum non t meo, aſpere vos increpans.
ter vos, abſens autem confido in vobis. 4
a Non tantum obſecro, ſed etiam rogo. b Cum venero. a Audacter puniam.
d Quantum putor abſens confidere, tantum præſens faciam in re.
b Rogo autem vos, ne præſens audeam per eam confidentiam 5 6
Incorrectos.
qua exiſtimor audere in quoſdam, qui arbitrantur nos tan- 7 8
More carnalium. a Ideſt, in carne degentes, quaſi magis.
c quam ſecundum carnem ambulemus. In carne enim ambu- 9
d a Non ſecundum carnem. b Virtutes, miracula, per quæ in prædicatione militamus.
e lantes, non tamen ſecundum carnem militamus. Nam arma 10
f a Debilitate. Per Deum. Philoſophorum, hæreticorum.
g militiæ noſtræ non carnalia ſunt, ſed † potentia Deo ad de- 11 12
h a Munitas rationes. b Militamus non ſecundum carnem, nam.
Poſſunt deſtruere, nam deſtruimus
i ſtructionem munitionum, † conſilia deſtruentes, & om- 13 14
a Profunditatem intellectus tam legiſperitorum, quam philoſophorum vel impiorum. 15
Dum impugnat partum virginis & huiuſmodi b Quę de Deo eſt.
nem altitudinem extollentem ſe aduerſus ſcientiam Dei,

* Hieronymus. Ea vos manſuetudine rogo, qua Chriſtus, cum ſe poſſet de iniurioſis vlciſci, noluit, vt vel ſero ſe corrigerent.

† lenitatem & manſuetudinẽ

* Chryſoſtomus. Abſoluto de eleemoſyna ſermone, hic perſtringit increpatorijs ſermonibꝰ pſeudo apoſtolos. Erant enim quidam apud illos, ſublime de ſe ſentientes, & ſe pręferebant Apoſtolo, quẽ vt arrogantem infamabant vt hominem nihili, inutiliaque docentem, & dicebant, Quãdo adeſt nullius eſt momenti, ſed vilis ac cõtẽptus, quando autem abeſt, inflatur ac ſuperbit, contraque nos inſurgit ac minatur.

† audax ſum

† ſunt

† cogitationes

B

* Chryſoſtomus. Carne quidẽ amicti ſumus, fateor, nõ viuimus autem in carnalibus armis pręliamur, neq; per humanum ſubſidium.

e *Nam arma noſtra, &c.* * Chryſoſt. Et qualia arma carnalia? diuitię, gloria, potentia, facundia, auctoritas, familicia, adulationes, ſimulationes, & alia id genus. Sed noſtra non talia ſunt, Sed quæ.

f *Potentia Deo, &c.* Quoniã flagellabantur, expellebãtur, & innumera patiebantur dura, q̃ infirmitatẽ reſtabãtur, oſtendẽs Dei robur, inq̃t, ſed *Deo potentia ſunt.* hoc enim maxime oſtendit illius virtutem quod per hæc vincat.

E

† D.

* Theophil. Coactus Apoſtolus, nè verbum ab ijs pſeudo apoſtolis vilipendatur quod a ſe fuerat pręedicatum, recenſet quę per ſe geſta ſunt, gratiamq; ſibi datã. Adhortor, inquit, vos ipſe ego Paulus, terrarum orbis doctor, precorque vos, ne me cogant, conuitiantes mihi, vti potentia mea aduerſũ ipſos. Egò cũ ſum apud vos, humilis & manſuetus ſum erga vos, ſi etiam nũc magna proloquor, non ex dementia iſthuc ago, ſed quia confidam in vobis.

b *Rogo autem vos, &c.* * Hieron. Ita agite ne mihi neceſſe ſit manifeſtare virtutem.

* Theophylactus. Precor, inquit, ne me adigatis cõfidenter vti põtẽtia mea qua cogito audere, eo quod illi me compellant aduerſum calumniantes nos, quaſi hypocritę & oſtẽtatores ſimus.

C

* Chryſoſtomus. Vide vt non ſit ambitioſus, neque ad oſtentationem quid faciat. Hoc autem potiſſimum eſt præceptoris, non ſtatim vlciſci, ſed corrigere, ceſſareque, ac mo-

* Ambroſius. Eccleſia nõ armis ſecularibus vincit aduerſarias poteſtatis, ſed ſpiritualibus, quæ ſunt fortia Deo ad deſtruendas munitiones & altitudinem nequitiæ ſpirituans.

g *Ad de.mu.* Vt deſtruant conſilia diuerſis calliditatibus munita hominum ſeu dęmonum.

* Hier. Muniunt enim & circundant doctrinã ſuã falſi doctores aſtutiæ argumentis, quas aereas poteſtates Apoſtolus deſtruit virtute gratię ſpiritualis, ſicut illũ magũ vias domini peruerſis diſputationibus ſubuertentem Paulus cœcauit.

h *Mun.io,&c.* Munitiones ſunt corda infideliũ, quę diabolus obtinet, & muniunt diuerſis erroribus, ne verbũ Dei poſſit intrare per fide, vel per ſimilitudinẽ munitionũ. Et ad hæc deuincendum valeant arma militię Apoſtoli, & oſtendit munitionis illius partes, ſcilicet, conſilia.

i *Et omnem altitudinem.* * Theoph. Si, inquit, altitudo fuerit, hoc eſt territa munitio, vel pręſidiũ, vel excubiæ reſiſtẽtes cognitioni Dei, adeoque euangelio, eas etiã demolimur.

F

Et

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. X.

IPſe autem ego Pau. Poſtquam Apoſtolus commendauit veros eccleſię miniſtros, hic cõſequenter inuehitur cõtra falſos. Et diuiditur in duas partes quia primo inuehitur contra falſos, ſecũdò contra eis adhærentes, ca. 13. Prima adhuc in duas, quia primo excuſat ſe de his quæ ſibi a falſis apoſtolis imponebantur, ſecundo contra eos inuehitur, cap. ſe. Prima in duas quia primo ſe excuſat per rõnẽ. ſecũdo, per facti euidẽtiam, ibi. *Quæ ſecund. fac. ſunt.* Prima adhuc in duas, quia primo recitat ſibi impoſita. ſecũdo deſtruit ipſa. ibi. in carne.n. Circa primũ ſciẽdũ, ꝙ falſi apoſtoli dicebãt Paulũ in bonis carnalibus ponere finẽ ſuũ, qđ arguebãt ex hoc, ꝙ facta ſua ad hoc tendere videbãtur, vt dicebãt, nã præſentialiter exiſtens cum Corinthijs, humiliter conuerſabatur, & blande eis loquebatur tanquam eos timens, abſens vero dure increpabat per epiſtolã, quaſi tũc extra periculũ exiſtens, ſicut homines carnales & timidi diuitibus in præſentia blandiuntur, & i abſentia dura dicũt, pp qđ Apoſtolus rogat Corinthios, vt hanc opinionem de ipſo non habeant, ne ſeueritatem correctionis, ſuæ præſentialiter ſentiant dicens.

1 *Ipſe autem ego Pau. &c.* qui ſum miniſter Chriſti verus.

2 *Obſecro vos per manſuetudinem & modeſtiam &c.* Hæc duo exprimit, quia intendit ſe in illis conformem Chriſto oſtendere, quia de contrarijs infamabatur a falſis apoſtolis.

3 *Qui in facie quidem humi.* Ideſt, præſens humiliter vobiſcum conuerſatus ſum.

4 *Abſens autem confido in vobis.* i. audacter dura ſcripſi vobis tanquam homo carnalis & timidus, vt dicunt apoſtoli falſi.

5 *Rogo autem vos.* ne de me talia dicatis uel ſentiatis.

6 *Ne præſens.* ideſt, præſentialiter apud vos exiſtens.

7 *Audeam per eam.con.* i. audacter dure corripiam ſicut dicitis me agere in abſentia.

8 *In quoſ.qui.&c.* exercendo vindictã aſperã in quoſdã malos. qui decepti a falſis apoſtolis arbitrãtur nos agere carnaliter & timide. 9 *In car.* Hic cõſequẽter remouet hãc impoſitionẽ falſam per rationẽ quæ talis eſt. Homines.n. ambulantes carnaliter & timide muniunt ſe quantũ poſſunt diuitijs ac potentia temporali, nos aũt talia nõ quęrimus, ergo ſecũdũ carnẽ nõ militamus. Dicit igitur. *In carne enim ambu.* Licet in vita præſenti viuamus in carne mortali, tamen ſecundum deſideria carnis non viuimus.

10 *Nam ar.mi.no.* i. vita quæ militia eſt ſuper terram, Iob. 7.

11 *Non car.ſunt.* cuiuſmod ſũt tẽporalis potentia, & diuitiæ.

12 *Sed po.Deo.* ideſt, arma militiæ noſtræ ſunt per virtutẽ Dei nobis aſſiſtentem, nobis dantem ſapientiam & conſtantiam ad loquendum, & gratiam miraculorum ad confirmandum ſermones, hæc enim & conſilia erãt arma Apoſtolorum, ideo ſubditur.

13 *Ad de.mu.* ideſt, rebellantium contra ipſum Chriſtum. Quorum aliqui muniunt ſe aſtutia conſiliorum prauorum. ideo ſubditur.

14 *Con.de.* Aliqui vero per ſuperbiam proprij ingenij eleuati, ſicut hæretici, & quantum ad hoc ſubditur,

15 *Et o.al.ex.ſe ad.ſci.* & hic eſt primus effectus armorũ Apoſtoli. ſ. infidelium confutatio. Secundus autem eſt conuerſio infidelium ad fidem, & quantum ad hoc ſubditur.

Et

a Captiuos ducimus vſque in obſequium Chriſti . b Omnes ſuperbè intelligentes.

a b & in captiuitatem redigentes omnem † intellectum in obſe 1

a Vt fidei Chriſti cui ante repugnauerant, humiliter obediant. b Etiam. ¶Secundum vitam & poteſtatem c Quod non pſeudo qui pro carnalibus prædicant, & vitia palpant, & ſibi conſcij ſunt.

c quium Chriſti, † et in promptu habentes vlciſci omnē ino- 2

a Quod faciemus. ¶Poſtquam cognouero ex dilectione obedientes, tunc vero puniam inobedientes. b Nos veri apoſtoli tales ſumus, quales ſupra oſtendi, quæ autem ſecundum faciem, &c.

d bedientiā cum impleta fuerit veſtra obediētia. Quę ſecun-

a Quaſi aperta ſunt quæ dico. ¶Hoc de præſumentibus dicit. b Vt modum rationis non excedat, vel propter odium noſtrum, vel honorem ſuum. 3

dum faciē ſunt † videte. Si quis confidit Chriſti ſe eſſe, hoc 4

a Per quæcunque . b Per eadem. 5

cogitet iterum apud ſe, quia ſicut & ipſe Chriſti eſt, ita & 6

a Verè ſumus Chriſti, nam etiam excellentius non per poteſtatem quam illi non habent, & hoc eſt quod ait, nam etſi, &c ſicut & illi . b Apoſtolatus. 7 8

nos. Nam etſi amplius aliquid gloriatus fuero de poteſta- 9

¶Non illis. a Vt nos in virtutibus ædificemus, vt non praua doctrina vel exemplo corrumpamus ut pſeudo. 10

te noſtra, quam dedit nobis dominus in ædificationem, &

a Habeo poteſtatem in ædificio, & non deſtruetur, ſed tamen uideretur illis ideo debere blandiri, quia poteſtatem accepit in ædificationem, & non in deſtructionem .

e non in deſtructionem veſtram, non erubeſcam. Vt autem 11

f ¶Tantum.

nō exiſtimer tāquā terrere vos per epiſtolas (quoniam qui- 12

Pauli. Quidam. a Ponderoſæ ad intelligendum. b Ad terrendum.

dem epiſtolæ inquiunt, graues ſunt & fortes, præſen- 13

¶Non audens exercere ſeueritatem. ¶Contra fortes. ¶Quia ut idiota ſine argumento loquor. ¶Contra graues. 14

tia autem corporis infirma, & ſermo contemptibilis) hoc 15

16

A a *Et in captiuitatem redig.* * Idem. Captiuitatis vocabulum duo ſignificat, & ex libertate lapſum, & perfectā cautionē, qua quis ita capit, ne reſiſtere vnquam poſſit. Iuxta ſecundā ſignificationē nunc Paulus dicit, *captiuantes*. Non.n.tātum, inquit, ſuperiores ſumus, & victoriā obtinemus de humana cogitatione & intellectu, ſed captiuos etiā ducimus, quę eſt conſūmatior victoria, deinde quia captiuitatis vocabulū graue eſt, addit.

b * *In obſequium Chri.* Hoc eſt ad ſeruitutē eos redigimus omni libertate ꝓcioſiorem, ab interitu nimirū ad ſalutē, a morte ad vitā ſubiiciētes eos Chr̄o. Intellige autē Magicos Epheſi libros cōbuſtos, & videbisquo modo Paulus captiuos duxerit.

c *Et in prom. ha.* quia nihil nos remordet
B quo minus audeamꝰ.

d *Vlciſ. om. ino. cum.* Tunc.n. vindicat inobediētiā, cum illam condemnat ꝑ obediētiam. Tunc illam deſtruens, qn̄ illos qui reſiſtunt perducit ad fidem. Et hæc eſt digna vltio, vt perfidia ab his quib. defendebatur damnetur.

* Theophy. Hęc illis interminatur, vt hi & illi meliorem vitam induant, & vt neminem feriat aut lædat. Etenim.

* Chryſoſt. Sicut medicus optimus, & pater communis, & curator, & tutor, oīa agit, omnia curat, impedimenta remouet, offendentes reprimit, vbique circūcurſat, & ſicut is qui ad paratam promptamq; victoriam venit, trophęa ſtatuit, ſuffodiens, deſtruens, deijciens diaboli munitiones, & miniſtrorū machinationes, & vniuerſum tandē orbē ad Chriſti exercitū ducit, & neq; parū reſpirat ab his ad illos, ab illis ad alios trāſiliens, quaſi militū quidem dux optimus quotidie afferens trophęa, imò ſingulis horis, ſola tunica indutus, irrūpens in aciē, aduerſariorūq; ciuitates, & tela & lanceas, & iacula & oīa in ſuum ius cogens: Talis erat lingua Pauli: Et-
C enim loquebatur ſolum, & velociſſimæ in bellis cadebāt ſectę, dęmones quoq; abigebat, homines verò qui ab illis detinebantur, ad ſe abducebat. Vnde cum aliquando dęmonē D malum expelleret, multæ magorum turbæ conuenientes, libros magicos exurebant, & ad veritatem tranſibant. Et quemadmodum in bello collapſa turre, vel tyranno ſublato, omnes qui cum illo erant, projectis armis ad exercitus ducē ſe conferunt, ſic certe tunc factū eſt. Eiecto enim dæmone, obſeſſi omnes abiectis libris, imo perditis ad Pauli pedes currebant.

* Hie. Cum iam per nos veſtra obedientia fuerit impleta, illi non audiantur poteſtatem vindicādi accepiſſe a domino, qa mentiuntur.

d *Quæ ſe.fa.* Multa dixi quib. oſtendi vobis potius debere nos ſequi q̃ pſeudo. Q. Et ſi vobis nō ſufficit quæ dixi, quare me potius q̃ pſeudo ſequamini? E Videte hæc alia quæ ſecundum faciē, i. ita euidentia ſunt, ſicut ea quæ ſunt ſubiecta oculis. Hęc ſcilicet, Si quis illorum pſeudo, confidit per aliquid, ideſt, per fidē vel aliud qđ ipſe ſit Chriſti, per eadem & nos, vel quę ſecundum faciem videte, ideſt diligenter eorū opera conſiderare, quæ in conſpectu veſtro tantum bona agunt, ne forte vos ſeducant, vt velitis eos pręferre nobis, quod non debetis.

e *Non eru.* Quia & verum eſt, & non ad gloriam meam, ſed dicitur ad vtilitatem veſtram.

* Hieron. Ideſt, Nemo tam ſtultus eſt, quàm qui ſe ſolum Chriſti eſſe gloriatur. Nam & ſi me magis poteſtatem accepiſſe a Chriſto dixero, quam cęteros, vt apoſtolus non erubeſcā, quia verum dico, & non glorię ſed ędificationis cauſa compulſus hæc facio: Vnam autem illi & vſurpatam, & in deſtructionem exercere cupiunt poteſtatem.

f *Vt autem non exiſtimer tanquam terrere vos per epiſtolas (quoniā, quidem epiſtolæ, inquiunt.)* Hic dicit ſe cū pręſens fuerit, opere implere quod abſens verbo minaſ. Hoc dicit occaſione il- F lius ſententię, parati vlciſci omnem inobedientiā, vt inquit non

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Et in cap.redig.om.int.in ob.* Qđ fit quando conuerſus ad fidem literatus quicquid ſcit, miniſterio fidei ſupponit, ſicut patet de Dionyſio per Paulum conuerſo, & de multis alijs. Tertius effectus eſt correctio peccantium iam conuerſorum, de quo ſubditur.

2 *Et in promp.ha.vi.o.in.* ſicut patuit ſupra. de illo quē tradi iuſſit Sathanæ puniendum.

3 *Cum im.fue.ve.ob* Ad Deum, per hoc.n quod apoſtoli obediebant Deo in omnibus aſſiſtebat eis diuina virtus ad libitū in punitione inobedientium.

4 *Quæ ſe.* Hic cōſequēter Apoſtolus excuſat ſe per euidentiā facti, & primo proponit intentum ſecundo proſequitur propoſitū ibi. *Si quis*. Circa primum inducit ad conſiderationem operum ſuorum. Facta.n. ſua erant ita euidentia, quod nullus debebat eu iudicare carnalem & timidum, ideo dicit. *Quæ ſe.* i. manifeſta per euidentiam facti in operibus meis.

5 *Videte.* i. nunc videte de factis meis & pſeudo Apoſtolorū, nec dictum Apoſtoli eſt contra illud Io.7.c. Nolite iudicare ſecundū faciem, quia ibi accipitur facies pro eo quod apparet tantum exterius, cuius contrarium latet interius. hic autem accipitur facies pro eo quod verum apparet ex euidentia facti.

6 *Si qu.* Hic proſequitur propoſitū. Et diuiditur in duas partes, quia primo facit quod dictum eſt, ſecundo rationē dicti aſſignat, ibi. Non.n.audemus. Circa primum ſciendum, quod pſeudo apoſtoli decipiebant Corinthios, & Apoſtolum diffamabant ex duobus. Primum eſt quia quandam auctoritatis magnitudinem falſo prætendebant, dicentes ſe prius cōuerſos fuiſſe ad fidem quam fuit Paulus, ſe veniſſe de Iudæa vbi incæperat fides Chriſti. Secūdum eſt, quia duplicitatem imponebant Paulo, vt dictū eſt, & iō vtrumque remouet per euidentiam facti, primo primum, ſecūdo ſecundum ibi. Vt autem nō exiſtimet. Circa primū dicit. *Si quis*, ſcilicet falſorum Apoſtolorum.

7 *Confi.Chri.ſe.eſ.* ideſt confidenter aſſerat ſe verum eſſe Chriſti Apoſtolum rationibus prædictis.

8 *Hoc co.&c.* Quia ſicut ipſe Chriſti eſt miniſter apparenter.

9 *Ita & nos.* veraciter, quia nullum donum habet ſpeciale a Chriſto quo careamus, immo in hoc nos excidemus, ideo ſubdiſ. *Nam & ſi am.gli.glo.fue.de po.* ſequitur.

10 *Non eru* quia hoc inueniebat verum per facti euidentiam. Quę autem fuerit hæc poteſtas, dicunt aliqui quod ſpecialis eius vocatio qua vocatus eſt a Chriſto, ſicut vas electionis, Act.9.c. & eius miſſio ad pręedicandum a ſpirituſancto, Act.13. Sed quia hæc non erant Corinthijs euidentia, ideo melius videtur, quod dicatur donum linguarum & gratia miraculorum, quorum effectus erant euidentes, nec a falſis apoſtolis habebantur.

11 *Vt autem.* Hic conſequenter remouet eam, ſecundo aſſignat dicti ſui rōnem, ibi. Non.n. audemus. Duplicitas autem ei imponebatur, eo qđ Corinthijs præſens, & abſens aliter loquebaſ, vt dictū eſt. Et hoc remouet dicens. *Vt autem non exiſtimer tanquam terrere vos per epiſtolas, &c.* abſens cum auſteritate, & potentię loqui.

12 *Quo.qui.epi.inquiunt gra.ſunt.* hoc dicebāt Apoſtoli falſi de epiſtolis Pauli. 13 *Præſen.autem corpo.* ſcilicet, Pauli.

14 *Infirma.* ideſt, humilis.

15 *Et ſermo contempt.* hoc dicebant apoſtoli falſi eo quod prædicabat plana & groſſa,

16 *Hoc cogitet qui eiuſmodi eſt, &c.* i. qui per hoc de me aſſerit duplicitatem, cogitet per euidentiam facti.

A non exiſtimer a vobis tanquam terrere verbis, & opere, qđ minor verbis non implere, ſciatis quod minor verbis impleturus ſum factus.

a *Hoc cogitet qui.&c.* ✱ Hieron. Ne quis putet me illa comminari, quæ implere non poſſum, vt de me iactāt deceptores. Qui hoc putat, ſciat omnia me poſſe facere, ſi neceſſe ſit quę ꝓmitto. Nā obedientibus ꝑ humilitatē infirmus, & peccantibus per ſeueritatem exiſto.

b *Tales.* Quia ſi vitia veſtra palparemus, tunc non ędificaremus, ſed deſtrueremus.

c *Non enim au.* Tales erimus facto, qa non ſumus ſimiles pſeudo, qui vſurpāt ſibi poteſtatē, & vitia palpant. Et hoc eſt: Non inſerimus nos quibuſdā, ideſt pſeudo, qui cōmendant, ideſt vſurpant poteſtatem. Quod eſt, nō ponimus nos in numero illorum, vt poteſtatem vſurpemus, ſed a Deo accepimus. Aut nō comparamus nos illis, vt ſicut illi adulemur vobis, & vitia veſtra palpemus, qđ poſſet etiam habens poteſtatem. Sed recte hoc nō facimus, quia non audemus, ne ſicut illi pereamus. Non hoc, ſed metimur nos, non aliud quàm quod iniunctum eſt vſurpādo. Et comparamus noſmetipſos nobis, quia ſecundum quod officium noſtrum exigit, facimus. Et hoc agentes non in immen. gloriab.

B

† ſed ipſi non intelligūt qđ ipſi inter ſeſe ſcipſos metiūtur, & comparāt ſeipſos ſibiipſis

† patitur

† vt in iis quoque regionib. quę vltra vos ſunt, euangelizem. nō per alienam regulam, vt de iis quæ parata ſunt gloriemur.

¶Qui ita opinatur de me. ¶Quam aſperi.
a cogitet qui eiuſmodi eſt, quia quales ſumus verbo per epiſto- 1
¶Vlciſcentes omnem inobedientiam. a Vere vlciſcar, quia non debeo adulari, ne parcam ſicut illi.
b las abſentes, tales & præſentes in facto. Non enim † audemus 2
c ¶In factis. ¶Non Deus eos. ¶Non miſſi a Deo. 3
inſerere aut comparare nos quibuſdam, qui ſeipſos com- 4
¶Sumus. 5
mendant, † ſed ipſi in nobis noſmetipſos metientes, & 6
a Prout exigit proprietas officij cuiuſque. b Quod illi. Vltra noſtram menſuram. 7
d comparantes noſmetipſos vobis. † Nos autem non in immen- 8
a Poteſtatem exercebimus b Populum, cuius ego ſum regula ad dirigendum ſub qua menſura & vos.
e ſum gloriabimur, ſed ſecundum menſuram gloriæ, qua
a Dico. b Munitu Dei.
† menſus eſt nobis Deus menſuram pertingendi vſque ad
a Deus eſt menſus, non eſt ea in ſuperextenſio, Qui ergo ei mittenti Deo reſiſtit.
f vos. Non enim quaſi non pertingentes ad vos † ſuperex- 9
¶Pertingimus. Quia. In prædicatione euangelij.
tendimus nos. Vſque ad vos enim peruenimus in euan- 10
¶Vbi alius fundamentum fidei poſuiſſet.
gelio Chriſti, non in immenſum gloriantes in alienis labo- 11
a Per fidem creſcentem de virtute in virtutem. b Quia per vos tales apoſtoli veri probamur.
g ribus. Spem autem habentes † creſcentis fidei veſtræ, in vo- 12
¶Ab alijs. Regimen. Non in alia. Non in paucis locis.
bis magnificari ſecundum regulam noſtram in abundantia,
Sed. Loca. a Nec illi qui vltra ſunt de alieno regimine ſunt.
† etiam in illa quæ vltra vos ſunt euangelizare, non in aliena 13
¶Exponit. ¶Scilicet. a Ab alijs prædicatoribus, quia his prædicabat quibus non erat annunciatum, vt gloriam ſuo labore quæreret. b Ego gloriabor in prædictis & in alijs, ſed hoc totum vnde gloriandum eſt, a Deo eſt, & ideo. 14 15
h regula in his quæ præparata ſunt gloriari. † Qui autem gloria- 16
¶Ideſt, domino attribuat confidentiam & gloriam ſuam. ¶Quod non poteſt qui non habet a Deo poteſtatem. a Qui extra Deum gloriatur ſibi attribuendo quod Dei eſt. b Qui non miſſus prædicat, qui non eſt idoneus, ſed præſumptor.
tur, in domino glorietur. Non enim qui ſeipſum commendat, 17
¶A Deo, vel hominibus. ¶Miraculis & virtutibus. 18
i ille probatus eſt, ſed quem Deus commendat. 19

d *Nos autem non in im.* Q. ſicut illi qui vſurpando gloriantur vltra menſuram.

* Chryſoſt. Etenim veriſimile erat illos arrogantes dicere, ꝙ orbem terrarum cōuertimus, ad fines terrę peruenimus, & multa talia magnificè concionari. Sed nos nō ſic, ſed ſecundum menſuram regulę quam partitus eſt nobis Deus, menſura pertingendi vſq; ad vos, quemadmodum agricolis vineam diſtribuens, ita nobis ſegregauit.

* Hiero. Nihil ſupra menſuram humanam facimus, ſed in apoſtolatus gratia, quantum nobis dominus donare dignatus eſt, per quā vobis Corinthij prędicamus: nec enim hoc vſurpatione fecimus, ſed pręcepto.

C e *Sed ſec. men. reg.* Dei enim nutu Corinthijs euāgelizare monitus eſt. Partitū erat vnicuiq; ad quos in prędicatione dirigeretur, vt ſinguli aliquos populos haberēt ꝓprios, de quorum fide gloriarentur. Ad regulam aūt Apoſtoli illi omnes pertinebāt, quos in fide fundauerat, quia ad oēs miſſus erat a Deo. Vnde addit: Quam menſurā menſus eſt nobis Deus. D

f *Non in alienis laboribus.* Qđ vltra menſurā eſſet gloriari. ſed ſpem hñtes ī vobis, ideſt, ꝑ vos magnificari apud alios, & euangelizare ſecundum regulā noſtram, ideſt, ſecundū quod a Deo iniunctum eſt, non habentes ſpem gloriari in aliena regula.

* Chryſoſt. Multā hinc illorum vituperationē oſtendit, quod & in immenſum glorientur, & quod in alieno, & quòd omnis labor apoſtolorū fuerit, illi vero honeſtabātur aliorum laboribus.

g *Spem haben.* * Hiero. Qui nō munera a vobis, ſed mercedem a Deo veſtræ fidei expectamus. E

✱ Theophyl. Speramus in Deū, quòd abūdè vos docētes & augētes fidem veſtram, inueniamur, vt adeo magnifiā in vobis. Tūc enim magnificatur præceptor, cum res diſcipulorum creuerint. Quid igitur ſperamus, qđ & vltra vos euangelium prædicabimus, ac forſan etiā gloriabimur propterea, ſiquidem commodabimus ipſis. Regulam autē vbique menſuram vocat, æquè atque ędium extructor ac architecton ſtructurę mēſuram, regulam ſeu amuſſim vocat. Et vt iudicet quòd Dei ſit vniuerſum hoc, qui canonem dedit, & menſuram, propterea infert.

h *Qui autem gloriatur.* Hñtes, inquit, talia tantaq; opera, non ſuperbimus, neque nobiſipſis quicquam imputamus, enimuerò Deo vniuerſum, ēt ipſam ad quam peruenimus mēſuram, tribuimus. Oportebat igitur & illos in hoc gloriari.

Qui autem gloriatur. Ego non gloriabor in aliena regula. Similiter autem qui gloriatur, i. vult poteſtatem exercere in domino, ideſt, in menſura a Deo data glorietur. F

i *Sed quem Deus.* Illū Deus cōmendat, & probatus eſt quem dignum habet, ac mittit vt prędicet donū eius, quē nō mittit, non illum commendat, quia non miſſus prędicat.

CAP.

† ſu vel anim cere ramu

† E

† e noſi me

† I
† I

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quia qua. ſu. *aſperè corrigendo.*

2 Ta. & præ. *ſcilicet, ſumus quando expedit. Aliquando bene non expedit, vt quādo timetur peior exitus de tali correctione, ſicut fuerat in propoſito, vt patet ex præcedētibus. Similiter ꝙ Paulus prædicabat plana & groſſa, non erat ex defectu ſcientiæ, ſed quia Corinthij erant in fide noui & ad altiora capienda inepti, ſicut patet. 1. Cor. 3. a.* Tanquam paruulis in Chriſto, &c.

3 Non e. an. *Hic conſequenter reddit rationem eius quod dixerat, ſcilicet, ſe non ſimilem falſis apoſtolis, ſed eos excedentem in Dei donis, di.* Non e. an *non humano timore ducti, ſed veritatis amore.*

4 Inſere. *ideſt, dicere de numero eorum.*

5 Aut con. *ideſt, ſimiles dicere.*

6 Quibuſ. qu. *i. falſis apoſtolis qui talibus ſtudebant propter quæſtum. Quod aūt Paulus aliquando aliqua dicebat ad ſui commendationem, non erat propter quæſtum vel vanam gloriam, ſed propter veritatis declarationē, cui præiudicabatur per hoc, quod ab apoſtolis falſis contemnebatur & diffamabatur. ſicut ſanctus Iob contra aduerſarios ſuos diſputans dixit. 27. a. Non me reprehendit cor meum, &c.*

7 Sed ip. in. *i. menſurātes ea quæ dicimus de nobis ad ea quæ ſunt ſcdm veritate in mentib. & operib. noſtris.* Et ꝙ ita ſit, *declaratur di.*

8 Nos au. non in im. *quia non excidemus debitam regulam per Dei gratiam nobis datam. quæ exceditur dupliciter. Vno modo quando quis gloriatur de quo non debet, & hoc remouet a ſe dicens.*

9 Non e. qu. non per. ad. *gloriando falſe de veſtra conuerſione ad fidem, quia per miniſterium noſtrum eſtis conuerſi, ideo ſubditur.*

10 Vſque ad. *in euangelio Chriſti, ipſum vobis primo prædicando. Ex quo concludit.*

11 Non in im. *ſed de labore noſtro in conuerſione veſtra, hoc eſt de prçterito. Similiter de futuro gloriamur in ſpe profectus veſtri, iō dicit.*

12 Spem au. *Ex bono enim principio veſtro rationabiliter de profectu ſperato gloriamur, & non ſolummodo gloriamur de vobis ſecundū debitam regulam, ſed etiam de aliis, inquātum parati ſumus aliis euangelizare quibus non euangelizatum eſt ab aliis apoſtolis. Et quantum ad hoc ſubditur.* 13 Etiam in illa. *ſ. loca.* 14 Quæ vl. vos ſunt. *ad quæ non peruenit adhuc euangelium. ideo ſubdit.*

15 Non in a. re. *ideſt, alterius doctrina me præcedēte. Alio modo exceditur regula debita gloriandi quando quis gloriatur in quo nō debet bonum opus ſibi attribuendo. hoc autem remouet Apoſtolus di.*

16 Qui au. gl. in do. gl. *q. d. de bono opere non mihi gloriam attribuo, ſed Deo a quo omne bonum eſt, ſicut & a principali agente.*

17 Non e. qui ſe. *gloriam quærens.*

18 Ille pro. *ideſt, approbatus a Deo.*

19 Sed quem Deus. *i. commendabilem facit virtutibus & ſignis.*

CAP.

CAP. XI.

A a VTinam ſubſtineretis. * Theop. Non dixit, nos ſumus probati, ſed quem Deus commendat, hoc eſt, quem ritas laboris & operis, cum Dei gratia probatum oſtendit.

* Hieronym. Seipſum commendat, qui ipſe laudat ſe, Illum vero dominus commendat, qui ſignorum virtutibus commendatur.

Glorior de regimine, qđ videtur inſipientia, ſed Vtinam ſuſti. &c. Vel inſipiẽtiam dicit gloriationem ſecundum carnem, ne in eo illis uideatur inferior, quã non ipſe curat, ſed prodeſt Corinthijs.

CAP. XI.

¶Autem. ¶Sine indignatione. ¶Quia plus poſſet gloriari.

a V Tinam ſuſtineretis modicum † quid in-

a Gloriationi, quæ videtur inſipientia. b Opto ſuſtineatis, ſed & præcipue. 1

b ſipiẽntiæ meæ, ſed & † ſupportate me. 2

c ¶Vt ſubiecti prælatum. ¶Diligo. a ¶Ad honorem Dei non meum no. zelo ſponſam Dei mihi ſed Deo. ¶Vere diligo vos, quia ſum amicus ſponſi.

d † Aemulor enim vos Dei æmulatione. 3

a Anulo fidei. b Non multis. c Legitimo Chriſto uero ſponſo. 4

e † Deſpondi, enim vos uni viro vir- 5

f ¶Non adultero. a .i. ad hoc ut exhibeam in die iudicij. b ¶Et ideo zelo uos uera de me dicens. 6 7

g ginem caſtam exhibere Chriſto. † Timeo autem 8

9

b *Inſipien.* Quia dictum eſt. Non te laudent labia tua, ſed proximi tui.

* Theop. Ad proprias laudes deſcẽſurus, multis vſus eſt pręcorrectionib. pręmunitionibuſque deſugiens id quod moleſtũ & oneroſum videtur in ſui ipſius commendatione, huc aũt neceſſitas pertulit, cum metuerat ne in diſcipulorum

B damnum vergeret, ſi ipſe villipenderetur, pſeudo apoſtoli vero in precio haberentur. Qui.n. priorum peccatorum meminit, a quib. per baptiſma liberatus erat, qui ẽt indignum ſe ſe apoſtolatus nomine cẽſet, qui citra neceſſitatem (quæſo) de ſe ipſe magna prędicaret.

* Hier. Suſtinete me quia multum ſuſtinere conſueuiſtis imprudentiam meam. Ideo inſipientem ſe dicit, quia neceſſe erat, aliqua de ſe dicere licet vera, vt oſtendat quã vere inſipientes ſunt qui falſo laudant.

c *Supportate.* Q. Et ſi grauet vos tamen patienter ferte.

d *Aemulor.* Aug. Aemulatio eſt propter alienum ſtatum motus mentis vel in bonũ uel in malũ, hic amoris eſt non liuoris, quia diligit eos ęmulatione Dei .i. quam Deus ſpiritu ſuo inſpirat, per hoc oſtenditur, ea quæ dicet amore eorum ſe dicturũ, non vt ad laudẽ eius proficiãt, ſed ad horũ pfectũ.

* Hieron. i. Nõ ſtimulo liuoris inflammor, ſed vos tãquam pater diuina ęmulatione cuſtodio, vt poſſim vos immaculatos Chriſto coniungere, tanto maiore ſtudio conuerſatus, quanto eſtis meliori ſponſo iungendi.

* Oecum. Nõ dixit, amo vos, ſed quod magis eo, zelotypus ſum erga vos, hoc eſt ardente amore, deinde ne exiſtiment, quod propter humana, nempe pecunias aut gloriam ita ipſos amet, ſubiungit zelo Dei, vt vobis proſim.

e *Deſpondi enim vos.* * Chrſ. O nouas res, In mundo virgines manent ante nuptias, poſt nuptias non item, hic autem non ſic, Nã licet non ſint virgines ante nuptias illas, poſt nu

C ptias tamẽ virgines fiunt. Sic omnis eccleſia virgo eſt. huius typus

typus erant ea q̃ de Abrahã leguntur. Etenim ille quoq; ſer- D
uum fidelẽ miſit deſponſaturum filiam gentilem. Et hic loco miſit Deus miniſtros ſuos deſponſaturos filio eccleſiã, & olim prophetas hęc dicẽtes, Audi filia & vide, & obliuiſcere populi tui, & domus patris tui, & concupiſcet rex decorẽ tuum.

* Theoph. Deſpõdi vos Chriſto, pro illo igitur ęmulor non pro meipſo. Non enim ego ſponſus aut maritus, ſed ſponſæ ductor & paranymphus. Gen. 24. Pſal. 44.

f *Vos vni.* a plurali ad ſingulare deſcẽdit, volens intelligi totã eccleſiam virginem eſſe, & in oĩbus ueris mẽbris virginitatem mẽtis etſi non corporis ſeruare. Virginitas carnis corpus eſt intactũ, quæ uirginitas paucorum eſt. Virginitas cordis fides eſt incorrupta, quę eſt omniũ fideliũ Vnde in Apo. *Hi ſunt qui cum mulieribus non ſunt coinquinati, virgines ſunt, &c.* In mulierib. errorem ſignificauit, quia error per mulierem cœpit. Omnes vna virgo propter vnitatẽ integræ fidei, ſolidę ſpei & charitatis. *Virgo.* quia ab opere malo incontaminati, *Caſta.* quia nec habent ęſtũ malæ uoluntatis. †adiunxi. Aug. l. de ſãcta virg. vir. cap. 2. †27. q. c. nuntiaſti ante fi. Apoc. 1 d.

E

g *Timeo au.* Aug. Iſti Corinthij ſunt ſimiles Euæ pſeudo ſerpenti. Lux fidei paradiſo. Quorum ergo fides cõrrumpitur, a paradiſo eijciunť, quia p̃ponunt mendaciũ veritati. Qui ergo mendaciũ ędificant in hominib. ab eis pellunt ueritatẽ, & immittunt diabolũ, & ita excludũt Chriſtum. Si quid.n. dixeris contra fidẽ intrat putredo ex ueneno ſerpentis, & naſcũtur uermes mendaciorũ, & nihil integrũ remanet. Ideoque ſicut patrib. noſtris aduerſus leonem opus erat patientia, ita nobis aduerſus draconem uigilantia, Tunc.n. cogebat, nunc docet. Tunc ingerebat uiolẽtias, nunc inſidias. Videbatur tunc fremens, nunc lubricus & oberrans difficile uidetur. Ideo timet Apoſtolus, ne ſicut p ſerpentẽ ſeducta eſt Eua, ita p hæreticos corrumpatur eccleſia in virginitate fidei quã geſtat in corde. Modo ergo anima virginitatẽ tuam ſerua, poſtea fęcundanda in amplexu ſponſi tui. Sepite ergo aures veſtras ſpinis. Adhuc.n. muſitat ſerpens, & non tacet. Quod geſtũ eſt etiã in illo paradiſo, hoc geritur in eccleſia. ſufficiat quod cum illic lapſi ſumus, vel experti corrigamur. Aug. tract. 13. in Io. & in pſal. 14. Aug. tract. 8. in Io. & in pſ. 38. & 90.

Hieron. Serpens Euam de Deo mentiendo ſeduxit, affirmans ſolã Deũ cõminatũ eſſe mortẽ, nec eſſe iã illaturũ, Iõ & pſeudo apoſtoli aſſerebãt iõ euangelii p̃cepta eſſe addita, vt vel ſic antiqua lex ſeruareť, & eã ſolũ ſufficere cuſtoditã pquirũt ęmulatores: Iã nũc Serpẽs ſimiliter quoſdã ſeducit gehennã propter ſolum terrorẽ aſſerẽtes nominari, quã aut F
penitus

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XI.

VTinam. *Poſtquam Apoſtolus excuſauit ſe de falſi impoſitione per falſos apoſtolos, hic conſequenter inuehitur contra eos, & vt melius eos confutet, primo ponit ſuiipſius commendationẽ, in qua ſic procedit, quia primo ponit huius commendationis rationẽ, ſecundo ipſam commendationẽ, ibi.* In quo quis au. *Prima in duas, quia primo proponit intẽtũ ſuũ, ſecũdo proſequitur propoſitũ, dicẽs.* Aemulor.

Circa primum ſciendũ, quod moralia eo quod ſunt de agendis, quæ ſunt particularia, ſub vna communi regula ſic arctari nõ poſſunt, quin aliquando oporteat agere præter illã regulam ex rationabili cauſa, propter quod homines diſcreti hanc cauſam cõſiderantes, nõ reputant hoc ſtultũ neque malum, ſed bonum. Indiſcreti autẽ non conſiderantes iudicans eſſe malũ, Præceptum enim morale eſt, Non occides. *tamen malos occidere nõ eſt malum, habita ſuper hac poteſtate, licet hoc aliqui ſtulti & hæretici dixerũt eſſe malũ. Lex autẽ moralis dicit, quod homo ſeipſũ non cõmendet. Prouerb. 17. a.* Laudet te alienus, & non os tuum. *tamẽ in aliquo caſu bonũ eſt hoc & neceſſariũ, vt dictũ eſt cap. præced. vt pote quando taciturnitas propriæ laudis, & vergit in præiudiciũ veritatis, & in detrimentũ ſalutis proximi, & honoris diuini. Multitudo tamen hominũ, quæ eſt indiſcretorũ. Eccl. 1. d.* Stultorum infinitus eſt numerus. *reputat hoc inſipientiã. eo quod neſcit aduertere cauſam, vt dictũ eſt. Caſus autem neceſſarius ſeipſũ cõmendandi propter dictas cauſas imminebat. Apoſtolo, io rogat, vt patiẽter iſta cõmedatio a Corinthiis ſuſtineat, licet aliquib. ſtulta videatur, di.*

1 Vtinam ſuſtineretis mo. *ſecundum æſtimationem indiſcretorũ.*

2 Sed &. *q.d. hoc debetis ſpecialiter facere, eo qđ ſũ prælatus veſter.* Aemu.

3 Aemu. *Hic cõſequẽter exequitur propoſitum, & oſtendit primo cauſã commendationis eſſe rationabilẽ, vt ſic appareat quod talis cõmendatio non eſt inſipientia. ſecundo, quod debet ab eis ſupportari etiã dato q̃ eſſet ſtultitia.* Iterum dico. *Prima adhuc in duas. quia primo ponit dictã cauſam. ſecundo remouet Corinthiorum excuſationem falſam, ibi.* Nam ſi is. *Circa primũ ſciendũ, quod cauſa quare Apoſtolus commendare ſe volebat, zelus erat de ſalute Corinthiorũ, quia ne deciperentur a falſis apoſtolis ſuggerentibus eis falſa, voluit auctoritatẽ ſuã oſtendere, bonitatẽ etiam vitæ ſuæ & doctrinæ, hæc autẽ cauſa erat valde bona, propter quod commendatio ſequẽs nõ erat inſipiẽtia, quia non erat ad propriã iactantiam, ſed ad Dei gloriam, & fidelium ſalutem. Dicit igitur.* Aemu. e. vos. *ideſt feruenter diligo, ſed quia diligere poteſt eſſe in bonum & in malum, ideo ſubdit.*

4 Dei æmu. *ideſt, charitatiua dilectione, & ſubdit cauſam huius feruentis dilectionis, dicens.*

5 Deſpon. enim vos vni. *ſcilicet Chriſto, vt poſtea ſubditur. fuerat enim Apoſtolus paranymphus matrimonii inter Corinthios & Chriſtum per veram fidem. ideo ſubditur.*

6 Virginem. *quantum ad fidei integritatem.*

7 Caſtam. *quantum ad vitæ puritatem.*

8 Exhibere Chri. *qui ſolus eſt ſponſus eccleſiæ. Et quia dilectio nõ ſolum eſt reſpectu boni adipiſcendi in amico ſed etiam mali vitandi. ideo ſequitur.*

9 Timeo autem ne ſicut ſer. Euam ſe. *perſecutio.n. tyrannorũ in eccleſia primitiua comparatur perſecutioni leonis, quæ eſt aperta, ſed perſecutio pſeudo apoſtolorum, quæ fuit per aſtutiam & occulta, comparatur ſeductioni primorum parentum, ideo ſubditur.*

Ita

A penitus non eſſe, aut æternam nō eſſe affirmat, contra aucto ritatem omnium ſcripturarum.

* Theophyl. Et ſi enim interitus veſter eſt, metus tamen meus eſt. Non certo autē apparet quod corrupti ſitis. Atqui corrupti fuerūt, verū ambigue hoc poſuit. *Ne quo modo vt ſer pens Euā decepit*, Nam & ille maiora quam uis promitteret, decepit tamen, hanc ad rationem pſeudo apoſtoli ſuperbientes, magna vobis quædā enarrantes, calliditate fraudeque ſua vobis imponunt. At perinde vt neque aſtutia ſerpentis, neque ſimplicitas eius ſatis fuit ipſi ad veniam, ſic neque vobis hæc proderunt, non dixit autem quod Adā deceptus ſit, vt oſtendat deceptionem mulieroſam eſſe rē, vel ad mulierem pertinere.

†ſuſtinuiſſeris pſeudoapoſtolos

* vbique

B a *Ita corrumpantur ſenſus veſtri*, in cępto tropo pſeuerat, corruptio enim de virginibus dicitur. *Et excidant a ſimplici.* hoc eſt, ne decepti a ſimplicitate veſtra a Chriſto auellamini, vel ne transferamini a ſimplicitate fidei ad infidelium vehementiā, & in dicēdo poteſtatem, hęc enim magna eſt corruptio.

b *Nam ſi is qui ve.* Non miſſus, vel vendit, quia pro quæſtu temporali facit.

c *Recte pate.* Si aliquid maius vobis fit per eos qiā per nos, tunc recte pateremini. Galathis anathema dicit, ſi aliud reciperent, quod non vtique maius eſſet, ſed contrarium.

* Chryſoſtomus. Sic pſeudo apoſtoli iactabant, quaſi imperfecte apoſtoli docuerint, & iſti amplius aliquid aſſerētes dixerint. Dicebant maius quid, cum maiore poteſtate concionantes, amplioreq; verborum ornatu, ſed hæc non mundens dicit, ſed ſuos muniens: Quia & alias Apollo non prohibet, tametſi vir eloquēs eſſet, & in ſcripturis potēs. ſed & obſecrat, & promittit illū miſſurum, quia cum eruditione ille ēt dogmatum tenebat rectitudinem, ij vero cōtrario modo ſe habebant. Idcirco illos impugnat & diſcipulis ab illis pendentib. improperat dicens, quod ſiquidē nos omiſiſſemus aliquid quod oportebat annunciari, impleſſent aūt illi nō prohiberemus attendere, ſinautem omnia a nobis abſoluta ſunt, & omiſſum eſt nihil, quomodo vos rapuerunt illi?

C d *Exiſtimo.* Supra de pſeudoapoſtolis, nunc de ueris, quibus Paulus inferior videtur, quia non fuerit cum Ieſu.

Exi-

a Diabolus per ſerpentem. b A paradiſo eiiciens. c Promittendo falſa. d Per ſimiles deceptiones. e Intellectus.

a ne ſicut ſerpens. Euā ſeduxit aſtutia ſua, ita corrūpātur ſen 1

a A paradiſo ſimplicis fidei, quæ nil alienum recepit. b Sed non debetis eos pati, quia non aliud quam ego & idem deferens, cur ergo nos inferiores illis æſtimatis?

ſus veſtri, & excidant a ſimplicitate quæ† eſt in Chro Ieſu. 2 3

a Excellentiorem quam ego, quod eſſe non poteſt.

b Nā ſi is q venit aliū Chriſtū pdicat, quē nō prædicauimus, 4 5

a Meliorem, quod non eſt, ſed potius per nos. Per nos. Si. b Alium Dei redemptionem vel prædicationem, quod eſſe non poteſt. 6

aut aliū ſpiritū accipitis, quē nō accepiſtis, aliud euāgeliū, 7 8

a Per nos. b Q ſi aliud maius prædicarent recte pateremini, ſed quia hoc non eſt, non recte eos pateremini, ego enim non minus in his feci, quam magni apoſtoli, & ita conſtat, quia non minus illis pſeudo.

c d ꝙ nō recepiſtis, recte pateremini. Exiſtimo enim me†nihil 9 10

a Me dico tunc remotum. b Non minus. c Quia non orno verba vel quia impeditæ linguæ quantum ad ornatum pſeudo.

e minus feciſſe a magnis apoſtolis, Nam & ſi imperitꝰ ſermo 11 12

a Scio quicquid magni. b Q experti eſtis omnia quæ in me ſunt.

f ne, ſed non ſcientia. In omnibus āt*manifeſtus ſum†vobis. 13

a Non minus & ſi minus, nunquid in hoc peccaui. b Operando, manibus meis. c Ita. d A morte ad vitam. Remotis pſeudo.

g Aut nūqd peccatū feci, meipſū humilians, ut vos exaltemi 14

Exiſtimo, &c. a magnis. Magni apoſtoli vidētur apud iſtos, D Petrus & alij qui cū domino fuerūt. Vel pro pſeudo apoſtolis hoc dicit, quibus ſe nō minus eis feciſſe oſtendit. Eccleſia enim Corinthiorū varijs erroribus fluctuabat. Alij fauebant apoſtolis qui cum domino fuerunt in carne, alij pſeudo apoſtolis, a quibus compoſitis verbis eadem audiebant quæ ab Apoſtolo. Contra quos loquitur his. Non alia prædicant vobis, quam ego. Et qa poſſet dici, quod etſi eadem, melius tamen Paulo, remouet. *Exiſtimo enim, &c.*

e *Nam etſi imperitus.* Hoc nō ad apoſtolos, quia nō erāt eloquentes, ſed ad pſeudo, q componebant verba. Imperitus ſermone nō eſt reus apud deū, ſed qui nō habet ſcientiam Dei, quę pertinet ad ſalutem.

* Theophyl. id eſt, ſermonis, & orationis cultu indoctus ſum, ſcientia & cognitione haudquaquam. Poſt hæc autem clam innuit, quod quanto eloquentia glorientur, tanto cognitione Dei eos eſſe orbatos, & quatenus ad ipſam attinet, eos eſſe idiotas, & indoctos.

E * Proſper. Vnde datur intelligi, quod non ſe debeat eccleſię doctor, de accurati ſermones oſtentatione iactare, ne videatur eccleſiam non velle ędificare, ſed magis ſe quantæ ſit eruditionis oſtendere.

f *In om.* Vos autem eorum mihi teſtes eſſe poteſtis, ideo peius eſt, quod hoc ſcientes, me illis poſtponitis.

* Hieronymus. Oſtendit integritatem ſuam, qua per Deū omnia fecerit, cum nec auaritiam, nec gulam, nec gloriam ab eis aliquando gereret.

* Theophyl. Non quemadmodum pſeudoapoſtoli, aliud ſumus, & aliud apparemus, verum in omnibus quæ facimus & dicimus manifeſti ſumus erga uos, neque ulla eſt in nobis duplicitas vel hypocriſis, vt in illis qui ſola pietatis pſona ſunt amicti, deterrima quęque patrantes.

g *Aut nunquid peccatum feci, &c.* * Idem Theophylac. In hoc peccaui, & propterea eſt cur me ad iudicē vocetis, attollaminique aduerſum me, quoniā deieci meipſum, mendicans & famem patiens, vt uos ad fidem ędificemini.

Vel, Vilis quidem ſum & abiectus, & uos inde exaltamini.

Quo-

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Ita cor.ſen.* ſ. mentales qui frequenter nominantur a ſenſibus exterioribus magis notis.

2 *Et exci.* per deceptionem pſeudo Apoſtolorum.

3 *A ſim. quæ eſt in Chri.* quia dicebant neceſſarium eſſe ad ſalutem legalia ſimul obſeruare cum euangelio.

4 *Nam ſi is.* Hic conſequenter remouet Corinthiorum excuſationem, & primo ponit eam, ſecundo excludit, ibi. *Exiſtimo enim.* Circa primū ſciendum, quod ſi pſeudo apoſtoli dicerent meliora quam Apoſtolus, Corinthij haberent excuſationem recipiendi eos, & hoc eſt quod dicit, *Nam ſi is qui ve.* i. pſeudo apoſtolus, qui venit ad prędicandum propria auctoritate, non miſſus a Deo.

5 *Alium Chri. præ. que.* i. meliorē quā nos prędicauimus vobis.

6 *Aut alium ſpi. ac.* i. meliorem ab iſtis.

7 *Quem non ac.* a nobis.

8 *Aut aliud euan.* i. aliam doctrinā meliorem quam a nobis.

9 *Recte pa.* i. recte ſubſtineretis eos vobis prędicantes.

10 *Exiſti. enim.* Hic remouet dictā excuſationem. Et diuiditur in duas partes, quia primo oſtendit ſe non minus feciſſe apoſtolis maioribus, ſecundo quod fecit aliquid maius, ibi. *Aut nunquid.* Circa primum dicit. *Exiſtimo enim meni. mi. fecis.* pro ueſtra conuerſione.

11 *A ma. apo.* i. quā apoſtoli magni fecerūt pro illis quos cōuerterunt, & dicuntur hic apoſtoli magni, Petrus Iacobus & Iohannes, quos pſeudo apoſtoli dicebant eſſe maiores Paulo, quia fuerunt corporaliter cum Chriſto, non autem Paulus, & hoc dicebant ad decipiendum Corinthios, ut crederentur maioris auctoritatis quam Paulus, quia dicebant ſe miſſos a dictis apoſt. mendaciter, non aūt Paulum. Quod autē Paulus nō fecerit minus quam apoſtoli prædicti patet, nā eundē Chriſtū prędicauit, & eundem ſpiritumſanctum per impoſitionem manuū dedit, & idem euangelium prædicauit, & ſic ęquiparando ſe magnis apoſtolis confutat falſos, dicens. 12 *Nam etſi impe. ſer. ſed non ſci.* hoc dicit ad repellendum dictum pſeudo Apoſtolorum, qui cōtemnebāt eius doctrinā, eo ꝙ plana & groſſa docebat, ideo dicit, ꝙ hoc nō faciebat ex defectu ſcientię, ſed quia non expediebat Corinthijs pro tūc ſubtilia prædicare ſicut plenius dicitur. 1. Corinthio. 3. 13 *In omnibus autem manifeſtus ſum vobis.* hoc dicit, quia per euidentiam facti hæc apparebant vera de ipſo.

14 *Aut nunquid.* Hic conſequenter oſtendit, ꝙ etiam aliquod maius fecit eis, quam alij apoſtoli ſuis conuerſis. Et diuiditur in duas partes, quia primo declarat ueritatem, ſecundo remouet quandam obiectionem, ibi, *Quia non diligo.* Circa primum dicit. *Aut nunquid peccatum feci.* ironica eſt locutio, cuius ſenſus literalis accipiendus eſt per oppoſitum. Apoſtolus enim fecit in hoc opus valde meritorium.

Quo-

a Quia non putatis vos emiſſe licentiam peccandi. b Sine ſumptu. ¶Alias prædicaui. c Vnde ergo viuebis.
a ni? Quoniam gratis euangelium Dei euãgelizaui vobis, alias
b a Quia non parua in vobis expendi. b Ab alijs. c Vt vobis poſſem prædicare.
eccleſias expoliaui, accipiens ſtipendium † ad miniſterium ve
a Non ſaltem ab aliquo veſtro accepi. ¶Etiam cum. b Accipiendo.
ſtrum. Et cum eſſem apud vos, & egerem, nulli oneroſus fui.
a Non oneroſus, & ſi egerem. b Poſt ſpolia eccleſiarum. c Ab his bene correctis fuit accipiendum, ne amitterent fructum, quia ſi non acciperet, illis forte in ſcandalum fieret.
c Nam quod mihi deerat, ſuppleuerunt fratres qui venerunt a
a Vt verbis & factis, non ſolum in ſtipendijs. b ¶ Quia non iactaui me de genere apud vos, nec al quid huiuſmodi.
d Macedonia. Et in omnibus ſine onere me vobis ſeruaui, &
a De cætero maxime abſtinendo a ſtipendio. b Verax Chriſtus in me loquitur hoc. ſ. quoniã hæc, &c c Quod gratis prædico, quod a licitis abſtineo propter ſalutem ueſtram.
e ſeruabo. Eſt veritas Chriſti in me, quoniam hæc gloriatio nõ
f a Omnibus. b Putatis hoc fieri, an pro odio quod dicunt pſeudo.
g infringetur in me in regionibus Achaiæ. Quare? Quia nõ dili
a Quia diligo vos, ſed ideo facio, ut amputem oc. ¶Eorum quia diligo uos. b Nunc. c Semper.
go vos? Deus ſcit. quod autem facio, & faciam, vt amputẽ oc
¶Sumendi ueſtra. ¶Habere. a Per me. ¶Sumendi ueſtra.
b Vel in quo gloriantur i. in non accipiendo ſint ſicut & nos. i. non meliores nobis. Cum uero non accipiunt, Nam eiuſmodi.
h caſionem eorum qui volunt occaſionẽ, vt in quo gloriantur
¶Erunt ſicut & nos.
i inueniantur ſicut & nos. Nã eiuſmodi pſeudo apoſtoli ſunt
a Callide ſub ſpecie religionis decipientes. ¶Exterius. ¶Vel angelos.
K operarij ſubdoli, trãsfigurãtes ſe in apoſtolos Chr̃i. Et nõ mi-

a *Quoniam gratis euangelium.* Minus non feci, ſed plus, quia gratis, vnde mihi iraſcemini, & alios mihi præponitis, cum hoc non ſit peccati, ſed gloriæ. A

✱ Hier. Qui neque panem quotidianum quem ordinauit dominus, accepimus.

b *Alias eccleſias expo.* ✱ Theophylact. Potuiſſet dicere, ex labore manuum mearum vixi & manducaui, atqui aſperiorẽ orationem faciens, ab alijs, inquit, accepi, idque cum in veſtri miniſterio eſſem. Expoliaui, pro nudaui, dixit, & pauperes eos feci, Macedones, intelligit, qui tametſi pauperrimi eſſent, me tamen habebant ſecum commorãtem, at vos, ne neceſſarias quidem impenſas communicaſtis, quæ maxima eſt accuſatio.

Vt amp. oc. Sciebat quod ſi non acciperent, non diu prædicarent.

c *Nam quod mihi dee. &c.* ✱ Chryſoſt. Nominibus Macedones exprimit, quo ſane ad eleemoſynam illos prouocet. Nã ijs qui nolebant alere Apoſtolum perſuadet, ne in pauperum ſubſidio minores videantur. Hoc autem ipſis Macedonib. ſcribẽs dicit, in vſus meos miſiſtis ſemel atque iterum, & in principio euangelij, quod ſane maximum illorum præconium erat, quod ſtatim ab initio euangelij ſic floruerunt.

d *Et in omnibus.* ✱ Theop. Ne enim exiſtimetis, inquit, quod hęc dixerim, vt in poſterum accipiam a vobis, ſeruaui enim me, ac ſeruabo deinceps citra grauamen.

e *Eſt veritas.* ✱ Hier. Sicut Chriſtus ſemel ſtatuit, nec negauit, neceſſe eſt vt ego non mentitus ita faciam.

f *Quoniam hæc gl.* ✱ Chryſo. Vt ne quis putet illum ſuper hac re iterum dolere, vel iterum hæc dicere, factum ipſum gloriationem vocat. Quid? vos datis, inquit, ſed ego nõ accipio, vt non obturetis dono libertatem meam, & non infringetur, a metaphora fluminum vel fontis quaſi vbique fluentis, dictum eſt.

g *Quia non dilig. v. Deus ſcit.* ✱ Hier. Ipſe nouit vtrum vos diligam an nõ, imo a vobis nõ accipio, quia multũ vos diligo.

Vt

h *Vt in quo. glo.* Gloriantur in accipiendo, ſed me non accipiente, non accipient. Nam eiuſmodi, &c. D

i *Inueniatur ſicut & nos.* i. ſimiles nobis, *in quo.* i. in eſſe ſimiles nobis gloriantur.

✱ Theophylact. Hic manifeſtiſſime omnium cauſam
explicat, cur non ac
ceperit. Poſtquã e-
1 nim cõſpexit Satha
2 nas, quod ſeculi huius
3 ſtudioſi homines
maxime curant per
4 hoc quod doctores ni-
5 hil accipiant, nihil
6 enim (ait Chryſoſt.)
7 ſic ędificat ſeculares
8 vt non accipere. do
cuit etiam vanos ac
mendaces iſtos apo
ſtolos eã rẽ ſimula-
re. Neq; tamen hoc
9 reuera faciebãt, etiã
10 ſi diuites eſſent, ve-
11 rum etiãſi viderẽn-
12 tur nihil accipere, ac
13 cipiebãt tamẽ. Quo
14 circa Apoſtolus hi- E
15 ſce cõſpectis decre-
16 uit apud ſeſe, ne quic
17 quã acciperet a quo
quã, idq; cum pau-
18 pertate grauaretur,
19 vt reſecet quãpiam
20 accuſationem illo-
21 rum, ne locum habeant carpendi eum. Quanquã hęc non erat reprehenſio, ſiquidẽ lex Chriſti erat, vt qui altari inſeruiret, ab altari etiam viueret. Attamen quia velut imbecilles Corinthij facile ſcandalo ſuccumbebant, ſeipſum cuſtodiuit.

k *Oper. ſubdoli transf.* ✱ Hier. Subdolus eſt qui aliud fingit, cũ aliud agit, vt ſub cõtẽplatione euãgelicę prędicationis cõtegat rapacitatẽ. Tales. n. prędicatores, vt hominib. placeãt. & placendo accipiant, & quę cõmendẽtur dicũt, nõ ea quæ ędificent audiẽtẽ. Pleriq; eorũ non tam pecuniam deſiderabant quã honorem, arbitrantes, ſe ſummis opibus ditatos, ſi ab omnib. collaudantur. Sed nec pecunias ideo ſpernũt, quia nõ habent, ſed quia in reconditis habent, veri autem & ſimplices magiſtri Apoſtolos imitantur, dicentes, Neque. n. fuimus in ſermone adulationis aliquando, nec in occaſione auaritię, neque quęrentes ab hominibus gloriam, nec a vobis.

Transfi. Ad tẽtẽdũ eos quos ita erudire opus eſt. Vel decipiẽdũ prout iuſtũ eſt. Ne quiſquã cũ angelos bonos amicos ſe hẽre putat, hẽat malos dęmones fictos amicos, eoſq; tãto nocẽtiores, quãto aſtutiores, ac fallaciores patitur inimicos. Neq, F

Aug l. de ſpiritu & anima. c. 2. lib. 1. nouit. cap. 9.

enim

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quoniam gratis euan. Dei euange. vo. *Non accipiendo ſumptus a vobis, quod tamen erat licitum, et alij Apoſtoli accipiebãt ab illis quib. prædicauerant. Apoſtolus autẽ prędicans Corinthys abſtinuit, primo propter eorũ auaritiam, & ſic minus gratãter accepiſſent eius doctrinã. Secundo vt tolleret a falſis apoſtolis prædicandi occaſionem, qui propter quæſtum tantummodo prædicabant. Sed quia oportebat habere neceſſaria ab aliquo loco, ideo conſequenter oſtendit vnde habuit, dicens.*

2 Alias eccleſias expo. *non quia vi acciperet, ſed quia voluntarie dabant abundanter.*

3 Ad mini. ve. *i. ad procurationẽ veſtræ ſalutis. Vnde papa vel legatus viſitans vnam prouinciam poteſt accipere ſumptus ab alia, nã cum eccleſia ſit vnum corpus, a prælato ex vna parte poteſt ſuppleri indigẽtia alterius partis, ſicut natura defectum vnius membri ſupplet ex alijs partibus, virtutem & ſpiritus ſubminiſtrando.*

4 Et cum eſ. apud vos. *Hoc dicit, vt oſtendat quod non dimiſit accipere, eo quod ſemper inter eos abundaſſet.*

5 Nulli. *ſ. veſtrum.*

6 Onero. fui. *quia durum fuiſſet eis dare propter auaritiam ſuã, propter quod Apoſtolus proprys manibus lucrabatur, de nocte operando, quod expendebat de die prædicando, vt habetur Act. 20. g. & quando hoc non ſufficit, ſuppleuerunt Macedones qui eum ſecuti fuerant, ſibi miniſtrando, ideo ſequitur.*

7 Nam quod mi de. *& patet litera.*

8 Eſt ve. Chriſti in me. *Modus eſt iurãdi, et eſt ſenſus, veritas Chriſti eſt teſtis mibi, quod veritatem dico.*

9 Quo. hęc glo. *i. hoc factum meum, quod eſt ad gloriam Dei,*

10 Non infrin. in me. *i. non minuetur per me,*

11 In regio. Acha. *in quibus metropolis eſt Corinthus,*

12 Qua. *Hic conſequenter remouet quandã obiectionẽ falſam. Dicebãt enim pſeudo apoſtoli, quod Paulus nõ diligebat Corinthios, nec intẽdebat eis proficere de futuro, propter quod nolebat aliquid accipere ab eis quod remouet di.* Quare. *non accipio ſumptus a vobis.*

13 Quia non diligo vos. *vt dicunt pſeudo apoſtoli,*

14 Deus ſcit. *i. conſcius eſt mihi, quod hæc cauſa non eſt vera, ſed eã ſubdit dicens,*

15 Quod autem facio & fa. *ad abſtinendum a ſumptibus veſtris hęc eſt vera cauſa.*

16 Vt am. oc. eorum. *i. pſeudo Apoſtolorum, qui tantum prædicabant propter temporale lucrum,*

17 Vt in quo gl. ta. *ſ. imitando veros apoſtolos, vt dicebant.*

18 Inue. ſicut & nos. *i. nihill accipientes, quod tamen refugiunt de quibus ſubdit.*

19 Nam eiuſmodi pſeudo apoſtoli ſunt operarij ſub. *i. callidi & vulpini exterius tantum ſpeciem pietatis oſtendentes.*

20 Transfigurantes ſe in Apo. Chriſti. *i. portãtes exterius ſigna verorum Apoſtolorum.*

21 Et non mi. *quia Deus permittit maiorem ſimulationem, de qua ſubditur,*

Eſt

Ipſe

A enim ſancti & fideles vnius veri Dei cultores ab eorum falla
cijs,& multiformi tentatione ſecuri ſunt. In his diebus mali
gnis,vbi iſta ſolicitudo non eſt inutilis, ne cũ Sathanas trãſ-
figurat ſe fallendo ad aliqua pernitioſa ſeducat. Nam cũ ſen
ſus corporis fallit, mẽtẽ vero nõ mouet a vera rectaque ſen-
tentia , qua quiſque fidelem vitam gerit, nullum eſt in religio ne periculum. Vel cũ ſe fingens bonum,ea vel facit vel dicit,quę congruunt bonis angelis etiam ſi credatur bonus, non eſt error periculoſus aut morbidus. Cum vero per hæc aliena ad ſua ducere incipit, ne quis poſt eum eat, opus eſt magna vigilantia, quod nemo poteſt abſque Deo.
B Et ipſa huius difficultas ad hoc eſt vtilis, ne ſit ſpes ſibi quiſque , aut homo alter alteri, ſed Deus tantum.

✠ Aug. de geneſi.ad litter.l.12.c.13.diſcretio ſane difficilima eſt,cum ſpiritus malignus quaſi tranquillus agit, ac ſine aliqua vexatione corporis, aſſumpto humano ſpiritu dicit quod poteſt, quando.n.vera dicit & vtilia prędicat, transferens ſe ſicut ſcriptum eſt, velut in angelum lucis,ad hoc vt cum in manifeſtis ſibi creditum fuerit,ſeducat ad ſua.

* Chryſ. Qui eſt, *Angelus lucis*.dicit eũ qui hẽt fiduciã loquẽdi & Deo aſſiſtit.Sunt.n.angeli tenebrarum,diaboli tenebroſi ac feroces.Et multos diabolus ſic decepit,perſona in ſe accepta,& non factus in angelum lucis. Sic & illi pſonã Apoſtolorum circunferunt,non ipſam potentiã,neq; fortes ſũt.

a ✠ *Velut miniſtri iuſtitiæ*.euangeliũ.ſ.prędicantes quod iuſtitiam hẽt,vel quod iuſtorum virorum ſibi opinionẽ aſſumũt. Quomodo igitur illos agnoſcemus?Ab operib. ipſis,ſicut &
C Chriſtus dicit,eaque propter cogitur ſua præclara opera, & illorum malitiam inter ſe componere , vt ex comparatione appareant nothi.

* Hier. Non tã facile ſomnijs,aut aliquibus quaſi angelis luci, fides habenda,ne forte transfiguret ſe Sathanas in angelum lucis, & decipiat ac fallat incautos.

b *Quo.fi.i.*retributio data in fine vitæ erit ſecundum opera ipſorum , quia ſicut pſeudo peritura appetiuerunt,ita & ipſi peribunt,& ſicut miniſtri iuſtitię ęterna & ipſi erunt æterni.

c *Quod lo.* In hac ſubſtantia gloriæ.i. in gloria carnis quã putant ſubſtantiam, id eſt, ita amãt ac ſi per eam credant ſe ſubſiſtere.

d *Sed quaſi in inſi.* Quia hæc ad carnis tumorem pertinere videntur,vbi inſipiẽtia eſt. Inſipientia enim eſt aliquem laudare ſe. Sed quia Apoſtolus non propter ſe facit, ſed propter Deũ. Ideo ait, quaſi in inſipientia.

e *Quoniam multi glo riantur ſec.carnem*.

✠ Chryſ. Quid eſt ſecundum carnem? Ab externis,a nobilitate a diuitijs, a ſapientia,a circuncſione,& progenitorib. Hebræis , a magna exiſtimatione. At quẽadmodũ ſi quis clari generis philoſophicam vitã eligens viderit ſublime ſentientes alios de generoſitate ſua,volens etiã illorum faſtum tollere,nonne cogit propriam claritudinẽ dicere,non glorians,ſed humiles alios reddens. Ita & Paulus facit,ne inquit putetis, quod quaſi virtutem hęc ponam,ſed quoniam illi gloriãtur, cogor & ego hinc comparationem facere.Si quis videtur cõfidere in carne,& ego magis.

Quod loquor non ſec. * Hier. Si hic neceſſitate populi compulſus,negat ſe ſecundum Deum gloriari, quid de illis ſentiendum eſt,qui ſola iactantia gloriãtur ſubſtãtię glorię? Eſt enim alia ſubſtantia gloriandi.

f *Cædit.*id eſt, decipit. In faciem cæditur in cuius os iniuria irro-

†26.q.5.c.epiſcopi c.nec mirum. De regula.c.licet. quo circa.

†hoc argumẽ-o gloriationis

†I... contumelia loquor.

¶Caput eorum. — a Chriſtum, vel aliquando cæleſtem angelum.

rum.†Ipſe enim Sathanas trãſfigurat ſe in angelũ lucis. Non

a Sint

a eſt ergo magnũ ſi miniſtri eius trãſfigurentur velut miniſtri

a Miniſtrorum Chriſti & Sathanæ. — b Dixi ſupportate inſipientem.

b iuſtitiæ,quorum finis erit ſecundum opera ipſorum . Iterum

a Aperte. — b In gloria ſpiritualium,quia pro bono facio. — c Si in illa inſipiens,tunc magis in gloria carnis. — d Quaſi non ſimpliciter. — ¶Quia nec in hoc vere inſipiens,quia pro bono,nec ipſe habet pro gloria.

dico,ne quis putet me inſipientẽ eſſe. Alioquin velut inſipiẽ-

a .i.ſecundum carnem,quæ gloriatio modica eſt. — b Ideo velut inſipientem, quia

tem accipite me,vt & ego modicum quid glorier . Quod lo-

c

a Quantum ad verborum ſpeciem. — b Ad quem non eſt de carne gloria, quia apud Deum humilitas glorioſa eſt.

d quor,non loquor ſecũdum Deum,ſed quaſi in inſipientia in

a Cur ergo facis?quia illi gloriantur,& vos ſuffertis.

e †hac ſubſtantiæ gloriæ.Quoniam multi gloriãtur ſecundum

a ¶i.ſecundum illa quæ pertinent carni,vt eſt nobilitas,& huiuſmodi. — ¶ Et non iniuum ſi illi gloriantur. — b Secundum carnem. — c Voluntarij. — ¶Quod non deberetis. — d In hac gloria.

carnem,& ego gloriabor.Libenter enim ſuffertis inſipiẽtes,

a In hoc probatur quod non ſapientes,quia. — b .i.eſſe debeatis. — c Sed non eſtis. — d Hanc iniuriam. — ¶Ex libertate veſtra quæ eſt in charitate. — e Legis , quæ ex timore.

cum ſitis ipſi ſapiẽtes. Suſtinetis enim , ſi quis vos in ſeruitu-

a De poteſtate præſumens. — b Conſumit veſtra immoderate. — c ¶Decipit blande vt deuoret. — d Iactat de nobilitate.

tem redigit,ſi quis deuorat,ſi quis accipit,ſi quis extollitur,ſi

a In præſentia improperando genus,& hoc eſt in faciem cædere. — b Deſpicit. — c Quam vobis obijciunt.

f quis in faciem vos cędit.†Secundũ ignobilitãtem dico,quaſi

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ipſe enim Sathanas tranſ.*Et hoc multipliciter . Vno modo corpus viſibiliter aſſumẽdo,ſicut apparuit B.Martino & multis alijs, & multos ſic decepit. Alio modo inuiſibiliter formando vocẽ audibilem, ſicut.B.Franciſco volens eum trahere a pęnitentiæ rigore. Aliquãdo peruertẽdo iudiciũ ſenſuũ,faciẽdo apparere quod nõ eſt, et multis aliis modis,propter quod dicit B.Iohannes, 1.can.c.4.a.* Probate ſpiritus vtrum ex Deo ſint.*propter quod Ioſu.5.d.dixit angelo ſibi apparente in campo Iericho.*Noſter es,an aduerſariorum .*propter quod concludit Apoſtolus.*

2 Non eſt er.ma.*i.mirabile reputandum.*

3 Si miniſtr.eius.*i.homines falſi & mali, cuiuſmodi erant pſeudo,*

4 Transfigurentur velut miniſtri iuſtitiæ.*i.vt veri apoſtoli.*

5 Quorum fi.*i.pſeudo Apoſtolorum.*

6 Erit ſecun.opera ipſorum. *Erit enim malus,ſicut opera eorum ſunt mala, Apocalip.14.c.Opera enim illorum ſequuntur illos.*

7 Iterum dico.*Hic conſequenter oſtendit Apoſtolus ; quod ẽt ſi ſe cõmendaret inſipienter,tamen deberet a Corinthiis ſupportari.Et primo ponit intentum,ſecũdo probat propoſitum,ibi.*Libenter,*Circa primum continuando ſe prædictis dicit.*Iterum.*i.quod dixi recolo.*

8 Ne quis putet me inſipientem.*q.d. Ad hoc enim oſtendi cauſam meæ commendationis eſſe rationabilem.*

9 Alioquin *i.ſi non vultis eam recipere vt rationabilem, & me reputetis inſipienter loqui.*

10 Velut inſipientem accipi.*i.meam inſipientiam ſupportate .*

11 Vt & ego modicum quid glo.*hoc dicit,quia inferius ſe commendabat de gloria carnis quæ modica eſt,de qua ſubditur,*

12 Quod loquor.*de commendatione mea tali .*

13 Non loquor ſecundum Deum , ſed quaſi in inſi.*i.ſi facio hoc ſine cauſa rationabili vel neceſſaria,ſicut faciebant pſeudo apoſtoli, de quibus ſubditur.*

Quo-

14 Quoniam mul.glo.ſecun.car.*Dicebant.n.ſe eſſe Iudæos natione & de ſemine Abraham deſcendiſſe:& per hoc volebant alia dicta ſua falſa haberi in reuerentia.*

15 Et ego gloriabor.*vnde dicit inf.*Hebræi ſunt & ego. Semen Abrahæ ſunt,& ego.

Credendum tamen , quod alio fine gloriabatur Apoſtolus ſic, quia pſeudo apoſtoli hoc faciebant , vt per hoc in maiori auctoritate haberentur,& eorum falſæ doctrinæ magis crederetur . Apoſtolus vero vt falſitatem eorum repelleret , & maiorem fructum faceret ad gloriam Dei,& fidelium ſalutem,propter quod ſua gloriatio erat virtuoſa, illorum autem vitioſa.

16 Libenter.*Hic conſequenter probat propoſitum.ſ.quod in hoc Corinthii debent ipſum ſupportare, nã in hoc ſupportabãt falſos apoſtolos, qui tamẽ,multa grauamina eis inferebãt,Apoſtolus autem nullum. propter quod magis dẽbat ſupportari in hoc ab ipſo.Et hoc eſt ꝙ dicit.* Libenter enim.*i.falſos apoſtolos de carne gloriantes et malo modo.*

17 Cum ſitis ipſi.*Ironice loquitur, ideſt inſipientes.*

18 Suſtine.enim.*i.patienter toleratis.*

19 Si quis.*pſeudo apoſtolorum.*

20 Vos in ſeruitutẽ rc. *Volebãt enim eos ſubiicere ſeruituti legis. dicentes eos debere ſeruare legalia cum euangelio.*

21 Si quis deuo. *quia de bonis Corinthiorum viuebant laute.*

22 Si quis accip. *bona veſtra decipiendo vos falſis verbis.*

23 Si quis ex.*quia iactabãt ſe ſuper Corinthios dicẽtes ſe filios Abrahæ,Corinthios autem filios Gentilium idololatriæ deditorum et incircunciſorum.*

24 Si quis in.*i.in potentia veſtra cõtumelias vobis infert,quod faciebant pſeudo apoſtoli improperando eis immediate dicta & conſimilia. Ideo ſubdit,*

25 Secundum ig.*q.d.Talia mala ſuſtinetis ab eis tãquam ignobiliores ipſis, non tamen a nobis,quia nullum tale intulimus vobis.*

Qua-

A irrogatur. Hoc faciebant quidā Iudęi, qui eo quod eſſent de genere Abrahę, detrahebant illis, eo quod eſſent incircūciſi, & ſe pręferebant nobilitatē carnis ſibi vindicantes, quos Corinthij tolerabant, & Apoſtolo præferebant.

a *Quaſi nos infirmi fuer.* * Chryſoſto. Vult autem dicere. Si propterea illos honoratis, quia percutiunt, contumelia afficiunt, poſſemus & nos eadem facere, in ſeruitutem redigere, percutere, extolli cōtra vos, ſed nolumus, conſiderantes potius quid vobis proſit: nā illi quidem quæ veſtra ſunt deſtruchtes, quæ ſua ſunt quærunt, nō vt meipſum clarum oſtētem, ſed vt vos ab amara hac ſeruitute vos liberē cogor parum gloriari. Sic Samuel pro ſe magnam propoſuit laudem, dicens. Cuius veſtrum aſinum accepi, vel vitulum, vel calceamentum? Nunquid oppreſſi aliquem veſtrum? Amos ēt dicebat. Non erā propheta, nec filius prophetæ, ſed caprarū paſtor eram, ſycomoros cōterens, & ſuſcepit me Deus. Nō extollens ſeipſum dicebat, ſed obturans ora ſuſpicantium ipſum non eſſe prophetā, & vt oñdat, quod non decipiat, neque a ſeipſo dicat ea quę dicit. Alius quoque dicit, Verūtamen impletus ſū fortitudine domini in ſpiritu ac potentia. Et Dauid cū de vrſo & leone narraret, non glorioſus, ſed magnum & admirabile quid moliens dicebat, quoniam.n.non credebatur, quod nudus & arma geſtare non valens, victurus eſſet barbarum, coactus eſt ſuæ itrenuitatis referre argumenta. Et fimbriā Saulis quando auferebat, non oſtentando loquebatur, quæ loquebatur, ſed malā repellens ſuſpicionem, quā finxerant dicentes, quod vellet illum occidere. Igitur vbiq; inquirēda eſt cā. Nam qui ad vtilitatem auditorū ſpectarit, etiam ſi commendat ſeipſum, non ſolum non meretur reprehen-

a Ita hos ſuſtinetis & nobis præfertis. b Gloriæ. c Non infirmi, quia. d Illorum. e Gloriari. ¶Quia temeritas eſt quod faciunt.

a nos infirmi fuerim⁹ ī hac parte. In quo quis audet, ī inſipiē-

a Quia inſipientia eſt, in qua gloriantur. ¶Vt in his. b Lingua & natione. c Secundum ritus.

b tia dico, audeo & ego. Hebręi ſūt, & ego. Iſraelitę ſūt, & ego.

¶Non proſelyti. ¶Per hoc decipiebant.

c Semē Abrahæ ſūt, & ego. †Miniſtri Chrī ſūt, & ego †Vt mi-

d a Quam deberem, quia non eſt hominis ſe laudare. Laudet te alienum os, vt dicit Salomon. b Sum miniſter Chriſti oſtenſus in labori. c Quam etiam veri. d Per partes labores oſtendit ſubdens.

e nus ſapiēs dico plus ego.† In laborib. plurimis, in carceri-

a Quam illi. ¶Verberibus. ¶Humanæ virtutis, vel aliorum. ¶Quia & illi aliquos, Vt viderentur apoſtoli. b Ideſt, in periculis mortis.

bus abūdantius in plagis ſupra modū, ī mortibus frequēter.

¶Fui. a Exponit plagas. ¶Quinque vicibus. ¶Percuſſiones. b Ne immiſericordes viderentur. c Hoc a Gentibus paſſus.

f A Iudæis qnquies quadragenas vna minus accepi.† Ter vir-

a Iudæis in ciuitate Lycaoniæ. ¶Ideſt, pertuli. ¶Alto mari detentus tempeſtate, vel ad literam.

g gis cęſus ſūt ſemel lapidatus ſū, ter naufragiū feci. Nocte &

¶Oſtenſus miniſter.

h die in ꝓfundo maris fui. In itineribus ſæpe, periculis flumi-

hendi, ſed & coronari, & propter ſilentium taxandus. D

b *Hebræi.* Hæbrei dicuntur ab Heber, qui in confuſione linguarum ſolus retinuit linguā naturalem. Et quia multi ſunt Hebræi, qui non ſunt Iſraelitæ, ſicut proſelyti, addit. *Iſraelitæ ſunt, & ego.* Hebræi.

c *Miniſtri Chriſti ſunt.* ✠ Hier. Notandum, quod ſi quis de Chriſti miniſterio ſolum glorietur, non ſapienter hoc facit.

d *Vt minus ſapiens.* * Ambroſ. Oſtendit vi coactum in laudem ſuam prorupiſſe. † deſipiens loquor.

* Theop. Rurſus inſipientiam vocat rem ipſam, ob inſignem ſuam demiſſionem, adeoque humilitatis pelagus.

e *In laboribus.* Occaſione inuenta etiam veros Apoſtolos tangit, quibus plus laborauit, ne in ſe videatur minor gratia. †Act. 15. c. Ibi. 19 c. Ibi 27. a. Cor. 15. b. E

f *A Iudæis quinquies.* Iudęis mos erat in ſynagoga contra legē agentes verberare correctionis cauſa, vnde Paulum legem impugnantem quinquies verberauerūt, & in vnaquaq; correctione triginta nouē ictus ei dederunt, quadrageſimum pro mīa condonantes.

Lex iubebat quadraginta ictus niſi pro miſericordia.

Ducentas percuſſiones acceperat, cum virga vbi pendebant decem corrigiæ.

Vna minus. in vltima vice corrigia ſubtracta. Vel, in vnaquaque percuſſione vna minus.

g *Per naufrag.* ✠ Theop. Propter euāgeliū in lōgas & profundas vias miſſus, naufragium fecit, noctu aūt & interdiu in profundo natauit. Nonnulli aſſerunt, quod in quodā puteo, cui nomen Bytho (quæ vox latinis ſignificat profunditatē) poſt periculum apud Liſtrios, abditus fuerit.

h *Peri. flu.* Nam & amnes traiicere adigebatur. vbiq; Sathanas bellū gerebat aduerſus Apoſtolū, & Deus certaminis pmia Act. 16. Act. 24.

pro- F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quaſi nos infirmi. *i. deficientes in illis, de quibus gloriantur falſi apoſtoli, quod eſt falſum, vt patet ex prædictis, & magis ex ſequētibus apparebit.*

2 In quo quis. *Poſitis rationibus commendationis ſuæ, hic incipit ſe commendare. Et primo ſe pſeudo apoſtolis adæquando. Secūdo, ſe eis præferendo, ibi.* Vt minus ſapiens. *Dicit igitur.* In quo quis.

3 Audet. *ſeipſum commendare,*

4 In inſipientia dico, audeo & ego. *q.d. Licet ſit inſipientia ſeipſum commendare illo modo quo pſeudo apoſtoli ſe commedant, tamē audeo hoc facere, licet aliter quā ipſi, vt dictum eſt, & ideo commēdatio apoſtoli non erat inſipientia ſecundum veritatem, ſed tantum ſecundū aliquorū Corinthiorum opinionem, non obſtante tamen hac opinione apoſtolus audebat ſe commendare falſis apoſtolis ſe æquādo, vt eorum iactantiam repelleret, dicens.*

5 Hebræi ſunt. *i. de lingua & natione Hebraica gloriantur.*

6 Et ego. *ſ. ſum ſicut ipſi.*

7 Iſraelitæ ſunt. *i. gloriantur qđ de patriarcha Iacob deſcēderunt.*

8 Et ego. *ſimiliter deſcendi.*

9 Semen Abrahæ. *Cuius ſemini factæ ſunt promiſſiones.*

10 Et ego. *ſum de eodem ſemine. Et ideo de omnibus iſtis poſſum gloriari, ſicut & iſti.*

11 Miniſtri Chriſti ſunt. *tantum ſecundum apparentiam.*

12 Et ego *ſum ſecundum veritatis exiſtentiam.*

13 Vt minus. *Hic cōſequēter eis ſe præfert. Et primo quātū ad mala perpeſſa. Secūdo quātū ad beneficia recepta, ca. ſe. Prima in duas, quia primo præfert ſe in malis quæ pertulit. Secūdo, in his quæ euaſit, ibi,* Damaſci. *Prima adhuc in tres quia primo ſe præfert quātū ad mala ſibi illata. Secundo, quantū ad voluntarie aſſumpta, ibi,* In itineribus. *Tertio, confirmat quædā dicta, ibi,* Si gloriari. *Circa primum dicit,* Vt minus ſapiēs dico. *i. ſi videor vobis inſipiēs me pſeudo apoſtolis adæquādo, adhuc videbor vobis minus ſapiēs me eis præferēdo.*

Plus

14 Plus ego. *i. cum hoc faciā, me oſtēdo miniſtrum Chriſti plus eſſe quam ipſi, quia plura mala paſſus ſum propter miniſterium Chriſti. Ideo ſubditur.*

15 In laboribus plu. *Ex Iudæorum perſequutione. ſ. fui plus quam ipſi. Et ſic intelligitur de ſequentibus.*

16 In carceribus abundanti. *Pro prædicatione euangelij.*

17 In plagis ſupra modum. *Inter homines conſuetum.*

18 In mortibus frequenter. *i. in periculis mortis, & hæc omnia patent ex actibus apoſtolorum. Conſequenter explicat de plagis ſibi illatis, dicens.*

19 A Iudæis quin. &c. *Deu. 25. Committitur iudicibus, quod pro minoribus culpis pro quibus mors nō eſt inferenda, imponant plagas & verbera, ita tamē ꝙ quadragenarium numerū ictuū non excedant Sapientes vero Iudæorum ad prætendendum pietatem ordinauerunt, quod de illo numero aliquid dimitteretur plus vel minus prout rationabiliter videretur ratione delicti vel conditionis verberandi, & ſic de alijs circunſtantiis. Et quia Paulus erat eis odioſus, ſubtrahebant de dicto numero minus quod poterant. ſ. vnum ictum.*

20 Ter virgis cæſus. *Act. 26.*

21 Semel lapidatus ſum. *in ciuitate Lycaoni, Act. 14.*

22 Ter naufra. *i. paſſus fui. De ſemel habetur Act. 27. & de aliis tenendum eſt, quod non omnia Pauli pericula ſcripta ſunt.*

23 Nocte & die. *i. per magnū tēpus ad diuerſas partes terræ & inſulas nauigando pro prædicatione euāgelii, vt patet in actibus apoſtolorum in pluribus locis. Alii exponunt dicentes, quod naufragium paſſus ſub aqua ſtetit per diem & noctem diuina virtute eum protegente.*

24 In itineribus. *Hic conſequēter oſtendit propoſitum quantū ad mala voluntarie aſſumpta. Et primo de malis exterioribus. Secūdo de interioribus, ibi,* Pręter illa. *Circa primum dicit,* In itineribus ſæ. *ſ. fui pro prædicatione euangelii, & ſic intelligatur de ſequentibus.*

25 Periculis flu. *inundantium in hyeme, & ſic ſunt magna pericula in tranſitu eorum.*

Peri-

A proponebat. Etenim latrones excitabãtur, & ab incredulis, & genere mihi iũctis vel cognatis iudęis,qui & acrius impugnabãt,me,inqt,in beſtias plane ſęruitię ac veneni nomine permutati. Proinde in vrbe periculorũ expers erat?haud qua quã. Reliquum eſt ergo vt in ſolitudine ſecurus eſſet, verum iſtic tutus fuit, ac ſi terrã fugiſſet, magis eum pericula exceperunt.

character, per hæc contexitur euangelium.

f *Non vror.* Vrunt oẽs tribulationes, ſed non ad cõſumptionem, immo ad purgationem. *Vror.* Iſte affectus purgat, qa de charitate venit. Oẽs qui ſcandalum patiuntur frixoriũ ſunt habentiũ charitatem. i. oſſium quæ ferunt carnes. i. perfectorum qui portant & regunt carnales. Vnde, *Et oſſa mea ſicut in frixorio confrixa ſunt.*

a *Periculis latro. &c.* Quos diabolus cum in ciuitate occidere non poſſet, ei excitabat in via, cum tamen nihil ferret, quod latrones cuperent.

†2.Theſ.3.b.
Deut.28.b.

b *Peric.* Amb. Quia lege Iudęorum deſerta ad euangelium ſe conuertebat.

†accidunt.
Aug. expo. in epiſ. ad Gal.

c *Peric.* Vt qui dicunt eũ legalia tenere, ſed nõ facile aliis aperire. Vnde alibi, Ego ſi adhuc circuncitionem.

†2. q.7.c.pleſũque his ita que.24.q.1.c. quæ dignior
pſal.54.
pſal.40.

B * Theop. Hęc rurſũ eſt alia ſpecies tẽtationis, omnium maxime dolorem incutiens & gignens, de ſiniſtris minimeque candidis, fucatis fratribus, hypochritis, qui ei inſidias machinabantur, quod & Dauid lugebat. Quoniam ſi inimicus conuitiaretur mihi, ſuſtinui plane, tu vero homo p.&c.&. Iterum, homo pacis meæ, &c.

a .i .a Iudæis procuratis. b Propter vnius Dei prædicationem. c ¶ Vere probatus miniſter.

a nũ, periculis latronũ, periculis ex genere, periculis ex Gen- 1

b a In commotionibus ciuium contra me. b Vel a ſerpentibus. uel penuria ciborum. 2

c tib. periculis in ciuitate, † periculis in ſolitudine, pericu- 3

¶Quæ non ex mari ſed in me. ¶Ab hæreticis. a Vere probatur miniſter. ¶Manuum 4

lis in mari, periculis in falſis fratribus, †In labore & ęrum- 5 6

a Morborum & huiuſmodi. b Pro opere uel alijs. ¶Vere probatus 7

d na, in vigilijs multis, in fame & ſiti, in ieiuniis multis, in fri 8

a i. in corpore a perſecutoribus patior & alijs modis. b Angit me. 9

gore & nuditate, præter illa quæ extrinſecus† ſunt, † inſtan- 10

a Quæ nec una hora remittitur. b Quæ ex charitate prouenit. 11

e tia mea quotidiana, ſollicitudo omnium eccleſiarum. 12

a Quæ tanta eſt. ¶De omnibus fidelibus. b Probatio ſollicitudinis per partes. 13
¶Vel in fide uel in aliqua uirtute. c Q ita de illo, ut de me doleo.
a Aliqua moleſtia, tribulationum. 14

†Quis infirmatur, & ego nõ infirmor? Quis † ſcandaliza-

a Igne charitatis qua eis compatior. b Et cum hæc ſint. c De eis. 15
d Non de potentia uel genere, ut illi pſeudo faciunt. 16

f tur, & ego nõ vror? Si gloriari oportet, q̃ infirmitatis meę 17

a Etſi in his videatur potius abiectio. b Quia nouit omnia. ¶ Interponit iuſiurandum. 18
c Cuius ſum ſeruus

ſunt gloriabor. Deus & pater domini noſtri Ieſu Chr̃i ſcit 19

a Laudatus. ¶Per nos fideles. ¶In ſupradictis. b ¶ Item firmatur. 20

g qui eſt benedictus in ſecula, quod non mentior. Damaſci 21

a Qui ſub Aretha illi genti præerat. b Admonitione Iudæorum. 22

præpoſitus gẽtis Arethæ regis† cuſtodiebat ciuitatem Da-

a Ne amplius prædicarem. b Ante non eſt neceſſarium ſuffragium Dei, quam deficiat humanum. 23

h maſcenorum, vt me comprehenderet, † & per feneſtram 24
25

★ Aug. Tribulatio.n. tanquam emplaſtrũ mordax vrit te, ſed & ſanat te.

* Teoph. Et ſi offenditur aliquis, ego quoque ſcandalizare videor, doque operam, vt languorem & affectionem iſtam curẽ, eique medear, haud ſecus atque meum foret iſtud malum. Vbi vero Dauid ait. Dum ſuperbit impius, incenditur pauper, hoc eſt ſcandalizatur pauper, mente ſua indigne repetens diteſcentes, adeoque ſe ſuper cęteros tollentes.

g *Scit quod.* quia fert mihi teſtimoniũ per ſigna & prodigia.

* Hiero. Rem quaſi difficilem dicturus, quia Iudæi contra eum & principes gentiũ concitaſſent ante implorat teſtimonium Dei, ne veræ hoc iactantiæ imputaretur, quod aduerſus eum, etiam regna ſurrexerint, & nihil potuerint pręualere, hęc autẽ idcirco enumerat, vt oſtẽdat quod interſit inter veros & falſos Apoſtolos.

Aug.l.2.de ſerm. dom. in mont. & in pſal.98.

d *In fame.* Vbi ergo promiſſio Dei? Primũ quærite regnum Dei, & hęc oĩa adij. uobis. Sed nouit medicus, cui nos ſemel commiſimus, hęc adiutoria qñ apponat, quando ſubtrahat.

Gal.5.b.
Luc.12.d.
Eccl.1.d.

e *Solitud.* quãto maior charitas, tãto maiores plagę de peccatis alienis. vnde, Qui apponit ſcientiam, apponit & dolorem.

* Chryſ. Hoc eſt caput omnium, q & anima diſcerpebatur, & mens diſſecabatur. Si.n. nihil extrinſecus accidiſſet, ſatis bellorum intus erat, fluctus reciproci, cumuli curarum, prælia cogitationum, nam ſi qui vni ſoli domui pręeſt, vt miniſtros hẽt, & diſpẽſatores ac curatores, ſępe p̃ curis neq; reſpirat, tamet ſi intra domũ nemo obturbet, q aũt non vnius domus, ſed ciuitatũ, populorũ atq; gẽtiũ, & totius orbis curam gerit, & pro tãtis negotijs, & tot inuadentib. ſolus exiſtẽs ac tãta ferẽs, & tã ſolicitus vt pater p filijs, cogita q̃d ſuſtinuerit, hoc aũt erat q tribulabat ipſum, & angebat, ac ſauciabat eius mẽtẽ q in ſingulis infirmis quicũq; illi eſſent hæc pateret. Nõ.n. de maiorib. q̃dẽ dicebat, minores aũt deſpiciebat, ſed ẽt abiectũ inter neceſſarios ponebat, iõ dicebat. *Quis infirmatur.* q̃ſquis fuerit, & quaſi ipſe eſſet eccleſia, q̃ in toto orbe C eſt, ſic in ſingulis dolebat mẽbris. vndequaq; illi turbationes atque commotiones a ſuis, ab alienis, Hic apoſtolicus eſt cha-

h *Per feneſtram demiſſ.* * Chryſ. Nam licet deſiderarent hinc emigrare, attamẽ & hominũ amabat ſalutem. Idcirco ſæpe etiam talia ſtruebat, ſeruans ſeipſum p̃dicationi, & nõ detrectabat, ẽt humanis vti ad iumentis, qñ exigebat tp̃s, ita erat prudens ac vigil. Nam vbi quidem ineffugibilia multa erãt gratia ſola habebat opus, vbi vero par illius humeris tentatio multa & a ſe excogitat, & hoc loco iterũ Deo totũ imputans, & quaſi flãma inextinguibilis ignis, ſi in mare lapſa, multis opprimẽtib. fluctib. mergitur, & iterum fulgida aſcendit, ſic ſane & b. Paulus, nunc quidẽ periclitans obſcurabat. nunc pericula trãſiẽs clarior redibat patiendo victor. Et quo ei Sathan magis pericula multiplicabat, hoc magis vincebatur, & in omnibus Paulus vincebat. Et quaſi miles vnus habens totum orbem militãtem contra ſe in medijs hoſtium verſatur agminib. nihil graue patietur. Ita Paulus vbique terrarum & marium inter barbaros & gẽtes inuictus remanebat. Et quaſi flamma in calamos & fęnum incidens, in ſuam naturã quę vruntur transfert, ſic iſte omnes inuadens om- nia

NICOLAVS DE LYRA.

1 Pericu.la. *Diabolo eos incitante, vt prædicationẽ eius impediret.* 2 Pericu.ex gene. *i. ex Iudæis volentibus Paulũ occidere, vt patet ex actibus Apoſt. in pluribus locis.* 3 Peric.ex Gen.&c. *i. ex Gentilibus mortẽ eius quærentibus, quia cõtra idololatriã prædicabat, & ſic nec inter ſuos, nec inter alienos ſecurus erat.* 4 Peric.in ciui. *cõmota cõtra me, vt patet Act.18. de Epheſo.* 5 Peric.in ſoli.&c. *A beſtiis occurrẽtibus, vt patet de vipera eũ mordente. Actuum.28.* 6 Peric.in mari. *ſ. a piratis, qa pericula ex mari prouenientia ſupra in naufragio expreſſa ſũt.* 7 Peric.in fal.fra. *quod eſt periculoſius quia nulla peſtis efficacior ad nocendum, quam familiaris inimicus.* 8 In labore. *ſ. corporali, operãdo propriis manibus de nocte, vt libere poſſet prædicare de die. vñ dicit Act.20.g.* Ad ea quæ mihi opus erãt, & his, &c. 9 Et ęrũ. *quę eſt laſſitudo & defectus conſequens ad laborẽ.* 10 In vigiliis multis. *Vt vacarẽ labori manuali, vt dictũ eſt, & aliquãdo orationi.* 11 In fame & ſiti. *Nã aliquãdo cibus & potus deficiebãt, & aliquãdo a cibis habitis abſtinebat ad domãdũ carnẽ propter aliorum exemplum, ideo ſequitur.* In ieiu.multis. 12 In frigore & nu. *quia frequẽter exponebatur frigori, nec tamẽ habebat ſufficiens tegumentũ.* 13 Pręter illa. *Hic oſtendit propoſitũ quantũ ad mala aſſumpta in interioribus, dicens,* Pręter illa quę extrinſe.ſunt. *i. pręter mala iã enumerata, quę me affligũt exterius ſũt alia mala quæ me affligũt interius, de quo ſubditur.* 14 Inſtãtia mea quoti. *Incũbebat.n. ſibi quotidie intendere ſollicite regimini eccleſiarũ in magna afflictione mẽtis, iõ ſubditur.* 15 Quis. *In eccleſia.* 16 Infirmatur. *In fide & moribus.* 17 Et ego nõ infirm. *dolẽs de malo eius. q.d. nullus.* 18 Quis ſcãdalizatur. *ruens in peccatũ exemplo alterius.* 19 Et ego non vror. *p compaſſionem. q.d. nullus.* 20 Si gloriari. *hic cõſequẽter cõfirmat quædã dicta per iuramentũ, dicẽs.* Si gloriari op. *Et accipitur hic, ſi pro quia, quia oportet eũ ſic facere ad repellendũ iactantiã pſeudo apoſtolorũ, vt prædictũ eſt.* 21 Quę infir. *i. quæ ptinẽt ad infirmitates. Hic dicit cõtra falſos apoſtolos, qui de nobilitate generis, & de ſimilibus, ad mundanã gloriã pertinẽtibus principaliter gloriabantur. Et confirmat dicta iuramẽto dicens.* Deus & pater domini mei. 22 Damaſci. *Hic cõſequẽter enumerat mala quæ euaſit, et hoc in quodã particulari dum.n. pergeret Damaſcum ad perſequendũ Chriſtianos, miraculoſe fuit conuerſus, & confundebat Iudæos qui habitabant Damaſci, propter quod ſuaſerunt præpoſito ciuitatis, vt caperetur & occideretur, vt hẽtur Act.9. Et hoc eſt quod dicitur.* 23 Cuſtodiebat ci.Da. *i. cuſtodiri faciebat per homines armatos.* 24 Vt me con. *Et traderet Iudæis ad occidẽdum.* 25 Et per fe. *ſ. domus adhęrentis muro ciuitatis.*

In

nia ad veritatẽ transferebat ſicut torrens, qui oĩa corripit. Et ſicut athleta quidã ipſe luctans, currens, & pugilẽ agens, vel miles muros oppugnans, in campo prælians, & in nauibus & belligerãs, ita omne genus pugnę tractabat, & ignem inſpirabat, & omnibus naccessus erat, vno corpore orbem comprehendens, vna lingua omnes inuertens. Non ſic multæ turbæ in Hierichũtinorum ciuitatis lapides irruebant, & deſtruebant illos, vt illius vox reſonat, diabolica in humum trahebat ſubſidia. Dauid Goliath vno ſolo lapide deijciebat. Paulus ſolum loquens oẽm diaboli deſtruxit flammam, ſicut leo rugiẽs, &c. D

a *Et ſic effu.* Aug. Vtilitati omnium ſe fugiendo ſeruabat, vnde. *Si vos perſequentur in vna ciuitate, fugite in aliam.*

Augu. Fugiat miniſter Chriſti, ſicut ipſe Chriſtus in Aegyptũ fugit, fugiat & q ſpiritualiter quæritur, dum per alios firma eſt eccleſiæ ſalus.

Athanaſ. Apolog. de fuga.
Aug. tra. 43. in Io.

a A fratribus. ¶Non quod timeret pati qui dixit, Cupio diſſol. &c.

1 in ſporta dimiſſus ſuper murum, & ſic effugi manus eius. 2

NICOLAVS DE LYRA.

1 In ſporta. *ſ. a Chriſtianis.*

2 Et ſic effu. *Sed ex hoc videtur, quod non fuerit ſufficiẽter confiſus in domino, qui poterat eum protegere. Dicendũ, quod homo in periculo poſitus non debet ad diuinũ auxilium fugere, contemnendo humanum, quia hoc eſt tẽtare Deum, iõ debeat vti auxilio humano quantũ poteſt, et reſiduum dimittere diuino, quod Apoſtolus fecit in propoſito. Sed adhuc obijcit, quia Io. 10. b. dr̃.* Mercenarius & qui non eſt paſtor videt lupum venientem & dimittit oues & fugit, *ſic aũt videtur Apoſtolus feciſſe, ergo. &c. Dicẽdũ, quod aliquãdo quæritur perſona prælati tantum, & tunc debet curã committere alteri, et ſe abſentare maxime quãdo ſeruatur ad maiora, et ſic Elias fugit Iezabel. 3. Re. 19. Et ſimiliter Paulus fugit hic manus prepoſiti, et de tali pſequutione dicit Saluator, Mat. 10. c.* Cũ autem perſequentur vos in ciuitate vna, fugite in aliam. *Aliquando vero quæritur grex cũ prelato & tũc prælatus debet præponere vtilitatem gregis ſaluti ſui corporis.*

ADDITIO I.

In ca. 11. vbi dicitur in poſt. *Cum ſitis ipſi ſapientes, &c.*

Quod hic dicitur. *Cum ſitis ipſi ſapientes.* ſecundũ glo. nõ intelligitur ironice, ſed exponitur. i. deretis eſſe ſapientes. &c.

ADDITIO II.

In eo. c. 11. vbi dicitur in poſt. *A Iudæis quinquies quadragenas vna minus accepi.*

Plagę ſeu verbera quę imponebãtur a Iudęis pro trãſgreſſione aliquorum pręceptorũ legis ſemper erant in numero quadragenario min⁹ vna, nec plus vel minus dabat alicui, vt hr̃ in libro qui dicitur Machoch, q ſonat plagas, vñ Apoſtolo tanquẽ tranſgreſſori legis ſicut & alijs trãſgreſſorib. ęqualem numerũ plagarũ imponebãt, non addẽdo vel minuẽdo.

Replica. In c. 11. de plagis Apoſtoli dicit Poſt. quod committebatur iudicibus numerus plagarum, ſic quod quadragenariũ numerum nõ excederent, vt habetur Deu. 35. Bur. autẽ allegat librũ Machoch ad propoſitũ, qui vult dimittere textum ſacrę ſcripturæ & credere Bur. & ſuo Machoch poterit, ego non. E

CAP. XII.

a *SI gloriari oportet.* ✻ Theoph. Pſeudo Apoſtoli, etſi nihil haberent, gloriabantur tamen Hic vero noſter Paulus, etiamſi minime paucas viſiones domini, & reuelationes haberet, vnius tamen ſolummodo meminit, eiuſque inuitus. Noueris porro quod reuelatio maius ſit quippiam, quam viſio, hæc enim tantum videre dat, reuelatio vero altius quidem quam videtur, denudet.

b *Scio ho.* Quaſi de alio, & res dicitur, & iactantia vitatur.

* Chryſ. In Chriſto autem adiecit, vt ne dicant pſeudo apoſtoli, quod a dæmone ſit perinde raptus atque Symon.

c *Ante annos. 14.* * Hier. Vide quanta neceſſitas fuit, vt quod annis quatuordecim celauerit, prodere cogeretur.

* Theop. Si talibus ante quatuordecim annos dignatus eſt, quantus nunc eſt poſt tot tantaque rerum pericula?

d *Siue in cor. ſiue ex.* Hoc ignorauit Apoſtolus, vtrum quãdo raptus eſt, in corpore fuerit anima, an omnino de corpore exierit, vt mortuũ corpus iaceret, an ſecundum modum aliũ quendã viuentis corporis vbi anima fuerit, mens eius ad videnda vel audienda ineffabilia illius viſionis accepta ſit. Et quia incertum erat, ideo forſitã dixit, *ſiue in corpore, ſiue extra.* F

Augu. l. 12. de Gen. ad lit. 2. 3. 4. 28. & 34.

CAP. XII.

a Præter ſupradicta. b Propter pſeudo. c Reſpectu gloriationis, ſed propter veſtram vtilitatem. ¶Stultum eſt, & ideo tacet nomen ſuum.

a S I † gloriari oportet, non expedit qui 1

a Narrando. b ¶Secreta quæ vidi, & plane intellexi, non vt Pharao, qui vidit, & non intellexit.

dem. Veniam autem ad viſiones 2 3

a Quæ de domino, vel quas do. aperuit b De ſe quaſi de alio.

& reuelationes domini. † Scio ho- 4 5

a Conformem Chriſto, quia aliter non uideret. b Modo ergo pro meritis maior. & quod tacuit non ſuperbe, sed ex neceſſitate dici.

minem in Chriſto ante annos qua- 6

b tuordecim; ſiue in corpore, ſiue extra corpus, neſcio, 7

☞ *Raptum*

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XII.

SI gloria. *Poſtquã Apoſtolus prætulit ſe pſeudo apoſtolis in malis perpeſſis, hic conſequẽter præfert ſe eis in bonis a Deo ſibi collatis. Et diuiditur in duas partes, quia primo ponit ſuam commendationem. Secundo ſubdit excuſationẽ, ibi.* Factus ſum inſipiẽs. *Prima in duas, quia primo declarat donũ Dei collatæ ſibi gratiæ. Secundum remediũ contra periculũ ſuperbiæ, ibi.* Et ne magnitudo. *Prima in duas, quia primo ponit Dei donum. Secundo de hoc qualiter ſit gloriãdũ, ibi.* Pro huiuſmodi gloriab. *Prima adhuc in duas, quia primo ponit donum in generali. Secundo magis in ſpeciali, ibi.* Scio hominem. *Circa primum dicit.*

1 Si gloriari. *i. quia me gloriari oportet, me commendando ratione prædicta. c. præcedenti.*

2 Non expedit quidem. *i. non eſt bonum cõmẽdare ſeipſum abſolute, ſed tantum in caſu neceſſitatis, in quo caſu erat Apoſtolus, vt ſupra dictum eſt. Ideo ſubdit.*

3 Veniam autem. *In commendando me ipſum.*

4 Ad viſiones & reue. *Eſt aũt viſio, quando aliqua vidẽtur viſione corporali vel imaginaria, quorum tamen intellectus eſt occultus. Reuelatio vero quando talium aperitur intellectus. Et iſta duo aliquãdo ſeparantur, ſicut Balthaſar vidit manũ ſcribentem, Dan. 5. Et Pharao ſpicas, Gen. 41. Ille vigilans, iſte dormiens, tamen nõ intellexerunt, ſed Ioſeph et Daniel qui viſiones expoſuerunt, & ideo illi habuerũt viſiones tantũ, iſti vero reuelationẽ. Aliquando autem coniungũtur quando vtrunque fit vni, ſicut Dan. 7. a. vidit quatuor beſtias aſcendentes de mari, & intellexit quid ſignificarent. Iterũ aduertendum, quod talia aliquãdo fiunt per ſpiritum malignum Deo permittẽte, ſicut fiebãt prophetis Baal. prophetis autem ſanctis fiebant per ſpiritumſanctũ. Paulo vero apoſtolo vtrumque factum eſt frequenter a ſpiritu diuino. Ideo dicit* Ad viſiones. *quo ad primum.* Et reuelationes. *quo ad ſecundũ,* Domini. *quo ad tertium.*

5 Scio. *Hic conſequenter exẽplificat magis in ſpeciali. Et primo ponit tempus viſionis, dicens.* Scio. *i. vnitum Chriſto per fidem charitate formatam, hoc enim ſciebat de ſe, de quo quaſi de alio loquebatur per reuelationem.*

6 Ante. *Si quis cõſideret inueniet qđ fuit circa principiũ ſuæ conuerſionis, quia conuerſus fuit eodem anno quo paſſus Chriſtus, vel cito poſt circa finem imperii Tiberii Cæſaris, cui ſucceſſit Caius imperans quatuor annis, Poſt quẽ Claudi⁹ Otho cui ſucceſſit Nero, cuius tẽpore paſſus fuit Apoſtolus, & ſic inter Tyberium & Neronẽ fluxerũt. 12. anni, ſic duob. annis additis de tempore Tyberij, qui nõ ſtatim mortuus fuit poſt conuerſionẽ Pauli, quia imperauit. 23. annis, et ſic fuerũt 14. anni. Ideo ſatis probabiliter dicunt aliqui, quod hanc excellentẽ viſionem habuit in Damaſco in illo triduo in quo nõ vidit corporaliter, nec manducauit, neque bibit. Commemorat aũt Apoſtolus hic tẽpus, quia ſi tantũ placuit Deo a principio cõuerſionis ſuæ, adhuc erat magis placẽs ei propter multa bona opera quæ fecerat interim, & hoc totũ eſt ad confutationem pſeudo apoſtolorũ & ad declarationẽ fidei Chriſtianæ.*

7 Siue in. *Licet. n. Apoſtolus tunc ſciuerit ſe fuiſſe in ſpiritu in cælo empyreo, & corpus ſuum in terra fuiſſe, tñ neſciebat vtrũ tempore illius viſionis ſeparata fuiſſet anima a corporore per mortem, & reunita fuiſſet diuinitus corpori tranſeunte viſione. Vel ſi pro tunc fuiſſet vnita corpori ſicut forma, tamen ab vſu ſenſuum ſeparata.*

Raptum

A a *Raptum.* Contra naturam eleuatum.
* Chryſ. Quare autem raptus eſt? vt mihi videtur, ne hęret alijs apoſtolis minor, quoniā illi ſimul fuerant cum Chriſto, propter hoc in gloriam raptus eſt, hoc eſt in paradiſum.
b *Vſque ad ter. cæ.* i. ad cognitionem deitatis.

a Sed. num. ¶Qui hoc facere potuit. b In Chriſto entem. Oſtendit ei Deus uitam in qua uidendus eſt in æternum. ¶Bis ſe raptum dicit.

a Deus ſcit, raptum huiuſmodi vſque ad tertium cælū. Et ſcio 1 2
b huiuſmodi hominem ſiue in corpore, ſiue extra corpus ne 3

¶Sic. ſ. quod anima de corpore exierit. a In eam tranquillitatem qua fruuntur qui ſunt in cæleſti Ieruſalem, & ſic uidere potuit quod nuquam corporeis ſenſibus impeditus.

ſcio, Deus ſcit, quoniam raptus eſt in paradiſum. Et audiuit 4

a Verbis explicare. b ¶Homine uel viſione.

c arcana verba, quæ non licet homini loqui. Pro huiuſmodi 5 6

a Commendabo me. b Filio Abrahæ & huiuſmodi. c Tribulationibus quas patior.

glori[a]abor, Pro[b] me autem nihil, niſi in infirmita[c]tibus meis. 7 8

a Gloriabor. b De reuelationibus & infirmitatibus c Et ſi uideat. d Et pro ueſtra utilitate, quod ibi, Omnia autem charis, propter ueſtram ædifica. 9

Na[a]m & ſi vo[b]luero gloriari, non ero[c] inſipiēs, verita[d]tem enim 10

a Poſſem & de pluribus gloriari, ſed parco, ideſt parce refero. b Pro obtrectatoribus hoc dicit. c Cum non niſi infirmitas uideatur, uel ab alijs qui uident audiatur. 11 12

d dicā. Pa[a]rco autē, ne[b] quis† me exiſtimet ſupra[c] id quod videt 13

Vſque ad ter. cę. Primum cęlum aereum, ſecundum firmamentum, tertium, ſpirituale, vbi angeli & ſanctę animæ Dei fruuntur contemplatione.

Aug. vbi ſup. & tra. 8. i Io. viſionum tria genera. Augu. Vel tres cæli intelliguntur tria genera viſionum, vt primum cælum ſit corporalis viſio, cum corporaliter quędam videntur Dei munere. Vt Eliſeus vidit igni tos currus, quando videlicet raptus eſt 4. Reg. 2. b. Elias, & Balthaſar ma Dan. 5. g num ſcribentem in pariete, *Mane thethel phares.* Secundū cælum eſt imaginaria, vel ſpiritualis viſio, quando aliquis in ex B taſi vel ſōno videt non corpora, ſed imagines rerū Dei reue Act. 10. b. latione, vt Petrus diſcum. Tertiū cęlum eſt intellectualis viſio, quando nec corpora, nec imagines eorū videntur, ſed in corporeis ſubſtantijs intuitus mētis mira Dei potentia figit. Ad hāc raptus eſt Apoſtolus, vt ipſum Deū in ſe, non in figura aliqua videret. Sed an in corpore, an in anima ſeparata, dicit ſe neſcire. Q. non humano ſenſu vidi vt (etſi in corpore) non ſit contra illud Moyſi, *Non videbit me hō & vi.* Tunc. n. Exo. 33. d. Apoſtolus non vixit homo. i. ſecundum viſum ſenſuum corporis, ſed ablatus eſt omnis ſenſus hominis.

l. de cæleſti hier. Vel ſecundum Dionyſium, qui tres ordines angelorū ternos in ſingulis ponens conſtituit. In primo angelos archāgelos virtutes. In ſecundo, principatus, poteſtates dominationes. In tertio, thronos cherubin & ſeraphin, quorum tertius vicinius Deum contempletur, ad quorum ſimilitudinem viſſe Deum Apoſtolus dicitur.

Vel primum cęlū cognitio cęleſtium corporum, Secundum, cæleſtium ſpirituum cognitio. Tertium deitatis.

Vbi ſupra. Aug. Ad tertium cęlum, q. nō per corpus videtur, nec imaginabiliter, ſed proprie hoc ea uiſione videtur quæ ſuperat oēs. Per corpus uidetur cęlum terra & omnia oculis conſpicua. Spirit⁹ corporales imagines tenet, uel ueras, uel quas fingit Intellectus capit res incorporeas, quę nullas hēnt imagi-
C nes. Hęc ſunt tria genera uiſionū. Secundum primam uiſionem uidit Balthaſar manū, nec ſciuit quid ſignificaret: quod Daniel aperuit melius propheta uiſione mentis propria. Secundū ſecundā vidit Petrus in extaſi diſcum, vbi nō corpus D ſed imago, poſt mēs diuinitus adiuta vidit quid ſignificaret. Hac mens ſubuecta ſine omni imagine videt perſpicuā veritatē, ibi virtutes animæ ſine oī labore, vna eſt ibi tota virtus amare quod videas, & ſumma felicitas, videre & habere quod amas, Propter hanc veritatis viſionē vbi Deus videtur, non per corporalem viſionem, vt in Sina vel ſpiritualem, vt Iſaias, & Iohannes in apocalypſi, ſed per ſpeciem non in ęnigmate omnis labor ſuſcipitur. Hoc modo petijt Moyſes videre Deū. i. in ſubſtantia qua Deus eſt, quē tamē multis figuris viderat, & facie ad faciem ei loquutus erat. Quia ibi .i. in illa ſpecie longe ineffabilius & pręſentius uidetur: & arcana dicit, ubi nemo uiuens in iſtis ſentib. uidet. Hoc eſt tertiū cælum, ubi Deus uidetur facie ad faciē. Iſte eſt paradiſus, ſi dici paradiſus poteſt, quia & præſens eccleſia paradiſus dicitur, & locus in quo Adam corporaliter uixerat.

* Hier. Multi ſunt dicendi cæli Anagogice, Eſt. n. primum cælum, finis ac terminus ethicę, atque adeo morum ſcietię, quomodo mores ſuos quiſquam recte formauerit, deinde naturalis philoſophia, eſt cælum alterum, cum ſcientiam aliquis de uniuerſi cognitione, ueluti circumprehenſibilem ſcripſerit. Deinde tertium cælum theologia eſt ſcientia, quā do quiſpiam comprehenſibilem menſuram, quatenus ad ipſum attinet, rerum diuinarum humanam cognitionem excedentem captus & præceptionis peruenerit per contemplationē Paulus igitur in hoc locorum ternario fuit raptus omnino, hoc eſt, omnes creaturas exuperās, neque in corpore cōſtitutus, non. n. operabatur per corporeos ſenſus, Neq; extra corpus, torpuiſſet etiam intellectus. In diuinis. n. rebus torpet & ocioſus eſt omnis intellectus humanus rapto hoīe & a Deo comprehenſo, ut ab illo agatur, & opus accipiat.

De tali gloriab. Ipſius uide ſummam demiſſionem & humilitatem, quomodo tanquam de alio hæc recenſeat. At cuius gratia, ſi alius raptus eſt, gloriaris? Itaque hæc de ſeipſo dicit.

c *Arcana verba.* Intimationem de ſecreta Dei eſſentia, qua ſi per uerba.

d *Supra id quod.* Vt pro magnis illis non eſſe homo mortalis & fragilis uideatur.

* Chryſoſt.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Raptum hu. *Raptus proprie importat quandam violētiā alicuius rei contra motū ſibi connaturalē. Quod poteſt eſſe dupliciter. Vno modo quantū ad terminū motus, vt ſi lapis moueatur ſurſum. Alio modo, quātū ad modū motus, vt ſi lapis per impulſum violentum feratur deorſum, velocius quam natus eſt moueri. Anima vero nata eſt moueri in Deum, tamen modus connaturalis ſecundum ſtatum vitæ pręſentis eſt, quod in cognitionē diuinam aſcendat per cognitionē ſenſibilium, et ſic vtēs ſenſibus. Et ideo quando rapitur ad diuinorum cognitionem a ſenſibus abſtracta eſt ibi quidam raptus, inquantum hoc fit præter motū ſibi connaturalem. Poſt reſurrectionē vero, quando erit in corpore glorioſo opus intelligētiæ nullo modo impediēte, raptus non habebit locū.*

2 Vſque ad ter. *ſ. empyreum.*

3 Et ſcio, hu. *Dicunt aliqui, quod Apoſtolus hic tangit aliū raptum a primo, dicētes quod bis fuit ſic raptus. Semel in principio ſuæ conuerſionis, et ad hoc referunt quod dictum eſt, Et iterum ſemel, quādo orans in templo factus fuit in ſtuporē mentis, vt habetur Act. 22. et propter hoc vt dicūt in hac viſione dicitur, quod raptus eſt in paradiſum, In pcedenti vero dicitur ad tertium cælū diſtinguēdo hanc ab illa. Sed hoc dictū non eſt veriſimile. Nā illa viſio quæ fuit in templo fuit imminēte iam Apoſtoli captione, & ductione ad Romam, ipſe vero iam ante ſcripſerat epiſtolā hanc a Troade, vt patet per Hier. in prologo huius epiſtolæ. Propter quod dicendū, quod non loquitur hic de alia viſione, ſed eandē proſequitur. Nec valet quod obycitur de paradiſo, quia quod prius nominauit tertium cælum, hic nominat paradiſum. Cælum enim empyreum quod eſt locus beatorum, dicitur tertium cælum reſpectu cęli cryſtallini & ſiderei. Et dicitur empyreum a pyr quod eſt ignis, propter ſimilitudinē claritatis. Dicitur etiā paradiſus a ſuauitate dulcedinis quæ ibi habetur, et vtrunq; expertus fuit Apoſtolus, propter quod nominauit ipſum primo tertium cælum, & poſtea paradiſum.*

4 Et audiuit arcana verba. *Hic ponitur auditus pro viſu, ſicut aliqn̄ fit econuerſo in ſcriptura, Exod. 20. c.* Populus uidebat uoces, &c. *Vidit. n. Paulus tunc nude diuinam eſſentiam ſicut dixit Aug. ad Paulinū de vidēdo Deo. Dicitur etiam illa viſio hic auditio, quia Paulus ibi fuit inſtructus de ſecretis diuinis quæ ſunt incomprehēſibilia, et per conſequens inenarrabilia. Ideo ſubditur.* Et quæ non licet.

5 Pro huiuſm. *Hic conſequenter oſtendit Apoſtolus qualiter ſit de huiuſmodi gloriandum.*

Circa quod ſciendū, quod in homine duo conſiderātur. ſ. ipſe homo, et donum Dei, quod eſt in ipſo. Si ergo glorietur de dono Dei inquantū habet illud a Deo, bona eſt gloriatio, quia gloriatur in Deo. Si aūt glorietur de dono quaſi a ſe habito, mala eſt gloriatio. Iō dicit. 1. Cor. 4. b. Quid autem habes quod non accepiſti. Si autē accepiſti quid gloriaris quaſi nō acceperis? *Ideo dicit Apoſtolus.* Pro huiuſmodi. *ſ. viſionibus, & donis mihi a Deo collatis.*

6 Gloriabor. *In domino.*

7 Pro me aut. ni. &c. *i. a me nullam habeo materiam gloriandi.*

8 Niſi in infirmitatib. meis. *i. a me tantum habeo infirmitatem & defectum, Hoſee. 13. c.* Perditio tua Iſrael ex te eſt, ex me tantummodo auxilium tuum.

9 Nam ſi volue. glo. *de donis a Deo mihi collatis.*

10 Non ero, inſi. *quia non faciam hoc inaniter & ſine cauſa.*

11 Parco au. *i. parce me laudo.*

12 Ne quis me. *ſ. gloriari inaniter.*

13 Supra id quod uidet in me. *i. in conuerſatione mea.*

Aut

a in me, aut audit aliquid ex me. † Et ne † magnitudo reuela- 1 2
b tionum extollat me, datus eſt mihi ſtimulus † carnis meæ 3
c angelus Sathanæ, qui me † colaphizet. † Propter quod ter 4 5 6
d dominum rogaui, vt diſcederet a me, & dixit mihi: Sufficit 7 8
e tibi gratia mea. Nam virtus † in infirmitate perficitur: 9 10

a Ordo ſupra aliquid quod audit ex me. b Eos qui me vident. Quis ergo de ſe ſecurus?

a In ſuperb.ain. b A Deo. c Ad meam vilitatem. d Deus ad conſeruationem humilitatis immiſit. diabolus vt ad detectum traheret.

a Quis? b Quia grauiter colaphizabat. Quia grauis eſt medicina infirmo. c Multotiens rogaui, humane timens.

a Qui ſolus poteſt. Stimulus. b Melius mihi prouidens. Quaſi. debet tibi ſufficere quod dedi. i omnibus ſufficere quo dedi etiam & hoc donum.

Noli orare hoc, nam.

A ✠ Chryſoſto. Quidā aliquos propter ſignorum magnitudinē Deos eſſe putauerunt. Atque ſicut in elemētis Deus fecit duplicia, & infirma & præclara, hęc quidem vt prædicēt ſuam potētiam, illa vero vt prohibeāt hominum errorē: ſic vtique in hoc loco. Admirabiles enim erant & infirmi, ſicq; operibus ipſis erudiebant infideles, nā ſi admirabiles ſolum māſiſſent, & nullum infirmitatis indicium præ ſe tuliſſēt, ſermonis multos adduxiſſent, vt de ſe maiora quam veritas ferebat, ſuſpicati eſſent: & non ſolū nihil profeciſſent, ſed, & contraria facta eſſent, eo quod deprecationes, quæ per ſermones fiunt, maiorem declaraſſent humilitatem, magiſq; illos reddidiſſent admirabiles, & idcirco reipſa manifeſtabatur eorū infirmitas. Viderit hoc qs & in hominibus veteris legis. Erat enim & Helias admirabilis, ſed aliquādo ob formidinem reprehenſus eſt. Et Moſes magnus erat, ſed & hic ob eandem animi affectionem fugam inijt. Hæc autē

B patiebantur Deo derelinquente, & redargui ſinente humanam naturam. Nam cum poſtquam eduxit illos, dicebant: vbi eſt Moſes? Si & induxiſſet, qd non dixiſſent Idcirco, & hic noſter dicit: Parco ne quis, non dicit, dicat, ſed exiſtimet neque cogitet aliquid vltra meam dignitatem.

Ret 9. Ex. 3.

Aug. ✠ Hieron. Sufficiunt manifeſta, etiam ſi celantur occulta.

✠ Theophylact. Nam ſi tauros ei mactare, iijque ſacrum ei facere voluerunt propter prodigia, quid non feciſſent, ſi reuelationes manifeſtaſſet?

a *Et ne ma. re.* Parco multum gloriari, ne alter putet. Et ideo datus eſt ſtimulus pungēs carnem, q^e angel^9 malignus miſſus a Sathana, vt colaphizet. i. reprimat omnem motum ſuperbiæ incutiendo tribulationes, vel tentādo (vt quidam aiūt) per libidinem. Tentatio autem cui non conſentitur, non eſt peccatum, ſed materia exercendæ virtutis.

Et ne ma. Auguſt. Cætera vitia tantum in malefactis valent: ſuperbia vero ſola in rectis factis cauēda eſt. Cum enim quiſquā bene profecerit, ſuperbia tentatur, vt perdat totum profectum.

b *Stimulus.* Augu. in Pſal. Domine. nam ex dolore quodam corporis traditur vehementer exagitatus.

✠ Chryſoſt. Sathan Hebræorum lingua aduerſarius dicitur, hinc dicitur: Nō erat Sathā in diebus ipſius: hoc eſt ad uerſarius qui oppugnaret aut moleſtus eſſet. Itaque qđ dicit hūc habet ſēſum: De^9 prædicationem liberius progredi nō eſt paſſus faſtum noſtrū comprimens: ſed aduerſarijs noſtris poteſtatem fecit. Siquidē hoc vt faſtum deprimeret, idoneū erat.

C

D erat, angelum autem Satanæ dicit Alexandrum, fabrū illum ęrarium, Hymeneū & Phyletū, omnes qui verbo aduerſarentur, omnes qui cum ipſo bellum cōtenderent, bellumque gererent, q in carcerē conijcerent, qui verberarent, qui abducerent, quoniam Satanæ opera faciebant. Igitur queādmodum diaboli filios Iudæos appellat, qui illius opera imitabantur: ſic & angelum Sathanæ vocat quēuis aduerſarium proinde hoc dicit: datus eſt mihi ſtimulus, vt me colaphis cędat, non tanquam Deo iſtiuſmodi homines armante, abſit non puniente neque cruciante, ſed ad tempus permittente ac ſinente.

† excellentia.
† carni angelus Satan.
† 5.q.5.ca. non omnis.
† mea

✠ THEOPHYLA. Angelum, Sathā, palum, nōnulli cephalalgiam, hoc eſt, capitis dolorem intellexerunt a diabolo factum. At abſit hoc, non enim Pauli corp^9 diabolo traditum eſt, quandoquidem Paulus ipſi præcipiebat, fineſque certos præſcribebat, (vt de fornicario patet) nec eam ſibi metam ille pretergrediebatur.

E ✠ Auguſt. ſer. 5. de ver b. domini. Datus eſt apoſtolo ſtimulus carnis, deſiderijs prauis non caruit.

Propter quod ter dominum, &c. ✠ Cryſoſt. Hoc eſt, ſæpenumero. Et erat magnæ humilitatis nō occultare, quodquod ferendis inſidijs non eſſet par, quod laboraret, atque vt liberaretur, precibus opus eſſet.

✠ Hieron. Hinc intelligimus etiam ſanctos ignoranter nonnunquam alia inimpetrabilia poſtulaſſe: ſimul etiā diſcimus, quod importuna petitio, vel reſponſum mereatur, ſi nō meretur effectum.

d *Dixit mihi* per inſpirationem, vel per angelum.

✠ Chryſoſt. Sufficit tibi, q mortuos excitas, q cecos curas, quòd leproſos mundas, quòd alia miracula facis. Ne quæras ſecuritatē a periculis liberā, & vt ſine moleſtijs pdices. Sed ægro dejectoq; es animo? Caue hoc, meæ imbecillitatis eē putes, q multos habeas inſidiātes, cędētes, vexantes, & flagellātes, hoc. n. ipſum declarat meā virtutē. *Nam virtus mea*, inquit, *infirmitate perficitur*, quando perſecutionem patientes ſuperatis perſequentes, quando vexati vincitis vexātes, quādo vincti, ijs qui vos cędūt ſuperiores euaditis. Ne quæras igitur ſuperuacua. Vicelne, quo modo aliā cauſam proferat ipſe aliam Deus? Siquidē ipſe dicit, ne efferar, dat^9 eſt mihi ſtimulus per carnem, Deū vero dixiſſe ait, vt ſuam declaret poteſtatem hoc ſe permittere. Non igitur rem tantum ſuperuacuam petis, ſed etiam quæ meæ potentiæ gloriam obſcuret.

e *Nam virtus in infir.* Aug. in Pſal. Domine non eſt. quia perfectio virtutum eſt, quę hēt infirmitatem contrariā cum qua legiteme

in Pſal. 98. 97 & 130. & tract. 7. in Ioan.

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Aut au. ali. ex.* ex doctrina mea. Multa enim Dei bona latebant in Apoſtolo, quæ non manifeſtabat niſi prout, & quando ad Dei gloriam, & fidelium ſalutem expediebat.

2 *Et ne ma.* Poſita magnitudine collatæ ſibi gratiæ, hic conſequenter declarat remedium ſibi datum contra periculū ſuperbię. Et diuiditur in tres partes, quia primo ponitur remedij ratio. Secundo ponitur amotionis petitio, ibi. *Propter quod.* Tertio, domini reſponſio, ibi. *Et dixit mihi.* Circa primū ſciendū, quod ſicut medicus corporalis permittit, vel procurat minorem lęſionem, vt curet maiorem, ita Deus aliquando permittit ſanctos corporaliter affligi vel tentari, & aliquādo labi in peccata minora vt a maioribus præſeruentur, quia ſic humiliati recurrunt ad diuinū auxilium, de ſe, vel ſuis meritis nullatenus confidentes. Superbia vero eſt radix omnium malorum, Ecc. 10 b. *Initium omnis peccati ſuperbia*, cuius frequenter eſt occaſio ſingularis excellentia etiam in virtutibus. Sic autem erat in apoſtolo. Tum propter ſpecialem electionem, Act. 9. c. *Vas electionis mihi eſt iſte.* Tum propter arcanorum dei cognitionem in raptu, vt dictum eſt. Tum propter integritatem virginalem. 1. Cor. 7. b. *Volo autem omnes vos omnes eſſe ſicut meipſum, &c.* & propter alia dona plura. propter quod dominus dedit ei remediū contra eleuationem ſuperbiæ. de quo dicit: *Et ne magnitudo reuelationum.* diuinarum.

3 *Extollat me.* ſuperbiendo:

4 *Datus eſt mihi ſti. car.* vt per infirmitatē corporis cōſeruet humilitas mentis. Dicit enim ad literā, qđ grauiter fuit vexatus iliaca paſſione. Vel ſtimulus carnis dicitur tentatio peccati carnalis, quæ fortius concupiſcentiam mouebat poſt reuelationes quam ante Deo permittente: tamen ipſam refrenabat adiutorio diuinæ gratiæ.

5 *Angelus Sathanæ, &c.* Illam paſſionem iliacā concitando, vel carnis concupiſentiam ſuis tentationibus incendendo.

6 *Propter quod.* Hic conſequenter ponitur circa dictum remedium Apoſtoli petitio. Circa quod ſciēdum quod infirmus ignorans medici proceſſum, quando imponit ſibi mordax emplaſtrū, rogat medicum, vt remoueat ipſum, quem tamen medicus non exaudit ad nutum, licet exaudiat ipſum ad bonum ſuum, ſciens infirmitatem ſuam aliter non poſſe curari. Sic Apoſtolus ſentiens paſſionem iliacam ſibi grauem, vel tentationem carnis ſibi periculoſam, petijt a ſummo medico iſta remoueri. Et hoc eſt quod dicit: *Propter quod ter do. ro.* i. pluries, vel forte totiens petijt, & non plus.

7 *Vt diſcederet a me.* affligens me corporaliter vel tentans, vt prædictum eſt.

Diuiſio.

8 *Et dixit.* hic conſequenter ponitur domini reſponſio. Et diuiditur in duas partes, quia primo ponitur domini reſponſionis actus. Secūdo eius effectus, ibi: *Libēter igitur.* Circa primum dicit. *Et dixit mihi.* ſ. dominus.

9 *Sufficit, &c.* q. d. non eſt tibi neceſſarium vel vtile, quod a te diſcedat infirmitas corporalis, vel ſecū dum alios tentatio carnis, quia gratia mea q̄ habes, eſt tibi ita vigoroſa, vt abſq; impatientia infirmitas tolerari poſſit, & tentatio ſuperari, vt ſic infirmitas vel tentatio tibi cedant ad augmentum meriti. Ideo ſubditur.

10 *Nam virtus in.* q duppliciter poteſt intelligi. Vno modo materialiter,

A legitime certet: & ideo gloriabor in infirmitatibus, non inuitus, ſed libens.

a *Libenter igitur gloriab.* ✻ THEOPHYLAC. Expetebam, inquit, hominis inſtar liberari a periculis. at quia audiui, qđ potẽtia Dei in infirmitate perficit, deinceps gloriabor in infirmitatibus meis, & oblectationem in eis capio, & exhilaror gratias agens. Hę enim quo plures fuerint, eo vberiorẽ Dei potentiam mihi largiuntur.

✻ Hieron. Poſtquam cognoui prodeſſe, quod nocere putabã libenter glor. &c.

† nulla enim in re inferior fui ſummis apoſtolis tametſi

b *Vt inhabitet in me virt.* ✻ CHRYSO. Hic, & aliud quiddã innuit: nimirũ quanto plus ingruat tentationum, tanto magis augeri gratiam eſſe que diuturniorẽ.

B

c *Cum enim infirmor tunc fortior ſum, &c.*

✻ CHRYSO. Quẽadmodũ abundant tribulationes ipſius, ſic & abundat conſolatio noſtra, vbi afflictio, ibi & cõſolatio, vbi cõnſolatio ibi & gratia. Quando Paulus in carcerẽ coniectus eſt, tũc admiranda illa geſſit. Quando naufragium paſſus eſt, atq; in barbarã regionẽ eiectus, tunc maxime inclaruit. Quãdo ad tribunal vinctus acceſſit, tũc & iudicem vicit. Sic & in vet. teſtamẽto cõtingebat: in tentationibus iuſti florebãt. Sic tres illi pueri, ſic Daniel, & Moſes, & Ioſeph. Oẽs hinc clari & magnis coronis digni iudicati ſunt. Tunc enim & anima purgatur, cũ ꝓpter Deum affligitur, tunc maiore fruitur auxilio, cũ amplio re eget ſubſidio, gratiáq; meretur copioſiorem. Quin & ante præmia a Deo propoſita, magna bona cõſequitur, dum interim ſapiens redditur. Hebręorũ populus, cum affligebatur, Deum precabatur, cum vero incraſſatus eſt, reſilijt. Niniuitæ quãdo ſecuritate fruebantur, Deũ exacerbarunt, qui tamẽ ad Prædicationem humiliati ſunt. Quandonam Dauid ſuſpiciẽdus erat & admirabilis? nõne quando tentationibus exercebatur? Salamon cũ curis angeretur, viſione illa dignus eſt habitus: quando dilicijs indulſit, in ipſum vitiorum omniũ barathrum

Exod. 1. Ioan. 1. 3. Reg. 3. & 9. & 11. & 2. Reg. 11.

C

barathrum delapſus eſt. Porro quid Iob? Nam hic quidem clarus etiam extra afflictionem fuit, clarior tamen poſt afflictionem extitit.

D

✻ HIERON. Maxima potentia eſt infirmari pro Chriſto, & magnæ diuitiæ indigere.

Ad hoc datis.

a Libẽter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet 1

a Quia ad hoc data: non ſolum in his glorabor, sed & plãceo mihi i multum delector in eis

b in me uirtus Chriſti. Propter quod placeo mihi in infirmita- 2

a ſ. verborum. In penurijs. De loco ad locum

tibus meis, in contumelijs, in neceſſitatibus, in perſecutioni- 3

Anxietatibus animi Illatis Placeo. Hoc in iſto & in ſanctis. Exterius. 4

Tunc vincit Chriſtianus; cum perire putatur, tunc perdit præſidia, cum ſe vixiſſe gratulatur

c bus, in anguſtijs pro Chriſto. † cum enim infirmor, tunc 5 6

a Victor efficior

d potens ſum. Factus ſum inſipiẽs: vos me coegiſtis Ego enim 7 8

a Debui. Vobis b Ad comparationem horum, uel ab his tunc remotus

debui a vobis commendari. † Nihil enim minus feci ab his, 9 10

Petro & Iacob. a Meum, ſicut quibuſdam uidetur. b Quia Eſſe uideor quibuſdam, tamen ea feci, quæ apoſtolum deſignant. 11

e qui ſunt ſupra modum apoſtoli. Tametſi nihil ſum, ſigna ta- 12

a A Deo Vel plus quam digni 13

f mẽ apoſtolatus mei facta ſunt ſuper vos in omni patiẽtia, in 14

a Hæc ſunt ſigna. Minoribus. a Maioribus miraculis. c Caſtitate & alijs. 15

Non minus feci, quia uos non minus habetis per me quam aliæ eccleſiæ per illos, ſed amplius quia gratis. 16 17

g h ſignis & prodigijs, & virtutibus. Quid eſt enim † quod mi- 18

d *Factus ſum in.* In his omnibur comẽdationibus videor inſipiẽs, ſed veſtra culpa qui debuiſtis me contra pſeudo commendare.

e *Signa ta. apoſtola.*

* Hieron. Ego quidem nihil ſum vt homo, ſed Apoſtolatus ſua in vobis ſigna monſtrauit, hoc eſt patientiam in moribus, & prodigia in ſignis.

† D... c. n... vei...

f *In omni patientia.* Ambro. Patientiam primã memorat quæ ad mores pertinet: quia diu illos portauit, quaſi impatiẽtes ægros vt adhibita poteſtate ſignorũ, quaſi medicina curaret vulnera eorum.

E

* Theophylact. Primus character Apoſtoli, eſt patientia, omnia dextre ac ſtrenue ferre.

✻ Chryſoſt. Cogita quot carceres, quot plagas, quot pericula, quot inſidias, quot tentationum fluctus, quot bella inteſtina, externa, quot dolores, quot deniq; impet⁹ hic patiẽtię nomine ſignificauerit? Rurſũ per ſigna quot excitatos mortuos, quot cęcos curatos, quot leproſos mũdatos, quot dęmones expulſos? Hæc audiẽtes, facta noſtra cõciſe narrare diſcamus, ſi quãdo ad ea narrãda adigamur, quod & ipſe fecit. Deinde ne aliq dicant: Etiãſi magnus ac multa ſis operatus, nõ tanta tamẽ quãta in alijs eccleſijs fecerint apoſtoli, ſubiũxit.

g *Et virtutibus.* Virtus eſt genus ſignorum & prodigiorum. i. omne miracuũ. Signum, quod in quocũque tẽpore aliquid ſignificat, & eſt prodigij genus. Prodigium quod in futuro. Vel ſignum & prodigiũ in his, quæ contra naturam, virtus in his, quę nõ contra naturam, vt per impoſitionem manus, & orationem a morbo liberare.

h *Quid eſt.* Nũ minorẽ, inquit, quã alij gratiã conſecuti eſtis?

N. ſi

NICOLAVS DE LYRA.

rialiter, inquantũ infirmitas eſt materia virtutis exercendæ. ſ. humilitatis, vt dictũ eſt, & patientiæ & etiã temperantiæ. Debilitatis enim viribus per infirmitatem hõ temperantior redditur. Alio modo occaſionaliter, nam infirmitas eſt occaſio perueniendi ad perfectionem, inquantũ homo propriam fragilitatem cognoſcens cautior redditur ad præcauendum & reſiſtendũ peccatis, & per conſequens exercitatior in bonis, & ſic fortior efficitur. propter quod & dominus Philiſthæos & aliquos alios in terra promiſſionis reliquit ad exercitium Iſrael.

1 Libenter. *Hic conſequenter ponitur dictæ reſponſionis effectus, qui duplex eſt, Vnus gloriationis qui tangitur, cũ dicitur.* Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me. *i. vt per hoc particeps efficiar virtutum Chriſti, & conformior ſibi. Alius effectus eſt gaudii, qui tangitur ibi.*

2 Propter quod pla. mihi in infirmi. *i. gaudeo in malis pęnæ preuenientibus ab interiori.*

3 In contumelijs. *mihi illatis ab exteriori.*

4 In neceſſitatibus. *quantum ad defectum victus & veſtitus.*

5 In perſecutionibus. *a malis hominibus.*

6 In anguſtijs. *i. mihi inflictis pro Chriſto: tunc enim debent eſſe materia gaudij, Mat. 5. a.* Beati qui perſecutionem, &c.

7 Cum enim infirmor. *ideſt, cum huiuſmodi tribulationes propter Chriſtum incurro.*

8 Tunc po. *per diuinum auxilium mihi collatum.*

9 Factus ſum. *Poſtquam Apoſtolus ſeipſum cõmendauit, hic conſequenter ſe excuſat, oſtendens hoc feciſſe compulſus neceſſitate. Et hoc primo propter bona a Corinthijs omiſſa. Secundo, propter mala ab eis cõmiſſa, ibi:* Omnia propter ædificatiõem. *Prima adhuc in duas, quia primo facit quod dictum eſt. Secundo remouet quandam cauillationem, ibi.* Sed eſt. *Circa primum dicit:* Factus ſum *. ſ. ſecundum reputationem veſtram o Corinthij, quia me commendaui.*

10 Vos me coegiſtis. *i. fuiſtis in cauſa, quia ipſi fouebant pſeudo apoſtolos detrahentes Apoſtolo in vita & doctrina: quod cedebat in præiudicium euangelicæ veritatis, quã ipſe prędicauerat, & ſic neceſſe habuit gratias a Deo ſibi datas enarrare, quas prius tacuerat, vt veritas euangelij quam prædicauerat, magis confirmaretur, & impugnantium ora clauderentur.*

11 Ego enim debui a vobis cõmendari. *quod tamen omiſiſtis, & detractores meos ſuſtinuiſtis. Quod autem debuiſſent ipſum commendare, probat per bona quæ fecerat eis, dicens.*

12 Nihil enim minus feci. *vobis de bono.*

13 Ab his qui ſunt ſupra modum apoſtoli. *i. Petro Iacobo, & Ioanne, quos præferebant pſeudo Apoſtoli Paulo, eo quod fuerũt corporaliter cũ Chriſto. Et ideo de ipſis dicit Apoſtolus, quod non minus fecit Corinthiis, quam illi fecerant conuerſis per eos. Et per hoc quod dicit non minus, intelligit maius, quia prædicauit eis nõ accipiẽdo ſumptus.*

14 Tametſi nihil ſum. *reſpectu dictorum apoſtolorum trium.*

15 Signa tamẽ apoſtolatus mei fac. ſunt ſuper vos. *ideſt confirmatio doctrinæ meæ per virtutes & miracula.*

16 In omni patientia. *Vnde dicitur Prouer. 19.* Doctrina viri per patientiam noſcitur.

17 In ſignis & prodigijs & virtutibus. *virtutes enim reſpiciunt operæ miraculorum generaliter, quia omne miraculum fit diuina virtute: ſigna vero & prodigia magis ſpecialiter: quia Prodigia dicuntur miracula maiora, vt ſuſcitatio mortuorum, & aliquod huiuſmodi. Signa vero minora, vt ſanatio leproſi, vel curatio febris in inſtanti.*

18 Quid eſt enim. *Hic conſequenter oſtendit, quod plura beneficia fecit Corinthijs, quam alij Apoſtoli conuerſis per eos, quia prædicauit non accipiendo ſumptus ab eis, quos tamen acceperant alij ab illis quibus prædicauerant. Ideo dicit:* Quid eſt enim quod mi. ha. ſ. a. me.

1 Præ.

nus habuiſtis præ cæteris eccleſiis, niſi quod ego ipſe nō gra- 1
a Ironice. ¶Quod ſi putatis iniuriam vt imperiti. Vnde laude dignus. 2
b Non grauaui nec grauabo. c In tertia iam vice. d Non tertio veni, ſed tertio paratus
uaui vos? Donate mihi hãc iniuriam. Ecce tertio hoc paratus 3
¶Ne videatur callide tunc accepiſſe. 4
a ſum venire ad vos, & nõn ero † grauis vobis. Non enim quæ- 5
a Diuitias. ſ. in auro & argento. ¶Saluare quod aliter non fieret. b Spiritualibus. 6
b ro quæ veſtra ſunt, ſed vos. † Nec enim debent filii parenti- 7
a Diuitias congregare, etſi neceſſaria, quod facitis pſeudo apoſtolis, ſed patres filiis debent diuitias vitæ æternæ, quod non pſeudo vobis. b Sicut ſupra accipiens ad miniſterium veſtrum. c Non inuitus.
c bus theſaurizare, ſed parentes filiis. Ego autem libentiſſime 8
a Spiritualia. Poſt omnia meum opus eſt. 9
impendam, & † ſuperimpendar ego ipſe pro animabus ve- 10
a Ego dico. Quam pſeudo. b A vobis. c Conceditis. 11
d Dixi non grauaui, ſed obiicitis. Per meipſum 12
ſtris, licet plus vos diligens, minus diligar. Sed eſto. Ego vos 13
a Decepi. Per alios extraxi. b Sed. 14
non grauaui, ſed cum eſſem aſtutus, dolo vos cepi. Nunquid 15
Decepi. Non feci, ſed: Rogaui. 16
per aliquẽ eorum, quos miſi ad vos, † circũueni vos? Rogaui 17
¶Barnabam, vel Lucam. 18
d Titum, & miſi cum illo fratrem. † Nunquid Titus vos circũ- 19

† oneroſus.
† fraudaui.
† Nunquid Titus a vobis extorſit.

A *Niſi quod ego ipſe non.* * Theophylact. Magna grauitate & aſperitate obiurgat eos, dicens: Si hoc culpatis in me, quod vos non grauarim, verũ gratis, ac citra impẽſas veſtras euangelium prædicaui, donate mihi peccatum hoc. Simulantẽ & illorũ encomiũ continet ſermo, qui ſeſe iniuria affici putãt, quod nihil ab ſe dignatus ſit accipere.

a *Nõ enim quæro quæ.* Ambroſius. Oſtẽdit ſe ideo accipere nolle ab eis, vt eos lucraret, vt intelligentes, quia pecuniæ præponit eos, tandem cognoſcerent affectum illius erga ſe.

Auguſtinus. Non quærebat Apoſtolus datum, ſed fructum, ne quaſi vẽditor euãgelij putaretur. Et tamen vere mercator domini ſui. Nã prorB ſus vẽdidit, dat enim ſpiritualia, & nõ quærit carnalia, ſed maius precium. i. homines ipſos, ſicut Ioſeph frumenta vendens in Aegypto, nõ argentum quærebat, ſed ipſos ementes ſeruos regios faciebat, & ſic frumenta quę non vendidit, vendidit. Venditionẽ ergo iſtam intellige gratuitam. vnde et dictum eſt; Sitiẽtes venite ad aquam, et emite vobis ſine argento.

b *Nec enim de.* Carnales patres filiis congregant, nam ſpirituales dignum eſt, vt a filiis ſumptus accipiant. Hic autem intantum probat ſe nolle accipere, vt transferat cauſam carnalis patris, ad ſpiritualem, et dicit non ſolum ſe pro ſalute eorum impendere, ſed & mori paratum.

c *Et ſu. im. ego ipſe pro anima ve.* Auguſt. Perfecta quidem charitas hęc eſt, vt quidem paratus ſit ẽt pro fratribus mori. Sed nunquid mox, vt naſcitur? Cum fuerit nata, nutritur, cũ fuerit nutrita, roboratur, cũ fuerit roborata, perficitur, cum ad perfectionem venerit, dicit: *Cupio diſſolui, & eſſe cum Chriſto.*

✲ Hieron. Quod habeo labore nimio, impendo, & pluſquã poſſum impendam. Perfecta enim dilectio nõ ſolum totum quod habet gratis impendit, ſed etiam ipſa libenter impenditur ſi neceſſe eſt.

* Chryſoſt. Nam parentes quidem filijs theſaurizare lex naturæ præcipit, ego autem non ſolum hoc facio, ſed & meipſum addo. Si & ipſam carnẽ inſumere oporteat, nõ parcam propter veſtram ſalutem: vnde additur cũ improperatione
C & charitate, *licet plus vos dilig. mi dilig.* Magnũ crimen eſt, nõ diligere, maius autẽ crimen fit, quando quis diligitur, & non D diligit, nam qui diligit diligentem, nihil amplius habet thelonariis, ac ſi neq; hoc habes, beſtijs inferior fueris. Quid dicis hõ? Non diligis diligentẽ, & cuius gratia viuis? vbi autem poſthac proderis, ad quæ negotia idoneus? Nũ ad ciuilia? nũ ad priuata? Minime, nihil enim inutilius viro, qui amore caret. Nam id vitij ſolent odiſſe & latrones, & homicida, & parietum perfractores, & communicato ſolo ſale, menſæque participes facti, mores mutauerunt. Tu vero non ſatis duntaxat, ſed & verborũ & rerũ particeps, & ingrederis, nõ amas? Et illi quidem fœde amantes, totas ſubE ſtantias ſuas in mulieres profundunt, tu autem ita frigidus es ac fœdus, infirmuſque & imbellis, vt vel ſine ſumptu amorem nõ ſuſcipias, qui honeſtiſſimus eſſet. Et quis, inquit, erit ſic miſer? Et quis ſic efferus, vt auerſetur & odio habeat amantem? &c.

Sed eſto, ego vos non grau. * Hierony. per omnia ſe purgat, ipſorum ſemper conſcientiam teſtẽ inuocans, ſimul & quomodo poſſint ſe cauere, demonſtrans.

d *Nunquid.* Ambroſ. Forte ſuſpicarentur, ideo eum cõtempſiſſe, quia parua offerebantur: Sed nunquid circumueni, vt dicerent, ſi vultis pacatum habere Apoſtolum qui parua reſpuit, digna dare? † Phil. 1. d.

✲ Chryſoſt. Vidiſti quantũ diligentiæ incrementum? Non ſolum ſeipſum ab accipiendo purum ſeruare, ſed etiam eos qui a ſe mittebantur, ſic inſtituit, vt ne paruam quidem carpere volentibus anſam det. Hoc multo maius erat eo, quod fecerat Patriarcha, nam ille quidem a victoria rediens, rege dante ſpolia non accipiebat, pręter ea quæ illi comederant, hic autem neceſſario alimento, neque ipſe vſus eſt, neq; ſocios vti permiſit, vt impudentium ora magis obturaret. Idcirco ipſe Corinthios teſtes adducit, quod ipſi nihil acceperint, vt ne ipſe ſibi videretur teſtis eſſe. Id quod ſolemus vti in valde manifeſtis, & in his pro quibus audemus aliquid. Non dixit, num quis accepit aliquid a vobis, ſed rem vocat fraudem, carpens illos & oſtendens, quod ab inuoluntarijs F accipere fraus eſt.

☞ *Nonne*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Præ. cæteris. Eccl. *A ſuis apoſtolis.*
2 Niſi quod ego ip. non gra. vos. *accipiendo ſumptus a vobis.*
3 Donate mihi hanc iniu. *Ironice loquitur. Fecerat enim in hoc eis magnam gratiam. Et quia poſſet dicere aliquis pſeudo apoſtolus, quod prius abſtinuerat ab acceptione, vt poſtea plus hauriret. Ideo hoc remouet, di.*
4 Ecce tertio hoc pa. ſum ve. ad vos. *Semel enim venerat, & iterum paratus fuit ad veniendum, vt dictum eſt, ſupra. 1. ca. ſed impedimentum veniendi fuit ex parte eorum, & tertio erat paratus venire & venit.*
5 Et non ero grauis v. *i. non accipiam a vobis ſumptus, ſicut nec a principio. Cuius ſubdit cauſam, dicens.*
6 Non enim quæro quę veſtra ſunt, ſed, *ſ. adducere mecum ad ſalutem. Et ad hoc inducit ſimilitudinem.*
7 Nec enim debent filij pa. theſauriza. *Theſaurizatio enim importat prouiſionem in poſterum. Filij autem naturaliter ſuperuiuũt parentibus, & non econuerſo, ideo naturalis eſt inclinatio ad prouiſionem filiorum, & non econuerſo. Tamen filij de præcepto Dei tenent honorare patrem & matrem, non ſolum eis reuerentiam exhibendo, ſed etiam ſi indigeant neceſſaria miniſtrando. ſed hoc non eſt theſaurizatio quia non eſt prouiſio in poſterum. Quod autem principes dederant magnas diuitias prælatis eccleſiæ qui ſunt patres eorum ſpirituales, fuit per modum diſpenſationis ad dãdum pauperibus, & nõ per modum theſaurizationis. Conſequenter adaptat ſimilitudinem ad propoſitum, dicent.* Ego
8 Ego autem. *Qui per euangelium vos genui, vt dicitur. 1. Corinthiorum. 4.*
9 Libentiſſime impendam. *vobis nõ ſolum ſpiritualia bona, ſed etiam temporalia, ſumptus mihi debitos non accipiendo.*
10 Et ſuperimpendar ego ipſe, &c. *q. d. pro ſalute veſtra paratus ſum ſuſtinere mortẽ, Hoc enim debet prælatus facere ſuis ſubditis. vnde dictum eſt Petro. Ioh. vlti. &c,* Paſce oues, ſcilicet. *exemplo, verbo, temporali ſubſidio.*
11 Licet plus vos diligens. *quam alias eccleſias.*
12 Minus diligar. *a vobis. Et in hoc oſtendit eorum ingratitudinem.*
13 Sed eſto. *Hic remouet cauillationem duplicem pſeudo apoſtolorum contra ipſum. Dicebant enim eorum aliqui, quod cauteloſe dimiſerat ſumptus accipere, vt magis eos deciperet, ſed per miniſtros ſuos intendebat plus leuare in abſentia ſua & ſine verecundia. Et hoc eſt quod dicit:* Sed eſto. ego vos non grauaui. *ſumptus accipiendo.*
14 Sed cum eſſem aſtu. *i. cauteloſus.*
15 Dolo vos ce. *modo dicto, vt imponunt mihi ſpeudo Apoſtoli. Quod oſtendit falſum di.*
16 Nunquid per ali. eorum quos mi. ad vos, &c. *q. d. manifeſte patet quod non.*
17 Rogaui. Ti. *vt iret ad vos pro ſalute veſtra.*
18 Et mi. cum il. fra. *ſ. Lucam.*
19 Nunquid Titus vos cir. *q. d. per effectum apparet omnibus quod non.*

A a *Nonne eodem ſpiritu amb.* Idem. Gratiæ totum tribuit, oſtendit quod tota hæc laus, non a noſtris laboribus, ſed a ſpiritus dono bonum opus ſit, & a gratia. Etenim maxima erat gratia, inopia preſſos & eſurientes nihil accipere propter docẽdorum ædificationem.

quando ceu in alteram naturam tumor tranſlatus fuerit.

✻ Hieron. Propter hæc dicebat ſe ſeueriſſime uindicare. Quid faceret ſi noſtris temporib. adueniret, quibus ad comparationem aliorum criminum, iſta ne putantur quidem eſſe peccata.

b *Nonne eiſd. veſtig.*

✻ THEOPHYLACT. Non in minima quidem re tramitem meum exceſſerunt, ſed eandem exactam rationem, a nobis præmonſtratam oſtenderunt. Expende autem quomodo nedum ſeipſum erudierit Paulus, verumetiam ſuos commilitones, ne polluerentur omnino vel etiam iuſta acceptione.

† Ruiſum

B c *Olim puta quod.* Iamdudũ forſan putatis, quod cauſa excuſationis quaſi reus dicam, quod non grauaui, ſed dico, teſte Deo, qui ſcit qđ nõ circumueni vos.

a Ve leodem ſpiritusancto, vel eadem voluntate. b Ego & Titus. c Eiſdem operationibus, per quas apparet voluntas. Vnde. A fructibus eorum cognoſcetis eos

a uenit? Nonne eodem ſpiritu ambulauimus? Nonne eiſdem

d veſtigij? Olim putatis, quòd excuſemus nos apud vos?

e a i teſte Deo qui ſcit quod non circumueni vos. Et non ſuperbe hoc dico, ſed. Amplificado in vobis. b Vera dico, Omnia autem, & de reuelatione, & de tribulatione propter vos vt pſeudo repellatis.

d Coram Deo in Chriſto loquimur. Omnia autem cariſsimi

Propter uos Q præparate vos.

e propter veſtram ædificationem. Timeo enim ne forte cum

f Incorrectos. Contriſtans, puniens.

venero, non quales volo inueniam vos, & ego inueniar a vo-

a ſ. timeo. b De meretis prælatorum. c Inuidiæ his qui minus

bis qualem nõ vultis, † ne forte cõtentiones, æmulationes,

a Cum latenter ſeminant diſcordias. b Vt qui maiora dona a tumultus ad pugnam. In reparatione rerum & ultione.

ſuſurrationes, inflationes, ſeditiones † animoſitates, diſſen-

a Odia inde orta. a Detrahit quis ei quem odit. c Sic prius. Tales inueniam.

g ſiones, detractiones ſint inter uos. Ne iterum cum vene-

a Affligat. b Ita quod c Quia quidam egerunt pœnitentiam.

h ro, humiliet me Deus apud uos, et lugeam multos ex his

i a Epiſtolam.

K qui ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam ſuper

g *Ne iterum cum venero humiliet me Deus.* CHRYSOST gloria eſt punire, improperare, pœnas exigere, locum iudicis occupare: ſed hoc humilitatem vocat, adeo abſunt ab humilitate illa, quod aduentus corporis infirmus, & ſermo contemptus, quia perpetuo voluiſſet ſic placidus eſſet, & contrarium deprecabatur, & dicit in proceſſu illud manifeſtius, humilitatemque potiſſimum putat, in tantam incidere puniendi neceſſitatem. Et cuius rei gratia non dicit, ne veniens humilier, ſed ne veniẽtem humiliet Deus? Quia niſi per illum aduertiſſem, nõ curaſſem. Neque enim quaſi poteſtatem habens, & ferox pœnam exigo, ſed propter illius præceptum.

& non ſuperbe, ſed in Chriſto amplificando in vobis:

✻ Chryſoſt. Vidiſti quomodo vbique metuit, ne adulationis ſuſpicionem admittat? Vbi vidiſti ſapientiam Apoſtolicam? Etenim antea dixerat, nũ iterum noſipſos commendamus? & in proœmio epiſtolæ, num opus habemus commendatitijs epiſtolis?

Ibidem. 3. Supra. 5. d *Omnia autem.* Iterum illos curat, & non manifeſte dicit, quod propter infirmitatem veſtram non accipimus, ſed vt ædificemus vos, Dictur' magnum & moleſtum quiddã, ea propter & defenſionem ponit dicendo, quod omnia pro veſtra ędificatione, & apponendo.

e (*Timeo ne forte cum venero.*) quod aſperius dicendũ præmitigat, hoc enim iam non erat peruicacię, neque authoritatis doctoris, ſed curæ paternæ, quando eos qui peccarunt correcturus metuit ac tremit.

f *Ne forte contentiones.* ✻ Theophylact. Primum poſiturus erat, inflationes, aduerſus ipſum enim arrogantes, & elati, pſeudo apoſtolos honorabant: attamen ne videat, quę ſua ſunt quærere, quod publicum eſt primum dicit. Ab ęmulatione. n. & inuidia omnia alia naſcebantur, ac rurſus ab ijs ęmultatio accendebatur. Contentio autem dicitur, quãdo quiſquam per litem prouocat alterum ſup quapiam re. Murmurationem autem calumniam vocat. Inflationes quæ ad oſtentationẽ & arrogantiam ſpirant, tumidoſque mores, vel

C quando

h *Et lugeam multos.* ✻ Hieron. Hoc eſt contra Nouatianos pęnitentię negatores, ſi enim luget pęnitentiam non agentes, vtique de agentibus dolet.

i *Et non egerunt.* Auguſt. in homil. Non ſufficit mores in melius commutare, & a malis recedere, niſi de his quę facta ſunt ſantis fiat domino per pænitentię dolorem, per humilitatis gemitum, per contriti cordis ſacrificium, cooperãtibus eleemoſynis.

✻ Theophylac. Apoſtoli hic viſcera & miſerationem animo voluta: nam pro aliorum delictis ipſe luget. Non dixit autem omnes, ſed multos, nec ſimpliciter qui peccarunt, ſed quos non pęnituit ſuorum delictorum, hi enim digni ſunt luctus, qui in vulnere, nullam adhibentes medicinam, permanent.

✻ Chryſoſt. Hoc enim potiſſimum doctoris eſt, ſic condolere diſcipulorum calamitatibus, & lugere ac deplorare ſubditorum vulnera.

K *Super immunditia & fornic.* ✻ Hieron Impudicitia grauior eſt fornicatione, quaſi monſtruoſa turpitudo, ſicut ille fecit qui vxorem patris accepit.

✻ Chryſoſt. Etiam hoc loco ſcortationem obſcurius inſinuat.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Nonne eodem ſpi. am. *ſ. ego & ipſe. Spiritu enim ſancto eos inſtigante iuerunt ad prædicandum Corinthiis.*

2 Nonne eiſdem ve. *q. d. Sic. ſ. Chriſti veſtigia ſectando.*

3 Olim. *Hic remouet ſecundam cauillationem, quia aliqui dixerunt ipſum ſcripſiſſe epiſtolam ſe excuſans falſis verbis & fictitiis vtendo, hoc remouet dicens*: Olim putatis. *per informationem falſorum apoſtolorum.*

4 Quod excuſemus nos apud vos. *vtendo verbis mendacibus, quod non eſt verum. Ideo ſubdit.*

5 Coram Deo. *Cuius oculis nuda & aperta ſunt omnia. Heb. 4.*

6 In Chriſto lo. *i. in veritate quæ Chriſtus eſt. Et eſt modus aſſerendi veritatem.*

7 Omnia autem. *Hic Apoſt. oſtendit neceſſitatem ſuæ commendationis propter mala quæ Corinthii commiſerant. Ad cuius euidentiam ſciendũ. quod poſt conuerſionem ſuam inciderant in peccata carnalia, occaſione illius nefarii qui patris vxorem habebat, de quibus ſe correxerant per primam epiſtolam in parte, ſed non totaliter, inſuper alia peccata ſpiritualia commiſerant a falſis apoſtolis decepti. Ideo dicit*: Omnia autem charif. *quæ dixi ad meam commendationem.*

8 Propter. veſtram ædifi. *hoc feci.*

Ti-

9 Timeo. *propter peccata quæ incurriſtis.*

10 Ne forte cum. *ad vos præſentialiter.*

11 Non quales volo inue. vos. *ſ. rebelles & incorrectos.*

12 Et ego inue. a vo. qualem non vultis. *ſ. aſpere corripientẽ. & rebelles Sathanæ tradentem in afflictionem carnis. Et ſubdit cauſam, dicens.*

13 Ne forte conten. *de baptiſmis & baptizatis, vt habetur 1. epiſto. 1.*

14 Aemulationes. *ideſt, inuidiæ.*

15 Animoſitates. *i. voluntates nocendi alterutrum.*

16 Diſſenſiones. *i. diuiſiones animorum ex quibus oriuntur prædictis, & etiam ſequentia.*

17 Detractiones. *denigrando famam proximi manifeſte.*

18 Suſurrationes. *occulte. Dicitur enim ſuſurro ab auris ſono, quia loquitur malum in aure.*

19 Inflationes. *ſcilicet ſuperbiæ.*

20 Seditiones. *i. perturbationes eccleſiæ.*

21 Sunt inter vos. *Ex falſorum apoſtolorum receptione.*

22 Ne iterum. *reſumatur. Timeo poſitum, ſupra.* Ne iterum cum, &c. *i. mentem meam affligi permittat.*

23 Et lugeam m. *i. ante ſcripturam huius epiſtolæ.*

24 Et non ege. *pæ. ſ. de peccato contra naturam.*

Et for-

A insinuat. At ſi quis diligenter inquiſierit, inueniet hoc nomine omne genus peccati uocari. Nam licet per excellentiã ſcortator & adulter uocetur inmundus, attamen etiam

a Luxuriam contra naturam.
b In meritricibus vel coniugatis.
Cum liberis a viro. Quaſi aſsidue.

immu[a]nditia & fornica[b]tione, & impudicitia quam gesserũt. 1
1

etiam alia peccata im- D mundiciam faciũt in anima. Propter hoc certe & Chriſtus Iudæos immundos uocat, non ſcortationem illis improperans, ſed & alia uitia, &c.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et fornicatione. *ſimplici, quæ eſt ſoluti cum ſoluta,* 2 Et impudicitia, *ideſt, violatione virginum. Et dicit,* lugeam, *quia ſicut gloria patris eſt filius ſapiens, ita malitia filiorum dat patri materiam lugendi.*

ADDITIO I.

In ca. 12. vbi dicitur in Poſtilla, *Siue in corpore, ſiue extra corpus.*

Hæc verba Apoſtoli, cum dicit, *Siue in corpore, ſiue extra corpus, &c.* diuerſimode a diuerſis exponuntur, prout in ſecunda ſecundæ q. 175. arti. 6. in corpore quæſtionis. inter quas expoſitiones ponitur hæc quæ eſt in Poſtilla. & eſt Aug. ſuper Gen. ad literam, vt in prædicto arti. & videtur magis conſona literæ.

B ADDITIO II.

In eo. ca. vbi dicitur in Poſtilla, *Et audiuit arcana verba, &c.*

Ex hoc quod dicĩt hic, Et audiuit arcana verba, nõ videẽ haberi qđ apoſtolus vidit diuinã eſſentiam. Diuina. n. eſſentia nõ vere ſignificatur per arcana verba, cũ in diuinis tãtũ vnũ verbũ eſt, non autẽ plura. Similiter ex hoc ꝙ ſeqẽ, *Quæ nõ licet homini loqui.* non hẽtur qđ arcana illa erant incõprehenſibilia ſeu inenarrabilia. De talib⁹ enim nõ dixiſſet, ꝙ erant arcana quæ nõ poteſt explicare ſeu enarrare. Sed cũ dicit. *Quæ non licet.* potius arguĩt oppoſitũ. ſ. qđ ſi licuiſſet, loq potuiſſet ea enarrare. Vñ ad habẽdũ ſententiã hui⁹ dicti, Et audiuit arcana verba, Cõſiderãdũ ẽ ꝙ ſicut ſanctus Tho. in prima parte. q. 12. arti. 9. in reſponſione primi argumenti ponit, aliq ſũt potentię cognoſcitiuæ, q̃ ex ſpecieb⁹ primo cõceptis alias formare pñt: & ſic Paul⁹ vel qcũq; alius vidẽs Deũ ex ipſa viſione eſſentiæ diuinæ poteſt formare ĩ ſe ſimilitudines rerũ q̃ in eſſentia diuina vidẽtur, quæ remanſerunt etiam poſtquam deſiit eſſentiam diuinam videre. de quibus poteſt intelligi, illud apoſtoli, Audiuit arcana verba, & qa illa erant ſecreta, licet enarrabilia, ideo de ipſis dicit. *Quæ non licet homini loqui.* q. d. ſi licuiſſet loqui, explicarem illa. Nec mirum, quod Paulus talia ſecreta poſt viſionem diuinæ eſſentiæ in memoria retinuiſſet, cum etiam prophetæ aliqua ſibi reuelata in ſecreto cuſtodiebant, vt patet. Iſa. 8. & Dan. vl. Et quia iſta viſio, qua videntur res per ſpecies ſic conceptas, eſt valde minor ea viſione, qua res videnẽ in Deo, ideo iſtã viſionem vocat auditũ, dicẽs, Audiuit arcana: Auditus enim eſt ſenſus minoris perfectionis quam viſus. Si autem quæratur vnde habuit Aug. quod Paulus vidit diuinam eſſentiam, ſi ex verbis prædictis. ſ. audiuit arcana verba, &c. hoc non habetur? Dico quod ſententia Auguſt. habetur ex hoc, qđ Paul⁹ teſtatur in eodem capitulo, ſe fuiſſe raptum ad paradiſum. Per quod intelligitur ſecundum glo. cælum empyreum, vbi angeli, & ſanctæ animæ fruuntur Dei contẽplatione. ad qđ cælum ſeu paradiſũ cum dicit ſe raptũ, ſignificat qđ Deus oſtẽdit ei vitã in qua videndus eſt in æternum à beatis. q̃ quidẽ vita ſolũ conſiſtit in clara diuinę eſſentiæ viſione. unde ex hoc oſtẽdit, ꝙ Paul⁹ vidit diuinã eſſentiã, ex quo præmia beatorũ uidit, & hoc fuit prænoſticatum de Paulo Act. 9. cum de eo Chriſtus dixit Ananię. *Ego enim*
a *oſtendam illi quanta oporteat eum pro nomine meo pati.* ex hoc enim
C quod prẽmia beatorum uidit raptus in paradiſum, manifeſte fuit ei oſtẽſum, quod nõ ſunt condignæ paſſiones huius ſeculi ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis, ad Roma. 8. d. Ex quo manifeſte oſtenditur, quãta oporteat eum pati ꝓ nomine Chr̃i, &c.

Replica. In capitulo. 12. vbi dicitur de raptu Pauli, illum paſſũ exponit Poſtillator ſicut beatus Aug. ꝙ videlicet in illo raptu viderit diuinam eſſentiam. Bur. libenter obijceret, ſed qa vidit ſanctum illud non tam Poſtil. quam beati Aug. vix potuit abſtinere motus debilibus rationibus. Primo arguit, qđ non poteſt haberi ex hoc Apoſtolum uidiſſe diuinã eſſentiam, qđ dicitur, *Audiuit arcana verba,* cum ibi ſit vnicum verbũ, nõ uerba. apparet obiectio tentatiua. dicitur tamen ad eam, quod quamuis ſit in diuinis tãtũ unicũ uerbum perſonale, ſunt tamen ibi plura relucentia in eſſen- E tia diuina, quæ eſt ſecundum beatum Aug. plena omniũ rationũ uiuentium. ad quæ artifex reſpiciens ne uidereẽ irrationabiliter operans alia ratione condidit hominem, alia ratione equum, &c. Illæ enim rationes bona ſimilitudine uerba dici poſſunt, quia ſignificatiua. Hæc autẽ dicit Apoſtol⁹ ſe in eſſentia diuina audiſſe. i. uidiſſe. unde poteſt haberi Apoſtolũ uidiſſe diuinam eſſentiã. quia non potuit uidere id in quo relucent, ſicut nemo poteſt uidere formas reſultantes in ſpeculo, niſi uideat ſpeculum. Secũdo mouetur, quod non poteſt haberi Apoſtolum uidiſſe diuinam eſſentiam. Et hoc eſt quod dicitur, *Quæ non licet homini loq* Potius enim dixiſſet, quæ non poteſt hõ loqui: ideo ex illa litera potius habetur, dicit Burgen. quod non uiderit diuinam eſſentiã, quia ſonat, ſi liceret loqui, quod poſſet, quod de eſſentia diuina eſt inpoſſibile. Ad quod dico, qđ ſicut diuina eſſentia eſt uiſibilis ab hoie, ita enarrabilis. Non eſt autẽ viſibilis quãtũ uideri poteſt, quia tunc hõ infinitũ infinite uideret & adæquate ſicut De⁹ ſe uidet, hoc autẽ impoſſibile eſt, ita etiã ab hoie inexplicabile eſt uide licet ad plenũ. Si enim hõ eſſentiã explicare poſſet quantum dicibilis eſt, poſſet ex eſſentia diuina uiſa generare uerbũ ſubſtantię eiuſdẽ ꝑſonale. ſic. n. ſol⁹ pater explicat dicendo uerbum. ſi igitur Apoſtolo licuiſſet utique loq potuiſſet ea, q̃ uidit. Sed illud quod uidit ſimpliciter inexplicabile eſt, ſicut ab hoie etiã uiſibile, ut dictũ eſt. Iſtã reſpõſionẽ ꝓbat Burgẽ. ꝑ ſanctũ Tho. parte. 1. q. 12. prout hic eũ allegat. Reſpondeo autẽ ad oẽs Burgẽ. tentationes ſimul, qđ ſi ex una parte literæ non habeẽ Paulũ vidiſſe diuinam eſſentiã prout arguit, habeẽ tamẽ ex ſũma literæ totali, uidelicet. ꝙ raptus ad paradiſũ. i. locũ beatitudinis, qa audiuit arcana, quæ audita loq nõ licuit, &c. Id qđ Bur. dicit prænoſticatã illam Apoſtoli viſionem, nõ uideẽ multũ rationabile, qa cũ diciẽ. Ego oſtendã illi quanta oporteat eũ pro nomine meo pati, ex hoc nõ habeẽ, qđ Deus oſtenderit ei eſſentiã ſuã, qa circa uiſionẽ eſſentiæ diuinæ potuit oſtẽdere ei per ſpiritũ, uel alia uiſione cuncta per eum ſuſtinenda. Etiam uilis quocunq; modo paſſionibus oĩum ſanctorũ nõ ſolũ Apoſtoli, nõ ſequiẽ eſſentiã diuinã beatiſſime & clare uiſã, qr non ſunt cõparabiles paſſiones tẽporales ad gloriã ſempiternã. Ait. n. idẽ Apoſt. ad Ro. 8. *Non ſunt condignæ paſſiones, &c.* F

Si Paulus eſſentiã diuinam viderit.

CAP. XIII.

a *Ecce tertio, &c.* ✻ Theophylactus. Perinde ac Deus multa comminatur, ſemper autem cunctatorem agit, in inferendo ſupplicio, hũc admodũ imitator eius Paul⁹ haud pauca teſtificatur ante aduentum ſuũ ut ſcriptũ eſt, inquiens, corã duobus aut tribus omnem contrauerſiam ſiſti: hanc ad rationẽ tribus meis aduentibus, omne uerbum quo intermi- natus ſum uobis, ſtatuetur aduerſus uos, & plane cum autoritate perficietur, niſi reſipueritis mẽte ueſtra ſanctiorib⁹ cogitationibus imbuta. Teſtimoniũ enim loco, aduẽtus ſuos ponit.

CAP. XIII.

Timeo ne tales inueniam vos & cauete, quia ecce certum ſit hoc tertio apparatu, non quod iam bis veniſſet. a Et tunc teſtibus probabitis ſi quid quæretur, etſi culpam inuenero, non parcam ſicut prædixi bis cum preſens, & modo prædico ut tunc bis prædixi. 1

a Ecce te[a]rtio hoc venio ad vos, † vt o[a]re duorum 2
vel trium teſtium † ſtabit omne verbum. 3
4

† Deut. 17. b. Mat. 18. b. Ioh. 8. c. Heb. 10. e. 2. q. 5. in pri &. c. placeat.

a *Non parjudiciariam poteſtatẽ, ibi:* An experimentum. *Tertio inducit eos ad correctionem. ibi.* Voſmetipſo.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XIII.

1 Ecce. *Poſtq̃ Apoſtolus multa locutus eſt contra falſos apoſtolos, hic conſequenter inuehitur contra complices ſuos. Et diuiditur in duas; quia primo vituperat falſis prophetis inhærentes. Secundo cõmẽdat in uera doctrina perſiſtẽtes, ibi:* De cætero fratres *Prima in tres quia primo comminatur eis ſentẽtiæ ſeueritatem. Secũdo, declarat ſuã iudiciariam poteſtatẽ, ibi:* An experimentum. *Tertio inducit eos ad correctionem. ibi.* Voſmetipſo. *Circa primum dicit:* Ecce uenio. *id eſt cito veniam perſonaliter.*
2 Tertio hoc. *Non quia bis ante fuiſſet, ſed quia ſemel fuerat, & iterum ſemel paratus fuerat venire, ſed impedimentum fuerat ex parte ipſorum* 3 Vt in ore. *accuſantium vel teſtificantium.*
4 Stabit omne. *ad puniendum acriter ſic conuictos.*

A a *Non parcem* Poſt tot correctiones,ſi ſe nõ emendant, nõ debet eis parci.

b *An experimentum.* Moris diuinæ ſcripturæ perſonę Dei tribuere,quod in nobis facit: ſicut Apoſtolus locutionẽ ipſam illi tribuit,cuius munere loquebatur.i. Chriſto. De quo ſubdit.

✠ Hieron. Qui poſt documẽta priorum peccauerint, nõ ipſis parcam: quia antecedentium ruina, ſequentes debet facere cautiores.

vt *enim.* *constituetur.* *Aug. tract. 44. in Io. & in pſal. 4.*

An experimentum quæritis eius qui, &c. ✠ THEOPHYLAC. Cum magna indignatione ad cõtemnentes ipſum, veluti imbecillem & contemptum hæc dicit. Poſtquam enim vultis explorare num Chriſtus in me commoretur, ac propterea me ridetis ceu infirmum, ac Chriſti inanem, agnoſcetis omnino, ni vitam

Alias bis. Etiam.
prædixi enim, & prædico, vt præſens † vobis, & nũc abſens, 1
Epiſtolam. Qui poſt peccauerunt.
his qui ante peccauerunt, & cæteris omnibus, quoniam ſi ve- 2
Proteris nel. Vultis experiri, ſi chriſtus poteſtiue non dicam ego poſſum, ſed Chriſtus in me, qui in me loquitur.
a b nero, iterum non parcam. † An experimentũ quęritis eius, 3 4
c Et minas & omnia. Inter vos.
qui in me loquitur Chriſtus? Qui in vobis non infirmatur, 5 6
Potentes nam. Humanæ naturæ.
d ſed potẽs eſt in vobis. Nam & ſi crucifixus eſt ex infirmitate: 7 8
Ex eo quod Deus.
e ſed viuit ex virtute Dei Nã & nos infirmi ſumus in illo, ſed 9 10
f a quia non parcam, & puniendi poteſtatem habeo. b i. per eum habebimus poteſtatem à Deo. 11
a Iudicandis hic & in futuro. d Et ideo quiſque ſe. Conſiderate per actus. 12
g h viuemus cũ eo ex virtute Dei in vobis. Voſmet ipſos tẽtate, 13
Et ſi in fide. a An in operibus ſitis bonis, in quibus debent eſſe fideles. Ideo dico probate. 14
i ſi eſtis in fide, ipſi vos probate. An non cognoſcitis voſmet- 15
a Per fidem & bona opera ex priori inſtitutione Et vtique. 16
b Ab eo quod prius habuiſtis 17
ipſos: q̃a Chriſtus Ieſus in vobis eſt? niſi forte reprobi eſtis?

B moreſq; veſtros correxeritis. Commonſtrat autem ſpiritualia eſſe quæ loquatur verba, deincepſq; metuẽdas eſſe minas ſuas, ceu loquẽtis ſint Chriſti. Non ideo autẽ puniebat illos, velut probationem aut experientiam daturus: verũ qui irremedicabiliter delinquitis, ſi cogar, inquit, pęnam ſumere de vobis, ad eoque punire vos, ſentietis per opera ipſa explorationem quam inquiritis.

c *Qui in uobis.* Non infirmus. ſed potens apparuit cum dona dedit. Quod experti, ne dubitent ſe ab eo poſſe puniri.

Qui in vobis nõ infirm. ✠ Theophylact. Veriſimile erat eos iam antea expertos eſſe Dei potentiam: Ait igitur: quia iam antea experimentum accepiſtis, omnino nouiſtis quod in vos non ſit infirmus, ſed fortis potenſque, Vel quia iam nunc potentiam ſuam in vobis demonſtrat, qua efficit vt vos poſſitis emendari, percutiens vos nunc, vt futuro ſeculo dimittat, erga infideles autem oſtendit potentiam ſuam in die iudicij.

d *Nam & ſic crucifi.* ✠ Hieron. Quod crucifixus eſt, noſtrę eſt infirmitatis, quod viuit ſuę virtutis.

✠ Chryſoſt. Hoc loco infirmitatem dicit non, quæ erat, ſed, quę ab infidelibus putabatur. Non hoc igitur dicit, q̃ cũ infirmus eſſet, crucifixus eſt. Abſit, nam q̃ omnino potuiſſet non crucifigi, oſtendens, alibi proſtrauit hos, qui capere cõabantur, ita vt ſupini caderent, alibi radios à corpore emittit transfiguratus, alibi ficulneam areſacit, & oculos eorum qui ad ſe veniebant excæcat, & innumerabilia alia facit. Quid igitur eſt, quod dicit ex infirmitate? Licet crucifixus ſit periculum & inſidias ferens (nã hæc admitto infirmitatẽ vocari) attamen nullum damnum ſenſit.

Ioan 18.b *Matth.17.a* *Matth.21.b* C

e *Sed viuit ex virtu. Dei.* ✠ Theophylact. Hoc eſt Patris. ſiue ſua ipſius. Nam, quæcunque patris ſunt, etiã ipſius ſunt. & quæ ipſius ſunt patris ſunt. Proinde etiam ſeipſum excitauit, eque ac prędixit Soluite templum hoc, & ego excitabo illud. Hæc autem omnia dicit Paulus quia cõtemnebant ipſum, vt qui perſecutionibus & inſidijs eſſet obnoxius, atque ex infirmitate hæc cũ pati exiſtimabant. Ob oculos itaque ponit, quod Chriſtus ex hac infirmitate nihil damni acceperit.

D

f *Nam, & nos infirmi.* Viuit, & ſi prius infirmus. *Nam, & nos* multo minores licet *infirmi. in il.* i. licet ad imitationem eius multa patimur a perfidis, *tamen viuemus.* i. poteſtatem habebimus p eum in vobis iudicandis. Vel, *viuemus in.* i. in ſimili beatitudine cum eo. & hoc *in virtu. Dei*: quod tale eſt *in vobis.* i. in conſcientijs veſtris.

E ✠ CHRYSOST. Quid eſt infirmi ſumus? Perſecutionem patimur, vexamur, extrema patimur. Sed quid in illo? Propter pędicationem inquit, & fidem, quæ in illum. Quod ſi dura & grauia ſuſtinemus propter eum, manifeſtum quod & præclare habituri ſumus.

✠ Hieron. Siue, qui nos quaſi infirmos prouocatis, inuenietis nos viuere cum Chriſto, in virtute Dei cum in vos vindicare cęperimus. Siue nos quidem in præſenti infirmamur, ſed in futuro cum illo, non in noſtra, ſed Dei virtute viuemus.

g *In vobis.* Vel erga vos. Mors illata a perfidis vita eſt erga credentes, quia virtute Dei reſurgentes viuent cum Chriſto.

h *Voſmetipſos tent.* ✠ Theophylact. Si velitis vos ipſos explorare, videbitis in vobiſipſis Chriſtum: ſiquidẽ omnes habetis fidem (credentes enim tum miracula edebant) vel ſimpliciter, vel ſignorum, quæ ſpecialier eſt Proinde ſi in vobis diſcipulis Chriſtus eſt. multo potius in me præceptore veſtro eſt.

✠ Hieronymus. Si in fide eſtis, & in vobis vos cognoſcite, date ſententiam in peccante, & videte ſi non ſtatim cum veſtro verbo uindicta procedat.

i *An non cognoſcitis voſmetipſos, &c.* * Theophylact. Hoc eſt, niſi quid excideritis e gratia ſignorum, quam accepiſtis. Innuit autem clanculum eos uita corruptos eſſe. Quia enim plerique fidem habentes miraculorum fuerunt deſtituti exibitione & operatione, ut uidetur, inquit, non agnoſcitis uoſipſos, quod Chriſtus Ieſus eſt in uobis? Non eſt autem in uobis, eo quod moribus ſitis reprobi. Non certo autem hoc expreſſit, ſed ambigue poſuit, ne acerbius eos feriret ac inceſſeret.

Spero

NICOLAVS DE LYRA.

1 Prædixi enim &, *id eſt, moneo primo & ſecundo. debet enim monitio præcedere ſententiam, vt per hoc reducantur peccatores ad veritatem, quod ſi monitio non ſufficit, feratur ſententia, ne mali magis inſoleſcant.*

2 Quoniam ſi venero iterum. *peccanti enim ſemel parcendum eſt, ſed ſi recidiuat adhiberi debet punitio, ne facilitas veniæ incentiuũ præbeat delinquemdi.*

3 An experimentum, &c. *quia poſſet aliquis quærere, qua auctoritate ſit puniens nos, ideo conſequenter hic oſtendit ſuam iudiciariam poteſtatem a Chriſto ſibi cõmiſſam dicens,* An experimentum. *q. d. ſic quærendo queritis experiri poteſtatem Chriſti loquentis in me, q̃a quidquid dico vel facio, ad inſtructionem vel correctionem veſtram autoritate Chriſti facio.*

4 Qui in vo. *q. d. hæc virtus Chriſti in me exiſtens ſatis declarata eſt in vobis per miracula vobis exhibita.*

5 Nam & ſi cru. *ſ. Chriſtus.*

6 Ex infir. *ex nobis aſſumpta.*

7 Sed vi. *æternaliter.*

8 Ex virtute. *eſt enim verus homo & verus Deus.*

9 Nam & n. *qui Chriſto conformamur.*

10 infirmi ſumus in illo. *i. tribulationes ſuſtinemus propter illum.*

11 Sed viuemus cum eo. *ſ. in gloria.*

12 Ex virtute Dei in vo. *i. per quam vobiſcum reſurgemus.*

Aliter etiam exponitur. Nam & nos infir. *id eſt, licet ſumus infirmi ex humana conditione, tamen ex virtute Dei ſumus potentes inter vos per operationem miraculorum.*

13 Voſmetipſo. *Hic inducit eos ad correctionem.* Et *ſecundo remouet quandam falſam ſuſpitionem, ibi,* Oramus dominum. *Circa primum dicit,* Voſmetipſos tentate. *i. facta veſtra examinate, antequam veniam ad vos iudicandum.*

14 Si eſtis in fide. *Chriſti.*

15 Ipſi vos pro. *q. d. hoc poteſtis facere. Ideo ſubdit.*

16 An non cognoſcitis voſmetipſos. quia Chriſtus Ieſus *q. d. poteſtis cognoſcere, ſi Chriſtus eſt in vobis per veram fidem.*

17 Niſi fort. *Fide carendo. Sed contra hoc obycitur, qui cũ bri- ſtus ſit*

a *Spero autem quòd cognoſc.* Idem. Magnæ hinc minæ pdeũt. A Quia enim vultis accipere probationem. per pęnam quam vobis infligemus, venio in ſpem, nobis nõ defuturam demõſtrationem, quod nõ ſumus reprobi, neque exciderimus ab gratia ſignorũ & virtutis, neque vita ſumus ita corrupta, vt è nobis atq; domo noſtra extrudatur Chriſtus, verum eſt in nobis per probatam vitam, voſque immorigeros puniet.

✻ Hieron. Spero vos ſenſuros quo modo nos conuerſemur.

b *Oramus autẽ, &c.* Hoc orat Apoſtol⁹, vt his bene agentibus in eis corripienda non inueniat, & ſic reprobi appareãt, probati enim videntur, dum iudicãt peccatores. Sic ergo ſi non ſint quos iudicent ceſſante autoritate quaſi reprobi videntur.

Intelligẽda eſt hic gratia Dei, qua ſola homines liberantur a malo, & ſine qua nullum prorſus, ſiue cogitando, ſiue volendo, amando, ſiue agendo faciunt bonum. Non ſolum, vt monſtrante ipſa quid faciendum ſciam: verumetiam vt præſtante ipſa faciant cum dilectione. Hanc igitur inſpirationem bonæ voluntatis, & operis poſcebat Apoſtol⁹ Corinthijs, cũ dicebat, *Oramus.* vnde nõ ait, monemus, docem⁹, ſed oram⁹. Quia ſciebat hæc omnia nõ valere, quæ plantando & rigãdo faciebat in aperto, niſi pro illis exaudiret orantem, qui dat incrementum in occulto. Nõ enim nihil voluntas noſtra agit, ſed ſola non ſufficit. Maluit ergo dicere oramus, vt ipſã gratiam commendaret, vt intelligerent illi quando nõ faciunt aliquid mali, non ſolum ſua voluntate ſe vitare malum, ſed adiutorio Dei adimplere quod iuſſum eſt. Ergo quando præcipitur, agnoſcite voluntatis arbitrium. Quando oratur quod præcipitur, agnoſcite gratiæ benificium.

✻ Chryſoſtomus. Quid huic animæ comparabimus, cõtẽnebatur, reſpuebatur, illudebatur, ſubſanabatur, quaſi vilis contemptibilis, arrogans, quaſi glorioſus in verbis quidem, re autem ipſa, neque paruam virtutis ſuæ vim oſtentans, non ſolum differt, neque ſolum ceſſat, ſed precatur ne detur ſibi talis (puniendi) occaſio. Obſecro inquit Deum, & oro, ut nullum inueniam incorrectum, nullum inueniam non pœnitentem, ſed, vt virtutem operemini, ſemper corrigamini, &c.

C c *Non vt prob. pareamus* ✻ Theophylact. Non enim in hoc elaboro, inquit, vt videar probatus, ceu Potentiã puniendi habens, ceterum vt vos bonũ faciatis ſemper, & ſi vnquã contingat vos delinqre, vt pęniteat vos ſcelerum, & ego ſim reprobus, hoc eſt, vt ego non paucis videar infirmus, ac potentia vacans, quippe qui nõ inueniam locum puniendi vos. D

a Q. quia cognoſcitis Chriſtum in vobis, niſi reprobi eſtis, ſed quidquid de vobis ſit. b Ex vita quam inter vos egi. c Nec à nde, nec à poteſtate.

a Spero autem, quod cogno[b]ſcitis, quia nos non ſumus re[c]pro- 1 2

a Non ſemus reprobi, ſed tamen. b Sine quo nihil boni. c Contra pſeudo, econtra ipſi de nobis. d Oramus.

b c bi. Or[a]amus autem De[b]um, [c]ut nihil mali faciatis, n[d]on vt nos 3 4

a Potentes in vobis exercendo poteſtatem in vltionibus. Potius oramus.

probati † pareamus, ſed vt vos quod bonum faciatis, nos 5 6

a Sine poteſtate. b Sed ne putent iniuſtè poſſe dominari ſubdit Q. Non poſſumus iniuſte vti tali poteſtate.

d autem vt repr[a]obi ſimus. No[b]n enim poſſumus aliquid aduer 7 8

e a Iuſtitiam ut arguant bene uiuentem. b Tuenda Vt vindicent in legis inimicum c Non poſſumus contra ueritatem quod effectus indicat.

f ſus verita[a]tem, ſed pro verita[b]te. G[c]audemus enim † quoniam 9

a Non exercentes poteſtatem in ultionibus, cum nihil puniendum habemus b Non timentes iudicium. Sed. Etiam

g n[a]os infirmi ſumus, vos autem po[b]tentes eſtis. Hoc & oramus 10

h Vt in operibus perfecti Quia hoc uolo & oro.

veſtram † cõſummationem. Ideo enim hęc abſens ſcribo, vt 11

i a Quam uolo. In uobis. Quod poſſem. b Ligandi & ſoluendi

non præſens du[a]rius agam ſecundum po[b]teſtatem quã domi- 12

Qui aliter agunt, non habent poteſtatem à Deo.

k nus dedit mihi in ædificationem, & non in deſtructionem.

Non enim reuera reprobus eſſe cupiebat. Probatus enim potius inueniebatur, quod ſic erudiat diſcipulos, vt nihil peccent, ſed multorum opinione dixit ſe veluti reprobum.

d *Reprobi ſimus.* i. appareamus reprobi, non habentes quod vindicemus vel dijudicemus.

e *Non enim poſſumus cont. verit.* ✻ CHRYSOSTOMVS. Nã ſi inueniemus, inquit, vos probe agentes, & repellentes peccata per pœnitentiam, ac fiduciã erga Deum habentes, neque poterimus etiam ſi velimus in poſterũ punire, ſed etiam ſi attentaremus, nũ cooperaturus eſſet Deus. In hoc enim dedit nobis potentiam, ut ſententiam ueram feramus & iuſtam, non a ueritate, vel paululum diuerſam. E

† cũ nos infirmi fuerimus vos autẽ validi fueritis.

✻ Hieron. Innocentiæ enim noſtrę ſententia, obeſſe non poterit, niſi ei qui pro certo peccauerit.

f *Gaudemus autem, &c.* Idem. Gaudemus ſi non ſit neceſſe, ut noſtra virtus appareat, ſicut Petri apparuit, in Saphira & Anania.

g *Hoc & oramus, &c.* ✻ Chryſoſtomus. Dulce nobis eſt ac gratum, quando ſic exiſtimamur infirmi, modo vt reprehenſibiles ſitis, validi, hoc eſt probati, & uirtutibus conſpicui, & non ſolum uolumus hac, ſed etiam precamur, ut uos ſitis ita irreprehenſibiles, abſoluti, nullamque dantes nobis (puniendi) occaſionem.

h ✻ *Propter hæc abſens ſcribo.* Ne pręſens authoritate utar, Vel lẽ. n. litteris inſitam eſſe authoritatem, & non ipſis operibus, uellem uehementes eſſe epiſtolas, ut maneant minę, & in opus non exeant. Iterum & in hac defenſione terribiliorem facit ſermonem, & oſtendens quod ipſe non puniturus eſt, ſed Deus, adiecit enim.

i *Secundum poteſtat.* Et iterum oſtendit, quod non cupit poteſtate in illis abuti, adijciens, non in deſtructionem, ſed in ædificationem.

K *Non deſtructionem.* Non deſtruuntur qui corriguntur, ſed correcti ædificantur. F

a De ca-

NICOLAVS DE LYR

ſtus ſit in homine p charitatẽ, uidet' qđ Apoſtolus dicat q̃ hõ poſſit ſe ſcire habere charitatẽ. Cõtra illud q̃ hr̃ Eccleſ. 9. a. *Nemo ſcit vtrum amore vel odio dignus ſit.* Dicendum, qđ Chr̃s habitat in homine dupliciter. Vno modo quantũ ad intellectum & ſic habitat in eo per fidem informem, q̃ poteſt hõ ſcire certitudinaliter ſe habere, qa poteſt ſcire ſe tenere illam fidem q̃ tenet eccleſia. Alio modo habitat in homine quãtũ ad effectũ. & ſic eſt in eo per caritatem de qua nõ poteſt ſcire certitudinaliter niſi p reuelationẽ, poteſt tamen cognoſcere p coniecturã. Et ſic dicendũ, q̃ Apoſtolus ſic loquitur hic de inhabitatione Chriſti per fidem informẽ. ſi loquatur de cognitione certa, uel cõiecturali, ſi intelligatur de inhabitatione per charitatem.

1 *Spero autem quod cognoſcitis.* per miracula facta per nos.

2 *Quia nos non ſumus reprobi.* ideſt, docentes cõtraria ueritati.

3 *Oramus autem Deũ.* Hic remouet falſam ſuſpitionẽ. Dixerat enim eos eſſe reprobos, ſi Chr̃s non eſſet in eis. Et hanc ſententiã ſub dubio reliquerat. Ideo poſſent opinari quod uellet eos eſſe reprobos, ut ſic in eis durius iudicium exerceret ad oſtentationem ſuæ poteſtatis, quod remouet dicens: *Oramus autem Deum vt nihil mali faciatis.* quaſi dicat optamus bonum ueſtrum, & non malum.

4 *Non vt nos probati.* i. pfecti magni.

5 *Pareamus.* ideſt appareamus in punitione maloiũ ueſtrorum, ſupple optantes.

6 *Sed vt vos quod bonum eſt faciatis.* Ita quod nihil puniendũ ſit in uobis

7 *Non autem, vt reprobi ſimus.* Ideſt, quaſi amittentes poteſtatem puniendi per ueſtram innocentiam. quia ubi non eſt culpa, punitio non habet locum. Ideo ſubditur.

8 *Non enim poſſumus aliquid aduerſus veritatem.* puniendo innocentes.

9 *Gaudemus enim, quoniam nos infirmi ſumus.* ideſt, non habẽtes poteſtatem puniendi uos: non propter defectum poteſtatis a parte noſtra, ſed propter innocentiam ueſtram.

10 *Hoc & oramus ve. con.* ideſt, beatitudinis ueſtrę perfectionem, in qua totum deſiderium hominis conſummatur. Sub dit autem dictę innocentię rationem, dicens.

11 *Ideo enim hæc abſens ſcribo,* ut corrigatis uos ante aduentum meum.

12 *Vt non præſens durius agam.* Aſpere corrigendo. ſi, quod ab ſit uos incorrectos inuenero.

a *De cætero autem,&c.* ✻ Theophylac. Ego, inquit, quod
A meum eſt feci, reliquũ eſt, vt vos veſtra etiã ſimul afferatis, Si enim vitã veſtram correxeritis, immarceſcibile poſſidebitis conſcientię gaudium, etiamſi triſtia vobis locutus ſim.
b *Gaudete fra.* i. tamen bene operamini, vt verum gaudiũ habere poſſitis.
✻ Chryſoſtomus. Quoniam & multæ fuerunt tentationes, & magna pericula, conſolationem accipite, *& prefecti eſtote.* Nihil enim ſic facit conſolationẽ, vt pura conſcientia, etiamſi innumeræ afflictiones ſint atque tentationes.

† Q. ſuper eſt † valete † vnanimes ſitis.

c *Exhortamini, idem*
B *ſapite, pacem habete.* ✻ Crhyſoſtomus Cõtingit enim idem ſapere, & nõ agere pacifice, quando in dogmatis conueniunt quidam, diſſident autem alias inter ſe, verum vtrunque Paulus exigit.
d * *Et Deus pacis er. vobiſc.* Hinc vobis & pax a dilectione illius, hinc malorũ omnium ſublatio, iſta orbem ſeruauit, diuturnum bellum ſoluit, cęlo terram coniunxit, iſta homines Angelos fecit. Iſtam ergo imitemur. Innumerabilium enim bonorum mater eſt dilectio, per iſtam ſaluati ſumus, per iſtã ineffabilia bona omnia aſſequimur. Deinde reducẽs illos ad hanc, inquit.
e *Salutate inuicem in oſc. ſancto.* ✻ Theophylact. Non fucato ac doloſo, Iudæ inſtar. Propter hoc enim oſculamur, vt magis accendamus charitatem, nam os pre cęteris maxime
D membris connectit animas. Etenim a longe reuerſi, vnionẽ ſignificantes oſculum figimus. Vel quia templũ ſumus Dei, huius autem templi veſtibulum vel atrium eſt os, tria oſculamur, per has enim priores ianuas ingreditur Chriſtus.

a De male factis hucuſque correxi. b Hoc apite vnde gaudium. c Et vt gaudeatis In fide. 1 2
a b † De cætero autem † gaudete fratres: perfecti eſtote, † ex- 3
a Et vos maiores. Minores Ad idem. b Et uos minores. c Et uniuerſi maior & minor ſimiliter. Ne ſit prior diſcordia. d Ide Chriſtus qui ait. Pacem meam do vobis pa- 4
meam re. vo Et iterum Mandatum nouum do uobis, ut diligatis inuicem. Et ſi hoc feceritis. 5
c hortamini, † idem ſapite, pacem habete, & Deus pacis & di 6
d a Adiuuans. Vt pax ſit inter uos Non doloſo 7
e lectionis erit vobiſcum. Salutate inuicem in oſculo ſancto. 8
a Sic debetis, quia ita optant omnes ſancti & ego ipſe. b Chriſtus gratis condonans peccata per 9
quod iuſtificamur & ſaluamur. 10
f Salutant vos omnes ſancti. Gratia domini noſtri Ieſu Chri- 11
a Pater dans charitatem uobis Spiritus communis patri, & filio. 12
g ſti, & charitas Dei, & communicatio ſancti ſpiritus ſit cum 13
h Tam correctis quam incorrectis. 14
omnibus vobis, Amen. 15

f *Salutant vos ſanct. omn.* ✻ Theophylact. Præſentes quidem per oſculũ connectit, abſentes autem per ſalutationem. imo & hoſce cõnectit os, nam ab ore ſalutatio proficiſcitur.

† c... nec...

g *Gratia.* Totam trinitatem optat benedicere eos. Sua tribuit congrua, cuique
E gratia .i. remiſſionem filio, charitatẽ patri qui ex dilectione miſit filium, communicationem ſpiritui per quẽ fit vnio.
h *Et cari. Dei.* Dilectio Dei miſit Chriſtũ, cuius gratia ſaluat, Et vt poſſideamus hãc gratiam ſalutis, cõmunicatio facit ſpiritus ſancti. Vel, *cõmunicatio ſpiritus.* i. ſpiritus ita ſit vobiſcũ, vt communicet & conferat vobis & gratiam Chriſti & charitatem Dei. Quod eſt, tota ſit vobiſcum, dans gratiam de commiſſis & caritatem per ſpiritum.
✻ Chyſoſt. Quoniam coniunxit illos inter ſe, per ſalutationes & oſcula, iterum ad preces deflectit ſermonẽ, magna diligentia illos etiam Deo coniungens.
✻ Hiero. Hoc eſt contra Arianos, qui ideo patrẽ maiorem eſſe cõtendunt, qa plerunque primus nominatur in ordine.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 De cætero, *Hic commendat & conſolatur perſiſtentes in doctrina fidei. Et primo ponit ſuam exhortationem, Secundo, eorum ſalutationẽ, ibi,* Salutate. *Circa primum dicit,* De cætero fratres. *In veritate fidei perſiſtentes,*
2 Gaudete. *Ad virtuoſum enim pertinet de virtutum operib⁹ gaudere,* Perfecti eſtote. *Ideſt ad perfectionem conſequendam tendite, qa ſicut nauis in flumen poſita per aquæ motum deſcendit, niſi remiget in contrarium, ſic anima ex corruptione carnis & pronitate ad malum cõtinuo deſcendit a perfectione, niſi conetur in contrarium.*
3 Exhortam. in. *Inuicem quantum ad bonitatem affectus.*
4 Idem ſapite. *quantum ad illuminationem intellectus. Sicut enim membra mutuo ſe iuuant naturaliter per colligationem naturę, ſic fide*
C *les per colligationem charitatis debent mutuo ſe iuuare.*
5 Pacem habete. *quam Chriſtus hæreditarie vobis conſeruandam relinquit, Iohannis. 14. d. Pacem meam do vobis.*
6 Et Deus pacis. *ideſt, dator & amator pacis.*
7 Et dilectionis. *quia caritas concomitatur verã pacem, eo, quod per charitatem Deus eſt in homine, & ipſe in eo.*
8 Erit vobiſcum. *Per gratiam in pręſenti, & gloriam in futuro.*
9 Salutate. *Hic ultimo, ponit eorum ſalutationẽ, dicens.* Salutate. inuicem in oſculo ſancto. *Oſculum enim eſt ſignum vnitatis. fideles autẽ debent eſſe uniti charitate, propter quod oſculum huius vnitatis ſignum dicitur, ſanctum, ad excludendum oſculum libidinoſum quod unit ad immunditiam. Ex hoc autem Apoſtoli dicto inoleuit conſuetudo in eccleſia dandi pacis oſculum in miſſa.*
10 Salutent vos. *quia per eorum deſideria de ueſtra ſalute communicantur vobis eorum merita. Conſequenter imprecatur eis plenitudinem bonorum ſpiritualium, di.*
11 Gratia. *per quam fit peccatorum remiſſio.*
12 Domini. *i. quæ attribuitur Chriſto, Ioh. 1. b. Gratia & veritas per Ie. Chri.*
13 Et cha. *quæ vnit Deo.*
14 Dei. *ſ. patris, q eſt erga nos principiũ amoris, Ioh. 3. b.* Sic Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret, &c.
15 Et communicatio ſancti. *quia per ipſum fit communicatio omniũ donorum in eccleſia Dei.* Sit cum omnibus vobis, Amen.

In-

Galathæ ſunt Grę. Galli enim in quãdam Græciæ prouinciam olim veniẽtes, Gręcis ſe miſcuerunt, vnde prius illa prouincia Gallo græcia, deinde Galathia appellata eſt. Vnde cum Gręci acuti ſint ingenii, illi tantum Galathæ ſtolidi & ad intelligendum tardiores erãt, ſicut & indociles Galli. hi veritatem ab Apoſtolo acceperant. ſed poſt a pſeudo, vt Iudaizarẽt tentati ſunt. hos Apoſtolus reuocat ad veritatem ſcribẽs ab Epheſo. Prius commendat ſuã perſonam, quam pſeudo deprimebant. Inde legem improbat, docens non eſſe tenendam poſt Chriſtum. Tandem commendat euangelium & fidem Chriſti, qđ ad ſalutem ſufficiat.

Gallogrecia. Galathia.

Incipit argumentum in epiſtolam ad Galathas.

GAlathae ſunt Græci. Hi verbum veritatis primum ab Apoſtolo acceperant. Sed poſt diſceſſum eius tentati ſunt a falſis apoſtolis, vt in legem, & circunciſionem verterentur. Hos Apoſtolus reuocat ad fidem veritatis, ſcribens eis ab Epheſo.

Incipit epiſtola Pauli ad Galathas.

C A P. I.

a Electus vel miſſus. ¶Anania vel ab alijs.
a P Aulus Apoſtolus non ab hominib. ne
b ¶Conſtitutus. a Qui ſaluator eſt & rex.
c que per hominem, ſed per Ieſum Chri-
a Qui hoc facit per filium.
¶Non ergo contrarius Deo, a quo per filiū electus eſt & miſſus ut dicitur in deſtructionem legis, imponebant enim illi, quod contraria Deo prædicaret, & legē a Deo datam deſtrueret.
a Et ita dignius me conſtituit per immortalem Chriſtum, quam alios per mortalem.
ſtum & Deū patrem, qui ſuſcitauit eū
a Paulus inquam, &c.
b Facile enim intelligit ſe errare qui a multis reprehenditur.
d a mortuis, et q mecū ſunt omnes fratres eccleſijs Galathię.
a Remiſſio peccatorum. ¶Mentis reconciliatio ad Deum.
b Non aliunde.
c A quo ſecure quærenda eſt. ¶ Qui non minor patre.
e f Gratia vobis & pax a Deo patre noſtro, & dño Ieſu Chriſto.
g ¶Quod fruſtra feciſſet, ſi lex ſaluaret. ¶Delendis. a Quaſi ui. b Irretitos.
h Qui dedit ſemetipsū ꝑ peccatis noſtris, vt eriperet nos de

C A P. I.

A a Aulus Apoſtolus. Nomine officii terrorem incutit.
b Non ab. (vt quidam) ab apoſtolis electi & miſſi, & a Iudęis pſeudo apoſtoli. Vel.
c Ne. per. Aug. in lib. I. retracta. Sed per eū iam Ieſum ſuſcitatum. Qui non vt homo homines paulatim, ſed totum ſimul per ſpiritum docuit, vt per hoc ſit maior, per quod videbatur minor. Cæteri enim apoſtoli videbantur eſſe maiores, quia priores. Iſte minim⁹, quia nouiſſimus. Sed inde apparet dignior, quia priores conſtituti ſunt per Chriſtū adhuc ex parte hominem .i. mortalem. Nouiſſimus vero Paulus per Chriſtum iam totum Deum .i. ex omni parte immortalē. B
* Hier. Sicut ſacrarū ſcripturarum teſtatur authoritas, neminem venire ad patrem niſi per filium & Spiritum Sanctum, nec ad filiū, niſi quem vocauerit pater & Spiritusſanctus. Ita & hoc loco manifeſte oſtenditur, Paulum apoſtolum in euāgelij prędicationem, per Ieſum Chriſtum & Deum patrē vocatū eſſe a Spiritusſancto, quemadmodū apoſtolicorū actuū liber docet, dicit itaq; *Paulus Apoſtolus.* nō humana p̄ſumptione, vt pſeudo apoſtoli dicūt, neq; ꝑ apoſtolos alios, vt Aarō ꝑ Moſem, ſed per ipſum dñm, vt Moſes & oēs Apoſtoli vel prophetæ, ſed pleriq; ab hominib. ordinantur, cum indigne fauore populi patientiam domini contēnentes, diuino ſacerdotio contra meritum ordinantur. Quod aūt Ieſum Chriſtū primo loco ponit, & ita Deum patrem, & alibi Deū patrem indifferenter anteponit, frequenter etiam Spiritumſanctū, hoc oſtendit, quoniā in Patre, filio, & Spiritusſancto, nō ordo maior aut minor, ſed vna eſt gloria eademque ſubſtantia, Quod dicit neque per hominem ſed per Ieſum Chriſtū, Perſonam deitatis oſtēdit, Quod autem ait, Qui ſuſcit. aſſumpti hominis ſignificat incarnationem.
* Theophy. Opportune meminit mortis & reſurrectionis, vt perſuadeat eos non porro legi aduertere animū, ſed Chriſto potius, qui pro ipſis mortuus eſt ac reſurrexit, a quo magnæ ſit dementiæ deficere. Dicitur aūt ipſum excitare etiā Pater, propter auditorum imbecillitatem, & quod ad patrē C etiam referantur quæcunq; filius facit. Neque enim nō potuit ſeipſum excitare Chriſtus, qui in ipſum credentib. dedit D ſuſcitare mortuos ſola vmbra corporum ſuorum.
d *Qui mecum.* Dolentes de veſtra ſeductione, teſtes veritatis meę, quibus vos oportet credere, & non pauci, ſed omnes.
* Chryſoſt. In cæteris epiſtolis aut ſuum nomen ſolum ponit, aut duorum dūtaxat triumue addit nomina, hic autem totam multitudinem poſuit, verum hoc ipſum facit, quod quidā traduxerant Paulū hoc nomine, quod ſolus hæc prædicaret, nouamque dogmatum rationem inueheret. Hanc igitur illorum ſuſpicionem volēs eximere, ſimulque declarare quod multos haberet eius ſententiæ, adiungit ſibi fratres, ſignificās ſe ex illorum ſententia ſcribere quæ ſcribit. E
d *Eccleſiis Galathiæ.*
* Theop. Reputa hic indignationem Pauli atque dolorem, non. n. dixit, dilectis, ſanctificatis, neque eccleſiis Dei, ſed ſic ſimpliciter, eccleſiis Galathiæ. Quia vero diſſidebant inter ſeſe non iniuria multas has vocat eccleſias, ſimul eos pudefaciens, in vnum colligit per hoc nominis. Qui. n. in multa ſunt diuiſi, non poſsūt hac nomenclatura appellari, quæ concordiam denunciat. Quia vero periculum erat ne gratia exciderent, propterea quod animum ad legem applicant imprecatur illis gratiam, & pacem exoptat. *Gratia & pax.*
e *Et domino Ieſu Chriſto.* Quē iniurioſe ęquatis legi, dum ipſū non ſine lege ad ſalutem ſufficere aſſeritis, ſicut legem ſine eo, ſed ab ipſo ſine lege gratia eſt & pax.
f *Qui dedit.* Ideſt, ſponte obtulit, quia non eſt alius qui poſſet aperire librum, niſi leo de tribu Iuda.
g *Semetipſum.* Quia nō erat hoſtia alia digna pro peccatis noſtris delendis, quod eſt initium ſaluationis. Quem ergo locū habet lex? quaſi nullum penitus.
* Chryſ. Vides quod haudquaquam ſeruile & adactū miniſterium ſuſtinuerit, nec a quoquā ſit traditus, ſed ipſe ſeipſum tradiderit. Ne igitur de illo humanum ſuſpiceris.
* Theoph. Dedit ſeipſum, vt liberet nos a peccatis, a quib. lex liberare nō valuit. Qūo igitur liberatore veſtro dimiſſo, in legē defigitis oculos, cúm nihil prodeſſe poſſit aut iuuare.
h *De ſecu.* Amb. primo de cōformitate mūdi, qui nos allicit. F

☞ Præ-

Incipit poſtilla Nicolai de Lyra, ſuper Epiſtolam Pauli ad Galathas.

C A P. I.

1 PAulus. *Hæc epiſtola ad Galathas in tres diuiditur partes. ſ. in ſalutationem, & perſecutionē, quæ incipit, ibi.* Miror. *et cōfirmationem, ibi.* Videte qualibus literis. *prope finē epiſtolæ. Circa primū ponuntur primo perſonæ ſalutātes, cum dicitur.* Paulus qui vocatus fuit Saulus *Act. 8. & ratio mutationis huius nominis poſita fuit Ro. I. pro omnibus a ijs epiſtolis.*
2 Apoſtolus. *Officio.*
3 Nō ab. *conſtitutus in ipſo, Act. 3. a.* Dixit ſpiritusſanctus. Segregate mihi Barnabā & Saulum in opus, ad quod aſſumpſi eos, &c.
4 Ne per. *ſ. purum.*
5 Sed per Ie. *Deum verum & hominem.*
6 Et D. p. *Indiuiſa ſunt enim opera trinitatis, & duæ perſonæ exprimūtur. ſ. pater et filius, & ſubintelligitur ſpiritusſanctus, quia tacetur hic, quia ſufficiēter exprimitur Act. 13. vt dictū eſt, vbi agitur de inſtitutione Pauli in apoſtolatū, qui prius tamen vocatus fuerat ad fidem.*
7 Qui ſuſ. *Quod exprimit Apoſtolus ad oſtendendum dignitatem inſtitutionis ſuæ. Alij. n. apoſtoli inſtituti fuerunt a Chriſto adhuc exiſtenti in corpore mortali. Paulus autem ab eo immortalitatem corporis aſſecuto, & ad patris dexterā conſtituto, quod exprimit Apoſtolus propter falſos apoſtolos, qui doctrinā eius damnare nitebantur, eo quod nō fuerat cum Chriſto corporaliter, ſicut & alij apoſtoli.*
8 Et qui. *Veſtram ſalutem deſiderantes, & de veſtra ſubuerſione dolentes.*
9 Eccleſiis. *Hic ſecundo ponuntur perſonę ſalutatæ, cū dicitur.* Eccleſiis Galathiæ, &c. *i. fidelibus in illa terra habitantibus, eſt enim Galathia quędam regio Græciæ. Anno enim Artaxerxis regis. 17. Senones Galli duce Brennio Italiam inuaſerunt & Romam ceperunt, excepto capitolio, de cuius obſidione receſſerunt, accepto pro receſſu magno precio, quos rex Bythiniæ hēns guerrā importabilem, ſibi vocauit in ſuū auxilium, & habita victoria, partiti ſunt cum eo regnū, & illā partem quę ceſſit eis, vocauit Gallo gręciam, quæ poſtea vocata eſt Galathia.*
10 Gratia vo. *Hic tertio ponuntur optata bona, cum dicitur.* Gratia vo. *In præſenti,*
11 Et pax. *In futuro. Beatitudo enim futura benę nominatur pax, quia quietat totaliter appetitum.*
12 A Deo. *i. a tota trinitate.*
13 Et do. *Deitas enim quæ eſt vna in tribus perſonis eſt gratiæ et gloriæ cauſa efficiens principalis, humanitas vero Chriſti cauſa inſtrumentalis coniuncta in perſona filii.*
14 Qui dedit. *Ex maxima enim charitate ad nos & obediētia ad patrem, ſ. ipſum obtulit ad mortem.*
15 Vt e. *Transferendo nos ad gloriam, dicitur autem præſens ſeculum nequam, non propter creatam ſubſtantiam, ſed propter mala quæ ſiunt in hoc ſeculo ſicut dicitur Eph. 5. d.* Dies mali ſunt. *i. dicuntur, propter mala quæ in eis ſiunt.*

Se.

a Qui rei eramus ſub lege: b Quod ad nequitiam trahit. Et quod ſit firmius quod dicit, ſubdit. c Quod Chriſtus dedit ſe & et pat. non eſt pro meritis, ſed ſecundum beneuolentiam eius qui creauit, & beneuolus eſt.

a præſenti ſeculo nequam, ſecũdum voluntatem Dei & patris 1

a Chriſto & Deo vni in eſſentia. b De hac redemptione. c Confirmationis nota d Q. ... mirum eſt de lætitia confugere ad exitia, cum ... perfectiorem eſſet

b noſtri, cui eſt gloria in ſecula ſeculorum amen. Miror, quod 2 3

c a Vt infeſtati per pſeudo Vltra Chriſtum in legem feſtimini. b Auerſos. c Per prædicationem d Idem bona gratuita quæ Chriſtus dat. 4 5

d ſic tam cito transferimini ab eo qui vos vocauit in gratiam

id eſt legem quæ putatur euangelium, & eſt contra meam prædicationem, tamen ſecundum veritatem non eſt alia uel aliud, niſi per illos qui conturbant purum fontem ueſtri ſenſus, & ſic paulatim tendunt conuertere euangelium in legem. 6 7

e Chriſti, in aliud euangelium, quod non eſt aliud, niſi ſunt ali 8

qui, qui vos conturbant, & volunt conuertere euangelium 9 10

a Ipſi ad hoc tendunt Q. Non dico de illis tantum b Apoſtoli. c Bonus uel malus. d Veniens ut credibilior ſit. c Quod putatur bonum. 11 12

f g Chri Sed licet nos, aut angelus de cęlo euãgelizet vobis prę 13

A a *Præſenti ſeculo nequam, ſecun.* Tãto plus capit, cũ æterna nõ videantur *Seculo nequam.* Non q mundus iſte creatus a Deo ſit malus, ſed quia in eo fiunt mala. Ex hoc ſenſu dr̃: *Dies mali ſunt. Mundus in maligno poſitus.* † Tpa periculoſa. Saltus, qui pleni ſunt latronib. & gladius quo cruor effundit᷑, & calix, in quo venenum temperatur, mala dicuntur, quia non ſolum tempora, ſed etiam loca & inſtrumenta malorũ traxerunt infamiã quæ in eis fuit.

Au.ll.21. cõt. Fauſt. ca.20. 1.Io.5.d. Hieronymus

✻ Chryſoſtomus. Quid ais miſer & infęlix. Num hæc vita mala, in qua Deum agnouimus, in qua de futuris philoſophamur, in qua ex hominibus facti ſumus Angeli, cumque cœleſtibus virtutibus choros ſimul ducimus? Quod ſi memores mihi homicidas, adulteros, & monumẽtorũ ſuffoſſores, iſta demõſtro tibi nihil ad

B pñtem vitam attinere, neq; enim hęc ſunt peccata vitę quã agimus in carne, ſed corruptę voluntatis. Edere, bibere, dormire, creſcere, eſurire, ſitire, naſci, mori, cunctaq; his ſimilia propria ſunt huius vitæ, quæ nullus vnquam vicerit nõ peccator non iuſtus, non rex, non plebeius, ſed oẽs ſubiacemus naturæ neceſsitati. Itidẽ & ſcelera perpetrare, ſi ptineret ad ſortẽ conditionẽq; naturæ, nullus hæc effugere poſſet quẽadmodum nec illa. Quum igitur, ais, Paulus ſeculũ præſens dixit malum? Nimirum cõi hoĩum more ſic locutus eſt, qñquidẽ & nos ad eũ modũ, loqui ſolemus, malũ habuit diẽ, non ipſum tẽpus, ſed circũſtantiã & actionem incuſantes.

b *Cui eſt gloria.* Q. Hæc teſtatur præſentes boni, & futuri, teſtabuntur. In hac ſalutatione prælibauit & commendationẽ ſui, & quid poſsit gratia Dei, & quòd lex nihil confert.

✻ Theophylac. Quum nuſquam alibi in exordijs *Amen* poſuerit, hic ponit indicans quod ſermo cõſummatus ſit ipſi, ac ſufficere q̃ dicta ſunt ad accuſationẽ Galatharũ. Etenim mentione facta inenarrabiliũ Dei beneficiorũ, ex quib. condemnabantur illi benefactorem dimittentes Chriſtũ, deinde admiratus ea, nec quicquam valẽs de eis porro exprimere verbis gloriam Dei, continentibus verbis finit ſermonẽ.

c *Miror.* De deſtructione legis cõſequenter agit Apoſtolus. Et de leuitate eos reprehendit, qđ ab euangelio indiſcrete tranſierunt ad legẽ. Et quia Galatha trãslatio dr̃, cõgrue ex ipſo nomine reprehenſionis occaſionẽ ſumit. Et cũ hęc præ dicta bona ſint ex Chr̃o, miror quia bñ inſtructi prius, quod ſic tam vehementer & tam cito. i. tam breui tempore, &c.

C ✻ Chryſoſt. Quoniã per legis obſeruationem arbitrabantur ſeſe placere patri, quemadmodũ exiſtimabant Iudæi Chriſtum perſequẽtes, hoc primum demonſtrat, illos dum hæc faciunt, non modo Chriſtum ſed & patrẽ offendere. Nõ. n. inquit, a Chr̃o, ſed a patre deficitis iſta faciendo. Nã vt vetus teſtamentum non patris tantum eſt, verũ & filij. Ita gratia non ſolum filij eſt, ſed & patris. Deniq; cõmunia omnia. Omnia

D Omnia, inquit, quæ patris mei ſunt, mea ſunt. Ergo cũ dicit eos a pr̃e defeciſſe, duplicem impingit culpam, alteram q defecerunt alterã q celerrime defecerint. Eſt quidẽ & ille dignus reprehenſione, qui poſt longũ tp̃is ſpatiũ deficit. Cęterum qui ad primã irruptionem, & in ipſo ſagittarũ, ẽ longinquo volantiũ concidit extremæ imbecillitatis de ſe ſpecimẽ præbuit, hoc nomine & hos incuſat dicens. Quid hoc rei eſt, q ij qui vos decipiunt, nec ſpatio temporis ad id opus habẽt, ſed prima ſtatim imitatio ſufficit eis ad ſubuertẽdum vos & capiendum, &c.

d *Ab eo qui voca. vos.* ✻ Idem. Ipſa vocatio Patris eſt, vocationis autem cauſa filius eſt. Non ipſe eſt qui nos recõciliauit, qui donũ dedit: neq; enim ex operibus iuſtitiæ ſalui facti ſumus, quin potius & hæc illius ſunt, et illa huius, &c.

c *In aliud euang.* * Chryſoſt. Si decies mille ſint euangeliſtæ, modo ſcribant eadẽ, multa illa dicimus vnicũ eſſe euangelium, neque quicquã obſtare ſcribẽtium multitudinem, quominus vnum ſit euangelium, quemadmodũ ex aduerſo ſi quis vnus ſcribens commemoret contraria, non eſſet vnum euangelium quod ſcribitur, vt enim vnum ſit euangelium aut non vnũ, non æſtimatur numero ſcribentium, ſed hinc, eadem ne ſint, an diuerſa quæ ſcribuntur. Vnde dilucidum eſt, quatuor euangelia vnum eſſe euangelium.

f *Nos aut an.* Qui bonus põt intelligi, non q hoc contingat. ſed adeo certus eſt de veritate euangelii ſui, q ſi etiam angelus aliud nunciaret, non crederet, ſed anathematizaret.

* Theophyl. Quia ad authoritatẽ & dignitatẽ perſonarum confugiebãt, ac Petrũ cũ ſuis, & Iacobũ pręferebãt, eam ob cauſã angelorũ meminit, adiecit añt ex cęlo, qñquidẽ & ſacerdotes Angeli uocabãtur. Ne igit᷑ de ſacerdotib⁹ hęc dici putes, cęli appoſitione cæteras virtutes adeoq; potẽtias iudicauit. Ne n dicas. En coapoſtoli tui diuerſũ p̃dicãt. Ecce nãq; ne mihi ipſi quidẽ parco, alia ab ijs prędicãti. Nec quia Apoſtolis cõdẽnet qui hęc loquit᷑, ſed velẽs obſtruere ora ſeductorũ, atq; mõſtrare qđ authoritas aut pſona, neq; expectatur, neque aſpiciatur, ſi quando ſit de dogmatib. ſermo.

* Hier. Breuiter oĩ voluit præiudicare perſonę, qñ nec apoſtolus, contra id quod primum prędicauerat, nec vocẽ de cęlo vocantis Angeli permiſit audire. Facit autem ſententia contra omnes hęreticos, qui traditiones apoſtolicas mutare conantur. *Anathema ſit,* hoc eſt, abominabilis vobis ſit.

g *Præ. quàm quod.* Attẽde. nõ ait: Plus quàm accepiſtis. Nã ſi illud diceret, ſibiipſi p̃iudicaret, q cupiebat venire ad quoſdam, quibus ipſe ſcribebat, ſicut ad Theſſalonicenſes, vt ſuppleret quę illorum fidei deerant. Sed qui ſupplet quod minus erat, addit, non quod inerat tollit. Qui autem pretergreditur fidei regulam, non accedit in via, ſed recedit a via.

✠ *Anathe-*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Se. *Ideo dicit Saluator Io.6.d.* Deſcendi de cœlo, non vt faciam voluntatem meam, ſed voluntatem eius, qui miſit me, &c.
2 Cui. *Secundum q dicitur Phil.3.a.* Humiliauit ſemetipſum factus obediens vſq; ad mortem, mortẽ autẽ crucis, pp qđ & Deus exaltauit illũ, & dedit illi nomẽ quod eſt ſuper omne nomen, &c. *Per paſſionem enim ſuam meruit gloriam corporis, & exaltationem ſui nominis.* 3 In ſe. ſecu. *id eſt, æternaliter.*
4 Miror. *Hic cõſequenter ponitur epiſtolę proſecutio. Circa quod ſciendum, q Galathæ receperunt fidem Chriſti ad prædicationẽ Apoſtoli, ſed poſt eius diſceſſum ab eis ſubuerſi fuerũt a falſis Apoſtolis, dicentes q neceſſe erat eis ad ſalutem circũcid, & legalia obſeruare cũ euangelio Chriſti, quod eſt erroneum, propter quod Apoſt. in hac epiſtola hunc errorem intendit eliminare. Et diuiditur in tres partes, quia*
Diuiſio. *primo contra ſeminantes hunc errorẽ fert ſuam ſñiam. ſecundo declarat eã eſſe iuſtam, ibi:* Notum. *Tertio inducit ad eius obſeruantiã, cap.5. Prima adhuc in tres, quia primo circa hanc ſententiã ponitur motiua ratio. ſecundo ſententiæ latio, ibi:* Sed licet. *Tertio tacitæ quæſtionis ſolutio, ibi:* Modo enim. *Ratio.n.motiua ſcribendi hãc epiſtolam, fuit ſubuerſio Galatharum per falſos apoſtolos, de quo admirans dicit:* Miror q ſic tam cito transferimini ab eo. *id eſt, à Deo.*
5 Qui vos voca. in gra. Chri. *per prædicationem meam.*
6 In aliud euangel. *i. in aliam doctrinam falſam. ideo ſubditur.*
7 Quod non eſt aliud. *quia falſum & nõ ens cõuertuntur, ſicut verum & ens. Legalia enim ceſſauerũt in paſſione Chriſti, ita quod ex tunc fuerint mortua.* 8 Niſi ſunt ali. *ſcilicet falſi apoſtoli.*
9 Qui vos con. *perſuadentes quod non poteſtis ſaluari abſque legalium obſeruatione, quod erat durum conuerſis ex Gentilitate.*
10 Et volunt conuer. euan. Chri. *in ſeruitutem legis Moſaicæ.*
11 Sed licet. *Hic cõſequẽter fert ſuam ſñiam di.* Sed li. nos. *q.d. Non ſolum falſi apoſtoli non ſunt in hoc audiendi, ſed neque etiam veri apoſtoli, neque angeli ſancti, ſi hoc prædicarent. ideo dicit:* Sed li. nos. *ſ. ego vel alii apoſtoli Chriſti.*
12 Aut ange. de cæ. *id eſt, angelus ſanctus.*
13 Euangelizet vo. præter quam quod. *Et dicit, præter, &c. id eſt, aliud detrahens vos à veritate euangelii, quàm vobis prædicaui. Et non dicit plus quàm prædicauimus, quia bene poterant alia prædicari quæ facerent ad declarationem veritatis euangelii.*

Ana-

a *Anathema ſit.* Quare hoc? Aug. Quia aliud euãgelizans de
A priuato vult fluere, nõ de medio. Et cũ hoc forte, homo car
nali nebula præpeditus, & a fonte cõi ad propriam ſuam fal
ſitatẽ reductus poſsit facere, nunquid & angelus? Vere ſi an-
gelus de proprio fluens in paradiſo nõ eſſet auditus, nõ prę-
cipitaremur ĩ mortẽ.
Media aqua poſita e-
rat omnib. pręceptũ
Dei. Aqua quodam-
modo publica erat,
& ſine fraude, ſine la
be, ſine cœno flue-
bat. Sed venit angel⁹
de cęlo lapſus ſerpẽs
factus, q̃a inſidioſe iã
venenũ ſpargere cu-
piebat, & emiſit vene
nũ de ꝓprio locutus
eſt.i.de ſuo. Guſtate
& eritis ſicut dij. Et
illi appetentes quod
non erant, amiſerũt
quod acceperunt.
B *Anathema.* Hoc ver
bum pro maledicto
ponit̃. & vulgo dici-
tur deuotio. Nã de-
uotare ſe quẽquã nemo fere dicit, niſi ſe maledicẽs. vñ illud
Et anathematizauit eum & ciuitates eius, & vocatum eſt no
men loci illius anathema. Hinc tractũ eſt, vt anathema dete
ſtabile aliquid & abominabile videatur, vt nihil inde victor
in vſus ſuos auferret, ſed totum in pęnã luendã vocauit: hoc
erat anathematizare, q̃ vulgo dicitur deuotare. Origo autẽ
huius verbi eſt in Gręca lingua ab his rebus quę votę & pſo
lutę.i. promiſſę & redditę ſurſum ponebantur in templis, &
eſt dictum, ἀπὸ τοῦ ἀναθεῖναι. ideſt, ſurſum ponere.
b *Sic præ.* A maiore infert. Quandoquidẽ nos vel angelum
excommunicarem, magis pſeudo excommunicandi ſunt.
c *Modo.* Dicit, quia olim dum dixit hominem ex lege iuſtifi
cari, hominis gloriam inutilem gratiã Dei prędicauit. Innuit
hic etiam hoc facere illos ſeductores, vt laudarẽtur a Iudęis,
quos non timet offendere Paulus pro gloria Chriſti, qua ve
mente ceſſat lex.
✠ Theop. Hęc ſcribo vobis non vt a vobis gloriam expetẽs
neque vt diſcipulos habeam, ſed Deo rationem reddẽs pro
dogmatibus mihi concreditis, non vt hominibus placeam.
Deinde, calumniabantur eum ceu alia apud alios prędicãtẽ,
quique pro hominum cõditione ſeſe permutaret, ait igitur.
d *An quæro homi. pla. &c.* ✠ Hic. Oſtendere vult odia homi
num ſe non timentẽ, libere defendere veritatem. Vbicunq;
aũt homines, ſine additamento aliquo nominantur, in malã
partẽ accipiũtur in ſcripturis. Vt eſt illud, Omnis homo, mẽ
dax. Et, Quẽ dicunt hoĩes eſſe? &, nonne homines eſtis? &, ſe
cũdũ hominem ambulatis? Igitur quicunq; talib. placere vo
luerit, neceſſe eſt vt eorũ faciat voluntatẽ. Sãcti aũt tantum,
C & Deum

& Deũ amantib. placent, qui pluſquã hoĩes eſſe meruerunt. D
* Chryſoſt. Scitote mihi non eſſe magnopere curæ, quomo
do me purgem apud vos, ſed omnia facimus propter Deũ.
Etenim qui ſtudet hominib. ſuadere, multa facit in ſyncera
prauaq;, & fraudib. vtitur & mendacio, quo perſuadeat mẽ-
temq; capiat audito-
rum, contra qui Deo
ſuadet, illiq; placere
ſtudet, huic ſimplici
puraq; mente eſt o-
pus: Deus enim falli
non poteſt.
e *Si adhuc.* Hinc qui-
dam putant ſufficere
conſcientiam, vt pa-
rũ quid de eis exiſti-
met alius. Curãt, ſed
cõſcientia corã Deo
eſt neceſſaria, cõuer-
ſatio corã proximo,
quæ ſi negligẽtius a-
gitur, lędit exemplo.
vnde alibi: *Placete om
nib. per omnia, ſicut &
ego omnibus placeo.* Itẽ:
*Sine offenſione eſtote Iu
dæis & Græcis & eccle
ſiæ Dei.* Item, *Prouidemus bona, non ſolum corã Deo, ſed etiam coram
hominibus.* Itẽ *Luceant opera veſtra coram hominib. &c.* Ergo con
tra temerarios iudices, detractores, ſuſurrones, murmurato-
res, q̃rentes ſuſpicari q̃d nõ vident, quęrentes ẽt iactare q̃d
non ſuſpicant̃, ſufficit conſcientia. Nec in aliis quib. placere
volumus q̃remus nr̃am gloriã, ſed eorũ ſalutem, vt nõ nos,
ſed Deum laudent, qui tales fecit. vñ: *Nolite facere iuſtitiam
veſtrã coram hominib.* Vbi illos arguit, qui ita ventilant opera
ſua, ut finem operum ſuorum in laudem hominum ponãt,
eandemq; laudẽ quaſi pro mercedẽ operum ſuorũ cõputẽt.
* Greg. Nõ dico ut proximi opera noſtra bona nõ videãt,
cũ ſcriptũ ſit. *Videant opera veſtra bona, & glorificent. &c.* Sed ut
per hoc quod agimus, laudes exterius nõ quęramus. Sic autẽ
ſit op⁹ in publico, quatenus intẽtio maneat in occulto, ut &
de bono opere ꝓximis ꝓbeamus exẽplum, & tñ per intẽtio-
nẽ, qua ſoli Deo placere quęrimus, ſemp optemus ſecretũ.
f *Audiſtis meam conuer. ali. in Iu.* * Chryſ. Vide ut undiquaq;
cõfirmat ſe fuiſſe Chriſti diſcipulũ, nullo hominis interuen-
tu, ſed ſeipſo Chriſto per ſeipſum oẽm ipſi cognitionẽ digna
to patefacere. Et quomodo inquit, probari poſſit incredulis,
q̃ Deus per ſe, nullo hominis interuẽtu, tibi patefecerit, illa
arcana myſteria? Probat hoc inq̃t, mea ſuperior cõuerſatio.
Niſi.n. Deus fuiſſet, qui effulſerat, haudquaquã adeo fuiſſem
repẽte immutatus. Nã qui docẽtur ab hominib. ẽt ſi ſint acri
celeriq; ingenio, tamen ut ad diuerſa transferantur, tempo
re eſt opus multoq; ſtudio. Cęterum cũ uehementiſſime la-
boraret inſania totus ac pute redijt ad ſanam mentẽ, decla-
rat ſibi diuinam uiſionem ac doctrinam adfuiſſe, per quam
☞ ſubito F

†1.Co.11.a | Augu. lib. de ouibus. | †47. diſt. c. ſin. | 1.Cor.10.g. | E | 2.Cor.8.d. | Matt.5.b. | Hom. 11. in Euangelia.

a Non dico plus, ſed præter. b Fide verum, vſu honeſtum, ſine commodum. 1
a b ter quàm quod euangelizauimus vobis, anathema ſit. † Sicut 2
a Modo de nobis, Vel angelo. Vel olim præſens.
¶Alias mus. b De illis pſeudo apoſtolis. c Illorum, vel generaliter quicunque ſit.
prædixi, & nunc iterum dico, ſi quis vobis euangelizauerit prę-
¶A me. a Ideo dico anathema ſit aliud euangelizans.
b Ad honorem hominum an Dei? Q Non hominum, ſed Dei quæro honorem. 3
c ter id quod accepiſtis, anathema ſit. Modo enim hominibus
a Sicut quando literas a principibus ſacerdotum accepi an non? b Quia. ¶Vt nunc. 4
d e ſuadeo, an Deo? An quæro hominibus placere? † Si adhuc ho- 5
a Placere vellem. b Quod modo ſum, & ideo eos excommunico.
c Ideo non ſuadeo vel placeo hominibus, ſed huiuſmodi excommunico, quia euangelium quod prædico non eſt ſecundum hominem, & reſpicit ad id quod ſupra, non ab hominibus neque per hominem.
minibus placerẽ, Chriſti ſeruus non eſſem. Notũ enim vobis 6
facio fratres euãgeliũ, quod euãgelizatũ eſt a me, quia non eſt
a Docentem vel imitantem. Ne forte inde dubitetur, b Non ab homine.
c Vt homo me eligeret ad euangelizandum, vel mihi iniungeret. Ab homine docente me.
ſecundũ hominẽ. Neq; enim ego ab homine accepi illud, ne- 7
a Per Chriſtum omnia dare oſtendentem.
b Non didici ab homine, quia nec ante conuerſionem, nec poſt, quod voſipſi ſcitis Ante non, quod Probat. Nec poſt oſtendit ibi. Cum autem placuit. 8
f que didici, ſed per reuelationẽ Ieſu Chriſti. Audiſtis enim con 9

NICOLAVS DE LYRA.

1 Anathema ſit. *i. ſeparatus a communicatione Dei & ſanctorum. Circa quod ſciẽdum, quod aliqua propoſitio conditionalis poteſt eſſe vera, cuius tamẽ vtraque pars eſt falſa aut impoſſibilis, ſicut eſt iſta. Si homo volat homo habet alas quę eſt vera, & tamen hominem volare & alas hẽre falſum eſt. Sic eſt in propoſito de verbo Apoſtoli, nã Apoſtoli vero erant in gratia cõfirmati, & adhuc magis angeli ſancti, propter quod de vtriſque falſum eſt & impoſſibile, quod prædicarent contra veritatem euangelij, & quod eſſent anathematizati, & tamẽ conditionalis eſt vera. ſ. ſi hoc facerent eſſet anathematizandi.*

2 Sicut prædixi, & nunc ite. di. &c. *Repetitio eſt eiuſdẽ ſententiæ ad maiorem aſſertionem.*

3 Mo. enim homi. ſua. *Hic cõſequenter reſpondet cuidã tacitæ quæſtioni, quia poſſet quis quærere, quare ſententia ita dure? Et reſpõdet, quod hoc eſt, quia non quærit hominibus placere, ſed Deo, dicens.* Mo. enim homi. ſua. *i. ad honorem hominum, vel Dei? Et quod quærat honorem Dei, oſtendit, dicens.*

Diſo.

4 An quæro ho. place. *q. d. Non. Sed hoc intelligendũ eſt in his quę eſſent contra beneplacitum domini, ideo ſubditur.*

5 Si adhuc homi. placerẽ. *ſ. in malis.* Chriſti ſeruus non eſſem.

6 Notum enim uo. facio fra. euangeliũ, quod euãg. eſt a me. *Hic conſequenter oſtendit prædictã ſententiam eſſe iuſtam et hoc oſtẽdit dupliciter. Primo ex perfectione legis euangelicæ. Secũdo ex imperfectione legis Moſaicæ. c. 3. Prima adhuc in duas, quia primo oſtendit doctrinam quam prædicauit. ſ. euangelicam eſſe autenticam & perfectam. Secundo infert concluſionem intentam. ſeq. c. ibi.* Nos natura. *Circa primum facit talem rationem. Illa doctrina eſt autentica & perfecta, quæ eſt a Deo inſpirata, a principalibus apoſtolis diſcuſſa, a falſis apoſtolis impugnata, et tamẽ ſtetit immobilis, et poſt impugnationẽ ab eccleſia approbata, & in ſua ſinceritate et claritate repoſita. Sed euãgelica doctrina quã prædicaui eſt huiuſmodi, igitur, etc. Maiorẽ huius rõnis ſupponit tanquã manifeſte veram. Minorem declarat per ſingulas partes procedendo, quæ patebũt proſequendo. Primo igitur declarat primam partem minoris. ſ. quod doctrina quam prædicauit ſit a Deo inſpirata. Et diuiditur in duas, quia primo ponit intentũ. Secũdo manifeſtat propoſitum ibi.* Audiſtis. *Circa primũ dicit.* Notum. n. uobis facio fratres euangelium, quod euangelizatũ eſt a me, quia non eſt ſecundum hominem. *i. factum ſecundum adinuentionem humanam.*

7 Neque enim ego ab homine accepi illud. *i. ab alijs apoſtolis, qui cum Chriſto fuerunt corporaliter addiſcendo.*

8 Sed per reuelationem Ieſu Chriſti. *i. immediate factam mihi.*

9 Audiſtis. *Hic conſequenter manifeſtat propoſitum, & oſtẽdit primo, quod non habuit per viam humanam ante ſuam conuerſionem.*

* ſecun-

a Quam habui. Dum infidelis eram b Dum Iudaice uiuebam. ¶Aliorum.
uerſatio^a né meam aliqñ in Iuda^b iſmo, quoniã ſupra modum
a Fugando. b In corpore. ¶Affligebam pœnis. c Implendo legem & defendendo.
a perſequ^a ebar eccleſiã Dei, & † expu^b gnabam illam & profi^c-
a Non dico ſenes. ¶Qui plus laborant quam ſenes.
b Non dico proſelytos, ſed qui ſunt. ¶Scilicet Iudæorum.
ciebã ĩ Iudaiſmo ſupra multos co^a ætaneos meos in ge^b nere
a Etiam. ¶Alijs. b Imitator. c In exemplum alijs.
d Quas ſ boni patres addiderunt, quas mihi quaſi proprias feci.
b meo, † abu^a ndãtius æmu^b lator exiſte^c ns pa^d ternarum mearũ 1
a Ita ante. b Quia pro placito ſuo fecit non pro meo merito. c Antequam naſcerer 2
c traditionum. Cu^a m autem pla^b cuit † ei qui me ſegrega^c uit ex 3
d a Ad literam Q. Qui naſci fecit, ad hoc ducere potuit, ante enim quàm aliquis naſcatur, ſcit Deus quis futurus ſit. unde, Priuſquam te formarem in utero noui te 4
e b De mala uia ad bonam. c Non per meritum meum.
d Vt in mea conuerſione oſtenderet quantæ potentiæ & bonitatis eſſet & filius ſuus, qui erectum proſtrauit, ſuperbum humiliauit. Vel, reuelauit filium ſuum. Vel, idest, cognitionem dedit mihi de filio ſuo.
f
g vte^a ro matris meæ, & voca^b uit pe^c r gratiam ſuam, vt reuela^d ret
a Filium. b Vocauit me & reuelauit filium, &c.
h Prædicaui inſtructus a Deo, & ideo non aliud tenendum, nec hominibus credendum.
i filium ſuum in me, vt euangelizarẽ illu^a m in Gentibus, co^b n 5
a Q. Vitia reſpui, uel propinquos genere. b Quia non erat opus electo a Deo.
tinuo nõ acquieui ca^a rni & ſanguini. Neq; † ve^b ni Ieroſoly- 6
a Qui ante me crediderunt. Et ita conſtat quod non ab eis didici euangelium.
Prædicare, ubi nullus Apoſtolorum.
k mam ad anteceſſo^a res meos apoſtolos, ſed abii in Arabiam, 7
a Vbi rudis prædicaueram. Ex quo reuerſus ſum Damaſcum. 8
l & iterũ reuerſus ſum Damaſcũ. Deinde poſt annos tres veni 9
a Propter apoſtolatus affectum, & ut ſciret Petrus me ſibi coapoſtolum.
b Receptus ab eo ut uerax, & coapoſtolus, oſtendit ſe in nullo diſſentire ab apoſtolis, ut ſuſurrabant æmuli ſui.
m Iero^a ſolymam videre Petrum, & ma^b nſi apud eum diebus 10

A ſubito ad puram rediſſe ſanitatẽ. Sed vos quidem hoc neſcitis, verum illud oĩno noſtis, quod fuerim perſecutor, qñqui dẽ vſq; ad vos quoq; ſæuitia penetrauit, cũ ingens ſit interuallum inter Palæſtinam & Galathiam, vt non fuerit rumor in tam longinquum dimanaturus, niſi quæ fiebãt a nobis ſupra modũ exceſsiſsẽt, fuiſſentq; intolerabilia. Vides vt ſingula cũ exaggeratione cõmemorat, nec pudet ſua mala cõfiteri. Nec tantũ eſt perſecutus, ſed & conatus eſt eccleſiã extinguere, ſubuertere, demoliri, abolere. Nam id eſt, expugnatoris opus.

†[?] eſt uehementer eſſem ſtudioſus a maioribus meis traditorum inſtitutorum.

a *Et proficie. in Iuda.* Q. Qui prius in illis legalibus tantum valui, iam illa reliqui: Ideoque vos meo exẽplo ab his recedite.

Ex po. in hanc epiſt. & libro 22. contr. Fauſt. ca. 70.

b *Aemulator exiſtens.* Auguſ. Habebat enim apoſtolus zelum Dei, ſed non ſcientiam. Et prȩuidit Deus bonam eius æmulationẽ, ſed deeſſe ſcientiã, & prȩuidit idoneum, quia qui tam fidus in re minima, conſtantior erit in maxima, & ideo p̃uenit eum vocando.

B

c *Cũ au. pla.* Q. Tunc apparet me non didiciſſe, ſed nec poſt.

d *Se. ex. v. ma.* Hier. Vnde de Ieremia legitur: Priuſquam te formarem in vtero, noui te. Qui ergo prȩſcit futuros antequam ſint, quoſcunque vult naſci, facit vt ſint, & iam natos quos vult per gratiam, vocat vt iuſti ſint, ſicut Paulum vocauit per gratiam, vt annunciaret Chriſtum.

Iere. i. b.

e *Ex vtero.* Mater, ſynagoga. vterus eius & ſecretarij eius ſunt Phariſȩi, de numero quorum ſeparatus eſt.

* Theophyl. Si ex vtero mr̃is ſegregaturus erat ad euangelium, & electus a Deo, per numinis quandã prouidentiã, relictus eſt interea temporis in Iudaiſmo, vt vniuerſa eius, nimirũ p̃mutatio, multos in fide firmaret & attraheret. Segregauit aũt Deus, non per ſortẽ, ſed præſcientiã, vt dignus eſſet.

f *Et vocauit per gra. ſu.* * Chryſoſt. Vocationis quidẽ cauſam ponit, tamen vbique totum gratiȩ Dei tribuit, & ineffabili numinis humanitati. Miſericordiã enim, inquit, conſecutus ſum non qđ ſufficiẽs eſſem aut idoneus, ſed vt in me declararet oẽm lenitatem, in exemplum eorũ qui credituri erant illi in vitam ȩternam, & ne quis de ſeipſo deſperet, ſed quiſque bonam ſpem habeat, poſtquam omnium mortaliũ peſſimus, Dei benignitatem conſecutus ſum.

g *Vt reuelaret fi. ſu. in me.* * Idẽ. Nõ dixit, vt reuelaret filium

C ſuũ mihi, ſed in me, vt oſtenderet ꝙ non modo verbis edoctus eſſet de fide, verumetiã copioſo ſpiritus dono repletus.

h *Vt euang. ill. in gentib.* * Sic. n. mihi ſe reuelauit, non tãtum vt ipſum cognoſcerem, ſed vt eius notitiã ad alios p̃ferrem.

i *Continuo non acq. car. & ſang.* ✠ Theophyl. Hoc eſt, nõ ſum colloquutus apoſtolis, hoc enim carnẽ & ſanguinẽ vocat, a natura eos nominans. Vel ſimpliciter de omnibus mortalibus dicit, quoniam a nullo mortalium quicquam didicit.

Neque veni Ieroſoly. * Idem. Quid hæc apoſtolus dicit? Nonne adeo intumuerat, vt ſeipſum ſibi ſufficere putaret, nec opus habere conſultore? Ecqui non audiuit dicentẽ? ne ſis prudens apud temetipſum, & væ illis qui apud ſeipſos ſunt intelligentes. Nequaquam, ſed quia calumniatores eius dicebant, quoniam apoſtolos nos ſequi oportet, nõ ipſum, & quia Apoſtoli ante ipſum fuerunt, coactus eſt hæc dicere, vt ſeductorum criſtas deprimat. Nam irrationabile erat & indignũ, vt qui a Deo didiciſſet, hominib. primum rationem redderet. Non igitur demens & mente captus hæc dicit, verum vt oſtendat propriæ prædicationis authoritatem.

K *Sed abii in Arabiam.* * Chryſoſto. Non commemorat ſua præclare facta, neque quos edocuerit, neque quàm multos, neque ambitionis gratia ꝙ cȩteris apoſtolis præſtantior habeatur, aut quod plus omnibus laboraſſet, quod quidem prȩcipuum eſt modeſtiæ documentum. Etenim quum qui ſibi nullius rei bonȩ conſcius eſt, ſubmiſſe de ſeipſo loquit̃, prudens eſt & modeſtus: At qui poſt tot emeritas coronas, talia loquitur, ille nouit quid ſit modeſtia.

✠ Theoph. Inculta loca circũibat, & agreſtia. Si enim cum apoſtolis p̃manſiſſet, impedita fuiſſet eius prȩdicatio, nec adeo celeriter diſtributa. Hinc ad gẽtes agreſtiores currebat.

l *Deinde poſt annos tres ven: Ieroſolymam, &c.* ✠ Hieronymus. Oſtendit ſe non indiguiſſe doceri, qui tribus annis, alijs iam prædicarat.

* Theophylactus. Et hoc inſignis humilitatis animi ſignũ, ſi qui tanta tranſegerat, ad Petrum abijt, non commoditatis gratia, ſed ſolo videndi ſtudio, honorans eum ceu maiorem ſe.

m *Et permanſi ap. eum dieb. quinde.* * Idem. Intueri & agnoſcere, honoris ſignum eſt, permanere autem, amicitiȩ charitatiſq; vehementis, eſt argumentum.

☞ *Iacobum*

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *ſecundo, quod neq; etiã poſt ipſam ibi.* Cum aũt. *Primum autem manifeſtat per hoc quod ante conuerſionem ſuam inquantum poterat, perſequebatur euangelicam doctrinam & obſeruatores eius. Ex quo patet, quod tunc non ſtuduit eã ad inſtruendum alios, nec ad diſcendum eam ab aliis. Et iſta erant nota illis quibus ſcribebat. ideo dicit.* Audiſtis e. *Et patet litera vſque ibi.*

1 Aemu. exiſten. *i. Zelator.*

2 Paternarum mearum traditionũ. *Tunc autem apud Iudæos erant aliqua tradita patribus a Moyſe. ſ. quæ ſcripta ſunt in lege. Et aliqua erant tradita a patribus alijs minoribus quæ vocabantur traditiones ſeniorum, vt patet Mat. 15. Et ambarum traditionum erat apoſtolus zelator ante ſuam conuerſionem.*

3 Cum aũt: *Hic conſequenter oſtendit, quod nec poſt conuerſionem ſuã habuit per viam humanã, quia ſtatim iuit ad prædicandum Gentilibus fidem catholicam per tres annos antequã videret apoſtolos, vel alios diſcipulos, qui poſſent eum docere de fide catholica, & hoc ꝙ dicit.* Cum aũt placuit ei. *Vocatio enim ſua euidẽter fuit ex diuino placito, quia fidem Chriſti perſequebatur actualiter quando fuit vocatus, vt patet Act. 9.*

4 Qui me ſegreg. ex vtero matris meæ. *i. de medio ſynagogæ.*

5 Continuo non acquieui carni & ſang. *idest, ad Iudæos, de quorum ſanguine ego ſum, acceſſi.*

6 Neque veni Ieroſolymam. *vbi erant apoſtoli et alij diſcipuli in lege euangelica inſtructi.*

7 Sed abij in Arabiam. *ad prædicandum Gentilib. legem euangelicam, ad quod eram vocatus, vt præmittitur, vt euangelizarẽ illũ in Gentibus. Prædicatio autẽ præſupponit notitiã. Ex quo patet, ꝙ Apoſtolus habuit notitiam euangelij, non per doctrinam hominis, ſed per reuelationem Ieſu Chriſti, quia non eſt medium, quia ſi habuiſſet etiam per miniſterium angelicum, adhuc ſequitur, quod hoc fuiſſet a Chriſto principaliter.*

8 Et ite. reuer. ſum Dama. *vbi primo diſputauerat cõtra Iudæos.*

9 Deinde pos. annos tres, &c. *i. poſtquam tribus annis prædicaueram, & ſic non habui notitiam euangelii a Petro.*

10 Et manſi apud eum die. quinde. *q. d. Si indiguiſſem ab eo doceri, tamen tam paruo tempore non potuiſſet me docere veritatem euangelii.*

Alium

Ita conſtat quod nec ab aliis didici.
a quindecim. Aliũ autem apoſtolorum vidi neminem, niſi Ia- 1
a Quia filius Ioſeph, qui pater Ieſu dictus eſt. De me. 2
b Omnibus patet, quod non mentior, & hoc dico coram Deo. i. teſte Deo.
b cobum fratrẽ domini. Quæ autem ſcribo vobis, ecce coram 3
a Poſtquam a Petro diſceſsi, b Prædicare. 4
c Deo, quia non mentior. Deinde veni in partes Syriæ & Cili- 5
a Nec eccleſiæ me docuerunt. b Præſentia corporis.
ciæ. Eram autem ignotus facie eccleſiis Iudææ quæ erant in 6
In fide Chriſti.
a De me. Ideſt, quod de me audierant memoriæ mandauerunt.
Chriſto. Tantum autem † auditum habebant, quoniam qui
a Dum infidelis erat. b Chriſti.
perſequebatur nos aliquando, nũc euangelizat fidem, quam
a Ideſt, in mea conuerſione, vel exemplo meo prædicantes, in quo eis profui, vel agentes gratias Deo, qui gratia ſua me conuertit. b Vel clarificabant, vel magnificabant.
d aliquando expugnabat, & in me glorificabant Deum.

A a *Iacobum fra. do.* Hier. Quia hic Iacobus fuit filius Ioſeph, qui pater Ieſu dictus eſt. Sed nõ eſt hoc ratum, cum Ioſeph virgo fuiſſe creditur. Alia ergo cauſa quęrenda eſt, quare frater domini dictus ſit, ſicut Ioſeph & Simon & Iudas. Vñ in euãgelio dicitur. *Ecce pater tuus & mater tua fratres tui, &c.* Vt ergo liqueat quare fratres dicuntur.

* Theophyl. Erat autem & Iacobus cuius & cum honore meminit fratrem domini appellans, adeo ab omni inuidentia alienus erat. Atqui ſi voluiſſet ſignificare, potuiſſet dicere cleophę filiũ. Neq; enim ſecũdum carnem frater erat domini ſed putabatur.

Ambroſ. Sciendũ B eſt quod Maria mater dñi, Ioachim & Annę filia fuit, quæ nupſit Ioſeph, & ita Ioſeph fuit putatiu' pater Chriſti. Mortuo aũt Ioachim Cleophas frater Ioſeph eandẽ Annã accepit vxorẽ, & genuit ex ea filiã, quam vocauit Mariã, quę nupſit Alphęo, q genuit ex ea filios. ſ. Iacobũ Ioſeph. Simonẽ & Iudã. Mortuo ãt Cleopha, quidã Salome eandẽ Annã duxit, & generauit ex ea filiã nomine Mariã, quę nupſit Zebedęo, & habuit ex ea filios. ſ. Iacobum, qui dictus maior, & Ioannem euangeliſtam. * Tres ergo viros Anna habuit & tres filias.

Nũc videdũ quare Iacobus Alphei, & minor & frater domini dictus ſit. Minor dictus eſt, ad differentiã Iacobi Zebedæi, qui maior dictus, non ſecundũ tempus, ſed quia prior ſecutus dominũ, Itaque Iacobus Alphęi, minor, quia poſterius Chriſto adhæſit. Frater vero domini dictus eſt, vt quibuſdã placet, quia filius fuit matertere Chri. Vel propter ſimilitudinẽ ſanctitatis, vel quia nepos fuit patrui Chriſti. i. Cleophæ. Heb. n. conſanguinitate Germana ex parte patrũ cõiunctos fratres vocant. vnde Hieron. dicit intelligi fratrem domini hunc Iacobũ & fratres eius his verbis. Quidã ſequentes delyramenta apocryphorũ, ſuſpicantur fratres domini foris ſtãtes eſſe filios Ioſeph de quadã muliercula. Sed conſobrinos dñi hic intelligere debemus. ſ. filios Alphæi & materteræ eius matris Iacobi minoris, & Ioſeph & Iudæ. Quatuor. n. modis in diuinis ſcripturis fratres dicimus. ſ. nã, gẽte, cognatione, affectu. Natura, vt Eſau, & gente, vt oẽs Iudæi inter ſe. vñ in Deut. *Si emeris fratrẽ tuum, &c.* Et item. *Conſtitues ſuper te principẽ, quem dominus elegerit, qui ſit de fratribus tuis.* Porro cognatione fratres vocãtur, qui ſunt de vna familia, cũ ex vna radice turba diffunditur, ſecundũ quod Abraham in Geneſi fratrẽ appellat Loth. dicens. Nõ ſit rixa inter me & te, quia fratres ſumus. Sic & Iacob & Labã fratres dicuntur. Affectu etiam fratres dicuntur, ſecundum quod omnes Chriſtiani fratres vocantur, vt ibi. *Ecce quam bonum, & quam iocundum habitare fratres in vnum.* Et dominus ait. *Vade & dic fratribus meis.* Porro in communi omnes homines fratres dicũtur, quia ab vno patre nati ſunt. Illos ergo fratres Chriſti appellatos, intelligi te cognationis priuilegio. *Fratrem do.* Mos Iudæorum eſt mares propinquos in genere appellare fratres.

D Gen. 13. b. Pſal. 132. a. Mat. 28. c. E

b *Co. Deo.* Iurat vt credant, quia proficit iſtis. Neceſſitate. n. compulſus iurat, quia niſi hoc faceret, non crederẽt ei qbus non expedit, vt nõ credant. Et ideo quia plus eſt quã eſt eſt, non nõ: hoc quod, amplius eſt a malo eſt, & ſi nõ a malo iurãtis, a malo eſt nõ credentis. Ideoque nõ ait Apoſtolus. Si qs autẽ plus facit, malum eſt, ſed quod amplius eſt a malo eſt. Mat. 5. f.

* Chryſoſt. Vides in omnibus ſimiliter elucentem huius ſãcti animi modeſtiam. Neque enim aliter quam ſi apud tribunal periclitaretur, eſſetque perpeſſurus ſententiam ac pęnam, ita ſtuduit excuſare ſeſe.

c *Deinde veni in par. Syr. &c.* * Theophyl. Vt Petrum ſolummõ videret, in Iudęa demorãs, rurſus ex ea diſcedit, qđ gẽtibus duntaxat eſſet miſſus præco. In hoc calumniabãtur eũ, quod in Iudęa prędicaſſet circuncıſionẽ. At, Quomodo, inquit, prędicaſſem ipſis circũciſionem, qui facie eram illis incognitus.

* Hier. Notandum quia per triennium Paulus eccleſiis Iudææ erat incognitus.

d *Et in me. glorifi. Deum.* ✻ Chryſoſt. Non dixit admirabãtur me, laudabant, ſtupebant, ſed declarauit totum eſſe gratię, dicens Deum glorificabant in me.

✻ Hieronymus. Dę re difficili, maxima naſcitur admiratio, & laudabatur qui hoc ſolus poſſet efficere. De falſis fratribus, & de Petro in circũciſione, de Paulo vero in gentibus ordinatis. F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Alium au. poſt. &c. *a quibus poſſem doceri.*
2 Niſi Iaco. *ſ. Illa vice, quia poſtea vidit Ioannẽ, vt habetur inf. 2. c.*
3 Fra. do. *Hoc dicitur ad differentiã alterius Iacobi qui fuit frater Ioannis. dicitur autem iſte frater domini, quia erat ſibi valde ſimilis in facie & in omnibus lineamentis corporis.*
4 Quæ au. ſcri. vo. *In hoc per iuramẽtum aſſerit etiam prædicta.*
5 Dein. ve. in par. Sy. & Cili. *ad prædicandum Gentilibus.*
6 Eram au. ig. fa. ec. *i. quæ erant in Iudęa. Et dicit.* Facie. *quia notus erat eis per famam, vt patet ex litera ſequenti.*

CAP. II.

Poſt prædicationem Syriæ & Ciliciæ.
a D Einde poſt annos quatuordecim, iterũ 1
a Pro ſitu terræ. b Qui de Iudæis.
Quibus hincinde teſtibus pareret falſum eſſe, me aliud Gentibus, aliud Iudeis prædicare.
aſcẽdi Ieroſolymã cũ Barnaba, aſſum 2
a Qui Gentilis.
Non ſolum mea diſpoſitione, ſed. Dei.
pto & Tito. Aſcẽdi autẽ ſecũdũ reuela 3
a Pro aſſertione prædicationis, quia multis erat ſcrupulus perturbantibus Iudæis, quem noluit Deus tollere.
b Tanquam amicis & paribus. Non didici tantum a maioribus.
b tionẽ, & contuli cum illis euangeliũ quod prædico in genti 4

CAP. II.

a D *Einde poſt an. qua.* A paſſione domini, quãdo cõuerſus ad fidẽ venit. ſicut Beda ſuper Act' apoſtolorum ſcribẽs demonſtrat.

b *Et contuli cum illis.* Hiero. Oſtendit ſe nõ habuiſſe ſecuritatem euangelij, niſi eſſet auctoritate Petri & aliorum roboratum.

Aug. Apoſtolus enim Paulus poſt Chriſti aſcẽſionẽ de cęlo vocatus, ſi nõ apoſtolis cõmunicaret, & cũ eis euãgeliũ cõferret, ꝙ eiuſdẽ ſocietatis eẽ apparet, & illi nõ crederẽt. Sed cũ cognouiſſent eũ hoc annunciãtem qđ illi, & in eorũ communione & vnitate viuẽtẽ, accedentibus ẽt p eũ talibus ſignis qualia & illi operabãtur, ita eũ dño cõmendante auctoritatẽ meruit, vt verba illius ſic audiantur in eccleſia, tãquã in illo Chriſtus (ſicut ipſe veriſſime dixit) locutus audiatur. *Non pro his inquit tantum rogo. ſ. pro diſcipulis qui cum illo tunc erant ſed etiam qui futuri erãt.* Quotquot enim poſtea crediderũt in eũ, crediderũt per verbũ eorũ. i. apoſtolorum. i. per euangeliũ. Quiſquis. n. in Chriſtũ credit, euãgelio credit, qđ dictũ eſt eſſe verbum eorũ, quia ab eis eſt primitus ac precipue prędicatũ. Iam. n. ab ipſis prędicabatur, qñ per reuelationẽ Chriſti ipſum verbũ eorũ Paulus accepit, & per verbũ hoc (& ſi non per eos) cũ accepiſſet a Deo illud, credidit Paulus. vnde & contulit cum illis euangelium, & dextras

Aug. tract. 106. in Ioan. Io. 17.

NICOLAVS DE LYRA. CAP. II.

1 D Einde poſt. &c. *Hic cõſequẽter declaratur ſecũda pars prædictæ minoris. ſ. qđ doctrina a Paulo prædicata fuit cũ principalibus apoſtolis diſcuſſa & approbata, & hoc eſt quod dicit.* Deinde poſt au. quatu. ite. *ſ. a conuerſione ſua. ex curioſitate vel leuitate. ideo ſubditur.*
2 Aſcen. Iero. *non*
3 Aſcendi au. ſe. reue. *ſcilicet domini, ad declarationem veritatis euangelij. ideo ſequitur.*
4 Et con. cum il. *Et cõſequẽter oſtẽdit, cũ quibus contulerit, dicẽs.*

Seor.

tras accepit,quia idē verbū cū eis,etſi nō per eos habuit.Ipſa
A .n.collatio vnam doctrinę ſpeciē excuſſa oī lepræ varietate
Aug. lib. euangelic. quæſt. q. 2. mōſtrauit.Leproſi.n.quos dominus in euangelio curaſſe legitur,& miſiſſe ad ſacerdotes,vt ſe eis oſtēderent , non abſurde intelligūtur illi qui ſcientiā veræ doctrinę nō habētes , varias doctrinas profitētur erroris . Nulla porro falſa doctrina eſt quę nō aliqua vera intermiſceat. Vera ergo falſis inordinate in vna doctrina, lepra ſignat,quæ vnius corporis colorem diuerſis locis variat atque maculat. Vt ergo apoſtoli prędicatio ab omni corruptionis lepra libera monſtraretur, cum alijs apoſtolis contulit euangelium. Aliter enim nō crederet eccleſia ei qui non fuerat cum domino.

ſed priuatim cum iis qui erant in pretio.

Luc. 17. d.

propter obiter ingreſſus.

Separatim his non publice,ne fidelibus ex Iudęa(qui putabant legē eſſe ſeruandam) fidei ſcandalum naſceretur. Eo tempore cū veniſſet Petrus Antiochiam, licet hoc in Actibus apoſtolorum non legatur,in faciem ei reſtitit.

* Chryſ.Quid ais Paule?Qui initio nolebas conferre,neque poſt annos tres, peractis quatuordecim annis tū demū confers,ne forte in vanum curreres?Et quis tā excors eſt,vt tot annos prędicet,ignarus an recte prædicet ? At q̃to pſtiterat
B illud ꝓrinus in initio feciſſe, quā poſt tot annos? Ipſe eſt q̄ di
1.Cor. 9. cit.Sic curro,nō in incertum , ſic pugilem ago, nō vt aerem verberās.Quod ſi curris non in incertum , quomodo dicis, ne forte in vanum currerē aut cucurriſſem?Iam illud hoc ēt multo perplexius eſt,quod ait ſe iuxta reuelationem aſcendiſſe. At,quemadmodum cum prius aſcēderet ex Antiochia Hieroſolymam,non ſua ſponte aſcendit, ſed cupiēs eos qui diſſidebant,redigere in concordiā.Similiter & nūc , nō ipſi opus fuit diſcere,an in vanum cucurriſſet, ſed vt ijs qui ipsū accuſabant,ad plenū perſuaderetur. Quoniam.n.magnificētiorē opinionē de Petro & Ioanne hērēt,putarentq; apoſtolos inter ſeſe diſſidere, propterea quod hic prędicaret euangelium abſque circūciſione,illi contra permitterēt eam,atque hinc exiſtimabant Paulum contra legē agere,& in vanū currere.*Ideo aſcendi*,inquit,*Hieroſolymam et contuli cum illis*.Nō vt ipſe q̄cq̄ diſcerē,ſed docerē eos, me nō incaſſum currere.

a *Seorſum au.his qui vid.* * Theop.Quia non pauci erant qui ſcandalū erant paſſi, peculiariter diuo Petro conuerſat̄ Paulus,ne diſſentio ſit,& maius oriatur ſcādalum. Innumeri.n. erant ſcandalizati,quos cum palam audirent Paulum abolere circūciſionem,veriſimile erat tumultum ciere , omniaq; turbare.Propterea ſeorſum Petro cōuerſat̄,Titū & Barnabā hēs teſtes,qui cūctis mortalib.denunciarent,quod neq; apoſtolis viſum ſit diuerſum a Pauli dogmate quippiā pdicare.

Aug. epiſt. 19. quæ eſt Hier. b *Subintro.* A Iudæis . Quod.n.infideles per ſe non poterāt, per falſos fratres moliebāt̄, quos ſub ſpecie religionis immiſerāt,vt explorarēt q̄ libertas eſt nobis in fide Chri, nō vt eā tenerēt,ſed vt aliqua cōtētione ab ea ī ſeruitutē legis redigerēt.Qđ ſi eſſet veritas euāgelij apud gētes nō maneret , ſed
C om-

a Propter infirmos, qui non poſſent omnia capere. b Cum. ¶ Alicuius auctoritatis.
a bus . † Seorſum autem his qui videbantur eſſe aliquid , ne 1
a Ne putaret inutiliter prædicaſſe. b Fluid cætenus opus curſum appellat pro torrenti eloquio . 2
c Non ſolum in collatione approbatus ſum.
forte in vacuum currerem , aut cucurriſſem. Sed neque 3
¶Cur ergo vultis vos Galathæ circuncidi,cum ſic vltro a gratia recedentes de lege tranſitis . 4
a Rationibus etiam,ſed ſuſceptus etiam ab apoſtolis in ſocietatem in circuncifus .
Titus , qui mecum erat,cum eſſet Gentilis, compulſus eſt 5
¶Non eſt compulſus circuncidi ,ſed neque ad horam in aliquo ceſſimus. Cur non hic,cum ſibi,vt in circuncitione Timothei propter fal. fra. ¶Qui ſe fingunt amicos. ¶Sub habitu pacis & humilitatis.
b circuncidi . † Sed propter ſubintroductos falſos fratres, 6
¶Aliud fingendo & aliud quærendo, vt accuſarent libertatem noſtram.
qui ſubintroierunt explorare libertatem noſtram, quam 7
¶In fide Chriſti. a Carnalem obſeruantiam,a qua liberi ſumus per fidem Chriſti.
habemus in Chriſto Ieſu, vt nos in ſeruitutem redigerent.
a Q. Conuicti de lege. 8
c Quibus neque ad horam ceſſimus † ſubiectioni, vt veritas 9
¶De collatione refero ad commendationem,ſed quales,quam idiotæ ,ſ. fuerint 10
ad meam comparationem,hi qui videbantur eſſe ab his falſis fratribus . 11
d euāgelii permaneat apud vos. Ab his autem, qui videbātur 12

oēs Iudaizarent,& iō hic ad aſſertionē prædicationis ſuę cō ferebat,nullatenus voluit cedere . Alibi vero vbi nō obtui, pro ſcādalo Iudæorum,circūcidit Timotheū .In his omnib. & ſe cōmendat,& legē nō tenēdā comprobat.Vel ſecūdum aliā literam.Quidam.n.Latini codices nō habēt, neq; quod ita poteſt legi. Q. Titus nō eſt compulſus circuncidi . Sed alibi: Propter falſos fratres ad horā ceſſimus ſubiectioni in circunciſione Timothei. Reddit cauſam,pręueniēs calumnias quibus cōpulſus eſt facere qđ nolebat pro ſcandalo Iudæorum.

* Theop.Quomodo falſos fratres appellat,circunciſionē introducentes, quando quidem apoſtoli hāc recipiebant , ceu Iudęis annūciātes Chriſtū? Apoſtoli quidem permittebant q̄ ſunt legis,vt paulatim ab ijs eximerēt,falſi fratres vero cōfirmabāt legē,vt ſeruitutē retinerent,roborarentq; Cū dicit, *Subintroierunt*,clādeſtinas eorū inſidias indicat,& qa *explorare*, addit,indicat eos hoſtes eſſe . Speculatores.n. & exploratores, ob nullā aliam cām ſubingrediuntur clanculū,quam vt oīa colluſtrēt,cuncta rimentur, vniuerſa perdiſcāt, vt ſibi ipſis facultatē parent iſtiuſmodi,ac in ſeruitutē redigendi, quod & iſti faciebant . Explorabant.n.qui eſsent præputio amici habentes libertatem in Chriſto,hoc eſt,non ſubiecti legi,vt apprehendant,atque cogant circuncidi , ac rurſum vos ſubijciant ſeruituti legis,a qua nos liberat Chriſtus.

c *Neq; ad ho.* Amb.Nec ad horā ceſſit,qui nunq̄ ceſsit, q, ſi aliqn̄ ceſsit,qūo nec ad horā?Cur ēt pp falſos fratres , ſi per ſe facturus erat ? Ceſsit ergo pp illos , q, per ſe non faceret, humiliās ſe legi,circunciſo Timothęo , vt dolus & ſcādalū Iudæorū ceſſaret,qui parati erāt commouere tumultū & ſeditionē,ſi illū filiū Iudęæ incircunciſum ſuſciperet , & epm ordinaret. De filijs Gręcorū nō erat ſcādalū, qa epiſtola apoſtolorū inde data erat, nō oportere eos circūcidi , ſed Iudæi credentes circuncidebāt filios ſuos,nec epl̄a apl̄orū hoc vetuerat,nec de his aliq̄d ſignauerat,vñ nec Titus cōpulſus eſt circūcidi q̄ de Grecis. ſed Timothe⁹ fili⁹ Iudęæ pp exploratores,vt veritas euāgelij maneat,qa ī Chr̄o neq; pputiū neq; circunciſio aliquid valet, ſed fides q̄ p dilectionē operatur.

* Theoph. Non dixit,ceſſimus ſermoni vel rōni , ſed obiectioni,non.n.vt docerent nos aliquid,hęc faciebāt , verū vt nos ſubijcerēt,& in ſeruitutē redigerent. Hanc ob rem apoſtolis,ceſſimus,illis vero haudquaquā,& firma,inquit,perſeuerent & ſtabilia quæ vobis prædicamus . Qualia ? q, vetera tranſierunt,quod lex ſit abolita,& quod circūciſus Chriſtus non expectat, neque ſit vllum opere pretium circuncidi.

* Hier.Vt periculum vitaremus,& eſſent in nobis qui veritatem euangelij confirmarent .

d *Ab ijs au.* * Hic eos ſignificat,qui Galathas Iudaizare compulerant, qui aliquando inſignes inter diſcipulos apoſtolorum fuerant,quique præſenti tempore,a fide chriſtiana, ad obſeruationem Iudaicam conuertebant.

Qua-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Seor.au.*i. ad partem.* 2 His qui vide ali.eſſe. *q.d. non contuli coram communitate,cuius maior pars eſt ſimplicium, ſed cum illis tātum,qui erāt principales et a Deo inſtructi. ſ.cū Petro, Iacobo et Ioanne,vt habetur inf.eo.c.* 3 Ne for.in va.cur. aut cucur. *Per ly forte,nō intelligitur q, Apoſtolus dubitaret, ſe aliqua minus vera vel dubia prædicaſſe,quia per reuelationē Dei erat certus in ueritate prędicationis ſuæ,Sed ly forte,refertur ad æſtimationem ſimpliciū qui poſſent de hoc dubitare,niſi cum principalibus apoſtolis hoc contuliſſet.* 4 Sed neq; Titus. *Hic declaratur tertia pars prædicta minoris.i.q, doctrina ab apoſtolo prædicata ſteterit immobilis, quāuis fuerit a falſis apoſtolis impugnata,quia conabantur inducere Gentiles ad obſeruādū legalia. Quod oſtendit per hoc,q, Titus Gentilis veniens cum Paulo Ieroſolimam nō fuit compulſus a veris apoſtolis circuncidi,cui cōmunicauerūt ſicut Paulo,quāuis ad ei⁹ circunciſionē niterētur falſi apoſtoli, & hoc eſt q, dicit,* Sed ne. Ti.qui me.e. cum eſſet Gen. *natione ex vtroq; parēte.* 5 Compul.eſt circun. *a veris apoſtolis , ſed indifferēter cōmunicauerunt ei,ſicut & mihi.Vnde & Petrus ſatis cito poſt aſcenſionem Chriſti communicauit Cornelio centurioni, & alijs incircunciſis,qui erant cum eo indifferenter,ſicut cū Iudæis, vt habetur. Act.10. & 11.* Sed pro.ſubintrodu.*q.d.non reſtiti veris apoſtolis nolentibus Titum circuncidi, ſed falſis apoſtolis ad hoc conantibus.*
6 Qui ſubintro.*vocati a veris apoſtolis,ſed fallaciter ſub titulo fidei intrauerunt ſocietatem fideliū ad explorandum qualiter poſſent fidem impugnare , ideo ſubditur .* 7 Libert.no.quam ha. *Quia per Chriſtum liberati ſumus a iugo legis.* 8 Vt nos in ſer.redi. *in obſeruatione legalium,quod onus importabile eſt, vt dicitur Act. 15.*
9 Quibus ne.ad ho,ceſſi.ſub.*i.in ſubiectione legaliū obſeruātiarū.*
10 Vt veri.euan.*per quam euacuata fuerunt legalia.*
11 Permaneat apud vos.*ſine admixtione veteris fermenti .*
12 Ab his au.*Conſequēter declaratur quarta pars ſuprapoſitæ minoris.ſ.q, doctrina Pauli p principales apoſtolos in nullo fuit augmētata, ſed magis ecōuerſo doctrina Pauli valuit eis in tēporali ſubſidio,iō dicit.* Ab his au.q̄ vide. *ſ.Petro, Iacobo et Ioāne,ſupple nihil accepi.*

Qua-

¶Apud vos. a Dum in lege erant antequam eſſent apoſtoli. b Præterea nec proſunt nec obſunt: Innuit tamen ſe præualuiſſe. ¶Referre. ¶Ideſt, non prodeſt.

a eſſe aliquid, quales aliquando fuerint, nihil mea intereſt. 1

a Quia. ¶Non detraho illis, ſed hoc dico: Deus per.ho. 2
b Magnam vel paruam. ¶Qui imperitis tribuit ſenſum. & Mihi dedit.

b †Deus enim perſonam hominis non accipit. Mihi autem qui 3

a Hoc non dicitur in contumeliam eorum. 4
¶Non ſunt ſuperiores inuenti quam ego. b Potius. c Contra. ſ. opinionem impugnantium.

c videbantur aliquid eſſe, nihil contulerunt. Sed econtra, cum 5

¶Vt fideli. ¶Ita principaliter. 6

d vidiſſent, quod creditum eſt mihi euangelium præputii, ſicut 7

e a Per hoc videtur. b Idem, dedit quæcunque habet. Eligendo. 8

f & Petro circunciſionis. Qui enim † operatus eſt Petro in Apo- 9

¶Iudæorum. Ad meum honorem.

ſtolatum circunciſionis, operatus eſt & mihi inter Gētes, & cū 10

a ¶Quod miracula feceram, quod gentes conuerteram.

cognouiſſent gratiam quæ data eſt mihi Iacobus & Cephas 11

Qui ſemper in ſecretis cum domino fuerunt. a ¶Suſtentatio totius eccleſiæ. 12

g & Ioannes qui videbantur columnæ eſſe, dexteras dederunt 13

¶Signum. ¶Ad hoc. ¶Item⁹. a Hoc addiderunt. 14

h mihi & Barnabæ ſocietatis, vt nos in Gētes, ipſi autē in circun-

a Ieruſalem. ¶Qui precia rerum ſuarum uenditarum ad pedes apoſtolorum poſuerant.
b Ad opus illorum collectas faciendo. ¶Ecce quod nobis egebant.
c ¶Ante admonitionem eorum.

i ciſionem, tantum vt pauperum memores eſſemus. Quod etiā 15

a ¶Non minus diligenter, quàm illi præceperunt. 16
b ¶Ipſi nihil mihi contulerunt, ſed ego Petro. 17

ſollicitus fui hoc ipſum facere. † Cum autem veniſſet Cephas 18

A a *Quales ali.* Aug. Indicat ſe in legalibus prçualuiſſe, ſed nihil tñ profuiſſe ſibi, & ideo Galathis non curanda ſunt legalia. Ad priora non recurro, qa ea quæ mō ſunt ſufficiunt, ſed qa qui videbant eſſe aliquid, nihil cōtulerunt. In quo apparet ꝙ nō inferior illis. Vel nō accipit pſonā, qa ſi ita eſſet: ego Paulus ante impius, cui tales nihil conferrēt, non fuiſsē. Vel illud nihil intereſt, ſed nihil mihi cōtulerunt.

Vel ſic. *Quales & ipſi aliquando fuerunt.* Quia & ipſi peccatores & idiotæ.

* Chryſoſt. Hic nō ſolum nō excuſat apoſtolos, verumetiā vehementer grauat ſanctos, vt proſit infirmis. Tale eſt autē quod dicit, etſi illi pmittunt circunciſionem, ipſi ſunt reddituri rationem Deo. Non enim quia magni ſunt aut dignitate prçeminētes, De⁹ perſonā illorum accipiet. Nō dixit: Quod ſi illi turbant prædicationem, præter ea quæ mandata ſunt prçdicātes, extrema luēt ſupplicia, ſed reuerentius vt illos attingere, loquens in hunc modum. *Ab iis qui videbantur al. eſſe. qual. fuerint*, nō dixit, quales ſunt, ſed fuerunt, nimirum declarans, ꝙ & illi deſiiſſent iam hoc modo prædicare, vtpote vbique iam coruſcante euangelio.

b *Qui vide. ali. eſſe.* i. alicuius auctoritatis, quia cum dño ambulauerunt, & transfigurationi eius interfuerunt. Videbantur dico *ab his.* i. falſis fratribus. Quia qui videbantur eſſe aliquid, carnalibus hominibus videbantur eſſe. Nam ipſi non ſunt aliquid. Etſi enim boni miniſtri Dei ſunt, Chriſtus in illis eſt aliquid, non ipſi per ſe. Nam ſi ipſi eſſent aliquid per ſe, ſemper fuiſſent aliquid.

* Chryſoſt. Illud certe ſcio, quod apoſtoli non modo non ſunt aduerſati, verumetiam conſpirauerunt mecum, cōcordiaq; ſociati ſunt. Et, poſtea quàm cognouerunt quæ prædicarem, nihil adiecerunt, nihil inde correxerunt, idq; cū ſcirent, me ea gratia veniſſe Hieroſolymam, vt cum ipſis communicarem, ac Titum incircunciſum mecum tum habebā. Itaque illi mihi quicquam dixerūt vltra ea, quæ prius ſciueram, nec illum circuncidi.

c *Sed econtra.* * Quidā hoc ſentire Paulum dicunt, ꝙ nō ſolū ipſum nihil docuerint, verumetiā ab ipſo docti ſint. Ego vero nequaquā hoc dixerim. Quid. n. præterea ab ipſo erāt docendi? qñquidem vnuſquiſque illorum perfectus erat, ſed

D illud potius vult dicere, qđ non ſolum nihil reprehenderūt, verum intantum abfuerunt ab incuſando, vt comprobarint etiam. Nam comprobatio contraria eſt incuſationi.

d *Si. & Pe. cir.* Ita tamen diſtributa eſt eis, vt Petrus Gentibus prædicaret ſi eam feciſſet, & Paulus Iudæis.

* Chryſoſtomus. Circūciſionē & prçputiū dicēs, non res ipſas, ſed gentes hac nota diſtinctas intelligit. Quemadmodū igitur prçputij nomine deſignat gentes, ita & circunciſionis nomine Iudæos.

e *Qui enim ope.* Aug. Chriſt⁹ Paulo dedit † vt miniſtraret Gentibus, qui etiam Petro dederat, vt miniſtraret Iudæis.

† efficax fuit, vel vim ſuam oſtēdit in Petro.

* Hierony. In nullo ſum illo inferior: qa ab vno Deo ſumus in miniſterio ordinati.

f *Colum.* Colūna firmamentum dr̄ veritatis, quam ēt ſapientia ædificauit. i. conſtituit in ſeptē colūnis, quo numero vel † vniuerſitas prçdicatorū, quia ſolet poni p vniuerſo, vel ſeptenaria operatio ſpiritusſancti inſinuatur. E

†8. diſt. c. quia cōtempta.

* Theophylact. Ideſt, magni, quos omnes vbique cum circumferunt, tum glorificant.

* Hiero. Super quas eccleſia erat confirmata.

g *Dex. de.* Vñ & contulit cū illis & dextras accepit, quia idē cum eis verbū habuit. Ipſa collatio vnitatem doctrinç monſtrauit, aliter non crederet eccleſia ei, qui nō fuerat cū dño.

* Theophy. Hi mihi teſtimoniū dñt, quod miniſteriū meū & prædicatio mea Chrō ſit cordi, qñquidem dextras mihi dederunt, hoc eſt, conſenſerunt & conſortes nos fecerunt, oſtenderuntq; quod voluptatem capiant ex miniſterio verbi meo, quippe qui non diſſideam a verbo eorum.

h *Vt nos in gen.* Vt eſsē primus in prçdicatione gentiū, ſicut Petrus in circūciſione. Et ſicut apł̄s Petro, ita Barnabas ſibi.

i *Tantum vt pau. memo. eſſe.* * Miniſteriū, inquit, & prçdicationē diuidebamus, pauperes aūt indiuiſos habebamus. Hieroſolymis. n. non pauci fuerunt facultatib. ſuis exuti, & ſpoliati per impios & incredulos Iudæos, qui neceſſario etiam alimento deſtituebantur. Non enim Grçci adeo dimicabāt aduerſum eos qui ex ſe crediderant, quantum Hebrçis Chriſtianis Iudæi repugnabant.

Quod etiam ſollici. fui. Magnā hinc Paulus curā adhibet, vt ne tradant obliuioni paupes illi, pinde ac de ſe teſtat ipſe.

☞ *Reſti-* F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quales aliquando fuerunt. *ſ. ante vocationem ſuam a Chriſto, tunc enim fuerunt pauperes, illiterati & ſimplices, ſicut patet ex euangelio. Paulus autem ante vocationem ſuam fuit inſtructus in lege & prophetis, & etiam potens & nobilis.*

2 Nihil mea intereſt. *Ideſt, non eſt neceſſe talia referre. Cuius cauſa ſubditur.*

3 Deus enim perſonam hominis non acci. *vocando ad fidē vel apoſtolatū propter potentiā temporalem, Nobilitatem generis vel ſcientiā, ſed plures vocauit ſimplices & pauperes, licet aliquos a principio literatos vocauerit, vt dictum eſt de Paulo, & idem patet de Nathanaele, & Nicodemo.*

4 Mihi enim qui videbantur aliquid eſſe. *ideſt, principales Apoſtoli.*

5 Nihil contulerunt *in notitia euangelij, vel ſubſidio temporali.*

6 Sed econtra. *contuli eis, quod poſtea magis exprimitur.*

7 Cum uidiſſent quod creditum eſt mihi euang. præp. *ideſt, officium apoſtolatus ad prædicandum euangelium Gentilibus.*

8 Sicut & Pe. cir. *ideſt, officium apoſtolatus ad prædicandū Iudçis.*

9 Qui enim operatus eſt, &c. *Ab eodem enim vterque vocatus eſt ad fidem & ad apoſtolatum.*

10 Et cum cognouiſſent gra. quæ data eſt mihi. *Hoc autem cognouerunt per donū linguarum, & operationem miraculorum, & cætera dona ad apoſtolatum neceſſaria, quæ ita eminenter erant in Paulo ſicut in iſtis.*

11 Iacobus. *frater domini.*

12 Et Cephas. *ideſt Petrus, vt patet Ioan. I. f.*

13 Videbantur columnç eſſe. *i. principales in eccleſia Iudçorū.*

14 Dexteras de. mihi, &c. *Modus eſt confirmandi fçdus amicitiæ, dando mutuo manus dextras.*

15 Tantum. *ſcilicet rogauerunt nos.*

16 Vt pauperum memores eſſemus. *ideſt, fideliū in Ieruſalē habitantiū, qui venditis poſſeſſionibus precia poſuerunt ad pedes Apoſtolorū, abrenunciantes proprietati, propter quod poſtea egentes indigebant per alios credentes (qui ſic non abrenunciabant in bonis temporalibus) adiuuari.*

17 Quod etiam ſollicitus fui hoc ipſum facere. *ſicut patet in præcedentibus epiſtolis.*

18 Cum autem. *Hic cōſequenter declaratur vltima pars prædictæ minoris ſupra poſitæ. ſ. quod veritas euangelica per Paulū prædicata de ceſſatione legaliū in ſinceritate ſua repoſita fuit, quamuis Petrus principalis Apoſtolus aliquo modo palliaſſet contrariū, ſegregando ſe a cōmunione credentiū de Gentilibus, eo quod erāt incircunciſi, ne ſcandalizaret credentes de Iudæis, de quo reprehendit eū manifeſte Paulus ad declarationem euangelicæ veritatis. Et patet ex dictis litera, paucis exceptis quæ diſcutientur.*

Ti. eos.

a Qui locus Gentium erat. b Non in occulto, ſed coram omnibus? quibus nocebat. ¶ Eundo. In præſentia omnium. c Tanquam par. ¶ Quod non animaduertebat iudicando. ¶ Non temere. d Dignus reprehenſione, pro alijs non pro ſe.

a Antiochiam, † in faciem eius reſtiti, quia † reprehenſibilis e-

b Hoc modo. Iudæi. a Ieroſolymitanæ eccleſiæ epiſcopo

c rat. Prius enim quam venirent quidam a Iacobo, cum Gen-

a Non habens diſcretionem in cibis. b Illi. c Latenter per aliquas occaſiones. A cibis gentilium: d Per ſe gregem faciebat cum Iudæis.

tibus edebat. Cum autem veniſſent, ſubtrahebat & ſegrega-

a Non cibos. Quia erant infirmi, vel, ſi infirmi pro more ſuo ſcandalizarentur. b Quaſi diſcernerent cibos.

d bat ſe, * timens eos, qui ex circunciſione erant. Et † ſimulatio- 1

a Qui erant Antiochiæ. b Doctor Gentium. c A Gentibus ſubtractus. 2

ni eius conſenſerunt cæteri Iudæi, ita vt Barnabas duceretur

a Iudaicæ conuerſionis. Ego ſolus.

ab eis in illam ſimulationem. Sed cum vidiſſem quod non

e a Non quantum ad intentionem, ſed. Quia per hoc peribat veritas, vt Gentes Iudaizarent.

† recte ambularent ad veritatem euangelii, dixi Cephæ

f a Quia pro his ſanandis dictum eſt, vt omnes illius obiurgatione ſanarentur. b Qui fuit in ritu Iudaico dimiſit, quod qui non fuerunt facere debuerant. c Natione & genere. d Gentilium non Iudæorum ritu.

coram omnibus. Si tu cum Iudæus ſis, gentiliter & 3

a Quia ſcit nihil conferre 4

b Quæ omnia quæ vident in te, putant neceſſaria ſaluti.

g non iudaice viuis, † quomodo Gentes cogis iudaizare? 5

a Reſti. Quod, non auderet, niſi ſe non imparem ſentiret.

A Ab æmulis nouæ legis dicebatur Paulus gratiæ prædicator egregius, dãnare legem Moyſi vt ſacrilegã, nec Deo mandante ſcriptam, & ideo etiam ipſe Iudaizauit, oſtendens non eſſe eam ſacrilegam Iudæis, vt eſt idololatria Gentib. nec tamen eſſe neceſſariã ſaluti. (Aug. vbi ſup.)

✻ Hier. Galatharum infirmitas compellit eum narrare, quod nec ipſi apoſtolorum principi pepercerit, (ſpalam.) veritatem euangelij non libere defendenti, ſicut etiam ad profectum Corinthiorũ manifeſtat viſionem, quam annis quatuordecim celauerat. Hoc (* ab illa.) autem totum ait, vt oſtendat ſe nũquam circunciſionis fuiſſe factorem, quod de illo falſi apoſtoli confingebãt. Vnde & alibi dicit. Ego autem, fratres, ſi circunciſionẽ prędico, quid adhuc perſecutionẽ patior? († recto pede. Galat. 5.)

* Theoph. Plerique (†cur.) exiſtimant hic Petrum a Paulo inſimulari hypocriſeos, at vero rem aliter habere conſtat. Quæcumque enim videtur dicere aduerſus Petrum, cõſilio quodam

B dicta ſunt ac facta. Petrus namq; cum Hieroſolymis eſſet, permittebat circunciſionem: haud.n. licebat funditus ab lege diuertere. Verũ in Antiochia profectus, conueſcebatur gentibus. Quũ ergo in Antiochiã veniſsẽt Hieroſolymitę aliquot, ſubducebat ſeſe a gentib. ne Hieroſolymitanos offenderet, ac ſimul vt daret Paulo cõuenientem increpandi occaſionẽ. Propterea & Paulus obiurgat, atque Petrus ſuſtinet. Sic.n. facilius diſcipuli transferri ab inſtituto potuerũt, accuſato præceptore, danteque ſilentium, in faciem proinde reſiſtere, figura erat tanquam ſi pugna reuera fuiſſet, non coram diſcipulis ſe mutuo increpuiſſent, vehemẽter.n. eos offendiſsent. Iam vero in publico formata pugna, ac veluti ſtudio parata, correctio diſcipulorum erat. Neque.n. quicquam contradicit, vnde planum eſt, quod correptionẽ Pauli, æquo animo tulerit atque ſuſceperit.

b *Quia reprehenſib. er.* * Hier. Non ideo reprehenſibilis erat, quia cũ illis edebat, ſed quia poſtea propter homines ſe ſubtrahebat.

c *Prius enim quam ve. qui.* Quidã æmulatores legis, qui æquo iure Chriſtũ & legẽ venerabantur quos timens non miſcebatur Gentibus. Quod ſi ſolũ eſset, non eſset reprehẽſibile. Sicut & ipſe Paulus pro ſcandalo aliquãdo ceſſit. Sed in hoc (Aug. vbi ſup.) erratum eſt, quod Gentes cogebat Iudaizare.

d *Et ſimulationi eius conſenſ.* ✻ Theophyl. Hypocriſim rem ipſam appellat, nõ enim vult detegere mẽtẽ Petri. Simul autẽ propter eos, qui vehementer legẽ tuebantur, hypocriſim (Inter epiſt. Aug eſt 11 inter epiſt. Hieron. 89.) aut ſimulationem appellauit hoc, vt funditus tollat eorum affectum & perpenſionem.

e *Sed cum vi.* Hier. ad Aug. Paulus in Petro non potuit reprehendere quod ipſe fecit, nec arguere ſimulationẽ, cuius & ipſe reus erat. Sed fuit hęc reprehẽſio diſpẽſatoria, nõ vera. Nec Petrus peccauit, nec Paulus procaciter arguit. Petrus autem fuit huius decreti auctor, legẽ poſt euangeliũ non eſſe ſeruãdam, qui poſt viſionẽ linthei ad Cornelium intrauit, & cum Gẽtibus comedit. Qui etiã quęſtionem de hac re ſoluit. Cũ

C .n. Paulus & Barnabas iã cõuerſis multis Gẽtibus veniſſent Antiochiã, quidã de Iudęa dicebant, ſine lege Moyſi neminẽ poſſe ſaluari, tũc vtrique de hac quęſtione aſcenderũt Ieruſalẽ ad apoſtolos. Petrus vero ait. *Deus dedit illis ſpiritũ ſicut & nobis, et nihil diſcreuit inter nos et illos fide purificans corda eorũ. Quid ergo tentatis Deũ, imponere iugum, quod neque nos neq; patres noſtri portare potuimus?* Sed per gratiam credimus ſaluari ſicut & illi. Petrus itaque bene ſenſit de abolitione legis, ſed ſimulauit pręt timore Iudæorũ, ne occaſione gẽtium a fide recederet, & ſic perderet ſuũ gregẽ. Simulauit autem & Paulus pro ſimili metu, vt in circũciſione Timothei, & ipſe qui nutriuit comam ex voto vt Nazaræi, in Cenchris ex lege caput totõdit. Poſt multa etiam in Ieruſalẽ cõſilio Iacobi & presbyterorum purificatus ſecundum legem intrauit in templum & hoſtiam obtulit. Ecce quomodo Iudæus Iudæis.

Aug. vero de Gẽtibus credentes dicit legis onere liberos eſſe, de Iudęis legi eſſe ſubiectos, nec peccare ſi circũcidunt & ſacrificãt, ſi modo ſpẽ ſalutis in eis nõ cõſtituant. Nec peccat Petrus ſi Iudaizat, ſed quod Gentes cogit Iudaizare ſuo exemplo, in quo ſcit Paulus eum reprehendit vt doctor gẽtium, vt ſit reprehenſio vera, non diſpenſatoria.

* Hier. Sed ſi poſt euangelium bene facit qui Iudaizat in ſacrificijs & cæteris, in hereſim labimur Cherinthi & Hebionis, qui propter hoc ſunt anathematizati, quod euangelio miſcuerũt cultus legis. Qui cũ volũt & Iudęi & Chriſtiani eſſe, neutri ſũt. Et ſi tales ſuſcipimus vt in eccleſia Dei faciãt quod fecerũt in ſynagoga ſathanę, nõ illi Chriſtiani fient, ſed nos Iudæos facient. Sũt vtique Iudęorũ ceremonię omnibus mortiferæ fidelibus. *Finis.n. legis Chriſtus.* Itẽ, *lex & prophetæ vſque ad Ioannẽ.* Et *conſummabo teſtamentũ nouum ſuper domum Iſrael.* non dicit populo gentiũ, ſed Iudęis, vt nõ in vetuſtate literæ viuãt, ſed in nouitate ſpiritus. Nec ſũt illę cęremonię res indifferentes inter bonum & malum. Si obſeruandę ſunt, ſalutem afferunt. Si autem non afferunt, non ſunt obſeruandæ.

* Theophyl. Neque hęc dictio perturbet, non enim vt condemnet Petrum hęc dicit, ſed propter eos, qui hinc fructũ accepturi erant aliquem, ſi audirent quod Petrus increpitus eſſet, ceu lege detentus.

✻ Hier. Quamuis hoc faceret propter ſcandalũ Iudęorum tamen publice illum conueni, vt & Iudęis ſuperbia, & gentibus deſperatio tolleretur.

f *Dixi Cephæ,* Aug. Ipſe Petrus quod a Paulo fiebat vtiliter, libertate charitatis ſecũ, ac benigna pietate vtilitatis accepit. Atque ita exemplũ poſteris prębuit tanto ſanctius, quãto ad imitandũ difficilius: quo nõ dedignentur maiores ſicubi forte recti tramitẽ reliquiſſent, ẽt a poſterioribus corrigi. Laus itaque iuſtæ libertatis in Paulo, ſanctæ humilitatis in Petro. *Dixi Ce.* vt in eo qui primus eſt diſcant cæteri.

Hier. Hinc diſcant Galathę Petri auctoritate non eſſe Iudaizandum, qui in hoc reprehenſus eſt.

g *Quomodo Gen. co.* Non docentis imperio, ſed conuerſationis exemplo.

* Hier. Non ex operibus legis, ſed ſola fide ſicut gentes

☞ vitam

NICOLAVS DE LYRA.

1 Tim. eos. *ſcilicet ſcandalizare.*

2 Et ſimulatio. *cuius intellectus poſtea explanabitur magis ad veritatem euangelij in modo obſeruandi legalia. vt dicetur plenius.*

3 Coram om. *quia defectus erat publicus.*

4 Si tu cum Iu. ſis gen. & non iud. vi. *ſcilicet ante aduentum Iudæorum.*

5 Gen. co. Iudai. *non imperio, ſed facto, quia ex modo ſe habendi in legalibus aliqui Gentiles credebant eorum obſeruationẽ neceſſariam ad ſalutem. Ad maiorẽ tamen declarationem huius literæ & præcedentis ſciẽdũ, quod Hier. & Aug. videntur varia ſenſiſſe de legaliũ ceſſatione. maxime quo ad cęremonialia, de quibus eſt hic ſermo. Hieronymus enim diſtinxit duo tẽpora tantũ. Vnũ ante paſſionẽ Chriſti, in quo legalia habuerũt vim obligatiuam & expiatiuam ſuo modo. Aliud poſt*

✻ paſſio

Gen.

vitam in Chriſto inueniſſe te noſti, cur ſubtrahis te a genti-
A bus, tanquam a peccatoribus.

a *Nos.* Cōmendata auctoritate ſua iam rōnibus incipit agere, q. carnales obſeruantiæ poſt Chriſtū non ſunt obſeruādę q.d. Gentes non debent Iudaizare, quia nos, qui valuimus in lege, ſcimus eam nō iuſtificare, & ideo ea dimiſſa ad Chriſtum confugimus.

b *Scientes autē, quod.*

✻ Hieronymus. Opera legis, circuncisio, & ſabbathum, dies feſti, & cætera, quæ non propter iuſtitiam, ſed ad edomandam populi duritiam ſunt mandata.

✻ Chryſoſtomus. Vide, & hic, vt omnia circunſpecte loquitur, non enim ait,
B Reliquimus legem, vt malam, ſed vt infirmam. Cæterum in progreſſu declarat, non ſolum otioſam eſſe, verumetiam periculoſam.

c *Niſi per fidem Ie.* Nō ideo dicit ex fide, q. opera bona fruſtrentur, cū deus reddat vnicuique ſm opera ſua. Sed quia opera ſunt ex gratia, non ex operibus gratia, quia fides per dilectionem operans nihil operaretur, niſi ipſa dilectio dei diffunderetur in nobis per ſpiritumſanctum, nec ipſa fides eſſet in nobis, niſi deus eam daret.

d *Omnis caro.* Nota quòd de Iudæis, ponit homo, de Gentibus, caro. Homo, ibi, *Scientes autem, quod non, &c.* Caro, ibi. *Propter quod ex ope. &c.*

e *Quod ſi quæren.* Bed. Si nos reuera cognouimus, non poſſe iuſtificari nos niſi tranſeuntes ad Chriſtū, nunquid patitur Chriſtus relabi nos ad id, qđ eramus? Qđ ſi pateretur, profecto miniſter nobis eſſet peccati, i. prioris ſtatus noſtri ſicut fuiſſet tranſeuntib. ad ſe miniſter iuſtitiæ. Vel. *Quod ſi quær.* Dixi, q. ex operib. legis non eſt iuſtitia, quod ſi nos, q. in lege maiores fuimus, inue. ſu. in ea fuiſſe pe. q. inde apparet, quia D quęrimus in Chriſto iuſtificari. quia cur in Chriſto q̄reremꝰ iuſtificari, niſi quia in lege nō eramus iuſti? Et ſi nos, q. in ea pfecti eramus, fuimus ex ea peccatores, tūc lex vbicunq; eſt miniſtrat peccatū. Et ſi lex miniſtrat peccatum, tunc ſi Chriſtus legem miniſtrat & peccatum, ſed nō eſt miniſter peccati, ergo nec miniſter legis. Quòd ſi forte videretur, quia eam ad impleuit. Sed abſit, q. eam miniſtrauerit docens eam poſt paſſionem ſuam ſeruādam. Etſi nō eſt miniſter legis, cur eā ſeruaretis?

f *In.* nō opinione habiti, ſed rōne probat.

✻ Chry. Nā ſi non poteſt, inquit fides in eū iuſtificare, ſed opꝰ E eſt rurſum amplecti legē, & ſi poſteaquā legē reliquimus ob Chriſtum, nō iuſtificamur ex legis omiſſione, ſed cōdēnamur, cōperiemus illum eſſe cām condemnationis, cuius gratia cum legem reliquerimus, ad legē vltra recurrimus, Vides in quantam abſurditatis neceſſitatē coegit orationē, q̄que valide pugnet. Induiſti Chriſtū, mēbrū factus es dñi, & adhuc circa legem ſerp s?, Videlicet veritus legē ac ritus illos omittere? At nequaquā timeres legē, niſi fidem contēneres, vt q̄ imbecillis nec per ſe valeat conferre ſalutē. Quòd ſi nō eſt neceſſe ſeruare totā, nec partem quidē ſeruare neceſſe eſt. Et ſi ſeruāda eſt, tota ſeruanda eſt. Si tota ſeruanda eſt, non oportet auſcultare Chriſto, aut ſi Chriſto auſcultabimus, legis trāſgreſſores efficiamur oportet. Si oportet eā ſeruare, qui nō ſeruāt tranſgreſſores ſunt, huius aūt tranſgreſſionis Chriſtus nobis auctor eſſe deprehendetur, (qui nobis eſt auctor ſalutis) nam ipſe legem ſoluit, eam, quæ talia præcipit, & F alijs, vt ſoluerent præcepit. Poſt hæc cum ſermonem eo reduxiſſet, vt videretur abſurdus, nō iam erat opus probationum

a ¶Non proſelyti. ¶Sumus. b ¶Peccatores quidem, ſed non, vt Gentes idololatræ, & immundæ. c ¶Peccatores viſus eſt dici valde iniquos, non de his, qui cum iuſte ac laudabiliter viuant, non ſunt ſine peccato. d ¶Sed tamen.

a Nos natura Iudęi, & non ex Gentibus peccatores. Scientes 1

b a ¶Quantuſcunque in lege. ¶Iudæus. b ¶Quæ ſunt de ſacrificiis, & aliis legibus. ¶Nullo denique modo. 2

c autem, quòd nō iuſtificatur homo ex operibus legis, niſi p 3

a ¶ideſt, qua creditur in Chriſtum. b ¶Ergo etiam nos Iudæi, ſicut & Gentes. c ¶Opera ſunt ex gratia, ſed non ex operibus gratia.

fidem Ieſu Chriſti, nos in Chriſto Ieſu credimus, vt iuſtifice 4

a ¶Quia ipſa prima eſt ex qua impetrantur cætera. b ¶Aliquomodo. c ¶Quia Iudæus non eſt iuſtus ex lege, multo minus caro, ideſt, peccator ex Gentibus

mur ex fide Chriſti, & non ex operibus legis. † Propter qđ

a ¶Gentilis.

d ex operibus legis non iuſtificabitur omnis caro Quod ſi q̄ 5

e a Sed ſi dicitis nos peccaſſe, quod legem dimiſimus, & in Chriſto iuſtitiam quærimus, tunc qui hoc præcepit eſt peccati miniſter, ſed nunquid, quaſi dicat mirum eſt, ſi quis dicat.

f rentes iuſtificari in Chriſto, inuēti ſumus, & ipſi peccatores, 6

NICOLAVS DE LYRA.

paſſionem Chriſti in quo legalia ſecundum ipſum ſtatim erant mortifera, ita q. ſeruantes ea mortaliter peccarent. Et conſequēter habuit dicere, q. apoſtoli poſt paſſionē Chriſti nunquam ſeruauerunt ea ſecundum veritatem, ſed ſolū q̄dā pia ſimulatione ſcilicet, ne ſcandalizarent conuerſos de Iudæis, & aliorū conuerſionē impedirent. Quæ quidē ſimulatio non eſt ſic intelligenda q. actus illos ſecundum rei veritatem non facerent, ſed quia non faciebant illos tanq̄ legis cæremonias obſeruantes, ſicut ſi quis pelliculā mēbri virilis abſcinderet non cauſa circuncifionis ſeruādæ, ſed ſanitatis recuperandæ. Sed qm̄ indecēs vr̄, q. apoſtoli pp ſcandalū occultarent ea, q̄ pertinēt ad veritatē vitæ, & doctrinæ, & q. ſimulatione vterentur in his, q̄ pertinent ad ſalutē fideliū, iō conuenientius diſtinxit Aug. tria tp̄a. Vnū ante paſſionē Chriſti, in quo legalia curſum ſuū habuerunt. Aliud aūt poſt diuulgationē euangelii, in quo legalia ſunt mortua, & mortifera. Tertiū eſt tp̄s mediū, ſ. a paſſione Chriſti vſque ad diuulgationē euangelii, in quo legalia fuerunt mortua, quia nullā vim habebant, nec aliquis ea ſeruare tenebatur. tñ non erant mortifera, quia cōuerſi de Iudaiſmo poterant illa licite ſeruare, dū tñ non ponerēt in eis ſpē reputantes illa ſibi neceſſaria ad ſalutē, quia ſi ſine eis fides Chriſti iuſtificare non poſſet. Hæc autē licentia ſeruandi ad tp̄s legalia, fuit ex inſtinctu ſpiritusſancti, quia ſi cōuerſis de Iudaiſmo ad fidē ſtatim fuiſſet inhibitus legis ritus, ſicut conuerſis de Gentilitate idololatriæ cultus, videretur, q. lex ſemper fuiſſet mala ſicut idololatria, nec per conſequens a deo data fuiſſet. Illis autem, qui conuertebantur de Gentilitate non inerat cauſa talis obſeruantiæ. propter quod Paulus circuncidit Timotheum ex matre Iudæa natum, Act. 16. a. Titū vero, qui natus fuit ex Gentilibus, noluit circumcidere, vt prædictum eſt. Gentilibus tamē impoſita fuit ad tp̄s obſeruatio aliquorum legalium, vt habetur Act. 15. ſ. q. abſtinerēt ab immolatis ſimulacrorum, & ſanguine ſuffocato, non tanq̄ neceſſariis ad ſalutem, ſed ad amicabilem ſocietatem Iudæorum, & Gentilium adinuicem. Nam illo tēpore Iudæi abhorrebant iſta comedere, ſicut etiam frequenter contingit, quòd aliquis exiſtens in ſocietate alterius, abſtinet a cibis ſocio ſuo abominabilibus. Procedente vero tempore, ceſſante cauſa ceſſauit, & effectus. igitur apoſtoli de Iudaiſmo conuerſi tempore intermedio, ſ. a paſſione Chriſti vſque ad publicationē euāgelii, leguntur aliquando ſeruaſſe legalia licite modo prædicto. Sed contra hoc videtur, quod hic dicitur, quòd Petrus fuit reprehenſibilis ex tali obſeruatione. Dicendum, quòd non peccauit ex facto, quod erat ſibi licitum, vt dictum eſt, ſed ex modo faciendi, quia in hoc nimiā diligentiam adhibebat, ne Iudæos offenderet, ita quòd ex hoc ſequebatur ſcandalum Gentilium, in tantum, quod aliqui inducebantur ad credendum, quòd talis abſtinentia ciborum in lege prohibitorum eſſet neceſſaria ad ſalutem. Et propter hoc Paulus, qui erat Gētilium apoſtolus ipſum publice reprehendit, & Petrus audito periculo Gentilium ſibi acquieuit. pp quod licet peccauerit in modo obſeruandi, (propter quòd verè reprehenſibilis fuit, vt ſcribit hic Paulus in ſcriptura catholica, in qua nihil eſt falſum) fuit tamen peccatum veniale, quod bene fuit poſt confirmationem ſpiritusſancti in apoſtolis. Vnde dicit Io. 1. canon. 1. c. *Si dixerimus, quia peccatum non habemus noſmetipſos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt, &c.*

1 *Nos natu.* Hic ex prædictis infert concluſionem intentam, ſ. quod legalia per doctrinam euāgelicam, quam prædicauit ſunt euacuata, nec vlterius ſunt ſeruanda. Et primo oſtendit hoc generaliter. ſecundo ſpecialiter, ibi: Si enim. Circa primum facit talem rationem: Iudæi per fidem Chriſti contentam in euangelio iuſtificati dimittunt legalia, ergo Gentiles per eandem fidē iuſtificati, quales erant Galathæ, quibus ſcribebat, multo magis debent dimittere. Conſequētia patet, quia lex fuit data Iudæis & non Gentilibus. Antecedens probat apoſtolus per ſeipſum, & alios apoſtolos, dicens. *Nos natura Iudæi, & non ex gentibus nati peccatores.* i. nos qui ſumus natione Iudæi, & non ex Gentilibus nati fuimus peccatores ſupple quandiu fuimus ſub lege exiſtentes. 2 *Scientes autem, quia non iuſtificatur homo ex operibus le.* propter ſuam imperfectionem.

3 *Niſi per fidem Ieſu Chriſti.* Vnde, & patres veteris teſtamenti non fuerunt iuſtificati, niſi per fidem venturi.

4 *Et nos in Chriſto Ieſu credimus, vt iuſtificemur.* Per eandē. n. fidē iuſtificantur fideles noui teſtamenti, quia quē illi crediderūt venturum, iſti credunt veniſſe, & redēptionis myſteriū cōpleuiſſe. Sed qa pſeudo apoſtoli dicebant, q. fides Chriſti nō iuſtificat ſine legalium obſeruatione, ideo conſequenter hoc remouet, dicens. 5 *Quod ſi quæ. iuſ. in Chri.* ideſt, in fide Chriſti.

6 *Inuenti ſumus.* qđ eſt ſi hęc fides non iuſtificat abſq; legalib.

num apparatu ad confutationem, ſed ſatis erat negaſſe ac di-
A cere.

a ✠ *Abſit.* Siquidẽ aduerſus vehemẽter abſurda,& inuerecũda nihil op⁹ eſt oratorijs rõnib.ſed ſufficit abnegare ſolũ.

b *Ego.e.per le.*ſpiritualiter intellectam.

¶Quod Chriſtus peccauerit,qui legem deſtruxit, vel qui eam miniſtrauit, ego enim ſequar eius legem,deſtruxi rationabiliter viuendo,& docendo, & ſi reædifico, contra legem facio,nam per auctorem legis ipſam legem dimiſi,quaſi ei mortuus nullum ſenſum eius habens.

a nunquid Chriſtus peccati miniſter eſt? Abſit. Si n.q̃ deſtru-
b xi iterũ reædifico, præuaricatorem me conſtituo. Ego enim

¶Ad honorem dei. a ¶Et poſſum, quia. b ¶Concupiſcentiæ noſtræ in eo crucifixæ ſunt.

c per legem legi mortuus ſum, vt† deo viuã. Chriſto cõfixus

a ¶Non eſt in me iuſtitia mea ſed deo. b ¶ideſt, vetus homo. c ¶Nouus.

d e ſum cruci. Viuo autẽ iã non ego viuit vero in me Chriſtus.

a ¶Et quid eſt exponit. b ¶i bene poſſum operari. c ¶Corruptibili, in qua eſt incentiuum vitiorum,i.quod igne non vtor per fidẽ eſt,non per opera laborioſa. d ¶Cuius fides valere poteſt.

f g h Quòd autẽ nunc viuo in carne, in fide viuo filii dei, q dile-

a ¶Per hoc fides efficaciam habet. b Per dilectionẽ. c Quantus: Solum, non aliud ſacrificiũ. d Alias Non ſum ingratus gratiæ dei. Non abiicio,vel non ſum ingratus, vt aliud ei compararem.

i k xit me,& tradidit ſemetipſum p me. Non abiicio grãm dei.

¶Ergo non recipio legem,quod eſſet abiicere gratiam,nec debeo,quia. ¶Eſt. ¶Fruſtra.

l Si enim per legẽ iuſtitia, ergo Chriſtus gratis mortuus eſt.

c *Mor.ſum le.* ne carnaliter viuam.

d *Vt deo vi.* Nõ mihi,quod iam poſſum, quia cum Chriſto.

e *Confixus.* ideſt crux Chriſti extinxit in me ardorem peccati vt iam vltra ad id nõ extendar, Sed,

† Chriſto.

f *Viuo.* In virtutib⁹ vigorem bene operandi habeo,

g *Iam non ego.* Ille peccator, qui prius eram.

Augu. in pſal. 111.& trac. 22. in Io.

h *Sed Chri.* ideſt,nouitas Chriſti apparet in me. Ad quid ergo lex?

✠ Chryſo. Si contendamus legem ſtatuere, hoc ipſo reddunt tranſgreſſores,qui contendamus ſeruare, q̃ deus antiquauit. Moyſes dicit,Prophetã ſuſcitabit vobis,de fratribus vrĩs,ipſum ſicut me audietis, nimirũ de Chriſto loquẽs,Itaque,q̃ huic non obtẽperant,legẽ tranſgrediuntur. Itaque ſi nunc legi ſum auſcultaturus,legem ipſam tranſgredior.

B ✠ *Per leg.* ergo.*Mor.ſum.*non dicit lex mihi mortua eſt,ſed ego legi mortuus ſum,Senſus eſt. Quẽadmodũ exanimis ac mortuus non põt auſcultare p̃ceptis legis,ita nec ego,q̃ ex illius maledictione mortuus ſum. *Vt deo viuam.* dicendo autẽ. *Chriſto crucifix.ſum.* baptiſmũ recte ſignificat, cũ vero dicit, *Viuo aũt iam non eg.viu.vero in me Chriſt.* ſignificat ſequentem vitæ rõnem,per quam mortificantur membra. Quid aũt eſt viuit *vero in me Chriſt.* Nihil,inquit,gerit a me,q̃ nolit Chriſtus, Quemadmodum enim peccatum,ſi vicerit ipſum eſt, quod viuit in homine,animum ad quæ vult pertrahens, ita ſi eo mortuo, quæ Chriſto ſunt placita fiant,nec humana deinceps eſt huiuſmodi vita, videlicet ipſo Chriſto viuente in nobis, hoc eſt agente ac dominante.

Deut.18.

i *Quod aũt.* ✠ Idem. Quantũ ad veteris vitæ rõnẽ ac legem attinet,dignus erã extremo ſupplicio, oẽs.n.peccauerunt,& oẽs mortui eramus,ſi minus experientia, certe Iudicio. Cũ igitur lex accuſaſſet,& deus cõdemnaſſet: Chriſtus interueniens,ac ſemet exponens morti,nos omnes eripuit a morte. Itaque quod nunc viuo in carne, in fide viuo,hoc eſt,per fidem,quam habeo in ipſo,viuo, Nam ne id fuiſſet,nihil obſtabat,quominus interirent vniuerſi, quod & accidit in diluuio,ſed Chriſti aduentus,inhibens iram dei facit, vt per fidem viueremus.

C k *Et tra.ſe.*Attende,q̃ filius ſemetipſum tradidit,vt hic dicitur, *Et pater eũ tradidit.* Vt alibi ait apoſtolus. *Qui proprio filio ſuo nõ pepercit,ſed pro omnib.nobis tradidit illũ.* Iudas igit̃, quid fecit: Vides,quia non quid faciat homo cõſiderandũ eſt,ſed quo animo, & voluntate faciat. In eodem facto inuenimus deum in quo inuenimus Iudam. Deũ benedicimus,Iudam deteſtamur. benedicimus charitatem, deteſtamur Iudæ iniquitatem. Deus cogitauit ſalutem noſtrã, qua redempti ſumus. Iudas cogitauit precium, quo vendidit dominum,filius precium, quòd dedit p nobis. Diuerſa facta facit, cum tamen ſit vna res ex diuerſis, ſi eam intueamur. vnũ amandum, alterum damnandum, vnum glorificandum, alterum deteſtandum inueniemus.

✠ Chryſo.Quid facis o Paule dum cõia proprie tibi vendicas, quæque pro toto terrarum orbe facta ſunt, tibi facis peculiaria? non enim dixiſti,qui dilexit nos, ſed qui dilexit me.Atqui euangeliſta dicit, Sic deus dilexit mundum. Et, ſed pro nobis omnib.tradidit illum Cum conſideraret apoſtolus infirmitatem humanæ naturæ,& ineffabilem dei ſolicitudinẽ,tum quibus illũ malis liberaſſet quæ bona largitus eſſet, inflãmatus illius deſiderio,hunc in modũ loquit̃. Q̃nquidẽ, & prophetæ non raro deũ cõem, ſibi proprium faciunt,hoc modo loquentes. Deus deus meus ad de luce vigilo.Præterea vero declarat hoc quoque par eſſe,vt quiſque noſtrum nõ minus gratias agat Chriſto, q̃ ſi ob ipſum ſolũ aduenieſſet.Neque.n.recuſaturus erat,vel ob vnum tãtam exhibere tentationem, adeo ſingulum quemquam hominem pari charitatis modo diligit, qua diligit orbem vniuerſum. Itaque victima quidem,pro tota oblata eſt natura, ac ſufficiebat omnibus ſeruandis: Cæterum ſoli,qui crediderunt,ſunt quibus vſui fuit beneficium, &c.

l *Si enim per leg.iuſtit.ergo Chri.* ✠ Idem.Si mortuus eſt Chriſtus,clarum eſt legẽ non poſſe iuſtificare nos. Q̃d ſi lex iuſtificat, ſuperuacanea eſt Chriſti mors. Et qui poſſit videri hoc rõni congruens,rẽ tantã, tã adorandã,ac reuerendam, oẽmq;ſuperãtẽ hominũ cogitationẽ,tã ineffabile miſteriũ, quod patriarchæ quidẽ parturiebant, prophetæ vero prædixerunt,angeli videntes obſtupuerunt, tum q, caput eſt diuinæ erga nos ſollicitudinis,apud oẽs creditũ ac receptum, hoc fruſtra,& incaſſum factũ dicere? Ergo cum conſideraret inſignẽ abſurditatem, ſi tantã talemque rem ſuperfluã dicerent ſuperflue fuiſſe factam, hoc enim colligebatur ex his,quæ faciebant, etiam conuicijs obiurgat illos dicens.

CAP

NICOLAVS DE LYRA.

1 Nun.Chri.pec.mi.eſt. *q.d. hoc inconueniens ſequetur ex quo tradidit fidem non iuſtificantem.* 2 Abſit. *q.d. hoc patet falſum ex prædictis,quia ſupra, probatum eſt,quod doctrina euangelica eſt a deo inſpirata,& perfecta,quod non eſſet,ſi iuſtificaret,nam in hoc cõſiſtit legis perfectio.* 3 Si e.*hic oſtendit particulariter,quod legalia ſint abiicienda ſuiipſius exemplo,di.* Si enim,quæ d.*ſcilicet,legalia,quæ docui debere relinqui.* 4 Ite.re.*obſeruo tanquam neceſſaria ad ſalutem,& alios ad hoc induco.*

5 Præ.me.*ideſt,facto confiteor me erraſſe. Quod abſit ideo ſubdit.*

6 Ego enim per Le.*ſcilicet nouam.*

7 Legi,&c. *ſupple veteri.*

8 Mort.ſum.*inquantum euacuat legalia,ſicut dictũ fuit Ier.31.f. Ecce dies ve.di.do.& ſaciam domui Iſrael, & domui Iuda fœdus nouum,ſecundum pactum,quod pepigi cum patribus veſtris. Per hoc enim, quod dicitur: Non ſecundum pactum. per quod intelligitur lex Moſaica,oſtenditur,quod per legem nouam erat euacuanda.*

9 Vt

9 Vt.d.vi. *per Chriſti gratiam,ideo ſubditur.*

10 Chr.con.ſum.cr. *per compaſſionẽ ex fide procedẽtẽ.iõ ſequit[ur]*

11 Vi.au.iam non e.*habitans in me per gratiam viuificantem.*

12 Quod au.nunc vi. *per Chriſti gratiam.*

13 In carne.*ideſt,adhuc exiſtens in carne paſſibili.*

14 In fi.vi.fi.dei. *qui in reſurrectione dabit mihi corpus immort[a]le.* 15 Qui di.me. *Ex dilectione enim maxima voluntarie mortem ſubiit pro ſalute noſtra,& quia tanta gratia non eſt negligenda ſed veneranda. ideo ſubdit.*

16 Non ab.gra.dei. *ideſt,abiectam non reputo,quod tamen eſſ[et] ſi abſque legalibus non ſufficeret ad ſalutem,ideo ſubditur.*

17 Si e.per le.iu. *ſupple habetur.*

18 Ergo Chri.gr.mo.eſt.*i.ſine cauſa,ex quo ſine hoc habebat[ur] iuſtitia,quæ facit hominem dignum vita æterna. Galathæ vero habebant pro inconuenienti quòd fruſtra fuiſſet mors Chriſti, & per conſequens debebant inconueniens reputare illud ex quo ſequebatur,ſcilic[et] quòd obſeruatio legalium iuſtificaret, vel eſſet neceſſaria ad ſalutem*

CAP

ADDITIO.

In ca.2.ubi dicitur in poſtil.*Ego enim legem.*ſcilicet,nouam.

Hoc q̃ dicitur. *Per legem legi mortuus ſum.* ſm gl. intelligitur, q̃ per legem ue.te.ſpiritualiter intellectam mortuus ſum legi,ne carnaliter in ea uiuam. Vel ſic.*Per legem mortuus ſum.*ideſt,p auctoritatẽ legis ipſam dimiſi. & ſic ipſa lex Moſaica denũciat ſuã dimiſſionẽ. Ad q̃d allegant̃ in gl.tres auctoritates. Prima Deu.

18.d.

18.d.*Prophetam ſuſcitabo tibi de medio fratrum tuorum.* q̃ quidẽ auctoritas bene intellecta notat,q̃ propheta,ſ.Chriſtus,ſuſcitãdus erat, cui erat credendum tanq vero legiſlatori,prout plan[e] fuit oſtenſum in additione ſuper prædictum cap. Deu.& ſic h[abetur] alia lex a lege Moſaica erat danda. Allegatur ſecundo ad hoc i[n] gloſ.illud Iere.31.q in poſtil.allegatur.Tertio allegatur illud p[s.] *Sacrificium,& oblationem noluiſti,aures autem perfeciſti mihi,*quo

A ad literam ſignificat, quòd ſacrificia, & oblationes, quæ erant de præcipuis cęremonialibus ve.te. non erant deo placita de ſe, vt ibidem exponitur in poſtil. Vnde hæ tres auctoritates quarum vna accipitur de libro legis, alia de prophetis. alia de pſalmis, ſunt ſatis efficaces ad oſtendendum, quòd legalia veteris teſta. erant euacuanda. D

CAP. III.

a O *Inſen.* Verba iraſcentis. O inſenſati Gal. qui nec circũuentos a pſeudo agnoſcunt.

✲ Theoph. Comparaturus fidẽ, & legem, Prius ſtultos eos appellat, non veluti legem Chriſti tranſgrediens, ſed ſeruãs,

CAP. III.

¶Dolendo. ¶Q Non ex lege, ſed ex fide iuſtitia eſt, & Chriſtus ex dilectione ſe pro nobis tradidit. ¶Et cum hæc omnia conſtent, & in his inſtructi fuiſtis. ¶Per increpationem commonet.
a ¶Per ſimile, vt quod ante oculos eſt non videatis, veritas ſe ingerit, & ei non creditis.

a b O Inſenſati Galathæ, qs vos faſcinauit, ve 1
¶Alias credere.
¶Dum per legem Chriſtus deſeritis, Chriſtus eſt a vobis proſcriptus ſicut a Pilato, & dũ inſufficientẽ creditis a crucifixorib no differtis.
c ritati non obedire? Ante quorũ oculos 2
a ¶Quamuis ſitis faſcinati, & ſtulti, tamen. 3
d Ieſus Chriſtus † proſcriptus eſt, & † in vobis crucifixus. Hoc 4
e ſolum volo a vobis diſcere. Ex operibus legis ſpiritum acce- 5 6
¶Et quia ex fide, ergo adeo ſtulti. ¶Sancto.
f piſtis, an ex † auditu fidei? Sic ſtulti eſtis, vt cum ſpiritu 7 8
a ¶Initium ſalutis habueritis. b ¶Cum prouectiores per carnem. i. carnales quæritis conſummatira quibus iuſtitię, nec initium poterat haberi.
c ¶Non conſummamini, ſed habita perditis. Et omnino
cœperitis, nunc carne conſummamini? Tanta paſſi eſtis 9 10

Non enim ſimpliciter fratrem ſuũ ſtultum appellans, reus eſt, ſed temere. Iſti autẽ omnes iuſtiſſime ſtulti vocati ſunt, qui tot, tamq; varia bona non ſentientes, vtilem Chriſti mortem inutilem faciũt.

An. quo. oc. Aug. in oculis, & ſenſib⁹ prudentiũ Chriſtus mortem, & diabolum dãnaſſe videtur, non ipſe damnatus eſſe. vnde Oſeas. *Ero mors tua o mors.* Et hæc eſt virga Moyſi, quæ verſa B in ſerpentem, deuorauit ſerpentes magorũ. Hic eſt ſummus ſacerdos in lege, in cuius morte, qui ſanguinẽ proximi fuderant ignoranter, & ob id metuentes ad ciuitatẽ refugij ſe contulerant, abſoluebant, & ſecuri fiebant a metu. Ita morte Chriſti dãnato ſuperbo ſalus noſtra procurata eſt. Qđ inſinuabat ineffabile nomen dñi ſcriptum in lamina ſummi pontificis, q erat tetragrammatõ; i. quatuor literarũ, quæ ſunt Ioth, He, Vau, Heth, ideſt, principiũ paſſionis vitæ iſte. Q. Ille cuius iſte legalis ſacerdos gerit perſonã eſt nobis per perſonã auctor, & reparator vitæ per Adã amiſſæ. vnde: *Qui aſcendit ſuper oc. dominus no. illi.* Occaſum. n. mortis Chriſtus aſcendit, i. triumphauit, diabolũ, & mortẽ ſuperando. Sed oculis ſtultorũ vř condẽnatus, & in eorũ ſenſu tantũ crucifixus, vt homo in quo nulla ſpes ſit. In illis viuit Chriſtus, in iſtis eſt mortuus.

b *Faſcinauit.* Faſcinus, qñ magicis deluſionib. aliter, quædã oculis hominũ oñduntur, quam ſunt. Dicitur ẽt faſcinus vulgo, qui nocet infantib. Dicuntur. n. quorundã oculi viſu vrẽtes, dum & hic eorum actus faſcinatio dř, & põt fieri, vt huic peccato inſeruiant dæmones. Similiter inuidia tanquã faſcinus vrit. Inuidus enim non modo ſibi nocet, ſed & his in q. bus aliqua bona eſſe incipiunt, vnde Salomon, *Faſcinatio malignitatis obſcurat bona.* Sic factum eſt, vt inuidi tanquam faſcinantes nocuerint Galathis, nuper in Chriſto renatis, vt ijdem Galathæ fidei ſtomacho nauſeante cibum ſpiritus e- C uomuerint.

c *An. quorum ocu.* Vere faſcinati, qa ante oculos, i. in veſtra pręſentia ille tantus, qui eſt.

d *Ieſus Chri. proſcr. eſt.* ideſt, exhæredatus, & hoc *in vobis.* In alijs non deberetis pati, vt regnum, & hæreditatem ſuam amitteret, nedum in vobis.

Vel. *Ante quorum ocu. proſcri.* i. proſcriptio eius, ita fuit vobis nota, quaſi ante vos eſſet facta, & *in vo.* i. in intellectibus vřis erat crucifixio, vt vel ſciretis qualiter facta, & quid contulit.

Pro. eſt. Bed. i. hęreditatẽ ſuã amiſit voſ ipſos. Qđ aũt ait crucifixus, pondere pronunciationis indiget cum dolore.

✲ Theoph. Atqui Hieroſolymis crucifixus eſt, quomodo ergo dicit, quòd ante oculos, & ĩ vobis? Quoniam fidei oculis viderunt crucem exactius, quã qui tum corã aſtiterunt, conſpexeruntq;. Nã E pleriſque eorum, qui corporaliter viderãt, nihil cõmodauit hi autem, etiamſi oculis non vidiſſent, per fidem exactius cõtemplati ſunt. Viua veluti imagine expreſſa depictus eſt per prædicationem, vos vero credentes prædicationi, ceu præſentem ipſum conſpexiſtis.

e *Hoc ſo. vo.* Cõmotis per increpationẽ, probat q lex nõ eſt obſeruanda, quia non ex ea, ſed ex fide veniunt omnia neceſſaria, ſpiritus, iuſtitia, benedictio. Q. Quamuis faſcinati, & ſtulti tñ. *Hoc vo. a v. diſ.* quia hoc adeo euidens eſt, vt & ſtulti docere queant. Solũ ſi nihil aliud eſſet, hoc ad probandum ſufficeret, cum conſtet, quia *ſpi. ac. an ex operi.* vbi labor quẽ nunquam habuiſtis. *an ex fi.* quæ auditus facilitate venit.

f *An ex au. fi.* Aug. Vtique ex fide, non ex operib. legis. Ab Apoſtolo. n. prædicata eſt eis fides, in qua prædicatione aduentũ, & pręſentiam ſpirituſſancti ſenſerant. Et eſt ſenſus. Si in illis operib. legis eſſet ſalus veſtra, non daretur vobis ſpirituſſanctus, niſi circuncisis. Sed fuit datus vobis, antequam opera legis haberetis. Sciendũ, q nunc de operib⁹ maxime tractat, q̃ ſunt in ſacramentis, q̃ non ſunt neceſſaria vbi gřa fidei eſt. Bipertita ſunt. n. opera legis, partim in ſacramentis partim in morib. accipiuntur. Ad ſacramenta pertinent, circunciſio, ſabbathũ, neomeniæ ſacrificia, & huiuſmodi innumeræ obſeruantiæ. Ad mores aũt. *Non occides, non mœchaberis & huiuſmodi.* In obſeruantijs, ſi non intelligantur, ſeruitus ſola eſt. Si autẽ obſeruentur, & intelligantur, non modo nihil F obſunt

In hunc lo.

Opera legis bipertita.

Deutero. 5. b.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. III.

O *Inſenſati Ga.* Poſtquã apoſtolus improbauit errorẽ de legaliũ obſeruatione cũ euangelio ex perfectione legis euãgelicæ, hic conſequenter idẽ facit ex imperfectione legis Moſaicæ. Iſta tñ diuiſio nõ eſt pciſa, quia in pcedẽtib. poſita ſunt aliqua de imperfectione legis Moſaicæ, & ecõuerſo in ſequẽtib. aliqua ponũtur de pfectione legis euãgelicæ. Sed hæc diuiſio accipitur ſm id, qđ principalius intelligitur. Et diuiditur in duas partes, quia primo Galathas increpat, ſcđo ppoſitũ declarat, ibi: *Qui ergo.* Prima adhuc in duas, qa primo ppoñit ſuã interpretationẽ. ſecundo interpretationis rationem, ibi: *Hoc ſolum.* Circa primum dicit.
1 *O inſenſa. Galathæ. quis vos faſcina.* Ideſt, adulando decepit.
2 *Non obedi. ve.* ſ. euangelicæ, per q̃ legalia ſunt excluſa. Licet enim apoſtolus ſciret eos eſſe deceptos per pſeudo apoſtolos, tñ q̃rit, qs vos faſcinauit? non ignorans, ſed admirans eorũ inſtabilitatẽ, ſicut Gene. 3. b. dicitur. Adã vbi es? non ex ignorantia. Sciẽdum ẽt, quod faſcinatio aliquando accipitur pro illuſione ſenſuũ qua aliquis non aduertit ea, quæ ſunt ante ipſum, & ſic erat de Gal. quia iniuriam factam Chriſto per falſos apoſtolos in præſentia eorum non aduertebant. ideo ſubditur.
3 *An. quo. &c. pro. eſt.* i. condẽnatus per falſos apoſtolos, aſſerẽtes vobis, q fides eius non ſufficit ad ſalutẽ ſine legalib. & ſic cõdẽnant eum tanq̃ impotentem ad ſaluandum, cum tñ lex promittat de Chriſto venturo ipſum fore Saluatorem, vt patet per auctoritatem hic præcedenti ca. inductam. Lex enim frequenter accipitur pro toto ve. Teſta. 4 *Et in vo.* per eoſdem tanquam homo purus, hoc enim aſſerebant a tempore apoſtolorum aliqui pſeudo, ſiue hæretici, propter quod Iohannes in principio ſui euangelii compulſus fuit eius diuinitatem declarare, vt dicit Hierony. in prologo ſuper Iohannem. 5 *Hoc ſo.* Hic conſequenter ponit rõnem duplicem increpationis. ſecunda ibi Tanta. Circa primũ ſciendum, q in primitiua eccleſia baptizatis dabatur ſpirituſſanctus ſub ſigno ſenſibili per impoſitionẽ manuũ apoſtolorũ, ſicut patet Act. 8. & plurib. aliis locis, & ſic datus fuerat Galathis in fide Chriſti baptizatis. Non aũt ſic dabatur obſeruãtib. legalia, & ſic poterant aduertere, q legalia non erant ad ſalutẽ neceſſaria, niſi eſſent prædicto mõ faſcinati, & hoc eſt, q dicit. *Hoc ſo. vo. a vo.* i. audire, vt deceptio veſtra appareat ex veſtra reſponſione. 6 *Ex operibus le. ſpi. ac.* ſcilicet in ſigno viſibili.
7 *An ex au fi.* i. ex receptione fidei Chriſti per baptiſmum, quaſi dicat manifeſte patet per effectum, quod non poteſtis negare vos ex fide Chriſti recepiſſe. ideo concludit eorum deceptionem di. 8 *Sic ſtul. &c.* de Gentilitate recipientes immediate doctrinam euangelicam, quæ ſpiritualis eſt. 9 *Nunc, &c.* ſuper eam volentes recipere legalium obſeruationem. Quæ dicuntur iuſtitiæ carnis. Heb. 9. eo quod tollebant quaſdam immunditias, ex immundorũ tactu pueniẽtes, vt ex tactu morticini, mẽſtruatę, & hmõi, ex quib. hõ reddebatur inhabilis ad ingreſſum tẽpli.
10 *Tanta paſ. eſtis.* Hic ponitur ſecũda rõ, quia pati detrimẽtũ

obſunt. ſed etiam proſunt, ſi tempori congruant. Omne aūt A ſacramentum cum intelligitur, vel ad contēplationē veritatis, vel ab bonos mores refertur. Contemplatio veritatis in ſolius dei dilectione, & cognitione fundata eſt. Boni mores in dilectione dei, & proximi, in quibus duobus *tota lex pendet & propheta*.

Matt.22.d. a *Sine cau.* ideo dicit, quia multa iam pro † fruſtra. fide tolerauerant, & in ipſis paſſionibus charitate timorē vicerant. Sine cauſa ergo tanta paſſi erant, † Gen.15.b. Roma.2.a. Luc.2.d. qui a charitate, quæ in eis tanta ſuſtinuerat ad legem labi volebant.

† præuidens. † prius rem læ tam nunciauit. † Gen.22.d. b *Qui er. tri.* qa vos non ex operib⁹, quæ nunquam habuiſtis accepiſtis ſpiritū, ſed B ex fide, ergo poteſtis videre, quod ego, q habui opera legis, nō † execrationi ſunt obnoxii. † Deu.27.d. tamē per ea, ſed per fidem accepi poteſtatem dandi ſpiritum, & operandi miracula. De eo, q ſub lege fuerat, poteſt dubitari, ſed per ſimilitudinem iſtorum liquet.

✻ Theoph. Deus, inquit, q ſuppeditat † viuit. vobis ſpiritum, vt prophetetis, & linguis loquamini, qui operatur in vobis virtutes ſignorum, & prodigiorū, legiſne opera hæc faciebat, vtque, & vos hęc tranſigētes curaretis, vel per fidē, quam in Chriſtum ſuſcepiſtis? Planum eſt, quod per fidem. Qui igitur hac dimiſſa, per quam glorificabimini, ad abolitam abrogatamque legem curritis?

c *Cred. Abra.* ✻ Idem. Maxime vos fidei vim noſſe oportebat ex ſignis, quæ perfeciſtis. Quinetiam ad progenitorē veſtrum Abraham defigite oculos, de quo plurimus ſemper vobis ſermo eſt, & inuenietis quoque ipſum ex fide iuſtificatum. Si autem, qui ante gratiā vixit, ex fide iuſtificatur, mul- C to potius gratia donati, fide teneri debent.

d *Ad*

¶ i. ſine vtilitate. a ¶Hoc ego non affirmo, quia in vobis eſt ſi vultis proderit. hoc dicit ne deſperet.
b ¶ Miniſterio non auctoritate.
a †ſine cauſa, ſi tamen ſine cauſa. Qui ergo tribuit vobis ſpiritū 1
b ¶Miracula. ¶Inter vos. ¶Non vtique ex operibus, ſed ex fide, & ſi in hi, qui ibi varii non proſunt, cur ea quæritis. 2
& operatur virtutes in vobis, ex operibus legis, an ex auditu 3 4
¶... ex fide, ſicut & iuſtitia. a ¶ Credere. 5
c fidei? Sicut ſcriptū ē. † Credidit Abrahā deo, & reputatū eſt 6
a ¶Sufficiens cauſa. b ¶Quia Abraham iuſtus ex fide. c ¶ Quorum eſſe ſpirituale eſt ex fide. ¶ Iuſti. 7
d ei ad iuſtitiam. Cognoſcite ergo, qa qui ex fide ſunt, hi ſunt 8
e f filii Abrahæ.† Prouidens autem ſcriptura, quia ex fide iuſtifi 9
g cat gentes deus, †prænuntiauit Abrahæ, quia benedicentur 10 11
a ¶ i. in tuo ſemine. In tuæ fidei imitatione. b Non tantum Iudæi. c Quia auctoritas hoc dicit. 12
h in te omnes gentes. Igitur, qui ex fide ſunt, benedicenť cū 13
a Sicut Abraham benedictus eſt per fidem. 14
b Qui ex fide ſunt benedicentur. ex operibus enim legis non, ſed maledicentur. Et ideo non eſt intelligendum aliter, quam ſupra expoſuit, vt dicatur in te, in tuorum operum ſimilitudine. c Vt nequeant euadere maledictum. 15
i fideli Abraham. Quicūque enim ex operib. legis ſunt, † ſub 16
Tranſgreſſionis. 17
k maledicto ſunt. Scriptum eſt enim. † Maledictus omnis hō 18
a Non ſolum, cognouerit. b Non quibuſdam tantum. c Quod nullus poteſt, vnde, Petrus, Quid tentatis imponere nobis iugum, quod neque nos, neque patres noſtri portare potuimus.
qui non permāſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in libro le-
a Ita. b Non modo velit, ſed opere impleat. c Ex lege eſt maledictio, quod autem non ſit ex iuſtitia.
l gis, ut faciat ea. quoniam autem in lege nemo iuſtificatur
a Et ſi apud homines, qui falluntur b Ex verbis Abacuch. Vita æterna.
apud deum, manifeſtum eſt, † quia iuſtus ex fide † viuit. 19

d *Ad iuſti.* Iuſtitiam vocat hic peccatorum remiſſionem, D & bonæ vitæ obſeruantiam.

e *Proui.* Nō ſolū iuſtitia ex fide, ſed & benedictio. quia ſcriptura dicit: In te benedicentur, qđ eſt in tuæ fidei conformitate. Et ne alio vertas, dicit Moſen ſic ſēſiſſe. *Pro. q. ex fi. iu. Gen. de.* Prouidens, ideſt, oſtendens longe antequam fierent prouiſum, hoc, ſcilicet.

f *Quia ex fi.* Non ex operibus.

g *Prænun.* id eſt, oſtendit. Vel prænunciauit, ideſt, oſtendit prænunciatum eſſe, quòd *benedi.* in æterna beatitudine.

h *In te.* in tuæ fidei imitatione.

i *Quicunque enim ex.* Quod intelligēdum eſt, non de operibus, quæ ad mores, ſed quæ in obſeruationibus illis fiebant. Pro- E deſt lex in tabulis ſcripta, cætera onus ſunt.

k *Scrip. eſt.* Qui ex operibus legis ſunt, maledicti, quia ſicut ſcriptum eſt a Moyſe in Deutero. *Maledictus omnis hom. &c.* q.d. Multa præcepi, quę omnia nullus implere poterit, ſed in on⁹ data ſunt, & ideo omnes maledicti. In quo innuit deſiderandū eſſe Saluatorem, qui finem ponat his, & liberet non ſolū ab alijs peccatis, ſed a maledicto legis. Cur ergo Galathæ tranſeunt a gratia ad maledictum?

✻ Chryſoſto. Probat breuiter, quòd nullus legem impleſſet, vnde & execrationi erant obnoxij, & quòd fides iuſtificat. Poſteaquam legem nemo ſeruauit, ſed omnes ob tranſgreſſionem obnoxij erant maledicto, excogitata eſt quædā facilior via per fidem, quæ quod legi erat impoſſibile, per ſe redderet poſſibile.

l *Iuſtificatur apud deum.* Qui eum gratis colit, ſcilicet, nō cupiditate

NICOLAVS DE LYRA.

magnum ſine cauſa fatuum eſt, ſic erat de Galathis, propter qđ erant increpādi, ſicut fatui, & hoc eſt, quod dicit. *Tanta paſ. eſtis.* Quod exponitur dupliciter. Vno modo de perſecutionibus quas pro Chriſto ſuſtinuerant. 1 *Sine cauſa.* i. ſine vtilitate proueniente, imo cū detrimento. Minus. n. dicendo plus ſignificat. per deceptionē. n. pſeudo apoſtolorū dictæ ſufferentiæ perdiderant meritū, & cū hoc incurrebant peccatū. 2 *Si ta. ſi. ca.* i. ſi perſeueretis in errore. q. d. ſi abiiciatis errorē, recipietis iterū gratiā bona mortificata reuiuificantem. Alio modo exponitur de expēſis quas fecerant pro pſeudo apoſtolis, & ſic paſſi erant damnum in tpalib. & ſine vtilitate ſpirituali, imo cū detrimento bonorum ſpūaliū, & hoc videtur ſonare litera, cum dicitur. *Tā. paſ.* i. plura damna in tpalibus bonis. 3 *Qui er.* Poſt Galatharum increpationē, hic conſequenter declarat apoſtolus ceſſationem legaliū pp eorū imperfectionē. Et diuiditur in duas partes, qa primo hoc declarat per rōnē. ſecundo per ſimilitudinis adaptationem ca. ſe. Prima adhuc in duas, quia primo ponitur ratio, ſecundo ſoluitur tacita q̄ſtio, ibi: *Quid igitur.* Circa primū facit talē rōnē: Illa lex, q̄ non iuſtificat, nec benedictionē dei confert, nec, hæreditatē affert, tanq̄ imperfecta ceſſat adueniente lege iuſtificante. benedictionē dei conferente, & hæreditatē ēt æternā afferente. ſed ſic ſe hēt lex Moſaica ad euangelicā. ergo, &c. In hac rōne ſic procedit, ꝙ ſupponit maiorem tanquā manifeſte veram. Et declarat minorē quantū ad tres eius partes. primo primā, ſecundo ſecundam, ibi. *Prouidens autem.* tertio tertiam, ibi. *Fratres.* Primam autem declarat, ſ. quòd lex non iuſtificat, ſed fides Chriſti, dicēs. *Qui er. tri. vo. ſpi.* ſcilicet, in ſigno ſenſibili.

4 *Et operatur virt. in vo.* ideſt, miracula videntibus vobis. de quo certum eſt, quod ipſe eſt deus, quia talia fieri nō poſſunt, niſi virtute diuina. Facit ne hoc.

5 *Ex o. leg. an. ex. au. fi.* i. ex receptione fidei Chriſti, q. d. manifeſte patet per effectum, quòd hoc non eſt ex merito fidei, quia talia non fiunt ſeruantibus legem, ſed recipientibus fidem. Et cōfirmat per ſcripturam, di. 6 *Si. ſcri. eſt.* Gen.25.b. 7 *Credidit Abra. deo, & re. eſt ei ad iu.* & ſic ex fide Chriſti venturi iuſtificatus fuit, & non ex operibus legis, quæ per magnum tempus poſtea fuit data. ideo concludit. 8 *Cogno. er. quia qui ex fi.* credentes per fidem Chriſti iuſtificari. 9 *Hi ſunt.* ideſt imitatores fidei ſuæ, & per eam iuſtificati, ſicut, & ipſe. 10 *Prouidens autem.* Hic declaratur ſecunda pars minoris, ſ. ꝙ benedictio dei non habetur ex lege, ſed ex Chriſti fide, di. *Prouidens autem,* ideſt deus auctor ſcripturæ. 11 *Quia ex fi. iuſti. Gent. de.* & non ex lege, vt prædictum eſt. 12 *Prænunciau. Abra.* Geneſ.22. ante dationem legis longo tempore. 13 *Quia benedicent. in te. omnes Gen.* quod impletum eſt in Chriſto ab Abraham deſcendente ſecundum carnem, in quem ex omnibus Gentibus aliqui credunt, & plenius implebitur circa finem mundi. 14 *Igi. qui ex fi. ſunt.* ideſt, de numero fidelium. 15 *Benedi. &c.* quod non conuenit legalia ſeruantibus, ideo ſubditur.

16 *Quicunque, &c.* Aſſerentes, quòd ſine illis operibus non eſt ſalus.

17 *Sub ma. ſunt.* Quia non poſſunt illa implere, propter quod dicit Petrus Act.15. *Hoc eſt onus, quod neque nos, neque patres noſtri portare potuimus.* Sed contra videtur eſſe Hiero. in expoſitione fidei, ſcilicet, illos maledicendo, qui dicunt præcepiſſe deum aliquid impoſſibile. Dicendum, quòd aliquid eſt impoſſibile dupliciter. Vno modo ſimpliciter, & abſolute, & ſic loquitur Hieronym. Alio modo, quia non eſt bene poſſibile, ſicut de lyra, dicitur, quòd non poteſt ſeruari quando male ſonat, vt dicitur 5. Metaphyſi. & ſic dicitur, quòd Iudæi non poterant ſeruare, propter difficultatem ſeruandi, quia non poterant de facili ſeruare, & ideo multi erant tranſgreſſores. Quod autem tales ſint maledicti, probatur, per ſcripturam Deut.27.

18 *Maledictus, &c. vt faciat ea.* id eſt, opere impleat, quod tamen prædicti non faciebant. Et vlterius ad probandum, quòd lex non iuſtificet, infert ſcripturam, Abacuch.2. dicens.

19 *Iuſtus ex fide viuit.* Vita gratiæ,

1 *Le:*

a ¶Vt pro futuris impleatur, ſed pro temporalibus. ¶Nil mandat credendum. ¶Sed pro timore.
b ¶Aliter plectetur. ¶Non apud deum. c ¶Ex lege maledictio, non iuſtitia ſed Chriſtus.
a Lex autẽ non ex fide, ſed qui fecerit ea, viuet in illis. Chriſt⁹ 1
b a ¶Iudæos, qui ſub maledicto. b ¶Cur ergo vos ad id tenditis. c ¶Dum vt reus occiditur. 2
c nos redemit de maledicto legis, factus ꝑ nobis maledictũ. 3
¶Vt, Tu diſcipulus illius ſis. a ¶Ideo reputatus eſt maledictus, quia ſuſpenſus. 4
b ¶Vere mortuus eſt. Omnis, vt nemo Chriſtum excipiat. c ¶Pro ſuis ſceleribus, quod non Chriſtus. 5
d Quia ſcriptum eſt. † Maledictus omnis homo, qui pendet in 6
e a ¶Ita nos Iudæos redemit, vt etiam in Gentibus, quæ non ſub maledicto legis. 7
ligno, vt & in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Chrõ 8
a ¶Tandem vtique. b ¶ideſt beatitudinem, quam ſpiritus in arram datus promittit. c ¶Non per opera. 9
f Ieſu, vt pollicitationẽ ſpiritus accipiamus per fidem. Fratres 10
a ¶ideſt humanam conſuetudinem. b ¶Probo illud idem. c ¶Teſtibus, & morte teſtatoris. 11
†ſecundũ hominẽ dico, † tamen hominis confirmatũ teſta- 12
a ¶Vt dicat non valere, non bene factum eſſe. b ¶Vt aliter de rebus illis diſponat, ſed in auctoritate omnium. ¶Similiter. ¶Quem non fa ſe et deus. 13 14
mentũ nemo † ſpernit, aut ſuperordinat. Abrahæ dictæ ſunt 15

A pidıtate appetendi aliquid ab ipſo præter ipſum, vel timore amittendi. In ipſo enim ſolo, vera noſtra beatitudo eſt, & perfecta eſt.

a *Lex autem, &c.* Ex fide eſt iuſtitia, & vita, ſed lex nõ eſt ex fide. poſſet.n. videri, quia opera legis ex fide fierent, vt ꝑ eis ſperarent ęterna, qđ nõ eſt, ſed ex timore pęnæ illa ſeruabant.

b *Viuet in illis.* Non ait, qui fecerit eam, viuet in ea, cum præmiſiſſet, lex nõ eſt ex fide, vt intelligas, legem in hoc loco pro ipſis operibus, quę in illis obſeruationibus fiebant poſitam. Qui autẽ viuebant in his operibus, timebant vtique, ſi non ea feciſſent lapidationem vel crucem, vel aliud huiuſmodi pati. Qui B ergo fecerit ea, viuet in illis, non apud deũ id eſt, habebit præmium, ne iſta morte puniatur. Qui autem ex fide viuit cum hinc exierit, tunc magis habebit pręſentiſſimum præmium. Non igitur ex fide viuit quiſquis præſentia, quæ videtur, vel cupit, vel timet, quia fides dei ad inuiſibilia pertinet.

c *Factus pro nobis.* id eſt, reputatus non ſolum maledictus, ſed etiam maledictũ. Vel, Factus eſt rei veritate. *Maledictus.* ideſt, mortalis.

✻Theoph. Ne quis hic occurrat, vere, inquiens, qui nõ facit legẽ maledictus eſt, & vere fides iuſtificat. Vnde aũt perſpicuũ, ꝙ maledictio illa ſublata ſit? Indicat igitur ſolutã eſſe per Chriſtũ execrationẽ, dato.n. precio, per quod factus eſt ipſe maledictio redemit nos a maledictione legis, q̃ ipſe quidem euaſit, ceu legem implens, nos aũt obnoxij legi ſumus eiuſque rei, quippe, qui nequeamus eam perficere, æque ac ſi condemnatum quempiã adiudicatumq; morti, alias quiſpiã innoxius eximat a morte pro illo mortẽ ſubire volẽs, & eligens. Suſcepit igitur maledictionem, ex eo, ꝙ penderet, diſſoluitque maledictionem, q̃ nobis, quòd legem non impleremus, erat impoſita, ipſe tamen non ſubiectus huic. Legem enim impleuit, & peccatum non fecit. Eam autem ob rem ille factus eſt maledictio, vt ad gentes, qui lege non vtebantur, neque ea tenebantur, benedictio Abrahami, quę ex fide eſt, perueniat, in Chriſto Ieſu.

✻ Hiero. Sic eſt ſcriptum. *Si cui fuerit iudicium mortis, ſuſpendetis eum in ligno.* Non ideo maledictus, quia pendet, ſed ideo pendet, quia maledictus. Chr̃s ergo cui nõ erat iudiciũ mortis, nec cauſa ſubeundæ crucis, & maledicti reatus, pro nobis maledictũ ſuſcepit, quia omnes maledicti eramus, & debiti ligno, & ideo maledicti, quia non permanſimus in omnibus, quæ ſcripta erant in lege, D

d *Male, qui pen.* Q. Satis ad pęnam ſit, quòd ſuſpenſus moritur reus, & ꝙ illic eſt vſq; ad veſperã, vt tunc deponatur, & ſepeliatur, ne ſi ibi ſit diutius, maius ſit opprobrium, & macula generi eius.

Hier. In Hebræis, & noſtris nunc codicibus in Deuteronomio habetur. *Maledictus eſt deo.* In antiquis tamen Hebræorum codicibus non habetur nomen dei. Et puto poſt paſſionẽ domini ab aliquo appoſitum eſſe, vt nos, q maledictũ a deo credimus Chriſtum, infamaret. Sed non eſt hoc in cõtumeliam domini. Quid mirũ ſi maledictus dicitur deo, qui habet in ſe, E quod deus odit, ideſt reprobat, & dolet peccatum, ſ. & mortẽ. *Male.* i. mortuus, quia mors eſt maledictio, & maledictum eſt oẽ peccatum. Vel ipſum, quod fit, vt ſequatur ſupplicium. Vel ipſum ſupplicium, quod & vocatur peccatum, quia ex peccato fit. *Male. deo.* quia deus odit peccatum, & mortem noſtrã, cũ ad delendum eam miſit filiũ ſuũ.

e *Omnis.* ẽt Chriſtus, ne futuri hæretici negent eius veram mortẽ. Inſipiens honorificentia Chr̃m a maledicto, quod morti coniunctum eſt ſeparat. Pœna ergo peccati, cũ nõ ex benedictione neceſſario venit ex maledictione qua dr̃, Si tetigeritis morte moriemini. Vel maledictus, i. mortalis, mortalitas aũt ex peccato. Maledictio gemina culpę, & pœnæ. Vñ, & maledictio duob. modis dr̃, ſ. actiuè, & paſſiuè, ſ. ſecũdum culpam, & pœnam. Non ideo quis maledictus, qa crucifixus, ſed ꝙ in talem inciderit reatum, vt meruerit crucifigi, quod non Chriſtus. Et ideo licet ſit reputatus, tamen nõ fuit maledictus maledictione pœnę, & ſi culpę. Maledictũ duplex.

f *Fratres ſe. h. di.* Q. Probaui per rões, & auctoritates, ꝙ per fidẽ nõ per legẽ datur ſpiritus, iuſtitia, beatitudo: modo *dico.* ideſt, probo idẽ ſm humanam conſuetudinem. in qua quãuis ſæpe non ſit firmitas, *tñ firmum eſt teſta.* i. ab homine factũ ſuis hæredib. Similiter Teſtamentum dei lex non facit irritum, ſed præmittit cui factum eſt, i. Abrahæ, vt ex dantis, & accipientis dignitate videatur incommutabilis ſponſio. *Et ſemi.* ideſt Chriſto. Non quòd ad eum fieret promiſſio, ſed ad eum pertinebat, quia per eum promittebatur danda benedictio. F Et quòd ſemen illud Chriſtus ſit, non alius, notat ex verbis ſcripturæ, quæ eſt. In ſemine tuo benedicẽtur omnes gentes. Gene. 22. d. *Non dicit* ſcriptura *in ſeminibus.* ſicut faceret, ſi de multis

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Lex autem non eſt, &c.* Ly ex, tenetur hic materialiter, ſicut cũ dicitur: Ex ære fit ſtatua. & pro tanto dicitur, lex non ex fide, quia in lege veteri non fuerunt data præcepta de credendis. hoc enim pertinet ad legem nouam in qua facta eſt explicatio credẽdorum, propter quod Ro. 3. Lex vetus dicitur lex factorum, lex autem noua dicitur lex fidei. Nec eſt per hoc intelligendum, ꝙ patres veteris Teſtamenti fuerunt ſine fide, *ſine qua impoſſibile eſt placere deo,* Heb. 6 b. Multi enim ipſorum fuerunt ſancti, & deo placentes, ſed non habuerunt fidem explicitam, ſicut patres noui teſtamenti. in quo veritas aperte eſt per Chriſtum reuelata.

2 *Sed qui fe.* ſcilicet legis præcepta.

3 *Viuet, &c.* quia non incurret pænã mortis, q̃ tranſgreſſorib⁹ inferebatur, & ideo nõ dicit abſolute, viuet, ſed viuet in eis, vita corporali, vita vero ſpiritualis datur per fidẽ charitate formatã.

4 *Chriſtus nos re. &c.* ideſt, de pæna tranſgreſſoribus legis debita nos abſoluendo a debito ſeruandi eam. Et quia fecit hoc per ſuam paſſionem, per quam legalia ſunt euacuata. ideo ſubdit.

5 *Factus pro no. &c.* id eſt, ſuſtinens pro nobis pænam mortis, ſed nõ culpam, quæ mors inferebatur maledictis in lege, ſcilicet per ſuſpenſionem in ligno.

6 *Quia ſcri. eſt.* Deuter. 21.

7 *Maledictus omnis, qui pen. in li.* Et quia per ſuam paſſionem meruit promiſſionum factarum patrib⁹ impletionem, iõ ſubdit.

8 *Vt in Gen. be.* Abrahæ, ſcilicet promiſſa.

9 *Fieret in Ieſu Chri.* Promiſſum enim erat Abrahæ, quòd in ſemine eius benedicerentur omnes gentes. Geneſ. 22. d. quod impletũ eſt in Chriſto deſcẽdente ab Abraham ſecundum carnem.

10 *Vt pollicitationem.* ideſt, promiſſionem. 11 *Spiritus ac. per. fi.* Quæ datur credentibus in ipſum. 12 *Fratres.* Hic declaratur tertia minoris ſupra poſitæ, ſ. ꝙ hæreditas æterna non datur per legẽ, ſed per Chriſti fidem, quia promiſſio huius hæreditatis facta fuit Abrahæ per longum tempus ante legis dationẽ vt declaraui plenius, Gen. 15. Si igitur daretur ex lege, q̃ poſtea data eſt, ſequeretur, ꝙ promiſſio illa per legem fuiſſet irritata, ex quo non daretur ex promiſſione, diuino iuramento firmata, qualis fuit iſta ſicut patet. Gen. c. 22. vbi reperitur hæc ꝓmiſſio. Et additur. *Per memetipſum iuraui, dicit dominus, &c.* Hanc autẽ rõnem deducit apoſtolus diffuſe, & aliquantulum intricate, dicens. *Fratres ſecundum hominem dico.* i. per factum humanũ oſtendendo propoſitum. 13 *Tamen hominis.* Quaſi diceret, licet homo nihil ſit reſpectu dei. *Tamen hominis confirmatum Teſtamentum.* in quo ordinat de hæreditate pro filiis.

14 *Nemo ſpernit, aut ſuperordin.* ideſt immobiliter tenet. Antiquitus enim homines in ſuis teſtamentis ordinabant de ſucceſſione hæreditatis, & adhuc fit in aliquibus terris.

15 *Abrahæ dictæ ſunt promiſſio.* ſcilicet, diuinæ per modum teſtamenti firmatæ, vt poſtea patebit. ideo ſunt firmæ.

multis vellet intelligi, ſed in ſemine, ſicut qui de vno vult
A intelligi, vt illud vnũ eſt Chriſtus. dicit apoſtolus. Non enim poteſt inueniri alius, qui omnes gentes benedixerit.

Aug. libr. q. Exod. q. 45.

a *Hoc autem di.* Hoc promiſit deus Abrahæ, hoc aũt teſtamentũ confirmatum per iuramenta dico, & affirmo, ꝙ lex

a ¶Pluraliter. ¶Quia frequenter idem. id eſt æterna beatitudo promiſſa eſt.
b ¶Chriſto. ¶Abrahæ.

promiſſiones, & ſemini eius. Nõ dicit, & ſeminibus, quaſi in 1
a multis, ſed quaſi in vno, & ſemini tuo, qui eſt Chriſtus. Hoc 2
autem dico teſtamentum † confirmatum a Deo, * quæ poſt 3

¶A promiſsione facta Abrahæ. a ¶Non infirmat promiſsionem lex, ſed quod futura, & quando futura ſignificat.

b quadringentos, & triginta annos facta eſt lex, non irritũ fa- 4

a ¶Ex operibus legis.

cit ad euacuandas promiſſiones. Nam ſi ex lege hæreditas, 5 6

a ¶Excluditur promiſsio, & fruſtratur Abraham. b ¶De quo non eſt dubium quin habeat.
c ¶Per fidem.

iam non ex promiſſione. Abrahæ autem per repromiſſionẽ 7 8

a ¶Vel vt faceret tranſgredi, vt optaretur medicus.
¶Vel vt timore ceſſarent tranſgredi, vt quandoque idem facerent voluntate. 9 10

c donauit deus. Quid igitur lex? Propter tranſgreſſionẽ poſita 11

d a ¶Et ideo non iam tenenda eſt. b ¶De quo. c ¶Deus. ¶Quod per eum benedicerentur omnes gentes, contra quem facit, qui legem reducit. 12 13

e eſt, donec veniret ſemẽ, cui repromiſerat, ordinata p ange- 14

non facit irritum, de qua non eſſet hoc putandum, quia data eſt tantum ad tempus, quia poſt multũ tempus a promiſſione facta Abrahæ, lex data eſt. de qua ſi eſſet benedictio, homines illius temporis Abrahã Iſaac, & Iacob, non eam habuiſſent.

† ante compro- batum.
* erga Chri- ſtum.
† vt abroget.

b *Lex non fa. ir.* id eſt, falſum, quod faceret, ſi per eam daretur benedictio. Promiſſio enim illa non dixit, quòd per legẽ, ſed per ſemen. Quod ſi per legẽ, benedictio, fruſtra ſemini promiſit, & fruſtra ſemen ipſum venit. Lex non facit irritũ, quod iã valeret ad e-
B uacuandam promiſſionem, ꝙ eſſet falſa, & deus mendax. Euacuaretur. Nã ſi ex lege datur hæreditas, i. æterna beatitudo, tunc non ex eo, quod promiſſio dixit (deſtruit cõſequẽs) ſed ex promiſſione datur, quod in parte oſtendit, quia Abrahæ, de quo cõſtat, ꝙ ſine lege fuit, dedit deus per repromiſſionem, id eſt, per Chriſtum ſæpe promiſſum.

c *Quid igi. lex?* Aug. in lib. retractationũ. Olim cum exponerem hoc capitulum, ita diſtinguẽdũ putaui, vt interrogatio eſſet: Quid igitur? Ac deinde eſſet reſponſio: Lex pp tranſ. &c. Quod quidem non abhorret a vero, ſed melior mihi vr̃ iſta diſtinctio, vt interrogatio ſit. Quid igitur lex? Et inferat reſponſio pp tranſ. &c. Q. quandoquidem lex non eſt ad iuſtitiam, vel ad beatitudinem, quæ ergo eſt eius vtilitas? Cur a deo data? Deinde ne fruſtra videatur data, cur data ſit, explanat di. Lex poſita eſt in medio propter tranſ. &c.

Aug. libr. 3. de Trin. c. 11.

d *Propter tranſ. po. eſt lex.* Poſita eſt ĩ medio, inter promiſſionẽ, & ſemen, cui facta eſt promiſſio, i. inter Abrahã, & Chriſtum, vt populũ dei erudiret ſub timore dei, vt dign⁹ fieret excipere ꝓmiſſionẽ, q̃ eſt Chriſtus. Vel propter trãſgreſſiones, i. vt homo ſuperbe, de ſuis virib. fidens acciperet præcepta in quib. deficiens, & factus præuaricator liberatorẽ ſaluatoremque requireret. Data eſt ergo lex ad domandã hominis ſuperbiam, eiuſque prodendam infirmitatem. Data eſt ẽt duris in flagellum. Data eſt etiam in ſignum futurorũ, vt futura figuris atteſtaretur. Ecce quatuor cauſas datę legis breuiter diſtinctas, quæ in epiſtola ad Romanos plenius explicantur. vbi dicitur, Lex ſubintrauit, &c.

Quatuor cauſæ legis datæ.

e *Ordinata per angel.* Lex dico ordinata per angelos, i. Moyſen, & alios miniſtros dei, vel miniſterio angelorũ hominibus data, in quibus angelus erat vtiq; pater, & filius, & ſpirituſſanctus. Aliquando ſine vlla diſtinctione perſonæ deus p illos figurabatur: Et nota, ꝙ non ait data, ſed ordinata, quaſi ordinabiliter data inter tempus naturalis legis. de qua conuicti ſunt, quòd iuuare non potuit, & tempus gratiæ antequam de lege conuincendi erant, qui ergo nunc eam reducit, contra ordinem angelorum facit.

C Magno dei conſilio factũ eſt. vt poſt hominis caſum ilico lex non daret, vel dei filius mitteret. Niſi enim hominis ſuperbia prius experiretur arbitrij ſui libertati ſufficientiã arrogaret, & legem ſuperflue datã, & dei filiũ fruſtra veniſſe
D iudicaret. Item niſi prius lex ſcripta daretur, per quã q̃d poſſet probaret, Chriſti aduentum ſuperfluũ iudicaret. Ne igit homo de trahendi, vel murmurandi occaſionem haberet, reliquit eũ deus pri⁹ in libertate arbitrij, in lege naturali, vt ſic vires naturæ ſuæ cognoſceret. vbi cũ deficeret videns ſibi liberum arbitriũ, non ſufficere ad iuſtitiam nec ſic ſe humiliauit ad poſcẽdam gratiã, ſed ſuperbe legẽ ſcriptam legi naturę adiunctam ſibi ſufficere putans clamabat: Non deeſt, qui impleat, ſed deeſt, q̃ iubeat. Vt igitur, & de ipſa conuinceretur antequã filium mitteret legẽ dedit, quæ partim morbũ detexit, non conſumpſit. Qua data inualuit morbus, & aucta eſt infirmitas, nõ legis, ſed naturæ vitio, & diaboli inſtantia, vt ita cognita vtriuſque legis inſufficiẽtia,
E & ſua infirmitate clamaret ad medicũ, & q̃reret gratię auxiliũ, & ita factum eſt. Multiplicatis. n. infirmitatib. poſtea accelerauerunt ad medicũ, qui veniens in forma ſerui ſanauit vulnera hominis languidi. Hic eſt Samaritanus ille, q̃ ad vulneratũ, q̃ inciderat in latrones appropiauit, atq; vulnera eius alligauit, quẽ ſacerdos, & Leuita immiſericorditer ptrãſierant. i. lex vetus, & ſacerdotiũ, quia lex neminẽ ad perfectũ ducit. Hic eſt Eliſęus, ille qui miſit baculũ ad ſuſcitandũ filium Sunamitis, per quẽ cum ille non ſurgeret, tandem venit ipſe Eliſæus, contraxit ſe, & coaptauit puero mortuo, & ſurrexit mortuus. Hic ẽt eſt angelus ille in cuius deſcẽſu mouebatur aqua, & ſanabatur vnus. Hic eſt omnipotens ſermo qui a regalib. ſedib. venit dum medium ſilentium tenerent omnia. Primum ſilentium fuit ante legem, ſecũdum ſub lege, tertium erit in gloria. Primum ignorantia languoris. ſecũdum deſperatio curationis. tertium adeptio ſanitatis. Ante legem namque homo morbum ſuum non agnoſcebat, ideoque ſilebat, nec quærebat remedium. Vt autem lex ſubintrauit, & oſtendit languidis vulnera ſua, mox ruptum eſt ſilentium, & cœperunt ægri poſcere remedium. Sed p opera legis vbi non eſt ſalus, ſanari volentes, quod quærebãt inuenire nequibant. Tandẽ conſiderans homo neminem per legem poſſe ſaluari, vel iuſtificari, quaſi per diuturnos clamores fatigatus, & deſperans rurſum loqui ceſſauit, & ſubſecutum eſt ſecundum ſilentium. Tunc ergo omnipotens ſermo patris, a regalibus ſedibus forma ſerui indutus in mundum venit. Samaritanus ad vulneratũ appropiauit, angelus magni conſilij ad piſcinam deſcendit. Eliſæus ad ſuſcitandũ mortuũ acceſſit, i. ſummi regis filius de cõſeſſu patris ad tolerandam mortem paſſionis, de æqualitate maieſtatis ad patibulum crucis, de ſede regali ad officinam peccati, de lumine cœli ad tenebras mundi, vel inferni venit. & veniens locutus eſt pacem, dedit gratiã, propoſuit miſericordiã, ꝓmiſit veniam, & ita rupto ſilentio cęperunt ægri pura fide ac vera confeſſione, quaſi magnis clamoribus flagitare remedium, & accelerare ad medicum, per quem vulnera ſanarẽtur, morbus curaretur: Recepta ergo ſanitate, & donata futuræ immortalitatis felicitate nihil vltra reſtabit petẽdum. Et tunc erit tertium beatum ſilentium.

Quare lex nõ antea data, vel Chriſtus venerit.

a In

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et ſemini eius. *ſcilicet Chriſto, in quo impletæ ſunt, & non in alio. ideo dicitur ſemini in ſingulari.*
2 Hoc autem dico teſtament. conf. *id eſt, promiſſiones illæ per modum teſtamenti ſunt confirmatæ, quia iuramento diuino.*
3 Quę poſt qua. & tri. an. *Conſtruenda eſt ſic litera: Lex q̃ poſt quadringentos, & triginta annos a tẽpore promiſſionis factę Abrahę.*
4 Facta eſt. *id eſt, data in monte Sinai.*
5 Non irritum fa. &c. *i. nõ euacuat promiſſionem Abrahæ factã quaſi irritam, quod tamen faceret, ſi daretur ex lege. ideo ſubditur.*
6 Nam ſi ex lege hæ. *ſupple datur.*
7 Iam non ex promiſ. *quia datur ex alia cauſa.*
8 Abrahæ autem per. re. *firmam.*
9 Donauit de. *ergo non ex lege.*
10 Quid igi. lex. *Hic conſequenter apoſtolus reſpõdet tacitæ q̃oni. Ex hoc enim, quòd apoſtolus dixit, quod ex lege non eſt iuſtitia, nec benedictio, nec hæreditatis conſecutio, ſed per fidem, quæ fuit etiam in patribus aute legem, ideo poſſet aliquis quærere, ad quid lex Moſaica fuit data, quia videtur hoc fuiſſe fruſtra, et hoc eſt, quod dicitur.* Quid igitur lex, *id eſt, ad quid fuit vtilis?*
11 Propter tranſ. *Hic reſpondet ad quæſtionem, oſtendens triplicẽ legis vtilitatem. Prima eſt. Punitio peccatorum, quia in lege determinantur certę, & graues pœnæ pro determinatis peccatis, quarum terrore cohibebantur homines a peccatis vſque ad tempus legis euangelicæ, quæ eſt lex amoris, & hoc eſt, quod dicitur:* Propter tranſgreſ. *ſcilicet puniendam, & reprimendam.*
12 Poſita eſt lex do. veni. *i. Chriſtus de ſemine Abrahæ.* 13 Cui repromiſ. *i. in quo complendæ erant promiſſiones diuinæ. Conſequenter redit apoſtolus ad oſtendendum qualiter ſit lex data, di.*
14 Ordinata per ange. *Nõ enim fuit data immediate a deo, ſed ange*

a *In ma.* In poteſtate Chriſti, vt ſtaret dum vellet, vel ceſſa A ret, ergo contra eum facitis, qui deſtruxit.

Vel, *in manu me.* Et quia mediator eſt inter duo extrema, videretur, vel quod Chriſtus non eſſet deus, vel quod duo dii eſſent. Ad quod reſpōdet, & ſi mediator non eſt vnius, ſed duarum extremitatum, tamen eſt deꝰ vnus cum deo patre per diuinam naturam, cui mediat per humanam.

b *Media.* Lex quam habet mediator, Iudæorū tantum eſt, ſed tamen ipſe mediator non eſt tantum vnius populi, id eſt, Iudæorū, qui legem habuerunt, ſed & Gentiliū, ideo non quæratis legem, vt habeatis mediatorem. Mediator non eſt vnius, ſed tamen eſt vnus, ſufficiēs B ad omnes reconciliādos deo, quia deus, & ideo aliud non adiungatis.

Med. au. v. Aug. Sed duorū, quia duos populos diſcordes pacificauit in ſe lapide angulari, hinc numerum duorū, inde ritus legis auferens, per quod diſcordabant, condens duos in ſe. Sed ſm̄ iſtos Chriſtus non eſt arbiter duorum, qui inducti in legem de duobus fecerunt vnum populum, & vnius populi nullus eſt mediator. *Deus autem vnus eſt.* Hoc dicit, ne Chriſtum, (qui ſecundum, quod homo mediator eſt) prædicando deum vni deo contrarium prædicare uideretur, quia ipſe homo iuxta, quod deus cum patre vnus eſt, pater enim & filius vnus eſt deus.

Augu. Si filius dei in naturali æqualitate patris maneret, nec ſe exinaniret formā ſerui accipiēs, nō eſſet mediator dei & hominū, quia ipſa trinitas vnus deus eſt eadē in tribus, ſ. in patre, & filio, & ſpirituſancto deitatis æternitate, & æqualitate conſtante. Si ergo Chriſtus vnam tm̄ habet naturā, vnde medius erit? quia niſi talem dederis inter deum, & homines, qui ita ſit medius, vt deus ſit propter diuinitatem, & homo propter humanitatis naturam, quō humana, reconciliētur diuinis non oſtendis. Nam ipſe veniens prius in ſeipſo humana diuinis ſociauit per vtriuſque naturæ communionē, in vna eademq; perſona, deinde oēs fideles patri reconciliauit deo, dū ſanati ſunt ab impietate ſuperbiæ quicunq; C humilitatē Chr̄i credēdo dilexerūt, & diligēdo imitati ſunt.

¶Qui deus, & homo inter deum, & hominem.

a 1 los in manu mediatoris. Mediator autē vnius nō eſt, deus

a ¶Non eſt inimica promiſsionis, ſed confirmat eam.

b 2 autē vnus eſt. Lex ergo aduerſus promiſſa dei? Abſit. Si enim

a ¶Non ſolum ex opinione. b ¶Sed cum hoc non ſit, potius condemnat, & ſub peccato concludit.

c 3 data eſſet lex, quæ poſſet viuificare, vere ex lege eſſet iuſtitia. 4 5 6

a ¶ ideſt, lex manens, & ſcripta, vel quæ non dat ſpiritum viuificantem. ¶ Sed tantum eſt ſcriptura. b ¶Cur ergo data. c Lex data eſt, vt gratia quæreretur.

d † Sed cōcluſit ſcriptura omnia ſub peccato, ut pmiſſio † ex 7 8

Ideo deus ſic diſpoſuit, vt homines nota ſua, & legis infirmitate accelerarent ad gratiam, & credendo promiſſa conſequerentur. Lex concluſit ſub peccato, ſed tamen fuit vtilis. 9

e fide Ieſu Chriſti daretur credentibus. Prius autē, quā veni- 10

f a Onera legis, vel inuiti. b Non liberi, ſed ſerui. c Quaſi in ergaſtulis ſeruire coacti. 11

g ret fides, ſub lege cuſtodiebamur, concluſi in eā fidē, quæ re- 12

h a Quia occulta in antiquis. b Quia lex cuſtodiebat ad fidem, Itaque. c Pueros ab illicitis reprimens, & ad recta dirigens timore pœnarum. 13 14

i uelāda erat. Itaq; lex pædagogus noſter fuit in Chr̄o Ieſu, 15

k a Quandiu ſumus rudes, lex erat pædagogus. 16

l b Mox, vel in hac vita hoc bonum habemus, & maius in futuro. 17

m vt ex fide iuſtificemur. At vbi venit fides, iam nō ſumus ſub 18

c *Lex ergo ad.* Quandoquidem lex eſt propter tranſgreſſio- D nem, ergo eſt contra promiſſi, vt per eam impleatur aliter quam promiſſum eſt. Non quia ex lege non eſt vita, ideſt, æterna beatitudo, quia ſi inde eſſet vita tunc, & iuſtitia, ſed nō eſt ex ea iuſtitia. Et hoc eſt.

Aug. in pſ. 70. & 83.

d *Sed conclu. ſcri.* Iudæos omnino clauſit ſub peccati dominio lex ipſa, Vel oſtendit omnes homines clauſos ſub peccato. *Sed conclu. ſcri.* Idem quod ad Romanos: *Concluſit deus omnia in iniuſtitia, vt omnium miſereatur.* Notis peccatis per legem concluſi ſunt, vt ſe excuſare non poſſint, ſed quærant miſericordiam. *Sed concluſit ſcriptu. &c.* ideſt, oſtendit homines cōcluſos eſſe ſub peccato. Data eſt enim lex, non vt peccatū auferret, ſed vt ſub peccato omnia concluſa oſtēderet. Data eſt, vt ægrum de morbo conuinceret, qui ſibi ſanus videbatur, vt peccata demonſtrarentur, non auferrentur. Data eſt, vt inueniret ſe homo, non vt morbus ſanaretur, ſed in præuaricatione morbo creſcēte medicus requireretur. Qui ergo negat ęgritudinē ſuā, ſuperfluū iudicat Saluatorē, ergo & in natura noſtra creatorē laudemus, & propter vitium, quod nobis inflictum eſt, Saluatorem quæramus.

Augu. ſer. 3. & 13. de verb. apoſ. & lib. 1. de baptiſ.

E

✻ Chryſoſt. Nam quoniam Iudæi ne ſentiebant quidē ſua peccata, non ſentientes autem, nec deſiderabant remiſſionem, dedit legem, quæ proderet vulnera, quo medicum requirerent. Quod enim dixit, concluſit, perinde valet ac ſi dixiſſet, coarguit, & coargutos continuit in metu.

e *Prius quam.* (Quod ergo poſt.)

f *Veniret fides.* Spontanea, quā nullum meritum aduocauit. Aug. li. contra fauſtum.

g *Cuſtodiebamur.* Non liberi, ſerui.

h *Concluſi.* Vt ſic aſſueti, duceremur.

i *In eam.* ideſt, tam bonam fidem.

k *Quæ.* Tempore Chriſti erat.

l *Reuelanda.* Vbi multa aperta ſunt, quæ prius obſcura. Ecce honor legis, quia cuſtodiuit, vt pædagogus, ſed hoc non magnum eſt, quia puerorum eſt, non adultorum.

m *Pædagogus noſter fuit in Chriſto Ieſu.* Inſtitutione Chriſti, quā iō inſtituit, vt ſic veniētes ad fidem quaſi pueri ad perfectionem F

Aug. ferm. 13 de ver. apoſt

c Lex

NICOLAVS DE LYRA.

angelū, vt habetur Act. 7. e. de Moyſe. Hic eſt, qui fuit in eccleſia in ſolitudine cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sinai, quia tamen ille angelus in perſona dei loquebatur, frequenter nominatur deus in Exodo.

1 *In manu mediato.* Ideſt, in poteſtate Chriſti ad imitandum eā pro voluntate ſua tanquam dominus eius. Vnde dicitur Matth. 12. a. Dominus eſt filius hominis, etiam ſabbathi.

2 *Mediator autem vnius non.* Sed duorum extremorum, quæ cōiungit. Eſt enim Chriſtus mediator dei, & hominum reconciliās homines deo patri. Sed quia vnum extremum eſt ſimpliciter indiuiſibile, ſcilicet deus, ideo ſubditur.

3 *Deus autem vnus eſt.* Homines autem multi faciunt tamen vnum extremum per vnitatem fidei. 4 *Lex ergo aduerſus promiſſa dei.* Hic ponitur ſecunda vtilitas, quæ eſt hominum cōcluſio ſub peccato, quia lex peccatum oſtendebat, nec tm̄ gratiā iuſtificantem conferebat, & ſic homines mouebantur ad deſiderādum aduentum Chriſti per quem erant iuſtificandi. Dicit ergo apoſtolus interrogatiue: *Lex ergo aduerſus promiſſa dei?* q. d. Non, quia ſic deus irritaret ſeipſum. Nec valet, ſi obiiciatur de lege noua a deo data, quæ tamen euacuat veterem, quia non ſic euacuatur per nouā, quin maneat in meliori, ſ. in figurata, quæ melior eſt ipſa figura. ſic autem non eſt in propoſito, quia dei promiſſa de iuſtificatione, & hæreditatis conſecutione non figurabant legem, ſed magis econuerſo, quia lex figurabat impletionem promiſſionum.

5 *Si enim data eſſet lex, quæ poſſet, &c.* Iuſtitia infuſa, quæ facit dignum vita æterna. 6 *Vere ex lege eſſet iuſtitia.* Et non ex ꝑmiſſione Abrahæ facta, & ſic per legem eſſet irritata.

7 *Sed con. ſcr.* id eſt, lex Moyſi, quæ eſt lex ſcripta. 8 *Om. ſub pec.* Inquantum peccatum oſtendebat, nec mundabat.

9 *Vt promiſſio.* De iuſtificatione, & per conſequens de hæreditatis conſecutione.

10 *Ex fide Ieſu Chriſti.* ideſt, per fidem eius.

11 *Daretur creden.* Fide formata, quæ tendere facit in deum.

12 *Prius autem.* Hic ponitur tertia vtilitas, quæ eſt introductio hominum ad fidem Chriſti, ad quam lex vetus fuit quædam diſpoſitio, inquantum lex illa fuit figura nouæ legis, & totus ille ſtatus noui teſtamenti fuit figuratiuus. 1. Cor. 10. c. *Omnia in figura contingebant illis.* Figura vero ducit, licet imperfecte in cognitionem rei figuratæ. Et hoc eſt, quod dicit: *Prius autem, quam veniret fides.* ſcilicet reuelata, & explicita in euangelio.

13 *Sub lege cuſtodiebamur.* ſcilicet, per cultum vnius veri dei.

14 *Concluſi in eam fidem, quæ reuelanda erat.* Eſt enim eadem fides in nouo, & veteri teſtamento, ſed in veteri erat implicita, et figuris, velata, in nouo vero eſt explicita, & reuelata. Ex quo concludit. 15 *Itaque lex pædagogus noſter fuit in Chriſto.* Ideſt, diſponens ad Chriſtum, ſicut pædagogus diſponit puerum ad virtutem tempore futuro habendam, ideo ſubditur.

16 *Vt ex fide.* ſcilicet, reuelata.

17 *Iuſtificemur.* iuſtitia infuſa.

18 *Iam non ſumus ſub pædagogo.* ideſt, ſub obſeruationib. legalibus, ſicut puer adueniente ætate adulta iam non eſt ſub pædagogi diſciplina, ſed ſuperioris doctrina. Et eadem ratione aduenīete euangelio ceſſant legalia, & ſicut in naturalibus ceſſat diſpoſitio ad introductionem formæ, ideo ſubdit apoſtolus.

a ¶Ideſt,coactione,quæ non eſt neceſſaria liberis. b ¶ Eætes.
¶Vnum & idem cum eo,non natura , ſed charitatis copula.

a pædagogo. Omnes enim filii dei eſtis † per fidē in Chriſto 1
a ¶Per fidem eſtis in Chriſto.inde, Quicunque.i.cuiuſcunque conditionis, vel ſexus.

b Ieſu. † Quicunque enim in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtū 2
c a ¶In eo Chriſto ideſt.in cuius fide.
¶Propter nihil horum e' quid dignior eſt,ideo nemo Iudaizaret', quaſi per hoc ſit dignior.

d induiſtis. Non eſt Iudæus,neque Græcus, non ſeruus, neq;
e ¶Nihil horum eſt in Chriſto quia, Omnes vos Gentiles.

liber, non eſt maſculus, neque fœmina. Omnes enim vos 3
¶Non differentes in aliquo. ¶Q vos eſtis in Chriſto. a ¶ ideſt iuſti per fidem , ſicut fuit Abraham,& ſi ſemen Abrahæ eſtis. quid ergo plus Iudæis eſt?nihil.

f vnum eſtis in Chriſto Ieſu. Si autē vos Chriſti, ergo Abrahæ 4
e ¶ ideſt ſecundum fidem Chriſti repromiſſi,non ſecundum carnales obſeruantias.
b ¶Dico vos ſemen Abrahæ eſtis,& ideo . ¶ Regni.

hæ ſemen eſtis, ſecundum promiſſionem hæredes. 5 6

† Roman 6.a. de con.diſt.4. c quomodo in fine
† 29.quæſt.2. in prim.
De coniu. ſeruo.c.1.
Auguſt. 11. de trin.c.6.
L. 5. de ſerm. de mul.tor.

nem,iuſtificatur. Vel in Chriſto,ideſt,in exequendis præ-
A ceptis Chriſti.
a *Omnes filii dei eſtis per fidem.* Nos Iudæi tempore fidei pęda gogū deſeruimus , quia oēs vos Gentiles , qui non habuiſtis legem,eſtis filij . Quod ergo veſtro exēplo deſeruimus, vos accepitis? Quaſi diceret : Non debetis hoc facere.
✱ Chryſoſto. Pąrę quāta fidei vis. Prius oſtendit , quod fides redderet filios patriarchę, Sciteſte,inquiens qui ex fide ſunt, hos eſſe filios Abrahæ. Nūc vero demōſtrat eoſdē eſſe filios dei.
B Omnes enim eſtis filij dei,per fidem, quæ eſt in Chriſto Ieſu.
b *In Chriſto Ieſu.*in inſtitutione Chriſti, & ad ſimilitudinem mortis eius.
c *Quicunque enim in Chriſto baptizati eſtis.* ✱ Hierony.Filiū dei induti , & toti eius membra effecti , filii dei ſitis neceſſe eſt,vt quid ergo vobis lex, quę ſeruis , & peccatoribus data eſt,quibus per baptiſmum peccata remiſſa ſunt?
d *Induiſtis.* Ideſt conformes ei facti eſtis,quod eſt vobis honor,& contra æſtus protectio. Quod autem Chriſtus indumentum ſit,alibi Apoſtolus aperit dicens: Induite vos do-
C minum noſtrum Ieſum Chriſtum.
Aug.de baptiſmo. Induunt autem homines Chriſtū : Aliquan-
qñ vſque ad perceptionē ſacramenti. Aliqñ etiam vſque ad vitæ ſanctificationem. Et illud primum bonis, & malis eſt commune. Hoc alterum vero proprium eſt bonorum.
e *Non eſt Iu.neq Græ.* Theoph. Vnuſquiſque baptiſmate ablutorū natiuitatis reiecit formas , & ꝓprietates,vnā autem figuram, & formā omnes aſſumpſerunt , nō angeli , ſed ipſius domini, in ſeipſis oſtendentes Chriſtū, perinde ac vnū ſumus omnes in Chriſto Ieſu , hoc eſt,quatenus vnā Chriſti formā impoſitam nobis habemus, vel quatenus etiam vnum corpus ſumus, vnum caput , videlicet ipſum , habentes.
f *Ergo Abra. ſe. eſt.* Hieronym. ſupra. Semen Abrahæ , dictus eſt Chriſtus , vbi legitur,ꝙ promiſſiones dictæ ſunt Abrahæ,& ſemini eius. Hic autem ſemen Abrahæ dicti ſunt filii Chriſti,ideſt,omnes credentes. Verum quotiés Chriſtꝰ nominatur ſemen Abrahæ corporaliter, ſentiendum eſt,ꝙ ex eius ſtirpe generetur : Quotiens autem nos,qui credimꝰ in eum dicimur ſemen Abrahæ, tunc ſpiritualiter ſemen fidei accipere debemus.
✱Hieron. Si omnes vnum corpus eſtis Chriſti, Abrahę ſemen eſtis,& veri hæredes,non ex carnali ſemine,ſed ex diuina promiſſione generati.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Omnes enim filii dei eſt.* Adoptiui per fidē charitate formatā.
2 *Quicunq.in.&c.* i.ei conformes facti eſtis,& ſic nō eſtis in ſtatu puerili imperfecto , ſed perfecto quātum ad gratiā,& virtutē. Nec in hoc eſt diſtinctio rōne nationis,conditionis, aut ſexus,iō ſubdit: *Non eſt Iu.ne.Græc.non ſer.neq.lib.non eſt maſ.neq.fœm.*
3 *Omnes enim vos vnum eſtis.* ideſt incorporati ſibi per fidem.
4 *Et Abrahæ ſe.eſtis.* Sicut Chriſtus eſt ſemen eius.
5 *Secundum prom.ſſi.* ibi factam.
6 *Hære.* regni cæleſtis. In promiſſione enim Abrahæ facta de promiſſionis terra intelligitur principaliter terra viuentium promiſſa,prout Gen. 15.plenius declaraui.

ADDITIO I.

In cap.3.vbi dicitur in poſtilla. *Lex autem non eſt ex fide.*

Quod hic dicit apoſtolus,Lex aūt non eſt ex fide,non vr̄ recte exponendū p hoc, qđ in veteri le.non fuerūt data p̄cepta de credendis,vt in poſtil.dr̄. Nā in le.ve.manifeſte dantur præcepta de credēdis,vt cū dr̄ Deut.6.a. *Audi Iſrael deus tuus vnus eſt.* In quo p̄cepto dei vnitas expreſſe p̄cipitur credenda. Similiter ibidē trinitas apud vere intelligētes implicite credenda p̄cipitur. Similiter cū dr̄ Deu.18.c. *Prophetā ſuſcitabo.* qđ intelligitur ad literam de Chr̄o,vt dictū eſt in p̄ced.addit.ibi ſubiungitur. Ipsū audite i.credite.in quo manifeſte mandatur,ꝙ credatur Chr̄o tūc vēturo,& hoc eſt,qđ dr̄ in euang.Ioā.5.g. *Si crederetis Moyſi.credere.for.& mihi.* q.d. Moyſes mādauit,vt credatis mihi,qđ verificatur ex p̄dicta auctoritate,& ſic manifeſtū eſt,ꝙ in le.ve.fuerant data p̄cepta de credēdis . Nec valet dicere,ꝙ fides antiquorū nō erat explicita, qa fides implicita manifeſtū eſt, ꝙ eſt fides,& iō cū dr̄. Iuſtus ex fide viuit, intelligēdū eſt de fide ſimpliciter ſumpta,ſiue explicita,ſiue implicita,ꝓut cōgruit diuerſis pſonis,& tpibꝰ. Vñ verba apoſtoli in hoc loco ſic vn̄r intelligēda. Vult.n.apoſtolus ꝓbare,ꝙ in le.ve.ſ. in operib. vete.le.nemo iuſtificatur apud deū,qđ intelligitur de iuſtitia qua hō eſt dignus vita æterna. Qđ ꝓbat ex hoc,qđ Abacuch dicit, *iuſtus ex fide viuit.* non addēs,nec aſſignās aliqđ opus exteriꝰ factū. Ex quo patet,ꝙ iuſtitia iuſtificās eſt ex ſola fide,ſ.formata,ēt ſine aliquo opere exteriori. Sed in lege vr̄ attribui vita nō fidei,ſed factis,vt cū dr̄. Qui fecerit ea, viuet in illis, qđ intelligitur qualitercunque ēt faciat ſine fide,& hoc eſt,qđ dicit apoſtolus. *Lex aūt nō eſt ex fide.* i.nō ꝓmittit vitā ex fide,ſed ex operib.legis. Qđ vr̄ cōtra p̄dictā auctoritatē Abacuch. Ad q̄ contrarietatē tollendā oportet dicere, ꝙ Abacuch loquitur de vita æterna,q̄ eſt vita ſimpliciter,q̄ hr̄ p fidē formatam ēt ſine extrinſecis operib.& hoc ſonant verba cū dicit : Iuſtus ex fide ſua viuit. Alia vero auctoritas loquitur de vita ſm̄ quid,ſ.de euaſione a lapidatione ſeu occiſione , vel aliquid hmōi, q̄ in lege dabantur tranſgreſſoribꝰ,& ideo non dicit : Qui fecerit ea,viuet ſimpliciter,ſed viuet in illis,ſ. erit ſecurus a morte comminata in illis p̄ceptis. Vnde ex prædictis duabus auctoritatibus ad inuicē conſideratis probat notabiliter ſuum propoſitum, vt dictum eſt.

Sed circa p̄dicta non vr̄ p̄termittenda q̄dā auctoritas thalmudica , q̄ manifeſte conſonat dictis apoſtoli ſupra dictis, q̄ hr̄ in libro,q dr̄ Macoth, vbi quidā doctor nomine rabi Cāblai ponit,ꝙ ſexcenta,& tredecim p̄cepta data ſunt Moyſi, qđ intelligitur numerando ſm̄ eos omnia præcepta, q̄ in Pentateucho continētur tam affirmatiua,q̄ negatiua,& addit vltra: Venit Dauid,& conſtituit omnia præcepta ſuper pſ.14.a. *Dn̄e quis ha.in ta.r.* & ſubditur, *Qui ingr.ſi.ma.& ope.iu.&c.* in quo pſ.11. conditiones numerantur,q̄ ſm̄ p̄dictū doctorē requiruntur, & ſufficiunt ad illū qui habitare habet in tabernaculo dei,ſ.in vita beata,conſequēter dicit ille doctor: Venit Iſa.& conſtituit ea,ſ.illa præcepta Moſaica oīa ſuper ſex,di. *Iſa.33.e.* *Ambulans in iuſtitiis,& loquens æquitates.* & ſubdit, *Ipſe excelſa habitabit.* in qua auctoritate ponuntur ſex conditiones,q̄ requiruntur,& ſufficiunt ad habitandū in excelſis,i.in cæleſtib. Cōſequenter dicit ille doctor , Venit Michæas,& cōſtituit ea,ſ. p̄dicta p̄cepta ſuper trib.di Mich.6.c. *Homo qđ eſt bonū tibi, & quod deus petit a te , niſi facere iudicium, & diligere miſericordiā,& honeſte ambulare cū Deo tuo.* in quib.tribus Michæas reduxit omnia præcepta ſupra dicta. Conſequenter ille doctor dicit: Rurſus Iſaias cōſtituit omnia p̄cepta in duob. di. Iſa.56.a. *Cuſtodite iudiciū,& facite iuſtitiā,quia propinqua eſt ſalus noſtra,vt appareat.* Et ſic in illis duob.ſm̄ eum concluduntur oīa ad ſalutē pertinentia. Conſequenter dicit ille doctor: Venit Abacuc, & conſtituit ea ſuper vnū tm̄. Abac.2.a. *Iuſtus ex fide ſua vi.* patet ergo ex dictis iſtiꝰ doctoris a primo ad vltimū cōſideratis, ꝙ omnia præcepta Moſaicæ legis in ſola fide conſiſtunt.ſic ꝙ habens rectam fidē, ſ.formatā viuet,ſ.vita æterna,ēt ſine operibus exterioribus,quæ in lege Moſaica præcipiuntur. Quod valde cōſonat ſententiæ Apoſtoli,licet forte ille, qui dixit,non plene intelligeret verba ſua propria. Contingit enim ſæpe aliquos prophetare neſcientes, vt patet de Caipha.

Replica. In c.3.epiſtolæ ad Galathas,vbi dr̄. *Lex non eſt ex fide.* poſtil.dicit fidē eſſe credendorū, lex aūt eſt factorum.iō dicit in ve.l.non fuiſſe data p̄cepta de credendis, ſed ſolum de agendis. Bur.obiicit per hoc,quod dicit: *Audi Iſrael deus tuus vnus eſt:* Qđ eſt manifeſtū p̄ceptū de vnitate dei credenda. Oppoſitū aūt huius aſſumpti oñdit Burg.ſupr.Exo.2. in magna digreſſione,q fecit contra Iudæos,aſſerentes, ꝙ primum p̄ceptum eſt de credenda vnitate dei,cum dicitur: *Ego dn̄s deus tuus.* Contra quos,ſicut dicit Bur.nō oportuit dare aliquod p̄ceptū de hoc,qđ eſt credere deū,vel credere deo,cū hoc ſupponebatur ad p̄cepta decalogi tanq̄ per ſe notū ei,qui hēt fidē,& ideo non indiget promulgatione accepta infuſione fidei, vt prima 2.q.c.art.4.in reſpōſione primi argumenti. Et de hoc intelligitur illud ad Heb.11.b. *Accedentem ad de.opor.cre.&c.* vnde manifeſtū eſt in hoc,quod dicitur, *Dn̄s deus tuus eſt vnus.* nihil p̄cipit eis . ſed ſolū intimatur q̄s eſt,qui loquebatur,ſ. do.De. &c. Hæc omnia Burg. vnde patet, quòd contradicit ſibiipſi,& fortaſſis odiū quo ferebatur in poſtillatorem,non ſinebat. eum hic,& alibi contradictionem euitare.

CAPVT IIII.

a Ico autem quanto tempore hæres par- 1
a Aetate, & ſcientia. 2
Cogitur, nullum poteſtatem habet. b Quamuis.
uulus eſt, nihil differt à ſeruo, cum ſit
Futurus. a Qui eum contra hoſtes defendant. 3
b dominus omniũ, ſed ſub tutoribus & 4
a Qui pro eo cauſas agant, & mores eius informent.
b Determinatum.
c actoribus eſt. vſq; ad pręfinitum tem- 5
a In quo libertas ſui & ſuorum ſibi datur. 6
b Cognitione Dei & viribus.
c Sub lege, quæ eſt prima inſtitutio ad fidem & iuſtitiam
d pus à patre, † Ita & nos cum eſſemus paruuli, ſub elementis 7
a Tum territi minis, tum capti blanditijs. b Ideſt, poſtquam tempus præcedens adimpletum eſt, vel quia in eo plene ſpiritus dona dantur. 8
e f mundi eramus ſeruientes. At vbi † venit plenitudo tẽporis; 9 10
a Fecit viſibilem hominibus. b Etiam. c Sub onere legis ſicut ſub alijs pœnis.
g h i miſit Deus filium factum ex muliere, factum ſub lege, vt eos 11
a Non ut ab ea expiaretur, ſed ut ab ea liberaret, ſicut à pœnis. 12
b Id eſt, bona quæ per gratiam dantur, per quæ ſunt filij. 13
Sicut participat noſtra natura, ita ad ſuam nos adoptat.
k qui ſub lege erant redimeret, vt † adoptionem filiorum 14
15

CAP. IIII.

A a Dico autem quanto. Modo vos Gentiles & nos Iudęi ſumus Chriſti, & ſemen Abrahæ & hæredes. ſed olim nos Iudęi ſub lege ſicut heres futurus, & à patre ſubſtitutus. Ecce iterum quare lex non eſt tenenda.

✱ Chryſoſtomus. Paruulum hic non ętate dicit, ſed animo, ſignificãs quod Deus initio voluerit iſta largiri: verum vt vidit nos adhuc puerili eſſe affectu, paſſus eſt ſub elementis mundi agere, hoc eſt, ſub neomenijs & Sabatthis. Nam hi dies nobis lunæ ſoliſque curſu redeunt.

b *Sub tutoribus & actoribus eſt.* ✱ Hieronymus. Quia dominatũ quondam ſacerdotes & principes exercebant; quos tutores & actores appellat. Modo autem non dominari, ſed formam prębere iubentur: quia ſacerdotale genus ſumus, & omnia communiter habemus, quamuis per illos percipiamus ſacramenta.

B

c *Vſque ad p.* Poſtquam enim adultus, libertatem ſui & ſuorum habet. Alioquin iure exhæredatur. Lex fuit pædagogus, quia timore compreſſit & præceptis Dei ſeruire coegit: Fuit tutor & actor Iudęis, quos Deus hæredes inſtituit, dum paruuli cognitione Dei & viribus reſiſtendi peccatis. Quo tempore erãt etiam ſerui legalibus pęnis à malis territi, promiſsionibus incitati, nec ſui dominabantur, ſed vitia, nec ſuorum, ideſt, hereditatis ęternæ, cum horum tamen eſſent domini à Deo inſtituti. His fuit lex tutoris loco, dũ contra malignorum ſpirituum impugnationes, & Gentilium perſuaſiones, quia ad idololatriam traherent, illos defendebat, admonendo, increpando, aliquando puniendo. Aeterna bona illis conſeruauit, quoniam ex illis multos Chriſtus ab inferno liberauit. Fuit actor, quia cauſam eorũ apud Deum egit, dum per ſacrificia & expiationem Deũ eis placauit. & hoc vſque ad tempus præfinitum, ideſt, vſque ad aduentũ Chriſti in quo conſtituit Deus, vt perfecti & liberi fierent, & hęreditatem obtinerent, alioquin exhæreditarentur.

d *Sub ele.* Ambroſ. In elementis neomenias, ideſt lunares dies, & ſabbatum ſignificat, non quod in elementis ſperarent vt pagani, ſed in his Deum venerabantur.

e *Mundi.* Auguſtin. Quia lex non cęleſtia ſed terrena promittebat, vel tranſitoria, vt mundus. Vel in elementis ſunt neomeniæ. i. lunares dies & ſabbatum.

f *Ve. pleni. temporis.* i. poſtquam totum ſpacium illud fuit adimpletum, quo lex durare debuit, tunc miſit Deus. *Plenitudo temporis.* Sciebat quando venire deberet, vel etiam pati, &c. Non eſt enim hora eius vel noſtra, niſi voluntas eius. Ante tamen longa ſeries præconum præmittenda erat.

g *Miſit Deus filium.* Vñ, *Ego inquit à patre exiui, & veni in hunc mundum.* Et tamen de illo dicit euangeliſta Ioãnes, *In mundo erat, & mundus per ipſum fa. eſt, & mundus eum non co.* Deinde cõiungit, *In propria venit.* Illuc ergo miſſus eſt, vbi erat. Vnde & illud propheta dicit. *Cęlum & terram ego impleo.* Quærendum eſt ergo, quomodo intelligatur iſta miſſio. Si tamen ſobrie de Dei filio, quæ digna ſunt opinemur. Ideo miſſum intelligere debemus, quia ex illo incompręhenſibili inenarrabilique ſecreto maieſtatis profundæ dedit ſe comprehendendum mentibus noſtris Dei verbum, non ſolum cum ſe exinaniret, ſed etiam cum habitaret in nobis, ſicut ſcriptũ eſt. *Quoniam inhabi. in illis.*

D
Aug. lib. 2. de Trinit. cap. 5. & 7.
Hieron. 23. 2. In pſal. 21. & tract. 3. in Io.

h *Ex mulie.* Vſus Hebręę locutionis, mulieres dicit non corruptas, ſed fęminas. 2. Cor. 6. d.

* Theodoret. Notandum eſt quod illud, *miſit*, coniunxit humanæ naturę ſuſceptioni. Non enim dixit: miſit eum vt naſceretur de muliere, vt diuinitatis miſſionem ſuſpicemur: ſed, natum ex muliere, hoc autem eſt œcononiæ ſeu diſpenſationis proprium.

† impletum fuit tempus.
† adoptione.
E

* Haymo. Factum ex muliere, i. ex ſemine mulieris, opera Spũs ſancti creatũ. Quidã volunt dicere *natum*, ſed melius factum ex muliere propter hæreticos, qui dicunt, vt ingreſſus eſt virginẽ, ſtatim exijt. factus eſt aũt ſub lege, qa octauo die circuncilus eſt, quadrageſimo ſunt pro eo legalia oblata munera, & hoc vt oñderet legẽ ſanctã & iuſtã, & bonã, &c.

* Irenęus. Per hoc manifeſtũ eſt, quoniam oĩa quę pręcognita erant à patre, ordine, & tẽpore, & hora præcognita & apta perfecit Dñs noſter. Diuiti enim & multæ voluntati patris deſeruit, cum ſit ipſe ſaluator eorum quæ conſtituta ſunt, vnigenitus patris, & Chriſtus qui prædicatus eſt, &c. lib. 3. c. 18. & 32.

i *Factum ſub le.* Vt appareat circuncisus quaſi filius Abrahę cui promiſſus erat, ſignum habẽs eius cui promiſſus fuerat. in quo impleta eſt circuncisio: & ideo ſignum iam ceſſet. Credidit enim Abraham ſe habiturum filium, in quo bene dicerentur omnes gentes. quod iam factum credimus.

K *Vt adopti. fi.* i. participes eſſemus diuinę gloriæ. Sicut. n. ipſe natura participat, ita ad ſuam vidẽdã nos adoptat. Hinc enim adoptionẽ recipimus, ꝙ ille vnicus Dei filius nõ dedignatus eſt participationẽ noſtræ naturæ, factus ex muliere, vt non ſolum vnigenitus eſſet, ſed etiam primogenitus in multis fratribus fieret. Adoptionẽ autẽ dicit, vt diſtincte intelligamus vnicum Dei filiũ. Nos. n. beneficio & dignatione filij Dei ſumus. ille natura eſt filius, qa hoc eſt qđ pater.

Aug. contra Fauſtũ. Vnicum. n. filiũ Deus habet quem genuit de ſubſtantia ſua, Nos aũt non de ſubſtantia ſua genuit. Creatura. n. ipſius ſumus, quam nõ genuit, ſed fecit. Et ideo vt fratres Chriſti ſecundũ noſtrum modum faceret, adoptauit. Iſte itaque modus quo nos Deus cũ iam eſſemus ab ipſo nõ nati, ſed conditi & inſtituti, verbo ſuo & gratia ſua genuit, vt filij eius eſſemus, adoptio vocat. vñ, *Dedit eis po. fi. Dei fi. &c.* Ioan. 1. b

F

Recipe-

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. IIII.

Dico au. Poſtquam Apoſtolus declarauit ceſſationem legalium per rationem, hic cõſequenter idem facit per ſimilitudinem. Et diuiditur in duas partes ſecundum duas ſimilitudines. ſecunda ibi, *Dicite mihi.* Prima adhuc in duas, quia primo ponit & adaptat primam ſimilitudinem, ſecundo arguit Galatharum ingratitudinem, ibi, *Sed tunc quidem.* Hæc autem prima ſimilitudo accipitur ex humana conſuetudine, qua filius tenetur ſeruire ſicut ſeruus, quandiu paruulus eſt, factus autem adultus liberatur ab illis modis ſeruilibus, ſtatus autem legis, fuit quaſi ſtatus puerilis, vt ſupra dictum eſt, ideo fuit ibi ſeruitus ſub multis obſeruantijs legalibus, à quibus liberamur in no. Te. in quo eſt ſtatus quęſtionis viri perfecti. & hoc eſt quod dicitur. 1 *Dico au.* i. probo per ſimilitudinem. 2 *Quan. t. & c. ni.* in ſtatu vitæ & ſubiectionis modo. 3 *Cum ſ. d.* vt in potentia propinqua. 4 *Sed ſ. & c.* ipſum caſtigantibus & reprimentibus ſicut ſeruum. 5 *Vſque.* i. vſque ad ætatem adultam. 6 *Ita. &.* ſcilicet, Iudæi. 7 *Cum.* i. in ſtatu ve. Te. 8 *Sub e.* ſub legalibus obſeruantijs. Quæ dicuntur elementa. i. literæ, quia ſicut in addiſcendo puer incipit ab iſtis elementis, vt ſciat ea nominare & diſtinguere, procedente vero tempore dimiſſa hac occupatione circa ſciẽtias occupatur, ita legales obſeruantiæ fuerunt quædam figuræ diſponentes ad Chriſtũ, vt dictum eſt. propter quod in eius aduentum ſunt dimiſſę. ideo ſubditur. 9 *At v.* ideſt, tempus Chriſti in quo data eſt plenitudo ſpiritusſancti. Vel aliter. 10 *Plenitu. tem.* id eſt, impletio temporis pręteriti à Deo patre diffiniti.

11 *Miſit Deus.* quantum ad corpus ſumptum de virgine.
12 *Factum ſub lege.* quia voluit legalia ſeruare.
13 *Vt eos qui ſub le.* legalibus obſeruantijs obligati.
14 *Redimeret.* per ſuam paſsionem, per quam abſtulit dictã obligationem. 15 *Vt adoptionem filiorum.* ſcilicet, Dei.

Re-

a *Recipere.* dixit, non acciperemus vt ſignificaret nos hoc
A amiſiſſe in Adam, ex quo mortales ſumus.
b *Miſit Deus.* Ambr. Vt enim probaremus adoptati eſſe à Deo in filios, ſpiritum ſuum dedit nobis, qui ſignum patris oſtendat in filios, vt quia nos hoc non auderemus dicere infirmitate & indignitate noſtra, ſuggerat vt audeamus dicere.
c *Spiritum fi.* Nota ſpiritum etiam eſſe filij. Et nota etiam hic trinitatem. Auguſ. ſuper Io. Si forſitan aliquis quærat, vtrum & à filio procedat ſpirituſſanctus. Filius enim ſolius patris eſt filius, & pater ſolius filij eſt pater. Spiritus autem ſanctus non eſt vnius eorũ ſpiritus, ſed amborum. vnde dominus ait, *Spiritus patris veſtri qui loquitur in vobis.* Et Apoſtolus ait hic, *Miſit Deus ſpiritum fi. ſui.* Et multa alia

Auguſt. tract. 99. in Ioan.
† magis autẽ. Matth. 10. c.
† rurſum ab initio.

a Non ſolum nos Iudæi qui credimus filij, ſed & vos Gentiles, quod probat effectus, quia miſit.
b Pater 1
a reciperemus. Quoniam autem eſtis filij Dei, miſit Deus ſpiri 2
b a Quem etiam filius mittit. Qui probat vos eſſe filios. b Tam Iudæorum quam
c Gentilium. c Qui facit clamare, quod nunquam præſumeremus, niſi ſpiritus doceret.
d Quia ſpiritus clamat in uobis, pater.
d tum filij ſui in corda veſtra clamantem, † abba pater. Itaque 3
e a A tempore gratiæ. A tempore Chriſti. Aliquis noſtrum qui in Chriſtum credimus ut olim 4
b Ex dilectione ſeruiens. c In futuro d Per operationem Dei.
iam nõ eſt ſeruus, ſed filius. quod ſi filius, & hæres † per Deũ. 5
a Modo filij, Sed. b Quando infideles. c Et ita erat aliqua exultatio. 6
d Sui, ſed opinione hominum.
f Sed tunc quidem ignorantes Deum, his qui natura nõ ſunt 7
g a Cum aperta veritas. b Et ita grauius peccatis quam olim. c Quod 8
non à uobis, ſed potius gratia Dei approbati & amati.
dij, ſeruiebatis. Nunc autem cum cognoueritis Deum, † imo 9
a A fide. b Vt ante conuerſionem. c Quia inſtabili ſpecie uariantur. 10 11
h cognitiest is à Deo, quomodo cõuertimini iterũ ad infirma 12
a Quia egent ſumma & ſtabili ſpecie creatoris, vt poſſint eſſe quemodo ſunt. b Id eſt legem 13
initialem ad cultum Dei. c Q. non diſtat modo lex poſt Chriſtum ab antiqua idololatria. 14
d Vultis ſeruire elementis, & vere quia iam obſer. di. Iudaico ritu vt ſabbata. 15
i K & egena elementa, quibus † denuo ſeruire vultis? Dies obſer 16
17

B ſunt teſtimonia, quibus euidenter oſtenditur, & patris & filij eſſe ſpiritum, qui in trinitate dicitur ſpirituſſanctus. Nec ob aliud æſtimo ipſum proprie vocari ſpiritũſanctum, cũ ẽt ſi de ſingulis interrogemur, non poſſumus patrẽ & filiũ dicere, niſi ſpiritum, *quoniam ſpiritus eſt Deus.* Quod ergo cõiter vocantur & ſinguli, hoc proprie vocari oportuit eum, qui nõ eſt vnus eorum, ſed in quo cõitas apparet amborum. Cur ergo non credamus, quòd etiam de filio procedat ſpirituſſanctus, cum filij quoque ipſe ſit ſpiritus? Si.n. ab eo non procederet, nõ poſt reſurrectionẽ, ſe repræſentans diſcipulis inſufflaſſet, dicens, *Accipite ſpiritum ſanctum.* Quid.n. aliud ſignificauit illa inſufflatio, niſi quod procedat ſpirituſſanctus de ipſo: Ad hoc ẽt pertinet, quod ait de muliere fluxum patiente, *Tetigit me aliquis, ego enim ſenſi virtutem de me exiſſe.* Nã virtutis nomine ſpiritumſanctum ex eo clarum eſt appellari, quod Mariæ angelus dixit, *Et virtus altiſſimi obumbrabit tibi.* Et dominus promittens diſcipulis, ait, *Sedete hic donec induamini virtute ex alto.*

Ioan. 4. d.
Ioan. 20. f.
Mar. 5. c.
Luc. 1. d.
Luc. 24. g.

Spiritum fi. ſui. Hic eſt virtus quæ *de illo exibat, & ſanabat omnes.* Dicit tamen ipſe filius à patre illum procedere, quia ad eum ſolet referre, & quod ipſius eſt, de quo & ipſe eſt, ſicut alibi. *Mea doctrina non eſt mea, ſed eius qui miſit me.* A quo habet filius, vt ſit Deus, Eſt enim de Deo Deus, ab illo habet, vt & de illo procedat ſpirituſſanctus.

Ioan. 7. b.

d *Clamantem.* Hier. Notandum quod clamor in ſcripturis
C non magnæ vocis emiſſio, ſed ſcientiæ intelligatur, & intentionis magnitudo.

* Theod. Non auſi eſſemus orantes Deũ vocare Patrem, ſi non in filios adoptionis gratiã aſſequuti eſſemus. Eſt autẽ demonſtratio cui contradici non põt. Videbant enim miracula quæ fiebant per diuinum Spiritum.

✻ Haymo. Clamantem, id eſt clamare nos facientem, *Abba pater,* ſubaudis, miſerere mei. Abba Hebræum eſt, & Syrum, Pater Græcum & Latinum.

e *Abba pa.* Eleganter duo verba idem ſignificantia poſuit propter vniuerſum populum, qui de Iudæis & gentibus in vnitatem fidei vocatus eſt, vt Hebræorum verbum ad Hebræos, Græcũ ad gentes pertineat. Vtriuſque autem verbi eadem ſignificatio ad eiuſdẽ fidei ſpirituſq; vnitatẽ.

f *Quæ na. non ſunt.* Ambroſius. Vnam Dei veri eſſe naturã oſtendit, ſcilicet patris & filij & ſpirituſſancti. Quid autem, ẽſt natura Deum eſſe niſi verum Deum eſſe. vnde alibi Apoſtolus, *Conuerſi eſtis ſeruire Deo viuo & vero.*

g *Immo cogni. eſtis.* Hoc genere locutionis frequenter vtitur ſcriptura. vnde, *Sic in ſancto apparui tibi, vt viderem virtutem tuam & gloriam tuam,* id eſt vidiſti me, vt viderem te. Cognoſcit nos Deus, id eſt cognitionem ſui nobis præſtat. Non enim à nobis eſt, quod nouimus eum, ab æterno quidem nouit, ſed tunc cognoſcere dicitur, quando vt cognoſcatur facit.

h *Infirm.* Vere lex: quia perfecte non iuſtificat.

✻ Chryſoſt. Infirma elementa vocat, & egena, quod nullam vim habeant ad bona propoſita perducendi.

✻ Auguſt. Quæ infirma appellat, ex eo quod infirma & inſtabili ſpecie variantur.

i *Egena.* quia quãtũ iuuat, nõ per ſe, ſed reſpectu gr̃æ facit. *Egena elementa.* dñr qua ſui inuicẽ egẽt ad regẽdũ mundũ.

K *Dies.* Vt, hodie non eſt aliquid incipiendum.

* Chryſoſt. Ex his clarum eſt, quod non ſolum circũciſionẽ eis prædicauerant illi, verũ ẽt dies feſtos, & neomenias

* Augu. Vulgatiſſimus eſt enim error gẽtium iſte, vt vel in agendis rebus, vel in expectandis euentibus vitæ ac negotiorum ſuorum, ab Aſtrologis & Chaldæis, notatos dies, & menſes & annos, & tempora obſeruare velint.

✻ Auguſt. Eos inculpat Apoſtolus, qui dicunt, Non proficiſcar, quia poſterus dies eſt, aut quia luna ſic fertur, vel proficiſcar vt proſpera cedant, quia poſitio ita ſe habet ſyderum, non agam hoc menſe commercium, quia illa ſtella mihi agit menſem, vel, agam, quia ſuſcepit mẽſem. Non plantem hoc anno vineam, quia biſſextus eſt. Non autem quiſquam arbitretur, obſeruatores temporum reprehendendos qui dicunt, Non proficiſcar hodie, quia tempeſtas orta eſt, aut non nauigem, quia adhuc ſunt hybernæ reliquiæ. &c.

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Reciperemus.* per Chriſtum qui eſt eius filius naturalis. Et hanc filiationem declarat conſequenter per effectum dicens. 2 *Quoniam au. eſtis filii.* i. vt hæc filiatio monſtraret. 3 *Miſit Deus ſpi. filii ſui.* i. ſpiritumſanctum. qui dicitur ſpiritus filij, ſicut & patris eo quod procedit ab vtroq;. 4 *In corda veſtra clamantem.* per gratiæ infuſionem. 5 *Clamantem.* i. clamare facientẽ per confeſſionem fidei. Romanorum. 10. b. Corde enim creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem. *Vel aliter.* Clamantem. id eſt per ſignum ſenſibile oſtendentem, ſicut Gen. 4. b. dicitur, Vox ſanguinis fratris tui Abel clamat ad me de terra. In primitiua enim eccleſia baptizatis dabatur ſpirituſſanctus in ſigno ſenſibili ſignificante gratiam infuſam menti, & per conſequens filiationem adoptiuam, & paternitatem ſibi correſpondentem. 6 *Abba pater.* Confitendo Deum patrem. Et ponuntur hic duæ dictiones idem ſignificantes, Prima Hebraica vel potius Syriaca, tamen ea communiter vtuntur Hebræi, quia lingua Syra & Hebræa ſunt propinquæ. Secunda Græca, licet ea vtantur latini, ad ſignificandum quod Deus pater conuerſos de Iudaiſmo, & gentilitate ad fidem vniret in fidei confeſſione. Et ex dictis infert concluſionem, di. 7 *Itaque iam.* ſ. quicunque confitetur fideliter Deum patrẽ. 8 *Quod ſi filius.* Per adoptionẽ. 9 *Et hæres per Deum.* Ipſum adoptantẽ. filio.n. adoptiuo debetur aliqua pars hæreditatis ſecundum leges. 10 *Sed tunc quidem.* Hic arguit Galatharum ingratitudinem. Per filiationem Dei adoptiuam erant liberati à ſeruitute legis vt prædictũ eſt & ideo magna erat ingratitudo hanc ſeruitutẽ recipere tanquam Dei donum eſſet inſufficiens ad ſalutem, & erat maior ingratitudo in gentibus conuerſis de idololatria, quia ſic nõ erant nutriti in obſeruantijs legalibus, ſicut fuerant conuerſi de Iudæis. ideo dicitur, *Sed tunc quidem.* ſ. ante conuerſionem veſtrã. 11 *Ignorantes Deum.* Verum. 12 *His qui natur.* Sed ſolum fictione hominum, cuiuſmodi ſunt idola. 13 *Seruie.* Colendo ipſa. 15 *Nunc au.* Poſt veſtram conuerſionem. 14 *Cum cogno.* Deum per fidem. 15 *Immo cogniti eſtis à Deo.* Qui vocauit vos per ſuam gratiam. 16 *Quomodo conuertimini iterum ad infir. & egena elementa.* i. ad legales obſeruantias, Quæ dicuntur elementa ratione prædicta & infirma & egena, quia non iuſtificabant, nec gratiam continebant, ſicut faciunt ſacramenta nouæ legis. Dicit autem, *Iterum.* non quia ante ſuam conuerſionem legalia ſeruaſſent, vt prædictum eſt, ſed quia tunc idola coluerant, qui cultus erat illicitus, & ſimiliter legalium ritus, ponendo ibi ſpem ſuam tanquam eſſet neceſſarius ad ſalutem, quod Galathæ faciebant. ideo ſubditur. 17 *Dies obſeruatis.* apud Iudæos celebres vt decimam diem menſis primi, ad accipiendum agnum paſchalem, & huiuſmodi.

a Hoc iam facitis, peius autem timeo. b Veſtram leuitatem, non aliud.
a uatis & menſes & tempora & annos. Timeo † vos, ne forte ſi 1
b a Vilitate, quod eſt ſi plene legem ſuſcipitis. Sed. b Qui legem dimiſi 2
c c Fui olim in lege.
d ne cauſa laborauerim in vobis. Eſtote ſicut ego, quia & ego, 3
e a Modo vultis eſſe, & dimiſi non ſine ratione. b Q. obſecro & ſecure poſſum, vt quos me 4
f rito diligo. c Et ita non penes vos inimicitiarum eſſe cauſa.
g ſicut vos. Fratres obſecro vos, nihil me læſiſtis. Scitis autem 5
h Non læſiſtis, ſed honorifice recepiſtis. cum cauſam ſpernendi habuiſtis. a Cum pateter perſecutionem. b Quia caro mea afflicta erat. c Et pro tanto tempore non ſpreuiſtis, &c. 6
quia per infirmitatẽ carnis euangelizaui vobis: iam pridẽ, & 7
a Id eſt me tribulatum, per quod diabolus vos tentabat, ne crederetis. b Qua videretur quales eſtis. c Poſt conuerſionem, vt vilior eſſem. d Tanquam vilem ante conuerſionem. 8
e Vt ab hoc conuerti abhorreretis.
i † tentationẽ veſtra in carne mea non ſpreuiſtis, neq; reſpui- 9 10
Non vt ſuſciperetis communionem periculi mei. a Ac angelus ueniſſet, uel me angelum crediditis. b Ac ſi ipſe ueniſſet. c Qui in eo. 11
l ſtis, ſed ſicut angelũ Dei excepiſti me, ſicut Chriſtũ Ieſum. 12
Et quia tunc ita feciſtis. Q. mirum eſt enim, quod à bono decidiſtis. 13
e Qua dicebamini beati bonis initijs & quaſi quibuſdam proficiendi gradibus feruentes. 14
Q. pudeat uos eſſe mutatos. b Vere beati fuiſtis, uel ſicut angelum & Chriſtum me excepiſtis. 15
†Vbi eſt ergo beatitudo veſtra? Teſtimoniũ.n.perhibeo vo- 16 17

a *Menſes.* Qui curſus lunæ perſcrutantes dicunt, tali luna non eſt aliquid inchoandum.
b *Tempora.* Vt cum dicunt modo eſt initium veris.
c *Et annos.* cum dicunt, nouus annus eſt. Sed nulla debet ſuſpicio eſſe harum rerũ. quia proſpere poteſt cedere quidquid ſimpliciter ſub Dei deuotione fit. Duplicite erant ſubuerſi. vt ad legem & priſtinos errores conuerterentur, *Dies obſeruatis.* Non putaretur à deo graue, niſi Apoſtolus diceret.
d *Timeo vos, ne ſi.* Hoc obſeruant qui certis diebus, menſibus vel annis volunt vel nolunt inchoare, quaſi fauſta, vel infauſta ſint tempora.
⁎ Chryſoſtomus. Vides viſcera & affectus apoſtolicos? Illi iactantur fluctibus, & hic tremit ac metuit, eoque vehementer illis incutiens pudorem, ait, hoc, laboraui ergo vos, perinde quaſi dixiſſet, ne tantos meos ſudores reddatis inanes.
Dies obſeruatis. Culpantur qui conſtellationes ſequuntur, non qui naturales effectus elementorum nouerunt in ſiderum ordinatiſſima conuerſione, vt ſcilicet tempeſtate non nauigent, autumno non ſeminent. De quibus cum condecentur dicitur, in Geneſi, *Et in ſignis ſint & temporibus & diebus & annis.* Menſes, vt Neomenias.
Tempo. egreſſionis de Aegypto.
Annos. Septimos & ſeptimæ decadis ſeptimum, quem poſt captiuitatem reuerſi in Ieruſalem pro quinquageſimo qui iubileus dicitur, obſeruauerunt.
Hieronymus. *Dies.* vt decimam menſis primi vſque ad quartamdecimam, qua agnus immolabatur, & à decimaquarta vſque ad viceſimam primam eiuſdem menſis, quando azima comedebatur. Septem etiam ſeptimanas quas ritu Iudaico computant Iſraelitici, & Pentecoſten ſeruant, nec non & clangorem tubarum primo menſis ſeptimi. Decima etiam eiuſdem menſis expiationem & ieiunium, & in quindecimo S cenophegiam.
Menſes. Vt Neomenias. Menſes etiam cuſtodiunt qui primum & ſeptimum menſem obſeruant.
Et annos. Septimos, Puto equidẽ hoc de ſeptimo remiſſionis anno dici, & de quinquageſimo, qui ab illis iubileus dr̃, quem Iudæi aliqñ ſuo ordine ſeruare nequiuerunt captiuitate preſſi. Qua ſoluta pro eo ſeptimum annum ſeptime decadis coluerunt. Qui poteſt intelligi. Vel ſexageſimus ſeptimus annus, quo indulta eſt eis à Cyro & Dario licentia redeundi de Babylonia. Vnde completis annis ſeptuaginta redierunt: Vel potius ſeptuageſimus ſeptimus, quem reuerſi in Ieruſalẽ pro quinquageſimo qui iubileus dicitur, obſeruarunt.
e *Eſto. ſi. e.* Quia & ego qui legem habui, ſum modo ſine lege ſicut vos, & debetis eſſe ſicut ego.
⁎ Aug. Qui vtique cum Iudæus natus ſum, iam iſta carnalia ſpirituali diiudicatione contemno.
⁎ Chryſoſtomus. Ergo me intuemini. Nã & ego ſimili modo quondam fueram affectus, & quidem vehementer, & ardebã ſtudio legis: attamen poſtea non veritus ſum legem relinquere, nec ab illo vitæ inſtituto deſciſcere. quia. *Obſe. vos.*
f *Quia &c. ſi vos.* Homo qui de errore correctus, & ita vos poteſtis corrigi.
g *Fratres obſe.* Aſpere correctos recreat per bene geſta.
h *Nihil me.* Excuſat, qa pſeudo dixerãt Paulũ Galathis inimicũ, nec voluiſſe eos docere, q in alijs eccleſijs p̃dicabat.
i *Tentationem veſtram.* Aug. Tentati enim ſunt, cum tribulationem ſecundum carnem pateretur Apoſtolus, vtrum timore deſererent eum, an charitate amplecterentur.
⁎ Aug. Hinc enim firmos eos eſſe cognouit, quod eis tribulationibus quæ Apoſtolo ſecundum carnem acciderant, non ſunt à charitate deflexi. Nam Deo noti ſumus, & ante omnes tentationes, qui ſcit omnia antequam fiant.
K *Sed ſicut angelum Dei, &c.* ⁎ Aug. Quia Deus loquitur in ſanctis ſuis, 1. Cor. 13. & Paulus non ſeipſum, ſed Deũ in ſeipſo diligi volebat, perhibet teſtimoniũ quibuſdam, quod ſicut angelum Dei, & ſicut Chriſtũ Ieſum eum exceperãt. In oĩbus ergo ſanctis ſuis ipſe eſt amãdus qui ait: *Eſuriui, & dediſtis mihi manducare.* Tãta eſt charitas capitis erga corp⁹ ſuũ.
l *Vbi eſt er.* Admirãs opus eorũ ſpirituale cõmẽdat, vt hoc intuentes in timorẽ carnalem non decidant. Et quia mutati erãt in deterius, increpat eos. Et ſi.n. receperint eũ ſicut angelũ, non ideo tñ parcit ſecate & vrere, quia nõ quærit ſua, ſed quæ Chriſti: Nõ quærit lac & lanã de ouibus. i. cõmodũ ſupplendæ neceſſitatis & fauorem honoris, ſed ſalutẽ oĩum.

† de vobis ne fruſtra.
† prius.
† experimentũ mei, quod erat in carne.
† Quæ eſt.
Auguſt.
lib. 2. de ſer. Dom. in monte.
Serm. de calendis Ianu.
Matth. 25.

D
E
F

Si

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Et menſes.* In principio enim menſium celebrabant Iudęi Neomeniam.
2 *Et tempora.* vt tempus egreſsionis de Aegypto menſe primo, & tempus liberationis Iſaac menſe ſeptimo, &c.
3 *Et annos.* ſcilicet ſeptimum annum qui dicebatur remiſſionis, & quinquageſimum, qui dicitur iubileus. & quia talis obſeruantia erat illis illicita, ideo ſubdit.
4 *Timeo ne forte ſine cauſa.* id eſt, inutiliter.
5 *Laborauerim in vobis.* prædicando vobis fidem catholicã, quæ non proficit dicto modo Iudaizantibus. ideo ſubdit.
6 *Eſtote ſicut ego.* dimittentes legalia, ſicut ego dimiſi.
7 *Quia & ego.* in errore fui.
8 *Sicut vos.* fuiſtis, & ideo ſicut ſum correctus, ita & vos corrigatis.
9 *Fratres.* Poſt Galatharum increpationem, hic Apoſtolus ponit eorum conſolatoriam monitionem, modo boni Samaritani poſt vinum mordicatiuum infundens oleum lenitiuum. Circa quod ſciẽdum, quod Apoſtolus magnas perſecutiones in corpore ſuſtinuerat antequam Galathis prędicaret, & hoc erat eis notum, & tamen nõ reſpuerunt eum tanquam hominem abiectum, & paſſum, ſed valde reuerenter, & charitatiue receperunt eum. de quo commendat eos dicens, *Fratres obſecro vos.* ſupple ne credatis ex odio me vos increpaſſe, ſed ex amore. ideo ſubdit.
10 *Nihil me læſiſtis.* ſed ſupple bene mihi feciſtis, vt poſt ea exprimitur.
11 *Scitis quia per infirmitatem carnis.* id eſt, tribulationes paſſus in corpore.
12 *Euangelizaui vobis iam pri.* ideſt, antea. & eſt aduerbium temporis.
13 *Et tenta. veſtram in car. mea non ſpre.* Hic accipitur tentatio pro experientia. Tentare enim eſt experimentum accipere. Eſt igitur ſenſus, Non ſpreuiſtis me paſſum in carne, licet hoc notum vobis fuerit per experientiam.
14 *Neque reſpuiſtis.* ſcilicet prædicationem meam.
15 *Sed ſicut ange. Dei.* Hyperbolice loquitur ad maiorem expreſsionem reuerentiæ ſibi factæ. Sed quoniam retracti erant à bono per falſos Apoſtolos, ideo ſubdit.
16 *Vbi eſt er. be. ve.* id eſt, bonum initium veſtrum, quo dicebamini beati, & eratis in ſpe.
17 *Teſtimonium enim perhibeo vobis, &c.* Ex viſu & auditu.

Quia

a Ad vtilitatem eccleſiæ ¶Non poteſt fieri, quod iuſte non fit. b Quod inter omnia charius eſt vobis. Et ideo de vobis plus doleremus. c Ad vtilitatem prædicationis meæ.

a bis, quia ſi fieri poſſet, oculos veſtros eruiſſetis, & dediſſetis 1

a Et cum hoc ita ſit, eſt ergo credibile, quod inimicus. b Q per hoc videor inimicus, quia verum dico, ſed ſi fallerem putarer amicus. 2 3

b mihi. Ergo inimicus vobis factus ſum, verum dicens vobis

¶Diligunt. b Non vtiliter. c A fide ad legem, uel a dilectione mea.

c † Aemulantur vos non bene † ſed excludere vos volūt vt illos 4

a In legalibus. b Hom.n m me.ſ. c Sed uos. d Diligite, imitemini. 5
¶.i. propter hoc diligite, quia in eo uirtus & boni operatio non pro alia re. 6
¶Vt perſeueranti gradu ad finem boni operis perueniatis. e Et hoc.

æmulemini Bonum autem † æmulemini in bono ſemper, & 7 8

a Aemulemini bonum. b Sed magis cum abſens. 9
c Quia modo diminuti, perfectis gradibus indigetis.

d non tantum cum præſens ſum apud vos. Filioli mei quos 10

a Sicut prius cum dolore & labore ad lucem fidei genero.
b Q Blandis uerbis modo uſus ſum, dicens uos fratres. & filios.

e iterum parturio, donec Chriſtus formetur in vobis. Vellem 11

¶Vt rubore Apoſtoli confunderentur. a In uituperationem. 12
f Vt digna uobis dicerem, quæ nolo ſcribere, ne permaneant apud uos.

g autem apud vos eſſe modo, & mutare vocem meam, quo- 13

¶Apud alios erubeſco pro uobis. ¶Carnaliter. 14

niam † confundor in vobis. Dicite mihi qui ſub lege vultis 15

a Legiſtis, ſed non intellexiſtis. b Ideo quero an legeritis, quia in ea quidem ſcriptum eſt, quod Abraham duos filios ha quod ſi attenderetis, nunquam ad eam recurreretis. 16

h eſſe, legem non † legiſtis? † Scriptum eſt enim, quoniam 17

i a Iſmael, & Iſaac. ¶Scilicet Iſmael. ¶Agar. ¶ Scilicet Iſaac. 18

K Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum 19 20
l

A a *Si fieri poſ.* Aug. Nonne illud fieri potuiſſet, qđ ait Apoſtolus? Non poteſt fieri quod iuſte non fit. Sic & Iob. *Vtinam poſſem me occidere.* Et dñs ad Loth, *Non poſſum quicquam facere, donec illo introeas.* Nō poſſe ſe dixit, quod ſine dubio poterat per potentiam, ſed non poterat per iuſtitiam.

Aug l. contra epiſt. Gaudentii. Iob. 10.d. Gen. 19.c.

b *Verum dicens, v.* Quia nemo vult ſe argui erranté, reprehendens videtur inimicus.

c *Aemulan.* Ego non ſum inimicus, ſed illi æmulantur, &c. Aemulantur enim non bene qui non tam cupiunt eos eſſe meliores, quam ipſos volūt facere peiores & retrorſum trahere ęmulatione peruerſa.

† Ambiunt. † imo. † eſt æmulari.

d *Filio.* Quod natum eſt in te, nondum enim de illa natum erat, ſic naſcuntur paruuli in viſceribus eccleſię donec formati exeant.

† conſilii inops, vel perplexus.

* Chryſoſtom. Vides paterna viſcera, vides anxietatem apoſtolo dignam, vides qualem emittit eiulatum, multo triſtiorem quam ſolet eſſe parturientiū. Corrupiſtis inquit imaginem, perdidiſtis generoſitatem, formam immutaſtis, opus eſt vt renaſcamini vtque refingamini.

Allegorice. † audiſtis. B

* Sedul. Prius parturiui vos per Euangeliū genitos in lucem veritatis, ſed eundo in veterē legem, vanaſque hominū doctrinas, Nouam vitam, Chriſtique formam perdidiſtis, ſed nunc vos iterum parturio, vt per pęnitentiam renaſcamini.

Aug. Filioli. Item incipit oſtendere ex ipſa lege, quare nō ſit tenenda Me imitamini, filij mei eſtis. Vel non ſolum ex ſupra dictis probatur lex dimittenda, ſed & auctoritas ipſius legis hoc oſtendit. *Filio.*

e *Dicite, &c.* Reſpondete, vſque huc enim pendet ſententia. Et interponitur illud, quos iterum par &c.

f *Donec Chriſtus.* Quē deformatis formoſus ſit in vobis. Vel vt formoſus alijs per vos appareat. Grauius dictum. q.d. eos formari in Chriſto.

Au. in. pſ. 57. *Donec Chriſtus, &c.* Vt ſcilicet recipiatis ſimilitudinē eius, quā veſtro vitio perdidiſtis. Perpaucorū enim eſt penſare, qui labor ſit in prędicationibus patrū, quantis vel doloribus animas in fide & cōuerſatione recta parturiūt. Vnde Amb. Apoſtolus primū per fidem illos genuerat in baptiſmo, ſed poſtea deformati ſunt per pſeudo & infirmi facti, nūc cū dolore reformat eos, vñ addidit, donec formetur Chriſtus ī vobis, Concipientes enim fidē & ſenſum fidei non aduertentes, formatum Chriſtum in animis ſuis habere negantur.

C Aug. Formatur enim Chriſtus in corde credentium, cum illis

illis ſacramenta gratię panduntur, & ea quæ obſcura uidebātur, perſpicua fiunt.

D

g *Vellem autem.* Sciens Apoſtolus habere maiorē uim ſermonem qui ad prçſentes fit, cupit apoſtolicam uocem literis cōprehenſam in præſentiam commutare.

Primus. Scriptura enim diuina ædificat lecta, ſed multo plus prodeſt ſi de literis mutatur in vocē. Magnam ſi quidem vim habet vox viua, vox de auctoris ſui ore reſonans, quæ ea pronunciatione profertur, & diſtinguit, qua in hominis corde generata eſt. Eſt itaque ſenſus, Quia cōfun. in vo. vellem literarum vocē præſens de meo ore proferre, vt vos ſolito ſæuerior ipſe corriperem, quia epiſtola non poteſt vocem obiurgantis exprimere, non valet iraſcentis reſonare clamorem, & dolorem pectoris apicibus explicare. Nō habeo quippe fructus, quos ſolent de diſcipulis habere doctores, & ſine ea ſemen iactum eſt doctrinæ. Ita vt cum Ieremia dicā, non profui, nec profuit mihi quiſquam.

* Ambr. Pręſens vult agere cum illis, vt mutet vocē ſuam de laude in vituperationē eorum, vt duplici genere confundantur, & de errore ſuo, & rubore Apoſtoli, quem patiebatur apud eos quibus illos pręculerat.

* Chryſoſt. Conſidera mihi ſibi non temperantem, conſidera feruentem, conſidera nō potentem talia ferre. Talis nimirum res eſt charitas, vt nō cōtentus eſt verbis, ſed inſuper quęrit pręſentiā. Quo ſimul ad oēs lamēta pertrahat. Per epiſtolam enim non licebat oſtendere lachrymas, neque complorationem.

h *Legem non le.* Quicquid eligant, probātur ſtulti. Si non legerūt, non debēt recipere quod ignorant. Si legerunt, ipſa probat ſe dimittendā. Quod ſi non intelligunt, ſtulti ſunt.

i *Scriptum eſt quo. Ab.* cū plures habuit, ſed de duobus ſcriptura ſpiritualiter ſingula exequitur, innuens aliquid egregium in his pręfigurari.

k *Duos fili.* Aug. Plures habuit, poſt mortē enim Saræ, de alia vxore, ſcilicet, Cethura alios genuit, qui non pertinent ad hanc ſignificationem.

l *Vnum de an. & vnū.* Nec hoc fruſtra diſtinguit vterq; de Abrahā, ſed diuerſa operatione, quia qui de ancilla, ſm carnis naturā, q̄ iuuēcula de ſene ſolet cōcipere Qui de libera, non ſecundū vim carnis, vt vetula ſterilis de vetulo, ſed p operationem Dei, qui promiſit. Illum ergo genuit, demonſtrans con-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quia ſi fieri poſſet. *conuenienter tamen.*

2 Oculos veſtros eruiſſetis. *Licet enim hoc facere poſſent abſolute, non tamen bene. Poteſt etiam dici, quod eſt hyperbole, ad magis exprimendum charitatis affectum, quem ſibi oſtenderant. Sed quia incitati erant contra eum, ſubdit.*

3 Ergo inimicus vobis factus ſum ve. dicens vobis. *arguendo de malis. Quaſi dicat, non me debetis ex hoc minus diligere, ſed magis. Et quia inducebantur ad hoc per falſos Apoſtolos, ſimulantes hoc facere ex Galathiorum dilectione, ideo ſubdit.*

4 Aemulantur vos. *ideſt diligunt.*

5 Non bene. *ſed ſimulatorie & ad malum veſtrum, ideo ſubditur.*

6 Sed excludere vos. *ab euangelica veritate.*

7 Vt illos æmu. *i. imitemini in legalibus obſeruantijs.*

8 Bonum autem ęmu. *i. imitamini.*

9 Et non tan. cum pręſ. ſum, &c. *ideſt, fui, quia tunc erat præſens, quando ſcripſit hanc Epiſtolam, & quod ferventer profectum eorum deſideret oſtendit, dicens.*

10 Filioli mei, &c. *i. cum lachrymis & dolore de errore vos reuoco, ſicut prius reuocaui vos a gentilitate.*

11 Donec Chri. formetur in vo. *per ſinceritatē fidei formatæ*

12 Vellem autem eſſe apud vos, &c. *præſentia corporali.*

13 Et mutare vocem meam. *increpando vos aſpere, qui modo verbis ſuauibus vobis ſcribo, & ſubditur cauſa.*

14 Quoniam confundor. *i. apud alios fideles confundor de veſtra ſubuerſione.*

15 Dicite mihi. *Hic ponitur ſecunda ſimilitudo ad oſtēdendū ceſſationē legalium, & accipitur de ſcriptura Gene. 16. & 21. Et primo ponitur figura, ſecūdo ad propoſitum adaptatur, ibi,* Nos autem. *Circa primum dicit,* Dicite mihi qui ſub. *falſis apoſtolis acquieſcēdo*

16 Le. non le. *i. libros Moſi, qui apud Hebræos proprie lex dicitur qua.d. videtur, quod non legiſtis, vel ſi legiſtis non intellexiſtis.*

17 Scriptum eſt enim. *in locis præallegatis.*

18 Quo. Abraham. *Plures autem habuit de Cethura, vt patet Gene. 24. ſed iſtos duos hic tantum exprimit Apoſtolus, quia de illis magis loquitur ſcriptura, & quia faciunt ad propoſitum, non autem alij*

19 Vnum de an. *ſ. Iſmaelem.*

20 Et vnum de libera. *ſ. Iſaac. Sciendum tamen, quod Agar mater Iſmaelis fuit vxor Abrahæ, vt dictum eſt Gene. 17. quia tamen Sara erat eius principalis, ideo hic Agar retinuit nomen ancillæ.*

Do- Sed

A consuetudo naturam. Illum vero dedit promiſſio, ſignificās gratiam. Ibi humanus vſus oſtenditur, hic diuinum beneficium commendatur.

Alleg. Abraham eſt Deus pater, qui eſt pater multarum gentium. Libera nouũ Teſta. dans omnibus per Chriſtum nouam gratiã. Agar vetus Teſta. In vtroque genuit Deus ſibi filios qui ſeruirēt, ſed in veteri Iudæi ſerui, quia timore pœnæ & promiſsionibus temporalium, & hoc eſt ſecundum carnẽ, quę & pęnas horret & dulcia amat. Gratia no. Teſta. parit liberos, qui ex dilectione ſeruiant, non vi carnis, ſed opere Dei. Quis enim impoſsibilia ſecũdum naturam credet, quæ ſuauia ſunt in præſenti contemnet, niſi viſa ſperaret, niſi virtus Dei hic in eo operaretur?

a *Per al.* dicitur quòd aliquid aliud videtur ſonare in verbis, & aliud in intellectu ſignificare. ſicut hic per Abraham Deus pater, ipſe eſt enim pater multarum gentium. Abba enim pater, am, multarum. Et ſubauditur, gentium.

* Sedul. & Primas. Dedit (Apoſtolus) regulam ex hoc loco, intelligendi allegoricas rationes, ſcilicet vt manente hiſtoriæ veritate: figuras veteris teſtamenti exponamus, nam cum dixiſſet Abrahã duas vxores veriſsime habere, poſtea quæ præfigurauerit, demonſtrauit.

* Ambroſi. In typum enim Chriſti natus eſt Iſaac, ideo hæc per allegoriam aſſerit dicta, vt aliud ex alio ſignificent perſonæ Iſmael & Iſaac. Iſmael enim Iudæorum ſignificat natiuitatem, vel eorũ qui ſerui peccati ſunt, Iſaac vero Chriſtianorum, qui in libertate naſcuntur. Libet enim fit qui accipit remiſsionem peccatorum.

b *In monte Sina.* Quod in tali loco ſignificat, quod contra alias gentes eſſent ſuperbi de mandato, vel ipſi eſſent ſuperbi & tumidi contra ipſum mãdatum. Quod teſtis eſt Agar, ideſt, ſignificatur per Agar. Agar alienatio, quia alienat ab hæreditate.

c *Mons.* Ambroſius. Per omnia eſt *Coniun.* & ſimilis ei Ieruſalem ideſt, Iudaico populo, qui nunc eſt ideſt, qui temporaliter ſeruit. totus populus mater, ſinguli ſunt filij, vel proſelyti, qui omnes timore pœnæ ſeruiunt. per hæc omnia patet quod vetus lex non eſt tenenda, ſed noua quæ ſurſum, quæ libera.

d *Arabia, qui con.* Humilitas, vel afflictio, quia affligebãtur ſub

D ſub carnalibuſq; obſeruantijs.

e *Quæ ſur. eſt.* Superna eſt ſanctorum ciuitas, licet in quibuſdam quos hic parit adhuc peregrinetur. Sara ſterilis ſignificat, quod naturam humani generis peccato vitiata, & ideo damnata nihil verę fęlicitatis in poſterum merebatur. Iſaac per repromiſſionem nat⁹, ſignat filios gratiæ. & quia hoc non per regenerationem, ſed per generationẽ futurum erat, ideo tunc imperata eſt circunciſio, quando de Sara promiſſus eſt filius. Circũciſio enim ſignificat naturã exuta vetuſtate nouatã. Quod omnes filios & ſeruos circuncidi iubet, ad omnes iſtam gratiam pertinere teſtatur. (Auguſt. in pſ. 115. & 125.)

f *Quæ eſt ma.* Quia ſinguli verbo & exẽplo eius inſtructi ex charitate ſeruiunt. (Ioan. 17. E)

* Ambroſius. Hæc quam matrem dicit noſtram, regula eſt myſterij dominici per quam renaſcimur in libertatem, ſicut & ipſa libera eſt. Ideo & cœleſtis dicitur, quia cœlum ſedes eius eſt, & quos generat, ibi erunt cum ea, ſicut dominus, Pater quos dediſti mihi, volo vt vbi ego fuero, & hi ſint mecum. Hęc eſt & vita, quia immortalitate donantur qui credentes renaſcuntur per eam.

✱ Chryſoſtomus. Non igitur qui ex ea naſcuntur ſerui ſunt. Inferioris igitur Hieroſolymæ figura erat Sara, nec dubium quin ex monte eius nominis: ſupernæ vero typus eſt eccleſia.

Quæ eſt ma. Auguſt. Ciuitas cæleſtis mater noſtra dicitur, quia ad eam vocamur. Et ideo celeſtis dicitur. *Quia cælum ſedes eius eſt.* Et quos generat, ibi cum ea erunt. (Iſa. 66. a.)

g *Scriptum eſt.* Quod libera ſit & mater, auctoritate Iſaiæ probat ſubdens.

h *Læta.* Lætare erumpe, clamare, pertinent ad libertatem.

✱ Chyſoſt. Quæ igitur ſterilis, & deſerta? An non perſpicuum eſt, hanc eſſe eccleſiam ex gẽtibus, quæ ante hac Dei cognitione fuit priuata, Quæ vero eſt illa quæ habet virum? Nonne liquet hanc eſſe Synagogam? Attamen hanc multitudine liberorum ſuperauerit vidua, ſiquidem hæc vnam duntaxat habebat gentem. Vides vt factis quidem Sara, verbis autem propheta nobis futura ſubnotarit? Sed & illud conſidera. Sterilem appellauit Iſaias, & hanc oſtendit factam complurium liberorum matrem. F

Se-

Scilicet Sara. a Iudæi, & omnes ſerui peccati. b Per illum miraculum, ſed lege naturæ natus eſt. c Liber Chriſtianus.

de libera. Sed qui de ancilla, ſecũdum carnem natus eſt. Qui 1

a Mirabiliter natus eſt.

a autem de libera per repromiſſionem, quæ ſunt per allego- 2 3

a Per alium intellectum. b Ancilla, & libera. c Ideſt, ſignificant. d Vetus Teſta. Datum eſt.

b riam dicta. Hęc enim ſunt duo teſtamenta. Vnum quidē in 4

a Quia præ timore ſeruiebant, vel ſerui peccati erant. b Alienatio. c Vere vetus Teſtamentum in ſeruitutem generat, quia.

monte Sina in ſeruitutem generans, † quæ eſt Agar. Sina 5 6

a Vetus teſtamentum in illo monte datum. b Non in terra promiſſionis vbi filij, ſed vbi quaſi ſunt ſerui alieni. c Mons per omnia. d Ideſt, ſimilis. e Iudaico populo qui nunc eſt.

c d enim mons eſt in Arabia, qui † coniunctus eſt ei, quæ 7 8

Hæc eſt ſynagoga, quæ ſub peccato generat. Quæ terrena diligit. a Hæc ſynagoga timore, vel ſub peccato ſeruit. Eccleſia de gentibus congregata.

nunc eſt Ieruſalem, & ſeruit cum filijs ſuis. Illa au- 9

a Qua cum domino gaudet in ſpe. b Quia diligit, & ex amore ſeruit.

e f tem quæ ſurſum eſt Ieruſalem, libera eſt, quæ eſt ma- 10 11

a Credentium ſcilicet. b Vere illa quæ ſurſum eſt, libera eſt, quia ſcriptura hoc dicit. In Iſaia. c Ambroſ. Cæleſtis Ieruſalem ſterilis, quia non parit ſecundum carnem, nec dolores patitur, ſed generat ſpiritualiter ſine paſſione clamans in lætitia.

g h ter noſtra. Scriptum eſt enim; † Lætare ſterilis quæ 12 13 14 15

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Sed qui de an. ſe. car. na. eſt.* ideſt, per modum naturalem.

2 *Qui autem de libera per repromiſſionem.* ſcilicet Dei adiuuantis naturam. quia Sara erat ſterilis, & cum hoc tranſierat in ea tempus concipiendi quando concepit Iſaac: erat enim tunc nonagenaria. Gen. 17.

3 *Quæ ſunt per alle. dicta.* Habet enim ſacra ſcriptura quadruplicem ſenſum, ſcilicet hiſtoricum, qui per voces ſignificatur. & myſticum, qui per rem ſignificatã intelligitur, & hic eſt triplex. Moralis, quando intelligitur quid agendum ſit. Allegoricus quando deſignatur quid credendum. Anagogicus, quando ſignatur quid in patria ſperãdum. Et hęc poſſunt videri in hoc nomine Ieruſalem. quod in ſenſu literali ſignat ciuitatem Iudęę metropolim. in morali animam fidelem, in allegorico eccleſiam militantem, in anagogico eccleſiam triumphantem. vnde verſus, *Litera geſta docet, quid credas allegoria, Moralis quid agas, quo tendas anagogia.*

4 *Hæc e. ſunt duo te.* ſecundum ſenſum allegoricum.

5 *Vnum qui. in monte Si.* Quia vetus Teſtamentum fuit ibi datum à Deo, cuius in hoc fuit Abraham figura.

6 *In ſer. gene.* ideſt ſubijciens ſeruituti legalium, quod fuit onus importabile, vt dictum eſt ſupra. 3. cap.

7 *Quæ eſt Agar.* ſcilicet ſignificatiue. fuit enim figura ſeruitutis legalis.

8 *Sina enim mons eſt in Arabia qui coniunctus eſt ei, quæ.* id eſt licet Sina ſecundum literalem ſenſum multum diſtet à Ieruſalem, tamen coniunctus eſt ei ſecundum ſenſum allegoricum. quia ſeruitus legis per montem Sina ſignificata tunc vigebat in Ieruſalem, vbi erat templum, in quo offerebantur ſacrificia & exercebantur legalia. nõdum enim erat deſtructum per Romanos, quia deſtructio illa fuit poſt paſsionem Apoſtoli, qui paſſus fuit ſub Nerone, tēplum vero fuit deſtructum poſtea Veſpaſiani tempore.

9 *Et ſeruit cum filiis ſuis.* i. cum Iudæis in ſeruitute legis.

10 *Illa au. quæ ſur. eſt.* ſcilicet, eccleſia, quæ eſt.

11 *Ieruſa.* Allegorice, quæ dicitur ſurſum, quia prædicat & promittit bona cæleſtia.

12 *Libera eſt.* à ſeruitute legis.

13 *Quæ eſt mater no.* Per baptiſmum enim regenerati ſumus ex ea.

14 *Scriptum eſt enim.* Eſa. 54. de hac generatione ſecunda.

15 *Læta. ſte. quæ non pa.* ideſt, eccleſia de gentibus collecta, quæ tempore veteris Teſt. erat ſterilis ab operibus bonis.

Erum-

A * Sedul. Hoc in Iſaia ſcriptum eſt, hoc autem vel eccleſię ex gentibus, vel Ieruſalem cęleſti congruenter aptatur, vtraque enim ſterilis erat, eccleſia quidem gentium, quod nec ſpirituales per baptiſmum filios Deo peperit, nec non cęleſtis Ieruſalem apoſtaticis angelis, derelicta hominibus quæ vacua, vſq; ad aduentum Saluatoris ſterilis permanebat.

Iſa. 54.

a *Paris.* Quia illo tẽpore quaſi nullos genuit.

b *Non par.* quia nec dum ornatũ habuit. *Letare.* in corde.

c *Erumpe.* Lætitiam mentis extra oſtẽde.

d *Clama.* gaudium tuum alijs prædica, quia tui olim.

B e *Quia mul. fi.* Hoc pertinet ad matrem. Iſaias aſpiciens tempus Chriſti eccleſiam gentium ante ſterilẽ, tũc fœtoſam alloquitur, di. O eccleſia ſterilis, quæ tempore legis nec virtute miraculi.

Aug. 15. ciu. cap. 2. & 3. & in pſal. 119.

Augu. lib. 1. de côcen. euang. cap. 31. & lib. de correp do-natiſt. cap. 8.

† In libertate igit qua Chriſtus nos liberauit, ſtate. Iungit initio ſeq. cap.

quam illa librum repudij accepit, & omne ornamentum viri ad idoli conuertit ornamentum, tunc maritus priore putreſcente cingulo alium lumbis ſuis baltheum, aliud de gentibus limbare contexuit. quæ ſtatim vt viro coniuncta eſt concepit & peperit. vnde Iſaias exclamat, *Dilata locum tabernaculi tui, & protende funiculos tuos.* D

h *Iſaac.* Riſus. i. qui in lætitia ſeruiunt, nõ ex triſtitia, vel neceſſitate.

i *Perſeque.* Non puto nos de facili inuenire poſſe vbi Iſmael pſecutus fuerit Iſaac. ſed tãtum illud, quod cum filius Aegyptiæ luderet cum Iſaac, indignata ſit Sara.

Auguſt. Luſum enim intellexit Sara perſecutionem, quia luſus maioris ad minorem illuſio eſt & deceptio, quia alia intẽdens ſimulat quædam puero ideſt, infirmo & fraudes facit. ſic & modo plus perſequuntur qui illudẽdo ſeducũt. Et ſicut Sara tunc intellexit luſum illũ, ita nũc eccleſia intelligit luſum iſtũ pſecutionẽ.

a non paris, erũpe & clama quæ non parturis, quia multi filij 1
b a Ab Adam. Partu, non dilectione ſponſi. b Legem ad generandum 2
c Quæ carnaliter generat ſub lege. c Duo ſunt filij, alter ſecundum carnem, alter ſecundum repromiſſionem naturæ. 3
d deſertæ, magis quàm eius quæ habet virum. Nos autem fra- 4
e a Ad ſimilitudinem Iſaac. b Per gratiam geniti. 5
f c Nos ſumus filij ſecundum Iſaac. Iſmael, vel etiam Eſau. 6
g tres ſecundum Iſaac promiſſionis filij ſumus. † Sed quomo- 7
h a Iſaac vel Iacob. 8
i do tunc is qui ſecundum carnem natus perſequebatur eum 9
a Sanctum. b Qui ſecundum carnem perſequuntur eos qui ſecundum ſpiritum. Per hoc probamur filij promiſſionis. c Patimur ab illis, ſed non curandum, quia quid refert ſcriptura dixiſſe Saram.
qui ſecũdum ſpiritum, ita & nunc. Sed quid dicit ſcriptura? 10
a Ita lex & Iudæi eiecti ab eccleſia & à gratia patris. 11
b Ideſt, mali cum bonis, Iudæi cum Chriſtianis. ſicut enim nunc in conuerſatione ſunt diſſimiles, ita erunt in retributione.
† Eijce ancillam & filium eius. Non enim hæres erit filius 12
a Quia patimur a Iudæis & alijs malis, ſic Iſaac ab Iſmael. b Quia non ſerui peccati vel legis.
ancillæ cum filio liberæ. Itaque fratres non ſumus ancillæ fi- 13
a Scilicet cæleſtis Ieruſalem. Non alio modo, ſed per eam libertatem per quam nos liberauit, qui à peccato immunis ex dilectione obediens fuit. 14
K lij, ſed liberæ. † Qua libertate Chriſtus nos liberauit. 15

f *Deſertæ.* plures filij quam generantis interim. hoc ſuperflue de antiqua Sara diceret Iſaias.

Auguſt. Sterilis enim erat in omnibus gentilibus eccleſia, antequam iſte fœtus quem cernimus oriretur.

Ambr. Synagoga ergo eſt quæ habet virum ideſt, legem. Deſerta vero, & vaga & ſine vlla poteſtate viri viuens, gentium multitudo eſt, quæ & ſterilis erat, nullius legitimi verbi proferens germen.

Aug. Parit autem ciues terrenæ ciuitatis peccato vitiata natura. Cęleſtis vero ciuitatis ciues parit à peccato naturam liberans gratia.

g *Quæ ha. vi.* Synagoga quippe virũ habuit. i. legem. & fœtoſa quondam fuit in liberis. Sterilis vero eccleſia ſine viro

C Chr̃o, ſine vllo ſponſi alloquio diu tacuit in deſerto. Sed poſt quam

Augu. Omnes qui in eccleſia terrenam fœlicitatem quærunt a domino, ad Iſmael pertinent. *Eiice.* hoc erit cum area cœperit ventilari, & antiqui veteris teſtamenti miniſtri gratiam quęrentes filij ſunt promiſsionis.

✻ Ambr. Hęc verba Sarę ſunt, quę typum habet Ieruſalẽ cœleſtis, de promiſsione generans Iſaac. vt eiecto filio ancillę, ideſt, Iudęo populo incredulitatis cauſa obiecto (ſerui enim peccati ſunt, quibus data remiſsio peccatorum non eſt,) hęres ſit filius liberę illius Ieruſalem ſupernę, qui eſt populus nouus regni cœlorum.

K *Qua liber.* Aug. Libertas qua liberati ſumus à Chr̃o, eſt pctõrũ remiſsio, & fidei per dilectionẽ operãtis iuſtificatio.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Erumpe.* in laudem diuinam.
2 *Et cla.* corde & ore pro gratiarum actione.
3 *Quia mul. fi. de.* i. Gentilitatis ad fidem Chriſti conuerſæ. quę ante erat à Deo deſerta propter eius idololatriam.
4 *Magis quam e. qui ha.* i. ſynagogæ. quæ in monte Sinai deſponſata fuit Deo in legis ſuſceptione.
5 *Nos.* Hic conſequenter magis adaptatur figura ad propoſitum, cum dicitur, *Nos au.* ſcilicet, Chriſtiani.
6 *Secun. Iſa.* i. ad ſimilitudinem eius.
7 *Promiſ. fi. ſu.* geniti per gratiã, non per naturam ſicut Iſmael.
8 *Sed qu. tunc is qui ſe. car. na.* i. Iſmael.
9 *Perſe. eum qui ſe. ſpi.* ſ. Iſaac qui natus erat ſm̃ promiſſionem diuinam, ſpiritus. n. Dei eſt Deus, Io. 4 d. *Perſ q e.* de hac perſecutione dictum eſt Gen. 21. ꝙ ſm̃ expoſitores catholicos fuit corporalis. Nam Iſmael qui erat maior corpore & fortior Iſaac, ſub ſpecie ludi lædebat eum malitioſe. ſm̃ Hebręos vero fuit ſpiritualis, quia inducebat Iſaac ad aliqua quę ſapiebant idololatriã. Dictio enim Hebraica ibidem poſita eſt æquiuoca ad ludum & idololatriam. & dictum Apoſtoli videtur eſſe magis conſonum ſecundæ expoſitioni. cum ſubdit.
10 *Ita & nunc.* Quia pſeudo apoſtoli ſuadebant Galathis Iudaizare, quod eſt ſimile ipſi idololatriæ poſt euãgeliũ publicatũ.
11 *Sed quid di. ſcri.* Gen. 21. a.
12 *Eijce an. &c.* Et ſic factum eſt ad literam de Agar & Iſmaele filio eius. per quod figuratum fuit, quod legalis obſeruantia cum obſeruatoribus ſuis à conſortio fidelium erat in aduentu Chriſti abijcienda. ideo concludit Apoſtolus.
13 *Itaque fra.* i. ſeruituti legalium ſubiecti.
14 *Sed libe.* i. militantis eccleſiæ à talibus liberatæ.
15 *Qua li. Chr.* qui per ſuã benedictã paſſionẽ legalia euacuauit.

ADDITIO I.

In cap. 4. vbi dr̃ in Poſtil. Quæ ſunt per allegoriam dicta.

Licet in q̃one ſuper prologum Gen. in ar. 5. dictũ fuit, ꝙ Epiſtolæ Pauli habent vnũ ſenſum literalẽ, tñ nihilominus ipſe Apoſtolus plures autoritates allegat in ſenſu myſtico, ſicut hic & in alijs locis. Fuit. n. principalis doctor ſacrę ſcripturę, ad quẽ pertinet exponere in quo ſenſu accipiant̃ autoritates. ſic ẽt faciũt ſancti doctores eccleſiæ, qui licet in libris ſuis multas autoritates allegẽt in myſtico ſenſu, ipſi tñ dicta ſua ſm̃ ſenſũ literalẽ tradũt.

ADDITIO II.

In eo, ca. vbi dr̃ in Poſtil. De hac pſecutione dictũ fuit Gen. 21.

Qualiter intelligit̃ hæc perſecutio Iſmaelis cõtra Iſaac habet̃ plene in additione ſup propriũ locũ. ſ. Gen. 21. a. q̃ bene cõſonat dictis Apoſtoli in hoc loco. Iſmael. n. irridebat Iſaac, vidẽs ſeipſũ fuiſſe maiorẽ natu & legitimũ, & ẽt à Deo benedictũ, & ſic credebat ſe ſuccedere in hæreditatẽ, iõ irridebat de magno feſto facto ipſi Iſaac in ablactatione, ſuper quo Sara dixit Abrahę, *Eijce ancillã & filiũ eius.* Nõ. n. erit hęres filius ancillæ cũ filio meo. q. d. nõ erit hæres Iſmael, ſicut ipſe iactat deridẽdo Iſaac. quã ſententiã Saræ Deus cõfirmauit, dicẽs Abrahæ, *Oĩa quæ dixerit tibi Sara, audi vocem eius.* Cuius rõnẽ reddens ſubdit, *Quia in Iſaac vocabit tibi ſemen.* q. d. licet Iſmael ſit filius tuus primogenitus, nõ tñ hæres erit prout putat. Et hæc expoſitio vr̃ magis concordans cum ſententia Apoſtoli in hoc libro. Iudęi enim videntes ſe fuiſſe primogenitos à Deo per ſuſceptionẽ legis deridebant de Gentilibus ex hoc quod credũt ꝙ ad ipſos pertineat hæreditas, quod tamen non eſt ita. nam in ſecundo filio ſcilicet Iſaac qui ſecundum promiſſionem natus eſt, vocabitur ſemen Abrahæ.

REPLICA. In cap. 4. vbi dr̃. Quæ ſunt per allegoriã dicta Burg. dicit, ꝙ quãuis Apoſtolus aliq̃ń alleget autoritates ſacræ ſcripturæ in ſenſu myſtico, vt hic, & in alijs locis, &c. Sed hoc eſt cõtra poſtil. & ẽt cõtra veritatẽ, nã Apoſtolus allegat hic ſcripturã, ſicut vera eſt ad literã. Ipſe tñ vt doctor principalis docet eã exponere per allegoriã. Quod ſi quis exponeret idem allegatum de agendis eſſet tropologia. ſi de ſperandis, eſſet anagogia, ſicut apoſtolus exponens de credendis vt fiat allegoria. ex hoc. n. non fundarent prædicti expoſitores ſenſum myſticum in allegoria Apoſtoli, ſed in veritate textus allegati. vide ſupra. 1. Cor. 3.

In eo, cap. de ludo Iſmael vide corrupt. Gen. 21. &c.

CAP. V.

A STate. Sequitur. *Nolite ite.iug.ſer.* * Chryſoſt. Non vos ipſos liberaſtis q̃nquidem ruſum ad peiorem recurritis dominatum. Ipſe eſt qui vos liberauit, alius eſt qui precium dedit pro vobis. vides quot modis illos abducat ab errore Judaico. Primũ oſtendens extremę dementię eſſe, eos qui pro ſeruis facti fuerant liberi, pro liberis velle fieri ſeruos.

* Primaſius. Iugum ſeruitutis, legem vocat duram, difficilem, laborioſam, quæ cultores ſuos graui onere conſumat, quod Chriſtus abſtulit à nobis aliud grauiſſimum multarum obſeruationem iugũ, ne carnaliter circũcidamur, ſed ea ſpiritualiter intellecta teneamus.

b *Si circuncida.* Aug. Circunciſio & cætera legalia ita natis & inſtitutis non ſunt noxia, licet non neceſſaria, magis noxium erat ꝓhibere quaſi noxia. Gentiles vero ad talia non ſunt cogendi. ſed ſi nolunt eis cõgruere vt Timotheus non ſunt prohibendi, ſed ſi in his confidunt ſunt perditi. licet his ergo illa tenere ne videantur improbata potius quàm terminata. Gentibus vero non ſunt imponenda, ne videantur aut non cauſa promittendi Chriſti, inſtituta, aut adhuc promittere, ſed ceſſando iam patet ſigna futuri fuiſſe, quæ cum honore paulatim deferendo erant ſepelienda, non vt ſacrilegia Gentium fugienda.

Hier. Aut iſta legalia poſt Chriſti paſſionẽ ſiue in eis ſpes ponatur, ſiue non, obſeruantibus dixit eſſe noxia. niſi diſpenſatorie cuſtodiantur. Vnde inquit, Antequam inciperet noua prædicatio oportuit circuncidi. Nunc autem legi fide ſuccedente nihil proderit fideli addita circunciſio, ſed oberit.

Amb. Maius.n.malũ eſt, ex libero ſeruũ fieri, quam naſci.

c *Debi.eſt.* Hoc ideo ait, vt terrore tam innumerabilium obſeruationum quæ in lege ſcriptæ ſunt, ne omnes implere cogerentur, quod nec ipſi Iudæi, nec patres eorum implere potuerunt, ſicut Petrus ait, abſtinerent ab his quibus eos aliqui ſubijcere cupiebant.

* Chryſ. Legis enim præcepta inter ſe cohęrent. Et quis ex libero deſcriptus eſt in ſeruitutem, nõ amplius facit quæ vult, ſed omnibus ſeruitutis legibus obſtrictus eſt.

⁂ Sedul, Qui caput operum legis, vel circunciſionis ſuſcipit, neceſſe eſt vt cętera membra ſuſtineat, ne maledictioni ſubiaceat.

Pri-

* Primas. Debitor eſt, non ſolum circunciſionis, ſed & dies feſtos Hieroſolymis, frequentando, hoſtiarum holocauſta offerre, & reliqua. D

d *Agr. ex.* quæ ad hoc venit, vt ceſſante onere iuſtificet, quod qui reducit hanc perdit.

CAP. V.

a Et quia liberi; b Non eſt leuior hęc ſeruitus, quam idololatria.
a S Tate, & nolite iterum iugo ſeruitutis 1
a Nec ſaltem circunciſione.quia. 2
b Quæ ſunt notæ auctoritatis.
cõtineri. Ecce ego Paulus dico vobis, 3
a Vt ſpem ſalutis in eo habeatis. b Circunciſio iam non ſolum non prodeſt, ſed obeſt.
b quoniã ſi circũcidamini, Chriſtus vo-
a Nec hoc ſolum malum erit uobis. b Sicut olim ante fidem.
bis nihil proderit. Teſtificor autẽ rur- 4
a Iudæo & Gentili b Pro habenda iuſtitia. c Ideſt ex debito omnia legalia debet implere, quod exigit circunciſio. Vt enim baptiſmus ſuam, ſic circunciſio ſuam exigit iuſtificationem.
c ſum omni homini circuncidenti ſe, quoniã debitor eſt vni-
a Chriſtus non proderit, quia vos qui gratia Chriſti prius pleni eratis. b Virtutibus Chriſti. c Vos dico.
uerſæ legis faciendæ. † Euacuati eſtis à Chriſto. qui in lege iu 5
a Creditis iuſtificari. Aliter non noceret circunciſio. b Futura.i.indigni eſtis beatitudine æterna. Iam habita. Qui non fallit.
d ſtificamini, à gratia excidiſtis. Nos enim ſpiritu ex fide ſpem 6 7
e a Ex fide, quia non ex alio. b His quæ ſunt. Aequatur præputio circunciſio.
f iuſtitiæ expectamus. † Nam in chriſto Ieſu neque circunci- 8 9
g a Quæ non ocioſa. b Dei & proximi.
h ſio, neque præputium aliquid valet, ſed fides quæ per † di- 10
a Et hæc olim fuit vobis. Per opera fidei in proficiendo. b Quia ex dilectione.
i lectionem operatur. Currebatis bene. † Quis ergo vos 11 12
Alias impediuit. a Quæ vltro ſe ingerit. b Ipſi laborant omnibus modis curſum veſtrum impedire, ſed Nemini vos conſenſe. Illorum. c Saltem eos audiendo, quia opera legis ſeruanda ſuadent.
faſcinauit veritati non obedire? Nemini conſenſeritis. 13

* Ambroſius. Iuſtitia legis eſt, ſi ſeruentur q̃ data ſunt. Ideoque qui in his ſe vult poſt fidem, amittit gratiam, quia ad hoc venit donum Dei, vt ceſſantibus oneribus legis, iuſtificaret credentes apud Deum.

† Act. 15. a.

⁂ Auguſtinus. Cũ enim hoc agat gratia Chriſti, vt illi qui debitores erant operum legis, liberentur hoc debito, iſti ingrati tantæ gratiæ debitores eſſe volunt vniuerſæ legis faciẽdæ. Nondum autem erat factum, ſed quia voluntas iam moueri cœperat, ita pleriſque locis loquitur quaſi factum ſit.

† Chiſtus vobis factus eſt ocioſus vel nihil vobis prodeſt

† infra. 6. d

E

† charitatem.

† ſupra. 3. e

e *Nos e.* Qui in lege confidit, amittit gratiã quod ex contrario poteſt videri, quia ex fide iuſtitia, & ſpes. id eſt, ęterna beatitudo, & hoc facimus per ſpiritum, ne putemur falli.

- Nemini conſenſeritis.

f *Spem iu.* ideſt, quam ſperat iuſtitia, ſcilicet vitam æternã, vel quæ ſperatur ipſa iuſtitia. Fides enim eſuriens & ſitiens iuſtitiam ſperat in ea renouari & proficere. Vel ſpes iuſtitię eſt Chriſtus, ex quo ſperatur iuſtitia ipſa.

g *Nam in Ch.* His vero qui in Chriſto Ieſu volũt pie viuere: virtutes appetendæ ſunt, & vitia fugienda. Media vero quæ inter virtutes & vitia ſunt, nec appetenda ſunt, nec fugienda, vt circunciſio & præputium quę nihil valent in Chriſto.

h *Sed ſi.* Augu. Sine dilectione fides inanis eſt. Fides cum dilectione Chriſtiani eſt. Alia eſt dæmonis. *Nam & dæmones credunt & contremiſcunt.* Qui autem non credunt, traditores ſunt & peiores quàm dæmones. Sed multum intereſt, vtrum quis credat ipſum eſſe Chriſtum, an credat in Chriſtum. Nam ipſum Chriſtum eſſe demones crediderunt, nec tamen in Chriſtum crediderunt. Ille enim credit in Chriſtum, qui ſperat in Chriſtum, & diligit Chriſtum.

Auguſt. vbi ſupra Itẽ. epiſt. 105 & lib. de ſpiritu & litera, cap. 32. lib. 22. cont. fauſt. cap. 27. Iac. 2. b.

i *Cur b.* Hic laudat Galathas, & eos ꝑ quos inducti ſunt, vt Iudaizare vellent, vituperat, & ne illis conſentiant monet.

* Ambr. Exercitiũ illorũ in opere fidei bonũ fuiſſe teſtat̃, ſed nequitia malorũ hominũ detẽtos, ne curſum ſuũ efficacia perſeuerante cõſummarẽt, vnde vt reſipiſcãt hortat̃, de cętero nulli eorũ credentes, qui vt opera legis ſeruanda ſuaderent euangelicæ veritati non eos obedire ſinebant. F

Modi.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. V.

1 STate, & no. Poſtquam Apoſtolus ſuã ſententiam de ceſſatione legalium oſtendit multipliciter eſſe iuſtam, hic conſequenter inducit Galathas ad eius obſeruantiam. Et diuiditur in duas partes, quia primo inducit ad hoc ex euaſione mali. ſecundo ex conſecutione boni, ibi, *Vos in libertatem.* Primum autem malum quod euaditur per ſententiam Apoſtoli eſt ſeruitus, quæ eſt mors ciuilis. ideo dicitur, *State.* in fide catholica.

2 *Et no.* Legis enim ſeruitus erat quaſi importabile onus, vt dictum eſt ſupra. 3. cap. Secũdum malum, eſt amiſſio gratiæ Chriſti. quod tangitur cum dicitur.

3 *Ecce. e. P.* & patet litera. Tertium eſt obligatio ad vniuerſam legem faciendam, quod vix aut nunquam poteſt quis facere, quod notatur cum dicitur.

4 *Teſti.au.* ſicut enim in ſuſceptione baptiſmi obligatur recipiens ad fidem catholicam ſeruandam, ſic in circunciſione obligabatur ad legem Moſaicam faciendam. quia ſicut lex Moſaica dicitur lex factorum, ſic lex euangelica dicitur lex fidei, Rom. 3. d. Quartum malum eſt ſeparatio à Chriſto, & hoc notatur cum dicitur.

5 *Euacua.* ideſt, in obſeruantia legalium quæritis iuſtificari, reputantes non ſufficere vobis fidem Chriſti ad ſalutem, & per conſequens blaſphematis eum impotentem.

6 *Non e.ſpi.* ideſt, per ſpiritumſanctum.

7 *Ex fi.* ſcilicet, Chriſti. 8 *Spem iu.* id eſt, æternam beatitudinem, quæ eſt merces iuſtitiæ per Chriſtum datę.

9 *Nam in Chri. Ie.* id eſt, ad ſalutem quę per Chriſtum datur, circunciſio vel pręputium nihil operatur.

10 *Sed fi.* Fides enim ſine operibus mortua eſt, vt dicitur Iac. 2. d. & ideo non ſufficit ad ſalutem conſequendam, ad quam requiritur vita gratię.

11 *Curre.* Hic infert concluſionem ex dictis, ſcilicet quod Galathę impediti erant à profectu iuſtitię per falſos apoſtolos, di. *Currebatis* ad brauium ſalutis ęternę.

12 *Qui er. vos.* ſcilicet ab iſto curſu. ſupple docens vos.

13 *Veritati, &c.* Non quęrit hoc ex ignorantia, ſciens quod hoc erat per falſos Apoſtolos, ex admiratione. ſicut ſaluator Lucę. 8. f. Quis me tetigit.

Per

a Q. Ideo ne conſenſeritis, quia. b Qui volunt vos mittere ſub iugum legis.
c Scilicet Deo. Sed a diabolo. d Ad vitam.
e Non conſenſeritis, quia modicum fer. ideſt illi pauci accidi vel hæc perſuaſio vel circunciſio & pauca legis. 1

a Perſuaſio hæc non eſt ex eo qui vocauit vos. † Modicum fer- 2
a Congregationem eccleſiæ fidelium, ſcilicet vel virtutum. b Hoc hortor & confido. 3
c Quia boni. 4

b mentum totam † maſſam corrumpit. Ego confido in vobis 5
a Deo operante. b Quam quod docui. c Q. Confido in vobis, ſed ille. 6
d Quaſi purum fontem intel ectus veſtri. 7

c in domino, quod nihil aliud ſapietis. Qui autem conturbat
a Suſtinebit damnationem. Pro nullo parcetur ei. ¶ Et ſi carne ſit filius Abrahæ.
b Ego autem non conturbo prædicando legalia. 8

vos, portabit iudicium, quicunque eſt ille. Ego autem fratres 9
a Vt olim. b. Nulla alia cauſa a Iudæis patior. 10

d e f ſi circunciſionem adhuc prædico, quid adhuc perſecutionem
a Et ſi eam prædico. b Non iraſcuntur Iudæi de cruce, ſi aſſero circunciſionem iuſtificare.
c Hoc non tam furoris in aduerſarios, quam dilectionis in eccleſiam domini verba ſunt, non enim tam maledixit eis quam orauit pro eis.

patior? Ergo euacuatum eſt ſcandalum crucis? Vtinam & ab 11
a Vt non timore ſed amore ſeruiatis. & qui prius peccatis obnoxij, gratiam accipientes liberi ſitis. 12

g ſcindantur qui vos † conturbant. Vos enim vocati in liberta- 13 14
h a Et cum hoc ſit, hoc tantum eſt neceſſarium ne libertate abutamini. b Quia tunc ſerui. 15

i tem eſtis fratres, tantum ne libertatem in occaſionem detis 16
¶ Vt quia liberi & metus non incumbit legis, ideo deſideria carnis ſequamini. 17
k a Quæ procedit ex ſpiritu. b Quia tunc liberi. 18

l carnis, ſed per charitatem ſpiritus ſeruite inuicē. Omnis enim

A a *Modi.f.* Aug. Ne putetis paucorum hominum inſidias contemnendas. Vt n. ſcintilla praua res eſt, & pene dum cernitur non videtur, ſed ſi fomitem comprehenderit, & nutrimēta ſui inuenerit, mœnia, vrbes latiſſimas, ſaltus, regionesque cōſumit. Et ſicut fermentum res modica videtur & nihil, ſed cum farina conſperſum totam maſſam corrumpit, & in illius vim trāſit omne quod mixtum eſt. Ita & doctrina peruerſa ab vno incipiens vix duos aut tres primum in exordio reperit auditores, ſed paulatim vt cancer ſerpit in corpore. Et iuxta vulgare prouerbiū vnius pecudis ſcabies totū commaculat gregē. Igitur & ſcintilla ſtatim vt apparuerit extinguenda eſt, & fermētū a maſſa vicini ſemonendū, & ſcabioſum aīal a caulis ouiū repellendum.

Vbi ſupra. — 1.Cor.5.d. — ſ cōſperſione fermentat.

* Sed. & Primaſius. Ne quis diceret, cur

-ſpiritus.

B omnes corripis cum non omnes errauerint? prædicit quod modicum fermentū malitiæ totam poſſit eccleſiæ maſſam corrumpere. Nolite putare paucorum hominum, qui a Iudæa venientes aliud docent, inſidias contemnendas, quia modicū fermentum totam maſſam corrumpit.

* Chryſ. Sic & vos, inquit, hoc exiguum natum ſi non corrigatur, poterit in perfectum Iudaiſmum pertrahere, ſicut fermentum conſperſionem.

b *Confi.* Ideo confidere de his ſe dicit, quia non ſpōte ſed circumuēti errabant. Et ideo oſtenſa modo vera via, facile credit eos reuerti.

c *Conturb.* Vt. ſ. mutato ordine de ſpiritualibus ſitis carnales.

ſup.2.c. d *Quicunque.* Occulte inquiunt Petrū lacerat, cui ſupra in faciem ſe reſtitiſſe ſcripſit, quod non recto pede inceſſerit ad euangelij veritatem. Sed nec Paulus tam procaci maledicto de eccleſiæ principe loqueretur, nec Petrus dignus, vt portaret iudicium eccleſiæ.

Ex quo arbitrandū eſt de alio quodā dici, qui vel cum apoſtolis fuerat, vel de Iudæa venerat, vel ex Phariſæis crediderat, vel aliquis magnus ſic apud Galathas ęſtimatus, vt portet iudicium eccleſiæ perturbatæ.

e *Ego au.* Imponebatur ei a pſeudo, quod alibi circunciſionem prędicaret, ſed nō eis facile ſententiam ſuam aperire vellet.

✠ Chryſ. Quid igitur? An non prędicauit circunciſionē? An non circuncidit Timothæum? Circuncidit quidem, at non prędicauit. Quid igitur eſt quod hic dicit? Diſce eius exactā in dicendo circunſpectionem. Non dixit, non facio circun-

C ciſionem, ſed non prędico, hoc eſt non ita iubeo credere.

✠ Sed. Hoc ideo dicit, quidam ex ipſis dicebant, quod Paulus obſeruaret circūciſionē, dum circuncidit Timotheum.

* Ambr. Apertum eſt quod dicit. Ideo. n. quaſi inimicus a Iudęis habebatur & non deſinebāt a perſecutione eius, quia circunciſionem iam nō ſtare docebat. Denique Iudęis compellentibus, & ſæpenumero falſas accuſationes contra eum deferētibus, obliquū iudicē vidēs, coactus appellauit Cęſarem.

f *Q. id ad. par.* Hier. Perſecutiones enim creberrimas ſuſtinuit a Iudæis, eo quod doceret credētes de Iudæis non debere circuncidi.

g *Scan. cru.* Aug. Scandalum erat Iudæis prędicatio crucis, quia ſabbathum, & circūciſionē euacuabat. Si vero admitteret circūciſionē, nō eſſet eis ſcādalū, & pacifici eſſent.

h *Vti. & ab.* Ipſi vos conturbant, ſed vtinam abſcindantur, non carnaliter, ſed vim generandi perdant in vobis, vel in alijs nihil proficiant non ſolum circūciſi ſed abſciſi, vt nullā omnino generandi potentiam habeant, & merito hoc opto ne vos redigant in ſeruitutem legis. Vos enim vo. eſtis a Deo in liberta.

* Amb. Tale eſt hoc, quale & illud ad Corinthios, Qui nō, inquit, amat Dominum Ieſum, ſit anathema, ex ipſo grege morbido ſunt & hi, quos ſociat ſententiæ eorum, vt abſcindantur a miſericordia Dei, qui Galathas Dei gratia exuerūt, & non ſolū ſpiritualiter, ſed & carnaliter hoc maledicit, vt quia circūcidi Galathas cogebant, ipſi abſcinderētur vt multiplicaretur his dolor corporis.

✠ Sedu. Hoc eſt, utinā a malo in bonum conuertantur, vel vtinam totis potius virilibus ſuis caſtrentur, qui modicā corporis ſui partem circuncidi prædicant.

i *Abſc.* Elegāti ambiguo bonū optat. ſunt. n. ſpadones, pp. re

k *Ne li. in oc.* Senſus eſt, Cauete ne audito nomine libertatis impune vobis peccandum eſſe arbitremini.

* Amb. Hoc dt, ne acceptā libertatē occaſio carnis adimat

✠ Sed. Vnum obſecro vos, ne libertate pro licentia abutamini, detiſque occaſionē carni & luxuriæ, quin potius diſcite, quia libertas hęc maior ſit ſeruitus.

l *Sed per cha. ſpi.* Augu. Non per affectum carnis charitas habenda eſt, ſed per ſpiritum.

m *Omnis enim lex.* Aug. Nam & illa quę ad bonos mores ptinent, & illa quæ in ſacramētis ſunt, cum bene a liberis intelliguntur, nec carnaliter obſeruantur a ſeruis, ad charitatem referantur neceſſe eſt.

✠ Amb. Hoc ſcriptum eſt in Leuitico, quod ſupra dictū eſt quia perfectio ſalutis per dilectionem operatur, quia qui n diligit fratrem non diligit Deum, dicit Ioannes Apoſtolus

Di-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Per ſua. hęc. *ſ. ſeruandi legalia.*

2 Non eſt ex eo, &c. *quia nō eſt ex inſtinctu Chriſti, ſed diaboli.*

3 Modicum fer. *Bonum enim conſiſtit ex omnib. circunſtantiis bonis. malum autem ex ſingulis defectibus. ita quòd una ſola circunſtātia mala facit totum actum malum, & ſimiliter in congregatione fideliū vnus peruerſus in fide corrumpit alios. quia tamen Apoſtolus confidebat de correctione Galatharum ſubdit.*

4 Ego confi. in vo. *quòd ad admonitionem meam vos corrigetis.*

5 In do. *ideſt, per adiutorium Dei, ita.*

6 Quod ni. ali. ſa. *niſi veritatem euangelii quam prædicaui vobis.*

7 Qui au. con. *aſſerendo quod ſine circunciſione ſaluari non poteſtis.*

8 Portabit iudi. *i. pœnā ſibi debitam. Ceſſationem aūt circunciſionis oſtendit per debitum factū ſuum. Erat. n. natione Iudęus: & per cōſequens circunciſus, propter hoc non eſt credibile, quod vellet odiū Iudæorum & perſecutionem ab eis ſuſtinere, eo quod prædicabat ceſſationem circunciſionis, niſi ita eſſet in veritate. Et hoc eſt quod dicit.*

9 Ego aut. fra. ſi cir. adhuc. *dicendo quod ſit neceſſaria ad ſalutem.*

10 Quid ad. per. pa. *q. d. non debeo amplius pati, quia pro re alia non perſequuntur me Iudæi. ideo concludit.*

11 Ergo eua. *Quia Iudæi non ſcandalizabantur de Paulo prædicāte Ieſum Nazarenum crucifixum fuiſſe, ſed quia prędicabat eū verū Chriſtū fuiſſe, & circunciſionem euacuaſſe, cuius contrarium quantum ad ceſſationem circunciſionis falſi Apoſtoli aſſerebāt. ideo ſubdit de illis*

12 Vti. & ab. *i. totaliter a vobis ſeparentur.*

13 Qui vos. *Dicentes, quod circunciſio ſit vobis neceſſaria ad ſalutem*

14 Vos e. *Hic conſequenter inducit Galathas ad dimiſſionē legali ex conſecutione boni inde prouenietis. Et diuiditur in duas partes. ſ. in partem principalem, & incidentalē, quæ incipit, ibi,* Manifeſta ſun *Primum vero bonum ſequens ex ceſſatione legalium eſt libertas, quæ eſt ſumme deſiderabilis, in tantum quod etiam bruta animalia præponunt eam ſatietati ventris, vt patet in auibus incluſis. ideo dicit,* Vos e. in li. *a legali ſeruitute quæ eſt maxima.*

15 Vocati e. *ſ. per gratiam Chriſti vos liberantis. veruntamen non eſt abutendum hac libertate. ideo ſubdit.*

16 Tan. ne li. *q. d. hoc tñ eſt nobis neceſſarium, quod non laxetis vos ad ſequendum carnis impulſum, credentes, quod ſit vobis licitum, ſicut dixerunt aliqui hæretici, per libertatem ſpiritus omnia licere ſibi,*

17 Sed per cha. ſpi. ſer. in. *in temporalib & ſpiritualib. mutuo vos iuuando. Secundum bonū eſt vniuerſæ legis facilis impletio. ideo dicit*

18 Om. enim lex. *ſ. in præcepto charitatis, quod tamē duplicatur*

inquan

a Ideo charitas habenda. b Ideſt vno præcepto charitatis: quia qui illud præceptum implet, nec mala agit, & quantum poteſt bona facit. Iſto ſcilicet. Sine quo nec Deus diligitur.

a lex in uno ſermone impletur. † Diliges proximum tuum, 1 2

a Qui diligit. i. o a. ſ. b In dilectione proximi lex impletur. c In aliquo detrahitis. d Totum deuoratis omnia vituperando. occaſione charitatis hoc vitium eorum tetigit.

b ſicut teipſum. Quod ſi inuicem mordetis & comeditis, vi- 3

c Hæc ſunt cauſa veſtræ conſumptionis. a Per fidem Chriſti, nunquam aliter. 4

d dete ne ab inuicem conſumamini. Dico autem in Chriſto. 5

e a Ratione. Sancto: non enim hoc poteſt ſpiritus hominis. b Proficite bene operando. c Tunc. d Delectationes quas caro ſuggerit. e Actu. f Sed hoc graue eſt.

f Spiritu ambulate, et deſideria carnis non perficietis. Caro 6 7

g Semper noua in hoc. Hoc in bonis manifeſtum eſt, ubi eſt ſpiritus Dei. a Sed non diffidendum vel deficiendum. Ratio gratia Dei adiuta.

† enim concupiſcit aduerſus ſpiritum, ſpiritus autem aduer- 8

a Hæc contra ſe, quia uſque eo, ut non permittamini facere quæcumque bona uel mala, & ideo meliori in hac pugna cedendum eſt .i. ſpiritui, quo uolumus bona, & ſi non perficiamus: uolumus enim ut nullæ ſint concupiſcentiæ, ſed hoc non perficimus.

ſus carnem. Hęc enim ſibi inuicem aduerſantur, vt non quæ

Hoc dicit, ne deſides ſint in pugna. Hæc duo oppugnant, ſed uidete, cui cedendum eſt. 9
a Sancto gubernatore, rectore ſpiritus ueſtri b Q. Si inquam hoc eſt. 10

h i cunque vultis, illa faciatis. † quod ſi ſpiritu ducimini, non 11

a Ambr. quæ male agentibus poſita eſt. b Hæc ſibi aduerſantur: Ideſt per ſe apparent mala. 12
c Large uel ſtricte. 13

eſtis ſub lege. † Manifeſta ſunt autem opera carnis, quæ ſunt 14

a Opus luxuriæ, b Etſi non in opere impleatur. Vel quæ eſt contra naturam: 15
c Pudorem non ſeruare. Non pudice uiuere. d Superfluitas quælibet. 16

* fornicatio, immũditia, impudicitia, luxuria, † idolorũ ſerui- 17 18

A a *Diliges proxi.* Auguſ. Hoc ſcriptum eſt in Leuitico, in quo recte dicit impleri legẽ vniuerſam, cum tñ duo ſint præcepta charitatis, in quibus tota lex pendet, & prophetę: quia dilectio Dei in dilectione proximi continetur. & ideo in hoc pcepto perfectio ſalutis eſt, quia ſine proximo non diligitur Deus. *Qui enim non diligit proximum ſuum, quem videt, Deum quem non videt, quomodo poteſt diligere?* Cum igitur vtrunque præceptum ita ſit, vt neutrum ſine altero poſſit teneri, vnum eorũ ſufficit commemorare.

b *Sicut te.* Auguſtin. Sicut non poteſt proximum diligere, qui non diligit ſe. Se autem non diligit qui diligit iniquitatem. *Qui enim diligit iniquitatem, odit animam ſuam.*

✻ Primaſius. Qui dicit ſe diligere proximum, non ſolum ei malum non facit, quod ſibi non vult, ſed etiam bonũ facit ei, quod ſibi vult ab alio fieri: & vniuerſam legem implet: quæ duo habet genera mandatorum: hoc eſt, non faciendum malum, & faciendum bonum.

c *Comeditis.* Vel: *criminamini.* id eſt, crimina vobis inuicem imponentes.

d *Ne ab inuicem.* Per ſchiſma Chriſtianæ religionis, per vanam gloriam vanamque victoriam mutata occaſione charitatis hoc eorum vitium tetigit, quia diſſenſio inimica eſt dilectionis. Hoc enim maxime vitio contentiones & inuidiæ & pernitioſa inter eos iurgia nutriebantur, quibus conſumitur ſocietas & vita.

e *Dico autem in Chriſto, &c.* Oſtẽdit quam ſufficiens ſit fides Chriſti ſine lege: quia per eam carnẽ vincunt & eius opera, & ſequuntur ſpiritum. quaſi dicat: Ne detis libertatem in occaſionem carnis. ſed per charitatem ſpiritus ſeruite. Hoc autem dico poſſe eſſe vobis in Chriſto, & nunquam aliter.

f *Non perficietis, &c.* Non ait non feceritis vel non habueritis, quia ea non habere non poterant. Sed non perficietis. i. non opera eorum conſenſu voluntatis implebitis.

D

g *Caro enim concupi. &c.* Auguſtinus. Caro dicta eſt concupiſcere, quia hoc ſecundum ipſam agit anima, ſicut auris dicitur audire, & oculus videre, cum potius anima & per aurem audiat, & per oculum videat. Caro enim nihil, niſi per animam concupiſcit, ſed concupiſcere dicitur, cum anima carnali concupiſcentia ſpiritui reluctatur. Ipſius enim carnalis concupiſcentiæ cauſa non eſt in anima ſola, nec in carne ſola, ex vtroque enim fit, quia ſine vtroque delectatio nulla ſentitur.

Auguſt. lib 4. contr. Iul. pelig.
lib. 19. de ciu.
lib. 12. contra Fauſt cap. 41.
tract 41. in Io.
Auguſt. ſer. 3. de verb. Apo.

✻ Chryſoſtomus. Solet appellare carnem, non corporis naturam, ſed prauam voluntatem: veluti cum dicit: Vos non eſtis in carne, ſed in ſpiritu. Qui vero in carne ſunt, Deo placere non poſſunt.

E

✻ Sedulius. Non quod caro ſine anima concupiſcat, ſed ipſa anima, quoniam carnalia cogitat, caro dicitur: quoniam vero ſpiritualia, vnus cum Deo fit ſpiritus. Item caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, hoc eſt, ſcripturę carneus intellectus aduerſus allegoriam ſpiritualem.

† 52. q. 4. cap. in eo.

* adulterium.
† De præb. ca. auaritiæ.

h *Quod ſi ſpiritu ducimini, &c.* Hieronymus ad Auguſtinum Ex quo apparet, quod ſub lege eſt non diſpenſatiue ſed vere, vt tu intelligas eum ſpiritum ſanctum non habere.

i *Non eſtis ſub lege.* Hoc commodum iam habetis, & ideo hęc pars eligenda. Hos dãnabiliter dicit eſſe ſub lege, quos reos facit lex, non implentes legem dum neſcientes gratiã, de ſe pręſumunt.

Auguſtinus. De natura & gratia. Sub lege eſt, qui timore non amore abſtinet à malo, reus in voluntate. Idem in eodem.

Sub lege. quę timorem incutit, non amorem.

Auguſt. Hęc omnia non ad voluntatem carnis, ſed vitia ſunt animi. Credere etiam oĩa mala accidere animæ ex carne, error eſt, ne ab his omnibus mundemus diabolum, qui

cap. 53. 54. 56. &c.

F

☞ carnem

NICOLAVS DE LYRA.

inquantum dilectio reſpicit Deum & proximum. Vnde dicit Saluator. Matth. 22. d. *In his duobus mandatis pendet tota lex & prophetæ.* quia omnia alia pręcepta non ſunt niſi quędam explicationes mandati dilectionis Dei & proximi. Apoſtolus tamen nõ proſequitur hic niſi de dilectione proximi, di.

1 *Diliges proximum tuum.* in ordine ad eandem beatitudinem conſequendam, & conſequenter remouet contrarium dicens.

2 *Quod ſi inuicem mordetis, &c.* verbis malis inuicem iniuriando.

3 *Et comeditis.* Inuicem defraudando, ſicut de vſurario communiter dicitur, quod comedit illum cui tradidit ad vſuram.

4 *Videte.* id eſt aduertere debetis, quia ad hoc ſequitur deſtructio veſtra in corpore & anima. & hoc eſt quod dicit: *Ne ab inuicem conſumamini.* Tertium bonum eſt ſequela ſpiritusſancti, per quam homo proficit in ſpiritualibus, & retrahitur à deſiderijs carnalibus. & hoc eſt quod dicit.

5 *Dico autem in Chriſto.* id eſt ex doctrina Chriſti.

6 *Spiritu ambulate.* ſequentes inſtinctum ſpiritusſancti, quem nata eſt humana mens ſequi.

7 *Et deſideria carnis non perficietis.* in opere, licet inſurgant motus carnales concupiſcentiæ.

8 *Caro enim concupiſcit aduerſus ſpiritum.* ſcilicet ſenſualitas contra rationem, & econuerſo ſicut experimur in nobis. & hic accipitur ſpiritus rationalis: ideo ſubdit.

9 *Vt non quæcunque.* ſecundum rationem.

10 *Illa faciatis.* impediti motu ſenſualitatis. Et ſic ſuo modo diſſentiunt libertas ſpiritus, & ſeruitus legis: ideo ſubdit.

11 *Quod ſi ſpiritu ducimini, &c.* Sequentes inſtinctum ſpiritusſancti.

12 *Non eſtis ſub lege.* ideſt ſeruitute legalium alligati.

13 *Manifeſta ſunt autem opera.* Hæc eſt ſecunda pars incidentalis, in qua diſtinguit opera carnis & ſpiritus, eo quod fecerat mentionem de vtroque. Et diuiditur in duas, quia primo ponitur hæc diſtinctio. ſecundo Apoſtoli monitio, ibi. *Qui autem ſunt Chriſti.* Prima in duas, quia primo diſtinguit opera carnis. ſecundo ſpiritus, ibi: *Fructus autem*. Circa primum ſecundum quod opera carnis dicuntur illa ad quę caro inclinatur, & hæc ſunt proprie opera luxuriæ & gulæ. Primo ergo diſtinguit opera luxuriæ. ſecundo gulæ, ibi: *Ebrietates.* In operibus vero luxuriæ primo ponit quę proprie pertinent ad luxuriam, dic.

Diuiſio.

Manifeſta ſunt autem opera car. quia ſunt ſenſibilia.

14 *Quæ ſunt fornicatio, &c.* quantum ad concubitum ſoluti cum ſoluta.

15 *Immunditia.* quantum ad vitium contra naturam.

16 *Impudicitia.* quantum ad exteriorem inhoneſtatem in aſpectu, egreſſu, tactu, & huiuſmodi quę procedunt ex impudicitia cordis.

17 *Luxuria, &c.* Nomen eſt generale ad omnia quę pertinent ad hoc vitium. & ſic omnia alia quę non ſunt annumerata, per hoc includuntur.

18 *Idolorum.* Hic ſecundo ponit alia quę ſequi ſolent ad luxuriam, dicens: *Idolorum ſerui.* vt patet de Salomone 3. Reg. 11. a. qui ex ardore libidinis cum mulieribus alienigenis motus fuit ad ſequendum deos earum,

carnem non habet. Sed nomine carnis totum hominē ſignificauit. qui viuendo ſecundum ſe in hęc cadit. Non enim habendo carnem, ſed viuendo ſecundum ſe. id eſt ſecundum hominem factus eſt homo ſimilis diabolo: quia & ille ſecundum ſe viuere voluit, quando in veritate non ſtetit.

mendat, quaſi ſola ſit pręcipienda, quæ non poteſt haberi ſine cęteris, quibus homo efficitur bonus.

* Primaſius. Omnium virtutum prima eſt charitas, quę, in quatuor diuiditur partes, in dilectionem Dei, in ſuam vniuſcuiuſque, in proximi & inimici.

a *Regnum Dei non cōſe.* Augu. Nullus medius locus eſt, vt non ſit in ſupplicio, qui non erit in regno.

* Primaſius. Notādum itaque plangendumque, quod contendentes & diſſidentes, & iracundos, cum idololatris, veneficis, & homicidis, penitus excluſit à regno Dei.

1. 31 diſt. cap denique 6. q. 1 illi qui.

B

b *Charita.* Caput præmiſit. vnde membra ſequuntur. Non bene gaudet, qui non diligit bonum vnde gaudet. Non habet pacem veram cum aliquo, niſi eum diligat. Non eſt longanimis perſeueranter ex pectando niſi ferueat diligendo. Non eſt benignus, niſi diligat cui opitulatur. Non eſt bonus, niſi diligēdo. Nō fidelis ſalubriter, niſi ea fide quę per dilectionē operatur. Non eſt manſuetus qui dilectione non moderat. Non cōtinet ſe quis ab eo vnde turbatur, niſi diligat vnde honeſtatur. Merito ergo charitatē ſic ſępe cōmendat,

August. tract. 86. in Ioan.

Rom. 13. d.

affectibus.

C

a Perſeuerantes. b In verbis. c Quando duo ad idem tendunt. d Subita tempeſtas animi. e Quando inuicem ex ira ſe percutiunt.

tus, veneficia, inimicitiæ, contētiones, ęmulationes, irę, rixę, 1 2 3

a Quando partes faciunt in eccleſia. b Græce, hæreſes. c De alienis bonis. Aſſiduæ.

diſſenſiones, ſectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comeſſa- 4 5

Superfluæ. a Ante iudicium dum licet pœnitere. b Ante hanc epiſtolam.

tiones, & his ſimilia, † quæ prædico vobis, ſicut prædixi, 6

a Non dixit omnia. Quia etiam ſingula regnum tollunt.

a quoniam qui talia agunt, regnum Dei non conſequentur. 7 8

a Hæc ſunt carnis, ſed iſta ſunt opera ſpiritus, quæ ipſa fructus ſunt, quia propter ſe petenda. b Sancti, vel rationis gratia illuminante. c Quæ à terra ad Deum euocat. d Quod bene placet ſibi. e Quando non ſe inquietant. f Aduerſorum. 9

b c † Fructus autem ſpiritus eſt charitas, gaudium, pax, patien- 10 11

a Expectationis. b Dulcedo animi. c Largitas rerum. d Quod non intractabilis. De inuiſibilibus certitudo. 12

tia, longanimitas, bonitas, benignitas, manſuetudo, fides, 13 14

a Quod modum in dictis vel factis ſeruat. b Quod à licitis abſtinet. c Quando recte vtitur licito. d Quid dicam per ſingula? lex quæ iuſtis non eſt poſita, ſed iniuſtis mala. Sed contra. 15 16 17

modeſtia, continentia, caſtitas, aduerſus huiuſmodi non eſt 18

a Quos neceſſe eſt ſequi ſpiritum. b Macerauerunt. Pugnantes. 19

d e lex. † Qui autem ſunt Chriſti, carnem ſuam crucifixerunt 20 21

a Cum. b Deſideriorum. Hic in pleriſque capitulum ſextum incipit. c Qui ſunt Chriſti ita agunt vt dixi, & nos quia ſumus Chriſti, ambulemus ſpiritu, quia ſpiritu duce & auctore ad hanc vitam venimus. 22 23

f cum † vitijs, & concupiſcentijs. Si ſpiritu viuimus, ſpiritu 24 25

c *Gaudium.* Puritas conſcientiæ. Vnde: *Non eſt impijs gaudere dicit dominus.*

d *Qui autem.* Quaſi. Contra malos poſita eſt lex. Bonis autem poſita eſt crux. Quod ita ait: *Qui autem, &c.*

e *Carnem ſuam crucifixerunt cum vitijs, & concupiſcentiis.*

Auguſtinus. In ſermone de quadrageſi. Congruit enim noſtræ deuotioni, vt qui domini crucifixi paſſionem celebramus, reprimendarum carnalium voluptatum crucem nobis faciamus. In hac quidem cruce ſemper in hac vita debet pendere Chriſtianus, vt ſit fixus clauis & præceptis iuſtitiæ, vt Chriſtus in cruce clauis confixus fuit.

f *Si ſpiritu viuimus.* Quod communiter ſupra dixit, ad iſtos quibus ſcribit retorquet, & ſe eis connumerat, per hoc oſtēdens, ſe nō dicere eis quod ipſe nō velit ſeruare. Q. Non di-

co

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Veneficia.* id eſt, ſortilegia, quæ ex ardore libidinis ſolent fieri. In hac ſignificatione dicitur. pſalm. 7. a. *Venefici incantantis ſapienter.*

2 *Inimicitiæ.* latentes in animo, ſicut 2. Reg. 13. d. Abſalon concepit odium contra Amon, eo quod ſororem ſuam violauerat.

3 *Contentiones.* verbis clamoroſis.

4 *Aemulationes.* in verbis pungitiuis.

5 *Iræ.* in vindicandi actu.

6 *Diſſenſiones.* quando incipiunt fieri partes.

7 *Sectæ.* quando ſunt firmatæ.

8 *Inuidiæ.* in animo.

9 *Homicidia.* in facto. Hęc autem omnia frequēter ſequuntur ad luxuriam, vt patet. Et poſſent poni exempla de omnibus, ſed propter prolixitatem omitto.

10 *Ebrietates.* Hic ponuntur opera carnis quantum ad vitium gulæ, cum dicitur: *Ebrietates.* in quo notatur exceſſus & quęcunque inordinatio circa potum. Dicitur enim ebrietas à bria, quod eſt menſura, quaſi extra menſuram rationis.

11 *Comeſſationes.* in quo notatur omnis inordinatio circa cibum.

12 *Et his ſimilibus.* ad quæ caro eſt prona, ſicut nimia mollicies lectorum, balneorum, & huiuſmodi.

13 *Quæ prædico vobis.* antequam veniat Dei iudicium, quia tunc pœnitere non poteritis.

14 *Quoniam qui ta.* Ex hoc excluditur error dicentiū, quod damnati ſaluabuntur poſt magna curricula temporum.

15 *Fructus.* Hic conſequenter enumerantur opera ſpiritus, quæ dicuntur fructus. ad ſimilitudinem fructus materialis, qui procedit de arbore, & percipitur cum quadam ſuauitate; ſic iſta à ſpiritu ſancto procedunt, & mentem delectant. Quorum diſtinctio accipitur ſecūdum quod mens hominis per proceſſum ſpirituſſancti in nobis, bene diſponitur in ſe, & ad id quod eſt iuxta ſe, & ad id quod eſt infra ſe. In ſe vero bene diſponitur, quando bene ſe habet in bonis & malis. Prima vero diſpoſitio eius ad bonum eſt per amorem, quæ eſt prima affectio & radix aliarū affectionum, propter quod inter fructus ſpiritus primo ponitur.

16 *Charitas, &c.* Rom. 5. a. *Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum qui datus eſt nobis.* Ad quam ſequitur.

17 *Gaudium.* quod eſt fructus ſecūdus. Omnis enim amans gaudet ex præſentia amati, quam facit charitas. 1. Ioan. 4. c. *Qui manet in charitate, in Deo manet.* Perfectio vero gaudij eſt.

18 Pax.

18 *Pax.* quantum ad duo. Primo quantum ad quietem ab exterioribus conturbationibus, alias non eſſet gaudium perfectum. Secundo quantum ad ſedationem deſiderij interioris. Non enim perfecte gaudet quis de aliquo, cui non ſufficit illud. Hæc autem duo importat pax: ideo ipſa ponitur tertius fructus. In malis autem bene diſponitur mēs, primo quando non perturbatur ex imminentia malorum; quod pertinet ad patientiam. Secundo vt non perturbetur ex dilatione bonorum, quod pertinet ad longanimitatem. nam carere bono habet rationem mali. 5. Ethicorum. Ad illud autem quod eſt iuxta ſe, ſcilicet ad proximum, bene ſe habet mens hominis. primo quidem per voluntatem benefaciendi, quod facit bonitas, ſecundo per beneficientiæ executionem, quod facit.

19 *Benignitas.* vnde dicuntur benigni quos bonus ignis amoris feruere facit ad benefaciendum proximis. Tertio per hoc quod æquanimiter tolerantur mala ab eis illata, quod facit.

20 *Manſuetudo.* quæ cohibet iram. Quarto per hoc, quod non infertur nocumentum proximo per fraudem vel odium: quod facit.

21 *Fides.* ſi pro fidelitate ſumitur. Si vero ſumatur pro fide qua creditur in Deum: ſic per eam bene diſponitur mens ad id quod eſt ſupra ſe, ſubijciendo Deo ſuum intellectum. Ad illud vero quod eſt infra ſe, bene diſponitur mens hominis. Primo quidem in actionibus per modeſtiam, quæ in dictis & factis debitum modum obſeruat: ſecundo in interioribus concupiſcentijs, per continentiam & caſtitatem. Diuerſimode tamen: quia continens patitur concupiſcentias fortes, ſed non vincitur. caſtus vero non vincitur, nec patitur: Et ſic habētur duodecim fructus ſpiritus, qui ſignant Apoc. vlt. a. *Ex vtraq; parte fluminis lignum vitæ afferē: fructus duodecim.*

22 *Qui autem ſunt Chriſti.* Hic conſequenter ponitur Apoſtoli monitio duplex. ſecunda ponitur in principio ſequentis capit. Prima vero eſt carnis opera reprimendo, & opera ſpiritus perſequendo, dicens: *Qui autem ſunt Chriſti.* id eſt, imitatores eius.

23 *Carnem ſuam crucifixerunt.* ita quod concupiſcentiæ & vitia carnis mortua ſunt in eis.

24 *Si ſpiritu vi.* Hic accipit ſi pro quia: quia ſpiritus eſt qui viuificat, caro autem non prodeſt quicquam. Ioan. 7. g.

25 *Spiritu & ambul.* ſequendo inſtinctum ſpirituſſancti in operibus noſtris, vel dictamen rectæ rationis, quæ etiam dicitur ſpiritus, & quia bonum opus frequenter eſt occaſio vanæ gloriæ, ideo ſubditur.

1 No

co vobis quod ipſe nolim.

a *Inanis glo.* Quæ eſt velle vincere vbi præmium non eſt.

b *Inuidentes.* Sciendum, quia cum per omne vitiū antiqui hoſtis virus humano cordi infundatur, in zelo inuidiæ tota ſua viſcera ſerpens cō cutit, & in hac imprimenda malitia quaſi peſtem mouit. Zelus iſte modum non habet permanens iugiter ſine fine, cum alia ſcelera finiātur. Quantoq; ille cui inuidetur ſucceſſu meliore profecerit, tanto inuidus in maius incendiū liuoris ignibus inardeſcit. Hinc vultus minax, toruus aſpectus, pallor in facie, tremor in labijs, ſtridor in dētibus, verba rabida, & effrēnata conuitia. & manus ad violentiam prompta: & ſi gladio interim vacua, odio tamen furiatæ mentis eſt armata. D Inuidiæ deteſtabiles effectus.

a Etiam. Quomodo ſubdit. b Secularis. c Hæc mala facit gloria inanis. Ad contentionem, & lites, & alia illicita.

a &ambulemus. Non efficiamur inanis glorię cupidi, inuicem 1 2
a Si non audemus prouocare.
b prouocantes, inuicem inuidentes. 3

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Non efficiamur inanis.* quæ eſt principium aliorum malorum. ideo ſubditur.

2 *Inuicem pro.* verbis iniurioſis,

3 *Inuicem inu.* de bonis proximorum dolentes.

ADDITIO.

In cap. 5. vbi dicitur in poſtil. Quorum diſtinctio accipitur, ſecundum quod mens hominis per proceſſum ſpiritusſancti diſponitur. Hæc diſtinctio notabilis de fructibus ſpiritusſancti ſumitur à prima ſecundæ. q. 70. art. 3. in cor. quæſtionis, vbi omnia quæ hic ponuntur de verbo ad verbum continentur, & quædam alia ad hoc pertinentia. vide ibi, &c.

CAPVT VI.

a *Fratres: & ſi.* Hactenus toti eccleſię improbando legē, & commēdando gratiam, modo ad prelatos qualiter tractent ſubditos ſcilicet leniter: quia fratres etſi ſuperiores.

b *In aliquo delicto.* Auguſtin. Delictum eſt declinare à bono, Peccatum eſt facere malum. Vel delictum quod ignoranter fit. Peccatū quod à ſciente. Tamen indifferenter ponuntur. Præoccupatio eſt, dū vel ad horam non videtur quid faciēdum ſit, vel qui videtur vincitur vt malum fiat cū latet veritas, vel compellit infirmitas.

✱ Chryſoſtomus. Quoniam increpationis prætextu vlciſcebantur ſuas cupiditates, videbanturque id facere propter delicta corrigenda, cum reuera ſtuderent ſuam dominandi cupiditatem ſtabilire, ait, fratres ſi etiam præuentus fuerit. Non dicit, ſi fecerit, ſed ſi prę̄uentus fuerit, hoc eſt ſi abreptus.

c *Lenitatis.* Ne ſi aliter feceritis, non patiatur ſe argui, ſed defendere ſe incipiat, ne turpis videatur.

✱ Chryſoſt. Non dixit, in manſuetudine, ſed in ſpiritu manſuetudinis, declarans hæc etiam ſpiritui placere, quippe quum hoc ipſum poſſe cum humanitate corrigere peccantes, doni ſit ſpiritualis, deinde ne qui corrigit alterum, efferatur animo.

d *Conſiderans teipſum.* Auguſt. Nihil ad miſericordiam ſic inclinat, quam proprij periculi cogitatio.

✱ Primaſius, & Sedul. Quia & tu homo es, & potes in aliquo præueniri, & adiutorio indigere. Sani enim infirmos ſuſtinent, & mortuos ſepeliunt, quia & ipſi infirmari, & mori poſſe ſe credunt.

e *Et ſic.* Aug. i. charitatē. Ex charitate enim Chriſtus peccata noſtra tulit, qui etiā pręcepit, vt nos inuicē diligamus.

✱ Ambr. Lex Chrī oēs ſaluos vult fieri, ac p hoc qui fratri peccāti cōſulit vt redeat ad ꝓpoſitū, implet volūtatē Chrī. E

✱ Primaſius. Lex Chriſti charitas eſt. Dicit enim. Mandatum nouum do vobis, vt vos inuicem diligatis, ſicut ego dilexi vos. Ioan. 13.

✱ Chryſoſtomus. Non dixit, πληρώσατε, id eſt, implete, ſed, ἀναπληρώσατε, hoc eſt, ſimul omnes implete, vos inuicē ferēdo.

f *Nihil.* comparatione ſpiritualis, qui totum dat gratiæ. Auguſt. tract. 99. in Ioan.

g *Se ſeducit, &c.*

✱ Primaſius. Qui ſe putat non poſſe tentari, ſiue plus de ſe laudanti ſe, quam ſuę cōſcientiæ credit, ſeipſum ſeducit. Si quis non vult onera aliena portare, & immiſericors ſuo tantum opere & virtute contentus eſt, non quærens quæ aliena ſunt, ſed quæ ſua, hoc eſt, ſui tantum amator, & nō etiam Dei, ipſe ſe ſeducit.

Aug. Non enim ſe ſeducunt laudatores eius, ſed ipſe potius, quia cum ipſe ſit præſentior quam illi, mauult ſe in illis quærere, quam in ſeipſo.

CAPVT VI.

Hoc non faciatis quod dixi, ſed ſi præoccu.

a Quaſi imprudenter lapſus.
Vt nequeat vitare, nec mirum, quia homo.

a Fratres, & ſi præoccupatus fuerit homo 1 2
a Non vſu quotidiano peccans. b Non ideo deſpiciatis eum.
b in aliquo delicto, vos qui ſpirituales 3
a Non per ſingula peccata diffluentem. & ſi aliquando labatur.
b Rationabiliter & leniter.
c eſtis, huiuſmodi inſtruite in ſpiritu le- 4 5
a Qui ita fac vt dixi. Tu quiſque. b Quod & tu fragilis.
c Ne Deo permittente in ſimile cadas.
d nitatis. Conſiderans teipſum, ne & tu 6
a Leuiter inſtruite, & ſubuenite orationibus & alijs modis, quaſi veſtra ſit ſarcina. b Charitatem. 7
e tenteris. Alter alterius onera portate, & ſic adimplebitis le- 8 9
a Qui peccata noſtra tulit. b Ita facite: nam ſi quis aliter fecerit, ſeipſum ſeducit & hoc eſt.
c In mente ſua ſuperbe iudicat. d Magnum comparatione peccantis. e Ex ſe.
f gem Chriſti. Nam ſi quis exiſtimat ſe aliquid eſſe, cum nihil 10 11
a Diuidit. A veritate. b Non ita putet aliquis ſed potius.
g h i ſit, ipſe ſe ſeducit. Opus autem ſuum probet vnuſquiſque, 12 13
a Si actus ſuos conſideret: ſciens ſi quid boni habet ſe à Deo accepiſſe, & ſi quid mali à ſe non à Deo fore.
b Vt Deus qui in eo eſt, ſit gloria eius, & nihil aliud. c Paræ conſcientiæ.
d In ſui, & non in alterius conſideratione. 14
m n et ſic in ſemetipſo tātum gloriam habebit, & non in altero. 15 16

h *Probet.* Diligenter inſpiciat.

i *Opus.* Ambr. Nō peccatū alterius, vt Phariſeus qui dixit: Nō ſum ſicut cęteri hominū. qui nō re, ſed fallaciter iuſtus. F Lucæ 18. b

K *In ſemet pſo.* id eſt, intus in conſcientia ſua pura. Auguſt. lib. de gratia noui teſtam.

l *Gloriam habebit.* id eſt, gloriabit & gaudebit.

m *Et non in al.* id eſt, in alterius laude ſcilicet cum alter eū laudat. Qui enim conſcientiam boni operis habet, non debet de hoc apud alium gloriari, & laudem ſuam foras fundere, ſed in ſemetipſo humiliter gloriari. Vel ita.

n *Et ſic.* id eſt, ſi actus ſuos conſideret, ſciens neminem debere gloriari ſe habere mundum cor. In ſemetipſo, &c.

NICOLAVS DE LYRA.
CAPVT. VI.

Fratres ſi præ. Hic conſequenter ponitur Apoſtoli ſecunda monitio, quia inducit Galathas ad mutuam ſupportationem, & primo in malo culpæ non ipſum fouendo, ſed leniter corripiendo, di.

2 *Si præocc.* per aliquam paſſionem inſurgentem vel ignorantiam.

3 *In aliquo delicto.* ex eis perpetrato.

4 *Vos qui ſpi.* id eſt, perfectiores ſcientia & vita.

5 *Inſtruite huiuſmo.* id eſt, ad bonum reducite.

6 *Spiritu lenit.* peccantes enim ex certa malitia ſunt magis acriter corripiendi.

7 *Conſiderans teipſum.* id eſt, propriam fragilitatem.

8 *Ne & tu tenteris.* & ſic ex paſſione labaris, & per conſequens indigeas manſuetudine correctionis. ſecundo inducit ad ſupportationem mali pœnæ, dicens.

9 *Alter alter.* id eſt, infirmitates mutuas & labores, mutuo ſubueniendo.

10 *Et ſic adimple.* quæ eſt lex charitatis. & ad prædicta inducit rationem dicens.

11 *Nam ſi quis exiſti.* id eſt, magnum quid ſentiens de ſe.

12 *Cum nihil ſit.* ſcilicet niſi vanitas & peccatum.

13 *Ipſe ſe ſeducit.* quia per hoc in contemptum fratris & alia peccata cadit. ideo ſubditur.

14 *Opus autem ſuum.* id eſt, diligenter examinet.

15 *Et ſic in ſe.* ſcilicet in teſtimonio propriæ conſcientiæ.

16 *Et non in altero, &c.* id eſt, in falſa laude alterius, cui non eſt credendum.

Et dicit ſi. Aug. Ambroſ.i.ſi actus noſtros conſideremus, A nulli nos anteponimus, nec quem quam iudicamus. Vere iuſtus alterum ſibi præponit, quia plus ſua mala ſcit, quam alterius: quorum cognitio tibi gloria eſt. Gaudet enim, dum cognoſcit morbum ſuum, quem ſanare deſiderat.

nus ad comparationem ſpiritusſancti caro eſt.

g *Qui au.ſ.* Hieron. Auguſt. Ideſt qui ſpiritui dat aſſenſum ex fide, cum charitate ſeruiendo iuſtitiæ, & legem ſpiritualiter intelligendo.

✻ Chryſoſtom. Conſidera vero, ſeminaſti eleemoſynam, manent te theſauri cœleſtes, gloriaque ſempiterna. Seminaſti pudicitiam, excipiet te honor & brauium, & ab angelis congratulationes & ab agonotheta coronæ.

* Primaſius. Omne quod loquimur, agimus, cogitamus, in duobus ſeminatur agris, carne & ſpiritu: ſi bona ſunt quæ de manu, corde, ore promuntur, ſeminata in ſpiritu, vitæ æternę fructibus redundabunt: ſi mala ab agro carnis excepta, corruptionis nobis ſegetem pullulabunt.

a *Vnuſquiſque enim*. Non inquinatur quis alieno peccato.

b *Onus*. Auguſt. Alia ſunt opera participandę infirmitatis, de quibus ſupra, *Alter alterius onera portate*. Alia reddendæ Deo rationis, de quibus hic. Contra eos qui putant hominem alienis inquinari peccatis, dicit: *Vnuſq. o. ſ. pe.* Contra negligentes qui nullum curant corrigere, ſecuri quod alienis nō contaminentur peccatis, dicit: inuicem onera portate. Onera infirmitatis inuicē portamus, dum lenitate B iram alterius ſuſtinemus: & dum ei qui læſit, ſi petit, indulgemus.

† 23.q.4.ſi qs à catholi. & c. forte § item.
† 13.q.1.cap. eccleſias. §. quia ergo nos.
† catechizat verbo .i. qui docetur myſteria religionis Chriſtianæ.i. fidem in Chriſtū, quod verbo fiebat non ſcripto.

a Suum opus probet, nam de ſuo iudicabitur. Peccatum. b Offeret die iudicij manipulos operum. vnde: Venientes autem venient cum exul po man. ſu. Et accipitur hoc de bonis tantum.

a b † Vnuſquiſque enim onus ſuum portabit. † Communicet

Ideſt, inſtruitur.

c autem is qui † catechizatur verbo, ei qui ſe catechizat in om

a Non in malis, ſi ea agit: vt lex ſit tibi dux, non homo. Non poteſt decipi. b Sed ab eo quiſque capit quod meretur.

d nibus bonis. Nolite errare, Deus non irridetur. † Quæ enim 1

a Præſentis vitæ labore. b Horum mercedem recipiet. c Qui de lege carnaliter 2
ſentit. Qui omnia quæ facit, & ſi qua bona, tamen ideo facit, vt carnaliter ei bene ſit. 3
d Carnalia vitia.

e f ſeminauerit homo, hęc & metet. Quoniam qui ſeminat in 4

a Vt de carne. b Conuenientem meſſem. c Nihil melius conuenit carni quam corruptio.

g carne ſua, de carne & metet corruptionem: qui autem ſemi 5

Qui ſpiritui dat aſſenſum. a Q. ita ſe habeant prælati erga ſubditos & ſubditi erga prælatos, vt 6
dixi: vtrique autem ſcilicet prælati & ſubditi.

nat in ſpiritu, de ſpiritu metet vitam æternam. † Bonum au- 7

a Alias deſtituamus. b Non debet deficere operando qui non deficiet in metendo. 8
c Opportuno & conuenienti.

h tem facientes non deficiamus, tempore enim ſuo mete- 9

i Quia metemus. In hac vita.

K mus non deficientes. Ergo dum tempus habemus, opere- 10 11

a Vt ſit perfecta dilectio. b Qui ſunt de familia noſtra per fidem.

l mur bonum ad omnes, maxime autem ad domeſticos fidei. 12

Hieroyny. Vel per onus intelligitur bonum & malum opus. In ſcripturis enim onus & in bonam & in malam partē accipitur. Et ſic: *Vnuſquiſque*. bonus vel malus. *Portabit o. ſu.* id eſt, mercedem operum ſuorum referet.

c *Communicet*. Vel bona ſua faciat ei communia, & ne excuſet, quia Deus non poteſt falli.

1.Cor.9 b. Aug. lib. 2. q. euang. q. 8. & 38. Matth.7.b.

Hierony. Vſitatum enim præceptum eſt, vt prædicatori verbi Dei præbeat neceſſaria ille cui prędicatur. Quę boni appellatione recte ſignauit. Sicut & dominus in euangelio cum diſcipulis loquens ait: Cum mali ſitis, noſtis bona dare fi. ve. præuidens autem quoſdam obtēdere paupertatem, & præceptum velle eludere, addidit.

d *Nolite errare*. Q. nemo ſe vane excuſet, quia Deus nō poteſt falli. Scit enim corda veſtra, non ignorat facultates. Excuſatio veriſimilis hominem poteſt placare, Deum non poteſt fallere.

Communi. Hoc ad ſubditos prælati ita. *Is autem qui cate*.i. inſtruitur: etſi ſolo *verbo*, non exemplo: *communicet ei in omni bo.* quæ ille dicet.i. communem ſe ei exhibeat recipiendo & opere implendo. Et ne quis dicat, nō debeo agere, niſi quod in illo video. Subdit *Noli er.* quia error eſt.

Ambr. Et ſi inde apud homines vos excuſatis, Deus non poteſt falli. Vere non fallitur, quia reddet pro meritis. Et hoc eſt: *Quæ enim ſe.ho.&c.*

e *Qui ſe. in car.* addit: *ſua*. Cum vero dicit: In ſpiritu, non addit ſuo: quia ſemen carnale ex homine eſt. ſemen vero ſpirituale ex ſpiritu Dei eſt. Meſſis vero hic in fine promittitur. Ideoque in ſeminando perſeuerantia opus eſt.

* Chryſoſt. Quemadmodum in ſemente, qui ſeminat, nō C poteſt ex hordeo metere triticum, eo quod oporteat & ſemētem & meſſem eiuſdem eſſe generis: ſic & in operibus. Qui in carne depoſuerit delitias, temulentiam, concupiſcentiam abſurdam, quæ hinc proueniunt, metet. Quæ autem ſunt iſta? ſupplicium, vltio, probrum, riſus, corruptio.

✻ Aug. hoc dicit de amatoribus voluptatum magis quam Dei. In carne enim ſua, qui omnia quæ facit, etiam ſi bona videantur, propterea tamen facit vt carnaliter ei bene ſit.

f *In carne*. in ſpiritu. Ambroſ. Homo ex ſpiritu conſtat & carne: Ideo de vtroque ſeminat. Porro homo etiā Chriſtianus

h *Non defi.* Si homo nō impoſuerit finem operi, nec Deus imponit remunerationi. Quantum ſeminauerimus in operibus, tantum metemus in fructibus. Et quantum auiditas inquirentis ſe dilatauerit, tantum ſe aperiet ad præmium manus retribuentis: quia ſic recipiet quiſque quomodo facit: quia qui fortis erit ad ſeminandum, fortis erit ad merendum.

i *Tempore enim*. Non ſtatim Deus facit quidquid ad ſalutem oratur: Nec ideo negat, quia differt, ſed tempore ſuo id eſt, congruo præſtat.

K *Dum tempus*. Tempus ſeminandi eſt prę ſens vita quā currimus. In hac licet nobis quod volumus ſeminare. Cum vero tranſierit tempus operandi aufertur. Vnde: *Operamini dum dies eſt, veniet nox quando iam nullus poterit operari.*

✻ Ambr. Gentiles tempus habent operandi malum. homines enim ſine Deo, quomodo poſſunt operari bonum? Chriſtiani autem facti, tempus habent operandi bonum ad omnes homines, vt poſt acceptam fidem bonum opus proficiat mercedi promiſſę.

✻ Primaſius. Tempus ſementis, tempus eſt prę ſens, & vita quam currimus: in hac licet nobis quod volumus ſeminare: Cum iſta vita tranſierit, operandi tempus auferetur feſtinemus campos omnes ſerere, & maxime eos qui ſun vberrimi repleamus: ne incipiamus tempore meſſium alijs epulantibus eſurire.

l *Ad omnes*. Ambr. Hieron. Omnibus impendenda eſt miſericordia. In quo prę ponendi ſunt iuſti qui ſunt ex fide. Quod omnibus eſt inimicis noſtris qui ſcelerati ſunt, perſequentes eccleſiam, teſtis eſt dominus: *Benefacite his qui oderunt vos. Diligite inimicos veſtros*: quia & ipſi homines: quibu in hoc dominus pluit, & ſolem dat.

Aug. Dicit tamen ſcriptura: *Da miſericordiam & ne ſuſcipia peccatorem, & impijs, & peccatoribus redde vindictam. Bene fac h. mili, & ne dederis impio. quia altiſſimus odio habet peccatores, & impiis reddet vindictam.* Quod eſt: Ne cuiquā iō bene facias, qui peccator eſt, ſed quia hō: vt non ſit ad vindicandū remiſſus nec ad ſubueniendum inhumanus. Odias in illo quod Deu odit.i. quod malū eſt: & corripe & perſequere vt perimas: conſerua quod homo eſt. Et non ſuſcipias, vt velis ſaluū eo ꝙ malus eſt. Et ne dederis, per hoc quod malus eſt, ſe quia hō, vt nulli homini claudatur miſericordia, nulli pec cat

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Nolite errare*. credendo, quod poſſitis conformari eis in malis licite, ſicut dicunt aliqui, quare non faciam hoc, ex quo ſacerdos meus facit?
2 *Deus non irridetur*. id eſt, talibus non decipitur.
3 *Quæ enim ſeminauerit*. id eſt, mercedem recipiet ſecundum opera ſua.
4 *Quoniam qui ſeminat*. ſequendo impetus carnis.
5 *De carne & metet*. ſcilicet culpæ, & gehennæ.
6 *Qui autem*. ſequendo inſtinctum illius.
7 *De ſpiritu metet*. id eſt, virtute ſpiritusſancti eum mouentis, conſequetur vitam beatam propter quod ſubdit.
8 *Bonum autem*. ceſſando ab inchoato bono.
9 *Tempore enim ſuo*. quia merces illa erit æterna. & ſic concludit.
10 *Ergo dum tempus*. ſcilicet metendi quod eſt breue.
11 *Operemur bonum ad om.* generaliter.
12 *Maxime autem*. quia ſic eſt charitas ordinata.

6 Qui

1 Videt

cato relaxetur : impunitas.'Perſequamur ergo in malis pro-
A priã iniquitatem, miſereamur in eiſdem cõem conditionẽ.

Ad omnes. Aug. Omnibus enim pari dilectione vita ęterna optanda eſt, etſi non omnibus eadem poſſunt exhiberi dilectionis officia, quæ fratribus ſunt maxime exhibenda.

Vt firmius prædicta teneatis. a Vt ſciatis hanc epiſtolam à me miſſam, & per hoc magis obediatis.
a Videte autem † qualibus literis ſcripſi vobis mea manu. 1
a Opus fuit vt ſcriberem. quia pſeudo inſtant. b Iudæis infidelibus. 2
c Carnali obſeruatione. d Improbitate, non ducunt ratione.
b Quicunque enim volunt * placere in carne, hi cogunt vos
Propter hoc. a Quę pro cruce infertur. 3
c circuncidi, tantum vt crucis Chriſti perſecutionem non pa- 4
a Ab infidelibus Iudæis. b Ideo tantum, non enim pro lege placent, vel non amore legis hoc faciunt.
tiantur. Neque enim qui circunciduntur, legem cuſtodiunt, 5
a Ideſt, de carnali circunciſione, in qua dolor eſt vobis. Dolore veſtro. b Apud Iudęos, 6
eo quod tam multos proſelytos faciant. c Illi in carne gloriantur. 7
ſed volunt vos circuncidi, vt in carne veſtra glorientur. Mihi 8 9
a Vnde mundi philoſophus erubuit, ibi Apoſtolus theſaurum reperit.
d autẽ abſit gloriari niſi in cruce domini noſtri Ieſu Chriſti, 10
a Quid enim prodeſt? b Quod illi viſum eſt ſtultitia, Apoſtolo factum eſt ſapientia & gloria. 11
c Concupiſcentiæ mundi non habent dominium, nec mundus tum ſe ingerit, & ego contra eum fortis.
e f per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo † In
Ideo ſolum in cruce glorior. Q æqualia ſunt Deo circunciſio & præputium. 12
Chriſto enim Ieſu neque circunciſio aliquid valet, neque 13 14
a Ambr. noua uita. Ideſt, regeneratio. Ego in cruce glorior. b Reſtitudinem. 15
præputium, ſed noua creatura. Et quicunque hanc regulam 16
a Mentis. b A Deo c Gentiles. d Ideſt, remiſſio peccatorum. De peccatis. 17
e Etiam. Iudæos, non carnales, ſed qui Dei ideſt, ſpirituales. 18
g ſecuti fuerint, pax ſuper illos, & miſericordia, et ſuper Iſrael 19 20

Ambroſ. Hierony. Quia faciliores & proclivores in bono circa fratres eſſe debemus, quia ſumus inuicem membra. Si enim in cunctos liberalitatis fręna laxantur, maxime in domeſticos fidei ideſt, Chriſtianos qui habent eundem patrem, eiuſdemque magiſtri appellatione cenſentur. Omnibus ergo impendenda eſt miſericordia, in quo præponendi ſunt iuſti, qui ſunt ex fide.

Auguſt. de doctrina Chri. Omnis peccator inquantum peccator eſt, non eſt diligẽdus. Et omnis homo inquãtum homo eſt, diligẽdus eſt propter Deum: Deus vero propter ſeipſum. Et ſi Deus propter ſe, omni homine amplius diligendus eſt. Amplius quiſq; Deum debet diligere quam ſeipſum.

Item amplius alius homo diligendus eſt, quam corpus noſtrum: quia propter Deum omnia iſta diligenda ſunt, & poteſt nobiſcũ alius homo Deo perfrui, quod non poteſt corpus. Omnes autem homines æque diligendi ſunt. Sed cum omnibus prodeſſe non poſſis, his potiſſime cõſulendum eſt, qui pro locorum & temporum, vel quarumlibet rerum opportunitatibus conſtrictius tibi iunguntur.

a *Videte autem.* Auguſt. Poſtquam ad moralia opera exhortatus eſt, redit ad illud vnde prius agebatur: Ne ſcilicet legales obſeruantiæ teneantur.

Hierony. Ne quis autem ſub nomine eius fallat incautos cauet, finem epiſtolę manus ſuę annotatione complens. Ab hoc enim loco manu ſua vſque ad finem ſcripſit.

b *Hi cogunt.* Ambroſius. Iſti erant pſeudo, qui ſic Chriſtum prędicabant, vt & legem ſeruandam docerent. Crucem prędicabant, vt à fidelibus quæſtum habeant, legem vt Iudæis placeant.

c *Vt crucis Chriſti perſecu.* Hieronymus. Forte hoc ideo dicit, quia Romani imperatores Caius Cęſar, & Octauianus Auguſtus leges promulgauerũt, vt Iudęi vbicumque eſſent, proprio ritu viuerent, & patrijs cęremonijs deſeruirẽt. Quicunque.n. circũciſus erat, licet in Chriſtum crederet, quaſi Iudæus habebat in Gentibus. Qui vero incircunciſus ſe nõ D eſſe Iudæum præputio præferebat perſecutionibus, tã Gentilium quam Iudęorum fiebat obnoxius. Has igitur perſecutiones qui Galathas deprauauerant, declinare cupientes, circuncisionem pro defenſione diſcipulis perſuadebant. Nam nec Iudæi pſequi eos poterant, nec Gentiles quos videbant, & proſelytos circuncidere, & ipſos legalia ſeruare.

d *Abſit gloriari, niſi in cruce.* Auguſtin. Ideo crux in fronte credentium (vbi eſt ſedes verecundiæ) figitur, vt de nomine eius fides non erubeſcat, & magis Dei gloriam quàm hominum diligat. Signum veteris Teſtamenti circunciſio in latenti carne. Signum noui, crux in libera fronte. Ibi enim occultatio, hic reuelatio eſt. Illud ſub velamine, hoc eſt in facie. Crucem autem, vt in ea gloriemur, dominus E ſuo geſtans humero pro virga regni nobis commendauit. Hoc ergo opprobrium & deformitatem Chriſti non erubeſcamus, ſed veneremur. Non eſt enim magnum in ſapientia Dei vel maieſtate, vel poteſtate gloriari, ſed in cruce, vnde impius inſultat, & irridet Philoſophus.

Crux in fronte figitur. Aug. lib. de fide & oper. c. 10. q. 15. ſuper Exod. tract. 43. in Ioan. & Tract. 36. in eundem. & in pſal. 121.

e *Mihi mundus cru. eſt.* Augu. Contigit plerunque, vt homo mundum mente non teneat, ſed tamen mũdus eum in ſuis occupationibus aſtringit & mortuus eſt hõ mundo, & mundus quaſi viuus eũ conſpicit, dũ alio intentũ in ſuis actibus rapere contendit. ſed nec Paulus mundũ cupit, nec mundus eũ: vt in duobus mortuis neuter neutrũ videt. Quia igitur nec Paulus mundi gloriã quęrebat, nec à mundi gloria ipſe quęrebatur, ideo & ſe mũdo & mundũ ſibi crucifixũ gloriatur. Vbi ſupra.

* Chryſoſt. Mundum hic appellat non cęlum, neque terram, ſed res temporarias, laudem ex hominibus, famulitiũ, gloriam, opes. Hæc igitur omnia quæ vulgo videntur eſſe magnifica, mihi facta ſunt mortua. Talem oportet eſſe Chriſtianum, & hanc vocem ſemper habere in ore.

f *Et ego mun.* Nec ego in mundo aliquid cupio, nec ipſe ſuũ aliquid in me cognoſcit. Sicut dominus ait: *Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quidquam.* Ioan 14 d.

g *Super il. & ſuper.* Ambroſius. Duas partes hic ſignificauit, ſuper quas manet pax & miſericordia Dei, ſcilicet Gentiliũ fidelium, & Iudæorum credentium. Aug. in pſal. 67.

* Primaſius. (pax & miſericordia) ſuper Chriſtia- F nos:

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Videte.* Hæc eſt vltima pars huius epiſtolæ, quæ eſt pręcedentium confirmatio. Vt enim Galathæ certi eſſent quod præſens epiſtola eſſet Pauli, ſcripſit hanc vltimam partem manu propria. ideo dicit: *Videte*, id eſt, attendite.

2 *Qualibus literis.* propria. quaſi dicat, per conſiderationem literarum poteſtis hoc perpendere: quia cognoſcebant manum ſuam. Et quia intentio eius in hac epiſtola erat reprobare obſeruationem legalium, vt patet ex præcedentibus, ideo reuertitur ad improbandum legalium obſeruantiam, dicens.

3 *Quicunque enim vo. place.* Iudæis.

4 *In carne.* id eſt, in legalibus obſeruantijs, quæ dicuntur iuſtitiæ carnis. Hebr. 9.

5 *Hi cogunt vos.* id eſt, ad hoc vos inducunt.

6 *Tantum.* ſupple hoc faciunt.

7 *Vt crucis Chriſti.* ſcilicet à Iudęis perſequentibus me & alios prædicantes euacuationem circunciſionis per crucem Chriſti. Falſi namque Apoſtoli quærentes apud Chriſtianos quæſtum, & apud Iudæos quietem, prædicabant ſimul legalia cum euangelio eſſe neceſſaria ad ſalutem.

8 *Neque enim.* id eſt, falſi Apoſtoli.

9 *Legem cuſtodiunt.* quia in multis tranſgrediebantur.

10 *Sed volunt vos.* ſcilicet de veſtra circunciſione carnali, ſe iactando quod multos proſelytos legis fecerunt, quam gloriam tanquam malam excludit à ſe Apoſtolus, dicens.

11 *Mihi autem ab.* id eſt, in fide & prædicatione Chriſti crucifixi.

12 *Per quem mi.* id eſt, concupiſcentia mundi eſt mihi mortua, nullam virtutem habens in me.

13 *Et ego mun.* quia nihil mundanum concupiſco.

14 *In Chriſto enim.* quia neutrum aliquid facit ad conſecutionem vitæ beatæ, quæ datur per Chriſtum.

15 *Sed noua crea.* id eſt, regeneratio per baptiſmum, in qua datur gratia quæ eſt per creationem. & de nouo conſtituit hominem in eſſe gratiæ.

16 *Et quicunque hanc.* id eſt, certam doctrinam.

17 *Secuti fuerint.* fide & opere.

18 *Pax ſuper.* id eſt, quies mentis.

19 *Et miſericordia.* id eſt, remiſſio peccatorum, quæ totaliter tolluntur per baptiſmum.

20 *Et ſuper Iſr.* id eſt, ſuper obſeruantes legem intellectus ſpiritualis Rom. 2. d. Non enim qui in manifeſto Iudęus eſt, neque quæ in manifeſto in carne eſt circunciſio, ſed qui in abſcondito Iudæus eſt, & circunciſio cordis in ſpiritu, non litera.

nos: Nam Iudęi ſecundum carnem ſunt Iſrael. Eſt enim Iſ-
A rael, & non Dei: id eſt carnalis, non enim omnes qui ex Iſ-
ſrael hi Iſraelitæ ſunt.

a *De cætero.* Non vult per turbulentas cōtentiones tędium ſibi fieri de re quantum ſatis erat expoſita. vel ſicut in Gręco legitur, De cętero nemo mihi laborem exhibeat vel præſtet, ſcilicet vt rurſum in vobis neceſſitatem habeam laborandi.

B Auguſtin. Hierony. Laborem enim, præſtat magiſtro, qui aliter ſentit quā docuit.

✠ Ambroſ. Moleſtias ſibi noluit de cętero fieri, vt iterum forte cogeretur ſcribere, ſed iam correctiores illos vult fieri, vt amputatis erroribus, poſt tanta tædia pauſam haberet. Si autem duriores ſe præſtarent, & inflexibiles in conuertendo, ceſſarent ab eo, vt illis operas ſuas & efficaciam impenderet, de quibus mercedem aut lucrum ſperaret.

b *Stigmata.* Aug. Stigma eſt punctum vel nota aliquo ferro facta. Stigmata ergo appellat quaſi notas pœnarum de perſecutionibus quas patiebatur. Et eſt ſenſus: Ideo non debet

C mihi fieri moleſtia, quia ego habeo alios cōflictus & certamina, quæ in perſecutionibus quas patior mecū decertant. D

* Chryſoſto. Non dixit habeo: ſed, porto, tanquam aliquid de trophæis glorians, ſigniſque regalibus. Quanquam hoc ipſum rurſus probroſum eſſe videtur. Verū hic ſua vulnera iactat, neque ſecus quàm ſolent milites vexilliferi, hic exultat, vulnera circunferens.

✠ Sedulius & Primaſius. Ego enim ſigna & characteres nō circūciſionis, ſed crucis per paſſionem in corpore meo circunfero: & plagas vel flagella quæ ꝓpter Chriſtum ſuſtinui. E

* Ambroſius. Magna conſtantia & fide doctrinæ ſuæ pro Chriſto plagas & vincula pati nō timuit. Sed paſſus eſt amore credentium cicatrices plagarum habere ſe in corpore: quo non minus fideliter eis prædicaret, ſicut & pſeudo apoſtoli qui Galathas deceperant.

c *Gratia domini noſtri Ieſu Chri.* Concluſio epiſtolę quaſi ſubſcriptio, qua & in nonnullis alijs epiſtolis vtitur. Q. vt prædicta teneatis: Gratia, non diſſenſio, non legis ſeruitus, non rixa, non iurgium.

a A modo. vel de cætero, prout duæ dictiones. i. de alio præter fidem. i. de legalibus.
b . Vt iterum cogar ſcribere de eodem. c Mihi enim non eſt facienda moleſtia.
d Signa militiæ Chriſti: quæ me comprobant eius eſſe.

a Dei. De cætero nemo mihi moleſtus ſit. Ego enim ſtigma- 1
b c ta domini Ieſu in corpore meo porto. Gratia domini noſtri 2 3
Ieſu Chriſti cum ſpiritu veſtro fratres, amen. 4

a Pro fidelibus. Q. Quod uos non attenditis. b Quod non pſeudo. c Non lex.
a Ratione: vt ueritatem ſemper intelligatis. b Per hoc verbum Hebræum vera eſſe quæ locutus eſt oſtendit.

† Notas impreſſas.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Ego enim ſtig.* id eſt, ſigna militiæ Chriſti.
2 *In corpore.* per tribulationes quas pro ipſo ſuſtinui. q.d. nō deberet mihi aliunde tribulatio inferri. Et ſatis probabiliter poteſt dici, q in eius corpore ſenſibiliter apparebāt veſtigia plagarū & verberū pro Chriſto, vt dictū eſt ſupr. 2. Cor. 11.
3 *Gratia domini.* & non ſeruitus legalis.
4 *Cum ſpiritu.* quæ quidem gratia eſt arra gloriæ. Ad quam nos perducat Ieſus Chriſtus. Amen.

ADDITIO I.

Lucæ 18. b.

In cap. 6. vbi dicitur in Poſtil. *Opus autem probet vnuſquiſque.* Hoc quod dicitur: *Opus autem ſuum probet vnuſquiſque*, ſic exponitur in Glo. Vnuſquiſque diligenter inſpiciat opus ſuum, non peccatum alterius. vt Phariſęus qui dicebat: Non ſum ſicut cęteri hominum, qui non re, ſed fallaciter iuſtus erat, &c.

ADDITIO II.

In eo. cap. vbi dicitur in Poſtil. Quicunque enim volunt placere vobis. Ad vlteriorem intelligentiam huius dicti: Qui enim volunt placere vobis in carne, &c. attendendum eſt, quod in ve. le. inducebantur homines ad obſeruantiam præceptorum diuinorum per temporales promiſſiones & comminationes, vt patet ex diſcurſu Deut. & Eſa. 1. e. dicitur ſummatim: *Si audieritis me, bona terræ comedetis: & ſi nolueritis, gladius deuorabit vos.* Sic in no. Te. ſpecialiter in primitiua eccleſia homines in Dei amore radicati examinabantur & perficiebanſ per acerbas & crebras perſecutiones: quas imitando crucem Chriſti ſuſtinebant; ex quo homines inducebantur ad contemnenda tēporalia propter amorem cęleſtium. Ratio huius differentiæ eſt quia populus ille cōparatur puero ſub pędagogo exiſtenti, ad Gal. 4. imperfectorum autem eſt temporalia bona deſiderare. ſed ad legem nouam quę perfectis data eſt, pertinebat, vt illi quibus data eſt præſertim ipſius primi fundatores contemptis temporalibus ſpiritualibus adhærerent. vnde Phil. 3. c. *Quæ quidem retro ſunt obliuiſcens ad anteriora me extendo. quicunque enim perfecti ſumus hoc ſentiamus.* vnde in ve. le. licet multa & varia præcipiebantur: nihil tñ aſperū ſeu durum niſi circunciſio carnalis, quæ quandam afflictionem carnalem importabat. ſed in le. no. multa aſpera & quaſi contra cōem hominum affectum præcipiebantur, ſeu conſulebantur, vt cum dr̄: *Qui vult ve. poſt me, abn. ſe. & tol. cru. ſu. &c.* quod intelligitur, q ſequentes Chriſtū habent eū imitari in tolerantia paſſionum & tribulationum: quod eſt valde durū cōiter ſaltem viris imperfectis: quia eſt contra cōem inclinationem humanā. Ex quibus conſideratis hr̄. q pſeudo apoſtoli qui inducebant ad circunciſionem carnalem quæ in lege præcipiebatur: volebant placere in carne tm̄. i. releuare ſeu excuſare homines à perſecutione legis nouæ, quæ proprie dicitur perſecutio crucis Chriſti, inquātum eſt imitatiua ipſius crucis, & dictū eſt. & hoc eſt quod dicit: *Quicumque enim volunt placere in carne.* i. in carnali circunciſione, *hi cogunt vos circuncidi tantum.* i. volunt vobis inferre iſtam moleſtiam tantum. ſ. circunciſionis carnalis; & hoc ad finem q excuſentur à circunciſione ſpirituali, per quam homo martyrium patitur intrinſecum ſeu extrinſecum. & hoc eſt quod dr̄: *Vt crucis Chriſti perſecutionem non patiantur.* ſ. vt excuſentur ab imitatione crucis Chriſti, quę maxime dura eſt in viris imperfectis. Et quia de iſta circunciſione carnali gloriabantur pſeudo apoſtoli, quaſi magis ſm̄ legem pro Deo ſuſtinentes. ideo de eis dicit: *Et volunt vos circuncidi, vt in carne veſtra glorientur:* iactādo ſe de tanta tolerantia pp Deum. Sed quia iſta tolerantia nihil eſt in comparatione tolerantiæ imitationis crucis Chriſti, ideo ſubdit: *Mihi autem abſit gloriari niſi in cruce, &c.* ſ. imitationis ipſius patientiæ. Et nota q non dixit: Mihi autem abſit gloriari, niſi in poteſtate dñi noſt. Ieſ. Chriſti, ſeu in ſapientia, vel in maieſtate eius, & huiuſmodi, ſed in cruce: ad denotādam prædictam comparationē. Et quia in iſta imitatione crucis Chriſti nō circunciditur aliquod membrū corporaliter, ſed cor à cunctis vitijs reſcindit, ideo ſubdit: *Per quem mundus mihi crucifixus eſt, & ego mundo.* quod intelligitur ſm̄ Glo. quod nec ego in mundo aliquid cupio, nec ipſe mundus aliquid ſuum in me cognoſcit, iuxta illud dñi: *Venit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam.* & eſt ſenſus: quia per crucem Chriſti mundi concupiſcentiæ non habent in me dominium, nec mundus iam ſe mihi ingerit: hæc in Glo. Ex quo Apoſtolus manifeſte oſtendit intētum, ſ. quod abſit gloriari in circunciſione carnali vel huiuſmodi: ſed in cruce domini noſt. Ieſ. Chriſti: in qua omnia vitia reſcinduntur. Deinde cū dicit infra, *De cætero nemo mihi moleſtus ſit, &c.* confirmat prædicta præbens exemplum in ſeipſo. ſic enim erat confirmatus in amore Chriſti, q maxime deſiderabat imitari quantum poterat ipſius perſecutiones. ideo dicit. *De cætero nemo mihi moleſtus ſit.* i. erit. Nam ſm̄ ſanctum Thomam prima ſecundæ, q. 70. art. ſupradicto, in corpore quæſtionis allegato in præcedenti additione. Qui perfecte cor habet in vno poſitum, à nullo alio moleſtari poteſt, cum alia quaſi nihil reputet. *Ego enim ſtigmata.* i. ſigna militiæ Chriſti & veſtigia ipſius paſſionis. *In corpore meo porto* per aſſiduas perſecutiones. Cætera exponanſ prout in poſt. &c.

D.fferentia ve. te. & no.

Luc. 9. b.

Incipit argumentum in epiſtolam ad Epheſios.

EPheſii ſunt, &c. Hi per Paulū non fundati, ſed confirmati in fide firmiter in ea ſteterāt, & bonis operibus. His ſcribit à Roma de carcere per Tychicum confortatoriā epiſtolam, cum vlterius non eſſet eos viſurus. Sciens eos bonos, non arguit de culpa, ſed ne relabātur timē dum erat. Et quia nullus eſt adeo perfectus, qui creſcere non poſſit, hortatur ad vlteriora, & ne recedant pro ſuis tribulationibus, teneātq; ſuas ordinationes, pſertim ne pfectio erigat in tumorē, oſidit de quo ſtatu ad quā dignitatē vocati ſunt, dicēs oīa eis vel apoſtolis ipſis vel toto humano generi beneficia per ſolam gratiā data. Eſt igitur intentio apoſtoli Epheſios in bonis habitis confirmare, & ad vlteriora prouocare, nec nō ad humilitatē, & gratiarū actionem. Sciendū ſane quod hanc epiſtolā quā nos ad Epheſios ſcriptam habemus, hæretici & Marcioniſtæ ad Laodicenos attitulant.

Argumentum in Epiſtolam ad Epheſios incipit.

EPheſij ſunt Aſiani. Hi accepto verbo veritatis perſtiterunt in fide. Hos collaudat Apoſtolus ſcribens eis ab vrbe Roma de carcere per Tychicum diaconem.

Epiſtola Pauli ad Epheſios.

CAP. I.

a PAVLVS apoſtolus Ieſu Chriſti per 1
a Non meis meritis . ita vos per eam quidquid eſtis. 2
Scribit vel mandat, uel ego Paulus ſcribo, uel mando.
b voluntatem Dei, ſanctis omnibus q 3
a Tunc prodeſt bona vita ſi fides in Chriſto.
c ſunt Epheſi, & fidelibus oībus qui
a Opere Chriſti, non ſuis meritis.
b Ante alia ſalutat. Iuſtificationis.
ſunt in Chriſto Ieſu. Gratia vobis & 4
a Tranquillitas mentis, & reconciliatio ad Deum. b Per quem omnia condita ſunt, & reſtaurata. 5
c Sine quo nulla bona dantur nobis. d Corde, ore, opere. Sit à me, à uobis, ab omnibus.
d pax à DEO patre noſtro, & domino Ieſu Chriſto †Benedi- 6
a Generatione æterna. b Pro quo nobis bene facit. c Benedicet id eſt, in futuro exaltabit dando immortalitatem. 7
e ctus Deus, & pater domini noſtri Ieſu Chriſti, qui benedi- 8
a Meritis noſtris maledictos. b Omnimoda exaltatione, quæ erit tota ſpiritualis etiam in corporibus, quæ tunc habebunt naturam ſpiritualis. c Habita in cælo unde commendabilior. 9
xit nos in omni benedictione ſpiritali in cęleſtibus, † in 10
a Operante Chriſto. b Prima prædeſtinatio. Ita gratis hoc faciet. c Gratis. 11
Prædeſtinando. d Per ipſum Chriſtum. e Ideſt antequam eſſemus.
f Chriſto Ieſu, ſicut elegit nos in ipſo ante mundi conſtitu- 12
a Ad hoc elegit, ut eſſemus in tempore gratiæ. Elegit ut eſſemus, non quia futuri eramus. 13
b Per bona opera. Virtutibus. c A crimine, à malis 14
d Ideſt intus ubi conſpicit, non extra, ubi homines uident. Vel uteum conſpiciamus. 15
e Non hominum.
tionē, ut eſſemus ſancti & † immaculati in cōſpectu eius 16 17

CAP. I.

A PAulus apoſtolus. More ſuo ſalutationē præmittit. Deinde gratias agit Deo, exponens prius beneficia humano generi pſtita, poſt ipſis Apoſtolis ſpecialius indulta, deinde & Epheſis ipſis, oſtēdens à quo & ad quid vocati ſunt. deinde Chriſti dignitatem & prelationem oſtendit. poſtea ad patientiā & charitatem eos inuitat, vnitatem fidei & eccleſiæ commendans & dona gratiæ enumerans. tandem ad certamen exhortans contra principes tenebrarum, militiæ Chriſtianæ armaturam deſcribit.

b *Sanctis*. perfectis, & non ſolum eis, &c.

c *Fidelibus*. qui ſi non ſancti, vel in fide ſani. *Sanctis*, exercitio virtutum. *Et fidelibus*, fide recta quę in Chriſto Ieſu. Ambroſius. Recte illa duo poſuit, tūc enim prodeſt ac creditur bona vita, ſi fides eſt in Chriſto Ieſu. Tunc vere ſancti ſunt, ſi fideles ſunt in Chriſto. Vel, diſtingue inter ſanctos & fideles, vt ſanctos intelligas maiores & perfectiores, fideles minus perfectos.

* Sedulius & Primaſius. Omnes ſancti fideles ſunt, non omnes fideles ſancti: quia etiam cathecumeni poſſunt ex eo quod Chriſto credunt fideles dici, non tamen ſancti ſunt, quia non ſunt per baptiſmum ſanctificati. Non ſolum ergo ſanctis, ſed etiam fidelibus qui non adhuc ſanctificati ſunt, Paulus gratiam Chriſti exoptat.

d *Benedictus*. Pręmiſſa ſalutatione, incipit ab actione gratiarum, innuens oīa eſſe ex Deo. *Bene & benedixit*. Vnū quidē benedictionis verbū, ſed pro congruentia perſonæ varie debet intelligi. Benedicitur ab homine Deus, cū laudibus dignis extollitur. Homo autē à Deo, cum Deus ei gratiæ ſuæ dona impertitur, non meritis illius ſed miſericordia ſua.

e *Qui benedixit*. Enumerat beneficia quæ à Deo per Chriſtū toti humano generi ſunt data. Duas Dei pręordinationes & earū effectus, quarū altera eſt de præſenti ad iuſtitiam, altera de futuro ad coronam. Nec dicuntur ſic duæ quin vna ſit Dei prędeſtinatio, quę eſt ipſe Deus: ſed quia de duobus eſt ipſa Dei præordinatio æterna. ſ. de iuſtitia in pręſenti, & de gloria in futuro. Deus ante mundi conſtitutionē, cū nullus quicquā meruerat, præordinauit, quod in tempore gratiæ aliquos à pditis ſepararet, & iuſtos & immaculatos faceret. Præordinauit etiā, quod illos iuſtos ad ęternā beatitudinem perduceret. Harū pręordinationum alteram hęc implet, quod iuſtos facit: alteram in futuro adimplebit, quę erit omnium perfectio. A qua conſummatione omnium incipit, vtens præterito pro certitudine futuræ rei. *Qui benedixit nos*, meritis noſtris maledictos, in futuro exaltabit, dando immortalitatē. Quatuor ponit, duas prædeſtinationes, & earum duos effectus. *Qui benedixit*. Effectus ſecundæ præordinationis, quæ adimplebitur in futuro, à qua incipit, quia ſummum bonum cum ait: *Qui benedixit*.

D

E

† De pœn. di. 4. benedictus. & c. in domo.
2. Cor. 1. a
1. Pet. 1. a
† ipſi Chriſto.

* Ambroſius. Non mūdana, ſed cęleſti benedictione, neque corruptibili ſed ęterna, gloria Chriſtianorum non in terra ſed in cęlo eſt, & eſt in Chriſto. Omne enim donum gratiæ Dei in Chriſto eſt, vt ſi quis ſpreto Chriſto benedici ſe à Deo putet, errare ſe ſciat.

* Chryſoſt. Iudaicam benedictionem ſic notat. Nā & illa benedictio quidē erat, ſed non ſpiritualis. Quale eſt quod legimus, benedicat te Deus, benedicet filios vteri tui, benedicet introitum tuum, & exitum tuum. hic vero non ita. Sed quid? In omni benedictione ſpirituali, Quid. n. adhuc deſideras? Immortalis factus es, factus es liber, factus es filius, iuſtus es factus, factus es frater, factus es cohæres, ſimul regnas, ſimul glorificatus es, omnia tibi gratuite data ſunt.

Num. 6.
Deut. 7.

f *Sicut ele. &c.* Auguſt. Ne quis ergo putet animas cū Deo ęternas, & tunc aliquid meruiſſe iuxta errorem illorum qui ante hęc viſibilia dicunt quaſdam fuiſſe animas ſanctas, & ideo tunc fuiſſe electas.

Aug. lib 2. ad Simplician. q. 2. lib. de prædeſt. ſanct. ca. 17. & 18. & lib. 6. hypogno.

F

Sicut ele. Hic ponit primā pręordinationē, quæ eſt de pręſenti, tāgens effectus eius. Q. benedicet nos in futuro: quod & ſi vr̄ ex meritis, ita tamen gratis erit ſicut & prima præordinatio gratuita eſt: quia merita quæ pręcedunt futuram vitam, ex

Incipit poſtilla Nicolai de Lyra ſuper epiſtolam ad Epheſios.

CAP. I.

1 PAulus apoſt. Ieſu. Hic incipit epiſtola Pauli ad Epheſios. Quæ diuiditur in tres partes, ſcilicet in ſalutationem, & narrationem ibi: *Benedictus Deus*. & confirmationem ibi: *Vt autem & vos ſciatis*, prope finem epiſtolę. In ſalutatione vero primo ponitur perſona ſalutans ex nomine, cum dicitur: *Paulus*. & quantum ad officium ibi: *Apoſtolus Ieſu Chriſti*. & quantum ad auctoritatem officij cum dicitur.

2 *Per vo. Dei*. qui vocauit eum ad apoſtolatū, vt patet Act. 13. Secundo ponuntur perſonę ſalutatę, cum dicitur.

3 *Omnibus ſan. qui ſunt Epheſi*. Ipſi enim accepto verbo veritatis perſtiterunt in fide, vt dicit Hieron. in prologo. ideo nominat eos ſanctos. ideſt firmos in bono. ſanctū enim in vna ſignificatione idem eſt quod firmum. Tertio ponuntur optata bona, cum dicitur.

4 *Gratia vol.* in pręſenti.

5 *Et pax*. in futuro. beatitudo. n. quietat totaliter appetitū.

6 *A Deo patre no.* ideſt, à tota trinitate, à qua datur.

7 *Et dom. Ieſu*. per cuius meritum nobis donatur.

8 *Benedictus*. Hic conſequenter ponitur narratio, in qua primo ad gratiarum actionem Epheſios inducit. ſecundo pro eis orationem ad Deū effundit, cap. 3. tertio in moribus eos inſtruit, cap. 4. prima in duas: quia primo inducit eos ad gratiarum actionem abſolute, ſecundo comparatiue, ſeq. capit. Circa primum ſciendum quod efficacior modus inducendi alios ad aliquid agendum, eſt per exemplū, quod magis mouet in moralibus quā verbum. ideo Apoſtolus vt magis moueat Epheſios ad gratiarum actionem, ſimul gratias agit de beneficijs diuinis. & primo recolendo beneficia communia dicens: *Benedi. Deus pater dom. no. Ieſu Chri.* & ſic exprimuntur duę perſonę, & tertia exprimitur cum dicitur.

9 *Qui benedixit nos*. hic accipitur benedictio pro liberali dono, ſicut. 1. Reg. 25. c. Accipe benedictionem, quam attulit tibi famula tua, Sanctus autem ſpiritus eſt donum patris & filij: & in quo omnia dona donantur: ideo ſubditur.

10 *In omni benedictione ſpiritali in cæleſtibus*. id eſt, quę finaliter habebitur in cęleſtibus.

11 *In Chriſto*. id eſt, per Chriſtum, per quem proueniunt nobis dona diuina, tanquam per mediatorem Dei & hominum.

12 *Sicut ele. noſ.* ad participationem ſuę beatitudinis.

13 *In ipſo*. ideſt in filio. electio enim pręſupponit notitiam electi: illa vero quę pertinent ad notitiam in diuinis, attribuuntur filio, qui eſt ſapientia patris.

14 *Ante mundi conſti.* Nam hęc electio eſt ab ęterno: effectus tamen eius eſt in tempore, qui eſt ſanctificatio rationalis creaturę. ideo ſubditur.

15 *Vt eſſemus ſancti*. per gratiam in mente.

16 *Et immaculati*. per puritatem in conuerſatione.

17 *In conſpectu eius*. & non ſolum in conſpectu hominum, ſicut ſunt hypocritę.

tam, ex gratia ſunt & Dei dona ſunt. Coronat enim in nobis
A Deus dona ſua, non quæ ex nobis ſunt merita.

cap. 17. & 18. * Ambroſius. Præſcius omnium Deus ſcit qui credituri eſſent in Chriſtum, ſicut dicit ad Romanos: Quos prçſciuit & vocauit, non ſolum ex Iudæis, ſed etiā ex gentibus. Quos ergo Deus vocare dicitur, perſeuerant in fide: hi ſunt quos elegit ante mundum in Chriſto, vt ſint incontaminati coram Deo in charitate, hoc eſt vt amor Dei ſanctam illis faciat conuerſationem.

† vt adoptaret in filios.

† in ſeſe.

* Seduli. Ad hoc nos elegit, vt eſſemus ſancti & immaculati, in futura vita, quoniam Eccleſia Chriſti non habebit maculam, nec rugā.

B * Primaſius. Nec quia futuros tales nō eſſe præſciuit, ſed vt eſſemus tales, per ipſam electionem gratiæ ſuæ nos tales ipſe facturus, qua gratificauit in dilecto filio ſuo. Cum ergo nos prædeſtinauit, opus ſuum præſciuit, quo nos ſanctos & immaculatos fecit.

† De qua nobis vbertim impertiuit.

† arcanum.

† vt ſummatim inſtauraret.

a In charitate hoc fecit, non meritis. Dei vel ipſorum.
b Alia & ſecunda prædeſtinatio ad æternam vitam. Elegit nos ipſe vtique.
c Gratia ſola prælegit.
d Voluntate gratuita. Ad bona quæ filii habituri ſunt.

a in charitate. qui prædeſtinauit nos † in adoptionem filio- 1 2

a Filij ſunt credentes in eum.
b Non per merita.
c Venturos. Eadem habituros cum Chriſto.
d Prædeſtinauit ſecundum voluntatem longe ante, vel omnibus palam propoſitam.

rum per Ieſum Chriſtum † in ipſum, ſecundum † propoſitū 3 4

a Non noſtro placito. b Id eſt, ut laudemus glorioſam gratiam c Gratia.

b c voluntatis ſuæ in laudem gloriæ gratiæ ſuæ, in qua † gratifi- 5 6

a Gratos ſibi nos fecit. b Per filium, pro quo & nos diligit. c Ecce per quid grati facti.
d Et poſſimus reuerti à captiuitate, qua ſeruiebamus diabolo, venundati ſub peccato.

d e cauit nos in dilecto filio ſuo, in quo habemus redemptionē 7 8

Et. a In baptiſmo: quia omnia dimittit, & totum ius inimici deſtruit.
b Secundum diuitem & copioſam gratiam ſuam.

per ſanguinem eius in remiſſionem peccatorum, ſecundum 9 10

a Cum in omnibus abundaſſet. Pluſquam in alijs abundauit. Apoſtolis. b In hoc.

f diuitias gratiæ eius, † quæ ſuperabundauit in nobis in omni 11

Omni notitia de diuinis. a Prouidentia temporalium. 12
b Omni: ita vt no. face. 13
c Id eſt uoluntatem ſecretum alijs ſcilicet inſtaurare omnia: non meritis, ſed ſecundum beneplacitum. 14 15

ſapiētia & prudentia, ut notum faceret nobis † ſacramentum 16

a Bonum placitum, uel ſacramentum. 17
b Longe ante, uel omnibus palam obtulit: Implendum dico. 18

voluntatis ſuæ ſecundū beneplacitū † eius, quo propoſuit † in 19 20

a Filio. b Non alio tempore implendum, ſed in diſpenſa.
c Ad primum ſtatum reducere omnia per peccatum deſtructa. 21

g h ipſo, in diſpenſatione plenitudinis temporum, † inſtaurare 22

Elegit vt eſ ſancti. Auguſtinus. De prædeſtina. Quomodo enim eligeret eos qui nondum erant, niſi prædeſtinando? Elegit ergo prædeſtinans nos. Et ſicut non elegit, eo quod tunc ſancti eſſemus, nec ideo, quia ſancti futuri eſſemus, ſed potius elegit nos ad hoc, vt in tempore gratiæ eſſemus ſancti per bona opera. Non ergo quia futuri eramus elegit, ſed vt eſſemus ſancti. Ideo quippe futuri eramus, quia elegit ipſe prædeſtinans, vt tales per gratiam eius eſſemus. Sed Pelagianus veritati inſultans ait: Præſciebat Deus qui eſſent futuri ſancti & immaculati per liberę voluntatis arbitrium. Et ideo eos in ſua præſcientia quales futuros eſſe præſciuit, elegit. Elegit inquā antequam eſſent, prædeſtinans filios quos futuros ſanctos præſciuit. Non fecit, nec ſe facturum, ſed ipſos facturos eſſe præuidit. Quem confutat hic Apoſtolus dicens, vt eſſemus ſancti, &c.

a *Qui prædeſtina.* Poſita prædeſtinatione, quæ pertinet ad iuſtitiam & ſanctitatem vitæ præſentis: ponitur hic alia pertinens ad vitam æternam, cuius effectum ſupra notauit.

b *In laudem gloriæ gratiæ ſuæ, &c.* Q. Gloria gratiarum eſt
C æterna adoptio.

* Prima-

* Primaſius. Vt laudemus gloriam iuſtitiæ & miſericordiæ eius, quam contulit non merentibus.

c *In qua gratificauit.* Effectus primæ præordinationis ad iuſtitiam.

d *In dilecto filio.* Ambr. Diligens enim Deus pater vnigenitum ſuum, etiam illis quos diligit, & quibus vult filius diuina largitur.

e *In quo habe. &c.* Amb. duplicem gratiam oſtēdit, quia & redemit, & peccata noſtra nō imputauit.

* Chryſoſt. Quomodo? Non ſolum quod filium dedit ad mirandum eſt, ſed & quod ita dedit, vt occiderit ipſum dilectū (quem) pro exoſis dedit: vide quanto honore nos adfecerit. Si cum ipſū odio proſequebamur, inimiciq; eramus, dilectū dedit, quid deinceps nō faciet, poſtea quam illi per gratiā reconciliati ſumus?

* Primaſius. Non ſolum nos redemit, ſed etiam peccata remiſit, vt ſine noſtro labore iuſti eſſemus.

f *Quæ ſuperabun.* Hactenus de his quæ toti humano generi: modo de his quæ ſingulariter apoſtolis dedit.

g *In diſpenſatio.* id eſt, in plenitudine temporis diſpenſati à Deo id eſt, in hoc tempore gratiæ, quo implere prę cęteris temporibus prçmiſſa vel prçfigurata ſunt, diuina prouidentia rationabiliter diſpenſauit. Si enim penitus ignari eſſent homines non prędocti, non reciperent Chriſtū, & niſi prius de naturali & doctrinali conuicti lege, ſuperbi paruipenderent Chriſti aduentum.

h *Inſtaurare.* Aug. Inſtaurantur autem quę in cęlis ſunt, cū id quod inde cecidit in angelis redditur ex hominibus, Inſtaurantur aūt quę in terris, cū ipſi homines qui prędeſtinati ſunt in ęternā vitā à corruptionis vetuſtate renouantur.

* Ambr. Oīs creatura in cęlis & in terris dum diſcit agnitionem Chriſti, reſtauratur ad id quod eſt condita. Cum. n. ad vnius Dei fidem imbuitur, cognito myſterio ſaluatoris, ab errore quem ceperat reſtauratur, pro certo habens, creatorem ſuum vnum eſſe Deum & Dominum. Hinc eſt vnde & Ioannes in Apocalypſi dicit: Vidi Michaelem & Angelos eius in cęlo pugnare cum dracone & cum exercitu eius.

* Prima-

NICOLAVS DE LYRA.

1 *In charitate.* ſine qua non proſunt alia Dei dona, vt dictum eſt ſupra prima ad Corinthios 13. a. *Si linguis hominum loquar & ange. &c.*

2 *Qui præde. nos in adoptionem fi.* prędeſtinatio enim eſt prçparatio gratię in prçſenti & glorię in futuro. per gratiam autem adoptio diuina inchoatur, & per gloriam conſummatur.

3 *Per Ieſ. Chriſtum.* qui eſt Dei filius naturalis.

4 *In ipſum.* quia filiatio adoptiua eſt quędam aſſimilatio ad filiationem naturalem.

5 *Secundum propo. vo. ſuæ.* à qua dependet electio & prędeſtinatio, non ex meritis noſtris, non ſolum in re; ſed nec etiam in Dei prçuiſione.

6 *In lau. &c.* id eſt, ad laudandum eius gloriam, quę electis communicatur per gratiam ſuam.

7 *In qua gra. nos.* id eſt, fecit gratos ſibi.

8 *In di. fi. ſuo.* id eſt, per dilectum filium ſuum, in quo habemus redemptionem. & quę ſit illa ſubditur.

9 *Remiſſionem peccat.* ſcilicet totalem in ſacramento baptiſmi, in quo ſuę paſſionis effectus plenarie nobis cōmunicat.

10 *Secundum di.* id eſt, copiam.

11 *Gratiæ eius quæ ſuper.* Hic conſequenter recolit beneficia Dei ſpecialia. & primo facta apoſtolis, ſecundo Epheſijs. ibi: *In quo & vos.* Circa primum dicit.

12 *Quæ.* ſcilicet gratia Dei.

13 *Supera. in no.* veris apoſtolis.

14 *In omni ſa.* quantum ad cognitionem diuinorum.

15 *Et pru.* quantum ad notitiam humanorum neceſſariam ad ſalutem.

16 *Vt no. fa. no. ſa.* id eſt ſacramentum ſecretum.

17 *Voluntatis ſuæ.* quod plenius fuit reuelatum apoſtolis quam alijs.

18 *Secundum beneplacitum.* quia totum dependet ex beneplacito diuino: non autem humano merito.

19 *Quod propo.* id eſt, ab ęterno facere diſpoſuit.

20 *In ipſo.* id eſt in filio, qui eſt ſapientia patris.

21 *In diſpen. ple. tem.* id eſt in plenitudine temporis diſpenſati à Deo, quod eſt tempus gratię. & quid ſit ſacramentum hoc ſubditur.

22 *Inſtaura.* i. ad debitum ſtatum reducere.

1 In

a ¶ ideſt ipſos angelos ¶ Dum quod inde cecidit, ex hominibus redditur. b ¶ Ipſos homines. c ¶ ideſt per Chriſtum

a omnia in Chriſto, q̄ & in cælis[a], & quæ in terra[b] ſunt, in ipſo[c].

b a ¶ Per quem. ¶ Aduentus enim Chriſti ſalus eſt, & ſanctis, qui iam cum Chriſto ſunt, & illis,
c qui adhuc futuri ſunt. b ¶ Vt vos. c ¶ Diuina electione. d ¶ Prius præparati.

d In quo[a], † & nos[b] † ſorte[c] vocati ſumus, præde[d]ſtinati ſecundum

e a ¶ Per interiorem gratiam. ¶ Non per merita. b ¶ Etiam in apoſtolis. c ¶ Q. qualiter nos
f magis elegit ad officium apoſtolatus neſcimus, ſed tamen conſilio fecit, non temere.

pro[a]poſitum eius, qui omnia[b] operatur ſecundum † cōſilium[c]

g ¶ ideſt ſecundum voluntatem, quæ eſt ex ratione. a ¶ Vt per nos alii laudent gloriam eius.
b ¶ Et ideo tales eſſe debemus, per quos alii laudent.

voluntatis ſuæ, vt ſimus[a] in laudem gloriæ eius, nos[b], q ante

a ¶ Q. Sperauimus in Chriſto. ¶ In cuius fide, & vos eſtis per hoc, quod audiuiſtis verbum veritatis. b ¶ Q. Non ante, ſed poſt.

h ſperauimus in Chriſto. In quo[a] vos, cum au[b]diſſetis verbum

i a ¶ Scilicet. b ¶ Cuius operatione credentes. c ¶ Diuiſi a grege diaboli per ſpiritum ſanctum, qui promiſſus erat, vel qui promittit hæreditatem, & eſt arra eius.

veritatis euangeliū ſalutis veſtræ, in quo[b] & credētes ſignati[c]
eſtis ſpiritu promiſſionis ſancto, qui eſt † arra hæreditatis

a Vt vltra non dominetur nobis inimicus. b Redemit, vt habeat, non vt perdat.

noſtræ, in re[a]demptionem acquiſitio[b]nis in laudem gloriæ

a Q. cum audiſſetis euangelium, credidiſtis. Qua in Chriſtum credidiſtis ſine admixtione legis.

k ipſius. Propte[a]rea & ego audiens fidem veſtram, quæ eſt in

a Opera charitatis oſtenſa. b Bene noui, qui eſtis, & ideo non vos, ſed deum laudo, qui hoc fecit.

domino Ieſu, & dilectionē in omnes ſanctos, nō ceſſo gra[b]-

a Deo ei enim, qui fecit gratiæ aguntur. Habitis bonis. b Vlteriora vobis implorans.

l tias agens pro vobis, me[b]moriam veſtri faciēs in orationibꝰ

a Secundum humanitatem. b Chriſti ſecundum deitatem. Secundum etiam humanitatem. c Et ſi iam ſapientes.

m
n meis, vt deus dn̄i noſtri Ieſu chriſti, pa[b]ter gloriæ de[c]t vobis

---

A ✻ Primaſius. In terra genus humanum reſtauratum eſſe quis ambigat? Item reparatur in cęlo illa, quę cum principe ſuo cecidit angelorum portio. Reparātur quoque omnia in terra, cum ēt loco deficientium Iudæorum admittētur credentes ex gentibus. Et aliter: Reſtaurantur, q̄ ſunt in terra, dum nos per mediatoris noſtri ſanguinem, reconciliationemque reparamur. Reparantur cæleſtia, cum de ſalute noſtra gaudium naſcitur angelorum.

a *Omnia, quæ in cælis.* id eſt, angelos, vel: *inſtaurare*, id eſt, ſupplere.

b *Quæ in cælis.* ideſt, numerum angelorū diminutum implere.

Ca. 26. *Quæ in cælis*, Auguſtinus. in Enchirid. Nō pro angelis mortuus eſt Chriſtus, ſed B ideo pro angelis fit quicquid hominum per eius mortem redimitur, quia cum eis redit homo in gratiam poſt inimicitias quas inter homines, & ſanctos, & angelos & ruinæ angelicæ dānum reparatur. Et vtique nouerunt angeli ſancti docti a deo cuius veritatis ęterna contemplatione beati ſunt, quanti numeri ſupplementum de genere humano integritas illius ciuitatis expectat.

c *Quæ in terra.* ideſt, homines, qui peccato deprauati erant. Vel, *Quæ in cælis.* ideſt, animas ſanctorum, quæ in cælis. *Et quæ in terra.* ideſt, ſanctos, qui adhuc in terra, & hoc.

d *In ipſo.* ideſt, per Chriſtum.

e *In quo, & nos.* Ne apoſtoli in quibus ſuperabundat gratia, viderentur meruiſſe melius alijs, oſtendit eos, ita gratis vocatos, non meritis, ſicut fuerunt, & alij.

f *Sorte.* Sors dicitur gratia. Quia nō eſt hominis electio, ſed voluntatis dei. Vnde tunica domini deſuper texta, quæ charitatem ſignificat, ſorte prouenit.

✻ Chryſoſtomus. Quoniam ſors res eſt caſus, & euentus, non propoſiti liberi, neque virtutis ignorātiā quippe, & D euentum habet, atque ſæpenumero relinquens, qui virtuti ſtudent, eos in mediū producit, qui nullius ſunt momenti.

g *Omnia operatur.* Auguſtinus. Ambroſius. Etiam velle, vt ſimus, vt nemo glorietur in homine. Verū eſt enim, *Non vos me elegiſtis, ſed & ego vos, &c.* Laus autem gloriæ dei eſt cū multi acquiruntur ad fidem, ſicut gloria medici cum multos curat. (Ibidem. 51.c.)

✻ Primaſius. Omnium cauſa voluntas † dei, quam rationabilem eſſe fidelium nullus ignorat, ſine dubio bona. Si ipſe omnia, vbi eſt ſuperbia Pelagiana? Ipſe ergo, & vt credere incipiamus, operatur, qui omnia operatur. († decretum.)

h *In quo vos.* Modo venit ad ea, quæ dedit Epheſijs. († pignus.) E

i *Cum audiſſetis.* Cum cauſam notat hic, & tempus.

K *Propterea.* Enumeratis beneficijs humano generi, vel apoſtolis, vel Epheſijs collatis, quid de eorum beneficijs ſentiat apoſtolus ſubdit, ſcilicet, quòd gratias agit, & rogat ſuperaddi, ne ill. ſuperbiant, ſed vltra tendant.

l *Memoriam.* ✻ Chryſoſtomus. Duo precatur, vt cognoſcāt quemadmodum cognoſcere oportet, vnum ad quæ vocati, alterum quomodo a prioribus liberati ſunt. (Auguſt. lib. de prædeſt. ſan. c. 17. & 18.)

✻ Primaſius. In orationibus, non quidem iucunditate cōuiuij, niſi autem nihil oratione iucundius. (Idem epi. 107.)

Auguſtinus. Congrue pro iam datis præmittitur gratiarum actio. Qui enim eſt orandus, vt faciat, illi eſt gratiarum actio reddenda, cum fecerit, hoc eſt: *Memo. &c.*

m *Vt deus, &c.* Q. Ad impetrandum non obtendo merita, ſed quòd deus, & pater Chriſti, &c. (Aug li. 2. contra Maximinū Arrian.)

n *Vt deus, domini, &c.* Diſtingue deus, & pater, & deus Chriſti eſt, & pater, ſed deus Chriſti eſt ſecundum humanitatem, i. quia F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *In Chriſto.* ideſt, per Chriſtum.
2 *Omnia, quæ in cælis.* id eſt, angelos, eorū ſocietates reparādo.
3 *Et quæ in terra ſunt, in ipſo.* homines, qui per peccatum deprauati erant in nouitatem gratiæ reformando.
4 *In quo etiam, & nos, &c.* ideſt electione diuina, quæ dicitur ſors, quia non accipit perſonam, ſicut nec ſors.
5 *Vocati ſumus.* ad apoſtolatum.
6 *Prædeſtinati.* ideſt, præordinati ad hoc.
7 *Secundum propoſitum eius.* id eſt, ſecundum diſpoſitionem æternam dei.
8 *Qui omnia operatur ſecundum conſilium voluntatis ſuæ.* quia nihil operatur a caſu, nec de neceſſitate naturæ, ſed præuidens, & libere.
9 *Vt ſimus in laudem gloriæ eius.* ideſt, per nos alii laudent deum qui per prædicationem noſtram conuertuntur ad ipſam. ideo ſubditur.
10 *Nos, qui ante ſperauimus in Chriſto.* quia ante credidimus in ipſum.
11 *In quo.* Hic conſequenter ponit dona Epheſiis ſpecaliter data. Et diuiditur in duas, quia primo ponit eorum vocationem. ſecūdo inſurgit ex hoc ad gratiarum actionem, ibi: *Propterea.* Circa primum dicit. *In quo.* ideſt, per quem, ſcilicet Chriſtum.
12 *Et vos cum audiſſetis verbum veritatis.* a nobis.
13 *Euang lium ſalutis veſtræ.* quia annunciat ſalutem audientibus, & dat credentibus. ideo ſubditur.
14 *In quo, & credentes ſignati eſtis.* lumine gratiæ deformatam imaginem reformante.
15 *Spiritu prom ſſionis ſancto.* quia ſpirituſſanctus habitat in credentibus per gratiam. Et dicitur ſpiritus promiſſionis, quia veraciter promittit beatam vitam. ideo ſubditur.
16 *Qui eſt pignus hæreditatis noſtræ.* de rōne pignoris eſt, quòd ſit rei non habitę in præſenti, & eiuſdem valoris cum ipſa, & ſic eſt in propoſito. quoniam ſi non habetur actu hæreditas æterna, quæ conſiſtit in viſione, & fruitione beata. tamen ſpirituſſanctus habitus in præſenti per gratiam a fidelibus eſt eiuſdem bonitatis in numero cum beatitudine obiectiua.
17 *In redemptionem acquiſitionis.* id eſt, vt redempti acquirant vitam beatam inamiſſibilem.
18 *In laudem gloriæ ipſius.* Nam ibi eſt laus continua pſalm. 83. *Beati, qui habitant in domo tua domine, in ſecula ſeculorum laudabunt te.*
19 *Propterea.* Hic conſequenter apoſtolus tanquam pater bonus gratias agit deo de profectu Epheſiorum, dicens. *Propterea, & ego audiens fidem veſtram,* ſinceram ſine admixtione alicuius erroris, aut legalis obſeruationis.
20 *Et dilectionem.* veſtram.
21 *In omnes ſanctos.* id eſt, opera veſtræ charitatis, erga omnes fideles.
22 *Non ceſſo gratias agens pro vobis.* de bonis præteritis.
23 *Memoriam veſtri fa. in oratio.* deprecans, vt magis proficiatis in futuro.
24 *Vt deus domini noſtri Ieſu Chri.* ſecundum humanitatem, in qua eſt ſubiectus deo patri.
25 *Det vo. ſpi. ſa.* ideſt, augmentum in cognitione diuinorum, & omnium ad ſalutem expedientium.

15 Spiritu

1 Vt

quia Chriſtus homo nat⁹ ex femina. vnde in pſ. dicit. *de ven*
A *tre matris meæ Deus meus es tu.* Oſtendens patrē eſſe deū ſuum
pſal. 21. b. quia homo factus eſt, hoc n. de ventre matris natus eſt, & ſecundum hominē de virgine natus eſt deus, vt non ſolū pater illi eſſet, qui eum de ſeipſo genuit, ſed etiam deus eſſet, quem de ventre matris hominē creauit. Q. ergo eſt pater filio ex vtero ſuo de ventre matris deus, non de ſuo. vnde ipſe ait:
Ioan. 20. c. *Aſcendo ad patrem meū & patrem veſtrū, Deum meum, & Deum veſtrū.*
a ✻ *Det vobis ſpiritum ſapien.* ✻ Chryſoſto. Precatur, vt ſpiritus illis ſapientiæ ac reuelationis detur.

* Primaſius. Quomodo Epheſijs a deo ſapientiam poſtulat, cum ſciam inflare dixerit ad Corinthios? Sed diſtat in effectu, quod nō diſtat in nomine: Nā ibi de ſcie-
B tia ſeculari loquitur, quæ ſtultitia eſt apud deum, hic vero cæleſtem, diuinamque ſapientiam petit, quam qui habuerit, humiliari magis poterit, quā inflari, & per quam dono dei omnes poſſunt acquiri virtutes, quia ſcientia, ſicut ſine charitate inflat, ita cum charitate ædificat.

* Chryſoſt. Spiritali itaque ſapientia opus eſt, vt ſpiritalia intelligamus, vt abſcōdita videamus: Myſteriorum (enim) dei ſciētiam ſolus ſpiritus nouit, qui & profunda ipſius ſcrutatur.

Aug. Tract. 18. in Euang. b *Oculos cor.* In imagine ergo ſua cognoſce auctorem eius qui corporali ſenſu nō attingitur. Ne ergo putetis corporeo ſenſu deum attingi, ſed oculis mentis, ipſum audite. In corpore vbi diuerſa membra ſunt, alibi audis, alibi vides. In corde autem tuo vbi diuerſa membra non inueniuntur, ibi audis vbi uides, ad hoc illuminet oculos.

c *Vt ſciatis, &c.* Hoc dicit, vt propenſiores ſint. Ambr. quia cū plenè ſcierint, qui fructus eſt credentium, propenſiores fient circa excolendā religionē. Vel ita, vt ſpes proprie accipiatur. Et eſt, vt ſciatis, quæ ſit, ſ. voluntas eius, i. quantum valet ſpes vitæ æternę, ad quā vocat. Et ſciatis, quę ſit adimpletio eius ſpei. Quod ita ait. Et quæ ſint diuitiæ gloriæ eius.

* Primaſius. Si ſciretis, ad quam vocati eſtis, omnem ſpē ſeculi facile contemneretis. Et ſi diuitias hæreditatis dei videritis, omnis terrena vobis ſordebit hæreditas.

d *Et quæ di.* Hic quid nomine ſpei intellexerit aperit. Spem enim accipit rem ſperatam.

e *Quæ ſit ſuper ma.* Quoddam. n. incrementum gloriæ habebunt ſummi doctores, vltra illud, quod communiter oēs hē-
i. Cor 15. f. Ioan. 4 a. bunt. Habebunt enim omnes eundem denarium, *Sed differt*
C *ſtella a ſtella in claritate. Et erunt diuerſæ manſiones in domo patris.*
Et

a ¶ Det vobis ſapientiam de cæleſtibus plenius, quam modo habetis. b ¶ Non vt obſcure, ſed ſine velo eum agnoſcatis. c ¶ ſcilicet.

a ſpiritum ſapientiæ, & reuelationis † in agnitionem eius, & il-

a ¶ Ne puteus corporeo ſenſu deum attingi. b ¶ Rationis. ¶ Vbi imago dei, in qua renouati in agnitione dei. c ¶ Plenius, quam modo. d ¶ Quanta. e ¶ Res ſperata, ad quam vocat credentes.

† per agnitionem eius.

b luminatos oculos cordis veſtri, vt ſciatis, quæ ſit ſpes vocā- 1
c

a ¶ Hæc eſt ſpes. b ¶ Glorioſæ hæreditatis æternæ, ſ. beatitudinis. quæ ideo hæreditas, quia firmiter habebitur. c ¶ Communiter.

d tionis eius, & quæ diuitiæ glorię hęreditatis eius in ſanctis, 2

a ¶ id eſt quod nos apoſtoli præ alijs habebimus gloriam, vt non ſtetis, ſed tendatis ad aliud maius, quod habebimus. b ¶ Gloriæ. c ¶ Virtute dei danda nobis. d Apoſtolos.

e & quæ ſit ſupereminens magnitudo virtutis eius in nos, q 3

a De illa beatitudine ſecundum, quod potenter operatus eſt in Chriſto.

credimus ſecundum operationem potentiæ virtutis eius,

a Cuius membra ſumus. Et ideo cum illo eadem nos habituros credimus. b Ita ſcilicet.

f quam operatus eſt in Chriſto, ſuſcitans illum a mortuis, &

a Stabiliter. id eſt oſtendens hominem Chriſtum æternaliter beatum. b In ſede iudiciaria, & poteſtate iudicandi: vnde: A modo videbitis filium hominis ſedentem a dextris virtutis dei. ¶ Quia omne iudicium dedit pater filio. c Dignitas ex loco.

g
h conſtituens ad dexteram ſuam in cæleſtibus ſupra omnem

Dignitatem horum ordinum.

principatum, & poteſtatem, & virtutem, & dominationem

a Non ſolum ſuper hos quatuor, ſed ſuper omne nominabile, vel quod iam ſcitur, vel in futuro ſcietur.

& omne nomen, quod nominatur, nō ſolum in hoc ſeculo, 4

a Non ſolum præeſt omnibus dignitate, ſed & poteſtate, quia & ſub eo ſunt. ¶ Quia per eum facta. b Plene, vel ſub humanitate. c id eſt, quia.

i ſed etiam in futuro, & omnia ſubiecit ſub pedib. eius, et ip- 5
k 6

a Quod a deo altus eſt. b In quo omnes ſenſus eccleſiæ ſpirituales, ſ. dona gratiæ. c Quæ in cælo, & in terra, dum confitentur hunc eſſe, per quem facti ſunt. d Vnita ei natura, & gratia.

l ſum dedit caput † ſuper omnē eccleſiam, quę eſt corpus ip- 7

† ſuper omnes ipſi eccleſiæ.

m a Implens eum, vt habeat omnia membra b Quia ab ipſo ſunt. 8

n ſius, & † plenitudo eius, qui omnia in omnibus † adimpletur. 9

† Complementum.

D Et inter alios clarius fulgentes apoſtoli altius ſedebunt. Vñ in tabernaculo dñi ſuper menſam facta eſt corona interaſilis alta digitis quatuor, operiens totā menſam, & ſuper eam altera corona aureola. Per coronā altā digitis quatuor, quæ menſam operiebat, gloria vitæ æternæ ſignatur, qua omnes electi fruentur, quæ etiam quatuor libris euangelii digito dei, i. ſpirituſancto ſcriptis annunciatur. Et erat interaſilis pro diuerſitate meritorum. Corona aureola ſup illam, eſt perfectio remunerationis eorum qui in doctoribus excellunt.

f *Suſcitans illum, &c.* Exemplū, autem gloriæ ſanctorum conſiſtit in reſurrectione Saluatoris, vt in ea cognoſcāt fideles, quod eis promiſſum eſt. Simili enim modo extolluntur ſupra cælos cū Chriſto, ſicut ipſe dicit. *Pater volo, vt vbi ego ſum, illic ſit, & miniſter meus.* Quia & corpus Chriſti, quod eſt eccleſia in ipſa dextera, i. in ipſa beatitudine erit, quāuis enim corpus noſtrum nondum ibi ſit, tamē ſpes noſtra iam ibi eſt. Et ideo dñs poſt reſurrectionem iuſſit diſcipulis piſcantibus, vt in dexteram partem mitterēt retia. Qui etiam dixit ſe in iudicio agnos ad dexterā, hœdos ad ſiniſtram eſſe poſiturū.

g *Ad dexteram ſuam.* Dextera eſt beatitudo æterna, quæ ſanctis datur, ſiniſtra eſt miſeria, quæ impijs. Nulla enim forma corporis deus finitur, & concluditur.

h *Supra om.* Hoc dicit pp incarnationem filij dei, vt etiam homo factus ſuper oēs cælos eſſe dicatur, & ſuper oēm creaturam, habens nomen eius per naturā, nō per adoptionem.

i *Sub pedibus eius, &c.* Per pedes plena ſubiectio notat, quæ omnia merito ſunt ei ſubiecta, quia per eū facta. Vel, ſub pedib. Ambro. i. humanitatem, quę per pedes ſignificatur, quia ſicut pes eſt inferior pars corporis, ita in Chriſto inferior natura eſt humanitas, etiam, quam angeli adorant.

K *Et ipſum.* Poſtq̃ commemorauit dignitatem Chriſti, ad nos redit, oſtendēs eius dignitatem ad nos pertinere. Q. ita exaltauit deus Chriſtum. Et hęc exaltatio eius ad nos pertinet, quia ipſe talis eſt caput, & nos corpus, vt ei participem⁹.

l *Caput.* Aug. ſecundum deitatem, quia omnes ab ipſo facti. Etiam ſecundum humanitatem, qua ei coniungitur eccleſia natura, & gratia. *Nam de plenitudine eius omnes accepimus.*

m *Plenitudo eius.* Ambro. Quia adimpletur per eos, tñ ens omnia in omnibus hæc, & in futuro. Idem: Cum ingreſſi ad confeſſionem flectunt genu Chriſto, adimpletur, quia recedentes videntur euacuare eum.

n *Omnia in om.* Quia membra nihil ei conferunt, ſed ipſe omnia membra, quia eius virtute ſunt, quod ſunt.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vt ſciatis, q̃ ſit ſpes vo. eius. *i. res ſperata, ad quam vocantur credentes, quæ quanto plus cognoſcitur, tanto plus deſideratur.*

2 Et quæ di. glo. hęre. *i. hęreditatis glorioſę. nam ibi nihil deficit.*

3 Et quæ ſit ſupere. &c. *i. ad nos præmiandū, eſt. n. infinita, et ſic ſupereminet omni, quod de ea pōt cogitari. Quod declarat vlterius per glorificationē hominis Chriſti di.* Secundum operationem, &c. *et primo exprimit eius ſuſcitationem, dicens, Suſcitās illū. ſcdo eius exal*
Diuiſio. *tationē ad patris dexteram di.* Et conſtituens, &c. *& exprimit quatuor choros angelorū, cū hoc denotans tres ordines, ſiue hierarchias eorundē, ſ. inferiores, medios, & ſuperiores. de inferiori hierarchia vnū, cū dicitur. Supra omnem principatum, & tres de media hierarchia, & per hoc habetur, quod ſit eleuatus ſuper duos ordines inferiores.*

4 Et omne no. *per hoc oſtenditur, q̄ ſit eleuatus ſuper omnes ordines ſupremæ hierarchiæ. Deitas. n. proprie non eſt nominabilis a quacunque creatura, quia eſt incomprehenſibilis ab ea, ſic aūt aliquid nominatur prout ab intellectu apprehēditur. 1. Periher. Nomina ſunt notæ earū paſſionū, quæ ſunt in anima, propter quod dicitur. 22. propoſitione de cauſis, q̄ cauſa prima eſt ſuper oē nomen, quod nominatur.*

5 Et omnia ſub. ſub pe. eius. *vnde dixit Matt. vlt. d. poſt ſuam reſurrectionem: Data eſt mihi omnis poteſtas in cæ. et in ter.*

6 Et ipſum dedit, &c. *militantem, et triumphantem.*

7 Quæ eſt corpus ipſius. *ſcilicet, myſticum.*

8 Plenitudo eius. *ſcilicet, corporis myſtici Chriſti.*

9 Qui omnia in omnibus, &c. *iungatur, ſic litera. Plenitudo eius adimpletur, id eſt, perficitur, ſupple per eum. Qui omnia in omnibus, id eſt, per Chriſtum, qui per virtutem ſuæ deitatis omnia bona in omnibus operatur.*

CAT

A ADDITIO.

In cap. 1. vbi dicitur in poſtil. Deitas enim proprie non eſt nominabilis a quacunque creatura.

Licet deitas ſit incomprehenſibilis a creatura, eſt tamen nominabilis a creatura, alioquin non verificaretur multa de deo dicta, cum dicitur Exo. 15. d. de deo: *Omnipotens eſt nomen eius.* Et Exo. 3. de nomine tetragrammaton dominus Moyſi dicit: *Hoc eſt nomen meum in æternum.* Doctores enim ſancti aliqua nomina de deo dicta dicunt ſecundum proprietatem intelligi. vnde Ambr. in 2. de Trinitate: Sunt quędam nomina, quæ euidenter proprietatem deitatis oſtendunt, & quædam, quę perſpicue diuinæ maieſtatis exprimunt veritatem, Hæc ille. Ex hoc autem, quòd aliquid nominatur prout ab intellectu apprehenditur, prout allegatur a philoſo. 1. Periher. non habetur, quòd deitas non ſit nominabilis, ſed cognominabilis, prout ab intellectu apprehenditur, D vel prout a deo reuelatur in ſacris ſcripturis. ſimiliter per hoc, quod dicit auctor de cauſis, quòd prima cauſa eſt ſuum omne nomen, quod nominatur, non excluditur, quin prima cauſa nominetur, ſed aſſeritur, quòd nomen primæ cauſæ excedit aliud nomen. Et de iſta materia tractatur in additione ſuper Exod. 3. capitul. & ſpecialiter in ſecundo, tertio, & quarto articulo, vide ibid.

Replica. In cap. 1. ad Epheſios vbi poſtil. dicit deum proprio nomine adæquate ſignificante ipſum innominabilem Burg. inſtat cum nomine tetragrammaton, &c. quæ circa 3. ca. Exo. ſommauerat, quæ vide ibi pertractari.

CAPVT. II.

a ET *vos cum eſſetis, &c.* Cõmemorat priora, vt in bonis humiliētur, & certum ſit, q̃ ſi inimicis hæc data ſunt, magis amicis dabuntur, quę apoſtolus optat. q. d. Caput eſt omnis eccleſiæ, & veſtrum, quia vos conuiuificauit cum, ideſt, quamuis, eſſetis mortui, vel nos, qui credidimus habemus ſpē hæreditatis, & vos, ſcilicet, credidiſtis. De⁹ autem conuiuificauit vel Ieſum ſuſcitauit, & cæter.

❊ AMBROSIVS. Mortuos dicit, quia errores ſeculi ſequuntur. Quidquid enim ab vnius dei profeſſione recedit, mortuū habetur, quia manet in radice ex qua trahit originem.

❊ PRIMASIVS. Illis vult oſtendere quantum eis beneficij ſit collatum, *Mortui delictis*, Morte peccati cõtra Pelagianos qui naturam tantum defendunt. quantum ratio non habet, & dicunt fidem ex natura eſſe. Quid enim boni poteſt mortuus facere?

b *Principem.* ſcilicet, Beelzebub, qui eſt princeps malignorum ſpirituum, vel intranſitiue principem ſpirituum. Principem erroris dicit ſpiritum aeris, in quo dominatur.

c *Aeris.* Caliginoſus aer infernus eſt dæmonum.

d *Spiritus.* ideſt, ſpirituum, ponitur enim genitiuus ſingularis pro plurali.

e *Operatur in filios diffi.* Quid? niſi opera ſua mala, & in primis maxime, quia ipſam diffidentiam, & infidelitatem, qua ſint inimici fidei, per quam ſcit eos poſſe mundari.

Auguſt. Iniquam ergo obſtinationem cum deus plerunque facere dicitur, non inſtigando, & inſpirando, ſed deſerendo facit, vt illi, ideſt, ſpiritus maligni, operentur in filijs diffidentiæ, quod deus iuſte permittit.

Chryſoſt.

❊ Chryſoſtomus. Vides, quod neque violentia, neque tyrannide, ſed perſuaſione alliciat? contumaciam quippe, & in obedientiam dixit, quemadmodum ſi quis dicat impoſtura & perſuaſione quoſuis attrahit.

❊ Primaſius. Filij diffidentiæ ſunt, qui non credunt, & vnuſquiſque illius filius efficitur, quem imitatur, ſine quo dignus eſt, quomodo filij iræ, & mortis, & gehennæ. E

f *Et eramus nat.* acſi di. Cum hæc prædicta fuerint in nobis, non deſperet gentilis quin par Iudæis fiat.

Auguſt. libr. 5. hypognoſt. Tractat. 12. & 14. in Ioan. & in pſa. 37. 52. 87. 101.

g *Filii iræ.* Auguſtinus. Cum ira dei naſcuntur mortales, qa peccante Adam vitium pro natura inoleuit. Tenebat enim iuſta damnatione genus humanum, & erant omnes natura filij iræ. De qua ira dicit dominus, Qui non credit in filium, non habet vitam, ſed ira dei manet ſuper eum non ait, venit, ſed manet. Cū hac quippe ira omnis homo naſcitur. Ipſa eſt illa ira, cum qua oēs nati ſumus, cui naſcendo hæſimus. Ira de propagine iniquitatis, de maſſa peccati. Aug. in lib. retra. Natura hominis vere ac proprie dr̃, qualis ſine vitio ab initio primum condita eſt. Tranſlate aūt verbo vtimur, vt naturam dicamus, etiam qualis naſcitur homo. Secundum quam locutionem dicitur hic, *Eramus na. &c.* Auguſt. in ench. In hac ira cum eſſent homines tanto grauius, & pernitioſius, quanto maiora, vel plura inſuper addiderāt, neceſſarius erat mediator, & reconciliator, qui hanc irā ſingularis ſacrificij oblatione placaret.

† Cui poteſtas eſt aeris, qui eſt ſpiritus.

† filiis contumacibus.

Ioan. 3. d.

❊ Chryſoſtomus. Exacerbabamus, & iritabamus deum, hoc eſt, ira ipſa eramus, & nihil aliud. Quemadmodū enim hominis filius exiſtens natura homo eſt, ita & nos quemadmodum, & cæteri. F

CAPVT II.

a ¶Olim ante fidem. ¶Nec ſcientes mala veſtra. b ¶Dimittendo quæ iubentur.

a ET vos † cum eſſetis mortui delictis, &

a ¶Agendo prohibita. b ¶Scilicet, ante fidem.

peccatis veſtris, in quib aliquãdo am

a ¶De alio ad aliud declinantes. b ¶Conuerſationem, quæ vos allicit. ¶Et.

bulaſtis ſecundum ſeculum mūdi hu

a ¶Adhuc ideo erepti ſunt grati erepteri. b ¶i. qui hēt poteſtatem in hoc aere caliginoſo nunc cum hominib. in mūdo, & quia ita vicini nobis ſunt ſpus inuiſibiles, magis ſunt timendi.

b ius, ſecundum principem † poteſtatis aeris huius ſpiritus,

c a ¶Principes. b ¶Quantum deus ſinit. c ¶Qui diffidunt de æternis, vel de quibus, i. quorum ſalute diffidimus. d ¶Peccatis. e ¶Iudæi, & Gentes.

d e qui nunc operatur in † filios diffidentiæ. In quibus, & nos

a ¶Agentes vitam noſtram. b ¶Concupiſcentiis, quæ ex carne.

omnes aliquando conuerſati ſumus in deſideriis carnis no

a ¶Etiam actu b ¶Ea in quibus caro delectatur. c ¶Voluntate. d ¶i. ea in quibus caro non delectatur, ſed anima cogitat, vt hæreticæ prauitates. e ¶Nos Iudæi.

f ſtræ, facientes volũtatem carnis, et † cogitationum, † & era-

a ¶i. per partes. b ¶Debitores. ¶Per originale peccatum. c ¶Aeternæ pœnæ. d ¶Gentiles. e ¶Quamuis eſſetis mortui. Deus, & conuiuit. ¶Non alius. f ¶Quia & actualia, & originalia dimittit.

g mus natura filij iræ, ſicut & cæteri. Deus autē, qui diues eſt

a Conuiuiſi-

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. II.

ET vos cum eſſetis, &c. *Hic conſequenter apoſtolus inducit Epheſios ad gratiarum actionem comparatiue. Oppoſita enim iuxta ſe poſita magis eluceſcunt, propter quod apoſtolus comparat dignitatem ſtatus ad quem Epheſii ſunt vocati, ad vtilitatē ſtatus vnde ſunt vocati, vt ex huius conſideratione feruentius inſurgant ad gratias agendū Deo. Et diuiditur in duas partes ſecundum duas comparationes. ſecunda ponitur, ibi.* Propter quod, &c. P*rima autem comparatio eſt mortis, & vitæ, quia prius fuerant in ſtatu mortis culpæ, & diſpoſiti ad mortem gehennæ, & vocati erant ad vitam gratiæ, quæ diſponit ad vitam gloriæ, & hoc deducit apoſtolus ſatis diffuſe, di.*

1 Et vos cum eſ. mo. *per culpam.*

2 Delictis. *quantum ad peccata omiſſionis.*

3 Et pec. ve. *quantum ad peccata commiſſionis.*

4 In quibus aliquan. am. *procedendo de peccato in peccatum.*

5 Secundum ſeculum. *ideſt, conſuetudinem.*

6 Mundi

6 Mundi huius. *ideſt, peccatorum huius mundi ſic Ioan.* 1. Mundus eum non cognouit.

7 Secundum prin. po. ae. hu. *ideſt, ſecundum voluntatem principis dæmonum in hoc aere caliginoſo habitantium.*

8 Spiritus, qui nunc ope. in fi. diffi. *quaſi dicat princeps ipſe eſt ſpiritus, ſcilicet, malignus.*

9 Qui nunc opera. *ideſt facit voluntatem ſuam in illis, qui non ponunt fiduciam ſuam in cæleſtibus bonis, ſed tantum in terrenis.*

10 In quibus. *ideſt, inter quos.*

11 Et nos omnes, &c. *ea ſequendo, & licet Apoſtolus eſſet virgo, (vt dictum eſt, ſupra 1. ad Cor. 8.) tamen iungit ſe cum eis, vt melius recipiantur verba ſua, & quia ante conuerſionem ſecutus eſt aliqua carnis deſideria, dicit.*

12 Facientes vo. car. *in peccatis carnalibus.*

13 Et cogi. *in peccatis ſpiritualibus.*

14 Et eramus natura filij iræ. *ideſt, nati in peccato originali, qđ dicitur peccatum naturale, inquantum contrahitur a parentibus ex corruptione naturæ. Conſequenter oſtendit gratiam vocantis dei, di.*

15 Deus autem, qui diues eſt. *ideſt copioſus.*

1 In

A a *Conuiuificauit nos.* Vel nos Iudæos ſimiliter,& vos Gentiles,& hoc eſt cuius gratia vos gentes eſtis ſaluatę. Et vtroſque conreſuſcitauit.

✻ Chryſoſtomus. Vides quod omnia de Chriſto ſecundum carnem dicantur? Vides excellentem magnitudinem potētię ipſius in nos, qui credimus? Mortuos iræ filios viuificauit. († multam.)

b *Conſedere fecit,&c.* Non inaniter,ſed fideliter iam computat factū, quod futurum eſſe non dubitat. Certe enim in cęleſtibus Chriſtus iā ſedet,nōdum autem nos. Sed ſpe certa tenemus. († vos. † etiam cum. † inter cæleſtes.)

c *Superuenientibus abundantes,&cæt.* Auguſtinus,& Ambroſius. In futuro enim ſæculo apparebit donum dei, in remuneratione credentium quod oculus non vidit,nec auris audiuit. Et hæ ſunt abundantes diuitiæ, vt tātum detur quantum mens inueſtigare nō poteſt. (Eſa.64.b.)

a ¶Non propter meritum noſtrum.

in miſericordia propter † nimiam charitatem ſuam qua di- 1

a ¶Iudæos,vel gentes. b ¶Non modo poſtquam iuſti,ſed & cum. ¶Ad ſimilitudinem Chriſti,& hoc per gratiam Chriſti. 2

a lexit † nos, † & cum eſſemus mortui peccatis,conuiuificauit 3

a ¶Sicut nos Iudæi. b ¶Cum Chriſto. c ¶Tanquam perfectum enunciat,quod futurum. ¶Iam ſpe. 4

nos in Chriſto, cuius gratia eſtis ſaluati,et conreſuſcitauit,& 5

a Vt iudices. Per hoc,quod eſtis in Chriſto. b In fide Chriſti. c Ita hic in ſpe fecit, vt in re compleret. 6

b conſedere fecit † in cæleſtibus in Chriſto Ieſu, ut oſtenderet 7

a In die iudicii,vel ideo,vt poſteris noſtris. b Dona gratiæ abundantia. 8

c in ſeculis ſuperuenientibus abundantes diuitias gratiæ ſuæ 9

a Quod oculus non vidit,nec auris audiuit,vt tantum detur, quantum mens inueſtigare non poteſt. Datas. Eius. Non meritis. b Pluſquam digni, vel ſuper intellectus noſtros, quod plene capere nequimus c Exiſtentes. d In bonitate. e Prægnante, ideſt gratuita dei voluntate. 10

in bonitate ſuper nos ī Chriſto Ieſu. Gratia enim eſtis ſalua-

a Quia cooperatur fides bonæ dei voluntati,vel gratiæ. b ideſt fides ideſt vi gratiæ noſtræ. d Pure non partim ex operibus.

d ti per fidem,& hoc non ex vobis. Dei enim donum eſt,non 11

a Nemo. b Extollatur de operibus. 12

e ex operibus, vt ne quis glorietur. Ipſius enim ſumus † factu- 13

Per Chriſtum.

f ra, creati in Chriſto Ieſu † in operibus bonis, quæ præ- 14

g a Antequam ad ea ſurgere poſſetis. b Non vt confiſi gratiæ dei,ocioſi ſimus. c ideſt.Quia hæc bona a deo habetis,memo.eſto vt magis grati. i.quia hoc habetis. Vt ſciatis omnia eſſe a gratia dei. 15

h parauit deus, vt in illis ambulemus. Propter quod me 16

17

18

ne forte quis extollatur, cur hoc dixerit,rationem reddēs, *ipſius enim ſumus*,inquit, *figmentum,creati in operibus bonis?* Quomodo ergo non ex operib.? Sed audi,& intellige,non ex operib.dictum,tanquā tuis,in teipſo ſibi exiſtentibus,ſed tanquā his, in quibus te deus finxit,ideſt,formauit, & creauit.fingimur ergo in operibus bonis,non illa creatione qua homines facti ſumus, ſed ea de qua dicebat, *Cor mundum crea in me deus*. Creamur in operibus bonis, quæ non præparauimus nos, ſed nos præparauit deus, vt in illis ambulemus.

✻Ambroſius.Omnis gratiarum actio ſalutis noſtrę ad deū referenda eſt,qui miſericordiam ſuā nobis præſtat, vt reuocaret errantes ad vitam,& non quærentes verū iter. Ideoq; non eſt gloriandum nobis in nobiſipſis, ſed in deo, qui nos regenerauit natiuitate cæleſti per fidē Chriſti, ad hoc, vt bonis operibus exercitati, quæ deus nobis iam renatis decreuit,promiſſa mereamur accipere.

B d *Et hoc non ex vobis,&c.* Auguſtin.Ne forte dicas,promerui ideo accepi.Non putes te promerendo accepiſſe.Gratia præceſſit meritum tuum, non gratia ex merito, ſed meritū ex gratia.Nam ſi gratia ex merito,emiſti nō gratis accepiſti. Omnia merita pcedit gratia,vt dona dei conſequantur merita mea: Et ne quis aliter intelligat propter arrogantes, & ſuam iuſtitiam conſtituere volentes, planius aperit ſubdēs: Ipſius enim,&c. (Enchi.c.30.& 31.& lib.6.hypogno.libr.de prædeſtina.& grat.c.8.)

e *Ne quis glorietur.* Auguſtinus. ad Bonifa.Non hoc ideo dicit, quia opera bona pia cogitatione facta fruſtrentur, cum deus reddat cuique ſecundum opera eius, ſitque gloria dei operanti bonum,ſed quia opera ex gratia, non ex operibus gratia. Bonū igitur eſt homini,vt de viribus arbitrij ſui non præſumat, quia ille, qui putauit ſine eius adiutorio ſe poſſe cuſtodire,quod dedit,profectus in longinqua,& viuens prodige cuncta conſumpſit,& miſeria attritus, & in ſe reuerſus dixit, Surgam, & ibo ad patrem meum,quam cogitationē bonam non haberet,niſi & ipſam illi in occulto pater miſericordiſſimus inſpiraſſet. (Epiſt.105.& 106. Matth.16. Rom.2. Luc.15.c.)

✻Auguſt.Vidit apoſtolus putare poſſe hominem hoc,ita dictum, quaſi neceſſaria non ſint bona opera credentib. ſed eis ſola fides ſufficiat, & rurſus poſſe homines de bonis operibus extolli,velut ad ea facienda ſibi ſufficiant.Mox itaque addidit, *Ipſius enim ſumus figmentum,creati in Chriſto Ieſu in operibus bonis,quæ præparauit deus,vt in illis ambulemus.* Quid eſt hoc, quòd cū gratiam dei commendans dixiſſet, *Non ex operibus,* (Lib. de gratia & li. arbi.c.8.)

C f *Ipſius enim ſumus factura,creat in Chriſto Ieſu,&c.* Nemo dēt gloriari,quia nos creati in fide, & in operibus ſumus factura ideſt,opus eius, vel ſumus creati per facturam,ideſt, operationem eius,& ita, nec de operibus per fidem gloriandum eſt,cum fides,& omnia ex gratia.

g *Quæ præparauit deus,vt in illis ambulemus.* Hic eſt pdeſtinatio,quia pdeſtinatio eſt gratiæ præparatio.gratia eſt ipſa donatio,quæ eſt,& ipſius prædeſtinationis effectus,q̄ prædeſtinatio ſine præſcientia eſſe non pōt. Poteſt aūt eſſe ſine prædeſtinatione præſcientia, prædeſtinatione quippe deus ea præſciuit,quæ fuerat ipſe facturus,pręſcire aūt potens eſt ēt quę ipſe non facit,ſicut quęcunque peccata,quia etſi ſunt q̄dam,quę ita peccata ſunt,vt ſint ēt pœnę peccatorum. vnde dictum eſt: *Tradidit eos deus in reprobum ſenſum,&c.* non ibi peccatum dei eſt,ſed iudicium. Prędeſtinatio ergo dei in bono eſt,eiuſque effectus bonus eſt. Ille itaque operatur hominē bonum,& cuſtodit, qui incommutabiliter bonus eſt, ſemperque ab illo fieri,& perfici debemus ei inhęrentes.

✻Primaſius.Pręparauit deus in pręſcientia ſua,& nunc dedit per gratiam ſuam,vt ſecundū nouum hominem ambulemus,ideſt,prędeſtinauit,prędeſtinatio ſine pręſcientia eſſe non poteſt.

h *Propter quod,* Vt ſciatis omnia eſſe a gratia dei. Contulerat Iudęos,& Gentes,q vtriq; ſub peccato,nūc oñdit Gētes fuiſſe

NICOLAVS DE LYRA.

1 *In miſericordia.* quia proprium eius eſt miſereri, & parcere.

2 *Propter nimiam cha.ſuam.*& non propter merita noſtra.

3 *Cum eſſemus mortui peccatis.* modo prædicto. 4 *Conuiuifi. nos in Chriſt.* nos ſibi per fidem formatam incorporando.

5 *Cuius gratia,&c.* ſcilicet,in ſpe. 6 *Et conreſuſcita.* ſimiliter in ſpe.quia reſurrectio Chriſti eſt cauſa noſtræ reſurrectionis futuræ. 7 *Et conſi.fe.* in ſpe,quæ eſt certa expectatio futuræ beatitudinis. 8 *Vt oſtenderet in ſecu.ſuperuc.* id eſt curriculis annorum vſque ad iudicium. 9 *Abundantes diui.&c.* Hæc enim omnia fuerunt oſtenſa in Chriſti reſurrectione, quæ fuit argumentis multis declarata, Act.1.a. *In multis argumentis apparens eis,* & eius aſcenſione,oculis etiam corporalibus conſpecta. Et hæc omnia iterum fuerunt declarata per apoſtolorum doctrinam apertis miraculis confirmatam. ideo ſubdit. 10 *Gratia enim eſtis ſal.per fi.* ſ. Chriſti,& non per legem Moyſi. 11 *Et hoc non ex vo.* quia principium credendi,& omnis operis meritorii eſt a deo. Videntium enim miraculum,& audientiū eundē ſermonem vnus credit motus a deo, alter vero non,ideo dicit Saluator Ioan.6.c. *Nemo poteſt venire ad me,niſi pater,qui miſit me, traxerit eum.*

12 *Vt ne quis.* de propriis meritis.

13 *Ipſius enim ſumus factura.* in eſſe naturæ.

14 *Creati in Chriſto.* in eſſe gratiæ.

15 *In operibus.* ideſt,ad bona opera facienda.

16 *Quæ præparauit.* ideſt,diſpoſuit.

17 *Vt in illis ambu.* de virtute in virtutem ad beatitudinem conſequendam.

18 *Propter quod.* Hic ponitur ſecunda comparatio,quæ eſt extraneitatis ad intraneitatem, & primo ponitur hic comparatio. ſecundo infertur intenta concluſio,ibi: *Ergo iam non eſtis.* Circa primum ſciendum, quòd Gentiles dicebantur extranei triplici ratione. ſcilicet quia a deo erant ſeparati per idololatriam,& per conſequens ſecundo a populo Iſrael quantum ad communicationem, qui erat cultor vnius dei, & tertio a ſpe promiſſionum Abrahæ factarum, & ſemini eius. Per vocationem autem ad fidem Chriſti ſunt iſtis tribus incorporati, & hoc eſt, quod dicit apoſtolus: *Propter quod memores eſtote,* tanquam grati de beneficiis dei.

1 *Quod*

A fuiſſe indigniores, & improperia Iudæorum perpeſſas, vt modo æquales Iudæis, magis ſint obnoxij gratiæ dei.

❊ Ambroſius. commonet gentes, vt reminiſcentes quid fuerint, (erant enim carnales, & ſine ſpe, nullam promiſſionis cõionem habentes Iudæorum in Chriſto, Iudæis enim promiſſus erat Chriſtus, non gentibus,) propenſius gratias agant deo per Chriſtum, qui miſericordia ſua fecit illos participes ſpiritualium, cum eſſent carnales.

❊ PRIMASIVS. Cõmemorat illas de quanta ignobilitate ad ſummã regni perducti ſunt, vt nõ ſint ingrati ei, qui hoc illis gratia ſua præſtare dignatus eſt.

B a *Aliquando vos.* In quibuſdã codicibus reperitur ſcriptũ eſſe qui ibi, vos qui Gentes eratis, & ſecundũ hoc ſuſpenſiue legitur vſq; ibi: *Nunc autem in Chriſto, &c.* eodem tamen manente ſenſu.

b *Hoſpites.* Hoſpes quaſi hoſtij pes, eo quòd cũ ſuſcipiebatur in domum, ponebat dominus domus & qui ſuſcipiebatur pedem ſuper hoſtiũ, & datis dextris iurabat, quòd pacificus eſſet ingreſſus.

¶Ante conuerſionem. a ¶Quales geniti veteres peccatores, degentes. b ¶In carnalibus. 1
a mores eſtote, quòd aliquando vos gentes eratis in carne, qui 2
¶Immunditia. a ¶Et non vere eſt. b ¶Non ſpiritu. 3
dicebamini præputium, ab ea, quæ dicitur circunciſio in car- 4
a ¶Non a deo. b ¶Et memores eſtote, quod vos, qui nunc tales: ¶Malo. c ¶Promiſſione Chriſti,
quæ fiebat Iudæis. 5
ne manu facta, qui eratis in illo tempore ſine Chriſto, aliena 6
a ¶Quibus non vtebantur Iudæi. b ¶Si legem, & prophetas recepiſſetis. c ¶Fratis aduenticii, 7
d ¶ idest legis Moyſi, & prophetarum. 8
b ti a† conuerſatione Iſrael, et † hoſpites teſtamentorum pro- 9
a ¶Factæ filius Abrahæ, vt de æterna hæreditate. b ¶Eratis. c ¶Dei notitia. ¶Tam malo. 10
miſſionis ſpem non habentes, et ſine deo in hoc mundo. 11
a ¶In tempore gratiæ. Per. A deo, & ab Iſrael, non loco, ſed merito. 12
Nunc autem in Chriſto Ieſu vos, qui aliquando eratis longe, 13
a Quamuis eratis longe, tamen. b Deo, & non carnalibus, ſed ſpiritualibus, Iudæis. ideſt per Chriſtum, 14
ſed non quoquo modo, ſed in ſanguine Chriſti. c Inter nos Iudæos, ſcilicet, & gentes, & deũ. 15
facti eſtis prope in ſanguine Chriſti. Ipſe enim eſt pax no- 16
a Vtrunque populum b In fide, & moribus. c Quia. Per hoc vniuit. d Obſtaculum, quod erat inter hos duos populos. e Quia non ſtabilis, nec alicuius roboris. 17
c ſtra, qui fecit vtraque vnum, et † medium parietem macerie, 18
a Et per hoc. b Aſſumpta, vel immolata. c Exponit parietem quantum ad partem Iudæorum 19
d Quantum ad ea, quæ mandabat, ideſt carnales obſeruantias, non quantum ad verita- 20
tem, quam præſignabat. e Præceptis euangelii, quæ ex ratione ſunt. 21
ſoluens† inimicitias in carne ſua, legem mandatorũ † decre- 22
a Populos prius diuiſos per legem coniungat in fide eius. b Ambro. ſe ſolo, aliunde non eſt nouitas. 23
tis euacuans, vt duos condat in ſemetipſo, in † vno nouo 24
a Deſtructis inimicitiis. b Poſitos. c Eccleſiæ. 25
e homine faciens pacem, vt reconciliet ambos in vno cor- 26
a Per hoc conciliat deo, quia pro peccato ſe obtulit, & per euangelium illuminauit. 27
f pore Deo, per crucem interficiens inimicitias in ſemetip- 28
a Per aſſumptam humanitatem apparens. b Et ſi non in ſua perſona, ſed in apoſtolis. c Ad deum fieri per ſe. d Gentibus. e A deo, quia idololatræ, & ſine lege. 29
g ſo. Et veniens euangelizauit pacem vobis, qui longe fui- 30
a Et ideo magis grati. b Iudæis, qui vnum deum colebant. c Quod pacem fecit effe- 31
ctus indicat, quia ambo habemus facultatem accedendi. 32
ſtis, & pacem his, qui prope, quoniam per ipſum habemus 33

dicit, quòd in illam Iſraelis nobilitatem nos euexerit, ſed D
quod, & nos, & illos in maiorem extulerit.

d *Parietem.* i, obſtaculum hinc ex lege, inde ex idololatria.

Ambroſius. Maceria eſt congeries lapidum ſine cæmento, vt fit circa hortos. Paries ergo maceriæ, q. facile deſtrueretur veniente gratia, quæ & legẽ amouit & corda Gẽtium ab idololatria cõuertit. Medius vero erat, vt neuter populus alteri concordaret. Stante autem hoc pariete, erãt inimicitiæ ira & inuidia inter eos, quæ abolita ſunt deſtructo pariete.

❊ Sedulius. Ipſe ſoluit mediũ parietem Iſrael, ideſt, obſcuritatem veterũ prophetarũ, & omnia antiquæ legis aperuit ſacramenta. E

† interſtitium maceriæ diruit.

e *Faciens pacem, vt reconciliet ambos, &c.* Facit pacem inter ipſos, vt ambos conciliet deo patri.

f *In ſemetipſo.* Non aliter, quã per crucem, id eſt, mortẽ, interfecit inimicitiã quæ inter deum, & homines, ideſt, peccata dimiſit. Omnibus enim profecit mors Saluatoris.

† in vno nouũ hominem.

g *Longe fuiſtis, & pacem his, qui prope, etc.*

Auguſtin. in pſal. 84.

Auguſtinus. Si affectu amas deum prope es, ſi odiſti longe es.

❊ Ambroſius. Mandauit prædicationem qua omnes conuocarentur ad deum patrem in vnitate ſpiritus ſciſſa diſcordia, vt ſiue Iudæi, (qui prope iõ dicuntur, quia ipſorum patri- F
bus

c *Qui fecit vtraque vnum.* Ipſe enim eſt lapis angularis, ĩ quo duo populi tanquam parietes de diuerſo angulo venientes ſibimet quaſi in pacis oſculo copulantur.

❊ CHRYSOSTOMVS. Quid eſt vtraque vnum fieri? Nõ dicit,

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quod aliquando vos Gentes. *ideſt Gentiles.*
2 Eratis in carne. *ideſt carnaliter viuentes.*
3 Qui dicebamini præputium. *ideſt, incircunciſi.*
4 Ab ea, quæ dicitur circunciſio, &c. *ideſt, diſtincti, & ſeparati a populo Iudaico circunciſo.*
5 Qui eratis in illo tempore ſine Chriſto. *ideſt ſine fide Chriſti, non ſic autem Iudæi, quia eadem fides fuit patrum veteris teſtamẽti, quæ & noui, differens tamen ſecundum implicitum, & explicitum.*
6 Alienati a conuerſatione Iſrael. *Inhibitum enim erat populo Iſrael contrahere cum Gentibus amicitias, & connubia.*
7 Et hoſpites teſtamentorum. *ideſt aduenæ teſtamenti, & extranei a teſtamento no. & ve.*
8 Et ſine deo. *ſcilicet vero. nam erant idololatriæ dediti.*
9 Nunc autem in Chriſto Ieſu. *ideſt per Chriſtum Ieſum.*
10 Vos, qui aliquando eratis longe. *a ſalute dicta triplici ratione.*
11 Facti eſtis prope in ſanguine Chriſti. *ideſt, per paſſionem ipſius, cuius efficacia in ſacramento baptiſmi vobis eſt, plenarie communicata.*
12 Ipſe enim pax noſtra. *ſcilicet, effectiue.*
13 Qui fecit vtraque vnum. *ex Iudæis, & Gentilibus faciens vnum populum Chriſtianum.*
14 Et medium parietem macerie, ſoluens. *ideſt, huius vnitatis obſtaculum remouens, quia remouit a Gentilibus idololatriam, quã abhorrebant Iudæi, & a Iudæis circunciſionem, quam deteſtabantur Gentiles.*
15 Inimicitias. *quaſi dicat per hoc abſtulit inimicitias, quæ erant inter Gentiles, & Iudæos.*

16 In

16 In carne ſua. *ideſt, per immolationem ſuæ carnis in cruce, per quam deſtructa eſt idololatria, & ceſſauerunt legalia.*
17 Legem mandatorum. *ideſt, legem Moſaicam quãtum ad mãdata cæremonialia, & iudicialia.*
18 Decretis. *ſcilicet, euangelicis.*
19 Euacuans. *remouendo onus cæremonialium, & temperando rigorem iudicialium.*
20 Vt duos. *ſcilicet populos Gentiles, & Iudæos.*
21 Condat in ſemetipſo. *ideſt, ſibi incorporet per fidem formatam.*
22 In vno nouo homine. *ideſt, in vnum nouum populum. Participatione enim vnius ſpeciei plures homines ſunt vnus homo, & eodem modo Gentiles, & Iudæi participatione vnius nouæ legis dicuntur hic vnus nouus homo.*
23 Faciens pacem. *modo prædicto.*
24 Vt reconciliet. *& iungatur ſic litera.* Vt reconciliet ambos. *deo ſcilicet, patri.*
25 In vno corpore. *ſuo myſtico.*
26 Per crucem interficiens inimicitias. *quæ erant inter deum & genus humanum.*
27 In ſemetipſo. *ideſt, in propria paſſione.*
28 Et veniens. *de morte ad vitam in ſua reſurrectione.*
29 Euangelizauit pacem vobis. *ideſt, euangelizare præcepit di. Matth. vlt. d.* Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos, &c.
30 Qui longe fuiſtis. *vt ſupra dictum eſt.*
31 Et pacem his, &c. *ſcilicet, Iudæis. quoniam lex erat diſpoſitio ad Chriſtum, vt dictum eſt ſupra in epiſtola ad Galathas.*
32 Quoniam per ipſum. *ſcilicet, Chriſtum.*
33 Habemus acceſſum ambo. *ſcilicet, Iudæi, & Gentiles.*

1 In vno

A ...bus facta promiſſio eſt) ſiue gentiles, (qui ideo longe dicuntur, quia dei legem non receperũt datam per Moyſen) ſublato præterito ritu ſuſciperent fidem Chriſti per quem efficerentur vnum.

a *Non eſtis ho.* i. indigniores ĩ fide, ſicut olim recepti ĩ lege.

b *Et adue.* ideſt, extranei a deo.

c *Sed eſtis ci.* ideſt, eiuſdẽ iuris, & dignitatis in domo dei.

† Incolæ.

d *Sanctorum.* nõ carnalis Iſrael.

e *Et do.* i. familiares.

f *Dei.* Quibus arcana reuelat.

Augu. lib. 14. de ciui. c. 28. *Ciues, & dome.* Auguſtinus. Duas ciuitates faciunt duos amores, Ieruſalem facit amor dei, Babyloniam amor ſeculi. In terroget ſe quiſque quid amet, & inueniet vnde ſit ciuis.

B ✻ Sedulius. Præmiſerat alienati a conuerſatione Iſrael, hic D locus aduerſum eos, vel maxime facit, qui diuerſas naturas nituntur introducere. Quomodo enim peregrini facti ſunt ciues ſanctorum, & quõ domeſtici dei fuerunt quondam alienati a conuerſatione Iſrael, ſi poteſt natura, vel in melius, vel peius mutari? In.

g *Ipſo ſummo angulari, &c.* Auguſtinus. Ne apoſtoli, vel prophetæ in quibus fundata eſt ciuitas, ſe tenerent in ſe in Chrõ, totum innititur primo fundamento, qđ fundamẽtum in ſummo eſt, non in imo, vt in corporali fabrica.

h *Creſcit in templum ſanctũ in domino.* Nemo tam perfectus, qui non poſſit creſcere.

a ¶Et hoc. ¶Per eundem ſpiritũ, qui per Chriſtum omnibus datur. b ¶Et quia gentes habent acceſſum c ¶A tempore fidei.

a acceſſum ambo in vno ſpiritu ad patrẽ. Ergo iam nõ eſtis. 1

a ¶Indigniores, b ¶Extranei a deo. c ¶Contra hoſpites. d ¶Contra aduenas. 2

b hoſpites, & †aduenæ, ſed eſtis † ciues ſanctorũ, & domeſtici 3

c a ¶Iunxi. ¶De bono in melius prouecti. b ¶Chriſtum, vel doctrinam, i. ſuper ve & no Te. quia 4

d quod apoſtoli prædicauerunt prophetæ prædixerunt. vnde: Fundamenta eius in montibus ſanctis. 5

e dei, ſuperædificati ſuper fundamentũ apoſtolorum, & pro- 6

f a ¶Exiſtente b ¶Quia conſummat. c ¶Quia duos coniungit. d ¶Quia ſitu eas ſuſtinet. 7

e ¶Per quem. 8

g phetarum, ipſo ſummo angulari lapide chriſto Ieſu, in quo

a ¶Tam de gentibus, quam Iudæis, b ¶In fide. ¶Per augmentum vſquequo ſit templum dei. 9

c ¶Remotione vitiorum. 10

h omnis ędificatio conſtructa creſcit in templum ſanctum in 11

a ¶Operatione domini. b ¶Epheſii, & alii. c ¶Ad ſimilitudinem aliorum ædificamini.

d ¶Vt ſitis habita.

domino. In quo, & vos coædificamini in habitaculum dei

¶Operante. 12

in ſpiritu ſancto. 13

NICOLAVS DE LYRA.

1 *In vno ſpi.* ſcilicet, charitatis.

2 *Ad pa.* omnium noſtrum.

3 *Ergo.* Hic infertur intenta concluſio, ſcilicet de receptione gentilium ad cõſortium dei, & ſanctorum, cum dicitur. *Ergo iam no eſtis ho. & ad.* a deo & ſanctis eius.

4 *Sed eſtis ci. ſan.* id eſt, de numero eorum.

5 *Et do. d.* i. ideſt, in eccleſia recepti.

6 *Super ædi.* ideſt, inſtructi.

7 *Super funda. apoſtolo. & prophe.* id eſt ſuper doctrinam noui ac vet. teſt. Superædificati inquam.

8 *Ipſo ſummo angu. la. Chriſto Ie.* In ædificatione enim templi Salomonis, vt dicitur, fuit qđã lapis, q pluries fuit reiectus ab ædificantibus eo, q non conueniebat loco cui applicabatur, finaliter optime ſedit in ſũmitate ædificii in angulo, duos parietes in vnã eccleſiã cõiũgẽte, & fuit figura Chriſti Iudæos, & gẽtiles tanquã duos parietes in vnã eccleſiã cõiũgẽtis. vnde dicitur. pſ. 117. Lapidẽ quẽ reprobauerũt ædificantes hic factus eſt in caput anguli: A dño factũ eſt iſtud, &c. & iſtã eãdẽ figurã ponit apoſtolus, vt dictũ eſt. 9 *In quo omnis ædi. con.* tam ex Iudæis, quam ex Gẽtilibus. 10 *Creſcit.* per augmentum virtutum.

11 *In templum ſanctum.* i. quouſque ſit templũ domini ſanctũ.

12 *In quo, & vos coædi.* cum aliis fidelibus. 13 *In ſpiri. ſan.* ideſt ipſo operante, ſine quo nullum opus eſt acceptum deo.

ADDITIO.

In cap 2 vbi dicitur in poſtil. *In vnum nouum hominem.* Hoc, quod dicitur. *In vnum nouum hominem,* videtur referendum ad Chriſtum, qui eſt proprie nouus homo, quia ipſe ſolus deus, & homo. Vel ſecundum Glo. In nouum hominem dico, id eſt, in ſe ſolo, a quo, & non aliunde eſt nouitas, &c.

CAPVT III.

H*Vius rei, &c.* Oſtenſo, quòd per Chriſtum facta eſt pax, & recõciliatio, hic ponit, per quæ ipſi coædificati, qa deus reuelauit ſalutẽ ad gentes pertinere, & miſit eis prædicare, & facit pati pro eis, vt magis ſint deo grati. Ab vltimo autem incipit, di.

a *Huius rei gratia,* id eſt, pro hac re grata mihi, vt vos coædificemini. vel, pro gratia dei implenda in hac re,

C b *Si tamen au.* ideſt, intellexiſtis gratiam, id eſt, apoſtolatum diſpenſatum a deo, qui ſcit quare me ad hoc officium elegit. Vel apoſtolatum, per quem diuerſis diuerſa penſamus.

Ambroſius Per hoc vult eos ſcire, quia dei iudicio a Chriſto miſſus eſt prædicare gentibus myſterium gratiæ dei.

✻ Chryſoſtomus. Vaticinium illud ſubindicat, quod de ſe ad Ananiam in Damaſco factum eſt, quando illi dicebat dominus: *Vade, quoniam vas electionis mihi eſt iſte, vt portet nomen meum coram gentibus. & regibus.*

c *Sicut ſupr. ſcri. &c.* ſcilicet, ipſe pax noſtra. Ibi namque myſteriorum ſibi reuelatorum ſummã ꝑ modico ſermone perſtrinxit, non tã totũ, quod nouerat proferens, quam oſtendẽs ex modico.

CAPVT III.

a ¶Qui tentus ſum modo Romæ. a ¶Pro Chriſto Ieſu.

a HVius rei gratia ego Paulus vinctus Ieſu

a ¶Quia Gentibus prædicaui verbum ſalutis. ¶Pro vobis dico, ſi ſcitis me eſſe apoſtolum veſtrũm, quod nemo ignorat, & cum pro apoſtolatu vinctus ſim maxime pro vobis. 1

2

b Chriſti pro vobis Gentibus, ſi tñ au- 3

diſtis diſpenſationẽ gratię dei, quę da 4

a ¶Data eſt mihi diſpenſatio in vos, quia mihi intimatum eſt diuinum occultum. 5

6

ta eſt mihi in vobis, quoniã ſecũdũ re

a ¶i. non obſcure, ſed aperte. ¶A deo. ¶Occultum dei. b ¶Ipſe pax noſtra. 7

c uelationẽ notũ factũ eſt mihi † ſacramẽtũ, ſicut ſupra ſcri- 8

a Et

NICOLAVS DE LYRA. CAP. III.

Diuiſio. H*Vius rei gratia.* Hic cõſequẽter apoſtolus pro Epheſiis orat deuote, vt magis in bono proficiant. Et diuiditur in duas partes, quia primo ſe diſpoſitum ad orandum oſtendit, ſecundo orationem effundit, ibi, *Propter quod.* Primum oſtendit ex tribus, ſcilicet, ex ſufficientia, obligatione, & confidentia, & ſecundum hoc diuiditur in tres partes, ſecunda ibi. *Mihi omnium.* Tertia, ibi. *In quo habemus.* Circa primum oſtendit ſe ſufficientem per hoc, quod ipſe, & alii apoſtoli fuerunt præ cæteris diuinitus illuminati, & per conſequens cognouerunt cauſam debitam, & tẽpus & modum orandi. Primo ergo continuat ſe prædictis dicens.

1 *Huius rei gratia.* ideſt, propter hanc rem immediate prædictã ſcilicet, vt coædificemini in habitaculum dei.

2 *Ego Paulus vinctus.* in carcere Romæ.

3 *Chriſti Ieſu.* id eſt, pro Chriſto Ieſu.

4 *Pro vo. Gen.* Propter hoc enim erat Romæ vinctus, quia prædicauerat Chriſtum Ieſum Gentilibus.

5 *Si tamen audiſtis.* ideſt, intellexiſtis.

6 *Diſpenſationem gra. dei.* ideſt, gratiæ apoſtolatus mihi a deo conceſſæ.

7 *Quoniam ſecundum reuelationem di. notum mihi fa.* id eſt, ſacri ſecretum redemptionis factæ per Chriſtum.

8 *Sicut ſupra ſcripſi in breui.* i. cap. epiſtolæ huius vbi dicit. *Vt nobis notum faceret ſacramentum, &c.*

1 Huius

1 Prou

¶ In breuitate. b ¶ Et ſi breuiter, tamen aperte. c ¶ Attenti. d ¶ Quid ſcilicet?
pſi in breui, prout poteſtis legētes intelligere prudentiam 1
a ¶ Habitam. b ¶ In hoc occulto agnoſcendo. c ¶ Myſterium. ¶ Quod Gentes ſaluanda per Chriſtum. d ¶ Præteritis, ſ. quibuſlibet. 2
meam in myſterio Chriſti, quod aliis generationibus nō eſt 3
a ¶ Ita plene. b ¶ Quam plene. c ¶ Cum impleri videtur.
agnitum filiis hominum, ſicuti nunc reuelatum eſt ſanctis
a ¶ Qui interpretantur ſcripturas. ¶ Nouis. b ¶ Per ſpiritum. c ¶ Hoc eſt myſteriū, ſ. d ¶ In futuro.
a apoſtolis eius, & prophetis in ſpiritu, eſſe Gentes cohæredes 4
a ¶ Modo in eccleſia cum Iudæis. b ¶ Quia ad eos, vt Iudæos. c ¶ Factæ Abrahæ de hæreditate, & concorporatione. d ¶ Hoc totum per incarnationem Chriſti, & per meam prædicationem, non enim prodeſt incarnatio, niſi prædicetur.
& cōcorporales, & cōparticipes promiſſionis eius in Chriſto 5
a ¶ Euangelii. 6
b Ieſu per euangelium, cuius factus ſum ego miniſter ſecun- 7
c a ¶ Secundum gratuitum donum eius. b Non meis meritis. c Quod perſecutor ſit apoſtolus, hoc enim eſt, vt quodlibet miraculum. 8
dum donum gratiæ dei, quæ data eſt mihi ſecundum † ope- 9
Inquam. a Non poteſtate, ſed pro prioribus humilior. 10
rationem virtutis eius. Mihi enim omniū ſanctorum mini- 11
Tam magna. Inter gentes. a Quæ prorſus intelligi non poſſunt. Vel inæſtimabiles. 12
d mo data eſt gratia hæc, in Gentibus euangelizare † inueſtiga 13
a Multa dona. b Per prædicationem, & miracula. c De hac re, quæ quam mirabilis, & ex quanta dilectione facta 14 15
biles diuitias Chriſti, & † illuminare omnes, quæ ſit di- 16
a Adimpletio arcanæ redemptionis. Hæ ſunt diuitiæ inueſtigabiles. b Celati ab omnium ſeculorum creaturis, & exiſtentis in ſola notitia dei, qui fecit. c Non in ſeculis. 17 18
e ſpenſatio ſacramenti abſconditi a ſeculis in deo, qui om- 19
f a Sic abſcondit in ſeculis, vt tamen innoteſcat. b Diuerſis ordinibus angelorum.
g nia creauit, * vt innoteſcat † principatibus, & poteſtati- 20
h

A a *Et prophe.* Prophetæ quidem priores pſcierunt olim hoc de gentibus, q, vocādæ eſſent & futuræ participes doni dei, ſed hoc latuit, quòd ſine lege illus eis per fidē, ſcilicet, Chri.

✱ Chryſoſtomus. Prophetæ prædixerunt quidē iſta, adeo tñ exacte non cognouerunt, quandoquidem ea, neque ipſi apoſtoli plane tenuerunt, etiam poſteaquam audiſſent.

✱ SEDVLIVS. Quoniam reuelatum eſt apoſtolis, ignorabant prophetæ, aliud enim eſt, ſpiritu ventura cognoſcere; aliud ea cernere opere completa. Vnde & Ioannes Bapti. maior omnibus prophetis eſſe dicitur, quia quē cæteri prophetarunt, ipſe conſpexit, & digito demōſtrauit dicēs: Ecce agnus dei, Ecce qui tollit peccata mundi.

b *Per euangeliū, &c.* Ambroſ. Per prędicationem ſuam cognitum eſt donū dei, quod deus dat gentibus iuxta operationem virtutis ſuæ, qua ſuſcitauit Chriſtum, in quo omnes ſalui ſine opere legis.

c *Miniſter.* Nō enim eſt meum, ita nullæ mihi gratiæ reddendæ, ſed deo.

d *Inueſtigabiles.* per ſuam naturam, ſed per gratiam, & reuelationem ſancti ſpiritus inueſtigabiles ſunt fidelibus.

✱ Sedul. Quæritur, ſi inueſtigabiles, cur Euangelizantur populo? ſi abſconditæ, qua ratione per Paulum referuntur? Hic ergo inueſtigabiles, & abſconditum dupliciter ſentiendum, quod inueſtigabiles ante diuitiæ fuerunt, & tunc poſt domini apertæ ſunt paſſionem, aut certe, quia natura ſua hominí inueſtigabiles erant, hæc deo reuelante, inquantum tamen poſſumus, nobis ſunt cognita.

e *Abſconditi a ſe.* Aug. In mundo abſconditæ ſunt cauſæ rationales omnium rerum, quæ naturaliter fiunt, ſicut abſconditus fuit in lūbis Abrahæ quādo decimatus eſt. In deo cauſæ eorum, quæ per gratiam fiunt, ſiue eorum, quæ ad hæc ſignificanda mirabiliter non naturaliter fiunt, quæ miniſtrantibus angelis facta ſunt. Vnde ſic dicit: *Abſcondi. in deo.*

f *In deo.* Habet enim deus in ſeipſo abſconditas quorundā factorū cauſas quas rebus conditis nō inſeruit, eaſq; implet, non in illo opere prouidentiæ, quo naturas ſubſtituit, vt ſint ſed eo quo illas adminiſtrat, vt voluerit, quas, vt voluit cōdidit. Ibi eſt, & grā, p q̃ ſalui fiunt peccatores. Non .n. p naturam vitio deprauatā, ſed per dei gratiam homo reſtauratur. D

✱ Ambroſ. Miſſum ſe dicit duplici modo docere gentes myſteriū, quod fuit in deo ex quo ſunt omnia, vt per eum diſcāt ac intelligant Chriſtū ſemper in deo, & apud deum; & quia ſine circuncifione, & cæteris legis mandatis diſpoſuit ſaluare gentes.

g *Vt innoteſcat.* Non indiget deus nuntijs vt inferiora hæc ab eis diſcat, qui ſtabiliter nouit omnia. Habet aūt nuntios propter nos & propter ipſos, quia eis bonum eſt deo aſſiſtere, vt cum de inferioribus cōſulāt, & iuſſis eius obediant. Non latuit eos myſterium regni cælorum, quod opportuno tempore reuelatum eſt pro ſalute noſtra, quo liberati eis coniungimur. Illis ergo innotuit a ſeculis, q̃a omnis creatura non ante ſecula, ſed a ſeculis, cū quibus cœpit filius ante ſecula. Vnde in perſona ſapientiæ; *Ante ſecula fundauit me.*

August. lib. 5. de Gene. ad liter. c. 19.

† efficaciam potentiæ. E

† imperueſtigabile.

Eccl. 24. b.

Vt innot. Datum eſt mihi euangelizare, et illuminare. Videte quantū eſt hoc, quia per hoc accreuit aliquid angelis, qui multa ſecreta in his didicerunt.

principibus.

✱ Sedulius. Vt per me his, qui rebus cœleſtibus, doniſque per omnem eccleſiam principantur, multiformis ſapientia innoteſcat.

* Ambroſius. Tam bene de hoc ſenſit deus, vt non ſolū gentibus hunc Magiſtrum daret, verumetiam; vt per eum veritas Chriſti innoteſcat ſpiritibus in cœleſtibus, qui ſunt principes, & poteſtates.

* Sedulius. Si principib. & poteſtatib. in cœlis, (licet quidā principē aeris iſtius, & angelos eius interpretentur,) ignota fuit multiplex ſapientia dei, quæ nunc eis per eccleſiā reuelata eſt, quanto magis patriarchis, & prophetis ignota fuit? quos nō ignoraſſe myſteriū Chriſti certum eſt. Ex quo intelligimus, quia crux Chriſti non ſolū nobis, ſed & angelis prę fuit, & aperuit ſacramentum, quod antea neſciebant.

h *Principatibus, &c.* Dicit beatus Hiero. dignitates memoratas myſterium ad purum non intellexiſſe, donec completa eſt paſſio Chriſti, & apoſtolorum prædicatio per gentes dilatata. vnde in Iſa angeli admirantes dixerunt. Quis eſt iſte, qui venit de Edom? Et in pſal. *Quis eſt iſte rex gloriæ.*

Iſa. 63. a. Pſal. 23. b.

a In F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Prout poteſtis legentes intelligere, &c.* quaſi diceret. Licet ſit breuiter dictum, tamen per illud poteſtis intelligere.

2 *Prudentiā meā in myſt. Chriſti.* i. ſcientiā meā ad proſequendū myſteriū apoſtolatus mei in p̄dicatione euangelii Chriſti gētilibus. 3 *Quod aliis generationibus non eſt agnitum, &c.* i. ante tēpus apoſtolorū non fuit explicite cognitum, niſi forte aliquibus paucis prophetis veteris teſtamenti, qui tñ non cognouerūt, ita clare, ſicut apoſtoli, & prophetæ noui teſtamenti, q gentiles per Chriſtū eſſent ſaluandi, ſicut & Iudæi quibus erat promiſſus. vnde & Act. 10. g. dicitur, q ſpiritusſancto deſcendente in ſigno viſibili ſuper Cornelium, & alios Gentiles, qui erant cū eo, admirati ſunt Iudæi, qui venerant cum Petro de hoc, q gratia ſpūſancti cōicabatur gentib. ſicut & ipſis. ideo ſubditur. 4 *Eſſe gentes cohæ.* ſ. hæreditatis æternæ. ſicut & Iudæi credentes. 5 *Et concorporales.* i. conſimiliter incorporati Chriſto. 6 *Et compar. promiſſionis.* Abrahæ factæ. 7 *In Chriſto Ieſu.* i. impletæ. 8 *Per euangelium.* ideſt per receptionem euangelicæ doctrinæ participant dicta bona Gentiles.

9 *Cuius.* ſcilicet euangelii.

10 *Factus ſum ego mi.* ideſt prædicator.

11 *Secundum do. gra.* & non ſecundum proprium ſenſum.

12 *Secundum op. vir.* in miraculis quib. apoſtolica doctrina confirmabatur, Marc. vl. d. Illi aūt profecti p̄dicauerunt vbique domino cooperāte, & ſermonē cōfirmāte ſequentib. ſignis, iō dicit. 13 *Mihi enim.* Poſtquā oñdit ſe ſufficientē ad orandū pro Epheſiis hic conſequenter oñdit ſe ad hoc obligatū, quia erat apoſtolus, & pater eorū ſpūalis, & iō obligatus tenebatur filiis in puiſione ſpūaliū bonorū, ſicut pater carnalis prouidere tenetur in tpalib. bonis. iō dicit. *Mihi enim omnium ſanctorum.* ſ. apoſtolorū. 14 *Minimo.* hoc dixit ex humilitate, & quia perſecutus fuit eccleſiā, non alii. 15 *Data eſt gratia hæc.* apoſtolatus. 16 *In gentibus, &c.* in. quia nō poſſunt ab hominib. pfecte, & exquiſite cognoſci. 17 *Et illuminare omnes.* per prædicationem meam. 18 *Quæ ſit diſpenſatio.* ideſt redemptionis per Chriſtum factæ, quæ diſpenſabilis eſt Gentilib. ſicut, & Iudæis. 19 *Abſconditi a ſæculis in deo.* nam hæc diſpenſatio non fuit reuelata ante. niſi valde paucis, & obſcure, vt prædictum eſt. 20 *Vt innoteſcat.* quaſi dicat non ſolum hominibus fuit abſconditum Chriſti myſterium, & maxime de vocatione gentiū, ſed ēt angeli ſancti non cognouerunt ad plenum, donec prædicantib. apoſtolis fuit impletū, quia ante habuerunt tantū ſimplicem notitiā quæ pōt dici abſtractiua, inquantū eſt rei non præſentis, ſed qñ fuit impletū habuerunt notitiā experimentalē, ſiue intuitiuā, ſicut aſtrologus p motū cœli certitudinaliter cognoſcit eclipſim futurā, tñ adhuc perfectius cognoſcit, quando videt eā actu exiſtentē.

1 Per

a ¶Quæ ſunt in cælo, vbi & nos erimus. b ¶Quæ dona dei recipit. c ¶De reparatione hominum.
a bus in cæleſtibus per eccleſiam † multiformis ſapientia dei, 1
b a ¶Complendam. vel fecit. id eſt, compleuit. 2
c ſecundum præfinitionem ſeculorum, quam fecit in Chriſto 3
a ¶Chriſto. ¶Quia per Chriſtum impleuit deus pater. b ¶Contra tribulationes. vel futuræ hæreditatis certitudinem. c ¶In re ipſa ad patrem. 4
Ieſu domino noſtro. In quo habemus fiduciam, & acceſsũ, 5 6
a ¶Merito confidentiæ habitæ. b ¶i. Quia habetis acceſſum, & alia bona, quæ ſupradicta ſunt. c ¶A fide & bono opere.
in confidentia per fidem eius. Propter quod peto, ne deficia 7
a ¶Propter tribulationes meas. ¶Quæ ſunt. b ¶Probandis. c ¶Si ſtatis in eis. & non deficiatis. 8
tis † in tribulationibus meis pro vobis, quę eſt gloria veſtra. 9
a ¶Et. ¶Ne, ſ. deficiatis a fide. b ¶Humilio. c ¶Senſum mentis, vel exteriora corporis genua 10
d ¶Vt merito eius obtineamus. ¶Deo patre. ¶Ex cuius diſpenſatione ſunt nobis patres, & in cælis angeli nobis prouidentes, in terra prælati. 11 12
d huius rei gratia flecto genua mea ad patrem domini noſtri 13
e f Ieſu Chriſti, ex quo omnis † paternitas in cælis, & in terra 14
a ¶Ad patrem flecto genua mea. b ¶Copiam. c ¶Maieſtatis ſuæ. d ¶Conſtantiam qua ſitis roborati in interiori homine, qui ab hoſtibus non poteſt attingi, & hoc per ſpiritum ſanctum ¶Inde erit non deficere.
nominatur, ut det vobis ſecundum diuitias gloriæ ſuæ vir- 15
tutem corroborari per ſpiritum eius in interiori homi- 16
¶Et prius det. a ¶Sunt enim aliquando fortes hæretici, in quibus Chriſtus non habitat. b ¶Vnde ſecuri de auxilio.
g ne, † habitare per fidem Chriſtum in cordibus veſtris, 17
a ¶Ordo, vt in charitate. b ¶A ſimilitudine arborum. c A ſimilitudine domus, quia in eis ſpiritusſanctus habitat. Perfecte intelligere. 18 19
h i in charitate radicati, & fundati, vt poſſitis comprehen- 20
k Sicut omnes ſancti. a Quanta eſſe debet. Charitatis. b Vbi ſtando perſeueratur. 21
l dere cum omnibus ſanctis, quæ ſit latitudo, & longitudo, 22

a *In cæleſti.* Quia ibi primitus eccleſia fuit, quo poſt reſurre-
A ctionem, & iſta eccleſia congreganda eſt, vt ſimus æquales angelis dei.

b *Multiformis.* In Græco, multifaria, non ſolũ varia, ſed multa varietate diſtincta. Quia immenſus eſt Chriſtus, ſed cõcipitur. Vagit infans in præſepio, ſed ab angelis laudatur in cælo. Hærodes perſequit, ſed Magi adorant. Ignorant Phariſæi, ſed ſtella demõſtrat. Baptizatur a ſeruo, ſed vox tonantis patris auditur. Timet pati, ſed ſponte ad paſſionem venit. Vult trãsferri calicem, ſed Petrum, qui calicem timebat, accuſat.

ſob aflictiões meas quas ſto lero pro.

c *Secundum præfinitionem.* Quæ enim in ſui natura ſimplex
B eſt, ſecundum ea, quę agũtur in ſeculo, quę deus prę.iniuit, ideſt, pręordinauit, eſt multiformis, cum variatur multiformiter. Et ne videantur ſibi contradicere in prædictis ſententiis ſacræ paginæ doctores, ita poteſt determinari, quod dictum eſt, vt illis, qui maioris dignitatis ſunt, & per quorum miniſterium illa nunciata ſunt cognita fuerunt ex parte, vtputa familiaribus, & nuncijs illis. Sic ijs, qui minoris dignitatis ſunt incognita eſſent.

† vt inhabitet Chriſtus per fidem.

d *Huius rei gratia.* Vos peto, & deo ſupplico, vt gratia cooperetur vobis. Et hoc eſt, quod addit: *Huius rei gratia.* In quo oſtendit eos habere propriæ voluntatis arbitrium. Sed ne illud ſufficere putent, addit: *Flecto genua mea.*

Auguſt. ſer. 7. de ver. apo.

e *Ad patrem.* Tantum in Græco habetur. Quod autem in Latinis codicibus additum eſt, domini noſtri Ieſu Chriſti, bene conuenit, quod orabat, vt merito eius obtineamus, cui proprie, & naturaliter eſt pater, nobis autem adoptiue.

f *Paternitas, &c. nominatur.* Et ſi non vere eſt, vt deus, q eſt pater omniũ creatione, & fidelium recreatione, quos ado-
C ptauit in filios. Vel, *nominatur,* ideſt, nominabilis eſt. Ab illo enim, qui eſt pater omniũ, & angeli in cælo, & homines in terra acceperunt, vt patres alios vocarent. Et nota, q; Chrs dei vnigenitus per naturam, adoptionis beneficio patrem ſe eſſe ſignificat, dicens, Fili dimittunt tibi peccata tua. Similiter, & ſpiritusſanctus, per quem iuſti adoptantur in filios. Homo autẽ dicitur pater, vel natura vel auctoritate, exempli, vel ratione bñficij.

g *Per fidem.* Augu. Fides tua de Chriſto Chriſtus eſt in corde tuo.

⁂Primaſius. Audi fidem eius, & noli hoc tibi arrogare, quod de tuo habeas fidem, niſi ab illo datam.

h *In charitate.* Oro etiã, vt *radicati,* ideſt, firmiter plantati, a ſimilitudine arborũ, quæ quanto plus terrę figitur, tanto plus creſcit, & vberius fructus reddit.

i *Cum omnibus ſanctis.* Auguſtinus. Hę eſt communio cęleſtis reipub. Hi non ſua quærunt, ſed quę Chriſti ſunt, id eſt commoda priuata non ſectantur, ſed in communione vbi ſalus omnium eſt conſulunt. Vel.

k *Quæ ſit latitudo.* charitatis, quæ vſque ad inimicos extẽdi debet, & cum hilaritate bene operari, quia qui triſtis dat, perdit quod dat. Opus ergo eſt latitudine charitatis, ne pereat quidquid boni facis. Sed quia abundante iniquitate refrigeſcit charitas multorum, opus eſt longitudine.

⁂ Sedulius. Quidam dicunt, quod latitudo ſpacioſa via, quæ ducit ad mortem intelligatur, longitudo, vita æterna, altitudo, cęleſtes virtutes, profundum, cõtrarię inferorum virtutes ac poteſtates, vt ſcilicet, horum omnium notitiam habentes, nouerint quid eligant, vel quid refutent. vnde ſubditur

l *Et quæ longit.* charitatis. Hęc eſt perſeuerandi longanimitas, vbi quodammodo perſeueratur. vnde. *Qui perſeuerauerit vſque, in finem, hic ſaluus erit.*

a I

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Per eccleſiam.* i. per apoſtolorum prędicationem, tñ ly per non importat cauſalitatem, ſic intelligendo, q; apoſtoli docuerint angelos de Chriſti myſterijs, ſed econuerſo angeli docuerunt eos, per quos diuinę reuelationes deferuntur ad hoĩes, ſed ſic intelligẽdum eſt, q; apoſtolis p̃dicãtibus viderent actu conuerſionẽ Gentium ad fidem, q̃ ante ſic non viderant intuitiue. Sic aũt non eſt de deo, cuius intuitus ab ęterno fertur ſuper p̃ſentias rerũ eo, q; eius cognitio menſuratur ęternitate, quę complectitur oẽe tempus. 2 *Multiformis ſa.* licet ſit vnica, & ſimpliciſſima in deo, tñ eſt in effectibus multiformis. Dicitur etiã multiformis p̄p multa myſteria in Chriſto adimpleta, ideo ſubditur. 3 *Secundum p.* ideſt, ęternam diſpoſitionem tpe plenitudinis adimpletam. 4 *Quam fecit in.* i. adimpleuit in Chr̃o. 5 *In quo.* Hic oñdit ſe diſpoſitũ ad orandũ ex confidentia. Nullus.n. orat, niſi aliqualiter exaudiri cõfidat, habebat autem apoſtolus hãc confidentiam obtinendi per mediatorem dei, & hominum Ieſum Chriſtum. ideo dicit, *In quo.* i. per quem, ſ. Ieſum Chriſtum. 6 *Habe. fi.* ad deum patrem. 7 *In con. per fi.* Vere enim credentes in Chriſtum exaudiuntur per ipſum. vnde dicit Ioan. 15. c. *Quodcunque petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis.* 8 *Propter.* Diſpoſitione prę miſſa, hic conſequẽter apoſtolus primo ad orandum pro Epheſijs accedit, & ſecundo deo totum attribuit, ibi. *Ei autem.* Circa primum in oratione ſua primo petit dari Epheſijs a deo robur patiẽtię in aduerſis, di. *Propter.* ideſt, propter confidentiam, quam habeo de Chriſto. 9 *Peto ne deficiatis.* ideſt, ne territi propter tribulationes meas a bono deficiatis. 10 *Pro vobis.* i. quas ſuſtineo, eo q; prędicaui vobis, & vt exemplum patientię dem vobis. 11 *Quæ eſt gloria ve.* ſi in tribulationibus non deficiatis. 12 *Huius rei.* ſic non deficiatis in tribulationibus. 13 *Flecto genua mea ad patrem domi.* ipſum deuote deprecando. 14 *Ex quo omnis paternitas.* nam illa paternitas eſt prima. Omnis enim emanatio creaturę a deo ſecundum eſſe naturę, per quam dicitur pater omniũ generaliter per creationem, & etiam emanatio ſecundum eſſe gratię, ſecũdum quam dicitur hominum, & angelorum pater per adoptionem, eſt poſterior emanatione filij a patre, ſecundum quam dicitur pater per naturalem, & ęternam emanationem, vel generationem, propter quod ab eo nominatur omnis paternitas, quę eſt in cęlo, & in terra. Nam ab eo, quod eſt primum in aliquo genere cætera eſſe, & nominari habent.
15 *Vt det vo. ſe. di. g. ſuæ vir.* ſ. patientię in aduerſis. ideo ſubditur. 16 *Corro. per ſpiri. eius inte. ho.* Licet enim in martyribus caro, (quę dicitur homo exterior) laceretur, mens tamen (quę dicit̃ homo exterior) fortificatur. 17 *Chriſtum.* Hic ſecundo petit Epheſijs argumentum notitię. Et reſumat illud, quod prędicitur. *Vt det vobis Chriſtum habitare per fidem cordib. veſtris.* non ſolum firmiter adhęrendo eis, quę ſunt dei, ſed etiam plenius, & clarius ea, quę pertinent ad articulos fidei cognoſcendo. 18 *In charitate.* Hic tertio petit eis augmentum charitatis, & per conſequens aliorum bonorum, quę charitati connectuntur. ideo dicit. *In charitate radicati.* quaſi dicę. Hoc peto a deo, vt ſitis firmiter in charitate radicati, ad modum arboris, quę non poteſt euelli.
19 *Et fundati.* ad ſimilitudinem ſtabilis edificij.
20 *Vt poſſitis comprehendere.* non ſolum ſpeculatiue, ſed etiam practice. 21 *Quæ ſit latitudo.* ſcilicet, charitatis ad omnes etiam inimicos ſe extendentis.
22 *Et longitudo.* ipſius, quia charitas facit patienter expectare prẽmium in longinquum.

1 Subli

a ¶Vt Deus præmium. b ¶Occultum iudicium, quare illi dat, illi non.
c ¶Poſſitis ex parte, vt imitemini, quæ ſupereminet, & plene ſciri non poteſt, vel charitas ſcientiæ ſupereminet, alij, charitati, quia quanto melius intelligitur, tanto plus diligitur.

a ſublimita[a]s, & pro[b]fundum. Scire[c] etiam ſupereminentem 1
a ¶Qua vos dilexit, & quæ ueſtram ſuperat. b ¶Per has ſcientias. c ¶Eundo. 2
b ſcientiæ charita[a]tem Chriſti, vt implea[b]mini in omne[c]m ple- 3
c ¶Hic uirtutum, poſt beatitudinis. a ¶Ego hoc uobis oro, ei autem ſit gloria qui poteſt facere. 4
d b ¶Complete in uobis.
e nitudinem Dei. Ei aute[a]m qui potens eſt omnia face[b]re † ſu- 5
a ¶Qua plus intelligimus, quam petamus. 6
perabundanter quàm petimus, aut† inte[a]lligimus, ſecundum 7
a ¶Poteſt hoc in uobis, ſicut iam fecit in nobis Apoſtolis.
¶Et ipſi ſoli, non homini qui nihil ex ſe.
virtu[a]tem quæ operatur in nobis, ipſi gloria in eccleſia, & in 8
Pro his quæ fecit in Eccleſia, & in Chriſto. a Omnia ſecula continentis. 9
Chriſto Ieſu in omnes generationes ſecu[a]li, ſeculorum, Amē. 10
11

†cumulate ultra
†cogitamus

A a *Et quæ ſublimitas.* charitatis. Hæc eſt ꝙ ſurſum cor dirigat, vt Deus in præmium expectetur. Nam ſi bene operaris etiã vſq; ad inimicos, & hilariter tribuis, habes latitudinem. Et ſi in his vſq; in finem perſeueras, habes longitudinem. Sed ſi oĩa hæc nõ propter mercedē ſupernã facias, altitudinem nõ habes, & ita iam nec latitudo, nec longitudo. Nam habere altitudinem eſt cogitare Deum, amare Deũ, & gratis amare ipſum adiutorem, ipſum coronatorem: poſtremo ipſum præmium deputare, non aliud ab ipſo, quàm ipſum expectare. Si amas, gratis ama. Si vere amas ipſe ſit merces quem amas.

b *Et quid profundum.* charitatis, id eſt, poſſitis intelligere occultum Dei iudicium; quare iſti dat, nõ illi. De profundo enim iudiciorum Dei quæ ſcrutari, & contemplari nequimus, procedit omne quod poſſumus. Quod poſſum video, vnde poſſum non video, niſi quia noui eſſe a Deo. Quare autem illi det, multum eſt a me, abyſſus eſt & profundum. Nunc ergo ipſa charitas in bonis operibus exercetur ad ſubueniendum alijs, & vſque ad inimicos porrigitur. & hæc latitudo eſt. Nunc longanimitate aduerſa tolerat, & in eo quod veraciter tenuit, perſeuerat. & hæc longitudo eſt. Hoc autem totum propter adipiſcendam patriam æternam facit, quæ illi promittitur in excelſo, & hæc altitudo eſt. Exiſtit vero ex occulto illa charitas, & hæc eſt profundum.

Quæ ſit latitudo. Auguſt. In operibus charitatis, quæ extenditur vſq; ad inimicos diligendos, ſicut Chriſtus, qui orauit ꝑ inimicis, quod oſtēſum in cruce ſua fuit, ꝙ in latũ tenſa eſt a dextera in ſiniſtrã, vbi manus fixæ, ꝑ quas opera ſignantur quæ in hilaritate decet eſſe. *Et quæ long.* Charitatis; q. ſ. vſq; ad finē duret, vnde: *Cum dilexiſſet ſuos: in finem dilexit eos.* Quod ſignatum eſt per longitudinem crucis a ſurſum vſque deorſum. *Et quæ ſit ſublimitas.* i. quo tendat charitas, ſ. ad æternam beatitudinem, quæ notatur per partem crucis ſupra poſitã. *Et quid ſit pro:* charitatis. Quod totum portat, vt pars crucis in terra fixa in abdito quę non videtur, id eſt, miſericordia Dei quæ occulto Dei iudicio prouenit, per quam charitas in nobis eſt longa, lata, & alta. Vel profundum charitatis ſunt Eccleſiaſtica ſacramenta, quæ ſunt profunda, & inueſtigabilia, & ſunt fundamentum charitatis, ſine quibus non valet.

Quæ ſit latitudo. Quod ſit myſteriũ crucis. Aug. Sciendũ, quia in his verbis figura, & myſterium crucis oſtēditur. Qui enim, qa voluit mortuus eſt, & qũo voluit mortuus eſt. Non fruſtra ergo mortis tale genus elegit, in quo latitudinis huius, & lõgitudinis, & altitudinis magiſter tibi exiſteret qui dixerat: Tolle crucē tuã, & ſequere me. Tollit̃ crux, cũ ſpũ ſcã carnis mortificant̃. Quãdiu ergo euacuat̃ corpus pcti, quandiu

diu exterior homo corrũpitur, & interior renouat̃ de die in dië tp̃s eſt Crucis. In cuius ergo poteſtate erat mori, vel non mori, & ſic vel nõ ſic mori: non fruſtra Crucem elegit, vbi te huic mũdo crucifigeret. Nã latitudo in cruce eſt trãſuerſum lignũ, vbi figunt̃ manus, quod ad bona opera pertinet: qa ibi manus extenduntur. Longitudo eſt ab ea parte ligni, quæ ab ipſo tranſuerſo ad terrã tendit: & ab ipſo vſq, ad terram conſpicua eſt. vbi corpus crucifigitur & quodammodo ſtat, quę ſtatio perſeuerantiã ſignificat. Altitudo autem in illo ligno eſt quod ab eodem trãſuerſo ſurſum caput verſus eminet per quod ſignat̃ E ſupernorum expectatio. Profundum vero eſt in ea parte ligni q̃ non apparet, quæ fixa terrę occultatur. vnde totum illud ſurgit quod profunditatem ſignificat gratuitæ gratiæ: in qua multorum ingenia conteruntur id inueſtigare conantia.

Ambroſ. Vt poſſitis comprehendere, quę ſit latitudo, &c. Id eſt, immenſum, & inæſtimabilem cognoſcere Deum omnia excedentem maieſtate virtutis ſuæ. Cum autem hoc dicit, ſignat, quòd ſicut in ſphæra vbi hæc omnia æqualia, id eſt, quæ ſit immenſitas Dei, omnia excedens, & implens, non in eis clauſa, ſed omnia intra ſe continens poſt immenſitatem patris, vult etiam eis ſcire charitatem Chriſti eſſe ſuper ſcientias hominum: quòd Deus homo, quòd iuſtus pro impijs moritur, & cæt. Profundum. Voluntas Dei, cuius cauſæ non inueſtigantur. Vnde: *O altitudo di. ſa. & ſcientiæ Dei.* Ro.11.d Altitudo commune nomen eſt excelſo, & profundo. Sed cum in excelſo dicitur: ſublimitatis eminentia commendatur. Cum autem in profundo; difficultas inueſtigationis, & cognitionis.

c *Vt impleamini.* Quia tũc nihil deeſt Chriſtiano, cũ patrem & filiũ ſic cognoſcit. Aliter nõ eſt integra profeſſio deitatis.

d *In omnem plenitudinem.* Nõ vt ſint (plenus Deus,) ſicut q̃dã errantes voluerunt, ſed vt perfecte ſint pleni Deo. Vel.

✻ Ambr. Quia fides neq; in ſolo patre integra eſt, neq; in ſolo filio perfecta; ideo adiecit. *Vt impleamini in omnem plenitudinem Dei.* Vt confeſſione, & gratiarum actione, ſicut patri, ita & filio honorificentia referuetur, & omnia quę a Deo patre ſunt, per filium facta, & reſtaurata credantur, vt ſit plena perfectio diuinitatis in profeſſione credentium.

e *Potens eſt omnia facere.* ſecundum virtutem, quę operatur in qua ſunt quędam quę nemo peteret, vel intelligeret, vt Deus homo pro hominibus moreretur, & huiuſmodi alia.

✻ Ambroſ. Ad patris perſonam hęc refert, vt quia melius F ſcit, quę vtilia, & quę non petenda ſunt, & quando danda, & qualia, & quanta opus ſint, ipſe gubernet prouidentia, & virtute ſua ſibi credentes.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sublimitas. *Quia non ſolum facit aſcendere in Deum, ſed etiam transformari quodammodo in ipſum.*

2 Et profundum. *Scilicet humilitatis, & condeſcenſionis ad proximum. Vnde Paulus poſtquam fuit raptus ad tertium cœlum, per charitatem ſic ad proximum deſcendebat, quòd etiam de actu matrimoniali ordinabat, dicens:* Vxori vir debitum reddat, & ſimiliter vxor viro. 1. *Corint.* 7.

3 Scire etiam. *Ordinetur ſic litera: Scire etiam charitatem Chriſti, id eſt, per quam vnimur Chriſto.*

4 Supereminentem ſcientię. *Id eſt, notitiæ quam habemus de ipſo. Vbi enim ſcientia foris ſtat, dilectio intrat. propter quod 1. Corint. 13. d. dicitur:* Maior autem horum eſt charitas.

5 Vt impleamini in omnem plenitudinem Dei. *i. vt impleamini donis, & chariſmatibus, quæ donantur a Deo cum charitate.*

6 Ei autem. *Hic conſequenter Apoſtolus attribuit Deo totum, a quo eſt omne bonum. & patet litera vſque ibi.*

7 Secundum virtutem. *Scilicet diuinam.*

8 Quę operatur in nobis. *Quia virtus primæ cauſæ operatur in omnibus ſecundis agentibus.*

9 Ipſi gloria. *Id eſt, laus.*

10 In Eccleſia, & in Chriſto Ieſu. *Scilicet congregata.*

11 In omnes generationes ſeculi, &c. *Id eſt, æternaliter. quia eius gloria maxime relucet in Eccleſia triumphante, de qua dicitur Pſal. 84. b.* Beati qui habitant in domo tua Domine: in ſecula ſeculorum laudabunt te.

CAP.

A D D I T I O.

In cap. 3. vbi dicitur in poſtil. *Quæ ſit latitudo.* ſ. charitatis.

In hoc quod dicitur: *Quæ ſit latitudo.* ſecundum gl. non ſolum intelligitur, ꝙ charitas de ſe vſq; ad inimicos extendi debet, ſed etiam cũ hilaritate bene operari; quia qui triſtis dat, perdit quod dat. In hoc autem quod dicit: *Quæ ſit longitudo,* intelligitur perſeuerandi longanimitas; vbi quodammodo ſtando perſeueratur. In hoc quod dicitur: *Sublimitas.* intelligitur ꝙ ſurſum dirigatur, vt Deus in præmium ſpectetur. Nam ſi bene operaris, etiã vſq; ad inimicos, & hilariter tribuit. Sed omnia hæc ſi propter mercedem ſupernam nõ facis, altitudinem non habes. Per profundum charitatis intelligitur occultum Dei iudiciũ eſſe, quare iſti dat, & non illi. De profundo enim iudiciorum Dei eſt, quæ ſcrutari contemplarique nequimus, abyſſus enim eſt, & profundum.

CAP. IIII.

a † Q uia Deus poteſt omnia facere, vel vt ei ſit a vobis gloria. b Cui comp at endum eſt.

a † Obſecro itaque vos ego vinctus in 1

b a Propter Dominum. b De bono in melius, vt conueniat meæ prædicationi ambulatio veſtra.

Domino, vt digne ambuletis voca- 2

a Ita.ſ. Interiori,& exteriori. 3

tione, qua vocati eſtis. Cum om† hu- 4

a Vt tractabiles ſitis. b Aduerſorum. 5

militate,& manſuetudine. Cum pa- 6

a Si a fratre oritur moleſtia. Vel Alter alterius onera portate. 7

b Non ficte, vel pro terreno aliquo. c Studioſi, cauti, attenti. d Vt ſacroſanctam. 8

c tientia ſupportantes inuicem in charitate. Sollicite ſeruare 9

a Quod vnum corpus ſitis opere Spiritusſancti. vel vnitatem Eccleſiaſticam, quam facit Spiri- 10

tusſanctus. b Degentes. Quia pax iſta eſt nutrimentum ſpiritualis vnitatis. 11

c Subminiſtratione. Subueniendo proximo.

d vnitatē ſpiritus † in vinculo pacis. † Vnum corpus,& vnus 12

e a Voluntate. Quo uiuit corpus. b Eſſe debetis, ſicut ad idem uocati. 13

c Ad unam rem ſperatam, quæ eſt effectus uocationis. 14

f ſpiritus, ſicut vocati eſtis in vna ſpe vocationis veſtrę. † V- 15

a Est nobis. b De Deo. c Aequale a quocunque, nec poteſt iterari. 16

g nus dn̄s, vna fides, vnū baptiſma: Vnus Deus, & pater oīum 17

18

CAP. IIII.

A Obſecro. Hactenus oſtendit gratiæ attribuēda, hinc de moribus monet, prius omnes communiter poſt per ſingulos ordines.

b *Ego vinctus in domino.*

* Chry. Magna dignitas, & regno quouis, & conſulatu longe maior. Nam nihil ita ſplendidum, vt vinctū eſſe propter Chriſtum, vt catenæ ſunt ſanctis illis manibus circundatæ. Vinctum eſſe propter Chriſtū illuſtrius eſt, quam ſiue Apoſtolum, ſiue Doctorem, ſiue Euangeliſtam eſſe. Si quis Chriſtum diligit; is nouit quid ſit quod dico. Si quis erga Dominum inſanit, ut ita dicam,& ardet, is nouit quid ſit uinculorū virtus. Hic vtiq; prius habebit, optione data, vincula ferre propter Chriſtum, quam cęlos inhabitare. quouis auro ſplendidiores, quouis diademate regali illuſtriores manus has illis oſtendit. Non.n.caput ita ſplendidum reddit impoſita corona margaritis conſpicua, vt catena ferrea, quæ propter Chriſtum fertur.

†Hortor 1.Cor.7.d

† per vinculū

B

*Primaſ. Ego vos rogo, qui veſtri cauſa ſum vinctus, vt vos Dei filios agnoſcentes digne tanto honore conuerſemini, quia vnaquęque dignitas habet propria inſtituta, quib. agnoſcitur,& mentis,& corporis, ne ficta ſit.

c *In charitate*. Aug. ad Eudoxium, ipſa eſt.n. actio recti itineris, quæ oculos ſemper habet ad Deum. Talis actio, nec frangitur negotio, nec turbulenta eſt, nec marcida, nec audax, nec fugax, nec præceps, nec iacens.

* Amb. Charitati ſtudendum monet, ne ſpiritum vnitatis,& pacis amittant.

C *Sedulius,& Primaſ. Philoſophi ſufferunt, ſed non in charitate, nec propter Deum, propter laudem humanam. Nos vero non vt laudemur, ſed vt ille quem ſuſtinemus proficiat, non cum dolore, ſed cum amore ſufferamus.

d *In vinculo pacis*.i. pacem ſeruantes. Hæc aut pax eſt: ſi peccata quę ſine damno tritici, aut cum ſpe ſalutis corrigendorum eradicari non poſſunt, vſque ad meſſem vltimam toleramus. * Primaſ. Per vinculum pacis vnitas ſancti ſpiritus retinetur, quem vnum omnes accipimus, vt vbicunque vnitas,& concordia eſt, ibi ſpiritumſanctum eiuſque donum eſſe non dubitemus. Vbi autem diſcordia,& diſſentio, ibi ſpiritus contrarius. i. operatio antichriſti, qui iam myſterium operatur iniquitatis. D

e *Vnum corpus*. Debetis ſeruare unitatem, ita quod ſitis vnū corpus ſubſeruiendo proximo, & vnus ſpiritus cum Deo idem volendo, vel vnus ſpiritus cum fratribus, cum quibus idem velle, & idē nolle debetis. Vel ita debetis ſeruare vnitatē ſpiritus, quia vnū corpus debetis eſſe multorū adunatione mēbrorum, & poteſtis, quia ſpiritus habitat in uobis. *Vnum corpus*. Aug. pp ſocietatem, quā ſpiritusſanctus facit non ſine patre, & filio. Eccleſia utique accepit hoc donū, ut in ſpūſācto fiat remiſſio pctōrum, q̄ remiſſionem etſi trinitas facit, proprie tn̄ ad ſpm̄ ſanctū intelligitur ptinere. Ipſe eſt.n. ſpūs adoptionis filiorū. Ipſe eſt patris, & filij amor & cōnexio: ad ſpſū ergo ptinet ſocietas, qua efficimur vnū corpus vnici filij Dei. Sicut.n. vnum corpus hominis multis conſtat membris,& vegetat omnia membra vna anima, faciēs in oculo, vt videat, in aure, vt audiat,& ſic in cæteris. Ita ſpūſſanctus membra corporis Chriſti, quod eſt eccleſia continet,& vegetat. Et ſicut humani corporis membrum pręciſum, formam quidem qua cognoſcitur retinet, ſed nequaquam ſpūs ſequit̄. quo p̄ter vnitatē viuat. Sic quicūq; a pdictæ pacis vnitate diuerſus eſt, ſacr̄m quidē tanquā formam retinet, ſed ſpū præter vnitatem nō viuit. Fruſtra ergo foris de forma gloriatur, niſi intus ſpiritus vegetetur. Hi in quos primum venit, linguis omniū ſunt locuti, quia per linguas conſociatio fit humani generis, & ſic in omnibus Gentibus futura membrorū Chriſti ſocietas figuratur. Ille habet ſpiritū qui in vnitate eccleſiæ cōſiſtit, qui loquit̄ linguis omniū.

E

f *Vnus dominus*. Debetis ſeruare vnitatem, quia nobis eſt vnus dn̄s, non tres pro quorū diuerſis volūtatibus vos oporteat diſcordare. Et idem iubemini credere,& eodē modo operari. Et vobis eſt vnus Deus creator omnium,& pa. procurando,& iō nemo pōt ſe alteri pręferre. Qui Deus eſt ſup oēs.i. præcellit omnib. creaturis; cuius dignitas uos inuitet. *Per omnia*. diffuſus, quia vbique,& iō timendus, cum nuſqu poſſit euitari. *Et in omnibus nobis*. per gratiam, qui vnitatē ſeruamus. Et ſic non ſingulariter de vna perſona, ſed communiter de omnibus, ideſt, de trinitate hoc accipitur.

g *Vna fides*. non numero, ſed genere, quia ſimilis in oībus.

Alia

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. IIII.

1 Obſecro itaque vos. *Poſtquam Apoſtolus induxit Epheſios ad gratiarum actionem,& effudit pro eis orationem, hic conſequenter informat eos in moribus. & primo generaliter, ſecundo quantum ad aliquos ſtatus ſpecialiter, ibi;* Mulieres. *poſt medium ſequentis ca. Tertio reuertitur ad inſtruendum communiter, ibi;* De cætero fratres. *circa medium, 6. cap. Circa primum inſtruit generaliter primo verbo: ſecundo Saluatoris exemplo, in principio ſequentis cap. Circa primum ſciendum, quòd humilitas eſt fundamentum ſpiritualis ædificii. propter quod primo fundamentum iſtud collocat. ſecundo ſuperædificat, ibi;* Sollicite ſeruare. *igitur primo inſtruit eos de humilitate, & quibuſdam aliis virtutibus ſibi propinquis dic.* Obſecro itaque vos ego uinctus in do.

2 In domino. *Ideſt, propter dominum, vt dictum eſt ſupra.*

3 Vt digne ambuletis. *Procedendo de virtute in virtutem.*

4 Vocation.. *Ad fidem Catholicam, quæ requirit vitam virtuoſam.*

5 Cum omni. *ſ. interiori quantum ad mētem, & exteriori quantū ad conuerſationem. Et quoniam humilitas facit hominem reſilire in propriam paruitatem: habet manſuetudinem annexam quæ reprimit motus iræ. ideo ſubditur;* Et manſuetudine. *Repreſſio autem iræ inducit ad patienter tolerandum mala illata. ideo ſubditur.*

6 Cum patientia ſupportantes. *Mutuos defectus, & labores.*

7 In charitate. *ſ. Chriſti, & non intuitu temporalis commodi.*

8 Sollicite. *Hic cōſequenter Apoſtolus Epheſios inſtruit de ædificio virtutum ſuper fundamentum humilitatis collocando. Et quia quanto bonum eſt communius, tanto diuinius; ideo primo eos inducit ad ſeruandā eccleſiaſticā vnitatem, ſecundo ad habendum morum honeſtatem, ibi;* Hoc ergo. *Prima in tres. quia primo facit propoſitum. ſecundo ad hoc inducit exemplum, ibi:* Vnus dominus. *tertio declarat quoddam dictum, ibi;* Vnicuique. *Circa primum dicit:* Sollicite. *ſupple ſitis.*

9 Seruare unitatem ſpiritus. *Id eſt, vnitatem Eccleſiæ quam facit Spiritusſanctus, & per oppoſitum eius ſchiſma facit diabolus.*

10 In vinculo pacis. *Sicut enim vinculum corporale vnit ligata intra ipſum, ſic pax & tranquillitas ſeruant vnitatem credentium.*

11 Vnum corpus. *ſ. ſitis: quod eſt corpus Chriſti myſticum.*

12 Et vnus ſpiritus. *i. vnius voluntatis operandi bonum.*

13 Sicut vocati. *Beatitudinis æternæ.*

14 Vocationis veſtræ. *Scilicet ad fidem Catholicam, per quam habetis vitam æternam.*

15 Vnus dominus. *Hic ad propoſitum inducit exemplum de vnitate domini, fidei, & baptiſmi, vt magis moueat ad ſeruādam eccleſiaſticam vnitatem, dicens:* Vnus dominus: *cui ſeruitis. Et ideo ſchiſma non prouenit, niſi ex pluralitate dominorum contraria volentium.*

16 Vna fides. *Quia licet ſint articuli multi in fide Catholica, tamen omnes innituntur veritati diuinæ, propter quam eis aſſentimus quæ eſt vna.*

17 Vnum baptiſma. *Licet enim ſint multi miniſtri baptizantes exterius, tamen vnus eſt qui baptizat interius, ſcilicet Chriſtus, Ioan. 3.c.* Hic eſt qui baptizat.

18 Vnus Deus,& pater omnium. *Per creationem.*

Qui

Alia ſunt ea quę credūtur, aliud fides qua creditur. Illa q̃ppe
A ſunt in rebus, quę vel eſſe, vel fuiſſe, vel futura eſſe creduntur.
Hæc autē in animo credentis eſt, ei enim cōſpicua cuius eſt.
in ſ 67 a *Propter quod dicit.* Ad probandum, q̃ Chriſtus homo dat
diuerſa dona, dicit ſpirituſſanctus in pſalmo: vere Chriſtus
ſm humanitatē dat. nam propheta dicit, quòd aſcendens dedit. & aſcendere dixit reſpectu deſcēſionis. & ita innuit quòd & deſcendens dedit. Et conſtat quòd ſecundū humanitatē Chriſtus deſcendit, & aſcēdit. ergo ſecundū humanitatē dedit, quia ſecundum deitatem, quę vbique eſt, nec deſcendit, nec aſcendit. Sed ſecundum animā ad inferos deſcendit, ſecundum corpus, &
B animam ad cœlos aſcendit. Vel ita aſcendens, quòd eſt ſecundum humanitatē dedit. Sed quid eſt quod humanitas aſcendit, id eſt, quomodo humanitas poterat aſcendere? niſi quia deitas primū deſcēdit in partes terrę quę ſunt aere inferiores, vt humanę naturæ vniretur. Et quia dixerat, humanitas aſcendit, deitas aſcendit: ne ideo viderentur duo, ſubdit. Qui deſcendit, id eſt, deitas, & qui aſcēdit ſuper cœlos, id eſt, humanitas, ipſe eſt vna, & eadem perſona, vt impleret omnia donis ſuis; & ita impleuit, quod ipſe dedit quoſdam Apoſtolos, quoſdam Prophetas, & cæt. Ecce quomodo alij plus, alij minus dedit. Hominibus ad menſuram dat, ipſe non ad menſuram accepit.

C b *Captiuam duxit captiuitatem.* Ideſt, eos quos diabolus captiuauerat a paradiſo, & proprios mundi, & inferni fecerat. Iterum captiuos fecit Chriſtus, dum ad cœlum reducuntur.

Auguſtin. Dedit dona hominibus Apoſtolica auctoritate loqtur. In Pſal. ita legitur. *Accepiſti dona in hominibus.* Sic enim plures codices habent, & maxime Græci. & ex Hebr. ſic interp̃tatū habemus. Dona autē dixit Apoſtolus ſicut p̃pheta, nō donū. Sed cū propheta dixerit: Accepiſti dona in hominibus:

nibus: Paulus Apoſtolica auctoritate maluit dicere, dedit do D
na hoībus. Vt ex vtroq; verbo vno p̃phetico, altero Apoſtolico: q̃a in vtroq; eſt diuini ſermonis auctoritas: ſenſus pleniſſimus redderetur. Vtrūq; enim verū eſt & quia dedit hominibus, & q̃a accepit in hominibus. Dedit hominibus tanquam caput membris ſuis: Accepit in hominibus idem ipſe vtiq; in membris ſuis: Ipſe ergo Chriſtus, & dedit de cœlo, & accepit in terra. Dedit: quia Deus cum patre, ſecūdum quod dat, Accepit. propheta dicit, accepit. quia ipſe cum ſuis eſt in Eccleſia in qua accipit, hoc eſt in hominibus accipere. Donum eſt ſpiritus. Sed pluraliter dona, per ſpiritum quibuſq; propria non ſingulis omnia, vt vna anima omnibus in membris agit omnia.

† Pſal. 67. d. † De hære. c. cum ex iniuncto c. ſicut in vno. 1. Cor. 12. d

c *Prophetas.* Ambr. In Nouo Teſtamento prophetæ dicūtur explanatores ſcriptura- E
rum, tamen fuerunt quidam in primordio fidei futura prædicentes, ſicut Agabus, ſeptemq; filiæ Philippi.

d *Euangeliſtas.* Qui & diaconi, q̃a & ſi nō ſacerdotes, tamen euangelizare poſſunt.

e *In opus miniſterij.* Hos omnes dedit in opus miniſterij, vt quiſque plene poſſit facere opus miniſtrationis ſibi creditæ. Si enim vnus haberet omnia, non perfecte ageret ſingula. & hoc.

f *Ad conſummationem.* i. vt eos conſummaret, q̃ iam ſancti.

g *Et in ædificationem.* Id eſt, vt eos ædificent in corpus Chri- F
ſti, qui adhuc ſunt alieni.

✠ Ambroſ. Eccleſiæ ordinationem ad compaginationem humani corporis, in profeſſionis vnitate dicit compoſitam, vt diuerſi dignitate in Chriſto omnes ſint, vnum caput habentes Chriſtum, hoc eſt, auctorem vitæ.

✠ Primaſius. Hos omnes poſuit ad hoc, vt ædificent Eccleſiam, quæ corpus eſt Chriſti: & omnes ad fidei perceptionem adducant.

Donec.

a ¶Pater. b ¶Quem non poteſtis declinare. ¶Quia nulli debet quod eſt; & omnes creaturas excellit. c ¶Filius per quem reparatorem omnia opera noſtra ſunt. d ¶Spiritusſanctus eſt. e ¶Fidelibus per gratiam, & in omnibus creaturis per eſſentiam. vnde Spiritus domini replet orbem terrarum.

qui ſuper omnes eſt, & per omnia, & in omnibus nobis. 1
a ¶Ne vnitas tollat ſubiectionem, ſubdit diuerſa eſſe dona: quod non eſt contrarium prædictæ vnitati. b ¶Gratuitum donum ſecundum quod dator Chriſtus menſurauit, alij hoc, alij illud. Chriſto vero ſoli datur ſpiritus ſine menſura ſed omnibus alijs non ſine menſura 2 3

† Vnicuique autem noſtrum data eſt gratia ſecūdum men- 4
¶Propheta. 5
a ſuram donationis Chriſti Propter quod dicit: Aſcendens 6
a ¶Loco, & dignitate. b ¶Ecce felix captiuitas. Capti, quia ſubiugati, ſub leue iugum miſſi: liberati a peccato, ſerui facti iuſtitiæ. ¶Spiritum. ¶Rationabilibus. 7
b in altum captiuam duxit captiuitatē: dedit dona homini- 8
a ¶Dixit propheta, aſcendens: Sed quid eſt hoc, niſi quia prius deſcendit, reſpectu cuius dixit. Aſcendit. 9
10
bus. † Quod autem aſcendit quid eſt, niſi quia, & deſcēdit 11
a Id eſt, ad inferos: cuius probatio præmiſſa eſt: quia duxit captiuitatem. quam inde traxit. b Ergo quia ita innuunt Verba prophetæ, idem eſt qui deſcendit, & aſcendit, vt impleret omnia donis, vel omnia de ſe prædicta. 12
primum in inferiores partes terræ? Qui deſcendit, ipſe eſt 13
qui, & aſcendit ſuper omnes cœlos, vt adimpleret omnia. 14 15
a Vicarios prædicationis ſuæ. 16
† Et ipſe dedit quoſdā quidem Apoſtolos, quoſdam autem 17
a De futuris, vel ſcripturarum interpretes. Vt Agabus.
b Vt ſeptem diacones ſub Apoſtolis Vt Marcus, Lucas c Vt Epiſcopos, qui verbo, & exemplo docere debent & deo committunt paſtores, & Doctores paſtor enim non eſt, niſi habeat doctrinam qua gregem paſcat
c d prophetas, alios verò Euangeliſtas, alios autem paſto- 18 19
e res, & Doctores ad † conſummationem ſanctorum in 20
f opus miniſterij † in ædificationem corporis Chriſti: 21
g 22

NICOLAVS DE LYRA.

1 Qui ſuper omnes. *Creaturas per excellentiam.*

2 Et per omnia. *Per generalem rerum gubernationem.*

3 Et in omnibus. *ſ. fidelibus, in quibus eſt ſpecialiter per gratiam.*

4 Vnicuique autem. *Hic declarat quoddam dictum. ſ. qualiter omnes fideles ſint vnum corpus Chriſti myſticum. Et diuiditur in duas. q̃a primo declarat huius corporis diſtinctionem membrorum. ſecundo connexionem eorum, ibi.* Veritatem. *Prima adhuc in tres. quia primo ponitur dicta diſtinctio. ſecundo diſtinctionis conditio, ibi:* Et ipſe dedit. *tertio eius duratio, ibi:* Donec. *Circa primum dicit Apoſtolus:* Vnicuique noſtrum. *ſcilicet Chriſti fidelium.*

5 Data eſt gratia. *Id eſt, prout voluit dare, & plus, & minus ſecundum ordinem diſpoſitionis ſuæ. Chriſto enim datus ſpiritus, non ſecundum menſuram, Ioan. 3. d. cæteris autem datur in menſura.*

6 Propter quod dicit. *Pſal. 67. d.*

7 Aſcendens in altum. *ſ. Chriſtus in ſua aſcenſione.*

8 Captiuam duxit. *i. patres qui prius tenebantur in limbo. Qui dicuntur hic captiua captiuitas, ſicut frequenter in ſacra ſcriptura fit talis reduplicatio, vt cum dicitur:* Vita viuet, morte morietur. *& conſimilia, ad maiorem expreſſionem.*

9 Dedit dona. *Spirituſſancti.*

10 Hominibus. *In die Pentecoſtes viſibiliter, & quotidie inuiſibiliter. Pſal. 67. d. dicitur, quòd accepit dona in hominibus: & eſt eadem ſententia. Accepit enim dona a Deo patre hominibus: & eſt diſtribuenda, ſicut expoſitum fuit ibidem. Quicquid enim habet filius, habet a Deo patre: cuius dona proueniunt per filium incarnatum, mediatorem Dei, & hominum. Et conſequenter declarat modum aſcenſus, dicens.*

11 Quod autem aſcendit. *i. qualiter eſt intelligendum.*

12 Niſi quia deſcendit. *In ſua morte,*

13 In inferiores. *ſ. ad limbum patrum in inferno, qui dicitur eſſe ſub terra. Vel aliter.* Niſi quia & deſcendit primum. *in ſua incarnatione.* In inferiores partes terræ. *ideſt, in partes huius terræ, quæ ſunt inferiores reſpectu aliarum partium mundi.*

14 Qui deſcendit. *idem in perſona.*

15 Qui & aſcendit. *Aſcendere, vel deſcendere Chriſto non conueniunt proprie ſecundum deitatem, quæ de neceſſitate præſens eſt vbique, ſed ſecundum humanam naturam dicitur hic aſcendiſſe ſuper omnes cœlos, non ſic intelligendo, quod aſcenderit totaliter ſuper cœlum empyreum, vbi nullus eſt locus, nec creatura aliqua, ſed ſic intelligendo, quod aſcenderit ad digniorem partem empyrei cœli, quod eſt locus beatorum, & cœlum ſupremum.*

16 Vt adimpleret. *quæ de eo per prophetas erant ſcripta, qui non ſolum prophetauerunt de eius incarnatione, morte, reſurrectione, ſed etiam de eius aſcenſione.*

Et ipſe. *Hic conſequenter ponitur dicta diſtinctionis conditio. Sicut enim diuerſis membris eccleſiæ data eſt ad menſuram gratia plus, & minus, ita conſtituta ſunt in diuerſis gradibus, & officiis, ſicut in corpore naturali diſtincta membra quæ habēt diſtincta officia, & hoc eſt quod dicitur.* Et ipſe dedit quoſdā quidem apoſtolos. *ſ. duodecim ad ordinandum eccleſiam, & regendum.*

17 Quoſdam autem. *ad futura prædicandum, vt patet Act. 11. & 13.* 18 Alios vero. *ſ. quatuor ad Euangelium ſcribendum.*

19 Alios autem. *ad curam animarum.*

20 Et doctores. *ad informandum in moribus populum, & hoc ex officio ſibi iniuncto, ſiue ex commiſſione.*

21 Ad conſummationem. *i. perfectionem fidelium in moribus, & fide.* 22 In ædificationem. *ſ. Myſtici, quod eſt eccleſia. In qua Apoſtolis ſuccedunt Epiſcopi, Prophetis autem habentes gratiam ſcripturarum ſanctarum obſcura interpretandi. Euangeliſtis*

a *Donec*, ideſt, in die iudicij.

A b *Oēs*. qui ſumus in vna, & nō diſcrepanti fide, & in vna & nō differēti agnitione filij Dei, vel in virtutibus quibus agnoſcit filius Dei in nobis, vel quibus agnoſcemus eū in futuro.

c *Occurramus*. nobis inuicem de diuerſis mundi partib. vel ipſi Chriſto, quaſi deſiderio currentes ad gaudium.

d *In virum perfectū*. vt vnuſquiſque ſit vir perfectus, & habens eandē ætatē, q̄ eſt menſura, & meta ætatis, vltra q̄ nō acceſcit aliqd naturaliter homini, in qua ætate Chriſtus habuit plenitudinē annorū, & corporis in qua de hoc mūdo tranſijt. Oēs.n. in eadē reſurgēt, in qua Chriſtus mortuus eſt & reſurrexit, cuiuſcūque ætatis mortui fuerint. Vel, in virū perfectum, vel quod caput & membra omnes ſimus vnus perfectus uir, cui nihil deſit, & nihil poſt addendum ſit. perfectus uir, quia erit menſura, & meta ætatis. Meta, ut poſt nihil addatur numero, uel viribus Menſura, quia erit plenus Chriſtus, omnes habens, qui modo per ſingulos creſcit, & omnes in eo immortales & beati cum eo, & tunc non erit neceſſaria prelatio.

† peruenian̄*. Aug. l. 22. de ciuit. c. 17.

† 11. diſt. c. de his.

B

† per aſtutiam qua nos adoriuntur, vt im ponant nobis, vel in aſtutia ad inſidias imponendas.

factum

† per charitatem

† Ro. 6. a

a Tandiu durabit hæc prælatio, donec occur non poſ. & ideo non eſt grauiter ferenda.

a donec occurramus omnes in vnitatem fidei, & agnitionis 1

a Non ſexu, ſed perfectione virtutis. hic enim paruuli ſumus varietate corporis, & animi.

b fil ij Dei in virum perfectum. in menſuram ætatis † pleni- 2

c a Vſque ad illud hos miniſtros dedit, vt iam ſicut olim non ſimus, &c. 3

d Dedit dico hos prælatos. b Senſu. c Turbantes noſtra debilitate.

e tudinis Chriſti: † ut iam non ſimus paruuli, fluctuantes, & 4

a Et non circumferamur alio vigente. b Doctrina prauorum eſt quaſi ventus tempeſtatis.

c Factæ. d Pro ſua cæca ſunt.

circumferamur omni vento doctrinæ † in nequitia homi-

a Factæ. Per homines malitioſos in ſe, & ad ſimplicium deceptionem maturos.

b Vt ſub prætextu veritatis magis decipiat trahens ad errorem. c Non ſimus talium ſed ſaci

num † in aſtutia ad circumuentionem erroris. Veritatem 5

a Actu. b Bona, ſecundum doctrinam. b Non ficte, vel ex timore

c Aſſertione fidei. Per membra. d Cooperatione. e In omni ſpirituali dono.

autem facientes in charitate creſcamus in illo per omnia 6

a Nobis prouidens. b Regere potens. c Bene in illo, quia per illum.

d Eccleſia. e Per fidem.

f qui eſt caput Chriſtus, ex quo totum corpus compactum 7

a Vinculis charitatis. b Ideſt, per fidem, & charitatem, quæ iungunt, & faciunt membra 8

Chriſti ſibi inuicem ſubminiſtrare. c Exhibitæ, non ſolum voluntate, ſed ſecundum quod vnumquodque membrum poteſt operari.

& connexum per omnem iuncturam ſubminiſtrationis 9

corporis ſecundum † operationem † in menſuram vniuſ- 10 11

a Augmentat illos, qui ſunt corpus Tendens. b Ideſt, illos qui non ſunt ædificati in ſuam ſocietatem, & hoc totum ex dilectione, quo peracto erit menſura ætatis. 12

g cuiuſque membri augmentum corporis facit in ædificatio- 13

a Non obſecro, ut prius. b Quaſi præcipio. c Sub teſtimonio Dei.

nem ſui in charitate. Hoc igitur dico, & teſtificor in do- 14

A tempore fidei. Viuatis.

mino, † vt iam amplius non ambuletis, ſicut & * Gen- 15

a Scilicet. Quia tranſitoria amant quæ ſuggerit ſenſualitas. A tenebris.

h tes ambulant in vanitate ſenſus ſui, tenebris obſcuratum 16 17

tur, quia vnuſquiſque recipiet ſuā menſurā, quā uel habuit in iuuentute, et ſi ſenex obijt, uel fuerit habiturus, ſi ante eſt defunctus. Ætas uero erit illa ad quā peruenit Chriſtus, iuuenalis, ut circa 30. annos. Aug. Non eſt aūt fas dicere, quod in reſurrectione accedat corpori magnitudo quā nō habuit, nec maiora corpora reddēda ſunt ad modū dominici corporis. periret. n. multū de eis, cum nec capillus periturus ſit. nihil .n. detractū quolibet modo de corpore humano periturum eſt. Ita. n. modificabitur illa in unoquoq; materies, ut aliqd ex eo non pereat. Et quod alicui defuerit, ille ſuppleat q de nihilo fecit qd voluit. Et ſi quid in parte aliqua enormiter abūdauit, per totum ſpargetur. Indecorū quippe nihil ibi erit, ſed quidquid futurum eſt hoc decebit. Reſurgent igitur corpora mortuorum ſine vlla deformitate. neque illa terrena materies quæ diſcedente anima fit cadauer ita reſurrectione reparabitur, ut ea quę dilabūtur quamuis ad corpus redeāt, vnde dilapſa ſunt, ad eaſdem quoque corporis partes vbi fuerunt redire neceſſe eſt, alioquin capillis & unguibus immoderata & indecens magnitudo redderetur.

D

* Ambroſius. Ita elaborandum hortatur, vt perfectio fidei apprehendatur. Cuius hęc ratio eſt, vt Chriſtū perfectū & plenum Deum teneat fides, nec menſura humana metia

C tur, ſed in plenitudine diuinitatis quaſi perfectus Deus habeatur. Nec enim perfectum dicens virum, temporali ętate & mēſura ſignificat, ſed per hoc dictum perfectos nos vult fieri in plenitudine intellectus diuinitatis filij Dei.

* Sedulius. Illud quod commemorauit Apoſtolus de menſura ętatis plenitudinis Chriſti, aut propter aliud intelligamus dictum eſſe, id eſt, vt illo capite populi Chriſtiani accedente, omnium perfectione membrorum ętatis eius menſura compleatur. Aut ſi hoc de reſurrectione corporum dictum eſt, ſic accipiamus dictum, vt nec infra, nec vltra iuuenilem formam reſurgant corpora mortuorum, ſed in eius ętate & robore, ad quam vſque Chriſtum hic perueniſſe cognouimus. Et ideo non eſt dictū in menſurā corporis, vel in menſurā ſtaturæ, ſed in mēſurā ętatis plenitudinis Chriſti.

† 22. ciu Dei, c. 15. 27. 18

e *In menſuram ætatis*. Aug. Nō ait menſurā corporis vel ſtaturę,

f *Chriſtus*. unctus dr̄. Et in ueteri Teſtam. reges ungebātur.

g *Hoc ergo*. Admonet, ut caueāt à cōſuetudine antiq̄ Gētilitatis. Q. Quia deus tot auxilia ad cuſtodiā dedit unitatis, & qua creſcere poteſtis & ei occurretis. ergo dico, nō obſecro ut prius

h *Obſcuratum*. Non parum, & ideo minus mirum, quam de uobis qui eſtis illuminati, & ſpem habetis uitę.

* Chriſoſt. Reuera in uanitate mentis ſuę obtenebratam mentē habent, fornicantur & adulterantur Gręci. Aīas habēt plurimis erroribus refertas, utpote poſſit mihi domū egreſſo primus obuiā fieri talis quiſpiam, vt innumera prorſus mihi mala ſubeundū ſit. Iā ſi famulus ſceleſtus dum calceamenta porrigit, ſiniſtrū primū exhibuerit, calamitates ſūt graues & ignominioſę. Ego ipſe domum egrediens. ſi ſiniſtrum pedē primo promouero, eſt & iſtud calamitatū indiciū. Et ſi rudat aſinus, cantet ve gallus, itē ſi quiſquā ſternutet, aut quicquid tale ſit, nō ſecus quam ſi innumeris vinculis obſtricti eſſent, & vt dixi, quaſi tenebris detenti, nihil non ſuſpicātur ac

NICOLAVS DE LYRA.

archidiaconi, & diaconi Paſtoribus, per quos intelliguntur ſeptuaginta diſcipuli, ſacerdotes curati. Doctoribus autem quicunque exercentes debite actum docendi, ſeu prædicandi. 1 Donec occurram. *Hic conſequenter oſtenditur dictæ diſtinctionis duratio, vſque. ſ. ad iudicium. Tunc. n. terminabitur tempus merendi, & per conſequens promotio inferiorum per ſuperiores ad bonum, & ſic ceſſabunt hæc officia, & hoc eſt quod dicitur,* Donec &c. *i. dicta officia exercebuntur in eccleſia militante,* Donec occurramus omnes in vnitatem fidei, &c. *i. qui ſumus vniti in fide, & cognitione Chriſti.* 2 In uirum perf. *i. occuramus Chriſto venienti ad iudicium qui eſt vir omnino perfectus.* 3 In menſuram ætatis plenitudinis Chriſti. *omnes. n. reſurgent in ætate 33. annorum, quæ eſt ætas plena, & perfecta, & in qua Chriſtus paſſus fuit.* 4 Vt iam non ſimus paruuli. *Nunc enim variantur homines ſecundum diuerſas cogitationes, & actiones & frequenter decipiuntur, & in errorem ducuntur per malorum perſuaſiones, quæ tunc ceſſabunt. Vnde ſubditur.* Et circumferamur omni vento, &c. 5 Veritatem. *Oſtenſa circa corpus Chriſti myſticum diſtinctione membrorum, hic conſequenter oſtenditur connexio eorum. Sicut enim in corpore naturali a capite fit influxus ad alia membra, cauſans ſenſum, & motum, & connexionem membrorum, ſic a capite Chriſto in corpus eius myſticum fit influxus gratiæ, & virtutum faciens connexionem fidelium & mutuam ſubuentionem ad omne opus bonum, ideo dicitur.* Veritatem autem. *ſ. uitæ iuſtitiæ, & doctrinæ.* 6 Facientes in charitate, creſcamus in illo. *i. in Chriſto, quia per opera bona charitas meretur augeri, vt aucta mereatur, & perfici.* 7 Ex quo. *ſ. capite Chriſto.*

8 Totum corpus compactum. *per virtutem fortitudinis.*

9 Et connexum. *per virtutem charitatis.*

10 Per omnem iuncturam. *i. amicitiam, & communicationem fidelium bonam.*

11 Subminiſtrationis. *i. per quam vnus communicat alteri bonū quod habet a Chriſto.* 12 Secundum ope. in &c. uniuſcuiuſque membri. *quia ſecundum gradus membrorum eccleſiæ competūt diuerſis diuerſi actus, & maiores, & minores, ſicut epiſcopis, ſacerdotibus, & religioſis, &c.* 13 Augmentum corporis facit. *ſ. influxus prædictus a Chriſto capite.* 14 Hoc igitur. *poſtquam Apoſtolus reduxit Epheſios ad ſeruandum eccleſiæ vnitatem, hic conſequēter eos inducit ad habendū morum honeſtatem, & primo reſpectu ſui, ſecundo reſpectu proximi, ibi,* Propter quod. *Circa primum inducit eos ad puritatem mentis, & exterioris conuerſationis, per quam bene diſponitur homo reſpectu ſui, di.* Hoc igitur dico, *quod ſequitur.*

15 Vt iam amplius. *fidem Chriſti non habentes.* 16 Ambulant in uanitate. *i. innitentes ſapientiæ terrenæ,* quæ eſt animalis & diabolica, Iacob. 3. 17 Obſcuratum habentes. *quia uitia & maxime carnis, cauſant hebetudinem mentis,*

Abierunt

A ac metuunt,quibuſuis mancipijs ſeruil ores facti. Itaque ne nos tales ſimus, ſed his omnibus deriſis, ac ſpretis, vt qui in luce viuimus,atque in cœlo conuerſamur.

✱ Amb. Manifeſtato creatore, & ratione oſtenſa quam ſequi debeat creatura (in fide Dei duntaxat) conteſtatur illos in Deū, vt nō aliter incedant, vel ſentiant quam docētur ne ſimiles gentil.b. inueniantur qui nec fidem recipiūt, nec conuerſationem, q̃ mandat lex, obſcurum habentes ſenſum, nec contēplentur diuini nominis veritatem. Vana.n. ſectantes quæ ſunt idololatria, inſtigātur a diabolo, ne vnius Dei iter icedāt
B vt ſocios illos ſuæ perditionis efficiat.

a *A vita Dei*. Auguſ. Duæ ſunt vitæ, vna corporis, altera animę. Et ſicut vita corporis eſt anima, ſic animæ vita eſt De⁹. Et quō ſi anima deſerat, morit̃ corpus: ſic anima moritur, ſi deſerat Deus. Anima recedens a luce iuſtitiæ, quanto magis quærit quod inueniat contra iuſtitiam, tanto plus repellitur a lumine veritatis,& in tenebroſis demergitur.

b *Deſperantes*. Vel indolorij, quod ex Græco trahitur. i. de peccato non dolentes.

✱ Amb. Gentiles futuræ reſurrectionis deſperatione cæcitatem cordis habere ſignificat. Quaſi.n. vltra non futuri vitam ſuam contaminant turpiſſima operatione, nolentes ſe ſubijcere legi fidei, quę prohibet voluptatem propter ſpem vitæ futuræ, quam ſi idcircò ridendam cenſent, vt iure deoneſtare ſe, & aliena appetere auida cupiditate videantur, quaſi poſt hanc tranſpunctionem nulla ſit vita.

✱ Primaſius. Neceſſe eſt, vt qui de futura (vita) deſperant, præſentibus hæreant voluptatibus, ſicut in libro Sapientiæ dicitur ex perſona eorum, qui animam in aere diſſolui præſumpſerant, venite, & fruamur bonis quæ ſunt, &c.

c *Sicut veritas*. Hoc iō dicit, quia ſunt quidam in eccleſia qui ſub nomine Chriſti nō ſequunt̃ veritatē q̃ Chriſtus docuit.

d *Deponite*. Non iubet, vt corpus deponatur, ſed vt vita in melius mutetur.

Amb.

Naturalem. a Sine ſpe immortalitatis. b A Deo qui eſt vita animæ. Quia Deus deſerit eos. c Quia ignorant vitam Dei.

a habentes intellectum, alie[a]nati a vitā[b] Dei per igno[c]rantiam 1

a Permanens b Quia Prædicationi oculos clauſerunt. Alij duritiam. c Etiam pro ſua turpitudine.

b qu[a]æ eſt in illis, pro[b]pter cæcitatem cordis ipſorum. qui[c] † de- 2

a De futura vita. b Per voluntatem. c Fornicationis. d Et deinde tradiderunt ſe.

ſpera[a]ntes ſemetipſos tradide[b]runt impu[c]diciriæ in ope[d]ratio- 3

a Vt nihil omnino quod immundum ſit prætermiſerint. b In vehementi, & inſatiabili deſiderio. Vel per ſe de alio uitio. Alij auaritiam. Gentes ita ambulant. 4

nem immu[a]nditiæ omnis in auaritia. Vo[b]s autem non ita

a Imitandum eſſe. b Eius prædicationem intellexiſtis, vel cum interius loquentem ita audiuis, quod ſitis edocti veritatem. 5 6

didiciſtis Chriſtu[a]m, ſi tamen illu[b]m audiſtis, & in ipſo edo- 7

a Hanc.ſ. Vt deponatis. Alias deponere. 8

c
d cti eſtis, ſicut eſt veritas in Chriſto Ieſu † De ponite vos ſecū- 9

Non ſecundum ſubſtantiam, ſed ſecundum conuerſationem. a Etſi delectetur. 10

e dum priſtinam conuerſationem veterem hominem, qu[a]i 11

a Etiam non ſolum ſecundum opera, & ideo deponite etiam deſideria, quæ veniunt ab errore, vel ducunt in errorem. Quotidie. 12

corrumpitur ſecundum de[a]ſideria erroris. † Renouamini 13

a Per ſpiritum ſanctum qui ducit rationem, vel mente ſpirituali. Id eſt ſpiritu qui eſt mens. b Opere. c Chriſti ſimilitudinem. 14

f
g autem ſpiritu[a] mentis veſtrę, & induite[b] nouum hominē, qui

a Humana natura, ſed Dei potentia. b Communi operatione, omnibus bona præſtando. c Perfecta. Non hypocriſis. 15

h ſecundū Deū creatus eſt iu[b]ſtitia, & ſanctitate ve[c]ritatis. † Pro- 16

Quia vetus deponendus eſt. a Quia nouus induendus eſt.

pter qđ deponentes me[a]ndaciū, loqmini veritatē vnuſquiq; 17

Quouis homine, a Quod decet, b Subſeruiendo. 18
c Quin irritus tolero quod vitari non poteſt, ſed de ira ne ueniatis ad actum peccati, & ipſa non duret uſque ad occaſum ſolis. 19 20

i
K cū proximo ſuo: quo[a]niā ſumus inuicē[b] mēbra. † Iraſc[c]imini, 21

D Ambr. Homo.n. interior ſi vitia priſtina ſequitur, vetus dicitur. Si autem in nouitate vitæ ambulat, alienus a ſeculari errore nouus dicitur. Eo igitur corrumpitur, quo veteraſcit. Ideo ait. *Deponite vos*. i. vetuſtatem, qua homo interior fit vetus, & corrumpitur.

c *Veterem*. Nonnulli putant, quod verus homo corpus ſit, & nouus anima. ſed corpus exterior homo ē, anima interior, & in interiori agitur, hæc vetuſtas, & nouitas. †propter †poſtea quam d lere deſierunt.

f *Spiritu mentis* Aug. de trini. Non ibi duas res intelligi voluit, quia ſi aliud ſit mēs, aliud ſpiritus mētis. Sed qa mēs ſpiritus eſt. Simile dictum eſt. *In expoliatione corporis carnis*, i. carnis quæ corpus eſt. Spiritu mentis, Augu. ſuper Gene. Mens, vel ratio, vel intelligentia imago Dei eſt, qua præeſt homo cæteris. qui creatus in agnitione Dei, poſtquam peccato deſiuit, in eadem renouatur vt incipiat illa imago ab illo reformari, a quo formata eſt. lib.14 c.26 E Colo.2.b lib.3 c.20. & lib.6.c.24.27. & 28 & li. de ſpiritu, & anima cap.10

✱ Chryſoſt. Renouari eſt, quando quod inueterauit, aliud ex alio factum renouatur. Itaque eadem quidem permanet ſubſtantia, & idem ſubiectum, mutatio vero fit circa accidens. Quemadmodum vnum quidem, & idem eſt corpus, tranſmutatio vero fit iuxta id quod accidit, ita & hic. Quomodo autem fit renouatio? In ſpiritu inquit, mentis veſtræ. Itaq; ſi veterem actum quiſquam habuerit, nihil proficiet. Actus.n. veteres non feret ſpiritus. †Pſal.4.a

g *Qui ſecundum*. Cōceptus eſt.n. in vtero uirginali, opere ſpiritus ſancti de ſemine mulieris ſine ſemine uiri, hoc nouum fuit. Vnde Ier. *Nouum faciet dominus ſuper terram. Mulier circundabit uirum in gremio vteri ſui.* Ier. 1.d

Vel. *Secundum Deum*. i. ad imaginem Dei creatus in iuſtitia, & ſanctitate, quæ peccando perdidit.

h *Propter quod*. Exequitur partes ueteris, & noui hominis.

F i *Cum prox*. Etiā Gētili, qa oīs hō proximus cōditione primę natiuitatis, uel ſpe conuerſionis oīs debet putari proximus. Aug. l. cont. mendac. ca.6

K *Iraſcimini*, i. indignamini uobiſipſis tanta uehementia, ut peccare deſiſtatis, qa ſuper hāc irā nō occidit ſol iuſtitię, ſed Zach. 8.c Aug. in pſal.4

potius

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Alienati a via*. quę non excuſat, ſed magis aggrauat, inquantum eſt per propriam malitiam acquiſita.

2 *Qui deſperantes*. ſe poſſe vitia dimittere propter habitum prauum acquiſitum, & inclinantem per modum naturæ. propter quod tales ſe exponunt ſine freno carnalibus vitijs, ideo ſubditur. 3 *Semetipſos*. Quantum ad inhoneſtatem ſenſuum, vt aſpectibus, oculis, tactibus impudicis.

4 *In opera*. quantum ad præparationem operis.

5 *Immunditiæ*. ſ. animę, & corporis. Aliter poteſt exponi. *Qui deſperantes, &c.* ſ. de præmio in alia vita, ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ propter quod in perſona talium dicitur. Sap.2.a. *Nos ex nihilo nati ſumus, & poſt hoc erimus quaſi non fuerimus, &c. Venite ergo, & fruamur bonis quæ ſunt, &c.* Sequitur. *Nullum pratum ſit quod non pertranſeat luxuria noſtra, &c.* Et qa pecunia miniſtrat materiam, ſeu facultatem talibus vitijs, ideo ſubditur. 6 *In auaritiam*. per quam illicite acquiritur pecunia. 7 *Vos autem*. i. euangelium Chriſti, quod docet contrarium. 8 *Si tamen illum*. i. intellexiſtis.

9 *Et in ipſo*. non ſolum ſpeculatiue, ſed etiam practicè.

10 *Sicut eſt veritas*. qui cœpit facere, & docere, Act. 1.a. ideo ſubdit, 11 *Deponite vos ſecundum*. i. relinquite vitia, in quibus fuiſtis tempore Gentilitatis.

Vete-

12 *Veterem hominem*, i. Adam, qui dicitur deponi, quando reſiſtitur inclinationi carnis corruptæ ab Adam contractæ.

13 *Qui corrumpitur*. i. licet delectetur ſecundum carnem, corrūpitur tamen vitijs ſecundum mentem, & etiam ſecundum carnem. Dediti.n. carnalibus vitijs citius moriuntur cæteris.

14 *Renouamini autem ſpiritu*. i. in ſpiritu, qui eſt in vita mentis veſtræ.

15 *Et induite nouum hominem*. i. Chriſtum per ipſius imitationem.

16 *Qui ſecundum*. ſecundum humanam naturam.

17 *Iuſtitia, & ſanctitate*. quia non fuit in eo duplicitas aliqua, vel hypocriſis. 1. Pet. 2. d. Qui peccatum non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius.

18 *Propter quod*. Hic conſequenter Apoſtolus informat de moribus reſpectu proximi. Ad quem ſe bene habet homo per veritatem in ore, zelum bonum in corde, largitatem in manu, & benignitatem in affectu primum ponit di. *Propter quod deponentes mendacium*. per quod proximus defraudatur.

19 *Loquimini*. per quam cum eo recte viuitur. 20 *Quoniam ſumus inuicem membra*. propter quod debemus nos mutuo iuuare. Conſequenter ponit ſecundum di.

21 *Iraſcimini*. ira per zelū, quæ nō eſt cōtra naturā, ſed contra eius uitium. Sed qm̄ in hoc menſura rationis de facili exceditur,

potius illi irradiat. Iraſcimini. Amb. Quod eſt naturalis motus animi contra peccantes, ſed ne modum excedendo peccetis aſperius arguendo, vnde Salomo. *Noli eſſe nimis iuſtus qui perit in iuſtitia ſua.* Temperanda eſt ergo iuſtitia, vt & Deus ſuffert iniquos, vt aliqui ex eis corrigantur.

Eccl. 7. c.

a Vobis de præteritis peccatis, quod eſt pœnitere. b Vlterius peccare deſinite. c Splendor rationis, vel Deus, ne per iram quaſi per . . . interceptum . . . vobis.

a & nolite peccare. Sol non occidat ſuper iracundiam veſtrã.

a Ideſt ſi quis etiam irrerit, quod eſt tentatio diaboli. b Perſeuerando in ira. c Aliæ partes veteris hominis. d Alieno . . . qui auferat.

b †Nolite locum dare diabolo. Qui furabatur, iam non furetur: magis autem laboret †operando manibus ſuis, quod bonum eſt, vt habeat vnde tribuat neceſſitatem patienti.

a Non ſolum per terroſ. b Non praua opera ſed . . . a Non tantum vnde viuat, ſed etiam. Aliis . . . Etiam.

a Etſi fuerit corde conceptus b Nec bonus inutiliter dicendus

c Omnis ſermo †malus ex ore veſtro nõn procedat, ſed ſi quis bonus eſt, ad ædificationem † fidei, vt dét gratiam audiẽtibus.

a Ita opportune, & circunſpecte procedat. b Ideſt vt ſit gratus audientibus. a Gaudet ſi de eo proficimus, aliter triſtatur, ideſt . . . b A vobis per mala opera fugando. c Quia ipſe eſt. In cuius gratia. d Quaſi cera ſigillo forma nominatis vobis impreſſa.

d Et nolite contriſtare ſpiritumſanctũm Dei, in quo ſignati eſtis in die redemptionis.

Ideſt in die baptiſmi. Et. a Dictis, & factis mordacibus. b Subitus furor.

e Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, &† blaſphemia tollatur a vobis cum omni malitia.

a Quæ eſt ſi minor ſublimatur. De ira venit. b De indignatione quaſi vox inſani. Contentio. c De clamore. Vbi falſa de Deo dicuntur. d Quia illis preſſis poterat malum in corde teneri, ſubdit. a Cordis. ¶Quia perniciem poſſent præſtare. ¶In Deum. & in ſanctos. b Partes noui hominis proſequitur. c Largi de facultatibus veſtris. d Affectu, & compaſſione mentis.

f † Eſtote autem inuicem † benigni, miſericordes, donãtes inuicem, ſicut & Deus in Chriſto donauit vobis.

¶Etſi non eſt quod dent. a In uos commiſſa, alioquin Deus repetet dimiſſa, ſicut in euangelio de ſeruo nequam legitur ¶Per Chriſtum.

†Iac. 4. b
†operando

†ſpureus

A ✻ Sedulius. Euidenter hoc dicit vitijs, & furori veſtro, ne conuenientibus vobis ſol iuſtitiæ Chriſtus incipiat ꝓpter iracũdiam veſtram mentibus obſcuratus occidere, & diſcedẽte illo locum diabolo in veſtris cordib. præbeatis.

B * Primaſ. Non mẽtem ira inebriet ſed ſeueritas diſpenſetur, nec tuam iniuriam, ſed fratris animaduerte peccatũ. Vel iraſcimini vobiſcum, in aliquod præuenimini.

Aug. in pſal. 97. & 57
†maledicẽtia.
†Col. 3. b

a *Sol non.* Vult vt ira non duret, quia ſi durat, datur occaſio diabolo. iratus, n. male cogitat, & ſic ſe diabolus inſerit, vt mala peragat. Sol non occi. Chriſtus mentem non deſerat, qui cum ira nunquam habitat.

Portæ diaboli duæ.
Aug. ſerm. 72. de tem. & in pſal. 41.
1. Pet. 5. b

b *Nolite locum.* Aug. in pſal. 60. Duæ ſunt portæ, quib. diabolus intrat, cupiditas, & timor de terrenis. Eiſdem in contrarium verſis Deus intrat. Illi ſunt claudendę, iſti aperiendæ. ✻ Chryſ. Per iram inuicem impugnare, eſt locum dare diabolo. Oportet. n. omnes pariter eſſe mutua compactione cõſtipatos, & ſimul illi reſiſtere. Quemadmodum (.n.) quãdiu lapides bene compacti ſunt, nihilque vacuum inter ſe habent, firmi & infracti perſtant, ſi vero vel foramen acus duntaxat quod vtrunque penetret, aut ſciſſuram, quæ capilli locum habeat, fieri contigerit, omnia diſſoluuntur, ac pereunt, ita & diabolus, donec compacti quidem ac bene compoſiti fuerimus, nihil ſuorum omnino poterit inferre.

C c *Omnis ſermo, &c.* Amb. In Dei namque ſeruo omnia bona debẽt videri, nec ex aliqua parte puritas eius dẽt maculari.

d *Et nolite.* Per inobedientiam prędicatorem veritatis, quod eſt ſpiritum ſanctum contriſtare quantum a vos. Quod nõ debetis in quo vos quaſi cæra ſignati eſtis imagine vobis relicta. Vel eſtis ſignati. i. diſcreti a malis. Nolite contriſt. ſpiritumſanct. Aug. Spiritusſanctus in ſe immutabilis, ſed in ſanctus facit gaudere de profectibus aliorum, triſtari de lapſibus, quod venit ex charitate quam facit, & ideo dicitur contriſtari, quia hoc facit in ſuis. Vt Deus dicitur ſcire, quando ſcire facit, & requieſcere ab operibus, quæ valde bona fecerat, quando facit requieſcere, cũ bona opera fecerimus.

* Primaſius, & Sedulius. Non quod ipſe ſpiritusſanctus ſuſtineat triſtitia contriſtari poteſt, cum habeat æternam atque incommutabilem beatitudinem, ſed quia ita in ſanctis habitat, vt eos impleat charitate qua neceſſe eſt, vt homines eo tempore gaudeant profectu fidelium, & bonis operibus. Et ideo neceſſe eſt, vt etiam contriſtentur lapſu, vel peccatis, de quorum fide, & pietate gaudeant, quę triſtitia laudabilis eſt, quia venit ex dilectione, quam ſpiritus ſanctus infudit. Propterea & ipſe ſpiritusſanctus dicitur contriſtari ab eis, qui ſic agunt, vt eorum factis contriſtentur ſancti, non ob aliud, niſi quia ſpiritum ſanctum habent, quo dono tam boni ſunt, vt eos mali conſtriſtificent, hi maximè quos bonos fuiſſe, ſiue nouerunt, ſiue crediderunt, quæ perfecto triſtitia non ſolum non culpanda verumetiam præcipuè laudanda, atque prædicanda eſt.

e *Omnis amaritudo.* Amb. Hæc etiam ſi fiant accedentibus cauſis, tamen temperanda ſunt.

f *Blaſphemia.* Aug. Eſt per quam de ipſo Deo falſa dicuntur. Et ideo peius eſt blaſphemare, quam peierare, quia peierando falſæ rei adhibetur teſtis Deus. Blaſphemando de ipſo Deo falſa dicuntur.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

propter quod legitur de Platone, quod ſeruum ſuum peccantem tradidit alteri puniendum, ne ipſam menſuram rationis iratus excederet. ideo ſubditur.

Plato iraſci noluit.

1 Et no. peccare. *menſuram rationis excedendo.*

2 Sol non oc &c. *quaſi dicat ſi ira menſuram rationis aliqualiter excedat, tamen cito tranſeat, Tertium autem ponit di.*

3 Qui fu. *ante conuerſionem de Gentili errore.*

4 Iam non fu. *Chriſtianitatis tempore.*

5 Magis autem la. *diligenter, & ſtrenue.*

6 Vt habeat, &c. *non ſolum ad ſufficientiam ſuam, ſed etiam ad releuandam proximi indigentiam.*

7 Omnis ſer. *Hic conſequenter ponit quartum di.* Omnis ſer. malus, &c. Ex abundantia. n. cordis os lo. *Mat. 12. c. & ideo ſermo malus non procedit ex corde benigno.*

8 Sed ſi quis. *ſ. ſermo exeat de ore veſtro.*

9 Bonus. *ſupple ſit.*

10 Ad ædificationem fidei. *i. fidelium, ideo ſubditur.*

11 Vt det gratiam audi. *i. vt ſit eis gratus. Et quia debet homo magis uitare offenſam Dei quam hominum. ideo ſubditur.*

12 Et no. con. ſpiritumſan. Dei, *ipſum peccatis veſtris ad iracundiam prouocando.*

13 In quo ſigna. eſtis. *per ſacramentum baptiſmi, in quo character imprimitur.*

14 In die redemptionis. *Licet. n. dies redemptionis humanæ generaliter ſit dies paſſionis Chriſti, quia tamen in baptiſmo effectus eius paſſionis applicatur plenarie cuilibet baptizato ſpecialiter, ideo dicitur tunc dies redemptionis ſuæ. Et quia baptiſmus dicitur nouæ regeneratio, & per conſequens totius malignitatis ablatio, ſubditur.*

15 Omnis amaritu *quantum ad rancorem, & odium.*

16 Ira. *quantum ad vindictæ appetitum.*

17 Et indi. *quantum ad duritiam faciei.*

18 Et cla. *quantum ad contentionem contra proximum.*

19 Et blaſ. *contra Deum.*

20 Tollatur a vobis. *in Chriſto renouatis.*

21 Cum omni mali. *vt ſic generaliter omne vitium excludat Et per oppoſitum concluditur.*

22 Eſtote autem inuicem men. *bona communicando.*

23 Miſericordes. *mutuam indigentiam releuando, & in m. compatiendo.*

24 Donantes inuicem. *offenſas remittendo.*

25 Sicut & Deus in Chriſto. *i. per Chriſtum.*

26 Donauit vo. *remiſſionem peccatorum.*

CAP.

ADDITIO.

In c. 4. vbi dicitur in poſti. Ex quo. ſ. capite Chriſto totum corpus compactum.

Totũ corpus, ſ. Chriſti myſticũ eſt compactũ per virtutẽ fidei, quia inquantũ fides eſt vna, oẽs fideles efficiuntur vnũ corpus, et ꝑ fidẽ interiorẽ, ſicut corpus humanũ et ſine anima eſt vnũ corporis organici integritate, & connexũ ꝑ virtutẽ charitatis, q̃ eſt forma fidei, ꝑ q̃ corpus eccleſiæ ani-

latur fidei: per quam corpus eccleſiæ aſſimilatur corpori organico animato per omnem iuncturam ſubminiſtrationis, quia ſicut in corpore humano organico per iuncturas diſtinguũtur membra ſecundum diuerſa officia, ſic in corpore Chriſti myſtico diuerſa membra eccleſię diuerſis operationibus deputantúr, de quo ſubdit, ſecũdum operationem menſuram vniuſcuiuſque membri.

R E P L I C A.

In c. 4. vbi Apoſtolus probat connexionem membrorum eccleſiæ ad vnũ caput, q đ eſt Chriſtus, ita & poſtil. exponit. Burg. aũt volẽs aliquid ſpecialitatis dicere, dicit totũ corpus Chriſti myſticũ cõpactũ per virtutẽ fidei, quia inquantũ fides eſt vna, oẽs fideles efficiuntur vnum corpus, ẽt per fidẽ informẽ, ſicut corpus humanum ẽt ſine anima eſt vnũ. Sed illa Burg additio vř erronea. Nã error vř dicere Chriſtum fore partẽ corporis myſtici inanimati, quia ꝑ ſolã charitatẽ, q̃ eſt forma, & anima fidei, Chriſtus cõiungit mẽbris, & mẽbra Chriſto. Fides n. informis nõ facit aliquẽ eſſe mẽbrum Chriſti, nec mẽbrũ eccleſiæ niſi ſcđm quid, vel verius putridũ, quia per fidẽ informẽ quiſquis eſt in eccleſia, eſt in ea ſolũ numero non tñ merito. Sicut igit a ſcđm quid ad ſimpliciter nõ valet argumentũ, ita ẽt ſcđm fidẽ informẽ non dř corpus Chriſti cõpactum, niſi ſcđm quid. Sicut homo mortuus non dř homo, niſi cum determinatione diſtrahente.

CAP. V.

a IN odorem ſuauitatis. Aug. Si Chriſti mors Deo fuit ſuauis odor ergo mortem eius libenter accepit. Nõ ergo peccauerũt qui illum crucifixerũt. Sed non eſt ita, quia iniuſtè iuſtũ occiderunt. Qui patris eſt ſua uoluntate oblatus eſt, ſicut & Iudas quid habet niſi peccatum in tradendo Chriſtum? Niſi tamen ſe traderet Chriſtus nõ eum traderet Iudas. Tradidit Iudas Chriſtum, tradidit ſe Chriſtus. Sed ille agebat negocium ſuæ vẽditionis, iſte noſtræ redẽptionis. ideo ille impiè deliquit, hic miſericorditer egit.

✻ Chryſ. Vides qđ pro inimicis pati, odor ſit bonæ fragrantiæ, victima acceptabilis? Quod ſi mortuus fueris pro illis, tum demum eris victima. Iſtud. ſ. eſt imitari Deum. ✻ Primaſ. et Seduli. Suauiſſimus Deo odor eſt charitas.

b Auarus. Auaritiã idololatriæ æquat, quia illum auarum ſignificat cuius Deus nummus eſt, vel quia res Dei quas Deus vult ſeruire indigentibus vſurpat ſibi, et recondit, et Deo ꝓfert. ſicut idololatria Dei honoriſicẽtiam. * Primaſ. et Seduli. Auarus dũ ſolidos ſeruat, et pecuniæ famulatur, de qua nec ſibi nec alijs proſpicit, vtique effigiẽ humanam colit, modũ ſimulachrorũ non incongruè idolis ſeruire dicitur.

Amb. Vel auarus eſt adulter, qui ſibi res alienas vſurpat. i. alienam uxorem.

c Inanibus verbis. Omnes eorũ rationes

Aug. lib. 50. hom. homil. vltima.

†urbanitas facetia, aut lepos.

†qui eſt idolorum cultor

C A P. V.

Et quia Deus donauit. Nunc, Inuicem vobis condonando. Tunc filij chariſſimi.

ESTOTE autem imitatores Dei, ſicut filii 1

a Operum exhibitione. Non ſolum condonetis, ſed. b Ponentes animas pro fratribus ſi opus eſt.

chariſſimi, & ambulate in dilectione, 2

a Ita ſyncerè.

ſicut & Chriſtus dilexit nos, & tradi- 3 4

a Dum iniuriatus eſt ſputis, colaphis, & huiuſmodi

dit ſemetipſum pro nobis, oblationẽ 5

a Dum occiſus in cruce. b Quia pro iuſtitia occiſus. De quo dicebatur in lege. c Cum liberis a viro.

a & hoſtiam in odorem ſuauitatis. Fornicatio autem, & om- 6

a Incontinentia ad libidinem pertinens, quocunque modo fiat. b Immoderata cupiditas habendi. Nec ſuſpitio ſit in vobis. 7 8

nis immundicia, aut auaritia, nec nominetur in vobis, ſicut 9

a Vt in oſculis, amplexibus. b Vt per blanda uerba. c Quæ à ſtultis curialitas dicitur: quæ riſum mouere ſolet. 10

decet ſanctos, aut turpitudo, aut ſtultiloquium, aut † ſcur- 11

a Ad vtilitatem. Quamuis magno labore agatur. b Nominetur in vobis. 12

rilitas, quæ † ad rem non pertinet: ſed magis gratiarum a- 13

a Mentis ratione, b Quod ſcripturæ inde dicunt. 14

ctio. † Hoc autem ſcitote intelligentes, quod omnis forni- 15

b catot, aut immundus, aut auarus, † quod eſt idolorum ſer- 16

a Quod eſt patris, & filij.

uitus, non habet hæreditatem in regno Chriſti, & Dei.

a Contra hoc b Promittens impunitatem ex miſericordia Dei, vel prædicans naturalia; vt pſeudo, qui bona dicunt, & non faciunt. 17

c Nemo vos ſeducat inanib. verbis, propter hoc enim venit 18

a Diaboli, de quibus diffidimus, vel qui diffidunt. 19

ira Dei in filios † diffidentiæ. Nolite ergo effici partici- 20

Similes a Et ideo non mirum ſi tunc hæc mala in uobis. b Per ignorantiam peccantes. 21

pes eorum. † Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem 22

23

NICOLAVS DE LYRA.

C A P. V.

ESTOTE autem, &c. Poſtquam Apoſtolus inſtruxit Epheſios in moribus verbo, hic conſequenter idem facit Saluatoris exemplo. Et primo proponit exemplum imitabile, di.

1 Eſtote autem imitatores, &c. q.d. aliter eſſetis filij degeneres, & per conſequens à Deo reprobandi.

2 Et ambulate. Hic conſequenter inducit Epheſios ad imitandum Chriſtum qui eſt exẽplar verum, & primò in feruore charitatis, ſecundo in decore ſanctitatis, ibi. Fornicatio. tertio in ſplẽdore cognitæ veritatis ibi. Videte itaque. Circa primum dicit. Et ambulate in dilectione. procedendo per bona opera ad augmentũ charitatis. 3 Sicut & Chriſtus dilexit nos. Ly ſicut, non importat æqualitatem, ſed quandam conformitatem.

4 Et tradidit ſemetipſum pro nobis. q.d. ita debemus in neceſſitate pro ſalute fratrum animas ponere.

5 Oblationem, & hoſtiam. Deo in cruce.

6 In odorem ſuauitatis. Fuit. n. illa oblatio Deo acceptiſſima: quia proceſſit ex maxima charitate.

7 Fornicatio. Hic conſequenter inducit ad imitandum Chriſti munditiam, ſecundo circa hoc remouet errorem, ibi. Nemo vos ſeducat. Circa primum dicit. Fornicatio autem. quæ eſt concubitus ſoluti cum ſoluta.

8 Et omnis immunditia. vt per hoc includantur omnia ad vitium luxuriæ pertinentia.

9 Aut auaritia. i. immoderata concupiſcentia pecuniæ. (Vnde dicitur auarus, quaſi auidus æris.

10 Nec nominetur in vobis. i. ſic a talibus ſitis elongati, quod non poſſitis in aliquo notari.

11 Sicut decet ſanctos. i. Chriſtianos qui dicuntur ſancti, quaſi ſanguine tincti, quia Chriſti ſanguine redempti.

12 Aut turpitudo. in diſſoluto geſtu.

13 Aut ſcurrilitas. i. iocularitas.

14 Quæ ad rem non pertinet. i. nihil valet, ſed magis nocet. Si enim dicatur verbum iocoſum propter cauſam aliquam recreationis honeſtam, non nocet, ſed magis valet ad recreationem ſpirituũ. Vnde & 4. Ethi. circa hoc ponitur a Philoſopho quædam virtus quæ dicitur eutrapelia, qua aliquis ſcit conuertere dicta, vel facta ad ſolatium honeſtum.

15 Sed magis gratiarum actio. Deo, & hominibus de beneficijs acceptis. Conſequenter prædictorum vitiorum ponit cauſam, dicens. Hoc autem ſcitote intelligentes. Et patet litera hoc excepto.

16 Aut auarus, quod eſt idolorum ſeruitus. non propriè, ſed ſimilitudinariè, quia de cenſu facit Deum ſuum, ipſum cæteris præponendo. 17 Nemo. Hic conſequenter remouet errorẽ. Dixerunt. n. aliqui, quod prouidentia Dei non ſe extendat ad actus humanos, in quorum perſona dicitur Iob 22. c. Circa cardines cæli perambulat, nec noſtra conſiderat. & per conſequens non punit facta hominum, nec remunerat. Hunc errorem remouet di. Nemo vos ſeducat inanibus verbis. Dicere. n. quod prouidentia Dei non ſe extendat ad actus humanos, eſt multum inane, quia ſequeretur ipſum multa ignorare, quæ ſcimus nos, quod eſt inconueniens, ſicut arguit philoſo. 1. de anima contra Empedoclem.

18 Propter hæc enim. quia aliqui credebant Deum facta hominum non punire, nec remunerare.

19 Venit ira Dei. i. eius vindicta.

20 In filios diffidentiæ. i. ſuper illos qui diffidebant de diuina remuneratione, vt dictum eſt, & tales videntur fuiſſe illi qui perierunt in diluuio.

21 Nolite ergo effici participes eorum. in culpa, ne ſitis ſocij in pœna.

22 Eratis. n. aliquando tenebræ. i. inuoluti ignorantia tempore Gentilitatis. Et dicit tenebræ in abſtracto, ad deſignandum magnitudinẽ erroris, ſicut de homine multum largo dicitur, quod eſt ipſa largitas q.d. Apoſtolus. Non eſt mirum ſi tunc eratis inuoluti enormibus peccatis.

23 Nunc autem. ideſt, poſt conuerſionem veſtram ad Chriſtum, eſtis.

nes ſunt inania verba, ſructu vacua ad ſupplicia trahentia.
A a *Fructus e.* Hinc autem opera ſunt fructus, & opus lucis.
b *Et iuſtitia, &c.* Vel iuſtitia, & veritas ſunt partes bonitatis. Et eſt ſenſus. *In omni boni.* & pro id eſt, *iuſtitia, & veritate.*
c *Redarguite.* Vt alibi ait Apoſtolus. Hoc agite, ut fortis terribiliter perſonet increpatio, & intus lenitatis teneat dilectio. Duo contingit, vt. ſ. non communicent cõſentiendo, & redarguant. His. n. duobus modis non te maculat malus, ſi non conſentis, etſi redarguis. Vtrunq; complexus eſt Apoſtolus, dicens. Nolite communicare, nolite conſentire, laudare et approbare. Et quia parum eſt nõ conſentire addit. Magis autẽ redarguite. i.
B reprehendite, corripite, coercete. Et eſt ſenſus. Non ſitis conſentientes malis approbando, neque negligentes arguendo, neque ſuperbientes inſultanter arguendo.
d *Omnia autem.* Sed redarguenda ſunt, quia ſic manifeſtantur ſæpe per confeſſionem & pœnitentiam: & iõ arguendum eſt, quia quod ſic manifeſtatur, vertitur in lumen. vel illi mali manifeſtãtur ſibijpſis, quod mali ſunt, & ideo arguẽdi, quia ſic incipiunt eſſe lumen. Vel redarguite. *Omnia autem, &c.*
e *Omne enim quod ma.* i. malus cum ſibi innote ſcit eſſe malus.
✱ Ambr. In manifeſto ambiguitas non eſt, neque excuſari poteſt quod palam delictum eſt. Sicut. n. apparẽte ſole diem eſſe negari iam non poteſt, ita nec manifeſto peccato obiurgatio falſa videri.
✱ Primaſius. Sicut ad Corinthios ait, Occulta etiam cordis eius manifeſta fiunt.
f *Lumen eſt.* i. per pœnitentiam incipit conuerti in bonum.
C *Lumen eſt.* i. non ambiguum, nec poteſt excuſari, quod palam dictum eſt.
g *Surge.* per confeſſionem. *Et exurge.* per ſatisfactionem. Amb.

†ſpiritus.
†enim
†enim
†Ex pergiſcere.
Aug tract. 18 in Iob.
†Ro. 12. a
1. Teſ. 4. a.
† occaſionem opportunitatem.
Aug. in pſ. 61.

a Ex diſcretione bene operantes, & iuſtificati per fidem, & baptiſmum. & filij Dei per adoptionem, qui eſt lux vera. b Non in vobis. c Et ideo. d Scilicet vitæ. vt filij dei: honorum operum, refulſi, ſancte, & immaculate. e Quia hæc opera ſunt lucis

a lux in domino, ut filij †lucis ambulate. Fructus enim lucis 1 2

a Scilicet viuere b Vt bonis viuis. c Pro terminis quod iuſtum eſt faciatis. d Vt vera loquimini. e A iudicio probantes, & ratione diſcernentes. f Q. Opera veſtra ita ſint circumſpecta, vt bene placeant Deo 3 4

b eſt in omni bonitate, & iuſtitia, & veritate: probãtes quid 5

a Vt filij lucis ambulare. b Vt cum bonis ſit pars malorum. A malis corde diſiungamini, non corpore. 6

ſit beneplacitum Deo. Et nolite communicare operibus 7 8

Alias odioſum. a Non negligentes in corrigendis veſtris. Leni tamen animo. b Nolite communicare. 9

c infructuoſis tenebrarum, magis autem redarguite. Quæ 10

Non communicatis, nec debetis. a Id eſt, in cogitatione. Loco non palam. In hoc apparet quod turpia. b Non ſolum facere c Praſer impuli.

d enim in occulto fiunt ab ipſis turpe eſt, & dicere. Omniã 11

a Ab illuminatis. Sanctis, & bonis hominibus qui filij lucis. b Sibijpſis quod mali ſunt. Ante neſciunt. c Malus praſertim. 12

e †autem quæ arguuntur, à lumine manifeſtantur. Omnẽ 13 14

a Sic. Per confeſſionem, & pœnitentiam. b In lumen vertitur quia bonum eſt, quod peccatum per pœnitentiam, & confeſſionem manifeſtetur. c Scilicet quia fit lumen quod manifeſtatur.

f † autem quod manifeſtatur, lumen eſt. Propter quod 15

a Spirituſſanctus per me. b Torpes, & neſcis te in peccatis. Oblitus Dei. c A futura damnatione. d Hic per fidem, & in futuro per ſpeciem. 16

g dicit: † Surge qui dormis, & exurge a mortuis, & illu- 17

a Qui eſt ſol iuſtitiæ. b Quia prodeſt redarguere. c Quo moderamine. 18

minabit te Chriſtus. † Videte itaque quomodo † cautè 19

a Viuendo, & redarguendo b Inſipienteri. c Scilicet in omnibus prouidentes. d Præparantes opportunitatem ſeruiendi Deo, & uacandi diuinis, quod neceſſe eſt: quia hodie ſunt mali homines,

ambuletis. Non † quaſi inſipientes, ſed vt ſapientes, re- 20

a Id eſt, in hac uita multa occurrunt impedimenta Quia mali dies. 21 22

h dimentes † tempus, quoniam dies mali ſunt. Propterea 23
i

a Inconſiderati. b Quærite quid Deo placeat. c Vt omnia cum modeſtia agantur. 24

nolite fieri imprudentes, ſed intelligentes quæ ſit volun- 25

✱ Amb. Dormitionem hanc. ſtuporẽ mentis ſignificat, quia D alienatur a vero. Alienatio vero hæc ſpecies mortis eſt. Ex qua reſurgere commonetur, vt reſipiſcens agnoſcat ueritatem, quæ eſt Chriſtus. Perfidi ergo & vitioſi demerſi in cœnum ſub deſperatione vitæ, vt reſurgant ſiue emergant admonentur, & habeãt partem cum Chriſto, vt de tenebris tranſeaut ad lucem, & a morte ad vitam.
✱ Sedulius. Ego ſecũdum ingeniolũ meũ omnes æditiones ve- E terum ſcripturarum, ipſa quoque Hebræorum volumina diligenter euentilans, nuſquam hoc ſcriptũ reperi, niſi fortè hoc dicamus, quemadmodum olim prophetæ in cõcione populi loquebantur Hæc dicit dominus. Et Quoniã Dominus loquutus eſt. Ita & Apoſtolum ſpiritu sãcto plenum, repente in verba, quę in ſe Chriſtus loquebatur erupiſſe, atque dixiſſe. *Hæc dicit Dominus.* Nec non & illud eſt differendum quõ vni, atque eidem dicatur, quaſi dormienti. *Surge qui dormis,* quaſi mortuo, *Exurge a mortuis.* Igitur quia & ſpiritus eſt hominis, quẽ ſemper in bona parte ſcriptum inuenimus, & anima, cuius infirmitates, & mortes legimus peccatorum, id quod nunc dicitur. ſurge qui dormis refertur ad ſpiritum. Et quod ſequitur, exurge a mortuis animæ coaptetur. Anima. n. quæ peccauerit ipſa morietur. Spiritus mortem nunquam legimus. Chriſtus vero orietur ei, qui ſurrexit à mortuis: & ex mortuis fuerit ſuſcitatus.
h *Redi. tem.* vel quod minus feciſtis in uno tpe, reſtituite in alio dimidiantes dies quos impij non dimidiant. Alia. n. dimidiant, alij implent dies, alij nec incipiunt. i. alij moriuntur in Aegypto, alij in deſerto, alij in terra. Nec mirũ ſi minus feciſtis, quia mali dies, nec poſsũt omnia agi pro libitu.
i *Dies mali ſunt. Propterea nolite fieri.* pro malitia, & miſeria hominũ dicuntur dies mali. Cęterum dies iſti quãtũ ptinet ad

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Lux in domino* per claritatem gratiæ, & notitiæ, iõ cõcludit.
2 *Vt filij lucis ambulate.* procedendo de virtute in virtutem.
3 *Fructus. n. lucis.* i. eius opus.
4 *Eſt in omni bonitate.* quo ad ſeipſum.
5 *Et iuſtitia.* quo ad proximum.
6 *Et veritate.* quo ad Deũ fideliter ei ſeruiendo. ideo ſubdit.
7 *Probantes.* i. diſcernentes.
8 *Quid ſit beneplacitum Deo.* Serui. n. fideles diligenter inquirunt implere beneplacitum dominorum.
9 *Et nolite communicare, &c.* i. peccare cum peccatoribus, ſed magis eos arguite.
10 *Quæ. n. in occulto fiunt.* propter quod prædicantes contra vitia turpia. nõ exprimunt ea directè, ſed per circumlocutionem. Quod aũt fideles qui ſunt lux in domino, vt dictum eſt, debeant talia arguere, oſtendit dicens.
11 *Omnia autem quæ arguuntur.* tanquam reproba.
12 *A lumine.* veræ doctrinæ.
13 *Manifeſtantur.* talia eſſe.
14 *Omne autem quod manifeſtatur lumen eſt.* participatiuè, inquantum ponitur in luce. Et ad hoc arguuntur vitia, vt peccatores eorum turpitudinem cognoſcentes, reſiliant ab eis, vt fiant lux in domino. 15 *Propter quod dicit.* i. ſpirituſſanctus p me.
16 *Surge qui.* in peccatis marceſcendo.
17 *Et exurge a mortuis.* ab infidelibus te ſeparando qui dicũtur mortui, Matt. 8. a. Dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos.
18 *Et illuminabit te Chriſtus.* per fidem charitate formatam.
19 *Videte.* Hic conſequenter Apoſtolus inducit Epheſios ad imitandum Chriſti ſapientiam, quæ eſt ſapientia Dei patris, ut dicitur 1. Cor. 1. c. *Videte itaque quo caute. amb.* ſocietates prauorum declinando. 20 *Non quaſi inſi.* qui talibus ſe immiſcent, diſtinguere neſcientes bonum à malo.
21 *Sed vt ſa.* qui circa bona, & mala optimè iudicant, illa proſequendo iſta fugiendo. In quacunque. n. arte dicitur ſapiẽs, qui bene iudicat de proſequendis, & vitandis ſecundum artem illã. Sicut ſapiens miles in arte militari dicitur, qui ſcit bene iudicare de expediendis ad conſecutionem victoriæ, & oppoſitis vitandis, &c. Et eodem modo eſt in moribus.
22 *Redimentes tempus.* bonis operibus inſiſtendo habita opportunitate temporis.
23 *Quoniam dies mali ſunt.* i. quia frequenter ex improuiſo impedimenta ſuperueniunt. 24 *Propterea.* i. de futuris non prouidentes. Dicitur. n. prudens quaſi procul videns. i. a longe ſibi prouidens ante factum, & per oppoſitum imprudens. Verumtamen, quia hic accipitur prudentia in his quæ pertinent ad ſalutem, ideo ſubditur. 25 *Sed intelligentes quæ ſit voluntas* a quo expectatis remunerari. Et quia vitia carnis obumbrant intelligentiam, ideo ſubditur.

Et

ad ſpacia horarum ordinati ſunt. Ducunt enim vices, agunt tempora. oritur enim Sol, & occidit, tranſeunt tempora. Cui moleſta ſunt tpa, ſi hoĩes ſibi nõ ſunt moleſti? Dicuntur ergo dies mali, vt dixi, propter miſeriam hominũ, & malitiã. Sed miſeria hoĩs cõmunis eſt: non debet ergo malitia eſſe communis. Ex quo enim lapſus eſt Adã de paradiſo, nunquam fuerũt dies niſi mali. quod oſtendit puer qui naſcitur, qui a ploratu incipit. Nondum loquitur, & iam prophetat in labore ſe futurum, & timere. Redimamus ergo tẽpus. Redimit qui perdit, i. dat de ſuo, vt vacet Deo, quaſi det nummũ pro vino. Das nummum, & emis vinum. Aliud das, aliud accipis aliquid amittis, aliquid acquiris: Sic ergo perdis nummos, vt emas tibi aliquid. Sic perdas de tuo, vt emas tibi quietem. Vnde *ſi quis vult tecum iudicio contendere, & tunicam tollere, dimitte ei, & pallium*, vt habeas quietum cor, ne perdas tẽpus vacan di Deo, à quo vult te auocare damno, & litibus.

a *Subiecti inuicem*. Amb. Non ſolum auditores prælatis, ſed etiã prælati ſubditis: in charitate eis ſeruiendo, & humiliter curam gerendo Nam etſi dignitas maiorũ eſt, adminiſtratoria tamen eſt. Vnde Apoſtolus. *Omnium me ſeruum feci*. Eſt ergo maiorum, ſalua tamen dignitate, ſeruire, ſicut minorum eſt humiliter obedire, hæc autem tam maiorum quam minorum ordinata ſubiectio, debet eſſe in caſto timore Chriſti, qui humilitatem mandauit.

b *Mulieres*. Hucuſque communiter de moribus egit, nunc quædam ſingulis ordinibus ſuadet.

✻ Primas. Non eos ſicut Corinthios lactabat incontinentes, ſed perfectio cibo continentiæ nutriebat, timet ne in pleriſque ceſſante carnis officio aut in mulieribus ſubiectio, aut in viris ceſſaret charitatis affectus, & non tam cõtinentiã quam diuortiũ docuiſſe videretur.

c *Non habẽt mac. &c.* Quia per actionẽ bonam munda eſt à macula & per ſpem tenſa ad ſuperna. proinde veſtis eius in monte tanquam nix dealbata effulſit quæ ſignificabat eccleſiã omni macula peccati mundatam, quæ per Chriſti in ligno crucis extenſionem extenſa eſt à ruga, & deſiderio ad celeſtia. *Non habentem nunc ma. aut ru. ſed vt ſit.* hic per bona opera.

d *Et immaculata*. In abſtinentia mali. Vel: tunc ſanctam per gloriam, immaculatã, per corruptionis remotionem. Sicut Chriſtus fudit ſanguinem, vt lauaret maculam Eccleſiæ, & extendit ſe in cruce, vt tolleret rugam: ſic & viri ſi opus eſt debent mori ꝓ ſaluãdis vxoribus, & verbo vitæ eas inſtruere, vt exhibeãt eas Deo.

e *Nemo enim vn*. Qui mauult eſſe ſine corpore, non corpus, ſed corruptiones, & pondus eius odit.

a ¶Nihil minus conuenit alios arguenti. b ¶Ex quo procedit motus malus, vnde tollitur auctoritas redarguendi.

tas Dei. † Et nolite inebriari vino, in quo eſt † luxuria, ſed 1

a ¶Dona Spiritusſancti. b ¶Hoc modo poteritis impleri ſpiritu, ſi vos intelligitis, & vos 2
intus inſtruitis de his quæ dicitis, ſcilicet pſalmis, qui ad bonam operationem admonent: & 3
hymnis, qui de laudibus Dei, & canticis, quæ de æterno gaudio, & ideo ſpiritualiter ſpiritualia intelligenda ſunt, & poſt locutionem horum cantantes. Deum laudantes, & de æternis 4
exultantes, ſicut hymnus, & canticum docet, & pſallentes opere, vt pſalmus docet. 5

impleamini ſpiritusſancto, loquentes vobiſmetipſis in pſal- 6
mis, & hymnis, & canticis ſpiritualibus: † cantantes, &

a ¶Spontanea uoluntate b ¶Ad gloriam Domini, non ueſtram. ¶Pro proſperis, & aduerſis. 7

pſallentes in cordibus veſtris: domino gratias agentes ſem 8

¶Donis. a ¶Exaltando. b Per quem nos adoptauit: & per quem nos eum cognouimus.

per pro omnibus in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti

a Quia Deus eſt creando b Qui pater eſt Chriſti natione æterna, nobis adoptionis gratia.
c Humiliter curam gerendo. d Caſto timore Dei, qui humilitatem mandauit.

a Deo, & patri. Subiecti inuicem in timore † Chriſti. † Mu- 9

b a In ſimplicitate. Sicut Sara quæ Dominum vocabat Abraham. b Rector. 10
Auctor unde cœpit.

lieres viris ſuis ſubditæ ſint ſicut domino: quoniam vir ca- 11

a Rector auctor. b Chriſtus.

put eſt mulieris, ſicut Chriſtus caput eſt eccleſiæ, ipſe ſal-

a Eſt. b Id eſt, Eccleſiæ. c Chriſtus eſt Saluator Eccleſiæ, quod uir non eſt mulieris: ſed tamen vt Eccleſia.

uator corporis eius. Sed ſicut eccleſia ſubiecta eſt Deo in

Quæ non contra Deum.

Chriſto, ita, & mulieres viris in omnibus. † Viri diligite 12

Quarum caput eſtis. a Cuius caput eſt. b Adeo dilexit quod.

vxores veſtras, ſicut, & Chriſtus dilexit eccleſiam, et ſei- 13

Ita & uos pro uxoribus ſi opus ſit a In tuta bonæ uitæ. b Prius a peccatis. 14

pſum tradidit pro ea, vt illam ſanctificaret, mundans eam 15

a Sanctificatæ. b Quo datur uita. Quo accedente ad elementum fit ſacramentum. 16
c Ad hoc. d In futuro.

lauacro aquæ † in verbo vitæ, ut exhiberet ipſe ſibi glo- 17

a In animo & corpore rutilantem. Gemina ſtola decoram. b Nunc, uel tunc. 18
c Aliquid criminale. d Peccatum mortale: intus latens, ſicut eſt dolus, duplicitas, ruga dicitur.

c rioſam eccleſiam: † non habentem maculam aut rugam, 19

a Aliquid peccatum pro quo ſit damnabilis.

d aut aliquid huiuſmodi, ſed vt ſit ſancta, & † immacu-

Item.

lata. † Ita, & viri debent diligere vxores ſuas, vt cor- 20

a Id eſt, ut ſeipſos, quia ambo una caro, & mulier portio corporis uiri.
Quia. b Quia uxor corpus uiri, & uir caput uxoris.

e pora ſua. Qui ſuam vxorem diligit, ſeipſum diligit. Ne- 21

Debet diligere uxorem, quæ caro ſua eſt, quia nemo car. odio.
a Et ſi carnem macerant, non eam odiunt: ſed peccatum quod in ea eſt.
b Cibo, & potu.

mo enim vnquam carnem ſuam odio habuit, ſed nutrit, 22

D Matt. 11. d.

† luxuris

† 92. diſt. c. 1. Augu. ſer. 20. de verb. Apoſ. Ioid. 17 a. Tractat. 15. in Io. in pſal. 50. & 132.

† Dei

† 32. q 6. c. ſi. de ſac. vnct. c. vnico. Cor. 11. a. Coloſſ. 3. c. 1. Pet. 3. a.

E

† Col. 3. c.

† irreprehenſibilis

F Aug. l. 21 cõt. Fauſt. cap. 7. & tract. 2. in Io.

Sicut

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et nolite inebriari vino. *Per vitium gulæ.*
2 In quo eſt. *Id eſt, per quod.*
3 Eſt luxuria. *Vnde dicit Hiero. Venter mero æſtuans declinat cito ad libidinem. Venter enim, & genitalia ſunt membra propinqua, & ex vicinitate membrorum deſignatur propinquitas vitiorum.*
4 Sed impleamini Spiritusſancto. *Qui datur ſobriis, & caſtis.*
5 Loquentes. *Id eſt, adinuicem, & vnuſquiſque ſibiipſi.*
6 In pſalmis, & hymnis. *Vnde dicitur Act. 2. a. Quod repleti Spiritusſancto cœperunt loqui varijs linguis magnalia Dei.*
7 Et pſallentes in cordibus veſtris Domino. *Id eſt, intentionem huius laudis ad Dominum dirigendo.*
8 Gratias agentes. *Quia gratitudo beneficii accepti diſponit ad receptionem alterius.*
9 Subiecti inuicem in timore Chriſti. *Qui eſt timor caſtus, & charitati annexus.*
10 Mulieres. *Poſtquam Apoſtolus inſtruxit de moribus Epheſios generaliter hic conſequenter idem facit quantum ad diuerſos ſtatus ſpecialiter quorum partes patebunt proſequendo. Primo igitur inſtruxit perſonas iunctas matrimonio: & primo vxores di.* Mulieres viris ſuis ſubditæ ſint. *Eis in licitis, & honeſtis obediendo. Naturaliter enim imperfectiora ſubduntur regimini perfectorum: mulieres vero ſunt imperfectiores viris quantum ad ſexum, quia fœmina eſt mas occaſionatus, & quantum ad intellectum. deficiunt enim a viris in diſcretione, ideo ſubditur.*
11 Quoniam vir caput eſt. *A capite enim in quo vigent omnes ſenſus, dependet regimen totius corporis: ſicut Chriſtus eſt caput Eccleſiæ, quæ eſt eius corpus myſticum.*
12 Viri diligite. *Hic ſecundo inſtruit viros di.* Viri diligite vxores veſtras. *Propter hoc enim mulier facta eſt de latere viri, quia debet eſſe ſibi coniuncta per fidelem dilectionem.*
13 Sicut & Chriſtus dilexit Eccleſiam. *Cuius eſt caput.*
14 Et ſeipſum tradidit pro ea. *Ex charitate maxima.*
15 Vt illam ſanctificaret. *A peccatis mundando ſanguine ſuo.*
16 Mundans eam lauacro aquæ. *In baptiſmo per quem communicatur Chriſti paſſio quantum ad effectum, vt ſupra dictum eſt.*
17 In verbo vitæ. *Nam accedente verbo ad elementum fit ſacramentum.*
18 Vt exhiberet ipſe ſibi glorioſam. *Tanquam ſponſam claritate fidei, & morum refulgentem. Gloria enim a claritate dicitur, quaſi claria, c, mutata in g.*
19 Non habentem maculam, aut rugam. *Id eſt, peccatum mortale patẽs, nec latens. Vel aliter:* Non habentem maculã, &c. *Id eſt, mundam, & ſimplicem ſine ruga duplicitatis.*
20 Ita & viri, &c. *Quia ſunt vna caro, ideo ſubditur:* Qui ſuam vxo. dili. ſeipſum dili. *Quia ſicut dicitur Matth. 19. a. Itaque iam non ſunt duo, ſed vna caro.*
21 Nemo enim. *Ratione vtens.*
22 Car. ſuã odio ha. *nã et sãctus macerãs eã nõ facit ex eius odio, ſed*

a ¶Indumentis. b ¶Vt carnem ſuam.& bene vt carnem ſuam,quia corpus eius eſt, & huius corporis ſumus omnes men bra al. de carne,id eſt infirmi alij de oſſibus,vt perfecti.
a & fouet eam: ſicut & Chriſtus Eccleſiam: quia membra ſu- 1
a ¶Vt infirmi qui indigent ſuſtentari fortibus. b ¶Vt perfecti, & fortes qui in ſolo Chriſto ſuſtentantur. c ¶Quia diligit vxorem. 2
b mus corporis eius, de carne eius, & de oſſibus eius. Propter 3
a ¶Hoc Moyſes de vnione coniugij: quod eſt ſignum magnæ rei. ſ. coniunctionis Chriſti. & Eccleſiæ. 4
hoc relinquet homo patrem,& matrem,& adhærebit vxo- 5
c ri ſuæ,& erunt duo † in carne vna. †Sacramentum hoc ma- 6
a ¶Etſi hoc non ſolum ad literam dicitur, ſed eſt ſignum alterius rei. veruntamen & ſecundum literam,vir diligat vxorem,ſequens moralitatem hiſtoriæ.
gnum eſt. Ego autem dico in Chriſto,& in Eccleſia. Verun 7
tamen & vos ſinguli vnuſquiſque ſuam vxorem, ſicut ſeip-
a Non ſolum diligat,ſed &. b ¶Subdita ſit viro.
ſum diligat, uxor autem † timeat virum ſuum. 8

† in carnē vnā

† reuereatur

a *Sicut & Chriſtus Eccleſiam.* Ambroſ. Ita faciat vir de vxore,quæ caro eius: quia ſic & Chriſtus nutrit Eccleſiam cibo corporis ſui, & fouet ſpiritualibus indumentis præceptorum,virtutum & bonorum operum.

Aug. Tract. 9. in Geneſ. 1. d. ſuper 2. 4 & lib. 9 de Gen. ad liter. in pſal. 30. & 130.

b *De car.* Aug. In Geneſi dicit Adam: Hoc os de oſſibus meis, & caro de carne mea; Sicut Eua de Adā facta, traxit ab eo carnē, & oſſa, ita nos a Chriſto inſtituti, alij ſumus vt oſſa robuſti, alij vt caro infirmi ex carne eius,id eſt, ad ſimilitudinem infirmitatis, quam habuit in homine. Propter hoc oſtendendum, quantū dilexit Eccleſiā, (Ibidem.) eſt ſcriptum in Gen. Relinquet Chriſtus homo patrem, formam ſerui accipiendo. matrem, id eſt ſynagogam, ex qua carnaliter ortus,& adhærebit,id eſt,ſociabit ſe Eccleſiæ. & duo,id eſt, Chriſtus, & Eccleſia erunt in vna voluntate, & vna caro. Hæc verba primi hominis eē dicit Gen. Chriſtus verò in Euangelio dicit eſſe Dei cum inquit; Non legiſtis; (Matth. 19. a.) B quia qui fecit ab initio maſculum,& fœminam fecit eos? Et dixit: propter hoc relin. &c. vt ſcias propter extaſim ſoporis,quæ præceſſit in Adam,in qua Euangelicæ curiæ interfuit;hoc eum diuinitus,tanquam prophetam dicere potuiſſe. Vna caro Chriſtus & Eccleſia,quia Deus apud Deū, per carnem particeps noſter factus eſt. Vnus eſt Chriſtus caput & corpus,quaſi integer vir,quia & fęmina de viro facta eſt, & ad virum pertinet. Reliquit Chriſtus patrem; quia non in ea dignitate apparuit hominibus, qua eſt apud patrem.

c *Sacra.hoc ma.* Et ne aliquis putaret in viro eſſe, & vxore ſecundum vtriuſque naturalis ſexus copulationem corporalemque mixtionem,addit,Ego dico in Chriſto,&c.ſecūdum hoc ergo quod in Chriſto, & Eccleſia accipitur quod dictum eſt; Non iam duo,ſed vna caro ſunt. & quomodo ſponſus,et ſponſa dicuntur, ſic caput et corpus. Siue ergo dicatur caput,et corpus,ſiue ſponſus,et ſponſa, vnum intelligite Fit enim ex duobus,quaſi vna quædam perſona,ſ. ex capite,et corpore; ex ſponſo,et ſponſa quam vnitatē mirā, et excellentē cōmendat Iſaias; in quo Chriſtus loquēs ait; (Iſa. 61 d. ſecūdum LXX.) Sicut ſponſo alligauit mihi mitram, et ſicut ſponſam ornauit me ornamento. Huius ſpiritualis vnitatis ſacramentum fuit illud quod in Gene. de vnione coniugij ad literā dicit.

✻ Auguſt. Vſque adeo fœdus illud nuptiale initum cuiuſdam ſacramēti res eſt,vt ipſa ſeparatione irritū fiat,quādoquidem viuēte viro a quo relicta eſt,męchat ſi alteri nupſerit,et ille huius mali cauſa eſt q̄ reliq̄t etc. Semel initū cōiugium in ciuitate Dei noſtri, vbi ēt ex prima duorum hominū copula quoddā ſacramentū nuptiæ gerunt,nullo modo (Lib. de bono coniug. cap. 7. 15. 18. & 24.) C poteſt niſi alicuius morte diſſolui. D

✻ Idem. Non tantum fœcunditas, cuius fructus in prole eſt,nec tantum pudicitia cuius vinculū eſt fides; verumetiā quoddam ſacramētum nuptiarum cōmendatur fidelibus. (Li. d. … & c. … cap. … Li. c. … cap.)

✻ Tertullianus. Nam & ſi Adam prophetauit magnum illud ſacramētum in Chriſtum, & Eccleſiam: Hoc nūc os ex oſſibus meis, & caro ex carne mea,&c. accidentiā ſpiritus paſſus eſt. Cecidit enim extaſis ſuper illum, ſancti Spiritus vis operatrix prophetiæ.

✻ Idem. Laborabo ego nūc eundem Deum probare maſculi, & Chriſti, mulieris,& Eccleſię,carnis & ſpiritus: ipſo Apoſtolo ſentētiam creatoris adhibente, immo et differente; *Propter hoc relinquet homo patrem, & matrem, & erunt duo in carnem vnam. Sacramentum hoc magnum eſt.* Sufficit inter iſta, ſi Creatoris magna ſunt apud Apoſtolum ſacramenta, minima apud hæreticos. *Sed ego dico,* inquit, *In Chriſtum, & Eccleſiam.* Habet interpretationem, non ſeparationem ſacramenti. Oſtendit figuram ſacramenti ab eo præminiſtratam, cuius erat ſacramentum. E

✻ Idem. Monogamus occurrit in ſpiritu, vnam habens Eccleſiam ſponſam, ſecundum Adam, & Euæ figuram, quam Apoſtolus in illud magnum ſacramentum interpretatur, in Chriſtum & Eccleſiam competiſſe,carnali monogamiæ per ſpiritalem.

✻ Idem. Acceperat Adam a Deo legem non guſtandi de arbore, moriturus ſi guſtaſſet; verum poſt Ecſtaſin ſpiritalem, in qua magnum illud ſacramentum in Chriſtum, & Eccleſiam prophetauerat, facilius ventri quàm Deo ceſſit,& cæt.

✻ Chryſoſtomus. Quid eſt myſterium hoc magnum, inquit? Quoniam magnum quid & admirandum Beatus Moſes indicauit,immo Deus ipſe. Interea ſane de Chriſto,inquit,loquor, quoniam & ipſe relicto patre deſcendit, & ad ſponſam venit,& factus eſt in ſpiritum vnum. Qui adhæret Domino,vnus eſt ſpiritus. Et bene dixit: Magnum eſt hoc myſterium. Ac ſi dixiſſet, veruntamen allegoria iſta dilectionem coniugalem non euertit.

✻ Ambroſius. Myſterij ſacramentum grande in vnitate viri, ac fœminæ eſſe ſignificat. Nec hoc prodit, ſed aliam cauſam quæ non diſcordet a memorato myſterio flagitat, quam ſcit ad profectum humani generis pertinere,hoc eſt, Eccleſiæ, & Saluatoris: vt ſicut relictis parentibus homo vxori ſuæ adhæret, ita & relicto omni errore, Eccleſia adhæreat & ſubijciatur capiti ſuo,quod eſt Chriſtus.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

ſed amore: vt ſit ſubiecta ſpiritui,ſicut debet eſſe, & ſic reſurgat cum ſpiritu immortalis. & ſimiliter vir debet diligere vxorem vnam carnem ſecum exiſtentem.

1 Sicut et Chriſtus Eccleſiam. *Supple diligit.*

2 Quia membra ſumus corporis. *Scilicet myſtici nos omnes fideles.*

3 De carne eius. *Nam aliqui fidelium ſunt infirmiores, & iſti dicuntur de carne eius: quæ ante reſurrectionem fuit paſſibilis, & infirma.*

4 Et de oſſibus eius. *Quantum ad fortiores, quia Chriſto confirmantur in tolerantia aduerſorum. Per oſſa enim in quibus conſiſtit robur corporis, virtus fortitudinis deſignatur.*

5 Pro.hoc re.homo pa.et ma. *Scilicet quantum ad cohabitationem. Iſtud fuit dictum Gen. 2. de Adam, & Eua. Conſequenter applicatur ad Chriſtum, & Eccleſiam myſtice, cum dicitur.*

6 Sacramentum. *Id eſt, ſacrum ſignum.*

7 In Chri.et in Ec. *Licet enim filius Dei patrem non reliquerit, quia ſemper eſt in ſinu patris, vt dicitur Io. 1. tamen ſecundum quandam apparentiam dicitur patrem reliquiſſe, inquantum apparuit in mundo, viſibilis in forma ſerui ad coniungendum ſibi Eccleſiam per myſterium incarnationis, & paſſionis ſuæ, ſicut ſponſam. ex hoc reuertitur ad propoſitum dicens:* Ve.& vos,etc. *& patet.*

8 Vxor autem timeat virum. *Timore caſto.*

CAP.

ADDITIO I.

In cap. 5. vbi dicitur in poſtil. Nec nominetur in vobis.

Glo. Nec nominetur in vobis,id eſt,nec ſuſpicio ſit de vobis probabilis,&c.

ADDITIO II.

In eodem cap. vbi dicitur in poſtilla Redimentes tempus.

Hoc quod dr̄; Redimentes tēpus ſecundū Petrū de Tarantaſia dupliciter legitur; Vno modo de tp̄e futuro ſic; Redimentes tp̄s, ſ. captantes tp̄is opportunitatem ad vacandum, & ſeruiēdū Deo ēt cū incommodo temporali, tempus enim redimit ſecun-

ſecundum Gl.q dat de ſuo,vt Deo vacet,Luc.6 e. Qui aufert q̃ tua ſunt,ne repetas.Et hoc neceſſe eſt.Qm̃ dies mali ſunt,i.multa occurrũt impedimẽta, q̃ impediũt hominẽ,ne poſſit Deo vacare.Et dicuntur dies mali.ꝓpter malitiã,& miſeriã hominum, Matt 6.d.Sufficit diei malitia ſua. Alio modo legitur de tẽpore præterito ſic: Redimentes,ſ.tp̃s pręteritũ,tanquã quid carũ,& precioſum, i.redimentes in vno tpe quod minus feciſtis in alio, vt ſic ſitis dimidiantes dies non ſicut mali, q non dimidiant dies ſuos,ſed totũ diẽ in malo expendunt.Boni aũt,& ſi aliquid diei expendunt in malo,reſiduũ autem expendunt in bono.Nec mirum ſi minus feciſtis in præterito. Quoniã dies mali ſunt,id eſt, multa occurrerunt impedimenta. Gene.47.b.Dies peregrinationis meę pauci,& mali.Et quoniam dies mali ſunt.Propterea nolite imprudentes fieri,ſcilicet indiſcreti.Hæc ille.

ADDITIO III.

In eodem cap. vbi dicitur in poſtil. *De carne eius, & de oſſibus eius.*

Super hoc quod dicitur; *De carne eius,&c.* Gl. in cuius rei figura Adam qui erat forma futuri cũ de coſta ſua factã mulierẽ vidiſſet dixit. Hoc os de oſsibus meis,& caro de carne mea. ſicut.n.Eua de Adã facta traxit ab eo carnẽ,& oſſa,ita nos a Chriſto inſtituti ſumus in oſſa,ſ.robuſti. alij verò, vt caro, ſ.infirmi.

CAP. VI.

¶Tanquam ſubiecti.¶Carnalibus. a ¶Secundum fidem & iuſtitiam.

a Filij † obedite parentibus veſtris in Do- 1

a ¶Et debetis. b ¶Quia. c ¶Quia præceptum legis. d ¶Honorare patrem,eſt ei reuerentiam exhibere,& neceſſaria ſibi miniſtrare.

mino,Hoc enim iuſtum eſt. † Honora 2

patrem tuum, & matrem tuam, quod 3

a ¶Quæ non eſt in alijs. 4

eſt primum mandatum in promiſſio- 5

a ¶Hac. ¶In præſenti in temporalibus,& ſpiritualibus.

b ¶In æterna vita. c ¶Fundatus.

ne,ut bene ſit tibi, & ſis longæuus ſu-

a ¶Viuentium. b ¶Quia ſic legem non cuſtodient. In ira enim nemo cognoſcit quid ſit vtile.

per terram. † Et vos patres nolite ad iracundiam prouoca- 6

a ¶Dum pueri ſunt,ne legem contemnant. b ¶Verborum. c ¶Verberum:vt proficiant in rebus domini.

re filios veſtros, ſed educate illos in diſciplina, & correp- 7

a ¶Quod cepit ex peccato. b ¶Non ſolum ſpiritualibus,& bonis. 8

b tione Domini. Serui obedite dominis carnalibus cum 9

a ¶Reuerentia, quod & filij. b ¶Quod ſeruorum eſt. c ¶Vt ſicut oſtenditis extra, ſic ſit in voluntate veſtra:vt ſi non poteſtis a dominis liberi fieri,liberi ſeruiatis. 10 11

c timore, & tremore, in ſimplicitate cordis veſtri, ſicut 12

a ¶Obediretis quia ipſe hoc præcepit ad conſeruationem humilitatis. b ¶Obedi e dico non ad ocu.ſ.dum videmini,ſicut illi qui quærunt hominibus placere. 13

Chriſto: non ad oculum ſeruientes † quaſi hominibus pla- 14 15

a Cum Chriſto iubente ſeruis, non homini ſeruis,ſed Chriſto. 16

centes,ſed vt ſerui Chriſti facientes voluntatem Dei ex ani- 17

¶Ita & vos. a ¶Dominis veſtris. b ¶Vt in eo putetis ſeruire vos Deo, & non hominibus tantum.

mo, cum bona voluntate ſeruientes, ſicut Domino, &

¶Vos dico.

non hominibus: ſcientes quoniam vnuſquiſque quod- 18

a ¶Non enim minus recipiet,quam ſeruus liber. 19

cunque fecerit bonum,hoc † recipiet a domino, ſiue ſeruus 20

a ¶Similia in bona voluntate. ¶Si ſerui peccant. 21

¶Non ſolum verbera. 22

ſiue liber. Et vos Domini eadem facite illis, remittentes 23

CAP. VI.

A Filij obedite parẽtibus. *Sequitur. Primum* inter mãdata quę ad hominem in ſecũda tabula. Ad duo nãq; præcepta charitatis Dei,& proximi pertinet decalogus. Ad primum pręceptum Dei tres cordę pertinent, id eſt,tria mandata, qa Deus trinitas eſt.Ad alterũ vero præceptum, ſ. ꝓximi ſeptẽ chordæ,i. ſeptem mandata.Et B illa tria ad Deũ pertinẽtia in prima. Et alia ſeptem ad proximum,in ſecunda tabula ſcripta erãt.Inter quæ hoc merito primum, quia ſicut Deus principaliter principiũ eſt hoĩs, ſic pater ſecũdario. Cuius mãdati additur promiſſio, quod non in alijs eſt.

❊ Ambroſ. Quomodo tamẽ hoc primum mãdatũ dixit? cũ cõſtet primũ mãdatum ita cõtineri: C Nõ ſint tibi alij Dij, præter me. Deinde. Non facies tibi ſimilitudinẽ vllã eorũ q̃ ſunt in cęlo ſurſum,& in terra deorſum.Tertiũ nõ ſumes nomen D Dei tui in vanum.Quartũ. Obſeruabis, inqt,Sabbata, mea. Quintum autẽ Honora patrẽ,& matrẽ,&c. Sed quia prima quatuor mãdata ad Deum pertinẽt; hæc in prima tabula cõtineri ſubĩtelligũtur.Cętera ad hoĩem vt honoret parẽtes.

❊ Chryſ. Vide quã admirabilẽ virtutis profectui baſim poſuerit, honorẽ, ſ. ad reuerentiã erga parentes. Abducens a malis operib. ingreſſurusq; iã bona, pri- E mum pręcipit honorem erga parẽtes eo quòd & ante omnia ipſi poſt Deum cauſſa viuendi ſunt.

b *Serui obedite.* Aug. ſup Ioh. Seruitus cępit ex peccato, prima enĩ ſeruitutis cã peccatum eſt,vt homo homini cõditionis vinculo ſubderetur,quod nõ fuit niſi Deo indicãte, apud quẽ nõ eſt iniquitas, & nouit diuerſas pęnas meritis diſtribuere delinquentium. F

c *In ſim.* Liberã facit ſeruitutẽ:nõ timore ſubdolo, ſed fideli dilectione,donec trãſeat iniqtas:& oĩs euacuetᷣ poteſtas.

Aug.l.19.ciu. c.15 in pſalm. 70.& 134 Rom.9.c.

a De

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. VI.

1 Filij obedite parentibus. *Hic conſequenter docet parẽtes,& filios qualiter debeant habere ad inuicẽ. Et primo inſtruit filios dicens: Filij obedite parentibus veſtris in Domino, id eſt, in licitis, & honeſtis.*

2 Hoc enim iuſtum eſt,*Quia filij habent a parẽtibus eſſe,incrementum,& documentum,hoc etiam probat per ſcripturam,Exo.20.*

3 Honora patrem tuum. *Non ſolum in reuerentia exhibenda, ſed etiam in neceſſarijs miniſtrandis tempore neceſſitatis.*

4 Quod eſt primum mandatum. *Non ſimpliciter,quia mandata ad Deum ordinantia ſunt priora, ſed in illis non additur exprimendo promiſſionem remunerationis,ſicut in iſto,ideo ſubditur.*

5 In promiſſione. *quæ ſequitur,* Vt bene ſit, *conſequenter inſtruit patres,di.*

6 Et vos patres pro, &c. *Eos nimis aſpere caſtigando, ne frangantur deſperando, ſicut baculus tortuoſus, quando nimis impetuoſe flectitur ad erigendum.*

7 Sed educate illos. *Id eſt,nutrite.*

8 In diſciplina,& correptione dni. *i.in morib.et timore Dei.*

9 Ser. *Hic cõſequẽter ĩſtruit ſeruos et dominos,et primo ſeruos di.*

10 Serui obedite dominis carnalibus.*Quantum enim ad animam omnes homines ſunt liberi, ſed quantum ad corpus aliqui ſunt liberi,& aliqui ſeruilis conditionis.*

11 Cum timore. *Id eſt,reuerentia: quod etiam competit filijs.*

12 Et tremore. *Quod eſt proprium ſeruorum; quia ſubſunt flagellis dominorum.*

13 In ſimplicitate cordis veſtri. *Id eſt,abſque fraude,& dolo.*

14 Sicut Chriſto. *Seruitus enim introducta eſt per peccatum,& ſic eſt pœna peccati. Deus enim auctor eſt mali pœnæ,& poteſt corrigere peccata,ſicut placet ſibi per pœnam ſeruitutis, vel aliam. Aliquando etiam immittit alicui malum pœnæ,non propter expiationem culpæ, ſed propter augmentum meriti per exercitium humilitatis, & patientiæ. Aliquando etiam ex charitate aliquis ſibi accipit ſeruitutem voluntarie, ſicut Paulinus Nolenſis Epiſcopus in ſeruitutem ſe tradidit tempore Vandalorum pro filio cuiuſdam viduæ.Et omnibus iſtis modis non ſolum ſeruitur homini,ſed etiam Deo, inquantum homo patienter ſuſtinet ſeruitutem ſibi inflictam ex ordinatione diuina, vel aſſumptam voluntarie propter Deum.*

15 Non ad oculum ſeruientes.*In præſentia dominorum tantum,ſed etiam in abſentia.*

16 Quaſi hominibus placentes. *Tantum.*

17 Sed vt ſerui Chriſti. *Voluntarie ſuſtinentes in hoc ordinationem Dei.Et ſubditur ratio cum dicitur.*

18 Scientes,&c.fecerit bonum. *Scilicet,meritorium.*

19 Hoc recipiet. *In mercede.*

20 A dom.*In cuius poteſtate ſunt domini,ſicut ſerui.iõ ſubditur.*

21 Siue ſeruus,ſiue liber. *Nam conditio ſeruitutis reſpectu vitæ beatæ nullum affert impedimentum.Vnde dicit Ambr.In Domino bona ſeruitus,& bona libertas æqua lance appenduntur. Secundo inſtruit dominos,di.*

22 Et vos domini eadem facite illis. *Supple ſeruis, vtentes eorum ſeruitute rationabiliter,& modeſte. ideo ſubditur.*

23 Remit.minas.*quaſi dicat non ſolũ remittẽtes verbera quãdo peccant*

minas, ſcientes quia & illorum, & veſter Dominus eſt in 1
a Quia. b Deus enim iuſtus iudex, cauſas diſcernit, non perſonas, ideo qua menſura quis menſurauerit, eadem remetietur ei. In communi admonet.
a cœlis: † et perſonarum acceptio non eſt apud Deum. † De 2
a Contra bellum diaboli. b In auxilio Domini. c Qui dat potentem uirtutem pugnare uolentibus.
cætero fratres † confortamini in Domino, & in potentia vir- 3
a Ita debetis confortari. Virtutes.
tutis eius. Induite vos armaturam Dei, vt poſſitis ſtare ad- 4 5
a Quia ex occulto molitur mala. b Neceſſe eſt, ut ſtetis quia c Vicinum eſt bellum. non contra homines qui uiſibiles, & fragiles. uel contra illa uitia tantum, quæ ſunt ex carne, & ſanguine.
uerſus † inſidias diaboli: quoniam non eſt nobis colluctatio 6 7
a Dæmones, qui principantur aliis, & contra eos qui ſuper hos poſſunt qui timendi, quia mundanos regunt, & dilectores mundi tenebrarum harum tam malarum, id eſt, quos præcipitant in tenebroſa opera. 8
aduerſus carnem, & ſanguinem, ſed aduerſus principes, & 9
b poteſtates, aduerſus mundi † rectores, tenebrarum harum, 10 11
c Contra ſpiritales, & nequam hoſtes a Quia tales hoſtes, & de tanta re. 12
d contra † ſpiritalia nequitiæ in cœleſtibus. Propterea acci- 13
a Quia Deus ſuos armat b Quia aliter non poſſetis. c Malis d In hac uita ubi tentatio. 14
pite * armaturam Dei, vt poſſitis reſiſtere in die malo, 15
a Proſperis, uel aduerſis. b Virtutibus. c Quia armatura Dei eſt neceſſaria. d Viriliter quoties prouocamini. 16
e & † in omnibus perfecti ſtare. State ergo ſuccincti lumbos ve- 17 18
a Id eſt, uere propter Chriſtum. b Aug. Iuſtitia cuique ius faciendo ſit lorica, ne pateat locus hoſti. c Ne tangat terram qui prædicat. 19
f ſtros in † veritate, & induti † lorica iuſtitiæ, & calciati pedes 20 21

Ioh.1.a. Aug. lib. cont. Secundū Manich.c.20. ſer. 8 de verb. domi. & ſer.1. de domin.5. poſt Epiph. †Rom 2.b. †ſitis forte ſē- per Chriſtū. †aſſultus †dominos rectores tenebrarum ſeculi huius. † ſpirituales nequitias. *vniuerſam †omnibus perfectus † charitate

A a *De cætero.* Poſt ſpecialia præcepta quibus admonuit ſingulos ordines, in cōmuni nūc admonet omnes. Huc vſq; vos viri verbo, & opere, iā deinceps ī futuro in reliquo tēpore.
b *Mundi rectores.* Non quia regunt mūdū, qui conſtat ex cælo et terra. Sed mūdū peccatores dicit, de quo alibi; *Et mūdus eum nō cognouit.* Talem mūdū illi regūt cōtra quos habemus perpetuas inimicitias: quia, & quod patimur homines importunos, illi faciūt. Inſtigāt.n. & inflammāt illos, & tāquā vaſa ſua mouēt, & velut organa tangūt. Cōtra illos habemus occultā luctā, ad quā nos armat Apoſtolus:
B c *Tenebrarum.* Ne putētur dæmones hūc inuiſibilē mūdū regere, ſubdit quid nomine mūdi intellexerit, tenebrarum harū. i. peccatorū. Q. Non dominātur dæmones mūdo q cōſtat de cælo, & terra, ſed peccatoribus,
* Ambroſius. Certus Apoſtolus, quia exitia quæ à perfidis Dei famulis irrogātur, auctore Diabolo miniſtrātur, cuius altitudo grādis, & hoib. impoſſibilis eſt, monet aduerſus hęc arma Dei ſumēda, cuiꝰ ſolius virtute ſuperantur, & deſtruūtur omnia machinaméta Diaboli. Ipſe eſt.n. cuiꝰ ſatellites ſūt, quos tenebrarū harū dicit rectores, ſpiritus neqſſimi q degūt ī cæleſtibꝰ ī firmaméto mūdi. Hi ſūt erroris duces, tenebrarū rectores, hoc eſt ignorātię et pfidię ppoſiti.
* Primaſius. Ne quis ſpiritus nefandos cū auctore, & prin
C cipe ſuo Diabolo regere cęlū et terrā et mare arbitraretur, ſubiecit, & expreſſit, quid diceret *Mundi Tenebrarū.* inquit, *harum*, id eſt tenebrarum harum, vtiq, infideliū, & impiorum qualibus iam credētibus dictum eſt. *Fuiſtis aliquando tenebræ nunc autem lux in domino;* Fuiſtis tenebræ: id eſt, infideles. Nūc D autem per Dominum facti eſtis fideles.
d *Cōtra ſpiritalia.* Q. Timēdi hoſtes quia ſpiritales, & inuiſibiles, & quia nequā: & nō pro parua re, ſed pro cæleſti hære ditate tollēda pugnāt. Vel cęleſtia dicit virtutes, in quibus pugnā demonū patimur, vel ſpiritꝰ nequā ſūt ī cęleſtibꝰ, id eſt, in hoc īferiori aere. Ipſi.n. quaſi equites pugnāt in equis hominibus. Equites ergo occidamus, equos poſſideamus.
e *Succincti lūbos veſtros &c.* id eſt, carnales cōcupiſcētias cīgulo caſtitatis frenātes nō ſimulatorie, ſed in veritate, vel per charitatē.
* Haymo. Lumbos ſuccingimꝰ, cū luxuriā refrenamꝰ, E State, inquit, ī fide, ī bono opere, & reſtringite lūbos à luxuria, vbi maximè viget, & hoc ī veritate facite, non in mēdacio, neq; per hypocriſim, neque vt laudem hominum capiatis. Vel in veritate dicit, quaſi pro amore nominis Chriſti, qui eſt veritas.
* Induti. Lorica iuſtitiæ. Recte lorica iuſtitiæ cōparatur, quia ſicut lorica multis circulis cōtexitur ita iuſtitia multis virtutibus cōſtat. Aliter. Iuſtitia loricæ pōt cōparari, quia ſicut lorica pectus munit, vētrem ſtringit, femora ptegit, ita iuſtitia ſuperfluas cogitationes, q̄ in pectore verſari ſolent, repellit; ingluuiē ventris ſtringit, luxuriā quoq; opprimit.
f *Calciati.* Marcus dicit Apoſtolos calciatos ſandaliis, vel ſoleis, vt neq; pes ſit tectus, nec nudus ad terram, id eſt, ne occultetur Euangelium, nec terrenis commodis innitatur. F
f *Pedes.* i. affectiones ſint munitæ virtutibus ne a vitijs pūgantur, vt ita ſint parati ad pdicandū Euangeliū quod nunciat

NICOLAVS DE LYRA.

peccant ex fragilitate, vel ignorantia, ſed etiam comminationes, & verba aſpera. Et ſubditur ratio.

1 Scien.qu.& il.& ve.do.eſt in cę. *Præſidens æqualiter dominis, & ſeruis.*

2 Et perſonarum acceptio. *Ita enim puniet Dominū, ſicut ſeruum: & etiā grauius, cæteris paribus. quia quanto ſtatus altior. propter quod dicitur Sap.6.a. potentes potenter tormenta patientur.*

3 De cætero. *Poſtquam Apoſtolus inſtruxit Epheſios in communi, & poſtea perſonas diuerſorum ſtatuum in ſpeciali, hic reuertitur ad inſtruendum eos in generali. Et diuidit in duas, quia primo inducit eos ad ſumendum arma virtutum generaliter. ſecundo deſcribit hæc ſpecialiter. ibi:* State ergo. *Circa primum dicit:* De cætero fratres confortamini in Domino. *q.d. ex quo radicati eſtis in fide Chriſti, debetis confidere de ipſo. Nam aſſiſtit fidelibus ſuis in tentationibus, & preſſuris; Veruntamen quia non debet homo ſic confidere de aſſiſtentia Dei, quòd omittat facere quod poteſt, quia hoc eſſet tentare Deum. ideo ſubditur.*

4 Induite vos armaturam Dei. *Id eſt, virtutibus, quæ ſunt arma militum Chriſti.*

5 Vt poſſitis ſtare. *Abſque caſu mortalis peccati.*

6 Aduerſus inſidias. *Quoniam ſicut dicit Leo Papa, omnium diſcutit conſuetudines, ventilat curas, ſcrutatur affectus, & ibi quærit cauſas nocendi, vbi quemque viderit ſtudioſius occupari.*

7 Quoniam non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem, & ſanguinem. *Id eſt, aduerſus homines qui ſunt caro, & ſanguis, & per conſequens viſibiles.*

8 Sed aduerſus principes, & poteſtates. *Id eſt, dæmones qui ſunt hoſtes inuiſibiles. Et dicit principes, & poteſtates, quia angelorū ordines non ſolum ſunt per gratiam, ſed etiam per naturam, & ſic de ſingulis ordinibus ceciderunt aliqui, in quibus naturalia remanſerunt integra, vt dicit Dionyſius. & inferiores obediunt ſuperioribus, vt magis poſſint nocere hominibus, & per principes, & poteſtates intelliguntur aliqui ordines dæmonum.*

9 Aduerſus mundi rectores. *Nomine mundi non intelligitur hic vniuerſitas creaturarum, quæ non regitur a dæmonibus, ſed a Deo, & Angelis Sanctis ſibi miniſtrantibus, ſed intelligitur vniuerſitas hominum malorum, ſicut dicitur Ioan.1.* Mundus eum non cognouit. *qui per dæmones regi dicuntur, inquantum per eos ad peccata mouentur, propter quod ſubditur ad declarationem huius intellectus.*

10 Tenebrarum harum. *Dicuntur enim mali homines tenebræ, quia ſunt innoluti tenebris ignorantiæ, & culpæ.*

11 Contra ſpiritalia nequitiæ. *id eſt, contra ſpiritus nequam, ſiue malignos. Hoc etiam dicitur ad oſtendendum, quòd per rectores mundi hic dæmones intelliguntur.*

12 In cœleſtibus. *id eſt, in hoc aere caliginoſo, qui frequenter in ſacra ſcriptura cœlum nominatur, in quo dæmones habitabunt vſque ad iudicium: propter quòd aues cœli nominantur, Matth. 13.a. vbi dicitur quòd aues cœli comederunt ſemen quod cecidit ſecus viam.*

13 Propterea accipite armaturam Dei. *Scilicet, virtutum, vt prædictum eſt.*

14 Vt poſſitis reſiſtere. *inſultibus dæmonum.*

15 In die malo. *id eſt, præſenti vita vbi imminet tentationum pugna.*

16 Et in omnibus. *Scilicet, proſperis, & aduerſis.*

17 Perfecti. *ita quòd non frangamini aduerſis, nec eleuemini proſperis.*

18 State. *Hic conſequenter Apoſtolus deſcribit arma virtutum magis in ſpeciali, dicens;* State ergo ſuccincti lumbos veſtros. *cingulo caſtitatis, vnde Gregor. hom.32. Lumbos enim præcingimus cum carnis luxuriam per continentiam coercemus,*

19 In veritate. *Et non ſimulatorie tantum, ſicut faciunt hypocritæ.*

20 Et induti lorica. *Sicut enim lorica operit corpus vndique, ſic iuſtitia reddit debitum vnicuique.*

21 Et calciati pedes. *id eſt, affectiones.*

ciat pacem inter Deum,& hominem,vel vt ſint parati com plere præcepta euangelij.

a *Scutum fidei.* Aug. Fides eſt ſcutum,ſub quo tuta eſt iuſtitia,ſicut ſub munimine omnium virtutum. Quod ptonendi tur ante omnia arma quod prius impugnat diabolus. Vnde prima petit campum dubia ſub ſorte duelli pugnatura fides. * Primaſ. Sicut ſcutũ omnia iniecta reſpuit & excutit,ita & fides omnes eius ſuaſiones extinguit, quamuis quaſi rationales, lumen habere uideantur. ✻ Sedulius. Sine ſcuto omnis armatus inermis eſt. Ita & hæ virtutes ſine fide ſaluari non poſſunt.

b *Et Galeam.* Galea eſt ſalus æterna,cuius memoria mẽtem ob noluit ne deficiat.

c *Et gladium ſpiritus.* Auguſt.in pſal.149.b. Verbum Dei gladius biſacutus, docens de temporalibus, & æternis. illorum conſolationem in veteri,iſtorum perfectionem in nouo Teſtamẽto promittens. Quod enim tẽporaliter nobis promiſſum eſt, ad vnam partem gladij, quod vero in ſempiternum ad aliam partem gladij pertinet. Nam & ideo duo teſtamenta dicuntur, quia vetus terrena promittit, nouum æterna. De hoc gladio Dominus ait. *Non veni mittere pacem,ſed gladium.* Iſte gladius vere acutus eſt quia eum quem ferit a mundo diuidit. ✻ Primaſ. Nemo miles audet ad pugnam ſine gladio proficiſci, ſe.n. vtcunq; tueri poteſt,ſed hoſtem non valet interimere:nonnunquã etiam ab audaci hoſte ſuis armis expoliatus occiditur,ita ſine Dei verbo iuſtitia omnis inſecta eſt.

* Sedulius.

✻ Sedulius. Penetrabilior namque eſt (ſermo Dei) omni gladio ancipiti,& pertingens vſque ad diuiſionem animæ, ac ſpiritus,compagum quoque & medullarum,& diſcretor cogitationum,& intentionum cordis,diuidens ſ. & abſcindens quicquid in nobis carnale terrenumque reperit.

a i.ſitis præparati ad prædicandum euangelium,vel ad complendum præcepta eius. Fratres.

† in præparationem euangelii pacis. † In omnibus ſumen- 1

a Fidem rerum quas non videmus. b Omnes aſtutias. c Diaboli.

a tes ſcutum fidei in quo poſſitis omnia tela nequiſſimi, i- 2 3

a Quæ de uitio in vitium incendunt. b Spe æternæ ſalutis gaudente. c Quem dat ſpiritusſanctus.

b gnea extinguere Et galeam ſalutis aſſumite & gladiũ ſpi 4 5 6

c a Ad feriendum hoſtem b Per omnia quæ oranda ſunt.

ritus,quod eſt verbum Dei. Per omnem orationem & ob 7 8

a Cum adiuratione petendo. b Non horarie. c Non verbotenus,ſed mente.

d ſecrationem,orantes omni tempore in ſpiritu,& in ipſo 9 10

a Solliciti. b Vt.ſ.omnibus virtutibus inſident. Non remiſſe. Vigilantes c Facta.

vigilantes in omni inſtantia,& obſecratione pro omni- 11 12

a ſ.A Deo. b Quem tribulatio obtundat.

c bus ſanctis,& pro me,vt detur mihi ſermo in apertionem 13 14 15

a Verbi mei. b Ita vt, Libere ſine impedimento notificem illud myſterij.

oris mei,cum fiducia notum facere myſterium euange- 16

a Quia nec ; ro catenis ceſſo a legatione mea. b Nunc Romæ. Poſitus. c Cum fiducia. d Euangelio prædicando

lij pro quo legatione fungor in catena iſta,ita vt in ipſo au- 17 18

a Inter mala omnia. b Ne aud tis tribulationibus moueantur edicit Tych.cum omnia eis notificare ſubdens.

deam prout oportet me loqui. Vt autẽ,& vos ſciatis quæ 19

a Quia multæ erant tribulationes,quæ quaſi circundabant, vel ideo circa, quia interiora non tangebant. b Quam conſtans ſit inter illa.

† circa me ſunt, quid agam, omnia nota vobis faciet Ty-

a Vt bene audiant,hunc commendat. b Ideo eum audite. c Meus in fide. d In his quæ ſunt domini.

chicus chariſſimus frater,& fidelis miniſter in domino: 20

a Vt meram vobis dicat veritatem.

quem miſi ad vos in hoc ipſum,vt cognoſcatis † quæ circa

a Per pacem m nebunt in charitate quæ eſt ex fide.

f nos ſunt,& conſoletur corda veſtra. Pax fratribus,& chari 21

tas cum fide à Deo patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. 22 23

Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum noſtrum Ie- 24 25

a Ad ſimilitudinem ſponſæ quæ non admittit corruptionem. In integritate fidei,vel in uita æterna.

ſum Chriſtum in incorruptione. Amen. 26 27

d *In ſpiritu.* Orat qui munda conſcientia, & integra fide orat. In carne orat,qui polluta mẽte ire u m nec carurus non caſu,ſed de propoſito.

e *In apertione oris mei, cum fiducia notum,&c.* i.vt aperte poſſim reſerare myſteriũ euangelii.i.ſecreta incarnationis,& paſſionis.ne preſſura tribulationis ipſa formidine acumen doctrinæ obtundat. ✻ Chryſ. Catena circũdatus es Paule, & aliorum opera indiges? Etiã inquit. Nam & Petrus catena circundatus erat, & tamen ſine intermiſſione precatio pro eo fiebat. Super quo legatione fungor in catena , vt in eo libere loquar , quemadmodum oportet me loqui.hoc eſt,vt cum fiducia, animo virili, multaque cũ prudentia reſpondeam. Vbi vero legatione fungeris? Apud homines inquit. Papæ benignitatem Dei. E cœlis miſſi qui legatione pro ſe proque pace fungeretur. Et arreptos eos ligarunt homines , & ne communem quidem legem reueriti ſunt,quoniam qui legatus eſt,nunquam mali quicquam patitur. Catena inquit, mihi inpoſita eſt,quæ libertatem loquendi obturet,ſed oratio veſtra os mihi aperiat,omnia ad quæ dicenda amandatus ſum,dicam.

f *Pax fratri.* pacem optat eis,quæ eſt ianua dilectionis.

† in hoc ipſum

† de rebus noſtris.

Incipit

NICOLAVS DE LYRA.

1 In præparationem euangelij pacis. *i.vt ſitis præparati ad prædicandum euangelium Chriſti, quod annunciat pacem æternam. Ad ſignificationem huius dicit Marc.6.b.* Miſſos ad prædicandum calciatos ſandalijs , *quibus muniuntur pedes ne immediate tangant terram,& nudi remanent in parte ſuperiori, quia affectiones prædicatorum non debent ad terrena affici, ſed ad cœleſtia,ſicut dicitur in gl.ſuper locum iſtum.*

2 In omnibus.*tentationum inſultibus.*

3 Sumentes ſcutum fidei.*quæ eſt ſubſtantia ſperandarum rerũ.*

4 In quo poſſitis.*Firma.n.fides de bonis cœleſtibus quæ ſperantur repellit ictus dæmonum quaſi ſcutum.*

5 Et Galeam *ſ.charitatem,quia ſicut galea ſupra ponitur tãquam complementum,& perfectio aliorum armorum,ſic charitas eſt perfectio aliarum virtutum.*

6 Et gladium.*i.datum a ſpiritusſancto.*

7 Quod eſt verbum Dei.*Mat.10.c.*Non.n.vos eſtis qui loquimini,ſed ſpiritus patris veſtri,qui loquitur in vobis. *Dicitur autem verbum Dei gladius,quia percuſſus cum eo diuiditur a mũdo.Et quoniam hæc armatura dependet ex Dei gratia,ideo ſubditur.*

8 Per omnem orationem.*quæ eſt ſimplex petitio a Deo.*

9 Et obſecrationem.*quæ eſt cum expreſſione rei ſacræ per quam petitio fit exaudibilis,vt cum dicitur. Per paſſionem tuam libera nos domine,& huiuſmodi.*

10 Orantes omni.*ad hoc ordinato.*

11 In ſpiritu.*i.mente,& non tantum voce.*

12 Et in ipſo.*i.feruenter orando,& non remiſſe.*

13 In omni.*i.perſeueranter.*

14 Pro omnibus ſanctis.*vt habeant arma prædicta generaliter.*

15 Et pro me.*ſpecialiter.*

16 Vt detur mihi ſermo.*i. conſtantia prædicandi euangelium Chriſti.*

17 Pro quo.*nunc detentus Romæ.*

18 Ita vt in ipſo.*i.ut tribulationes quas ſuſtineo,in nullo me terreant a prædicatione retrahendo.*

19 Vt autem.*Hæc eſt vltima pars huius epiſtolæ.Et eſt confirmatio præcedentium,per hoc quod Apoſtolus eam miſit per dilectum diſcipulum, vt plenius poſſet ſignificare ſtatum Apoſtoli Epheſiis, & eos in Deo conſolari,& hoc eſt quod dicit Apoſtolus.Vt autem,& patet litera vſque ibi.*

20 Et fidelis miniſter in domino. *i.in his quæ ſunt dominum.*

21 Et conſoletur corda.*vos in bono confirmando per ſacra hortamenta.*

22 Pax fratribus.*i.in Chriſtum credentibus,ſupple ſit.*

23 Et charitas.*aliter fides eſſet informis.*

24 A Deo patre.*qui eſt dator iſtorum bonorum.*

25 Et Domino Ieſu Chriſto.*per quem ad nos perueniunt Dei dona.*

26 Gratia cum omnibus.*generaliter credentibus.*

27 In incorruptione.*i.ſic maneant in gratia,quod non decidant ab ea, ſed perueniant ad gloriam quæ eſt gratia conſummata, Amen.*

Et

Incipit

ADDITIO.

In cap.6.vbi dicitur in poſtilla. *Vt detur mihi ſermo in apertione oris mei.*

Hoc quod dicitur. *Detur mihi ſermo in apertione oris mei*, videtꝰ referendũ ad illud quod fuit a domino dictũ Apoſtolis Mat. 10. c. *Dabitur.n.vobis in illa hora quid loquamini*, ſecundum.n.fragilitatem humanæ naturæ timebat Apoſtolus, ne preſſura tribulationum impediretur a promptitudine reſponſionis in myſterijs euangelij declarandis, & ideo petebat per ſuffragia orationum, vt daretur ſibi a Deo ſermo.ſ.rectus, in apertione oris mei, id eſt prompte, & fiducialiter.

D

A *Incipit argumentum Ad Philippenſes.*

P*Hilippēſes ſunt &c.* Qui accepto verbo prædicationis ab Apoſtolo firmati in fide fuerunt, nec pſeudo Apoſtolos receperunt, vnde eos laudat Apoſtolus. Hi Paulo per Epaphroditum aliquam ſubſtantiam Romam miſerant, quem cũ hac remittit epiſtola, in qua cum præſens non poteſt, munit eos contra duplex bellum, tribulatorum, & pſeudo prædicatorũ, vt omnia pro Chriſto ſuſtineãt aduerſa cum humilitate, ſicut Chriſtus fecit, & legalia a pſeudo nunquam recipiant. His nec ſe apoſtolum nominat qui nunquam de eo minus, vel contra eum ſenſerant.

Argumentum in epiſtolam ad Philippenſes incipit.

PHilippenſes ſunt Macedones. Hi accepto verbo veritatis perſtiterunt in fide, nec receperunt falſos Apoſtolos. Hos collaudat ſcribens eis a Roma de carcere per Epaphroditum.

E

CAP. I.

a PAulus. More ſolito ſalutationem præmittit. Dein de gratias Deo agit pro e s, implorans eis maiora bona, vt & in virtutibus creſcentes ad perfectionem perueniant. Deinde patientiam tribulationum monet exēplo ſui, & Chriſti, poſtea vt caueant a verſutijs pſeudo Apoſtolorum tandem admonitionem moralem interſerit, & prope finem de gratia, quam ſibi Romam per Epaphroditum miſerant gaudere ſe dicit.

† al.d c.legitur. *Diuiſio.* *miniſtris*

B

b *Timotheus.* Hunc apponit, quia eum miſſurus erat ad illos propter hoc eum quodammodo commendans, vt eadem quæ ſcribit ab eo bene recipiant.

Aug. in tra.85. in Io. *Timor duplex 1.Io 4.d. Pſal 18 c. Iob 8.c*

c *Serui.* Seruos dixit, vt & ipſi pro domino ferãt dura, Chriſti, vt contra pſeudo ſtent. Aug. Sicut duo ſunt timores, ſic duæ ſeruitutes, que faciunt duo genera ſeruorum. Eſt enim timor, quem perfecta charitas foras mittit. Eſt & ſeruitus ſimul cum eo foras mittenda. Eſt etiam timor caſtus permanens in ſeculum ſeculi, cui adiuncta eſt, alia ſeruitus non manens in æternum in domo.

C

✠ Chryſoſtom. Seruum ſeipſum vocat, non Apoſtolum. Nã & iſta dignitas reuera magna eſt & caput bonorum, nimirum ſeruum eſſe Ieſu Chriſti, & non ſimpliciter dici. Qui ſeruus Chriſti eſt, is vere peccati liber eſt. & germanus Chriſti ſeruus, nullius eſt alterius ſeruus. Alioqui non eſſet plane Chriſti ſeruus, ſed dimidiatus.

d *Cum epiſcopis, & diaconibus gratia vobis, & pax a Deo patre, &c.* Primaſius. Epiſcopos presbyteros dicit. Non.n. plures epiſcopi in vna ciuitate, neque presbyteros intermitteret, vt ad diacones deſcenderet. Et ſignificat per diacones maiores, per ſanctos minores. quia minores præmittit, ad humilitatem innitat, quia & hos ſubnectit, oſtendit aliquem non eſſe adeo perfectum, qui non indigeat admonitione.

e *Gratias ago Deo meo.* Q. Agite quæ agitis, quia talia unde Deum laudo.

Epiſtola Pauli ad Philippenſes incipit.

CAPVT I.

1 PAulus, & Timotheus ſerui Ieſu Chri
2 ſti omnibus ſanctis in Chriſto Ieſu,
3
4 qui ſunt Philippis, cum epiſcopis &
5 diaconibus. Gratia vobis, & pax
6
7 à Deo noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. Gratias
8
9
10
11 ago Deo meo in omni memoria veſtri, ſemper in

(Interlinear gloss: a ¶ Timore caſto. a Baptiſmate ſanctificatis. b Operante Chriſto. Vel fundatis. In fide Chriſti. Qui Deum, & hominem credunt. a Id eſt, &. b Qui eorum bonum pati, et optabant. Maioribus, & minoribus. Vel cum illis ſcribit. a Et. Remiſſio peccatorum. b Tranquillitas mentis, & reconciliatio ad Deum. Omnium. Cuius nutu omnia bona omnibus accedunt. a Priuato beneficio. Qui mihi facit quod volo in vobis. b Quoties veſtri memor fio. c Quod vtique ſum. Continuis temporibus.)

Com-

NICOLAVS DE LYRA.

Incipit Poſtilla venerabilis Magiſtri Nicolai de Lyra ſuper Epiſtolam Pauli ad Philippenſes.

CAP. I.

PAulus, & Timotheus. Hic incipit epiſtola Pauli ad Philippenſes. Quæ diuiditur in tres partes. ſ. præfationem & proſecutionem, ibi. *Gratias.* & conſummationem, prope finem, ibi. *Salutate.* Circa primum primo ponũtur perſonæ ſalutantes, cum dicitur. Paulus, & Timotheus. Hũc adiungit ſecum in ſalutatione, quia miſſurus erat ad eos per ipſum, vt habetur ca.ſeq. vt cum veniret ad eos reuerentius, ac magis charitatiue reciperetur. Secundo ponuntur perſonæ ſalutatæ, cum dicitur.

2 *Omnibus.* i. per baptiſmum ſanctificatis.

3 *In Chriſto.* in primitiua.n.eccleſia, vt nomen Chriſti redderetur magis autenticum, amabile, & reuerendum, Apoſtoli baptizabant in nomine Chriſti, in quo tamen intelligitur tota trinitas quia Chriſtus Græcè vnctus Latine dicitur, & ſic intelligitur filius vnctus, pater vngens, & ſpirituſſanctus vnctio.

4 *Qui ſunt Philippis.* Nomen eſt ciuitatis in Macedonia, quam ædificauit Philippus rex pater Alexandri magni, & a nomine ſuo eam denominauit.

5 *Cum epiſcopis, & diaconibus.* per epiſcopos in plurali intelliguntur ſacerdotes, ut dicit hic Gl. quia plures epiſcopi non præſunt vni ciuitati. Poteſt etiam dici quod per epiſcopos intelliguntur ſacerdotes cum pontifice ciuitatis. Epiſcopus.n. dicitur ab epi, quod eſt ſupra, & ſcopos intentio, quaſi ſuperintendens. ſ. populo cui præeſt. hoc autem competit, tam epiſcopis quam preſbyteris curatis. Iſti autem propter ſpecialem eminentiam ſuper populum erãt ſpecialiter exprimendi in ſalutatione Apoſtoli, ideo expreſſit illos ſpecialiter poſt ſalutationem omnium generaliter. Tertio ponuntur optata bona cum dicitur.

6 *Gratia vobis.* in præſenti.

7 *Et pax.* in gloria cœleſti quæ quietat totaliter hominis appetitum.

8 *A Deo patre noſtro.* qui eſt dator omnium bonorum.

9 *Et Domino Ieſu Chriſto.* per quem tanquam per mediatorem noſtrum nobis proueniunt dicta bona.

10 *Gratias.* præmiſſa ſalutatione, hic conſequenter ponitur proſecutio epiſtolæ. In qua Philippenſes primo redduntur beneuoli, ſecundo dociles. cap. ſeq. tertio attenti, cap. 4. primum autem facit Apoſtolus dupliciter. primo pro bonis eorum gratias agendo, ſecundo tanquam amicis ſpecialibus ſuum animum aperiendo, ibi. *Scire autem volo.* circa primum dicit. *Gratias ago Deo meo* quem deuote colo.

11 *In omni memoria, &c.* i. quotieſcunque occurrit mihi memoria de vobis.

Cum *Cum*

a *Communicatione.* Vel veſtra communia fecistis, in euangelio exaltando.

b *Confidens.* Q. d. precor. vt ſtetis, & confido hoc ipſum fieri a vobis quod precor, non aliud, ſed videte ne fruſtra confido. Vel.

c *In vobis.* per ſucceſſionem, vſq; ad communem iudicii diem

d *Perf.* Aug. de gratia & liber. arbit. quia ipſe, vt velimus operat incipiens, qui volẽtib. cooperatur perficiẽs.

✱ Chryſ. Vide quõ illos modeſtiam quoq. doceat. Nam quoniã illis magnarum rerũ teſtimonium tulerat, ne quid hinc humani patiantur inſtruit eos & præterita, & futura Chriſto accepta referre. Non enim dicit, Perſuaſum habens, quod vt cæpiſtis, ita pſecturi ſitis, ſed qui cæpit, perficiet. Neque tamẽ exemit eos ab hac virtute. Dixit enim, quoniam ſuper communicatione veſtra gaudeo, videlicet quod ipſi hic probe ęgerant, &c.

e *Sicut eſt mihi.* Ita gratias ago, deprecor & confido ſicut iu. eſt ſen. i. ita velle. Et exponit cauſã, eo quod habeam vos in corde ſiue uinctus, ſciẽs uos quoque uinctos, ſiue defendens euangelium, quod & uos facitis.

✱ Ambr. Nec aliud debuit de his ſentire quos ſemper inflexibiles in deuotione Dei expertus eſt, tam directum, & infatigabilem curſum eorum videns, vt cogitaret dignos hos ſibi participes gaudij eſſe. Vnius. n. fidei homines congaudere oportet de ſpe futuræ immortalitatis, & gloriæ.

f *Cupiam omnes vos.* i. intimo amore Chriſti, vt ab eo pfecte diligamini, vel eo affectu diligatis Deũ & pximos, quo Chrs qui animam poſuit. Vel refertur ad id quod ſupra dixit, ſe deſiderare eos eſſe ſocios gaudij ſui. Et determinat quomõ, ſcilicet

ſcilicet amore Chriſti, non humano, ut participes habeat in Deo. D

g *Vt probetis potiora.* iterum creſcat charitas ueſtra in ſcientiam, ut probare, & diſcernere ſciatis non ſolum mala, & bona, ſed etiam inter bona quę ſunt potio. ut poſt probationem ſitis ſyn. in uobis, ſine operibus corruptionis, & quãtum ad proximum ſine offenſione.

✱ Amb. Deo adiutore ordinem diſciplinæ Chriſtianæ vult eos imbuere, vt quia firmati in fide ſunt, non ſint neſcii ſacramenti credulitatis ſuæ, & ſcientes diſcernere vtilia a contrariis iuſtitiæ operibus ornent, doctrinam Domini, fructum facientes immortalitatis, ad abundantiam omnium bonorum, vt glorioſius in his appareat magiſter gentium.

h *Repleti fructu iuſtitiæ per Ieſum Chriſtum in gloriam, & cætera.* ideſt, mercede iuſtitiæ adeo, vt ſitis gloria, & laus Dei, vt pro vobis dicatur. *Mirabilis Deus in ſanct. ſu.* Pſal. 66. g

i *Scire autem volo vos fratres, quia quæ circa me ſunt, magis ad profectum Euangelij peruenerunt:* Hactenus communiter locutus, inde ponit ſpecialiter quæ tolerantiam ſuadeant. Pro vobis gratias ago. Confido. Vos autem vo. ſci. fr. quaſi dicat. Cum ita ſitis perfecti, perſeuerate, & cauete, ne tribulationes inſtantes hanc veſtram diminuant perfectionem, ſed exemplum mei reſpicite.

K *Vt vincula mea manifeſta fierent in, &c.* Hier. Quia namque patienter quælibet mala ſuſtineo, patet non eſſe ſcelus falſitatis, quod in me iuſta uindicta percellat, ſed quandam veritatis virtutem, quam ſuſtinendi fortitudo magnificat. F

†perſuaſum habens.

†intelligẽtia. E

a Habitis. Prælatis, uel ſubditis. b Non triſtis de culpa.

cunctis orationibus meis, pro omnibus vobis cũ gaudio, 1

a Vt perſtetis deprecans. b Gaudio dico habito. c Quia vos communicaſtis mihi in fide, & operibus euangelij.

a b deprecationem faciens† ſuper communicatione veſtra in 2

a Quæ eſt. b Conuerſionis veſtræ, & ideo a modo magis ſtandum

euangelio Chriſti a prima die vſque nunc, † confidens in 3

a Non in nobis. b Deus Operans.

c Domino Ieſu hoc ipſum, quia qui cœpit in vobis opus bo- 4 5

a Cooperans. Quod operando incepit. b Vſque ad finem uitæ quo Deus uidebit ur.

d e num, perficiet vſque in diem Chriſti Ieſu. Sicut eſt mihi 6 7

a Aliud non debuit ſentire de tam bonis.

iuſtum hoc ſentire pro omnibus vobis, eo quod habeam 8 9

a In intimo affectu charitatis. Non in ſolis labijs. b Quia compatimini mihi: c Contra impugnantes. d Infirmorum in doctrina.

vos in corde, & in vinculis meis, & in defenſione & confir

a Vt in futuro ſitis ſocij. b Etiam minores.

matione Euangelij, † ſocios gaudij mei omnes vos eſ- 10

a Pro omnibus ideo precor, quis cupio uos omnes eſſe in uiſceribus Chriſti, ut a Chriſto diligamini quaſi eius uiſcera, & inde teſtis. b Quanto affectu.

f ſe. Teſtis enim mihi eſt Deus, quomodo cupiam vos om- 11 12

Etiam.

nes in viſceribus Ieſu Chriſti. Et hoc oro, vt charitas veſtra 13

a Creſcat. b Vt ſciant in quibus diligere Deum, & proximum debeant, & cum ſcierint habeant ſenſum. i. memoriam, & animaduerſionem in omnibus rebus. Memoria

magis ac magis abundet in omni ſcientia & in omni †ſen 14

a In vobis. b Ad proximum.

g ſu, vt probetis † potiora, vt ſitis ſynceri, & ſine offenſa in 15

a Et hoc perſeueranter. Vſque. Ideſt, finem vitæ b Non ſolum ſine malis, ſed & pleni fructu. i. operibus quæ ſunt fructus iuſtitiæ, quæ eſt habitus animi. c Et hoc. Non uiribus ueſtris. 16 17

h diem Chriſti: repleti fructu iuſtitiæ per Ieſum Chriſtũ in 18

a Per hoc tranſitur in gloriam æternam unde Deum laudetis.
b Quia dixit ſe cupere hos fore ſocios gaudij ſui, ideo quid profecerit prædicatio eius inſinuat quaſi charis 19

i gloriã & laudẽ Dei. Scire aũt volo vos fratres, quia q̃ cir-

a Exteriorum undique in circundans abundantia paſſionum. b Vel ideo circa, quia non ad interiora pertingunt. c Quem ad detrimentum, ut mali intenderunt d Ad profectum. e Vtilitas uinculorum apparet in Chriſto, qui propter uincula plus annuntiatur. 20 21

K ca me ſunt, magis ad profectũ Euãgelij peruenerũt: ita ut 22

Vel

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Cum gaudio.* i. gaudens de bono veſtro.

2 *Deprecationem faciens ſuper com municatione, &c.* i. de eo quod mihi communicaſtis fide, & opere.

3 *In Euangelio Chriſti.* credentes, & operantes, ſicut & ego.

4 *A prima die.* conuerſionis veſtræ.

5 *Vſque nunc.* in bono perſeuerantes, nam in fide perſtiterant, nec falſos Apoſtolos receperant, vt dicit Hieronym. in prologo. propter quod Apoſtolus de bona conſummatione confidebat, ideo dicit.

6 *Confidens, &c. quia qui cœpit in uobis opus bonum perficiet.* quia ſicut inchoatio operis meritorij eſt a Deo, ita continuatio, & cõſummatio.

7 *Vſque in diem Chriſti Ieſu,* in quo veniet ad iudicium ueſtra remuneraturus bona.

8 *Sicut eſt mihi.* De tam. n. bono principio iuſtum eſt ſentire finem bonum, & maxime circa dilectos, quia dilectio facit opinari bonum dilecto, ideo ſubditur.

9 *Eo quod habeam, &c.* ſ. charitatis.

10 *Et in defenſione, & cætera.* Philippenſes enim iam conſtanter certauerant pro veritate Euangelii, vt habetur in fine huius capit.

11 *Socios gaudij mei omnes uos.* q. d. ex hoc iuſtũ eſt mihi ſentire, quod eritis ſocij conſolationis meæ in patria, ſicut eſtis ſocii tribulationis in pugna.

12 *Teſtis. n. mihi.* confirmatio eſt ſuæ dilectionis erga eos, ideo ſubditur.

13 *Et hoc oro, vt charitas,* quia charitas ſemper poteſt creſcere in via,

14 *In omni ſcientia.* nam creſcente charitate, creſcit notitia quę expedit ad ſalutem,

15 *Vt probetis potiora.* i. approbetis ea ſequendo.

16 *Vt ſitis ſynceri.* i. puri, & mundi in vobis.

17 *Et ſine offenſa.* proximis.

18 *In diem Chriſti, repleti fructu iuſtitiæ per Ieſum Chriſtum.* i. ut in die iudicii appareatis pleni bonis operibus a Deo remunerandis.

19 *In gloriam, & laudem Dei, & cætera.* quia in remuneratione cœleſti eſt laus iugis, Pſalm. 85. b. *Beati qui habitant in domo, & cætera.*

20 *Scire autem.* Hic conſequenter Apoſtolus reddit Philippenſes beneuolos, amicabiliter eis ſignificans ſtatum ſuum. Et diuiditur in duas. ſ. principalem, & incidentalem, ibi. *quidam quidem.* Circa primum dicit. *Scire autem volo vos fratres.* tanquam amicos meos ſpeciales.

21 *Quia quæ circa me ſunt.* ſ. tribulationes, & uincula, quæ Romæ ſuſtineo.

22 *Magis ad profectum Euangelij peruenerunt, & cætera.* nam ex hoc fuit magis publicatum contra intentionem me perſequentium,

A Vel de vinculis meis loquebantur, vel prædicatores iudicabant in omnibus prætorijs.

a *Et in omni.&c.* Cum.n.Apoſtolus Romæ vinctus detruſus eſſet in carcere in domo imperatoris, & doceret euangelium, & infirmos animaret, multaque miracula patraret, multi per eum crediderũt, in tm̃, vt domũ perſecutoris eccleſiã faceret, tunc.n. manifeſta facta ſunt, vincula eius in Chriſto.

Vel in om.præ.& cęt. om. loci.i. imperatori omnibus conſulibus, & principibus, & minoribus propter Chriſtum illum talia ſuſtinere.

12 q.4.cap: quam magnũ.

B * Chryſ. Poſſibile erat illos, audito quod vinctus eſſet, dolere, putareque ex ea res moras habituram Euangelij prædicationem, quam ſuſpitionem tollit, & illud amantis eſt, vt quæ ſibi accidũt, illis manifeſtet, qui ſuo nomine curis iunguntur. Vincula mea, inquit, manifeſta ſunt in toto prætorio. Deinde non ſolum hæc mea uincula aliorum ora non obturarunt, aut timidos effecerunt, ſed magis confidentes reddiderunt. Ergo ſi etiam vinctus maiore fiducia egit, plus illi animi addidit, quam ſi uinctus non fuiſſet. quo modo vero ad profectum euãgelij facta ſunt vincula? Deus iſtud ita diſpenſauit, inquit, vt non eſſent occulta mea propter Chriſtum in toto prætorio. Ita regias uocabant.

pura

* Sedul. Tribus cauſis hoc dicit, ut magnificaret potentiam Dei, ut exemplum fieret alijs, ut conſolaretur Philippenſes meſtos de uinculis, & tribulatione eius in Roma. *In omni prætorio*, i. in domibus regum, ubi prætores ſolent eſſe.

b *Auderent ſine.* Aug. Conſtantia.n. eius multos animauit, ut non timerent euangelizare.

c *Quidam quidem,&c.* * Sedul. Hic ſubiungit quatuor ordines prædicantium uerbum Dei pp inuidiam, hoc eſt, dum mihi apud credentes gloriam auferre ſe putant, ne ſolus mi
C hi uindicare uidear ſcientiam prædicandi. *Alij propter bonam voluntatem.* quia alios ſaluare uolentes Chriſtũ annunciant. *Alij ex charitate.* i. vt mihi adiutores fiãt, quia ſciũt me a Deo
D ad defendendum Euangelium ordinatum. Alij vero doloſe prædicant ad me grauandum, quaſi plures diſcipulos facientem, & doctrina mea totum orbem implere cupientem, ut ex hoc ſaltem mihi maior inuidia cumuletur, vel preſſura.

a Vincula ipſa, quod eſſent in Chriſto. ideſt, quod propter eum vinctus eſſem, non pro alio crimne. b Vi: maiores, conueniunt.
a vincula mea manifeſta fierẽt in Chriſto in omni prætorio, 1
a Lucis. b Ita profuerunt euangelio quæ ſuſtineo. c Non ſe. Conſideratione uinculorum. 2
& in cæteris omnibus ut plures de fratribus in domino cõ
Quam arte. a Contra impugnantes. Q Meo exemplo auderent confidenter prædicare, ita dicentes. Si uinctus loquitur, cur non potius nos?
b fidentes, in vinculis meis abundantius. auderent ſine timo-
a Diuerſi a prioribus quia mali, b Prædicant. Quia inuident gloriæ Me: Apoſtolatus, & comendant habere.
c re verbum Dei loqui. † Quidam quidem, & propter inui- 3
a Ab his diuerſi, boni. b Pro dilectione Dei, & proximi, exemplo meæ bonæ uoluntatis. Vt alios ſaluent.
d diam, & cõtentionem, quidam autem, & propter bonam 4
a Non diuerſi. b Priuata ad Apoſtolum, ut uicem eius uincti ſupplerent.
voluntatem Chriſtum prædicant. Quidam ex charitate, 5
a Ideſt, pro defenſione ſum poſitus in uinculis, uel poſitus, ideſt, firmus, & ſtabilis ſum in defenſione.
ſcientes hoc quoniam in defenſionẽ euãgelij poſitus ſum, 6
a Ab his diuerſi, quia mali. 7
e Quidam autem ex contentione Chriſtum annunciant, nõ 8
a Augumentare.
f † ſyncere, exiſtimantes preſſuram ſe † ſuſcitare vinculis 9
a Dum etiam mali ad profectum Quid enim refert qua intentione? 10
b Terrenæ acquitionis. c Vt mali.
g meis. Quid enim? Dum omni modo, ſiue per occaſionem, 11

d *Quidam autem,&c.* Conuicti in contentione a me. prędicant ſecundum quod eos conuinci debere prædicare.

e *Ex contentione.* Ex priuato odio, quod aliquando mecum cõtulerunt, & confutati ſunt. Et ne uiderẽtur correcti, addit. *Non puro animo.* Sed.

f *Exiſtimantes* vt ſi qui de prædicatione eos accuſent, in me autorem eius vindicent. *Exiſtimantes preſſuram.* Amb. Aſtutia ergo ſimulationis iſti Chriſtum annunciabant, vt poſſent ſeditiones excitarẽ Apoſtolo quaſi autori, qui multos cõgregauerat ſuo collegio. Ecce quatuor ſpecies doctorum diſtinxit, duas bonorum, & duas malorum, qui omnes annunciant Chriſtum, ſed non eodem animo.

Aug. Mali.n. non ſimplici, & veraci aĩo Chrm̃ annunciabant. Boni vero puro animo; fide ſincera, oẽs tñ euangelio proficiebãt. Vñ & malos tolerãdos dicit, ſubdens. Quid n.? * Aug. Qui non ex charitate, ſed ex occaſione prædicabant verbum Dei, aliud ſentiebant, quod in eorum moribus apparebat, & aliud prædicabant, vt ſancto nomine placerent hominibus. Nam de his iterum dicit. *Neque. n. iſti Deo ſeruiũt ſed ſuo uentri.* quos tamen Chriſtum annunciare permittit. Quamuis.n. potius crederent, quæ ipſi faciebant, vt morerẽtur, ea tñ prædicabant, quæ ſi alij credentes facerent, ſaluarentur. Terrenis nempe cupiditatibus conſulentes, regnum cœlorum annunciabant. habentes in pectore falſitatem, in lingua veritatẽ. Sciens itaque Apoſtolus ẽt per Iudã euãgelizantem credentes eſſe liberatos, iſtos quoque ita permittit.

g *Quid enim?* Non prohibet mercenarios, ſed permittit. quia & ipſi vtiles ſunt ad aliqua.

Siue

NICOLAVS DE LYRA.

quentium, qui per incarcerationem meam credebant extinguere euangelium, nam in carcere prædicabat, & miracula faciebat, ex quibus plures de incarceratis, & cuſtodibus conuertebantur. & hæc omnia ad diuerſas partes orbis deferebãtur, eo quod Romani toti mundo dominabantur, ideo ſubditur.

1 *Vincula mea.* i. manifeſtum fieret, quod vincula conſtãter ſuſtinebam propter Chriſtum.

2 *In omni prætorio.* Aliquando.n. in prætorio erant iudices minores, & aliquando maiores, & aliquando cum eis præſidebat imperator & in omnibus iſtis differentijs fuit Apoſtolus in prætorio adductus, & ita conſtanter ſe habuit, quod plures Chriſti diſcipulos animauit ad prædicandum publice Chriſtum, qui prius hoc facere non audebant, ideo ſubditur. *Vt plures ex fratribus,&c.*

3 *Quidam quidem,&c.* Hæc eſt pars incidentalis, quia prædixerat immediate aliquos audaciam prædicandi aſſumpſiſſe ex uinculis ſuis, ideo incidentaliter ponit diſtinctionem prędicantium. Nam aliqui faciebant hoc intentione bona, alii vero mala. Et diuiditur in duas. Nam primo ponit hanc diuerſitatem, ſecundo circa hoc ſuam charitatem, ibi. *Quid enim?* Circa primum dicit. *Quidam quidem,&c.* i. inuidia, & contentione moti contra me eo quod prædicatio mea de prætorio apparuit magis virtuoſa, & ex hoc facta eſt magis famoſa, quam ipſorum, propter quod me incarcerato fortius prædicant, vt ſapientiores, & famoſiores appareant.

4 *Quidam autem,&c.* non intendentes ex ſua prædicatione cõſequi propriam gloriam, ſed honorem Dei, & ſalutem proximi.

5 *Quidam ex charitate.* non ſolum ad proximum generaliter, ſed etiam ad me ſpecialiter.

6 *Scientes,&c.* i. pro defenſione euangelij.

7 *Poſitus ſum.* ſ. in carcere, & ideo prædicando ſupplent vicem meam, qui non poſſum ad hoc faciendum diſcurrere, & releuant famam meam, quam aliqui nituntur deprimere, vt dictum eſt.

8 *Quidam autem ex contentione.* iſte modus male annunciandi Chriſtum differt a primo. Nam illi quærebant deprimere famã Pauli, & ſuam eleuare. iſti uero quærebant pœnam ſui carceris aggrauare, ideo ſubditur.

9 *Exiſtimantes preſſuram ſe ſuſcitare vinculis meis* di. ſe eſſe Pauli diſ. falſe tamen, vt per hoc Apoſtoli pœna aggrauaretur, ſicut Torquatus dicebat ſe eſſe diſcipulum ſancti Tyburtii, ut a iudice grauius puniretur, propter quod iſti non videntur fuiſſe Chriſtiani, niſi ſimulatoriè. Et huic conſonat quod dicitur.

10 *Chriſtum annunciant non ſyncere.* ſed ſimulatorie. Et ſic patet, quod Apoſtolus ponit quatuor modos annunciantium Chriſtum. Quorum primus, & quartus ſunt mali quantum ex intentione denuntiantium, non tamen ex re denuntiata. Tertius, & ſecundus boni ſunt vtroque modo.

11 *Quid enim.* Hic conſequenter Apoſtolus declarat ſuam charitatem, & primo quantum ad dictas prædicationes. ſecundo quantum ad Philippenſes, ibi, *Confido*. Circa primum apparet charitas Apoſtoli, eo quod omnem modum denuntiandi Chriſtum ipſe acceptauit, quamuis aliqui ſint ad grauamen ſuum, quod contemnit propter honorem diuinum. Et hoc eſt quod dicit. *Quid enim? dum omni modo ſiue per occaſionem.* Quaſi diceret, de diminutione famæ meæ, & aggrauatione corporalis pœnæ non curo, dum tamen nomen Chriſti prædicetur. Immo de iſtis.

Gaudeo

A a S.per.veri. Aug. Veritatem quidam annunciabant, & ſi nō per veritatē. i. non vero animo. Ex occaſione enim euangelizabant, quærentes ab hominibus cōmoda ſua. terrenis enim cupiditatibus conſulentes regnū cælorum annunciabant, habentes in lingua veritatē, ſed nō in pectore caſtitatē. Qui ſunt vtiles eis quos inſtruit dominus. Vnde ait, *Quæ dicunt facite, opera autem eorum nolite facere*. Quiſquis enim a Deo præter Deum, aliquid quærit, non caſte Deum quærit. Tres inuenimus perſonas, ſi domini verba in euangelio diligenter inueſtigamus, paſtoris, mercenarij, furis. Paſtor veritatem annūciat, propter veritatē. Mercenarius, occaſione rei temporalis. Fur, & latro veritatē negat, & tollit. Diligendus eſt ergo paſtor, tolerandus mercenarius, cauendus eſt latro.

3 b *Sed, & gau.* Ideo gaudeo de malis meis, vel de profectu euang. quia inde mihi ſalſus.

c *Qui in nullo confundar.* ✻ Hieron. Neque in vita, neque in morte, neque in cōtumelijs, neque in opprobrijs: deniq; in nullo Apoſtolus confundebatur. Nos in omnibus erubeſcimus, & in quo vituperamur, vltra non facimus, quamuis ſecundum Deum cœperimus: Vnde oſtendimus nos laudibus, non Chriſto ſeruire. Apoſtolus non confundebatur in catenis, nos confundimur in opprobrijs.

✻ Chryſoſtomus. Ideſt, nullam mihi ignominiam, ſed magnum lucrū afferet mors. perinde ac ſi diceret: immortalis quidē minime ſum, ſed charior Deo, quam ſi immortalis eſſem. Non enim par laus eſt, ſi immortalis mortem contemnat, ac ſi mortalis. Quamobrem etſi moriendum nunc mihi eſſet: nullū hinc ſubirē dedecus, verūtamen nō moriar.

✻ Anſelmus. Ideſt, in nulla re erubeſco, quoniam nec in conſcientia mea quicquam eſt, vnde coram Deo erubeſcā. nec de his quæ pro Chriſto foris patior, verecūdari poſſum. Et ideo certus ſum, quia conſequar quod ſpero. Si enim videret apoſtolus ſe in aliquo confundi & deficere, poſſet deſperare de ſalute. Sed quia videt ſe conſtantem per omnia, & hanc Dei gratiam ſibi eſſe conceſſam, ideo ſperat quod magnus eſt, non confundor vt in aliquo cedam, quia & ſpes magna, & res vera atque honeſta.

Haimo. Quia, & ſpes magna, & res vera & honeſta.

d *Et nunc.* ✻ Hieronymus. Inimicis ſuis inſultat, quod ei
C nocere non valeant. Si enim occiderint, martyrio corona- D
bitur. Si ſeruauerint, ad Chriſtum annuntiandum, plurimū facient fructum.

✻ Chryſoſtomus. Nam, & moriendo, inquit, non moriar, vitā habens in me ipſo. Tunc me ſuſtuliſſent: ſi per metū potuiſſent ex anima mea fidem deturbare. Quandiu vero, mecum Chriſtus fuerit, etiam ſi mors ingruerit, viuam.

a Vt boni. Vero animo. b Veritas Chriſti. non falſitas vnde, Quæ dicunt facite.
c Quod per occaſionem, non ſolum per veritatem d Nunc
a ſiue per veritatem Chriſtus annuncietur. Et in hoc gaudeo, 1
a Vel non ſolum alijs profectus, ſed & mihi gaudium.
b Poſt. c Pati pro Chriſto Vel euangelij ex mea prædicatione profectus.
In futuro.
b ſed & gaudebo. Scio enim, quia hoc mihi proueniet ad ſa- 2
a Quod illi ad mortem parant. Non ſolum meo merito. 3
b ſ. per ſpiritum, qui ſubtus me quaſi ruiturum ſicut columna fulcit.
lutem per veſtram orationē, & ſubminiſtrationem ſpiritus 4
a Q quæ erit tanta quantam expecto in futuro, & in præſenti ſpero
b Hoc ſpero.
c Ieſu Chriſti ſecundum expectationem & ſpem meā, quia in 5
a Statu. Proſperis vel aduerſis, vt aliquo modo cedam a prædicatione. 6
b A tempore conuerſionis. c Dum in vinculis laboro
d nullo confundar, ſed in omni † fiducia ſicut ſemper & nunc 7
a Apud gentes. b Fama & gloria Chriſti. 8
c Etiam quod fragilius eſt. d Si uixero docendo.
magnificabit Chriſtus in corpore meo, ſiue p vitam, ſiue 9 10
a Exemplum relinquendo.
b Per uitam, quia cauſa eius uiuo, ut eum magnificem, non ob aliud. 11
e per mortem: † Mihi autem viuere Chriſtus eſt, & mori lu- 12
a Per mortem, quia Chriſtus eſt præmium mortis, uel ipſum mori eſt lucrum, quia per mortem ab his miſerijs liberatus ad beatitudinem tranſeam, uel quia per mortem multos lucratur Deo. 13 14
b Bene operari. c Quod mirum uidetur
a i tam dignus de opere meo. ſ magnificare Chriſtum
f crum. Quòd ſi viuere in carne, † hic mihi fructus operis eſt. 15
a Ecce. Nedum appetam. b i. non ſolum ignoro: ſed & coarctor. 16
Ideo ignoro, quia vel quid eligam ignoro Coarctor enim è duobus, &c.
c Ex deſiderio diſſoluendi, & neceſſitate uiuendi.
g & quid eligam ignoro. † Coarctor autem è duobus deſide- 17
h a Ab his miſerijs. b Quia uinctus. Præſentialiter. 18
c Quantum ad me.
i rium habēs diſſolui, & eſſe cum Chriſto, multo magis me- 19 20

e *Mihi autem viuere Chriſtus eſt, &c.* Q. Merito Chriſtū magnifico ſiue vita, ſiue morte, quia Chriſtus mihi viuere, ideſt, mihi vita hic per fidem & ſpem, & in futuro per ſpeciem, pro hac vita mortale corpus tradit, vt ipſum immortale in æternum recipiat.

f *Quod ſi viuere, &c.* Chriſtus eſt mihi viuere, vt eum magnificem. Quod ſi eſt, tūc neſcio quid eligam, mori, an viuere. Q. niſi hic fructus eſſet, nō dubium quin mori eligerē, vt Chriſtum haberem præmium: & ideo ne dubitetis mori. † cares E

g *Quid eligam ignoro.* ✻ Anſelmus. Quia niſi hic fructificare adhuc quotidie poſſem, hauddubium quin mori eligerē, cum Chriſtū haberem lucrum. Sed quia me video multis aſſidue prodeſſe, charitas eorum adhuc me retinet in carne.

h *Coarctor autē è duobus, &c.* Auguſtinus. de doctrina Chriſti. Nō ita diſtinguendum eſt, vt dicatur: Coarctor, & poſtea ſequatur: e duobus deſideriū habens ſcilicet diſſoluendi, & in carne manēdi: quod ex ipſo textu ſermonis dijudicatur, quoniā ſequitur. diſſolui & eſſe cum Chriſto multo melius eſt. Apparet enim eum eius quod optimum eſt dicere ſe habere cōcupiſcentiam, vt cum ex duobus compellatur, alterius tantū habeat concupiſcētiam, alterius neceſſitatē propter fratres. Sic ergo diſtinguēdū eſt: Coarctor vel compellor e duobus. Deinde ſequitur, ego dico deſiderium vel concupiſcentiā diſſoluendi habens ab his miſerijs, quibus quaſi cōpendibus vinctus ſum, & cum Chriſto eſſe præſentialiter. Et quaſi quæreretur, quare huius rei potius habeat concupiſcentiā? ſubdit, quia multo magis melius eſt quātum ad me. Et quaſi iterū diceretur: Cur ergo è duobus compelleris? ſubdit, quia eſt manēdi neceſſitas, dicēs. Permanere autem in carne neceſſarium eſt propter vos, non propter me. Q. Illud melius eſt mihi, hoc eſt neceſſarium vobis, ideo illud cupio, illud non recuſo. lib.3.c.2.

i *Deſiderium habens diſ.* ✻ Hieronymus Illud melius mihi, iſtud F

NICOLAVS DE LYRA.

Gaudeo. *in præſenti, & magis.*

Gaudebo. *in futuro. Et ſubdit cauſam dicens.*

Scio enim quia hoc prouenit ad ſalu. *ideſt. ad augmentum meriti.*

Per veſtram orationem. *ideſt, quia ipſe Chriſtus dabit mihi vires & conſtantiam ſuſtinendi per orationes veſtras ad Deum pro me fuſas, & fundendas.*

Secundū ex. *Beatitudinis obtinendæ. cuius ſignum ſubdit, dicens.*

Quia in nullo. *Ex perſecutione aduerſantium.*

Sed in omni. *i. firma conſtantia.*

Sicut ſemper, &c. *ſupple fui de præterito a tempore conuerſionis meæ.*

Et nunc. *ſ. de præſenti & futuro.*

Magnificabitur Chriſt. *i. honorabitur.*

In corpore meo. *Quia ſi viuam, prædicabo nomen eius magnifice. ſi moriar, hoc erit p eius fide, & ſic moriar in eius glorioſa cōfeſſione*

12 Mihi autem vi. Chriſtus eſt. *Me viuificans per ſuam gratiam.* 13 Et mo. *Pro eo.*

14 Lucrum. *ſcilicet vt ſim ei perfecte coniunctus per gloriam, & quia vtrunque bonum eſt, nam ſic viuere eſt augmentare meritum, ideo dicit.*

15 Quod ſi vi. in. *ſ. mortali & paſſibili.*

16 Hic mi. fru. operis. *i. augmentatio meriti: & ſupple, ſtatim mori eſt abſque dilatione præmium conſequi. ideo ſubdit:* Et quid eligam ignoro, &c.

17 Coarctor, *Hic conſequēter oſtendit caritatem ſuam de Philippēſes. & primo hoc oſtendit, ſecundo eos ad martyrij tolerantiam inducit, ibi.* Tantum digne. *Primum autem oſtendit per hoc quod præelegit bonum Philippenſium accelerationi ſuæ gloriæ, dicēs.* Coarctor enim. *i. moueor ad petendum, quæ non poſſunt ſimul haberi.* Diuiſio.

18 Deſi. ha. diſ. *Per mortem corporalem*

19 Et eſſe cum Chr. *In gloria.*

20 Mul. ma. enim me. *Videtur pro me.*

12 Mihi

A bi, iſtud neceſſarium vobis. Et mortem illos non timere, ſed diligere debere eos, demõſtrat exemplo, & vt non contriſtentur, vt manſurum ſe in carne ſpiritu prophetico promittit.

† exploratum habens

In pſal.93.

✠ AVGVSTINVS. Tędium illi erat manere in carne, & ex duobus patiebatur angorem, diſſolui, & eſſe cũ Chriſto: multum enim optimum eſſe ducebat. At cum appropinquaret ipſi paſſio, quomodo exultabat? quomodo gloriabatur? B *Bonum*, † inquit, *certamen certaui, &c. de cætero, ſupereſt mihi corona iuſtitiæ, &c.*

† concertãtes

a *Permanere autem, &c.* Ecce quod non ſibi melius, ſed quod multis expedit eligit propter charitatem, quæ præ omnibus eligenda.

b *Et gaudium fidei, &c.* Vt de fide veſtra gaudens, vel vt vos de fide gaudeatis in ea proficientes. Quod non eſt niſi vbi eſt munda coſcientia.

C

a Illud melius hoc neceſſarium. b Non propter me. Quia neceſſarium propter vos, ve[l] ſcio non dubie, ſed c[onfi]dens in miſericordia Dei.

a lius, permanere autem in carne neceſſarium eſt propter vos.

Non paruum quidem ſed diu

Et hoc † confidens, ſcio, quia manebo, & permanebo om-

a Maioribus & minoribus. b Vt creſcatis per bona.

b nibus vobis ad profectum veſtrum, & gaudium fidei, vt

a Vt gratias abundanter agatis Deo cum gaudio. b Qui bene fecit Vobis c Vobis ſeruato. ſ liberato.

gratulatio veſtra abundet in Chriſto Ieſu in me per meum

a Futurum b Confirmandos. Veniam ſi tantummodo. c Diſciplina dominica. Quia ſecundum veſtrum meritum debitur mihi via ad opus veſtrum.

aduentum iterum ad vos. Tantum digne euangelio Chri-

a Ita digne, vt, &c.

ſti conuerſamini, vt ſiue cum venero, & videro vos, ſiue ab-

a Hoc ſcilicet. b Sancto, cui non hæret contrarius ſpiritus, & ſicut eſt vnus, ita vos vnanimes ſine diſſenſione. c Voluntate. Omnis enim pugna vnanimiter aggreſſa victoriam parit.

ſens audiam de vobis, quia ſtatis in vno ſpiritu vnanimes

a Et. Totis viribus. b Adimplenda quę fides exigit. c Poſt hoc. d Periculo.

† collaborantes fidei euangelij, et in nullo terreamini ab ad-

a Qui vos terrent per aſpera. Aeternæ.

uerſarijs, quæ eſt illis cauſa perditionis, vobis autem ſa-

Aeternæ. Quaſi præmium. Quem diligitis.

c lutis. Et hoc à Deo. Quia vobis donatum eſt pro Chriſto,

a Vnde maior gloria.

d non ſolum vt in eum credatis, ſed vt etiam pro illo patiami-

a Contra hoſtes. b Dum apud vos præſens fui. c Dum abſens. Q[uia] Non hortor uos ad id quod ipſe horream

e ni, idem certamen habentes, quale & vidiſtis in me, & nunc audiſtis de me.

✠ ANSELMVS. Nõ a vobis ipſis habetis, vt ſalutem per paſſionem conſequamini, ſed a Deo gloriari de meritis incipietis.

c *Et hoc a Deo, &c.* Etiam quod patimini non a vobis eſt, ſed a Deo, quia pro merito Chriſti qui patri obediuit, hæc inter alias gratias data eſt vobis.

✠ HIERONYM. Occaſio fidei a Deo donata eſt: quia ſi nõ veniſſet Chriſtus, & docuiſſet, non vtique crederemus.

d *Non ſolum, &c. ſed vt etiam, &c.* AVGVSTINVS. vtrunque ergo ad Dei gratiam pertinet, & fides credentium, & tolerantia patientium, quia vtrunque dixit eſſe donatum.

e *Quale, & vidiſtis, &c.* Quando nudus verberatus ſum pro muliere phythoniſſa a qua ſpiritum malignum excluſi, quæ magnum quęſtum præſtabat dominis ſuis.

✠ AN- ☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Perma.au.&c.*i. diutius viuere.*

2 Neceſ.eſt pro vo..*Ad veſtram confirmationem in fide & moribus per doctrinam. Et eligens hanc partem ſubdit.*

3 Et hoc confidens, &c. *ſcilicet bonum veſtrum per me promouendum,*

4 Scio quia mane. &c. *In vita præſenti ad vtilitatem veſtram. ideo ſubditur.*

5 Et permanebo omnibus vobis ad profectum ve. *ſcilicet in fide, & moribus.*

6 Et gau.fi.*ideſt, fidelium.*

7 Vt gra.ve.&c.*Quæ eſt gratulatio ſancta.*

8 In me per, &c.*Quod Philippenſes ſumme deſiderabant, & Apoſtolus hoc intendebat facere habita opportunitate ex diuina ordinatione. Aliter enim non aſſerit ſe venturum, vt patet in parte ſequenti.*

9 Tan.id.*Hic conſequenter ponitur monitio de tolerantia martyrij, ad quam tamen præexigitur conuerſatio ſancta. ideo dicit.* Tan.di.euan.Chri.conuer.*ideſt, intantum conuerſamini digne ſecundum euangelij doctrinam.*

10 Et, ſiue cum venero.*Ad vos, ſi Deus voluerit.* 11 Siue

11 Siue abſens. *Si aliud de me ordinauerit.*

12 Audiam.*Abſens, vel videam præſens.*

13 Quia ſtatis.*Firmiter.*

14 In vno ſpiritu.*ideſt, in ſpiritu ſancto, qui eſt vnus.*

15 Vnanimes.*in corde.*

16 Collaborantes.*In opere.*

17 Fidei euangelij.*ideſt, in his, quæ pertinent ad fidem euangel[i]cam.* 18 Et in nullo terreamini ab aduerſ. *Vos perſequentibus*

19 Quæ.*ſcilicet perſecutio.*

20 Eſt illis cauſa perditionis.*gehennæ.*

21 Vobis autem ſalutis.*æternæ.*

22 Et hoc a Deo.*Qui dat gratiam & gloriam.*

23 Quia vobis donatum eſt pro Chriſto. *ideſt, pro honor[e] Chriſti.* 24 Non ſolum vt in eum credatis.*Vt infirmi fideles*

25 Sed vt etiam pro illo patiamini. *Conſtanter ſicut fortes, quo[d] prouenit ex ſpeciali dono Dei.*

26 Idem certamen habentes.*Contra aduerſarios fidei.*

27 Quale & vidiſtis in me. *Quando fui apud vos flagellatus p[ro] curatione puellæ phythoniſſæ. vt habetur Act.16.*

28 Et nunc audiſtis de me.*Quod ſum incarceratus Romæ.*

CAP.

A

CAP. II.

a SI qua er. A prædictis infert. Q. Et quia pati eſt donũ Dei, & quia da.&c.vt ſupra dictũ eſt, ergo qui me feciſtis iã gaudere de cõmunione veſtra in euangelio Chriſti, implete gaudiũ meum, addita ſuſtinentia & patiẽtia tribulationum.

✻ Chryſoſtomus. Hac orationis figura in mouendo affectu vtimur ſi quid poſtulandum ſit, quod cæteris omnibus rebus præponamus. Nam niſi omnibus præponeremus, non eo vno impetrato omnium nobis exhauſtam eſſe mercedem vellemus, nec per illud diceremus, quicquid nobis debebatur, eſſe præſentatũ. Hic de humilitate ſuadet.

Si qua con. in Chri. Si vultis habere conſolationem in rebus Chriſti, ideſt, in remiſſione peccatorũ B & in alijs donis. Vel ſi conſolari me vultis, ſi quod ſolatium chari. eſt vobis, ideſt ſi vultis vt charitas eccleſiarum quę orãt & bona agunt pro fratribus, ſit vobis ſolatium & confortatio in aduerſitatibus veſtris.

CAP. II.

Quia pati eſt donum Dei, & quia ego patior, & quia iam vtile eſt, vt ſupradictum eſt. a Exhortatio.

a SI qua ergo conſolatio in Chriſto eſt, ſi 1

a Communionis.
b Si vultis habere vnionem, quam ſpirituſſanctus facit in omnibus fidelibus.

b quod ſolatium charitatis, ſi qua † ſocie

Per quam coniungimur in vno nouo corpore.
a Si pius affectus eſt in vobis de quo procedat miſeratio,
b Erga me.

c tas ſpiritus, ſi qua viſcera miſerationis,

a Gauiſus ſum de fide? Implete, vt conſtanter patiamini.
b Ita. Tunc illa vere, ſi hoc ſit: c Non diuerſam in fide. Ad omnes,

implete gaudium meum, ut idem † ſapiatis, eandem charita- 2

a Vnius voluntatis. b Mala cuiuſque ſint omnium. c Agentes. 3
Vt alius alii contendat præponi. Vel, & ſi bona dicunt non contentioſis verbis. 4

d tem habentes, vnanimes, idipſum ſentientes. Nihil per con- 5

a Propter famam ſeculi, quæ inanis. b Vt de vobis humilia ſentiatis 6

e tentionem neque per inanem gloriam, ſed in humilitate ſu- 7

a Alios apud Deum digniores. b Alter alterum. e In cordibus iudicantes. 8
d Hoc poſſunt qui non ſua intendunt, ſed quæ aliorum, vt Chriſtus qui pro aliis tanta tulit. e Bona, vel onera.

f periores ſibi inuicem arbitrantes. Non quæ ſua ſunt ſinguli 9

a Vt experimento cognoſcatur eſſe in nobis.

g conſiderantes, ſed & ea quæ aliorum. † Hoc enim ſentire in 10

Vt quæratis quæ aliorum ſunt, non quæ veſtra. a In plena eſſentia & æqualitate patris,
b Non dico accepiſſet inde aliquid, cum ſit eadem ſubſtantia cum patre.

h vobis, quod & in Chriſto Ieſu. Qui cum in forma Dei eſſet, 11

i a Quia vere erat æqualis per naturam. b Certiſſime ſciuit.
k c Q. Aequalis erat Deo patri, ſed quoniam in ſe erat in forma patris, manens utique quod erat.

l non rapinã arbitratus eſt eſſe ſe ęqualẽ Deo. Sed ſemetipſum 12
13

Si qua, &c. Alia litera. Ambro. Si vera eſt exhortatio ſpei in Chriſto apud vos, qua nos inuicem conſo.&c. In quibus nõ videntur probati, ſi non ſit quod ſubdit.

b *Si qua, &c.* Aug. Propter hanc ſocietatẽ, illi in quos primitus venit ſpirituſſanctus linguis omniũ Gẽtium ſunt locuti.

✻ Anſelmus. Societas ſpiritus, eſt illa coniunctio fidelium quam dat eis ſpirituſſanctus, per quam omnes vnum fiunt.

Si qua ſo. ſpi. i. ſi in eo efficimur vnum, quod vere eſt.

c *Si qua viſce. mi.* i. ſi effectum miſerationis habetis erga me, Nõ dico ipsã miſerationẽ. i. exhibitionẽ miſericordię. Si iſta C inquã vultis vobis prodeſſe, implete gaudium meũ. i. eſtote humiles, *vnani.* quod eritis ſi hoc habueritis. idẽ ſ. ſapere, &c.

d *Nihil pro con.* Nota contentiones fuiſſe inter eos.

Amb. erãt aliq inter eos diſſentiẽtes, inqeti, & inanis gloriæ cauſa contendentes, pacem eccleſiæ rumpentes.

D

e *Supe.* Aug. Vere hoc exiſtimandũ, quia poteſt eſſe in alio aliquid occultum, quo ſuperior ſit, etiam ſi bonum noſtrum quo illo videmur ſuperiores eſſe, non ſit occultum. — lio.83. quæſt.

f *Non quæ ſua ſunt.* Hic docet, quomodo vitent cõtentionẽ & inanem gloriam, & quomodo arbitrẽtur alios ſuperiores. ſ. ſi conſiderauerint nõ ſua bona, ſed aliorum,

g *Hoc enim ſen, &c.* Non quærat ſuũ commodum, ſed aliorum ſicut Chriſtus. Ad patientiam & humilitatem vos inuito. Hoc enim debetis in vobis ſentire quod in Chriſto fuit. Sicut Chriſtus non quæſiuit ſua, ſed noſtra, ita nos inuicem onera noſtra portemus. — † communio — †ſentiatis, id eſt, ſitis cõcordes.

h *Qui cum in forma.* Aug. Præmittit alta de Chriſto, vt hi in quibus eſt locus abiectionis, non dedignentur humiliari. — Tract. 18. in Ioan.

E

i *Arbitratus.* Sciuit ſe eſſe ęqualem Deo. — † Is enim affectus ſit in vobis, qui fuit.

* Auguſtinus. Quid eſt nõ rapinam arbitratus eſt, ſe æqualẽ Deo? non vſurpauit æqualitatem Dei, ſed erat in illa, in qua natus erat, & nos ad æqualẽ Deũ quomodo perueniremus, ſemetipſum exinaniuit formã ſerui accipiens? Non ergo ſe exinaniuit amittens quod erat, ſed accipiens quod non erat. — Tract. 17. in Ioan.

* Ambroſius. Quod enim quis non habet, rapere conatur. Ergo non quaſi rapinã habebat æqualitatem cum patre, quã in natura ſui tanquam Deus & dominus poſſidebat. Vñ addidit. *Formam ſerui accepit.* Cõtrarius vtique ſeruus ęquali. Aequalis ergo Dei forma, minor in ſuſceptione carnis, & hominis paſſione. — Lib. 2. de fide. cap. 4.

k *Non ra.* faciens. i. nõ vſurpando quod ſuũ nõ eſſet vt diabolus & primus homo. Vel, nõ eſt arbitratus ſe ęqualẽ Deo eſſe ſecũdum humanitatem, quod eſſet rapinam facere, ideſt, non ſuum præſumere.

l *Sed ſemetipſum.* Oſtenſa altitudine, ſubdit de humilitate.

Aug.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. II.

SI qua ergo con. *Poſtquã Apoſtolus reddidit beniuolos Philippenſes, hic conſequẽter reddit eos dociles, informando eos charitatiue & plene de moribus & fide & primo præmittit quandã præfationẽ, ſecũdo ſubdit ſuã informationẽ, ibi.* Vt idem. *Circa primũ ſciendum, quod conſolatio proprie videtur eſſe anxietatis terminatio, ſolatiũ vero conſolationis diffuſio. Societas autẽ ſolatij communicatio. Miſeratio vero anxietatis ſupportatio, qa ſicut in corporalibus duo ſimul iuncti leuius portant onus quã vnus ſolus, ſic ſuo modo compatiens alteri ſupponit ſe cũ eo ſuo oneri, vt dicit. 2. Rhetoricæ. Et hoc quartum præcedit alia tria, vt patet de ſe. Apoſtolus autem erat in carcere, propter quod iſtis quatuor indigebat, & iſta quatuor dicit ſe conſequi, ſi veraciter obtemperent ſuæ monitioni, & ex hoc debent ad hoc moueri. Dicit igitur.*

1 Si qua ergo con. in Chri. *i. ordinata ad Chriſtũ. q. d. Si me vultis conſolari in anxietatibus & ſolatiũ præbere & ſocietatem ſpiritus, quia ſocietatem corporalem exhibere non poterat, & per viſcera miſericordiæ compati laboribus meis.*

2 Imple. &c. *per impletionẽ meæ monitionis vt patet ex ſequẽtibus.*

3 Vt idem. *Hic cõſequẽter ponitur informatio Apoſtoli, & primo per ſeipſum. ſecundo per ſuum diſcipulum, ibi.* Spero quod. *Prima in tres, quia primo monet eos de fidei vnitate, ſecũdo, de vera humilitate, ibi.* Nihil per contentionẽ. *tertio de omnimoda ſanctitate, ibi.* Itaque chariſſimi. *Circa primũ dicit.* Vt idem ſapia. *i. impletio gaudij mei eſt, vt idẽ ſapiatis de fide. Sapientia enim proprie cognitio eſt de diuinis, fides autem habet Deum pro obiecto ſub ratione ſummi & veri boni, ſed quia fides ſine charitate eſt informis. ideo ſubditur.*

4 Ean. cha. *Charitas autẽ facit homines vnius volũtatis. iõ ſubdit.*

5 Vnani. *& per conſequens adinuicem compati & congaudere. ideo ſubditur.* Idipſum ſentien.

6 Nihil. *Hic conſequenter monet Philippenſes de vera humilitate, & primo facit propoſitũ, ſecũdo ad hoc inducit exemplũ, ibi.* Hoc. n. ſentite. *Circa primũ dicit.* Nihil. *ſupple faciatis.* Per con. *ſicut faciunt ſuperbi, Pro. 13. a.* Inter ſuperbos ſemper iurgia ſunt.

7 Neque per inanem gloriam. *quæ meritum aufert, Mat. 7. a.* Receperunt enim mercedem ſuam.

8 Sed in humili. ſuperiores ſibi inuĩ. arbitrantes. *Vere enim humiles ſemetipſos iudicant alijs inferiores. Et ſubditur cauſa.*

9 Non quæ ſua ſunt, &c. *quia vere humiles non conſiderãt proprias excellẽtias quæ poſſunt eſſe occaſio propriæ elationis, ſed excellẽtias aliorũ, q̃ ſũt occaſio humiliationis ꝓpriæ & honorationis alienæ.*

10 Hoc enim ſen. &c. *Hic cõſequẽter inducit ad hoc exemplũ de humilitate Chriſti. quod eſt efficaciſſimũ, & primo ponit eius humiliationẽ. Secundo oſtendit eius exaltationem, ibi.* Propter quod. *Circa primũ dicit.* Hoc enim ſen, in vo. &c. *i. humilitatem Chriſti habete interius in corde, & non ſolum exterius, ſicut hypocritæ.* — Diuiſio.

11 Qui cum, &c. *vnus in eſſentia cum Deo patre ab æterno, quia forma deitatis nullo modo eſt multiplicabilis.*

12 Nõ ra. ar. eſt eſſe, &c. *ſ. in poteſtate. Nã in Deo nõ eſt quãtitas molis, ſed virtutis. Dixit enim Ioan. 5. ca.* Quęcunque pater facit, hæc ſimiliter & filius facit. *& hoc dicendo non fuit rapina, quia non vſurpauit ſibi honorem alienum, ſed proprium. Et per hoc eliditur error Arrij dicentis Chriſtum eſſe creaturam.*

13 Sed ſemetipſum exinan. *i. maxime humiliauit, cũ eſſet tãtus.*

Ean.

* Aug. Semetipſum exinaniuit, non mutando diuinitatem A. ſuam, ſed noſtram mutabilitatem aſſumendo, & formam li.v.de trinit. cap.3. ſerui accipiens, venit ad nos in hunc mundū, qui in hoc mūdo erat, quia mūdus per ipſum factus eſt, vt exemplū videri Ioan.1. bus Deū, exemplū deorſum mirantibus hominē, exemplū ſimul ad permanendum, exemplum infirmis ad conualeſcendum, exemplum morituris ad non timendum, exemplum mortuis ad reſurgendū eſſet, in omnibus primatum tenens.

a Humiliauit. Quaſi enim dignitate ſe exuit, dum formam ſerui ſibi vniuit formæ Dei. Et ne putares formam ſerui in hoc immortalem, ſubiungit In ſimilitudinem ho. factus, id eſt paſſibilis & mortalis.

a exinaniuit, b formam ſerui accipiens, c in ſimilitudinem ho- 1
minum factus d & † habitu e inuentus f vt homo. Humi- 2
[Etiam. Tam altum Patri. Non ſolum ſuſtinendo conuitia & opprobria.] 3
g liauit ſemetipſum, factus obediens vſque ad mortem, 4
[a Non quamlibet. b Sed. c Quia ignominioſior d Quia tam humiliter paſſus eſt Chriſtus.] 5
[Propter obed. etiam uſque ad mortem crucis. e Dando impaſsibilitatem & immortalitatem.] 6
h mortem autem crucis. i Propter quod Deus exaltauit il- 7

† figura

lib.de Trin. * Tertul. Exinaniuit ſe dum ad iniurias contumeliaſque deſcendit dum audit nefanda, experitur indigna, Cuius tamen humilitatis adeſt ſtatim egregius fructus.

Tract.78. in Ioan. a *Exinaniuit.* Aug. Quomodo? Non ſubſtantiam euacuans, non formam Dei mutans.

b *Formam ſer.* Non formā Dei amittens, forma ſerui acceſſit, non forma Dei abſceſſit. *Exinaniuit.* Exinanire eſt ab inuiſibilitatis ſuę magnitudine ſe viſibilem demonſtrare.

* Hier. Interdum ſimilitudo recipit veritatem. Nam genuit Adam filium ſecundū imaginem & ſimilitudinem ſuam, & vocauit nomen eius Seth. In ſimilitudine humana, ſeruiendo cum omnium dominus eſſet.

* Anſelmus. Ideſt, paſsibilis & mortalis, vt cęteri homines.

✻ Chryſoſt. Multa ille quidem noſtra habuit, multa vero nō habuit, huiuſmodi ſunt, nō eſſe natum ex commiſtione corporum, peccatum non admiſiſſe. Hęc ipſius erant propria, nullique hominum communia.

B Gen.4. Aug lib.5. de Trinit cap.3. Serm. 31. de verbis Apoſt. Ser.255. de temp Tracta. 7. in Ioan. lib. de fi ad Pet. c. 2. & lib.83. queſtio q. 73. Chriſtus ęqualis patri.

c *In ſimili.ho.fa.* Aug. Videamus ergo Chriſtum Jeſū Deū, & hominē & factorem rerū & factum in rebus, & creatorē hominis & creatū hominē. Deus Chriſtus ęqualis eſt patri, tantus eſt quantus ille, talis eſt qualis ille, hoc eſt qđ ille. Nō hic eſt qui ille, quia ille pater, hic filius Sed hoc eſt qđ ille, qa ille eſt Deus & ille, ille omnipotens & ille, ille immutabilis & ille, iō nō rapina erat, æqualis Deo, quia natura erat, ſicut eſt natus, ita & ſemper natus, & ſicut ſemper natus, ita ſemper ęqualis.

Idem. Non itaque inęqualē genuit, vel ęqualitatem iā nato addidit, ſed gignendo eā dedit, quia æqualē, nō imparem genuit. Nō igit̃ immerito ſcriptura vtrunq; dicit. ſ. & æqualē patri filium, & patrē maiorem filio. Illud propter formam Dei, hoc propter formā ſerui, propter quam non tātum patre, ſed etiam ſeipſo & ſpirituſancto minor factus eſt, & etiā Pſal.8.b. *minoratus eſt paulo minus ab angelis,* ergo & homo factus eſt, & permanens Deus. Iō valde rationabiliter & patre minor eſt homo Chriſtus, & patri ęqualis eſt idē ipſe Deus Chriſtus, Chriſtus enim Dei filius, & Deus eſt & homo. Deus ab ęterno, homo in ſeculo. Deus, quia Deus verbū. Homo, quia in vnitate perſonę acceſſit verbo anima rationalis & caro. Cū enim eſſet vnicus Dei filius, vt eſſet etiā plenus gratia, factus eſt hominis filius vnus Dei filius: idemq; filius hominis. Nō duo filius Dei Deus & homo, ſed vnus Dei filij Deus ſine initio, homo accepto initio.

Idem. Sicut enim nō augetur numerus perſonarū cū caro accedit animę, vt ſit vnus homo, ſic nec augetur numerus perſonarum cum homo accedit verbo, vt ſit vnus Chriſtus.

Idē. Legitur itaq; Deus homo, vt intelligamus huius perſonę ſingularitatē non vt ſuſpicemur in carne mutatā diuinitatē. Non enim illa ſuſceptione alterū eorum in alterum Aug.lib.7. de Trinita. ca.3 lib. deinde ad Pet.cap.2. lib. 1. de peccata, merit. & remiſſione cap. 24. Tracta.36. in Io. cōuerſum & mutatū eſt, nec diuinitas quippe in creaturam mutata eſt, vt deſiſteret eſſe diuinitas. Nec creatura in diuinitatem mutata eſt, vt deſiſteret eſſe creatura.

d *Factus.* ſecundum formam ſerui. Qui erat infectus ſecundum formam Dei, & etiam ſuo.

e *Habitu.* i. conuerſatione.

C *Inuen-*

f *Inuentus.* * Anſel. Ideſt induta humanitate, nō ſibi, ſed eis D quibus in homine apparuit inuentus vt homo. i. habendo hominem inuentus vt homo eſt. Nō enim poterat inueniri vt homo ab his qui cor immundū habebant, & verbū apud patrē videre non poterāt, niſi hoc ſuſcipiendo qđ poſſent videre, & per quod ad illud lumen interius ducerentur. Habitus eius eſt humanitas qua ſe velut indumento veſtiuit.

✻ Idem. Itaque appellatione habitus, oſtēdit quomodo ſit in ſimilitudinem hominū factus, quia non trāsfiguratione in hominē, ſed habitu factus eſt, cū indutus eſt hominē, quē ſibi vniens quodāmodo atq; cōfirmans immortalitati & ęternitati ſociaret.

Volēti experiri, vt alius homo, quia comedit, bibit, ſedit, &c. *Hab.* Habitus eſt hominis ſuſceptio, quaſi veſtis, quę non mutat quod veſtit.

Habitus in ea re dicitur quę vt habeatur accedit. Verūtamen hoc intereſt, quia quędā eorū quę accedunt vt habitū faciāt, nō mutantur, ſed mutant, vt ſapientia quę de ſtulto ſapientē facit, in ſe integra manens & inconcuſſa. Quædā vero vt mutent & mutētur, vt cibus qui amittit ſpeciē ſuā cū in corpus vertit̃, & exilitatē in robur commutat. Tertiū vero genus nec mutat, nec mutat̃, ſicut anulus poſitus in digito, qđ genus rariſſime reperit̃. Quartū genus, cū ea quę accedūt mutātur non a ſua natura ſed quodammodo formātur, & aliā ſpeciē ac formam accipiunt, vt eſt veſtis quæ deiecta & depoſita non habet eā formā quam ſumit induta. Induta enim membris accipit formam quam nō habet exuta, quod genus congruit huic operationi. Et ſecundum hoc.

Exinaniuit. Aug. Deus filius ſemetipſum nō formā ſuam mutans, ſed formam ſerui accipiens neque conuerſus aut tranſmutatus in homine amiſſa incommutabili ſtabilitate.

In ſimilitudi, ho. fa. eſt. Ipſe ſuſceptor verū hominē ſuſcipiendo. hęc ſimilitudo verū hominē exprimit. *Et habitu inuentus.* i. habendo hominē inuentus eſt vt homo eis qbus in homine apparuit. Qđ dicit, vt homo, tale eſt quale illud. *Quaſi vnigenitus a patre.* Veritatem. n. exprimit. Nōne ergo habitus ſatis ſignificauit qualiter dixerat, in ſimilitudinē hominū factus? qa nō trāsfiguratione in hominē, ſed habitu factus eſt, cum indutus eſt hominē quē ſibi vniens quodammodo & conformans immortalitati æternitatique ſociaret.

g *Humiliauit.* ✻ Chryſo. Sponte filius patri obediuit, non quaſi in ſeruilē cōditionem decidiſſet, ſed hoc ipſo maxime ſeruans ſuſpiciēdam illam germani filii dignitatē, magnū, inquam, patri honorē exhibendo. Honorauit patrem, nō vt ipſū propterea tu honore ſpoliares, ſed vt magis ſuſpiceres, ac venerareris, vt vel hinc germanum filium agnoſceres, ac ſuſpiceres, quod omnium maxime patrem honorauit.

* Hier. Vt nobis perfectę obedientiæ monſtraret exēplum.

Ecce habemus in Chriſto humilitatē, exinde ſupbię medicamentū. Quid ergo intumeſcis homo? Opellis morticina quid tenderis? O ſanies fęda qd inflaris? Princeps tuus humilis, & tu ſuperbis. Caput eſt humile, & membrū ſuperbit.

h *Propter quod.* Oſtēſa humilitate Chriſti quę maxime in paſſione apparuit. Nunc de claritate eius, & quod & quantum humilitas mereatur.

i *Deus exalta.* ✻ Anſel Deus illū ſecundū humanam naturā exaltauit, in quo et diuina natura poteſt dici exaltata ſecundum oſtenſionem, quia cæpit ſciri quod erat, ſicut in aſſumptione infirmitatis dicitur exinanita.

* Augu. Vt ergo mediator Dei et hominum homo Chriſtus Ieſus reſurrectione clarificaret̃, pinde humiliatus in paſſione. Nō. n. a mortuis reſurrexiſſet ĩi mortuus nō fuiſſet: humilitas claritatis eſt meritū. Claritas humilitatis eſt prēmiū.

☞ Idem.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ & *talis. Verumtamen quia deitas inde non fuit paſſa aliquod detrimentum. ideo ſubditur.*

1 Formam ſer. acci. *ideſt, humanam naturam in vnitate ſuppoſiti in qua apparuit humilis.*

2 In ſimilitudi. hominum fa. *quantum ad naturam paſſibilem, non tamen quantum ad culpam.*

3 Et habitu in. *quia inter homines duxit vitam communem, Luc. 7. c.* Venit filius hominis manducans & bibens, &c.

4 Humilia. ſem. *Ad dandum nobis exemplum, Ioa. 13. b.* Exemplum dedi vobis, &c.

5 Factus obe. *Deo patri non ſolum vſque ad conuitia & verbera, ſed etiam.*

6 Vſque ad. *Et non quacunque, ſed vſque ad mortem crucis contemptibiliſſimam & acerbiſſimam.*

7 Propter quod. *Hic conſequenter oſtendit exaltationem Chriſti quā meruit per dictam humiliationem dicens.* Propter quod, &c. *in ſua reſurrectione & aſcenſione. Gloriā enim ſui corporis & exaltationem eius ad cælos meruit per ſuam paſſionem, non autem gloriam animæ, quam habuit ab inſtanti conceptionis ſuæ.*

Et

G ✻ Idem. In qua forma crucifixus eſt, ipſa exaltata eſt.
A Secundũ humanitatem exaltauit, quę glorioſior facta eſt in reſurrectione. In quo & diuina natura põt dici exaltata ſecundũ oſtẽſionem, quia cępit ſciri quod erat, ſicut in aſſumptione infirmitatis dr̃ exinanita, q̃a nõ apparuit quod erat.

a Eſſe Deum, per naturam quando plenus ab eo Deus naſcitur. b Chriſto. c Honorificentiam, quod vocatur Deus.

a b lum, et donauit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen, † vt 1

a Imperio eius ſubiici fateamur angeli homines dæmones. 2

in nomine Ieſu omne genu flectatur cæleſtium, terreſtrium,

Tandem in fine. a Bonorum & malorum. b Sponte vel inuito.

c & infernorũ. Et omnis lingua confiteatur, quia dominus Ie-

a Aequalis patri quod hic quidam negant. 3

b Quia Chriſtus per humilitatem exaltatus. c Vel fratres. In fide & dilectione. 4

ſus Chriſtus eſt in gloria Dei patris. Itaque chariſſimi mei, ſi-

a Domino & mihi. Ita & nunc. Seruientes. Quia tunc minus ſubuenio. 5

cut ſemper obediſtis, non vt in præſentia tantum, ſed multo 6

a Cum magno & manifeſto timore, non præſumptione. Animi. b Ideſt cum humilitate. Corporali.

magis nunc in abſentia mea, cum metu & tremore veſtram 7

d a Operibus mereamini. Et præparate. Ideſt vitam æternam.

b Ideo timendum, quia non vos. Sed Deus operatur. c Bonum. 8

ſalutem operamini. Deus enim eſt qui operatur in vobis & 9

e a Quod volumus. b Non pro meritis veſtris. c Non ſolum cum metu operemini, ſed etiam. 10

f velle & perficere pro bona voluntate. † Omnia autem facite

a Vt non murmuretis de tribulatione vel dilatione. Non negligenter & indeuote. 11

b Vt non hæſitetis pa.i. ſed prompti ſitis. 12

c Ita omnia, vt proximus non poſſit de vobis conqueri, & quantum ad ... ſitis ſim. non duplices. 13

Non enim poteſtis Deo ſer. & mammon. Etiam quantum ad exteros ſine reprehen. 14

ſine murmurationibus, & hæſitationibus, vt ſitis ſine que- 15

Amb. Poſt crucem manifeſtatur q̃d à patre cum generatur accepit. Non enim tunc accepit cum à creatura cœpit ſciri illius diuinitas, illi⁹ maieſtas. Homini non eſt datum nomẽ Dei quod eſt ſupra omne nomẽ non ſola appellatione ſed & natura, ſed ei qui æqualis, qui ſe exinaniuit, cuius omnia à patre ſunt.

a *Et don.il.* * Haymo. Quod nomen dedit illi? Vt filius Dei vo-
B caretur & eſſet, qui filius hominis erat, ſecundum quod in die baptiſmatis innotuit paterna vox, inquiẽs: hic eſt filius meus dilectus, Similiter in monte. Vel etiam nomen dedit illi quod eſt ſuper omne nomen, vt Ieſus vocaretur, ideſt, Saluator. Licet enim legamus homines in Geneſi, & Angelos ĩ libro Beati Iob, filios Dei appellatos eſſe, tamẽ nullus illorum appellatus eſt ſaluator, neq; filius Dei proprie, ſed abuſiue, q̃a nemo illorum potuit genus humanũ ſaluare, niſi ille ſolus.

* Tertul. Accepit enim nomen quod eſt ſuper omne nomen, quod vtique non aliud intelligimus eſſe quam nomen Dei. Nã cũ Dei ſit ſolius eſſe ſuper oĩa, cõſequens eſt, vt nomen illud ſit ſuper oĩa, quod eſt eius qui ſuper oĩa eſt Dei.

Hoc & ante reſurrectionem habuit, ſed poſt reſurrectionem quod erat in euidenti poſitũ eſt, vt ſcirent dæmones & homines, quia & tunc dicitur res fieri quando innoteſcit.

Aug. Homini donauit nomen quod eſt ſup omne nomẽ, non Deo, vt cum forma ſerui nominetur vnigenitus filius Dei, in qua mortuus, in qua aſcendit & ſedet ad dexteram patris, in eadem ipſa ſic honorata, ſic glorificata, & cæleſti habitu immutata & filius eſt Dauid, & dominus eſt Dauid, qui eſt & dominus cęleſtium & terreſtrium & infernorum.

b *Vt in nomine.* Hic aperit cui datum ſit nomen Dei, cui oĩs creatura flectit genu.i. Deo. Sed forte diceretur, & hõ adoptione Deus eſſet. Et ſic Chriſtus ex parte verus Deus, q; ex parte adoptiuus erit. Adoptiuo aũt Deo nõ flectit genu creatura, ſed vero. Conſtat autem Chriſtum verum deum eſſe, cui flectitur genu, non adoptiuum.

c *Quia dominus Ie. Chri. eſt.* Quomodo poteſt fieri, vt homo ſit in gloria dei patris? etiam ſi adoptiuus deus ſit homo in gloria dei patris eſſe non poteſt.

C Ambro. In li. de trini. ait: Habet vtique verbum deus gloriam. Sed illi⁹ verbi eadem patris gloria eſt, vt patris, & filij vna ſit gloria. vnde ipſe filius ait: *Non quæro gloriam meam.* i.a pr̃e diuiſam. Nã hoc ei competit, qui natus eſt de deo, q̃a in gloria dei pr̃is eſſe, eſt nihil differre ab eo, vt vna gloria ſit patris

tris & filij per cõem ſubſtantiam & virtutem. Caue qualiter intelligas virorum illuſtrium Ambroſij & Auguſtini verba præmiſſa, ne ſibi contraire putentur. Scito ergo quia eſt donatio naturalis, & eſt donatio gratuita. Naturali donatione dedit pater nomen ſuper oẽ nomẽ Deo filio, non homini.i. Chriſto, ſecundum q; Deus, non ſecundum quod homo. Nec fuit aliud dare quam ſibi æqualem generare. Gratuita vero donatione dedit homini Chriſto, non Deo, quia Chriſtus non inquantum Deus, ſed inquantum homo per gratiam accepit nomen Dei, nec per gratiam adoptionis, ſed per gratiam vnionis: vt non ſit adoptiuus deus, ſed verus cui flectitur omne genu.

D — Donatio duplex. — † Rom. 14. b — De immu. ecc. decet lib. 5.

d *Cum me.* * Auguſt. Quando iubet vt operatur, liberum eorum conuenitur arbitrium. Sed ideo cum timore & tremore, ne ſibi tribuendo, quod bene operantur, de bonis tanquam ſuis extollantur operibus.

libr. de Gratia & libero arbitrio.

Nõ ſuperbe, quia qui timet ſemper ne cadat, humilis eſt.

E — Aug. de nat. & gra. c. 33. & li. pri. de gratia Chriſti cap. 9. 10. & 25 — libr. de correptione, & gra.

e *Deus enim.* ✻ Augu. Nec de ipſa perſeuerantia boni voluit deus ſanctos ſuos in viribus ſuis, ſed in ipſo gloriari, q eis nõ ſolum dat adiutorium quale primo homini dedit, ſine quo non poſſunt perſeuerare ſi velint, ſed in eis etiam operatur, & velle, vt quoniam non perſeuerabũt, niſi & poſſint, & velint, perſeuerandi eis, & poſſibilitas, & voluntas diuinæ gratiæ largitate donetur. Tantum quippe ſpiritu ſancto accendi tur voluntas eorum, vt ideo poſſint, quia ſic volunt, ideo ſic velint, quia deus operatur, vt velint.

✻ Idem. Proprium quippe arbitrium, niſi dei gratia iuuetur, nec ipſa bona voluntas eſſe in homine poteſt.

Epiſtola ad Iulia.

✻ Bernar. Cauendum ergo, ne cum hæc inuiſibiliter intra nos ac nobiſcum actitari ſentimus, aut noſtræ voluntati tribuam⁹, quæ infirma eſt, aut dei neceſſitati, quæ nulla eſt, ſed ſoli gratiæ qua plenus eſt. Ipſa liberum excitat arbitrium cũ ſeminat cogitatum, ſanat cum immutat affectum, roborat vt perducat ad actum, ſeruat ne ſentiat defectum. Sic autem iſta cum libero arbitrio operatur, vt tantum illud in primo præueniat, in ceteris comitetur.

Bernardus lib. de Gratia, & libero arbitr.

Nos ergo volum⁹, ſed deus op̃atur in nobis, & velle, & operari. Hoc enim nobis, & credere, & dicere expedit, quia piũ eſt, & verum, vt ſic humilis confeſſio, & totum deo detur. Per proprium enim arbitrium, niſi gratia dei ipſum adiuuet, nec ipſa bona voluntas eſſe in homine poteſt.

Aug libr. 3. de grat. & libe. arbitrio Enchiridii capitu 32. lib. 2. de bono perſeue. c. 13.

f *Omnia autem.* Adiungit patientiam humilitati.

Omnia autem fa. ſine murmu. ✻ Chryſo. Diabolus vbi nos abducere minime potuerit, quin recte faciamus, alia quadã ratione molitur inanem reddere mercedem noſtram. Nã vel vanæ gloriæ amorem, vel arrogantiam induxit, vel ſi nihil horum, murmurationem, vel ſaltem hęſitationem.

F

* Hier.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et do. illi, &c. *ſ. quod Chriſtus homo nominetur deus, licet. n. hoc ſibi datum fuit ab initianti ſuæ incarnationis ſecundũ rem, quia incarnatio facta fuit in ſuppoſito diuino, non tamen ſecundum manifeſtationem, ſed poſt reſurrectionem eius, aſcenſionem, per miſſionem ſpiritusſancti, & alia diuinæ virtutis opera, declarata fuit eius diuinitas, & tunc dicitur nomen deitatis ſibi datum, eo modo loquendi quo res fieri dicitur quando innoteſcit.*

2 Vt in no. *ideſt, vt omnes exhibeant ei reuerentiam angeli, homines, & dæmones.* 3 Et omnis lingua. *Corporalis, & ſpiritualis.*

4 Confiteatur, quia dominus Ieſus Chriſtus. *Quia ſecundum deitatem eſt vna gloria dei patris, & filii.*

5 Itaque. *Hic conſequenter Apoſtolus inſtruit Philippenſes de omnimoda ſanctitate, di.* Itaque charis. *Licet enim Paulus diligeret omnes fideles, tamen iſtos diligebat dilectione ſpeciali.*

6 Sicut ſemper. *Mandatis, & conſiliis euangelicis a tẽpore veſtræ conuerſionis.*

7 Non vt in. *i. melius operamini in abſentia mea, quam feciſtis in præſentia, attendentes, quod ſemper habetis deum præſentem, qui ſumme timendus, & reuerendus eſt. ideo ſubditur.* 8 Cũ met. *Cordis.*

9 Et tremore. *Corporis. Timor. n. in corde facit tremorẽ in corpe.*

10 Veſtram ſalu. operam. *Per opera ſanctæ vitæ. Et quia opus meritorium dependet a deo, ideo ſubdit.*

De. enim eſt, qui operatur in. *ſcilicet opus meritorium.*

11 Et perficere. *In opere.* 12 Pro bona volun. *ſ. ſua, nõ pro noſtra, niſi ex conſequenti, inquantum ſequimur inſtinctum voluntatis diuinæ. Conſequenter oſtendit modum faciendi bonum di.*

13 Omnia autem. *ſine murmurationibus contra deum, & homines, ſed magis dulciter, & deuote.* 14 Et hęſita. *nullo modo dubitantes de diuino ſubſidio vobis aſſiſtente.* 15 Vt ſitis ſine querela. *Actiue, & paſſiue. Ita patienter viuendo, quod non moueatis querelam de aliis, & ſic innocenter, vt alii non conquerantur*

rela, & ſimplices filii dei, † ſine reprehenſione in medio natio 1 2
nis prauæ, & † peruerſæ, † inter quos lucetis, ſicut luminaria in 3 4 5
mundo, verbum vitæ continentes, † ad gloriam meam in die 6 7
Chriſti, quia non in vacuum cucurri, neque in vacuũ labora- 8 9
ui. Sed et ſi † immolor ſuper ſacrificium, & † obſequium fidei 10 11
veſtræ, gaudeo, & congratulor omnibus vobis. Idipſum au- 12
tem, & vos gaudete, & congratulamini mihi. Spero autem in 13 14 15
domino Ieſu, Timotheum cito me mittere ad vos, vt & ego 16 17
bono animo ſim cognitis, quæ circa vos ſunt. Nemine enim 18
habeo tam vnanimem, qui ſincera affectione pro vobis ſolli- 19
citus ſit. † Omnes enim, quæ ſua ſunt quærunt, non quæ ſunt 20 21
Ieſu Chriſti. † Experimentum autẽ eius † cognoſcite, quoniã 22 23
ſicut patri filius mecũ ſeruiuit in euangelio. Hunc igitur ſpe 24 25
ro me mittere ad vos, mox vt videro, † quæ circa me ſunt. Cõ- 26 27
fido autem in domino, quoniã & ipſe veniã ad vos cito. Ne- 28
ceſſarium autẽ exiſtimaui Epaphroditum fratrem, & coope- 29

(Interlinear: ¶Sicut. a ¶Eſtote. ¶Vt non ſit in vobis. quod pateat reprehenſioni. b ¶Et hoc, ideo quia eſtis. — a ¶Per opera. b ¶Per diuerſas ſectas. c ¶Q. Ad hoc eſtis conſtituti, & ideo decet vos eſſe ſine reprehenſione. d ¶Doctrina, & vita. e ¶In cælo fixi. — a ¶Sic & vos ſol mundi eſtis, quos illuminat lux vera. b ¶Quia eſtis vaſa euangelii. c ¶Quod vtique erit. d ¶Nedum veſtram, ſed &. ¶Futurum. e ¶Quando veniet Chriſtus. — a ¶Gloriam habeo. b ¶Non ſine fructu. c ¶In facile conuerſis. Alias vanum d ¶In difficilius conuerſis. — a ¶Et non ſolum tunc habeo gloriam: Sed etiam. ¶Non tantum cucurri, ſed & ſi contingat me mori. b ¶Iam obtuli deo fidem, & opera veſtra, ſi etiam. & ipſe pro vobis offeror. — a ¶Intus mente. ¶Quia certa merces b ¶Gratias ago. ¶S. pro me immolamini. — a ¶Gratias agite. b ¶Non ſolum hoc literis moneo, ſed &. — a ¶Per miſericordiam Ieſu. b ¶Adeo neceſſe eſt, vt veniat, & adeo erga vos attentus c ¶Sicut vos eritis bono animo cognitis his, quæ circa me ſunt. — a ¶Nunc. b ¶Qui ita concordet meæ voluntati in hoc negotio. — a ¶Alii. ¶Negligentes enim erant de diſciplina, & conuerſatione fratrum, non enim deuoto animo prædicabant, ſed propter lucra. b ¶In vobis. — a ¶Hunc mittamus: Vos autem eum, quem experti ſumus. b ¶In vita & doctrina. — a ¶Obediens ei. b ¶Deo. c ¶In quo potui experiri. d ¶Et expertus ſum. — a ¶Quem exitum ſint habitura. — ¶Sed interim. — a ¶In fide. b ¶In prædicatione.)

A * Hier. Ingratus eſt ſeruus, qui grauia domini ſui queritur eſſe præcepta. Qui enim murmurat de præceptis, dubitat de præmiis. Hic etiam ſi operatur non eſt ſine querela, vnde ali bi ait. Neque murmuraueritis.

a *Fil. j Dei.* Haymo. Sicut enim Deus ſimplex eſt, ita filij eius puro & ſimplici corde debent incedere.

de electi. & officii. * Hier. Sicut Deus vos fecit. Conſiderate cuius filij ſitis qui cum in omnibus ſanctus ac purus ſit, filios non poteſt habere degeneres.

† tortuoſæ.

Aug in pſal. 9. & in pſal. 46. b *Nationis prauæ & peruer. &c.* Id eſt, malorum, qui rectum ordinem deprauant & peruertunt. Qui dicuntur natio, quia nõ ſunt renati ex aqua & ſpirituſancto.

† æmulor.

Proſper libr. ſententiarum. c *Sicut lumina.* Bene B ſanctos luminaribus comparat. Sicut enim ſtellas cœli non extinguit nox, ſic mentes fidelium adhærentes *Infra 1. d. Anſelmus ibidem.* cælo ſacræ ſcripturæ non obſcurat munda na iniquitas. Et ſicut illa quidquid agatur in terra, etiam ſi qui *† 1. Cor. 13. b. 45. diſt. c. licet nonnunquam 63. diſt. c. noſſe. 8. q. 1. ca. ſunt in eccleſia. De rerum ca. quidã. De cen. c. cum Apoſtolus & c. procuratores.* mentiantur de ipſis, ſuos tamẽ in cœlo curſus non obliquãt nec retardant; Ita ſancti quorum conuerſatio in cœlis eſt, propter mala mundi quę deſpiciunt vel falſa quæ cõfinguntur in ipſos, lucem verbi & vitæ exemplum nullo modo interpellant.

* Chryſoſt. Ad hoc demum admirabile eſt, neque etiam cũ pugnaris, atq; impellaris, eo adduci. Nam & ſydera in no- C cte fulgent, in tenebris emicant, tantũq; abeſt, vt vllam pulchritudinis ſuæ iacturam faciant, vt ſplendidiora etiam appareant: vbi enim lux aduenerit, non ęque apparent. Ita etiã tu, ſi inter peruerſos homines, rectus manſeris: lucebis magis, longeque admirabilius eris, ſine reprehenſione eſſe.

d *Sed & ſi immolor ſuper ſacrific. &c.* * Haymo. Beatus Paulus qui Philippenſes ab infidelitate liberauit, & in baptiſmate à peccatis purgando ſanctificauit, ipſe vtique obtulit eos, & ſacrificii eius ipſi fuerunt. Obſequium etiam appellat cultum & religionem vt alibi: Rationabile ſit obſequium veſtrum, & eſt ſenſus. Et ſi (inquit) interficior à Nerone, non ſentio pœnas, neque pertimeſco mortem, congaudens omnib⁹ vobis, propterea quia vos ſacrificium obtuli Deo, & quia vos do cui religionem.

e *Neminem enim ha.* Augu. Hoc tempore multi cum Apoſtolo mercenarij, filij vero vel paſtores nulli niſi Timotheus.

f *Omnes en. m.* Hi ſunt mercenarij, qui ſunt tolerãdi, quia eadem habent in ore, quæ & paſtores, qui vtiq; ſũt diligendi. Fures vero qui falſa prædicant, & latrones qui occidunt ſunt cauendi.

* Aug. Quid eſt ſua querentes? non Chriſtum gratis diligẽtes, non Deum propter Deum querentes, temporalia commoda ſectantes, lucris inhiantes, honores ab hominibus appetẽtes. Hæc qñ amantur à præpoſito & pp hæc ſeruitur Deo, quiſquis eſt talis, mercenarius eſt, inter filios ſe nõ cõputet.

Non

NICOLAVS DE LYRA.

tur de vobis. ideo ſubditur.

1 Et ſimplices. *id eſt, ſine plica doloſitatis.*

2 Filij Dei. *per adoptionem & imitationem.*

3 Et ſine repræhenſione. *id eſt, ſic quod in vobis non appareat aliquid reprehenſibile. Et ſubditur vna cauſa, cum dicitur.*

4 In medio na. pra. & peruer. *id eſt, infidelium quorum plures conuertebantur ad fidem Chriſti in primitiua eccleſia ex bona conuerſatione fidelium inter eos exiſtentium, ideo ſubditur.*

5 Inter quos lucetis ſicut lumina in mundo. *vnde Geneſ. 15. per ſtellas cæli intelliguntur boni, & per puluerem terræ mali. ſicut ibidem plenius fuit dictum.*

6 Verbum vitæ continentes. *id eſt, doctrinam euangelicam habentes in corde credendo, & in ore docendo, & in opere adimplendo.*

7 Ad gloriam meam in die Chriſti. *i. in die iudicii, in quo Chriſtus veniet ad iudicandum: nam merita diſcipulorum cedunt ad augmentum gloriæ doctorum propter quod doctoribus debetur aureola.*

8 Quia non, &c. *ad terram veſtram pro prædicatione fidei.*

9 Neque in va. &c. *quia ſecutus eſt in vobis bonus fructus.*

10 Sed et ſi immo. *Deo per martyrium.*

11 Super ſacrificium & obſequium fidei veſtræ. *quia ſibi ſcilicet Chriſto ante obtuli, vos conuertendo.*

12 Gaudeo & congratu. omni. vo. *quia non ſolum erit ad gloriam meam, ſed etiam redundabit in vobis.*

13 Idipſum. *i. ſi tribulationes patiamini martyrij.*

14 Gaudete & congra. mi. *quia non ſolum hoc erit ad gloriam veſtram, ſed etiam ad augmentum gloriæ meæ.*

15 Spero autem. *Poſtquam Apoſtolus inſtruxit Philippenſes per ſeipſum tantum ſcripto, hic conſequenter promittit eis nuntium mitte re qui doceat eos verbo. Et diuiditur in duas ſecundum duplicem nuncium, ſecunda, ibi:* Neceſſarium autem. *Primus autem nuncius qui exprimitur hic, fuit Timotheus, quia fuit Apoſtolo valde amicabilis, & ad docendum idoneus, de quo dicit:* Spero autem. *& patet.*

16 Vt & ego bono animo ſim. *id eſt, in domino conſolatus.*

17 Cognitis quæ circa vos ſunt. *ſcilicet bono ſtatu veſtro per eius relationem mihi cognito.*

18 Neminem enim habeo tam vnanimem. *id eſt, vnius mentis mecum.*

19 Qui ſincera, &c. *vt in bono confirmemini & creſcatis.*

20 Omnes enim quærunt, &c. *i. multi prædicando quærunt temporale lucrum. Et eſt hyperbole, ſicut cum dicitur: Omnes de ciuitate vadunt ad tale feſtum: cum tamen plures frequenter remaneant.*

21 Non quę ſunt Ieſu Chriſti. *i. honorem diuinum & ſalutem animarum, vt dictum eſt cap. præcedenti. Non ſic autem Timotheus.*

22 Experimen. autem eius cogno. *id eſt, per experientiam facti poteritis videre: quod ita ſit.*

23 Quoniam ſicut patri, &c. *i. euangelium prædicauit, ſe mihi conformando, qui non quæſiui veſtra, ſed vos.*

24 Hunc igitur ſpe. me mit. ad vos. *tanquam idoneum.*

25 Mox vt. vi. &c. *id eſt, cum videro opportunitatem mittendi.*

26 Confido autem in do. &c. *Patet ex hoc, quod non afferuit ſupra 1. cap. iterum ſe venturum ad eos, ſed quod hoc intendebat, ſuppoſita Dei voluntate.*

27 Neceſſarium. *hic exprimitur ſecundus nuncius cum dicitur.* Neceſſarium autem exi. *pro veſtra ſalute.*

28 Epaphroditum fratrem. *religione Chriſtianitatis.*

29 Et cooperatorem. *in prædicatione euangelicæ veritatis.*

Et

a In aduerſis :
A ratorem & commilitonem meum, veſtrum 1
a Doctorem: b Qui miniſtrauit neceſſaria. 2
autem apoſtolum, & miniſtum † neceſſitatis 3
¶Sunt & aliæ cauſæ.
meæ mittere ad vos. Quoniam quidem om- 4
a Videre. b Non de ſe, ſed de uobis pro eo dolentibus. 5
nes vos deſiderabat, & mœſtus erat, ꝓpterea 6
¶Verberatum in miniſtratione vnde dolebatis. 7
a Cur mœſtus? quia audierant eum poſſent decipi. Reſpondet quia non ſolum fama, ſed ipſa re infirmatum, & ita con firmaretur auditus eorum magis ac magis, & dolor augeretur niſi cito ad eos iret, & hoc eſt quod ſubdit.
quod audieratis illũ infirmatum. Nam & in-
a Ex ægritudine, non verberatione. b Mortis periculum.
firmatus eſt vſque ad mortem. Sed Deus mi- 8 9
a Sanando eum .
ſertus eſt eius. Non ſolum
autem eius, verum etiam 10
a Alias noſtri, quibus eum ſeruauit.
b In hoc mei miſertus. c De morte.
d De infirmitate, quæ nocebat nobis.
& mei, ne triſtitiam ſuper
a Quam eſſet propoſitum.
triſtitiã haberẽ † feſtinan- 11

Non ſolũ autem eius c. * Sed. Quõ ergo contriſtandũ vetat, cũ ipſe contriſtandũ ſe, ſi mortuus fuiſſet declarat? Aliter de morte Epaphroditi ſi peruniſſet cõtriſtãdũ ſignauit, & aliter ꝓhibet ſe cõtriſtandũ. Nã hic pp ſolatiũ adiutorii ei⁹ quo vtebatur in Euãgelio, ſi mortuus fuiſſet, cõtriſtãdũ ſe dicit: nos aũt contriſtari prohibet, ne obitum quaſi extinctos & perditos lugeamus, deſperãtes de reſurrectione. Aliud ẽ igitur ſolatiũ regrere quaſi abſẽtis: & aliud dolere iam non futuri. Hic ceſſat conſolatio, illic excluditur.

¶Ad vos.
12 tius ergo miſi illum, vt vi-
a Pro cuius abſentia triſtari vos noui
ſo illo iterum gaudeatis, &
a Quam habebam de vobis triſtibus
13 ego † ſine triſtitia ſim. Ex-
cipite itaque illum cum
a Vt per bona opera oſtendatis vos gaudere de eo. ¶ ſpirituale.
b Quod ſit.
omni gaudio in domino,
a Illum quia eſt
et huiuſmodi † cum hono-
14 re habetote: quoniam pro-
a Quod Chriſtus docuit & fecit, qui uenit miniſtrare & non miniſtrari.
15 pter opus Chriſti vſque ad
a Periculum mortis.
b Ex deliberatione non coactus.
c Vitam.
16 mortem acceſſit, † tradens animam ſuam, vt
17 a Rem dediſtis, ſed qui ferret de uobis defuit.
impleret id quod ex vobis deerat, erga meum
obſequium.

D

† magis vacem dolore

† In precio

† non habit ratione vitæ.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et commili. meum. *tempore aduerſitatis.*
2 Veſtrum autem ap. *ideſt, doctorem.*
3 Et mini. ne. meæ. *quia mihi miniſtrauit neceſſaria in carcere.*
4 Mittere ad vos. *corroborandos, & plenius informandos.*
5 Quoniam qui. omnes vos deſiderabat. *videre & cõſolari.*
6 Et mœſtus erat. *de veſtra triſtitia.*
7 Propterea quod, &c. *& ſic fuit in veritate.*
8 Vſque ad mor. *ideſt, periculum mortis.*
9 Sed Deus miſertus eſt eius. *eum ſanando.*
10 Verumetiam & mei ne tri. ſuper triſtitiam ha. *ſ. triſtitiam de eius morte, ſuper triſtitiam de eius infirmitate.*
11 Feſtinantius ergo mi. illum. *ſcilicet ante Timothæum.*
12 Vt viſo illo iterum gau. *q.d. Prius gauiſi eſtis de ſua ſanitatis auditu, & iterum gaudebitis de viſu.*
13 Exci. &c. *Gaudenter & honorifice.*
14 Quo. pro. &c. *i. vt faceret opus quod Chriſtus fecit & docuit, qui venit miniſtrare, & non miniſtrari. Mat. 20*
15 Vſque ad mor. ac. *Se mortis periculis exponendo, & hoc voluntarie. ideo ſubditur.*
16 Tra. ani. ſuam. *i. vitam ſuam.*
17 Vt impleret id quod, &c. *quaſi dicat munera dediſtis pro ſuſtentatione mea, ſed de vobis non fuit qui deferret mihi & miniſtraret, & ipſe hoc adimpleuit.*

E

Feſti-

ADDITIO I.

Ca. 2. vbi dicitur in poſtil. *Non rapinam arbitratus eſt.*

Hoc quod dr. *Non rapinam arbitratus eſt, ſe eſſe æqualẽ Deo,* põt intelligi de Chriſto ſm humanitatẽ, ſecũdũ quã ꝓprie eſſet facere rapinam. i. non ſuũ vſurpare ſi arbitratus fuiſſet ſe eſſe ęqualẽ Deo. Chriſtus. n. ſecundũ qđ homo eſt minor Deo, Deo, ipſo teſtante. *Pater maior me eſt,* & ẽt minor angelo, ſecundũ humanę naturę paſſibilitatẽ, de quo Pſal. 8. b. *Minora eum paulo minus ab an.* & ſecũdũ hanc expoſitionẽ cõmendat humilitas Chriſti per comparationem ad ſuperbiam angeli mali, qui licet non eſset in forma Dei ſcilicet aſsumptus a Deo in vnitate perſonæ, voluit tamen eſset æqualem Deo, de quo Iſa. 14. d. *Aſſimilabor altiſſimo.*

CAP. III.

a DE cæt. Q. Huc uſque inſtruxi vos quomodo debeatis ſtare in bello perſecutorum contra tribulationes, de cætero pſeudo apoſtolos, ne legalia ab eis recipiatis moneo, ſed fidem Chriſti ſolam ſufficere credatis. De ſynceritate fidei incipit.

b *Gaudete in domino.* ✣ Chryſoſt. Recte dixit domino nõ mundi modo, nam hoc non eſt gaudere, dominus inquit, quę ſecundum Chriſtum ipſę gaudium habent.

* Anſel. Olim gauiſi eſtis in ſeculo, ſed de cętero viuendi ſpacio quod vobis supereſt, gaudete iã in domino, vt quãdiu a modo vixeritis, ſit vobis omne gaudiũ in eo. Nõ gaudeatis in carnalibus & ſecularibus, vt pſeudo apoſtoli ſuadent, ſed in domino, vt ſæpe dixi vobis.

c *Scribere.* Vt diutius maneat quam prolatio.

Canes.

CAP. III.

Deinceps. Scilicet, contra pſeudo.
a Gaudium omnis boni habeatis in domino, non in carnalibus obſeruantiis,
† DE cætero fratres mei gaudete in dño. 1
a Quæ præſens dixi, ut in domino gauderetis. 2
Abſenti.
Eadẽ vobis ſcribere † mihi quidẽ nõ pi- 3
a Contra inſtantes pſeudo. 4
b Vt in domino gaudeatis, cognoſcite illos eſſe canes.
c Contra ueritatem latrantes. 5
grũ, vobis autẽ † neceſſariũ. † Videte ca- 6

† me quidem haud piget

† Canete

d *Canes.* ✣ Oecumenius. Erant qui nõ facile cognoſci poterant, ideo dixit *Videte* ideſt, cauete, & voſmetipſos ſeruate. Erãt enim nonnulli ex Iudæis credentes, qui vna cum fide Iudaiſmũ etiam commiſcebant, & prędicationẽ corrumpebant, quos canes appellat, canes vero dicebantur interdum ethnici, eo quod Deum ignorarent.

✣ Aug. Canes appellauit non ratione, ſed conſuetudine contra inſolitam veritatẽ latrantes. Hęc eſt enim canũ natura, vt cũ quibus habent conſuetudinẽ, ſiue illi boni ſiue mali ſint, non ad eos latrent, inſolitorum autem perſonis viſis etiam innocentibus irritentur.

li. de gratia noui Teſtament

Magis cõſuetudinẽ ſequuntur quã rationem. Ita pſeudo conſuetudines legis tenent, contra veritatem irrationabiliter latrant & mordent.

F

Malos

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. III.

DE cætero fra. mei. *Hæc eſt tertia pars principalis, in qua apoſtolus reddit Philippenſes cautos cõtra deceptionẽ pſeudo apoſtolorũ. Et diuiditur in duas partes. Primo circa hoc Philippenſes hortatur, ſecundo eos cõſolatur cap. ſeq. Prima in duas, quia primo præmittit breuem præfationem, ſecundo proſequitur ſuam intentionem, ibi.* Videte. *Circa primum dicit.*

1 De cæ. *Chriſtiana religione.*
2 Gau. *De veſtra conuerſione ad Deum.*
3 Ea. vo ſcri. *Quæ. ſ. ſcripſi aliis eccleſiis de ceſſatione legalium ad cauendum doctrinam pſeudo Apoſtolorum qui docent contrarium. De hoc enim ſcripſerat aliis eccleſiis vt patet in præcedentibus epiſtolis.*
4 Mihi quidem non pigrum. *eſt ſupple, quia ſollicitus ſum de veſtra ſalute.*
5 Vo. au. neſ. *Vt caueatis a deceptionibus eorum.*
6 Videte. *Hic proſequitur intentũ, oſtendens euacuationem legaliũ, primo ratione, ſecundo exemplo, ibi.* Si quis. *Circa primum dicit.* Videte canes. *i. attendite pſeudo apoſtolos, quos nominat canes, eo ꝙ contra veros apoſtolos verbis detractoriis & mendacibus & mordacibus vtebantur.*

Ea.

a *Malos ope.* ✻ Chryſoſt. Nā operātur quidem, inquit, ſed
A malam in partem, opuſque ceſſatione longe deterius eſt, dū quæ recte ſunt conſtituta, diſſiciunt.

✻ Hieron. Qui quod nos bene conſtruximus, deſtruere conantur.

Mali operarij ſunt qui zizania errorum ſuperſerunt, quibus frumenta necant. Cōciſi ſunt, quia Chriſto cæſi ſunt, & alios cædunt. i. ſeparant.

b *Nos enim &c.* Dixit. Nos habemus circūciſionem. Hoc voluit dicere Apoſtolus. Nos ſumus iuſtitia. Circunciſio enim iuſtitia eſt. Magis autem commendat dicendo nos eſſe circūciſionem, ideſt, iuſtitiam, quam dicendo nos eſſe circunciſos,
B ideſt, iuſtos, ſic tamē vt cum iuſtitiam dicit eſſe, iuſtos intelligamus.

Cognoſcite. a Zizania errorum ſuperſerentes. A Chriſto ſeparatos & alios ſeparantes. b Hos nomino conciſionem, non circunciſionem. Non enim tantum. Fideles tantum.

a nes, videte malos operarios, videte conciſionē. Nos enim 1
2
a Aug non carne, ſed ratione ab omnibus expedita, qui a ſpiritus regit, & caro domatur. b Quia gloria noſtra Chriſtus tantum.
b 3
ſumus circunciſio; qui ſpiritu † Dei ſeruimus, & gloriamur 4
c a Carnali circunciſione. Vel genere. b Spem ſalutis. 5
c Ne videatur non poſſe fidere in carne. 6
d in Chriſto Ieſu, & non in carne fiduciam habentes, quan- 7
e a Poſſem habere ſi qua eſſet, quia plus aliis, & hoc eſt ſi quis alius. 8
quam & ego habeam in carne confidentiam. Si quis alius 9
a A me qui vos decipit. b Quaſi inde iuſtus ſit. 10
c Quam pſeudo uideor debere confidere.
f videtur confidere in carne, ego magis circūciſus octaua die
a Non proſelytus, non aduena. Et ſum. b Non de uiliori tribu, ſed.
c Non fuit de concubinis. d Non deuiaui a gente. e Natus.
g ex genere Iſrael de tribu Beniamin. † Hebræus ex He-
h a Parentibus. b In qua egregius eram. c Diuiſus ab aliis egregiis. d Et fui.
i bræis, ſecundum legem Phariſæus, ſecundum æmu- 11
a Dilectionem legis. 12
b Quia quicquid legi contrarium uidebatur acriter perſequebar hoc tunc nobilitas, nunc apud Chriſtum quæritur humilitas, ideo tunc Saulus, ideſt, modicus uel humilis.
c Non ueram, ſed. 13
k lationem perſequens eccleſiam Dei, ſecundum iuſtitiam, 14

✻ Chryſoſtomus. Nā ſi, cū eſſet ethnicus, accuſaret circunciſionem, neque circunciſionem ſolum, ſed eos, qui intempeſtiue eam reciperēt, videretur ſane ideo in illam irruere quod nobilitatis, quæ Iudaiſmi erat propria, expers eſſet, qđ præclara illa, & maieſtatis plena ignoraret, neque ipſorum eſſet particeps. Nunc vero, quia particeps eſt, & reprehendit, certe non ita reprehendit, tanquam is, qui nō ſit particeps, ſed tanquā qui condemnauerit, non ex ignoratione, ſed maxime ex cognitione.

Ser. 15 de verbis Apoſtoli. * Aug. Videte quid voluerit intelligi in illa circūciſione quę in vmbra data eſt ſignificante, quę remota eſt luce adueniente. Cur autem nō dixerit, nos habemus circūciſionē, ſed nos ſumus circūciſio, ſic accipite, hoc voluiſſe dicere apoſtolū, nos ſumus iuſtitia, Circunciſio enim iuſtitia eſt. Magis commendat quod dicit dicendo nos eſſe iuſtitiā quam dicēdo nos eſſe iuſtos. Sic tamē vt cum iuſtitiā dicit eſſe, iuſtos intelligamus. Nō enim illa incommutabilis iuſtitia cuius participes facti ſumus, ſed quēadmodū dicitur, magna ibi iuuētus eſt, pro multis iuuenibus, ſic dicit iuſtitiā, vt intelligātur iuſti. Audite hoc ipſum euidētius eodē dicēte Apoſtolo. Vt nos inquit, ſimus iuſtitia Dei in ipſo. Simus iuſtitia nō noſtra ſed Dei, ab illo accepta, nō a nobis aſſumpta, impertita nō vſurpata, donata nō rapta. Apoſtolus ergo nō tibi negauit circunciſionē, ſed expoſuit. lucem pretendit, vmbrā remouit.

Nos enim ſumus. Ambr. Credentes enim circuncidūt cor
C ſuum, vt amputata erroris nebula aſpiciant & agnoſcant dominum creaturæ.

Au. ſer. de verbis Apoſtoli. Seruitus duplex. c *Qui ſpiritu Dei.* Vel Deo. Aug. Notat ſpiritum domini cui latria exhibetur, ſed ſeruitus ſoli creatori exhibenda. Alia eſt ſeruitus, qua per charitatem iubemur ſeruire inuicem, quæ Græce dicitur dulia.

Ex ſer. 15. de verbis Apoſtoli. * Aug. Reſpexit quoſdam in carne fidentes, ipſi erāt qui de carnis circunciſione gloriabantur, de quibus alio loco dicit,
1. Cor. 10. Quorum Deus venter, & gloria in pudendis eorum.

* Anſelmus. Non ſumus habentes fiduciam, i. deſt, ſpem ſalutis in carne, ideſt, in carnalibus obſeruantiis, vel generis nobilitate.

d *Et non in carne fiduciam.* Carne ſeruit, q de rebus carnalibus ſperat ſe placere Deo. Cū vero & ipſa caro per bona opera ſpiritui ſubditur, ſpiritu ſeruimus Deo, qui carnem domamus, vt ſpiritus obtemperet Deo.

e *Quanquam & ego habeam.* Ne videatur contemnere in aliis quod non habet.

✻ Anſelmus. Sicut lex iuſſerat. i. non proſelytus, nō aduena ad populum Dei, non maior circunciſus. ſed a parentibus natus Iudęus, habeō circunciſionem octauī diei.

f *Octaua die.* Vbi lex precepit, innuens quod eſt tēpus ſeptē dierum in octaua a Chriſto petra perfecta circuncidemur ab omni corruptione penę & culpę.

g *De tri. Ben.* Tribus Benia. adhęſit Iudę, nō recedens a templo, quādo facta eſt ſeparatio in ſeruo Salomonis. Tūc enim tribus Iuda quę erat regia, & tribus Beniamin & tribus Leui quę erat ſacerdotalis, remanſerunt ſimul, non recedentes a Ieruſalem & a templo.

h *Hebræus.* Augu. Hebræi quaſi Abrahæi, mutata litera ab Abraham, vnde origo trahitur, nō ab Heber. Hoc autē retractat dicens. Quod dixi ex Abraham cępiſſe gentem Hebręorū, eſt quidē & hoc credibile, vt Hebręi, velut Abrahęi dicti eſſe videantur. Sed ex illo verius intelliguntur appellari qui vocabatur Heber tanquam Hebræi.

i *Secundum legem Phariſæus.* i. nō contemptibili plebi admixtus, ſed nobilitate ſegregatus ab alijs, atque primarius. Primarij. n. quidā erāt & quaſi ad nobilitatē Iudaicā ſegregati, nō cōtemptibili plebi cōmixti, qui dicebantur Phariſei. N dicitur hoc verbum quaſi ſegregationem interpretari, ſicut latine egregius dicitur quaſi a grege ſeparatus.

k *Secundum iuſti.* ✻ Hier. Primus fui in omnibus, in quibus illi falſo gloriantur, ſed qa hoc tēpore illa nō valere cognoui, ideo illa nullius duco momenti, & tanquā impedimenta proijcio, quibus me vitam acquirere poſſe putabam.

Idē tamen alibi. in quibus & nos aliquādo ambulauimu[s] in

NICOLAVS DE LYRA.

1 Malos ope. *Quia per obſeruationē legalium quam aſſerebant ad ſalutem neceſſariam, veritatem euangelij euertere nitebantur.*

2 Videte conciſio. *i. circunciſionē, quā deriſorie ſic nominat, eo quod ad nihilū valet, ſed magis nocet, quia non eſt niſi violenta abſciſio pelliculæ, & ſubditur cauſa huius.*

3 Nos enim. *Chriſtiani.*

4 Sumus circunciſio. *i. circunciſi circunciſione vera, circūciſio. n. carnalis fuit figura circunciſionis ſpiritualis, per quā auferūtur peccata, quæ eſt baptiſmus auferens pœnā & culpam, propter quod ſuccedit circunciſioni, ſicut perfectum imperfecto, & auferens eam ſicut veritas vmbram & figuram. ideo ſubditur,*

5 Qui ſpiri. &c. *Et non carne tantum.*

6 Et glo. &c. *Cui ſumus incorporati per baptiſmum.*

7 Et non in car. *i. carnali circunciſione.*

8 Fidu. ha. *Conſequendæ ſalutis per eam. ſ. per circunciſionem ſpiritualem.*

9 Quanquam, &c. *i. confidere poſſem in carnali circunciſione, ſi de ea eſſet confidendum, eo quod ſic circunciſus ſum.*

Si

10 Si quis alius videtur confide. *Cōſequenter Apoſtolus oſtēdi[t] propoſitū exemplo, & primo ſe proponit in exemplum. ſecundo Philippenſes inducit ad imitādū, ibi.* Imitatores mei. *Prima adhuc ī duas quia primo exemplo ſui ceſſationē legalium declarat, ſecundo de mo[do] loquendi ſe excuſat, ibi.* Non quod iā. *Circa primum oſtēdit Apoſtolus ante conuerſionē ſuam pro legalibus multum zelaſſe, & poſt cōuerſionē ea viriliter impugnaſſe. Quod nullo mō feciſſet, niſi euacuation[em] eorum per Chriſtum certitudinaliter cognouiſſet. Dicit ergo.* Si quis alius videtur confidere, &c. *Et patet ex dictis litera vſque ibi.*

11 Secundum legem Phariſęus. *i. de ſecta Phariſæorum. Erant enim tunc apud Iudæos tres ſectæ, vt dicit Ioſephus antiquitatum. 18 ſ. Saducæorum qui negabant ſpiritum & angelum & per conſequēs reſurrectionē. Et Phariſęorū qui confitebantur vtrunque, & Eſſenorum qui ſimiliter animas hominū immortales confitebantur, viuentes qua[ſi] religioſi, habentes omnia in communi.*

12 Secundum æmulationem. *ideſt, zelum legis.*

13 Perſequens eccleſiam Dei. *Vt patet Act. 7. & 9.*

14 Secun. iuſti. &c. *i. quæ eſt imperfecta, nō enim iuſtificabat apud Deum, ſed apud homines, ſicut iuſtitia politica, ſicut declaratum [eſt] Rom. 3. & 4.*

Siue

a Quæ timorę non amore ſeruire facir. Quæ manus comprimit non animos.
b Clamore de me facto. Hæc omnia habui Sed
a quæ in lege eſt, conuerſatus ſine querela. Sed quæ mihi fue 1 2
Ante Chriſtum. Vt ſigna ueritatis. Si poſt veritatem ſequerer.
a Quidquid boni eſt detrimentia,
b runt lucra, hæc arbitratus ſum propter Chriſtum detrimen 3
c ta. † Veruntamen exiſtimo omnia detrimentum eſſe pro- 4 5
pter eminentem ſcientiam domini mei Ieſu Chriſti propter 6
a Chriſtum honorandum, b Quod plus eſt 7
d quem omnia detrimentum feci, & arbitror vt ſtercora, 8
a Rationabiliter attendenti. b Membrum ei charitate copulatus. 9
c Hoc modo poteſt eſſe in illo. 10
vt Chriſtum lucrifaciam: vt & inueniar in illo non habens 11
a Quæ pœnam timet, non amat Iuſtitiam. 12
e meam iuſtitiam, quæ ex lege eſt, ſed illam quæ ex fide eſt 13
f a Iuſtitia ex fide b Non ex nobis, & ſi fides ſit noſtra c Valente. 14
d Perfecte in futuro. Hoc videtur dicere de fide non habente tempus operandi, quæ tamen ad hoc valet.
g Chriſti Ieſu, quæ ex Deo eſt iuſtitia in fide ad cognoſcen- 15
h a Ideſt ad noſtram reſurrectionem efficiendam.
b Quia reſurexit propter iuſtificationem noſtram.
c Ad Ideſt ad hoc vt ſocij Chriſti ſimus in patiendo.
De fide tempus habente operandi. Quæ eſt per charitatem. 16
dum illum, & virtutem reſurrectionis eius, et ſocietatem 17
a Inueniar cum illo ego contigu. Vt ſcilicet moriar ſi opus ſit. 18
Imitator mortis & paſſionis eius. b Contentãs ego.
i
K paſſionis illius, configuratus morti, eius, ſi quo modo 19

B in deſiderijs carnis, & eramus natura filij iræ. talis iuſtus ſecũ
A dum legem erat, malũ tamẽ erat talẽ ſectari iuſticiã, & q; in eo fuit ſine querela: hoc de illo magnam faciebat querelã.

a *Sed quæ mihi fuerunt lucra, &c.* ✠ Anſelmus. Et ſi adhuc iſta ſeruatẽ, cuius aduentum oſtenderem nondũ factũ. Quæ enim venturum cum ſignificabant, ſi iam ſeruantur, veniſſe eum negant. Et ideo ſunt detrimenta. quia delerũt veritatem fidei. Vnde paulo ſuperius Iudæi dicti sũt circũciſio, quia carnalis circumcilio, plena abſciſio eſt a Chriſto.

✠ HIERON. Ad comparationem inuenti auri, contemnitur æramẽtũ: quãuis ab vno ſit conditum, & pro temporis qualitate neceſſariũ.

b *Propter Chriſtum.* Ne aduentum Chriſti oſtenderem, vel nondum factum, vel ſuperfluum. Inania enim erant hæc omnia impedimenta, ne accederetur ad gratiam.

c *Verun. texi.* Non ſolum propter Chriſtum habendũ ita arbitratus ſum; *Verunta.* i. ſed etiam ſi ipſum non poſſem aſſeq. *propter.* hoc ſolum. ſ. propter *ſcien* quam de Ieſu habemus, *præ eminentem* ceteris ſcientiis. Vel quæ eminet in eo plus quã in alijs. Vel ad idẽ cũ priori verſu. Hęc oĩa legis habeo: verum. i. ſed tamen, non partim, ſed *omnia detri. exi. Propter* dilectionẽ cuius Chriſti, nõ ſolũ ęſtimo ea *detri.* ſed & *fecit,* docendo, & ſpiritualiter viuendo, vt alijs appareret oĩa eſſe detrimenta.

✠ Aug. Attẽdo, inquit, laudes meas, cõparo eminẽtiæ domini mei Ieſu Chriſti, illud ſitio, hoc cõtemno qa parũ eſt hoc.

✠ Chryſoſt. Quid hoc, inquit, de lege dico? Nonne bonum eſt mundus? Nonne bonum eſt præſens vita? Veruntamen ſi abducant a Chriſto pro damnis habeo.

d *Vt ſter.* Q. Non tantum detrimenta bonorum, ſed quæ inquinant iam obſeruantem: & hoc ideo: vt in futuro Chriſtũ habeant premium: & hic ſim in illo membrum. quod aliter nequit fieri, niſi illa æſtimem vt ſtercora.

e *Meam iuſti.* Vnde alibi: *Suam volentes com. iuſtitiæ Dei. i. gratiæ Dei non ſunt ſubiecti.*

Meam iuſti, &c. Si ex lege eſt iuſtitia, quomodo tua? Nunquid tu tibi impoſuiſti legẽ? Deus legem dedit & impoſuit. Deꝰ te legi ſuæ obtemperare pręcepit. Sed & tua eſt, qa de lege præſumis tua voluntate te legem poſſe implere ęſtimans.

✠ Chryſoſt. Ideſt non illam, quam mihi meis laboribus ac ſudoribus comparauerã, ſed quam ex gratia inueni. Si igitur ille qui virtutis officia obiuerat, ex gratia ſalutem eſt adeptꝰ, multo magis vos. Quoniã enim veriſimile erat illos dicere, maiorem eſſe iuſtitiam, quæ ex laboribus, oſtendit hanc pręilla palem eſſe. Secus enim, non cum ad ipſam perueniſſem, ea proiecta ad hãc alterã accurriſſem: quænã vero hæc eſt? Quę ex fide Dei, i. hæc ipſa ẽt a Deo data eſt: Dei eſt hęc ipſa iuſtitia. Donũ penitus Dei: Dei eſt autẽ dona lõgo interuallo D antecedunt vtilitatem rectorum factorum, quæ ex noſtro ſtudio profecta ſunt.

✠ Auguſtinus. Qui pręcepta legis implere ſe putant per arbitrium propriæ voluntatis ſine ſpiritu gratię, ſuam iuſtitiam cõſtituere vult, non iuſtitiam Dei ſumere. Ex lib. con. Iulian. m. 2.

f *Sed illã.* Quæ impetrat a Deo, q̃ tollit timorem, & dat amorem, quam Deus ſolus operatus in nobis. Melius eſt enim iuſtũ eſſe, q̃ hominẽ eſſe. Si ergo hominẽ te fecit Deus & iuſtũ te fecit, qđ meliꝰ eſt, Non tu te, ſed ſine te fecit te. Nõ enim adhibuiſti aliquẽ ſenſũ, vt te faceret, Qui ergo fecit te neſcentẽ, iuſtificat volẽtem. Et cũ iuſtitia noſtra ſit ex fide, quid opus eſt lege? Omnino tollenda eſt ſecũdũ vmbrã legalium figurarum. Aug. vbi ſupra

✠ Augu. Reſtat igitur vt ipſã fidẽ vnde omnis iuſtitia ſumit initiũ, propter qđ dicit ad eccleſiã in Cãtico Canticorũ, venies & pertranſies ab initio fidei, non humano, quo iuſti extolluntur, tribuamus arbitrio, nec vllis præcedẽtibus meritis, qm̃ inde incipiunt bona, quæcunq; ſunt merita: ſed gratuitũ donũ dei eẽ fateamur, ſi grãm verã, i. ſine meritis cogitamꝰ. Epiſt. 105. ad Sixtum.

g *Iuſtitia in fide.* Iuſtitia, ſcilicet ens in fide nata eſt, ita exiſtere non habet niſi in fide.

h *Ad cognoſcen.* Subdit cõmẽdatione fidei, p multa q̃ facit. Facit. n. & in alia vita cognoſcere Deũ perfectè, qui hic creditur. Et habere reſurrectionẽ, quæ noſtra reſurrectio eſt virtus, & efficacia reſurrectiõis Chriſti. Et in hac vita habere ſocietatẽ in patiendo. Niſi. n. per fidẽ nemo tãta pateretur. Et cõfigurationẽ mortis, vt moriamur, ſicut ipſe, ſi opus eſt. Fidei commendatio. E

Vel Iuſtitia in fide, &c. Q. Qui in lege putat iuſtificari, nõ an gnoſcit Chr̃m. Sed ego ex fide volo iuſtificari, vt agnoſcã illũ, cur natus, cur paſſus, & agnoſcã, q̃ virtꝰ reſurrectiõis ſuæ, i. iuſtificatio credentiũ, & agnoſcã ſocietatẽ paſſionũ: Quam noſcit bene, qui per eam ad cęli gaudia peruenire credit.

i *Configuratus, &c.* ✠ Chryſo. Hoc eſt ſi tãta pati potero ipſum imitari, ſi potero cõformis ipſi fieri, vtpote multa paſſus eſt Chr̃s, alapis percuſſus eſt, flagellatꝰ, poſtremo paſſus eſt. Quę quidẽ paſſus eſt, iſtud eſt ſtudiũ, per omnia iſta ad reſurrectionẽ eius pertingere oportet, quãuis certamina ferentes.

K *Quomodo occurram, &c.* ✠ Anſelmus. Si quomodo contingat, tum ex Dei miſericordia, tum ex meo merito, vt occurram Chriſto gaudens in iudicio, quod ſanctorum eſt tantũ, veniens ad reſurrectionẽ, quæ eſt non ex viuis, vt nũc ſed ex mortuis vt vltra mori nequeant. Hæc apoſtolus idcirco ſcita egiſſe vel agere commemorat, vt illi ſimiliter exemplo eiꝰ omnes legis carnales ritus contemnãt, & per iuſtitiam fidei atque ſocietatem paſſionis Chriſti feſtinẽt ad regna cęlorũ.

Occurram. F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sine querela. *i. ſine clamore de me facto pro legis tranſgreſſione,*
2 Sed quę, &c. *ſecundum æſtimationem meam ante meam cõuerſionem.* 3 Hæc arbitra, &c. *poſt conuerſionem meam.*
4 Propter Chri. de. *i. virtutis & gratiæ impedimenta, quia dicere, quod legalia habent adhuc curſum ſuum, eſt dicere Chriſtum nondum veniſſe, nam figura ceſſat adueniente veritate.*
5 Verunta. exi omnia. *illa legalia.*
6 Detrimen. &c. *ſalutis, ex alia cauſa quæ ſubditur, cum dicitur,*
7 Propter eminen. ſciã. &c. *ideſt propter euãgelicam doctrinã a Chriſto traditam quæ ſupereminet omni doctrinæ alteri, non ſolũ philoſophicæ, ſed etiam doctrine veteris Teſtamenti, cui comparatur ſicut perfectum imperfecto, nec poteſt pure ſeruari cum legalibus.*
8 Propter quem. *ſcilicet Chriſtum.*
9 Omnia detri. feci. *ideſt reputaui.*
10 Et arbi. vt ſter. *inquinantia per culpam, ſine qua ſal uari nõ poſſunt poſt publicationem euangelij.*
11 Vt Cri. lucri. *i. habeam ipſum in præmium.*
12 Vt & inue. &c. *incorporatus per fidem caritate formatam.*
13 Non habens meam iuſtitiam quæ ex lege eſt. *quam dicit ſuam eo quod fuit nutritus in illa.*
14 Sed illam quæ ex fide eſt, &c. *quæ facit dignum vita æterna*
15 Ad cognoſcen. illum. *in præſenti per ſpeculum & in ænigmate, & in futuro facie ad faciem.* 1. Cor. 13. d
16 Et virtutem reſurr. eius. *cognoſcendo eam vt cauſam effectiuã noſtræ reſurrectionis futuræ.*
17 Et ſocietatem paſſionis illius. *in præſenti non formidandam, ſed magis amplectendam.*
18 Configuratus morti, &c. *i. vt aſſimiler ei in paſſione, & per conſequens aſſocier ei in corporis & animæ glorificatione. iõ ſubditur.*
19 Si quo modo occurram ad reſurrectionem, quæ eſt ex, &c. *quæ erit ad vitam immortalem.*

1 Non

a *Occurram*. Deo tribuens quæ mihi tribuit, per hoc venturus ad reſurrectionem. Vel occurrā Chriſto in iudicio quod ſanctorum eſt tantum, veniens prius ad reſurrectionem verā & glorioſam, quæ non eſt inter mortuos, ſed longe ex mortuis, quia licet omnes reſurgant in die iudicij, ſoli tamē iuſti glorioſe immutabuntur, & occurrent domino in aera deportati ab angelis. Impij vero manebunt in terra, quouſque percipiant terribilem ſententiam iudicis.

1.Theſ.4.d.

b *Non quod iam acceperim*. Hoc dicit de ſe, ne illi quos laudat, vt homines extollantur, ſed laborē adderent, vt ipſe fa-cit qui tantus eſt.

c *Sequor autem*, *&c.* AVGVST. Non paſſibus corporis, ſed mentis affectibus, & vitæ moribus, vt poſſim eſſe perfectus iuſtitiæ poſſeſſor, qui recto itinere de die in diem ſpirituali renouatione proficiēs, iā perfectus ſum, eiuſdem iuſtitię viator. Perfectus enim erat viator, ſed nondum ipſius itineris perfectione peruentor.

Serm.15. de. 16 ab.Apoſt.

† palmam præmium.

a Chriſto in aera. b ¶Veram & glorificam. Non eſt inter mortuos. c Si quomodo quia Non eſt verum quod hic iam

a occurrām ad reſurrectionem quæ eſt ex mortuis. Non quod 1
b
a Aliquid gloriæ. Virtutem reſurrectionis. De cognitione Chriſti. b In cognitione c Proficiendo d Potero perfecte cognoſcere Chriſtum qui eſt ſumma beatitudo:
c
d iam acceperim, aut iam perfectus ſim. † Sequor autē ſi quo 2
a In eo modo b Etiam nunc. c Vt uideam ſicut eſt prout ipſe me videt ſicut ſum. 3
Vel vt uideam eum in ea claritate in qua apparuit mihi in uia quando me comprehendit.
e modo comprehēdam, in quo et cōprehenſus ſum à Chriſto 4
a Non cumprehendi, quia nec arbitror. Quidquid alij putent de me.
b Me. ſed perſequor non utique tria uel duo, ſed unum quod uere eſt 5
unum, in quo omnia bona hoc modo dans obliuioni quæ retro ſunt.
i. terrena quæ reliqui.
f Ieſu. Fratres ego me non arbitror cōprehēdiſſe. † Vnum au- 6
g
a Priora mala. Dans obliuioni.
h tem, quæ quidem retro ſunt obliuiſcens, ad ea vero quę ſunt 7 8
a Cæleſtia. b Toto deſiderio, tota intentione nondum habitę rei.
c præmium. Scilicet. 9
i priora extendens me ipſum ad † deſtinatum perſequor, 10
k i. ſupernis dandum uocat me Deus per filium ſuum. 11
l ad † brauium ſupernæ vocationis Dei in Chriſto Ieſu. 12
m

Auguſt. vbi ſupra & in pſal.38.

B

d *Si quo modo comprehendam*. Quia difficile eſt. Et ne videatur ſuperfluū tot pati, cum fidem & alia bona habeat, ſubdit. Merito pro illa gloria tantum laboro: quia *Non* dico quod *iā acceperim* aliquid: quia ſi quid gloriæ accepi, nihil eſt ad comparationem futuræ. *Aut*. ſi quid accepi, vt de cognitione Chriſti, nō dico quod in illa *perfectus ſim*. Et ſi ita de me, quid de alijs? *Si quo modo comprehen.* Ecce quanta eſt fides quæ tam *grande petit*.

✠ ANSELMVS. Ideſt, vt videam ipſum Chriſtum ſicut ipſe me videt, & cognoſcam eum perfecte ſicut ab eo cognitus ſum, vt ſicut ipſe plenarie me videt & cognoſcit, ita ego plenarie humano modo eum cognoſcam. Vel comprehendam eum, in quo & comprehenſus ſum ab eo, ideſt, vt videam eum in claritate, in qua mihi apparuit in via, quando me comprehendit. Ideo enim ſequor, præuenit me iuſtitia eius ſequatur eum mea.

e *In quo, & comprehenſus ſum*. Ideſt per miſericordiam, per quam a preſentia Dei requiſitus inuentus ſum.

f *Fratres*. Illud quod dixerat euidentius aperit, & quid illud ſit, quod nondum comprehendit, ſed ſequitur vt comprehēdat, determinat. Et quaſi mirātibus quid dicat, cum ait, Non accepi, non perfectus.

Aug. ſer.15. de ver. Apo. & li. de ſpiritu & litera, & in pſalm. 17.89. pſal.26.b.

Fratres, ait, non arbitror (qui me melius noui) apprehendiſſe vnum ſcilicet. Multa quidem habeo, ſed nondum vnum. vnde. *Vnam petij a domino*, quid ergo agis Apoſtole? Quid mihi imitandū proponis? inquit Quę quidem retro ſunt, &c.

g *Vnum*. ✠ Aug. Hoc me non arbitror apprehendiſſe vnū, multa habeo, & vnum nōdum apprehendi. Vnam petij a domino hanc requiram. Quid petiſti? Quid requiris? vt in habitē in domo domini, per omnes dies vitæ meæ, vt contēpler delectationem domini. Ipſum eſt vnum quod dicebat ſe nōdū apprehendiſſe Apoſtolus. Et quantum illi deerat, intantum perfectus nondum erat.

Ioh.14.a.

Hoc eſt illud de quo Philippus ait, *Domine oſtende nobis patrem, & ſufficit nobis.*

h *Quæ quidem retro*. Ambro. Priora acta non quia mala, ſed parua ad meritū, ſed ad potiora extenſus, vt ſemper proficiat in melius.

AMBRO. Merita iam præterita obliuiſcēs ad cæleſtia quę terrenis priora ſunt, tota intentione me extendens. Vel ad futura merita, a quibus ſi ceſſaret, & præterita perderet.

i *Perſequor* Eouſque donec veniā ad deſtinatum bonum. ſ.

k *Ad brauium*. Quod eſt deſtinatū mihi, & promiſſum a Deo, & ad quod ꝓpoſui me currere. Et quia ego ita, ergo, & vos Philippenſes hoc ſentite. ſed ſe eis connumerat dicens. *Quicunq; &c.* Q etſi hoc feceritis hoc dabit vobis deus. Qđ ſi quo modo aliter ſapitis quā in futuro ſapiēdū ſit, quia modo per ſpeculum videtis, etiam hoc reuelabit, quia clare faciet cognoſcere, & ſe et alia oīa, quę modo obſcure videtis. Vel etiā hoc quod modo aliter ſapitis & de Deo & de omnibus, etiā hanc imperfectam cognitionem vobis Deus per ſpiritū reuelabit. Vel ita: Si quid autē ſ. i. ſi perfectam Chriſti cognitionē vos habere putatis, & hoc ideſt vos male ſapere, per miſericordiā reuelabit De⁹. Similiter & de aliis erroribus ꝓ bona vita vos liberabit. Hoc. n. faciet, ſi humiliter ſapietis & de vobis ſenſeritis. Qui enim in pace catholica pmāet, ſi quid aliter ſapit quam oportet, Deus humili reuelabit. Si autē illud ſuperbus defēdit, De⁹ abijcit: *q a ſuperbis Deus reſiſtet, humilibus dat gratia.*

Vel ita: *Non arbitror me comprehendiſſe*. Hic diſtingue, non reprehendi. *Vnum* de me vobis affero, quod & ego obliuiſcens ea quæ retro ſunt, ad ea vero quæ ſunt priora extendens me ipſum perſequor, &c.

l *Extendens meip.* Augu. Extendebat enim ſe ad cæleſtia ſecundum intentionem, non ſecundum peruentionem, nō ſecundum apprehēſionem ſicut & nos, ne relabamur temporaliū amore, vnde iam trāſiluimus, nec remaneamus in illis in quę iam venimus, curramus intēdamus. In via enim ſumus, non retro reſpiciamus, ſed in anteriora extendāmur intentione & deſiderio. Vita Chriſtiani boni ſanctium deſideriū eſt. Quod autem deſideras, nondū vides, ſed deſiderando capax efficeris: vt cum venerit quod videas implearis. Differendo enim rem deſiderium noſtrum extendit Deus, deſiderando extendit animum, extendens facit capacē. Deſideremus ergo quia implendi ſumus. Hęc eſt vita noſtra, vt deſiderando exerceamur. Tantum autem nos exercet ſanctum deſiderium, quantum deſideria noſtra amputauerimus ab amore ſeculi.

m *Supernæ voca.* ęternæ vitę, ad quam vocat Deus. et ideo digna res eſt certa.

a *Quæ cum-*

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Non quod. *Quoniam Apoſtolus dixit plura de ſe pertinentia ad excellentiam vitæ, poſſet aliquis credere, quod diceret ſe totaliter perfectum quantum ad meritum, quod non eſt verum, quia homo poteſt ſemper creſcere in merito quandiu eſt in uita preſenti: Vnde dicit hic Glo. Nemo fidelium etſi multum proficeret dicat, ſufficit mihi, qui enim hoc dicit, exit de via ante finem. ideo Apoſtolus ſe excuſando de modo loquendi præmiſſo, confitetur ſe nondum prefectionem aſſecutum, dicens:* Non quod iam ac. *perfectionem meriti, non enim conuenienter poteſt intelligi de acciptione præmij. quia manifeſtum erat ad ſenſum, quod erat in hac vita multis miſeriis ſubiecta.*

2 Sequor autem. *ipſum Chriſtum procedendo ad eum per meritum.*

3 Si quo modo comprehen. *ideſt aliqualiter appropinquem ad perfectionem meriti, prout poteſt fieri in vita mortali.*

4 In quo & cō. ſum. *i. propter quod comprehēſus ſum ad fidem, ſine qua impoſibile eſt placere Deo. Heb.9.b. nec per conſequens attingere ad perfectionem meriti.*

5 A Chriſto Ieſu. *Qui me vocauit ad fidem ipſam actualiter impugnantem. propter quod hæc vocatio dicitur comprehenſio hic, ſicut comprehenditur aduerſarius in bello, & ſibi ſubijcitur.*

Act.9.a.

6 Fratres ego me non ar. comprehen. *i. ad perfectionē meriti ſimpliciter perueniſſe.*

7 Vnum autem. *Supple eſt, quod de me aſſero.*

8 Quæ quidem, etc. *ideſt legalia & terrena quæ dimiſit.*

9 Ad ea vero quę ſunt priora. *ideſt cæleſtia bona, quæ ſunt priora terrenis dignitate & duratione. bonum enim quod expectatur in cælis, eſt ipſe Deus.*

10 Extendens meipſum. *Per conatum liberi arbitrij augmentu meriti.*

11 Ad deſtinatum perſe. *ideſt ad præmium mihi a Deo ordinatum finaliter conſequendum. ideo ſubditur.*

12 Ad brauium ſupernæ, etc. *ideſt per Ieſum Chriſtum per quem tanquam per mediatorem vocamur ad cæleſte præmium. vel, In Chriſto Ieſu, quia in ipſo conſiſtit beatitudo. nam beati reficiunt interius aſpectu ſuæ deitatis, & exterius in aſpectu ſuæ humanitatis, ſecundum quod dicit Auguſti. ſuper Iob.*

Quicun-

a Curſores comparatione aliornm. b Perfecte currimus.
c Quod imperfecti comparatione futuri,& illuc tendamus.

a † Quicunque ergo perfecti ſumus, hoc ſentiamus · Et ſi quid
b a Non tantum dabit brauium. b Etſi aliter,tamen neceſſe eſt. Vel bit c Teneamus id.
c d aliter † ſapitis,& hoc vobis Deus reuelauit, Veruntamen ad
a ſcilicet. b De illo. Credendo.
e quod peruenimus, ut idem † ſapiamus,& in eadem perma-
Et ſic reuelabit Deus quod ʼ ter ſapimus a Fidei doctrine & vitæ. Rectitudine viuendi.
b Vt ſicut ego credo,doceo,operor,ita & vos faciatis. Et in his ſ fide & regula viuendi.
f c Etſi præſentem non habeatis mihi ſimiles im t mini. d Diligenter inſpicite
g neamus regula. Imitatores mei eſtote fratres : et obſeruate
a Imaginem vitæ noſtræ. b Eos qui ita,multi enim aliter.
Non ſentientes nobiſcum de legis aboletione, ſed legem cum euangelio eſſe tenendam prædicantes.
eos qui ita ambulant, ſicut habetis formam noſtram. Mul-
Dum præſens eram.
h ti enim ambulant, quos ſæpe dicebam vobis, nunc au-
a Tum pro illorum perdititione,tum pro ſimplicium ſubuerſione. Eſſe
i K tem & flens dico, inimicos crucis Chriſti : quorum fi-
In fine eorum erit æterna pœna a Augu. Hoc ab homine colitur quod præ cæteris diligit
l m nis interitus, † quorum Deus uenter eſt, & gloria in

A a *Quicumque ergo perfecti.* Auguſtinus.de tri.Q. Non loquor imperfectis, qui ad huc lacte potantur, non ſolido cibo paſcuntur: ſed illis qui intelligunt, æqualitatem verbi cum patre. Et ſi hic vident, non tamen adhuc quomodo videndū eſt facie ad faciē. Certa enim fides vtcūque inchoat agnitionē. Cogitatio enim certa vel perfecta non perficitur niſi poſt hanc vitam, cum viderimus facie ad faciem. Hoc ergo ſapiamus, vt tutiorem nouerimus eſſe affectum vera quærendi, quam incognita pro cognitis præſumendi. Sic ergo quæramus tanquam inuenturi, ſic inueniamus tanquam quæſituri: de credentis nulla temeritate affirmemus. In illis autoritas eſt tenēda: In his veritas exquirenda.

b *Perfecti ſu.* Auguſt- Sciendum, quod iuſtitia qua iuſtus ex fide viuit, nunc vera iuſtitia eſt. quæ licet nō immerito in aliquibus iuſtis pro huius vitæ capacitate perfecta dicatur, parua tamē eſt ad illam magnā, quam cepit æqualitas angelorum, quam qui nōdum habeat, & propter illam quæ iam inerat, perfectum, & propter iſtam, quæ adhuc deerat, imperfectum ſe eſſe dicebat. At minor iſta iuſtitia facit meritum, maior illa præmium. Iō qui iſtam non ſequitur, illam non aſſequitur.

c *Hoc ſentiamus.* Quod nondum perfecti ſumus, vt illic perficiamur quo adhuc perfecte currimus, *vt cum venerit qđ perfectum eſt, deſtruatur quod ex parte.* i. iā non ex parte fit, ſed ex tota quia fidei & ſpei res ipſa quæ videatur ſuccedet. Charitas vero quæ in his maior eſt, nō auferetur, ſed augebitur & implebitur. In qua plenitudine illud pręceptum charitatis implebitur, *Diliges dominum Deum tuum, &c.* Nam cum adhuc eſt aliqd carnalis concupiſcentię, non omnino ex tota anima diligitur Deus. Caro tunc non dicit concupiſcere, niſi quia carnaliter anima cōcupiſcit. Tūc erit iuſtus ſine omni peccato, quia nulla lex erit in membris repugnans legi mentis. Tūc prorſus toto corde, tota anima, tota mente diliget Deum, quod eſt ſummum præceptū. Cur ergo nō præciperetur homini iſta perfectio, quamuis eam in hac vita nemo habeat. Non enim recte curritur ſi quo currendum eſt neſciatur. Quomodo autē ſcietur, ſi nullis pręceptis oſtenderetur?

d *Et ſi quid aliter ſa.* i. ſi. quid melius ad cultum Dei excogitaueritis, etiā hoc donū Dei eſſe ſciatis, quia reuelabit vobis. Sed ne qua inde pręſumptio oriret, ſubdit, ad quod peruenimus vt idem ſapiamus, hoc eſt nō extra regulā diſciplinæ ſapere, ſed qđ commūe ſit, & modeſtū in veritate euangelica.

✱ Anſelmus. Permaneamus in eadem regula, & rectitudine viuendi, ſcilicet vt nemo propter nouam inuentionem vel intelligentiam ſuam deſerat communem ſenſum fidei, ſeu regulam iuſte viuendi conſtitutam a patribus.

e *Verumta. ad.* Modi imperfecti modo aliter ſapimus, ſed tamen neceſſe eſt, vt omnes idem de illo ſapiamus, ad quod peruenimus fide, & ſcientia, & opere compleamus.

f *Imitatores mei eſtote.* ✱ Anſelmus. ideſt, ſicut me noſtis idē ſapere, & candē regulam ſeruare, ſic facite. Ac ſicut ego,

tradite

D tradite obliuioni ea quæ retro ſunt, ideſt præterita vitia, vt ſi vos delectauit aliquādo vanitas, iam non delectet: & in anteriora, ideſt in profectum virtutum atque in æterna bona piis deſideriis & conatibus ſemper extendamini. Extendit enim animus deſiderio lætitiæ nondum conſecutæ. Et tota vita Chriſtiani boni, ſanctum deſiderium eſt.

g *Obſeruate.* Vult eos eſſe ſollicitos, ne ſubtilitate prauorum capiantur.

h *Multi enim, &c.* † ſentiamus ✱ Chryſoſtomus Quoniam erant nonnulli, qui Chriſtianiſmum quidem ſimulabant, ſed in otio ac deliciis viuebant, id vero aduerſatur cruci, idcirco ita dicebat. Crux propria animę eſt in acie ſtantis, mori cupiētis, nullā ſibi oblectationē poſtulantis. Illi vero contrariam vitæ rationem ſequūtur. Quāobrē tametſi dicant ſe Chriſti eſſe, inimici tamē ſūt crucis, alioqui, ſi crucem, id quoque ſtuderent, vt crucifixā vitam viuerent. Nonne in crucē actus eſt dominus tuus ppter te? ſi illius modū nō potes, imitare alia ratione dominū tuū. Ipſe te crucifige te iā ſi nemo te figat. Cruci, inq̄, te ipſe fige, non vt ipſe te interimas, abſit (impiū enim eſt) ſed put Paulꝰ dicebat. *Mihi enim, inqt, mūdus crucifixus eſt, & ego mundo.* Si do- E minum tuum amas, mortem illius morere, diſce quāta ſit carnis potentia quot bona fecit, quot faciat, quam in tuto vitam collocet. Per hanc omnia perficiuntur: baptiſma per crucē.

i *Nunc autem, &c.* ✱ Chryſoſt. Cur quoniā malum creuerat, quoniā tales qui ſunt, hi lacrymis digni ſunt. Vere lachrymis digni ſunt q in deliciis degūt, & indumentū quidē. i. corpus pingue faciūt: futuri vero, qđ ipſos manet, ſupplicij nullā rōnē habēt. Eſto, delicate viuis, eſto, vino mades, hodie, cras, decē annos, & viginti, & triginta, & quinquaginta, & cētum: quodnā extremū, q̄ vtilitas? nulla. Talē igit vitā viuere, nōne lachrymis, & lamētis dignū, eſt? Adduxit nos Deus in hoc ſtadiū, vt coronet, & nos abimus nullo pręclaro edito facinore: flet igitur Paulus, qbus de rebus alij ridēt, ſeq; oblectāt, tāto alienarū calamitatū ſenſu rāgit: adeo omnes homines curat.

K *Inimicos crucis.* Qui carnis obſeruantias inducunt, crucem ſuperfluam aſſerunt.

l *Quorum Deus.* Auguſt. Amb. Quaſi in eſca ſalus ſit vt Deus ſit venter, & glorientur in pudendis circuncisis, quod eſt terrena ſapere. *Quorum Deus, &c.* Quia quidquid faciunt, pro vētre faciunt. Vel eſcas quę ventris ſunt, faciunt Deum, dum eas iuſtificare homines dicūt, & gloria eorum in talibus eſt. vnde confundi, & erubeſcere poſſunt, dum per animalia ſe iuſtificari dicunt. Vel gloria eorum temporalis perducet eos ad confuſionem æternam. Illi tam praue ambulant, ſed.

m *Et gloria in confuſione ipſorum qui terrena ſapiunt.* ✱ Chryſoſt Quinam iſti ſunt? qui dicūt, ædificemus domos, vbi? in terra, inquit, emamus agros in terra rurſum, adipiſcamur imperiū, rurſus in terra, aſſequamur gloriā rurſus in terra, diuitias cōparemus, in terra, omnia denique in terra. Hic ſunt quorū Deus uenter eſt. Qui enim nihil ſpiritale cū animo ſuo cogitant, ſed omnia ſua hic habent, atque hæc ſola curant,

☞ merito

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quicunque ergo perfecti ſumus. *ideſt in ſtatu perfectioni cuiuſmodi erat Paulus, & alij apoſtoli, & doctores, & curati.*
2 Hoc ſen. *ſ. quod nullus noſtrum eſt ſimpliciter perfectus in via.*
3 Et ſi quid aliter ſapitis. *Hoc exponitur dupliciter. Vno modo in malo ſic,* Et ſi quid aliter ſapitis. *Tenendo contrarium.*
4 Et hoc uobis Deus reuelabit, *Ideſt manifeſte vobis oſtēdet nō eſſe verum in iudicio, vel ante per gratiam ſuam ab errore vos reuocādo. Alio modo in bono ſic: Et ſi quid aliter ſapitis .i. ſi quid aliud pertinens ad cultum Dei & ad perfectionis ſtatum vos cognoſcere contigerit.* Et hoc uobis Deus re. *q.d. ſciatis quod hoc non prouenit ex intelligentia veſtra ſed ex reuelatione diuina: Et hac expoſitio videtur magis conſona literæ ſequenti, cum dicitur.*
5 Verumtamen. *i. quantum ad veritatem quam circa prædicta iā cognouimus, ſupple neceſſe eſt.* 6 Vt idem ſapi. *In mente.*
7 Et in eadem. *In opere, vt nullam ſit ſchiſma in corpore eccleſiæ*
F
8 Imita. mei. *Poſtquam Apoſtolus propoſuit ſe in exemplū, hic conſequenter inducit Philippenſes ad eum imitandum di.* Imitatores mei eſto. *In prædictis.*
9 Et obſer. eos. *i attendite diligenter, vt vos eis conformetis.*
10 Qui ita ambu. *De virtute in virtutem.*
11 Sicut habe. *Viuendi vobis traditam exemplo, verbo, & ſcripto.*
12 Multi enim am. *Via peruerſa.*
13 Quos ſæpe dicebam uobis. *cum eſſem præſens vobiſcum.*
14 Nunc autem. *pro culpis eorum.* 15 Dico. *ſupple eſſe.*
16 Inimicos crucis Chriſti. *quia contrariatur eorum carnalitati.*
17 Quorum finis. *ſ. æternus.*
18 Quorum Deus uenter. *quia ſtudent ei ſatis facere in omnibus.*
19 Et gloria. *de tali carnalitate.*
20 In confuſione ipſorum. *ideſt, erit eis confuſibilis.*

7 Et

1 Qui

merito uentrem Deum habent, dicentes comedamus & bibamus, cras enim moriemur.

A a *Noſtra conuer.* id eſt & uiuendo & intelligendo ſimus ſimiles angelis. Propter quod .i. preter commoda quæ iam habemus etiam *dom. expect.*

Aug. in pſal. 58.48.54.

b *Qui reformabit corpus humilitatis noſtræ.* ※ Irenaeus. Corpus humilitatis eſt caro, quæ humiliatur cadens in terram, transfiguratio autem eius quoniam cum ſit mortalis, & corruptibilis, immortalis fit, & incorruptibilis non ſecundum propriam ſubſtantiã, ſed ſecundum domini operationem, qui poteſt mortali immortalitatem, & corruptibili circundare incorruptibilitatem,

Ioan. 14.2. † noſtrum humile abiectũ.

a Vel in pudiendis eorum circuncisis b In terrenis nil niſi quod uident intelligunt. 1

a confuſione ipſorum, qui terrena ſapiunt. Noſtra autem 2

a Etſi adhuc in terra ſumus. Vbi ſpes noſtra. b Animum iam, quandoque etiam corpore m. a Venturum.

conuerſatio in cælis eſt. Vnde etiam ſaluatorem expecta- 3

a Hoc de eo expectamus, quod ſicut iam reformauit animas reformabit & corpora ſimul cum animabus, cum ſecundam ſtolam dabit.

b mus, dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, qui † reforma- 4

a Quod per mortem in puluerem & uermes humiliatur. b Deiectionis. e Ita quod erit. i. aſſimilabimur corpori illius in claritate quam habuit in transfiguratione. 5

c bit corpus † humilitatis noſtræ, † configuratum corpori 6

a Potentiam operandi, qua ſibi ſubijcit omnia. b Quod poteſt. quia omnia ſibi ſubijcit. 7 8

claritatis ſuæ, ſecundum operationem virtutis ſuæ, qua 9

Non ſolum corpus reformare,

poſſit etiam ſubiicere ſibi omnia.

c *Configuratum corpori claritatis ſuæ* ※ Chryſoſtomus. Illi ne qui ſedet in dextra patris? Hoc ipſum corpus conforme illi fit, quod adoratur ab angelis, illi, cui aſſiſtunt incorporeę poteſtates, illi, quod eſt ſupra omnẽ principatum & uirtutem, & poteſtatem, illi ipſi conforme fit. Ergo ſi uniuerſus orbis ſumptis lachrymis, eos, qui de hac ſpe deciderunt, fleat: nonne merito flebit? quod hoc promiſſo nobis propoſito, fore, ut corpus noſtrum illi conforme fiat, cum dæmonibus tamen abeant? Iam mitto gehennam. Tantum mihi malum uidetur de tanta gloria decidiſſe, ut gehẽnam pro nihilo habeam præ hoc damno, ac ruina. Quid ais Paule? illi conforme fit[...]næ inquit.

NICOLAVS DE LYRA.

B

1 Qui terre. ſapiunt, *tantummodo, & non cæleſtia.*

2 Noſtra autem conuerſatio in cælis eſt. *Per ſpem charitate formatam. quia ſicut dicit Auguſt. Anima quæ eſt principalis pars hominis, verius eſt vbi amat, quam vbi animat. Et quoniam poſt iudiciũ ſancti erunt in cælis, nõ ſolum in anima ſicut modo, ſed etiam in corpore glorioſo. ideo ſequitur,*

3 Vnde etiam ſaluatorem expe. *venturum ad iudicium.*

4 Qui reformabit corpus. *in generali reſurrectione.*

5 Humilitatis noſtrę. *Nam modo nobis eſt humiliationis occaſio, eo quod eſt corruptibile. & putrefactibile. & corrodetur vermibus & in cineres reſoluetur.*

6 Configuratum. *tunc.*

7 Corpori claritatis ſuæ. *quia ſancti reſurgent in corpore glorioſo ſicut & Chriſtus. Vna autem dos glorioſi corporis eſt claritas, ſicut d[...] ctum fuit. 1. Corin. 15. Et quoniam hæc reſurrectio fiet virtute Dei in finita, ſicut & creatio, ſubditur.*

8 Secundum operationem. *i. virtutem operandi.*

9 Qua poſſit etiam ſubiicere ſibi omnia. *Per creationem eni[m] omnia ſibi ſunt ſubiecta, quia de nihilo facta, & niſi conſeruarentur Deo, omnia in nihilum redigerentur.*

CAP. IIII.

a Itaque, &c. Sequitur.

b *Gaudiũ, & co.* ideſt per quos in præſenti lætificor & in futuro coronabor. Diſcipulis enim in agone victoribus, dignus erit corona magiſter.

c *Euodiam rogo. &c.* Omnes moneo, ſed ſpecialiter Euodiam & Synticen, quia hæ religioſæ prædicatores ſuſcipere ſolebant.

† vt ſint concordes.

d *Nomi-*

CAP. IIII.

Quia reformabit.

a I Taque fratres mei chariſſimi, & deſi- 1

a Quos videre multum deſidero, vel qui me deſideratis b Qui eſtis. De quorum fide & opere gaudeo. c In futuro. 2

b derantiſſimi, gaudium meum & coro- 3

Scut me vel mihi ſimiles ſtare ſcitis, vel ſicut modo eſtis, & tunc eritis chariſsimi. 4

na mea, ſic ſtate in domino chariſſimi. 5

Quia plus de ea timeo. 6

Euodiam rogo, & Synticen deprecor 7

c a Quod dico, non aliud, quia hoc eſt in domino. b i. ſecundum dominum. c Alios. d O Proprium.

† idipſum ſapere in domino. Etiam rogo & te † Germane cõ 8

a Coadiutor in euangelium prædicando. b Confortando, c Præmemoratas mulieres. d Miniſtrando mihi neceſſaria. e Etiam cum iſtis laborauerunt miniſtrando etiam eis neceſſaria. 9

par, adiuua illas quæ mecũ laborauerũ in euãgelio cum Cle-

a i. merita & præmia quia veritatem tenent. In domo patris mei manſiones multæ ſunt. h Predeſtinatione Dei 10 11

d e mẽte & cęteris adiutorib⁹ meis, quorũ nomina ſũt ĩ libro vitę 12

d *Nomina.* Quia diſcreti ſunt meritis diuerſas manſiones habebunt in æterna domo. vnde: In domo patris mei manſiones mul. ſunt.

e *Libro vi.* Prædeſtinatio. in qua omnes ſaluandi prædeſtinati ſunt. Q. Nolite Philippenſes graviter ferre, quod omnes vos in epiſtola mea ſigillatim non nominaui, quia etſi in ea non eſtis ſcripti, in libro tamen vitæ continemini.

a *Gau-*

C

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. IIII.

ITaque, &c. *Poſtquam Apoſtolus Philippenſes cautos reddidit, hic conſequenter ad eorum conſolationem ſe conuertit. Et diuidtur in duas partes, quia primo eos conſolatur, ſecundo de eorum liberalitate gratulatur, ibi.* Gauiſus ſum. *Prima in duas, quia primo firmat eos per patientiam, ſecundo, prouocat ad ſpiritualem lætitiam, ibi.* Gaudete in domino. *Prima adhuc in duas, quia primo facit quod dictum eſt per ſeipſum, ſecundo per amicum, ibi.* Etiam rogo. *ſicut enim dictum fuit ſupra. 1. ca. Philippenſes pro Chriſto fuerunt in tribulatione, ideo indigebant confortatione, quam eis exhibet Apoſtolus, primo generaliter, dicens.*

Diuiſio.

Itaque fratres. *i. mihi iuncti dilectione ſpeciali.*

2 Et deſiderantiſſimi. *quia deſiderabat eos videre adhuc corporaliter in via, & æternaliter in patria.*

3 Gaudium meum. *veſtro de profectu.*

4 Et coro. mea. *Doctoribus enim debetur gloria ſpecialis, quæ à ſanctis dicitur aureola.*

5 Sic ſtate. *firmi contra tribulationes huius mundi.*

6 In domino. *ita quod ab eo nullo modo euellamini. Secundo confortat duas perſonas ſpecialiter, di*

7 Euo-

7 Euodiam rogo & Synticen depre. id ſa. in domino. *i. firmiter ſtare. Duæ erant matronæ quas Apoſtolus ſpecialiter confortat. propter fragilitatem ſexus: Tum quia miniſtrauerant neceſſaria ſibi & aliis prædicatoribus, vt oſtenderet ſe gratum.*

8 Etiam rogo & *Hic conſequenter cõfirmat Philippenſes per amicum de hoc deuote rogans eum, dicens:* Etiam rogo. & te Ger. *Nomen proprium eſt.*

6 Compar. *i. coadiutor meus, in prædicatione.*

10 Adiuua il. *ſcilicet mulieres dictas tuis ſermonibus confortando.*

11 Quæ mecum, &c. *i. in prædicatione euangelij neceſſaria miniſtrando, & non ſolum mihi, ſed & ſociis meis, de quibus ſubditur.*

12 Cum Clemente, &c. *in prædicatione.*

13 Quorum nomina, &c. *Eſt autem liber vitæ idem qđ prædeſtinatio diuina, quæ dicitur liber, eo quod in mente diuina numerus electorum eſt firmiter deſcriptus vel diſpoſitus, & hæc eſt deſcriptio ſimpliciter. Qđ autem illi ibi eſſent ſic ſcripti, forſitã Apoſtolus habuit per diuinã reuelationem. Alio modo dicitur aliquis ſcriptus in libro vitæ ſecundum præſentẽ iuſtitiã, a qua tamen contingit aliquãdo decidere, & eſt deſcriptio ſecundũ qđ. Apoſtolus autẽ per bona opera iſtorũ quę videbat, æſtimare debebat, quod eſſẽt in gratia: & ſic loquitur in propoſito, niſi per reuelationẽ habuerit, qđ eſſent ſimpliciter ſcripti in libro vitæ.*

Gaudete

C a Dixi, ſtate, & etiam gaudete. b Non in ſeculo, in quo gaudent qui de inpunitate nequitiarum lætantur, c Rationabilis conuerſatio.

a Gaudete in domino ſemper, iterum dico gaudete. Mode- 1

b a Exemplo eorum alios vult acquiri. 2

c ſtia veſtra nota ſit omnibus hominibus. Dominus prope eſt. 3

a Sine mundi ſolicitudine promiſſa Dei præ oculis habete. 4

d b Quæ communiter. c Quæ cum adiuratione. 5

Nihil ſolliciti ſitis, ſed in omni oratione, & obſecratione 6

a Qui vult alia impetrare, gratus ſit de præteritis. 7

e b Nobis eſſe.

f cum gratiarum actione petitiones veſtræ innoteſcant apud 8

g a Vos moneo, vt petatis, & Deum ſine quo humanus labor inutilis eſt, oro vt præſtet effectum. 9

b Intellectum

Deum. Et pax Dei quæ exuperat omnem † ſenſum, cuſto- 10

a Voluntates & intellectus, vt nihil extra Chriſtum appetatis vel intelligatis, 11

diat corda veſtra, & intelligentias veſtras in Chriſto 12

h a Hucuſque monui ad tolerantiam & ad cautelam. Moneo vos adhuc. 13

i b Quæ ad veram fidem ſunt, tum quia in eis veritas, tum quia per ea pudicitia ſeruatur cum Deo.

K Ieſu. † De cætero fratres, quæcunque ſunt vera, quæcun- 14

que † pudica, quæcunque iuſta, quæcunque † ſancta, quæ- 15

a Hoc ad alia. 16

cunque † amabilia, quæcunque † bonæ famæ, ſi qua vir 17

l a Hoc ad famam. 18

b Quæ ad perfectionem pertinent:

c In memoria verſate. 19

d Omnia. 20

a Me docente.

tus, ſi qua laus diſciplinæ, hæc cogitate, quæ et 21

22

23

a *Gau.* Ambro. Lætatus in fide eorum & operibus. Apoſto-
A lus vt alacriores ſint, optat in hoc ſtudio proficientes gaudere in domino, & id iterat vt ſe in eis vere gaudere oſtendat.

✻ Auguſt. Nemo in hoc ſeculo gaudere poteſt, & in domino. Multum inter ſe hæc duo gaudia differũt, ſuntq; omnino contraria. Quãdo enim gaudetur in ſeculo, non gaudetur in domino, nec econtra.

Gau. in. i. in veritate, non in iniquitate, in ſpe æternitatis, non in flore vanitatis.

Gaude. Q. quia eorum nomina ſunt in libro vitæ. Et vt idem vobis certiſſime credatur: Gaudete in domino, ideſt omne bonum vnde gaudendum eſt, ſtatuite in domino, non extra. Et hoc adeo neceſſariũ vobis eſt quod iterum dico, Gaudete in domino: Non vt quædam alia ſemel, quia hæc eſt.

b *Mode*, & rectus modus, vt in domino ſit omne gaudium et hoc per vos addiſcãt alij. Vel *modeſtia in omni*. fidelibus & infidelibus, vt imitentur ne poſſint reprehẽdere. Et qa dominus.

c *Prope eſt*, ideſt paratus dare quidquid opus eſt in ſpiritualibus vel temporalibus. De nulla re ſitis ſoliciti & timidi. Sed petitiones de his quæ vultis impetrare.

d *Innoteſcant*. i. ſint ita vehementes, non tepidæ, vt ad deum perueniant. i. compleantur.

e *Sed in om.* Oratio & obſecratio, communiter pro ſe vel aliis, de quibuſlibet. Petitio de rebus, nominatim neceſſariis, *Innoteſcant*. Hæc notitia aſſiduitate fit, & vigilantia orationis. Tũc demum pax cuſtodit corda in Chriſto. Hoc ideo dicit, quia qui cum Deo habet pacem, non timet, mentẽ aduerſã.

f *Apud Deũ*. Vel angelis, q Deo eas offerunt. Vnde: Cũ oraretis, orationẽ veſtrã obtuli apud Deũ. Vel nobis innoteſcãt apud Deũ per tolerantiã, non apud homines per iactantiam.

Apud Deũ. Aug. de gratia noui Teſtamenti. Nõ dicitur angelus orationes noſtras offerre Deo, quaſi Deus tũc nõ nouerit quid velimus vel quo indigeamus, qui omnia antequã fiant, ſicut & poſtquam facta ſunt, nouit. Sed quia neceſſe habet rationalis creatura obtemperãs Deo, tẽporales cauſas ad æter-
C nam veritatem referre, ſiue petendo quid erga ſe fiat, ſiue cõſulendo quid faciat. In quo & conteſtatur, quod non ſit bo- D num quo beata fiat, ſed illud incommutabile, cuius participatione etiam ſapiens efficitur.

Idem. 15 de trin. Ad omnia quippe ſciẽda, Deo ſufficit ſua perfectio, habet tamen nuncios i. angelos. nõ quod ei quæ neſciat, annuncient. Nõ enim ſunt vlla, quæ neſciat, ſed bonũ eorum eſt de operibus ſuis eius conſulere veritatem.

h *Et pax. Dei* i. Deus qui eſt pax ſũma, quæ nec cogitari poteſt, & ideo extra eũ nullo opus eſt. — Auguſ. Epiſt. ad Paulin. cap. 18. Enchirid. cap. 63.

✻ Augu. Mentem cuſtodiat, vt in eo quod dicit omnem mentem vel intellectum, nec ipſe intellectus ſanctorum angelorum eſſe poſſit exemptus, ſed Dei filius. — In Enchiridio cap. 36. † intellectum.

h *Exuperat omnẽ ſenſum, &c.* Noſtrum, nõ eorum qui ſemper vidẽt faciem patris. Vel pax qua ipſe Deus pacatus eſt, *ſuperat omnem ſenſum*: præter ſuum, quia nec nos ſic poſſumus noſſe. nec vlli angeli. — † pura, caſta. † accõmoda. E

i *De cætero fratres quæcũque ſunt uera, quæcunq;*. Hactenus cõtra perſecutores & cõtra pſeudo prædicatores monui. De cætero autem in concluſione, quæ ad perfectionem ſunt, exponit.

k *Quæcunque iuſta*. Iſtud ad proximũ. *Sancta*, in propria vita: & vt minus dicatur, *quæcũque ſunt amabilia*. ideſt amari digna. vt modeſtus inceſſus, humilis ſermo, & huiuſmodi. *Et quæcunque ſunt bo. fa.* quia ita decet eſſe ſanctos & iuſtos, vt de his nõ habeatur mala opinio, ſed bona, vt proſint alijs. Quæ bonæ famæ dico, *ſi qua virtus*, in eis eſt vel *laus diſcip*. Chriſtianæ. Non enim curãda eſt bona fama de viribus, vel ſcientia mũdi, vel alijs ſecularibus. — Augu. libr. de ſancta viduitate ad Iulia.

Vel ita diſtingue: Vt hoc. ſ. *Si qua la.* referatur ad famam. Et illud, *Si qua uirtus*: referatur ad alia prædicta: Hoc modo, *Cogitate quæcunque ſunt uera, &c: Si qua uir.* eſt in eis. Et cogitate quæcunque ſunt bonæ famæ, Si qua laus diſciplinæ eſt in eis.

l *Bonæ fa.* Auguſtinus. Nobis vita noſtra, aliis bona fama neceſſaria eſt. Nam quiſquis à flagitiorum criminibus vitã ſuam cuſtodit. ſibi benefacit. Quiſquis autem famam, etiam in alios miſericors eſt. F

a *Gauiſus*,

NICOLAVS DE LYRA.

1 Gaudete. *Hic cõſequenter inducit Philippenſes ad ſpiritualẽ lætitiã, & ſecundo ad boni operis perſeuerantiã, ex quibus oritur hæc lætitia, ibi.* De cæteros fratres. *Circa primum dicit.* Gaudete in domino. *non in mundo.*

2 Semper. *actu vel habitu.*

3 Iterum dico gau. *ad maiorem inductionem.*

4 Modeſtia ve. *in conuerſatione & vita.*

5 Nota ſit. *ut boni meliores fiant exemplo veſtri, & mali ad bonũ conuertantur.*

6 Domi. prope eſt. *ad vos remunerandum. Et quia nimia ſolicitudo temporalium impedit ſpirituale gaudium, ideo ſubditur.*

7 Nil ſoliciti ſitis. *ſuperfluo, nam oportet ſolicitari de neceſſarijs, aliter videretur tentatio Dei.*

8 Sed in omni. *Hic ponũtur quatuor orationis partes, oportet. n. in orando primo ad Deũ accedere per mentis eleuationem, & hoc vocatur oratio, quæ eſt aſcenſus mentis in Deũ. Secundo, requiritur aliquid determinate proponere, ſaltem verbo mentiali, & hoc vocatur petitio, propter hoc dicitur hic.*

9 Petitiones veſtræ innoteſcant, etc. *aliquid determinate proponens. Tertio, qđ proponens ſe diſponat vt exaudiri mereatur, & hoc vocatur gratiarũ actio. Per hoc enim, quod aliquis gratũ ſe oſtendit de beneficijs acceptis, meretur recipere potiora. Quarto, quod exprimat illud per qđ oratio ſit exaudibilis ex parte Dei, quod eſt eius ſanctitas. Et hoc vocatur obſecratio, ſicut cum dicimus. Per natiuitatem tuã libera nos domine. Et propter hoc in orationibus eccleſiæ ponitur in fine. Per dominum noſtrum* Ieſum *Chriſtum, &c.*

10 Et pax. *i. Deus qui eſt pax vel quies mentis.*

11 Quæ exuperat omnem, etc. *Eo quod eſt ab omni intellectu creato incomprehenſibilis.*

12 Cuſtodiat corda veſtra, et intelligentias, &c. *i. voluntates veſtras in bono. Quæ dicuntur corda, quia ſicut cor mouet alia corporis membra, ſic voluntas mouet alias animæ potẽtias ad actus ſuos.*

13 In Chriſto Ieſu. *ideſt per Ieſum Chriſtum. Quod autẽ ſubditur in aliquibus libris. Domino noſtro, non eſt de textu, nec habetur in libris correctis.*

14 De cætero fratre, &cs. *Hic inducit Philippenſes ad boni cõtinuationem & augmentationem, dicens.* De cætero fratres quæcũque ſunt vera. *ſine falſi admixtione.*

15 Quæcunque pudica. *ſine laſciuiæ diſſolutione.*

16 Quæcunque iuſta. *Erga proximum.*

17 Quæcunque ſancta. *Circa cultum diuinum.*

18 Quæcunque amabilia. *Deo & hominibus bonis.*

19 Quæcunque bonæ famæ. *ideſt digna boni nominis.*

20 Si qua virtus. *moralis & intellectualis.*

21 Si qua laus diſciplinæ. *ideſt diſciplina morum laudabilis.*

22 Hæc cogita. *Frequenter meditando.*

23 Quæ &c. *per meam doctrinam.*

Et

A a *Gauiſus.* Hic commemorat, quod ſibi ſæpe neceſſaria miſerant, vnde alacritatem ſuam propenſiorem factam oſtēdit quia in quo negligentes facti fuerant, adhibita ſolertia iterarunt, vt memores facti apoſtoli ſui, fructus emitterent in horreo cæleſti condendos.

b *Aliquādo, &c.* Aliquo tempore, quia non omni potuerunt.

c *Refloruiſtis.* miniſtrando mihi neceſſaria. Quæ miniſtratio dicitur flos, quia inde fructus vitæ æternæ prouenit.

, diſciplinæ.

d *Pro me.* Quia mihi prodeſt veſtra compaſſio. Ne autem viderentur aliqua mala cauſa intermiſiſſe, addit, modo refloruiſtis, ſed ante eratis occupati, & impediti aliquibus aduerſis.

Augu lib. 13. Confeſſ.

e *Non quaſi.* Non propter ſe, ſed profectum eorum gaudet.

B f *Scio & humiliari.* GREGORI. Qui penuria non frangitur, a gratiarum actione non retrahitur: Qui rerum temporalium deſiderio non accenditur, ſcit humiliari. i. inopiam pati.

g *Abundare, ſa.* Qui acceptis rebus non extollitur, q eas ad vſum vanæ gloriæ non intorquet, qui ſolus non poſſidet quod accepit, ſed cum indigentibus miſericorditer diuidit, ſcit abundare, Qui acceptis alimentis nō ad ingurgitationem ventris, nec plus carni tribuit quam neceſſitas petit, ſcit ſatiari. Qui alimentorum inopiam ſine murmuratione tolerat, nec pro neceſſitate victus agit aliquid, vnde anima peccati laqueum incurrat, ſcit eſurire.

h *Omnia.*

Vt digna teneri. Item ideo cogitanda, quia hæc au. & ui. in me eſſe. Ab aliis. Per vos. Eſſe.

didiciſtis, & accepiſtis, & audiuiſtis, & vidiſtis in me. Hæc

a Non ſolum cogitate, ſed & actu implete, & Deus erit adiuuans hæc facere Dator. b Ad futura hortor, de pręteritis autem quæ memorare valet ad incitationem.

a cogitate, & agite, & Deus pacis erit uobiſcum. Gauiſus ſum

a Hoc fecit, non in dono. b Poſt multa.

b autem in domino vehementer: † quoniam tandem aliquan-

a Sicut olim. Alias repullulaſtis ſimilitudine arborum, quia ſterilitate aruerant:, & quaſi marcuerant. Miniſtrantes mihi. b Ad Vtilitatem meam. c Miſericordi compaſſione. Ita ut ſentiretis quod me perurgebat. d Olim.

c d do refloruiſtis pro me ſentire, ſicut & ſentiebatis. Occupatis

a Quod gauiſus ſum. b Quaſi pro rebus penuriam conſolantibus.

e autem eratis. Non quaſi propter penuriam dico. Ego enim

a conſuetudine habui. b Contentus his. c Semper. Quia. d Quia inde non frangor.

f didici in quibus ſufficiens ſum. † Scio & humiliari, ſcio, &

a Quia inde non erigor. b In omni loco coram principibus, uel quibus libet. c In omni genere rerum. d A Deo, non per me. e Ne noceat ſaturitas.

g abundare. Vbique & in omnibus inſtitutus ſum, & ſatiari, &

a Ne deficiam. b Q. nec de penuria contriſtor, nec de abundantia exaltor, ſciens quia abundantia frequenter extollit, & penuria tolerata diuitias cæleſtes aquirit. c Inſtitutus ſum. d Non ſolum ſcio, ſed poſſum exequi eo confortante qui docuit. e Facere. f Per eius auxilium.

h eſurire, & abundare & penuriam pati. Omnia poſſū † in eo

a In Chriſto, qui mihi poſſibilitatem tribuit. b Q. pro rebus datis non gaudeo quibus carere poſſum, ſed pro ueſtro bono. c Inde gaudet, quia bene fecerunt. Benequantum ad uos, qui quod iuſtum eſt facitis. d Veſtra bona.

i qui me confortat. Veruntamen bene feciſtis communicantes

a Vos communicatis, ſed alij non. b Sicut alij.

tribulationi meæ. Scitis autē, & vos Philippenſes, quod in prin-

a Hoc memorat, ut his quaſi laude dignis magis ſtudeant. ſcilicet:

cipio euangelii, quando pfectus ſū à Macedonia, nulla mihi ec-

h *Omnia poſſum in eo qui me confortat.* ✻ Nil omnipotentiam verbi clariorem reddit, quā quod omnipotētes facit omnes qui in ſe ſperāt. Denique omnia poſſibilia ſunt credenti. An non omnipotens cui omnia poſſibilia ſunt? Ita animus ſi nō præſumat de ſe, ſed ſi cōfortetur a verbo, poterit vtiq; dominari ſui, vt non dominetur ei omnis iniuſtitia. Ita inquam verbo innixum, & indutum virtute ex alto, nulla vis, nulla fraus, nulla iam illecebra poterit ve[l] ſtantem deiicere, vel ſubiicere dominantem.

i *Comunicantes, &c.* Auguſtinus. Inde gaudet, inde paſcitur, qa illi bene fecerunt, non qui[a] eius anguſtia relaxata eſt.

✻ Chryſoſtomus. *Nam ſi nos*, inqui[t], *vobis ſpiritualia ſeminamus, quid in*[?] *gnum, ſi carnalia v*[e]*ſtra metemus?* Et r[ur]ſus. *Veſtra abudant*[ia] *vt illorum inopia*[m] *ſuppleat*, vides, q[uo] modo communi[-] cauerint in rat[io]ne dati, danc[tes] carnalia, & in r[a]tione accepti, acc[i]piendo ſpiritualia. Etenim qmadm[o]dum venūdātes, ementes inter ſe c[om]municant, alt[er] ab altero viciſſi[m] accipiens, & dans (hoc enim eſt communicatio) [i]ſane & in hac re. Nihil enim, nihil hac negociation[e] & mercatura eſt quæſtuoſius, nam fit quidem in terra, p[er]ficitur autem in cœlo. Et emptores quidem in terra ſu[nt,] emunt vero, & paciſcuntur ea, quæ in cœlis, terreno [ex]poſit prætio.

a Non

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et accepiſtis. *ideſt, acceptaſtis tanquam digna teneri, & ſeruari.*

2 Et audiſtis. *Ab aliis prædicatoribus veris.*

3 Et vidiſtis in me, &c. *quæ non ſolum verbo, ſed etiam facto prædicaui uobis.*

4 Hæc agite, *& non ſolum cogitate.*

5 Et Deus pacis, *ideſt dator ueræ pacis, ſcilicet internæ, & ſupernæ.*

6 Erit vobiſcum. *Per gratiam in præſenti, & gloriam in futuro.*

7 Gauiſus ſum autem in domino, &c. *Hic conſequenter Apoſtolus de liberalitate Philippenſiū gratulatur, magis tamen propter eorum meritum, quàm propter uſum proprium, dicens:* Gauiſus autē ſum in do. vehe. *id eſt ualde.*

8 Quoniam tandem aliquando. *Loquitur de ipſis per ſimilitudinem arboris, quæ uidetur arida, & poſtea reuireſcit, & floret ſecundum reuolutionem temporis. Sic Philippenſes primo miniſtrauerant Apoſtolo neceſſaria, poſtea ceſſauerunt per tempus, & deinde iterum ſibi miſerunt xenium pro ſuis neceſſitatibus. Conſequenter excuſat ceſſationem intermediam, dicens.*

9 Occupati autem. *impediti prouidere mihi, eo quod tribulationem incurrerant.*

10 Non quaſi propter penuriam, &c. *ſcilicet meam.*

11 Dico. *quod gauiſus ſum vehementer. Et ſubdit cauſam.*

12 Ego enim didici. *ideſt con ſueui*

13 In quibus ſufficiens ſum, &c. *Ideſt illis, quæ habeo conten[tus] eſſe.*

14 Scio, & humiliari. *Quia non frangor per impatientiam.*

15 Scio, & abundare, &c. *Quia inde non erigor per ſuperbiam*

16 Vbique & in. *ſ. euentibus.*

17 Inſtitutus ſum, *ideſt informatus a Deo qualiter debeam [m]e habere,*

18 Et ſa. *ſupple ſcio ſine exceſſu.*

19 Et eſuri. *ſine impatientiæ defectu.*

20 Et abun. *ſine ſuperbiæ faſtu.*

21 Et penu. *Sine triſtitiæ luctu.*

22 Omnia poſſum in eo qui me confortat. *ideſt omni fort[un]a bene poſſum vti. Vnde dicit philoſophus. 1. Eth. de virtuoſo, quod fo[rtu]nas optime feret, qui vtique vere bonus, & tetragonus ſine vitupe[rio], ſicut enim corpus tetragonum in quolibet latere bene ſedet, ſic vir[tuo]ſus in qualibet fortuna proſpera vel aduerſa bene ſe habet, tamen [h]e fit multo melius per virtutem a Deo infuſum, quam per virtuten [e]x actibus acquiſitam. Ideo ſubdit Apoſtolus.*

23 In eo. *i. per ipſum Deum.*

24 Veruntamen. *Mihi & vobis.*

25 Communicantes tribulationi, &c. *ideſt mittentes mihi ſ[ubſi]dium temporale detento in carcere.*

26 Scitis autem. *per ea quæ audiſtis.*

27 Quod in principio, *ideſt, quando vobis prædicare euange[liū] incœpi.*

28 Nulla mihi ec, &c. *Rationabile enim eſt, vt accipientes [ſpi]ritualia a prædicatoribus, dent eis temporalia.*

31 In

1 N.

A a *Non quia quæro.* Auguſt. Datum eſt res ipſa quę datur, vt munus, cibus, potus & huiuſmodi. Fructus autē opera bona, & recta voluntas datoris. vnde dominus in euang. nō ait ſimpliciter. Qui recipit iuſtū vel prophetam. Sed addidit. *In nomine iuſti vel prophetæ.* Suſcipere enim prophetam vel iuſtū, datū eſt. In nomine iuſti vel prophetæ hoc facere, fructus eſt. Eliam pauiſſe leguntur coruus & vidua. Sed per coruum qui non nomine iuſti, dato paſcebatur. Per viduam fructum quæ ſciebat quod hominem Dei paſceret.

b *Sed fru.* i. bonam & rectam voluntatem bonæ operationi adiunctam. Non enim tā gaudet ſubuentum eſſe ſuæ neceſſitati, quam illorū congratulatur fœcūditati. Vel.

c *Fructum.* i. vt fructus iūſtitiæ veſtræ abundans ſit, cum ratione Deo reddideritis de factis veſtris.

* Haymo. Odor ſuauitatis eſt apud Deū, intentio bona & volūtas promptiſſima offerentis, de qua legimus in Geneſi. quia odoratus eſt odorē ſuauitatis dominus, quando Noe obtulit ſacrificium Deo egreſſus de arca. Nō enim eſt putandum quod dominus omnipotens ſacrificio victimarū & fumo carniū atque nidore pinguedinis delectetur, ſed intentione bona & voluntate promptiſſima offerentis. Si enim fumo & nidore carniū delectaretur, nequaquam diceret per prophetam. Sacrificia veſtra odiuit anima mea.

d *In od.* Quæ placēt Deo vt odor ſuauiſſimus. Comparantur enim vt orationi quę eſt incēſum Dei. Vnde dicitur. *Date eleemoſynam, & ipſa orat pro vobis ad Deum.* Luc. 11.

e *Impleat.* Non in terrenis, ſed in gloria. Vel gloria Chriſti eſt implere deſideria ſanctorum, vel vt ipſe inde ſit glorioſus.

a Rationabiliter conſideraret, quod deberet dare carnalia, quæ accipiebat ſpiritualia.
cleſia communicauit ratione † dati & accepti niſi vos ſoli. 1
a Non ſolum dum vobis prædicaui, ſed. b Præter quem nihil eſt quærendum. Neceſſaria.
Quia et Theſſalonicam ſemel &† bis in uſum mihi miſiſtis. 2
a Dico vos bene feciſſe. Non vt ego implear, ſed ne vos inanes. b Donationis, quia hoc eſt bonum vnde multa bona proueniunt.
a Non quia quæro † datum, ſed requiro fructum abundantem 3 4
a Vt pro opere miſericordiæ retro veſtra habeat gratiam ſpiritusſancti. b Non quæro datum, tamen omnia habeo. c Non in vno vt in alio egeam, ſed.
b c in ratione veſtra. Habeo autem omnia et abundo. Repletus 5
a Muneribus b Mihi.
d ſum acceptis ab Epaphrodito quæ miſiſtis in odorem ſuaui 6
a Hæc ſunt hoſtia, qua detur nobis ſincere hoſtes, quam accipit Deus placide. b Vos me repleuiſtis.
tatis, † hoſtiam acceptam † placentem Deo. Deus autem 7 8
a Non in terrenis, ſed in gloria. b Vt nihil deſit vobis.
e meus impleat † omne deſiderium veſtrum ſecundum diui- 9
a Secundum quod diues eſt, & plus poteſt dare, quam quis mereatur. b Per quem omnia. c Deus impleat, inde autem ei gratiæ.
tias ſuas in gloria in Chriſto Ieſu. Deo autem & patri noſtro
Vſque. Quod ſanctus eſt, a Chriſto eſt.
gloria in ſecula ſeculorum, amen. Salutate omnem ſanctum 10 11
in Chriſto Ieſu. Salutāt vos qui mecum ſunt fratres. Salutant 12 13
a Hos ſignificat propenſiorem affectum habere circa illos
vos omnes ſancti, maxime autem qui de Cæſaris domo ſunt. 14
a Ratione, ut ſemper ſana ſit, & in ſpiritualibus abundet.
Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti cū † ſpiritu veſtro, Amē. 15

† dandi & accipiendi
† iterum egeſtatem
† munus donū
† gratam
† omnibus vobis.

Inci-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Niſi vos ſoli. *Et in hoc commendat eorum liberalitatem præ cæteris.*
2 Quia &c. *ſ. bona veſtra, in quibus ego & prædicatores alij debemus quærere, non ſuperfluum, ſed ad neceſſarium vſum.*
3 Non quia. *principaliter.*
4 Sed requi. *ideſt, meritum ex parte veſtra, quod dicitur fructus abundans, quia ducit ad vitam beatam.*
5 Hab. autem. *quæ miſiſtis mihi.*
6 Et abun. *Non ſolum pro mihi neceſſariis, ſed etiam pro neceſſitatibus aliorum,*
7 Acceptā. *Nam eleemoſyna eſt hoſtia Deo acceptiſſima, & quia de beneficio regratiandum eſt benefactori. ideo ſubdit.*
8 Deus autem meus. *Sicut me repleuiſtis.*

Se.

9 Se. di. *Reddendo vobis pro temporalibus æterna.*
10 In Chriſto Ieſu. *ideſt per Ieſum Chriſtum mediatorem Dei & hominum. Et quia cuiuslibet boni Deus eſt principalis auctor, ideo conſequenter gratias agit ei dicens.* Deo autem.
11 Salutate omnem. *Hic vltimo ponitur huius epiſtolæ cōcluſio per ſalutationem, cum dicitur.* Salutate omnem ſanctum in Chriſto Ieſu. *ideſt omnem ſanctificatum per baptiſmum Ieſu Chriſti.*
12 Salutant vos qui mecum, &c. *Mihi miniſtrantes, & pro tempore prædicantes.*
13 Salutant vos. *i. Chriſtiani generaliter.*
14 Maxime autem. *Per hoc innuit quod iſti ſpecialem affectum habebant ad Philippenſes.*
15 Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti cum. *Supple ſit & maneat ſemper, Amen.*

Inci-

Incipit argumentum in epiſtolam ad Coloßenſes.

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM ad Coloſſenſes incipit.

a COloſſenſes ſicut & Laodicenſes ſunt Aſiani, & ipſi præuenti erant a pſeudo apoſtolis, nec ad hos acceſſit ipſe apoſtolus, ſed eos per epiſtolam corrigit. Audierant enim verbū ab Archippo, qui & miniſteriū in eos accepit. Ergo Apoſtol⁹ iā ligatus ſcribit eis ab Epheſo per Tichicum diaconem, & Oneſimum, acolythum.

a *Coloſſenſes, &c.* quibus non ipſe Apoſtolus prædicauit, ſed eius diſcipuli Archippus & Epaphras. Archippus vero in eos miniſterium acceperat. Epaphras autem ex eis oriundus ab apoſtolo inſtructus, doctrinā Archippi confirmauerat. Superuenientibus autem pſeudo apoſtolis & carnales obſeruantias prædicantibus, dubiū erat quibus potius credendū eſſet. Inde Paulus cuius auctoritas celebris erat, quaſi medius iudicat quæ pars potius ſit tenenda. Deſcribit autē Chriſtū & eius beneficia, quomō eſt ſufficiens ad omnia. Carnalia vero prorſus improbat vt deinceps ſyncere fidem Chriſti teneant. Inſtruit etiam moraliter, confirmans quidquid illi docuerant. Et eſt intentio eius in hac epiſtola confirmare Coloſſenſes in eadem fide & doctrina, quam a diſcipulis eius acceperant, & non in alio præter Chriſtum ſpem ponendam eſſe docere.

* Athanaſius. Iſtam miſit e Roma, cum Coloſſenſes nondum vidiſſet quidem, audiſſet autem de illis. Quidam enim

Co-

Coloſſenſes gentilibus ſophiſmatis cum Chriſti fide pugnantibus, & traditione ciborū iuxta legem, & circunciſione ſeducere tentabant. Hoc, vbi didicit Apoſtolus, hanc illis Epiſtolam inſtruēdo miſit. Et principio gratias agens Deo, ſignificat eos e tenebris ad veritatis lucē ingreſſos, & quod Chriſtus, in quem crediderāt, imago Dei ſit, & Verbū per quod omnia facta ſūt, & quod decuerit eū qui eſt rerū opifex primogenitū fieri creaturę, & primogenitū ex mortuis, vt vtraque cōiūgeret, & oīa viuificaret. Adhortatur etiā eos, vt in fide perſiſtant, ſignificans eis ſe Paulū eſſe miniſtrū Euāgelij in quo inſtructi iā erāt. Deinde de lege, & de cibis in lege vetitis diſputat, de diebus etiam & annis exponit, & deinceps vetera omnia, circunciſionem quoque abolitā eſſe declarat. Conſulit etiam ne imponi ſibi ſinant a Sophiſtis, qui in hoc erant vt eos ſubducerent. Tandem adiectis adhortationibus pro parentibus, pro liberis, viris, mulieribus, ſeruis, & dominis, & quę bonos mores concernunt, Epiſtolam finit.

Pau-

A

CAP. I.

Paulus. Solito more ſalutationē pręmittit. Qua pręmiſſa de bonis eorū gratias agit, & fidem & dilectionē commendans orat, vt perficiantur in Chriſto, cuius beneficia & primatū ſecundum vtranque naturam commendāt, deinde ſui miniſterij dignitatē commemorans monet ne per prophetiam vel legis cęremonias ſeducti a Chriſto recedāt. Tādē omnes ſimul ſecūdum ſexus & ætates & conditiones moraliter inſtruit, & in fine Archippū cōmonet ſollicitum fore ſuſcepti miniſterij, pręmittens autem ſalutationē, ait. Gratia, &c.

b *Apoſto. &c.* Nota omnibus dignitate. Recte hic apoſtolū nominat, quia & his Apoſtolus erat, quibus per diſcipulos ſuos prædicauerat.

† de vobis cū oramus.

B

c *Gratias agimus.* Oſtendit bona quæ receperunt, dum pro his gratias agit.

† de qua prius audieratis per ſermonem veritatem.

* Theodoretus. Eis perfectionem ſuo teſtimonio tribuit, cum eos dixit, fide eſſe claros & charitate. Charitas enim vniuerſū mandatum quod in actione conſiſtit, complectitur. Solet autem Apoſtolus laudibus primum aures præparare, & faciles reddere. Hic itaque dicit ēt ſe Deū in ſuis orationibus laudare propter fidē ipſorum in Chriſtum dominum, & charitatē, quam in omnes qui cum eis eandem fidem habebant, perpetuo oſtendebant.

† per veritatē.

d *Et dilectionem quam habetis in ſanctos.* * Chryſoſtomus. Hoc aduerſus tentationes, ne hic quoque quęrant quietē &

C relaxationē. Nam ne quiſpiam diceret, & quid lucri ad eos redit ex dilectione in ſanctos, cū ipſi angatur & dolore afficiātur? Lętamini, inquit, quod in cęlis magna & pręclara vobis conciliatis, propter ſpem, inquit, repoſitam. Rem oſtendit firmam & ſtabilem, Quam audiſtis in verbo veritatis.

e *Sicut & in vniuerſo mundo.* * Ambroſ. In exemplum cæterarum gentiū hos creſcere & fructū vitalem facere alacri ſermone proſequitur, vt ex eo qđ Dei gratiā perceperūt, proficerēt & numero & ope adiungētes fidei ſuę, qui fierent fratres eorum in Chriſto.

f *Sicut &c.* i. ita pure & vere, ſicut per me & alios venit ī vniuerſum mundū, & adhuc manet ī eo. Q Nō minus vobis factum eſt, quā in alijs eccleſijs, cū ſit in mundo euangelium, fructificat ibi per bona opera, & creſcit augmento ſciētię, uel numero fideliū. Nō per hoc plus habeāt quam vos: ſed ita hoc facit, ſicut eſt ī vobis & ideo nil debetis ſuperaddere.

g *Sicut didiciſtis ab Epaphra.* * Theo. Hic vir ciuis eorū erat, in primis laude dignus. Qui cū Romā veniſſet, docuit diuinum Apoſtolum & ardentē eorum fidē in dominum, & fraudē quæ ab aliquo eis facta fuerat. Multis autē laudibus eum extulit, dilectum, & conſeruum, & fidelem Chriſti miniſtrum vocans, vt maiorē in eum reuerentiam haberēt. Dixit autē ab eo ſe audiuiſſe curſum Euāgelij quo d vbiq; diffunditur, & multitudinē eorum, qui in ſingulis gentibus crediderūt.

h *Pro vob.* Quorum ſalutem deſiderans, cępit Archippum adiuuare.

Dlle-

Incipit epiſtola Pauli ad Coloſſenſes.

CAP. I.

Cognito omnibus numine, ecce auctoritas dicendorum.
a Quod non pſeudo.
a b Paulus apoſtolus Ieſu Chriſti per volun- 1
Qui eſt vir magnæ auctoritatis. Scripſit.
tatem Dei, & Timotheus frater, qui ſunt
a Maioribus. b Minoribus.
Coloſſis ſanctis & fidelibus fratribus in
a Et quia ſancti ſunt & fideles. Per gratiam Chriſti, non in lege. b Hoc modo ſalutat. Remiſſio peccatorum. c Mentis reconciliatio ad Deum. d Quia & Deus pater, poteſt & vult.
Chriſto Ieſu. Gratia vobis & pax a Deo patre noſtro & do-
a Quia Deus & pater, poteſt & vult,
c mino Ieſu Chriſto. Gratias agimus Deo & patri domino no- 2
a Per quem nobis omnia. b Etiam. c Vt creſcatis in melius. d Ecce vnde gratias agit. e Qua creditis ipſum Deum & hominem eſſe.
ſtri Ieſu Chriſti ſemper † pro vobis orantes, audientes fidem 3
Eſſe. a Non ocioſam. Per operis exhibitionem prouenientis ex ea oſtenſam.
d veſtram in Chriſto Ieſu, & dilectionem quam habetis in ſan- 4
a Non humanam laudem, non pro terreno emolumento. Rem ſperatam. 5
b Modo non apparet. c Tantum d Ab æterno reddenda. 6
ctos omnes, propterea ſpem quæ repoſita eſt vobis in cælis,
a Quomodo ergo res tam latens ſperatur? Vt certam haberetis. b Quod tenendum eſt, quia & plene verum, & bonum nuncium, ne ergo a ſibi ſpem illam quæratis, quam prius intellexiſtis. c Euangelium. d Non primi habuiſtis, ſed per alios venit ad vos, nec ſoli habetis.
quam audiſtis in verbo veritatis euangelii, quod peruenit ad 7
a Fructificare facit b Creſcere facit.
e vos, ſicut & in vniuerſo mundo eſt & fructificat & creſcit, ſi 8
Eſt. a Credendo. Per Archippum. Non per ſuper- 9
adductos, ſed per primos. b Diſcernendos. c Scilicet.
f cut & in vobis, ex ea die qua audiſtis & cognouiſtis gratiam 10
a Quod totum ex Deo. b A prima die audiſtis veritatem, ſicut poſt didiciſtis eſſe veritatem per Epaphram: In ore duorum ſtat omne uerbum. c Prædicationem Archippi confirmante.
g Dei † in veritate. Sicut didiciſtis ab Epaphra chariſſimo &
a Quia nobiſcum prædicator. b Pro ſalute ueſtra. Non pro ueſtris rebus. c Electus a Chriſto, uel quia dona Dei miniſtrat, uel Chriſto offert bona ueſtra.
h conſeruo noſtro, qui eſt fidelis pro vobis miniſter Chriſti

Incipit Poſtilla Nicolai de Lyra, ſuper Epiſtolam ad Coloſſenſes.

CAP. I.

1 Paulus Apoſtolus, *Incipit epiſtola ad Coloſſenſes, quæ diuiditur in tres partes, in ſalutationē & perſecutionem ibi.* Gratias agi. *& cōcluſionē 4.c.ibi.* Quę circa me ſunt. *In prima parte exprimūtur perſonæ ſalutantes. Et ſecūdo perſonæ ſalutatæ, ibi.* His qui ſunt Coloſſis. *& bona eis optata, ibi.* Gratia vobis. &c. *Et patet ſententia ex dictis pluries in principijs aliarum epiſtolarum.*

Diuiſio.

2 Gratias agi. *Hic incipit epiſtolæ perſecutio. Circa quā ſciendū, qđ Apoſtolus nō prædicauit Coloſſenſibus perſonaliter, vt patet in prologo Hieronymi, ſed per diſcipulos ſuos Archippū, & Epaphrā, & poſt ea inducebantur a pſeudo Apoſtolis ad recipiendū legalia cū euangelio, propter qđ Apoſtolus qui in partibus illis erat valde famoſus, ſcripſit eis ipſos a legalibus retrahendo, & in fide ac moribus ſolidando. Et diuiditur in tres partes, quia primo inducit eos ad tenendum firmiter euangelii veritatē. Secundo, ad præcauendum pſeudo apoſtolorum falſitatem, ca. ſequen. Tertio, ad continuandū vitæ ſanctitatem, capitulo 3. Prima in duas, quia primo vt verba ſua melius recipiant, oſtendit ſe eis beneuolum. Secundo, inducit eos ad dure tenendum Chriſti euangelium, ibi.* Qui eſt imago. *Primum autem facit dupliciter. ſ. agendo gratias de bona eorum incboatione. Secundo, orando deuote pro meliori conſummatione, ibi.* Ideo & vo. *Circa primam dicit.* Gratias agimus Deo & pa. domi. noſtri Ieſu Chriſti ſemper. *Ideſt omnibus horis ad orandum deputatis.*

3 Audientes. *per Epaphram, vt habetur infra.*

4 Fidem veſtram in Chriſto Ieſu. *Quæ eſt fundamentū ſpiritualis ædificii.* Et quia fides ſine operibus mortua eſt, Iaco. 2. *Ideo ſequitur.*

5 Et dilectionem quam habetis in ſan. om. *i. opera charitatis, quæ exercetis erga omnes fideles, non pro commodo terreno, ſed cæleſti prēmio Ideo ſequitur.*

6 Propter ſpem, &c. *quā audiſtis in verbo veritatis euangelii, qđ non promittit bona terrena, ſicut lex vetus, ſed cæleſtia, vt patet ex decurſu ipſius.*

7 Quod peruenit ad vos. *Per prędicationem diſcipulorum meorum.*

8 Sicut & in vniue. *Nam a tempore apoſtolorum prædicatū fuit euangeliū per orbem terrarū, ſicut declaraui plenius ſuper illud Pſal. 17.a.* In omnem terram exiuit, &c. *Et breuius replicaui ſuper epiſtolam ad Roma. 10. vbi hæc auctoritas allegatur.*

9 Et fructificat & creſcit, &c. *In alijs Gentibus.* Sicut & in vobis, &c. *ſcilicet fructificat.*

10 Ex ea die qua audiſtis & cogno. *credendo. Cætera patent ex litera.*

Ideo

a *Dilectionem veſtram in ſpiritu*. ✠ Chryſ. dilectio ſpiritualis A eſt omnium ſuprema, veluti quædam regina, quæ in ſuos dominatũ obtinet, honeſtaque eſt ſpecie pulchraque, & ornato habitu. nihil. n. terreſtre eam parit, ſicut illam, nõ conſuetudo, non beneficium, non natura, non aurum, & a ſupernis deſcendit e cœlo. vel quid miraris ſi beneficio non eget, vt cõſiſtat, cum ne ſi mali quidem quidquam accipiat auertatur? Quod autem hæc ſit illa maior, audi Paulum dicentem. *Optarem ego eſſe anathema a Chriſto pro fratribus meis*.

b *In ſpiritu*. Quia pro ſpiritualibus, nõ pro carnalibus diligitis.

c *Impleamini in omni*. Magnum eſt plene ſcire quid deus velit, in omnibus rebus actiuæ vitæ, & contẽplatiuæ. B

d *In ſcientia*. Vt non ignorent fidei ſuæ ſpeciem, id eſt, rem ſperatam. vnde firmi erunt.

✠ Theo. Benignum inquit, deum laudamus, qui nos cum D indigni eſſemus, effecit lucis ſanctorũ participes. Rurſus aũt ſub ſpecie gratiarum actionis, benignitatis arcanum, & diuinæ in nos diſpenſationis magnitudinem oſtendit. Vel ita.

k *Eripuit nos de po*. i. de inferno, in quo tenebamur, a diabolo, tam ex proprio, quã ex delicto Adæ.

* Anſelm. de poteſtate, tenebrarum, id eſt, dæmonum, qui nobis dominantur, intrinſecus, dum cęcitas infidelitatis, & ignorantiæ, vel peccatorum obſcuritas in nobis adhuc eſſet, de poteſtate huiuſmodi tenebrarum, ideſt, magnorum angelorum ne nos in nocte ſuæ damnationis ſine fine poſſiderent, eripuit nos deus pater, in baptiſmo delens peccata noſtra, per quæ illi poteſtatem habebant in nobis, & tranſtulit in regnum filij ſui in eccleſiam Chriſti, de qua dictum eſt, quia mittet filius hominis angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala. E

¶Ad deum, & proximum.
a Ieſu, qui etiã manifeſtauit nobis dilectionem veſtrã in ſpi-
b a ¶Fundatam. ¶Sancto, non in carne. b ¶Ecce quid orat. c ¶Hæc de vobis.
ritu. Ideo, & nos ex qua die audiuimus, nõ ceſſamus pro vo 1
a ¶Quaſi pro meritis, quæ pro vobis exhibemus. b ¶Vt plene cognoſcatis quid Deus velit, quid non. Et hoc per partes exequitur.
c bis orantes, & poſtulãtes, ut impleamini agnitione volũta- 2
¶ſcilicet. a ¶Rerum, quæ actiuæ vitæ ſunt. b ¶Cognitione ſpiritualium, quæ ſunt contemplatiuæ. c ¶Poſt. d ¶Operando bene. 3
tis eius, in omni ſapiẽtia, & intellectu ſpiritali, ut ambuletis 4 5
¶Agatis per bona opera. a ¶Vt deceat deum, vel digni eo præmio. b ¶Ita, ſcilicet. 6
d c ¶Negocia vitæ actiuſi, & contemplatiuæ. ¶Deo. ¶In maius.
e digne deo per omnia placẽtes, in omni opere bono fructi- 7 8
¶Per hanc vitæ puritatem. a ¶In cognitione deitatis. b ¶Et poſt hanc promiſſionem oramus ne relabamini.
ficantes, & creſcentes in †ſcientia dei in omni virtute con- 9
a ¶Ab eo, qui illuminare potuit. ¶Manentes. ¶Contra aduerſa.
fortati, ſecundum potentiam claritatis eius. In omni patiẽ- 10 11
a ¶Diutini laboris. b ¶Et hoc non ex triſtitia, vel neceſſitate. 12
f c ¶Qui ſolus poteſt recreare, & vult, quia pater.
g tia, & longanimitate cũ gaudio gratias agẽtes deo, & patri, 13
h a ¶Etiam gentes in promiſſione Iudæorum. b ¶Participationem. 14
i c ¶Hæreditatis. d ¶Ideſt in notitia ſui. e Ita dignos fecit.
k qui dignos nos fecit † ĩ partẽ ſortis ſanctorũ ĩ lumine Qui 15
l a In baptiſmo. b Quia vere dominabantur nobis. c Ignorantiæ peccatorum, dæmonum. d Vt eſſemus regnum. In cælum. 16
m n eripuit nos de poteſtate tenebrarũ, & trãſtulit in regnũ filij 17 18

†agnitione.

† ad participationem.

e *In omni vir*. Vos dico confortati a deo in omni virtute, caſtitate, ſcilicet, & cæteris. Quod bene poteſt ille, qui eſt claritas patris. ideſt, filius. Vel ſecundum, quod claram cognitionem vobis dedit.

f *Gratias agentes*. Hactenꝰ vnde gratias agit, & quid orat eis: Iam incipit, quod lex non prodeſt, ſed nocet, & Chriſtus ad omnia bona ſufficit, Quod inde poteſt ſciri, cum ipſe, & alij apoſtoli, qui in legalibus fuerant, eis dimiſſis ad Chriſtũ confugerunt. Pro vobis oramus nos, gratias agentes deo, ideo quia dignos facit, quod nunquam lex potuit.

g *Dignos nos fecit*. non in lege, ſed.

h *In lumine*. ideſt, per deum, qui eſt lumen de lumine, cuius gratia illuminamur. Vel. *In lumine*. ideſt, in clara cognitione, a qua deuians cadit in tenebras.

i *Sortis*. Voluntas dei in humano genere ſors eſt apud quẽ non eſt iniquitas, ſed omnia facit per iuſtitiã, & ſi occultam.

Sors. eſt hæreditas, quæ non meritis, ſed diuina electione datur ſanctis patriarchis, & prophetis, & ideo per gratiam, non per legem eſt quærenda.

✠ Aug. Tunica illa dñi deſuper texta, quæ ſignificat charitatis æternitatem, cum diuidi a præſecutoribus non poſſet, ſors ſuper eã miſſa eſt. Ad quos peruenit, eos ſignificat, q̃ videntur ad ſortem pertinere ſanctorum. ait apoſtolus, *Gratia ſalui facti eſtis per fidẽ, & hoc non ex vobis, ſed donum dei eſt, nõ ex operibus*. Quaſi vos bñfeceritis, vt ad hoc accedere digni eſtis. *Non ex operib. ne forte quis extollatur. Ipſius enim ſumus figmẽtum creati in Chriſto Ieſu in operibus bonis*. Hæc quodammodo ſors occulta eſt. Volũtate dei in humano genere ſors eſt. Sors veniens de occulta dei volũtate, apud quem non eſt iniquitas. Non enim ille perſonas accipit, ſed occulta illius iuſtitia tibi Sors eſt.

Theo.

✠ Idem. In regnum filii dilectionis ſuæ dr̃ nos trãſtuliſſe, vt intelligamus, quia nos quoque diliget, ſi perſeueramus, eſſe regnũ filij ſui, quem ipſe naturaliter, & ineffabiliter diligit, i. ſi peccatum in nobis amplius nõ regnauerit. Vbi enim peccatum regnare incipit, ibi Chriſtus regnare deſiſtit.

l *Et tranſtulit, &c*. Quando attollens nos de imo tartari, induxit in cęlum vnico filio ſuo. Iam enim credentes, qui fixa mente deuoti ſunt, exeuntes de ſeculo duce dexterę patris angelo inducuntur in cœlum. Augu. in pſal. 105. & tracta. 112. in Io.

m *Regnum fi*. Aug. De quo ipſe dicit, *Regnum meum non eſt de hoc mundo*. non ait, Non eſt hic, Sed, *non eſt hinc*, quia peregrinatur quidem in mundo, ſed non eſt de mundo. Regno enim ſuo dicit, *De mundo non eſtis, ſed ego elegi vos de mundo*. Erãt de mundo, quando ad mundi principem pertinebant. Aug. lib. 1. de nuptiis, & concu. c. 20.

n *Filii dilectionis ſuæ*. Aug. 15. de tri. Si charitas qua pater diligit filiũ, & patrẽ diligit filius, ineffabiliter vnionem, vel cõmunionẽ demonſtrat amborum, quid conuenientius, q̃ vt ille proprie dicatur charitas, qui ſpiritus eſt cõmunis ambobus? Alioquin ſi in illa trinitate ſolus ſpirituſſanctus eſt charitas, profecto, & filius non ſolius patris, ſed etiã ſpirituſſancti filius inuenitur. Nõ enim dixit, filij ſui, quod ſi diceret veriſſime diceret, ſed ait. *Filii dilect. ſuæ*. filius ergo eſt etiã ſpirituſſancti, ſi nõ eſt ĩ illa trinitate charitas dei, niſi ſpirituſſanctus. Quod cũ ſit abſurdiſſimũ reſtat, vt non ſolũ ibi ſit charitas ſpirituſſanctus, ſed pp illa de quibus ſatis diſſerui proprie ſic vocetur. Quod vero dictum eſt, filij dilecti. vel charitatis ſuę nihil aliud intelligatur, quam filij ſui dilecti, quam filii ſubſtantiæ ſuę. charitatis enim patris eius natura atque ſubſtantia eſt, vt ſæpe diximus. Et ideo filius charitatis eius nullus eſt alius, quam qui de ſubſtantia eius eſt genitus. lib. 15. de Trinit. c. 19. F

Aug.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Non ceſſamus pro vobis orantes. *mente*.
2 Et poſtulantes, &c. *ore*.
3 Vt impleamini agnitione vo. eius. *id eſt, vt plenius diuinam voluntatem cognoſcatis*.
4 In omni ſapientia, &c. *quantum ad cognitionem rerum ad vitam actiuam pertinentium*.
5 Et intellectu ſpi. &c. *quantum ad cognitionem ſpiritualium ad contemplationem pertinentium*.
6 Ambuletis digne. *per viam huius vitæ ad patriam*.
7 Deo per omnia pla. *in ſpeculabilibus, & operabilibus*.
8 In omni opere bono fructi. *ideſt, de bono in melius proficientes quantum ad vitam actiuam*.
9 Et creſcentes in ſcientia dei. *quantum ad contemplatiuam*.
10 In omni virtute. *ſcilicet morali, & intellectuali*.
11 Confortati. ſecũdũ. *Hoc addit ad oſtendendum, quod non loquitur de virtutibus politicis, ſed infuſis, quæ dãtur a deo cum gratia, & per eum ſimiliter augmentantur*.
12 In omni. *per aduerſariorum tolerantiam*.
13 Et longani. *Per certam præmiorum expectationem*.
14 Gratias agen. &c. qui nos. *Gentiles, & Iudæos indifferenter*.
15 Fecit. *per gratiam baptiſmalem*.
16 In partem ſor. *quia gratia baptiſmalis, dignum facit hæreditate æterna, quæ habetur in clara dei viſione*.
17 Qui eri. nos de poteſtate tenebra. *ideſt de poteſtate inimici per mortem filii ſui*.
18 Et tranſtulit. *quia eripiendo nos de regno, & poteſtate diaboli reponit nos in regnum filij ſui, qui regnat hic in fidelibus per gratiam, & in beatis per gloriam*.

lib. 13. de Trinitate ca. 15.

A ✠ Aug. In hac redemptione tanquã precium pro vobis datus ſanguis Chriſti, quo accepto diabolus nõ ditatus eſt, ſed necatus, vt nos ab eius nexibus ſolueremur, nec quemquam eorum ſecũ, quos Chriſtus ab omni debito liber, indebite ſuo ſanguine redemiſſet, peccatorum retibus obuolutum traheret ad ſecundæ, & ſempiternæ mortis exitiũ, ſed hactenus moterentur ad Chriſti gratiam pertinentes, prçcogniti, & prçdeſtinati, & electi ante conſtitutione mũdi quatenus pro ipſis ipſe mortu' eſt Chriſtus carnis tantum morte non ſpiritus.

† ibi dilecti.

B ✠ Anſelm. In quo per ſpem habemus redemptionem ſimiliter, id eſt, liberationem ab ijs miſerijs, et afflictionibus, quas nunc patimur, & per rei exhibitionẽ habemus iam in illo peccatorum remiſſionẽ, quia & ſemel in baptiſmo per effuſionẽ ſui ſanguinis deleuit peccata noſtra, & quotidie (ſi peccamus) nõ indigemus alijs hoſtijs, vnde patet, quod legales hoſtię non amplius offerẽdæ ſunt, quia nullam omnino iam vtilitatem præſtant.

† in ipſum.

a *Redemptionem.* Deſtructa poteſtate diaboli facultas libertatis, quę nobis data eſt fuſo illius ſanguine, qui nullũ habuit peccatũ. Vt quia diabolus illos merito tenebat, quos peccati reos conditione mortis obſtrinxit, hos per eũ merito dimitteret, quẽ nullius peccati reũ immerito pęna mortis affecit.

✠ Anſel. Eſt imago, & omnimoda ſimilitudo patris. ſicut ait: Qui me videt, videt, & patrẽ. Nã ſicut per contẽplationẽ cuiuſlibet imaginis datur nobis eius notitia, cuius illa imago eſt, licet ipſe abſens, & nunquã viſus a nobis, ſic & apoſtoli videntes filium, intellexerunt patrem, qui corporaliter eis non apparebat, & nos quidem ſumus imago dei, ſed filius eſt aliter eius imago. Nam ſicut imago Imperatoris aliter eſt in nummo, & aliter in filio, ſic & imago dei aliter in filio qui eſt conſubſtantialis, & coæqualis atque coæternus, & aliter in homine, qui eſt creatura.

Aug. de Tri. lib. 13. cap. 15.

b *Qui eſt imago.* Aug. Aliter imago regis eſt in nũmo, aliter in filio. Nos ſumus nummus, in quibus imago dei Chriſtus

C filius. Nulla imago dei debet coli, niſi illa, quæ hoc eſt, quod ipſe, nec ipſa pro illo, ſed cum illo.

* Anſel.

a ¶ Ita, & nos per eum diliget, ſi non ei odioſi. b ¶ Qui tranſtulit vos in regnum, per quem*, & redemit. c ¶ Filio. ¶ Nos iudæi.

a † dilectionis ſuæ In quo habemus redemptionem, & remiſ- 1

a ¶ Quotidie ſi peccamus, & non eſt opus alijs hoſtijs. b ¶ Bene hæc per eum, quia ipſe eſt. 2

c ¶ Plene ſimilis patri. ¶ Quia de ipſo, & nihil diſtat ab eo. 3

d ¶ Incomprehenſibilis.

b ſionem peccatorum. Qui eſt imago dei inuiſibilis, primo- 4

a ¶ Ipſe ſolus genitus, alia creata. ¶ Hic vere oſtenditur coæternus. ¶ Ante omnem creaturam genitus. 5

b ¶ Vere genitus ante omnem creaturam, quia per ipſum omnia condita, ecce omnipotens. 6

genitus omnis creaturæ. Quia in ipſo condita ſunt vniuerſa 7

¶ Quæ ſunt. a ¶ Sol, & luna. ¶ Angeli & animæ b ¶ Etiam hæc altiſſima.

in cælis, & ĩ terra viſibilia, & inuiſibilia Siue throni, ſiue do- 8

a ¶ Ergo in nullo minor patre filius. b ¶ Quia etiam elemẽta. Vnde omnia. 9

minationes, ſiue principatus, ſiue poteſtates. Omnia per ip- 10

¶ Ita per ipſum antea, quod erant vita in ipſo. 11

a ¶ Nullus ei æqualis, etiam ſecundum, quod homo.

¶ Non modo æternitate, & potentia, ſed etiam dignitate.

c ſum, & in ipſo creata ſunt, & ipſe eſt ante omnes, & omnia ĩ 12

a ¶ Sicut omnia creauit, ita omnia ſuſtinet, & regit. 13

b ¶ Etiam cum talis, & ſecundum vtramque naturam. 14

c ¶ Quæ vnita eſt Chriſto gratia, & natura, vt capiti.

d ¶ Scilicet, Fundator 15

d e ipſo cõſtant. Et ipſe eſt caput corporis eccleſiæ, † qui ẽ prin- 16

✠ Anſel. Omnia in ipſo conſtant, quia ſecundũ immenſitatẽ incircumſcriptæ, & incomprehenſæ diuinitatis eius, oĩa ſunt intra ipſum, & ne in nihilum redeãt, per eũ conſiſtunt.

c *Et ip.* Vel oĩa ſunt ĩ Chriſto quẽ nõ excedũt, q̃a immẽſus.

✠ Anſel. Eccleſiæ caput eſt homo ille, cuius ſuſceptiõe verbum caro factũ eſt, & habitauit in nobis, membra cætera ſunt omnes ſancti, quibus perficitur, & completur eccleſia, ſicut ergo anima totum corpus noſtrum animat & viuificat licet ĩ capite ſentiat, & videndo, & audiẽdo, & odorando, & guſtando, & tangẽdo, in cęteris autẽ membris tangendo tãtum. Et ideo capiti cũcta ſub ſunt ad operandum, illud autem ſupra collocatum eſt ad conſulẽdum, quia ipſius animæ, quæ conſulit corpori, quodã modo perſonã ſuſtinet caput. Ibi enim omnis ſenſus apparet, ſic vniuerſo populo ſanctorũ tãquam vni corpori, caput eſt mediator dei, & hominũ homo Chriſtus Ieſus, quod dei ſapientia non ſic aſſumpſit, vt cæteri, ſed multo excellentius multoq; ſublimius quõ illum ſolum aſſumi oportuit, in quo ſapientia hominibus appareret, ſicut eam viſibiliter decebat oſtendi, qui & ipſius ſapientiæ perſonam gereret, per quem cæteri fiunt ſapientes. Ipſe igitur eſt caput, cæteri vero membra, quia in ipſo, ſicut omnia bona, ſunt in capite omnes ſenſus, in cæteris vero quædam partes bonorũ diſtributæ ſunt, iuxta menſuram vniuſcuiuſque membri.

* Augu. Et quia de illo ait etiã, quod ſemper caput omnis principatus, & poteſtatis ſit, adiungitur iſta eccleſia, q̃ nunc peregrina eſt, illi cæleſti eccleſię, vbi angelos ciues habem⁹, quia æquales nos futuros poſt reſurrectiõnẽ corporum, impudenter nobis arrogaremus, niſi veritas promiſiſſet dicẽs, *Erunt æquales angelis dei.* Et fit vna eccłia ciuitas regis magni.

d *Caput corporis eccleſiæ.* Aug. Caput eccleſiæ, idẽſt corporis quia ita ſe habet ad eccleſiam, ſicut caput ad corpus. Et cũ eccleſia ab Abel cœpit, quomodo caput eorum? Bene, quia eſt principium eccleſiæ, ideſt fundator.

e *Qui eſt principium.* Eccleſiæ ſecũdũ diuinitatem, ideſt, fundator eccleſiæ, quia omnes iuſtos, qui ab Abel vſque ad vltimum

NICOLAVS DE LYRA.

1 Dilectionis ſuæ. *Per hoc non eſt intelligendum, quod filius procedat a ſpirituſancto, qui eſt amor ſeu dilectio, ſed dicitur filius dilectionis paterno, inquantum pater ſumme diligit ipſum, & nos per eum.*

2 In quo. *i. per quem.* 3 Habemus rede. *A poteſtate diaboli.*

4 Et remiſſionem. *Per ſacramenta baptiſmi, & pœnitentiæ, quæ habent efficaciam a paſſione Chriſti.* 5 Qui eſt ima. *Poſtquam apoſtolus oſtendit ſe beneuolum Coloßenſibus, hic conſequenter inducit eos ad tenendum firmiter euangelii veritatem. Et diuiditur in tres partes, quia primo declarat auctoritatem euangelii. Secũdo, inuitat ad firmiter adhærendum ei, ibi,* Et vos cũ eſſetis. *Tertio reſpondet tacitę qõni, ibi,* Cuius factus ſum. *Auctoritatẽ vero euangelii declarat per excellentias auctoris ipſius, ſ. Chriſti cuius excellẽtias tripliciter declarat. Primo in cõparatione ad patrẽ ſuũ. Secũdo ad totũ vniuerſum, ibi,* Quia in ipſo. *Tertio, ad corpus eius myſticum, ibi,* Et ipſe eſt ca. *Quãtum ad primum declarat duas excellentias Chriſti. Prima eſt, ꝙ eſt imago patris. i. expreſſa ſimilitudo ipſius ſecundum deitatem. Sciendũ tamen, ꝙ imago alicuius poteſt dici dupliciter. Vno modo naturaliter, ſicut in humanis filius dicitur imago patris, quia procedit ab eo per modum naturæ, & in eadem ſpecie. Alio modo artificialiter, ſicut imago Herculis eſt in lapide. Primo modo Chriſtus eſt imago dei patris, tamen in identitate numerali naturæ, quia diuina natura non eſt multiplicabilis. Creatura autem intellectualis eſt imago dei natura aliena, & ſic nõ eſt proprie eius imago, ſed magis ad eius imaginem.*

Diuiſio.

Chriſtus quo modo imago patris.

6 Primogenit. *i. genitus ante omnẽ creaturam, quia generatio filii a patre eſt æterna, productio autem creaturæ eſt tẽporalis. quæ poteſt dici large generatio, eo modo quo deus dicitur pater omnium per creationem.*

7 Quia in ip. *Hic conſequenter ponit excellentias Chriſti quantum ad totũ vniuerſum. nam omnia præexiſtunt in eo, ſicut in cauſa exemplari. Iõ dicitur,* Quia in ip. *i. condi diſpoſita. omnes enim creaturæ comparantur ad deum, ſicut artificiata ad artificem, Sap. 7. c.* Omniũ enim eſt artifex. *Artificiatũ vero eſt prius in conceptu artificis, quam in effectu. Domus. n. extra fit a domo intra. 7. Metaph. Filius autem in diuinis eſt conceptus, & verbum patris, & ideo omnes creaturæ in ipſo præexiſtunt exemplariter ab æterno, quia nulla nouitas eſt in deo.*

8 Viſibilia. *quantum ad creaturas corporales.*

9 Inuiſibilia. *quantum ad ſpirituales.*

10 Si. throni. *Exprimit quatuor ordines angelorum, quorũ primus eſt de ſuperna hierarchia. Secũdus, & quartus de media. Tertius vero de infima. Et per hos intelliguntur alii ordines, qui omnes præexiſtũt in deo, ſicut in exemplari. Et ſimiliter omnia præexiſtunt in eo, ſicut in cauſa efficiente, & in eo quieſcunt, ſicut in fine. Pro. 16. a.* Vniuerſa propter ſemetipſum operatus eſt dominus. *Ideo ſubditur.*

11 Omnia. *Iungatur ſic litera,* Omnia. *ſupple creata ſunt efficiẽter.* 12 Et in. *ſupple, quieſcunt finaliter.*

13 Et ipſe eſt. *ſ. creaturas quas præcedit duratione, & dignitate.*

14 Et omnia in. *Quia per ipſum oĩa conſeruantur in eſſe, ſicut de nihilo creata ſunt, ſic in nihilum redigerentur, niſi per ipſum manutenerentur.* 15 Et ipſe eſt. *Hic conſequenter ponuntur excellentiæ Chriſti quantum ad corpus eius myſticum, cum dicitur,* Et ipſe eſt. *influens ſenſum, & motum ſecundum vitam gratiæ, Io. 1.* De plenitudine eius omnes nos accepimus gratiam, &c.

16 Qui eſt pri. *Licet. n. aliqui reſurrexerunt a morte ante Chriſti*

A ☞ rimum iuſtū generantur virtute diuinitatis,& miſericordię ſuæ dono illuminauit. Secundum humanitatē etiam poteſt dici principium eccleſiæ, quia ſuper ſidē humanitatis eius fundata eſt. Et bene ipſe eſt caput, & principium,& rector, & fundator.quia ipſe eſt primogenitus,&c.

enim diſcordia ſeparabat homines, & angelos, qa nemo tā ſanctus erat,vt in conſortium angelorū ſuſciperetur,ſed omnes ad infernū propter culpam primi hominis deſcēdebāt. D Morte aūt Chriſti pax tanta inter angelos, & homines effecta eſt, vt nunc animæ iuſtorū cum de corporibus exeunt, mox penetrēt cęlos gaudentib. angelis.

...uſt 7.de ...s.c. a *Primogenitus,&c.* Sicut natus eſt ante omnia de deo, vt omnia crearet,ſic homo primus reſurgit, vt reſtauret, vt ſemper ſit prim⁹, & princeps.

Cæteri in ſe habēt verbum dei, ſed de B nullo dicitur, *Verbum caro factum eſt.* Homo ...hant.b. ergo excellentius aſſumptus, quaſi perſonam ſapientiæ dei gerit, vt caput in quo ſunt omnes ſenſus perſonā animæ, quæ totum corpus viuificat.

...hi:et. ✠ Hier. In alijs,hoc eſt,in apoſtolis, patriarchis, vel prophetis, gratia fuit ex parte. In Chriſto autem tota diuinitas habitauit corporaliter,quaſi dicas Summaliter.

✠ Anſelmus. Hoc complacuit deo, vt tanta bonorum plenitudo maneret in illo homine,cui non ad menſuram dedit ſpiritum,ſicut cęteris ſanctis conſueuit.

a ¶Bene eſt caput,& principium.ideſt rector,& fundator, qui eſt primogenitus ad immortalitatem reſurgens. b ¶Per hoc. c ¶Tam prioribus quam ſequentibus.

a cipium,primogenitus ex mortuis, ut ſit in omnibus ipſe pri-

a ¶Dominium,quia poteſt alios ſuſcitare. b ¶Et bene primatum habet, non ſolum.quia primogenitus, ſed quia complacuit trinitati, quod in ipſo omnis plenitudo ſcientiæ,& virtutum non modo eſſet, ſed habitaret,& reconciliaret omnia,Iudaos, & Gentes.

b matum tenens. Quia in ipſo complacuit omnem plenitudi-

c nem diuinitatis inhabitare, & per eum reconciliare omnia

d. a ¶Qui eſt lumen æternum,i. æterna veritas. b ¶Non per aliam hoſtiam. c ¶Quæ turpior mors. ¶ideſt,cæleſtia,& terreſtria. d ¶Iam ſunt, vt Abraham,& cæteri.

† in ipſum,pacificās per ſanguinē crucis eius, ſiue q̄ in cælis † terga ſe.

a ¶Adhuc in ista vita. b ¶O Coloſſenſes pacificauit,quamuis eſſetis alienati, nihil cum deo habentes,& inimici contradicendo,& hoc ſenſu, quia putabatis bene agere. c ¶Quamuis.

e ſiue,quæ in terris ſunt. Et vos cum eſſetis aliquando alienati E

a ¶Degentes actu. b ¶Tempore gratiæ,non alio. c ¶Remiſſione peccatorum.

f & inimici † ſenſu in operibus malis, nunc autem reconcilia- † mente.

a ¶ideſt,fragilitatis. ¶ideſt paſſibili,& mortali, Et hoc per mortem,etiam ad hoc,vt tandem repræſentet. ¶Virtutibus. ¶A peccatis.

uit in corpore carnis † eius per mortē, † exhibere vos ſanctos † ſuæ.

a ¶Vſque adeo,quod. ¶Quia tunc nihil mali in eis. b ¶Qui omnia videt, vel tunc ei præſentes eritis videntes eum,ſicut eſt. c ¶Exhibere tamen hac conditione.

& † immaculatos,et irreprehenſibiles coram ipſo. Si tamen † inculpatos.

g a ¶Firmi,non fluctuantes. b ¶In ſpe præmii,vt per vos non recedatis. c ¶Alio impellentes.

permaneatis in fide fundati, & ſtabiles, & immobiles, a

a ¶Quod tenere debetis,quia intellexiſtis, & ideo peius eſt reuerti, melius eſt enim viam veritatis non agnoſcere,quam poſt agnitam retroire. b ¶Et manet.

ſpe euangelii, quod audiſtis, quod prædicatum eſt

c *Per eum re.* Deo placuit per eum reconciliare, & ipſe pacificauit non gratis, ſed per ſanguinem, cęleſtia, & terreſtria, quia patet homini introitus in cælum.

d *Omnia.* per eū facti, in ipſo auctore viuunt. Vel.

e *Alienati, & inimici.* i. conſilii eius, quod idem valet, quia non receperunt, quæ per Moyſen mandauit deus deuote idolis ſuis.

f *Reconciliauit in cor.* Si mortalis, & mortuus potuit reconciliare, iā immortalis poteſt omnia facere.

g *Si tamen perma.* Iō tot, & tanta dixerat d. Chriſto, vt ponāt ſpem in eo ſolo, in quo omnia ſunt non alicui elementorum,vel angelorum ſe ſubiciendos putent hic ſolus colendus eſt, & ad hunc nō ęſtimādus eſt quiſquā.

Ioh c. b *Plenitudinem.* Aug. Quia omnia poteſt ex ſe.vnde, *Sicut pater habet vitam in ſe, ſic & filius,qui ſuſcitat, & viuificat quos vult,* ſic oſtenditur perfectus deus eſſe.

...ꝯino ✠ Auguſt Per illud ſingulare ſacrificium.in quo mediator eſt immolatus, quod vnum multæ in lege victimæ figurabant,pacificātur cæleſtia cum terreſtribus,& terreſtria cum C cæleſtibus.

✠ Anſel. Quanam hora ſanguis redemptionis exiuit de latere domini in cruce pendentis, dimiſſum eſt peccatum Adæ humano generi, & pacificata ſunt cæleſtia, & terreſtria,qa tunc patuit hominib. introitus in regnum cælorum. Magna enim

✠ Anſel Sicut dn̄s iuſſerat. Euntes in mundū vniuerſum, Marc. 16. prædicate Euangelium omni creaturæ. poteſt enim omnis creaturæ nomine omnis natio gentium deſignari, quæ eſt ſub cœlo in vniuerſo orbe. Nō eſt enim vlla natio gentium, in qua prædicatum non ſit euangelium.

✠ Greg. Nomine omnis creaturæ poteſt intelligi homo, Homel. 19. habet namque commune eſſe cum lapidibus,viuere cum arboribus,ſentire cum animalibus,intelligere cum angelis. Si igitur commune habet aliquid cum omni creatura homo, F iuxta aliquid omnis creatura homo. Sic nāque omnis creaturæ euangelium inuenitur in ſolo homine.

☞ a In

NICOLAVS DE LYRA.

vt Lazarus,& plures alii, illa tamen non fuit perfecta reſurrectio,qa reſurrexerunt ad vitam mortalem, quæ magis dicitur mors,quā vita, quia eſt quædam tendētia ad mortem. vnde & illi poſtea mortui ſunt. Sed Chriſtus primus reſurrexit ad vitam immortalem, quæ eſt perfecta reſurrectio,& vera. Et quia primum in aliquo genere eſt cauſa aliorum,ideo reſurrectio Chriſti eſt cauſa noſtræ reſurrectionis, propter quod dicitur hic. Principium primo.ex mor.

1 Vt ſit in. *Non ſolum reſpectu hominum,ſed etiam omnium angelorum. Tum propter plenitudinem gratiæ,quæ data eſt ei non ad menſuram,Ioh. 3.d. Angelis autem ad menſuram data eſt. Tum quia licet humana natura Chriſti ſecundum ſe accepta ſit inferior angelica.propter quod dicitur Chriſtus ab angelis minoratus. pſ 8. tn̄ inquantū eſt vnita diuinitati in ſuppoſito filii,excellētior eſt effecta. Ideo ſubditur.*

2 Quia in.*ſcilicet homine Chriſto.*

3 Complacuit,&c. *toti Trinitati.*

4 Omnem ple. *ideſt gratiæ.*

5 Inhabi. *Illa enim plenitudo data fuit a tota trinitate.ſecundum excellētiam autem vnionis ſic exponitur,* Quia in ipſo. *homine Chriſto.*Complacuit,*filio dei.* Omnē plenitudinem in ha. *ideſt ſecūdum plenitudinem ſuæ Deitatis, quia ſolus filius eſt incarnatus, licet hanc incarnationem tota trinitas fecerit.*

6 Et per eum recon. *Deum patrem.*

7 Pacificans per ſang. *qui fuit ſufficientiſſimus ad ſatisfaciendū pro omnibus. Ideo ſubditur.*

8 Siue, quæ in terris. *quantum ad homines.*

9 Siue,quæ in.*quantum ad angelos,non tn̄ ſic intelligendo, ꝙ peccatum angeli ſit finaliter remiſſibile per paſſionem Chriſti,vt credit Orige.ſed quia per paſſionē Chriſti eorum ſocietas reſtauratur,per hoc ꝙ homines ſancti per Chriſtum redempti ibidem aſſumuntur. Ex iſtis autem excellentiis patet auctoritas euangelii cuius lator eſt Chriſtus.*

10 Et vos.*Hic conſequenter inducit Coloſſenſes ad obſeruationem ipſius,dicens.*Et vos cum eſſetis. *A deo per idololatriam.*

11 Et inimici. *ideſt ſenſibiliter,& manifeſte.*

12 In operibus ma. *ideſt per opera mala ad ſenſus patentia.*

13 Nunc autem. *ſcilicet poſt veſtram conuerſationem.*

14 Reconci.*ſupple vos.*

15 In corpore car.*ideſt in corpore ſuo paſſibili.*

16 Per mortem. *quam ſuſtinuit in corpore paſſibili,& per quam ſumus redempti.*

17 Exhibere. *ideſt ſanctificatos per baptiſmum,in quo nobis plenarie communicatur effectus paſſionis.*

18 Et immaculatos.*In perſonis propriis.*

19 Et irreprehen. *A proximis.*

20 Coram ipſo. *ideſt cum rectitudine intentionis,& non ſolum coram mundo per fictionem hypochriſis.*

21 Si tamen per. *ſcilicet Chriſti.*

22 Fundati,& ſta. *contra perſuaſiones pſeudo apoſtolorum.*

23 Et immobiles a ſpe euan.quod audiſtis. *vt,ſcilicet ſperetis conſequi vitam æternam per fidem Chriſti,& eccleſiæ ſacramenta,& nullo modo per legalia.*

24 Quod prædicatum eſt in vniu.*Per vniuerſam creaturā intelligitur omnis homo,eo quod habet ſimilitudinē cum omni creatura* Homo omnis creatura. *ſecundum quod dicit Greg.homel. 19. Habet namque commune eſſe cū lapidibus,viuere,cum arboribus,ſentire,cum animalibus, intelligere, cum angelis. Non eſt ſic intelligendum,quod euangelium ex tunc fuerit prædicatum ſingulis hominibus de toto mundo, ſed quia tunc fuit prædicatum in omnibus partibus mundi, in quibus habitabant homines,ex quibus aliqui crediderunt, ſicut dictum eſt ſupra.*

a *In vniuerſa*. Vel, Quæ tamen noua creatura modo eſt ſub A cœlo adhuc peregrina, ſed tandem veniet ad gloriam.

✠Aug. Paſſiones.n. Chriſti non in ſolo Chriſto, imo paſſiones Chriſti, non niſi in Chriſto. Si n. Chriſtum intelligas ſolum caput, paſſiones Chriſti non in ſolo Chriſto. Nam Apoſtolus, adimpleo inquit, ea quæ deſunt paſſionum non mearum, ſed Chriſti in carne, non iam Chriſti ſed mea. patitur (inquit) Chriſtus adhuc paſſiones, non in carne ſua in qua aſcendit in cœlum, ſed in carne mea, quę adhuc laborat in terra.

*meis.

*ſuppleo quod de eſt afflictionibus.

Paſſiones Chriſti dupliciter dicuntur.

B ✠Chryſoſto. Videtur quidem magnum eſſe quod eſt locutus, ſed non eſt arrogantiæ, & inſolentiæ, ab ſit, ſed magnę in Chriſtum beneuolentiæ. Non enim vult eſſe ſuas, ſed illius paſſiones, eos ipſi volens conciliare. Et quæ, ego, inquit, patior, propter illũ patior. Quãobrem non mihi, ſed illi habere gratias.

†notum facere, quæ ſint diuitiæ.

†miniſterij aptam

✠ Anſel. Adimpleo (inquit) quæ deſunt cui deſunt, paſſionibus Chriſti. Et vbi deſunt? In carne mea. Nam in carne Chriſti, quam virgo peperit, nihil paſſionum ineſt, ſed in illa paſſiones, ſunt impletæ, ſed adhuc reſtat pars paſſionum eius in carne mea, quas quotidie pro vniuerſali corpore eius, quod eſt eccleſia.

b *Adimpleo*. Ea paſſionum quæ Chriſtus ſuſtinuit, vel quæ modo ſuſtinere præcepit, quę adhuc deſunt adimpleo, ideſt paratus ſum pati.

Aug. in pſ. 44. & 1. 66.

c *Factu ſum ego*. Miniſtrum euangelij a Deo per Chriſtum ſe factum dicit, ut myſterium a Deo cœptum per idoneum ſeruum impleatur, quod ignotum fuit a ſeculis.

✠ Anſel. Ideſt, impleam quod Deus præordinauit de vobis, & quod in ſecreto concilij ſui locutus eſt ante ſecula de ſalute veſtra, ne putetis ſalutem gentibus non fuiſſe promiſſam. Nam in ſecreto ſapientiæ ſuæ, vel in prophetis locutus eſt bona de vobis. Et hoc verbum implere ſtudeo dum uos ad promiſſam ſalutem feſtinare moneo. Adimpleo verbũ: hoc eſt, ſecretum occultum redemptionis humanæ per in- C carnationem, ac mortem filij Dei, per quam gentes illuminatæ ſunt, & credentibus Iudæis ſociatę, & coæquatæ. cæteri vero Iudæi excæcati.

d *Data eſt mi*. Vt impleam quod Deus præordinauit de vobis, vos ſcilicet per incarnationem ſaluari, ne videatur ſalus non eſſe promiſſa Gentibus. Vel, *mihi data eſt in*. Tãtum eſt enim

a ¶ Vniuerſis hominibus qui ſunt noua creatura quotquot vbique ſunt. b ¶ Euangelij. c ¶ Et ita poteſtis ſcire quod verum eſt.

a in vniuerſa creatura quæ ſub cœlo eſt. Cuius factus ſũ ego 1

a ¶ Epheſi in carcere poſitus pro euangelio. b ¶ Quia inde credentes proficiunt. 2

c ¶ Quia ſuſtineo. d ¶ Confirmandis in veritate euangelij. 3

Paulus miniſter, qui nunc gaudeo in paſſionibus *pro vobis 4

a ¶ Quiſque pro modo ſuo exoluit quod debet. b ¶ Noſtræ Chriſti ſunt, quia eius membra 5

c ¶ Non in meis.

b & *adimpleo ea quę deſunt paſſionũ Chriſti in carne mea, 6

a ¶ Multiplicando. b ¶ Non alio dico. ¶ Corporis. ¶ Vt ei miniſtrem ſpiritualia.

c pro corpore eius quod eſt eccleſia. Cuius factus ſũ ego mi- 7

a ¶ Vt ei diſpenſem actu per gratiam apoſtolatus mihi crediti à Deo. 8

¶ Vel ſecundum gratiam apoſtolatus mihi à Deo diſpenſati.

b ¶ Non ſolum officium, ſed executio officij. 9

d niſter ſecũdum diſpenſationẽ Dei, quæ data eſt mihi in vo

a Impletam oſtendam ordinationem Dei de vobis gentibus.

b Quod verbum fuit occultum à Deo, quod & myſterium, i. abſconditum. 10

e bis, vt impleam verbũ Dei, myſterium quod abſconditũ, 11

a à principio ſeculorum. b Omnibus, non cuidam parti tantum, niſi cui per ſpiritum indicauit. 12 c Tempore graue. 13

fuit à ſeculis, & generationibus. Nũc autẽ manifeſtatum 14

a Non omnibus. b Nec his omnibus, ſed quibus voluit ex ſola gratia. 15

c Copioſam gloriam ſacramenti, tam digni. In quo ſunt multa, fides, remiſſio, iuſtitia, dona ſpiritus, futura beatitudo. Et ideo dicit diuitias. 16

eſt ſãctis eius, quibus voluit Deus †notas facere diuitias glo- 17

¶ Exiſtentis. a Sacramentum. b Incarnatio Chriſti. c Gentibus. 18

riæ ſacramẽti huius in Gẽtibus, quod eſt Chriſtus in vobis 19

a Vt per eum ſperetis gloriam ſine lege. b Qualem Chriſtum. c Apoſtoli. d Quod ſine lege gentes ſaluat. 20 e Arguentes eos qui deuiant. f Non ſolum vos. 21

f ſpes gloriæ quem nos annũciamus, corripientes oẽm ho- 22

enim quod a meis quæritur, quantum ſit a meipſo. D

✠ Anſel. Abſconditum fuit omnibus tanto longo mundi ſpatio, niſi paucis quibus per ſpiritum ſanctum Deus hoc reuelauit. Nam & ſi nonnulli philoſophorum de diuinitate filij Dei multa rectè dixerunt, nihil tamen de incarnatione, & morte eius, ac veſtra per eam redemptione cognouerunt. Abſcondit. n. Deus hoc a ſapientibus, & prudentibus, & reuelauit ea paruulis.

e *Quod abſcon*. Si notum erat, In principio erat verbum. Nuſquã lectum erat, & verbũ caro factum eſt, Vnde *Abſcondeſti hæc à ſapientibus & pru. & re. ea paruulis.*

Augu. Quoſdam enim Platonicorum libros ex Græca lingua in latinam verſos vidi, & ibi legi non quidem his verbis, Sed hoc quidem omnino E & multis, & multiplicibus ſuaderi rationibus, *quod in principio erat verbum: & verbum erat apud Deum*. Sed quod *verbum caro factum eſt*. non legi. Indagaui quippe in libris variè dictum eſſe, quod filius ſit in forma patris, ſed quod ſe exinaniuit, non habetur in illis.

✠ Anſel. Hoc loco declarantur tres gradus actionis, quod magnus Dionyſius eſſe teſtatur, non ſolum in eccleſiaſtica, ſed etiam in angelica hierarchia, ideſt ſacro principatu, ſcilicet, purgatio, & illuminatio, & perfectio, Purgatio in his qui corripiuntur. Illuminatio in his qui docentur, & perfectio in his qui perfecti exhibentur. homines enim purgantur a peccatis, & errore, & illuminantur doctrina ſapientię, ac perficiuntur ſublimiori virtutum, & ſapientiæ aſſequutione. Angeli quoque purgantur ab ignorantia, & illuminantur diuina ſcientia, & perficiuntur maiori cognitione eiuſdem ſcientię, hos ergo gradus hierarchię, ideſt, ſacerdotalis actionis ſinuans Apoſtolus, dicit de ſe, ſuiſque ſocijs quia Chriſtum annunciamus, corripientes hominem, qui ſcilicet correptione indiget pro quacunque culpa, & docentes in omni ſapientia diuinorum, omnem hominem qui iam correptus eſt, & ab errore, vel peccatis purgatus. Non enim prius tradenda eſt homini doctrina, & ſapientia, quàm vas cordis eius purgatum ſit ad ſuſceptionẽ illius. Ideo ſic corripimus, ac deinde docemus, vt exhibeamus, ideſt faciamus omnem hominem qui correptus, & doctus fuerit, perfectum in Chriſto, ideſt, in religione Chriſtiana. F

f *Cor*. Vel contradicentes corripimus, & vincimus, & obedien-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Cuius factus. *Hic Apoſtolus reſpondet cuidam tacitæ quæſtioni, quia poſſet aliquis dicere, quid pertinet ad Paulum ita ſcribere, Coloſſenſibus, cum tamen eis non prædicauerit, vt dictum eſt ſupra: nec etiam eos viderit, vt habetur ca. ſequen. Ad quod reſpondet, quod hoc pertinebat ad eum, eo quòd erat Apoſtolus Gentium, vt dictum eſt ſuper Gal. 4.* Qui operatus eſt Petro, &c. *de quorum numero erant Coloſſenſes. Et hoc eſt quod dicit,* Cuius. *ſcili. euangelij.*

2 Factus ſum ego Paulus miniſter. *ideſt, prædicator ex apoſtolatus officio.*

3 Qui nunc gau. in paſſio. *i. in carcere quem patior.*

4 Pro vobis. *eo quod prædicaui euangelium Gentilibus, de quibus vos eſtis. Licet enim non prædicauerit eis per ſeipſum, prædicauit tamen eis per ſuos diſcipulos, vt prædictum eſt.*

5 Et adimpleo ea quæ deſunt paſſionum Chriſti. *Paſſiones autem Chriſti dupliciter dicuntur. Vno modo in corpore proprio, in quo ſuſtinuit famem, & ſitim, & mortem. Et ſic accipiendo nihil erat ibi adimplendum. Alio modo prout patitur in membris ſuis, quæ ſunt fideles, ſecundum quod dicitur Act. 9. a.* Saule, Saule, quid me perſequeris, &c. *Et ſic loquitur hic Apoſtolus. Ideo ſubdit.*

6 In carne mea. *Et quia paſſiones ſanctorum ſunt ad bonum totius eccleſiæ cuius ſunt membra, ideo ſubditur.* Pro corpore eius quod eſt.

7 Cuius. *ſupple eccleſiæ.*

8 Factus ſum e. *Prælati. n. eccleſiæ non ſunt domini, ſed miniſtri.*

9 Secundum diſpenſationem Dei, quę data eſt mihi in vobis. *Inquantum a Deo factus ſum Apoſtolus Gentium.*

10 Vt impleam verbum. *Annunciando verbo, & ſcripto.*

11 Myſterium. *i. ſacrum ſecretum.*

12 Quod abſcon. *quia ante tempus Chriſti non fuit cognitum, niſi paucis prophetis.*

13 Nunc autem. *Tempore gratiæ.*

14 Manifeſtatum eſt. *i. ſanctificatis per baptiſmum.*

15 Quibus voluit Deus. *ex ſua mera gratia.*

16 Notas fa. di. glo. *i. copioſam gloriam huius ſacramẽti ſecreti.*

17 In Gen. *quarum ſum apoſtolus.*

18 Quod. *ſ. ſacramentum ſecretum.*

19 Et Chriſtus. *qui eſt Deus incarnatus, paſſus, & mortuus, reſuſcitatus, & ad dexteram Dei patris eleuatus.*

20 In vobis ſpes glo. &c. *per ipſum conſecutionem gloriæ certitudinaliter expectando, ſi tamen in ea fideliter maneatis.*

21 Quem nos annun. *prædicando.*

22 Corripientes omnem, &c. *A veritate euangelii deuiantem.*

Do-

a *In omni ſa.* Vera ſapientia eſt, cum Chriſtus agnoſcitur.
b *Vt ex. &c. In quo.* Q. Labori meo adiūgit deus miracula ad confirmationem.

a Eos, qui ignorant. b Non cæci, vt pſeudo.
a minem, & dočētes in omni 1
a Vera & dominica. b Deo offeramus in ſacrificium. c Tam Iudæum, quam Gentilem. 2
b ſapiētiā, vt exhibeamus om 3

a Non in lege. b In intellectu myſterii.
4 nem hominē imperfectum ī Chrō Ieſu. † In
a Chriſto. b In quo re. Vt omnis profectus ſit in Chriſto Ieſu. c Contra rebelles.
5
6 quo, & laboro certando ſecūdū operationē
7 Miraculorum.
8 eius, quam operatur in me † in virtute.

† ad quod etiā enitor.
† per virtutē.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Docentes. *Omnem hominem.*
2 In omni ſapientia. *Ad ſalutem neceſſaria.*
3 Vt exhibeamus omnem ho. &c. *Circa, quod ſciendum, q̄ perfectum dicitur, cui nihil deeſt. 5. Metaph. Quod dupliciter poteſt intelligi. Vno modo, quia nihil deeſt de neceſſariis ad ſalutē, & de hac perfectione loquitur hic apoſtolus. Alio modo, quia nihil deeſt de his, q̄ poſſunt inesse perfectioni ad ſalutem. Et ſic non accipitur hic, quia talis perfectio non habetur in vita, in qua poteſt homo ſemper proficere, vt dictum eſt ſupra. Phili. 3.*
4 In quo. *ideſt, propter quod.*
5 Et la. *Contra aduerſarios fidei, non ſolum verbis, ſed operibus miraculoſis, ideo ſubditur.*
6 Secundum operationem eius. *ideſt, dei, qui facit miracula.*
7 Quam ope. &c. *ideſt per me.*
8 In vir. *ſcilicet ſua, & non mea.*

CAP. II.

a *Volo, &c.* Sequitur.
b *Pro vo.* Nō enim minus pro his quos non vidit, quam pro his quos vidit ſollicitus fuit.
c *Inſtru. in cha.* Quā deus ad nos habuit, qui pro nobis filium tradidit. Hoc ſi quis attendit, poteſt ſe in hac miſeria conſolari, quia inde perpendit calcata ſuperbia per humilitatem ad patriā poſſe reuerti.
Et inſtructi in chari.
✻ Anſel. Qui enī hoc attendit, poteſt ſe in hac miſeria cōſolari, quia inde perpendit, ad patriā ſe poſſe reuerti. Qui hoc (inquam) attendit, poteſt ſe in aduerſis, quæ patitur, conſolari, quia inde perpendit, quam iuſtum ſit, vt ipſe pro peccatis ſuis flagella patiatur, cum dei filius tanta ſine peccato paſſus ſit.
Agnitione dei, per hoc tendentes.
d *In omnes diuitias.* ideſt copias intellectus pleni, vbi perfecte de humanis, & diuinis habeāt intellectum, vt de anima, & de ſupernis ſpiritibus. Aliter enim nemo ad cognitionem dei aſcendit.
e *In agnitionem,* Non dico quantum ad opera, ſed.
f *Myſter ii dei.* ✻ Aug. In rebus. n. per tēpus ortis illa ſumma gratia eſt, quod homo in vnitate perſonę cōiunctus deo. In rebus vero æternis ſumma veritas recte tribuitur dei verbo. Quod verbū idem ipſe eſt vnigenitus a patre, plenus gratiæ, & veritatis. Idē eſt, vt idē ipſe ſit in rebus pro nobis temporaliter geſtis, cui per eandē fidem mundamur, vt eum ſtabiliter contemplemur in rebus ęternis. Scientia ergo noſtra Chriſtus eſt. Sapientia quoque noſtra idē Chriſtus eſt. Ipſe fidem nobis de rebus temporalibus inſerit, ipſe de ſempiternis exhibet veritatem. Per ipſum pergimus, ad ipſum tendimus per ſcientiā, & ſapientiam. Ab vno eodem Chriſto nō recedimus, in quo ſimul oēs theſauri ſapientiæ, & ſcientiæ abſconditi. Vt ſciatis quod eſt ſecretum a paucis cognitum.
g *Dei patris, &c.* vt ſciatis, quod alia perſona a filio quamuis idem in ſubſtantia cum eo. Ad quā cognitionem ſi tēditis ad Chriſtū tātum recurrite, quia in eo, ſunt omnes copiæ, ſed abſconditæ, & ideo ne miremini ſi in Chrō eſtis, & eas nondum inueniſtis, quia non omnib. patent, niſi his, qui petunt, & pulſant.
Alia litera. Cū fuerint inſtructi, in charitate, in omnes diuitias pleni intellectus ad agnitionē myſterij dei in Chriſto. Vult apoſtolus fouere animos eorum in charitate, vt prompti fierent per epiſtolam agnitionem accipere ſacramenti dei in Chriſto, aduertentes has eſſe ſapiētiæ, & ſcientiæ diuitias, ſi agnoſcatur Chriſtus in deitatis ſuæ plenitudine adorandus.
Amb. Omne myſteriū ſacramenti dei in Chriſto eſt, vt qui eum cognoſcit omnium habere notitiam videatur. Omnis enim ratio ſupernæ ſciētiæ totius creaturæ ſupernæ, vel terrenę in eo eſt, qui eſt caput eorum, & auctor, vt qui hunc nouit, nihil vltra quęrat, quia hic perfecta virtus, & ſapientia. Quidquid alibi qrītur, hic perfecte inuenitur. In Daniele, & Salomone oſtendit infidelib. ſe totius auctorē ſcientiæ, vel ſapientię, quod infideles non putant, quia non legunt in euāgeliis, & prophetis aſtrologiā, geometriā, & alia huiuſmodi quæ ideo deſpectæ ſunt a noſtris, quia nihil ad ſalutē pertinent, ſed mittunt in errorē, & dum ſtudent in his, curā animæ non habent. Qui vero Chriſtum nouit, theſaurum ſapiētiæ, & ſcientiæ inuenit, quia id nouit, quod vtile eſt.
h *Hoc au.* Non ſolum, vt ad ea tendatis, quæ nondum habetis, ſed vt nemo decipiat, & ratione mundanarum rerum abſtrahat a ſpe, quæ eſt in Chriſto.
i *Nam, & ſi cor.* ✻ Ambr. Si enim ſpiritus Eliſæi prophetæ

CAP. II.

a Ideo uobis hoc de me refero. b Vt ea intellecta quæratis in Chriſto perfecti fieri.
a Volo enim vos ſcire, qualem ſollicitudi- 1
a Quia & hi a pſeudo erant præuenti.
b nem habeam pro vobis & pro his qui
a Et pro his adiacentibus vobis quicumque.
ſunt Laodiciæ, & quicunque non vide- 2
a Et ſi ſcientiam audierunt.
runt faciem meā in carne, vt conſolen-
Vel conſolationem accipiant. Ad hoc intendo, ut illi uobiſcum conſolentur corda ſua.
a Vel per hoc tendendo. b Vt de omnibus.
c tur corda ipſorum † inſtructi in charitate, & in omnes diui- 3
d a Plene intellectum habeant. Inſtructi. b Quod eſt Chriſtus uerbum caro factum. 4
e tias † plenitudinis intellectus, in agnitionem myſterij Dei 5
f Eſſe hoc myſterium. a Quod per humilitatem ſuperbi redimuntur. 6
b De diuinis. Quod uerbum apud Deum.
g patris & Chriſti Ieſu, † in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ 8
a De humanis. Quod homo nobiſcum. b Vt ſitis inſtructi. c Quam umcunque ſapiens. 7
h & ſcientiæ abſconditi. Hoc autem dico, vt nemo vos deci- 9
a Vt uidetur. Vel ſubtilitate. Quæ non eſt niſi in uerbis. 10
b Ne decipiat dico, ſcio enim nondum eſſe deceptos.
i piat† ī ſublimitate ſermonis. † Nam & ſi corpore abſens ſū, 11

† 1. Cor. 5. a.

NICOLAVS DE LYRA.
CAPVT II.

1 Volo enim. Hæc eſt ſecunda pars principalis, in qua apoſtolus inducit Coloſſenſes ad præcauendum pſeudo apoſtolorū falſitatem. Et diuiditur in duas quia primo ponit motiuum. Secundo procedit ad propoſitum, ibi, *Hoc autem dico.* Motiuum aūt apoſtoli fuit ſollicitudo, quam habebat de ſalute Coloſſenſium, & aliorum fidelium. Et hoc eſt, quod dicit, *Volo enim, &c.* Et patet litera vſque ibi. 2 *Vt con. &c.* per ſpiritumſanctum inhabitantem, qui eſt conſolator.
3 *In in cha.* Quæ diffunditur in cordibus noſtris per ſpiritumſanctum, Rom. 5.
4 *Et in omnes diuitias plenitudinis intellectus.* vt ſic non ſolum ſint perfecti quantum ad effectum, ſed etiam quantum ad intellectum.
5 *In agnitione myſterii.* ideſt, ſecreti.
6 *Dei patris, & Chri. Ie.* Cognoſcendo, quod pater, & filius ſunt diſtinctæ perſonæ, & vnus deus.
7 *In quo.* ſcilicet, Ieſu. 8 *Sunt omnes, &c.* Nam in eo ſecundum naturam diuinam eſt ſapientia diuina, quæ eſt infinita, & ſecundum naturam humanam habet plenitudinem ſcientiæ, ſicut & gratiæ, cognoſcens omnia, quæ cognoſcit verbum ſcientia viſionis. 9 *Hoc autem dico.* Hic accedit ad propoſitum inducendi Coloſſenſes, ad præcauendum deceptiones falſorum apoſtolorum. Circa, quod ſciendum, quod ad decipiendum tripliciter conabantur. Vno modo argumentis philoſophorum, nam aliqui eorum in philoſophia inſtructi erant. Alio modo, ex auctoritate legis, eo quod data fuerat a deo. Tertio modo ex ſimulatione ſanctitatis, qua frequenter ſimplices decipiuntur. Primo ergo inducit ad euitationem primi. Secundo ſecundi ibi *Et eſtis.* Tertio, tertii, ibi, *Nemo vos ſeducat.* Circa primum dicit, *Hoc autem dico.* De ſollicitudine mea pro vobis.
10 *Vt nemo vos de. &c.* id eſt verbis philoſophicis.
11 *Nam, & ſi corpore ab. &c.* A vobis.

Diuiſio.

a ¶ Vt ſpiritus Eliſei cum Giezi eunti ad Naaman Syrum, vt acciperet ſub nomine eius, quæ ipſe non mandauerat. b ¶ Quia. c ¶ Quomodo vnuſquiſque veſtrum ſecundum ... inem ſuum viuit.

a ſed & ſpiritu vobiſcũ ſum, gaudens et videns ordinem ve- 1
b ¶ Stabilitatem. a ¶ Non in lege. 2
ſtrum, & † firmamentum eius, quæ in Chriſto eſt fidei vr̃æ.
a ¶ Quandoquidem bene ſtatis, fidei fundamento. b ¶ Dona eni im acceptio fuit.
Sicut ergo accepiſtis Chriſtum Ieſum dominum noſtrũ, in 3 4
a ¶ Non extra. b ¶ Proficite. c ¶ Vt arbor ad fructificandum. d ¶ In templum dei, vnde aliis loquatur.
c d ipſo ambulate, † radicati, & ſuperædificati in ipſo, & confir 5
a ¶ Donis. b ¶ Qui ſolus dat incrementum. 6
e mati fide, ſicut & didiciſtis, abundantes in illo in gr̃arũ a- 7
¶ Q. Ambulate dico in actione gratiarum, firmi in fide non aliter, quam recepiſtis, & didiciſtis cognitione, & habetis materiam gratiarum abundantes in illo. Et in hac ambulatione, Videte, ne quis de. 8
a ¶ Rationes conquiſitas ad probandum, vel improbandum, quod de lege dicitur.
f ctione. Videte ne quis vos † decipiat per philoſophiam, & 9
a ¶ ideſt per illud, quod probauit. b ¶ Agentis. c ¶ i. legalia. Poſt exhib tam enim veritatem. lex non eſt trad tio dei, ſed hominum. 10
g h inanem fallaciam ſecundum traditionem hominũ ſecũdũ 11
a ¶ Literalem ſenſum, qui mundauit. ¶ ideſt ſecundum veritatem ſpiritualis intelligentiæ. 12
i b ¶ Non ſecundum Chriſtum, Quia in Chriſto habitat plenitudo deitatis, vt omni modo habitandi, vt etiam diuinitas perſonaliter ſit ei vnita, quod non in aliqua creatura.
k ¶ Hila. vt in eo habitans plenitudo nihil aliud intelligatur eſſe, quam Chriſtum.
elementa mundi, & non ſecundum Chriſtum. quia ĩ ipſo 13
l inhabitat oĩs plenitudo diuinitatis corporaliter, & eſtis in 14 15
a ¶ Quia ita plenus eſt. ¶ Quod negantes contra Chriſtum ſunt. Quod non ſunt elementa ipſa. Non modo hominum, ſed &. b Donis ſpiritus. c Q. Vos replere poteſt. qui ſupernos ciues replet. 16 17
illo repleti, qui eſt caput omnis principatus, & poteſtatis. 18

A tæ vidit fraudẽ Giezi, euntis ad Naaman Syrũ, vt acciperet ſub nomine eius, q̃ illi mandata non fuerant, & deſcendentẽ prompto animo Naamã ei plus dediſſe, quã fuerat poſtulatus: Quanto magis apoſtolus ea, quæ dixit, poterat in ſpiritu videre. Maior.n.gratia fuit in apoſtolo, quã in prophetis.

Q. Ne decipiat dico, video enim ſpiritu dei, quid apud vos agitur.

a *Sed, & ſpi.* Sanctis datum eſt in ſpiritu videre remota. Caueant ergo ſibi quorum act⁹ magiſtrum non latent. († ſoliditatem.)

b *Gaudens*, Per hoc promptiores facit circa euangelium, quia gaudere ſe dicit in diſpoſitione conuerſationis eorum, & fidei ſtabilitate, vt ſciẽtes vnde placeant deo, in eo fierent firmiores. († ſic vt radices habeatis in illo fixas, & in illo ſuperſtruemini confirmemini que.)

c *Radicati.* Minores in actiua vita.

d *Super.* alios.

e *Aedificati in ipſo.* i. vos maiores, qui in cõtemplatione eſtis.

f *Per phi.* ✠ Aug. Reſpondendum eſt hominibus, qui calumniari libris noſtræ ſalutis, & conditionis affectant, vt quicquid ex natura rerũ veracib. documentis demonſtrare potuerint, oſtendamus literis noſtris non eſſe contrariũ, quicquid aũt de quibuſlibet ſuis voluminibus noſtris literis, id eſt, catholicæ fidei, contrarium protulerunt, aut etiam aliqua facultate oſtendamus, aut nulla dubitatione credamus eſſe falſiſſimum. Atque ita teneamus mediatorẽ noſtrum in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ atque ſcientiæ abſconditi, vt neq; falſæ philoſophiæ loquacitate ſeducamur, neque falſæ religionis ſuperſtitione terreamur. (Ambroſ. l.x. lib. de Geneſ. ad li.) B

Terrenam, quæ argumentis, & ſubtilitate componitur, et decipit, dum in veriſimilibus cauſis, & commenticijs rebus nihil tam verum æſtimatur, quam conſpicitur in elementis, quæ non a deo ordinata, ſed ab hominibus, quæ cauenda, q̃a cultrix mundi, non dei, & a Chriſto trahit in quo perfectio, quia omnia habet, quæ pater.

g *Fallaciam*, quod de lege pſeudo prædicatores dicunt.

* Chry. Deinde qm̃ veneranda videtur eſſe philoſophia, addidit: Et inanẽ fallaciam. Eſt.n. bona quoque deceptio, & bonus dolus quo multi ſunt decepti, quem ne fallaciam quidẽ, aut deceptionem oportet dicere. De qua dicit Hierem. decepiſti me domine, & deceptus ſum, ego autem non perſuadeor. Nam quod eſt huiuſmodi, ne deceptio quidem dicendum eſt, & dolus. Nam & patrem ſuum decepit Iacob, ſed non erat deceptio, verum diſpenſatio. (Hiere. 20.) (Geneſ. 27.)

h *Et inanem.* quia in hac falſitate nulla vtilitas, quod ſolet aliquando eſſe in falſis.

C i *Secundum ele.* Illos tangit, q̃ prudentius idola exponunt dicentes, Iuno eſt aer, Neptunus mare, ĩõ cum diceret ſecundũ philoſ. ph... ſecundum elementa mundi, quaſi admonens non qualeſcunque adoratores ſimulacrorũ, ſed et quaſi doctores, & interpretatores ſignorum cauendos eſſe. D

K *Secundum tradi.* ✠ Amb. Et quia q̃ ad præſens ſunt, & cernuntur oculis, ſunt ... & delectabilia videntur, aliquantos ſeducunt, qui ſpiritalem rationem deſpiciendam, & ridẽdam putant, deſperatione futuri, omnem vim aſtris aſſignãtes carnali rationi obnoxij, ne grauia credenda ſint ſuſtolli in cælum poſſe, ne leuia venire ad terras, aut aliquid corporeum ſine rerũ admixtione generari, repugnantes potẽtiæ ac prouidentiæ dei, Sciunt enim legi in diuinis veterib. Hebræorum voluminibus multa geſta p Moyſem, quæ humana ratio non capit, ſimili modo, & in nouis libris facta a domino, aut per apoſtolos, quæ tractatus carnalis ꝓhibet credi. Hanc ergo traditionẽ, philoſophiã fallacem, & inanem appellat, quia non a potentia dei ordinata eſt, ſed ab imbecillitate rationis humanæ. quæ potentiam dei intra ſcientiam ſuã coarctat, ne aliter credat facere, q̃ carnalis ſe cõtinet rõ, quia ſingulis elementis diuinitatis diuerſitatẽ deputant ad culturã vt obligent animos imperitorũ, ne ſe ad deũ verũ extẽdant.

Tradunt philoſophi quos homines vocant. deũ nõ poſſe fieri creaturam, hominem non poſſe naſci de virgine, vel mortuum reuiuere, conſiderantes elementa, id eſt has creaturas viſibiles, in quibus ex commixtione animalia generantur, & quod moritur, non iterum viuat.

✠ Aug. Satis eſt ergo ſcire corporale aliquid, vel ꝓprie dici cũ de corporib. agitur, vel ẽt tranſlato vocabulo, ſicut dictũ eſt, q̃a in ipſo omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Neque.n. diuinitas corpus eſt. Sed quia ſacramenta veteris teſtamenti appellat vmbras futuri, ꝑ vmbrarũ cõparationẽ corporaliter dixit habitare in Chriſto plenitudinẽ diuinitatis, quo in illo impleant̃ oĩa quæ illis vmbris figurata ſunt ac ſi quodammodo vmbrarũ illarũ ipſe ſit corpus, hoc eſt figurarum, & ſignificationũ illarũ ipſe ſit veritas. Sicut ergo ipſæ figuræ ſignificatiuẽ tranſlato vtique vocabulo non proprię dictę ſunt vmbrę, ita & quod ait plenitudinem diuinitatis corporaliter habitare, tranſlato verbo vſus eſt.

l *Corporaliter.* Non quia corporeus ſit deus, ſed verbo trãſlato vſus eſt, quia in tẽplo manu facto, nõ corporaliter, ſed vmbratiliter habitauit, i. præfigurantibus ſignis. *corporaliter.* Quia in Chriſti corpore, qđ ſumpſit de virgine tanquam in tẽplo habitat Deus, ſed non ita in ſanctis, quia ille caput in quo

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sed, & ſpiritu vo. ſum. *Sicut ſpiritus Eliſei erat p̃ſens cum Giezi quando Giezi accepit munera a Naaman, vt dicitur. 4. Reg. 5. Videbat enim apoſtolus in ſpiritu, quæ apud Coloſſenſes agebantur.*

2 Gaudens, &c. *ideſt, gaudens de hoc, quod video veſtrum modum viuendi ordinatum.*

3 Sicut igitur accepi. *ideſt, fidem eius.*

4 In ipſo ambulate. *de virtute in virtutem.*

5 Radicati. *in charitate.*

6 Et ſuperædifi. *In Chriſto per alias virtutes.*

7 Et confir. fide, ſicut didiciſtis. *A diſcipulis meis.*

8 Abundantes in illo, in gratiarum, &c. *ideſt, abundanter gratias agendo Chriſto de veſtra vocatione.*

9 Videte. *Cauendo diligenter.*

10 Ne quis vos de. *Rationes enim philoſophicæ contra fidẽ Chriſti ſunt inanes, & ſophiſticæ. ꝓcedunt.n. ex apparentibus ſenſui, & applicantur ad materiã ſenſum totaliter excedentem, concludendo, q̃ Deus non poſſit humanari, virgo parere, mortuus reſurgere, & hmõi. Sed nõ valet, quia virtus diuina cum ſit infinita, poteſt illa, quæ ſunt naturæ impoſſibilia. Ideo ſubditur.*

11 Secundum tra. *Quorum doctrina ex apparentibus ſenſui procedit.* 12 Secundum ele. *i. ſecundum curſum, & virtutem na...*

13 Et non ſe. *ideſt virtutem Chriſti, quæ eſt infinita.*

14 Quia in ipſo. *ideſt diuinitas perfecta, non ſolum per eſſentiam, præſentiam, & potentiam, per quem modum eſt in omnibus creaturis, vel per gratiam, per quem modum eſt ſpecialiter in ſanctis, ſed etiam per vnionem in ſuppoſito verbi.*

15 Corporaliter. *quia eſt a verbo aſſumpta ſecundum corpus. vnde & in triduo mortis Chriſti corpus fuit vnitum diuinitati, quamuis eſſet ab anima ſeparatum.*

16 Et eſtis. *Hic conſequenter inducit ad præcauendum ſecundũ deceptionis modum, quia gratia Chriſti eſt ſufficientiſſima ad tollendum omne malum, & ad conferendum ſalutem abſque obſeruatione legalium. Ideo dicit, Et eſtis in, ideſt per illum.*

17 Repleti. *gratia.*

18 Qui eſt ca. *i. non ſolum hominum, ſed etiam angelorum, propt* quo

quo oēs ſenſus, in iſtis quaſi ſolus tactus, quibus datus eſt ſpi
A ritus ad menſuram. de quibus non poteſt dici, *Verbum caro factum eſt*, nec quiſquam illorum dicitur vnigenitus dei.

Corporaliter. i. cōplectiue, vt ſit corpus, & impletio vmbrarū legis, qui vero dicit carnis obſeruantias eſſe neceſſarias, dicit Chriſtum non eſſe corpus vmbrarū, nec deum ad omnia ſufficientem.

a *In quo.* * Ambr. Hi circunciduntur in Chriſto, qui amputata totius traditionis hūanæ cultura, Chriſto iunguntur, corde non carne circunciſi, id eſt, in ſpiritu non in carne ſeruientes, vt a terris ad cœleſtia, ab humanis ad diuina, ab errore conuertantur ad veritatem, capiti, & auctori ſuo copulati per charitatem.

Monuit ne per philoſophiam a Chriſto recedant, nūc monet ne a pſeudo apoſtolis ſeducti cęremonias legis recipiant.

b *Corporis car.* ideſt, corporis, quod caro eſt, quia non omne corpus eſt caro.

a ¶ Non ſolum donis repleti eſtis. b ¶ Purificati ab errore, & mundo. c ¶ Opere humano. ¶ Sicut habat legalis circunciſio.

a In quo, & circunciſi eſtis circunciſione non manufacta † in

a ¶ Manentes. ¶ ideſt expoliatia corpore ſecundum quod carnis erat, ideſt carnis ſubiectum, deſideriis carnis ſeruiens, ſed modo factum eſt ſpiritus ei ſeruiendo, vel non ita facta manu, ſ. in expoliatione cutis, vt nihil ibi fiat, niſi quod cutis auferatur b ¶ Vel cutis alia litera. ¶ Quia ibi nihil fit, niſi quod cutis aufertur. c ¶ Vbi omnia vitia amputata ſunt, quod ſolus Chriſtus facit.

b expoliatione corporis carnis, ſed in circūciſione Ieſu Chri

a ¶ Vere hoc in Chriſto conſecuti eſtis. b ¶ Vt iam hic non videātur, qood fuerunt, ideſt veteres peccatores, ſed in noui iuſti. c ¶ In nouitate vitæ.

c ſti, conſepulti † ei in baptiſmo. In quo, & conſurrexiſtis p fi-
d

a ¶ Non per aliud. b ¶ Quam operatur deus. c ¶ Ecce in quo. ¶ Præmittit ad probandum, quod reſurgent etiam in immortalitatem. d ¶ Gentes.

dem operationis dei, qui ſuſcitauit illum a mortuis. † Et vos

a ¶ Quamuis. b ¶ Non ſentientes mala veſtra. c ¶ Quod reliquerunt naturalem legem. d ¶ Originali peccato, quod ſignificat præputium.

e cum mortui eſſetis † in delictis, & præputio carnis veſtræ,

a ¶ Secundum corpus, & animam. ¶ Iam certitudine ſpei. b ¶ Ad ſimilitudinem illius. c ¶ Mortuos viuificauit gratis, condonans omnia, quod eſt ſignum, quod & pœnas tollet. d ¶ Origina ia, & quæ ſunt addita.

f conuiuificauit cum illo, donans vobis omnia delicta, delēs

a ¶ Memoria ſcripturarum. b ¶ Legis. c ¶ Decretum.

g quod aduerſum nos erat chirographū † decreti, quod erat
h

a ¶ Cum non iuuaret, ſed amplius reos faceret. b ¶ Decretum, vel chirographum. c ¶ Omnium, vt nullus vltra obſeruet.

i cōtrarium nobis. Et ipſum tulit de medio, affigēs illud cru-
K
l

a Cum innocens occiditur peccatum crucifigitur, crux enim non ſaluatoris mors, ſed peccati. Infernales. Peccata abſoluendo.

m ci, & expolians principatus, & poteſtates † traduxit confi-
n

a Vt deus homo ſine peccato. b In cruce. c Infernales principes. d Oblato. Non in alio. e Quia hæc omnia in Chriſto.

o
p dēnter palam, triumphans † illos in ſemetipſo. Nemo ergo

* Ambro. Cum quo conſepulti ſunt in baptiſmate, reſurrexerunt aūt per fidē dei in quo credunt, quod exēplo Chriſti reſuſcitabit illos ex mortuis. Illic. n. homo vetus deponitur, & nouus aſſumitur, peccatis moritur, vt viuat iuſtitiæ, elemētis abrenūtiat, vt Chriſto ſocietur, reſurrectionis futuræ tenēs pign⁹ exēplū Saluatoris, qui reſurrexit ex mortuis.

c *Conſepulti ei,* i. ad ſimilitudinē ſepulturæ ei⁹ baptizati ſūt.

d *Vel per fidem ope.* i. credendo opera dei. Exponit vnum de operibus dei, quod præcipue opus eſt credere volentibus reſurgere, ſcilicet, quod Chriſtum ſuſcitauit.

Per fidem opera. De quo credunt, quod exemplo Chriſti ſuſcitabit illos, vnde ſubdit. *Qui ſuſcitauit, &c.*

e *Præputio.* * Aug. Præputiū vocauit, quod ſignificatur p̄putio, hoc eſt carnalia delicta quibus expoliandi ſumus.

Pro eo, quod præputium ſignificat, ideſt carnalia delicta.

f *Delens.* Non ſolū vobis gentibus donauit, ſed & nobis Iudæis p̄uaricationes, quæ ſunt ex lege dimiſit. Et hoc, *Delens.*

* Aug. Noſtrū ergo corpus mortuū eſt propter peccatū, Chriſti autem corpus ſolum mortuum eſt ſine peccato, vt fuſo ſanguine ſine culpa omniū culparum chirographa delerentur, quibus debitores, qui in eum credunt, a diabolo antea tenebantur. Et ideo, hic eſt (ait) ſanguis meus, qui pro multis effundetur in remiſſionem peccatorum.

g *Chirogra.* i. memoriā tranſgreſſionis, q̄ erat ex decreto, i. ex lege. Conſcientia enim noſtra, & diabolus ad accuſandū erat memor illius trāſgreſſionis, & ita hæc memoria erat aduerſum nos nocēs nobis, & nos cruciās, ſed hoc in baptiſmo C abluto, nec conſcientia noſtra timet, nec diabolus, qđ obijciat, hēt. Vel decretū dei fuit, *De ligno ſcientiæ boni, & mali ne comedas.* Huius decreti violati, *chirographum.* i. memoriā, vel ſentētiā qua dictū eſt, Morte moriemini, deleuit deus, quādo peccatum primi parentis per ſanguinem Chriſti abluit. D

Chirogra. dicit peccatū Adæ, quod tulit, & fixit cruci, nō ſolū alia, q̄a niſi hoc, & alia tolleret, non liberaremur a morte, & inferno. Dū innocens occiditur, peccatum crucifigitur. Decretū eſt ſententia in cunctis hominibus aduerſa, qua dictum eſt, *Morte moriemini, &c.*

h *Affigens illud.* Vt iam ceſſet, cum omnia ſacrificia in oblatione veri agni ſint adimpleta. Quis ergo iſtud reſtituit? Et ſicut a lege, & legis præuaricatione liberauit, ſic & patres antiquos ab inferno liberauit, ne quis putet eos per legem ſaluatos. Et hoc eſt.

i *Expo. po.* Auferendo Abraham, Iſaac, et cæteros iuſtos.

K *Traduxit.* Longe ab hoc regno ad cœlum prius.

†quod erat cōtrarium nobis per decreta. Aug. li. 16. cōtra fau. c 19.

l *Confidenter.* id eſt, cum magna fiducia, cū ſpe victoriç. *Triūphans.* i. expugnans illos, quod non eſt in abſcondito, ſed. E

m *Palam.* Si quis enim perfectionem eccleſiæ reſpicit, apertè videtur victus antiquus hoſtis. Vel, *principatus, & poteſtates traduxit.* ideſt ab eccleſia exterminauit.

Vel, *palam.* Cū angelicis legionibus ad inferna deſcendēs.

n *In ſemet.* in potentia ſuæ maieſtatis.

o *Triumphans illos.* Aug. Morte ſua. Vno quippe veriſſimo ſacrificio pro nobis oblato, quidquid culparum erat, vnde nos principatus, & poteſtates ad luenda ſupplicia vitæ detinebant, extinxit, vnde ergo accepit diabolus exterius poteſtatem dominicæ carnis occidendæ, inde interior, quæ nos tenebat poteſtas eius occiſa eſt. (Aug. de Trin. li. 4. c. 13.)

Vel ſm aliam literā. Aug. Exuens ſe carne prin. & po. expo. pa. fi. triumphans eos in ſeipſo. Nomine carnis hoc loco mortalitas intelligitur. Iuxta illud: Caro & ſanguinis regnū d non po. Per hanc immortalitatē nobis inuidæ ptātes dn̄abantur. Hac ergo mortalitate Chriſtus in reſurrectione ſe exuens. diabolicas poteſtates, (q̄ per hanc mortalitatē dn̄abantur) dr̄ expoliaſſe, quia in ſeipſo capite noſtro p̄buit exēplum, quod in toto eius corpore, id eſt, eccleſia ex diaboli poteſtate liberanda, in vltima reſurrectione complebitur. (i. Corin. 15. f.)

* Aug. Vnde accepit diabolus exterius poteſtatē dn̄icæ carnis occidēdæ, inde interior qua nos tenebat poteſtas eius occiſa eſt. factum eſt. n. vt vincula peccatorum multorum in multis mortib. per vnius vnam mortē, quam peccatum nullum præceſſerat, ſolueretur. Quam propterea dn̄s pro nobis indebitā credidit, vt nobis debita non nocerent. Neque. n. cuiuſquam iure poteſtatis exutus carne, ſed ipſe ſe exuit. Nam qui poſſet non mori ſi nollet proculdubio, quia voluit mortuus eſt. Et ideo principatus, & poteſtates exemplauit fiducialiter triumphans illas in ſemetipſo. (Li de Trinit. 4. c. 13.)

p *Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut potu.* * Aug. primo Iudęorum (Lib. aduerſ. Iudæos.) F

NICOLAVS DE LYRA.

quod ſine legalibus poteſt vos adducere ad eorum conſortium. Ideo ſubditur. 1 *In quo.* Ideſt per quem.
2 *Et circunciſi eſtis.* non circunciſione carnali, ſicut Iudæi.
3 *In expolia.* i. in amotione pelliculæ partē generatiuā operientis. 4 *Sed in cir.* ideſt per Chriſtum data, quę eſt ſpiritualis in amiſſione peccatorū & hoc per baptiſmū, qui temporaliter tollit peccatum. Ideo ſubditur. 5 *Conſe. ei in.* i. totaliter mortui peccato. 6 *In quo &c.* ad vitam gratiæ. 7 *Per fid.* i. quā deus operatur. 8 *Qui ſuſci. il.* Ad vitā immortalē, Ro 6. b *Chriſtus reſurre. ex mor. &c.* 9 *Et vos cum* ideſt peccatis actualibus.
10 *Et præ.* ſ. in originali peccato, quod per originē cōtrahitur.
11 *Conuiuifi. cum.* vita gratiæ. 12 *Donans vo.* i. gratis remittens. 13 *Omnia de.* Tam originale peccatū, quā ſuperaddita.
14 *Delens quod.* ſcilicet Iudæos.

15 *Chirographum decre.* ideſt, obligationem legis veteris, quantum ad cæremonialia, & iudicialia.
16 *Quod erat contra. no.* Eo quod erat onus importabile nobis, & patribus noſtris, vt habetur Act. 10.
17 *Affigens il.* quia legalia mortificata ſunt per paſſionē Chriſti. 18 *Et expolians prin.* i. dæmones, qui ſic nominantur, eo q̄ naturalia in eis remanſerunt integra, qui fuerunt ſpoliati, quando Chriſtus eduxit de limbo patres veteris teſtamenti.
19 *Traduxit confi.* ideſt potenter ad cæleſtia.
20 *Triumphans il. &c.* quod dupliciter poteſt exponi. Vno modo referendo ly illos, ad dæmones quos deuicit. Alio modo referendo ad patres, quos ſui triumphi fecit participes, vt ſit ſenſus, *Triumphans il. &c.* ideſt triumphare faciens.
21 *In ſe.* ideſt, per virtutem propriam, & non alienam. Ex prædictis igitur concludit. 22 *Nemo ergo vos.* tranſgreſſores.

A rum ille redarguendus eſt error, quo putant ad nos ideo nō pertinere teſtamenti veteris libros, quia iā nō vetera, ſed noua ſacramenta ſeruamus, dicunt. n. nobis. Quid apud vos facit lectio legis, & prophetarū cuius præcepta ſeruare nō vultis? Eo qđ carnē præputij non circuncidimus maſculinū, & veſcimur carnibus quas lex dicit immundas, nec ſabbath i, & neomenias, & dies feſtos eorum carnaliter obſeruamus, nec victimis pecorum ſacrificamus deo, nec paſcha in oue, & azimis ſimiliter celebramus, & ſi qua alia vetera ſacramēta generali vocabulo vmbras futurorum appellat apoſtolus, quia ea ſignificabant reuelanda, quæ nos reuelata percepimus, vt remota vmbra, nuda eorū luce frueremur, de quibus ſigillatim longū eſt diſputare, quēadmodum exuendo veterem hominē circuncidimur in corpore carnis, & quos cibos vitant in pecori-

B bus vitamus in moribus, & exhibemus corpora noſtra hoſtiam viuam ſanctā, deo placentem, cui & animas noſtras in deſiderijs ſanctis pro ſanguine intelligenter effundimus. Et Chriſti velut agni immaculati ſanguine ab oī iniquitate mundamur, cui pp ſimilitudinē carnis peccati, et captiuo pecore in veteribus ſacrificijs figuratur. Nec enim negat in crucis cornib. taurū, qui in illo cognoſcit maximam victimā. In illo requiem cum inuenimus, vere ſabbatizamus. Et lunæ obſeruatio, vitæ nouæ eſt ſanctificatio. Et Paſcha noſtrum Chriſtus eſt, & azimū noſtrū ſynceritas veritatis, fermentū non habens vetuſtatis. Et ſi qua alia ſunt in quibus nunc immorari non opus eſt, quæ in illis veterib⁹ adumbrata ſunt ſignis in iſto habent finem, cuius regni nō erit finis. In illo quippe omnia oportebat impleri, qui venit legem, & prophetas non ſoluere, ſed implere.

✠ Anſel. Nemo eorum, qui magiſtros legis eſſe ſe iactant vos iudicet in cibo, vel potu, qđ alij immūdi ſunt, alij mūdi, qm̄ oia munda ſunt mūdis, coinquinatis autē nihil mundū.

Aug. In ipſo quoque vincunt̃ inimicæ nobis inuincibiles ptãtes, vbi vincuntur inuiſibiles cupiditates. Fuſo enim ſanguine ſine culpa omniū culparum chirographa deleta ſunt, quibus debitores, qui in eum credunt a diabolo antea tenebantur, vnde, qui pro multis effundetur.

a *Quæ ſunt vm. &c.* tunc fuerunt huiuſmodi præcepta, quæ nō ſeruare peccatum erat, nunc teſtimonia, & confirmatio veritatis. Ergo ſcriptura, q̄ tunc fuit exactrix operū ſignificātium, nunc teſtis eſt rerū ſignificatarū, & quę tunc obſeruabat̃ ad pnunciationem, nunc recitatur ad confirmationem.

b *Corpus autem.* ideſt, veritas huius vmbræ eſt.

C c *Chriſti.* i. ad Chriſtum pertinet. Vel illa omnia ſunt corpus Chriſti, i. ſignificant corpus Chriſti, vel quod ſumpſit de

[left margin notes: † nouilunii. — † 7 q. 1 d. ſuggeſtum. — † ſuperſtitione. — ſa mente. — † omnia ipſo pereūt ab vſu. — Matthe. 24. a. Matt. 13. a. Luc. 21. b. — Matth. 6. c. — Aug. tract. 25. in Io.]

de virgine, vel quod eſt eccleſia.

D ✠ Anſel. Humilitas. n. hoc loco non eſt illa, quæ laudatur in ſcripturis, ſed illa, quæ deprimit ſenſum mentis in terrenam atque carnalē intelligentiam, Vere enim humilis ſenſus, & miſeranda ſuſpicio eſt, dominum credere hircorū atque taurorum ſanguine delectari, & nidore thymiamatis, quē ſæpe homines declinamus. Religio angelorum vocatur hoc loco cultura, quæ non deo, ſed malignis ſpiritibus exhibetur. Ex quo enim factum eſt quod dominus ait. Relinquetur domus veſtra, ritus iudaicarum obſeruationū de ſtructus eſt, quæcunque offerunt victimas. non deo offerūt, ſed angelis refugis, id eſt, ſpiritibus immundis.

d *Volens.* ideſt amans ea, quæ non vidit. Vel, *volens*, ſ. ſuadere, quæ non vidit, ſ. legis cerę monias quarum ratio nem ignorat.

e *Inflatus.* Non aliud intelligit, quam ſenſualitas capit.

a ¶ Damnabiles oſtendat. b ¶ Sumpto, vel non ſumpto pro ritu Iudæorum.
c ¶ ideſt de hoc, quod nullam partem obſeruetis. ¶ Non celebrata cum lex præcipiat celebrare. d ¶ Scilicet.

vos iudicet ī cibo, aut ī potu, aut ī parte diei feſti, aut † Neo

a ¶ Aut dicit, quia vnum ſolum non obſeruatum tunc damnabat, nunc vero non: illud enim erat tempus ſignificandi illud manifeſtandi. b ¶ A qua ſigna rependentia.

a b meniæ, aut ſabbathorum, quæ ſunt vmbra futurorum, cor

a ¶ Et quia ſunt vmbra. b ¶ Amans. ¶ i. Suadere.

c d pus autem Chriſti. † Nemo vos † ſeducat volens in humili-

a ¶ Quia hæc ſunt quibus homines de facili poſſunt ſeduci. b ¶ Quia videntur nuncii dei. c ¶ Ea que nunquam intellexit.

tate, & † religione angelorum, quæ non vidit, ambulans

a ¶ Quia quicquid agit perdit. ¶ Quia non in Chriſto. b ¶ Superbus, vnde erubeſcendum eſſet. c ¶ i. ſenſualitatis. d ¶ Non rationis. e Chriſtum.

e fruſtra, inflatus † ſenſu carnis ſuæ, & non tenens caput, ex

¶ Contra quod dicunt, qui legem prædicant. a ¶ Capite, i. de cuius plenitudine accipiendo.
b ¶ Eccleſia. c ¶ Charitatis. d ¶ Fidei, ſpei, & operum in quibus coniuncti ſunt, & ſimiles.

quo totū corpus per nexus, & coniunctiones ſubminiſtra

a Virtutibus, & membris. b Quantum deus prouidit.

f tum, & † conſtructum creſcit in augmentum dei. Si ergo

a Ex toto ſeparati. Non miſera a Chriſto, ſed fœlici morte. b Per hoc quod eſtis cum Chriſto. Quia fidem Chriſti accepiſtis. Sicut Chriſtus.
c ideſt a lege, quæ eſt inſtructio puerorum, qui mundana petunt. d Q ſi prius ignari, cur veritate propalata.

g h i k mortui eſtis cum Chriſto ab elementis huius mundi, quid

a Scilicet veritate nota, & recepta. b Vt Iudæi huius. c Seruanda legalia.
d Dicentes alii aliis. e Vt cadauer, vel locum in quo ſedit mulier menſtruata.

adhuc tanquā viuētes mūdo † decernitis? Nec tetigeritis,

a Vt porcum, vel piſces non habentes ſquamas. Quodam ſtudio, & delectatione.
b O. non debetis hæc diſcernere. c i. ducunt in mortem.

l neq; guſtaueritis, neq; cōtrectaueritis, quæ † ſūt oīa ī iteri-

f *Conſtructum, &c.* In vnum per coniunctionem, quia idem credunt, & eadem operantur. Et.

g *Subminiſtra.* in ſubſeruiendo.

h *Per nexus.* id eſt, per charitatem, ſine qua membra non cohærent, nec inuicem ſeruiunt, nec viuunt.

✠ Anſel. Corpus quippe illius ſumus. Per nexus, & coniunctiones corpus ligatur, qa dū capiti pectus, dū pectori brachia, dū brachijs manus, dū digiti manib. ſunt coniuncti, ac mēbra cętera mēbris hęrent, corpus oē perficitur. Sicut ſancti apoſtoli, quia redemptori noſtro propinqui ſteterunt, & quaſi pectus capiti inhæſerunt. Quos quia martyres ſunt ſecuti, coiūcta brachia capiti fuerūt. Quib. dū paſtores, & doctores ſubiūcti ſunt p bona opera, manus brachijs hæſerūt. Hoc vero oē corpus redēptoris noſtri quotidie p nexus, & coiūctiones ſubminiſtrat̃, & cōſtruit̃ in cęlo, qa dū ad eum illuc electæ aiæ ducuntur, & ſua mēbra colligūtur. De quo recte dr̃, ſubminiſtratū, & conſtructū creſcit in augmentū dei, qa deus oipotens redēptor noſter, q. in ſe in quo pficiat nō hēt, adhuc per mēbra ſua quotidie augmentum habet.

i *In augmentum dei.* Augetur deus redeuntibus, ſicut comminuebatur deſerentibus.

K *Si ergo mor.* Hactenus monuit ſr̃ates ne ſeducerent̃, nūc eos aggreditur, q iā aliqua de lege ſeruabāt. Q. Vos videte ne ſeducamini, ſed vos alii dicite, quare legē ſeruatis. *Si ergo mortui.* Elemēta dicit creaturas hui⁹ mūdi. Si inquit, cū fidē Chriſti accepiſtis, eſtis ſeparati a pc̃ō, & ab elemētis mūdi i. ab abſtinentia, & ab oī ſuperſtitione creaturarum mundi *Quid adhuc. &c.* Vel poteſt accipi cū Chriſto, ſicut Chriſtus

l *Quæ omnia ipſo vſu. &c.* ſi q̄s vtit̃ eis Iudaico ritu, vt ab his abſtineat, illis vtat̃, credens inde iuſtificari, ducūt in mortē

Iſt

NICOLAVS DE LYRA.

1 *In ci. aut in po. &c.* lege prohibito ſi vtamini. 2 *Aut in parte diei feſti.* A vobis non celebrata, vt Paſchæ, Pentecoſtes, & hmōi. 3 *Aut neomeniæ.* Ideſt primæ diei menſis. 4 *Aut ſabbathorum.* In fine hebdomadæ. iſti. n. dies in lege dicuntur celebres, ſed hæc celebritas ceſſauit tanquā figuralis adueniente veritate per Chriſtū. Iō ſubditur. 5 *Quæ ſunt.* i. fuerunt tpe veteris teſtamēti. 6 *Vmbra fu.* tpe Chriſti. 7 *Corpus autem.* ſoliditas veritatis hui⁹ vmbræ. 8 *Chriſti.* pertinet ad Chriſtū p quē eſt impleta. 9 *Nemo.* Hic conſequenter inducit ad pcauendum deceptionis tertium modum, qui eſt per ſimulationē ſanctitatis, dicens, *Nemo vos ſe.* volens ambulare. 10 *In humilitate.* ficta. 11 *Et reli. angelorum.* id eſt, oſtendēs ſe tanquā nuntiū a deo miſſum, ſicut angelus, quod faciebant aliqui pſeudo apoſtoli. 12 *Ambulans fru.* id eſt perdens quicquid boni agit. 13 *Inflatus.* ideſt ſuperbiens ex ſui ſenſus præſumptione. 14 *Et non te.* i. Chriſtum per veram, & ſinceram ſui fidē. 15 *Ex quo,* i. ex cuius influxu ſpirituali. 6 *Totum corpus.* myſticum

myſticum, quod eſt eccleſia. 17 *Per nexus, &c.* fideliū ad inuicē. 18 *Subminiſtratum, &c.* Per officium ſuperiorū in inferiores ſm̄ diuerſos eccleſiæ ſtatus. 19 *Creſcit in.* Virtutū meritorū. 20 *Dei.* i. ad honorē diuinū. ex quo concludit vl rius vitationē obſeruationū legaliū, dicēs. 21 *Si er.* Configurati morti eius, & ſepulturæ p baptiſmū, in quo plenarie cō virtus mortis ſuæ. & per conſequens. 22 *Ab ele.* ſupple ſe rati. Et dicuntur hic elementa veteris teſtamenti ſacramenta, q cōſiſtebāt in quibuſdā rebus corporalibus, vt in ablutione aqu luſtrationis, & vnctionib. in quib. nulla erat ſpiritualis virtus. pter hoc dicuntur elementa egena, & infirma, Gal 4 b. In ſacr mentis autē nouæ legis eſt ſpiritualis virtus ad cōferendū grati 23 *Quid ad.* Et non in Chriſto. 24 *Decernitis.* dicētes vn alteri. 25 *Nec teti.* immunda ſecūdū legē, vt morticinū, aliquid hmōi. 26 *Neque guſtau.* cibum in lege prohibitu vt porcum, vel aliquid huiuſmodi. 27 *Neque contre.* vend do talia, vel emendo. 28 *Quæ ſunt.* i. q̄ omnia, & ſimilia ſu 29 *In interitum,* id eſt in peccatū poſt publicatum euangeliu

A Iſta dico iã exiſtentia *ſecundum præce. & do. h. & c* nõ Dei. poſt quam enim veritas venit, iã non hęc Deus pręcipit, ſed Phariſæi & auctoritate hæc præcipiunt, & rationibus docent.

a *Secundum præcepta, &c.* Q. Ideo vſus eorum, & cultura interijt, quia ſunt præcepta & doctrinæ hominum, non Dei.

b *Quæ ſunt ratio. quidẽ, &c.* Vel hæc habẽt rationem ſapientiæ, non in veritate, ſed in falſitate quæ eſt abundans, vbi nulla vtilitas, ſed per humanam ſapientiam, & ſunt.

c *In humilitate, &c.* Non illa quæ virtus, ſed ſicut ex Gręco intelligitur, qua mens ſentit humilia id eſt, vilia & terrena,

B ideſt, deiectione animæ, & ſunt.

d *Non,*

a Si quis vtatur. b Non quod verum ſit: c Non Dei.

a b tũ ipſo vſu ſecundũ præcepta & doctrinas hominum. † Quæ 1 2

a Speciem. Qui prætendunt ſuperſtitionem & humilitatem. b Ideſt religione, quæ ſupra modum eſt.

c ſunt rationem quidem habentia ſapientię in ſuperſtitione & 3

a Quia humiles ſe oſtendunt. b Quia ſunt. c Quia non parcere dicunt ſe corpori. d Et. Sunt. e Quia dicunt ſe non curare de honore humano.

d e humilitate, et non ad parcendum corpori non in honore 4 5

a Et, quia non ſunt. Alios guloſos dicunt. b Quia multa ſibi ſubtrahunt.

f aliquo ad ſaturitatem carnis. 6

d *Non,* id eſt, quia in illis obſeruantijs multus labor eſt qui eſt inanis, & non ſunt. D

e *In ho.* Dei: cuius conſiliũ in irritum ducitur, nec ſanctorum, quorum fides deſtruitur & non ſunt.

f *Ad ſaturi.* quia multa eis ſubtrahunt.

In ſuperſtiti. Ambr. Simulata eſt religio vt videantur vera quę falſa ſunt, quæ mentes in terra humiliat, ne erigantur ad ſuperna: & obeſt corpori: cuius caput Chriſtus: non in honore, quia truncati capite Chriſto explentes ſenſum carnis. Sagina enim carnalis eſt ſenſus, traditio homana: qua hoc dicit ſufficere quod carnis tradit prudentia.

† quæ verbotenus quidem habent ſpeciẽ ſapientiæ per ſuperſtitionẽ ac humilitatẽ animi & læſionem corporis, non per honorem aliquem ad expletionẽ carnis. Epheſ 4. d.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ipſo vſu. *i. ſi quis vtatur talibus obſeruantijs.* 2 Secundum præce. *Hoc dicit, quia illi qui erant ſuperiores in populo Iudæorum ceremonijs legis multa addiderant, de quorũ obſeruantia erant magis diligentes quàm de obſeruantia diuinorum præceptorũ, vt patet Mar. 7. a. quod reprobat Saluator ibidem, dicens.* In vanum autẽ me colunt docentes doctrinas & pręcepta hominum, relinquẽtes enim mandatum Dei, tenentes traditiones hominum. &c.

3 Quæ ſunt *ſpeciem ſapientiæ, ſed nõ ſecũdũ veritatẽ. Ideo ſubdit.* 4 In ſu. *i. in ſuperflua & vana religione ſupple ſunt tales obſeruãtię.*

5 Et hu. *ſcilicet, ficta. de qua dicitur Eccleſ. 19. d.* Eſt qui nequiter ſe humiliat, & interiora eius plena ſunt dolo.

6 Et non. *Tales. n. coram ſimplicibus ſe iactabant ſibi non parcere à labore corporali ad procurãdum ſalutẽ proximi, & refugere honorẽ mundanum & lautum. Tales. n. ſimulationes frequenter decipiunt ſimplices. propter quod Apoſtolus talia docet præcauere, ſicut & Saluator Mat. 7. c.* Atten. à falſis prop. qui veni. ad vos in ve. oui. intrin. autẽ ſunt lupi rap. &c. *Et eodẽ modo hæretici decipiunt ſimplices.* E

ADDITIO.

In cap. 2. vbi dr̃ in Poſtil. Aut ſabbatorũ in fine hebd. iſti enim dies in lege dñr celebres. Cũ obſeruatio ſabbathi ponitur inter pcepta decalogi, quę cõiter ſunt moralia. pcepta aũt moralia legis veteris manent, prout cõiter tenet a doctoribus. Attẽdendũ eſt ergo, quõ Apoſtolus obſeruationẽ ſabbathorũ ponat cũ alijs celebritatibus veteris Teſtamẽti, quę manifeſte erant cęremonialia, & ſic debebãt ceſſare tpe nouæ legis. Ad q dicendũ ſm S. Tho. 2. 2. q. 122. art. 4. In rñſione ad primũ arg. q pręceptũ de ſanctificatione ſabbati litera liter intellectũ, eſt partim morale, partim cęremoniale. Morale quidẽ quantũ ad hoc q hõ deputet aliquod tp̃s vitæ ſuę ad vacandũ diuinis, ſicut naturaliter inclinat hõ ad hoc, q cuilibet rei neceſſariæ in vita ſua deputet aliquod tp̃s, vt pro corporali refectione & ſomno, & alijs hmõi. Vnde ſpirituali refectioni qua mens hominis in Deo reficit, aliquod tp̃s deputari hẽt ſm dictamẽ nãlis rõnis. & ſic habere aliquod tp̃s deputatũ ad vacãdũ diuinis cadit ſub pcepto morali. Sed inquãtũ in hoc pcepto determinat ſpeciale tp̃s in ſignũ creationis mũdi. ſic eſt pceptũ ceremoniale: & iõ nõ obſeruatur hoc pceptũ in noua lege, nec quantũ ad diẽ. quia non dies ſabbati, ſed dies dñica celebrat, nec quantũ ad modũ obſeruãdi, quia in die dñica cibi coquunt & homines itinerãtur, & alia hmõi fiũt. Obſeruatio. n. diei dñicæ in noua lege, ſuccedit obſeruationi ſabbati nõ ex vi pcepti legis, ſed ſuccedit ex cõſtitutione eccleſiæ & conſuetudine populi Chriſtiani, prout in pdicta. q. Eſt ẽt in obſeruatione ſabbati allegorica ſignificatio, prout fuit figura Chriſti in ſepulcro in die ſabbati quieſcẽtis. Eſt ẽt in obſeruatione ſabbati moralis ſignificatio prout ſignificat ceſſationẽ ab oĩ actu peccati, & quietẽ mẽtis in Deo, ſm quã ſignificationẽ eſt pceptũ generale. eſt ẽt in hac obſeruatione ſabbati ſignificatio anagogica, put. ſ. præfigurat quietem fruitionis Dei, quæ eſt in patria.

C CAP. III.

a Igitur ſi con. cum. * Auguſtinus. Non vtique reſurreximus ſicut Chriſtus ſed tamen ſecundum ſpem quæ nobis in illo eſt: iam nos cum illo reſurrexiſſe teſtatus eſt. Sequitur.

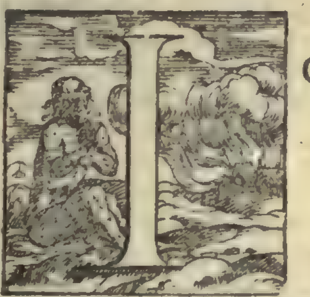
b *Quæ ſur. ſunt.* Non loco, ſed merito excellentiæ.

* Auguſt. Ecce quę ſurſum ſunt ſapere iubemur, ſpiritalia, ſcilicet quæ non locis & partibus huius mundi ſurſum eſſe intelligenda ſunt, ſed merito excellentiæ ſuæ ne in huius mundi parte figamus animum noſtrum: quo vniuerſo nos debemus exuere.

Quæ ſur. Spiritualia, quæ ſignificantur per carnales obſeruantias. hæc ſunt vel gloria æterna, vel quæ ad eam ducunt.

* Ambroſius. Nemo ergo hic fulgere quęrat, nemo ſibi arroget, nemo ſe iactet. Nolebat Chrs ſe hic cognoſci, nolebat pdicari in euangelio nomen ſuum cum in terris verſaretur,

CAP. III.

Quia mortui ab elementis & quia hæc non ualent.

a Anima in re, corpore in ſpe. b Ad ſimilitudinem Chriſti.

a Gitur ſi conſurrexiſtis cum Chriſto, 1

a Spiritualia ſcilicet quæ illis oſtenduntur. Non carnalia cogitetis.

b † quę ſurſum ſunt quęrite, vbi Chriſtus 2 3

a Idaſt regnans in æqualitate patris, & ita ſumma eſt excellentia & per hoc certum eſt, quod illuc per eum peruenire poteſtis. b Inuenta autem iocunda habere, & hoc eſt quod ſubdit, ſapite.

eſt in dextera Dei ſedens, quæ ſurſum 4

a Etiam intelligentia & charitate. b Quæ in terra fundantur, quia ab his mortui eſtis. c Terrenis & caducis. d Et ideo quæ ſurſum ſunt quærite, non quæ ſuper terram. e Maxime terrenis & carnalibus.

c d ſunt † ſapite, non † q̃ ſup terrã. Mortui. n. eſtis, & vita veſtra 5

a Modo. Et ideo quærenda. b Qui eſt vita æterna. c Cum quo Chriſtus idem. d Reuelabitur vobis, vt eum euidenter cum patre videatis.

abſcõdita eſt cũ Chriſto in Deo. Cũ enim Chriſtus apparue- 6 7 8

retur, venit vt lateret ſeculum hoc. Ergo & nos ſimili modo abſcondamus vitam noſtram Chriſti exemplo, fugiamus iactantiam, prædicari non expetamus. Melius eſt hic eſſe in humilitate, ibi in gloria. F

c *Mortui enim eſtis.* * Anſel. Mortui videlicet carnalibus deſiderijs & temporalium cupiditatibus: & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo, quia intus apud Deum cũ Chriſto viuit affectus deſideriorum veſtrorum, vt extinctus mũdo lateat, & à cunctis exteriorum rerum perturbationibus intra ſinum intimi amoris abſcõdat. Vere cum Chriſto abſcondita eſt, quia cum Chriſto manifeſtabitur.

d *Vita ve. ab.* Hoc eſt. tp̃s veſtrũ nondũ aduenit, quia nondũ venit ęſtas. i. Chriſti aduentus, vbi diſcernentur arbores fructuoſæ a ſterilibus, ſed tẽpus terrena amantium ſemp eſt paratũ. Cum autẽ Chriſtus apparuerit, hoc eſt tẽpus noſtrũ.

NICOLAVS DE LYRA. CAP. III.

Igitur ſi con. cum. *Poſtquã Apoſtolus induxit Coloſſenſes ad tenendũ fidei veritatẽ, & præcauendũ pſeudo Apoſtolorũ falſitatem, hic cõſequẽter inducit eos ad ſeruandũ vitæ ſanctitatẽ, ipſos de moribus informãdo. Et diuidit in duas quia primo facit hoc generaliter quo ad oẽs, ſecundo ſpecialiter quo ad aliquos ſtatus ſpeciales, ibi,* Mulieres. *Circa primũ ſciendũ. q finis imponit neceſſitatẽ his quæ ſunt ad finẽ. & ideo primo inſtruit eos de appetitu finis, ſecundo de moribus ad hunc finẽ ordinatis, ibi,* Mortificate. *Circa primũ dicit concludendo ex pdictis.* 1 Igitur ſi con. cũ Chri. *Per fidẽ charitate formatã.*

2 Quę ſur. ſunt quę. *i. bona cęleſtia deſiderate.* 3 Vbi Chri. eſt in dex. *Mebra. n. debent ſequi caput. Chriſtus aũt eſt caput eccleſiæ, vt prædictũ eſt. & ideo fideles qui ſunt mẽbra eius, debent eũ ſequi per deſideriũ, vt ſic ei iungantur finaliter in cæleſtibus per præmij obtẽtũ.*

4 Non quæ ſu. *in bonis terrenis põedo finẽ.* 5 Mor. n. e. *peccato per baptiſmum, & ſic in terrenis non debetis ponere finẽ veſtrũ, ſed in bonis cæleſtibus, quæ non apparent in præſenti. ideo ſubditur.*

6 Et vi. veſtra. *ſ. æterna.* 7 Abſcon. eſt cũ Chri. in Deo. *quæ conſiſtit obiectiue in viſione deitatis principaliter, & humanitatis Chriſti ſecũdario: ideo dicit Saluator Io. 17.* Hęc eſt. n. vita ęterna, vt cognoſcant te ſolũ Deum, & quem miſiſti Ieſum Chri.

8 Cum enim Chriſt. appar. *in iudicio finali.*

Vita

a *Mortifi.er.* Poſt rationes de plenitudine Chriſti generalis exhortatio ad omnes de moribus ſubditur, ne ad priorem conſuetudinem redeant.

Aug. lib. 1. de pec mer & remiſ c.6 lib.6. contr Iulian. cap 5. & trac. 9. in epiſt. Io.

b *Membra ve.* id eſt, partes veteris hominis. Vel membrorum concupiſcentias.

c *Fornica. &c.* Deſcribit delicta, quæ membra appellat, vt poſt acceptam veritatis rationem bonæ vitæ operã darent. Multum obeſt ſcire rationem veri, & nonëam factis exequi. *Qui enim ſcit voluntatem domini, & non facit, plagis vapulabit multis.*

† mollitiem. Lucæ 12. f.

† ſimulacrorũ † Eph 5.b.

d *Et auari.* Sub vno nomine duo peſſima prohibet, idololatriã & auaritiam, quę non diſpar malitia, quia radix omnium malorum, & pene vno explentur opere: quia ſicut idololatria vni Deo auferre nititur gloriam, ne ſolus nomen deitatis habeat, ita auarus in Dei res ſe extendit, vt ſolus vſurpet quę Deus omnibus fecit. vtraque Deo inimica: quia negãt Deo quæ ei⁹ ſunt.

1. Tim.6 b. † inobediẽtes. † inter quos. † maledicẽtiã.

e *In quibus & vos am.* Hoc memorat, vt ſe euaſiſſe gaudeant, & de cętero caueant.

† De pen. di. 2. c. quomodo renouari. † poſtquam exuiſtis † ad agnitionem, & imag.

a Vobis, & aliis. b Entes. c Et vt hoc ſit, ergo.

a rit vita vęſtra, tũc & vos apparebitis cum ipſo in gloria. Mor 1

a Omnia peccata, vnum corpus, ſingula membra. b Terrenis & carnalibus dominantur. 2

b c tificate ergo membra veſtra quæ ſunt ſuper terram, fornica- 3 4

a Omnis concubitus, præter legitimum connubium. Quæ ſit ſecundum naturam. b Contra naturam. c Ardorem, per quaslibet turpitudines diſcurrentem. d De aliena re vel vxore.

cationem, immunditiam, † libidinem, concupiſcentiam ma 5 6

a Quali non corpus, tamen animam commaculat. b Ideſt tam fugienda, ſicut idololatria, cui par uirtus. Rebus pro Deo ſeruit. c Prædicta mala. 7

d lam, & auaritiam, quæ eſt idolorum ſeruitus: † propter quæ 8

Alias diffidentiæ. Quid ergo de his quos ignorantia non excuſat. Q. grauius punientur. a Vt alij. b Et ideo turpius ſi modo reditis. 9

e venit ira Dei ſuper filios† incredulitatis,† in qbus & vos am- 10

a Cum putaretis eſſe vitam in illis. b Cum Chriſtum recepiſtis. c Vt omnes fideles.

f bulaſtis aliquando, cum viueretis in illis. Nunc autem & vos 11

a Non ſolum ſupradicta grandia vitia, ſed etiam omnia alia ſcilicet. b Quæ eſt ſubitus animi motus. c De alio ſublimato. d Affectum iræ & indignationis. e In fratrem. Alias turpiloquium. 12 13

deponite oĩa, irã, indignationẽ, malitiam, † blaſphemiã, 14 15

a Etſi in corde ſit conceptus. 16

turpem ſermonẽ de ore veſtro ne emiſeritis. Nolite mentiri 17

a Alij alijs. b Quid per ſingula? c Homo uetus, vita vetus in peccatis ſecundum Adam. Habitum peccatorum. d Vt nec interdum virtus peccati aſſit. 18

g inuicẽ, † expoliantes vos veterẽ hominẽ cum actibus ſuis, & 19 20

a Habitum uirtutum, qui non caret actibus. b Quia. Magis & magis creſcit, & acquirit cognitionem Dei. 21 22

h i induentes nouũ eũ qui renouatur † in agnitionẽ Dei ſecun- 23

a Id eſt, in imagine, in ratione, ſcilicet, quæ eſt imago Dei. b In agnitionem ſui c Nouum hominem. d In quo nouo homine. Id eſt, diſcretio maſculi & feminæ. 24 25 26

dũ imaginẽ eius qui creauit eum, ubi nõ eſt maſculus, & fœ- 27

riorem hominem, vbi ſecũdum creatoris ſui imaginem reformatur exuens ſe iniuſtitiam, hoc eſt, veterem hominẽ, & induens iuſtitiam, i. nouum hominem. Tunc autem cum reſurget corpus ſpiritale quod ſeminatur animale, et exterior percipiet cęleſtis habitudinis dignitatẽ, vt totũ quod creatum eſt recreetur, & totum quod factũ eſt reficiatur, illo recreante qui creauit, & reficiente qui fecit.

✻ Irenęus. Hoc dicit Apoſtolus non veterem amouens plaſmationem, alioquin oportebat noſmetipſos interficientes, ſeparari ab iſta conuerſatione. Sed & ipſe Apoſtolus in vulua plaſmatus fuerat, & de vtero exierat, & in carne viuebat. Non ergo ſubſtantiã continebat carnis: ſed ſpoliationem priſtinæ noſtræ cõuerſationis manifeſtauit, quæ veteraſcit & corrũpit, &c.

h *Qui re.* Auguſt. Renouatio mentis dicitur ſecundum Deum, vt in epiſtola ad Eph. legitur, vel ſecundum imaginem Dei, vt hic legitur. Sed ideo ſecũdum Deũ ne ſecundũ aliã creaturã, fieri putetur. Secundum imaginem Dei ideo, vt in ea re intelligatur fieri vbi eſt imago Dei, ideſt, in mente, non quod alia ſit imago ſecundum quam renouamur, & alia quæ renouatur, ſed ipſa: ſic dicimus aliquem fidelem qui de corpore abſcedit, mortuum eſſe ſecundum corpus, non ſecundum ſpiritum, quia corpore vel in corpore mortuus eſt, non anima vel in anima. Sicut aliquis dicitur pulcher vel fortis ſecundum corpus, non ſecundum animam.

✻ Aug. Satis oſtendit vbi ſit homo creatus ad imaginem Dei, quia non corporis lineamentis ſed forma quadã intelligibili mentis illuminatæ. Sicut enim poſt lapſum peccati homo in agnitionem renouatur ſecũdum imaginem eius qui creauit eũ: ita in ipſa agnitione creatus eſt, antequã delicto veteraſceret: vnde rurſus in eadem agnitione renouaretur.

i *Secun.* i. rationem. Q. aliud non moneo, niſi quod ratio veſtra

f *Nunc au.* Supra vetuit grauiora, nũc minora, ne hęc putẽtur non periculoſa. Sunt qui non habent cõſuetudinẽ ebrietatis, qui aliqñ inebriantur ſicut ſunt qui non habẽt conſuetudinem mentiendi, & tamen aliquando mentiuntur, ſic & in alijs fit. Prohibet ergo aliquando mentiri. & præcipue aſſidue mentiri.

lib. contra fauſt. Roman. 5.

g *Expoliantes vos veterem hominem.* ✻ Auguſt. Veterem hominem nihil aliud Apoſtolus quam vitam veterẽ dicit, quæ in peccato eſt, in que ſecũdũ Adam viuitur. De quo dicit p vnũ hominem peccatum intrauit in mundum. & per peccatum mors, & ita in oẽs homines pertranſiuit in quo omnes peccauerunt. Ergo totus homo ille, i. interiore & exteriore ſui parte inueterauit propter peccatum, & pœnæ mortalitatis addictus eſt. Renouatur autem nunc ſecundum inte-rio-

NICOLAVS DE LYRA.

Diuiſio.

1 *Vita ve.* modo dicto. 2 *Tunc, & vos ap.* q. d. tunc vita beata, quæ modo vobis eſt abſcondita manifeſte erit vobis exhibita. 3 *Mortificate.* Hic conſequenter inſtruit eos de moribus ad beatitudinem ordinatis. & primo quantum ad diſpoſitionem vitiorum. ſecundo quantum ad acquiſitionẽ virtutum, ibi: *Et induentes.* Prima adhuc in duas: quia primo docet deponere peccata carnalia, ſecundo ſpiritualia, ibi: *Nunc autem.* Circa primum dicit: *Morti.er. men. ve. quæ ſunt.* i. quæ pertinent ad pręſentem vitam, quæ ſic ſunt mortificãda per auſteritatem vitæ vt natura ſeruetur ad ſeruiendum Deo, & vitia curentur quę impediunt ingreſſum cęleſtium. ſecundum quod dicitur Apoc. 21.g. *Non intrabit in eo aliquid coinquinatum.* ideo ſubditur. 4 *Fornica.* Quæ eſt concubitus ſoluti cum ſoluta. & per hoc multo fortius intelligitur adulterium eſſe deponendum. 5 *Immunditiam.* quantum ad peccatum contra naturam. 6 *Libidinem.* quantum ad oſcula, tactus impudicos, & ſimilia. 7 *Concupiſcentiam ma.* Quia non ſolum actus exteriores ſunt refrenandi, ſed etiam interiores mentis. 8 *Et auaritiam.* Quæ eſt iniuſta pecuniç acquiſitio. Vnde dicitur auarus, quaſi auidus æris. Reponitur autem hoc inter carnalia vitia, quia fomentum eis præſtat: quia per pecuniam habentur cibi, & potus, lecti molles, & huiuſmodi ad luxuriam excitantes. 9 *Quæ eſt ido. ſer.* id eſt, ſimilis idololatriæ, in quantum auarus colit pecuniam ſuam ſtudioſe. 10 *Pro. quæ.* vitia prædicta. 11 *Venit ira Dei.* id eſt, eius vindicta. 12 *Super filios incre.* qui vitam aliam non credunt: propter quod ſine fræno vitę præſen-

tis carnalitatibus ſe exponunt. propter quod in perſona eorum dicitur Sap. 2.b. *Vmbræ tranſitus eſt tempus noſtrum & non eſt reuerſio finis noſtri: Venite igitur, & fruamur bonis, &c.* 13 *In quibus.* ideſt, inter quos. 14 *Et vos ambulaſtis aliquando.* ſcilicet ante conuerſionem veſtram carnaliter viuendo. 15 *Nunc au.* Hic conſequenter inducit ad deponendum vitia ſpiritualia, dicens: *Nunc au. & vos.* ideſt non ſolum vitia carnalia, ſed etiam ſpiritualia. 16 *Iram.* ideſt, appetitũ illicitum vindictæ. 17 *Indigna.* ideſt, eius ſignum in facie. 18 *Maliciam.* id eſt, mali machinationem in corde. 19 *Blaſphem.* contra Deum. 20 *Turpem ſer.* ſcilicet, detractionis, murmurationis, & deriſionis contra proximum. 21 *Nolite men. in.* vnus alterum ſic decipiendo. 22 *Expo. vos ve. ho.* ideſt, ſtatum Gentilem. 23 *Cum acti. ſu.* malis, vt ſic deponatur omnia peccata. 24 *Et in.* Hic conſequenter inducit ad virtutum acquiſitionem quę ſunt mẽtis indumenta: & primo ponit ad hoc motiuum. ſecundo proſequitur intentum ibi: *Induite vos.* Motiuum autem eſt, quia homo eſt ad imaginem Dei factus ſecundum mentem. quæ imago deformatur per vitia, & reformatur per virtutem. propter quod debet homo moueri ad virtutis acquiſitionem, ideo dicit: *Et in. no.* ſupple hominem, qui renouatus eſt per baptiſmum. 25 *Eum qui re.* id eſt, in hac renouatione, per baptiſmum proficit. 26 *In ag. Dei.* id eſt, per augmentum fidei formata charitate. 27 *Secun. ima. e.* id eſt, ſecundum partem intellectiuam in qua eſt ad Dei imaginem factus.

Vb

vestra ſuadet. Hęc eſt imago, ad quā Deus creauit hominē,
A vt rationalis eſſet, & cęleſtia ſemper diligeret. Amb. Imago quā de agnitione Dei dicit recreari, quę & in fęmina eſt, alia eſt: alia illa ad quam factus eſt primus homo vnde ſupra ad Cor. *Vir eſt imago & gloria Dei; mulier autem gloria viri.* Illa imago eſt, vt quomodo ex vno Deo omnia, ita ex vno homine omnes homines eſſent.

a *Vbi non eſt maſc. & fœm. Gent. & Iu.* Secundum corpus, ſunt maſculi & fęminę, ſed ſecundum ſpiritum mētis non, in quo renouamur ſecūdum imaginem creatoris. *Vbi non eſt maſ.* Et eſt ſenſus. In nouo homine nulla exterior diuerſitas alicui præiudicat, ſed nec ſexuum, nec nationum, nec conditionū, ſed Chriſtus eſt omnia .i. omnes partes noui hominis ſunt opera Chriſti. Et ipſe Chriſtus eſt in omnibus fidelibus, qui per eum noui ſunt.

b *Induite vos ergo, ſicut electi Dei Sācti, &c.* * Anſelmus. Veſtis quippe qua induimur, ab omni parte vos tegit: Itaque & vos ab omni parte circumtegi debetis viſceribus miſericordiæ, vt in cūctis actibus veſtris fulgeant viſcera miſericordiæ, quæ mens veſtra concepit erga reuelationem miſeriæ proximorum, & ſimiliter foris in operibus induite benignitatem, id eſt, bonum ignem piæ dulcedinis qui feruet in corde veſtro. Benignitas enim eſt quędam ſerenitas animi qua aliquis hilariter loquitur & ſua tribuit pro Deo, ac conuerſatur cum proximo, humilitatem quoque induite, vt humilitas mentis appareat in omnibus verbis, & operibus veſtris, in veſtibus, in inceſſu, atque omni motu corporis. Ideoque & modeſtiam quaſi veſtem vobis circundate, vt in omnibus dictis & actibus veſtris modum teneatis.

a Nullis officit vel proficit quod de his vel de illis nati ſint. Nullus ibi indignus excipitur. b Non aliqui ſunt ibi digniores, eo quod ipſi hoc habent, vel eo minus digni, quia non habent. Non propter iſta aliquis ibi dignior eſt vel minus dignus.

a mina, Gentilis & Iudæus, circuncíſio & præputiū, Barbarus 1

a Omnes partes noui hominis ſunt opera Chriſti. b Fidelibus 2

b & Scitha, ſeruus & liber, ſed oīa in omnibus Chriſtus † In- 3

a Quia Chriſtus eſt omnia in omnibus. b Id eſt, vere. c Quos Deus ab æterno elegit. d Sacramentorum participatione. e Quia iam ſancti f Adeo. g Et quia Deus dilexit. Ex cuius omnem miſericordiæ. Effectum pietatis erga omnes.

c duite vos ergo, ſicut electi Dei ſancti et dilecti, viſcera miſeri 4 5

a Animi ad benefaciendum parati. b Vt humiles corde & habitu. c In omnibus modum ſeruantes d In aduerſis tolerandis. 6

cordiæ, † benignitatem, humilitatem, modeſtiā, patientiam, 7

a Alter alterius onera portet. b Si alter offendat, non ſolum non vindicet, ſed donet. 8

ſupportantes inuicem, & donantes vobiſmetipſis, ſi quis ad- 9

uerſus aliquem habet querelam, ſicut & dominus donauit 10 11

a Integre & pure. b Magis enim ſtudendum eſt virtuti, quæ maior eſt omnibus. Studioſius eis ſpecialiter charitatem, vel quæ eſt ſuper omnia. 12

d vobis, ita & vos. Super omnia autem hæc charitatem conti- 13

a Cætera faciunt perfectum, charitas omnia ligat ne abeant.
b Quam Chriſtus habuit & haberi præcepit, vel quam inter Deum & homines fecit ſit in conſcientiis veſtris cauſa exultationis. Quod vtique erit ſi habeatur charitas quæ veram habet pacem, quam puro corde cuſtodit.

e nuam habete, quod eſt vinculū perfectionis. Et pax † Chriſti 14 15

a Per eum poſiti. b Eccleſiæ.

† exultet in cordibus veſtris, in qua & vocati eſtis in vno cor 16 17

a De his omnibus. b Deo.
c Præmium pe. quid hæc poſſint, vt, ſcilicet, prudenter doceant & moneant, quia.

pore, & grati eſtote. Verbū Chrī habitet in vobis abūdāter, 18 19

a Vt omnem intellectum ſcripturarum habeatis.
b Vos & alios de ignorantis. De his quæ continentur. De eſcis.

f in omnī ſapiētia docētes & cōmonētes † voſmetipſos ī pſal- 20 21

a Quid de moribus. De laudibus Dei. De æterno bono.
b His docti, & commoniti. cantantes ad honorem Dei non ſolum labiis, ſed cum intellectu, vel attenti in gratia, id eſt, in conſideratione beneficiorum Dei.

mis & hymnis & cāticis ſpiritualib⁹, ī gratia cātātes ī cordi- 22 23 24 25 26

c *Sicut & do. vo.* In cuius rei ſacramēto lauit Chriſtus pedes D
diſcipulorum, & dixit: Exēplum dedi vobis, vt & vos ſimili- Ioan. 13 d.
ter faciatis. itaque nobis delicta donemus, & pro delictis inuicem oremus, atque ita quodammodo pedes noſtros inuicem lauemus. Et nota, quia vt lucrum poſſint habere, ad hæc eos facienda monet, quę meritum collocant apud Deum. Ab illicitis abſtinere facit timor. Veretur enim ne mala faciens pęnis ſubdatur. Hæc quę nunc faciēda monet, ad profectum meritorum pertinēt. Qui ergo ab illicitis abſtinet, laudem habet. Qui vero à licitis etiā temperat, laudem habet, & præmium.
* Chr. Hoc eſt autē quod vult dicere. Illa nihil proſunt. Diſſoluuntur illa omnia niſi fiāt cū charitate. Ipſa omnia illa cōſtringit. Quodcunq; bonū dixeris, ſi ea abſit nihil eſt, ſed diffluit. Et quomodo in naui, etiam ſi magnę ſint inſtrumenta, & nō ſint quę eam ſuccingant tabulata, nihil prodeſt, & in domo ſi nō ſint contignationes, & in corpore, etiam ſi magna ſint oſſa; nō ſint autem ligamenta, nihil iuuat. Cuiuſmodicumque enim quiſpiam bona habeat opera & recte facta, euaneſcunt omnia niſi adſit charitas. E

d *Charita.* Aug. Ipſa eſt. n. eminentior via quę ſupereminet ſcientiæ, & oībus præceptis. Hæc eſt veſtis domini inconſutilis deſuper contexta. Inconſutilis ne aliqñ diſſutilis quę ad vnum peruenit, quia charitas in vnum omnes colligit. (Auguſt. tract. 105 in Ioan. Ioan. 13. b.)

e *Pax* eſt neceſſaria ad vnitatem corporis, quam ipſa facit. *Pax Dei.* Poteſt pax dici, etſi non habet charitatem: charitas vero ſemper ſecum habet pacem.

F

f *Do. & co.* Vt doctrina fiat illis qui neſciunt, & commonitio illis qui ſciunt.

c *Sicut* … *Omne*

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Vbi non eſt maſ. & fœ. Gen.* quia diſtinctio ſexus non eſt ex parte mentis, ſed corporis. Iſtud tamen; *Maſc. & fœmin.* non eſt in libris correctis, qui ſic habent: *Vbi non eſt Gentilis & Iudæus, &c.* & ſic licet vbi refertur ad Deum, de quo immediate prædixerat, qui creauit eum. nam apud Deū non eſt perſonarum acceptio; ſed recipit omnem veniētem ad ſe per fidē. ita quod nulla diuerſitas præiudicat, ſiue nationis. ideo ſubditur: *Gentilis & Iudæus,* ſiue obſeruationis: ideo ſequitur: *Circuncíſio & præputium.* ſiue linguæ: *Barbarus & Scitha.* ſiue conditionis: *Seruus & liber.* & per hæc intelliguntur aliæ diuerſitates quæcunque.

2 *Sed o. & in om. Chri.* ideſt, Chriſtus eſt in omnibus, per gratiam, & omnia opera, quorum bona principaliter operatur.

3 *Indui.* Hic conſequenter proſequitur intentum de virtutibus: & primo in comparatione ad proximum. ſecundo ad Deum, ibi, *Et pax Chriſti* & patet ordo, nam ex notioribus procedit ad minus nota. dicit ergo concludendo ex præcedenti motiuo: *Induite, &c. ſicut ele.* i. prædeſtinati ab ęterno.

4 *Sancti.* ideſt, ſanctificati per baptiſmum in tempore.

5 *Et dilecti.* per augmentum gratiæ.

6 *Viſcera mi.* quantum ad pietatis affectum.

7 *Benignitatem.* quantum ad eius effectum. vnde dicitur benignus, quaſi bene ignitus ad benefaciendum proximo in effectu.

8 *Humilitatem.* quæ eſt virtutum cuſtos & fundamentum.

9 *Modeſtiam.* bene vtendo proſperis.

10 *Patientiam.* bene ſe habendo in aduerſis.

11 *Suppor. in.* in infirmitatibus & oneribus impoſitis.

12 *Et do. vo.* offenſas remittendo, quod eſt neceſſitatis; & iniurias, quod eſt perfectionis & ſupererogationis. ideo ſubditur: Sicut & dominus donauit vobis, &c.

13 *Super om. autem hæc ch.* quæ eſt maior alijs virtutibus. 1. Cor. 13. d. *Maior autem horum eſt charitas.*

14 *Quod eſt vin. per.* quia ſicut virtutes politicæ connectuntur in prudentia: ſic infuſæ in charitate.

15 *Et pax.* Hic conſequenter inducit ad virtutes in comparatione ad Deum. Et primo quo ad perfectionem cordis, dicens. *Et pax Chriſt.* id eſt, data & commendata à Deo.

16 *Exultet.* effectiue.

17 *In cord. ve.* cauſando ibi exultationem, ideſt, extra ſaltationem ſpiritus veſtri in Deum, ſicut dicitur Ioan. 4. b. *Fiet in eo fons aquæ ſalientis,* id eſt, ſalire facientis in vitam æternā.

18 *In qua.* ſcilicet, pace.

19 *Vocati eſtis in vno corpore.* eccleſiæ ſub capite Chriſto.

20 *Et gr.* de tanto beneficio. ſecundo quo ad perfectionem oris dicens.

21 *Verbum Chri. ha.* ita quod non ſit ſolum in corde firmiter retinendo, ſed etiam in ore per doctrinam alijs communicando. ideo ſubditur.

22 *In omni ſapientia.* ad ſalutem neceſſaria.

23 *Docentes.* Sic etiam in ore veſtro Deum laudando; ideo ſubditur.

24 *Commo. vos.* i. vos mutuo ad diuinas laudes excitando.

25 *Cant.* ita quod non ſit tantum laus oris, ſed etiam ſpiritus & cordis.

26 *In gra.* i. conſideratione beneficiorum Dei. Tertio inducit ad perfectionem operis, dicens: *Omne quod fa.* ſequitur.

Et do. … *Om-*

a *Omne quod* quia præcepit ſupra Deũ laudari in corde, nũc A & in verbis & in factis nomẽ Dei laudari, & exaltari hortať: vt ſic verba noſtra & opera careãt reprehẽſione, vt magnificetur dominus, cuius magiſterio inuituperabiles ſunt diſcipuli.

b *Omnia.* Non ſolum quæ facitis in verbo vel opere, ſed omnia, etiam cogitationes, & alia quæ ſunt alia. Vel quicquid facitis, facite omne, id eſt, perfectũ Deo attribuendo, & hoc eſt, facientes in nomine.

B c *Gra. agen.* Tunc enim vere agimus gratias Deo per Chriſtũ, ſi modum præceptorũ eius cuſtodiamus.

d *Mulie.* De moribus hucuſq; monuit omnes communiter. nunc tranſit ad ſingularia præcepta, monens diuerſos ſeparatim, vt inuicem ſibi ſeruiant non ſolum obediendo, vt mulieres viris, & filij parentibus, & ſerui dominis, ſed etiam conſulendo, vt viri mulieribus, patres filijs, domini ſeruis. Hæc eſt pax do- C meſtica & cohabitantium ordinata à Deo concordia, & clara iuſtitia, vt ſcilicet, D qui excellunt ratione, excellant dominatione.

e *Viri diligite vxores veſtras.* Ambroſius. Rigorem virilis legis emollit, ne poteſtate qua præualet, nimius quis ſit in dominatu vxoris: ſed debet reſpicere ad affectum, quia mulier caro eius eſt: ne plus illam humilians exacerbet, & contraria cogitet.

f *Patres.* Modeſtos præcipit patres eſſe filijs, ne coarctati ab illis delinquant in illos, & Deũ offendant. Ira enim inconſiderata res eſt, ita vt aliquando nec ſibi parcat qui iraſcitur.

g *Ex animo operamini ſicut &c.* Aug. Eam enim Deus innocentiam probat, qua homo non metu pœnæ fit innocens, ſed amore iuſtitiæ: nam qui timore non peccat, quamuis non noceat alijs, ſibi tamen plurimum nocet. ſimulata æquitas non eſt æquitas ſed duplicatum peccatum, in quo eſt iniquitas, & ſimulatio.

Marginal notes: † 16.q.5.c. non liceat. 1.Cor.10.g. ‡ Ephe.5.e. 1.Petri 3.a. * proprijs. † amaſulenti. † placeet Deo. a.l. indignationem. † ne animo deficiantur. ‡ Ephe 6.c. 1 Petri.2 c. Aug. q.140. in Gen. Ser. 3 de verb. Dom. & li.19. ciu. Dei.c.14. * enim. † ſeruitis. † iniuſte agit.

a Ad honorem domini. b Quia præcepit laudari Deum in corde, nunc verbis & factis ... nomen Dei præcipit. Præterea.

a bus veſtris domino. Omne quodcunque facitis in verbo aut

a Ad gloriam Chriſti, non veſtram.

b in opere, omnia in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti facite, 1

Tunc vere. Non legi. Chriſtum, per quem Deus dedit omnia.

c d gratias agentes Deo & patri per ipſum. † Mulieres ſubditæ 2 3

a Tam perfecte ſicut dominus mandauit. b Non contra dominum.

e eſtote * viris, ſicut oportet in domino. Viri diligite vxores ve- 4 5

Acerbi.

ſtras, & nolite † amari eſſe ad illas Filij obedite parentibus ve 6 7

Si per omnia obediatis, ita tamen ſi in domino.

f ſtris per omnia: hoc enim † placitum eſt in domino. Patres 8

a Contra vos. b Aliqua aſperitate. c Non potentes diutius pati.

nolite ad indignationẽ prouocare filios veſtros, vt † non pu- 9

Et vos. a Qui ſecundum carnem dominantur. 10

ſillo animo fiant. † Serui obedite per omnia dominis carna- 11

a Ne dicam ſpiritualibus tantum. Non Deo. b Placere volentes. 12

libus, non ad oculum ſeruientes, quaſi hominibus placentes, 13

a Pura intentiones, tales in corde, quales extra. Quem non poteſtis fallere. 14

ſed in ſimplicitate cordis timentes dominum. Quodcunque 15

a Non quaſi timentes pœnam a Deo, ſed ex voluntate. b Seruiretis.

g facitis, ex animo operamini, ſicut domino, & nõ hominibus, 16

a Pro hac humiliatione. Pro hac humiliatione. 17 18

ſcientes quod à domino accipietis retributionem hæredita- 19

Præter dominos etiam. Dominantium. a In his quæ iubet.
b Ita eſt ut dixi, ſeruiendum, non pro crudelitate dominorum dimittendum, quia.
Qui inui.fa. ſiue ſeruus ſiue dominus. 20

tis. Domino * Chriſto † ſeruite. Qui enim † iniuriam facit, 21

a Nulli parcetur pro maioritate ſua.

recipiet id quod inique geſſit. † Et non eſt perſonarum † ac- 22

ceptio apud Deum. 23 24

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Omnia in no.* ideſt, omnia facite ad honorem diuini nominis, bonitas enim operis depẽdet ex rectitudine intẽtionis.

2 *Gratias.* quia ſicut dona Dei nobis proueniunt per Chriſtum mediatorem noſtrum, ſic per Chriſtum orationes noſtræ & operationes ſunt exaudibiles.

3 *Mulieres.* Poſtquam Apoſtolus informauit Coloſſenſes de moribus generaliter, hoc idem facit quantum ad aliquos ſtatus ſpecialiter. Circa quod primo ponit eorum informationem, ſecundo ſuam commendationem, ibi: *Orationi.* Prima diuiditur in tres partes ſecundum tres ſtatus quos tangit. ſecunda ibi. *Filij.* tertia ibi. *Serui.* Primus ſtatus eſt coniugatorum. Circa quod primo dicit. *Mulie. ſub.e. vi.* Debent enim per eos regi. Tum quia fœmina eſt mas occaſionatus: Tum quia ratio magis viget in viris quam in mulieribus, vt diffuſius dictum fuit Ephe.5.

Diuiſio.

4 *Sic.o.* id eſt, in licitis, & honeſtis tantum. Secundo inſtruit viros, di.

5 *Viri di.vxo.* quia vir & vxor ſunt vna caro. quilibet autem naturaliter diligit ſuam carnem.

6 *Et no.ama.e.* tractãdo eas vt ancillas, ſed magis vt ſocias, propter hoc Eua de latere viri fuit formata, vt cognoſceretur ſocia, non ancilla, ſicut plenius dictum fuit Ephe.5.

7 *Filij* Hæc eſt ſecũda pars, in qua inſtruit patres & filios, di. *Filij obe.per om.* licita, & honeſta.

8 *Paren.ve.* a quibus filij habent eſſe, nutrimentum & documentum.

9 *Hoc e.p.e.D.* qui dedit præceptum de honore parentum Exod 20. Secundo informat patres, di.

10 *Patres no.ad in.* id eſt, impatientiam. Pro.

11 *Pro.fi.ve.* id eſt, irrationabiliter excitare. & ſubditur ratio cum dicitur.

12 *Vt non puſillani.fiant.* ideſt, vt non per duritiam veſtram fracti à vobis fugiant, & ſic carentes diſciplina peiores fiãt.

13 *Serui.* Hæc eſt tertia pars, in qua docet dominos & ſeruos. Primo ſeruos. ſecundo dominos, in prin.ſe.cap. Circa primum dicit: *Serui obe.pero.* licita & honeſta.

14 *Dom.* id eſt, in his quæ pertinent ad corpus, in his autem quæ pertinent ad animam, ſeruus non eſt ſubditus domino ſed Deo & eccleſiæ miniſtris.

15 *Non ad ocu.* i. tantum bene in præſentia dominorum.

16 *Qua. ho.* illi enim qui ſic ſeruiunt placere hominibus tantum quærunt.

17 *Sed in ſim.cor.* i. ſine plica ſimulationis & doloſitatis.

18 *Timen.do.* & non homines tantum.

19 *Quodcun.fa.ex ani.* id eſt, voluntarie.

20 *Sicut do.& non ho.* ſcilicet, principaliter, ſed ſecundario & principaliter Deo: debent enim ſerui cogitare, q. Deus illorum ſeruitutem ordinauit ad illorum ſalutem per meritum ſuæ humiliationis. & ſic ſeruiunt Deo principaliter & homini ſecundario, propter impletionem diuinæ ordinationis, ideo ſubditur.

21 *Scien.quod à do.ac.* ſ. æternæ, reſpectu cuius in nullo præiudicat conditio ſeruitutis humanæ. vnde dicit Amb. In diuina bona ſeruitus & bona libertas æqua lance appenduntur.

22 *Qui e.in.fa.* ſiue ſeruus ſit, dominum defraudando, ſiue dominus, ſeruum angariando.

23 *Reci. quod ini. geſſit.* per debitam pœnam infligendam à Deo. Et ſubditur ratio.

24 *Et non eſt per.ac.a.Deum.* pro maioritate hominis vel eius minoritate parcendo.

ADDITIO I.

In capi.3. vbi dicitur in Poſtil. Et auaritia quæ eſt idolorũ ſeruitus. Secũdum Glo. Auaritia par vitium eſt idololatriæ, quia rebus pro Deo ſeruit. & quia radix eſt omnium malorũ. Nam ſicut idololatria à Deo nititur auferre gloriam nec ſolum deitatis nomen gloriam habeat, ita auarus in rebus à Deo factis ſe extendit vt ſolus vſurpet quæ Deus õibus fecit. vtraq; ergo ſunt Deo inimica, quia negãt Deo quæ ſunt eius.

ADDITIO II.

In eod. cap. vbi dicitur in Poſtil. *Et pax Chriſti.* id eſt, data & commendata Chriſto.

Hoc quod dicitur. *Et pax Chriſti,* exponitur in Gloſ. id eſt, quam Chriſtus habuit in ſe & haberi præcepit, vel quam inter Deum & hominem fecit.

AD-

ADDITIO III.

In eod. cap. vbi dicitur in Poſtil. *Nolite ad indignationem* ideſt, impatientiam, filios veſtros prouocare.

Puſillanimitas vitium eſt ſpeciale prout opponitur magnitudini, vt patet in 4. Eth. Nam ſicut per præſumptionem aliquis excedit proportionem ſuæ potentiæ, dum nititur maiora quàm debet ſeu poſſit, ſic per puſillanimitatem deficit de proportione ſuæ potentiæ, dum recuſat in illud tendere quod eſt ſuæ potentiæ commẽſuratum. Et quia iniuriæ illatæ ex quibus ira cauſatur, deijciunt animam patientis, præſertim cum non poſſit ſe vindicare: Ideo ſi filij frequenter iniurias a patribus ſuſtineant, deijcitur eorum animus, ita quod fiunt puſillanimes, cum non poſſunt de iniurijs patribus illatis ſe vindicare, &c.

CAP. IIII.

a DOmi. quod iu. ✠ Auguſtinus. Etiam ſi habuerint ſeruos iuſti parentes noſtri, ſic adminiſtrabant domeſticam pacem, vt ſecundum hæc temporalia bona filiorum ſortem a ſeruorum conditione diſtinguerent: ad dñm autem colendum, in quo æterna bona ſperanda ſunt, omnibus domus ſuę mẽbris pari dilectione conſulerẽt. Quod naturalis ordo ita pręſcribit, vt nomen patrum familias hinc exortum ſit: & tam late vulgatum, vt etiã inique dominantes hoc ſe gaudeant appellari. Qui autem veri patresfamilias sũt, omnibus in familia ſua tanquam filijs ad colendum, & promerendum Deum conſulant, deſiderantes atque optantes venire, ad cęleſtẽ domũ, vbi neceſſariũ non ſit officiũ operandi mortalibus. Quia neceſſarium non erit officiũ conſulendi iam in illa immortalitate fœlicibus. Quo doneo veniatur, & magis debent patres quod dominantur, quam ſerui tolerare quod ſeruiunt.

* Idem. Sicut in poteſtatibus ſocietatis humanę maior poteſtas minori ad obediendum pręponitur, ita Deus omnibus.

Boni qui imperant, ſeruiunt, quia non cupiditate dãnandi imperant, ſed officio conſulendi & beneficia prouidẽdi.

* Ambroſius. Paulus electus ad euãgelij prędicationem, recte ſibi oſtium verbi probat aperiri quia de ore eius exibat ſalus gentium, de ore eius prodibat vita populorum.

✠ Chryſoſt. Aditum, inquit, & loquendi libertatem. Pacè tantus Athleta, non dixit vt liberer à vinculis, alios rogabat propter rem magnam rogabat, nempe vt acciperet loquendi libertatem. Res duę magnę, nẽpe & perſonę qualitas & rei. Papè quanta auctoritas Miſterium, inquit, Chriſti, Oſtendit nihil eſſe ſibi deſiderabilius quam hoc loqui.

b *Oſtium.* ideſt, os meum faciat apertum, quod ad hoc datum eſt, vt inde prodeat verbum. Apertum eſt, quando multa & magna dicit.

c *Propter quod etiam vinctus ſum, vt manife.* ✠ Chryſoſt. In vinculis erat cum maleficis ac ſceleratis cum captiuis, cũ parricidis, ſicarijs, & qui cędem fecerant, doctor orbis terrarum. Qui in tertium aſcendit cœlum, qui verba audiuit arcana & ineffabilia, erat vinctus. Sed tunc velocior erat eius curſus.

d *In ſa.* ✠ Ambroſius. Quoniam neceſſe eſt nos ambulare inter infideles, & colloquia miſcere cauſa cõuerſationis mũdanę: hoc eſt quod commonet, vt cum ſapientia ſit ipſa cõuerſatio propter ſcandalum gentilium, nec occaſionem accipiant per nos blaſphemandi, & inuitentur ad perſequẽdum. Quid enim opus eſt loqui cum eo quem ſcis intractabilem, & obſtinatę mentis, paratum ad contumeliam faciendam? Ideo hęc monet vt opportuno, & loco, & tẽpore magiſtra modeſtia religionis verba promantur: aut ſi perſona talis in medio eſt, quę perſtrepat reticendum. Aliter enim cum potentibus mundi, aliter cum mediocribus, & aliter cum humilibus agendum eſt. Aliter iterũ cum manſuetis aliter cum iracundis, quibus cedi oportet, hoc eſt redimere tempus.

Caute conuerſandum inter perfidos, ne ſcandalizentur, ne fiat eis occaſio blaſphemandi, & incitentur ad perſequẽdum.

e *Tempus redi.* id eſt, opportunitatem prędicandi eis aliquibus modis pręparantes.

f *Quæ circa me ſunt, omnia vobis nota faciet Tichicus chariſſimus, &c.*

* Theodo. Oneſimus erat famulus Philemonis, quem in carcere inſtituit diuinus Apoſtolus, remiſitque ad herum: herus (vt eſt veriſimile) iterum miſit ad Apoſtolum. Sed diuinus Apoſtolus eundem remiſit cum Tychico, vt qui deinceps fuerit adminiſter pręcationis. Coloſſenſes itaque de rebus ſuis certiores facere volens Apoſtolus, facit vtriuſque commune. *Omnia* inquit, *vobis nota facient quæ hic aguntur.* Conſolari autem tribuit ſoli Tychico. Quia enim ſciebant ſeruum fuiſſe Oneſimum, & veriſimile erat, eſſe ægre laturos quoſdam, quod qui nuper fuerat ſeruus repente factus eſſet idoneus ad conſolandam & docendam eccleſiam, dixit ſolum Tychicum ad hoc miſiſſe. De rebus autem ſuis eos certiores facere, vtriſque ſimul coniunxit, ea ratione, & hunc honorans, & illis moleſtiam non afferens. Hic poteſt cognoſci Apoſtoli ſapientia.

g *Vt cognoſcat quæ circa vos ſunt, & conſoletur corda veſtra, cum, &c.* Magis cauet qui ſe videt cognoſci, quam qui ſe videt ignorari. Vel,

Acce-

CAP. IIII.

¶ro ſeruitio. a Per naturam vt homines reputetis.

a DOmini quod iuſtum eſt & ęquum ſeruis 1

a Et talia exigite quæ vultis à vobis exigi.

præſtate, ſcientes quoniam & vos do- 2

a Non impotentem. b Singulatim diuerſos monui, communiter nunc autem omnes,

minum habetis in cęlo Orationi inſta 3

a Etiam in nocte, vel non pigri, b Oratione. Manentes. c De præteritis.

te, vigilantes in ea in gratiarũ actione. 4 5

a Inſtate dico.

b Orantes ſimul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis oſtium 6 7

a Ad exponendum illud quod eſt ſecretum de Chriſto .i. natiuitatem & cetera. b Quia Chriſti ſecreta expono. 8

c ſermonis ad loquendum myſterium Chriſti: propter quod 9

a Ita ad loquendum, vt manife. aperte quod abſconditum eſt infidelibus. b Conſtanter & diſcretè ut opor. me lo. quia apoſtolus ſum,

etiá vinctus ſum, vt manifeſtẽ illud, ita vt oportet me loqui. 10 11

a Quam habetis. b Proficite. Vos etiam ipſi. c Illuminandos, d Extra eccleſiam. e Non impedientes.

d e † In ſapientia ambulate ad eos qui foris ſunt, † tẽpus redimen 12 13

a Habito tempore. b Vt gratus ſit auditoribus. c Sapientiæ. d Ita. Vel in gratia prædicanda, non in lege.

tes. † Sermo veſter ſemper in gratia ſale ſit cõditus, vt ſciatis 14 15

a Quia aliter idiotæ, aliter literato, & alijs perſonis. b Tribulationes quæ vndique, vel non vſque ad animam pertingunt.

f quomodo oporteat vos vnicuiq; reſpondere. Quæ circa me 16

a Ideo non fuit opus ſcribi. b Per hunc creditur miſiſſe epiſtolam. c In fide.

ſunt, omnia vobis nota faciet Tichicus chariſſimus frater, & 17 18

a In prædicatione. b In aduerſis. c Et hoc. Propter dominum. d Ad ſimile aliquid.

fidelis miniſter & cõſeruus in dño, quẽ miſi ad vos in hoc ip

a Scilicet. b Cauete ergo. Contra mala mundi.

g ſum vt cognoſcat quę circa vos ſunt, & cõſoletẽ corda veſtra,

a Tychicus & Oneſimus.

cũ Oneſimo chariſſimo & fideli fratre, q ex vobis eſt, qui oĩa 19 20

† opportunitatem.

NICOLAVS DE LYRA. CAP. IIII.

DO. *Hic conſequẽter inſtruit dominos, di.* Do. quod iu. eſt. *vtẽdo ſeruitio eorum rationabiliter & modeſte. & ſubditur adhoc ratio.* 2 Scien. &c. do. *qui puniet vos acriter, ſi taliter feceritis, ſecundum illud Sap, 6. a.* Potentes potenter tormenta pa,

3 Orationi. *Poſtquam Apoſtolus inſtruxit perſonas diuerſorum ſtatuum, hic conſequenter ſe recommendat orationibus eorum dicens:* Oratio. in. *per mentis ſubleuationem.* 4 Vig. in ea, *per debitam intentionem.* 5 In gra. *propter beneficiorum Dei receptionem.*

6 Ora. *nam oratio multorum eſt magis exaudibilis.* 7 Pro nob, *ideſt, pro me & ſocys meis.* 8 Vt De. ape. &c. *ideſt, vt det nobis libertatem & facultatem prædicandi euangelium Chriſti.*

9 Pro quo vin. *in carcere, ne poſſim ad prædicandum diſcurrere.*

10 Vt ma. il. *hoc refertur ad illud quod præmittitur. Aperiat nobis oſtium ſermonis, ſcilicet, vt manifeſtem illud, ſcilicet Chriſti miſterium, quod adhuc pluribus Gentibus eſt occultum.*

11 Ita. *ſcilicet conſtanter & diſcrete.*

12 Vt op. &c. *de tanto myſterio. Conſequenter oſtendit qualiter habeant ad infideles, di.* 13 In ſa. &c. qui fo. *i. extra eccleſiã.*

14 Redimen. tem. *i. diligenter quærentes opportunitatem prędicandi eis euangelicam veritatem. & ſubditur modus debitus cũ dicit.*

15 Sermo ve. &c. *i. ſit talis, vt audientibus ſit gratus. Et quia hoc per ſapientiam fit, ideo ſubditur.* 16 Sa. ſit condi. *ſapientia enim ſal nominatur, eo quod eſt condimentum verborum ſicut ſal ciborum.*

17 Vt ſci. &c. re. *ſecundum conditionem ſuæ perſonæ: aliter enim reſpondendum eſt ſapienti, aliter ſimplici. & ſic de alijs.*

18 Quæ circa me ſunt. *Hæc eſt vltima pars huius principalis epiſtolæ quæ dicit eius concluſio vel confirmatio, & hoc dupliciter primo per nunciorum miſſionem, ſecundo per ſpiritualem ſalutationem, ibi,* Salutat vos. *Circa primũ ſciendum, q Apoſtolus miſit hanc epiſtolam per certos nuncios, ad certificandum Coloſſenſes, q eſſet ſua epiſtola, & ad plenius eis dicendum ſtatum Apoſtoli, vt confirmarent eos in fide & conſolarentur in tribulationibus quæ eis ſuperuenerant, vt dictum eſt ſupra 1. cap. & patet ex dictis ſententia vſque ibi.*

19 Qui ex. *i. vobis valde coniunctus charitate, & forte erat Gentilis natione, & de partibus Coloſſenſium: factus tñ diſcipulus Pauli, ſicut & Titus ex Gentilitate conuerſus, vt dictum eſt ſupra ad Gal. 2.*

20 Omnia quę hic agun. *circa me & alios fideles.*

a *Accepiſtis.* Quod A red it adme, & ideo ſi venerit,

b *Salutat vos Lucas, &c.* * Theodoretus. Hic etiam diuinum ſcripſit Euangelium, & hiſtoriam actuum. Et hinc manifeſtum eſt, quod omnium epiſtolarum vltima ſcripta eſt quæ eſt ad Timotheum ſecunda. Dicit enim de Dema. *Demas me reliquit diligens hoc ſeculum.*

c *Facite vt & in, &c.* B Ambroſius ex hoc loco intelligimus, quod generales ſunt inſtructiones Apoſtoli, & ad omnium hominũ profectũ ſcriptæ ſunt epiſtolæ.

* Theodoretus. Quidam exiſtimarũt ipſum etiam ſcripſiſſe ad Laodicenſes: & fictam etiam epiſtolam proferunt. Apoſtolus autem non dixit, eam quæ eſt ad Laodicẽſes; ſed eam quæ

† faciet. † 2. Tim. 4. b. † cooperarii. † anxie laborans. 2. Tim. 4. † congregatio fidelium. † ea quæ ſcripta eſt ex Laodicea. † Domini noſtri Ieſu Chriſti.

quæ hic aguntur, nota facient nobis. Salutat vos Ariſtarchus 1

a Id eſt, particeps ... b Marco vel Barnaba.

concaptiuus meus, & † Marcus cõſobrinus Barnabę de quo 2

a Quod diſceſſiſſet & ideo ne reciperetis: ſed, ſi modo venerit. b Illa.

a accepiſtis mandata. Si venerit ad vos, ſuſcipite illũ. Et Ieſus 3

a Salutat vos. b Illi idem mecum afferunt ... De Iudæis.

qui dicitur iuſtus, qui ſunt ex circunciſione. Hi ſoli ſunt † ad- 4 5

a Modo. b Prædicando. c Poſito in tribulatione. d Vicem meam ſupplendo.

iutores mei in regno Dei, qui mihi fuerunt ſolatio. Salutat 6 7

Non legis.

vos Epaphras qui ex vobis eſt ſeruus Chriſti Ieſu, ſemper 8

Quibus pro vobis orat vt perſeueretis. a Vt nihil adiungatis præter ea quæ Deus vult. 9

† ſolicitus pro vobis in orationibus, vt ſtetis perfecti & ple-

a Solicitus eſt.

ni in omni voluntate Dei. Teſtimonium enim perhibeo illi,

a Non ſolum orando, ſed & aliis modis. eſtote ergo pro vobis ſoliciti.

quod habet multum laborem pro vobis & pro his qui ſunt 10

Euangeliſta

b Laodicię, & qui Hierapoli. Salutat vos Lucas medicus chariſ- 11 12

ſimus, & Demas. Salutate fratres qui ſunt Laodicię, & Nym- 13

a Specialiter quæ prædicatores recipit.

c phãm, & quæ in domo eius eſt † eccleſiam. Et cum † lecta fue 14 15

d rit apud vos epiſtola hæc, facite vt & in Laodicenſium eccle- 16

a Quam ego eis miſi, vel quam ipſi mihi, vt videatis hic eſſe reſponſum quæſtionibus illis.

ſia legatur: & † ea quæ Laodicenſium eſt, vobis legatur, & di- 17 18

a Eſto ſolicitus. In his quæ ſunt domini.

cite Archippo: Vide miniſterium quod accepiſti in domino, 19 20

Vt ſciatis epiſtolam à me miſſam. a Qua cauſa patiar, quia ſolam fidem prædico, vel vt ſimiliter patiantur, vel pro eo orent, vel neceſſaria miniſtrent, vel præbeant ſe tales, pro quibus non ægre ferat pati.

e vt illud impleas. Salutatio mea manu Pauli. Memores eſtote 21 22

f vinculorum meorum. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti vo- 23

biſcum: amen. 24

quæ eſt ex Laodicea. D Illi enim de aliquibus rebus ad eum ſcripſerant. Veriſimile eſt autem eos vel ea accuſaſſe quæ fiebant Coloſſis, vel eodem morbo cum eis laboraſſe: & ideo dixit, hanc quoque epiſtolam eis eſſe legendam.

d *Et di. Ar.* Ambr. Propoſitum eorum per eos commonet, vt qui regendam eccleſiam eorum accepit, ſit ſolicitus de eis. E Plebis cauſa ſcribitur epiſtola, & ideo non ad rectorem deſtinatur.

e *Vt il. im.* Vt ſicut pro inobedientia iſtorum ceſſauit, pro correctione accingatur.

f *Memores eſtot. &c.* antequam ſalutationem ponat, præmittit exhortationem dicens: Memores, &c.

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Salutat. *Hic ponitur confirmatio per ſalutationem bonorum. & primo ſalutat Coloſſenſes ex parte ſuorum. ſecundo Laodicenſes per miniſterium eorum, ibi:* Salutate. *Prima adhuc in duas, quia primo ponit ſocios natione Iudæos. Secundo, Gentiles conuerſos, ibi,* Salutat vos. *Circa primum dicitur,* Salutat vos Ari. concap. *id eſt, particeps mei carceris & laboris.*

Diuiſio.

2 Et Marcus conſobr. Barnabæ. *De iſto Marco dicit Act. 15. quod receſſit à Paulo & Barnaba in Pamphylia: propter quod poſtea Paulus nolebat eum recipere in ſocietatem prædicationis ſuæ: & ſic Barnabas aſſumpto Marco iuit ad prædicandũ in vna regione, & Paulus & Silas in alia. Videns tamen Paulus poſtea ex diuiſione illa vtilitatem eccleſiæ ſecutam, recepit dictum Marcum in ſuam ſocietatem. & mandauit Coloſſenſibus & aliis quibus erat minus dilectus propter dictum receſſum, quod ſi veniret ad eos, charitatiue reciperent eum. de quo mandato ſubditur,* De quo accepiſtis, &c.

3 Et Ieſus qui dicitur iuſtus. *Apud Iudæos enim plures hoc nomine vocabantur.*

4 Qui ſunt ex circunciſione. *id eſt, Iudæi ex natione.*

5 Hi ſoli. *ſcilicet, Iudæi.*

6 Sunt adiutores mei. *pro nunc.*

7 In regno Dei. *ſcilicet, prædicando.*

8 Qui mihi fuerunt ſolatio. *me conſolando in mea tribulatione, & ſuppiendo vicem meam in prædicatione.*

9 Salutat vos. *Hic exprimit ſocios ſuos de Gentilitate conuerſos. di.* Salutat vos Epaphras, &c. *id eſt, charitate vobis ſpecialiter coniunctus, quia prædicauerat eis, vt dictum eſt ſupra. 1. cap. propter quod magis afficiebatur ad eos. Eſt etiam ex eis, quia de Gentilitate conuerſus, ſicut ipſi, & factus diſcipulus Pauli, ſicut & Titus, & plures alii. Cætera patent vſque ibi.*

10 Et pro his qui ſunt Laodi. & qui Hierap. *quibus prædicauerat ſicut Coloſſenſibus.*

11 Salutat vos Lucas medicus. *Fuit enim medicus corporaliter.*

12 Chariſſimus. *Paulo: quia fuit comes ſuæ peregrinationis vſque ad martyrium, vt dicit Hieron. in prologo ſuper Luc. & Antiochenſis natione.*

13 Salutate. *Hic conſequenter ſalutat Laodicenſes per miniſterium Coloſſenſium dicens,* Salute fratres qui ſunt La. *generaliter.*

14 Et Nympham. *ſpecialiter, quæ prædicatoribus miniſtrabat ſumptus de ſuis facultatibus.*

15 Et quæ in domo eius eſt eccleſiam. *id eſt, familiam eius Chriſtianam.*

16 Et cum lecta fu. apud vos epi. *iſta quam vobis mitto.*

17 Facite vt & Lao. ec. lega. *vt mea doctrina communicata eis proficiat ad ſalutem, & econuerſo. Epiſtola tamen ad Laodicenſes apud nos non habetur.*

18 Et dicite Arch. *qui receperat miniſterium ſuper eccleſiam Coloſſenſium.*

19 Vide. *diligenter attendendo.*

20 Mini. quod ac. in do. *id eſt, in diuinis rebus.*

21 Vt il. im. *ad honorem diuinum & ſalutem animarum.*

22 Salutatio mea. *Hoc ſcripſit Paulus manu propria ad magis certificandum quod epiſtola eſſet ab eo miſſa, eo quod pſeudo Apoſtoli aliquando ſcribebant ſub nomine verorum apoſtolorũ ad magis decipiendum, vt dictum eſt ſupra. 2. ad Cor. vlt. d.*

23 Memo. *mihi compatiendo, & etiam in hoc ſi neceſſe fuerit, me imitando. Conſequenter ſubdit quæ ſit ſua ſalutatio. di.*

24 Gratia dom. noſtri. *ſupple ſit, quæ ſupplet oẽm defectũ. Amẽ.*

Incipit argumentum.

a Theſſalonicenſes. Qui facile ab Apoſtolo conuerſi, nec per tribulationes, nec per pſeudo potuerunt moueri. Erant tamen aliqui ocioſi & curioſi, aliqui minus de reſurrectione ſentientes nimis tenere, de morte amicorum dolentes, aliqui etiam fornicatores. Hos ergo corrigit, & perfectos monet nõ cedere aductis, vel pſeudo apoſtolis, & vt alios corrigant. Scripſit autem ab Athenis. Intentio Apoſtoli eſt prauos & incorrectos corrigere, & bonos ad perſeuerantiam aliorum & correctionem cohortari.

Argumentum in primam epiſt. ad Theſſal. incipit.

a THeſſalonicenſes ſunt Macedones. Hi in Chriſto Ieſu accepto verbo veritatis perſtiterunt in fide, etiã in perſecutione ciuium ſuorum. Præterea, nec receperunt falſos apoſtolos, nec ea quæ à falſis apoſtolis dicebantur. Hos collaudat Apoſtolus, ſcribens eis ab Athenis, per Tichicum diaconem, & Oneſimum acolythum.

A *Incipit epiſtola prima ad Theſſalonicenſes.*

CAP. I.

a Paulus. ✠ Chryſoſt. Nihil hic adijcit nomini quo ſupra cætera declaretur eminere. Non iam Apoſtolus, non itein ſeruus. Apparet id conſulto factum in eorum gratiam qui nuper eſſent inſtructi rudimentis, qui nullū adhuc cepiſſent Paulinæ ſapientiæ experimentum.

b *Silua.& Ti.* Nominibus illorum præſeribitur ſalutatio, ſed ſēſus & verba huius epiſtolæ ſolius Apoſtoli ſunt.

c ✠ *Eccleſiæ Theſſal.* Auguſtinus. Iudæorum proprie Synagoga dici ſolet, quamuis & Eccleſia dicta ſit, Noſtram vero Apoſtoli nunquam Synagogam dixerunt, ſed ſemper Eccleſiam, ſiue diſcernendi cauſa, ſiue quod inter congregationē, vnde Synagoga, & conuocationem, vnde Eccleſia nomen accepit, diſtet aliquid, quod ſcilicet pecora congregari ſolent, quorū & greges proprie dicimus: conuocari aūt magis eſt vtentium rōne, ſicut hominū.

d *Theſſalon.* Theſſalonica metropolis eſt Macedoniæ.

✠ Anſelmus. Bene primo gratiam dicit, deinde pacem nominat: quia ſine gratia Dei ad pacē reconciliationis peruenire non poſſumus, imo nihil pacificum niſi per gratiam eius habere valemus. Gratia enim gratis datur ſine præcedentibus meritis, & per hanc dum culpas remittit, accedimus ad pacem reconciliationis, poteſt & ita intelligi: gratia & pax à Deo ſit vobis: vt qui humana gratia & ſeculari priuati eſtis, apud Deum gratiam & pacem habeatis.

e *Gratia vo.& pax.* de more ſuo ſalutationē præmittit, qua C præmiſſa de bonis eorum gratias agit, cōmemorans non ſo- D lum fidē & opera, ſed etiam conuerſionis modum & malorum ſuſtinentiā. Et vt ad perſeuerādū magis eos prouocet, de ſuis quoq; laboribus & euangelij veritate & prudenti inter eos cōuerſatione, & quanto affectu eos deſideret videre interſeritu deinde prauos vt à luxuria & ocio & curioſitate contineant, obſecrat, & mortuos reſurrecturos confirmat. Circa finem moralis eſt inſtructio.

f *Spei.* exiſtentis.

✠ Hiero. Qui perfectæ charitatis eſt: ſuſtinet omnia patienter propter ſpem futurā.

g *Ante Deum.* inde ita certi acſi iā videatis, & ita eos animat Vel, *An. Deum.* quia ei bene placent, non ad aſpectus hominum.

h *Scient. fra. dil. à Deo.* E

* Ambro. humiles ſe fuiſſe inter illos ſignificat, vt illis formā darēt manſuetudinis: non quod defuerinę quę ad fidē illos hortarentur magnalia q̄a doctrinæ euangelicæ robur virtus prę̄ſtabat ſignorum & prodigiorum in ſpiritusancto. i. non in phantaſia ſed in veritate plenitudinis, vt nulli neceſſitati deeſſet auxilium, ſed ſuperabundans gratia videretur & in doctrina & in cōuerſatione & in ęgris curandis: vt profectum ſpiritus ſancti appareret Theſſalonicenſium Eccleſijs: vt in nullo ſe minores videntes Iudęorū eccleſijs, gauderent in domino Deo, qui participes illos facere dignatus eſt promiſſionis Abrahæ.

i *Et in ſpiritu ſancto.* quia per me recepiſtis dona ſpiritus, non parce, ſed in plenitudine.

K *Quales fu.&c.* per hoc etiā quod nos paſſi ſumus in exemplum vobis, patet quod Deus vos dilexit & elegit.

l *Imit.&c.* * Theo. Magnū q̄dē encomiū Theſſalonicēſiū, & F

Incipit epiſtola prima ad Theſſalonicenſes.

CAPVT I.

Coadiutores in illis inſtruendis, qui & in profectu eorum pariter gaudebant.

a PAVLVS, & Siluanus, & Timotheus, ec- 1 2
a Congregatæ. Quod d. i. eccleſia eſt in Deo operante.
b cleſiæ Theſſalonicenſiū in Deo patre 3
a Expoſcit ne exponas, actum ne agas.
c noſtro & dño Ieſu Chriſto: Gratia vo- 4 5
a Confirmat bonos, primum de profectu eorum agens.
b Quia bona ſunt quæ in uobis ſunt, & à Deo, à quo omnia bona.
e bis & pax. * Gratias agimus Deo ſemp- 6
Vt perſetis.
pro omnibus vobis, memoriam veſtri facientes in orationi- 7 8
Habitis. a Certarum horarum. b Inde gratias. c Confeſſionis.
Opus proprium fidei, et confeſſio.
bus noſtris ſine intermiſſione, memores † operis fidei veſtrę, 9
a Pro ſe & proximis. b In Deum & proximum. c Contra mala.
d Quam facit ſpes gloriæ. Spes non fruſtratur, quia eſt domini, qui poteſt & vult implere.
f & laboris & charitatis & ſuſtinentiæ ſpei domini noſtri Ieſu 10 11
a De his agimus Deo gratias, quia ſcimus quod dilexit & elegit ſola gratia.
g h Chriſti ante Deum & patrem noſtrum. Scientes fratres dile- 12 13
a Quod electi eſtis. Per hoc ſcimus.
cti à Deo electionem veſtram, quia euangeliū noſtrum non 14 15
Offenſione verborum. Miraculorum.
i fuit in ſermone tantum, ſed in virtute, & in ſpiritu ſancto, 16 17
Vt in nullo videantur minores eccleſijs Iudæorum.
a Ita iſtud diuinum ſcimus quod eſtis à Deo electi ſicut vos, iſtud viſibile. 18
Afflicti. b Inter vos.
K & in † plenitudine multa, ſicut ſcitis quales fuerimus in vo- 19 20
a Pro ſalute veſtra. b Nos paſſi ſumus vobis in exemplum. c Qui ſuſtinuit crucem.
l bis propter vos. Et vos imitatores noſtri facti eſtis, & domini 21 22

Poſtilla eiuſdem ad Theſſalonicenſes incipit.

CAP. I.

1 Paulus & Syl. Hic incipit epiſtola prima ad Theſſalonicenſes, quæ diuiditur in tres partes, ſcilicet, ſalutationē: & perſecutionem, ibi, *Gratias agimus.* & concluſionem prope finem epiſtolæ, ibi: *Fratres orat.* In prima ponuntur perſonæ ſalutantes, cum dicitur, *Paul.& Sil.* iſte eſt qui vocatur Silas Act. 15. quem accepit Paulus in ſociū, vt dicitur ibidē.

2 *Et Ti.* iſti duo iunguntur Paulo in ſalutatione, quia cum eo laborauerant in Theſſalonicenſium conuerſione. ſecundo ponuntur perſonæ ſalutatæ, cum dicitur.

3 *Eccl. Theſſalon.* ideſt, congregatæ *in Deo.* patre. Eſt autem Theſſalonica ciuitas metropolis in Macedonia, quę eſt quędam pars Græciæ. tertio ponuntur bona optata, ibi.

4 *Gratia vo.* in præſenti.

5 *Et pax.* in futuro, vbi totaliter quietabitur appetitus.

6 *Gratias.* Hic incipit epiſtolæ pſecutio in qua primo reddit Apoſtolus Theſſalonicenſes beneuolos. ſecūdo dociles. 4. cap. tertio cautos. 5. cap. Circa primum reddit illos beneuolos dupliciter. primo de bonis eorum gratias agendo, ſecundo in aduerſis eos conſolando. ſec. cap. Prima in duas: quia primo gratias agit de bona eorum inchoatione, ſecundo de bonitatis huius diffuſione, ibi: *Et vos.* Circa primum ponit duplex motiuum huius gratiarum actionis, primum eſt bona eorum conuerſatio, di. *Gratias ag. De. ſem.* ideſt, omnibus horis ad orandum determinatis. vel ſemper in habitu, ſi non ſemper in actu: quia nō ſemper poteſt homo actua liter orare.

7 *Memo. ve.* ſpecialem & expreſſam.

8 *Facien. in o.* hoc exponitur dupliciter, ſicut dictum eſt de ſemper.

9 *Memo. o. fi. ve.* & q̄a fides ſine operibus mortua eſt, ſubdit.

10 *Et la.* in his quæ pertinent ad promotionem fidei.

11 *Et cha.* Dei & proximi.

12 *Et ſuſti. ſpei.* i. tolerantiæ tribulationum quas patienter ſuſtinuiſtis in ſpe recipiendæ mercedis à dño Ieſu Chriſto.

13 *Ante De.* id eſt, ita conſtanter vos habuiſtis acſi Deum præſentem videretis.

14 *Scien.* Hic conſequenter ponit ſecundum motiuum ad gratias agendum, quod accipitur ex parte Dei, eo q̄ ſpecialem dilectionem oſtendit Theſſalonicenſibus, vocando eos ad fidem: non ſolum per prædicationem, ſed ēt per multam miraculorum operationē & hoc eſt quod dicit: *Scien. fr. di à De.* i. vos ſcientes electionem veſtram tanquam ſpecialiter electorum à Deo, ſupple habemus materiam gratias agēdi.

15 *Quia euangelium noſtrum.* ideſt, prædicatio noſtra.

16 *Non fuit ad vos in ſer. tan. ſed in vir.* ideſt, in miraculis diuina virtute factis.

17 *Et in ſpi.* ideſt, datione ſpirituſſancti in ſigno viſibili.

18 *Et in ple. mul.* ſcilicet, chariſmatum & donorum Dei.

19 *Sicut ſci.* quia vidiſtis.

20 *Qua. fu. in vo. prop. vos.* q. d. talia miracula propter nos nō fecit Deus inter vos pro nobis, quia iā ante eramus in Chriſto firmati, ſed propter vos, vt credentes in fide ſolidi eſſetis. & ita fuit: quia in fide perſtiterunt, nec falſos Apoſtolos receperunt, vt dicit Hiero. in prolo.

21 *Et vos.* Hic conſequenter Apoſtolus gratias agit de bonitatis eorum diffuſione. nam exemplo eorum alij profecerunt in fide & operibus bonis & hoc eſt quod dr: *Et vos imitatores noſtri facti eſtis,* in fide & moribus. 22 *Et do.* ſ. Ieſu Chriſti, quantum ad eius vitam, non quantum ad eius fidē, quæ in eo locū non habuit, eo quod non habet obſcuritatē annexam, ſed ab inſtanti conceptionis habuit clarā viſionē.

A & quod imitati ſint Apoſtolos: longe autem omnium maximum quod ipſius etiam Domini ſint perpeſſiones imitati, & in periculis nec mœrore conficiantur, nec animum abijciant: ſed ſpiritali voluptate impleantur.

Probra enim & iniurias ciuibus ſuis tolerarunt fiducia futurorum. Vnde æmuli dicuntur apoſtolorum & ipſius domini, quia dominus eadem à Iudęis paſſus eſt, & apoſtoli dominum ſequentes perſecutiones paſſi ſunt gaudentes: quia digni habiti ſunt pro nomine dñi contumelias pati.

a *Ita vt facti ſitis forma. &c.* * Theodoretus. Eorum laudem amplificauit, dicens eos fuiſſe exemplaria pietatis gentibus maximis, & quę propter ſapientiam habentur in admirationem. Et quid inquit, dico Macedoniam & Achaiā? Vbique enim decantatur

B tur feruor veſtræ fidei. A vobis reſonet ſermo Domini, dixit, non quod prędicatio illanc cęperit, ſed quod eorum ad res diuinas quę vulgo iactabatur alacritas, multos ad pietatem in ſigno ſtudio ſequendam commouerit.

* Sedul. Nam natura famę eſt, ſiue bonū ſiue malū nunciantis vbique omni celeritate diſcurrere.

b *Ita vt non ſit nobis.* * Theodoretus. Pręuenit nos fama, & ab alijs audimus quę volumus dicere, oīb' ēm euaſit manifeſtus, noſtrę doctrinę qui in vobis fuit fructus.

c *Ser. &c.* A Deo cōuerſi, vt ſeruiatis. Ita pure, cōuenit viuo & vero, qui in veritate eſt Deus & viuit eternaliter. Et in hac ſeruitute expectetis, & non aliud deſideretis dari vobis q̄ videre ipſum ſecūdum diuinitatē, quā mali non videbūt. vnde dicit ſcriptura: *Tollatur impius ne videat filium Dei.*

[a Vos. b Tribulatio non fecit dimittere. c Mea, ſcilicet: & veſtra. Quod fecit ſpiritusſanctus.]

exciþientes verbum in tribulatione multā cum gaudio ſpiri- 1 2

[a Qui exemplo veſtro non timent conſiteri.]

a tuſſancti, ita vt facti ſitis† forma omnibus credētibus in Ma- 3 4

[a Forma omnibus. Id eſt, ab exemplo patient æ veſtræ hoc pro ceſſit quod alij verbum Dei pie dicant aperte.]

cedonia & in Achaia. A vobis enim † diffamatus eſt ſermo 5

domini, non ſolum in Macedonia & in Achaia, ſed in oēm 6

[a Adiacentem. b Non ſolum ſermo, ſed perfectio fidei, quæ eſt ad Deū tantum, vt eſt in martyribus.]

b locum fides veſtra quæ eſt ad Deum, †profecta eſt, ita vt non 7 8

[a Ad alios incitandos. De vobis vel nobis. b Omnes alij. c Ad commendationem veſtræ fidei.]

ſit nobis neceſſe quicquā loqui. Ipſi enim de vobis annun-

[Quam afflicti fuimus. Tamen. Quam vehementer.] 9

ciant, qualē introitum habuerimus ad vos, & quomodo cō- 10

[a Ad veritatem, à ſimulatione, ad vnum à multis.]

c uerſi eſtis ad Deum à ſimulacris, † ſeruire Deo viuo & vero, 11 12

[a Venturum. b Filium. c Patrem.]

& expectare filium eius de cęlis quem ſuſcitauit ex mortuis 13

[a Saluatorem. b Per hoc factum ſaluatorem ſuorum. Quia in baptiſmate dimittit peccata, & in futuro liberabit, & à pęna æterna.]

Ieſum, qui eripuit nos ab ira ventura. 14

† exemplo Act. 5. b.

† perſonauit.

† dimanauit.

† vt ſeruiretis

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Excipientes ver. in tri. mul.* In principio enim conuerſionis habuerunt perſecutionem etiam à ciuibus ſuis, vt habetur in fine ſeq. c. 2 *Cum gau.* & in hoc conſolabantur apoſtolis, de quibus dicitur Act. 10. *quod ibant gaudentes à conſpectu concilij, &c.* 3 *Ita &c. ſi for.* id eſt, exemplar virtutis. 4 *Maced. & in.* prouincię ſunt Gręcia. 5 *A vo.* occaſione veſtri diuulgatum eſt verbum Dei, quia multi prius tacentes timore, exemplo veſtro conſtantes effecti prędicauerunt publice & in pluribus locis. ideo ſubditur. 6 *Non ſo.* ſed in omni loco regionum circumiacentium. 7 *Fide veſtra.* ſcilicet, ordinata. 8 *Profecta.* id eſt, proceſſit vltra. 9 *Ita vt, &c.* ſcilicet, de vobis ad alios incitandum per veſtrum exemplum. Et ſubditur cauſa. 10 *Ipſi enim.* vos commendando. 11 *Qualem.* i. quā gaudenter & prompte fidem ſuſcepiſtis ad prędicationem noſtram, non formidantes inſurgentem tribulationem. 12 *Et quomo. conu. eſtis ad.* eligentes ei ſeruire idololatria reiecta. 13 *Et expe.* venturum ad iudicium ſicut dicitur Act. 1. b. Hic Ieſus q̄ aſſumptus eſt à vobis in cęlū, ſic veniet, & c. 14 *Qui eri. nos ab ir.* id eſt, gehennę pœna.

CAP. II.

a *Nam ipſi, &c.* Sequitur.

b *Quia non.* Hoc de illo ſcitis, quia non fuit in proſperitate ſeculari, quę inanis, ſed in multa ſolicitudine pro aduerſis, & propterea habuimus fiduciam non in nobis qui fragiles: ſed in domino. Nos dico antequam ad vos veniremus paſſi in Philippis. Ecce antequā venerimus ad vos, & poſt etiam paſsi, vt non liceret confidere in nobis, & ita eſſet labor noſter inanis. vel *Non fu.* id eſt propter nulla mala ceſſaui loqui: ſed licet ante paſsi, & apud vos ſoliciti nō extimuimus, ſed habuimus fiduciam in Deo loqui vobis. Per hæc de ſe relata, & per illorum bene cœpta monet permanere in patientia.

C c *In Philip.* Amb. Preſſuram quam hic commemorat, paſſus eſt propter ſpiritum phythonē, quem à puella eiecerat.

d *Exhor.* hic contra pſeudo apoſtolos videtur incipere cōmorans de euangelij veritate, deinde inter eos prudenti conuerſatione.

* Ambroſius. Hoc propter pſeudo apoſtolos dicit, qui dolo & fallacia prędicabant non miſsi, vt circumuenirent gentes ad ſeruiendum legi factorum. Iſte aūt electum ſe & miſſum prædicare multis probat rebus: quia & in preſſuris fortior inuentus eſt, & in conuerſatione irreprehenſibilis, vt nihil eſſet in hoc quod minus Deo videretur dignum, conſequentibus ſignis. Quidam enim quæſtus cauſa Chriſtū prædicabant fauori hominū ſeruientes: quia & in arguendo remiſſiores erāt, quippe cū nec auctoritas eſſet, in tribulatione infirmi, quia nō ex corde, ſed in fallacia erat ſermo eorū. Omnis enim qui aliquid ſpe agit, orta tribulatione ſuccumbit.

CAP. II.

[Ideo dico qualem introitum, & eius qualitatem non expono, nam ipſi.]

a Nam & ipſi ſcitis fratres introitū noſtrū ad vos, quia 1 2

[Facilis.]

b nō īanis fuit. Sed ante paſſi multa & cōtumelijs af- 3 4

[Sic vos facite.]

c fecti, ſicut ſcitis, ī Philippis, † fiduciā habuimus ī Deo nřo, † lo 5 6

[a Habuimus fiduciam in Deo.] 7

d qui ad vos euangeliū Dei in† multa ſolicitudine. Exhortatio 8 9

† audacter egerimus.

† ad loquendū

NICOLAVS DE LYRA. CAP. II.

Diuiſio.

Nam & ipſi. *Poſtq̄ Apoſtolus reddidit Theſſalonicēſes beneuo los de bonis eorū gratias agendo, hic conſequenter idem facit in aduerſis eos conſolando. Et diuiditur in duas partes, quia primo facit hoc per conformitatem ad ipſum, ſecundo per conformitatem ad eccleſiam Ieroſolymorum. ibi:* Vos enim. *Circa primum facit talem rationem. Nullus debet deſolari, ſed magis conſolari de conformitate ad ſuum magiſtrum, quia in hoc conſiſtit eius perfectio. Luc. 6. f.* Perfectus oīs erit ſi ſit ſicut magiſter eius. *Ego vero qui ſum magiſter & doctor veſter ſuſtinui multas tribulationes & ſuſtineo, propter qđ debetis in tribulationibus conſolari, quia in hoc conformamini mihi. In hac autem ratione ſic procedit, quia primo declarat minorem huius rationis per tribulationes quas ſuſtinuit ad eos veniendo, ſecundo per has quas ſuſtinuit cum eis manendo, ibi:* Memores enim. *Prima adhuc in duas, quia primo ponit ſuam declarationem ſecundo remouet multiplicem obiectionem, ibi:* Exhortatio. *Circa primū dicit.*

1 Nam & ipſi ſcitis fra. intro. *id eſt, modum introeundi.* 2 Quia non ina. fuit. *id eſt, leuis & facilis, ſed valde grauis.* 3 Sed ante. *grauia verbera.* 4 Et contu. affe. *verba aſpera.* 5 Sicut ſcitis. *quia hoc nō fuit longe à ciuitate veſtra, ideo ſub.* 6 In Philip. *quæ eſt ciuitas Macedoniæ, vt habetur Act. 16. vbi enim Paulus & Silas fuerunt grauiter virgis caſi & incarcerati, vt habetur ibidem.* 7 Fiduciam habuimus in domino. *q. d. ex illis tribulationibus nō fuimus territi, ſed in dn̄o cōfidentes venimus ad prædicādū vobis.* 8 Euan. *& circa hoc fuimus valde ſoliciti. q. d. propter quod in tribulationibus debetis conſolari tanquam nobis conformes effecti.* 9 Exhor. *Hic conſequenter remouet multiplicem obiectionem. Poſſet enim aliquis dicere quod non eſſet conſolabile Pauli dictis conformari, eo quod eſſet defectuoſus in vita & doctrina, ſicut dicebant pſeudo apoſtoli de ipſo, propter quod hoc remouet excludendo illa per quæ poſſent impingi in eius doctrina & vita dicens:* Exhortatio n. noſtra. *circa fidē qualis erat hæreticorū doctrina, ſed de veritate n.*

A a *In dolo.* Etiam veritas eſt in dolo, quando non pro amore veritatis & vtilitate auditorum prędicatur, ſed vt gloria vel aliud lucrum acquiratur.

b *Sed Deo.* Placeamus. Aug. in lib. ſent. Proſ. Quod niſi ipſe operetur in nobis, vitare nequimus. Quas enim vires nocendi habeat humanæ glorię amor nō ſentit, niſi qui ei bellū indixerit: quia ſi cuiquā facile eſt laudē non cupere, dū negatur, difficile eſt tamen ea nō delectari cum offertur.

c *Neque.* Aug In hoc tāgit pſeudo Apoſtolos, qui ſe potius quā Dei doctrinam commēdari volebāt. Apoſtolus autem qui gloriam non ad præſens, ſed in futuro quærebat ſe humilem faciebat, vt Dei prædicatio exaltaretur.

d *In occaſione.* Non dico in auaritiam, ſed nec feci vel dixi, in quo eſſet occaſio auaritiæ. Inde eſt.

B e *Deus teſtis.* qui nouit cor: hoc enim non ita patet.

✠ Ambroſius. Deū dans teſtē: quia iſtud ex corde faciebat, nō in hypocriſi, quia contemnens pauca, vt forte plura offerrentur. Vnde & ipſos conuenit, ſcientes ac probantes quia nulli fuerat adulatus. Pſeudo enim Apoſtoli formā auaritiæ dari ſibi optabant, vt ipſa occaſione, dum veros Apoſtolos omnia illa vident accipere, poſſint ipſi ſine inuidia ſimpliciores homines deprædari.

Teſtis eſt D. Aug. Ita ne vero quiſquis es praui cordis vel peruerſi. Si dicas, per Deū, iuras: ſi dicis, teſtis eſt Deus, nō iuras. Quid eſt teſtis eſt Deus, niſi per Deū? Quid aūt eſt iurare niſi ius Deo reddere, qñ per Deū iuras, ius ſaluti tuæ reddere, qñ per ſalutem tuā iuras, ius filijs tuis reddere, qñ per filios tuos iuras? Quid autem debemus Deo, ſaluti noſtræ, filijs noſtris, niſi ius charitatis, veritatis, & non falſitatis? Maxime per Deum cum fit, ipſa eſt vera iuratio. D

f *Poſſumus vobis. &c.* In tātum grauat pſeudo cauſam, vt ſe abnuere dicat, cū liceret illi ſubſidia requirere ad cōprimendum illos quibus nec facultas erat, nec pudor poſcendi. Apoſtolicæ autem poteſtatis debitum vocat onus, propter pſeudo Apoſtolos, qui illud indebite vſurpātes importune à plebibus exigebant. Ambroſi.

g *Tanquam. Si nutrix foueat filios ſuos.* Ex tractatu in

✠ Auguſtinus. Ideo nō mater, quia aliquādo matres, vel delicatiores ſunt, vel minus amantes filios ſuos qua nutriendos dederunt: illæ autem quæ fouent, non ſuos fouent ſed alienos. E Iſte vero qui pepererat ipſe, fouet, nulli nutrici quos pepererat committebat dixerat enim. *Quos iterum parturio, donec Chriſtus formetur in vobis.* Galat. 4. Fouebat ergo & lactabat. 91 diſt. c. 1.

h *Suos.* Auguſtinus: Quia alienos quandoque nutrit mulier pro mercede, nō ex amore, proprio, verum ex dilectione.

i *Memores enim facti eſtis fratres laboris noſtri.* ✠ Chryſoſtomus. Doctorē nihil oportet grauate facere, eorum quę tendūt à ſalutem diſcipulorum. Nam ſi beatus Iacob noctu & diu laborabat in ouium cuſtodia: multo magis eum cui creditæ ſunt animæ, & iam ſi ſit opus laborioſum & vile omnia oportet facere, vnum ſolum ſpectātem, nempe ſalutem diſcipulorum, & quæ in Deo exiſtit, gloriā. Vide quidem certe. Et Paulus homo, præco, Apoſtolus orbis terræ, tali ſuſcepto honore, operabatur manibus, ne grauaret diſcipulos. F

a Voca-

Sed de veritate. a Sicut carnales obſeruantiæ poſt Chriſtum, uel uſus mulierum & aliorum quæ quidem prædicabant.
enim noſtra non de † errore, neque de immunditia, neque 1 2
a Fraude, aſtutia, hypocriſi. b Ita vere & pura intentione ſicut probati & electi à deo, ad hoc ut crede. Quaſi fidelibus.
a in dolo. ſed ſicut probati ſumus à Deo vt crederetur nobis 3 4
Nec ſpeciem placendi habemus.
euangelium, ita loquimur, non quaſi hominibus placentes, 5 6
a Vt ſibi, non hominibus placeamus. b Probata, facit. Non quærimus placere hominibus.
b c ſed Deo, qui probat corda noſtra. Neque enim aliquan-
Per quod alij placent hominibus. Non in dolo.
do † fuimus in ſermone adulationis, ſicut ſcitis, neque in 7 8
a Nec auaritiam, nec gloriam.
d e occaſione auaritiæ, Deus teſtis eſt: nec quærentes ab homi-
Sed à Deo tantum. a Quamuis. b Quod non pſeudo.
f nibus gloriam, neque à vobis, neque ab alijs, cum poſſemus 9
a Vt nobis miniſtraretis. b Nihil horum quærimus.
vobis † oneri eſſe, vt Chriſti Apoſtoli. Sed facti ſumus 10 11
a In hoc notatur labor & humiliatio. Humiles. b Ad omnes. c Et hoc pro bono. d Ita ſollicite.
g † paruuli in medio veſtrum tanquam ſi nutrix foueat filios 12
a Non alienos. In hoc dilectio eſt, non pro mercede b Et nos non requiſiuimus ex labore, niſi ueſtram ſalutem. c In toto labore. d Non veſtra.
h ſuos: ita deſiderantes vos cupide, volebamus tradere vobis 13 14
a Pro aſſertione Euangelij. Pro vobis.
non ſolum Euangelium Dei, ſed etiam animas noſtras, 15 16
a Fidem Dei recipiendo, bene vos nobis applicando. b Facti ſumus paruuli, & vt nutrix: Nemo enim.
quoniam chariſſimi nobis facti eſtis. † Memores enim fa- 17 18
a Eſt enim & labor ſine fatigatione.
i cti eſtis fratres laboris noſtri & fatigationis, nocte ac die 19 20
a Manibus noſtris. Vt repelleret pſeudo.
operantes, ne quem veſtrum grauaremus, prædicauimus 21
a Ita ante ſicut poſt conuerſionem, ut eos informaret. b Ad nos. 22
vobis Euangelium Dei. Vos teſtes eſtis & Deus, quam ſan- 23 24
a Ad proximum, faciendo debita. b Non faciendo indebita. c Quando adhuc erāt educādi.
cte & iuſte & ſine querela vobis qui crediſtis affuimus, 25
Ita & hoc ſcitis ſicut & hoc illud. Tanto affectu. 26
ſicut ſcitis † qualiter vnumquenque veſtrum tanquam pa- 27
a Si quis de peccato, uel alio deſolatus erat. b Vel ſub teſtimonio ſanctorum adiurauimus. 28 29
ter filios ſuos deprecantes vos, & conſolantes teſtificati 30 31

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Neque de immunditia.* ſicut erat doctrina Epicureorum, quæ tunc vigebat, vt habetur Act. 17.
2 *Neque in dolo.* ſicut docebant falſi Chriſtiani, quia aliquādo docebant vera de fide Catholica, vt depręhenderentur Catholici, ſicut de Torquato legitur in legenda Sancti Tiburtij.
3 *Sed ſicut probati ſumus a.* id eſt, approbati ab ipſo.
4 *Vt crederetur nobis.* tanquam fidelibus miniſtris.
5 *Euangelium.* id eſt, prædicatio Euangelij.
6 *Ita loquimur.* fideliter prædicando. quærentes Dei beneplacitum, & non hominum.
7 *Sicut ſcitis.* Ex viſu & auditu.
8 *Neque in occaſione auaritiæ.* prędicando propter queſtum, nec propter vanæ glorię faſtum, ſicut prędicabant pſeudo Apoſtoli.
9 *Cum poſſemus vobis oneri eſſe.* Accipiendo ſumptum à vobis & etiam honorem.
10 *Vt Chriſti Apoſtoli.* veri, quibus talia debentur.
11 *Sed facti ſumus paruuli. &c.* Inter vos humiliter conuerſando, & non ſolū humiliter, ſed etiā charitatiue ac dulciter.
12 *Tanquam ſi nutrix foueat filios ſuos.* Lacte & nutrimento corporali.
13 *Ita deſiderantes vos.* & non veſtra.
14 *Cupide.* i. intenſe deſiderantes veſtram ſalutem.
15 *Volebamus tradere. &c. Euangelium Dei.* quod eſt ſpirituale nutrimentum.
16 *Sed etiam animas noſtras.* id eſt, vitas noſtras parati ſumus pro ſalute veſtra exponere.
17 *Quoniam chariſſimi fratres. &c. Maiorem enim charitatem nemo habet, quam vt animam ſuam proponit pro amicis ſuis.* Ioan. 15. b
18 *Memores enim.* Poſtquam Apoſtolus oſtendit ſe paſſum tribulationes ad Theſſalonicenſes veniendo, hoc idē oſtendit cum eis manendo dicens: *Memores enim facti eſtis fratres.* q.d. non eſt diu quod vidiſtis, & ſic non eſtis obliti.
19 *Laboris noſtri.* in corde.
20 *Et fatigationis &c.* Propter exceſſum laboris.
21 *Nocte ac die opperantes.* manualiter: horis exceptis quibus intendebat prędicationi vel orationi, vt ipſe & ſui viuerent de proprio labore.
22 *Ne quem veſtrū grauaremus.* Accipiēdo ſumptus à vobis.
23 *Prædicauimus vobis Euangelium. &c.* Gratis, cum tamen ſumptus de iure poſſimus accipere.
24 *Vos teſtes eſtis.* Quantum ad exteriora.
25 *Et Deus.* Quantum ad interiora.
26 *Quam ſancte.* erga Deum.
27 *Et iuſte.* Erga proximum, ita quod nullus poterat conqueri de nobis.
28 *Qualiter vnumquenque veſtrum ſicut pater. &c.* id eſt pater no affectu inducentes.
29 *Vos.* ad bonum. 30 *Et conſolantes.* ſi quis veſtrum fuerat deſolatus propter peccata cōmiſſa, vel alia de cauſa.
31 *Teſtificati. ſumus.* id eſt ſub teſtimonio ſanctorum vos adiurauimus.

A a *Vocauit*, vocatione quæ eſt ſecundum propoſitum.
b *Ideo*. Quia vos vocauit gratias agimus. Vocauit dico, quia hoc inde apparet, quia vos cito & firmiter recepiſtis.
c *Auditus Dei*. Qđ audiuimus à deo, vel in quo audit Deus.
d *Sicut eſt verbum Dei*. Tanta enim deuotione receperunt verbum, vt probarent ne ſe intellexiſſe Dei eſſe doctrinam.

Ambroſii.

e *Vos enim imitatores*. &c. Multa dixit contra pſeudo. Iam non pro ſua vel Apoſtolorum tribulatione moueantur.
f *Vt impleant*, Haimo: Quadraginta annos poſt paſſioné dedit Deus Iudæis ad penitentiã. Illis tranſactis cum nollẽ credere, completa ſunt peccata eorum: vnde Dominus: *Implete mensuram patrum veſtrorum*, Quãdo hec dixit Apoſtolus, ſtabat Ieruſalẽ, necdum erant cõpleta peccata: ſed completa ſunt venientibus Romanis: vnde ſubdit: *Peruenit ira &c.* Ira eſt aduentus Romanorum, quę ira durat eis captiuis vſque ad finem ſeculi. Vel peruenit quæ durabit in finẽ, quia hæc temporaliter pena præuenit, ſequetur æterna.

Mat. 23. d

† obſiſtunt nobis, ne loquamur Gentib.

† orbati vobis ad tempus horæ.

g *Peruenit*. Ideo ſemper implent peccata, quia ira Dei peruenit vt excæcentur. Vel,
h *Vſque in finem*. Quia in fine ſæculi conuertentur Iudæi.

† quapropter

✠ Anſelmus. Quando enim patres eorum dixerunt, *Sanguis eius ſuper nos & filios noſtros*. Tunc peruenit ira Dei ſuper illos, & durabit: vſque ad finem, quando prædicante Helya recipient gratiam,

Matth. 27.

✶ Sedulius. Siue quia prædico qua pœna capti ſunt, ſiue quia ablatus non credentibus eſt intellectus: ſiue hæc prophetizat vindictam crucis, quaſi prius facta eſſet.

i *Ore aſpectu.* &c. Os & aſpectus cellant, quia alloqui non poſſum, ſed cor & ſolicitudo non quieſcit.

a Proficiendo. b Sequentes in operibus voluntatem eius. c Quod debetis. d Cum eſſetis autem. e Vt eſſetis de regno quod hic regeret, & poſteà in gloria coronaret.

a ſumus, vt ambulaᵃretis digne Deoᵇ, qui vocauit vos in ſuum 1
a Non ſolum vos. b Qui hoc fecit Deus. 2
b regnum & gloriam. Ideo & nos gratias agimus Deoᵇ ſine 3
intermiſſione, quoniam cum accepiſſetis à nobis verbum 4
a Solo auditu. b De Deo c Quaſi à ſapientibus eſſet.
c audiᵃtus Deiᵇ, accepiſtis illud, non ut verbum hominum, 5 6
a Deus. b Quotidie opera bona. c Venturi per fidem in ipſum effectus indicat.
d ſed ſicut eſt verbum Dei, quiᵃ operaᵇtur in vobis qui credi- 7 8
a Et quod in vobis operatur.
e diſtis. Vos enim imitatores facti eſtis fratres Eccleſiarum 9
a In inſtitutione ipſius Chriſti. b In hoc imitatores.
Dei, qui ſunt in Iudæa in Chriſto Ieſu: quiᵃa eadem paſſi
a Qui in Iudæa. b Iudæi.
eſtis & vos à contribulibus veſtris, ſicut & ipſi à Iudæis, quiᵇ
a Adeo aſperi fuerunt. Quam aſperos uos ſoſtinere debetis. b Apoſtolos Chriſti. c In quo putant ſe placere Deo: quod non eſt.
& Dominum oᵃcciderunt Ieſum, & prophetas, & noᵇs per-
a Saluti omnium.
ſecuti ſunt, & Deo non placent, & oᵃmnibus hominibus ad- 10
uerſantur, † prohibentes nos Gentibus loqui, vt ſaluæ fiant, 11
a Ideo hoc faciunt. b Continument, ut qui in ſordibus eſt ſordeſcat. c Vt excæcentur. d Vel peccatum, uel pœna temporalis Vindictæ. e Opprimens.
f g vt impleant peccata ſua ſemp. Peruenit. n. ira Dei ſuper illos 12 13 14
a Et hoc uſque. b Pœnam æternam vel in fine reliquiæ ſaluæ erunt. c Vos multa paſſi d Cauſa veſtra non noſtra. e Antequam ſciremus contentiam
h vſque in finem. Nos autẽ fratres† deſolati à vobis ad tempus 15 16
a Remoti. Sermone. b Præſentia corporis c Deſectionis effectu. d Quam ſi nihil pateremini. c Ideo ſtate. f Propter maiorem inſtructionem ſcilicet compatiendo uobis. In quo mala nobis ſi fuerint.
i ore, aſpectu, nõ corde, abũdantius + feſtinauimus faciẽ veſtrã 17 18
Alias magno. a Exhortandi vos. b Feſtinauimus. Omnes.
k videre cũ multo deſiderio, † quoniã voluimus venire ad vos, 19 20
Qui plus alijs curo. Ideo magis cauete. a Qui ſaluti aduerſatur.
l ego quidẽ Paulus & ſemel & iterũ, ſed ĩpediuit nos Sathanas. 21 22

Theodor. Aſſimilauit ſeipſum matri nutrienti & fouenti in fantes; deinde patri qui ſuis filijs ex animo bene vult: nũc autem dicit ſe eos deſiderare non ſecus ac pupillus qui defflet immaturam orbitatẽ, & parentes requirit. Se autem dicit eos deſiderare licet paruo tẽpore fuerit ab eis ſeparatus. Pulchra eſt autem adiectio, *facie, et non corde*, pro eo quod eſt, ſum ſentibus priuatus aſpectu, ſed eo qui cadit in intelligentiam fruor aſſidue.

K *Quoniam voluimus venire. &c.* ✠ Theodor. Noſtram animi promptitudinem retarda uit multæ tentationes, quas ſolet commouere communis hoſtis.

✠ Sedulius. Impediuit nos Satanas tribulationibus perſequentium. Siue omnis labor contrarius Satanas dici poteſt. Nam Satanas aliquando nõ poteſt impedire virtutem animi, quæ autem ad labores corporis pertinent, ſæpe poteſt impedire.

l *Sed impediuit*. Quod Deus impediri permiſit, ad maiorem coronam iſtorum eſt quia ſteterunt eo abſente.

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Vt ambularetis. &c.* De virtute in virtutem procedendo.
2 *Qui vocauit vos in &c.* id eſt, vt eſſetis de regno per gratiã in præſenti, & gloriã ſuam futuro. & quia fecerunt ſic Theſſalonicenſes, ideo gratias agens Deo, ſubdit.
3 *Ideo & nos gratias*. In omnibus bonis ad hoc aptis.
4 *Quoniam cum accepiſſetis à nobis*. Per prædicationem noſtram.
5 *Verbum audi. Dei.* id eſt, verbum Euangelicum nobis diuinitus reuelatum.
6 *Accepiſtis illud non vt verbum hominum*. ſicut eſt doctrina Phyſica.
7 *Sed ſicut eſt verbum Dei.* i. ſic recepiſtis deuote, ſicut recipi debet verbum habitum ex diuina reuelatione.
8 *Qui operatur in vobis. docendo intus.* Homines enim ſolum mittunt auditum exterius. ideo dicit Chriſtus Apoſtolis Io. 15. a. *Sine me nihil poteſtis facere.*
9 *Vos enim fratres.* Poſtquã Apoſtolus conſolatus eſt Theſſalonicenſes per conformitatem ad ſeipſum, hoc idem facit per conformitatem ad Eccleſiam Ieroſolymitarum. In Ieruſalem enim primo incepit eccleſia, prout diſtinguitur contra ſynagogam, vt patet Act. 1. & inde primo deriuata eſt ad alia Iudææ loca. & illæ Eccleſiæ conſtanter ſuſtinuerunt perſecutiones a Iudæis qui Chriſtum occiderunt & prophetas; & in hoc Eccleſia Theſſalonicenſium erat eis conformis. quæ perſecutiones ſuſtinuerunt à ciuibus ſuis: quod debebat ſibi eſſe conſolationis materia propter conformitatem ad Eccleſiam primitiuam: & hoc eſt quod dicit: *Vos enim imitatores facti eſtis, &c.* Et patet in litera vſque ibi.

10 *Prohibentes nos Gentibus loqui.* id eſt Euangelium Chriſti.
11 *Saluæ fiant.* ſcilicet Gentes.
12 *Vt impleant.* id eſt augeant.
13 *Peccata ſua ſemper.* ſcilicet Iudæi in ſua perfidia obſtinati Deo permittente, & diabolo procurante?
14 *Peruenit enim ira Dei. &c.* Quia ſubtrahit iuſte gratiam ſuam ab eis.
15 *Vſque in finem.* i. vſque verſus finem mũdi. Tunc. n. ſunt ad fidem conuertendi, ſicut dictum eſt ſupra frequenter. Poteſt etiam aliter exponi: *Vſque in finem.* id eſt, æternaliter quantum ad illos qui in ſua perfidia moriuntur.
16 *Nos autem fratres*. Poſtquam Apoſtolus conſolatus eſt Theſſalonicenſes ſcripto, hic conſolatur eos nuncio. & primo ſcribit mittendi rationem, ſecũdo ipſam miſſionem. in principio ſeq. capit. Ratio autem conſiſtit in hoc, quia deſiderat ire Theſſalonicam, & eccleſiam perſonaliter conſolari ſed habuit impedimentum: propter quod ad hoc miſit nuncium. Dicit igitur: *Nos autem fratres deſolati à vobis ad tempus orc.* id eſt, deſolati, propter quod vobiſcum non eramus.
17 *Aſpectu non corde.* Id eſt, licet poſſemus vobis loqui, nec vos videre, tamen habebamus vos in corde. ideo ſubdit.
18 *Abundantius feſtinauimus.* id eſt, diſpoſuimus feſtinanter venire ad vos ad veſtram conſolationem.
19 *Ego quidem Paulus.* cum ſocijs meis.
20 *Sed impediuit &c.* tacet autem modum impediendi; ſimiliter glo. nec ego volo in hoc diuinare. Et conſequenter ſubdit rationem quare deſiderabat videre eos & conſolari in Domino quæ eſt augmentatio ſui meriti &, præmij dicens,

gloriationis. Quanti eſt hoc ardoris? Nunquam pater & mater ſi ſimul eſſent cōgreſſi, & ſuum miſcuiſſent deſideriū, potuiſſent oſtendere ſuum deſideriū ex æquo reſpondens Paulo. Magis inquit, exulto propter vos quam propter coronam. Cogita enim quātum ſit integram adeſſe eccleſiam quæ a Paulo fuit plantata, & egit radices.

a Ideo nolui uenire, uel Ideo impediuit nos ſathanas. b Hic. c Quod commune omnium bonorum. d Qui d auctorum.

a Quæ eſt enim noſtra ſpes aut gaudium aut corona † glo- 1

a Si ſteteritis in beneplacito Dei, uel uos qui eſtis ante dominum bene confirmati. 2

b riæ? Nonne vos ante dominum noſtrum Ieſum Chriſtum 3 4

a Corona utique, quando Deus uenerit. b Tunc vere, quia & modo. c Apud eccleſias. d Apud Deus.

eſtis in aduentu eius? Vos enim eſtis gloria noſtra & gaudiū. 5

a *Aut co. glo.* Si nodo gloria, quid a iudiceum iudicem? b *Nonne vos &c.* Ambroſius: Manifeſtum eſt enim, quia perfectio diſcipulorum gaudium & corona eſt magiſtrorum. Hi enim ſunt qui labores fructuum ſuorum edituri ſunt. Fructus enim magiſtri eſt obedientia diſcipuli, cuius bona conuerſatio dat coronam magiſtro.

a *Aut*

† gloriationis.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Quæ eſt enim noſtra ſpes.* in præſenti de augmento meriti & præmij.
2 *Aut gaudium.* ſpirituale.
3 *Aut corona gloriæ.* id eſt, ratio conſequendi pręmium aureolæ, reolæ, quæ de ſtoribus debetur.
4 *Non vos.* quaſi dicat ſic, quia conuerterat eos ad fidem. ideo ſequitur.
5 *Vos enim eſtis gloria &c.* Scilicet materialiter. habebat enim materiam gloriandi in domino, & gaudendi de eorum conuerſione & bona conuerſatione.

CAP. III.

P*ropter quod non &c.* Sequitur.
b *Et miſimus Timotheum.* * Oecumenius. Huiuſmodi eſt iſtius ſancti ratio docendi vt cum per afflictiones, ac vim quæ ſequitur, non poſſit ad aliquos diſcipulorum proficiſci, alios mittit & per ipſos medios conuenit illos, & cum eis conuerſatur. Hoc ad Philippenſes fecit, hoc ad Corīthios, miſſo eodem Timotheo, & per ipſum medium cum eis conuerſatur eoſque alloquitur.
c *Ad con.* propter hoc ipſe venire deſiderauerat.
d *Ne forte.* * Auguſt. Deus tētat vt doceat, Diabolus tētat vt decipiat. Cui tamen niſi ille qui tentatur dederit locum inanis & irridendus repellitur.
e *Ideo conſolati ſumus fratres in vobis, in omni neceſſitate & tribulatione noſtra per fidem veſtram.* quia hæc annunciauit non pro eius pręſentia.
f *Quo-*

a Quia eſtis gloria noſtra, uel quia deſolati pro nobis. b Quia pondus erat, dum neſcirem de conſtantia.

a Propter quod non † ſuſtinentes am- 1

Mihi & Siluano. 2

plius, placuit nobis remanere Athe- 3

Alias hs. 4

b nis † ſolis, & miſimus Timotheū fra- 5

trem noſtrum & miniſtrum Dei † in 6

a Prædicandum. b Vt in quibus eratis bonis ſtaretis. 7

c euangelium Chriſti, ad confirman- 8

a Audendo ſi quid deerit. b Defendenda c Verum. d Ab integritate.

dos vos, & † exhortandos pro fide veſtra, vt nemo mouea- 9

a Tranſitoriis. b Nec debetis moueri, quia ad hoc deſtinati. 10
c In ferendis tribulationibus vel in tribulationibus ſu. poſi.i. ſtabiles. d A Deo.

tur in tribulationibus iſtis. Ipſi enim ſcitis, quod in hoc po- 11

a In hoc poſiti. b Si præſciuimus, & non fugimus, & vos patimini qui hoc ſcitis.

ſiti ſumus. Nam & cum eſſemus apud vos, prædicebamus 12

Partim.

vobis paſſuros nos tribulationes, ſicut & factum eſt & ſcitis. 13

a Quia & nos paſſi ſumus, ne pro nobis terreamini, non ſolum propter alia quæ ſuperius dixi. 14
b Neſcire quid ageretur apud vos. c Timotheum creatum ab Apoſtolo epiſcopum.

Propterea & ego amplius non † ſuſtinens, miſi ad cogno- 15

a Hoc de infirmis timendum. b Deceperit. c Diabolus.

d ſcendam fidem veſtram, ne forte tentauerit vos is qui tētat, 16

Cuius officium eſt tentare. a Ne. b Quicquid hucuſque feciſtis. c Miſi ad cognoſcendum fidem veſtram.

et inanis fiat labor veſter. † Nunc autē veniente Timotheo 17

a In aduerſis. b Quod nec pro veſtris, nec pro noſtris tribulationibus moti eſtis à fide & charitate.

ad nos à vobis, & annunciante nobis fidem & charitatem 18

a Quod pro tribulationibus non volumus. Vobis vtilem. 19

veſtram, & quia memoriam noſtri habetis bonam, ſemper 20

Vos. a Pro exemplo, uel ut de uobis gratularemur. b Deſideramus uidere. 21

e deſiderantes nos videre, ſicut nos quoque vos: ideo conſo- 22

a Prius deſolati. Pro. Penuria. 23

lati ſumus fratres † in vobis, in omni † neceſſitate & tribu- 24

a Quam audiuimus ſtantem, uel per ueſtram fidem iuro. b Conſolati. c In hac miſeria.
d Quaſi in cælo eſſemus. 25

f latione noſtra per fidem veſtram: quoniam nunc viuimus, 26 27

f *Quoniam nunc viuimus, ſi vos ſtatis in domino.* * Anſelmus. O quam mollia viſcera geſtabat Apoſtolus, quando circa filios ſuos tanto æſtu amoris inhiabat, vt diceret, *nunc viuimus, ſi vos ſtatis in domino.* Metuebat nimis, ne eius diſcipuli in prædicatore ſuo tot perſecutionum probra cernentes, fidem in eo deſpicerent, contra quam imminētes paſſionum contumeliæ pręualerent. Et idcirco nimis dolebat in tormentis, ſed magis filijs de tormētorum ſuorum tētatione metuebat: paruipendebat in ſe plagas corporis, dum formidaret in filijs plagas cordis. Ipſe patiendo ſuſcipiebat vulnera tormentorum, ſed filios conſolando curabat vulnera cordium. Penſemus ergo cuius charitatis ſuit filiorum ſalutem inter ſua detrimenta requirere, inter dolores proprios alij timuiſſe, & ſtatu mentis in primis etiā ex ſua

† ferentes. † li. † cooperarium noſtrum. † noſtra. † ferens. † afflictione.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. III.

P*ropter quod.* Poſita rōne mittendi nunciū, hic conſequenter cū mittit. Et diuiditur in duas partes, quia primo deſcribitur hæc miſſio, ſecūdo Pauli deprecatio, ibi: *Ipſe autem Deus.* Prima adhuc in duas, quia primo ponitur vtilitas miſſionis, ſecundo reuerſionis, ibi: *Nunc autem.* Circa primum continuando ſe præcedentibus, dicit. 1 *Pro. quod.* i. quia gloria noſtra eſtis & gaudiū. 2 *Non ſu. am.* i. non expectantes vltra ſcire certius ſtatum veſtrum. 3 *Pla. no.* i. mihi & Siluano. 4 *Remanere Athe. ſo.* i. ſine Timotheo, qui eſt tertius in ſalutatione poſitus, vt dicit hic glo. Sed quia non eſt cōſuetum, quod nuncius epiſtolæ ponatur in eius ſalutatione, cum vadit perſonaliter ad ſalutatos: ideo videtur alijs, quod iſte Timotheus qui dicitur hic miſſus, cum ſcribitur. 5 *Et miſimus Ti.* eſt alius a prædicto, quia plures erant eiuſdem nominis. 6 *Fratrē n.* religione Chriſtiana. 7 *Miniſtrū Dei in euan. Chri.* i. in prædicatione euangelij. 8 *Ad confirmandos vos,* in omni bono. 9 *Exhor. pro fide ve.* ſtabiliēda. 10 *Vt nemo mo. &c.* quę nobis & vobis ſuperuenerūt a fidei aduerſarijs. 11 *Ipſi enim ſcitis, quod in hoc poſiti ſumus.* i. diſpoſiti a Chriſto: dicente Ioan. 17. a. *Venit hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur obſequium ſe præſtare Deo.* & ſubdit quare debebat hoc ſcire, di. 12 *Nam &c* Et patet. 13 *Sicut & fa. eſt.* in vobis. 14 *Et ſcitis.* etiam de vobis. 15 *Propterea &c. non ſuſ.* aliquam dilationem. 16 *Miſi ad cog. &c.* per certum nuncium & fidelem. 17 *Ne forte ten. &c.* i. diabolus, qui ſemper nititur per tentationes ſuas bonos ſubuertere. 18 *Et inanis fiat la. vo.* ſi vos ſubuerterit, quod abſit. 19 *Nunc autem.* Hic conſequenter ponitur vtilitas reuerſionis, cum dicitur. *Nunc autem veniente Timo. &c.* expleto ſuo miniſterio. 20 *Et annunciante &c.* ſtabilem. 21 *Et cha.* accenſam ad proficiendum in melius. 22 *Et quia memoriam &c.* orando pro nobis. 23 *Semper deſide. &c.* eo quod iſta, ſupple, ſperamus audire in reditu eius. 24 *Ideo conſolati ſu.* iam in ſpe. 25 *In vo.* id eſt, pro bono quod ſperamus audire de vobis. 26 *In omni &c.* ita quod omnis tribulatio & anguſtia in nobis ſuperueniens diminuitur propter bonum fidei veſtrę quod ſperamus audire. 27 *Quoniam nunc viuimus.* i. quaſi de morte ad vitam ſuſcitati ſumus.

ex ſua deiectione cu-
A ſtodire. Qui ſecurus erat de mercede ſua, & ſi diſcipuli caderét, & tamen velut ſi in ea ſu illorum mercedē laboris ſui perderet, in ſtatu ipſorū dixit ſe viuere, id eſt, vitæ præmium habere. Nolebat enim viuere illis cadentibus, ſed illis ſtantibus in domino, vt fructus eius eſſet illis integer, & merces eius apud Deum plena gaudiorum.

a *Quam enim gratiarū, &c.* Nihil eſt enim tam dignū, quod ſufficere poſſit ad compenſationem acquiſitæ ſalutis Gentium.

* *Quam enim gratiarum actionem.* Theodoretus. Vincit tandem quæ à lingua decantatur, lætitiæ magnitudo. Non poſſumus enim laudem
B afferre, quæ lætitiæ nobis à vobis allatæ reſpondeat. Deum diu noctuque oramus, vt Dominus nobis præſtet vt vos rurſus

a Recti firmi. b In fide domini. Conſolati ſumus nam adeo quod non dignas grates agere poſſumus. & hoc e[st].
a ſi vos ſtatis in domino. Quam enim gratiarum actionem 1
a Pro tanto beneficio b Nos potiti. 2
poſſumus Deo retribuere pro vobis in omni gaudio quo
a Quod non cito tranſit Stantes. b In beneplacito Dei. Quam ante.
gaudemus propter vos ante dominum Deum noſtrum,
Quia modo plus poſſet addere
nocte ac die abundantius orantes, vt videamus faciem ve-
a Quæ olim non potuimus, quia eratis paruuli. Nos oramus.
ſtram & compleamus ea quæ deſunt fidei veſtræ. Ipſe au- 3
a Qui poteſt. b Qui vult bonum. c Per quem omnia facit pater. d Faciat directam & ab impedimentis liberam. 4
tem Deus & pater noſter & dominus Ieſus Chriſtus dirigat 5
a Veniendi. b Siue venerimus, ſiue non. c In numero fidelium & virtutum. 6
viam noſtram ad vos. Vos autem dominus multiplicet & 7
a Inter uos. b Etiam inimicos. 8
abundare faciat charitatem veſtram in inuicem, & in om- 9
a Ita perfecte. Accepiſtis. b Abundamus in charitate. Ad hoc. 10
nes, quemadmodum & nos in vobis ad confirmanda cor- 11
Vt ſitis. a Id eſt in beneplacito Dei. 12
b da veſtra ſine querela in ſanctitate ante Deum & patrem 13
c a Poſiti mente in aduentu, vel vſque in aduentum. b Sicut faciunt omnes ſancti, uel in aduentu cum ſanctis, cum quibus veniet. 14
noſtrum, in aduentu domini noſtri Ieſu Chriſti, cum omni- 15
bus ſanctis eius: Amen. 16

rurſus videamus, & [c]onfirmemus, & quæ vobis conuenit doctrinam afferamus. Hoc enim dicit: *Et compleamus ea quæ deſunt fidei veſtræ*, id eſt, vt impleamus ea quæ deficiunt.

* Sedulius. Triplicem cauſam (ait) lętitiæ nobis veſtra conuerſatio præſtat: quia & vos profeciſtis & dominus per vos benedicitur, & alijs præbetis exemplum. Illis autem non ipſa fides deerat, ſed confortatio, vt in fide permanerent vſque in finem.

b *Sine querela.* ne vos de malis conqueramini, vel ita innocentes, ne quis de vobis poſſit conqueri, & vt ſitis etiam.

c *In ſanctitate.* id eſt, virtutum conſummationem, per hoc exiſtentes ante Deum, non ad aſpectus hominum.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Si vos ſtatis in domino,* immobiles & firmi, nec ſufficeremus ad reddendum gratias Deo de tanto bono, ideo ſubditur.

2 *Quam enim gratiarum actionem &c.* & patet litera vſque ibi.

3 *Et compleamus ea quæ deſunt fidei veſtræ.* Licet haberent notitiam fidei quantum ad ea quæ ſunt ad ſalutem neceſſaria, tamen ad magnum eorum profectum cederet, ſi Apoſtolus venire poſſit ad magis explicandum aliqua, quæ non potuit eis ad plenum dicere, quādo fuit præſens cum eis: quia fuit compulſus exire propter commotionem ciuitatis, vt habetur Act. 17.

4 *Ipſe autem.* Hic conſequenter ponitur Apoſtoli deprecatio pro Theſſalonicēſibus, vt Deus ſua gratia ſuppleat quod ipſe facere non poterat. ideo dicit: *Ipſe autem Deus.* omnium per creationem.

5 *Et pater noſter.* ſcilicet fidelium ſpecialiter per gratiæ adoptionem.

6 *Et dominus noſter Ieſus Chriſtus.* qui eſt mediator Dei & hominum.

7 *Dirigat viam noſtram ad vos.* remouendo impedimenta à ſathana procurata.

8 *Vos autem &c. mul.* numero & merito.

9 *Et abundare faciat charitatem.* qua creſcente creſcunt aliæ virtutes infuſæ.

10 *In inuicem.* charitatiue mutuo ſubueniendo.

11 *Et nos in vobis.* abundamus charitate.

12 *Ad confirmanda corda veſtra.* in moribus & in fide, vt ſitis.

13 *Sine querela.* id eſt, ſine reprehenſione aliqua.

14 *In ſanctitate ante Deum.* id eſt, in ſanctitate vera, & non ſimulata quæ eſt coram hominibus tantum.

15 *In aduentu domini noſtri Ieſu Chriſti.* in aduentu eius ad finale iudicium ſitis de numero & conſortio ſanctorum. & ſubditur.

16 *Amen.* ad confirmationem præcedentium.

CAP. IIII.

DE *cætero.* Hactenus patientiam perfectis in ſua vel in illorum tribulatione ſuaſit, nunc minoribus de munditia ſuadet, exhortans eos ad continentiam.

† Quod ſupereſt.

b *Rogamus.* Haimo. Conſuetudo eſt Apoſtoli, vt verba duplicet vel triplicet vnum habentia intellectum.

Conſuetudo Apoſtoli.

c *Vt quemadmodum.* Sedulius. Qui cum ętate fidei debent augere profectū & mores, ſicut acceſſu carnalis ętatis, & corpus creſcit & ſtudium. *Quemad.* Audiēdo & intelligēdo à nobis. i. a me & Siluano.

a Q[uo]mo[do]

CAP. IIII.

a Quia abundamus in vobis charitate. b Vt ſcilicet ambuletis, ita vt etiam abundetis magis: & creſcatis.
a DE cætero ergo fratres rogamus vos & obſecra- 1
b a Si eum amatis. Scilicet. 2
c mus in domino Ieſu, vt quemadmodum accepiſtis à nobis 3

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. IIII.

DE *ceter.* Hic incipit tertia pars principalis, in qua reddit Theſſalon. dociles eos informando, & de defectibus corrigendo. Licet enim communitas eorum eſſet ſancta, tamen ibi erant aliqui de fratribus corrigendi & ſpecialiter de quatuor. Et ſecundum hoc præſens cap. in quatuor partes diuiditur, quæ patebunt proſequendo. Circa primum ſciendum, quod Gentiles reputabant fornicationem ſimplicem eſſe licitam, & ideo propter conſuetudinem priſtinam aliqui de gentilitate conuerſi, erant adhuc fornicarij. propter quod Apoſtolus corrigit hoc vitium ad virtutem oppoſitam inducendo, di.

2 *Obſecramus.* id eſt, per rem ſacram adiuramus, quod debet plus vos mouere, quam ſimplex deprecatio noſtra.

3 *Vt quemadmodum.* verbo & exemplo.

Quomodo

a *Quomodo vos oporteat ambulare. &c. ſic & ambuletis.* recte A conuerſando. Et rogamus.
b *Et placere Deo.* Ille.n. placet Deo, qui fidẽ rectam quam hẽt executione virtutũ & perfectæ operationis decorat. Vel,
c *Sic & ambuletis.* Et eſt ordo. *Roma.* ſubaudi vt ambuletis.
d *Vt abundetis magis.* hoc non mutatur.
e *Scitis enim quæ præcepta.* Hieronymus. Sanctificatio ab omni incontinentia reuocat Chriſtianum, cui incontinenti non expedit ſanctum Chriſti Corpus attingere, maxime cum Moyſes Iudæos ſanctificare volens, populum totum ab omni fœmina ſe continere præcipit, vt Dei potiri preſentia mereantur.
f *Vt ſciat &c.* Haimo. Ita ab illicitis abſtinere, vt nec licitis abutamini: Sed quiſque.
B ✠ Auguſtinus. Templũ Dei ſanctum eſt qđ eſtis vos. Nemo ſe fallat: quiſquis templum Dei corruperit, corrumpet illũ Deus. Dicta ſententia eſt, teneris reus. Quid dicturus es in orationibus tuis quando rogabis Deũ quem offendis in templo ſuo, quem pellis de templo ſuo? Quomodo mundabis rurſus in te domũ Dei? Quo reduces eũ ad te? Quo niſi dicendo ex vero corde tuo & verbis & factis: *Dimitte nobis debita noſtra ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris?* Quis enim accuſabit immoderate vtentem. te tuo cibo, tuo potu, tua coniuge? nemo accuſabit hominum. Sed tñ qa Deus arguit exigemus de te integritatẽ tẽpli ſui & incorruptionẽ habitationis ſuæ, dedit tibi remediũ: tanquam dicens, ſi excedendo modũ offendis me, & ego tenebo te reũ vbi nullus hominum te accuſat, dimitte homini quod in te D peccauit, vt dimittam tibi quod peccas in me. Tenete iſtud fortiter fratres. Qui enim & huiuſmodi antidotum renunciabit, nulla illi ſpes ſalutis omnino remanebit.
g *Vas ſuum.* id eſt, vxorem poſſideat dominando.
h *In ſanctificatione.* abſtinendo in feſtis.
i *Honore.* non turpiter vtendo.
K *Itaque qui hæc ſpernit.* Ambroſius. Vt fortius aſtringat ad ea quæ docet Dei interponit perſonã dicẽs: nõ hominem ſpernit, qui preterit præcepta, ſed Deum. Quẽ ideo. Ideo dicit ſpiritũ ſanctũ nobis dediſſe, vt ſancti viuamus, quia i corpore ſubdito peccatis non habitat ſpiritus ſanctus.
l *Qui etiam dederit &c.* Ad hęc peragenda dedit vobis ſpiritum, ne ergo tantum adiutorem ſpernatis, qui in corpore ſubdito peccatis non habitat. Vel vobis apoſtolis, vt maior eſſet autoritas prędicandi, & arguendi.
m *De charitate autem fraterna.* ✠ Auguſtinus. Tanquam ſit certiſſimum iudiciũ quod à Deo didiceritis, ſi id quod didiceritis, feceritis. qui autem nouit quid fieri debeat, & non facit nondum à Deo didicit ſecundum gratiam, ſed ſecundũ legem, non ſecundum ſpiritum, ſed ſecundum literam.
✠ Theodoretus. Fraternam charitatem hic vocauit liberalem pecuniæ erogationem, de qua dicit eos non habere opus exhortatione, à diuina etiam gratia eis conceſſum eſſe, vt in ea ſe recte gererent.

Interlinear glosses: a In his ſine quibus non eſt ſatis. Viuere, uitæ curſum dirigere. b In his quæ conſilio perfectionis adduntur.

a quomodo vos oporteat ambulare & placere Deo, ſic & 1
a Perſeuerando in bono ut abunde. Ideo moneo ambulare & placere: ſcitis enim. b Id eſt, quam honeſta, quam utilia. 2

c d ambuletis vt abundetis magis. Scitis enim quæ præcepta 3
a Omnibus oſtenſa. b Auctor ipſe commendat ea. c Vera bona. d Qua uult quod uobis prodeſt, non niſi. 4 5

e dederim vobis per dominum † Ieſum. Hęc † eſt enim vo- 6 7
a Vt uos ſanctificetis bene operando. b Quaſi longe remoti. c Qui eſt Chriſti.

luntas Dei, ſanctificatio veſtra, vt abſtineatis vos à forni- 8
a Carnali & ſpirituali. b Corpus uas animæ. c Coercendo.

f g catione, vt ſciat vnuſquiſque veſtrum vas ſuum poſſidere 9 10
a Virtutum. b Ne inhonoretur turpitudine aliqua. c Vt nec ſaltem ſit deſiderium, quod eſt paſſio & læſio animæ.

h i in ſanctificatione & honore, non † in paſſione deſiderij, 11 12
a Quibus ſimiles eſſe non debetis. b Ideo etiam hæc præcepta dedi. c Violentia.

ſicut & gentes quæ ignorant Deum. Et ne quis † ſupergre- 13 14
a Dolo. b Priuato uxore uel quolibet.

diatur, neque circunueniat in negocio fratrem ſuum, quo- 15
a Fornicatione, adulterio, deſiderio uel fraude.

niam vindex eſt dominus de his omnibus, ſicut prædixi- 16
a Teſtimonio ſcripturarum probauimus. b Ideo etiam ab his abſtinendum.

mus vobis & teſtificati ſumus. Non enim vocauit nos Deus 17
Vt immunditiæ ſeruiamus. a Vt ſancte uiuamus b Et quia Deus uocauit non in immunditiam. Quæ prædiximus.

k in immunditiam ſed in ſanctificationem. Itaque qui hæc 18 19 20
Solum. a Cuius præcepta ſunt.

l ſpernit, non hominem ſpernit, ſed Deum, qui etiam de- 21 22
a Contra cuius auctoritatem non eſt tutum agi. b De his fuit opus, ut ſcriberem uobis.

m dit ſpiritum ſuum ſanctum in nobis. De charitate autem 23 24
a Non eſt neceſſe ſcribere, quia ſcitis ipſi.

fraternitatis nõ neceſſe habuimus ſcribere vobis. † Ipſi enim 25 26

---

† noſtrum. † Rom. 12.a Eph. 5. d. 22. quæſt. 4. c. vnuſquiſque.
† cum affectu cõcupiſcẽtiæ. † exprimat aut fraudet.
E
Sap. 1. b
De gratia cõtra Pelag. lib. 1. cap. 13.
† Ioan. 15. b 1. Ioan. 3. c

a Rogamus F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Quomodo vos oporteat ambulare.* in via morum.
2 *Et placere Deo.* caſte & munde viuendo.
3 *Sic & ambuletis.* in his ſemper proficiendo.
4 *Scitis enim.* id eſt, ſcire debetis.
5 *Quæ præcepta.* id eſt, de mandato ipſius, cui ſimpliciter eſt obediendum.
6 *Hæc eſt enim voluntas Dei.* cuius mandato expreſſo.
7 *Sanctificatio.* i. emundatio à carnalibus peccatis.
8 *Vt abſtineatis à fornicatione.* tanquam à Deo prohibita: ad eam enim ſequitur incertitudo prolis ex vago concubitu: quæ eſt directe contra bonum humanæ naturæ. pater enim debet filijs nutrimentum & documentum, aliter non bene poſſunt ſtare. nullus autem ſolicitus eſt de talibus circa prolem ſibi incertam.
9 *Vt ſciat vnuſquiſque.* id eſt corpus proprium. quod vas dicitur, eo quod ipſo formato per naturam, anima à Deo infunditur per creationem.
10 *Poſſidere.* permanenter.
11 *In ſanctificatione.* Corpus enim in fornicationem debitum dehonoratur quia beſtiale efficitur, Pſal. 48. d. *Homo cum in honore eſſet: non intellexit, &c.*
12 *Non in paſſione.* id eſt, non ſequendo paſſionem concupiſcentiæ venereorum, quæ eſt nimis vehemens.
13 *Sicut &c.* ſupple ſequuntur eam, credentes fornicationem ſimplicem eſſe licitam.
14 *Et ne quis.* Hic incipit pars ſecunda, in qua corrigit cupiditatis vitium: inducens ad oppoſitum. Et primo ponit hanc inductionem: ſecundo quandam excuſationem, ibi: *De charitate.* Circa primum dicit: *Et ne quis ſupergre.* opprimendo proximum, vt ab eo extorqueat iniuſte poſſeſſionem ſuam vel rem aliam.
15 *Neque circunueniat.* ipſum decipiendo vel illaqueando debitis per vſuras vel per mercationes malas & conſimilia.
16 *Quoniam.* grauiter puniendo.
17 *Sicut prædiximus.* apud vos exiſtentes.
18 *Et teſtificati ſumus.* id eſt, per teſtimonium ſcripturarum oſtendimus.
19 *Non enim, &c.* id eſt, vt ſeruiamus immunditiæ peccati cuiuſcunque.
20 *Sed in ſanctificationem.* id eſt, vt viuamus ſancte.
21 *Itaque qui hæc.* quæ prædixi.
22 *Non hominem ſpernit.* tantum.
23 *Sed Deum.* cuius ſunt mandata.
24 *Qui etiam dedit ſpiritum &c.* id eſt, adiutorium impletionis mandatorum ſuorum.
25 *De charitate autem fraternitatis.* Hic ponit excuſationem ſuam ſcribendi, ſcilicet Theſſalonicenſibus de operibus pietatis, dicens: *De charitate autem fraternitatis.* id eſt de operibus pietatis ad pauperes fideles.
26 *Non neceſſe habemus ſcribere &c.* Quia Theſſalonicenſes diligenter exercebant talia. Nec iſtud obuiat ei quod prędictum eſt de correctione pietatis, quia frequenter inueniuntur aliqui exercentes vſuras & mercationes malas, qui tamen erga pauperes faciunt opera pietatis.

a Præcepto ipſius Chriſti, vel per inſpirationem, vel per effectum, quia ipſe miſertus noſtri. Mandatum do vobis, vt diligatis inuicem. b Et quia. c Opus dilectionis.

vos à Deo didiciſtis vt diligatis inuicem. Etenim illud faci- 1

a Qui ſunt. b Q Facitis, ſed tamen.

a tis in omnes fratres in vniuerſa Macedonia. Rogamus vos

In charitate. a Curioſitate

b autem fratres, vt abundetis magis, & operam detis vt quieti 2 3

a Dimiſſis alienis quod vobis vtile eſt in emendatione vitæ veſtræ, & opus manuum facite quod adiuuat quietos eſſe, hoc enim malum ex ocio venit.

c ſitis, & vt veſtrum negocium agatis & operemini mani- 4

bus veſtris ſicut præcepimus vobis, & vt honeſte ambule- 5 6

tis ad eos qui foris ſunt, & † nullius aliquid deſidereris. † 7

a Non ſolum hoc volumus vos ſcire: ſed etiam. b Qui quaſi de ſomno integri ſurgent. Iam. Id eſt, mortuis.

d Nolumus autem vos ignorare fratres de dormientibus, 8

a Inconſolabiliter de morte amicorum. b Infideles. c Reſurrectionis.

e f vt non contriſtemini, ſicut & cæteri qui ſpem non habent. 9 10

A a *Rogamus autem vos fratres &c.* Non eſt prædictis legibus contraria exhortatio. Etenim accidebat, vt alij quidē liberaliter ſuppeditarent egentibus, alij vero propter eorum munificentiā, operari negligerent. Iure ergo & illos laudauit, & his dedit vtile cōſiliū. Apposite aūt appellauit operationē, munificentiā ſeu liberalitatem. Qui enim poterant alij, licet non laborarēt, propter eorū qui erant eiuſdem fidei fraternam charitatē, nec tamē ſine labore viuere in animā inducant, ſed manibus ſibi victum parantes, induſtriam ac diligētiam tanquam liberalitatem quandam ac munificentiam afferebant.

† Vtrum dolenda mors.

b *Operam detis.* Q. difficile eſt dimittere cōſuetudinem, ſed cogite vos.

c *Et operemini manibus.* Opus agendum eſt, non ociandum: quia & honeſtum eſt, & quaſi lux ad infideles,: & non deſiderabitis rem alterius, nedum rogetis, vel tollatis.

d *Nolumus autem.* Poſt exhortationem de continentia, & poſt correctionem à curioſitate, mortuos reſurrecturos cōfirmat, & per Chriſti reſurrectionem, & ſua autoritate.

B

Lib. de patiētia.

* Tertullianus. Ne illa quidem impatientiæ ſpecies excuſatur in amiſſione noſtrorū, vbi aliqua doloris patrocinatur adſertio. Et merito. Credentes.n. reſurrectionē Chriſti, & noſtrā quoque credimus, propter quos ille obijt & reſurrexit.

Homil. 9. de Paſcha.

* Euſeb. Emiſſ. Dignum enim eſſe iudicauit dominus, vt germani corporis animæque ſubſtantia cum Chriſto ſimul regnent in cęlis, qui Chriſto ſeruierunt in terris.

* Theodoretus. Non prohibet omnino dolorem, ſed expellit immoderationem, eoſq; reſurrectionis ſpe conſolatur. Qui enim eam non habent, poſſunt ſuū immoderatū dolorē defendere. Ea de cā nō dixit, *de mortuis*, ſed, *de his qui dormierunt*, vel per ipſum nomen cōſolationē procurans. Deinde à Chrī doctrina quā ſuſceperant, probat reſurrectionem.

Sermo de Mortalitate.

* Cyprianus. Nobis reuelatum eſt, & frequenter de Dei dignatione præceptū, vt conſtanter, aſſidue, & publice prędicarē, fratres noſtros non eſſe lugendos accerſione dñica de ſeculo liberatos, cū ſciamus non eos amitti, ſed præmitti, recedentes præcedere, vt proficiſcentes, vt nauigantes ſolent; deſiderari eos, nō plangi: nec accipiendas eſſe hic atras veſtes, qñ illi ibi indumenta alba iā ſumpſerint: occaſionem dandā nō eſſe gentilibus, vt nos merito ac iure reprehendant, qđ quos viuere apud Deū dicimus, vt extinctos & perditos lugeamus, & fidē quā ſermone & voce depromimus, cordis & pectoris teſtimonio nō probemus. Spei nr̄æ ac fidei præuaricatores ſumus; ſimulata, ficta, fugata, videntur eſſe q̄ dicim⁹. Nihil prodeſt verbis proferre virtutē, factis deſtruere veritatē. Improbat deniq; Apoſtolus, & obiurgat, & culpat, ſi qui cōtriſtentur in exceſſu ſuorū. Eos aūt contriſtari dicit in exceſſu

C ſuorū, qui ſpē nō habēt. Qui aūt ſpe viuimus, & in Deū credimus, & Chriſtū paſſum eſſe pro nobis, & reſurrexiſſe confidimus, in Chrō manentes, & per ipſum, atq; in ipſo reſurgentes, quid aut ipſi recedere iſthinc de ſeculo nolumus, aut noſtros recedētes quaſi perditos plāgimus ac dolemus?

e *Vt non contriſtemini.* Auguſtinus. Neceſſe eſt vt contriſteris, ſed vbi contriſtaris conſoletur te ſpes. Nam & ideo dormientes eos appellat ſcripturæ conſuetudo veraciſſima, vt cum dormientes audimus, euigilaturos minime deſperem⁹. Eſt ergo de mortuis qui diliguntur quædam triſtitia naturalis quodam modo. Mortem quippe horret natura, nec mors homini accideret, niſi ex præcedenti culpa. Hinc igitur neceſſe eſt, vt triſtes ſimus, quādo nos morientes deſerunt quos amamus: quia & ſtuduimus eos non in æternum relinquere nos manſuros, ſed aliquantulum præcedere ſecuturos, tamē ipſa mors quam natura refugit, cū occupat dilectum, & cōtriſtat in nobis ipſius dilectionis affectū.

Idem. Cōtriſtamur ergo in noſtrorum mortibus neceſſitate amittendi, ſed cum ſpe recipiēdi. Inde angimur, hinc conſolamur. Inde infirmitas afficit, hinc fides reficit. Inde dolet humana cōditio, hinc ſanat diuina promiſſio. Mouere autem poteſt, quomodo Deus flebat mortuum cōtinuo eo iubente victurum? Vnde fleuit Dominus, nō mortuum, ſed mortem quam peccando homo contraxit. Si enim peccatum non præceſſiſſet, ſine dubio mors ſecuta nō fuiſſet. Secuta eſt ergo mors corporis, quam pręceſſit mors animę: pręceſſit deſerendo Deum: & mors corporis ſecuta eſt deſerente anima. Hāc deſeruit Deum volens, hęc coacta eſt deſerere corpus nolens. Ac ſi illi diceretur. Receſſiſti ab eo quem diligere debuiſti; recede ab eo quem dilexiſti. Quis enim vult mori? prorſus nemo, & ita nemo vt Petro diceretur; *Alius recinget, & ducet quo tu non vis.* Si nulla eſſet mortis amaritudo, nulla profecto eſſet martyrum fortitudo.

f *Sicut & cæteri &c.* Aug. De pompis exequiarum. Proinde pompa funeris, agmina exequiarū ſumptuoſa, diligētia ſepulturæ, monumentorum opulenta cōſtructio, viuorum ſunt qualiacunque ſolatia, nō adiutoria mortuorū. Orationibus vero ſanctæ eccleſiæ, & ſacrificio ſalutari, & eleemoſynis q̄ pro eorū ſpiritibus erogantur, non eſt dubitandū mortuos adiuuari, vt cū eis miſericordius agatur a dño q̄ eorum peccata meruerunt. hoc.n. a patribus traditū vniuerſa obſeruat eccleſia, vt pro eis qui in cōione corporis, & ſanguinis defuncti, cū ad ipſum ſacrificiū loco ſuo commemorentur, oretur, ac pro illis quoque id offerri commemoretur. Cū vero eorum commemorandorum cauſa opera miſericordiæ celebrantur, quis eis dubitet ſuffragari pro quibus orationes nō inaniter Deo erogantur? Non.n. ambigendū iſta prodeſſe defunctis, ſed talibus qui ita vixerunt ante mortem, vt poſſint hæc eis vtilia eſſe poſt mortē. Nā qui ſine fide operante per dilectionē, eiuſque ſacris de corporibus exierūt, fruſtra illis a ſuis huius pietatis impēduntur officia, cuius dum hic eſſent, pignore caruerūt, non miſericordiā ſibi theſaurizantes, ſed iram.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Rogamus autem vos fratres.* Hæc eſt tertia pars principalis huius capituli, in qua corrigit ocioſos & vagabundos, dicēs. *Rogamus autem vos fratres vt abundetis magis.* in operib⁹ bonis.

2 *Et operam detis.* id eſt diligentiam adhibeatis.

3 *Vt quieti ſitis,* & non vagabundi: quia tales ſolent cadere in alia vitia, ſcilicet curioſitatis & carnalitatis.

4 *Et vt veſtrum negocium agatis.* Quia homines circa hoc negligentes depauperantur: & quia volunt tenere modum viuendi conſuetum, & per conſequens latrones & raptores efficiuntur.

5 *Et operemini &c.* ad euitandum ocioſitatem, quæ eſt ſentina omnium vitiorum, & ad conſeruandum ſanitatem: quam facit labor moderatus.

6 *Et vt honeſte ambuletis ad eos qui foris ſunt.* id eſt, ad infideles, vt ex bona veſtra conuerſatione cōuertantur ad fidem. In moralibus enim magis mouent exempla quam verba.

7 *Et nullius aliquid deſideretis.* ita quod non ſolum caueatis à malo actu exteriori. ſed etiam interiori.

8 *Nolumus.* Hęc eſt quarta pars principalis, in qua corrigit aliquos immoderate lugentes mortuos. Et diuiditur in tres partes: quia primo arguit hunc luctum. ſecundo ponit occaſionaliter futuræ reſurrectionis modum, ibi. *Hoc enim.* tertio concludit intentum, ibi. *Ita.* Circa primum dicit.

Nolumus autem &c. de dormientibus. id eſt, de defunctis qui dormiunt ſomno mortis, à quo excitabuntur tempore reſurrectionis.

9 *Vt non contriſtemini.* inconſolabiliter.

10 *Sicut & cęteri, &c.* ſcilicet futuræ reſurrectionis, & ſic credunt aliqui amicos defunctos perijſſe totaliter, & ad ſemper, & propter hoc habent occaſionem lugendi eos quaſi inconſolabiliter, non ſic autem Chriſtiani qui habent ſpem reſurgēdi, propter quod vitioſum eſt eis immoderate mortuos lugere, quia in hoc aſſimilantur infidelibus futuræ reſurrectionis ſpem non habentibus. lugere tamen defunctos moderate eſt opus pietatis. Quod autem reſurrectio mortuorum ſit mox futura oſtendit di.

Si enim

iram. Non ergo mortuis noua merita cōparātur, cū pro eis
A aliquid boni operātur ſui, ſed eorū pręcedentibus cōſequentia iſta redduntur. Et ideo iſtam finiens quiſq; vitā, niſi qđ meruerit in ipſa, non poterit habere poſt ipſam. permittant itaq; pia corda charorū de ſuorū mortibus cōtriſtari dolore ſanabili, & cōſolabiles lachrymas fundant conditione mortali, quas tamen reprimat fidei gaudium, qua creduntur fideles quādo moriuntur aliquantulū à nobis abire, & ad meliora tranſire. Sic pro viribus cura ſepeliendi & ſepulchra conſtruēdi, quia hæc in ſcripturis ſanctis inter bona opera deputata ſunt, nec ſolum in corporibus patriarcharum & aliorum ſanctorum, ſed etiam in ipſius dñi corpore laudati ſunt qui iſta fecerūt. Impleāt ergo hoīes erga ſuos officia poſtremi muneris, & ſui humani lenimenta męroris. verū illa quę adiuuant ſpiritus defunctorū, ſ. oblationes, erogationes, multo pro eis obſeruātius abūdantiuſque impendant. Poterat aūt Deus hoc donare credentibus,
B vt nec illius experirent corporis mortē. Sed ſi hoc feciſſet, carni quædā felicitas adderetur, minueretur aūt Dei fortitudo. Sic. n. homines mortem iſtam timent, vt non ob aliud felices dicerent eſſe Chriſtianos, niſi quod mori oīno non poſſent. ac per hoc nemo propter vitā futurā ad Chriſti gratiam feſtinaret, ſed propter remouendam mortis moleſtiā, & ſic delicate quodāmodo crederetur in Chriſtū. Plus ergo gratiæ præſtitit fidelibus ſuis. Quid enim magnū eſt videndo non mori eos qui crederent, credere ſe non moriturum, quanto magis quāto fortius, quanto laudabilius ita credere, vt ſe moriturum ſperet, ſine fine victurum? Vnde & chari eius ſuperſtites cōſolari queūt ī triſtitia mortis amici.

Idem de verbis Apoſtoli. Quid. n. mirum ſi contriſtaris, vt corpus quod viuit ex aīa ſit exanime diſcedente aīa? qui ambulabat iacet, qui loquebatur tacet, clauſi oculi lucē non capiunt, aures nulla voce pateſcunt, oīa membrorum officia conquieuerunt. Non eſt qui moueat greſſus ad ambulādū. manus ad operandū, ſenſus ad percipiendū. Nonne iſta eſt domus quā neſcio quis inuiſibilis habitator ornabat? diſceſſit qui non videtur: remanſit quod cum dolore videtur.

a *Eos.* Non ſolum eos qui viui inuenientur ſed & mortuos, de quibus dubitatis.

b *Qui dormierunt.* Chriſtū dicit mortuum, fideles dormientes, vt magis credant reſurrectionē Chriſtum mortuum appellat, vt dū audiuimus illū mortuum fuiſſe & reſurrexiſſe, nos quoq; ſperemus reſurrecturos p virtutē diuinitatis eius. Electos aūt ideo dicit dormiētes, quia nemo tam facile pōt ſocium excitare à ſomno, quam facile homines excitabunt
D à ſomno mortis. *Eos qui dormieunt.* etſi incinerati adducet. Nā hoc ordine. Quod viui nō pręueniēt eos, & ſi eos magis putatis adducendos cum Ieſu.

13. q. 2. ca. qui habent & ca. diuina.

a Q. non inconſolabiliter debetis contriſtari: b Hoc videtur obeſſe reſurrectioni.
Si enim credimus quod Ieſus mortuus eſt, & reſurre- 1
a Debemus credere, quod. Vel in Ieſu. b Non ſolum ſuſcitabit. 2
a xit, ita et Deus eos qui dormierunt per Ieſum adducet 3
b a Vt ſint cum eo immortales in eadem beatitudine. b Hoc Deus non docuit. 4
c cum eo. Hoc enim vobis dicimus in verbo domini, quia 5
d Omnibus præcedentibus ſanctis. 6
nos qui † viuimus, qui reſidui ſumus in aduentu domi- 7
In reſurrectione. a Longo tempore. b Nam potius mortui reſurgent pri- 8
mi quod poterit facere qui dominus eſt. 9
e ni, non præueniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipſe 10
Imperio. a Surgite mortui. b Vel angelorum. c Vox erit quaſi tuba 11
ſuos excitans. 12
f dominus † in iuſſu & in voce archangeli, & in tuba Dei 13
14

c *Per Ieſum adducet cum eo.* Semper euntes, cū ſequendo venerūt ad ſomnū mortis, vnde & alia ſcribitur epiſtola: *Nos qui vi.* Se illis vltimis viuis connumerat, cum quibus erat vnum corpus: & quia apoſtoli illis vltimis ſimiles ſunt in paſſionibus. *Nos qui vi.* id eſt illi de nobis qui viui inuenientur, qui tormētis Antichriſti erunt reſidui vnde ſunt digniſſimi, non præuenient mortuos: adeo erit feſtinata reſurrectio mortuorum. Nota in his diem iudicij tēpore Apoſtoli futurum poſſe videri.

d *Non præueniemus.* * Haimo. Conſiderandum eſt ergo quod ex perſona electorum loquitur, qui viui in corpore inueniendi ſunt in aduētu dñi, qui reſidui eſſe dñr patriarcha-
E rum, prophetarum, Apoſtolorum, omniumq; ſanctorū qui eos præceſſerunt per ſpatia temporum, & præcedunt mō, atque pręcedent vſque ad diem iudicij, ad requiem aīarum, quia poſt illos relicti erūt. Tam velox ergo erit & celerrima reſurrectio mortuorum electorum, vt illi qui in corpore inuenti fuerint & ſuper terrā, non poſſint præuenire eos, eundo obuiam domino in aera, qui in puluere terræ iacebant.

e *Quoniam ipſe dominus.* In propria perſona.

f *In tuba Dei.* ✻ Anſelmus. Hæc tuba omnes excitabit, & inimicos terrebit, ſuos ad bellū inuitabit, vt expugnans aduerſarios, & effugiens, à facie domini, vtque mittant in gehennam. Et iterum, ſicut tuba quondam in feſtis conuocabat populum Hebræorum, Sic hæc tuba conuocabit ad ſolemnitatem æternæ lętitię populū ſanctorum, Deo, inquit, iubente & voce archangeli atque tuba Dei ſonante.

✻ Sedulius. Vox archangeli, erit vox Chriſti, ſiue Michaelis, aut Gabrielis, quod interpretatur fortitudo Dei, qui dicit: Surgite expergiſcimini.

* Auguſtinus. Quod dictum eſt, *in iuſſu, in voce archangeli,* poteſt intelligi vt ipſa vox archangeli iuſſu Dei fieri accipiatur, id eſt ut angelus qui tuba Dei eſſe intelligendus eſt, à Domino Deo iubeatur emittere vocem ſuam, quod inferiori creaturæ neceſſarium erit audire, cum filius Dei deſcendet de cęlo. Ipſa eſt enim tuba, de qua dicit alio in loco. Canet enim tuba, & mortui reſurgent incorrupti.

L. cont. Sermonem Arrianorum cap. 13.

✻ Theodoretus. Ipſe primus vniuerſorū Dominus apparebit de cælo deſcendens, quę ſub apertū nō cadunt poteſtatibus eū præcedentibus, & iubebit quidē Archangelum clamare,
F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Si enim &c.* & accipitur hic ſi pro quia: nam ad articulos fidei pertinet credere Ieſum vere mortuum fuiſſe & reſurrexiſſe. 2 *Ita & Deus.* qui ſuſcitauit Ieſum. 3 *Eos qui dormierunt.* ſomno mortis. 4 *Per Ieſum.* Tanquā per mediatorem Dei & hominū. 5 *Adducet cum eo.* ad vitā immortalē reſuſcitando. 6 *Hoc enim vobis.* quia locutus eſt Apoſtolus de reſurrectione futura, ideo hic conſequenter declarat modū reſurrectionis. Ad cuius intelligētiā ſciendū quod aliqui dixerunt, quod Chriſto veniente ad iudiciū aliqui homines reperientur viui, qui transferentur ad ſtatū immortalitatis ſine morte intermedia: ſic exponentes quod hic dr̃. *Deinde nos qui viuimus qui relinquimur,* ſ. viui vſque ad aduentū Chriſti, ſimul rapiemur cum illis, i. cum mortuis reſuſcitatis. obuiā Chriſto. deſcendenti ad iudiciū. Et dicunt quod Apoſtolus ſe connumerat eis, eo quod pertinet ad idē corpus eccleſiæ. ſed hæc expoſitio primo deficit in hoc; quod dicit aliqs ſine morte ad immortalitatē tranſire: quia ad deſcendentes ab Adā, pter Chriſtū, & matrē eius incurrerūt originale peccatū, cuius pęna eſt mors & ideo oēs ſoluent debitū mortis. pp quod alij dixerunt qđ illi qui aduentu Chriſti reperient viui in raptu illo obuiando Chriſto ſubito morientur, & ſtatim reſurgent, ſed adhuc hoc vr̃ inconuenienter dictū, quia conflagrationis ignis purgans elementa & incinerans corpora mixta præcedet aduentū Chriſti ad iudiciū, & ſic nulli homines reperientur viui, qui obuient Chriſto venienti niſi de reſurgentibus poſt ignem dictum.

Præterea, quod Apoſtolus connumeret ſe prædictis, eo quod pertinet ad idem corpus eccleſiæ cum eis, non videtur rationabiliter dictum. nam eadem ratione diceretur de omnibus fidelibus pręteritis pręſentibus & futuris. Propter quod ſaluo meliori iudicio, videntur mihi verba Apoſtoli aliter exponenda cum dicitur. *Hoc enim vobis dicimus,* de modo futurę reſurrectionis. 7 *In verbo domini.* id eſt, ſicut reuelauit nobis. 8 *Quia nos qui viuimus &c.* in hoc mundo à patribus defunctis. 9 *Non præueniemus.* in reſurrectione futura. 10 *Eos qui dormierunt.* cuius reſurgendo illis qui iam ante diu mortui ſunt, qa reſurrectio fiet virtute diuina, quæ operatur in inſtanti, ideo ſubditur. 11 *Quoniam ipſe dominus,* Ieſus Chriſtus. 12 *In iuſſu.* dicendo: Surgite mortui ad iudicium. 13 *Et in voce archangeli.* ſcilicet Michaelis, qui eſt princeps eccleſiæ, ſub quo intelliguntur angeli alij, qui miniſterium adhibebunt in reſurrectione colligendo cineres, & magnum ſonum facient tanquam iudicis pręcones.

Poteſt etiam aliter exponi, vt illud dictum; Surgite mortui ad iudicium, ſit archangeli Michaelis executiue, & Chriſti imperatiue, cuius virtute infinita fiet reſurrectio. & ſic cum dr̃, *In Iuſſu,* refertur ad Chriſtum. Et quod ſubdit. *Et in voce ar.* ad Michaelē archangelū. 14 *Et in tuba Dei.* Iſta tuba nō eſt aliud, niſi vox prædicta, quę dicitur tuba propter ſimilitudinem tubæ materialis vet. Teſt. qua fiebat vocatio ad concilium, & præparatio ad bellum, & inuitatio ad feſtum:

A clamare, & mortuos reſurgere Tubæ autẽ magno & admirabili clangore vndiq; perſonabunt, vt & in epiſtola ad Corinthios dicitur. Si autem in monte Sina ſonus editus ferri non potuit à populo: quis feret vocem quæ tunc reſonabit?

1.c.3.b

Triſt. c. quæ ſt ad Florentium.

✻ Hierony. Ego diebus ac noctibus operior cum tremore reddere nouiſſimum quadrãtem. Sed quia Dominus ſoluit compedites, & ſuper humilem ac tremẽtem verba ſua requieſcit, forſitan & mihi in ſepulchro ſcelerũ iacẽti, dicat: Hieronyme, veni foras.

1.Cor.15.e

Haimo. Tuba erit magna vox angelorum. Vel in tuba: quia manifeſte. Vnde: *Videbit omnis caro ſalutare Dei noſtri*. Vel ſicut tuba in bellis, quia tunc inimicos debellabit, & ſicut tuba in feſtis amicos ad feſtiuitatem æternæ gloriæ inuitabit.

B

a Loca iter vel de occulto. Qui interim quieſcunt.

a deſcendet de cælo, & mortui qui in Chriſto ſunt reſurgent 1 2

a Illi de nobis qui viui erunt & reſidui Antichriſto.

b primi. Deinde nos qui viuimus, qui † relinquimur, ſimul 3 4

a In ipſo raptu erit mors & reſurrectio. Ab angelis.

c rapiemur cum illis in nubibus obuiam † Chriſto in aera: 5 6

Immortales facti. a Quia omnes reſurgemus & cum Chriſto erimus.

d & ſic ſemper cum domino erimus. Itaque conſolamini in- 7 8 9

a Alter alterum de morte amicorum.

uicem in verbis iſtis. 10

a *Deſcendet*. Non humilis vt prius, ſed iubens voce, vel ſui ipſius vel archangeli, vel angelorum quæ facit reſurgere mortuos: quæ dicitur tuba, quia manifeſta, vel quaſi ad bellum, quæ erit Dei & Chriſti, vel cui Deus dabit efficaciam.

b *Deinde nos &c.* Ambroſ. In aduentu domini qui viui fuerint inuenti, obuiã rapientur domino in aera, mortem quaſi ſoporem paſſi. In ipſo enim raptu, mortem & reſurrectionem habebunt, demque anima in ipſo raptu exierit à corpore, remanebit corpus terra: ſed tam breue ſpacium tenebit ipſa mors, vt nec cogitari, nec perpendi poſſit.

Lib. 20. De Ciui. Dei cap. 20.

Auguſt. Quæri ſolet, verum illi quos viuos inueniet Chriſtus nunquã omnino morituri ſint, an ipſo tẽporis puncto quo rapientur obuiã Chro ad immortalitatẽ mira celeritate ſint tranſituri. Non.n.dicendũ eſt fieri non poſſe, vt per aera in ſublime portẽtur in illo ſpacio & moriantur, & reuiuiſcant. Ad hunc aũt ſenſum quo æterni e nus illos quos hic viuos inuenturus eſt dñs in ipſo paruo ſpacio, & paſſuros mortem & accepturos immortalitatẽ, Apoſtolus vrgere nos vult, vbi dicit: *In Chriſto omnes viuificabuntur*. Et alibi: *Quod ſeminas non viuificatur, niſi moriatur*. Cur autẽ nobis incredibile videatur illã multitudinem corporũ in aere quodãmodo ſeminari, atq; ibi immortaliter & incorruptibiliter reuiuiſcere, cũ credamus in ictu oculi futuram reſurrectionem, & in membra ſine fine victura tanta facilitate: tantaq; ineſtimabili velocitate rediturũ antiquiſſimorum cadauerum puluerem. Nec ab illa ſententia illos arbitramur futuros immunes, quã dictum eſt: *Terra es & in terram ibis*, in hoc ibis amiſſa vita quod eras antequã ſumeres vitam. hoc eris exanimatus q, eras antequã eſſes animatus.

C

D

E

c *In nub*. Quia nubes ſuſcipient eos, vt Chriſtum in aſcenſione ſuſcepit. vnde alius interpres dicit, Baiulis nubibus.

d *Itaque conſ la*. Auguſt. de verbis Apoſtoli, Pereat contriſtatio vbi eſt tanta conſolatio, detergatur ex animo luctus, fides expellat dolorem. In tanta ſpe non decet eſſe triſte tẽplũ Dei. Ibi habitat bonus conſolator, ibi qui non fallit promiſſor. Quid enim mortuum diu plangimus? Inquies, quia mors amara eſt. Sed per illam tranſiuit & dominus. Conſolemur ergo nos. Sed dices, Poteſt non dolere cor humanum defuncto chariſsimo? immo melius cum dolet ſanatur cor humanum, quia non dolendo fit inhumanum. Maria enim dominum quærebat, & mortuum fratrem dolebat.

NICOLAVS DE LYRA.

quia tunc omnes cõgregabuntur in iudicium, & armabitur creatura in vltionem inimicorũ, & inuitabuntur iuſti ad feſtum angelorum. 1 *Deſcendet de cæ*. Nam iudicabit in forma humana apparens ſecundum quod dicitur Act. 1. b. *Hic Ieſus qui aſſumptus eſt à vobis*, in forma humanitatis, *ſic veniet*, ſcilicet ad iudicium. 2 *Et mor. qui &c.* Iſta prioritas & poſterioritas non poteſt referri ad actum reſurgendi, ita quod aliqui reſurgẽt prius alijs prioritate temporis. nam omnes reſurgent in eadem inſtanti, ſecundum quod dicitur. 1. Cor. 15. g. *Omnes quidem reſurgemus*. & ſubditur. *in momento, in ictu oculi*. Nec poteſt hic accipi prioritas dignitatis, quia patres ve. Te. in reſurrectione non erunt digniores apoſtolis, qui erunt aſſeſſores iudicis, Mat. 19. d. *Sedebitis ſuper ſedes duodecim &c.* de quibus dicit hic Apoſtolus: *Deinde nos*. propter quod ſaluo meliori iudicio videtur mihi, quod iſta prioritas & poſterioritas ſit referenda ad quietem in Chriſto per bonam mortem, & ſic iungendo literam dicitur. *Et mor. qui in Chri. ſunt*, id eſt, quieſcunt in fide eius mortui. 3 *Primi*. id eſt, reſpectu noſtri qui adhuc viuimus. 4 *Reſurgent*. cum poſteris. 5 *Deinde nos qui viuimus*. ſupple quieſcemus in Chriſto in eius fide moriendo. 6 *Simul rapiemur cum illis*. iam reſuſcitati cum ipſis. 7 *Obuiam Chriſto*. venienti ad iudicium. 8 *In aera*. vbi proferet ſententiam iudicij ſuper vallem Ioſaphat, vt dictum fuit Ioele. 3. 9 *Et ſic ſemper &c.* quia electi à Chriſto non ſeparabuntur amplius, ſed ſemper erunt ſibi coniuncti, non ſolum in anima ſed etiam in corpore. 10 *Itaque*. Hic ex prædictis concludit intentũ, ſcilicet quod fideles non debent immoderate lugere mortuos, ſed de ipſis conſolari, ex quo ſunt ad vitam immortalem & fœlicem reſuſcitandi. & hoc eſt quod dicit. *Itaque conſo. &c.* de reſurrectione fidelium prædictis.

ADDITIO I.

In cap 4. vbi dicitur in poſtil. *Vt ſciat vnuſquiſque vas ſuum poſſidere &c.* Hoc quod dicitur. *Vt ſciat vnuſquiſque vas ſuum &c.* ſecundum Glo. poteſt exponi aliter, ſcilicet quod non ſolũ ab illicito quis abſtineat, ſed nec licito abutatur, ſed ſciat vnuſquiſque poſsidere vas ſuum, i. uxorem ſuam in ſanctificatione, ſcilicet ut non turpiter abutendo eam poſsideat.

ADDITIO II.

In eo. ca. vbi. dr in Poſt. *Rogamus aũt vos fratres, vt abundetis magis*. In hoc quod dicitur. *Vt abundetis magis &c.* intelligitur quod licet facerent opera dilectionis bona, poſſent tamen facere meliora: ad quę rogat, vt operam dent, quia difficile eſt dimittere conſuetudinem. Et quod ſequitur. *Vt quieti ſitis, & vt veſtrũ negocium agatis*, intelligit dimiſsis alienis. qui enim circa aliena multum occupatur, neceſſe eſt vt ſit inquietus, uel ut propria negocia negligat.

CAP. V.

De *tempor*. id eſt, an æſtate, an hyeme an die uel nocte.

✻ Tertullianus. Hec eis ſcribit, ut qui iã prædicti fuiſſent. Repentinũ autem Domini aduentũ furi cõparauit. Is enim conatur latere, ſed qui cuſtodit domum, ſentit furis aduẽtum, qui autem negligit & dormit, ei domus diripitur. Ita qui eſt ſobrius nouit ſigna aduentus Domini.

CAPVT V.

a De reſurrectione indiguiſtis vt ſcriberem vobis.

b De temporibus autem & † momentis 1

b *Et momẽtis*. ſ. qua hora diei uel noctis uẽturus ſit Chriſtus.

Dies do.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. V.

De *temporibus*. Poſtquam Apoſtolus reddidit Theſſalonicenſes beneuolos & dociles: hic conſequenter oſtendit eos cautos. Circa quod ſciendum, quod cautela maxime requiritur circa illa de quibus certum eſt quod venient, cum tamen hora veniẽdi eſt ſimpliciter ignota. Sic autem eſt de die iudicij, ſecundum quod dicitur Mat. 24. cap. *De die illa & hora nemo ſcit, neque angeli in cælo*. propter quod Apoſtolus circa hanc reddit Theſſalonicẽſes cautos. Et diuiditur in duas partes, quia primo eius incertitudinem oſtendit, ſecundo Theſſalonicenſes cautos reddit, ibi. *Vos autem*. Circa primã ſciendum, quod dies iudicij dupliciter accipitur in ſcriptura. Vno modo pro ipſa die iudicij generalis in fine mundi. Alio modo pro die iudicij particularis, quæ eſt dies mortis cuiuſlibet hominis. Nam in illo ſtatu in iudicio finali præſentabitur in quo in morte inuenietur. Intentio vero Apoſtoli videtur hic magis eſſe de die mortis, quia ipſe ſciebat diem iudicij finalis multum diſtare, vt patet in epiſtola ſequenti. Ipſe autẽ hic hortatur Theſſalonicenſes vt ſint cauti, ne repente veniat ſuper eos dies domini, & inueniantur imparati. Verum tamen vtroque modo litera exponetur, & primo de die finalis iudicij, cum dicitur.

Diuiſio.

1 *De tẽporibus autem*. pertinentibus ad diem finalis iudicij. Non

a ¶Quia nihil aliud ſcriberem, niſi quod ſcitis, ſcilicet clam futurum. b. ¶Inquirendo ſcripturas.

non indigetis, vt ſcribam vobis. † Ipſi enim diligenter 1

a ¶Non pro tempore diei, ſed quia tunc omnia aperta. ¶Aduentus. b ¶Ita latenter. c ¶Sicut fur, quia incautus. 2

a b ſcitis, quia dies domini, ſicut fur in nocte, ita veniet. Cum 3

a ¶Capales b ¶Eſt. ¶Nunc in præſenti. c ¶De futuro. d ¶Subitanea perditio diei iudicii. 4

c e ¶Subitus. 5

enim dixerint, pax, & † ſecuritas, tunc repentinus eis ſu- 6

a ¶Ita grauis, & ſubitus. ¶Quę tandem euadit, ſed illi non. 7

d peruenie interitus, ſicut dolor in vtero † habentis, &

a ¶Illis erit improuiſus dies domini, ſed vobis non. ¶Ignorantiæ.

non effugient. Vos autem fratres non eſtis in tenebris.

a ¶Ita. ¶Ad mortem æternam.

vt vos dies illa tanquam fur comprehendat. Omnes e- 8

a ¶Fidei. b ¶Virtutum, per quas bona operantur. ¶Ne quis putat partim poſſe eſſe diei, partim noctis. 9

e nim vos filij lucis eſtis, & filij diei. Non † ſumus 10

f a ¶Quia non noctis ¶Commonet ne ſecuri de Chriſto negligenter agamus. 11

g noctis, neque tenebrarum. Igitur non dormiamus, ſicut 12 13 14

a *Dies domini.* Hic dies eſt hominum pro libitu ſuo, ſed tunc erit dies domini.

b *Sicut fur.* ita improuiſus veniet malis tunc, quod & in obitu cuiuſque fit. Sicut fur non dico die, ſed nocte, cum latentius venit, & homines dormiunt, tunc omnia ſurripit, vt qui diuitē ſe putabat euigilans nihil inueniat. Ita multi hic bene ſecuri, nihil boni ſe habere tunc inueniēt. Propter hoc incœpit de temporibus, vt moneret eos cauere ſibi, ne ita deprehendantur.

Aug. in epiſtola ad Eſiciū. Nō ergo poſt quantū temporis hoc futurum ſit, ſed quomodo futurū ſit, opus eſt ſcire, vt curēt filij lucis eſſe, & parato corde vigilare, qui non ſunt ab illa hora, ſicut a nocturno fure comprehendi. Nam ſi ad cauendum hoc malū, idest, ne hora domini tanquam fur inueniat imparatū, opus eſt noſſe temporum ſpacia, non diceret apoſtolus non eſſe opus, vt hoc ſcriberet, ſed potius ſcribendum hoc eſſe opus iudicaret, nunc autē non opus eſſe illis monſtrauit, quib. ſufficiebat, vt ſcirent, imparatis atque dormientib. horam domini, ſicut furē eſſe, atque hoc ſciendo vigilarēt.

c *Cum enim dixerint.* Nā ſicut in verbis Danielis inuenitur: Regnabit Antichriſtus, & miniſtri eius tri. annis, & dimidio & interficient ab illo Elias, & Enoch, ſicut & in Apoca. hr. Et tūc erit talis tribulatio, qualis ante non fuit, nec poſt erit. Poſtea interficietur a Michaele, & maxima pars ſuorū. Poſt mortem vero Antichriſti 45. dies concedentur ad pœnitentiam hominib. qui titubauerūt in perſecutione illa. Sed miniſtri Antichriſti gaudebunt illis diebus, ducentes vxores, & conuiuantes, dicentes. Licet princeps noſter mortuus ſit, modo habemus pacem, & ſecuritatem.

d *Sicut dolor in vtero habentis.* ✱ Theodoretus. Exemplum admodum appoſitum. Quæ eſt. n. grauida, ſcit ſe habere fœtum in vtero, neſcit autem tempus pariendi. Ita nos etiā eſſe venturum dūm ſcimus, ipſum autem tēpus nequaquā. Didicimus, qua de cauſa illa dies ſemper eſt expectanda. Sic etiam in diuinis. Euangelijs. *Sicut in diebus Noe comedebant, bibebant, vxores ducebant, & nuptui dabant, donec venit diluuium, & perdidit omnes, ita erit aduentus filii hominis.* Luc. 17.

✱ Chryſoſto. Atqui inquis, prægnati mulieri dies partus non incerto imminet, nouit enim, quòd poſt nouem menſes futurus ſit partus. Imo vehementer obſcure, & incerto. Quædam enim ſeptimo quidem quædam verò nono menſe pepererūt. Prę terea, & dies ipſa, & hora incerta eſt. Eſt aūt exacta ſimilitudinib. Non enim multa ſunt doloroſę parturitionis pręuia ſigna, atque ita multę, & in vijs, & extra domū ſuā, re non proſpecta peperere. Non autē ſolam diei incertitudinē iſta ſimilitudo ſignificauit, ſed & doloris acerbitatē.

† habentis. † eſtis.

e *Filii lucis.* Fides eſt lux, quæ facit diem, idest habitum virtutum, econtra tenebrę ſunt infidelitas, nox habitus vitiorū. Augu. in pſal. 120.

f *Non ſumus noctis, neque tenebrarum, &c.* i. in pręſentibus torpeamus, ſed vigilet mens attendēs hęc caduca. & ſobrie his vtamur, nō quaſi bonis noſtris, ſed ad ſuſtētationē datis. Vere nos, qui nō ſumus noctis, nō debemus dormire, nā qui dormit pp noctem dormit, id eſt, vitia, & peccata ſua traxerunt eos ad hoc, vt obliti vitę ęternę in iſtis quieſcāt, & qui ebrij ſunt, his immoderate vtendo, ex nocte vitiorum hoc habent.

g *Igitur non dor.* ✱ Chryſo. Oſtendit, quòd in die eſſe noſtri ſit arbitrij. In pręſenti enim vita, quòd ad hanc diem, & mortem attinet, non in noſtra eſt poteſtate, ſed etiam inuitis nobis irruit nox, & nolentibus imminet ſomnus. Quod vero

NICOLAVS DE LYRA.

1 Non indigetis. *Quia talia ſcire ad vos non pertinet. ſecundum quod dicitur Act. 1. a.* Non eſt veſtrum noſſe tempora, &c.

2 Ipſi enim diligenter. *ſcripturas ſupple conſiderando.*

3 Scitis, quia dies domini. *ideſt, dies iudicii, qui dicitur dies domini, quia tunc Chriſtus apparebit, vt dominus, qui in primo aduentu apparuit vt ſeruus.*

4 Sicut fur in nocte. *Non per hoc intelligendū eſt, quod dominus venturus ſit ad iudicium tempore noctis, ſed magis clara die, ſicut in cœlū aſcēdit, Act. 1. b.* Hic Ieſus, qui aſſumptus eſt a vobis in cęlum, &c. *ſed quia veniet ſubito hominibus hoc non prouidentibus.*

5 Cum enim dixerint. *Glo. ſuper locū iſtum dicit, quod intelligitur de ſociis Antichriſti, qui poſt mortem eius credent ſe eſſe in pace & ſecuritate, facientes feſta, & conuiuia exercentes per diuerſa loca. Sed iſtud non videtur conuenienter dictum, quia glo. pmittit, quod Antichriſtus fulminabitur, & maxima pars ſui exercitus peribit cum eo. propter quod non eſt veriſimile, quod remanentes eſſe debeant in tanta ſecuritate, & iocunditate, ſed magis in timore, & ſic videtur glo. ſibiipſi repugnare. Item videtur eſſe contra dictum commune doctorum, & ſanctorum, qui dicunt communiter, quod mortuo Antichriſto, & falſitate eius manifeſte detecta, omnes gentes conuertētur ad Chriſtum, & ſic non remanebunt, aliqui in ſecta Antichriſti. Nec poteſt dici ſuſtinendo glo. præmiſſam, quod illi, qui fuerant de ſecta Antichriſti prædicta feſta, & conuiuia faciant, eo quod ſint conuerſi ad fidem Chriſti, quia de ipſis dicentibus.* Pax, & ſecuritas, *ſubdit apoſtolus.*

6 Tunc repentinus. *Quod non poteſt exponi de bene gaudentibus. Propter quod melius videtur reduci ad tēpus dominationis Antichriſti, quando obtenta ciuitate, & templo oſtendet ſe tanquam ſit deus, vt dicitur in epiſtola ſequenti, & tunc ſatellites eius gaudebunt de poteſtate domini ſui, ſed repentinus ſuperueniet eis interitus, quia cito fulminabitur Antichriſtus cū maxima parte ſui exercitus. Nec obuiat huic expoſitioni, quod dominatio Antichriſti, & eius fulminatio pracedēt diem indicii, de qua loquitur Apoſtolus ante immediate, quia frequenter prius facta poſterius narrantur. Secundo exponenda eſt litera de die mortis ſic.* De temporibus aūt, & momentis, *in quibus debeat mors venire,* non indigetis, vt ſcribamus vobis. *q. d. non ſcriberē vobis, niſi illud, quod iam ſcitis, ſcilicet, quod eſt totaliter incertum. iō ſubditur.* Ipſi enim ſcitis, *per experientiam quotidie videntes.* Quia dies domini. *ideſt mortis, quæ dicitur dies domini, quia tunc veniet ad particulare iudicium ipſius morientis ratione ſupradicta.* Sicut fur in nocte. *ideſt, repente, & ex improuiſo. ideo ſubditur.* Cū enim dixerint homines. *mundani.* Pax, & ſecuritas *credentes diu viuere in delitiis temporalibus, & temporali pace.* Repentinus ſuperueniet interitus. *ſcilicet, mortis corporalis.* Sicut dolor in vtero habentis. *quantum ad pœnam inferni.* Et non effugient, *quia in inferno nulla, &c. De hoc ponit exemplum Saluator Lu. 12. c. de illo, qui dicebat animæ ſuæ.* Anima mea, habes multa bona repoſita in multos annos, quieſce, comede, & bibe, & epulare, & dixit ad illum dominus: Stulte hac nocte repetent animam tuam a te, quæ autem congregaſti cuius erunt?

Vos autem. *Hic conſequenter apoſtolus reddit Theſſalonicenſes cautos contra diem indicii generalis, quia ſicut dictum eſt. Qualis quis in morte inuenitur, ſ. iuſtus, aut iniuſtus, talis in iudicio pręſentabitur. Cautela vero ad hoc eſt, vt homines ſemper ſint parati per bonam vitā ad recipiendum mortem, hoc autem fit per hoc, quod homo bene ad ſeipſum ſe habet, & ad proximum, et ad deum, propter quod ad hæc tria inducit apoſtolus. Et ſecundum hoc diuiditur in tres partes, quæ proſequendo patebunt. Igitur ad primum inducit, dicens,* Vos autem fratres non eſtis in tenebris.

7 Vt vos dies illa. *ſcilicet, mortis.*

8 Tanquam fur comprehendat. *ideſt. imparatos.*

9 Omnes enim vos filij lucis eſtis. *ideſt Chriſti,* qui eſt lux vera illuminans omnem hominem: Ioh. 1. b. *Cuius eſtis filii per baptiſmum.*

10 Et filij diei. *ideſt, noui teſtamenti, quod dicitur dies, Rom. 13. d.* Nox præceſſit dies autem appropinquauit.

11 Non ſumus noctis. *ſcilicet, Moſaicæ obſcuritatis.*

12 Neque tenebrarum. *ideſt, diuerſorum errorum gentilium.*

13 Igitur non dormiamus. *in peccatis.*

14 Sicut, & cæteri. *qui ſunt increduli.*

1 Sed

vero ad ſpiritualem illam mortem, & ſomnum attinet, A non item, ſed poſſumus ſemper vigilare, poſſumus ſemper in die agere. Animæ oculos claudere, & malitiæ ſomnum inducere, non eſt naturæ, ſed voluntatis.

Aug. in pſ. 61. & 131.

a *Qui enim dormiunt.* ✻ Theodoretus. Hoc etiam dixit alibi: *Nox præceſſit, dies autem appropinquauit.*

✻ Sedulius. Ideo occiſi, & ebrij ſũt, qa in tenebris ſunt, ſed hic magis nox, & ebrietas alleg... ice pro ignorãtia, & libidine accipiendę ſunt.

†Epheſ. 6. c. Cautela optima.

b *Induti loricam, &c.* Sicut lorica munit vitalia, ita fides, & charitas nos contra appetitum terrenorum. Si enim attendimus, q Chriſtus p nobis paſſus ſurrexit, & nobis B vitam parauit, qui ſumus quaſi cohærentes hamo fidei, ſi & charitati inſiſtimus, nunquam mentes noſtras vincet temporalis appetitus. Si enim ſpes æternæ ſalutis ad ſuperna tendens, vt galea mentem obuol uit, nõ lędetur a temporali appetitu.

† vt iram nobis concitem? † ſi ſalutem cõſequamur.

† hortemini.

†in ſummo pretio p charitatem.

c *Vt habeatis illos.* Haimo. neceſſaria eis miniſtrãdo, & reuerẽtiam dignitati exhibẽdo. Quid enim prodeſt honorẽ ſine fructu habere? Sicut diuitiæ negligentiam pariunt ſalutis, ita egeſtas dum ſaturari quęrit a iuſtitia declinat. Ideo in alia epiſtola præcipit presbyteros duplici honore eſſe honorandos.

†inordinatos. 1. Tim. 5. c.

† ſub leuare, ſulcite.

Com. in 1. ad Theſſalonicẽſes.

✻ Chryſoſtomus. Siquidem homo defenſionem tui erga hominem aliquem egerit, omnem illi gratiam habes, & cũ hic erga deũ partes tuas tueatur, gratię nihil rependis? Et qui inquis partes meas tuetur? quia pro te orat, quia ſpirituali... no, quod per baptiſmũ eſt, tibi miniſtrat, inuiſit te, adhortatur, & admonet, medijs noctib. ſi vocaueris, venit, nõ ſimpliciter dixit, diligite, ſed in ſummo pcio p dilectionẽ eos habete, velut filij patres. Qui Chriſtum diligit, qualis qualis tandem ſacerdos ſit, ipſum quoque diliget, quoniam per eum tremenda myſteria conſequutus eſt. Dic mihi, ſi cupidus viſendi ędes regias auro multo ſplendęntes, & lapidum pretioſorũ ſplendore vndique coruſcantes, inuenires cũ, qui claues haberet, is autem rogatus confeſtim reſeraret, introque te mitteret, an nõ illum prę omnib. honorares, an non æque vt oculos tuos diligeres? Hic tibi cælum aperuit, & illum, nec amas, nec amplecteris.

a ¶ Carnalibus dediti.

a & cæteri, ſed vigilemus, & ſobrij ſimus. Qui enim dor- 1 2
miunt, nocte dormiunt, & qui ebrij ſunt, nocte ebrii ſunt. 3

a ¶ Illi per noctem. b ¶ Virtutibus lucentes. c ¶ Non ſolum vigilemus, ſed. d ¶ Per hoc. ¶ Ecce faculias.

4

b † Nos autem, qui diei ſumus, ſobrij ſimus, induti loricam 5

a ¶ Per ſpem venemus ad ſalutem, non enim poſuit nos deus in ſpe, vt habeamus iram, ſed acquiramus ſalutem bene operando.

6 7

fidei, & charitatis, & galeam ſpem ſalutis. Quoniam non 8

a ¶ Pœnam æternam. ¶ Non enim ocioſis dabitur ſalus. b ¶ Et hoc.

9

poſuit nos deus † in iram, ſed in acquiſitionem ſalutis per 10

a ¶ Sine quo, nec ſpes, nec aliud nos iuuaret.

11

dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, qui mortuus eſt pro 12

¶ In carne viuamus. a ¶ Mortui fuerimus. b ¶ Ad ſimilitudinem eius coniuncti ei.

13

nobis, vt ſiue vigilemus, ſiue dormiamus ſimul cum illo 14

a ¶ Quia hæc ſpes eſt nobis. b ¶ In hac miſeria. c ¶ Vos alios de morte ſuorum dolentes. ¶ Alij.

15 16

viuamus, propter quod † conſolamini inuicem, & ædifi- 17

a ¶ Neſcientes. b ¶ Alius alium, vt tamen non minus, quam modo faciatis. c ¶ Hoc facite omnes, vos autem minores.

18

cate alterutrum, ſicut, & facitis. Rogamus autem vos 19

a ¶ Et ſi ſubditi. b ¶ Oſtendatis vos noſſe. ¶ In regimine veſtri, & doctrina.

20

fratres, vt noueritis eos, qui laborant inter vos, & præ-

¶ Ordinatione domini. a ¶ Vt pares ad recta. b ¶ Ita noueritis.

c ſunt vobis in domino, & monent vos, ut habeatis il- 21

a ¶ Vult, vt ex charitate honorent presbyteros.
b ¶ Et ſi grauiter increpant, vel puniunt, ſcientes hoc exigere opus eorum, pac. cha. cum eis.

los † abundantius in charitate, & propter opus illo- 22

a ¶ Prælatos.

d rum pacem habete cum eis. Rogamus autem vos fra- 23

a ¶ Tamen. ¶ Aug. A quo, qui ceſſat ne perdat, quod illi dare ſolebant, mercenarius eſt. b ¶ Curioſos gyrouagos. c ¶ Contra aduerſa d ¶ Vel deſperantes pro peccatis.

24

tres, corripite † inquietos, conſolamini puſillanimes, 25

a Vt medici ad ſanandum. b In fide. c Si in hoc officio aliquid interfertur.
d Non ſolum patimini, nec bonum pro malo ſubtrahitis, vt negligatis corripere.

26

† ſuſcipite infirmos, patientes eſtote ad omnes. Videte ne 27 28 29

d *Rogamus autẽ, &c.* Haimo. Hic admonet prælatos, vt ſubiectorum improbitatẽ & impatientiam patienter ferãt, dum in aliquo cõtra eos murmurant.

✻ Theophylact. Nõ per licentiam, vel arrogantiam eos obiurgate, ſed manſuete admonete. Qui enim prauo eſt animo, fit aſperior ſi obiurgetur. Inordinati autem ſunt, qui aliter agunt, quam a deo ſit ordinatum, ordinem enim cuique finiuit ſtatuitque deus, quem qui tranſgreditur, inordinatus eſt, & temulentus, conuitiator, auarus, vt omnes peccata committentes.

a *Malum*

NCOLAVS DE LYRA.

1 Sed vigilemus. *per attentionem mentis ad ea, quæ ſunt ſalutis.*

2 Et ſobrij ſimus. *ex parte corporis, vtentes temporalibus ad naturæ ſuſtentationem, & ad bonam ſenſuum diſpoſitionem.*

3 Qui enim dormiunt. *in voluptatibus, & peccatis.*

4 Nocte dormiunt. *ſcilicet ignorantiæ. Nam ignorat omnis malus, ſecundum quod dicit Philo. 3 Ethi.*

5 Et, qui ebrij ſunt. *immoderate vtentes bonis corporalibus. Vnde dicitur ebrius, a bria, quod eſt menſura, quaſi extra menſuram poſitus.*

6 Nocte ebrij ſunt. *ſcilicet, ignorantiæ ratione dicta.*

7 Nos autem. *Et patet ex dictis ſententia.*

8 Induti loricam. *Sicut enim lorica efficitur ex pluribus iuncturis inuicem ſe complectentibus, ſic fides integratur ex pluribus articulis ad inuicem connexis.*

9 Et charitatis. *quæ eſt forma fidei, ſicut aũt lorica protegit corpus ſic fides charitate formata, protegit animam a dæmonum inſultibus.*

10 Et galeam ſpem ſalutis. *Sicut enim galea munit caput, quod eſt ſuperior pars ipſius corporis, ſic ſpes ſuperiorem partem animæ, ipſam ad cæleſtia eleuando.*

11 Quoniam non poſuit nos, &c, *ideſt, in damnationem ęternã.*

12 Sed in acquiſitionem ſalutis. *ideſt, vt acquiramus vitã beatam ex operibus meritorijs.*

13 Per dominum noſtrum. *ideſt, ſine cuius adiutorio nullum opus poteſt eſſe meritorium.*

14 Vt ſiue vigilemus. *viuendo corporaliter.*

15 Siue dormiamus. *mortis corporalis ſomno.*

16 Simul cum illo viua. *vita gratiæ, quę eſt in anima immortali.*

17 Propter quod conſolamini. *in laboribus vitæ præſentis.*

18 Et ædifi. ate. *verbis bonis, & exemplis.*

19 Sicut, & facitis. *ſemper tamen proficiendo in iſtis.*

20 Rogamus, &c. *Hęc eſt ſecunda pars, in qua inducit Theſſalonicenſes ad hoc, quod bene ſe habeant ad proximum, & primo ad præfectos, eos honorando, di.* Rogamus autẽ vos fratres, vt noueritis *oſtendendo per effectum vos noſſe prælatos debite eos honorando, tam ratione vitæ, quam ratione doctrinæ, ideo ſubditur.*

21 Et monent vos. *ideo ſunt præ cæteris diligendi quãto ſpiritualia corporalibus præferuntur.*

22 Propter opus illorum. *ad veſtram ſalutem ordinatum.*

23 Pacem habete cum eis. *obediendo eis humiliter, & deuote Secundo hortatur eos, vt bene ſe habeant ad imperfectos, dicens.*

24 Rogamus autem vos fratres corripite. *charitatiue.*

25 Inquietos. *ideſt gyrouagos, & contentioſos.*

26 Conſolamini puſillanimes. *ideſt, in tribulationibus deficientes.*

27 Suſcipite infirmos. *mente, & corpore, infirmitates eorũ quãtum ſecundum Deum poteſt fieri ſupportando. Quando enim ex tali ſupportatione inſoleſcunt, eos non expedit ſupportare, quia hoc eſſet malum nutrire.*

28 Patientes eſtote ad omnes. *non ſolum fideles, ſed etiam infideles. Et intelligitur iſta patientia quantum ad actum animi interior quantum autem ad exteriorem, ſcilicet, defendendi ſe, vel ſua, aut repetendi rem, vel iniuriam a iudice, non ſemper expedit, vtpote ſi ex hoc audacia malefaciendi tribuatur, niſi ex tali ſupportatione maius malum, vtpote graue ſcandalum orir etur.*

29 Videte ne quis malum pro malo alicui reddat. *hoc enim eſt vindicare ſeipſum, quod ſemper eſt malum, cum nullus ſit iudex in ſua cauſa, ſi tamen aliquis non habeat ſuperiorem iudicem, ſibi iniuriam factam debet, vel poteſt punire, non tamen liuore vindictæ, ſed zelo iuſtitiæ.*

19 Sicut 1 Se

¶ In proſperis, vel aduerſis. b ¶ Vtile eſt,

a quis malũ pro malo alicui reddat, ſed ſemper, quod bonũ 1

b a ¶ Etiam non credentes. ¶ Quidquid vobis, fiat. ¶ Non modo patiamini, ſed etiam. b ¶ Vnde alibi in tribulatione gaudentes.

c eſt ſectamini in inuicem, & in omnes. Semper gaudete, ſi- 2 3

d a ¶ Certarum horarum. b ¶ Etiam pro perſequentibus. c ¶ Et de aduerſis. d Deo. e Omnia facere. 4

ne intermiſſione orate, in omnibus gratias agite. Hęc eſt 5

a Qui hoc docuit per Chriſtum: b Per Chriſtum hæc vobis. c Maioribus, & minoribus. 6 7

e f voluntas dei in Chriſto Ieſu in omnibus vobis. † Spiritum 8

a Vel, gratiam celare nolite. Malis operibus excludere, Si quis dicta prophetarum explanat, & ad ædificationem prædicat. noli e deſpicere. b Ecce quid dixit ſpiritum. c Probanda. Certa enim diſcuſſione non egent. 9

g nolite extinguere, prophetias nolite ſpernere. † Omnia 10

a Ab omni re, quæ ſpeciem mali prætendit, vt a praua expoſitione? Si quid ſpeciem mali prætendit, & ſi non ſit malum, nolite præcipitanter agere. 11

h autem probate, quod bonum eſt tenete, † ab omni ſpe- 12

Dator. a Qui poteſt inquietudinem remouere. 13

i cie mala abſtinete vos. Ipſe autem deus pacis ſancti- 14

Quæ docui. a De quo alibi: Renouamini ſpiritu mentis veſtræ, qui ſpiritus eſt mens quæ ſeruit legi dei. 15

k l ficet vos per omnia, vt integer ſpiritus veſter, & anima 16

a *Malum pro malo*, Tunc enim malum pro malo redditur, ſi corripiẽdus nõ corripit̃. ſed praua diſſimulatione negligit̃. ✠ Chryſoſtomus. & Theophylactus. Si malum pro malo reddendũ non eſt, multominus malũ ꝓ bono, multominus nullo ꝓueniẽte nos malo malũ reddere. mal⁹, inquis, ille eſt & me offendit iniuria que plurimũ affecit. Vis ipſum vlciſci, ne malum reddas.

✠ Hierony. omni diligentia caue ne cui infirmiora vt ignarus vel vicẽ mali reddas, quia vltro aliquem id facere nõ credo. Omnis enim, qui iniuriã facit, malè facit, & qui vicem iniurię reddit iniuriam facit, & male facit.

b *Semper, quod bonũ eſt.* ✠ Theophylactus. Non ſatis eſt, nõ reddere mala pro malis, verum etiam operę precium bonis cõpenſare malefactorẽ.

✠ Chryſoſtom. Iſta maior eſt philoſophia, non ſolũ mala malis non vlciſci, ſed bonis, Ea quippe vera eſt vltio, quæ & illi damnum, & illi vtilitatem adferet. Imo, & illi multam vtilitatem ſi volet, non ergo vlciſcẽdus eſt moriturus, ſed magis pro illo orandum, vt a morte eruatur. Nõ videtis apem, quomodo propter ſtimulũ alicui infixum moriatur, per hoc animal erudiuit nos deus, ne ꝓximum lędamus. Ex eo enim primi mortem capiemus, & illos forſan parum lędemus quidem, ipſi vero non amplius viuemus, quemadmodum neque hoc animal.

c *Semper*. Vel generaliter ad omnes ſemper gaudete.

d *Sine intermiſſione*. i. ſemp̃ iuſte viuite, & æterna deſiderate. Aug. iuſtus enim nunquam deſinit orare, niſi deſinat iuſtus eſſe. Semper orat, qui ſemper bene agit. Ipſum enim deſiderium bonum oratio eſt, Et ſi continuum eſt deſideriũ, continua eſt oratio. Vel.

* Auguſt. Sine intermiſſione orare quid eſt aliud, quã beatam vitã, quæ nulla niſi æterna eſt, ab eo, qui eam ſolus dare poteſt, ſine intermiſſione deſiderare. Dignior enim ſequetur effectus, quem feruentior præcedit affectus.

*Hieronym. quod præceptum ille ſolus cuſtodire poteſt, qui nouit prouidentia dei etiam paſſeres gubernari.

* Chryſ. Hoc animi eſt philoſophici, mali quicquã paſſus es, at ſi voles malum non eſt. Gratias age deo, & immutatũ eſt malum in bonum, morbus incidit? at nihil inſolens. Eſt enim corpus noſtrum mortale, & paſſibile. Sed pecuniarũ obtigit penuria, at etiam iſtę diuitiæ deſpicabiles ſunt, & hic manentes. Inſidias, & calumnias ab inimicis paſſus es? at nõ nos illis lędimur, ſed ipſi, qui faciunt.

e *In Chriſto*. eſt oſtenſa voluntas dei, quia hæc fuerunt in Chriſto, in quo nihil deo diſplicuit.

f *Spiritum nolite.* Quia voluntas dei eſt facere hęc oĩa, vos maiores, qui habetis ꝑ ſpiritũ ſanctũ donũ intelligentiæ nolite abſcondere, quo merito, & vos perderetis, Vos ſubditi ꝓphetias illorũ nolite ſpernere, tñ non omnia indiſcrete accipiatis, ſed probate, ideſt, ratione diſcutite, & quod bonũ inuenitur tenete. *Spiritus nolite extinguere*, ideſt, ſicut ſpiritusſanctus ad horam quid reuelat, noli prohibere loqui, quod ſentit. Vel ſpiritumſanctum, qui datus eſt nobis non quantum in ſe, ſed in nobis extinguimus, dum peccando fugamus.

✠ Theophylactus. Quia vita præſens nox eſt, dedit nobis lampadem deus Spiritum paracletum, ſed hanc alij quidem ſplendidiorem fecerunt, vt omnes ſancti alij vero extinxerũt, vt quinque virgines olei inanẽ hãc dimittẽtes, vt qui chorinti fornicatus erat, cœnum ſane huic ſuperfuderat. Concludite ianuas, ſiue ſenſus, ne ingrediatur ſpiritus malitiæ. ne extinguatur lampas.

com. in 1. ad Theſſal. Eccleſia. 18. c. Luc 18. a.

† De conſ. diſ. 4. cap. queris. paragr. idem.

† 15. di. eſt. ſancta. ver. item ſcripta.

† 22. quæ. 5. de forma parag. ſcilicet, quia

* Chryſoſtom. extincto autem ſpiritu, quid reliquum ſit noſtis quotquot in lubricoſa nocte ambulaſtis. Si vero de terra in terrã noctu ambulare difficile, & moleſtum eſt, quomodo tutum erit eam viam, quæ ex terra in cælum tenditur, ſine hac luce ambulare? Ignoratis quot dæmones ſint in iſti⁹ intercapedinis ſpatio, quot beſtiæ, quot verſutiæ ſpirituales, Si ergo lucem illã ſpiritus habuerimus, nihil nobis incommodare poterunt. Si vero eam extinxerimus, confeſtim nos conſument, confeſtim omnia noſtra auferent. Nam & latrones lampadem extinguũt, & tum demum latrocinantur. Idem. Eſt & alia huius loci expoſitio. multi apud Theſſalonicenſes, alij quidem vere, alij falſo ꝓphetabant. Sceleſtus enim diabolus volebat per hoc ipſum donum totum eccleſiæ negotium euertere. Quoniam nãque vtrique de futuris prædicebant, & dæmon, & Spiritus, ſed hic falſa, iſte vero vera, & non poterat aliunde veritatis iudicium ſumi, dedit deus diſcretionis ſpiritum.

Ibidem

g *Omnia probate.* ✠ Ambroſius. Omnia quæ dicuntur, ꝓbanda monet, & quicquid ſobrie ac bene dictum fuerit, retinendum, Quæcunque enim apoſtolorum, & ipſius domini dictis congruunt, ea bene dicta habenda ſunt, & retinenda ab his autem, quæ iniuria fidei videntur, abſtinendũ. Solẽt, enim ſpiritus immundi faciliter quaſi per imitationẽ dicere bona, & inter hæc ſubinducere praua, vt ꝑ hęc, q̃ bona ſunt accepto ferant̃, & mala, vt quia vnius ſpiritus dicta putãtur non diſcernant̃ ab inuicẽ, ſed per id, qđ licitũ eſt, cõmendetur illicitũ, auctoritate nominis, nõ ratione virtutis. Solent enim ſub apoſtolorum, & ipſius domini nomine, nephanda docere, & aduerſa.

h *Ab omni ſpecie mala abſtinete vos.* Solent enim ſpiritus immundi fallaciter dicere bona, & inter hæc ſubinducere praua, vt per hæc, quæ bona ſunt accipiantur, & mala.

i *Ipſe autem deus pacificet vos per omnia, vt integer.* Ego ita p̃latos, & ſubditos moneo, ipſe autem deus eſt, qui poteſt.

k *Spiritus veſter.* Rõ ſeruet̃ integra, nõ cõſentiendo carni.

l *Et anima.* ideſt, ſenſualitas integra ſeruiendo rationi.

a *Et corpus.*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sed ſemper, quod eſt bonum. *ideſt, fideles ad fideles.*

2 Et in omnes. *ideſt, etiam erga infideles.*

3 Semper gaudete in do. *& ſi non actu, quem oportet aliquando interrumpi, ſaltem in ſomno, tamen in habitu. Et eodem modo intelligitur, quod ſubditur.*

4 Sine intermiſſione orate. *Vel hoc referendum eſt ad horas ad hoc aptas, vel conſtitutas, quarum nulla eſt intermittenda.*

5 In omnibus. *proſperis, & aduerſis.*

6 Gratias agite deo. *qui aduerſa ordinat ad ſalutem veſtram, ſicut, & proſpera, & hoc per meritum veſtræ petitionis, ſicut patet de ſancto Iob. & ſubdit cauſam.*

7 Hæc eſt voluntas dei. *cui eſt in omnibus optemperandum.*

8 Spiritum. *Hæc eſt tertia pars in qua hortatur eos bene ſe habere erga deum, dicens.* Spiritum, *ſcilicet, deuotionis erga deum.*

9 Nolite extinguere. *per immoderatam curam rerũ tẽporalium.*

10 Prophetias. *ideſt, expoſitiones ſcripturarum ſacrarũ.* Nolite ſpernere. *quia frequenter reuelatur intellectus ſimplici, qui occultatur prudenti. Matt. xi. d.* Abſcondiſti hæc a ſa. & pru. &c. *Veruntamen, quia expoſitores aliquando deficiunt, ideo ſubdit.*

11 Omnia autem probate. *ideſt, dicta eorum diſcutite.*

12 Quod bonum eſt tenete. *Contra malos, qui in locutionibus, & prædicationibus mala dicta melius retinent, quam vtilia.* De 5. & ho. cle. ca. cum ab omni.

13 Ab omni ſpecie mala. *Non ſolum enim abſtinendum eſt a malo, ſed etiam ab eo, quod habet apparentiam mali, propter ſcandalũ vitandum, ſaltem quouſque declaretur illud, quod eſt licitum.* De eo, qui co. con. vxo. c. veniens. 2. para. cum igitur.

14 Ipſe autem deus pacis. *ideſt, autor, & dator pacis.*

15 Sanctificet vos per omnia. *ad corpus, & ad animam pertinentia.*

16 Vt integer ſpiritus veſter, &c. *Et dicitur ſpiritus quantum ad ſuperiorem animæ partem, & anima quantum ad inferiorem.*

9 No- 1 In

A a *Et corpus.* vt nihil agatis eius miniſterio, vnde aliquis conquerat. Aliqñ inquinatur anima per cogitationē malā, & eſt mundum tñ corpus. Ideoque ſpiritum integrū in homine dicit eſſe debere. Si aūt mala vita, vel cogitatio intercedat, nō erit īteger ſpūs. *Spūs, & anima, & corpus.* Aug. Tria poſuit quibus homo conſtat. id eſt, ſpiritum, animā & corpus, i. illud quo intelligimus, & illud quo viuimus, & illud quo viſibiles, & contrectabiles ſum⁹, quæ B rurſus duo dicuntur, quia ſæpe anima cum ſpiritu nominatur.

Sermo. de ſymbolo. Vel: Spiritus ponitur pro donis ſuis, id eſt, gratia ſpiritus, quę data eſt in baptiſmo, ſeruetur incorrupta, & integra, ne noſtro vitio, vel immūditia corrūpatur, vel fugetur. Nam dum agit homo, quæ odit ſpiritusſanctus, recedit ab eo gratia eius penitus, vel minuitur.

Lib. 5. aduerſus valen. * Irenæus. Neque enim plaſmatio carnis ipſa ſecundū ſe homo pfectus eſt, ſed corpus eſt pars hominis, neque enim, & anima ipſa ſecūdum ſe homo, ſed anima hominis, neque ſpiritus enim, & non homo vocatur. Coniunctio autem, & C vnctio horum omnium perfectum hominem efficit. Ambro.

* Ambro. Tunc enim integer eſt ſpiritus, ſi bonę vitæ ſtu D deamus, animā habentes, mundā, & corpus ſine querela, vt totus hō ſit perfectus, poteſt.n. corpus mundum eſſe, & anima inquinari per malam cogitationem. Si autem mala vita, aut cogitatio intercedat, non erit integer ſpiritus, quia hominem deſerit peccatis obnoxium.

a ¶ Et ſi non ſine peccato, in multis enim offendimus omnes.

a & corpus ſine querela in aduentu domini noſtri Ieſu Chri 1
a ¶ Ad vitam. b ¶ Opus gratiæ perficiet.
b c ſti ſeruetur. Fidelis eſt, qui vocauit vos, qui etiā faciet. Fra- 2 3
¶ Ex noſtra parte. a ¶ Quod eſt ſignum dilectionis.
d tres orate pro nobis. Salutate fratres omnes in oſculo ſan- 4 5
a ¶ Salutate, & epiſtolam oſtendite.
cto. Adiuro vos per dominum, vt legatur epiſtola hæc om- 6
a ¶ In baptiſmo ſanctificatis, vel perfectis, vt inde proficiant.
nibus ſanctis fratribus. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti 7 8
vobiſcum: Amen.

b *Sine querela.* Auguſtinus. non ſine peccato de pfectione iuſti hominis. Aliud eſt eſſe ſine peccato, quod de ſolo in hac vita vnigenito dictum eſt. Aliud eſt eſſe ſine querela, q̄ de multis iuſtis etiam in hac vita dici potuit. Quia eſt quidam modus bonę vitę, de quo ēt in iſta conuerſatione iuſta querela eſſe non poſſit. Quis enim iuſte queritur de homine, qui nemini malū vult, qui de quib. pōt fideliter conſulit, nec contra cuiuſquā iniurias tenet libidinē vindicandi? vt veraciter dicat. *Sicut, & nos dimittimus debitoribus noſtris.* & tamen eo ipſo, q̄ hoc dicit, ſine pctō ſe nō eſſe declarat, in multis.n. of. omnes.
c *In aduentu.* hoc eſt, vſque ad finem vitæ.
d *Fidelis.* Orō, vt ſanctificet, vt ſanctificatos ſeruet, nec inde dubitandum eſt, quia verus eſt in promiſſis, qui vocauit.

NICOLAVS DE LYRA.

1 In aduentu domini. *id eſt, iudicium.*
2 Seruetur. *Et quod iſtud ſit ſperandum, ſubditur.*
3 Fidelis eſt, &c. *ad fidem, ſcilicet deus.*
4 Qui etiam faciet. *quia nulli deficit quantum eſt ex ſe.*
5 Fratres. *Hæc eſt vltima pars, quæ eſt cōcluſio epiſtolæ, in qua ponitur ſui recommendatio, & aliorum ſalutatio, ideo dicit.* Fratres orate, &c. in oſculo. *Non libidinoſo, nec proditorio, ſicut plenius fuit expoſitum, Ro. vlt. vbi idem, & ſub eiſdem verbis ponitur.*
6 Adiuro vos per dominum. *id eſt, iniungo vobis per ipſum.*
7 Sanctis fratribus. *id eſt, baptiſmate ſanctificatis.*
8 Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum Amen. *ſupple ſit in præſenti, & gloria in futuro, amen.*

ADDITIO.

In c. 5. vbi dicitur in poſt. Sed iſtud non videtur conuenienter dictum, quia Glo. permittit, quòd Antichriſtus fulminabitur.

Sententia glo. tenenda eſt tanquā planior ſecūdū continuationē ad immediate prædicta, non obſtantib. obiectionib. poſtil. Intelligit. n. glo. hæc verba Apoſtoli, *Cum dixerint pax, & ſecuritas, tunc rep. n. &c.* de tēpore illo intercepto, quod erit inter mortem Antichriſti & diē iudicii, vt immediate ante dixerat, Dies dñi, ſicut fur. Quod tēpus continebit. 45. dies, vt pōt haberi Dan. vl. In iſtis. n diebus miniſtri Antichriſti videntes ſe euaſiſſe ab illo plio maximo in quo Antichriſtus, & maxima pars exercitus eius perierant, exiſtimabunt ſe totaliter eſſe extra periculū, licet princeps eorum ſit interfectus, ſicut contingit multis, qui poſtquam eripiuntur ab aliquo maximo periculo, credunt ſe ab aliis periculis eſſe ſecuros. Nec hoc eſt contra communem doctorū opinionem dicentium, quòd mortuo Antichriſto, & falſitate eius detecta omnes Gentes conuertentur ad Chriſtum, quia hoc intelligitur poſt lapſum 45. dierum prædictorum.

Replica. In 1. epiſto. ad Theſſalonicen. ca. 5. vbi poſtillator declinat Glo. magiſtri ſuper illo verbo. *Quando dixerint, pax, & ſecuritas tu c repentinus veniet interitus.* Nam glo. exponit hoc de ſociis Antichriſti, qui poſt mortem eius credentes ſe ſecuros in pace, facient feſta, & conuiuia, exercentes diuerſos iocos, &c. Quod poſtil. dicit inconuenienter dictū, quia eadē glo. pmittit, q̄ Antichriſtus fulminabitur, & maxima pars exercitus eius pibit cum eo. Et iō nō eſt veriſimile, q̄ remanentes debeant exercere ludos in ſecuritate, ſed eſſe ſub maximo timore, ſicut filii Iſrael, Chore cū ſua ſocietate peunte, prout hr̄ Nu. 16 Item vr̄ illa gl. eſſe cōtra mentē eccleſiæ, & ſanctorū doctorū, qui dicūt, q̄ mortuo Antichriſto, & falſitate eius detecta, oēs gentes conuettent ad Chriſtū, & ſic nō remanebunt aliq de ſecta Antichriſti. Sed Bur. p gl. dicta certare. vult. qñ dicti Antichriſtiani lætabunt. Sed hoc nō videtur veriſimile, quia lætantur victores: Eſa. 9. Nō aūt ſic horribiliter victi, imo nec illū horrorē ſcientes lætari potuerunt, ſed potius timere, ſicut ſupra dictū eſt in exēplo Chore, maxime, qa videbunt oēs gentes conuerſas, cultū dei, & Chriſti per eos impeditū reſumere, & ſic non videbunt conſolantē, nec compatientē, ſed oēs aduerſarii eorum malitiæ per caſum Antichriſti detectæ, ideo habēt potius materiā triſtitiæ, quam gaudii. Nec illi 45. dies per Burgen. confìcti ex Dan. vl. prout ipſe allegat, haberi clare videntur, quibus tamen datis veriſimiliter eſt, quod alii, q metu Antichriſti latuerant, intelligentes horrendam perditionem ipſius, & ſui exercitus, reſument gaudia ſublato timore, quam illi, qui de exercitu ſic miſerabiliter deiecto remanſerunt. Illi enim habebunt materiam gaudii, iſti autem non, niſi luctus de quibus diuinaec nemo poteſt, niſi propheta, & filius prophetæ.

Incipit epiſtola ſecunda ad Theſſalonicenſes.

CAP. I.

Argumentum in ſecundam epiſtolam ad Theſſalonicenſes incipit.

AD Theſſalonicenſes ſecundam ſcribit epiſtolam Apoſtolus, & notum facit eis de temporibus nouiſſimis, & de aduerſarii deiectione. Scribit hanc epiſtolam ab Athenis per Titum diaconem, & Oneſimum acolythum.

Epiſtola Pauli ad Theſſalonicenſes ſecunda incipit.

CAP. I.

¶ Iſti tres ſunt quorum nomine ſcribitur hæc, & prima epiſtola.

a PAVLVS, & Syluanus, & Timotheus eccleſiæ 1

1. ad Theſſ. 4. a PAulus, & Syluanus. Quia in prima epiſtola quædā dixit de aduētu domini, & reſurrectione mortuorum, nunc aliā ſcribit epiſtolam, in qua ſignat, licet obſcure, (neque enim aperte poteſt) de abolitione Romani regni & de Antichriſto, & de inquietudine quorundam.

Hanc epiſtolā ſcribit idem Apoſtolus Theſſalonicenſibus Orta enim apud eos grauiori tribulatione item monet eos ad patientiam, oſtendēs iuſtum dei iudicium vt boni gloriam conſequantur, mali pœnam. Scribit etiam ne inſtare diem domini ſicut occaſione prioris epiſtolę videbatur Cum

NICOLAVS DE LYRA.

Poſtilla Nicolai de Lyra ſuper ſecundam epiſtolam Pauli ad Theſſalonicenſes incipit.

CAP.

CAP. I.

PAulus, &c. *Hic incipit ſecunda epiſtola ad Theſſalonicenſes, diuiditur in tres partes, ſ. in ſalutationem, & perſecutionem, & Gratias*

A ¶ Cum enim priorē epiſtolā legendo, perueniſſent ad illū locum vbi dicit apoſtolus, *Mortui in aduentu eius reſurgent primi. Deinde nos, qui viuimus, qui reſidui ſumus ſimul rapiemur cum illis, &c.* conturbati ſunt nimiūque perterriti, putantes vicinū diē domini ne damnarētur eo, quod tarde ad fidē veniētes imperfecti eſſent. Iōque hoc comperto, ſcripſit eis non immi nere diem iudicij ſuo tēpore, ne apoſtolus in hoc mētitus ꝑ omnia reprobaretur, vel ne diabolus hęc expectātibus aliqua fraude illuderet. Corrigit etiā aſperius inquietos. Et eſt intētio apoſtoli, bonos, & qetos ad patientiam, admonere, & inquietos corrigere, & quæ obſcure in præcedenti epiſtola dixerat, hic aliquatenus aperire. Primo ſalutat, dein

B de gratias agit de bonis eorū, poſtea monet ad patientiā, & conſtantiam. Inde aſſerit, ꝙ aduentum Chriſti Antichriſtus ꝓueniet, & aliqua aduentus Antichriſti ſigna licet obſcura, denūciat, agēs de abolitione Romani regni, & interfectiōe Antichriſti. Circa finē vero, vt curioſos corripiant obſecrat.

¶Scribit, vel bunt. ¶Exiſtenti.

Theſſalonicenſium in deo patre noſtro, & domino Ieſu

¶A quo hæc, non a nobis.

a Chriſto. Gratia vobis, & pax a Deo patre nr̄o, & domino

a ¶Quod tenetis tenete, quia bonum, de quo ſemper debemus gratias, & nunquam ſoluere poſſumus, vt dignum eſt. b ¶A quo hoc non a nobis.

b Ieſu Chriſto. Gratias agere debemus deo ſemper pro vo- 1

a ¶Quia pro magnis bonis, magnæ gratiæ agendæ. b Super hoc, quod olim 2
fuit, non decreſcit in tribulationibus, Magis ac magis. 3

c bis fratres, ita vt dignum eſt. Quoniam ſupercreſcit fides 4

d veſtra, & abundat charitas vniuſcuiuſque veſtrum in inui- 5

a In vos. b Tantum creſcit. c Apoſtoli. Qui non de paruo gloriemur. d Quibus de vo 6
bis damus exemplum. Videte ergo ne ſitis exemplum defectus. 7

cem, ita, vt, & noſipſi in vobis gloriemur in eccleſiis dei, 8

a Pro vobis gloriamur, & maxime. b Seruata. De loco ad locum.

e pro patientia veſtra, & fide in omnibus perſecutionib. ve- 9

Tormentis. Quæ oſtendunt quid in iudicio patientibus, & inferentibus ſit dandum. 10

f g ſtris, & tribulationibus, quas ſuſtinetis in † exemplum 11

† documentū, aut oſtenſionē

Ibidē. *Paulus, & Syluanus, & Timotheus.* ✻ Ambroſius. Solennibus verbis ſcribit ad eos. Solito enim more ſermonum caput continetur epiſtolæ, & ijdem ipſi tres ſunt, quorum nomine ſcribitur, ſicut & prima epiſtola.

Ibidē. a *Gratia vobis, & pax.* ✻ Theophyla. Poſt quam deus ſua gratia quempiam donarit; nihil illi graue erit, neque triſte, ſed omnia facile diſſoluentur. Sciens igitur Paulus, quāta res ſit dei grā, propterea hāc ipſis imprecatur, ſi enim hæc ipſis adfuerit, nullā tentationū moleſtiā ſentient, ſed & pace dei fruentes, inconcuſſi, & pacifici permanebunt. Simul aūt, & eis ad memoriam reuocat diuinam gratiam, vt etiam ſi eos afflictio inuaſerit memores gratiæ, per quam ſeruati ſint, conſolationem recipiant, atque ex præteritis, & maioribus plena ſpe confirmati, in minoribus non deijciantur animo.

Ibide. b *Gratias agere debemus.* ✻ Theophyla. Tria hic docet: Primum, ꝙ noſtras ob virtutes, & opera, q̄ tranſegerimus, non ſunt nobis grā agendæ, ſed deo, alterū, ꝙ nō ſint lachrymis, neq; lamētis digna illa, q̄ patiuntur, ſed hmōi, vt pro quibus deo gratias agere deceat, itaque eos lętari oportet, & nō decidere. Tertiū, ꝙ nō oporteat inuidere bn̄ operātib. ſed gaudere, & grās agere deo ꝓ fratrib. Quocirca, qui macerantur ob quorundā laudata opera atque virtutes deo maledicūt.

Ibidē. ✻ Chryſo. Si Paulus ꝑꝑ aliena bona gratias agit, quid patiētur, qui nō ſolū gratias nō agūt, ſed & liuore cōtabeſcūt?

Ibidē. c *Quoniam ſuper creſcit fides.* ✻ Chryſo. quomodo pōt fides creſcere? Ita, ſ. qn̄ illius gratia aduerſi quicquā paſſi fuerim⁹. Magnum quidem eſt obfirmatum eſſe, & cogitationib. nullis a ſcopo dimoueri, allidentib. vero ventis, decidentib. magno impetu pluuijs, vndique inſurgēte graui tēpeſtate, viciſſim, & aceruatim appellātib. ꝓcellis ſi tn̄ nō diſturbabimur nullius alterius ſignū erit, niſi creſcentis, & ſupra modū excreſcentis, ſublimioriſque factæ fidei noſtræ. Quēadmodū enim in diluuio omnia quidē ſaxea humiliaq; ſtatim ꝑiere, q̄cunq; vero ſublimia, & cæleſtia erāt, ad ea nō pertigit diluuiū, ita & fides iſtorū ſublimis facta nō deturbabat amplius.

d *Abundat charitas veſtra.* ✻ Idem, Et Theophylactus. Vide

D charitatē, nō alium quidem deceperunt, aliū vero minus, ſed ęqua erat erga quoſvis dilectio, quēadmodū ſi particulariter diligam⁹, nō eſt charitas, ſed diſſenſio poti⁹. Si enī dei cā diligis, oēs dilige, ſin particulariter diligis, charitaris eſt diuiſio, nō charitas. Nā dic mihi. Si oculus oēm prouidētiam, & curam, quam pro vniuerſo corpore habet, in ſolam manū deriuaret, ac reliquis membris omnib. contemptis, vni iſti intēderet, an non totū ꝑderet? abſq; dubio. Ita & nos, ſi charitatem quā in vniuerſam eccleſiam extendere debemus, in vnum, & alterum coarctauerim⁹ & nobis ipſis, & illis totique eccleſiæ perniciē inferemus. Iſta namq; nō ſunt charitatis, ſed diſſidij, ſchiſmata nempe, & rupturæ hiulcæ.

Gratias agere, &c. Hic gratias agit deo de bonis eorum, ne forte de tanto bono, quod ex deo habebant, extollantur, tāquam a ſeipſis habentes. E

In inui. Vt ſcilicet, qui diligitur diligat alios, & mutuis obſequijs charitatem oſtendat.

Ibidem. e *Pro patientia veſtra.* ✻ Chryſo. Inter hoſtes enim viuebant, qui indeſinenter vndique incommodare conabantur, ſolidāque, & immotā tolerantiā oſtēdebāt, pudefiant quot quot humani ꝑſidij gratia, in aliena dogmata tranſeunt. Cū adhuc prædicationis eſſet initium, homines pauperes, & ex quotidiano labore manuū viuentes, virorum reipublicæ gubernatorum ciuitatiſque primorum inimicitias in ſe ſuſceperunt, neque deū rege amplexante fidē, & bellum implacabile ſuſtinuerunt, & tamen ne ſic quidem degenerarunt.

Heb. 12.b. 1. Petr. 4.a. f *Quas ſuſtinetis.* Iō gloriamur, quia ſuſtinetis, ita vt ſitis exēplū, & documentū alijs, quod iuſte iudicat deus dū ſuos permittit affligi, malos proſperari. Vidēt. n. vos ex malis in melius proficere, illos ex ꝓſperis deteriores eſſe, & ita eſtis eis exēplo, ne fatigent̄ dū corripiuntur a deo, q̄ affligit oēm filiū quē recipit apud quē eſt iuſtū, vt incipiat a domo eius iudiciū. vnde Petrus ait, *Tēpus eſt, vt incipiat a domo eius iudiciū. Iuſti iudi.* dico, qđ & reſpectu ꝑſentium videri pōt, dum boni meliores, mali efficiuntur deteriores. Tn̄ hac conditione dico iuſti. *Si iu. eſt apud, &c.* Q. Iuſtū apparet iudiciū quo in pręſenti iudicat deus, ſi attendat̄ iudiciū futurū, vbi manifeſte omnib. patet iuſtitia, dū reddit ſingulariter ſm̄ merita, per qđ præſentia iuſta eſſe probant̄ finaliter, ſ. ſi iuſtū eſt dari his pęnā, vobis requiē. Si quis. n. finē hunc attendit, nō iniuſtum eſſe dicet bonos purgari, malos ſordeſcere, ſicut vtriq; ex ſua vita meruerūt. Simile huic dicit Dauid, *Exiſtimabā, vt cognoſcerē, hoc labor eſt ante me.* Donec intrē ī ſanctuariū dei, & ītelligā in nouiſſimis eorū. Sed tn̄ ex ꝑſentib. videri pōt. vnde ſubdit. *Veruntamen propter dolos poſuiſti eis, deiecisti eos dum, &c.* Pſal. 72.c. Ibidem

F g *In exemplum iuſti, &c.* Si. n. tam ſeuere punit peccata in pęnitentib. quid faciet induratis? vt intelligatur, quòd nō parcit impijs, qui nō parcit iuſtis. Iuſti, ſi tn̄ iuſtum eſt, quod cōſtat eſſe. Non. n. ponitur hic, ſi tamen, pro dubitatione, ſed pro affirmatione, vnde alius interpres ait: Siquidē iu. eſt, &c.

Ibidem. ✻ Chryſo. Si deo rerum cura eſt, ſi quid curat, & ęſtimat deus, & non hoc ex ſua ſententia, ſed ex conceſſis, & indubitatis ponit, veluti diceret, Si odit de⁹ reprobos, vt illos fateri ¶ cogat

NICOLAVS DE LYRA.

Gratias agere, *& cōcluſionem, ibi.* Salutatio mea. *In fine epiſtolę. Sētētia primæ partis patet ex dictis in principio pręcedentis epiſtolæ.*

Diuiſi. 1 Gratias agere. *Hic incipit epiſtola perſecutio. Quæ diuiditur in tres partes. Nā primo apoſtolus reddit Theſſalonicenſes beneuolos, ſecundo cautos. ca. ſe. tertio, dociles ſiue doctos, ibi.* Nos autem. *Primū facit dupliciter, ſ. gratias agendo de bona eorū conuerſatione, & orādo pro meliori conſummatione, ibi. In quo etiam oramus. Circa primū dicit.* Gratias agere debemus deo. *a quo eſt omne bonum.*

2 Semper. *ſcilicet, actu, vel habitu. Vel. Semper, ideſt omnibus horis ad hoc ordinatis.*

3 Pro vobis fratres. *quia bonum diſcipulorum redundat in magiſtrum.*

4 Ita vt dignum eſt. *quaſi dicat. Digni eſtis, vt hoc agamus.*

5 Quoniam ſupercreſcit. *Intēſiue, firmius his, quæ ſunt fidei adhærendo. Et etiam extenſiue, ea quæ ſunt fidei magis explicite cognoſcendo, & ea verbo, & exemplo ad alios deriuando.*

6 Et abundat. *in affectu interiori, & opere exteriori.*

7 Ita vt, & noſipſi. *in vobis.*

8 In eccleſijs dei. *proponendo aliis eccleſiis vitam veſtram pro exemplo. ideo ſubditur.*

9 Pro patientia veſtra. *ſolida.*

10 Et fide. *firma.*

11 Quas ſuſtinetis. *i. per hoc ſenſibiliter apparebit iudicium dei eſſe iuſtum, patientiam veſtram præmiando. ideo ſubditur.*

1 Vt

cogat,quod odiat. Sunt enim potiſſimum tales ſentẽtiæ mi
A nime ambiguæ, ita vt ipſi aduerſarij ſciant hoc iuſtum eſſe.
Si enim apud homines iuſtum eſt, multo magis apud deũ.
Ibidem. ✻ Hierony.hic,ſi tamen,confirmantis ſermo eſt,non dubitantis,quaſi dicat. Si tñ foris poteſt iudicare Iuſtitia,quod iuſtum eſt, nam ſicut indubitanter pro nomine domini patientibus requiem, ita incunctanter tribulationem his,qui tribulant repromittit.

Siquidem.

Ibidem ✻ Ambroſius. Quid tam iuſtum, quam vt hi, qui in ſeculo deprimant bonos,& eos extorres faciunt perſecutionibus, in futuro eadem patiantur, quæ faciunt? Illi autem,vt ſint in requie cũ cęteris ſanctis, qui de magna tribulatione venientes regnum accipient æternum in aduentu domini.

† poſtcæteræ ſuę.

a *In reuelationem.* Incipit oſtendere,quam horribilis tribulatio illis, & quam iocũda requies iſtis futura eſt.

b *Domini Ieſu.* Veniẽtis *in flam.ig.* nõ, quod ſit flamma circundatus, ſed per effectum, quia inimicos exuret. Vel ideo dicit,in flamma ignis, quia ignis erit in mundo, qui pręcedet eum,tãtum ſpacium aeris occupans quantum occupauit aqua in diluuio, qui exuret terram, & craſſitudinem aeris, & purgabit electos.

† quod fides habita ſit teſtimonio noſtro erga vos.
† Ad quod.
B
† omne bonũ propoſitum.

a ¶Ideo.Inter alios glorioſi. b ¶In æterna beatitudine,vel eccleſia, quam hic regit. c ¶Vt digni ſitis.

iuſti iudicij dei, ut digni habeamini in regno dei pro quo 1

a ¶Non ſolum bona operamini. ¶ Alius interpres ait,ſiquidem iuſtum eſt. b In pura, & ſimplici natura ſunt tiæ.

& patimini, ſi tamen iuſtum eſt apud deum retribuere re 2

tributionem his,qui vos tribulãt, & vobis,qui tribulamini 3

a ¶Aequalem nobis. b ¶ Quod iuſtum eſt illis dare pœnam,vobis requiem, quod vtrique fiet in reuela. ¶Manifeſtatione. c ¶ Veniẽtis. 4 5

a b requiem nobiſcum in reuelationem domini Ieſu de cęlo, 6

a ¶Tunc gloria his,error illis. b ¶ Quorum miniſterio,virtus dici apparebit, dum bonos eligent, malos mittent foras. c ¶Ignis erit in mundo. 7

cum angelis † virtutis eius, in flãmã ignis dantis vindictã 8

a ¶Qui idem non receperunt b ¶Vt hæreticis,& falſis Chriſtianis. ¶Non exequuntur,quæ receperunt. c ¶ Cui obediendum eſſet, quia eſt do no.le. 9

c his,qui non nouerunt Deum, & qui non obediunt euan- 10

a ¶Aggrauat pœnas. b ¶ Vtrique, ſcilicet,neſcientes,& ſcientes. 11

d gelio domini noſtri Ieſu Chriſti, qui pœnãs dabunt in in- 12

e a ¶Non corporis & animæ diſſolutione terminabiles. b ¶Remoti c ¶Ne eum videant & gloriam,quam virtus ſua ſanctis dabit. d ¶ Et hæc prædicta fient.

f teritu æternas a facie domini,& a gloria virtutis eius,cum 13

a Ita eos glorificabit,quod glorioſus in eis,apparebit. Ecce, quæ gloria ſanctorum. 14

venerit glorificari ĩ ſanctis eius, & admirabilis fieri in om

a Etiam minoribus. b Et ſi tempus operandi non habuerunt.

nibus,qui crediderunt,†quia teſtimonium noſtrum credi

g a Quamuis ſuper humanum ſenſum eſſet, vel uobis dominans non quærentibus rationem. b i.de. c Vel in illo die. deſt propter illum diem,ut tunc liberemini. Reuelationis domini. 15

tum eſt ſuper vos ĩ die illo.† In quo oramus etiam ſemper

h a Dignos iudicet,quos uocet ad regnum per gratiam. 16

pro vobis, vt dignetur vos vocatione ſua deus noſter, & 17

i a Interim. b Vt plene faciat uelle omne bonum. c Pro ideſt. d Vt impleat. 18

impleat omne in voluntatem ſuæ bonitatis, et opus fidei 19

k a Conſtantia. b Ita impleat,ut. c In hac uita. In uobis Celebri fama,& honore. 20

in virtute,ut clarificetur nomen domini noſtri Ieſu Chrĩ 21

l a Clarificemini in futuro. b Plus quam digni ſitis, uel ſicut homo Chriſtus glorificatus eſt. 22

in vobis, & vos in illo ſecundum gratiam Dei noſtri, & 23 24

domini Ieſu chriſti. 25

enim ardens, & vrens tantũmodo eſt ignis,nõ lucens:Iuſtis autẽ lucens tantum, non etiã inflammans vt enim igniseſt.
✻ Chryſoſt. Si quando te ceperit concupiſcentia corporalis,cogita gehennæ ignem,cogita quã plane nullius eſtimãda ſit peccati voluptas,quã ne voluptatẽ quidem habeat. Si earum legum, quæ in hoc ſeculo poſitæ ſũt tantum poteſt metus, vt a malis nos actibus cohibeat, multo magis poterit hoc recordatio futurorum, ſupplicium immortale, pœna ſempiterna.

f *Cum venerit glorificari,&c.* Ipſe enim clarus, & mirabilis videbitur in credentibus, ſæuerus autem apparebit in incredulos, cũ eos pęnis ęternis coarctabit.Et eſt horũ verborum breuis ſenſus: Veniet punire malos, & glorificare bonos.

✻Hiero.Ipſe in ſuis gloriandus eſt membris, quæ ſolis ſplendore fulgebũt. Sed & mirabuntur irriſores impij humilitatis, in ſubitatione ſalutis inſperatæ iuſtorum.

✻Chryſo.glorificatur ne deus?etiã. Qũ enĩ inflati illi eos quos verberauerant, quos contempſerant, quos irriſerãt, prope ipſum conſtitutos eſſe viderint, ipſius erit gloria, imo iſtorum gloria erit,certe & iſtorum,et ipſius, ipſius quidẽ qđ iſtos non deſeruerit,ſed illuſtres exhibuerit: Iſtorum vero, quòd tanto digni habiti ſint honore,gloria boni eſt, habere quibus beneficia ſua tradãt.

c *His,qui non no.* Nam alij ſunt,qui neſciunt legem.

d *Qui pœnas.* ideſt,ſuſtinebunt. Dare enim aliquando ponitur pro ſuſtinere,ita & hic. Et congrue. Qui enim patitur, dat ei quem offendit, pęnas quaſi gratas.

e *In interitu æternas.* Qu. Semper ſentient pœnas,non tamen ſemper deficient.

Ibidem ✻ Hiero. Si potuit flamma imperio dei tres pueros omnino nõ tãgere, quare nõ eadem potentia alijs ſęuior,aliis mitior eſſe credatur, hoc contra eos, propterea quod pœnam conſcientiæ ſomniarunt, quia hoc illis impoſſibile videbatur.

Ibidem ✻ Theophylactus. Obſerua autem,quod ait in igne flam-
C mæ,pro,in igne ardente tantũ,nõ etiã lucente. Peccatorib⁹ enim

g *Quia teſtimonium.* Ideo vobis tribulatis dat requiem nobiſcum, quia teſtimonium, ideſt quidquid diximus de illo die iudicij, credidiſtis de gloria bonorum,& pęna malorũ.

h *In quo,&c.* Ordo verborum talis eſt. *In quo etc.*

i *Vt dignetur.*i.dignos iudicet,*ſemper oram.Vel in quo.*i. ꝓ quo vel cuius diei periculo vitando.*Etiam oro ſemper pro vobis.*Pro vitando enim periculo illius diei, ſemper orandum eſt.

k *Opus fidei.*i.confeſſionẽ,q̃ proprie eſt opus fidei in virtute,vt a cõfeſſione nullo mõ flecti poſſint. Vel, op⁹ fidei.cẽ bonũ, qđ fides exigit, & ſine quibus fides mortua eſt: Vel.

l *In vir.*pſeuerãtię,vt,ſ.det vobis pſeuerantiã vſq; ad ſinẽ.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vt digni,&c. *& perſecutores veſtros puniendo,ideo ſubditur.*
2 Si tamen iu.eſt. *& accipitur hic, ſi,pro quia iuſtum eſt.*
3 Deum retribuere. *ideſt,gehennæ pœnam.*
4 His,qui vos tribulant.*perſequendo.*
5 Et vobis,qui tribulamini. *patienter ſuſtinendo.*
6 Requiem nobiſcum. *qui ſimiliter tribulamur,& ideo ſubditur retributionis tempus,cum dicitur.*
7 In reuelationẽ domini Ieſu de cęlo. *ideſt,quando manifeſte apparebit veniens ad iudicium,ſicut dicitur Matt.xxiiii.c.*Sicut fulgur exit ab oriẽte,& apparet vſque ad occidentẽ,ita erit aduentus filij hominis.
8 Cum angelis virtutis eius. *qui erũt executores diuini iudicii.*
9 In flamma ignis dantis vindictam. *ideſt,facientis.*
10 His,qui non nouerunt deum.*ideſt,fidem eius non receperunt,ſicut ſunt pagani, & Iudæi obſtinati.*
11 Et qui non obediunt.*ipſum opere adimplendo,ſicut ſunt mali Chriſtiani,habentes fidem ſine operibus, quæ mortua eſt.*
Iaco.2.d. 12 Qui pœnas.*i.ſoluent,ſiue ſuſtinebunt.* 13 A facie domini.*i. per ſententiã ab ore eius egredientẽ,quãdo dicet reprobis.*Ite maledicti in ignẽ æternũ,&c.*Matt.25.c.Et electis.* Venite benedicti patris mei. *& ideo ſubditur.* 14 Cũ venerit. *i. dare eis gloriã ſuam mirabilem.nam excedit intellectus creati capacitatem.j.Cor.ii.b.* Oculus,nõ vidit,nec au.au &c. 15 Quia teſtimoniũ.*i.quia credidiſtis illud,quod teſtificati ſumus vobis prædicãdo.* 16 In die. *ideſt,de die illo glorificationis ſanctorũ,ita quod ly in, tenetur hic materialiter,ſicut cum dicitur: Imago Herculis eſt in lapide.*
17 In quo.*Hic conſequenter reddit Theſſalonicenſes beneuolos,orãdo pro eorum fælici conſummatione,di.*In quo.*i.pro quo.ſ.die glorificationis obtinendo.* 18 Oramus ſemper. *Exponatur ly ſemper vt ſupra.* 19 Vt dignetur vos. *ideſt,faciat vos dignos.*
20 Vocatione ſua.*ad gloriam,ſicut vocauit ad fidem.io ſubditur.*
21 Et impleat. *Tunc enim implebit omne deſiderium electorum.*
22 Et opus fidei.*quod eſt conſtans confeſſio Ro.x.b.*Corde creditur ad iu. ore autem confeſ. fit ad ſa.
23 In virtute.*i.in conſtantia martyrii pro fide impleat pro vobis in præſenti, vt ſic non ſolum habeatis aureolam ſanctorum omnium communem,ſed etiam aureolam, quæ eſt propria martyrum.*
24 Vt clarificetur nomen domini noſtri Ieſu Chriſti. *in palmam martyrii veſtri.hoc enim modo dicitur Ioh. vlt.f. de Petri martyrio.* Cum autem ſenueris,extendes manus tuas,&c. *Et ſubdit euangeliſta exponendo.*Hoc autem dixit ſignificans qua morte eſſet clarificaturus deum.
25 Et vos in illo. *ipſum in patria clare videndo.*

CAP.

CAP. II.

ROgamus autem vos fratres per aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti, &c. Hoc vſq; dixit ſe eis gratias agere, & orare, hic de termino de die iudicij, obſecrans eos ne leuiter, & facile de aduentu domini quaſi de prope imminenti opinionem recipiant, vel terreantur.

✻ Theophylactus, Quando ſit futura reſurrectio, non dicit, quod vero nunc non inſtet, hoc docet, fuerũt enim impoſtores nonnulli, qui aſſeuerarent, iam inſtare tempus conſummationis aduentuſque domini.

✻ Ambroſius. & obſecrat eos ne leuiter, & facile de aduentu quaſi imminenti dñi opinionẽ reciperent, & alia dat mandata, & etiam ſi per ſpiritum aliquis velut propheta fuerit loquutus credi ei non debeat, neque hic per tractatum, aut epiſtolam, ſub te nomine apoſtolorum ſcriptam, aſſenſum tribuendum.

a *Non cito mouea.* Q. Si moueamini cito eſt, nihil enim vobis infertur, quod diu duret.

b *Neque per ſpi. i.* id eſt, ſi malignus ſpiritus, quaſi angelus lucis apparens in viſione hoc vobis perſuadeat. Vel, ſiquis dicat per ſpiritum ſanctum reuelantem hoc ſe cognouiſſe, quod dies iudicij immineat.

c *Neque per epiſt.* Solent enim tergiuerſatores, vt fallãt, ſub nomine clari alicuius viri epiſtolã fingere, vt auctoritas nominis poſſit cõmendare, quod per ſeipſum recipi nõ poſſet.

12.ca d *Quaſi inſtet dies domini.* Non quin velit, vt habeant ſuccinctos lumbos, & lucernas ardentes in manibus, expectantes quando reuertatur dominus a nuptijs.

l.74. ✻ Aug. ad Eſiciũ. In quo .n. quemque inuenerit ſuus nouiſſimus dies, in hoc eũ cõprehendet mundi nouiſſimus dies, quia qualis quiſque in die illo moritur, talis in die illo iudicabitur. Et iõ vigilare debet omnis Chriſtianus, ne imparatũ eũ inueniat dñi aduentus. Imparatũ n. inueniet dies ille, quem imparatum inuenerit vitæ huius dies vltimus. Et ideo non dixit ſolũ, ne terreamini, vel ſeducamini, ſed add. *Quaſi inſtet dies domini.* Hoc iõ dicit, ne ipſa perturbatione dũ incauti inuenirentur, poſſent ſeduci ad adorãdũ diabolũ, q. a hoc agebat, vt ſub nomine Chriſti apparens faceret ſe adorari, quod vt non poſſit, tẽpus, & ſigna aduentus, apoſtolus præſcripſit. D

e *Quoniam, niſi ve.* Occulte loquitur de deſtructione imperij Roma. ne irritaret eos ad pſecutionẽ eccleſię. Vel hoc dicit de ſpũali Imperio Romanę eccleſię, vel diſceſſione a fide.

f *Niſi ve. refuga primum.* Auguſt. Sic aliqui codices habẽt. Quod nulli dubiũ eſt de Antichriſto cum dixiſſe, quẽ refugã vocat, vtique a domino deo. Si enim hoc de omnib⁹ impijs merito dici poteſt, quantomagis de iſto? Lib. 20. de ciuitate dei ca.

✻ Theophylactus. non aderit aduentus domini, niſi venerit diſceſſio, ſiue defectio id eſt, Antichriſtus.

✻ Chryſoſtomus. Antichriſtum ipſum vocat defectionem, tãquam plurimos perditurum, & abducturum. hominem peccati illum vocat. Innumera quippe mala perpetrabit, & inſtituet alios, vt perpetrent, non enim ad Idololatriam abducet ille ſed *αντιθεος* quiſquam erit, quo ſuis deos peſſundans, iubebitque ſeipſum pro deo coli ac venerari, & in templum dei collocari, non hieroſolimitanum, ſed & in eccleſias. E

✻ Ambro. non prius veniet dominus, quam Romani Imperij defectio, fiat, & appareat Antichriſtus, qui interficiet ſanctos, reddita Romanis libertate, ſub ſuo tamen nomine.

✻ Hiero. Quod autem diſceſſionem hic dicit alibi refugã appellauit. In latinis exemplaribus vtrunque, ita intelligendum eſt, quod niſi venerit refuga veritatis, ſiue ſui principatus deſertor, ſiue diſceſſio gentium a Romano Imperio.

✻ Augu. Scimus enim quoniam poſt regnũ Perſarum, ad vltimum quoque poſt cætera Regna regnum Romanorum cepit, & omnia regna terrarũ ſub Dominatione ſua habuit. Inde ergo dicit Paulus Antichriſtum non antea in mundũ eſſe venturũ, niſi venerit primum diſceſſio, hoc eſt niſi diſceſſerint omnia regna a Romano Imperio, quæ prius ſubdita erant. Hoc autem tempus nondum aduenit, qua licet videamus Romanum Imperium ex maxima parte deſtructum, tamen quandiu reges francorum durauerint, qui Romanum Imperium tenere debent, Romani dignitas ex toto non peribit, quia in regibus ſuis ſtabit. F

☞ a Filius

CAP. II.

¶Non ſolum oramus, ſed rogamus.
ROgamus autem vos fratres per ad-
¶Si vultis, vt vobis proſit aduentus Chriſti futurus. ¶Ad iudicium.
uentum domini noſtri Ieſu Chriſti,
a ¶Per aduentum. b ¶Omnium ſanctorum. c ¶Si vultis eſſe in eo, ¶Venturæ. c ¶Tenentis.
& noſtræ congregationis in ipſum, 1
a ¶Chriſtum, vt ad corpus aquilæ, vel in identitatem, vt mente, & corpore viuamus, qui modo in diuerſum tendimus.
¶Quidem. b ¶Nec parum titubetis.
a vt non cito moueamini a † veſtro 2
a ¶Puro intellectu. b ¶Q pro vicino periculo, id eſt, quaſi inſtet, dies domini.
b ſenſu, neque terreamini, neque per ſpiritum, neque per 3
a ¶Alicuius pſeudo apoſtoli, qui hoc exponat de ſcripturis. b ¶Sub nomine meo miſſam.
c ſermonẽ, neque per epiſtolã, tãquã per nos miſſam quaſi 4
d a ¶Non quin uelit illos paratos eſſe. b ¶Quod per ſingula. c ¶Alio etiam a prædictis. 5
e inſtet dies † domini. † Ne quis vos ſeducat vllo modo. 6
a ¶Sed non inſtat dies domini, niſi prius gentes a Romano diſcedant Imperio. Non quod ſtatim poſt. 7
¶Alias diſſentio. b ¶Niſi. 8
f † quoniã, niſi venerit diſceſſio primũ, & reuelatus fuerit 9
g 10

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. II.

ROgamus au. *Hic conſequenter apoſtolus reddit Theſſalonicenſes cautos. Circa quod ſciendum, quod aliqui Theſſalonicenſes credebant diem iudicii eſſe propinquam. Tum propter tribulationes quas ſuſtinebant, quia Chriſtus in euangelio dixerat eccleſiam maxime tribulari appropinquante die iudicii, vt patet Matt. 24. propter quod timebant adhuc maiores perſecutiones incurrere. Tum quia apoſtolus dixerat in epiſtola præcedenti cap.4.* Nos, qui viuimus, q. re. &c. obuiã Chriſto. *ſcilicet ad iudicium venit, vt dictum fuit, quod aliqui Theſſalonicen. male intelligentes, credebant illã obuiationẽ tpe Pauli futurã, eo quod dixerat.* Nos, qui vel ſimul ra. &c. *pp quod ſecurat eos de diei iudicii longa diſtantia, reddens eos cautos, vt non decipiantur circa hoc ex cuiuſcunq; doctrina. Et diuiditur in duas partes, quia primo remouet errorẽ, ſecundo docet veritatẽ, ibi,* Quoniam niſi. *Circa primũ dicit,* Rogamus vos fratres per ad. ad. *iudiciũ.*

1 Et nrę congre. *Tunc. n. electi congregabuntur ad eum. Matthæ. 24.c.* Vbicunque fuerit corpus, illic congregabunt̃, & aquilæ.

2 Vt non cito mouea. a ve. ſenſu. *id eſt a vero intellectu.*

3 Neque ter. *quia inſtat tribulatio maxima, quæ prædicta eſt fore prope diem iudicii.*

4 Neque per ſpiritum. *ſ. malignũ transfiguratum in angelum lucis, & aſſerentem vobis contrarium, ſ. quod dies iudicii ſit propinqua.*

Neque per ſer. *alicuius pſeudo apoſtoli.*

Neque per epi. *nam aliqñ falſi apoſtoli, & hæretici mittebant epiſtolas ſub nomine virorũ apoſtolorum Chriſti ad fidelium deceptionem, vt ſupra dictũ eſt. Alio modo ſic.* Neque per epi. &c. noſtrã præcedentẽ.

7 Quaſi in. di. do. *eo, ꝙ ibi diximus.* Deinde nos, qui vi. &c. *Et quia nõ fuit intellectus noſter, ꝙ dies iudicii eſſet propinqua, vt ibi fuit dictum.*

8 Ne quis vos ſedu. *hoc addit ad excludendum omnem deceptionis modum circa materiam iſtam.*

9 Quoniã. *Hic conſequenter docet circa diem iudicii veritatem, de quo dicit, quod duo notabilia præcedent. primum ponitur cum dicit.* Qm̃ ni, ve. quod. *exponunt aliqui de diſceſſione a Romano Imperio, quod florebat tempore Pauli, a quo receſſerunt quaſi omnia regna negantia ei ſubiici, & redditionem tributi. Iam a multis annis illud etiã Imperium caruit Imperatore pluribus annis, & tamen non venit adhuc Antichriſtus, qui tamen debet venire completa illa diſceſſione, vt videtur apoſtolus dicere infr.* Et tunc reuelabit̃ ille iniquus, &c. *Propter quod alii exponunt de receſſu ab obedientia eccleſiæ Romanę a qua iã diu eſt, quod receſſit Græcia. Sed ſaluo meliori iudicio, mihi videtur melius intelligendũ de receſſu a fide catholica, ſicut exponunt aliqui, non tamen intelligendo, quod omnes ſint a fide catholica, (ſicut exponunt aliqui) receſſuri, quia durabit in aliquibus vſque ad finem mundi, ſed quia maior pars credentium diſcedet ab ea, quia ſecundum dictum Saluatoris Matt. 24.b. Appropinquante Antichriſti tempore* abũdabit iniquitas, & frigiſcet charitas multorũ, *& per conſequens fides vera deficiet in multis, & tunc veniet Antichriſtus facta diſpoſitione ad receptionẽ ipſius. Huic et dicto cõcordat dictum apoſtoli. infr. 1. ad Tim. 4. a. vbi dicit.* ꝙ in nouiſſimis tẽporibus diſcedẽt qdã a fide, attẽdẽtes ſpiritibus erroris, & 2. ad eũdẽ 3. in nouiſſimis dieb, inſtabũt tpa periculoſa, & erũt hoĩes ſeipſos amãtes, &c. *Sequitur ibi.* Hoĩes corrupti, mẽte reprobi circa finẽ.

10 Et tc. *Hic ponitur ſecũdũ notabile, quod pcedit diẽ iudicii* aduentus

a *Filius perditionis.* Antichriſt᷒,nō ꝑ naturā,ſed ꝑ imitationē.

A b *Homo peccati,& filius perditionis.* ✻ Baſil. Ipſa nāque ſcripturę cōſuetudo priores a peccato magis cenſere,ꝙ a patribus ſolet,meliores vero filios ex aliqua inſigni,& eis conueniēte virtute. Quāobrē diabolū,vel ſi magis Antichriſtū apoſtolus filium perditionis appellat,niſi enim ait reuelatus fuerit filius perditionis.

In pſal.7.

a ¶Cuius iam ſpecies præcedit. ¶Non deus. ¶Totus. b ¶Seruus,& fons. c ¶Diaboli,qui perdidit homines. Vel quod ipſe perditus,& alijs perdens. d ¶Chriſto,& membris eius. Vnde Antichriſtus dicitur. e ¶Erigit ſe.

a homo† peccati, filius perditionis, qui aduerſatur, & extol- 1
b a ¶Vel falſa opinione,ut dij gentium,uel beneficij gratia,ut ſancti. b ¶Vt deus Trinitas. 2
litur ſupra omne, quod dicitur deus, aut quod colitur, ita 3
a ¶Alias in templum. ¶Idest,in eccleſia,uel in templo a Romanis deſtructo, quod tunc Iudæi reædificabunt. 4
c 5
d vt in templo dei ſedeat, † oſtendens ſe tanquam ſit Deus, 6

†oſtentans. †Ille.

c *In templo.* Vel in tēplum. Aug. Nonnulli non ipſum principem tātum,ſed vniuerſum corpus eius, id eſt, ad eum pertinentem hominum multitudinē ſimul cum ipſo principe ſuo loco intelligi volūt. rectiuſque dici putant,ſicut in Græco eſt,non in tēplo,ſed in templū dei ſedeat, quaſi ipſe cum ſuis ſit tēplū dei,quod eſt Eccleſia. Sicut dr̄: Sedet in amicū,i. vt amicus.

Lib.20 de ciuitate dei cap.19.

Antichriſtus vbi naſcetur. Hamo. Naſcetur autē Antichriſtus in Babylonia de tribu Dan,iuxta quod Iacob ait. Fiat Dan coluber in via,ceraſtes in ſemita. Ecce veniet Ieroſolymam, circuncidet ſe,dicēs Iudæis:Ego ſum Chriſtus vobis promiſſus. Tunc confluent ad eum omnes Iudæi, & reædificabunt templum a Romanis deſtructum, ſedebitque ibi,dicens ſe eſſe deum.

Genę.49.f.

B ✻ Hippolytus. Martyr. De Antichriſto. Quod cornu demonſtrat paruulum alium non eſſe, niſi Antichriſtum, qui ſuſcitabit Regnum Iudæorum.

Oratione de conſummat. mundi libr.1. comment. in Danielem.

✻ Hiero. Ergo dicamus,ꝙ oēs ſcriptores eccleſiaſtici tradiderunt, in conſummatione mundi, qn̄ deſtruendum eſt Regnū Romanū, decem reges futuros, qui Romanū orbē inter ſe diuidant, & vndecimum ſurrecturum eſſe Regem paruulum, qui tres Reges ſuperaturus ſit. ne eum putemus iuxta quorundā opinionē, vel diabolum eſſe, ſed vnum de hominib. in quo totus Sathanas ſit habitatur᷒ corporaliter.

Comment. in Danielem.

✻ Theodore. Martyr. Notandū eſt non dixiſſe prophetā fore,vt ſinguli exurgant, alijs alij deinceps ſuccedentes,ſed eodem tp̄e oēs ſurrecturos, & poſt eos ſurget alius,qui ſupabit malis oēs ſuperiores,& tres Reges humiliabit. Perſpicuū eſt igit̄,ita ꝓdicere,fore,vt decem circa finē exurgāt, & poſtremus Antichriſt᷒ exoriatur,regnūque obtinere cōtēdat.

Comment. in c. ad Theſſ.1 lib.20. de ciui. dei cap.23. Libr. cygneorum carminū.

✻ Theoph.& Chryſo. Quis vero is eſt?an Sathanas?nequaquā,ſed homo quiſpiā omnem Sathanę energiam adeptus.

✻ Aug. Cum viſione prophetica quatuor beſtias ſignificātes quatuor regna vidiſſet,ipſumque quartum a quodam rege ſuperatum, qui Antichriſtus dicitur, horruit,&c.

✻ Greg. Nazian. Quis eſt Antichriſtus,hoc eſt aduerſari᷒ Chriſt᷒,plena veneni bellua, & homo magna potētia ꝓdit᷒.

✻ Hippolytus. Martir. Ille certe naſciturus eſt e tribu Dan, & veluti rex tyrannus, aciem ex aduerſo inſtructurus eſt.

Orat. de conſummat. mundi.

✻ Ambro. fuit autem, & Samſon de tribu Dan,& iudicauit Iſrael viginti annis. Sed non hunc prophetia ſignificat, ſed Antichriſtum,qui futurus eſt ex tribu Dan.

Lib. de bened. Patriarchaꝝ ſi cap 7. tracta. de Antichri. Comment. in Danielem.

* Auguſt. Sicut auctores noſtri dicunt,Antichriſtus ex populo Iudæorum naſcetur ex tribu Dan.

* Hiero. noſtri autem melius interpretantur,quod in fine mundi hæc ſit facturus Antichriſtus, qui conſurgere habet de modica gente,ideſt de populo Iudæorum.

* Hippolytus. Martir. Vt ſaluator mundi ex immaculata virgine, natus eſt, ad eundem modum Antichriſtus ex impura muliere prodibit ſuper terram.

Vbi ſup.

C *Aug. Sicut in matrē domini ſpiritus ſanctus venit,& eam diuinitate repleuit, ita quoque diabolus in matrē Antichriſti deſcendet, & totam eam replebit,totam circundabit,totam tenebit, & totam interius exterius uſque poſſidebit.

Vbi ſupr. Libr. 7 diuini inſtitut. c.17.

* Lactantius. His peractis operib᷒,alter orietur e Syria malo ſpiritu genitus, euerſor ac proditor vniuerſi generis.

Vbi ſup.

* Auguſt. Sicut dominus ac redemptor noſter Bethleem ſibi pręuidit, vt ibi ꝓ nobis humanitatem aſſumeret,& naſci dignaretur,ſic diabolus illi homini ꝑdito, qui Antichriſtus dr̄,locum nouit aptum,vnde radix omniū malorū oriri debeat,i.ciuitatē Babiloniæ. In hac Antichriſtus naſcetur et in ciuitatib. Bethſaida, & corozā nutriri, & verſari dicetur.

✻ Hieronymus. Noſtri autem interpretātur omnia de Antichriſto, qui naſciturus eſt de populo Iudæorum,& de Babilone venturus.

✻ Hyppolitus Martir. In primis aūt Iudaicam gentem amabit, apud eos omnia ſigna ædet,& horrenda miracula, nō vera,ſed falſa, ad ſeducendos ſui ſimiles impios. poſtea ædet ꝓdigia, leproſos mundando,paralyticos excitando,expellendo dęmones,lōginqua non aliter,ꝙ ꝑſentia denūciabit, mortuos excitabit.

* Ephrem. Syrus. montes quoque non vere,ſed falſiter. transferet. Idem ipſe expanſis manibus.multitudinem ſerpentum atque auium congregabit. abiſſum,vt aridam deambulabit,certos figens in fluctibus greſſus.

*Irenęus. Hæc,ne quis eum diuina virtute putet ſigna facere, ſed magica operatione.

* Ambro. Quod in libro Iob legimus, diabolū ex permiſſione dei, ignem feciſſe deſcēdere de cęlo per ſemetipſum hoc per Antichriſtū,& ſequaces ei᷒, extremo tēpore faciet

* Irenæus. Characterē autem in fronte,& manu dexteræ faciei dari, ne poſſit aliquis emere, vel vendere,niſi qui habet characterem beſtiæ.

* Ephrem. Syrus. Dat autem ſignū ſuū impurus ille latro non paſſim in quolibet corporis mēbro,ſed dexteræ ac frōti hominis impiū inſignit characterem, ne poteſtatē habea homo ſignandi ſe dextera,ſigno Ieſu Chriſti noſtri ſaluatoris,neq; in frōte crucis ſignaculū penitus imprimere poſſi

*Ambroſ. Poteſt fieri,vt ſicut nos habemus characterem Chriſti,i. crucem qua ſignamur,ita habeat Antichriſtus ꝓprium characterē, quo ſignētur hi,qui in eum crediderint

* Hippolytus martyr. Chriſtus dedit credentib. in eū pretioſam ac viuificā crucē,hoc itidē ſignū ſuum daturus eſt.

* Hippolytus martyr. Lugebunt plurimi eo,ꝙ defecerint a ſancto deo, & crediderint impoſtori illi, ſuſcepto charactere impuri illius hoſtis dei, loco viuificę crucis ſaluatoris Lugebunt etiam Eccleſiæ luctum magnum, quia nec oblatio,nec ſuffitus fiet,nec cultus deo gratus. Sed & eccleſiar ædes ſacræ inſtar tugurij erunt,pretioſumque corpus,& ſanguis Chriſti,non extabit in diebus illis. Liturgia extinguetur,pſalmorum decantatio ceſſabit, &c.

* Lactantius. Tunc conſurget hoſtis potentiſſimus,qui inſuſtentabili dominatione vexabit orbem, diuina,& humana miſcebit,infanda dictu,& execrabilia molietur, noua c ſilia in pectore ſuo volutabit, vt proprium ſibi conſtitu imperium,leges commutabit,cōtaminabit,diripiet,ſpoliabit,occidet. Tunc deteſtabile atque abominandum tempu exiſtet,quo nulli hominum ſit vita iucunda.

*Idem. Rex ille teterrimus,& mēdacioꝝ ꝓpheta, ſe ipſum conſtituet,& vocabit deū, & ſe coli iubebit vt dei filiū,eri re tēplū dei conabit,& iuſtū populū ꝑſequetur, & erit preſſura,& contritio,qualis nunquā fuit a conſtitutione mun quicunque crediderint, atq; acceſſerint ei ſignabunt᷒ ab tanꝙ pecudes,qui aūt recuſauerint notā eius,aut in mont fugient,aut cōprehenſi, exquiſitis cruciatibus necabunt

* Idem. hic eſt autem, qui appellatur Antichriſtus,ſed ipſe Chriſtum mentietur,& contra verum dimicabit,& b lum ſæpe renouabit,&c.

* Idem. Tūc lachrymæ,luctus,& gemitus perpetes,& eum caſſę preces,nulla requies ad formidinem,aut ſomn ad quietem. Dies cladem,nox metus augebit ſemper. Tu impius iuſtos homines, ac deo deditos perſequetur,& ſe ſi iubebit,vt deum, cum ſit Antichriſtus,&c.

d *Tanquam ſit deus.* Nā ſicut in Chriſto oīs plenitudo diuinitatis

NICOLAVS DE LYRA.

aduentus Antichriſti,cuius primo ponitur ſuperbiæ exceſſus, ſecundo tēpus veniendi,& eius caſus,ibi. Et tunc reuelabitur. *Tertio, dęmonis effectus,ibi.* Cuius eſt aduentus. *Exceſſus vero ſuperbię erit,qa faciet ſe,ſicut deū adorari. Dicit igitur.* Et reuelatus. *i. manifeſte oſtēſus.* 1 Homo. *i. totaliter deditus peccato,ſicut homo deditus agriculturæ dicitur homo agri.* 2 Filius per. *i. dignus perditione,ſicut 2.Reg.11.b. dicitur.* Filius mortis. *qa dignus morte.* 3 Qui aduerſatur. *Loquitur de futuro per modū præſentis, propter certitudinē prophetiæ. Loquitur.n. de Antichriſto prophetice.* 4 Supra. *quā ad deos Gentiliū,qui dicuntur dii,ſed non ſunt.* 5 Aut quod. *quā ad Sanctā Trinitatē, quæ colitur,vt vnus verus deus. oēm.n. talem cultum exterminare conabitur,vt ipſe ſolus tanquam deus ab hominib adoretur. Similiter dicitur Iudith.3 de Nabuchodonoſor, qui pcc exterminare omnes deos terræ,vt ipſe ſolus deus diceretur.* 6 In templo. *reædificato ab ipſo,& Iudæis ſibi adhærentibus. exponunt in templo, ideſt, ſic ſe oſtendet ac ſi ipſe ſit templum de modo,quo humanitas Chriſti eſt dei templum.*

1 Not

nitatis habitauit, ita in Antichriſto plenitudo malitiæ & oĩs iniquitas habitabit, quia in ipſo erit caput omnium malorum, ſcilicet diabolus, q eſt rex ſuper omnes filios ſuperbiæ.

a *Scitis.* Quia eos ſcire dicit quid detineat, nec apte exponit. & ideo nos neſcimus, niſi qđ quidã ſuſpicantur de Romano imperio dictum fuiſſe, donec tollat, vel de medio fiat. Et iõ Apoſtolum non id apte ſcribere voluiſſe, ne calumniã ſcilicet incurreret, qđ Romano imperio male optauerit, cum ſperaret eternũ. Et hoc quod dixi, Iam enim myſteriũ operatur iniquitatis. Neronem voluerũt intelligi, cuius facta velut Antichriſti videbãtur. Vnde nõnulli vel viuum raptũ occultari, donec ſuo tẽpore reueletur, vel occiſum reſurrecturũ & futurum Antichriſtũ ſuſpicabãtur. Quidam putant hoc dictũ eſſe de malis & fictis, qui ſunt in eccleſia tandiu, donec perueniãt ad tãtum numerum, qui Antichriſto magnũ faciat populũ. et hoc dicũt eſſe, myſteriũ iniquitatis, quia videtur occultũ. Et de hoc dictũ eſſe: Quid nunc detineat, ſcitis. Et cum ait, ut qui tenet nunc teneat, dicunt Apoſtolum hortari fideles, vt in fide quam tenent, tenaciter pſeuerẽt, donec exeat de medio eccleſiæ myſteriũ iniquitatis, quod nũc occultum eſt. Et eſt ſenſus, tantum hoc ſupereſt agendũ, vt qui tenet nũc fidem, teneat, i. firmiter in ea perſeueret, donec iniquitas. i. ficti, exeat de medio eccleſiæ quæ nunc occulta eſt, ideſt, manifeſte ab ea recedãt. Vnde: *De nobis exierunt, ſed non erant ex nobis*, ita nunc aperte.

b *Suo tempore.* Hier. Completa acceſſione ad Romanum imperiũ, & ad Romanę eccleſiæ obedientiam, aderit diſceſſio ab vtroq; imperio: qua impleta aderit ille iniquus impleto tempore miſericordiæ quo plenitudo Gentium intrat ad fidem: reuelabitur diſceſſio, & ſic inſtabit dies domini.

c *Nam myſterium, &c.* Iã in ipſis initijs acceſſionis inuenitur iniquitas, ſed myſtica. i. pietatis nomine palliata, vt velint haberi miniſtri Chriſti cũ ſint pſeudo. *Nam myſterium.* Haimo. Iam diabolus occulte p Neronẽ & alios occidebat martyres ſicut per illũ tũc aperte facturus eſt, occidẽdo Eliã & Enoch aliosq; plurimos: & sũt Nero & alii vmbra futuri Antichriſti ſicut Dauid & Abel Chriſti.

d *Donec de medio fiat.* i. tollatur illa poteſtas Romani imperij de medio mũdi, quia omnes vndique Romã quaſi ad caput confluebãt. Vel q fidẽ tenet, teneat, donec ipſa refrigeſcat. Vel qui detinet illũ, ideſt, acceſſio ad fidem, detineat, donec ipſa tollatur de medio. Vel, donec iniquitas, quę modo eſt myſtica, fiat de medio, id eſt, quaſi de communibus vt nõ erubeſcat hõ adulterari vel furari, ſicut nec ambulare vel loqui.

e *De medio fiat.* ſcilicet diſceſſio, id eſt, manifeſte appareat: & tunc iam reuelata diſceſſione a Deo vero, iam refrigerata charitate ex abũdantia iniquitatis reuelabitur, &c.

f *Spiritu oris ſui.* id eſt, virtute ſpiritus ſancti, qui dicitur ſpiritus oris, quia ab eo procedit. *Spiritu oris*, ideſt, potentia iuſſionis ſuę, ſiue per ſe, ſiue p Michaelẽ. occidetur autem (vt doctores tradunt) in monte Oliueti in papilione, & ſolio ſuo, in illo loco, contra quem dominus aſcendit in cęlos. Illo interfecto non ſtatim veniet Chriſtus, ſed vt in Dan. intelligitur, concedentur electis ad pęnitentiam dies. 65. Quantum poſt dominus venturus ſit penitus ignoratur.

✱ Chriſoſtomus, Et Theophylactus. Proxima eſt conſolatio, abolebit claritate aduentus ſui eum cuius aduentus eſt ſecundum operationẽ ſathanæ. Quemadmodum enim ignis irruens paſſim minuta animalcula etiam antequam plane adueniat, procul adhuc diſſitus torpefacit, & conſumit, ita, & Chriſtus. Sufficiet illum iubere, & illum adeſſe, atque illa omnia peribunt. Seductionem ſiſtet, quam primum apparuerit.

g *Mendacibus, & in omni ſeductione.* Aug. Vel quia non vera vt videntur, ſed phãtaſtica. Vel ſi vera, Dei permiſſione ad mendacium trahunt.

h *Ideo mittet illis Deus.* Aug. Deus diabolum iſta facere permittet, iuſto quidẽ iudicio, quãuis faciet ille iniquo malignoque conſilio. Proinde iudicati ſeducunt, & ſeducti iudicabũt ſed iudicati iudicio Dei occulte iuſto, & iuſte occulto ſeducentur. Seducti autem iudicabunt nouiſſimo manifeſtoq; iudicio per Chriſtũ iuſtiſſime iudicaturũ iniuſtiſſime iudicatũ.

✱ Chry-

Marginal notes: † agit — † tollatur. † Iſa. 11. a — Vbi Antichriſtus occidetur. — Ibidem. — Lib. 20. de ciuit. Dei, ca 19. Augu lib. 20. de ciuita. Dei cap. 19.

---

a Ita debetis credere quia idem olim dixi. b De aduentu Antichriſti, & de die iudicij

a Nonne retinetis, quod cum adhuc eſſem apud vos, hęc di-

a Hoc retinetis. b Quin ſit in cauſa moræ eius. Scilicet quod nondum eſt diſceſſio c Ita tamen. d Manifeſtus fiat

cebam vobis? Et nunc quid detinet, ſcitis, ut reueletur in

a Sibi congruo vt Deus diſpoſuit. Poſtquam fuerit diſceſſio. b Suo tempore reuelabitur. qu a iam non in ſuo ſecreto iniquitas operatur, ſcilicet mali, & ficti qui ſunt in eccleſia.

b ſuo tempore. Nam myſterium iam † operatur iniquitatis:

a Hoc reſtat. b Imperat. Romanum imperium uel fidem.

c tantum, vt qui tenet nunc teneat, donec de medio † fiat,

d a Parata ſede. Manifeſtabitur. c Antichriſtus. Qui, nec modo, nec tunc eſt timendus, quia ſequitur. quem d. &c.

e † Et tunc reuelabitur ille iniquus, quem dominus Ieſus in-

Præcepto virtute. a Eum cum omnibus. Dicens, Ite malidicti in ignem æternum b In claro aduentu ſuo.

f terficiet ſpiritu oris ſui, & deſtruet illuſtratione aduentus

a Scilicet Antichriſti. b quia diabolo inſtigante totum faciet, non tamen ſine ſenſu, vt phrenetici qui culpam non habent de malis.

ſui eum, cuius eſt aduentus ſecundum operationem ſatha-

a Humanæ poteſtatis & diuitiarum. b Minoribus. Maioribus. c Quia per magicam artem non veram, ſed per phanthaſiam deludet homines, ſicut Simon magus quendam qui ſe eum occidere putans, arietem decollauit. Quia mendatium confirmat eum ſcilicet eſſe Deum:

g næ, in omni † virtute & ſignis, & prodigiis mendacibus, &

a Minis blanditiis & omnibus modis. a Qui perditioni dediti ſunt. c Ideſt, ideo.

in omni ſeductione iniquitatis, his qui pereunt, eo, quod

a Ideſt, Chriſtus qui charitatem omnibus oſtendit: b Ideſt, Chriſti, in quo implentur promiſſa. c Qua recepta ſaluarentur. d Quia non receperunt veritatem

h charitatem ueritatis non acceperunt, ut ſalui fierent. Ideo

a Permittet veni re ad eos. Eum qui eſt ipſa malicia, quia pater omnis malitiæ & iniquitatis.

mittet illis Deus † operationem erorris, ut credant men-

NICOLAVS DE LYRA.

Et nunc. *ideſt, quæ ſit cauſa moræ ipſius.*

Scitis. *Sciebant enim, quod omnia futura a Deo ſunt diſpoſita determinatis temporibus ventura: ideo ſubditur,*

Vt reueletur in ſuo tempore. *a Deo diſpoſito. Licet autẽ Antichriſtus ſit venturus perſonaliter, venit tamen ſingulariter. ſicut dictum fuit de Antiocho illuſtri Dan. 11. quod fuit figura Antichriſti. Et eodem modo dicitur de Nerone qui tunc imperabat, & primus de Romanis principibus mouit perſecutionem eccleſiæ, cum dicitur:*

Nam myſterium. *id eſt, figura.*

Iniquitatis. *Antichriſti. qui dicitur iniquitas in abſtracto propter exceſſum ſuæ malitiæ ſicut homo multũ liberalis dicitur libera itas.*

Iam operatur iniquitatis. *in Nerone eccleſiam perſequente.*

Tantum *ſupple, reſtat.*

Vt qui tenet nunc. *ſ. Romanum imperium, vt exponunt aliqui,*

Teneat donec de medio fiat. *i. deſt, donec deficiat Romanũ imperium per diſceſſum ab obedientia ipſius. Sed mihi videtur melius exponi de diſceſſione a fide eccleſiæ Romanæ ſupradicta ſic, Tantum, ſupple, reſtat. Vt qui tenet nunc fidem catholicam, teneat eam firmiter in perſecutione Neronis & aliorum tyrannorum ſequentium. Donec de medio fiat, ideſt, donec deficiat mod o ſupradicto.*

Et tunc reuelabitur. *quæ ſicut ſupra dictum eſt deficiente ſic fide apparebit Antichriſtus. ideo dicitur.* Et tunc reuelabitur ill. *antonomaſice dictus.*

11 Quem dominus Ieſus interficiet. *quia de mandato eius fulminabitur per miniſterium Michaelis Archangeli.*

12 Et deſtruet. *in anima, & corpore.*

13 Illuſtratione aduentus ſui. *ideſt in aduentu ſuo claro.*

14 Cuius, *hic conſequenter circa Antichriſtum ponitur dæmonis effectus. Habebit enim Antichriſtus dæmonem priuatũ, qui a Deo permiſſus faciet multa miracula ad eius nutum pro ſubuerſione fidelium, & hoc eſt quod dicitur.* Cuius eſt aduentus ſecũdum operationem. *in temporali poteſtate.*

15 Et ſignis, & prodigiis. *nam aliqua fient per illuſionem ſenſuũ a dæmone, quæ videbuntur eſſe & non erunt, & aliqua erunt res veræ, ſicut dæmon ſuper oues Iob fecit ignem verum deſcendere. Dicuntur tamen ſigna mendacia, quia fient ad aſſertionem mendacii.*

16 Et in omni. *vtpote minis & promiſſis & altis modis exquiſitis,*

17 His qui pereunt. *Inde enim habebit deceptio eius effectum.*

18 Eo quod *ideſt, quia veritatem euangelicam, quæ eſt lex amoris.*

19 Non acceperunt. *credendo.* 20 Vt ſalui. *quia extra veritatem euangelicam non eſt ſalus.* 21 Ideo. *i. propter eorum demerita.*

22 Mittet illis Deus. *ideſt, mitti permittet,*

23 Operationẽ erroris. *ideſt, ducentem in errorem modis dictis,*

24 Vt credant mendatio. *qui repulerunt veritatem.*

Marginal notes: Antichriſtus habebit dæmonem. — Iob 1. c.

A ✻ Ambroſius. Operatio erroris eſt, falſis fidem committere, vt qui claritatē luminis diem eſſe cōſentire noluerunt putent diem tenebras dici debere, vt poſſint prepenſiori delicto facti rei, ſine contradictione damnari, veritatis inimici, fautores autem iniquitatis.

Ibidem

acquiſitio, in qua Deus glorificetur.

D d *State, & tenete traditiones.* ✻ Chryſoſtomus. Hinc patet quod nō omnia per epiſtolam tradiderint, ſed multa etiam ſine literis. Eadē vero fide digna ſunt tam illa quā iſta. Itaque traditionē quoq; eccleſiæ fide dignā putamus. Traditio eſt, nihil queras amplius.

✻ THEOPHYLACTVS. mittet, ideſt, ſinet ipſum venire, animaduerte autem quod primū repulerint veritatem, tūq; eos reliquit Deus, ac dominatum eſt in eos mendatium.

† ab initio a *Gratias autem agere debemus.* ✻ AMBROSIVS hoc loco preſcientia Dei perſonat, qui ſcit omniū mentes ante natiuitates eorū. nec enim latet illum qui credituri ſunt.

B ✻ CHRISOSTOMVS. Quomodo in ſalutē? ab iſtis nāque ſalutis noſtræ ſumma depēdet nuſquā ab operibus, nuſquā a recte factis, ſed per fidem veritatis.

✻ THEOPHYLACTVS. Quid igitur nos? nihilne attulimus? ſubdit & fide veritatis .i. ſeruauit nos, qui attulimus fidem rerum verarum. non enim mendacijs quibuſdam fidem adhibuimus, ſed veritati ipſi. Secūdæ hic fidei meminit. quando quidem & poſt ſanctificationem eius auctibus indigeamus, ne concutiamur.

a Quod Antichriſtus Deus ſit. b Tandem aperte, interim occulte. c Chriſto qui vere Deus.

dacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, 1

a Antichriſto. b De illis ita, vos autem venientes ad ſalutem quia recepiſtis veritatem, vnde gratias agamus Deo, & hoc eſt quod ait, Nos autem.

a ſed † conſenſerunt iniquitati. Nos autem debemus gratias 2

Ab æterno.

agere ſemper Deo pro vobis fratres dilecti a Deo, quod

Et vos. F dei. Aeternam. Poſitos.

b elegerit nos Deus † primitias in ſalutē in ſanctificationem 3

a Qui in baptiſmate ſanctificat. b Chriſti c Fidem ſicut gratis elegit uos ab æterno. ita & gratis uocat. Per quid ad fidem uenerunt ſubdit. Aduerſos 4

ſpiritus, & in fide veritatis, in quam, & vocauit vos per 5 6

a Vt per fidem acquiſitis gloriam Quam Chriſtus habet. 7

c euangelium noſtrum in acquiſitionem gloriæ domini no- 8

a Quia hæc bona ſunt uobis & non inſtat dies domini. b In fide. Immobiles c Vt lėtis. 9

d ſtri Ieſu Chriſti, Itaque fratres ſtate, et tenete traditiones 10

a A nobis. b Vſque ad intellectum Præſentem. 11

quas didiciſtis, ſiue per ſermonem, ſiue per epiſtolam no- 12

a Ego moneo, ſed. b Potentia qua creator eſt uniuerſorum. 13

ſtram. Ipſe autem dominus noſter Ieſus Chriſtus, & Deus

a Affectu dulcedine charitatis. b Dando filium pro nobis. c Chriſtum circa miſerias ſeculi, & in futuro. 14

e & pater noſter, qui dilexit nos, & dedit conſolationem

a Scilicet quod de exilio ipſo ad patriam ueniemus, b Ipſe qui iam tot fecit. c Volutates.

f æternam, & ſpem bonam in gratia † exhortetur corda ve-

a Contra impugnatores.

ſtra, & confirmet in omni opere & ſermone bono.

✻ Hieronymus, Quando vult ſua teneri, non vult extranea ſuperaddi. apoſtolica autē traditio eſt, quæ in toto mundo prædicatur, vt baptiſmi ſacramentum.

✻ Irenaeus, Cum ex ſcripturis arguuntur, in accuſationem conuertūtur ipſarum ſcripturarum, quaſi non recte habeant, & quaſi nō poſſit ex his veritas inueniri ab his, qui neſciant traditionē, quę eſt ab apoſtolis, quæ per ſucceſſiones preſbiterorum in eccleſia cuſtodit, prouocamus eos; aduerſantur traditioni, dicētes ſe non ſolum preſbiteris, ſed etiam apoſtolis exiſtētes ſapientiores, ſynceram inueniſſe veritatem.

✻ Idem. ad hanc enim eccleſiam propter potentiorem principalitatem, neceſſe eſt omnem conuenire eccleſiam, hoc eſt eos qui ſunt vndiq; fideles, in qua ſemper ab his qui ſunt vndique, conſeruata eſt ea, quæ eſt ab apoſtolis traditio.

b *Primitias in ſalutem.* Vt ſcilicet non in illo periculoſo tempore vltimo, ſed in primitiua eccleſia crederemus in Chriſtum atque fidem confiteremur. Vel nos apoſtolos primitias omnium credentium, quia apoſtoli primi crediderunt, & hoc in ſalutem omnium gentium.

c *In acquiſitionem gloriæ domini noſtri Ieſu Chriſti.* Vel vt ſitis acquiſitio,

✻ Idem. Quid autem ſi neque apoſtoli quidem ſcripturas reliquiſſent nobis, nonne oportebat ordinem ſequi traditionis, quam tradiderunt iis quibus committebant eccleſias?

e *Et dedit conſolationem.* promittendo cœlorum regnum.

f *In gratia.* ideſt, per gratiam quam dedit, ſperamus æterna. Vel gratia nam merito noſtro.

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vt iudicentur omnes. *ideſt, iudicio condemnationis.*

2 Nos autem. *Hæc eſt tertia pars, in qua reddit Theſſalonicenſes dociles, eos in moribus informando. & primo quātum ad operationem boni, ſecundo quantum ad euitationem mali, ibi* Denunciamus. *Prima in tres, quia primo de eorum bono principio gratias agit, ſecundo ad perſeuerandum eos inducit, ibi:* Itaque fratres. *tertio, orationes eorum petit, in principio ſequentis ca. Circa primum dicit.* Nos autem debemus grat. age. *quia bonum diſcipulorum redūdat in magiſtrum.*

Diuiſio

3 Quod elegerit nos Deus. *ſua gratia.*

4 Primitias in ſalutem. *Fuerunt enim de primis credentibus ex Gentilitate.*

5 In ſanctificationem ſpiritus. *per baptiſmum, in quo datur gratia ſpiritusſancti ſpiritusſancti ſanctificans.*

6 Et in fide veritatis. *ideſt, in fide catholica, quæ ſola eſt vera.*

7 In qua. *ſcilicet fide.*

8 Et vocauit vos per Euangelium noſtrum. *i. per noſtram, prædicationem Euangelij,*

9 In acquiſitionē gloriæ. *ideſt, vt per hoc gloriam acquiratis.*

10 Itaque fratres ſtate. *firmi in moribus & fide.*

11 Et tenete traditiones quas didiciſtis. *a nobis.*

12 Siue per ſermonem. *vos principaliter docendo.*

13 Siue per epiſtolam noſtram. *quam abſentes vobis miſimus vos docendo. Et quia ad perſeuerandum in bono indiget bono adiutorio diuino, ideo ſubdit deprecando, dicens,*

14 Ipſe autem dominus noſter Ieſu, &c. *Et patet litera.*

ADDITIO.

Cap. 2. vbi dicitur in Poſtil. Quia ſecundum teſtimonium Saluatoris Matth. 24. Appropinquante Antichriſti tempore abūdabit iniquitas. Secundum teſtimonium Saluatoris prope aduentum Chriſti ſecundum, fides deficiet in multis. Legitur enim Luc. 18 b. *Veruntamen filius hominis veniens putas inueniet fidem in terra? loquitur de perfecta fide prout in glo.*

CAP. III.

Ambroſius a

† Quod ſuper eſt

De cætero fratres orate. *Orandum eſſe hortatur, vt dignetur Deus doctrinam ſuam infatigabili curſu dirigere & tranſfundere per ora apoſtolorum in aures audientiū, & ab auribus in corda, vt compeſcāt malorū ſeditiones.* ✻ Hiero-

CAP. III.

a Euangelium quod Deus dedit nobis, uel quod de Deo agit.

a De† E cætero fratres orate pro nobis, vt ſermo do- 1 2

✻ HIERONYMVS Dat humilitatis exēplum, & occaſionem charitatis, vt pro alterutro audacius exoremus, ſimul notandum in quibus cauſis orari poſcat apoſtolus, vt ſermo Dei currat, & clarificetur, currat inquam affluentia, clarificetur vero auditorum profectu. ✻ Chry-

NICOLAVS DE LYRA. CAP. III.

1 De cætero. *Hic conſequentur Apoſtolus petit a Theſſalonicēſibus orationum ſuffragia, quia charitas eſt reciproca. dicit igitur:* De cætero fratres orate. *inſtanter & deuote.*

2 Vt ſermo domini. *ideſt, prædicatio Euangelij.*

Curra:

a Sine impedimento ad omnes gentes, vt multi velociter conuertantur.
b Clarus, & intelligibilis fiat omnibus. c Cucurrit. d Apſeudo. 1
a mini currat, & clarificet, ſicut & apud vos, vt & liberemur 2
a Improbis diſputando. b Qui falſa prædicant. c Ideſt, quorum nullus fidem habet, ſed eſt error quod tenent. 3
b ab † importunis, & malis hominibus. Non enim omnium 4
c a Orate vt liberemur. b Verus in promiſſis. c Ne importuni decipiant. 5
eſt fides. Fidelis autem Deus eſt, qui confirmabit vos, & cu- 6
a Hæc omnia vobis diximus, nec puto fruſtra. Qui in vobis operabitur. 7
ſtodiet a malo. Confidimus autem de vobis fratres in do- 8
Quod vt fiat 9
d mino, quoniam, quæ præcipimus, & facitis, & facietis. Dñs 10
a Si quid tortum eſt. b Volontates vt exiſtant c Quam Deus dat, vel vt Deum diligatis 11
d Vt Patientes ſitis, ſicut & Chriſtus.
autem dirigat corda veſtra in charitate Dei, & † patientia 12
a Quæ præcipimus facietis, ſed qui noluerit, excommunicetur. 13
e Chriſti. † Denunciamus autem vobis fratres in nomine 14
a Per Ieſum præcipimus, uel honor Dei eſt ſi morbida ouis excluditur.
In honore Chriſti. b Non communicetis eis.
domini noſtri Ieſu Chriſti, vt ſubtrahatis vos ab omni fra- 15
a Aliter quam ordo naturæ exigit. b Ambulantes.
Ideſt, non ſecundum doctrinam quam tradidimus eis.
tre ambulante inordinate, et non ſecundum traditionem 16
Ideo debetis vos ſubtrahere. a In quibus.
f quam acceperunt a nobis. Ipſi enim ſcitis, quemadmodum 17
Vere oportet imitari nos, quia boni. 18
oporteat nos imitari. Quoniam † non inquieti fuimus in- 19
Sine labore. a Quaſi ſumptum ab aliis,
ter vos, neque gratis panem manducauimus ab aliquo, 20
a Contra gratis. Vſque ad ſanguinem. Contra ab aliquo. 21
b Ideo non accepimus
† ſed in labore & fatigatione nocte, & die operantes, ne 22
Ideo multo magis illi debent uiuere de labore ſuo, qui non habent hanc poteſtatem.
quem veſtrum grauaremus. Non quaſi non habue- 23
a Pro alia cauſa hic quam apud Corinthios abſtinuit, hic enim pro exemplo dando, ibi pro repellendis pſeudo.
g rimus poteſtatem, ſed vt noſmetipſos formam dare- 24
a Vt vos imitamini & ocium dimittatis. b Operabar inter vos ad exemplum ueſtrum ſic enim faciendum docebam.
mus vobis ad imitandum nos. Nam, & cum eſſemus apud

✻ Chryſoſtomus, et Theophylactus. Ipſe quidem pro eis orauit, vt confortarentur, petit vero nunc viciſſim ab eis vt pro ipſo orent, non vt nullum ſit periculum, nam in hoc poſitus erat, ſed vt Sermo Dei currat.

a *Vt liberemur.* Apſeudo. ne noſtros ſeducant, vel nobis inſidias tendant. Vel, Liberemur ab im. ideſt, infidelibus qui reſiſtunt verbo Dei, nec ſtant ī portu quietis.

b *Et malis.* qui perſequuntur infideles. Ideo dico, liberemur, quia nō dum acceperunt omnes fidem per me que accepturi ſunt. Vel omnes qui importuni non habent fidem, ſed vos qui habetis, confirmabit Deus, vnde ſubditur: Fidelis, &c.

c *Non enim omnium eſt fides.* id eſt, nec vobis orantibus omnes ſunt credituri, ſed tantum præordinati in adoptionem filiorū. *No enim omnium. &c.* Ideo autē Deus per orationes credētium nōdum credētes credere facit, vt oſtendat quia ipſe facit. Nemo eſt enim tam imperitus, tam ingenio tardus, qui non videat Deum facere, quod rogari ſe præcepit, vt faciat. Et ſciendum, quia poſſe habere fidem, ſicut, poſſe habere charitatem, natura eſt hominum. habere autem fidem, ſicut habere charitatem, gratia eſt fidelium. ſed cum voluntas credendi aliis præparatur a domino, diſcernendū eſt quid veniat de miſericordia eius, & quid de iudicio. *Vniuerſæ enim viæ domini miſericordia, & veritas.* Inueſtigabiles igitur ſunt, & miſericordia qua liberat gratis, & veritas, qua iuſte iudicat.

d *Dominus autem dirigat.* ✻ Chryſoſtomus. Sunt enim multa quæ a dilectione Dei deflectunt, & abducut, & multa diuerticula quæ illinc extrahūt, primum quidem mammonæ, velut impudētes quaſdā manus, animę noſtrę inicientis, & potenter corripiētis, & iuſtos abducētis, deinde vanę gloriæ ſtudiū, & afflictiones ſæpenumero ſubuertūt qua ꝓpter quaſi flatu quodā, diuino auxilio egemus, vt velū noſtrū velut vehementi

hemēti quodā vento ad dilectionē Dei tranſmittat. Etenim ne mihi dicas, diligo Deum, etiam pluſquā meipſum. Verba ſunt iſta. Oſtende hoc ipſis operibus ſi diligis eum plus quā teipſum, dilige plus quam argentum & tunc credam. qđ, & pluſquam teipſum illum diligas. Cū pecunias propter Deū non contemnas, quomodo teipſum contemnes? *Et patientia Chriſti.* ✻ Idem. quid eſt in patientia? vt patiamur quemadmodum ille paſſus eſt, aut vt eadem faciamus, aut, vt cum patientia ipſum expectemus. Hoc enim eſt diligere Deum, ipſius gratia pati, & nihil turbari. D

† expectatione.

e *Denunciamus.* De curioſis incipit, & ociolis, monens bonos vt eos corripiant.

f *Ipſi enim.* Et cum illi hæc non faciant, debetis vitare. Vel: Non ambulant ſecūdum traditionem. Scitis enim quomodo me habui, quod in illis nō videtis. Q. Non eſt opus vt exponam uobis eam traditionē, quia eam ſcitis, quod non inquieti; ut qui aliena negocia curāt, vagantes hac illac. E

† non inordinate geſſimus nos

g *Sed vt noſmetipſos.* Notādum, quia Apoſtolus non ſolum verbis docebat, ſed hortabatur, & factis. Idonei enim magiſtri eſt quæ docet verbis, operibus explere. Etſi enim manifeſte vera eſſe non ignorentur, quæ docentur, tamen ſi negligi cœperint a magiſtro, non facile proficiunt. Audientibus enim magis opera ſuadent quam uerba. Ideoq; magnis præconiis remunerandi ſunt, qui negligentibus magiſtris de ſolis uerbis proficiunt. Apoſtolus ergo forma erat his & qui tenues erāt ſubſtantia in plebe, ut diſcerent, libertatē ſuam non amittere. Vnde & Salomon. *Rarò* (inquit) *inferes pedem ad amicū tuum, ne ſatiatus tui oderit te.* Qui enim frequenter ad alienam menſam conuenit, ocio deditus aduletur neceſſe eſt paſcenti ſe, cum religio noſtra ad libertatem homines aduocet. Ambroſius. Prou. 26. c.

✻ Ambros. Illos dicit non ignaros laboris ſui, quem ſedulo exercitio operabatur, ne pane indigeret alieno, ut exemplū daret eis F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Currat. *ſine impedimento ad alias gentes.*
2 Et clarificetur. *per miracula veritatem eius declarantia.*
3 Sicut & apud vos. *iam factum eſt.*
4 Vt liberemur ab importunis. *ideſt, a pſeudo apoſtolis importune falſa ingerentibus.*
5 Et malis hominibus. *prædicationem Euangelij qualitercunque impedientibus.*
6 Non enim omnium. *ideſt nondum acceperunt omnes fidem per me, qui ſunt eam accepturi.*
7 Fidelis autē De. *in promiſſis adimplendis:* Qui confirmabit vos. *contra deceptiones pſeudo Apoſtolorum.*
8 Et cuſtodiet a malo. *ſcilicet in patientia, in perſecutionibus tyrannorum.*
9 Confidimus autem. *ideſt. de veſtra bona obedientia ad Deum.*
10 Quoniam quæ præcipimus. *quia non præcipimus autoritate propria, ſed diuina, ideo ſubdit.*
11 Dominus autem dirigat. *ad implendum ſua mandata.*
12 In charitate. *erga omnes.*
13 Et patientia *erga perſecutores veſtros.*
14 Denunciamus. *Hic conſequenter informat eos ad euitationem mali. & primo facit propoſitum, ſecundo remouet falſum intellectum, ibi,* Vos autem. *Circa primum dicit.* Denunciamus in nomine domini, &c. *ideſt, ex eius autoritate.* Diuiſio
15 Vt ſubtrahatis, &c. inordinate. *declinando ab ordine legis naturæ, & legis ſcripturæ. quia dicitur Pſal. 17. d.* Cum peruerſo peruerteris.
16 Et non ſecundum traditionem. *facto, & verbo.*
17 Ipſi enim ſcitis. *per experientiam operis.*
18 Quemadmodum oporteat. *in operibus veſtris.*
19 Quoniam non inquieti, etc. *ideſt, vagabundi et ocioſi.*
20 Neque gratis, etc. *petentes nobis miniſtrari ab aliquo veſtrum.*
21 Sed in labore, et fatigatione. *corporali.*
22 Nocte, et die operantes. *ad acquirendum victum noſtrum, exceptis horis ad orandum, & docendum aptis.*
23 Non quaſi, etc. poteſtatem. *accipiendi ſumptus a vobis ſecūdum formam euangelicam Lu. 10. b. vbi dicitur prædicatoribus:* Edentes, & bibentes, quæ apud illos ſunt, dignus enim eſt operarius mercede ſua. 24 Sed vt noſmetipſos. *quia ſi nos habentes poteſtatem accipiendi ſumptus abſtinuimus ab hoc viuentes de noſtro labore, multo magis alii qui non habent talem poteſtatem, debent de labore ſuo uiuere. cætera patent uſque ibi.*

a vos hæc denunciabamus vobis, quoniam ſi quis non vult
a Ideo hoc præcipio. Ratio cur laboris ſui mentionem fecerit.
operari, nec manducet. Audiuimus enim quoſdam inter
a De alienis. b Hoc modo mereatur paſci.
vos ambulare † inquiete, nihil operantes, ſed curioſe agen-
b tes. His autem qui eiuſmodi ſunt, denunciamus, & obſecra- 1
a Non rumoroſi.
mus in dño Ieſu Chriſto, vt cum ſilentio operantes ſuum
a Proprii laboris. b Ne autem occaſione hac ceſſarent mini ſtrare pauperibus, hoc addidit.
c pănem manducent. Vos autẽ fratres nolite deficere benefa- 2
Pauperibus.
Præcipimus vt operentur, &c. Hinc. Dei mandato. 3
ciẽtes. Quod ſi quis nõ obedierit verbo noſtro, per epiſto- 4
a Qui ſit, mihi ſignificate vel reprehendite. Vel per epiſtolam veſtram hunc notate uobis.
lam, hunc † notate, & non commiſceamini cum illo, vt 5
a Erubeſcat, abiectus ab omnibus, & ſic ſe ſubiiciat. b Tamen.
c Vt odio habeatis eum.
confundatur. Et nolite quaſi inimicum exiſtimare, ſed 6
d Ex dilectione. 7
† corripite vt fratrem. Ipſe autem † Deus pacis, det vobis
Hic & in futuro. a Ideſt, apud domeſticos, & extraneos. 8
pacem ſempiternam in omni † loco. Dominus ſit cum 9
a Vt pacem habeatis. Scripta eſt. 10
omnibus vobis. Salutatio mea manu, quod eſt ſignum in
e Qomodo? 11
omni epiſtola, ita ſcribo. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti
cum omnibus vobis, Amen.

† inordinate. † indicate. † admonete.

A ret eis ad imitandũ illum, neque enim reprehẽſibile eſſet, ſi panem ab his reciperet ad corporis curam, qui animis illorũ ſpiritualẽ cibũ præbebat, quę etiã corpori immortalitatẽ cũ gloria procuraret. Tũc.n. exerta poteſt eſſe libertas, ſi ſemetipſum quis vẽtris cauſa aut pecuniæ, nulli ſubiiciat, ſuo pane contentus, maximę quod ad laudem magis proficit, ſi cum liceat, & ſit ſumendi poteſtas, contineat. Hic talis prodeſſe poteſt audientibus. Reuerentiam enim rigoris huius habebunt, & ea quæ ad hoc mandantur, prætermitti non poterunt.

a *Quoniam ſi quis non vult operari.* Augu. de opere monachorum. Dicunt quidam de operibus ſpiritualibus hoc Apoſtolum præcepiſſe, alioquin ſi de opere corporali hoc diceret, in quo vel agricolæ, vel opifices laborant, videretur ſentire aduerſus dominum, qui in euãgelio: *Nolite ſoliciti eſſe, quid manduc. &c.* (Matth. 6. d)

B Sed ſuperflue conantur, & ſibi, & cæteris caliginẽ obducere, vt quod vtiliter charitas monet, nõ ſolum facere velint, ſed nec intelligere, cũ multis aliis locis epiſtolarum quid hic ſentiat Apoſtolus apertiſſime doceat. Vult enim ſeruos Dei corporaliter opari vnde viuãt, vt nõ compellant egeſtate neceſſaria petere. Nec eſt cõtra illud quod prædictũ eſt, *Nolite ſolliciti eſſe quid man. &c.* Nõ enim hoc ideo dictum eſt, vt non procurent quantũ neceſſitati ſat eſt. vñ honeſte, potuerõt, ſed nõ vt iſta intueãtur nec ꝓpter iſta faciant, quidquid euangelij præconio facere iubent.

b *Iis autem, qui eiuſmodi ſunt.* ✼ Baſilius. (Interrogat. 45. regul. fuſius diſputatarum.) Neque vero his quæ a nobis hoc loco dicuntur, apoſtoli verba illa aduerſari quiſquam exiſtimet, vt operãtes panem ſuum manducẽt. Si quidem hoc ad ordinis, & laboris deſertores dictũ eſt, perinde acſi diceret, pra ſtabilius eſſe vnumquemque neceſſaria ſibi ſaltem ad uitam prætidia parare, neque aliis grauem eſſe, quam vitam in otio traducere.

✼ Ambroſius. Qui otioſi eſſe deſiderant, id agunt quatenus occaſio naſcatur, qua introitum ſuum deſiderabilem faciant, domibus diuitum ambulantes geſta, & opiniones verborum ſubtiliter colligunt, ſcientes quid de quo velint audire, vt libenter, & requiſiti paſcantur. Quod factum valde abhorret diſciplina dominica. (Ambroſius.)

Curioſe agentes. hoc factũ abhorret diſciplina dominica, eorũ.n. Deus uẽter eſt, qui fęda ſcura neceſſaria ſibi prouidẽt.

C

c *Nolite*

c *Nolite deficere.* Quia & ſi operentur, poſſunt tamen nõ nullis indigere. Et iõ monet, ne illi qui habebãt vnde ſeruis Dei neceſſaria præberent, hac occaſione pigreſcerẽt. Nõ enim in reprehenſionem venit qui humanus eſt in largendo, ſed hic qui cum poſſit laborem ferre, otioſe vult vitam agere. D

✼ Chryſoſtomus. Non potuit vlterius increpationem producere, ſed ruſus eorũ miſertus eſt. Et vide cum quanta prudentia, non enim dixit, veruntamen ignoſcite illis donec corrigãtur, ſed quid? Vos vero ne defatigemini benefaciendo. Subducite quidem vos ab illis, attamen ne contẽnatis fame pereuntes. Quid igitur, inquis, ſi copiam alimenti apud nos habens otioſus permanſerit? ad hoc placidũ, ac mite pharmacum dedi, nẽpe, vt ſubducẽtes vos ab eo, hoc eſt, nullam illi fiduciam huius faciatis, oſtendite vos iratos. nõ exiguum hoc eſt. Si quidem vere correctum volumus, ne ignoremus correptionis modos.

d *Nolite quaſi inimicum.* ✼ Theophylactus. poſtquam eleemoſinam dederis, iniunxit, vt admoneas. non vt exprobres, vt & animo, & corpore beneficium iam in illum cõferatur. porro frater qui admonet, nõ publice traducit iniuriam, ſed priuatim hoc facit, idque cum manſuetudine. Doleat nobis nõ quia impertimus, ſed q̃ a tráſgredit legẽ Dei, ac veluti ſuper morbo lugeamus. Audiant itaque qui nõ ſolum non impertiunt aliquid, verumetiam contumelia afficiunt & iniuria pauperes, atque lapidibus petũt. Propter te pauper iſte affligitur, ut curare tu queas uulnera tua per clementiam, quam illi exhibes: tu uero eũ q tui cã inops eſt, repellis? quãtæ ſunt iſta inſipientiæ, quantę ruditatis, ſtupiditatis?

✼ Hieronymus. Corrigite, vt emendetur, & nolite abſcindere, vt deſperet. Ager curandus eſt, non necãdus, ne in apoſtaſiam inquietudo uertatur.

✼ Auguſt. Sic enim & diſciplina ſeruat patientiam, & patientia temperat diſciplinã, & vtrunque refertur ad charitatem, ne forte, aut indiſciplinata patiẽtia foueat iniquitatem, aut impatiens diſciplina diſſipet unitatem.

e *Quod eſt ſignum in omni epiſtola.* Propter adulteratores ſcripturarum, manu ſua in fine omnium epiſtolarum ſalutationẽ ſe ſubſcribere teſtatur, ut ſub nomine eius nulla epiſtola accipiatur, quæ non fuerit manu eius ſubſcripta.

Incipit

NICOLAVS DE LYRA.

1 His autem qui eiuſmo. *vt cum ſilentio operantes, ideſt, quieti, & non uagabundi.*

2 Suum panem, *ideſt, proprio labore acquiſitum manducent, & non alienum.*

3 Vos autem. *Hic remouet circa dicta falſum intellectũ, quia poſſet aliquis credere, quod pauperibus laborare non potentibus, & occupatis negocijs ſpiritualibus non eſſent adminiſtrandi neceſſarij ſumptus, ideo hoc remouet di.* Vos autem frat. *facultatem habentes.* Nolite deficere benefacientes. *ideſt, nolite deſiſtere a beneficentia talibus perſonis.*

4 Quod ſi quis non obedierit. *hunc notate ſcilicet ut ſcribendo, poſſim eum corripere.*

5 Et non commiſceamini. *ſocietatem eius uitando.*

6 Vt confundatur. *& ſic reſipiſcat a malo ſuo.*

7 Et nolite

7 Et nolite quaſi inimicum exiſtimare. *quia ſi uitium odiendũ ſit, natura tamen eſt diligenda.*

8 Ipſe autem Deus pacis. *auctor, & dator.*

9 Det uobis pacem ſempiternam in omni loco. *ideſt, in terra, & in cælo.*

10 Dominus ſit cum omnibus uobis. *in præſenti per gratiam, et per gloriam in futuro.*

11 Salutatio mea manu. *Hæc eſt vltima pars epiſtolæ, quæ eſt concluſio, uel confirmatio per ſignum in fine epiſtolæ ſcriptum de manu Pauli. Quod enim ſupra poſitum eſt, ſcriptum erat per manum notarij, ſed iſtud ultimum de manu Pauli erat ſcriptum, et ſimiliter faciebat in alijs epiſtolis, ad certificandum illos quibus mittebantur, quod eſſent a Paulo directæ, et ad excludendum epiſtolas a pſeudo apoſtolis ſub nomine Pauli ſcriptas, in quibus finis non erat ſcriptus de manu Pauli. Et his dictis patet litera.*

Incipit

ADDITIO.

In cap. 3. vbi dicitur in poſ. *In charitate Dei erga omnes, patientia Chriſti erga noſtros perſecutores.*

Quod

Quod dicitur, in charitate Dei, ſecundum glo. intelligitur in Charitate quam Deus dat, & patientia Chriſti, ſcilicet vt patientes ſitis, ſicut, & Chriſtus patiens fuit.

Incipit

Incipit argumentum in epiſtolam primam ad Thimotheum.

D

T*Imotheo* in Aſia relicto epiſcopo, ſcribit Paulus de epiſcopali officio, quomodo pſeudo apſtis reſiſtat quõ eccleſiã inſtituat, quales preſbyteros, vel diaconos ordinet, quales viduas honoret, quomodo ipſe in eccleſia ſe habeat, vel quomodo eã regat. Hieronymus. Timotheus iſte fuit filius mulieris fidelis, patre Gentili procreatus, & cũ nõ eſſet circũciſus, & ipſe Gẽtilis, huic dabant bonũ teſtimonium fratres q̃ erãt Lyſtris et Iconij. Hũc voluit Paulus proficiſci ſecũ, & ideo circuncidit propter Iudæos qui erant in illis locis.

Eratq; eruditus, tã diuinis ſcripturis quã liberalibus artibus. Hũc Apoſtolus creauit epiſcopum, & ideo eũ admonet, vt ſollicitus ſit in eccleſiaſtica ordinatione. Intentio Apl̃i eſt in hac epiſtola inſtruere Timotheũ de epiſcopalis dignitatis officio. Modus talis. Primo ſalutat eum. Deinde monet, vt pſeudo apoſtolis reſiſtat. Poſtea ĩſtruit de epiſcopali officio dicens, quales debeat ordinare preſbyteros & diacões, & quales debeãt eſſe mulieres eorũ. Deinde quales viduas recipere debeat. Et poſtea de modo correctionis inſtruit eum. In fine admonet, vt vitet prophanas nouitates.

Incipit argumentum in epiſtolam ad Timotheum primam.

T Imotheũ inſtruit, & docet de ordinatione epiſcopatus, & diaconii, & omnis eccleſiaſticæ diſciplinæ, ſcribẽs ei a Laudicia per Tichichũ diaconem.

E

CAP. I.

Incipit epiſtola Pauli ad Timotheum prima.

CAP I.

a Nomen dignitatis præponit, ut hac autoritate Timotheus munitus reſiſtat pſeudo apoſtolis.
b Cui qui reſiſtat imperio Dei repugnat qui ſaluat.
c Ex quo eſt ſpes gloriæ: unde nec in Chriſto. nec in Deo ſpem ſalutationis ſe habere demonſtrat, qui Apoſtolo reſiſtit.

a P Aulus apoſtolus Ieſu Chriſti ſecun- 1
a Iuſſionem & uolnntatem a Patris 2
dum † imperium Dei Saluatoris no- 3 4
a In quo eſt ſperanda vita æterna, non in carnalibus obſeruantiis. 5
b c ſtri, & Chriſti Ieſu ſpei noſtræ, Timo- 6
d a Hic gratia pro dono ſpiritusſancti, & miſericordia pro remiſſione peccatorum. 7
theo † dilecto filio in fide. Gratia, & miſericordia, & pax a 8
e a Supple. Ita fac, non iubeo. b Q. comparem, non præcepti quaſi minori. 9
f Deo patre, & Chriſto Ieſu dñõ noſtro. Sicut rogaui te vt 10

† delegationem, in iunctionem.

PAulus. Sequitur. ✻ Chryſoſto. magna erat profecto apoſtoli dignitas, & cernimus vbiq; Paulum ſuæ dignitatis adiicientem cauſas, non quaſi ſibimet vſurpet honorem, ſed veluti traditum, neceſſario exercere cogatur, quę profecto omnia ambitionẽ omnẽ excludunt, omnemque iactãtiam. nam quemadmodũ is qui non ſibi traditũ a Deo honorẽ vſurpare præſumit, culpari digniſſim⁹ eſt, ita & q̃ traditũ ſibi repellere, & a ſe arcere molitur, aliorum eſt reus criminũ, infidelitatis. ſ. & inobedientiæ. Porrò vbique dũ ſcribit, apoſtoli nomen adiungit, vt auditores erudiat, non eſſe humana quæ dicuntur. Qui enim mittitur qđ apoſtolus ſonat, nihil propriũ loquit̃.

a *Secundum imperium.* Vnde: *Segregate mihi Paulum & Barnabam in opus ad quod elegi eos.*

b *Et Chriſti ſpei noſtræ.* ✻ Chryſo. vide quã proprie, quam ſignanter hæc cognomenta poſuerit: neceſſario enim q̃ doctoris fungitur munere, pericula ſuſtinet, & multo plura q̃ diſcipuli. Quoniam igitur iſta rei natura eſt, diabolus vehemẽtius aduerſus eos armatur, maioriq; fertur inſania, quippe cum eorum cæde, gregis quoque detrimenta ſequuntur. nam qui ouem iugulat, gregem quidem minuit. Porro qui paſtorem ipſum de medio tulerit, totum ſimul gregem diſſipauit. itaque minori cum labore maiora detrimẽta molitur, atq; vna cũ anima cuncta ſimul perdere, atq; vaſtare contendit, quo circa ab ipſis initiis ipſius erigit animũ. Saluatorem inquiẽs habemus, Deum & Chriſtum ſpem, noſtram. Patimur multa, ſed magna nitimur ſpe, pericula inſidiaſq; perpetimur, ſed ſaluatorẽ habemus non hominem, ſed Deũ, neq; igitur qui ſaluat, infirmus eſt, Deus quippe eſt, neque ſpes noſtra confunditur, Chrs̃ enim eſt. His igitur duobus iam adminiculis maximis freti, pericula ferimus, qđ ſcilicet aut celeriter liberamur, aut meliori ſpe nutriti, facile cuncta toleramus.

c *Timotheo dilecto in fide.* ✻ CHRYSOSTOMVS. Sed ecce, inquies, filium chariſſimũ dicit, nec tamen eiuſdẽ eſt ſubſtantiæ. quid quæſo? nunquid brutum animal erat? Sed nõ erat, inquies, ex Paulo genitus. nõ ideo tamen alterius erat ſubſtantiæ, nihil minus, cum enim dixiſſet filium, adiecit, in fide, vt quid vellet, apertius exponeret. Seruabat per omnia ſimilitudinem, quod in humanis quoque contingere ſolet. nempe enim eſt filius ſimilis patri, vere longe amplius ac digni⁹ ea ſimilitudo in Deo ſeruatur. Quippe in hominibus, & ſi eadem ſubſtantia eſt, ſed aliis plurimis differunt, colore, habitu, prudentia, voluntate, animi ac corporis motibus exterioribus: longeque plura ſunt, quæ illos ab inuicem diſiungunt, quam quæ inuicem iungant. Porro in Deo nihil eiuſmodi impedimentorum eſt, nihil quod intercipiat omnino eam ſimilitudinem.

✻ Ambroſius. Verum filium appellat, ſed in fide. Hęc vera, & firma generatio eſt, quæ neſcit occaſum, neſcit morbos, & peſtilentiam, & quæ ignorat famẽ, & ſitim, qui enim ſunt in regno Dei, nullius egent.

d *Gratia, & miſericordia, & pax à Deo Patre.* In hac ſalutatione, tria ponit, quæ ei optat, cum in aliis tãtum duo poſuerit. Miſericordia hic accipitur, quod in aliis epiſtolis gratia dicitur, id eſt, remiſſio peccatorum. Pax eſt tranquillitas animi, prælibatio æternæ pacis. hęc communiter omnibus optari ſolet. Gratia verò quam hic addit, epiſcopis optatur, id eſt, donatio ſpiritusſancti, qua miniſtri Dei armantur.

e *Sicut rogaui.* Poſt ſalutationem prius de pſeudo repellendis, incipit hic legem adhuc tenendam docentibus. Ambroſius.

f *Rogaui.* dicit, vt affectum charitatis, & formam humilitatis oſtenderet.

Fabulis

F

Incipit poſtilla Nicol. de Lyra ſuper epiſtolam Pauli. ad Timotheum primam.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. I.

PAulus apoſtol⁹. *Hic incipit epiſtola prima ad Timotheũ. Quæ diuiditur in duas partes ſcilicet in Salutationem, & proſecutionem. ſecundum ibi:* Sicut rogaui. *In prima parte ponitur perſona ſalutans, & exprimitur quantum ad tria. ſ. quantum ad nomen proprium, ibi.* Paulus. *quantum ad officiũ, ibi.* Apoſtolus Ieſu Chriſti. *& quantum autoritatẽ officii, ibi. cum dicitur:* Secundũ imperium Dei, *ſicut patet Act.* 13, *a* Dixit illis ſpiritusſanctus: Segregate mihi Barnabã & Paulum in opus quod aſſumpſi eos. *opera vero trinitatis ſunt indiuiſa. propter quod idem eſt imperium trium perſonarum. & ideo vna expreſſa aliæ ſubintelliguntur.*

2 Et Chriſti, &c. *id eſt, per quem ſperamus obtinere gloriam. Secundo ponitur perſona ſalutata, cum dicitur.*

3 Timotheo dilecto. *ad oſtendendum quod erat filius eius ſpiritualis, & non carnalis. Tertio ponuntur bona optata, cum dicitur:* Gratia, & miſericordia, et pax.

4 Miſericordia. *in remiſſione peccatorum.*

5 Gratia et miſericordia. *in ampliatione meritorum.*

6 Et pax. *in conſecutione præmiorum.*

7 A Deo patre. *qui eſt dator, & autor iſtorum.*

9 Et Chriſto Ieſu. *Qui quantum ad deitatem eſt eadem principalis cauſa cum patre & ſpiritusſancto, & quantum ad humanitatem eſt cauſa inſtrumentalis coniuncta, ſicut manus eſt organum coniunctum artificis, ſecuris autem ſeparatum. & hoc modo aliæ creaturæ ſunt inſtrumenta Dei ſeparata.*

10 Sicut rogaui te. *Hic incipit huius epiſtolæ proſecutio. Circa qđ ſciendum, quod Apoſtolus ordinauit Timotheum epiſcopum eccleſiæ Epheſinæ. & ideo in hac epiſtola inſtruit eum de his quæ pertinent ad epiſcopi officium. Ad quod ſpectant ſex actus ſpecialiter. Et ſecundum hoc proſecutio huius epiſtolæ diuiditur in ſex partes, quæ patebunt proſequendo. Primus autem actus pertinens ad epiſcopum eſt extirpatio falſæ doctrinæ, ſicut impedimenti remotio prior eſt in aliquo opere. Ad hoc autem Apoſtolus inducit Timotheum in hoc capit. I. Quod in tres partes diuiditur. nam primo ad hunc actum inducit. ſecundo incidenter Deo gratias agit. tertio ad propoſitum redit, ibi:* Hoc præceptum. *Prima adhuc in tres: quia primo inducit Timotheũ ad*

a Adordinandam eccleſiam? b Quæ eſt ciuitas mètropolis Aſiæ. c Ideo.

remaneres Epheſi, cum irem in Macedoniam, vt denun- 1 2

a Diſcretis a chatholica fide.tam doctis.bus quam minoribus. b Quam nos c Subditi.

ciares quibuſdam, ne † aliter docerent, neque intenderent 3 4

a Doctrinis eorum,qui legem cum gratia prædicant eſſe neceſſariam. Quia quod dicunt de lege,fabula eſt non res. b Quæ ſine termino ſunt,uel prohibitis c Lites

a b fabulis & genealogiis interminatis, quæ quæſtiones præ- 5 6

Iuſtitiæ.

ſtant magis quam ædificationem Dei, quæ eſt in fide, 7

a Qualis charitas? procedens de corde puro.Hic defini t,ut nec ubique,nec nuſquam definita ſit. Procedens. Puro intellectu,ut nihil niſi Deus diligatur,& quod Dei eſt. 8

c d Finis † autem præcepti eſt charitas, de corde puro, & 9 10

a *Fabulis & genealogiis.* Aug. Hæreticus quidam inimicus legis & prophetarũ,exiſtimat Apoſtolũ hoc loco diuina eloqa fabulas appellaſſe.ſicut & alibi cum ait: *Prophanas & aniles fabulas deuit.* Quis ita nõ multũ hæreticus erraret? Cur ergo ipſe idẽ fecit, ſi hæc eſſe aniles fabulas iudicauit? Cur dicit Abraham habuit duos filios? & alia huiuſmodi. Sed melius dicitur, quod propter legitimas ſcripturas habent Iudæi traditiones non ſcriptas, quas memoriter docent, & deuterosin vocãt, vbi dicunt Deum duas vxores creaſſe primo homini, ex quibus genealogias infinitas texunt facientes in fructuoſiſſimas quæſtiones. has autem dicit fabulas. *Fabulis.* Iudęorũ, qui dicunt duas mulieres fuiſſe primo homini Euam, & alteram, ex qua dicunt multos filios eſſe natos qđ nuſquã ſacra pagina narrat.

infra.4.b. — *Galat.4.c. Iudaiça fabulæ* — *† diuerſa* — *Rom.13.e.* — *† enim* — *Aug l. cõt. adu legis & prophetarum*

b *Genealogiis.* quibus narrant ſe de genere Abrahæ, & Dauid: quaſi inde eis ſalus debeatur, vel quibus narrant Chriſtum non eſſe Dauid.

✠ Ambroſius. Quid enim opus eſt generationum, quas cõſtat eſſe infinitas per traducem, facere mentionem, & quid, & quatenus factum eſt ſub vno quoquæ eorum, & non potius compendio per fidem ſalutem quærere? Inde enim quęſtiones oriuntur, cum quod, & quando, & quomdo, & quare factum eſt, tractatur; quæ res impedit ſalutem.

B ✠ Chryſoſt. quid interminatis? finem ſcilicet nullum, nullã que vtilitatem habentibus, aut perceptu difficilibus. Vidiſti quomodo huiuſmodi quæſtiones culpat, ac reſecare contendit. Vbi.n. fides eſt, nulla quęſtionis neceſſitas eſt. vbi nihil oportet curioſe pquirere, qđ opus eſt quæſtione? quęſtionẽ pe fidẽ tollit. q enim quęrit, nondum inuenit qui quęrit, difficile credere poteſt: idcirco ait: non vacemus his q̃ſtionib⁹; nam ſi quęrimus, id fides nõ eſt. Fides enim animũ cogtatio nemque facit conqeſcere, nõ igitur intendamus quęſtionib, fideles enim iõ vocati ſumus, vt his quæ dicunt, ſiue vlla hęſitatione credam⁹, vt nihil omnino dubitemus nã: ſi humana eſſent quæ dicunt, oporteret ea merito diſcuti, qđ ſi diuina ſunt, honorãda ſolũ modo atq; credenda cenſentur, ſin vero nõ crediderimus ea, neq; Deũ eſſe ſciemus. Quo enim pacto noſti, quia Deus eſt, cum ab eo cauſas rationeſq; requiras? nam quod Deum nouerimus, iſtud primũ argumẽtũ eſt, ſi omnibus quęcũque ille dixerit, abſque argumẽtis pbationibuſq; credamus, & hoc gẽtiles de Diis nouerũt, in homine quoq; eos hoc feciſſe manifeſtum eſt, ſeductore atque mago Pythagora ſcilicet autos epha atque in templis ſilentium inſcriptũ eſt, continebatque digito os, & labia comprimebat, prætereuntes omnes, ſilentij admonens. An vero illa honeſtiora, q̃

C noſtra ſũt, vt in illorum cõparatione redicula eſſe noſtra putentur?

tentur? gentilium nempe inuenta merito diſcutiuntur: eiuſmodi enim ſunt quæ pugnas cogitationum & cõcertationes indicant. At vero noſtra ab his omnibus longiſſime rem ota ſunt: illa.n. humana adinuẽit ſapientia, hæc autẽ gratia ſpiritalis edocuit: illa fatuitate atque amentia plena ſunt, hęc autem ſunt veriſſimæ ſapientiæ dogmata. Illic neque diſcipulus, neque magiſter eſt, verũ omnes, quæſtionibus certant. qui enim diſcere cupit obtemperare debet, non corrixari, credere non ratiocinari, per fidem enim omnes veteres placuiſſe Deo docẽtur. abſque enim fide, cuncta ſoluuntur in nihilum.

c *Finis autem.* In fide eſt ędificatio Dei quia ex fide eſt ſpes, & inde charitas quæ eſt adimpletio legis. Vel docent, & intẽdunt fabulis & genealogiis, ſed finis, & impletio legis eſt charitas, quare non eſt opus aliis.

d *Præcepti.* p præceptorũ, quorũ impletio eſt dilectio Dei & proximi. Vnde: *In his duobus mandatis tota lex pendet & prophetę.*

Finis dicit terminus, finis conſumptio, finis quoq; impletio dicit & conſummatio. Aliter enim finitur panis, aliter tunica aliter hic & ibi ager. Panis vt abſumat & nõ ſit. Tunica vt cõſumet, & pfecta ſit. Ager, vt ſulcis, et limitib. ſuis interclufus amplius non extendat. *Finis.n.&c.* Aug. Totam enim magnitudinem et amplitudinẽ diuinorum eloquiorum ſecura poſſidet charitas, qua Deũ proximũque diligimus quę radix eſt omniũ bonorũ: unde, In his duobus mandatis tota lex pẽdet et pphetę: Si ergo nõ vacat omnes ſacras paginas perſcrutari, omnia inuolucra ſermonum euoluere, oĩa ſcripturarũ ſecreta penetrare, tene charitatem vbi pendent oĩa, quia finis omniũ eſt dilectio Dei, et proximi. Nullũ rerum diligẽdarũ genus in his duobus pręceptis prętermiſſũ eſt. Cũ enim pręcurrat dilectio Dei et ſequat dilectio proximi, de dilectione nihil dictũ videtur. Sed cum dictũ eſt: Diliges proximũ tuũ ſicut teipſũ, ſimul et rui abs te dilectio prætermiſſa nõ eſt Ille autẽ ſancte et iuſte viuit qui ordinatã habet dilectionẽ ne aut diligat qđ nõ eſt diligẽdũ, aut æque diligat qđ minus vel amplius diligendũ eſt, aut minus vel amplius qđ æq; diligendum eſt. Omnis hõ inquantum peccator eſt, nõ eſt diligẽdus inquantum vero hõ eſt diligendus eſt pp Deum Deus vero propter ſeipſum. Et Deũ quiſq; amplius debet diligere, quã ſe ipſum. Itẽ amplius alius hõ diligẽdus eſt, quam corpus noſtrum, quia pp Deum omnia iſta diligenda sũt. Poteſt nobiſcum alius hõ Deo perfrui, quod nõ poteſt corpus, quia corp⁹ per animã viuit, qua fruimur Deo. Oẽs autẽ ęq; ad paria bona diligẽdi sũt. Sed cũ omnibus prodeſſe nõ poſſis, his potiſſimũ cõſulẽdũ eſt, q p locorũ et tẽporũ, vel quarũlibet rerũ opportunitatibus cõſtrictius tibi, quaſi quadã ſorte cõiũgũt

Omnium

NICOLAVS DE LYRA.

ad falſitatis extirpationẽ, ſecundo ad hoc ſubdit rationem, ibi: Finis, *tertio remouet obiectionem, ibi.* Scimus autẽ. *Circa primum dicit.* Sicut rogaui te. o Timothee. *ſupple ſic facias, & quid ſit illud de quo rogauit, conſequenter oſtendit di.*

1 Remaneres Epheſi. *pro regimine eccleſiæ.*

2 Vt denunciares. *quibuſdam pſeudo apoſtolis.*

3 Ne aliter docerent. *quam tradidi Ephſis. Volebãt enim iſti falſi apoſtoli inducere Epheſios ad obſeruationem legalium & traditionẽ Iudæorum, tanquam neceſſarias ad ſalutem.*

4 Neque intenderent. *ideſt, vt denunciares auditoribus, vt non intenderent talibus friuolis erroribus. ideo ſubditur,*

5 Fabulis & genealogiis. *Dicuntur autem fabulæ illæ quibus non ſubeſt veritas, cuiuſmodi erat obſeruatio legalium, quæ tota fuit figuralis, figurãdo noui Teſta. ſtatum. & ideo iſto completo ceſſat illa obſeruatio, & dicere quod maneat, eſt dicere quod ſtatus figuralis adhuc durat, & per conſequens quod Chriſti myſterium non eſt impletum adhuc, quod non ſolum eſt falſum, ſed etiam erroneum, Dicũtur etiam fabulæ traditiones Iudæorum. quibus irritum faciebant diuinum mandatum, ſecũdum quod improperat eis Saluator Matth.15.a. tanquam falſum euidens continentes. Genealogiæ vero interminatæ ſecundum aliquos hic dicũtur generationes Adæ de alia vxore quam Eua, ex qua aliqui Iudæi genealogias multiplicabant. Sed quia glo, Iudæorum de iſta ſecunda vxore non loquuntur, ideo videtur melius dicendum quod aliqui Iudæi falſo genealogizabãt generationes a Dauid deſcendentes, vt per hoc excluderent Ieſum Nazarenum a Dauid deſcendiſſe, & per conſequens concluderent ipſum verum Meſſiam non fuiſſe, quem ſcripturæ dicunt a Dauid deſcendere, Et dicuntur interminatæ, quia non terminantur ad aliquid certum & verum.*

Genealogię interminatæ

6 Quæ quæſtiones, &c. *i. lites & contentiones inter diſputantes.*

7 Quam ædificationem. *ideſt, ædificium ſpirituale virtutum.*

8 Quæ eſt in fide. *ideſt, cuius ædificii fides eſt ſtabilimentũ, in quo prædicta non conſtruunt, ſed deſtruunt ædificium ſpirituale.*

9 Finis autem. *Hic de prædictis ſubdit Apoſtolus rationem ſcilicet quare nõ ſit attendendum legalibus obſeruantiis & genealogiis interminatis, quia nõ faciunt ad impletionẽ legis diuinæ, ſed magis ad oppoſitum, quia lex ordinat ad diligendũ Deum et proximum, ad quod prædicta non faciunt, ſed magis impediunt. ideo dicit.* Finis autem, etc *Quod patet quia præcepta primæ tabulæ ordinãt finaliter ad dilectionem Dei. præcepta vero ſecũdæ tabulæ ad dilectionẽ proximi, vt patet Exo.20. Alia vero præcepta quæcunq; ſunt non ſunt niſi quædam explicationes iſtorum et concluſiones ab eis deriuatæ, non tamen eodem modo. quia aliqua ſequuntur de neceſſitate, aliqua vero non. Et ex hoc ſequitur quod aliqua de huiuſmodi præceptis ſupermanẽt, vt moralia; alia vero tantum ad tempus, vt iudiciali. et cęremonialia.*

10 De corde. *quantum ad appetitum, qui dicitur hic, cor. nam voluntas*

a Vel fictili, ideſt fragili, ſed contra aduerſa fortis. Simulata.
b Improbat aduerſarios. Cum fide, ſpe, & charitate.

a b c conſcientia bona, & fide nō ficta[a]. A qu[b]ibus quidam aber

a Neſcientes myſterium legis & prophetarum quod vſque ad Chriſtum. b De legalibus Quod deterius eſt.

r[a]ntes, conu[b]erſi ſunt in vaniloquium, volentes eſſe legiſ-

a Quæ affirmant. b Per quæ vt teſtimonia prophetarum. Vel econuerſo ſcilicet. Non intell. quæ loquuntur ad probandum quod intendunt, neque de quibus affirmant, ideſt, quæ probare intendunt.

d doctores, non intelligētes, neq; quæ loquūtu[a]r, neque de

a Illi non intelligunt, nos autem intelligimus, Nam vt hoc in aliquo oſtendatur. b Secundum eos vero qui carnaliter tantum intelligunt non bona c Iuſtus vel iniuſtus.

e f g qb⁹ affirmāt.† Scimu[a]s aūt, qm̄ b[b]ona eſt lex, ſi qu[c]is ea legi

C A Omnium igitur hæc ſumma eſt, vt intelligatur legis diuinarumque ſcripturam plenitudo charitas eſſe rei quaſi fruendū eſt, & rei quę nobiſcum ea re frui poteſt, ideſt, Dei & proximi. Præcipitur enim Deus diligi, & proximus. Vt autē quiſque diligat, alio ſpeciali præcepto non eſt opus.

Item Charitas iſta, amor Dei eſt, & pximi. Amor huius ſeculi, cupiditas dicitur. Minuitur cupiditas charitate creſcente. Cupiditas ergo refrenetur, charitas excitetur.

✻ Chryſoſtomus. medicinæ finis ſanitas eſt, itaque cū adeſt ſanitas curatione multa nihil opus eſt, etiam ſi adſit charitas, præceptis non eſt opus. charitatē vero cuiuſmodi dicit, ſyncerā, & quæ non verbis tantū, ſed q̄ ex ſententia et cordis intimo affectu, proximorūq; miſeratione proueniat. *Et corde pur.* ſāe de cōuerſatione recta, qppe et vita ipura ſchiſmata facit. nā & in malis dilectio inuenitr puta latrones, latrones amāt, & homicidæ homicidas: verum ea non eſt dilectio ex conſciētia bona, ſed mala, neq; ex fide nō ficta. fides enim quod verū eſt, indicat, & ex ſyncera fide charitas gignit. Qui.n. veraciter in Deū credit, nunquā prorſus ab ea deſiſtere poterit.

* Amb. Vera charitas non poteſt vitam malam agere, nec ſimulatam fidem habere.

a *Conſcientia bona.* Aug. Conſcientia pro ſpe. Ille enim ad id quod diligit ſe peruenturum deſperat, cui malæ conſcientię ſcrupulus ineſt.

b *Et fide non ficta.* Vel: non fictili & fragili, vel in qua nō quiſque ſibi quodlibet fingit, ſed catholica.

c *A quibus.* Improbat hic aduerſarios, qui legalia tradebant, dicens, *A quibus, &c.*

d *Non intelligentes, &c.* Si quando.n. de praua & falſa opinione ſua reprehendi et cōuinci cęperint, ad defendendum id quod leuiſſima temeritate et apertiſſima fallitate dixerūt, de ſanctis libris multa verba pronūciāt, volētes eſſe legiſdoctores, cum tamen non intelligant quæ loquuntur, vel de quibus.

Aug. Omnium hæreticorū mater ſuperbia. Idem. Hęreticus eſt qui temporalis commodi, et maxime gloriæ, principatuſque ſui gratia, falſas, vel nouas opiniones, vel gignit, vel ſequitur.

D ✻ Irenæus. qui abſiſtunt a principali apoſtolorum ſucceſſione, & quocunq; loco colligunt, ſuſpectos habere oportet: vel quaſi hęreticos, & malæ ſentētiæ vt hypocritas q̄ſi⁹ gratia, & vanæ gloriæ hoc operātes, ſi omnes a veritate decidunt. *lib. 4. c. 43. adue. ſ. hære. lib. 1. cō nentat in Ozee. In 1 abd ę. lib. 1 comēt. Micheas.*

✻ HIERONYMVS. Hęretici matrem habent ſuæ iniquitatis ſuperbiam, dum ſemper altiora ſe ſcire iactitant, & in eccleſiæ contumeliam debacchantur.

* IDEM. Quis hæreticorum non in ſuperbiam extollitur, eccleſiæ ſimplicitatem parui pendens, et fidem, imperitiam reputans.

✻ Idem. Hæretici ſemper dogmatum ſuorum ſibi quaſi ſublimitate confidunt, et eccleſiæ ſimplicitatem deſpiciunt.

E e *Scimus autem.* Approbat ſuā partē. *Scimus autem.* Ne videretur legem incuſare addit: *Scimus autē, etc.* Sed ne iterū videatur eam inducere, ſubiungit. *Scientes hoc, quia iuſto non eſt lex poſita,* quia nō ex ea eſt iuſtus, ſed ex fide. Ad quid igit ei neceſſaria eſt lex? Sed iō data eſt, vt vel reū puniret, vel peccare volētē coerceret. Iuſtus tn̄, et ſi ea non eget, vtitur, vt ſic eſſet in auctoritate alijs, et futura atteſtaretur factis. *Aug. lib. 5. de baptiſ. c. 8. & li. 1. cōtra Creſcon. c. 24.*

f *Quoniam bona.* Quomodo bona ſi non iuſto poſita? Sed iam iuſtus non eget pædagogo, ſed iniuſtus vt fiat iuſtus.

g *Legitime vtat.* Qui ſcit ad tempus datam, et ſub Chriſto deſerit. Iā iuſtis per remiſſionē nō eſt opus lege, a qua liberi ſūt p Chriſtū. *Legitime utatur.* Lege legitime vtēdi multiplex eſt modus, vt ſm aliud iniuſtus, & ſm aliud iniuſt⁹ recte dicat legitime vti lege. Iniuſtus enim ea legitime vtitur, quando intelligens quare data ſit, eius comminatione tanquam pædagogo perducitur ad gratiam, per quam iuſtus fiat. Iuſtus vero, et illa legitime vtitur, cum eam tenendo iniuſtis imponit, vt ſic cum iniuſtis cęperit inolitæ concupiſcentiæ morbus incentiuo prohibitionis, et cumulo pręuaricationis augeri, confugiant ad iuſtificantem gratiam, et per eam ſuauitate iuſtitiæ declarati pęnam literæ minantis euadant. *Ambroſius* *Lege iuſtus & iniuſtus legitime vtunt*

F Quia

NICOLAVS DE LYRA.

[char]itas quæ eſt appetitus intellectualis, mouet alias animæ potentias ad [a]gendum ſicut cor membra corporis ad operandum.

Et conſcientia bona. *quantum ad intellectum bonum. Eſt enim conſcientia applicatio ſcientiæ ad aliquod particulare agibile. & ideo quando ſciētia recte applicatur ad bonum operabile, dicitur bona, e contrario vero mala:*

Et fide non ficta. *ideſt, vera & non ſimulata, quam habebant aliqui ſubdoli, fingentes ſe eſſe Chriſtianos, vt ſimplices deciperent, & alios fingerent capi, ſicut dicit de Torquato in legēda ſancti Tiburtij.*

A quibus quidam aberrentes. *ideſt, declinantes.*

Conuerſi ſunt, &c. *aſſerendo de legalibus prædictis, & traditionibus, quod neceſſarium ſit ea obſeruari poſt aduentum Chriſti.*

Volentes eſſe legiſdoctores. *cum non fuerint adhuc ſufficiētes diſcipuli. ideo ſubditur:*

Non intelligentes, &c. *ideſt, non intelligentes concluſiones, de quibus loquuntur, nec ſcripturas per quas probare nituntur.*

Scimus. *Hic conſequenter remouet obiectionem. quia poſſet aliquis obijcere de legibus, quod fuerū a Deo inſtituta, vt patet in Exo. & Leui. & per conſequens bona & ſeruanda. Ad hoc vero reſpōdet. Ad cuius intelligentiam ſciendum eſt, quod lex habet vim duplicem ſcilicet regulatiuam, & coactiuam. primo igitur ſoluit obiectionem quantum ad primam. ſecundum quantum ad ſecundum, ibi: Scientes hoc. Vis autem regulatiua legis ordinat hominem in bonum. Hominis autem bonum poteſt aliquid dici dupliciter. Vno modo ſimpliciter, & ſecundum omne tempus. & ſic vetus lex quantum ad præcepta moralia ordinabat homines ad bonum. propter quod omni tempore ſunt ſeruanda. Alio modo dicitur aliquid hominis bonum ſecundum aliquod tempus determinatum, ſicut vti leuibus veſtimentis bonum eſt homini tempore æſtiuali, non autem hyemali. propter quod veſtimenta priora dimittuntur, & alia accipiuntur. Et hoc modo lex vetus, quantum ad præcepta cerimonialia ordinabat homines ad bonum,* pro

pro tempore veteris Teſtamenti. Erant enim inſtituta ad figurandum Chriſti miſterium venturum. propter quod illæ cæremoniæ ceſſant Chriſti myſterio adimpleto, & aliæ ſunt inſtitutæ. verbi gratia, Inter cerimonialia veteris legis principalia erant oblationes, & ſacrificia, quæ figurabant Chriſtum in cruce offerendum, & immolandum. propter quod ipſo iam oblato, & immolato offerre dictas oblationes, & ſacrificia, & maxime poſt publicatum euangelium, eſt ſignificare, quod oblatio Chriſti in cruce, & eius immolatio nondum ſit impleta, quod eſt falſum. propter quod oportuit ſacrificium inſtitui, quod eſſe ſignificatinū oblationis Chriſti iam completæ. & ſic Chriſtus inſtituit ſacrificium eucharıſtiæ, quod eſt memoriale paſſionis dominicæ. Luc. 22. b. Hoc eſt corpus meum quod pro vobis tradetur: hoc facite in meam commendationem. *& ſic de alijs ceremonialibus ſuo modo. Quantum autem ad iudicialia præcepta, lex non ordinabat ad aliquid figuranpum per ſe, & directe. ſed ad modum ſeruandi iuſtitiam inter homines, propter quod adueniente Chriſto non ſunt euacuata, vt mortifera, ſicut ceremonialia, quæ poſſunt ſeruari, dum tamen non ſeruentur vt obligantia ex lege illa, quia fuerunt inſtituta ad ſeruandum iuſtitiam inter homines pro ſtatu veter. Teſtament. qui eſt totus figuralis reſpectu ſtatus nouæ legis. 1. Corinth. 10. c.* Omnia in figura contingebant illis: *propter quod præcepta iudicialia per accidens fuerūt figuratiua. & ideo ſeruare illa ex obligatione veteris legis, eſt ſignificare facto, quod ſtatus populi adhuc durat, quod eſt falſum. Poſſunt tamen illa ſeruari ex ratione alia, vtpote ex noua inſtitutione eccleſiæ, vel principum alicuius, vel huiuſmodi. Sic igitur dicit Apoſtolus.* Scimus autem quia bona. *ſcilicet in moralibus ſemper & ceremonialibus vſque ad paſſionem Chriſti. Extunc enim fuerunt mortua, quia non obligabant vltra. poterant tamen ſeruari, dum tamen non poneretur ſpes in eis. & hoc vſque ad publicationem Euangelii ſed extunc fuerūt mortifera, ſicut ſupra plenius dictum eſt in epiſtola ad Galat. & in epiſtola ad Roman. Iudicialibus autem tempore veter. Teſtament. tanquam ex lege obligantibus. tempore vero noui Teſtam. ex obligatione, vt dictum eſt.* *Coremonalia & iudicialia quare nunc ceſſent.*

a Spiritualiter ſicut ipſa docet, vel vt per eam agnoſcat morbum & quærat medicum.
b tamen. Etiam. Quod non iiſ. c Et cum iuſtus in fide, quid ei lex?
d Vt dominetur. 1
a ti^a^me vtatur, ſcientes hoc, qu^c^ia iuſto non eſt lex po^d^ſita, ſed 2
a Contra legem naturæ agentibus. b Cum bene moneremur a ratione c Per partes
Contra Deum. d In ſe. & proximum. c Quibus ſcelus per ſe placet. 3
b iniu^a^ſtis, & † non ſubdi^b^tis, ^c^impiis & pecca^d^toribus, ſcelera^e^tis 4
a Qui vel timore conſentiunt, uel fauore aliquo. Quia lex naturæ in eis aboleuerat, literis 5
eſt reformata pro e s coercendis
& † co^a^ntaminatis, patricidis, & matricidis, homicidis, for- 6 7
a Qui plagas cuiuſlibet generis inferunt proximis
nicariis, maſculorum concubitoribus, pla^a^giariis, mendaci 8 9
a Morali legi & naturali.
bus, & periuris, & ſi quid aliud ſanæ^a^ doctrinæ aduerſatur, 10 11
a Sana doctrina. Non contra. Omnis ueritas concordat Euangelio,
b Quod prædicat, uel dat gloriam. 12
qu^a^æ eſt ſecundum Euangelium glo^b^riæ beati Dei, quod cre 13
Vt fideli. a Vnde. e Vt nec mors, nec uita ſeparet a Chriſto. 14
c
d ditum eſt mihi. Gra^a^tias ego ei qui me †conforta^b^uit in Chri 15
Cum ſub lege infidelis. a Certa ſcientia. Prævidit. 16
ſto Ieſu domino noſtro, quia fidelē me exiſti^a^mauit ponens, 17
a Prædicandi. b Q. Sed utrum hoc mihi per legem? Non, quia ſub ea fui blaſphemus. 18
in miniſteri^a^o. qu^b^i prius fui blaſphemus, & perſecu tor, & 19 20

A ✻ Chryſoſt. Quemadmodum freno legitime vtitur non is equus, qui laſciuit, neq; q mordet, ſed qui illo pulchre agitur: ita, & is lege vtit legiteme, nō q literæ neceſſitate ſo... ac iuſte viuere cogit. qui nō legis metu ipsā exequitur, ſed ex virtutis deſiderio, hic illam dignius cæteris implet, neq; nim pari cōditione, is qui ſupplicium veretur, & qui honorem appetit, legē implet. Ille legitime ea vtitur, qui maiora quam ipſa præcipit, perficit, qui ab ea erudiri nō patitur. lex enim vt plurimum circa ſcelerum interdicta verſatur, At id iuſtum neminem, facit, ſed ſola bonorum operum exercitatio. Quicunque igitur ſeruorum more, a malis abſtinēt, hi legis æſtimatione fruſtrantur, idcirco enim impoſita eſt ut puniat tranſgreſſores. lex enim malis ſuppliciorū denunciatrix eſt. Cæterum ei, qui coronis digna peregerit, ad quæ vtilis erit lex? ad nihil profecto, quēadmodum, & medicus, confecto vulneribus, non ſano, neque bona valetudine prædito.

† Inobedientib.
† nolēt ſubdi.
† prophanis

✻ Ambroſius, Hic enim legitime vtitur legē, qui poteſt diſcernere ea, quæ ad tempus data ſūt, ab iis quæ perpetua ſūt:
B & quæ ad Chriſti pertinent ſacramentum, ſeruari iam. ... futurum nō oportere, quaſi venturus credatur qui iam venit. Si enim omnia ſuis locis accipiantur, bona ſunt; ſi quo minus peruerſa erunt male aſſerenti. peccare eſt enim, vnaquæque minime ſuis locis exponere.

Auguſ l. de ſpiritu et. lit. cap. 10. a *Quia iuſto non eſt.* ideſt, impoſita, vt ſupra illum ſit, vt ei dominetur: in illa enim potius, & cum ipſa, quā ſub ipſa, quia amicus iuſtitiæ eſt, cuius inimicus eſt, qui pœnæ timore non peccat. Amicus vero eſt, qui eius amore non peccat.

Li. 3 offc. ca. 5 ✻ Oecumnius. lege ei non opus eſt ad recte viuendum, qui recte ex gratia viuit

In Pſalm. 118. cōmunicatione 1. ✻ Sedul. nouā implētib⁹ legē, lex vindictę nō eſt impoſita.
✻ Ambroſius. quia iuſtus legē habet mentis ſuę, & æquitatis ac iuſtitiæ ſuæ normam. Ideoque non terrore pęnę reuocatur a culpa, ſed honeſtatis regula.

✻ Auguſtinus. an non eo modo ponitur iuſto, quomodo poſita eſt populo contumaci? in tabulis lapideis, nō in tabulis cordis carnalibus, &c. Ecce quomodo voluit legē iſtā poni a domino, nō ſicut iniuſtis, & nō ſubditis ad vetus teſtamētū ptinētibus poſita eſt in tabulis lapideis, ſe ſicut ſāctis filiis liberæ, hoc eſt ſupnę Ieruſalē, filiis hæreditatis æternę ſpiritu ſancto, tanquā digito Dei, in mente datur, & in cordibus ſcribitur; nō quam memoria teneant, & vita negligant, ſed quā ſcient
C

ſcient intelligendo, faciant diligēdo in latitudine amoris, nō in timoris anguſtiis. nam qui timore pænę, non amore iuſtitiæ opus legis facit, profecto inuitus facit.
D

✻ Hieronymus. Ergo Chriſtianis non opus eſt, qui ſunt iuſtificati p Chriſtum, qui didicerint etiā occaſiones fugere delictorum; nam vt quid dicitur, non occides, quibus iraſci nō permittitur?

✻ Chryſoſtomus, Cur iuſto lex impoſita non eſt? quia ille cruciatu ſuperior eſt: neque a lege, quæ agenda ſunt, diſcere expectat, cum habet intrinſecus dictantem ſpiritus gratiam. lex enim data eſt, vt metu atque comminatione terreantur, ac peccare deſiſtāt. nihil igitur opus eſt freno manſueto, & obtemperanti equo, ... inſtructione opus eſt ei, qui pedagogo non indiget.

b *Et peccatoribus.* Ipſe ſceleratis, & contaminatis in proximum.

✻ Chryſoſtomus, Et Theophylactus. Speciatim peccata explicat, vt erubeſcere perſuadeat, ob legis præſidentiam & magiſterium. quid igitur? Iudei plagiarii, parricidæ, & matricidæ erant? tales profecto fuiſſe ſignificat. Nam dico, obſecro, nonne illi idola igitur adorabant? nonne Moyſem lapidare volebant? nonne fraterna cæde illorum madebant manus? nonne hæc atq; huiuſmodi illis quotidie exprobrabant prophetiæ?

✻ Hieroni. Illis omnibus data eſt, quos abiectis criminibus nititur reuocare.

c *Gratias ago ei qui me.* Hic oſtendit mala ſibi fuiſſe in lege. Bona vero ea dimiſſa, quod fidelis eſt, & poſitus in miniſterio. vnde fortis: per quæ oſtendit legem poſt Euangelium inutiliter duci.

d *Confortauit in Chriſto.* Mentem corroborauit, quæ præ impoſſibile putabat, quod de domini poteſtate & maieſtate & ſpe prædicabatur.

✻ Chryſoſtomus, Onus igens ſubierat, plenumque periculi, & quod ſuperno adiutorio plurimum indigeret. adueſ... enim quotidianas contumelias, maledicta, morteſque perſiſtere, nec laceſſere, neque referre pedem, non humanarum virium erat, neque itidem tantum diuini adiutorij, verum & ipſius propoſito voluntatis quomodo enim hi, qui in bello regia ſigna circunferunt, vt moris eſt, magnis laboribus et viribus indigent, ne id hoſtibus prodant, ita et qui Chriſti nomen portant, non in bello ſolum, verumetiam in pace ſummis viribus indigent, ne id maledicis linguis exponant.
a Sed
F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Scientes hoc quia iuſto. *hic conſequenter ſoluit obiectionē prædictam quātum ad vim legis coactiuam, quæ per pęnas cohibet a malis. & quantum ad hoc dicit; Scientes hoc quia lex iuſto non eſt poſita quantum ad vim coactiuam, quia iuſtus non cohibetur timore pœnæ à malis, ſed virtutis amore, & ſic eius voluntas eſt legi conſona. propter quod per legem non cogitur, quia coactio violentiam importat. ſed ſic lex poſita eſt hominibus malis, propter quod ſubditur.*
2 Sed iniuſtis. *Ideſt, inique agentibus contra proximum.*
3 Et non ſubditis. *ideſt, rebellibus ſuperioribus ſuis.*
4 Impijs. *agentibus contra Deum. ſicut & per oppoſitum pietas vno modo accepta idem eſt quod cultus diuinus.*
5 Et peccatoribus. *ex infirmitate delinquentibus.*
6 Sceleratis. *qui peccant ex certa malitia.*
7 Et contaminatis, parricidis, & matricidis, homicidis, fornicariis, maſculorum. *peccatis carnalibus generaliter. Cætera patent vſque ib.;*
8 Plagiariis. *ideſt, aſſuetis plagas & verbera alijs inferre.*
9 Menda-

9 Mendacibus. *mendatio pernicioſo.*
10 Et ſi quid aliud ſanæ doctrinæ. *omne tale quod eſt per legam, mendum.*
11 Quæ. *ſcilicet ſana doctrina.*
12 Eſt ſecundum euangelium. *cui concordet omnis veritas.*
13 Gloriæ beati Dei. *Dicit enim gloria, &c. quia prædicauit hanc gloriam.*
14 Quod. *ſcilicet. Euangelium.*
15 Creditum eſt mihi. *tanquam ipſius fideli prædicatori.*
16 Gratias ago ei qui me confortauit. *Quia fecit mentionem Euangelio ſibi credito, ideo incidenter gratias agit Deo de ſua vocatione ad fidem & apoſtolatum, dicens:* Gratias ago ei qui me cōfortauit. *ſecūdum quod dicitur Act. 9.d.* Saulus autem multo magis conualeſcebat, et confundabat Iudeos, etc.
17 Quia fidelem me exiſtimauit. *ideſt iudicauit.*
18 Ponens in miniſterio. *apoſtolatus.*
19 Qui prius fui blaſphemus. *contra perſonam Chriſti.*
20 Et perſecutor et contumelioſus. *contra membra eius. perſecutor in factis, contumelioſus in verbis.*

Sed

a *Sed miſericor. Dei.* Conſequuntur miſericordiã & qui ſciẽ A ter peccant, vt Dauid, & qui ignoranter, qđ facilius ignoſcitę *Miſericordiam.* De eo, qđ ignorans feci. Vel cauſa, non tamẽ ꝓprie, cũ mala fuerit ignorãtia, miſericordia vero gratuita.

✻ Ambroſius. Non malitia hoc petat, ſed errore, cui facile potuit, cũ reſipuit ignoſci, qui autẽ ſcit vera eſſe quæ negat, hic non errore hoc agit, ſed maleuolentia, huius incurabile vulnus eſt. Inuidia enim compellitur falſum appellare, quod ſcit verum.

✻ Chryſoſtomus. Cuius ergo rei gratia Iudæi quoque alij miſericordiã conſequuti non ſunt? Quia nõ ex ignorantia, verum ex ꝓpoſito malo, ſciẽtes prudenteſque peccauerunt.

b *Superabundauit.* Super maiora bona quã olim mala.

b *Superabũdauit.* Quia non ſolum peccata B dimiſit, ſed fidem & dilectionem dedit.

a Comprehenſus inferens contumeliam. b Remiſſionem, non per merita mea.

a † contumelioſus, ſed miſericordiam Dei conſecutus ſum,

a Sub lege ignorantia, & ideo incredulitas modo econtra fides & veritatis cognitio. Ecce patet, quod non ex leuitate dimiſit priora. b Non ſolum miſericordiam conſecutus ſum, ſed fidem & dilectionem & gratiam donorum.

b quia ignorans feci in incredulitate. Superabũdauit autem

a Qui dona diuerſa dedit cum fide & dilectione, idest, cum perfectione fidei dilectionis, quia nulli datur remiſsio peccatorum ſine fide, & dilectione. Non in lege.

gratia domini noſtri cum fide & dilectione, quæ eſt in Chri-

Dignus, utilis a Non vna. b Quia hic & in futuro ſaluat. c Iſte, ſcilicet.

c ſto Ieſu. † Fidelis ſermo & omni acceptione dignus, quia

d a Quaſi paſsibilis cum alijs. Tam miſerum. b Quoſcunque, etiam paruulos qui etſi a baptizatis nati, hoc carne tantum, non ſpiritu, non ex eo quod renouatur, quia ſi ſpiritus eſſent ex traduce, ex mundato ſpiritu deſcenderet mundatus

Chriſtus Ieſus venit in hunc mundum peccatores ſaluos fa-

Inter quos. a Qui in lege.

e cere, quorũ primus ego ſum. Sed ideo miſericordiã conſecu

f a Peccatore. b Ideſt, maximo peccatore, uel primum, ideſt, antequam in alus uel primum, ideſt, maxime in me, uel ante. c Ideſt, perfectam.

g tus ſum, vt in me primo oſtenderet Chriſtus Ieſus omnem

a Quod tantum ſuſtinuit, & in poſterum nullam reſeruat iram. b Vt nullus de immanitate ſcelerum deſperet Quid faciet amico, qui hoc fecit inimico?

† patientiam † ad informationẽ eorũ qui credituri ſunt illi

a Tendentes. Vt habeant uitam æternam. Ideo. Pro prædictis. Trinitati. b Secundum quod Deus apud Deum. Immutabili. c Incomprehenſibili.

h i in uitam æternam. Regi autẽ ſeculorũ immortali inuiſibili

f *Sed idcirco miſericordiam, &c.* Ceterũ idcirco miſericordiã fuiſſe conſequutũ indicat, vt nemo iã peccator quibuſlibet ſceleribus preſſus, de ſe deſperet, imo eandẽ ſe conſecuturũ veniã hoc exemplo præſumat, magnũ valde ac reuera ingẽs eſt donũ. Sit verbi gratia, ciuitas quędã populoſa, cuius ciues omnes mali ſint, alij plus, alij minus, om-
1 nes tamen peccatis obnoxij, vnus autem inter cæteros ſit ſce-
2 leribus clarus quippe
3 qui omne genus ne-
4 quitiæ exercuerit: Si
5 igitur dixerit quiſpiã regem omnibus cul-
6 pas velle dimittere,
7 non ita verbis fides
8 adhibebitur, ſicuti ſi
9 videant eum qui plus omnibus deliquit, ve
10 nia fuiſſe donatum, nulla enim iam ambiguitas remanere po-
11 terit, quin omnibus i-
12 gnoſcere velle exiſti-
13 metur rex, qui eum
14 abſoluerit, ꝙ erat præ
15 cæteris peccatoribus
16 inſignis, quemadmo-
17 dum etiam habet cõ ſuetudo loquendi. Si

† ad exprimẽdum exemplarijs.

De quibus nulli eſt ambigendum. *Quia Ieſus Chriſtus venit in hunc mundum pe. ſal. fa.* Et iſte *ſermo eſt fidelis*. i. verus & acceptabilis, quia vtilis.

c *Omni acceptione.* quia corpus & animã ſaluat. Vel humanus eſt ſermo iſte. Alia litera. Vt nõ dicã diuinus quia ſi homo ꝙ hoſpitio ſuſcipit hominem, humanus dicitur, quãto magis humanus eſt, qui in ſeipſo ſuſcipit hominem?

d *Quia Chriſtus Ieſus.* Nulla cauſa veniendi fuit Chrõ, niſi ꝙ peccatores ſaluos faceret. Tolle vulnera, & nulla eſt cauſa medicinę. Sed venit de cęlo magnus medicus, magnus ꝑ totũ orbẽ terrę iacebat ęgrotus. Ipſe ęgrotus, genus humanũ eſt, qđ totũ perierat, ex quo peccauit vnus in quo erat totũ. Sed venit vnus ſine pctõ, qui ſaluos faceret a peccato. *Venit enim filius hominis quærere & ſaluare quod perierat.* Venit per ꝙ homo erat. Nã per quod Deus erat, ſemper hic erat, ꝗ dixit. *Celũ & terram ego impleo.* ergo & in mũdo erat, & venit in mũdũ, hic erat per diuinã maieſtatẽ, venit, ꝑ humanã infirmitatẽ. Quare venit? ex miſericordia. ſ. quia pctm voluit tollere, peccatores ſaluos facere. Non. n. eũ de cęlo ad terrã merita noſtra, ſed peccata traxerunt. vñ. *Et vocabis nomen eius Ieſum.* Quare? audi. *Ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum.* Vnde? *a peccatis eorum.* Nũquid ad iſtũ populũ pertinẽt paruuli? pertinent plane. Sic credit, cũ iſta fide paruulos ad Chriſti gratiã portare. Quid mihi dicis? ſanus eſt, non habet vitiũ. Quare cũ illo curris ad medicum, ſi non habet vitium? Si ſanus eſſet non clamaret Ieſus. *Sinite paruulos venire ad me, &c.*

e *Primus.* i. peior, ꝗa perſecutor, quo prior nõ erat. Nemo. n. acrior inter ꝑſecutores, ergo nemo prior inter pctõres, primus ergo erat nõ ordine tẽporis, ſed magnitudine iniqtatis.

hũc ignouit Deus, neminẽ puniet. * Ambr. hęc accuſatio eius eſt, laus vero ſaluatoris, qui ad informationẽ cæterorũ B credentiũ perſequentẽ ſe vocauit ad gratiam, vt per patientiã & magnanimitatẽ ſuã in eo oſtẽderet cęteris, ꝙ inimico tã beneuolus extiterit, qualis eſſet futurus ad ſe decurrẽtib.

* Hieron. Vt Dauid ait. *docebo iniquos vias, &c.* Si mihi viderint indulta peccata tũc docebo neminẽ deſperare debere.

g *In me.* Quem idoneum Deus gentibus, prędicatorẽ cõſtituit, in quo tãtum exemplum miſericordię ſuę exhibuit.

h *Immortali.* * Ambr. hęc ad Dei patris perſonã pertinẽt, quẽ immortalẽ & inuiſibilẽ ideo ſolum appellat, quia omnis immortalites ab ipſo eſt, vt ipſi ſoli magis cõpetat in veritate, quia quiſquis immortalis eſt, nõ a ſe hãc habet, ſed ab illo. Ipſe eſt & inuiſibilis ſolus Deus, ꝗa nulli vnquã viſus eſt, oĩa enim agit per filium, quem idcirco viſum dicimus, vt licet aliter quam eſt apparuiſſet, tamẽ illũ ſignificemus.

✻ Chryſo. Interrogemus hęreticos, &c. ſoli Deo, dixit, nũ igitur filius Deus non eſt? Et, ſoli immortali, nõne igitur & filius immortalis eſt? Et qđ poſtmodũ nobis dabit, ipſe non habet? Ita ſane, inquies, & Deus, & immortalis eſt filius, Sed nõ talis, qualis eſt pater, quia minoris eſt ſubſtãtię. Ergo & minoris Immortalitatis: nẽpe Immortalitas nihil aliud eſt, ꝙ morte nõ tangi, neque corrumpi. Gloria quidẽ maior ac minor eſt, Immortalitas vero maior aut minor eſſe nõ põt, quid igitur? Immortalitatem nos vt Deus habemus? abſit. Quoniã hanc per naturam ipſe habet, nos autẽ per gratiam.

Au. in Pſ. 109. lib. 2. de cont. Maximinũ.

i *Inuiſibili.* quia cęteri dij viſibiles. Nõ ſoli inuiſibili, ꝗa ſũt & creaturę quędã inuiſibiles, vt anima, quę tamẽ ſenſu capi poſſũt, quia omnes vires eius, poſſunt cognoſci, ſed nõ Dei. F

Sed Inuiſi-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sed miſericordiam. *i. remiſſionem peccatorum.*

2 Quia ignorans. *Quod enim ignoranter committitur, facilius ignoſcitur, quam quod ex certa malitia perpetratur.*

3 In incredulitate. *i. falſe credens bene agere.*

4 Superabundauit. *quaſi diceret. Non ſolum ſum conſecutus ab eo remiſſionem peccatorum, ſed etiam collationem bonorum ſuorum. ideo ſubditur.*

5 Cum fide. *Fidei enim per charitatem formatæ connectuntur alia dona ad gratiam gratum facientem pertinentia.*

6 Fidelis ſermo. *i. verus.*

7 Et omni acceptione. *quia eſt vtilis audientibus, & quis ſit ille ſubdit.*

8 Quia, &c. *in carne paſſibili.*

9 Peccatores. *ſua benedicta paſſione, cuius effectus in baptiſmo cõmunicatur. Quorũ primus ego ſum, nõ ordine temporis, ſed magnitudine inquitatis, vt expo. glo. ſed quia multi grauius peccauerunt in Chriſtum, ipſum in perſona propria nequiter perſequendo, ideo dicendum videtur melius, quod cum dicit.*

10 Quorum primus. *ſic intelligatur. ſ. inter illos qui de peccato ad gratiã reuocantur, quia hæc reuocatio fuit in Paulo valde mirabilis, propter quod in eccleſia ſolennizatur & ſic ly primus, excellentiam notat vocationis huius. Et huic concordat litera, ſequens, cum dicitur.*

11 Vt in me. *i. principaliter.*

12 Chriſtus Ieſus. *i. perfectam patientiam.*

13 Oſtenderet. *me miſerabiliter reuocando, cum eſſem in actu perſequendi eum in membris ſuis.*

14 Ad informationem. *Et nullus propter enormitatẽ peccati ſui deſperet conſequi miſericordiam Chriſti, et vlterius* uitam æternam *ideo concludit vlterius.*

15 Regi autem. *i. trinitati æternæ. Aeternitas enim quæ ſimpliciter eſt inuiſibilis, non comprehenditur, niſi per comparationem ad tempus infinitum, quod deſignatur nomine ſeculorum.*

16 Immortali. *ad differentia Iouis, & Saturni, & huiuſmodi, qui fuerunt homines mortales.*

17 Inuiſibili. *ad differentiam idolorum, quæ ſunt de materia ſenſibili.*

Quo- Soli

a Qui ſolus creat. b Sit. A creaturis. c In eſſentia. d Quia omnis ſalus ex Chriſto, non ex lege.
a ſoli Deo honor & gloria in ſecula ſeculorum, amen. Hoc 1
b Non licet diſsimulare. Quaſi itero ad bellum. 2
c præceptum commendo tibi fili Timothee, ſecundum præ- 3
a Ideſt, ſecundum ſcientiam prophetarum quæ eſt in te, vel ſecundum quod ſpiritus oſtendit mihi de te. b Actu. Exponendis & opere implendis. c Vtilem multis.
cedentes in te prophetias, vt milites in illis bonam mili- 4
a Conſuetudine docendi de te & alios, & perficiendo opere quod prædicas ore. b Quod poteſt. c Rectam. d Ne docens erubeſcat malæ vitæ conſcius, irrubeſcibile enim eſt aliud agere & aliud prædicare. e Conſcientiam bonam. 5
d tiam, habens fidem & bonam cõſcientiã Quam quidam 6
a Flagitiis. Vt qui in ſordibus eſt ſordeſcat. b Prope, ſed non intra. c Ideſt, 7
etiam fidem perdiderunt alios ſecum mergentes. d Pſeudo doctoribus qui fidem perdiderunt. 8
e repellentes circa fidem naufragauerunt. Ex quibus eſt Hy 9
a Nomina ponit, vt nihil ambigui reſtet. b Sic & tu excommunica c Non pereant, ſed vt ſint correcti. 10
f meneus & Alexander. † quos tradidi ſathanæ, ut diſcant 11 12
non blaſphemare. 13

Quo Deus videtur. Ioh. 1. b. 1. Ioh. 3. a.

Inuiſibilis eſt ab omnibus Deus in natura, ſecundũ illud: A *Deum nemo vidit vnquam.* Videtur autẽ cum vult & ſicut vult, non ſicut eſt, ſed quali ſpecie vult apparere. In futuro vero videbunt eum filij ſicut eſt.

a *Soli Deo.* Qui ſolus Deus eſt natura. i. ſolus creat, qđ de ipſa trinitate intelligitur, non de ſolo patre, vt quidam volũt, quia non ait ſoli patri, ſed ſoli Deo. Vnus enim & ſolus Deus a nobis prædicatur ipſa trinitas. Et vnigenitus, quippe ſecundũ quod eſt Deus apud Deũ, ſpiritusſanctus in ſua natura eſt immortalis & inuiſibilis.

† de te.

b *Honor & gloria*, * Chryſo. & Theoph. Honor & gloria illi, verbis nõ redditur quia & ipſe nos non verbis honorauit ſed reb⁹ ac B p ora. Et certe hic honor nos tãgit, confertq; plurimũ nobis, noſter ãt honor illũ minime tangit, neque. n. noſtris indiget ſed nos potius illo indigemus. Itaq; etſi honoremus illũ, nos ipſos magis honoramus, quẽadmodũ. n. is q apertis oculis ſolis intuetur lucẽ, ſibi ipſi prodeſt admirans pulchritudinẽ ſyderis, neq; illi aliquid cõfert, quippe admirãdo clariorẽ facere nõ põt, ſed permanet idẽ ſolis fulgor, ita multo magis in Deo. quõ igitur glorificari ſe dicit, q nihil ex eſſo nr̃o lucratur? Eadẽ ꝑfectio rõne, qua eſurire & ſitire ſe dixit. Oĩa. n q nr̃æ cõditionis ſũt, ꝓpria ſua eſſe facit, vt vel ſic ad ſe nos attrahere poſſit, &c.

23. q. 4. c. qui peccat & ca. quid ciuitele.

c *Hoc præceptum.* Poſtquã con memorauit quę & quanta ſint beneficia patris & Chriſti erga peccatores, quomodo populum imbuat diſciplina eccleſiaſtica oſtendit.

d *Conſcientiam.* vocat cogitationes, in quibus ſummopere humilitas ſeruanda eſt, qua ſpreta in magnos quidem deuenerunt errores, ſicut in Epiſtola ad Romanos.

C e *Naufragauerunt.* Haimo. Naufragiũ dicitur nauis fractio. Et ſicut ille ſubſtantiã ſuam perdit, qui naufragiũ patitur, & in-

inſuper ipſe perit. Ita qui bonam conſcientiam repellunt fi- D dei veritatem perdunt, & inſuper eternaliter pereunt.

f *Quos tradidi.* Vtrunque excommunicauit, vt hoc modo excludantur a ſathana regnum ſathanę.

Aug. Nulla enim creatura eſt, ſiue quę in veritate manet dans Deo gloriã ſiue quæ in charitate non ſtetit quęrẽs gloriam ſuã, quę velit nolit diuinæ prouidentiæ nõ ſeruiat. Sed volẽs facit cum illa quod bonũ eſt. De illa vero quæ hoc nõ vult, fit quod iuſtum eſt. Non ei tamẽ rependitur quod de ipſa iuſte fit, ſed quo animo ipſa facit quia neque liberam volũtatem rationabili creaturæ Deus ne- E gauit, ſed poteſtatem qua iniuſtos iuſte ordinat ſibi retinuit.

f *Tradidi.* Non vt pereãt, quia nihil põt Sathanas, niſi permiſſus, qui vexat ſibi datos. vnde. *Iam noli peccare, ne deterius tibi contingat.* Hæc autem cũ ſit filia Abrahę quam alligauit ſathanas. 8. annis, nõne oportuit, &c. *Tradidi ſathanæ.* Au. Quia illo ad correptionẽ hominũ vtebatur ipſa poteſtas apoſtolica. Pręuaricatores. n. angeli cũ principe ſuo diabolo recte dicũtur procuratores, vel actores, diuinę prouidentię, & diabolus magiſtratus huius mundi dr̃. Sed magiſtratus ſub tãto imperatore nõ facit niſi quãtũ illi permittitur, & procuratores actoreſque huius mundi nihil faciunt niſi quantum dominus ſinit, ideo dicit. *Tradidi ſathan.* quia nihil poteſt ſathanas niſi permiſſus.

Io. 5. Luc. 13.

Haimo. Tantę autẽ poteſtatis erat Apoſtolus, tantamque gratiã habebat, vt recedentes a fide, verbo, traderet diabolo. Traditio aũt hæc eſt, quia cõmotus Apoſtolus blaſphemijs eorũ ſententiã protulit in eos. Diabolus autẽ, qui ad hoc paratus eſt, vt auerſos a Deo accipiat in poteſtatem, audita ſen- F tentia corripit eos, quod ideo fecit Apoſtolus, vt correcti diſcant non blaſphemare.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Soli Deo. *Per hoc enim non ſignificatur in Deo ſolitudo, cum in eo ſint tres perſonæ, ſed per hoc fit excluſio omnis alterius a cultu Deo debito. ideo ſubditur.* Honor & gloria.

2 Hoc præceptum. *Hic Apoſtolus redit ad propoſitũ inducendo Timotheum ad reſiſtendum doctoribus falſitatis, dicens.* Hoc pręceptum commendo. *tanquam fideliter adimplendum.*

3 Secundum præceden. *i. ſecundum illud quod ſpiritusſanctus reuelauit mihi de te futurum, antequam ordinarem te epiſcopum.*

4 Vt milites. *i. contra illos. ſ. pſeudo apoſtolos.*

5 Militiam bonam. *eis viriliter reſiſtendo, & eorum falſitatem confutando.*

6 Habens. *ſ. rectam & firmam.*

7 Conſcien. *ita quod conſcientia tua ſit doctrinæ confirmatiua.*

8 Quam. *ſ. conſcientiam bonam.*

9 Quidam repellentes, &c. *ſcienter malum agentes.*

10 Circa fidem naufragaue. *i. perierunt* Abyſſus enim abyſſum inuocat. *Et dixit naufragauerũt, quia ſicut nauta patiens naufragium perit, & alij cum eo, ſic tales a fide cadentes inducunt alios ad infidelitatem.*

11 Ex quibus Hymeneus & Alexand. *nomina ſunt propria hominum.*

12 Quos tradidi ſathanę. *eos excommunicando, & etiã vexationi dæmonis ſubdendo. Dæmones enim in inferno executores ſũt diuinæ iuſtitiæ, & etiam aliquãdo in hoc mũdo, ſicut dicitur Pſal. 77. f.* Miſit iram indignationis ſuę, indignationẽ, & iram tribulationem, immiſſionem per angelos malos.

13 Vt diſcant. *correcti per experientiam pęnæ. Excommunicatio enim & talis afflictio medicinalis eſt.*

CAP.

ADDITIO.

In cap. 1. vbi dicitur in Poſtill. Fabulis & genealogijs, &c.

Per fabulas in hoc loco intelligẽdę videtur quędẽ fabulæ friuolę & inanes quę ſepe in Thalmudicis doctrinis inueniũtur, vt dictũ fuit ſatis large in additionibus ſup Iſa 4. Zacharia. 5. Quę quidẽ fabulę a doctrina phariſaica deſcenderũt, ſicut & totũ ipſũ Thalmud. Inter quas fabulas multa dicũtur de tẽpore Meſſię vetum fabuloſa, quę potius ſũt deridẽda q̃ audiẽda. Vt cũ dr̃ in libro q dr̃ Sanhedrin, q tẽpore Meſſię germinaret terra promiſſionis panes coctos & formatos, ac ſi eſſent in clibano. Similiter, q terra illa germinaret tẽpore Meſſię veſtes ſericeas ſecundũ exigentiã cuiuſcunq; indui volentis. Ex quibus fabulis multi eorũ inciderunt in errorẽ, credẽtes q Chriſtus nõ venit, ex quo iſta & ſimilia nõ fuerũt facta. Obſeruatio autẽ legaliũ licet erronea, nõ tñ ꝓprie diceretur fabula. Habuit. n. aliqñ veritatẽ realiter, habet et fundamentũ in litera, etſi nõ ſane intellecta. Traditiones ẽt Iudęorũ, quibus irritũ faciebãt mandatũ diuinũ dicendæ ſunt erroneę ſeu pnitioſę, nõ tñ fabulę. Circa genealogias autẽ in hoc loco dictas, conſiderandum eſt, quod Iudæi aſſerebant quod nullus erat idoneus ad docendum de lege diuina niſi eſſet de tribu Leui vel de tribu Iſachar. De Leui. n. legitur Deut. 33. a. *Docebunt iudicia tua Iacob, & legem tuam Iſrael.* De Iſachar vero legitur. 1. Para. 12. f. *De filiis quoque Iſachar viri eruditi qui nouerant ſingula tempora ad præcipiendum quid facere debet Iſrael.* vnde ex iſtis genealogijs Iudęi nitebãtur excludere Paulum ab idoneitate docendi legem diuinam, eo quod non eſſet de aliqua prædictarum tribuum, ſed de tribu Beniamin, & multo fortius excluderentur ſecundum eos Timotheus, & Titus, quia alienigenæ. Et in pſal. 147. b. dicitur. *Non fecit taliter omni nationi, & iud. ſua non ma. eis.* quæ quidem genealogiæ dicuntur interminatę, quia non ſunt determinatę per ſacras auctoritates. Illas enim auctoritates quas adhoc inducunt, manifeſtum eſt, quod non excludunt alios a doctrina legis.

ADDITIO II.

In eo. cap. vbi dicitur in Poſtil. *Quæ quæſtiones magis pręſtãt.* ideſt, lites & contentiones.

Hoc qđ dr̃ hic. *Quæ quæſtiones &c.* ſm Glo. non ſolũ intelligẽdum eſt de hęreticis vel Iudæis ſeu de pſeudo apoſtolis, ſpe

ſed ēt de catholicis lectoribus q nō debēt intendere fabulis
A ſeu dubijs quę magis pſtāt quęſtiones.i.lites diſputatiuas q̃
ędificationē iuſtitię Dei.i.nō ędificāt homines iuſtitia Dei,
quę ędificatio eſt in fide, quæ qdē exhortatio Apoſtoli facit
cōtra multos q dubia, quę nec ad fidē nec ad mores, nec ad
expoſitionē alicuius paſſus ſacrę ſcripturę ſunt pertinentia, intro-
ducunt in doctrinis theologicis,&c.

ADDITIO III. D

In eodem cap. vbi dicitur in Poſtil. *Regi autem ſeculorum*, id eſt, trinitati æternæ.

In nomine ſeculorū, vr̄ intelligi pręſens ſeculum & futurū, quæ quidem ſecula comprehendūt omnem durationē.

CAP. II.

Bſecro. Hactenus de pſeudo apoſtolis, hic de orationib. Haimo. Timotheo hęc verba dirigēs in illo omni ecclesiæ formam tradidit, quomodo debeat miſſarū ſolennia celebrare, & pro oībus ſupplicare.

b *Primo omnium.* Aug. Haimo, ideſt, ante omnia fieri obſecrationes. Ordo miſſæ hic oſtēditur quod eſt ſpeciale genus orationis.

c *Obſecrationes.* vel precationē.i. illa quæ fiunt iuxta vel ante conſecrationem.

B d *Orationes*, i. ipſa conſecratione.

e *Poſtulationes.* vel interpellationes, quaſi ex debito vt qđ hic geritur, in ęterna vita perficiatur, vt cum populus ab epiſcopo benedicitur.

f *Gratiarum actiones.* de peractis, q̃ totū concludunt, quaſi totū ſit a Deo, vt benedicamus domino. Vel Obſecrationes, ſunt adiurationes pro rebus difficilibus, vt pro conuerſione impij, pro remouendis malis. *Orationes.* vt qn̄ iam conuerſis, virtutes & bona orantur. *Gratiarum actiones.* de omnibus generaliter. *Poſtula*, vt quando iam iuſtis gloria cęleſtis oratur.

g *Pro omnibus.* Vt ſequamur clementiā Dei, quia Deus vult omnes homines ſaluos fieri, etſi ſecūdū iuſtitiam quoſdā reprobet. vnde Hiero. in his qui pereunt oſtēdit iudicium, in ſaluatis miſericordiam.

h *Vt quietem.* a perſecutione.

i *Tranquillā.* ſine inquietatione, qđ prodeſt teneris eccleſiæ.

Vt quietem. Aug. Nā vtimur & nos pace Babylonis, quandiu pmixtę ſūt ambæ ciuitates ſ. Ieruſalē, & Babylonia. Ex qua ita perfidē populus Dei liberatur vt apud eā interim, peregrinetur. Iō Apoſtolus admonuit eccleſiā orare ꝑ regibus & oībus ſublimibus eodē ſpirituſancto afflatus, quo & Ieremias, q miſit epiſtolā Iudęis q erāt in Babylone, vt orarent pro vita Nabuchodonoſor filiorūq; eius, & ꝑ pace ciuitatis, in-
quiens. *Quia in pace eorum erit pax veſtra.* Ierem. 29. a.

CAP. II.

Quia Chriſtus venit ſaluare peccatores. & quia in hoc militare debes, doce orare, vt impetretur quod faciendum eſt.

† Bſecro igitur primo omnium fieri
obſecrationes, orationes, poſtulatio- 1
Vel omnis generis.
nes, gratiarum actiones pro omni- 2
Et ſi mali. a Ducibus, comitibus.
bus hominibus, pro regibus, & pro 3
a Quia ex omni genere colligenda eſt eccleſia, etiam de his qui faſtu & ſuperbia ſeculari a fide & humilitate videntur aberrare.
omnibus qui in ſublimitate ſunt con-
a Quod & nobis proderit. b Vtimur & nos Pace Babylonis.
ſtituti, vt quietam & tranquillam vitam agamus in omni 4
a Ideſt, cultu & religione. b Integritate fidei c Pro omnibus orare. d Vtile eccleſiæ.
c Gratum Deo 5
A pietate & † caſtitate. † Hęc enim bonum eſt & acceptum 6 7
a Ne deſperes. b Sicut & nos. c Per miſericordiam, & ſi reprobet, per iuſtitiam. Non quod omnes ſalui, ſed quod nullus niſi quem vult fieri, ideo, ideo rogandus ut uelit, quia tunc fiet. 8
l coram ſaluatore noſtro Deo, qui omnes homines vult 9

Vt quietam. In pace principum quies & regimen ſeruatur eccleſiarum. Nā in bellis tranquillitas diſſipatur, tepeſcit pietas, diſtrictio ſoluitur, qua ſoluta infirmorum caſtitas violatur. In pace Babylonis pax noſtra eſt vtique corporalis, quę bonis & malis communis eſt, dū inter Babylonios tenemur captiui, quib. ſeruire iubemur, & tributa reddere. † de conſe. di. 1. cap. de hymnis. † 24. q. 3 c1. corrumpantur. 1. 5. 2.

* Ambroſius. Pręcepit itaque apoſtolus, imo per apoſtolum dn̄s, qui in illo loquebatur *fieri obſecrationes, &c.* quā legē ſupplicationis ita omniū ſacerdotum & omniū fideliū deuotio concorditer tenet, vt nulla pars mūdi ſit ī qua huiuſmodi orōnes nō celebrētur a populis Chriſtianis E ſupplicat ergo vbiq; eccleſia Deo, nō ſolū pro ſanctis, & in Chriſto iā regeneratis ſed ēt pro omnibus infidelibus & inimicis crucis Chriſti, vt relictis errorib. ſuis cōuertant̄ ad Deū accipiant fidem, accipiant charitatem, pro quibus omnibus vult ſibi dominus ſupplicari.

* Idem. Hæc regula eccleſiaſtica eſt tradita a magiſtro gentiū, qua vtūtur ſacerdotes noſtri, vt pro omnib. ſupplicēt, ꝑ regibus, vt ſubiectas habeāt gentes, vt in pace poſiti, in tranquillitate mentis & quiete Deo noſtro ſeruire poſſimus pro his quibus ſublimis poteſtas credita eſt, vt in iuſtitia & veritate gubernent rem publicam.

* Chry. Quaſi cōis quidā totius orbis pater, ſacerdos eſt; dignū igitur eſt, vt omniū curā agat, omnibuſque prouideat.

k *Hoc enim.* Ne qs putaret hęc nō eſſe facienda pro his quos patit̄ eccleſia addit? *Hoc enim bonū eſt.* Et ne qs putet cultu vnius Dei & vita bona ſalutē eſſe ſine participatione corporis Chriſti.i. ſine fide eccleſię, vnus inquit Deus, vnus & mediator, vt omnes homines ſaluari nūquam fiat niſi per mediū. Non Deum verbum, quod ſemper erat, ſed carnem factum. quo dominus Deus velit oēs homines ſaluos fieri.

l *Qui omnes.* Si Deus qui omnipotens dicitur, oēs homines F vult

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. II.

OBſecro igitur. *Hæc eſt ſecunda pars huius epiſtolæ, in qua ponitur actus ſecundus pertinens ad epiſcopum, cuius eſt oblationes orationum offerre Deo, ſecundū ꝙ dicitur Heb. 5. a.* Omnis pontifex ex hominibus aſſumptus, pro hominibus conſtituitur in his quæ ſunt ad Deum, vt offerat dona & ſacrificia pro peccatis. *Igitur primo inſtruit Timotheum de actu orandi, ſecundo populum ſubiectum ſibi ibi.* Volo ergo. *Prima adhuc in duas, quia primo inſtruit eum de actu orandi, ſecūdo reddit rationem ſui dicti, ibi.* Hoc enim. *Prima adhuc in duas, quia primo docet orandi modum, ſecundo pro quibus ſit orandum, ibi.* Pro omnibus. *Circa primū ſciendum, quod ad actum orandi tria requiruntur. Primum eſt acceſſus orātis ad Deum qui oratur, & hoc fit per eleuationem mentis in Deum, quod fit per orationem, quæ ſecundum Damaſce, eſt aſcenſus mentis in Deum & ſecūdum hoc dicit Apoſtolus.* Obſecro igitur primum omnium fieri orationes. *Secundum eſt propoſitio eius quod in oratione petitur, Quod fit dupliciter Vno modo in generali, vt cum dicitur. Deus adiuua me. Et quātum ad hoc dicit* Petitiones. *Alio modo in particulari, vt cum petitur aſſecutio alicuius boni vel euaſio mali determinati, & ſic dicit.* Poſtulationes. *Tertium quod requiritur, eſt illud per quod oratio fit exaudibilis, & hoc eſt duplex. Vnum eſt ex parte Dei, quod eſt eius ſanctitas, vel aliud ab eo ſanctificatum, ſicut cum dicitur. Per ſanctam reſurrectionem tuam libera nos, vel aliquid huiuſmodi, & ſic dicit,*

1 Obſecrationes. *i. per ſacras deprecationes. Propter quam in fine orationū eccleſiæ dicitur. Per Ieſum Chriſtū dominū noſtrum Aliud eſt ex parte orātis, quod eſt gratitudo de beneficijs acceptis. Ille enim qui de beneficio accepto oſtendit ſe gratum, dignus efficitur, vt aliud ſibi detur, & quantum ad hoc ſibi dicit.* Gratiarum actiones.

2 Pro omnibus. *Hic conſequenter oſtendit, pro quibus ſit orandum cum dicitur.* Pro omn. hom. *generaliter.*

3 Pro regibus. *ſicut ſunt principes & prælati, pro quib. eſt orandum ſpecialiter. Nam ex eorum bona diſpoſitione dependet bonū commune, ideo ſubditur.*

4 Vt quietam. *ſub regimine eorum.*

5 In omni. *i. cultu Dei debito, vt dictum eſt capitulo præcedenti.*

6 Et caſti. *mentis quæ eſt integritas fidei, & corporis, quæ cōſiſtit in repreſſione carnalis concupiſcentiæ. Et notandum eſt, ꝙ non ſolū pro principibus Chriſtianis eſt orandū, ſed etiam pro infidelibus, ſub quibus manent Chriſtiani, quia per hoc poſſunt Chriſto quiete ſeruire. Sic enim informabat Ieremias Iudęos in captiuitatem Babylonicam ductos, dicens ex parte domini.* Quærite pacem ciuitatis ad quam trāſmigrare vos feci, & orate pro ea dominum, quia in pace illius erit pax veſtra.

7 Hoc enim. *Hic conſequenter reddit rationem dicti. ſ. quare dicto modo ſit orandum. ſecūdo, declarat dictum ſuum, ibi.* Vnus enim *Circa primum dicit.* Hoc enim. *i. vtil. vobis temporaliter, vt oſtenſum eſt.*

8 Et acceptum, &c. *i. meritorium apud ipſum vitæ æternæ.*

9 Qui omnes homines, &c. *Sed cū omnes non ſaluētur videtur ex hoc, quod voluntas eius ſit inefficax, vel dictum Apoſtoli minus ve-*
rum,

A vult ſaluos fieri cur nõ implet hęc eius voluntas? Sed in hac locutione ſenſus & conditio latet. vñ Petrus ait. *Omnis ſcriptura indiget interpretationis.* Vult ergo Deus oẽs homines ſaluos fieri, ſi accedant ad eũ. Non enim ſic vult, vt nolentes ſaluẽtur. Sed vult eos ſaluari, ſi & ipſi velint, aliter nonnullũ excepit a ſalute & veritatis cognitione. — Ambroſ.

* Ambroſius. Qui legẽ omnibus dedit, nullum excipit a ſalute: nunquid medicus non idcirco ſe proponit in publico, vt omnes ſe oſtendat velle ſaluare, ſi tamen ab ęgris requiratur, non eſt vera ſalus, ſi nolenti tribuatur, nec gaudere poteſt in percepta ſalute inuitus (ſi tamẽ fieri poteſt) percepit medicinã, vt non dicã quia medicinę effectũ habere nõ põt, niſi ad illam ęger animũ accommodauerit, quia hæc medicina nõ eſt corporalis ſed ſpiritualis, quæ neque dubijs proficit, neque inuitis, &c.

* Chryſoſtomus. Imitare Deum tuum, ſi omnes ille vult ſaluos fieri, merito p oĩbus oportet orare. Illius tu cõcorda volũtati. quod ſi & ipſe vis, ora, volẽtiũ quippe eſt orare, at ſi

B ipſe vult, quid hoc me orare neceſſe eſt, inquies? multũ hoc omnimodis confert, nam per huiuſmodi orationis ſtudiũ, te ad eum diligendum trahit, neque ſinit efferari, &c.

Au. Ench. 97. & 103 lib. de corre & gra. ca. 14. L. 1. con. ad leg. c. 34. & lib. 6. hypo.

Vel qui oẽs vult ſaluos facere. Quamuis certum ſit nobis nõ oẽs ſaluos fieri, non tamẽ ideo debemus omnipotentiſſimę Dei volũtati aliquid derogare. Nõ eſt credendus omnipotẽs aliquid voluiſſe fieri, qđ factũ nõ ſit. Sed ita intelligere debemus qđ ſcriptũ eſt. Vult oẽs homines ſal. fieri. Nullus fit ſaluus, niſi quẽ vult. Nõ quod nullus hominũ ſit, niſi quẽ ſaluũ fieri velit, ſed quod nullus ſaluus fiat, niſi quẽ velit. Et iõ rogandus eſt, vt velit, qa neceſſe eſt fieri ſi ipſe voluerit. Sic.n. intelligimus & illud. Qui illuminat omnẽ hominem, non quod omnes, ſed quod nullus illuminatur niſi ab eo. Et omnes in Chriſto viuificabuntur, quia ſine eo nulli.

Vel qui oẽs vult ſaluos fieri. Non q nullus hominũ eſſet, quẽ ſaluũ fieri nollet, qui virtutes miraculorũ facere noluit apud eos quos dicit acturos fuiſſe pęnitentiã, ſi feciſſet. Sed vt oẽs homines, omne hominũ genus intelligamus p quaſcunq; differentias diſtributũ, quia Iudæos, Gẽtes, reges priuatos diuites, pauperes doctos & indoctos colligit eccleſia. Quo locutionis modo vſus eſt dominus, cũ ait. Decimatis mẽtã & rutam, & omne olus, ideſt, omnium olerũ genus.

Vel. Qui oẽs vult ſaluos fieri. i. facit oẽs velle. Et quocunq; alio mõ põt intelligi, dummodo credere nõ cogamur aliqd omnipotentẽ voluiſſe fieri factumque non eſſe, quia omnipotens velle inaniter nõ poteſt quodcunque voluerit, eſſentiæ ſuæ voluntate. Vel, vult, contulit, iubet, hortatur.

Chriſtus quomodo mediator. li. confeſ. c. 42. & 43. & Pſal. 20. 103. 134.

a *Mediator Dei, &c.* Hic eſt arbiter ille, quem Iob deſiderat di. Vtinam eſſet nobis arbiter.

* Aug. Mediator autem inter Deum & homines, oportebat vt aliquid haberet ſimile Deo, & aliquid ſimile hoĩbus,

C ne per omnia ſimilis hominibus, lõge eſſet a Deo, aut p oĩa Deo ſimilis, lõge eſſet ab hominibus, atq; ita mediator non eſſet, verus itaq; mediator Chrs inter mortales peccatores, & immortalẽ iuſtũ apparuit. Mortalis cũ hominibus, iuſtus cũ Deo. Ideo Chriſtus mediator Dei & hominũ dictus eſt, — D

a Ideo vult. b Chriſti, qui eſt via veritas & vita. Viuere omnes, quia Vnus &c. Q Idem vult omnes homines ſaluos fieri.

ſaluos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. † Vnus enim 1

Creator omnium. a Ad componendam pacem, quaſi medius arbiter. Pro omnibus factus homo. b Non enim aliter quam per hominem mediat.

a Deus, & vnus † mediator Dei & hominum homo Ieſus 2 3

a In hoc iudicatur velle omnes ſaluare. b Nullum excepit qui vellet.

b Chriſtus, qui dedit † redemptionem ſemetipſum pro om- 4

a Vel cuius rei & tẽpores præceſſerunt ...et, prophetæ, & congruo tempore totum eſt completum. Ideſt, hæc res teſtibus approbata eſt angelis & apoſtolis.

nibus nobis. Cuius teſtimonium temporibus ſuis confir- 5

In qua prædicanda. a Prædicator nomen actus, Apoſtolus dignitatis. 6

matum eſt; † in quo poſitus ſum ego † prædicator & 7 8

† conciliator. † pretium redemptionis. † 1. Ti. 1. c.

quia inter Deum & hominem mortalem eſt Deus homo reconcilians hominem Deo. Intantum mediator, in quantum homo eſt. Inquãtum autem verbum non medius eſt, quia æqualis Deo, & Deus apud Deum & ſimul vnus Deus. Quẽ que non fieri mortalem oportebat, neque permanere mortalem. Mortalis quippe factus non infirmata verbi diuinitate, ſed carnis ſuſcepta infirmitate. Boni ãt angeli, inter miſeros mortales, & beatũ immortalẽ medij eſſe nõ poſsũt, qa ita sũt ipſi beati & immortales cũ Deo, vt nõ ſint mortales vel miſeri cũ hominib. Mali autẽ angeli quodãmodo medij ſunt, quia immortales sũt cũ Deo, miſeri cũ hominibus. Sed nõ sũt veri & boni medij, quia ob hoc ſe interponit medius immortalis & miſer, vt ad beatã immortalitatẽ trãſire nõ ſinat. Cui contrarius eſt mediator bon⁹, qa & mortalis ad tẽpus eſſe voluit, & beatus in ęternitate pſiſtere potuit. Qui nõ ſe interpoſuit, vt ad beatã immortalitatẽ trãſire non ſineret, ſed ad hoc ſe interpoſuit mortalis & beat⁹, vt mortalitate nr̃a trãſacta, ex mortuis immortales, & ex miſeris beatos faceret. Alius eſt ergo medi⁹ malus, qui ſeparat amicos, alius bonus, qui reconciliat inimicos Ieſu Chriſti. — E

* Aug. Nõ per hoc mediator eſt, quod ęqualis eſt patri, per hoc enim quantum pater, tantum & ipſo diſtat a nobis. Et quomõ erit medietas, vbi eadẽ ipſa diſtãtia eſt? p hoc ergo mediator, p qđ hõ, inferior patre per qđ nobis propinquior, ſuperior nobis per quod patri propinquior: inferior patre quia in forma ſerui, ſuperior nobis quia ſine labe peccati.

* Amb. nõ poterat vnitatẽ Dei cuſtodiẽs, mediator Dei & hominũ vocari, quaſi alius eſſet Deus q diſſidẽtẽ hominem a Deo in grãm reuocaret, ſed hõ q lege datã nõ pteriret, factus ẽ arbiter, inter eũ q peccauit, & ĩter illũ q peccare ignorat, vt hic ignoſceret, & hõ de cętero in Dei fide maneret.

* Chry. mediator vtriſque eis debet ſocietate coniungi, quorum mediator eſt. Id quippe mediatoris eſt proprium, vtrorumq; participẽ fieri, quorũ mediator fuerit. qđ ſi vnũ ſocietate cõtingat ab alio vero fuerit ſeparatus mediator iã dici nõ põt, quemadmodũ.n. loci cuiuſlibet mediũ vtramq; partẽ cõtingat neceſſe eſt. Ita & nãrũ ambarũ mediũ oportuit vtraſq; naturas contingere. Hõ quippe purus mediator nunquã penitus fieret, oportebat.n. huiuſmodi mediatorẽ cũ Deo colloqui. Deus itẽ ſolus mediator eſſe nõ poſſet, neque enim ipſum ſuſcepiſſent hi, quorũ mediator accederet

b *Qui dedit redempti.* Alia tranſlatio. Qui dedit redemptionẽ ſemetipſum pro omnibus teſtimoniũ temporibus ſuis. Et

NICOLAVS DE LYRA.

* *rũ, propter quod hoc dictũ Apoſtoli tribus modis exponitur, vno modo, vt ſit ibi diſtributio accommodata, vt ſit ſenſus. Deus vult ſal. fi. omnes ho. qui ſaluantur, quia nullus fit ſaluus quem non velit ſaluũ fieri. Secundo modo, vt ſit ibi diſtributio pro generibus ſingulorum, & non pro ſingulis generum. Sicut cum dicitur, omne animal fuit in arca Noe, quia de omnib. generib. animalium fuerunt ibi aliqua indiuidua & ſic Deus de omnib. ſtatib. hominum vult aliquos ſaluos fieri, & ſaluat. Tertio modo vt intelligatur dictum Apoſtoli de voluntate Dei antecedente, ſed non conſequente. Et dicitur voluntas antecedens qua quis vult aliquid abſolute. Conſequens autem qua vult aliquid, conſideratis circunſtantijs & conditionib. particularib. Primo modo vult iudex ciuitatis omnes ciues viuere inquantum ſunt membra ciuitatis. & ſub iſta cõſideratione hoc eſt bonum. Si autem cõſideretur aliquis, vt fur vel homicida, ſic non vult eum viuere, quia non eſt bonum, ſed mori, eo quod turbat bonum commune. Et hoc modo Deus vult omnes homines ſaluos fieri, inquantũ ſunt homines ipſius capaces per cognitionem & amorem, conſideratis tamen conditionibus particularibus ſecundum quas aliqui ſunt iuſti, aliqui peccatores, ſic vult ſecundum ordinem ſuæ iuſtitiæ aliquos ſaluos fieri, & aliquos damnari. Sciendũ tamen, quod voluntas fertur in res ſecundum quod in ſe ſunt, & ideo vult illud ſimpliciter quod vult, prout exiſtit in re ſecundum ſuas conditiones, & circunſtantias. ideo voluntas conſequens eſt voluntas ſimpliciter dicta, antecedens vero ſecundum quid, propter quod ab aliquibus velleitas nominatur.*

Voluntas duplex.

1 Et ad agnitionem. *euangelicæ.*

2 Venire. *per fidem formatam charitate.*

3 Vnus enim. *Hic cõſequenter declarat dictum ſuũ. ſ. quod Deus velit omnes ſaluos fieri modo prædicto di.* Vnus enim Deus, *creator omnium hominum ad ſuam ſimilitudinem.*

4 Vnus, &c. *qui paſſus eſt pro ſalute omnium, quantũ ad ſufficientiam, nõ tamen quantũ ad efficaciam, quod prouenit ex defectu aliquorum, quib. propter eorum demerita non proficit paſſio Chriſti, quantum ad effectum.*

5 Cuius. *ſ. mediatoris.*

6 Teſtimonium. *quia tempore vc. Teſt. confirmatum eſt per prophetas eius aduentum denunciantes, & tempore noui per ipſius prædicationem multis miraculis confirmatum, & per apoſtolos prædicantes, & in nomine Chriſti multa miracula facientes.*

7 In quo. *ſ. teſtimonio prædicando.*

8 Poſitus ſum. *Eſt autem Apoſtolus nomen dignitatis ſiue ſtatus, prædicator vero nomen actus conuenientis ſtatui illi.*

Veri

a Quod plus eſt. b Et in his quod Chriſtus dedit ſe, & quod ego Apoſtolus. c In aliqua parte. d Cui credi oportet, quia fidem docet & ueritatem.

Apoſtolus. Veritatē dico, non mentior, doctor Gentium

a Futura, quæ eſt res fidei. Quæ eſt finis præceptorum Dei b Quia doctor Gentium, vel quia bonum eſt orare. Vbicunque ſint, non ſolum in eccleſia.

in fide & veritate. Volo ergo viros orare in omni loco, le-

a Ad æterna, non deprimentes ad terrena. b Manus, affectum cordis qui Deum amplectitur. c Odio alicuius. Vbi tempeſtas iræ vel hæſitatio, non placet Deo. d Hæſitatione. e Manus leuent ſine ira & diſceptatione.

uantes puras manus ſine ira & diſceptatione. † Similiter au

a Vt humiles audiantur dum orant. b Religione earum ornante eas. c Non attritæ frontis ut meretrices.

tem & mulieres in habitu † ornato cum verecundia & ſo-

a Mentis. b Aliis uirtutibus cum uerecun. & ſobri. c Criſpis ornantes ſe. Vel intortis. auro uel argento non ornantes ſe.

brietate ornantes ſe, & non intortis criminib. aut auro, aut

a Non ornantes ſe. b Quæ extra morem patriæ. c Sed per opera ſint promittentes & indicantes extra pietatem animi, quod decet mulieres, uel ornantes ſe per opera quod decet mulieres promittentes pietatem.

margaritis vel veſte precioſa, ſed qđ, decet mulieres † pro

a Orare cum uiris eſt commune, ſed non loqui, Potius b Nihil interrogans. c Quod ignorat.

mittentes pietatē per opera bona. † Mulier in ſilētio diſcat

a Non erecta & huiuſmodi. b In eccleſia. Virum.

cum omni ſubiectione. Docere autē mulieri non permitto,

a *Et veritate.* Aug. Futura, quę eſt res & merces fidei. Quęris, mercedē? fides pręcedat. Credimus. n. vt cognoſcamus, nō cognoſcimus vt credamus. Quid eſt. n. fides, niſi credere qđ non vides? fides ergo eſt, quod non vides credere. Veritas, quę credidiſti, videre.

b *Volo viros orare in omni loco.* ✽ Ambroſius. Pacificum animum in oratione eſſe debere, vt ad effectum deducatur oratio. ſanctæ enim manus ſunt, quando cor mundum eſt, hic tamen in omni loco orandum præcipit, vt competens locus intelligatur, non vtique inopportuno aut ſordido loco, (quippe cū prohibeat dominus vulgo orare) ſed hoc monet, ne in ſola eccleſia orandum putarent.

✽ Chryſoſtomus. & Theoph. Num domino ſuo cōtraria imperat? abſit, nā Chriſtus non vetuit in omni loco orare, verum ex abundanti docens ne iſtud faciant ad oſtentationem. Hoc autem dixit ad diſtinctionē Iudaicę orationis, illa enim circunſcripta erat in vno loco, templo. ſ. quod erat hieroſolymis, nobiſcū autē non ſic agitur, gratia enim incircumſcripta eſt. nā quē admodū p omnib. orationes fieri iubet, quippe cū & Chriſtus pro omnibus mortuus ſit, ita & omnibus in locis orare optimum eſt, vt iam huiuſmodi obſeruatio, non in locis ſit, verum in orationis affectu.

Hieronymus. Dat legem orandi, vt neque in monte, ne que in hieroſolymis aliquis orandi eligat locum, ſed in ſpiritu, qui vbique nobiſcum eſſe intelligitur.

Leuantes puras manus. ✽ Idem. a cęde, ſanguine, & omni opere malo. Teſtimoniū. n. innocētię, eleuatio manuū eſt, nō ſolum autem manus ab opere, ſed etiā mētem ab ira & diſceptationis cogitatu, qui ſibi dimitti petit, manus debet habere mundas, nemo aliquid impetrare pōt, alia cogitando.

Volo ergo viros, &c. ✽ Augu. Leuauit pro nobis dominus manus ſuas in cruce, & extentæ ſunt manus eius pro nobis. vt et manus noſtrę extēdātur ad bona opera, q̄ crux ipſius miſericordiā nobis prębuit. Ecce leuauit ille manus & obtulit pro nobis ſacrificiū Deo ſeipſum, & p illud ſacrificiū deleta sūt oia peccata noſtra, teneamus & nos manus noſtras ad Deū in prece, & nō cōfundātur manus noſtrę eleuatę ad Deū, vt exerceātur in bonis operibus. Vñ pręceptū eſt vt leuatis manibus oremus ad Deum? Apoſtolus dicit. *Leuantes puras manus*, vt veniant tibi in mentem opera tua.

Ira. ad proximum.

Diſceptationi. ad Deum.

Non

e *Non intortis, &c.* Vt his omnibus vltra perſonę ſuę modū, & mores occaſione mouendę cōcupiſcentię ſtudeat, ſed potius per omnia bona opera ſint promittentes & indicantes extra pietatem animi.

✽ Chryſoſtomus. Deum precatura pergis, & ornamenta aurea circunfers, flauoſque crines & ipſos auro compoſitos. an vero ſaltatura ad eccleſiam pergis? nūquid hic nuptias & laſciuiæ oblectamenta conquiris? num vt tui ſpectaculum præbeas aduenisti? nū tibi nūc inſtruendus eſt thalamus? Illic nempe monilia, illic ornamenta aurea, illic ornatus crinium, illic precioſa veſtis, locum aliquando fortaſſis habet, at vero nunc nullo tibi huiuſmodi ornatu opus eſt, acceſſiſti vt Deū pro peccatis tuis ſimpliciter depreceris, quid teipſam ornari improbo ſtudio contendis, quo. n. pacto ingemiſcere potes, atq; intenſiſſime, vt decet, orare, quę huiuſmodi ornatu cōpta pcedis? nā & ſi lachrymas fuderis, riſū cernentibus monebūt, neq; auro amicta debet incedere, quę lachrymas pro pctis fundere intēdit Iſta mimis, & ſaltatoribus, & his q in ſcena verſant, relinquēda sūt, ſobrie, atq; ornatę mulieri nihil eiuſmodi congruit. † 1. Pet. 3.

✽ Theoph. Veniſti vt ores, non vt tripudies, quomō igitur plicaturas adhibes capiti? cæſariem nimirum plicans & calamiſtro adornans, & margaritas alias quidē ſuſpendens, alias corpori tuo circumpones, alias etiam calciamētis adijciens, quę eſt extrema Iniuria, idque ex lachrymis pauperū & viduarum, priuas viduā, vt tu pedibus calces margaritas, nōne igit magna Dei tolerātia? veniſti petitura remiſsionē peccatorū, ac tanquam ſcenā ſis ingreſſura comica muliercula, te exornas? Bella hęc compunctio, teque omnino exaudiet Deus, quę pauperum lachrymis es amicta.

f *Quod decet.* Ambroſius. Quę enim vult audiri, inclinare ſe debet amota a ſe pompa, vt miſericordiā Dei prouocet. Habitus enim ſuperbus nec impetrat, nec recta de ſe facit credi.

g *Mulier in ſilentio.* Orandi officiū dixit cōuenire omnibus, & qualiter, & pro quibus, & quare, & q, vbique orandū ſit. Nunc dicit, quod docendi officium ſolis viris conueniat, & quales ad illud debeant ordinari, determinat.

h *In ſilentio.* Aug. Si loquitur, magis ad luxuriam irritatur & irritat,

i *Docere, &c.* Amb. Ecce nō ſolū habitū humilē & honeſtū habere mulierē docuit, verumetiā auctoritatē docēdi ei negauit, & ſubijciendam viro pręcepit, vt tam habitu quam obſequijs, ſub poteſtate ſit viri, ex quo trahit originem.

Adam

NICOLAVS DE LYRA.

Veritatem dico. *& non mentior in aliquo.*

Doctor. *ad quem ſpectat verum dicere. Doctor inquam.*

In fide & veritate. *i. in his quæ pertinent ad fidem, & mores in quibus conſiſtit veritas vitæ.*

Volo ergo viros. *Hic conſequenter docet orandi modum, quantū ad populū epiſcopo ſubiectū. Et primo quantum ad viros di.* Volo ergo vi. ora. &c. *& non ſolum in eccleſia, ſed etiam alibi opportunitate habita.*

Leuantes. *Et dicit puras ab operibus iniquis, & leuantes, vt per hoc deſignetur eleuatio mentis in Deum interius. Motus enim animæ interius redundat in corpus exterius.*

Sine ira. *ad proximum. quia orans debet cor quietum.*

Et diſceptatione. *i. hæſitatione ad Deū, non dubitans de eius exauditione, dummodo tamen oret pie, perſeueranter & pro ſe, quia ſi non ſtatim exaudiatur in effectu. exaudietur tamen tempore competenti. Secundo quantum ad muliieres di.*

Similiter. *ſupple orare volo.*

In habitu. *i. decenti & honeſto.*

Cum verecundia. *quæ eſt precioſum ornamētum in fronte mulieris, quo caret frons meretricis. Iere. 3. b. Frōs mulieris meretricis facta eſt tibi, quia noluiſti erubeſcere.*

11 Et ſobrietate. *geſtus decentis.*

12 Ornantes ſe. *non curioſe, ideo ſubditur.*

13 Non intortis. *i. criſpatis & capitibus non velatis.*

14 Aut auro. *i. aureis ornamentis.*

15 Aut margaritis *affixis auro vel argento, vel in veſtibus cōſutis circa collum manus.*

16 Vel veſte precioſa. *& iſta ſunt intelligenda vltra modū ſtatus aut perſonæ, quia ſunt curioſitatis & incitant ad peccatum luxuriæ.*

17 Sed quod decet mulieres. *ſcilicet habere, veſtes ſimplices & honeſtas.*

18 Promittentes. *ita quod pecuniam non expendant in talibus vanis & curioſis, ſed in operibus pietatis, quæ debent eſſe ornamēta mulieris.*

19 Mulier in ſilentio diſcat. *ſcilicet a prædicatore in eccleſia, & a viro ſuo in domo.*

20 Cum omni ſubiectione. *i. humilitate.*

21 Docere autem. *quia docere eſt opus ſapientis, ſapientia vero nō viget in mulieribus de communi curſu.*

Neque

2 *Adam non eſt.* Aug. Cũ enim præuaricatorem dicat Apoſtolus in ſimilitudine præuaricationis Adę,ſeductũ tamẽ negat vñ & interrogatus non ait. *Mulier ſeduxit me,ſed dedit mihi & comedi.* Mulier vero ait. *Serpens ſeduxit me.* Hanc autẽ ſeductionẽ proprie appellauit Apoſtolus,per quã id quod ſuadebatur cum falſum eſſet, verum putatum eſt.ſ.q. Deus lignum illud ideo tãgere prohibuerit, qđ ſciebat eos ſi tetigiſſent ſicut deos futuros tanquã eis diuinitatem inuideret qua eos homines fecerat. Sed etiã ſi virum propter aliquam mentis elationem (quæ Deum internorum ſcrutatorẽ latere nõ poterãt ſol licitauit aliqua experiẽdi cupiditas,cum mulierẽ videret accepta illa eſca nõ eſſe mortuam.nõ tamẽ eum arbitror, ſi iã ſpirituali mente prędirus erat, vllo mõ crediđiſſe, qđ diabolus ſuggerebat.Iõ ait. Adam nõ eſt ſeductus prior,nec ĩ eo,in quo mulier vt illud crederet verũ.Eritis ſicut dij.Sed putauit vtrũque fieri poſſe,vt & vxori morẽ gereret & per pęnitẽtiã veniã haberet.Minus ergo peccauit,qui de pęnitẽtia,& Dei miſericordia cogitauit,poſtquam.n.mulier ſeducta mãducauit,eique dedit,vt ſimul ederet,noluit eã cõtriſtare, quã credebat ſine ſuo ſolatio cõtabeſcere,& a ſe alienatã omnino interire,non quidẽ carnali victus cõcupiſcentia, quam nondũ ſenſerat,ſed amicabili quadã beneuolẽtia, qua plerũque fit, vt offendatur Deus ne offendatur amicus,qđ eũ facere non debuiſſe diuinę ſentẽtiæ vltio incitauit.Ergo alio quodã mõ etiã ipſe deceptus eſt.Inexpertus enim diuinę ſentẽtiæ in eo falli potuit,vt veniale crederet cõmiſſũ.Sed dolo illo ſerpẽtino, quo mulier ſeducta eſt, nullo modo illum arbitror potuiſſe ſeduci.

b *Saluabitur.* Etſi mulier fuit cauſa peccati,tamẽ ſaluabitur non ſolũ virgo & cõtinens,ſed etiam nupta,& ſi nunquã ab opere nuptiarũ ceſſans,ſed *per generationem filiorum*.incedens, ab hoc mundo exierit, ſi permanſerit in fide & dilectione & ſanctificatione,vt pręter proprium virum alterum non cognoſcat.

c *Cum ſobrietate.* id eſt,tẽperantia,vt pro prio etiam viro temperate vtatur.

Videtur ex his verbis,obeſſe mulieri, ſi vel filios non habuerit, vel ſi quos habuerit,in bonis operibus pmanere noluerit. Sed alibi dicit Apoſtolus. *Beatior erit,ſiue virgo ſiue vidua,ſi ſic permanſerit.* Vñ põt intelligi cum ait ſaluabitur mulier per generationẽ filiorũ, occultę rei myſterium figuraſſe vt ſcilicet filij mulieris ſint bona opera carnis,quæ maxime in officijs miſericordiæ frequẽtari ſolẽt,opa vero miſericordiæ, nil proſũt ſiue paganis ſiue Iudæis,qui Chr̃o nõ credũt,ſiue quibuſcunq; hæreticis, & ſchiſmaticis,vbi fides & dilectio & ſobria ſanctificatio nõ inuenit̃.Et iõ addit,ſi permanſerint. Alioquin ſi ad literã accipiat̃,quaſi inane eſt quod ait. Saluabitur autẽ per filij generationẽ. Nonne & cõtinens?nonne magis & virgo?Sed mulier typus eſt carnis.Adã,rationis,quę volat ad Deũ vt paſſer ad domũ.Caro generat filios,ideſt, opera quæ tãtũ non proſũt paganis & huiuſmodi,niſi tãtũ in fide & dilectione. Hæc eſt turtur quæ ponit pullos in nido,ideſt,in vnitate eccleſiæ. Hæc eſt quæ primo ſeducitur,& ſeducit virum.

Lib. 11 de Gẽ. ad litteram c. 42. gen. 3 cap.

† *in auctoritatem vſurpare* — † *tranſgreſſus eſt* — † *caſtitate.*

a Aliqua prælatione ſpirituali. b Et ſi ſuo ſexu,ut in clauſtro. c Vt non cum vicina confabuletur. d Ordo creationis oſtendit,quod mulier uiro ſubiecta ſit.

a neque † dominari in virum, ſed eſſe in ſilentio. † Adam enim primus formatus eſt, deinde Eua. Et Adam non eſt ſe-

a Eo modo quo mulier. Conſenſu. b Hæc ſi dominaretur. Aſtu. Ideſt,præuaricari fecit. c In eccleſia non debet mulier docere, ſed in augmentum ſalutis habet,ſi filios quotidie inſtruendo generat Deo,ut maneant in fide & dilectione.

b ductus, mulier autem ſeducta † in præuaricatione fuit. Saluabitur autem per filiorum generationem, ſi permanſe-

a Dei & proximi. b Quam in baptiſmo perceperunt. c Temperantia contra aliorum uitiorum.

c rint in fide & dilectione & ſanctificatione cum † ſobrietate.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Neque dominari. ſ.ſuum.
2 Sed eſſe in ſilentio. *ei non contradicendo, ſed in licitis & honeſtis ei obediendo. Quod declarat per primum hominem & fœminam, dicens.*
3 Adam enim. *i.primo formatus eſt.Ge.1.*
4 Deinde Eua. *Gen.2.& hoc de coſta Adæ,ad oſtendendũ, quod vir eſt principiũ mulieris, quod præfertur ei quod eſt ex principio.*
5 Et Adam non eſt. *ſ.in hoc quod crederet eſſe verũ ſerpẽtis dictũ.Eritis ſicut dij,fuit tamen ſeductus in hoc,quod ad exhortationem mulieris comedit de ligno vetito ne contriſtaret eam,& quia credidit illam tranſgreſſionem non ſic eſſe puniendam.*
6 Mulier autem. *quia dictum ſerpentis verum credidit.Iſta tamen 2.ſententiarum diffuſius pertractantur.*
7 Saluabitur. *Q.d.licet non ſaluetur per doctrinã, quam ſibi non concedo,ſaluabitur tamen per educationem prolis ad Dei ſeruitium quod cedet ſibi in meritum vitæ æternę.*
8 Si permanſerint. *erga Deum.*
9 Et dilectione. *erga virum.*
10 Et ſanctificatione *circa proprium ſubiectum.*

CAP. III.

Fidelis ſermo. Hieronimus.ad Oceanum:Opus non dignitatem, laborem non delicias, non creſcere faſtigio,ſed humilitate decreſcere,vt fiat ſeru⁹ & miniſter hominũ pp Chr̃m,vt ẽt intermiſſa Rachele decora facie, ſed nõ relicta,cũ Iacob intret ad Liã oculis lippã, & de mõte cũ Moyſe deſcendat ad campos,& de ocio cõtẽplationis ad laborẽ actionis Nõ.n.ſic eſſe quiſq; debet ocioſus,vt in eodẽ ocio vtilitatẽ nõ cogitet proximi,nec ſic actuoſus,vt cõtemplationẽ nõ requirat Dei. In ocio nõ iners vacatio delectare debet,ſed vel inquiſitio,vel inuẽtio veritatis, vt in ea quiſq; pficiat,& qđ inuenerit,alteri ne inuideat.In actione vero non amandus eſt honor, in hac vita ſiue potẽtia,q omnia ſunt vana ſub ſole, ſed opus ipſum quod per honorem & potẽtiam fit,ſic recte & vtiliter fit.ſ.vt valeat ad ſalutẽ ſubditorum. Vnde.Si quis epiſcopatum deſiderat,bonũ opus deſider. exponere voluit quid ſit epiſcopatus,quia nomẽ eſt operis nõ honeris. Grecũ enim eſt,& inde ductum vocabulum,qđ ille qui preficitur illis,quibus prę̃ficitur ſuperintendit, curã illorũ.ſ.gerẽs.Scopos.n.intentio eſt,epi,ſupra Inde epiſcopus tine ſuperintẽdens dr̃,vt intelligat ſe nõ eſſe epiſcopũ,q preeſſe dilexerit, nõ prodeſſe.Ep̃atus.n.eſt ſup ſuã & aliorũ vitam

† *in dulſiatus* — † *honeſtum*

CAPVT III.

Vir poteſt præeſſe,& determinat quid qui deſiderat operari & prodeſſe multis, non ſuperbe dominari,ſi irreprehenſibilis,&c.

C Fidelis ſermo. Si quis epiſcopatum deſiderat, † bonum opus deſiderat. † Oportet

Vt bene operari poſſiu.

1 2 3

NICOLAVS DE LYRA. CAP. III.

1 Fidelis ſermo. *Hæc tertia pars, in qua inſtruitur Timotheus de tertio actu ad epiſcopum pertinente, cuius eſt ordinare gradus eccleſiæ. Et diuiditur in duas partes,quia primo ponitur hæc inſtructio,ſecundo inſtructionis ratio ibi.* Hæc tibi ſcri. *Prima adhuc in duas,quia primo ponitur inſtructio de maiori gradu,ſecundo de minori,ibi.* Diacones. *Circa primum dicit.Fidelis ſermo, ideſt,verax. Et quod ſubditur in aliquib.libris,& omni acceptione plenus, non eſt in libris correctis.*

2 Si quis epiſcopatum. *Q.d.non eſt deſiderandus, propter officij dignitatem,ſed propter annexum laborem,qui eſt ordinatus ad honorem Dei,& proximi ſalutem.Vnde dicitur ab epi,quod eſt ſupra,& ſcopus intentio,quia debet ſuper intendere ſaluti plebis ſibi commiſſę. Dicunt autem hic aliqui, quod per epiſcopatũ intelligitur ſacerdotium quod eſt etiam officium intendendi ſaluti populi ſibi commiſſi.quia immediate poſt agit de ſtatu diaconi,vt patet in litera,& non eſt veriſimile,quod ſcribendo de ſtatu epiſcopi, ſtatim tranſiret ad ſtatum diaconi ſacerdotiũ prætermiſſo. Alij dicunt, quod Timotheus erat factus primas, eo quod eccleſia Epheſina erat principalis totius prouinciæ, in qua erant multi epiſcopi per Timotheum inſtituendi, propter quod Apoſtolus inſtruit eum qualis ſit inſtituendus in epiſcopum dicens.*

3 Oportet ergo. *Poteſt tamen conuenienter dici,quod inſtruit de vtroque,ſub nomine epiſcopi, ſacerdotis officium comprehendẽs, quia ſicut eſt dictum, ad officium vtriuſque pertinet ſuperintendere populo, magis tamen extenſiue ad officium epiſcopi, ſcilicet in diaceſi*

tã intentio. Itaq; & ſtudio cognoſcendę veritatis nemo prohibetur, quod ad laudabile ptinet ociū. Locus vero ſuperior ſine quo regi populus nō pōt, etſi teneatur & adminiſtret vt decet, indecenter appetit̃. Iō in ocio cogitanda eſt vtilitas proximi, in actione requirēda eſt cōtemplatio Dei. Ociū ſãctū quærit charitas veritatis, negotium iuſtum ſuſcipit neceſſitas charitatis. Quam ſarcinam ſi nullus imponit, vacandum eſt veritati. Si imponitur, ſuſcipienda eſt propter neceſſitatē charitatis. Sed nec ſic deſerenda eſt delectatio veritatis, ne ſubtrahatur ipſa ſuauitas, & opprimat iſta neceſſitas.

a *Irreprehenſibilem*. Idem quod ad Titū. ſine crimine. Res pene cōtra naturam, vt ſine peccato. Sed tãtis eligatur, cuius comparatione cęteri grex dicantur.

bibere, ne ebrietate grauentur corda eorum, & vt ſenſus vigeat ſemper tenuis ſit. D

d *Prudentem, &c.* Contra eos qui ſub nomine ſimplicitatis excuſant ſtultitiam ſacerdotum.

e *Ornatum*, vel virtutibus, vel motu & inceſſu, habitu, & ſermone communi.

f *Doctorem*. Quia innocēs abſque ſermone cōuerſatione quãtū exemplo prodeſt, tuantū ſilentio nocet. Nã latratu canū & baculo lupi ſūt arcendi. vnde. Maledictus canis nō valens latrare.

g *Non vinolen*. Hier. quia venter mero ęſtuēs cito deſpumat in libidinem. Noe ebrietate nudauit femora. Loth quē Sodoma non vicit, vina vicerunt.

(Non obnoxium reprehenſioni.)

a enim † epiſcopum eſſe irreprehenſibilem, † vnius vxoris 1 2
(a In omnibus agendis. b Habitu & geſtu. c Verecundum. d Qui in hoc ante conſueuerit)

b c d vitum, ſobrium, prudentem, †ornatum, pudicum, hoſpi- 3 4 5
(a Qui habet gratiam docendi. b Qui hoc agat frequenter. c Ita iraſcibilem & perturbati ſenſus vi percutiat qui debet eſſe patiens.)

e f g talem, †doctorem, non vinolentum, non percuſſorem, ſed 6 7 8
(a Qui modū in animi ſeruet. b Qui hoc ſoleat c Qui facile a iuſto. deuiatet)

h i modeſtum, non litigioſum, † non cupidum, * ſuæ domui 9 10
(a Ne imitentur filios Eli, qui in ueſtibulo templi cum mulieribus dormiebant, & religionem prædam putantes, quod in hoſtiis erat in ſuas delitias conuertebant.)

k bene præpoſitum, filios habentem ſubditos cum omni † ca- 11 12 13
(a Minori, de qua familiarior cura.)

l ſtitate. † Si quis autem domui ſuæ bene præeſſe neſcit quo- 14 15
(a Maiori, vbi tot & alieni. Q Nullo modo.)

m modo eccleſiæ Dei diligentiam habebit? † Nō neophytum 16 17 18

* Chryſo. Quid ſibi quęſo vult, qđ de epiſcopo differens, ipſū oportere nō ebriū eſſe dixit, ſed hoſpitalē, cū longe excellentiora pro celſitudine gradus exigere debuiſſe videatur? Cur. n. non ait, Oportet autē epiſcopum angelum eſſe, nulli humanę perturbationi, vitioque ſubiectū? Cur non itē magna illa Chri pręcepta ab epiſcopo requirit, quę etiã ſubditis neceſſario ineſſe debent. ſ. circunferre crucē ſuam, atque in manibus habere ſemper animã pro fratribus exponendam? Cur non dixit, Oportet iã ipſū ex terra migrare, humaniſq; rebus euadere celſiorē? Cur igit̃ hęc in epiſcopo requirēda nō dixit? Quia ꝑpaucos huiuſmodi inueniri fas erat, epiſcopis ãt plurimis tūc opus fuit, q̃ per ſingulas ciuitates magiſtri cōſtituerent, ne igit̃ eccleſię negotia fructuſq; perirēt, idcirco moderatã propoſuit inquirenda, non ſupremã ac cæleſtem, quippe ſobriū, pudicū & honeſtum eſſe multorum commune erat. E

h *Non perc.* cū ſequat̃, q̃ dorſum poſuit ad flagella. i. Chrm.

i *Non litigioſum*. Nihil eſt impudentius arrogãtia ruſticorum, qui garrulitatem auctoritatem putãt, & parati ad lites, in ſubiectos tumidi intonant.

k *Non cupi.* Vt apoſtoli, nihil pręter victū & veſtitū quęrēs.

l *Suæ domui*. Non vt opes augeat, ſed vt quod populis pręcepturus eſt, prius a domeſticis exigat.

m *Non neophytum*. Heri cathecumenus, hodie pontifex, heri in theatro, hodie in eccleſia, veſpere in circo, hodie in altario, dudum fautor hiſtrionum, nunc conſecrator virginum.

* Chryſo. Hec & ęternę ſapientiæ auctores aiunt, vt qui rē ſuam familiarem rite adminiſtrauerit, rei quoq́; publicę cōuenienter poſſit cōtrectare negotia. Eſt enim eccleſia, veluti domus quędã, ac ſicuti i domo vxor eſt & filij ac ſerui, domuſq; cura ac regimē incumbit viro, ita ferme in eccleſia videas, nihil ibi eſt aliud, quã filij, & vxores, & ſerui, q̃ ſi adminiſtrationis habeat ſocios eccleſię rector habet & domi vir vxorē conſortē curarū ſuarū. Eſt autē facilius domū, quã eccleſiam regere, qui igitur rem familiarem diſpenſare congrue neſcit, is quo pacto eccleſię preeſſe conuenienter poſſe putandus eſt? * Ambroſius. Manifeſtum eſt, quia tūc poteſt idoneus futurus rector probari, ſi prius domum ſuã recte F

* Ambro. Si epiſcopus eſſe deſideras, magnū eſt quod eſſe cupis, ſed ſi & opus bonū ſimul amplificari, nã ſi aliter eſſe cupis, epiſcopus eſſe nō potes, quia ſequit̃, oportet epiſcopū irreprehenſibilē eſſe ad ſuperficiē tantū literæ aſpiciamus, prohibet bigamū epiſcopū ordinari. Si vero ad altiorē ſenſum aſcendimus, inhibet epiſcopū duas vſurpare eccleſias.

* Chryſo. Hoc vnico verbo genus omne virtutis expreſſit. Itaque qui ſibi vel leuis culpæ conſcius eſt, male profecto facit, eã rem appetens, qua indignū ſe per opera facit, nō. n. decet huiuſmodi regere ſed regi. Eum quippe qui regēdos alios ſuſcipit, tãta decet gloria virtutis excellere, vt inſtar ſolis cæteros veluti ſtellarū igniculos, in ſuo fulgore obſcuret. Debet huiuſmodi vitã habere immaculatã, vt oēs in illum & illius vitã, veluti exemplar aliquod excellens intueãtur.

* Hieroni. Vita epiſcopi forma debet eſſe clericorum.

b *Vnius vxoris virum, &c.* i. monogamum poſt baptiſ. Si. n. & ante coniugem habuit quę obierit, non ei imputatur, cui prorſus nouo, nec ſupra, nec alia quæ ante fuerunt iam obſunt.

* Ambro. quamuis ſecundam numero vxorem non ſit habere prohibitū, vt tamen quis dignus ad epiſcopatū ſit, ēt licitam debet ſpernere, ꝑpter ſublimitatem ipſius ordinis, quia cæteris melior debet eſſe, qui cupidus eſt ſedis illius.

* Chryſoſtomus. non hoc veluti ſanciens dicit, quaſi non liceat abſque vxore epiſcopum fieri. Iudæis quippe licitum erat etiam ſecundo matrimonio iungi, & duas itidē ſimul habere vxores, honorabiles enim nuptiæ, quidam vero hoc ita intelligunt, vt ad epiſcopatum is aſſumatur, qui vnius vxoris vir fuerit.

* Hieronymus. Vnius vxoris virū, & noua & vetus pręceptio ſacerdotē cenſuit eligendum, quia digamos plerique ad miniſterium epiſcopi applicuerūt, nullo pacto digamos, vel concubinarum catenis inſertos, decet ſubire ſacerdotij miniſterium. Si ergo clericus monogamus fuerit, & vxor digama, noli eum miniſterio applicare.

c *Sobrium, &c.* Miniſtri templi prohibentur vinū & ſicerã bi-

Marginal notes: † 25. diſt. c. deinde 35. diſt. §. 2. 47. diſt. §. 1. 82. di. ca. i. propoſuiſti — ſed modeſtũ. Sed eque ſiũ alienum a pugnis alienũ ab auaritia. † reuerẽtiam. † 48. d. §. 1. Iſa. 56. d. Gene. 9. d. Gene. 19. g.

NICOLAVS DE LYRA.

diœceſi ſua, ad officiū vero ſacerdotis in parochia. Sic igitur docet qualis ſit inſtituendus in vtroq; officio, dicēs. Opor. ergo epiſ. irrepre. eſſe. *i. ſine notabili defectu & integræ famę. Iſta tamen conditio. & aliæ ſequentes magis relucere debent in ipſo epiſcopo, quam in ſacerdote curato.*

1 Vnius vxoris. *ſ. poſt baptiſmum. Si enim ante baptiſmū habuit vxorē, & mortua fuerit, non præiudicat ei quin poſt baptiſmū poſſit accipere vnam aliam, quia baptiſmus tollit illam irregularitatem, vt dicitur etiam in gl.*

2 Sobrium. *in cibis & potibus.*

3 Ornatum. *in moribus.*

4 Prudentem. *in agibilibus.*

5 Pudicum. *in pietatis actu.*

6 Hoſpitalem. *in pietatis actu.*

7 Doctorem. *i. habilem ad docēdum ratione ſcientiæ & facūdiæ.*

8 Non uinolentum. *i. ad potationem vini aſſuetum.*

9 Non percuſſorem. *ex iracundia.*

Sed

10 Sed modeſtum. *per repreſſionem paſſionum.*

11 Non litigioſum. *ita quod non ſolum ex ira non percutiat aliquem, vt dictum eſt, ſed nec etiam verbis iniurioſis contendat.*

12 Non cupidum. *quia victus & veſtitus debent eſſe diuitiæ Chriſtianorum, & maxime epiſcoporum & ſacerdotum. infra. 6. b.* Habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti ſimus.

13 Suæ domui. *i. diligentem de bona prouiſione domus ſuæ, & maxime circa prolem in moribus informandam, ideo ſubditur.*

14 Filios habentem. *i. reuerentes & obedientes.*

15 Cum omni. *& non ſint ſicut filij Eli, qui dormiebant cum mulieribus, quæ excubabant ad oſtium tabernaculi. 1. Reg. 2.*

16 Si quis. *negligenter ſe habens circa eam.*

17 Quomodo. *q. d. nō eſt veriſimile, quia quilibet naturaliter inclinatur circa prouiſionem vxoris & filiorum, vnde bruta animalia naturali inſtinctu circa huiuſmodi curam ſunt ſollicita.*

18 Neophitum. *i. de nouo conuerſum ad fidem. Et dicitur a neos quod eſt nouum, & phitos quod eſt fides.*

Ne

A ... gubernauerit, qui.n. in minimis fidelis eſt, erit & in magnis, magna ergo cura eligẽdus eſt qui domũ Dei regendã accipiat. Si enim terreſtrium rerum diſpenſatores idonei quęrendi ſunt, quanto magis cæleſtium?

a *Ne in ſuperbiam.* Neſcit momentaneus ſacerdos humilitatẽ, modos perſonarũ vel ſe contemnere, non ieiunauit, nõ fleuit, non ſe correxit, non pauperibus erogauit. In arrogantiam quæ eſt ruina diaboli incidunt qui puncto horę necdum diſcipuli, fiunt magiſtri.

b *Oportet autem, &c.* Hęc clauſula congruit principio, quod irreprehenſibilis ſit non ſolum a domeſticis, ſed ab alienis, Iudæis, Gẽtibus, hæreticis, vt q religioni detrahunt, iuri eius detrahere non audeant.

B *Oportet autem illum teſtimonium.* * Ambroſius. aduertimus quanta in nobis requirantur, vt abſtinens a vino ſit miniſter Domini, vt teſtimonio bono fulciatur, non ſolum fidelium, ſed etiam ab his qui foris ſunt, vt qui videt miniſtrum altaris cõgruis ornatum virtutibus, auctorem prædicet, & dominum veneretur qui tales famulos habeat.

† ſic vt nemo poſſit illos criminari
† modeſtas
Crimen

a Quare? b Præ cæteris digniorem ſe putans quaſi eo egeat ecclesia.

a ne in ſuperbiam elatus in iudicium incidat diaboli. † Opor-

b Non ſolum a fidelibus.

tet autem illum & teſtimonium habere bonum ab his qui

a Contemptum apud infideles, vel fideles, & ſic in odium & in alios diaboli laqueos,

foris ſunt, vt non in opprobrium incidat & in laqueum dia-

a Niſi epiſcopos pro presbyteris acciperet, non de eis intermitteret deſcendens ad diacones. Oportet eſſe. b Vt qui ſeminant diſcordias.

c boli. Diacones ſimiliter pudicos, non bilingues, non multo

a Quod eſt emere & pluris vendere. b Vt qui frequenter hoc agit. c Scientiam quod de fide aliis occultum eſt.

vino deditos, non turpe lucrum ſectantes, habentes myſte-

Manentes. Non ait ſimpliciter hi, ſed ait, & hi in hoc innuit, & epiſcopos eſſe probandos.

d rium fidei, in conſcientia pura. Et hi autem probentur pri-

e a Tales inuenti. b Scilicet. c Ordinandorum, quæ malæ & meretrices fuerint, viri eis regendis neceſſarii tollendi non ſunt ab eis.

f mum, et ſic miniſtrent † nullum crimen habentes. Mulie-

g res ſimiliter † pudicas, non detrahentes, ſobrias, fideles in

a Dictis & factis. b Etiam. c Quam Deus decreuit homini, cum qua benedicitur, quod non cum ſecunda.

h omnibus. Diacones ſint vnius vxoris viri, qui filiis ſuis be-

a Quia tales bene miniſtrabunt, & Qui bene miniſtra. Q Ne cui ſit hoc graue.

ne præſint, & ſuis domibus. Qui enim bene miniſtrauerint

a Epiſcopi fiant. b Excellentiorem. Vtilem hominibus. c Gloriæ æternæ. Et hoc per fidem.

gradum ſibi bonum acquirent, & multam fiduciam in fide

a Adeo neceſſaria. b Et ſi ſpero venire.

quæ eſt in Chriſto Ieſu. Hęc tibi ſcribo † fili Timothee,

a Volo. b Tamen interim.

ſperans me venire ad te cito. Si autem tardauero, vt ſcias

a Secundum diuerſitates ſingulorum. b Ideo caute agendum.

quomodo oportet te in domo Dei conuerſari, quæ eſt

D Omni enim hebdomada offerendũ eſt, etiamſi nõ quotidie peregrinis, incolis tamen vel bis in hebdomada. Si ergo plebeis hominibus orationis cauſa ad tẽpus abſtinere ſe præcepit, vt vacẽt orõni, quãdo magis leuitis aut ſacerdotibus, quos diu noctuq; pro plebe ſibi commiſſa oportet orare? mundiores ergo eſſe debent cæteris, qa actores Dei ſunt.

* Chryſoſtomus. Vides vt eandem & ab his virtutem requirat? Et ſi enim epiſcopi atque diaconi impar dignitas eſt, pari tamen ratione vtrumq; eſſe irreprehenſibilem decet, atque eadem vitæ ſanctimonia cõſpicuum.

d *Probentur & ſic miniſtrent.* * Chryſoſtomus. Per quam enim ineptum eſt, & abſurdum, ſi cum ſeruũ empticiũ in domum introducimus, non prius illi aliquid domeſticæ ſupellectilis tradimus, quam lõgo experimento ſẽtentiæ ſuæ atque voluntatis plurima indicia dederit, in eccleſia Dei non eadem vtamur diligentia, cæterum nouicium adhuc in primo ſtatim conſtituimus ordine, antequam fidei ſuæ, atque vitę dederit documenta.

e *Non turpe.* Haimo. Turpe eſt huic profectioni quæſtibus ſtudere.

f *Nullum, &c.* Aug. Crimen eſt peccatum graue, accuſatione & damnatione digniſſimum.

g *Mulieres.* Ambro. Cum ſanctum præcipit creari epiſcopũ & diaconum, plebem non diſparem vult eſſe, etiam in infirmo gradu mulierem, vt munda ſit eccleſia. Sed occaſione horum verborum Cathaphrygæ dicunt diaconas debere ordinari, quod eſt contra auctoritatem.

h *Diacones ſunt.* Poſt interpoſitionem de mulieribus iter de diaconis dicit.

ç *Diacones ſint vnius vxoris viri.* * Ambroſius. veteribus idcirco cõceſſum eſt leuitis & ſacerdotibus vxores ad vſũ habere, quia multũ tempus vacabãt otio a miniſterio aut ſacerdotio (multitudo.n. erat ſacerdotũ magnaque copia leuitarũ) ita vt tẽpore quo nõ illos cõtingebat altaris, domorũ ſuarũ agerent curã, at vbi vero tẽpus imminebat miniſterij, purificati aliquãtis diebus, accedebãt tẽplũ offerre Deo: nunc autẽ oẽs a conuentu fœminarũ abſtinere debẽt, quia neceſſe eſt eos quotidie pręſto eſſe in eccleſia, nec habere dilatio-

C nem, vt poſt conuentum legitime purificẽtur ſicut veteres.

Omni

☞ Eccle-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ne ſuperbiam. *ex ſua promotione feſtina.*

2 In iudicium. *diaboli.*

3 Incidat. *i. deiiciatur a ſtatu gratiæ, & dignitatis propter ſuam ſuperbiam, ſicut diabolus propter ſuam ſuperbiam fuit deiectus.*

4 Oportet autem, &c. *i. ab infidelibus.*

5 Vt non. *in contemptum ſolum ſuæ perſonæ, ſed etiam eccleſiæ, in quam redundat contemptus procuratoris eius.*

6 Et in laqueum. *i. in odium & rancorem contra illos a quibus percipit ſe contemni.*

7 Diacones. *Hic cõſequẽter inſtruit Timotheum de ſtatu minori & primo de diaconibus, ſecundo de mulierib. ibi, Mulieres, Circa primum dicit. Diaco. ſimi. ſupple oportet eſſe.*

8 Pudicos. *i. maturos & honeſtos in aſpectu & exteriori geſtu.*

9 Non bilingues. *quia per hoc ſuſcitantur in eccleſia diſſenſiones.*

10 Non multo. *quia per hoc aufertur ſenſus diſcretionis qui requiritur in eccleſiæ miniſtris.*

11 Non turpe. *habendo oculum magis ad temporale bonum, quam ad ſpirituale miniſterium.*

12 Habentes. *i. cognoſcentes circa fidem illud quod eſt ſimplicibus laicis occultum, vt poſſit eos docere.*

13 In conſcientia. *in tali doctrina quæſtum non attendendo, ſed honorem diuinum.*

14 Hi autem. *i. antequam applicentur miniſterio, probentur de moribus & fide.*

Nul-

15 Nullum crimen. *quia debet eſſe integræ famæ, aliter eorum infamia in dedecus eccleſiæ redundaret.*

16 Mulieres. *Hic inſtruit cum de mulieribus di. Mulieres ſimiliter ſupple, oportet eſſe.*

17 Pudicas. *i. non ſolum caſtas interius, ſed etiam honeſtas in ſenſibus exterioribus, hoc enim proprie importat pudicitia.*

18 Non detrahentes. *quod frequenter contingit mulierib. ſed vxores miniſtrorum eccleſiæ debent præ cæteris moribus pollere.*

19 Sobrias. *in cibo & potu & veſtitu.*

20 Fideles ĩ om. *ſ. verbis & factis. Et reuertitur ad diacones di...*

21 Diacones. *exponatur vt ſupra.*

22 Qui filijs. *eos in moribus informando.*

23 Et ſuis. *vxorem & familiam debite regendo.*

24 Qui enim. *in gradu diaconii.*

25 Gradum ſibi. *i. merebũtur quod fiant ſacerdotes, vel epiſcopi...*

26 Et multam. *ſ. habendi finaliter vitam beatam.*

27 In fide. *i. per fidem Ieſu Chriſti.*

28 Hæc tibi. *Poſita inſtructione de gradibus eccleſiæ, hic cõſequenter ponitur inſtructionis ratio cum dicitur. Hæc tibi. ſ. quod ſubditur...*

29 Fili Timoth. *Non eſt de textu, ſed eſt gloſſa interlinearis inſerta textui per ſcriptores.*

30 Sperans me. *Quaſi dicat, ſi aliter Deus diſpoſuerit, ita quod poſſim te docere verbo de ordinatione eccleſiæ, doceam te ſaltem in ſcripto.*

31 Vt ſcias. *i. eccleſiam conuenienter regere, & ordinare.*

Colum-

a *Eccleſia.* Multorum conuocatio ad vnius dei cultum.
b *Columna ve.* In ſe bene ſuſtinens veritatem ne corruat, licet tribuletur. Pſ.10
c *Sacramentum.* dr̃ res occulta. Idem, & myſterium. Sacramentũ ergo appellatur hic verbum patris, quod in natura Deitatis, vel diuinitatis, in qua patri eſt æquale, inuiſibile manet. Et hoc ſacramentum eſt *pietatis*, ideſt, totius ſanctæ religionis, & veræ culturæ, & ideo cautius ſeruãda eſt eccleſia.
44.a d *Magnum.* quia magnitudinis eius non eſt finis.
e *Et manifeſte magnum.* quia apparuit per prædicationem, & per multa miracula.
ib.d f *Maniſe. in car.* Sacramentũ, quod eſt Chriſtus, in carne dicit manifeſtatũ. Natus.n. homo filius dei, qui in ſecreto erat apud deum, opere & prædicatione declarauit ſe creaturæ. D
g *Apparuit angelis.* Non in deo tantum innoteſcit angelis, quod abſconditum eſt, ſed & hic apparet eis, cum efficitur atque propalatur.

a Tanto cautius. Quia multi ibi ſunt. b Et ita in illis vita. c Quod patet, quia tot pro Chriſto ſuſtinet. d Fulcimento iam nutantibus ruituris.

a eccleſia dei viui, columna, & † firmamentũ veritatis † Et ma 1

b a In eccleſia, ideo cautius ſeruanda cauſa religionis. b Chriſtus ſecundum deitatem dicitur occultus. c Inuiſibile in ſe. d Eccleſiæ, ne ſit ei negligens pro quantum facit. 2

c nifeſte magnum eſt pietatis † ſacramentum, quod manife 3 4

d a Aſſumpta. ideſt, operibus, & virtute in carne oſtenſis claruit, quis eſſet, qui erat in carne.
e b Sanctus, & iuſtus oſtenſus eſt, quia de ſpiritusancto conceptus. c Quo etiam.

f ſtatum eſt in carne, & iuſtificatum eſt in ſpiritu, apparuit an 5 6

g a Qui ex eo profecerunt. Ecce item magnum ſacramentum. b Manans.

h gelis, prædicatum eſt Gentibus, creditum eſt in mundo, 7 8

a De hac mortalitate. b Super omnem creaturam, habens nomen, quod eſt ſuper omne nomen.

aſſumptum eſt in gloria. 9

Qui prius viſus humilis, deuicta morte in maieſtate apparuit, vt agnoſcentes angeli myſteriũ, quod prius latuit, declaratũ in carne, genu illi flectentes quaſi deo gratias agant, quia didicerant veritatem.

h *In mundo.* Vt perfidia mundi veniam erroris mereri non poſſit. Sicut dominus dicit de Iudæis. *Si non veniſſem, & locutus eis non fuiſſem, peccatum non haberent, &c.* Ioan.15.d.

† ſtabilimentum.
† citra controuerſiam.
† myſterium.
† Deus manifeſtatus.

B

NICOLAVS DE LYRA.

1 Columna. *recta, & fortis ad ſuſtinendum.*
2 Et firmamentum ve. *ſcilicet, euangelicæ, quam eccleſia ſuſtinuit firmiter etiam in perſecutionibus maximis.*
3 Et manife. &c. *Ideſt, ſacrum ſecretum, ſcilicet incarnatio verbi diuini, quod dicitur ſacramentum pietatis. Ex maxima enim pietate, & occulta patris proceſſit incarnatio filii, vt eſſet hoſtia immolanda pro ſalute mundi.*
4 Quod mani. eſt in car. *ſcilicet aſſumpta, per hoc enim, quod Chriſtus tactu ſuæ manus ſanabat leproſos, & verbo ſuſcitabat mortuos, & imperatiue tanquam propria virtute, apparebat, quod virtus diuinitatis ſub carne latebat.*
5 Iuſtifi. eſt in ſpi. *i. per ſpiritumſanctũ iuſtitiam Chriſti teſtificantem, ſecundum quod dicitur Io.xvi.b. Cũ venerit ſpiritus veritatis, ille arguet mundũ de peccato, & de iuſtitia, & de iudicio. Et ſubditur de iuſtitia uera, quia ad patrẽ vado, tunc.n. erat mittẽdus ſpirituſſanctus in ſigno viſibili, ſ. poſt aſcenſionẽ Chriſti. Io.7.f.* Nondum enim erat ſpiritus datus, quia nondum erat Ieſus glorificatus. *ſpiritus autẽ ſanctus apparens in ſigno viſibili fuit teſtimonium euidẽs iuſtitiæ Chriſti, & quod erat vnus deus cum patre, ſicut dixerat. Quod tunc declarauit Petrus, vt patet Act. 2. propter quod crediderũt tunc tria milia.*
6 Apparuit an. *Licet enim ante cognouerint Chriſti myſterium, tamen ipſo completo in effectu cognouerunt nouo modo, ſcilicet notitia experimentali ſeu intuitiua, vt declaratum fuit diffuſius ſup. Ephe.3.*
7 Prædica. eſt Gen. *per apoſtolos, & ſpecialiter per Paulũ, qui ſpecialiter fuit apoſtolus Gentium, Gala.2 b.* Qui operatus eſt Petro in apoſtolatũ circũciſionis, operatus eſt, & mihi inter Gentes, &c.
8 Creditum eſt, &c. *nam a tempore apoſtolorum in omnibus mundi partibus prædicatum fuit Chriſti myſterium, & ab aliquibus creditum, vt declaratum fuit ſupra, plenius Rom.x.*
9 Aſſumptum eſt in glo. *quia Chriſtus in corpore glorioſo reſurrexit, & ſic in cælum aſcendit, vt habetur. Act. 1.*

E

ADDITIO.

In capit.3. vbi dicitur in poſtil. *Non Neophytum.* ideſt, de nouo conuer.
Hoc, quod dr̃ hic. *Neophytum.* i. de nouo ad fidẽ conuerſo intelligẽdum eſt de propinqua nouitate tp̃is, vnde gl. in hoc loco. Heri cathecumenus, hodie pontifex eſt, heri in theatro hodie in eccleſia, veſpere in curru, hodie in altari. Hæc in gl. Ex quo patet qđ nõ loquiť apoſtolꝰ de lõginqua tp̃is differentia, ſed de breui. Nõ.n. dicit gl. Olim cathecumenus, hodie pontifex, & ſic de aliis in quib. differẽtia lõginqua poſſet intelligi, ſed heri, & hodie, q̃ ſunt differentia p̃teriti tp̃is, & futuri, breues tamen. In religione aũt Neophytus dicitur vſque ad annũ probationis, nõ vltra, &c.

CAP. IIII.

a SPiritus autẽ manife. di. Quę ſibi futura ſpirituſſanctus reuelauerit ad inſtructionẽ, & cautelã eccleſiæ nõ tacet, dicens futuros peſtiferæ doctrinæ viros, vt præmonita eccleſia ſit ſolicita, ne ab huiuſmodi hominibus circũueniatur. Quia ita eſt digna domus dei ſed. *Spiritus ma. di.* Et deo pro eius ſublimitate ne curam deponas.
b *Cauteriatam.* Cauterium eſt ferrum a cauendo dictum.
*OECVMEN. Quid ergo, an non, & Chriſtiani p̃hibent contrahere matrimoniũ? nequaquam. honorabile eſt.n. coniugium, & cubile impollutum. Sed eos, qui contrahere nolunt, hortantur ad virginitatem, qui autem contrahere prohibent, tanquam a re impura arcent.
*Theophylactus. Quia cõſciẽ ſibi ſunt multæ impuritatis, propterea conſcientia eorum indelebiles habet inuſtas notas ſordidæ vitæ, ac nuptias reprehendit calumniaturq́; . Nã ſi pura eſſet ipſorum vita, cõſcientia ſimul nuda

CAPVT IIII.

a ¶Mihi in corde.

a SPiritus autem † manifeſte dicit, † quia in 1

a ¶Contra. quæ amplius modo prouidendum, vel vigilandum eſt. 2
b ¶Vnde: Niſi venerit diſceſſio primum. c Notabiles. 3

nouiſſimis temporibus diſcedent qui- 4

a Quaſi cupide. b Quia in illis maligni ſpiritus loquentur.

dam a fide, attendentes ſpiritibus † er- 5

a Non quidem hominum. ſed. Hominum dæmonia habentium. 6

roris, & doctrinis dæmoniorum in hy 7 8

a Simulatione, vel ſimulata religione, vt magis decipiant.
b Aduſtam igne malæ conſcientiæ, & ſigno mendacii aperti notabilem, vt omnes caueant. 9
Corruptam praua cogitatione. 10

b pocriſi loquentiũ mendaciũ, † cauteriatã habentiũ ſuã con- 11

† certo. 2. Timot.3.a. 2. Pet 3.a. Iudæ.1.f.
† Impoſtoribus.

F

NICOLAVS DE LYRA. CAP. IIII.

SPiritus autem manife. *Hæc eſt quarta pars principalis, in qua inſtruit Timotheum de alio actu pertinente ad epiſcopum, qui eſt docere populum. Et diuiditur in dua partes, quia primo excludit modum docendi erroneum, ſecundo ponit verum, ibi.* Hæc proponens. *Circa primum dicit.*
1 Spiritus autem. *ſcilicet, ſanctus.*
2 Manifeſte di. *Ideſt, reuelat mihi, & aliis prout ſibi placet. Et dicit manifeſte, quia reuelationes diuinæ certæ ſunt illis quibus fiunt.*
3 Quia in nouiſ. tempo. *potiſſime circa tempora Antichriſti.*
4 Diſcedent quid. *ideſt, aliquæ notabiles perſonę.*
5 A fide. *ſicut plenius dictum fuit ſupra, 2. Theſ.2. ſuper illud verbum.* Quoniam, niſi venerit diſceſſio primum, &c.
6 Attendentes ſpiritibus. *ſcilicet, malignis.*
7 Erroris. *ideſt, ducentibus homines in errorem.*
8 Et doctri. dæmo. *in falſis prophetis loquentium. Sicut enim ſaluator præmiſit diſcipulos in omnem ciuitatem, & locum quo ipſe erat venturus, vt habetur Luc.10.a. et illi loquebantur in ſpirituſancto, ſic & Antichriſtus pręmittet prophetas ſuos loquentes ſpiritu diabolico.*
9 In hypocriſi. *ideſt, in ſanctitate ſimulata.*
10 Loquentium men. *vt propter ſanctitatis ſimulationẽ facilius credatur mendaciis.*
11 Et cauteriatam. *ideſt, obſtinatam in ardore ſuæ malitiæ, & concupiſcentiæ. Eſt enim cauterium ferrum ignitum quo vritur caro. Et per duritiam ferri intelligitur obſtinatio in malo, & per eius igneitatẽ, ardor malignitatis, & concupiſcentiæ.*

1 Prohiben.

A nuda fuiſſet, nec criminata eſſet, quib⁹ deus benedixit, quẽ-admodũ ſtomacho laborãs, cibos reprehendit ac reijcit, cũ ipſe in ſeipſo prauis ſit humorib. infectus, at nũquid, & nos matrimoniũ ꝓhibemus? abſit, ſed ad virginitatẽ hortamur, honoratior enim eſt ipſa, At qui nuptiæ nõ ſunt propterea in gloriæ, nec honore carent, quẽadmodum neque, quia aurũ pretioſius eſt, argẽtũ cõtemnitur, & caret ꝑcio, quod vero pretioſius eſt, pre tioſo pretioſius eſt, & quod melius eſt, bono melius eſt, non malo. Qui ergo poteſt, virginitatis aurũ retineat, ſi vero non poſſit iſtud, matrimonij argentũ recipiat.

† matrimoniũ contrahere.

a ¶Hoc,ſ. ¶ i.a nuptiis abſtinere, quas dicunt inſtitutas eſſe a malo auctore. b ¶ Et præcipientiũ. c ¶Non vt illi mentiuntur, princeps tenebrarum.

a b ſcientiam, prohibentiũ † nubere, abſtinere a cibis, quos deus 1
a ¶Vt homo propter quem omnia perciperet, & inde gratias ageret. b ¶Qui bene credunt de cibis, & quod credunt intelligunt, quod non omnes. 2
creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, 3
¶Hanc,ſ. ¶Animalia quædam dicta fuerunt immunda, non natura, ſed ſignificatione. 4
c & his, qui cognouerunt veritatẽ. † Quia omnis creatura dei 5
a ¶A ſua natura.
bona eſt, & nihil reijciẽdum, quod cum gratiarum actione 6
a ¶Solet percipi. b ¶Ne diabolus per eum noceat. ¶ Filium, per quem creauit pater. 7
d percipitur. Sanctificatur enim per verbũ dei, & orationem. 8
a ¶Quæ dixi de creaturis, & nuptiis. b ¶Ante, vel publice. c ¶Re, & opinione. 9
Hęc proponens fratribus, bonus eris miniſter Chriſti Ieſu, 10
a ¶Qui bene potes, quia. ¶Ab aliis. b ¶In moribus. c ¶Ab infantia ¶ Etiam tuo ſtudio. 11
d ¶ Vbi nec apparebo: 12
e enutritus verbis fidei, & bonæ doctrinæ, q̃ aſſecutus es. Ine- 13
14

✻ Hieronymus. In hypocriſi loquuntur qui cum non contineant, tam caſti volunt videri, vt ẽt nuptias damnent, tam abſtinentes, vt creatura dei parce vtentes iudicent, cum ipſi comeſſationib. vacent. Hic vero, ita caſtitatem, & abſtinentiam prędicat, vt nec naturam, nec creaturas dãnet. Ad illud fortiores hortatur, iſtud concedit infirmis Illi aũt non amore caſtitatis, ſed ad obũbrandam eius iuſtitiam faciebant, ſanctiores videri volentes, q̃ ille, qui amore caſtitatis ẽt nuptias concedebat, ne crimen fornicationis incurrerent. Omnis enim, qui nuptias damnat, non amator, ſed inimicus eſt caſtitatis, dum & continentibus laudem tollit, incontinentibus ſublato nuptiarum remedio, fornicationis facit inire diſcrimen.

B ✻ Auguſtinus. Ille enim prohibet, qui hoc malum eſſe dicit, non qui huic bono melius aliud anteponit.

Lib. 30. contra Fauſtum Manichæus. c. 4.

a *A cibis.* quaſi immũdis, nõ cauſa corporalis caſtigationis.

✻ Chryſo. quid ergo? nonne delitiæ prohibitæ ſunt? & nimis id quidẽ. Cur id, ſi ad ſumendũ condita ſunt, quia & panẽ creauit deus, & tñ vſus prohibetur immodicus, & vinum creauit itidem, atque eo immoderate vti prohibuit, non ita que delitias tanquam immundum aliquid cauere iubet, ſed vt quæ, ſi deſeratur modus, vigorem animi ſoluant.

Serm 66. in cãtic. canti.

✻ Bernard. Hinc quoque hæreticos ſe probantes, non ſane quia abſtineant, ſed quia hæretice abſtinent. Nam & ego interdum abſtineo, ſed abſtinentia mea ſatisfactio eſt pro peccatis, non ſuperſtitio pro impietate, a carnibus abſtineo, ne dum carnem nimis nutrio, & carnis vitia ſimul nutriam, panem quoque cum menſura ſumo, ne onerato ventre ſtare ad orandum tędeat, neu mihi propheta improperet, quia panem comederim in ſaturitate.

Lib. 30. contra Fauſtum Manich. c. 4. & 6. Contra Adimantinum Manich. cap 14. De fide ad Petrum c. 3.

✻ Aug. Videtis multum intereſſe inter abſtinentes a cibis propter ſacram ſignificationem, vel propter corporis caſtigationem, & abſtinẽtes a cibis, quos deus creauit, dicendo, quod eos deus non creauit, proinde illa doctrina eſt apoſtolorum, hæc dæmoniorum, & mendaciloquorum.

C ✻ Idem. Hos proprie deſignat, qui non propterea temperant a cibis talibus, vt aut concupiſcentiam ſuam refrẽnẽt, aut infirmitati alterius parcant, ſed quia ipſas carnes immũdas putant, & earum creatorem deum eſſe negant.

Lib. 30. contra Fauſtum Manichæ. c. 15.

✻ Idem. Ideoque ſerui dei in eo, quod a carnib. & vino abſtinent, non tanquam res immundas refugiũt, ſed mundioris vitæ inſtituta ſectantur.

✻ Idem. Hæc ſunt, quæ negatis, hoc animo, hac volũtate, hac opinione ab eſcis huiuſmodi tẽperatis, quòd non ſignificatiõe, ſed natura malæ, & immũdæ ſunt: qua in re creatorẽ earũ ſine dubio blaſphematis, hoc eſt, qđ pertinet ad doctrinã dæmoniorum.

b *Quos deus cre.* Hęc doctrina ſanctorum, illa dæmoniorum.

c *Quia o.* ✻ Chryſ. Si creatura dei, bona eſt, omnia enim bona valde, eo qđ creaturam dei dixit, cunċta edulia ſignificauit. Iamque tunc hęreſim illorum iugulauit, qui materiam ingenitam introducũt, atque ex illa facta eſſe, hęc dicunt.

✻ Aug. Firmiſſime tene, & nullatenus dubites oẽm creaturam dei bonã eſſe, & nihil reijciendũ, quod cũ gratiarum actione percipitur, & dei ſeruos, q a carnalib. aut vino abſtinent, non tanq̃ immunda, q̃ a deo facta ſunt reſpuere, ſed fortiori cibo, & potu ꝓ ſola caſtigatione corporis abſtinere.

* Idem. Chriſtiani non hęretici, ſed catholici edomandi corporis cauſa, ꝑꝑ animam ab irrationabilib. motib. humiliandam, non quod illa immunda eſſe credant, non ſolum a carnalib. verum a quibuſdam ẽt terræ fructib. abſtinẽt, vel ſemper, vt pauci, &c. Vos aũt ipſam creaturam negatis bonã, & immundam dicitis, quod carnes diabolus operetur fœculẽtiore materia mali, ac per hoc eas, tãquam immundiora, & truculentiora dei veſtri vincula exhorrentes abijcitis.

d *Sanctificatur.* Sanctus fit cibus, & ſalubris, non noxius animæ, vel corpori, verbum ſanctificat, oratio impetrat, diabolus verò per cibum tentat.

* Chryſo. Nõ quia immũdũ eſt, iõ ſanctificatur, abſit, verum hoc in loco illos alloquitur, qui cõia quædam ex ipſis eſſe arbitrantur. Duo igitur capita ponit, vnũ qdẽ, quod creatura nulla cõis eſt: Secundo, quod & ſi cõis ſit, medicamẽtum in prõptu eſt. Signũ crucis illi imprime, gratias age, deo gloriam refer, & protinus immũditia oĩs abſceſſit. Nũ verò, inquies, & quod idolis immolatũ fuerit, eadẽ poſſumus rõne mundare? licet, ſiquidẽ neſcias idolothytum eſſe, ſin vero ſciens & prudens illud percipias, immũdus iã eris, nõ iõ, quia idolothytũ eſt, ſed q, cum tibi imperatũ ſit non cõmunicare dæmonijs, per id cõmunicaſſe cõuinceris. Itaq; neq; illud natura hmõi eſt, verũ ex ſententia tua, atque inobedientia immũdũ fit. Num ſuilla caro immunda eſt? nõn, ſi cum gratiarum actione percipitur, crucíſque ſignaculo. Sola quippe volũtas erit immunda, quę gratias non exhibet deo.

e *Ineptas autẽ, &c.* * Chryſo. & Theophy. Fabulas autem Iudaicas obſeruationes dicit, & nimium quidem id cõgruit. Nã ſunt fabulis, re vera deteriores, quia non ſit illis relictus locus, quod. n. ſuo tempore fit, perutile eſt, ſin vero intẽpeſtiue fiat, nõ modo inutile, verum & noxium. Cogita nãque in aĩo virum triginta annos natum, lac ſugere ſine vberibus inhientẽ, nõne ꝑridiculus erit? aniles igitur, quod antiquatæ ſunt

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Prohiben. nube. *quaſi hoc ſit malum per ſe, cum deus nuptias fecerit tanquam bonas, Gen. 2. & eas approbauerit, Matt. 5. Dimittere tamen nuptias propter continentiam ſeruandam, vt liberius deo ſeruiatur, eſt dimittere minus bonum propter maius.* 2 Abſtinere a ci. *tanquam ab immundis per ſe, & illicitis. quod tamen eſt falſum, cum ſint dei creaturæ. omnis autem creatura dei per ſe bona eſt. Poteſt tamen fieri aliquis cibus malus alicui per accidens, vt quia prohibetur ſibi a ſuperiore, & ſic aliqui cibi fuerunt illiciti Iudæis tempore veteris Teſtamenti, quia in lege prohibiti, Sed quia talis abſtinentia pertinet ad ceremonialia, quæ ceſſant in noua lege, vt dictum fuit ſup. 1. ca. iõ talis obſeruatio non eſt licita, vt obligans ex veteri lege. Põt tamẽ homo ab illis, vel ab aliquibus eorum abſtinere alia ratione, vtpote propter macerationẽ ſuæ carnis, vel propter conſeruationẽ ſuæ ſanitatis.* 3 Quos deus crea. ad per. *ideſt, vtendum.* 4 Cum gra. actio. *de beneficio dei.* 5 Fidelibus. &. *pro ideſt.* 5 His qui cogno. veri. *ſ. euangelicam, per quam legalia ceſſauerunt.* 6 Quia omnis, &c. *patet ex dictis. Et ſubditur ratio, cum dicitur.*

Diuiſio.

7 Sanctifica. enim per verbum dei. *ſcilicet incarnatum.* 8 Et orationem. *ſ. fidelium, qui gratias agunt deo de cibo, a deo ſibi ꝑſtito. & ſic cedit eis, non ſolũ ad ſalutem corporis, ſed etiam animæ.* 9 Hæc propo. *excluſo modo docendi erroneo, hic conſequenter, proſequitur verũ docendi modũ, & primo quantum ad oẽs generaliter, ſecundo quantum ad aliquas perſonas ſpecialiter, ibi.* Seniores. *Docere vero ſupponit vitã virtuoſam, & ſcientiam, ſine quibus actus docendi non eſt efficax. ideo apoſtolus primo inducit Timotheum ad docendi actum, ſecundo ad virtutis exercitium, ibi.* Et exerce teipſum. *tertio ſacræ ſcripturæ ſtudium, ibi.* Dum venio. *Circa primum dicit.* Hæc proponens. *ſ. quod nuptiæ ſunt bonæ, & cibi liciti, vt prædictum eſt.* 10 Fratribus. *ideſt, fidelibus.* 11 Bonus eris mini. Chriſti. *exequens eius doctrinã, & voluntatem.* 12 Enutritus verbis fi. *catholicę.* 14 Et bonæ doct. *apoſtolicæ.* 13 Quam aſſecu. es. *per gradum epiſcopalem. Nam epiſcopi ſunt ſucceſſores apoſtolorum, vt dicitur in decretis. 21. diſt. ca. in nouo Teſtamento.* 14 Ineptas autem, & aniles fa. *ideſt, quas anus ſolent narrare, & quæ pro nihilo ſunt computandæ.*

7 San-

1 Deui

ſunt, ineptæ autem, quia fidem impediunt. Nam velle ſub metum legis inducere animam, quæ legalia cuncta tranſcẽderit, & ad celſitudinem veræ gratiæ ac libertatis euaſerit, & execrabile ſimul, & immundum eſt.

a *Nam corporalis.* Datur intelligi, quòd vigiliis, ieiunijs, orationibus, & bonis operibus ſe exercebat, non adeo intentus operib⁹ miſericordię.

⁂ Ambroſius. Ieiunare, & a cibis abſtinere, manẽte creatoris auctoritate, non multũ ꝓdeſt, niſi addatur pietas, corporis enim exercitium, nihil aliud, quam carnis fræna ſunt. Quãquam carnales aliter corpus exercent (ſagina, & dapib. nutrientes, vt celeri motu ad perditionẽ proficiãt, & propter futuri deſperationem, carnis curam ad tẽpus agentes, vt citius ad peccandũ moueatur) aliter ſpirituales, ꝓpter ſpem futuram corpora ſua caſtigantes, & abſtinentia temperãtes, vt pigra in delideriis facta, reſurrectione digna poſſint.

a Alias inanes, ſine fructu, etſi ibi ratio uideatur, ut in legalibus. Quas ſolent, ut anus narrare.
b Non ſufficit illa uitare niſi uerba confirmet, addit exerce. Q. illa propone fratribus, ſed.

ptas aũt, & aniles fabulas deuita, & exerce teipſum ad pie

a Ad cultum, & religionem omnipotentis dei, & ad opera miſericordię. b De pietate moneo, ideo.
c Frena carnis. In qua te fatigas. d Vt uitatis uitiis careat pœna.

a tãtẽ. Nam corporalis exercitatio ad modicũ vtilis eſt. Pie-

Quando ſaluti omnium ſtudet. a Vt hic bonis abundet ſpiritualibus, & temporalium ſufficientiam habeat.

b
c tas autem ad omnia vtilis eſt, promiſſionẽ habens vitæ, q̃

a Verax. b Et iſte de pietate. c Quia utilis eſt.

nunc eſt, & futuræ. † Fidelis ſermo, & omni acceptione di-

a Quod in me oſtendo. In hoc, quod pietas habet promiſſionem uitę huius, & futuræ. b ſ. apoſtoli.
c Opprobria patimur.

d gnus. In hoc enim laboramus, & maledicimur, quia ſpera

a Sicut promiſit deus, qui dat uitam. b Qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bo. & ma. Qui cum iumentis ſaluat carnales. Vel o. Vel o.

mus in deum viuum, qui eſt ſaluator omniũ hominũ, ma-

a Hic, & in futuro, ſecundũ corpus, & animã. b Scientibus. c Vt fabulas uitent, & ſe exerceant.
d ¶Neſcientes. e Ita naturæ, quòd nemo.

e ximę fidelium. Præcipe hęc, & doce. Nemo †adoleſcentiã

a Vt uidentes tuam conuerſationem exemplo tui proficiant. b Vt tuo exemplo loquantur.

f tuam contemnat, ſed exemplum eſto fidelium in verbo, ĩ

a Honeſta inter alios. b Dei, & proximi. c Mentis, & corporis. d Vt hoc poſſis.

conuerſatione, in charitate, † in fide, in caſtitate. † Dum ve-

a Poſt lectionem. Iam uolentium. b Neſcientium. c Quia ad hoc conſtitutus.

nio, attẽde lectioni, exhortatiõi, & doctrinę. Noli neglige

a Epiſcopatus. b Ne ergo facias eam irritam, ne inobediens ſis his quibus caput inclinaſti.

re gratiam, quæ in te eſt, quæ data eſt tibi per prophetiã,

g

* Cypria. Non locus deſertus, ſaccus pro veſte, legumen pro cibo, neque ieiunia monachũ abſoluũt. Ibi videas quoſdã ex illis facillime vinci delitijs, impatientiores iniuriarũ, appetentiores vindictæ, q̃ quẽuis alium ex media plebe. q̃d cauſę eſt? quoniã corpus exercuerunt magis, quam animum cum B. Paulus doceat, quod exercitatio, &c. nõ hęc dixerim, quod improbandi ſint, qui talib. modis corpus caſtigãt, ſed quod ſathanas mille inſtructus artibus, nonnunq̃ illudit incautis, ex hmõi corporum exercitamentis, falſam illis inducens ſanctimoniæ ꝑſuaſionẽ, vt cum intus madeant ſpiritualib. vitijs, ſibi & alijs pij habeantur. Ita virgines fatuæ ſolidã exiſtimant pietatẽ, corpus habere viro intactũ, cum animus auaritia, ſuperbia, inuidia, obtrectatione ſit corruptiſſimus.

* Chryſo. Igitur de corporis exercitatione, ait, inutilis illa, & quæ nihil adferat lucri, ſoloque corpori accõmodata ſit.

b *Pietas.* Quæ operatur bona fratribus valet ad promereatur deum.

c *Vitæ, quæ nunc.* Habẽs hic diuitias, & gloriã, in futuro vitã æternã. vnde: *Leua eius ſub ca. meo, & dex. il. am. me.* unde etiã. *In dextera eius anni vitæ, in ſiniſtra diuitiæ, & honor.* Et dñs in euangelio: *Accipietis in hoc ſeculo cẽties tantũ*, ideſt, multiplicationem diuitiarũ, & gloriæ, *et in futuro ſeculo vitã æternã.* Omnis summa diſciplinæ noſtrę in miſericordia, & pietate eſt. D
Quã ſequens ſi lubricũ carnis patitur, vapulabit. Si quis autẽ ſolum exercitiũ corporis habuit, perennes pœnas patiet. Ambroſius.

d *In hoc laboramus.* ⁂ Chryſoſt. Paulus afficiebat̃ ꝓbris, & tu ea grauiter, & indignãter fers? Paulus laborabat, & tu delicias quotidie meditaris? at profecto ille nunquam tam excellenti laude, æterniſq; potiretur bonis, ſi vitam in delitijs agere maluiſſet. Nam ſi ſecularia cõmoda, cum ſint mortalia, homines non abſq; ſudoribus aſſequuntur, multominus illis ſpiritalia prouenĩẽt, otio deſidiaque torpẽtibus. At, inquies, iſta plurimis ſæpe iure hæreditario proueniũt. Et ſi ſic illa proueniãt, horum tamen cuſtodia, laboribus perpetuis, angoribuſque non vacant, &c. †Iuuentutem. E

e *Præcipe hæc.* Monet eũ, vt profectus eius per omnia exẽplum eſſet alijs, vt in adoleſcẽte mirabilis videretur, & grauis diſciplina, vt actus eius excuſarent, & non quaſi iuuenis, ſed quaſi ſenior habeatur, & erubeſcerent maiores natu, ſi non exhiberent ſe iuxta formam huius conuerſatione, & moribus graues. Ambroſius. †Donec venio

f *Nemo adole.* ⁂ Chryſo. Oportet. n. eũ, qui doctoris officiũ ſuſcipit, ita ſe gerere, vt contẽni nõ poſſit, ſed fortaſſe dices: Vbi modeſtia ac manſuetudo ſacerdotis eluceat, ſi ſemper in honore ſit, neq; cõtẽptui pateat? In his quidẽ, q̃ ad ſe pertinẽt, ſi contẽnatur ſane conſtantiſſime ferat, ita. n. per patiẽtiã virtus prędicationis oſtenditur. Verũ in his, quæ aliorũ tangunt ſalutẽ, contemptui omnino non pateat. Id quippe non mãſuetudinis, ſed ſtultitiæ eſt, nã ſi quidẽ iniurias in ſe, ſi maledicta, ſi inſidias vlciſci velit, rite omnino culpabitur: Verũ vbi alienæ ſalutis negotiũ agitur, imperio vtatur, atq; ex culmine authoritatis, ne quid noxium immineat gregi, ſumma cura prouideat, neque. n. hoc in loco manſuetudine ſed auctoritate opus eſt vti, ne eccleſiæ vtilitas pereat.

g *Prophetiam.* Vocauit inſpirationẽ ſancti ſpiritus, per quã ꝑſciebat, quid de hoc, & de cæteris eſſet acturus. Ideo ait: Quæ data eſt tibi per prophetiã, quia ſpiritu reuelãte cognouit apoſtolus Timotheum eſſe dignum epiſcopali honore. F

Ambro. Prophetia eſt qua eligitur; quaſi doctor futurus idoneus. Manus impoſitionis, verba ſunt myſtica, quib. confirmatur ad hoc opus electus, auctoritatẽ accipiens teſte cõ- ☞ ſcientia

NICOLAVS DE LYRA.

Deuita. *Talia enim in doctrina fidei non ſunt proponenda.*

2 Et exerce teipſum. *Hic conſequenter inducit Timotheũ ad virtutis exercitiũ, di.* Et exer. teipſum ad pietatem. *Et accipitur hic pietas dupliciter. Vno modo prout pietas eſt idẽ, quod cultus diuinus in quo debet exerceri epiſcopus. Alio mõ, prout pietas importat condeſcenſionẽ ad proximũ. Quod etiam pertinet ad epiſcopum tã in corporalib. quã in ſpiritualibus. Et ſubdit rationem huius exercitii dicens.*

3 Nam cor. exerci. *in ieiuniis, & vigiliis, & huiuſmodi.*

4 Ad modicum. *ſ. ad repreſſionem concupiſcentiæ carnis, quæ ſic in eo exercitatur, quod modicum in Timotheo valebat, cuius caro ſufficienter erat repreſſa, tam ex infirmitate corporis, vt habetur ca. ſeq. quam ex bono virtutis exercitio.*

5 Pietas autem ad omnia vtilis. *Quod patet ex dictis, cum bene diſponat hominem ad deum, & ad proximum.*

6 Promiſſionem habens vitæ, &c. *ſcilicet, gratiæ.*

7 Et futu. *ſcilicet gloriæ, ideo dicit apoſtolus.*

8 Fidelis ſermo. *id eſt, verus.*

9 Et omni acceptione dignus. *quia credenti proficuus.*

10 In hoc enim, &c. *id eſt, opprobria ſuſtinemus.* 11 Quia ſpe. in deũ. *quia fidelis eſt reddendo præmium, ideo ſubditur.*

12 Qui eſt ſal. omnium. *quantum ad ſufficientiam ex parte ſui.*

13 Maxime fidelium. *Dicitur maxime, quia eorum eſt Saluator quantum ad ſufficientiam, & efficaciam.*

14 Præcipe hæc. *vt habens auctoritatem.*

15 Doce. *vt habens ſcientiam.*

16 Nemo. ado. tuam contemnat. *ideſt, licet ſis iuuenis ætate, tamen ſis ſenex in moribus, vt nullus habeat occaſionem te contemnẽdi, ideo ſubditur.*

17 Sed exemplum eſto fidelium, &c. *ſanæ doctrinæ.*

18 In conuerſatione, &c. *ſanctæ vitæ.*

19 In charitate. *quantũ ad perfectionẽ affectus.* 20 In fide. *quantũ ad perfectionem intellectus. Licet autem charitas, & fides ſint interius in mente, tamen relucent exterius in opere, ideo ſubditur.*

21 In caſtitate. *i. in munditia corporis, & animæ.* 22 Dum venio. *Hic conſequenter inducit Timotheum ad ſacræ ſcripturæ ſtudium, di.* 23 Attende lectioni. *legis, prophetarum, & euangelii. Et quia illud, quod accipitur in ſtudio debet refundi per exhortationem, & doctrinam in populo, ideo ſubditur.* 24 Exhortationi. *quantũ ad agenda.* 25 Et doctrinæ. *quantum ad credenda.*

26 Noli negligere. *ne de talento abſcondito arguaris.*

27 Quæ data eſt tibi, &c. *antequam enim ordinaretur epiſcopus reuelatum fuit Paulo bonum futurum eccleſiæ, ex eius ordinatione, et ſic per prophetiam fuit ordinatus.*

ſcientia ſua, vt audeat vice domini ſacrificium deo offerre.

A a *Presbyteri.* Pro presbyterorũ, quia minus tribus eſſe non poſſunt. Et vocat presbyterum epiſcopũ, vel quia vnus manus imponit cæteris aſſentientib. Vel presbyterij, quia presbyteriũ eſt cauſa cur manus imponant, vel quia poſitio manuum presbyterium dat ordinato.

b *Ne increpaueris.* Ne indigne ferẽs ſe a minore correctum magis exaſperetur, quã proficiat.

† authoritate ſacerdotii.

A [?] Ianuarium epiſco. 2 quæ. ¶ c. Paulus.

* Gregorius. Hęc regula eius tunc eſt obſeruãda, cum culpa ſenioris ſuo exẽplo non trahit ad interitum corda iuniorum. Vbi autẽ ſenior iuuenibus exẽplũ ad interitum præbet ibi

† adhortare.

B diſtricta increpatione feriendus eſt.

* Ambro.

a ¶ Secundum electionem, in qua ex præteritis videtur dicere qualis futurus ſit. ¶ Prædicta ad officium tuum pertinentia. ¶ Qui ad hoc electus.

a cum impoſitione manuũ † presbyteri. Hęc meditare, in his

a ¶ idest hæc exequere aſſiduo actu. b ¶ Nullus ignoret te omnibus proficere. c ¶ Vt proficias.

eſto, vt profectus tuus manifeſtus ſit omnibus Attende tibi

a ¶ Qualiter viuas, & doceas. b ¶ Quæ tibi, & aliis valent. ¶ Duplex merces.

& doctrinæ, inſta illis. Hoc enim faciens, & teipſum ſaluum

a ¶ Et ſi inſtandum, tamen cum diſcretione. ¶ Aetate, vel moribus. b ¶ Fraternitatis more.

b facies, & eos, qui te audiũt. † Seniorẽ ne † increpaueris, ſed

a Vt facilius ſuſcipiat. potest vereri ne poſt corripiatur, ſenior tamen ſtultus vehementer eſt increpandus vt ait Gregorius. b Cum affectu dilectionis. c Vt miti ſermone doceantur, & ſic honorifice proficiant.

† obſecra, vt patrem. Iuuenes, vt fratres, anus, vt ma-

a Vt prompte poſſint bonæ conuerſationis ſuſcipere diſciplinam. b Vt nec nutus contra eas fiat.

c d tres, iuuenculas, vt ſorores in omni caſtitate.

* Ambroſ. Propter honorificentiam ętatis maiore [...] cum manſuetudine ad bonum opus prouocandum, vt [...] lius ſuſcipiat admonitionem, poteſt.n. vereri com[...] ne poſtea corripiatur, qđ turpe eſt ſenior. Nã apud oẽs vtique gentes honorabilis eſt ſenectus. Vnde, & ſynagoga, & poſtea eccleſia ſenio-

1 res habuit, ſine quo-
2 rũ conſilio nihil agebatur.
3 Quod qua ne-
4 gligẽtia obſoleuerit,
5 neſcio, niſi forte do-
6 ctorũ deſidia, aut ma
7 gis ſuperbia, dum ſo-
8 li aliquid volunt vi-
9 deri.
10 c *Vt ſorores.* Vt vi-
11 dẽtes ſe amoris cau-
12 ſa commoneri, faci-
13 lius ſe corrigant.
14 d *In omni caſtitate.*
15 In alloquio iuuencularum recte iuuenis de caſtitate admonetur.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Cum impo. ma. *Eſt autem presbyterium dignitas, vel officium presbyteri. Et accipitur hic presbyteriũ pro epiſcopatu, ſicut econuerſo ſub nomine epiſcopi, vel epiſcopatus comprehenditur presbyter ſeu presbyteratus, vt in principio ca. præ. Et dicit.*

2 Manuum. *in plurali, quia in conſecratione epiſcopi plures requiruntur alii epiſcopi.* 3 Hæc medi. *ſcilicet ſacram lectionem, vt prædictum eſt, & officii tui dignitatem.*

4 In his. *in opere exequendo per doctrinam ſanam, & alia pertinẽtia ad dignitatem epiſcopalem.*

5 Vt profectus. *ita, quod omnes percipiant te proficere non ſolum tibi, ſed etiam eccleſiæ.*

6 Attende tibi. *ideſt, qualiter viuas.*

7 Et do. *qualiter doceas, ſicut Chriſtus cœpit facere, & poſt docere.*

8 Inſta. in il. *diligenter exequendo.*

9 Hoc enim. *patet ex dictis ſententia.*

10 Seniorem. *Præmiſſo actu docendi generaliter quo ad oẽs, hic conſequenter ponitur docendi modus quo ad perſonas ſpeciales. Nã ſicut dicit Grego. in paſtorali. ſecundũ qualitatẽ auditorum debet formari ſermo doctorum. Sciendum etiam, quod corripere aliquem verbo [...] eum docere. Dicit igitur.* Seniorem *arguendo cum verbis duris.*

11 Sed obſecra. *vt caueat ab indecentibus ſuæ ſenectuti, hoc tamen non eſt intelligendum de ſenibus obſtinatis in ſua malitia, qui ſunt [...]criter arguendi, ſicut Daniel dure coram omnibus increpauit ſenes [im]pudicos, Dan. 13.*

12 Iuuenes. *vt percipientes affectũ dilectionis facilius corrigãtur.*

13 Anus, vt ma. *vt honorifico verbo ad bonum magis moneantur.*

14 Iuuencu. *vt mãſuetudine corrigãtur. ſecũdũ illud in pſa. 89* Quoniã ſuperuenit manſuetudo, & corripiemur. *verumtamen quia talis manſuetudo non debet eſſe nimis alliciens, ideo ſubditur.*

15 In omni ca. *vt nec aliquo ſigno, nec verbo poſſit aliquis epiſ[co]pum notare de aliqua leuitate erga iuuenculas.*

CAPVT V.

Hiero. in c. 15. Matth. & Epiſtol. ad Ageruchiam. Aug. lib. de vita Chriſtiana cap. 15. Vere viduæ.

a V*iduas hono.* Hierony. Hoc eſt, quæ omniũ ſuorum auxilio deſtitutæ ſunt, & quæ manib. laborare non poſſunt, quas paupertas debilitat, ætaſq; cõficit, quib. deus ſpes eſt, & oẽ opus oratio. Ex quo intelligi datur adoleſcentulas viduas, exceptis his quas excuſat infirmitas, vel ſuo labori, vel liberorum ac propinquorũ miniſterio delegari, non recipiendas. Honor autem in præſentiarũ, vel pro munere accipitur, vt illud: *Presbyteri duplici honore digni habeantur, maxime, quia laborãt in verbo, & doctrina.* Et in euangelio dñs diſſerit mandatũ legis, in quo dicitur, *Honora patrem.* non in verborũ ſono, quia inopia parentũ caſſa põt adulatione fruſtrari, ſed in victus neceſſarijs miniſtrãdis debere intelligi. Iubente.n. deo, vt filij alerent parentes pauperes, & reddere beneficia ſenibus, q̃ paruuli acceperant, Scribę, & Phariſęi ecõtrario docebãt filios ne parentibus crederent, di. *Corban,* hoc eſt, donũ quod altari pollicitus ſum, & in tẽpli dona, pmiſi, ſi tu a me acceperis cibos, vertet̃ in [tuum] refrigeriũ, atque ita fiebat, vt egentib. patre, & matre ſacrificiũ offerrent filij, quod ſacerdotes, & Scribæ conſumerent.

† 1. q. 2. ca. viduas honora.

Deut. 5. b.

Matt. 15. a.

C

* Chryſoſt. Cur obſecro, nihil de virginitate diſſeruit? equidẽ reor, virgines tunc fortaſſe nõ erãt, ſiue etiã propoſito virginitatis ex[ci]derãt. Ergo datur [in]telligi, fieri poſſe, aliqua ſit, quæ viru[m] nõ habeat, nec ta[men] vidua ſit. Quẽadmodum enim virgin[em] non hoc facit, [...] ignorare concub[itum], ſed & alijs plu[ribus] virtutibus opus e[ſt] [...] li ad promerendã [...]ræ integritatis lau[dem], vt ſit ſine querela, deo intẽta, diuinis rebus ſemper aſſid[ua], ita in viduitate magno honore indigent. Quia.n. viros [non] habent, ea res probro eſſe pleriſque videtur, atque ideo [eas] a ſacerdote iubet maiori cum ſtudio honorari.

* Ambroſ. Vnde aduertitur vtrumque pietatis affect[um] viduæ ineſſe debere, vt filios diligat, parentibus deferat.

* Idem. Has viduas dicit honorandas, q̃ data opera vi[...]

CAPVT V.

a ¶ Sumptibus eccleſiæ ſuſtentando, & ſolatiis fauendo. b ¶ Sicut viro, ita ab amore mundi deſtitutæ.

a Iduas † honora, quæ vere viduæ ſunt. 1

a ¶ Non tamen omnes, ſed ſi qua. 2

Si qua autẽ vidua filios, aut nepotes 3

a ¶ In quo probabitur, vt demum digna ſit vidua eccleſiæ nuncupari, præire enim debent merita, vt debitus honor tribuatur.

habet, diſcat primum domum ſuam 4

pie regere, & mutuã vicem reddere, 5

NICOLAVS DE LYRA. CAP. V.

1 V Iduas hono. *Hęc eſt quinta pars huius epiſtolæ, in qua Timotheũ inſtruit de quinto actu ad epiſcopũ ptinente, qui eſt bona eccleſiæ fideliter diſpẽſare, q̃ diſpẽſanda ſunt miniſtris eccleſiæ, et pauperib. nã epiſcopus pater eſt pauperũ. Inter pauperes aũt videtur maxime eſſe compatiendũ pauperib. viduis, & ideo primo inſtruit Timotheum de viduis, ſecundo de eccleſiæ miniſtris, ibi.* Qui bene pſunt. *Prima in duas, quia primo proponit intentũ in generali, ſecundo pſequitur magis in ſpeciali, ibi.* Si qua. *Circa primum ſciendum, q̃ honor dupliciter accipitur in ſcriptura vno modo pro reuerentiæ exhibitione alio mõ pro neceſſariorũ adminiſtratione. vnde dicit Saluator Matth. 15. q̃ illi, qui ſub ſpecie religionis faciebãt oblationẽ de hoc. vnde parẽtes debebãt ſuſtẽtari, erãt trãſgreſſores diuini pcepti de honore parẽtũ. Sciendum ẽt, q̃ viduæ veræ ſunt in duplici gradu, quia aliquæ ſunt diuites, & illis debetur honor primo modo dictus, aliæ vero pauperes, quibus debetur honor ſecundo modo dictus, & ſic intelligendũ e[ſt ver]bũ apoſtoli cum dicit.* Viduas ho. *hoc modo, vel ſecũdum earum [con]ditionem.* 2 Quæ ve. vi. ſunt. *hoc dicit ad excludendum [eas], quæ meritum viduitatis perdunt.* 3 Si qua. *hic proſequitur [inten]tum magis in ſpeciali. Et oſtendit primo, quæ ſunt veræ viduæ no[min]dæ. ſecundo qualiter ſint ſuſtentandæ, ibi.* Si quis fidelis. *Prima in duas, quia primo oſtendit, quæ ſunt dicendæ vere viduæ ratione [...]. ſecundo ratione annorum, ibi.* Viduæ eligant. *Prima adhuc in [duas], quia primo ponit quandam diſtinctionem. ſecundo vnius memb[ri] [declara]tionem, ibi.* Si quis autem. *Diſtinctio enim eſt de viduis diuitib[us] & pauperibus, & qui debent eſſe mores vtrarumque. Et quantum [ad di]uites dicit.* Si qua aũt vidua filios, vel. *indigentes ſua educa[...]*

4 Diſcat pri. do. *familiam ſuam gubernando, & in moribus [infor]mando.* 5 Et mu. vicem. *eis reuerentiam exhibendo, & n[eceſſa]ria miniſtrando ſi indiguerint, ſicut alita fuit ab eis.*

Diuiſio. Honor duplex

Viduarum gradus duplex.

1 H

ſunt, quę cū poſſent nubere, vt meliores eſſent, deo digne, ſecūdas nuptias reſpuerūt, ſciētes ſemel benedici coniugiū.

✱Hieronym. Illas veras viduas eſſe definit, quæ vniuerſis curis exutæ ſunt, & ab omnibus deſolatæ.

a *Parentibus*. Parētes ſunt ijdē, qui ſuperius filij, & nepotes vnde, & in mundana lege parēs parenti iubetur per gradū ſuccedere. Quibus mutuam vicē reddimus cum a patribus educati ſum⁹, alios pari lege nutrimus.

b *Deſolata ſperet*. Videns ex nulla parte ſe habere ſuffragiū, toto animo eſt deuota deo, de quo ſolo ſperat auxilium vitę & ſalutis.

c *Quæ in delitiis*. Genus eſt impoſturę honorem viduę habere velle, & non obſequi deo, & aliud agere, aliud profiteri, cum profiteat religionē.

B

✱ Hieronymus. Quicqd naturę modum excedit, delitiis deputatur. Hic maxime noſtri temporis viduas tangit, quæ cum hominem ſuæ naturæ, qualicunque panno non veſtiant, parietes, pretioſis marmorum cruſtis exornant.

a ¶Qui eam aluerunt. b ¶Paruulos regere. ¶Non ſolum in eccleſia ſeruire. c ¶Quæ vero, & vera eſt, & deſolata, i. non habens domum ſperet, &c. i. recipiatur in eccleſia, & inſtet, nam ſi aliter mortua eſt, & ſit irreprehenſibilis, vel eſt diffinitio veræ. Q veram recipe hæc autem eſt vera, quæ vera eſt ſperat, & inſtat, nā alia nō, & hoc eſt, nā quæ. & his præcipe, vt nō ſint in delitiis, & vt ſint irreprehēſibiles.

a pa[a]rentibus. † Ho[b]c enim acceptum eſt corā deo. Quæ[c] autē

a ¶Hoc ſperare debet. b ¶Pro remotione totius mali.

b vere vidua eſt, & deſolata, ſpe[a]ret in deum, & inſtet o[b]bſecra-

a ¶Pro adeptione bonorum. ¶Inſtat. ¶Mundi. ¶Communi vita.

c tionibus, & ora[a]tionib⁹ nocte ac die. Nam, quæ in delitiis eſt

¶In anima. ¶Viuus. a ¶Quia iam non in eis occaſio mundi.

viuens, mortua eſt. Et hoc præcipe, vt irre[a]prehēſibiles ſint.

a ¶Vera vidua, ſi habet domum, regat, ſi autem negligit. b Vt ſunt parentes, fratres, & huiuſmodi. ¶Qui iam domeſtici, vt parentes filiis, vel parentibus filii.

d † Si[a] † quis autem ſuorum, & maxime[b] domeſticorum curam

a Operibus, & ſi non verbis, quia proximum non diligit. b Quia hic nondum veritatem nouit, vel promiſit. c Vera, & deſolata eligatur, ſed huius ætatis, &c.

e nō habet, fidē ne[a]gauit, & eſt infide[b]li deterior. Vidua[c] † eliga-

a Vbi extinctus fomes libidinis. b Propter ſupradictum ſacramentum.

tur non minus ſexa[a]ginta annorū, quæ fuerit vni[b]us viri vxor,

Fideliter.

in operib. bonis teſtimoniū habens, ſi filios educauit, ſi ho-

a Pauperes b Prædicatorum, quos tunc recipere fuit periculoſum. In carcere, uel huiuſmodi.

f ſpitio re[a]cepit, ſi ſancto[b]rum pedes lauit, ſi tribulationē patiē-

Quid per ſingula? a Humiliter.

g tibus ſubminiſtrauit, ſi † omne opus bonum ſubſecuta[a] eſt.

✱ Hieronymus. Si quis viduas abijcit aut pupillos, vel maxime parētes, & pauperes, deterior eſt infideli, quia & illi habēt naturaliter circa proximos pietatē. Sic ue ſi qua vidua orphanos filios negligat hui⁹ ſentētię crimen incurrit. Simul notādum quoſdam fideles nomine, qui infidelibus conuerſatione peiores ſunt. † ſupra 2.2. Ioan 16.c. † quæ

✱Ambro. Neceſſe eſt enim, vt deterior ſit, qui ſub lege, & timore agens contemptor eſt, quā qui non eſt ſubiect⁹ legi. Hic enim neſcit, ille autē ſciens contemnit. † eligitur. E

e *Curam non habet*. Cura impendēda parentibus, vt Ieſus matrem Ioanni commendauit. Aug. 19. de ciui c. 14. & tra. 116. in Ioan.

✱Theophy. Quia non paucæ viduitatis ſtatum eligunt, vt maiore libertate agant, quæ grata ſunt, inquit, delitijs dedita atque petulantiæ, etiam ſi videatur viuere ſenſibilem hanc vitam, mortua eſt ſecundū ſpiritum. Sin autem mulieri non permittitur deliciari, vbi tamē, & natura, & ætas ſæpe habet infirmitatem, quid dicemus ſi viri in delitijs viuamus?

✱Euſeb. Emiſſen. Agnoſcamus quid incommodi nutriāt oblectamenta carnalia, tunc plane vera mors eſt, qñ anima præmoriente, deteriore ſibi parte hominis ſit ſuperſtes.

✱Chryſo. Mortuus eſt quiſque viuens, cum in delitijs degit, quemadmodum mortuus quiſpiam in lectulo iacens, cōpreſſis palpebris, clauſiſque luminibus, nullum omnino ſenſum habet, ita & hic, imo longe deterius hic, quam ille affectus eſt. Ille enim bona æque ac mala eadem ratione non ſentit, hic autem malorum tantum non amittit ſenſum, ſed nihil boni penitus ſentit, &c.

Si quis, &c. ✱ Chryſo. Plerique virtutē ſuam ſibi ſatis *eſſe ad ſalutem* putant, et ſi vitā ſuā rite diſponant, deeſſe ſibi nihil arbitrant, ſed hi profecto fallunt, ſi quis. n. ſuorum, &c. nā ſi quis propinquos genere, atque affinitate coniunctos aſpernetur, quo pacto erit in alios clemens? nonne vanitati, iudicio omniū erit obnoxius, ſi alienos beneficijs fouēs, propinquos ſumma immanitate deſpiciat? q̃ late patet detractionis locus, dicentib. gentibus, Chriſtianos ſine affectione eſſe qui deſpiciāt ſuos. Infideli deterior, qa ille etſi alienos deſpiciat, ꝓpinquos tamē aſpernatur minime. Diuinas plane leges violat, & iura naturę, qui negligit ſuos. Deus nēpe idcirco vincula propinquitatis inſtituit, vt multiplex ſubeſſet occaſio nos mutuo diligendi. Quādo igitur, quod infidelis facit, tu facere negligis nonne fidem abnegaſti? cogitemus iſta, qui pecunijs parcimus, propinquoſque deſpicimus. C D

f *Pedes*. Augu. Faciamus hęc inuicē humiles, quod humiliter fecit excelſus: Magna eſt in hoc cōmēdatio humilitatis. Et faciunt hoc ſibi inuicē fratres, ēt ipſo opere viſibili, & q manu non faciunt, corde faciunt. Multo aūt melius eſt, vt etiam manib. fiat. Nec hoc dedignetur, quod fecit Chriſtus facere Chriſtianus, qui ad pedes inclinatur ei in corde excitatur, vel ſi iam eſt, confirmatur, humilitatis effectus. Tractat. 55. in Ioan.

✱ Theophy. Hoc dixit, quia multæ qdē hoſpitales ſunt, & hoſpitio recipiunt peregrinos ac ſanctos, ipſę aūt non ꝑ ſeipſas inſeruiunt, ſed per ancillas. Volens ergo viduam per ſe laborare, nec ignauam eſſe, ipſam per ſeſe miniſtrare iubet.

* Chryſo. Vides, vt peregrinorū ſuſceptionē, non ſimplicē humanitatē, ſed pcipuo ſtudio, tanq̃ re vera Chriſto exhibitā ſignet, neque. n. permittit huiuſce in ſanctos obſequia ancillulis imperari, ſed ipſas per ſe illis ferre miniſterium iubet. Viatores hoīes ꝑtereuntes, vt putabat Abrahā ſuſcepit hoſpitio, neque tñ ſeruis permittebat oīa, ſed vxori farinam miſceri imperabat. Ipſe. n. cum vxore mercedem ſibi cōparare feſtinat, non impenſæ tantū, verum miniſterij quoque.

g *Sanctorum*. quorum obſecro? eorum, qui in tribulatione ſunt, nō ſanctorum ſimpliciter, poſſunt enim eſſe ſancti, ſummoque obſequio ab omnibus foueri. Noli hos perſequi copia rerū affluentes, ſed afflictos, & qui a multis ignorantur. Noli præſuli eccleſię iſta tribuere partienda, ipſe potius miniſtra, ne ſolius impendij, verum obſequij prēmium percipias, proprijs eroga manibus, tu ſulcum ſere pietatis.

*Hiero. Si nō ſolū hēt humilitatis inſignia, cui non ſufficit hoſpitio recipere, ſed manu propria lauare hoſpitū pedes. F

☞ a Deuita.

NICOLAVS DE LYRA.

Hoc e. *cui placent opera pietatis. Conſequēter dicit de pauperib.*

Quę autem. *i. deſtituta bonis temporalibus, ſicut & marito.*

Speret in. *ꝙ per prouiſionem eccleſiæ habebit ſufficientē victum.*

Et inſtet ora. *omnib. horis ad hoc opportunis. qualiter autē differant orationes, obſecrationes, dictum eſt ſupra in principio. 2. c.*

Nam quę. *molliter iacendo, & orationes prætermittendo.*

Mortua eſt. *ideſt, propinqua morti ſpirituali, quia delitiæ inclinant ad actum luxuriæ. ideo ſubditur.*

Et hoc pręci. *tam diuitibus viduis, quam pauperibus.*

Vt irreprehenſi. ſint. *id eſt, abſque defectu notabili, vnde poſſint aliqui rationabiliter ſcandalizari.*

Si quis. *Hic reddit rōnem primi mēbri, in quo dictum eſt, ꝙ viduæ diuites debent eſſe ſolicitæ de nutritione filiorum, nepotum, & parentum. Hic reddit rationē huius dicti, di.* Si quis autem ſuorum, *ideſt, pertinentium ſibi quomodocunque curam non habet eos negligendo.*

10 Et maxime. *ideſt, exiſtentium de domo ſua, vel cognatione ſua.*

11 Fidem negauit. *i. deſt, fidelitatem, quam debet habere ad perſonas dictas, quam negauit facto debitum auxilium eis ſubtrahendo.*

12 Et eſt infideli. *i. in hoc peccat grauius, quam paganus fidem Chriſti non habens. nā quanto ſtatus eſt altior, tanto caſus eſt grauior.*

13 Vidua. *Hic conſequenter oſtendit, quę ſunt veræ viduæ ratione annorum. Et oſtendit primo, quod tales ſunt honorandæ. ſecundo, quòd aliæ ſunt vitandæ, ibi. Adoleſcētiores. Circa primum dicit.* Vidua eli. *tanquam honorabilis modo ſupradicto.*

14 Non minus ſexa. an. *Tunc enim fomes libidinis eſt refrigeratus.* 15 Quæ fu. vnius. *nam ſecundæ nuptiæ ſignum videntur incontinentiæ, ſunt tamen licitæ.*

16 In operibus bo. *nam eſſe debent integræ famæ.*

17 Si fi. *derelicto.*

18 Educa. *bene, & ſancte ſecundum ſuam poſſibilitatem. Et ſimiliter, quod ſubditur.* Si hoſ. &c.

19 Si ſanctorum pe. la. *ideſt, diſcurrentium pro prædicatione.*

20 Si tribu. *ideſt, incarceratis, & infirmis.*

21 Submi. *ideſt, ſecundum poſſibilitatem ſuam, vtpote victum, ſi fuerit diues, vel aliquod obſequium, ſi pauper.*

22 Si omne opus bonum ſubſecuta eſt. *Secundum poſſibilitatem, & decentiam ſui ſtatus.*

A a *Deuita.* ideſt, vota caſtitatis earum non vſque adeo cures vt eas eccleſiæ alimonijs ſuſtentandas ſuſcipias.

Ambro. Prohibet adoleſcentulas viduas in hac ſuſcipi ꝓfeſſione. Lubricæ enim ętati facile credi non debet.

etiam viro, quippe impudentiæ ſingulis potiſſimum ꝭd argumentum eſt.

e *Conuerſæ ſunt.* Auguſt. Ab excellenti illo vidualis, vel caſtitatis virginalis propoſito in poſteriora reſpiciendo ceciderunt, & interierunt.

b *Haben.* Auguſt. In coniugali quippe vinculo ſi pudicitia conſeruetur, damnatio non timetur. Sed viduali cōtinentia, & virginali excellentia virtus muneris amplioris expetitur, qua expetita, & electa, & voto oblata, iam non ſolum capeſcere nuptias, ſed etiam ſi non nubatur, nubere velle damnabile. Vouentibus enim virginitatē, vel viduitatem nō ſolū nubere, ſed & velle dānabile eſt. Omnis huiuſmodi ſimilis B eſt vxori Loth, quę retro aſpexit.

Auguſt. lib. de bono viduitatis, cap. 8. & 9.

† 27 q. 1. c. ſicut, & ca hæc vero, c nuptiarum, & cap. de viduis.

† demum adminiſtrare.

† vt habeant maledicendi cauſam.

c *Primam.* Aug. Etſi non nubendo, tn̄ volēdo, nō quia nuptiæ dānentur, ſed fraus propoſiti, & fracta fides voti damnatur, & voluntas, quæ a propoſito recedit damnabilis eſt, ſiue nuptiæ ſequantur, ſiue non.

Auguſt. lib. de ſanct. virg. ca. 31. In pſal. 83. & lib. de bono viduitatis.

a ¶Quarum ſanguis feruet. b ¶Quia hoc ſæpe contingit. c ¶Poſt votum continentiæ luxurioſe vixerunt in cibis, & alijs. 1

a Adoleſcentiores autē viduas† deuita †Cum enī luxuriatæ 2

a ¶Quaſi non ſit peccatum nubere. b ¶Non dico nubunt. c ¶Pro fracta fide voti. 3

b fuerint in Chriſto nubere volunt, habentes dānationē, 4

a ¶Id eſt, votum, vel in voto violato, baptiſmi fidem. b ¶Volendo etiam. ¶Cum prædictis malis 5

c quia primam fidem irritam fecerunt. Simul autē, & otioſę 6

d diſcunt circūire domos, nō ſolum otioſæ, ſed & † verboſæ 7 8

a ¶Turpia. ¶Religioni nocentia. b ¶Ne hæc contingant.

& curioſæ, loquentes, q̄ non oportet † Volo ergo iuniores 9 10

a ¶Quod bonum eſt. b ¶Et hoc item bonum. c ¶Item bonum. ¶Quare hoc. Et ſic 11

nubere, filios † ꝓcreare, † matresfamilias eſſe, nullā occaſio- 12

a Infideli, cui gratum eſt de nobis male loqui ideſt Maledicendi. Volo ita. Quia. 13

nem dare aduerſario †maledicti gratia. † Iam enim quędā 14

a Poſt votum. b Et huiuſmodi non ſunt recipiendæ ſed. Iuuenes. c Iuuenes. 15

e †conuerſæ ſunt retro poſt ſathanā. Si quis fidelis† hēt viduas 16

a Quę neceſſaria ſunt. b Quaſi ſi aliunde non haberent, eccleſia daret eis, non tamen reciperētur. 17

ſubminiſtret illis, vt non grauetur eccleſia, vt his quę vere 18

a Illud, quod habet eccleſia. b Hæc etiam præcipe de presbyteriis. c Spiritualiter obediendo, & exteriora ſubminiſtrando. 19

f viduæ ſunt ſufficiat. Qui bene præſunt presbyteri, duplici 20

g A ſubditis. a Exhortatione, ſcientibus. 21

honore digni habeantur, maxime, qui laborant in verbo 22 23 24

f *Qui bene.* De honore presbyterorum hic agit. Q. Illud, quod dixi de viduis obſerua. Et hoc etiā præcipe de presbyteris, vt presbyteri, qui bene præſunt vita, & doctrina, digni habeantur.

g *Duplici honore, &c.* Boni enim diſpenſatores, & fideles, non ſolum honore ſublimi præueniri debeant ſed & terreno, vt non cōtriſtentur indigentia ſumptuum, & gaudeant obedientia ſpiritualium. Inſtantiæ enim fit, ſi non humilientur inopia, & creſcit in illo auctoritas, cum videt ſe etiam preciū laboris ſui fructū percipere nō abdet, ſed vt non deficiat. Tanta enim merces debet eſſe euangelizanti regnum dei, vt non contriſtetur, nec extollatur.

Auguſt. Neceſſitatis eſt accipere, charitatis præbere, ne tamen venale eſt euangelium, vt pro his prædicetur, ſed æternis. Si enim ſic vendunt, magnam rem vili vendunt. Accipiunt ergo ſuſtentationem neceſſitatis a populo, mercedem diſpenſationis a domino. Nō enim a populo redditur quaſi merces illis, qui ſibi in charitate euangelij ſeruiunt, ſed tantum diſpendium datur, in quo, vt poſſint laborare paſcantur.

✠ Chryſo. Itaque ſi quis delicatus, aut remiſſus fuerit, dignus profecto non erit, niſi quis fuerit bos triturans, & contra gelu, & ſpinas iugū ſuſtinēs traxerit, neque ante diſceſſerit, dignus non eſt, oportet ergo doctoribus victum neceſſarium affatim miniſtrari, ne deficiant, neque ſoluantur, ne minimis occupati, magnis ſeipſos, atque alios priuent, vt ſpiritualia operentur, nullam ſecularium habentes rationem. Huiuſmodi Leuitæ erant, qui nullam ſecularium rerum habebant curam, quomodo laici Leuitis lege conſtituti erant reditus decimæ, & cę. Ergo eccleſię pręſules audenter dixerim nihil pręter victum, & veſtitum habere oportere, ne iſta trahantur deſiderio.

✠ Hieronymus. Vult illis pręſtare carnalia a quibus al[…]

✠ Ambro. Quid maneat tales oſtendit, ne facile audeant, quod implere difficile eſt, aut ſi animus huic deuotioni deditus eſt, apud ſe interim teneat, qa temerariū dicit eſſe ꝓfiteri, qđ adhuc iuuenili ætati credi nō debet. Damnationi.n. fit obnoxius, q ab hoc declinat, quod recte fecerat. Quantū enim laudabile eſt. Si impleat, quod vltra vires eius creditur tanto magis puniendus erit, ſi hoc audeat ſibi imponere p̄ſumptione temeritatis, quod ferre non poſſit, nec ad veniā debet pertinere, qui a primordio infidelis inuentus eſt.

✠ Hieronym. Hæc regula non ſolum in viduis, ſed in virginibus continentibus, quæ primam fidem irritam fecerūt, intelligenda eſt.

d *Simul autem.* ✠ Ambro. Quædam virgines, vel viduæ commendante profeſſione (glorioſum eſt.n. huius rei vocabulū) acceptabiles ſunt domibus diuitum, quæ id agunt, vt pareant voluntatibus eorum, ambulantes, & quęrentes, quę perferant ad illos, quibus delectentur, vt otioſæ muneribus afficiantur. Et malo more plus quærunt fabulis, quam quæ operantur manibus, vt elatæ procedant, & compoſitæ, con-

C tra profeſſionem ſuam agentes.

✠ Chryſoſtomus. Nihil minus conuenit fœminæ, quam aliorum facta curioſe diſquirere, neque mulieri ſolum, ſed etiam

NICOLAVS DE LYRA.

1 Adoleſcentiores. *Hic conſequenter oſtendit, quæ viduæ ſunt vitandæ, dicens.* Adoleſcentiores autem vi. *in quibus viget adhuc ignis concupiſcentiæ carnalis.*

2 Deuita. *quia ſocietas earum, & familiaritas eſt periculoſa, etiā viro quantumcunque caſto. Vnde dicit Iſid. ſolil. lib. 2. Si vis a fornicatione eſſe tutus, eſto a muliere corpore, & viſione diſcretus, circa ſerpentem enim non eris diu illæſus, ante ignem conſiſtens, & proximus periculo, diu tutus non eris, licet ferreus ſis, aliquando diſſolueris.*

3 Cum enim luxuriatæ. *frangendo continentiam vidualem.*

4 In Chriſto nubere. *Ex hoc patet, quod loquitur de illis, quæ fecerunt votum continentiæ vidualis, quibus non ſolum nubere, ſed etiā velle nubere damnabile eſt. Si enim votum non feciſſent de hac obſeruantia, licitum eſſet eis velle nubere, & etiam nubere.*

5 Quia primam. *factam deo per votum de continentia viduali,*

6 Irritam fecerunt. *per caſum luxuriæ.*

7 Simul autem, & otioſæ. *a bonis operibus.*

8 Diſcunt circumire do. *ad audiendum friuola, & videndum inhoneſta ſpectacula.*

9 Sed, & verboſæ. *cum tamen deberent eſſe taciturnæ.*

10 Et curioſæ. *in veſtitu diſſoluto.*

11 Loquentes, quæ non opor. *ſcilicet ſcurrilia, quæ non decent ſtatum vidualem, propter quod concludit.*

12 Volo ergo iunio. nu. *propter fornicationis periculum.*

13 Filios procre. *ad ſeruiendum deo in fide catholica.*

14 Matreſ. eſ. *vt occupatæ circa curam domus, & familiam i[m]pediantur a diſcurſu vago, & curioſo.*

15 Nullam occaſionem dare aduerſario. *infideli.*

16 Maledicti gratia. *ideſt, maledicendi gratia, quærunt enim [in]fideles, vnde poſſint mordere vitam fidelium.*

17 Iam.n. quædā cōuerſę ſunt. *voto cōtinētiæ vidualis fra[cto].*

18 Poſt ſatha. *eius ſuggeſtioni conſentiendo, & ideo tales no[n ſunt] computandæ inter viduas eccleſiæ.*

19 Si quis. *Oſtenſo, quæ vere viduæ ſunt dicendæ, hic conſequenter oſtenditur qualiter ſint ſuſtinendæ, quia aliquę ſunt pauperes habe[ntes] aliquos propinquos, & notabiles viros, & diuites, bonum eſt, quod [ſu]ſtententur ab illis, vt ſic aliis nō habentibus tales amicos poſſit me[lius] prouideri, & abſque cōmunitatis grauamine, & hoc eſt, quod dici[t].* Si quis fidelis, *in potentia, & honeſtate notabilis.*

20 Habet vi. *in domo, vel cognatione ſua.*

21 Submi. il. neceſ. *Cætera patent ex dictis.*

22 Qui bene. *Hic conſequenter inſtruit de miniſtrorum eccl[eſiæ] prouiſione, di.* Qui bene præ. *faciendo deuote diuina officia, & [mi]niſtrando ſubditis eccleſiaſtica ſacramenta.*

23 Duplici ho. *Et hic honor duplex eſt, vt eis exhibeatur reu[eren]tia, & adminiſtrentur neceſſaria, vt ſupra dictum eſt.*

24 Maxime, qui laborant in verbo, & doctrina. *inſtru[endo] alios in fide.*

alij ſpiritualia conſequuntur, quia occupati in doctrina, neceſſaria ſibi prouidere non poſſunt.

a *Aduerſus presbyterum accuſat. no. reci. &c.* Solet, qui corrūpit non amari, & ideo habita occaſione facile accuſatur. Contra hoc mouet.

❊ AMBROSIVS. Quoniam huius ordinis ſublimis honor eſt (huiuſmodi enim vicarii Chriſti ſunt) idcirco non facile de hac perſona accuſatio debet admitti. Incredibile enim debet videri, iſtum, qui antiſtes eſt dei, crimino ſe verſatum, ſicut eſt credibile ſcenicum eſſe turpiſſimum.

❊ Hieronymus. Iniuſtum eſt etiam aduerſus laicum accuſationem recipere, cū hoc nec ſeculares faciant, quanto magis aduerſus ſacerdotem domini?

a ¶Neſcientibus. b ¶De exteriori honore probat. c ¶Id eſt, prohibebis ſumere neceſſaria. ¶Vel non infrenabis.
& doctrina. Dicit enī ſcriptura. † Non alligabis os boui tri- 1
a ¶Item dominus in euangelio. b ¶Vt vires reparet in laborem. c ¶Ambroſius. Non facile accuſanda eſt perſona tam alti ordinis, vt ſit vice Chriſti. ¶Autem. 2 3
a turāti, et dignus eſt operarī mercede ſua. Aduerſus pſbyterum 4
¶Duo ſufficiunt, ſi a deo probati. 5
terum accuſationem noli recipere, niſi ſub duobus, vel tri-
¶Hos autem teſtimonio conuictos peccaſſe, vel qui manifeſti ſunt. a ¶Presbyteri, vel ſubditi.
b bus teſtibus. † Peccātes corā omnibus argue, vt & cæteri 6
a ¶Vt autem presbyter non accuſetur. ¶Qui iudicabit 7
c timorem habeant. Teſtor corā deo, & Chriſto Ieſu, & ele- 8
a ¶Vt ſeparent bonos a malis. ¶Quæ præcepi ¶Et. b ¶Præ examinatione.
ctis angelis eius, vt hæc cuſtodias ſine † præiudicio, nihil 9
a ¶Ab examinatione ne declines in aliud, quam examinatio inuenit. b ¶Et poſt hæc omnia non cito ordines, ſed ſæpe proba. c ¶Etſi ſapiens, vel religioſus videatur. 10
d faciens in alteram partē declinando. † Manus cito nemini 11
a ¶Si conſiderate ordines. ¶Conſenſu. ¶Quæ poſt fecit. b ¶Qui alios iudicas. 12
e impoſueris, neq; cōmunicaueris peccatis alienis. Teipſū 13
¶Tamen ſicut prius. ¶Sic non nocet caſtitati. 14
f † caſtū cuſtodi. † Noli adhuc aquā bibere, ſed vino modico 15
16

b *Coram omnibus, &c.*

Auguſtinus. De verbis domini. Aliquando debes corripere peccantem inter te, & ipſum ſolum, vt dominus in euangelio, aliquando coram omnibus, vt cæteri timeant illud. Quando in te peccauit, ideſt, quando tu ſcis, quòd peccauit, tunc ſecreto, ne non ſis corrector, ſed proditor, vt Ioſeph de Maria ſolus ſuſpicans adulterium. Quando autem palam peccatur, palam arguendum eſt.

❊ Ambro. Quoniam vero non facile credi debet de presbytero crimen, ſi probetur tamen, aut ſit manifeſtum, quia irreuerenter verſatus eſt, publice præcipit arguendum, vt cæteri terreantur, quod non ſolum ordinatis proficit, ſed & plebi, quando enim vident dignitoſum virum erroris cauſa corripi, neceſſe eſt, vt ſibi caueant.

❊ Auguſtinus. Quod de his peccatis accipiendum eſt, quæ non latent, ne contra domini ſententiam putetur loquutus.

❊ Theophylactus. Hoc eſt perſeuerantes in peccato, & quos inquirendo deliquiſſe inueneris, argue vehementer, et ſeuere, nō vt indignationem tuam expleas, ſed vt cæteri caſtigentur terrore perculſi. Quemadmodum enim ſimpliciter, & ſine iudicio condemnare, arrogans eſt, & temerariū, hunc ad modum reos, & peccato obnoxios non reprehendere, peſtilens eſt, ad multos morbum extendens. quid igitur? num offendiculum præbet, ſi publice fiat reprehenſio? Immo è diuerſo magis offendit, ſi is, qui ab omnibus peccaſſe cognoſcitur, non arguatur. Hanc ob cauſam dominus aliquos in medium producens puniuit, vt vita mortalium hiſce exemplis emendetur.

c *Teſtor coram deo.* Deus ſit mihi teſtis, quòd animā meam ſaluaui tibi, caue.

d *Manus nemini cito impoſueris, &c.* ❊ Chryſoſtomus. Quid ſibi vult, cito? non ex prima ſtatim probatione, nec ſecunda nec tertia, ſed vbi conſideratio diuturna præceſſit, exactiſſimaque diſcuſſio, tunc imponito manus, neque enim ea res periculo caret, eorum .n. quæ ille peccauerit, tu quoq; pœnam dabis, qui initiū dediſti præcedētium delictorum, qui enim improbe prima remiſiſti, etiam futuris eris obnoxius, quod ipſe quaſi auctor extiteris præteritorum, qui ea flere non ſciueris, vt poſſent per compunctionis gratiam relaxari. D

†Deute 25.a. 1.Cor.9.b.

❊ Primaſius. Non eſt enim leue peccatum, mittere margaritas ante porcos, & dare ſanctum canib9, & ordinem clericat9 nequaquam ſanctis, & in lege dei doctiſſimis, ſed aſſeclis ſuis tribuere, & vitium officiorū miniſtris, quādoque his dedecorius eſt, muliercularum precibus.

†præcipitatione iudicii. E

† 24 diſt § 1. 78. diſ. c quid eſt De elec. c. cum nobis. §. his igitur. † De con diſt. 5. ca ſint tibi. De iureiu. etſi Chriſtus. § quidam enim.

e *Neque communicaueris peccatis alienis.* ❊ Idem. Sicut ergo in ordinationibus malorum particeps eſt peccatorum, qui tales conſtituit, ſic in ordinatione ſanctorum particeps eſt eorum iuſtitiæ, qui bonos eligit. Communicari dicit peccatis eius, qui non probatus ordinatur.

Neque communica. Auguſtinus. Firmiſſima veritas hoc habet, quòd non, niſi conſenſione intelligenda eſt communicatio peccatorum, quam vetat apoſtolus, quia quis peccatis alienis communicat ſi ea palpat, & cum poſſit corripere, & corrigere negligit.

Lib. 7 de baptiſmo, & li. 2. contra Par. cap. 21. Peccata aliena.

f *Noli adhuc aquam, &c* Quia caſtitatē admonuit, hac occaſione immoderatā abſtinentiam prohibet, quā ipſe inierat.

Ambro. Nunc ſpeciale conſilium dat ei, vt ſeipſum ſalubri regat doctrina, prudenter enim ſibi deus vult ſeruiri, nō vt nimietate debiles fiant, & poſt medicorum ſuffragia requirant. Temperandum eſt, vt ſi fieri poteſt, cœptum obſequium gradatim potius prouehatur, quam per inconſiderantiam minuatur.

❊ Chryſo. Si autem viro vſque a deo ieiunijs dedito, & in tantum aquæ aſſueto, vt crebras morborum moleſtias pateretur, pudicitiam præcepit, neque ille monita renuit, quanto magis cum a quouis de huiuſmodi monemur, æquanimiter ferre debemus? Cur igitur illius ſtomachū nō oratione firmauit? cuius enim veſtes mortuos ſuſcitabāt, & hoc vtique facere poterat, quanam ergo rōne? vt ſi quoque viderimus viros magnos, & virtute præclaros infirmari, nihil moueamur, poterant ſigna illum in arrogantiā tollere. Idcirco legibus medicinæ inſeruire permittit, vt ſit humilior, & cæteri non ſcandalizentur, diſcantque, quod cum illi naturæ noſtræ eſſent, F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et doctrina. *de moribus. Conſequenter probat per ſcripturam, quod neceſſaria ſint eis adminiſtranda, & primo per ſcripturam veteris Teſtamenti, Deutero. 25. a.*

2 Non alligabis, &c. *Per hoc figuraliter præceptum fuit, quod non negentur neceſſaria prædicatori, qui triturat in area domini. Secundo per ſcripturam noui teſtamenti.* 3 Dignus eſt. *quod dicitur de prædicatoribus Luc. 10. a.* 4 Aduerſus presby. *Hæc eſt ſexta pars principalis huius epiſtolæ in qua inſtruit Timotheum de actu iudicandi, & puniendi ſubditos in foro exteriori, quod pertinet ad epiſcopum, & primo inſtruit eum quantum ad accuſationem, & teſtificationem, di.* Aduerſus presbyt. noli accuſationē recipere, *quia contra perſonam tanti ſtatus non eſt leuiter credendum.*

5 Niſi ſub duobus, vel tribus teſtibus. *& idoneis ad hoc probatis in veritate. Secundo inſtruit eum de punitione.*

6 Peccantes coram. *vt ſicut peccatum eſt notum, ita & punitio.*

7 Vt & cæteri timorem ha. *& ſic a malo retrahantur, ne ſimilem punitionem incurrant. Tertio inſtruit eum de inquiſitione diligenti, quæ debet præcedere iudicium, & punitionem, di.*

8 Teſtor cor. *modus eſt iurandi ad mouēdū Timotheū efficacius.*

9 Vt hæc cuſtodias. *quæ dicta ſunt, & etiam, quæ ſequuntur.*

10 Sine præiudicio. *ideſt, ſine examinatione diligenti præcedente.* 11 Nihil faciens. *maxime in punitionibus.*

12 In alteram partem decli. *a rectitudine iuſtitiæ propter defectum examinationis debitæ, ideo ſubditur.* 13 Manus cito nemini impoſueris. *ipſum præcipitanter puniendo.*

14 Neque communicaueris peccatis alienis. *ideſt, illorum, qui male eum accuſauerunt. Alioqui autem exponunt hoc de ordinatione nimis feſtina alicuius inſufficientis, & ſic epiſcopus communicat peccatis ipſius indigne miniſtrantis.* 15 Teipſum. *Hæc eſt pars incidentalis, in qua monet Timotheum de ſuipſius cuſtodia diligenti, eo quod inſtruxerat eum de punitione aliorum, & iudex iuſtus debet eſſe immunis ab illis, quæ punit in aliis. Et diuiditur in duas partes, quia primo facit propoſitum, ſecundo declarat quoddam ſuperius dictum, ibi.* Quorundā. *Circa primum dicit.* Teipſum caſtum cu. *ideſt mundum, & purum, & ſine reprehenſione. Et quia Timotheus pro cuſtodia caſtitatis nimis affligebat corpus ſuum, ideo ſubdit.*

Diuiſio.

16 Noli adhuc aquā bi. *cuius potus notabiliter nocet ſtomacho languenti,*

eſſent, virtutes tamen exercuere quas legimus.

A *Primaſius. Dat ei conſilium, vt plus aliorum profectum quam ſuam abſtinentiam curet, poterat enim verbum impedire infirmitas.

a Quorundam hominum peccata, &c. quia dixerat ſine præiudicio nihil facias, determinat vbi præiudicium ſit neceſſariũ, & vbi non, diuidens bona, & mala in manifeſta, & occulta. Q. iõ opus eſt examinatione, quia ſicut quædam ſunt manifeſta, quæ non oportet examinari, ita quædam ſunt oc-

B culta de quibus ſine præexaminatione non poteſt fieri præiudicium.

Quorundam. Ideo eſt op⁹ examinatione. Vel, bibe vinũ, qa etſi nõ mox claruit tua bona intentio, non tñ poterit abſcõdi, ſicut & in malis eſt. Augu. de ſermone domini in monte.

b Mani. dicit. de quibus clarũ eſt quo animo fiant, hæc pcedunt ad iudiciũ, quia ſi iſta ſ. quitur, iudiciũ non eſt temerarium.

c Subſequun. quæ occulta ſunt, qa nec ipſa latebũt tempore ſuo quãdo Chriſti temp⁹ aduenerit, quo manifeſtentur, ſic & de bonis. De his ergo iudicemus: Illa dei iudicio relinquantur.

¶ In quo ſedes ægritudinis. ¶ Ipſos acceſſus.

vtere propter ſtomachum, & frequentes tuas infirmitates.

a ¶ Et hi non ſunt probandi. b ¶ Ante nota, quam veniant ad diſcuſſionem.

a Quorundam hominum peccata manifeſtata præcedentia 1

b ¶ Specie religionis tecta per diſcuſſionem apparent.

b ad iudicium, quorũdam autem, & ſubſequuntur. Similiter 2 3

a ¶ Quorundam, & non eſt opus probari. b ¶ Bona c ¶ id eſt non ſunt nota.

c autem, & facta bona manifeſta ſunt, & quę aliter ſe habet, 4 5

a ¶ In diſcuſſione. b ¶ Et hæc probanda.

abſcondi non poſſunt. 6

NICOLAVS DE LYRA.

languenti, & ægrotatiuo corpori, ſed vinum modicum non nocet caſtitati, & valet ad ſanitatem ſeruandam, quæ neceſſaria eſt ad exercendum officium epiſcopi. 1 Quorundam. *Hic conſequenter declarat quoddam ſuperius dictum. dixerat enim, quòd Timotheus nihil ageret ſine diligenti examinatione præuia, ideo declarat, quæ ſunt illa, quæ indigent tali diſcuſſione, & quæ non, di.* Quorũdã hominum peccata, &c. *Ex euidentia facti, & talia non indigent accuſatione, teſtificatione, ſeu examinatione, ideo ſubditur.*

2 Præcedentia ad iudicium. *id eſt ad examinationem, quia per ſe notoria, & ſic ſunt punienda ſine diſcuſſione.*

3 Quorun. au. *id eſt ſunt latentia, ita quòd non apparent punienda, niſi poſt diſcuſſionem.* 3 Similiter aũt, & fa. bo. *ſupple aliquorum.* 4 Manifeſ. ſunt. *ex euidentia rei, & ſic non indigent diſcuſſione ad approbationem ſui.* 5 Et q aliter, &c. *ita, quòd non ſunt ita manifeſte bona.* 6 Abſcõdi nõ poſſunt. *id eſt non abſconduntur de facili, habita de eis examinatione diligenti, propter quod talia ſunt diſcutienda, antequam approbentur. Dicuntur autem talia abſcondi non poſſe, illo modo impoſſibilitatis quo aliquid dicitur impoſſibile fieri, eo quòd difficile eſt fieri. 5. Metaphyſic.*

Vel aliter: Abſcondi non poſſunt, id eſt, non abſconduntur diuino iudicio, licet abſcondi poſſint humano.

ADDITIO I.

In c. 5. vbi dicitur in poſtil. *Peccantes coram omnibus argue.* Sunt nõnulli, qui ex hoc verbo apoſtoli cũ dicit, *peccantes corã õibus argue*, intelligere volũt, q decet pdicatorẽ perſonas arguere ſeu reprehendere de vitiis, q̃ ſcit, vel credit ipſas perſonas cõmiſiſſe, vnde & ſæpe in ſermonib. detrahũt pſonis pſentib. ſeu abſentib. notãdos eas de vitiis. Sed hoc eſt erroneũ, & ẽt nociuũ. Tũ qa pdicator ſolũ debet dicere illa quorũ certitudo ſolũ per ſacra eloquia, vel dicta doctorũ, ſeu p rectã rõnẽ fundari poſsũt, alia. n. nõ ptinẽt ad pdicatorẽ veritatis. Cõſtat aũt, q peccata, q̃ a ſingularib. perſonis cõmittuntur, non hĩbent certitudinẽ ex ſolis pdictis, niſi cũ hoc addatur ſenſualis cognitio, cuius certitudo nõ hr ex pmiſſis. Tũ qa pdicator in corripiẽdo ſolũ dẽt mẽdere correctioni peccantis, qui ſm Hiero. cũ ſe infamatũ cõſpicit, per talẽ pdicationẽ magis irrefrænate peccat. Tũ quia ſm Auguſ. in quadã epiſtola ad Hipponẽ. cũ de aliquo, qui ſanctũ nomen profitetur, aliquid criminis ſonuerit, inſtanter ſatagunt homines, vt de omnib. hoc credatur, & ſic nõ ſolũ in talib. pdicationib. derogatur famæ illius cui detrahitur, ſed ẽt aliorũ ſuæ cõditionis offi cii ſeu ſtatus. Qđ eſt cõtra illos, q platos ſeu clericos, vel religioſos in pdicatione publice arguũt. Ex quib. manifeſtũ eſt, q cõiter dr, & a pſonis diſcretis obſeruatur, ſ. q pdicator contra vitia non cõtra pſonas pdicare dẽt, pſertim cũ vitia nõ ſunt oĩno publica, qa talia publice arguẽs nõ corrector, ſed pditor dẽt cẽſeri, put in Glo. Auctoritas aũt apoſtoli pdicta intelligitur de iudice eccleſiaſtico, q publice dẽt punire publica peccata, qđ pertinet ad correctionẽ, q̃ eſt actus iuſtitiæ, q nõ ſe extẽdit, niſi ad platos ſeu iudices. Vñ ad Timotheũ, q erat primas Epheſinus ptinebat punire ſubditos ſuos de publicis peccatis eos publice arguẽdo, & ẽt puniẽdo, vt cæteri timorẽ hẽrẽt. Et ſic intelligit Aug. de verbis dñi dictũ apoſtoli ſup dictũ. In correctione aũt fraterna q̃ eſt actus charitatis, & p cõſequẽs ſe extẽdit ad oẽs, de neceſſitate eſt, q ſecreta admonitio publicã denũciationẽ pcedat, put in ca. Mat. 18. b. *Si peccauerit in te frater tuus, &c.* & illa ẽt denũciatio in qua dr, *Dic eccleſiæ*, cõiter intelligitur, q debet fieri plato eccleſię, nõ aũt cõmunitati ſeu populo. Vñ ſubdit, ibidẽ. *Si aũt eccleſiæ nõ audierit, ſit tibi, vt Ethnicus, et Publicanus*, qđ manifeſte intelligitur de illo, q nõ obedit ſuo plato in his, q̃ tenetur obedire. Nec valet arguere cõtra pdicta de hoc, qđ legitur Iſa. 58. a. *Clama ne ceſſes. Annũcia populo meo ſcelera eorũ*, qa p hoc ſane intelligitur, q pdicator dẽt cõtra ſcelera, & peccata, q̃ credit ſeu ſuſpicatur in populo cõmiſſa pdicare, non contra perſonas committentes. vnde notanter dixit. *Annuncia populo, &c.* Et ſic hęc auctoritas potius facit contra eos. Quod etiam ſi propheta expreſſe dixiſſet nomina ſceleratorum ſeu peccantes, non videretur trahendum ad cõſequentiã in aliis, quia propheta ibi procederet tanquã executor dei, cui⁹ reuelatiõe talia debebat publicare, ſec⁹ aũt de aliis.

ADDITIO II.

In eod. cap. vbi dicitur in poſtil. *Manus cito nemini impoſueris.* Expoſitio ſecunda, q̃ ponit poſtil. de hoc dicto. Manus cito nemini impoſueris, eſt magis autentica. Eſt n. textus decreti. 24. di. in princi. Exponitur ẽt hmõi dictum de cõfirmatione electionis quæ non eſt facta in concordia, quæ non debet fieri feſtinanter, ſed cum diſcuſſione debita in cap fin. de elect. libr. 6.

CAPVT VI.

Q *Vicunque.* Monet ſeruos non cõtemnere, ſed reuereri dominos ſuos, di.

a *Quicun.* Sciendũ eſt quoſdã pdicaſſe cõmunem omnibus in Chriſto libertatẽ. Quod de ſpirituali libertate vtique verum eſt, non de carnali, vt illi intelligebãt, ideo contra eos hic loquitur apoſtolus, iubens ſeruos dominis ſuis eſſe ſubditos.

C Ambro. Ne exigãt ſerui, quod de Hebræis dicitur, vt ſex annis ſeruiant, & gratis dimittãtur liberi, quod myſticũ eſt.

* Chryſo. Non. n. quia fidelis es liberũ te eſſe putes. Hoc enim libertatis documentũ eſt, ſeruire magis, quippe infideles ſi viderit cauſa fidei illos ſuperbire, blaſphemabit dogma noſtrum, tãquam ſeditionis cauſam, ſi autem obtemperantes attenderit, citius credet, ac facilius, quæ dicũtur admittet, alioquin, & deus, & ipſa prædicatio blaſphemabitur.

b *Qui autẽ fide. &c.*

* HIERONYM. & PRIMAS. ſeruiebant

CAPVT VI.

¶ Et iuſti, & ſapientes. a ¶ Infidelium, quibus videtur ſuperiores.

a Vicũq; ſunt ſub iugo ſerui, domi 1

¶ Bene ſeruiendo eis. 2

nos ſuos oĩ honore dignos arbi-

a ¶ Quaſi aliena inuadentis, ſed potius per obſequia ſeruorum fidelium domini infideles conuertantur. b Chriſtiana quaſi iniuſta, & contra legem prædicata.

trent, ne nomen domini, & do- 3

b ctrina blaſphemet. Qui aũt fide- 4

†male audiat.

NICOLAVS DE LYRA. CAP. VI.

Q Vicunque. *Hæc eſt vltima pars principalis in qua Timotheus inducitur ad actũ cuſtodiẽdi, qui maxime pertinet ad pontificẽ. Et diuiditur in tres partes, quia primo inducitur ad cuſtodiã pauperũ, ſecundo diuitũ, ibi,* Diuitibus. *tertio generaliter omniũ, ibi.* O Timothee. *Maxime vero pauperes ſunt ſerui, qa quicquid habẽt, vel acquirunt, totũ eſt dominorum ſuorum. Bene vero cuſtodiuntur, quando ad ſeruiẽdũ dominis fideliter, & humiliter inducuntur. igitur Timotheus inſtituitur primo de hac cuſtodia. ſecũdo reprobatur doctrina cõtraria, ibi:* Si quis aliter. *Circa primum dicit Apoſtolus.*

Diuiſio.

1 Quicunque. *etiam infidelium, vt dicit Glo.*

2 Dominos ſuos. *humiliter eis obediendo in licitis, & honeſtis. Vnde, & Sanctus Paulinus Nolenſis epiſcopus infideli regi ſeruiuit pro filio cuiuſdam viduæ humiliter, & deuote.* 3 Ne no. *Si enim ſeruus alicuius infidelis, eo q efficitur Chriſtianus ſubtrahit domino debitam ſeruitutem, poſſet dici ab infidelibus, quod doctrina Chriſti nõ eſſet bona, quæ concederet inuito domino ſubtrahere alienum.*

4 Qui autem fide. ha. do. &c. *eis denegãdo debitam ſerui utem.*

1 Quia

piebant infidelibus timore odioſo, quanto magis ſeruire de
A bent fidelibus, quorum charitatis participes eſſe merentur.
* Chryſoſt. Si autem ſeruis ita imperat obedire dominis, intuemini quo nos animo in dominum noſtrum eſſe conueniat, qui nos de nihilo vt eſſemus effecit, qui nutrit, qui veſtit. Et ſi ergo non aliter, ſaltem vt famuli nobis noſtri, ita illi ſeruiamus. Nonne vitā illi omnem in hoc exponunt, vt nobis requiem parent? nonne illi quæ domini ſunt, tota die curant, ſua vero diei vix exigua parte? Contra vero nos: noſtra quidem ſemper: quæ vero ſunt domini, neque minima curamus temporis parte, iſtudque cum ille obſequijs non egeat noſtris, ſicuti domini famulorum, ſed hæc omnia noſtris commodis cedant. Illic enim famuli miniſterium domino prodeſt, hic autem ſerui obſequium domino nihil, ſeruo autem plurimum confert, &c.

a *Superbus.* Superbia quippe, non cum ratione ducit cum ad fauorem quærendum in conflictum prorumpat quod à manſuetis & bonis vitatur.

b *Languens.* Non enim recuſando fidem penitus moritur, nec ad veritatis ſcientiam conualeſcit, ſed quaſi repetitis acceſſionibus languet circa queſtiones & pugnas verborum.

c *Quæſtiones.* Quæſtio erat an ſeruus eſſet, cum omnes ex eiſdem patribus orti, & Chriſtus omnes redemit.

d *Et pugnas.* Nam verborum pugnæ videbantur, quia dominus dicit. *Si filius vos liberauerit, tunc vere libe.e.* Hæc verba videntur verbis Apoſtoli repugnare: Sed ſenſus concordat, cum alterum de ſeruitute peccati, alterum de humana agat conditione.

e *Ex quibus.* quæſtionibus & pugnis.

f *Oriuntur inui.* qui ſeruos habent & inuident & cōtendūt.

g *Cum ſufficientia.* Quando homo non plus deſiderat habere, quam neceſſe eſt.

h *Nihil intulimus.* * Aug. Ecce diues recole primordia tua, vide vtrum huc aliquid attuleris. Iam veniſti, & tanta inueniſti: Dic ergo rogo te, quid attuliſti? ſed forte qui nihil attuliſti, & hic multa inueniſti, aliquid tecum hinc auferes? Et hoc fortaſſe amore diuitiarū trepidas confiteri, audi apoſtolum qui te non palpat. Nihil intulimus in hunc mundū, vtique quando nati ſumus. Sed nec auferre aliquid poſſumus, vtique quando de mundo eximus. Nihil attuliſti, nihil hinc D auferes: quid te inflas contra pauperem? Quando naſcunt infantes, recedant de medio parentes, ſerui, clientes, turbæ, obſequētes, & agnoſcant pueri diuites flentes. Pariant ſimul diues & pauper, non attendant quod pariunt, diſcedant paululū, redeant & agnoſcant. Ecce diues nihil intuliſti in hunc mundum, ſed nec auferre hinc aliquid potes.

Ideo quidem. In Chriſto pares.
les habent dominos, non contemnant, quia fratres ſunt, ſed 1
Deo, domini. a Præſentis vel futuri. 2
magis ſeruiant, quia fideles ſunt, & dilecti, qui beneficij par- 3 4
a De ſeruis. b Neſcientes. Scientes. Autem. Vt omnes ſunt liberi.
ticipes ſunt. Hęc doce & exhortare. Si quis aliter docet, & 5 6
a Dum eis obijcitur Chriſtum dixiſſe: Reddite quæ ſunt Cæſaris Cæſ. Et: Diſcite quia mitis ſum & humilis corde.
non acquieſcit ſanis ſermonibus domini noſtri Ieſu Chri- 7 8
a Non facit Chriſtianitatem odioſam. b Noſtræ. c Iſte talis eſt. Non patiens vinci.
a ſti, & ei quæ ſecundum pietatem eſt doctrinæ, ſuperbus eſt 9
a De his quæ veritas habet. b Non efficax & expeditus ad ſoluendum, ſed ſemper circa.
b c nihil ſciens: ſed † languens circa quæſtiones & pugnas vèr 10 11
a In Deum, quod aliena ſibi tollat. 12
d borum, ex quibus oriuntur inuidiæ, contentiones, † blaſphe- 13
e a Quaſi hanc libertatem finxerimus ad lucrum. b Pſeudo contra alios. c Quorum ratio corrupta eſt.
f miæ, ſuſpiciones malæ, * conflictationes hominum mente 14 15
a Vera rerum cognitione & ſcripturarum intelligentia. 16
corruptorum, & qui à veritate priuati ſunt, exiſtimantium 17
a Quia pro quæſtu prædicant, non pro futuris. b Putant quod pietas ſit quæſtus, ſed pietas eſt longe alius quæſtus. Quia. b Aeternus. c Cui ſua parua ſufficiunt. 18
g quæſtū eſſe pietatē. * Eſt aūt quæſtus magnus, pietas cū † ſuf- 19
a Quoddecet. b Quia. c Vnde Iob: Nudus exiui de vtero matris meæ, nudus reuertar illuc. Naſcendo. 20 21
h ficiētia. Nihil enim intulimus in hūc mūdū, haud dubiū, quia 22
a Aliquid. b Moriendo. c Non tamen omnino obijcienda ſunt hæc temporalia, ſed habenda.
i nec auferre quid poſſumus. † Habentes autē alimēta & qui-
Quia qui vltra tendit.
k bus tegamur, his contenti ſimus. Nā qui volunt diuites fieri, 23

* Ambroſius. Fruſtra mortales homines copiæ ſtudere, & locupletes fieri velle aperta voce declarat, cum ſciāt ſe nihil proprium habere in mundo. Cui rei proficit humana cupiditas, niſi quia ipſa ſibi inimica exiſtit? quid ſibi incutit ſolicitudinem, & quærit congregare? talis hinc exiet, qualis venit. Quod ſi auari retinerent non in perniciem ſuam, pauci cōderent quod p uribus poſſet proficere, cum eorum ipſorum emolumento.

* Hieronymus. Nudi nati ſumus, nudi etiam morituri. Quicquid hic iuenitur, hic relinquetur, non eſt noſtrum, quod non ſemper noſtrum eſt. Tanquam peregrini ergo ſufficienti vſu contenti ſimus, illas acquiramus diuitias quas nobiſcum ad cęleſtem patriam ferre poſſimus.

* Chryſoſt. Nuda namque natura noſtra prodijt, nuda diſcedit, nō ergo ſuperfluis opus habemus, ſi nihil intulimus, neque habentes aliquid proficiſcemur.

i *Habentes alim.* * Chryſ. Tanta comedere oportet, ac talia, quæ nos nutrire ſufficiant, & ea induere, quæ nos ab iniuria nuditatis tueantur, noſque contegant ſolum, & nihil amplius. At iſtud quidem omnis veſtitus præſtare poteſt.

* Berna. Quicquid pter neceſſariū victū ac ſimplicē veſtitū de altario retines, tuū non eſt, rapina eſt, ſacrilegium eſt.

K *Nam qui vol.* Hoc dicitur his qui volunt & non ſunt, ne deſiderent. Iam diuitibus aliud dicitur, ſcilicet non ſuperbe ſapere, ſed dare pauperibus.

* Ambr. Nihil tam aſperum, tamque pernicioſum eſt, quam ſi eccleſiaſticus, maxime qui in ſublimi loco eſt, diuitijs huius ſęculi ſtudeat, quia nō ſolū ſibi ipſi, ſed & cęteris obeſt. Cōtrariam enim formam dat hominibus. Neceſſe eſt enim multos imitatores eius exiſtere ad perditionem. Quanto enim honorificentior ordine eſt, tanto magis ſuadet imitandum ſe, maxime in hac re, ad quam vita iſta procliuis eſt.

Auguſt.

† maledicentia.
* ſuperuacaneæ. E
† animo ſua ſorte contēto
-hunc
† 10. q. 2. c epiſcopus. 13. q 1. c. eccleſias ante fin.
Epiſt. 8.
De verbis domini Secundū Mat. Serm. 5.

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quia fratres ſunt. *id eſt, Ambo Chriſtiani. Hoc aſſerebāt aliqui eo quod non habeat imperium par in parem. Sed iſta paritas intelligēda eſt in ſpiritualibus, ſecundum quod dicit Amb. Apud dominum bona ſeruitus & bona libertas æqua lance appenduntur. non autem in corporalibus, de quibus eſt ſeruitus.*
2 Sed magis ſeruiant. *quibus fidelis magis tenet quā infidelibus.*
3 Et dilecti. *Deo.* Qui benef. *ſcilicet diuini.*
4 Partici. ſunt. *cum ſeruis per ſacramentum baptiſmi.*
5 Hęc doce. *ignorantes.*
6 Et exhortare. *ſcientes ad complendum in opere.*
7 Si quis. *Hic conſequenter remouet doctrina contraria. Et diuiditur in duas partes, ſcilicet in partem principalem & incidentalem, ibi.* Eſt autem queſtus. *Circa primum dicit Apoſtolus.* Si quis aliter do. *quam dictum eſt de ſeruis Chriſtianis.*
8 Et non acqui. *Ex quo patet, quod Apoſtolus non dicit prædicta inſtinctu proprio, ſed diuino.*
9 Superbus eſt. *ſupple talis doctor. Ex ſua ſuperbia enim procedit aſſerere noua quæ ſunt dubia, & multo magis quæ ſunt falſa.*
10 Nihil ſciens. *quia de talibus non eſt ſcientia.*
11 Sed languēs. *quia tēdit ad mortē ſpiritualē per diſceſſū à fide.*
12 Ex quibus. *ſcilicet quæſtionibus inutilibus & verboſis.*
13 Oriuntur inuidiæ. *in corde.*
14 Contentiones. *in ore & in præſentia.*
15 Blaſphemiæ. *id eſt, detractiones in abſentia.*
16 Suſpiciones. *nam inuidentes ad inuicem facta mutua peſſime interpretantur.*
17 Cōflictationes ho. *ſ. falſorum prædicatorum contra alios.*
18 Et qui à ver. *ſ. à veritate triplici, vitæ, iuſtitiæ, & doctrinæ.*
19 Exiſtimantium. *id eſt, prædicationem quæ eſt opus pietatis exercentium propter temporale lucrum.*
20 Eſt autem quæſtus. *Hęc eſt pars incidentalis in qua occaſione habita ex quæſtu falſorū prædicatorū, excludit à veris prædicatoribus talem quæſtū. Et primo ab omnibus generaliter, ſecundo à Timotheo ſpecialiter, ibi:* Tu autē. *Circa primū dicit.* Eſt autem queſt. ma. *nā per ipſum acquiritur vita beata.* 21 Pietas. *i. opus pdicationis.*
22 Cū ſufficien. *neceſſarij victus & veſtitus quæ debent ſufficere veris prædicatoribus ſicut dicitur poſtea. Habentes autem alimenta.*
23 Nam qui volunt diuites fie. &c. *Loquitur de prędicatoribus euangelij, qui debent eſſe a terrenis cupiditatibus expediti, Eſſe vero diuitem*

11 Sed

Actu ipſo. a Diuitiæ nutriunt deſideria.
incidunt in tentationem, & in laqueum † diaboli, & deſide 1
Quod peius. Ita nocent: quod: Corporum. 2
ria multa, & inutilia, & nociua, quæ mergunt homines in 3
Animarum. Hac & diabolus cecidit.
a interitum & perditionem. † Radix enim omnium malorum 4 5
a Qui pecuniam appetit, cupere appetit. Generalis. Plus habendi quam oportet.
Omnino Chriſtum deſerentes.
b eſt † cupiditas. Quam quidam appetentes errauerunt à fide, 6
Hoc conſtat in auaris. Quia rationalis. Vel etſi homo, tamen quia Dei. 7
c d & inſeruerunt ſe doloribus multis. Tu autem homo Dei hęc 8 9
a Faciendo cuique quod ius exigit, quod non cupidus. b Dei & proximi.
e f fuge. † Sectare vero iuſtitiam, pietatem, fidem, charitatem, 10
a Quibus penitus caret cupidus, nec patienter fert aduerſa, nec alicui eſt manſuetus. 11
b In te hoc habe. Aſſidue, quod prodeſt alijs. c Vt proſit alijs, cum diſcretione factum. 12
d Quod exigit fides. 13
g patientiam, manſuetudinem. Certa bonum certamē fidei, 14
a Pro his non quæras niſi vitam. quod debes: quia in eam vocatus, non in aliud. & quia coram multis iam vel in ordinatione vel in prædicatione confeſſus es, quod fides exigit. 15 16
apprehende vitam æternam, in qua vocatus es, & confeſſus 17 18
h es bonam * confeſſionem coram multis teſtibus. Præcipio 19

A ✼ Auguſt. Aliud eſt eſſe diuitem, aliud velle diuitem fieri. Diues eſt, qui à diuitibus natus eſt, non qui voluit. Diues eſt cui multi hęreditates dimiſerunt. Video facultates, nō interrogo facultates. Hic cupiditas accuſatur, non aurum, non argentum, non diuitiæ.

lib. 50. hom. 1. Hom. 15.

✼ Idem. Non dixit: qui diuites ſunt, ſed qui volunt diuites fieri. Cupiditates recuſauit, non facultates. Pecunia delectat, iſtam non times? bona res eſt pecunia, bona res eſt magna pecunia: Incidunt homines in tentationes, non times? diuitiæ homines in interitum & perditionem mergūt, non times? adhuc ſurdus es? hic Deus tonat, & ſtertis?

† diaboli.

† 49. di. c. 1 §. impeciginem. 47. diſt. c. bonorū. De pen. diſt. 2. c. quia radix.

† ſtudiū pecuniæ.

† 2. Tim. 2. h

✼ Chryſoſtomus. Sunt & qui pecunias habentes, eas rite diſpenſent, ac aſpernentur, eaſq; pauperibus diuidant: profecto nō eos qui ſunt huiuſmodi, ſed cupidos notat.

† profeſſionē.

B ✼ Primas. Qui ſunt diuites, bene vtantur diuitijs: nam qui volunt diuites fieri, ſine tentatione non ſunt: quia quod illis creſcit, vtique alijs minuitur. Occaſio ergo tentationis, & laqueus diaboli eſt, habere diuitias, quas nec ſui parentes habuerunt.

Serm. 205. de temp. & lib. 11. de Gen. ad lit. c. 15. Ser. 8. de verb. Dom. & in pſalm. 118. Eccl. 10. b.

a *Radix*. Incidunt in tentationem & laqueum diaboli, quia radix omnium malorum, &c. Non eſt genus mali quod nō ex cupiditate aliquando proueniat, quia radix omnium malorum eſt cupiditas.

Radix enim omnium, &c. Alibi dicit ſcriptura quod ſuperbia eſt initium omnis peccati. Hic vero dicitur, ꝙ auaritia ſiue cupiditas eſt radix omnium malorum, quæ non videnť conuenire. Sciendum vero vtrunque vere dictū eſſe, ſi peccatorum genera attendantur. nullum. n. genus peccati eſt, quod aliqñ nō proueniat ex cupiditate. Et eſt vtiq; aliquis hō qui ex cupiditate fit ſuperb᾿, & aliquis ꝗ ex ſuperbia fit cupidus. Aug. Eſt enim qui non eſſet amator pecuniæ, niſi per hoc putaret ſe excellentiorem eſſe. Et eſt qui non amaret excellere, niſi putaret per hoc maiores diuitias habere.

Philargyria.

b *Cupiditas*. In Græco habetur, φιλαργυρία. Si ergo auaritia habetur quę proprie eſt pecuniæ amor, pro genere quod eſt cupiditas ponitur ſpecies.

✼ Ambroſ. Auaritia enim poteſt omnia mala admittere. Ideo radix omnium malorum eſt, quia vt deſideria ſua expleat (quod impoſſibile eſt) & maleficia, & homicidia, & obſcęnitatem, & quicquid ſceleris eſt: perpetrat: nec ad pręſens ſecura, quæ ſemper cupida, & in futuro damnata.

C ✼ Auguſt. Si radicem omnium malorum quęris, habes apoſtolū dicentē, radicem oīum malorum eſſe cupiditatē. Radicem

Tom. diſputat. 2. contra Fortunat. Manic.

D Radicē radicis ǭrere non poſſum. At ſi eſt aliud malū, cuius radix non eſt cupiditas, non erit omniū malorū radix cupiditas. Si autem verum eſt omniū malorum radicem eſſe cupiditatem, fruſtra aliud aliquod mali genus quærimus.

* Idem. Non times radicem omnium malorū auaritiam? De agro tuo ſtirpas radicem ſpinarum, & non extirpas de corde tuo radicem malarum cupiditatum?

✼ Idem. Si auaritiā intelligamus, qua quiſque appetit aliquid amplius quam oportet, propter excellentiam ſuam, & quemdam rei propriæ amorem: cui ſapienter nomen lingua latina indidit, cum appellauit priuatum, quod potius à detrimento, quam ab incremento dictum elucet. Omnis enim priuatio minuit.

* Chryſoſ. Quid. n. mali non pecuniæ faciunt, Imo non pecuniæ quidem, ſed mala voluntas ipſis vti neſcientiū? Cuius ergo mali illæ cauſa non ſunt? nonne harum gratia concupiſcimus? nonne illę ad mortuos vſq; impias extendere manus? nōne inter fratres & parentes ſeguerunt? nonne iura naturæ, ac præcepta Dei & oīa prorſus violarunt, qui illarū tenentur deſiderio. Nonne harū cauſa iudicia ſunt inſtituta? tolle itaque pecuniarum ſtudium, & oīa mala ſublata ſunt. Bellū conquieuit, ceſſauit pugna, inimicitiæ in gratiā redeunt, ſedatæ ſunt hæreſes & ſeditiones oēs.

* Euſeb. Emiſſenus. Apoſtolus non dixit: aurum vel argētum radix eſt omnium malorum, ſed magis cupiditas diuitiarum, & non ſolum diuites, ſed qui diuites volunt fieri. Cupiditas in primis hoc malū habet, quod dum ingerit tranſitoria, abſcondit æterna, & dum à foris poſita conſpicit, intra ſe latentia non introſpicit, & dum aliena quęrit, factori ſuo ſe reddit alienum.

c *Doloribus mul.* Auari enim tanto plus ſolicitudinum cruciatus ſuſtinent, quo amplius deſiderant vel quę habita tranſeunt, vel quæ habere non poſſunt.

d *Tu autem homo, &c.* Non dicit quod hoc timeat de iſto, ſed ſciebat hoc venturum in manus eccleſiarum.

e *Hæc fuge.* Nihil enim tam aſperum tamque pernicioſum, quam ſi vir eccleſiaſticus maxime qui ſublimem tenet locū diuitijs huius ſęculi ſtudeat: quia non ſolum ſibipſi ſed & cęteris obeſt, quibus contrariam dat formam.

f *Pietatem.* Et egenti condeſcendamus. quod nō cupidus.

g *Fidem.* Qui veram fidem habet de Deo, non cupit in miſerijs fieri diues, nec pluris eſt ei mundus, quam Deus.

h *Præcipio tibi.* In Timotheo omnibus ſucceſſoribus loquitur Apoſtolus.

☞ a Et

NICOLAVS DE LYRA.

diuitem non eſt malum bene vtentibus diuitijs. vnde dicit Amb. ſuper Lucam: Sicut diuitiæ impedimenta ſunt reprobis, ita probis ſunt adiumenta virtutis: nec per conſequens velle eſſe diuitem ad bene vtendum eſt malum, niſi propter impedimentum maioris boni. Magna enim cura circa illa impedit actum prædicationis. propter quod apoſtoli curā temporalium commiſerunt alijs di. Act. 6. a. *Non eſt æquum nos derelinquere verbum Dei, & miniſtrare menſis. Conſiderate ergo fratres, &c.* Et ſubditur. *Quos conſtituamus ſuper hoc opus.* Vel poteſt dici & magis ad intentionem Apoſtoli, vt videtur, quod cum dicit. *Qui volunt diuites fieri,* loquitur de falſis apoſtolis qui prædicabant ex cupiditate lucri temporalis, & ſic velle diuites fieri accipitur pro inordinato diuitiarum appetitu, qui ſemper eſt malus, ideo ſubditur.

1 *Incidunt in tent.* per interiorem conſenſum.

2 *Et in la. di.* quia diuitiæ præſtant viā & fomentū ad oīa vitia.

3 *Quæ mer. ho. in.* id eſt, in profundum vitiorum.

4 *Et perditionem,* id eſt, gehennæ pœnam.

5 *Radix enim.* quia ſicut radix præſtat fomentum omnibus partibus arboris, ſic diuitiæ omnibus peccatis. vt dictum eſt.

6 *Quam quidam.* id eſt, cupiditatem, quæ hic accipitur pro pecunijs ex cupiditate aggregatis.

7 *Errauerunt à.* abyſſus enim abyſſum inuocat, & ſic abyſſus cupi-

cupiditatis trahit abyſſum infidelitatis.

8 *Et inſeruerunt.* Mali enim homines quaſi continue ſentiunt mentis dolores. propter quod dicit Aug. quod malus animus eſt ſibi pœna, & cum hoc ſe obligant ad dolores inferni intolerabiles.

9 *Tu autem.* Hic conſequenter excludit hanc cupiditatem ſiue quæſtum à Timotheo & primo exhortando, ſecundo præcipiendo, ibi. *Præcipio.* Circa primum dicit. *Tu autem ò ho. Dei.* id eſt, deputatus obſequio diuino.

10 *Hæc fu.* Et oñdit conſequenter quales diuitias dēt ǭrere di.

11 *Sectare vero.* id eſt, erga proximum.

12 *Pietatem, fidem, charitatem.* erga Deum. Fidem, qua creditur. Charitatem, qua diligitur. Pietatem, qua colitur. Eſt enim pietas vno modo ſumpta idem quod cultus diuinus.

13 *Patientiam.* erga perſecutores.

14 *Manſuetudinem.* erga omnes.

15 *Certa bonum certamen.* Falſis apoſtolis reſiſtendo.

16 *Apprehende vi.* id eſt, per hoc apprehendens eam.

17 *In qua vocat.* per gratiā in pſenti, quæ eſt arra vitæ beatæ.

18 *Et confeſſus es bo.* & hoc eſt in ordinatione tua, & etiam in prædicatione.

19 *Præcipio tibi.* Hic inducit Timotheum pręcipiendo dicens: *Præcipio tibi coram Deo.* qui præſentialiter eſt vbique.

1 Qui

a Patre. b Ita & te. c Vt eum imiteris.
a tibi coram Deo qui viuificat omnia, & Chriſto Ieſu, qui † te- 1
a Quod non dixerat affirmauit, ſe.ſ.eſſe filium Dei, quæ fuit bona & honeſta confeſſio. 2
b Imminente morte, non negauit veritatem. c Cum eſſet.
ſtimonium reddidit ſub Pontio Pilato bonam confeſſionẽ, 3
a Lex domini immaculata, nec etiam habilis eſt reprehendendi Quod tibi Deus & ego mandauimus.
b Serues, donec tibi adueniat in morte.
vt ſerues mandatum ſine macula, irreprehenſibile vſque in 4 5
a Aduentum. b Congruis.
aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti, quem ſuis tempori- 6
a Sanctis quibuſque. b In ſe, qui & ſuos faciet beatos & potentes & reges ſui, & dominos impiorum.
b bus oſtendet beatus & ſolus † potens † rex regum & domi- 7 8
a Immutabilitatem, & dabit ſuis per gratiam. b Per ſimile: ipſe eſt lux cuius ſui participes erunt. 9
c nus dominantium, qui ſolus habet immortalitatem, & lucẽ 10 11
a Quia idem ipſe eſt & lux. Ita inacceſſibilem.
d habitat inacceſſibilẽ: † quem nullus hominum vidit, ſed nec
Ex ſe, ſed Deus factus videt a Homo in hac vita: poſt autem videbit.
b Deo patri, filio & ſpirituiſancto. c In ſe. d A creaturis.
e Quia omnia poteſt: quæ & ſuis dabit.
videre põt; cui eſt gloria honor & imperiũ in ſempiternũ,
a Tamen. b Quia ſunt & ſpirituales. Id eſt, his qui in hoc ſeculo abundant pecunia.
c Non diuites non eſſe, ſeu non ſuperbire, & non in eis ſpem habere, quia incertæ.
e f amẽ. Diuitibus huius ſeculi pręcipe, nõ ſublime ſapere, neq; 12 13
Ideo non inde ſuperbiendum: ſed timendum. 14
ſperare in † incerto diuitiarum: ſed in Deo viuo, qui præ- 15
a Sine diminutione. b In æternitate, non modo ad vtendum. c Præcipe.
d Bona operari, ita vt diuites ſint.
ſtat nobis oĩa abunde ad fruendũ. Bene agere, diuites fieri 16

a *Et Chriſto Ieſu* Exemplo Chriſti hortatur.

b *Beatus & ſolus, &c.* Hoc non de patre tantum, ſed de Deo, quod eſt ipſa trinitas.

c *Qui ſolus.* Habẽt per naturam, alij ab eo.

d *Inacceſſibilem.* Quia nullus ad eam ex ſe accedit, ſed cui datur dono eius. quod intelligebat propheta di. *Accedite ad eum, & illu. &c.*

* Auguſtin. Nihil eſt hic dictum, quod non conueniat trinitat, quia ſecundum veritatem trinitas vnus eſt Deus & beatus & ſolus potens rex regum & dominus dominantium, qui ſolus habet immortalitatem, quia ſolus per naturam eſt immutabilis: quia non cuiuſquam gratia, ſed ſua natura. Nec potuit nec poteſt aliqua conuerſione mutari, nec potuit nec poterit aliqua mutatione peccare. Cuicunque vero creaturæ rationali præſtatur vt peccare non poſſit, nõ eſt hoc propriæ naturæ, ſed Dei gratiæ. Solus ergo Deus habet immortalitatem, & lucem habitat inacceſſibilem, ſeparatum filium oportet intelligi, quia filius vita ęterna eſt cum patre. & ideo hic recte intelligitur: Quem ſecundum naturam qua Deus eſt, nemo vidit vel videre poteſt, ſed poterit aliquando, ſcilicet ab illis de quibus: *Beati mundo corde, quoniam ipſi Deum videb.*

* Auguſt. Vera immortalitas, incommutabilitas eſt, quã nulla poteſt habere creatura; quoniam ſolius eſt creatoris.

* Idem. Illa autẽ eſt vera æternitas, quæ eſt vera immortalitas: hæc eſt illa ſumma incommutabilitas, quam ſolus Deus habet qui omnino mutari non poteſt. *Dicitur & anima immortalis,* non vt Deus.

* Idem. Veram immortalitatem ille ſolus habet, de quo proprie dictum ſolus habet immortalis.

* Idem. Anima immortalis eſt, ſecundum quendam modum ſuum, non omnimodo ſicut Deus.

* Hieron. Ille ſolus proprie habet, qui angelis & hominibus dedit habere. Nos autem nec ſoli, nec nobis habemus, vt ille. Hoc contra Manichæos, qui mali naturam putãt immortalem atque perpetuam.

* Ambr. Quomodo enim immortalitatem nõ habet, qui vitam habet in ſemetipſo? Habet vtique in natura, in ſubſtantia, nõ per gratiã temporalem, ſed per ſempiternam diuinitatem: habet nõ ex dono quaſi ſeruus, ſed ex generationis proprietate quaſi filius coæternus, & habet ſicut pater. D

e *Diuitibus huius.* Supra egit de his qui diuites volunt fieri, dicens eos incidere in tentationẽ & laqueũ diaboli, hic agit de his qui diuites ſunt, monens non ſperare in diuitijs. Et quia dixit mala venire ex cupiditate, & contra ſuaſit, ne viderentur diuites abiecti determinat.

Aug. lib. 50. hom. Homil. 13 & ſer. 205. 212. de tem.

† teſtificatus eſt.

f *Non ſubli.* Auguſt. Non expauit Apoſtolus diuitias, ſed morbum earum ideſt, ſuperbiam, quæ eſt vermis diuitum. Grandis animus eſt, qui iter diuitias iſto morbo non tentatur. Magnus eſt qui non ſe ideo magnum putat, quia diues eſt. Qui autem ideo ſe magnũ putat, ſuperbus eſt, egenus eſt, in carne turget, crepat in corde, mendicat, inflatus eſt, non plenus.

Diuitie quomodo habẽdę

† Apoc. 19.c

E

* Auguſtinus. Nihil eſt enim quod ſic generẽt diuitiæ quomodo ſuperbiã. Omne pomũ, omne granum, omne frumentum, omne lignum habet vermẽ ſuum, & alius eſt vermis mali, alius piri, alius fabæ, alius tritici; vermis diuitiarum ſuperbia. Excluſit vitium, non ſuperbe ſapere. Qui non ſperãt in incerto diuitiarum, non ſuperbe ſapiunt. Qui altũ ſapiũt, timeant, ſi timent non altũ ſapiunt. Quã multi heri diuites, hodie pauperes. Quam multi dormiunt diuites, & venientibus latronibus cunctaque auferentibus, euigilant pauperes.

De verbis domin. ſecundũ Matth. ſer. 5.

* Idem. Inde enim ſuperbit diues, quia ſperat in incerto diuitiarum. Nam ſi incerta diuitiarum prudẽter attẽderet, nunquã ſuperbiret, ſed timeret. Quanto eſſet ditior, tanto eſſet ſolicitior, ſecundum hanc vitam, non ſolũ ſecundum illã. Multi enim in iſtis ſeculi perturbationibus ſecuriores pauperes fuerunt, multi autem propter ſuas diuitias quęſiti & correpti ſunt. Multi ſe habuiſſe planxerunt, quod ſemper habere minime potuerunt: multos pœnituit, conſilium ſui Domini non recepiſſe qui dixit nolite theſauriz.

Serm. 212. de tempore.

* Hieron. & Primas. De quibus incertum eſt vtrum illę tibi, an tu illis celerius ſubtraheris, multis enim cum vita ſublatæ ſunt. Alij proprijs eas auferri oculis viderunt nonnulli etiam inuiti extraneis reliquerunt.

Matth. 6.

* *Ad fruendum.* Temporalia enim in hac vita dat ad vtendum: æterna ad fruendum: Illa vnde bona faciamus. Iſta, vnde boni efficiamur. F

a Theſa-

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Qui viuificat omnia.* inquantum dat omnibus eſſe, & conſeruat.

2 *Et Chriſto Ieſu.* id eſt, coram Ieſu Chriſto.

3 *Qui teſti. reddi. ſub Pontio Pi.* cui dixit Ioan. 18.g. In hoc natus ſum & ad hoc veni in mundum vt teſtimonium perhibeam veritati. quod fecit verbo & facto in doctrina & miraculis, tempore quo Pontius Pilatus erat præſes Iudææ. & hæc fuit bona confeſſio.

4 *Vt ſerues man. ſine macula.* ideſt mandatum euangelicum ſanctum & purum, in quo prædicatoribus ad prædicandum miſſis dicitur quod expediti ſint à cupiditatibus terrenis.

5 *Vſque in ad. domini.* id eſt, vſque ad mortem tuam, in qua dominus veniet ad te glorificandum.

6 *Quem ſuis temporibus.* id eſt, in tempore iudicij.

7 *Oſten.* in forma humanitatis glorioſa.

8 *Bea. & ſolus po.* ideſt trinitas beata cuius opera ſunt indiuiſa, & ideo illam oſtenſionem faciet tota trinitas.

9 *Qui ſolus habet immortalitatem.* ſola enim trinitas habet ex ſe neceſſe eſſe. & hoc vocatur hic immortalitas large loquendo de immortalitate. omnis enim creatura, eo quod eſt de nihilo, vertibilis eſt in nihilum, quantum eſt de ſe.

10 *Et lu. ha. inacceſſibilem.* quia non poteſt comprehendi ab aliqua creatura, propter eius infinitatem; & hęc incomprehenſibilitas vocatur hic inacceſſibilitas.

11 *Quem nullus ho. vidit.* ſcilicet purus homo exiſtens & corporis ſenſibus vtens, quia Chriſtus homo vidit diuinam eſſentiam & vtens ſenſibus, de Moyſe etiam & Paulo dicit Aug. quod viderunt diuinam eſſentiam, tamen in raptu.

12 *Diuitibus.* Poſtquam Apoſtolus docuit Timotheum de cuſtodia pauperum, hic conſequenter inſtruit eum de cuſtodia diuitũ, qui tunc à prælato bene cuſtodiuntur, quando in humilitate & pietate operibus nutriuntur & hoc eſt quod dicit: *Diuitibus huius ſeculi præcipe, non ſublime ſapere.* id eſt, per ſuperbiam non erigi, ſed in humilitate teneri.

13 *Neque ſpe. in incer. diui.* ponendo ibi finem ſuum.

14 *Sed in Deo viuo*, ad differentiam idolorum, quæ non viuunt.

15 *Qui præ. no. omnia ab. ad fruendum.* quia non ſolum in pręſenti dat temporalia bona quibus homines vtuntur, ſed etiam cęleſtia quibus beati fruuntur.

16 *Bea. agere.* ſupple, præcipe diuitibus.

1 Diuit

a *Theſaurizare.* Ad q; præmittuntur diuitiæ, nō perdituræ.

A b *Vt apprehendant vitam.* ✻ Ambr. Vera vita illa eſt quā ſperamus futuram, quę non occaſu, non tēporibus terminatur. Aeterna eſt enim, & ideo merito vera appellatur. Hęc enim preſens, imago vitæ eſt, non veritas. Et quia imago nō omnino inanitas eſt, in hac vita illa acquiritur, & vt ad illam teſtimaretur, ex imagine quam precellat veritas, additur, quæ neque ſuperbia, neque ſpe diuitiarum attingitur,

B ſed humilitate & ſpe Dei qui hanc promiſit. In ipſo enim ſperandum eſt, quia ipſe præſtat quæ vſibus ſunt neceſſaria, non in ipſis copijs, ſed in auctoritate earū. Chriſtus nos redemit, non diuitiæ. Ipſe enim futuræ vitæ inſtar oſtendit, vt his omnibus ſpretis ipſum ſequamur, vt ad immortales & cęleſtes diuitias veniamus. Quare hoc eniti debemus, vt bonis factis diuites ſimus, & his terrenis copijs diuitias ſpirituales acquiramus. Seminemus in terra, vt metamus in cęlis, vbi collocetur theſaurus æternus.

✻ Hierony. Hæc enim non eſt vera vita, quæ in ſuo non permanet ſtatu.

C c *Timothee.* Timotheus, precioſus Deo. Timos precioſus, Theos Deus.

* libenter.
† inanitates.
† falſo nominatæ.
† appoſitiones profitentes.

a Vt ad hoc ſint faciles. b Etiam ſua. c Communia putare.

a in operibus bonis, facilè tribuere, * communicare, theſauri- 1

a Virtutes firmas, non opera tantum. b In'o, us futuri non alicuius præſentis. c Ita 2

b zare ſibi fundamentum bonum in futurū, ut apprehendant 3

a Aeternam. Quæ non eſt fugit ua. b Quid plura. Per nomen admonet proprium, reddens eum attentum. c Quod Deus & ego ibi commendauimus. Vt poſlis cuſtodire.

c veram vitam. O Timothee, depoſitum cuſtodi, deuitans 4

a Quæ falſo nomine ſcientia dicitur. 5

d prophanas vocum † nouitates, & † oppoſitiones † falſi no- 6

Scientiam. a Qui fidem quaſi imperitiam rident. b Semper circa, nunquam intra, 7 c A fide.

e minis ſcientiæ, quam quidam † promittentes circa fidem 8

Vt hæc cuſtodias. 9

exciderunt. Gratia tecum, Amen.

d *Trophanos.* Vt eſt hypoſtaſis, quæ vox ſe habet ad perſonam, & ad ſuſtantiam. Vnde & hæretici ſub huius nominis multiplicatione inducere volebant tres eſſe ſubſtantias.

Prophanas. Aug. Quę ſunt contra religionē, aliæ non ſunt vitandæ. Sunt enim doctrinæ religionis congruentes verborum quędam nouitates, ſicut ipſum nomen, Chriſtianum, quod quando dici cępit ſcriptum eſt. Ab Antiochia enim primum poſt Aſcenſionem domini appellati ſunt Chriſtiani, ſicut legitur in Actis apoſtolorum. Aduerſus etiam impietatem Arrianorum nouum nomen patres homouſion tradiderunt, ſed non rem nouam tali nomine ſignificauerunt. hoc enim vocatur homouſios, quod eſt vnius eiuſdemque ſubſtantiæ. Nam ſi omnis nouitas prophana eſſet, non a domino diceretur: *Mandatum no. vo. do.* Nec Teſtamentum appellaretur nouum: Nec cantaret vniuerſa eccleſia canticum nouum.

e *Promittentes.* Nihil enim ſic amant iſti, quam ſcientiam promittere, & fidem rerum verarum, quas credere paruuli præcipiuntur, velut imperitiam deridere.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Diuites fieri in oper.* quia iſtæ ſunt veræ diuitiæ, quas nullus poteſt violenter auferre.

2 *Communicare.* bona ſua indigentibus.

3 *Theſauri.* Matth. 19. cap. *Da pauperibus & habebis theſaurum in cælo.*

4 *O Timothee.* Hæc eſt vltima pars, in qua inducit Timotheum ad cuſtodiam omnium ſubditorū ſuorum generaliter dic *O Timothee depo. cuſtodi.* i. gregem tuæ fidelitati commiſſum.

5 *Deuitans pro. &c.* Et dicit vocum, & non rerum, quia non ſubeſt eis veritas, ideo dicuntur prophanæ. i. procul à phano, quia talia per eccleſiam debent interdici.

6 *Et oppoſitiones fal. &c.* i. ſcientiæ falſo nomine nominatæ.

7 *Quam.* ſ. ſcientiam apparentem tantum & non exiſtentem.

8 *Quidam pro.* verbis philoſophicis & rhetoricis innitentes.

9 *Circa fi. ex.* ſicut Arrius & multi alij hæretici. Finaliter concludit. *Gratia Dei te. Amen.*

ADDITIO I.

In cap. 6. vbi dicitur in Poſtilla. Exiſtimantium quæſtum eſſe pietatem.

Hoc quod dicitur, exiſtimantium quæſtum eſſe pietatem, poteſt aliter exponi. ſ. quod iſti homines mente corrupti, de quibus ſtatim ante loquitur, exiſtimāt quod quæſtus eſt pietas, eo quod fit ad prouidendum quæſtori de neceſſarijs: & ideo aſſerebant quod erat licitum prædicare propter quæſtum tantum, &c.

ADDITIO II.

In eod. cap. vbi dicitur in Poſtilla. *Radix enim omnium malorum eſt cupiditas.*

Hoc quod dicitur: Radix enim omnium malorum eſt cupiditas, poteſt proprie intelligi de cupiditate, ſecundum quod nomē cupiditatis eſt amplificatum ad omnem immoderatum appetitū habendi. Vnde Aug. in 3. de lib. ar. dicit, quod auaritia ſeu cupiditas non ex ſolo argento vel nummis conſiſtit, ſed in omnibus rebus quæ immoderate cupiuntur, intelligenda eſt. & quia in omni peccato eſt cupiditas immoderata alienæ rei, cum omne peccatum conſiſtit in hoc quod ſpreto bono incommutabili, bonis commutabilibus inhæretur, ideo cupiditas ſic amplificata proprie dicitur radix omnium malorum.

Incipit epiſtola ſecunda ad eundem.

APoſtolus cū eſſet Romæ in vinculis conſtitutus ſcribit Timotheo, monens eū, ne per eius abſentiam vel proprijs vel magiſtri tribulationibus terreatur vt teſtimoniū domini erubeſcat, pro quo ipſe vſque ad mortē certauit. ſimul & de hæreticis vitandis atque his qui ſuas fabulas magis quam Dei prædicant veritatem. Paulus iam à mundo tranſiturus, item ſcribit a Roma Timotheo infirmitatibus & aduerſis fatigato, vt cōſtāter laboret in gratia Dei ſibi credita: exhortans eū ad martyrium multis modis, & vt perſeueret in officio rectę pdicationis & ſancta operatione. Et prędicit quid futurum ſit temporibus nouiſſimis, & de ſuo obitu. Et eſt intētio Apoſtoli in hac epiſtola exhortari Timotheum ad ſui officij diligentem executionem, & ad palmam martyrij, & quædam adhuc addere de epiſcopali officio.

Argumentum in ſecundā epiſt. ad Timotheū incipit.

ITEM Timotheo ſcribit de exhortatione martirij & de omni regula veritatis & quid futurum ſit temporibus nouiſſimis, & de ſua paſſione, ſcribens ei ab vrbe Roma.

CAP.

CAP. I.

PAulus Apoſtolus. Primo ſalutat, deinde gratias agit de bono quod hẽt, vbi ſuum ſcilicet videndi eum deſiderium oſtendit. Poſtea monet ad prędicandũ, & ad patientiam martyrij, ſuo exẽplo & alijs modis. Inde dicit quales futuri ſunt in nouiſſimis diebus.

Epiſtola Pauli ad Timotheum ſecunda. Cap. I.

a Cuius officij tu particeps . perfice ergo debitum officij opus. In hoc ſis imitator.
a PAulus apoſtolus Chriſti Ieſu per volũ- 1
b Non ſine ſpe præmij, ſed certo, hanc meis ſequacibus promitto. Pro hac promiſſione legitime
c tatem Dei, ſecundum promiſſionem 2
d a Non huius, ſed. Scribit hanc epiſtolam.
vitæ, quæ eſt in Chriſto Ieſu, Timo-
e a Donatio ſpiritusſancti qua miniſtri armantur.
theo filio chariſſimo. Gratia & miſeri-
a Remiſſio peccatorum. b Tranquillitas mentis & prælibatio vitæ æternæ.
cordia & pax à Deo patre & Chriſto Ieſu domino noſtro.
a Quem tu ſequere. b Edoctus. c Antiquis: Abraham, Iſaac & Iacob qui verum Deum una fide coluerunt: quia una fides vtrorumque ſ. antiquorum & modernorum iuſtorum.
f † Gratias ago Deo meo, cui ſeruio à † progenitoribus meis 3
g in cõſcientia pura quod ſine intermiſſione habeam tui me- 4 5
Orans tibi maiora bona.
moriam in orationibus meis nocte ac die, deſiderans te vi- 6
a Quia meus uiſus tua eſſet confirmatio, & ſic qui gaudeo de te, bono implerer gaudio de te perfecto. Vnde ſubdit: Vt gau. &c.
h dere. Memor lachrymarũ tuarum, vt gaudio implear. † Re- 7 8
a Inuenticia vel fragilis.
i cordationẽ accipiens eius fidei quę eſt in te non ficta, quę & 9 10
a Parentum eius ſinceritatem fidei memoratur, ut fortiorem hunc faceret.
habitauit primum in auia tua Loide, & matre tua † Eunice: 11
a Habitat eadem fides. b Ideo ſeruent. c Quia fidem habes, & talis fuiſti, & quia tales parẽtes. 12
k certus ſum autem, quod & in te. Propter quã cauſam admo- 13 14
l a Epiſcopalem, timore quaſi ſopitam. A Deo tibi collatam. b Quæ te mihi obedire admonet. 15
m neo te, vt reſuſcites gratiã Dei quæ eſt in te per impoſitionẽ 16

† maioribus.

† Ethnice.

tandem de tẽpore reſolutionis ſuæ inſtãti.

b *Per voluntatem.* Nõ meis meritis. Q. Similiter & tu gratis miſſus es, & ideo prædicandæ gratiæ magis obnoxius.

c *Secundum promiſſ.* * Chryſoſtomus. Ex ipſis ſtatim initijs ipſius erigit animum, noli, inquit, metuere vitæ præſentis pericula, hęc enim æternam nobis pariunt vitam, in qua nihil eiuſmodi eſt, vbi aufugit dolor gemitus & triſtitia. Non enim ideo nos apoſtolos fecit ſolum, vt periclitemur, verumetiam vt moriamur: alioqui proprias enumerare clades, nõ modo nihil conſolationis adferret, verũ męroris adijceret plurimum. Si autem hęc promiſſio eſt, noli eã hic quærere. Spes enim quæ videtur, non eſt ſpes.

* Theophylus. In Chriſto autem Ieſu vita eſt, id eſt, cum Chriſto, vel quia hanc ipſe nobis donat & continet. Senſibilis enim & corporea vita in cibo potuque, ſpiritalis autem, in Chriſto conſiſtit, ipſe enim eſt nobis omnia.

d *Timotheo chariſſimo.* * Chryſoſt. non modo filio, ſed chariſſimo filio, poſſunt enim eſſe filij non chariſſimi, magnum vero virtutis illi, & eximiæ indolis teſtimoniũ ita eũ appellando perhibuit. Nã cum ea charitas à natura nõ proficiſcatur, ex virtute oĩno materiam ſumit. Qui enim ex nobis nati ſunt, non virtutis tantum gratia, ſed ex naturę neceſſitate etiam chariſſimi ſunt. Porro qui ex fide ſunt geniti, nullam aliam ob cauſam, quam ob virtutem ſolam chariſſimi ſunt.

e *Gratia & miſ.* * Ambr. gratiam huic patris in miſeratione exoptat, ut adſit ei, & Chriſti Ieſu domini noſtri, quia Deus gratiã ſuã per Chriſtum largitur, ut una ſit gratia vtriuſque.

f *Gratias ago.* Agit gratias de bono eius, commendans fidei gratiam quæ in ipſo Chriſto eſt. *Gratias ago*. quod habeam memoriam tui, id eſt quod tam bonus fuiſti, cuius ſemper ſim memor. Hęc eſt ſapiens exhortatio ad vlteriora.

g *Cui ſeruio.* ✲ Hieron. & Prima. Omnis origo mea coluit vnum vnũ Chriſtũ: nõ maleuolẽtia, ſed legis ęmulatione vaſtabã. D

✲ Theoph. Quo ex pura conſcientia, cum ignoraret Chriſtũ ab initio: aut igitur cõſcientiã hic vitam dicit: & ſi enim Iudaizaret, purã tamẽ & honeſtam vitam ducebat, vel quia tum etiam cum perſequeretur Chriſtum, ex zelo perſequeretur: & non ex humana ratione vel cogitatione, perinde ac plerique ob vanam gloriam hęreſim conſtituentes, in qua conſcij ſunt ſibi multi putoris & putredinis.

h *Memor.* Fleuit enim à Paulo dimiſſus paratus cum eo ire ad oĩa pericula. Quod ergo pręſens habuit, abſens teneat, accipiens etiã recordationem fidei quæ te etiam commoneat, cum etiam in fęminis fuerit firma.

i *Confido.* ✲ Chryſo. Habes hęreditarium, & à maiorib⁹ fidei bonum, accepiſti ab eis pius hęres, fidem abſque ſimulatione. Maiorum quippe merita, cum eorum ſtudue- E rimus eſſe participes, noſtra etiam ſunt. Sin vero ab illis aberrauimus, non modo nihil ornamenti, ſed dedecoris, ac damnationis plurimum nobis acquirimus.

* Hieron. & Primas. quæ vera in te eſſe operibus comprobatur, & quę ad te ex auiæ tuæ ſucceſſionis inſtitutione, quaſi hęreditario iure deſcendit.

* Idem. Illam ſenex tenebo fidẽ, in qua puer natus ſum. Epiſtol. ad Ocean & Pammach.

K *Propter quam.* Commendata fide illius, ad eam ſine timore & erubeſcentia prædicandam exhortatur.

l *Reſuſcites gratiam.* * Ambr. Propterea ſe parentũ eius ſynceritatem fidei ſignificat memoraſſe, vt fortiorem hunc faceret. Quis, n. illorum laudem audiens, quorum in eo ipſo particeps eſt, non creſcat, addẽs animum hmõi virtutibus? Sic ergo recreat in ſe donum gratię Dei acceptũ per ordinationẽ presbyterij dũ animũ ſuũ confouet mentis alacritate, gaudẽs in ſemetipſo, ſicut in nouitate ordinationis gaudet.

✲ Chryſoſt. Idcirco quoniam fidem tuam integerrimam non ignoro, alacritate tibi opus eſt ut gratiam Dei exſuſcites. Quemadmodum ignis indiget lignis, ita & gratia alacritate noſtra opus habet, ut feruere perpetuo poſſit.

m *Per manus.* Hoc eſt, gratiam ſpiritus ſancti, quam accepiſti ad eccleſię inſtitutionem, ad perpetranda miracula, ad omne religionis obſequium: quippe hãc vel extinguere vel F excitare in nobis eſt. ✲ Oecum

Poſtil. Nicol. de Lyra ſuper 2. epiſt. ad eundem. CAP. I.

PAulus Apoſtolus. Hic incipit ſecunda epiſtola ad Timotheũ, quæ diuiditur in tres partes. ſ. in ſalutationem & proſecutionem, ibi. *Gratias ago.* & concluſionem, ibi. *Ego iam delibor.* 4. cap. circa medium. In prima parte ponitur primo, perſona ſalutans, ibi. *Paulus, &c.* perſona ſalutata, ibi. *Timotheo*, & optata bona, ibi. *Gratia.* Et patet ex dictis in principio præcedentis epiſtolæ ſententia hoc excepto. 2 *Secun. pro. &c.* i. vitæ æternæ quæ eſt in Chriſto obiectiue, quia beati reficiuntur interius in aſpectu ſuæ deitatis, & exterius in aſpectu ſuæ humanitatis, ſecundum quod dicit Augu. exponens illud Ioan. 10. a. *Ingredietur & egredietur, & paſcua inueniet.* 3 *Gratias ago.* Hic incipit huius epiſtolæ proſecutio. Circa quam ſciendum quod Paulus in ſpiritu videns ſuam paſſionem appropinquare, & quod tunc non poſſet euangelium prædicare, ſcripſit Timotheo ſuo diſcipulo prædilecto, vt conſtanter & efficaciter fidem Catholicã prædicaret, non territus ẽt in aliquo timore mortis imminẽtis, cũ glorioſum ſit tranſire per martyrium de ſtatu vitæ præſentis. Et diuiditur in duas partes. quia primo dilectionem ſuam erga Timotheum exprimit, vt monitionem ſuam melius recipiat. ſecundo multipliciter eum ad prædictã incitat, ibi. *Propter quam cauſam.* Circa primum dicit. *Grat. ago Deo cui ſ. à pro. me.* i. Abrahã Iſaac & Iacob, qui fuerũt veri cultores Dei, & ſimiliter Gamaliel, qui nutriuit Paulum & in lege docuit. propter quod dicitur eius progenitor, eo modo loquendi quo dicit Apoſt. 1. Cor. 4. d. *In Chriſto Ieſu per euangelium ego vos genui.* 4 *In conſcientia.* non ſicut falſi apoſtoli qui ſeruiebant Deo tantum in exteriori apparentia. 5 *Quod ſine interm.* i. quotieſcunque mihi vacat tempus orandi. 6 *Habeam tui memoriam.* ſpecialem. 7 *Memor lachryma.* Fleuit enim Timotheus à Paulo dimiſſus, quia paratus erat ire cum eo ad omnia pericula. 8 *Vt gaudio implear.* q. d. ad hoc deſidero te videre, vt replear gaudio ex tua perfectione.
9 *Recordationem.* id eſt, habens. 10 *Eius fidei.* id eſt, fidelitatis erga Deum & meipſum.
11 *Quæ eſt in te non.* ſed vera & firma.
12 *Quæ.* ſcilicet fides firma.
13 *Hab. primum.* q. d. non eſt dubitandum, quod eſt in te firma fides, ex quo fuit in auia & matre tua, quæ tamen erant fragilis ſexus. 14 *Propter quam.* Hic conſequenter ponit ſuam monitionem, in qua multipliciter inducit Timotheum ad prædicãdum conſtanter euangelium. Et diuiditur in ſeptẽ partes, ſecundũ ſeptẽ motiua quæ inducit ad ſuũ propoſitũ, quæ patebũt proſequẽdo. Primũ vero motiuũ eſt pontificalis dignitas, quę mouere dẽt Timotheũ pontificẽ ad conſtanter prædicandũ. Et primo motiuũ hic ponit. Secũdo ad hoc exẽplũ inducitur ibi, *Ob quam cauſam.* Circa primũ dicit Apoſtolus. *Propter quam cauſam.* ſ. qa ſcio tę habere fidem firmã. 15 *Admoneo te*, cum ſecuritate.
16 *Vt reſuſci. grat. &c.* i. gratiã pontificalis dignitatis, quę reſuſcitari dicitur, quando in actum prædicãdi magnus feruor & inſolitus ex ea progredi vr̃. Et quod ſic debeat eſſe, oñdit dicens.

A ✻ Oecumenius. Simul enim vt Paulus illi manus impoſuit ordinans ipſum epiſcopum, donum quoque in eum ſuperuenit, ad ſignorum operationem, ad doctrinam, & præſidendum eccleſiæ.

a *Timoris*. quo turbatus Petrus negauit Chriſtũ. Vnde *Nolite timere eos qui occidũt corpus*. Huius timoris non accepimus ſpiritum, ſed illius de quo dominus ait: *Eũ timete qui poteſt corpus & animam perdere in gehennam*. Spiritus enim ſãctus dat timorem nõ mundi, ſed Dei, qui poteſt perdere in gehennam ignis.

Matth. 26 g. Ibidem 10. c. Auguſt. de gratia & liber. arbitr c. 18.

✻ Ambroſ. Innouatus enim homo exit de timore, accipiens ſpiritum lætitię propter iuſtificationem, quia omnis iniuſtus in timore eſt, non fortis, ſed infirmus, non in dilectione, ſed in odio, nec in mentis ſobrietate, ſed errore ſaucius.

B

* Auguſtin. In quo ſane apoſtoli teſtimonio cauere debemus, ne nos arbitremur nõ accepiſſe ſpiritum timoris Domini, quod ſine dubio magnum eſt Dei donum.

✻ Primas. Illi habent ſpiritũ timoris, qui iniuſtitiam operantur, ſiue legis ſpiritum, quæ in peccantibus vindicabat.

b *Sed vir*. Præpoſtere: Quia ex ſobrietate dilectio, & deinceps virtus, quia talem ſpiritum: ergo noli.

Ibidem.

c *Noli itaque*. Conſtantiã habendam docet nec erubeſcendum eſſe in profeſſione. Non eſt enim vt erubeſcatur in ea, quia ſicut homo viſus eſt Chriſtus, geſtis tñ apparuit Deus etſi crucifixus eſt, reſurrexit tamen à mortuis, & multis videntibus ſuſcipiente eum nube, in cęlum aſcendit. Vbi ergo putatur infirmitas, ibi apparet potentia.

Conſtantia habenda. Ambroſi. Act. 1. b.

* Ambr. Itaque ſtulte infirmatus dicitur, qui viciſſe probatur. Hoc modo in Apoſtolo nihil eſt quod ad luborẽ pertineat: quia ſi preſſuris & cædibus humiliatus dicitur, ex illa parte confundit obtrectatores ſuos, qua in ſignis nutu mirabilis peruidetur, vt intelligatur nõ infirmitate humiliari, ſed voluntate ad quędam meritorum profectum. Idcirco enim Deus ſeruos ſuos ab iniquis humiliari permittit, ne illis iniuſte pręmia dare videatur.

* Chryſoſt. Iſta quidẽ ſi per ſe cogitentur mors, carceres, vincula, confuſione ac probo digna ſunt, cęterum ſi quis appoſita cauſa, diſcuſſoque myſterio ſingula decẽter edoceat, pleniſsima gloriæ, diuinæque honeſtatis cauſa cognoſcet.

C Mors. n. illa pereuntem ſeruauit orbem, mors illa cęleſtibus terrena coniunxit, mors illa profligauit diaboli tyrannidẽ, hominesq; angelos ac Dei filios effecit. Mors illa mortalitatis noſtræ naturam ad ſoliũ cęleſte ac regale prouexit. Vincula iſta ſoluerunt plurimos, & ad fidei gratiã cõuerterunt.

Noli

a Moneo, vt reſuſcites gratiam Dei, quod vtique potes. Dedit enim Deus ſpiritum. Tibi vt mihi.

manuum mearum. † Non enim dedit nobis Deus ſpiritum 1

a Fortitudinis contra aduerſa, quæ uenit ex dilectione Dei & proximi, quam præcedit ſobrietas, a ſummo dono ad imum deſcendit id eſt, a dilectione ad ſobrietatem.

b Primo monuit non timere, ad quod valet virtus, hic non erubeſcere, ad quod valet diſcretio & dilectio. Quia dedit ſpiritum dilectionis & diſcretionis.

† potentiæ.

a b timoris, ſed † virtutis & dilectionis: & ſobrietatis. Noli ita- 2

a Id eſt, crucifixum eſſe dominum, qui a ſurrexit. b Neque in hoc rubor eſt. 3

c que erubeſcere teſtimonium domini noſtri, neque me vin- 4

a Mihi in prædicando euangelio crucis. Vel ad honorem euangelij. Quod potes. 5

ctum eius: ſed † collabora euangelio ſecundum virtutẽ Dei, 6 7

† eſto particeps afflictionum quæ euãgelium comitantur iuxta potentiã Dei.

a Et debes, quia ipſe eſt. b Pretio ſanguinis, c Nos d Interiori. e Soli ſibi conuenienti. f Quia ad ſancta vocat. 8

d e qui nos liberauit, & vocauit vocatione ſua ſancta: † non ſe- 9

Secundum quod præuiderat per gratiam quidem.

cundum opera noſtra, ſed ſecundũ propoſitũ ſuũ & gratiã, 10 11

Præuiſa dari per Chriſtum.

† æterna.

f quæ data eſt nobis in Chriſto Ieſu ante tempora † ſecularia. 12

a In completione. b Id eſt, prædicationem Chriſti illuminantem auditores. 13

† apparitionẽ.

Manifeſtata eſt autẽ nũc per † illuminationẽ ſaluatoris no- 14 15

Chriſtus. a Hæc eſt illa gratia, b Vtranque ſcilicet animæ & corporis. c In luce poſuit. 16

† aboleuit.

g h ſtri Ieſu Chriſti, qui † deſtruxit quidem mortẽ, † illuminauit 17

a Id eſt, incorruptibilem vitam. b Et hoc. Id eſt, prædicationem euangelij. 18

Ecce quam neceſſarium eſt euangelium c Quaſi immobilis. 19

i K autem vitã & incorruptionẽ per euangelium in quo poſitus 20

a Nomen eſt actus. b Habens poteſtatem apoſtolicam. c Quotidie docens Gentes. 21

Quia prædico. 22

ſum ego prædicator & Apoſtolus & magiſter Gentium. Ob 23 24

Noli erubeſcere. Nihil quippe periculi ſupereſt ſi luborẽ quis, atque confuſionem calcauerit. Ea enim tantum oneroſa eſt. Noli ergo erubeſcere, ſiquidẽ ego qui mortuos ſuſcito, qui orbem totum excurro, nunc vinctus ſum: neq; enim quaſi male operãs vincior, ſed crucifixi grã his aſtringor vinculis. Si crucem nõ erubuit Dominus meus, ego hęc vincula erubeſcere debeo? qui enim, quę ille ſuſtinuit, erubeſcit, ipſum quoque erubeſcit, qui cruci affixus eſt. Nihil itaque patiaris humanũ, ſed eiſdem paſsionibus ſocius accede.

✻ Hieronym. Quia nihil confuſione dignum exercuit Chriſtus, ſed nec ego quẽ noſti, ob aliquod crimen, ſed propter Deũ hęc omnia quę patior ſuſtineo.

d *Qui nos lib*. Vicem reddere liberanti conuenit: Cuius cum beneficijs digne reſpondere nõ valemus, vel legationem eius fideliter inſtãter agamus.

e *Non ſecundum, &c.*

* Ambroſius. Verũ eſt, quia ſi ad liquidũ quęras, nullus hominũ dignus põt videri vicarius eſſe Chriſti. Oẽs. n. quos elegit, prius fuerant peccatores. Quantum ergo ad comparationem cęterorũ pertinet, hi digni inuenti ſunt, quantum vero ad rem ipſam, omnes indigni ſunt.

* Chryſoſto. Nemine cogente, nemineque conſulente, ſed ex propoſito ſuo, ſola vi ſuæ bonitatis impulſus, ſaluos nos fecit.

f *Ante tempora*. * Ambro. Quoniam dignatione ſua Deus olim decreuit peccatores ſaluos facere (pſcius. n. fuit Deus quid futurum eſſet in homine, antequã illum faceret & peccaret) quõ redintegraretur prędeſtinauit, quo tempore, & per quos & qua rõne ſaluari poſsint, vt neq; merito ſuo qui ſaluantur, neque horum per quos vocantur, ſed Dei gratia iſtud donum videatur præſtari per fidem Chriſti.

* Chryſoſt. Hoc eſt, abſque vllo principio, ſempiterne in Chriſto iſta præfixa erant, vt fierent. Non autem & hoc parum eſt, Deum ſalutem noſtram à principio voluiſſe.

✻ Primas. Quantum ad præſcientiam Dei, ante ſecula iam donauit, nam & homines, quamuis incerti ſint, ſolent filijs deſtinare prædia antequam naſcantur. Apud Deum omnia futura iam facta eſſe noſcuntur.

g *Qui deſtru*. Et iõ mors non eſt timenda, pro fide Chriſti.

h *Illuminauit autem*. Quo hęc ſpectant, ibi aperit: *Formam habens*.

i *Per euange*. Oſtendit vitam incorruptibilem, quæ prius ignota erat cuius euangelij prædicator eſt Paulus.

K *In quo*. Hic ſuo exemplo hortatur.

In quo poſitus ſum ego prædicator, &c. Quęnam vero ratio eſt, cum

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Non enim de no*. vt per timorem humanum dimittamus prædicandi actum.

2 *Sed vir*. id eſt, conſtantiæ contra aduerſarium.

3 *Et dilectionis*. erga Deum, quæ timore poſtpoſito faciunt prędicare euangelium.

4 *Et ſobri*. Hoc addit ne quis crederet quod talis feruor in aliquo faceret excedere debitum modum.

5 *Noli itaque eru*. i. euangelium quod eſt eius teſtimonium.

6 *Neque me vin*. id eſt, amore ipſius. q. d. Hæc non ſunt erubeſcibilia.

7 *Sed colla*. ſcilicet prædicando, ſicut ego laboraui.

8 *Secundum vir*. datam tibi.

9 *Qui nos li*. à ſeruitute culpæ.

10 *Et vo. vo*. ad ſtatum gratiæ.

11 *Non ſecundum*. id eſt, non ex meritis noſtris.

12 *Sed ſecundum*. i. ſecundum voluntatem ſuam gratioſam.

13 *Quæ da. eſt*. id eſt, depoſita dari per *Ieſum*.

14 *Ante tempora*. Nam ab æterno eſt hęc diſpoſitio, licet enim hæc executio facta ſit in tempore. propter quod ſubditur.

15 *Manife. &c. nunc*. id eſt, tempore gratiæ.

16 *Per il. ſal. no*. ſua vita & doctrina mundum illuminauit.

17 *Qui de. qui. mor*. à mortuis reſurgendo.

18 *Illu. autem*. id eſt, in lucem poſuit, & fecit eſſe cognitam.

19 *Vitam & incor*. ad cęlos aſcendendo.

20 *Per euan*. in quo iſta continentur.

21 *In quo*. ſcilicet euangelio.

22 *Poſitus ſum ego*. non auctor.

23 *Et Apoſtolus*. Eſt autem prædicator nomen actus: Apoſtolus nomen officij vel ſtatus.

24 *Ob quam*. Hic conſequenter confirmat prædicta per exemplum ſui qui erat incarceratus, propter conſtantiam prædicãdi. Et hoc eſt quod dicit. *Ob quam cauſam*. id eſt, propter euangelij prædicationem.

1 Et

cum ſe ipſum iugiter gentium magiſtrum vocet? perſuadere quippe vult, gentes quoque in hæreditatem Dei vocatas eſſe, atque ideo à conſortio fidei non repellendas.

A ✻ Primas. Illo illuminante & me prædicante crediderũt.

dicatio. Hoc ipſum, qui depoſuit, integrum, inuiolatumque ſeruabit. Omnia patior, vti ne hic theſaurus expiletur. D

* Hieron. apud me ipſe quod depoſuit, conſeruabit; Siue quod ego apud illum commodo, reſtituet in futuro.

a *Scio enim.* Q. ideo *non co fun.* i. deficio, vel nõ fruſtra patior, quia promiſit & verax eſt & potens: & ideo credidi illum ipſum, qui mihi reddet.

b *Quia potens eſt,* Spe & magnificentia Saluatoris ſecur⁹ eſt, quia quod commendat illi in tuto eſt. Illi, autem commendat ſalutem ſuam, vt hic pro illo patiens, ſalutem inueniat penes illum cum cœpit iudicare, vt puniens infideles, iſtum dignũ æterna vita pronunciet.

c *Potens eſt depoſitum,* ✻ Chryſoſtomus. Quid eſt, oro, depoſitum? fides atque prædicatio.

Quæ modo Romæ ſuſtineo. a Ideſt deficio vel erubeſco.

a quam cauſam etiam hæc patior, ſed non confundor. Scio 1

Quod Deus eſſet. a Vel mea commiſi. b Salutem meam quam ei commendaui. i. in ſpe & fide illius collocaui. Euangelium, quod ipſe, mihi commendauit, vel quod ego ei commiſi ſeruandum. 2

b c enim † cui credidi, & certus ſum, quia potens eſt depoſitum 3

a Iudicij, ſcilicet. Vel deceſſus mei. Vſque. b Similiter tu habens formam ſano. ver. & cætera per quæ potes cuſtodire. 4

d meum ſeruare in illũ diem: Formã habẽs ſanorũ verborum, 5 6

a Non à quocunque. b Id eſt habens bona verba; cum fide & dilectione. Quæ eſt. c Sicut Chriſtus inſtituit

quæ à me audiſti in fide & dilectione in Chriſto Ieſu: bonũ 7

a Officium tibi commiſſum. Diligenti executione. b In te vt in me. 8

depoſitum cuſtodi per ſpiritũ ſanctum, qui habitat in nobis.

a Ideo opus eſt vt cuſtodias b Qui à me auerſi. i. qui receſſerint à me, modo ſunt in Aſia. 9

Scis enim hoc, quod auerſi ſunt à me omnes qui in Aſia ſunt, 10 11

a A quibus maxime eſt tibi cauendum. b Q. illi receſſerunt à me, ſed. 12

e ex quibus eſt Philetus & Hermogenes. Det miſericordiam 13

a Aſiani, hunc imitare, b Familiæ. c Miniſtrando mihi neceſſaria. d Vel ærumnam m ã. 14 15

Deus Oneſiphori domui, quia ſæpe me † refrigerauit, & ca- 17

a Sicut hi qui receſſerunt. 18

tenã meam non erubuit, ſed cũ Romam veniſſet, ſolicite me 19

a Vt liceret ei ad me ingredi. Ideo. Pater. Filio. 20

quæſiuit & inuenit. Det illi dñs ĩuenire miſericordiã à † dño 21 22

Iudicij. Non ſolum Romæ. a Alijs pluribus vel quam hic. b Qui aceras. 23

ĩ illa die. Et quãta Epheſi miniſtrauit mihi, tu melius noſti.

d *Formam habens.* Hic oſtendit quo de ſe prædicta ſpectent. Q. Ita laboro in iſto officio mihi credito. Similiter & tu formã habens.

Aliqui libri habẽt; *Formam habe. &c.* Et ſecundum hoc ſic cõtinua litera. q. Collabora. in euang. quod vt recte facias habe formam, &c. non mutatur ſententia: Cuſtodi bon. depo. nec hic mutatur ſenſus.

e *Ex quibus eſt Phi. & Hermogenes.* Simulate cum eo fuerunt, vt calumniam inuenirent: ſed poſtquam viderunt ſe manifeſtatos receſſerant ab eo.

† Deo.

E

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Etiam hæc.* ſed magis glorior. Et ſubdit rationem huius gloriationis, dicens.

2 *Scio e.* Iungatur ſic litera. *Scio e. & certus ſum.* certitudine adhærentiæ, quia ſupple, ille.

3 *Cu. me. &c. potens eſt.* tanquam verus Deus.

4 *Depoſitum meum.* ideſt, præmium meum, quod per fidem repoſui apud ipſum ſeruandum,

5 *In illum diem.* i. vſq; in diẽ tranſitus mei quantũ ad gloriam animæ mihi tũc reddendã, & in diẽ iudicij quãtũ ad gloriã corporis.

6 *Formam habens.* Hic ponitur ſm motiuũ quod eſt prædicantium paucitas. Nam diſcipuli Pauli qui erant in Aſia, quaſi oẽs à fide receſſerant Et hoc debebat mouere Timotheum ad feruentius prædicandum, eo q alij in hoc deficiebant. Dicit igitur: *Formam habens ſanorum verborum* Talia enim debent eſſe verba prædicatoris, 7 *Quæ a me audiſti.* i. de fide & dilectione. *In Chriſto Ieſu.* 8 *Bonum depoſitum.* ideſt, animas tibi commiſſas, quæ ſunt precioſiores quacumque re corporali.

9 *Per ſpiritum ſanctum.* Supple ſunt tibi commiſſæ. Et ſubditur de prædicantium paucitate, cum dicitur.

10 *Scis enim, &c. qui in A. ſunt.* i. illi qui ſunt ibi pro maiori parte, ita quod dr̃ omnes, ad denotandum pluralitatem recedentiũ, ſicut dicitur quod omnes de ciuitate vadunt ad tale ſpectaculum vel feſtum, quamuis multi remaneant.

11 *Ex quibus eſt.* iſti enim duo ſimulate ſe iunxerant Paulo, vnde inuenirent vnde ſibi calumniam facerent, ſed percipientes q eorum malitia eſſet Paulo manifeſtata, receſſerunt ab eo, vt dicit gloſ. propter quod Apoſtolus exprimit eos nominatim, vt Timotheus caueat ab eis, ſicut ab aduerſarijs veritatis. Et quoniam oppoſita iuxta ſe poſita magis eluceſcunt. nũc conſequenter collaudat vnum de Aſia ſibi fidelem cum familia ſua dicens.

12 *Det. mi. Deus.* i. ſibi & fidelibus cum eo exiſtentibus.

13 *Quia ſæ. me.* miniſtrando neceſſaria,

14 *Et ca. meam.* i. me in catenatum ſicut hominem malum.

15 *Non eru.* ſciens iuſtitiam meam.

16 *Sed cum Ro.* de Aſia cum labore magno & ſumptibus.

17 *Solicite me.* diligenter inquirens vias & modos quibus liceret ei ad me ingredi.

18 *Et inuenit.* i per ſuã diligentiã pp quod ſubdit Apoſtolus.

19 *Det illo dominus* Pater.

20 *Inuenire mi.* i. à filio qui eſt dominus de dño, ſicut Deus de Deo, ſm quod dicitur Pſal. 109. a. *Dixit dominus domino meo.*

21 *In illa die.* ſcilicet mortis ſuæ, vel iudicij generalis.

22 *Et quanta Ephe.* & ſocijs meis.

23 *Tu melius no.* qui tunc mecum cum alijs præſens fuiſti.

CAP. I.

a *Tu ergo.* Sequitur.

b *Labora ſicut.*

✻ Chryſoſtomus. Quanta vero dignitas eſt, eſſe militem Chriſti: cõſidera terrenos reges, vt magnũ quid eam putent, qui ſub eis militant. Si ergo laborare regij militis eſt: non laborare, militis non eſt: non itaque

CAPVT I.

Quia illi auerſi, & exemplo huius. In te ſeruanda, & alijs annuncianda, a Fidei & ſapientiæ,

Tu ergo fili mi † confortare in gratia quæ 1

Coadiutores conſtitue.

eſt in Chriſto Ieſu. Et quæ audiſti à me 2

Per prophetas confirmata. Sanæ fidei.

per multos teſtes, hæc commenda fide- 3

a Vita & ſcientia & facundia

libus hominibus, qui idonei erunt & 4

a In prædicando euangelio contra hoſtes fidei. Et tu ipſe.

alios docere. † Labora ſicut bonus 5

que grauiter, aut moleſte ferre militem labores decet, ſed contra, penitus grate ac libenter, ac tum magis dolere, cum non laborat,

✻ Hieronymus. Ideo milites dicimur, quia hoſtes habemus, contra quos laborioſe debemus dimicare. F

a Nemo.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. I.

Tu ergo. Hæc eſt tertia pars, in qua ponitur tertium motiuũ ex ſimilitudine aliquorum, qui ſolẽt eſſe multum ſoliciti de executione ſui officij. & hoc dẽt mouere Timotheum, vt ſit ſolicitus de officio prædicandi & alios ad hoc idoneos inducendi. Dicit igitur. 1 *Tu ergo fi. mi.* conſtantiam magnam prædicandi accipiendo. 2 *Et quæ au. à me pe.* ſupple confirmata, ſcilicet per legem & prophetas & agiographa.

3 *Hæc commen. fi.* id eſt, ſanæ fidei, qui idonei erunt etiam alios docere de ratione ſuæ vitæ, ſcientiæ, & facundiæ: conſequenter ponit primam ſimilitudinem, dicens.

4 *Labora.* in prædicando ſolicite. 5 *Sicut bo. minus.* Milites enim regis temporalis in acie poſiti ſunt valde ſoliciti de victoria obtinenda, & multo fortius milites Chriſti debent eſſe ſoliciti de fide prædicanda, per quod acquiritur corona æterna. Et quia prędicatio per ſolicitudinem temporalium impeditur, vt dictum eſt vlt. cap. precedentis epiſtolæ. Ideo ſubditur.

3 Hæc 1 Nemo.

a miles Chriſti Ieſu. ✝ Nemo militans Deo implicat ſe nego- 1 2
(a Diffinitio boni militis. b Inſpiritualibus. c Qui non poteſt diuidi circa duos contrarijs ſeruis, ſicut nemo poteſt ſeruire duobus dominis. d Quibuſlibet, uel ut mercatum faciens de ſpiritualibus carnalia quærat.)
c cijs ✝ ſecularibus, vt ei placeat ✝ cui ſe probauit. Nam & qui 3
(a Id eſt, deuouit, & per præterita probabilem oſtendit in electione.)
certat in agone, non coronabitur, niſi qui legitime certaue- 4 5
(a Quolibet. b Quia nemo, niſi ab omnibus quæ illum agonem impedire poſſunt abſtineat. c Prout expetit lex agonis. ſ. nudus.)
d rit. ✝ Laborantem agricolam oportet primum de fructibus 6
(a Quãuis ita moneã laborare: non tamen uiuas de opere tuo. quia infirmus & minus ſuſficeres verbo Dei.)
e 7
f percipere. Intellige quæ dico. Dabit enim tibi dominus in 8
(a Et ſi videor contraria, & contra quod ipſe facio dicere, diſcerne quid, quare dicitur. quia tu infirmus mihi de acceptione ſcandalum. Quod poteſt.)
g omnibus intellectum. Memor eſto dominum Ieſum Chri- 9
(Non ſolum in his. a Et vt legitime certes.)
ſtum reſurrexiſſe à mortuis ex ſemine Dauid ✝ ſecun- 10
(a Natum. Progenie.)
dum euangelium meum, in quo ✝ laboro vſque ad vin- 11
(a Prædicationem meam. Et ſi non peruerſi negent. b Euangelio prædicando. c Sic & tu facias.)
h cula, quaſi male operans, ſed verbum Dei non eſt alli- 12 13
i
(Habitus. Etſi corpus.)

a *Ne.mi.* Si autem bonus miles eſſe vis, non implices te. ſ. quia nemo. *Nemo, &c.* Notitia interna nequaquam conſpicitur, niſi à terrena implicatione ceſſetur.

A

Auguſt. lib. de opere monachorum.

b *Negotijs.* Negotia ſecularia ſunt cum animus occupatur cura colligendæ pecuniæ ſine labore corporis vt negociatores & huiuſmodi, quod ne iſte faceret, quia infirmus laborare non poterat, prohibet, & quaſi quæreret vnde ergo viuam?

✝ Ne cle. vel mo. c. 2.

* Ambroſius. Manifeſtum eſt quod dicit, quia nemo poteſt duobus dominis ſeruire. negotia enim ſecularia auaritiæ ſeruiant neceſſe eſt: & niſi mentiti fuerint, tranſigi ſe non poſſunt. Eſt ergo, ſed leue peccatum. Eccleſiaſticus autem idcirco Deo ſe probat, vt huic deuotus, officiũ impleat quod ſpopondit, in Dei rebus ſolicitus, à ſeculari negotio alienus. non enim cõuenit, vnum duplicem profeſſionem habere.

✝ vitæ. ✝ qui ſe militem delegit. ✝ in agone. ✝ 13. q. 1. §. his ita. ✝ De conſec. dist. 4. cap. cũ captum. ✝ malis afficior.

B

* Baſilius. Miles non domos ædificat, non comparandis agrorum poſſeſſionibus vacat, nõ varijs quęſtuoſarum mercaturarum generibus immiſcet.

Præfat. in ſua aſcetica.

* Hieron. Comparatione militantium vtitur, vt oſtendat multo magis nos à negotijs ſecularibus liberos eſſe debere vt Chriſto placeamus, cum etiã ſeculi milites à reliquis actibus vacent, vt poſſint imperatori ſuo ſeruire perfecte.

❊ Chryſ. Dicta ſunt quidem iſta ad Timotheum, dicunt autem per illum quoque magiſtris omnibus atque diſcipulis. nullus ergo epiſcopatu præditus, hæc audire detrectet, ſed agere ea plane detrectet. Subdit, *Lab. agri.*

c *Nam & qui cer.* Ideo *labo. ſicut bo. mi.* Vel iõ *me. ſe impli. neg.* qa nõ aliter datur corona niſi legitime militet vt in agone ſit.

❊ Aug. nullus legitime certat, niſi qui in campo vſq; ad finem certat, & ſi certat vſque in finem, ideo merito coronatur. nõ eſt igitur magnum bonum inchoare quod bonũ eſt. ſed conſummare hoc ſolum perfectum eſt. Multi enim aggrediuntur magna, ſed deficiunt in via, multi exeunt in deſertum, ſed pauci perueniunt in terram promiſſionis, &c.

Serm. 8. ad fratres in heremo.

* Chryſoſto. non ſufficit ſi quis tantum in certamen deſcendat, ſi vngatur, aut congrediatur, ſed niſi per omnia certaminis ſeruauerit legem, vt grauis conſtanſque ſit, nunquã profecto coronabitur.

❊ Hieron. Multi certant, ſed ille ſolus, qui tota virtute vicerit, coronabitur.

* Theoph. Militis meminit, vt indicet quod ad cædem & ad mortes oporteat paratos eſſe. atque etiam athletæ, vt in omnibus perſeueret, ac in exercitio ſemper viuat.

d *Laboran. ag.* Q. Ille quęreret: vnde ergo viuã? cum fodere non poſſim, mendicare confundar, ſubdit: *La. ag.* q. etſi non implices te negotijs ſecularibus, eſt tamen vnde viuere poſſis: *quia opor. &c. Labo. a.* i. prædicatorem, qui in agro eccleſiæ ligone verbi Dei excolit corda auditorum.

C

e *Primum perci.* id eſt, ſumere.

f *De fructibus.* i. neceſſaria ab auditoribus, qa dignus eſt operarius mercede ſua. vt agricola vel vinitor primos fructus laboris ſui deguſtat, ita Apoſtolus prius iubet eum ſumere qui primus eſt, & ſic ceteris diſtribuere. Primo enim debet ille ſuã neceſſitatẽ implere ex his quę accepit, & poſt alijs de his quę ſuperſunt miniſtrare. Caſtum itaq; euangeliſtã non ad hoc euangelizantem vt euangelium vendat ſecurũ facit, & vult vt intelligat, quod neceſſaria ſibi licet ſumere ab eis in quibus Deo militat: & quos tãquam cultor vineã exercet, vel tanquam gregem paſcit. Non eſt enim mendicitas, ſed poteſtas. Timotheus autem tantę abſtinentiæ fuit, quod etiam à licitis ſe temperans exemplo Pauli volebat viuere de labore manuum, cum dominus decreuerit, vt qui euangeliũ annunciat, de euangelio viuat.

❊ Chryſoſtomus. Addit autem tertium exemplar ſibi maxime congruum. nam illud militis atque athletę, ſubditis cõuenit: agricolę vero magiſtro ſolũmodo. quippe agricola non ſuiipſius curã habet, ſed fructuum terræ: hoc eſt, non minimã laborũ retributionẽ capiet agricola. hoc in loco Deũ nihilo agentẽ, doctrinæq; præmia, oñdentem, dum rem cõem dicit. Quemadmodũ, inquit agricola non abſq; vtilitate laborat, verum prior ipſe ante oẽs laborum ſuorum percipit fructum: ita & doctorem frui laboribus ſuis conſentaneum.

* Hieron. Ne diceret: vnde ergo victurus ſum, ſi me totum occupauero in doctrina? oſtendit eum primitias fructuum à populo debere accipere, præter mercedem quam à domino recipiet in futuro.

g *Memor eſto.* Vel labora ſicut ego, & hoc ſpe vitæ ęternæ. *Nam memor.* Hęc non propter Timotheũ memorat, ſed propter hęreticos, quos pręuidit futuros & iſta negaturos.

h *Quaſi male.* hic contumeliam notat quæ ei ingerebatur.

i *Sed verbum.* q. licet ego ſim alligatus corpore, tamen verbum Dei non eſt alligatum. quia & ſermone præſentes, & literis abſentes docere non ceſſo.

❊ Chryſoſt. Nam ſiquidem ſeculi milites eſſemus, ſi bella carnalia bellaremus, haberẽt aliquid virium vincula, quæ manus obligaſſent noſtras. At nunc tales nos efficit Deus, vt nihil nos deijcere poſſit. Vinciuntur manus, ſed manet lingua libera, quam nemo ligare poſſit, niſi formido ſola atq; infidelitas. quandiu ea abeſt, quantalibet quis inijciat vincula, prædicationis vox alligata non eſt: puta ſi quis agricolam vinciat, ſementem profecto impedit: manu enim ille ſerit. Doctorem vero ſi vinxeris, verbum Dei compedire nõ vales, lingua quippe non manu ſeritur verbũ, quod nullis ſubiacet vinculis. Nam & ſi vincti ipſi ſimus, illud ſolutum eſt, & libere currit. Ecce enim & nos qui vincti ſumus, prædicamus, vt & qui ſoluti, ad id fiant promptiores. Verbum quippe Dei non noſtrum eſt. Porro humani nexus, Dei verbum alligare non poſſunt.

❊ Primaſius. Quia & præſentes fiducialiter doceo verbum, & literis abſentes inſtituo atque confirmo.

* Auguſt. Verbum Dei non eſt alligatum, etiam in præconibus alligatis.

Salu-

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Nemo mil. Deo.* ſolicite in prædicationis opere.

2 *Implicat ſe ſe. neg.* ſi aũt implicetur à ſuperiori eum cõpellente propter neceſſitatem eccleſiæ, ſuſtinendum eſt ſaltem ad horã propter charitatis neceſſitatem. vnde dicit Aug. Ocium ſanctum quærit charitas, ſed negocium iuſtum ſuſcipit neceſſitas charitatis. quam ſarcinam ſi nullus imponit, contemplandæ veritati vacandum eſt, ſi autem imponitur ſuſcipienda eſt propter charitatis neceſſitatem. 3 *Nam & qui certat in ago.* corporali.

4 *Non coronabitur.* Corona victoriæ.

5 *Niſi qui legitime cer.* Similiter prædicator euangelicus non coronabitur corona gloriæ, niſi conſtanter & intrepide prædicauerit. Conſequenter ponit ſecundam ſimilitudinem, dicens,

Diuiſio.

6 *Laborantem agricolam oportet.* id eſt, iuſtum eſt.

7 *Primum de fructibus perci.* quia plus alijs laborauit: Similiter prędicator laborãs in agro dñico plus cęteris reportat de merito.

8 *Intellige quæ dico.* ſcilicet iſtas parabolas eſſe dictas pro prædicatore conſtanti & operoſo. Sed quia intellectus veritatis eſt à Deo. ideo ſubditur: *Dabit enim tibi domi. &c.*

9 *Memor eſto dominum Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe, &c.* Hæc eſt quarta pars in qua ponitur quartum motiuum. ſ. promiſſio glorię cęleſtis prædicatoribus veris. Ad hanc enim gloriam habemus acceſſum per Chriſtum à mortuis reſurgentem. Ideo de hoc facit primo mentionem, dicens. *Memor eſto dominum, &c.* Quia per ipſum ſimiliter reſurgemus. 10 *Secundum euangelium meum* prædicatione, non tamen actione. ſic enim ſolius eſt Chriſti.

11 *In quo labo. vſque ad vin.* Erat enim incarceratus Paulus pro prædicatione euangelij.

12 *Qua. ma. ope.* q. d. cum tamen bene egerim.

13 *Sed ver. Dei non, &c.* quia docebat pſentes verbo. ſ. incarceratos cum eo & carceris cuſtodes, & plures eorũ conuertit ad Chriſtum. Similiter abſentes docebat ſcripto, epiſtolas eis mittendo

8 In- *iuc*

A a *Salutem &c. cum gloria, &c.* Quaſi dicat. Vt hic conſequanẽ ſalutem uiuificati eſtis,& poſt hanc uitam gloriam cœleſtem.
b *Fidelis ſermo.* Eſt iſte, quod conſequentur ſalutem & gloriã. Nam & mortui mundo, ſicut Chriſtus ueteri homini, & ſuſtinentes, id eſt, martyres.

Vel. vt ſuſtineas.

dicamus, ſiue non. Si igitur nihil noceri poteſt a nobis cum illũ negamus, nullam aliam ob cauſam cõfeſſionem exigit noſtrã, niſi vtilitatis noſtræ gratia. Ille enim idem manet, ſiue ipſi negemus, ſiue non. Et ſi res ita ſe habeat, cum illi ſit per nãturam eſſe, non poteſt ad id uenire vt non ſit. Semper manet, ſempiterna illius ſubſtantia eſt. D

memor eſto Chriſtũ reſurrexiſſe.
c *Nam ſi commort.* In ipſa morte.
d *Conuiuium & con. regna. &c.* Et hic ſermo fidelis eſt.
e *Si ſuſtinemus.* In paſſione.
* AMBROSIVS. Sic poſſe ad immortalitatem & gloriam Chriſti perueniri ſignificat, ſi in forma baptiſmatis manſerimus vbi omnia delicta moriuntur, vt innouati omnia uitia vetera & crimina fugiamus, vt autoris ſequuti ueſtigia, peccatis mortui videamur. Si vero additum fuerit ad cauſam, ut & tribulationes ac preſſuras ægre pro nomine Domini patiamur, ſuſtinentes hæc, cum illo regnabimus. Dignũ eſt enim vt qui pro illo opprobria patitur & exitia, in regno eius glorioſus appareat.

a Id eſt, pro euangelio, vel quia memor ſim Chriſtum reſurrexiſſe. b Incommoda. c Et ſi omnib. non proſim. d Mecum. e Animæ.

a gatum. Ideo omnia ſuſtineo propter electos: vt et ipſi ſalutem

a Hic. Id eſt per Chriſtum præſtatur. b Quæ poſt hanc vitam dabitur.

cõſequantur quæ eſt in Chriſto Ieſu, cum gloria cœleſti. †

a Veras. b Mundo, vel peccatis in baptiſmo, ſicut Chriſtus veteri homini. c Id eſt, cum illo viuemus in vita æterna.

b Fidelis ſermo. nam ſi commortui ſumus, & conuiuemus: † ſi

c a Pro Chriſto tribulationes, & paſſiones. b Cum illo in æterna beatitudine. Et hoc eſt quod ait. Nam ſi commortui &c. c Eum coram hominib. Hoc eſt contrarium illi. Qui me confeſſus fuerit coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo. d Coram patre dicens neſcio vos.

d ſuſtinemus, & conregnabimus: ſi negauerimus, & ille negabit

e a Quod puniat malos, ſtulte confiſi de miſericordia. b In dictis ſuis, & in eo etiam quod dixit. Qui non crediderit, condemnabitur. c Qui eſt veritas, quod faceret, ſi dicta ſua non impleret.

f nos: ſi non credimus, ille fidelis permanet, negare ſeipſum

a Alios tibi commiſſos. b Teſtem Deum inuocans. Vel Deo.

g non poteſt. Hęc commone teſtificans coram Deo.

Sed. Contentio nihil poteſt niſi ſubuertere dum verboſus, per vel ſuperior videtur catholico.

h † Noli verbis contendere. Ad nihil enim vtile † contenditur, niſi ad ſuberſionem audientium. Solici-

a Propter te. b Propter proximum. In conſpectu hominum, vel tuorum.

te autem cura teipſum probabilem exhibere Deo,

* HIERON. Siue credamus, ſiue non credamus, non aliud poteſt exhibere ſingulis quam promiſit, quia ueritas contra ſe non faciet, ne ſe negare videatur.

g *Hæc commo.* Hæc prædicta, ut patiaris commoneo te. Vel: Hęc commone tuos.

h *Ad nihil enim vti. eſt.* Contentio minus babilis ſæpe generat ſcrupulum. Solent enim in contentione talia opponi elimato maleuolentiæ argumento, ut moueant animos inſipientium fratrum. Nec poteſt eſſe, quin contẽtio extorqueat aliud quod dicatur contra conſcientiam, ut intus in animo perdat, & foris victor accedat. Nemo enim patitus ſe uinci, licet ſciat uera eſſe quę audit. Collatio ergo ĩter Dei ſeruos eſſe debet, non altercatio.

† Certus.

† ſuſtinebimus.

Cõtentio: pernicioſa.

E

Ambroſi[9]

† eſt

* CHRYS. Si enim in his quæ triſtia ſunt, laboriſque pleniſſima, communicamus illi, in his quæ plena fœlicitatis ſunt, nõ communicabimus? At id ne homo quidem faceret, ut qui ſecum mori afflig ique delegiſſet, ſi quando quiete ac rebus ſecundis frueretur, eum nollet fœlicitatis habere conſortem. Eam profecto dicit mortem, quę per lauachrum & paſſiones fit.

* HIER. Si enim a uitiis & uoluptatib. ſumus commortui Chriſto, uiuemus cum illo, alioquĩ quomodo poterimus ſperare hoc? Si ſuſtinerimus cum neceſſe fuerit, quod ille ſuſtinuit, tunc Deum poterimus regnare ſimul.

Negare ſeipſum, &c. Hoc quod ſeipſum negare non poteſt, cauſa eſt uoluntatis diuinæ. Sicut quod quidam non poſſunt Credere, culpa eſt uoluntatis humanæ.

* AMB. Nemo poteſt Domino aufferre quod habet. Quis enim illo fortior eſt, per quem omnia extiterũt, nec addi põt perfecto, quia non illi aliquid præſtat qui credit in illum, quo modo auffert ei qui non credit in illum, quicquid ergo agit, ad profectum noſtrum pertinet, ne in ignorantia maneamus nec enim ipſe a nobis firmatur, cum ipſe ex ſe, & apud ſe firmus ſit.

* CHRYSOSTOMVS. Verax ille eſt, firmus eſt, ſiue ipſi hoc di-

* CHRYS. Non modo nihil lucri eſt, uerum & detrimenti plurimum eſt, etſi illis contempſerint, Deus eos indicebat. Eſt enim ea res illecebris plena, ſemperque geſtit humanus animus rixari, atque litigare.

* HIER. huiuſmodi enim contentio non edificat, ſed deſtruit audientes, putant enim omnia, acumine & ſubtilitate ſubſiſtere.

* THEOPHICT. Nihil enim commodat uerborum pugna, neque quicquam lucri habet, ſed multum huic detrimenti naſcitur, ſubuertitur enim fides auditorum, ut turris aliqua, a ueſtibus diſputati onem.

* AVG. Neque ideo hoc dictum eſt, ut aduerſariis ueritatem oppugnantibus, nihil nos pro ueritate dicamus. Verbis contẽdere, eſt non curare quomodo error ueritate uincatur, ſed quomodo tua dictio dictioni proferatur alterius. Porro qui non uerbis nõ tendit, ſiue ſubmiſſe, ſiue temperate, ſiue granditer dicat, id agit verbis, ut ueritas pateat, ueritas placeat, ueritas moueat, &c. F

* TERTVLLIANVS. Hæretici ſcripturas obtendunt, & hac ſua audacia quoſdam mouent, in ipſo uero congreſſu firmos fatigant, infirmos capiunt, medios cum ſcrupulo dimittunt.

De doctrina Chriſtiana li. 4. c. 28.

Li. de præſcript.

Prophana

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ideo omnia. *Aduerſa.*
Suſtineo. *Patienter.*
Pro ele. ut & ip. ſa. con. *Ex eorum enim ſalute præmium Pauli doctoris augebatur, propter quod concludit.*
Fidel. *Id eſt, uerus.*
Nam ſi. con. ſu. *Id eſt, cum Chriſto mortui propter prædicationem euangelii.*
Et con. *Scilicet cum eo uita perenni.*
Si ſuſt. *Pondere tribulationum depreſſi.*
Et con. *In gloria eſt cœleſti.*
Si ne. *Chriſtum uerbo uel facto.*
Ille ne. nos. *Coram patre ſuo.*
Si non cre. *Ab eo puniri propter magnitudinem ſuæ miſericordiæ ſut dicunt aliqui de miſericordia eius nimis præſumentes, & ſine timore cantes.*
Il. fi. per. *In veritate iuſtitiæ.*
Ne. ſe. *Negaret autem ſeipſum ſi negaret ſuam iuſtitiam, quia iuſtitia diuina & Deus idem ſunt.*
Hæc com. *In feruenti prædicatione.*
Teſt. cor. Deo. *Id eſt, ipſum in teſtem inuocans inducendo uerba ſua de ſcripturis diuinis & opera ſua in ſignis & prodigijs.*

16 No. ver. *Hæc eſt quinta pars, in qua ponitur quintum motiuum, ſcilicet loquacitas falſorum prędicatorum, quia ſi ſic fuerunt ſoliciti ſuis falſitatibus aſſerendis, multo magis prędicator uerus debet eſſe ſolicitus de ueritate euangelica conſtanter prædicanda. Et diuiditur in duas partes, quia primo ponit ſuam inductionem. Secundo ſoluit tacitam quæſtionem, ibi:* In magna domo. *Circa primum ſciendum, quod licet doctor euangelicus feruens eſſe debeat de ueritate prędicanda, verumtamẽ uerboſitas eſt uitanda. Ideo dicitur.* Noli uerbis contendere. *Id eſt, multiplicatione uerborum cum falſis prædicatoribus.*
17 Ad nihil enim vti. eſt. *Sic contendere.*
18 Niſi ad ſub. au. *Quia ſimplices aſſiſtentes credunt magis loquaces eſſe magis intelligentes, quod eſt falſum.* Nam ubi uerba ſunt plurima, ibi frequenter egeſtas, Prou. 14. c. *Propter quod patres antiqui cum hæreticis magis diſceptabant uirtutibus & ſignis quam uerbis. Vnde in hiſtoria tripartita dicitur, quod quibuſdam philoſophis cum Alexandro Conſtantino epiſcopo diſputare volentibus, iuſſit imperator vt certamen acciperet, qui quamuis eſſet ſimplex inſipiens, iuſſit omnes prę ter unum tenere ſilentium, cui dixit in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti impero tibi in primis ne loquaris, qui ſtatim mutus factus eſt.*
19 Soli au. cu. teip. Id *eſt, approbabilem ſeu laudabilem.*
20 Exhibe. Deo. *Et non hominibus tantum, quod quærent hypochritæ.*

A a *Prophana autem,&c.* ✻ AMB. Nec enim congruit vnius fidei uiros habere contentionem, ut dum in tractatu patiantur ſe inuicem,& conſentiant bonis dictis. Si quid autem improbabile uidentur, cum pace diſſimuletur: aduerſarii enim & diſſidẽtes ſolent ſe inuicem prouocare, ex quibus unus eſt catholicus & alter prophanus. Hic ergo catholicus, cui Apoſtolus mãdat vt ſpernat & declinet à fabulis inanibus, quietus debet eſſe, vt ſemp[er] de conſcientia verba emittat, nec patiatur ſe coram impia uerba depromi. Dant enim quibuſdã occaſionem, ut ĩ peius proficiant nõ enim deſunt, q[ui] audientes prophana concipiãt cogitatum malum: ideoque abeſt contentio.

✻ qui non erubeſcat.

† Prophanas autem vo. ũinani tates præter nate. ad maioré enim pro ficiũt impietatem.

† De præ.d. a.c.firmũ.

✻ CHRYSOST. B Neq; enim eatenus ſubſiſtant nam cum quid noui fuerit inuentum, ſemper noua id parturit, infinituſq; fit error eius, qui tranquillam fidamque littoris ſtationẽ egreſus, per deuia cœperit vagari.

a In operib. vitæ agendis. b Qui non erubeſcat euangelium, vel non deficiat. c Secundum competentiam ſingulorum vt aliis ſpiritualia, lac diſtribuat paruulis.

operarium † inconfuſibilem, recte tractantem verbum verita-

Verba. Vt hæreſes. a Sine fructu, etſi non ita mala. b Quia aliquib. audita nocent. c efficacia ſunt.

a tis. † Prophana autem & vaniloquia deuita. Multũ enim pro-

a Contra cultum Dei. b A paruo ad maius paulatim tendunt, quæ ſana ſunt corrumpendo, & ita ad impietatem trahendo.

b ficiunt ad impietatem, & ſermo eorum vt cancer † ſerpit. Ex

a Vt ab eis ſpecialiter caueat. b In qua olim fuerunt. c Ideo adhuc eis creditur. vnde magis noxii.

c quibus eſt Hymeneus & Philetus, qui a veritate exciderunt,

a Occaſione illorum verborum. Multa corpora ſanctorum qui dor. ſur. Vel in baptiſmo. b Vt non ſperetur alia. c et ideo vitandi.

d dicẽtes reſurrectionẽ iam factã, & ſubuerterunt quorundam

a Et ideo non pro eis diſperandum. b Id eſt illis quos Deus eligit & immobiliter in fide fundauit. c Qui perit inde non erat. d In ſignum amicis, vt accedant, inimicis, vt territi fugiant. Vel, hoc habent menti impreſſum. Vel, ſignificati ſunt hoc ſigno.

e

f fidẽ. † Sed firmum fundamentum Dei diſtat, habens ſignaculum hoc. Cognouit dominus qui ſunt eius: & † diſcedat ab

conſenſerunt. Sed corporum reſurrectionem multi negauerunt, ſicut iſti quos nominat Apoſtolus. B

e *Cognouit dominus qui ſunt eius,&c.* Id eſt, amat & defendit præſcitos ſuos, in quo notatur præſcientia, qua quos preſciuit futuros eſſe conformes imaginis filii ſui, id eſt, prædeſtinauit, uocauit, iuſtificauit, glorificauit. Numerus talium eſt hort[us] cõclutus, fons ſignatus, puteus aquę viuæ, paradiſus cũ pomorum fructib. hoc numero quidam ſpiritualiter uiuunt, & ſupereminẽtem uiã charitatis ingrediuntur. Quidam vero adhuc carnales profectus ſuos inſtãter exercẽt, & vt in cibos ſpiritualium fiant idonei ſanctorum myſteriorum lacte nutriuntur & quę in prauis moribus populari etiam iudicio manifeſta ſunt in Dei timore uitant, & regulam fidei diligenter inquiſitam ſic

1 uit.uocauit, iuſtifica
2 merus tal.ũ eſt hort[us]
3 cõclutus, fons ſigna-
4 tus, puteus aquę vi-
5 morum fructib. hoc
6 numero quidam ſpi
7 ſupereminẽtem uiã
8 charitatis ingrediun
9 huc carnales profe-
10 ctus ſuos inſtãter e-
11 xercẽt, & vt in cibos
12 idonei ſanctorum
13 myſteriorum lacte
14 nutriuntur & quę in
15 prauis moribus po-
16 pulari etiam iudicio
17 manifeſta ſunt in

✻ HIER. Irreligioſas hæreticorum fabulas qui negant reſurrectionem, per quas utique iudicis timore ſublato, ad omnem impietatem & ad cuncta crimina perueniutur.

b *Sermo eorum vt cancer ſerpit.* ✻ HIER. Cancer dicitur vulnus quod in mammillis naſcitur fœminarum, cui niſi cito ſubuẽtum fuerit, cum uirus ad cor ſerpẽdo peruenerint, nullum remedium eſt ita & hæreticorum ſunt uitanda colloquia, ne per aures irremediabiliter vulnerent mentes.

✻ CHRYS. Morbus utique horrendus, & qui medicina contineri nequit, ſed omnia in dies corrumpit, ac perimit, ideo nullum remedium ualet ei adhiberi. O tendit per hæc corrigi emendarique non poſſe, qui ſponte a veritate aberrarunt.

c *Ex quib. eſt Hy. & Phi.* Horum prodidit nomina, vt ab his ſpiritualiter caueat, quos & prophanos & impios deſignat & errantes a ueritate.

Aug. epiſ. 119.

d *Dicen. re. iam fa.* Vel ita vt de reſurrectione animæ intelligatur. Duę enim ſunt reſurrectiones. Prima eſt quæ fit in anima per fidem, quando qui mortuus erat in infidelitate in aliis peccatis, per fidem & baptiſmũ uiuificatur; vnde. *Qui crediderit in me, tranſibit de morte ad uitam.* Altera, quæ erit corporũ, quę erit in die iudicii. De illa reſurrectione quę fit in anima per fidem loquitur hic Apoſtolus, cũ ait *Dicentes reſurrectionem mentium, ſcilicet eſſe factam* in baptiſmo, & in fide nullam reſurrectionẽ corporum futuram. Omnes ſectę quę religionem promittũt concedunt reſurrectionem mentium in fide. Aliter enim non uiderentur audiendi. Volentes ergo credi ſibi omnes, etiam qui inſtituerunt alicuius falſæ religionis ſectã, negare illam reſurrectionem mentium non potuerũt omnes de illa con-

C Reſurrectiones duę. Io.5.d.

Au. Tract. 13. in Io.

Dei timore uitant, & regulam fidei diligenter inquiſitam ſic inter tenent, etſi ab ea deuiẽt, cito autoritate catholica corrigantur quamuis in eius uerbis pro ſenſu carnali uariis adhuc phantaſmatum concurſibus fluctuent. Sũt & ex eo numero quidam qui adhuc nequiter uiuunt, aut etiam in hæreſib. uel in Gentilium ſuperſtitionibus iacent, & tamen etiã illic nouit dominus qui ſunt eius. Nam in illa ineffabili præſcientia Dei, multi qui foris uidẽtur, intus ſunt. Ex illis ergo omnib. qui, ut ita dicã, intrinſecus & in occulto intus ſunt, id eſt, quos nouit dominus, nemo in eternum damnationẽ ſeducitur. *Non enim dominus qui ſunt eius* Non enim apparuit iudicium, ſed iã factum eſt in notitia Dei. Nouit enim qui permaneãt ad coronam, & qui ad flammam. Nouit triticum & paleam. Deinde alteram partem ſignaculi ponit de libro Iſaiæ ſubdens.

✻ AVG. Sic enim nouit eos Dominus, vt Deus, quem nihil latet etiam futurorum, non ut hõ, qui hominem ad præſens videt, ſi tamen videt, cuius cor non uidet, qualis autem poſtea ſit futurus, nec ſeipſum uidet.

✻ IDEM. firmiſſime tene, & nullatenus dubites, trinitatem Deum incommutabilem rerũ omniũ atque operũ, tã futurorũ quam humanorum certiſſimum cognitorum, ante omnia ſecula ſcire quibus *eſſet per fidem gratiam largiturus,&c.*

✻ PRIM. Hi minime cum peccatorib. perierunt, qui illis minime conſenſerunt. Cognouit Dominus qui ſunt eius, quia in præſcientia ſua non fallitur, qui nos elegit ante conſtitutionẽ mundi, nec illos permittit erroribus implicari, quia qui non que in finem perſeuerauerint, ſine dubio eius eſſe non poſſunt.

f *Et diſce.* Iſaias uidens in hoĩe liberũ arbitriũ, ita admonet diſcedere ab iniquitate, & per hæc duo, q[uod] hõ libero arbitrio diſcedit ab iniquitate, & Deus preſcitum munit, apparet hominibus & amicis quod ipſe ſit Dei hoc eſt ſignaculum.

Vaſa

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Operarium in. *Id eſt, ſic opera tua ſint talia, quod de ipſis erubeſcere non debeas, ſed magis in domino gloriari.*

2 Re. trac. verbum ue. *Proponendo ſingulis uerba competentia, vt pote ſapientibus altiora, ſimplicibus magis plana.*

3 Prophana autem. *Id eſt, uerba hæreſim uel doctrinam ſuſpectum ſapientia.*

4 Et uaniloquia. *Id eſt, inutilia & curioſa.*

5 Deuita. *Quia uerba prędicatoris debent eſſe examinata.*

6 Multum enim pro. *Id eſt, efficacia ſunt.*

7 Ad impietatem. *Id eſt, contra Dei cultum.*

8 Et ſermo eorum. *Id eſt, hæreticorum, & falſorum prædicatorum.*

9 Vt cancer ſerpit. *Id eſt, paulatim tendit ad corruptionẽ ueritatis.*

10 Ex quibus. *Scilicet hæreticis vel prædicatoribus falſis.*

11 Eſt Hymeneus & Philetus, qui a ueri. *Fidei catholicæ.*

12 Exciderunt di. & c. *Quod dupliciter exponitur. Vno modo, quia dicitur Mat. 27. f.* Multa corpora ſanctorum qui dormierunt, ſurrexerunt. *Dicunt aliqui q[uod] iſte Philetus &* Hymeneus *ex hoc acceperunt occaſionem errandi, dicentes quod in illis reſurrectio iam eſt facta & non eſt alia in fine mundi expectanda. Sed hoc non uidetur probabiliter dictum, quia illi de quibus loquitur Matthæus ſunt homines eiuſdem ſpeciei cum aliis, propter quod eorum reſurrectio non tollit ad negandum reſurrectionem aliorum in fine mundi futuram, ſed magis ad contrarium, quia de ſimilibus debet eſſe ſimile iudicium. Ideo alii dicunt & melius ut videtur, q[uod] iſti acceperunt occaſionem errandi ex uerbis domini, Ioan. 5. d. Qui credit ei qui miſit me, habet uitã ęternã, & in iudicium non uenit ſed tranſit de morte ad uitam. Vbi loquitur Saluator de reſurrectione ſpirituali quam iſti confitebantur, & uerum eſt iſtam iam factam, & negabant reſurrectionem corporum futuram, quod eſt falſum ſicut & Saducęi, Act. 23.*

13 Et ſubuerterunt quorundam fidem. *Per ſuam ſuaſionem.*

14 Sed firmum, &c. *Id eſt, fides reſurrectionis ſtat in electis.*

15 Habens ſignum hoc. *Quod ſubditur.*

16 Cognouit dominus. *Per æternam prędeſtinationem.*

17 Qui ſunt eius. *Quia ſunt ſcripti & ſignati in libro uitæ indelebiliter.*

18 Et diſ. ab ini. *Qua negatur reſurrectio futura.* Omnis qui inuocat nomen do.

✻ In magnam-

A a *Vaſa aurea & argent.* Sicut enim uaſa lignea & fictilia valent vt purgentur aurea & argētea, ſic mali proſunt ad profectum bonorum. Et ſicut illa fracta ext. domum eiiciuntur, & alia, va ſa fracta ſtudio reponuntur, ita mali mortui in tenebras exteriores, boni uero in uita æterna collocabūtur. Magna ergo domus eccleſia, in qua ſunt vaſa aurea & argētea, id eſt, boni, & fideles & ſancti Dei ſerui ubiq; diſperſi & ſpirituali vnitate deuincti, in eadem communione ſacramentorū degentes. Et uaſa lignea & fictili, id eſt illi qui ſunt in domo, ut nō ſint in compage domus nec in ſocietate pacifica, & tamen adhuc corpore ſimul cum bonis. Nam ante tempus ultimę ſeparationis nullo modo propter commixtionem malorū recedendum eſt ab vnitate eccleſiæ, ut ante uentilationem areæ ſimul ſint triticum & zizania, grana & paleæ, quia nō conceſſit dñs apoſtolis zizania a tritico ſeparare. Quis ergo hoc audeat? Ecce per vaſa aurea & argentea, intelliguntur boni & electi, & ipſi iidem ſunt vaſa in honorem, quia ad honorem glorię patrię cęleſtis ſubleuantur. Per uaſa lignea & fictilia intelliguntur ficti & reprobi; & ipſi iidē ſunt uaſa in contumeliam, quia demerguntur in ſupplicium dānationis. Vel per uaſa aurea & argentea, intelliguntur omnes boni, ſiue q ad tempus ſunt, ſiue perſeuerantes, p uaſa lignea & fictilia, intelligūtur omnes mali, ſiue qui ad tempus ſunt mali, ſiue pertinaces. Et de utriſque quidam ſunt in honorē, quia de bonis & de malis quidā ſunt electi ad gloriam, & ſimiliter de vtriſque quidam ſunt in contumeliam, quia & de bonis & de malis quidam ſunt reprobi.

✻ AMB. Hoc dicto ſignificauit in eccleſia diuerſos eſſe homines, quoſdam bonos & ſummos viros, quos in auro intelligi vult, quoſdam bonos tantum, quos in argento deſignat, alios vero non bonos, quos uaſa lignea & fictilia appellat, quod nulli ambiguum puto. Inſanus tamē Nouatus, vt errori ſuo blandiatur, aliter hoc intelligendum tradit: vt domus magna totus mundus ſignificari credatur, quia habet hominum diuerſitatem, cum conſtet Apoſtolum exempla vſum domus diuitis & opulenti, quæ quamuis copioſa ſit, habet tamen vaſa lignea & fictilia, hoc modo & eccleſia quamquam ſancta dicatur, habet tamen uitioſos & praua ſentientes: Nouatus autem elatus ſuperbia, ut eccleſiæ ſuæ ueritatem & ſanctitatē generalem defenderet, hoc modo intelligēdum decreuit, quaſi eccleſia penes ipſum ſit, & cunctos habeat purificatos, prope illas

a Et ſi non ab iniquis quib mixtus. Alias nominat. Vere.
b Quidam ſunt ſubnerſi, qu'dam ſignati, ſed non mirum.

iniquitate omnis qui inuocat nomen domini. In magna au-

a In eccleſia ſunt ſimul modo. b Id eſt boni. Dei diſpenſationes recipientes.

a tem domo non ſolum ſunt vaſa aurea & argentea, ſed & li-

a Id eſt mali. Quæ etſi ad contumeliam lignea, tamen honeſtis ad purgationem. Vel quædam de vtriſque in honorem quædam in contumeliam. b Id eſt, qui purgantur per malos.
c Mali qui ſunt ad purgatorium bonorum.

gnea & fictilia, & quædam quidem in honorem, quædam au-

Et quia alterum horum eſt. a Recedendo ab iniquitate eorum, non ab eis.
b Qui in contumeliam.

b tem in contumeliam: Si quis ergo emundauerit ſe ab iſtis, erit

a Gratiæ Dei. Q. Non perit propter hoc quod cum illis eſt corpore. b Mundum. Fide & operibus.
c Alios acquirendo.

vas in honorem ſanctificatum & † vtile domino, ad omne o-

a Prophana aliorum & inania deuita in te vero iuuenilia deſideria fuge. ſ. luxuriam, immundiciam &c.

pus bonum paratum. † Iuuenilia autem deſideria fuge: ſecta-

In iudicio. Veram. a Dei & proximi. b Quietem.

re vero iuſtitiam, fidem ſpem, † charitatem & pacem

a Fidelibus. Vel omnia hæc ſectare, ſicut hi qui inuocant dominum pura conſcientia.

c cum his qui inuocant † dominum de corde puro. † Stul-

a Hæc ſectare. Inutiles. b Et ſi non ſtultæ, in quib. tamen non eſt profectus diſciplinæ vel ſcientię.

tas autem et † ſine diſciplina quæſtiones † deuita ſciens

D las cauſas quib. nos ut nocentes accuſat, non ergo domū magnam nudum dixit, ſed eccleſiam, ī qua omnes ſub unius domini ſint nomine.

✻ PRIMAS. Ne dicerent aliqui quare ergo hæretici, vel mali Chriſtiani in eccleſiam ingrediuntur, ponit domus magnæ comparationē, qualis modo eccleſiæ ante reſurrectio-
1 nem, magnā domū
2 eccleſiam dicit, in qua ſūt mixti boni
3 & mali, certi & ficti iuſti & iniqui, ſicut
4 & area, in qua triticum & palea ſimul
5 cum zizania teritur
6 vſque ad uentilationem, nā ſine macu-
7 la & ruga eccleſia
8 poſt reſurrectionē erit futura, cū Ziza-
9 niaā tritico fuerit ſe-
10 parata, nam modo quod peius ē, multi
11 ficti Chriſtiani in-
12 trant eccleſiam, & populo Dei miſcēt
13 vt Manichei, &c.
14 ✻ BASILIVS.
15 Huiuſcemodi enim materiis voluntas
16 cuiuſque comparatur, nam vas aureum is eſt, qui mēte moribuſq; ſimplex ac ſine dolo eſt: argentum item, is qui paulo illo inferior eſt dignitatis ac prętii ęſtimatione. Teſtaceum ac figulinum eſt, q terreſtria ſapit, ac frangi conteriq; ſit aptus. Ligneum, qui per peccatum facile ſordet, & igni æterno materiam præbet, hic ēt iræ uas eſt, qui omnem in ſe diaboli operationem quaſi vas quoddam ſuſcipit, & propter fętorem quem habet ex corruptiōe, ad nullū vſum aptari poteſt, ſed dignus eſt qui pereat.

E † accommodum vſibus domini.

† caſtitatē

† Titū 3.c

† reſpue. Ho. 9 quod Deus non eſt autor malorum.

b *Si quis ergo purgauerit ſeipſum.* ✻ AMB. Nunc alia hęreſis fraude ſua conuincitur, quæ aſſerit animas quaſdam natura eſſe malas, quæ ad bonum cogi non poſſint, cum hic dicat, malos poſſe in bonum necari & ſordidos purificari.

✻ CHRIS. Vides ut non naturæ, carnaliſve neceſſitatis ſit aureum eſſe uel fictilem, ſed noſtræ tantummodo volūtatis? ibi nempe neq. fictile uas aureum fieri poteſt, neque hoc ī illius naturam conuerti. At vero hic magna huius mutationis & emigrationis facultas uolenti datur. Vas erat fictile Paulus, ſed euaſit in aureum, uas fuit aureum Iudas, ſed in fictile conuerſum eſt. Sunt igitur fictilia immunda, luxurioſus auarus, &c. Vas fictile corpus noſtrum eſt. Sicut enim fictile vas nihil eſt aliud quam coctum lutum, & ita corpus noſtrum nihil aliud eſt, quam lutum animæ calore ſolidatum huiuſmodi denique ſi ſępius decidat, defluit, atq. cōteritur, quid enim oſſa, quæ adeo valida ſunt & arida, a teſta figuli differunt? quid a luto carnes? nōnne æque ex humore materiam trahunt?

c *Stultas autem & ſine diſciplina quæſtiones deuita.* Non omnes quæſtiones uitandæ, ſed inutiles & ſine diſciplina.

☞ *Seruum*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 In magna. *Hic conſequenter reſpondet tacitæ quæſtioni ex prędictis orienti. Et primo ſoluit Apoſtolus quæſtionem. Secundo, reuertitur ad Timothei monitionem, ibi.* Iuuenilia. *Ex hoc autem quod prædixit Piletum & Hymeneum a veritate fidei excidiſſe & alios peruertiſſe, poſſet aliquis quærere, quare dominus permittit talia fieri? Ad quod reſpondet Apoſtolus, quod hoc totum cedit ad gloriam Dei: nam ſicut in electis relucet eius miſericordia, ita in reprobis eius iuſtitia & ponit exemplum de domo magni principis. Dicit igitur.* In magna au. domo. *Id eſt, in domo principis magni.*

2 Non ſo. ſunt ua. au. &c. *Quæ applicantur officiis honorabilibus.*

4 Sed & li. & fict. *Quæ applicantur exercitiis vilibus, & totū cedit ad perfectionem domus & honorem domini, domus autem Dei totum eſt uniuerſum, in qua electi ſunt uaſa glorię applicata, reprobi uero uaſa contumeliæ deputata. Veruntamen quia hæretici poſſunt dum viuunt ad ueritatem redire. Ideo ſubditor.*

4 Si quis ergo emund. ſe ab iſtis. *Id eſt, a prædictis erroribus & ſimilibus.*

5 Erit uas in honorem ſanctificatum. *Id eſt, diuino cultui applicatum.* E

6 Et utile do. *Id eſt, utile ad acquirendum alios domino, ſicut patet de Paulo, qui poſt conuerſionem ſuam multos acquiſiuit domino, qui erat ante fidelium perſecutor.*

7 Iuuenilia. *Hic reuertitur ad inſtructionem Timothei, dicens,* Iuuenilia autem deſideria. *Quæ ſunt circa carnis delectabilia.*

8 Fuge. *Aliter non deuincuntur.*

9 Sectare uero iuſtitiam. *Erga proximum.*

10 Fidem. *Erga Deum.*

11 Charitatem. *Erga utrumque ſcilicet Deum & proximum.*

12 Pacem cum his, &c. *Id eſt, cum fidelibus maxime, licet cum omnib. ſit ſectanda, quantum poteſt fieri bono modo.*

13 Stultas. *Id eſt, irrationabiles.*

14 Et ſine diſciplina quæſtiones. *Id eſt, inutiles ad fidē & mores.*

15 Deuita. *Et ſubditur cauſa.*

16 Sciens quod generans lites. *Inter varie opinantes.*

+ 2.q.7 c.ſicut later-tes.
Au.li 2.de ſerm do ni in mōte & lib de contin. virtutū & vitiorum. c.10.

a *Seruum autem domini non oportet litigare, ſed manſuetum eſſe ad omnes.* Satis obſtrepant contradicentes. Ne ergo ſeruus Dei ſibi obſtrepat ſtudio altercādi, nec deeſſe voluit nos ſatrū correctioni, nec ſtudere certamini. Multi enī homines cū a ſomno excitant, litigare volunt, aut rurſus dormire, cum litigare prohibentur.

a Non ædificationem. Tempus litib. expendere.
a quod generant lites. † Seruum autem domini non oportet
a Tractabilē. b Etiam malos, vt attrahat. c Qui facile doceat, vel doceatur ſi opus eſt in aliquo
litigare, ſed † manſuetum eſſe, ad omnes, † docibilem, † pa-
a Quælibet aduerſa. b Mentis lenitate. c Non eſt ceſſandum a correctione erroris alterius. Pro vt, vel ſi aliquando.
tientem, cum modeſtia † corripientem eos qui reſiſtunt veri
Aliter non prodeſt correctio.
b tati: ne quando det illis Deus pœnitentiam ad cognoſcen-
a Quam modo impugnant. b Et cognita redeant ad bonum. c Extra patriam.
dam veritatem, & reſipiſcant a diaboli laqueis, a quo captiui tenen
Non modo ligantur. Exequendam.
tur ad ipſius voluntatem.

1 id eſt, niſi faciat, vt D
peccati ſui omnem-
2 que pœniteat. Qu
3 pœnitentia pecca
& timore diſplicē-
4 di alias interdū m
5 peditur, dum plus
6 delectat hominem
alioru existimatio
7 quam iuſtitia, qua
8 ſe quiſq; humiliat
pœnitendo. Ideo-
que non ſolum cū
agtur pœnitentia,
verumetiā vt agatur Dei miſericordia neceſſaria eſt. Vt enim Petrus amare fleret, reſpexit eum dominus. Et ideo Apoſtolus hic dicit, Det illis Deus pœnitentiam.

Au.de correp & gratia c.5.

b *Ne quando det illis Deus pœnitentiam ad cognoſcendum veritatem.* Non prodeſt correctio, niſi ſupernus medicus reſpiciat, ideſt,

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Sed manſuetum oportet litig. *Nec per conſequens ſe talibus quæſtionibus implicare.*

2 Sed manſuetum eſſe ad omnes. *Etiam ad infideles, ut per hoc trahantur ad fidem. ſicut de beato Clemente legentur, quod propter ſuā manſuetudinem non ſolum erat acceptus Chriſtianis, ſed etiam Gentilibus & Iudæis, & multos ex eis ad fidem conuertit.*

Habilitas docēdi duplex.

3 Docib. *Id eſt, ad docendum habilem, quæ habilitas dupliciter accipitur. Vno modo actiue, ita quod habilis docere ſit ratione uitæ ſcientiæ, & facundiæ. Alio modo paſſiue, & ſic habilis doceri acquieſcendo informationi bonorum de ueritate circa factum aliquod, aliter non poſſet bene indicari de propoſitis ſibi.*

4 Patientem. *In aduerſis.*

5 Cum modeſtia corripientem, &c. *Nam ſi immoderate corripere, obſtinatos in malo magis faceret, ſicut immoderate dirigentes ligna tortuoſa, frangunt ipſa. Ideo ſubditur.*

6 Ne quando det illis Deus pœnitentiam, &c. *Id eſt, ne per immoderatam correctionem impediatur reditus eorum ad ueritatem.*

7 Et reſipiſcant a diaboli laqueis, &c. *In laqueis erroris.*

8 Ad ipſius voluntatem. *Scilicet ſequendam in carnalibus & ſpiritualibus peccatis.*

ADDITIO I.

Capitulo 2. *Vbi dicitur in Poſtilla.* Sed tamen uerbum Dei nū eſt alligatum.

Super hoc quod dicit. Sed tamen uerbum Dei non eſt alligatū. *Glo. Licet ego ſum alligatus corpore, tamen uerbum Dei non eſt alligatum, quia & ſermone præſentes, & literis abſentes docere non ceſſo.*

ADDITIO II.

In eo cap. *Vbi dicitur in poſtilla.* Dicunt aliqui quod iſte Phile
C tum & Hymeneus ex hoc acceperunt occaſionem errandi.

Iſti hæretici de quibus Apoſtolus loquitur non arguebant ex dictis Matth. 27.e. dicentis, quod tempore paſſionis Chriſti multa corpora ſurrexerunt, & c. impoſſibilitatem reſurrectionis futuræ, quia de hoc potius habetur contrarium, ut dicit Poſtillator, ſed ex hoc quod iam fuerat facta ſemel reſurrectione mortuorum tempore paſſionis Chriſti aſſerebant, quod non erat iterum fienda alia reſurrectio, eo quod prophetæ ut Dan. ultimo capitulo & alij de reſurrectione prophetantes non faciunt mentionem niſi de una reſurrectione, non de duabus. Ex hoc motiuo accipitur occaſio errandi horum hæreticorum. Quorum motiuum non ualet, nam prophetæ loquuntur de reſurrectione generali in fine mundi fienda. Reſurrectio autem illa, quæ tempore paſſionis Chriſti fuit facta, erat particularis, & longe ante finem mundi.

CAPVT III.

a H*Oc autem, &c. Inſtabunt tempora periculoſa, &c.* ✲ CHRYSOST. Quomodo autem erunt tempora grauia, non dies profecto, neque tempora, ſed homines qui tunc futuri ſunt, carpit: quippe & nos ita loqui cōuenim⁹ cū tēpora bona vel mala, ex his q̄ in illis cōtigere, appellam⁹, fōtē autē omnium malorū addidit, cū nō ea q̄ ſunt proximi ſed quę ſua ſūt ſinguli quęrūt, nā qui ea q̄ ſunt proximi quęrit, ſua quoque rite diſpoſuit, ita et ſi q̄ illius ſunt negligit, ſua quoque diſpiciet. Sequitur.

+ auari.

CAP. III.

Dixi, Prophana & ſtulta deuita. Hoc autem ſciendum eſt ad ipſa vitanda.
a HOc autem ſcito, quód in nouiſſimis diebus
a Sanctis. b Id eſt, quia. c Hęc eſt cauſa periculi.
b inſtabunt tempora † periculoſa, & erunt ho-
a Inde hæc omnia oriuntur quæ ſequuntur. Non Deum vt Petrus: b Pecuniæ. c Ad dominium. d De honorib. ubi impenſis. e In Deum, per hęreſes.
c mines ſeipſos amantes, † cupidi, elati, ſuperbi, blaſphemi, pa-
a Carnalib. vel ſpiritualibus. b De bonis. In grauib. perpetrandis. Suas vel aliorum animas interficientes.
d rentibus non obedientes, ingrati, ſceleſti, ſine affectio-
e

b *Seipſos amantes.* Non dominum vt Petrus. Qui ter interrogatus a domino, ter profeſſus eſt ſe eum diligere, dicens. Tu ſcis quia amo te. Vnde & dominus ei oues paſcendas credidit: quia in paſcendis ouibus vera monſtratur dilectio, ſi quis ibi non quærit ſua, ſed quæ Chriſti ſunt. Ex eo autem quod
1 ſeipſos, non Deum
amant, quaſi ex ra-
2 dice hæc quæ ſe-
3 quuntur mala oriū-
tur.
4 c *Ingrati.* Vt qui
5 corrigentibus ma-
6 la pro bonis reddunt.
7 d *Sceleſti.* Vt quan-
8 do modum peccā-
9 di trāſcendunt ſci-
10 licet ſuas uel alio-
11 rum animas interfi-
12 cientes.

e *Sine affectione.* Non compatiendo infirmis.

b *Seipſos*

☞ *Detractores*

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. III

Sextum motiuum.

1 HOc autē ſcito. *Hæc eſt ſexta pars in qua ponit ſextum motiuū, quod eſt multiplicatio falſorū prædicatorū, qd debebat mouere Timotheum ad ueritatē efficacius prædicandum. Et diuiditur in duas partes, qa primo ponitur multiplicatio. Secundo Thimothei monitio, ibi* Tu autem. *Prima adhuc in duas, quia primo prędicitur multiplicatio malorum hominum futura. Secundo, oſtenditur iam inchoata, ibi.* Et hos deuita. *Circa primum dicit.*

Diuiſio.

2 In nouiſ. die. *Hoc enim potiſſime erit ante tempora Antichriſti.*

2 Inſta. tē. peri. *Propter multiplicationē ſeductorū de quib. ſubditur.*

4 Et erunt ho. ſe. amant. *Scilicet quantum ad partem hominis ſenſitiuam quę dicitur homo exterior 2. Cor. 4. ex hoc ſequendo carnis delectabilia, quod eſt malum. Amare vero ſeipſum ſecundum partem intellectiuam ſuperiorem quæ dicitur homo interior ſequendo dictamen rationis, laudabile eſt & uirtuoſum.* 5 Cupidi. *Pecuniarum.*

6 Elati. *Id eſt, ambitioſi honorū.* 7 Superbi. *In depreſſione aliorum.*

8 Blaſphemi *Contra Deum.* 9 Parentib. non obedientes. *Id eſt eis rebelles, utpote parentib. ſpiritualibus in doctrina catholica, & carnalibus in conuerſatione domeſtica.*

10 Ingrati. *De beneficijs acceptis.*

11 Sceleſti. *Id eſt, aſſueti criminibus magnis quæ ſcelera dicuntur.*

12 Sine affect. *Bona interius.*

✲ Sine

a Ad aliquem. b Inquietantes alios. c Crimina imponentes. Alias detractores. Gulæ, vel libidinis. Crudeles.
a nė, †ſine pa ce, criminatorės, incontinentes, immites, † ſine be-
a Larg tate. b Secretorum alterius. c Habitu vel verbis pudorem non ſeruantes. Alias procaces. d Inflato corde. Quarumlibet.
b nignitate proditores, proterui, tumidi, cæci, voluptatum ama-
a Et ideo periculoſi. b Religionis.
c tores magis quam Dei: † habentes ſpeciem quidem pietatis
a Vel veritatem, id eſt, charitatem. b Factis. c Ecce quare incępit de nouiſſimis temporibus. Tales.
d † virtutem autem eius abnegantes, et hos † deuita. Ex his
a Quia iam horum prænuncij ſunt quidam, plures autem in fine futuri ſunt. b Ad literam, vel rimantur proprietatem cuiuſque, & quos inueniunt idoneos ſeducunt. c Sub doloſis & verſutis verbis. d Seductibiles.
e enim ſunt qui penetrant domos, & captiuas ducunt mulier-
a Ideo erant dignæ ſeduci. b Semper noua deſiderant. Firmos non poſſent ſeducere. b Semper ambulant, & nunquam ad viam perueniunt.
f culas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis deſideriis. † Sem
g per diſcentes & nunquam ad ſcientiam veritatis peruenientes.
Fratres. Magi Pharaonis. Hoc de apocryphis ſumitur.
h Quemadmodum autem Iannes & Mambres reſtiterunt
Hæretici. Corruptę rationis.
i Moyſi, ita & hi reſiſtunt veritati, homines corrupti, mente

a *Detractores.* Famam ſanctorum maculando.
b *Incontinentes.* Non refrænando malas cupiditates.
c *Immites.* Exercendo lites.
d *Sine benignita.* Dum neſciunt ſubuenire alijs.
e *Proditores.* Indicando inimicis piorum quæ occultanda uoluerunt.
f *Proterui.* Humanam verecundiam inuerecundè agitantes.
g *Cæci.* Non intelligentes neque quæ loquuntur, neq; de quibus agunt.
h *Volu.* Amatores, carnales delitias ſpiritualibus præponentes:
i *Habentes ſpeciem.* Quia eadē ſacramenta cum piis.
K *Virtutem autem.* Virtus, charitas de corde puro conſcientia bona, & fide non ficta. Hæc eſt virtus, quam nihil vincit. Nullus ignis, nulli fluctus ſæculi, nulla flumina tentationis eam extinguunt, De hac dicitur. *Fortis eſt vt mors dilectio.* Sicut enim mors quando venit reſiſti ei non poteſt, ſic contra violentiam charitatis nihil poteſt mundus. Contraria eſt data ſimilitudo. Quomodo enim mors ad auferendū violentiſſima eſt, ſic charitas ad ſaluandum violenta eſt.

Vel ſecundum aliam literam. *Veritatem autem eius.* Id eſt, res pietatis.

l *Abnegantes.* Idem ſenſus.

✻ AVG. Poteſt enim viſibilis eſſe forma palmitis, etiā pręter vitem, ſed inuiſibilis vita radicis haberi non poteſt niſi in vite. Proinde corporalia ſacramenta, quę portant & celebrant etiam ſegregati ab vnitate corporis Chriſti, formam poſſunt exhibere pietatis. Virtus enim pietatis inuiſibilis & ſpiritalis ita in eis non poteſt eſſe, quemadmodum ſenſus non ſequitur hominis membrum, quando amputatur a corpore.

m *Qui pene.* Ingrediebantur enim domos mulierum, & decipiebant eas.

n *Mulierculas.* Prius, & per eas uiros, ut diabolus prius Euā Vel uiros ſeductibiles, quaſi mulieres ſeducunt.

C ✻ AMBROSIVS. Quamuis omnibus hereticis hoc conueniat, ut ſubintrantes domos mulieres ſubdolis & verſutis verbis capiant, ut per eas uiros decipiant more ſui patris diaboli, qui per Euam Adam circumuenit, Manicheis tamen prę cæteris congruit, nulli enim tam importuni, tam fallaces, tam captioſi ſunt, quam ipſi quos conſtat aliud colere, & aliud profiteri, aliud intus gerere, & foris aliud vendicare nam

nam ſanctimoniam defendunt, & lege ſua fauente turpiter viuunt, miſericordiam laudant; cum inter ſe iniuſti deprehendantur. Ieiunijs ſe inſiſtere iactanter prædicant, cum omnes ſaginari videantur, tantum quod arte quadam pallidi cernuntur, vt fallant. Hi inueniunt mulieres præ vanitate nouum aliquid deſiderantes audire, & per ea quæ placita ſunt, ſuadent illis fœda & illicita cupidæ enim ſunt diſcendi cum iudicium non habeant probandi hoc eſt ſemper diſcere, & veritatis ſcientiam non habere. D

†negligentes bonorum.

✻ CHRYSOSTOMVS. Vide vt antiqui ſeductores aſtu & arte vtantur, armaque arripiant, quibus & diabolus vſus eſt aduerſus Adam quam ſignanter hoc verbo imprudentiam expreſſit ſingularem ignominiam quoque fallaciam atque blanditias.

† vim. E †26.q.5 c. nec mi... † Exo. 7.b

✻ HIERONYMVS. Illas capiunt quæ ſunt oneratæ peccatis, impunitatem illis ac ueniam promittentes, ſiue infirmas mentes quę fęminis comparantur. Epiſtola ad Cteſiphontem.

✻ IDEM. Simon magus hęreſim condidit, Helenæ meretricis adiutus auxilio, Nicolaus Antiochenus omnium immunditiarum repertor choros duxit fęmineos, Marcion Romam præmiſit mulierem, quæ decipiendos animos ſibi prępararet, Appelles Philumenem ſuarum habuit comitem doctrinarū, Montanus immundi ſpiritus prædicator, multas eccleſias per priſcam & Maximi lam nobiles & opulentas fęminas, primū auro corrupit, dein, hæreſi polluit, donis ut urbem deciperet, ſororem principis ante decepit.

o *Semper diſcentes & nunquam ſcientiam, &c.* Nos autem ſemper ambulemus in uia donec eo ueniamus quo ducit via, nuſquam in illa remaneamus donec perducat ubi maneamus, atque & ita quærendo tendimus & inueniendo ad aliquid peruenimus.

p *Quemadmodum autem Iannes, &c.* Quaſi dicat. Tales ſeducunt: veritati autem ſemper reſiſtunt. Et hoc eſt quod ait. *Quemadmodum autem Iannes, &c.* Iannes & Mambres duo fratres fuerūt magi Pharaonis. Horum nomina non inuenit Apoſtolus in diuinis libris, ſed in apocryphis, de quibus hoc ſumitur. Hi autem reſtiterunt Moyſi uſque ad tertium ſignum, in qua defecerunt dicentes. Digitus Dei eſt hic. Et ſicut illi reſtiterunt Moyſi, ita & hi ſcilicet hæretici mihi: F Ambroſ. Exod. 8. e.

☞ Nota

NICOLAVS DE LYRA

1 Sine pace. *Exterius.*
2 Criminato. *Id eſt, crimina iuſtis imponentes.*
3 Incontinentes. *Id eſt, omni luxuriæ ſe exponentes.*
4 Immites. *Id eſt, crudelitatem exercentes.*
5 Sine benignitate. *Id eſt, bona igneitate qua quis accenditur ad benefaciendum proximo, per hoc intelligi datur oppoſitum, ſ. malignitas, qua quis accenditur ad nocendum iuſtos.*
6 Proditores. *Reuelando alterius conſilium.*
7 Proterui. *Id eſt, effrontes in malis.*
8 Timidi. *Inflat, in cordibus ſuis.*
9 Volup ama. &c. *Id eſt, delitias carnales ſpiritualibus pręponentes.*
10 Habent. ſpeciem, &c. *Id eſt, apparentiam religionis ut facilius decipiant.*
11 Virtutem au. e. ab. *Quę conſiſtit in operibus virtuoſis.*
12 Et hos. *Hic conſequenter oſtenditur multiplicatio iam inchoata, vnde* 1. Io. 2. *dicitur.* Nunc Antichriſti multi facti ſunt. *Ideo dicit Apoſtolus.* Et hos deuita. *Quaſi dicat iam incipiunt eſſe tales aliqui, quod declarat dicens.*
13 Ex his enim qui penetrant domos. *Id eſt, qui intrant ſub prætextu religionis penetralia & loca ſecreta, in quibus mulieres coniugatæ uel aliæ habitant illo tempore aſpectus hominum refugientes, & in talib. locis poſſunt mulieres citius decipi in his quæ pertinent ad fidem, & etiam in his quæ pertinent ad carnem. Ideo ſubditur.*
14 Et capti. du. *Id eſt, ſeducunt.*
15 Mulier. *Quę propter defectum rationis citius decipiuntur.* Ideo *ſubditur.*
16 Quę ducuntur variis deſideriis. *Mens mulieris eſt de facili mutabilis.*
17 Semper diſ. *Illud refertur ad id quod predicitur.* Ex his en. &c. *Tales enim ſeductores quęrunt ſemper dicere noua, quia ſimplices quorum eſt maior multitudo proni ſunt ad credendum talia.*
18 Quemad. au. Iannes & Mam. *Iſti fuerunt magi, per falſa ſigna uolentes reſiſtere Moyſi,* Exod. 7. a. *Nomina uero iſtorum magorum nō habuit Apoſtolus ex ſacra ſcriptura, ſed ex alijs libris Hebręorum, ut dicit hic Gl. Sed quia Ioſephus & Rab. Sal. de hac materia loquentes nihil dicunt de iſtis nominibus, ideo uidetur melius dicendum, quod habuit per reuelationem, ſicut & Moyſes mundi creationem.*
19 Ita & hi, &c. reſi. *frequenter occulte, & aliquando manifeſte.*
20 Homines corrupti mente. *In moribus.*

A Nota quod animoſitas hæreticorum ſemper inquieta eſt, quos magorum Pharaonis habere conatum ait hic apoſtolus comparans eos Magis Pharaonis. Quos Ieremias perdici inſipienti auiculæ comparat, dicens *Clamauit perdix, congregauit quę non peperit, fecit diuitias, non cum iudicio, in medio dierum eius derelinquent eum, & in nouiſſimis ſuis erit inſipiens.*

Aug. epiſt. 119.c.16. Iere. 17. b.

✱ Hier. Non ſolum ego, ſed & omnes qui non occidunt animas adulando. Timendum ergo nobis eſt, ne non piè viuamus, qui nihil patimur propter Deum.

✱ Chrysostomvs. Qui piè viuunt, ſemper perſequutionem patiuntur, etſi non ab hominibus, tamen a dæmonib. quæ quidem grauior eſt perſequutio.

Li. 13 c. 12. & 17. Avgvstin. Contra Fauſtum. Contentioſi hæretici, vt perdix. Contentioſum animal clamat, & cõgregat quæ non peperit, ita & hæreticus Chriſtianus quos facit ſuas diuitias, nõ cum iudicio, ſed cũ temeritate, ſed poſt derelinquitur, & eſt inſipiens, vt hic dicitur ſed vltra non proficient.

B

Aug. li. de patien. 2 Cor. 11. g. Idẽ in pſa. 54. 1. 2. 2. 2. 7 & ſer. 14. de verbis Apoſtoli. a *Et omnes qui vo. &c.* Piè viuit qui dicit: *Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis ſcandalizatur, & ego non vror?* Aliorum enim infirmitates & ſcandala ſunt perſecutiones. Quid enim ſi perſequitur vitam bonorum, quam vitã iniquorum? Non modo cum cogit imitari quod diſplicet ſed etiam cum cogit dolere quod videt. Quia coram pio viuens impie, etſi non obligat conſcientem, cruciat conſentientem: vnde *Vidi præuaricantes, & tabeſcebam.*

Pſal. 118. v.

a Operibus ſemper reſiſtentes. b Semper circa, nunquam in fide. c Prædicit deſtruendos in Aſia hæreticos. d Poſt hęc præſentia. e Quæ modo putatur ſapientia.

reprobi circa fidem, ſed vltra non proficient. Inſipientia enim

a Per bonos, præſertim per Ioannem apoſtolum. b Magorum. c Per Moyſen. d Illi contradicunt veritati.

eorum manifeſta erit omnibus ſicut & illorum fuit. Tu autem

a Et ideo potes illic reſiſtere, habens ſcientiam per meam doctrinam. Bonorum operum. b Tendens quo ego.

† aſſecutus es meam doctrinam, inſtitutionem, propoſitum, fi-

a Inuiſibilium. b In expectatione promiſſorum. Dei & proximi. De aduerſis. c De loco ad locum.

dem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, perſecutiones

a Tormentorum. c Tales ſunt tibi illatæ tribulationes & perſecutiones, quales mihi ſunt factæ & quales ſuſtinui.

paſſiones: Qualia mihi facta ſunt Antiochiæ, Iconii, Liſtris,

Et. Vel paſſiones. a Ego ſuſtinui. b Sic & te eruet.

quales perſecutiones ſuſtinui, et ex omnibus me eripuit do-

a Nec ſolus ego patiar, ſed. Ita neceſſe eſt & tibi ſi piè viuere vis. b Religioſe, iuſte. c Qui venit pati. d Hoc ſemper fit, ſed maxime primo tempore. In corpore vel in corde.

minus. Et omnes qui volunt piè viuere in Chriſto Ieſu: perſecu-

a Intus vel foris. b In ſe. Boni patiuntur, ſed. c Aliorum qui huius officij ſunt.

tionem patientur. Mali autem homines & ſeductores profi-

a Ita. Ipſi a bono. b Ipſo actu. c Alios.

cient in peius, errantes et in errorem mittentes. Tu verò

a Qui mali errant, & in errorem mittunt. Vt alii annuncies. Firmus. Vt fideli diſpenſatori. b A Deo, vel a me. c Ecce neceſſe. d Memoriter retinens.

permane in his quę didiciſti, & credita ſunt tibi, ſciens

Ideo non debes venire in dubium. Ecce autem. a Ideo etiam permane, quia. b Legis. Prophetas. Ecce facultas.

a quo didiceris. Et quia ab infantia ſacras literas noſti,

a Spiritualiter. Quam & ipſæ docent.

quæ te poſſunt inſtruere ad ſalutem, per fidem quæ eſt in

✱ Amb. Sed quod peius eſt, non hi ſolum perſequutores ſunt qui videntur, ſed etiam qui non videntur, & multo plures perſequutores. Sicut enim vnus perſequutor rex multis perſequutionis præcepta mittebat, & per ſingulas vel ciuitates, vel prouincias erant diuerſi perſequutores: ita etiam diabolus multos ſuos miniſtros dirigit, qui non foris tantum, ſed etiam intus faciant perſequutiones in animas ſingulorum. De his dictum eſt perſequutionibus. *Omnes qui piè volunt, &c.* omnes dixit, nullum excepit, quis enim exceptꝰ poteſt eſſe, cum ipſe dominus perſequutionum tentamenta tollerarit, perſequitur auaritia, perſequitur ambitio, perſequitur luxuria, perſequitũ ſuperbia, &cę. Hi ſunt perſequutores graues, qui ſine gladij terrore mentem hominis frequenter elidunt, qui illecebris magis quam terroribus animos expugnant fidelium. Hi tibi hoſtes cauendi, hi grauiores tyranni: multi in perſequutione publica coronati, occulta hac perſequutione ceciderunt.

E

✱ Chrys. Perſecutiones hic dicit preſſuras & dolores neque enim fas eſt hominem pergentem virtutis viam, triſtitia, preſſuris, doloribus, tentationibus immunem eſſe. Ea quippe rei natura eſt, non eſſe poſſibile, vt vir qui malis bellum indixerit, preſſuris careat, non eſt ille profectus, nemo itaque certans requiem quærat: nemo amplectatur quietem. Nephas eſt pugilem Dei uacare delitiis, non licet epulari luctantem, luctamen quidem ſunt præſentia omnia: aliud eſt quietis tempus, hoc erumnis deputatum eſt, atque ſudoribus, nullus vbi ad certamen ſe exuit, vnctuſque eſt, requiem quærit ſi enim requiem quæris, quid te exuiſti, qua enim ratione hic requiẽ ſperes, cum libidinibus bellum indixeris, atque aduerſus naturam pugnare perrexeris.

C

b *Mali au. ho. &c.* Quales ſunt timentes hos lædere coram quibus loquuntur, qui non parãtur ad tentationes, ſed promittũt felicitatẽ huius ſęculi, q̃ Deus ipſe ſęculo nõ promiſit. Illę ſpe dicit labores, tu proſperas. Ille ad confortandum cor tuum venit pati, mori, ſputis illiniri, ſpinis coronari, opprobria ferre, fel & acetum bibere, ligno configi. Omnia hęc ille tulit pro te. Ille confortans infirmum, vt cum crediderit, non ſperet proſpera huius ſeculi. vnde. *Fili accedens ad ſeruitutem Dei, ſta in iuſtitia & timore, & præpara animam tuam ad tentationes.*

F

c *Sacras li. no. quæ te, &c.* Multum ſignat prodeſſe vet. Teſt. ha- ✱ Hie- bere

NICOLAVS DE LYRA.

1 Reprobi circa fid. *In credibilibus.*
2 Sed vl. *Tempus a Deo ordinatum.*
3 Non pro. *Alios ſeducendo.*
4 Inſipientia e. eorum, &c. *Hoc potiſſimum implebitur Antichriſti tempore, quando detecta eius falſitate omnes finaliter ad Chriſti conuertentur, & iam impletum eſt in multis hæreticis & idolorum ſacerdotib. per ſanctos prædicatores & doctores de falſitate conuictis, & ſic ab eis decepti multotiens ad veritatem ſunt reducti.*

Diuiſio.

5 Tu au. *Hic ſequẽter ponitur Timothei monitio, ut firmiter ſtet in veritate fidei catholicæ, & eam alijs conſtanter proponat prædictis falſitatib. reſiſtendo. Et ad hoc ponitur duplex ratio. Prima accipitur ex parte Pauli de hoc Timotheum docuerat verbo & exemplo, propter quod facere debebat. Et hoc eſt quod dicitur.* Tu au. aſſecutus es meam do. *Intelligendo eam & retinendo.*
6 Inſtitutionem. *Meam qua te epiſcopum inſtitui.*
7 Propoſitum. *De conſtanti prædicatione fidei.*
8 Fidem. *Articulorum.*
9 Longanimitatem. *In expectatione promiſſorum.*
10 Dilectionem. *Dei & proximi.* 11 Patientiam. *In aduerſis.*
12 Perſecutiones paſ. *Differunt ſicut actio & paſſio, quia dicuntur perſecutiones, ut ab alio inferuntur, paſſiones prout in corpore proprio recipiuntur.*
13 Qualia mihi fa. ſunt, &c. *De perſecutionibus ſibi factis in Iconio, in Liſtris, habetur Actu 12.*
14 Et omnes qui piè vo. vi. in Chr. perſe. pa. *Scilicet a malis hominibus quorum maior eſt numerus, & cum hoc a diabolo ad hoc excitantes, ſi uero aliqui pie uiuentes hoc non patientur, hoc raro contingit propter quod non computantur, ſed generaliter dicitur, quia quod modicum eſt, quaſi nihil reputatur 2. Phyſic.*
15 Mali au. ho. & ſe. profi. *Quia frequenter tales mundana proſperitate florent, ueruntamen quia hoc cedit finaliter ad malum eorum, ideo ſubditur.* In peius, &c. *Quia per hoc habent facultatem multiplicandi mala in ſe & in alijs.*
Aliter poteſt exponi.
16 Proficient. *i. in malitia ſua ultra procedẽt, & accipitur hic profectus translatiue, ſecundum quod dicitur. 5. meta. q bonum ad mala transferimus, ſicut dicitur bonus latro qui caute procedit in ſuis latrocinijs.*
17 Tu. ve. per his quæ di. a me. Et cre. ſunt ti. *Id eſt, commiſſa tuæ fidelitati, ad prędicandum alijs conſtanter & intrepide.*
18 Sciens a quo didi. *Vt eum in uerbis & factis imiteris.*
19 Et quia. *Hic ponitur ſecunda ratio accepta ex parte Timothei, qui fuit filius mulieris Hebreę, ut habetur Act. 16. & ſic fecit eum inſtrui a pueritia in ſcriptura legis & prophetarum quæ ualet ad prædicandum ueritatem, & ad reſiſtendum falſitati. Et hoc eſt quod dicitur.* Et quia ab infan. ſac. lit. noſti. *Modo dicto.*
20 Quæ te poſ. inſtr. ad ſa. *Ad quam ordinatur tota ſacra ſcriptura.*
21 Quę eſt in Chri. Ie. *Cui teſtimonium perhibent lex & prophetę.*

✱ Omnis

A bere noticiam, vbi Chriſti perſona & incarnatio inſinuatur quæ ad ſalutem hominum valet.
a *Omnis.n.*Scripturæ ualent ad ſalutem quia ad cauſam ſalut.
b *Ad arguen.*Negligentes.
c *Ad cor.*In malo perſiſtentes.
d Ad *erudiendum*, penitentes.
✻ AMBROSIVS. Manifeſtũ eſt, quia omnis ſcriptura cuius Deus autor oſtẽdit vtilis eſt, adhoc enim data eſt, vt proficiat imperitis & inſtauret deformes attrahens iniquos ad iuſtitiam.

a Cuius autor Deus. b Per ſpiritum ſanctum Alicui.
a Chriſto Ieſu. † Omnis enim ſcriptura diuinitus inſpirata 1
a Neſcientes. b Ad conuincendum de malo. Ad increpandum duriter.
b vtilis eſt ad docendum, ad arguendum corripiendum ad erudiẽ- 2 3
Incipientes diſcere. a Vt iuſtum faciat. b Ita. c Executione.
c d dum in iuſtitia, ut † perfectus ſit homo Dei ad omne opus bo- 4 5 6
num inſtructus. 7 8

✻ CHRYS. Si quid uel diſcere, vel ignorare opus ſit, illic adiſcemus. Si arguere falſitatem inde hauriemus. Si corrigi, ſi caſtigari ad exhortationem ad ſolatium ſi quid deſit & oporteat adipiſci ex ea nihilominus diſcimus.
✻ PRIMASIVS. De ipſa lege docetur ignorans, arguitur inſolens, corripitur errãs, eruditur ad iuſticiam qui modum ſeruare non nouit.
✻ HIER. Conteſtatur illum per vniuerſa quæ credit religio B Chriſtiana, ut uerbũ Dei inſtauret, annunciet qui iudicaturus eſt viuos & mortuos quia uiuos inuenit, mortuos ſuſcitabit.
✻ CHRYSOSTOM. Siue peccatores dicit & iuſtus ſiue mortuos atque ſuperſtites quod multi viui relinquendi ſunt. D
✻ AVG. Iſte quippe dies iudicii iam proprie vocatur, eo quod ibi nullus erit imperitæ querelæ locus cur iniuſtis ille ſit fœlix. & iuſtis ille infelix.
✻ IDEM. Duobus modis accipi poteſt quod viuos & mortuos iudicabit ſiue vt uiuos intelligamus quos hic non dum mortuos, ſed adhuc in iſta carne viuentes inuẽturus eſt aduentus eius, mortuos autẽ qui de corpore anteq̃ veniat exire ſiue viuos iuſtos, mortuos autem iniuſtos.
CHRYS. Quid eſt oportune tempeſtiue intempeſtiue hoc eſt nullum habeas definitum tempus, ſemper tibi tempus ſit non ſolum in pace & quiete, neque in eccleſia tantum ſedens verum & inter ipſa pericula, ſiue carceri incluſus, ſiue catena conſtrictus, ſiue mortis lata ſententia ad mortem properes, ipſo etiam tempore argue, neque increpare diſſimules, Tũc increpationi etiam tempus eſt, cum arguendo profeceris cum opus oſtenſum fuerit.
✻ AVGVS. Quibus oportune quibus importune ? oportune vtique volentibus importune nolentibus prorſus importunus ſum audeo dicere. Tu uis errare, tu perire, ego nolo. E

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Omnis enim ſcri. diui. inſpi. *Et ſic immediate deriuatur a veritate prima.*
2 Vtilis eſt ad docendum. *Veritatem.*
3 Ad arguendum. *Falſitatem.*
4 Ad corripien. *Delinquentes.*
5 Ad erudiendum. *Proficientes.*
6 In iuſtitia. *Scilicet legali quæ eſt omnis virtus. 5. Ethicorum.*
7 Vt perfe. ſi. ho. dei. *Id eſt ad diuinum officiũ ordinatus quali ser tu.*
8 Ad om. op. bo. in. *Per ſeipſum faciendo, & ad hoc alios inducẽdo.*

CAP IIII.

T *Eſtifi. &c.* Sequitur.
a *Impor.* Tu opportune agis, ſed importune videris ei qui non libenter audit quod tamen aliquod ei prodeſt Tu igitur ſciens hoc illi eſſe oportunum quod ei uidetur importunum dilectionem curamque ſanitatis eius animo, teneas manſueto & modeſto. Multi enim quãuis perturbatiores a medico videntur abſcedere, paulatim tamen verbi uigore medullas penetrãte ſanati ſunt Et cum ſcriptura dicat. *In multiloquio nõ effugies peccatum.* non eſt dicendum iſtum multum eſſe locutũ etſi Apoſtolus dicat *Inſta oportune impor. &c.* In tãtiloquio enim non eſt multum quod eſt neceſſariũ.
b *Increpa. in o.* Huic acriorem ſuadet patientiã. Tito nimis patienti imperium.
c *Sed ad ſua de.* Id eſt qui ea doceant quę uolunt prophetia eſt ſancti apoſtoli qui præſcius futurorum in doctrina præcipit eſſe inſtandum, ut contra hoc quod futurum erat præparetur ecclesia. Tales enim dicit futuros, qui pro deſideriis ſuis doceri uolũt ut a magiſtris ſcilicet cõſtantibus & ueracibus ad hos conuertantur qui hæc illos doceant quæ libẽter audiant quia ueritas illis aſpera uidebitur ut relicta uera doctrina fabulis uacent. F Ambroſi.
d *Magi. pru.* Aug. ſupra Io. Homil. 43. Hos magiſtros Salomon vult per mulierem de qua ait. *Vanitas impiorum mulier eſt incipiens & audax, qui inops panis conuocat prætereuntes dicẽs. Panes occultos libenter attingite & aquæ furtiuæ dulcedinem.* Cum ſit ignara veritatis promittit ſcientiam ueritatis, quam ipſa

CAPVT. IIII.

a Et quia ſic potes. Adiuro. Teſte Deo.
† Eſtificor ✻ coram Deo & Chriſto Ieſu, q 1 2
a Qui viui reperientur. Qui reſidui erunt tormentis Antichriſti vel iuſtos & iniuſtos.
iudicaturus eſt viuos & mortuos, & p† ad 3 4
a Priorem cui debes grates reddere vel futurum qui timendus eſt.
b Aeternum. Vt conregnes Deo.
uentum ipſius & regnum eius prædica ver 5 6
a Inſtanter prædica b Quantum ad eos quib. placet. c De peccato. Vel importune argue. Negligentes d Adiura. Volentes.
bum: inſta † oportune importune: † argue: † obſecra incre- 7 8 9
a Negligentes. Aſperis verbis perſiſtentes. b Vt patienter ſuſtineas repugnantes, & doceas accipientes. Repugnantium. c Accipientium. Modo eſt hoc quod prædices neceſſe vt contra hæc præparetur eccleſia.
a b pa in omni patientia & doctrina. Erit enim tempus cum 10 11
a Quaſi onus non ferent ſalutem audire. b Quod ea doceant quæ volent.
ſanam doctrinam non ſuſtinebunt, ſed † ad ſua deſide- 12
Multos. a Ipſi. b Deſiderio audiendi non tamen bono.
c d ria coaceruabunt ſibi magiſtros prurientes auribus, & a 13 14 15

✻ Igitur.
† In apparitiõe ſua & regno ſuo
Nunc eſt tractat. 97. in Io.
Proue. 9. d
† 45. d. c. 1
† Increa, exhortare cum omni lenitate.
† 16. q. 5. c nec mirũ §. Auguria

NICOLAVS DE LYRA.
CAPVT IIII

TEſtificor. *Hęc eſt pars ſeptima in quia ponitur ſeptimũ motiuũ quod accipitur ex multiplicatione futura malorum auditorum ſicut & præcedens ex multiplicatione malorum doctorum qđ debet mouere Timotheum & alios doctores ad efficaciter docendum antequam veniat tempus in quo non recipietur doctrina eorum. Dicit igitur Apoſtolus.* Teſtificor. *Id eſt adiuro te Timothee, & per conſequens alios epiſcopos in te.* 1 Coram Deo patre & Chri. Ie. *Qui ſunt teſtes huius adiurationis.* 2 Et per aduentum ipſius. *ad iudicium.*
3 Et regnum eius. *Quod eſt æternum.* 4 Prędica verbum. *Euangelicum.* 5 Inſta. *Inſtanter facies hoc.* 6 Oportune. *Id eſt illis qui deſiderant audire.* 7 Importune. *Id eſt illis qui non recipiunt gratioſe quia aliquando eſt ibi profectus magnus. Sicut dicit Aug. de ſeipſo audiente prædicationem ſancti Ambroſii, curioſitate motus & nõ utilitate. Cumque intenderem quam pulchre diceret, me inuito intrauit quod uerum dicebat & ſic conuerſus ad fidem multum profecit in eccleſia Dei.* 8 Argue. *Peccantes ex ignorantia.* 9 Obſe. *Peccantes ex infirmitate vt abſtineant propter reuerentiam rei ſacræ ſcilicet dominicæ paſſionis eis in baptiſmo communicatæ.*
10 Increpa. *Verbis duris peccãtes ex certa malicia.*
11 In omni patientia. *Ad repugnantes.* 12 Et doctrina. *Ad recipientes, ipſos diligenter inſtruẽdo, & ſubditur ratio huius admonitionis.* 13 Erit enim tempus. *Quaſi dicat propter hoc inſtandum eſt doctrinę ueritatis, quãdiu ſunt aliqui volẽtes audire, & anlequã ueniat tẽpus in quo ſana doctrina nõ ſuſtinebitur.* 14 Sed ad ſua deſideria coa. ſi. ma. *Loquentes tamtummodo placentia.*
15 Prurientes auri. *Id eſt deſiderantes ab iſtis doctoribus audire.*

a Quæ eis aſpera.

& a veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem

a [illegible] eſt futurum. b In diſciplina eccleſiaſtica, & ſcripturis explanandis. Dum tempus habes. c Omnimodi hominib. docebis d Quod ore prædicas, hoc opere conteſtate.

a conuertentur. Tu vero vigila, in omnibus † labora, opus

a Epiſcopatus ſ. In tantum, vt impleas miniſte. i. b Scientia vita & doctrina c. i. in omnibus modum ſerua.

b fac euangeliſtæ, miniſterium tuum † imple, ſobrius eſto.

a Vigila labora, Ideo ſic oportet. b Incipio offerri Deo grata hoſtia. c Mortis. d Prope eſt.

c Ego enim iam † delibor, & tempus meæ reſolutionis inſtat.

a Vnde hoc ſcis? quia dei præueniente gratia expleui quod debui, vel in proximo ſum migraturus. ſed bonum certamen certaui. Q. hoc exemplum tibi relinquo. b Prædicationis.

d Bonum certamen certaui, curſum conſummaui, fidem ſer-

e Etiā omnibus aduerſis. a In futuro. b Quem nullus auferat idem tibi ſperare potes.

f uaui. † In reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam

A ipſa [illegible] mutatione commendat & quaſi condit, vt libentius audiatur. Cuius pr[illegible] hoſtium furantur ſeductæ audientiā. Hæc occultatio facit prurientem in auribus ſpiritualiter fornicātibus, ſicut pruritus libidinis in carne corrumpitur integritas caſtitatis. Nefandi enim doctores ipſa occultatione condiunt ſua venenacum[illegible]s, vt ideo exiſtiment eos dicere aliquid magnum quia habent ſecretū, & ſuauius hauriant inſipientiam, quam parant ſcientiā, dulciuſque audiant quē palam in eccleſia dici crediq́ue prohibentur. Mulier illa propter illicita atq; punienda ſecreta nō ſolum inſipiēs, verū etiam audax nuncupatur. Sub Chriſtiano enim vocabulo multas ſceleſtas hæreſes cōcidit, nefandas fabulas finxit & neniæ tales quales in theatris cantantur ſine inimica ſcurrilitate ridentur, & non tales quales aduerſus deum fingere potuiſſe, illam inſipientiam dolemus & miramur audaciam.

† immolor.

† Quod ſuperest.

B ✻ Amb. Nolunt enim argui maligna opera ſua, quare tales volunt magiſtros q̄ inſeruient morib. eorū, pruriunt enim aures eorum vt audiant fabulas vanitatum compoſitas ſub nomine doctrinæ, quib. delectentur quod nullis tam proprium eſt quam Manicheis, qui neſcio quę habent diuerſa commenta inflatis nominibus nuncupata, cum ſint res friuolæ, & quędam deliramenta.

✻ Hier. Tales magiſtros inquirent, qui ea dicunt, quę ipſi audire deſiderant, ut ſecuri delinquant.

✻ Theophylact. Temerariam & inconſultam doctorum turbam per uerbum (coaceruabunt) ſignificauit, & propterea quod a vulgo deligatur, quod nihil pro ratiōe facit, ſed eos eligit & prouehit, qui cupiditatibus ipſius conſentiant. ac quæ ad uoluptates eius pertinent, tum dicant, tum agant.

a *Opus fac.* Teſtando opere quod ore prędicat, ut retorqueatur os turturis ad aſcellas, & ſint malapunica & tītinnabula in extremis oris hiacynthinæ tunicæ.

Leui. 1. d. Exod. 29. d

b *Sobrius eſto.* Per quod implere poteris, quia hæc uirtus temperat omnes alias. Hoc ideo maxime dicit, ne ſe nimis affligeret propter prædictum pręceptum

Ambroſ.

c *Delibor.* Libare dicimus deguſtare, fundere vel immolare. Inde delibare, quod tamen hic pro ipſa immolatione ponitur, paſſionem enim ſuam delibationem appellat. Deo enim immolatur qui pro iuſticia ſua patitur.

C d *Certaui.* Contra rebelles cucurri, ubi facilis tranſitus. Conſummaui, firmiter locata eccleſia. In omnib. fidem ſeruaui, vt alii idem faciant. Hoc dicit non re plena, quia adhuc reſtabat ipſius paſſionis conflictatio, ſed ſpe firma, ex illo quod paſſionem ſibi reuelauerat, & ideo quod futurum præſumpſit, quaſi factum indicauit.

✻ Chrysostomvs. Mœrorem profecto diſcipuli ſolari cupit, bono illum animo eſſe iubens, quaſi ipſe ad *coronam pergat* omnibuſque rite peractis, præclarum repererit finem, gaudendum, ait, non dolendū eſt. cur? bonum enim certamē D veluti ſiquis indulgentiſſimus pater, paruulum ſibi aſſiſtentē & orbitatem non ferentem conſoletur ac dicat, noli flere fili

1 bene enim viximus,
2 peruenimus ad ſene
3 ctutē, atq; in ea ętate
4 relinquimus te. Fuit
5 irreprehēſibilis vita
6 noſtra, cum gloria
7 hinc proficiſcimur,
8 eris & ipſe minutu-
9 lus pro his, quæ ge-
10 ſta ſunt a nobis, pau
11 lo poſt nihil hoc cer
12 tamine melius, nihil
13 illuſtrius, nullo co-
14 rona hæc fine con-
15 cluditur, non ea ex
16 oleaſtri floribus te-
17 xitur, non habet æ-
18
19
20

ditiorem numerum hominum, neque ſpectatores homines. Ex angelis conflatum eſt theatrum. In certaminibus ſeculi laborant dies plurimos, & in ęrumnis degunt vnius horę momento accepta corona protinus voluptas omnium emarcuit hic autem non hic, ſed ſemper claritas, ſemper gloria ſemper honor augetur. Bonum profecto certamen, quod non modo voluptatem uerum vtilitatem quoque ſpectantibus præſtat.

✻ Primas. Modo iam fidenter hoc dicit, in extremo vitę limite conſtitutus. Ita vtique iam merita ſua bona cōmemorat, vt poſt bona merita conſequatur coronam, qui poſt mala merita conſequutus eſt gratiam.

✻ Chrys. Curſus ille non in nihilum deſinit neque roboris oſtentatio, vel aucupatio gloriæ eſt, ſed omnes ad cęlum ſubmouit. Curſus hic ſole purior eſt quem Paulus currebat in terra, pluſque illuſtrat orbem, quam ſolis ignem iubar quō autem curſum conſummauit? orbem totum peruagatus eſt, & euangelio impleuit, volucris cuiuſdam inſtar, imo volucre omni periurius atque vehementius nam ſi quidem auis fuiſſet, ſimpliciter peruolaſſet, non hic autem ille egit ſed E pennis ſpiritus præditus innumera impedimenta tranſiliit, mortes, calamitates, inſidias, ſi fuiſſet auis quandoque delapſa caperetur, quia vbi in ſublime ferebatur a ſpiritu, veluti auis igneis ſuffulta alis, rhętia omnia & impedimenta tranſcendat.

e *Fidem.* Quæ eſt caput Chriſtianæ religionis,

f *Seruaui.* Quæ non poteſt haberi niſi deo miſerante, quia donum dei eſt, unde alibi ait, Miſericordiam conſecutus ſum, non quia fidelis erā, ſed vt fidelis eſſem. Apoſtolū enim inuenimus ſine vllis bonis meritis, immo cum multis vitijs dei gratiam conſecutum, reddentibus bona pro malis. Qui ſua iam propinquante paſſione bona merita ſua commemorat, poſt quæ conſequetur coronam, qui poſt mala merita conſecutus eſt gratiam, quæ niſi prius gratuita donaretur, corona non redderetur. Non ergo merita ipſius tanquam ipſius ſunt id eſt, ex ipſo ei comparata, ſed dona dei ſunt.

☞ Reddet

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et a ue. quidem. *id eſt, a doctoribus ueritatis.*

2 Auditum auer. *Reputantes eorum doctrinam nimis duram, Io. 6. g. dixerunt aliqui de ſermone Chriſti.* Durus eſt hic ſermo, & quis poteſt eum audire?

3 Ad fabulas autem conuertentur. *I d eſt ad doctrinam humanitus confictam & veritate carentem.*

4 Tu vero ui. *Super gregis domini cuſtodiam.*

5 In omnibus la. *id eſt operando vt omnibus modis inſtruantur de bonis.*

6 Opus fac euange. Id *eſt impleas opere quod prædicas ore.*

7 Miniſterium tuum. *Scilicet epiſcopatus.*

8 Imple. *Scilicet ſcientia, vita & doctrina.*

9 Sobrius eſto. *In omnibus debitum modum tenendo.*

10 Ego enim. *Hæc eſt vltima pars principalis huius epiſtolæ quæ dicitur eius concluſio, in qua tria facit Apoſtolus quia primo martyrium ſuum eſſe propinquum Timotheo denunciat, ſecundo eius aduentum flagitat ibi;* Feſtina. *tertio per eum amicos ſalutat. ibi.* Saluta Priſcam. *Circa primum dicit.*

12 Ego enim iam delibor. Id *eſt, immolor per effuſionem ſanguinis mei. Libare enim eſt deo offerre ſacrificium de liquidis, vnde & talia ſacrificia in ue. Te. in multis locis dicuntur libamenta & libamina, hoc autem Apoſtolus dicebat, eo quod ſuum martyrium appropinquabat. unde ſubditur.*

12 Et tempus meæ reſolutionis. *Id eſt ſeparationis animæ a corpore.*

23 Inſtat. *Id eſt, prope eſt.*

14 Bonum certamen cer. *Contra aduerſarios fidei.*

15 Curſum conſummaui. *I d eſt, prędicationis iniunctæ mihi.*

16 Fidem. Id *eſt, fidelitatem,*

17 Seruaui. *Chriſto domino meo.*

18 In reliquo. Id *eſt, in futura.*

19 Repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ. *Quam nullus mihi auferet, quia repoſita eſt apud illum qui eſt omnipotens.*

20 Quam reddet mihi dominus in die iuſtus iudex. *Scilicet mortis meæ.*

✻ Non

A *Reddet*. Si enim fides gratia eſt, & vita æterna quaſi merces eſt fidei, videtur quidem Deus vitam æternam tanquam debitum reddere cui debet fideli, quia promeruit illam per fidem ſed quia fides gratia eſt, & vita æterna eſt gratia, per gratiam ergo reddet.

D ter ergo Pauli de Gilohalo oppido inde vbi natus fuerat, trāſlatus in Tharſum Ciliciæ quodam tempore venientibus Romanis per Ciliciā occurrit eis ipſe cum aliis Tharſenſibus, vtpote nobilis, exceperuntq; eos cum pace. Tunc Romani conceſſerunt eis prædicta. Ibique pater Pauli penulam accepit:

Iuſtus iud. Vtique iuſtus retribuendo bona pro bonis quia tamen prius miſericors eſt retribuendo bona pro malis, & ſola iuſtitia qua retribuūtur bona pro bonis nō eſt ſine miſericordia.

✻ AMBROSIVS. *In die iudicij ſupremi, non hic. Hic autem in laboribus, in periculis*, in ſuffragijs quaſi bonus athleta certabat quia ſciebat quoniā per multas tribulationes oportet nos introire in regnum
B Dei. Ergo non poteſt quis præmium accipere, niſi legitimè certauerit, nec eſt glorioſa victoria niſi vbi fuerint glorioſa certamina.

a Q. Mali timent, ibi damnandi boni vero diligunt, quia ibi ſaluandi.
a reddet mihi dominus in illa die iuſtus iudex. Non ſolum au-
a Quia inſtat tempus reſolutionis. b Quia. b Proprium nomen.
b tem mihi, ſed ex his qui diligunt aduentum eius. + feſti-
a Tempore aduerſitatis.
c na venire ad me cito. Demas + enim me dereliquit † dili-
a Miſſus in miniſterium a me. Propter. b Miſſus a me.
gens hoc ſeculum, & abiit Theſſalonicam. Creſcens in Ga-
latiam. Titus in Dalmatiam. Lucas eſt mecum ſolus. † Mar-
cum aſſume & adduc tecum, eſt enim mihi vtilis in miniſte-
d rium. Tychicum autem miſi Epheſum. Penulam quam reliqui
a Vt tibi ſcribam epiſtolas meas. Autem. b Vel faber, vel cuſtos ærarij.
Troade apud † Carpum, veniens affer tecum, & libros, maxime
Athenis. a Verbum prænunciantis eſt non imprecantis. Indicat, nomen optat.
autem & membranas. Alexander + ærarius multa mala mihi † o-
a Quando primo cepi defendere euangelium contra illum. Iniuit ſepe congreſſum contra illum.
e ſtendit, reddet illi dn̄s ſecundum opera eius, quem & tu † deui-
f
g ta. Valde enim reſtitit verbis noſtris. In prima mea defenſione

1 poſt cuius mortem
2 ob recordationē eius hāc veſtem Pau-
3 lus ſibi retinuit. † da operā
4 CHRYSOST. Pal-
5 lium hic penulam † Amplexus.
6 dicit. alij loculos pu-
7 tant, in quibus libri
8 condebantur, quid † Col. 4. b.
9 autē libris illi opus
10 erat, cum eſſet mi-
11 graturus ad Domi-
num? At tūc eis ma
12 xime egebat, vt eos
13 fidelibus commen-
14 daret habendos, atq;
15 ſeruandos ab his do-
16 ctrinæ illius vice, nā- † Fecit.
17 que fideles quidem
omnes maximū in † Caue.
18 illius morte vulnus
19 accepiſſe fas eſt, ſed
20 eos in primis qui illi
21 morienti aderant, E
tuncque ipſo fruebatur penulam quærit, ne ab aliis hanc accipere opus ſit.

✻ PRIM. Cui redderet coronam iuſtus iudex ſi nō donaſſet gratiam miſericors pater? Et quomodo eſſet iſta corona iuſtitiæ, niſi præceſſiſſet gratia, quæ iuſtificat impium? quomodo illa debita redderentur, niſi prius illa gratuita donarentur?

Feſtina. Et etiam ideo, quia quos mecum habere ſolebā modo non habeo.

Penul. Secundum Haymonem hęc penula data patri Pauli in inſigne a Romanis, quando ſuſceptus eſt in ſocium & ciuē Romanum vnde & Paulus ſe ciuē Romanum appellat. HIERO. Volumen Hebræum replico, quod Paulus penulam iuxta quoſdam vocat.

Penula veſtis erat conſularis, qua induebātur conſules Romani ingredientes in curiā. Vnde fertur Romanis hanc fuiſſe conſuetudinem quando monarchiam totius quaſi orbis acquirebant, vt quęcūque gens cum pace & coronis eis occurriſſet darent eis libertatem, in tantum, vt fratres illorum dicerētur, ciueſq; Romani appellarentur. Dabantque poteſtatem ædificandi curiam, & habendi conſules ſicut & ipſi habebant. Pater

✻ PRIM Penula veſtis erat conſularis antiquorum Romanorum, quam non dixit fuiſſe ſuam, potuit enim eam ad pedes Apoſtoli inter cætera aliquis conuerſus ad fidem Chriſti protuliſſe vendendam.

e *Alex*. Iſte eſt quē ſup. dixit reuerſum ad apoſtaſiā, q fabricat ędes Dianę apud Athenas & oēs contra Apoſtolū cōmouit. Aug. li. 16. con. Fauſt. cap. 22.

f *Multa mihi mala oſtendit*. CHRYS. Quin. a magno aliquo premitur, nonnihil ſolatii videtur admittere, quod ſit perſona eminens, a qua id patitur, qui autem a vili & abiecto maiore afficitur mœſticia, ſed hęc impunè illi minimè cedent. hic dupliciter diſcipulum conſolatur, & quia male & iniuſtè patitur & quia ille recipiet vicem, non quod plus gaudeant ſancti delinquentium, ſed quod prędicationi opus ſit, vt infirmiores quoque etiam in hac parte ſolatium capiant.

g *Defen.* Vel preſſuram & tribulationem ſibi illatam defenſionem appellat. Tribulatio defenſio eſt Chriſtianis, quia defendit eos in die iudicij.

☞ *Non* F

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Non ſolum, &c. ſed & his. I*d eſt iuſtis quibus aduentus Chriſti ad iudicium debet eße deſiderabilis, quia tunc recipient integrum premium, ſ. beatitudinem corporis & animæ propter quod Saluator loquens de ſignis præcedentibus iudicium dicit* Luc. 12. His autem fieri incipientibus reſpicite & leuate capita veſtra. *Id eſt exhilarate corda veſtra. vt exponit* Greg. *vnde ibidem dicitur*. quoniam appropinquat redemptio veſtra.

Feſtina. *Hic conſequenter aduentum Timothei flagitat, & diuiditur in duas partes, ſ. principalem, & incidentalem quæ incipit ibi.* Alexander. *Circa primum dicit.* Fe. ad me ven. ci. *erat. n. diſcipulus eius prædictus propter quod volebat eum videre antem mortem ſuam, quam ſciebat eſſe propinquam. Aſſignat etiam aliam cauſam, ſ. quia ſocij ſui erant in alia loca diſperſi, & hoc eſt quod dicit.*

Demas enim. *Proprium nomen eſt.*

Me reli. *Tempore aduerſitatis.*

Dili. hoc ſe. *i. vitam præſentem, timebat. n. forte ut propter ſocietatem Pauli incarceraretur, & tandem ad martyrium duceretur.*

Et abiit Theſſa. *Quærens ibi maiorem ſecuritatem.*

Creſcens. *Proprium nomeſt eſt.*

In Galatiam. *Iſte abijt de voluntate* Apoſtoli *ad vtilitatem eccleſiæ & ſimiliter* Titus.

In Dalma. *Simili ratione.*

10 Lucas eſt mecum ſolus. *Iſte eſt Lucas euangeliſta qui fuit comes indiuiduus peregrinationis Pauli, ut dicit Hier. in libro illuſtrium virorum & ſatis patet ex Actibus apoſtolorum.*

11 Marcum aſſume & adduc tecum. *Et ſubditur cauſa.*

12 Eſt enim mihi vtilis in miniſterium. *Neceſſariorum.*

13 Tychicum autem miſi. *Similiter pro bono illius eccleſiæ.*

14 Penulam quam reliqui Troade. *Nomen eſt ciuitatis.*

15 Apud Caprum. N*omen est uiri apud quem dimiſerat. Eſt autem penula, ut dicitur in glo. ueſtis conſularis quę a Romanis data fuit patri Pauli in ſignum amicitiæ cum ipſo, & quod eſſet factus ciuis Romanus quam reſeruauerat Paulus ob memoriam patris, & in ſignum quod eſſet factus ciuis Romanus, ſi neceſſitas incumberet hoc oſtenderet. Vnde & pluries legitur hoc allegaſſe in Actibus Apoſtolorum. Alii vero dicunt, quod penula hic accipitur pro volumine legis. Sed primum uidetur melius, quia de libris ſubditur.*

16 Et libros. *Scilicet quos ego tibi dimiſi, & probabile videtur, quod eſſent libri Hebraici, legis & prophetarum.*

17 Maxime autem & mem. *Ad ſcribendum ibi epiſtolas ſuas, quia quando non poterat diſcurrere ad prædicandum, volebat abſentes docere per ſcriptum.*

18 Alexander. *Hęc eſt pars incidentalis, quia dixerat, Demas enim me re. &c. ideo occaſione eius fecit mentionem de alio, qui non ſolum eum dereliquit, ſed etiam impugnauit dicens.* Alexander ærarius *Iſte eſt ille quem Apoſtolus tradidit ſathanæ, vt habetur in epiſtola præcedenti, 1. cap. ut dicitur in gl.*

19 Multa mala mihi oſtendit. *Id eſt fecit.*

20 Reddet il. do. *Scilicet pœnam debitam. Nec eſt uerbum imprecantis illi malum, ſed prædicentis futurum, ideo non dicit reddat ſed reddet. Conſequenter ſubdit de alijs eum dimittentibus, ſed non impugnantibus di.*

11 In pri. mea de. *Scilicet quando fui primo preſentatus coram crudeliſſimo Nerone.*

12 Eſt

Adiutor. Quia hominis eſt timere.
a nemo mihi affuit, ſed omnes me dereliquerunt:non illis impu- 1
Quanto plus ab hominibs relictus.
tetur. Dominus autem mihi aſtitit, & confortauit me, vt per 2
me prædicatio impleatur, & audiant omnes Gentes, & libera- 3 4
Etiam. Diaboli vel Neronis.
b tus ſum de ore leonis. † Liberauit me dominus ab omni ope- 5
a Etiam. b Idem tibi ſperare licet. Ducens.
c re malo, et ſaluum faciet in regnum ſuum cœleſte, cui gloria in 6
ſecula ſeculorum, Amen. Saluta Priſcam & Aquilam, & Oneſi- 7 8
a Familiam. b Ideo nominat illos, vt veniens per eos hos viſitet.
d phori domum. Eraſtus remanſit Corinthi, Trophimum au- 9
Propter imbres & frigora commonet vt autumno veniret.
e tem reliqui † infirmum Myleti. Feſtina ante hyemem veni- 10
f re. Salutant te Eubolus & † prudens & Linus & Claudia, & 11 12
a Poſt ſalutationem fratrum ipſe ſalutat quaſi ſubſcribens hoc modo Do &c.
fratres omnes. Dominus Ieſus Chriſtus cum ſpiritu tuo. 13
a Id eſt maneat veſtra dilectio. Ne admonitus iraſcaris, ſed potius.
b Id eſt fiant vera quæ hactenus dixi.
Gratia vobiſcum. Amen. 14

A a *Non illis im.* Non orat pro Alexandro, qui inuidentia fraternitatẽ oppugnando peccauerat. Sed pro his qui non obrupe rant amorem, ſed timore ſuccubuerunt, orat, vt eis ignoſcatur. Multum enim intereſt inter eos qui hoc modo & eos qui illo modo peccant.

Act. 25.d. b *De ore leo.* Neronis, id eſt, de cuius manibus liberatus eſt a domino quando venit Romam adductus ab his qui præerant Iudææ ob hoc quia Cæſarem appellauit Nam cũ veniſſet Romam duobus annis manſit in libera cuſtodia poſt etiã tranſiuit ad alias nationes quæ erant in circuitu Romæ.

† Liberauit.

1.Pet.5.c. †Languentem.

c *Leonis.* Diaboli cui ſicut Petrus inquit. Tanquam leo circuit rugiens quærens quem deuoret B qui cum non poteſt a iuſtitia amouere, vel de uita vult tollere ne aliis prodeſſet quod quia non poteſt inſultat ei Apoſtolus.

d *Et Aqui.* Aquila erat vir Priſcæ: apud iſtos hoſpitabatur Apoſtolus.

e *Trophimum autem reliqui infirmum.* ✻ AMBR. Quid eſt vt præſente apoſtolo, qui mortuos excitabat, Trophimus infirmaretur? ſed digna propter incredulos facta & quia ex diuerſis cauſis meritum collocatur apud Deum vt ſiue in tribulatione, ſiue in ægritudine qui Deo gratias agit, nec ab aduerſa parte ſuffragium quærit, proficiat meritis apud Deum.

✻ CHRYSOSTOMVS. Cur obſecro non illum ſanaſti? nonne omnia apoſtoli poterant? Nonne per gratiam omnia diſpenſabant? ne quis exiſtimaret ſap. id quod videretur, hoc in veteribus iuſtis contigiſſe videmus duo igitur vna fiebant, & aperta enim quæ fiebant oſtendebantur, & totum Deo adſcribebatur, niſi enim eſſent ſubiecta paſſionibus corpora illis omnia ad ſcriberentur.

C

✻ PRIMASIVS. Hic oſtenditur quæ apoſtoli non propter infirmitatem carnis curabant, ſed ſigna monſtrarent, cum ſuos diſcipulos non ſanarent.

f *Linus, & Claudia.* ✻ CHRYSOSTOMVS. Adeo mulieres quoque feruebant circa fidem, ardenteſque erant vt hæc Claudia & Priſcilla iam crucifixæ mundo, & ad omnia ſubeunda etiam paratæ. Quid autem hoc ſibi vult, quod cũ tam multi fideles eſſent horum tantum meminit? Quia mandata omnia iam exceſſerant animo, maiorique virtutis luce fulgebant neque enim a fidei virtute infirmior ſexus excluditur imo id quoque diuini muneris eſt, qđ hic etiam ſexus ſeculi curis minime a uirtutis propoſito impediatur neque enim minimam in rebus humanis adminiſtrationis partem mulier ſuſcipit, domi ſedulo reſidet, cũ abſque illa nullæ reſpublicæ conſtare poſſint: nam ſi res familiaris turbis, tumultibusque miſceatur quiſque ciuium domi ſe continebit atque ita reſpublica peſſime habebit itaque nihil minus habebit honoris ac rationis, neque in ſæculi curis neque in ſpiritualibus rebus ne ab ipſa quidem martyrii gloria hic ſexus prohibetur: plurimæ namque pro fidei confeſſione glorioſiſſime coronatæ ſunt: pud ... quoque ſeruare magis quam viri poſſunt, quippe quas non æquè, vt viros, libidinis flamma ſollicitat, pecunias autem ſi vellent æque contemnere.

N. I C O L A V S D E L Y R A.

✻ 1 Nemo mi. aff. *Sed quia hoc non fuit ex malitia, ſed ex timore, ideo ſubdit orando.*

2 Non il. impu. *Scilicet a domino.*

3 Do. aſ. *Quia proprium eſt diuinitatis aſſiſtere in caſibus neceſſitatis.*

4 Et con. me. *Deficiente humana conſolatione.*

5 Vt per me prædicatio im. *Scilicet in partib. occidentalib. in quibus prædicauit Apoſtolus poſt liberationem a carcere Neronis, ut dictũ eſt ſupra Rom. 15. a. Vnde & ſubditur.*

6 Liberatus ſum de ore le. *Id eſt, Neronis, quem uocat propter crudelitatem leonem. Sciendum tamen quod Apoſtolus non loquitur pro tẽpore quo ſcripſit hanc epiſtolam, quia tunc erat iterum in carcere Neronis, ſed loquitur pro tempore præterito in quo dimiſſus fuerat a Nerone Quod autem ſubditur.*

7 Liberauit me dominus, &c. *Refertur ad tempus detentionis ſecundæ quando ſcripſit hanc epiſtolam. Et quia nihil impedit a conſecutione regni cœleſtis in morte, niſi peccatum ideo ſubdit. Et ſaluum faciet in regnum ſuum cœleſte, &c.*

8 Saluta. H*ic vltimo per* T*imotheum amicos ſalutat di.* Salu. Priſcã & Aquilam, &c. *Erat enim Aquila uir Priſcæ, & cum illis manſit Apoſtolus, ut habetur Act. 18. a.*

9 Et Oneſiphori. d. *Id eſt, eius familiam.*

10 Eraſtus autem reman. &c. *Iſtos autem duos nominat, ut Timotheus ueniens Romam eos viſitet tranſitu ſuo, & ſtatum eorum nunciet Apoſtolo, ut dicit Gloſ. Poteſt etiam addi alia cauſa ſcilicet, ut Timotheus citius ueniat ad* Apoſtolum *ſciens eum ſic eſſe ſolitarium ideo ſubditur.*

11 Feſti. ante, &c. Aliter *propter importunitatem temporis poſſet iter ſuum nimis retardare, & quia magna pars uiæ eſt per mare in quo non eſt tutum in hyeme nauigare. Vltimo ſalutat Timotheum, & primo ex parte amicorum di.*

12 Salu. te. *Secundo ex parte ſui di.*

13 Eo. le. *Qui eſt animæ uita effectiua tamen.*

14 Gra. d. *Quæ eſt animæ uita formaliter.* Vob. Amen.

A D D I D I O I.

In c. 4. *Vbi dicitur in poſtilla.* Argue peccantes ex ignorantia. obſecra peccantes ex infirmitate.

Hoc quod dicitur, argue, increpa, obſecra, poteſt diſtingui ſecundum triplicem hominum ſtatum. Sunt enim communiter aut maiores, aut minores, aut mediocres, intelligatur argue ad mediocres, obſecra ad maiores, quia vt 5. cap. ad Timo. 1. a. Seniorem ne increpaueris, ſed obſecra vt patrem. *increpa ad minores. Vel ſecundum gl. aliter poteſt legi litera & diſtingui, ſ. ſic.* Oportune & importune arg. *Id eſt de peccatis argue quoſcunque negligentes, oportune, & importune ut expoſitum eſt. Deinde facta tali agnitione.* Obſecra. *id eſt, orare volentes ut perſiſtant in correctione,* increpa. *ſcilicet uerbis aſperis reſiſtentes & hoc in omni patientia.*

A D D *I T I O* I I.

In eo. c. *ubi dicitur in po.* Prurientes auribus. *Id eſt deſiderantes audire ab iſtis doctoribus.*

Super illud uerbum. Prurientes aurib. Gl. *Nefarii. n. doctores ipſi occultatione condunt ſua uenena curioſis, vt ideo æſtiment eos dicere aliquod magnum quia habent ſecretum, ut ſuauius hauriant inſipientiam quam putant ſcientiam dulciuſque audiant quæ palam eccleſia dici credique prohibentur. Hæc in* Glo. *Ex quo intelligitur quomodo ille pruritus aurium, ſ. deſiderium audiendi procuratur a talib. doctorib. ſ. per quand. obſcuritatem ſeu occultationem eorum quæ ab eis docentur, quia ut habetur* Prou. 9. d. Aquæ furtiuæ dulciores ſunt. *Quod temporib. iſti nonnulli faciunt in ſuis prædicationibus uel ſcriptis.*

In eod. capite. *ubi dicitur in Poſtilla.* Penulam quam reliqui. *Trode. Nomen eſt ciuitatis.*

A D D I T I O I I I.

Licet Apoſtolus *pluries legitur allegaſſe ſe eſſe ciuẽ Romanum, nunquam tamen legitur ſe allegaſſe habere huiuſmodi ueſtem conſularem. Nec uidetur ueriſimile quod talem reſeruaſſet quia cum ſine tali ſigno ibi credebatur quod erat ciuis Romanus: habetur Act. 22. habere talẽ ueſtem potius uidebatur ad inanem gloriam pertinere. quam ad aliquam neceſſi-*

neceſſitatem, vnde ſecunda expoſitio uidetur probabilior, & eſt Hieronymi dicentis prout in Gl. Volumen Hebræum replico. quod Paulus iuxta quoſdam vocat penulam. Nec obſtat huic expoſitioni quod ſubditur: Et libros. Nam probabile eſt, quod haberet alios libros, & tamen ſeorſum faciebat mentionem de volumine legis propter eius autoritatem ſeu dignitatem, ſicut ſi aliquis habens plures libros & Bibliam diceret alicui, porta mihi Bibliam & libros meos.

REPLICA. In cap. vltim. 2. ad Timoth. vbi dicitur. Penulam quam reliqui Troade, &c. Poſtillator ſicut & magiſter in glo. exponit de ueſte conſulari. Burgen. obijcit dicens, quod Hieronymus penulā dicit volumen Hebræum. Sed beatus Hieronymus hoc non facit ſecundū propriam, ſed aliorum expoſitionem, dicit nanque, Volumen Hebræum replico quod Paulus ſecundum quoſdam penulam vocat. Nec pertinet vt dicit Burg. ad inanem gloriam per ueſtem hic dictam penulam Apoſtolum ſi oſtendere fore ciuem Romanum, nam non magis ad uanitatem pertinet hoc facere per veſtem, quam per vocalem proteſtationem, quā tamen apoſtolus ſæpe legitur feciſſe, ſpecialiter quando Cæſarem appellauit, nec valet ratio Burgen. quoniam ſuperflue exprimeretur liber unus quando indefinite dicitur de libris, nec dignitas alicuius libri huiuſmodi ſuperfluitatem tollit, ut ſi quis diſpoſuiſſet Bibliam cum multis alijs libris, ſuperflue diceret, Remitte mihi libros & Bibliam, nam cum quis dicit de libris, vtique principaliter de principalioribus loquitur & ſecundario de minus principalibus, ſed ſi quid inter libros eſſet quod nomen libri non digne reciperet, merito ſpecificaretur, ideo Apoſtolus addidit ſpecificando membranas. Vide in litera, non eſt magnæ ſpeculationis. D

Incipit Epiſtola ad Titum.

HAnc Epiſtolā Apoſtolus Tito ſcribit quē creauit epiſcopum, cōmonens eum fore ſolicitū eccleſiaſtica diſciplina, dēt. n. pōtifex habere maternā pietatem & patris ſeueritatē, vt ſit fortis ſuperbis, & ſuauis mo[deſ]tis vt nō habēs timoris angulū, nec [e]lationis ſupercilium. Vrat & luceat, unde [i]n ueſte legalis pontificis erat coccus [b]is tinctus, qui habebat ſpeciē ignis. [I]gnis autem duo facit, vrit & lucet. Ita & pontifex prædicationis gladio, ſcilicet ignito eloquio vrere debet mordaci increpatione, & metuenda comminatione, & lucem fouendo [bl]andis, & delectabilia promittendo. Ideo de manna dicitur, [q]uod indurabatur ad ignem, & liqueſcebat ad ſolem. Et baculus pontificis ab inferiori pūgit, & in ſummo ad anteriora extenditur in ſe reflexus, quia eccleſiaſticus doctor gladio verbi pungere debet, id eſt, aſpere redarguere peccātes, quod eſt ex inferiori natura, Et correctos in anteriora dirigere, ita tamē vt ad propriam conſcientiam ſui conſideratione redeat ſi forte in ſe habeat quæ aliis annunciat.

Argumentum in epiſtolam ad Titum incipit.

TItum commonefacit & inſtruit de conſtitutione presbyteri & de ſpirituali conuerſatione, & hæreticis vitandis, qui in traditionibus Iudaicis credunt, ſcribens ei a Nicopoli.

E Tito relicto Cretę epiſcopo ex ſimplicitate & humilitate nimis patiēti, præſcripta ei ſua autoritate vtili, ſcribit de epiſcopali officio imperioſe & poteſtatiue tractando a Nicopoli.

Eſt igitur intentio Apoſtoli inſtruere Titū de epiſcopali officio atque monere, ut illud imperioſe tractet, & hæreticos vitet. Modus talis, Primo ſalutat. Deīde inſtruit eum de epiſcopali offic. docens eum quid agere debeat, & quales epiſcopos p ciuitates conſtituere. Deinde qualiter diuerſos vel ſexu vel ætate uel conditione inſtruere debeat. Poſtea monet eum de uitandis hæretici.

CAP. I.

[a] *Paulus ſeruus, &c.* Conditione non tamen peccati miſera ſeruitute, Sed.

[b] *Dei.* Quædam nobilitate, qualiter Moyſes & Dauid ſerui ſunt appellati, & Maria ancilla.

✱ HIERON. Pro quod ait, Apoſtolus Ieſu Chriſti, talem mihi uidetur quale ſi dixiſſet præfectus prętorio Auguſti Cęſaris, magiſter exercitus imperatoris Tiberij. Vt enim Iudicęſ ſeculi huius, quo nobiliores eſſe videatur, ex regibus quibus ſeruiunt, & ex dignitate qua intitulantur vocabula ſortiuntur, ita & Apoſtolus grandem inter Chriſtianos ſibi uendicans dignitatem, Apoſtolorum ſe Chriſti prænotauit, ut ex ipſa lecturos nominis auctoritate terreret, indicans omnes qui in Chriſtum crederent, debere eſſe ſibi ſubiectos.

[c] *Secundum fidem ele.* Id eſt, quam tenent vel qua ſaluantur electi Dei, & ideo per ea magis laborandum.

✱ CHRYS. Non ex rectè factis, neque ex laboribus, ac ſudo[re] hanc cępi dignitatem, ſed totum eius, qui mihi hęc credidit, beneficij eſt.

✱ HIERONYMVS. Id eſt, eorum qui non tantum vocati ſunt, ſed & electi, Electorum quoq; ipſorum magna varietas eſt, pro diuerſitate operum atq; ſermonum. Primaſius. Secūdum eam fidem quam ipſe infundit, & fecit credentes, quod & in præſcientia ſua elegit.

[d] *Quæ ſecundum pietatem eſt.* ✱ HIERON. Vtrum nam ſit aliqua ueritas, q̄ non in pietate ſit poſita, & quūc ad diſtinctionem illius inferatur cognitio veritatis quæ iuxta pietatem eſt? Eſt plane veritas quæ non habet pietatem. Si quis grammaticam artem nouerit, vel Dialecticā, vt rationem rectè loquendi habeat, & inter vera & falſa diiudicet. Geometria quoque Muſica & Aritmetica, habēt ī ſua ſcientia veritatē, ſed nō eſt ſcientia illa, ſcientia pietatis. Sciētia pietatis eſt noſſe legem, intelligere prophetas, Euangelio credere, apoſtolos nō ignorare. Abſq; pietate notitia veritatis delectat ad præſens, ſed æternitatem non habet præmiorum

✱ CHRYS. Quippe & rerum veritas eſt, ſed non eſt ſm pietatem, puta rei myſticę peritiam noſſe, ſiue aliquam artem ueraciter verum ea ſecundum pietatem tantum veritas eſt, quę ſecundum fidem credidit.

✱ IDEM. Veritatem autem hoc loco ad figuram refert, & illa enim agnitio erat, & pietas erat, non tamen veritas, neque item

Epiſtola Pauli ad Titum incipit.

CAP. I.

Nomine. Humilitas non tollit poteſtatem & dignitatem.
PAulus ſeruus Dei, Apoſtolus autem Ieſu 1
Tenens & prædicans fidem. Secundum.
Chriſti, ſecundum fidem electorum Dei & 2 3
a eſt veritas in liberalib. artib. quę nihil ad Chriſtianam religionem. b Id eſt Chriſtianam religionem.
agnitionem veritatis, †quæ ſecūdū pietatē eſt 4 5

† quæ ad pietatem ducit.

Poſtilla Nicolai de Lyra ſuper Epiſtolam Pauli ad Titum incipit.

CAP. I.

1 PAulus ſer. Dei. *Hic incipit epiſtola Pauli ad Titū. q̄ d uidi[t]ur in tres partes, ſ. in ſalutationem, & proſecutionē, ibi. Huius rei gratia, & concluſionem, ibi.* Salutant te, *in fine epiſtolæ. In prima parte primo ponitur perſona ſalutans quantum ad nomen, cum dicitur.* Paulus, *& ratio huius nominis dicta fuit in principio epiſtolę ad Romanos. Et quantum ad religionem, cum dicitur.*

2 Ser. *Id eſt, fidelis Chriſtianus, & quantum ad officij dignitatem cum dicitur.*

3 Apo. autem Ieſu Chriſti ſecund. *Id eſt, ad prædicandum fidem*

4 Et agni. ve. Dei. *Hoc dicit ad excludendum ſcientiam humanitus inuentam, in quibus ſunt aliqua falſitates admixtæ. ut patet per Ariſtotelem, qui licet uerius alijs ſcripſerit, aliqua tamen falſa admiſcuit, vt de æternitate mundi, & de numero intelligentiarum, & huiuſmodi.*

5 Quæ ſecundum pieta. eſt. *Id eſt, ad uerum Dei cultum ordinata.*

✱ In

item mendacium,ſed figura atque imago in ſpe vitæ æternę,
A illa in ſpe præſentis vitæ. Illi non electi ſed nos,nam & ipſi ali
quando dicebâtur electi,ſed hi ut ſi odi gratiam amiſerunt.
a *In ſpem vitæ æternæ.* Hæc res,hic fructus Apoſtolici officii
Per hoc commendat officium Apoſtolicum,non tepidius a-
gendum.

ſuum,& ipſam ſapientiam ſuam,& vitam eorũ qui credituri erant;mundo eſſe venturam.

✲ CHRYSOST. Hoc eſt,non modo ex pœnitentiæ.remedio prouenit, ſed olim , atque ab ipſo principio iſta præfixa ſunt.Oſtenditur ex his nobilitas noſtra,quod non nuper, ſed olim , atque ab ipſis initiis dilecti ſumus.

a Et hoc eſt. Id eſt,per hoc ſperans vitam æternam. b Quæ quanto certior,tanto miniſter debet eſſe ſolicitior.
c Vitam æternam.
in ſpem vitæ æternæ , quam promiſit qui non mentitur
a Omnia. b Alias æternæ. Quod idem eſt. c Non ſolum rei effectu, ſed in prædi &c.
Deus ante tempora † ſecularia : manifeſtauit autem tempo-
Vt fideli.
ribus ſuis verbum ſuum in prædicatione, quæ credita eſt mi-
a Cui tui comparticeps. Cui in ſalute hominum minus obedimus,ſi quo modo remittimur.
b Paulus inquam ſcribit hanc epiſtolam.
hi ſecundum † præceptum ſaluatoris noſtris Dei Tito † dile
Manifeſta ſunt hæc. a Et in ſcribendo primum ſalutat in hunc modum.
cto filio ſecundum communem fidem , gratia* & pax a Deo
patre noſtro & Chiſto Ieſu ſaluatore noſtro . Huius rei gra-
Cum inde recederem. a Ad perfectionem.
b Mala in peccantib.ad lendo bonis ea quæ deſunt.
tia reliqui te Cretæ,vt ea quæ deſunt corrigas, & conſtituas
a Singulas. b Epiſcopos. c Id eſt,quales conſtituendos docui.
per ciuitates presbyteros , ſicut & ego tibi diſpoſui . Si quis

b *Promiſit,&c.* Sed quomodo promiſit, dum nõdum homines eſſent,quib.promitteret,quia in eius æternitate & in ipſo verbo eidẽ coęterno iam prædeſtinatiõe fixũ erat quod ſuo tẽpore futurũ erat. promiſit ergo ante tempora quia in ſe ęterno fixerat, anteq̃ tempus eſſet, quod cũ creaturis cępit.Nõ enim poſſumus dicere fuiſſe aliquod tẽpus, quãdo Deus nondum
B fecerat aliquid.

† æterna

† delegationem,in iunctioné

Aug.li.12. de ciu.c.16.

1 initiis dilecti ſumus.
2 d *Manifeſtauit.* Con
3 gruis temporibus ,
4 ſcilicet verbum , id
5 eſt,filium, hæc eſt vi
6 ta æterna.
6 d *Filio ſecundum con*
7 *munem fidem.* Id eſt,
8 Catholicam,non pri
9 uatam alicuius. Ca-
10 tholicon Græcè, cõ-
11 mune uel vniuerſale
12 dicitur Latine.
13
14 f *Huius rei gratia.*
15 Primo dicit quid a-
16 gere debeat & qua-
17 les ordinare presby-
18 teros , incipiens ita
19 *huius rei gratia.* Dum
20 hæc recolit ſicut ei diſpoſuerat,monet exequi.

c *Ante tempora, &c.* Non recens promiſſio,ſed ante tempora omnium ſæculorũ, & ut certius ſit.

li 83.q.72.

✲ AVG. Quomodo ab apoſtolo dictum eſt ante tempora æterna. Si enim tempora quomodo æterna, niſi ſi forte ante omnia tempora intelligi uoluit,quia ſi dixiſſet ante tempora & non addidiſſet æterna , poſſet accipi,ante quædam tempora,quę ante ſe haberent alia tempora. Aeterna autem maluit dicere quam omnia,fortaſſis ideo,quia tempus non cępit ex tempore,an tempora ęterna eum ſignificauit, inter quod & tempus hoc diſtat,quod illud ſtabile eſt, tempus autem mutabile.

✲ IDEM. Cum antẽ retrorſum tempora a conſtitutione mũdi,habere videantur initium,quomodo ſunt ęterna,niſi quia ęterna dixit,quę ante ſe non habent vllum tempus.

Cõtra Priſcilianis& Origenis. ac Oroſ. c.6.

✲ HIER. In hoc curriculo & rota mundi, tempora labuntur & veniunt,& aut futura ſunt,aut fuerunt. Vnde quidam Philoſophorum non putant eſſe tempus pręſens,ſed aut pręteritum aut futurum,quia omne quod loquitur,agimus cogitamus,aut dum fit,pręterit,aut ſi nondum factum eſt,expectatur. Ante igitur hæc mundi tempora, æternitatem quandam fuiſſe ſeculorum credendum eſt,quib.ſemper cum filio & ſpiritu ſancto fuerit pater,& ut ita dicam,unum tẽpus Dei
C eſt omnis æternitas,imo innumerabilia tempora ſunt, cum infinitus ipſe ſit,qui ante tempora omne tempus excedit. Sex millia necdum noſtri orbis implentur anni,& quantas prius ęternitates,quanta tempora,quantas ſeculorum origines fuiſſe arbitrandũ eſt in quib.angeli,throni, dominationes cæteræque uirtutes ſeruierint Deo,& abſq; temporum uiribus,Deo iubente ſubſtiterint. Ante itaque hæc omnia tẽpora quę nec ſermo eloqui,nec mẽs comprehendere, nec cogitatio tacita audet attingere promiſit Deus pater ſapientiæ ſuæ uerbum ſuum,&

g *Presbytero.* Vt paſtoralis curę onus facilius ſuſtineatur, per multos diuiſum.

✲ HIER. Audiant epiſcopi qui habent conſtituendi presbyteros per urbes ſingulas poteſtatem,ſub quali lege eccleſiaſticæ conſtitutionis ordo teneatur,nec putent apoſtoli verba eſſe ſed Chriſti,ex quo manifeſtum eſt eos, qui apoſtoli lege contempta,eccleſiaſticum gradum non merito voluerint alicui deferre,ſed gratia,contra Chriſtum facere, qui qualis in eccleſia presbyter conſtituendus ſit, per apoſtolum ſuum in ſequentib.executus eſt Moſes amicus Dei potuit vt,quę ſucceſſores principatus,filios ſuos facere,& poſteris propriam relinquere poteſtatẽ,ſed extraneus de alia tribu eligitur Ieſus, vt ſciremus principatum in populos nõ ſanguini deferendũ eſſe,ſed uitæ, At nunc cernimus plurimos hanc rẽ beneficiũ facere,ut non quærant eos in eccleſia: colũnas erigere,quos plus cognoſcant eccleſiæ prodeſſe,ſed quos vel ipſi amant, vel quorum ſunt obſequiis deliniti,vel pro quib.maiorum quiſpiam rogauerit,& (vt deteriora taceam) qui ut clerici fierent muneribus impetrarunt.

✲ IDEM. eſt ergo presbyter, qui & epiſcopus,& antequam diaboli inſtinctu,ſtudia in religione fierent,cõmunẽ presbyterorum conſilio eccleſię gubernabantur. Poſtquã vero unuſquiſque eos quos baptizauerat ſuos putabat eſſe non Chriſti in toto orbe eſt decretum,vt vnus de presbyteris electus ſuponeretur cęteris,ad quem omnis eccleſię cura pertineret,& ſchiſmatis ſemina tollerent, paulo poſt. Hæc propterea vt oſtenderemus apud veteres eoſdem fuiſſe presbyteros quos & epiſcopos,paulatim vero vt diſſenſionum plantaria euellerentur,ad unum omnem ſolicitudinem eſſe delatam.

✲ CHRYSOS. Neque enim profecto uolebat inſulam to-

✲ tam

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 In ſpem uitæ æternæ. *Per hæc conſequendæ.*

2 Quam promiſit,&c. *Cum ſit ipſa ueritas.*

3 Ante temp.ſecula. *In eſt,ab æterno. Et accipitur promiſſio hic pro prædeſtinatione Dei,quæ ab æterno dare electis ordinauit gratiam & gloriam. Sed quia effectus huius prædeſtinationis eſt in tempore, ideo ſubditur.* 4 Manifeſtauit,&c. *id eſt,ab eo diſpoſitis & ordinatis.*

5 Verbum ſuum. *Id eſt,filium incarnatum.* 6 In prædi. *id eſt,per prædicationem,ſcilicet Chriſti & diſcipulorum ſuorum, ideo ſubditur.*

7 Quæ cre.eſt mi. *Tanquam fideli prædicatori.* 8 Secundum præce.ſal.no.Dei. *Vt patet act. 14.a.* Separate mihi Barnabam & Saulum. *Secundo ponitur perſona ſalutata,cum dicitur.*

9 Tito dile.fi.ſec.com.fi. *Id eſt,Catholicam. Catholicon enim Grecè, Latine ſignificat cõmune vel uniuerſale.* Dicit *Apoſtolus*, Filio ſecũ. com.fi.. *Ad oſtendendum quod Titus non erat filius eius carnalis,ſed ſpiritualis. Tertio ponuntur optata bona,cum dicitur.* 10 Gratia. *In præſenti.* 11 Et pax. *In futuro,nam beatitudo quietat totaliter hominis appetitum.* 12 A Deo pa.no. *Qui eſt gratiæ & beatitudinis cauſa principalis effectiua,tamen cum filio & ſpiritu ſancto,nã opera trinitatis ſunt indiuiſa.* 13 Et Chriſto Ieſu. *Quia eius humanitas eſt cauſa inſtrumentalis coniuncta.*

14 Huius rei. *Hic incipit epiſtolæ proſecutio,quæ diuiditur in duas partes,in prima parte Titum inſtruit de ordinatione eccleſiæ,ſecundo de informatione plebis ſibi commiſſæ ſeq.c. Prima in duas, quia primo ponit ſuam inſtructionem,ſecũdo cuiuſdã dicti rationem,ibi:* Sũt enim multi. *Circa primũ inſtruit eum de ordinatione eccleſię quantũ ad epiſcopos & presbyteros , inſtituerat enim eum Paulus Cretenſem archiepiſcopum,& ſic ad eum pertinebat ordinatio totius prouinciæ. Sciendum etiam,quod ſub nomine presbyterorum intelligit etiam epiſcopos, & e conuerſo,ſub nomine epiſcoporum intelligit presbyteros,ſicut dictũ fuit plenius,ſupra 1.Ti.3. Dicit igitur.* Huius rei gratia. *id eſt,propter prædicationem fidei Catholicę.*

15 Reliq.te.Cretæ. *Inſtituens te ibi archiepiſcopum.*

16 Vt ea quæ de. *De bona diſpoſitione eccleſiæ.*

17 Corrigas. *Id eſt,melius reformando.*

18 Et conſtit.per ciuit. *Secundum exiſtentiam populorum.*

19 Sicut & ego tibi diſp. *Id eſt,forma quæ ſequitur.*

20 Si quis. *Ille enim qui conſtituitur presbyter vel epiſcopus,debet eſſe integræ famæ & fidei,iſta autem conditio & aliæ ſequentes debent eſſe excellentius in epiſcopo,quam in ſacerdote curato.*

✲ Vnius

tam vni viro permitti, ſed vnicuique propriam curā indici, ita enim laborem ſibi fore timorem ſciebat, & ſubditos maiori diligentia gubernandos, ſiquidem Doctor non multarum eccleſiarum regimine diſtraheretur, ſed vni tātum regendę vocaret, eamque componere moribus & ornate ſtuderet.

a *Sine crimine.* Si dixiſſet ſine peccato nullus in eccleſia recte poſſet ordinari miniſter. Mult.n. baptizati fideles ſunt ſine crimine, ſine peccato vero in hac vita neminem dixerim, non quia peccati aliquid remaneat quod in baptiſmate nō dimittatur, ſed quia in nobis in huius vitæ infirmitate manentibus quotidie fieri non quieſcunt, qui fideliter orantib. quotidie remittantur. Quamlibet valde iuſtum diſcutias in hac vita, non eſt tñ ſine peccato. Vnde Io. *Si dixerimus, quia peccatum non habemus, noſipſos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt.* Sed plane, multi iuſti dicti ſunt ſine querela, quod intelligitur ſine crimine. Nulla.n. querela iuſta eſt de his qui non habent crimē. Crimen ergo eſt querela, i. peccatū graue accuſatione & damnatione digniſſimum, vt homicidium, adulterium, aliqua immunditia fornicationis, furtum fraus, & huiuſmodi, quæ cum cœperit homo nō habere, incipit caput erigere in libertatem, ſed iſta inchoata eſt non perfecta libertas.

a Non peccato. Peccato criminali, vel infamia criminali. b In quo ſpecies continentiæ & ſacramentum. Sanę fidei.

a ſine crimine eſt vnius[b] vxoris vir, filios habens fideles: + non
b in accuſatione luxuriæ, aut non ſubditos. † Oportet enim epi-
c ſcopum ſine crimine eſſe, ſicut Dei diſpenſatorem, non † ſu-
d
e perbum, non iracundum, non vinolentum, non percuſſo-
f

a Id eſt, non aliorum mentes aliter quam oporteat loquendo percutientem, uel non ferocem, non crudelem.

xarit, non φ horte-
tur ad ſecunda matri
1 monia, ſed quod ne
2 ceſſitati carnis indul
3 geat.
4 ❊ Chrys. Cuius
5 rei gratia etiā huiuſ-
6 modi homines ī me-
7 dium adducit? Ob-
8 ſtruere prorſus ora
9 hæreticorum inten-
10 dit, qui nuptias dam

† nō obnoxios crimini luxus. Crimen. † ſ dil v-nū. § nūc autem † pręfractum i. durum, & ſui ſenſu plus ſatis tenacem.

❊ Hier. Non tantum eo tempore quo ordinandus eſt, ſine vllo ſit crimine, & præteritas maculas noua conuerſatione diluerit, ſed ex eo tēpore quo in Chriſto renatus eſt, nulla peccati conſcientia remordeatur. Quomodo.n. poteſt præſul eccleſiæ auferre malum de medio eius, qui in delicto ſimili corruerit? Aut qua libertate corripere peccantem cum tacitus ſibi ipſe reſpondeat, eadem admiſiſſe, quæ corripit.

❊ Oecvmenivs. Inculpatum eſſe generale eſt. Siquidem inculpatum eſſe, omnia quæ ſunt enumeranda complectitur: hoc eſt, in quem nullum poſſis crimen impingere.

b *Vnius uxoris vir.* Poſt baptiſmum, quia nouo homini nō ſtupra, nec aliqua quæ ante fuerunt obſunt. Huic ſententiæ cōtradicit Aug. his verbis. Acutius intelligunt qui nec eum qui cathecumenus vel Paganus habuit alterum ordinandum cenſuerunt quia de ſacramento agitur, non de peccato. Nā in baptiſmo peccata omnia dimittuntur. Et qui dixit. *Si nupſerit, virgo non peccat,* ſatis declarauit nuptias non eſſe peccatum. Propter ſanctitatem autem ſacramenti ſicut fœmina, ſi cathecumina, uitiata eſt non pōt poſt baptiſmum inter virgines Dei conſecrari, ita non abſurde viſum eſt. Bigamum non peccaſſe, ſed normam ſacri amiſiſſe non ad vitæ meritum, ſed ad ordinationis eccleſiaſticæ ſignaculum neceſſariam. Et ſicut plures antiquorum patrum vxores ſignificauerunt futuras ex omnibus gentibus eccleſias vni viro ſubditas, i. Chriſto. Ita noſter antiſtes, i. epiſcopus unius uxoris uir ſignificat ex omnibus gentibus unitatem uni uiro Chriſto ſubditam. Itaque *ſicut duobus dominis ſeruire,* ſic ab uno Deo apoſtatare, & in alterius ſuperſtitionem ire non licet.

❊ Hier. Quod autem ait: *unius uxoris uir.* Sic intelligere debemus, ut non omnem Monogamum Digamo putemus eſſe meliorem, ſed quo is poſſit ad Monogamiam & continentiam cohortari, qui ſui exemplum præferat in docendo. Eſto quippe aliquē adoloſcentulum cōiugem perdidiſſe, & carnis neceſſitate ſuperatum, accepiſſe vxorem ſecūdam, q̄ & ipſam ſtatim amiſerit, & deinceps uixerit continenter: alium uero vſq; ad ſenectam habuiſſe matrimonium & uxoris uſum, nunquā carnis opere ceſſaſſe, quis uobis è duobus uidetur eſſe melior, pudicitior, cōtinentior? Vtique ille qui in matrimonio ſecundo fuit, & poſtea pudice & ſancte conuerſatus eſt, & non is qui ab uxoris amplexu nec ſæculi eſt ſeparatus ætate. Non ſi ergo applaudat, quicunque quaſi Monogamus eligitur, φ omni ſit Digamo melior, cum in eo magis ſit electa fœlicitas quam voluntas. Montanus eſt qui Nouati ſchiſma ſectantur, nomen ſibi munditiæ præſumpſere, putantque ſecūda matrimonia ab eccleſiæ communione prohibenda, cum apoſtolus de epiſcopis & presbyteris hoc pcipiens vt quæ in cæteris relaxarit, non φ hortetur ad ſecunda matrimonia, ſed quod neceſſitati carnis indulgeat.

❊ Chrys. Cuius rei gratia etiā huiuſmodi homines ī medium adducit? Obſtruere prorſus ora hæreticorum intendit, qui nuptias damnant, oſtendens eam rem culpā carere, imo ita eſſe pretioſam vt cum ipſa etiam poſſit quiſpiam ad ſanctum epiſcopatus ſolium prouehi. Caſtigat hoc ipſo etiam impudicos, dum non eos permittit poſt ſecundas nuptias ad eccleſię regimen dignitatemque paſtoris aſſumi. Nam qui defunctæ uxori beneuolentiam nullam ſeruaſſe deprehenditur, quo pacto hic eccleſiæ præceptor optimus eſſe poterit. Imo quibus criminib. non ſubiicietur indies? Noſtis enim profecto omnes, quod etſi per leges ſecundæ nuptiæ permittantur, multis tamen ea res accuſationibus patet.

c *Filios hab. fidel.* Nec ſaltem de luxuria accuſatos, uel ſibi non ſubditos. Alioquin nec ſpes in illo eſt corrigendi alios, nec frōtem habet ad alios talium cohabitator.

❊ Chrys. Nam qui filiorum ſuorum magiſter eſſe non potuit, quo pacto alios docere poſſe putandus eſt? Si quos ab initio ſecū ſemper habuit & nutriuit, peruerti permiſit, & quorum ſibi & per leges & iure naturę poteſtas omnis indulta erat, eos regere, moderarique nō potuit, quomodo alienis prodeſſe valebit? Nam ſi in rebus, in quibus urgebat naturalis affectus ita negligens fuit, atque ita ſtultus, ut pecuniariæ rei plus ſtuderet quam curæ filiorum, quo iure hic ad epiſcopalem thronum promoueatur, tantumque ſubeat regiminis opus.

❊ Hiero. Tam ſanctum eſt nomen ſacerdotii, ut nobis etiam ea quæ extra nos ſunt poſita, reputentur nō quo propter vitam noſtram epiſcopi non fiamus, ſed quod propter filiorum incontinentiam ab hoc gradu arcendi ſimus, qua enim libertate poſſumus, alienos filios corripere, & docere q̄ recta ſunt, cum nobis ſtatim poſſit qui fuerit correptus ingerere, ante, doce filios tuos, &c.

d *Oportet enim.* Talis debet conſtitui. Neceſſe eſt enim ad tractationem officii eum eſſe ſine crimine, id eſt, irreprehenſibilem epiſcopum, hic apertę oſtendit presbyterorum nomine epiſcopos ſupra fuiſſe deſignatos.

e *Dei diſpenſatorem.* ❊ Hiero. Inter villicum & familiam hęc ſola diſtantia eſt, quod conſeruus præpoſitus eſt cōſeruis ſuis. Sciat itaque epiſcopus & presbyter, ſibi populum conſeruum eſſe, non ſeruum.

❊ Chrys. Qui exteriori ac mundana poteſtate ſubnixus eſt, quoniam lege imperat, ac neceſſario illi obtemperatur, merito ſępius ɔtra ſubiectorum uoluntatem dominatur. Porrò is qui uolentib. pręeſſe vult, ſi ea lege præſumit, ut conſilio proprio omnia faciat, quaſi nemini rationem redditurus, tyrannicè potius quam populariter huiuſmodi exercet officium.

f *Non uinolentum* ❊ Hier. Quale eſt autem epm̄ uidere vinolentum, ut ſenſu occupato, exaltet riſum, contra grauitatis decorem, & labiis diſſolutis cachinnet, uel ſi paululum triſtis rei cuiuſdam fuerit recordatus, inter pocula in ſingultus prorumpat & lacrymas. Longum eſt ire p ſingula, & inſanias, quas ebrietas ſuggerit explicare, uideas alios pocula in tela uertentes ſcyphum in faciem iacere conuiuæ uomunt ut bibant, & bibunt ut uomāt. Digeſtio uentris & guttur, uno occupatur officio. Et ubicunque ſaturitas & ſobrietas fuerint, ibi libido do-
minetur

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vnius vxo. vir *Silicet poſt baptiſmum, ut dictū eſt ſup. 1. Tim. 4. a.*
2 Filios hab. fi *Licet non oporteat ipſum habere filios, quia poterat cōtere, tamen ſi habet, oportet quod ſint fideles, i. ſanæ fidei.*
3 Non in accu. lux. *Id eſt, accuſabiles de luxuria, ſicut filij Heli. 1. Rg. 2. d.*
4 Aut non ſub. *Id eſt, rebelles.*
5 Oportet eum e. ſine cri. eſſe. *Iam expoſitum eſt.*
6 Sicut Dei diſpen. *In bonis ſpiritualibus ubi requiritur maior fidelitas & diligentia, quam in diſpenſatione bonorum temporalium.*
7 Non ſuperbum. *Alios ſuppeditando.*
8 Non iracundum. *In animo. Superbi enim de facili iraſcuntur.*
9 Non vinolentum. *Id eſt, in potu uini exceſſiuum, quia per hoc impeditur diſcretio, quę requiritur in Dei miniſtro.*
10 Non percuſſorem. *Quod uitium oritur frequenter ex exceſſiua vini potatione.*

6 Sicut ❊ Non

A minetur, ſpecta ventrē & genitalia, pro qualitate vitiorū ordo membrorū, nunquā ego ebrium caſtum putabo. Dicat quiſque quod volet, ego loquor conſcientiam meā, ſcio mihi abſtinētiam, & nocuiſſe intermiſſam & profuiſſe repetitā. Miramur Apoſtolum in epiſcopo damnaſſe vinolentiam, cum in veteri quoque lege præceptum ſit. *Sacerdotes cum ingrediuntur, &c.*

Leuit. 10.

a *Sed hoſpitalē.* HIERON. Ante omnia ho ſpitalitas futuro epiſcopo denunciatur. Si enim omnes de Euāgelio de ſide rant audire, hoſpes fui, &c. quāto magis epiſcopus cuius domus, omniū commune debet eſſe hoſpitium? Laicus.n. vnum aut duos, aut paucos recipiens, implebit hoſpitalitatis officiū. Epiſcopus niſi omnes receperit, in

B humanus eſt.

b *Contradi.* Contradicentes.n. non vno modo intelligēdi ſunt pauciſſimi quippe nobis ꝯdicunt loquēdo, ſed multi malè viuendo. Quis enim audet apertiſſime loquendo contradicere veritati? Non contradicūt multi lingua ſed vita, quos redarguere bonum opus eſt, grandis ſarcina, cliuus arduus.

prudentē. Temperatem.

†43 d. c.1. 45.di. c. ſi.

†continere.

†1.qō.1.c. dominus.

†ſeueriter Angu. de verbis apoſtoli ſer mo. 21.

Secularis.

a rem, non turpis lucri cupidum, ſed hoſpitalem, † benignum

a Proximo. b Deo. c Ab illicitis, ira ſuperbia & huiuſmodi. d Amore.

prudentē, ſobriū, iuſtum, ſanctū, † continentē, † amplectē

Veracem.

tem eum qui ſecundum doctrinam eſt fidelem ſermonem, vt

a Ob loquendo, vel male viuendo.

b + potens ſit exhortari in doctrina ſana, & eos qui contradicūt

In Creta. a In ſe. b Ad alios.

† arguere. Sunt enim multi etiam † inobedientes, vaniloqui,

a Circumuentionibus & cuiuſcunque generis fraudibus. b Id eſt, de Iudæis, qui ſub nomine Chriſti Iudaizare docebant, renati.n.in Chriſto non puri erant Chriſtiani, quia partim legem, partim Chriſtum venerari volebant.

& ſeductores, maxime autem qui de circumciſione ſunt, † quos

a Ideo quia ipſi ſunt. b Totam familiam.

oportet redargui, qui vniuerſas domos ſubuertunt, docentes

a Et hoc faciunt. Terrenæ rei, vel faciant proſelytos, ſicut dominus dixit Scribis & Phariſæis Circuitis mare & aridam, ut faciatis unum proſelytum. Pro terrenis acquirendis. b Vere tales ſunt. c Qui eos nouerat.

c quæ non oportet, turpis lucri gratia Dixit quidam ex illis pro

a Quod vſque ad hoc dictum eſt, ne propheta videretur. b Non Dei. Et ſi etiam ſuorum. c Quia eorum bene naturam aperuit. d Sanguinem ſitientes.

prius ipſorum propheta: † Cretenſes ſemper mendaces, malæ

a Gulosi, & ideo pigri, b Ne minus credas ei quia Gentilis, verba eius commendat Apoſtolus. c Docens quod non oportet.

beſtiæ, ventris pigri. Teſtimonium hoc verum eſt. Quam ob

a Non vt ſoles molliter. b Id eſt, vt recte credant.

cauſam increpa illos † dure, vt ſalui ſint in fide, non intenden-

a Quia neſciunt vim ſcripturarum literalis obſeruantiæ in qua nemo iuſtifica tur apud Deum. b Iam non Dei. Alias aueſantium.

d tes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auertentium ſe a

c

c *Dixit quidam ex ill.* AVGVSTINVS. Iſte fuit Epimenides Cretenſis, in cuius libris hoc inuenitur, quia homo inter prophetas Dei non inuenitur, nec eius prophetia ad illa Dei eloquia pertinet quæ Iudæis ſunt credita, & ideo nomen eius nō commemorauit Apoſtolus ſicut ſolet commemorare prophetas Dei dicens, ſicut & Daniel dicit, vel Iſaias. Verum tacitis nominibus illorum dicit, ſicut ſcriptum eſt, & ea ſcriptura intelligitur in qua eſt autoritas Dei. Homo autem ineruditus, canis rabioſus veritati oblatrans auſus eſt dicere iſtum de prophetis Iudæorum fuiſſe, de quo ait Apoſtolus. *Dixit quidam ex illis, &c.* Licet diuinæ autoritati vnde volnerit, quod verum inuenerit teſtimonium ſumere, ſicut & Paulus, vt legitur in Actib. Apoſtolorum, cum loqueretur Athenienſib. de Deo. *In illo viuimus, mouemur & ſumus ſicut & quidam ſecundum vos dixerunt.* Et de Athenienſis aræ inſcriptione ait. *Inueni aram in qua ſubſcriptum eſt. Ignoto Deo.* Ita diuina autoritas vndecunque ſumit quod neceſſarium inuenit, ſed non oīa quæ ſcripta ibi ſunt, accipienda confirmat. Vnde in lege præceptū eſt Iudæis vt ſi mancipium Gentile emerent, eius pili raderentur, & vnguium incrementa abſcinderentur, deinde ad vſus domeſticos aſſumeretur. Ita vanis atque ſuperfluis Gentilium ſuperſtitionum & Poetarum ſententiis abraſis & deciſis, quod purum repertū fuerit ad miniſterium domus Dei aſſumēdū e

d *Mandatis.* Quia mandata legis poſt manifeſtam veritatem iam hominum, non Dei mandata ſunt.

c *Auertentium.* Spiritualis intelligentiæ. Quicquid enim adu ſus

✻ CHRYS. Hoc vero quod ait: *Et contradicentes arguere*, referendū eſt ad ſciam, qua etſi epiſcopi tm̄ ſe uita ſancta, ſibi pōt prodeſſe ſic viuens. Porro ſi ſermone & doctrina fuerit eruditus, pōtſe, cæteroſque inſtruere, & non ſolum inſtruere & docere ſuos, ſed & aduerſarios repercutere qui niſi refutati fuerint atque conuicti, facile queunt corda ſimplicium peruertere. Hic locus aduerſus eos facit, qui inertię ſe & otio, & ſomno dantes, putant peccatum eſſe ſi ſcripturas legerint, & eos qui in lege dñi meditantur die ac nocte, quaſi garrulos, inutileſq; contemnunt, non animaduertentes Apoſtolum poſt catalogum conuerſationis epiſcopi, etiam doctrinam præcepiſſe.

✻ CHRYSOST. Non itaque faſtuoſis uerbis, ſed ſumma illa opus eſt peritia ſcripturarum, vt abſconditos ſenſus, intelligentiaque retinetur. Non vides vt Paulus orbem conuerterit vniuerſum, de longe maiora perfecerit quam Plato, & omnes huiuſmodi cæteri? At forte dicturus es, ſignorum gratia hoc illum potuiſſe peragere. Non ex ſignis tātum hoc potuit nam ſi Apoſtolorum euoluas actus, ſæpius illum vi doctrinæ obtinuiſſe comperies, quam virtute ſignorum, &c.

C

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Non turpis lucri cupidum. *Id eſt, ſecularis, quod eſt per mercationes, & talia quæ non decent miniſtros eccleſiæ.*

2 Sed hoſpitalem. *Oportet eum eſſe ad peregrinos.*

3 Benignum. *Ad omnes.* 4 Prudentem. *In agibilibus.*

5 Sobrium. *Id eſt, tenentem ſobriam menſuram in omnibus.*

6 Iuſtum. *Formaliter quantum ad ſeipſum, & effectiue quantum ad populum ſibi ſubditum, in quo debet facere iuſtitiam & conſeruare.*

7 Sanctum. *Erga Deum.* 8 Continentem. *Id eſt firmiter ſe tenentem contra tentationis impetum.* 9 Amplectentem. *Id eſt, diligenter ſtudentem in ſacra ſcriptura.* 10 Vt potens, &c. *Scilicet, fideles ad bonum.* 11 In doctrina ſana. *Abſque admixtione alicuius erroris.* 12 Et eos, &c. *Eos efficaciter refellendo.* 13 Sunt enim, *Hic conſequenter reddit rationem vltimi dicti, ſcilicet quare debet eſſe potens inobedientes uel contradicentes arguere, dicēs.* Sunt e. mul. et. inob. *Id eſt, ueritati euāgelicę contradicentes.* 14 Vaniloqui. *Ex multiloquio ſuo mentes ſimplicium perturbantes, ideo ſubditur.*

15 Et ſeductores. *Per mendacia colorata.*

16 Maxime, &c. *Quia ſupple ſunt tales.* 17 Quid de cir. &c. *Iſti erant falſi apoſtoli de Iudaiſmo conuerſi, non tamen re e, quia cum obſeruatione euangelij uolebāt obſeruationem legalium introducere, ut habetur infra eo. cap.*

18 Quos oportet, &c. *Quia legalia mortua fuerunt in paſſione Chriſti, & mortifera poſt publicationem euangelij, prout ſupra declaratum fuit diffuſe ad Ro.3. & Gal.2. & 1.Tim.5.*

19 Qui vniuer. do *Fidelium.*

20 Subuertunt. *Id eſt, ſubuertere nituntur.*

21 Docentes, &c. *Id eſt, non ſana, ſed peſtifera.*

22 Turpis lu. &c. *i. propter quæſtum, & ſic in duobus peccabant, ſ. doctrina in intentione docendi. Et declarat propoſitum per dictum cuidam doctoris qui illius gentis dicitur.*

23 Dixit quid, &c. *Per hoc autem quod non dicitur propheta abſolute, ſed propheta ipſorum, datur intelligi, ꝙ non fuit uere propheta loquens ſpiritu diuino, ſed humano ſicut expertus fuit viuens inter eos, dicitur tamen propheta large & participatiue inquantum uerum dicit, ſicut prophetæ uera loquuntur. Et ſubditur eius dictum cum dicitur.*

24 Cretenſes, &c. *Id eſt, aſſueti mendacijs.*

25 Malæ beſtiæ. *Id eſt, mordaces uerbis.*

26 Ventris pigri. *Id eſt, guloſi. Ille enim qui habet uentrem nimis repletum, non poteſt ire expedite, ſed tarde & pigre.*

27 Quam ob cauſ. &c. *Id eſt, quia ſunt talibus uitijs aſſueti.*

28 Increpa illos, &c. *Et non molliter, ſicut* Heli. 1. *Reg.2.c. Vnde Hieron. Heli pro filiorum ſuorum iniquitate damnatus eſt. Corripuit quidem eos, ſed lenitate patris, & non autoritate pontificis.*

29 Vt ſa. ſint. *Catholica.* 30 Non interd. &c. *De obſeruatione legalium quæ mortua fuerunt in paſſione Chriſti. Et ideo quidquid dicitur de neceſſaria obſeruatione eorum, totum eſt fabuloſum & falſum.*

31 Et man. *Fecerant enim Iudæi multa ſtatuta, per quorum obſeruationes irritabantur præcepta diuina, ſecundum quod improbat ei Saluator Matth.15.d.* Quare irritum feciſtis mandatum Dei, propter traditionem veſtram.

Qui

✻ Omnia

ſus veritatem opponitur humana inueteratio eſt. Ideo mandà ta hominum & fabulas appellat quæ narrant, quia neſcientes vim ſcripturarum & interiora verborum legis colorē ſequuntur non ſaporem, putant. n. nunquam recedendum eſſe ab his quæ Moyſes tradidit, vtpotè de eſcarum differentia.

a *Omnia*. Quod ipſi negant, ideo quia in lege quæ ſam Moyſes prohibuit, & ab Pſtr. mundis munda diſcreuit. Hoc aūt non ſecundum naturas, quas Deus creauit, intelligi voluit, ſed ſecūdum ſignificationes. Omnia ergo munda ſunt mundis ſecundum naturas, vnde in Gen. Vidit Deus cūcta quæ fecerat, & erant valde bona. Secundum ſignificationes quædā immunda ſunt Iudæis: nec nobis omnia apta ſunt, vel propter ſalutem corporum, vel propter conſuetudinē humanæ ſocietatis. E

a Docent enim de ciborum diſcretione, cum non ſit. b Q. vere ſe auertunt, quia.
Humanis v. bus conceſſa. c Qui bona fide ſumunt, & iuſti ſunt. d Per peccatum.

a à veritate. † Omnia munda mundis, coinquinatis autem &

a Qui non credunt in Deum vel Deo. b Quia non ſunt digni donis Dei.
c Q. Non ex cibo eſt coinquinatio eorum, ſed ex malo intellectu & conſcientia peccatorum.

infidelibus nihil mundum, ſed inquinatæ ſunt eorum & mens

Quia. Verbis. a Quidem. Vnde, Ioannes, Qui dicit ſe noſſe Deum, & mandata eius, non capit, mendax eſt.

b & conſcientia. † Confitentur ſe noſſe Deum, factis autem ne-

Deo odibiles. Nec habiles credere. a A Deo reprobati, vt non habeant gratiam ad bene operandum.

gant, cum ſint abominati & † incredibiles, & ad omne opus bonum reprobi.

itaque comedere vel munda, vel immunda. Si enim mundi ſumus, munda eſt nobis creatura. Si autem immundi, fiunt nobis omnia communia. D

✻ CHRYSOS. Non igitur per naturam munda, aut immunda ſunt, ſed ex accipientium voluntate atque propoſito. Num igitur & ſuilla caro
1 munda eſt? Vtique:
cur ergo quaſi im-
2 mūda lege prohibe-
3 tur? non qđ immun-
da eſſet hoc fecit, ſed
4 deliciarum partem
5 maximam amputa-
6 re contendit: Nihil
enim Deus fecit im
7 mundum, ſed pecca
8 tum ſolum eſt, quod
inquinat omnia, &
9 facit immunda, quippe animam tangit & penetrat, eamq; ſordibus inquinat: Hoc autem humore electionis eſt vitium, &c.

† profitentur.
† increduli.

✻ AMB. Iſtos mundos eſſe ſignificat, qui & qua cauſa interdicta ſunt norunt, & qua cauſa conceſſa ſunt poſtea, nam ſi quæ fecit Deus bona ſunt, dubium non eſt quia & mūda ſunt. Si enim bona facta leguntur, cur interdicūtur vt quaſi execrabilia? Si execrabilia non ſunt, quia bona ſunt, propter duritiam interdicta noſcuntur, quia indigni habiti ſunt tota Deo vti creatura.

✻ AVG. Vnde re vera Manichęis nihil eſt mundum, quandoquidem ipſam Dei ſubſtantiā non ſolū coinquinari potuiſſe, ſed etiam ex parte coinquinatam contendunt. Vnde mirū eſt, quod ita ſe dicunt immundas omnes carnes exiſtimare, & ob hoc ab eis abſtinere, quaſi aliquid exiſtiment eſſe mundū, non ſolum eſcarum, ſed omnium creaturarum. Nam & ipſa olera & poma & omnes fruges & totam terram & cęlum cōmixtione gentis tenebrarum perhibent inquinata.

✻ IDEM. Omnia quippe quæ naturaliter ſunt, in ordine ſuo bona ſunt, & nemo in eis peccat, quaſi qui ſuum ordinem in Dei obedientia non cuſtodiens, eorum quoque ordinem male vtendo perturbat.

✻ HIERO. Sed conſiderandum ne iſta tractantes, occaſionem illi hæreſi demus, quę putat de Idolothitis eſſe veſcendum, quia omnia munda ſunt mundis, nunc enim Apoſtolo nō fuit propoſitum, de his qui immolantur dæmonibus diſputare, ſed aduerſus Iudęos, qui ſecundum legis abolitę diſciplinā, quædam munda, quędā arbitrabantur immunda. In nobis eſt itaque

b *Factis aut.* Si negatio non tantum lingua fit, ſed etiam factis, certe multos inuenimus Antichriſtos, qui ore confitentur Chriſtum, & moribus diſſentiunt ab eo. Quiſquis factis negat Chriſtum, Antichriſtus eſt. Tales ſunt omnes mali Catholici, qui non verbis, ſed factis negant. Nolite ergo eſſe tāquam de fide ſecuri adiungite fidei rectæ vitam rectam, vt Chriſtum confiteamini, & verbis uera docendo, & factis bene viuendo. Nam ſi confitemini verbis & non factis, fides talium meorum proprie fides eſt dęmoniorum.

Multi Antichriſti. E

Trac 3. in epiſt. Ioā. li. 4 de Do. Chriſti c. 29 & Ser. 31 de ver. Apoſt. De verbis apoſtoli Serm. 31.

✻ AVG. Quid eſt negare factis? & ſuperbire & ſchiſmata facere non in Deo, ſed in homine gloriari. Ita factis negatur Chriſtus, vnitatem quippe amat.

✻ HIERO. Exiſtimant quidam in eo tm̄ Deum negari, ſi in perſecutione quis a gentib. cōprehenſus, ſe renuerit eſſe Chriſtianum, ſed ecce apoſtolus omnib. quæ peruerſa ſunt factis; Deum aſſerit denegari. Chriſtus ſapientia eſt, iuſtitia, veritas, ſanctitas, fortitudo, negatur per inſipientiam ſapientia, per iniquitatem iuſtitia, per mendacium veritas, per turpitudinē ſanctitas, per imbecillitatem animi fortitudo. Et quotieſcunque vincimur vitiis atque peccatis, toties Deum negamus. Et quoties bene quid agimus, Deum confitemur. Nec arbitrandū eſt in die iudicij, illos tm̄ a Dei filio denegandos, qui in Martyrio Chriſtum denegarunt, ſed per omnia opera, ſermones, cogitationes Chriſtus vel negatus negat, vel confeſſus confitetur.

✻ PRIMASIVS. Neminem ita vt ſe dicunt noſſe Chriſtum quibus ex lege promiſſus eſt, ſed factis negāt aduentum eius, cum ſe ſine legis auxilio putant iuſtificari non poſſe.

NICOLAVS DE LYRA.

Omnia. *Cibaria.* 2 Munda. *ſupple ſunt.*
Mundis, *Id eſt, per baptiſmum ſanctificatis.* C
Coinq. au. &c. *Et ſubditur cauſa, cum dicitur.*
Sed inqui. &c. *Propter quod dicit Saluator Matth. 15. b. Non quod intrat in os coinquinat hominem, ſ. cibus, ſed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem, ſ. detractiones, blaſphemiæ & huiuſmodi, quæ primo procedunt ex corde malo & conſcientia coinquinata.*
6 Confiten. ſe. *Dicentes ſe eſſe Chriſtianos falſe tamen, ideo ſubditur.*
7 Cum ſint abom. Deo. 8 Et incredi. *Id eſt, increduli.*
9 Et ad omne. *Quia nullum opus poteſt eſſe bonum meritorie ſine fide, Heb. 11. b.* Sine fide impoſſibile eſt placere Deo. F

ADDIDIO.

Ca. 1. *Vbi dicitur in poſtilla.* Vt patet per Ariſt, qui licet verſus illis ſcripſerit aliqua, tamen falſa immiſcuit.

Non videtur Ariſt. concludere ſeu aſſerere æternitatem mundi, ſed potius iſtud relinquere tanquam problema neutrum. Licet. n. probat ꝙ *materia prima non ſit generabilis nec corruptibilis, ſimiliter quod generatio unius eſt corruptio alterius & huiuſmodi, ex his non ſequitur* ꝙ *mundus non incipit eſſe per modum creationis. Similiter licet in 9. Methaph. concludat numerum intelligentiarum ſeparatarum hoc eſt ſecundum cōſiderationem motuum orbium cęleſtium & eſt proceſſus naturalis, quia ad cognoſcendum intelligibilia non poſſumus naturaliter peruenire niſi quæ ſenſibilia, ſed ſecundum ſententiam ſanctorum qui ſcripturas, diuinas ſcrutantur, ſubſtantiæ immateriales excedunt quaſi incomparabiliter ſecundum multitudinem ſubſtantias materiales.*

REPLICA. *In epiſtola ad Titum 1. c. Vbi poſtillator dicit Ariſt. in pluribus bene ſcribentem. falſitates tamen ſæpe inſeruiſſe, ſicut æternitatem mundi, & numerum intelligentiarum, &c. Burg. hic ſicut & I c. 1. nititur Ariſt. defendere ab erroribus illis, in quib. tum ſchola Pariſienſis eum damnauit, & corruptionem illius uide Io. 1*

CAP. II. CAPVT II.

TV *autem loquere dec. ſanam doctrin.* Hæc

Illi docent quod non oportet. Ea Id eſt, Doctrina m ſanę fidei.

TV autem loquere quæ decent ſanam doctrinam. 1 2

Hęc ſunt quæ ad bonos mores pertinent.

☞ Senes

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. II.

TV autem loquere, &c. *Poſtquam Apoſtolus inſtruxit Titum de ordinatione miniſtrorum eccleſiæ hic conſequenter inſtruit eum de informatione plebis ſibi commiſſæ, & primo quantum ad aliquos ſpecialiter, ſecundo quantum ad omnes generaliter ſeq. c. Prima in tres ſecundum tres gradus hominum. Partes patebunt proſequendo. In prima parte docet eum quantum ad eos qui ſunt in ſtatu ſenili dicitur.*
1 Tu autem loq. *Informando populum.*
2 Quæ decent ſa. doct. *In moribus.*

Senes

A a *Senes ut ſobrii ſint.* CHRYS. Habet, ſenectus vitia quædam propria, & morbos quibus iuuentus caret. Et ipſa quoq; ſenectus morbus eſt, ineſt illi tamen prętεrea ſegnities quędā ac tarditas, obliuio profunda, obtuſio ſenſuum & iracundia. Sunt.n. plurima, quæ in huiuſmodi ętate vix fieri patiantur.

✻ PRIMASIVS. Hic ſenes, ſeniores eccleſiæ appellat, quos neceſſe eſt omnibus formam præbere.

†graues i. honeſta p̄ ſe ferētes

b *In ha. ſan.* Vt ſcilicet earum inceſſus, motus, vultus, ſermo præferant ſanctitatem.

† ſobrias reddant Hieron.

c *Non ui. mul.* Solent enim eſſe quędā, quæ corporis frigeſcēte luxuria, vino ſe pro libidine dederunt.

✻ HIER. A vini ergo nimio potu anus prohibeantur, quoniā quod in adoleſcentibus libido, ſic in ſenibus ebrietas eſt, aut quomodo poteſt anus docere adoleſcentulas caſtitatem, *cum ſi ebrietatem uetulæ mulieris adoleſcentula*, fuerit imitata, pudica eſſe non poſſit. Signanter autem expreſſit, nō multo vino ſeruientes, ſeruitus.n. quædam eſt & extrema cōditio, vino ſenſus hominis occupari, & non ſuum eſſe, ſed vini.

†male audiant.

B

✻ CHRYSO. Idem quippe mulierum, atque ſenectutis proprie uitium eſt. Nō quod ætate frigeſcant, magno potationis inſeruiunt ſtudio, quocirca eas ab hoc vitio remotiſſimas cupit, namque facilius vapores ex infimis ad ſuperiora feruntur, ac cerebrum occupant, & caput hinc lęditur, atque inde maxime ebrietas fit: habet quidem vino opus hęc ætas, cum infirma ſit, cæterum temperato.

Hier.

d *Bene do.* Non quidem publice viros, ſed priuatè.

e *Vt uiros ſu.* Quos naturali affectu naturaliter diligunt, ament etiam pudica dilectione, ut ſ. cum pudore uiris debitum potius reddant, quam exigant.

✻ CHRYSO. Pręcipuum illud eſt domeſticæ pacis, ac bonorum omnium fundamentum, ſi vxor uiro per omnia conſentiens ſit. Nam ubi hoc fit nihil triſte contingere poterit. Quo pacto.n. cum caput corpori connexum coniunctumque ſit, vlla ibi ſeditio, vlla diſſentio oriri poſſit, neceſſario profecto reliqua omnia in pace ſunt. Principibus namq; pacatis, quib. iam pacem diuidere poſſit, atque diſcindere? quemadmodū ècontra, his inuicem diſſentientibus, nihil ſalubre eſſe poterit, totaque ſimul mutabit familia.

C

f *Vt*

Scilicet. Hortare. a Prouidentes fidei neceſſaria. b Vt habeant integram

a Senes vt ſobrii ſint, honeſti: † pudici † prudentes, ſani in fide

a Similiter ſani. Dei & proximi & in ipſo ordine charitatis. b Tentationum & tribulationum. c Hortare etiam. d Eſſe.

b in dilectione, in patientia. Anus ſimiliter in habitu ſancto, nō

a Crimina alijs imponentes, vt ſolent facere adoleſcentulæ. b Vel vt doceant adoleſcen. prudentiam, vel adoleſ. hortare.

c criminatrices, non vino multo ſeruientes, † bene docentes,

d vt † prudentiam doceant. † Adoleſcentulas vt viros ſuos a-

a Non modo carnali, ſed & ſpirituali amore. b Doceant eas etiam eſſe. Mentis intelligentia. c Corporis continentia. d In cibo & potu.

e ment, filios ſuos diligant, prudentes, † caſtas, ſobrias,

a Vt non diuitus vel nobilitate inflatæ viris ſuis imperare deſiderent.

f domus curam habentes, benignas, ſubditas ſuis viris, vt

a Si male ſe habebant. b Doctrina euangelica. Si habent viros infideles, quibus propenſius propter timorem Dei obſequi debent, vt hoc videntes non blaſphement nomen Dei.

g non † blaſphemetur verbum Dei. Iuuenes ſimiliter hor-

a Aug. aliter paſtor occidit oues, quantum in ſe eſt, etſi illæ viuunt.

h tare, vt ſobrii ſint. In omnibus teipſum præbe exem-

a Vitæ vel corporis.

plum bonorum operum in doctrina, in integritate, in

a Ne leuis, ſed autenticus. Tantum. Loco dictum & tempore.

grauitate. Verbum ſanum, irreprehenſibile, vt is qui ex

f *Vt non blaſp.* Hoc ad ſenes & ad omnia ſuperiora poteſt referri, quaſi hortare ſenes & anus, & adoleſcentulas, vt ita ſe habeant vt dixi quod ideo facere dicunt, vt non blaſphem. &c.

✻ HIERONY. Verbum autem domini blaſphematur, vel cum contemnitur Dei prima ſententia & pro nihilo dicitur. vel dum contra legē fidemque naturæ, e[t] quæ Chriſtiana, & e[x] Dei lege ſubiecta viro imperare deſiderat, cum etiam gentiles fęminæ, viris ſuis ſeruiant communi lege naturæ.

✻ CHRYSOST. Audiant mulieres quæque, quæ malis aut infidelibus coniunctæ ſunt viris, audeant atque diſcant moribus probis ac virtutis operibus, eos ad Dei cultum & religionem adducere, quod.n. mihi aliud ucrata fueris, neque virum ad conſortium fidei, rectorumque dogmatum traxeris, illius tamen os obſtruxiſti, neq; blaſphemare permiſiſti Chriſtianæ religioni honorem,

g *Iuuenes ſimil. horreſ.* Quia iuuentus prōptior eſt ad lapſum, contineri iubetur, qđ ut facilius ſit, magiſtrum iubet formā eſſe, ut qđ docet uerbis, oſtendat factis, ut ita prophani erubeſcant.

h *In omnibus, etc.* Omnis.n. qui male viuit in cōſpectu eorum quibus prępoſitus eſt, quantum in ipſo eſt occidit eos, & ſi illi viuunt de miſericordia Dei viuunt.

✻ AMB. Attendit.n. ouis etiam fortis plerumque prępoſitum ſuum malè viuentem, ſi declinet oculos a regulis dñi, & intendens in hoīem, incipit dicere in corde ſuo, ſi præpoſitus mens ſic viuit, ego quid ſum qui non faciam quod ille facit?

✻ HIER. Nihil prodeſt aliquem eſſe exercitatum in dicendo, & ad loquendum triuiſſe linguam, niſi plus docuerit exēplo q̄ uerbo. Denique qui impudicus eſt, q̄uis diſertus ſit: ſi ad caſtitatem audientes cohortetur, ſermo eius infirmus eſt, & auctoritatem non habet cohortandi. Et ècontrariò quamuis ſit ruſticanus & tardus ad loquendum, ſi caſtus fuerit, exēplo ſuo poteſt homines ad uitæ ſimilitudinem impellere.

✻ CHRYS. Sic omnib. doctrina, exemplarque uirtutis tuæ ſpeculum uitæ, quod omnib. proponitur ad imitandum, uelut primitiua quædam imago, omnia in ſe habens, quę bona atque honeſta ſunt, quæ magna cum facilitate uolentib. aliqui illius decoris imitari, exempla ſemper pręberе parata ſit.

☞ *Vt*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Senes ut ſobrii ſint. *Id eſt, moderati in actibus ſuis, quod exigit maturitas ętatis.*

2 Pudici. *Id eſt, caſti, quia contrarium eſt ualde deteſtabile in antiquis eo quod in eis frigeſcit, calor naturalis.*

3 Prudentes. *In agibilibus, quod debet eſſe in eis acquiſitum per experientiam longi temporis.*

4 San. in fi. *Abſque admixtione erroris.*

5 In di. *Quæ eſt forma fidei.*

6 In patient. *Similiter ſint ſani ita quod non frangantur per impatientiam in aduerſis.*

7 Anus ſim. in ha. ſanct. *Religioſo & honeſto ſupple ſint.*

8 Non crimina. *Id eſt, imponentes de facili crimina iuuenculis.*

9 Non mul. ui ſer. *Nam potatio vini exceſſiua inducit ad fractionem caſtitatis vidualis.*

10 Bene do. *Non in publico, ſed in ſecreto iuniores mulieres.*

11 Adoleſcentulas. *Hæc eſt ſecunda pars in qua inſtruit eum de perſonis exiſtentibus in ſtatu iuuenili dicens.* Adoleſcentulas. *Supple admone.*

12 Vt ui. ſuos ament. *Sicut ſeipſas, quia vir & uxor ſunt vna caro.*

13 Filios ſuos di. *Non ſolum quantum ad corpus eos nutriendo, ſed etiam quantum ad animam eos in moribus informando.*

14 Prudentes. *Supple eſſe in gubernatione domus & familiæ.*

15 Caſtas. *Caſtitate coniugali.*

16 Sobrias. *In cibo, & potu, quod multum facit ad caſtitatem ſeruandum.*

17 Domus curam hab. *Et non per alienas domus vagantes.*

18 Benignas. *Erga omnes.*

19 Subditas ſuis uiris. *Vt non nobilitate uel diuitijs elatæ nolint ei obedire.*

20 Vt non blaſp. *i. doctrina euangelica, & refertur hoc ad oīa prędicta & etiam ſequentia tunc.n. habitabant Chriſtiani inter infideles, & ideo ſi fuiſſent incompoſiti morib. infideles fidem Catholicam deriderent.*

21 Iuuen. ſimil. *Quia iuuentus impellit ad ſequendum impetus paſſionum maxime concupiſcentiæ carnalis, propter quod retinenda eſt in freno ſobrietatis, & quoniam turpe eſt doctori cum culpa redarguit ipſum & in moralibus magis mouent facta quam uerba ideo conſequenter informat Titum dicens.*

22 In omnibus teip. *Informando ſubditos factis.*

23 In doctrina. *Informando eos uerbis ſacris.*

24 In integritate. *Id eſt, puritate mentis & corporis.*

25 In grauitate. *Geſtis exterioris.*

26 Verbum ſa. *Supple ſit.*

27 Vt is qui ex ad. *Id eſt, aduerſarius.*

Pru-

✻ Vereatur

a *Seruos dominis ſuis ſubditos, &c.* ✻ HIERO. In his autem omnibus, quæ non ſunt contraria Deo, vt ſi dominus ea iubet quæ non ſunt aduerſa ſcripturis ſanctis, ſeruus ſubiiciatur domino ſuo. Sin verò contraria præcipit, magis obediat ſpiritus quàm corporis domino. A

i. Deus & Saluator noſter. ſ. Dei filius, etſi inuiſibilis ſit in forma Dei, tamen per gratiam apparuit in forma ſerui. D

✻ HIERON. non eſt enim aliqua differentia liberi & ſerui: Græci & Barbari, circuncisi & habentis præputium. mulieris & viri. Sed cuncti in Chriſto vnum ſumus, vniuerſis ad Dei regnū vocamur, omnes poſt offenſam patri noſtro reconciliandi ſumus, non per merita noſtra, ſed per gratiam Saluatoris.

✻ CHRYS. Neque enim ex verbis dogmata, verum ex ipſis reb. atque vita gentiles iudicare couſueuerunt. Sint igitur illis & vxores, & ſerui in magiſterium rectiſſimę conuerſationis norma. Quippe & apud eos, & vbiq; terrarum iſtud pro cōfeſſo habetur, ſeruorū genus fermè impudens eſſe, formatuque difficile, laſciuum, lubricum, parumq; idoneum ad virtutis capeſſendā doctrinā, non id quidē naturę cauſa, abſit, verum pp cōuerſationis viteque negligentiam. Solēt.n. huiuſmodi in his q̄ mores tangunt a dominis negligi. Nihil enim aliud fermè curant hi, in quorū poteſtate ſunt, quā miniſterium ſuum, &c. Cum igitur perſpexerint genus à Deo impudens, veluti frenis impoſitis ex religionis noſtræ cultu honeſtius omnibus euaſiſſe, atque modeſtius, etiam ſi ualde ſtolidi fuerunt atque irrationabiles domini magna profecto concipient de fidei ac religionis noſtrę dogmatibus.

i. Vobis contrarius.
aduerſo eſt, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis. 1 2
a Hortare. b Quibuslibet tam bonis quam malis. c Quæ non ſunt contra Deum.
a † Seruos ſubditos dominis ſuis eſſe, in omnibus placentes, 3 4
a Hoc modo placere poterunt, cum non mutauerint cum domini eos aliquid iuſſerint. b Eos debito ſeruitutis. Etiam in minimis. 5
non † contradicentes, non † fraudantes, ſed in omnibus bo- 6
Hoc refertur ad omnia. 7
b nam fidem oſtendentes, † vt doctrinam Saluatoris noſtri Dei 8
a Bonis operibus & fide. b Actibus ſuis. c Per carnem. d Deus per gratiam, etſi inuiſibilis. 9
c ornent in omnibus. Apparuit enim gratia Dei † & Saluatoris 10
a Ad vtilitatem omnis generis hominum, ſine quo non profuiſſet naſci. 11
d Quantum ad ſe. b Exemplo vitæ & doctrinæ, in quo eum ſequi debes. 12
noſtri omnibus hominibus, erudiens nos, † vt abnegantes 13
a Vanę culturę, & ignorantiam. b In nobis. c Ad proximum. d Ad Deum. 14
impietatem & ſecularia deſideria, ſobriè & iuſtè & piè viua- 15
a Tam fragili. b Per hoc. Certi & ſoliciti. c Gloriam æternam. d Alias manifeſtationem. 19 17
e mus in hoc ſeculo, † expectantes beatam ſpem & † aduen- 18
a Non hominis infirmi, non mortalis, non paſſibilis vt prius. 19
tum gloriæ magni Dei, & Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui 20
a Non ſolum erudiuit. Per hoc ſumus ſecuri de ſpe. Ad hoc. Per ſanguinem. 21
dedit ſemetipſum pro nobis, vt nos redimeret ab omni ini- 22
a Tam ab originali quam actuali. Alias peculiarem .i. proprium. 23
f quitate, & mundaret ſibi populum acceptabilem, ſectato- 24
a Neſcientibus. b Scientes. c Negligentes & rebelles. 25 29
g rem bonorum operum. Hæc loquere & exhortare, & argue 27
Ita cum imperio. a Pro ſimplictate. 28
cum omni meridio. Nemo te contemnat. 29

✻ CHRYS. Noſtis certe vt inter cætera illud quoque nō mediocriter hortetur, pręmat & cōprimat animam, cū ipſa innumeris peccatis obnoxia, non ſolum pęnas non dederit, verum & venia potita fuérit, ac bonis innumeris. Nā ſi quis ſeruum nactus, qui in multis offenderit, illum non flagris ceciderit, verum peccatis indultis, futura vitare monuerit, atq; cauere in poſterum ne in eadem decidat magnis quoque muneribus præterea illuſtrauerit, ac beneficiis fouerit, quænam obſecro futura tam perfida mens, tam ingrata anima, quæ huiuſmodi gratia non ad meliora ſectanda prouocari ſufficeret? Illud enim gratiæ eſt, cum a ſecularibus cupiditatibus liberamur atque ad cęlum digni ſubuehimur.

† ſuffurantes.

† ſalutiſera omnib.

† De con. di. 4 c. 1. in terrogetur

† apparitionem. E

b *Vt doctr. ſal.* Hoc refertur ad omnia prædicta. ſ. ad ſenes & anus & ſeruos. Q. Hortare omnes prædictos, vt ita ſe habeant vt præſcriptum eſt, ut ita ornent in actibus ſuis doctrinam ſaluat. &c.

c *Ornent.* Ornamentum doctoris eſt honeſta uita diſcipuli.

Ap. enim. Q. Omnes monendi ſunt, quia omnibus natus eſt, nullum excluſit. Vel.

d *Gratia.* i. Chriſtus qui eſt gratia Dei. Vel gratia Dei & ſal. &c. i. Deus

e *Et aduentum gloriæ magni Dei, &c.* Qui non in infirmitate, vt prius, ſed in gloria & poteſtate veniet præmia daturus ſecundum merita, qui in primo aduentu adeo humilis fuit, quod non ſolum erit, ſed etiam *dedit ſe.*

Aug. trac. 7. Ioan.

f *Sectatorem bonorum operū, &c.* Quia ad hoc redemit nos Chriſtus, vt puram vitam ſectantes & repleri operibus bonis, Dei hęredes eſſe poſſimus. F

g *Argue cum omni, &c.* Iam non aſpere accipitur, cum pro ſalute fieri ſciatur.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vereatur. *i. confuſus ad ſeipſum reuertatur.*

2 Nihil ha. *& ſic tandem ad fidem conuertatur.*

3 Seruos. *Hæc eſt tertia pars in qua Titum de his qui ſunt in conditione ſeruili & primo ponitur inſtructio, ſecundo inſtructionis ratio, ibi. Apparuit enim. Circa primum dicit* Apoſtolus. Ser. *ſupple. doce.*

4 Sub. do. ſuis. *eis debitam reuerentiam & obſequium exhibendo, & hoc ſiue ſint boni, ſiue mali, fideles aut infideles.*

5 In om. pla. *Et hoc intelligendum eſt de licitis tantum & honeſtis.*

6 Non frau. *dominos in rebus uel obſequijs debitis.*

7 Si in omni bo. *i. fidelitate.*

8 Oſtenden. *verbis & factis.*

9 Vt do. &c. ornent. *hoc ſuis bonis moribus, hoc enim faciendo ſanctus Paulinus ſeruiens regi infideli, ſic fidem ſuam morib. ornauit, quod liberationem ſui a ſeruitute & omnium ciuium ſuorum meruit apud regem infidelem.*

10 Apparuit. *hic ponitur dictæ inſtructionis ratio quæ accipitur ex Saluatoris exemplo, qui dedit ſeipſum pro nobis, & ſubiecit ſe ſeruituti, vt nos redimeret à ſeruitute diaboli, propter quod non debet eſſe durum ſeruis fidelibus dominis ſuis infidelibus ſubijci, propter quod dicit.* Appar. enim Dei Sal. noſt. *in carne pro nobis aſſumpta.*

11 Erudiens nos. *uerbis & exemplis.*

12 Vt abne. im. *i. idololatriam ſicut per oppoſitum pietas dicitur cultus diuinus.*

13 Et ſecularia deſideria, &c. *quæ tendunt ad diuitias, bonores & delitias.*

14 Sobriè. *in uobis.*

15 Et iu. *ad proximum.*

16 Et pie. *Ad Deum.*

17 Viuamus in hoc ſe. *fragili & tranſitorio. ideo ſubditur.*

18 Expectantes beatam ſpem. *ideſt gloriam æternam a nobis ſperatam.*

19 Et aduentum gloriæ, &c. *Nam in primo aduentu uenit in humilitate & ſubiectione: in ſecundo ueniet gloria & poteſtate, & ſubditur de primo aduentu.*

20 Qui dedit ſemet. *in humilitate factus obediens uſque ad mortem crucis.*

21 Ab omni ini. *ſ. originali & actuali.*

22 Et mun. *per ſacramentum baptiſmi, quo deletur originale peccatū & actuale.*

23 Sibi po. ac. *per gratiam baptiſmalem.*

24 Secta. bo. *ita quod gratia baptiſmalis non detur in uacuum, ſed ad bene operandum.*

25 Hæc lo. *ignorantes docendo.*

26 Et exhortare. *iam ſcientes ad melius inducendo.*

27. Et ar. *delinquentes.*

28 Cum omni. *i. autoritate pontificali.*

29 Nemo, &c. *Prælatus enim nimis mollis cōtemptibilis redditur ſuis ſubditis.*

Et

CAP. III.

,A a A *Dmone,&c.* Sequitur.

b *Ad omne opus,&c.* Q. Admone, vt ad malum tardi ſint, ſed ad bonum parati, ſcientes quod ſingulis perſolui oporteat, quia ſingulis paratur.

c *Eramus enim & nos aliquo.* Etſi philoſophi eſſent quidam noſtrum, vera tamen ſapientia carebant.

✻ HIERONYMVS. Quærit aliquis quomodo Paulus ſtultus fuerit, incredulus, errans, & ſeruiens variis deſideriis, antequam ſaluatoris noſtri clementia per lauacrum regenerationis ſaluũ faceret? ad quod reſpondetur, Iudæos qui ante aduentum ſaluatoris & paſſionẽ eius, & reſurrectionem in lege verſati ſunt, licet non plenam, aliquam tamen habuiſſe iuſtitiam. Poſtquam vero populus conclamauit: *crucifige, &c.* Ex eo tempore, qui in Chriſtum non credidit, fuit ſtultus, errabundus, incredulus, & ſeruiens variis voluptatibus: An non vobis uidetur Paulus fuiſſe ſtultus, quando habebat zelum Dei, ſed non ſecundum ſcientiam, & perſequebatur eccleſiam, & lapidantium Stephanum ueſtimenta ſeruabat? Quis autem maior error & inobedientia, quam poſtquam reſpirauit dies, & præterierunt vmbræ, legem abolitam velle ſeruare, & apparente ſolido cibo & virili, infantiæ lacte cupere potari?

d *Benignitas, &c.* per quam dona nobis ſpiritualia abunde tribuit. Vel.

✻ AMBROSIVS. Hoc bonum quod in Chriſtianis florere videtur, de radice diuinæ pietatis oritur. Deus enim miſericordia ſua ſaluos nos fecit per Chriſtum, cuius gratia renati ſpiritum ſanctum recepimus abunde, ut bonis operibus imbui poſſimus ipſo nos in omnibus adiuuante, vt per hæc hæreditatem regni cœlorum aſſequi poſſimus.

† erga homines amor.

† indubitatus.

CAP. III.

Etſi habes imperium ſpirituale, tamen admone. Regibus & ducibus. Minoribus.

a 1 A Dmone illos, principibus & poteſtati- 2 3 4
Illorum.

b bus ſubditos eſſe, † dicto obedire, ad 5 9
Nunquam ad malum.

omne opus bonum paratos eſſe, † nemi- 7
Etſi premuntur ab illis.

nem blaſphemare, † non litigioſos eſſe 8
Verbis & factis. a Quia ſic infideles & perfidi ad futuram ſpem vocari poſſunt. b Bonos vel malos.

ſed modeſtos, omnem oſtendentes manſuetudinem ad om- 9 10
a Hoc ideo debemus, quia & nos aliquando fuimus quod ipſi, ſic poterunt eſſe quod nos ſumus per eandem gratiam.

c nes homines. Eramus enim & nos aliquando inſipientes & 11
Per mala opera. Animi. Carnis.

increduli, errantes, ſeruientes deſideriis & voluptatibus va- 12 13
a Nocendi. b De aliorum ſucceſſibus. Si nocere non licuit. c Vitam noſtram. d Deo vel alijs hominibus.

riis, malitia & inuidia agentes, † odibiles, odientes inuicem. 14 15 16 17
a Benignus & humanatus Deus, vel larga miſericordia & clementia Dei. b Id eſt illuxit hominibus. Mundo per carnem. Vel nobis per fidem.

d Cum autem benignitas & † humanitas apparuit ſaluatoris no- 18
a Quia nulla bona feceramus nos.

ſtri Dei, non ex operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos, ſed ſecun- 19 20
a In forſitan etiam illos qui adhuc increduli, iam ſpe futuræ ſalutis. b Baptiſmi. In quo depoſito veteri homine generatur nouus,

dum ſuam miſericordiam ſaluos nos fecit, per lauacrum re- 21
a Quia qui credit quotidie, magis & magis renouatur per ſpiritum in baptiſmo. b Spiritum.

generationis & renouationis ſpiritusſancti, quem effudit in 22
a Ad remiſſionem omnium peccatorum ad copiam virtutum. b Ad hoc iſtud addat.

nos abunde per Ieſum Chriſtum Saluatorem noſtrum, ut 23 24
a Interim in præſenti. b Etſi nondum ſecundum rem.

iuſtificati gratia ipſius heredes ſimus ſecundum ſpem vitæ 25 26
a Verax. b Iſte quod Chriſtus ſaluauit & hæredes fecit. c Prędictis. d Alios. Vel volo te confirmare ſ. eos qui credunt Deo, vt current.

æternæ. † Fidelis eſt ſermo. Et de his volo te confirmare, 27 28

a *Præeſſe*

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. III.

1 A Dmone. *Poſtquam Apoſtulus Titum inſtruxit de informatione populi ſecundum gradus ſpeciales, hic conſequenter inſtruit eum de informatione generaliter quo ad omnes, & primo qualiter ſe debeat habere erga principes, ſecundo erga hæreticos homines, ibi.* Hæreticum. *Prima in duas, quia primo ponitur inſtructio, ſecundo inſtructionis ratio. ibi.* Eramus enim. *Circa primum dicit.* Admo.il. *i. ſubditos tuos generaliter.*

2 Princip.&c. *ſecularibus.*

3 Subditos. *Tales.n. poteſtates procedunt ex Dei ordinatione, qui ſecundum voluntatem ſuam transfert regna atque conſtituit, Dan.2. & ideo qui tali poteſtati reſiſtit, ordinationi Dei reſiſtit, Rom.4.*

C

4 Dicto. *ſ. poteſtatis.*

5 Obe. *in licitis, ideo ſubditur.*

6 Ad omne,&c. *In hoc.n. nõ ſolum obeditur homini, ſed Deo cuius miniſter eſt iudex ſiue poteſtas, vt dicitur Rom.13.*

7 Neminem *etiam iniuriantem, ſed patienter tolerare, aut rationabiliter obuiare. ideo ſubditur.*

8 Non glorioſos,&c. *ſed modeſtos, menſuram debitæ rationis ſeruantes. nam aliquando expedit de iniuriantibus iuſtitiam quærere, vt pote, quando ex tolerantia nutritur iniuriantibus audacia malefaciendi.*

9 Omnem,&c. *ſecundum rationis dictamen, aliter non eſſet manſuetudo ſed magis puſillanimitas.*

10 Ad omnes homines. *tam fideles quam infideles.*

11 Eramus. *Hic conſequenter ponitur dictæ inſtructionis ratio. Et eſt duplex. Prima accipitur ex parte ſtatus conuerſorum ad fidem catholicam ante conuerſionem in quo ſtatu erant mali defectuoſi. & ideo debent defectuoſis hominibus & infidelibus condeſcendere per manſuetudinem quãtum poteſt fieri bono modo ſecundum rationis dictamen. ideo dicit.* Eramus enim a.&c. inſi. *i. ſine ſapientia vera quæ eſt Chriſtus, quamuis tunc aliqui eſſent philoſophi mundana præditi ſapientia.*

12 Increduli. *in his quæ ſunt ſupra rationem, cuiuſmodi ſunt ea quæ ſunt fidei.*

13 Errantes. *in moribus.*

14 Seruientes,&c. *i. paſſionum ſectatores.*

15 In malitia,&c. *quantum ad alios qui peccabant ex certa malitia, et quia hoc eſt valde deteſtabile, ideo ſubditur.*

16 Odibiles. *ſcilicet Deo.*

17 Odientes inuicem. *qui mali homines non habent amicitias ad alios, nec etiam ad ſeipſos, ut declarat philoſophus.8.Ethic.*

18 Cum autem beni. *Hic ponitur ſecunda ratio dictæ inſtructionis, ſecundo ex dictis infertur quędam concluſio, ibi.* Fidelis. *Ratio accipitur ex credentium ſtatu poſt ſuam controuerſionem ad quem uocati ſint hæredes uitæ ęternæ & hoc ex mera Dei gratia & benignitate, propter quod benigni alijs etiam infidelibus debent eſſe maxime principibus quantũ potest fieri ſecundum Deum. & hoc eſt quod dicit.* Cum autem be. & hu. *humanitas in eius natiuitate, benignitas autem in ſua conuerſione.*

19 Non ex op. quæ fecimus. *nos peccatores.*

20 Sed ſe.&c. *ſalus enim æterna excedit totaliter facultatem naturæ humanę, propter quod non poteſt eam attingere, niſi ex largitate diuinæ miſericordię.*

F

21 Per la.re. *ideſt baptiſmi, qui eſt ſpiritualis generatio.* Ioan.3.a. Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritusſancto, non poteſt introire in regnum Dei.

22 Et re.ſpi. *Spiritus.n. ſanctus in baptiſmo datus terminat uitam ueterem quę fuit ſub peccato, & inchoat nouam quę eſt in gratia.*

23 Quem,&c. *ad delectionem oĩum peccatorum & copiam uirtutum.*

24 Per Ie. *ex cuius paſſione habet efficaciam baptiſmi ſacramentum.*

25 Vt iu.gra. *qui facit nos Dei filios adoptiuos, & per conſequens.*

26 Hære.ſimus. *in pręſenti, & in futuro erimus ſecundum rem.*

27 Fidelis. *Hic ex dictis infertur concluſio. ſ. quod Titus de hac ſpe vitæ ęternę informet ſuos ſubditos, & deuitet doctrinam inutilem & curioſam. dicit igitur.* Fidelis ſer.eſt. *ſ. quod ſimus hęredes ſecundum ſpem vitę ęternę.*

28 Et de his,&c. *Eſt enim ſpes iſta ancora animæ, tenens eam immobilem in bono ſicut ancora materialis nauem in mari. Sed in hoc eſt differentia, quia ancora materialis figitur deorſum in maris fundo. hęc autem figitur ſurſum in cœlo. ideo dicitur. Heb. 6. d.* Fortiſſimum ſolatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propoſitam ſpem, quam ſicut ancorã habemus animæ tutam ac firmam & incedentem vſque ad interiora velaminis. *i. ad ſecreta cœleſtia quę ſunt nobis uelata.*

In

✻ Vi

a *Præeſſe*.i.magis proficere.& ſeipſis meliores fieri.

b *Hæreticum ho*. Hereticus eſt qui per verba legis legem impugnat.proprium.n.ſenſum aſtruit ex verbis legis,vt prauitatem mentis ſuæ legis autoritate confirmet,qui vitandi ſunt, quia frequentius correcti exercitatiores eſſent ad malum.

✻ HIERON. Hæreſis Grecè ab electio ne dicitur, quod ſcilicet vt vnuſquiſque id ſibi eligat, quod ei melius eſſe videatur. Philoſophi quoque ſtoici, peripatetici, academici, epicurei, illius vel illius hæreſeos appellentur. Qua dre autem poſt vnam & alteram monitio nem vitandus ſit red dit cauſas, quia ſubuerſus eſt. qui enim ſemel bis; correptus, audito errore ſuo nō vult corrigi, errare exiſtimat corrigētem, & ecōtrario ſe ad pugnas & iurgia verbo um parās, eum vult ucrifacere a quo docetur. Propterea vero a ſeipſo dicitur dānatus, quia fornicator, adulter, & cætera vitia per ſacerdotes de eccleſia propelluntur. Hæretici autem in ſeipſos ſententiam ferunt, ſuo arbitrio de eccleſia recedentes, quæ receſſio videtur propriæ conſcientiæ eſſe damnatio. Inter hæreſim & ſchiſma hoc intereſſe arbitramur, quod hæreſis peruerſum dogma habeat: ſchiſma autem propter epiſcopalem diſſenſionem ab eccleſia pariter ſeparet.

✻ IRENAEVS. Tantum Apoſtoli,& horum diſcipuli habuerunt timorem,ne verbo tenus communicarent alicui eorum qui adulterauerant veritatem, quemadmodum ait Paulus: *Hæreticum hominem deuita*.

✻ ATHANAS. Schiſmaticorum quoque & hæreticorum venena vitare, meumque circa eos odiū ſectamini, quia Chriſti ſunt inimici. Scitis ipſi quod nullus mihi nec pacificus qui dem ſermo cum eis aliquando fuerit, propter prauam eorum voluntatem, & pertinax contra Chriſtum bellum. *Verba ſunt Antonij magni ad fratres monachos.*

a Aliis multis,vel ſibiipſis. b Ideo volo te de prædictis confirmare alios,quia. Prædicta.

a vt curent præeſſe bonis operibus, qui credunt Deo. Hæc ſunt

a In ſe. b Aliis. c De his confirma. d Vbi nec ſalus nec vtilitas ſcientia.

bona & vtilia hominibus. Stultas autem quæſtiones & ge-

a Originum enumerationes. b Quas de lege faciunt, vt de cibis, quos alii aſſerunt diſcernendos,alii non. c Vt quando immediata ſcriptura de annis Mathuſalem & de eiuſmodi aliis contraria vel impoſſibilia ſentire videtur.

nealogias & contentiones & pugnas legis † deuita. Sunt enim

a Sine fructu. b Falſæ.

b inutiles & vanæ. † Hæreticum hominem poſt vnam & ſecun-

Non ſolum hęc deuita,ſed & correctionem poſtquam bis feceris. b Cur. Perdunt.

dam correctionem † deuita, ſciens quia ſubuerſus eſt qui

Incorrigibilis. a Quia ſcienter peccat. b Vel,& cum ſit.

c eiuſmodi eſt, & delinquit, cum ſit † proprio iudicio condem-

a Vt interim prouideant Cretenſibus dum ad me veneris. b Ideo dicit, quia vult eum videre cauſa affectus,& vt plenius conſirmet in eccleſiaſtica diſciplina.

natus. Cum miſero ad te Arthemam aut Tichicum, feſtina

d ad me venire Nicopolim. Ibi enim ſtatui hyemare: Zenam

a Sic erat in ſynagoga. b Qui perfectus erat in ſcripturis. c Ita ſolicite. d Eorum quæ ad viaticum neceſſaria ſunt illis.

e legiſperitum & Apollo ſolicitè præmitte, ut nihil illis deſit.

a Vnde autem res illis. b Cretenſes vt & alij. c Sibiipſis. d Dando miniſtris.

f Diſcant autem & noſtri bonis operibus præeſſe ad vſus neceſ-

Non ad quælibet. a Quia iuxta parabolam, arbor quæ non facit fructum bon. exciditur & in ignem mittetur. b Propter compendium ſimul omnes conſalutatores ſignificat.

g ſarios,vt non ſint infructuoſi. Salutant te qui mecum ſunt om-

Id eſt fideli affectu. Non ficte.

nes. Saluta eos qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis, amen.

✻ HIER. Aduerſus eos qui me dicunt hoc opus inflammatum inuidiæ facibus ſcribere, breuiter reſpondeo, nunquam me hæreticis pepercisse, & omni egiſſe ſtudio, vt hoſtes Eccleſiæ, mei quoque hoſtes fierent. Scripſi, vt omnibus probarem me non odiſſe homines, ſed errores, nec aliquorum infamiam quærere, magiſque dolere vicem eorum, qui falſi nominis ſciētia ſupplantentur. D *Proœmio dialo. adu. Pelagianos.*

✻ IDEM. Meam iniuriam patiēter tuli: impietatem contra Deum ferre non potui. *Epi 57 ad Vigilant.* *† omitte.*

✻ IDEM. Vtinam apud vos deponerēt hypocriſim, qui occultè dicuntur ſubruere veritatem. De quibus non bene ſentientes in eis regionibus fratres, hęc me ſcribere prouocarūt. Quamobrem cauete, & effugite huiuſcemodi homines, iuxta quod ſcriptum eſt: *ſi quis non adfert ad uos Eccleſiaſticam fidē, huic nec aue dixeritis*. *† Sectarū autorē, vel defectorē. † rence. † per ſe.* E *Epiſt. 72.*

c *Prop.iud.* ſe damnat qui errorē laudat & veritatem vituperat.

d *Ze. leg.* Hoc dicit, non quia peritior ſit Apollo, ſed quia huius profeſſionis erat in ſynagoga.

e *Apollo*. Epiſcopus fuit Corinthiorum qui propter ſeditionem concitatam aduerſum ſe a pſeudo apoſtolis diſceſſerat cum Zeda ſocio ſuo ad Titum Cretēſem epiſcopum. Sed Corinthiis iam ſedatis per epiſtolas Pauli mandat Tito, ut priuſquam ueniat Nicopolim prēmittat eos ita ſolicite, ut nihil in viatico illis deſit.

f *Vt nihil,&c.* Ideo iubet ſumptus illis neceſſarios dari, quia dignum erat, ut qui ſpiritualia tradebant, non illis deeſſent carnalia.

g *Diſcant autem & noſtri,&c.* ✻ SEDVLIVS. Noſtros ſuos uocat, qui in Chriſto crediderant, quia Chriſti erant, recte Pauli & Titi appellari merebantur. Habes, inquit, in diſcipulos poteſtatem, doce eos non eſſe infructuoſos, ſed euangeliſtis & apoſtolicis viris, qui bonis operibus ſeruiunt, miniſtrare. F

HIER. ☞ a Phile-.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vt curent bonis.*i. vt ſint de primis in operibus bonis.*

2 Hæc.*ſ. documenta ſunt bona,&c.*

3 Stultas autem quæſti.*irrationabiles.*

4 Et genealogias.*i. falſas per quas pſeudo apoſtoli nitebantur oſtendere Ieſum Nazarenum de Dauid non deſcendiſſe, ſicut dictum eſt ſupra 1ad Timoth.1.* 5 Et contentiones.*verboſas.*

6 Et pugnas le.*per quas aliqui nitebantur falſum intellectum producere. ideo ſubditur.* 7 Sunt enim inuti.*i. ſine fructu.*

8 Et uanæ.*i. falſæ.* 9 Hæreticum. *Hic oſtenditur qualiter Tito & ſubditi ſui ſe debeant habere erga hæreticos di.* Hæret.hominem.*qui recipit fidem catholicam, & poſtea corrupit eam.*

10 Poſt vnam.*i. primum eo modo loquendi, quo dicitur Geneſ.1.a.* Factum eſt veſpere & mane dies vnus.*i. primus.*

11 Et ſecun.*& facias ab alys deuitari, ne per eum inficiantur alys.*

12 Sciens, quia ſubuer.*abſque reditu & hoc de communi curſu.*

13 Cum ſit proprio.*nam fidem quam recepit ut ueram, impugnat, ut falſam.*

14 Cum miſero. *Hæc eſt ultima pars huius epiſtolæ, quæ dicitur concluſio eius in qua pro Tito mandat & eum ſalutat dic.* Cum miſero ad te Arthemam aut Tychicum. *ad regendum in abſentia tua populum tuum.*

15 Feſtina ad me venire.*quia proponebat ibi manere per aliquod ſpacium temporis. ideo pro Tito mandabat ut illo temporis ſpacio poſſet eum plenius informare de eccleſiaſtica diſciplina.*

16 Zenam legiſpe.*i. priuſquam ad me uenias, remitte. ita ſolicite prouidendo eis de neceſſarys.*

17 Vt nih.illis deſit. *In uia, erat enim Apollo epiſcopus Corinthiorum, ſed propter ſeditionem aduerſum ſe concitatam per pſeudo apoſtolos diſceſſerat cum Zena ſocio ſuo ueniens ad Titum Cretenſem epiſcopum, ſed ſedatis Corinthys per epiſtolas Pauli mandauit Tito ut priuſquam ueniret Nicopolim eum remitteret ad eos decenter. Quod autem prius nominat Zenam, & dicit eum legiſperitum nō eſt ex eo quod eſſet maior uel peritior ſed quia dignitas epiſcopalis ipſius Apollo & eius ſcientia erant notæ & famoſę, non ſic autem alterius. Ideo prius ipſum nominat & peritum expreſſit, ne cura prouiſionis circa eum negligeretur. Et ſi quæratur unde fieret iſta prouiſio, reſpondit.*

18 Diſcant autem,&c.*ſ. Cretenſes nobis ſubditi.*

19 Bonis operibus,&c.*i. inſiſtere.ſ. miniſtrando doctoribus.*

20 Ad vſus ne.*non ſuperfluos.*

21 Vt non ſint in.*& ſic excidantur & ignem mittantur, ſicut arbor infructuoſa, Matt. 7.c.* Omnis arbor quæ non facit fru.bo.excidetur & in ignem mittetur.

21 Salutant te.*Conſequenter ſalutat eum ex parte ſociorum, d.*

23 Salutant te qui mecum ſunt omnes, *quorum nomina tacet propter breuitatem.* 24 Salutat eos,&c.*i. fideliter & non ficte. Conſequenter ſalutat eos generaliter. di.* 25 Gratia Dei.*quę eſt arra uitæ beatę.* 26 Cum omnibus vobis.*ſupple ſit, Amen.*

ADDIDIO.

In cap.3. ubi dicitur in Poſtilla. Stultas autem *quæſtiones*. *Quid intelligatur per hoc quod dicitur. Stultas autem quęſtiones & genealogias, dictum fuit in additione ſupra ad Timoth.1.&c.*

A a PHilemoni.Coloſſenſi, qui nulla eccleſiaſticæ miniſtrationis præditus erat dignitate,ſed vir laudabilis in plebe,familiares literas mittit Apoſtolus pro Oneſimo ſeruo eius qui cum damno eius fugerat, ſed ab Apoſtolo,audito euangelio, baptizatus eſt , cui& ueniam deprecatur Apoſtolus ſcribens a Roma de carcere. Et eſt intentio Apoſtoli implorare ueniam Oneſimo apud Philemonem. Modus talis eſt, Prius ſalutat illum cum uxore,& filio deinde agit gratias Deo de bonis eorum,commendans fidem & charitatem eorum , poſtea Philemonem obſecrat cũ ei imperare poſſet,ut Oneſimo parcat,&gratias Deo agat,qu talem illum recepit, vt non ſeruũ ęſtimet, ſed dilectiſſimum fra trem,ac deinde dicit, ut paret ſibi hoſpitium ſperanti ad ip ſum ire.

Argumentum in epiſtolam ad Philemonem.

a PHilemoni familiares literas facit pro Oneſimo ſeruo eius, ſcribens ei ab vrbe Roma de carcere per ſuprascíptum Oneſimum.

Epiſtola Pauli ad Philemonem incipit.

CAP. I.

P*Aulus uinctus.* Nõ dicit Apoſtolns, quod eſt nomen dignitatis, ſed vinctus quod eſt nomen humilitatis, quia nõ imperat ſed orat. Eſt enim hic interceſſio pro Oneſimo. ideo B quæ humilitatis ſunt commemorat incipiens ab iniuria ſua, vt dignitatẽ epiſtolæ ſuæ faceret. Sicut enim peccati cauſa vinciri opprobrium eſt, ſic econtra pro Chriſto cuſtodiæ vincula ſuſtinere maxima gloria eſt. Eo enim tẽpore in cuſtodia erat. Ideo ait.

Ambroſ.

Incipit epiſtola Pauli ad Philemonem.

CAP. I.

a Cuius etiam cauſa tu debes miſereri.

a PAVLVS vinctus Chriſti Ieſu, & Timo- 1

a Fratri. Prouentu virtutum.

b thæus frater Philemoni dilecto † adiu- 2

a Miniſterio prædicationis. b Vxori eius,ut & hæc verum oret.

tori noſtro, & Appiæ ſorori chariſſimæ, 3 4

a Filio eius: Coloſſenſium miniſtro,vt & hic patrem exoret.

Archippo commilitoni noſtro, & ec- 5

a Toti familiæ,vt & hi orent. b Et ante alia ſalutat in hunc modum. Remiſſio peccatorum: Mentis & reconciliatio ad Deum.

c cleſiæ quæ in domo tua eſt. Gratia vobis & pax a Deo patre 6 7

a Memorata bonitas mouere poteſt ad veniam.

d noſtro & domino Ieſu Chriſto. Gratias ago Deo meo ſem- 8 9

✱ IDEM. Extingu... irã, vinctumque ſei... ſum vocans compu... git, atque ad ſui co... gnitionẽ penitus re... uocat, præſentiaqu... omnia nihil ęſtimar... perſuadet. Si enim... iniecta pro Chriſt... vincula, non pudor... ſed gloriæ ſunt,qua... to minus ſeruitu... probro erit.

✱ HIERON. No... omnis autẽ qui vin... ctus eſt, vinctus e... Chriſti,ſed quicun... pro Chriſti nomin... & pro eius confeſſi... ne vincitur, ille vere *vinctus* dicitur. *Ieſu Chriſti,* & ſanguis effuſus,is tãtum facit martyrem,qui pro Chriſti nomine funditur.

lib. de ſpir. & lite. c. 7. ſer. 42. de ſanct.

✱ HIER. Vt.n. Scipio ſubiecta Africa, Africani ſibi nomen aſſumpſit.& Metellus Creta inſula ſubiugata,inſigne Cretici ſuę familię reportauit, & imperatores nunc vſq; Romani ex ſubiectis gentib Adiabenici,Parthici,Sarmatici,nuncupantur Ita & Saulus ad prędicationem gentium miſſus,a primo eccleſię ſpolio proconſule Sergio Paulo,victorię ſuę trophea retulit,erexitque vexillum,ut Paulus diceretur e Saulo.

✱ AVG. Ideo Paulus Apoſtolus,qui cum Saulus prius vocaretur,non ob aliud quantum mihi videtur,hoc nomen elegit, niſi ut oſtenderet paruum,tanquam minimum apoſtolorum. Idẽ hic apoſtolus de Saulo Paulus,hoc eſt, de ſuperbo minimus.

a *Paulus uin.* Q. Cuius miſereri debes non eſt cauſa doloris,qd eris ſi immiſericors filium cruciaueris.

✱ HIER. Maioris autem mihi videtur ſupercilij, vinctum ſe Ieſu Chriſti dicere,quam apoſtolum. Sed neceſſaria authoritas uinculorũ. Rogaturus pro Oneſimo,talis rogare debuit, C qui poſſet impetrare, quod poſceret. Felix nimirum, qui non in ſapientia,non in diuitiis, non in eloquentia & potentia ſeculari,ſed in Chriſti paſſionibus gloriatur.

Ho. 8. in epiſtol. ad eph.

✱ CHRYS. Nihil ita ſplendidum vt uinctum eſſe pp Chriſtum illuſtrius eſt,q̃ ſiue apoſtolum,ſiue doctorem,ſiue euangeliſtam eſſe, qui Chriſtum diligit,nouit quid ſit quod dico. Hic prius habebit, optione data,uincula ferre pp Chriſtum,q̃ cœlos inhabitare. quod ſi quis mihi vel uniuerſi cæli,uel huius catenæ copiam & optionem largitus eſſet, catenam hanc planè ego elegiſſem. Si aut mihi cum angelis ſtandum fuiſſet ſurſum,aut cum Paulo uincto,carcerem utique pręoptaſſem. Si quis me aut in numerum & ordinem collocaſſet cæleſtiũ potentiarum,earum etiam quæ ſunt propè thronum Dei,aut talem ligatum feciſſet, talis utique eſſe uoluiſſem.paulo poſt. Si quis modo mortuos mihi largiretur excitandi facultatem, iſtud ſane non præferrem huic catenæ,&c.

IDEM.

✱ CHRYS. Ob id martyres amamus,non quod cruciantu... ſed quòd ob Chriſtum cruciatus fuerunt. Contra,latrones... teſtamur, non quia puniuntur, ſed quod ob malefacta p... niantur.

✱ AVG. Si quiſquis ab imperatore uel a iudicib. ab eo m... ſis pœnas lui continuo martyr eſt, oẽs carceres martyrib. pl... ni ſunt,oẽs catenę iudiciariæ martyres trahunt,in omnib. m... tallis martyres erumnoſi ſunt,in omnibus locis pœnalib. i... ridico gladio martyres feriuntur,ad oẽs beſtias martyres ſu... guntur,aut iuſſionib. iudicum viui ignibus concremantur. ... quis eorum damnatus in tali crimine fuerit,martyr contin... ęſtimandus eſt, quia pro ſuperſtitione quam piam religio... putabat,pęnas legibus luit? nullus certe quo quomodo Chi... ſtianus audet hoc dicere.paulo poſt, non ergo ex paſſione c... ta eſt iuſtitia,ſed ex iuſtitia paſſio glorioſa eſt,

b *Dilecto.* Vel diligibili,ſicut in Græco habetur,qui,ſcilicet ... ligi meretur.

c *Gratia uobis,&c.* ✱ HIER. gratia eſt,qua nullo merito,nec ... pere ſaluamur.

✱ AVG. Quia gratis,ideo gratia,non enim eſt gratia niſi g... tuita,quia nihil boni ante feceramus, unde talia dona mer... mur,nihil præceſſerat in meritis noſtris niſi unde dãnari m... reremur.gratis ergo præſtitum eſt beneficium, ne merito i... ferretur ſupplicium.

✱ IDEM. Quod eſt meritum hoĩs ante gratiam,cum om... meritum noſtrum non faciat niſi gratia? Et cũ Deus coron... merita noſtra,nihil aliud coronet,niſi munera ſua?

d *Gratias ago.* Poſt ſalutationem de bonis gratias agit cõmendans fidem & charitatem, quæ ideo commemorat,ut memorata bonitas moueat eum ad ueniam.

✱ AVG. Gratias agere Deo eſt ſentire & ex aĩo credere ... ſum eſſe fontem & largitorem omniũ bonorum operum. ☞ proinde

Poſtilla Nicolai de Lyra ad Philemonem incipit.

CAP. I.

1 PAulus vinctus. *Hic incipit epiſtola ad Philemonem, quę diuiditur in tres partes. ſ. in ſalutationem & proſecutionem, ibi.* Gratias ago. *& cõcluſionem, ibi* Confidens. *In prima parte ponuntur perſonæ ſalutantes cum dicitur.* Paulus vin. Ieſu Chri. *i. incarceratus pro fide Ieſu Chriſti. Hic non nominat ſe apoſtolum,quod eſt nomẽ dignitatis,ſed vinctum pro Ieſu Chriſto, quod eſt expreſſiuum pietatis,eo quod intendebat monere Philemonem ad pietatem erga Oneſimum,pro quo ſcripſit hanc epiſtolam Philemoni,ut patebit proſequendo.*

2 Et Ti. fr. *Hunc adiungit in ſalutatione,quoniam erat dilectus Philemoni,ut ſic petitio ſit magis exaudibilis,non ſolum pro reuerentia Pauli,ſed etiam pro amore Timothei. Secundo ponuntur perſonæ ſalutatæ, cum dicitur.*

3 Philemo. di. ad. no. *in opere prædicationis*

4 Et Ap. ſo. cha. *Hæc ut dicit gl. erat uxor Philemonis. ideo ponit e... in ſalutatione ut inclinet* Philemonem *ad petitionis exauditionem.*

5 Et Ar. com. no. *in militia Chriſti, reſiſtendo uiriliter aduerſarys dei. Et iſte nominatur eadem ratione qua &* Appia.

6 Et eccl. *i. congregationi fidelium.*

7 Quæ in do. *nam cum eo plures habitabant fideles.* Tertio *ponunt optata bona cum dicitur.*

8 Gratia uob. E*xponatur ſicut in principio epiſtolæ precedentis.*

9 Gratias ago. H*ic conſequenter ponitur huius epiſtolæ proſecutio. diuiditur in duas partes, quia primo Paulus captat* Philemonis *beneu... lentiam, ſecundo format ſuam petitionem, ibi.* Propter quod. *Circa primum dicit.* Gratias ago Deo meo ſem. *actu uel habitu. Vel.* Semper. *i. omnibus temporibus ad hoc docentibus.*

Philo-

✱ 1 Memo-

proinde illum corde, ore, & opere celebrare.

A ✱ IDEM. quid melius & animo geramus, & ore promamus, & calamo explanemus, quam Deo gratias? Hoc nihil dicit breuius, nec audiri lętius, nec intelligi gratius, nec agi fructuoſius poteſt.

e *In Chriſto Ie.* i. cum cognitione boni æterni, vt illud expectetur in præmium. Hoc enim orat Apoſtolus, vt operatio eius cum cognitione fiat bonitatis. i. ut tali mente operetur, ut in futurum inde expectet præmium Ieſum Chriſtum, non retributionem temporalium. D

a *Audiens, &c.* ✱ AVGVS. Charitas cauſa eſt & mater omniū virtutū, quę ſi deſit, fruſtra habētur cętera. Si autem adſit, habentur cętera. Sicut enim radix omnium malorum eſt cupiditas, ita & radix omniū bonorū eſt charitas. Ille itaq; tenet & quod patet & quod latet in diuinis ſermonibus, qui charitatem tenet in moribus. quapropter fratres, ſectamini charitatem, dulce ac ſalubre vinculū mentium, ſine qua diues pauper eſt, & cū qua pauper diues eſt. Hęc in aduerſitatibus tolerat, in proſperitatibus temperat, in duris paſſionibus fortis, in bonis operibus hilaris, in tentatione tutiſſima, in hoſpitalitate latiſſima, inter veros fratres latiſſima. In Abel per ſacrificium grata, in Noe per diluuium ſecura, in Abrahę peregrinatione fideliſſima, in Moſe inter iniurias leuiſſima, in Dauid tribulationibus manſuetiſſima, caſta in Suſanna erga virū, in Anna poſt virum, in Maria præter virum.

a ſemper memoriam tui faciens in orationibus meis, audiens 1
(a Ideſt commendationem fidei tuæ & charitatis. b Fidem & charitatem.)
b charitatem tuam & fidem quam habes in Domino Ieſu & in 2
(a Per opera fidei & charitatis ſeruit ſanctis. Alias omnibus ſanctis.) 3
(b Communicans fidei noſtræ fides tua. Vel quod aliis tua communicas euidens ſit, vt hoc merito agnoſcatur omne bonum eſſe in te per Chriſtum.) 4
c omnes ſanctos, vt communicatio fidei tuæ + euidens fiat in 5
(Hoc ideo oro quia.)
d agnitione omnis operis boni in Chriſto Ieſu. Gaudium enim 6
(a In corde. b In aduerſis. c Quæ non ſolo virtutis habitu in corde viguit, ſed etiam extra in opere manifeſta eſt. d Hac.) 7
e magnum habui, & conſolationem in charitate tua, quia vi- 8
(a Interni affectus. Quia ſanctis vtenſilia miniſtrauit. b Digne illos recipientem, a ſuis laboribus quodammodo reſpirantes. Alias erga te.) 6
(c Quia ſeruis aliis multo magis mihi, quia ad benefaciendum promptus.) 10
f ſcera ſanctorum † requieuerunt per te frater: propter quod
(a Non dico poteſtatem contra tua licita. Per Chriſtum Ieſum. Etiam.) 11
g multam fiduciam habens in Chriſto Ieſu imperandi tibi quod 12
(Tuam vtilitatem. a Meam vel tuam. b Vnde ſupra: Seniorem ne increpaueris, ſed obſecra vt patrem. c Vita & ætate.) 13
† ad rem pertinet, propter charitatem magis obſecro, cum 14
(Ego. a Propter quod magis debes moueri.)
h † ſis talis, vt Paulus ſenex, nunc autem & vinctus Ieſu Chriſti: 15
16

f *Viſcera ſanctor.* i. filii ſanctorū chariſſimi, vel erga te propēſius ſanctorum affectus quieuit te. ſ. conſolante, & refrigeratus eſt, quia bonū te per omnia inuenerunt. efficax.

✱ AMBR. Manifeſtum eſt, quia idcirco ſe ſignificat lætum eſſe, quia ſanctorū neceſſitatib. vtēſilia miniſtrabat, vnde plus gaudet, certus ex hoc quia obſequeretur mādatis eius quem conſtat eſſe potiorem. operis.

✱ CHRYS. Non quidem ait, cū hęc aliis facias, quanto magis mihi denegare non debes, quod cæteris pſtas, ſed hoc ipſum tamen aliis uerbis admonuit, lenius id quodammodo, & gratius experens. Tu mihi inquit, dediſti fiduciam poſtulandi, ex his quæ in alios contuliſti. E

✱ HIER. Et hic idioma apoſtolicum eſt, ut ſemper uiſcera uocet, uolens plenam mentis oſtendere charitatem.

h *Magnam habens, &c.* ✱ AMB. Quantum rō exigebat, dignum erat imperare diſcipulo magiſtrū, & fiducia apoſtolicę autoritatis, ſed quia uir bonus erat Philemon, per affectū illū prouocat obaudire, quaſi coęuū ętatis, & uinctū Chriſti Ieſu. i. obligatū negotiis dñicis, uel pp nomen eius ſubiectum uinculis.

✱ CHRYS. Inſpice quæſo, q̄ cautus incedat, ne quid. n. maxi-xima licet ui charitatis expreſſum, auditorē forte feriret, atq; ideo grauiter ferret, ideo anteq̄ diceret *imperādi tibi.* quia id graue uidebatur, ac licet ex charitate prolatū curare potius poſſet ex abundantia tñ magis ſecura præmunit, dicens, *fiduciā habes*, quod profecto Philemonē magni eſſe meriti iudicantis eſt, ac ſi dicat, fiduciā nobis dediſti, neq; hoc ſolū, ſed in Chriſto nō ideo quod ſis in ſeculo clarior atque potentior, de te iſta præſumimus, ſed propter fidem, quam habes in Chriſtum.

✱ HIER. Et hoc ex fiducia illa ueniebat, qđ qui tanta Chriſtum perpetrarat, utique impar ſui in cęteris eſſe non poterat.

✱ CHRYS. Scio quidem ꝙ etiam imperans facile efficiam quod intendo, quod ex pręcedentib. tuis meritis colligo, ſed quia mihi huius rei magnum ſtudium eſt, obſecro. Vtrumq; ſimul oſtendit, & ꝙ ipſi confideret, quia imperauit, & quod ea cura uehementer ſibi cordi eſſet, obſecrat enim. F

✱ HIER. vult magis petere quam iubere, grandi petentis autoritate propoſita, per quam & apoſtolus obſecrat. Totū autem pro quo rogat tale eſt: Oneſimus ſeruus Philemonis, fugam furto cumulans, quodam rei domeſticę compilarat, hic pergens ad Italiam, ne in proximo facilius poſſet apprehendi, pecuniam domini per luxuriam prodegerat.

h *Nunc autem.* ✱ CHRYS. Quis oro, huiuſmodi athletam innumeris uictoriis clarum non obuiis exciperent manibus? quis intuen

b *Quam ha.* Quia enim in Chriſtum credebat, & eum diligebat; & ſanctis credebat & eos diligebat, & per opera fidei & charitatis Chriſto ſeruiebat & ſanctis.

✱ ORIGENES. Eſt fides noſtra primo quidem omnium in dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, conſequenter uero etiam in omnes ſanctos Patriarchas, uel Prophetas, uel apoſtolos Chriſti.

✱ HIER. Non eſt enim in Deum perfecta fides quæ in miniſtros eius infidelitate & odio tenuatur. quod autem dico tale eſt, credit quiſpiam in conditorem Deum, non poteſt credere, niſi prius crediderit de ſanctis eius uera eſſe quę ſcripta ſunt, Adam a Deo plaſmatum, Euam ex coſta illius & latere fabricatam, Enoch tranſlatum, Noe naufrago ſolum orbe ſaluatum. quod primus Abraham accepit teſtimoniū Dei, quod Iſaac oblatus, quod Moſes & Aaron decem plagis Aegyptum afflixerint, ad uocem Ioſue Sol ſteterit, &c. Hęc & cętera quæ de ſanctis ſcripta ſunt, niſi quis vniuerſa crediderit, in Deum ſanctorum credere non ualebit.

c *Vt communicatio.* Q. Fidem habes & charitatem in Chriſto & in ſanctis, ita, ut *communicatio fidei tuę eui. fiat*, i. ut fides tua communicans fidei noſtræ: uel, quod aliis ex fide tua communicas euidens ſit. Et hoc.

d *In agnitione omnis.* i. ita euidens ſit, ut hoc merito cognoſcatur omne bonum eſſe in te per Chriſtum. i. omnium bonorū ſufficientia. Vt ita. Memor ſum tui. & gratias ago in orationibus habitis de hoc. *Vt communicatio fidei tuę.* i. operatio fidei qua ſeruis Chriſto & ſanctis. *eui. ſ. in a.* Quæ eſt. In

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Memoriam tui fa. *gratias agendo pro bonis tuis prǫteritis & deprecatio de futuris.*

2 Quam h. in d. Ie. *cui ſeruis fideliter.*

3 Et in o. ſan. *quibus bona communicas miſericorditer.*

4 Vt com. *hoc refertur ad id quod ſupra dicitur.* Memoriam tui faciens in orationibus meis. *i. orando.* Vt cōicatio fidei tuæ. *in effectu quo ſeruis Chriſto fideliter & ſanctis eis miniſtras miſericorditer.*

5 Euidens fiat. *per receptionem prǫmij.*

6 In agni. *i. in clara uiſione Dei, in quo eſt omne bonum.*

7 In Chriſto Ie. *i. per Chriſtum Ieſum tanquam per mediatorem noſtrum. Vel dicitur.* In Chriſto Ie. *quia beati reficiuntur interius in aſpectu ſuę deitatis, & exterius in aſpectu eius humanitatis.*

8 Gaudium enim magnum, &c. *quia bonum diſcipuli redundat in bonum magiſtri.*

9 Quia ui. *Conſolatus enim fuerat eos uerbo & etiam neceſſaria miniſtrando. Hanc autem commendationem & conſimiles non faciebat Apoſtolus ad adulandum, ſed ut prouocat ad maius bonum, quia uirtus laudata creſcit.*

10 Propter quod. H*ic conſequenter Apoſtolus format petitionē, ibi.* Forſitan enim. *circa primum dicit.* Propter quod. *i. propter charitatem de te auditam.* Diuiſio.

11 Multam fi. habens. *i. pro amore Chriſti Ieſu.*

12 Imperandi tibi, &c. *i. quod eſt decens & rationabile.*

13 Propter charitatem. *inter me & te mutuam.*

14 Magis obſecro, &c. *uita & ętate.*

15 Vt Paulus ſenex. *propter quod magis uolo uti deprecatione quam imperio. Vnde & ſcribens Timotheo, dicit prima epiſtola. 4. cap.* Seniorem ne increpaueris, ſed obſecra ut patrem.

16 Nunc autem & vinctus Ieſu Chriſti. *quaſi diceret. Mea ſenectus & incarceratio monere te debent ad acquieſcendum meæ deprecationi, quę ſubditur cum dicitur.*

a Inquam. b Et ideo tenerius diligo. In fide. c Cum eſſem.
a Obſecro te pro meo filio quem genui in vinculis Oneſi 1
a Dum infidelis. b Tua tollendo. 2
b mo, qui tibi aliquando inutilis fuit, nũc aũt & mihi & ti 3
a Seruiendo, & per me tibi, cuius eſt quicquid tuus mihi ſeruus fecit. 4
b Vt ulium. Vel meum in eo affectu. b 5
c bi vtilis quem remiſi tibi. Tu aũt illum, vt† mea viſcera 6
ſuſcipe. Quem ego volueram mecũ detinere, vt pro te 7
Conſenſu. 8
mihi miniſtraret in vinculo euangelii. Sine† cõſilio au- 9
Vt non. a Contra velle tuum. b Quod tuus mihi ſeruit. Vt tamen velit Deus facit, qui operatur in nobis & velle & operari pro bona voluntate. 10
D 11
d tem tuo nihil volui facere, vti ne velut ex neceſſitate bõ 12
Suſcipe, quia vtilis fuit fuga eius. 13
e um tuum eſſet, ſed voluntarium. Forſitan enim ideo di 14
Hic & in futuro. 15
ſceſſit ad horam a te, vt in æternum illum recipias: iam 16
Tantum. a Quod ante. Alias fratrem chariſſimum plus ſeruo. Fratres enim plusquam ſerui chari ſunt. 17
non vt ſeruum, ſed † pro ſeruo chariſſimum fratrem,

†filiũ meũ chariſſimum.
*ſententia autem tua
†ſupra ſeruum.

iutuens uinctũ pro Chriſto, nõ ei innumeras deferret gratias.
A Cum itaq; tam multis modis pręparaſſet ac mitigaſſet aĩum, non ꝯtinuo nomen adiũxit, ſed poſt a Deo inſignẽ admonitionem differt adhuc. noſtis quippe dñorum aduerſus fugitiuos ſeruos indignationẽ, & maxime ſi re familiari expilata diffugerint, quamlibet illi mites fuerint, ex accepto detrimento ira ſuccreſcit. Hãc igitur modis omnibus lenire contendit.

a *Obſecro te p, &c.* ✻ CHRYSOS. Rurſus uincula quæ exorandi vim hñt & tum demum nomen apponitur, non modo .n. iram extinxit, uerum & magna iucũditate repleuit. Nequaquam ait, illum vocarem filiũ, niſi ualde eſſet approbatus, & vtilis. Illũ deniq; ac Timotheũ eodẽ appello nomine. Vbi vero plurimis in locis ſuũ declaraſſet affectũ, ex partus quoque tpe ſui reuerentiã inducit, vinctus, inquit, illũ genui, ut ex hoc amore dignior honore cenſeatur, quod eſſet inter ipſa certamina, & in ipſis pro Chriſto tentationib. æditus.

✻ HIER. Volens impetrare quod poſtulat, iam non pro ſer-
B uo Philemonis, ſed pro filio ſuo ſe aſſerit deprecari, & illo filio quem genuerit in vinculis euãgelii, hoc eſt, quæ pro Chriſti euangelio ſuſtinebat. Simul autem admirãdũ de magnanimitate apoſtoli, & in Chriſtum mẽte feruentis. Tenet in carcere, vinculis ſtringit, ſqualore corporis, charorũ ſeparatione, pęnalib. tenebris coartatur, & non ſentit iniuriã, non dolore cruciatur, nihil nouit aliud, niſi de Chriſti euangelio cogitare. Sciebat ſeruum, ſciebat fugituum, ſciebat aliqñ raptorem ad Chriſti fidẽ eſſe conuerſum. grandis laboris eſt talem hominem in eo quod cepit, perſeuerare. Idcirco filiũ ſuũ & filiũ vincnlorũ, & miniſtrũ euangelii in vinculis cõſtituti, inculcat ac replicat, ut Philemõ ille prudenter & diſpenſatorię tm̃ in præfatione laudatus. non auderet negare, ne ſuis laudibus videretur indignus.

Obſecro te. Magnum eſt nõ de humili, ſed de ſublimi, ſi ſe inclinat & obſecrat.

Senex. Seni magis ætatis ſimilitudine debet obſequi.

b *Qui tibi aliquando, &c.* CHRYS. Vide autẽ quam prudenter ipſius delictũ confitetur, vt eo ipſo extinguat iracũdiam dñi, non ait. nunc tibi vtilis erit, ne ille non crederet, ſed perſonã quoque introduxit ſuam, vt ex hoc ille dignius ſperare meliora potuiſſet. Si enim Paulo futurus eſt utilis, qui tantam virtutis & perfectionis diligentiã exigit, quanto amplius domino.

✻ HIER. Qui cum ante inutilis domino ſuo tantum fuerit, (nec enim ſeruus fur atque fugitiuus alteri nocuit, niſi domino ſuo) nunc econtrario vtilitatis compenſatione, qua ipſi do-
C mino & Paulo vtilis eſt, cæteriſque per Paulum, plus charitatis meretur quam odii antea meruerat.

c *Vt mea viſcera, &c.* Oneſimum profugum recurrẽtẽ ad diuinum auxilium cũ eſſet in cuſtodia apoſtolus Paulus baptizauit, videns in illo vtilitatis ſpem, quem ſic commendat, ut ſuũ animum in illo ſignificet recipi.

✻ CHRYS. Et hic rurſus non ſimpliciter *poſuit* nomen, *ſed etiã vocem adhorantis* adiecit, quæ longe plus habet viriũ, quam ſi filium diceret. Dixerat filiũ, dixerat, quẽ in vinculis genui, vt ex eo maximè uideretur amabilis, quod eſſet in prǽſſuris & tẽtationib. genitus. quod enim illis maxime filiis afficiamur, quos inter pericula, uel etiam poſt uitata pericula gignimus, teſtimonio

nio ſcripturę cõprobatur, q̃ Beniamin delicatum patri Iacob D filiũ ex eo manifeſtat, ꝙ hũc moriẽs mr̃ ediderit, nõ ait, recipe: non dixit, ne iraſcaris, ſed ſuſcipe. *hoc eſt nõ modo* veniã, ſed honorem quoque promeretur. Eſt enim Pauli filius effectus.

✻ HIER. Quod autem ait, tu illum, &c. Hoc eſt quod ante dixi, viſcera ſignificare internum cordis affectũ, & plenam ex animo voluntatem, cum totum quicquid in nobis eſt, ſuſcipitur a rogato, alias autem omnes liberi, viſcera ſunt parẽtum.

✻ LACTANTIVS. Homini. n. Deus præter cætera dedit hunc pietatis affectum, vt homo hominem tueatur, diligat, foueat cõtraque omnia pericula & accipat, & præſtet auxiliũ.

d *Vt non quaſi, &c.* ✻ IVSTINVS. Martyr. Sic Deo viſum eſt, tum angelos, tũ homines, libero arbitrio præditos, ſuique potentes facere, quemque pro accepta facultate, vt ſi placita eius elegerint, illæſos ſeruet & incolumes, ſin ad malũ deflexerint, ſingulis pęnas infligat quaſcunque voluerit.

✻ IDEM. nulla laude quicquam eſſet dignum, niſi eſſet ad vtrumque flexibile.

✻ IDEM. Niſi homines poſſent ſuo arbitratu, turpia fugere, & honeſta ſectari, ext. culpam erunt quicquid agant.

✻ CLEMENS. Rom. quõ ergo Deus iudicat ſm̃ veritatem vnumquemq; pro actib. ſuis, ſi aliquid agere non habuit in poteſtate ſua? Hoc ſi teneatur, conuulſa ſunt omnia, fruſtra erit ſtudiũ ſectãdi meliora. Sed & iudices ſeculi fruſtra legibus præſunt, & puniũt eos qui male agũt, nõ enim ĩ ſua poteſtate habuerũt, vt nõ peccarẽt. Vana erũt & iura populorũ, quæ malis artibus pęnas ſtatuunt, miſeri erunt & hi qui cum labore ſeruant iuſtitiã, beati uero qui in delitiis poſiti, cum luxuria & ſcelere viuentes, tyrannidẽ tenent. Secundum hæc ergo nec iuſtitia erit bonitas, nec vlla virtus, & ut vis, nec Deus.

✻ IRENAEVS. Si nulla eſſet in hominib. libertas arbitrii, nulli eſſent laudandi aut vituperãdi, exularẽt oẽs apoſtolorũ adhortationes, prophetarum, & domini, uacaret omne conſilium.

✻ AVG. Ipſa diuina præcepta homini non prodeſſent, niſi haberet liberum voluntatis arbitrium, quo ea faciens, ad promiſſa præmia perueniret.

✻ HIER. Hoc quod a pleriſq; quæritur, quare Deus hominem faciens, non eũ bonũ condiderit, de pſenti loco ſolui põt. Si enim Deus voluntarie, & nõ ex neceſſitate bonus eſt, debuit hominẽ faciens, ad ſuam imaginẽ facere, hoc eſt, ut ipſe volũtarie & nõ ex neceſſitate bonus eſſet. ꝙ ſi talis fuiſſet effectus, qui bonũ nõ voluntate, ſed neceſſitate perficeret, nõ eſſet Deo ſimilis, qui iõ bonus eſt, quia vult, nõ quia cogitur. potuit itaque Paulus abſq; voluntate Philemonis, Oneſimũ ſibi in miniſteriũ retinere. Sed ſi hoc ſine uolũtate Philemonis feciſſet, bonum quidem erat, ſed non volũtariũ. ꝙ aũt uoluntarium non erat, alio genere arguebatur eſſe malũ. nihil quipe dici bonũ poteſt, niſi ꝙ vltroneũ eſt. Superior ergo qõ ita ſoluitur. Potuit Deus hominẽ ſine uoluntate eius facere bonũ. Porro ſi hoc feciſſet, non erat bonũ voluntariũ, ſed neceſſitatis, ꝙ autem neceſſitate bonũ eſt, & alio genere arguitur malum. Igitur proprio arbitrio nos relinquens, magis ad ſuam imaginem & ſimilitudinem fecit. Similem autem Deo eſſe, abſolute bonum eſt.

e *Forſitan enim.* Ideo dicit, quia humana dubia, & potuit alia eſſe cauſa, quare ſic Deus diſpoſuerit.

CHRYS.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ Obſecro te pro meo filio. *ſpirituali.*
2 Quem genui. *in fide.* 3 In vinculis. *exiſtens propter quod tenerius ipſum diligo.* 4 Qui tibi aliquando. *tua tollendo quando erat infidelis.* 5 Nunc autem. *regeneratus in Chriſto.*
6 Et mihi & tibi. *ſeruiendo fideliter mihi & tibi.*
7 Quem remiſi. *élioratum.* 8 Tu autem. *i. vt filium meum chariſſimum ac ſi fuiſſet genitus ex meis viſceribus.* 9 Quem e. v. *qui filius meus es iam diu.* 10 Mihi miniſtraret. *cum ſit ſeruus tuus, & ſic mihi miniſtrares per ipſum.* 11 In vinculis. *id eſt, quibus ſum alligatus pro prædicatione euangelij.* 12 Sine conſi. *i. ſine aſſenſu tuo.* 13 Nihil vo. fa. *de eius retentione.* 14 Vti ne ve. *i. ne bonum miniſterium quod fieret mihi per eum, quod ſecundum veritatem deberet dici tuum, eo quod eſt ſeruus tuus, uideretur magis coactum quam voluntarium ex parte tua.* 15 Forſitan. *Hic conſequenter remouet duplicem excuſationem quam poſſet iſte Philemon facere. Prima eſt quia Oneſimus ab eo receſſerat ipſo neſciente, propter quod non debebat ei iterum recipi gratioſe. hoc autem excludit Apoſtolus per hoc quod receſſus cedit ad bonum Philemonis, dicens,* Forſitan autem diſceſſit ad ho. a te. *i. modico tempore, quod quaſi nihil reputandũ eſt 2. Phil.*
16 Vt in æter. *i. non ſolum in præſenti ad tuum ſeruitium paratum, ſed etiam in futuro tecum ad cæli gloriam ordinatum. Ideo ſubditur.*
17 Iam non vt. *religione Chriſtiana.* 1 ✻ Maxim

A ✻ CHRYS. Recte, *Forſitan*, poſuit, ut facilius crederet dominus, quia enim ex elatione aut peruerſo corde, nec ex voluntatis rectitudine fuga illa proceſſerat, dicit *forſitan*, neque ait ideo fugit, sed ideo ſeparatus eſt, honeſtiori vſus vocabulo. Non enim a hoc ille molitus eſt, ut huius rei gratia diſcederet.

✻ HIERONYMVS. nonnunquam malum occaſio ſit bonorum, & hominũ praua conſilia conuertit ad rectum. fratres Ioſeph, ſui zeli ſtimulis incitati, Iſmaelitis 20. aureis vendiderunt. Hoc initiũ & patri & fratribus & omni Aegypto bonorum omniũ fuit. Simile quid & in Oneſimo poſſumus intelligere, quod mala principia, occaſiones fuerint rei bonæ. Si enim dominũ non fugiſſet, nunquam veniſſet Romã vbi Paulus erat vinctus in carcere. B Si Paulũ in vinculis non vidiſſet, non recepiſſet fidem in Chriſtum, ſi Chriſti nõ habuiſſet fidẽ, nũquam Pauli effectus filius, in opus euãgelii mitteretur. Pulchre autem addens, *forſitã*, ſniam temperauit. occulta ſunt quippe iudicia Dei, & temerariũ eſt quaſi de certo pronunciare quod dubium eſt, *forſitan*, inquit, ideo diſceſſit, caute, timide, & nõ totum fixo gradu, ut ſi non poſuiſſet *forſitan*, omnibus ſeruis fugiandum eſſet, ut apoſtolici fierent.

a Charum. b Quam ante, vel quam mihi. c Charus eſſe debet. d Per conditionem primæ natiuitatis. Quia ſeruus tuus.

a maxime mihi: Quanto autem magis tibi, & in carne, & in 1 2

a Per fidem. Quia fidelis frater. b Habere vis. c Q. ſi non ſuſcipis, non es ſocius.

domino. Si ergo habes me ſocium, ſuſcipe illum, ſicut me. Si 3 4

b autem aliquid tibi nocuit, aut debet, hoc mihi imputa. Ego 5 6

a Vel hic, vel in futuro. b Reddam dico. Minus exigo quam debes.

Paulus ſcripſi mea manu. Ego reddam, ut non dicam tibi, 7 8

Non modo tua. a Adiuratio.

c quòd & teipſum mihi debes. Ita frater ego te fruar in domi- 9 10

a Filium vel intellectum. b Alias domino. i. propter Chriſtum vel dominum.

no: refice viſcera mea in Chriſto. Confidens † in obedientia 11 12

d tua ſcripſi tibi, ſciens quoniam & ſuper id quod dico facies. 13 14

Vel hæc mouet ad veniam.

Simul autem & para mihi hoſpitium. Nam ſpero per oratio- 15

nes veſtras donari me vobis: Salutat te Epaphras concaptiuus 16

e meus in Chriſto Ieſu, Marcus, Ariſtarchus, Demas, & Lucas 17 18

adiutores mei. Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti cum ſpiritu 19

veſtro, Amen.

D culpam. quia enim maxime rei pecuniariæ iactura angi homines ſolẽt, ne quid huiuſmodi obiiceret, cõſumpta quippe fuerat pecunia furto ſublata, non ait, ſi quid furatus eſt, *Sed ſi quid te læſit.* Simul & peccatum cõfitetur, & non ueluti ſerui peccatũ, ſed quaſi amici ad amicum, iniuriæ magis uſus quam furti nomine *hoc mihi imputa*, ideſt a me debitum exige.

✻ HIERONYM. Imitator domini ſui & Chriſtum in ſe loquentem habens, ea iuxta uires ſuas dẽt facere, q̃ Chriſtus. Si enim ille infirmitates noſtras portauit, iuſte apoſtolus pro Oneſimo ſe opponit, & ſpõdet quę ille debebat quod dicit tale eſt. Quod Oneſimus furto rapuit, E ego me ſpõdeo redditurum, cuius ſpõſiõis, epiſtola hęc & manus teſtis eſt propria, quã non ſolito more dictaui, ſed manu ipſe cõſcripſi. Crede igĩ mihi pro Oneſimo polliceri.

† de

c *Ita frater ego.* i. gaudebo de te in regno Dei, ſi feceris quod regno. Et quid eſt, illud: *Refice uiſ. &c.*

d *Confidens in obe.* Prouocat eum ſic blandiendo, ut non amplius faciat, quam poſtulatur ab eo. Solet enim fieri, ut qui de ſe uidet bene ſentire, meliorem ſe præbeat.

e *Simul autem.* Vt ſolicitiorem eum faciat, & ad obediendũ promptiorẽ uenturũ ſe ad illum ſignificat, quia vel hoc põt eum mouere ad ueniam. Solent enim abſentes cotemni. Ambroſ.

✻ HIER. Non puto tam diuitem fuiſſe apoſtolum, & tantis ſarcinis occuparum, ut pręparato ægeret hoſpitio, & non una contentu cellula, breues corporis ſui ſpatio ædes ampliſſimas exiſtimaret, ſed ut dum eum expectat Philemon ad ſe eſſe venturum, magis faciat quod rogatus eſt. Si autem non diſpenſatorie, ſed vere quis exiſtimat imperatum, ut ſibi hoſpitium prępararet, apoſtolo, magis quam Paulo hoſpitium præparandum eſt. Venturus ad nouam ciuitatem, prędicaturus crucifixum, & inaudita dogmata delaturus, ſciebat ad ſe plurimos concurſuros, & neceſſe erat primum vt domus eſſet in celebri urbis loco, ad quam facile conueniretur: Deinde ut ab omni importunitate vacua, vt ampla, quæ plurimos caperet audientium, ne proxima ſpectaculorum locis, ne turpi vicinia deteſtabilis, poſtremo ut in plano potius eſſet ſita, F quam in coenaculo. Quam ob cauſam eum exiſtimo etiam Romæ in conducta manſiſſe biennium. nec parua ut reor erat manſio, ad quam Iudæorum turbæ quotidie confluebant.

✻ CHRYSOSTOMVS. Pro Oneſimo faciebat ne illi negligerent, ſed ſcientes illum omnino venturum, atque auditurum vt ſe ſe habuerint aduerſus eum, omnem iniuriæ memoriam deponerent, & promptiores ad gratiam eſſent. Grandis enim erat præſentis Pauli honor & gratia: Pauli inquam, poſt ætatem ſenectutis expreſſam, poſt commendata ſæpius vincula.

✻ OECVMEN. Fauſto nomine fugam appellauit ſeceſſionem, ne facta fugæ mentione, vulnus recrudeſceret.

a *Maxime mihi.* Mihi magiſtro tuo. frater Oneſimus enim offenſo proprio dño confugit ad Apoſtolum ad hoc, ut oblitera tis peccatis vtilis reuerteretur, in tm̃, ut nõ ſolũ dño ſuo æqualis fieret meritis, ſed ipſi magiſtro frater. Et ne Philemon qa dominus, contra ſeruũ inflaretur, humiliat eum dicens, *Fra. & in car.* quia ex uno Adã omnes, & *in domino* per fidem.

✻ CHRYS. Seruũ ad modicum amiſeras, & fratrẽ perpetuo reppериſti, non modo tuum, ſed meum. Magnum ex hoc eximiæ uirtutis teſtimonium, ſi meus, inquit, frater eſt, profecto & tu non erubeſces illum habere fratrẽ. Ex hoc igitur quod hunc filiũ dixit, ſingularis affectus indicium dedit, ex eo autẽ quod fratrem appellauit, magna illum beneuolẽtia, & pari ſecum honorem dignũ profecto declarauit. Iſta nõ ſine certa ratione ſcripta ſunt, ſed vti ne ſeruos peccãtes deſpiceremus, neque illis nimis domini immineãt, ſed crimina diſcamus ignoſcere eis, q̃ ſunt huiuſmodi, ne ſemper ſeueri, ſemper aſperrimi ſimus, ne ſeruitutis prætextu, ſi boni fuerint, ſocios illos in omnib. aſſumere erubeſcamus. Si enim Paulus non erubuit huiuſmodi appellare filiũ, fratrem, uiſcera, atque chariſſimũ cur obſecro nos erubeſcamus? Et quid dicã Paulus? Pauli ipſe dominus nõ erubeſcit ſeruos noſtros fratres, amicos & cohęredes appellare, & nos erubeſcimus.

b *Hoc mihi im.* Nunc excuſationem omnem conuellit, cum ſibi imputandum eſſe dicit, ſi uel læſit, uel debet aliquid.

✻ HIERONYMVS. Vide quam caute poſtremo addidit culpam

☞ *Incipit*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Maxime. *ſ. chariſſimũ, eo quod in fide genui eum ut prædictũ eſt.*
2 Quantum. *ſupple dẽt eſſe charus, magis quam ante receſſum ipſius.*
3 Et in carne. *quia ſeruus tuus eſt ad ſeruiendum tibi corporaliter.*
4 Et in do. *quia factus eſt fidelis ad regnandum tecum æternaliter. Ideo concludit.*
5 Si er. habes me ſo. *Tibi ueriſſima charitate coniunctum. Et accipitur ſi: pro quia.*
6 Suſcipe illum. *Ideſt dulciter & benigne.*
7 Si autem. *Hic remouetur ſecunda excuſatio quia poſſet Philemon dicere, quod Oneſimus recedendo intulit ſibi damnum in perſonis, uel in ſuis rebus. hoc remouet per hoc quod obligat ſe ad ſatisfaciendũ, dicens:* Si autem aliquid tibi nocuit. *In perſona tua, aut in familia.*
8 Aut debet. *Ex obligatione aliqua.*
9 Mihi imputa. *Tanquam debitori.*
10 Ego Paulus, &c. *Hic dicit ad ad maiorem certitudinem.*
11 Ego rependam. *Ideſt ſatisfaciam ipſi domino, qui eſt ſuperior omnium. Ideo ſubditur.*
12 Vt non, &c. *Cuius ſubditur ratio cum dicitur.*
13 Quod & teipſum. *i. quia etiam teipſum mihi debes, eo quod es creatura mea in fide catholica & inſtructione euangelica. quaſi dicat, minus exigo a te, quam mihi debeas.*
14 Ita frater, &c. *ideſt gaudebo de te in Deo, ſi feceris quæ peto.*
15 Refice, &c. *Complendo deſiderium meum in hoc quod poſtulo.*
16 In do. *i propter dominum principaliter, & propter me ſecundario.*
17 Confidens. *Hæc eſt vltima pars uel epiſtolæ concluſio, in qua primo dicit ſe ſcripſiſſe Philemoni confidens de promptitudine ſuæ obedientiæ, dicens:* Confidens. *Et patet. Secundo mandat ſibi hoſpitium parari ex amicitia ſpeciali, dicens.* Simul autem. *Tertio ſalutat eum ex parte ſociorum ſuorum dicens.* Salutat te Epaphras concaptiuus meus, &c. *Et ultimo benedicit ei & alijs ſimul dicens.* Diuiſio.
8 Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti, &c. *quæ eſt arra uitæ beatæ.*
19 Cum ſpiritu veſt. *ſupple ſit perſeueranter, Amen.*

Argumentum in Epiſtolam ad Hebræos incipit.

IN primis vidēdum eſt cur apoſtolus Paulus in hac epiſtola ſcribenda non ſeruauerit morem ſuum, vt vel vocabulum nominis ſui, vel ordinis deſcriberet dignitatē. Hæc cauſa eſt, quod ad eos ſcribens qui ex circuncisione crediderant, quaſi Gentium apoſtolus & nō Hebræorum, ſciens quoq; eorum ſuperbiā, ſuamque humilitatem ipſe demonſtrans, meritū officii ſui noluit anteferre. Nam ſimili modo etiam Iohannes apoſtolus propter humilitatem in epiſtola ſua nomen ſuum eadē ratione non prętulit. Hanc ergo epiſtolam fertur Apoſtolus ad Hebræos conſcriptā Hebraica lingua miſiſſe: cuiús ſenſum & ordinē retinens Lucas euangeliſta, poſt exceſſum beati Apoſtoli Pauli Græco ſermone compoſuit.

Incipit argumentum ad Hebræos.

A — An epiſto ad Hebræos ſit Pauli.

IN *primis vi.* Quidam veritatis calumniatores hanc epiſtolā non eſſe Pauli dicere auſi ſunt eo quod nomē eius in titulo non habeat & longe ſplendidiore atque facūdiore ſtilo quam aliæ reſplendeat, ſed aut Barnabæ, aut Lucæ, vel Clemētis vel Tertulliani. Quibus in promptu nobis ē reſpondere. Si enim ideo non eſt dicēda Pauli, quia nomine eius prætitulata non eſt, ergo nec alicuius illorum, immo nullius omnino, cū nullius nomen habeat in titulo. Ideo autē nomē ſuum huic epiſtolę ſicut & cæteris non præpoſuit, quia Hebræis odioſus erat, quibus legis deſtructor videbatur. Quia ergo nō eorū, ſed Gētium erat Apoſtolus, nomē ſuū

B eis odioſum tacuit, ne præſcripti nominis inuidia ſequētis vtilitatē excluderet lectiōis. Sciens quoque eorum ſuperbiam, ſuamq; humilitatem ipſe demōſtrās, ordinis ſui dignitatem noluit anteferre nominando ſe apoſtolum. Sed meritum officii ſui tacens ſuperbis ipſe humilis nō ſe apoſtolum nominauit, ne ſuperbi indignarētur. Quod vero hæc epiſtola maiore relucet facundia quam aliæ, ſane mirandum non eſt, cum natura ſit unicuique plus in ſua quam in alia valere lĩgua. Cęteras enim epiſtolas Apoſtolus perigrina. i. Gręco ſermone compoſuit, hanc autem ſcripſit Hebraica lĩgua. Cuius ſenſū & ordinē retinens Lucas poſt exceſſū eius Græco ſermone cōpoſuit. Non eſt ergo mirum ſi in hac tāto doctrinę fulget eloquio. Propulſatis ergo calumniis aduerſantiū ueritati nullatenus ambigendum eſt, & hanc Pauli fore epiſtolam. In qua intendit Chriſti eminentiā & fidei ſufficientiā, necnon & legis inſufficientiam & inutilitatem oſtendere.

Paulus doctor egregius Gentiū Apoſtolus miniſteriū ſuū volens honorificare, iuxta quod in epiſtola ad Romanos ait: *Quandiu quidem ſum apoſtolus Gentium, honorificabo miniſteriū meū, tentans ſi quo modo ad emulandum prouocem carnem meā.* Eccleſiis Hebręorum ſcripſit de eminentia Chriſti ſm utramque naturam, & ĩ utilitate legis Moſaicę aſtruens multis modis fidem

C Ieſu Chriſti abſq; legalib. ſufficere ad iuſtitiam & ſalutem. legalia vero poſt paſſionem Crĩ non modo nō proficere verū etiam officere, quorundam Hebręorum ſuperſtitioſam traditionem excludens, qui Chriſtum cōfitentes, legales obſeruātias tenendas putabant. Et in hunc errorem quoſdam etiam qui de gentilitate uenerant ad Chriſtū ſua autoritate induxerant. Ideo Apoſtolus prouidens Gentib. ne deinceps in hunc errorem Hebræorū autoritate trahantur, Iudæos quoque ad æmulandū prouocans, ꝙ eſt honor miniſterii ſui, gratiā Dei hic commendat per Chriſtum uerum pōtificem hoc tempore fidelib. factam, legem oſtendens reprobatā, ad vltimū etiā de morib. inſtruit. Præſentis igitur temporis eminentiā oſtendit, dicens Deum unigenitum ſuum nobis emiſiſſe, & in nobis locutum vt auditorū mentes erigeret. i. fidelium, quib. ſcribit Iudæorum. Ne quia multis malis quæ illis acciderat, ualde afflicti & contriti erant, putarent ex hoc ſe inferiores eſſe cæteris ac miſeriores. Ideoq; vt eos conſoletur atque erigat, maiori gratia præditos initio epiſtolæ ſuę daclarat. antiquis quidem prophetæ miſſi ſunt, nobis autē filius, & illis ſerui & ... ſerui locuti ſunt. nobis autem dominus. Modus tractandi. Primū proponit audienda eſſe uerba Chriſti conferendo eū prophetis quia in eo locutus eſt dominus vt in prophetis, & maior eſt eis. Deinde cōmēdat eum alternatim ſecundum utrāque naturam, humanā. ſ. & diuinā. Poſtea comparat eum angelis & prefert, multa interſerens de excellentia eius ſecūdum vtramque naturam. Deinde comparat eū Moyſi & pręfert. Deinde multis rationibus & autoritatibus gratiam fidei vmbrę legis præferendā declarat. Et ſacerdotiū Chriſti Leuitico ſacerdotio, & Teſtamentum nouum veteri, eiuſq; ſacrificiū vnum multis illius ſacrificijs pręponendum oſtendit, quia ibi vmbra, hic ueritas. Tandem ponit fidei deſcriptionem, eam multis teſtimoniis cōmmendās. Circa finem vero moralem ſubdit ĩſtruct ōem

✻ Evseb. Clemēs Alexandrinus in libris ὑποτυπώσεων epiſtolam ad Hebræos ſcriptam. Pauli eſſe adfirmat, & Hebraico ſermone ad Hebræos ab eo æditam.

✻ Orig. Eſt uerisimile quendā qui præmebatur ab ea quæ in his eſt demonſtratione, ulum eſſe conſil. eorum, qui epiſtolā abrogent, tanꝗ quæ non ſit Pauli, aduerſus quem aliis ſeorſum utimur rationib. ad probandum Pauli eſſe epiſtolam.

✻ Idem. Apud Euſebiū. Proinde, ſi quæ Eccleſia iſtam habeat epiſtolā, eam ipſa approbet ut Pauli, idq. hac ratione perſuaſa, non enim temere uereres eam Pauli eſſe tradiderunt.

✻ Ivstin. Matyr. Quanto rationale animal honoratius eſt irrationali, tāto eius immolatio auguſtior eſt quam illius. Atque hoc ex Iephthæ facto clarius paret, qui cum filiam ſuam immolauerit, in epiſtola ad Hebræos ab Apoſtolo commemoratur in numero piorum.

✻ Irenaevs Martyr Moſes hō Dei exiſtens, Deus quidem datus eſt ante Pharaonem, non autem Deus Dominus appellatur, nec Deus vocatur a prophetis, ſed fidelis famulus & ſeruus Dei dicitur a Spiritu, quod & erat.

✻ Theod. Nihil faciunt qui morbo Ariano laborant, ... uerſum literas apoſtolicas furent, & epiſtolam ad Hebræos ... reliquis ſeparent, & eam adulterinam appellent. Qui ... uerſus Deum & Saluatorem noſtrum linguas mouent ... non auſi fuerint aduerſus eius beneuolos, & grandiloque ... ritatis præcones.

✻ Hier. Hęretici quicquid contrarium ſuo dogmati viderunt, eraſerunt, nonnullas epiſtolas integras repudiandas crediderunt, ad Timotheum uidelicet utramq. ad Hebræos, & ad Titum. Et ſiquidem redderent cāſ cur eas Apoſtoli non putarent, tentaremus aliquid reſpondere, & forſan ſatisfacere lectori. nunc autem cū hæretica autoritate pronuncient, & dicāt, illa epiſtola Pauli eſt, hæc nō eſt, ea authoritate ... pro veritate intelligant, qua ipſi nō erubeſcāt falſa ſimulare.

Nicolai de Lyra in Poſtillam ſuper epiſtolam Pauli ad Hebræos Prooemium.

CVm venerit quod perfectū eſt, euacuabitur quod ex parte eſt. *infra Co. 13. c. In primitiua eccleſia illi qui de Iudaiſmo conuertebantur ad fidem Chriſti zelabant nimis, & indiſcrete pro lege Moyſi mouebantur, ſecundum quod ſcribitur in li. actuum apoſtolorum. In quo quidem libro texitur hiſtoria naſcentis eccleſiæ, vt dicit Hier. in epiſtola ad Paulinum. Ibi enim. 21. cap. introducuntur uerba beati Iaco. loquentis ad Paulum apoſtolū de cælo conuerſo ad fidem Chriſti pro legee Moyſi ſic dicentis.* Vides fratres quot milia ſunt in Iudæis qui crediderunt Chriſto, & omnes ſunt æmulatores legis, &c. *& intātum pro lege Moyſi zelabant, quam dicebāt neceſſarium ad ſalutem ipſam obſeruari, ut habetur Act. 15.* quidā deſcendētes de Iudęa. ſ. in Antiochiam ... eccleſia fidelium inchoata, dicebant, fratres, quia niſi circūcidamini ſecundum morē Moyſi, non poteſtis ſerui fieri. *& inde orta fuit hæreſis Nazaræorum, dicentium obſeruant. a omnium legalium eſſe neceſſariā ad ſalutē, ut dicit Aug. de hæreſibus. Paulus igitur a Deo doctus, non ſolum in terris per inſpirationem ſicut cæteri apostoli sed etiam in cęlis per apertam uiſionē in raptu, ſicut ſcribit Aug. ad Paulinum de uidendo Deum, uidens hoc eſſe contra ueritatem euangelij ſcripſit hanc epiſtolam Hebræis ad fidem Chriſti conuerſis, in ea manifeſte oſtendens imperfectionē legis reſpectu euangelij. & per conſequens eius ceſſationem in tempore perfectionis, qđ eſt tempus Chriſti. Et ex hoc patet, quod iſta epiſtola inter epiſtolas Pauli prima eſt in ordine doctrinæ licet ſit vltima ſcribendi tempore, quod patet ex duobus. Primo ...*

✻ *deſcri-*

do ſcribendi, quia hanc epiſtolã ſcripſit Apoſtolus Hebraicè vt magis videbitur, inf. ſcriptura autem Hebraica antiquior eſt inter omnes, ſecundũ quod dicit Iſid. 1. ætimol. vnde & aliæ literæ deriuantur ab Hebraicis, & quantum ad ſonum & quantum ad nominationem. quod patet de literis Græcis. Prima.n. litera Hebraica dicitur Aleph. Secunda Beth. Prima in Græco dicitur Alpha: Secunda. Vita, *& ſic aliis ſaltem in plurib. Vnde patet quod literæ* Græcæ *ſunt deriuatæ ab Hebraicis, & non eſt dubiũ quod* Latinæ *deriuatæ sũt à* Græcis, *ſicut idioma Latinũ ab idiomate* Græco, *& ſic patet propoſitum.* Secundo *hoc patet ex ſententia, quia in hac epiſtola veritas legis euangelicæ & eius perfectio oſtenditur, in aliis autem epiſtolis Paulus* Apoſtolus *ad obſeruantiam euangelij fideles hortatur: prius eſt autem legis veritatem agnoſcere, quam ipſam veritatem obſeruare, patet igitur quod hæc epiſtola prior eſt ordine doctrinæ, in verbo igitur præaſſumpto tria deſignantur ad euidentiam huius epiſtolæ. Primum eſt imperfectio legis Moſaicæ. Secundum eſt perfectio legis euangelicę. Tertium, eſt ordo vtriuſque. Primum tangitur cum dicitur,* Quod ex parte eſt. *Secundum, cum dicitur.* Quod perfectum eſt. *Tertium, cum dicitur.* Venerit & euacuabitur, *quia adueniente euangelio lex euacuabitur, vt magis videbitur in ſequentibus. Primo igitur in verbo præaſſumpta tangitur imperfectio Moſaicæ legis, cum dicitur.* Quod ex parte. *pars enim habet rationem imperfecti, ſicut per oppoſitum totum habet rationem perfecti, ſecundum quod dicitur. 3. Phyſicorum. Totum & perfectum idem ſunt. & ideo imperfectio legis Moſaicæ bene deſignatur, cum dicitur.* Ex parte. *Ad cuius euidentiam notandum quod in lege diuina occurrunt tria conſideranda.* Primum *eſt fides vnius Dei quod eſt quid præuium ad ſuſceptionem legis diuinæ, quia per fidem populus adunatur cui lex datur, quia lex non datur niſi populo aliquo adunato.* Secundum *eſt ipſa lex vel corpus legis, quod conſiſtit in ſuis mandatis vel monitis. Tertium eſt eius finis. Finis autem legis diuinæ eſt beatitudo æterna, ſicut finis legis politicæ & humanę eſt fęlicitas politica.* In *iſtis tribus lex Moſaica inuenitur imperfecta, quod patet* B *primo, videlicet de fide, quia licet in illa lege fuerit notitia aliqualis vnius Dei, & etiam Chriſti in quodam generali, tamen non fuit ibi notitia explicita trinitatis perſonarum in vnitate eſſentiæ, nec per conſequẽs incarnationis. Cuius ratio eſt, quia ſicut cognitio naturalis procedit de imperfecto ad perfectum, vt dicitur. 1. Phyſicorum.* Vnde *& pueri vocant primo omnes viros patres, & omnes fęminas matres, poſtea diſtingunt vnumquodque. Ita ſimiliter ſupernaturalis cognitio minor fuit in veteri lege quam in noua, in qua per Chriſtum veritas lucide eſt reuelata, propter quod dicit Saluator* Io. *17. a.* Pater manifeſtaui nomen tuum hominibus quos dediſti mihi, &c. *In ſignum huius Moyſes loquebatur ad populum velata facie, vt habetur Exod. 34. quia myſteria fidei noſtræ erant figuris & ænigmatibus velata. propter quod patres veteris Teſtamenti poterant dicere illud quod ſcribitur. 1. Corinth. 13. c.* Ex parte cognoſcimus, & ex parte prophetamus. *Similiter lex Moſaica fuit imperfecta quantum ad ſecundum, quod eſt legis corpus ſiue mandata ipſius. Ad cuius euidentiam conſiderandum, quod mandata legis in tria diſtinguuntur genera, quia quędam ſunt præcepta moralia, cuiuſmodi ſunt illa quæ ſunt de dictamine rationis, etiam ſi nulla lex eſſet poſita, ſicut eſt illud mandatum quod ſcribitur* Exod. 20. *b.* Honora patrem, & matrem, &c. *Et ſimiliter illud quod per modum monitionis ſcribitur* Leuit. 19. g. Coram cano. capite conſurge, & honora perſonam ſenis, *& ſimilia. Quædam autem ſunt iudicialia præcepta, quæ ſunt determinationes quædam moralium præceptorum in ordine ad proximum, ſicut de dictamine rationis naturalis eſt, quod malefici moriantur, propter quod præceptum illud morale eſt quod habetur Exod. 22. c.* Maleficos non patiaris viuere. *ſed modus mortis, ut quod lapidentur vel decapitentur & huiuſmodi, pertinet ad determinationem legis & determinatur in iudicialibus præceptis. Quædam autem ſunt ceremonialia, & ſunt determinationes moralium præceptorum in ordine ad Deum, ſicut de dictamine rationis naturalis eſt quod Deus honoretur, & ideo datur de hoc præceptum morale. Exod. 20. b.* Memento, vt diem ſabbati ſanctifices. *Modus honorandi* Deum, *ut per talia ſacrificia vel temporibus temporalibus & huiuſmodi, pertinet ad determinationem legi. & hoc determinatur in ceremonialibus præceptis. propter quod Exo. 20. b.* Memento, vt diem ſabbati ſanctifices. *quantum ad determinationem temporis, ſ. diei ſabbati, ceremoniale eſt, morale autem inquantum ibi præcipitur, quod homo vacet diuinis.* I*ſta autem tria prędicta genera pręceptorum in lege Moyſi fuerunt imperfecta. Et hoc declaratur primo de moralibus pręceptis duplici ratione. Prima ratio eſt iſta, quia moralia præcepta in lege Moyſi ordinabant actus minum exteriores tantum, propter quod Apoſtolus epiſtola ad Rom. 3. vocat legem* Moyſi, *legem factorum, de actibus autem interioribus in quibus principalibus conſiſtit bonum moris, nihil ordinabant, aut parum. Sed contra hoc videtur eſſe illud quod habetur Exo. 20. ubi concupiſcentia probetur* Non concupiſces vxorem proximi tui, &c. *Dicendum eſt ſecundum antiquos doctores, quod talis concupiſcentia non prohibetur inquantum eſt omnino latens in corde, ſed prout prorumpebat exterius per aliqua ſigna, vt per verba ſcurrilia, tactus, & oſcula, & huiuſmodi. Et ideo ſi exponunt:* Non concupiſces, *id eſt, ſigna concupiſcentiæ non facias. unde Phil. 3.*

dicit

dicit Gl. quod lex uetus prohibebat manum, non animum. Vel ſecundum D *alios dicendum, quod licet lex uetus prohiberet concupiſcentiam animi latentem, hoc tamen erat in paucis. ſ. in mœchia & furto. Iterum in iſtis ſufficienter prohibebat concupiſcentiam, quia non puniebat tranſgreſſores, & ſic patet, ꝙ lex Moſaica inſufficienter ordinabat actus interiores. Secunda ratio eſt, quod lex* Moſaica *etiam actus exteriores inſufficienter ordinabat, ſicut patet Deuter. 23. d. vbi dicitur.* Non fœnerabis fratri tuo ad vſuram pecuniam, nec fruges, nec aliquam rem, ſed alieno. *Ibi enim permittitur uſura cum extraneis perſonis, quod eſt illicitum & contra dictamen rectæ rationis. Similiter Deutero. 24. a. permittitur uiro dare vxori bellum repudij, & ex cauſa indebita. Vnde ibidem dicitur.* Si acceperit homo uxorem, & odio habuerit eam, & non inuenerit gratiam in oculis eius propter aliquam fęditatem, ſcribet libellum repudii, & dabit in manu eius, & dimittet eam in domo ſua. *indiuiſibilitas autem coniugum per totam uitam eſt de dictamine rationis naturalis, ut alias declaraui ſuper Matthæum. Et ſic patet, quod lex uetus imperfecta fuit in moralibus. Propter hanc autem imperfectionem lex Moſaica dicitur.* pædagogus noſter, *Gal. 3. i. regula puerorum & imperfectorum, in quibus nõ quæritur perfectio interior, licet ab exterioribus inhoneſtis timore diſciplinę* E *reprimantur, & in exterioribus actibus multa eis permittuntur, quę non permitterentur uiris perfectis. Propter quod Aug. lib. de ſpiritu & litera exponens illud. 2. Cor. 3. d.* Litera occidit, &c. *dicit hoc eſſe intelligendum non tantum de ceremonialibus, ſed etiam de moralibus veteris legis, quia ſ. non prohibebant aliqua quæ de ſe ſunt mortifera, ut patet ex prædictis, propter quod dicitur ad Rom. 3. d.* Ex operibus legis non iuſtificatur omnis caro. *Secundo oſtenditur, quod ceremonialia fuerunt imperfecta.*

Ad cuius euidentiam conſiderandum, quod ceremoniæ ueteris legis ſunt in quadruplici differentia. Quędam pertinent ad ſacramenta, quędã ad ſacrificium, quędam ad obſeruationem, quædam ad ſacra. Sacra autem & obſeruationes ordinantur ad ſacrificia & ſacramenta, quia ſacra dicuntur uaſa & loca & huiuſmodi, quibus utebantur in ſacrificijs & ritu colendi. O*bſeruationes dicuntur quędam modi religioſi viuendi quibus utebantur Iudæi, qui erant populus pecularis ipſius Dei, utpote cuſtodirent ſe ab aliquibus cibariis & potibus, & ueſtibus & conſimilibus, & hoc quia erant populus* Deo *conſecratus per ſacramentum circunciſionis & alia ſacramenta. Nunc autem ita eſt, quod ex fine accipitur ratio eorum quæ ſunt ad finem, & ideo ſi oſtendatur quod ſacrificia & ſacramenta erant imperfecta, ſufficienter erit oſtenſum, quod ſacra & obſeruationes erant imperfectæ, quia ordinabantur ad ad prędicta ſicut ad finẽ, vt prędictum eſt. Quod autem ſacrificia ueteris legis eſſent imperfecta oſtenditur, quia quædam erant ſacrificia pro peccato oblata, & hęc erant imperfecta, quia non poterant auferre peccata. propter quod dicit Apoſtolus ad* Heb. *10. a.* Impoſſibile eſt ſanguine hircorum, & taurorum auferri peccata. *Et iterum ibidẽ* Omnis quidem ſacerdos. *ſcilicet ueteris legis.* præſto eſt quotidie miniſtrãs, vt eaſdem afferens hoſtias quæ non poſſunt auferre peccata. *Et hoc idem habetur Eſa. 40. d.* Libanus nõ ſufficiet ad ſuccendendum, & animalia non ſufficient ad holocauſtum. *Libanus autem hic uocatur primum templum, quod factum fuit de libani lignis, animalia autem ibi oblata & quantum ad partem concremata, non ſufficiebant ad amotionẽ* F *peccati. Alia erant ſacrificia pacifica, id eſt, ex deuotione oblata ad gratiam Dei impetraudam ſeu aliquod beneficium diuinum & illa erant imperfecta, quia diuina ſeu beneficium diuinum non impetrabatur ratione oblati muneris, licet aliquando daretur propter deuotionem & fidem offerentis. Et hoc eſt quod dicit Apoſtolus ad Hebr. 9. d.* Tabernaculum factum eſt primum, &c. *Et ſequitur.* Quę eſt parabola inſtantis temporis iuxta quam munera & hoſtiæ offeruntur, quæ non poſſunt iuxta conſcientiam perfectam facere ſeruientem. *Perfectio conſcientię eſt per donum gratiæ. & ſic patet propoſitum quãtum ad legis ſacrificia. Similiter ſacramenta ueteris legis erant imperfecta. Ad cuius euidentiam conſiderandum, quod illa ſacramenta erant ordinata ad faciendum homines idoneos ad cultum diuinum, & ideo de eis aliqua erant communia toti populo tam uiris quam mulieribus, ut purificationes aliquæ ad tactum immundi uel mortui, quę purificationes fiebant per aſperſionem aquę expiationis, de qua habetur Numer. 19. & conſimilia. Aliqua autem erant ſacramenta ſolis uiris conuenientia, ſicut circunciſio. Aliqua ſolis ſacerdotibus, ſicut conſecratio et unctio ſacerdotis et ſimilia. Cuius ratio eſt, quia ſacerdotes ſpeciali modo applicabantur ad Cultum Dei. Iſta tamen ſacramenta prędicta erant imperfecta, quia non conferebant gratiam, ſine qua non efficiuntur homines idonei ad cultum diuinum: ideo ſacramenta legalia dicuntur egena et infirma, Gal. 4. b. ubi dicitur ſic.* Nunc autem cum cognoueritis Deũ, immo cogniti ſitis a Deo, quomodo conuertimini iterum ad egena & infirma elementa? *Dicuntur autem infirma, quia non conferebant aliquam poteſtatem ſpiritualem ſicut conferunt ſacramenta nouę legis. Similiter dicuntur egena, quia non conferebant gratiam quæ neceſſaria eſt ad bene utendum illa poteſtate. Sed contra hoc uidetur, quia in Exodo et Leuitico quaſi ubi dicitur quod illa ſacramenta redde-*

bant

Ceremonialia veteris legis quadruplicia.

Sacramenta legalia.

A ba[...] homines idoneos ad cultum diuinum. dicendum, quod talis idoneitas erat per quandam munditiam & expiationem corporalem, ſicut in noua lege aliquis dicitur ineptus ad miniſtrandum vel celebrandū propter immunditiam manuum, & lotio manuum reddit eum aptum, ſed hęc aptitudo eſt tantum corporis, ſic erat de aptitudine quæ dabatur per ſacramēta veteris legis. propter hoc dicuntur iſta ſacramenta emundationis carnis vt habetur Heb. 9.d. vbi dicitur ſic, Sanguis hircorum qui. ſ. offerebatur in conſecratione ſacerdotum, & cinis uitulæ aſperſus, qui omnes mundabantur a tactu morticini vel immūdi ut dictum eſt, inquinatos ſanctificat ad emundationem carnis. i. corporis, quia ut dictum eſt, talia non conferebant gratiam, ſed auferebant quædam impedimenta & irregularitates impedientes a tabernaculi ingreſſu. Sicut in noua lege patet per exemplum. Quando. n. per prælatos diſpenſatur cum aliquo illegitime nato vel priuato vno oculo vel huiuſmodi, non confertur ex hoc ſibi gratia, ſed tantum irregularitas tollitur, ſed contra hoc videtur, quod ſecundum doctrinam ſanctorum circunciſio tollebat peccatum originale, et per conſequens conferebat gratiam vt communiter tenetur. Dicendum ſecundum antiquam opinionē, quod tollebat peccatum originale, non tamen gratiam conferebat. hæc. n. erat poteſtas circunciſionis, vt tenetur à multis & magnis, quorum rationes hic propter prolixitatem omitto: & in hoc differebat a baptiſmo, qui non ſolum aufert peccatum originale, ſed confert gratiam. Aliter poteſt dici, quod ſi in circunciſione conferebatur gratia, hoc non erat in virtute illius ſacramenti, ſed ex fide Chriſti venturi, quem proteſtabatur ille qui circūcidebatur ſi adultus erat, vel alius pro eo ſi paruulus erat. Et hoc eſt, quod dicitur communiter, quod valebat ex fide ſuſcipientium, non autem ex opere operato per quē modum valent ſacramenta nouę legis. Patet igitur quod ceremonialia

B præcepta legis erant imperfecta.

Iudicialia imperfecta.

Tertio oſtendo quod iudicialia erant imperfecta. Quod patet ex duob. Primò ex modo inducendi homines ad obſeruationem iuſtitiæ, ad quod ordinabantur iudicialia præcepta. Secundo ex ipſis præceptis. Primum patet ſic. Proprium eſt imperfectorum hominum, ut inducantur ad iuſtitiā obſeruandam per timorem pœnę. Vnde dicit Horatius lib epiſtolarum. Oderunt peccare boni virtutis amore: Oderunt peccare mali formidine pœnæ. Hoc etiam declaratur ratione, quia illud quod cum timore fit, pœnale eſt & non delectabile. Vnde dicitur. 1. Io. 4. d. Timor pęnam habet. operari autē uirtuoſe non eſt pęnale virtuoſo & perfecto, ſed magis delectabile. Propter quod dicitur. 2. Ethic. quod ſignum habitus generati eſt delectatio in opere. Sed lex Moſaica inducebat homines ad iuſtitiam obſeruandam per timorem pœnarum, propter quod dicitur lex timoris, & in ſignum huius lex data fuit in terroribus, vt patet Exod. 19. c. Io. aduenit dies tertius, in quo. ſ. data eſt lex. Sequitur. Et cœperunt audiri tonitrua & micare fulgura, & nubes denſiſſima operire montem, clangorque buccinæ vehemenius perſtrepebat, tremuitque populus qui erat in caſtris. Et ſimiliter eadem ratione facies Moyſi apparuit cornuta, quando ſecundo apportauit legem in tabulis deſcriptam, & timuerunt filij Iſrael, vt habetur Exod. 24. In cornibus. n. illis deſignabatur terror, & feritas atque ſeueritas legis. Patet igitur primum, uidelicet imperfectio iudicialium præceptorum ex modo inducendi ad opera iuſtitiæ per timorem pęnæ. Secundo idem patet ex ipſis iudicialib præceptis, quę aliquando infligebant pęnam innocenti, & aliquando culpabilem non puniebant. Primum patet per illud quod habetur Nu. 35. c. de homicidio omnino caſuali, ubi dicitur ſic. Talis qui fortuitu & abſque odio eſt inimicus, &c. interficiebat hominem, debere fugere ad aliquam ciuitatem refugij, & ibi manere uſque ad mortem ſummi ſacerdotis, quod aliquando erat per magnum tempus, & per conſequens talis qui erat innocens, cum homicidium fuiſſet oīno caſuale & inuoluntarium, ſine culpa puniebatur graui pęna, quia oportebat eū exulem eſſe per magnum tempus a ſua ciuitate & ſua poſſeſſione. Secūdum patet, ubi ſubditur de tali fugitiuo innocente. Quod ſi extra fines vrbium

C inuentus fuerit, & percuſſus ab eo qui ultor eſt ſanguinis, abſque noxa erit qui occiderit. Debuerat. n. pro fugiens uſque ad mortem ſummi pontificis in urbe reſidere. & ſic patet quod interfectio innocentis in caſu tali remanebat ſine pœna, quæ tamen eſt grauis culpa. Talis autem imperfectio legis conueniebat imperfectioni populi qui erat pronus ad effuſionem ſanguinis. & ideo ſi interfector a caſu remaneret in ſua ciuitate inter amicos interfecti, eſſet in periculo mortis quamuis innocens, & ſic de facili poßent in populo homicidia multiplicari. Et ideo ad hæc mala euitanda data eſt lex prædicta de eius fuga, quamuis eßet innocens, & eadē ratione procedit lex ſi aliquis amicus mortui interficeret eum extra fines ciuitatis refugij, vt ſic cogeretur in vrbe remanere, non ex ſua culpa, ſed propter homicidia euitanda, ad quæ populus tanquam imperfectus erat pronus. Exemplum ad hoc idoneum ponit Philoſophus. 5. Ethicorum dicens, ꝙ aliquæ leges ſunt ſimiles regulis, quibus utuntur artifices in Leſbia ad dolandum lapides, quia lapides illius regionis ſunt male dolabiles ideo utuntur artifices regulis plumbeis, ut poſſint tortuoſitati lapidum applicari. Sic in ueteri Teſtamento datæ ſunt leges aliquam imperfectionem habentes propter imperfectionem illius populi. Patet igitur ex prædictis, ꝙ legis pręcepta tam ceremonialia quam moralia quod etiam iudicialia erant imperfecta. Propter quod dicit dominus Ezech. 20. d. Dedi

di eis pręcepta non bona, & iudicia in quibus non viuent, pollui eos in muneribus ſuis. Dicit præcepta, quantum ad moral[ia] quæ dicuntur non bona, non propter hoc quod ibi aliquod malum præ[ci]piebatur, ſed quia per ipſa actus interiores ipſorum imperfecte ordina[ban]tur, ut uiſum eſt ſupra. Dicit iudicia in quibus non uiuent quantum a[d iu]dicialia per quæ regebatur iſte populus timore pœnæ: in quo non conſi[ſtit] uita animæ, ſed magis in amore. Dicit ulterius. Et pollui eos in mu[ne]ribus ſuis. i, pollutos oſtendi quantum ad ceremonialia, quia per illa [...] offerebantur pro peccatis, polluti oſtendebantur, & tamen non mun[da]bantur, vt viſum eſt ſupra. Patet igitur, quod lex Moſaica erat imper[fe]cta, ſi conſideretur ipſum corpus legis. Tertio lex Moſaica erat imper[fe]cta ſi conſideretur eius finis. Sicut enim finis legis humanæ eſt felici[tas] politica, ita finis legis diuinæ eſt felicitas æterna non ſolum legis no[uæ], ſed etiam ueteris, propter quod dicit Apoſtolus Rom. 10. b. Finis le[gis] Chriſtus. in quo conſiſtit beatitudo obiectiue, ſecundum quod dicitu[r] [Io.] 17. b. Hæc eſt uita ęterna, ut cognoſcant te ſolum Deum [et] quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Hunc autem finem non conſe[qui]mur niſi per gratiam, ſecundum quod dicitur Rom. 12. d. Gratia Dei [ui]ta æterna. Lex autem Moſaica nō poterat gratiam conferre, vt vi[ſum] eſt, & per conſequens non poterat ad hunc finē introducere. propte[r] patres ueteris Teſtamenti, quantumcunque iuſti deſcendebant in in[fer]num ad limbum patrum, propter quod dixit ſanctus Iob 17. d. In p[ro]fundiſſimum inferni deſcendebant omnia mea. propter q[uod] felicitas æterna non promittebatur in lege manifeſte, ſed tantum ſi[b] [fi]gura proſperitatis terrenæ, & ſi aliter promittitur, hoc eſt raro & ob[ſcu]re. propter quod dicit Apoſtolus ad Heb. 10. a. Vmbram habens futurorum bonorum, non ipſam imaginem rerum, quia ma[ni]feſte, ſed obſcure futura bona, quæ ſunt bona caleſtia promittebat. [Pa]tet igitur ex prædictis imperfectio legis quantum ad tria prædicta [ſci]licet quantum ad id quod eſt legis pręuium, & quantum ad legis cor[pus] & quantum ad finem ipſius. propter quod dicit Apoſtolus Heb. 7. c. [Ni]hil ad perfectum adduxit lex. Et hæc imperfectio deſignatur cū [dici]tur in uerbo primo propoſito, ex parte, ut prædictum eſt. Propter quo[d] hoc poteſt ex parte exponi illud quod dicitur Iob 26. a. Ecce hæc ex p[arte] dicta ſunt uiarum Dei. Viæ. n. deueniendi ad Deum, ſunt uetus et nou[um] Teſtamentum. ſed ea quæ in ueteri Teſtamento dicta ſunt, illa ſunt ex [par]te, quia ſunt imperfecta, ut patet per dicta.

Secundo principaliter tangitur in uerbo propoſito perfectio legis e[uan]gelicę, cum dicitur. Id quod perfectum eſt. Et patet eius perfectio com[pa]rando eam ad legis imperfectionē, quia perfecta eſt reſpectu cognitio[nis] fidei, & reſpectu præceptorum, reſpectu finis in quibus lex Moſaica [erat] imperfecta. Quod aūt cognitio Dei perfecta ſit in lege noua, patet p[er il]lud quod habetur Io. 17. a Pater manifeſtaui nomen tuum. In [figu]ra autem huius uelum templi fuit ſciſſum in Chriſti paſſione, ad oſten[den]dum, ꝙ declarata & manifeſtata erant quæ prius latebant ſub vela[mi]ne. propterqđ ipſa lex noua tanquam perfecta in cognitione, eſt don[um] perfectum deſcendens a patre luminum. ut habetur Iac. 1. Si[mili]ter lex noua perfecta eſt quantum ad ipſum corpus legis. ſ. quantum [ad] moralia præcepta, & quantum ad ſacramenta & quantum ad ſacrifi[cia]. Primò patet hoc de pręceptis moralibus, quia lex noua perfecta or[dinat] humanos actus, non ſolum exteriores, ſed etiam interiores, & hoc im[per]fectionem legis ſupplet. propter quod dicit ſaluator Matt. 5. imperfec[tio]nem legis adimplendo. Audiſtis, quia dictum eſt antiquis. Non [oc]cides, qui autem occiderit, reus erit iudicio. Ego autem d[ico] uobis, quia omnis, qui iraſcitur fratri ſuo, reus erit iudicio [...] quo ordinat motum animi interiorem, ut patet. Similiter lex noua a[ctus] exteriores ordinat nullum malum permittendo. propter quod dicit ſ[alua]tor Matth. 12. c. Dico autem uobis, quia omne uerbum o[cio]ſum quod locuti fuerint homines ſuper terram, reddent [ra]tionem in die iudicii. Si autem hic prohibet uerbum ocioſum, per [con]ſequens uerbum nociuum, & multo fortius omnem actum malum, [prop]ter quod Matth. 5. g. poſt ſuppletionem præceptorum moralium u[eteris] legis, concludit perfectionem euangelij, dicens. Eſtote ergo perfe[cti] &c. Perfecti autem Chriſtus moralia pręcepta legis, eis conſimilia [euan]gelica ſuperaddendo, propter quod Matth. 19. c. iuueni dicenti ſe cuſto[diſ]ſe mandata legis, & quęrenti ulterius uiam perfectionis, dicit Salua[tor]. Adhuc vnum tibi deeſt: Si uis perfectus eſſe, uade & uen[de] omnia quę habes, & da pauperibus, & habebis theſaurū in [cæ]lo, & ueni & ſequere me. Secundo dico quod lex noua perfect[a eſt] quantum ad ſacramenta, quia conferunt gratiam, quod non faciebant ſacramenta ueteris legis, propter quod dicitur Ioan. 1. b. Lex per M[oy]ſen data eſt, gratia & veritas per Ieſum Chriſtum. propter h[oc] Ioanne Baptiſta qui per ſuam prędicationem & baptiſmum ſuum di[spo]nebat populum ad Chriſti baptiſmum, & per conſequens ad alia ſa[cra]menta, cum baptiſmus ſit ianua ſacramentorum, Lucę 1. d dicitur. [Et] præibit ante illū in ſpiritu & virtute Eliæ parare domino p[le]bem perfectam.

Tertio lex noua perfecta eſt quantum ad ſacrificia, quia in ipſa [eſt] vnum ſacrificium perfectiſſimum, ſcilicet Euchariſtia, quæ non eſt [tan]tum ſacramentum, ſed etiam ſacrificium, quia ibi Chriſtus quod[am] mod[o]

modo immolatur, & fructus ſuæ benedictæ paſſionis a populo percipitur, tamen illud ſacrificium tanquam vnum & perfectum fuit in lege figuratum per multa ſacrificia & varia, ſicut perfectum, & imperfectū. Eius autem perfectio apparet in duob. Primo, quia tollit peccata quod non poterant facere legis ſacrificia. propter quod Ioan. 1. d. dicitur. Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi, i. peccata omnis fidelis & infidelis, ſecundum ꝙ dicitur Io. 2. a. prima canonica. Ipſe eſt propiciatio pro peccatis noſtris non pro noſtris tantum ſed etiam pro totius mundi. Secundo apparet eius perfectio, quia augmentat gratiam, ſecundum quod dicitur Ioann. 6. f. Qui manducat me, uiuet propter me. per augmentum. ſ. gratiæ. De utroque aūt effectu huius ſacrificij dicitur Heb. 10. c. Hic autem unampro pecatis hoſtiam offerens. ſ. ſemetipſum, ſedet ad dexteram Dei patris. Sequitur. Vna enim oblatione conſummauit in ſempiternum ſanctificatos: Amotio culpę oſtenditur, cum dicitur in autoritate. Vnā pro peccatis hoſtiam offerens. collatio & augmentatio gratię, cum dicitur. Conſummauit in ſempiternum ſanctificatos. et ſic perfectio euangelij patet ex perfectione ſacrificij propter qđ dicitur Heb. 9. c. Chriſtus aſſiſtens ponti fex futurorum bonorum per amplius, & perfectius, &c. Tertiò oſtenditur perfectio legis euangelicę quantum ad iudicialia, quia inducit

B obſeruantiam legis non per timorem pœnæ, ſed per amorem iuſtitiæ quod eſt proprium perfectorum, ut ſupra dictum eſt. propter quod lex noua dicitur perfecta, ſecundum quod dicitur Iac. 1. d. Qui autem proſpexerit in lege perfectę libertatis, &c. Item quia nullum innocentem punit, nec aliquod malum impunitum relinquit, quia ēt verba ocioſa punienda oſtendit, vt ſupra dictum eſt, & non ſolum modo verba ocioſa, ſed ēt malas cogitationes, ſecundum quod dicitur Mat. 5. d. Ego autem dico uobis, ꝙ quicunque uiderit mulierē ad concupiſcendum eā, iam mœchatus eſt eā in corde ſuo. propter quod lex noua eſt perfecta. de qua poſt exponi illud Cant. 6. c. Vna eſt columba mea, perfecta mea. Dicitur. n. lex noua columba metaphorice, quia eſt ſine felle amaritudinis, nullum innoxium puniens. Dicitur perfecta, quia nullum malum permittens, & ſic apparet perfectio legis euangelicæ quantum ad legis corpus, quod continet mandata. Similiter lex noua perfecta eſt quantum ad finem legis. Qui quidem finis eſt uita beata, ad quē finem immediata introducit lex euangelica, quod non poterat lex vetus niſi tantum in figura. propter quod dicit Apoſtolus ad Heb. 12. e. Non acceſſiſtis ad tractabilem ignem. i. corporalem & viſibilem, ſicut acceſſerunt Iudæi in monte Sinai: ſed acceſſiſtis uos. ſ. credentes in Chriſto. ad Sion montem ciuitatem Dei uiuentis cęleſtem Ieruſalem & multorum millium angelorum frequentiam, & eccleſiam primitiuorum qui conſcripti ſunt in cęlis, & iudicem omnium Deū & ſpiritum ſanctorum perfectorum. propter quod Apoſtolus Heb. 7. c. poſtquam dixerat. Nihil ad perfectum adduxit lex. ſ. lex vetus adiunxit. Introductio uero melioris ſpei, per quā proximamus ad Deum. ſ. in lege noua. Patet igitur ex prędictis ꝙ lex noua perfecta eſt, & quantum ad cognitionem fidei legi pręuiam, & quantū ad ipſum corpus legis, & quantum ad eius finem iſta autem perfectio legis figurata eſt. 3. Reg. 6. vbi dicitur ſic. Perfecta eſt domus domini in omni opere ſuo. Lex. n. noua poteſt conuenienter dici domus domini, quia huius domus ipſe eſt ædificator, quia lex noua data eſt ab eo immediatè, non lex vetus, ſecundum quod dicitur Heb. 1. a. Multifariè multiſque modis olim Deus loquens patri. in prophe. Nouiſſime diebus iſtis locutus eſt nobis in filio ſuo conſubſtantiali & coæterno, vt ibidem ſubditur. Dicitur etiam lex noua domus domini, quia ipſe eſt huius domus inhabitator, quia in ſacramento & ſacrificio nouæ legis. ſ. Euchariſtia cōtinetur totus Chriſtus realiter. Bene igitur dicitur. Perfecta eſt domus domini in omni opere ſuo, quia perfecta eſt lex noua in cognitione fidei, in præceptis moralib. in ſacrificijs, in ſacramentis & iudicialib. & perfecte introducit ad finem legis. ſ. uitam beatam, quæ eſt finis diuinæ legis. Et ſic patet ſecundum principale.

Tertiò principaliter oſtenditur in verbo præaſſumpto ordo vtriuſque. legis euangelij, cum dicitur, cum venerit hoc euacuabitur illud, in quo aduenienṫe euangelio lex oſtenditur euacuari. Vbi oſtenditur triplex ordo legis & euangelij ſ. ordo tpis, & dignitatis & uirtutis. Prioritate verò temporis lex vetus prior eſt quam noua, quia erat diſpoſitio ad ipſam inquantum per eam homines retrahebantur ab idololatria, & tenebantur ſub cultu vnius Dei, & ſic diſponebantur ad ſuſceptionem euangelij. Et hoc eſt quod dicit Apoſtolus ad Gal. 3. d. Priuſquam ueniret fides. i. lex euangelica, ubi habetur fides explicata, ſub lege cuſtodiebamur concluſi in eam fidem quæ reuelanda erat. Prioritate aūt dignitatis eſt econuerſo. ꝑꝑ quod Apoſtolus ad Gal. 4. comparat duo Teſtamenta duobus filijs Abrahæ, eorum primus origine ſecundum carnem natus eſt. Secundus autem. ſ. Iſaac per repromiſſionē, propter quod fuit prior dignitate. Similiter lex noua prior eſt ueteri Teſtamento ordine efficaciæ et uirtutis, quia obligatio illius legis ceſſat adueniente euangelio, ſecundum quod dicitur ad Gal. 3. d. At ubi uenit fides, iam nō ſumus ſub pædagogo. i. ſub lege quæ erat pædagogus noſter in Chriſto, ut ibidem dicitur, quia lex euacuatur adueniente euangelio. Conſiderandum tamen, ꝙ diuerſimode euacuantur præcepta moralia legis & cerimonialia & iudicialia. Ad cuius intellectum ſciendum, quod quando fit mutatio a contrario

trario

D trario in contrarium, oportet terminum a quo totaliter euacuari, ſicut qn̄ ex albo fit nigrū, albedo tollitur. Quādo autē ex imperfecto, fit ꝑfectū non tollitur totaliter terminus a quo, ſed tantum eius imperfectio. ſ. quando ex minus albo fit magis album, non tollitur albedo præcedens, ſed tantum eius imperfectio.

Vlterius conſiderandum, ꝙ qn̄ corrūpitur terminus a quo per accidēs, illud qđ eſt ei adiunctū corrumpitur, ꝑt tamen manere cū termino, ad quē ſi non habeat ad ipſum contrarietatē, non tamē manet numero, ſed ſpecie tantū, ſicut quādo de aere fit ignis manet qualitas ſymbola. Ceremonialia igitur euacuantur primo modo, quia contrariantur nouæ legis cultui.

Ad cuius intellectū ſciendū, ꝙ ceremoniæ ſicut dictū eſt, ordinantur ad cultū diuinum, ſm quod dicit Aug. in Enchirid. c. 3. Deus colitur ſpe fide & charitate, loquendo de cultu interiori. Igitur ceremoniæ quę ſunt quędam proteſtationes cultus interioris, debent concordare cultui interiori, qui per fidem & charitatem. Eſt aūt triplex ſtatus hominis. Vnus eſt in quo habetur fides & ſpes de bonis cæleſtib. & de his per quæ ad ipſa introducimur. ſ. de myſterijs Chriſti, & de utriſq; ſicut de futuris, & hic eſt ſtatus ueteris Teſtamenti. Alius eſt ſtatus hominis, in quo habetur fides dę bonis cæleſtib. ſicut de futuris, ſed de his per quę introducimur ad cæleſtia, ſ. de myſterijs Chriſti habetur fides ſicut de præſentib. vel præteritis, & hic ſtatus eſt nouę legis. Tertius ſtatus eſt in quo utraque habentur tanquam præſentia & euidentia & nihil creditur. & hic eſt ſtatus patrię cæleſtis. In hoc autem ſtatu tertio ubi nihil creditur, nihil eſt ceremoniale uel figurale ad cultum pertinens, ſecundum quod dicitur Apoc. 21. g.

Tripler hominis ſtatus.

E Templum non uidi in ea, dominus Deus omnipotens templum illius eſt. Pari igitur ratione adueniente ſtatu ſecundo. ſ. nouæ legis ceremoniæ primi ſtatus. i. legis ueteris ceſſare debuerunt & induci alia quę conuenirent ſtatui nouæ legis, in quo bona cæleſtia expectantur de futuro, ſed beneficia Chriſti habita ſunt de præterito. Et ideo, quia ceremonæ ueteris legis ſignificabant Chriſtum uenturum, dignum eſt, ꝙ euacuentur in noua lege in qua myſterium Chriſti iam eſt pręteritum. Et hoc eſt quod dicit Apoſtolus ad Heb. 9. b. Tranſlato ſacerdotio neceſſe eſt, ut legis tranſlatio fiat. ſ. quantū ad ceremonialia thurificatione tamen excepta, quia non ſignificabat myſterium Chriſti uenturi directe, ſed deuotionē populi ad Chriſtū. Non autem debet eſſe minor deuotio ad Chriſtum iam præſentialiter exhibitum quam tunc erat ad ipſum uenturum, propter quod in noua lege manet thurificatio, per quam deſignatur miniſtrorū eccleſię & ipſius populi deuotio. Moralia aūt præcepta euacuantur tantummodo ſecundum quid. ſ. quantum ad perfectionem. Cuius ratio eſt, quia ſunt de dictamine rectæ rationis, & ideo manent quantum ad ſubſtantiam præcepti remota tamen imperfectione, ſicut patet Matt. 5. ubi poſitis præceptis moralib. additur perfe[illegible]io quæ non intelligebatur a Iudæis eſſe ſub præcepto. Vnde ibidem dicitur. Audiſtis, quia dictū eſt antiquis. Non occides, &c. Et ſuppletur illud quod ſequitur. Ego autem dico uobis, ꝙ omnis qui iraſcitur fratri ſuo, &c. Et eodmodo in prohibitione mœchiæ poſito præcepto additur prohibitio interioris concupiſcentiæ. Vnde ibidem dicitur. Audiſtis quia dictum eſt antiquis, Non mœchaberis. Et ſubditur. Ego autē dico vobis, quicunque viderit mulierem ad concupiſcendum eam, iam mœchatus eſt eam in corde ſuo. Et ſimiliter intelligendum eſt de alijs.

F & ſic patet ꝙ moralia præcepta ueteris legis non euacuantur quātum ad ſubſtantiam ſolam legis, ſed quantum ad imperfectionem. Propter qđ dicit Apoſtolus. 1. Cor. 13. d. Cū factus ſum vir, euacuaui quæ erant paruuli. Status autem ueteris legis comparatur puero, ſecundum quod habetur Gal. 3. a. Lex pædagogus noſter fuit. pædagogus autem eſt ductor pueri. Status nouæ legis comparatur uiro perfecto, ideo ſicut manet idem homo quantum ad ſubſtantiam in pueritia & uirili ætate, remota tantum imperfectione pueritiæ, ſic eſt de moralium præceptorum euacuatione. Iudicialia aūt præcepta euacuantur tertio modo, quia adueniente lege gratiæ, ceſſat eorum oblibatio. Poſſet tamen aliquis princeps ordinare, ꝙ ſeruarentur in regno ſuo, ita tamen ꝙ non reputaret ea eſſe obligatoria ex lege Moyſi. Ratio autem prædicti eſt, quia iudicialia præcepta per ſe & directe non erant ordinata ad ſignificandum aliquid futurum, ſicut erant ceremonialia, ſed erant ordinata per directe ad conſeruandum ordinem iuſtitiæ in populo Iudaico, quia tamen ſtatus illius populi erat totus figuralis reſpectu Chriſti, ut dicit Apoſtolus. 1. Cor. 10. c. In figura contigebant illis. per conſequens & iudicialia præcepta illius populi erant figuralia, non directe ſed ex conſequenti. Et ideo ſi aliquis ſeruaret ea ex hoc quod tunc fuerunt ſtatuta, hoc eſſet dicere, quod ſtatus ille adhuc durat, quod eſt erroneum & illicitum, ſi tamen aliquis princeps vellet ea de nouo ſtatuere, poſſet licite. Conſiderandum tamen quod in lege noua iudicialia tranſierunt quantum ad eorum rigorem, quia ſunt magis obſeruanda ex amore uirtutis quam timore, quia lex noua eſt lex amoris. Propter quod dicit. 1. Ioan. 4. d. Perfecta charitas foras mittit timorem. Et ſic patet ex prædictis, quod omnia legis præcepta aliquo modo per euangelium euacuantur. propter quod dicit Apoſtolus ad Roman. 3. alloquens Iudæos in lege gloriantes. Vbi eſt gloriatio tua? tu Iudæe qui in lege gloriaris, ut ſupra præmiſerat Roman. 3. d. Excluſa eſt. id eſt euacuata. Sequitur. Per quam legem? Factorum? quaſi dicat. Non. Legem autem factorum uocat legem ueterem, nulla autē res excludit ſeipſum uel euacuat. Sequitur. Sed per legem

fidei,

fidei. *Legem fidei uocat legem nouam, ſic enim euacuat & excludit veterem.* A *Patent igitur tria prædicta in verbo primo notata ſ. imperfectio legis Moſaicæ, perfectio legis euangelicæ, & ordo utriuſque.*

Ad maiorem autem ſequentium & prędictorum euidentiam quæritur, vtrum hæc epiſtola ſit Pauli apoſtoli.

Et arguitur primo quod non, quia in hac epiſtola non tenetur modus ſcribendi qui in alijs epiſtolis Pauli præponendo nomen ſuum, et ſui apoſtolatum officium, vt patet, ergo. &c.

Item quia eloquantior eſt ſtilus in hac epiſtola quam in alijs.

Epiſtola ad Hebręos probatur Pauli.

Ad contrarium eſt uſus, & conſuetudo eccleſiæ, in qua allegatur iſta epiſtola tanquam ab Apoſtolo ſcripta. Reſpondo dicendo, quod propter rationes prædictas ab aliquib. fuit opinatum, quod hæc epiſtola non eſſet Pauli, propter quod aliqui dicebant, quod erat epiſtola Clementis papæ & martyris. Et mouebantur ad hoc, quia ipſe ſcripſit Athenienſib. epiſtolam per omnia conſimilem. Alij autem dicebant, quod erat Lucę euāgeliſtæ, & mouebantur ad hoc quia ipſe eam primo ſcripſit Græcè, vt dicitur in prologo. Alij autem dicebant quod erat Tertulliani, qui fuit propinquus Apoſtolorum tempori. Sed modo indubitanter tenetur quod eſt epiſtula Pauli, Quod probatur multiplici rōne. Primo autoritate eccleſiæ, cuius eſt talia dubia determinare. In ſynodo autē Nicena recepit eccleſia iſtam epiſtolam tanquam ab Apoſtolo ſcriptam. Secundo hoc idem B *probatur per autoritatem antiquorum doctorū, & potiſſime Beati Dionyſij, qui fuit diſcipulus beati Pauli. Iſte autem in ſcriptis ſuis allegat dicta huius epiſtolæ tanquam dicta Pauli magiſtri ſui. Tertiò hoc probat ex autoritate Chryſoſtomi ſuper epiſtolam iſtam dicentis, quod Paulus eam ſcripſit Romæ exiſtens. Poſtquam enim biennio Romæ fuerat propter appellationem factam ad Cæſarem. de qua habetur in Actibus apoſtolorū habuit licentiam tranſeūdi in Hiſpaniam, & Iudæos ibi uidit, & poſtea Romam rediens de illo loco hanc epiſtolam eis ſcripſit, ut dicit Chryſoſtomus. Quarto patet propoſitū ex his quę dicuntur vltimo capitulo huius epiſtolæ, uidelicet quod miſſa fuit hæc epiſtola per Timotheum qui fuit filius ſpiritualis Pauli apoſtoli. Quinto hoc idē arguitur ex zelo Apoſtoli ad ſalutem Iudæorum, de quo zelo dicit ad Rom ix.* Optabam anathema eſſe pro fratrib. meis qui ſunt cognati mei ex quib. Chriſtus ſecundū carnem, *ad Rom. xj. b.* Quandiu quidem ego ſum Gentiū apoſtolus, miniſteriū meū honorificabo, ſi quo modo ad æmulandū prouocē carnē meā. *i. Iudæos,* & ſaluos faciā aliquos ex illis. *Ideo nō eſt aliquo modo probabile, quī Paulus ſcripſit Iudæis ad eorū ſalutem, qui tot alia ſcripta alijs gentibus pro ſalute earundem. nulla autē alia epiſtola Pauli dicitur ſcripta Hebræis niſi iſta.* [*ergo, &c. Sextò probatur propoſitum ex zelo Pauli apoſtoli ad euangelicam ueritatem, ex quo zelo reprehendit Petrum manifeſte, ut habetur ad Gal. 2. Nunc autem ex ita, eſt ſicut neceſſariū fuit eccleſiaſticā veritatē prædicari ad conuerſionem fidelium, ſic neceſſarium fuit eam ſcribi ad confutationem hæreſum inſurgentium. propter quod Ioannes Euangeliū ſuum incipit a natiuitate Chriſti æterna, quia uidebat hæreſim Hebonitarum inſurgere, qui dicunt Chriſtum ante Mariā nō fuiſſe. Paulus autem Apoſtolus uidit tempore ſuo hæreſim Nazaræorū inſurgere qui dicunt eſſe neceſſariū ad ſalutem ſeruare legem ueterem & nimium inualuit hoc dictum, ita quod etiam Petrus aliquo modo offerendit in obſeruatione legalium, propter quod Apoſtolus ei reſtitit in facie, ut dictum eſt. Ideo non eſt ueriſimile quin Paulus apoſtolus aliquid ſcriberet conuerſis de Iudaiſmo ad confutationem huius erroris. hoc autem fit in hac epiſtola, vt patebit domino concedente, & ideo tenendum eſt indiſcuſſe quod iſta epiſtola fuit à Paulo apoſtolo ſcripta.*

Ad primum argumentum patet ſolutio in prologo Nō enim erat Apoſtolus Iudęorum, ſed gentium, ſecundum quod dicit ad Gal. 2. b. Creditum eſt mihi euangeliū pręputii, ſicut & Petro circūciſionis, &c. *Et ideo non ſcripſit in hac epiſtola quæ dirigebatur Iudæis nomen ſui officij. ſimiliter nec nomē perſonę, quia ipſe erat odioſus Iudæis, patet in Actib. apoſtolorum in multis locis, propter quod epiſtola fuiſſet minus recepta a Iudæis ſi nomen Pauli eſſet ibi præpoſitum.*

Ad ſecundum dicendum quod ſtilus eſt elongantior, quia quilibet elegantius loquitur linguam propriam quam alienam. Ipſe autem Paulus ſcripſit hanc epiſtolam ſolum Hebraicè, & ideo loquitur magis ornatè.

Sed contra hoc inſurgit unum dubium, quia per infuſionem ſpiritusſancti habuit donū linguarum, ſecundū quod habetur. 1. Cor. 14. d. Gratias ago Deo meo quod omniū ueſtrū lingua loquor. *Dona autem ſpiritusſancti perfecta ſunt, ergo ita perfecte loquebatur alia idiomata ſicut Hebraicam. Dicendū quod donum linguarum datum eſt apoſtolis ad prædicandum fidem Chriſti omnibus populis, & ideo datū eſt hoc donū apoſtolus prout faciebat ad efficaciam prædicationis Ad hoc autem non multum facit ornatus verborum ſed aliquando magis impedit, vt patet per Apoſtolum. 1. Cor. 2. a.* Sermo meus & prædicatio mea nō eſt in perſuaſibilib. humanę ſapientię uerbis. *Et ideo nō eſt mirum, ſi Paulus apoſtolus habuit aliquem ornatum verborū in Hebraica lingua ex humana acquiſitione quem non habuit in alijs, habuit tamen omnia idiomata loquantum ualent ad efficaciam prędicandi.*

Incipit epiſtola Pauli ad Hebræos.

CAP. I.

In 1. ca. ad Galat.

a MVltifa. &c. ✲ HIERONYM. In epiſtola ad a b Hebræos propterea Paulus ſolita conſuetudine nec nomen c d ſuū, nec apoſtoli vocabulum e pꝓpoſuit, quia de Chriſto erat f dicturus. Habentes ergo prin g cipem ſacerdotū, & Apoſtolū noſtrę confeſſionis Ieſum, nec fuit congruum, vt vbi Chriſtus apoſtolus dicendus erat, ibi ēt Paulus apoſtolus poneretur. C

✲ PRIM. Omnis intentio beati apoſtoli in hac epiſtola eſt, vt Iudęos cognatos ſuos (qui & Hebræi, ab Heber appellantur, in quo aſſumpti ſunt) a lege Moyſi tranſire faciat ad gratiam euangelii, ab obſeruatione carnali ad ſpiritualem, ſimulque

Incipit epiſtola Pauli ad Hebræos.

CAP. I.

Multis locutionibus. Multis qualitatibus.

MVltifariè multiſque modis olim

Seruis per ſeruos.

Deus loquēs patrib. in prophetis.

ſimulque eminētiam gratiæ quę per filium data eſt fidelibus diſcernit a legalibus vmbris, quæ

1 angelicis miniſtrationib. exhibi

2 tæ fuerunt.

3 c *Olim.* Non eſt nouum.

4 d *Deus.* Qui eſt inuariabilis tūc & nunc.

e *Loquens.* Quia quod tunc etiam nunc.

f *Patribus.* Qui carne & cultu Dei patres nobis ſunt.

g *In prophetis.* Non enim ipſi, ſed Deus in eis, *Multifariè.* i. multotiens Abrahæ, Iſaac, & Iacob, & cæteris, & eiſdem ſæpe.

g *Multiſq; modis.* Quia modo per ſomnia, ut Danieli, modo aperta voce, vt Moyſi. modo interiori inſpiratione, vt Dauid

☞ Vel,

Incipit Poſtilla Nicolai de Lyra ſuper epiſtolam, Pauli ad Hebręos.

CAP. I.

✲ MVltifarie, &c *Sicut prædictum eſt, Apoſtolus hanc epiſtolā ſcripſit aliquib. conuerſis ad fidem Chriſti de Iudaiſmo, volentibus ſeruare legalia cum euangelio. quaſi non ſufficeret ad ſalutē gratia Chri. Et ideo in hac epiſtola oſtendit eminētiam noui. Teſta. reſpectu ueteris, oſtendens quod uetus comparatur ad nouum diſpoſitione ad formā, & ſicut imperfectum ad perfectū, quod euacuatur & ceſſat adueniente perfecto, vt dicitur. 1. Cor. 13. c. Diuiditur autem hæc epiſtola in duas partes ſ. procemiū et executionem. Secunda pars ponitur ibi.* Qui cum ſit ſplen. *In prima autē parte proponit excellentiam noui Teſt. reſpectu ueteris ex trib. videlicet ex tempore, ex legiſlatore, ex modi tradendi diuerſitate. Differentia temporis tangitur in hoc, uetus Teſtamētum olim fuit traditum, nouum autem diebus iſtis nouiſſimis, gratia autem pficit naturam. & ideo ſimilis eſt proceſſus gratię ſicut & naturæ ſuo modo Nunc autem in cognitione naturali proceſſus eſt de cognitione cōfuſa, & inde terminat ad determinatam & perfectam, ut patet. 1. Phiſicorum, propter hoc ut ibidē dicitur, pueri in principio vocant omnes viros patres, & omnes fœminas matres, poſtea diſtincte cognoſcūt. Et ſic ſimiliter eſt in cognitione ſupernaturali, quia in ueteri Teſtamēto fuit cognitio imperfecta, in nouo autem quod poſterius datum eſt, veritas manifeſte reuelatur. Excellentia autem ex parte legiſlatoris oſtenditur, quia licet vtrunq; Teſtamentū ſit a Deo datum, uetus tamen tradidit per angelum*

Diuiſio.

Differētia noue legis a veteri triplex.

lū qui loquebatur Moyſi in perſona Dei, Act. 7. e. Hic eſt Moyſes qui fuit in eccleſia in ſolitudine cū angelo qui loquebatē ei in monte Sinai. *nouum autem Teſtamentū tradidit Deus per ſeipſum, quia per filium incarnatum qui eſt unus Deus cum patre, & hoc excellentia noui Teſtamenti ad uetus tangitur, cum dicitur, quod* Deus olim erat loquens patrib. in prophetis. *in nouo autem Teſtamento.* locutus eſt no. in filio. *Excellentia autem ex modo tradendi eſt, quia uetus Teſtamentum traditum eſt obſcure ſub uelaminib. & figuris. nouum autem, Teſtamentum traditum eſt lucide & aperte. Et hoc notatur cum dicit.* Locutus eſt. *ſ. planè & ſenſibili voce & humana. vnde Io. 16. g. dictum eſt ipſi Chriſto ab Apoſtolis.* Ecce nūc palam loqueris, & prouerbiū nullum dicis. *His dictis patet ſententia.*

1 Multifarie. *i. per diuerſas figuras & velamenta in ſacrificijs & ſacramentis & huiuſmodi quæ erant figurę eorum quæ ſunt facta tempore Chri.*

2 Multiſque mo. *Quia aliquando fit reuelatio per viſionem corporalem, ſicut Dan. v. b.* Apparuerunt digiti manus ſcribētis in pariete. *Aliqñ per viſionem imaginariā, ſicut dicitur Eſa. 6. a.* vidi dominū ſedere ſuper ſolium excelſum, &c. *Aliquando per uiſionem intellectualem tantum, ſicut de Dauid dicitur in prologo ſuper Pſal.*

3 Olim Deus loquens. *i. ab antiquo & ex multo tempore paulatim aſſueſiendo ut creſcerent homines in cognitione myſteriorum incarnationis & ueritatis,* quæ per Chriſtum facta eſt. *ut dicitur Ioan. 1.*

4 Patrib. in prophetis. *Quibus angeli reuelabant occulta diuina, ipſi ulterius populo denuntiabant.*

✲ Nouiſ-

a Quia poſt hanc non ſequitur alia locutio. In fine temporum.
b Quaſi adhuc ſuperſunt qui audierunt & viderunt. Filiis.

a Nouiſſime diebus iſtis locutus eſt nobis in fi- 1

b a Qui maior prophetis: vnde & eum ſecundum vtranque naturam comendat.
b Secundum humanitatem vnde. Poſtula a me & dabo tibi, Gen. hæ. 2
c Quia filius & nunquam perdit quicquam de omni dato patris.
c d Vt per verbum.

d lio, quem conſtituit hærẽdẽ vniuerſorum, per 3

a Non ſolum æterna, quæ minus nota.
e b Secundum diuinitatem. c Ex patre & idem cum eo. Lumen de lumine. 4

f quẽ fecit & ſecula. Qui cum ſit ſplendor gloriæ, 5

Vel, *Multifariam.* Multo & diuerſo genere locutionis, ut per ſomnia vel inſpirationes, uel apertas voces.

Multiſq; modis. Rerum diuerſis myſteriis futura ſignificans.

a *Locutus.* Quia idem modo qui olim.

b *Nobis.* Filiis illorum patrum. Ne de aliis putetur nobis locutus quam illis, quod poterat videri ſi alii loqueretur genti.

Multifarie. In omni genere loquẽdi, vt figuris, viſionib. ſomniorum, locutionib. angelorũ.

Mul. modis. Rerũ creatione, vt i formatione Adę, in trãſitu maris rubri, & ſimilib. in actibus.

Olim patribus in prophetis: Nouiſſime nobis in filio. Tẽpus enĩ conſtituit dominus ꝓmiſſis ſuis, & tempus eis quæ promiſit implendis. Promiſſionũ tẽpora habuerunt prophetas afflatos & impletos uerbi Dei uſq. ad Ioãnem, ab illo autem uſq. in finem tẽpus eſt implendi quę promiſſa ſunt. Vnicus Dei filius venturus erat ad homines aſſũpturus hoĩem, & per id futurus hõ moriturus, reſurrecturus aſcenſurus, ſeſſurus ad dexterã patris, impleturus in gentibus promiſſa. Quod loquens & locutus, præſens de ꝑterito, præteritum de pręſenti poſuit, ſignificat ipſe loqui per filiũ quòd locutus eſt per prophetas. Niſi ꝙ in prophetis occulta ueritatis & adhuc implenda, in filio autem aperta & completa.

In prophetis. Prophetandum fuit ut non ſubito ueniens horreretur, ſed creditus expectaretur.

✻ Prim. Conſideremus ergo, quomodo multis loquutionibus, multiſque qualitatibus loquutus ſit Deus pater patrib. teſtamenti, multis loquutionibus, multiſque qualitatib. loquutus eſt eis, quia non ſemper vniformiter ſecreta ſua eis reuelauit. Aliquando enim aperte & per angelum loquutus eſt, vt Abrahę, Moſi, Loth, aliquãdo uero obſcure & per enigmata, aliquando in habitu militis, aliquando in corde, aliquando p ſomnium. Quanta vero diſtantia eſt inter gratiã euangelii, q̃ per filium data eſt, & legem, quæ per ſeruũ adminiſtrata eſt, tanta eſt differentia inter miniſtros & auditores legis, q̃m ſerui ad ſeruos miſſi ſunt, & inter promiſſionem & gratiam, quę per filiũ data eſt filiis, ac poſtmodum per filios adminiſtrata.

c *In filio.* Qui prophetis eſt maior. eſt enim dominus prophetarũ, impletor & ſanctificator, Sic enim propheta eſt, quod & dominus prophetarũ. Sic & angelus Chriſtus eſt, & dominus angelorũ. Nã & ipſe dictus eſt magni cõſilii angelus, & Moyſi dictum eſt de eo. *Suſcitabo eis prophetam ſimilem tui.* Si Chrĩs nihil annũciaret, angelus non diceretur. Si nihil prophetaret, ꝓpheta non diceretur. Ex eo quod præſens annunciauit, angelus erat, ex eo quod futurũ prædixit propheta erat, ex eo quod verbũ Dei caro factũ eſt, & angelorũ & ꝓphetarũ dominus erat.

d *Conſtituit.* Iam immutabilitatem.

e *Hæredẽ uniuerſorum.* i. poſſeſſorem omnis creaturę. Non enim iam portio dñi eſt, Iacob enim & pars eius Iſrael, ſed omnes prorſus nationes mundi. Hęredis aũt vtitur nomine, vt duo q̃dam per hoc aſtruat & oſtendat. ſ. ꝙ proprius ſit filius, & ꝙ donationes illi nulla contingat amiſſio. Dicendo ergo hæredem, humilitatis demõſtrauit indiciũ. Deinde ad ſuperiorem gradũ altioremq. tranſcendit dicens. *Per quem.* vt per uerbum patri coęternũ. *Fecit.* non ſolum ęterna & inuiſibilia & immutabilia quæ minus nobis ſunt nota, ſed,

✻ Prim. Hæres dicitur ab hæro domino, eo quod libera poteſtate in hęreditate dominetur. Conſtituit ergo Deus pater hæredem uniuerſorum, non tamen ſecundum diuinitatem, qua coæternus eſt patri, & coæqualis illi in omnipotentia deitatis, & qua æternaliter ipſe poſſidet omnia cũ patre, ſed potiꝰ ſecundum humanitatem, a uerbo aſſumptam, cõſtitutus eſt ille Dominus ſuper omnem creaturam, non ergo diuidamus perſonas, ſed diſtinguamus naturas.

Et ſecula. i. viſibilia & mutabilia.

✻ Rvfinvs. Quod ſi per ipſum ſecula inſtituit pater, & per ipſum creata ſunt omnia, & ipſe eſt hæres omnium, per ipſũ ergo & potentatum omnium tene. Quia ſicut lux de luce, & veritas de veritate, ita & de omnipotente natus eſt oĩpotens. D

✻ Prim. Secula dicuntur a ſequendo, eo quod ſequuntur, ſemet redeundo ac reuertendo.

f *Qui cum ſit ſplendor gloriæ, &c.* Hic ſecundum diuinam naturã commendat. Chriſtum oſtendens eum coæternum & coæqualem patri, eiuſdemq; cum eo ſubſtantiæ, ſed alterum in perſona. Attende qualiter hic duas vias ingreditur. Vna quidem reuocãs nos a nefando errore Sabellij. Alia vero ab Arrianicæ impietatis errore. Ne putetur pater vel vnicum non habere, vel filiꝰ extraneus a patre ſubſiſtere. Sũt enim quidã, qui eum extraneum eſſe delirẽt, ꝙ male uiſum eſt Arrio. Alii qui non alterum patrem, alterum filiũ ſuppingere moliunt, ſed eũdem aliqñ patrem, aliqñ filium, Integra ergo commouet ratione, & quia Dei filius eſt, & quod non ab eo alienus exiſtit. Hoc aũt religioſo debemus accipere intellectu, & ſi quid abſurdum fortaſſe occurrit, ab acie mentis abigere. Vbique ſiquidem religioſo nobis opus eſt intellectu, maxime vero ubi de Deo vel loquimur aliquid, uel audimus, quia nec ad loquendum dignè de Deo lingua ſufficit, nec ad percipiendũ prænæ et intellectus. Multa.n. de Deo intelligimus quæ loqui penitus non ualemus, multa recte loquimur q̃ intelligere nõ ſumus idonei. Verbi gratia, Quod vbiq; Deus eſt ſcimus & dicimus, quõ autem ubique ſit, intellectu non capimus. Item ꝙ eſt incorporea quædam uirtus, quæ omnium eſt cauſa bonorum ſcimus, quõ autem quę iſta ſit. penitus ignoramus. Sunt etiam quædam q̃ dici non poſſunt q̃uis mente capiantur, ita ut etiam ipſum Paulũ videamus in quibuſdam talib. quaſi infirmari & nõ integra ꝓponentem exempla, ſicut hic cũ ait. E

Qui cum ſit ſplen. gloriæ, &c. Vtens improprijs nominib. quia ꝓpria reperire nõ poterat, & rerũ temporaliũ ſimilitudine ad oſtendendũ ueritatem æternorũ. i. patris, & filii coęternitatẽ, q̃uis temporalia integra collatione æternis comparari nõ poſſunt. In ęternitate enim ſtabilitas eſt, in tempore uarietas. In æternitate oĩa ſtant, in tp̃e alia aliis ſuccedunt. In creatura nihil inuenimus coæternum. q̃ nihil æternum, ſed ſufficit ad ſimilitudinem ut inueniamus coæuum. Coæua enim dicimus quęq; eandem habent menſuram temporum, nec alterũ ab altero tp̃e pręceditur, ambo tñ eſſe cœpiſſe dicimus. Et ſi in creatura coęua inuenire poterimus, non tñ generans & generatum, ſicut in trinitate generaliter coæternum, vnigenitum, In creaturis.n. non ex eo incipit generatum ex quo generans. In creatore vero nõ proceſſit genitor genitũ. Nõ poſſunt ergo cõparari temporalia æternis integra collatione, ſed tñ poſſunt ex aliqua tenui & parua ſimilitudine coæua coęternis cõparari. Inueniamus itaque coęua. Nam de ſcripturis admonemur ad his ſimilitudines. Legimus enim ſcriptum de ipſa ſapientia. *Cãdorem lucis æternæ.* Item, *ſpeculum eſt ſine macula Dei maieſtatis.* Ecce ipſa ſapientia dicta eſt cãdor lucis ęternę. i. imago patris & ſpeculum. Et hic ait Apoſtolus. *Splen. gl.* Coęternus ẽ enim patri filius, vt coęuus eſt ſplendor igni. Si enim lucernã accendere cupio, nondũ ẽ ibi ignis, nec ſplẽdor, mox aũt vt accẽdero, ſimul & cum igne ſplẽdor exiſtit. Ergo filius Dei ſ̃m hoc dicitur ſplendor gloriæ ꝙ ei ſemper pater eſt, quo habet de quo ſit, nõ ſ̃m hoc ꝙ prius eſſet pater, & poſtea filius, ſemper enim pater ſemper filius de patre eſt. Semper igitur filius natus, ſemp pater eſt, ſemper de illo imago. Ecce nõ potuiſti coæterna inuenire in creaturis & inueniſti coæua, quorũ proportione intelligis coæternum filium, æterno gignẽti. Quod .n. eſt tẽporali coæuum, hoc eſt æterno coęternum. Sed attendendum, ꝙ cum in his. ſ. igne & ſplendore ſit coæuitas, non tamen omnimoda eſt ibi æqualitas, quia ſplendor qui ibi funditur de igne, minus licet quam ipſe ignis habent ergo iſta ſimilitudinem, ſed non omnimodam æqualitatẽ. Ex aliorum igitur ꝓportione tẽporalium, quorum alterum eſt ex altero,

Au. ſer. 38. de verbo. Do.

Chryſoſtomus.

Arrianæ impietas.

Ambroſi. & Chryſoſt.

Aug. Ser. 38. de ver. Domi lib. 1 de icarn. Verbi, c. 12. & ſer. 190. de temp.

Coęua q̃ dicantur.

Sap. 7. d

Filii coæternitas.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Nouiſſi. diebus iſtis. *i. Tempore gratiæ & ueritatis reuelatæ.*
Locutus eſt nobis in filio. *i. per filium incarnatum.*
Quem conſtituit hæredem uniuerſorum. *quantum ad naturã aſſumptam. eo enim ipſo quod natura humana a uerbo aſſumpta eſt in unitate ſuppoſiti, eo ipſo conſtituta eſt ſuper omnem creaturam.*

4 Per quem fecit & ſe. *quantum ad naturam diuinam, pater enim operatur p filium ſicut per artem, quia ſecundum Aug. filius eſt ars omnipotentis Dei plena rationib. omnium uiuentium. Secula ſunt reuolutiones & ſpatia temporum, quia a patre per filium non ſolum facta ſunt incorruptibilia & æterna a parte poſt, ſed etiam corruptibilia.*

5 Qui cum *hic exponitur executio, in qua declarat illud quod promiſſum eſt. ſ. eminentiam Teſt. reſpectu ueteris. Et quia differentia utriuſque*

A t:ro,etſi non coæuum,tamen conſubſtantiale,filius patri cõſubſtantialis oſtenditur. Naſcitur enim homo de homine, & equus de equo. Nec eſt horũ alter alteri coæuus,qa natus ab eo de quo natus eſt,tempore præceditur,ſed tamen & ille hõ & iſte hõ,& ille equus & iſte equus.i. eiuſdẽ ſubſtantiæ ſunt diuerſa ſunt tempore,ſed nõ ſunt diuerſa natura. Similiter & de Deo patre Deus filius natus eſt,& cum ſit ei coęternus,eſt etiam eiuſdem naturę non minor eo,quia Deus de Deo,vt homo ex homine natus eiuſdẽ ſubſtantiæ eſt , & equus ex equo. Ecce aliud genus ſimilitudinis. hic laudatur æqualitas, ibi coæuitas. Iũge igitur,quia totum quod laudabile eſt in creaturis quib. aliquid deeſt, ſimul eſt in creatore,cui nihil deeſt,ibi tamẽ quod inuenimus.i.hõ & duo homines ſũt,hic uero pater & filius vnus Deus.Ideo Apoſtolus ait: *Qui cum ſit ſplendor glo.* Pater ẽ gloria. filius idem cũ eo,& cum notificans hõ factus,ut radius ſolẽ.

† expreſſa imago.

*perſemet ipſum.

* EVSEB. Cæterum,a ſenſibili quidem lumine ſplendor ſeparati nõ poteſt,filius autem ſeorſum a patre per ipſum ſubſiſtit,& luminis ſplendor locũ efficientiæ obtinet,ac filius alius quidam,quam ſm efficientiam eſt,non per ſeipſum utiq; eſſentiam nactus,ſed a patre. Rurſus ſplendor ſimul exiſtit cũ lumine,illudque quodammodo cõplet(nã ſine ſplendore nõ conſiſtit lumẽ)ſimulque cum illo,& ſecundũ illud ſubſiſtit. At a patre filius,procedit,& illum generat, at ipſe nõ genitus eſt,& ille quidem per ſeipſum perfectus ac primus tanquã pater,& qui autor ſit,ut filius cõſiſtat,nihil a filio accipiens,quo naturã ſuam,qua Deus eſt,compleat. Rurſus, ſplendr quidẽ non ex propoſito,&uoluntate luminis ſplendet,ſed ſecundũ quiddam,quod ad eſſẽtiam illius inſeparabiliter accidit,filius uero ex ſententia,& propoſito,imago patris exiſtit.

Eu demõſtra. euan. lib 4. c.3.

B

a *Fig.ſub.* Ecce aliter perſonaliter,ut figura ab eo cuius eſt figura. Sed æqualis,quia nec parũ diſſimilis,ſicut ipſe ait : P*ater in me eſt,& qui uidet me,& uidet & patrem meũ.* Attẽde ꝙ hęc nomina.ſ.lumen,gloria,qñq; ad naturam diuinam referuntur, qñq; ad perſonam. Et qñ ad perſonam referuntur, modo ad ad patrem,modo ad filium referuntur. Dicimus enim, pater eſt lumen,& filius eſt lumen. Similiter pater eſt gloria, filius gloria,& hi duo una gloria & unum lumen non duo. Et dicit filius gloria de gloria,ſicut lumen de lumine,& principiũ de principio,& Deus de Deo,nõ tamẽ duo dii,ſed unus,nõ duo principia,ſed unum. Splẽdor autem & figura ſicut & imago propriead perſonam filii referuntur, & relatiue dicuntur.

Io.14.b. quomodo De⁹ lumẽ & gloria.

* CHRYS. Character alter eſt a ſuo ipſo exemplari, alter aũt non in oĩb.ſm quod per ſeipſum ſubſiſtent. Nam & hic character ſimilitudinis omnimodæ probet iudicium,ad illud cuius eſt character , & ſuſpicionem vel paruæ diſſimilitudinis omnino non recipit. Qñ ergo eum & formam uocitat &characterem,quid dicũt,aut quid nituntur opponere? Sed etiam imaginis(inquiũt)imago appellatus eſt homo,quid ergo nũ eo modo,ſicut filius?non inquiunt,ſed quia imago non eſt ſimilitudinis iudicatrix,quanquam & homo ſm quod imago appellatus eſt,demõſtrat ſimilitudinem,ſicut poteſt in homi

C

a Vel character. Plena oſtenſio eſſentiæ patris†

b Sicut ab eo creata,ita ab eo conſeruantur.

a b & † figura ſubſtantiæ eius,† portanſ- 1

a Per ſimile. Solo imperio.

2

b Quæ non minor gubernando quam creando.

c Hoc iam ad nos,purgans a peccatis, qui talis eſt per humanitatem , ſecundum quam crucis paſſionem & mortem pertulit.

c que omnia verbo virtutis ſuæ ,* pur- 3

ne demõſtrari,quod enim eſt Deus in cælo, hoc hõ in terris eſt,ſm principatum dico. Sicut enim oĩb.quę in terris ſunt iſte dominabitur, ſic & dominus omnium cęleſtium & terreſtrium dominatur. Verum ut iſta nõ vrgeamus,homo nõ eſt dictus character , non eſt appellatus forma , quod declarat eſſentiam,aut eſſentiam ſimul & ſimilitudinem,quæ eſt ſecundum eſſentiam. Sicut enim forma ſerui , nihil aliud ſignificat, quam hominẽ proprie,ſic & forma Dei nihil aliud manifeſtat,quam Deus. D

b *Portanſque omnia, &c.* Supra dictũ eſt:quia per ipſum fecit omnia. Hic ei nũc ſummã autoritatis attribuit, ex eo quod cum autoritate cuncta gubernat & cõtinet. Sicut enim ab eo creata ſunt omnia,ita per eum immutabilem cõſeruantur. Creatoris enim omnipotentia cã eſt ſubſiſtendi omni creaturæ,quę uirtus ſi ab eis quæ condidit regendis aliqñ ceſſaret,ſimul omnium rerum ſpecies & natura concideret. Ideoq; dominus ait ; P*ater meus uſque nunc operatur,& ego operor illud*,continuationem quandã operis eius(qui ſimul omnia continet atq; adminiſtrat)oſtendens. In quo opere etiam ſapientia eius perſeuerat,de qua dicitur. P*ertingit a fine uſq; ad finem fortiter,& diſponit omnia ſuauiter.* Deus ergo omnipotẽs in cõmutabili æternitate,volũtate, veritate , ſemper idẽ mouet per tempus creaturam ſpiritualẽ , mouet etiam per tẽpus & locũ creaturam corporalẽ, ut eo motu naturas quas condidit adminiſtret. Cum igitur tale aliquid agit nõ debemus opinari eius ſubſtantia qua Deus eſt temporibus,locisque mutabilẽ,ſiue per tempora & loca mobilẽ,cum ſit ipſe interior oĩ re, quia in ipſo ſunt omnia,& exterior omni re:quia ipſe eſt ſuper oĩa, & antiquior oĩb. quia ipſe eſt ante omnia,& nouior oĩb. quia idem ipſe eſt poſt omnia.ſ.poſt omnium initia. ideoque poteſtatem eius commendans Apoſtolus ait : P*ortanſque o. &c.* Et nota per ſimile dictum eſſe. Hoc enim dicendo facilitatẽ cõtinendi voluit deſignare per metaphoram illorum qui ſine vllo labore uerbo uel digito mouẽt aliqd uel efficiunt,ita Chs molem crreaturæ magnitudinemq. ſine labore continet & gubernat. Attende , ꝙ cũ hic dicat Apoſtolus Chriſtum oĩa cõtinere,ſupra dixit patrem per ipſum oĩa feciſſe,ibi ait, P*er quem fecit & ſecula.* Tanquam facere ipſe non poſſet,ſi ei non porrexiſſet pater dexteram,uel tanquã aliquod inſtrum̃ fuerit patris operantis. Sed ſi ab eo gubernantur omnia,nõne ab ipſo facta ſunt? Non igĩ ut tu hæretice inaniter ſuſpicaris tãq aliqđ inſtrumentũ extitit,neq.ꝑ eũ dicitur pater feciſſe, tãq ipſe facere nõ poſſet. Sed ſicut dicitur pater iudicare per filiũ, quia eũ cõſtat opificẽ genuiſſe. Si.n.cã eius pater eſt ſm quod patet,multo magis eorum cã eſt,quæ ꝑ filiũ facta declaratur.

* PRIM. Non minus eſt gubernare mundum,quam creaſſe,nam in creando ex nihilo ſubſtantię rerum productę ſunt in gubernando vero ea,quæ facta ſunt,ne ad nihilũ redeãt cõtinentur. Ergo dum hæc omnia reguntur , & adinuicem ſibi pugnantia coaptantur,magnum &admirabile uirtutis Dei iudicium declaratur.

c *Purgationem.* Poſtquam oſtendit eius excellentiã quo cũ cl creauit

NICOLAVS DE LYRA.

* *quæ teſtamenti ex parte temporis manifeſta eſt,ideo hoc dimittit tãquã manifeſtum. Sed ſecundum probat & declarat.ſ.eminẽtiam ex parte legiſlatoris & per conſequens alia eminentia erit declarata , quæ eſt ex modo tradendi. Igĩ executio huius epiſtolæ diuiditur in duas partes quia primo oſtenditur eminentia latoris no.Te. Secundo oſtenditur qualiter & per quæ adhærendum eſt ipſi legiſlatori,& no.legi. Secunda pars incipit in princi.11.c.ibi.* Eſt autem fides,&c. *Circa primum aduertendum,quod ve.Te.traditum eſt per angelos ipſi Moyſi,& per Moyſen ſacerdotib. & per ſacerdotes ipſi populo. Et igitur primo oſtenditur eminentia* Chriſti *legiſlatoris reſpectu angelorum,ſecundo reſpectu Moyſi, tertio reſpectu ſacerdotum ve.Te. Secunda pars incipit.3.cap.* Vnde factus. *Tertia.5.ca.* Omnis ponti. P*rima adhuc in duas partes diuidĩ: quia primo præfertur ipſe Chriſtus angelis,ſecundo ex hoc concluditur quanta reuerentia ſit exhibenda doctrinæ nouæ legis. Secundo incipit ſe. c.* Propterea abun. P*rima adhuc diuiditur in duas partes,quia primo ponitur excellentia Chriſti & oſtenditur quod ab eo deficiunt angeli. Secundo probatur vtrunque per ſcripturam ve. Te.ibi:* Cui enim dixit aliquando angelorum. *Excellentia autẽ Chriſti tãgitur in quatuor.* P*rimo quia eſt patri coæternus. Secundo quia cõſubſtantialis. Tertia,qa æqualis eſt ei in poteſtate. Quarto,quia æqualis eſt ei in dignitate. Ab iſtis autem deficiunt angeli. Coæternitas autem tangitur ibi:* Qui cum

Diuiſio Traditio ve.Teſt.

Excellẽtia Chriſti, in quatuor.

ſit ſplendor: *Filius enim procedit a patre,ut ſplendor a ſole,qui ſplẽdor ſoli coæuus,& eſſet ęternus ſol eſſet æternus. Sed non ſolum filius dicitur ſplendor glorię,quia gloria eſt clara notitia cum laude. filius autem procedit a patre,ſicut notitia de notitia, quia filius eſt ſapientia genita, & dicitur ſplendor gloriæ. Conſubſtãtialitas aũt filij ad patrem tagitur in*

1 Figura ſub. *Et accipitur hic figura pro imagine. filius enim eſt imago naturalis ipſius patris, homo autem eſt quaſi imago artificialis quod magis dicitur ad imaginem* Dei. *quam eius imago , ſicut alter imago regis in filio ſuo naturali, & in denario ſeu ſtatua.* F*ilius igitur diuinis eſt imago naturalis, & ideo dicitur imago vel figura ſubſtãtiæ eiuſdem ſubſtantiæ cum patre. Et quia illa eſt indiuiſibilis, & per conſequens eſt eadem ſubſtantia numero in patre et filio.* N*on ſic autem imago eius filio,quia eſt eadẽ ſpecie tantum. Aequalitas autem potentiæ tangitur ibi.* Portãſ.o.&c. P*otentia enim Dei patris apparet in duobus.* P*rimo in creaturarũ productione & conſeruatione,ſubtracta enim ei influentia in nihilum redigentur. Et quia pater & filius ſunt una cauſa creaturæ,igitur eſt cauſa conſeruans creaturæ, ſicut & pater. Et hoc quod dicitur.*

2 Portanſque omnia. *Id eſt, ſuſtentans & conſeruans in eſſe.*

3 Verbo virtutis ſuæ. *Id eſt ſuo imperio virtuoſo, quia ſuum dicere eſt facere. Secundo apparet Dei potentia in iuſtificatione impiorũ, quia nõ minus eſt iuſtificare impium,quam creare cælum & terram ſecũ*

* *Auguſt.*

creauit & gubernat, hic humilitatis eius benignitatem cōmēdat. Commonet enim nos crucis mox, & reſurrectionis & aſcenſionis, vbi ait. *Sedet, &c.* D

a *In excelſis.* Dicens non loco concludit Deum, ſed oſtendit hominem Chriſtum omnib. altiorem, & omnib. eminentio-

tus incircunſcriptus eſt, oīa replens, dexteram aut ſiniſtram habeat, ſicut nos habemus, aut quod ita ſedeat ī dextera illius filius eius, ſicut ſolent filii regum ſedere iuxta patrem, appoſito ſibi ſolio, ſed ſicut dicimus, dextera pro gloria & dignitatis honore accipitur, ſi quidem & pater a dextris eſſe dici-

a Quieſcit & conregnat. b Sublimatus ad æqualitatem patris. Super omnia loco & dignitate. Non in paradiſo, vnde Adam cecidit, ſed altius.

gationem peccatorum faciens, † ſedet ad dexteram maieſtatis 1

a Locatus b Hic comparat & præfer angelis. c Dignior. d Euidenter ſecundum hominem factus.

a eius in excelſis, tanto † melior angelis effectus, quanto dif- 2

a Honorificentiam, qui ſurrexit & aſcendit. Vel maiori. b Præ angelis.

b ferentius præ illis nomen hæreditauit. Cui enim dixit 3

c a Nec poſtquam confirmati. b Ecce nomen. c Conſubſtantialis, non adoptiuus. d Quia. e Aeternaliter.

d aliquando angelorum: † filius meus es tu, ego hodie ge-

ist. ii so. rem: Sic & per dexteram non Deum deformauit, ſed ſimilitudinem honoris demonſtrauit. Confeſſus enim nihil demōſtrat aliud niſi honoris æqualitatem. tan- titus Contemplare ſapientiam c Pauli immo nō Pauli ſapientiam, ſed ſpiritusſancti mirare gratiam. non enimi ſuam intelligentiā mēte propria procreauit ſed ſpiritusſanctus infundit. Attende ergo ꝑ quales apoſtolica ſapientia eos ſubleuat gradus, & qualiter eos ad ipſum apicē pietatis adducit. Vbi item antequā deficerent eos obſcuritas occuparet, vide qūo eos ad inferiora reuocauit. Qn̄q; enim B quæ ſunt humilitatis eloquitur, qn̄q; vero altiora intonat, nec ſemper in humilib. remanet nec in excelſis perdurat, ſed uelut quibuſdam gradib. nunc ad alta faſtigia ſubleuatur, nunc ad inferiora declinatur. Sicut enim qui infatulum quempiam ad excellentiora vult paulatim ſurſumq; ſurrigere, gradatim hoc facit ab inferiorib. ad ſuperiora conſcendens. Demū cum ſurſum peruenerit, obſcuritatib. ac defectionib. enim fatigari videns, poſt alta deponit enm ad inferiora quo reſpirare, atque animum recreare valeat. Poſt item cum refectus fuerit ad alia alta ſuſtollit. Ita circa Hebræos beatus facit Apoſtolus, quos paulatim ad notitiam Dei erigit, inter alta memorans humilia ubiq; magiſtri ſui veſtigia conſequens. Nā & ipſe ſic faciebat, aliqn̄ quidem ad altiora diſcipulos ſuos ſubleuabat, aliqn̄ eos ad inferiora imbecillitatis eorū gratia reuocabat, nequaquam eos prolixo tēpore in alta permanere parte permittēs. Ita in hac tota ſerie facit Apoſtolus, prius alta commemorat, dicens, in filio ubi proprius intelligitur filius, qui eſt ſuperior & excellentior vniuerſis. Deinde ad humilia deſcendit dicēs, *quem conſtituit hæredem*. Deinde ad alta redit dicens: *per quem fecit & ſecula*. Poſtea ad altiorem omnib. gradum uenit dicens: C *Qui cum ſit ſplen. &c.* Deinde ad humilia loquitur, *purgationem peccatorum faciens*. Inde ad alta narranda reuertitur. *Sedet ad dexteram maieſtatis.*

✻ PHIMAS. Sedere autem illius, pro habitare, & eſſe, in loco iſto ponitur, ſicut & dextera pro honore & dignitate ſumma. Nā non eſt putandum, quod omnipotens pater, qui ſpiri-

tur Chriſti. Ambo ergo a dextris ſunt, quia nihil eſt in diuinitate ſiniſtrum, quid eſt ergo, *Sedet ad dexteram maieſtatis*, niſi vt dicatur, habitat in plenitudine paternæ maieſtatis? †De pę di. 2.c. illa, aui ma. †excellentius.

b *Tanto melior*. In pſalmo tamē ait, Paulo minus minoratus eſt ab angelis. Hic eiſdem melior dicitur. Et ſicut illud ſm humanam naturam, ita & hoc. ſm diuinam dictum eſſe poſſet intelligi, niſi adderetur effectus. per quod aperitur, quod hic loquitur de eo ſm carnem. Nam ſm hoc quod patris ſubſtantiæ conſubſtantialis agnoſcitur, non eſt factus, ſed natus. de eo ergo ſermo verſatur ſm humanam naturam, ſm quam & minor fuit angelis paſſione, & maior & melior etiam gratiæ plenitudine, de qua & ipſi angeli ad menſuram accipiunt, E

✻ ATHAN. Neutiquam enim creator ille angelorum, qui verbū Dei eſt, præſtantior factus eſt, quaſi qui inferior fuiſſet, ſed ut formā ſerui in ſe receptam, præſtantiorem angelis & oīb. rebus creatis oſtenderet, qn̄quidem ipſe eſt imago Dei inuiſibilis, ac primogenitus omnis creaturæ. De ſalutari aduētu Chriſti.

c *Differentius no.* Dum mortalis, differens nomen habuit, quia angeli miniſtrabant ei Poſtquā immortalis magis differēs. Et quia hoc poſſet & nō præ illis, addit, *quæ illis*. i. valde differēs à nomine angelorum, hoc eſt nomen ꝙ eſt ſuper oē nomen. ſ. Deus, ſiue filius, ꝙ reuera dignius eſt illo quo illi dicuntur angeli. i. nuncii. Filii enim nomen proprietatem oſtendit, nō adoptionem, quia niſi eſſet proprius filius, nō poſſet ex hoc Apoſtolus amplitudinem honoris aſſerere. Proprius autem filius eſt de ipſo patre genitus. Si autē adoptionis gratia eſſet filius, non ſolum patre, ſed etiam angelis minor eſſet.

d *Hodie*. Ne præterita generatio uideretur. Quāquā enim poſſit ēt ille dies intelligi, quo Chriſtus ſm hominē natus eſt, tn̄ quia hodie præſentiam ſignificat, atque in æternitate nec præteritum eſt quicquam quaſi eſſe deſierit, nec futurum, quaſi nondū ſit, ſed præſens tm̄, quia quicquid æternū eſt, ſemper eſt diuinius accipitur de ſempiterna gn̄ratione ſapientiæ Dei, quam fides ſinceriſſima & catholica prædicat.

☞ ✻ AVG.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *Auguſtinum. In hoc autē filius eſt æqualis patri. Et hoc eſt quod ſubditur,* Purgationem peccatorum faciens. *Aequalitas autem dignitatis tangitur, cum ſubditur.*

1 Sedet ad dexteram maieſtatis in excelſis. *Quia ſi hoc referatur ad diuinam naturam, eadem dignitas eſt patris & filij, ſicut eadem natura. Si autem referatur ad humanam naturam, ſic non eſt ibi æqualitas, quia ſecundum illam eſt minor patre. Dicitur tamen etiam ſecundū hoc filius ſedens ad dexteram patris per modum cuiuſdam aſſociationis, inquantum humana natura eſt uerbo coniuncta. & ſic eadem veneratione veneratur.*

Vel aliter dicitur ſedere ad dexterā, &c. i. in potioribus bonis, Et quia *quatuor prædictis excellentijs angeli deficiūt. ideo concludit de Chriſto.*

2 Tanto melior, &c. *Quia ipſe dicitur uerus Deus & dominus conſubſtantialis patri, ipſi autem dicuntur ſerui.*

3 Cui enim dixit. *Hic conſequenter probat de Chriſto quatuor conditiones prædictas, excludendo eas ab angelis. Et primo probat hoc de cōſubſtantialitate. Secundo, de æqualitate potentiæ ibi.* Et tu domine in principio. *Tertio, de coæternitate, ibi* Ipſi peribunt. *Quarto de dignitatis æqualitate, ibi:* Ad quem autem. *Primum autem probat per quatuor autoritates ueteris Teſtamenti. Secunda ponitur, ibi:* Et rurſum. *Tertia, ibi:* Ad eum iterum. *Quarta, ibi.* Ad filium autem. *Ad cuius euidentiam primi aduertendum, quod ea quæ ſunt fidei non poſſunt efficaciter per rationem probari, quia excedunt facultatē intellectus noſtri. Et iō probatio in talibus debet fieri per autoritatem diuinam, quę non poteſt continere falſitatem. & ideo per ipſam eſt efficax probatio illis qui recipiunt eam ut diuinam. Iudæi autem qui recipiunt uetus Teſtamentum, ſicut a Deo datum & ideo probatio Apoſtoli efficax eſt, quia procedit per autoritatem ueteris Teſtamenti. Vlterius conſiderādum, quod licet ſacra ſcriptura habeat multiplicem ſenſum, non tamen habetur efficax argumentum niſi per ſenſum literalem, ut dicit Aug. in epiſtola ad Vincentiū Dona. quia in argumento ſemper eſſet fallacia ęquiuocationis, vel amphibologię propter ſenſuum multiplicatem. Igitur oſtendendum eſt quod authoritas ab Apoſtolo inducta intelligitur ad literam de Chriſto, quod patet per illud quod habetur Act. 4. ubi apoſtoli qui habuerunt intelligentiam ſcripturarum & reuelationē ſpiritusſancti exponunt illū Pſ. 2. a.* Quare fremuerūt gētes, &c. *de Chriſto prędictum, ſicut patet literam intuenti. Et per conſequens hęc autoritas quę hic inducitur ab Apoſtolo de illo Pſ. eſt intelligenda ad literam de Chriſto. hoc etiam patet p Pſ. quia ibi dicitur.* Ego hodie genui te. *quod non poteſt de Dauid intelligi, ſed de filio Dei, cuius generatio non tranſit in prętheritū. Item per hoc quod ibidem ſubditur,* Dabo tibi Gētes hæreditatem tuam & poſſeſſionem tuam terminos terræ. *quod non pōt intelligi de Dauid, cuius regnum non ſe extendebat ad Gentes, ſed ad Iudęos tantum: iterum regnum eius non ſe extendebat ad terminos terræ, ſed tantum in Iudęam quę eſt parua terra. Hoc dicunt aliqui doctores Hebręorum ſuper Pſ. iſtum ꝙ eſt de Chriſto intelligendum, quod plenius declaraui ſup libro pſalmorum, hoc igitur ſupponens Apoſtolus tanquam manifeſtū illis quib. ſcribebat, qui erant edocti in lege & prophetis dicit.* Cui enim di. ali. ange. fi. meus es tu. ego ho. ge. te. *q. d. nunquā, qa angeli non ſunt euſdem naturę cū Deo, & per conſequens non poſſunt dici eius filij proprię loquendo, ſicut nec artificiū dicitē filius artificis. Item licet eorum creatio poſſent dici quędam gn̄ratio large, tamen de ipſa non poteſt exponi illud quod dicitur;* Ego hodie genui te. *quia eorum creatio fuit a principio mundi, & ideo tranſierat in pręteritum, et ideo non poteſt dici uerbum prędictum, niſi de* Dei *filio, cuius generatio non tranſit in pręteritum. & ſic probata eſt conſubſtantialitas patris ad filium inquantum naturaliter & ęternaliter ab eo gignitur & genitus eſt. ex quo arguitur identitas naturę in utroque, ſaltem in ſpecie, & per conſequens identitas numeralis, quia natura diuina non eſt multiplicabilis.* F

✻ 1 Et

a Ne nouum putetur ne modo uideretur incipere. b De eodem Iſaias. c Hoc & ſemper eſt, ſed dicitur Erit, cum ab hominibus id ſcietur in die iudicij. d Qui naſc. tur.

a b
nũi te? Et rurſum: † Ego ero illi in patrem, & ipſe erit mi- 2

a Vnde, Quod naſcetur ex te ſanctum, vocabitur filius Dei. b Quia ſæpe dicit introducendum. c Quaſi hæredem in poſſeſſionem. Ante omnes creaturas genitum.

c d
hi in filium. cum iterum introducit primogenitum 3

a Secundum humanitatem iubentur angeli adorare Chriſtum. b Qui paſſus eſt & mortuus.

e f
in orbem terræ, dicit: † Et adorent eum omnes angeli

A ✲ AVG. Non unum illum temporis diem, quo baptizatus ē, ſed immutabilis æternitatis oſtendit, vt illum hominem ad vnigeniti perſonam pertinere monſtraret. Vbi enim dies nec heſterni fine inchoatur, nec initio craſtini terminatur, ſemper hodiernus eſt. *In enchirid. c. 4.*

✲ IDEM. Quid me ſtimulas Arriane, & rides cũ audis, hodie? Apud Deum nũquã craſtinus, nunquam heſternus dies eſt, ſed ſemper hodie, nõ menſium circulus ſoluitur annus, non ſuccedentibus aut decedentibus tranſigitur menſis dieb. non horæ mutantur, non variantur tempora vel momenta, vbi Deus eſt, nec termino includitur, nec initio inchoatur. *Orat. de ſ. hæreſib. c. 4.*

✲ PRIM. Notandum, quia non dixit, ante omnia ſecula genui te, vel in præterito tempore, ſed, hodie, inquit, genui te: q̃ aduerbium eſt præſentis temporis, in Deo enim nec præterita tranſeunt, nec futura ſuccedunt, ſed omnia tempora ſimul B ei coniuncta ſunt, quia omnia præſentia habet. Et eſt ſenſus, ſicut ego ſemper æternus ſum, neque initium, neque finem habeo, ita te ſemper habeo coæternum mihi.

a *Ego ero, &c.* Ad honorem illius uel illi homini de virgine naſcituro. Põt & tamen & ſecundum carnem hoc accipi dictũ, etenim caro communicat altiorib. ſicut & diuinitas humilib.

b *Ero.* Futurum quia de incarnatione filii hoc dicitur.

c *Iterum in.* Viſibilem carne aſſumpta qui ante inuiſibilis in mundo erat, quæ aſſumptio dicitur exitus a patre, introductio ad hæreditatem, vbi iubetur adorari.

d *Introducit.* Chriſtus aduentum ſuum carnalem exitum vocat, dicẽs: *Exijt qui ſeminat, &c.* Et iterum: *Ego a patre exiui, & veni in mundum.* Paulus uero introitũ vocat. Foris enim eramus a Deo ſicut qui ſunt ext. regales aulas in vinculis colligati, & q̃ habẽt apud regem pro culpis aliquã offenſam. Egreſſus quippe ſic ad nos Chriſtus, id eſt, carnem ſumens, & collocutus nobiſcũ regis præcepta innotuit, & ſic de peccatis nos emendãs ad Deũ cõuertens, in aulam regalẽ velut mediator optimus C introducit recte igitur introitus & exitus vocatur carnis ſuæ aduentus. *Mat. 13. a. Ioan. 16. f. Chryſoſtomus & Primaſius.*

e *Primogenitum.* ✲ PRIMAS. Omnis vnigenitus poteſt dici primogenitus, eo quod primus aperiat vuluam matris, non tamen oĩs primogenitus, vnigenitus, qui habet alios fratres ſui ſequentes. Dominus autem Ieſus tam ſecundum diuinitatem quam ſ̃m humanitatem, & unigenitus; & primogenitus dici poteſt. Vnigenitus eſt ſecundum diuinitatem, quia in natura diuinitatis non habet fratres ſubſequentes, ſecundum humanitatem quoque vnigenitus B. Mariæ eſt, qua poſt illum alium non genuit, ſicut c[...] ſummatur Hel[...] Verbũ ergo Dei p[a]tris per quod omnia facta ſunt, unus eſſentiæ exiſtens cum patre, & Spiritu Sancto vbique eſt & omnia implet. Quia cingendo oĩa implet, implendo cingit, gubernando præſicet, præſidendo gubernat. Et quia in mundo erat, v[t] carnem aſſumpſit, & cũ inaceſſibile erat aſpectib. noſtris, [q]non uidebatur, ipſam aſſumptionem carnis vocat alterum introitũ, dum enim qui inuiſibilis erat humanis aſpectib. carne aſſumpta, uiſibilem ſe præbuit, quaſi iter introductus eſt.

Cum introducit primog. in orbem terræ, &c. SEDVL. Id eſt, Mariæ. Vel cũ dicat de eius incarnatione in terra, *adorent eũ omnes angeli.* Nam licet incarnatus, adoratus eſt ab angelis, quanto magis ſecundum diuinitatem?

✲ THEOD. Vtrumque innuunt diſpenſationem. Siquidem poſt humanã ſuſceptam naturam, eũ angeli adorauerunt, ante hanc aũt hũc ei honorẽ non exhibebant, ſed ubiq; erat Deus, & in orbem terrarũ ut hõ ingreſſus eſt. Ita diuinus Ioannes dixit: *In mundo erat, & mundus eum non cognouit;* Sed ſi in mundo erat, quõ venit? Sed in mũdo erat ut Deus, & venit vt homo. Ita etiam unigenitus eſt, vt Deus, & primogenitus, ut homo in multis fratrib. Ita ſemper accepit ab angelis cultum & adorationem, erat enim ſemper Deus, adorarunt autem ipſum & ut hominem. Cum hanc eius feciſſet comparationem, ſpectat ad humanitatẽ, ad diuina rurſus tranſit, & dicit. *Et angelos quidem, &c.* Per hæc aũt apertè oſtendit angelos habere creatam naturam, unigenitus autem increatam & æternam.

✲ SEDVL. Duplex angelorum officium eſt, aut enim ſpiritus cõſolationis, aut ignem vindictæ hominib. miniſtrant. Aliter hic hyperbaton eſt, & eſt ordo, Qui facit ſpiritus ſuos angelos, id eſt, vt ſunt angeli, hoc eſt, nuncii ſupernę voluntatis. Nam angelus officii eſt nomen, non naturæ.

f *Et ado.* Et iterum dicit pater de eodem filio: *Cum intro.* Cum ☞ oſtendit

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Et rurſum. *Hoc idem probat hic per aliam ſcripturam. 1. Par. 22. quæ licet ſit dicta de Salomone, tñ dicitur de eo prout figura Chriſti. & ideo de Chriſto intelligitur ad literam. Ad cuius intellectum ſciendum q̃ nihil poteſt eſſe figura alicuius, niſi in ſe ſit res aliqua. illud enim quod nihil eſt, non poteſt aliquid figurare. & ideo res quæ eſt figura uel ſignum alicuius, poteſt tripliciter conſiderari Vno modo, ut res tantum. Alio modo, vt ſignum tantum. Tertio modo, ut res & ſignum ſimul, vt circulus pendens ante tabernã poteſt conſiderari prout eſt corpus rotundum tantum. ſecundo, ut eſt ſignum venditionis uini tantum. Tertio, utroquę modo. Eodem modo dicendum de Salomone qui figura Chriſti, quia aliqua conueniunt ipſi Salomoni ſecundum ſe. Et talia exponenda ſunt de ipſo ad literam, & nullo modo de Chriſto, ut quod deprauatus per mulieres factus eſt idololatra, & ſimilia. Aliqua autem dicũtur de Salomone prout fuit figura Chriſti tantum, & talia ſunt exponenda de ſolo Cr̃o ad literam, ſicut illud quod habetur Pſal. 71. b.* Et dominabitur a mari uſque ad mare, & à flumine vſque ad terminos orbis terrarum. *quod non poteſt uerificari de Salomone, cuius regnum fuit ſatis paruum, ſed tantum de regno Chriſti* qui eſt lapis abſciſſus de mõte ſine manibus, & impleuit vniuerſam terram. *Dan. 2. & ideo in Pſ. prædicto ſub nomine Salomonis ſcribitur m[...] Chriſti. hoc etiam patet per illud quod ſequitur in eo Pſ.* Ante ſolẽ permanet nomen eius. *& illud quod ibidem dicitur.* Adorabunt de ipſo ſemper, *quę ſoli Chriſto conueniunt, & non Salomoni. Aliqua autem dicuntur in ſcriptura ſacra de Salomone utroque modo, uidelicet ſecundum ſe, & ut fuit figura Chriſti, & talia ſunt illa quæ impleta ſunt in utroque ad literam in Chriſto tamen perfectius, & in Salomono minus perfecte. & talia exponuntur ad literam non ſolum de Salomone, ſed etiam de Chriſto et perfectius quam de ipſo Salomone cuiuſmodi eſt autoritas. 1. Para. 22. quia Salomon fuit filius* Dei *adoptione per gratiam, ſaltem in principio regni ſui. propter quod Nathan propheta uocauit eũ amabilem domino. Chriſtus autem filius eſt Dei naturalis quæ eſt filiatio perfectior. & ideo per hanc filiationem probat Apoſtolus cõſubſtantialitatem filij ad patrem, cum dicitur.* *Figura tripliciter cõſideratur.*

2 Ego e. *Dato etiam quod hæc autoritas non poſſet exponi ad literam de Chriſto, ſed tantum ſecundum ſenſum myſticum, tamen eam bñ inducit Apoſtolus ad ſuum propoſitum. licet enim argumentũ efficax non habetur in ſcriptura per ſenſum myſticum, ut ſupra dictũ eſt, propter quod ex ſolo ſenſu myſtico non eſt arguendum, tamen ſi prius habetur autoritas in ſenſu literali ad probandum propoſitum, bene poteſt alia autoritas adiungi in ſenſu myſtico ad idem declarandũ de congruo. et hoc eſt quod dicit Aug. in epiſtola ad Vin. Dona. Quis autem imprudentiſſime non [...]tatur aliquid in allegoria poſitum pro ſe adducere niſi habeat, & manifeſta teſtimonia quorum lumine illuſtrent obſcura. Sic ergo autoritas prædicta inducitur ab Apoſtolo conuenienter ad ſuum propoſitum. Sed contra hoc uidetur, quod ibi loquitur per modum futuri.* Ego ero, &c. *generatio enim filij æterna eſt, & per conſequens non ſpectat aliquod futurum ſicut nec tranſit in præteritum, ſicut ſupra dictum eſt. Dicendum, quod loquitur in futuro propter incarnationem pro tunc futuram, per quam natura humana erat ad filiationem ęternam aſſumenda. et quia hęc aſſumptio facta eſt uirtute diuinitatis, ideo bene dicit,* Et ero, &c. *q. d. virtute Dei fiet hoc.*

3 Et cum ite. *hic ad propoſitum oſtendendum inducit aliam ſcripturam de illo pſal.* Dominus regna. exul. &c.

Ad cuius euidentiam conſiderandum eſt, quod magiſter dicit in gl. Dauid fecit hunc pſal. qñ reſtitutum eſt ei regnum poſt mortem Abſalon & dicit hunc eſſe titulum pſal. Dauid quando terra eius reſtituta eſt ei. & ſecundum hoc eſſet exponendus ad literam de Dauid. Sed dictum magiſtri non uidetur uerum primo quia in Hebraico iſte pſal. eſt ſine titulo ſecundo quia tituli ſunt quaſi claues ad intelligendum ea quæ in P[ſal.] dicuntur. Pſal. autem non loquitur de regno Dauid, ſed ſolum de regno Chriſti, quando perfecte ei omnia ſubijcientur. quod erit in iudicio, & ideo hic pſal. ad literam eſt exponendus de regno Chriſti. & hoc eſt quod dicit Paulus. Et cum iterum introducit primogenitum, &c. *ſcripturam ſacram ipſum introducendum ad regnum in orbem terræ prædicit:* Ex *quo patet, q̃ hęc ſcriptura non loquitur de aduentu Chriſti primo quia tunc venit cum humilitate. & ideo dicit tunc:* Regnũ meum non eſt de hoc mundo, *Ioan. 18. g. ſed loquitur hic de ſecundo aduentu,*

✲ *ventu,*

oſtendit intro vſque ad corda hominum ducendum, per fidē: Quid dicit. *Et adorent.* Adorant angeli, quia iuſſioni eius obtē- perant & reuerentur.

a *Angelos.* Spiritus naturæ nomen eſt, angelus officii. Quos e- nim Deus ſpiritus condidit, mittendo nuncios angelos facit. Et omnibus vtitur ad incōmutabile arbitriū ſententiæ ſuæ, ſiue bonis per gratiā eius, ſiue malis per propriam voluntatē. Ac per hoc voluntas Dei eſt prima & ſumma cauſa omnium corporalium ſpecierū atq; motionū. Nihil enim viſibiliter fit, quod non de interiori inuiſibili atque intelligibili aula ſummi imperatoris, aut iubeatur, aut permittatur, ſecundum ineffabilem iuſtitiā. Vel ita, quando leuia nūciare mittuntur angeli. Quando ad vindictā, ut in Sodoma, ignis ardens, ſic & miniſtri eccleſiæ, ignis etiam dum uitia noſtra vrunt.

b *Ad filium.* Hic per dignitatem ſimul & poteſtatem commendat Chriſtum.

c *In ſeculum.* quia ſemper regnabis, & nouiſſimum iudicium ſemper ſtabit. unde, Ibunt hi in ignem æternum, & illi in vitam æternam. D Mat.25.d.

d *Vnxit.* ſecundum hominem. quia deitas nullo indiguit. Vnctus ſignificat regem vel ſacerdotē. Deus repetitur ex magna dilectione. Vel ſecundum Aug. Alter caſus eſt vocatiuus, alter nominatiuus, vt ſic: O tu Deus fili, vnxit te Deus tuus, ſcilicet pater. In latino putatur idem caſus, ſed in Greco euidentiſſima diſtinctio eſt, qua aliter nominatiuus, aliter vocatiuus intelligitur. Au.1 pſ.44

e *Et tu.* Poſt humanitatis excellentiam iterum redit ad æternitatem filii.

f *In prin.* quia creator ante creata exiſtit ſine vllo initio.

g *Manuum.* Virtus iuſſionis, ideſt, potentia voluntatis, quia vt voluit facta ſunt omnia. E

h *Peribunt*, ab eo quod ſunt, dum immutantur in melius creaturæ.

i *Tu autem.* vt ſicut æternus ante omnia, ſic quia permanet idē poſt mutata. Pſ.32.b.

k *Veteraſcit.* quod more veſtis conſumitur, ſicut caro humana quæ tamen in melius mutabitur.

a Dicit pater de filio hoc pertinens ad angelos. b Vt ſciantur miniſtri. c Filius. d Spiritus cœleſtes facit angelos .i. legatos ſuos.

Dei. Et ad angelos quidem dicit: † Qui facit angelos ſuos ſpi- 1 † pſ.103 d

a Etiam flammam ignis, id eſt, ſeraphim qui ſunt de ordine ſuperiori. facit miniſtros. b Hoc autem pertinens ad filium ait dominus per prophetam. Qui dominus.

2 ritus, & miniſtros ſuos flammam ignis. Ad filium autem: 3

a Regnum vel iudicium. Iudiciaria ſedes. Omne iudicium dedit filio. b O fili. c Permanet. In æternum. d Et merito quia. Regula directa & inflexibilis: quæ & alibi virga ferrea.

† Thronus tuus Deus in ſeculum ſeculi: virga æquitatis, vir- 4

a Diſciplina regimur. Qua bonos regis, malos percutis. b Idem ideo. Ex amore. c Omne bonum. d Econtra. Non ſimul vtraque tibi ſunt. e Omne malum. f Vt hæc tibi eſſent. Vel quod dilexiſti iuſtitiam. & odi. iniqui. &c. & hoc mihi præmium.

ga regni tui. Dilexiſti iuſticiam et odiſti iniquitatem propte-

a Per ſe, non per miniſtros. b Pater. c Spirituſſancto. d Quia immunis a peccato, ſ. vnde conſcientia hilaris. Vel letitiæ.

rea unxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis † præ partici-

a Præ omnib. ſanctis. Item propheta de filio. b idest per filium. Rerum, ideſt antequam redeſſent. c O fili. vel pater. d Eccleſiam populorum ſtabiliſti.

pibus tuis. † Et tu in principio domine, terram fundaſti, 5

a Q ſpecialiter in eis operatus ſit. b Vt Apoſtoli. c Cęli ſimul cum terra. d Quicquid ex ſe ſunt. ideſt, morte deſtruentur. e Tu in illis, id eſt. iuſtitia, & quæ in eis operari.

& opera manuum tuarum ſunt cœli. Ipſi peribunt, tu au- 6

a Siue cęli. ſiue terre. b ideſt, ſecundum corpus quod circundat animam. c Paulatim corrumpentur.

tem permanebis, & omnes ut veſtimentum veteraſcent. 7

☞ *Et*

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *uentu, qn̄ veniet cum gloria in nubibus & maieſtate, vt dicitur Mat.* 24. & Dan. 7. Ecce in nubibus cæli quaſi filius hominis ueniebat, & uſque ad antiquum dierum peruenit. *& ſequitur.* Et dedit ei poteſtatē & honorem & regnum, & poteſtas eius poteſtas æterna quæ non auferetur, & c. *Et ideo de ipſo in tali honore conſtituto dicit pater.* Et adorent eum omnes angeli, &c. *Sed noſtra litera ſic habet:* Adorate eum omnes angeli eius. *Apoſtoli enim non ſemper curauerunt allegare ſcripturam de verbo ad verbum, ſed ſufficit eis accepere ſenſum.* Ex *hac enim ſcriptura oſtenditur ſufficienter, quod in Chriſto ſit diuina natura, quia nulla natura adoratur a tota natura angelica ut ſuperior, niſi diuina. Et ideo ex quo ſcriptura hoc oſtendit, quod filius eſt ab omnibus angelis adorandus, per conſequens oſtendi, quod ipſe ſit* Deus. *& per conſequens oſtenditur* Deo *patri conſubſtantialis, quia diuina natura eſt indiuiſibilis, ſecundum quod dicitur Deu.6.a.* Audi Iſrael dominus Deus noſter Deus unus eſt. *Sequitur.*

1 Et angelos, *ideſt, quid pertineat ad naturam angelorum, exprimit per ſcripturam, dicens.*

3 Qui facit angelos. *q.d. licet angeli tantæ excellentiæ ſint ſpiritualis naturæ, non tamen ſunt idem quod Deus, ſicut filius, ſed ſunt ſerui & miniſtri, non ſolum ipſum adorando ſed etiam nobis propter ipſum quodammodo miniſtrando, verumtamen quia ſuum miniſterium in Deum referunt, ideo in hoc dicuntur ſicut flamma ignis, quę ſemp aſcendit in altū.*

3 Ad fil. *Hic adducit tertiam autoritatem ad probandum ſuum propoſitum, quæ accipitur de pſal. xliiij.*

Ad cuius euidentiam conſiderandum, quod moderni Iudęi *ne cogantur recognoſcere diuinitatem Chriſti, exponunt hunc pſal. de Aſſuero. & dicunt quod iſte pſalm. factus eſt a Mardochæo. Sed hoc patet falſum. primo per pſal. titulum, quia non intitulatur a Mardochæo, ſicut aliqui pſalm. intitulantur ab Aſaph qui fecit eos, ut patet in titulo pſ. xlix. & in pluribus alijs locis. Iſte autem pſalm. intitulatur a Dauid ut patet in Hebræo. Hoc autem patet per literam pſalm. ſequentem, quia iſte rex de quo eſt pſalm. habetur tanquam Deus adorandus ſecundum quod ibidem dicitur.* Concupiſcet rex decorem tuum quoniam ipſe eſt dominus Deus tuus, & adorabunt eum. *Et tranſlatio* Hier. *ſic habet,* Et *ado. eum. Si autem iſta uerba dicantur de Aſſuero rege, ſequitur quod Mardochæus induceret totum populum, & potiſſimum ipſam* Eſter, *ad quam diriguntur verba præmiſſa, ſecundum expoſitionē eorum, ad adorandum* Aſſuerum, *ſicut Deū. quod manifeſte patet falſum, quia in eodem libro dicitur, quod noluit genua flectere coram Aman, ne honorem Dei transferret in hominem, Hoc patet per translationem Chaldaicam, ſuper pſal. iſtum quæ autentica eſt apud Hebræos. Vbi enim in hoc pſal habemus ſic:* Specioſus forma præ filiis hominū, diffuſa eſt gratia in labiis tuis. *Chaldaicum ſic habet, Pulchitudo tua Meſſia, maior eſt quam filiorum hominum, datus eſt ſpiritus prophetiæ in labijs tuis. Sic igitur patet ex prædictis, quod autoritas quæ hic inducitur de illo pſal. intelligenda eſt ad literam de Chriſto. Hoc autem ſuppoſito probatur per hoc ipſius Chriſti diuinitas et per cōſequens conſubſtantialitas eius ad patrem, & diſtinctio in perſona. quia ibi dicitur.* Thronus tuus Deus in ſecu. ſe. &c.

4 Propter. unxit te Deus. Et *ſic patet quod Chriſtus eſt unctus Deus a Deo vngente, quia filius Dei in humana natura vnctus eſt plenitudine gratiæ. & cum non poſſunt eſſe plures dy, ut ſupra dictum eſt, ex hoc ſequitur conſubſtantialitas patris & filij. Cætera quæ ſunt ex autoritate, patent.* Pſ.101.

5 Et tu domine. *Hic conſequenter probat æqualitatem potentiæ in filio & in patre, & breuiter tranſit. quia probato quod Chriſtus ſecundum naturam diuinam eſt conſubſtantialis patris, per conſequēs ſunt probatæ aliæ tres conditiones, ſcilicet, æqualitas poteſtatis, dignitatis & durationis. Potentia autem* Dei *relucet potiſſime in creatione rerum de nihilo, & earum conſeruatione. & hoc non ſolum conuenit Deo patri, ſed etiam eius filio qui eſt eiuſdē naturæ cum ipſo. & ideo dicit propheta.* Et tu domine in princi. ter. fund. *i. tu domine pater feciſti terram de nihilo, & conſeruas in ſtabilitate, & hoc exprimitur de hoc quod dicitur,* fundaſti. *Et quia nulla creatura inferior eſt ipſa terra, ſicut in domo illud dicitur fundamentum quod eſt infinitum. Sed quia in hoc opere communicat filius cum patre tanquam eiuſdem potentiæ. ideo dicit:* In principio. *i. in filio, ſiue per filium, per quem operatur pater ſicut per artem ſuam, ut ſupra dictum eſt. Quod autem filius dicatur principium. patet Io. 8.d. vbi Chriſtus* Iudæi *quærentibus ab eo, Quis es? Reſpondit,* Ego principium qui & loquor vobis. 6 Et opera ma. tua. *Manus autem diuinæ potentiæ metaphorice dicuntur virtus ſuæ potentiæ,* Nominatur *hic cælum & terra quæ ſunt extrema in creaturis, ut per hoc intelligantur creaturæ mediæ, quia omnis creatura, a patre & filio ſimul eſt producta & conſeruata, & ſic patet æqualitas potentiæ.* 7 Ipſi peribunt. *Hic conſequenter probat filium patri coæternum. Ad cuius euidentiam ſciendum, quod ſicut tempus ſequitur motum & mutationem, ita æternitas immutationem. Solus autem Deus immutabilis eſt per omnem modū. ideo ipſe ſolus menſuratur æternitate eo modo quo poteſt ibi dici mēſura. Quod enim in omni creatura ſit aliqua mutabilis, patet, quia angeli ſunt mutabiles ſecundum actum intelligendi & volendi, loquendo de cognitione & effectione naturali. Sūt etiam mutabiltas de eſſe ad non eſſe, ſi dimittantur a diuina conſeruatione. Similiter cæli ſuperiores hoc modo ſunt mutabiles, & ſecundum hoc mutantur quantum ad ſitum. Cæli autem inferiores, ſcilicet, ignis & aer cum iſtis modis mutationum ſunt mutabiles quantum ad alterationem & generationem. & per conſequens alia elementa & mixta ex eis. In omni autem motu & mutatione eſt aliqua corruptio ſecundum philoſophum. 4. Phiſicorum, et etiam ſecundum Au. ſtatus autem mundi immutabitur in fine, quia cælum ceſſabit a motu cō-*

E. Equalitas potētię in patre & in filio.

A a *Et uelut ami.* Significat mutationem cæli. Vnde: *Vidi cælum nouum & terram nouam.*

Apoc.21.a Aug.in pſ. 101.& 102 Cæli æterei veteraſcent ſicut veſtimentum, ideſt, ſicut huma na corpora longæuitate veteraſcent. *Eos mu.ſi.ami.* Amictu cõparat, quia terram cingunt. Tã facile enim mutat Deus, cęlos ſicut amictus extẽditur & plicat. & poſt mutationem ſic permanebunt.

* circumuolues, vertes. b *Et mutabuntur, &c.* Quia facta Dei ſub æternitate ſtabunt, ne ad corruptionem reuertantur.

† Pſ. 109. Dani.3.e. † quoaduſque. ✽ CHRYSOST. Quod et iã in epiſtola ad Romanos dixit quia trãsformaturus eſt mundum, & facilitatem ſignificans,

B intulit: Sicut quilibet amictum inuoluit atque permutat, ſic & ipſe mundum, & complicaturus, & mutaturus eſt. Ergo cum transformationem & conditionem, quę fit in melius, tam facile poterit operari, quis dicat, quod in inferiori opere, alterius eguerit adiutorio. Vſquequo nõ erubeſcunt taliter inſanire? Simul ẽt conſolatio maxima eſt, cognoſcere quod non in eodẽ ſtatu cuncta permaneant, ſed illa quidem mutabuntur, ipſe autem idem permanet in æternum, & ſine fine viuens.

✽ ANS. Amictui comparantur cæli, quia terram operiunt & circundant. Sicut amictum mutabis eos, id eſt, tam facile ſicut amictus extenditur & plicatur. Ita ergo peribunt cæli & terra, vt mutentur, non ut non omnino deſinant eſſe, quia ab ea quã nunc habent ſpecie, tergentur per ignem, & tamen in ſua ſem-

Malach.3. Exod.3. per natura manebunt. Creaturæ quidem mutabunt, ſed tu immutabilis permanes, iuxta quod alibi dixiſti, ego dominus & non mutor, & ego ſum qui ſum.

Aug. vbi ſu. c *Tu autem.* ex toto immutabilis.

3 Pet.3.c. *Ipſi perib.* Nouiſſimi cæli (qui per diluuiũ perierunt) ſicut Petrus ait, igne peribũt. Excreuit.n. aqua, & totam iſtã capacitatẽ vbi aues volitant, occupauit, ac ſic vtiq; cæli perierunt ꝓpinqui terris. De cælis ergo, vñ dicunt aues cæli, nõ eſt dubiũ quin in diluuio perierunt, & igne perituri ſunt. De ſuperiorib. autẽ cælis cælorum, vtrum & ipſi perituri ſunt igni qõ eſt & diſputatio ſcripuloſior inter doctos, Et erit incendium mundi non incendens ſanctos Dei. Quod enim fuit caminus regis trib. pue-

C ris, hoc erit ardens mundus iuſtus in trinitate ſignatis.

✽ ANSEL. Tu ſemper idem ipſe es æqualiter, incommutabilis, & anni tui non deficient, id eſt, æternitas tua, anni noſtri quotidie deficiunt, nec ſtant omnino. Sed anni tui non deficiunt, quia ſemper ſtant, & quia ſtant, ipſi anni qui ſtant, vnus annus eſt, & ipſe annus qui ſtat vnus dies eſt. Quia ipſe vnus dies, nec ortum habet, nec occaſum, ſed ſemper ſtat & lucet. Hi ſunt anni qui non deficiunt ſed permanent. His itaq; dictis euidenter oſtenditur Dei filius æternaliter incommutabilis in ſua deitate ſine initio, & ſine permanere, & omnium creator eſſe, ac per hoc ſides eius ad æternam ſalutem optime ſufficere. Nũc enĩ Apoſtolus excellentiã ſolus filii ꝓpheticis teſtimoniis itẽdit, oſtẽdere, qui Iudæis propter aſſumptionẽ carnis minor videbatur.

D

a i.mutabis corpus in immortalitatem. b Etiam. c Secundum animas quæ tunc glorioſiores. d In eis per filium.

a Et velut amictum † mutabis eos, et mutabuntur, tu autem 1

a Immutabilis, contra, veteraſcent. b Aeternitas tua. c Contra peribunt. d Non ſolum per pręmiſſa maior angelis oſtenditur, ſed etiam per hoc.

b c idem ipſe es, & anni tui non deficient. Ad quem autem ange- 2 3

a Quieſce, iudica. b In prioribus bonis meis. Mihi ſecundum diuinitatem æqualis. d Aeternaliter. e Quod quotidie fit dum aliqui conuertuntur.

d e lorum dixit aliquando: † Sede a dextris meis, † donec ponam 4 5

a Plenæ ſubiectos potentiæ diuinitatis, vel ſub humanitate, vt ipſam reuereantur, & ſuper ſe ſentiant. b Nulli hoc dixit, quia omnes miniſtri ſunt filii.

f g inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Nonne ſunt om- 6 7

d *Ad quem angelor.* Item de gloria humanitatis.

e *Sede.* victori filio conſeſſus offertur.

f *Pedum.* Per pedes ſtabilitas æterna ſignatur, ideſt, in æternitatẽ vbi veſtigiis quaſi poſitis virtute omnipotentiæ conſiſtit.

✽ CHRYS. Ecce iterũ eos confidentes facit, ſiquidem futurum oſtendit, ut eorum ſuperentur inimici, & quia inimici, eorum ipſi erunt etiam Chriſti, in hoc iterum & regni declaratur iudicium, & honoris æqualitas. Nullam autem imbecillitatem aliquatenus arbitreris, eo ꝙ dicit patrem indignatum iri, pro his quæ filius indigne perpeſſus eſt, hoc multum patris erga filium dilectionis, & honoris oſtendit. Qui.n. indignatur pro eo, quo modo extraneus ab illo eſſe contendit? quod etiam in ſecundo dicitur Pſalmo. *Qui habitat in cælis irridebit eos, & dominus ſubſannabit eos. Tunc loquetur ad eos in ira ſua, et in furore ſuo conturbabit eos.* Et iterum ipſe dixit: *Eos autem qui me regnare noluerunt ſuper ſe, adducite in conſpectu meo, & interimite.* Proinde honoris duntaxat eſt patris circa filium quod dicitur, *Donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.*

✽ ANSEL. De gloria humanitatis loquitur, oſtendens eum angelis multo digniorẽ, quaſi dicat, Non ſolum per ſupradicta maior angelis eſſe declaratur, ſed etiam per hoc, quia, *Ad quem angelorum* quantæcumque excellentię fuiſſet, aliquando, id eſt, in aliquo ſtatu eorum, vel ante ruinam ſuperborum, vel poſt confirmationem humilium, *dixit* Pater quod Chriſto dixiſſe legitur, ſcilicet, *Sede a dextris meis.* Nam de excellentiſſimis angelis ſcriptũ eſt, quia *Seraphin ſtabunt in circumitu eis.* Seraphin ſtant vt miniſtri, filius ſedet vt dominus. Seraphin in circumitu, filius ad dexteram. Hoc nulli angelorum dictum eſt, .ſ. *Sede a dextris meis?* quia non eſt miniſtri ſedere ad dexteram patris.

g *Nonne ſunt omnes, &c.* q.d. vtique. Intellige Igitur quantus honor nobis exiſtit, vt ad nos ſicut ad amicos miniſtros angelos ſuos

NICOLAVS DE LYRA.

✽pleto numero electorum, ad quem numerum finaliter ordinatur. & per conſequens alteratio & generatio in elementis, quę etiam elementa per ignem conflagratione purgabuntur. & ideo (ſicut dictum eſt) tam in cæleſti corpore quam in elementis erit mutatio. & per conſequens peribunt quodammodo a ſtatu in quo modo ſunt, & hoc eſt quod dicit. Ipſi per.ſ. cæli ſuperiores & inferiores. Et quia non corrumpentur quantum ad ſubſtantiam. ideo ſubditur. 1 Et velut. *Sicut enim ceſſante frigore mutatur ueſtis quæ erat contra frigus neceſſaria. non quidem tunc mutatur ſic ueſtis ꝙ corrumpatur, ſed quia frigus ceßat, Sic cęli & elementa dicũtur mutari quia motus cęli, & alteratio elementorum, quæ ſunt propter generationem, vt, ſcilicet, impleatur numerus electorum, quo impleto ceſſabunt, manente tamen ſubſtantia & elementorum & cælorum. Deus autem ſolus eſt omnino immutabilis, ut iam dictum eſt. ideo concludit.*

2 Tu autem, *id eſt, per omnem modum immutabilis, & per conſequens.*

3 Anni tui. *id eſt, duratio tua, non quod in duratione diuina ſit aliqua ſucceßio, ſicut eſt in annis, ſed quia æternitas diuina in ſe ſimpliciſſima nõ poteſt apprehendi a nobis niſi ex comparatione ad tempus, & per conſequens ex proprietate temporum eam exprimimus. Ex hoc patet coæternitas filij ad patrem. quia ex quo ſunt vnius ſubſtãtiæ, vt ſupra probatum eſt, ſequitur quod ipſis eſt unum eſſe, & eadem immutabilitas, & per conſequens æternitas.* 4 Ad quem. *Hic conſequenter probat Apoſtolus æqualitatem dignitatis in Chriſto per autoritatem pſ.cix. Qui pſa. de Chriſto eſt intelligendus ad literam.*

Ad cuius euidentiam conſiderandum, quod Iudæi moderni aliqui dicũt ipſũ debere intelligi de Abrahã, & quod Eleazar *eius diſpenſator fecĩt illum pſa. ad reddendum gratias Deo de uictoria quam habuit* Abram *contra illos reges qui captiuauerunt Loth nepotẽ ſuũ, ſecundũ quod habetur Ge.15. Sed hoc patet falſum ex titulo pſalm. quia non intitulatur ab ipſo* Eleazar, *ſed a Dauid. Ideo dicunt alij, quod eſt pſal. factus a Dauid, & nõ loquitur de ipſo, ſed de angelo ſuo, ut ſit ſenſus.* Dixit dominus domino meo, &c. *id eſt, Deus cæli angelo me cuſtodienti. Sed hoc patet falſum. quia infra dicitur:* Tu es ſacerdos in æternum, &c. *Quod non eſt intelligendum de angelo Dauid. quia ſacerdotium non competit angelis. Et dicendum, quod ad literam eſt pſal. factus a Dauid loquens de Chriſto. Et hoc patet per tranſlationem Chaldaicam quia ubi habetur.* Dixit dominus domino meo, *Chaldaica ſic habet, Dixit dominus uerbo ſuo &c. Item per illud quod ſequitur.* Ex *vtero ante luciferum genui te, id eſt, ex ſubſtantia mea ante omnem creaturam, hoc autem non poteſt competere, niſi ſoli Dei filio, qui filius eſt uerbum Dei.* Ex *hoc igitur ſuppoſito patet, quod Apoſtolus bene inducit autoritatem huius pſal. ad probandum æqualitatem dignitatis in* Chriſto *quę eſt in Deo patre, introducens verbum Dei patris ad filium, dicens ſibi.*

5 Sede a de. *id eſt, ad æqualitatem dignitatis meæ. Sic enim refertur ad Chriſtum ſecundum diuinam naturam, ſicut ſupra expoſitum eſt eo. cap. Sequitur.* 6 Do.po. *Hoc autem erit in iudicio futuro quando omnia ſubijcientur quantum ad executionem, quia quantum ad autoritatem omnia iam ſunt ei ſubiecta, ſed de hoc plenius videbitur.*

Sed inſurgit hoc dubium quia uidetur quod Chriſtus *non debuit ſedere ad dexteram* Dei *patris in æternum, ſed tantum vſq; ad tempus determinatum, in quo omnia ſibi ſunt ſubijcienda. Quod videtur importari per hoc aduerbium, donec. Dicendum, quod hoc aduerbium donec, aliquando tenetur finite, quando, ſcilicet ſignificat terminum cui adiungitur. Sicut cum dicitur, Sede hic donec ueniam, Senſus eſt, quod in aduentu meo terminetur ſeſſio tua. Aliquando tenetur indeterminate, & tunc non ſignificat talem determinationem. Sicut cum dicitur,* Iſte *non pœnituit de peccatis ſuis donec vixit. Senſus eſt, quia nunquã pęnituit nec pœnitebit quia poſt mortem non eſt locus pænitẽtiæ.* Iſto *ſecundo modo ponitur hoc aduerbium cũ dicitur.* Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum, &c. *Et ideo ſenſus eſt quod nunquam ceſſabit ſedere ad æqualitatem Dei patris.* Hæc *autem æqualitas non competit angelis, ideo ſubdit* Apoſtolus.

7 Nonn. *q.d. Sic, Sicut enim in artificialibus uidemus, quod aliquis*

✽ cipi-

ſuos deſtinet Deus. Quamuis.n. multum interſit inter angelos & hoïes, propinquos tñ eos nobiſcum fecit, quia noſtræ ſaluti ſtudent, propter nos diſcurrunt, nobis ſuo funguntur officio, hoc eſt opus angelicum, angelicæ functionis officiũ, vt omnia fiant pro ſalute proximorũ. Magis autem hoc eſt opus Chriſti; quia angelis nobis ſuperioribus pręcepit ad noſtrã ſalutem ſuum exhibere miniſterium.

D ✠ Avgv. Dicuntur enim angeli orationes, & vota noſtra offerre Deo, non quia Deum doceant. quia omnia antequã fiant, ſicut & poſtquam facta ſunt, nouit, ſed quia eius voluntatem ſuper his conſulunt, & quod Deo iubente completum eſſe cognouerunt, hoc nobis euidenter, vel latenter reportant. li. 2. med. c. 3.

a Ex officio. Quocunque placet filio, tamẽ ſemper aſſiſtunt ei, qui vbique eſt. Actualiter. b Etiam propter homines, quib. licet minorib. imperio Chriſt. ſeruiunt.

nes angeli ad miniſtratorii ſpiritus in miniſterium miſſi pro[b] 1

a Quibus promittitur hęreditas vitæ æternæ.

pter eos qui hæreditatem capiunt ſalutis?

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

cipiunt in operib. ſ. architectonici, principales, aliqui exequuntur imperata, ſicut inferiores materiam præparantes, tamen omnes iſti dicuntur artifices, vt habetur. 1. Metaph. Sic in angelis aliqui dicuntur ſubſiſtere, aliqui autem exequi imperata. tamen omnes dicuntur adminiſtratores vel adminiſtratorij ſpiritus. i. ſpirituales ſubſtantiæ in miniſterium miſſi. Superiores. n. angeli mittuntur tantum miſſione interiori, medios & inferiores illuminando ordine hierarchico. Inferiores autem mittuntur ad aliqua circa nos exequenda, & ſic mittuntur miſſione exteriori. Et ſic patet quod omnes ſunt in miniſteriũ miſſi, licet diuerſimode. Iſtud autem miniſterium exercent angeli propter ſalutem electorum, vt natura humana quæ eſt inferior, inducatur ad Deum per angelicam tãquam per ſuperiorem propter hoc ſubditur.

1 Propter eos qui hęreditatem capiunt ſalutis, &c. *Secundum enim Dionyſ. hæc eſt lex diuinitatis vt infima per media reducantur in ſuprema.*

B

ADDITIO.

In cap. 1. vbi dicitur in poſtil. Multifariè, &c.

Ad maiorem euidentiam quorundam quæ in hoc c. continentur, ſuper illa quæ habentur in poſt. quædã vnĩ addẽda. Circa quę pręſupponendũ eſt ꝙ Apoſtolus in hoc loco in dictis ſuis innuit aliquid quod fundatur in aliqua autoritate ſacræ ſcripturę, vel in dictis apud Hebręos autenticis vt patet. Vnde in hoc ꝙ dicit. Olim Deus loquens patrib. in prophetis, *uidetur innuere, ꝙ ante aduentũ Chriſti per aliquod tps iam ceſſauerat prophetia. Sicut. n. tradunt Hębręi in libro qui dicitur Ioma. ſuper illud pſal.* Signa noſtra non vidimus. iam non eſt propheta, &c. *Ante fin. templi ſecundi per 42. annos, quod tẽpus concurrit cũ paſſione Chriſti, ceſſauerant multa ſigna tẽplo, quib. oſtendebatur ꝙ Deus non acceptabat ſacrificia ibidẽ oblata. Similiter & ceſſauerat prophetia, quia iã nulla prophetia inter eos erat. Ex quib. reprobatio illus ſtatus quodãmodo oſtendebatur. Quod Apoſtolus intendẽs, de hoc Hebręos volens inſtruere dicit.* Olim Deus loquens patrib. *q. d. Olim loquebatur patrib. Deus in prophetis. ſed iã nũc ceſſauit illa locutio adueniente perfectiori locutione, qua nouiſſime locutus eſt nobis Deus in filio.*

Si aũt obijciatur de Ioanne Baptiſta, dicendũ ꝙ prophetia Ioannis concurrit cum tpe Chriſti cuius fuit præcurſor immediatus, & ideo non eſt computanda inter prophetias antiquorum. Item in prędictis verbis oſtendit identitatẽ illius qui patrib. loquebatur cum illo qui nouiſſimè loquitur cum dicit, ꝙ Deus qui patrib. in prophetis loquebatur, nouiſſimè locutus eſt in filio. In quo innuit impleri illud Iſa. 52. b. Propterea cognoſcet populus nomen meum in illa die, quia ego qui loquebar ecce adſum. *prout fuit largius expoſitum in additione ſuper illud c. Iſa. In qua identitate refutantur duo errores, ſ. Manichæorum & Iudęorum. Manichæi antiquum Teſtamentum attribuebant malo principio, nouum uero bono. Iudæi econuerſo antiquum Teſtm̃ dicebãt eſſe a Deo: nouum aũt non, unde vtrumque errorem refutans Apoſtolus aſſerit prędictam identitatem, ſ. inter illum qui olim loquebatur patrib. & illum qui dieb. iſtis loquitur nobis, ſed prius per prophetas, & nunc per filium qui maior eſt prophetis. Ex quo eminentia no. legis reſpectu veteris oſtenditur. Nam ſicut in oĩbus poteſtatib. & artib. ordinatis ille qui eſt ſuperior artifex ſeu præſidens, principalem & perfectum actum operatur per ſemetipſum, ea uerò quę diſponunt ad ultimam perfectionem, operatur per miniſtros, ſicut nauiſfactor compaginat nauẽ per ſeipſum, ſed pręparat materiam per artifices ſubminiſtrantes. Sic lex noua quæ data eſt ipſum filium Dei hoĩem factum eſt perfecta, lex aũt uetus quæ data eſt per angelos ſeu per prophetas, eſt imperfecta. Quod ẽt habetur ex dictis Hebræorum. unde ſuper illud* Eccl. 1. a. Omnia vanitas. *exponendo ly oĩa quædã gl. eorũ ſic dicit, Omnis lex quam addiſcimus in præſenti tpe uana eſt reſpectu legis Meſſię. quæ quidem gl. multum continet ueritatis. Nã ſicut medicina quæ non confert ſanitatẽ uana dicitur ſic lex uetus quæ non ducebat ad beatitudinem uana diceretur, ſi non ſuperueniſſet lex noua quę ad beatitudinẽ inducit. Sed contra prædicta Iudæi murmurant dicentes, ꝙ per autoritatem ſacræ ſcripturæ probatur ꝙ Deus dedit legem ueterem per ſeipſum. Legitur. n. in datione legis. Exo. 20. a.* Locutuſque dominus ſermones hos. *conſequenter ẽt in exordio decalogi dicitur.* Ego. n. ſum dominus Deus tuus. *Ex quib. videtur ꝙ lex Moſaica a Deo immediatè fuerit data, non per angelum. Idem intendunt probare per illud quod legitur Exo. 33. b.* Loquebatur. n. dñs ad Moyſen facie ad faciem, ſicut loqui ſolet homo ad amicum ſuum. *Ex quo videtur quod reuelationes factæ ipſi Moyſi non ſolum in datione legis, ſed etiam in alijs etiam immediatè a Deo, ſic. n. loquitur ad amicum ſuum, ſ. immediatè. Ex quo nituntur concludere, ꝙ lex data per ipſum Moyſen eſſet perfectiſſima.*

Ad primũ dicendum, ꝙ ſm Greg. in 1. mora. angelus qui Moyſi apparuiſſe legitur, modo angelus, modo dominus memoratur, Angelus. ſ. propter hoc ꝙ exterius loquendo ſeruiebat. Dominus aũt dicitur, quia interim pręſidens loquendo efficaciã miniſtrabat. Et attendendũ, ꝙ in ſerie decalogi in quo principalia legis præcepta tradũtur, hæc ſnĩa Gre. *apertè demõſtratur. Primo. n. loquitur in perſona Dei cũ dicit.* Ego ſum dominus Deus tuus, &c. *nõ ſint tibi dij alieni pręter me. In quib. loquẽs loquitur ut Deus. Et ſequitur.* Non aſſumes nomen Dei tui in vanum, &c. *in quib. loquẽs oſtendit ſe alium eſſe a Deo. Non. n. dixit. Nõ aſſumes nomẽ meũ in uanũ ſed nomen dñi* Dei *tui. & ſic in ſeqq.* E

Ad ſm dicẽdũ, ꝙ per hoc quod dicitur. Loquebatur dominus ad Moyſen facie ad faciem. *non intelligitur, ꝙ* Deus *loqueretur Moyſi immediate. Legitur. n. Deut. 5. a.* Facie ad faciem locutus eſt vobis dominus de medio ignis. *ſ. toti populo, quod ſecundum intelligitur propter rerũ euidentiam, & quodammodo diuinæ maieſtatis pręſẽtiam, de qua dubitari non poſſit. In Moyſe aũt per hoc quod dicitur, ꝙ loquebatur ei dominus facie ad faciem, intelligitur quędam eminens contemplatio, quam* Moyſes *familiarius habebat quam cęteri prophetæ, & ſpãliter in hoc quod Deus loquebatur ſibi ſic familiariter, quod quocunque terrore impediente ſublato conceptus ſuos Deo exprimebat, & eius reuelatione plane recipiebat. & hoc ſonat proprie ſicut loquitur homo ad amicũ ſuum, ſ. abſq; terrore turbante, ſicut alijs contingebat prophetis, ut patet Da. 10. & Iob. 4. & huiuſmodi. Omnia iſta tamen intelliguntur circa eſſentiæ diuinæ uiſionem, Nam ſm Aug. ſuper Gen. ad literã, poſtquã de Moyſe legitur.* Locutus eſt dominus ad Moyſen facie & ad faciem, &c. *poſtea in eo. contextu ſubditur.* Oſtende mihi gloriam tuam. *Ex quo patet, quod nondum uidebatur uidere deſiderabat, unde licet poſtea ſm Aug. de uidendo* Deum, *Moyſes eſſentiam uidit diuinã, non tamen in datione legis quo data fuit per angelum, vt dictum eſt. Ex hoc agitur, quod lex noua data eſt in filio, prout dictũ eſt, intendit Apoſtolus eminentiã eius ſuper ueterẽ legem oſtendere.* Et *attendendũ, quod quia contingit in humanis aliquos eſſe filios qui nõ ſuccedunt in hęreditate paterna, pp aliquos defectus. ideo ſubdit.* Quem cõſtituit hæredem vniuerſorum. *q. d. filius de quo agitur, conſtitutus eſt hęres a patre, & non ſolũ particulariter, ſed hęres uniuerſorũ, quod intelligitur, ſecundum gl. reſpectu oĩum nationum mundi. Non. n. ſolum hęc hęreditas extendit ſe ad Iſrael, ſicut antea dicebatur in carmine Moſaico.* Pars domini eſt populus eius, & Iſrael hæreditas eius. *ſed omnes mundi nationes in hac hęreditate includuntur. in quo Apoſtolus tacite uidetur allegare illud Pſalmi, ubi de filio dicitur.* Dabo tibi gentes hær. tuam, &c. *q. d. Apoſtolus, hęc filiatio de qua loquor eſt illa de qua. in Pſal.* Filius meus es tu, dabo tibi gentes hę. &c. *Et quia iſta etiam ſm naturã aſſumptam intelliguntur, quæ in tpe incępit eſſe, ideo ſubiungit illud quod cõpetit filio tantum ſm naturam aſſumentem, dic.* Per quem fecit & ſecula. *quod competit filio tantummodo ſecundũ deitatem, ut in poſt.* Et *in hoc videtur allegare Apoſtolus tacite illud* Ge. 1. a. In prin. crea. Deꝰ, &c. *vbi per ly in principio, intelligitur illud per quem Deus fecit omnia. ſicut cum dicitur.* Omnia in ſapien. fecit. *quæ quidem ſapientia habet ſe ad creatura, ſicut ars in mente artificis exiſtens ad artificiata. Et ſic intelligunt aliqui expoſitores Hebræorum dictum verbum.* In prin. crea. &c. *Licet hoc obſcure & confusè tradant prout dictum fuit ĩ additione ſup Ge. c. 1. Et ſequĩt.* Qui cũ ſit ſplẽdor. F Pſ. 2. b.

Circa quod notandum ſecundum glo. quod quia ad loquendum digne de Deo lingua non ſufficit, nec ad percipiendum præualet intellectus, inde eſt, quòd ipſũ Paulum videmus quaſi in quibuſdam infirmari, & non integra proponentem exempla, vt cum dicit. Qui cum ſit ſple. patris. *Temporalia enim integra collatione æternis comparari non poſſunt, cũ in æternitate omnia ſtant: in temporalibus autem, alia accedunt alia ſuccedunt. Quærimus tamen coæua in creaturis, ut ſplendor igni uel ſoli, per quæ coæterna in creatore ſ. perſonam filii ad patrem intelligamus. Quod qui*

A quidem exemplum Apoſtoli in ſcripturis habetur. vnde Sa. 7.d.de ipſa ſapientia dr̄. Candor eſt lucis æternæ. Et quia licet in creaturis, etſi in genere poſſimus aliqua noſcere, non tamen generans ad generatum, in quo generans ſen per præcedit in creaturis. Idcirco cum Apoſtolus dixiſſet. Locutus eſt nobis in filio. ne ex hoc patrē præceſſiſſe filiū intelligeretur, ideo ſubiungit. Qui, ſ. filius eſt ſplendor gloriæ. Ex quo intelligamus, ꝙ ſicut procedit ſplendor ab igne ſeu a ſole, licet non præcedatur ab eo tēpore, ſic filius a patre per generationē procedit, licet ab eo tēpore non præcedatur ſed ſit ſibi coæternus, ſicut ſplendor coæuus eſt igni vel ſoli. Et ſic patet ratio quare habuit Apoſtolus addere iſtud exemplū. Qui cum ſit ſplendor gloriæ. ſ. ad tollendam occaſionem erroris, ne ex hoc quod dixerat. In filio, intelligeretur filius patri ſucceſſiſſe in tempore ſicut in creaturis generans præcedit tempore ſuum genitum.

An omnis figura ſit imago.

Et ſequitur. Figura ſubſtantiæ eius. Circa quod ſciendum, ꝙ licet in corporalib. omnis imago ſit figura, non tamen econtra, omnis figura eſt imago. Vnde in propoſito (ſaluo ſemper meliori iudicio) non videtur neceſſarium, ꝙ figura accipiatur pro imagine, prout in Poſtil ſed ut accipiatur figura in ſua propria ratione. ſ. pro aliquo quod termino vel terminis includitur, prout eſt in quarta ſpecie qualitatis. Conſtat autem, ꝙ figura ſic accepta continet totam quantitatem illius figuræ. vnde in B hoc exemplo intendit Apoſtolus oſtendere, quod filius in diuinis totam naturam ſeu ſubſtantiā uel eſſentiam patris cōprehendit per ipſam terminatam, & ſic per iſtud exemplum excludit Apoſtolus aliquas diſſimilitudines quæ in prædictis nominationib. habentur. Imago.n. in filio regis, & multo minus in denario ſeu ſtatua non comprehendit naturā ſeu eſſentiam uel ſubſtantiā illius cuius eſt imago, ut eſt manifeſtum. Similiter nec ſplendor totam naturam ſolis ſeu ignis cōprehendit. Figura aūt comprehendit (ut dictum eſt) totam naturā ſeu quantitatem figuratam per ipſam, ut circulus & quadratum, & huiuſmodi totū ſpacium in circulo ſeu quadrato contentum figurando comprehendit perfecte. Sed quia in diuinis non eſt quantitas dimenſionalis, ſed pelagus ſubſtantiæ ſeu eſſentiæ infinitæ. ideo ſubiungit, Figura ſubſtantiæ eius. hoc eſt dicere figura dico comprehendens ſubſtantiam non quantitatem, & ſic vī intelligendum illud Nu. 12. ubi dominus de Moyſe, qui eſſentiam diuinā ſecundum Aug. uidit in hac uita. ſic dicit. Et figuram domini intuetur, ſ. filium Dei, qui totam diuinam eſſentiam complectitur, ſicut figura totum ſpacium in ea contentum comprehendit.

Si aūt contra prædicta quis dicat, quod figura ſupradicto modo intellecta non pōt dici in diuinis. Tum quia figura ſic accepta propriè ad quātitatem molis pertinet. Tum quia rem finitam ſeu determinatam demon- C ſtrat, cum de ſui ratione importat incluſionem in termino ſeu terminis.

Ad hoc dicendum, ꝙ ſecundum gl. illa quæ de Deo dr̄, cum religioſitate debemus accipere, accipiendo, ſ. illa quæ pertinent, & excludendo illa quæ a Deo ſunt aliena. Sicut in nomine filij intelligimus generationem, nō aūt temporum ſucceſſionem. & in imagine intelligimus veram repræſentationem, non autem lineamenta corporalia ſeu attinentia, quæ in qualibet imagine creata intelligūtur. vnde in propoſito in hoc ꝙ dicimus figuram ſubſtantiæ, intelligendum eſt totalem comprehenſionem immenſitatis eſſentiæ ſeu ſubſtantiæ diuinæ, quam per generationem infinitam filius habet a patre, non autem molis quantitatē, ſeu aliquam terminorum finitatem. Et iſto modo quidam philoſophorum dicebant de Deo, ꝙ eſt ſphæra intellectualis, cuius centrum eſt ubiq; & circumferentia eſt nuſquam. Vt per hoc quod dicit, Sphera, intelligatur figura in quarta ſpecie qualitatis accepta. Per hoc aūt ꝙ dicit intellectualis, amouet ab ea corporeitatem dimenſionalem. Per hoc aūt ꝙ dicit. Cuius centrum eſt ubique, intelligitur quod ueſtigium diuinum in qualibet re creata inuenitur, ſicut centrum quod eſt proprium ueſtigiū ſphæræ. Per hoc aūt ꝙ dicit. Et circunferentia eſt nuſquam, intelligitur ꝙ repræ- D ſentatio cuiuſcunque creaturæ deficit ab oīmoda repræſentatione Dei in infinitum, ſicut circunferentia in infinito diſtat a centro. Quod autem ſequitur, Portanſque omnia uerbo uirtutis ſuæ. exponatur prout in po. hoc addito, ꝙ iſtud uidetur fundari Prouer. 30. a. ubi cum agitur de quibuſdam ad ſuſtentationem ſeu gubernationem principaliū partium mundi pertinentibus, dicens. Quis aſcendit, & c. quis ſuſcitabit, i. ſuſtentauit terminos terræ. ſubdit. Quod eſt nomen eius, & quod eſt nomen filii eius ſi noſti. Ex quo patet, ꝙ illa quæ ibi dicuntur ad ſuſtentationem ſe gubernationem mundi pertinentia pertinent ad filium ſicut ad patrem. Per hoc autem ꝙ dicit. Verbo virtutis ſuæ. metaphorice uidetur deſignare ſecundum gl facilitatem continendi omnia ad modum illorum, qui ſine ullo labore uerbo uel digito mouēt aliquid uel efficiunt. Quod uero ſubditur. Purgationem peccatorū faciens. prout in gl. pertinet ad Chriſtum ſecundum humanitatem, in qua crucis paſſionem & mortem pertulit, per quam a peccatis nos purgauit, ut habetur plene Iſa. 53. Cætera exponantur prout in Poſtil. vſque ibi, Cui.n. aliquando angelorum dixit. Filius meus es tu, ego hodie genui te. Contra quod poſſet dici, ꝙ non ſolum angeli, ſed ēt homines & aliquæ creaturæ, quandoque in ſcriptura dicuntur. filii Dei, & a Deo generati. ut cum dicitur Deut. 2. c. Deum qui te genuit dereliquiſti. Et Iob. 38 c. Quis eſt pluuiæ pater, aut quis genuit ſtillas E roris? unde qualiter intelligatur efficacia rationis Apoſtoli ex hoc dicto pſal. Filius meus es tu, ego hodie genui te. habetur plene in additione ſuper pſal. 2. in prædicto. uide ibi.

REPLICA. In c. 1. ad Hebræos. Burg. facit longam digreſſionē in qua nonnulla dubia ad expoſitionem literæ impertinentia ponit, de quib. non iudicio, quia directe contra Poſtilla. non faciunt. Sed illud diſſimulandum non eſt, quod cum dicitur in eodem, quod filius eſt ſplendor gloriæ Dei & figura ſubſtantiæ eius, exponendo illud, dicit Bur. non eſt neceſſarium figuram accipi pro imagine, prout in Poſtil. ſed ꝙ accipiatur figura in ſua propria ratione, ſ. in eo quod termino uel terminis includitur, prout eſt quarta ſpecies qualitatis. In quo apparet Burg. non habere pro inconuenienti Deum ponere in prædicamento, quia ponit aliquid formaliter dictum de Deo ſecundum propriam rationem eſſe quartam ſpeciem qualitatis, ſ. figuram Dei uel formam. Hoc.n. Burg. faciens audet a fortiori Deum in prædicamento ſubſtantiæ ponere, quod tamen eſt contra magiſtrum di. 8. li. 1. Nec uidetur Bur. aſſignare propriam rationem figuræ, prout eſt quarta ſpecies qualitatis, dicendo quod termino uel terminis includitur. Nam ſi diceret rationem menſurabilis uel menſuræ prout ipſe declarat figuram totam quantitatem comprehendere, per conſequens menſurare, ſed ratio menſuræ non eſt propria ratio qualitatis, ſed eſt propria ratio et intrinſeca quantitatis, ut patet per omnes philoſophice loquentes. ideo qualitas non eſt ſecundum propriam rationem menſuræ quantitatis, ſed econuerſo. Propria autem ratio figuræ & formæ de quarta ſpecie qualitatis, eſt reſolutio ex ordine & diſpoſitione partium totius. Patet, quia ad poſitionem illius ordinis partium reſultat figura & ad mutationē eius mutatur figura, & ad diuiſionem partium ab inuicem deſinit eſſe figura, & ſecundum illa propriam rationē Deo nullo modo competere poteſt nomen figuræ. quia in Deo, nec eſt pars nec ordo partium, ut fide tenemus. Potuit igitur Burg. ſtare contentus in dicto Poſtill. qui exponit figuram per imaginem naturalem, diſtinguens inter imaginem naturalem & artificialem. Et notanter imaginem ſubſtantiæ Dei dicit illam figuram, quia eſt eiuſdem ſubſtantiæ cum patre pluſquam filius regis cum rege, qui non habent unam ſubſtantiam, niſi unitate ſpecifica non numerali. Dicit etiam Burg. ſe docuiſſe circa pſal. 2. quomodo ex allegato hic per Apoſtolum accipitur efficax ratio cōtra Iudæos, cum dicitur. Filius meus es tu, ego hodie genui te. Sed uide circa eundem pſal. correctorium competens.

CAP. II.

a PRop. Poſtquam locutus eſt de filio Dei multa, quæ ad eius commendationē valent, hortatur eos quibus ſcribit vt diligenter animaduertant & cuſtodiant ea quæ per illum annunciata ſunt eis. Et ad hoc tendunt omnia præmiſſa, quia maior prophetis & angelis.

CAP. II.

Quia maior prophetis vel angelis.
Quam quia prophetis, vel angelis, qui miniſtri legis.
a PRopterea abundantius oportet nos 1
b a A filio. Dicta in euangeliis. Puniamur. 2
Quod probat per minus.
obſeruare ea q̄ audiuimus, ne forte 3
4

b *Abun.* Quam quæ de lege dicta ſunt. Nomen tamen legis obtinuit, quia in aſtructione ſua quam in poſteriorib. facit manifeſtum hoc facit.

AMB.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. II.

1 PRopterea. Poſtquā Apoſtolus in c. præcedenti declarauit eminentiam Chriſti, hic conſequenter ex hoc oſtendit quāta reuerentia ſit exhibēda legi nouæ ab ipſo datæ. Et circa hoc duo facit. quia primo ponit quandam conſequentiam. ſecundo confirmat ipſam, ibi. Non.n. angelis. Conſequentia talis eſt. Lex uetus fuit data per angelos immediatè, vt dictū eſt c. præced. & tamen fuit ſuſcepta a populo Iſrael cū reuerentia magna, ſm̄ quod patet Exod. 19. ubi dicitur, quod populus ante ſuſceptionem legis per duos dies veſtimenta lauit & è proprijs vxoribus continuit, vt eſſet paratus die tertio ad legem reuerenter ſuſcipiendam. Similiter illa lex fuit diligenter obſeruata, quia eius tranſgreſſores puniebantur morte, ergo multo fortius lex noua, quæ data eſt apoſtolis immediate a Chriſto qui eſt dominus angelorum, & mediantibus apoſtolis in mundo diuulgata eſt per prædicationem & confirmationē miraculorum, ſuſcipienda eſt cum reuerentia, & diligenter obſeruanda, & tranſgreſſores magis punientur. Hoc eſt igitur quod concludit Apoſtolus. Propterea. i. propter excellentiam legis nouæ a Chriſto datæ.

2 Abun. opor. nos. Chriſtianos.

3 Audi. a Chriſto & apoſtolis.

4 Ne fo. Fluit. n. homo per pœnam corporalē ſcdm quod dicitur. 2 Reg.

❧ ✻ AMBROSIVS. Hortatur eos diligentius his intendere, A quæ Dei filium audierunt, quam eis quæ per angelos dicta ſunt.

✻ SEDVLIVS. Quoniam maior eſt authoritas noſtrę legis, quam authoritas angelorum miniſtrantium veterem legem.

tantam neglexerimus ſalutem? Per hæc verba ſignificat, tantã D non fuiſſe ſalutem in veteri teſtamento, Bene aũt addidit. *Si tantã neglexerimus ſalutem.* Non.n.nunc nos de prælιis liberauit, non nobis terram, vel terrena bona largietur, ſed mortis interitum, diabolique perditionem, regna cęlorum, vitam, & beatitudinem ſempiternam. Hęc quippe omnia breuiter innuit, dicens. *Si tantam neglexerimus ſalutem.*

a *Pereffluã.* Fluimus p pęnas mortalis naturę, effluimus, peccata addendo, perfluimus in eterna dãnatione. Hĩc ſuadet audienda eſſe verba Chriſti per pœnam quę erit negligentibus.

✻ CHRYS. Hoc eſt ne forſitan pereamus, ne forſitan excidamus. Et demonſtrat in hoc loco, quãtum malum in ſe ruina iſta poſſideat. Siquidem difficile eſt,

a Ad Moyſen & cæteros.
a ✝pereffluamus. Si enim qui per angelos dictus eſt ſermo, fa- 1
a Vt lex per miracula & minis & promiſſis confirmata. b Verus.
b 2
c Contra vetita facere. d Pręcepta dimittere. 3
c ctus eſt firmus, & omnis præuaricatio & inobedientia acce- 4
a Quantum meruit. Pro qualitate factorum fit qualitas penæ. 5
b Quibus filius de gratia, per quam eſt ſalus, locutus eſt. c Gehennam.
d 6
e pit iuſtam mercedis retributioné, quomodo nos effugiemus, 7
a Saltem quod minus eſt, quam præuaricari. b In euangelio factam.
Non tanta in veteri teſtamento. Ibi ſermo, hic ſalus. Salus. 8
c Indeficientem. Non longe poſt. d Non conſtitutionis, quod ab æterno, ſed enar: 9
f ſi tãntã neglexerimus ſaluté? Quæ cũ † initiũ accepiſſet enar- 10
a Et hoc. b Angelorum.i.per Chriſtum. c Apoſtolis. 11
g i.in nos Iudęos. d Autoritati apoſtolorum. 12
h rãdi per dominũ, ab eis q audierũt in nos cõfirmata eſt, cõte- 13

✻ ANSEL Non.n. tanta ſalus fuit in veteri teſtõ, quanta eſt hęc quam filius nobis attulit. Illa tpalis fuit, hæc eſt perpetua. Illa terrenas diuitias, hęc cæleſtes promiſit. Illa victoriam de carneis hoſtibus, hæc conceſſit de ſpiritualib. Illa tpalem

quod effluxerit iterum reſaluari, quoniam ex negligentię cõtigit uitio, ſumpſit autem hoc uerbum ex prouerbus, fili, inquit, non perfluas. Sed ẽt facilitatem lapſus, & malum perditionis oſtendit, q.d. Inobedientia vobis a periculo non erit libe B ra, & per ea ipſa quę adſtruit, approbat, quoniam maius erit in cadente ſupplicium, & iterum relinquit huius inquiſitionem rei, ne ex concluſione ſuam diſputationem grauem illis efficeret. Hęc eſt quippe modeſtia diſputantis, vt nulla generetur audientibus ex ſermone moleſtia.

✻ ANSEL Id eſt, puniamur. Fluimus.n. quia ſicut fluius in defluxu & mutabilitate ſumus de infantia ad pueritiam, de pueritia ad iuuentutem, de iuuentute ad ſenectutem, & inde ad decrepitam ætatem. Effluimus vero, cum morte anima & corpore diſſoluimur. Effluimus, i. extra fluimus, cum animã exalamus, pereff uimus ſi a vero Dei eſſe ppetualiter ſeparati per varia tormenta ſine fine deficimus & ne hoc nobis cõtingat, obſeruemus verba Chriſti ſaltẽ timore pœnę, ſi necdum regnat in nobis amor iuſtitiæ.

b *Si enim qui per angelos, &c.* ✻ ANSELMVS. Si ſermo Dei qui dictus eſt Moyſi per angelos, ideſt, per officium Angelorũ, factus eſt firmus, ideſt, ratus, & ſtabilis, & in minis, & in promiſſis, quia quicquid minata eſt lex, & quicquid promiſit, comple tum eſt.

c *Et omnis præ.* Dicit vt pro ſingulis peccatis ſit poena non ſolum omnis præuaricator qui multorum reus eſt.

✻ ANSEL. Prçuaricatio eſt uetita facere, inobedientia vero iuſſa non facere. Et non ſolum præuaricator, qui in multorũ reus erat, ſed & omnis prçuaricatio, i. omnis culpa tranſgreſſionis vt pro ſingulis vltio fieret, & omnis culpa inobedientię quę legis præcepta facere contempſit.

✻ CHRYS. Quare dixit mercedis retributionem. Merces autem in bono poni ſo et, ſed iſte mos eſt Apoſtolo vt non magnam verborum habeat rõnem, ſed indifferenter, uel quæ in bono dñr, uel quæ in malo, pro alterutro ponere, ſicut & alibi dixit. In captiuitatem redigentes omnem ſenſum ad obediendum Chriſto. Et iterum mercedis retributionem poſuit pro ſupplicio, ſicut & in pñti loco ſupplicium mercedẽ nominauit. Item alibi dixit. Siquidem iuſtum eſt apud Deum retribuere tribulantibus vos retributionem, & uobis qui tribulamini requiem hoc eſt, non eſt corrupta iuſtitia, ſed executus eſt Deus, & conuertit iudicium ſuum ſuper peccatores, quamuis non omnia ſunt manifeſta peccata, niſi quando pręcepta diſpoſita contemnuntur. Et quomodo nos inquit, effugiemus, ſi tantam

fœliciter vitam, hęc tribuit æternaliter beatam. Ideoq; ſaltem E non negligẽda, quod eſt minus quam pręuaricari. Grauior.n. vindicta ſumetur de his, qui ſalutem iſtam neglexerint, quam ſumpta eſt de illis, qui ſermonem Angelorum præuaricabãtur, ibi enim ſermo, hic autem ſalus, quia ibi tantum littera iubens, hic vero ſpiritus adiuuans.

d *Iu.* Ne putetur perire iuſtitia per miſericordiam. Quod verò ait retributionem, hoc pœnæ ad quantitatem refertur, quæ æqualis peccato erit, quia ſecũdum quod maius vel minus eſt peccatum, maior vel minor erit pœna. Quod verò ait, *mercedis*, hoc ad qualitatẽ pœnæ refertur, vt qui libidinis igne periërit, igne æterni incendij crucietur.

e ✻ *Quo nos effugie.* CHRYS. Et intuere quàliter faciat cõparationem. Si.n. qui per angelos dictus eſt, inquit, ſermo. Illic quidẽ per angelos, hic aũt per dñm, & illic quidẽ ſermo, hic aũt ſalus. Deinde ne fortaſſe diceret aliquis. O Paule iſta q loqueris, ipſius Chriſti ſunt, proinde ergo, vt fidẽ dictorũ ptobabilẽ reddat, ſignificat non ſolum a Chriſto dicta eſſe, ſed ẽt nunc a Deo dici non ſimpliciter voce p aerem prolata, ſicut ad Moſen ſed ſignis atq; virtutib. factis, & ipſius atteſtãtib. reb. Quid aũt eſt. Si.n. qui per angelos dictus eſt ſermo, fuit firmus. Quid eſt fuit firmus? videlicet verus, tanq̃ ſi diceret, fidelis in opportuno tpe. Et cuncti quæ prędicta ſunt, perceperunt ipſis reb. effectũ. Siue ergo h.d. ſiue quia obtinuit ſermo, & quicquid comminando dixit, reb. conſtat impletum, ſiue ſermonẽ dixit pręcepta veteris teſtĩ. Plurima quippe & præter legẽ ſunt mandata per angelos, qui ad illud miniſterium mittebantur, F ſicut miſſi ſunt ad Loth ĩ montẽ, & ad Iudices, & ad Samſon. Propterea.n. non dixit lex ſed ſermo. Vnde magis mihi vr̃ illa ſignificare, quæ per angelos diſpenſata ſunt. Quid ergo dicemus, niſi quia pręſentes erant & angeli, quibus fuerat gens illa commiſſa, & ipſis erant qui tubis, & buccinis perſonabant, & cætera faciebant hoc eſt, ignem, fumum, & nebulas.

f *Quę.* Econtra oſtendit inexcuſabiles qui contemnunt ſalutem i. ſermonem Chriſti, qui eſt cauſa ſalutis. Q. Non effugiemus ſi neglexerimus.

g *Per dominum, &c.* Alia æditio, per Chriſtum.

✻ CHRYS. Hoc eſt, ab ipſo fonte hęc quæ dicimus, habuere principium, non ab hominibus nobis illata ſunt, non aliqua virtute vel creata, vel condita, ſed ipſe nobis ea filius vnigenitus impertiuit.

h *In nos confirmata eſt.* ✻ CHRYS. Quid eſt confirmata eſt? credita, aut perfecta. Pignus, inquit habemus, hoc eſt, non extin- ☞ cta

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *Reg. 14. c.* Quaſi aquę dilabimur in terram, quę non reuertuntur. *ſed ulterius affluit per culpam, ſed pereffluit, i. perfecte fluit per æternam damnationem, quod contingit non obſeruantibus* Chriſti legẽ. *ideo bene dicit Apoſtolus,* Ne forte peref. *id eſt, æternam damnationẽ incurramus. Quod probat conſequenter per legem ueterem, quę eſt minoris autoritatis.*

1 Si enim. *Vetus lex quæ data eſt per angelum in monte Moyſi, ut prędictum eſt pręcedenti cap.*

2 Factus eſt fir. *i. firmiter iniunctus ad cuſtodiendum.*

3 Et omnis præua. *i. tranſgreſſio legis per peccatum commiſſionis, quod eſt contra præcepta negatiua.*

4 Et inobedien. *id eſt, peccatum omiſſionis, quod eſt contra pręcepta affirmatiua.*

Acce

5 Acce.iu.merce. *i. pœnam debitam ſecundum quantitatem & qualitatem criminis, ut patet in uet. Teſta. in multis locis. Si ergo ita eſt.*

6 Quomodo nos. *ſ. Catholici.*

7 Effugiemus. *pœnam debitam.*

8 Si tanta. *id eſt, inobedientes fuerimus legi nouæ, in qua ſola eſt ſalus vitę ęternæ. q.d. nullo modo. Et conſequenter oſtendit Apoſtolus, qualiter hęc lex noua a Chriſto primo data eſt apoſtolis & per apoſtolos publicata, dicens, i.*

9 Quæ. *ſ. lex noua.*

10 Cum ini. *qui apoſtolis in principio eam dedit.*

11 Ab eis qui. *a Chriſto, i. ab ipſis apoſtolis & alijs diſcipulis.*

12 In nos con. *per prædicationem ipſorum.*

13 Conſtante. *id eſt, confirmante eorum prędicationem per miracula uaria, & multa, ſicut dicitur Mar. vlt. d.* Domino cooperante, &

A ☞ cta, non diminuta eſt ſalus quam nobis attribuit, ſed permanet,& præualet in æternum.

a *Varys vir.* ✲ CHRYS. Bene dixit *varijs virtutibus*,affluentiam ſignificans donorum,quæ erat apud antiquos, neque tanta ſigna,neq; tam diuerſa prodigia. Hoc ergo dicit,quia non ſimpliciter illis credimus, ſed per ſigna, & prodigia, proinde non illis ſed Deo credimus.

✲ ANSEL. Vel varijs animæ virtutib. i. charitate, humilitate, caſtitate, & cæteris huiuſmodi,quia Deus in eorum moribus relucere faciebat, vt eorũ vita prædicationi concordaret,quatenus humilitate docentes, humiles eſſent, largitatē predicãtes,largi eſſent quib. nimirum virtutibus conteſtatur Deus veram eſſe doctrinam eorum.

†teſtificatus.

Iſa.44.a.

B

†Pſal.8.d.

a Minorib.vt morbos depellere,quod & medici poſſunt. b Maiorib quę contra naturam fiunt. c Non præter naturam,vel de virtutibus animi,vt caſti,humiles, qui prædicant, & cętera huiuſmodi. d Quia alijs dabat genera linguarum,alijs alia dona.

a ſtante Deo ſignis atque portentis,& varijs virtutibus, & ſpi- 1

a Non ſecundum meritum,ſed ſecundum placitum ſuæ miſericordiæ.

b ritusſancti diſtributionibus,ſecundum ſuam voluntatẽ. Non 2

a Orbem futurum ſubditum ei de quo loquimur, vel de quo orbe loquimur, ne putetur alius orbis. Non ſolus hoc dico.ſed. 3

c enim angelis ſubiecit Deus orbem terræ futurum, de quo lo-

Hoc idem. a Noto uobis. b Sermone. c Notus egregius propheta Dauid.

quimur. † Teſtatus eſt autem in quodam loco quis dicens: 4

a Quam magnum,quam dignum. Admiratiuè pro Chriſto. Per hoc. b Temporalem præbendo ſalutem,qua ſalui homines cum iumentis. c Longe poſiti. Faciendo immunem a peccato Et homo de homine,vt Deus de Deo. d Homo ſpiritualis & celeſtis. e Per hoc. 5

d

e Quid eſt homo quod memor es eius, aut filius hominis quo- 6

Aug. li. 3. de Trin.

b *Et ſpi.diſtri.* Per hoc affluentiam deſignat gratiarum,quę nõ erat apud antiquos, neque tanta ſigna,neque tam diuerſa prodigia, per quod oſtendit, quia non ſimpliciter eſt eis creditũ, ſed per ſigna & prodigia. Ideoque cum credimus,nõ illis,ſed Deo nos credere declaratur.

Luc.11.

✲CHRYS. Sed fortaſſe dicet aliquis. Quid ergo? An non & magi ſigna faciunt, & Iudæi in Beelzebub Chriſtum dęmones excluſiſſe dicebant? num propterea credendum eſt magis? ſed illi non talia ſigna faciunt, ppea ſubiunxit Apoſtolus dicens. *varijs virtutib.* Illa enim non virtuti, ſed infirmitati potius tribuenda ſunt,quippe quæ phantaſtica, & inania demonſtrantur,idcirco ergo intulit dicens. *Et ſpiritusſancti diſtributio ſecundum ipſius voluntat.*

Au.in pſ.8

c *Non.n.an.* Dixit negligentes dignos eſſe pœna, qui contemnunt gratiam per apoſtolos & miracula & dona cõfirmatam, hic dicit Chriſtum eſſe potentem vindicare, & ſuos per paſſionem mortis ſaluari. Q. Vere non effugiemus, ſi negligemus ſalutem Chriſti, cum pro ſermone angelorum puniti ſunt Iudæi,quia filio ſubiecit orbem,quod non angelis, quorum miniſterio etſi multa fiũt in orbe, oĩa tñ ſpectant ad imperium Dei. Non ſubiecit angelis,ſed hoc vt ſubijciant futurum eſt ei de

C

D de quo loquimur.i.Chriſto. Quod probat autoritate Dauid,qui futura quaſi prçterita refert, vtpote admiſſus diuinis conſilijs, vbi oĩa futura sũt facta,ſm illud Iſa. Qui fecit quæ futura ſunt. Cui & præmittit de Chriſti humilitate,ne pro ea dubitetur de exaltatione, & non tantum Chriſti,verumetiam totius generis humani,oſtendens hominem per ſe miſerum & abiectum, ſed per Dei gratiam exaltatum. vnde ſubdit. *Teſtatus, &c.* Vel ita, Deus ſubiecit, non angelis, ſed filio orbem terrę futurum, ita hic dicit futurum, ſicut alibi dixit,qui eſt forma futuri, de Adam & Chriſto loquens,& reſpectu temporum Adæ, futurum ſecundũ carnem Chriſtum dicit, ſicut etiam nunc futurum orbem dicit quantum ad Chriſtum. Futurus quippe erat orbis quantum ad filium Dei qui ſemper erat. Et ne de altero orbe diſputare intelligeretur, addit de quo orbe loquimur.

B

d *Quid eſt homo.* Poteſt legi admiratiuè,ut per hominem & filium hominis intelligatur Chriſtus homo. Cuius fuit memor Deus in conceptione,dando immunitatem à peccato. Et viſitauit in reſurrectione, dando gloriam immortalitatis. *Quid eſt homo.* Vel cum deſpectu legendum pro terreno: Adam homo ſed non filius hominis, ſic homines dicuntur qui portãt eius imaginem. Qui Chriſti, filii hominum. Ille uetus homo dicitur, iſtè nouus. Homo igitur hoc loco terrenus eſt, filius autẽ hominis cæleſtis. Et ille longe ſeiunctus eſt Deus, hic autem præſens eſt. Et ideo illius eſt memor tanquam in longinquo poſiti. Hunc viſitat, quem vultu ſuo.i.gratiæ ſuæ præſentia illuſtrat. *Viſitas eum.* hominem per filium hominis, quaſi per medicum infirmum.

e *Homo.* quando fragilis,deſpectus, peccator. *Memor.* quando peccata dimittit. *Aut filius hominis.* iam ſurgit a mẽbris ad caput aſcendens i.Chriſtus,qui non ex duob. hominibus, ſed de virgine,ibi. Memor,quando patriarchis de cęlo miſertus. hic *uiſitas.* cum uerbum caro factum, cũ medicus ad infirmos uenit.

☞ Minui-

NICOLAVS DE LYRA.

✲ ſermonem confirmante ſequentibus ſignis. *Sicut.n. ea quæ ſubſunt rationi, confirmantur per hoc quod ad principia per ſe nota reducuntur,ita ſimiliter ea quæ excedunt facultatem intellectus humani,cuiuſmodi ſunt credibilia,ſufficienter confirmantur quando ad teſtimonium talis doctrinæ miracula facultatem totius naturę creatę excedẽtia a Deo perpetrantur,quia cum Deus non poſſit eſſe teſtis falſitatis,per hoc ſufficienter oſtenditur,quod talis doctrina meram continet veritatem,& hoc eſt quod dicitur.* In nos con. *ſcilicet lex euangelica*. Conteſtante. *id eſt,confirmante ipſam.*

Miracula triplicia.

1 Signis. *id eſt, varijs miraculis.*

Ad cuius euidentiam ſciendum eſt, ꝙ miracula per quæ confirmata eſt iſta doctrina euangelica,ſunt in triplici differentia. Quia aliqua ſunt quę poſſunt fieri per naturam quantum ad ſubſtantiam facti,non tamen quãtum ad modum fiendi. Sicut ſanatio febris aliquando fit uirtute naturæ, aliquando uirtute medicinæ ipſam naturam adiuuante, & tunc non eſt miraculum, quia habet cauſam naturalem.ſanatio.n. facta iſto modo fit in tempore, quia natura non poteſt operari in inſtanti. Si autem ſanatio febris perfecta in inſtanti fiat,hoc non poteſt,niſi uirtute diuina.ſicut ſocrus Petri *ſanata eſt a febribus a Chriſto ut patet Matt.8.b.talia miracula uocantur hic ſigna. Alia autem ſunt quę non poſſunt fieri per naturam,nec quantum ad ſubſtantiam facti, nec quantum ad modum fiendi, ſicut eſt illuminatio,& ſanatio leproſi. Et talia dicuntur hic prodigia. Et dicitur prodigium,quaſi procul a digito,i. aliquid remotum ab oſtenſione uel cognitione humana, quod eſt ſupra naturam humanam. & quantum ad ſubſtantiam facti,& quantum ad modum fiendi. Alia autem ſunt quę non ſolum excedunt naturam humanam, ſed etiam uidentur eſſe contra naturam,ſicut quod uirgo manens uirgo pariat, & ꝙ habens uerum corpus, per corpora abſque eorũ diuiſione tranſeat,ſicut ipſe Chriſtus intrauit ad diſcipulos ianuis clauſis, & conſimilia,& talia dicuntur portenta.* Et *dicitur portentum quaſi in longinquum tenſum uel extenſum, ad denotandum rei magnitudinem.talib. autem confirmata eſt fides catholica, ut dicitur.* Signis,&c. *& non ſolum iſtis,ſed etiam.*

2 Vari.vir. *Virtutes hic dicuntur fides, ſpes & charitas,quas uirtutes dedit Deus prędicatorib. nouę legis,diſtributiones ſpiritusſancti ſunt diuiſiones gratiarum, quę ſunt datę apoſtolis ad ædificationẽ ecclefię. ſicut donum linguarũ & prophetię & conſimilia, de quib. loquitur apoſtolus* 1 *Cor.*12. *Iſta aũt non dantur prædicatorib. eccleſię ex ſuis meritis,ſed ex diuina liberalitate.ideo ſubditur.* Secundum ſuam uoluntatem.

3 Non enim angel. *Hic conſequens Apoſtolus confirmat dictam conſequentiam.i.quod magis eſt obediendum legi nouæ datę a Chriſto,quam legi ueteri datæ per angelos, quia dominium Chriſti maius eſt,quam dominium angelorum.* Igitur *circa hoc duo facit,quia primo oſtendit dominium Chriſti eſſe maius dominio angelorum per ſcripturam.Secũdo eam exponit de Chriſto,ibi,* Eum autem.

Ad euidentiam primi notandum, ꝙ duplex eſt ſtatus orbis. V*nus qui primus eſt ſecundum generationem & corruptionem ad electorũ productionẽ. Alius ſtatus erit poſt iudicium in quo ceſſabit omnis talis tranſmutatio.* N*unc autem ita eſt,quod licet ſit idem orbis quantum ad ſubſtantiam nunc & poſt iudicium, tamen non eſt idem ſtatus, ut uiſum eſt, & ideo orbis quodammodo duplicatur ſecundum iſtam diuerſitatem ſtatu*[s]. I*ta ꝙ dicitur orbis præſens, ſecundum ſtatum qui currit uſque ad iudiciu*[m]. *Dicitur autem orbis futurus ſecundum ſtatum qui erit poſt iudicium. Orbis autem ſecundum ſtatum pręſentem ſubiectus eſt quodammodo ipſis angelis,quia miniſterio eorum mouentur corpora cęleſtia, & per conſequens tranſmutantur iſta inferiora per ipſos, & illuminãtur hoĩes diuinis.Omnia autem ceſſabunt in iudicio,& ideo orbis futurus non erit angelis ſubiectus,ſed ipſi Chriſto,quia tunc oĩa erunt ei plene ſubiecta nõ ſolum quantum ad diuinitatem,ſed ẽt quantum ad humanitatem,ut magis uidebitur infra.* Dicit igitur. Non.n. angelis ſubiecit Deus orbem *i. ſecundum futurum ſtatum de quo loquimur, quia de hoc ſtatu Apoſtolus intendit loqui. Quod autem orbis ſecundum illum ſtatum ſubijciatur Chriſto,probat per ſcripturam,dicens.*

4 Teſtatus eſt autem in quodam loco,&c. *i. in pſal.*

5 Quis dicens,&c. *Sic loquitur in communi, quia ſcriptura hæc non erat illis quibus ſcribebat,ſimiliter ſcriptor eorum.*

6 Quid eſt homo quod memor es eius,&c. *Verba ſunt ipſius i*[nu]*id admirantes exaltationem humanæ naturæ in ipſa incarnatione, ideo*

Minuiſti, dum ſe exinaniuit formam ſerui accipiens. *Minus*.angelis.cum mortalis,*paulo*. quia ſine peccato. *Gloria*. in reſurrectione & aſcenſione. *Honore*.in conſeſſu patris.*Conſtituiſti*.Ecce poteſtas. *Super omnia*. Vt a domini opere nil excipitur,ita nec à Chriſti poteſtate.*Nihil dimiſit*.Hic vniuerſalem, ſiue voluntariam ſiue neceſſariā ſubiectionem ſignificat.*Necdum*. Hic tm̄ volūtariam ſubiectionem fidelium credentium in eum.

a *Gloria*.Charitate immortalitatis. *Honore*, ꝙ ſibi flectitur omne genu.

b *Super opera*. Digniora,ſcilicet, angelos, & homines, quæ per excellentiam dicuntur opera manuum.

c *In eo autem*.Exponit ſenſum Dauid.ait Dauid.*Omnia ſubiecisti*. In eo autem quod ſcriptura ſubiecit, id eſt, ſubiecta oſtēdit omnia,nihil dimiſit,id eſt,nihil excepit de omnibus. Vel bene dico orbem terræ futurum Chriſto ſubiectū, quia in eo quod dixit,omnia,nihil dimiſit non ſubiectum,ſed dixit,omnia ſubiecit, ſed tamen nondum omnia ſubiecta.& ideo dixit futurum.

d *Nunc autem necdum videmus,&c.* ✲ CHRYS.Necdum imperator noſter manifeſtè cuncta obtinuit, quid ergo turbaris dū aliqua mala pateris? Necdum omnia obtinuit prædicatio noſtra, necdum tempus in quo perficitur ſubiectio, deinde alia conſolatio Si.n.etiam ipſe qui omnes habiturus eſt ſubiectos, mortuus eſt, & innumera paſſus,quid tu contriſtaris cum pateris?

✲ AMB.Non ſolum ergo a patre, ſed etiam ab angelis,minor filius Dei factus eſt.

e *Eum aūt qui modico*.Minor angelis,non pp naturam hoīs,ſed pp paſſionem mortis: Natura humanę mentis quę ad imaginem Dei ſine peccato qualē Chriſtus aſſumpſit,ſolus maior eſt Deus.Minor ergo angelis corpore,non mente.Maiores tn̄ angeli & hoīe dici pn̄t,quia maiores ſunt hoīs corpore Ma.oreſtant & aīo, ſed in eo tm̄ ꝙ peccati originalis merito corpus aggrauat ipſum aīum,ſed hoc non in Chriſto. Quod aūt tibi vr̄ nihil magnum de Deo patre dici, ſi forma ſerui maior eſt,qua maiores vn̄r & angeli,non recte cogitas, nec attendis, quem habeat locum in reb.humana natura,quæ cōdita eſt ad imaginem Dei, cui tn̄ iniuria facta non eſt,cum Chriſtus dicebat.*Pater maior me eſt*.qui non carni ſuæ ſolum, ſed ēt mēti quā gerebat humanæ,Deum patrem pręferebat, quę toto ſine dubio forma agnoſcitur ſerui, quoniā ſeruit tota creatura creatori,vt gratia Dei pro omnibus guſtaret mortem.

✲ OECVMEN.Modico,ſiue paululum,ob id dicit,quod tribus diebus fuerit apud inferos.

✲ CHRYSO. Vides quomodo illi omnia cooptauerit.Et enim idipſum quod dixit, Modicum, cui magis aptū quam ei qui tres duntaxat dies in inferno fuit?

a Reſuſcitando. Quaſi infirmum. Præſentiā gratiæ. b In hoc indiguit viſitari.
Per paſſibilem naturam. c Filium Dei. d Quia eſt paſſibilis,tamen imperabit angelis.
a niam viſitas eum? Minuiſti eum paulo minus ab angelis,glo- 1
Sed poſt. a Vndique circundediſti. Ad ſimilitudinem triumphatoris:
Stabilem. Angelos,homines. 2
b ria & honore coronaſti eum, & conſtituiſti eum ſuper opera 3
Non ſolum ſuper,vt dignior,ſed omnia ei ſubiecta. Vt omnia adorent eum.
c manuum tuarum. † Omnia ſubiecisti ſub pedibus eius. In eo
In eo quod dicit,omnia ſubiecisti. a Alias enim.
b Dum dicit omnia,nec terrena excipit,nec cæleſtia.
autem quod ei omnia ſubiecit, nihil dimiſit non ſubiectū ei. 4
Quotidie aliqui,ſed non omnes,donec in iudicio, 5
a Nondum omnia,ſed,pars prophetiæ iam eſt impleta, in quo conſtat, quia implebitur & altera.& ideo ne doleas de aduerſis. 6
d Nunc autem necdū videmus omnia ſubiecta ei.† Eum autem
Iam. Saluatorem. 7
e qui modico quam ab † angelis minoratus eſt, videmus Ieſum 8
f a Hoc merito. b Non quamlibet,ſed. c i.per gratiam Dei,quia homo non meruit. 9
propter paſſionem mortis gloria & honore coronatū, vt gra- 10
g a Quia amara, vel cito tranſiit. b Guſtaret. c Deum patrem.
h tia Dei pro omnibus guſtaret mortem. Decebat enim eum 11

✲ ANSELM.Erat.n.& eſt ſemper conſubſtantialis & coæternus,tibi,ſed minuiſti eum,dum exinaniens ſeipſum, formam ſerui acciperet. Minus angelis,quia mortalis factus eſt,paulò, quia ſine peccato.Nam minor angelis fuit propter humilitatē carnalis generationis, atque paſſionis, non propter naturam humanitatis. Natura enim humanæ mentis quę ad imaginē Dei facta eſt, ſi peccato careat par eſt angelis, Chriſtus ergo corpore, non mente fuit minor angelis,& corpore mortali atque paſſibili. Iſta non valent ad hoc oſtendendum quod ei ſubiecta ſunt omnia, ſed potius oſtenduntur quidā gradus,& merita,quibus ipſe ad hoc peruenit, vt ei ſubderentur omnia, vt per hęc quę iā completa ſunt credamus, & illa fore complenda,quæ necdū ſunt completa Minuiſti (inquam) eum,i.minus minuiſti maiori, hoc eſt hominem coniunxiſti verbo in vnitate perſonæ.

f *Pro paſſi*. Hic iam incipit oſtendere non pro potentia tātum vel viſione verba Chriſti audienda eſſe,ſed pro dilectione qua dilexit nos,vt pro nobis moreretur.

✲ CHRYS.Dicendo ergo mortem,& paſſionem mortis,manifeſte mortem ſignificauit,dicēdo aūt,quoniam angelis melior,reſurrectionem declarauit.Sicut.n. medicus non habens neceſſitatem ex cibis,qui ægroto proponuntur guſtare, ſed illi conſulens,primus ex illius cibo deguſtat, vt perſuadeat ęgroto promptius illos cibos accipere,ſic etiam dn̄s,quoniam omnes homines mortem timebant, perſuadens eis, vt fiducialiter ad mortem accederent,& ipſe guſtauit mortem, nullam habens neceſſitatem. *Venit etenim mundi princeps*, Inquit,*& in inuenit nihil*.ſed & ex eo quod dicit,gratia Dei,&,pro omnibus guſtaret mortem,iſtud commendat. Ioan.14.

g *Vt gra.Dei*.Minoratus ideo, ut guſtaret mortem pro omnibus prædeſtinatus,vel quia omnibus hominibus generaliter, quia omnibus precium ſufficit.

✲ ANSELM. Dico minoratus eſt, & hoc ideo vt guſtaret mortem,id eſt horariam,& non longam,quaſi aliquid guſtando tranſiret pro omnibus ad vitam prædeſtinatis,vel pro omnibus, quia pretium ſanguinis eius ſufficit oīb.Et hoc factum eſt gratia,i.gratuito munere Dei, quia homo nō meruit, Vel ipſe Chriſtus eſt gratia Dei, qui pro ſalute omnium mortem guſtauit,qa non debebatur nobis, ut filius Dei moreretur pro nobis. Qui mortuus eſt pro omnibus,quia etſi omnes nō credunt,ipſe tamen quod ſuum eſt fecit.

Ipſe eſt gratia Dei,quia pro omnibus mortuus,etſi nō omnes credunt,ipſe quod ſuum eſt fecit.

h *Decebat enim eum,&c.* ✲ CHRYSOST.De patre hic loquitur. Vides quomodo iterum ei illud, per quem coaptat? non enim

NICOLAVS DE LYRA.

ideo dicit.Quid eſt homo.*q.d.modicum,& quaſi nihil reſpectu naturæ diuinæ & angelicæ, & tamen memor es eius,ipſum mirabiliter viſitando & tibi uniendo in incarnatione.Sequitur.*

1 Minuiſti eum paulo minus ab ange.*quia natura humana ſic exaltata in ipſa incarnatione fuit,poſtea minorata ab angelis in ipſa paſſione,quia angeli non ſunt paſſibilis naturę.Sequitur.*

2 Gloria & honore corona. *Quia per meritum paſsionis obtinuit gloriam corporis,quod ante paſsionem & reſurrectionem non fuit glorioſum,ſed paſsibile & mortale,ad implendum noſtrę redemptionis myſterium.Et quia ex tunc autoritatiue ſunt ei omnia ſubiecta,ſecundum quod habetur Mat.40.d.dicens apoſtolis poſt reſurrectionem ſuam.* Data eſt mihi omnis poteſtas in cęlo & in terra.*ideo ſequitur.*

3 Et conſtituiſti eum ſuper opera. ma.tu. Omnia ſubie.ſub *pedibus tamen,quia non omnia ſunt ei ſubiecta executiue,ſed hoc complebitur in iudicio,ſequitur.*

4 Nunc au.*i.tempore moderno quod currit vſque ad iudicium.*

5 Nec dum vide omnia ſub.*ſ.quantum ad executionem.*

6 Eum autem qui.mo.*Hic conſequenter exponit prędictam ſcripturam de Chriſto.Et diuiditur in duas partes. quia primo ponit expoſitionē ſuam,ſcd̄o remouet circa hoc quanda dubitationem.ibi.* Dicebat enim. *Exponit ergo primo autoritatē prædictā eo modo quo eſt expoſita in parte præcedenti,dicens.* Eum autem,qui modico quam,*i. Ieſum Chriſtum qui plus quam angelis minoratus eſt in paſſione ut dictum eſt.*

7 Videmus Ie.*ſic minoratum.*

8 Propter paſ.mor.*i.merito paſſionis.*

9 Glo.& ho.cor.*Differt.n.honor & gloria, qa honor eſt exaltatio unius in teſtimoniū uirtutis.Quę ſi fiat in ſecreto vel coram paucis,dr̄ honor.Sed gloria ꝓpria dr̄ talis honor exibibitus corā multis. unde ſm̄ Ambr.gloria eſt clara notitia cū laude.ideo dicit.* Videmus Ieſum gloria & honore coronatū. *qa fidē firmiter tenemus ipſum exaltatū coram multitudine ciuiū ſupernorū, & hoc ex merito paſſionis,vt dictū eſt, Et qa hoc nō fuit factū ex nr̄is meritis ſed ex diuina gratia, & liberalitate, ideo ſequitur.* 10 Vt g.D. *Et dicit pro oībus.quia licet eius efficacia non ſe extendat,niſi ad iuſtos,eius tamen ſufficientia extendit ſe ad omnes.*

11 Deceb.enim.*Hic conſequenter remouet quoddam dubium ex prædictis ortum. Dixerat enim primo c.quod Chriſtus pręeminet angelis ſicut dominus ſeruis ſuis.& in hoc c. dicit quod in paſſione fuit minoratus* Honor & gloria differunt.

Anim non faceret, ſi alicuius diminutionis eſſet. & filio ſoli cō-
ueniret. Quod autem dicit hoc eſt, Digna, inquit, clementia ſua
fecit, quod primogenitum clariorē oīb. oſtendit. & ſicut athle
tam fortem, & cęteros ſuperantē exemplum aliis conſtituit.
Principem ſalutis eorum, hoc eſt, cauſam ſalutis eorū. Vides
quantum ſit differen-
tiæ? & ipſe filius & nos
filii, ſed ille ſaluat, nos
ſaluamur. Vides quō
nos cōiungit, & diſcer-
nit? Multis filiis, inquit
adductis in gloriam,
Hic coniunxit princi-
pem ſalutis eorum, at-
que iterum diſcernit.
Per paſſiones, inquit,
perficeret. Ergo paſſio
nes perfectio ſunt, &
cauſa ſalutis.

✱ SED. Per quem om
nia creata ſunt, & pro-
pter cuius gloriam fa-
B cta ſunt omnia.

✱ ANSEL. Chriſtus
eſt gratia Dei, gratuita
donatio eius, quia gra-
tis eū dedit nobis nul-
lo id promerēte. Dedit
eum nobis, vt breui hauſtu, mortem guſtaret pro nobis. Nam
hoc facere decebat Deum patrē, quia nihil in hoc fecit, quod
eſſet contra honorem ſuum, ſed potius hoc illum decuit, vt
per filium ſuum maiorem, ſubueniret minoribus.

a *Aut.* Chriſtum.

b *Salutis eo.* i. filiorum. Ipſe. n. eſt filius per naturam, cuius hæredes erimus qui ſumus adoptione filii. Vide q̄tum eſt in medio noſtrū. Et ille filius, & nos filii ſumus. Sed diſtat, q̄ ille ſaluat, nos ſaluamur. Ille ſanctificat, nos ſanctificamur. Modo cōiungit nos ſcriptura, modo diſiungit. *Multos*, inquit, *filios*, hic coniunxit autorem ſalutis eorum, hic diſcreuit.

c *Per paſ.* Quia aliter homo non redemptus periret, quod ſi eſſet, fruſtra omnia facta eſſent. Cætera enim homini ſeruiunt, homo Deo. Nec in aliquib Deus glorificetur, cum ad hoc omnia facta ſunt: falſa eſſet prędeſtinatio de adducendis filiis.

d *Conſum.* Quod in reſurrectione incępit, quando immortalitatis gloria ſublimatus eſt. Et actum in aſcenſione, quando aſcendit ad dexteram patris. Et perficietur in iudicio. *quando ei*
1 *omnia ſubijcientur, & erit*
omnia in omnibus.
2 e *Qui enim.* Probat, q̄
3 pro noſtra liberatione
Chriſtum pati decue-
4 rit. Videtur enim inde-
5 cens, quod autor ſalu-
6 tis pateretur, ſed nō de
decet. quia ex Deo pen
7 det, & eſt ei ſubditus vt
8 alij homines, & ideo
conuenit pati ſi opus
9 eſt. Et quòd opus fue-
10 rit, poſt dicit, ibi: Quia
11 ergo pueri, &c. & ipſe
ſimiliter participauit
12 eiſdem, niſi homo eſ-
13 ſet qui diabolum vince
ret, non iuſte, ſed vio-
14 lenter homo ei tolle-
15 retur, ſed ſi homo eum
16 vincit, iure hominem
perdit & vt homo vin-
cat neceſſe eſt vt Deus in eo ſit, qui faciat eum ſine peccato eſſe. Si. n. homo per ſe vel angelus in homine, facile peccaret, cum & vtramque naturam per ſe conſtat ſe ſciuiſſe.

f *Ex uno omnes.* Sed ille vt proprius filius, nos adoptiui. Cum dicit, non erubeſcit fratres vocare, oſtendit quod non ei naturæ eſt fraternitas noſtra, ſed miſericordiæ. Quod probat per Prophetam, ne putetur nouum.

✱ AMBROSIVS. Vnum habemus patrem Deum, Chriſtus quaſi proprius filius ſanctificat nos, ſicut adoptiui ſanctificamur.

Propter quam cauſam non confunditur, &c. ✱ CHRYSOSTOMVS. Non erubeſcit, demonſtrat non rei naturæ eſſe, ſed miſericordiæ eſſe totum eius qui non erubeſcit, & modeſtiæ ☞ multæ

---

a Glorificandum facta ſunt omnia. b Autorem. c Facta ſunt. d Ille filius & nos filii, ſed ille ſaluat, modo coniungit, modo diſtinguit.

propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios

Adoptiuos. a Adducendos præuiderat. b Chriſtum. c Filiorum. d Mortis.

a in gloriam adduxerat, † autorem ſalutis eorum paſſionem

a Perficere. Quod in reſurrectione intendit. b Chriſtus. c Prædeſtinatos in Chriſto. d Per eum. i. nos.

b c † conſummare. Qui enim ſanctificat & qui ſanctificatur, ex

a Ex Deo ſunt & pendent. a Aeque. c Probat, quod ex vno omnes. Id eſt, quia vtriſque, caput & membra ex eodem. d Vel non erubeſcit Chriſtus, licet a peccato immunis.

d e vno omnes. Propter quam cauſam non † confunditur fra-

a Qui peccando ſunt degeneres. b In pſal. c Poſt reſurrectionem. Alias narrabo. d Famam gloriam deitatis toto orbe.

f tres eos vocare, dicens: † Nunciabo nomen tuum fratribus

a In toto orbe circunquaque. Poſitus vt columna. b Idem autoritate Iſaiæ probat. c Chriſtus. Quod non niſi ex eo eſſet. d Vt homo.

meis, in medio eccleſię laudabo te. Et iterum. Ego ero fidens

a Patrem. b Idem probat autoritate Iſaiæ. c Prȩſto ſum ſeruire. d Apoſtoli & alij fideles. e Tanquam capiti membra in vnitate naturæ & gratiæ. In hoc propter quod ex Deo ſunt,

in eum. Et iterum: † Ecce † ego & pueri mei, quos de-

†principē
†perfectū reddi.
†erubeſcit
†Pſ. 21. e.
†Iſa. 8. d.
†Iſa. 8. d.

C

NICOLAVS DE LYRA.

ab angelis. & ſit illud ſecundum videtur repugnare primo dicto, quaſi removens hanc repugnantiam apparentem, oſtendit quod Chriſtus quamvis ſit maior angelis, & autor noſtræ ſalutis, tamen conuenienter paſſus eſt. & hoc oſtendit triplici ratione. Prima accipitur ex parte Dei patris *paſſionem filij ordinantis. Secunda ex parte filij pro redemptione noſtra paſſionem ſuſtinentis. ibi.* Qui enim ſanctificat. *Tertia ex parte naturę humanæ, redemptione indigent. s. ibi.* Nuſquam angelos. *Prima ratio talis eſt. Deus pater eſt cauſa efficiens & finalis omnium, & per conſequens habet prouidentiam de electis, qui deducuntur ad beatitudinem ſupernaturalem, propter quod prędeſtinatio quæ eſt reſpectu electorum tantum dicitur quędam pars ſpiritualis ipſius diuinæ prouidentię, vt patet. 1. ſententiarum.* Igitur *cum Deus per omnia conuenientiſſime faciat,* quia diſponit omnia ſuauiter, *ut dicitur Sap. 8. c. per conſequens redemptio electorum per quam ipſi deducuntur ad gloriam, conuenientiſſime facta eſt vt Chriſtus qui eſt verus homo et verus Deus, in humana natura paſſus eſt, ut ſic non remaneret dedecus culpę ſine decore iuſtitiæ, & qui per culpam auerſus a Deo fuerat, reduceretur per pœnam. Conuenientiſſimum. n. erat, q̄ hanc pœnam ſuſtineret ille qui eſt Deus & homo, & ſic puniretur homo qui peccauerat, & ſatisfaceret Deus qui poterat, quia offenſa primi hominis quandam infinitatem continebat. Hanc autem ſententiam breuiter tangit Apoſtolus di.* Decebat enim eum. *id eſt Deum patrem.*

Chriſtus cōuenienter paſſus propter tria.

Prima ratio.

1 Propter quem omnia ſunt. *finaliter, ut dictum eſt.*

2 Per quem omnia. *ſunt efficienter.*

3 Qui multos filios in gl. addux. *i. ad gloriam adducere ab æterno diſpoſuerat. Et loquitur hic de effectu prædeſtinationis, quæ non poteſt falli. Decebat eum Deum patrem.*

4 Conſummare. *i. ad finem noſtræ redemptionis adducere.*

5 Auto. ſalu. eo. *i. Ieſum Chriſtum, qui eſt autor ſalutis electorum.*

6 Per paſſionem. *quia paſſio ſua fuit conueniens modus noſtræ redemptionis, vt viſum eſt.*

Secunda ratio

7 Qui enim ſanctifi. Hic *ponitur ſecunda ratio, quæ accipitur ex parte Chriſti paſſionem ſuſtinentis, & eſt talis, Chriſtus. n. ſecundum humanam naturam eſt eiuſdem ſpeciei nobiſcum, & per conſequens caro noſtra, & frater noſter, & ideo ſicut communicat in natura paſſibili nobiſcum, ita conueniens fuit, ut communicaret nobiſcum in paſſionib. carnis, vt per hoc impaſſibilitatem nobis donaret. hoc eſt igitur quod dicit hic.* Qui enim ſan. *id eſt, Chriſtus.*

8 Et qui ſanctifi. *i. populus catholicus.*

9 Ex vno omnes. *i. ex uno patre licet diuerſimode, quia ipſe eſt filius Dei naturalis, nos autem filij ſumus adoptiui.*

10 Propter quam cauſam. *i. propter communicationem in natura, & filiatione prædicta.*

11 Non confunditur. *i. erubeſcit.*

12 Fratres eos vo. *i. ipſo fideles quos uocat fratres, dicens pſalm. 21. e.* Nunciabo nomen tuum fratribus meis, &c. *Ille enim pſal. loquitur de paſſione Chriſti, unde ibidem pręmittitur.* Foderunt manus meas, & pedes meos. *Quod non poteſt intelligi de Dauid, nec de Mardocheo, de quo dicunt Iudæi moderni illum pſal. debere intelligi. Ex quo patet eorum falſitas. quia nec* Dauid, *nec Mardocheus fuerunt ſic confoſſi. & ideo illa ſcriptura ad literam intelligenda eſt de Chriſto, qui poſt paſſionem ſuam reſurgens a mortuis, nunciauit nomen Dei fratribus ſuis id eſt, apoſtolis.*

13 In me, &c. *quando in medio apoſtolorum & aliorum diſcipulorum ſtetit, & per quadraginta dies de lege Dei docuit, ut habetur Act. 1. Sequitur.*

14 Et ite. Ego ero. &c. *Hæc ſcriptura loquitur de certa expectatione reſurrectionis ſuæ, quam expectabat Chriſtus a Deo patre.*

15 Et iterum. *Hi conſequenter ponit aliam autoritatem quę habetur* Iſa. 8. *ad idem probandum, ſ. quod Chriſtus debuit participare nobiſcum in paſſionibus carnis. quia uocat nos pueros ſuos. & per conſequens eiuſdem naturæ paſſibilis cum ipſo. Quod autem illa autoritas Iſa. intelligatur de Chriſto patet per illud quod ibi pręmittitur.* Dominum exercituum ipſum ſanctificare in lapidem offenſionis & petram ſcandali duabus domibus Iſrael. *quia gentibus recipientibus Chriſtum, Iudæi ex magna parte ſcandalizati ſunt & excæcati. & ſequitur ibidem.* Liga teſtimonium, ſigna legem in diſcipulis meis. *Et quia lex euangelica data eſt a Chriſto ipſis apoſtolis & alijs diſcipulis, & tunc illud quod hic ponitur.*

16 Ecce ego & pue. *Pueri hic uocātur fideles catholici dati filio a Deo patre ſecundum quod ipſemet dicit Ioan. 17. a.* Manifeſtaui nomen tuum hominib. quos dediſti mihi, tui erant, & eos dediſti mihi. *Hoc igitur ſuppoſito arguit Apoſtolus dicens.*

✱ Quia

multæ. Et ſi enim ex uno, veruntamen ille ſanctificat, nos aũt ſanctificamur, & multum intereſt, ille quidem ex patre ſicut filius, & proprius, hoc eſt eius eſſentia, nos autem vt creatura hoc eſt ex nullis extantib. multum igitur ab eo diſtamus. Propterea dicit, nõ erubeſcit fratres eos uocare dicẽs. *Nunciabo nomen tuum fratribus meis.* Carnem enim indutus, idutus eſt & fraternitatem, & introducta eſt ſimul etiã fraternitas, ſed hoc quidem recte profert, Illud antẽ. *Ego ero fidens in illo.* Quid ibi, vult, Quę ſequũtur cõmode quidẽ ponit, ut pote Ecce *Ego & pueri mei, quos dedit mihi dominus.* Sicut enim hic patrem ſeipſum oſtendit, ſic illic Fratrem. Annũciabo, inquit, nomen tuũ fratribus meis.

D transituri irridẽt eã. vñ, *Cupio diſſolui, & eſſe cum Chriſto.* Et hæc eſt uictoria fidei, quæ utiq; defuiſſet, ſi credentes immortalitas mox conſecuta eſſet. Poterat quidem hoc Deus dare credentibus, ut nec iſtius experirentur corporis mortem. Sed ſi hoc feciſſet, carni quædam fœlicitas adderetur, minueretur autẽ fidei fortitudo. Sic enim homines mortem iſtã timẽt, vt non ob aliud fœlices diceret Chriſtianos, niſi quod mori omnino nõ poſſẽt, ac per hoc nemo ꝑpter illam beatã vitam quę futura eſt ad Chriſti gratiã feſtinaret, ſed ꝑpter remouendam mortis moleſtiam delicatius crederetur in Chriſtum, eſſetq; fides eneruis & debilis. Quid magnũ eſſet credere uidendo nõ mori eos qui crederent, Crederes. n. nõ moriturus. Quanto fortius ita credere, ut ſe ſperet moriturũ ſine fine victurum, exemplo Chriſti, qui poſt mortem in gloriã reſurrexit, & beata ſine fine uita viuit. deſideremus ergo uitam Chriſti quia tenemus pignus mortem Chriſti. Qũo enim nobis non dabit bona ſua: qui paſſus eſt mala noſtra. In terris iſtis, & in ſeculo iſto maligno, quid abundat niſi, naſci, laborare, & mori? Hæc ſunt mercimonia regionis noſtræ. Ad tales merces mercator dat, & accipit. Dat ꝙ habet, & accipit quod non habet. Etiam Chriſtus in hac mercantia dedit & accepit. Sed quid accepit, niſi quod hoc abundauit. ſ. naſci, laborare, & mori. Et quid dedit, Renaſci, reſurgere, & in æternum regnare. O bone mercator gratias agimus, quia emiſti nos, ſanguinem tuum bibimus, euangelium legimus inſtrumentum noſtrum, ſerui tui ſumus, creatura tua ſum⁹, feciſti nos. redemiſti nos. Emere quis põt ſeruũ ſuũ, creare non põt. Dñs aũt ſeruos ſuos, & creauit vt eſſent, & redimit per mortẽ, ne ſemper captiui eſſent. ſic & mortẽ guſtauit ut timorẽ mortis fideles vincerẽt. Vt enim medicus nõ habẽs neceſſitatẽ ex cibis illis deguſtat, vt perſuadeat ægroto ꝓ̃pti⁹ illos cibos accipere: Sic & dñs, cũ omnes homines mortẽ timerẽt, pſuadẽs eis, ut fiducialiter ad mortẽ accederẽt, & ipſe guſtauit mortẽ, nullã habens mortis neceſſitatẽ.

Qui ſanctificandi.

a dit mihi dominus . Quia ergo pueri † communicauerunt 1
a Sanctificans. b Pueris vel carnis. & ſanguini.
b carni & ſanguini , & ipſe ſimiliter participauit eiſdem , 2
c † vt per mortem deſtrueret eum qui habebat mortis im- 3
a Per gratiam.
d perium , id eſt diabolum , & liberaret eos , qui timore 4 5
Subditi. Legis.
e b Corporis vel animæ ſeruabant legem, quas Chriſtus liberauit ab inferno, vel iugo legis. 9
f mortis † per totam vitam obnoxii erant ſeruituti . Nuſquam 7
g 8

Philip. 1. d
Aug. epiſt. ad Marcellinũ de baptiſ. paru. contra d'o natiſtas.
† commercium carne & ſanguine.
† Oſee 13. d.
1. Cor. 15. g
† Alias nõ habet per tota vitã.

ꝫ Hier. Ergo non ſolũ fateor, ſed & libere voce profiteor, me in interpretatione Græcorum, ubi & uerborum ordo, & myſterium eſt, nõ verbum a uerbo, ſed ſenſum de ſenſu expreſſiſſe, quod & Apoſtoli, & euangeliſte fecere. Huius rei, ꝙ̃ plurima ſcripturæ exempla ꝓducens. Idem ad Epheſ. i. c. Propter paupertatem linguæ, inquit, & rerũ nouitatem. Et ſicut quidã aiunt, quod ſit Grecorum ſermo latior, & lingua fœlicior, conabimur non tam uerbum uerbo transferre, quod impoſſibile eſt, quam uim uerbi, quodam explicare circuitu, ꝙ Latinis & Græcis commune eſt.

Quia er. Q. Cum ex uno omnes. Et quia pueri ſanctificandi erant, cõicauerãt. i. erant homines ex anima & corpore, quæ per ſanguinem accipitur, corruptibiles.

Et ipſe. Chriſtus.

Participauit eiſdem. pueris vel *eiſdem.* i. carne & sãguine, & hoc ſimiliter ideſt paſſibilis & mortalis, ut poſſet mori, & ſic deſtrueret diabolũ, & per mortem legẽ euacuaret, & Iudæos liberos faceret per gratiã, qui timore pęnarum ſerui erãt legis.

Quia er. Q. Conſtat, ꝙ ex Deo ipſe, & ſanctificati, & ita non dedecet eum ſi opus ſit, Sed quid opus erat pati, ergo quia ex eo omnes, & pueri communicauerunt.

Parti. Ecce vera fraternitas in Chriſto, & nõ ficta humanitas.

ꝫ Ansel. Quia pueri, id eſt quos humiles & a uitiis puros facere uolebat, communicauerunt carni, & ſanguini, id eſt, cõiter habere carnem & ſanguinem, id eſt erant homines corruptibiles ex corpore & anima, quæ nunc per ſanguinem intelligitur propter hanc rationabilem cauſam. Et ipſe quoque qui ntus erat in diuinitate.

Participauit eiſdem. id eſt carne & ſanguine, & hoc ſimiliter vt pueri eius qui ſanctificandi erant, quia ſimiliter mortalem & paſſibilem naturam humanitatis accepit.

d *Per mor.* Mirum quid? Mors erat arma per quæ vincebat diabolus, & per eam uictus eſt a Chriſto.

ꝫ Chrys. Hic admirabile quiddã demõſtrat, quia per quod imperium obtinuerat diabolus, per hoc & victus eſt, & arma quæ illi fuerunt fortia aduerſum mundũ, hoc eſt, mors, per ꝙ̃ Chriſtus illum percuſſit. Hic magnitudinem uirtutis eius qui vicit, inſinuat.

ꝫ Amb. Quis eſt ergo qui nos participes ſuæ uoluit eſſe carnis & ſanguinis. Vtiq; Dei filius. Quomodo niſi per carnem particeps factus eſt noſter, aut per quã niſi per corporis mortem, mortis vincula diſſoluit.

e *Libera.* Quantum bonũ operatur mors? Timore mortis obnoxii ſeruituti, ſerui ſiquidem erant qui mortem timebant, & omnia patiebantur ne morerentur. Nunc ſancti ad regnũ transituri

E

f *Impe. id eſt diabo.* Autor ẽ mortis, quia peccati, ex quo mors. de quo, *Ecce venit princeps huius mundi.* i. diabolus, qui poteſtatẽ habebat mortis, & in me nihil inueniet, quia nihil inuenit in Chro vt moreretur, ſed pro voluntate patris, ipſe mori voluit, non habens mortis cãm de peccato ſub autore peccati, ſed de obedientia & iuſtitia factus *eſt obediens uſque ad mortem*, per quã nos a ſeruitute diaboli redemit. Inciderat enim in principem huius ſeculi qui ſeduxit Adam, & ſeruum fecit & cępit nos tanquam vernaculos poſſidere, ſed uenit redemptor, & vict⁹ eſt deceptor. Et quid fecit redẽptor captiuatori noſtro? Tetẽdit muſcipulã crucẽ ſuã poſuit ibi quaſi eſcã ſanguinem ſuũ, Ille aũt ſanguinem fudit nõ debitoris, per quod iuſſus eſt reddere debitores, fudit ſanguinem innocentis, & iuſſus eſt recedere a nocentib. Ille quippe ſanguinem ſuum ad hoc fudit vt peccata nr̃a deleret. Vnde ergo diabolus non tenebat, deletũ eſt in ſanguine redẽptoris. Non enim tenebat nos niſi vinculis peccatorũ nr̃orum. Iſte erant catenæ captiuorũ. Venit ille, alligauit fortẽ vinculis paſſionis ſuæ, intrauit in domum eius. i. corda eorũ, ubi ipſe habitabat. & uaſa eius eripuit. Nos ſum⁹ vaſa iſta, quæ impleuerat ille amaritudine ſua, ꝙ̃ noſtro redẽptori in felle ꝓpinauit. Deus aũt noſter eripiens uaſa ei⁹, & ſua faciens fudit amaritudinem, & impleuit dulcedine.

Io. 14. d.
Phi. 2. b.

g *Nuſquã.* Participauit eiſdẽ ut homines sãctificarẽt. Et recte hæc

NICOLAVS DE LYRA.

ꝫ Quia er. puer. & c. *fideles, communicauerunt Chriſto in natura paſſibili.*

2 Et ip. ſi. *hoc enim fuit decens.*

3 Vt per mor. *i. diabolum. Habebat enim diabolus mortis imperium inquantum ex perſuaſione ſua natura humana ducta eſt ad mortem culpæ, ex conſequenti naturę, quia per culpam natura humana incurrit morndi neceſſitatem.*

4 Et libera. *ſ. ipſe Chriſtus a ſeruitute legis.*

5 Eos qui ti. mor. *i. per legem veterem, quæ dura fuit, quia erat lex timoris, dicitur enim timor mortis, quia pœnam mortis infligebat.*

6 Per totam vi. ob. *i. obligati.*

7 Erant ſeruitu. *Ab hac enim ſeruitute, cui eramus obligati per legem liberauit nos Chriſtus per ſuam mortem.*

F

8 Nuſquam e. ang. *Hic ponitur tertia ratio, quę accipitur ex parte naturę redemptione indigentis, nam indigens redemptione ex natura intellectualis ſubiacens peccato remediabili. cuius ratio eſt, quia natura carens intellectu non poteſt peccare, & per conſequens non indiget redemptione. Similiter natura humana ante lapſum non ſubiacebat peccato, & ideo redemptione non indigebat, licet indigeret perduci ad beatitudinem duce ſupernaturali, natura etiam angelica poſt lapſum licet ſubiacebat peccato, tamen non indigebat redemptione, quia illud peccatum eſt irremediabile, nunc autem ita eſt, quod natura humana aſſumptibilis eſt a uerbo ad opus redemptionis, ut ſatisfaciat natura quę peccauit, & ideo humana natura aſſumpa eſt a uerbo, & nõ angelica, & hoc eſt quod dicit hic Apoſtolus,* Nuſquam enim an. ap. *i. nullo loco ſacrę ſcripturæ inuenitur, quod natura angelica a ſuppoſito diuino aſſumatur.*

Tertia ratio.

ꝫ Sed

☞ hæc cauſa apponitur,quia ſi non eſſet eos liberaturus, nõ eis A partic.paret. Quod in angelis apparet,quia nuſquã,ideſt,nulla ſcriptura legitur,apprehendiſſe angelos.

Chryſoſt. Ibid.

a *Apprehen.*dicit nõ aſſumpſit.q.longe fugientem cõſequẽs. In quo humanæ naturæ dignitas intelligi poteſt,& miſericordia & gratia quæ hoc fecit & cura, quã de nobis habuit. Fugientem quippe ante humanam naturam, & longe fugientem, longe enim eramus inſecut⁹ apprehẽdit, non angelicæ,ſed humanę naturæ data eſt hec dignitas, v. Deus ei in vnam perſonam iungeretur.

† aſſumit.

† in his quę ad Deum pertinent.

renda ſunt,ut corpori penitus aptari nõ poſſint.De uerbo vtique Dei dictum eſt,quod non angelos apprehendit, hoc eſt. non in unam ſibi perſonam aſſumpſit,ſed ſemẽ Abrahæ.Neque enim legitnr,Verbum angelus factus eſt,ſed,Verbum caro factum eſt.

a Angelicam naturam,ut angelos redimeret. b i.carnem de Abraham, vt filios eius ſaluaret.

a enim angelos apprehendit, ſed ſemen Abrahæ † apprehendit. 1

a Vnde quia ſemen Abrahæ apprehendit. b Vt paſſibilis & mortalis. c Ideo vt ſic. d Quod erat natura.

b Vnde debuit per omnia fratribus aſſimilari, ut miſericors fie-

a Actu. b Nullum fallens. c Mediator. Pons ad Deum. d Seipſum offerens. e Prope vocatus remoueret.

ret, & fidelis pontifex † ad Deum, & ut repropitiaret delicta

a Quod poteſt. In inferiori ſubſtantia,carne.ſ. A Pilato. Alias expertus. A Diabolo.

c populi. In eo enim in quo paſſus eſt ipſe, & tentatus, potens
d eſt & eis qui tentantur auxiliari.

✻ ANSELMVS
Duas ad intellige-
1 dũ ſe crearuras fec-
rat,angelicam,ſcil-
cet,& humanã,vt-
que vero ſuperb-
2 perculit,&a ſtatu i-
3 genitæ rectitudin-
4 fregit.Sed una reg-
5 mẽ carnis habu-
6 vero nihil ĩfirmũ
7 carne geſtauit,an-
8 lus namq. ſolũm-
9. do ſpiritus, hon-
vero ſpirit⁹ & car-

✻ THEOD. Vt oſtenderet naturam hanc noſtram refugienB tem,& longe ab ſe abeuntem, Dei filium fuiſſe inſectatum, & adeptam tandem comprehendiſſe ſibi vniſſe,& a fuga retraxiſſe.

Li.1.de mirabil.ſacre ſcript.c.1.

✻ AVG. Deus,inquit,angeli peccatum non curare deſtinauerat,Homo uero ad ſtatum priſtinum à Deo erat euocandus, & per clementiæ ſuæ veniam ſatisfationem accepturus, idcirco ſemen Abrahæ,non angelos apprehendit.

lib.de carne Chriſt. cap.14.

✻ TERTVL. Chriſtus ſalus hominis fuit,cauſa,ſ.ad reſtituendum quod perierat,homo perierat,hominem reſtitui oportuerat,vt angelum geſtaret.Chriſtus nihil tale de cauſa eſt,nã etſi angelis perditio reputatur, in ignem præparatum diabolo & angelis eius,nunquam tamen reſtitutio repromiſſa eſt. Nullum mandatum de ſalute Angelorum ſuſcepit Chriſtus a patre.Quod pater neque repromiſit neque mandauit, Chriſtus adminiſtrare non potuit.Cui igitur rei angelum quoque geſtauit,niſi vt ſatellitem fortem,cum quo ſalutem hominis operaretur.

de gradib. humilit.

✻ BERNARDVS. Puto quod hęc uerba ſic ad caput refe-C renda

Miſertus ergo creator vt redimeret,illam ad ſe debuit reduE re,quã in perpetratione culpæ,ex infirmitate aliquid conſ habuiſſe,& eo altius apoſtatam angelũ debuit repellere,c cum a perſiſtendi fortitudine corruit,nil infirmũ ex carne ſtauit. Eſt adhuc aliud,quo & perditus hõ reparari debuit, ſuperbiens ſpiritus reparari non poſſit, quia nimirũ ange ſua malitia cecidit,hominẽ vero aliena proſtrauit.Propte *Nuſquam*,id eſt,in nullo ſcripturarũ loco,vel nuſquam,id nec in cęlo,nec in aere,nec in terra,nec in abyſſo appreher angelos apoſtatas,imo penitus deſeruit eos.*ſed ſemen Abr* Melius potuit Apoſtolus ſemẽ,quam ſuppoſuiſſet filios,q men tam de longinquis,quam de propinquis parentib.dic filii vero magis dicuntur propinqui.

b *Per omnia.* Quod natus,educatus, creuit,paſſus, mort Qui ſupra figura paternæ ſubſtantię dictus eſt.

c *In eo enim.* In carne quam ſuſcepit multa ſæua paſſus eſt. uitque quid eſt iſta tribulatio patientium per experimẽtu

d *Qui ten.* Tentat Deus vt probet,diabolus vt decipiat, ho ut ſciat quod neſcit.

☞ CAP

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Sed ſe. Abrahæ ap. *naturam humanam ſibi vniuit ſicut ſupra probatum eſt per ſcripturam ue.Te.propter hoc ſequitur.*

2 Vnde debuit. *ſcilicet,ipſe Chriſtus.*

3 Per omnia fra.aſ *hoc eſt quantum ad omnes proprietates naturæ paſſibilis,quia talia faciunt ad opus noſtrę redemptionis,non debuit autem aſſimilari eis quantum ad defectum culpæ,quia hoc non valeret ad opus redemptionis noſtræ ſed magis impediret.ſequitur.*

4 Vt miſe.fie. *pro hoc enim quod ipſe habuit naturam paſſibilem quãdam aptitudinem ad compatiendum nobis.*

5 Et fi.po. *ſeipſum miſericorditer & charitaue offerendo pro nobis.*

6 Vt repropitia.delic.po. *pro eis ſatiſfaciendo.*

7 In eo enim. *i.natura in qua paſſus,quæ eſt natura humana.*

8 Et tentatus. *primo a dæmone in deſerto,poſtea ab hominibus in ſua paſſione.*

6 Potens eſt & eis qui tentantẽ auxi. *i.a natura in qua paßus eſt, & tentatus habet quandam aptitudinẽ & promptitudinem ad deferendum nobis auxilium in paſſionib.& tentationibus noſtris.*

Ad euidentiam huius quod dictum eſt in hoc c.& in præce.quæritur, utrum oĩa ſint ſubijcienda Chriſto ſecundũ humanitatẽ in futuro ſeculo.

Et arguitur primo quod non, quia creatura intellectualis ſubijcitur Chriſto per conformitatem volnntatis ad ipſum, ſed homines damnati & angeli nunquam ei ſic conformabuntur,quia habebunt voluntatem reſiſtentem ei quantum poterunt,ergo nunquam ei ſubijcientur.Item ſi angeli ſint ei ſubiecti,aut hoc erit ratione naturæ,aut ratione gratię,non ratione naturæ,quia natura humana in Chriſto inferior eſt angelica natura,quia Chriſtus ſecundum quod homo,fuit eiuſdem ſpeciei nobiſcum, nec ratione gratiæ,quia bonis angelis data eſt gratia ſecundum proportionem naturalium,ſecundum quod diffuſius tractatur 2.Sententiarum & per conſequens in eis eſt maior gratia,quam in Chriſto,quia Chriſtus ſecundum humanam naturam inferior eſt angelis,ut iam dictum eſt,& ſecundum hanc naturam receptiuus gratiæ,& non ſecundum diuinam, ergo,&c.

Error Origenis.

*Contrarium ut in litera,quia dictum eſt,quod Chriſto homini ſubijcientur omnia.R*eſponde*o,in hac quęſtione ſunt errores contrarij. Vnus eſt Origenis,qui poſuit,quod omnia ſic ſubijcientur Chriſto, ꝙ dæmones & homines damnati ſubijcientur Chriſto,ſecundum conformitatem voluntatis,quia poſuit quod per aliquod tempus certum poſt iudicium dæmones & damnati recipientur ad pœnitentiã,& vlterius ad gloriã.Sed hic error damnatur per illud quod habetur Matth. 25.ubi uniformiter deſcribitur æternitas pœnę damnatorum,& glorię beatorum,ſecundum quod ibidẽ dicitur,*Ibunt hi ſupplicium ęternnum,iuſti autem in vitam æternam. *& ideo pari ratione qua damnati dicerentur redire à pœ-*

Chriſto ſecundũ humanitatẽ omnia ſubijcientur.

*à pœna, eadem ratione diceretur, quod beati poſſent cadere à gloria. lius eſt error negantium ipſum eſſe uerum hominẽ,quia ad hoc ſequi quod Chriſto nihil ſubijciatur,quantum ad humanitatem. ſi enim humanitas non fuit in Chriſto,nihil ſubijcitur ei inquantũ homo.Ho tem ſequitur ad dictum Arrij, qui poſuit quod uerbum aßumpſit ſo carnem humanam,ſed nõ aſſumpſit animam,quia uerbum ſupplebat cum animæ.& confirmabat illud per dictum quod habetur.Io.1.b.V*bo caro factum eſt.

*Ad hoc autem ſequitur,quod Chriſtus non ſit homo,quia quod ali ſit homo,non habens animam,eſt implicatio contradictionis.cum an ſit forma hominis.N*ec *ualet ſi dicatur,quod uerbum ſuppleet locum mæ,quia non poteſt ſupplere uicem cauſæ formalis materiam perf tis. modus autem dicendi deſtruit ſeipſum , quia caro non poteſt ha ſpeciem carnis,niſi per animam.& ideo dicere quod verbum aſſum carnem.& non animam humanam,eſt implicare contradictionem. iſtud incõueniens euadendum dixit alius hæreticus.ſ.*Apollinaris,*& ſequaces,quod uerbum aßumpſit animam ſenſitiuam,& non intell uam,quia uerbum ſupplebat uicem ipſius intellectiuę,Et ad iſtam ad primam ſequitur quod Chriſtus non ſit homo,quia homo reponit ſpecie humana per animã intellectiuam.*Homo *enim per intellecti fert ab alijs ſpecieb.animalium,ut habetur.1. Meta.* Similiter *hęc nio deſtruit ſeipſam,quia dato quod per animam ſenſitiuam Chriſti buiſſet carnem,non tamen poßet dici quod haberet carnem huma ſed tantum brutalem.quia caro non poteſt dici humana,niſi ab anim tellectiua,quę eſt hominis forma.*

Item vtrumque dictum.ſ. Arrij *&* Apollinaris *eſt manifeſte euangelicam ueritatem,& eſſet contra ueteris Teſtamenti ſcriptu vbi expreſſe fit mẽtio de Chriſti humanitate uera,quod eſſet impo ſecundum eorum dicta.I*tem *utraque ſcriptura dicit Chriſtum rum filium uirginis,ſecundum quod habetur Mat.1.d.& Eſa.7.c.* virgo concipiet,& pariet filium,&c.*hoc autem non eßet ueri Chriſtus eßet in eiuſdem ſpecie cum uirgine,& per cõſequẽs uerus Multis etiam alijs vijs poßent impugnari prædictę hęreſes ,ſed pr prolixitatem vitandã ad præſens omitto. Supponendum igitur ſec veritatem fidei catholicę,quod Chriſtus ſit uerus homo,& uerus dico ad quęſtionem,quod omnia ſunt ſubijcienda ipſi Chriſto, etiam cundum humanitatem,quia quod ſint ſubiecta ſecundum diuinita eſt dubium. Propoſitum autẽ oſtenditur triplici via. Prima accipit tione vnionis.quanto enim aliqua natura creata eſt propinquior i mo principio,tanto eſt ſublimior ,ſicut corpora cæleſtia præſunt dam modo ipſis generabilibus,& corruptibilibus,& iſta gener lia & corruptibilia ſunt eis ſubiecta . propter quod dicitur. 1. teororum , quod elementa contiguantur ſuperioribus lationibus*

✻ omn

NICOLAVS DE LYRA.

✱ omnis virtus eorũ gubernetur deinde. Quod autem iſta inferiora magis diſtent a primo principio, patet per Philoſophum.2. de generatione, vbi dicit, quod iſta inferiora corruptibilia ſunt propter longe diſtare a primo principio. Patet.1. aſſumpta propoſitio in corruptibilibus.ſ. quanto alia ſunt propinquiora primo principio, tanto alia ſunt eis magis ſubiecta. & eadem ratione natura angelica præeſt ipſis corporalibus, ſecundum quod dicit Auguſt.3. de tri. Nunc autem ita eſt, quod natura humana in Chriſto eſt propinquior quam natura aliqua angelica. quia coniuncta eſt ipſi Deo, non ſolum per vnionem operationis ſicut angeli beati, ſed ſecundum eſſe hypoſtaticum, quia in vnitate ſuppoſiti, ergo tota natura angelica eſt ſibi ſubiecta, & per conſequens omnia alia. Secunda ratio accipitur ex merito ſuæ paſſionis, quod fuit quaſi infinitæ efficaciæ ratione ſuppoſiti, quia actiones ſunt ſuppoſitorum. & ideo licet natura humana eſſet ratio tolerandi paſſionem & merendi, illud tamen meritum erat ſuppoſiti diuini. Nunc autem ita eſt, quod per illam paſſionem meruit ſuam exaltationem, & per conſequens meruit exaltari ſuper omnem creaturã. Hanc autem rationem tangit Apoſtolus ad Phi.2.b. Humiliauit ſeipſum factus obediens vſque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen quod
B eſt ſuper omne nomen, ut in nomine Ieſu omne genu flectatur, cæleſtium, terreſtrium. & infernorum. Tertia ratio accipitur ex parte ſtatus futuræ beatitudinis qui reſpicit ordinem gratiæ magis quam naturæ, & ideo vbi eſt maior gratia, per conſequens & dignitas, & excellentia ſublimior. In Chriſto autem homine eſt gratia maxima non ſolum vnionis, ſed etiam perſonæ ſingularis, ſecũdum quod dicitur Io.3.d. quod ſpiritus datus eſt ei non ad menſuram. & per conſequẽs eſt excellentior & ſublimior omnibus angelis, eſſet ſecundum humanitatem. Et hanc rationem tangit. Io.1.b. Vidimus eum quaſi vnigenitum a patre, plenum gratię & ueritatis. Vnigenitum dicit, quia ipſe ſolus eſt naturalis filius & principalis, omnes autem alij beati ſunt tantũ modo filij adoptiui, & participatiue dicti, & per conſequens ei ſubiecti. D

Conſiderandum tamen propter ſolutionem argumentum, quod iſtam excellentiam & dignitatẽ habuit Chriſtus ſecundũ quod homo, ab inſtãti illius beatæ vnionis naturę humanæ in diuino ſuppoſito, ſed hoc fuit tantum autoritatiue, eo quod illa natura adhuc erat paſſibilis & paſſionibus ſubiecta, ſed poſt reſurrectionem ſuam habuit eam executiue, inquantum illa natura fuit plene glorioſa, & omnibus angelis prępoſita. ideo tum dixit apoſtolis Mat.vl.d. Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra. ſed plenarie eã habebit poſt iudicium, quando voluntas eius, & ſententia adimplebitur in omnibus tam bonis quam damnatis: Per hoc patet ad argumenta.

Ad primum dicendum, quod licet damnati nunquam ſint habituri voluntatem Chriſto conformem, erunt tamen ſibi plene ſubiecti inquantum ſententia ſuæ ſapientiæ, & voluntatis cõplebitur in eis per pęnã debitam.

Ad ſecundum dicendum, quod angeli ſunt ei ſubiecti ratione duplici.ſ. vnionis & perſonæ ſingularis, vt dictum eſt. & talis ordo ſubiectionis cõpetit ſtatui beatitudinis. Quod autem dicitur, quia angeli receperunt gratiam ſecundum proportionem naturalium, & ſic vbi eſt dignior natura, ibi eſt maior gratia. Dicendum quod verum eſt, ſi comparatur natura angelorum ad inuicem, quia excellentiores in naturalibus fortius conuerſi ſunt ad Deum, & ſic receperunt maiorem gratiam, ſed non eſt verum ſi E comparetur natura angelica ad naturam humanam Chriſti, quia gratia non eſt data ipſi Chriſto homini ſecundum conatum liberi arbitrij ipſius in Deum, quia non accipit gratiam per talem modum, ſed ab inſtanti creationis illius animæ, & vnionis in perſona diuina, quia fuit idem inſtans vtriuſque, recepit anima Chriſti plenitudinem gratiæ, ſecundum menſuram voluntatis diuinæ, & potentiam obedientalem ipſius animæ, & ſic licet anima Chriſti ſit inferior ſecundum gradum naturæ, tamen recepit maius donum gratiæ.

ADDITIO I.

In c. vbi dicitur in poſtilla, Teſtatus eſt autem in quodam loco ſpiritus.

In quibuſdam libris dicitur, Teſtatus eſt autẽ in quodam loco ſpiritus, & dicit ſpiritus, quia Hebræi quib. loquebatur Apoſtolus agiographa in diuinis ſcripturis contenta, in quibus pſalterium eſt principale, dicebant eſſe ſcripta a ſpirituſancto. Alia uero dicebant prophetica unde Apoſtolus iſtum modũ tenet infra.3.c. ubi dicit. Quapropter ſicut dicit ſpiritusſanctus, Hodie, ſi vocem eius audieritis.

ADDITIO II.

In eo.c. vbi dicitur in poſt. Et ideo pari ratione qua damnati dicerentur redire ad pęnam, & eadem ratione diceretur, quod beati poſſent cadere a gloria.

Non uidetur par ratio in reductione damnatorum, & condemnatione beatorum. Reductio enim damnatorũ procederet ex miſericordia diuina, quę talem reductionem ſine præiudicio ſuæ iuſtitiæ poſſet facere, ſicut cum aliquid offenſam in ſe commiſſam, dimittat, uel liberaliter aliquid det, non facit contra iuſtitiam. Vnde ſecundum ſanctum Th. in prima par.q.21.arti.3.in reſponſione.2.ar. talis miſericordia quandoque eſt quædam iuſtitiæ plenitudo. vnde Iaco.2.c. Miſericordia ſuper exaltat iudicium, damnatio autem beatorum eſſet manifeſte contra diuinam iuſtitiam ſecundum quam iuſti non ſunt puniendi, ſed præmiandi. & multo magis contra diuinam miſericordiam. vnde ex parilitate rationis per Poſtil. allegata non condemnaretur error Origenis, ſed autoritas euangelij dicens, Ibunt hi in ſupplicium æternum, ſufficit ad dicti erroris excluſionem.

REPLICA. In c.2. in quo Poſtil. arguit contra errrorem Origenis ex illo Matt.25.d. Ibunt hi in æternum ſupplicium; hi autem in vitam æternam. cum utrobique uniformiter deſcribitur æternitas pœnæ malorum & gloriæ beatorum, ita pari ratione ſi ſecundum Orige. æternitas terminum haberet in pęna, etiam æternitas haberet finem in gloria. Bur. frõtoſe ſe opponit huic parilitati rationis, & ſubſumit quaſi hæc ſimilitudo rationis currat quatuor pedibus, ſubſumit inquam de diuina iuſtitia, & miſericordia, quod non eſt ſimilis ratio de gloria beatorum, & pœna damnatorum. Sed nec Poſtil. vult illam ſimilitudinem eſſe debere generalem, ſed ſolũ in materia & ratione æternitatis. & uide Iob.13. correctionem talium deceptionum, quibus Bur. ſæpe deceptus eſt in materia ſimilitudinum contra ſuam propriam in multis locis poſitionem.

CAP. III.

O vos. a Vocati ad cæleſtia.i. ad cæleſtem hæreditatem habendam.

1 VNde fratres ſancti vocationis
a Hæreditatis cum Chriſto. b Diligendo, & quę pręcipit operando.
2
3 cæleſtis participes, cõſiderate
Quem Deus vobis miſit. b Mediatorem.
Apoſtolum & pontificẽ con-
a Fidei. Per quem itur ad Deum. b Quem nos confitemur. Alio ſi egemus. c Chriſtus. d Deo patri.
4 feſſionis noſtræ Ieſum Chriſtũ, qui fidelis eſt ei qui

CAP. III.

VNde fratres. Ex omnibus ſuperioribus infert, quia potens, quia paſſus pro nobis, & poteſt auxiliari.

Qui fidelis. Incipit comparare Moyſi, ſicut ſupra prophetis & angelis, ita ut ſit præ Moyſe fideli, quia nõ ſuam, ſed patris gloriam quæſiuit, nec eius mandata abſcondit. Chriſtus fidelis eſt patri (ſicut Moyſes) in omni domo Iudæorum & Gentium.

✱ CHRYSOSTOMVS. Prępoſiturus Chriſtum Moyſi ſecundum comparationem, ad legem ſacerdotii ſermonem tranſtulit, non enim exiguam opinionem habebant de Moſe omnes: & præmittit iam ſemina excellentiæ, & incipit quidem a carne, aſcendit autem ad diuinitatem, vbi iam nõ eſt comparatio. Cœpit enim à carne quod æquale eſt ponere, & dixit, Sicut & Moyſes ĩ omni domo eius, & non ſtatim in initio demonſtrat excellentiam, ne auditor reſiliat, & obturet auditũ, tametſi.n. fideles erant, ueruntamen adhuc multam conſcientiam habebant circa Moſem. Fidelẽ, inquit, exiſtentẽ ei, q ipsũ Apoſtolũ conſtituit, & pontificem, nihil hic de eſſentia loquitur, neque de F

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. III.

C ✱ 1 VNde fratres, &c. Poſtquam Apoſtolus declarauit excellentiam noui Teſt. reſpectu ueteris, per hoc quod præeminet Chriſtus angelis, hic conſequenter oſtendit hoc idem, per hoc quod excellit Moyſem. Et diuiditur in duas partes, quoniam primo oſtendit propoſitum. & ſecundo ex hoc concludit quantum ſit Chriſto obediendum, ibi, Quapropter. Prima adhuc in duas, quia primo declarat quandam ſimilitudinem. & ſecundo oſtendit ipſius Chriſti reſpectu Moyſi excellentiam, ibi, Amplioris enim gloriæ. Circa primum aduertendum, quod dulciter alloquitur illos quibus ſcribebat, ut animos eorum ad intelligendum ſequentia magis alliciat dicens, Vnde fra. ſan. &c. uocat enim eos fratres propter nimiam charitatem, ſanctos, propter eorum puram & innocentem conuerſationem, quia talia debent refulgere in Chriſti fideli.

2 Vocations cæleſtis parti. quia de Iudaiſmo erant uocati ad fidem catholicam, ad quam nullus poteſt efficaciter meritoriè peruenire, niſi pater cæleſtis eum traxerit tractu gratiæ, ſecundum quod dicit Ioh.6.e. Nemo poteſt venire ad me, niſi pater meus, q miſit me, traxerit eũ.

3 Conſiderate apo. & po. &c. Dicitur autem pontifex quaſi pontem faciens, quia per paſſionem ſuam fecit nobis pontes, ut poſſumus tranſire ad beatitudinem. dicitur eſſe pontifex confeſſionis noſtrę, quia non ſufficit corde tantum, ſed oportet etiam confiteri ore, ſecundum quod dicit Apoſtolus Ro.x.b. Corde creditur ad iuſtitiam, ore autem fit cõfeſſio ad ſalutem.

4 Qui fi. eſt ei qui fe. il. ipſam humanitatem Chriſti. Dicitur etiam fidelis Deo patri, quia in omnibus quærebat gloriam patris & non ſuã, ſecundum quod ipſemet dicit Iob.8.f. Ego gloriam meam non quę. &c.

✱ Sicut

de diuinitate,ſed interim de dignitatibus humanis.

A a ✻ *Sicut & Moyſes in omni domo eius* hoc eſt in populo, aut in tẽplo. Hic enim in domo eius dixit, tanquam ſi aliquis dicat, de his qui ſunt in domo. Sicut aliquis curator ac diſpenſator domus, ſic erat & Moyſes in populo.

d *Qui au.* & *domum,*&c.

e *Omnia cre. Deus eſt* Vtriuſque enim domus, quam rexit Moyſes, & Chriſtus, factor eſt Deus.

✻ Chrys· Vides quoniam non de templo dicit, ſed de omni populo.

✻ Oecvmenivs. Vbi ad diſpenſationem peruenit, omnia deinceps humilia intrepide loquitur Apoſtolum aũt ſine lege tum dicit ipſum, quia miſſus ẽ a patre tanquam homo. Confeſſionis vero fidei, quod fidelis ſit, fidem inqt ſeruauit beneplacentẽ patri, idémque cum eo ſenſit de ſeruando populo.

† præfecit, conſtituit

† is qui cõſtruxit domum quã ipſa do.n⁹

† Nu.12.b

b *Amplior.* Q. quod fidelis effectus indicat, quia dignus eſt gloria, vt Moyſes. Quia etiam amplioris præ Moyſe, ideſt, quam Moyſes, vel pre Moyſe ens in merendo.

B

† audaciã & gloriationem.

li.3. de ſpiritu ſancto c.19.

✻ Ambros. Adorandum quoque docuit quem dominum, & Deum omnium dixit, qui enim Deus vniuerſitatis & dominus: eſt, vtique ab omnib. adorandus eſt. Sic enim ſcriptum eſt Matthæi.4. dominũ Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies. & Heb.1. Et adorent eum oẽs angeli Dei.

1

a Ex ſemine Dauid ſecundum carnem. Secundum hominem. b Fidelis fuit. c Iudæorum.

d Non Moyſi, quia ille miniſter fuit, non dominus. 2

a †fecit illum, ſicut & Moyſes in omni domo illius. † Amplioris 3

Ieſu vel patris. Tanto amplioris.

b enim gloriæ iſte præ Moyſe dignus habitus eſt, quanto am- 4

a i. in domo, vel de domo facta. quod de ſpiritualibus intelligendum eſt. 5

b Vt dominus.

c pliorem honorem habet † domus qui fabricauit eam. Omnis 6

a Domus fit ab aliquo, qui autem domum & omnia facit, eſt Deus, quem conſtat omnib. præeſſe. & ita Chriſtus quia creator & Deus, præ Moyſe eſt. 7

d namque domus fabricatur ab aliquo. Qui autem omnia crea- 8

Ideo etiam amplioris gloriæ. ſ. quia. a Non ſua ſed. 9

e f uit, Deus eſt. † Et Moyſes quidem fidelis erat in tota domo 10

a Patris vel Chriſti. b Qui non adeo diligit domum vt cuius eſt propria.

c Non vt gratiam daret, ſed vt teſtaretur ea quæ conueniebant dici carnalibus, qui nondum ſpiritualia capere poterant. 11

g eius, tanquam famulus, in teſtimonium illorum quæ dicen-

a Fidelis eſt. b Qui hæres eſt cum Deo patre.

da erant: Chriſtus vero tanquam filius in domo † ſua. Quæ

a Chriſti. b Renati. c i. ſpem cum fiducia non dubiam. 12

d Glorioſam ſpem quæ de iucunditate cæleſti.

domus ſumus nos, ſi † fiduciam & gloriam ſpei vſque ad finem 13

a i. Perdurante vſque ad finem vitæ, quando habebitur quod modo ſperatur. 14

b Quia hoc modo ſumus domus Chriſti videt, &c. vel, Nolite obdurare.

c Ita hoc dico, ſicut dixi ſpi. d In Dauid.

h firmam retineamus. Quapropter ſicut dixit ſpiritus ſanctus: 15

✻ Ansel. Sed il g creauit omnia vi rutum bona ĩ elect Deus ẽ, & hoc age Chriſtus potentia uinitatis ſuæ ſemp conſueuit. Non ſo enim creauit nos eſſemus, ſed etiam boni eſſemus, ſi ia boni ſumus. Quod necdum boni ſum rogandus eſt, vt q nos fecit homines, ciat nos bonos, ip ẽ ergo fabricator h ius ſanctæ domus, per hoc aliter in quam Moyſes. ho randus.

f *Et Moyſes.* Oſtedit Chriſtũ digni ampliori gloria c Moyſen, quia Chriſtus fabricator eſt domus nõ Moyſes. Hic aliã rationem idẽ oſtẽdit, quia Chriſtus filius, Moyſes famulus eſt, qui & carnalibus carnalibus tradebat, Chriſtus vero ſpiritualia.

✻ Chrys. Iterum redit ad carnem, ſecundum quod ampliorem honorem habet, quam domus, qui conſtruxit eam Et ipſe inquit de domo erat, & non dixit, ipſe quidem ſeruus, ille autẽ dominus, ſed hoc latenter ſignificauit. Si domus erat populus, & ipſe de populo erat, & ipſe igitur de domo erat. Sic enim & nobis vſus eſt dicere, ille ex domo illius eſt. Hic quippe domũ non ipſum templum dicit, non enim illud Deus cõſtruxit, ſed homines, qui uero fecit eã Deus eſt, Moyſem dicit. Et intuere qũo oſtendit excellentiam latenter, fidelis, inquit, in omni domo eius, Et ipſe eſt ex domo, hoc eſt, ex populo, maiorem habet honorem artifex quam opera ipſius, & qui domum fabricauit, quam ipſa domus.

c *Omnis namque do.fa.* Fabricauit dico, per ſe enim non poteſt fieri, ſed ab aliquo. An ideo a Chriſto? Vere, quia Deus qui omnia, & domum.

C

g *Quæ domus ſumus nos ſi fiduciam,*&c. Sedvl. Per fiduciam des, per gloriam ſpei ſpes, per finẽ charitas intelligitur, vt fi præcepti eſt charitas. In his domus ſupradicta continetur, q fides fundamentum eſt, ſpes vero paries, charitas culmen e net.

✻ Ansel. Idcirco oſtẽſus eſt Chriſtus, loge nobilior Moy vt ſolum Chriſtum teneamus, in quo habemus omnia, & g riam ſpei, id eſt, glorioſam ſpem, quia eſt de iucunditate cœ ſti. firmam, id eſt, perdurantem uſque in finem uitæ, quãdo cipietur, quod nunc ſperatur.

h *Quapropter.* Sicut ſupra cum præ angelis & prophetis Chriſtum commendaſſet in multis, ſubintulit nos oportere obſ uare quæ ab illo audiuimus. Ita non commendato ipſo p Moyſe, hic incipit terrere, ne ſint increduli Chriſto, per pa ſimilitudinem, & poſt ne amittant requiem blanditur, & oportunitatem temporis.

Qui

☞ *Hodi*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Sicut & Moyſes. *fidelis fuit.*

2 In omni.do.il. *i. in congregatione fidelium. quæ eſt domus ipſius Dei, quam inhabitat per gratiam. Quod autem Moyſes fuerit in hac domo non quęrens propriam gloriam Dei, patet pentateuchum inſpicienti.*

3 Amplioris. *Hic conſequenter oſtendit Chriſtum excellentiorem Moyſe, quia licet vterque fuerit fidelis in domo Dei, quæ eſt congregatio fidelium, principalior tamen in hac domo eſt Chriſtus quàm Moyſes. quia ille fabricat aliquam domum, & eam inhabitat vt propriam, excellentior eſt qui habitat in ea, ſicut in aliena. Chriſtus autem habitat in hac domo, ſicut dominus & fabricator ipſius, quia homines non poſſunt congregari in fide, niſi ipſo Deo hoc faciente. Moyſes autem habitauit in hac domo ſicut ſeruus. ergo in hac domo principalior eſt ipſe Chriſtus. & hoc eſt quod dicit Apoſtolus.* Amplioris e. glo. *id eſt, maioris dignitatis.*

4 Iſte. *id eſt, Chriſtus.*

5 Præ Moy.&c. *quod probat conſequenter dicens.*

6 Quanto am.ho.ha.d. *i. in modo ille.*

7 Qui fa.eam. *i. ædificauit illam tanquam ſuam propriam, quod verum eſt de Chriſto, & non de Moyſe, vt dictum eſt. & probat hoc conſequenter.*

9 Omnis namque do.fa. *id eſt compaginatur.*

c Ab aliquo. *Sicut enim partes domus materialis non coniunguntur ad inuicem, niſi per aliquem artificẽ eas immediate vnientem, ita ſimiliter domus eccleſiæ non compaginatur ex diuerſis gentibus. ſ. Iudæis & Gentibus, niſi per ipſum Chriſtum qui poteſt vnire corda fidelium. propter quod dicit Iob. 10. c.* Alias oues habeo, quæ non ſunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, vt fiat vnum ouile, & vnus paſtor. *Quod autem talis congregatio non poteſt fieri niſi a Deo, probat conſequenter cum dicit.*

10 Qui au.crea.omnia Deus eſt. *eiuſdem autem potentiæ eſt creare mundum, & recreare homines per fidem & gratiam, propter hoc dicitur Iaco. 1. c.* Voluntarie enim genuit nos uerbo veritatis, vt ſimus initium aliquod creaturę eius. *Deus autem pater omnia operatur per filium, quia indiuiſa ſunt opera trinitatis, & per conſequens fabricat domum eccleſiæ, non autem ſicut Moyſes. & hoc eſt quod dicit.*

11 Et Moy.quidem fi.erat in to.do.eius. *ſcilicet, Dei.*

12 Tanquam famu.in te.il.&c. *i. legis dandæ populo Iſrael.*

13 Chriſtus ve.tanquam fi.in d.ſua. *i. in eccleſia habitat.*

14 Quæ do.ſu.nos. *quia eccleſia non eſt parietes materiales, ſed fideles Chriſti, quia ſicut in domo materiali requiritur firmitas, ſic etiam in fidelibus Chriſti ad hoc quòd ſint domus principalis Dei requiritur ſtabilitas fieri. Propter quod ſubdit iſtam conditionem.* Si fiduciam & gloriam ſpei, vſque ad finem firmam retinea.

15 Quapropter. *Hic conſequenter concludit ex prædictis, quod Chriſto firmiter eſt obediendum. Et circa hoc tria facit, quia primo ad hoc inducit autoritatem ſcripturę hoc exhortantem, ſecundo exponit illam ſcripturam, ibi,* Videte fratres. *ex autoritate & expoſitione probat ſuam intentionem, ibi,* Timeamus ergo fratres, *in principio ſequentis cap. Prima in duas, quia in autoritate ſcripturæ, quam adducit primo ponitur quædam monitio. ſecundo ad hoc inducitur exemplum, ibi,* Sicut in exa

✻ ba

Hodie. Modo per ſe loquitur, qui prius per præcones, ſi tunc
A duri, modo eſtote molles. Hiſtoria eſt de eo, quòd miſerunt vi
dere terram & cum audirent ibi eſſe inexpugnabiles viros, ob
virtutis Dei totiens probatæ, dixerunt. reuertamur in Aegy
ptum. vnde iurauit dominus, quòd nō intrarent in terram pro
miſſam, quæ eſſet requies laborum, & ſic omnes perierunt præter duos. Tres requies memorat. vnā ſabbati, ſecundam in Paleſtina, tertiam veram in cęlo, de qua hic dicit loquens ad viros Iſraelitas: dicens, Nolite duri eſſe Chriſto loquenti, ſicut ſpiritusſanctus præmonuit, ne ſimilia patiamini patribus veſtris patiamini, qui per Moyſen tunc vocem Dei audierunt, vos modo per ipſum.

HIER. Vuinſcuiuſque propoſitum virtutibus, & mirabilibus Dei & patientia induratur, ſi inculmis & ferū eſt ac barbarū in ſemetipſo ſuperbiēs, ſi aūt purgatum fuerit a vitijs, & excultum, niteſcit amplius, ac tota mēte ſe obedientiā tradit. Sicut. n. ſol vna eademque caloris virtute ceram ſoluit, & limū arefacit, & ſtringit, non ꝙ virtus eius aliter in limo, & aliter operetur in cera, ſed quod limi alia, alia quoq; ceræ ſit qualitas, ita vna eademq; Dei operatio, quæ per Moyſin & virtutibus gerebatur, Pharaonis quidem duritiam arguebat: quam malitia ſua cōceperat. Reliquorum vero Aegyptiorum, qui Iſraelitis admiſcebantur, obediētiam declarabat, qui etiam cum Hebræis pariter exiſſe Aegyptum referuntur. Tropū verò vel figurā ſermonis eius qui ſcriptus eſt de indurare etiam ex cōi conſuetudine exponendum puto, quod nō videatur abſurdum, frequenter enim benigniores quique domini adeo ſeruis qui per multam patientiā, & manſuetudinem ſuam inſolentiores improbioreſque fiunt dicere ſolent, ergo talem te feci, mea patientia periſti, ego cauſa huius inſolentiæ ſum, qui te non ſtatim per ſingulas culpas punio pro merito D
delictorū. Neceſſe eſt enim nos tropum, vel ſermonis figurā aduertere, & ita Dei virtutem intelligere, nec inferre calumnias verbo, cuius interiorem ſenſum diligentius exploremus.

✻ AVGV, Hanc iniquiſſimam obſtinationem Deus cum facere dicitur, non infligendo aut inſpirando, ſed deferendo facit, ut dæmones operentur in filiis diffidentię: quod Deus iuſte debiteque permittit, iuxta illud, Iſa. 64. Domine ecce tu iratus es, & nos peccauimus, & facti ſumus ſicut immūdi oēs? Præceſſit enim aliquid vnde Deus iuſtiſſime iratus ab eis ſuum lumē auferret. Dicit itaq; Paulus, *Nolite obdurare corda veſtra*. id eſt, Deo rebelles & contumaces eſſe, ſed obſequentes. E

in Pſ. 77.

a Tempore gratię, quod præſens erat Dauid in ſpiritu. b Chriſti per ſe loquentis. c Quod vere erit, noli obdu.

a † Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda ve- 1

a Vos dico agentes. Patres veſtri fecerunt. b Nolitę obdu. ſecundum diem. i. ſicut illi obdurati ſunt in die tentationis. Hæc eſt vna de exacerbationib. 2

ſtra, ſicut in exacerbatione † ſecundum diem tentationis in 3

a Vbi magis egerent auxilio, ita in deſerto huius mundi cauete ne tentetis Deum vt non pereatis ſicut illi.
b Secundum carnem videte vos ne ſecundum ſpiritum. c Probabilem inuenerunt, quia viderunt. 4

b deſerto, vbi tentauerunt me patres veſtri: probauerunt & 5

a Oculis. b Magnę virtutis. c i. quibus me omnia poſſe experti ſunt. d Quia tentauerunt. 6

c viderunt opera mea quadraginta annis, propter quod † of- 7

a Iratus. Tam malæ. De illis. 8

ſenſus fui generationi huic, & dixi ſemper, hi errant

a Ex propria deliberatione, quia ſerio peccant. Et licet ſic monerem, tamen noluerunt cognoſcere opera mea & ideo ſi intrabunt, hoc dico ſicut iuraui. i. firmiter ſtatui, quando iratus fui. & ideo Videte fra. 9

d corde. Ipſi autem non cognouerunt vias meas, quibus 10

e iuraui in ira mea, ſi introibunt in requiem meam. 11

b *Probaue.* id eſt, curioſitatis cauſa exquiſierunt.

c *Offenſus.* Valde & culpabiliter iratus. *Inſenſus. Vel proximus,* adhibendo correctionis flagella.

d *In ira mea.* Iraſci dicitur per figuram antropoſpathos.

e *Si introibunt irequiem meam.* Apoſiopeſis eſt, id eſt, non introibunt.

✻ CHRYSOSTOMVS. Ne ſimilia patiamini, qualia progenitores ueſtri, ne priuemini requie. hinc clarū eſt, quia quędam eſt requies: nam ſi iam acceperant requiem, quę erat in Paleſtina, quare eis iterum dicit, Hodie ne obduretis corda ueſtra, ſicut patres ueſtri? Quæ eſt ergo alia requies, niſi regnum cælorum, cuius imago & typus eſt ſabbathum?

✻ AVG. Iurauit ergo illis ergo in ira ſua. ne intrarent in requiem ipſius. Et. n. oportet aliquos intrare in requiem illam æternę beatitudinis, illis ergo reprobatis nos intrabimus, quia et ſi aliqui ex ramis fracti ſunt ob infidelitatem, nos propter fidē & humilitatem ingrediamur. F

a Cer

NICOLAVS DE LYRA.

ratione. *Dicit ergo primo ſic. Quia Chriſtus excellentior eſt Moyſe, vt dictum eſt, ideo quaſi concludendo, & admonendo per ſcripturam ſacram* Qua propter ſicut dicit ſpi. *loquens per os Pſalmiſtæ.*

1 Hodie. *i. tempora gratiæ, in quo veritas eſt reuelata, quia tempus legis fuit quaſi tempus noctis ſecundum quod dicit* Apoſtolus *ad Ro. 15. d.* Nox pręceſſit, dies autem appropinquauit.

2 Si uo. eius. au. *i. ipſius* Chriſti, *Et hic ponitur ſi pro quia, quia vox ipſius Chriſti loquentis audita eſt in euāgelio, in natura humana aſſumpta, in ve.* Teſt. *autem audita eſt vox prophetarum eius, ſecundum quod dicit Augu. lib. de ſermone domini in monte, exponens illud Mat. 5. a.* Et aperiens os ſuum docebat, &c. *tunc enim ille aperuit os ſuum, qui in vet. lege aperiebat ora prophetarum.*

3 Nolite ob. &c. *per inobedientiam.* Homo enim inobediens *Deo ab eo* *ſeuertit, & per cōſequens Deus iuſte ſuam gratiam ei ſubtrahit. Et quia gratia Dei mollificat eos, per conſequēs ſequitur ipſius hominis obduratio ſicut plenius videbitur.*

4 Sicut in exacerba. *Hic ponitur exemplum de obduratione antiquorum Iudæorum quod habetur Nu. 16. ubi dicitur quòd exploratores qui miſſi fuerant ad conſiderandum terram terruerunt corda populi, & tunc increduli domino, qui tot ſigna & mirabilia eis oſtenderat in deſerto, uoluerunt reuerti in terram Aegypti, propter quod dominus iratus voluit eos delere, ſed precibus Moyſi impedita eſt percuſſio populi, verumtamen per quadraginta annos impeditus eſt populus ab ingreſſu terræ promiſſionis quouſque omnes qui egreſſi fuerant de* Aegypto *a viginti annis, & ſupra mortui ſunt in deſerto, nec intrauerunt terram promiſſionis propter eorum incredulitatem: duobus tamen exemptis. ſcilicet* Ioſue *filio Nun, & Caleb filio Iephone, qui ingreßi ſunt terram promißionis propter eorū obedientiam & fidelitatem. Hoc eſt igitur quod dicitur hic,* Nolite ob. cor. ue. &c. *Dicitur enim illud peccatum exacerbatio per ſimilitudinem fructus enim acerbus non eſt acceptus ad cibum & opponitur maturo, ita peccatum illud fuit maximæ obſtinationis, quia ſicut dictum eſt, erant in increduli domino viſis tot mirabilibus & ſignis, & ideo noluit totaliter placari eis, vt dictum eſt, ſicut fructus acerbus non acceptatur, ſed deiicitur. Sequitur.*

5 Secundum diem tentationis. *quia plures in deſerto tentauerunt Deum, vt patet in decurſu veteris teſtamenti. Ideo ſequitur.*

6 Vbi tentauerunt me patres veſtri. *Dubitando de diuina exiſtentia in eis, & quærendo ſuper hoc importune ſigna a* Moyſe, *cum tamen viderent Dei mirabilia quaſi omni die, & longo tempore, ſcilicet, quadraginta annis, quibus fuerunt in deſerto, & hoc eſt quod dicit.*

7 Probauerunt & viderunt opera tua. *Et ideo grauius erat peccatum incredulitatis eorum, & magis puniendum. Ideo ſequitur.*

8 Propter quod offenſus fui generationi huic. *In Pſal. ponitur, Proximus fui generationi huic, proximus ſcilicet, ad punitionem infidelitatis ipſorum, & in idem reuertitur. Sequitur.*

9 Et dixi ſemper hi errant corde. *Iſte error procedebat in eis ex malitia, quia viderant frequentißime* Dei *mirabilem uirtutem in eis, & ideo dubitare de ea, & eam neſcire non poterat ex ſimplici ignorantia procedere, ſed animi obſtinatione in contrariū, & talis error nō excuſat, ſed magis aggrauat peccatum propter quod ſequitur.*

10 Quibus iuraui in ira mea. *i. firmiter decreui & irreuocabiliter punire eos, dicitur enim Deus iratus metaphorice, quando punit, quia ad modum irati ſe habet, quæ autem fuerit illa punitio, ſubditur.*

11 Si introibunt in requiem. *id eſt non intrabunt promißionis terrā quæ dicitur requies, quia in illa requieuerunt filii* Iſrael, *poſtea vnuſquiſque ſub vite ſua: & ſub ficulnea ſua: ſecundum quod habetur. 3. & 4. Reg. in pluribus locis, & iterum quia per illam requiem ſignata eſt requies cōſcientiæ, quia homo requieſcit in Deo per gratiam, & requies fruitionis æternæ, qua requieſcit in Deo per gloriam. Quod autem in requiem promiſſionis non intrauerunt filii* Iſrael *qui egreſſi ſunt de Aegypto, patet ex prædictis, quia mortui ſunt in deſerto propter peccatum prædictæ exacerbationis.*

✻ Videte

a Ergo. Quia propter incredulitatem patrib. veſtris requies negata eſt.
b Quia facile poteſt contingere. c Quia de multis non dubitat, quia perfecti ſint.

a Videre fratres, ne forte ſit in aliquo veſtrum cor malum in- 1

a A quo qui diſcedit perdit vitam. b De incremento virtutum. c Alii alios, vel vnuſquiſque ſeipſum.

credulitatis diſcedendi a Deo viuo, ſed adhortamini voſmet 2 3

a Quandiu. b Tempus gratiæ. Quia non minus modo quam ipſo Chriſto præſente.

b ipſos per ſingulos dies, donec hodie cognominatur, vt non 4 5

a Scitis.n.quia diabolus fallit eum qui obduratur vnde poſt cadit in peccatum. b Habentes par tem cum Chriſto in hæreditate.

c obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Participes enim 6 7

a Ipſe caput, vos membra. b Per gratiam qua ei vniti ſumus.

d Chriſti effecti ſumus. Si tamen initium ſubſtantiæ eius vſq; 8

a Vitæ b Vt nunquam deſeramus. Quamdiu. Nobis.

ad finem firmum retineamus. dum dicitur, Hodie ſi vocem 9 10

a Quemadmodum ſua obdurauerunt patres.

e eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra, quemadmo-

a ſ.obdurauerunt patres, vt per pœnas eorum deterreat, hoc addit. b Vocem Dei in deſerto. c Increduli & duri fuerunt,

f dum in illa exacerbatione. Quidam enim audientes exacer- 11

i. omnes exacerbauerunt, vt Caleb. & Ioſue his ſitis ſimiles. a Ita nos a tenebris per Chriſtum..

bauerunt. ſed non vniuerſi qui profecti ſunt ab Aegyp- 12

a Horum exacerbantib. an non exacerbantib. b Quib. notatur tota vita nostra.

g to per Moyſen. † Quibus autem infenſus eſt quadraginta 13

a *Cor malum incredulita.* Vt putetis Chriſtum non ſufficere ſi-
A ne lege, quod eſt malum, quia ſic ruit homo in multa peccata. Nec hoc leue, quia hoc eſt cor diſcedendi.

ſerm. 8. in pſ. 118. ✱ THEOPHI. Neque enim aliter obuentura eſt incredulitas ipſa, & diffidentia, niſi a Deo qui prius deſciſcat, nam quandiu quis Deo adhæſerit, fueritque illi ut omnipotenti confiſus, nihil exiſtimat fieri non poſſe, quod Deo libuerit.

✱ CHRYSO. Quippe ex duritia infidelitas naſcitur, & ſicut ſolidata corpora, & dura non obſequũtur manibus medicorũ, ſic & animæ obduratæ non obſequũtur verbo Dei fortaſſe enim aliquidiam etiam nõ credebant, tanquam non eſſent vera ea
B quæ facta ſunt, idcirco dixit, Videte ne forte ſit in aliquo veſtrum cor malignũ infidelitatis, ne recedat a Deo viuo. Quippe quoniam ſermo de futuris, non eſt ita credibilis ſicut de præteritis, commune facit eos hiſtoriæ, in qua, fide opus habebant. Si enim patres veſtri, inquit, quia non ſperauerunt ſicut oportebat ſperare, hæc paſſi ſunt, multo amplius vos, ad illos enim iſte ſermo factus eſt. Hodie namque illud, inquit, ſemper eſt, donec conſtat mũdus, propterea exhortemini vos inuicem quotidie, quod appellatur dies hodierna, hoc eſt ædificate inuicē, corrigite voſipſos, ne contingant vobis ſimilia. Ne obduretur quiſpiam ex vobis ſeductione peccati. Vides quod infidelitatem peccatum faciat. Sicut enim infidelitas vitam prauam procreat, ſic etiam anima, quando in profundum malorum venerit, contemnit, contemnens autem neque credere ſuſtinet, vt ſeipſam timore liberet.

b *Donec hodie.* id eſt tempus gratiæ, de quo aiebat propheta ſuperius in pſal. quia non minus modo præſtatur credentibus gratia ad ſalutem, quam ipſo Chriſto præſente.

Si quis enim peccat uſq; quo eſt hodie, poteſt reuerti. Nemo ergo deſperet dum viuit.

c *Fallacia peccati.* i. diaboli exiſtente cauſa peccati.

d *Particeps enim Chr.* Debetis hortari, & non eſſe duri, quia
C quod non eramus, facti ſumus per gratiam, habentes partem cum Chriſto in hæreditate, tamen hac conditione ſi initium
D ſubſtantiæ, id eſt fidei, quæ initium bonorum, per quã Deus exiſtit, in nobis, & per quam deificamur, & diuinæ ſubſtantiæ participamus, uſque ad finem retineamus.

✱ AMBROS. Quicunque in nouitate vitæ ambulauerit, quicumque tramitē iuſtitiæ tenuerit, particeps Chriſti eſt, Quicunque ſimiliter cum Chriſto per baptiſmum in morte conſepultus eſt, Chriſti particeps efficitur. Chriſti igitur participes facti ſumus, per gratiam hæreditatis eius partem habentes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Chriſti. Rom. 8. hac tamen lege, ſi
E initium ſubſtantiæ eius, ipſam fidem videlicet, quæ aliorum virtutum fundamentum eſt, vſque ad finem vitæ firmum retineamus, nequaquam ea reſilientes.

✱ ANSEL. Tamen hac conditione d... ſi retineamus in... ſubſtantiæ eius, id eſt, fidem, quæ eſt initium uerborum, quam Deus exiſtit in nobis, & per quam deificamur, & diuinæ ſubſtantiæ participamus, fides enim eſt ſubſtantiæ in... id eſt incorporationis eius, quia fundamentum eſt omnium ... tutũ, p quas ipſe cõſtat in nobis, & nos mēbra eius efficim...

e *Nolite obdurare.* Vt patres, quia quidam eorum dum ...ſe... & ideo perierunt.

✱ CHRYS. Per Hiberbaton dictum eſt, in eo quod dicitur *Hodie ſi vocem audieritis. &c.* ✱ ANSEL. Non ſolum auditores Chriſti, fidem debuerunt adhibere dictis eius, ſed & ... quandiucunque dicitur, hodie ſi uocem eius audieritis, id quandiu vocem diuinæ prædicationis in hoc ſeculo pote... audire.

f *Exacerbauerunt.* Quidam audientes. Hoc ideo dicit, ne q... putet ſatis eſſe audire de requie, quia & illi omnes audier... ſed non omnes peruenerunt.

g *Quadraginta annis.* Quadragenarius enim integritatem ...culorum indicat, & totam vitam noſtram ſignificat. Infenſus ergo dicitur illis quadraginta annis, quia peccantibus ...que ad finem vitæ ſuæ iraſcitur Deus.

CAP

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Videte fra. *H.c conſequenter exponit prædictam autoritatem, & quia in prædicta autoritate tria præmiſerat ſcilicet exhortationem ad bonum operandum, culpam malorum ad euitandum, & pœnam pro ea inflictam ad timendum, ideo hæc tria facit, & primo exponit quod pertinet ad exhortationem, ſecundò quod pertinet ad malorum culpam ibi, Quidã enim audientes. tertio quod pertinet ad pœnam inflictam ibi*, Quibus autem. *Circa primum dicit.* Videte fra. *id eſt diligenter conſiderate quilibet inſeipſo & etiam in proximo ſuo, quia ſecundum quod dicitur*

Diuiſio. *Eccleſiaſti. xvij. b.* Vnicuique mandauit Deus de proximo ſuo.

2 Ne forte ſit in ali. ve. cor. ma. *i. voluntas mala. Sicut enim & corde oritur ſenſus, & motus in alis membris, ita voluntas mouet omnes animæ potentias ad agendum.*

3 Incredulita. *licet enim incredulitas ſit in intellectu ſicut in ſubiecto, ſicut & fides que eſt eius oppoſitũ, tamē credere eſt actus ipſius intellectu moti a uoluntate, & per conſequens diſtederet. Dicit enim* Aug. *ſuper* Iob, *quod nullus credit niſi uolens.*

4 Diſcedendi a Deo uiuo. *Sicut enim bonum animæ eſt adhærere Deo per fidem formatam, ita malum animæ eſt recedere ab eo per incredulitatem. Sequitur.*

5 Sed adhorta. voſmetip. per ſin. dies. *continue conſcientias proprias diſcutiendo.*

6 Donec hodie cogi. *i. quandiu durat tempus gratiæ, quod cognominatur dies quandam ſimilitudinem, propter notitiam veritatis reuelatæ quod non erant tempore legis, ut ſupra dictum eſt.*

7 Vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati. *Hec au... dicit, quia licet obduratio ſit aliquo modo a Deo. tamen principium eſt a libero arbitrio inclinante ſe ad peccatum, ut uidebitur.*

8 Participes enim Chriſti effecti ſumus. *quia recipientes ... eius, de plenitudine eius accepimus.*

9 Si tamen initium ſubſtantiæ eius vſque ad finē firm... retinea. *Qui enim in Chriſto baptizatur, ſuſcipit quandam nouam ...turam per fidem formatam, quia fides eſt ſubſtantia ſperandarum ... ut dicitur inf. c. 11. & hoc vocatur hic initium ſubſtantiæ, quod debe... uſque in finem firmiter retinere, dum dicitur.*

10 Hodie. *i. tempore gratiæ,* Si vocem eius audieritis, &c. *H... tum eſt ſupra expoſitum.*

11 Quidam enim audientes. *Hic conſequenter hoc exponit, ... in autoritate prædicta dixerat de culpa exacerbationis prædictæ, di...* Quidam enim audientes exacerbauerunt. *Quia populus ... audiens verba exploratorum incredulus domino, voluit in Aegyp... reuerti, ut prædictum eſt.*

12 Sed non uniuerſi qui perfecti ſunt ab Aegypto per ...yſen *Hoc dicit propter Caleb & Ioſue qui non exacerbauerunt dom... cum aliis, ſed fideles & obedientes domino permanſerunt, & ſic p... qui peccauerunt, & qui non.*

13 Quibus autem. *Hic exponit de pœna propter culpam prædi... inflicta, & hoc eſt quod dicit,* Quibus autem infenſus eſt qua...ginta annis. ipſe. *ſcilicet* Deus *puniens eos.*

✱ Non

a Q.non eſt dubium. b In hoc apparet ira Dei.

Annis? Nonne illis qui peccauerunt, quorum 1

a Sine ſepultura. b Beſtiis & auibus. c Non ſolum proſtrauit.ſed etiam. Iu. 2

cadauera proſtrata ſunt in deſerto? Quibus 3

a Aeternam, quæ ſignificabatur per terram promiſſionis. Vel, in ipſam terram promiſſionis ad literam. 4

autem iurauit non introire in requie ipſius, ni

Et non aliis. a Domino promittenti. b Iurauit non introire in requiem. & ita videmus & aperte ſcimus.

5 ſi illis qui increduli fuerunt. Et videmus, quia non

a Aeternam, ſicut in terram promiſſionis.

6 potuerunt introire in requiem ipſius, propter in-

7 credulitatem.

NICOLAVS DE LYRA.

Nonne illis qui peccaue. *q.d. Sic, & non alijs, quod patet per conſequentem effectum cum dicitur.*

Quo.cada.proſtra.ſunt in deſer. *in pœnam prædicti peccati.*

Quibus autem iura. *i.decreuit.*

Non introire in re. *i.in terram promiſsionis.*

Niſi illis qui increduli fuerunt. *q. d. alijs non iurauit, quia Caleb & Ioſue qui fuerunt creduli, ipſi introierunt. & ideo concludit.*

Et vide. *ſ.per effectum prædictum.*

Quia non po.intro. *propter incredulitatem prædictam.*

Ad euidentiam prædictorum quæritur vtrum obduratio cordis ſit attribuenda homini.

Et arguitur primo quod non, quia illud quod eſt proprium Dei, non eſt attribuendum homini, obduratio cordis eſt huiuſmodi, ergo &c. maior patet. minor probatur per illud quod habetur Rom.9.d. Cuius miſeretur, &c. *Item idem per ſui præſentiam & abſentiam eſt cauſa contrariorũ, ſecundum quod dicitur.2.* Phyſico. *Nauta.n.per ſui præſentiam eſt cauſa ſalutis nauis, & per ſui abſentiam eſt cauſa periclitationis eiuſdem, ſed Deus per ſui potentiam eſt cauſa mollificationis cordis, ergo per ſui abſentiam eſt cauſa obdurationis.*

Contrarium patet per illud quod dicitur in litera, niſi enim obduratio cordis eſſet ab homine, fruſtra admoneret Apoſtolus dic. Nolite obdur.&c.

Reſpondeo dicendum, quod non eſt inconueniens vnum & eundem effectum attribui diuerſis cauſis, diuerſimode tamen. Obduratio.n.cordis eſt obſtinatio hominis in peccatum. Dicitur.n.cor durum metaphoricè, ad ſimilitudinem corporis duri. corpus.n.durum dicitur quod nõ cedit tangenti, ſed reſiſtit, vt habetur 4.Meteororum. & ad ſimilitudinem huius, cor hominis dicitur durum & voluntas, quia cor hic accipitur pro voluntate, vt dictum eſt, quando non cedit vel obedit monitioni ad bonum. ſed magis reſiſtit. Talis autem obduratio eſt homine inchoatiuè, & demeritoriè, inquãtum per liberum arbitrium adhæret peccato, & per conſequens auertitur a Deo quantum in ſe eſt, & ſic demeretur, quod Deus ſubtrahit ſibi gratiam ſuam. Sicut ſi ipſe ſol materialis illuminaret hæc inferiora per cognitionem & arbitrij libertatem, iuſte retraheret lumen ſuum ab eo qui ſe vellet inquantum in ſe eſſet ab eius lumine retrahere. Deus autem beneficium gratiæ dat hominib. ex cognitione, & mera liberalitate, & ideo iuſte eam retrahit ab eo, qui ſe per peccatum auertit a Deo. Cor autem humanum per gratiam Dei mollificatur. & ideo ipſa ſubtracta per peccatũ obduratur. & ſic patet qualiter obduratio diuerſimode Deo, & huiuſmodi attribuitur; quia attribuitur huiuſmodi inquantum eſt culpa, Deo autem inquantum eſt pœna iuſte inflicta, & ſic ex prædictis patet ad quæſtionem & argumenta ex utraque parte inducta.

Obduratio hominis. a quo

ADDIDIO.

In cap.3. vbi dicitur in poſtilla, Hodie *.i.gratiæ tempore, in quo veritas eſt reuelata.*

Hoc quod dicitur in pſa. Hodie ſi vocem eius audieritis, &c. *Exponitur ab Hebræis in libro qui dicitur Cabanit Ieroſolymitano, conformiter ad dictum Apoſtoli,* Legitur.n. *ibi ſic. Si Iſrael ageret pœnitentiã una die, ſtatim ueniſſet filius David.i.Chriſtus, ſcriptum eſt.n. Hodie ſi uocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra, Hæc ibi. Ex cuius dicto manifeſtè habetur, quod non tardabatur aduentus Meſſiæ, niſi propter hoc quod Iſraelitæ non audiuerunt vocem eius. Quod ſi audiuiſſent, ſtatim ueniret. Quod uerbum uerificatur quotidie de ipſis. Nam illi qui audiunt vocem eius.ſ.Chriſti per fidem ſtatim eis uenit. Et hęc uidetur propria expoſitio iſtius uſus & noſtræ fidei fauorabilis, in qua expoſitione ly. ſi, tenetur in ſua propria ſignificatione. ſ. conditionaliter, nec oportet exponatur pro quia, ſicut in Poſtilla.*

Aduentus Chriſti quare dilatus.

CAP. IIII.

Quia illi perdiderunt requiem. Si non amore vel timore hoc faciamus. a Per hoc quod relinquatur & contemnatur frequens promiſſio Dei, vel quam in baptiſmo fecimus.

a TIMEAMVS ergo, ne forte re- 1

a Quam terra promiſſionis ſignificat.

licta pollicitatione introeũdi in re- 2

a Vero iudicio, etſi impudenter præſumat inde.

quiem eius, † exiſtimetur aliquis 3

a A requie. Et merito, quia non poſſumus excuſari, quia ſi de re non dicta. b Tempore gratię. Per filium. De ęterna requie, ſicut illis per figuram terrę promiſſionis.

b ex vobis † deeſſe. Etenim & nobis nunciatum eſt, 4

enim & nobis nunciatũ eſt, & ingrediemur credendo, ſicut illi perdiderunt non credendo. 5

† fuiſſe fruſtratus.

CAP. IIII.

Timeamus ergo, &c. ✱ AMBROSIVS. ...e tinat oſtẽdere aliam de requiem ad quam vocati ſumus, id eſt, regnum celorum, nec nos qui credidimus dicit intraturos in illam, quæ Paleſtina eſt, illos vero nõ intraturos propter obdurationem cordis ſui, nec in Palæſtinam, nec in requiem cæleſtem.

✱ ANSELMVS. Et quia propter incredulitatem illi perdiderunt requiem ergo timeamus, i. ſolliciti ſumus, ne & nos ſimiliter eam perdamus ob infidelitatem, vt ſi non amore, ſaltem timore fugiamus incredulitatem.

Ne quis deſit, quaſi ad nos pertineat, pertinet enim. Et enim

b *Etenim & nobis nunciatum eſt, quemad.&c.*

✱ THEOPHILACTVS. Et nobis præterea denunciata futura ſunt bona, haud ſecus ac illis ſub figura terrę promiſſionis nil tamẽ id poteſt nobis prodeſſe, niſi & fidẽ promiſſis adhibeamus, deponamuſque animi omnem puſillitatem & diffidentiam, ſicuti nec illis aliquid contulit. Aduerte autem quemadmodum denunciatum nobis ait illud fuiſſe, tanquam vera quędam & certiora ſint bona promiſſa, & quæ velut ex trophęis in nos, & parta victoria conferatur, illis vero auditum eſſe ſermonem.

✱ Non

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. IIII.

TImeamus er. *Poſtquam Apoſtolus adduxit autoritatem ſcripturæ & expoſitionem illius ad oſtendendum, quod Chriſto eſt firmiter obediendum, hic ex autoritate prędicta: & expoſitione eius arguit ad propoſitum. & diuiditur in duas partes, quia primo oſtendit, quod nobis imminet ſolicitudo intrandi in requiem cæleſtem, quæ per ingreſſum terræ promiſſionis figurata eſt. ſecundo ex hoc concludit, quod debemus ad hoc feſtinare, ibi,* Feſtinemus ergo ingredi. *Prima in duas, quia primo arguit propoſitum, ſecundo probat quoddam quod in argumento erat ſuppoſitum, ibi.* Et quidem operibus. *Virtus autem argumenti ſui in hoc conſiſtit, Sicut patribus promiſſa eſt requies temporalis in terra promiſſionis, ita figuraliter nobis promiſſa eſt requies æternę beatitudinis,* quia omnia in figura contingebant illis, *ut dicit Apoſtolus.1.a.Corint.10.c. ſed illi qui fuerunt ſoliciti ſeruare* Deo *fidem & obedientiam, introierunt in requiem illam terrenam, ut patet ex prædictis, & nõ alij. ergo ſimiliter ſi uelimus intrare requiem cęleſtem, de hoc debemus eſſe ſolliciti. Dicit igitur.*

1 Timeamus ergo. *i.ſolliciti ſimus, quia timor ſolicitudinem inducit.*

2 Ne forte reli.pol. *i.promiſſione diuina.*

3 Introeun.in requiem eius. *i.requiem cęleſtem.*

4 Exiſti.aliquis ex vo.&c. *h.d.quia illa impletio promiſſionis diuinæ nulli deficit, niſi ipſe deficiat.*

5 Et enim & no.nunciatum eſt. *de requie.ſ.æterna.*

✱ Quem-

A a *Non ad fi.&c.* Egreſſi.n. de Aegypto cum multam viam perambulaſſent, & multa indicia virtutis Dei accepiſſent in Aegypto, in mari rubro, in eremo, conſilium fecerũt mittere ſpeculatores qui deberent inſpicere naturam terræ. Illi vero cum perrexiſsẽt reuerſi ſunt, Prouinciam quidem] magnorum fructuum & virorum inexpugnabilium, & fortium procreatricẽ eſſe dicentes. Quibus auditis obſtupuerũt qui eos miſerant, non credentes veram eſſe promiſſionem.

N a.13.d
I Pſalmo.
Au.in pſa. 77.
† auditionis.
† iis qui.
† pſa.49.b.
† Gen.2.a.

b *Ex h.* i. propter hæc.

c *Quę au.* ab exploratorib. qui mala retulerunt non crediderunt vel fidei ſumptę ex his quę audierunt.

✻ Chrys. Et quomodo non profuit? B Poſteaquam eos terrere voluit oſtendit, hoc ipſum dicẽs. Quidam enim cum audiſſent, exacerbauerunt, ſed non omnes qui exierunt ex Aegypto Moyſen. Quibus autem iratus eſt quadraginta annis? nonne his qui peccauerant, quorum cadauera ceciderũt in heremo. Quibus autem iurauit quia non intrarent in requiem eius niſi infidelibus? Et videmus, quod intrare non potuerunt propter infidelitatem. Non ergo putetis, quia ex auditu tantum prædicationis iuuabimini, quia & illi audierunt, ſed nihil vtilitatis habuere, quoniam non crediderunt. Caleph autem & Ieſus. quia non conſenſerunt infidelibus, effugerunt pœnam quę illis illata eſt. Et inſpice quam mirabiliter, non dixit, non conſenſerunt, ſed non commixti ſunt, hoc eſt, ſine ſeditione diſſenſerunt, illis omnibus vnam eandemque ſententiam habentibus hic mihi tamen videtur etiam ſeditionem quandam ſignificare.

a Per famulum. b Nunciatum eſt, ſed. c Quia non fuit creditus. d Promiſſio de requie.
a quemadmodum & illis, ſed non profuit illis ſermo † auditus, 1
a Vt ſermo & fides illis iungerentur. b Propter hec. c Ab exploratoribus. d Nobis nunciatum eſt. Ingrediemur enim. Vel quia non crediderunt, non profuit. quia nobis qui credimus prodeſt.
b non admixtus fidei, ex † his quæ audierunt. Ingrediemur e- 2
a Veram. b Nos. c Sicut ex propoſito ſpirituſſanctus dixit de incredulis. [per] quod patet, quod qui credunt intrabunt.
c
d nim in requiem eius qui credimus, quemadmodum dixit, † Si 3
Quid dixit, hoc, ſ. a Illi, nec in Palæſtinam, nec in veram, nos in veram.
e cut iuraui in ira mea, ſi introibunt in requiem meam. Et qui- 4
a Quę fecit. b Inchoando. i. ex quo mundus cępit inſtitui, quia ipſe omnia fecit. c Poſtquam poterat quieſcere.
f dem operibus ab inſtitutione mundi huius perfectis. Dixit e- 5
a Spirituſſanctus. a Egregio loco ſcripturæ. Per quam ſignificatur ęterna requies. d Noua operatione.
g nim in quodã loco de die ſeptima ſic: † Et requieuit Deus die 6
a Dicit ſpirituſſanctus. b Loco. c De eadem requie per ſignum.
h ſeptimo ab omnibus operibus ſuis. Et in iſto rurſum, Si in- 7
i a Terram promiſſionis, quę ſignat ueram, quam Moyſes promiſerat, b Reſtat poſt promiſſionem.
K troibunt in requiem meam. Quoniam ergo ſupereſt 8

d *Ingrediemur enim in requiem eius, &c.* ✻ Oecvmen. Omnino neceſſe eſt vt aliqui ingrediamur in requiem Dei, ne vanè ac temere ſit promiſſa. Quoniam ergo iſti non ſunt ingreſſi (iurauit enim ipſos non ingreſſuros) neceſſe eſt vt nos, modo velimus, ingrediamur, at non iam in figuratiuam requiem, ſed in verum regnum cęlorum.

✻ Anselm. Ingrediemur credendo, ſicut illi perdiderunt non credendo.

e *Et quidem.* De prima requie quæ ſignificat hic agit.

Et quidem ope. Quia dixerat nunciatum eſſe de requie dicit quomodo. Et ante legem, & poſt perfectionem operum ſeptem dierum per requiem ſabbathi. Et ſub lege quando per terrã promiſſionis deſignabatur. Et tempore gratię in Dauid nunciatũ eſt. & ſic quidẽ quando nondum completio iſtius veræ requiei & ſignificatæ, quia ea nullus adhuc potius erat. Et in iſto rurſum.

f *Perfectis.* quod fuit facto homine, pro quo omnia, & ipſe apud Deum glorificandus.

g *Et requieuit die ſeptima.* Sex diebus fecit omnia, vt poſt nihi fieret niſi de materi ibi facta, vel ad ſimil tudinem factorum. S ptima quieuit, quæ ſi gnificat requiem. S & ſexta ætate hom natus eſt mundo, ad l borem, ſexta die & ſe ta diei hora paſſus, ſ ptima quieuit. Sic & nos dum ſub operibu ſex dierum viuimu operamur, inde exeu tes quieſcimus. Si ta men opera noſtra va de bona inueniantu

✻ Avgvs. Requie ſua nobis inſinuata ſp rare adinuenit in ſer quiem noſtram fut ram. Rectè quipped citur, ſicut Deus po opera bona requieu rit, ita & nos poſt opera bona noſtra, requiem accept ros.

✻ Chrys. Quia ergo relinquitur inquit, quoſdam intra in illam, & in quibus prius annunciatum fuit nõ ingreſſi ſu propter infidelitatem, rurſum quendam diffinit diem, hod in Dauid dicens, poſt tantum temporis, ſicut prædictum e Quid autem eſt quod dicit? Quoniam enim debent inquit a liqui intrare, vtique illi non intrauerunt. Quod uerò opo teat intrare, & debeant aliqui intrare, audiamus vnde ho certum ſit. Quoniam poſt tantos annos, inquit, dicit ite rum Dauid, *Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare cord. veſtra.*

h Vel, *Operibus.* perfectis nunciatum eſt. Dixit enim.

i *Et in iſto.* De ſecunda quæ ſignificatur per ſignum & figura rum requiei terræ promiſſionis.

K *Quo er.* Bis per diem ſeptimam, & terram promiſſionis re quies eſt ſignificata & promiſſa. & quia hoc eſt, ergo iterum i. ſub eiuſdem requiei deſignatione, terminat ſpirituſſanctus & diſtinguit diem quendam. i. tempus egregium gratię. ſ. i aduentu Chriſti, dicendo in Dauid hodie, qui Dauid futur tempore gratiæ reputat verba patribus dicta. Poſt tantũ tem poris, ex quo illa patrib. dicta ſunt in deſerto. vnde patet nõ d terra promiſſionis agi, quę iam dudum habebatur. Ideo te minat diem intrationis quoniam ſupereſt introire, & niſi v deret intraturos, non terminaret. Dauid licet ſub lege poſit mente in tẽpore gratiæ, dicens hodie, tertio nunciat requie in illo tempore conſummandam.

Vel

C

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Quemadmodum & il. *qui fuerunt in ue. Teſt. fuit primo nunciatum de requie terrena.*

2 Sed non pro, fuit il. ſer. audi. &c. *quia licet illa promiſſio fuerit omnibus facta, tamen illi ſoli qui fuerunt creduli perceperunt illius promiſſionis effectum. & ideo concludit.*

3 Ingredie. enim in requiem. *ſ. cęleſtem.*

4 Qui credi. *ipſi Chriſto.*

5 Quemadmodum di. *ipſis. ſ. incrudelis quibus iuraui, &c.*

6 Sicut iuraui in ira mea. *patet expoſitio per prædicta. quia ſicut fideles admittuntur ad requiem cęleſtem, ita increduli excluduntur.*

Diuiſio.

7 Et quidem ope. *Hic probat illud quod ſuppoſitum eſt in argumento, uidelicet quod requies cæleſtis ſit figurata per requiem terræ promiſſionis. Et diuiditur in duas partes, ſecundum quid hoc probat dupliciter per ſcripturam, ſecunda, ibi.* Et in iſto rurſum. *Prima probatio talis eſt,* Productis *omnibus creaturis in principio mundi dicit ſcriptura, quod Deus requieuit die ſeptimo. Iſta autem requies non poteſt intelligi requies terrę promiſſionis, ſed magis requies per quam Deus requieſcit in ſeipſo, & hęc eſt requies beatorum, quia mens humana non poteſt quieſcere niſi in Deo, & iſta figuratur per requiẽ terrę promiſſionis ſicut perfectum per imperfectum, & veritas per vmbram. Hoc eſt igitur quod dicit Apoſtolus,* Et quidem operibus ab inſtitutione mundi perfectis. *in ipſius ſpeciebus & naturis.*

8 Dixit enim in quodam loco. *ſ.* Gen.2. *Loquitur tamen ſic in g nerali, quia illa ſcriptura erat nota & famoſa illis quibus ſcribebat.*

9 De die ſeptima ſic. *ſ. loquitur prędicta ſcriptura.*

10 Et requieuit Deus die ſep. ab omnibus operibus ſuis. *in ſei ſo quieſcendo. Et in hoc ſtat uirtus rationis prædictæ, quia per hoc hab tur, quod eſt alia requies vera & perfecta a requie data filijs in terra p miſſionis. & per conſequens figurata per illam, vt dictum eſt.*

11 Et in iſto rurſum. *Hic ponit aliã ſcripturam ad probandum hoc id. Et eſt probatio talis, Dauid rex fuit per magnum tempus, poſtquam fi Iſrael obtinuerant terram promiſſionis ſub Ioſue, & in ea quieuerant, tamen ipſe determinat quendam nouum modum intrandi in requiem, d cens,* Hodie, ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda v ſtra. *ne priuemini requie promiſſa, ſicut patres ueſtri propter ſuam credulitatem. patet igitur ex dicto* Dauid, *quod eſt alia requies perfect quę eſt requies beatorum figurata per quietem filiorum Iſrael in ter promiſſionis, quia ſi Ioſue dediſſet filijs Iſrael perfectam quietem & timatam, Dauid qui per magnum tempus poſt eum fuit, non hortare fideles de nouo ad ingrediendum requiem. hoc eſt igitur quod dicit Ap ſtolus,* Et in iſto rur. *hoc eſt in hoc loco ſcripturæ ipſius Dauid iam al gatæ,.* Si introibunt in requiem meã. *patet propoſitũ. Ideo ſequitu*

12 Quoniam ergo ſupereſt intro. quoſ. in il. *i. requiem perfecta de qua loquitur Dauid.*

✻ Et

☞ Vel alio verborum ordine poteſt legi hæc litera. *Quoniam* A *ergo &c.* Q. hoc & illo modo promiſſa eſt, & ſignata requies celeſtis ergo ſupereſt quoſdam introire in illam requiē. *Et quo hoc eſt.* Et quia hoc ſufficeret ad inferendū quod illaturus eſt, addit aliud. ſ. *Et hi quibus.* Vt ex his duob. tertium neceſſario inferatur hoc modo q. Et quia hoc eſt, ſcilicet. Quoniā ſupereſt quoſdam intrare. Et quia hi quibus priorib. annunciatum eſt, non introierūt propter incredulitatem, ideo iterū terminat diem, q. quia neceſſarium erat dicere in Dauid hodie poſt tātum temporis. Ex quo illa dicta patribus & filii Iſrael in terram promiſſionis intrauerant. unde patet quod hæc eſt illa reqes Sicut, &c. quæ non mutantur.

✻ Idem. In ſeptem diebus & Sabbatiſmis oſtenditur, q iuxta Paulum populo Deo reſormatur, in quib. uerā, æterna que ſperamus requiem, & nequaquā ſemite opus faciemus peccatorum, quod ne de de mortali quidem, ſed & de veniali debet, cui beatos non fore obnoxios compettiſſimum eſt. D in c. 43. Ezechiel.

a Egregios. b Requiem æternam, quæ ſignificabatur. c Quid opus erat illis dicere nolite obdurare corda veſtra? quia hi quib. prio.

quoſdam introire in illam, & hi quibus prioribus anūncia-

a In veram requiem, quam terra promiſſionis ſignificabat, ad quam non peruenerunt.

tum eſt, non introierunt propter incredulitatem, iterū ter-

a Spiritusſanctus. Diſtinguit. b Quo prænunciata impleantur. c In hoc patet, quod hæc eſt alia.

a minat diem quendam hodie in Dauid, dicendo poſt tantū

Dicendo hodie, ſicut iam. Tempore gratiæ. Sicut vere audietis.

b temporis, ſicut dictum eſt: † Hodie ſi vocē eius audieritis,

a Vere hæc eſt alia. b i. Ioſuæ qui induxit in terram promiſſionis, veram.

nolite obdurare corda veſtra. Nam ſi eis Ieſus requiem

Ipſe præſtans, vt dux dediſſet.

c præſtitiſſet, nunquam de alia loqueretur poſt hac die. Ita-

a Futuri, ſeruatur, Deo permittente. b Plenę quietis feriatio & iucunditas ſabbati. Futuro. Vera requies eſt:

d e f que relinquitur ſabbatiſmus populo Dei. Qui enim ingreſ-

Quam Deus dat. a Quib. hic laborauit.

g ſus eſt in requiem eius, etiam ipſe requieuit ab operibus

a Ita perfecta. b Operib. c Quieuit, d Et quia hæc eſt vera requies. e Per fidem & bona opera.

h ſuis, ſicut & a ſuis Deus. Feſtinemus ergo ingredi in illam dem.

✻ Avgvstinvs. li. 4. de Geneſ. ad litt. c. 13.
1 In tempore gratiæ per-
2 petuum Sabbathum
3 obſeruat, qui ſpe futu-
ræ quietis operat, quic-
4 quid boni operat, nec
5 in ipſis bonis operibus
6 quaſi habens bonum
quod non acceperit,
7 gloriatur qui quieſcit
8 a priſcis operibus ſuis,
vt iam in nouitate vi-
9 tæ ambulans Deum
10 in ſe operari cogno-
ſcat.
11 ✻ Idem. Spirita- tractat. 3. i. Ioannem.
12 liter obſeruat Sabba-
13 thum Chriſtianus, ab-
ſtinēs ſe ab opere ſer-
14 uili. Quid eſt ab ope- E
15 re ſeruili a peccato qui-

a *Diem quendam hodie.* De tertia ſignificata, & quando datur, quamuis obſcure, quæ per Chriſtum credētibus promiſſa eſt.

b *Poſt tantum temporis.* In hoc patet, quod hæc eſt alia requies de qua Dauid dicit, hodie, quam illa ad quam Ioſuæ duxit. Nam ſi illa eſſet, nō loqueretur de alia Dauid, ergo certū eſt eſſe aliā ad q̄ Chriſtus duxit, quæ p illā in Paleſtina ſignabat.

c *Nam ſi eis Ieſus, &c.* Supereſt quoſdam intrare, ſicut Dauid terminat. *Nam ſi eis, &c.* (Ne uideretur dictum hoc de terra promiſſionis.

Eis. filiis Iſrael quibus prius nunciatum eſt de requie per ſignum id eſt, terrā promiſſionis. *requiem præſtitiſſet.* vt in litera.

d *Nunquam.* id eſt, nullo tempore, poſt hac. i. in ſequenti tpe.

e *Loqueretur de alia die.* id eſt, tempore gratiæ. Q. quo deberet dari, Vel nunquam poſt loqueretur de alia ſcilicet, requie, p̄ter terram promiſſionis, dicendo hac die: quam ſupra hodie, &c. locutus eſt de alia *Ita relinquitur.*

b *Sabbatiſmus.* Vera requies (ſignificata der ſabbatum) id eſt, plene quietis feriata iucunditas) quo dominus requieuit, & in lege obſeruabatur. Tunc enim perfecte vacabimus, gratia maiore refecti, & Deo pleni. Et ſciemus perfecte quia ipſe eſt Deus. Ibi uacabimus, videbimus, & amabimus, amabimus & laudabimus. Ecce quid erit in fine ſine fine, Nam quis alius noſter eſt finis, niſi peruenire ad regnum, cuius nō eſt finis.

✻ Hieronymvs. Sabbaptiſmus repromittitur nobis in cęleſtibus, & in gloria preparatur, vt dum non facimus uias noſtras in Sabbatho, nec ſuertitur uolūtas noſtra, ut loquamur ſermonem quo ſcilicet ſicut nec opere peccemus. Alioqui ſi hæc tantum prohibentur in Sabbatho, ergo in aliis ſex diebus libertas nobis delinquendi tribuitur. Quod ſi ſtultum eſt credere, ſupereſt ut Sabbathum, quod requies interpretatur, omni tempore ſanctificandum ſit a fidelibus dum non carnis ſed animi faciunt uoluntatem.

✻ Idem.

✻ Chrysostomvs. Et bene concluſit hunc ſermonem non enim dixit requies, ſed Sabbatiſmus, proprium nomen, ad quod gaudebant & cōcurrebant, ſabbaptiſmum regnum vocās. Sicut enim ſabbatho ab omnibus abſtineri iubetur, & illa tantum fieri, ad obſequium Dei pertinet, quæ ſacerdotes efficiebant, & quæ animam iuuabant, & nihil aliud, ſic & tunc.

g *Qui enim ingreſſus eſt in requiem eius etiam ipſe requieuit ab operibus ſuis, ſicut & a ſuis.* ✻ Theophylactvs. Explicat nūc cur Sabbatiſmum dixerit futuram in cęlis requiē, ob id ſcilicet, quia & ipſi a noſtris operibus requieſcimus, nec ſecus quam Deus, ubi diem, quo a condenda terratum hac machina ceſſaſſet ab opere, ſabbatum appellauit, perinde ac ſi dicat. Hac quidem in uita acerrimum eſt iuſtis certamen, & labor immenſus propoſitus, quia virtuti maxime eſt inſudandum. In cœlis vero neque ad mortalitatem exercebātur, ſed Deo duntaxat inexplebili quadam animi fruentur ſuauitate. Quod autem hi qui ex Iudæis crediderant audire maxime cupiebant, quod a præſentibus ſcilicet, & operoſis negotiis liberandi ſint, & preſſuris, nunc dicit, vt eorum ſubleuet animas, malis ingentibus afflictatas.

h *Feſtinemus ergo ingredi in illam requiem ut ne quis in idipſum.*

✻ Anselmvs. Feſtinemus fide & operibus quod illi non faciunt, qui carnaliter adhuc legem obſeruāt, & erga fidem, & ſpiritualem conuerſationem negligentes exiſtunt. F

Feſtinemus, (inquam) ingredi in illam requiem, tātam tam nobilem, & tam glorioſam, atque toties nobis promiſſam. Iō quoq; feſtinem⁹ ad illā requiē ut pænas euadam⁹ æternas.

✻ Theop. Recte feſtinemus ut ad huiuſmodi requiem p̄beat aditum, ſatis viriū habere per ſe fides uideatur, ubi & optimus adſit uiuendi modus.

☞ In

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et hi quibus prioribus nunciatum eſt. *de requie in terra promiſſionis, quæ fuit figura huius.*

2 Non introierunt. *propter eorum incredulitatem, ut patet ex dictis ideo.*

3 Iterum terminat. *id eſt, terminat ſacra ſcriptura.*

4 Diem quendam. *hoc eſt tempus aliud ingrediendi requiem perfectam.*

5 Dauid dicendo. *id eſt, per ipſum Dauid.*

6 Poſt tantum temporis ſicut dictum eſt. *id eſt, poſt temporis multum poſtquam filii Iſrael ſub Ioſue habuerunt requiem in terra promiſſionis, dicit Dauid.*

7 Hodie ſi uocem eius audieritis. *id eſt, ſi in tempore iſto, quod vocatur hodie, reſpectu ueteris Teſtamenti.* Ex *hoc patet, quod eis loquitur de alia requie quam fuerit requies in terra promiſſionis, propter quod ſequitur.*

8 Nam ſit eis. *id eſt, filiis Iſrael.*

9 Ieſus. *id eſt Ioſue.*

10 Requiem præſtitiſſet. *id eſt, requiem perfectam & ultima tam dediſſet in terra promiſſionis eos introducendo.*

11 Nunquam de alia loqueretur. *id eſt, ipſe Dauid non loqueretur de alia requie, uel de alio tempore intrandi in requiem.*

12 Poſt hac die. *id eſt, poſt illud tempus, in quo Ioſue dedit aliis Iſrael requiem in terra promiſſionis, ex quo concluditur.*

13 Itaque relinquitur ſabbatiſmus. *id eſt, requies perfecta beatorum, ubi Dei populus recipietur. Quę quidem quies per quietem terræ promiſſionis figuratur, & illa quies perfecta conſiſtit in fine ultimato perfecte, & præſentialiter apprehenſo, & hoc eſt quod dicitur.*

15 Qui enim ingreſſus eſt in requiem eius, etiam ipſe requieuit. *Hoc eſt dictum: quia ſicut poſt rerum productionem* Deus *requieuit in ſeipſo, ſic beati qui quieſcunt in laboribus ſuis habent quietem in* Deo *ipſo perfruendo.* Licet *enim alia beatitudo ſit Dei & beatorum loquendo formaliter, quia alius eſt actus uidendi & amandi hic & ibi tamen eſt eadem beatitudo obiectiue loquendo, quia idem eſt obiectum beatitudinis Dei, & ſanctorum. Conſiderandum tamen, quod beati non quieſcunt ab omnibus operibus generaliter loquendo, quia continue & æternaliter uident, amant. & laudant* Deum, *ſed requieſcunt ab operibus laborioſis. ſecundum quid dicitur Apocal. 14. c.* A modo iam dicit ſpiritus, vt requieſcant a laboribus ſuis.

15 Feſtinemus ergo. *Oſtenſo quod debemus eſſe ſoliciti de ingreſſu*

11 Nun-

A a *In idipſum exemplum.* Vel in pœnam qualem illi per incredulitatem habuerunt exemplum dicit vt mentem noſtram habeamus illic, ne ſimiliter excidamus.

✠ THEOPHYLACTVS. Idipſum, id eſt, Iſraelitarum exemplum. Quemadmodum enim cum maiorem itineris partē iā confeciſſent, & mala plurima eſſent perpeſſi, ob incredulitatem tamen, & diffidentiā conciderūt, ſic & vobis cauēdum, ne poſt tam multa, quæ iam ſubiiſtis certamina, collabamini, vt pote qui non ad finem uſque ſtrenuos vos præſtiteritis. Id enim verus eſt lapſus.

teodē con cidamcce dulitatis exemplo.

a a.i.vt non aliquis. b In illam incredulitatem, in qua patres fuerunt quæ eſt vobis exemplum, vnde peius eſt niſi caueatis.

b requiem, ut ne quis † in idipſum incidat incredulitatis

c a Debemus feſtinare in illam. Et ita in eo viuetis. b Filius Dei. c Potens omne quod vult facere ſaluando vel damnando. d .i.perſpicacior, ne qua occulta putet latere eum.

d exemplum. Viuus eſt enim ſermo Dei efficax & penetra-

e a Omni ingenio carnalis, vel ſpiritualis. b .i.ad diſcretionem carnalium, & ſpiritualium cogitationum.

f bilior omni gladio ancipiti, pertingens vſque ad diuiſio-

g a Rationalitatis. b Ad diuiſionem pertingens Compages ſunt cogitationes, quæ ſibi iunguntur, quando altera alteram ſequitur medullæ ſubtiles intentiones.

h nem animæ ac ſpiritus compagum quoque ac medullarum

i

Et vt magis terreat addit. *Viuus eſt enim.* id eſt, qui illos iudicauit, vobis iudex eſt ſcilicet filius Dei cui, qui obedit, mortem non videbit in ęternū.

b *Sermo, Dei, &c.* Qui a regalibus ſedibus venit.

c *Viuus* quem infideles mortuum putant.

Li.4. de fi de cc.3. ✠ AMBRO. Verbum hoc noſtrum utique prolatiuum eſt, ſyllabę ſunt, ſonus eſt, & tamen a ſenſu noſtro, & mente non diſcre

B dat, & que interiori tenemus affectu, ea tanquam operātis verbi teſtificatione ſignamus. Sed non ſermo noſter operatur, ſolum eſt verbum Dei, quod nec prolatiuū eſt, nec endiatheton dicunt, ſed quod operatur, & viuit, & ſanat, unde dicit Viuum eſt Dei verbum & efficax.

✠ ANSELMVS. *Sermo Dei,* id eſt, verbum patris, qui nos feſtinantes adiuuet, & peruenientes coronet, viuus eſt, id eſt, vera vita in ſemetipſo, & ſufficiens ad aliorum viuificationem, & ita viuemus in eo. *Sermo Dei,* qui prædicauit illam requiem, eſt uiuus uita propria, id eſt, uiuificans alios. Sicut enim pater habet uitam in ſemetipſo, ſic dedit & filio uitam habere in ſemetipſo. Vel, in aſſumpta humanitate, in qua mori noluit, iam uiuus eſt, uitam æternam cōſequutus, & ſequaces ſuos uiuere ſimiliter faciēs, quia immortalis factus eſt, & uos immortales faciet.

d *Et penetrabilior omni gladio ancipit.* ✠ CHRYSOSTOMVS. Quouis enim gladio ſæuius, in eorum animas incidit ſermo plagas quaſdam operās ſæuas, & lethales inciſiones importat, & harum rerum demonſtrationem adhibere non opus habet, neque probare neceſſarium putat, habens tam horrendam narrationem.

✠ ANSELMVS. Quia penetrat omnia, nec putetur eum latere cordiū occulta, & per hoc minus iuſte iudicare. Nā ſi non penetraret hominum conſcientias, non poſſet ueraciter iudicare quis eſſet fidelis, uel quis infidelis, ſiue quis bonā, uel quis malam haberet conſcientiam, & tunc nō ualeret dignā ſingu

C lis rependere uicem, quia potentiā ei aufferret, q occulta hominum

minum videre non poſſet. Sed vt potenter in omnibus ſit efficax, omnia viſu ſuo penetrat, & acutior & perſpicacior eſt oī gladio ancipiti, omni ſubtilitate ſermonis diuinæ pdicationis. Sermo enim doctrinæ eſt gladius anceps, i. vtraque parte acutus, qa dicit de tēporalibus, & dicit de æternis. In vtroque prebat q dicit ante & ſubtiliter, & eū quē ferit, ſeparat à mundo. Q
1 non faceret, niſi men-
2 tem eius penetraret. Sed multo penetrabi-
3 lior eſt iſte ſermo qui
4 Deus eſt.
e *Pertingens vſque.* E
5 tota conſideratio perueniens ad ſeparatio
6 nem animæ, id eſt, ſenſualitatis, & ſpiritus, id eſt rationis.

f *Diuiſionem animæ.* Anima uiuimus cum beſtiis, ſpiritu intelligimus cum angelis. Ideoque per animam intelliguntur carnalia peccata. id eſt, quæ actu corporis fiunt, ut luxuria: per ſpiritum uero ſpiritualia, id eſt, quæ ſunt mentis, ut ſuperbia. Diſcernit autem ſermo Dei inter carnalia peccata & ſpirituali. quis, quid, quo animo agat. Vel ita, ut per animam accipiantur carnales cogitationes & malæ, per filium ſpirituales cogitationes & bonę. Et eſt ſenſus, pertingens uſque ad diuiſionem ac ſpiritus, idest uſque ad diſcretionem carnalium & ſpiritualium cogitationum.

g *Animæ ac ſpiritus.* Pertingit ſermo Dei cognitione inſeparabili, quò 1 cognoſcit quomodo diuidatur ſenſualitas a ratione & ipſa a ſe, dum plus dedita infirmis rebus inferior eſt, uel ahis reuocata dignior. Sic ēt uidet quomodo ſpiritus a ſeipſo diuidatur, uel dum in Deum inhiat de diuina uiſione cogitans, uel dum inferius cęleſtia conſiderat. Vel item inferius in terra de mundanis recte agendis pertractat. Vel quomodo ſpiritus, id eſt, ratio à ſenſualitate ſecernitur, dum quod in ſe inferius eſt, ſuperat quod in illa altius eſt.

h *Compagum quoque.* dicitur iunctura ipſius ſenſualitatis & rationis, quam uidet filius Dei, ſcilicet quomodo & inter ſe cohęrant in aliquo, uel hæc & illa, id eſt, ratio & ſenſualitas, quomodo in ſuis differentiis inter ſe conueniant. dum ſuperior differentia ſenſualitatis conſentiendo conuenit cum differentiis rationis. Vel inferior differentia rationis preſſa & captiua aliquando conſentit inferiori differentiæ ſenſualitatis.

i *Medullarum .i. & diſcretor cogitationum & intentionum & cordis,* non eſt ulla creatura inuiſibilis, &c. quæ interior eſt, dicitur quid interius & ſubtilius eſt in anima uel ſpiritu, quod etiā uidet filius Dei. Diſcernit etiam cogitationes, id eſt, quæ diuerſa de ſe cogitēt. Diſcernit & intentiones earum cogitationū, qualiter ſingulæ tendant ad bonum uel malum. Et ut plus dicam, nulla creatura terrena uel cæleſtis eſt ei inuiſibilis, ſed omnia sūt n

da &

NICOLAVS DE LYRA.

ad requiem cęleſtem, hic conſequenter concludit quod debemus feſtinare ad ipſam. Et diuiditur in duas partes: quia primo hortatur nos ad iſtam feſtinationem, ſecūdo adducit ad hoc rationem, ibi: Viuimus eſt enim ſermo. *Primo igitur dicit ſic:* Feſtinemus ingredi in illam requiē. *q.d.* Ex *quo ita eſt, quod nobis incumbit ſolicitudo de ingreſſu requiei cœleſtis feſtinemus ingredi in illam requiem, quæ feſtinatio eſt per fidem & dilectionem operantem.*

1 Vt ne in idipſum quis incredulitatis exemplum. *id eſt, ne incidamus in conſimilem pęnam, in quam ceciderunt increduli ueteris legis qui propter incredulitatem ſuam fuerunt excluſi a requie terræ promiſſionis, & pœna eorum data eſt nobis in exemplum, ne conſimiliter priuemur requie cæleſti, ſi fuerimus tardi & pigri ad ingrediendum.*

2 Viuus eſt. *poſtquam poſuit ſuam admonitionem, hic conſequenter ponit ſuæ monitionis rationem. Et diuiditur in duas partes, ſecundum duas rationes quas facit, ſecunda ponitur ibi:* Habentes ergo pontificem. *Prima ratio procedit ex Chriſti excellentia in natura diuinitatis, &*

Diuiſio. *talis eſt. Ei qui habet excellentiam diuinæ naturæ, & virtutis infinitæ, generalis cognitionis, & ſupremæ autoritatis, credendum eſt de impletione ſuæ promiſſionis: & per conſequens ſecure eſt feſtinandum ad ipſam obtinendam, ſed Chriſtus in natura diuina habet quatuor prędicta, ergo &c.* In *iſta ratione ſic procedit Apoſtolus, quod maiorem propoſitionem ſupponit tanquam manifeſtam, minorem ponit & declarat eā, dicēs.* Viuus eſt enim. *in quo tangitur primum, ſcilicet excellentia diuinæ naturæ in in Chriſto, quia ſermo accipitur hic pro uerbo, unde & in* Gręco *ſic habetur, logos, quod ſignat idem quod verbum: uerbum autem in diuinis eſt eiuſdem naturæ cum eo cuius eſt uerbum, cum igitur Chriſtus ſit verbum Dei ſecundum quod habetur* Ioh. 1. *a.* Verbum caro factum eſt *ſequitur quod in eo ſit excellentia diuinæ naturæ, & bene dicitur.* Viuus eſt enim ſermo. *quia Dei uerbum viuit vita nobiliſſima, quia eius uiuere eſt diuinum intelligere, quod eſt reſpectu obiecti nobiliſſimi, propter quod concludit philoſophus, 12. metaphyſicæ, quod primum ens ſiue Deus viuit uita nobiliſſima & optima. Et ſic patet primum. Conſequenter declarat ſecundum, ſ. quod in ipſo ſit efficacia uirtutis infinitę, cum ſubd.*

3 Efficax. *Tanta eſt enim efficacia, quod ſe extendit ad omnia, ſecundum quod dicitur Sap. 12. c.* Omnium eſt enim artifex, omnium habens uirtutem, &c. *Sed conſiderandum eſt, quod uirtus aliorum artificum tingit tantummodo rei factibilis exteriora, ſed uirtus Dei eſt tanta quod attingit cuiuſcunque rei intima, quia eſt cauſa eius dans eſſe & conſeruans, & principia rei cuiuſcunque vniens & coniungens, propter quod eſt uicinior ipſi rei, quam ipſa res ſit ſibiipſi, & ad hoc denotandum dicit.*

4 Et penetrabilior omni gladio *i. habenti acutiem ex utraque parte, & ſic non impeditur eius penetrabilitas ex aliqua patre. Similiter eſt uirtute Chriſti, quæ a nullo poteſt impediri, quæ pertingit ad intima rei, ad maiorem huius expreſſionem dicit.*

5 Et pertingens. *Animæ dicit propter potentias eius animales, quæ ſunt animę & corporis communes. Spiritus dicit propter potentias animæ abſtractas quibus conuenit cum ſubſtantijs pure ſpiritualibus, per hoc vult dicere, quod uirtus Chriſti anttingit rei intima quantumcumque ſubtilia ſint. Sequitur.*

6 Compagum quoque ac medullarum. *Compages ſunt corporis*

✠ iunctura

Voluntatis.

& diſcretor cogitationum & intentionum cordis. Et non
a eſt vlla creatura † inuiſibilis in cōſpectu eius. + Omnia autē

a ¶ Reuelata, diſcooperta. b ¶ Manifeſta. c ¶ Viſioni. d ¶ Filii Dei c ¶ i. cui oportet nos reddere rationem de operibus noſtris. f ¶ Quia talis eſt ſermo Dei. ergo teneamus, & merito, quia idem pontifex eſt, qui obtulit ſe ſecundum quod homo: & hoc eſt.

b nuda & aperta[b] ſunt oculis[c] eius[d], ad quem[e] nobis ſermo. Habē

a ¶ Super omnes pontifices. b ¶ Moyſes nec terram promiſſionis. c ¶ Penitus intrauit, Vt poſſimus ſequi. d ¶ Non ſancta ſanctorum templi. e ¶ Qui etiam ſaluator & filius Dei.

tes ergo pontificem magnum[a], qui[b] penetrauit[c] cœlos[d], Ieſum[e] fi

a ¶ Vt fides etiam ſit in ore. ¶ i. fidem cordis cum confeſſione oris. ¶ Quæ eſt cauſa. b ¶ Futuræ beatitudinis, quam ſperamus. c ¶ Tenere debemus. ¶ Hoc ideo dicit, ne pro prioribus deſperent.

c lium Dei, teneamus confeſſionem noſtræ ſpei. Non enim
d

a ¶ Et ſi alius. Ne dico uideatur eos abiicere. b ¶ Condeſcendere, per ſimilitudinem. c ¶ Fragilitatibus.

e habeamus pontificem, qui[a] non poſſit compati infirmita[c]-

…da & diſcooperta, quia ex omni parte plenè viſa. Vel cōpages dicit coniunctione cogitationum. Medullas intentiones earū, quod ipſe apertius dicit, cogitationum. & intentionū. Et eſt ordo diſcretor compagū Si.n. cogitatio cogitationi coniūgitur, ipſe nouit quæ ſit ſecundū Deū, & quæ ſecundū ſeculum. Nouit quoque quo uergat intentio earum.

lta. Omnia nuda & aperta ſunt, &c.

❊ THEOPHYLACTVS. Vt clare demonſtret, quemadmodum uncta illi ſint nuda, id eſt nota & cognita, dictione eſt uſus, ex qua iam excoriatę ouis metaphora. Nam ut il... cum demitur tergus el iugulo cultrum inſi... itur, & enectæ de... um a collo pellis di... ellitur, interiora cuncta mundantur & pa-

B

ent, haud ſecus & Deo uniuerſa quæ in terris geruntur, uel animo concipiuntur, & mente ut aperta, & enudata mox innoteſcunt.

❊ ANS. Si quis habet librum aliquo uelamine tectum dicitur quidem viſibilis, ſed nudus. Rurſum ſi uelamen auferretur, nudus poſſet dici, ſed non apertus. Iterum ſi aperiretur & omnia eius interiora demonſtrarentur, iam omnino quicqd in eo latuerat uideretur. Ita verbo Dei cuncta ſunt viſibilia, & nuda, & aperta, quia & foris & intus omnia plenarie uidet. Per oculos eius intelligitur potentia videndi.

Ad quem nobis ſermo. ❊ IDEM. Ad ſermonem Dei viuum & efficacem, & omnia peruidentem eſt nobis habendus ſermo quia ſermocinaturi ſumus ad eum, & rationem reddituri de cunctis quæ geſſimus, vel cogitauimus.

Habentes ergo. Hic incipit de pontifice Chriſto, quomodo ſufficiens quomodo dignior ueteri ſacerdote. Quem ēt immutat, & legem quæ ſub illo eſt per meliorem legem ſuam, quomodo neceſſarius nobis ad iuſtitiam & ſalutem.

de ad 19. ❊ AVGVSTI. Eſt in epiſtola quæ ſcribitur ad Hæbræos locus

C

locus quidē cōſideratione digniſſimus, cū per Melchiſedech in quo huius rei futuræ figura præceſſit, diſcernatur ſacerdotium Chriſti a ſacerdotio leuitico. D

❊ AVG. Dominus noſter Ieſus Chriſtus rex & ſacerdos noſter & cognationem ducebat de ſtirpe ſacerdotali, non ta- Li. 834. q. 461.
men erat de tribu ſa-
cerdotali, hoc eſt de
1 tribu leui, ſed erat de
2 tribu Iuda, hoc eſt de † 2.q.1.c. Deus omnipotens
3 tribu Dauid, ex qua
tribu, nemo intendit
4 altari.

c Teneamus confeſſionem. ❊ CHRYSOSTOMVS. Quam
5
6 confeſſionem dicit? Quod ſit reſurrectio, quod innumera ſint futuræ uitæ bona,
7 quod Chriſtus ſit De⁹ --noſtrę ſpei.
8 quod iam fides recta
ſit, hæc confitemur, E
quod uero hæc uera ſint, manifeſtum eſt, ex eo quod pontifex, in interioribus conſtitutus eſt, non excidamus igitur, confiteamur etiam ſi re ipſa non adſint iam, confiteamur tamen. Si enim modo adeſſent, falſus eſſet qui promiſit, proinde etiam hoc ad veritatē facit, quod differunt.

d Non enim habentes pontificem. Qui Teneamus & tenere debemus, quia cum ſit potens, eſt etiam miſericors noſtram expertus infirmitatem.

e Qui non poſſit compati infirmitatibus noſtris. Impoſſibile eſt ſcire affictiones afflictorum, homini qui experimētum afflictionis non habuit, & ſenſibiliter omnia nō ſuſtinuit. Chriſtus uero ſcit non ſolum per hoc quod Deus ſecundum quod omnia nouit, ſed & per hoc quod homo & ſimilia ſuſtinuit. Haimo Primaſſus.

❊ THEOP. Non enim eſt pontifex iſte, qui noſtræ conditionis ignarus quales plerique pontificum ſunt, qui ut mala minus experti. ignorant prorſus quādiu ſe habeant præſſurę acerbitatis, & ideo nec promptiores ſunt, ut oppreſſis opitulētur, uel miſeris compatiantur Atqui cuncta ſubiuit noſter hic pontifex, & ubi mala quam plurima fuit perpeſſus, & cœlum conſcendit ueniam fragilitatis daturus.

☞ Tentantum F

NICOLAVS DE LYRA.

…iunctura neruis illigatæ, medullæ ſunt intra oſſa cōcluſæ per hoc vult dicere, quod virtus Chriſti *attingit omnia quantuncumque ſint ligata & incluſa, & ſic patet ſecundum, ſcilicet, efficacia virtutis Chriſti. Conſequenter declarat tertium, ſcilicet, generalitatem ſuæ cognitionis, quæ ſe extendit ad omnia etiam in particulari, quantuncumque ſint occulta, & hoc eſt quod dicit.*

1 Et diſcretor cogitationum. *quæ ſoli Deo cognitæ ſunt, ſecundum communem opinionem doctorum, & hoc uideretur per illud quod dicitur. 1. Reg. 21. b.* Deus autem intuetur cor. *Conſiderandum etiam, quod licet aliqui doctores dicant ipſam cognitionem noſtram eſſe cognoſcibilem puris ſubſtantiis ſpiritualibus, tamen de intentione cogitationis omnes concordant & concedunt, quod eſt cognoſcibilis ſoli Deo, uerbi gratia, ſi cogitem de muliere, dicunt quod hoc poteſt cognoſcere angelus bonus ſiue malus etiam ex naturalibus, ſed ſi cogitem de muliere, intentionem decipiendi ipſam, uel ad bonum informandi, cognoſcit ſolus Deus, & propter hoc ſubdit Apoſtolus.*

2 Et intentionum cordis. *Quia cognitio Chriſti non ſolum ſe extēdit ad ipſas cogitationes, ſed etiam ad intentiones cogitationum ex dictis patet, quod Chriſtus cognoſcit ea quę ſunt ad cognoſcendum difficilia. Ex quo concludit ulterius quod cognoſcit omnia alia dicens.*

3 Et non eſt. *Et quia non ſolum uidet res in ſuperficie, ſicut nos, cum uidemus hominem ueſtitum, non uidemus ea quæ latent ſub ueſte: ſed ipſe omnia uidet in profundo, ideo ſubditur.*

4 Omnia autem nuda & aperta ſunt oculis eius. Et *ſic patet tertium. Conſequenter ponit quartum, ſcilicet, excellentia autoritatis in Chriſto cum dicit.*

5 Ad quē nobis ſermo, I*pſe enim conſtitutus eſt rex uiuorū & mortuorum, ideo habemus ſermonem ad ipſum, quia oportet nos reddere rationem de omnib factis noſtris & cogitatis, & ſic patet quartū. Et per conſequens patet minor pręmiſſæ rationis quantum ad eius quatuor partes, ſcilicet, quod in Chriſto ratione diuinitatis eſt excellentia naturæ, efficaciæ, & cognitionis, & autoritatis, & per conſequens debemus feſtinare ad id quod nobis pręcipit & promittit, ſcilicet, ingredi in requiem cœleſtem.*

6 Habentes ergo pontificem magnum. *Hic ponitur ſecunda ratio ad idē oſtendendum, & accipitur ex magnitudine humanitatis Chriſti & eſt ratio talis. Chriſtus in ſua humanitate habet magnitudinem, per quam poteſt nos adiuuare, habet etiam pietatis teneritudinem, per quam eſt paratus ad nobis compati & condeſcendere, ergo ſecure feſtinemus ingredi in requiem cœleſtem, confiſi de eius adiutorio tempore oportuno quod eſt tempus pręſens, quia eſt tempus gratię. In iſta ratione ſic procedit Apoſtolus, quia primo declarat Chriſti magnitudinem etiā ſecūdum ſuam humanitatem, dicebatur enim pontifex in lege magnus, quia ſemel in anno intrauit in ſanctum ſanctorum in ſanguine alieno, ergo multo fortius Chriſtus debet dici pontifex magnus. qui intrauit cœlum in ſanguine proprio. Item dicebatur pontifex legis magnus, quia erat de filis Aaron, & multo fortius debet dici Chriſtus magnus, qui eſt naturalis Dei filius, nec poteſt dici filius* Dei *adoptiuus etiam ſecūdum humanitatem, & hoc eſt quod dicit Apoſtolus.* Habentes ergo pontificem qui penetrauit cœlos Ieſum filium Dei. *Igitur ex quo eſt ita magnus.*

7 Teneamus noſtræ ſpei confirmationem. *ore & opere eius magnitudinem confitendo & ei obediendo. Conſequenter oſtendit pietatis teneritudinem in Chriſto cum dicit.*

8 Non enim habemus pontificem qui nō poſſit compati infirmitatib. *Chriſtus enim in carne paſſibili aſſumpta pro nobis paſſus eſt in cruce, & tentatus in deſerto a dæmone, & ideo ex tali experientia habet quandam aptitudinem ad compatiendum infirmitati noſtræ, & hoc eſt quod dicit.* Non enim habemus pontificem qui non poſſit compati infirmitatibus noſtris. *tentandum autem per omnia. Conſiderandum tamen, quod licet* Chriſtus *tentatus fuit in carne paſſibili ſicut & nos, tamen alio modo, quia ex tentationibus*

☞ a *Tentatum autem per omnia pro ſimilitudine abſque peccato.*

A ✻ BED. Cum aliquoties in ſcripturis inueniatur homines
Aug. ex li. de natura & gratia dictos eſſe ſine querela, nemo inuenit qui ſit dict⁹ ſine pecca-
to, niſi vnus ſolus de quo aperte dictū eſt, Eū qui non noue-
rat peccatū, & eo loco vbi, de ſacerdotibus ſanctis agebatur.
Et enim expertus om-
nia ſecundum ſimilitu-
dinem ſine peccato in
illa ſcilicet carne, quæ
habebat ſimilitudinem
carnis peccati, quamuis
non eſſet caro peccati,
B quam tamen ſimilitu-
dinem non haberet, ni-
ſi cætera omnis ho-
minis caro peccati eſ-
ſet.

a Et ideo poteſt compati. A diabolo. Irriſum crucifixum. Genera tentationis. Id eſt, quia ſimilis aliis hominib. vel vt exemplum daret.

a tibus noſtris, tentatum autem per omnia† pro ſimilitudi 1

a Tamen. Et ideo poteſt liberare. b Et quia poteſt compati. Fide intentione & opere.
c Fiducialiter. quia compatiens. Licet peccatores. d Non dico ad tribunal iudicii. Id eſt, ad eum in in quo gratia regnat.

b ne abſque peccato. Adeamus ergo cum fiducia ad thronū 2

a Remiſſionem peccatorum præcedentium. b Per eum. c Et de reliquo gratiam in auxilio, vt auxilietur. ne recedamus in hac vita.

gratiæ eius, vt miſericordiam cōſequamur, & gratiam in 4

a Nunc eſt tempus auxilii. b Eſt enim quod non congruit.

c ueniamus in auxilio oportuno.

b *Adeamus ergo cum*
pſ. 109. *fiducia ad thronum gratię eius, vt miſericordiam conſequamur.*
Io. 16. ✻ CHRYSOST. Quam dicit ſedem gratiæ? Sedem ipſam rega
lem de qua alibi dicitur. Dixit dominus domino meo, ſede a
dextris meis. Quid eſt accedamus cum fiducia. Quia pontifi-
cē ſine peccato habemus qui mundū deuicit. Confidite in-
quit, ego vici mundum. Nam quod dictum eſt, oportet eum
omnia pati, mundum aūt eū eſſe a peccatis hoc ſignificat, e-
tiam ſi nos ſub peccato ſumus, inquit. ipſe tñ ſine peccato eſt.
C Quomodo accedamus cū fiducia? Sedes gratię nunc eſt, non
ſedes

ſedes iudicii, propterea accedamus cum fiducia, vt accipiamus
miſericordiam qualem quærim⁹ largitas quippe eius eſt hæc
cauſa, & donum regale. *Et inueniamus.* (inquit) *gratiam ad auxi*
lium opportunum. Bene dixit ad opportunum auxiliū, ſi enim
nunc inquit accedas, accipies, & gratiā & miſericordiā oppor
tune quippe accedes. ſ.
autem tunc acceſſeris
nequaquam. Intempe-
ſtiua quippe erit acceſ-
ſio tunc. Non. n. erit tūc
fides gratię, vſq; tunc ſe
debit rex gratiā largiens
3 cum autem venerit fi
nis, tunc ſurget ad iudi-
cium. *Adeamus ergo cū*
5 *fiducia ad thronum grati*
6 *eius, &c.*

c *In auxilio oportuno.* Nūc
enim tempus eſt auxilii, nunc eſt tempus donorum, cū poſt
baptiſmum peccātes per gratiam inuenire pęnitentiam poſ
ſunt. Cum autem thalamus fuerit clauſus, cum intrauerit re
videre diſcumbentes, vt ad ſinum patriarchę venerint, qui ea
fuerint digni, tunc malis erit deſperationis tempus. Nunc au
tem cum adhuc agon permanet, & palma pendet, non eſt de
ſperandum, ſed cum fiducia, id eſt, ſine dubitatione acceden
cedendum, vt per gratiam accedatur, inueniatur auxilium o
portunum, Eſt enim auxilium quod non congruit.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

frequenter in delectationem peccati & conſenſum incidimus, ipſe autē nullo modo, & ideo eius tentatio fuit tantum exterius & hoc eſt quod dicit Apoſtolus.

1 Pro ſimilitudine. *quia in ſimili carne tentatus, ſed non ſimili modo, & quia Chriſtus habet poteſtatem nos adiuuandi & aptitudinem ad hoc propter pietatis teneritudinem, ideo concludit Apoſtolus.*
2 Adeamus ergo. *per dilectionem operantem.*
3 Cum fiducia. *de Chriſto poteſtate & miſericordia.*
4 Ad thronum. *ingrediendo requiem cæleſtem.*
5 Et gratiam inueniamus. *ſine qua non poſſumus ingredi in illam.*
6 In auxilio oportuno. *hoc eſt moderno tempore, quādo eſt tempus gratiæ. Ad euidentiam maiorem eorum quæ dicta ſunt circa principium huius capit. quæritur utrum requies beatorum fuit figurata per requiē filiorum Iſrael in terra promiſſionis. Et arguitur primo quod nō, quia ſtatus beatorum figuratur proprie per nouum Teſtamentum. quia nouum Teſtamētum medium eſt inter ſtatum ueteris legis & inter ſtatum beatorum, & ideo ſicut ea quæ fuerunt in ueteri lege ſunt figura eorum quæ ſunt in noua: ita facta noui Teſtamenti ſunt figura eorum quæ in gloria cæleſti, ſed illud quod eſt proprium noui Teſtamenti non eſt attribuendum veteri ergo requies filiorum Iſrael in terra promiſſionis non fuit figura requiei cæleſtis. Item ſi requies beatorum eſſet figurata in lege, ibi promitteretur aliquo modo ſed hoc eſt falſum, quia lex uetus non poterat illam requiem dare, ut patet ex prædictis, & ſic promitteret illud quod eſſet ſibi impoſſibile, ergo, &c. Item figura debet correſpondere figurato, ſed Moyſes legiſlator ueteris legis requiē terrę promiſſionis non intrauit, ergo nec lex vetus requiem cęleſtem figurauit. Contrarium patet in litera. Reſpondeo. Hic duo ſunt uidenda. Primum eſt, quæ ſit requies beatorum. Secundum, qualiter figurata fuit per requiem in terra promiſſionis.*

Circa primum conſiderandum, quod requies non accipitur hic, prout, opponitur motui & laſſitudini corporali, & hoc duplici de cauſa. Primo quia talis requies poteſt haberi in uita præſenti, ſed beatitudo non poteſt haberi in uita præſenti. Secundo, quia requies beatorum idem eſt realiter quod beatitudo ipſorum, beatitudo autem iſta eſt perfectio animæ ſecundum partem ſuperiorem, uidelicet ſecundum uoluntatem & intellectum, ubi requies quæ opponitur motui corporali & fatigationi non habet locum, & ideo quies beatorum accipitur prout opponitur motui in ſpiritualibus, qui mouētur ad aliquid per deſiderium, ſic enim mouentur amoribus ſicut corpora ponderibus, ſecundum quod dicit Aug. i libr. confeſſ. Amor meus pondus meum, eo feror quocunque feror, & ſi requies beatorum conſiſtit in hoc quod appetitus eorum totaliter quiet tur per adoptionem ſummi boni potentis quietare appetitum, propter dicit Aug. in lib. confeſſio. Inquietum eſt domine cor meū, donec requie ſcat in te. Ex prædictis patet, quod eadem eſt realiter quies Dei & bea torum ſi tamen accipiatur quies obiectiue, quia idem eſt obiectum bea titudinis vtriuſque. Si autem accipiatur formaliter, differunt ſicut cre tum & increatum, ſicut de beatitudine Dei *& ſanctorum dictum eſt & ſic patet primum.*

Circa ſecundum conſiderandum, quod illud quod eſt figura alicuiu oportet quod ſit in ſe res aliqua, quia quod nihil eſt in ſe; non poteſt aliu figurare, & ideo illud quod eſt figura alicuius poteſt accipi tripliciter. V no modo prout eſt res tantum, alio modo, ut eſt figura tantū, tertio mod ut eſt res & figura ſimul. Iſto modo triplici inuenitur in ſcriptura al quid dictum de requie terrę promiſſionis. Quia aliquando aliquid dr̄ d ipſa ſecundum ſe. & hoc modo nō poteſt dici figura requies beatorum, ſicut eſt illud quod ſcribitur Deut. 32. Incraſſatus eſt dilectus & recalcitrauit, & c. *quia quies & abundantia illius terræ fuit occaſio idololatriæ. Inuenitur etiam aliquid ſcriptum de ipſa inquantum eſt in figu tantum. Sicut eſt illud quod habetur* Ezech. xliij. *b.* Fili hominis locus ſolii mei & locus veſtigiorum pedum meorum, ubi hab to in medio filiorum Iſrael in æternum, *& ſic ſenſus literalis h ius autoritatis eſt tantummodo de requie cæleſti. Inuenitur etiam aliqu ſcriptum de requie prædicta, inquantum erat res & figura ſimul, ſicu eſt omne illud vbi promittitur requies in terra promiſſionis filijs Iſra in præmium uirtuoſę operationis, quia præmium debet excedere meri ſicut finis melior eſt, his quæ ſunt ad finem. Nunc autem ita eſt, quod o peratio uirtutis melior eſt. quam fuerat quies corporalis, & ideo qui illa corporalis non potuit eſſe principale pręmium uirtutis, ſed fuit quo dam bonum minus ſenſibile, tamen eis promiſſum, & ſub hoc intellig tur promiſſa principaliter quies beatorum. Iſta autem quies beatoru hic inchoatur per gratiam, ſecundum quod dicitur Lu. 2. b.* In terra pa hominibus bonæ uoluntatis, *& cōſummatur per gloriā, utrumq autem datur nobis per ipſum Chriſtum qui eſt autor noui* Teſtamenti *& ſic patet quod quies terræ promiſſionis fuit figura requei cæleſtis ut ex bendæ nobis per Chriſtum: & ſic non fuit figura ipſius immediate, ſ mediante ſtatu noui Teſtamenti & ſic patet ſecundum. Ad argumen patet per prędicta, quia non concludunt, niſi quod requies terræ pr miſſionis non fuit figura immediate requiei cæleſtis, ut patet intuent*

ADDIDIO.

In c. 4. ubi dicitur in Poſt. Timeamus ergo. *i. ſollicitiſſimus.*

Hoc quod dicitur. Timeamus ergo. *ne forte relicta poſtillatione exiſtemur aliquid nobis deeſſe, uidetur ſic exponendum. Poſſet enim quis dicere, licet antiquis fuit promiſſum intrare requiem terrenam, nō tamen alicubi uidetur fuiſſe illis promiſſum intrare in requiem cæleſtem, & ſic ex illa figura non accipietur argumentum efficax ad hoc quod nobis eſſet promiſſa requies cæleſtis, & hoc eſt quod dicit Apoſtolus. Relicta pollicitatione, id eſt non conſiderata poſtillatione quam habemus ad intrandum requiem cęleſtem, exiſtimetur aliquid ex nobis deeſſe. i. e xiſtimet quod nobis deeſt talis pollicitatio, cum non legatur in uet. T Quod refutat Apoſtolus, di.* Etenim nobis nunciatum eſt quem admodum & illis, *i. nunciatum eſt nobis regnum cæleſte quema modum & illis regnum terrenum, & hoc eſt manifeſtū quia Chriſt expreſſe promiſit regna cęleſtia credentibus, ſicut antiquis regnum t renum fuit promiſſum obedientibus, unde ex conſequenti arguit, quo cut illis non profuit promiſſio propter eorum defectus, ſic timendum ne hoc contingat præſentibus, &c.*

✻ *REPLI-*

REPLICA. In c.4. vbi dicitur. Teneamus ergo ne fortè relicta poſtillatione, &c. *Burg. videtur ſentire,* ꝙ *promiſſiones factæ in vete. ſolũ erant de terrenis, non de cœleſtib. Huius oppoſitum nitur pro bare trib. rationib. circa* 15. *Gen. in ſecunda diſcreſſione & in vltima additione circa c.*48. *Gen. & circa cap.*18. *Leuit. & multis alijs locis, effectus tamen huius additionis eſt ad idem cum Poſtilla.*

CAP. V.

a Mnis nã que pontifex. Quia ſpiritalia non ſic introducunt infirmos, vt corporalia, de his incipit, volens oſtendere nouum melius veteri Teſtamento. Quædã hic Chriſto communia cum ſacerdotib. ponit. Quædam altiora pertinentia ſoli Chriſto. Quædam humiliora illis tantum ſacerdotib. conuenientia.

✠ ANSELMVS. Probat à minori quod iſte noſter pontifex poſſit nobis impetrare miſericordiam & gratiam cum pontifices veteris teſtamenti quodammodo ſacrificiis & orationibus impetrarent miſericordiam, qui puri homines erant & peccatores.

✠ ORIG. Erant etiam ea tempeſtate ſacerdotes nec dum a lege ordinati, ſed naturali ſapientia hoc requirente, ac perficiente. Ita ſacerdotio functus eſt Noe, Ita ſacerdotio functus eſt Abraham, ita ſacerdotium geſſit Melchiſedech. Ita & ipſe Iob poſt illos ſacerdotio functus eſt.

Ex hominib. aſſumptus. ✠ HVG. de ſancto Victore Duplex debet eſſe aſſumptio eorum qui præficiuntur, ſ. vt intus per gratiam primum aſſumantur ad virtutis excellentiã, & foris per electionem, & authoritatem, ad gradum dignitatis.

Vt offerat dona & ſacrificia pro peccatis. ✠ THEOPHILACTVS. Explicat quid illud ſit, pro hominib. ipſis ad Deũ conſtitui, peccatis, ſcilicet Deum propitium reddere. Quod vtiq; & Chriſto eſt, & ſi nõ penitus, commune cum aliis, quippe qui patrẽ conciliandi gratia, ſeipſum obtulerit. Alii verò alia quædã, donum videlicet & ſacrificium. Primaſius Haimo.

c *Quoniam & ipſe.* Aufert occaſionem extollendi.

c *Nec quiſquam ſumit ſibi honorem, ſed qui vocatur a Deo.* Percutit cupidos, qui non vocantur, ſed ingerunt ſe.

✠ CHRYSOSTOMVS. Hic mihi videtur etiam Iudæorum ſacerdotes taxare tanquam præter vocationem inſilientes, ac legem & ſacerdotium corrumpentes.

✠ ANSELMVS. Percutiuntur hac ſententia, qui honores eccleſiaſticos, ad quos diuinitus non vocantur arripere cupiunt. Qui enim ſe ingerit, & propriam gloriam quærit, non ſumit honorem, ſi pontifex, aut prælatus, in Eccleſia factus fuerit, ſed gratiæ Dei rapinam faciens, ius alienum vſurpat, & ideo non accipit benedictionem, ſed maledictionem.

e *Non ſemetipſum clarificauit.* Clarificatus eſt filius a patre, cum dixit. *Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene corap.* Quæ clarificatio longe ante per prophetam prædicta eſt. *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Matt. 3. d. Pſal 2.b.

✠ AVG. Apud Deum nunquam craſtinus, nunquam heſterius dies eſt, ſed ſemper hodie non menſium circulis ſoluitur annus, non ſuccedentibus, ac decedentibus tranſigitur menſis diebus, non horæ mutantur, non variantur tempora, vel momen- li. de quinque hæreſi

CAPVT. V.

Per eum poſſumus conſequi gratiam & miſericordiam. a Secundum legem. b Ex numero hominum.

a † Mnis namque pontifex ex hominibus 1
a Ad aliquid dignus. per quod valet alios iuuare. b Vt per eum impetrent miſericordiam a Deo.
b aſſumptus, pro hominibus conſtitui- 2
a Muneribus, hoſtiis. precib. quæ ducunt ad Deum. b Deo.
tur in his quæ ſunt ad Deum, vt offe- 3
a Primitias, & huiuſmodi. b De animalibus. Dimittendis.
rat dona & ſacrificia pro peccatis. 4
a Ex hominibus ſumitur, & talis. b Qui ex conſueta bonitate. c Ex ignorantia peccant. d Scienter peccant.
5
c Qui † condolere poſſit his, qui ignorant & errant, quoniam 6 7
a Merito condolere. Vt illi, non ita Chriſtus, & ideo plus poteſt iuuare. b Peccati. c Quia infirmus vt alii. d Quia neceſſitate. Non ita Chriſtus, qui niſi pro ſuis.
& ipſe circundatus eſt infirmitate. Et † propterea debet quemad-
a Similii aliis. Quæ ſit neceſſitas illa aperit. Scilicet. Non ſolum vt iuſtus conſeruetur, ſed vt ipſe & alii peccatores recipiantur.
modum pro populo, ita etiam pro ſemetipſo offerre pro pec-
Per hoc iterum poteſt ille pontifex prodeſſe, ſicut Chriſtus. a Vt ſibi imputandum ſit, ſed Deo qui vocat. b Qui recte eligitur, a Deo vocatur.
d catis. † Nec quiſquam † ſumit ſibi honorem, ſed qui vocatur a Deo 8
a Indicio virgæ & incendio inuidorum. Vt ſibi ſumeret. b Per ſuas virtutes. c Ita.
e tanquam Aaron. Sic & Chriſtus non ſemetipſum † clarificauit ut 9

† propter hanc.

† glorificauit.

NICOLAVS DE LYRA.

CAPVT V.

Omnis namque pontifex. *Poſtquam Apoſtolus oſtendit excellentiam noui Teſtamẽti reſpectu veteris, per hoc quod Chriſtus præeminet angelis & etiam Moyſi, per quos data eſt lex vetus, hic oſtendit hoc idem per hoc quod ſacerdotiũ Chriſti præeminet ſacerdotio Aaron, & circa hoc duo facit. Quia primo oſtendit Chriſtum eſſe pontificem, ſecundo oſtendit ipſum eſſe excellentiorem pontificem vet. Teſt. Secunda pars incipit in principio* 8. *cap. ibi.* Hic enim Melchiſedech. *Circa primum duo facit, quia primo oſtendit Chriſtum eſſe pontificem, ſecundo præparat animos auditorum reſpectu ſequentium, ſecunda ibi.* De quo nobis grandis ſermo. *Prima adhuc in duas, quia primo oſtendit quid requiritur in pontifice, ſecundo declarat ea in Chriſto fuiſſe, ſecunda ibi.* Sic & Chriſtus. *Prima adhuc in tres, quia primo deſcribitur pontificis ſtatus, ſecundo ſui debiti officij debitus vſus, ibi.* Qui condolere poſſit. *tertio debitus conſequutionis modus, ibi* Nec quiſquam. *Circa primum conſiderandum quod ille qui inſtituitur pontifex, debet eſſe homo. non angelus, quia debet eſſe talis naturæ quod ſubditi poſſint ad eum familiariter & faciliter recurrere, & hoc eſt quod dicit* Apoſtolus.

1 Omnis namque pontifex ex hominibus. *i. de numero hominum debet eſſe, verumtamen licet ſimilis ſit alijs in natura, tamen debet eos excedere in gradu dignitatis & in uita, ideo ſequitur.*

2 Aſſumptus. *id eſt, ex communi ſtatu hominum ſuper alios eleuatus, & quia non debet quærere proprium commodum vel honorem, ſed ſubditorum ſalutem, ideo ſequitur.* Pro hominibus conſtituitur. *& quia non inſtituitur ut præſit in temporalibus, ſed magis in ſpiritualibus, ideo ſubditur.*

3 In his quæ ſunt ad Deum. *id eſt ſpiritualibus, & diuinis, & quia talia debent exerceri libere non coacte nec mercenarie, ideo ſubditur.*

4 Vt offerat dona, &c. *id eſt uoluntarie oblata, non uolentem extorta.*

5 Et ſacrificia pro peccatis. *ſcilicet populi.*

6 Qui condolere poſſit. *Hic conſequenter deſcribitur modus debitus utendi officio pontificali, quia cum ſit uicarius ipſius* Dei *cuius proprium eſt parcere & miſereri, ideo debet peccantium miſereri, & hoc eſt quod dicitur.* Qui condolere poſſit his, *id eſt, qui peccant ex ignorantia.*

7 Et errant. *id eſt, de his qui peccant ex infirmitate uel quocunque alio errore, quia infirmitas paſſionis peruertit iudicium rationis. Debet autem pontifex moueri ad miſericordiam circa tales ex conſideratione propriæ fragilitatis.* Vnde *dominus permiſit beatum Petrum in peccatum cadere, ut ſciret alijs compati ex conſideratione proprij delicti, propter hoc ſequitur.* Quoniam & ipſe circundatus eſt infirmitate. Et proterea debet quemadmodum pro populo, ita pro ſemetipſo offerre pro peccatis. *Vnde & in ueteri lege determinatur proprium ſacrificium pro peccato pontificum, & in noua lege dicit ſacerdos in canone miſſæ. Nobis quoque peccatoribus, &c. percutiendo proprium pectus, recognitione ſui peccati, pro quo offert ſacrificium ſicut & pro peccato populi.*

8 Nec quiſquam. H*ic conſequenter oſtenditur debitus modus aſſequendi pontificale officium, quia homo non debet ſibi, ipſum aſſumere uiolentia, precio, & ſimulatione, ſed ſi ſibi imponatur pro utilitate populi, debet cum timore ſuſcipere, unde* Aug. 19. *de ciuit. Dei: Otium ſanctum quærit charitas, negotium iuſtum ſuſcipit neceſſitas charitatis, quam ſarcinam ſi nullus imponit, contemplandæ ueritati uacandũ eſt, & hoc eſt quod dicit Apoſtolus.* Nec quiſquam ſumit ſibi honorem, ſed qui vocatur a Deo tanquam Aaron. *Ille enim a Deo uocatur, qui modo debito inſtituitur.*

9 Sic & Chriſtus. *Oſtenſo quid requiritur ad pontificem, hic conſequenter oſtendit illud Chriſto conuenire. Et diuiditur in duas partes, quia primo declarat propoſitum, ſecundo ex hoc concludit intentum, ibi. Appellatus a* Deo. *Circa primum ſic procedit, quia ipſe primo oſtendit* Chriſtum *eſſe factum pontificem a Deo, ſecundo agit de eius officio, ibi.* Qui in diebus carnis ſuæ, *tertio de pietatis exercitio, ibi.* Et quidẽ cum eſſet filius Dei. *Prima in duas quia primo probat Chriſti pontificatum eſſe a Deo patre per duplicem authoritatem ſcripturæ.*

Qui

momenta vbi Deus eſt: nec termino includitur, nec initio inchoatur.

Aug.in pſ. 3, & 1.9. a *Tu es ſacerdos.* Sacerdos autem Chriſtus eſt, non ſecundum id quod natus eſt de patre Deus apud Deus coæternus gignenti, ſed propter carnem aſſumptam, propter victimam, quam obtulit pro nobis.

tia. Et quamquam eſſet filius, *didicit ex his quæ paſſus eſt obedientiam. Quam obedientiam?* Qui vſque ad mortem antea fuit obediens, ſicut patri filius, quemodo poſtea didicit? Vides ergo de incarnatione dictum eſt. Quod autem dicit tale eſt. Dic mihi, num patrem orabat, vt ſaluaretur a morte, & propter

D

Primaſius Hai.no. b *Melchiſedech.* Qui nõ temporalis fuit ſcriptura ſubticente initiu & finem eius vitæ in ſigna Chriſti qui caret initio & fine. Et ſicut ille obtulit in pane & vino & ſemel, ſic & Chriſtus ſub ſpecie panis & vini corpus & ſanguinem ſuum diſcipulis dedit.

†pſ. 109.1.

B c *Preces ſupplicationeſque.* Chriſti dicit actionem & vitam cuius omnis actio fidelium eſt inſtitutio, & ad Deum oratio. Quidquid egit Chriſtus, preces, & ſupplicationes fuerant pro omnibus. Sanguinis effuſio fuit clamor validus, in quo

†quanquã eſſet.

a Sed ille clarificauit eum in baptiſmo & transfiguratione & pontificem conſtituit, qui alibi dicit. Filius meus es tu: per quod videtur dignus in quo pater ... ſacerdos. Quod et in baptiſmate dictum erat.

pontifex fieret, ſed qui loquutus eſt ad eum: + Filius meus 1

a Conſubſtantialem, quia idem cum patre. b Vel ſic loquutus eſt pater de generatione ... ſicut alibi de pontificatu eius.

es tu, ego hodie genui te. Quemadmodu & in alio loco di- 3

a Deus pater. b Tam dignus. c Docens & orans & offerens. d Non ad tempus vt Aaron. e Secundum dignitatem ordinis, i. ſacerdotij. In pane & vino, & ſemel. & Qui non temporalis.

a cit. † Tu es ſacerdos in æternum ſecundũ ordinem Melchi 5

a Chriſtus. Qui ergo pauit? Qui ergo potuit? b Mortalitatis. c Non timore mortis ſed cauſa noſtræ ſalutis. Vt tamen imminente paſſione quando prolixius orauit totum pro nobis.

b

c ſedech. Qui in dieb. carnis ſuę preces, ſupplicationeſque ad 7

Alias Deum. Alias ſit. a Qui precabatur. b i. ſalutate. c Cum intentione efficaciſſima, vt quando prolixius orauit. d Hoc non in euangelio.

eum qui poſſet ſaluũ illum facere a morte cũ clamore vali- 9

a Quia quod quæſiuit accepit in reſurrectione. b ſicut ſua religio meruit.

d do & lachrymis offerens, exauditus eſt † pro ſua reueren- 11

a Exauditus, & quidem tempore mortalitatis. i. quamuis. c Secundum quod domo expertus. Obedire. d Per ea. e Non ſolum preces & ſupplicationes obtulit.

e

f tia. Et † quidẽ cum eſſet filius Dei, didicit ex his quæ paſſus 13

hoc triſtis erat, & dicebat ſi poſſibile eſt tranſeat a me calix iſte. Nunquam autem pro re-
1 ſurrectione orauit pa-
2 trem, ſed ècontra ipſe
3 pronunciat dicens. Soluite templum hoc, &
4 in tribus diebus ſuſci-
5 tabo illud, & ote... tem habeo ponendi
6 animam meam, & po-
7 teſtatem habeo ite-
8 rum ſumendi eam. Nemo auferet eam a me,
9 ego à meipſo ponam
10 eam. Quid ergo eſt, pro quo orabat? Pro
11 aliquibus orabat, qui
12 crediderint in eum. Quod autem dicit, ta-
13 le eſt, exauditus eſt
14 quoniam, quippe necdum de eo opinionem habebant competentem, ideo dixit, & Exauditus eſt, ſicut & ipſe conſolans diſcipulos ſuos dixit. Si diligeretis me gauderetis vtique, quia vado ad patrem, & pater meus maior me eſt.

auditus, pro reuerentia eiuſdẽ paſſionis. Reuerentia eſt quòd ſine peccato paſſus pro ſola charitate.

d *Exauditus eſt.* per hoc patet, quod per eum poſſumus conſequi miſericordiam, cum iam ad dexteram ſit patris.

✻ CHRYSOST. Erubeſcant hæretici, filius Dei pro reuerentia exaudiebatur, & quid amplius de prophetis quis dixerit.

C Qualis autem ordo eſt quod dixit, Exauditus eſt pro reuerentia.

e *Reuerentia.* Quia amplius omnibus Deum reueritus eſt.

f *Didicit ex his quę paſſus eſt obedientiam.* i. voluntariè ſuſcepit obedientiam vſque ad mortem.

☞ Om-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *ſecunda ibi.* Quemadmodum in alio loco. *Circa primum dicit continuans ſententiam literæ immediate præcedenti.* Sic & Chriſtus non ſemetipſum clarificauit, vt pontifex fieret. *Sicut ambitioſi & hypocritæ, vt poſſint ad dignitates eccleſiaſticas aſcendere.*

1 Sed qui locutus eſt ad Deum. *id eſt, Deus pater clarificauit ipſum Chriſtum, & hoc eſt intelligendum ſecundum naturam humanam quia in diuina natura habet eadem charitatem & gratiam cum patre, poteſt etiam intelligi ſecundum diuinam naturam, non ſic quod Deus pater filio aliquam charitatem vel gloriam de nouo dederit, ſed inquantum diuinitatem quam ab ęterno habuit a patre, in tempore pater manifeſtauit, propter quod petebat Saluator Ioan. 13.* Clarifica me pater apud temetipſum claritate quam habui priuſquam mundus fieret. *hanc autem claritatem filij declarat pater, dicens quod ſequitur.*

2 Filius meus es tu, &c. *Et hoc expoſitum eſt, ſupra, c. 1.*

3 Quemadmodum. *Hic conſequenter inducit Apoſtolus aliam autoritatem pſalm. ad probandum ſacerdotium Chriſti eſſe a Deo, quia eſt verbum patris ad filium.*

4 Tu es ſacerdos in æternum. *Dicit autem in æternum, ad differentiam ipſius ſacerdotij veteris legis, quia illud erat tantum temporale & figurale, & ſacerdotium autem Chriſti eſt æternum & verum, quia nos introducit ad claram viſionem in vita æterna, quod non poterat facere ſacerdotium veteris legis. Additur etiam alia differentia per hoc quod dicitur.*

De elec. c. qualiter. 5 Secundum ordinem Melchiſedech. *Quia ſacerdotium veteris legis fuit ſecundum ordinem Aaronicum ſeu Leuiticum, ſacerdotium autem Chriſti ſecundum ordinem ſuperiorem qui figuraliter tangitur cum dicitur:* Secundum ordinem Melchiſedech. *ſecundum quod inferius diffuſe determinat Apoſtolus, 8. cap. & ibidem plenius exponitur hoc verbum.*

6 Qui in diebus. *Hic conſequenter agit de officio pontificatus Chriſti primo declarans tempus debitum, dic.* Qui in diebus carnis. *id eſt, paſſibilitatis, quia ante reſurrectionem habuit carnem paſſibilem, ſed non peccabilem, & illud tempus debitum vtendi officio pontificis offerentis pro nobis ſacrificium. Secundo modum deuotum offerendi pro nobis ſacrificium, &c. cum dicit.*

Preces

7 Preces ſupplicationeſque. *Dicit preces, quia apud patrem fecit petitiones. Dicit ſupplicationes quia in orando habuit modum humilem & deuotum.*

8 Ad eum. *id eſt, ad patrem.*

9 Qui poſſet eum ſaluare a morte. *Faciendo quod non moreretur ſe vellet, ſed tamen noluit propter redemptionem noſtram adimplendam, quę per mortem Chriſti conuenientiſſime impleta eſt, ſaluauit eum tamen a morte alio modo ſcilicet cum a mortuis reſuſcitando.*

10 Cum clamore valido, &c. offerens, *ſcilicet corpus ſuum cum precibus in cruce. Quod autem moriens valide clamauerit dicunt euangeliſtæ, ſed quod ibi lachrymatus fuerit nõ habetur de euangelio expreſſe poteſt tamen haberi per ſimile, quia Ioan. 11. dicitur, quod Chriſtus in morte Lazari lachrymatus eſt ex pietate, & magis probabile eſt quod lachrymatus fuerit in cruce pro totius humani generis redemptione. Dicitur etiam Ioan. vlt. g. quod multa fecit Ieſus ſigna quæ non ſunt ſcripta, & ideo cum Apoſtolus dicat tunc ipſum lachrymatum fuiſſe, tenendum eſt hoc tanquam certum, quamuis in euangelio non ſit ſcriptum. Et patet ex prędictis, quod oblatio & oratio Chriſti fuit facta humili modo, deuoto, & feruenti, ideo merito fuit exaudibilis & accepta, & hoc eſt quod ſubditur.*

11 Exauditus eſt pro ſua reuerentia. *i. quia vtendo officio pontificis, ſ. orando pro populo & offerendo ſuum ſacrificium habuit modum deuotum & reuerentiſſimum.*

12 Et quidem. *Hic conſequenter oſtendit, quod in Chriſto fuit maxima miſericordia, quæ debet eſſe in pontifice, quia cum eſſet Deus ab æterno, in qua natura pati non poterat, ex ſua pietate & miſericordia qua viſitauit nos oriens ex alto, aſſumpſit naturam humanam paſſibilem, in qua pro nobis pateretur, & ex paſſionis experientia ad compatiendum nobis quodamodo aptior redderetur, & hoc eſt quod dicit Apoſtolus.*

Et qui cum eſſet filius Dei. *id eſt, ab æterno exiſtens in natura diuina.*

13 Dicit. *Ex timore in natura humana.*

14 Ex his quæ paſſus eſt, obedientiam. *Sed hoc facit tantum notitia experimentali, quia in notitia habituali non profecit, ſed eam totam ab inſtanti conceptionis habuit, & quia per ſuam paſſionem meruit gloriam ſui corporis & exaltationem, & conſequenter aliorum*

✻ glori-

a *Omnibus obtemperantibus*. Tantum valet paſſio quod omnibus ſufficit ad ſalutem, quæ ſalus bene poteſt eſſe per eũ, quia ipſe *eſt appellatus, &c.*

✻ THEOPYLACTVS. Id eſt, non modo ipſe ſaluus eſt factus, quin ſalutem cęteris contulit, nec temporariam aliquã, aut breuem, qualis ſolet in bello afferri periclitantibus, ſed ęternam. At quibus eſt, illa allata? Nimirum obtemperantibus. Cur ergo vos increduli eſtis in tantę ſalutis admittende diſcrimen? Videſne quemadmodũ hęc omnis oratio, tam varijs ſit figuris diſtricta? Sed aduerte & orationis huiuſce præſtantiam. Ait enim factus eſt cauſa, quod vtique diuinitatis eſt propriũ. Nam Deum præter, alius nemo eſſe tantę ſalutis cauſa poteſt.

b *Ininterpretabilis*. Sermo de incarnato filio difficilis eſt ad interpretandum, quia debiles ſenſu eſtis ad intelligendum profunda myſteria. Vel, *Interpretabilis*. Quia hic ſunt multa ſacramenta exponenda de perſonæ, ſ. dignitate & ęternitate, & de ritus & trib. mutatione, & de ſacrificii eius & Teſ. excellentia & nouitate, & de legis atque ſacrificiorum il-
1 lius temporis reproba-
2 tione, & de alijs multis.
3 c *Et etenim cum debere-*
4 *tis*. Interſerit increpationem de infirmita-
5 te, ut alta de Chriſto
6 laborent intelligere.
7 ✻ CHRYS. Hic humanitatem dicit, ſicut .n. in literis ſecularib. pri-
8 mum elementa diſcũtur, ſicut etiam hic primum de humanitate docebantur. Intueris
9 quę ſit cauſa, vt humilia loquatur. Sic etiam E
10 cum Athenienſib. fecit Paulus diſputãs ac dicens: Tempora quidem ignorantię cũ diſſimulauerit Deus, nunc præcepit hominibus omnibus ubique ut pœniteant, ſecundum quod conſtituit diem, in qua iudicaturus eſt mundũ cum iuſtitia in uiro in quo definiuit, fidem tribuens omnibus exſuſcitans eum a mortuis. Propterea ſi aliquid altum dicit, breuiter hoc dicit, humilia uero plurimis epiſtolæ locis inſperſit, & ſic quæ alta ſunt, oſtendit. Nam quod ita humiliter loquitur, non permittit, vt iſta de diuinitate ſuſpicemur, ſic & hic cautelam ſeruauit.

D

a Ad perfectionem ductus, quando in dexteram collocatus.

a eſt obedientiam, & † cõſummatus factus in omnibus obtem-

a Sufficiens. b Gloriæ æternæ. b Qui realiter hoc oſtendit, & non mentitur.

perantibus ſibi cauſa ſalutis æternæ, appellatus a Deo ponti-

a De qua re, quomodo ſecundum ordinem Melchiſedech & non ſecundum ordinem Aaron. b Profundus & ſubtilis eſt.

fex iuxta ordinem Melchiſedech. De quo nobis grandis ſer-

a i. non habilis interpretatui. b Ad exponendum vobis. c Non ideo quin ego poſſem. vel grandis. quoniam imbecil.

b mo, & † ininterpretabilis ad dicendum: quoniam † imbecilles

a Ad intelligendum profunda myſteria. b Imbecilles. c Quia prius annunciatum eſt vobis. d Quia exercitati in lege & prophetis de Chriſto. Aliorum.

c facti eſtis ad audiendum. Etenim cum deberetis magiſtri eſſe

a Quia prius annunciatum eſt nobis de Chriſto i b Vt a principio cathezizationis veſtræ. c Sicut pueri, quibus prima elementa literarum dantur ad legendum.

d propter tempus, rurſum indigetis, vt vos doceamini, quæ

a Exordium ſermonum, eſt ſymbolum fidei. Ad hoc redacti eſtis. Humili ſermone.

ſunt elementa exordii ſermonum Dei. Et facti eſtis quibus

✻ ANSEM. Per exauditionem eius, deſignatur reſurrectio, per conſummationem exaltatio. Vel conſummatus eſt in omni operatione ſanctitatis, quando completus omnibus obedientiæ ſuę actionibus dixit. Conſummatum eſt. Et emiſit ſpiritum.

Sicque factus eſt cauſa ſalutis. non cuiuslibet ſed æternę, nec paucis, ſed omnib. hac tamen conditione ut obtemperent ei. Non enim aliter ſalutem conſequi poterũt. Et bene poteſt ipſe cauſa ſalutis eſſe celeris, quoniam *appellatus eſt a Deo pontifex*, ſicut & ipſe ſuis operibus realiter oſtendit ſe hoc eſſe. Nam qa pontificis officium impleuit, atque patri fuit in omnibus obediẽs, & in ſeipſo peruenit ad tantam bonorum omnium conſummationem, ut ſufficeret etiam ad aliorum ſalutem, idcirco *appellatus a Deo eſt pontifex*, & hoc *iuxta ordinem Melchiſedech*, ſ. ut omnis ordo diuinitatis in eo conſideretur, qui conſiderari potuit in Melchiſedech.

✻ THEOPHYLACTVS. Quoniam inquit, paſſus eſt ille, & pontifex eſt nuncupatus, utpote qui ſeſe in mortem obtulerit. Nec tamen etſi ſanguinem obtulit, pro Iudaicis inſtitutis id egit, ſed in Melchiſedech morem, factus eſt pontifex, Nam quemadmodum ille non fuit olei liquore ab homine delibutus, ſic nec Chriſtus quidem, ſed a Deo conſubſtantiali ipſius ſpiritu offuſus eſt, utique & ille rex fuit, ita & iſte potitus eſt regno.

In

e *Quæ ſunt elementa exordij*. Exordium ſermonũ eſt ſimplex doctrina. Elementa eius, materia de qua agit, vt natiuitas, paſſio.

Et facti eſtis quibus lacte opus ſit. ✻ BEDA. Cum debetis tempore ipſo eſſe doctores, iterũ doctrina indigetis quæ ſunt elemẽta ſermonum Dei, & facti eſtis opus habentes lacte non ſolido cibo. Omnis enim qui lactet, inexpertus eſt verborum iuſtitiæ, infans .n. eſt. Perfectorum autem eſt ſolidus cibus eorum qui per habitum exercitatos habent ſenſus ad ſeparandnm bonum. Hic enim videmus tãquam diffinitum eſſe quem perfectorũ dicat ſolidũ cibum, & hoc eſſe illud quod ad Corinthios F ſcriptum eſt, Sapientiam loquimur inter perfectos.

✻ IDEM. Sunt quidam homines qui cum audierunt quia humiles eſſe debent, dimittunt ſe nihil volunt diſcere, putantes quia ſi aliquid didicerint, ſuperbi erunt, & remanẽt in ſolo

lactè

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *glorificationem ideo ſequitur.*

1 Et conſummatus factus eſt omnib. *Quia in ſua reſurrectione habuit gloriam conſummatam in corpore, quia prius erat perfecta tantũ ex parte animæ.*

2 Factus eſt omnib. obtemperantib. *ſ. per veram fidem.*

3 Cauſa ſalutis æternę. *Videmus enim in naturalib. quod illud quod eſt perfectum poteſt facere alterum ſibi ſimile. Similiter Chriſtus in gloria perfectiſſimus eſt alijs cauſa glorię, inquantum* Deus *per modum principalis effectus, & inquantum homo per modum merentis, & inſtrumenti, coniuncti tamen in uniuerſitate ſuppoſiti, alij autem ſancti ſe habent ad Deum per modum inſtrumenti ſeparati, ſicut manus artificis, aliter eſt inſtrumentum eius, & aliter ſecuris.*

Appellatus a Deo pontifex iuxta ordinem Melchiſedech. *Oſtenſo quod Chriſtus habuit perfecte illa quæ debent eſſe in pontifice hic conſequenter concludit propoſitum principale, ſcilicet quod Chriſtus eſt appellatus realiter pontifex & verè, dicens.* Appellatus a Deo pontifex iuxta ordinem Melchiſedech. *Hoc autem addit, quia ſacerdotium Chriſti non conſiſtit in oblatione brutorum animalium ſicut conſiſtebat ſacerdotium Leuiticum, ſed conſiſtit in oblatione corporis & ſanguinis Ieſu Chriſti ſub ſpecie panis & vini, ſicut Melchiſedech qui erat ſacerdos Dei altiſſimi obtulit panem & vinum, vt habetur Geneſ. 14. e.*

De quo nobis grandis ſermo. *Oſtenſo quod Chriſtus ſit vere pontifex, hic conſequenter pręparat animos audientium reſpectu ſequentiũ. Et diuiditur in tres partes, quia primo reddit auditores attentos. ſecundo dociles in principio ſeq. cap. ibi.* Quapropter. *tertio beneuolos, ibi.* Et hoc fa. *Circa primum ſciendum quod animus auditoris excitatur ad attentionem, quando doctor ei inſinuat dicendorum difficultatem poteſt contingere dupliciter. Vno modo propter materiæ arduitatem. Alio modo propter audientis imbecillitatem ad capiendum & tarditatem. Vtrumque contingit in propoſito, quia materia incarnationis de qua loquebatur Apoſtolus, eſt valde ardua & difficilis. Item illi quibus ſcribebat, ſcilicet Iudæi erant etiam imbecilles ad capiendum, propter aſſuefactionem ad contrarium, & hoc eſt quod dicit Apoſtolus.* De quo. *ſcilicet pontifice noſtro Ieſu Chriſto eſt.*

6 Nobis grandis ſermo & ininterpretabilis ad dicendum. *id eſt interpretatione indigens propter materię difficultatem, & iterum alia cauſa eſt.*

7 Quoniam imbecilles facti eſtis ad audiendum. *ad intelligendum, de quo eos reprehendit, di.*

8 Etenim cum deberetis magiſtri eſſe propter tempus. *i. propter diuturnitatem temporis, hoc autem dicit Apoſtolus, quia ipſi fuerant inſtructi a iuuentute in lege & prophetis.*

9 Rurſum indigetis vt vos doceamini, quæ ſunt elementa exordii ſermonum Dei. *In grammatica elementa dicuntur literę, quas pueri primo addiſcunt, ad ſimilitudinem huius dicuntur elementa quæ ſunt prima & cõmunia in fide quæ qlibet debet ſcire. Conſiderandum tamen quod Apoſtolus non dicit, quod uelit eos de talibus inſtruere, ut in cap. ſeq. patet. ſed ut ſic loquendo poſſit eos melius excitare, propter quod etiam ſubditur.*

10 Et facti. *Sicut enim paruulis datur lac, quod eſt cibus de facili conuertibilis, & non dantur eis carnes uel piſces vel alius cibus durę digeſtionis, ita ſimiliter nouitijs in fide & ſimplicibus non ſunt proponenda difficilia fidei, ſed ea tantum quæ poſſunt de facili capi, propter quod ſequitur.*

a Ad ſimilitudinem infantium. b Et. c Arcanis Dei. Qui confirmet vos. d Non ſolido. Cuius pars eſt lac. Vt paruulus non diſcernit cibos & perit ſumendo noxios, ſic indoctus.

a lacte opus ſit, non ſolido cibo. Omnis enim qui lactis eſt

a Quod vos eſtis. b Qui iuſtis & perfectis conuenit. c Ideo quia. Vt vos in fide tenelli.

particeps, † expers eſt ſermonis iuſtitiæ. †Paruulus enim eſt.

a Senſu & opere. b De quo alibi. Sapien. loqui. inter perfect. c Scilicet. d Conſueti ſunt ſtudio & lectione ſcripturarum.

Perfectorum autem eſt ſolidus cibus, eorum qui † pro

a Non modo naturaliter acutos. b Intellectu. c Mundo. d Hic eſt ſolidus cibus. Inter ſe vel boni a minus bono, & mali a minus malo.

b conſuetudine exercitatos habent ſenſus ad diſcretionem boni ac mali.

†inexpertus rudis.

† propter conſuetudinem.

☞ lacte, quos reprehendit ſcriptura, dicens.

A *Et facti eſtis opus habentes lacte, non ſolido cibo.* ſic.n. Deus vult nos lacte nutriri, vt non ibi remaneamus, ſed creſcendo per lac ad ſolidum cibum perueniamus. Non ergo ſic tibi dr̄, humilis eſto, vt non ſapias. Humilis eſto pp ſuperbiā, altus eſto propter ſapientiam. Audi euidentem ſententiam de hac re. Nolite pueri effici ſenſibus, ſed malitia infantes eſtote, ut mentib. perfecti ſitis. Certe explicatum eſt fratres mei, ubi nos Deus uoluit eſſe humiles, ubi altos, humiles propter cauendam ſuper-B biam, altos propter capiendum ſapientiam. Lactare ut nutriaris, ſic nutrire ut creſcas, ſic creſce ut panem manduces. Cum enim cęperis panē manducare, ablactaberis, id eſt, iam non tibi opus erit lacte, ſed ſolido cibo.

Ioan. 1. b. Ibidem. a. Primaſius Haimo.

a *Omnis.n.qui lactis eſt particeps.* Qui non capit, *verbum caro factum eſt.* quomodo capiet. *In principio erat uerbū?* Oīs de hac re ſermo quo agitur, ut non ſolum credatur uerumetiā intelligatur, ſciaturque quod dr̄, onerolus eſt; facilius illos prǣmit quam paſcit. Ex quo fit, ut ſpirituales, iſta carnalib. non oīno taceant, pp catholicam fidem, quæ omnibus prędicanda eſt. Nec tamē ſic deſerat, ut uolentes ea perducere ad intelligentiam non capacem, facilius faſtidiri faciant in veritate ſermonem quam in ſermone percipi veritatem. D

b *Ad diſcretionem boni & mali.* Ecce hic oſtendit quid ſit ſolidus cibus, ſ. ſeparare bonum a malo, quod perfectorū eſt qui habent ſenſus exercitatos. Qui autem inualida & exercitata mente hoc non poſſunt, perfecto niſi quodam fidei lacte teneā-
1 tur, vt inuiſibilia quæ non vident, & intelli-
2 gibilia quę nōdum intelligunt credant, faci-
3 le ad vanas & ſacrile-
4 gas fabulas promiſſione ſcientiæ ſeducun-
5 tur, vt bonum & ma-
6 lum non niſi corporalibus imaginibus cogi-
7 tent, & ipſum Deum non niſi corpus aliquod eſſe exiſtiment, & malum niſi ſubſtantiam putare non poſſunt, cum ſit potius ab immutabili ſubſtantia mutabilium ſubſtantiarum quidam defectus: quas fecit ex nihilo ipſa immutabilis, & ſumma ſubſtantia, quæ eſt Deus. Quod perfecto quiſquis nō ſolum credit, uerumetiam exercitatus in exterioribus animi ſenſib. intelligit, percipit, nouit, non eſt iam metuendum ne ſeducatur ab eis, qui malum putando eſſe ſubſtantiam, quā non fecit Deus, mutabilem ſubſtantiam faciunt ipſum Deū, ſicut Manichæi. Vel ſi quæ aliæ peſtes ita deſipiunt.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✣ 1 Omnis enim qui lactis eſt particeps. *i. indigēs doctrina facili.*
2 Expers eſt ſermonis iuſtitiæ. *i. ineptus ad capiendū difficilia quæ tantum ſunt proponenda perfectis, cuius ratio ſubditur.*
3 Paruulus eſt enim eſt. *i. nouellus & impotens ad talia.*
4 Perfectorum autem eſt ſolidus cibus. *i. doctrina ſubtilis in his quæ ad fidem pertinent, eſt tantum proponenda perfectis, & qui ſint tales oſtendit conſequenter, di.*
5 Eorum qui pro ipſa conſuetudine. *in exercitio ſcripturarum.*
C 6 Exercitatos habent ſenſus. *i. virtutes intellectuales, quæ per ſenſus aliquando deſignantur ſicut aliquando alicui dicitur, uides tu hoc. i. intelligis, & ad quid valeat tale exercitium ſubdit, di.*
7 Ad diſcretionem boni ac mali. *i. veri & falſi in his quæ ſunt fidei, quia verum eſt bonum intellectus, & falſum eſt malum ipſius.*

Ad euidentiam maiorem huius partis vltimæ quæritur. Vtrum myſteria & ſubtilia fidei ſint omnibus indifferenter proponenda. Et arguitur primo quod ſic, quia dicitur Matth. vlt. d. Prędicate euangelium omni creaturę, *ſed in euangelio continentur omnia fidei myſteria, ergo, &c.* Item *credere articulos fidei explicitè eſt de neceſſitate ſalutis, quantum ad omnes, ſed non poſſunt talia credere, niſi eis: proponantur ergo articuli fidei ſunt omnibus proponendi, ſed articuli fidei continent myſteria & difficilia ergo, &c.*

Contra, per illud quod habetur in textu. Et facti eſtis quibus lacte opus ſit, non ſolido cibo.

Myſteria fidei dupliciter proponuntur

Reſpondeo: Myſteria fidei poſſunt dupliciter proponi. Vno *modo vt credenda ſimpliciter per ſimplicem aſſenſum. Alio modo proponuntur, vt aliqualiter intelligenda per rationem, prout poteſt ratio haberi in tali materia. Loquendo igitur de primo modo proponendi, dicendum quod fidei in myſteria non ſunt omnibus proponenda, quia non debent proponi infidelibus obſtinatis, quia ex hoc non ſequitur eorum conuerſio, ſed tantum fidei deriſio, & proponi debet mors ſiue occiſio. & hoc eſt quod dicit Saluator Matthæi. 8. a.* Nolite ſanctum dare canibus, neque mittatis margaritas ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus ſuis, & canes conuerſi dirumpant uos. *Per ſanctum & per margaritas intelligitur hæc doctrina ſancta & pretioſa, & per canes & porcos intelliguntur obſtinati in infidelitate & in immundicia & ſed fidelibus & credere uolentibus & illis de quibus ſperatur conuerſio, proponenda eſt fidei doctrina.*

Aduertendum tamen, ꝙ in doctrina fidei aliqua ſunt omnib. communia, quia omnes tenentur illa credere explicite, ſicut eſt myſterium incarnationis Chriſti & paſſionis & reſurrectionis & conſimilia, quę cōmuniter prædicantur in eccleſia, & talia ſunt omnib. proponenda, etiam ſimplicib. non tamen ſubtiliter, ſed per groſſa exempla ab eis capibilia, quia aliter daretur eis occaſio errandi. Alia ſunt in doctrina fidei quæ ſequuntur ex articulis fidei, ad quæ credenda explicite non tenentur ſimplices, ſed tantum illi qui ſunt in eccleſia ſuperiores, & talia nō ſunt ſimplicibus proponenda, niſi probabiliter timeretur, quod in talibus eſſent male informati ab hęreticis. In tali enim caſu ſunt de talibus inſtruendi, quia perfidia hæreſis non tantum contingit in errore circa articulos, ſed etiam in errore eorum quæ ſequuntur ex articulis, ſicut enim hæreticum eſt dicere, quod Deus non ſit incarnatus, ita hæreticum eſt dicere, quod non aſſumpſit ea quæ ſunt de ueritate humanæ naturæ, & ideo Manichæus condemnatus eſt ut hæreticus, qui dixit Dei *filium aſſumpſiſſe carnem phantaſticam, & ſimiliter multi alij qui negauerunt in Chriſto eſſe aliqua quæ pertinent ad naturam humanam. Si autem loquamur de ſecundo modo proponendi ea quę ſunt fidei, ſc. inquantum ſunt per rationem intelligenda, ſic tantummodo proponanda ſunt hominibus intelligentibus & exercitatis in ſcriptura qui poſſunt capere talia, non autem ſimplicibus & capere non potentibus, quia hæc poſſent eis eſſe erroris materia. Argumenta patent per prædicta.*

CAP.

ADDIDIO I.

In c. 5. ubi dicitur in poſtil. Et exauditus eſt pro ſua reuerentia.

Hoc quod dicitur. Exauditur pro ſua reuerentia. *poteſt etiā aliter intelligi ſecundum gl. ſ. pro reuerentia paſſionis cui maxima reuerentia debetur, eo ꝙ ſine peccato paſſus eſt pro ſola charitate.*

ADDITIO II.

I*n eo. cap. ubi dicitur in Poſtil. De quo ſcilicet, pontifice noſtro* Ieſu *Chriſto.*

Hoc quod dicitur hic. De *quo grandis ſermo uobis & interpretabilis ad dicendum, ſecundum Gloſ. referendum eſt ad ſacerdotium Chriſti, ſ. quomodo ſecundum ordinem Melchiſedech appellatus eſt ſacerdos, ut ſtatim ſupra dixerat, de hoc.n. facit Apoſtolus grandem ſermonem, infra & interpretabilem, ſ. indigentem interpretatione, non propter materiæ difficultatem quia illa quæ iam propoſuerat de Chriſto in principio huius epiſtolæ, di. Qui cum ſit ſplendor patris, habent maiorem difficultatem, & indigent altiori interpretatione, ut eſt manifeſtū, ſed hæc materia de ſacerdotio Chriſti non habet in ſe tantam difficultatem, niſi ſolum propter imbecillitatem audientium, qui non ualebant diſcutere intelligentiam eorum quæ de hoc traduntur in ſcriptura, prout Apoſtolus declarare intendebat, & hoc eſt quod ſubdit. Quoniam imbecilles facti eſtis ad audiendum, &c. q. d.* Non *indigeremus grandi ſermone & interpretabili, niſi propter imbecillitatem ueſtram.*

CAP. VI.

Quia perfectorum eſt ſolidus cibus. a Alias remittentes.
Nos amodo.

† Vapropter † intermittentes in-
Cum iam aliquid ſumus,& nondum ſumus perfecti. id eſt,de initio,fide.
In quo Chriſtus inchoatur in nobis eſſe.

choationis Chriſti ſermonem , ad per- 1
a Secundum intelligentiam &operationem. b Nos docendo', vos audiendo. Quia veſtrum portare meum reputo. c Ita.ſ. Non ita negligenter,vt olim,vel non amplius iacientes. 2
Hæc ſunt inchoatio.

fectiora feramur . Non rurſus iacientes
a Id eſt pœnitentiam quaſi lapidem in fundamento. b Quæ eſt. De. Quia ibi opera priora peccando fecerunt irrita. c Id eſt peccatis. d Contra hanc fecerunt, qui in lege quærunt iuſtitiam.

fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis & fidei ad 3
a Si ſcirent omnia in baptiſmo dimitti,& per impoſitionem manuum ſpiritum dari lex ſuperflueret: nec præter ipſum aliquid quærerent,ſi ſcirent per eum reſurrecturos mortuos & iudicandos. In confirmatione.

Deum, baptiſmatum doctrinæ, impoſitionis quoque manuum
a Id eſt ad perfectionem feremur.per. b Vel faciemus.

g ac reſurrectionis mortuorum, & iudicii æterni. Et hoc facie- 4

CAP. VI.

a Qua propter. Duriter eis increpatis, & culpatis eo quod velint ſemper eadem ipſa diſcere, iterum blanditur illis ſe eis connumerando, hortans eos ad perfectionem.

b Inchoationis. Quo rudes ſunt catechizandi, ut eſt ſymbolum fidei,& dominica oratio.

✱ CHRYSOST. Quid eſt initiũ? nihil aliud quam hoc. Initium eſt quam nondũ uita eſt perfecta. Sicut enim eum qui ad doctrinam litterarum inducitur, elementa oportet primum audire: ſic & Chriſtianum hæc ſcire exacte,& nihil dudubitare de ipſis. Si autem iterum opus habuerit horũ doctrina, necdum fundamentũ hẽt, firmum enim, oportet & fixum eſſe & ſtare, & non transferri. Si autem quiſquam uerbũ ueritatis audit,& baptizatus eſt,& poſt annos decem de fide iterũ audire opus habet,quod credere oporteat reſurrectionem mortuorum,non dum fundamentum habet iterum initium Chriſtianiſmi quęrit. Quod enim fides fundamentum ſit,cætera vero ſuperædificationes,aduerte ipſum dicentem. Ego fundamentum poſui,alios ſuperædificat.

✱ THEOPHYLACTVS. Quia haud quaquam neceſſe eſt, vt circa initia ipſa ſemper verſemini,id eſt fide ſemper inſtruamini,tanquam ad eum nuper inducti:ſed ad perfectionis faſtigium perducamini,& ad optimum viuendi ritum.

c *Ad perfectiora feramur.* ✱ CHRYSOSTOMVS. Quid eſt ad perfectionem feramur? Ad ipſum,inquit tranſeamus cacumen,hoc eſt,uitam optimam habeamus. Sicut enim in elementis vniuerſum apex primus.hoc ẽ alpha, & fundamentũ ædificium totum continet,& ſic uitæ munditiam certa fidei perſuaſio.Sine iſta enim non poteſt eſſe chriſtianus, ſicut nec ſine fundamẽto ædificiũ,neq; ſine elementis peritus litterarũ fieri poteſt.

d *Non rurſus.*id eſt,non ut olim,vt ſicut prius ceciderunt,iterũ credat. Vel non rurſus iaciẽtes,ita modo iaciamus,vt amplius iacere non ſit opus.

e *Fundamentum.* Quod prius dixit ſermonẽ inchoationis , hic appellat fundamentum,eo quod ad Chriſtianam religionem venientibus prius proponitur,& ſuper hoc q̃d perfectionis eſt edificetur. Hoc fundamentum diuidit in ſex, quæ inchoatio ſcilicet pænitentia,fides,baptiſmatũ,doctrina,impoſitio manuum,reſurrectio,atque iudicium. Quicunque aliquos ad fidẽ cõuertit,prius facit pęnitere,in Deum credere,baptizari in remiſſionem,confirmari per impoſitionem, reſurrectionem & diem iudicii pręſtolari.

f *Ab operibus mortuis.* ✱ AVGVSTINVS. Quid eſt autem a mortuis operibus pœnitentia? niſi ab his quæ oportet mortificari vt uiuamus.

Mortua opera dicit peccata q̃ occidunt. Vel priora bona q̃ per ſequens malum mortua erãt Pænitere ab his eſt fundamẽtum iacere ſine quo nihil ædificabitur. Quid eſt autẽ a mortuis operibus pænitere,niſi ab his quæ oportet mortificari,ut uiuamus. Feramur ad perfectionẽ iaciẽtes fundamentũ pænitentiæ ab operibus mortuis & fundamẽtum fidei quæ ſit ad Deũ, ut omnes partes fidei habeat, & non aliunde putet iuſtitiam eſſe. Fundamentum ẽt doctrinæ baptiſmatum pluraliter,quia eſt baptiſmus in aqua, in pęnitentia,&in ſanguine: quia ſic mundatur homo a peccatis p pænitęntiã uel ſanguinis effuſionem,ſicut per lauacrum baptiſmi. Vnum tamẽ dicitur baptiſma quia,vna forma, nec iterari poteſt. Vna ibi eſt trium perſonarum operatio. Non ergo ideo dicitur baptiſmus fieri in pænitentia & in ſanguine,ꝙ ſacramentum baptiſmi celebretur,ut in aqua accedente uerbo,ſed quia uicem baptiſmi ſupplet effuſio ſanguinis pro nomine Chriſti. Et etiam fides & pęnitentia,ibi duntaxat ubi articulus neceſſitatis contemptus religionis ſacramentum baptiſmi excludit. Ideoque ſic intelligendum eſt illud. Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu ſancto,non intrabit in regnũ, cęlorum,id eſt,qui non fuerit regeneratus ea regeneratione qua renaſcuntur illi,qui renaſcuntur ex aqua & ſpiritu ſancto non ſaluabitur. Ea vero renaſcuntur homines diuerſis modis,alii per penitentiam,alii per effuſionem ſanguinis,aliĩ per baptiſmum. Ideo pluraliter dixit baptiſmatum. Fundamentũ etiam impoſitionis ma. quia niſi quis credat,quod per manus impoſitionem detur ſpiritus ad remiſſionem & corroborationem,non eſt fundatus. Fundamentum etiam reſurrectionis mortuorũ,quod niſi quis credat quia reſurrectio Chriſti facit reſurrectionem mortuorum, nõ habet ſuper quod ædificet. Fundamentũ etiã iudicii æterni, quia quidquid ibi ſtatuetur,in æternum durabit,quod iudicium qui nõ credit, nõ habet fundamentũ. Hæc omnia niſi in fundamento pręceſſerĩt,nemo põt bene operari. Et quia hęc omnia illis neceſſaria ſunt,dicit,iaciẽtes hęc omnia ſicut lapis in fundamento iacitˀ.

g *Et hoc faciemus.* ✱ AMBRO. Non poteſt enim ſine fauore Dei aliquis eſſe perfectus.

Lib. de 6. & oportet c. 11. — primaſius Haymo. — † omiſſo. q in Chriſto rudes inchoat, ſermone Baptiſm⁹ triplex. — Io.3.a. — Li.1.de Pœn.c.2.

D E F

☞ Impoſſibile

NICOLAVS DE LYRA. CAP. VI.

Va propter. *In parte cap.6:immediate pręcedẽti Apoſtolus reddit auditores attentos, oſtendendo dicendorum difficultatem, Hic conſequenter reddit eos dociles, oſtendendo eorum ordinem,quia oſtendit quæ ſunt dimittenda & quæ proſequenda. Illi enim quibus ſcribebãt erant exercitati in ſcripturis,& ideo dicit quod intendit dimittere ea quæ ſolent dici nouitiis, ſed intendit proſequi ea quæ ſolent dici perfectis,& hoc eſt quod dicitur.* Qua propter intermittentes inchoationis Chriſti ſermonem. *ſupple, facilia a quibus incipit fidei doctrina.*

Ad perfectiora feramur. *id eſt,ad doctrinam perfectorum; & quæ ſint illa quæ intendit dimittere breuiter tangit, & ſunt ſex. Primum, eſt pęnitentia a peccatis præteritis, ſicut enim in motu naturali prior eſt receſſus a termino a quo,quam acceſſus ad terminum ad quẽ: ita in proceſſu gratiæ quæ perficit naturam,primum eſt pęnitentiæ ſacramentum,quod eſt quidam regreſſus a peccatis, & hoc tangitur cum dicitur.*

Non rurſus iacientes fundamentum pænitentiæ ab operibus mortuis. *id eſt,peccatis quæ ſunt opera mortua, dicitur autem pęnitentia fundamentum: quia eſt illud quod eſt primum in proceſſu gratiæ,vt dictum eſt,ſicut fundamentum eſt illud quod eſt primum in ædificatione. Secundum quod eſt attendendum eſt fides ſimplicium, per quam fit acceſſus ad Deum, ſecundum quod dicitur infra 11.c.* Accedentẽ ad Deum oportet credere,quia eſt &c. *& hoc tangitur ibi* Et fidei. *Tertium eſt baptiſma,quod eſt quædam ſpiritualis generatio, & hoc tangitur ibi.* Baptiſmatum doctrinæ, *& dicit in plurali, quia triplex eſt baptiſma,ſcilicet fluminis,flaminis,& ſanguinis, verumtamen habent tantam virtutem vnius baptiſmi. & ideo dicit Apoſtolus* ad Eph.4.b. Vna fides unum baptiſma. *Quartum eſt ſacramentum confirmationis,in quo datur ſpiritus ſanctus ad robur, ſicut in baptiſmo datur ad conſequendum eſſe ſpirituale,& hoc notatur ibi.* Impoſitionis quoque manuum. *Quintum & ſextum pertinent ad terminũ ſpiritualis proceſſus,expectamus enim reſurrectionem corporum futuram,quia hoc amoto inanis eſſet fides noſtra, ut dicitur.1.ad Cor.15.& hoc tangitur ibi:* Ac reſurrectionis mortuorum, *quæ eſt quintum. Expectamus etiam remunerationem nobis ſiendam in iudicio extremo,& hoc eſt ſextum,quod notatur ibi:* Et iudicii æterni. *dicitur autem iudicium æternum,quia ſententia ibi data in æternum durabit. Iſta ſex prædicta non intendit Apoſtolus proſequi modo, quia ſunt quędam fidei rudimenta,de quibus fidei nouitii ſunt inſtruendi, & de talib. inſtruebantur in primitiua eccleſia,vt patet Act.17.& in pluribus alijs locis.*

4 Et hoc fa. *Hic conſequenter apoſtolus reddit auditores beneuolos ad oſtẽdendũ eis ſuæ doctrinæ poſſibilitatem & utilitatem. Et diuiditur*

✱ in tres

a id eſt.ſi in hac vita ſpacium pœnitentiæ dederit:nam in alia impoſſibile eſt per pęnitentiam renouari. Hęc fundamenta faciemus,vt non rurſum oportet iaci fundamentum.

a mus: ſi quidem permiſerit Deus. † Impoſſibile eſt enim,

a Per fidem baptiſmum,& ſpiritumſanctum. b Per ipſam fidem quaſi ſuauem & iucundum guſtum. c Remiſſione peccatorum in baptiſmo.

b eos qui ſemel ſunt illuminati, guſtauerunt etiam donum

a Qui etiam partic. b Habentes genera linguarum, & alia dona.

cæleſte, et participes facti ſunt ſpiritusſancti, guſtauerunt

a Quam nos.vel nihilominus,quam facti ſunt participes ſpiritusſancti. b Iucundum. c Diuinitatem Chriſti,vel angelicam doctrinam. d Impaſſibilitatem,& immortalitatem,quam non prælibauerunt.

nihilominus bonum Dei verbum,virtuteſque venturi ſeculi,

a Poſt hæc omnia. b Grauiter. c Iuſticia recuperata. d Quod hic licet non ibi e Per. f Vt rebaptizentur poſt pęnitentiam.

c et prolapſi ſunt,renouari rurſus ad pœnitentiam: † rurſum

d Quia non poſſunt efficere,vt iterum ſibi valeat crucifixio Chriſti ſibi enim fieret crucifixio Chriſti ſi carnem ſuam crucifigerent cum vitiis & concupiſcentiis:quod nõ licet. a Neque poſſunt habere Chriſtum oſtentui omni vt eo nitentur in nouitate vitæ.

crucifigentes ſibimetipſis filium Dei,& † oſtentui habentes.

a *Impoſſibile.* Ne quis vero exiſtimet ſecundum vel tertium baptiſma poſt peccata poſſe fieri.ſubdit.*Impoſſibile.* Non tamẽ difficile,ne quis in hoc conſideraret.

A

b *Eos qui.* id eſt, etiam eos qui hæc bona habuerunt. Nedum penitus malos.

c *Renouari.* per baptiſmum,cuius virtus in cruce Chriſti conſtat.vnde.

d *Rurſum crucifigentes.* Quia in baptiſmo ſumus cõformes morti eius & ſepulturæ. Qui putat ſecundo baptizari,ſecundo Chriſtum quantum ad ſe crucifigit,quod eſt eũ habere oſtentui & deriſioni,vt ſemel mortuus eſt ita nos in baptiſmo ſemel morimur peccatis, non ſecundo vel tertio. *Renouari rurſus ad pœnitentiam.* ✻ AMBROSIVS. Impoſſibile eſt renouari ad penitentiam per baptiſmũ, hoc eſt rebaptizari,quia hoc eſſet iterum crucifigere Chriſtũ, non in carne ſua,ſed in carne baptizati. Etenim quia de remittenda prædicauit pęnitẽtia,debuit,& de his qui iterandum putant baptiſmum non ſilere,& prius ſollicitudinem nobis auferri oportuit,ut ſciremus etiam poſt baptiſmum,ſi qui peccarent donare eis poſſe peccatum ne ſpe veniæ deſtitutos iterandi baptiſmatis opinio viua peruerteret.

Secũdo baptizari prohibitum. Reiteratio baptiſmi.

B

Libr. 2. de pęnit. c. 2.

✻ CHRYS. Duobus modis hanc cauſam impoſſibilem eſſe dixit,& fortiorem modum poſtremo poſuit. Vno quidẽ modo,quia non eſt dignus,qui cum talibus dignus factus ſit,& cũcta perdidit,quę ſibi donata fuerant,iterum nouari,& quia poſſibile non eſt enim iterum crucifigi, hoc enim eſt oſtentui habere Chriſtum,non eſt igitur ſecunda lauatio,nam ſi eſt,eſt & tertia, eſt & quarta. Prima namque a ſecunda diſſoluitur, & hoc ſemper ab altera, & hoc in infinitum procedat neceſſe eſt. *& guſtauerunt* (inquit) *bonum Dei verbum.* Et non aperit

C

aperit quid ſit hoc. *Virtutes etiam futuri ſeculi.* Viuere quippe ſicut angeli,& nullius egere eorum quę in illa vita ſunt,ſcire quũ futuri ſeculi fructuum promiſſio nobis efficitur, per ſpiritum ſanctum hæc dicere cõceditur,& inde abdita illa ingredi. Quæ ſunt uirtutes futuri ſeculi? Vita æterna,angelica conuerſatio. Horum quippe iam pignus accepimus per fidem à ſpiritu. Dicitur mihi,ſi in regnũ
1 cuiuſdam regis introducto, cũcta tibi quæ
2 ibi ſunt crederentur, deinde proceres omnia, crederentur tibi
3 interim. Negat hic
4 Apoſtolus reiterationem baptiſmi,ſed nõ
5 excludit pœnitentiã.
6 Renouari enim eſt nouum fieri. Nouum
7 autem facere lauacri
8 eſt. vnde : *Renouabitur ſicut aquilæ iuuentus tua.* hoc fit in baptiſmo. Et eſt ſenſus
9 Impoſſibile eſt eos,qui hoc ſemel acceperunt rurſus renouari id eſt,rebaptizari motos ad pęnitentiam, illos dico ſi rebaptizantur,rurſus crucifigentes filium Dei, & habentes irriſioni quantum ad ſe. Non enim in re,crucifigunt,ſed ſimiles ſunt iriſoribus & crucifixoribus,quia vna mors Chriſti,unum baptiſma conſecrauit,quod ſufficit contra omnia peccata etiam ſequentia. Si pęnitentia de eis agatur,ſicut illa vna mors, ſufficit ad omnia peccata tollenda. Qui vero iterat baptiſmum, quaſi illa vna mors, & unum ex ea baptiſmum non ſufficiat, iterat & mortem, ut ex ea iterata fiat iterata remiſſio. Vel in ſe crucifigunt filium Dei & contumeliæ habent,qui gratiam eius uilipendentes in peccatis iacent. Et eſt ratio cur non debeant relicta fide prima in peccata cadere. Non enim ultra poſſunt rebaptizari in remiſſionem peccatorum.Impoſſibile eſt enim rebaptizari,quia tantum bibere imbrem,id eſt,Chriſti doctrinam poſſunt,qua per pęnitentiam fructificent.hoc eſt : *Terra enim ſæpe.*

☞ *Sæpe*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *in tres:quia primò proponit in generali,quod ſua doctrina eſt conueniens & poſſibilis.ſecundo oſtendit in ſpeciali quibus impoſſibilis eſt, ibi:* Impoſſibile eſt enim.*tertio quibus eſt poſſibilis,ibi:*Confidimus autem.*Circa primum ſciendum,quod Apoſtolus in principio huius cap.dixit ſe velle inſtruere illos quibus ſcribebat de his quæ pertinent ad perfectionem doctrinæ Chriſti,& quamuis illud ſit difficile,tamen hoc eſt bene poſſibile cum adiutorio Dei.& hoc eſt quod dicit Apoſtolus:*Et hoc faciemus ſiquidem permiſerit Deus.*ideſt,adiuuerit.minus enim dicit & plus ſignat.*

1 Impoſſibile eſt enim.*Hic oſtendit quibus ſua doctrina eſt impoßibilis.Et diuiditur in duas partes,quia primo oſtendit propoſitum.ſecundo ad hoc inducit exemplum,ibi:*Terra enim.*Dicit igitur quod ſua doctrina eſt inutilis illis qui poſt multam beneficia diuina recepta per ingratitudinem labuntur de peccato in peccatum,quia de ſe reſurgere non poſſunt, & iuſte a Deo permittuntur depreſſi onere peccatorum. talibus enim ſic in peccato profundatis,& per conſequens quodammodo obſtinatis,ſecundum quod ſcribitur* Prouerb.18.*a.*Impius cum in profundũ peccatorum uenerit,contemnit:*inutilis eſt doctrina Apoſtoli,quia non recipiunt humanam perſuaſionem. & hoc eſt quod dicit Apoſtolus.* Impoſſibile eſt enim eos qui ſemel ſunt illuminati, *recipientes baptiſmi ſacramentum quod dicitur ſacramentum fidei,quia illuminat per fidem.Et bene ſemel dicitur,quia hoc ſacramentũ nõ poteſt adhiberi homini,niſi ſemel,cum non ſit iterabile.*

2 Guſtauerunt etiam donum celeſte.*quia in ſacramento baptiſmi confertur gratia quę de celo datur.*

3 Et participes facti ſunt ſpiritusſancti. *Quia variæ dona ſpiritusſancti dantur cum gratia,quæ quidem dona fuerunt in Chriſto perfecte, vt habetur* Iſa.11.*Et in nobis ſunt participatiue.*

4 Guſtauerunt nihilominus bonum Dei uerbum.*Qui à Chriſto recepimus non ſolum donorum ſpiritusſancti largitionem , ſed etiam ſpiritualem nutritionem per ſuam doctrinam.* Non enim in ſolo pane uiuit homo, ſed in omni uerbo quod procedit de ore Dei. *Matth.4.a.*

5 Virtuteſque uenturi ſeculi. *Virtutes iſtæ ſunt dotes animæ & corporis.dotes animæ,ſunt aperte Dei uiſio, firma intentio,continua fruitio quæ habentur in patria perfectè,ſed hic a viris perfectis habentur incohatiuè,ſcilicet in ſpe & charitate. quibus ſuccedunt illæ dotes.habentur etiam aliquando ex ſpeciali gratia in quadam diuinæ dulcedinis experientia,quæ conceditur aliquando viris ſanctis in via.dotes vero corporis non habentur hic,niſi in ſpe.& quia magna ingratitudo eſt,poſt tanta beneficia diuina cadere a fide & gratia,ideo ſequitur:*

6 Et prolapſi ſunt.*ſ.illi qui prædicta perceperunt.*

7 Renouari rurſus ad pęnitentiã.*eſt impoſſibile.ad hoc enim refertur illud impoſſibile,quod tamen hic accipitur pro difficili,ſicut dicimus de Claudo,quod non poteſt ambulare,quia male & difficile ambulat.ſic prædicti cadentes, de difficili reſurgunt,non tamen eſt impoſſibile ſimpliciter quandiu ſunt in via.Sequitur.*

8 Rurſum crucifigentes ſibimetipſis filium Dei. *quia quantum eſt in ipſis,reiterant cauſam ſuæ crucifixionis.*

9 Et oſtentui habentes. *Quia per boc videntur irridere mortem Chriſti quaſi pro modico eam habentes. Aliter exponitur illa litera ab aliquibus ab illo loco,*Et prolapſi ſunt. *& dicunt, quod* Apoſtolus *remouet hic errorem quorundam , qui de Iudaiſmo erant conuerſi ad fidem catholicam. & ideo ſicut apud* Iudæos *ablutiones & baptiſmata frequenter fiebant,ſicut patet ex euangelio in pluribus locis,ita opinabantur, baptiſma Chriſti pluries poſſe reiterari circa eundem hominem ad delenda eius peccata , ſed hoc remouet* Apoſtolus*, di.* Impoſſibile enim eſt eos qui ſemel illuminati ſunt per baptiſmum qui eſt dei ſacramentum , rurſum renouari ad pœnitentiam ſi lapſi fuerint *quia per pœnitentiam ſequentem non poſſunt redire ad renouationem baptiſmalem,quia baptiſmus eſt* lauacrum regenerationis & renouationis, *vt habetur ad Titum.3 Et ideo non dicit Apoſtolus quod ſit impoſſibile pœnitere, Sed renouari modo prædicto,quia ſacramentum baptiſmi non eſt iterabile. Sequit:*Rurſũ crucifi.ſibimetipſis fi.D

✻ *In ba-*

a *Sæpe ve.* Quia ſi rara, non ſufficit, ſi aſſidua, vileſcit.
b *Imbrem.* Doctrinam ſanctam rorem cælorum, quem ſitiẽ-tes terræ pluunt cœli, id eſt, prædicatores verbi ueritatis.
✻ AVG. Et germinet excipiens pluuiam germina bona ope ra bona, nec pro bona pluuia det ſpinas, & pro horreo expe-ctet ignẽ. Reliquum enim erit, ſi ſemen quod ſpargitur in cordibus noſtris, non abſtulerint aues, nec ſpinæ præfocauerint, nec æſtus exuſſerit, accedẽ-te pluuia hortationum quotidianarum & cogitationibus ue-ris bonis, quibus hoc agitur in corde, quod agitur in agro raſtris, ut gleba frangatur, & ſemen operiatur, & ger-minare poſſit, afferat & fructum, ad quem gaudeat, & lætur agricola. Si autem pro ſemine bono, & pro pluuia bona, nõ fructum ſed ſpinis attulerimus, nec ſemen accuſabit, nec pluuia erit in cri-mine, ſed ſpinis ignis debitus præparatur.

✻ CHRYSOSTOMVS. Semper bibimus, ſemper audimus, ſed cõfeſtim humorem amittimus ſole exorto propter hoc ſpinas proferimus.

✻ HIERO. Significat Paulus populi Iudaici vaſtitatem, qui Romanis traditi ſunt, & captiuitates iugum hucuſque ſuſti-nẽt, de manu n. Chriſti hæc facta ſunt omnia, & in mœrore, ac doloribus dormitant, quia nec beneficiis, nec tormentis Dei illũ recidere voluerunt, vnde loquitur ad eos Ite in ignẽ æter-num, quem præparauit Deus diabolo & angelis eius. Quod & Apoſtolus ait. 1. Theſſa. 2. *Peruenit ira Dei ſuper eos in finem.*

c *Generans herbam.* Significat illos ſæpe bibiſſe per legem & prophetas verbum cæleſtis doctrinæ, & nec ſic prompti fue-runt germina fidei proferre.

d *A quibus colitur.* Cultores terræ qui vomere ſpirituali arbu-ſta conſcindunt, & falce verbi Dei noxia præcidunt. Vel illis à quibus colitur, id eſt, ipſis eiſdem qui ſe colũt ĩ bonis operib. imitari ſcilicet maiores, ſecundũ illud *Et fecerunt fructum nati-uitatis* quia patres ſuos, qui eos in fide genuerunt imitantur.

e *Confidimus.* Non dicimus putando vos tales, ſed timendo ne ſitis tales. Terreo verbis, ne ipſa doleatis re. *Confidimus.* Quia de præ-ſenti non habet, unde lauder de ſpe futurorum attollit, ad quod per præterita allicit, & recreat animos eorum & confortat, antiqua eis in mente reuocans, & facit eos æſtimare Deum oblitum bonorum quæ fecerõt, Sicut n. priora bona per ſequẽ-tia mala mortua fuerant & irrita facta, ita ipſa eadem per pœ-nitentiam & alia bona ſequentia reuiuiſcent.

a In alia vita impoſſibile eſt renouari, quia hic tantum vbi bibit imbrem. Vel dixerat feramur ad perfe-ctionem, ſubdens, & hoc faciemus, ne cadant: & iuſtum eſt, quia. Terra, id eſt, mens auditorum. Profi-ciens anima. A Deo. b Ad ſimilitudinem aridæ terræ.

Terra enim ſæpe venientem ſuper ſe bibens imbrem, & ge- 1

Doctrinam. a Fidem & bona opera. b Congruam. c Qui inde glorificabuntur. vel ſecundum illud. Et fecerunt fructum natiuitatis. Non ſolum facientibus, ſed prædicatoribus illorum. d Non Aliter generaret.

nerans herbam oportunam illis a quibus colitur, accipit be-

a Hic argumentum virtutum, in futuro præmium. b Et terra. In apertum vt videantur. c Peccata quæ pungant. d Grauiora quæ acutius. A Deo,

nedictionem a Deo: proferens autem ſpinas ac tribulos, re-

a Damnationi. b Nondum incidit in maledictionem ſed proxima eſt, & adhuc licet reuerti. c Finis, ſi perſeuerat. Erat. 2

proba eſt, & maledicto proxima, cuius † conſumatio in 3

a Aeterni incendii. Duriter increpauit ſed Conſi. b Quia talis affectionis eſtis.

combuſtionem. † Confidimus autem de vobis dilectiſſimi

a Quam combuſtionem b Quam ſint ſpinæ & tribuli. c Ideo de vobis confidimus, quia olim multa operati eſtis, pro quib. ſi pœnitemini de malis, bene faciet vobis Deus. Dure terendo, increpando.

meliora & viciniora ſaluti, tam etſi ita loquimur. † Non 4

a Scilicet ex qua opera illa bona feciſtis. 5

enim iniuſtus Deus, vt obliuiſcatur operis veſtri & † dile- 6

a Ad honorem Dei. b Hoc eſt opus.

ctionis, quã oſtenditis in nomine ipſius qui miniſtratis ſan- 7

Adhuc. 8

a Q. per præterita vos laudo, de futuro autem vobis bona cupio. b Vt nec vnus deſit. 9

ctis, & miniſtratis. Cupimus autẽ vnum quenque veſtrum 10

f *Operis.* Magna illis teſtificatus eſt. Tria autem bona commẽdat in eis, ſcilicet quod omnia ſua fecerunt cõmunia ſanctis. Ecce opus, & hoc ex dilectione quę informat actiones. Ecce alacritas, & hoc ad gloriã Dei, ecce pura & recta intentio.

✻ CHRYSOSTMVS. Papè quomodo recreauit animas eorum, & confortauit, antiqua eis in mentem reuocãs, & eo inducens, ut neceſſario nequeant cogitare, apud Deum ſe in obliuionem ueniſſe *Non enim iniuſtus eſt Deus, ut obliuiſcatur operis ueſtri.* Neceſſe eſt enim peccare illum, cui non ſatisfactum eſt de ſpe, deumque iniuſtitiæ arguere. Proinde coegit eos omnibus modis, expe-ctare illa futura. Eum enim qui deſperata præſentibus & renuntiat, ex futuris confortare quis poterit.

✻ ANSEL. Reuera enim grandis eſſet iniuſtitia Dei, ſi tantum peccata puniret, & bona opera non ſuſciperet.

g *Qui miniſtratis ſanctis, & miniſtratis.* ✻ ANSEL. His uerbis patet, quia ſuperior increpatio, & præſens conſolatio, non ad perfectos diriguntur, qui reliquerant omnia, & habebant cor vnum, & animam vnam, ſed ad cæteros qui ſæcularia relinquere noluere, & negligenter ac remiſſe uixere. Quos Apoſtolus per pauca bona quæ fecere, allicit, & recreat animos eorum, atque confortat. *Vos quidem miniſtraſtis, & miniſtratis,* ſed tamẽ nolumus vt ab hac adhuc miniſtratione ceſſetis, quaſi iã ſufficiat quod hactenus egiſtis, ſed cupimus, vt vſque in finem in hac actione perſeueretis.

h *Cupimus.* Multam dilectionem erga illos oſtendit, & eandẽ circa ſingulos curam demonſtrat, & maiorum enim & minorum ſimiliter curam gerit, & omnes diligit.

† exit huc tendit, vt exuratur.

† De pœn. d. 2. c. non eſt.

† laboris ex charitate ſuſcepti

✻ Promiſ-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *In baptiſmo enim configuramur morti & ſepulturæ Chriſti, vt habe-tur Ro. 6. a.* Quicunque baptizati ſumus in Chriſto Ieſu in morte ipſius baptizati ſumus, cõſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum &c. *& per conſequens dicentes baptiſmum reiterari, di-cunt quodammodo mortem Chriſti iterabilem, & ſic derident eam. pro-ter quod ſequitur:* Et oſten. ha. *Licet autem hæc expoſitio ſit ſubtilis, prima tamen magis uidetur concordare literę.*

1 Terra enim ſæpe uenientem ſuper ſe bibens imbrem. *Quia in parte præcedenti dixit, quod illi qui propter ingratitudinem diuino-rum beneficiorum labuntur in peccatum, quodammodo ſunt impoſſibi-les ad reſurgendum, ideo hic conſequenter inducit ad hoc quoddam exẽ-plum. Terra quæ multo labore culta eſt & irrigata, ſi faciat fructus bonos, benedicitur, ſi autem ſpinas & tribulos, maledicitur magis quã ſi non fuiſſet ita diligenter exculta. Sic & in propoſito de homine diuina beneficia recipiente, & ideo in fine concluditur.*

2 Cuius conſummatio in combuſtionem. *Quia tales ingrati fi-naliter adducuntur ad gehennam: alia litera patet ex dictis:*

3 Confidimus autem de uobis. *Hic conſequenter oſtendit Apoſto-lus quibus ſua doctrina ſit conueniens & utilis. Et diuiditur in duas: quia primo proponit intentum, ſecundo propoſitum probat, ibi:* Non enim iniuſtus. *Circa primum ſciendum, quod ex prædictis uerbis apoſtoli poſ-ſent illi quibus ſcribebat opinari, quid ipſi eſſent tales, prout immedia-te prædixerat, & per conſequens doctrina eius inutilis eſſet, & ideo A-poſtolus hoc remouet, di.* Cõfidimus autem de uobis dilectiſſimi. *Et per conſequens reputabat eos eſſe aptos ad capiendum perfectionem doctrinæ Chriſti, propter quod ſubdit.*

4 Meliora & viciniora ſaluti. *ſcilicet confidimus de uobis.*

5 Tametſi ita loquimur. *quaſi dicat non loquutus ſum in præceden-tibus, eo quod tales ſitis, ſcilicet ingrati & ad doctrinam Chriſti inepti, ſed ad cautelam futurorum ne efficiamini tales per caſum.*

6 Non enim iniuſtus Deus. *Hic probat propoſitum, primo ex eo-rum conuerſatione, ✻ ſecundo ex Abrahæ promiſſione, ibi:* Abrahæ namque. *In prima igitur parte dicit ſic. Rationabiliter dixi, quod con-fidimus meliora de uobis, cuius cauſam ſubdit, dicitur.* Non enim iniu-ſtus Deus, ut obliuiſcatur operis ueſtri. *id eſt, ſanctæ conuerſatio-nis ueſtræ.*

7 Et dilectionis, quam oſtendiſtis in nomine ipſius. *Et quæ ſit iſta dilectio oſtendit ex facto, dicitur.*

8 Qui miniſtraſtis ſanctis. *id eſt Chriſti fidelib. neceſſaria pbendo.*

9 Et miniſtratis. *Opus charitatis continuando & quia uirtus lauda-ta creſcit, ideo poſt commendationem hortatur eos ad uirtutis continua-tionem & augmentationem, dicens.*

10 Cupimus autem vnum quenque veſtrum eandem oſten-tare ſollicitudinem. *id eſt, manifeſtare per effectum euidentem.*

✻ Ad

CHRYS. Dicendo, cupimus vnumquemque veſtrum, hoc
A eſt, velut ſi quiſquam dicat, volo te ſtudere ſemp. & qualis fuiſti primum, talem eſſe, & nunc, in futurum. Hoc enim redargutionem eius & faciliorem, & tolerabiliorem reddit. Et non dixit volo, quod eſt authoritatis doctrinę, ſed quod erat paternę dilectionis, amplius quam uelle. Cupimus, inquit tātum, non dicens, ignoſcite etiamſi graue quid loquamur. Cupimus vnumquenque veſtrum idem ſtudiū oſtendere uſque ad finem, & plenam certitudinem ſpei. Spes, inquit, ſuſtinet, ipſa eſt
B quæ recreat ne diſſoluamini, ne deſperetis, & ſuperflua ſit uestra ſpes. Qui enim bona operatur, & bona ſperat, & nunquam deſperat ſeipſo.

Gen. 22. c.

† ita cū patienter. expectaſſet.

† de iureiu. c. & ſi Chriſtus. § Iacobus. quoque.

a Quam quondam habuiſtis. b Frequenter oſtendere. c Miniſtrandis ſanctis.
d Vt in futuro compleatur in vobis, quod modo ſperatis.

cāndem oſtentare ſollicitudinem ad † expletionem ſpei vſ- 1

a vitæ veſtræ. b Ita oſtentate. c In hac ſollicitudine. ſanctorum.

a que in finem, vt non ſegnes efficiamini, verum imitato 2

Nos per genus. a Promiſſam ſæpe beatitudinem.

b res eorum qui fide & patientia hæreditabunt promiſſio- 3 4

a An ſunt factæ promiſſiones? Vtique. Ideo per ſe.

c nes. † Abrahæ namque promittens Deus, quoniam nemi- 5 6

Se.

d nem habuit per quem iuraret maiorem, iurauit per ſemet- 7

O Abraham. a In his qui ſtellæ. b Incremento virtutum. Aſſiduo.

ipſum, dicens: Niſi benedicens benedicam tibi, & multi- 8

a Sine fide. b In his qui arena. In futura beatitudine magnitudine gloriæ. Apoſiopeſis.
Certus Abraham. c Inter multa aduerſa. d Diu patienter expectans. e Tandem. 9

plicans multiplicabo te. Et † ſic lōganimiter ferens, adeptus 10

a Sæpe promiſſam benedictionem, id eſt, æternam beatitudinem. b Ideo iurauit Deus, quia homines iurant. Ideo per ſe, cum maiorem non habuerit, quia homines per maiorem iurant,
c Quia per Deum, qui ſolus verax eſt ſe.

eſt repromiſſionē. † Homines enim p maiorem ſui iurāt: & 11

Altercationis. a Valens. b Alterius partis.

omnis cōtrouerſiæ eorū finis ad cōfirmationē, ē iuramētū. 12

Sciebat placere Iudæis promiſſiones patrum memorari, unde modo his laudibus extollit quos ſupra exemplo obduratorum terruit. In hoc autem Abraham maxime elegit, cum filii erunt ſi credunt.

c *Abrahæ namque promittens Deus*, Tria dicit, quod promiſſio facto, & per iuramentum firmata, & in Abraham iam impleta.

✻ OECVMENIVS. Cū igitū uides Chriſtū dicentem, Amen dico tibi, intellige quod cum per nullum maiorem iurare poſſit, iurat Amen, non quin etiā filius nunc iuret ipſi Abrahę. Verbū enim *iurat*,

✻ ANSELMVS. Exponit, promiſſiones quas hæreditabunt, qui fidem, & patientiam ſeruant, illas ſcilicet, quas Deus fecit Abrahæ. In quibus non relinquitur nobis locus dubitationis, quando eas Abrahæ promiſit, & iurauit, & etiam omnibus imitatoribus eius in fide & patientia. Quaſi dicat Inde poteſtis uide quoniam qui fidem & patientiam habent promiſſiones hæreditabunt, quia Abraham, qui primus eas audire cœpit, ſic adeptus eſt eas.

a *Vt non ſegnes efficiamini*. ✻ THEOPHYLACTVS. Vel id quidem ſubiungit, ut vos conſoletur. Nam & in futurum rem ipſam producit. Dixerit namque ſuperius quādoquidē torpidi eſtis effecti, ſed auditu. Ibi quidem ſolis auribus torpedinem terminat, nunc uero proſpicio inquit, quominus ad animam hæc pertingat ſegnities. Nam quemadmodum corpori otiū & exercitatio officit, ſic animo bonorum operum obeſt neglectus, & homines reddit ſomnolentiores, & torpidos.

b *Promiſſiones*. ✻ THEOP. Commemorat quæ ante hac optime pergiſſent, & ex eorum recte factis profert nunc argumenta, & ad priſtinum ſtatum traducit. Verum ne fortan exiſtiment ſe plane indignos, quorum haberi ratio debeat, eoque deſtitutos fuiſſe à Deo oſtendit tentationibus viros eo acrius diuexari, quo magis animi magnitudine polleant, & Deum ipſum magnis & præſtantibus uiris ſic vti ſolere. Adte autem quemadmodum prius fidem poſuerit, deinceps, & patientiam ſubdat. Ex fide namque & patientia oritur. niſi
C enim quis prius crediderit, daturum Deum quod ante promiſerat, nil patienter moram hanc tolerabit.

Sciebat

✻ AVGVS. Cum iuras per cęlum aut terram, non te arbitreris non debere domino iuſiurandū tuum, quia per eum iurare cōuinceris, cuius cœlum thronus eſt, & terra ſcabellum eſt.

✻ IDEM. Non uobis dicimus nos non iurare, ſi enim hoc dicimus, mentimur, quantum ad me pertinet iuro, ſed quantū mihi videtur magna neceſſitate compulſus, cum video non mihi cedi, niſi faciam. & ei qui mihi non crediderit, non expedire, quod nō credat. Hac perpenſa ratione & cōſideratione librata, cum magno timore dico, Coram Deo, aut Teſtis eſt Deus, aut ſcit Chriſtus.

d *Niſi benedicens benedicam tibi*. Apoſiopeſis eſt hic, id eſt, defectio. Q. Si hoc non fecero, non mihi credatur de aliquo.

☞ *In quo*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Ad expletionem ſpei uſque in finem. *Quia per continuationem boni operis vſque in finem expletur ſpes, quæ eſt certa expectatio futuræ beatitudinis, inquantum conſequitur actualiter gloriæ præmium ideo ſubdit.*

2 Vt non ſegnes efficiamini. *id eſt, pigri, ſed virtuoſi in bono proficientes, ſicut fuerunt patres ſancti, & hoc eſt quod dicit.*

3 Verum. *pro ſed.*

4 Imitatores eorum qui fide & patientia &c. *ſcilicet hæreditatis cæleſtis.*

Diuiſio.

5 Abrahæ namque promittens Deus. *Hic conſequenter idem probat promiſſionem Abrahæ factam. Et diuitur in tres partes, quia primo proponit illam promiſſionem. ſecundo oſtendit eius infallibilitatem. ibi.* Homines enim. *tertio ex hoc concludit ueritatem intentam, ibi.* Vt per duas res. *Circa primum ſciendum, quod Abrahæ facta eſt promiſſio de bonis temporalibus & etiam cæleſtibus, propter quod dictum eſt ei, quod ſemen eius erat futuram ſicut arena maris & ſicut ſtellæ cæli. & promiſſionem illam firmauit iuramento, & hoc eſt quod dicitur,* Abrahæ namque promittens Deus. *bona terrena & cæleſtia, & ad confirmationem huius promiſſionis iurauit per ſemetipſum.*

6 Quoniam neminem. *id eſt, nullam rem.*

8 Habuit per quem iuraret maiorem. *Et quid iurauerit ſubdit, dicitur.*

8 Niſi benedicens benedicam. *Et ſubintelligitur deficiet veritas mea niſi fiat ſic.*

9 Et ſic longanimiter ferens. *id eſt, Abraham patienter expectans.*

10 Adeptus eſt repromiſſionem. *Quia tandem conſequutus eſt gloriam,*

11 Homi-

11 Homines enim. *Hic conſequenter oſtendit huius promiſſionis infallibilitatem.* Ad *cuius euidentiam ſciendum, quod diſpoſitio Dei æterna immutabilis eſt, quæ eſt idem quod eius cōſilium, & ideo quando in ſacra ſcriptura aliquid denunciatur, prout habet eſſe in diuino conſilio immutabile eſt, nec retractatur. & hoc modo infrà* Re. 15. *dicitur de Saulis abiectione.* Porro triumphator Iſrael nō parcet, nec pœnitudine flectetur. *Quando autem aliquid denunciatur in ſacra ſcriptura ſm exigentiam meritorum, non tñ prout habet diuinum conſilium, ſicut ſubuerſio Niniuitarum. Ionæ. 3. Hoc bene retractatur, ſicut ſubuerſio Niniuitarum a domino prędicta, propter pęnitentiā eorum fuit retractata & hoc eſt q dr̄* Ie. 18. *a.* Repēte loquar aduerſus gētē & aduerſus regnum, vt eradicem & deſtruam & diſperdam illud. Si pęnitentiam egerit gens illa a malo ſuo, agam & ego pœnitentiam ſuper malo quod cogitaui vt facerem ei. *& quia talis comminatio dicitur ſententia Dei, ideo dixerunt doctores noſtri, quod ſententia Dei mutatur, non tamen eius conſilium. Nunc autem ita eſt, quod quacunque in ſacra ſcriptura aliquid denunciatur ſub iuramento a* Deo *illud procedit ex diuino conſilio, & ideo promiſſio facta Abrahæ patet infallibilis ex duobus, primo, ratione diuini conſilii, ex quo procedit quod non mutatur, & ex additione iuramenti diuini per quod confirmatur His uiſis attendēdum eſt ad literam.* Homines enim per maiorem ſui iurant. *Quia confirmatio alicuius rei non eſt niſi per aliquid certius & ſtabilius, propter quod dicit Philoſophus. 1. Metaph. quod antiqui poëtæ fuerunt àquam principium omnium. quia dixerunt ipſam eſſe iuramentum Deorum.*

12 Et omnis controuerſiæ eorum finis ad confirmationē, eſt iuramentum. *Quia facta hominum ſunt fallibilia, & ideo ad confirmationem oportet recurrere ad diuinam ueritatem infallibilem, quæ in iuramento uocatur in teſtem.*

✻ In quo

a *In quo abundantius volens.* Q. Si autem homini qui mendax eſt,per iuramentum creditur,quanto magis Deo credēdum eſt,qui mentiri non poteſt.

b *Fortiſſimum ſolatium habeamus.* ✻ AMBROSIVS. Eſt ergo fortis,qui ſe in dolore aliquando cōſolatur, Et reuera iure ea fortitudo vocatur, quando vnuſquiſque ſeipſum vincit,iram,continet, nullis illecebris emollitur, atque inflectitur, non aduerſis perturbatur,non extollitur ſecundis,& quaſi venti quadam variarū rerum circunfertur mutatione.

c *Confugimus.* Fugit ad ſpem qui ſpe beatitudinis tribulationes ſpernit.

d *Quam ſicut.* Sicut ancora nauem,ſic ſpes animam tenet, ne mergatur in ſalo huius mundi, conſentiendo iniquitati. Et firmam,ne ſaltem titubet.

✻ AVGVST. Iacta in Deum curam tuam, ut ipſe te enutriret. Et vide quia portus excipit. Et non dabit in æternum fluctuationē iuſto. Videns fluctuare in mari iſto, ſed excipit te portus, Tu aūt antequam intres in portū ab anchora noli obrumpi. fluctuat nauis ab anchoris,ſed non lōge a terra proiicitur,nec in æternū fluctuabit,etſi ad tempus fluctuat. Anchora ſpes eius eſt,non dabit in æternum fluctuationem iuſto. D

e *Præcurſor.* ad hoc.n.præcurrit,vt nos ſequamur. Qui bene dicitur curſor,quia multa culpa eum impediuit,ſecundum illud. *Exultauit vt gigas ad currendū viam.* Et alibi: *In via pec. nō ſte.* Pſ.18.b. Et præcurſor:quia ante nos,& pro nobis cucurrit. Ibi. 1.a

f *Secundum ordinem, Melchiſedech.* Vnde oportet Chriſtianos (quorum eſt pontifex) ſuperiores Iudęis eſſe quantum diſtat inter Chriſtum & Aaron.& melius ſacrificium habere ſcilicet rationabile obſequium quod ducit in cęlum,nō pecudes Quid aūt eſt rationabile obſequiū, niſi quod per animam & ſecundum ſpiritum offertur,vt ſunt virtutes. *Spiritus enim Deus eſt,& eos qui adorant eum, in ſpiritu & veritate adorare oportet.* Ecce qualib. ſacrificiis placatus Deus hæc igitur offeramus. Illa quidem diuitiarum ſunt & diuitum,hæc autem virtutū. Illa extrinſecus,, iſta intrinſecus. Illa quilibet operari poteſt, hæc autem pauci. Quanto.n.melior eſt pecore homo, tanto hoc ſacrificium illis. Hic.n.animam tuam in ſacrificium offeres,ibi pecora offerebantur. Chryſoſt. E Io.4.d F

a Quia ſic inter homines. Abundanter per promiſſionem,ſed abundantius per iuramentum.

a In quo abundantius volens Deus oſtendere pollicitationis

a Id eſt,his qui habituri erant quod promittebatur. b Quia vix aliquis nouit per fidem Chriſti ſaluari homines. Quod erat de ſaluandis per gratiam electis.
c Inter promiſſionem & impletionem. d Condeſcendens hominum conſuetudini: vt certos faceret.

hæredibus immobilitatem ſui cōſilii, interpoſuit iuſiurandum,

a Promiſſionem,& iuramentum. In quib.

ut per duas res immobiles,quibus impoſſibile eſt

c Quod in omni aduerſitate fortes nos faciat valentes ad horam pati vt in æternum regnemus.
b In procellis tentationum.

b mentiri Deum, fortiſſimum ſolatium habeamus, qui con-

a In aduerſis. b Non pro aduerſis deſerendam. c Iam nobis in Abraham adimpletam. id eſt in omnib. oblatam.

c fugimus ad tenendam propoſitam ſpem, quam ſicut an-

a Quæ in tribulationum impulſu non deſtruatur. b Incedere facientem.

d coram habemus animæ tutam ac firmam:& incedentē vſ-

Quia introducit in rem. a id eſt,interiorem & velatam beatitudinem,quam nemo vidit.
b id eſt,in quæ interiora,& ita patet nos poſſe ſequi. c Introducendis.

e que ad interiora velaminis, ubi præcurſor pro nobis introi

Pro nobis.

f uit Ieſus, ſecundum ordinem Melchiſedech pontifex factus in æternum.

☞CAP

NICOLAVS DE LYRA.

In quo. *id eſt,in iuramento Abrahę facto.*

Abundanrius. *quia facta eſt Abrahę pro ſe & hæredibus ſuis.*

Immobilitatem. *per hoc ex abundanti eam immobilem oſtendit, rat enim firma ex hoc,quod procedebat ex diuino conſilio, & ideo iura entum additum firmauit eam exabundanti,quando promisſioni prius acta ipſi Abrahæ fuit additum. ut habetur Ge.22.*

Vt per duas res immobiles. *Hic ex prædictis* Apoſtolus *conclu lit intentum,uidelicet. quod illi qui ſunt de ſemine Abrahæ ſi fuerint initatores fidei ipſius,certitudinaliter conſequenter promiſſionem Abra æ factam,prędicto modo firmatam,& hoc eſt quod dicitur hic.* Vt per duas res immo. *ſcilicet diuinum conſilium & eius iuramentum.*

Quib. impoſſibile eſt. *id eſt,ſecuri ſimus de obtinenda promiſſione,quia ſumus imitatores Abrahæ propter quod ſequitur.*

Qui confugimus. *Supple per baptiſmum ad Chriſtum, per quem dimpletur promiſſio Abrahæ facta,ideo ſequitur.*

Ad tenendam propoſitam. *id eſt,certam glorię expectationem.*

Quam ſicut ancoram habemus animę tutam ac firmam. *icut enim ancora materialis tenet nauem immobilem inter fluctus ma s,ita ſpes tenet animas immobiles inter fluctus variæ & multiplicis ntationis,ueruntamen ipſa ſpes habet contrarium modum firmitatis ſpectu ancoræ materialis,quia ancora materialis per hoc quod figitur terra,dat firmitatem naui: animæ autem noſtræ non poſſunt in terra bilir,ideo oportet quod ancora ſpei firmetur in loco contrario, ſcilicet cælo,& hoc eſt quod ſubditur.*

Ad interiora velaminis. *id est,ad ſecreta cælestia, quæ ſunt nobis lata,ad quem locum aſcendit* Ieſus Chriſtus,*ut ibi figeret anchoram ſtram,quia per hoc habemus firmam ſpem ueniendi ad gloriam, & hoc eſt quod ſubditur.*

Vbi præcurſor pro nobis. *Hoc autē* Apoſtolus *ſubdit quia pri9 uutus fuerat de pontificatu Chriſti,& interpoſuerat aliqua ad excitionem audientium,& ſic conſequenter reuertitur ad ſuum propoſim,ſcilicet ad loquendum de pontificatu Chriſti de quo adhuc loquitur .ſeq.*

Ad euidentiam maiorem cuiuſdam dicti in hoc capit. quæritur. Vtrū *adentibus poſt baptiſmum pęnitētia habeat locum. Et arguitur quod ,quia ſicut baptiſmus habet efficaciam a pasſione Chriſti,ita & pœnentia. ſed baptiſmus non poteſt iterari,ergo &c. Item ſpiritualis cura ,quæ fit per pœnitentiā,ſignificata eſt per curationes corporales quas riſtus operatus eſt ſed Chriſtus non legitur aliquem his curaſſe, ergo c. Contra Eccle.2.d. dicitur.* Secundum magnitudinem eius ſic miſericordia illius, *ſed magnitudo Dei infinita eſt, ergo eius miſericordia,& per conſeqnens non tantum ſemel ſed totiens quotiens recipit reuertentem ad pœnitentiam poſt baptiſmum.*

Reſpondeo in hac quęſtione fuerunt hæreſes contrariæ occaſione illius quod dictum est in hoc cap. Impoſſibile est enim eos qui ſemel illuminati ſuni,&c. per quod intelligitur baptiſmus,ut dictum eſt, ſupra ſequitur. Et prolapſi ſunt rurſus renouari ad pęnitentiam. *dixit quidam pręsbyter Romanus nomine Nouatus,quod nullus poteſt reſurgere ad pœnitentiam poſt baptiſmum. Sed hoc eſt falſum & erroneum, ſecundum quod dicit* Athanaſius *in epiſtola ad* Serapionem, *& probat per ſcripturam per illum Corinthium incestuoſum,de quo loquitur Apoſtolus.* 1. Cor. 5. *qui tantæ enormitatis erat,quod uxorem patris ſui habebat,propter quod Apoſtolus iuſſit eum tradere* Sathanę *ad affligendum ut ſpiritus eius ſaluus fieret in die domini noſtri Ieſu* Chriſti, *ut ibidem dicitur,quod non eſſet uerum,niſi pœnitentia in eo haberet locum. Item de illo eodem ſcribitur.2.Corinth.ſecundo,quod de mādato Apoſtoli fuerit iterum receptus ad communicationem fidelium,per quod patet, quod pœnitentia habet locum in cadentibus post baptiſmum. Item Paulus Apoſtolus ſcribens* Galathis, *qui poſt receptionem fidei & baptiſmi fuerāt decepti a falſis Apostolis,dicit Gal.4.c.* Filioli mei, quos iterum parturio,donec formetur Chriſtus in vobis. *ex quo patet quod recepit eos ad pęnitentiam poſt baptiſmum.* Poßet *etiam error Nouati per rationem impugnari,ſed hoc dimitto,quia hoc tractari habet in 4 ſententiarum. Error autem contrarius fuit error Origenis qui nimis laxauit pænitentiam. ſicut Nouatus nimis reſtrinxit,di. quod non ſolum habet locum pœnitentia totiens quotiens in uita pręſenti. ſed habet locum in futuro. quia dicit dæmones & damnatos poſt aliquod tempus ad gratiam & gloriam reuerti. Sed hoc est contra rationem & ſcripturam ſacram, eadem enim ratione uideretur, quod beati poſſent cadere a beatitudine,& quod damnati reuertantur à damnatione. primum autem eſt erroneum, ergo & ſecundum. Item ſcriptura eodem modo loquitur de duratione damnationis & beatitudinis,Mat.xxv.d* Et ibūt hi in ſuplicium æternum,iuſti autem in vitam ęternam. *Multa etiam abſurda alia continentur in errore* Origenis, *quæ dimitto propter prolixitatem.& quia ſufficienter tractatur à doctoribus, 2. & 4. ſententiarum. Fides autem chatolica inter duos errores prędictos tenet medium ſcilicet quod in uita præſenti etiam poſt baptiſmum pōt pęnitentia totiens quotiens iterari,& ideo uerbū* Apoſtoli *ſupra inductū, quod mouit Nouatum ad dicendum contrarium, exponendū eſt ſicut & ſuprà expoſui. Sed contra errorem Origenis tenet fides catholica quod poſt uitam iſtam non habet locum pęnitentia,quia amplius non ſunt in uia, ſed in termino. Ad argumentum primum in contrarium dicēdum, quod non ſimile de baptiſmo qui imprimit characterem in anima,qui quidem character eſt indelebilis,& ideo baptiſmus non eſt iterabilis: pœnitentia autem caaracterem non imprimit ergo &c. Ad ſecundum dicendum* ✻ quod

Error Nouati.

Error Origenis.

A NICOLAVS DE LYRA.

quod non oportet omnimodam ſimilitudinem eſſe inter figuram & figuratum, & ideo ſi curatio corporis non fuit reiterata a Chriſto circa eundem hominem, propter hoc non ſequitur pœnitentiam eſſe irreiterabilem. Præterea licet non legatur Chriſtum curaſſe eundem hominem pluries, non propter hoc habetur quin fuerit factum, quia multa Chriſtus fecit quæ non ſunt ſcripta, ut habetur Ioh. ultimo.

ADDITIO I.

In ca. 6. ubi dicitur in poſtil. Licet *autem hæc expoſitio ſit ſubtilis prima tamen magis uidetur concordare literæ.*

Hanc expoſitionem ſecundam uidetur tenere Glo. *& eſt magis conformis literæ. Accipit enim illud quod dicitur impoſſibile in quo tota vis rationis conſiſtit in ſua propria ſignificatione, non autem pro difficili quę eſt ſignificatio large ſumpta. Similiter quod dicit.* Rurſum crucifigentes. &c. *magis conſonat huic expoſitioni ſecundę, & quia ꝑ ut in* Glo. *qui putãt ſecundo baptizari, quantum ad ſe Chriſtum crucifigunt, quia ſicut ſemẽ mortuus eſt in carne, ita nos in baptiſmo ſemel pec*
B *catis morimur, unde non eſt iterandum, ſicut nec mors Chriſti eſt iteranda.*

ADDITIO. II.

In eodem c. ubi dicitur in po. Sed eſt contra rationem & ſcripturam ſacram.

Prout dictum fuit ſupra non uidetur eadem ratio quod beati poßent cadere a beatitudine, & quod damnati reuertantur a damnatione. Tum quia damnatio beatorum eſſet manifeſte contra diuinam iuſtitiam, ſimiliter & contra diuinam miſericordiam, reductio autem damnatorũ poſſet procedere ex miſericordia diuina ſine præiudicio plenitudinis iuſtitię ſuæ, prout dictum fuit in 2. addi. 2. ca. huius epiſtolæ, Tum quia prout ſã Th. *prima ſecundæ. q. v. ar. 4. in corpore quæſtionis multipliciter oſtendit Impoſſibile eſt quod aliquis uidens diuinam eſſentiam vellet eam non videre, damnati uero maxima ſupplicia ſua ſentientes non irrationabiter ad refutationem errorum ſuorum præteritorum poßent reuerti.* Ad *confutationem tamen erroris* Origenis *ſufficit autoritas ſcripturæ ſecũdum determinationem eccleſiæ intellecta.*

ADDITIO. III.

In eo ca. ubi dicitur in po. Ad argumentum primum in contrarium dicendum quod non eſt ſimile de baptiſmo.

Baptiſmus eſt quædam regeneratio ſpiritualis. dicente Chriſto. Ioh. 2. Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu ſancto. *Pęnitentia vero eſt quædam medicina ſpiritualis. Iuxta illud Ma. 10, b:* Nõ *eſt opus valentibus medicus, ſed male habentibus, ex quibus poteſt ſumi differentia horum ſacramentorum quantum ad eorum iterationem nam ſicut generatio corporalis non iteratur, ita nec baptiſmus, & ſicut medicina corporalis iteratur, ita & pęnitentia, & ſic habetur alia reſpõſio ad primum argumentum.*

REPLICA. In ca. 6. reſumit Burg. *illud quod 2. c. ſupra & ui. correctionem eius ibi, & Ioh. 13. In eod. c. ubi diſputat Poſtil. quare baptiſmus non eſt iterabilis ſicut pœnitentia. Et reſpondet, quia baptiſmus imprimit characterem, non pęnitentia. Burg. autem reddit aliam rationem diuerſitatis: quia inquit baptiſmus eſt generatio ſpiritualis: pœnitentia autem medicina ſicut igitur in corporalibus generatio non eſt iterabilis ſed bene medicina, ita hic. Sed iſtæ ſimilitudines uſque quaque non currunt quatuor pedibus. Certum enim eſt peccantem mori mortaliter ſicut enim per medicinam non poteſt ſuſcitari mortuus, ita nec per pœnitentiam mortaliter peccans. conſequens eſt falſum, tamen antecedens patet in Pſ. ubi habetur pro impoßibili, quod medici ſuſcitabunt & confitebuntur tibi, igitur comparatio illa non eſt uniuerſalis. Cum pęnitentia poteſt comparari generationi ſicut &* baptiſmus, *igitur per hoc nõ dat* Bur. *cauſam diuerſitatis in propoſito. aſſumptum patet, quia ſicut proceſſus a non eße ad eſſe eſt propria generatio in corporalibus, ſic progreſſio a non eſſe gratię ad eße gratiæ eſt generatio in ſpiritualibus. talis autem progreſſio fit per pœnitentiam, ut patet: igitur pęnitentia eſt generatio uel ſaltem ſimilis generationi. Et ita patet modus calumniandi conſuetus apud* Burg. *qui ſimilitudines & tranſlationes ſæpe contra Poſtil. accipit generaliter, & ſecundum generalitatem uniuerſaliter ſumens.*

CAP. VII.

Primaſius Haymo. HIc enim Melchiſedech. CHRYSOSTOMVS. * Volens Paulus differentiam demonſtra- a renoui, & veteris teſtamenti in multis hæc diſſeminat, & prę ludit, & explorat etiam aures auditorum, & exercet. Confeſtim quippe ab ipſo exordio, hoc quaſi fundamenti loco pͤcit dicens. Quia illis quidem locutus eſt in prophetis, nobis autem in filio. & illis quidem multifariam, & multis modis, nobis autem per filiũ. Deinde de filio locutus, quis iſte ſit, & qd operatus ſit, & admonens credẽdum illi eſſe, ne eadem patiamur quæ & Iudæi, & *Quia pontifex eſt ſecundum ordinem Melchiſedech.*

* ANSEL. Et prius exponit quis ordo præceſſerit in Melchiſedech, & quomodo iuxta ordinem eius Chriſtus factus ſit Pontifex in æternum. Vt expoſito, & commẽdato ordine Melchiſedech, appareat quam dignum ſit ſacerdotium Chriſti, quod tã magnum eſt, ut ſacerdotium Melchiſedech illud præmonſtrauerit non ſicut ęquale, ſed ſicut umbra, dũ enim magna umbra pręceſſiſſe oſtenditur, patet ſatis quod
C magna ueritas corporis ſequatur.

Iam incipit oſtendere quomodo Chriſtus ſecũdũ ordinẽ Melchiſedech aſſimulat⁹ ſit filio Dei. Melchiſedech dicĩ rex iuſtitiæ, id eſt, Chriſtus ſuos per iuſtitiã regit inter procellas ſeculi. Rex pacis Chriſtus quos hic iuſtitia regit in pace æterna regere definit. Sacerdos Dei, qui ſe in ara crucis obtulit. Obuiat & occurrit, dando gratiam cuiq; poſt cędem uitiorum, quę gregi ſenſus ſubintrant & dominantur, & benedicitur ei, dando incrementũ boni operis. Dat panẽ & uinũ, id eſt, corpus & ſanguinẽ ſuũ, quo paſti & a pręteritis mundantur, & in futurum cõfortantur. Cui Abrahã, id eſt, fidelis dat decimas omnium, id eſt, oẽm perfectionẽ ſuã ei attribuit, primũ Melchiſedech id eſt, rex iuſtitię. poſt rex Salẽ, id eſt, pacis, quia pri⁹ hic regit ſuos in iuſtitia poſt in futuro regit eos in pace. Sine patre ſecundum carnem, ſine matre, ſecundum deitatẽ. Sine genealogia quia filios carnis non habuit. Non habens initium neque finẽ, coæternus patri ſecundum deitatem. Et ſi oẽs patriarchæ & prophetę figura Chriſti fuerunt. Melchiſedech ſpecialiter qui non de gñre Iudæorũ pręceſſit in typũ ſacerdotii Chriſti. Secundum ordinem Melchiſedech multis modis. Quod ſolus rex & ſacerdos fuit, & ante circumciſionẽ functus ſacerdotio, ut nõ Gentes a Iudęis ſed Iudęi a Gentibus ſacerdotium acciperent, non unctus oleo uiſibili, ut Moyſes conſtituit, ſed oleo exultationis & puritate fidei, nec animalia immolauit.

CAP. VII.

Benedico ſecundum ordinem Melchiſedech.

Melchos vel Melchiſedech rex. iuſtus vel iuſtitia. a Fuit.

HIC ENIM Melchiſedech rex Salem 1

NICOLAVS DE LYRA.
CAP VII.

Diuiſio. * HIc enim Melchiſedech. *Aliquibus interpoſitis ad excitationem audientium &c. hic Apoſtolus reuertitur ad ſuum propoſitum ſcilicet ad probandum excellentiam ſacerdotij Chriſti Et diuiditur in duas partes, quia primo oſtẽdit excellentiam huius ſacerdotij reſpectu ſacerdotij* Leuitici. *ſecundo oſtendit quod fideles debent huic ſacerdotio reuerenter ſubijci. ſecunda pars incipit in medio c. x. ibi.* Habentes itaq; fratres fiduciam. *Circa primum ſic procedit, quia primo oſtendit excellentiam ſacerdotij Chriſti reſpectu* Leuitici *ex parte perſonę ſacerdotis. ſecundo ex parte ſui miniſterij. ſecunda incipit in principio ſequentis c. ibi:* Capitulum autem, &c. *Adhuc primo oſtendit excellentiam ſacerdotij Chriſti per auctoritatem diuinam, ſecundo oſtendit huius ſacerdotij neceſſitatem, ibi* Talis enim dicebat. C *primum aduertendum, quod Apoſtolus probat propoſitum ſuum per auctoritatem Pſalm. cix. a.* Iurauit dominus & non pęnitebit eum, &c. *Vnde tria oſtendit ad ſuum propoſitum probandum. Primum eſt illud quod in auctoritate iſta ponitur.* Secũdũ ordinẽ Melchiſedech.

* Secun-

☞ molauit, ſed pane & Vino Chriſti ſacerdotium dedicauit. Nō A verè ſine patre vel matre. cum Chriſtus ſecundum duas natu 4 ras & patrē habuit & matrē. Sed quia in Geneſi inducitur ſubi ò occurriſſe Abrahæ, & nec ante nec poſt eius nomen in genealogia inuenitur. Huius autem exemplo aſſirmat Apoſtolus, quod ſacerdotium Aaron & principium habuit & finem: ſed eccleſię ſacerdotiū & in præteritum in futurū æternum ſit.

4. m *Sacerdos Dei ſummi*. CHRYSOSTOMVS. Sacerdos autem erat forte a ſemetipſo ordinatus, ſic enim tunc erāt ſacerdotes. Vel quia ętate prouectior erat, a ſuis colebatur. Vel quod & ipſe ſacrificare ſtuduit, ſicut & Noe, Abel, Abraham, quando ſacrificia obtulerunt.

B .b *Regreſſo a cęde regum, & benedixit ei.* Sicut in Geneſi legitur, Quatuor reges aduerſus quiuq; pugnauerunt, eoſque vicerunt. Sub quiuq; deuictis Loth degebat, & captus eſt a quatuor. Quod cum audiſſet Abraham, cum trecentis decem & octo vernaculis perſecutus eſt eos atq; percuſſit reduxitque Loth & omnem ſubſtātiam quam ceperant. Tunc ergo Abraham redeunti occurrit Melchiſedech, & benedixit &c. Tradunt Hebrei Melchiſedech eſſe filium Noe, & quando Abraham natus eſt habuiſſe trecentos nonaginta annos & Abrahæ vt nepoti obuiaſſe, & panem in refectionem eius & ſuorum obtuliſſe, & ut ſacerdotem Dei decimas recepiſſe Salem pluri dicunt Ieruſalem, ſed fuit oppidum regionis Sichem, q́ & hodie Salem dicitur, ubi ex magnitudine ruinarum palatium Melchiſedech oſtenditur. Vnde & in euangelio dicitur, *Erat Iohannes baptizans in Ennon iuxta Salem.*

c *Neque initium dierum, neque finem uitæ habens* Chriſtus omnino non habuit initium neque finem.

d *In perpetuum.* Quia ſcriptura obticet, quod aliquis ei ſucceſſiſſet. Vel myſtice per eum loquitur de ſacerdotio Chriſti. D *Miſtice.*

✻ AMBRO. Non agnoſcis quis ſit iſte? Poteſt homo eſſe rex iuſtitiæ cum vix iuſtus ſit. Poteſt eſſe rex pacis, cum vix poſſit eſſe pacificus. Sine matre ſecundum diuinitatem, quia ex patre Deo genitus eſt, vnius ſubſtantiæ cū patre. Sine patre ſecundum incarnationem, qui natus ex virgine eſt initium & finem non habens, quia ipſe eſt initium & finis omnium primus & nouiſſimus. *Li. de his qui mitte-rıs initia-tur.c.*

Per Deum, non per hominem.

a ſacerdos Dei ſummi, qui obuiauit Abrahæ regreſſo a cæde
a Abrahæ, b Melchiſedech. c De præcipuis donauit.
b regum, & benedixit ei. Cui & decimas omniū diuiſit A-
Dictus eſt Melchiſedech. a Hic vere Chriſtus qui iuſtos facit, & regit. b Dictus eſt.
braham. Primum quidē qui interpretatur rex iuſtitię: dein
a Pacis. Salem enim pax interpretatur. b Chriſtus pacificat quæ in cælis & in terra c Fns.
d Non quia non habuerit, ſed quia ſcriptura proinde non memorat in figura Chriſti.
de autem & rex Salem, quod eſt rex pacis: † ſine patre, ſine
a Non habens prolem. b Scriptura in figura Chriſti reticente. c Quod ſcriptura dicat.
matre, ſine genealogia: Neque initium dierū, neq. finē vitæ
a In omnib. præmiſſis. b Non in ſe, ſed in Chriſto. Id eſt, ſacerdotium eius durat in æternum, non ei aliud ſuccedit, vt Leuitico.
c d habēs. Aſſimilatus autē filio Dei manet ſacerdos in ppetuū.

1 ex patre Deo genitus eſt, vnius ſubſtantiæ cū patre. Sine patre ſecun-
2 dum incarnationem,
qui natus ex virgine
3 eſt initium & finem
4 non habens, quia ipſe
5 eſt initium & finis omnium primus & nouiſſimus.

† *Ignoti patris. ignotę matris, ignoti generis.*

6 ✻ CHRISOSTOMVS. In Paucis totam narrationem poſuit, & mi-
7 ſtice eam contempla-
8 tus eſt, & primum a nomine. Primum quidē qui ex interpretatione, inquit, *dicitur rex iuſtitię.* Sedes quippe, iuſtitia dicitur. Melcha E vero rex, Melchiſedech ergo rex iuſtitiæ. Vides, & in nominibus adhibitam diligentiam. Quis uero eſt rex Iuſtitiæ niſi dominus noſter Ieſus Chriſtus. Deinde Rex Salem, ex ciuitate hoc eſt rex pacis. Quod iterum pertinet ad Chriſtum, iſte nāque nos iuſtos effecit, pacificatur quæ in cœlis ſunt, & quæ in terris. Quis homo rex eſt iuſtitię & pacis. Nullus niſi ſolus Dominus noſter Ieſus Chriſtus. Deinde alteram differentiam introducit. *Sine patre, ſine matre, ſine Genealogia, neque initium dierum habens, neque finem vitę, aſſimilatus autem filio Dei, manet pontifex in perpetuum.* Quoniam igitur occurrebat illi quod dictum eſt. Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech, Ille autem mortuus erat, & non fuit ſacerdos in perpetuum, intuere qualis contemplatione iſtud expoſuit. Et quis hoc unquam de homine dixerit? Non reipſa inquit, dico: hoc eſt, neſcimus quem patrem habuit, uel quam matrem, neque quando F Pſ. 109.

☞ ſuſcepit

NICOLAVS DE LYRA.

Secundum eſt illud quod ibi dicitur. Iurauit dominus, &c. *tertiū illud quod ſequitur.* Tu es ſacerdos in æternum. *& ideo diuiditur in tres partes, in quibus Apoſtolus tria prædicta proſequitur, ſecunda incipit ibi.* Et quantum eſt non ſine. *tertia ibi*: Et alii quidem plures, &c. *Circa primum tria facit, quia primo declarat ſimilitudinem ipſius Melchiſedech ad Chriſtum, cuius fuit figura, ſecundo oſtendit excellentiam ipſius Melchiſedech ibi.* Intuemini autem. *tertio ex hoc concludit principale intentum, ſcilicet excellentiam ſacerdotij Chriſti reſpectu ſacerdotij Leuitici, ibi.* Si ergo conſummatio. *Prima adhuc in duas, quia primo ponit conditiones Melchiſedech. ſecundo per hoc concludit ſimilitudinem ad Chriſtum ſicut figurę ad figuratum, ibi.* Aſſimilatus autem. *Prima adhuc in duas, quia primo ponit ipſius Melchiſedech multiplicem conditionem, ſecundo ponit eorum interpretationem, ibi.* Primum quidem. *Circa primum deſcribendo, conditiones Melchiſedech, primò ponit regiam dignitatem. di.* Hic enim Melchiſedech regem rex Salem. *Dicunt autem Hebræi quod ipſe fuit Sed filius Noe primogenitus, & erat tunc. ccix. annorum. Salem ſecundum quoſdam idem eſt quod Ieruſalem. quia ciuitatem ipſemet Sē primo ædificauit & in ea regnauit, vt dicit* Iſid. *lib.* 15. *ætymolo. Secundum alios eſt idem quod Salem vbi baptizabat* Iohānes, *ut habetur Ioan. 3. ſecundo oſtendit Apoſtolus eius dignitatem ſacerdotalem, dicens.*

1 Sacerdos Dei ſum. *& additur hoc ſcilicet Dei ſummi, ad oſtendēdum quod non erat ſacerdos idolorum: quia idololatria tunc temporis vigebat per totum mundum, & quia ad ipſum pertinebat Deo offerre ſacrificia, & conferre populo ſpirituali: & ideo occurrit Abrahæ de victoria reuertenti, vt benediceret ei, & hoc eſt quod ſubditur*

2 Qui obuiauit Abrahę, &c. *Et hoc habetur Gene.* 14. *Et quia ille qui confert populo ſpiritualia, debet de ipſo accipere temporalia ideo Abraham dedit ei decimas de præda. & hoc eſt quod dicitur.*

3 Cui & decimas omnium diuiſit Abraham. *Per hoc enim oſtēdiſe imperfectum reſpectu Melchiſedech quia ei dabat decimam partem, quę ſignat perfectionem, eo quod numerus denarius perfectus eſt, ſibi autem retinebat nouem partes, quæ ſignant perfectiones.*

4 Primum quidem. *Hic conſequēter Apoſtolus interpretatur quod dictum de Melchiſedech, dicens quod nomen eius interpretatur, rex Iuſtitię. melchos enim idem eſt quod rex, ſedech autem idem quod iuſtitia. Salem autem interpretatur pax, & ideo per nomina prędicta intelligitur, quod Melchiſedech regnabat in pace & iuſtitia. iſta enim duo ſe concomitantur ſecundum quod dicitur.* Iſa. 32. d. Et erit opus iuſtitiæ pax. *& hoc eſt quod dicitur.* Primum quidem qui inter. rex iuſtitiæ. *rationem proprii nominis.*

5 Deinde autem rex Salem quod eſt rex pacis. *quod deſignatur ex loco ſui regiminis, ſequitur.*

6 Sine patre, ſine matre, *per hoc non eſt intelligendum quod Melchiſedech iſtis caruerit: ſed quia de iſtis ſcriptura mentionem non facit: quia non loquitur de patre eius, nec matre, nec de principio vitæ eius vel fine. Sed per hoc videtur quod dictum* Hebręorum *ſit falſum, qui dicunt ipſū fuiſſe Sem filium* Noe, *quia ſcriptura deſcribit patrem & matrem ipſius Sem & eius genealogiam. Sed ad hoc poſſet dici, quod ſcriptura de prædictis loquitur ſub hoc nomine Melchiſedech, de quo arguit & facit Apoſtolus mentionem, & hoc ſufficit ad rationem figuræ quę frequenter deficit a figurato in pluribus.*

7 Aſſimilatus autem. Ex *prædictis dicit* Apoſtolus *ipſum Melchiſeſedech fuiſſe ſimilem Chriſto & eius figuram. primo ratione nominis, quod interpretatur rex iuſtitiæ, ſecūdo ex loco regiminis: quia dicitur rex Salem, id eſt. rex pacis: & iſta duo perfecte conueniunt Chriſto ſecundū quod dicitur Pſal.* 61. *b.* Simul orietur in diebus eius iuſtitia, & abundantia pacis donec auferatur luna. *quod non poteſt intelligi de pace facta tempore* Salomonis: *quia illa parum durauit, ut habetur. 3. Reg. ſed intelligitur de pace & iuſtitia data per Chriſtum, ſimiliter ea quæ ſequuntur de Melchiſedech.* Sine patre, ſine matre, &c. *perfecte conueniunt Chriſto: qa ſine patre eſt in natura humana, & ſine matre in natura diuina, ſimiliter,* ſine principio, ſine fine dierum, & ſine genealogia. *Et quia* Chriſti *generatio in natura diuina ęterna eſt, & enarrari non poteſt, ſecundum quod dicitur* Iſa. 53. Generationem eius quis enarrabit. *ideo dicit* Apoſtolus. Aſſimilatus autem filio Dei. *Melchiſedech ſupple.*

8 Manet ſacerdos in æternum. *id eſt, in perpetuum, non quia Melchiſedech ſacerdotium fuit perpetuum ſimpliciter, ſed quia ſcriptura non loquitur de principio & fine ſui ſacerdotii, nec de ſucceſſore eius. & per hoc præfigurauit Chriſti ſacerdotium. quod eſt ſimpliciter perpetuum.*

✻ Intuemini

A ſuſcepit initium,neque quãdo defunctus eſt. Et quid hoc in qs?Nunc.n.quia nos neſcimus, ideo defunctus non eſt? non habuit parẽtes?bene dicis Et defunctus eſt,& parẽtes habuit Quõ ergo ſine patre ſine matre. Quomodo neque initiũ dierum,neque finẽ habuit?Quemadmodũ in illo non eſt narrata genealogia eius, ſic & Chriſtus ipſa natura rei,& ſine initio, & ſine fine eſt. Sicut enim iſtius neſcimus neque initium dierum, neque finem uitæ, propterea quod non eſt ſcriptum, ſic & neſcimus filii Dei, uel initium, vel finem non quia non eſt ſcriptum ſed quia initium non habet,uel finẽ. Nam ille quidem typus, atque ideo ex eo, quod nec de initio nec de fine uitæ, quicquam ſcriptum eſt, talis dicitur, hic uero ex ipſa ueritate, & propterea

a Talis fuit. Etiam ex factis b Præfertur Abrahæ quem Iudæi extollunt,de quo gloriantur quem Chriſto præponere voluerunt. Nunquid tu maior es patre noſtro Abraham. c Melchiſedech. d Tanquam minor maiori.

a Intuemini autem quantus ſit hic cui & decimas dedit de + 1

a Hoc eſt quod ſuperius dixit diuiſit. b Princeps patrum noſtrorum. Hic præfert eum Leuitis. 2

b præcipuis Abraham patriarcha. Et quidem de filiis Leui 3
ſacerdotium accipientes, mandatum habent decimas ſu- 4

a Non ab aliquo ſummo viro vel alieno,ſed a populo. Humili. b Non aliter quam præcipit lex. In quibus licet melius confidere. A populo. ſ. 5

c mere à populo ſecundum legem, id eſt a fratribus ſuis, 6

In eo quod ſumunt decimas præ ſunt quanquam & ipſi exi.&c. ſimiles ſunt genere. a Filii Leui a fratrib. ſed Melchiſedech cuius generatio non numeratur in Iudæis. Q. qui erat alienigena abſque legis mandato ſua autoritate ſumit eos. de. &c. 7

d quanquam & ipſi exierunt de lumbis Abrahæ. Cuius 8

a Quaſi excellentior. 9

autem generatio non annumeratur in eis, decimas ſum-

a ſ. Abraham. b Id eſt cui factæ ſunt. 10

pſit ab Abraham, & hunc qui habebat repromiſſiones 11

B quod nõ ſit ei uel initium, vel finis, ſicut etiam in hoĩb. Hic enim appellationes,erant. *Rex iuſtitiæ & pacis.* illis autem rerũ veritas. Quomodo ergo initium habet? Intuleris ſine initio filium, non quia non habet cauſam ex qua ſit:hoc.n. impoſſibile eſt, habet namque patrẽ, alioquin quõ filius. Sed quia nõ habebat initium uitæ, neque finẽ. *aſſimilatus autem filio* Dei. In quo eſt ſimilitudo? Quia & huius & illius finẽ ignoramus,& initium. Sed hoc huius quidem, quid non eſt ſcriptum, illius aũt quia oĩno non eſt ſimilitudo Si autem in omnibus eſſet ſimilitudo, non iam typus eſſet & veritas, ſed typus eſſet utrũque. Sicut & in imaginibus eſt aliquid ſimile, eſt etiam aliqd diſſimile, in lineis quippe, eſt ſimilitudo quædam in charactere, diſſimilitudo autem in impoſitione colorum,& ſic differentia manifeſta monſtratur,& quiddam quidem ſimile, qddam autem diſſimile.

primaſius & Haymo a *Intuemini autem quantus hic cui & decimas dedit de præcipuis.* Immoratur in commendanda dignitate Melchiſedech & excellentis ſacerdotii eius: preferens eum ipſi Abrahæ patri omnium & omnibus Leuitis.

✱THEOPHIL. Cum figuram ueritati accommodaſſet, id eſt Melchiſedech Chriſto nunc Demum fidens, figuram ipſam, Melchiſedech, Iudæorum ſacerdotib. clariorem arguit extitiſſe, neque his modo, quin vel Abrahã patriarchã ipsũ p̃ſtare. Si igit̃ figura tãto pere cæteros antecedit, lõge magis,&

C ponti-

pontifex Chriſtus, incomparabiliter iſtos dignitate & antec D qui per illam ſignificatur. *Intuemini.* (inquit) & diligenter a uertite, quanti ſit iſte, & quãtum excellat, cui munera ded nõ plebius aliquis & abiectior, ſed Abraham patriarcha eg gius Nec temere quidẽ patriarchæ nomẽ adiecit: qn coid gir, ut eius pſonã n gis extolleret exacr chrinium id eſt ex r lioribus & honorat nibus ſpoliis. Necd id poteſt. Abrahã d na hæc & exuuias f ſe Melchiſedech n partitũ, quia ſecũ v hic militaſſet, & ob prẽmia huic depen ſet militiæ, ſed do ſe continenti, munc & decimas detul & ideo dixit ſuper obuiam Abrahæ M chiſech proceſſiſſe. Igitur munera hæc partita Abrahã arg Melchiſedech ill longe præſtantiore quanto magis conſtabit vel legis ſacerdotibus, Chriſti, lo ge præcellere.

b b *Et quidem de filiis* Leui *ſacerdotium accipientes*. Et ex h modo intuemini quantus ſit, quia aliquid de filiis Leui hoc quod accipiunt ſacrificium,& cum aliter non audere habent mandatum in lege, ſine cuius autoritate nunqu præſumerent.

Et quidem de filiis Leui. Tanta eſt ſacerdotii excellentia, ut tiam ſimiles genere multo amplius digniores ſint fratri ſuis. Vnde Abraham incircumciſo alienigenæ decimas n dediſſet, niſi excellentior eſſet, In quo & illi Leuitici ſacer tes decimas ſoluere.

c *Secundum legem, &c.* ANSELMVS. ✱ Id eſt ſecundũ legis ſtitutionem, ſine cuius authoritate numquam preſum rent. Vnde ſecundum legem id eſt, non aliter quã præcit ſcilicet, ut nec plus, nec minus, nec alio modo accipiant, q in lege decretum eſt.

d *Quanquam & ipſi exierint de lumbis Abrahæ.* ✱ AVG. Secun rationem quippe illam ſeminalem in lumbis Abrahę Leui, qua ratione per concubitum, venturus erat in matr ſecundum quam rationem non erat ibi Chriſti caro, qu uis ſecundum ipſam ibi fuerit Mariæ caro.

Melchiſedech autem ſecundum nullam legem accep patriarcha, cum eſſet alienigena, & in hoc dignior.

☞ *Conteſta-*

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Intuemini. *Deſcripta ſimilitudine ipſius Melchiſedech ad Chriſtum, hic conſequenter Apoſtolus probat ſacerdotium Melchiſedech fuiſſe excellentius quam ſacerdotium* Leuiticũ. *Et diuiditur in duas partes: quia primo probat propoſitum, ſecundo remouet quoddam dubium; ibi:* Et ut ita dictum ſit. *Prima in tres, ſecundum quod propoſitum probat per tres rationes ſecunda ibi:* Et hunc qui ha. *tertia ibi.* Et hic quidem decimas. P*rima ratio talis eſt. Ille qui accipit decimas ab alio, maior eſt illo, quia ſicut dictum eſt iam, ille qui dat decimas per hoc profitetur in ſe imperfectum reſpectu illius qui accipit decimas ſed Melchiſedech accepit decimas ab Abraham, ut habetur Gene.14. ergo fuit maior* Abraham, *& per conſequens eius ſacerdotium fuit maius ſacerdotium Leuiticum, quia Leui deſcendit ab* Abraham, *& fuit minor eo, quod autem eſt maiore, eſt maius minore, & hoc eſt quod dicitur.* Intuemini autem. *id eſt, diligenter conſiderate:*

Diuiſio.

2 Quantus ſit hic. *id eſt, Melchiſedech.*

2 Cui & decimas dedit de præcipuis Abrahem pater. *id eſt, princeps patrum, & per conſequens, Melchiſedech fuit maior quam Leui, & quam quicunque alii patres ab Abraham deſcendentes. Sed videtur alicui quod iſtud argumentũ non ualeat, quia ſi aliquis eſt maior patre epiſcopi non propter hoc ſequitur quod ſit maior epiſcopo, ſic autẽ arguitur in propoſito, ergo &c. Dicendum, quod in lege noua ſacerdotiũ habet dignitatem a Chriſto, & non ex dignitate paterna. Et ideo ille qui eſt maior patre epiſcopi, non propter hoc eſt maior epiſcopo, ſed dignitas ſacerdotii Leuitici procedebat ex dignitate paterna, ꝓpter hoc nullus alterius tribus admittebatur, & ideo bene ſequitur argumentũ. Et confirmatur argumentum per illud quod ſequitur.*

4 Et quidem de filiis Leui. *Ad cuius euidentiam ſciendum, q Leuitę generaliter recipiebant decimas a reliquo populi Iſrael, inter uites autem illi qui erant maiores illius tribus, uidelicet ſacerdotes mi filij Aaron, non ſolum accipiebant decimam cum Leuitis a popu ſed etiam de parte Leuitarum recipiebant decimam quę uocabatur ma decimæ. Num.18. in ſignum quod ſacerdotes erant maiores ſim cibus Leuitis, & pari ratione Melchiſedech maior fuit* Abraham a *accepit decimas, & per conſequens maior ipſo Leui qui deſcendit ab & ſic idem quod prius, & hoc eſt quod dicitur.* Et quidem de fi Leui. *generaliter acceptis.*

5 Sacerdotium accipientes. *Et per conſequens erant maiores.*

6 Mandatum habent &c. *ſecundum legem. Et quod nomine co non ſolum intelligantur illa tribus, ſed cum etiam ſimplices Leuita ponendo ſubdit.*

7 Id eſt a fratribus ſuis: quamquam & ipſi exierunt de lu bis Abrahæ, *ſcilicet melchiſedech.*

8 Cuius autem generatio non annumeratur in eis. *Quia ſ ptura non facit mentionem de patre & matre genealogia eius ut dictum eſt.*

9 Decimas ſumpſit ab Abraham. *ſicut maior a minore.*

10 Et hunc. *Hic exponitur ratio ſecunda quæ talis eſt. Benedic medius eſt inter Deum & illum qui benedictionem ab eo recipit, Melchiſedech benedixit ipſum* Abraham, *ut habetur Geneſi.14. fuit maior eo & in hoc patet magna excellentia ipſius M. lch ſe qui benedixit eum cui erat facta repromiſſio de Chriſto, & hoc eſt dicitur.*

11 Qui habebat repromiſſiones. *ſcilicet ipſe Melchiſedech.*

✱ Sic

a Tempore maioris dignitatis. b Benedixit. c Et ſi in acceptione decimarum contradicitur quod non maior, quia & filii Leui a fratrib. Typus Chriſti melior eſt promiſſiones habente

benedixit. Sine vlla autem cõtradictione quod minus eſt ù

Hoc etiam modo intuemini dignitatem Melchiſedech. a id eſt in ſacerdotio Leuitico.

á † meliore benedicitur. Et hic quidem decimas † morië 2 3 4

a Vbi agit de Melchiſedech. b Scriptura. Quia de morte eius nihil dicit in figura. Chriſti. c Hoc etiam modo dignior. Per quendam tropum & modum loquendi. Non. n. propriein ſua perſona Leui decimas dedit, circuncifus ſacerdos incircunciſo,

tes & homines âccipiũt, ibi autẽ † conteſtatur, quia viuit. 5 6

a Quaſi per materialem cauſam. b Leuiticus ordo.

Et vt ita † dictum ſit, per Abraham & Leui qui decimas 7

a A fratrib. b Decimas dedit Melchi. c Per Abraham· d Quando Abraham dedit.

âccepit, decimatus eſt. Adhuc enim in lumbis patris erat 8 6

a Patri Leui, Abrahæ, ſ. b Quia Chriſtus ſecundum Melchiſedech, & hoc ſacerdotium pręeſt Leuitico, ergo ſi potes tu Iudæe ſolue hoc. Si ergo conſum. Perfectio.

quando obuiauit ei Melchiſedech. Si ergõ conſummatio 10 11

† qui moriuntur.

† is de quo teſtatur eſt qui viuat.

a *Conteſtatur.* Vt ego vel idem in multis locis.

b *Viuit,* Gerebat enim typum pontificis noſtri, cuius excellẽtia poteſtatis per illius ſimilitudinem oſtenditur Per Melchiſedech enim in quo figura præceſſit, diſcernitur ſacerdotiũ Chriſti a ſacerdotio Leui in cuius Chriſti figura dicĩt quod Melchiſedech uiuit. Vnde dicitur ſacerdos in æternum, qui ſe ipsũ obtulit, non ex aliqua neceſſitate, ſed ex uoluntate propriæ poteſtatis.

c *Adhuc enim in lumbis.* ✻ Chrysostomvs. Hoc eſt, In eo erat Leui quanquàm natus nõdum eſſet. Et non dixit Leuitæ ſed Leui. Vides eminentiam; Vides quantum intereſt inter Abraham & Melchiſedech, qui typum gerebat pontificis noſtri. Et oſtendit excellentiã poteſtate non neceſſitate factam. Ille quippe dedit decimas, quod pertinet ad ſacerdotem, iſte benedixit quod melioris eſt. Iſta excellentia, & ad poſteros omnes pertrãſit· Mirabiliter, & fortiter excluſit Iudaicas rationes. Propterea dicebat, Quia imbecilles facti eſtis, qa hæc euertere uolebat, ne gloriarentur in eis. Talis enim eſt ſapientia Pauli, præſtruit primum, & hinc ingreditur ad ea, quæ vult oſtendere. Difficile tractatu eſt genus humanum & quod multa indigeat diligentia, & ampliore, quam arbuſta vel ſurculi. Ibi enim natura corporum eſt, & terræ, obediẽs agricolarum manibus· hic autem uoluntas eſt plurimas mutationes accipiens, & nunc quidem iſtud, nunc autem illud eligens, procliuis enim eſt ad malitiam.

Sicut Adã peccante qui in lumbis eius erant peccauerunt, ſic Abrahã dante decimas, qui in lumbis eius erant, decimati ſunt. Sed nõ hoc ſequit̃ in Chriſto, licet in lũbis Adæ & Abrahæ, qa non ſm concupiſcentiam carnis inde deſcendit. Cum ergo Leui & Chriſtus ſecundum carnem eſſent in lumbis Abrahæ, quando decimatus eſt, non iõ pariter decimati ſunt, quia ſecundum aliquem modum, non erat ibi Chriſtus quo erat ibi Leui. Secundum rationem quippe illam ſeminalem ibi fuit Leui, qua rõne p concubitum venturus erat in matrẽ ſm q̃ rationem non ibi erat Chriſti caro quamuis ſecundum ipſam ibi fuerit Mariæ caro Leui ſecundum cõcupiſcentiã carnalẽ, Chriſtus autem ſecundum ſubſtantiam corporalem inde venturus erat. Cum. n. ſit in ſemine viſibilis compulentia, & inuiſibilis ratio, utrumq; cucurrit ex Abraham, uel ẽt ex ipſo Adã vſque ad corpus Marię, quia & ipſum eodem modo conceptum & exortũ eſt. Chriſtus aũt viſibilẽ carnis ſubſtãtiã de carne uirginis sũpſit. Rõ vero cõceptiõis ei⁹, nõ a ſemine virili, ſed longe aliter ac deſuper venit. Proinde ſm quod de matre accepit, & in lumbis Abrahę fuit. Ille eſt ergo decimatus in Abraham, qui ſic fuit in lumbis eius, ſicut in lũbis ſui patris etiam ipſe Abraham fuit, id eſt, qui ſic eſt natus de patre Abraham, ſicut de ſuo patre natus eſt Abrahã p legẽ, ſcilicet in mẽbris repugnantem legi mentis, & inuiſibilem concupiſcentiam, quanuis eam caſta & bona vita nuptiarum non ſinat ualere, niſi quantum ex ea poſſunt generi ſubſtituendo pro ſpicere. Ille autem non ibi decimatus eſt cuius caro inde non feruorẽ vulneris, ſed materiam medicaminis traxit. Nã ipſa decimatio ad præfigurandum medicinam pertinuerat, illud in Abrahæ carne decimabatur quod curabatur, nõ illud unde curabatur. Eadem enim caro Abrahæ, uel ipſius primi hominis ſimilis gerebat, & uulnus pręuaricationis & medicamentũ vulneris. Vulnus pręuaricationis in lege membrorum repugnat legi mentis, quæ per omnem inde propagatam carnem ſeminali ratione quaſi tranſcribitur. Medicamentum autem vulneris inde ſine opere concupiſcentiali in ſola materia corporali per diuinam conceptionis formationiſque rationem de virgine aſſumptum eſt.

Rom. 7.d.

d *Sicut ergo conſummatio.* ✻ Ansel. Prętulit hactenus ſacerdotiũ Chriſti, quod eſt ſm ordinem Melchiſedech, Leuitico & nunc addit quod ſacerdotium Chriſti Leuiticum deſtruat quo deſtructo, neceſſe ſit & legem deſtrui ſecundum carnales obſeruantias. Ac ſi dicat. Qm̃ ſuperius dictum eſt. Chriſtum eſſe ſacerdotem ſecundum ordinem Melchiſedech, & oẽs legẽ habentes nouere hoc eſſe futurum, ergo quid neceſſitatis extitit, vt non iuxta Aaron ſed iuxta Melchiſedech ſurgeret iſte nouus ſacerdos, ſub quo pfecta daretur iuſtitia?

✻ Avgvs. Oportebat. n. vt euacuaturus ſacrificia, quæ ſecũdum ordinem Aaron in Leuitico ſacerdotio fiebant, non eſſet de tribu Leui, ne ad ipſam tribum, & ad ipſum ſacerdotiũ quod temporaliter umbra erat futuri, pertinere uideretur mundatio peccatorum, quam Dominus oblatione holocauſti ſui, quod veteri ſacrificio figurabatur, impleuit, & holocauſti eius imaginem ad memoriam paſſionis ſuæ in eccleſia celebrandam dedit, ut eſſet ſacerdos in ęternum non ſecundum ordinem Aaron, ſed ſecundum ordinẽ Melchiſedech. Li. 83. q. 61

✻ Cyprian. Itaque neceſſe erat, vt vetus ſacerdotiũ ceſſaret, & nouus ſacerdos ueniret, qui in ęternum futurus eſſet ſecundũ ordinem Melchiſedech. 1 Reg. 2. Et ſuſcitabo mihi ☞ ſacerdotem Li. i aduerſus Iudęos

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sine ulla autem contra. *id eſt, generaliter uerum eſt.*

2 Quod minus eſt a meliore benedicitur. *id eſt, a maiore, quia in his quę ſunt quantitate magna, idem eſt eſſe maius quod eſt & melius.*

3 Et hic quidem decimas. *Hic ponitur tertia ratio, quæ talis eſt. Ille qui ſemper uiuit, maior eſt eo qui moritur, ſed Abraham mortuus eſt & ſacerdotes ueteris Teſtamenti erant mortales, non ſic autem Melchiſedech, ergo maior eſt ipſo Abraham, et ſacerdotium eius maius ſacerdotio Leuitico, et hoc eſt quod ſubditur.* Et hic quidem. *id eſt, in ſtatu legis Moyſi,*

4 Morientes homines decimas accipiunt. *id eſt, ſacerdotes qui erant mortales.*

5 Ibi autem. *i. in ipſo Melchiſedech.*

6 Conteſtatur. *ſcilicet ſcriptura.*

7 Quia uiuit. *Per prędicta non eſt intelligendum ſicut intellexerunt aliqui hęretici, quod ipſe Melchiſedech fuerit immortalis, ſed dicitur, quia ſcriptura non facit mentionem de morte eius, ſicut de morte Abrahæ & ſacerdotum ueteris Teſtamenti & hoc ſufficit ad rationem figuræ, quę debet a figurato deficere, ſicut umbra a ueritate. Et ideo Melchiſedech per hoc quod de morte eius non eſt ſit mentio in ſcriptura, ſufficienter fuit figura Chriſti ſacerdotis noui Teſtamenti, qui uiuit in æternum.*

8 Et ut ita dictum ſit. *Hic remouet quoddam dubium circa prædicta, quia rationes ſuæ proceſſerunt ex hoc, quod Abraham dedit decimas ipſi Melchiſedech. Et poſſet aliquis dicere, licet Abraham fuerit decimatus, non propter hoc ſequitur, quod* Leui *decimatus fuerit, hoc remouet Apoſtolus dicens, quod immo ſequitur, quod* Leui *& omnes qui de* Abraham *deſcenderunt adhuc erant in lumbis Abrahę quando dedit decimas Melchiſedech, & ideo Leui in Abraham decimatus eſt, & hoc eſt quod dicitur·* Et vt ita dictum ſit. *id eſt, ſequitur ex dictis quod.*

9 Per Abraham & Leui qui decimas accepit, decimatus eſt. *Quia illi de tribu* Leui *acceperunt decimas a reliquo populo Iſrael.*

10 Adhuc enim in lumbis patris erat quando obuiauit ei Melchiſedech. *id eſt, Abrahę erat Leui quando obuiauit ei Melchiſedech, a quo tunc accepit decimas. Si autem aliquis ex dictis arguat, quod Chriſtus decimatus fuit in Abraham, quia deſcendit de eo. Dicendum quod non ualet, quia deſcendit ab Abraham ſecundum corpulentam ſubſtantiam tantum, ſed non ſecundum rationalem, Et ideo non fuit decimatus in eo quia non fuit conceptus ex ſemine virili, ſed uirtute ſpiritus ſancti, & hoc habet diffuſius tractari. 3. ſententiarum, propter quod ad præſens dimitto.*

11 Si ergo conſummatio. *Hic ex prędictis probat Apoſtolus ſacerdotium Chriſti eſſet excellentius ſacerdotio Leuitico & c. iudicare ipſum per hoc quod eſt ſecundum ordinem Melchiſedech, ſecundum quod dicitur Pſalmo, 121. a. ubi dicitur de Chriſto.* Tu es in ſacerdos in ę-

A ſacerdotem qui iuxta cor meum,& animam meam faciet,& ædificabo ei domum fidelem &c.

Primaſius Haymo. AMBRO.Incipit hic veteris & noui Teſtamenti differentias dare. *Si ergo*, ſacerdotii tranſlatio eſt, neceſſario & legis. Non poteſt enim ſacerdos ſine teſtamento & lege & præceptis eſſe. Tranſeundũ eſt ergo a lege ad euangelium. *Si ergo conſummatio*. Vel prætulit hactenus ſacerdotium Chriſti (qđ eſt ſecũdũ ordinẽ Melchiſedech) Leuitico, nunc addit quod ſacerdotiũ Chriſti Leuiticũ deſtruat, quo deſtructo neceſſario etiam deſtruitur lex. Q. Si leuiticum ſacerdotium conſummabat, fruſtra ſurgeret alius ſecundum ordinem Melchiſedech ſed ſurgit alius, quod ibi notatur. Tranſlat. ſcilicet. Quod & probat ibi: In quo enim hęc dicuntur, & ibi, & amplius adhuc manifeſtum eſt, ergo illud non conſummabat.

B a *Sub ipſo*. Quia in manu ſacerdotis lex, & per eum impletur lex quę dicitur conſummare. Hæc tranſlatio præfigurata fuit in Samuele, qui de tribu Ephraim electus eſt ſacerdos a domino, reprobatis filiis Eli, domino dicẽte. Qui honorauerit me, honorabo eum,& qui inhonorauerit &c.

b *Tranſlatio enim, & c.* Quod alius ſurgat, ſubſequenter probat & per tribum & per ritum. Per tribum ibi. *In quo enim hęc &c*, Per ritum ibi. *Et amplius &c. Tranſlatio enim ſacerdos.* Quia enim ſimiliter & ab eodem & ſub eadem ſponſione utraque data ſunt, quod de vno dicitur, neceſſe eſt de altero intelligatur.

✻ THEOPHYLACTVS. Pate facit hoc loco quemadmodum lege ipſa ceſſante,& redacta in nihilum, conſequenter, & illud eſſet teſtamentum inductum. Nam ſi alio traductũ eſt ſa-

C cerdotium, neceſſe eſt & aliam legem eſſe, quando quidem nequit ſacerdos ſine teſtamento & lege conſtare. Tranſlatũ eſt itaque ſacerdotium, non ſolum pro modo, ſ. quod nequaquam pro Aaron ipſius Melchiſedech inſtitutis & ritu conſtet, ſed tribu, A ſacerdotali namque Aaron tribu, in regiã illã Iuda traductũ eſt ſacerdotiũ. Sed attende myſterium. Hoc enim cũ regale fuiſſet mox eſt ſacerdotale effectũ. Quemadmodũ Chriſtus cum rex perpetuo eſſet ſacerdos tamen euaſit cum carnem aſſumpſit,& ſe ſeſe in ſacrificium obtulit.

e *In quo enim hæc*. Vere transfertur ſacerdotium & ſurgit alius, quod idem eſt dicere, quia per tribum & per ritum. Primum de tribu oſtẽdit, poſtea de ritu.

✻ ANSELMVS. vere nouus iſte ſacerdos qui æternum habet ſacerdotium, de tali tribu eſt, nam de Iuda. Et oportebat, ut euacuaturus ſacrificia quę ſecundum ordinẽ Aaron in ſacerdotio Leuitico fiebant, de alia tribu eſſet, non de Leuitica, ne ad ipſum ſacerdotium, quod temporaliter erat vmbra futuri, pertinere videretur, mundatio peccatorum, quam ipſe oblatione ſui ueri ſacrificii fecit. *De alia tribu eſt.*

d *Manifeſtum eſt enim, quod ex Iuda ortus ſit dominus noſter.* de tribu ad tribum tranſlatum ſacerdotium, de ſacerdotali ad regalem, vt eadem ſit ſacerdotalis & regalis. Et intuere myſterium. Prium fuit regalis, poſtea facta eſt ſacerdotalis, ſic Chriſtus rex erat ſemper, ſacerdos autem factus eſt quando carnẽ ſuſcepit, quando ſacrificium obtulit.

e *Et amplius adhuc manifeſtum eſt.* Quia ſi tribus in Samuele mutata erat, non tamen ritus. Vel. ☞ Non

a Quia Aaron de Leui. b Quod deberet eſſe. c Interpoſitio. d ſacerdotio, vt in manu eius ſit.

a per ſacerdotium Leuiticũ erat: populus enim † ſub ipſo, 1

a Poſtquam vetus conſumaret. b Dicit propheta Dauid. 2

legem accepit, quid adhuc neceſſarium fuit ſecundũ or- 3

a Hoc non diceretur, ſi illud melius eſſet. Secundum ritum & tribum. c Qui a peccato liberauit quod non illi. d In aliquo hoc addit, ne vtrunque tenere putes. 4

5

b dinẽm Melchiſedech alium ſurgere ſacerdotẽ,& non ſe- 6

a Ideo dico legem ſub ſacerdotio, quia ſic noto, quod deſtructo ſacerdotio deſtruitur & lex, quæ non niſi per eo. 7

c cũdum ordinem. Aaron dicit† Tranſlato enim ſacerdo- 8

a In cuius conſideratione. b Chriſtus. c Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech. 9

tio, neceſſe eſt vt & legis trãſlatio fiat.† In quo enim hęc

a De Iuda. Non de tribu Leui. b Alia. Alias. altari.

d dicũtur de alia tribu eſt, de quã nullus altario præſto fuit

Vere de alia. a Vt eadem ſit ſacerdotalis & regalis, vt fuit Melchiſedech rex & ſacerdos. Chriſtus.

Manifeſtum eſt enim, quod ex Iuda ortus ſit dominus

Vt de ea eſſet aliquis ſacerdos. 10

noſter, in qua tribu nihil de ſacerdotibus Moyſes loqu-

a Hæc eſt firmior probatio per ritum. Quam per tribum. b Quod transfertur,& ſurgit alius, Quia. 11

e tus eſt. Et amplius adhuc manifeſtum eſt, ſi ſecundum

NICOLAVS DE LYRA.

ternum ſecundum ordinem Melchiſedech. *vt ſupra dictum eſt 1.c. Et diuiditur in duas partes ſecundum duas rationes, ſecunda incipit ibi.* Et amplius. *Ad euidentiam primæ rationis notandum, quod ſacerdos non eſt ſine lege, ſecundum quod dicitur in glo. propter quod & lex vetus adminiſtrata fuit populo per ſacerdotes ueteris Teſtamenti & ſimiliter lex noua per ſacerdotium Chriſti, & ideo lex & ſacerdotium ſeſe concomitantur, ita quod mutato vno & aliud mutatur ex quo patet, quod cum ſcriptura dicit Pſal.* 111. *quod ſacerdotium Chriſti debebat ſurgere ſecundum ordinem Melchiſedech, qui eſt alius ab ordine Leuitico, eo quod ſacerdotium Leuiticum fuit imperfectum: aliter non eſſet neceſſe, immo ſuperfluum ſurgeee ſacerdotium nouum ſecundum ordinem alium, & ideo ſacerdotium Leuiticum ceſſat adueniente ſacerdotio Chriſti, ſicut umbra adueniente ueritate, & imperfectum adueniente perfecto. Et eodem modo lex uetus adueniente noua, quia lex & ſacerdotium pari paſſu currunt, & hoc eſt quod dicit.* Si ergo conſummatio. *id eſt, perfectio.*

1 Per ſacerdotium Leuiticum erat. *ſupple non eſſet neceſſarium aliud ſacerdotium; Cuius cauſa ſubditur.*

2 Populus enim ſub ipſo. *id eſt ſacerdotio Leuitico.*

3 Legem accepit. *in monte Sinai, ut patet* Exod.20. *Si ergo illud ſacerdotium fuiſſet perfectum.*

4 Quid adhuc neceſſarium fuit ſecundum ordinem Melchiſedech alium ſurgere ſacerdotẽ &c. *id eſt, qui non diceretur ſacerdos ſecundum ordinem* Aaron, *ſed ſecundum ordinem quaſi dicat non fuiſſet neceſſe, & ideo cum hoc neceſſe appareat ex ſcriptura Pſalm.* 111. *quæ dicit ſurgere, ſacerdotium Chriſti ſecundum ordinem Melchiſedech, per hoc manifeſte patet, quod ſacerdotium Leuiticum & Aaronicum, quod idem eſt, euacuantur per ſacerdotium Chriſti, & per conſequens lex vetus quæ illud ſacerdotium concomitatur, & hoc eſt quod ſubditur.*

5 Tranſlato enim ſacerdotio, neceſſe eſt ut & legis tranſlatio fiat. *Quod autem ſacerdotium ueteris legis ſit tranſlatum, declarat* Apoſtolus *vlterius per hoc, quod Chriſtus a quo incipit ſacerdotium noui Teſtamenti, non fuit de tribu Leui, de qua erant ſacerdotes illi, ſed de tribu* Iuda *de qua loquitur Pſal.77. & hoc eſt quod dicit.*

6 In quo enim hæc dicuntur. *id eſt, in Chriſto, de quo prędicta ſcriptura impleri dicitur.*

7 De alia tribu eſt. *id eſt, de tribu Iuda.*

8 De qua nullus altario præſto fuit. *ad miniſtrandum, ut ſacerdos.*

9 Manifeſtum eſt enim, quod ex Iuda ortus ſit dominus noſter, in qua tribu nihil de ſacerdotibus Moyſes loquutus eſt: *patet litera.*

10 Et amplius adhuc manifeſtum eſt. *Hic ponitur ſecunda ratio quæ talis eſt. Neceſſe eſt ſurgere alium ſacerdotem, ut patet per rationem prædictam, ergo neceſſe fuit ſurgere aliam legem, quia ſacerdotium & lex pari paſſu currunt. Vnde & ſicut ſacerdotium illud conſiſtebat in quibuſdam ſacrificiis carnalibus, ſic & lex promittebat bona carnalia lex autem noua promittit bona ſpiritualia & æterna: Et ideo lex uetus & eius ſacerdotium euacuantur ſicut quædam imperfecta & infirma & hoc eſt quod dicit Apoſtolus:* Et amplius adhuc manifeſtum eſt, *id eſt, alia ratione patet propoſitum.*

11 Si ſecundum ſimilitudinem Melchiſedech exurget alius ſacerdos &c. *id eſt, inſtitutus, ſicut erat inſtitutio ſacerdotii ue.le.*

✻ Sed.

a *non ſecundum legem.* id eſt ſecundum carnalem intellectum legis, vt faceret ſecundum carnales obſeruantias, ſed ſecundũ virtutem ipſius legis ideſt ſpiritualem intellectum, quẽ exe quentes vitam habent æternam. Diſtat inter ſacerdotiũ & ſacerdotiũ. Illud carnale, hoc ſpirituale Illud tpale, hoc æternũ.

que propter malitiam, ſed propter infirmitatem & inutilitatẽ D Nã & alibi oſtendit infirmitatem eius cũ dicit In quo informabat per carnẽ, Nõ ergo ipſa infirmata eſt ſed nos. Cauſã ſupponit, quare uetus ſit deſtructum cum Deus illud dederit & nouum teſtamentum ſubſtitutum, quia tempore ſui ſtatus illud fuit infirmũ & nõ prorſus inutile. Hoc autem perficit, quod ualet ad laudẽ noui ſacerdotis.

✻ CHRYSOSTO. Factus eſt inquit, Põtifex non ſecundum legem præcepti carnalis, lex quippe illa, ex nulla parte carnalis erat, Quid eſt præcepti carnalis. Circuncide inquit, carnem. vnge, inquit, carnem. laua carnem, munda carnem, rõde carnem liga carnem. nutri carnem, otium agito carni. Bona autem retributionis quæ erunt? Multa vita carni, mel & lac carni, pax carni delitiæ carni. Ex hac lege ſacerdotiũm ſuſcepit Aaron. Melchiſedech autẽ non ſic. Et ampli⁹ adhuc manifeſtum eſt, ſiquidẽ ſecundum ſimilitudinẽ Melchiſedech exurgit põtifex alter. Quid manifeſtũ eſt? Quãta inter utrũq. ſacerdotium differentia quãto melior, qui non ſecundum legẽ præcepti carnalis factus eſt. Quid iſte, nũ. Melchiſedech? non inquit, ſed Chriſtus, ſed qui ſecundum potentiam vitę inſolubilis eſt.

Ritum. a Vt ille panem & vinum Abrabæ, ita hic diſcipulis in eiuſdem ſpeciebus carnem & ſanguinem. b Alius.

ſimilitudinem Melchiſedech exurget alius ſacerdos, qui

a Præceptum legis. b Quæ lex ſolum modo mandabat & promittebat carnalia.

a non ſecundum legem mandati carnalis factus eſt, ſed ſecun- 1

a Diuinitatem quæ in eo eſt, per quam dat vitam æternam, ſicut placuit diuinitati. b Quod ſecundum Melchiſedech conteſtatur autoritas.

b dum virtutem vitæ indiſſolubilis. Conteſtatur enim quo- 2

niam † tu es ſacerdos in ęternum, ſecundum ordinem Mel-

a Vt ſit locus gratiæ. b Quia aliquid debet ſequi. c Veteris legis.

c chiſedech. Reprobatio quidem fit præcedentis mandati 3

a Quam habuit dum ſtetit, non malitiam vt hæretici mihi dixiſſe imponunt. & ſi aliquid fecit. non plene iuſtificauit. 4 b Quam non habet, cum modo ſolum infirma ſed etiam damnoſa, nunc, ſi tenetur. c Infirma tunc lex. 5

d propter † infirmitatem eius & inutilitatem. Nihil enim 6

Et ſi aliqui tunc perfecti non ex ea, ſed per fidem venturi. a Neminem iuſtificatione perfecit. b Illa reprobatur. Fit per pontificem prædictum. c Ibi ſperabantur temporalia hic cęlum. id eſt legis per quam ſperatur gloria.

ad perfectum adduxit lex. Introductio vero melioris ſpei

a Hoc item ad commendationem noui ſacerdotis, de cuius ordinationis qualitate hic agitur. b Quod. 7

per quã proximamus ad Deum. † Et quantum eſt non ſine 8

a Ieſus factus eſt ſacerdos. Leuitici. Quaſi quandoque mutandi. Quaſi quandoque mutandi. 9

iureiurando, alii quidẽ ſine iureiurando ſacerdotes facti ſunt. 10

Ieſus. a Factus eſt ſacerdos. b Facto. c Deum patrem. d Ieſum. e in concuſſa veritate firmauit. 11

e Hic aũt cũ iureiurando per eum qui dixit ad illum. † Iurauit 12

d *Inutilitatem.* Quia poſt aduentum Chriſti inutile eſt fieri ea quæ olim fiebant, ut hæc prædicerent. Circunciſio enim & cæt. huiuſmodi priori populo per uetus teſtamẽtum diuinitus data ſunt ad ſignificationem futurorum, q̃ p Chriſtũ oportebat impleri. Quibus aduenientibus ren ãſerũt illa Chriſtianis tamẽ legenda ad intelligentiã præmiſſæ prophetiæ, non autem neceſſario facienda, quaſi adhuc expectandũ eſſet, vt ueniret reuelatio Dei, quæ his ſignificabatur eſſe uẽtura Proinde nũc quiſquis Chriſtianorum ſimiliter ea celebrare uoluerit, quaſi ſopitos cineres eruens, nõ erit pius deductor, vel baiulus corporis ſed ipſius ſepulturæ uiolator.

Au. Epiſt. ad Hiero. primaſius Haymo.

E † Atq. hoc potiorem, quod non abſque iureiurando res acta ſit † Pſ. 109.

a *Vitæ indiſſolubilis.* Conteſtatur enim Deus pater iureiurando, tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech.

✻ HIERO. Ordinẽ Melchiſedech multis modis interpretantur quod ſolus rex fuerit, & ſacerdos ante circũciſionem functus ſacerdotio vt non gentes ex iudæis, ſed iudæi a gentibus ſacerdotium acceperint, neque vnctus oleo ſacerdotali, ut moyſi præcepta cõſtituunt, ſed oleo exultationis, & fidei puritate. Et quod ſit rex iuſtitiæ, & rex pacis, ſine matre &c. non quod abſq; patre & matre fuerit, ſed quod introducatur occurriſſe Abraham a cæde hoſtium reuertenti, & nec ante nec poſtea, eius nomen feratur adſcriptum.

c *Reprobatio quidem.* ✻ CHRYSOSTOMVS. Hic hæretici inſurgunt, ſed aduerte integre non dixit propter malignitatem neque

C

✻ AVG. Licet itaque uidere Apoſtolũ Paulũ, & alios rectæ fidei Chriſtianos tunc illa vetera Sacramenta paululũ obſeruãdo veraciter commendare debuiſſe, ne putarentur illæ ꝓphe ticæ obſeruationes a piiſſimis patribus cuſtoditæ tanquam ſacrilegia diabolica, a poſteris deteſtãdæ. Iam enim cum ueniſſet fides, quę prius illis obſeruationib. prænũciata poſt mortẽ & reſurrectionẽ Dñi reuelata eſt, amiſerant tanquam uitam officii ſui, ueruntamen ſicut defuncta corpora, neceſſario deducenda erant quodammodo ad ſepulturam, nec ſimulate ſed religioſe, non autem deferenda continuo, uel inimicorũ, obtrectationibus, tanquam canum morſibus proiicienda. Proinde nunc quiſquis Chriſtianorum, quãuis ſit ex Iudæis ſimiliter eo celebrare uoluerit, tãq̃ ſopitos cineres eruẽs, ñ erit pi⁹ deductor, uel baiul⁹ corporis, ſed impius ſepulturę uiolator.

Epiſt ad Hieron.

e *Dixit. Tu es ſac. in ęter.* Et quod in ęternum, *iurauit* Dominus ☞ CHRY- F

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Sed ſecundum uirtutem uitæ indiſſolubilis. *i. æternæ, quod declarat per ſcripturam dicens.*

2 Conteſtatur enim ſcrip. de Chriſto. Tu es ſacerdos in ęternum, *propter quod ſequitur.*

3 Reprobatio quidem. *i. euacuatio.*

4 Fit præcedenti mandati. *i. ueteris legis quæ fuit prior noua ordine temporis, non tamen ordine dignitatis, quia imperfecta præcedunt perfecta in tempore, & ſubdit cauſam euacuationis.*

5 Propter infirmitatem & inutilitatem. *Dicitur enim lex uetus infirma, quia non poterat inducere ad beatitudinem, quæ eſt finis legis diuinæ, dicitur etiam inutilis, quia non conferebat gratiam, habebat tamen utilitatem, inquantum retrahebat ab idololatria, & diſponebat ad Chriſtum, ſicut eius figura. Et propter hoc ſubdit.*

6 Nihil enim ad perfectum adduxit lex. *quia non conferebat perfectionem gratiæ & gloriæ, ſed hoc ſeruabatur perfectioni legis nouæ, quę confert utrumque, & hoc eſt quod ſubditur.* Introductione uero melioris ſpei, per quam proxima, ad Deum.

7 Et quantum eſt. *Oſtenſa excellentia ſacerdotii Chriſti ad ſacerdotium Leuiticum per illud quod in autoritate pręmiſſa dicitur, ſecundũ ordinem Melchiſedech, hic conſequenter hoc idem oſtendit per hoc quod ibidem dicitur, iurauit Dominus & arguitur ſic, illud quod ſtatuitur ſub iuramento firmius eſt quam illud quod ſtatuitur ſine iuramento, Vnde & iuramentum diuinum eſt ſignum certiſſimum ſui conſilii quod eſt immutabile, ut dictum eſt ca. 6. Sacerdotium autem Chriſti institutum est a Deo & ſub iuramento, vt patet per ſcripturam Pſ. 59. a.* Iurauit Dominus & non pænitebit eũ, tu es ſacerdos in ęternum. *Sacerdotium autem Leuiticum ſine iuramento institutum eſt a Deo, ut pa Exo. 28. vbi dicitur ſic.* Applica fatrem tuum Aaron cum filiis ſuis de medio filiorum Iſrael ut ſacerdotio fungantur mihi &c. *Ibi nullum interponitur iuramentum diuinum ergo ſacerdotium Chriſti firmius & excellentius eſt ſacerdotio Leuitico, & hoc eſt quod dicitur hic.* Et quantum eſt non ſine iureiurando. *q. d. magnũ eſt ualde, quod ſacerdotium Chriſti non eſt institutum ſine iuramento diuino, quia non ſic factum eſt de ſacerdotibus uet. le. propter quod ſequitur.*

8 Alii quidem ſine iureiurando ſacerdotes facti. *ſcilicet in ueteri le.*

9 Hic autem. *i. Chriſtus.*

10 Cum iureiurando. *institutus eſt.*

11 Per eum. *id eſt per patrem.*

12 Qui dixit ad illum. Iurauit dominus, & non pęnitebit eum, tu es ſacerdos in &c. *Et quia ſacerdos medius eſt inter Deum & populum. referens populum in Deum & beneficia* Dei ad populum, *ideo quanto melius eſt ſacerdotium Chriſti, tanto meliora beneficia per ipſũ promittuntur populo. & hoc eſt quod ſubditur.*

A ✻ CHRYSOST. Duas ponit differentias quia non habet finem ſicut legalis h… autē facit ex perſona mediatoris Chriſti, ſecundum uirtutem inq… it, vitæ inſolubilis. Facit aūt hoc etiā ex iurerando quod iurauit, & ex re. Si enim quoniam infirma erat illa excluſa eſt iſta quoniam valet & fortis eſt manet facit autem hoc & ex Pōtifice. Quomodo quia vnus eſt, nō enim unum eſſet, niſi eſſet immortalis Sicut enim multi ſacerdotes ſunt quia mortales ſunt, ſic vnus quia immortalis eſt. In tantum melioris teſtamenti ſponſor factus eſt Ieſus. Secundū quod iurauit, ſemper eum eſſe manſurum.

B ✻ AVGVSTINVS. Chriſto enim dictum eſt, & de Chriſto tanto ante prædictum. Iurauit dominus & nō pœnitebit eum, tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech. Quid eſt iurauit dominus, niſi inconcuſſa ueritate firmauit. Et quid ma… it Et quid eſt non pœnitebit eum, niſi hoc ſacerdotium nulla oīno rōne mutabitur. Neq; enim ſicut hominē pœnitet Deum, ſed Dei dicitur pœnitentia quæuis ab illo mutatæ rei cum ſecunq; mutatio: q credebat̄ eſſe manſura. Proindecū dicit, non pœnitebit eum tu es ſacerdos in æternum ſm ordinē

C Melchiſedech, ſatis oſtendit eum pænituiſſe, hoc eſt, eum mutare voluiſſe ſacerdotium, quod conſtituerat ſecundum ordinem Aaron, ſunt de utroque uidemus impletum. Nā & Aaron ſacerdotium iam nullū eſt in aliquo templo, & Chriſti ſacerdotium perſeuerat in cælo.

† potioris

† ſecundū ordinem. Melchiſedech.

Ii. aduerſis Iudęos.

a *In tantum.* ex laude ſacerdotis infert commendationum legis.

b *Melio.* quia meliora id eſt æterna promittit ve tuo temporalia.

c *Hic autem eo quod maneat in ęternum.* Sicut ille permanet, ita & lex quā attulit. in qua uera remiſſio peccatorum, & perpetua gratia quod quia vetus lex non potuit, excluſa eſt. Quod autem permanet in æternum oſtendit ex pōtifice, quia vnus eſt, quod non eſſet niſi eſſet immortalis, ſicut in lege multi quia mortales.

d *Vnde & ſaluare*, Oneroſo quod per ſacerdotium Chriſti uetus ſacerdotium, & lex ſtruitur, commendat actum ipſis deprimendo per contrarium actum ueteris ſacerdotii.

e *Sanctus.* interius.

f *Innocens.* manibus.

g *Impollutus*, corpore.

h *Segregatus a peccat.* id eſt ab omni peccato immunis.

Hoc dicit propheta. a Non immutabit factum.

dominus, & non pœnitebit eum, tu es ſacerdos in æter-

a Quod cum iureiurando, & quod per eum proximamus ad Deum. Vt ſacerdotium per eum & lex eius. b Quam ſit vetus. c …aſſertur. Hoc tamen modo dignior Ieſus quia.

a num. † In tantū + melioris teſtamenti ſponſor factus eſt

a Leuitici.

b Ieſus, & alii quidem plures facti ſunt ſacerdotes ſecundū

c autem eo quod maneat in æternum, ſempiternum habet

a In vita hac. Ieſus.

legem idcirco quod morte prohiberētur permanere. Hic

a Quia manens ſempiternum habet ſacerdotium. b Ieſus ipſe.

d ſacerdotium. Vnde & ſaluare † in perpetuum poteſt, ac-

a Ad Deum. b Non per alienas hoſtias, ſed per ſe viuam hoſtiam. Non per aliam pontificem. Vnde Nemo venit ad patrem, niſi per me. c ideo poteſt ſaluare quod non alii.

cedens per ſemetipſum ad Deum, ſemper viuēs ad inter

a Repræſentatione ſui, ex ea enim natura qua pontifex eſt. i. humana, quam cęlis intulit interpellat pro nobis. Accedens per ſe. b Fidis ſecum alios inbuerunt.

e pellandum pro nobis. Talis enim decebat, vt nobis eſſet

f a Poſitione virtutum & mente. b Ad proximum. c Remotione malorum. d Non tantummodo impollutus, ſed ſemper ſine peccato.

g h pontifex, ſanctus, innocens, impollutus, ſegregatus

☞ THEO-

NICOLAVS DE LYRA.

Diuiſio.

1 Intantum melioris re. *i. meliorum bonorum, ſcilicet æternorum, quia nomine teſtamenti deſignatur aliquando bonum quod datur per teſtamentum. Teſtamentum autem nouum promittit bona cæleſtia & æterna quod proprie eſt teſtamentum Chriſti, ideo ſequitur.*

2 Sponſor factus eſt Ieſus. *In ueteri autem teſtamento non promittebantur niſi bona carnalia, quæ mentem hominis non quietant.*

3 Et alii quidem. *Hic conſequenter probat ſacerdotium Chriſti excellere ſacerdotium Leuiticum per hoc quod dicitur in autoritate Pſal. præmiſſa de Chriſto* Tu es ſacerdos in ęternum *Et diuiditur in duas quia primo facit quod dictum eſt. ſecūdo ex hoc cōcludit efficaciā ſacerdotii Chriſti ibi.* Vnde & ſaluare. *Circa primum ſciendum, quod illa quæ ſunt corruptibilia corporalibus multiplicantur in eadem ſpecie, ſicut patet ad ſenſum, iſta autem quæ ſunt incorruptibilia non ſic multiplicantur, ſicut patet quod eſt vnicus Sol & unica Luna. In ſacerdotio autem Leuitico fuerunt plures ſummi ſacerdotes ſibi inuicem ſuccedentes quia Eleazar ſucceſſit* Aaron, *& Phinees ipſi* Eleazaro, *& ſic de aliis In ſacerdotio autem Chriſti eſt vnicus tantum ſummus ſacerdos, ſ. Chriſtus alij autem omnes non ſunt niſi miniſtri ſecundum quod dicit Apoſtolus 1. Co. 3.* Sic nos exiſtimet homo, ut miniſtros Chriſti, &c *Ex quibus patet, quod ſacerdotium Leuiticum fuit corruptibile & tranſitorium, ſacerdotium vero Chriſti incorruptibile eſt & æternum, æternū autem excellentius eſt corruptibili, ergo, &c. & hoc eſt quod dicitur,* & alii quidem plures facti ſunt ſacerdotes. *in lege veteri & cauſa ſubiungitur.*

4 Idcirco. *i. propter hoc.*

5 Quod morte prohiberentur. *cum eſſent corruptibiles.*

6 Hic autem. *i. Chriſtus.*

6 Eo quod maneat in æternum. *ſempiternum habet ſacerdotium*

8 Vnde et ſaluare. *Hic ex prædictis concludit efficaciam ſacerdotij Chriſti effectus enim æternus non poteſt induci a cauſa tēporali. ſed tantum a cauſa æterna, & ideo Chriſtus qui eſt ſacerdos in æternum poteſt dare ſalutem æternam, & hoc eſt quod dicitur.* Vnde & ſaluare in perpetuum poteſt. *Modus autem per quem hoc facit eſt naturæ excellentia, & pietatis abundantia, primum patet, quia licet habeat naturam humanam, per quam diſtat a patre, eſt tamen vnita naturæ diuinæ per quam indiſtans eſt ab eo, & hoc tangitur cum dicitur.*

9 Accedens per ſemetipſum. *Accedere enim ad aliquem non conuenit niſi ei qui aliquomodo diſtat ab eo* Chriſtus *autem diſtat a patre ſecundum naturam humanam tantum, & hoc modo competit ei accedere ad patrem, veruntamen quia habet eandem naturam cum patre, iō accedit per ſemetipſum, hoc autem non poteſt cōpetere alicui puræ creaturæ. Et quia in* Chriſto *eſt excellentia naturæ diuinæ, ſequitur quod ſemper uiuet, quia ſemper vita diuina eſt æterna, & hoc eſt quod dicitur* Semper viuens. *Excellentiam autem pietatis tangit cum dicitur.*

10 Ad interpellandum pro nobis. *Quia licet tantę excellentiæ ſit, ſicut dictum eſt, tamen ex ſua pietate eſt aduocatus noſter, ſecundum quod dicitur. 1. Iohan. 2. m.* Aduocatum habemus apud patrem Ieſum Chriſtum. *interpellat enim pro nobis aſſumpſit ipſum patri repræſentando, ſimiliter anima per ipſum naturale deſiderium de noſtra ſalute exprimendo.*

11 Talis enim. *Poſtquam oſtendit ſacerdotij Chriſti excellentiam, hoc conſequenter oſtendit eius neceſſitatem, perfectum enim neceſſariū eſt ad excluſionem imperfectionis. ſacerdotium autem Leuiticum fuit imperfectum, & ideo neceſſarium fuit ſacerdotium Chriſti. quod eſt perfectum, & ideo oſtendit primo quod quicquid perfectionis fuit in ſacerdotio Leuitico, totum eſt in Chriſto, ſecundo quia ab eo excluditur quicquid erat imperfectionis, ibi* Qui non habet neceſſitatem. *Circa primum ſciendum, quod in ſacerdotio ueteris Teſtamenti requirebatur ſanctitas, vt habetur Leuitici. 21. d.* Panes Dei ſui offerunt, ideo ſancti erunt. *Requirebatur etiam innocētia.* Leuitici 22. *b.* Cuſtodiant præcepta mea, vt non ſubiaceant peccato. *innocentia enim eſt puritas a peccato Requirebatur etiam impollutio.* Leuitici 21. *c.* Homo de ſemine Aaron ſacerdotis qui habuerit maculam, non accedat offerre, &c. *Item requirebatur ſegregatio a coinquinatis.* Leuit. xxi. *c.* Non commiſceat ſtirpem generis ſui vulgo gentis ſuæ. *Iſta autem perfectiſſime erant, in Chriſto, & hoc eſt quod dicitur.* Talis enim decebat vt no. eſſet pontifex ſanctus. *Quia Chriſtus ab inſtanti conceptionis fuit ſanctuſſanctorum. Sanctum enim idem eſt quod applicatum ad diuina, propter quod etiam res inanimatæ ſi ad diuinū cultum applicentur, dicuntur ſanctę, ſicut calix altare, & conſimilia, Humanitas uero Chriſti ab inſtanti conceptionis fuit Deo applicata in vnitate ſuppoſiti, quę maxima applicatio.*

12 Innocens. Hoc *etiam maxime competit Chriſto*, qui peccatum nō fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius, *vt habetur. 1. Pe. 2. d*

13 Impollutus *i. ſine corporali deformitate: quia talis deformitas cauſatur, uel a cauſa intrinſeca. ſ. a defectu virtutis formatiuę, uel defectu materię per quem modum contingunt mōſtra in natura humana, ſed neutrū habuit locū in Chriſto, quia corpus eius fuit formatū virtute ſpirituſſancti, quę eſt infinita, materia autē ſui corporis fuit puriſſimus ſanguis beatę virginis. Aliter cauſatur deformitas a cauſa extrinſeca ſcilicet quod aliquis propter peccatum ſuum priuetur manu uel pede vel oculo, aut quia malo regimine aliquis perdit manum, oculum uel pedem, quod in Chriſto non habuit locum, ut patet.*

14 Segre, a peccatoribus. *Et ſecundum hoc uidetur falſum de Chriſto quod dicitur Mat. 11. b.* Diſcumbente Ieſu in domo, ecce multi

✻ *publicani*

A THEOP. Conſtat ſane ex his quæ antea dixit, & proſequi non deſiſtit eadem confirmare, etiamſi dixiſſe ob gratiam Pauluum. Quid enim huiuſmodi de deo differeret? Nec pudet eiudem incomprehenſibili illi naturæ hæc adiecisse, ὅσιος ita que religioſus & ſanctus eſt, qui nihil eorū quę facere debeat intermittit. ἄκακος e-o & innocens qui caret malignitate. Ne q. n. inuentus eſt dolus in ore eius. impolluto vero eſt dolus impolluto aliquid quidem adeo in eiudem cedere dixerit ut ſpiam minus. i. dici & incoinquinatum, ſed libertatine, de Chriſti vitius humanitate dicta eſſe *Segregatus a peccatorib. & excelſior cœlis factus*.

B Legis.n.(inquit) ſacerdotes, & ſi cæteris polleant ſanctitate, pro natura tamen humana nequitiæ arguuntur. Nec prorſus ſunt a delinquentib. ipſi ſe iuncti quippe qui & ipſi ſunt peccatis obnoxii, necdum in cælis verſantur. Pontifex vero hic noſter, cum omni ſit virtute ſuperior, a peccatorib. ipſis penitus alienus, vel in celo eſt celſior factus, throno paterno inſidens. *Sum vero factus eſt*, inquit, perſpicuum eſt ſecundum carnem de Chriſto in dici nam vt Deus perpetuo eſt in cælo ſublimior.

AMB. Nemo excelſior factus dicitur niſi qui in aliquo fuerit humilior. in eo igitur excelſentior factus eſt, ſedendo ad dexteram Patris. in quo ſe, minor angelis factus, obtulit paſſioni.

PRIMAS. Non eramus digni, nec promerebamur talē habere Pontificē, ſed neceſſe erat nobis vt talem haberemus, qui eſſet ſanctus in interiori homine, innocens manib. impolluto corpore ab omni peccato immunis, & a cōuerſatione peccatorū ſeparatus. In hoc.n. fuit ſeparatus quia alii cū peccato cōcipiuntur & naſcuntur at; ab hoc ſeculo cū peccato tranſeūt. Is aūt ſine peccato conceptus, natus, vixit. Factus eſt excelſior cælis, qn̄ quadrageſimo die admirandæ reſurrectionis, ſuper omnes cælos, & ſuper omnes ordines cæleſtiū ſpirituum euectus eſt ad conſeſſum paternę maieſtatis. Vbi nunc ſedet in plenitudine honoris & gloriæ.

b *Qui non habet quotidie*. Qui cum ſit talis, non habet neceſſitatem quotidie offerre. Non quod aliquādo egeat, ſed vt ab eo remoueat quod illis conuenit.

C c *Hoc enim fecit ſemel ſeipſum offerendo*. Adeo magnum eſt ſacrificium, quod licet vnum & ſemel oblatū ſit, ſufficit tamē ad æternitatem.

a *Lex enim homines conſtituit ſacerdotes*. Illi habent neceſſitatem quotidie offerre, quia infirmi; hic ſemel ſufficit qui filius perfectus,

a.i. priorib. ſacerdotib. b Quem omnes Angeli adorant. c Omnes celeſti creatura.

a a peccatorib. & excelſior cœlis factus. Qui nō habet quo-1

a Qui tamen figura iſtius fuerunt, qui non hanc habent neceſſitatem. Leuitici.

tidie neceſſitatem, quemadmodum † ſacerdotes, prius 2

b pro ſuis delictis hoſtias offerre, deinde pro populo.

a Non habet neceſſitatem hanc, hoc enim.i. offerre, fecit non pro ſui, ſed pro populi delictis ſemel quia ſufficit omnib. & ideo non eſt opus iterari.

c Hoc enim fecit ſemel ſeipſum offerendo. Lex enim ho-3

a Peccandi & moriendi & ideo pro ſe offerebant.

mines cōſtituit ſacerdotes infirmitatē habētes: ſermo aūt 4

a Dictus per Dauid. b Conſtituit ſacerdotem. c Duraturum. d Gratia & veritate.

d iuriſiurādi, qui poſt legem eſt, filium in æternū perfectū

D ✻ AVGVSTINVS. Intelligere debemus ne ipſos quidem ſuperbiſſimos ſpiritus honoribus ſacrificiorū gaudere potuiſſe, niſi vni vero deo pro quo coli volunt, verū ſacrificiū deberetur: neq; id rite poſſe efferri. niſi per ſacerdotē ſanctū & iuſtū nec niſi ab eis accipiat qđ offertur pro quib. offertur atq. id ſine vitio ſit, vt pro vitioſis mundandis poſſit offerri. Hoc certe omnes cupiunt, qui pro ſe offerri ſacrificiū deo volūt. Quis ergo tā iuſtus, & ſanctus ſacerdos quā vnicus Dei filius? qui nō opus habet per ſacrificium ſua purgare peccata, nec originalia nec ex humana vita quę adduntur. Et quid tam

E congruenter ab hominib. ſumeretur, quod pro eis offerretur quam humana caro? Et quid tam aptum immolationi, quam caro mortalis? Et quid tam mundum pro mundandis vitiis mortalium, quam ſine vlla contagione carnalis concupiſcentiæ caro nata in vtero, & virginali. Et quod tam grate offerri & ſuſcipi poſſet caro ſacrificii noſtri corpus effecta ſacerdotis noſtri. vt qm̄ quatuor conſideratur in omni ſacrificio, cui offeratur, a quo offeratur, quid offeratur pro quib. offeratur, idem ipſe viuus ac verus mediator, per ſacrificium Patris reconcilians nos Deo, vnum cum illo maneat cui offerebat, vnum in ſe faceret, pro quib. offerebat, vnus ipſe eſſet qui offerebat, & quod offerebatur.

Lib. 2. de baptiſ. paruu. & lib 4 de trini.

† illi ſummi ſacerdotes.

✻ PRIM. Quia ſacerdotes Aaron in peccata habeāt, vt pro populi, ita pro ſuis delictis hoſtias offerebant. Iſte autem tam potens eſt, vt non indigeat pro ſe offerre ſedinſuper ſemel oblato carnis ſuæ ſacrificio omnium ſaluti ſatisfecit.

d *Sermo autem iuſiurandi &c.*

✻ PRIM. Subaudi, oſtendit, ſiue perfectum conſtituit ſacerdotem, nō infirmitate grauatum, ſicut lex cōſtituit ſuos, poſt legem factus eſt ſermo Dei Patris ad Dauid de Chriſto cum iureiurando, *Iurauit Dominus Tu es ſacerdos, &c.* Ponit hic Apoſtolus nomen filii ad diſtinctionem ſeruorum qui fuerunt in lege, quia ſerui infirmi fuerunt, ſiue quia mortales erant filiū

F vero perfectum oſtendit, quia ſemper viuit, & ſine peccato eſt.

Capitulum

NICOLAVS E LYRA.

publicani & peccatores venientes diſcumbebant cum Ieſu, & diſcipulis eius. *Dicendum, quod Chriſtus uenit tanquam medicus peccatorum, & ideo, non debuit ſegregari a peccatoribus quantum ad cohabitationem, & ideo legitur cum peccatoribus comediſſe propter eorum ſalutem, fuit tamen ſegregatus a peccatoribus quantum participationem cum eis in peccato, quia talis ſegregatio erat uirtuoſa & ſaluti non ſit accommoda non ſic autem ſegregatio prima.*

1 Et excelſior cælis factus. *quia ſecūdum naturam diuinam excelſiorem omnem creaturam.*

2 Qui non habet. *Hic conſequenter excludit a Chriſto imperfectionem, quę erant in ſacerdotibus u. Te. erat etiam imperfectionis, quod ſacerdos ve. Te. non ſolum offerebat ſacrificium pro peccatis populi in die expiationis. ſed etiam cum hoc offerebat vitulum pro peccatis propriis ita imperfectionis erat, quod hoc fiebat non tantum ſemel ſed pluries. quia una oblatio non ſufficiebat pro omnibus pro peccatis, propter ſui imperfectionem. Chriſtus autē tantum vnam obtulit hoſtiam ſcilicet corpus ſuum in cruce, non tamen pro peccatis propriis, ſed pro alienis. & hoc eſt quod dicitur hic:* Quia non habet quomodo ne. *patet litteraſque ibi.*

3 Lex enim &c. infir. habet. *id eſt pronitatem ad peccandum, & ſic peccabant aliquando ſicut alii homines, nō ſic autem Chriſtus, propter quod ſubditur.*

4 Sermo autem, &c. *Id eſt uerbum diuinum loquens de ſacerdotio Chriſti conſtituti per iuramentum diuinum ut ſupra dictum eſt, oſtendit quod filius Dei eſt conſtitutus ſacerdos no. Te. quod legem Moyſi ordine temporis, ſed non ordine dignitatis. Ad maiorem euidentiam illius ubi quod habitum eſt in hoc ca. Quod minus eſt a maiore benedicitur. Videtur quod non ſit uerum generaliter. Primò, quia Papa conſecratur ab Epiſcopo Hoſtienſi. & tamen Papa maior eſt rex ipſa ſua electione etiam antequam conſecretur, & Archiepiſcopus conſecratur a ſuffraganeis ipſo minoribus: in contrarium eſt authoritas Apoſtoli, quia dicit illud eſſe verum ſine vlla contradictione. Dicendum quod circa hoc errauerunt quidam hæretici qui nominantur pauperes de Lugduno, quia eſt quilibet iuſtus maior eſt quocunque peccatore, ideo dixerunt, quod ſacerdos peccator non poteſt benedicere iuſto etiam puro laico, ſed econuerſo quilibet iuſtus etiam purus laicus eſt ſacerdos uerus, & nullus alius. Sed hic error eſt nimis pernicioſus, quia ſi ſanctitas miniſtri ſit de neceſſitate ſacramenti, nulla erit certitudo in ſacramentis eccleſię, quia nullus ſcit certitudinaliter ſe eſſe in ſtatu gratiæ. & multo minus poteſt hoc ſcire de alio, & per conſequens de nullo ſciretur utrum eſſet baptizatus uel non. Nec de quocunque alio ſacrameno eſſet aliqua certitudo. Et ideo dicitur, quod quando aliquis agit in uirtute propria, tunc quęritur de ipſo, quis uel qualis ſit, quia eius bonitas uel malitia uariat ſolum actionem propriam ſed quando ſolum agit in uirtute alterius non uariat. Bona.n. elleemoſyna datur a bono per malum ſeruum, & eodem modo deus confert bonum & uerum ſacramētū per malos miniſtros. Ideo dictum Apoſtoli uerum eſt ſcilicet quod minor a maiore benedicitur. quia quilibet inſtitutus miniſter Chriſti maior eſt quocunque alio inquantum eſt homo uel peccator. Sed adhuc una obiectio eſt de ſacerdote, corpus Chriſti conſecrāte, & non uidetur quod ſacerdos ſit aliquo modo maior ipſo. Dicendū q ſacerdos conſecrat ipſam materiā qua maior eſt. Chriſtus aūt inquantum deus conſecrat corpus ſuum, & ſic patet propoſitum. Ad argumenta dicendum, quod patent ex dictis electus enim in Papam ſubmittit ſe voluntarie inquantum eſt homo, Epiſcopo Hoſtienſi in quantum tum eſt miniſter Dei, & eodem modo Archiepiſcopus ſuis ſuffraganeis*

Error pauperum de Lugduno

ADDITIO I.

A *In c.7. vbi dicitur in Poſtil. Sed uidetur alicui, quod iſtud argumentum non valet. Argumentum Apoſtoli non fundatur in hoc, quod ſi aliquis eſt maior patre, propterea ſit maior filio, quia talis ratio multipliciter deficit, ſed ratio Apoſtoli fundatur in hoc, quod Abraham apud Iudæos erat maximæ dignitatis, in tantum quod ipſum Abraham præponere uolebāt ipſi Chriſto, unde Ioh. 8. g.* Nunquidtu maior es patre noſtro Abraham?

ADDITIO.

In eod. c. ubi dicitur in Poſtil. Tranſlato autem ſacerdotio neceſſe eſt ut legis tranſlatio fiat.

Hoc quod dicit apoſtolus, Tranſlato autem ſacerdotio neceſſe eſt ut legis tranſlatio fiat non uidetur fundari in comitantia legis & ſacerdotii in generali conſiderata, quia ſi ſic, tota lex eſſet traslata tranſlato ſacerdotio, quod eſt falſum, nam lex uetus etiam tranſlato ſacerdotio manet quantum ad moralia, ſed ad ueram intelligentiam dictorum Apoſtoli uidetur attendendum, quod ceremonialia le. ve. vt ſunt ſacrificia & huiuſmodi, non poterant impleri ſecundum ritum Moſaicæ legis niſi per ſa-
B *cerdotes de ſemine Aaron, vt habetur Num. 16. & in alijs quamplurimis locis. Similiter iudicialia, ad quę implenda requiritur autoritas iudicis, non poterant impleri ſub eodem ritu, niſi per ſacerdotes prædictos, apud quos erat autoritas iudicialis, unde Deuter. 21, a. loquendo ſcriptura de quodam negocio iudiciali, ſic dicit,* Accedentque ſacerdotes filii Leui, quos elegerit dominus Deus tuus vt miniſtrent ei, & benedicant in nomine eius, & ad verbum eorum omne negocium pendet. *Ex quod patet manifeſte, quod tranſlato ſacerdotio ve. Te. neceſſe eſt ut legis tranſlatio fiat quantū ad ceremonialia & iudicialia tantum, non autem quantum ad moralia, quę nullam dependentiam habebant a ſacerdotio, &c.*

ADDITIO III.

In eo. c. ubi dicitur in Post. Iurauit dominus.

In hoc quod dicitur. Iurauit dominus, &c. Non uidetur arguere Apoſtolus ſolam ex maiori firmitate eius quod ſtatuitur ſub iuramento, ſed cum hoc etiam uidetur innuere quod iſtud ſacerdotium ſub iuramento firmatum eſt ſacerdotium Chriſti, ex hoc quod myſteria Chriſti conſueuerunt in ſacra ſcriptura ſub iuramento diuino uallari, cōſtat enim, quod cum Deus denunciaſſet Abrahæ quod in ſemine ſuo benedicerentur omnes gentes, quod intelligitur ad literam de Chriſto: ibi interpoſuit firmū iuramētū Gen. 22. Per memetipsū iu. di. do. &c. *De quo iuramento Apoſtolus agit, ſupra, c. vi. Similiter cū de regno Chriſti ageretur in Pſ. qui incipit.* Memento domine Da. &c. *Deus ibi interpoſuit iuramē-*
Pſ. 131. a. *tum di.* Iurauit dominus Dauid ue. & nonfru. eum, &c. *Et ſic patet quod ex interpoſitione iuramenti intelligi debet hoc ſacerdotium ad Chriſtum pertinere. Et notandum quod in hoc quolibet prædictorum iuramentorum ſuperadditur aliquid ad ſolenniorem iuramenti firmitatē pertinens, unde Ge. 22. non ſolum dixit. Iuraui dicit dominus, ſed addit*
Pſ. 109. a. *per memetipſum iuraui, &c. Et in Pſ. non ſolum dicit.* Iurauit dominus, *ſed addit,* & non pęnitebit eum. *Similiter & in Pſ.* Memento domine Dauid. *non ſolum dicitur.* Iurauit dominus Dauid. *ſed addit,* & non fruſtrabitur eum. *Quæ quidem additiones non conſueuerunt fieri in ſacra ſcriptura in alijs iuramentis diuinis, &c.*

In eo. c. vbi dicitur in Poſtil. Ad argumenta dicendum, quod patent
D *&c.*

ADDITIO IIII.

Sed adhuc contra verba apoſtoli videntur multæ autoritates eſſe ſacræ ſcripturæ, in quibus patet quod creaturæ benedicunt Deū, ut cum dicitur. Benedic anima mea domino, & Benedicite angeli domini domino. *& huiuſmodi. Ad quod dicendum, quod benedictio poteſt eſſe duplex, ſcilicet, actiua & paſſiua. Actiua eſt per quā aliquid datur benedicēte ipſi qui benedicitur, & tali benedictione Deus benedicit creaturas, per quam benedictionem eis conferuntur aliqua bona, ſicut Gen. 1. capitulo* Benedixitque eis Deus & ait. Creſcite & mul. *Benedictio aūt paſſiua eſt per quam nihil accreſcit illi qui benedicitur, ſed tm̄ illi qui benedicit, & iſto modo creaturæ benedicunt Deum, qui bonorum noſtrorum non eget. Vnde talis benedictio non eſt niſi quidā modus laudandi. Benedictiones autem quæ dantur a ſacerdotibus ſeu miniſtris Dei, reducuntur ad primum modum benedicendi, inquantum in perſona Dei ſeu eius autoritate hoc faciunt ſeu imprecantur. & de iſto modo benedicendi loquitur Apoſtolus.*

REPL. I. *In cap. 7. vbi Apoſtolus arguit ſacerdotium Melchiſedech dignius ſacerdotio Leuitico. Poſtil. ponit hoc medium, ſcilicet, quicquid eſt maius maiore, eſt etiam maius minore. ſed Abraham fuit maior & dignior Leui, ſi igitur Melchiſedech fuit maior Abraham, fuit etiam maior Leui. Sed Bur. adiicit hoc medium Poſt. di. quod multipliciter deficit, & ponit aliud medium rationis Apoſtoli, uidelicet quod Iudæi putabant ipſum Abraham Chriſto digniorem, di. Iob. 8. g.* Nunquid maior es patre noſtro Abraham. *Hic dico primo quod non eſt probabile quod medium Poſtil. deficiat, ſi regulariter aſſumatur. Dicere tem iuxta illud medium, quod pater epiſcopi ſit maior epiſcopo, eſt regulariter aſſumptū ex medio quod nunquā fallit in magnitudine molis, nec etiam in magnitudine uirtutis uniformiter ſubſumendo.* Dico ſecundo, *quia accepto medio Burg. ſi uerum eſt, adhuc ſeruit mediū Poſtil. ſi Iudæi reputauerunt Abraham maiorem Chriſto, tunc ex medio Poſtil.* Apoſtolus *concludit intentum ſic ſubſumendo. Melchiſedech eſt maior quocunque minore quam* Abraham, *ſed Leui eſt minor Abraham igitur eſt minor ipſo Melchiſedech.*

In eo. ca. *ubi dicitur.* Tranſlato ſacerdotio neceſſe eſt ut tranſlatio legis fiat. *Circa quem poſſum* Bur. *arguit quod illud dictum Apoſtoli non poteſt fundari ſuper concomitantia legis & ſacerdotii in generali conſiderata, quia ſi ſic, tunc traslato ſacerdotio tota lex fuiſſet tranſlata, quod falſum eſt. Nam ut inquit, Burg. lex uetus māſit quantum ad moralia etiam ſacerdotio trāslato. Hic dico quod Burgenſ. phantaſiatur putans præcepta moralia originaliter eſſe de lege* Moſaica, *quod falſum eſt & contra doc. communiter dicentes quod pręcepta moralia ſunt de lege naturæ, quamuis enim in lege Moſaica fuerint magis explicata, ex hoc non ſequitur quod ſint illius legis originaliter ſicut ſimili modo quamuis præcepta moralia ſint in euangelico magis extenſa & explicata quam in lege* Moſaica *ex hoc tamen non ſequitur quod ſint originaliter præcepta euangelicæ legis, eſt igitur concomitantia legis & ſacerdotij in generali. Nec ualet quod* Bur. *arguit de moralibus, quia illa non pertinent originaliter ad legem ueterem, ſed ad legem naturæ, & ideo ſunt in diſpenſabilia, ſed ceremonialia & iudicialia pertinent directe & originaliter ad uetus teſtamentum: & de illis generaliter dixit* Apoſtolus. Tranſlato ſacerdotio neceſſe eſt legem transferri. *Hæc eſt ſententia Poſtil. & ſimiliter Bur. poſt fragile argumentum ſuum, quod putauit inſolubile.*

CAP. VIII.

C
† Summa autem eorū quæ dicimus hæc.

Apitulum. CHRYSO. Commiſcet humilia cū excelſis Apoſtolus Paulus, ſemper magiſtrum ſuū ſequens, ut p humilia iter pararetur, & p illa ad excelſa quaſi manu ducerentur, & in magnis cōſtituti diſcerēt iſta accōmodationis, & demiſſionis fuiſſe, & p hæc ad illa deducantur. Poſtquam itaque dixit Qui obtulit ſeipſum,

a
b

CAP. VIII.

Multa de eo dixi, ſed modo facio capitulum.

† Apitulum autem ſuper ea quæ dicuntur

a Dignus laudem Chriſti continens quam prædicta

ſum, poſtquam eum oſtendit Pōtificē, quia intulit. *Caput autem in his quæ dicuntur illud Talem habemus pōtificem,* qui in dextera ſedet maieſtatis. & tamen hoc non pontificis eſt eius cui ab illo miniſtrari oportet ſacerdotii functione.

Quaſi pauca dixiſſet, breuiter complectitur dignitatē eius ſu. quā prius dixit. Capitulum eſt breuius multorum complexio, ſic dictum, quia totam ſummam breuiter capiat ☞ a *Talem*

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. VIII.

CApitulum autem ſuper ea. *poſtquam apoſtolus ſuperius oſtendit eminētiam ſacerdotij Chriſti reſpectu ſacerdotij Leuitici, & hoc ratione perſonæ ſacerdotis, hic idem oſtendit ratio officij ſacerdotalis, & diuiditur in duas partes, quia primo oſtendit hoc in generali. ſecundo magis in ſpeciali. Secunda incipit in principio capituli ſequentis, ibi.* Habuit quidem, &c. *Prima in duas, quia primo proponit intentum, ſecundo probat, ibi.* Omnis enim pontifex. *In prima parte ꝓponit intentum ſuum, quantū ad domin. Primum eſt modus dicendi, dicens quod intendit hic procedere ſummarie, & hoc quod dicitur.*

1 Capitulum autem, &c. *Capitulum enim dicitur a capite, quia ſicut in capite uirtualiter continetur quidquid eſt in corpore, non tamen formaliter & explicite, ita declaratio particularis dicitur quando aliqua ibi ſummatim tractantur. Secundum in quo ponitur ſua intentio eſt reſpectu dicendorum quia intendit dicere de dignitate huius pontificis cuius dignitas conſiſtit in naturæ excellentia, in qua eſt ęqualis patri & hoc eſt quod ſubditur.*

✻ Talem

a *Talem ha.* Hic incipit capitulum & finit, ibi: Deus & non homo.
b *In ca.con.* Vel ſuper materiales cęlos. Vel, ſuper thronos & dominationes, Ibi.
c *Sanct.mi.* quia ſanctis augmentum uirtutum, & uitam æternam miniſtrat. Vel in cęlis miniſtrabat gloriam per ſancta ſanctorum ſignificatam.

a Iam diu eſt, quod quieſcit & regnat ſecundum diuinitatem, Quia Deus qui homo qui gigas geminæ ſubſtantiæ, in quo duæ naturæ vnitæ. b In æqualitate ſedentis deitatis .i. patris, qui quieſcit & iudicat:

a Talem habemus pontificem, qui conſedit[a] in dextera[b] ſedis

a Hoc poteſtatis & maieſtatis diuinæ indicium eſt. b Secundum humanam naturam locutus. c Hoc miſericordiæ. d Non vmbratilium, ſed tabernaculi veri, quod eſt animæ ſanctorum, quibus dat gaudia æterna.

b magnitudinis[a] in cælis[b], ſanctorum miniſter[c], et[d] tabernaculi

a Tabernaculum .i. cæleſtem eccleſiam & præſentem b Chriſtus eſt miniſter, quia omnis pon. conſtituitur adminiſtrandum & hoc eſt.

c veri. quod[a] fixit Deus, & non homo. Omnis[c] enim pontifex

d a Vt panes, thus & huiuſmodi. b De animalib. c Et quia omnis conſtituitur ad offerendum.

e ad offerenda munera & hoſtias[b] conſtituitur, vnde[c] neceſſe

f Chriſtum. Id eſt, carnem ex nobis, vel quam prius non habuit. Quod Ieſus offert.

g eſt & hunc habere aliquid quod offerat. Si ergo eſſet ſuper

Nedum pontifex. a Non eſſe. b Multi. & ita ſuperflue carnalia offerret.

h terram nec eſſet ſacerdos: cum eſſent qui offerrent ſecúdum

i a Id eſt, ſuper terram. b Ne videatur Ieſus eadem dignus offerre, addit, deſeruiunt .i: plene omnia implent, ſicut dictum eſt Moyſi. & ita fruſtra hoc ſacerdotium aſſumeret Ieſus, quo carnale aliquid offerret

K c Figuræ. d Myſteriorum. Cæleſtia dicit eccleſiam, cuius pars in cælis regnat, pars ſequutura peregrinatur in terris.

l legē[a] munera. Qui[b] exēplari[c] & vmbræ deſeruiūt cæleſtium[d]:

✠ SEDVL. ſiue ſanctorum hominum ſecundum ſuam miſericordiam, ſiue miniſter eorum, quæ ſancta ſanctorum dicuntur unde ſubdit. *Et tabernaculi ueri.* Spiritus Animarum ſanctarum templiq; multiformis eccleſiæ in quo Deus inhabitat.

✠ PRIMAS. Capitulum hoc, eſt repetitio ſuper ea quæ dicuntur de Chriſto, quo dicto ſignificat aliquid ſummum & magnum, & quaſi recapitulatione præcedentis diſpoſitionis ad rem ipſam deducit auditorem. *Talem habemus pontificem.* ſubaudi, qualē ſuperius diximus, ſanctum innocentem, impollutum, & qualem adhuc dicturi ſumus in ſequētibus. *Qui conſedit in dextera ſedis, &c.* Sedem magnitudinis in cælis debemus accipere plenitudinem æternę maieſtatis, in qua filius Dei ſedet: quæ etiam deſignatur per dexterā. Pontifex ergo noſter qui cōſedit in ſūma gloria paternæ maieſtatis ī cęlis, ſāctorū miniſter eſt, ꝙ duob. modis poteſt accipi. Veniens quippe Dominus in mundum, miniſtrauit ſanctis Apoſtolis, aliiſque fidelibus, ēt qui adhuc futuri ſunt panem refectionis uerbi ſpiritalis, & potum doctrinæ euangelicæ, *Si quis ſitit, ueniat, &c. Venite omnes qui labor. &c.* Dicatur & aliter. Sanctorum miniſter erit in futurum, quando ſemetipſum miniſtrabit illis, & cognoſcent dum cū patre & ſpiritu ſancto ſicuti eſt. *Precinget ſe, & faciet illos diſcumbere, & tranſiens miniſtrabit illis.* Electos eñ ſuos de iudicio ad regnū tranſire faciet, uel ad contemplationem luminatis in diuinitatis ſuæ cognitionem, nos eleuabit. Miniſtrabit illis, cum ſe, & patrem, cum ſpiritu ſancto eis manifeſtabit: nam cibus & vita illorum viſio ſanctæ Trinitatis erit, &c.

d *Et miniſter taber. ve.* id eſt, ueritatis quam tabernaculum uetus præfigurabat, ſcilicet, iuſtitiam in præſenti eccleſia, gloriā in futura.

e *Quod.* verum tabernaculum.

f *Fixit Deus.* vt in æternum permaneat, vmbratile uero erat non fixum, ſed portabile, *& non ho.* quia & vetus poſuit Deus ſed per miniſtrum hominem.

✠ PRIMAS. Tabernaculi quoque ueri miniſter eſt, quod cōpoſuit Deus & nō homo, id eſt, cœli, quod nobis ipſe adminiſtrat, vt claritate ſyderum illius illuſtremur. Tabernaculū eñ quod Beſeleel compoſuit in deſerto, ſiue templū quod Salomō fecit nō fuit uerum, quia & vetuſtate conſumptum eſt, nec ſemper durare potuit: cęlum autem ſtabit in ęternū, nullaq; uetuſtate cōſumet. Poſſunt tabernaculū ēt dici animæ ſanctorū quib. ipſe Dei filius gaudia patriæ cæleſtis adminiſtrat, & in quibus habitare dignatur.

g *Quod off.* Amb. Et cum aliquid, uel illud erit ſuper terram, uel cęleſte. ſed non ſuper terram, quia ſi hoc eſſet iam non eſſet ſacerdos, ergo cęleſte eſt quod offert.

h *Si ergo eſſet.* Amb. Si terrenus eſſet pontifex ſicut Aaron, vtique nō eſſet ſacerdos in ęternum ſecundum ordinem Melchiſedech. Sed quia Aaron
1 mortuus eſt, non eſt ſacerdos, Chriſtus uero quia uiuit, ſempiternꝰ
2 eſt ſacerdos, non talis quales ſunt umbratile
3 ſacerdotium gerentes.
4 *Si ergo.* Lantran. Ratio cur Chriſtus ſe obtulit, quia ſi eſſet ſuper terram quod pro pec-
5 cato totius mundi digne poſſet offerri, non
6 eſſet tamen ſacerdos,
7 offerre dignus, *cum.* id eſt, quamuis eſſent, q offerrent, & ideo mun-
8 dus ſe obtulit mundū.
Verum enim ſacerdotium rite non poſſet offeri, niſi per ſacerdotem iuſtum & ſanctum. Quis autem tā iuſtus & ſanctus ſacerdos, quam unicus Dei filius, qui non opus haberet per ſacrificium ſua purgare peccata, nec originalia, nec ſuperaddita. Vel ita. *Si ergo eſſet ſuper.* Q. Et quia omnis ſacer ſacerdos conſtituitur ad offerendum, ergo & Chriſtus, cuius rei merito & in cęlum aſcēdit. Et ſic oportebat fieri, quia ſi eſſet ſuper terram, id eſt, nōdum introiſſet in ſancta ſanctorum, id eſt interiora cæli, non eſſet ſacerdos, id eſt, ſui ſacerdotii ritus non celebraretur, cum adhuc ſupereſſet ſacerdotium ſecundum Aaron. Reſtat ergo, ut ipſe offerat.

Chryſ. Super terrā eſt quidqd in carnalibus, uel pro carnalibus offert Chr. Quid. n. tā congruenter pro hominibus offerretur quam humana caro. & quid tā aptum immolationi q̃ caro mortalis? Et quid tam mundum pro mundandis uitiis mortalium, quam ſine ulla contagione carnalis concupiſcentiæ caro nata in utero & ex utero uirginali? Et qd tā graue offerri & ſuſcipi poſſet, quā caro ſacrificii noſtri? Vt (quia quatuor conſiderantur in omni ſacrificio, ſcilicet, cui offeratur, a quo offeratur quid offeratur, pro quibus offeratur) idem ipſe unus uerusque mediator per ſacrificium pacis reconconcilians nos Deo, unum cum illo manens cui offerebat, vnū in ſe faceret, offerebat, ꝑ qb. unus ipſe offerebat & quod offerebat. Vel, *Si ergo.* Aug. Q. Et quia Chriſtus conſtituitur ad offerendū, ergo uel eſt terrenus uel cæleſtis ſacerdos. Sed terrenꝰ nō eſt, qa ſi eſſet ſup terrā, i. ſi terrenus, eſſet pōtifex, ut Aarō.

i *Nec eſſet, &c.* in æternū ſm ordinem Mel. nec neceſſe foret.

K *Cum eſſet, &c. Si ergo eſſet.* Hiero, Quia omnis qui offert, ſi eſſet terrenus aliquis, qui poſſet mūdare genus humanum, nō eſſet ſacer. ſecundum ord. Melc. quia ſatis eſſet qui offerrent legalia, ſed quia illi erant mortales & peccatores, & iō humanū genus mundare non ualentes, uenit Chriſtus qui ſufficeret. Nunc aūt, id eſt, in hac nouiſſima ætate melius miniſterium ſacerdotii ſortitum eſt tanto, quanto meliorem lex eius. Iā a ſacerdotio & ſacrificio trāſit ad differētiā teſtamētorū

l *Qui exemplari.* Amb. Exemplar autē & vmbras dicit figuras, ☞ quæ

NICOLAVS DE LYRA.

✠ Talem ha. &c. *mag. id eſt patris cui appropriatur magnitudo & potentia in diuinis. Sedere enim ad dexteram patris importat æqualitatem filii ad patrem, ut ſupra dictum eſt cap. i. & quia officium pontificis eſt cuſtodire ſacra, ideo ſequitur.*

2 Sanctor. mi. *Chriſtus enim inquantum homo. eſt miniſter ſacrorū, ſed inquantum Deus, eſt autor ipſorū. Iſta autē ſacra, ſunt gratia in præſenti & gloria in futuro, quæ non poterant adminiſtrari in tabernaculo ueteri. ſed tantum præfigurari. propter quod ſequitur.* 3 Et tabern. ue ri. &c. *De quo tabernaculo dicitur in Pſ. 14. a.* Domine quis habitabit in tabernaculo tuo. *Iſtud tabernaculum non eſt factum ab homine ut fuit tabernaculum Moyſi, quod fecit Beſeleel, ut patet in Exo.*

4 Omnis enim ponti. &c. *Hic conſequenter probat propoſitum. Et diuiditur in tres, quia primo oſtendit quod Chriſtus eſt miniſter aliquorū ſacrorum. ſecundo quod non eſt miniſter ſacrorum ue. Te. ibi.* Si ergo eſſet. *tertio oſtendit quod eſt miniſter meliorum ſacrorum. ibi.* Nūc autem melius *In prima parte arguit ſic. Omnis pontifex eſt miniſter aliquorum ſacrorum. quod patet per hoc quod conſtituitur ut offerat ſacrificia ad ſanctificandum populum, & placandum Deum, ut ſupra dictū eſt ca. 5. Chriſtus autem eſt pontifex, ut ibidem dictum fuit, ergo eſt miniſter aliquorum ſacrorum, & hoc eſt quod dicitur.* Omnis pon. &c. *patet litera.* 5 Si ergo eſſet. *Hic conſequenter oſtendit, quod Chriſtus non eſt miniſter aliquorum ſacrorum ue. Te. aliter nō eſſet neceſſarium ſacerdotium ſuum, quia illa poſſunt per alios miniſtrari, ſcilicet, per ſacerdotes ue. Te. ad quorum officium pertinet adminiſtrare talia. & hoc eſt quod dicit:* Si erg. eſ. ſu. t. *id eſt, ſi ſacrum pertinens ad Chriſti myſterium.* 6 Nec eſſet, &c. *id eſt, eius ſacerdotium non eſſet neceſſarium.*

7 Cum eſſent qui offer. &c. *ſ. ſacerdos ueteris legis.*

8 Qui exemp. & umbræ deſer. cæ. &c. *Dicuntur enim ſacra ueteris legis, in quibus deſeruiebāt ſacerdotes, umbra cæleſtium, inquantum*

 tum

A domino.

a ſicut reſponſum eſt Moyſi cum conſummaret tabernacu-

a Quid eſt ei reſponſum. b Dominus. c Omnia dicit,& de conſtructione tabernaculi.& de ſacrificiis,quę in eo oblaturi eſſent. d i.Veritatem.

lum: † Vide inquit,omnia facito ſecundū exemplar quod

a Quia oſtendit ei viſu in monte quæ eſſet facturus. b Illi ſeruiunt exemplari & vmbræ. ſed Ieſus melius miniſterium,quia & ſpiritualibus miniſtrat,& ſpiritualia dat,quod nunc patet,cum oſtenſum ſit non aufferre ſuper terram & hoc eſt: Nunc autem,&c.

tibi oſtenſum eſt in monte. Nunc autē melius ſortitus eſt mi 1

a Tanto melius miniſt.quanto, b Noui.ſ. Quia æterna promittit. c Dator eſt medius inter Deum & hominem. d Nouum.

b niſteriū,quātò & melioris teſtamēti mediator eſt, quod in 2

c a Ideo melius dixit. Quia cælum promittit. Quam eſſent promiſſiones veteris Confirmatum eſt vt duret, b Teſtamentum:

d melioribus repromiſſionibus ſancitum eſt. Nā ſi illud prius 3

A quæ & exemplar ſunt & exemplū diuerſarū rerū. Exemplar eſt ad cuius ſimilitudinē aliqd fit. Exēplū ſimilitudo que inde trahitur. Deus in monte veritatē Moyſi oſtēdit.i. ordinē cæleſtis curiæ:quō,ſcilicet,angeli Deo obediant, laudent & diligant,ſeque inuicem & nos diligant,noſtriſque profectib. ſtudeant,&alia huiuſmodi in quibus a nobis imitādi ſunt. Sed quia carnalis populus capere non potuit, præcepit ut eam figuris imaginaretur. In quibus puerilis populus enutritus quandoque ueniret ad ueritatem, & ita res prius oſtenſa dicitur exemplar figuratum iuxta ſe factarū. Chryſo, Item figuræ dicuntur exemplar ueritatis,quæ poſtea impleta eſt,ſicut illę figuræ preſignauerunt.ſecundum hoc dicit hic deſeruiunt exemplari,id eſt,figuris.Et quia exemplar aliquando eſt veritas, nō figura,addit,umbræ,quia illa non erant niſi vmbra ueritatis leuiter abitura ueniente Chriſto.

†Exo.23.d Act.7.f.

B a *Reſponſum eſt,&c.* Non cum inciperet,quia iam multa figuris expreſſerat,ſed cum per ſe non poſſet,cōſuluit dominum qui & de figuris ſicut & de ueritate eum docuit.

Vide(inquit) Omnia facito ſecundum exemplar,&c.

✻ THEP. Cum enim quæ oculis intuemur,acrius ipſi perſpicimus,quam ea quæ audiendo ediſcimus, propterea Moſi Deus uniuerſa aperuit,nec ſolum tabernaculi formā,ſed quēadmodū eſſet ēt immolandū,& cultus alii peragendi,& ritus

li.7.de ciuit.32. AVG. Omnia enim non ſolū prophetiæ quæ in uerbis ſunt nec tantum præcepta vitæ,quæ mores pietatēque cōfirmāt. verum etiam ſacra ſacerdotalia, tabernaculum ſiue templū, altaria,ſacrificia ea dicta ſunt propter uitam æternam fideliū in Chriſto,& impleta credimus,& impleri cernimus, & implenda confidimus.

b *Melioris teſtamenti med.&c.* Iam ecce a ſacrificio & ſacerdotio tranſit ad differentiam teſtamentorum, ueteri pręferens nouum,quod nouum in meli repro.&c.

✻ CHRYS. Vides,inquit, quanto ſit miniſterium iſtud altero præſtantius.Si quidem illud exemplar & forma, iſtud vero veritas.Sed nihil hoc proderat auditoribus,neque lętificabat, propterea igitur quod maxime eos lætificabat,dixit.

c *Quod meliotibus repro.*

✻ CHRYS. Poſtquam teſtamentum nouum extulit & a loco,& a ſacerdote,& a ſacrificio,tunc demum & differentiam illius ponit. Quoniā illud quidē(i.)vetus excluſū eſt, iſtud autem

C

tem pro illo introductum. Propterea eum & obtinet, qa melius eſt.

AVG. Sed ne quiſquam putaſſet ab alio factum eſſe hominē terrenū;ab alio celeſtē,idō Deus oſtēdens ſe eſſet utriuſq. creatorem ēt utriuſque teſtamenti ſe eſſe uoluit auctorē, ut terrena promittens in veteri teſtamento, & cęleſtia in nouo teſtamento. Sed quamdiu primus homo terrenus es:quandiu terena ſapis. Nunquid quoniā dantur puero quædā puerilia ludicra, quibus puerilis animus auocetur, ppterea grādeſcenti munus excutiuntur e manibus vt aliquid iam utilius tractet, quod grandem decet,ueruntamen tu ipſe dediſti filio tuo & nuces paruulo,& codicem grandi. Nū ergo quia illa quaſi ludicra puerorum,Deus per nouum teſtamentū excuſſit de manibus filiorum.ut aliquid vtilius grandeſcentibus daret, ppterea priora illa non dediſſe putandus eſt. Ipſe utrunq; dedit. Sed lex per Moyſen data eſt,gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt,gratia quia impletur per charitatē quod per literā iubebatur, veritas,quia redditur quod pmittebatur, Denique omnia quæ Iudæis promiſſa fuerunt, ablata ſunt. Vbi eſt regnū eorum vbi templū? vbi vnctio? vbi ſacerdos? vbi iam apud illos propheta,ex quo venit qui per prophetas prędicabatur. In illa gente, iam nihil horum eſt. Iam perdidit terrena,& nondū qrit cęleſtia. Inhærere ergo terrenis quāuis ea Deus donet,nō dēt. Veruntñ nō qa ei inhærere nō debemus aliū ea dare niſi Deū credere debemus, Ipſe ea dat ſed noli pro magno expectare ab eo bonū,dat,& non bono. Nam ſi pro magno ea daret, malis ea non daret. Ideo autem voluit illa dare & malis,ut diſcāt boni aliud ab illo quęrere,quod nō dat & malis Hæc dicimus fratres,ut hoīes de nouo teſtō diſcatis nō inhærere terrenis. Si enim illi inexcuſabiliter terrenis inhęſerunt,quibus ipſum nouum teſtamentum nondū fuerat reuelatum,quanto inexcuſabilius terrena ſectantur, quib. iam pmiſſa celeſtia in nouo teſtō reuelata ſunt. Præcepta omnia ſic re eadem. Moralia vtique,ut non occides. Ceremonialia non eadē, &c. Sacramenta vero non eadem, quia illa promittunt hæc dāt ſalutē. Promiſſa nō eadē,quia ibi terrena,hic cęleſtia

d *Nam ſi illud prius.* Probat quod teſtamentū Chriſti melius eſt ueteri. Nam illud non uacat a culpa:hoc uacat. ſi enim vacaſſet a culpa,non daretur ſecūdum,ſed datur. Et ita apparet illud fuiſſe imperfectum. hoc perfectum.

☞ a Culpa

NICOLAVS DE LYRA.

tum imperfecte & obſcure illa reprę ſentabant,ſicut vmbra corporis humani imperfecte figuram eius repræſentat. Dicuntur etiam exemplar cæleſtium inquantum erant quodammodo manuducentia in cognitionē ipſorum,de ratione enim exēplaris eſt proprietas reſpectu exemplari. Sed prius aliquid dicitur dupliciter. Vno modo ſecundum cognitionem noſtram,& ſic ſacra ueteris legis dicuntur exēmplaria cæleſtium,ut dictum eſt. Alio modo dicitur aliquid prius altero ſimpliciter,& ſic eſt ecōuerſo, quia ipſa cæleſtia ſunt exemplar eorum quæ facta ſunt in tabernaculo Moyſi,quod fuit factum ad exēplar cæleſtiū,& hoc eſt,quod ſubditur. Sicut reſponſum eſt Moyſi,&c.

1 Nun autem m.ſ.eſt. *Hic conſequenter oſtendit,quod Chriſtus miniſter eſt meliorum ſacrorum,& diuiditur in duas partes,quia primo oſtendit propoſitum,ſecundo reddit cauſam dicti,ibi.* Quanto melioris. *In prima igitur parte concludit ex prædictis,quod Chriſtus ſit miniſter meliorum ſacrorum,quia oſtenſum eſt,quod ipſe ſit miniſter aliquorum ſacrorum,item oſtenſum eſt,quod ipſe non ſit miniſter ſacrorum ueteris legis,ex quo ſequitur quod ipſe ſit miniſter meliorum ſacrorum, ſicut & ſuum ſacerdotium melius & perfectius eſt,& hoc eſt quod dicitur.* Nūc au.m.ſor.eſt.mi. *id.eſt,meliorum ſacrorum,& hoc fuit offerendo carnem ſuam in cruce,quæ fuit oblatio optima & conuenientiſſima ſaluti noſtræ,quia oblata fuit ex maxima charitate & deuotione. Sed contra hoc uidetur eſſe illud quod eſt prædictum,ſcilicet, quod miniſterium Chriſti non eſt circa aliquod terrenum. caro autem Chriſti de terra eſt, ergo,&c. Dicendum quod licet caro Chriſti abſolute ſumpta ſit de terra non tamen dicitur terra caro Chriſti,primo quia eſt diuinitati unita. ſecundo,quia virtute ſpiritusſancti firmata. & propter hoc dicitur* Ioh.3 d. Qui de terra eſt de terra loquitur,qui autem de cęlo uenit ſuper omnes eſt.

Diuiſio.

2 Quanto & melioris teſtamenti mediator. *Hic reddit cauſam dicti,uidelicet quare ſit melius miniſterium Chriſti. Circa quod ſciendum quod miniſterium ſacerdotiis eſt reducere populum in Deum adminiſtrando legem diuinam populo,quia eſt mediator Dei & populi,& quanto melioris teſtamenti mediator eſt,tanto melius habet miniſterium. Quod autem Teſtamentum nouum melius ſit, cuius adminiſtrator eſt Chriſtus,probat dupliciter. Secunda prabatio ponitur ibi.* Nam ſi illud. *Prima probatio talis eſt. Illud teſtamentum quod promittit meliora,melius eſt,ſed Teſtamentum nouum promittit meliora quam ue. teſt. qui promittit bona ſpiritualia & æterna,ut patet Matth. 5. & in multis aliis locis. vetus autem promittebat terrena ut patet Iſa.i.e.* Si audieritis me,bona terræ comedetis. *& hoc est quod dicitur hic,quod Chriſtus habet melius miniſterium.* Quanto & me.te. me. eſt quod in me.re.ſan.eſt. *i.firmatum.*

.3 Nam ſi il. *Hic ponitur ſecūda probatio ad idē. Et diuiditur in duas quia primo inducit ſuam probationem,ſecundo ex dictis concludit principalem intentionem,ibi.* Dicendo nouum. *Circa primum duo facit quia primo ponit ſuam rationem,ſecundo probat minorem huius rationis per ſcripturam,ibi.* Vituperans. *Ratio ſua talis eſt. Perfectum & ſine defectu melius eſt quam imperfectum, & defectuoſum*

✻ Teſtamen-

*THEOPHIL. Nam quemadmodum vſurpare id omnes ſolent domum aliquam quæ ſit propediem collapſura, vitio non vacare, ſic & vetus dixerim Teſtamentũ minus eſſe, non inculandum. Nõ quia hoc habeat aliquid in ſe prauitatis ſed quia nequeat meliores efficere, vt quod paruulis ſit & infantibus traditum. D

oportet, ne ꝓphetias extinguamus, eo ꝙ in vmbra facta ſunt oĩa illia futurorum, ſicut ait Apoſtolus, *Hæc in figura contingebãt illis.* Cum ergo aliquid tale legitur in inſtro veteris Teſtamenti, quale a nobis obſeruari vel iuſſum eſt in nouo Teſtamento vel prohibitum, quid ſignificet quęrendum eſt, non reprehendendum, quia ipſo quoniam non obſeruatur, non damnatum, ſed impletũ probatur. 1.Cor.10.c

a .i.ſi inculpabiles eſſent eius obſeruatores. ·i.perfecte mundaſſet hominem. b Oportunitas.
a a culpa vacaſſet, non vtique ſecundi locus inquireretur. Vi- 1
b a Sed inquiritur. & hoc autoritate Ieremiæ. b Quia in lege erant. c Quia lux mundi.
d Paulatim appropinquant. tempus Chriſti dies vocat, quia pulſis tenebris lux quę illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, in mundo apparuit. 2
c tuperans enim eos dicit. † Ecce dies venient, dicit Domi- 3
a Implebo. Vel conſummans dabo. b Vt dominetur eis. c Iudæos, qui in duo regna diuiſi poſt Salomonem. 4
nus: & conſummabo ſuper domum Iſrael & ſuper domum 5
a In quo fiet quod promiſſum eſt Abrahę. b Quod non ſit de terrenis, vt illud vetus, lex ſcilicet in Sina data.
Iuda teſtamentum nouum. Non ſecundum teſtamentum 6
a Quaſi per ſe ſurgere delecto non potentium, vel quaſi nutrix paruulorum.
d quod feci patribus eorum, in die qua apprehendi manum 7
Apprehendi, ſed. Ecce quomodo vituperauit.
eorum, ut educerem illos de terra Ægypti, quoniam ipſi non 8
a Lege data in fine, quia fecerunt vitulum in Oreb & adorauerunt ſculptile.
e permanſerunt in teſtamento meo, & ego neglexi eos, dicit 9
a Ne indignemini ſi dico neglectos, quia Dominus dicit. b Vere nouum non ſecundum illud, quia hoc eſt teſta. c Ordinabiliter.
f dominus. Quia hoc eſt teſtamentum, quod diſponam 10
a Omnium videntium Deum. b Non modo, ſed. Ecce Teſtamentum. c Præfinitos. d Credite, quia dominus dicit. e Per ſpiritumſanctum.
g domiui Iſrael poſt dies illos, dicit dominus, † dandos leges 11
a Intelligentias. b In voluntates, quia & intelligent, & voluntate ſeruabunt. Illud in lapide. c Vt maneat in æternum.
h meas in mentes eorum, & in corda eorum ſuperſcribam eas, 12
13

a *Culpa uacaſſet, non utiq.* Ita hoc dicit, quaſi ipſum culpã habeat. quod videtur, dũ præcipit ſine gratia, & prę uaricatores facit.

b *Inquireretur.* A Domino, qui prius paulatim inſtruxit & educauit, vt poſt perfectũ daret teſtimonium.

c *Vituperans enim eos dicit.* Si quęratur a nobis. Cur nõ eo ritu colimus Deum quo coluerunt eum Hebræi patres? Reſpõdemus illud Deũ nobis præcepiſſe per patres noui Teſtamenti. Neq; hoc contra vetus Teſtamẽtum, cum & in illo id ſit ante prædictum. Sic enim prænunciatum eſt per Ieremiam prophetam, vt ſequitur. *Vituperem eim.* Q. Si illud vacaſſet a culpa, non inquireretur locus ſecundi, ſed inquiritur Ieremias enim vitu. &c. *Non ſecundum Teſtamentum.* Hic prophetatur non perſeueraturum vetus, ſed futurum nouum. Cum & multis locis hoc idem ſignificetur, & prænuncietur, non tamen ipſum nouum legitur expreſſum. Nempe in veterib. libris atnuſquam aut difficile pręter hunc propheticum locum legitur facta commemoratio noui Teſtamenti, vt ipſo nomine appelletur. Conſidera ergo diligenter dñiam inter duo Teſtamenta, nouum & vetus. Ibi litera quæ ſola occidit, hic ſpiritus qui viuificat. Illud vetus, quia a vetuſtate peccati non liberat, hoc nouum quia innouat.

Si quæſitum fuerit cur illius teſtĩ autoritatem teneamus eius ritum non obſeruamus? Reſpõdetur, ꝙ ea legi & accipi opor-

d *Quid feci patribus eorum.* Et quia quibuſdam ſpeciale fecerat, determinat. *Quod feci in die.* i. legẽ quæ poſt exitum de Aegypto data eſt. Quod.n. ante legem Abrahę dixit *In ſemine tuo benedicentur omnes gentes.* poſt cõpleuit in Euangelio. Illa enim ſpiritualis promiſſio fuit pertinẽs ad gratiam. Primaſius Gen.22.d.

e *Non permanſerunt in Teſtamento.* Vitio eorũ deputat, ꝙ non permanſerunt in Teſtamẽto, ne lex quã tunc acceperunt culpanda videatur. Ipſa enim eſt, quam non venit Chriſtus ſoluere, ſed implere. Non tamen iuſtificat ſine gratia, pro veteris hominis noxa, quę quia per literam iubentem & minantem non ſanatur, dicitur illud vetus, hoc nouum propter nouitatem ſpiritus, qui ſanat a vitio vetuſtatis, quod euidenter aperit. *Hoc eſt Teſtam. &c.* E †Iere.32.f 19.q 2 c. duæ ſunt. Mat.5.b.

f *Diſp.nam.* ita.

g *Dando leges meas in mentes.* Non in tabulis lapideis, non atramento, ſed ſpiritu, quo pręſente, qui eſt digitus Dei, diffunditur charitas in cordib. quæ eſt plenitudo legis. Non extra terrentur, ſed intus diligunt iuſtitiam. vnde hęc merces. *Dando leges.* Ecce Teſtamentum. Et etiam. Roma.5.a Ro.13.c. F

h *Superſcribam.* Vt in æternum maneant. Q. Quod debet ſupereſſe eiſque dominari.

Et

NICOLAVS DE LYRA.

Teſtamentum autem nouum perfectum eſt & ſine defectu, uetus autem imperfectũ & defectuoſum, ſicut multipliciter declaraui in principio huius operis. & propter hoc neceſſarium fuit Teſtamentum nouum ad tollendum ueteris Teſtamenti imperfectionem, & hoc eſt quod dicitur. Nam ſi prius illud a culpa vacaſſet. *ſine defectu fuiſſet. Nõ poteſt hic accipi culpa pro peccato, quia dicitur. Rom.7.c. Mandatum ſanctum & iuſtum.*

1 Non vtique ſecundi. *i. Teſtamenti no.*

2 Locus inquireretur. *Quia non fuiſſet neceſſarium, ſi primũ fuiſſet ſine defectu.*

3 Vituperans. *Hic probat minorem. ſ. quod propter imperfectionem primi Teſtamenti neceſſarium fuit dari ſecundum, per autoritatem quę habetur* Iere.31. *Licet uerba ſint aliquo modo mutata, quia* Apoſtolis *allegat ipſam ſecundum tranſlationem.70. & in illa autoritate primo tangitur conditio ueteris Teſtamenti. & ſecunda conditio noui, ibi. Hoc eſt Teſtamentum. Dicitur igitur primo.* Vituperans enim eos dicit. *i. Dñus improperando eis qui erant ſub ueteri Teſtam. loquitur per Ieremiam id quod ſequitur.*

4 Ecce dies venient dicit Dominus, & conſummabo. *Teſ. continet perfectionem, ut ſupra declaratum eſt multipliciter in principio huius operis.*

5 Super domum Iſrael & ſuper domum Iuda. *Quia ad eos uenit Chriſtus in propria perſona, ſecundum quod ipſemet dicit Mat.15.c. Non ſum miſſus, niſi ad oues quę perierunt domus Iſrael.*

6 Teſtamentum nouum. Non ſecundũ teſtamentum quod. *Quia aliqua ueteris Teſtam. ſunt caſſata per nouum. ſ. ceremonialia & iudicialia, diuerſimode tamen. ut ſupra dictum eſt in principio huius operi*

7 In die, &c. de terra Aegypti. *Quia ſicut puer qui per ſe non poteſt ire, apprehenditur per manum, ſic filij Iſrael educti ſunt de* Aegypto *uirtute diuina, quia non poterant per ſe ire. Sequitur.*

8 Quoniam ipſi nõ permanſerunt in teſtamento meo. *Quia ſtatim poſt publicationem mandatorum uerbi diuini fecerunt ſibi uitulum conflatilem, ut patet. In Exodo.*

9 Et ego ne. &c. *Quia propter peccatum uituli aliqui fuerunt occiſi, & alij permiſſi ſunt cadere in alia peccata, propter quę perierunt in ſolitudine eorum cadauera. & ſic dicitur eos neglexiſſe, inquantum dimiſit eos ſic perire. ſicut res negligi dicitur quę perire permittitur.*

10 Quia hoc eſt teſtamentum. *Hic tangitur conditio no. Te. & primo quantum ad eius dationem, quia datum eſt principaliter Iudęis, quibus Chriſtus prędicauit. & hoc eſt quod dicitur.* Quia hoc eſt teſtamentum, &c. *Licet.n. Gentiles ſint admiſſi ad no. Te. hoc tamen factum eſt ſicut inſeritur oleaſter in bonam oliuam. ſecundum quod dicit Apoſtol. Ro.11. Secundo tangitur conditio no. Teſ. quantum ad tempus dationis, cum dicitur.*

11 Poſt dies, &c. *i. poſt curſum ue. Te. ſicut perfectum eſt poſterius tẽpore quam ipſum imperfectum, & ſicut magiſter datur poſt pædagogũ* Lex.n. pędagogus noſter fuit in Chriſto *ut dicitur Gal. 3. d. Tertio tangitur conditio no. Te. quantum admodum dandi, cum dicitur.*

12 Dando leges meas in mentes eorum. *fidem inſpirando.*

13 Et in corda eorum ſuperſcribam eas. *Per charitatem formando, qui modus docendi eſt proprius ipſius* Dei, *ſcilicet interius illuminando. & ſic data eſt lex noua Apoſtolis, quando Chriſtus aperuit eis ſenſum, ut intelligerent ſcripturas, & quando miſit eis ſpiritum ſanctũ, homo autem poteſt alium docere formando exterius ſigna ſenſibilia, ut uoces & conſimilia. & hoc modo data eſt lex uetus, ut habetur Exod.* 20.c. Cunctus autem populus videbat voces & lampades. &c. *Dicit autem leges meas in plurali, quia licet lex noua ſit una, tamen ibi ſunt plura pręcepta & conſilia ſpirituſſancto inſpirata.* Quarto *tangit no. Teſt. efficaciam, cum dicit.*

*Et ero

A a *Et ero illis in Deum.* i. viuent ex me & mihi,& in futuro me videbunt,quod eſt perfectio vt alter alterum nō doceat. hæc eſt diſtantia veteris & noui,ꝙ illud in lapide,hoc in corde,ibi merces terra,hic viſio Dei.

b *Non docebit vnuſquiſque.* Quod latebat in litera,& diſcebat populus per traditiones magiſtrorum, hoc ſpiritus adueniens docuit Apoſtolos. & hoc eſt quod propheta dicit. *Non docebit vnuſquiſque proximum, quia omnes ſcient,* Sicut in Euangelio dicitur. *Tunc aperuit illis ſenſum, ut intell. ſcrip.*

Iere. 31 f. Luc. 24 g.

† placatus ero ſuper.

B ✠ OECVMEN. Doctrinam appellat hoc loco plenam laboris exhortationem. Ecce.n.videmus, nec multis quidē opus eſſe ſermonibus apud illos qui ſani ſunt mente, ad perſuadendum, vt credant in Chriſtū. Siquidem omnes hoīes ſunt a Deo edocti:nam Chriſtus in cordib.noſtris ſcripſit leges ſuas.

† antiquauit.

c *Maiorem.* Chryſ. Maiores,vel tpe vt priores qui nos poſteriores expectauerūt in denario accipiendo,vel ſcientia vel vir-

C tute digniores,qui.ſ.intelligere valuerunt lumen incorporeū atque incommutabile,quantum in hac vita poteſt,quod minores tñ credere potuerunt. Cum ergo venerit quod perfectum eſt,& euacuatū fuerit quod ex parte eſt,tunc qui aſſumpta carne carni apparuit,oſtendet ſeipſum dilectorib.ſuis,tūc omnes ſciēt eum a minore vſque ad maiorē, quia etiam minimus, tunc perfecte ſciet, cū per ſe, non a maiore inſtructus.

d *Quod autem antiquatur & ſeneſcit,&c.*

✠ ANSELM. Antiquitas enim & ſenectus prænunciant mortem. Quod videri poteſt in omnibus animatis,& inanimatis. Nam cum antiquantur,& ſeneſcunt, vicina ſunt morti. Sed prius teſtamentum iam antiquabatur, dum Ieremias in promiſſione gratiæ nominaret aliud noui ſicque iam propè interitum erat. Cum ergo Chriſtus longo poſt tempore veniret neceſſe fuit,vt illud iuxta carnales obſeruātias interiret,quod tantò ante morti propinquarat.

a Sic. b Quia dicitur viuere Deus in iſtis,& iſti populus Dei. c Hoc eſt,viuent ex me. d Hoc quidem in hoc mundo. Illud in futuro.

a ēt ero eis in Deum, & ipſi erunt mihi in populum. Et nōn 1

Quem amat.

b docebit vnuſquiſque proximum ſuum, & vnuſquiſque fra- 2

Quem plus diligit. a Ita. b Ideo altera alterum non docebit. Ideo hæc omnia in vtraque vita faciam.

trem ſuum, dicēns, cognoſce Dominum, quoniam omnes

a Videbunt me ſicut ſum,quod eſt perfectio. Q Et hoc perfect: per ſe,non a maiore. b Aug. Non intereſt,ſi dicatur econuerſo a maiore vſque ad minorem. c Tempore. d Hæc omnia in vtraque vita faciam es.

c ſciēnt me a minōre vſque ad maiorem eorum. Quia † pro- 3

a Contra proximum,peccata in ſeipſis,ſed propitius dum hic non punit,in futuro iam non memorabitur,quando non puniet. b In quibuſdam libris peccatum, & accipitur de originali.

pitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum illorum iam 4

a Ad pœnam æternam. Propheta dixit nouum. b Vetus oſtendit vel vetus factum eſt,ſi vetus ſimendum eſt.

non commēmorabor. Dicendo autem nouum, † veterauit 5

a In inanimatis. b In animatis. c Antiquatio & ſenectus ſunt prænuncij mortis.

d prius. Quòd aūt antiquatur, & ſeneſcit, propē interitū eſt. 6 7

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et ero eis in Deum,& ipſi erunt mihi in populum. *Quia lex noua eſt lex amoris,quia diuidit filios regni a filijs perditionis.*

2 Et non docebit vnuſquiſque proximum ſuum. *Hoc poteſt intelligi dupliciter. Vno modo de cognitione uiæ,& ſic iſtud verbum refertur ad Apoſtolos,qui omnes inſtructi fuerunt immediate a Chriſto, et non vnus ab alio, vnde & Paulus qui fuit poſterior,dicit ad Gala.1.b.* Notum vobis facio fratres Euangelium,quod Euangelizatū eſt a me,quia non eſt ſecundum hominem, neque n.ab homine accepi illud,neque didici, ſed reuelatione Ieſu Chriſti. *Alio modo poteſt intelligi de cognitione patriæ, & tunc refertur ad omnes beatos ſpecialiter poſt iudicium futurum, quia modo Angeli ſuperiores illuminant inferiores de his quæ pertinent ad explenda miniſteria propter electos,ſed peracto iudicio ceſſabit talis illuminatio. & hęc expoſitio vltima magis cōcordat literæ. Sed quia efficacia noui Teſtamenti,non ſolum ſe extendit ad cognitionem ſed etiam ad peccatorum purgationem,ideo ſequitur.*

3 Quia propitius ero iniquitatibus. *Remittendo in præſenti.*

4 Et peccatorum illorum iam non commemorabor. *Ad puniendum in futuro.*

5 Dicendo autem nouum. *Hic ex prædictis concludit principale intentum. Ex quo.n.Dominus per Ieremiam vocauit Te.no.cuius Chriſtus eſt mediator, ut patet per prędicta, ſequitur per conſequens quod pręcedens teſtamentum dicatur uetus, quia nouum dicitur reſpectu veteris,hoc eſt quod dicitur.* Dicendo autem nouum. *De Teſtamento Chriſti.*

6 Veterauit prius. *i. oſtendit quod Teſtamentum præcedens debeat dici uetus quod autem ueteraſcit,proprie menſuratur tempore & omne tale deficit in tempore,ut habetur 4.Phy.ideo ſequitur,quod ue.Teſt.ſit euacuatum per nouum.Et eſt quod ſubditur.*

7 Quod aūt,&c. *Ad euidentiam maiorem huius quod dictum eſt in parte immediate pręcedēti quæritur utrum lex noua debuit dari a Chriſto in ſcriptis? Et arguitur primo quod ſic,quia ſcriptura deſeruit memoriæ in futurum,ſed lex Chriſti erat duratura uſque in finem mundi, ſecundum illud Luc.21.* Cęlū & ter.tranſi.ver. aūt mea non tranſi. *Ergo uidetur quod Chriſtus debuit doctrinam ſuam ſcribere. Itē lex uetus fuit figura nouæ,ut habetur in hoc c.ſed lex uet.fuit deſcripta a Deo, ſecundum quod habetur Exo.24.c.* Dabo tibi duas tab.la.& legem & mandata quæ ſcripſi. *Ergo lex noua debuit ſcribi a Chriſto, quia figura debet correſpondere figurato. Contra ſi Chriſtus aliquid ſcripſiſſet,illud potiſsime debet eſſe in canone.ſed tale nihil ibi habetur,ergo &c.*

Reſpondeo dicendum quod doctrina Chriſti nō debuit ab eo deſcribi quia excellentiſſimus modus docendi debetur excellentiſſimæ doctrinæ. nunc autem ita eſt,quod efficatior eſt modus docendi verbo,quàm ſcripto, quia ſcriptura non eſt niſi uox mortua,& ideo Chriſto,qui eſt doctor excellentiſſimus non conueniebat modus docendi per ſcripturam qui eſt imperfectus,ſed ſolus modus docendi per uerbum qui eſt perfectiſſimus. Diſcipulis autem ſuis recedentibus a tanta perfectione conueniebat doctrinam Chriſti ſcribere propter quod ſcripſerunt Euangelia & alios libros no. Te.continentes doctrinam Chriſti. Simile huius inuenitur apud antiquos Philoſophos,quia aliqui inter eos excellentiſſimi.ſ.Pythagoras & Socrates,dicuntur nihil ſcripſiſſe,tamen diſcipuli eorum dicuntur multa ſcripſiſſe.

Secundò quia non eſt conueniens illum doctorem ſcribere cuius doctrina non poteſt literis comprehendi,talis fuit Chriſtus,ſecundum quod dicitur Ioh.ul.g. Sunt autem & alia multa quæ fecit Ieſus,quæ ſi ſcribātur per ſingulis,nec ipſum mundum arbitror capere poſſe eos qui ſcribendi ſunt libros. Quod exponens Aug.dicit quod non est intelligendum propter exceſſum quantitatis molis,ſed uirtutis. Et ideo Chriſtus non debuit doctrinam ſuam ſcribere,quia ſi eam ſcripſiſſet,crederetur quod eius doctrina non plus contineret quam quod illa ſcriptura prætenderet. nō ſic autem creditur per ſcripturam ſuorum diſcipulorum, & maxime quia profitentur ſe non ſcripſiſſe ad plenum doctrinam Chriſti, ut patet per uerbum Ioh.præallegatum.

Conſiderandū tamen quod licet Chriſtus non ſcripſerit doctrinam ſuam in charta mortua,ſcripſit tamen eam in charta uiua.ſ.in cordibus ſuorum diſcipulorum,ut prædictum eſt,& ſic erāt prophetatum per Iere. ut patet in litera,& iſte fuit modus conueniens ſcribendi hanc doctrinam quæ inducit efficaciter ad uitam æternam,& ideo debuit ſcribi primo in anima intellectiua,quæ habet immortalitatem propter quod dicit Paulus Apo.2.Cor.3.a.quod hæc epiſtola ſcripta ſit in tabulis cordis.

Ad primum patet ex prædictis quod ſcriptura diſcipulorum Chriſti ſufficit ad memoriam doctrinæ eius.

Ad ſecundum dicendum,quod figura & figuratum non omnino aſſimilantur,imò oportet,quod figura deficiat a figurato, & ideo lex uetus quæ erat imperfectior & conſiſtebat in ſenſibilibus ſignis,fuit primo ſcripta in tabulis lapideis,lex autem noua tanquam perfectior fuit primo deſcripta non atramento,ſed ſpiritu Dei uiui in tabulis cordis, ut dicit Apoſtolus.2.Cor.3.

✠CAP.

ADDIDIO.

In cap.8.ubi dicitur in poſtil. Dicendum quod doctrina Chriſti non debuit ab eo deſcribi.

Secundum S.Tho.1. 2.q. 56.artic.1.in corpore quæſtionis. Lex noua principaliter eſt ipſa gratia ſpiritusſancti,quæ datur per fidem Chriſti fidelibus. Quæ quidem lex noua eſt indita homini,non ſolum indicans quid ſit faciendum,ſed etiam adiuuans ad illud implēdum. Et hoc probat per multas autoritates ſacræ ſcripturę & dicta ſanctorum. Vnde in ſcriptura Euangelij,non continentur, niſi ea quæ pertinent ad gratiam ſpiritus ſancti,vel ſicut diſpoſitiua quantum ad intellectum per fidem quæ

quam datur ſpiritusſancti gra[illegible] a,u l ſecundum affectum,ut ſunt ea quę pertinent ad contemptum mundi,per quam homo fit capax gratię ſpiritusſancti,uel quãtum ad uſum ſpiritualis gratiæ per opera uirtutum, ad quæ multipliciter ſcriptura no. Teſtamenti homines exhortatur,& ſunt ſecundaria in lege noua, de quibus oportuit fideles Chriſti inſtrui uerbis & ſcriptis. Et ideo noua lex principaliter eſt lex indita. ſc. gratia, ſecundario autem lex ſcripta. Unde ſecũdum hoc ad quæſtionem motam per poſtil. dicendum eſt, quod lex noua. ſ. principalis non ſolum non debuit ſcribi a Chriſto. ſed nec etiam potuit ſcribi. Gratia enim ſecundum ſuam eſſentiam, eſt quædam qualitas mentis, quæ non eſt ſcriptibilis nec etiam pronunciabilis. Quantum verò ad ſecundaria dicendum, quod lex noua eſt lex ſcripta, vt dictum eſt. de hoc uide plenius in prędicta. q. arti. 2. in corpore quęſtionis.

REPLICA. In c. 8. vbi mouet poſtil. q. Utrum lex no. debuit dari a Chriſto in ſcriptis. Circa eius ſolutionem Bur. laborans, inter cętera dicit, ꝙ lex no. principaliter eſt inditamenti. ſ. ipſa gratia agitur nõ debuit a Chriſto ſcribi. Gratia. n. cum ſit quædã ſpũalis qualitas mentis, non eſt ſcriptibili. Sed fundamentũ huius rõnis erroneum eſt, qua tollit a Chriſto oĩpotentẽ, per conſequens deitatẽ. Nã dicere Criſtũ aliquid nõ poſſe, quod tñ contradõnem nõ includit, eſt tollere oĩpotentiã, ſed qualitatẽ ſpiritualem exprimere ſigno ſenſibili, ſicut uerbo uel ſcripto, minus includit contradõnẽ q̃ patrẽ in uoce. & ſpiritumſanctũ colũbę ſpecie ſenſibiliter exhibere. igitur huiuſmodi qualitatẽ ſpũalem ſicut eſt gratia, ſcribere, & pronũciare ſenſibiliter nõ eſt Chriſto impoſſibile. Incautum igitur eſt fundamentũ illius rationis per Burg. adductæ. et a ſancto Th. recipit i. 2. q. 106. prout Burg. allegat, poſtil. igitur rationes potiores ſunt.

CAP. IX.

Prope interitum. habuit tamen. Oſtendit quam. neceſſarius erat Chriſtus cum per hęc omnia nullus intraret in cælum. a Teſtamentum. b Non veras, ſed pro modo Carnales.

HAbuit † quidẽ & prius iuſtificatio[b] nes † culturæ, & ſanctum ſeculare.

a Carnalis.

CAP. IX.

HABVIT *qui.* Huc vſque differentiam teſtamentorum oſtendit, & ꝙ veteri nouum ſupereminet, & illud immutat. Nũc idem oſtendit ex ipſius tabernaculi ſchemate.

✻ SEDVLIVS. Hoc eſt, fuerunt in tabernaculo vaſa Dei, quod apud hoĩes magnũ, ac admirabile videtur, ſed tñ illa omnia vmbrę erant futurorum bonorum.

✻ CHRYS. Oſtendit hactenus ex ſacerdotio, & ex teſtamento, quia finem habiturum erat illud. Oſtendit aũt deinceps iam ex ipſo tabernaculi ſchemate. Quõ? Hoc quidẽ, inquit, ſancta, & ſanctaſanctorum habebat. Et ſancta quidem prioris ſunt ſymbola tpis, ibi quippe per hoſtias oĩa fiebant: ſancta autem ſanctorum, huius tpis ſigna ſunt nunc pñtis. Dicit autem ſanctorum eſſe cælum, & velamentum cęli, & carnẽ intrantem, in interiora velaminis, hoc eſt per velamen carnis eius. Bonum verò eſt vt ex Paulo ſuperioribus iſto loco resũpto dicamus. Quid ergo inquit? *Habuit quidem & prius illius.* Quod prius Teſtamẽtũ ſcilicet. Iuſtificationes culturæ. Quid erant Iuſtificationes Symbola, & leges quę tunc erant, Tanq̃ quòd nunc, inquit non habeat, oſtendit illud ceſſaſſe. Tunc enim habuit, inquit, proinde nũc ẽt ſi adhuc ſtaret, nõ haberet.

Sanctum. Bed. non ſpirituale, ſed.

Sæculare. Quia putabatur ab hominibus ſanctũ. Et vere habuit ſanctũ ſeculare, quia tabernaculum primũ & ſecũdum. Sciendũ eſt igitur. Tabernaculũ. 30. cubitos habuiſſe in lõgitudine, & decem in latitudine totidemque in altitudine. Habebat aũt velum ex quatuor precioſis colorib. contextum, & quatuor deauratis colũnis appenſum. qđ ſeparabat inter. 20. & 10. cubitos, inter ſancta q̃ forinſecus erant, & ſanctaſanctorũ interpoſita. Hẽbat. n. ſanctum exterius. 20. cubitos longitudinis, & ſanctũ interius. i. ſanctumſancti, decẽ. Et vocat Apoſtolus illud primum tabernaculum, hoc aũt ſcđm tabernaculum. In primo candelabro pluraliter, quia licet vnum, ſeptẽ hẽbat brachia. Et. n. in medio haſtile a quo procedebant brachia tria a dextera parte, & tria a ſiniſtra. Mẽſa. i. altare poſt introitum. Et ſuper menſam. 12. panes Deo propoſiti qui erant e ſimila, & ſingulis Sabbathis oẽs mutabantur. Si vero ante ſabbathũ aliquis eſſet neceſſarius, nõ poterat ſumi niſi alius ſtatim loco eius ſubſtitueretur. Et ſuper panes erat thus lucidum. Primum dr̃ ſancta pro veneratione illius tpis, maxime
C quia ſignificabat pñtem Eccleſiam, quę eſt ſancta. Secũdum dr̃ ſanctaſanctorum, quia in maiori veneratione erat, & quia ſignificat ſuper cœleſtẽ Eccleſiam
D vbi nihil eſt peccati. Arca erat de li-
1 gnis Sethi, habens duos cubitos &
2 diuidium in longitudine, & vnum,
3 & dimidium in latitudine, tantumdem in altitudine, Et in vnoquoque angulo aureum annu[illegible], duos a dextris, & duos a ſiniſtris, in quibus aſſi due erant vectes aureis ad portandũ. Propitiatorium eſt ſiue oraculũ, tabula per arcã eiuſdem longitudinis & latitudinis. Super q̃ ſtabant Cherubim, in q̃ & ſeſe continentia auerſis vultib. ſemper aſpiciebant. Hoc totum eſt parabola. Primũ tabernaculum pñs Eccleſia, in qua militamus Deo, antequã veniatur ad cęlum, In quæ candelabra. i. Chriſtus fulgens virtute & ſapientia in medio fideliũ qui & ipſi cãdelabra aurea. quia ſapientia lucent. Ipſe Chriſtus, ſtipes, qui portat tria brachia a dextris, & tria à ſiniſtris, quia ipſe vitis, in quo fundati ſunt tres ordines, quia tpe gratiæ dextri. i. digniores ante gratiã ſiniſtri. Hi ſunt Noe, Daniel, & Iob. i. rectores, continẽtes, coniugati. Qui & in agro & in lecto & in molendino eſſe ſecundum euangelium dñr. Prima pars haſtilium erat quaſi, calami, aurei, poſt Cyphi, inde ſpherulæ aureæ, tandẽ lilia. Calami ſancti, qui in humidis diuini fontis nutriri ſunt, & caui & transfundendũ liquorẽ aliis. Ipſi cyphi, dũ aliis propinant (Luc. 17. g.)
E quod biberunt ſapientia. n. ſ. & ſcientiam Dei. Inde ſpherulę i. retundi & perfecti & mobiles, quos nihil detineat, donec veniant ad lilia æternæ iocunditatis, qui non hñt timoris angulum, nec elationis ſuperciliũ. Super his ponebantur ſeptẽ lucernæ, ſeptẽ dona ſpiritusſancti, quæ in Chriſto pleniſſimè manſerunt, & fidelib. ſcđm voluntatem eius diſtributa ſunt. Menſa ad oſtium, ſcriptura diuina, q̃ permanet, quæ intrantibus proponitur, quæ dum æternã gaudia, & qũo ad ipſa perueniatur, oſtendit, cibũ vitæ ſuggerit. in ea panes mundi. i. 12. Apoſtoli, & eorum vicarii, qui thus orationum Deo offerũt, ſi quis moritur, ſtatim aliis eius loco ſubſtituendus eſt. Sed in ſeptima ætate oẽs auferentur. Scđm poſt velum, Eccleſia cęleſtis, quę velatur quandiu hic viuimus. Thuribulũ, Chriſtus igne charitatis plenus, interpellans ſemper pro nobis. Arca Chriſtus in quo oẽs theſauri ſapientię & ſciẽ abſconditi. Ex omni parte aurea, qa in cognitione & ſermone & opere eius non niſi pura veritas. Longitudo, perſeuerãtia doctrinę quæ per vnũ cubitũ, & operationis quæ per alterũ cubitũ deſignatur, ad cuius perfectionẽ humanus intellectus impfectus eſt, qđ ſignat dimidius cubitus. Latitudo, pfectio charitatis, altitudo perfectio ſpei, ad quam nos dimidii. i. imperfecti ſumus.
F ☞ Qua-

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. IX.

HABVIT quidem. *Poſtquam Apoſtolus oſtendit dignitatem ſacerdotij Chriſti reſpectu ſacerdotij veteris legis in generali, hic conſequenter declarat hoc idem applicando magis in ſpirituali. Et diuiditur in duas partes, quia primo declarat propoſitum, ſecundo probat quoddam in ſuo proceſſu ſuppoſitũ: in princip. cap. ſe. ibi.* Umbram habens lex. *Prima adhuc diuiditur in tres, quia primo tangit ea quæ fuerant circa ue. Te. ſecundo oſtendit eorum ſignatum, ibi.* Hoc ſignificante. *Tertio ex hoc arguit ad propoſitum, ibi,* Et ideo no. T eſt. *Prima adhuc in duas, quia primo tangit ea quę fuerunt in veteri lege in quodam generali. ſecundo oſtendit ea magis in ſpeciali, ibi.* Tabernaculum. n. *Ad euidentiam primi conſiderandum, quod omnia quę ſunt in no. & ue. Te. ordinata ſunt ad cultum diuinum. Ad talem uero cultum redditur homo ineptus ſimpliciter per peccatum, & aptus per gratiam. ſecundum quid uero per immunditiã corporalem. Et ideo ſacramenta nouæ legis quæ conferunt gratiam & auferunt peccatum reddunt hominem ſimpliciter aptum ad cultum diuinum. Illa autem quę erant in ueteri lege, gratiam non conferebãt, ſed tantum quaſdam irregularitates ſeu immunditias corporales tollebant, propter quas prohibebantur homines accedere ad locum diuini cultus et cœtum fidelium, ſicut erat tactus mortui, uel alicuius immundi, ex quibus reddebatur homo ineptus ad accedendum ad locum cultus diuini. Talia autem auferebantur per ſacramenta ue. legis, licet per ipſa gratia non conferretur, ſicut diffuſius declaratum eſt in prin. huius operis. & hoc eſt quod dicitur hic.*

1 Habuit quidem & prius. *id eſt uetus teſt.*

2 Iuſtificationes culturæ. *i. ſacramenta auferentia, diuini cultus impedimenta, modo prędicto, uerumtamen viuificabant ſecundum quid ideo ſubdit.*

3 Et ſanctum ſæculare. *i. emundationem corporalem. Quę dicitur ſecularis, quia præſens ſeculum in corporalibus conſiſtit. Et quia ſacramenta illa non erant duratura, niſi ad tempus.*

✻ Taber-

A Quatuor annuli, quatuor Euangeliſtæ pfecti, p quos portat̃ in quatuor mundi partes. Quib. ſemper adhærent vectes aurei. i. ꝓdicatores ſapientia fulgentes, ſemper parati contra hoſtes. In arca & vrna habens manna. i. anima Chriſti cõtinẽs plenã ſapientiã, qua reficiũtur, & Angeli. Virga ſignificat ſacerdotẽ poteſtatẽ Chriſti. Tabulæ, quod ipſe dator legis. Propitiatorium Chriſtus quia propitiatur nobis. Duo Cherubim. omnes ordines celi qui in eo exiſtũt, qui inuicem dilectione cõnexi ſunt, qui & ſi ſapientes, tamen eum obumbrant quantum in ſe eſt. In prius quoti-
B die intrabant ſacerdotes, quia hic quotidie ſed debent fideles ſacrificare, carnem ſuam cum vitiis & concupiſcentiis mortifi-
Gal. 5. d. cãtes. Aliter. n. ad cęleſtẽ vitã non poterunt peruenire. Pontifex qui ſemel in anno ſecundo. i. ſanctoſanctorum introiuit cum ſanguine, Chriſtus, qui anno benignitatis ſemel in cęlũ intrauit per ſanguinem ſuum, quem pro peccatis hominum fudit. Iuxta parabolam munera & hoſtiæ offeruntur, quia & hæc etiam aliquid deſignant in inſtanti tempore.

a *Tabernaculũ enim factum.* Primum tabernaculũ intus habuit altare incenſi ante fores ſub dio, altare holocauſtorum, velqđ foris eſt ſignificat vetus teſtamentum, & eſt figura figuræ, in-
C tus nouum.
Beda. li. 1. de tabernaculo. c. 4. 5. 6. 7. b *Et arcam.* ✽ *Oecumenius.* Omnia hæc erant in arca quæ ingratitudinẽ cõuincerẽt Iudæorũ, virga quidẽ propter ſeditionem in ordinatione Aarõ: tabulæ uero eo quod Iudæi occaſio D fuiſſent, cur priores confringerentur. Manna autem, eo quod edentes illud murmurauiſſent. Oportuit igitur, vt hæc ad nepotes transmitterentur.

a Quod ad tempus. In figura huius ſeculi in quo quotidie miniſtrant ſancti ſacerdotes accedentes lumen doctrinæ, & paſcentes populum pane Dei, & in ſuper menſam, quæ vſque ad ſabbato ſperaui ſabbatum ſpeciei. b Candelabra ſunt dona ſpiritusſancti quę in Eccleſia lucent.

a Tabernaculũ enim factũ eſt primũ ĩ quo erãt † cãndelabra

a Panis preſto eſt a Sabbaro ſpei vbi in Chriſto a turbine ſecuri tuti ſumus, vſque ad ſabbatum ſpei vbi ſpes implebitur. b Quia vero interpoſito diuidit ſe primum a ſecundo.

& menſa & propoſitio panũ quæ dicitur † ſancta. Poſt vela

a Erat b Significat cęlum intra, quod Chriſtus noſter ſacerdos intrauit, non ſine ſanguine.

mẽtũ autẽ ſecundũm, erat tabernaculũ quod dicitur ſancta

a Quo ſignatur Chriſtus, ſque charitatis plenus. b In quo offeruntur orationes ſanctorum c Quæ continebat teſtamentum.

ſanctorum, aureũ habẽs thuribulũ & arcam teſtamẽti circũ

Arca caro Chriſti in qua manna diuinitatis, & tabulæ duorum teſtamentorum, & virga pro ſacerdotio Chriſti. Vna
1 populos in quo Chriſtus panis de cęlo.
2 AVGVSTINVS.
3 Arca ſignificat ſecretum Dei. In arca miſſa
4 eſt poni lex, & manna
5 & virga Aaron. In le-
6 ge præcepta ſunt, virga eſt poteſtas, manna gratia, quia niſi cum gratia non eſt poteſtas faciendi præcepta. Sed quia lex a quouis non impletur, deſuper eſt propitiatorium. Ad hoc enim opus eſt vt Deus ſit propitius, Ideo ſuper. quia ſuperexaltat miſericordia iudicium. Duo Cherubim pennis obumbrant id eſt velando honorant, quia myſteria illa ſunt, Inuicem ſe attendunt, quia conſonant. Hęc enim ſunt duo teſtamenta. Vultus in propitiatorium, quia miſericordiam Dei in qua eſt ſpes vel conciliant vel commendant. Vel Cherubim id eſt rationalis creatura. Duo pro charitate, Pennis propitiatorium obumbrãt, quia Deo, non ſibi pennas tribuunt id eſt Deum honorant. Vultus in propitiatorium, quia ſpes non eſt, niſi in miſericordia Dei Cherubim plenitudo ſcientiæ id eſt duo Teſtamenta. Obumbrãt, quia in eis latet Chriſtus.

Che-

NICOLAVS DE LYRA.

✽ 1 Tabernaculũ enim. *Hic ponit prædicta magis in ſpirituali. Et diuiditur in duas. quia primo tangit in ſpirituali ea quæ pertinent ad tabernaculi Moyſi diſpoſitionem, ſecundo ea quæ pertinent ad ſacerdotum miniſtrationem, ibi,* His vero. *Ad intellectum primi conſiderandum ꝙ tabernaculum Moyſi ſic erat diſpoſitum. Parietes enim erat de quibuſdam aſſeribus coopertis auro: tectum verò tabernaculi erat quædã cortina quatuor coloribus depicta altitudo tabernaculi erat decem cubitorum, & latitudo decem, longitudo verò eius. 30. & erat quædã cortina interius, diuidens longitudinem in partes inequales, quia ex vna parte cortinæ erant decem cubiti tantum, & dicebatur illa pars tabernaculi ſanctum ſanctorum. In alia. n. parte erant. 20. cubiti. & dicebatur illa pars ſancta abſolute, vel etiam ſanctum. Et ſic diſtinguebantur duę partes tabernaculi, ſicut in eccleſiis noſtris chorus & nauis, niſi quòd oppoſito modo erant ſitæ. quia chorus in Eccleſiis noſtris eſt verſus orientẽ, in tabernaculo vero Moyſi ſanctumſanctorum erat verſus occidentem. Vlterius conſiderandum, quod in ſanctumſanctorum erant tria, arca teſtamenti, duo Cherubim, & propitiatorium: Apoſtolus autem addit quartum ſ. quòd ibi erat thuribulum, quod exponũt aliqui dicentes. per hoc intelligi altare incenſi. Sed hoc patet falſum per textum. Exod. vlt. a. vbi dicitur, quod altare incenſi erat in alia parte tabernaculi. Hoc etiam dicunt Ioſephus & Hier. Et ideo dicendum, quod per thuribulum non intelligitur aliud, niſi quod ibi erat incenſorium, in quo ſummus ſacerdos intrans ſanctumſanctorum ponebat incenſum, vt nebula inde cõſurgens impediret aliorum aſpectum qui erant in alia parte tabrnaculi, ne viderent ea quæ erant intra ſantiumſanctorum. Similiter in alia parte tabernaculi quæ dicebatur ſancta, erant tria, menſa propoſitionis in latere aquilonari. & candelabrum aureum in latere auſtrali & altare thymiamatis in medio contra diuidentem ſanctum & ſanctumſanctorum. Prędictorum autem aſſignatur duplex ratio, vna literalis, & alia myſtica. Literalis eſt iſta. Tabernaculum enim iſtud erat ordinatum ad cultum veri* Dei *creatoris totius mundi, cuius ſunt duæ partes. Vna nobis inuiſibilis, videlicet iſtud quod eſt vltra cęlum ſyderum, vbi eſt habitatio ſpiritualium ſubſtantiarum. & hoc ſignabatur per illam partẽ tabernaculi quæ dicebatur ſanctumſanctorum, in qua erant Cherubim repræſentantia angelicam naturam, & arca teſtamenti clauſa. ad deſignandum quod rationes eorum quæ ſũt in hoc ſeculo viſibili continentur clauſæ et nobis occultæ in illo ſeculo ſuperiori, ſicut rationes effectuũ in cauſis artificiatorum in artifice continentur quodammodo clauſa: & hoc per tria in arca contenta. ſ. tabulas quæ repręſentant ſapientiã qua diriguntur res humanæ, & virga Aaron, qua deſignatur poteſtas regiminis, per quam coercentur homines à malis, & manna, per quod deſignatur vita humana, per propitiatorium verò quod erat quaſi locus Dei & quia inde reſpondebat ſummo ſacerdoti, per hoc deſignatur ipſe Deus glorioſus & ſublimis pręſidens omnio creaturis, & ſic patet quomodo per ſanctumſanctorum deſignantur ea quæ ſunt ſupra cęlum ſyderum nobis inuiſibilia. Per aliam vero partem tabernaculi quæ dicebatur ſanctum abſolute, deſignabatur alia pars mundi: per tectum enim tabernaculi, quod erat quædam cortina varijs colorib. diſtincta, deſignatur cœlum ſyderum, varijs ſtellis ornatum, per candelabrum in quo erant ſeptem lucernæ deſignabantur orbes ſeptem planetarum, propter hoc erat poſitum in parte auſtrali, quia curſus planetarum in hemiſperio noſtro ſemper eſt ad auſtrum: per menſam uero ubi erant panes ſuperpoſiti, deſignabantur elementa, ex quibus conſtituitur & nutritur hominum uita, quia ex eiſdem ſumus & nutrimur, ut dicitur. 2. de generatione. Deſignabat etiam illa menſa, quod illi qui in altari deſeruiebant creatori vniuerſę creaturæ de altario debent viuere.*

Diuiſio

Tabernaculum duplex ad duas partes mundi

Ratio autem allegorica prędictorum eſt, quia per illam partem tabernaculi quæ dicebatur ſancta deſignabatur uetus Teſtamentum in quo ueritas diuinorum erat latens ſub velaminib. figuratum, ſicut aſpectus eorum qui erant intra ſanctumſanctorum erat intercluſus per cortinam mediam inter vtramque tabernaculi partem, vt dictum eſt. Per illam uero tabernaculi partem quæ dicebatur ſanctumſanctorũ, in qua erant illa quæ repręſentabant ſpiritualia, & diuina, ut dictum eſt, ſignificabatur nouum teſtamentum, in quo reuelata eſt ueritas diuinorum propter quod in paſſione Domini *in qua conſummatum eſt nouum Teſtamentum, ſciſſa fuit illa cortina quæ prohibebat aſpectum eorum qui erant intra ſanctaſanctorum, ut habetur Luc. 23. Hanc autem expoſitionem ſecundam proſequitur Apoſtolus, vt patebit in ſequentibus. His viſis accedendum eſt ad literam, quę tangit tabernaculi diſpoſitionem dicens.* Tabernaculum enim factum eſt primum. *Tabernaculum primum dicitur illa pars tabernaculi, quæ dicebatur ſancta, quia ab ibi erat ingreſſus templi.*

2 In quo erant candelabra. *Dicit candelabra in plurali, quia licet eſſet vnum candelabrum tantum, tamen habebat ſeptem lucernas, ideo hic dicuntur candelabra.*

3 Et menſa & propoſitio panum. *Quia ſeptem panes erãt poſiti ſuper menſam illam. Tertium autem quod erat ibi, ſ. altare incenſi omiſit Apoſtolus, quia ſecundum quod ſequitur infra, non intendebat de iſtis dicere per ſingulas. Sequitur.*

4 Quæ dicitur ſancta. *Hoc refertur ad tabernaculum primum, quia (ſicut dictum eſt) illa pars prima tabernaculi, in qua erant iſtæ dicebatur ſancta abſolute.*

5 Poſt velamentum aute&c. *id eſt, poſt cortinam intermediam.*

6 Erat ſecundum tabernaculum. *Id eſt, ſecunda pars tabernaculi.*

7 Quòd dicitur ſanctaſanctorum. &c. circumtectam ex omni parte. *Quia erat de lignis Sethim operta auro intus & extra vt habetur. Exo. 25.*

✽ In qu

A *cherubim.* Ambr. Plenitudo ſcientiæ, propitiatoriū ſup arcā Chriſtus, quia ipſi Chriſto a Deo ſpecialiter datum eſt, vt eſſet propitiatio pro peccatis noſtris.

De quibus non eſt modo dicendum per ſingula. ✻ THEOPHILACTVS. Patefacit hoc loco, non oculis ſolū & obtutu hęc terminari, præſerreque duntaxat quod eſſe videatur, ſed ænigmata quædam eſſe, & argumenta, ad quæ contemplanda perſpicienda que, longiori ſit opus tempore.

His igitur ita conſtructis, &c. ✻ CHRYSOSTOMVS. Hoc eſt, erant quidem iſta, ſed non eis fruebantur Iudæi. Non enim videbant ea. Proinde non illi magis erant conſtituti, quam illis quib. proderant, petabantur,

In priori quidem tabernaculo ſemper introibant. ſacerdotes.

✻ ANSELMVS. Quod autem in priore tabernaculo quotidie per annum introibant cum ſacrificiis ſacerdotes, ſignificat quia in præſenti Eccleſia, ſancti Domino ſine intermiſſione famulātes, quotidianos ſuæ fragilitatis erratus, ſine quib. eſſe in hac vita nullatenus poſſunt, quotidianis bonorum operum victimis, quotidianis lachrymarum ſuarum libaminibus quaſi ueri ſacerdotes expiant.

In ſecundo autem, &c. ✻ THEOP. Vides quemadmodum, vel à principio ſint figurationes, & figuræ pręmiſſæ. Et ne illud forſan obiiciant quidam, inquiantque. Cum ſemel contigit ſecundum Chriſtum fuiſſe ſacrificatum, qui fieri poteſt vt cunctos ille, vno hoc ſacrificio ſanctitate donauerit. Quia prioribus ſeculis fuerat Chriſti hoc ſacrificium deſtinatū, quibus eſſet ſaluti futurum tametſi ſanctū, illud & tremendū fuiſſet, quod a Pontifice ſemel in annos ſingulos offerebat. ✻ AVG. Vnus uero iſte qui ſemel in anno intrabat in ſancta ſanctorum, quoniam Dominum Chriſtum ſignificabat aperte ſimul ea ad Hæbræos epiſtola commendatur. Quod autem perfiguratum eſt per in ſancta ſanctorum, ut ſuper arcam quę legem habebat, eſſet propitiatoriū, vbi Dei miſericordia ſignificari intelligenda eſt, qua propitius fit eorum peccatis, qui legem non impient, hoc mihi videtur ēt in ipſa veſte ſacerdotis ſignificari. Nā & ipſa, quid aliud, q̃ Eccleſiæ Sacramēta ſignificat?

C

a In circuitu non extra tantum, ſed etiam intus. b Gomor. c In memoriam antiqui beneficii.

tectam ex omni parte auro, † in qua vrna aurea habens

a Qua ſignificatur ſacerdotalis poteſtas. b In quib. lex ſcripta ſuit.

manna, & virgā Aarō quę fronduerat, & tabulæ teſtamē

a eam arcam. b Duo Angeli. c Glorioſe decorata. d Alis connexis. e Tabulam quæ ſuper arcam erat.

a ti, ſuper quæ erant Cherubim glorię obumbrantia propi

d His & huiuſmodi. b Quia pauciora ſufficiunt ad executionem noſtræ demonſtrationis.

b ciatorium de quibus modo non eſt dicēdū per ſingula-

a Sed hoc eſt dicendum. b Tabernaculis. c Quod minus.i.minoris venerationis, & ſignificabat preſentem Eccleſiam.

c His véro ita cōpoſitis, in priori quidē tabernaculo ſem

d a Quotidie. b Ecce quod ſupra ſanctum ſeculare dixit: ſecularia ſacrificia quæ nihil ducunt perfectum. c Intus incenſum ponentes. extra ſacrificia.

per introibant ſacerdotes ſacrificiorum † officia conſum

a Introibat. Iſte ex parte ſignificat eum qui ſemel ingreſſus eſt cęlum quem non mox ſequimur.

e mātes, in ſecūdo aūt ſemel in anno ſolus pontifex nō ſine

a Vnde Verba dictorum meorum.i.corporis ſui.

f ſanguine, quē offerret ꝓ ſuā & populi ignorātia, hoc ſigni

g a In iſtis. b Qui ita fieri inſtituit. c.i.nondum licere, introire ad cęleſtia. Donec Chriſtus venerit. d Secundariam.

h ficānte ſpiritu ſācto, nondū † ꝑpalatā eſſe ſanctorū viam,

i a.i.carnalibus obſeruantiis adhuc ſtatum habentib. b Quæ myſtica ſimilitudo eſt.

K adhuc priore tabernaculo habēte ſtatū. Quę † parabola eſt

l

D gnificat quod in logio id eſt in rationali in pectore ſacerdotis poſito iud. cum cōſtituit, In lamina vero ſanctificationē, & ablationem peccatorū, tanquam rationale ſit in pectore ſimile arcæ in qua lex erat, & lamina illa in fronte ſimilis propitiatorio quod ſuper arcam erat. & ut vtrobique ſeruaretur quod ſcriptum eſt. *Super exaltat miſericordia Iudicium.*

1 f *In anno.* Quod ſingu- † 45. di. c. diſciplina.
2 lis annis intrabatur, ſi
3 gnificabat non veniſſe adhuc perfectio-
4 nem.
5 g *Non ſine ſanguine.* ✻ CHRYSOSTOMVS.
6 Et benedixit, non ſine
7 ſanguine, non quidem
8 ſine ſangnine, ſed iſto ſanguine. Non enim tā
9 tum erat negotium, o-
10 ſtendit quia erit ſacrificium, quod igni non † ritus per agentes.
11 conſumatur, ſed ex
12 ſanguine quidem demonſtrandum ſit. E
13 Sæpe quidem ſine ſan-
14 guine introibat, ſed cū
15 ſanguine non niſi ſemel.
16 h *Pro ſua & populi.*
17 Chriſtus pro populo ſuo obtulit pro ſe vero † Similitudo erat ꝑ tēpore tamen præſēte i quo.
18 non niſi in membris ſuis. vnde ipſe ait. *Verba delictorum mortuorum.* Delicta enim noſtra ſua dicit, quod ea ſuſcepit, non ad habendum, ſed ad delendum. Pſ.21.a.

✻ AVGVSTINVS. Homo in ueteri lege gemitu & dolore cordis ueniam merebatur, ſed ſacrificium in teſtimoniū peccati Deus eſſe voluit, vt ſe peccator per oblationem ſacrificii erraſſe confiteretur, ipſumque peccatorem eſſe innoteſceret & idcirco pro manifeſto delicto, nunquam Dominus ſacrificium mūdauit, ſed pro ignorāti. Vbi enim manifeſtum erat peccatum, quid opus erat vt ſacrificio legis palā ſe deliquiſſe profiteretur? Li q. ex veteri teſtam q 12.

i *Non dum propalatam.* Cælum adhuc inaceſſibile eſt mortalibus ſecundum corporis conditionem ante vero etiam ſecundum animas ſed patienter expectanda eſt reſurrectio, in qua, & corporibus per Chriſtum patebit in cælum acceſſus.

K *Sanctorum viam*, Via ſanctorum eſt Chriſtus, uel ſpiritualis Intelligentia legis, per quam aſcenditur in interiora cæli.

l *Quæ parabola.* Quod autem hæc de ſacrificiis conſummandis vel in primo vel in ſecundo tabernaculo ſecundum ſignificationem dicta ſint, aperit, ſubdens. *Qua parabola eſt.* E

☞ S-

NICOLAVS DE LYRA.

1 In qua urna aurea habens manna. *ſecundum quod dicitur. Exod.16.*

2 Et uirga Aaron quę fronduerat. *ſecundum quod habetur Nu. 17.*

3 Et tabulę teſtamenti. *Iſtæ erant incluſa in arca, ut prædictum eſt.*

4 Super quæ erant Cherubim gloriæ. *id eſt, glorioſe facta, uel potius quæ erant glorię Dei cui deſeruiunt Angeli per Cherubim ſignificati, vnde ſequitur.*

5 Obumbrantia propitiatorium. *quod repræſentabat locum diuinum, vt dictum eſt.*

6 De quibus non eſt modo dicendum ſingula. *Quia Apoſtolus proſequitur illa breuiter, & ſecundum ſenſum allegoricum tamen, ut dictum eſt.*

7 His uero. Hic *Apoſtolus deſcribit miniſterium ſacerdotum in tabernaculo Moyſi. Ad cuius intellectum ſciendum, quod intra ſanctum. ſanctorum ſolus ſummus ſacerdos introibat in feſto expiationis tantum In alia autem parte tabernaculi quę dicebatur ſancta abſolute, alii ſacerdotes intrabant his qualibet die ad perficiendum ſacrificia. Immolatio enim ſacrificiorum & oblatio eorum fiebant extra tabernaculum ſub dio in altari holocauſtorum, ſed conſummatio ſacrificiį fiebat in tabernaculo per cremationem incenſi in altari incenſi, quia ſacrificia illa non erant accepta ex ſe, ſed tamen ex fide & deuotione offerentium, quę fides & deuotio ſignificantur per incenſum, & hoc eſt quod dicitur.*

8 His uero ita. *i. diſpoſitis modo prædicto.*

9 In priori quidem tabernaculo. *i. in parte tabernaculi, quæ dicebatur ſancta.*

10 Semper. *quotidie.*

11 Introibant ſacerdotes ſacrificium officia conſummantes, *id eſt per cremationem incenſi.*

12 In ſecundo autem. *intra ſanctum ſanctorum.*

13 Semel in anno ſolus pontifex. *Supple introibat. Gloſſa dicit hic, quod pluries intrat in ano, tamen ſine ſanguine: hoc tamen non inuenitur ſcriptum in lege niſi ſolum quando mouenda erant caſtra, tunc enim Aaron & filii eius intrabant vt inuolerent ea quę erant intra ſancta ſanctorum & diſponerent Leuitarum onera: alias autem non legitur intraſſe aliquis, niſi ſummus ſacerdos in feſto expiationis ad offerendum ibi coram propitiatorio de ſanguine hoſtię immolatæ pro peccato populi & pro peccato proprio, & hoc est quod dicitur.*

14 Non ſine ſanguine, &c. hoc ſignificante. *Hic oſtendit quid ſignabant predicta, & primò quantum ad ve. Te. ſecundo quantum ad nouum, ibi.* Chriſtus aſſiſtens. *In prima parte dicit ſic:* Diuiſio.

15 Hoc ſignificante ſpiritu ſancto nondum propalatam eſſe ſanctorum uiam, *Quia (ſicut dictum eſt) per hoc quod non patebat acceſſus ſacerdotis ad ſanctum ſanctorum, deſignabatur quod via ueniendi ad cœleſtia, non erat patefacta ſicut eſt in no. Te. Et quia ve. Te. adhuc habebat curſum ſuum, quod ſignificabatur per primam partem tabernaculi, ut dictum eſt, & hoc eſt quod ſubditur.*

16 Adhuc priore tabernaculo. *i. ve. Te. habente ſtatum.*

17 Quæ parabola. *i. figura,*

18 Eſt temporis inſtantis. *Quia ue. Te. fuit figura noui.*

a Gratiæ. Quod nunc eſt. b Parabolam. c De aliis thure ſ. ſimila & panib. d De animalibus. e A ſacerdotib. tig natiõis.

têmporis inſtantis, iuxta quam munéra & hoſtiæ offerun-

a i. teſte conſcientia. Et ſi ad viſum hominum extra. b Plene mundatum.

tur, quæ non poſſunt iuxta conſcientiam perfectum facere

a Deo ſcilicet. b Diſcernendis.

a ſeruiêntem ſolum modo in cibis & potibus, & in variis ba

Ablutionib. a Aliis. b Non ſpiritus. c His omnib. dico impoſitis quaſi in onus ad refrenandum tranſgreſſores.

b ptiſmatibus, & iuſtitiis carnis uſque ad tempus correctio-

a Hæc non imperfectum, ſed. b Patri ad interpellandum, vel fidelib. ad auxiliandum.
c Non carnalium. d i. p. æſeatis iuſtitiæ & æternæ beatitudinis, quæ tempore legis futura erant.

c nis impoſitis. Chriſtus aſſiſtens pontifex futurorũ bonorũ

id eſt cœlum.

d † per amplius & perfectius tabernaculũ non manu factũ, i.

a Non dico non Dei ſed huius. i. humanæ, ſicut vetus ſed longe aliter a Deo. Cuius illud in eremo quod fixit homo. Effuſum. Vt in veteri.

nõ huius † creationis, neq; per ſanguinẽ hircorũ aut vitulo

a Quia non eſt opus iterari quia perfectum eſt. b Cœleſte tabernaculum. ſ. ſanctaſanctorum.

e rũ, ſed per propriũ ſanguinem introiuit ſemel in ſancta, æ-

† per maius

† facturæ.

a *Solummodo in cibis & potibus, &c.* ✻ THEOP. Lex inquit & le
A gis ipſius inſtituta, humanis ſolum ſunt rebus impoſita, ut po te quibus & veſci homines debeant, & in potu vti, & illiuſmodi quædam iniungunt. Hoc comede, illo abſtinebis, Verum quo pacto, & potib. dixit, cũ cõſtet de potus diuerſitate nil quicquam legem mãdaſſe. Aut enim id refert Apoſtolus quia Sacerdoti paulò poſt ingreſſuro, interdicta ſit vini potatio. Vel in eiuſmodi mandatorũ contemptum, hoc po
B tius addidit. Erant præterea & uarii batiſmatum modi. Nã ſi mortuum quis attrectaſſet vel eſſet morbo infectus, vel fluxum ſeminis pateretur, baptiſmo, id eſt aqua abluebatur, & hunc in modũ exiſtimabant, uel a crimine, vel a cõtagione purgari. *Carnis uero iuſtificationes.* erant præcepta quædam, quæ eorum carnem duntaxat abſtergerent, qui ſecundum carnem viderentur ſordidiores, Nec tamen hæc erat perpetuo præmenſura, ſed uſque *ad tẽpus correctionis* hoc eſt, uſque ad Chriſti primum aduentum qui uniuerſa hæc erat emendaturus, inducturuſque cultum
Act. 15. uerum, & ſpiritoale. n. Cum eſſet autem lex graue admodũ iugũ, iure impoſita, dixit, ſicut in Apoſtolorum actis eſt ſcriptum. Quid tentatis imponere iugum diſcipulis, quod neq; patres ueſtri portauerunt.

b *Vſque ad temporis.* Vſque ad tẽpus gratiæ, quo in melius corrigendi erãt, qui hucuſque ſub pædagogo erãt, & ideo nõ poterant perfectum facere, non tamen eo tpe debebãt ceſſare.

c *Chriſtus aſſidens.* De ſufficientia unius ueri ſacrificii. Teſtam. plene hic tractat per quod & peccatorum remiſſionem quã uerbis Ieremiæ ſupra tetigit, præſtari dicit & ſalutem. Q. Hęc prædicta legalia non poſſunt facere perfectum. Sed Chriſtus aſſiſtens &c.

C ✻ CHRYSOSTOMVS. Non dixit factus ſed ueniens, hoc eſt, ad hoc ipſum veniens, non alii cupiam ſuccedens. Non primo aduenit, & tũc fact' eſt, ſed ſimul aduenit. Eſt non dixit *Adueniens pontifex.* Hoſtiarum. Sed bonorum quæ facta ſunt veluti non valens ſermone vniuerſum exponere.

✻ AVG. Quid pro te oblaturus es ut munderis, ſi mundatus poteris offerre quod mundum eſt. Offerat ergo ſeipſum mundus ſacerdos ut mundet, hoc eſt quod fecit Chriſtus, nihil
1 mũdum inuenit in hominib. quod offerret
2 pro hominibus, ſeipſum obtulit. Munda vi
3 ctima, felix uictima, uera uictima, munda vi
4 ctima hoſtia immaculata: Non ergo hoc obtulit quod nos ei dedi
5 mus: immo hoc obtulit, quod a nobis acce
6 pit, & mundum obtu
7 lit, carnem enim a nobis accepit. hanc obtulit. Sed unde illam accepit. De utero uirgi
8 Mariæ, ut mundam offerret pro immundis ipſe rex, ipſe Sacerdos.

✻ PROSPER. Quoiam ſemel Chriſtus oblatus eſt, ut multorum peccata portaret.

d *Peramplius.* Chriſtus introiuit tabernaculũ nomine ſigni id eſt tabernaculi, deſignat ſignatum, idẽ cælum peramplius, quia plures capit quam terrenum illud, & perfectius, quia perfecta beatitudo. Vel per tabernaculum, id eſt per carnem quæ nõ ſemine uiri cõcepta & formata eſt, aſſiſtens patri &c. Aug. Ita ut per tabernaculum accipiatur Chriſti caro, quã pro nobis obtulit, in qua & diabolũ expugnauit. Eſt eñ Chriſtus rex & ſacerdos. Rex pugnauit pro nobis. Sacerdos obtulit ſe pro nobis. Qñ pro nobis pugnauit, quaſi victus eſt, immo uere uicit. Crucifixus eſt enim, & de cruce in qua erat fixus diabolum occidit, & inde Rex noſter, Sacerdos autẽ quid pro nobis obtulit. Vnde quia nihil mundũ inuenit in hominibus quod offert pro eis. ſeipſũ obtulit. Ecce mũda & fœlix & uera uictima. Carnẽ. n. de utero uirginis accepit, ut mũda offerret pro immũdis.

e *In ſancta.* Exponit quid dixerit. Tabernaculum non manufactum, ſanctaſanctorum, id eſt celeſtia.

a Si enim

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Iuxta quam *ſ. Parabolam.*

2 Munera & hoſtię offeruntur quæ non poſſunt iuxta conſcientiam perfectum facere. *Quia in ue. Te quod fuit figura noui, munera oblata non auferebant peccata ut, prędictũ eſt, & cauſa ſubdit.*

3 Seruientem ſolummodo in cibis & potibus. *Quod dicitur, quia obſeruationes legalium in parte conſiſtunt in abſtinentia a quibuſdam cibis & potibus in lege prohibitis:*

4 Et in uariis baptiſmatibus. *id eſt ablutionibus, quę fiebãt in emũdatione leproſi, & cõſimilibus, omnia enim iſta erant quædam pure corporalia, & ideo nõ poterant mundare conſcientiã, ſed tamen tollere quãdam immunditiam corporalem uel irregularitatem, quæ dicuntur iuſtitiæ carnis, & hoc eſt quod dicitur.*

5 Et iuſtitiis carnis, uſque ad tempus correctionis impoſitis. *i. vſque ad tempus nouę legis, quę corrigit ueterem, non a malo in bonũ reducendo, quia lex uetus fuit bona & iuſta, ut habetur Rom. 6. ſed ab imperfecto ad perfectum reducendo, quia ſicut puero quamdiu eſt ſub pædagogo imponuntur aliqua opera bona ad aſſuefactionem uirtutis, q̃ tamen mutantur adueniente ætate uirili in quam pefectiora opera ei imponuntur, ita per legem Moyſi fuerunt impoſita legalia populo Iudaico, vt exerceretur in cultu unius Dei, quia tamen erant imperfecta, ideo per legem Chriſti ad perfectionem ſunt reducta propter quod Apoſtolus Ga. 3. comparabat legem Moyſi pędagogo, ſub cuius diſciplina tenetur puer quamdiu eſt paruulus, vt plenius declaratum eſt in principio. huius operis.*

6 Chriſtus aſſiſtens. H*ic conſequenter exponit illud quod prædictũ fuit de tabernaculo Moyſi, inquantum fuit figura nouæ legis. Circa quod Apoſtolus duo facit. quia primo declarat propoſitum. Secundo probat quoddam ſuppoſitum, ibi.* Si enim ſanguis. *Circa primum quinque tãgit. Primo dignitatem loc. quia illa pars tabernaculi quę figurabat n. Te. uocabatur ſanctum ſanctorum. Secũdo dignitatẽ miniſtri, quia ſolus ſummus pontifex illuc intrabat, tertio modũ intrandi, quia cũ ſanguine intrabat. quarto tempus intrandi, quia tãtum ſemel in anno quinto ad quid intrabat. ſ. ad placandum ſibi Deum. & populo. Et iſta ſignificabant ea quæ ſunt in no. Te. quia Chriſtus qui eſt ſummus pontifex intrauit cælũ, quod deſignabatur per ſanctũſanctorũ, ut ſupra dictũ, & p proprium ſanguinem ad placandum nobis patrem, & hoc eſt quod dicitur Chriſtus aſſiſtens. Sciendum tamen. quod in hoc capitulo conſtructio eſt multum ſuſpenſiua. Et ideo ut clarius & breuius procedam, ego ponam literam non ſecundum quod iacet in libro, ſed ſecundum ordinem ſententiæ.*

Chriſtus. *Hic tangitur dignitas miniſtri no. Te. quia Chriſtus eſt nomen ſuppoſiti exiſtentis in natura duplici, ſ. diuina & humana.* Pontifex. *Hic tangitur nomen officii, quia Chriſtus eſt princepis aliorum paſtorum, ſecundum quod dicitur. 1. Pe. v. a. cum appuerit princeps paſtorum &c.*

7 Aſſiſtens. *i. ſemper paratus ad ſuum officium. ſ. ad interpellandum patrem pro nobis, & ad auxiliandum nos contra impugnationem hoſtis.*

8 introiuit ſemel in ſancta. *i. in cælum, ut patebit infra quod quidem cælũ eſt,* Tabernaculum per amplius. *ualde amplum, propter immenſitatem bonorum cœleſtium.* Et perfectius. *quam fuit tabernaculum Moyſi, quod fuit mobile, & portabile de loco ad locum, iſtud eſt immobile æternum ſecũdum quod per E. a. fuit prędictum, 33. d.* Oculi tui uidebunt Ieruſalem ciuitatẽ opulentam. tabernaculum quod nequaquam transferri poterit. *Ibi enim loquitur de Ieruſalem cæleſti.* Non manufactum. *i. non per hominem, ſicut fuit tabernaculum Moyſi per manum. Bezeleel ſit hoc Et quod ſubdit Apoſtolus exponit uerbum prędiatum.* Id eſt non huius creationis. *i. humanę factionis.* Tangit, *etiam tempus intrandi, ibi. ſemel quia totum tempus nõ eſt niſi vnus annus reſpectu pontificatus Chriſti. & ideo ex quo ſemel intrauit. ſemper eſt ibi.* T*angitur etiam modus intrandi cum dicitur.* Neque per ſanguinem hircorum aut uitulorum. *Sicut intrabat pontifex veteris legis, ſed per proprium ſanguinem, qui pro nobis fuit effuſus in cruce. Tangitur etiam ad quid intrauit, cum dicitur.*

✻ 1 Aeterna

a Per hoc. Quod non in illis ſacrificiis legalib. Quia redempti ſunt æterni. b A nobis, vel a Chriſto nobis. c Per ſanguinem Chriſti poteſt eſſe redemptio. Quia.

a & taurorum & cinis vitulæ aſperſus inquinatos ſancti- 1

Qui ſignificat memoriam paſſionis Chriſti. a Contactu mortuorum. b A corporali macula lepræ. A peccato mundat, valens ad emundationem carnis, quæ a pęna legis liberat.

b æterna redemptione inuenta. Si enim ſanguis hircorum 2

a Non animæ. Et ſi hoc eſt.

c ficat ad emundationem carnis, † quanto magis, 3

d ſanguis Chriſti qui per ſpiritum † ſanctum obtulit 4

e

a *Si enim ſanguis hircorum*: Quod per Chriſtum potuerit eſſe redēptio a minori probat, qui per illa legalia fiebat mundatio corporalis.

b *Hircorum*. Hircus Chriſtum ſignificat, per ſimilitudinē carnis peccati. Taurus quia duorum teſtamentorum cornib. uētilat inimicos.

Cinis uitulæ, &c. De iuuenca rufa, cuius cinerem ad aquā aſperſionis eorūq; mundationē q mortuū tetigerint profitere lex mādauit nō eſt tacēdum. Euidētiſſimum enim in ea nouū teſtamentū figuratur. De hac dicitur in libro Num. dominū dixiſſe Moſi, *Loquere filiis Iſrael ut accipiant à te iuuencam rufam ſine vitio, quæ non habet in ſe uitiū & non eſt poſitum ſuper eam iugum. Et dabis eam ad Eleazar ſacerdotem, & eycient eam extra caſtra in locum mundum, & occident eam in conſpectu eius. Et accipiet Eleazar ſanguinem eius, & aſperget contra faciem teſtimonii ſepties, cremabunt eam in conſpectu eius, & pellis eius cum carne, & ſanguis cum ſtercore comburetur. Et accipiet ſacerdos lignum cedrinum, & hyſopum, & coccinum, & mittet in medium combuſtionis iuuencę, & congregabit homo mundus cinerem iuuencæ, & ponet extra caſtra in locum mundum, & erit filiis Iſrael & proſelytis legitimum ſempiternum vel æternum.* Ex iſto cinere fiebat aqua aſperſionis vnde mundabantur a cōtactu mortuorum. Ait enim ſic. *Omnis qui tetigerit mortuum, immundus erit ſeptem diebus. Hic purificabitur die tertio, & ſeptimo, & mundus erit. Si uero non purificatus fuerit, non erit mundus. Omnis enim qui tetigerit mortuum, et mortuus fuerit non purificatus, tabernaculum domini polluit & exterminetur anima illa ex Iſrael.* Item ait. *Et accipiens hyſopum tinget in aqua uir mundus, et aſperget ſuper domum, et ſuper uaſa, et ſuper animas.*

Vitula fœminea caro, Chriſti infirma, Rufa, paſſione cruētata. Hanc accipiūt à Moyſe qui eſt figura legis, quia ſecūdum legē viſi ſunt occidere Chriſtum, quia ſecundum ipſos ſabbathū ſoluebat, & obſeruationes legitimas prophanabat. Sine vitio eſt iuuenca, quia immunis a peccatis caro Chriſti. Ad cōfirmationē aūt repetit dicens, quæ non habet in ſe vitium. Vel ad terminationē. ſ. quod etſi in aliis qui ſunt mēbra eius habeat vitium, in ſe tamen habet. Et non eſt poſitum ſuper eā iugum, quia non eſt ſubiugatus iniquitati imo & ſubiugatos inueniens liberauit, & eorum uincula dirupit & poteſtatē ponendi animam, & iterum ſumendi habuit. Non ad Aarō, ſed ad Eleazar data dicitur, quia non ad tempus quod tunc erat, ſed poſteros illius ſacerdotii domini paſſio erat peruentura, Eiecta eſt extra caſtra, & dominus extra ciuitatem eiectus eſt Eiecta eſt in locum mundum, quia dominus non habuit cauſam malam. Occiſa eſt in conſpectu Eleazar, ſic occiſa eſt caro Chriſti in conſpectu eorum qui uenturi erant in nouo Teſtamētō dñi ſacerdotes, Eius ſanguinē aſperſit contra faciem teſtimonii ſepties, quia Chriſtus ſm̄ ſcripturas fudit ſanguinē in emiſſioné peccarorum. Iō contra faciē teſtimonii, quia non aliter declaratum eſt q̃ fuerat diuino teſtimonio prænūciatum iō ſepties: quia ipſe numerus ad mundiciam pertinet ſpiritalem extra caſtra Ieruſalem, iuſſa eſt cremari. Cremari ſm̄ Græcos a ſuſpenſione dicitur, quia ignis ſurſum mouet & in eum conuertitur quod crematur, quod eſt ſignum reſurrectionis. In cōſpectu Eleazar cremata dicitur, quia illis apparuit reſurrectio Xp̄i, q futuri erāt regale ſacerdotiū. Pellis ei⁹ cū carne & ſāguie & ſtercore cōbuſta dr̄, qa nōdū ſolū ſubſtātia mortalis corporis Chriſti, q̄ pelle, carnib. & ſanguine intimata eſt, ſed etiam contumelia, & abiectio plebis (quę noīe ſtercoris ſignificatur) conuerſa eſt in gloriam, quam cōbuſtionis flamma ſignificat. In medium combuſtionis mittit ſacerdos lignū cedrinū, hyſopū, & coccinū. Lignū cedrinū eſt ſpes quæ in ſupernis firmiter habitat Hyſopus fides, quæ cū ſit humilis, radicibus hæret in petra Coccinum charitas, quia Feruorem ſpiritus igneo calore teſtatū. Hęc ēt debēt mitti in mediū cōbuſtionis. i. in reſurrectionē Chriſti, vt cū illo abſcondita ſit uita noſtra. Cinis, id eſt reliquiæ combuſtionis, fama eſt quæ ſecuta eſt poſt paſſionem & reſurrectionē, Hunc cinerem hō mundus congregabat, & in locum mūdum extra caſtra reponebat, quia hæc fama qua apud eos maxima claruit, qui non erant de conſortio Iudęorum, & erant mūdi ab interfectione Chriſti, & extra celebrationem iudaicę conſuetudinis. Ex iſto cinere fit aqua aſperſionis, per q̄ ſignificatur baptiſmus, unde mundabantur hoīes a contractu mortuorū, qa ab iniquitate per baptiſmum Chriſti. illa aqua tā proſelyti q̄ Gētiles vel Iudæi mundabantur, quia baptiſm⁹ iudæis & gentibus prodeſt. Hyſopo qui fidem ſignificat illa aqua aſpergebatur, quia fide mundantur corda, & ſine fide non prodeſt baptiſmus. A viro mundo hoc fiebat, quia verè mundi debent eſſe miniſtri eccleſię, qui portant perſonā dñi. D E

† 1. Pe. 1. d. 1. Io. 1. Apoc. 1. b. † De ce. miſ. c. cum marthæ. † ęternum

d *Ad emundationem carnis*. i. vt caro emundata ſit propter legis præceptum ſed in Chriſto eſt perfectio.

e *Obtulit ſemetipſum*: Et medius inter Deū & homines dator eſt noui Teſtamēti: quaſi pōtifex nobis eſt dator legis nouę.

✲ Avgvs. Quod tunc pontifex ille ſignificabat, qui cū ſanguine in ſancta ſanctorum per annos ſingulos introibat. Iſte igitur eſt, qui in ſe vno totum & exhibuit, quod eſſe neceſſarium ad redemptionis noſtræ ſciebat effectum, idem ſcilicet, & ſacerdos, & ſacrificium, idem Deus, & temelum. (li. de ſi. a pet. c. 1.)

✲ Idem. Hoc ſacrificium, ubi ſacerdos eſt victima, redemit nos ſuo ſanguine creatoris, non tamen creauit nos cum ſanguine, ſed redimit ſanguine. Creauit aūt nos in principio q̄ erat verbū, & verbum quod erat apud Deum, & Deus uerbū. Ab hoc creati ſumus. Sermo contextus adiungit. Omnia per ipſū facta ſunt & ſine ipſo factū eſt nihil. Hoc eſt quo creati ſumus. Quo uero redēpti, audi. Quod factū eſt, inqt, ī eo vita erat & vita erat lux hoīum, & lux in tenebris lucet: & tenebrę eā nō cōprehenderūt. Adhuc Deus eſt, adhuc illud illud dicitur, quod commutabile ſemper manet, adhuc illud dicitur cui cui uiendo corda muudata ſunt, vnde aūt mundentur nōdū dicit Lux, inquit, lucet in tenebris, & tenebræ eam non cōprehenderūt. Sed vt non ſint tenebræ, poſſintq; cōpræhēdere, tenebræ enim peccatores, tenebræ īfideles, ut ergo nō ſint tenebræ poſſintque compræhendere. *Verbum caro factum eſt & habitauit nobis*. Videte verbum carnē, uerbum ante carnē. In principio erat uerbum & uerbum erat apud Deum & Deus erat verbum, & omnia per ipſum facta ſunt. Vqi hic ſanguis. Ecce iam author tuus ſed nondum eſt prçcium tuum. Vnde ergo redēpt⁹. Quia uerbū caro factū eſt, & habitauit in nobis. (ſermo de ſacrific. ve ſp. d.) F

✲ Chrysost. Si enim carnem, inquit, poteſt mundare ſanguis taurorum, multo amplius animę ſordes diluet ſanguis Chriſti. Ne enim cum audis, ſanctificat, magnum aliqd putes

NICOLAVS DE LYRA.

✲ Aeterna redemptione inuenta, *quia per hoc habemus æternam redemptionem per modum conuenientiſſimum a Chriſto inuentum, inquantum ſatisfecit, quia poterat inquantum Deus, & ſoluit qui debebat inquantum homo.*

1 Si enim ſanguis. *Hic probat quoddam ſuppoſitum circa ultimum dictum, ſcilicet, quod ſanguis Chriſti fuit efficax ad noſtram redemptionem æternam, & facit talem rationem. Sāguis Chriſti ex unione ad ſuppoſitum diuinum habet uirtutem maiorem ad emundationem animæ q̄ ſanguis hircorum, et vitulorum et aqua luſtrationis ad tollendum immundiciam corporalem ſeu impedimentum irregularitatis de quo prædictum eſt. Veritas propoſitionis huius patet, quia ſanguis Chriſti ex eius vnione ad ſuppoſitum diuinum contrahit quandam infirmitatem virtutis, ſed prædicta ueteris legis tollebant immundiciam corporalē contractam ex tactu alicuius immundi, et a diuino cultu impedimētem ut patet Num. 21. Ergo multo fortius ſanguis Chriſti mundat animam et reddit eam aptam ad ſalutem æternam et hoc eſt quod dicitur.* Si enim ſanguis hircorum & taurorū, *hoc fiebat in feſto expiationis.*

2 Et cinis uitulæ aſperſus. *quia in aqua luſtrationis qua debebant immundi aſpergi, ponebantur cineres uitulæ combuſtæ, ut dicitur Numer. 21.*

3 Inquinatos ſanctificat *quia animam mundare non poterat.*

4 Quanto magis ſanguis Chriſti, &c. *i. peccatis, quæ mortificant animam morte culpæ & morte gehennæ.*

✲ Ad

putes,annotat,& oſtendit vtriuſque mundationis differen-
A tiam.Et quomodo hoc?Iſta quidem excelſa, illa autem humilis.Et dicit,quia merito ſiquidem ille quidem ſanguis taurorum erat,iſte autem Chriſti.Et non ei ſufficit nomine tm̃ hoc ſignare,ponit etiam modum differentię. *Qui per ſpiritum.* īquit,*ſanctū ſeipſum obtulit immaculatum* Deo, hoc eſt ſacrificium immaculatum erat, mundum a peccatis. Hoc enim eſt *per ſpiritum ſanctum*,non per ignem, nō per aliena quædam. Et *mundabit conſcientiam noſtram*.inquit,*ab operib.mortuis*,benedixit,*ab operbius mortuis*. Si quis enim tangebat mortuum, polluebatur, & hic ſi quis terigerit opus mortuum, contaminatur per conſcientiam. *Ad ſeruiendum*.inquit *Deo viuo*. Hic manifeſtat, quia opera mortua habentes non poſſunt ſeruire vero,& viuo Deo, quia illa mortua ſunt & falſa & merito.

† concilia tor.
Leui.11.
Deuter.14
† Gal.1.b.

Obtulit per ſpiritum omnia dicentem.Vel immaculatum per ſpiritum,de quo conceptus immunis.fuit a peccato: a Non carmen tantum. b Duo facit ſanguis Chriſti.a peccato mundat, & reſtituta libertate facit ſeruire Deo,qui dat viuere,qui eſt vita ex ſe viuens.

a īmaculatū ſemetipſū Deo,emūdauit cōſciētiā noſtrā ab
a .i.peccatis. b Sine quo nec quæ Deus nos operari vellet,nec quæ ſperamus ſciremus.
b operib.mortuis,ad ſeruiendū Deo viuenti? Et ideo noui
a Noui Teſt.dator eſt ideo,vt vocati accipiant hæreditatem:& hoc morte interueniente,ſine qua lex non iuuaret.
b Eius. Chriſti. Interueniente inter diſpoſitionem & completionem.
c d teſtamēti† mediator eſt,vt morte intercedēte ī redēptionem earū pręuaricationum,quę erāt ſub priore teſtamē
A Deo. Ab æterno electi. b.i.æternam hæreditatem frequenter promiſſam.
e to,repromiſſionē accipiāt qui vocati ſunt ęternę hęredi
a Morte intercedente,quia vbicunque. b Poterunt infirmi ex eo quod mortuus. eſt Chriſtus non credere promiſſionem & ideo probat hoc humana conſuetudine,
f g tatis.† Vbi enim teſtamentū eſt,mors neceſſe eſt interce
a Interueniat ante confirmationem. b Sic & no.Teſt.i.promiſſio æternæ vitæ & doctrina euangelica. i.per mortem teſtatorum.
h dāt teſtatoris. Teſtamētū enim in mortuis† confirmatū

teſtm̃ hæredes.Sic,n.inquiens teſtatus eſt Chriſtus.Volo ter vt vbi ego ſum,& illic & miniſtros meos eſſe.Quos vi ex hæreditauerit ille, ſic exprimit.Nō pro oīb.peto,ſed p q me profeſſi ſunt, & crediderūt.Hēt inſuper teſtm̃,& teſ vt patet ex his.Teſtīoniū aūt phibet de me, q miſit me pa Et paraclet⁹ teſtimo perhibebit de me,& teſtimonium perhil tis.
1 ✻ Chrisost.Qui
2 mediator; Mediato
3 nim non eſt dom rei cuius eſt mediat
4 ſed & alia quidem r
5 lius eſt mediator,
9 puta mediator nu rum fit,nō ſponſus,
7 adiuuās ſpōſum,qu
8 cturus eſt ſicēt medi hic filius factus eſt p & noſter.
e *Interce.* Inter v Teſt.& nouū. in qu nō ſolū ſacramenta ſa ſunt, ſed & pro diſtīctio eſt,paſſio(ſti,in cuius morte cōſtat terrena nō promitti, ſed æterna morte enim unigeniti neceſſe eſt magis ſperari.
f *Aeterna.hære.* ✻ Avg,Hæreditas mea præclara eſt mi ipſi⁹ hęreditatis uox eſt apud prophetā Dñe Deus noſter ſide nos.Hāc hæreditatē nō moriēs pater filio religt, ſed fili⁹ eā ſua morte mirabiliter acqſiuit,q̃ reſurrectiōe poſ
g *Vbi en.*Dixit.Chriſtus eſt dator no.Te.morte interce nūc ꝙ cōfirmatione ei⁹ potuerat mori, ꝓbat cōſuetudi manæ legis.*Vbi enim te.*Sicut ergo teſt. morte teſtatoris firmatē,ſic & Chriſtus in aſſertione eorū q̄ teſtabatur v mori,neqs de eis dubitaret,nec aliter poterat nobis eſſe Morte euāgeliū in nobis cōfirmauit,ut qa pro nobis mo eſt pręcepta eius diligamus & in autoritate habeamus,& mortem gratiam nobis impetrauit,qua complere poſſi ✻ Ansel.Nunquā.n.aliter hætes poteſt hæreditatē cō qa in oī teſ. id neceſſe eſt,ideo teſtator noſter,q nobis cerat,in quo vitæ ęternæ hæredes fore nos inſtituerat,in ſuit mortē ſuā vt ſine obſtaculo perueniremus ad hære poſſidendā neq; aliter ꝑtingere poſſem⁹ ad illā. ✻ Avg ri poteſt cuius morte cōſtet, ꝙ facti ſumus ēt nos hær Dei ſ̄m illud,dabo tibi gentes hæreditatē tuā, niſi forte mūdi,quo pri⁹ tāq̃ domināte tenebamur. Pūt aūt cū d mūd⁹ mihi crucifix⁹ ē,& ego mūdo,poſſidet nos Xp̄s m illoq nos poſſidebat,cū ei renūiā⁹ morimurq; illi,& ipſe
h *Teſtamentum enim.* ✻ Amb.Hoc modo firmū factū e intantū fuit peccatū noſtrū,ut ſaluari nō potuiſſemus a do,niſi vnigenitus filius Dei ꝓ nobis moreretur.*Quod Alioquin nondū ualet dum viuit qui teſtatus eſt.*Hoc enim ſi cat,ꝙ q̃diu viuit teſtator.poteſt mutare ſententiam, hæredes adducere in hæreditatem ſuam.

B a *immaculatum*.Alius ſanguis non immaculatus.
b *Ab operibus mortuis*.Ambr.i.peccatis, quæ qui tangit inquinatur,ſicut qui tangebat mortuum, coinquinabatur nec intrat in cælum,ſicut nec ille in templum.
c *Viuenti*.Nemo ergo ei poteſt ſeruire qui mortua opera hēt.
Ambr.Quę mors erat neceſſaria in redemptione non modo Gentilium,ſed & earum pręuaricationum quas lex faciebat nō ſoluebat.Tantum fuit peccatum noſtrum, ut ſaluari nō poſſemus,niſi vnigenitus Dei pro nobis moreretur, debitoribus mortis,ſed ſic fecit nos dignos teſtamenti & promiſſæ hæreditatis,& ita teſtamentum factum firmum.
p *Et ideo noui teſtamenti mediator eſt,&c.* ✻ Theop.Quod deterrere quā plurimos uidebatur infirmiores qa illud ſæpe ac multum vſurparenr,Si Chriſtus obiit mortem,quo pacto daturus eſt quop promiſerat?Id ipſum nunc Paulus leniens, ob id arguit Chriſti ratum eſſe & firmius teſtamētum,quia mortuus ſit.Nequd enim ſuperſtites ſumus, teſtamenti nomen illud ſortitur,quod teſtando nos inſtituimus.Vt igitur,inquit puriores nos redderet, mortē ſubiuit,& teſtō nobis peccata remiſit,& cęleſtium reliquit bonorum fruitionē,nos inter,& patrē mediator effectus,cū patri haudquaquā eſſet in animo, nobis hæreditatem relinquere,vt quibus acriter ſuccenſebat & erat iratior,tanqūam liberis a ſe alienis,Chriſtus itaque interceſſit,& patrem nobis conciliauit. Quomodo. Id namq; ꝙ erat nobis ferendum vt cōtumacibus,ille iam tulit, & mortem quæ fuerat per nos ſubenda,pro nobis ſubiuit,effecitq; hęreditate hac dignos,eſt igitꝰ,& teſtm̃ hoc ꝑ filii mortē iā ꝯ-
C rmatū qd̄ miniē ad īdignos hæreditatē trāmiſit.Hēt ꝑterea& teſtamen-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Ad ſer.*Hoc dicit ad differētiā illorū qui putantur dij,ſed ſunt mortui,ut Iupiter,Hercules & huiuſmodi.Tāgit autē tria per quæ ſanguis Chriſti habet efficaciā ad prædicta.Primū eſt ipſe offerens.ſ.Chriſtus cuius meritū eſt efficaciæ infinitæ propter coniunctionē ad diuinitatē, & hoc tangitur cū dicitur.*Semetipſum obtulit. *Secundum eſt munus oblatum,quod fuit ſanctiſſimum,ideò dicitur.Immaculatum. Tertium eſt modus offerendi,qui proceſſit ex maxima charitate,quod notatur cū dicitur.*Per ſpiritum ſanctum.*Cui autem facta ſit talis oblatio, oſtēditur cum dicitur.*2 Deo.*ſ.patri.* 3 Et ideo.no. Te. *Hic conſequenter ex prædictis quæ pertinent ad ve.Te. & expoſitione eoru arguit ad principale intentum.ſ.quod no.Te.ſit excellentius & efficacius ueteri.* Et *diuitur in duas partes,quia primò facit quod dictū eſt, ſecundo probat quoddam ſuppoſitotum in ſua ratione,ibi.*Vbi enim teſta.eſt. *Circa primum conſiderandum,quod immediate prędixit quod Chriſtus per proprium ſanguinē intrauit cælum,& ſic inuenit noſtrā redemptionem æternam.Hoc autem nō poterat fieri in uet.teſt Ex quo ſequitur, quod illud.Teſtamentum factum eſt per Chriſtū, & per conſequens debet dici no.teſtam.quia illud quod ſequitur præcedens dicitur nouum reſpectu illius,& hoc eſt quod concludit* Apoſtolus. Et ideo noui teſtamenti mediator eſt,*ſcilicet ipſe Chriſtus,per quem autem modum ſit mediator,ſubdit.*
4 Vt morte intercedente. *id eſt Chriſti morte interueniente,per quam eius teſtamentum eſt confirmatum.*
5 In redemptionem earum præuaricationum. *quæ er ſub priori teſtamento.i.quas vet.Teſtam.non poterat auferre,ſed per mortem Chriſti ſunt ablatę.*
6 Repromiſſionem æternæ hæreditatis accipiant.*per eſ acia paſſionis,*
7 Qui uocati ſunt.*ad participandum per ueram fidem & ſacramentorum nouæ legis ſuſceptionem,& ſic patet quod no. Teſt. eſt eſſicacius veteri,quia mundat animam & confert gloriam, vetus autem teſtamentū tantum exterius mundabat,& temporalem hæreditatem promittebat.*
8 Vbi enim teſtamentum eſt,mors neceſſe eſt intercedat teſtatoris.*Hic probat quod ſuppoſuit,ſcilicet, quod Teſt.no.ſit confirmatum per mortem Chriſti,& hoc probat dupliciter,per legem humanam ſecundo per legem diuinam,ibi.*Vnde nec primum.*Circa primum conſiderandum,quod ſecundum leges humanas, ciuiles & canonicas teſtamentum non habet robur quandiu viuit teſtaor,quia tunc poteſt ſemper mutari,cum ſit ultima uoluntas uitæ pręſentis, ſed in morte confirmatur.Ita ſimiliter no.Te.quod eſt proprie teſtamentum Chriſti in ſua morte fuit roboratum,propter hoc tunc dixit:*Conſummatum eſt ut habetur Ioh.21.*& hoc eſt quod dicitur hic.* Vbi enim teſtamentum eſt,mors neceſſe eſt intercedat.*i.interueniat* teſtatoris,&c. *& patet litera.*

✻ Vbi

a *Vnde nec primum quidem ſine ſanguine dedicatum eſt.* ✻ THEOPHYLA. Non.n.ſolum Apoſtolus quæ diceret ex communi quadam conſuetudine confirmabat, ſed ut a rebus ipſis quæ in ueteri contigiſſent. Quod ſane Iudæos ad credulitatẽ magis inducit, & fidem ut ſibi adhibeant admonenti. Vnde inquit. *Neceſſarium eſt,* ut mors teſtamẽtum præcedat. Vnde fuit neceſſe, ut prius illud teſtamentum non ſine ſanguine fuerit dicatum. Sanguis uero mortis eſt argumentum, ſed uetus illud p agni ſanguinem figuram prętulit noui, in quo Dei filius in carne mortuus eſt. Verũ
24.b quid illud deſignat, cum teſtamẽtum, inquit fuiſſe dicatum? Id quidẽ. Quia hoc ipſum principium ſumpſit cõfirmationis & roboris. Neque.n.aliter peragẽdi ſumpſiſſet initium, niſi ſanguinis effuſio præceſſiſſet.

a Si nou interuenit mors teſtatoris. q Poteſt.n.mutare ſi vult. Id eſt, quamdiu.
a eſt. Alioquin nondum valet, dum viuit qui teſtatus eſt. Vn- 1
a Quia omne teſtamentum morte firmatur. Et hoc in ſignum futuri quod ſanguine Chriſti. b Confirmatum eſt. c Non ſine ſanguine.
b de nec primum quidem ſine ſanguine dedicatum eſt. Lecto 2
a Prius omni, vt totum confirmaret.
enim omni mandato leg s a Moyſe vniuerſo populo, acci- 3
Simul aqua & ſanguis quia noſtrum baptiſma ibi figuratum eſt paſſio Chriſti a Quæ ſignificat mundationem futurorum cum aqua baptiſmi. b De quib. aſperſorium facit. 4
c piens ſanguinem vitulorum & hircorũ cum aqua & lana coc
cinea & hyſopo, ipſum quoque librum & omnem populum 5
Id eſt ad confirmandum teſtamentum.
d aſperſit dicens. † Hic ſanguis teſtamenti quod mandauit ad 6
a Sicut librum. b Templum Dei ſanctum eſt quod e.vos. Habentes officia, 7
vos Deus. Etiam tabernaculum & omnia vaſa miniſterii 8
a Quia quædam vaſa ſola aqua baptizabantur, ſed in nobis nihil ſine ſanguine Chriſti mundatur interius. 9
e ſanguine ſimiliter aſperſit. Et omnia pene in ſanguine ſe- 10
a Quicquid de aliis. b In quo ſacrificio.
f cundum legem mundantur, et ſine ſanguinis effuſione non 11
a Peccatorum. b Quando quidem Moyſes ita præcepit & lex ita præcepit. c Figuras. d Eccleſiæ quo ad cælum dicitur. 12
fit remiſſio. Neceſſe eſt ergo exemplaria quidem cœleſtium 13

D d *Hic ſanguis teſtamenti quod mandauit.* ✻ ANSEL. Quaſi non fuiſſet vos aſpergo, quia hic ſanguis quo uos purifico, eſt confirmator teſtamenti qđ mandauit mihi Deus ad uos deferre.
✻ THEOPHYL. Chriſtus ſane ſic inquit. Hic ſanguis noui teſtamenti in remiſſionem peccatorum in ueteri uero nec nouũ dicitur nec peccatorum remiſſio. Vides ut ſanguinem dixerit teſtamẽtum neceſſe eſt igitur, ut Chriſti mortem intelligas, ubi teſtamenti fit mentio. *Et tabernaculum & omnia uaſa miniſterij ſanguine ſimiliter aſperſit.*
✻ IDEM. Vel hoc quidẽ noſtri præfert figuram, qui & tabernaculum ſumit. Ait namq;, inambulabo in eis & inhabitabo & alibi. Vaſa autẽ magnæ domus Dei quædam aurea ſunt, quędam argẽtea. Sumus itaque nos uerò Chriſti ſanguine reſperſi, & ſanctificationem adepti quando quidem & in eius fuerimus morte baptiſmo abluti. E

b *Lecto enim.* Sicut ergo Moyſes ſanguinẽ prædictorum animalium accepit, ut eo aſpergeret & mundaret prędicta. Sic noſter Moyſes Chriſtus data noua lege, ſuũ ſanguinem qui uitulus propter uirtutem crucis, cuius cornibus impios uentilauit, & hircus pro ſimilitudine carnis peccati, & quia hoſtia pro peccato egreſſum cum aqua de ſuo latere ad hoc opus accepit per aquam baptiſma ſanctificans, pretio ſanguinis nos redimens. Cum lana coccinea quę ignei coloris eſt, & hyſopo. Lana.n. ſignificat ignẽ dilectionis Chriſti, hyſopus qui ualet contra tumorem pulmonis, humilitatem Chriſti ſignificat, qui per feruorem dilectionis & humilitatem pro noſtra redemptione ſanguinem ſuum fudit. Eo ſanguine librum, i. euangelium ſanctificauit, i. confirmauit, & populum fidelium abluit dicens. *Hic eſt ſanguis noui Teſta-*
26. *menti confirmator, quod mandauit Deus ad vos.* Aſperſit tabernaculum, i. eccleſiam. Omnia vaſa miniſterij, quia omnes doctores eccleſiæ in quib. continentur myſteria ſua. Et ſanguine redemit, & redemptis, ſpiritum ſapientiæ, & ſcientiæ tribuit, & omnia mundantur per ſanguinem Chriſti, & ſine eo nullius peccati fit remiſſio. Poteſt etiam per prædicta populus Dei ſignificari. Ipſe.n. Liber eſt tabernaculum uaſa quæ ſpiritualiter mundantur ſanguine merſo in remiſſionem peccatorũ. Inquit enim alibi, *Qui pro multis effundetur.* hi enim ſunt popu-
4.c lus Dei, id eſt, electi.
c *Lana.* Charitas Chriſti eſt nobis lana de qua ueſtẽ faciamus.

e *Et omnia pene in ſanguine ſecundum legẽ mundantur.* ✻ CHRYS. Quare autem dixit pęne quare illud ſic temperauit. Quoniã illius non erat perfecta mundatio neque remiſſio perfecta, ſed ſemiperfecta & in minima parte nunc autem, hic eſt inquit ſanguis noui teſtamenti qui pro uobis effuſſus eſt in remiſſionem peccatorum.

Ecce quæ proprie prædicit Moyſes uerba quibus uſus eſt Chriſtus in cœna quando corpus & ſanguinem ſuum diſcipulis dedit.

f *Et ſine ſanguinis effuſione non fit re.* Hæc determinatio ideo apponitur quia per aquam aſperſionis quę fiebat de cinere uitulæ rufę fiebat remiſſio peccatorum aliquando qñ non effundebatur ſanguis, ſed tamen effuſus erat in immolatione uitulæ. In illis aũt ſacrificijs quamuis magis eam peruerſo populo fuerint congruenter impoſita quam Deo deſideranti oblata; figura tñ ueritatis fuerunt, quę Chriſtus eſt cuius ſanguine redempti & mundati ſumus, quia uera emundatio & Dei propitiatio nobis ſine ſanguine nulla eſt. F 1.Pet.1.c.

Neceſſe eſt ergo exemplaria quidem cœleſtium his mundari, & cæt. ✻ CHRYS. Et quomodo exempla ſunt eorum quæ in cœlis habentur. Quę autem nunc uocat cœleſtia? num. cęlũ aut angelos? nihil tale, ſed iſta quæ apud nos geruntur in cęlis ergo ſunt iſta quę noſtra ſunt & hæc noſtra cęleſtia ſunt quamuis

Hic ☞ in

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Vn. nec pri. *Hic probat idem per legem diuinam in qua probatione primo ponit no. Teſta. conuenientiam cum ueteri ſecundo eorum differentiam. ibi.* Neceſſe eſt ergo. *Circa primum ſecundum, quod ue. Teſt. quod fuit figura noui fuit confirmatum per aſperſionem, ſanguinis, vt habetur* Exod. 24. *Et ſic patet per legem diuinam, quod Teſt. no. per effuſionem ſanguinis debuit confirmari. ut figuratum correſponderet figuræ & hoc eſt quod dicitur.* Vnde nec primum qui. *i. ue. Teſt. quod fuit primum.*

Dedi. eſt. *i. confirmatum.* ſine ſangnine.

Lecto enim in omni mand. le. a Moyſe uniuerſo populo. *Hoc habetur Exod. 24. ubi dicitur quod populus Teſtamentum recepit & obligauit ſe ad obediendum & tunc Moyſes ad cõfirmationem huius aſperſit ſanguinem & hoc eſt quod dicitur.*

4 Accipiens ſan. uitulorum & hir. cum aqua & lana coc. & hy. *Sed contra hoc poſſet aliquis dicere, quia Exo. 24. non fit mentio, niſi de ſanguine uitulorum. Dicendum, quod Apoſtolus fuit inſtructus in lege, & ex uſu & conſuetudine ſciebat qualiter talia fiebant, ſ. per mixtionem ſanguinis hirci & aquæ, ut ſanguis eßet clarior lana uero coccinea, & hyſopus erant ibi quaſi aſperſorium ad ſanguinem aſpergendũ: Et propter hoc Moyſes tacuit iſta, quia non erant principalia tantum credendum eſt Apoſtolo, quod fuerit ita, ut deſcribit. Non enim omnia in Exod. ſunt ſcripta. Sequitur.*

5 Ipſum qu. li. *Scilicet legis.*

6 Et om. po. *Qui legem ſuſceperat.*

7 Aper. di. Hic eſt ſan. te. *Id eſt, confirmatiuus teſtamẽti quod* mandauit ad uos Deus.

8 Etiam ta. *Non quod aſperſit tunc tabernaculum quia nondum erat, ſed poſtea illud ſanguine aſperſit quando illud conſecrauit.*

9 Et omnia ua. miniſterii. *Quibus vtebantur in tabernaculo Moyſi.*

10 Sanguine ſi aſ. *i. per aſperſionem ſanguinis.*

11 Secund. legem mun. *Dicit penè quia aliqua mundabantur per ignem, ſ. illa quæ poterant ignem ſuſtinere, ut habetur* Nume. 31. *d. Expiatio tamen pro peccato non fiebat ſine effuſione ſanguinis & hoc eſt quod dicitur.*

12 Et ſine ſan. effuſione non fit remiſſio. *Quia animalia ſacrificabãtur pro peccatis quorum effundebatur ſanguis, in ſignum quod per effuſionem ſanguinis Chriſti fienda erat remiſſio peccatorum quæ non poterat ſanguine animalium fieri, ſed tantum ſignificari.*

13 Neceſſe eſt ergo exemplaria quidem cœleſtium. *Poſita conuenientia noui & ueter. Teſtamen. quantum ad confirmationem &* creden-

A in terra celebrantur. Siquidem & angeli in terris ſunt,ſed tñ cœleſtes vocantur. Nam & Cherubin in terris apparuerunt, & tamen cœleſtia ſunt. Et quid dico apparuerunt? In terris ẽt conuerſantur ſicut in paradiſo. Imo neque hoc. Iſta.n.cœleſtia ſunt conuerſatio ẽt noſtra in cœlis eſt, quamuis hic conuerſemur. Quæ eſt iſta conuerſatio noſtra? Hæc eſt. Philoſophia, i. quæ apud nos eſt, qui ad cęlum vocati ſumus, *Melioribus*. inquit,*ſacrificijs, quam hæc ſunt.* Quod melius eſt bono aliquo melius eſt. Bona ergo fuerunt etiam exempla eorum, quæ in cœlis ſunt, nequaquam.n. exempla illa mala erant, alioqnin etiam mala eſſent, quorum exempla ſunt.

B

Ipſa autem cœ. Chriſtus, qui in quibuſdã ſignificatus eſt, non indiguit mũdari, ſed omnes ſui,ſed tamen ſigna eius quæ in tabernaculo vſum miniſtrationis præſtabant,ſanguine mundata ſunt.

+ oportebat.

+ inſtante. conſummatione.

a Prędictis. b Corporaliter. c Eccleſia,ſcilicet. Significata. d Sed in terra. e Chriſtus & omnes illæ hoſtiæ quia in omnibus ſignificatus.

a his mundari. Ipſa autem cœleſtia † melioribus hoſtiis quam 1

Quæ ſunt.

b iſtis. Non enim in manufacta ſancta Ieſus introiuit exempla- 2

a Per illa ſignificatum. b Vt pro nobis interpellat,& poſt ſe trahat. c Poſt conſummationem. d Præſentia.

ria verorum, ſed in ipſum cœlum, vt appareat nunc vultui 3 4

a Nunc apparet vultui, non ita vt ſæpe offerat ſemetipſum & ſæpe patiatur in cruce quia ſufficit omnib ſemel oblatus,& non opus eſt per ſingulas generationes iterari, quod ſi huis non ſufficeret,nec antiquis qui ſimiliter erant redimendi.

c Dei pro nobis. Neque ut ſæpe offerat ſemetipſum, quemad- 5

d modum põtifex intrat in ſancta per ſingulos annos in ſangui 6

Chriſtus in ſuo. a Non ſępe. Si oportet eum ſæpe ſe offerre. b Quod non fuit opus. c Incipiendo a principio mundi.

e ne alieno. Alioquin + oportet eum frequenter pati ab origine 7 8 9

a Non ſępe,ſed ſemel,quod nunc conſtat per inconueniens.

f mũdi. Nunc autẽ ſemel † in cõſummatione ſeculorum ad + de- 10 11

eſt, quod ſua hoſtia fuit dignior & efficacior omnibus aliis quia illæ ſæpe iteratæ ſine conſummatione, hęc ſemel oblata ad patriam reducit.

d *Per ſingulos annos.* ✠ AMBR. Eiſdem ipſis hoſtiis quas offerunt indeſinenter, nunquam poteſt accedentes perfectos facere, alioquin ceſſaſsẽt offerri, ideo quod nullam haberent vltra quam conſcientiam peccati, cultores ſemel mundati. Sed in ipſis commemoratio peccatorum per ſingulos annos fit. Impoſſibile.n. eſt ſanguine taurorũ & hircorũ auferri peccata. Vna ẽ,igt, iſta hoſtia, illæ autẽ multæ ſunt. Propterea.n. nec fortes erant, quia multæ. Quid autẽ opus erat multis, dic mihi, vna ſufficiente? proinde quod multæ, & ſemper offerebantur, oſtendit nunq̃ eos purgari. Sicut.n. medicamentũ quando fuerit forte,& ſalutis efficax,& valens cunctam valetudinem repellere: ſemel impoſitum totum operatur. Si ergo ſemel impoſitum totum operatum fuerit, oſtendit eius virtutem, vt non vlterius apponatur. Si verò ſemper apponitur, manifeſtũ,indiciũ eſt minus illud præualuiſſe. Medicamenti quippe virtus illius eſt,vt ſemel apponatur,& non frequenter. Sic et hic qua rõne eiſdẽ ſacrificiis ſemper curabantur. Si.n.omnino eſſent liberati peccatis, nequaq̃ per ſingulos dies offerrentur ſacrificia. Proinde commemoratio peccati fuit, non abſolutio, quia quotidie iiſdem purgabantur hoſtiis etiam & ipſi ſacerdotes, & populus pariter. In Chriſto ècontra iõ ſemel oblata eſt hoſtia potens ad ſalutem ſempiternam.

b *Non e. in m.* Exponit meliores hoſtias quæ eſt vna, i. Chriſtus, Vſus loquendi ſic vellet & approbaret ſcriptum eſſe. In manufactis ſanctis exemplarib. verorum. Vel in manufacta ſancta exemplaria verorum, quę litera in codicib. Græcis repetitur. *Non e. in ma.* Probat quod Chriſtus mundauit cœleſtia, i. hoĩes ſuo ſanguine mundatos, fecit cęleſtes, cœleſtium participes. Nam iſte per hoſtiam ſuam intrauit in cęlum pro nobis,& ita conſtat quod ſequemur. In cęlum, nã non in manufactis. Cur non? Quia illa non ſunt vera ſancta, ſed ſunt exẽplaria, i. figuræ verorum, & verus ſacerdos non in vmbratilia, ſed in vera intrare debuit. Intuere quantæ differentiæ ſunt inter vetus & nouum. Pro exemplari, i. tẽplo quod ibi erat, eſt hic cęlum. Differt etiam magnus ſacerdos qui aſſiſtit vultui Dei ſemper vnus ad interpellandum pro nobis. Ibi ſæpe offerebat, hic ſemel: ibi in ſanguine alieno, hic proprio, idem ergo ſacerdos, & hoſtia.

Anſelmus

c *Neque ut ſę. of.* Probauit, quod Chriſtus per hoſtiam ſuã cœleſtia mundauit, modo probat quod melioribus hoſtiis, id eſt,

C

e *Alio opor.* Si ſemel oblatus non ſufficeret omnium in ſecredẽtium peccata exhaurire, oportuiſſet eum pati ſępius ab origine mundi, quod ne fieret, ſemel paſſus eſt in conſummatione ſęculorum.

f *In conſum.* Id eſt, in vltima ætate in qua ſunt omnia adimpleta quæ ante imperfecta, & ideo non opus fuit, vt inciperet pati ab origine mundi.

Et

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *emundationem, hic conſequenter ponit differentiam, oſtendendo primo quod emundatio noui Teſta. ſit melior, ſecundo quod eſt perfectior, ibi. Neque ut ſæpe Circa primam partem dicit ſic.* Neceſſe eſt ergo exemplaria quidem cœleſtium his mundari. *id eſt, tabernaculum ueteris Teſtamenti quod fuit quodammodo exemplar cęleſtium, ut declaratum eſt 8. cap. debuit mundari talibus hoſtijs quæ fiebant de animalibus brutis.*

1 Ipſa autem cęleſtia melioribus hoſtiis quàm iſtis. *Supple debuerunt mundari. Et ideo mudati ſunt ſanguine Chriſti. Sed diceres, quomodo intelliguntur mundari cœleſtia, ubi nulla ſit macula? Dicendum, quod ſicut dicebatur emundari tabernaculum, non quia haberet in ſe aliquam maculam, ſeu immunditiam, ſed quia tollebantur quædam irregularitates, quibus impediebantur homines accedere ad ſanctuarium ita dicuntur mundari cœleſtia per Chriſti ſanguinem & per ſacramenta nouæ legis ex eodem ſanguine habentia efficaciam inquantum purgant peccata, quæ impediunt ab ingreſſu cęleſtium. Et ideo dicit hoſtijs in plurali. Quia licet ſanguis Chriſti ſit una hoſtia, tamen eius efficacia nobis communicatur per uaria nouæ legis ſacramenta. Et quod tabernaculum ſanguine Chriſti mundatum ſit melius tabernaculo Moyſi declarat dicens.*

2 Non.n. in manufacta ſancta Ieſus introiuit. *Quale fuit tabernaculum Moyſi ab homine factum, quod fuit figura tabernaculi cęleſtis vt prædictum eſt, ideo ſubditur,*

3 Exem. ve. ſed in ip. c. *Introiuit Ieſus.*

4 Vt ap. nunc v. Dei pro no. *Sicut.n. Pontifex legis intrabat ſancta ſanctorum, ut appareret coram propitiatorio, quod erat quaſi ſedile Dei. Sic Chriſtus quantum ad humanitatem intrauit cœlũ non ad hoc quod videret faciem* Dei patris de nouo, *quia uidit eam ab inſtanti conceptionis ſed quia eius humanitas de nouo translata fuit ad cęlum ubi facies Dei clare uidetur a beatis, ut per hoc coram Deo patre pro nobis interpellet, reprę ſentando humanitatem quam aſſumpſit pro nobis.*

5 Neque vt ſępe offerat. *Hic conſequenter oſtendit, quod emundatio no. Te. perfectior eſt. Et diuiditur in duas, quia primo oſtendit propoſitum, ſecũdo ad hoc adducit ſimile, ibi.* Et quemadmodum. *In prima parte facit talem rationem. Illa emundatio quę non reiteratur, quia ſemel facta ſufficit, perfectior eſt quam illa quæ reiteratur pluries propter ſui imperfectionem. Sed illa emundatio quę fiebat a pontifice ueteris legis in feſto expiationis quolibet anno reiterabatur. expiatio facta per Chriſtum ſemel tantum facta eſt, quia eius unica paſſio ſufficit ad deletionem omnium peccatorum, ergo eſt perfectior & hoc eſt quod dicitur.* Neque vt ſępe offerat ſemet. *i. Chriſtus pontifex.*

6 Quemadmodum ponti. *Veteris legis.*

7 Intrat in ſancta per ſin. an. &c. *Quia aliter ſequeretur inconueniens, ſ. quod Chriſtus pluries debuiſſet pati à principio mundi, ſicut & ſacerdos ueteris intrabat per ſingulos annos ſanctumſanctorum pro expiatione peccati populi Iſrael. Nunc autem ita eſt, quod ſicut pontifex ueteris legis intrabat ſanctumſanctorum pro peccato populi Iſraelitici ita Chriſtus paſſus eſt pro ſalute totius mundi. quia incœpit a principio creationis, ſicut populus Iſrael a datione legis. Et ideo ſi Chriſti oblatio eſſet iterabilis, debuiſſet frequenter pati ab origine mundi, ſicut pontifex legis quolibet anno intrabat ſancta a datione legis, & hoc eſt quod dicitur.*

8 Alioquin oportebat eum fre. pa. &c. *Et quia hoc eſſet conueniens ideo ſubdit Apoſtolus.*

9 Nunc autem. *i. tempore gratiæ.*

10 Semel in conſummatione ſæculorum. *i. in ultima ætate in qua conſummatur myſterium Chriſti.*

11 Ad deſtitutionem peccati per hoſtiam ſuam. *Seipſum in conſpectu omnium offerendo in cruce.*

✠ Et

a *Et quem.* Lex naturalis etiam oſtendit, quod per inconueniens probatum eſt.

b *Semel.* Non poteſt amplius mori, ſed nec indigemus. Non eſt intelligendum quod aliqua peccati ſui neceſſitate oblatus ſit, etiam ſemel, imo ſola volũtate. Verũ vt homo ſemel mortuus neceſſitate, & iuræ naturæ amplius nõ moritur, ſic & Chriſt⁹ eodem iure ſemel oblatus non poteſt amplius mori.

c *Poſt hoc au.* Poſt ſemel mori, reſtat iudicium, in quo accipiat ſecundum quod meruerunt, non reſtat ut iterum ſurgant, & iterum moriantur.

d *Sine pec.* Si nec indie iræ hoſtia, multo minus in aliis temporib. Vel, *ſine peccato*. id eſt, ſine ſimilitudine carnis peccati, ſed potius in carne glorioſa. Vel tũc non erat hoſtia, ſed iuſticia in remunerando vel damnando.

Alioqui oportuiſſet. Saluator eſt & ſemel oblatus non ſufficit omnium credentium exhaurire peccata præterita, præſentia & futura, oportebat eum iã ſæpius paſſum fuiſſe ſicut Sacerdotes Aaron quot annis intrabant oraturi ꝑ populo, imo quotidie ex quo inſtitutum eſt ſacerdotium. Origenes ille antiquus ſuper Leuiticũ, late proſequitur quod Apoſtol. Paulus ſacrificio illo expiationis antiquo, tanquã vmbræ veritatẽ, applicat conſummationem ſanctiſſimæ victimę crucis, dicẽs ꝙ Chriſtus fuſo ſanguine in cruce, ꝑ propriũ ſanguinẽ ingreſſus eſt non in manu facta ſancta, ſed in ipſum celũ, vt appareat vultui Dei quaſi propitiatorie pro nobis, donec ſecundo ſine peccato appareat omnib. ſe expectantibus in ſalutem. Ibique interpretatur diem propitiationis nobis manere, donec Sol occidat, id eſt vſque quo mundus finem acipiat, quod Apoſtolus dicit. Donec ſecundo appareat omnibus, &c. D Hom. 9. † puram. E

a Vtiam non dominetur in nobis, quod nulla alia hoſtia potuit. b Non ſæpe, ſed ſemel oblatam Patri. c Item per hoc probatur ſemel pati.

a ſtitutionem peccati per hoſtiam † ſuam apparuit. Et quemadmodum 1

a Lege naturæ. b Reſtat.

b admodum ſtatutum eſt hominib. ſemel mori, poſt hoc au- 2

c a vt iudicentur ſecundum merita. b Eadem neceſſitate & iure naturæ. c Aliter miſerabilior eſſet omnib. hominib. d Quia non omnes credunt,

c tem iudicium, † ſic et Chriſtus ſemel oblatus eſt ad multo- 3

Non omnium. a Aduentu. Autem. b Id eſt hoſtia pro peccato. c Veniens ad iudicium.

4 d rum † exhaurienda peccata, ſecundo ſine peccato apparebit 5

a Quia non neceſſitate, ſed voluntate pro peccatis eorum mortuus eſt.

omnib. expectantib. ſe in ſalutem per fidem.

✠ AMBROS. Nunc Chriſtus offertur, ſed offertur quaſi homo, quaſi recipiens paſſionem, ſed offert ſe ipſe quaſi ſacerdos hic in imagine, ibi in ueritate, ubi apud Patrem pro nobis quaſi aduocatus interuenit. Hic autem ſe offert etiam vt ſacramento exiſtens per ſuos miniſtros, in cęlis uero, per ſeipſum.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et quem. *Hic adducit ſimile ad ſuum propoſitum, ſcilicet, quod ex peccato primi parentis ſtatutum eſt ex diuina ſententia, quod homines ſemel moriantur, & poſtea in iudicio diuino manifeſtè præſentabuntur, ſicut Chriſtus pro ſalute hominum in cruce mortuus poſtea apparebit in iudicio, non iudicandus, ſed magis per ſuum iudicium fidelibus ſuis æternam ſalutem redditurus. & hoc eſt quod dicitur.* Et quemad. ſtatutum eſt ho. ſemel mo. *ratione originalis peccati.*

2 Poſt hoc autem iu. *Scilicet extremum.*

3 Sic, & Chri. ſe. ob. eſt. *In cruce, non ex conditione originalis peccati quod non contraxit, ſed ex conditione mortalis naturæ quam uoluntarie aſſumpſit.*

4 Ad mul. ex. p. *Quod dicit, quia licet paſſio Chriſti ſe extendit ad delendum omnia peccata quantum eſt ex ſe, tamen aliqui ſe reddunt indignos. Et ideo dicit multorum, & non omnium, ſequitur.*

5 Secun. ſi. pec. ap. *Quia in ſecundo aduẽtu Chriſtus apparebit in forma glorioſa, & ſine ſimilitudine peccati. In primo autem aduentu apparuit in forma hominis mortalis habens ſimilitudinem peccati, ſecundum quod dicit Apoſtolus Ro. 8. a*

Ad maiorem euidentiam doctorum in hoc cap. quæritur, utrum ſanguis Chriſti fuit oblatio Deo *acceptiſſima. Et arguitur primo quod non quia effuſio ſanguinis innocentis eſt coram Deo abominabilis: Chriſtus autem fuit innocentiſſimus, ergo &c. Item illud quod habet ſimilitudinem cum ſacrificiis* Gentilium *nõ eſt Deo acceptum, ſed oblatio ſanguinis innocentis eſt huiuſmodi, ſecundum quod dicitur in* Pſ. 105. f. Effuderunt ſanguinem innocentem ſanguinem filiorum ſuorum & filiarum ſuarum, quos ſacrificauerunt ſculptilib. Chanaam *ergo. &c. Contra illud quod dicitur in litera. Quanto magis ſanguis Chriſti, qui per ſpiritum ſanctum ſeipſum obtulit immaculatũ Deo mundabit conſcientiam noſtram.*

Reſponde. Non eſt hic intelligendum. quod ſolus ſanguis Chriſti fuit oblatus pro nobis imo tota humanitas eius, & hoc patet ex autoritate inducta in qua dicitur, obtulit ſemetipſum. *Fit tamen mentio in hac oblatione ſegregatim de ſanguine Chriſti, inquantum fuit ſeparatus a corpore, tamen utrumque eſt de oblationis integritate, propter ꝙ in ſacramento altaris, quod eſt memoriale ipſius oblationis, conſecratur ſimul caro & ſanguis, tamen ſub ſpeciebus diuerſis, ſicut in illa oblatione fuit ſanguis ſeparatus a carne. Similiter anima Chriſti fuit pro nobis oblata, inquantum per paſſionem fuit a corpore ſeparata ad ſatisfaciendum pro nobis Ioan. 10. c.* Animam meam pono pro ouibus meis *Et ſic patet quod tota humanitas pertinet ad Chriſti oblationem ſeu ſacrificium. Quod autem hoc habeat perfecte rationem oblationis uel ſacrificii, patet, quia ſacrificium in lege fiebat triplici de cauſa. Primo ad tollendum peccatum, propter hoc in lege dicebantur aliqua ſacrificia ꝑ peccato. Secundo ad gratiam conſeruandum, propter hoc in lege dicebãtur aliquæ hoſtię pacificæ. Tertio ad hoc quod mẽs hominis perfecte Deo uniretur per amorem, propter hoc in lege offerebatur holocauſtum, quod totum incendebatur ad honorem diuinum. Iſta autem tria proueniunt nobis a Deo mediante humanitate Chriſti pro nobis oblata, quia ꝑ hoc peccata noſtra ſunt deleta. Apo. 1. b.* Dilexit nos, & lauit nos a peccatis noſtris in ſanguine ſuo. *Et gratia collata, Ioa. 1. b* Gratia & ueritas per Ieſum Chriſtum facta eſt. *Et porta glorię aperta, in qua fit hominis ad Deum unio perfecta. Propter hoc dicitur infra ſeq. c.* Habemus fiduciam per ſanguinem eius in introitu ſanctorum. *Et ſic patet, quod ſacrificium Chriſti fuit perfectiſſimum, quia continet in ſe perfectiſſime uirtutem omnium ſacrificiorum, ſicut perfectio diuina continet in ſe unitiuè & eminentius perfectiones omnium creaturarum. Ad primum igitur dicendum, quod effuſio ſanguinis Chriſti poteſt referri ad duplex, principium. Vno modo ad ipſos effundentes, & ſic fuit Deo abominabilis, & ſic fuit peccatum grauiſſimum: Alio modo ad voluntatẽ ipſius Chriſti patiẽtis, qui uoluntarie ſe obtulit paſſioni ex charitate maxima, & ſic fuit Deo acceptiſſima, & hoc ſecundo modo habuit rationem oblationis & ſacrificii, non autem primo modo. Ad ſecundum patet ex dictis, quod oblatio ſanguinis innocentis in ſacrificiis Gentilium habet ſimilitudinem cum illis qui occiderunt Chriſtum, & hoc modo non habet rationem ſacrificii, ut dictum eſt, & ideo non eſt ſimilitudo ſacrificij Chriſti ad ſacrificia illorum.* F Sacrificii virtus triplex.

ADDIDIO.

In c. 9. *vbi dicitur in poſt.* Aureum habens thuribulum & arcam Teſtamenti circuntectam ex omni parte auro.

In arca teſtamenti quæ erat in ſanctaſanctorum nihil erat incluſum, niſi tantum duæ tabulæ lapideæ quas ibi poſuerat Moyſes, vt habetur expreſſè 3. Reg. 8. b. Vrna autem habens manna, & uirga Aaron erant coram illa arca, ut habetur Exod. 16. & Numeri 17.

REPLI. In cap. 9. *vbi dicitur de arca Bur. qui nititur ſæpius opportune, & importune ſaluare dicta ſancti Tho. & aliorum, non curat hic ſaluare ueritatem literę, cui tamen ille honor debetur, quod potius debemus putare nos intentionem literæ non intelligere quam contradicere. Hic autem plane dimittit literam apoſtoli tanquam contradicenem litteræ 3. Reg. 8. Nam hic dicitur, quod in arca erat urna habens manna, & uirga Aaron quæ floruit, ibi autem dicitur, quod nihil erat in arca niſi duæ tabulæ, &c: quæ uidetur manifeſta contradictio. Circa quam differentiam laborat dupliciter circa locum allegatum de 3. Reg. Vno modo, quod litera illa debeat intelligi principaliter, apoſtoli autem occaſionaliter, quia arca fuit facta, ut tabulæ ibi reponerentur, ſed poſt urna & uirga occaſionaliter in memoriam ibidẽ repoſitæ ſunt. Alio modo, quod factum fuit quoddam ſcamnum appenditium ad latus arcę, in quo urna & uirga reponebantur. Et ideo amplius dicit illa fuiſſe in arca, non quod intrinſecus, ſed in appenditione quod unum cum arca cenſebatur, & ſic quidam exponunt quod dicitur Deut. 31. g. de libro legis. Pones enim in latere arcæ, &c.*

A ☞ Ang. li. de bono coniugali c. 26 Chryſoſto. Leu. 32. b.

CAP. X.

a VMmbram enim. Probauit quod ſemel mortuus, ſedqua re, vel ſemel. Quia lex non poterat perfectos facere, ideo agnus ſine macula erat offerendus.

b Non ipſam ima. Id eſt, ueritatem, ut in picturas uſque quo ponat quis colores, quædam eſt ſubtractio. Vel ſubtractio vmbra quædam eſt, non imago cum vero flores ipſos colorum quis impoſuerit, tunc imago efficitur.

C A P. X.

Oblatus ad exaudienda peccata quia lex habens extraneam ſimilitudinem eorum quæ futura erant non imaginem quæ melius exprimit rem, quam vmbra.

VMbram enim habens lex bonorum futurorũ 1
b nõ ipſam imaginem rerum, per ſingulos an- 2
Quas lex præcepit.
nos eiſdem ipſis hoſtiis quas offerunt indeſi- 3
Et ſi ſemper facerent. In ſanctaſanctorum. a Virtute b. & beatos.
c nenter, nunquam poteſt accedentes perfectos facere . Alio- 4
Si perfecti fierent. Hoſtiæ. Vtique.
d
e quin ceſſaſſent offerri, ideo quod nullã vltra haberet conſcien- 5 6
a Perfecte vna hoſtia. Hoſtiis per ſingulos annos oblatis.
f tiã peccati † culotres ſemel mũdati . Sed in ipſis cõmemoratio 7

B c Acced. Pontifices per ſingulos annos in ſanctaſanctorum cum eiſdem hoſtiis licet indeſinẽter offerrent, nunquam tamen, &c.

† qui ſacrificaſſent, ac ſemel purgati eſſent Chryſoſto.

d Cultores ſe. Vna hoſtia Chriſti perfectos facit, & ſimilia peccant non indigent alia, quia ſufficit ad omnia, & omnem conſcientiam a peccatis lauat, quod non vetus, ſi enim hoc faceret, non eſſet opus iterari. Sicut medicamẽtum fuerit forte, & ſalutis efficax, & valens cunctam ualitudinem repellere, ſemel impoſitum totum operatur. Si uero ſemper imponitur, manifeſtum iudicium eſt non contuliſſe ſalutem. Sed quia illis ſacrificis nemo curabatur, frequenter offerebantur.

Hom. 17. e Alioquin ceſſaſſent offerri. ✻ CHRYSOS. Propter hoc imperauit ſemper offerri propter infirmitatem ut & memoria peccatorum fieret. Quid ergo nos. Nonne per ſingulos dies offerimus. Quidem ſed ad recordationem facientes mortis eius. Et vna hæc hoſtia non multæ. Quomodo una & non multæ? Quia ſemel oblata eſt . Oblata eſt in ſanctaſanctorum . Hoc autẽ ſacrificium exemplum eſt illius, id ipſum ſemper offerimus. Nec nunc quidem alium agnum, craſtina alium, ſed ſemper eundem ipſum. Proinde vnum eſt hoc ſacrificiũ, hac datione.

✻ AMBRO. In Chriſto ſemel oblata eſt hoſtia ad ſalutem potens. Quid ergo nos? Nonne per ſingulos dies offerimus. Etſi quotidie offeramus ad recordationem eius mortis fit, & una eſt hoſtia non multæ. Quomodo vna & nõ multæ. Quia ſemel immolatus eſt Chriſtus. Hoc autem ſacrificium exemplum eſt illius id ipſum & ſemper idipſum offertur, proinde hoc idem eſt ſacrificium. Alioquin dicetur quoniam in mul-

C tis locis offertur, multi ſunt Chriſti, non ſed unus ubiq; eſt Chriſtus, & hic plenus exiſtens & illic plenus. Siue quod ubique offertur unum eſt corpus ita & unum ſaciriticium.

✻ PRIMAS. Quid ergo dicendum eſt. Nunquid Sacerdotes noſtri quotidie non offerunt ſacrificium . Offerunt quidem quia nos quotidie peccamus, & quotidie indigemus mundari. Et quia ille non poteſt mori, dedit nobis ſacramentum corporis & ſanguinis ſui ut ſicut paſſio illius redemptio fuit ac abſolutio mundi, ita quoq; iſta oblatio redemptio & mundatio ſit omnibus in ueritate offerentibus.

✻ THEOPHYLACTUS. Subortur hic quæſtionum & nos in eccleſia in cruentas offeramus victimas ? Omnino offerimus . Cæterum memoriam facimus mortis Domini. Eſtque unum ſacrificium, non multa, quando quidem ſemel oblatus eſt. Ipſum quidem ſemper offerimus, immo potius memoriam illius oblationis facimus, qua ſe ipſe obtulit, ceu iam nunc facta ſit. Proinde vnum eſt ſacrificium. Nam quod ad quæſtionem attinet, poſtquam multis in locis affertur, multi igitur Chriſti erunt. Non bene colligitur, nequaquam enim multi ſunt, ſed unus eſt ubique. & hic plenus, & iſthic plenus, & perfectus, unumque corpus . Quemadmodum enim in multis locis oblatus Chriſtus unum corpus eſt, & non multa corpora, ſic & vnum ſacrificium. Nam illã hoſtiam offerimus quæ tunc eſt oblata.

f Commemoratio. Non abſolutio, infirmitatis accuſatio, non virtutis oſtenſio, propter infirmitatem ergo oſtendendam, & ut memoria peccatorum fieret, imperauit Deus illa ſemper offerri. Et nos quotidie offerimus, recordatione mortis eius eſt, & hæc hoſtia vna eſt, nõ multę, quia ſemel tantum oblata eſt. Nec a malis hominibus multi Chriſti offeruntur, ſed unus ubi, & ſemper plenus, ubique unum corpus, ſemel oblatus numquã conſumitur. Quod nos agimus recordatio ſacrificii, eſt, nec cã infirmitatis ſuæ repetitur, qa perficit homines ſed noſtræ qui quotidie peccamus. in legalibus ergo hoſtiis erat commemoratio, non oblatio. Hic autem peccatorum deletio. & uirtutis conſummatio, & infirmitatis noſtræ oſtenſio. Et celebratur duabus de cauſis, ſcilicet, pro noſtra infirmitate, ut dictum eſt. Et ut maior Chriſti dilectio noſtris infigatur mentibus, dum recolimus quanta pro nobis geſſit.

☞ Impoſ-

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. X.

1

Diuiſio.

VMbram enim. *In cap. præcedenti probauit Apoſtolus eminentiam no. Teſt. & in probatione ſua dixit, quod ve. Teſt. non auferebat peccatum, ideo iſtud quod ibi ſuppoſuit, hic conſequenter probat.* Et *diuiditur in duas partes, quia primo facit quod dictum eſt, ſecundo comparat ſacerdotem no. Te. ad ſacerdotem ve. Te. ibi.* Omnis quidem ſacerdos. *Primum probat dupliciter, primo per rationem, ſecundo per ſcripturam, ibi.* Ideo ingrediens. *Prima adhuc in duas, ſecundum duas rationes quas ponit, ſecunda ibi.* Impoſſibile enim eſt. *Ad euidentiam primæ rationis conſiderandum, quod differũt vmbra & imago in hoc, quod vmbra eſt longinqua ſimilitudo rei, imago autem eſt propinqua & expreſſa rei ſimilitudo. Et ideo ſacrificia veteris legis habuerunt rationem vmbrę reſpectu bonorum gloriæ, quia nõ promittebant illa expreſſe, ſed ſub uelamine proſperitatis terrenæ. Sacrificium autem nouæ legis habet rationem imaginis, quia immediate inducit ad bona gloriæ cœleſtis. Hoc autem non poterant facere ſacrificia ueteris legis, quod patet ex modo offerendi ipſa, quia quolibet ano reiterabãtur, quod non fieret, ſi per ipſa offerentes mundarentur, quia tunc talis iteratio eſſet fruſtra & non eſt dicendum, quod aliquid fruſtra præciperetur in lege diuina ergo non auferabant peccata, & hoc eſt quod dicitur hic* Vmbram enim habens lex. *Id eſt, bonorum gloriæ, quæ expectantur in futurum, quæ in lege promittebantur confuſe per modum vmbræ & non expreſſe, ideo ſequitur.*

Vmbra & imago differunt.

2 non

2 Non ipſam ima. re. per ſin. an. eiſdem ipſis ho. quas offe. indeſin. *Sacerdotes ueteris legis.*

3 Nunquam. *Lex uetus per talia.*

4 Accedentes perfectos facere. *Id eſt, mundatos a culpa, dign gloria.*

5 Alioquin ceſſaſſent offerri. *Poſt primam eorum oblationem.*

6 ideo, quod nullam ha. vl. conſci. pec. cul. ſe. munda, *Et id concludit, quod fiebant illa ſacrificia ad peccatorum recordationem, i quantum per talia offerentes oſtendebant ſe habere peccati conſcientiam & hoc eſt quod dicitur.*

7 Sed in ipſis commemoratio pecca. per ſingulos annos fit *Deletio autem peccatorum expectabatur fienda per Chriſtum . Sed u detur quod ratio Apoſtoli valeat, quia poſſet dici, quod illa ſacrific mundabant a peccatis præteritis, non autem a futuris, & quia reiter bantur peccata, per conſequens & ſacrificia erant iteranda non fruſt vt arguit Apoſtolus, ſed ad deletionem peccati iterũ perpetrati. Dic dum quod Apoſtolus ex modo loquendi excludit hoc dictum. Dixit en quod lex tantum habebat umbram cęleſtium, nunc autem ita eſt qu peccatum opponitur cęleſtibus, qua excludit ab ipſis, & ideo ill quod emundat peccatum, oportet quod ſit cæleſte & ſpirituale, & ill quod eſt tale, habet efficaciam perpetuam, & per conſequens nõ eſt re terabile. Sic autem eſt dicendum de oblatione Chriſti in cruce ratio deitatis adiunctæ & ideo non reiteratur, quia ſemel facta ſufficit ad dum omnia peccata commiſſa & committẽda, Sed adhuc diceres, ſacr mentũ altaris quotidie offertur in eccleſia. er. &c. Dicendũ quod non eſt*

✻ *ſacrificij*

a *Impoſſibile eſt enim ſanguine taurorum & hircorum aufferri peccata.* ✻ AVG. Manifeſte ſcriptura teſtatur, illum ſanguinem victimarum nihil profuiſſe, ad exorandum Deum pro peccatis hominum, ſed ſignificaſſe aliquid quod prodeſſet. Impoſſibile eſt enim, inquit, ſanguinem hircorum & taurorum auferre peccata. Quoniam pro anima noſtra exorat, mediator ille, qui omnib. illis ſacrificiis quæ pro peccatis offerebantur, præfigurabatur.

ſtomata hęc quę ſcilicet igne conficiſiturſacrificia tibi placuerunt, id eſt, noluiſti, nec in acceptum hæc retuliſti, neque quæ eſſent de peccato oblata. Erat quidem vt diuerſis de cauſis, ita & diuerſum ſacrificiis impoſitum nomen. nam alia quidē pro cōmiſſis offerebantur, nonnulla pro negligentia, quædàm etiam ſalutaria dicebantur, & conciliatoria quędam, alia inſuper peccatoris, alia demum purgationis gratia offerebantur. Quę tamen eo ſunt prorſus oblata, qa ſacrificium & oblationem noluiſti. D

a Quia pro eis offeruntur. & ita conſtat peccata habere offerentes.
In ipſis commemoramur nos eſſe in peccatis. Nam impoſſibile.

a peccatorū per ſingulos annos fit. Impoſſibile enim eſt, ſan- 1
a Quia hoſtia Chriſti ſufficit & vetus perfectum non facit, ideo ad hoc confirmandum.
guine hircorum & taurorū auferri peccata. Ideo ingrediens 2
Verbis vel rebus. a De animalib. b De aliis reb. c Iam a tempore paſſionis. d Quod præ omnib. ſacrificiis eſt.
b mundum dicit. Hoſtiam & oblationem noluiſti: corpus au 3 4
a Per multa ſacrificia vnum ſignificabatur quia ſi multis verbis vna res diceretur, vt ſine faſtidio multum commendaretur. Quæ aliis digniora videbantur, quæ tota comburebantur, pro peccato fiebant. quædam etiam non pro peccato.
c 5 6
d rem aptaſti mihi. Holocauſtomata & pro peccato non pla 7
a Sine aliqua retardatione. b Quia in primo pſalmo. Beatus vir qui caput pſalterii dicitur.
e 8
f cuerunt tibi. Tunc dixit. Ecce † venio. † In capite libri ſcri 9
a Vt quod lex non potuit, per me compleatur. b In pleriſque additur, meus.
Secundum quod homo.
g 10
h ptum eſt de me, ut faciam Deus volūtatem tuam. Superius 11
i dicens quia hoſtias & oblationes & holocauſtomata, & 12
Iam & ſi prius. Tunc. a Ne viderentur diſplicere, quia non ſecundum legem.
pro peccato noluiſti, nec placita ſunt tibi quæ ſecundum 13
legem offeruntur, tunc dixi, ecce venio, vt faciam Deus

✻ OECVMENIVS. In ipſis, inquit, hoſtiis fit dūtaxat cōmemoratio, & redargutio peccatorum, non autem etiam remiſſio. Porro quod nō ſit remiſſio, ſignum eſt, quod nunquam ceſſarent hoſtiæ. Neque enim ob ſequentia tantum peccata offeruntur, inquit, hoſtiæ, ſed potius propter omnia tanquam nōdum remiſſa ſunt hoſtiis quę factę ſunt.

f *Non pla.* AVGVSTINVS. In figuris illis ueritas prænunciabatur. Celebrant figuras figuræ rem multi ſcientes, ſed plures ignorantes, quæ ceſſare debebant re exhibita. † Pſ.39.b.

g *Tunc dixit. Ecce venio, &c.* Quādo vidi omnia illa diſplicere, & corpus idoneū ad hoc mihi datum. E

Dixit. Ecce ue. Ad me offerendum ut faciam & compleam voluntatem tuam quia tu es meus Deus. Ideò venio ad implendam tuam volūtatem, quia ita ſcriptum eſt, & præfiguratū de me in conſilio Deitatis, quæ eſt caput mei, qui ſum liber humani generis ſecundum quod homo in quo legant omnia ſibi neceſſaria, & ideo non eſt opus lege.

Noluiſti. A tempore paſſionis, in quo eſt conſummatio omnium hoſtiarum, cœperunt illa diſplicere. Nunquam ea ante deſtruxit, ſed illis ſubditus fuit, dum in templo cum hoſtiis præſentatus fuit,

✻ AVG. Quare illa noluit, quæ primo voluit. Quia illa omnia erat quaſi uerba promittentis. Et uerba promiſſiua, cum uenerit quod promittunt, non iam enunciabuntur. Tandiu quiſque promiſſor erit donec det, Cum dederit, mutat uerba non dicit adhuc dabo, quod ſe daturum dicebat, ſed dicit dedi. mutauit verba. Quare illi placuit primo hoc uerbū & quare illud mutauit. Quia temporis ſui uerbum fuit, & pro ſuo tēpore placuit. Quando promittebatur, tunc dicebatur, cum autem datū eſt quod promiſſum eſt, ablata ſunt verba promiſſiua, data ſunt completiua. Sacrificia ergo illa tanquam promiſſiua oblata ſunt. Quid eſt quod datum eſt completiuum. Corpus quod noſtis, quod utinam non ad iudicium noueritis. Sacrificium, inquit, & oblationem noluiſti. C

Corpus. Ablata ſunt ſigna quia exhibita eſt ueritas, tunc tempus fuit vt illa auferrentur, & veritas veniret, nec vnquam in donibus illis delectatus eſt dominus, niſi in fide, & deſiderio offerentis. Pręcepit tamen hæc ſibi offerri potiuſquam offerentur idolis, impoſuitque in ſeruitutem, non in iuſtificationem, & ut figura eſſent futuri.

Aptaſti. Id eſt, aptum & idoneum corpus, quia ſine peccato & paſſibile & mortale mihi dediſti, quod ualeat offerri in redemptionem hominum.

Holocauſtomata. ✻ THEOPHYLACTVS. Nec holocau-

h *In capite libri ſcriptum eſt de me* HIER. Hoc eſt, in principio Geneſeos, & in Euangelio, Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil.

✻ AVG. Sunt etiam qui vniuerſas omnino ſcripturas canonicas vnum librum vocent, quod valde mirabili, & diuina unitate concordent, & hunc eſſe dictum. *In capite libri ſcriptum eſt de me vt faciam voluntatem tuam*, vt intelligatur per filium pater feciſſe mundum, cuius conditionis principium ſcripturarum eſt in libro Geneſeos, vel magis, quia prophetia uidetur eſſe non facta narrans, ſed futura prænūtians. Non enim ait quod fecerim, ſed vt faciam, ſiue vt facerem uoluntatem tuam. Ad illud hæc ſententia referenda eſt, quod in primis partib. eiuſdem libri ſcriptum eſt. erunt duo in carne vna. Quod ſacramentum magnum dicit Apoſtolus in Chriſto & in eccleſia, F

✻ THEOP. Librū autem lapideas tabulas dicit, quibus lex fuiſſet inſcripta, uel uetus teſtamentum, perinde ac ſi dicat, in oī ſcriptura de meo aduentu facta eſt mentio, & quemadmodum ipſe eſſem offerēdus pro mūdo, Vel caput ueteris teſtamenti principium interpretatur. Nam & in ipſius Moyſi libri primordio cum hominem inquit, faciamus ad imaginē & ſimilitudinē Meſſiā ſuæ diuinitatis cognitionē aperit De⁹.

i *Superius dicens.* Quaſi. Non ſolum notat hæc autoritas.

veteres

NICOLAVS DE LYRA.

ſacrificii reiteratio, ſed vnius ſacrificii in cruce oblati quotidiana commemoratio, propter hoc dicitur Luc. 22.b. Hoc facite in meam commemorationem. *quia idem offertur quod ipſe obtulit.*

1 Impoſſibile e. *Hic ponitur ſecunda ratio ad idē, quia principalius ſacrificium, quod fiebat in lege, fiebat in die expiationis de hirco & uitulo ſed illud non poterat auferre peccatum, cum eſſet quid pure corporeū, quod non attingit ad animam, ergo multo minus alia legis ſacrificia poterant auferre peccata. Huius rationis ponit minorem dicens,* impoſſibile enim eſt ſan. hir. & tau. aufer. *Si autem contra hoc arguatur de ſacramentis nouæ legis, quæ conſiſtunt in quibuſdam rebus corporalibus ... & tamen mundant animam, Dicendum, quod non eſt ſimile, quia in ipſis diuina uirtus operatur, & ideo operantur ad gratiam per modum inſtrumenti, non ſic autem erat in ſacramentis ueteris legis, ut plenius ... in fine huius capituli.*

2 Ideo ing. *Hic probat per ſcripturam* Pſ. 39. *qui loquitur de aduentu Chriſti propter imperfectionem ſacrificiorum veteris legis ſupplendam per ſuum ſacrificium & facit talem rationem. Illud quod aufert peccatum, oportet quod ſit* Deo acceptum, *ſacrificium autem ueteris legis nō eſt Deo acceptum, vt patet per ſcripturam Pſalm. inductam ergo, &c. & hoc eſt quod dicitur.* Ideo ingrediens mundum. *per carnis aſſumptionem.* 3 Dicit. *Quia illa ſcriptura loquitur in eius perſona.*

4 Hoſtiam. *In hoc tangit ſacrificia quæ fiebant de rebus animatis.*

5 Et oblatio, *Id eſt, ſacrificia de inanimatis.* 6 Noluiſti. *Id eſt, non acceptaſti & ſunt verba filii ad patrem.* Et *interponit ſacrificium patris aceptum quod de corpore Chriſti fuit factum dicens.*

7 Corpus au. *Id eſt, corpus paſſibile aptum immolationi, & quia fuit formatum & aptatum ſola uirtute Dei, abſque ſemine virili.*

8 Holocauſtomata. *Quæ totaliter incendebantur.* 9 Et pro pec. *Id eſt, ſacrificia quæ pro peccatis offerebantur quorum una pars incendebatur, altera erat ſacerdotis. Et ſic* Apoſtolus *tetigit omnia genera ſacrificorum veteris legis, oſtendens quod non fuerunt Deo accepta, quia de talibus ſubditur:* 10 Non pla. *Et conſequenter oſtenditur in ſerie ſcripturæ quod ſacrificium no. Te. ſit acceptum, cum ſequitur de Chriſto.*

11 Tunc dixi, &c. *Per carnis aſſumptionem.* 12 in capite, &c. *Liber autem iſte eſt notitia prædeſtinatis diuinæ. Caput huius libri dicitur illud quod in diuina prædeſtinatione principaliter continetur, hoc autem eſt myſterium incarnationis Chriſti per quod ad beatitudinem pertingunt omnes electi.*

13 Superius dic. *Iſtud quod ſequitur eſt uerbum Apoſtoli exponentis.*

☞ veteres hoſtias non feciſſe perfectos, ſed ſolam hoſtiã Chriſti, uerumetiam ablationem ueteris Teſtamenti, & cõſtitutionem noui, ſi diligenter notentur uerba, quia ſuperius dicens, illa noluiſti, addit. *Tunc dixi*. Ecce enim aufert primũ ſacrificium, & cum eo uetus Teſtamentum, & ſtetuit ut ſtabile nouum ſacrificium, & cum eo nouum Teſtamentum.

A

✱ CHRYSOSTOMVS. Superius quidem oſtendit inutiles eſſe hoſtias ad integram mundationẽ & formam magis eas eſſe, & in multis deficere ſed quia occurrebat ei hoc, id eſt, ſi formæ erant, quomodo ueritate ueniente, uniuerſæ non ceſſauerunt, neque diſceſſerunt, ſed adhuc celebrantur. Hoc ergo hic agit, oſtendens quia iam non celebrantur neque uelut formę, non enim eas acceptabiles habet Deus. Et hoc non ex nouo iterum teſtamento, ſed ex prophetis oſtendit, ex ſuperioribus tẽporibus proferens teſtimonium, quod iam deſinant & ceſſent, & uane cuncta hæc agant, qui ſemper ſpiritui ſancto teſtiſtũt. Et oſtendit ex abundanti, non nunc eas quieuiſſe ſed ſtatim ex ipſa præſentia Chriſti. Et quomodo in nouiſſimis non eas ſoluerit Chriſtus, ſed iam ante ſolutæ ſint, & tunc uenerit. Ne forte enim dicerent, quia & ſine hoc ſacrificio poſſumus placere, per illa expectauit ea redargui, & tunc aduenit.

B

† pſ. 109. a. — † perfectos efecit. — † condã erga. — † dando.

C

Quod per Moyſem datum eſt. — a Euangelium. — b Quaſi ſtabile. — Id eſt in ſui oblatione ſecundum voluntatem Dei.

voluntatem tuam, aufert primum, vt ſequens ſtatuat. In qua 1

a Et ideo hoc ſtatuitur, primum cadit, quia hoc non potuit. — Scilicet.

a voluntate ſanctificati ſumus per oblationem corporis Ieſu 2

a Factam. — b Amplius expouit virtutem huius hoſtiæ. — Legis. — Vt ſpontaneus. 3

b Chriſti ſemel. Et omnis quidem ſacerdos præſto eſt quotidie 4

a Orationes & munera multa. — b Quia non integre mundant — c De animalib. — d In illo tempore quantumcunque fiant. 5

c miniſtrans & eaſdem ſæpe offerens hoſtias, quæ nunquam 6

a Aſcientia. — Chriſtus cuius hoſtia ſufficiens eſt.

poſſunt auferre peccata. Hic autem vnam pro peccatis offe- 7

Omnium. — a Quæ ſaluare poteſt. — b Peracta obedientia in æternum quieſcet non enim eget iterum offerre. 8

d rens hoſtiam, in ſempiternum ſedet in dextera Dei, de cæte- 9

c

a Non vt aliquid pro ſua vel ſuorum imperfectione patietur, ſed donec. — Id eſt plene ſubiiciantur: vt appareant ſubiecti. — Hoc & modo pater, ſed patitur vſque ad commune iudicium. 10

f ro expectans † donec ponantur inimici eius ſcabellum pe- 11

Ideo vna tantum obtulit. — a Et a peccato ſanctificauit, & ſanctos in omnib. conſummauit — b Quandiu durabit hoc ſeculum.

g dum eius. Vna enim oblatione † conſummauit in † ſempiter-

a Non ſolum ego hoc affirmo, ſed & ſpiritus ſanctus noſtra verba confirmat de ſanctificatione & conſummatione. 12

h num ſanctificatos. Conteſtarur autem † nos & ſpiritus ſan- 13

a Spiritus ſanctus in Ieremia. — b Vere teſtamentum Vera enim ſunt quę promittit, & non niſi iuſta præcipit — Id eſt, nouum 14

i ctus. Poſtquam enim dixit. † Hoc autem teſtamentum

Mihi prænumeratos.

quod † teſtabor ad illos poſt dies illos, dicit dominus

Teſtabor. — Non ſicut patribus dedi in tabulis lapideis, ſed. — a In intellectibus. — b In voluntatib.

K † dabo leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eo-

Præcepta mea. — In ſe. — Contra proximum.

l rum ſuperſcribam eas, & peccatorum & iniquitatum eorum 15 1

Quaſi pontifex per ſingulos annos offerens non peruenit ad conſummationẽ, ſic etiam omnis ſacerdos ſemper offert, & tamen per ea nunquam conſummatur,

c *Miniſtrans*. AMBROSIVS. Miniſtrare eſt famulorũ, ſedere dominorum. Ideo illos famulos oſtendit Apoſtolus, Chriſtum uero dominum.

d *Sedet in de*. Bene poteſt conſummare qui ſic meruit exaltari.

e *De cęt.* Id eſt, de eo quod reſtat, ſcilicet, gloria bonorum & pęna malorum.

f *Scabellum*. Quia & ſi modo repugnãt ei, & non uideantur ſubiici, tunc omnib. apparebunt ei ſubiecti cuius imperio ſubeunt pęnis.

g *Vna enim oblatione conſummauit in ęternum ſanctificatos*.

✱ AVG. Hinc ſummo ueroque ſacrificio cuncta ſacrificia falſa ceſſarunt, ut in ipſo ſacerdote, ac ſacrificio fieret remiſſio peccatorum, per mediatorem Dei, & hominum hominẽ Chriſtum Ieſum, per quem facta peccatorum purgatione reconciliamur Deo.

h *Conteſtatur autem nos & ſpiritus ſanctus*. SEDVLIVS. Spiritus ſanctus teſtificatur quod conſummauit in æternum ſanctificatos, ſed & quod in nouo teſtamento nõ recordabitur Deus peccatorum.

i *Poſtqu.* Q.d. Quod modo nõ valent ad probationem noſtrã adiecit alia quæ corrobant utrumq. quod dicimus, ſcilicet, *dando le.* quod pertinet ad conſummationem. *& pecca. & ini. eo. iam non re. am.* quod pertinet ad ſanctificationem.

k *Superſc.* Non dicit ſcribam, ſed ſuperſcribam quia leges illę ſuper uires hominum ſunt, in quarum completione nullus ſufficiet, niſi ope gratiæ, in his verbis dicitur quod conſumat uirtutib. Et peccatorum hic dicitur quod ſanctificat.

l *Et pecca.* Subintulit, & peccatorum, &c. & ideo iam nõ ne- ☞ ceſſaria

a *Sanctificati ſu. per ob.* Facta peccatorum purgatione reconciliati Deo.

✱ CHRY. Quomodo ſalui facti ſumus. *Per oblationem corporis Ieſu ſemel.* & omnis quidem ſacerdos ſtat per ſingulos dies miniſtrans & eaſdem ipſas hoſtias offerens, nam ſtare ſignũ eſt miniſtrationis: ergo ſedere ſignum eſt ut ei miniſtretur. Iſte autem cum unam pro peccatis obtuliſſet hoſtiam, *in perpetuum ſedet in dextera Patris de cætero expectans, donec ponantur inimici eius ſcabellum pedum eius.*

✱ AMBROSIVS. Copioſa eſt Dei bonitas, quæ multa, uel multis peccantibus bona miniſtrat, blandiens ut ad pænitentiam attrahat, copioſa patientia, quę tot, & tanta peccantes ſuſtinet, nec cito punit, & hoc eſt longanimitas, quia non ad horam eſt, ſed longa, per multa expectans tempora.

b *Et omnis quiſa.* Ne uideretur ſanguis per pontifices ſemel in anno oblatus minus profuiſſe & ſacrificia quotidie per ſacerdotes facta perfectos facere hoc addit.

NICOLAVS DE LYRA.

autoritatem Pſ. de excuſſione ſacrificiorum veteris legis per ſacrificium Chriſti, & patet litera per prædicta, unde concludit.

1 Aufert pri. *Scilicet, ſacrificium legis.*

2 Vt ſeq. ſta. *Id eſt, cõfirmet ſacrificium Chriſti acceptum Deo patri.*

3 In qua uoluntate ſancti. *Quia per hoc quod Chriſtus impleuit uoluntatem patris, ſeipſum offerendo, non ſanctificauit.*

Diuiſio.

4 Et omnis qui ſa. *Hic comparat ſacerdotem nc. Teſt. & ue. Teſt. ad inuicem. Et diuiditur in duas partes, quia primo facit quod dictum eſt, ſecundo declarat per ſcripturam, ibi.* conteſtatur autem nos. *Ad euidentiam primi conſiderandum, quod in lege erat duplex ſacrificium ſolemne, unum erat in die expiationis, quod ſolum fiebat per ſummum ſacerdotem, ut frequenter dictum eſt. Aliud erat iuge ſacrificium, quod repræſentabat ęternitatem Chriſti ſecundum diuinitatem, & ideo dicebatur iuge, quia quotidie offerebatur mane & ueſpere, & iſtud ſacrificium nõ ſolum offerebatur per ſummum ſacerdotem, ſed etiam per alios inferiores ſacerdotes. Et de iſto ſacrificio loquitur hic di.* Et omnis qui ſacerdos. *ſcilicet ueteris legis.*

5 Pręſto eſt quoti. miniſtrans. *Quia quotidie offerebatur iuge ſacrificium.*

6 Et eaſdem ſæpe offerens ho. *Scilicet, in ſpecie, non in numero.*

7 Quę nunquam poſſunt aufer. pecca. *Vt patet per prędicta, & magis patebit infra.*

8 Hic au. *Id eſt Chriſtus.*

9 Vnam pro pec. offerens ho. *Quæ ſufficit ad delendum omnẽ culpam commiſſam, & committendam.*

10 In ſempiternum ſedet ad dexteram patris. *Vt dominus. Et in hoc patet differentia ipſius ad ſacerdotem ueteris legis, quem oporteb. continue ſtare, ut miniſtrum. Chriſtus autem non fuit miniſter, niſi in unica oblatione, qua peracta ſedet in dextera patris, ut dominus.*

11 De cætero expectans donec ponantur inimici ſcabellum pedum eius. *Et hoc complebitur in finali iudicio, ſicut expoſitum eſt ſupra 1.c*

12 Vna enim oblatione. *id eſt, ad perfectum adduxit.*

13 In ſempiternum ſanctificatos. *Quia hoſtia Chriſti habet uirtutem æternam ſanctificandi, & propter hoc illa peracta non habuit amplius neceſſitatem miniſtrandi, ſicut habebat ſacerdos veteris legis.*

14 Conteſtatur au. *Hic adducit ad probandum idem autoritate Ie. 31 quæ ſupra expoſita eſt 8.c. & in fine illius ponitur.*

15 Et peccatorum & iniquitatum, &c. *Quia ad talem remiſ-* ✱ *ſionem*

ceſſaria ſit hoſtia, quod aperi...

a *Vbi autem ho. re.* Non ſolum ex hac autoritate videri poteſt, quod Ieſus ſanctificat & conſummat, ſed quod oblatio iam poſt tempus gratiæ non eſt facienda pro peccatis, quando facta eſt remiſſio.

b *Habentes itaque.*

✠ AMBROSIVS. Hic oſtendit diſtantiam pontificis, & ſacerdotis, & hoſtiarum & tabernaculi, & teſtamenti, & repromiſſionis. Siquidem illa fuerant temporalia hæc autem æterna, illa formæ, hæc veritas.

Finito grandi ſermone de pontifice magno, eiuſque noua lege & ſacrificio quæ ueteribus prætulit, ſubdicitur moralis inſtructio in qua eos hortatur ad multa, ſed maxime ad fidem, patientiam, pacem, mundiciam & fraternitatem charitatis. Et infert ex omnibus ſuperioribus, q.d. quia vna hoſtia conſumat & quia ſacerdos ſecundum ordinem Melchiſedech & quia oſtenſa tanta diſtantia, quod illa minora, hæc maiora igitur habentes, &c.

Id eſt, poſt tempus gratiæ. a Ad æternam pœnam. b Nec hic neque in futuro.
Ecce hic dicitur remiſſio peccatorum facta: vbi autem hoc eſt ceſſat oblatio legis.

a iam non recordabor amplius. Vbi autem horum remiſſio, 1
b iā non eſt oblatio pro peccato. Habentes itaque fratres † fi- 2

O. a Certi quod intrabimus in ſanctaſanctorum cæleſtia per ſanguinem Chriſti.
b Quam uiam nobis factam, id eſt, quem introitum. 3

duciam in introitu ſanctorum in ſanguine Chriſti † quam 4

a Chriſtus, qui primus aſcendit, & per hoc certiſſimus, b Quia nullus ante eum intrauit.
c Manentem quia poſtea nulli fidelium clauſa eſt. 5

initiauit nobis viam nouam & viuentem per velamen, id eſt, 6

a Caro velabat deitatem. Vel quia ſub velamine fidei ſumitur a fidelib.
c b Per ſe. c Chriſtum. Qui ſemper viuit ad interpellandum pro nobis.
d Pro omnib. e Populum Dei. 7

carnem ſuam, et ſacerdotem magnum, ſuper domum Dei, ac

a Ad introitum ſanctorum. b Non ſimulato. c Intellectu. d Scilicet, hoc non poteſt eſſe ſaltem ple 8
na fide. e Quod debemus, quia corda ſpirituali aſpertione habebimus mundata.

cedamus cum vero corde in † plenitudine fidei, aſperſi corda

d a A conſcientia prauitatis. b Id eſt peccatum corporale originale, ſcilicet abluitur aqua baptiſmi. 9
Illi corpora. c Et quicquid occurrerit.

e † a conſcientia mala, & abluti corpus aqua munda, te- 10

a Quæ de æternis. b Quæ eſt cauſa eius. c Vt non ad terrena declinemus.
d Spes non eſt vacua, non confundit. 11

neamus ſpei noſtræ confeſſionem † indeclinabilem. Fidelis

f a Quæ ſperamus. b Altera iterum non me inuideat, & inſidietur ſed vt alter alterius exemplo prouocetur 12
ad dilectionem & bene operandum.

enim eſt qui repromiſit, Et conſideremus inuicem in prouo

a Quæ in animo. b Tempore perſecutionis.

cationem charitatis & bonorum operum, non deſerentes 13

a Collectos in fide nobiſcum. a Sunt enim qui vel timore perſecutionis cedunt, vel propria præſumptio- 14
ne a peccato ſib. vel imperfectis, vt iuſti videantur recedunt. Veſtrum.

g collectionem noſtram, ſicut conſuetudinis eſt quibuſdam, 15

c *Per ve.* Quia fides non habet meritum, cui humana ratio præbet experimentum.

Per vel. Per hoc manet uia illa peruia, quia ſumunt fideles, vt viaticum carnem Chriſti velatam omni ſenſui. Videtur enim panis, & tamen vere eſt caro Chriſti, & per hoc quod ille ſacerdos ſemper interpellat pro nobis.

✠ AVG. Propterea per mediatorem nobis præſtita eſt gratia, vt pollutus carne peccati, carnis peccati ſimilitudine mundaretur. Hac dei gratia qua in nos oſtendit magnam miſericordiam ſuam, & in hac vita per fidem regimur, & poſt hanc uitam per ipſam ſpeciem incommutabilis veritatis ad perfectionem pleniſſimam perducemur.

✠ THEOPHYLAC. Inuocauit hanc ille in cælum viam per eius carnem, quę vtique cum eſſet in cruce ſubulata, & deinceps ad cælos euecta, tunc ſane & nobis cæleſtia reſerauit. Vnde & apte velamen carnem hanc dixit. Cum enim fuerit velamen detractum, quod intus latuerat reſeratur,

b *In pleni.* Quia nihil horum iam eſt viſibile, nec ſacerdos, nec hoſtia.

c *Aſper. cor.* Per hoc oſtenditur, quod non fides ſola, ſed vita cum virtute quæritur. *Abluti aqua* id eſt baptiſmo.

f *Fidelis enim.* Sicut Deus fidelis in promiſſis, ita nos ſibi fideles vult eſſe in promiſſis noſtris. Fidem & confeſſionem habeamus quātum ad nos.

✠ AVGVSTIN. Quid enim promiſit & non dedit fidelis dominus in verbis ſuis. Adhuc quædam promiſit & non dedit, ſed credatur illi ex his quæ dedit fidelis dominus in uerbis ſuis. Poſſemus illi credere tātummodo dicēti. Noluit ſibi credi dicēti, ſed uoluit teneri ſcripturam ſuam quomodo ſi diceres alicui homini, cū aliquid promitteres, Non mihi credis? Ecce ſcribo tibi. Per omnes generationes reddidit, q ſcripta ſunt, & quod reſtat nō ei creditur. His omnibus redditis quid reſtat, Ecce feciſti rationē, tanta reddidit, nūquid propter pauca reſidua infidelis eſt factus? Abſit. Quare? Quia fidelis dominus in oīb. uerbis ſuis, & ſanctus in oībus operibus ſuis.

Et conſideremus. Perfectus alios hortando, minor perfectum imitando. Inde hortatur ad ea quæ conueniunt fidei.

✠ OECV. Tanto, inquit, magis nobis eſt opus charitatem, ac bona opera deſiderare & adipiſci, quanto magis appropinquat dies iudicii. Hoc autem etiam, ad conſolationem ipſis erat, nempe defatigati propter afflictiones.

g *Sicut conſ.* Culpat ſcindentes vnitatem charitatis, quaſi inter alios non poſſet habitare cauſa ſanctitatis ſuæ, qui potius ſuo exemplo debuerunt conſolari eos, Sed

† libertate adeundi in ſancta per ſanguinē † ea via quā dedicauit nobis recentem.

In pſ. 144. E

† certitudine.

† non vacillantem

NICOLAVS DE LYRA.

✠ ſionem ſe extendit efficacia oblationis Chriſti, quæ eſt oblatio legis nouę. Et ideo per hoc patet, quod Chriſtus non habet neceſſitatem ſtare, vt miniſter ad plures offerendum, & hoc eſt quod ſuaditur.

1 Vbi au. ho. re. *Scilicet, peccatorum omnium.*

2 Iam non eſt obla. pro p. *Quia fruſtra fieret,* Matt. 19. b. Non eſt opus ualentibus medicus. *Cætera patent ex dictis.*

3 Habentes itaque fra. *Superius Apoſtolus oſtendit eminentiam ſacerdotis Chriſti, hic conſequenter oſtendit quod debemus ei reuerenter obedire. Et diuiditur in tres, quia primo ponit Apoſtolus allectiua ad huius ſubiectionem, ſecundo oſtendit ſubiectionis modum, & ordinem, ibi.* Accedamus cum uero corde. *tertiò ſubdit ipſius ſubiectionis rationem, ibi:* voluntarie enim. *Circa primum conſiderandum, quòd duo ſunt quæ debent nos allicere ad hoc vt ſacerdotio Chriſti ſubdamur humiliter & deuote. Primum eſt huius ſacerdotij efficacia, quia per ipſum introducimur ad cæleſtia. & hoc eſt quod dicitur* Habentes, &c. in introitu *id eſt, cæleſtium.*

4 In ſanguine Chriſti. *Qui eſt oblatio huius ſacerdotij.*

5 Quam initiauit nobis uiam. *Quia nullus ante Chriſtum aſcendit in cælum.*

6 Et uiuent. *Dicitur hæc via viuens effectiue, quia ducit ad vitam æternam, qualiter autem Chriſtus inchoauit uitam iſtam, oſtendit, di.*

7 Per vel. *Id eſt, carnem ſuam, quia caro Chriſti oblata in cruce erat quoddam uelamentum naturæ diuinæ. Secundum autem quod debet nos attrahere ſubiectioni prędictæ, eſt potentia huius ſacerdotij, quia Chriſtus non habet ſolum poteſtatem ſuper unam gentem ſicut ſacerdos legalis ſuper gentem ſuam, ſed habet poteſtatem ſuper totam eccleſiam militantem & triumphantem, & hoc eſt quod tangitur.* Et hab. *ſupple, ſacerdotem magnum ſuper domum Dei.*

8 Acceda. *Hic conſequenter oſtendit modum ſubijciendi ſacerdotio Chriſti, quia talis modus eſt primo per ueram fidem, & hoc tangitur cū dicitur.* Accedamus cum ue. *abſque fictione.*

9 In plen. *Quia non ſufficit credere aliquos articulos fidei, ſed oportet credere quicquid credit eccleſia. Secundo per ſuſceptionem baptiſmi Chriſti, in quo profitetur ſe homo ſeruum Chriſti. Et iſtud tangit, ibi.*

10 Aſperſi corda a conſ. mala & abluti cor. aqu. *quia baptiſmus non ſolum lauat exterius corpus, ſicut faciebāt ablutiones veteris legis, ſed etiam lauat animam interius. Tertio ſubiicimur Chriſto per ſpem firmam, & hoc eſt quod dicitur.*

11 Teneamus ſpei noſtrę. *Ita quod non declinemus ab ea in proſperis nec in aduerſis, & ſubdit cauſam huius firmitatis dicens:*

12 Fidelis enim eſt qui re. *Scilicet, Deus qui non poteſt mentiri, & ideo ſpes noſtra debet ei firmiter vniri. Quarto debemus Chriſto ſubijci per charitatem, licet autem charitas principaliter ſubijciatur Deo, tamen manifeſtatur per dilectionem proximi, ſecundum quod dicitur.* 1. Io. 4. d. Qui non diligit fratrem ſuum quem uidet, Deum quē non videt, quomodo poteſt diligere. *Ideo Apoſtolus loquens de charitate, per quam debemus Chriſto ſubijci, tangit dilectionem proximi, per quam manifeſtatur dilectio Dei, dicens.*

13 Et conſideremus inuicem. *Id eſt, ſolliciti ſimus quilibet de proximo.*

14 In prouoc. chari. & bo. *Quantum ad promotionem in bono.*

15 Non deſerentes col. *Id eſt, cœtum fidelium in preſſura tribulationis, & in hoc tangit ſubleuationem a malo, quia deſerentes eos in talib. non ſunt ueri Chriſtiani, de quibus ſubditur.*

16 Sicut conſuetu. eſt quibus. *Id eſt fictis Chriſtianis deſerentibus proximos in preſſura tribulationis.*

8 Ac-

a *Sed con*, Conſolatur laborantem, qui pariter in labore per
A ſiſtit, quia ſubleuatio laboris eſt viſio collaborantis, vt in iti-
nere fit.
b *Voluntarie enim peccanti.* Id eſt, nobis in voluntate peccandi
manentibus, non prodeſt Chriſtus, qui eſt hoſtia pro peccatis,
iam in hoc præſenti,
per quod cõſtat quod
nec in futuro poſt ac- († adhortã tur inuicẽ)
ceptam notitiam veri
tatis, id eſt, quanquã
veniſſemus ad fidem,
pro qua quidem ſecu († voluntarius voles differunt.)
ri ſunt quaſi nunquã
perituri. Non ait volẽ
tibus, ſed voluntarie,
quia voluntarius eſt
qui in aliquo aſſiduus († vehementia.)
eſt, volens qui ad tem
pus. Vel etiam, ſi uolũ
tate, nedum actu pec-
cemus.
B c *Iam non relinquitur.*
Sicut in ueteri lege da
tum eſt ſępius offerri
hoſtias pro peccato.
Non enim Chriſtus i-
terum immolandus
eſt pro peccatis. quod
ſemel factum eſt, & ſe
cundo non eſt opus.
Sed magis opus manere in fide & ueritate. Quod ſi
non, iudicium te expectat, niſi per pęnitentiam renoue-
ris.

✻ CHRYS. Arbores quæ bene plantatæ ſunt, & reliquam ha
buerint diligentiam, agricolarum manibus atque laboribus,
ſi nullam referũt laborum viciſſitudinem, radicitus euulſæ i-
gni traduntur. Tale quiddã, & in cauſa contigit baptiſmatis.
Cum enim nos Chriſtus plantauerit, & irrigatione ſpirituali
potiti fuerimus, ſi deinde nullum fructum afferamus, ignis
nos expectabit gehennæ, & flamma inextinguibilis. Paulus
igitur hortatur ad charitatem, & fructificationem bonorum
operũ, ex vtilibus inuitans. Quę ſunt autem hæc vtilia. Quo-
niam introitum habemus ad ſancta, quam dedicauit nobis
uiam nouam, &c. Sponte namque peccantibus &c. Munda
C tus es, liberatus es à criminibus factus es filius. Si ad primũ
vomitum reuerſus fueris, iterũ te abdicatio expectat, & ignis
& hmõi alia: non enim eſt hoſtia altera. Hic iterum aduersũ
nos inſurgunt, qui pœnitentiam auferunt, & qui ad baptiſmũ
ſegnes accedunt. Illi quidem dicentes quoniam non eſt tutũ
nos ad baptiſmum accedere, ſi quidem non eſt altera remiſ-
ſio. Illi autem dicentes non eſt tutum dare peccatoribus ſa-
cramenta, ſi quidẽ non eſt altera remiſſio quid ergo ad utroſ
que dicemus. Quoniam in hoc non pęnitentiam excludit, ne
que propitiationem, quę fit per pænitentiam, neque repellit,
& deiicit per deſperationem delinquentẽ, nõ enim ita inimi
cus eſt ſalutis noſtræ. Sed quid? ſecundum excludit lauachrũ. D
Non enim dixit, non eſt vltra pœnitentia neq; enim dixit, nõ
eſt vltra remiſſio ſed hoſtia, inquit, vltra non eſt, hoc eſt crux
ſcda vltra nõ eſt, hoſtiã quippe eã vocat. Vna nãq; hoſtia perfecit
in ppetuũ eos qui ſanctificantur non ſicut Iudaica, ideo ſub
dit, *Terribilis autem.*
In hoc non pænitentiam excludit, ſed ſe-
1 cundum baptiſmũ.
Non dicit, nõ eſt vl-
2 tra pænitentia uel re
miſſio, ſed hoſtia, id
3 eſt. crux ſecunda, qa
vna ſufficit uolens,
4 ne vltra expectemus
ſed pęniteamus.
5 d *Et ig. &c.* THEO-
6 PHYL. Excipit enim,
7 inquit, terribile nos
iudicium illud, & i-
gnis zelus, Aduerte
vt perinde animarũ
8 fecerit ignem. Nam
vt belua aliqua irrita
9 ta non antea ſæuire
10 deſiſtit, quam aliquẽ E
arripiat laceretque,
& vorans expleat i-
11 ram, & ſic & ignis ę-
mulatione dictus, &
zelo vlciſcẽdi mandatorum trãſgreſſurus ob idq; deſæuiens
quemcũq; corrigat; depaſcitur ſemper. Aduerſarios uero nõ
modo infideles hic dicit, ſed eos etiam qui etſi fuerint finem
adepti, factitant tamen quæ Chriſti iuſſis aduerſantur.

✻ AVG. Ecce enim dominus, inquit, ut ignis ueniet, & tẽ
peſtas currens eius reddere in indignatione vindictã, & ua-
ſtationẽ in flãma ignis. In igne enim domini iudicabitur om
nis terra. Et in gladio eius omnis caro. Sine igne, ſine tẽpeſta-
te, ſine gladio pęnã iudicii ſignificat, quandoquidem ipſum
dominum quaſi ignem dicit eſſe venturum eis profectò qui-
bus pęnatis erit eius aduentus.
e *Irritam quis faciens legem Moyſi. &c.* ✻ THEOP. A minoribus
arguit, non iniuria in eos id futurum ſupplicium, ut maiorẽ
his uerbis faciat fidem. Moyſi autem legem dicit, quia multa
admodum ille inſtituit.
f *Duobus uel tribus teſti.* Conuictus. Quid ergo illi cõtra quos
perhibent teſtimonium angeli, & ſancti, & propria cõſciẽtia.
g *Conculcaue. &c.* Conculcat Chriſtum qui libere peccat abſ-
que timore, & pænitentia, & qui indigne participat, ſanguinem
pollutũ ducit, ſi ab eo mundatus ad uomitũ redit, & pænitere
negligit. Spiritui iniurius eſt, qui eius beneficiũ grate nõ ſuſcipit
h *Pollutum.* Qui per carnales obſeruantias credit peccata di- F
mitti, quibus retrahit nos ſanguis Chriſti, & ita pollutus eſt &
nos polluit, ſi ab eo unde remiſſio nos retrahit,
i *Et ſpiritu gratiæ* Id eſt, ſpiritu ſancto gratis dato, uel qui dat
gratiam,

a Eos. b Conſolemur. c Id eſt, quanto magis inſtat paſſio. ne quis culpa veſtra deſit. Id eſt quo propiores eſtis tim... & premio.

a ſed † cõnſolantes, & tantò magis quanto videritis appropin-

a Retributionis. Charitas tenenda eſt a malis ceſſandum. Voluntarie enim non relinquitur alia hoſtia quod quidem forſitan præſumerent credere.

b quantem diem. † Voluntarie enim peccantibus nobis poſt

Amplius Chriſtus.

c acceptam notitiam veritatis iam non relinquitur pro peccatis

a Quia non relinquitur alia hoſtia, pro peccatis, ſed relinquitur quædam expectatio. &c. b Hęc pęna æternum eſt.

d hoſtia. Terribilis autem quædam expectatio iudicii, & ignis

a Infeſtatio Chriſti. Probat. per minus.

e † æmulatio quæ conſumptura eſt aduerſarios. † Irritã quis fa-

Id eſt præuaricans.

f ciens legẽ Moyſi, ſine vlla miſeratione duobus vel tribus te

a Conuictus. b Morte quam lex præcipit. c Ergo.

ſtibus moritur, quanto magis putatis deteriora mereri ſuppli-

a Vilipendit, vt non credat non ſufficere ad ſalutem, ſed animalia. b Chriſti. c Confirmatorem noui. Peccata purgare non valentem.

g h cia: qui filium Dei cõculcauerit, & ſanguinẽ teſtamẽti pollu

a Remiſſionem accepit. & ita contra eum grauius peccat.

i tũ duxerit, in quo ſanctificatus eſt, & ſpiritui gratiæ cõtumeliã

Talis punietur. Quam verus quam potens. Iniuriarum veſtrarum. Seruate. a Si alienas vindicat iniurias, etiam ſuas.

fecerit. Scimus enim qui dixit. Mihi uindictã, & ego retribuã.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Sed conſolantes. *Oppreſſos deberetis eſſe.* Et tanto ma. &c. *ſcilicet, æquitatis vel iudicii. Cuius ratio eſt, quia gratia perficit naturam motus autẽ naturalis fortior eſt in fine, & ſimiliter debet eſſe de motu charitatis & gratię.* 2 Volun. *Hic cõſeqẽnter ponit huius obiectionis rationẽ. Et diuiditur in duas, quia primo ponit rationem deterrentem, ſecundo demulcentem. ibi.* Rememoramini. *Prima in duas, quia primò inducit terrorem ratione ſubtractionis auxilii. ſecundò ratione diſcretionis diuini iudicii, ibi.* Terribilis nãque. *Circa primũ conſiderandũ, quod gloſſa hic diſtinguit inter illum, qui peccat nolens, & uoluntarie quia ille qui conſentit peccato ex paſſione, peccat nolẽs, ille autẽ qui ex malicia & habitu inclinante uoluntatem conſentit peccato, peccat voluntarie & ppter hoc iſte nõ pœnitet, quia operatio procedens ex habitu eſt delectabilis, primus autẽ pænitet tranſeunte paſſione, auxiliũ uero diuinæ grẽ non dat niſi pœnitentib. Et ĩõ ſubtrahitur voluntariè peccantibus quia nõ pænitet, vt dictũ eſt. Hoc eſt quod dicitur.* Voluntarie e. pec. no. *Aliter põt exponi litera. & magis, ut uidetur ſecundum intentionẽ apoſtoli. Ad cuius intellectũ conſiderandũ, quod ſm ſniam Aug. & aliorũ ſanctorum tpe naturę lapſæ liberum arbitrium non poteſt diu vitare peccatum mortale antequã reparetur per gratiam, poſtquam uero reparatum eſt, poteſt uitare oẽ peccatũ mortale. Et ideo magis voluntarie cadit in peccatũ reparatus per gratiã, quã non reparatus, propter quod ne reparatis adhibetur efficacius remedium ad tollendum ſcilicet baptiſmus qui aufert omnem culpam & pœnam, ſed ſi poſt reparationẽ baptiſmalem aliquis cadat in peccatum, iam non adhibetur ſibi tale remediũ quia non eſt iterabile ſacramentum, & hoc eſt quod dicitur.* Voluntarie. n. pec. *i. poſt baptiſmum qui eſt fidei ſacramentum.* 3 Iam non re. *Id eſt, mors Chriſti nobis communicanda, ſm totum effectum, ſicut fit per baptiſmum, qui delet totum eo quod in ipſo configuramur totaliter morti Chriſti ſecundum quod dicitur* Ro. 6. v. Conſepulti ſumus cum illo per baptiſmũ in mortẽ, &c. 4 Terri. *Hic ponit ad hoc rõnem ex diſtrictione diuini iudicii, quod est ualde terribile tranſgredientibus legẽ Chriſti, & hoc eſt quod dicitur.* Terribilis au. quę. *propter ſententiæ irretractabilitatem, & propter penæ acerbitatem, quæ tangitur cum dr̃* 5 Et ignis. *Id eſt, pœna ignis ex æmulatione & zelo diuinæ iuſtitiæ infligenda.* 6 Quę conſump. *eos æternaliter cruciando. Et confirmatur hoc per ſimile de lege Moyſi, cuius transgreſſores puniuntur morte, ut patet ex decurſu ueteris legis, & multo grauius punietur tranſgreſſio legis Chriſti, quæ quãto eſt ſanctior, tanto oportet eam magis obſeruari, & hoc est quod dicit.* 7 Irritam. *patet uſque ibi.* 8 Qui filium. *Mandata eius contemnendo.* 9 Et ſanguinem, *Quod faciunt illi qui poſt baptiſmum reuertuntur ad vomitum.* 10 Et ſpi. *abiiciendo ipſum. Aliter poteſt exponi de illis qui dicebant legalia eſſe neceſſaria ad ſalutẽ poſt baptiſmum, & ſic quodãmodo conculcabant Dei filium, dicẽtes ipſũ impotentẽ ad ſaluandũ nos per ipſũ, & ſanguinẽ eius quodãmodo pollutũ dicebãt, ex quo per ſe nõ ſufficiebat ad emũdationem peccatorũ & per cõſequens faciebãt contumeliã gratiæ no. Te. Quod aũt prædicti mereãt adeo puniri, pbat p ſcripturã dicẽs ĩ pſona Dei.* 11 Mihi. *Quia*

Diuiſio.

✻ *& ſi*

ʒ A grat'am, contumeliam facit: qui remiſſionem quam ipſe ſpiritus facit, aſcribit carnalibus obſeruantiis, vel qui cum male viuendo a ſe abiicit.

a *Horrendum eſt incidere in manus Dei viuentis.* ✠ CHRYSOSTOMVS. Incidimus, inquit, in manus domini, & non in manus hominum. Sed niſi pœnitentiam egeritis, in manus domini incidetis, Illud horrendum, illud uero, nempe incidere in manus hominum nihil eſt. Cum viderimus igitur quemquam hic puniri, non contremiſcamus ad pœnam præſentem, ſed contremiſcamus ad futurum. Secundum miſericordiam eius, & indignatio eius eſt, & ſuper peccatores requieſcit furor eius. B

Mihi, inquit, vindictam, & ego retribuam, Dei inimicis hoc dictum eſt, qui male faciunt, non de his qui male patiuntur. Hic autem, & cõſolatur eos, tantum non dicens, permanet in ſempiternum Deus, & viuit. Proinde etiam ſi nunc non recipiunt, poſtea recepturi ſunt, illos oportet congemiſcere nõ nos. Nos.n. in illorum incidimus manus, illi autem in manus Dei. Neque.n. qui patitur, aliquid malum patitur, ſed qui facit, neque beneficium percipit qui iuuatur, ſed qui beneficium præſtat. Hæc igitur ſcientes, patientes efficiamur ad facienda mala, & prompti ad benefaciendum.

rarim uide.

d *Magnum certamen, &c.* Paſſiones erant eis, tum ex propriis doloribus tum ex doloribus aliorum, quib. compatiebantur. D

e *Et in altero qui, &c.* Quaſi certamen paſſionis ſuſtinetis, & in propriis paſſionib. & in compaſſionibus aliorum & hę ſunt duæ partes certantium, contra nos paſſio tantum.

a Separando bonos à malis. Purgabit. b Quanto magis inimicos puniet Deus, & non leuiter.

a Et iterum: Quia iudicabit dominus populum ſuum. Horren- 1

a Incidit qui non prœuidet ſed ſubito deprehenditur. b Semper quia efficax eſt, & potens facere quod vult. c Territos refouet per laudem priorum. Vel recordamini.

b dum eſt incidere in manus Dei viuentis . Rememoramini 2

a Diu eſt quod credidiſtis, & ideo magis aſſueri. b Fide pro qua venit tribulatio. c Per paſſiones contra eos certabant, vt patientiam & fidem extorquerent. 3

c autem priſtinos dies , in quibus illuminati magnum certa- 4

Qua. In altera parte certaminis. Ita magnum. a Voſipſi patientes. b In.

d men ſuſtinuiſtis paſſionum. † Et in altero quidem opprobriis 5

e Omnibus eſtis. a In altera parte certamini, ſ. in dolore quem habetis pro aliis. b Apoſtolis & aliis huiuſmodi compaſſi. Quorum exemplo pati debetis. 6

f & tribulationibus ſpectaculum facti, † in altero autem ſocii tali- 7

a Aſſiduè patientium. b Ita ſocii. c Qui non poterant ſibi neceſſaria, quæreret. d Subminiſtrando pro qua cauſa veſtris vobis ablatis gauiſi eſtis. 8

ter conuerſantium effecti. Nam & vinctis compaſſi † eſtis, & 9

a Quia meliora ſperatis, ſ. æterna. b Quaſi donum. Ideo, quia.

rapinam bonorum veſtrorum cum gaudio ſuſcepiſtis cogno- 10

Hoc eſt. a Vitam æternam.

ſcentes, vos habere meliorem & manentem ſubſtantiam.

a Quia ſi compaſſi & confiſi de ſubſtantia meliore & manente, nolite deficere. Per impatientiam.

g Nolite itaque amittere confidentiam veſtram , quæ ma- 11

a Hic iam dum ſperat. Et non modo, h abebit. b Et ideo non eſt leuis eius amiſſio. 12 c Oſtendit quomodo non amittatur confidentia. In patientia enim inquit poſſidebitis animas veſtras. Hoc verum vobis eſt opus. 13

h gnā habet remunerationem . Patientia enim vobis neceſſaria

Per eam. a Quod hic ſeminatis. Vitam promiſſam. 14

i eſt vt voluntatē Dei facientes reportetis promiſſionē. Adhuc 15

16

f *Spectaculum.* Grauè eſt opprobrium, grauius cum ſpectaculum hominibus fit, non ſecreto exprobratur.

g *Nolite itaque amittere confidentiam veſtram quæ magnam habet, &c.*

AVGVSTINVS. Quoniam neque bonum noſtrum iam videmus, vnde oportet, vt credendo quęramus, neque ipſum recte viuere ex nobis eſt, niſi credentes adiuuet & orantes, qui & ipſam fidem dedit, qua nos ab illo adiuuandos eſſe quęramus. Lib. 19. de ciui. c. 4.

† partim E

† afflictionum ... ex vinculis ... tingerunt, participes fuiſtis.

h *Patientia enim eſt uobis neceßaria, &c.*

THEOPHYLACTVS. Nulla enim re alia indigetis, niſi ſola hac tolerantia. Nam cætera ita eſtis aſſequuti, vt addi nil queat. *Vt voluntatem* Dei *facientes reportetis promißionem*. Conſtat ſanè Deum hic apprime velle, ut omnib. in reb. perpetuo præſtitur hęc patientia. Ait namq;. Qui ad finem uſque perſeuerauerit, hic ſaluus erit. Nec ſeruus hos monet Apoſtolus, ac faceret quiſpiam hic certatorem aliquem conſpicatus, deuictis ſuperatiſque aduerſariis, qui nil vltra nec æſtum ferat, nec ſitim & ut morę impatiens, nec emeritam expectet coronam è medio protinus abeuntem, his dictis proſequendo hortetur. Perfunctus iam tuo munere es, & egregie decertaſti, & ita ut palmam retuleris, paululum obſecro operire, ut coronas in præmium referas. Contende, ut quoad pręmia deferantur, teipſum uincas, & patienter id moræ feras. F

i *Adhuc.n.&c.* Idem. Producit Prophetam Abacuch ita dicētem. In proximo eſt Iudex pro meritis, & pręmia redditurus. Quod autem Abacuch tunc dictaret, *paulo poſt qui venturus eſt veniet*, ſtatim hunc conceſſurum demonſtrat, Cum uero aliquantulo dicit, breuem admodum aduentus morā oſtendit.

b *Rememoramini.* Inuitat eos per ante facta.

CHRYSO. Rememoramini, &c. Sicut optimi medicorum cum alios ſecuerint, & per inciſionem doloris augmentum fecerint, ſolatium minoris medicamenti, & remedium auferunt illi loco, vbi dolor ineſt , & perturbatam refouent animam. Sic Apoſtolus facit, poſtquam concuſſit a malis eorū & terruit, refouet eos per laudem priorum, ſ. rememorando priora eorū bona, vt facilius excitet ad cætera. Q.d. vt autem non incidatis in manus Dei. *Rememor. &c.*

c *Priſtinos, & cæt.* Si rudes ſuſtinuerunt, turpe eſt ſi modo deficiunt.

Magnum.

☞ *Viuit*

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *& ſi iudices vindicent, hoc tamen non conuenit eis, niſi inquantum ſunt* Dei *miniſtri. Et quia vindicta deo reſeruatur, qui eſt fortiſſimus ad infligendum, & iuſtißimus, ita quod non poteſt a iuſtitia flecti, ideo concludit.*

1 Horrendum, &c. *Sed contra hoc arguitur, quia Dauid prælegit incidere in manus Dei pluſquam in manus hominum* Dicendum, ꝙ *melius eſt incidere peccantem in manus Dei ante iudiciū finale, quando eſt pater miſericordiarum, & ſic Dauid prælegit, ſed horrendum eſt incidere poſt iudicium uel iudicio, quando aget, ut Deus ultionum.*

2 Rememoramini. *Poſtquam induxit adhærendum Chriſto per rationes deterrentes, hic inducit ad hoc per rationes demulcentes ad modū boni medici, qui poſt ſectionem vulneris apponit vnguenta mitigantia. Et quia ad bene agendum multum prouocat commemoratio de bene geſtis, ideo primo bona eorum commemorat, ſecundo hortatur ad implendum quod reſtat. ibi.* Nolite itaque. *In prima igitur parte dicit ſic.*

Rememoramini autem, &c. *i. priſtinam conuerſationem veſtrā laudabilem, & ſanctam tempore veſtræ conuerſionis ad fidem.*

3 In quibus. *Per fidem & baptiſmum.*

4 Magnum certamen. *Paſsionum.*

5 Suſtinui. *Et hoc dupliciter exponitur. Vno modo in propria perſona oppreſſiones, & deriſiones ſuſtinendo, & hoc eſt quod dicit.*

6 Et in altero. Id *eſt, uno modo certamen ſuſtinuiſtis.*

7 Opprobriis & tri. *Alio modo inquantum amici eorum talia ſuſtinuerunt, & ſic ipſi per compaſsionem afflicti fuerunt, & hoc eſt quod dicit.*

8 In altero autem ſocii tamen conuerſantium. *Quod ſpecificat magis in ſpeciali dicens.*

9 Nam & uinctis compaſſi eſtis, &c. cum gaudio. *Et quia talia non ſunt propter ſe appetenda, ſed tantum propter pręmium toleranda, ſicut medicina amara propter ſanitatem, ideo ſequitur.*

10 Cognoſcentes vos habere meliorem & manentem ſub. *Id eſt, diuitias cęli, quæ ſunt meliores, quia ſatiant appetitū.* Et manentem. *Quia non poteſt auferri.*

11 Nolite. *Hic conſequenter hortatur ad implendum quod reſtat. Et diuiditur in duas, quia primo facit quod dictum eſt, ſecundo ad hoc inducit authoritatem ſcripturæ, ibi.* Adhuc enim. *In prima parte hortatur eos, quia ex bonis pręcedentib. debent moueri ad perſeuerandum in bono, ne amittant bonum pręteritum, & hoc eſt quod dicit.*

Nolite itaque, &c. *i. firmam perſeuerantiam.*

11 Quę magnam habet remunerationem. *Quia* qui perſeuerauerit uſque in finem, hic ſaluus erit. *Matt. 24. b. Modus autem perſeuerandi tangitur, cum ſubditur.*

13 Patientia, &c. ne. *Reſpectu malorum illatorum, & reſpectu bonorum dilatorum.*

14 Vt volun. Dei. *i. eius mandata.*

15 Reportetis. *i. rem permiſſam, quæ eſt beatitudo æterna.*

16 Adhuc. His *ad propoſitum adducit authoritatem ſcripturæ*

ſtinuerunt,

a *Viuit.* AVG. Iuſti recti exultate in Domino, quia vos decet A laudatio. Nemo dicat. Quis ergo iuſtus, aut quando ergo iuſtus? Nolite vos abijcere, & deſperare de vobis, homines eſtis, ad imaginem Dei facti eſtis. Qui vos homines fecit, pro vobis homo factus eſt, & multi ad hæreditatem ſempiternam adoptaremini, ſanguis vnici pro vobis effuſus eſt. Si vobis terrena fragilitate viluiſtis ex pretio veſtro vero appendite, quid man ducatis, quid bibatis, quo ſubſcribatis tñ digne cogitate. Non quid hoc vos monemus vt ſuperbi ſitis & vobis aliquam perfectionē audeatis arrogare? Sed nõ iterū ab omni iuſtitia vos putare debetis exules fieri. Nolo.n. vos interrogare de iuſtitia veſtra. Fortaſſis.n. nemo veſtrum mihi audebit rñdere, iuſtus ſum, ſed interrogo vos de fide veſtra. Sicut nemo veſtrū B audet dicere iuſtus ſum, ſic nemo nõ audet dicere fidelis ſum. Nondum quæro quid viuas, ſed quero quid credas. Rñſurus es te credere in Chriſtum. Num audis Apoſtolum *Iuſtus ex fide viuit?* Fides tua, Iuſtitia tua. Quia vtique, &c. credis caues. Si aūt caues, conaris. Et conatum tuum nouit Deus, & voluntatem tuam inſpicit, & luctam cum carne conſiderat, & hortatur vt pugnes, & adiuuat vt vincas, & certantem ſpectat, & deficientem ſubleuat, & vincentem coronat.

In pſal. 32.

† victuru eſt.

† qui ſubducamus nos.

Id eſt, paruo tempore. a Non vehementer patiendum eſt. b Et mox. Quandoque. c Retributor. 1
enim modicum, aliquantulunque, qui venturus eſt veniet, & 2
a Quia martyribus ſtatim gloriam poſt mortem. b Verba Dei per prophetam Abacuch. æternam autem dicit Deus. c Per me non per carnales obſeruantias. 3
a non tardabit. † Iuſtus autem meus ex fide † viuit. Quod ſi 4
a Fidei. b Voluntati Dei.
b ſubtraxerit ſe: non placebit animæ meæ. Nos autem non ſi- 5
a Qui ſubtrahit ſe non viuit. b Apoſtaſiæ, quia nondum prorſus apoſtauerant ſed fide geniti erant, & ideo non debent ſe ſubtrahere. c Quæ valet. 6
mus † ſubtractionis filii in perditionem, ſed † fidei in acqui- 7
ſitionem animæ. 8

9

Aeterna vita q̃ meretur fide. Q. Nõ ſolum qui patitur, ſed D & qui ſolam fidem hēt, ſi non imminet paſſio, ſaluabitur. Ecce q̃tum valet fides, quæ ſola ſaluat. Et quod ex fide viuat, probat per contrarium. Quia ſi ſubtrahit ſe a fide, non viuit. Vel interim aūt iuſtus ex fide viuit, & ideo hic ne quærit coronā, ſed ferat laborem. Ex fide eſt vita, acquiſitio animæ.

b *Nos au.* Vel non ſumus filij paganorum, ſed pphetarū fideliū.

✻ ANSEL. Q.d. non debeamus apoſtatare, vt ſubtrahamus nos, ſed in melius proficere. In numero eorum ſe ponit Apoſtolus, vt magis ſuadeat, & non dicit eſſe tales quales non vult eos eſſe, vt blanda monitione retineat eos, ne ſubtrahant ſe, qui nondum prorſus apoſtatauerant, ſed partim adhuc in fide manebant, & partē fidei retinebant. Nõ ſumus inquit, *ſubtractionis filij*, i. apo E ſtaſiæ ducentis nos *in perditionem, ſed ſumus filij ducentis*, in acquiſitionē aïæ hoc eſt, non ſumus geniti ab apoſtaſia trahente filios ſuos in perditionē, ſed fides genuit nos, ducens in acquiſitionē aïæ, vt per fidē acquirat vnuſquiſq; noſtrum aïam ſuam, nõ p ſubtractionē perdat. Nā ſicut fide acquiritur anima, ſic per ſubtractionē perditur. Acquiritur, vt libera poſſideatur a nobis in æterna beatitudine, ne p ſubtractionē tranſeat a noſtra ptāte. & fiat in tormentis poſſeſſio dæmonum.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

Aba. 2 a.

✻ *cuius principium habetur Aggæi 2.b. & finis Abacb. 2.a. quæ coniūgit Apoſtolus ut oſtendat eos uno ſpiritu locutos fuiſſe. Loquitur aūt Ag* C *gæus de aduentu Chriſti in mundum, tamen Apoſtolus accepit dictū eius in ſenſu myſtico de aduentu eius ad iudicium. Et ſic Chriſtus uenit dupliciter. Vno modo generaliter reſpectu omnium. Et licet a tempore Aggæi, vſque ad generale iudicium fuerit tempus magnum, tamen dicitur modicum reſpectu æternitatis. Alio modo uenit Chriſtus particulariter ad iudicium, & hoc eſt in morte cuiuslibet hominis, quia qualis in morte inuenietur, talis in iudicio præſentabitur, & uſque ad talem Chriſti aduentum eſt tempus ſimpliciter modicum, quia breues dies hominis. & hoc eſt quod dicitur hic.* Adhuc.n. medicum aliquantulū. *Id eſt, ualde breue.*

1 Qui ven. *In finali iudicio ad iudicandum.*

2 Veniet, & non. *Quia qualem reperit hominem in morte, quæ de proximo imminet, talem ipſum in iudicio præſentabit. Et quia ſoli iuſti remunerabuntur, ideo ſequitur.*

3 Iuſtus autem meus. *Per fidem.n. anima primo vnitur Deo, et ideo per ipſam dicitur viuere ſicut & corpus uiuit per illud quod primo unitur animæ. Et ſicut corpus ſeparatum ab anima moritur morte naturæ, ſic anima per ſeparationem a* Deo, *ideo ſubditur.*

4 Quod ſi ſubtraxerit. *A Deo per culpam.*

6 Non placebit animæ. *Id eſt uoluntati meæ, quia cecidit a gratia* Dei. *Sciendum tamen, quod Apoſtolus allegat hic authoritatem Abacuch ſecundum translationem* 70. Hiero. *autem tranſtulit ſic. Non erit anima eius recta in eo. & eſt eadem ſententia, quia uoluntas diuina eſt regula recta humanorum actuum. Igitur qui ſe ſubtrahit ab illa, cum ſit regula recta, per conſequens habet animam non rectam. Conſequenter concludit intentum, dicens.*

7 Nos autem non. *i. ſubtractio prædicta non debet dominari in nobis, quia uidetur aliquis filius eius quod dominatur in ipſo, ſicut dicitur, aliquis filius mortis, eo quod meritum mortis dominatur in ipſo.*

8 In per. *Animæ, quia ad ſubtractionē prædictā ſequitur mors animæ.*

9 Sed fidei. *Supple filij ſumus renati per fidem & ſacramenta, & ideo fides formata debet dominari in nobis, ad quam ſequitur animæ ſalus ideo ſequitur.*

10 In acquiſitionem animæ. *Ad maiorē euidentiā eorum, quæ dicta in principio huius c. quæritur, utrum ſacramenta & ſacrificia ueteris legis iuſtificarent. Et arguitur primo quod ſic, per illud quod habetur Leuit. 8.f.* Cumque ſanctificaſſet eos Moyſes, i. Aaron & filios eius, *De quorū ordinatione loquitur. Ex quo patet, quod ſacramenta ordinis in ueteri lege ſanctificabant, & per conſequens iuſtificabant, quia idē eſt ſanctificare, & iuſtificare, ergo, &c. Item ſecūdum doctores ſanctos in circunciſione conferebatur gratia, quia mundabat ab originali culpa, circunciſio autem erat ſacramentum ueteris legis, ergo ſacramenta ueteris legis conferebant gratiam, & per conſequens iuſtificabant.*

Contrarium dicitur in litera. Impoſſibile eſt.n. ſanguine hircorum & taurorum auferri peccata. *Reſpondeo dicendum quod iuſtificatio proprie dicta de qua hic eſt qō, eſt per gratiam gratum facientem quæ aufert culpam, & facit dignum uita æterna talis autem iuſtificatio eſt a ſolo Deo, ſicut a cauſa principali agente, ſecundum illud Pſalm.* Gratiam & gloriam dabit dominus. *Et ideo ſi aliud ad iuſtificationem operatur, hoc eſt tantum per modum inſtrumenti. Inſtrumentum uerò Dei eſt unum coniunctum, & aliud ſeparatum, ſicut in artificialibus patet. Manus.n. artificis eſt inſtrumentum eius coniunctum inquantum membra ſunt quædam animæ organa ſiue inſtrumenta ſecuris autē uel dolabrum eſt eius inſtrumentum ſeparatum. Et patet ordo huius duplicis inſtrumenti quia inſtrumentū ſeparatum non applicatur ad opus, niſi per talē motionē inſtri coniuncti. Humanitas aūt Chriſti ſe hēt ad diuinitatem, ſicut inſtrm coniunctum propter quod Damaſcenus uocat ipſam organum diuinitatis & ideo operatur ad iuſtificationē ad modum inſtri. Sacramenta aūt non poſſunt ad hoc cooperari niſi per modum inſtrumenti ſeparati, inquantum recipiunt uirtutem a paſſione Chriſti, ubi eius humanitas diuinitati ad noſtrā iuſtificationem fuit applicata, ſm quod dicitur* Io. 1.d. Ecce agnus Dei. *Ecce qui tollit peccata mūdi, quia per huius agni immolationem fecit Deus noſtram iuſtificationem. Receptio autem huius uirtutis non poteſt competere ſacramentis ueteris legis, ſed tantummodo ſacramentis nouæ legis. Cuius ratio eſt, quia talis receptio eſt per realem motionem inſtri coniuncti, ut dictum eſt, nihil aūt poteſt moueri realiter antequam ſit in actu.* Et *ideo ſacramenta ueteris legis, quæ præceſſerunt incarnationem & paſſionem Chriſti non poterant recipere ab ipſo uirtutem cooperandi inſtraliter ad iuſtificationem, ſed ſacramenta nouæ legis, quæ ſequuntur ipſam, talem uirtutem acceperunt, & ideo ſunt inſtrumenta iuſtificationis humanæ. Conſiderandum tamē, quod licet nunquam poſſit aliquid mouere per modum efficientis, & per realem motionem, antequam ſit in actu, ut dictum eſt, poteſt tñ mouere per modum finis, & per apprehenſionem, ſicut ſanitas apprehenſa cauſat ſuſpſius deſiderium, antequam ſit in effectu & hoc modo paſſio Chriſti ſiue meritum incarnationis iuſtificauit patres ueteris legis, inquantum erat ab eis credita & deſiderata quia per fidem mediatoris ſaluati ſunt. Sacramenta aūt ueteris legis erant quædam proteſtationes fidei ipſorum, & ideo ſignificabant tantum fidē, per quā homines ſaluabantur, ſed non continebant aliquā uirtutē iuſtificantem, ſicut continēt ſacramenta nouæ legis niſi accipiatur iuſtificatio large prout importat amotionem exteriorum impedimentorum, quæ contrahebantur in ueteri lege. ſ. ex contractu mortui, uel animalis immundi, per quod reddebatur homo ineptus ad intrandum locum cultus diuini. Sic ſacra ueteris legis iuſtificabant, quæ tales immunditias amouebant propter quod Apoſtolus uocat ceremonias legis iuſtitias carnis, ut ſupra dictum eſt ca. præcedenti. Et ſicut dictum eſt de ſacramentis ueteris legis, ita intelligendum eſt de oblationib. & ſacrificijs illius temporis propter quod ſancti dicunt, quod ſacrificia ueteris legis erant accepta Deo ex fide & deuotione offerentium tantummodo, & non ex re ipſa. Sacrificia autem nouæ legis ſunt ex re ipſa Deo accepta.*

✻ Ad

A *Ad primum dicendum, quod illa ſanctificatio non erat niſi quædam exterior applicatio ad diuinum cultum quæ conferebat gratiam, licet fides ipſorum applicatorum conferret.*

Ad ſecundum dicendum, quod in circunciſione conferebatur gratia non per ipſam circunciſionem, ſed per ipſam fidem, cuius erat ſignum ſecundum quod dicit Apoſtolus Rom. 4. ca. quod. Abraham accepit ſignum circunciſionis ſignaculum iuſtitiæ fidei. *ſacramenta aũt nouæ legis conferunt gratiam ex re operata.* D

Ad tertium dicendum, quod oblationes & ſacrificia ueteris legis non auferebant peccata, ſed fides & deuotio offerentium, & hoc patet in lege ueteri, ex modo loquendi, in oblatione. n. holocauſtorum pro peccato iam mentione facta de ſacrificio dicitur. Et orabat ſacerdos pro eo & dimittebatur ei, q. d. quod peccatum dimittebatur non propter ipſum ſacrificium, ſed propter fidem ipſorum offerentium,

ADDITIO I.

In eo. ca. 10. *Vbi dicitur in poſtil.* Corpus autem aptaſti mihi. *Vbi hic dicitur. Corpus autem aptaſti mihi, habetur in Pſal. ſecundum Hebraicam ueritatem, & in libris noſtris correctis. Aures autem perfeciſti mihi, & eſt ſenſus, quod Chriſtus habuit obedientiam perfectam Obedientia. n. in ſcripturis per aures deſignatur ad cor deuenire, vnde*

B *in Pſal.* Inclinate aurem ueſtram ad uerba oris mei. *Id eſt, obedite. Et alibi.* In auditu auris obediuit mihi. *Dicit ergo Pſalm. Deo patri in perſona Chriſti. Aures autem perfeciſti mihi. i. obedientiã tam perfectam dediſti mihi, ut facerem uoluntatem tuam Deus meus uolui. Vnde excellentia obedientiæ Chriſti ad patrem. Chriſtus humiliter paſſionem acceptauit. Iuxta illud ad Philip. 2. a.* Chriſtus factus eſt pro nobis, &c. *Item ſuper illud quod dicitur infra.* In capite libri. *i. conſilio deitatis, quę eſt caput meum, qui liber ſum humani generis in quo legunt omnia ſibi neceſſaria, & ideo non eſt opus lege, uel in capite libri id eſt, in primo Pſalm. ſcilicet,* Beatus vir, &c. *Qui caput pſalterij dicitur hic in glo. Et notandum, quod ibi nos habemus.* In capite libri. *In Pſal. In Hebræo habetur, in volumine libri. Eadem enim dictio Hebraica ponitur hic, & Zach. 5. a. dicitur.* Et ecce volumen volans. *Secundum quam literam poteſt proprie intelligi per uolumen libri tota ſacra ſcriptura uet. Teſt. quæ ad Chriſtum refertur eius myſteria prænunciando uel figurando, Iuxta illud Luc. 24. f.* Oportet impleri ea quæ ſcripta ſunt in lege Pſal. & prophetis de me. *Et ſic proprie poteſt intelligi in perſona Chriſti. Ecce inuenio in uolumine libri, ſ. totius ſcripturæ ſacræ, quod ſcriptum eſt de me.*

ADDITIO II.

In eo. ca. *Vbi dicitur in Poſtil.* Mihi uindictam, & ego red. I

Hoc quod dicitur. Mihi uindictam, magis uidetur exponendum in ſupplendo defectum Iudaicum, qui multa mala relinquunt impunita, quaſi dicat, etſi iudices huius ſeculi talia non uindicent. Mihi uindictam & ego reddam.

ADDITIO. III.

In eo. c. *Vbi dicitur in poſtil.* Ad tertium dicendum, quod oblationes, & ſacrificia ve. le. E

In hac quæſtione non uidetur facere poſtil. niſi tantum duo argumenta pro parte affirmatiua, & tamen dicit ſe reſpondere ad tertium argumentum, quod potuit contingere ex uicio ſcriptorum, qui forte tertium argumentum prætermiſerunt uel forte in ſecundo argumento innuitur tertium. Quia ſi circuncíſio conferret gratiam, pari ratione oblationes & ſacrificia ue. le. gratiam conferrent, & ideo reſpondet ad hoc tanquam ad tertium argumentum.

REPL. In c. 10. *ubi dicitur.* Mihi uindictam, &c. *Hoc exponit. Burgenſ. in ſupplendo defectum* Iudicum, *qui multa relinquunt impunita. Sed hoc non uidetur benedictum, cum Apoſtolus hic loquatur de peccatis infidelitatis, & alijs contra Deum commiſſis, de quibus iudices ſeculi ſe non habent intromittere, quia non habent quenquam ad fidem compellere. Etiam, iudices ſolum ſe intromittunt de publicis legis tranſgreſſionibus non de occultis contra Deum commiſſis, de quibus hic agitur.* F

CAPVT XI.

De viſis non eſt fides ſed agnitio. — Fundamentum.

a b E St autem fides † ſperandarum ſubſtantia 1

CAP. XI.

a E *St autem fi.* Commendatio eſt fidei cuius deſcriptionẽ ponit. In qua tria notat, ſ. quid efficiat ĩ nobis, & quod fundaĩm eſt omnium bonorum, & quod de non apparentib. eſt. De qua in epiſtola ad Romanos plenius dictum eſt Fides eſt ſubſtantia ſperandarum rerum, i. cauſa quæ res ſperandas faciet qñque ſubſiſtere in nobis. Quod eſt, faciet nos cõſequi futura bona. Et proprie dicitur fides. *Subſtantia.* Quia ſperandis ſubſtat, & facit ea eſſe in credẽtibus in alia uita. Et eſt fundamentum omnium bonorum quod nemo mutare poteſt, & ſine quo non eſt bona ædificatio, uel ſperanda iam facit eſſe in corde credentis. Argumentum, i. certitudo rerum quæ non apparẽt, & ſi quis de ea dubitet, probatio, ubi adhuc probatur futura reſurrectio, quia ita crediderunt patriarchæ, Apoſtoli, alii ſancti. Fides eſt cauſa ſperandorum, quia cauſa iuſtitiæ per quam ſunt ſperanda. Et hoc eſt. *In hac eſt teſtimonium.* Iuſtitię, quod Deus teſtatus eſt iuſtos eos eſſe, *Senes.* Non quod ætate ſenes, ſed anteceſſores horum, & ſic conſtat fidem non eſſe nouam, ſed tenendam cum antiqui tenuerunt.

b *Speranda.* Nec Thomas quod uidit, credidit, quia hominem uidit, Deum credidit. Si autem credi dicuntur quę uidentur, ſicut dicit unuſquiſque oculis ſuis crediďiſſe, nõ ipſa eſt, quæ in nobis ædificatur fides, ſed ex rebus quæ uidentur agitur in nobis, ut ea credantur, quę non uidentur.

❈ AVG. Fides credit, ſpes & charitas orant. Sed ſine fide eſſe non poſſunt, ac per hoc & fides orat. Quid autem ſperari põt, quod non creditur? Porro ẽt aliquid quod non ſperatur credi poteſt. Quis namque fidelium pœnas non credit impiorum, nec ſperat tñ? Eſt itaque fides & malarum rerum & bonarum quia & bona creduntur & mala. Eſt etiam fides & præteritarum rerum, & præſentium, & futurarum. Credimus .n. mortuũ Chriſtum, quod prẹteriit, credimus ſedere ad dexterã patris, quod nunc eſt: credimus uenturum ad iudicandum, quod futurum eſt. Item fides & ſuarum rerum eſt, & alienarum. Spes autem non niſi bonarum rerũ eſt, nec niſi futurarum, & ad eam pertinentium qui earum ſpem gerere perhibetur. Quę cum ita ſunt, diſtinguenda erit fides a ſpe, ſicut vocabulo, ita & rationabili differentia. Quod attinet ad non uidere ſiue quę creduntur, ſiue quæ ſperantur, fidei ſpeique commune eſt. In epiſtola quippe ad Heb. fides dicitur conuictio rerum quæ non uidentur. In Enchirid. c. 7. etc.

❈ IDEM. Nullum aliud canticum nos docet Deus, niſi fidei, ſpei, & charitatis, ut fides noſtra firma ſit in ipſo, quãdiu illum nõ uidemus credentes in eũ, ut gaudeamus, cum uiderimus & fidei noſtrę ſuccedat ſpecies lucis eius, ubi iam nobis non dicetur. Crede quod non uides, ſed, gaude quia uides. In pſ. 91.

❈ IDEM. Initium bonæ uitæ, cui vita ẽt æterna debetur, recta fides, credere quod nondum uides, cuius fides merces eſt uidere quod credis, &c. Omnis homo vult intelligere credere non Ser. 29. de verbis Apoſtoli.

NICOLAVS E LYRA.

CAP. XI.

1 E St autem fi. &c. *Superius Apoſtolus admonuit fideles ſubijci Chriſto, & oſtendit quod talis ſubiectio eſt per fidem, ideo hic incipit commendare ipſam fidem, ut ea quę ſunt fidei, libentius amplectamur. Et diuiditur in tres partes, quia primo deſcribit ipſam fidem, ſecundo ponit diuerſa exempla circa ipſam, ibi.* In hac. n. teſtimonium. *Tertio ad ea quæ ſunt fidei hortatur plebem catholicam, in prin. ſeq. cap. ibi.* Ideoque. *In prima parte ponit diffinitionem fidei, di.* Fides eſt ſubſtantia, &c. *Ad cuius intellectum ſciendum, quod habitus cognoſcuntur per actus & actus per obiectum, fides autem eſt habitus quidam infuſus et ideo debet diffiniri per proprium actum in comparatione ad proprium obiectum. Actus autem fidei eſt credere, qui eſt actus intellectus aſſentientis procedens ex uoluntatis imperio, quia nullus credit niſi volens, ſecundum quod dicit Aug. ſuper Ioan. Et ideo actus fidei qui eſt credere, non ſolum habet ordinem ad obiectum intellectus, quod eſt uerum, ſed etiam ad obiectum uoluntatis, quod eſt finis ſeu bonum. Habitudo igitur actus fidei ad obiectum uoluntatis deſignatur in diffinitione Apoſtoli cum dicitur.* Eſt autem fides ſubſtantia ſperandarum rerum. *Res. n. ſperãdæ continentur in ipſa beatitudine, cum ſit ſtatus omnium bonorum aggregatione perfectus, ut dicit Boetius. 3. de conſolatione. Dicitur autem fides ſubſtantia rerum ſperandarum inquantum eſt quędam inchoatio futuræ beatitudinis, quia fides eſt prima uirtus infuſa, ſicut & in alijs rebus prima pars rei dicitur quodammodo ſubſtantia eius, & maxime quando uirtualiter aliquo modo continet alia, ſicut eſt in propoſito. In hoc. n. ſperamus beatificari, quia uidebimus clare illud cui per fidem nũc inhęremus in ænigmate, habitudo autem actus fidei ad obiectum intel-*

❈ lectus

a Quaſi iam ſit in nobis. b Prẹmonſtratio futurarum rerum. Propter hanc.

a rèrum argumentum non apparentium. In hac enim teſti- 1

a Iuſtitiæ. b A Deo vel ab h ominibus. Antiqui patres. c Quod fides eſt argumentum non apparentium,i.credere debemus,quæ nondum apparent,ſic etiam fide tantum intelligimus fecit eſſe apta.ver. 2

d Sapienter diſpoſita.

b monium conſecuti ſunt ſenes. † Fide intelligimus † apta ta eſ- 3

a Præcepto Dei cum omnia in materia ſimul fuiſſent. b Informibus elementis formata vel ex intellectuali mundo.

c ſe ſecula, verbo Dei, vt ex inuiſibilibus viſibilia fierent. † Fi- 4

a Senes conſecuti ſunt ſicut in Abel apparet. Id eſt,per fidem plu. 5

Acceptabiliorem,i.pluris precij quam Cain.

d de † plurimam hoſtiam Abel, quam Cain obtulit Deo, per 6

a Fide. b Vnde Ieſus. A ſanguine Abel iuſti. c Per fidem eſt conſecutus plurima, quia per fidem iuſtus erat. d Quia ea recepit.

quā teſtimoniū cōſequutus eſt eſſe iuſtus, teſtimoniū perhi- 7

non omnes volunt. Dicit mihi homo: intelligam, vt credam
A Reſpondeo, Crede vt intelligas.

✻ THEOD. Ea quæ non videntur, per fidem videmus, & ad eorum quæ ſperantur p contēplationem fides nobis oculus efficitur, & oſtendit tanquam ſubſiſtentia ea quę nondū facta ſunt, mortuis adhuc omnib. in ſepulchris iacentibus, fides ante nobis deſcribit futuram eorū reſurrectionem & ut pulueris corporum viſione apprehendatur immortalitas efficit.

Gen.2.a. a *In hac teſtim, &c.*

✻ THEODO. Eorum qui olim fuere ſanctorum catalogum: Inde clarum oſtendit, hoc eſt, qui ante legem, & in lege inſignes. Primo autem ponit

†vberiorē

B quod ſcriptis nobis primum traditum eſt, uidelicet, doctrina. *In principio fecit Deus cęlum, &c.* Neque. oculus corporis uidit Deum uniuerſa fabricantem, ſed fides nos ędocuit, quod ſemper eſt Deus, ea quę non erant, fecit.

b *Fide intell.* Exemplis utitur ad commendationem fidei, ad oſtendendum quod de non apparentib. ſit fides.

Gen.1.a. Aug.li. 5. de Gen.ad li.1.de Gē. cont. Manichæos lib.2.cont. ad. legis c.2.& lib. 11. confeſ. c.9.

c *Secula.* AVG. In principio fecit Deus cęlum & terram informem materiam & confuſam (quæ chaos dicta eſt) unde omnia facta ſunt cœli & terra (quæ inde futura erant) nomine ſignificat, id eſt, omnibus uiſibilium rerum propter infirmos qui minus idouei ſunt inuiſibilia comprehendere, *Tunc erant tenebræ.* Id eſt, lucis abſentia, Sicut inanitas dicitur locus ubi non eſt corpus. Eadem materia terra dicitur, quia terra inter omnia minus eſt precioſa. Inuiſibili propter obſcuritatem. Eadem materia etiam aqua dicitur. Super quam ſpiritus domini ſuperfertur, ſicut fabricandis reb. uolūtas artificis. Ideo aqua quia omnia in terra ab humore incipiūt formari & nutriri. Eadē dicitur abyſſus. Res ignota notis uocabulis, & non uno ne hoc eſſe putaretur, quod conſueuerant homines in il illo uocabilo intelligere.

AVG. Ex inuiſibilibus. Antequam formæ darentur rebus, tenebræ erant, & erant inuiſibilia elementa, ſed in eorum ſeparatione nata eſt lux. Vel inuiſibilis mundus in ſapientia Dei erat, ad cuius ſimilitudinem factus eſt hic uiſibilis, hęc utique

vtique viſibilia, antequam fierent non erant. Qūo ergo Deo nota erant, quę non erant. Et rurſus qūo ea faceret, quæ ſibi non erant. Non.n quicquam fecit ignorans. Nota ergo fecit non facta cognoſcit. Proinde anteq̄ fierent & erant, & nō erant in Dei ſcientia, nō erant in ſua natura, ipſi aūt Deo non audeo dicere alio modo innotuiſſe cum ea feciſſet quā illo quo ea nouerat vt faceret, *apud quem non eſt tranſmutatio neque uiciſſitudinis obumbratio.*

d *Fide plurimā.* Quod patres antiqui per fidem ſint conſecuti teſtimonium iuſtitię oſtendit, ponens aliud exemplum ad commendationē iuſtitiæ.

✻ AMB. Fides eſt, quæ dona conciliat, humilitas eſt quę oblata commendat, ideo ſuper Cain munera placuit munus Abel, quia fide uicit.

✻ AVG. Tota iuſtitia hæc eſt, uirginitas, ſacerdotiū & martyriū, quę triplex iuſtitia in Abel primo fuit, q & munera Deo placita obtulit; proſapiā generis in ſeculo nō reliquit, & martyrii coronā ſanguinis effuſione promeruit. Recte ꝯpetebat, ut q primus in terra iuſtus eligit, in eo totius iuſtitię forma ſeruaret cuiq; primo in hoīb. poſt delictū geſtare figurā ꝯceditur Saluatoris, qui uirgo, & ſacerdos & martyr eſſe uidetur.

✻ HIER. Vnde ſcire poterat Cain, quod fratris munera ſuſcepiſſet Deus, & ſua repudiaſſet, niſi illa interpretatio uera eſſet, q̄ Theodotion poſuit. Et inflammauit Dn̄s ſuper Abel & ſuper ſacrificium eius, ſuper Cain uero & ſuper ſacrificiū eius nō inflāmauit? Ignē aūt ad ſacrificiū deuorandū ſolitū uenire de cęlo, & in dedicatione templi ſub Salomone legimus, & quando Elias in monte Carmelo conſtruxit altare.

✻ TARGVM HIEROS. Cū Cain & Abel eſſent in agro ıñdit Cain. Nō eſt iudiciū, nec iudex, nec ſeculū aliud, nec merces bona p iuſtis, nec pęna pro impiis, nec Dei miſericordia creatus eſt mundus, nec Dei miſericordia regit, eo q ſuſcepta eſt oblatio tua cū beneplacito, mea uero non eſt ſuſcepta. Rn̄dit Abel. Eſt iudiciū, eſt iudex, eſtq; ſeculum aliud, merces item bona pro iuſtis, & pęna pro impiis, Et qa meliora fuerūt opera mea tuis ſuſcepta eſt oblatio mea cū beneplacito, tua non.

Cumque

C NICOLAVS DE LYRA.

✻ *lectus deſignatur cum dicitur.* 1 Argumentum. *Quia obiectum fidei eſt ueritas non uiſa cui firmiter adhæret fides non ex rei euidentia, ſed ex autoritate diuina, et ſic patet diffinitio prędicta, quia data eſt per habitudinem actus fidei ad obiectum intellectus & uolūtatis. Si quis autem uelit prædictam formam diffinitionis reducere, poteſt ſic dicere. Fides eſt habitus mentis, quo inchoatur uita æterna in nobis, faciens intellectum aſſentire non apparentibus. Conſiderandum etiam, quod per verba Apoſtoli prędicta, diſtinguitur fides ab omnibus alijs quæ pertinent ad intellectum. Per hoc.n. quod dicitur.* Argumentum, *i. firma adhęſio, diſtinguitur fides ab opinione, ſuſpicione & dubitatione in quib. non eſt firma adhæſio intellectus. Per hoc autem quod dicitur.* Non apparētium. *Diſtinguitur fides a ſcientia, & intellectus, per quæ ſit aliquod apparens. Per hoc autem, quod dicitur.* Subſtantia ſperandarum rerum. *Diſtinguitur fides a fide communiter ſumpta, quæ non ordinatur ad beatitudinem ſperatam. Et per hoc etiam apparet prędicta diffinitio fidei bona, quia facit diffinitum differre ab omnib. alijs.*

2 In hac.n. *Poſita diffininione fidei, hic conſequenter ponit Apoſtolus exempla de fide, & primo facit hoc in generali, ſecundo in ſpeciali, ibi.* Fide intelligemus. *In prima igitur parte dicit, quod patres ue. Te. habuerunt teſtimonium bonitatis a Deo propter meritum ſuæ fidei, vnde.* Gen.15.*b. dicitur,* Abraham credidit Deo, & reputa. eſt ei ad iuſtitiam. *Et hoc eſt quod dicit Apoſt.* In hac.n. fide. *i. antiqui patres.*

Diuiſio. 3 Fide intel. *Hic conſequenter ponit exempla patrum fidelium in ſpeciali. Et diuiditur in tres partes, quia primo ponit exempla de his qui crediderunt & docuerunt, ſecundo de his quæ ex fide fecerunt, ibi.* Fide Abel. *Tertio de his quæ propter fidem paſſi ſunt, ibi.* Alia diſtenti ſunt. *Circa primum conſiderandum quod doctrina ue. Teſt. duplex fuit.* Vna *manifeſta ſcilicet, de unitate Dei & creatione mundi. Alia occulta ſub uelamine figurarum, ſ. de incarnatione uerbi. Et quia ſcribebat omnibus* Hebręis *ad fidem conuerſis, ideo primam tanquam omnibus communem tangit, dicens.*

Fide intel. apta eſſe ſe. *Q.d. ſicut antiqui crediderunt omnia eſſe producta & diſpoſita per uerbum Dei, ut habetur Gen. 1. a.* Dixit Deus fiat, & factum eſt. *Ita & nos credimus, productio.n. creaturarum, et ordinatio eo modo quo de hoc loquitur ſcriptura, utpote quod tali tempore, & non ante fuit producta, eſt articulus fidei quia non poteſt demonſtrari, licet productio mundi abſolute ſumpta poſſit probari.*

4 Vt ex inui. *Communis autem conceptio philoſophorum fuit, ex nihilo nihil fieri, & ideo Anaxagoras poſuit latitationem formarū in materia. Auicenna autem effluxionem formarum a datrice intelligentia. Plato autem poſuit formas ſecundum eſſe ſeparatas a materia, a quib. procedebant materialia. Sancti autem ponunt ideas in mente diuina quæ ſunt inuiſibiles formæ, & tamen procedunt ab ipſis omnia uiſibilia, ſicut artificiata uiſibilia ab exemplari inuiſibili, quod eſt in mente artificum.* Bo. 3. *de conſo. Tu cuncta ſuperno Ducis ab exemplo pulchrum pulcherrimus ipſe. Mundo mente gerens ſimilique imagine formans, & hoc eſt quod dicit Apoſtolus.* Vt ex inuiſibilibus.

5 Fide plu. *Hic conſequenter oſtendit quid patres ex fide fecerunt. Et diuiditur in tres partes, quia primo hoc oſtendit de patrib. qui fuerunt ante diluuium, ſecundo de illis qui fuerunt poſt diluuium, tamen ante legem datam. ibi.* Fide qui vocatur Abraham. *Tertio de his qui fuerunt ſub lege data.* Fide Moyſes. *Ante diluuium tres patres ſpecialiter commendantur de fide, ſ. Abel, Enoch, &* Noe. *Et ſecundum hoc prima diuiditur in tres partes ſecundum exempla quę ponitur de iſtis trib ſecunda incipit, ibi.* Fide Enoch. *Tertia, ibi.* Fide Noe. *Circa primum conſiderandum, quod ex magnitudine fidei. Abel proceſſit quod de melioriв. primitias Deo obtulit, ut habetur Geneſ.3. Et hoc eſt quod dicitur hic.* Fide pl. *i. meliorem.*

6 Hoſtiam, &c. *i. quia fides per dilectionem operans iuſtificat.*

7 Teſtim. *Quia ignis deſcendit de cęlo ſuper hoſtiam eius in ſignum acceptationis diuinæ, unde, & Ge.4.a.* Reſpexit dominus ad Abel & ad munera eius. *Tranſlatio Theodotionis ſic habet. Inflammauit dominus ſuper Abel munera eius.*

Fide. ✻ Et

cumque contenderent, inſurrexit Cain, contra Abelem fratrem ſuum, & occidit eum.

a *Defunctus ad.lo.* Id eſt, materia eſt nobis loquendi, vt de eius fide exemplum demus. Non n. mors extinxit famam fidei. Ex fide & patientia præcedentium conſolatur iſtos. Abel adhuc loquitur, q̃a alios ſuo exemplo admonet, vt iuſti ſint. Interemit eum quidem mors, ſed nõ cum eo interemit gloriam eius & memoriam.

✻ Avg. Cum orandum pro inimicis Dominus docuerit, quid eſt quod in Apocalyſi animæ occiſorum vlciſci ſe petunt, ſicut ſanguis Abel clamat de terra? Non tam impatientes ſunt ſancti, vt vrgeant id fieri, q̃d ſciunt tempore præfinito futurum, quod nec anticipari poteſt nec differri. Sed hoc dicto oſtendere volunt vindicaturum Deum ſanguinem Sanctorum ſuorum, ne quia tam patiens videtur, multum pateretur tam impium bellum quod contra ſanctos geritur.

les manere, quod hoc facere potuit, oſtendit in Enoch, & in Elia, quos mortem experiri non permiſit. D

Avg. Neque Enoch & Helias per tam longam ætatem ſenectute marcuerunt, nec tamen credo eos iam in illam ſpiritualem qualitatem corporis commutatos, qualis in reſurrectione promittit̃, quæ in Domino prima præceſſit, niſi quia iſti fortaſſe nec his cibis eg̃et qui ſui conſumptione reficiunt, ſed ex quo tranſlati ſunt, ita viuunt vt ſimilem habeant ſatietatem illis quadraginta diebus, quibus Helias ſine cibo vixit, aut ſi & his ſubſtentaculis opus eſt, ita fortaſſe in paradiſo paſcuntur, ſicut Adam priuſquam propter peccatum exinde exire meruiſſet. Vide Iuſtin. mart. q̃o. 32. ad orthod. Hyppolitum, Efrem, Auguſt. Tract. de Antich.

L. 1. de pe. merit & & remiſſ. c. 3.

a Quod apparuit cum ex cęleſti igne conſumpſit. b Fidem i c Tanta fuit, quod mors eam non extinxit.
a beto muneribus eius Deo, & per illam defunctus adhuc lo- 1
a Fidei merito. b In paradiſum, vnde Adam eiectus c Q d. nec de longe in aliis videret mortem.
b quitur. † Fide Enoch tranſlatus eſt, ne videret mortem, & 2
a Ne putaretur in alia parte mundi eſſe. b Qui poterat abſcondere eum.
non inueniebatur, quia tranſtulit illum Deus. Ante tranſ- 3
a Per fidem tranſlatus eſt, quia per fidem iuſtus, quia placuit Deo. 4
b id eſt mult: teſtabantur eum placuiſſe Deo.
c lationem enim eius teſtimonium habuit placuiſſe Deo. † Si 5
a Per fidem placuit. ſed. Adeo fides eſt neceſſaria.
ne fide autem impoſſibile eſt placere Deo quenquam. Cre- 6
a Sine fide enim non poteſt placere, quia nec accedere. b Credere hoc, ſcilicet, quia. Deus. Quod. Quid ergo eis lex.
d dere enim oportet accedentem ad Deum, quia eſt: & inqui- 7
a Quia credidit Deo dicenti. Finis eſt omnis carnis, etſi nulla ſigna videret diluuii.
e rentibus ſe remunerator ſit. † Fide Noe † reſponſo accepto 8
a Deo credebat quod nondum videbat, quod metuens, &c.
de his quæ adhuc non videbantur metuens aptauit arcam 9

† 1. Ma. 2 f

E

† oraculo admonit.

b *Fide Enoch, &c.* Iren. Enoch placens Deo ſine circunciſione, cum eſſet homo, Dei legatione ad angelos fungebatur, & tranſlatus eſt, & conſeruatur vſque nunc teſtis iuſti iudicii Dei, &c.

✻ Idem. Enoch placens Deo, in quo placuit corpore, tranſlatus eſt, tranſlationem iuſtorum præmonſtrans. Vbi ergo primus poſitus eſt homo, ſcilicet in paradiſo, dicunt presbyteri Apoſtolorum diſcipuli, eos qui tranſlati ſunt illuc tranſlatos eſſe, & ibi manere vſque ad conſummationem, coauſpicantes incorruptelam.

✻ Clemens. Rom. Si voluiſſet Deus homines immortales

c *Sine fide autem, &c.* ✻ Avgvstin. Fides eſt bonorum omnium fundamentum, fides eſt humanæ ſalutis initium, ſine hac nemo ad filiorum Dei numerum peruenire poteſt, quia ſine ipſa nec in hoc ſeculo quiſquam iuſtificationis gratiam conſequitur, nec in futuro vitam poſſidebit æternam.

Præfat l. de fide ad petrum.

d *Quia eſt.* Eſſe proprie Deo conuenit, quia immutabiliter.

✻ Theod. Qui enim non hæc ita habere crediderit, virtutis labores non ſuſtinet. Neque enim agricola in agro colendo ſudores toleraret, niſi ſe laborum fructus relaturum ſperaret. Ita etiam gubernator ad portum reſpiciens, multos labores perpetitur.

e *Fide Noe.* Aliud exemplum ponit de Noe ad commendationem fidei, di. F

Et

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et per il. de. ad. lo. *inquantum factum ſuum mouet nos ad fidem & deuotionem poteſt. n. hoc referri ad illud quod dicitur Gen. 4. b.* Ecce vox ſanguinis fratris tui Abel clamat ad me de terra. *i. oſtendit fidelis innocentis mortem dignam eſſe uindicta.*

2 Fi. Enoch. *Hic ponit exemplum de fide Enoch. & diuiditur in duas partes quia primo ponitur intentum & ſecũdo probat, ibi.* Ante tranſlationem. *Dicit ergo, quod fides Enoch patet per hoc quod fuit a peccatoribus ſegregatus, & in paradiſum tranſlatus, & hoc eſt quod dicit* Fide. *Id eſt propter meritum fidei.*

3 Enoch tran. *Aliorum, ſ. in diluuio, & etiam ſuam, quia non eſt mortuus, morietur tamen in fine mundi, quia omnes ſunt debitores mortis ex tranſgreſſione primi parentis.*

4 Et non inu. *Inter homines peccatores, quia tranſtulit illum dominus ad paradiſum terreſtrem, ubi conſeruatur uita eius uſque ad finem mundi. Ratio autem huius eſt, quia uet. Teſ. ordinatur ad promiſſionem noui Teſ. nouo autem Te. expreſſe promittitur uita æterna. Et ideo ut in ueteri* Te. *daretur ſpes uitæ ęternæ, mors Enoch dilata eſt tempore legis naturæ, & mors* Eliæ *tempore legis datæ: ut habetur, 4. Reg. 2.* To*tum autem ue. Te. decurrit per iſta duo tempora.*

5 Ante tran. *Hic conſequenter probat quod Enoch tranſlatus fuerit propter meritum fidei. Et facit talem rationem. Nullus poteſt placere Deo ſine fide. ſed ante tranſlationem Enoch placuit Deo, ut habetur Ge. 5. c.* Enoch cum Deo ambulauit. *Ideo habuit fidem, propter quam tranſlatus eſt, propter hoc ibidem ſubditur Gen. 5. d. Ideo tulit eum dominus, & hoc eſt quod dicitur hic.* Ante tranſ. *Patet litera ex dictis.*

6 Credere e. *Probat conſequenter, quod nullus placeat Deo niſi per fidem, quia ad hoc quod aliquis placeat* Deo, *opus eſt quod accedat ad ipſum, iſte autem acceſſus eſt per fidem, ergo, &c. Vlterius conſiderandum, quod in omni motu uel acceſſu rationabili mobile duo intẽdit, ſ. terminum motus, & cauſam quare mouetur. In acceſſu autem ad Deum qui eſt per fidem, terminus eſt ipſe Deus, & quantum ad hoc dicit.* Crede. enim, & c. *Vnus. i. æternus, propter hoc dicitur Exod. 3. d.* Qui eſt miſit me ad vos. *Cauſa aũt quare homo mouetur per fidem in Deum eſt ſpes remunerationis æternę & quantum ad hoc dicitur.*

7 Et in. le. re. *Iſta. n. duo credere, ſ. Dei vnitatem & eius remunerationem æternam fuit neceſſarium ad ſalutem ſemper apud Gentiles, nec plus requirebatur ad ſalutem Gentilium, qui nullam legem receperunt a* Deo, *niſi legem naturę. Sed contra hoc vr̃ dictum Aug. li. de correctione & gratia, ubi dr̃ ſic. Illa fides ſana eſt, qua credimus nullum hoĩem ſiue paruæ ętatis liberari a contagio mortis & oblatione peccati niſi per mediatorem Dei & hoĩum Ieſum Chriſtum: ergo credere myſterium incarnationis fuit ſemper neceſſarium ad ſalutem omnib. etiam Gentilibus. Dicendum quod myſterium incarnationis poteſt credi dupliciter.* V*no modo explicite, & ſic tenebantur credere illi quib. facta eſt de hoc reuelatio, ſicut Iudæi in ue. le. tamen ſacerdotes ſcripturas intelligentes tenebantur magis cognoſcere & credere quam alij, & adhuc in noua le. tenentur magis ad hoc Chriſtiani in qua perfecte explicatũ eſt myſterium Chriſti.* Alio *modo poteſt credi myſterium incarnationis implicitè, & ad hoc ſolum tenebantur Gentiles, quia non erant obligati ad legem Moyſi, Taliſque fides implicita de myſterio incarnationis continetur in duob. prędictis, quia qui credit unum Deum remuneratorem inquirentium ipſum, credit ipſum habere prouidentiam de ſalute hominũ, licet modum huius prouidentiæ explicitè non cognoſcat. Modus aũt per quem Deus prouidit ſaluti hominum, eſt per incarnationis myſterium. Ex quo patet quod fides incarnationis implicite continetur in prædicta credulitate Gentiliũ. Vr̃ ẽt alicui, quod Deum eſſe non ſit creditum, quia a Philoſophis eſt demonſtratum.* Dicendum *& multitudo hominum non capit tales demonſtrationes, ſed pauci. Et ideo licet non ſit credibile ſimpliciter, quia nõ eſt credibile omnib. eſt tamen credibile plurib. Apoſtolus autem loquitur de fide inquantum reſpicit cõitatem hominum.*

8 Fide Noe. *Hic ponitur exemplum de fide ipſius Noe de quo dicit ex fide quinque fecit. Primum eſt, quod de futuris contingentib. credidit. Cum. n. oraret pro populo, habuit reſponſum per reuelationem a Deo, quod mundus periret per diluuium in futuro, & quantum ad hoc dicitur.* Re. ac. *Secundum eſt, quod credens adimpleri dictum Dei timuit, et hoc eſt quod dicitur.* Metuens. *Tertium eſt, quia ad mandatum Dei implendum fecit arcam, & hoc eſt quod dicitur.*

9 Aptauit ar. *i. aptam fecit ad habitationem hominum, animalium & auium ſecundum præceptum diuinum, ut habetur. Gen. 6 Quartum eſt, quia pereuntib. alijs ſaluari cum domo ſua ſperauit, & hoc eſt quod dicitur, in ſalutem domus ſuæ. Quintum tangitur cum dicitur.*

✻ Per

a *Et iu.* Id eſt fuit iuſtus ex fide ſicut patres ſui, niſi.n. iuſtus A eſſet, hoc eſt D. us non piẹe p.ſſet.

b *F. ie qu v.* Hic ad patres iudæorum deſcendit, oſtendit in eis & in priorib. omnem iuſtitiam ex fide habuiſſe originē. Et ponit exemplum de Abraham.

ſunt verè firma ac ſtabilia. Per fundamēta.n. ſignificauit ſeſſi cientiam Non manufactam autem ciuitatem vocauit vitam quę in cęlis agitur.

f *Fide & ipſa, &c.* THEOD. Primum riſit ut quæ neſciret natu rā eius, qui pollicebatur, & fines humanæ cognoſceret. Ne pa reret enim obſtabat non ſolum ſenectus, ſed etiā matricis debilitatio. Sed poſtquā reſciuit quis pollice retur, & credidit & peperit vt credidit.

Gen. 12.a. Act. 16. de ciu. c 15. 16.&c.

c *O edit* Deo dicenti ſibi. Exi de terra tua & de cognatione hoc iam fecerat. Hoc enim dictum eſt iam egreſſo de terra Chaldæorum & iam conſtituto in Meſopotamia, non ergo dominus corpus, ſed animum a terra ſua auertit, ne uellet reuerti. B Non.n. exierat inde animo ſi redeundi tenebatur deſiderio, quod deſideriū Deo iubente ac iuuante & illo obediēte fuerat amputandum.

† factus.

d *Fide demoratus eſt, &c.* ✻ THEO. Sed nec cum in terram promiſsā acceſſiſſet dominatum in ea obtinuit, ſed & ipſe & filius eius & nepos, inquilinorum ritu uixerunt, tāquam in terra aliena habitantes in ea quæ erat ex promiſſo ipſorum propria. Quia de cauſa nec domos extinxerunt, ſed in tabernaculis perpetuo habitarunt. Verumtamen eſſe crediderunt eum qui erat pollicitus, licet non uiderent uerum teſtimonium ſi dei contentire.

a Fidem per arcam. b Damnabilem oſtendit. Quia dum videret eam fabricari non credidit.

a in ſalutem domus ſuæ. Per quam damnauit mundum, & iuſti 1
Per fidem.
b tiæ quæ per fidem eſt hæres eſt † inſtitutus. † Fide qui voca- 2
Cum prius Abram.
c tur Abraham obediuit in locum exire, quem accepturus e- 3 4
a Adeo credebat Deo. b Melioris terræ, i. vitæ æternæ. c Fratres & alienigena & in caſulis, quia vt ſubdit, expectabat fundamenta habentem ciuitatem,
d rat in hæreditatem, & exiit neſciens quo iret. Fide demoratus 5
Quamuis ſibi promiſſa.
eſt in terra promiſſionis, tanquam in aliena, in caſulis habi- 6
a Id eſt, ſicut Iſaac & Iacob habitauerunt ibi, non enim eodem tempore cohabitauerint.
tando cum Iſaac & Iacob cohęredibus repromiſſionis eiuſ- 7 8
Cui ita. Quia ſtabilis. Cęleſtem.
e dem. Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem 9
a In propria perſona non in vicaria.
f cuius artifex & conditor Deus. † Fide & ipſa Sara ſteri- 10
a Fęcunditatem. b Sterilis etiam in ſenio.
lis virtutem in conceptione ſeminis accepit etiam præ- 11 12
Hac fide.
g ter tempus ætatis, quoniam fidelem credidit eſſe eum qui 13 14

✻ AVG. Riſerat & pater quando ei promiſſus eſt filius admirans in gaudio. Riſerat & mater quando per illos tres viros iterum promiſſus eſt, dubitans in gaudio, quamuis exprobrante angelo, quod riſus ille etiam ſi gaudii fuit, tamen plenę fidei non fuit.

✻ IDEM. Ambo autem ſenes erāt, ſed illa etiam ſterilis, & liquore menſtruo iam deſtituta, propterea iam parere non poſſet, etiam ſi ſterilis non fuiſſet. Porrò fœmina prouectioris ętatis, ſi ſolita mulierum adhuc fluant, de uiro iuuene parere poteſt, de ſeniore non poteſt, quamuis poſſit adhuc ille ſenior de adoleſcentula gignere. Sicut Abraham de Cethura potuit, quia uiuidam eius iuuenit ætatē. Hoc ergo eſt, quod mirum commendat hic Apoſtolus, ad hoc dicens Abrahæ iam fuiſſe corpus emortuum, quoniam non ex omni fœmina ſed ex ea cui eſſet adhuc aliquod pariendi tempus extremum, generare ipſe in illa ætate adhuc poſſet. Ad aliquid enim emortuum corpus eius intelligere debemus, non ad omnia.

L. 15. ciui. cap. 1.

✻ AVG. Scriptum eſt de Cain quod condidit ciuitatē: Abel autem tanquam peregrinus non condidit. Superna.n. ſanctorum ciuitas quamuis hic pariat ciues in quib. peregrinatur, donec regni eius tempus adueniat, cum cōgregatura eſt omnes in ſuis corporib. reſurgentes, quando eis promiſſum dabitur regnum, vbi cum ſuo principe rege ſeculorum ſine vllo temporis fine regnabant.

C e *Expectabant enim fundamenta, &c.* THEODORET. Præſentia enim non concupiſcebat, ſed futura deſiderabat. Illa enim ſunt

g *Quo ſi eſſe cre.* Prius riſit, etſi ex gaudio, non tamen plena de, ſed poſt uerbis angeli in fide ſolidata eſt. Riſerat etiā Abraham, quando ei promiſſus eſt. Sed riſus ille admirationis fuit & gaudii, non dubitationis.

☞ Ab

NICOLAVS DE LYRA.

✻ Per quam, &c. *i. mundanos damnabiles oſtendit per ſalutem ſuam inquantum ſolus cum ſuis ſaluatus eſt. Et conſequenter oſtendit quid cōſuetus eſt ex his quæ per fidem fecit, cum dicitur.*

2 Et iuſt. *Quia in diluuio totus mundus reliquus perijt. Et ideo iuſtitia in ipſo & filijs eius tantummodo remanſit.*

Diuiſio.

3 Fide qui, &c. *Hic conſequenter ponit exempla de fide in patrib. qui fuerunt poſt diluuium, tamen ante legem datam. Et diuiditur in quatuor partes, quia primo ponit exemplum de Abraham, ſecundo de Iſaac ibi.* Fide & de futuris. *Tertio de Iacob, ibi.* Fide Iacob. *Quarto de Ioſeph, ibi.* Fide Ioſeph. *Iſti autem quatuor ſpecialiter fuerunt patres Iudæorum tres autem præcedentes fuerunt patres tam Iudæorum, quam Gentilium. Prima diuiditur in duas, quia primo oſtenditur fides Abrahę quantum ad humanam conuerſationem. Secundo quantum ad diuinā obedientiam, ibi.* Fide obtulit. *Prima adhuc in tres, quia primo oſtenditur quid Abraham ex fide fecerit quantum ad inhabitationem. Secundo quantum ad generationem, ibi Fide & ipſa Sara, tertio quantum ad conuerſationem ſuam, ibi.* Iuxta fidem defuncti.

Circa primum conſiderandum, quod magnitudo fidei Abrahę ex hoc patet, quod ſtatim ad uerbum domini iuit ad terram alienam ſibi a Deo promiſſam, ut habetur Gen. 12. & per totam uitam ſuam habitauit in illa, ut peregrinus & aduena, quia dicitur Act. 7. a. Deus non dedit ei hęreditatem in illa, nec paſſum pedis. *Et tamen ſemper firmiter credidit diuinam promiſſionem implendam, & hoc eſt quod dicitur hic.* Fide qui uo. Abra. obe. *Ipſi Deo.* 4 In locum. *Et exiuit neſciens quo iret, quia illam terram alias non viderat.* 5 Fide de. &c. tam. in ali. *Et quod in illa manſerit ut aduena, patet quia non manſit ibi in domo firma, ſed in caſulis & tabernaculis, quæ ſunt manſiones mobiles & hoc eſt quod dicitur.* 6 In ca. ha. &c. re. eiuſ. *Quia ſibi promiſſa eſt terra ſicut & ipſi Abrahæ, vt patet. Gen. 25. & 26. Quod autem Abrahā habitauerit cum Iſaac, patet quia ipſum genuit & nutriuit. Quod autem habitauerit cum Iacob nepote ſuo probatur ſic, quia Abraham vixit. 175. annis, ut habetur Geneſ. 25. & centeſimo anno vitæ ſuæ genuit Iſaac Gen. 21. a. Iſaac autem fuit ſexagenarius quādo natus fuit Iacob ut habetur Gen. 25. d. & ſic patet, quod Abraham vixit cum Iacob 15 annis. Vlterius reddit cauſam, quare ſic habitabant ut aduenæ, quia nihil reputabant quidquid eſſet ſuper terram, ſed expectabant manſionem cæleſtem, & hoc eſt quod dicitur.* Expectabant. *Ipſe Abraham cum hęredibus ſuis.* 7 Ciuitatem. *Manſio.n. cæleſtis propriè dicitur ciuitas, i. ciuium unitas, propter plenitudinem pacis.*

8 Fundamenta. *Hoc dicitur propter eius immobilitatem, ſecundum quod dicitur Iſa. 33. d. Oculi tui uidebunt Ieruſalem ciuitatem opulentam, tabernaculum quod nequaquam vltra transferri poterit.*

9 Cuius artif. *Vnde & ab ipſo nomen accepit ſecundum quod dicitur Ezech. vlt. d.* Nomen ciuitatis dominus ibidem. *Sicut Roma a Romulo nominatur.* 10 Fide & ipſa Sa. *Hic conſequenter oſtenditur fides Abrahę quantum ad generationem. Fuit enim generatio Sarę difficilis propter duo. Primo, quia erat ſterilis, ut habetur Gen. 11. & 16. Secundo quia erat extra tempus concipiendi.* Deſierant.n. Sarę fieri muliebria. *Vt habetur. Gen. 18. & tamen Abraham credidit in primo promiſſione firmiter filium ex ea habere. Ex quo patet magnitudo fidei ſuæ, & hoc eſt quod dicitur.* Fide. *Scilicet Abrahę.*

11 Et ipſa Sara ſterilis. *A iuuentute.*

12 Virtutem in con. *A Deo miraculoſe.*

13 Etiam præ. &c. *Et ideo fuit ibi duplex miraculum.*

14 Quoniam fide. &c. *Quod autem illud ſit factum propter fidē Abrahæ & non propter fidem Sarę, probatur ſic, quia Sara audiens nuncium de ſuo conceptu non credidit, ſed magis friuolum reputauit, et tanquam de re friuola riſum emiſit, propter quod angelus eam reprehendit, ut patet Gen. 18. Quod autem Abraham audito conceptu Sarę riſit, non fuit ex diffidentia, ſed ex gaudio procedente ex diuina promiſſione, ideo non fuit reprehenſus ſicut Sara, ideo ſequitur.*

✻ Pro

Quia fidelem credidit.
a repromiſerat. Propter quod & ab vno orti ſunt † & hoc emor 1
a Ab vno tot quot mirabile eſt.
b tuo tanquam ſydera cœli in multitudinem, & ſicut arena 2
Id eſt adhærentes fidei. vel mortui ſunt non acceptis in terra promiſſionib. & hęc iuxta fidem eorum, ſperabant enim ſibi promitti cœleſtia, non terrena.
c
d quæ eſt ad orā maris innumerabilis. Iuxta fidē defuncti ſunt 3 4
a Præter Enoch tranſlatus. b Plenarie. c Implendas. Poſt mortem ſuam in aduentu Christi.
omnes iſti non acceptis repromiſſionib. Sed a longe eas aſpi 5
a Promiſſionib. applaudantes licet eſſent remotæ.
e cientes * & ſalutantes, & cōfitentes, quia peregrini & hoſpites
Licet morantes.
f ſunt ſuper terrā. Qui enim hæc dicunt: ſignificāt ſe patriā in- 6
g quirere. Et ſi quidē illius meminiſſent de qua exierūt habebāt 7
a Pater quia nolebant reueti.
vtique tempus reuertendi. † Nūc autem meliorē appetunt, id 3
a Patriam. b Et quia hanc petunt. Non erubeſcit. c Qui dicitur Deus angelorum. d Abraham Iſaac & Iacob
h eſt, cæleſtem. Ideo non confunditur Deus vocari deus eorum 9

a *Ab uno.* Vtero vel Abraham ex mortuo, quantū ad ſeniorē. * Theodoretus. Ab vno Abraham. Sin autem vtrumque vnum intellexerimus, minime aberrabimus. *Erunt*, inquit, *duo in carne una.*

* Iustinus Martyr. A prophetis ſignificatum eſt, quod quidam veſtri generis homines erāt Abraham filii ſimulque ad Chriſti portionem pertinebunt, cæteri uere tanquam arena in maris littore ſterilis numeroſi, quidem, ſed infrugiferi, marinas tantum vndas combibētes, quod in vulgus veſtrarium belle cōpetit, impietatis amaram doctrinam bibētium.

b *Tanquam ſy.* Hoc dicit quantum ad bonos, id eſt, qui luce virtutum & multitudine comparantur ſyderibus.

c *Et ſic. ar.* Hoc quantum ad malos, id eſt, qui inſtabilitate & numero comparantur arenę. Mare, Gentilitas, ora ritus eius cui propinqui facti ſunt aliqui Iudęi, non tamen in Gentilitate.

d *Iuxta fidem, &c.* * Theo. Oſtendit eos quidem omnes uidiſſe, per fidem bonorum laborum remunerationes, in præſenti autem vita eas non eſſe conſequutos. Hoc enim ſic oſtēdo, cum etiam in confeſſo fuerit iuſtum eſſe iudicem, ſimul etiam vita futura probata eſt. Qui per omnes uirtutes ingreſſi ſunt, laborum autem præmia in præſenti non acceperunt, clarum eſt eos illa omnino accepturos, quoniam eſt iuſtus iudex. Erit ergo aliqua alia vita, in qua qui vicerunt, victores renunciabuntur.

C * Chryso. Prima uirtus eſt, & tota uirtus, peregrinum eſſe mundi huius, & hoſpitem, & nihil commune habere cum rebus huius ſeculi, ſed remoueri ab eis ſicut peregrinū, ſicut illi beati de quibus dicit. *Circumibant in melotis, &c.* Paulus non peregrinum ſe dixit, ſed mortuum mundo, & mundum ſibi.

e *Et ſalu.* Vtitur uerbo tranſlato a nauigantibus, qui longè proſpiciunt deſideratas ciuitates, quas antequam ingrediātur ſalutatione præueniunt. Ex Metaphora ergo nauigantiū dicit *Et ſal.* Id eſt, gaudentes & deſiderantes eas, agunt nautæ longe viſis ciuitatibus. Et ideo confitebantur quod peregrini qui, qui ſcilicet, in aliena patria nihil habent.

D

f *Hoſpites.* Qui de patria non ſunt, & iſti confitebantur ſe nō eſſe de mūdo neq; aliqd ſe habere in mūdo, iō hoc cōfitebantur. Qui enim hoc dicunt, dant intelligi, quod aliā patriam quærunt quod ipſi ſignificare uolebāt, Et ne putaret quis, ꝙ illam de qua exierant quærerent, ſubditur: *Et ſiquidem,*

g *Et ſi quidem illius meminiſſent.* * Theodo. Si enim Charrā uel Chaldæorum regionem patriam exiſtimaſſet Patriarcha, & ea de cauſa ſeipſū nominabat aduenā, cum habitaret Palæſtinam, facillime potuiſſet reuerti, ſi uoluiſſet. *Nunc autem meliorem &c.* Non dicit aliquod ædificiū, ſed uitam quæ in cęlis agitur. Hoc enim etiā dicit paulò poſt: *Accepiſtis ad Sion montem & ciuitatem Dei uiuentis cęleſtis Hieruſalem.* Oportune etiam poſuit illud. *Non erubeſcit, &c.* Virtutum enim Deus & angelorum Dominus, & cæli, & terræ opifex, interrogatus, Quod eſt tibi nomen, aliis relictis, dixit. *Ego ſum Deus Abraham, &c. Hoc mihi nomen in ęternum.* Exod. 3.

† coque ſā annis eſſe &c.

E

h *Deus eo.* In iſtis honoratur, ſicut per malos blaſphematur. *Deus eorum.* Aug. ſuper Ioannem. Qui eſt Deus omnis creaturæ, ſed non fruſtra hunc honorem tribuit eis, ſed quia in eis nouit ſynceram & precipuam charitatem, & quia in eis tribus conſummauit mirabile ſacramentum futuri populi. Per liberas. n. genuerunt, & in libertatem, ut Abraham per Saram & Iſaac per Rebeccā, & Iacob per Liam, & Rachel, & in ſeruitutem, ſicut ab Iſaac per Rebeccā genitus Eſau, cui dictū eſt, *Seruus eris fratris ſui.* Per ancillas nō ſolū in ſeruitute, vt Abraham per Agar Iſmaelem, ſed etiam in libertatem, ut Iacob per Balaam, Dan & Nepthalim, & per Zelpham, Gad & Aſer Ita per ſpirituales & boni liberi, ſicut per Paulum illi de quibus ipſe dicit. *Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti* Et mali ſerui, ut per Philippum Simon magus. Et per carnales non ſolū mali, ſed & boni, quibus dicitur. *Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt no. fa.* Hoc ſacramentum quiquis in populo Dei prudenter agnoſcit, unitatem ſpiritus in uinculo pacis uſque in finē quibuſdam cohęrendo, quoſdam tolerando cuſtodit.

Gen. 27. f. Ibi. 16. d. Ibi. 30. a. 1. Cor. 4. d. Mat. 23. a.

Cum

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Propter quod ab u. *Id eſt, ab Abraham. Et hoc emortuo, quia iam erat uetulus, & ad generandum fere ineptus. Dico autem fere quia poſtea genuit filios de Cethura, ut habetur* Gen. 25. *quia aliquando contingit, quod ille qui propter ſenectutem factus eſt quaſi mentus ad generandum, generat tamen propter bonam aptitudinem mulieris ad concipiendam.*

Orti ſunt, &c ad oram. mar. inu. *De Abraham enim orti ſunt multi boni & multi mali, & propter hoc comparantur multitudini ſtellarum quantum ad malos.*

Iuxta fidem *Hic conſequenter oſtendit quid Abraham cum Iſaac & Iacob per fidem fecerit, quia iſti ita laudabiliter conuerſati ſunt, quod uſque ad mortem in vera fide permanſerunt, & hoc eſt quod dicitur.* Iuxta fidem. *Quaſi habentes fidem ſociam.*

Defuncti ſunt, &c. *Ex quo patet firmitas fidei ipſorum. Sed contra hoc videtur eſſe illud quod ſcribitur* Ezech. 33. c. Vnus erat Abraham, & ipſe hæreditate poſſedit terram *Dicendum, quod ſic debet intelligi, poſſedit, id eſt, poſſidendi primus promiſſionem accepit, nō tamen actu poſſedit quia non habuit in ea paſſum pedis, ut dicitur* Ac. 7. *proprea hoc ſequitur.*

5 Sed a longe eas aſpi. *Loquitur ad ſimilitudinem nautaram, qui exiſtentes in mari a longe uidentes portum gaudent & ſalutant, ſic patres ueteris* Teſtamenti *videntes a longe impletionem myſterij Chriſti gaudebant, propter quod dicitur Ioan. 8. g.* Abraham pater ueſter exultauit, ut uideret diem meū, &c. *Et quia longe erant a tempore Chri. ideo confitebantur ſe eſſe aduenas & peregrinos, propter hoc Abraham dixit Gen. 23. a.* Aduena & peregrinus ſum apud uos. *Et Iacob dixit* Ge. 47. b. Dies peregrinationis uitę meæ, &c. *Per hoc oſtendebant cæleſtem gloriam tanquam ſuam patriam propriam inquirere & hoc eſt quod dicitur.*

6 Qui enim, &c. *Quia poſſet aliquis dicere, quod propter hoc confitebantur ſe peregrinos, quia exierunt de Chaldæa uel Meſopotamia, quas terras reputabant patriam quam & ideo excludit hoc Apoſtolus, dicens.*

7 Et ſiquidem illius, &c. *Quia non tantum diſtabant a Meſopotamia vel Chaldæa unde exierant, quin de facili poſſent illuc reuerti & ideo non loquebantur de illa patria quia de præcepto domini exierant, propter quod Abraham dixit ſeruo ſuo* Gen. 24. a. Caue ne quando filium meum reducas illuc, *Et licet Iacob in Meſopotamiam iuerit, hoc tamen no fuit ad manendum, ſed ad tempus, propter odium fratris ſedandum & ad quærendam vxorem.* Et *ideo concludit apoſtolus, quod non loquebantur de patria terreſtri, ſed cæleſti, dicens*

8 Nunc autem meliorem appetunt. *Id eſt, cæleſtem, & quia in terra adhuc poſiti reputabant ſe de patria cœleſti moribus & actu fidei, ideo Deus voluit nominari Deus ipſorum ex amore & fide ſpeciali, & hoc eſt quod dicitur.*

9 Ideo non confunditur. &c. *Hoc habetur* Exod. 3. b. *vbi dominus loquēs Moyſi dixit.* Ego ſum Deus Abraham, deus Iſaac, & deus Iacob. *Sicut enim rex denominatur a ciuitate ſua principali quamuis regnum ſe extendat ad alias, ſicut in ſcriptura dicitur rex Ieruſalem ex* Babylonis *uel huiuſmodi, ſic deus ab iſtis uoluit nominari, quia uerbis & factis oſtendebant ſe eſſe de ciuitate cæleſti ut dictum eſt, iō ſequitur*

* Parauit

A a Cum t. n. Non tentauit Deus Abraham, quaſi qui fidẽ eius ignoraret ſed vt ipſe Abraham & mundus fidei eius vnitatẽ & firmitatem cognoſceret.

b Arbitrans quia. Non trepidauit Abrahaã credere quando ꝓmittebatur:nõ trepidauit offerre,quãdo exigebatur. Eius dextera erigitur ad ſacrificium, ut moreretur, cuius correctum eſt ad fidẽ, vt naſceretur, Nec fuit religioſo credentis contraria denotioni obtemperantis. Promiſſionem patei pius fideliter tenẽs quam per hunc oportebat impleri, quem Deus iubebat offerri. Non heſitauit, quod ſibi reddi poterat immolatus qui dari poterat non ſperatus. Non ſibi fecit quæſtionem, quaſi de contrariis & ſibi aduerſantibus uerbis Dei promittentis filium naſciturum & poſtea dicentis. Occide mihi filium tuum. Sed erat in corde eius fides inconcuſſa & non deficiens,qua credit Deum, qui dedit, vt ille de ſenibus naſceretur,poſſe etiam de morte reparare.

An.ſer 73 de tẽ ... Au. ſer. 72. de tẽ & his de ... contrarıa.

† Cũ illud ... ſeminis ... in Iſaac ... adduxit.

B

† Exitu.

a Appetunt cæleſtem,vel non erubeſcit quia ſui ciues. b In qua erunt ſui conciues. c Non re,ſed voluntate.

parauit enim illis ciuitatem. † Fide obtulit Abraham Iſaac 1

a Id eſt cum Deus oſtenderet quis eſſet ad exemplum aliorum. Id eſt in quo factæ erant.

a cum tentaretur vnigenitum offerebat, in quo ſuſce- 2 3

Has.

perat remiſſiones ad quem dictum eſt quia in Iſaac vo- 4

Quomodo ergo Deum veracem credebat. a Sicut de nihilo facere.

b cabitur tibi ſemen. † Arbitrans, quia & a mortuis potẽs 5

a Quia tantam habuit fidem. b Id eſt ſignificationem.

d eſt ſuſcitare Deus. Vnde eum † & in parabolam accepit. † 6 7

a Habita. b Quæ non videbantur.

Fide & de futuris benedixit Iſaac, Iacob & Eſau. † Fide 7

a Quia ſingulis cancellatis manib. bẽnedictionem dedit & dextra ſupra Ephraim poſita leua ſuper Manaſſem,minorem maiori præpoſuit. Quia cuique propriam benedictionem dedit. Ephraim & Manaſſe.

& Iacob moriens ſingulos filiorum Ioſeph benedixit,& 9 10 11

a Chriſtum per quem in Aegyp. dominum & diſciplinæ virgam habuit vel regnum Chriſti quod in illo ſignificabatur futurum in Gentib. b De futuris habita.

e adorauit faſtigium virgæ eius † Fide. Ioſeph moriens de 12

a Ab Aegypto,vt ſignificabatur fidelium redemptio a peccatis. b Fide futuræ reſurrectionis.

f † profectione filiorum Iſrael memoratus eſt,& de oſſi- 13

Aug.li.16. ciui c. 32. & ſerm. de immolat. Iſaac. Gen. 22 c.

e Et in p. Fide obtulit Abraham non ſolum in re,ſed etiam in ſignificatione. Intellexit enim Chriſtum ſignificari,cuius deitas non moritur,ſed aries hærens cornibus inter vepres,id eſt caro laborans inter Iudæos in cornibus crucis potuit Deo offerri ſpinis Iudaicis ante coronata.

Au. 16. ciuit.c.37.

d Iſaac. Fidem habuit,non ſolum quod benedictus eſſet melior,ſed etiam credidit quod Chriſtus populus ſupplantaret benedictionem Iudæis.

Aug.16. ciui...42.

e Adorauit f. Forte tolerat a filio virgam, quando ei idem filius iurabat & dũ eam tenet,poſt verba iurantis mox adorauit Deum. Non enim pudebat eum ferre tantiſper inſigne poteſtatis filii ſui,vbi Figura magnę rei futurę præſignabatur,& regni Chriſti futuri in Gentibus.

THEODORETVS. Præſignificauit enim regnũ Ephraĩ, & decem tribuũ ſubiectionem quo circa ipſe præfigurat eorum adorationem.

✻ CHRYSOSTOMVS. Quoniam enim ſurrecturus erat ex Efrem rex alius, propterea dixit. Adorauit faſtigium uirgæ eius. Ecce cum iam eſſet ſenex adorabant Ioſeph vniuerſi populi adorationem ſignificãs quę illi erat futura. Et hoc iam ſumpſiſſe effectũ, quando eum adorauerunt fratres eius futurum autem erat iterum poſtea per decem tribus.

✻ HIERONYMVS. In hebręo legitur. Et adorauit Iſrael ad caput lectuli. quod ſcilicet poſtquam ei iurauerat filius ſecurus de petitione quam rogauerat adoraret Deum contra caput lectuli ſui. Sanctus quippe & Deo deditus uir oppreſſus ſenectute ſic habebat lectulum poſitum,vt ipſe iacentis habitus abſque difficultate vlla ad orationem eſſet paratus.

f De oſſibus ſuis mandauit. Adiurans filios Iſrael, vt aſportarent ea in terram promiſſionis,& reconderent ea in ſepulchro patrum ſuorum ſcilicet in ſpelunca duplici, in qua ſepulti ſunt Abraham & Iſaac & Iacob & cæteri & patres,vbi & Adam & Eua quieſcebant. Quod ideo uoluerunt quia in ea terra præuiderunt naſciturum Chriſtum ut cum eo reſurgerent.

F

☞ CHRY-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Parauit e.il.ci. Scilicet cæleſtem.

2 Fide ob. Hic conſequenter oſtenditur quid Abraham ex fide fecit quantum ad obedientiam diuinam dominns enim promiſerat ei multiplicationem ſeminis ſui per Iſaac,Ge.20.& 21.& tamen ad præceptum domini voluit eum immolare. Ex quo patet magnitudo fidei Abrahæ, quia firmiter credebat promiſſionem Dei implendam de multiplicatione ſeminis ſui per Iſaac & ipſo immolato non reſtabat alius modus, niſi per reſuſcitationem eius. Ex quo patet, quod Abraham credidit reſurrectionem non mortuorum,in qua conſiſtit vnus de maioribus articulis fidei. Et non ſolum credidit reſurrectionem generalem futuram in fine mundi,ſed cum hoc ſpecialem reſurrectionem filiȷ ſui ad impletionẽ diuini promiſſi & hoc eſt quod dicitur. fide obtu. Abr. iſ. Id eſt, offerre voluit,ſed diuinitus impeditus fuit.

Tentationes tres

3 Cum tent. Tentat enim diabolus,homo, & Deus, ſed diuerſimodè, quia diabolus tentat vt decipiat,homo vt cognoſcat, Deus vt cognoſcere faciat & hoc modo tentauit Deus Abraham,ut fides eius & obedientia notificarentur nobis ad exemplum imitationis.

4 Et unigeni. Hoc videtur falſum quia habebat iam alium filium ſed ſoluitur per literam ſequentem.

5 In quo ſuſ.&c. Quia promiſſum fuerat Abrahę quod ſemen eius uocaretur per Iſaac tantum & ideo erat vnigenitus quantum ad iſtam conditionem. Vel ideo dicitur vnigenitus ratione matris,quæ non habuit alium filium.

6 Arbitrans. Id eſt,iudicans uel credens.

7 Quia & a mor. Et ideo oblatio Iſaac fuit figura mortis & oblationis Chriſti. ſicut enim aries hærens inter ſpinas cornibus & immolatus eſt Iſaac liberato,& ſic humanitas adhærens cruci occiſa eſt diuinitate impaſſibili exiſtente & hoc eſt quod dicitur.

8 Vnde eum & in p. Id eſt, Abraham oblationem filiȷ ſui figuram paſſionis Chriſti intellexit.

9 Fide & de fu. Hic ponit exemplum de fide Iſaac, qui ex fide futurorum benedixit filiȷs ſuis, & i. hoc eſt quod dicitur. Fide & de fu. be, Iſaac & a.& Eſ. hoc habetur Ge.27.f. vbi dicitur,quod in benedictione ſua ꝓpoſuit Iacob ipſi Eſau,di. Dominũ tuum illum conſtituit: & Iſaac vidit in ſpiritu hanc benedictionem habere efficaciam in futuro,quia non habuit effectum in perſonis duorum fratrum quia Eſau nunquam ſeruiuit Iacob,ſed habuit effectum in duobus populis exeuntibus ab ipſis quia Idumæi filiis Iſrael ſeruierunt tempore Dauid,vt habetur 2.Reg.8.

10 Fide Ia. Mo. ſin. &c. Hic ponitur exemplum de fide ipſius Iacob qui benedicendo filios Ioſeph præpoſuit Ephraim, qui erat iunior, ipſi Manaſſe Gen.48. quia per reuelationem habuit dignitatem regiam in Ephraim debere tranſire & hoc fuit impletum per Ieroboam, vt habetur. 3.Re.12. & huius impletionis Iacob habuit fidem firmam & hoc eſt ꝙ dicitur. Fide ia. mo. ſin. Habuit etiam Iacob fidem de ſepultura & reſurrectione Chriſti fienda in terra promiſſionis propter quod iurauit ioſeph, vt faceret illuc corpus ſuum deferri poſt iuramentum tem gratias agens adorauit dominum conuerſus ad caput lectuli, ſecundum tranſlationem Hiero. ut patet Gen.48. tranſlatio uero. LXX. interpretum habet,ut hic allegatur.

11 Et adorauit fa. utr. Et vtrunque eſt verum quia adorauit uerſus caput lectuli,quod erat ad occidentem ad quam partem adorant Iudæi quia erat ſenex habebat baculum ſuper cuius ſummitatem nitebatur adorando Deum. Vnde non eſt intelligendum,quod adorauerit ſummitatem virgæ vel baculi,ſed adorauit Deum innixus ſuper baculum.

Aliter exponitur de baculo Ioſeph qui portabat ſceptrum in ſignum poteſtaris ſibi datę ſuper Aegyptum & hoc ſceptrum accepit Iacob quando Ioſeph cœpit iurare & poſtquam iurauerat antequam redderet ſceptrum ipſi Ioſeph,adorauit Deum innixus ſummitati illius ſceptri.

Aliter exponitur magis prope literam quia adorauit ſceptrum Ioſeph non in ſe,& abſolute,ſed inquantum erat ſignum & figura poteſt. Chriſti ſicut & nos adoramus crucem inquantum eſt ſignum crucifixi.

12 Fide Ioſeph. Hic ponitur exemplum de fidei Ioſeph quia moriens ex fide fecit memoriam de exitu filiorum Iſrael de Aegypto,vt habetur Ge. vult. & hoc eſt quod dicitur. Fide ioſeph mo. de pro. habuit fidem de ſepultura & reſurrectione Chriſti in terra promiſſionis comda & ideo mandauit portari ibi oſſa ſua vt eſſet particeps illius reſurrectionis quia Chriſto reſurgente multi ſancti patres reſurrexerunt vt habetur Matt.27. & hoc eſt quod dicitur.

13 Et de oſſib. ſuis man. Sed quæritur quare non præcepit ſtatim poſt mortem ſuam illuc portari. Dicendum,quod ad hoc duplex ratio aſſignatur. Vna eſt quia fratres ſui non habebant tantam poteſtatem ſicut ipſe & ideo non poterant facere de ipſo ſicut ipſe fecerat de patre ſuo.

✻ Secunda

a Parentum qui credebant Deum facturum aliquid magni per eum, cum eſſet, adeo elegantis formæ. 1
bus ſuis mandauit. † Fi^a^de Moyſes natus occultatus eſt men 2
a Quia ab ortu fuit infuſa illi magna gratia venuſtatis, non natura, ſed dono Dei.
ſibus tribus a parentibus ſuis, eo^a^ quod vidiſſent elegantem 3
Parentes eius. Per fidem inuiſibilium.
a infantem, & non timuerunt regis edictum. Fide Moyſes grā 4
Maxime fidei eſt ſpernere iucunditatem. 5
b dis factus negauit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis magis eli- 6
a Id eſt, tranſitorii.
gens affligi cum populo Dei, quam † te^a^mporalis peccati 7
Peccatum putauit ſe lætari in aula dum fratres ſui affligerentur. 8
habere iucunditatem. Maiores æſtimans diuitias theſauro 9
c a Quod ſuſtinuit a ſuis vt Chriſtus a ſuis.
d Ægyptiorum impro^a^perium Chriſti: Aſpiciebat enim in re- 10
a Aeternam, ad quam ibat. Patienter ſuſtinentium. Educens filios Iſrael. 11
e mu^a^nerationem. Fide reliquit Ægyptum, non veritus 12
13

✻ Chrysost. Audiuit Ioſeph etiam inter alienos conſtitutus (Tibi dabo terram hanc, &c.) necdum videns proceſſiſſe promiſſionē, & neque ſic cōcidit animus eius, ſed ſic credidit, vt ēt de exitu eorum loqueretur, & de oſſibus ſuis mādatum daret. Et non tantum ipſe credidit, ſed etiam alios ad fidē introduxit, vt ſemꝑ memores eſſent: qa nequaquam de ſuis oſſibus præcepiſſet, niſi plena fide ſperaſſet reditum illorum. Proindequandoquidem dicunt. Ecce iuſti curam quoque gerebant ſepulchrorum, dicamus ad illos, quia non propter hoc. Nā ſciebāt, quia *Domini eſt terra, & plenitudo eius.* Dic mihi Num & Moyſi oſſa inter alienos iacent, Et Aaronis, & Danielis, & Ieremiæ? Apoſtolorum autem plurimorum oſſa neſcimus, vel vbi iacent. Petri & Pauli quidem, Ioannis & Thomæ manifeſta ſunt ſepulchra. Aliorum vero cum tanti ſint, maxime cognitum eſt vbi ſint. Nihil igitur pro hac re lugeamus, neque puſillanimiter feramus. Vbicunque enim ſepeliamur, domini eſt terra & plenitudo eius. Lugere, & deplorare, & lamentari eos qui de hac vita diſcedunt, ex puſillanimitate contingit.

a *Regis.* Quo omnes maſculos Hebræorū necari præceperat.

b *Fide Moyſes. &c.* Chrys. Orditur a parentibus Moyſi, ignobilibus quibuſdam, & nihil tale habentibus, quale filius eorū Vnde autem ſperauerunt vt Deus ſaluaret puerum? Ex fide. Quia viderunt elegantem infantulum, & ipſe vultus ad fidem eos attraxit. Si iam inde ab initio ex ipſis incunabulis multa erat illi iuſto infuſa gratia, non natura hoc operante. Intuere enim ſtatim vt genitus, honeſtus apparebat infantulus, nō erat deformis, non natura, ſed gratia diuina, quæ etiam barbarā illam mulierem Aegyptiam excitauit, vt amaret, & arriperet.

Iosephvs. Metuens pater Moſis, ne captus iræ regiæ ſuccumberet, & ipſe cum puero deperiret, deliberauit pueri cō ſulere ſaluti, Deum iudicans habiturum omnem prouidētiā & cautelam, qnatenus in nullo quæ promiſerat eſſet mēdax. Puerum ergo in vaſe ex vimine complicitum, & bitumine oblitum mittentes, & circa fluuium ponētes, eius ſalutē Domino reliquerunt, &c, Cum trimus eſſet effectus. Deus mirabiliter eius ſtaturæ eleuauit ſpatium. Nam quantum ad ſpeciē, nullus erat ita ſenerus, vt Moſen vidēs, eius pulchritudine nō hęreret, multiſq; cōtingebat, dum eum cernerent per plateā ferri, vt conuerterentur ad aſpectū pueri, & ea in quibus videbantur ſtudium habere, deſererent, delectati potius eius viſione. Erat enim in eo infantilis multa gratia, & excellenter circa eum ac decenter exiſtens, retinebat inſpicientes. Hunc ergo cum talis eſſet, Themut filia Pharaonis ſibi filium adoptauit, cum ſobolem nō haberet.

c *Maiores diui. &c.* Pro eo quod eſt. Quod in typo Chriſti ſimile eſt Chriſti ꝓbris, quod aduerſus pietatem ab aduerſariis intentatur. Aegyptum quidē timens reliquit, audacter autem Aegyptium confodit. Fugam ergo poſuit pro cauſa fugæ.

d *Impro.* Quod pateretur pro Chriſto. Vel ſignificabat impꝛperia Chriſti futura. Vel quod Moyſes ſuſtinuit a fratrib. ſuis quos liberare uolebar, ſicut Chriſtus a ſuis quos redimere uenerat. Illi dixerunt Chriſto. *Dæmonium habes* Et iſti Moyſi. *Vis nos interficere, ſicut interfeciſti Aegyptum,* Quod tamen patienter ſuſtinuit, ſicut & Chriſtus.

✻ Theodor. Qui in regia educabatur, & omni delitiarū genere fruebatur, & reginæ vocabatur filius, non ſtatuiſſet eſſe ſatius cum iis qui erant ſui generis affucti, niſi fidei utens oculis ad agonothetam reſpexiſſet. Peccati autem iucunditatem appellauit, uitam quæ cum impiis tranſigitur.

e *Non ue.* Chrys. Quod prius fugerat in terram Madiam, nō fuit metus, ſed fides. ꝙ credebat ſe a Deo liberari. Noluit ibi manere, ne eſſet cā iactantię, ſi in apertū periculum ſe præcipitaret, & tentaret Deum, quod diabolicum eſt. Sancti enim quamdiu habent quid faciant, non debent tentare Deū, ut & dominus locum dedit Iudæis. Qui & ſuis præcepit. *Si nos perſecuti fuerint in una ciuitate, fugite in aliam.*

Fide

Margin: A; Exod. a; B; D; † temporariam habere peccati fruitionē.; Exod. 1. c.; E; Io. 7 2. c.; Exod. 2. c.; Mat. 10. c.; F

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *Secunda ratio eſt, quia per reuelationem ſciebat filios iſrael multa dura paſſuros in terra* Aegypti, *& ideo ad conſolationem eorum voluit ibidem ad tempus ſepeliri, uel potius reponi, ut ibidem dicitur, quia per hoc habebant ſpem exeundi ex prophetia* Ioſeph. *Vnde & Moyſes educens filios* Iſrael *de* Aegypto *tulit ſecum oſſa* Ioſeph, *ut habetur* Exo. 13.

1 Fide Moyſes. *Hic conſequenter ponit exempla patrum qui fuerunt tempore legis quæ ſub Moyſe data eſt, ut dicitur* Io. 1. *b.* Lex per Moyſen, &c. *Hoc autem tempus diſtinguitur in tria. Primum autem tempus fuit ante exitum de Aegypto, ſecundum in exitu, tertium poſt exitū Primo ergo ponit exempla de hoc quod factum eſt ante exitum, ſecundo de hoc quod in exitu, ibi:* fide reliquit Aegyptum. *Tertio de hoc quod factum eſt poſt exitum in terra promiſſionis, ibi.* Et quid adhuc dicā. *Prima in duas, quia primo oſtenditur quid factum eſt ex fide in natiuitate Moyſi, ſecundo quid ipſe fecerit, ibi.* Fide Moyſes grādis. *Circa primum ſciendum. ꝙ filij Iſrael ex prophetia Ioſeph firmiter credebant liberari de afflictione Aegypti per aliquem de populo ſuo cum Dei adiutorio, & ideo parentes Moyſi videntes ipſum elegantem puerum præter ſolitum modum, iudicauerunt virtutem Dei eſſe in illo ad liberationem populi, & ex hac fide ſeruauerunt eum contra regis edictum exponendo ſe periculo perſonarum ſuarum. Ex hoc eſt quod dicitur.* Fide Moy. na. oc. eſt mē. tr. *Ex fide enim parentum factum eſt hoc, non ex fide Moyſi qui adhuc non habebat iudicium rationis. Et cauſa ſubditur.*

2 Eo ꝙ vi. *Id eſt, aptū ad liberandum populum, Deo hoc eis inſpirante*

3 Et non ti. re *Qui praceperat omnes maſculos proiici in flumen, ut habetur* Exo. 1. *Sed hoc videtur falſum, quia dicitur* Exod. 2. *quod parētes Moyſi timore regis poſuerunt eum in flumine, & ſic expoſuerunt eū morti. Dicendum, ꝙ hoc non fecerunt ad ipſum interficiendum, ſicut pręceperat rex, ſed quia non poterant ipſum amplius celare, timebant probabiliter ne auferretur ab eis, & ideo in tali caſu tutius iudicauerunt ipſum exponere diuinæ cuſtodiæ in fiſcella bituminata, credētes ex eadē fide, ꝙ De' ſeruaret eū, ubi dficiebat humana ꝓuidētia, q̄ i talib. nō deficit.*

4 Fide Moyſes. *Hic oſtenditur conſequenter quid ex fide Moyſes fecerit, quia adoptatus a filia Pharaonis, ut habetur* Exod. 2. *& adultus factus uiſitauit filios Iſraël, & videns virum Aegyptium percutientem vnum de Filiis Iſrael, interfecit eum: Et ſic per hoc facto negauit ſe eſſe filium filiæ Pharaonis, & hoc proceſſit ex magnitudine fidei eius, quia de filiis Iſrael credebat Chriſtum naſciturum, & hoc eſt quod dicitur.* fide. *Id eſt, per fidem.* 5 Moyſes grandis. *Id eſt, adultus.*

6 Negauit ſe eſſe fil. fil. phar. *Interficiendo Aegyptium. Et ſubiungit duo difficillima ad ſuſtinendum quæ prælegit ſuſtinere ex fide. Primum eſt, quia magis uoluit affligi temporaliter cum* Dei *cultorib. quā iucundari cum idololatris, & hoc eſt quod dicitur.*

7 Magis eligens, *Id eſt, cum filiis Iſrael, qui colebant Deum.*

8 Quam tem. pec. *Id eſt, proſperitatem* Aegyptiorum. *Secūdum eſt, quod prælegit paupertatem ſuſtinere magis, quam diuitias Aegyptiorum cum peccato poſſidere, & hoc eſt quod dicitur,*

9 Maiores æſtimans, &c. *Id eſt, paupertatem uel uituperium pro fide Chriſti uenturi ſuſtinere.*

10 Theſauro Aegypti. *Id eſt, quam theſaurum huiuſmodi poſſidere. Et reddit cauſam quare Moyſes tam dura patienter ſuſtinebat dicens.*

11 Aſpiciebat enim. *Oculis cordis.*

12 In remunerat. *Futuræ beatitudinis. Sicut amara potio ſumitur libēter, non propter ſe, ſed habendo oculum ad ſanitatem futuram.*

13 Fide reliquit, &c. *Hic conſequenter oſtenditur quid factum ſit ex fide in exitu de* Aegypto, *& diuiditur in tres partes, quia primo oſtēditur, quid ex fide factum eſt in præparatione exitus, ſecundo quid in modo exeundi, ibi.* Fide celebrauit. *tertio quid factum ſit in exitu de Aegypto ingrediendo terram promiſſionis, ibi.* Fide muri Iericho. Diuiſio.

Circa primum conſiderandum, quod Moyſes bis exiuit de Aegypto Primo exiuit occiſo Aegyptio, *& de iſto exitu non loquitur hic, quia ex timore regis tunc exiuit, ut habetur* Exod. 2. *Secundo exiuit Aegyptum*

a *Fide celebrauit Paſcha.* Hac ſcilicet quia credidit populum ſal
A uandum, illos ſcilicet à Pharaone, nos a diabolo.

✱ Theo. Sine fide enim quomodo credidiſſet mortem, quis ſanguine prohiberi. Sed per figuram, præuidebat veritatem, & mortis dominicæ potentiam.

✱ Haymo. Fide qua Moiſes credidit per illum ſanguinem
† ferociā. ſaluandum eſſe populum, celebrauit Paſcha, & ſanguinis ef-
† Exo.12.b fuſionem quo liniuit poſtes ne angelus uaſtator Aegyptiorum
† primogenita. affligeret Iſraelitas.
b *Tranſierunt mare rubrum, &c.* Sic etiam per
Haymo. baptiſmum fideles tranſeūt remiſſis peccatis, tanquam Aegy-
Ioſue. 6.c. ptiis cum diabolo prīcipe tenebrarum ſub-
B merſis.

a Deum quem non videbat ac ſi videret ſuſtinuit & in eo confidit, expectans quod promiſerat, & ideo non timuit.

† animoſitatem regis. Inuiſibilem enim † tanquam videns

a Id eſt, expectauit & in eo confidit, b Quia ſic credidit populum ſaluandum, c Moyſes. d Quod cauſa tranſitus fuit. e Quod liniebant poſtes & ſuperliminaria domus.

a ſuſtinuit. † Fide[b] celebrauit Paſcha[d] & ſanguinis effuſſionem

a Angelus percutiens. Aegyptiorum. Tertitus ſanguine, quod fuit in figura liberandorum per ſanguinem Chriſti. c Qua credebant Deo promittenti.

b ne qui vaſtabat † primitiua tangeret eos. † Fide[c] tranſierunt

a Et ne videretur hoc caſu factum non fide, hoc addit quod experti, vel ne videretur phantaſia fuiſſe.

mare rubrum, tanquam per aridam terram. Quod experti

Sic mundi huius obſtacula cadunt ad voces prædicantium, dum in hoc tempore eccleſia notatur, circumiens orbem terrarum.

c Ægyptii deuorati ſunt. † Fide muri Iericho corruerunt cir

a Quia credidit terram Iudęis a Deo tradendam, & ideo excepit exploratores.

cumitu dierum ſeptem. † Fide Raab meretrix non

a Quid ergo vos qui prophetas & Chriſtum audiſtis.

d periit cum incredulis, excipiens exploratores cum pace.

✱ Haymo. Quęnam tunc ſpes poterat eſſe illis. Ex una enim parte erat mare, ex altera cingebantur altiſſimis montibus, à tertia erant hoſtes. Si vellent fugere, aut in mari erant perituri, aut in manus Aegyptiorum inciderent. Habentes autem fidem cuncta vicerunt. Fide enim qua credidit Moyſes Deo, ad verbum eius percuſſit mare, & dimiſit illud in duodecim diuiſiones, iuxta quod in Pſalmis dicitur. Mare vero Aegyptios ſubmerſit, & ex hoc experti ſunt aquam eſſe, non phantaſiam, ſed rei ueritatem.

c *Circumitu die.* Completo a Leuitis arcam Dei portantibus, & æneis tubis clangentibus.

✱ Chrysostomvs. Non enim turbarum ſonitus murorum

C rorū ſaxa deiicit, etiam ſi per innumeros annos quis tubis inſonet, ſed fides omnia valet. Intueris vbique neq; ſequela vlla rerum, neque naturæ lege mutationem fieri, ſed præter ſpem cuncta geri. Quoniam enim dicebat. Quia oportet credere, & ſpebus futuris regi, omnē iſtum ſermonem mouit, oſtendēs
quia non tunc, ſed etiam ex initio omnia miracula per fidem
1 impetrata & perfecta
2 ſunt.

d *Excipiens exploratores cum pace, &c.* Q. I-
3 ta & vos debetis duo
4 teſtamenta per apoſtolos tanquam exploratores a Chriſto miſſos credendo excipere, & ita cum infi-
5 delibus non peribi-
6 tis.

7 ✱ Theodor.
8 Non prohibuit vitæ improbitas ſalutem, contexit enim fides peccati vulnera. Eſt autem iure admiranda Apoſtolica ſapientia, uel potius eſt laudanda diuini Spiritus operatio, quod Moyſe Abraham, & Noe, & Enoch, & aliis alienam & meretricem cōiunxerit, ut & fidei oſtēderet potentiā, & Iudæorum depri meret ſupercilium. Sexcenta enim eorum millia propter infidelitatem conſumpta ſunt in deſerto, hęc autē quæ ab Abrahę quidem cognatione procul ab erat, a lege aliena, impudice magnā vitæ patrē tranſegerat, per fidem ſalutem eſt conſequuta, & eccleſiæ figurā adūbrauit. Cum autem horum mētionem ſic feciſſet diuinus Apoſtolus, & eorū quæ dicta ſunt vidiſſet longitudinem, aceruatim cæterorum meminit.

☞ De

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *dicendo ſecum omnes filios Iſrael & de iſto exitu loquitur hic, quia tunc non timuit regem eos perſequentem, ut habetur Exo. 14. quia tūc dixit filijs Iſrael.* Nolite timere, &c. *Et hoc eſt quod dicitur.* fide reliquit Aegyptum non ueritus ani. &c. *Et reddit cauſam quare non timuit dicens.*

1 Inuiſibile, &c. *Id eſt, cū qui inuiſibilis eſt fiducialiter expectauit.*

2 Tanquam ſti. *In ſpiritu auxilium eius mirabiliter affuturum, propter quod dixit populo.* State & uidete magnalia Dei quæ facturus eſt hodie, *Exo. 14. & hoc totum proceſſit ex fide, quæ eſt ex non uiſis.*

3 Fide celebrauit paſcha. *Hic conſequenter oſtenditur quid factum eſt ex fide in modo exeundi, & diuiditur in duas partes, quia primo oſtē dit quid factum ſit in diſpoſitione exeundi, ſecundo quid in actu tran-*
Diuiſio. *ſeundi ibi.* Fide mare rubrum. *Circa primum conſiderandum, quod diſpoſitio exitus filiorum Iſrael de Aegypto fuit agni Paſchalis immolatio, cuius ſanguine liuita ſunt ſuperliminaria & poſtes domorum filiorum Iſrael, ne interficerentur ab angelo percutiente primogenita Aegyptiorum, ut habetur Exo. 12. & hoc eſt quod dicitur.* fide cel. paſcha. *Id eſt, immolatione agni Paſchalis quæ fuit figura immolationis Chriſti in cruce, ſecundum quod dicitur 1. Cor. 5. c.* Paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus. *Per cuius mortem & ſanguinis effuſionem ſumus liberati a poteſtate diaboli ſicut filij Iſrael per immolationem agni Paſchalis & effuſione ſanguinis in poſtibus & ſuperliminaribus domorum, fuerunt liberati ab angelo percutiente primogenita Aegyptiorum, & hoc eſt quod dicitur.* Ne qui vaſtabat primogenita Aegyptiorum tangeret eos.

4 Fide tranſierunt mare rubrum, &c. *Hic tangitur modus exeundi, vbi ex fide contigerunt duo miracula. Vnum eſt, quod mare ſicco pede tranſierunt, & hoc eſt quod dicitur.* fide trāſierunt mare rubrū, &c *Secundum fuit, quia aqua erat eis pro muro a dextris & a ſiniſtris, ut habetur Exo. 14. & patet per hoc, quod Aegyptij eos ſequentes ſubmerſi ſunt, & hoc eſt quod dicitur.* Quod experti Aegyptii deuor. ſunt. *Talia autem contingebant ex fide, quia operatio miraculorum a ſcribitur fidei, ſecundum quod habetur Matth. 17. c.* Si habueritis fidem ſicut granum ſinapis, dicetis monti huic, tranſi hinc, & tranſibit, & nihil impoſſibile erit uobis.

5 Fide muri Ieri. *Hic oſtendit quid factum ſit per fidem in exitu de Aegypto ingrediendo terram promiſſionis, & diuiditur in duas partes, quia primo oſtendit quid factum ſit per fidem populi Iſrael, ſecundo quid factum ſit per fidem Raab, ibi.* fide Raab.

Circa primum, ſciendū quod in ruina ciuitatis Iericho aliquid fuit ex parte populi ſcilicet circumitus ciuitatis ſeptem diebus, ut habetur Ioſue 6. quia ex mandato Dei hoc fecerunt Iudæi, credentes firmiter promiſſum Dei impleri de miraculoſa captione ciuitatis. Aliquid fuit ex parte ipſius Dei, uidelicet quod muri Iericho diuina uirtute corruerūt, & hoc eſt quod dicitur, fide muri Iericho corruerunt. *Per hoc factum ſignatum fuit quod impedimenta mundi cadunt per continuam prædicationē quæ continuitas per ſeptenarium figuratur. Vnde dicitur 2. Corinth. 10. b,* Arma militię noſtrę non ſunt carnalia, ſed potentia Dei ad deſtructionem munitionum.

6 Fide Raab me. *Hic oſtenditur quid factum ſit ex fide ipſius Raab quæ ex auditu miraculorum in tranſitu filiorum Iſrael per mare rubrū. & in aliis mirabilibus quæ eis acciderant, credidit firmiter ciuitatem Iericho tradendam uirtute Dei in manu populi iſrael, & ideo nuncios iſrael ex eadem fide conſeruauit, ex quo meruit liberari a morte cum ſua conſanguinitate, ut habetur Ioſue 6. & hoc eſt quod dicitur.* fide Raab me. *Sic enim cognominata eſt.*

7 Non periit cum incredulis. *Id eſt, cum aliis ciuibus Iericho, qui credebant ciuitatem poſſe defendere contra Deum iſrael.*

8 Excipiens explor. cum. pa. *Quia eos ſaluauit, ut dictū eſt. De iſta Raab dicunt aliqui, quod ad literam meretrix, & ideo exploratores melius potuerunt ingredi domum eius veſpere, quia tales mulieres indifferenter recipiunt omnes & ipſi in neceſſitate poſiti poterant licite adire, non propter luxuriam exercendam, ſed ad uitam propriam conſeruandam, ipſa enim minus poterat culpari in receptione eorum, quam alius de ciuitate, cum ipſa indifferenter omnes reciperet, & ſalus exploratorum non debebat procurari, per mortem alterius, ideo intrauerunt domum iſtius quamuis eſſet meretrix. Sed hoc non uidetur probabile quia tales meretrices parum habent de fidelitate, & ideo non uidetur probabile, quod exploratores filiorum iſrael, qui erant homines ſapientes, confiderent in tali muliere de conſeruatione uitę propriæ. ideo dicunt aliqui, quod tunc non erat meretrix, ſed ante fuerat, propter quod tale cognomen ſibi remanſerat. Sed hoc non videtur verum quia tales meretrices quamuis pœniteant, reputantur tamen in communi plebe perſonæ viles, & ideo ſi fuiſſet meretrix, non fuiſſet coniuncta matrimonio ipſi Salomoni, qui erat nobilior in toto populo iſrael, cum eſſet princeps nobilioris tribus ſcilicet tribus iudę. quia nobiles Iudæi abominabantur talibus perſonis in matrimonio coniungi. Et ideo videtur melius, quod non fuit meretrix, nec erat, ſed tantummodo talem cognomen habebat. multi enim cognominant aliquo cognomine*

Raab re di mere

Circa cuius

a Multa facta fide dixi. b Quaſi infinita ſunt. c Epiſtolæ huius, vel vitę, ſi ſingula vellem proſequi.

Et quid adhuc dicam? Deficiet enim me tempus enarrãtem
a de Gedeon, Barach, Samſon, †Iepte, Dauid, Samuel, &aliis

Aequum iudicium.

b prophetis, qui per fidem vicerunt regna, operati ſunt iuſti-

a Fide: b Quæ promittebant, vt victoriam, vel alia. De Deo vel Chriſto. c Non tantum homines vicerunt fide, ſed & beſtias, vt Daniel.

c d tiam, adepti ſunt repromiſſiones. Obturauerunt ora

Vt tres pueri.

e f leonum extinguerunt imperum ignis. Effugauerunt a-

a Exercitum accinctum gladio, vt Ioſue, Dauid, & alii multi. b Vt Ezechias & Iob. c Vt Ioſue. Iudas, Machabæi & alii.

g ciem gladii, † conualuerunt de infirmitate, fortes facti

a *De Gedeon.* Qualiter accepto ſigno velleris a domino iuit cõtra Madianitas cũ trecentis viris, eoſque noctu expugnauit.

b *Barach.* De quo in libro Iudaicum legitur, quod Iabin regẽ Chanaan filios Iſrael affligente Delbo a propheti ſſa, quę illo tẽpore Iſrael iudicabat, præcepit Barach filio Abinoen, vt aſſumeret decem millia pugnatorum ſecum, & iret contra Syſaram principem exercitus Iabin. Qui dixit ſe iturum ſi ipſa cum eo iret. Itaque & ipſa cum eo iuit. Dominus autem exterruit exercitum Iabin quem congregauerat Syſara ad torrentem Cyſon. Fugitq; Syſara ad tentoria Iahel vxoris Abner Cynei. Vbi cum abſconditus dormiſſet, Iahel clauum tabernaculi cum malleo percuſſum defixit in cerebrum eius vſque ad terram, & mortuus eſt. Et ecce Barach ſequens Syſaram veniebat. Egreſſaque Iahel in occurſum eius dixit ei, *Veni & oſtendam tibi virum quem quæris.* Qui cum intraſſet, vidit Syſaram iacentem mortuum. Humiliauit ergo Deus die illo Iabin regem Chanaan coram filiis Iſrael.

c *Samſon.* Qui vt legitur in lib. Iudicum, afflixit vehementer Philiſthæos.

d *Iepte.* Qui cum iret ad pugnam contra hoſtes, vouit domino, quod ſi triumphum de hoſtibus aſſequeretur rediens, qđ primo occurreret offerret Deo, occurritque ei filia, quam immolauit.

✻ IVSTINVS MARTYR. Quoniam Iephte in immolanda filia præbuit cuſtodem religionis erga Deum, propterea eius facta eſt mentio in enumeratione iuſtorum.

Non laudatur Iepte quod filiam occidit, ſed quod per fidẽ Deo iuuante hoſtes ſuperauit.

✻ AVG. In primo lib. de ciuit. Dei. Quare non culpatur Abraham, ſed laudatur quod filium occidere voluit. Et meritò quæritur, vtrum pro iuſſu Dei ſit habendum quod Iepte filiã ſicut vouerat occidit. Nec Samſon aliter excuſatur, quod ſe cum hoſtibus oppreſſit, niſi quia ſpiritus latẽter hoc iuſſerat, qui per illum miracula faciebat. D

e *Qui per fi.* Et ſi recuſat dicere quæ ſinguli, dicit tamen quæ quidam operati ſunt fide.

✻ ATHANASIVS. Quid eſt, Sancti omnes per fidem expugnauerunt regna; Reſponſio Abraham, Moyſes, Ioſue, operati ſunt iuſtitiam. Li. queſt. ad Antio. q. 161.
1 Abraham. Phinees.
2 & Dauid promiſſio-
3 nes acceperunt, ſimi
4 liter Ioſue filiꝰ Naue,
5 & Chaleb. Occluſe- † 56.d. ca. naſci ibi Iepte.
6 runt ora leonum, Da
7 niel in leonum fouea
8 Effugerunt acies gla-
9 dii Helias & Dauid.
10 Validi facti ſunt ex
11 imbecillitate, velut
12 Ezechias. Effecti ſũt
13 robuſti in bello, uelu-
14 ti Samſon, qui u-
15 na aſini maxilla
16 mille proſtrauit ex- E
teros.

f *Repromiſſiones.* Promiſſiones multæ ſunt factæ Dauid, vt Abrahæ.

Sapienter hiſtoriarum commemorationem vitat, ne ſermonem ſuum protelet, breuiter quædam tãgens. Nec enim omnino tacuit, nec dicens moleſtus eſt, fugit denſitatem & longitudinem, ne fatiget auditorem. Auſt. li 3. de cõſenſ. Euãg. c. 16. Amb. 1. of. c. 35.

g *Obturauerunt.* AVG. Plurale pro ſingulari, ſolus Daniel ſignificatur ora leonum clauſiſſe, ſolus Eſaias ſectus, vt in Pſ. 2. a. *Aſtiterunt re.* Pro Herode, *& principes,* pro Pilato. Attẽdendũ quod in ueteri Teſtamento ſæpe patribus in his quæ dicta ſunt, & aliis huiuſmodi temporalis fęlicitas monſtratur exhibita. Tempus autem talium non eſt in nouo Teſtamento. Ante dedit talia, vt pręter eum non intelligatur alius largitor etiam terrenæ fælicitatis, quæ ad veterem hominem pertinet In Chriſto nouo homine nouus noua promittit, id eſt, æterna. Vnde & ipſe irriſus in conſpectu inimicorum moritur, ſed reſurrectionem ſuam non aliis, ſed ſuis oſtendit, ut ibi diſcerent quid ſibi ſperarent. Vnde & Iacobus. *Suſtinentiam Iob audiſtis, & finem Chriſti vidiſtis quaſi patimini ut Iob.* Sed non ſperetis finẽ eius, id eſt, temporalia, quę ei aucta redierunt, ſed æterna, quę in Chriſto præceſſerunt. Dan 14. d. Pſ. 2 a. Aug. epiſt. 120 c. 7. Ia 5. c. F

☞ *Accepe-*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *cuius proprietatem nunquam habuerũt in re, ſicut aliquando aliquis pauper cognominatur rex, uel comes, Vel aliqui huiuſmodi. Item aliter poteſt dici & melius, vt credo. Ad cuius intellectum ſciendum. ꝙ Ioſue 2. vbi agitur de Raab dictio* Hebraica *ſibi adiuncta ſonat ſic,* זונה *zonah, & ſignat promptam propriè, & quia meretrix prompta eſt ad offerendum corpus ſuum, ideo hoc nomen tractum eſt ad deſignandum meretricem, & ſimiliter quia mulier hoſpitalaria, eſt prompta ad tranſeuntes trahendos ad hoſpitium ſuum, tractum eſt idem nomen ad ſtandum pro hoſpitalaria.* Vnde Ioſue *3. vbi translatio noſtra habet.* ingreſſi ſunt domum mulieris meretricis. *translatio* Chaldaica *habet, domum mulieris hoſpitalariæ, & talis fuit Raab: propter quod exploratores declinauerunt ad domum ſuam ad hoſpitandum. Ad authoritatẽ vero Hieronym. qui dicit ſuper Matth quod ponitur in Genealogia Saluatoris ſicut mulier reprehenſibilis, ſolui diffuſius ſuper Matth.* Poteſt *etiã breuiter dici, quod hoc dicit Hieronym. non propter vitium meretricij, ſed quod fuit alienigena & de idololatris nata, ſicut etiam dicit de ipſa Ruth, quæ tamen fuit mulier magnæ virtutis & famę, vt dicitur Ruth 3. c.* Scit omnis populus qui habitat intra vrbis meę portas mulierem te eſſe uirtutis.

1 Et quid adhuc. *Hic ponuntur exempla de fide poſt exitum de Aegypto in terra promiſſionis iam obtenta, dicens:* Et quid adhu. di. *Q. d. multa poſſunt dici exempla de fide patrum, ad quæ enarranda non ſufficeret tempus vitę meæ: & hoc eſt quod dicitur.*

2 Deficiet, &c. *Id eſt, antequam poſſem enarrare per ſingula.*

3 De Gedeon. *Qui credens promiſſio Dei cum trecentis hominibus confidenter pugnauit contra exercitum maximum ipſius Madiam, vt habetur* Iud. 6.

4 Barach. *Qui credens prophetiæ Delboræ iuit cum populo inermi ad pugnandum contra Syſaram,* Iud. 4.

5 Iepte. *Qui ex fide iuit ad pugnandum contra filios Ammon, Iudic. 11. e vnde ibidem dicitur.* Factus eſt ergo ſuper Iepte ſpiritus dñi *ꝙ aũt poſtea filiam ſuam indiſcrete & crudeliter occidit, vt dicit Aug. credendum eſt quod ipſe pœnituerit, quia ponitur in cathalogo ſanctorũ. Hebræi tamen dicunt ꝙ nõ occidit eã, ſed ſacrificauit eã domino per obſeruantiam virginitatis, ſecundũ conſilium ſapientiũ illius temporis, ſicut plenius dixi Iu. 11. & eodẽ mõ dicendum eſt de Gedeone, qui fecit Ephod contra præceptum domini, vt habetur Iud. 8. ſ. ꝙ pœnituerit ante mortem, vt dicitur cõiter, tamen aliter poteſt dici probabiliter ſci. ꝙ non fecit cõtra præceptũ domini in illo Ephod, ſicut plenius dixi* Iud. 8.

6 Dauid. *Qui ex fide adhuc iuuenis pugnauit inermis contra* Goliath.

7 Samuel. *Qui propter fidelitatẽ ſuã obtinuit prophetiæ ſpiritũ, & vnctionem regis* & *multa alia.* 8 Et aliis prop. *Scilicet Iſaia & Ieremia & conſimilibus.* 9 Qui per fi. *In quo tangitur actus fortitudinis.*

10 Operati ſunt. *In quo tangitur actus iuſtitię & virtutis, iſti enim ſunt actus præcipui inter actus virtutum moralium, quia conſeruãt commune bonum ut habetur 5. Et hic. & quia virtutes connexæ ſunt, ideo per iſtos actus intelliguntur actus aliarum uirtutum.*

11 Adepti, &c. *Sed hoc videtur eſſe contra illud quod dictũ eſt ſup. eo. ca.* Iuxta fidem defuncti ſunt oẽs non adeptis repromiſſionibus. *Dicendũ, ꝙ triplex promiſſio facta eſt antiquis. Vna fuit promiſſio terræ ſanctæ, ſed hanc nõ acceperunt Abrahã, Iſaac & Iacob in ſe, & de hac loquitur Apoſtolus ſupra cum dicitur.* Non adeptis rep. &c. *Acceperunt tamen eã in ſucceſſoribus ſuis.* Alia *eſt promiſſio ſpiritualis, qua promittitur ſanctis vita beata, & hanc nullus accepit ante Chriſti aduẽtũ. Alia eſt promiſſio ſingularis qua promiſſũ eſt cuilibet aliquod bonũ particulare, ſicut* Dauid *promiſſũ fuit regnũ, Ezechiæ ſanitas, & ſic de aliis, & iſtas promiſſiones conſecuti ſunt, & de iſtis, loquitur hic.* Promiſſio triplex antiquis facta.

12 Obtur. ora. *Hoc habet veritatem de Daniele, ut habetur Dan. 6. & & de Dauid vt patet. 1. Reg. 17. & de Sãſone* Iud. 14. *& in hoc oſtenditur victoria ſanctorũ de animalibus brutis.* 13 Exting. &c. *Hoc patet in tribus pueris poſitis in camino.* Dan. 3. *& de Moyſe & Aaron Nu. 11. & 16. & in hoc oſtenditur victoria ſanctorum de rebus inanimatis.*

14 Effug. &c. *Id eſt, aciẽ hoſtiũ habentium* gladios *acutos, hoc frequenter fecit* Ioſue, *Gedeon, & Dauid, ut patet in libris Ioſue. Iudi. & Re.*

15 Conual. &c. *Hoc ſpecialiter patet de Ezechia iſa. 37. qui miraculoſè ex fide ſanatus eſt & de pluribus aliis hoc credendum eſt, quia loquitur in plurali.* 16 Fortes, &c. *id eſt, alienigenarum, hoc patet de multis ſpecialiter autem de Ioſue, Dauid & Machabæis.*

In prælio. a In fugam. b Inimicorum, c Vt per Eliam & Eliſæum.

a ſunt in bello. † Caſtra verterunt exteriorum. Acceperunt

Venientes, id eſt, reſuſcitatos. Ecce quanta per ſidem fecerunt, modo quanta pro fide paſſi ſunt. a in eculeo & alijs tormentis.

b mulieres de reſurrectione mortuos ſuos. Alii autem diſtenti

a Euaſionem de manu inimicorum. Illa redemptione. Vitam æternam.

ſunt, non ſuſcipientes redemptionem, vt meliorem inuenirent

c Per hoc notat hęc eiſdem perſonis fuiſſe.

reſurrectionem. Alii vero ludibria & verbera experti, inſu-

a Vt Ieremias in Aegypto, Ezechiel in Babylonia. b Vt Iſaias. c Promiſſionib.

d per & vincula & carceres. Lapidati ſunt, ſecti ſunt, tentati

e a Gladio facta. b Vt Vrias, Ioſias. c Multa loca mundi. d Vt Elias & alii.

f ſunt, in occiſione gladii mortui ſunt. Circumierunt in † me-

Neceſſa iis. Cura animi, Laborib.

lotis, in pellibus caprinis, egentes, anguſtiati, afflicti: qui-

a Amatores mundi. b Vt Mathatias & ſequaces eius. & ante Elias, & alii prophetarum ſub Iezabel.

bus dignus non erat mundus, in ſolitudinibus errantes,

a Quæ naturales ſunt. b Quæ aliquo caſu fiunt.

in montibus, & in ſpeluncis, & in cauernis terræ.

† incurſiones, in fugam vert.

A a *Acceperunt mulieres, &c.* THEODO. Admirabilis Heliæ & Heliſęi miracula. Ille enim viduę, hic vero Sunamitati dis filium excitauit.

b *Alii autem diſtenti, &c.* Eleazarus, ſeptem Machabæi, & eorum mater.

✻ CHRYSOST. Sed nos non adepti ſum' reſurrectionē ſed poſſumus oſtendere & illos inquit, exciſos, ut meliorē reſurrectionem adipiſcerentur. Nam in præſenti vita cum licuiſſet, nolebant viuere, quia meliorem expectabant.

B ✻ ATHANAS. Alii diſtenti ſunt. Iacobum fratrem domini dicit, & alios quib. amputata ſunt capita. Nam iſtud diſtendere, nihil aliud eſt, quam decollare.

Augu. epi. 120. c. 7 & c *Alii autem diſt. &c.* AVG. Et in illis patribus veteris Teſtamēti, quamuis rara fuerunt, tamen exempla patientiæ a ſanguine Abel uſque ad ſanguinem Zachariæ quorum ſanguinem dicit dominus ab eis exigendum. qui in patrum ſuorum, a quibus illi occiſi ſunt iniquitate perſiſterent. Et in nouo Teſtamento, non defuerunt temporali fęlicitate pollentes, in eo miſericordiam Dei experiamur.

c *Alij uero ludribria &c.* HAYMO, Hoc eſt, irriſiones. Primo. n. ſancti Martyres ludibriis & irriſionibus deludebantur, deinde verberibus afficiebantur, ſicque vinculis aſtricti ponebantur in carceres, ad poſtremum uero interficiebantur diuerſis & exquiſitis tormentis.

Queſt. 161 a. Antioch. ✻ ATHAN. Ludibriis & flagris explorati ſunt Eſaias, Hieremias & Michæas. Lapidati ſunt Stephanus & Naboth, diſſecti ſunt, Eſaias quem ſerra lignea ſecarunt Iudæi. Tentati ſunt veluti Iob. Occiſione gladii occubuerunt Iacobus, Zacharias & alii. Atque omnes iſti teſtimonium ſunt promeriti per fidem quod placuerint Deo.

C d *In occiſione gladij mortui ſunt, &c.* ✻ CHRYSOSTOM. Quid dicis? D dicis. Alii quidem effugerunt acies gladii, alii vero occiſione gladii mortui ſunt. Vtrum horum laudas? Vtrū miraris. Hoc an illud. Ita inquit, hoc quidem vobis familiare eſt, illud autē laudabile eſt, quia & circa ipſam mortem præualuit fides, & typus eſt futurorum. Duo quippe ſunt miracula fidei, quia & impetrat magna, & patitur magna, & nihil reputat pati.

1 petrat magna, & pa-
titur magna, & nihil
2 reputat pati.
3 e *In melotis.* Melo-
ta veſtis de pilis Ca-
4 melorum. vel meli'
5 eſt animal, quod &
6 taxus, cuius pellis
Melota dicitur.
7 ✻ THEODOR.
8 Ita Helias ille ma-
gnus, ita Hæliſæus il-
9 lius gratiæ hæres. Ita
10 plurimi prophetæ,
11 qui nedomos quidē
habebant, ſed ligna
12 excindentes ſibi te-
13 guria caſaſue con-
ſtruebant.
14 ✻ THEOP. Me-
15 lota, pellis ouina
16 eſt.
✻ CHRVS. Recur
17 rit ad Heliam, quia

necdum fortaſſis de Apoſtolicis tantam opinionem habebāt meritò ex illo qui aſſumptus eſt; & maxime in admiratione erat, adhortationem & conſolationem adfert. *Circumierunt in melotis, &c.* Neque veſtimentum habebant inquit, ex nimietate tribulationis, nec ciuitatem, nec domum, nec receptaculū. Quid dico receptaculum. Nec conſiſtere permittebātur. Nō enim dixit, in ſolitudinibus ſedebant, ſed etiam ibi fugiebant & inde exagitabantur, non ex terra habitabili tantū, ſed etiā ex inhabitabili. Tanquam eſſent in reb. turpiſſimis deprehēſi tanquam indigni eſſent ipſo ſolis conſpectu, ne in eremo quidem refugium inueniebant, ſed ſemper cogebantur fugere, opus habebāt ferarum luſtra inquirere, opus habebant viuos in terram ſeipſos defodere, ſemper in timore eſſe.

E f *Quibus dignus non erat mundus.* Id eſt, quorum conuerſatione non erat mundi. Et ideo ne viles habeantur pro tribulationib. Vel adeo viles erant hominibus, quod non eſſent digni ſtare vel habitare inter eos. Vel illi priores non acceperunt ſtatim promiſſam uitam vſque ad Chriſtum. Cur non.

Deo

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Acceperunt, &c. *Aliqui hoc male exponentes. dixerunt quod mulieres acceperunt uiros ſuos reſuſcitatos, dicentes quod matrimonium non diſſoluatur per mortem, & ideo tenebantur illos reaccipere. Sed hoc eſt contra Apoſtolum Rom. 7. vbi loquitur de muliere coniugata.* Si mortuus fuerit uir eius ſoluta eſt a lege uiri. *Ideo ſciendum, quod aliqua ſunt ſacramenta quę imprimunt characterem, & talia non reiterantur. ſicut reſuſcitatus non debet iterum baptizari, quia character perpetuus manet in anima, qua incorruptibilis eſt. Aliqua ſunt ſacramenta, quæ non imprimunt characterem, & talia reiterantur, ut patet de pęnitentia, quia ſi interrumpatur per peccatum mortale, neceſſe eſt ipſam iterari, matrimonium autem non imprimit characterem, & ideo ſi ſoluatur per mortem uiri, mulier non debet eum admittere, ſi reſuſcitetur, niſi inter eos matrimonium iterum contrahatur, ideo ſic debet exponi.* Mulieres. *Id eſt, matres.* Acc. de reſ. mo. ſuos. *Id eſt, filios ſuos reſuſcitatos per fidem & orationem ſanctorum prophetarum, ſicut patet de muliere Sareptana, quę ab Elia accepit filium ſuum reſuſcitatum 3. Re. 17. & de muliere Sunamite, quæ filiū ſuum reſuſcitatum recepit ab Eliſeo. 4. Reg. 4.* 2 Alii au. &c. *Oſtenſo quid ſancti patres pro fide fecerunt, hic conſequenter oſtenditur quid pro fide ſuſtinuerunt.* Et diuiditur *in duas partes, quia primo oſtendit quid paſſi ſunt pro fide, ſecundo quare promiſſiones ſunt eis dilatæ, ibi.* Et hi omnes. *Prima adhuc in duas, quia primo tanguntur mala ab aliis illata, ſecundo mala voluntarie aſſumpta, ibi.* Circumierunt in Melotis. *Dicit igitur, quod per fidem unius ueri Dei.* Alii diſtenti ſunt. *Id eſt, in tormentis extenti, ut patet 1. Machab. & 2. de ſeptem fratrib. & de pueris ad ubera matrum ſuſpenſis, 2. Machab. 6.*

Sacramenta duplicia.

Diuiſio.

3 Non ſuſcipientes te. *Id eſt, liberationem a præſenti pęna.*

4 Vt mel. inue. reſur. *In futura gloria.*

5 Alii uero ludibria exper. *Sicut patet de Samſone. Iudicum 16. & de Tobia Tobiæ 2. & de Iob. Iob. 19.*

6 Et uerbera. *Hoc patet de Michea propheta, quem percuſſit Sedechias 3. Reg. ulti. & de præpoſitis filiorum Iſrael, qui flagellati fuerunt ab exactoribus Pharaonis,* Exo. 5.

7 Inſuper & uin. *Hoc patet de* Ieremia *Ierem. 29. & 27. de Michea 3. Reg. vltimo.*

8 Lapidati ſunt. *Hoc patet de Naboth. 3. Reg. 21. & de Zacharia filio* Ioiadæ *2. Paralip. 24.* 9 Secti ſunt. *Patet de Iſaia, qui ex præcepto regis Manaſſe ſectus fuit cū ſerra lignea, eo quod reprehendebat eius facinora.* Et de ſeptem fratribus *Machabeis, qui ſecti ſunt in manib. & in aliis corporis partibus. vt patet 2. Mach. 7.* 10 Tentati ſunt. *Vt ad idololatriam inclinarentur, ſicut patet de Matathia & filiis eius 1. Machab. 2. & de* Eleazaro *2. Machab. 6. & de ſeptem fatribus, ibi. 7.* 11 In occiſione, &c. *Id eſt, quia nolentes conſentire idololatriæ gladio percuſſi ſunt, ut patet 2. Mach. 5. & 6.* 12 Circumierunt. &c. *Hoc cōſequenter oſtendit quid paſſi ſunt propter fidem in malis voluntarie aſſumptis. Et reducuntur ad tria, ſcilicet ad exteriorem cultum, & quantū ad hoc dicit.* Circum. in Mel. *Melota autem eſt veſtis facta de pelle taxi, quæ hirſuta eſt & deformis, ut in tali habitu quantum ad aliquid deſcribitur* Elias *4. Reg. 1. &* Ioannes *Baptiſta Matth. 3. ſecundo reducuntur ad perſonæ ſtatum, & quantum ad hoc dicit.*

13 Egentes. *Quod ſpecialiter patet in Elia qui in neceſſitate paſtus eſt a coruis & a muliere vidua 3. Reg. 17.* 14 Anguſtiati. *Hoc patet de* Elia *fugiente Iezabel 3. Reg. & de Dauid fugiente Saul. 1. Reg. 21. & inf. uſque ad fine primi libri, & Abſalon 2. Reg. 15.* 15 Afflicti. *Labore corporali, ut habetur de Elia, qui laſſus obdormiuit ſuper iuniperum. 3 Reg. 19.* 16 Quibus dig. &c. *Per hoc enim quod fugiebant a ſocietate aliorum, patet quod homines mundani & non erant digni ſocietate illorum, propter culpam mundialem. Tertio reducuntur ad locum, & quantum ad hoc dicit.*

17 In ſoli. &c. *Cauerna eſt foſſa facta per artem. Spelunca uero per naturam, uel ex aliquo accidente, ſicut de corroſione aquarum vel*

6 Et ✻ huiuſmodi

A a *Deo pro nobis, &c.* Prout naturam noſtram aſſumeret, & glorioſius nobiſcum exultaret. Et ſi illi tenuerunt fidem, qui nos tandiu expectauerunt requiem, multo magis teneamus qui ſtatim accipimus.

b *Conſummarentur*. Id eſt, requie & viſione Dei fruerentur.

Tanta per fidem antiqui fideles operati ſunt, vel paſſi pro fide. a Quod fides de eis perhibuit. b Adhuc.

Et hi omnes teſtimonium fidei probati nunc non acceperunt 1

a Duas ſtolas, etſi ſingulas. Plenam corporis, & animę beatitudinem. Vt in communi gaudio omnium maius ſine ſingulorum. 2

a repromiſſionem Deo pro nobis melius aliquid prouidente vt 3

Profiterentur.

b non ſine nobis conſummarentur.

Hom. de cruce & latron.

✻ CHRYSOST. Paradiſum quinq; & eo amplius annorum nullib. preclusum hodie Chriſtus nobis pateſecit, & latronem in paradiſum introduxit, & amœnitates eius oſtendit, & vno tempore videmus duo beneficia eſſe conceſſa, vnum quod Paradiſus patefactus eſt, aliud quod latro in eum meruit introduci. Hodierna dies tanquam nobis patriam reddidit, paternam ciuitatem oſtendit, domum priſtinam redonauit, &c. Chriſto non iniurię fuit ſacram ingredienti patriam, facere ingreſſus ſui latronem participem, nam ſecum eum perduxit non confundens calcantibus latronis pedibus paradiſum, ſed honorem prętãs Paradiſo, &c. D

✻ IDEM. Iuſti in aliam vitam tranſlati, beati ſunt, eo quod ad Chriſtum abierunt, & propius ad regem non per acceſſum & fidem, ſed facie ad faciem, &c.

Hom in illud iuſtorum animæ in manu Dei, &c. & Ho. 69. ad pop.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *huiuſmodi, talia autem loca habitabant patres antiqui, vt eßent in loco apto diuinæ contemplationi, propter quod Philoſophus* I. *Politicorum poſtquam probauerat hominem eſſe animal ciuile, ſubiunxit, quod ille qui refugit communem habitationem hominum, vel eſt beſtia, vel* B *melior homine. Quia ſi homo refugiat hoc propter maliciam ſuam non potens cum alijs cohabitare propter defectum ſuum in moribus, cadit à dignitate humana in vitam beſtialem.* Si *autem refugiat communitatem hominum, vt liberius vacet contemplationi diuinæ. excedit communem ſtatum hominum, & eſt quidem Deus inter alios homines, ſecundum Philoſophum.*

1 Et hi omnes, &c. *Hic conſequenter oſtendit Apoſtolus quomodo & quare promiſſiones ſunt eis dilatæ, dicens.* Et hi omnes teſtimonio fidei proba. V*t patet per prædicta exempla.*

2 Non acceperunt re. gl. æter. *Et ſubdit cauſam dicens.*

3 Deo nobis melius, &c. vt non ſine no. &c. *Id eſt, ad perfectionem gloriæ ducerentur ſine nobis. Ex hoc enim quod patres veteris Teſtamenti, in limbo exiſtentes ſimul venerunt ad gloriam per Chriſtum cum aliquibus ad nouum Teſtamentum pertinentibus, fuit maius gaudium utrorumque.*

N*otanquam, quod aliqui ex hoc loco acceperunt occaſionem errandi dicentes, quod nullus intrabit ad gloriam, niſi poſt finalem reſurrectionem. Sed hoc eſt contra Apoſtolum dicentem* 2. *ad Corin.* 5. *a..* Scimus enim, quoniam ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſoluatur, quod ædificationem habemus ex Deo, domum non manufactam, ſed æternam in cœlis. *Ex quo patet, quod anima a corpore ſeparata ſtatim recipitur in gloria, niſi propter debitum* E *alicuius pœnæ temporalis retardetur. Propter quod conſummatio gloriæ de qua loquitur hic Apoſtolus, poteſt referri ad præmium eſſentiale, & ſic non habuerunt eam patres veteris Teſtamenti ſine nobis, quia non habuerunt eam ante nouum Teſtamentum. Vel poteſt referri ad corporis ſtolam, quæ non datur generaliter, niſi poſt uniuerſalem reſurrectionem quamuis aliquibus data ſit ante ex ſpeciali priuilegio, & hoc modo patres ueteris Teſtamenti ſimiliter non conſummantur in gloria ſine nobis, quia ſancti ueteris Teſtamenti & noui ſimul accipient gloriam corporis.*

ADDITIO. I.

In cap. 11. *Vbi dicitur in* Poſtil. Fides ſubſtantia, &c *Ad cuius intellectum ſciendum.*

Ad altiorem declarationem quorundam quæ in hoc capit. continentur, præter illa quæ hic habentur, in Poſtilla, quædam uidentur addenda. Et primum circa hoc quod dicitur. Fides eſt ſubſtantia ſperandarum rerum, &c.

Circa quod attendendum, quod licet expoſitio Poſtill. *de hac diffinitione ſeu deſcriptione fidei quam Apoſtolus ponit, ſit ſatis vera, & videtur eſſe aſſumpta à ſancto Thom.* 2. 2. *queſt.* 4. *artic.* 1. *in corpore quæſt. exponantur tamen etiam hæc uerba Apoſtoli ſecundum alios ſit, ut cũ dicitur.* Fides eſt ſubſtantia ſperãdarum rerum. *intelligatur cauſa ſubſiſtendi in nobis per res ſperandas, quæ quidem ſunt bona futura, quæ rationabiliter ab homine uirtuoſo ſperari debẽt, ſ. beatitudo quę ab omnib. eſt appetenda. Vnde in hoc quod dicit,* ſperandarum rerum, *excluduntur res ſperatæ, quæ tamen non ſunt ſperandæ, ſicut ſunt bona mundana ſeu temporalia, quæ non ducunt ad ueram beatitudinem. Bona autem ad ueram beatitudinem pertinentia ſubſiſtunt in nobis per ſpem, quę a fide generatur, ut in gl. Matt.* 1. *Et ſic cum dicit.* Subſtantia ſperandarum rerum. *per ly ſubſtantia, intelligitur cauſa, ſ. fides quæ ſpem cauſat, cum autem dicitur.* argumentum non apparentium. *per argumentum intelligitur probatio, per fidem .n. eſt in nobis quędam probatio rerum non apparentium, ſ. de ſe non habent euidentiam, ſed per fidem, per quam in nobis cauſatur aßenſus de inuiſibilib. ſperandis, ſicut argumentum oſtendit concluſionem in ſcibilibus.*

ſcripo ... fide ... ucle.

Conſequenter circa hoc quod dicit. In hac enim teſtimonium cõſecuti ſunt ſenes. N*otandum, quod cum Apoſtolus loquitur Hebræis quorum cõis ſtatus populi quamdiu legem obſeruabat ſemper in proſperitate fuit, & cum à pręceptis legis declinaſſet, in multas aduerſitates incidebat, ſicut prius patet in hiſtorijs cõibus uet. le. prout in* 1. 2. *q.* 99. *art.* 6. *in reſponſione ad tertium argumentum declaratur, ideo in primitiua eccleſia* Hebręi *ad fidem conuerſi, ſicut ad legalia obſeruanda ex primęua conſuetudine inclinabantur, credentes ipſa eſſe neceßaria cum fide Chriſti, ſic ęſtimabant quod ad iuſtitiam fidei debebant ſequi aliqua pręſentia & uiſibilia bona, & ſpecialiter redemptio eorum a captiuitate Gentium. Vnde & poſt paſſionem Chriſti quidam de diſcipulis nondũ perfecte docti dicebãt. Luc.* 24. *c.* Nos ſperabamus, quod ipſe eſſet redempturus Iſrael, & *ideo apud Hebręos ponere totum pręmium fidei in bonis futuris ſęculi, quę omnino in hac uita non habentur, nec ad plenum uidetur, erat eis durum ad credendum. Vnde* Apoſtolus *hunc errorem intendens ab eis excludere, dicit.* In hac enim teſtimonium conſecuti ſunt ſenes. *ſ. in hac fide quæ eſt de rebus ſperandis, ut iam duxerat, non de reb. uiſis, ſeu iam adeptis, ſeu in proximo adipiſcendis.* Conſecuti ſunt teſtimonium, *ſ. iuſtitiæ a Deo. Senes, i. antiqui. Ad quod probandum, ſ. quod fides meritoriora propriè ſit de reb. ſperandis & non adeptis, inducit exempla.* Et primo ponit unum exemplum *de fide, quę eſt de reb. non ſperandis, ſed iam exiſtentib. & hoc cum dicit.* Fide intelligimus. *Secundo ponit plura exempla de fide quę eſt de reb. ſperandis, ibi.* Fide plurimam hoſtiam.

Circa primum dicit ſic, Fide intelligimus aptata eſſe ſęcula verbo Dei. *Ad quod ſciendum, quod credere mundum eße a Deo creatum,* F *prout Geneſ.* 1. *dicitur, licet ſit fides uera, non eſt tamen in ſperandarum rerum, ſed eſt de rebus iam exiſtentibus, ideo per iſtam fidem ſolum non legitur aliquis teſtimonium iuſtitię fuiſſe conſecutu., ſed per fidem de rebus ſperandis, unde notanter dixit.* Fide intelligimus. *non autem dixit: fide credimus hæc, quaſi dicat, hęc fides per quam mundus creditur fuiſſe creatus a Deo, in qua non includitur aliquid ſperandum, nõ legitur commendari in ſacra ſcriptura, ſic ut aliquis dicatur iuſtus eo ſolo quod credit mundum a Deo eſſe creatum, ſed fides illa quę de reb. ſperandis eſt ſæpe in ſcriptura commendatur, prout patet per exempla conſequenter inducenda. Et primo de* Abel, *quę commẽdatur in ſcriptura tanquam iuſtus dupliciter.* Primo *per acceptationem munerum ſuorum, cũ de eo dicitur Geneſ.* 4. *a.* Reſpexit dominus ad Abel & ad munera eius. *Secundo per hoc quod Deus poſt mortem dicitur audiſſe clamorem ſanguinis eius,* Geneſ. 4. *& de hoc dicit, quod defunctus adhuc loquitur, ſcilicet clamando de terra. Secundo ponit exemplum de* Enoch, *qui commendatur in ſcriptura tanquam iuſtus per translationem eius ad Deum.* Ex *quibus duobus exemplis Apoſtoli intendit oſtendere, quod per fidem de rebus ſperandis, & nondum adeptis antiqui conſecuti ſunt teſtimonium iuſtitiæ fidei, eo quod prędicti non leguntur aliquod opus meritorum feciße, niſi quod crediderunt ueram fidem de ſperandis. Quod ſi contra prædicta dicitur, unde habetur, quod Abel credidit aliquid ſperandum, ſimiliter & Enoch, cum tamen ſcriptura nihil circa hoc dicat de his? Ad quam tacitam quęſtionem reſpondet dicens. Sine fide autem impoßibile eſt placere Deo. Vnde quia prędicti duo leguntur placuiße Deo, ut patet per prędicta ſequatur quod habuerunt fidem, ſed non de rebus adeptis, cum talia non leguntur habuiße in hac uita, ergo de rebus ſperandis, quod eſt intentum Sed contra hoc adhuc poſſet quis*

Fides ſpe commendata.

dicere: vnde habetur, q̃d ſine fide impoſſibile eſt placere Deo? Ad quod
A reſpondet. Credere enim oportet accedẽtem ad Deum, quia eſt, & inquirentibus ſe remunerator ſit.

Pro quo ſciendum, quod naturalis ratio dictat homini, quod alicui ſuperiori ſubdatur, propter defectus quos in ſeipſo ſentit, in quibus eget adiuuari & dirigi, qui apud homines dicitur Deus, prout 2.2.q.85. Ex quo ſequitur, quod ſi quis ad uerum Deũ accedere intendit, oportet quod credat ipſum Deum eſſe ſuperiorem illo, ad quem accedere intendit, & ſic verificatur illud, quod accedentem ad Deum oportet credere quia eſt. Oportet etiam quod accedens ſperet ab illo adiuuari & dirigi in futuro alias fruſtra ad talem ſuperiorem accederet, & ſic uerificatur quod oportet accedentem ad Deum credere, & quod inquirentib. ipſum, ſ. Deum, remunerator ſit. Ex quib. probatur, quod Abel & Enoch, qui iuſtitiæ teſtimonium conſecuti ſunt, fidem habuerunt de Deo, per quam ſperauerunt ab eo remunerari, quam remunerationem in hac uita non habuerunt, quod eſt intentum Apoſtoli ad fundandam diffinitionem ſeu deſcriptionem ſuam ſupradictam.

Sed quærendum uidetur, cum iſta uerba Apoſtoli, ſ. Sine fide autem impoſſibile eſt placere Deo, & credere oportet accedentem, &c. Communiter pertineant ad fidem de qua agitur, quare interpoſuit illa uerba inter teſtimonium Abel & Enoch, & teſtimonium Noe & ſequentium? Debuiſſet enim uel præponere illa ante omnia teſtimonia antiquorum, vel poſtponere ea poſt omnium fidelium teſtimonia.

Ad quod dicendum, ꝙ ratio eſt, quia in illis duob. ſolis primis licet Abel & Enoch non legitur expreſſe aliqua fides de re ſperanda, & ideo
B probat eam per rationem. In alijs uero, ſ. Noe & ſeqq. inuenitur clarius fides de re ſperãda, ut patet in omnib. ſeqq. Et primo de Noe qui diluuiũ futurum credidit, & ab eo eripi per arcam iuxta diuinam reuelationem & ſic habuit fidem manifeſtam de reb. ſperandis & nondum adeptis. Idem habetur De Abraham & alys qui ſequuntur, in quorum quolibet inuenitur fides de rebus ſperandis, ut patet intuenti per ſingula. Et exponantur cętera ut in Poſtil. uſq; ibi. Et aliis prophetis qui per fidem uicerunt regna, operati ſunt iuſtitiam.

Fides antiquorũ & modernorum.

Circa quod attendendum, ꝙ fides antiquorum, quę manifeſta fuit, confirmata in uet. lege quod miracula ſubuertentia aduerſarios corporaliter, & liberantia populum Dei, ut in Aegypto & in mari rubro & huiuſmodi in noua lege, potius oſtenſa ut plurimum per mirabilem patientiam ſanctorum in cruciatibus acerbiſſimis & aſſiduis perſecutionibus, ſecundum quas uere dicuntur martyres, i. teſtes fidei, quam quidem differentiam inter antiquos patres & nouos videtur hic innuere Apoſtolus, quę de antiquis dicit. Qui per fidem uicerunt regna, &c. obturauerunt ora leonum, &c. Quæ omnia uſque ibi, Alii uero diſtenti ſunt, excluſiue pertinent ad ſtatum antiquorum, ubi omnia iſta & plura ſimilia leguntur, & ſic in illo ſtatu, vt plurimum teſtimonium fidei accipiebatur ex uictoria fidelium & liberatione populi Dei uiſibiliter & miraculosè factis. Et hoc teſtimonium proprie pertinebat ad illum ſtatum, qui propter eius imperfectionem per promiſſiones temporales deducebatur ad obſeruantiam prę ceptorum, ut in 1.2.q.99. art. vlt. in cor. quæſt. Vnde & populus ille comparatur puero ſub pædagogo exiſtenti, ut patet Gal. 3. Et ideo ſi principales patres antiqui Teſtamenti, patriarchę, Moyſes & huiuſmodi temporalia omnia contempſiſſent, nõ haberet locum ipſorum doctrina. Vnde oportebat apud populum illum
C qui talia bona, pręcipua æſtimabat, quod eorum doctores tanquam bona magna illa æſtimantes, ſic temporalibus bonis publice adhærerent, vt de eis promiſſiones alijs facerent. Sicut magiſter puerorum munuſcula puerilia quibus pueros intendit prouocare ad aliquod uirtuoſum opus faciendum, illa aſſerit eſſe magna & maxime deſiderabilia, ut per ea deducantur ad opera virtuoſa. Et ideo Deus qui omnia ſuis temporibus & loco ſuauiter diſponit, patribus illius temporis bona temporalia communiter pręſtabat quaſi in pręmium meritorum, vt ex talibus induceret populum ad obſeruantiam præceptorum, quę erant in ſuis effectib. potiora. Quod autem Apoſtolus in prædictis uerbis, ſ. cum dixit. Per fidem uicerũt regna, &c. loquatur de patrib. ſeu de iuſtis uet. Teſtamenti, patet manifeſte ex plano ſenſu literę. Cum. n. dixiſſet. Quid adhuc dicam de Gedeon, Dauid, Samuel, & aliis Prophetis? Immediatè ſubiunxit. Qui per fidem uicerunt regna. Vbi manifeſtum eſt, quod illud relatiuum qui refertur ad prophetas & alios ſupradictos, qui omnes ſunt de antiquo Teſt. Si autem contra hoc arguatur de Dauid fugiente a Saul & Abſalon, dicendum, ꝙ Dauid de utroque aduerſantium prędictorum tenuit uictoriam manifeſte in hac uita. Si autem de Elia arguatur, dicendum, ꝙ non eſt trahẽdum in exemplum, quia fuit
D vnus tantum, & hirundo una ſecundum Philoſophum 1. Ethic. non facit uer. Nec docuit populum, ut proſpera mundi deſpiceret, ſed ut ab idololatria declinaret. Et quia erat in regione decem tribuum, ubi omnes erant idololatrę, ideo oportuit eum fugere a conſortio eorum. Vnde manifeſtum eſt, ꝙ in ſupradictis Apoſtolus loquitur de iuſtis qui fuerunt ſub ueteri Teſt. De his autem qui ſub nouo Teſtamento fuerunt, ſubditur. Alii uero diſtenti ſunt non ſuſcipientes redemptionem. Vnde bene dicit, aly uero, ut denotet quod iſti de quib. loquitur, ſunt ſub alio Teſtamento, ſ. nouo, quorum quam plurimi, pręſertim in primitiua eccleſia in qua perſonaliter erat Apoſtolus, non inuenerũt redemptionem, ſ. corporalem, ut meliorem inuenirent redemptionem, ſ. ſpiritualem. De iſtis proprie dicitur. Lapidati ſunt, ſecti ſunt, in occiſione gladii mortui ſunt: egentes, anguſtiati. afflicti. omnia. n. iſta contigerũt ſanctis in primitiua eccleſia. Et ſequitur. Quibus dignus non erat mundus. Quod poteſt dupliciter exponi. Vel quia mundus non erat dignus, i. mũdani, ut tales haberent in conſortio. Vel quia illis ſanctis mundus non erat dignus, ſ. mundano conſortio ſecũdum illud Gal. 6 d. Mundus mihi crucifixus eſt, & ego mundo.

Si autem quęratur ratio dictæ differentiæ inter utrumque ſtatum eccleſiæ, ſ antiquum & nouum. Dicendum quod duplex eſt, una, ſ. quæ prius fuit tacta, & ſumitur ex diuerſitate populorum ſub diuerſis ſtatib. prædictis exiſtentium. Primi. n. erat imperfecti, & ideo per bona temporalia & uiſibilia ducebantur. Alÿ uero perfecti, qui contemptis terrenis potius ſpiritualia deſiderabant, iuxta illud Apoſtoli ad Phili. 3. c. Quæ retrò ſunt obliuiſcens ad anteriora me extendo. Alia uero ratio poteſt ſumi ex parte præcedentium, illi uero nondum perfecti ſequebantur ueſtigia Moyſi & aliorum patrum, qui ſuperando uincebant hoſtes, &c. Iſti uero ueſtigia Chriſti, qui patiendo & moriendo uincũt hoſtem. vnde & de antiquis proprie dicitur. Vicerunt regna. quia vicerunt Aegyptum, Chananæam, Idumæam, & huiuſmodi quæ ſunt regna particularia. Noui uero proprie dicuntur uincere non ſolum regna, ſed mundum, iuxta illud 1. Io. 5. a. Hæc eſt victoria quæ uincit mundum, fides ueſtra. Cuius ratio eſt. Nam ille iuſtus, qui tormenta mundi uſque ad mortem patiendo immobiliter in fide manet, non ſolũ unum regnum, uel plura uincit, ſed mundum. Non. n. mundus congregatus amplius poſſet facere cõtra vnum hominem, quam ipſum multipliciter torquere, & interficere, & ideo ſancti, qui iſta ſuſtinuerunt, ſub fide, totum mundum uicerunt, ſuperando omnia quę mundus contra illos poſſit facere. Et ideo ſummus magiſter huius uictoriæ nouæ Luc. 12. a. dicens. Ne terreamini ab illis qui occidunt corpus, & poſt hoc non habent amplius quid faciant. Sed antiqui qui huiuſmodi doctrinam non habuerunt uerbo, nec exemplo, licet per fidem uicerunt regna aliqua, ut dictum eſt, non tamen mundum uicerunt, quia forte ſi plura regna fuiſſent congregata contra eos non potuiſſent ea uincere, ſicut illa pauca. vnde notãter dicitur de antiquis. Per fidem vicetunt regna, non mundum. Sed de nouis dicitur. Hæc eſt victoria quæ vincit mũdum, fides veſtra. Et de iſta materia dictũ fuit in additione ſuper Pſ. 76. ſuper illud uerbum. Hæc mutatio dexterę excelſi. Cõſequenter Apoſtolus concludendo primum principale intentum ſuum dicit. Et hi omnes teſtimonio fidei probati inuenti, non acceperunt repromiſſionem, &c. Quod intelligitur ſm gloſſ. de plena beatitudine corporis & animæ, quam ſancti cõiter non accipiunt uſque ad finẽ mundi. vel de beatitudine animæ tantum, quo priores, qui non accepérũt ſtatim uitam repromiſſam æternam, uſque ad Chriſtum. Ex quib. omnib. beue conſideratis patet, quod ratio fidei in bonis ſperandis & inuiſibilibus conſiſtit, non autem in bonis in hac uita uiſis, ſeu iam adeptis, prout quidam Hebręorum æſtimare uidebantur, quod fuit intentum principale huius capituli, prout dictum eſt in præcedentibus.

ADDITIO II.

In eodem cap. Vbi dicitur in Poſtilla. Videtur etiam alicui, quod Deum eſſe non ſit creditum.

Deum eſſe proprie loquendo non eſt articulus fidei, ſed pręambulum ad articulos. Fides. n. pręſupponit cognitionem naturalem, ſicut gratia naturam, & perfectum perfectibile.

REPLICA. In cap. 11. Burg. facit longam digreſſionem, in qua inter cætera ponit differentiam inter ſanctos noui & ueteris Teſtament peragere ſecundum fidem & pati, ſic quod antiqui fuerunt in ſphęra actiuorum, noui in ſphęra paſſiuorum. Allegat Burg. ad id quod dixit circa Pſal. Voce mea ad dominum, primum. Sed hoc ibi correctum eſt, uide correctionem ibidem, &c.

C A P. XII.

A Ideoque & nos. Poſt fidei co nmẽdationem, ad illud quod incœperat redit exhortans eos ad patiẽtiam pluribus, modis & præcipue ipſius Chriſti exẽplo.

a Nubem te. Id eſt, multitudinem ſanctorum qui teſtes ſunt fidei, qui vt nubes exemplo ſui in æſtu tribulationũ nos refrigerant, & doctrinis compluũt.

* THEODORETVS. Pietatis inquit exempla ſunt nobis vndique propoſita & tanta multitudo, vt nubem exæquet fert fidei potentiæ teſtimonium. Ad eos ergo reſpiciẽtes, in curſus celeres euadam⁹, B & curarum ſuperuacanearum molem abiiciamus. Ita enim facile effugere poterimus peccatum quod facile contrahitur.

* ATHANASIVS. Nubem teſtium ipſos teſtes vocauit. Nam irrorant nos qui in peccatis detinemur & ęſtuamus, & vmbra ſuę interceſſionis nos contegunt. Quando quidem inquit habemus tantam multitudinem ſanctorum teſtium, inſtar nubium irrorantem nos in interceſſionem precum, quas pro nobis fundere cõfiſi imitemur & nos illorum uirtutes & omni peccatorum abiecta mole atque tenaciter inhærente peccato relicto, per tolerantiam & longanimitatem curramus in virtutis certamine,

b Qui pro ſi. Sic nos propoſito nobis æterno gaudio poſt habita confuſione debemus currere. Vel propoſito ſibi gaudio tẽporalis regni quia voluerunt eum turbæ rapere vt facerent regem quod noluit, quia erat uia humilitatis.

Quod Ieſus ſuſtinuit crucem debet nos animare quia etiã hoc minus quod contradictionem. Quaſi dicat. Aſpicite Ieſũ qui ſuſtinuit crucem recogitate enim, vt ſequamini.

*CHRYSOSTO. Sicut filii parentes, & diſcipuli in certaminibus magiſtros attendunt, informantes mentem ex parte doctorum per viſum regulas quaſdam ſumentes ſic etiã hic D ſi volumus currere, & diſcere vt bene curramus, ad Chriſtũ attendamus. Hoc diſcipulis ſæpius commendauit. *Si patrem familias*. inquit, *Beelzebub vocauerunt quanto magis domeſticos eius.* Matt. 20.

AVGVS. Omnia terrena bona contempſit Chriſtus, vt in illis non quærere- tur felicitas. Omnia terrena mala ſuſtinuit, vt in his non timeretur infœlicitas. Natus enim de matre, quæ quamuis à viro intacta conceperit, ſemperque intacta permãſerit, fabro tamen deſpõſata fuit in quo & omnis carnalis nobilitatis tumorem extinxit. Natus eſt etiam in ciuitate Bethleem, quæ inter omnes Iudææ ciuitates erat exigua: noluit igitur quemquam de terrenę ciuitatis ſublimitate gloriari. Pauper etiam factus eſt cuius ſunt omnia, ne de terrenis diuitiis quiſque extolleretur. Noluit rex ab hominibus fieri quia humilitatis viã oſtenderat miſeris. Eſuriuit qui omnes paſcit. Sitiuit qui eſt fons ſitientium. Fatigatus eſt ex itinere, qui viam nobis fecit in cęlum. Obmutuit & obſurdiuit, p quẽ mutus locutus eſt, & ſurdus audiuit. Vinctus eſt, qui infirmitatum vincula ſoluit. Mortuus eſt, qui mortuum ſuſcitauit. E Amore itaque eius ſimilia patiamur. Tunc enim lex implebit, dum non cupiditate rerum temporalium, ſed charitate illius qui præcepit fiunt quæcunque præcepit.

Suſtinentię Chriſti Lib. de catechizãdis rudib.

† Eph. 4. f. Col. 3. a 1. Petri. 2 a

† Tenaciter inhærens.

Io. 14. a.

c *Recogitate enim eum, &c.* * CHRYSO, Si proximorum paſſiones erigunt nos quantam alacritatem nobis effecerint domini paſſiones. Per *contradictionem*, totum ſignificauit. Addendũ enim tale hoc eſt plagas quas accipiebat in capite irriſiones, iniurias, improperia, illuſiones. Omnia hęc nomine contradictionis intimauit & non illa tantum, ſed & alia quæ circa omnem docentis Chriſti uitam contigerunt. Magnam.n. reuera magnã cõſolationẽ hẽnt Chriſti & apoſtolorũ paſſiones, &c.

Defici

C A P. X I I:

Quia iſti ſuſtinuerunt. a Etiam.
IDeoque & nos tantam habentes im-
a In exemplum fidei & operum. 1
a poſitam nobis nubem teſtium † depo- 2
a Poſt. Vel renunciantes peccatis quæ vndique circunueniunt.
b Peccatorum quod iam eſt, vel tædium quod fit per tribulationẽ.
c Quod circunſtat, & imminet etiam. ſi nondum inſit.
nentes omne pondus, & † circunſtans 3
a Succincti & expediti. b Sine dubitatione.
nos peccatum, per patientiam curramus ad propoſitum 4
a Quod eſt propoſitum nobis. b Martyrii. Quia tantus eſt dator fidei currere debemus & quia idem conſummat plena beatitudine & quia ipſe idem paſſus eſt. 5
nobis certamen aſpicientes in autorem fidei & conſumma- 6
Aeterno ad quod per paſſionem itur. 7
b torem Ieſum, qui propoſito ſibi gaudio ſuſtinuit crucem 8
a Neglecta verecundia humana. Ideo.
confuſionem contempta atque in dextera ſedis Dei ſe- 9
a Tam vehementem. Quod indignum. 10
c det. Recogitate enim eum cui talem ſuſtinuit à pecca- 11
a Non in membris tantum. b In omnib. aduerſis.
toribus aduerſus ſemetipſum contradictionem, vt non

NICOLAVS DE LYRA.

C A P. XII.

IDeoque &c. *Poſtquam Apoſtolus commendauit fidem per quam membra vniuntur capiti & poſuit multa exempla fidei hic conſequenter hortatur ad oſtendendum fidem per opera exterius quæ tenentur in corde exterius. Et diuiditur in duas partes quia primo oſtendit qualiter ſe debent habere circa mala, ſecundo qualiter circa bona, c. ſe. ibi.* Charitas fraternitatis. *Circa primum ſciẽdum quod duplex eſt malum ſcilicet culpæ & pœnæ & ideo oſtendit qualiter circa mala culpæ vitanda, ibi.* propter quod remiſſas. P*rima in tres, quia primo inducit ad tolerandum malum pænæ exemplo antiquorum ſecundo exemplo* Chriſti, *ibi.* Aſpicientes. *tertio autoritate ſcripturę, ibi.* Et obliti eſtis. *Circa primum ſciendum quod ſancti dicuntur teſtes* D*ei, quia facto & verbo glorificatur Deus per eos, ſecundum quod dicitur Iſa. 44. a.* Vere vos eſtis teſtes mei dicit dominus. *Congregatio enim ſanctorum dicitur nubes, propter vitæ faſtigium, & doctrinæ ſtillicidium, & concupiſcentiæ refrigerium propter quod dicitur Iſa. 60. b.* Qui ſunt hi, q vt nubes uolant. P*ropter quod Apoſtolis de ſanctis patribus per exempla virtutis nos mouentibus ad tolerantiam malorum, vt patet per prædicta dicit ſit.* Ideoque & nos. *poſteriores.*

1 Habentes &c. nu. *Id eſt, congregationem fidelium ſanctorum exemplo ſuo nos exhortantium.*

2 Deponentes omne pondus. *Quãtũ ad peccatum perpetratum.*

3 Et cir. &c. nos pec. *Quantum ad occaſiones peccandi.*

4 Per pa. cur. *Non ſolum mala illata ſuſtinendo, ſed etiam uoluntarie aſſumendo.*

4 Ad propoſitum nobis cert *Hoc certamen eſt iuſticia Dei de quo ſcribitur* Eccl. 4. d. Vſque ad mortem certa pro iuſtitia.

6 Aſpicientes. *Hic inducit ad idem exemplo Chriſti, quod debet magis nos mouere ad patientiam, quia ipſe agnus innocens pro nobis paſſus eſt. Dicit igitur.* Aſpicientes. *oculo cordis attente conſiderando.*

7 In autorem fidei & conſummato. Ie. *Dicitur enim autor fidei inquantum deus ipſam fidem infundendo. Dicitur etiam autor fidei inquantum homo ipſam fidem prędicando. Dicitur etiam conſummator ipſius fidem per miracula confirmando, & fidei primum reddendo.* F

8 Qui propo. ſi. gau. ſuſtin. cru. *Gaudebat enim in ſuperiori parte animæ propter impletionem voluntatis paternę, & ex fidelium redemptione, & ex ſui corporis propinqua glorificatione.*

9 Confuſionem contem. *Quia mortem maxime confuſibilem uoluntarie ſuſtinuit. Confuſio autem apparet ex quatuor. Primo ex loco, qa in ciuitate celebri, ſecundo ex tempore, quia paſſus eſt in feſto* P*aſchali quando omnes de terra conueniebant in* I*eruſalem. Tertio ratione ſocietatis quia inter latrones paſſus eſt. Quarto ratione præcedentis honoris. Oppoſita enim iuxta ſe poſita. maiora & minora uidentur ut dicitur. 1.* Elen. *& ideo ex honore qui ei exhibitus fuerat in* I*eruſalem in die palmarum maior fuit cõfuſio paſsionis, quaſi immediate ſequentis. Et quia qui ſe humiliat exaltabitur ideo ſequitur.*

10 Atque in dextera &c. *Et quia conſideratio dominicæ paſſionis non ualet ſolum ad patientiam in aduerſis, ſed etiam ad perſeuerantiam quæ plus oſtendit quia reſpicit diuturnitatem mali & dilationem boni promiſſi ideo dicit.*

11 Recogi. enim &c. ſuſ. &c. con. I*n verbis contumelioſis, ſecundũ quod habetur Matthæi. 11. ca.* Ecce homo vorax & potator uini &c. *iterum Matth. 27. c.* vah qui deſtruis templum Dei, & in triduo &c. *Subdit cauſam, ac quid valet iſta conſideratio dicens.*

A a *Defici.* Deficere eſt timore tribulationis fidem negare. Item non debetis deficere, quia eſtis obliti uos conſolationis. quaſi dicat non debetis obliuiſci.

b *Nondum enim vſque ad ſanguinem &c.* ✻ THEODORETVS. Oſtendit per comparationem quãtum abſint ab illis qui fuerunt lapidati, & ſecti & in cæde gladij mortui.

✻ CHRYSOSTOMVS. Hoc eſt. Necdum mortem ſuſtinuiſtis pecuniarum tantum vobis damnum contigit, uel gloriæ. Exagitati tantum eſtis & perſecutionẽ paſſi. Chriſtus pro vobis ſanguinem fudit uos autem pro vobiſmetipſis necdũ tale aliquid paſſi eſtis Ille uſque ad mortẽ

B pro ueritate certauit pugnans pro vobis vos autem necdum ad pericula perueniſtis quę minantur in teritum, & manus deditis.

c *Et obliti eſtis &cæt.* ✻ HAYMO. Sapientia Dei patris quæ per Salomonem loquebatur inter cætera etiam protulit hoc per os illius quod Apoſtolus in exemplum aſſumpſit, hortans Iudæos ne deficiant in tribulatione, quia a domino arguuntur cauſa probationis. Dum ergo quis anguſtiis & tribulationibus affligitur nõ debet fatigari, nec deficere, ſed potius patienter ſuſtinere, recogitans quia a domino corrigitur.

d *Omnem filium.* AVG. Etiam vnicum ſine peccato. Si ergo exceptus es a paſſione flagellorum, exceptus es a numero filiorum. Vnicus ille de patris ſubſtantia natus ęqualis patri in forma Dei, verbum quo facta ſunt omnia, non habebat ubi flagellaretur. Ad hoc autem carne indutus eſt, vt ſine flagello non eſſet Qui flagellat vnicum ſine peccato, relinquit adoptatum

† exhortationis. † Pro 3.d † deficias

Flagellationis neceſſitas. Li.de paſtorib lib. 83.quęſt.9. 82.l.50. ho.46. & in pſ.31. 37.73.89. 88.9?.114. Tract.8.in Io.& li. de pœnit.c.14

a Si corpus deficit, animus ſtet. — Non debetis deficere.

a fatigemini animis veſtris deficientes. Nondum enim vſque

Et ſi veſtra miſiſtis. Infidelitatem de alia. Quod bonum eſt, & ideo adhuc idem debetis facere, & non deficere.

b ad ſanguinem reſtitiſtis aduerſus peccatum repugnantes, & 1

a Chriſti in ſcriptura conſolantis — Eius id eſt, Chriſti a quo fit conſolatio.

c obliti eſtis † conſolationis quæ vobis tanquam filiis loqui- 2

Verba Chriſti in prouerbiis Salomonis. — Ita. a Tribulationis quib.eruditis.

tur dicens, † Fili mi, noli negligere † diſciplinam domini. 3 4

a Vſque ad defectum. — b Quia præterita purgat. — Vt coronet.

Neque † fatigeris dũ ab eo argueris. † Quẽ enim diligit Deus 5 6

a Hic caſtum facit corripiendo. — b Iuſtitia. — Quolibet modo. — c Aliter nullum recipit. — d Miſericordia.

d caſtigat, flagellat autem omnem filium quem recipit. † In 7 8

In æternam hereditatem. Et ideo. a Patienter ferendo. Quia. In hoc quod diſciplinam dat, ſe oſtendit patrem quod per ſimile Quis enim filius.

diſciplina perſeuerate. Tanquam filiis offert vobis ſe Deus 9

Id eſt cui non det diſciplinam pater eius. — Filii in diſciplina ſtate. — Quod non debetis.

e Quis enim filius, quem non corripiat pater? Quod ſi extra

Diſciplinæ. — Filii.

f diſciplinam eſtis, cuius participes facti ſunt omnes, ergo † 10 11

a Id eſt adulterini vel diaboli poſſeſſio eſtis. Dei. Item ratio quare debent eſſe in diſciplina. — Ad vltimum. — Non animæ.

adulteri, & non filii eſtis. Deinde patres quidẽ carnis noſtræ 12 13

Nonne ergo.

g habuimus eruditores, & reuerebamur eos. Nũ multo magis 14

optatum qui eſt cum peccato. Vnicus ſine peccato, non tamẽ ſine flagello, exemplum nobis propoſuit in paſſionibus ſuis. D Non ergo turbari debemus, cum aliquis ſanctus grauia & indigna perpetitur, ſi obliti nõ ſumus quæ pertulerit iuſtus iuſtorum ſanctuſque ſanctorum. Et attẽde hic iuſtitiam & miſericordiam Dei. Iuſticia eſt in eo quod flagellat. Miſericordia uero in eo quod recipit.

e *Quis eſt ſi.& cætera* AVGVSTINVS. Dat diſciplinam, vt non auferat miſericordiã. Cædit contumacem ut reddat hæreditatem. Si promiſſa patris bene agnouiſti non timeas flagellari, ſed exhæredari. Curre ſub manu patris flagellantis quia dum flagellat erudit ad hæreditatem. Noli eſſe iniquo ſenſu & puerili, vt dicas, plus amat pater meus fratrem meum cui permittit facere quidquid vult quam me, quia ſi me mouero contra iuſſionem eius flagella inuenio. Potius gaude ſub flagellis, quia tibi ſeruatur hæreditas.

E CHRYSO. Attende quod non ait. Omnis qui flagellatur filius eſt. Sed omnis filius flagellatur, alıter enim nullus recipitur.

f *Erg. adul.* Nota nõ iure vocari patrem, qui ex adulterio genuerit, quia ab eo geniti non dicantur filii legitimi.

g *Reuerebamur.* Revereri eſt cũ timore honorem impẽdere. ✻ THEODOR. Quia a patribus corporalibus diſciplinam ſuſcipimus, ſpiritualis patris diſciplinam non amplectimur? Patrem etiam ſpirituum patrem ſpiritalem vocauit, vt qui ſit fons donorum ſpiritualium per illos autem dedit nobis dignitatem adoptionis in filios.

Et

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Fatigemini animis ueſtris deficient. *Propter quod dicit Grego. Si paſſio Chriſti ad memoriam reuocetur, nihil tam durum eſt quod non æquo animo toleretur, & reddit cauſam huius, dicens.*

2 Nondum enim uſque ad ſang. *Id eſt uſque ad ſanguinis effuſionem* reſtitiſtis aduer. peccatum repugnant.

3 Et obliti eſtis. *Hic conſequenter inducit ad tolerandum malum pænæ per autoritatem ſcripturę. Et diuiditur in tres quia primo ponit autoritatem ſecundo ſenſum ipſius, ibi.* In diſciplina. *tertio ex iſtis arguit, ibi.* Quod ſi extra diſciplinam. *Circa primum arguit eos, quia videbantur obliuiſci ſcripturarum ueteris Teſtamenti in qua erant nutriti, dicens.* Et obliti eſtis conſolationis. *Id eſt conſolantis & eſt emphatica locutio.*

Diuiſio.

4 Quæ vobis tanquam fi. lo. dicens. *Prouer. 3. mutantur tamen aliquantulum uerba, ſed eſt eadem ſententia.*

5 Fili mi, noli neg. diſci. domini. *Negligentes dicuntur quaſi non eligentes & ideo ille diſciplinam domini negligit, qui ipſam tanquam bonam non eligit, ſed magis vt malam refugit.*

6 Neque fatige. *Per impatientiam, dum ab eo argueris & ſubdit cauſam.*

7 Quem enim di. dominus ca. *retrahendo a concupiſcentia,*

8 Flagellat autem omnem fi. quem re. *Per flagella enim retrahitur homo a perſecutione concupiſcentiæ.*

5 In diſciplina perſe. *Hic ponit ſenſum prædictæ autoritatis. In ipſa enim dixerat, Noli negligere diſciplinam & iterum* Neque fatigeris, *& hæc ſignificant patientiam & perſeuerantiam in flagellis, ideo dicit.* In diſciplina perſeuerare tanquam filius uobis ſe of. Deus. *quando vos corripit quod oſtendit conſequenter per ſimile, dicens.*

10 Quis enim filius quem non corripiat pater. *Quaſi dicat nullus loquendo de filio uero & dilecto.*

11 Quod

11 Quod ſi extra diſciplinam eſtis. *Hic arguit ex prædictis. Et diuiditur in tres quia primo arguit ad inconueniens ducendo ſecundo exemplum experientiæ inducendo, ibi.* Deinde patres. *tertio vtilitatem conſequentem oſtendendo, ibi.* Omnis autem diſciplina *In prima parte facit talem rationem. Omnes veri filii Dei facti ſunt participes diſciplinæ ipſius per tolerantiam flagellorum ergo ſi ab ipſa eſtis abſoluti non eſtis veri filii Dei, ſed adulterini filii mundi & diaboli, & hoc eſt quod dicitur.* Quod ſi extra diſciplinam eſtis cuius & c. *Et patet litera.*

12 Deinde patres quidem carnis noſtrę habuimus &c. *Hic arguit ad idem per exemplum experientiæ.*

Circa quod ſciendum quod duplex eſt differentia inter patrem carnalem & ſpiritualem, qui eſt ipſe Deus. Prima eſt, *quia pater carnalis non generat animam, ſed tantum corpus diſponit: Deus autem eam infundit & ideo pater naturalis dicitur pater carnis. Deus autem dicitur pater ſpiritus, & per conſequens uerius habet rationem patris, quia ille dicitur uerus pater qui dat formam.* Et *ideo diſciplina Dei tanquam patri veriſſimi eſt maxime tolerando quia per hoc conſeruatur ſpiritualis vita & hoc eſt quod dicitur.* Deinde patres quidem carnis noſtræ habuimus eruditionis. *quia pater debet filio documentum ſicut & nutrimentum.*

13 Et reuerebamur eos. *Acceptando eorum diſciplinam.*

14 Num multo magis obtemperabimus patri ſpirituum & viuemus *Quaſi dicat, ſic debet eſſe. Secunda differentia inter Deum & patrem carnalem eſt quia pater carnalis inſtruit filiũ & caſtigat ad aliquid tranſitorium, ſcilicet ad honeſte conuerſandum in hac uita quæ breuis eſt inſtruit etiam ſecundum regulam uoluntatis ſuę quę falli poteſt. Deus autem erudit filios ſuos ad ęternam uitam recipiendam. Inſtruit etiam per regulam voluntatis ſuæ quę infallibilis eſt, & ideo eius diſciplina eſt maxime recipienda & acceptanda, & hoc eſt quod dicitur hic.*

✻ Et

a *Et illi qui.* Item alia ratio quare obtẽperandum Deo eſt. vel:
A b *Ad id quod vtile.* Scilicet in recipiendo ſanctificationem.
c *Diſciplina.* Quæ græcè dicitur παιδεία eſt eruditio per moleſtias quando pro peccatis ſuis mala quis patitur, vt corrigatur quæ hic intelligitur. Eſt & diſciplina quæ ſcientia dicitur & a diſcendo nomen accepit, & Grçcè ἐπιστήμη dicitur.

✱ THEOD. Omnis diſciplinæ initia ſunt triſtia, & valde moleſta, ſed iucũdos & admirãdos fructus producunt, ex Deo pacem & quç laudatur iuſtitiam. Ita n. dicit dominus. *Anguſta eſt porta & ſtricta via quæ ducit ad uitam.*

d *Manus*. Id eſt effectum charitatis, qui Deum cõplectebamini olim iterũ erigite ſurſum ad Deum. Et.

e *Genua*. Id eſt fortitudinẽ quæ ſoluta eſt refrigerata charitate.

f *Greſſus*. i. vt veſtra fides, rectè incedat cõfitendo quod credit, & ſi opus eſt patiendo. Fides quç recte dr̃ pes quia totũ portat. Ita rectos, vt non aliquis deuiet a vera via fidei, ſicut ille qui carnales obſeruantias recipit, quod eſt errare. Et non claudicet, vt qui timore paſſionis titubat, ſed ſanetur, ſi errauit, vel timuit. Vel recti greſſus ſunt recta intentio in operibus.
B

g *Sanctimoniã*. i. caſtitatẽ mentis, & corporis, vnde. *Beati mundo corde quoniam, &c.*

h *Sine qua ne. ui. Deum*. Ecce quomodo exterruit amatorem boni, i. viſionis Dei. Non dixit in ignem mittetur, vel intatigabilibus tortoribus dabitur quç tamen vera ſunt. Sed volens te amatorem boni eſſe, id eſt, viſionis Dei, non formidatorem mali, ait, ſine qua nemo vide. Deũ, &c. Ex eo ipſo quod deſideras te terret. Aliud eſt timere pœnã, aliud amare iuſtitiã. Si timore gehennæ non facis malum, eſt quidem in te fides, qa credis futurum iudicium Dei. Gaudeo fidei, ſed adhuc timeo maliciæ tuæ. Sit erog ĩ te pax & sãctimonia, ſine qua nõ videbitur De⁹. Nã vnde Deũ videamus non habebimus, ſi contendendo in nobis oculum extinxerimus. Simus pacifici, vt agnoſcamur filij, ſimus mundo corde, vt videamus Deũ. *Beati enim pacifici, quia filij Dei uocabuntur. Beati mundo corde, quoniam ipſi Deum uidebunt.*
D

Augu. ſer. 1? de verbis apoſt.

a Animarum, quæ non de materia, vt corpora ex patribus.
b Item Deo, quia per eum viuemus in æternum.

a † obtemperabimus patri ſpirituum, & viuemus? Et illi quidẽ

In his qui volebant, ſ. in uanis.

b † in tempore paucorum dierum ſecũdum voluntatem ſuam

Pater ſpirituum. a Ad fidem & bonam vitam. Si recipimus diſciplinam, quæ vos ſanctificat.

c erudiebant nos. hic autem ad id quod vtile eſt † in recipien-

State in diſciplina, ſed verum eſt quod eſt grauis quod poterant obiicere, ideo hoc dicit, ut ſoluat.

do ſanctificationem eius. Omnis autem diſciplina in prçſen-

a Sed non ita eſt ſi quis modo cogitat futura. In alia vita.

ti quidem videtur non eſſe gaudii, ſed mœroris poſtea au-

In omni quiete poſſidendum. Id eſt, pacem, qua maior non eſt. Diſciplinam, Quem iuſtitia meretur.

tem fructum pacatiſſimum exercitatis per eam reddet iuſti

a Vt habeatis talem fructum. b Pigras in eleemoſinis. c Fortitudine quæ firmiter, vt gentibus ſtatur. d Surſum ad Deum vt nec ocio torpeatis nec debilitate heſiteus.

d tiæ. † Propter quod remiſſas manus & ſoluta genua erigite,

e & greſſus rectos facite pedibus veſtris, vt non claudicans

f

a A via rectitudinis. b A peccatis recta intentione operando bona. c Vſque adeo patiemini, vt pacem etiam cum tribulationibus habeatis. Quæ eſt dilectio & concordia.

quis erret, magis autem ſanetur. † Pacem ſequimini cum

Perfectionem in operib. quia ſola fides non ſufficit. b Pace & ſanctimonia adeo neceſſaria eſt contendendo .i. cum alis oculum mentis extinguimus. Ex eo quod deſideras te terret.

g omnibus, & ſanctimoniam: ſine qua nemo videbit Deum.
h

a Sequimini pacem. Attentione multa. b Non ſolum vos quaſi de aliis etiam ſit cura vobis. c Quam humanç prauitatis meritum ſçpe repellit.

i † contemplantes ne quis † deſit gratiæ Dei: Ne qua
K

a Cogitatio mala. b Dilectionis noxiæ ex qua amaritudo. c Ad conſenſum & operationem veniens. d Illam gratiam. Amaritudinem.

radix amaritudinis ſurſum germinans impediat & per illam

†In hoc vt impetrat nobis ſanctimoniã ſuam. Haymo.

†Ro.2.1.a

i *Contemplantes, ne quis &c.* Ne dubitetis poſſe tam patientes, quia gratia Dei prçſto eſt, ſed ne deſitis ei, hoc modo poteſtis retinere gratiam.
E

† Deficiat gratia. Matth.5.

k *Ne qua radix amaritudinis ſurſum germinãs, &c.* Delectatio peccati verius dicitur amaritudo, & ideo vitanda. *Radix amaritudinis*. mala cogitatio, quæ non dulces fructus, i. opera, ſed amaros generat, quibus impeditur iter ad cçlum.

Sine ☞ *Ne quis*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et illi quidem. *Id eſt, patres carnales.*
2 In tempore paucorum dierum. *Id eſt, prçſentis uitç.*
3 Secundum uoluntatem ſuam. *Quç falli poteſt.*
4 Erudiebant nos *Quorum diſciplinam recepimus.*
5 Hic autem. *Scilicet Deus.*
6 Ad id quod utile eſt. *Id eſt, ad beatam uitam qua nihil melius, erudit nos.*
7 In recipiendo ſanctificationem eius. *Id eſt, gratiam ſanctificantem quæ ducit ad uitam beatam.*
8 Omnis autem diſciplina in prçſenti quidem videtur non eſſe gaudij, ſed mœroris. *Hic arguit ad propoſitum ex utilitate conſequente. Ad cuius intellectum conſiderandum, quod malum pœnç quædam medicina eſt, medicina autẽ, licet ſit amara, & horribilis ad ſumẽdum ſecundum ſe & abſolute tamen ex conſideratione eius finis. i. futuræ ſanitatis ſit acceptabilis & ita debet eſſe de pœnis in prçſenti ex conſideratione futuri prçmij & hoc eſt quod dicitur.* Omnis autem diſciplina in præſenti quidem videtur non eſſe gaudij, ſed mœroris, *& bene dicitur uidetur quia non eſt ſecundum rei ueritatem. Licet ſic uideatur carnalibus hominibus qui non conſiderant, niſi uitam carnalem. Ideo ſequitur.*
9 Poſtea autem. *Id eſt, in futuro.*
10 Fruct. paca. *i. beatitudinem quæ quietat totaliter appetitum.*
11 Exercitatis per eam reddet iuſtitiæ. *Hoc additur, quia per iuſtitiam homo beatitudinem meretur. 2. Timo. 4. b. Repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ.*
12 Propter quod remiſſas. *Hic conſequenter oſtendit Apoſtolus qualiter ſe debent habere ad mala culpæ uitanda. Et diuiditur in duas partes quia primo ponit ſuam monitionem ſecundo monitionis rationẽ, ibi.* Non enim acceſſiſtis. *Prima adhuc in duas quia primo mouet hominem peccantem ſecundo non peccantem, ibi.* Pacem ſequimini. *Primo igitur monet ipſum hominem peccatorem peccatum uitare omiſſionis quod conſiſtit in duobus. Primo in ocio reſpectu boni operandi, & quantum ad hoc dicit.* Propter quod remiſſas manus erigi *ad bonum operandum. Manus. n. eſt organũ organorum, ut patet 3. de anima & ideo manus remiſſa ſignat* [illegible] *m. Secundo* *coosi-* *conſiſtit in debilitate reſpectu mali tolerandi, quç ſignatur per ſolutionem genuum quia ſuper genua innititur totum pondus & quantum ad hoc dicit.*
13 Genua ſoluta erigite. *i. fortificate ad laborem debitum ſuſtinendum Monet etiam Apoſtolis uitare peccatum comiſſionis dicens.*
14 Et greſſus rectos facite pedibus veſtris. *Rectum enim eſt cuius medium non exit ab extremis. Obliquum autem quod exit ab extremis & ideo opus rectum eſt quod exit a limitibus rectç rationis: obliquum autem quod exit & ſicut tibi aquç exit regulam potentiç greſſiuç claudicat in greſſibus, ſic operans extra limites rationis recte claudicat in moribus & errat. Ideo ſequitur.*
15 Vt non claudicans quis erret magis autem ſanetur. *Hoc autem contingit, quando actus ad ordinum rationis reducuntur, quia ſicut infirmitas corporis cauſatur ex inordinatione humorum ſic infirmitas animç ex inordinatione actuum & affectionum.*
16 Pacem ſequimini cum omnibus. *Hic monet hominẽ innocentem ut ſolicite caueat ne in peccatum incidat. Et diuiditur in duas quia primo monet uitare peccata ſpiritualia ſecundo carnalia, ibi.* Ne quis fornicator. *Circa primum ſciendum, quod peccatum ſpiritualia corrumpunt pacem ad proximum & ſanctimoniam ad Deum ideo dicit.* Pacem ſequimini. *cauentes iniitiæ, odij & huiuſmodi.*
17 Et ſanctimo. *Peccata quç ſunt contra diuinam reuerentiam.*
18 Sine qua. *Scilicet pace & ſanctimonia.*
19 Nemo videbit Deum. *In cçleſti gloria propter quod dicitur de pace Matth. 5. a.* Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. *Et de ſanctimonia Apoc. 21. g.* Non intrabit in illam, aliquid conquinatum. *Et quia pace & ſanctimonia nullus habet gratiam in prçſenti ideo ſequitur.*
20 Contemplantes ne quis deſit gratiç Dei. *Gratia. n.* Dei *nulli deeſt, quia Deus paratus eſt eam dare, ſed homo peccans deeſt ipſi gratiç ſubtrahens ſe ab ipſa per contrarium pacis & ſanctimoniç & quia non ſolum uitanda eſt diſcordia, ſed etiam eius occaſio ideo ſequitur.*
21 Ne qua radix amaritudiuis ſurſum germinans impediat. *Id eſt, contemplantes ne aliqua radix & rancoris a corde germinet, ſurſum in opere quç impediat pacem.*
22 Et per illam inquinentur multi. *Quia ad conturbationem*
F

A a *Ne quis fornica.&c.* Hic quomodo contemplari debeant, ne quam radi.. am .. tudinis germinet oſtẽdit per partes in quibus aliquos .. e illis notat.

Haymo. b *Prophanus.* Quaſi porro, i. lõge à phano, id eſt templo Dei, id eſt penitus irreligioſus. Vel. *Ne qui forni.* ut cum fide teneat carnales obſeruantias, ut concubina quæ eſt ſpiritualis fornicatio. *Vel Prophanus.* prorſus fide negligens, Vel erãt aliqui inter Iudeos ſectatores Eſau in fornicatione & gaſtrimargia.

Gen.25.d.

✱ Theo. Eſau. fornicationem uocant ingluuiem propter hãc enim uendidit benedictionem primogenitorum. Neque uero errauerit quiſpiam, ſi uocauerit fornicationẽ nefarium matrimonium eius, & cõtra leges Dei contractum. Duxit enim uxores alienigenas.

† contractum.

B ✱ Chryso. Honorem quem à Deo perceperat per propriam negligentiam & cupiditatem uendidit, qui pro parua libidine magnum honorem & gloriam perdidit ſempiternam. Non enim ſolus fornicator immundus eſt, ſed etiam gaſtrimargus, qui uentri ſeruus exiſtit. Nam & iſte qui alterius libidinis ſeruus eſt, cogitur appetere plurima cogitur aliena diripere, innumeris modis turpis eſſe ſeruus exiſtens paſſionis illius.

c *Vt Eſau.* Qui dicitur fornicator, quia contra uoluntatẽ patris & matris uxores alienigenas duxit. Prophanus dicitur quia gaſtrimargus, i. ſeruus uentris extitit & guloſus uendẽs primogenita ſua pro lenticula rufa.

Gen.25.d

Haymo. d *Primitiua.* Vel primogenita ſua primitiua hic adpellat honorem & dignitatem ſacerdotij quia ante ſacerdotium Aaron omnes primogeniti erant ſacerdotes ſicut fuit Sem. Et hęc erat magna dignitas, quia & de ſubſtantia & de hæreditate paterna maiorem portionem ſu.. ebat. Veſtiumque or natus locupletior reſplendebat, ei que benedictio dabat.. r. Ecce quam proaul à religione Eſau fuit, qui pro uentre dedit benedictionem. Cuius tactum ideo commemorat, ut dehortetur ab illius ſimilitudine.

C

a Exemplo. b Per partes in quibus aliquos notat. Sic. c Alienus.

a inquinentur multi. † Ne quis fornicator, aut prophanus, vt 1

b a Ecce quam procul a religione qui pro ventre dedit benedictionem. Dignitatem.

c Eſau, qui propter vnam eſcam vendidit primitiua ſua. Sci 2

a Neſitis ſicut Eſau, quia reprobatus eſt. Ita cauendum eſt, ne cum poſt mortem debent recipere benedictionem reprobentur & pœnitentia eis non valeat. 3

d tote enim quoniam & poſtea cupiens hæreditare benedi- 4

a A Deo, Iſaac confirmante benedictionem Iacob Caruit benedictione non quod non peniteret, ſed quia non pęnituit vt debuit dicens Veniet dies luctus patris mei & occidam Iacob fratrem meum. b Veniæ & locum bendictionis per pœnitentiam.

e ctionem, reprobatus eſt. Non enim inuenit pęnitentiæ lo- 5

f a Ex indignatione & dolore amiſſi honoris contra fratrem non ex vera pœnitentia.

cum, quanquam cum lachrimis inquiſiſſet eam. † Non 6

Id eſt Palpabilem. a Quo motu corporis acc.ederetur.

enim acceſſiſtis ad † tractabilem & † acceſſibilem ignem 7

g a Vel comminationem ipſius legis. Hęc in datione legis facta ſunt vt corda Iudæorum concuterentur ne auderent legem tranſgredi non hic terror in euangelio.

h & turbinem, & caliginem, & procellam, & tubæ ſonũ, &. 8

i

e *Non enim inuenit pœnitentiæ locum.&c.* ✱ Theod. Hoc Nouatiani ſua eſſe arma exiſtimant, ſed ſuis ipſorum telis confodientur. Eſau n. non fleuit agens pœnitentiam, ſed fratris fœlicitati inuidens quod & Caim quoque accidit, quando concidit facies eius quia fratrem uiderat diuina honoratum ſententia. Quin etiam diuinus Apoſtolus hęc innuit. Pœnitentiæ enim locum (inquit) non inuenit, id eſt, non inuenit uiam pęnitẽtię nec luxit propter ea quę improbè erat machinatus, fleuit autem non peccatum, ſed proſperum Iacob ſucceſſum. Id teſtantur eius uerba. *Venit, & dies, inquit, luctus patris mei, ut occidam fratrem meum Iacob.* Non fruſtra autem dominus Apoſtolus meminit Eſau, ſed docens ꝙ ille etiam cum eſſet primogenitus per ingluuiem & improbitatem priuatus eſt benedictione & Iudæi cum primogenituræ iure eſſent honorati à ſalute etiam exciderunt gentes autem ſunt conſequuti. Pręcepit ergo eis qui ex iudæis crediderant non imitari iniquitatem primogeniti, ſed recentioris populi benedictionem conſequi. *Ita & Chryſoſt. Theophylactus, Haymo, &c.*

f *Non.n.ac.* Dixerat, ne quis deſit gratiæ his modis quos ſubdidit, parata.n. eſt gratia. Et hoc eſt. Non eſt ad aſperitatẽ legis quã deſcribit, ut è contra intelligatur ſuauitas gratiæ. Non ad ignem, ſed ad ſpiritum ſanctum, qui eſt ignis conſumens peccata ad quem non motu corporis, ſed ſpiritu itur.

g *Turbinem.* Turbo eſt uis uentorũ cum grandine & pluuia, & ſignificat impetum uitiorum quę per legem magis damnata ſunt modo uenitur ad ſerenitatem per gratiam ſpiritus.

h *Caliginem.* Quia obſcura lex modo clara intelligentia. *Procellam.* quæ eſt maior quam turbo, i. tempeſtas quę quocunque impellit hęc eſt ſeruitus peccati ſecundum operationẽ quæ per legem trahebat homines: modo autem eſt requies à uitiis in perfectis.

i *Turbaſo.* Quæ eſt ſignum motionis ad bellum, id eſt, motus delectationis qui non per legem, ſed per gratiam extinguitur.

Non ... Vocem

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *pa is ſequitur inquinatio multitudinis.*

1 Ne quis fornicator. *Hic conſequenter monet uitare peccata carnalia, quæ ſunt duo potiſſime. ſ. luxuria & gula, quæ perficiuntur in delectatione carnali ideo dicit.* Ne quis fornicator. *i. contemplantes diligenter ne quis ueſtrum ſit luxurioſus.*

2 Aut Prophanus. *i. procul a phano. Iſte eſt guloſus qui de uẽtre ſuo facit Deum, & de coquina templum. Et quia ex gula aliquando incidit homo in maiora peccata ideo ſequitur.*

3 Vt Eſau qui propter unam eſcam uendidit primitiua ſua. *Hoc habetur Gen.25 d. Ius autem primogenituræ tũc temporis habuit annexum ſacerdotium propter quod primogeniti habebant ueſtes ſpeciales quibus induebantur diebus feſtiuis in ſacrificij oblatione, & menſę benedictione, & in paternæ benedictionis receptione ſicut ibidem dicitur de ueſtib. Eſau ualde bonis quas Rebecca ſeruabat. Et ideo Eſau ex gula cecidit in ſimoniam uendendo ſpiritualẽ. Iacob autẽ non emit proprie, ſed redemit uexationem ſuam, ſciens quod ius primogenituræ ſuũ erat quia de hoc a matre edoctum fuerat quæ hoc per reuelationem diuinam habuerat ut dicitur Gen. 27. & ideo Eſau merito fuit reprobatus. Vnde ſequitur.*

4 Scitote enim quoniam & poſtea cupiens hęreditare benedictionem reprobatus eſt. *Iſaac enim in admiratione extaſis factus, ut habetur Gen. 27. ac per reuelationem habuit quod a Deo factũ erat de tranſlatione benedictionis ad Iacob, ideo ipſam non reuocauit, ſed magis confirmauit & Eſau ipſi ſubiugauit ut patet ibidem. Vnde ſequitur.*

5 Non enim inuenit pœnitentiæ locum. *Ad conſequendum ius primogenituræ.*

6 Quamquam cum la. inquiſiſ. eam. *Lacrymæ enim iſtæ non procedebant ex dolore culpæ commiſſæ, ſed ſolum propter damnum temporal ideo non erat uera pœnitentia.*

7 Non enim acceſſi. ad tra. *Superius ad uitandum malum culpæ Apoſtolus poſuit ſuam monitionem hic conſequenter ponit monitionis rationem. Ratio autem huius ſumitur ex comparatione noui & ueteris Teſtamenti & ideo illa comparatio primo ponitur ſecundo ex illa ad propoſitum arguitur, ibi.* Videte ne recuſetis. *Prima adhuc in duas quia primo ponit ea quæ pertinent ad uetus Teſtamentum ſecundo ea quæ pertinent ad nouum Teſta. ibi.* Sed acceſſiſtis. *Circa primum conſiderandum quod lex fuit pędagogus noſter ut patet Galat. 3. & ideo fuit conueniens paruulis & imperfectis qui a pedagogo terroribus inducuntur ad opera uirtutis. Et ideo ſecundum hoc, quod dicit hic Apoſtolus, & habetur Exod. 19. & 20. lex data fuit in terroribus & ideo Apoſtolus primo deſcribit illa quæ fuerunt terribilia populo legem recipienti, ſecundo oſtendit quod fuit terribile ipſi legiſlatori, ſ. Moyſi, ibi.* Moyſes dixit.

Circa primum Apoſtolis ponit tria terribilia. Aliqua.n. erant terribilia uiſu.ſ. ignis qui uidebatur in monte, & cagilo tenebroſa ex nubis denſitate, ut habetur Exod. 19. a. & hoc eſt quod dicit. Non.n.acceſ. ad tra. & ac. ignem. *Ignis enim qui uidebatur in monte, erat corporalis & per conſequens tractabilis, i. tactu cognoſcibilis, erat etiam in loco determinato, & per conſequens acceſſibilis tamen ad ipſum non accedunt ſuſcipientes nouum Teſtamentum, ſicut acceſſerunt recipientes uetus Teſtamentum, non tamen immediate ad ipſum, ſed quia breui ſpacio dictabant, ita quod uocem loquentis de medio ignis intelligebant Aliqua etiam erant terribilia auditu, ſ. procella uenti, quæ audiebatur in aere, & ſonus tubæ, & uox angeli loquentis in perſona Dei & quantum ad hoc dicit.*

8 Et procellã & tubę ſonũ, & uo. uer. quã qui au. excu.&c. ✱ habetur

a *Vocem uer.* Huiuſmodi vox eſt legis præceptio & comminatio, quam populus grauem putauit & intolerabilem, quia ſola præceptio erat ſine gratia adiuuante.
b *Non enim por.* Quia ſine gratia inſufficientes erant ad obſeruanda præcepta:
c *Et ſi be. te. mon. la.* Mons eſt diuinitas, beſtia defectus rationis, quod eſt quando verbum blaſphemiæ profertur in Deum. Tangere eſt offendere. Tangit ergo montem beſtia qui offendit Deum blaſphemia, quem præcipit lex ſine miſericordia lapidari. Sed in eccleſia, ſi vult reuerti, miſericorditer ſuſcipitur. Moyſes exterritus eſt, quia tanta erat aſperitas, & vt perfecti terrerentur, quia non erat ibi adiutrix gratia. Modo autem nec imperfectis grauis eſt præceptio, cũ iugum ſuaue & onus leue. Non ad tam aſpera.

a Non loquatur nobis dominus Deus ne forte moriamur.

a vocem verborum: † quam qui audierunt † excuſauerunt ſe,

a Non poterant ferre vocem angeli præ timore, videntes totum montem Sina fumare procellas, tonitrua, & voces tubarum audientes.

b ne eis fieret verbum. Non enim portabant quod dicebatur: †

Sic præcepit dominus. Moyſes dixit longe ſtate. quia ſi beſtia, etiam. a Grandine. Multum fuit terribile quod & Moyſen terruit, vt ſubditur, & Moyſes, &c. b Quod non audire auderent.

c & ſi beſtia tetigerit montem, lapidabitur. Et ita terribile erat

a Quid ergo alii.

d quod videbatur. Moyſes dixit: Exterritus ſum, & tre-

a Id eſt, ad eos qui in alto Deum ſpeculantur, quod ſpeculari eſt magnum præmium. b Hoc eſt.

e mebundus. Sed acceſſiſtis ad Sion montem et ciuitatem

a Ad viſionem pacis cœleſtis. b Ad. c Cum pluribus maior beatitudo d Quorum ſocii futuri eſtis.

f Dei viuentis Ieruſalem cœleſtem, et multorum milium an-

Ad. Apoſtolorum.

gelorum frequentiam, & † eccleſiam primitiuorum,

Qui primi crediderunt. Ad ſimilitudinem, vt patres conſcripti. a Quorum nomina ſcripta ſunt in libro vitæ. b Id eſt, Chriſtum, cui pater dedit omne iudicium. Et ita iudicabitis cum eo.

g qui conſcripti ſunt in cœlis, & iudicem omnium Deum:

d *Sed acceſ.* Ex ſuperioribus iſta pendent, vbi dicit ad quæ acceſſerint poſt remotionem illorum, & non ponit contraria eorum quæ ex oppoſito intelliguntur, ſicut ſup. aſſignatum eſt, ſed primum quod ex eis ſequitur, vt per hoc magis ſuadeat tenendam eſſe gratiam.
e *Ad Sion.* Id eſt, ad eos qui in alto ſpeculantur Deum, quod ſpeculari eſt magnum præmium.
f *Et ciuitatem Dei.* Quia Deus in eis habitat, quia eos iuſtificat, aliud præmium. *Et iudi. omnium &c.* Id eſt, ad Deũ qui erit poſſeſſio iuſtorum, cum erit omnia in omnibus. Erit & aliorum ſed magis perfectorũ, & per hoc ſuadet perfectionẽ. Vel. *Acceſſiſtis.* Ad ſpiritus iuſtorum, quibus ſocii in fide & opere. Vel ad ſpiritum ſanctum, qui facit perfectos iuſtos. Per q̃ aũt hæc omnia habeant ſubdit. *Teſtamenti no. me.* id eſt, per Ieſum qui dedit teſtamentum, & per ſanguinem Chriſti. *Melius lo. quam Abel.* Qui primus iuſtus fuit, quẽ & poſuit & omnib. aliis, quorũ ſanguis nullam remiſſionem facere potuit, tunc multo minus ſanguis animaliũ, ſed ſanguis Chriſti fecit. vel, melius loquitur, id eſt, loquẽtes facit: quod Ieſus eſt filius Dei a quo redempti ſumus quam ſanguis Abel, qui facit nos loq Abel fuiſſe uirum iuſtum & in figura Chriſti immolatũ. Caligo, obſcuritatem legis ſignificat, turbo comminationẽ. Si qs hoc fecerit timore, moriatur. Procella ipsã vindictã. Son⁹ tubę aduentum Dei, vnde, In tuba Dei deſcendet de cœlo, id eſt, in voce angelorum. Vox verborum non ipſius Dei: ſed angelorum. Per angelum enim loquebatur Moyſi. D

✱ Chryſoſtomvs. Illic ponitur Moſes, hic Ieſus, illic nominat plebem, hic millia angelorum. Primitiuos autem quos dixit? Fideles videlicet, & ſpiritus iuſtorum perfectorum. Cum iſtis, inquit, eritis. Et ad mediatorem, noui teſta- † deprecati ſunt.
1 menti Ieſum, & ſan- † Exo. 19. b
guinis aſperſionem,
2 melius loquentem
quàm Abel. Quid
3 autem. Num Abel
4 ſanguis loquutus eſt?
Ita eſt inquit. Nam
5 ſupra dixit, *& per eam,*
6 hoc eſt per fidem, E
adhuc vſque mortuus
7 *loquitur*. Et iterum:
8 *Dixit Deus. Vox ſan-*
9 *guinis fratris tui cla-* Gen. 4.
mat ad me de terra. Si † cocionẽ
10 ue ergo iſto modo primogenitorum
11 intelligendum eſt, ſiue illo, quoniam adhuc uſque celebratur hoc factũ, ueruntamen non ita iſte, ſicut ſanguis Chriſti eſt. Ipſe namque mundos reddit vniuerſos, & uocem emittit tanto ſignificantiorem atque clariorem, quanto maius teſtimonium ex rebus ipſis accepit.

✱ Haymo. Sanguis Abel uindictam expoſcebat homicidii fratris, ſanguis uero Chriſti uitam & indulgentiam implorabat ſuis perſecutoribus, dicente illo ad patrem *Pater ignoſce illis, quia neſciunt quid faciunt.* Vel certe melius loquitur, dũ nos loquẽtes facit, ꝙ Ieſus ipſe eſt filius Dei, cuius paſſione ſumus redempti, & baptiſmate abluti, & quia per ſanguinem eius ſumus effecti filii Dei. Lu. 23.

✱ Avg. Vide ergo diſtantiam. Ibi poſt paſcha quod agitur immolatione, celebratum erat quinquageſimo die deſcendit Deus in Sina in igne, ſed plebem longe ſtantem territans, & digito ſuo ſcribens in lapide, non in corde, hic vero ſpirituſſanctus qui eſt digitus Dei, venit, ubi congregati erant fideles in vnum in igneis linguis, non de longinquo territans, immo ſedit ſuper ſingulos eorum. De cœlo quidem factus ſubito ſonus, quaſi ferretur flatus vehemens ſonuit, ſed nullus expauit. Ibi ignis & fumus, hic autem ignis ferens. Serm. 6. de verb. Apo. F Act. 2. a
g *Qui conſcripti ſunt.* Quaſi dicat. Ne dubitetis ad angelos peruenire, quia ueſtri anteceſſores peruenerunt, & hoc eſt. *Qui cõſcripti ſunt.* Id eſt, cum eis qui in cœlis ſunt, ſcripti ſunt, id eſt in eorum ordine ſunt.

☞ *Mediatorem*

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *habetur* Exo. 20. *vbi dicitur, quod filij Iſrael terrore concuſſi dixerũt Moſi.* Loquere tu nobis & audiemus, non loquatur nobis dominus, ne forte moriamur, *& cauſa huius ſubditur.*
1 Non enim portabant quod diceba. *Id eſt, nõ poterant ſuſtinere p̃ timore. Aliqua etiam erant ibi terribilia ex communicationis actu, quia ibi fuit dictum quod quod ſi homo vel beſtia tranſiret terminum conſtitutum, interficeretur, ut patet* Exo. 19. *b. Apoſtolus autem hoc tantum reſumit de beſtia: dicens.*
2 Et ſi beſtia tetigerit, &c. *Et ideo concludit ex prędictis.*
3 Et ita terribile erat, &c. *Notandum quod omnia illis contingebãt in figura, ut dicitur* 1. Cor. 10. *c. & ideo iſta terribilia in datione legis aliquid deſignabãt quia ignis deſignabat ſeueritatem diuinæ iuſticiæ ad puniendum legis tranſgreſſores. Vnde dicitur Deut. 4. d.* Deus noſter ignis conſumens eſt. *Turbo, auſteritatem pœnarum quæ erant in lege. Caligo, id eſt, uelamen legis, quia omnia erant ſub figurarum uelaminibus. Procella, terrorem comminationum, quæ erant in ueteri lege. Son⁹ tubæ, grauitatem pręceptorum.* Vox. *uerborum, multitudinem ipſorum. Comminatio occiſionis, periculum tranſgreſſionis.*
4 Moyſes dixit, *Hic conſequenter agit de timore legislatoris ſcilicet Moyſi, per hoc oſtenditur quod lex illa fuit terribilis, non ſolũ hominibus imperfectis, ſed etiam perfectis, quia oſtendebat culpam, ſed non dabat gratiam, propter quod dicitur act.* 15. *c.* Hoc eſt onus quod nec nos nec patres noſtri portare potuimus. *Timor autem Moyſi non habetur Ex. 24. ubi agitur de datione legis. ſed* Ex. 3 *in uiſione rubi, & hoc eſt quod dicitur hic.* Moyſes dixit. *Id eſt facto oſtendit.*
5 Exterritus ſum & tremebundus. *Quia ex timore faciem abſcondit, ut ibi dicitur.*
6 Sed acceſſiſtis ad Sion montem & ciuitatem Dei. *Hic conſequenter ponit Apoſtolus conditiones noui Teſtamenti, in quo nobis tria promittuntur. Primum eſt ſpes gloriæ, qua gloria conſiſtit in uiſione clara quantum ad intellectum, & quantum ad hoc dicit.* Sed acceſſiſtis ad montem Sion. *Id eſt. uos qui eſtis renati per fidem catholicam, acceſſiſtis in certa ſpe ad altitudinem ſpeculationis diuinæ. Sion enim ſpecula interpretatur. Conſiſtit etiam in fruitione perfecta, quantum ad effectum, quia ibi quietatur affectus, & quantum ad hoc dicit.* Cõditiones noui Teſt.
7 Et ciuitatem Dei uiuentis Ieru. cœleſtem. *Ieruſalem enim interpretatur uiſio pacis. Conſiſtit etiam gloria in ſocietate iucunda quantum ad decoris complementum, & quantum ad hoc dicit.*
8 Mult. mil. ang. fre. *Secundum quod nobis promittitur in nouo Teſtamento, eſt participatio eccleſiæ in apoſtolis fundata, & hoc eſt magnum bonum. ſ. eſſe participem talium, & quantum ad hoc dicit.*
9 Et eccleſiam primitiuorum. Id *eſt, apoſtolorum, qui fuerunt primi fructus eccleſiæ & primi fundatores eius poſt Chriſtum.*
10 Qui conſcripti ſunt in cælis Id *eſt, in libro uitę. Tertium quod nobis promittitur in nouo* Teſtamento *eſt familiaritas trinitatis beata & quantum ad hoc dicit.*
11 Et ad iud. omium Deum. Id *eſt, ad patrem cuius proprium eſt iudicare, quia filius iudicat, hoc habet a patre, ut dicitur Ioan. 5. d.* Pater omne iudicium dedit filio. *ad ipſum inquam acceſſiſtis per fidem.*

Spiritus,id eſt,animus. Vel ſpiritum, a Per quem poſſunt fieri ſocii angelorum.
a & ſpiritum iuſtorum perfectorum,&teſtamẽti noui† mediá 1
a Ad emundationem ſanguinis Chriſti. b Quia iſte veniam,ille vindictam,iſte ſalutem,immo & perſequẽtib. veniam cum inquit. Pater ignoſce &c.ille damnationem. clamat. 2
torem Ieſum & ſanguinis aſperſionem melius loquentem
a Quia ad Ieſum acceſſiſtis,cuius ſanguis melius lo.&c.ergo. b Patet euangelium qui carnalia prohibet,& ſpiritualia præcipit. c Patres noſtri. 3
b quám Abel. Videte ne recuſetis loquentem. Si enim illi non
a Pœnam. b Id eſt,Chriſtum qui terrena .id eſt,carnales obſeruantias dabat per Moyſen,& terrena promittebat. Moyſen,vel angelum. 4
c effugierunt, recuſantes eum qui ſuper terram loquebatur, 5
a Non effugiemus. b Eundem loquentem nobis ſpiritualia & promittentem æterna.
multo magis nós qui de cœlo loquentem nobis auertimus,
Quia idem. Vt comminaretur ne recuſarent. a Cum de terra loquebatur. Cum legem dabat.in Sina. 6
cuius vox mouit terram tunc. Nunc autem repromittit,di-
Non minatur,ſed promittit,& ideo multo minus debetis recuſare. a In Aggæo hoc legitur.
d cens:† Adhuc ſemel & ego † mouebo,non ſolum terrá, ſed 7
e a Inferius. Aereum. b Huius autoritatis ſenſum exponit. 8
† etiam cœlum. Quod autem adhuc ſemel dicit, declarat † 9
Per adhuc mo. Quod poteſt,quia fecit ea.
mobilium tranſlationem †tanquam factorum,vt maneant 10
Hoc notat per ſemel. a Poſtea æternaliter. 11
f ea quæ ſunt † immobilia. Itaq. fratres, regnum † immobile 12
g Iam ſpe. 13
h ſuſcipientes,† habemus gratiam per quam ſeruiamus pla- 14

A a *Mediatorem Ie.* Quia enim incredibile videtur quod promittebat Deus ſcilicet ex hac mortalitate,corruptione,abiectione,infirmi puluere futuro homines ęquales angelis Dei non ſolum ſcriptura hominibus fecit,crederent,ſed etiam fidei ſuę poſuit mediatorem,non quemlibet principem vel angelum, ſed vnicum filium,vt qua uia nos perducturus eſſet ad illam ineffabilem immortalitatem,& cum angelum æqualitatẽ, per ipſum filium oſtẽderet & præberet. Parum enim erat Deo facere filium ſuum demonſtratorem vię, ideo cum fecit uiam, vt per illam iremus, Miſſus eſt ergo medicus quem non cognouit ægrotus. Ideòque eum occidit,ſed & aſperſus ſanguis medici valuit ad medicamentum ægroti. Venit, vt viſitaret, occiſus eſt,ut ſanaret.

Aug in pſ. 109.

B

b *Videte ne recuſetis, &c.* ✻ THEODORETVS. Quoniam illi dixerunt. *Loquere ad nos tu, & ne loquatur ad nos Deus.*, adhortatur eos ne illorum craſſam imitentur ſtultitiam, & ne quemadmodum illi Dominum relinquant,& ad famulum accurrant,& pro Chriſto Moſen aſſumant,& pro nouis,in antiquis permaneant. Atqui inquit non Deus eis de cœlo,ſed in Sina monte legem dedit. Nos autem de cælis aduentum Domini expectamus.

✻ HAYMO. Vel ſic. Cauete ne contemnatis Ieſum loquentem per euangelium ſuum,quoniam in dextera patris ſedet conſiderans quid vnuſquiſque noſtrum agat.

c *Si enim non effugerunt. &c.* ✻ HAYMO. Si patres veſtri uindictam omnipotẽtis Dei non effugerunt, qui præcepta illius præuaricati ſunt fabricando idolum,quæ per Moyſen vel angelum data ſunt illis,quorũ vtèrq; in terra loquebatur, multo magis nos non poterimus euadere vindictam illius, ſi pręcepta quę per filium data ſunt,contempſerimus. D

†Aegei 2.b

†eorũ quę concutiũtur.

† nõ cõcutiuntur

† quod cõcuti non poſſint.

Hoſpitalitas laudatur.

d *Adhuc ſe. ego moue.* Quaſi dicat iam fuerunt mota, ſed adhuc mouebo, per ſemel notat quod vlterius non mouenda.

e *Sed etiam cœ.* Quod inferius eſt ſcilicet aereum, unde dicuntur aues cœli. Totus autem pene aer iſte ventoſus, quem cœlum vel cęlos ſcriptura uocat, iſtos vtique imos, non illos ſuper nos vbi ſol & luna & ſidera conſtituta ſunt dicit hic ſcriptura mouendos, & alibi perituros propter magnam ſui quandam commutationem.

f *Quę ſunt immob.* Quaſi dicat id quod ſunt, quia quidquid erunt uel in principalibus eſſentiis,uel in formis extrinſecus ſumptis,ſecundum id immobilia erunt.

g *Itaque fratres re.immo.* Quia cœlum & terram immobilem promittit,patet quod habemus gratiam, ſine qua non poſſemus ad illud promiſſum peruenire,ſed per eam ſuſcipimus illud regnum immobile,& ideo nullus deſit gratiæ. Vel.

h *Habeamus gratiam per quam ſeruiamus.* Id eſt, fidem, ſpem & charitatem in ſancta operatione. Vel. *Habeamus gratiam.* Id eſt gratias agamus de omnibus,non murmurãtes in aliquo,quia ſic bene ſeruitur Deo.

Deus

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et ſpiritum iuſtorum perfectorum. *In quo tangitur familiaritas ſpirituſſancti qui facit iuſtos perfectos. Familiaritas autem filij erga nos tangitur,cum ſubditur.*

2 E Teſtamenti noui mediatorem Ieſum. *Qui per effuſionem ſui ſanguinis confirmauit nouum Teſtamentum,ſicut ſup. dictum eſt c. 9. Ad hanc autem effuſionem accedimus per baptiſmum,in quo nobis cõmunicantur efficacia paſſionis Chriſti delendo culpam & pœnam, & quantum ad hoc dicit.* C

3 Et ſanguinis aſperſionem me.lo. quam Abel. *Quia ſanguis Abel loquitur vindictam,vt habetur Ge. 4. Sanguis Chriſti loquitur veniam,quia in effuſione ſanguinis orauit pro trangreſſoribus, ſicut fuerat prædictum Iſa. 53. d. Et pro tranſgreſſoribus orauit.*

4 Videte ne re. *Poſita conditione noui & veteris Teſt. ex hoc conſequenter Apoſtolus arguit ad propoſitum. Et diuitur in tres partes, quia primo intentionem ſuam præmittit, ſecundo ad propoſitum arguit, ibi:* Si enim illi. *Tertiò intentum cõcludit, ibi.* Itaque regnum. *In prima parte dicit ſic.* Videte ne re.lo. *Dixerat enim, quod ſanguis Chriſti melius loquitur, quam Abel, ideo intendit Apoſtolus inducere ad obediendum huic locutioni. Loquitur enim nobis primo commemorando beneficium ſuæ paſſionis.* Thre. 3. c. Recordare paupertatis, &c. *Secundo loquitur exhortando ad exemplum imitationis.* 1. Pe. 2. d. Chriſtus pro nobis paſſus eſt, relinquens nobis exemplum.

Diuiſio.

5 Si enim illi. *Hic arguit ad propoſitum, ſcilicet quod ſermoni ſit obediendum. Et diuiditur in duas partes: quia primo arguit, ſecundo quoddam ſuppoſitum in arguendo probat, ibi.* Nunc autem. *Circa primum facit talem rationem. Magis obediendum eſt voci illius qui mouet cœlum, quam voci illius qui mouet terram, angelus autem qui loquebatur in monte Sinai mouit terram? quia* Exo. 19. *dicitur,* quod mons tremebat. *Chriſtus autem mouet cœlum & terram, ergo magis eſt ei obediendum, & hoc eſt quod dicit.* Si enim illi non effu. *Quia Iudæi inobedientes angelo loquente in monte* Sinai *fuerunt grauiter puniti, vt patet ex decurſu ueteris Te.*

Diuiſio.

6 Multo magis nos qui de cæ. *Quaſi dicat nos qui ſcimus Chriſtũ ſedere ad dexteram patris merito puniemur ſi fuerimus inobedientes.*

7 Cuius uox mo. *Id eſt, uox angeli loquentis in monte Sinai, ut dict eſt, ſed vox Chriſti mouet cœlum.*

Aliter exponitur de Chriſto. Cuius uox ter. *Id eſt, uox Chriſti, qui angelus loquebatur in monte Sinai in perſona Dei, & per conſequens in perſona Chriſti, quia Chriſtus Deus eſt, ſicut verbum præconis dicitur verbum regis.*

8 Nunc autem. *Hic probat quod Chriſtus moueat cœlum, quod erat ſuppoſitum & probat hoc per auctoritatem* Aggæi 2. *& loquitur ibi propheta de primo Chriſti aduentu, vt manifeſte patet, tunc ei Chriſtus mouit cœlum cum ſtellam nouam apparere fecit, uel potius cum humanitati eius aſcendenti cœlum patuit, & hoc eſt quod dicitur.* Nunc autem repro. *Id eſt, pro tempore noui Te. quia licet prophetia* Aggæi *fuerit dicta tempore veteris Teſt. erat tamen impleta tempore noui, in quo Chriſtus mouit terram in ſuam paſſionem & cœlum in ſua aſcenſione & hoc eſt quod dicitur.* F

9 Adhuc ſe.& ego mo *Et bene dicit ſemel, quia vltra non clauditur aditus cœli ſicut antea claudebatur, & per hoc deſignatur amotio legalium, quæ propter ſui imperfectionem non introducebant ad cæleſtia & hoc eſt quod dicitur.*

10 Quod autem adhuc ſe.di.de.mo.tranſ.tanquam fa. *Id eſt, quam amotionem legalium qua erant ad tempus inſtituta.*

11 Vt maneant ea quę ſunt im. *Id eſt, lex noua quæ eſt duratura que ad finem mundi, per hoc etiam intelligitur gloria cæleſtis, quæ eſt ſimpliciter immobilis, ad quam lex noua imediate introducit.*

12 Itaque fratres. *Hic conſequenter ex prædictis concludit concluſionem principaliter intentam, multipliciter enim declaratum eſt per prædicta, quod Chriſtus in nouo Teſt. promittit bona immobilia & æterna nos autem ſumus participes noui Teſt. ideo hæc bona habere poſſumus ſi uolumus, quia Chriſtus deficit promiſſa ſoluendo, niſi deficiamus in accipiendo, & eſt quod dicitur.* Itaque fratres regnum immobile ſu *& ſubdit per quod poſſumus ſuſcipere dicens.*

13 Habemus gratiam. *Id eſt, de facili habere poſſumus.* quia gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt. Io. 1. *a*

14 Per quam ſeruiamus placentes Deo cum metu & reuerentia. *Et ſubdit cauſam.*

✻ Et-

Deus noſter,&c. Factus *ignis.* Id eſt, ſpiritusſanctus qui eſt donum & gratia illa, quia nobis gratis datus.

AVG. Abrahã humanitatis officia prębens quę neceſſaria niſi infirmę carni eſſe non poſſunt, mirũ niſi hoĩes arbitratus eſt, ſed in quibus Deum loqui intellexit, quibuſdam indiciis poſtea angelos eſſe cognouit, cum ſe vidẽte in cęlos irent. Sic & Loth qui occurrit & adorauit, angelos intellexit, ſed rurſum, cũ ad refectionẽ mutat, hoĩes putat, apparebat ergo quibuſdam ſignis diuinitus eſſe miſſos, qui hoĩes tñ eſſe crederentur. Exhibuit itaque hoſpitalitatem, ut ſanctis hominib. in quib. Deũ eſſe cognouit, cum eos ſicut & ipſe Abraham angelos eſſe neſciret neſciret Abraham in trib. Loth in duob. Deum nouit, cũ ſingulariter eis loquebantur tamen homines eos arbitrabantur cum refectionem miniſtrabant.

✱ AVG. Conſumit veterem vitam diuinus amor, & innouat hominem, ut ex eo quod Deus ignis conſumens eſt ſine edax, faciat ut nos amemus eum, ex eo autem quod ęmuletur, ipſe nos amet. Nolite ergo timere ignem, qui eſt Deus, ſed quem ipſe parauit reprobis. Lib. cont. Adimant. c. 13.

✱ THEOP. Deus noſter cum ignis ſit ſubinde conſumẽs, erit a nobis oĩno uerendus, ne ueluti contemptores, & ſui nullã habentes rationem, tollamur è medio, hoc igne abſumpti.

a Quia Deus & Iudex omnium. b Amore honoris, quia pater, i. diligentes eum, vt patrem. c Per gratiam poſſumus placere, quia Deus conſumit omnia peccata & per hoc quod purgat & facit ſeruire in virtutibus, placemus Deo.

a centes Deo cum metu & reuerentia. † Etenim Deus noſter ignis conſumens eſt. † Deu. 4. b

NICOLAVS E LYRA.

Etenim Deus noſter ignis conſumens eſt. *Reſpectu reproborum, ſed eſt ignis purgans reſpectu electorum. Dicitur autem Hic Deus ignis cauſaliter, quia ignis inferni agit ut inſtrumentum diuinæ iuſtitiæ purgans electos & puniens reprobos. Sicut.n. in eodem igne aurum rutilat, & palea fumat, ſic in eodem igne electi purgantur, & æternaliter reprobi cruciantur ſecundum Greg. 4. dialogorum.*

CAPVT XIII.

CHaritas. Sequitur. *Quidam.* Vt Loth neſciens eſſe angelos, ſciens tamen qui in eis eſſet.

AVG. Alia translatio. Per hanc enim quidam neſciẽtes hoſpitio receperunt angelos, ut Abraham, & Loth receperunt eos neſcientes eſſe angelos ſed arbitrantes eſſe homines, in quibus Deus eſſet, & loqueretur.

✱ CHRYSO. Intuere quomodo eos præcepit preſentia cuſtodire. Non dixit efficiamini amatores fratrum, ſed permaneat charitas fraterna. Et iterum. Non dixit hoſpitales efficiamini, tanquam non eſſent, ſed, hoſpitalitatis nolite obliuiſci. Ex tribulationibus enim poterat hoc forſitan contingere. Per hanc, inquit, quidam inſcientes, angelos in hoſpitio receperunt. Attende quantus honor, quantum lucrum? Propterea multa mens eſt, quia neſciens eos angelos eſſe in hoſpitio recepit, nam ſi cognouiſſent, nihil magni feciſſent.

✱ THEOD. Abraham patriarcha cum tanquam ad homines acceſſiſſent, inuenit angelos, & Dominũ angelorum. Ita etiam Beatus Loth ut homines quidem angelos ſuſcepit, ut ab angelis autem ſuſcepit benedictionem.

AVG. Veniat ſanctus pater Abraham, & quid fecit innotescat. Veniat & nepos eius Loth, & dicat propter quid uel quomodo per angelos liberari meruit. Veniat & Tobias ducens tecum filium ſuum, & propter quid per angelum illuminari meruit, & filium cuſtodiri meruit. Quid aliud dicere poterit Abraham, niſi quod hoſpitalitatem ſemper ſeruare voluit? O ſancta ueraque hoſpitalitas, quæ non ſolum angelos, ſed etiam ipſum Deum aliquando recipere meruiſti. Diſcite ergo Chriſtiani, diſcite hoſpitalitatem exhibere in cunctis, ne fortè cui domum clauſeritis, ipſe ſit Deus, &c.

b *Tanquam ſi.* Sicut nobis uinctis uelletis ſubueniri, uel laborantibus.

✱ HAYMO. Hoc eſt. Sicut optaretis uobis ſubueniri, ueſtrique meminiſſe, ſi eſſetis in carcere uincti, ita mementote illorum qui pro fide Chriſti uinculati tenentur, & *laborantium*, ſubaudi mementote, tanquam & ipſi in corpore ſitis morantes, quod eſt dicere. Quia in corpore adhuc eſtis morãtes per quod experimento cognoſcitis quid neceſſe eſt laborantibus, mementote illorum qui laborant in doctrina & operatione ſancta, ſubminiſtrando victum & ueſtimentum, ſicut uelletis ueſtri meminiſſe, ſi taliter laboraretis.

† Ro. 12. c. 1. Pet. 2. b.

† quidã inſciẽtes exceperunt angelos hoſpitio.

c *Honorabile connubium, &c.* ✱ THEOD. Hanc legẽ tulit Deus ab initio, *faciamus*, inquit, *ei adiutorium*. Cum itaq; affinxiſſet, adduxit, & eos coniunxit, & nuptiarum dedit benedictionẽ. *Creſcite* dicens, *& multiplicamini, &c.*

✱ CHRYS. Contemplare quantus illi de pudicitia ſermo profunditur. Et primo cum poſuiſſet, honorabile connubiũ in omnibus, oſtendit quod merito inferat quæ ſequuntur. Si enim connubium conceſſum eſt, iuſte ſcortator ſuppliciis afficitur iuſte puniuntur adulteri, &c. Ge. 1. & 2.

CAPVT XIII.

Hanc moraliter inſtruit Apoſtolus. Charitas ſit inter vos, quia fratres eſtis.

1
a CHaritas fraternitatis maneat in vobis †
a Quia hanc habuerunt antequam ſpoliarentur ſuis.
& hoſpitalitatem nolite obliuiſci. Per
a Deo. b Abraham & Loth.
hanc enim † placuerunt quidam ange-
a Quod præter hoſpites. Pro fide Chriſti, ita eis compatiendo. Benefaciendo, ita compatimini, & ſubuenite ac ſi eſſetis vincti.
2
b lis hoſpitio receptis. Mementote vinctorum tanquam
a Quibus imminet labor. Benefaciendo. b Per quod experti eſtis quid neceſſe ſit laborantibus.
3
ſimul vincti, & † laborantium, tanquam et ipſi in
a Non meretricabile. b Vt amore filiorum vxor ducatur legitima, temporibuſque certis ab ea abſtineatur. c Sit.
4
5
c corpore morantes. Honorabile connubium in omnibus,

✱ Sint

NICOLAVS DE LYRA.

CAPVT XIII.

CHaritas fra. *Superius Apoſtolus hortatus eſt eos, quib. ſcribebat ad mala perferenda, hic conſequenter hortatur eos ad bona operanda.* Et *diuiditur in duas, quia primo hortatur ad bonum. ſecundo confert eis ſuæ orationis ſuffragiũ, ibi.* Deus autem pacis. *Prima in tres, quia primo hortatur eos ad bonum operandum erga proximos, ſecundo erga ſeipſos, ibi.* Honorabile connubium. *tertio erga prælatos, ibi.* Mementote pręſitorum. *Circa primum conſiderandum, quod nullum opus eſt meritorium ſine charitate, ut habetur 1. Cor. 13. ideo dicit.*

1 Charitas fra. & c. *Si autem ſit vera, debet oſtendi in opere, & ideo conſequenter tangit tria in quibus debet oſtendi charitas uera. Primum eſt receptio hoſpitum & quantum ad hoc dicit.* Et hoſpitali. nolite obliui *& ſubdit cauſam, di.* Per hanc enim pla. quidam ange. ho. *Et hoc patet de Abraham & Loth, Gen. 18. & 19. Angelos enim apparentes in ſpecie hominum receperunt hoſpitio credentes primo eos eſſe homines, ſed in fine ſciuerunt eos eſſe angelos in perſona Dei loquentes. Secundum in quo debet charitas oſtendi, eſt compaſſio oppreſſorum, & quantum ad hoc dicit.*

2 Mementote uin. & c. *i. laborate pro illorum redemptione & liberatione tanquam pro ueſtra. Tertium in quo debet oſtendi charitas eſt ſubleuatio pauperum & infirmorum, & hoc eſt quod dicitur.*

3 Et laborantium. *Supple mementote.*

4 Tãquam & ipſi in cor. mo. *Et experientia defectuum in ueſtro corpore debet uos ad ſubuentionem aliorum monere, ſecundum quod dicitur Eccl. 31. b.* Intellige quæ ſunt proximi tui ex teipſo. Diuiſio.

5 Honorabile connub. *Hic hortatur eos Apoſtolos ad bonum quantum ad ſeipſos, & hoc in duobus. Primo in repreſſione luxurię, ſecundo in euitatione auaritiæ, ibi,* Sint mores. *Circa primum conſiderandũ, quod luxuria quantum ad communitatem hominum reprimitur per cõtinentiam coniugalem, & hoc eſt quod dicit.* Honorabile connub.

✱ in

A a *Sint mo.* Poſtquam ſua perdiderunt: volebant iterum congregare: quod prohibet. Sed ne dicerent, quid ſi neceſſaria defecerunt? ſubdit conſolationem. Ipſe omnipotẽs Deus dicit.
b *Sine aua.* Auarus eſt, qui tenax eſt in largiendo, cupidus in accipiendo.
c *Non te deſeram.* Hoc dicit omni ſperanti in ſe ſicut Ioſue, id eſt nobiſcum, *vt confidenter dicamus.*
d *Neque de.* Derelinqueretur qui fame periret, ſed quia hoc nõ eſt, non ſit homo cupidus.
†Ioſue 1.a e *Non ti. quid faci. mi. ho.* Homo omnis aduerſarius etiam diabolus, qui homo ab officio, eo, ſ. quòd hominem decipiat.
†Pſ. 117.a.
B f *Mementote præ. &c.* Quia longũ eſt de ſingulis dicere, monet ſe qui magiſtros.
†11.di.ca. nolite.
✲ THEOD. Dixit de ſanctis qui iã erant defuncti. Stephano primo martyre, Iacobo Ioannis fratre, Iacobo iuſto cognomine. Plurimi etiam alij à Iudæorum rapie perempti fuerãt. Ad eos inquit, reſpicientes, & eorum laude dignum vitæ inſtitutum ſcientes, fidem imitemini.
†circunferri.
g *Chriſtus Ie.he. &c.* Hoc pertinet ad ſuperiorem ſententiam vbi teſtatus ad Deum dixiſſe. Nõ *te deſeram, neque relinquam.* Poterat. n. illis videri, quod hæc promiſſio ad Ioſue tantum pertineret, ad quod reſpondet, ꝙ & nos iuuabit ſicut iuuit illũ. Q. d. non dubitandum, quia qui heri, id eſt, in pręterito adiuuit Ioſue hodie, i. in præſenti adiuuat & adiuuabit futuros per omnia ſecula.
C ✲ THEOD. Hoc non abire poſuit, ſed his qui interempti ſunt adiunxit, docens ipſum quoque fuiſſe à Iudæis crucifixum. Quin ẽt docet æternam eius eſſentiam. Heri. n. & hodie humanam naturam appellauit, æternam autem vocauit diuinitatem. Eundem autem dixit & hoc eſſe & illud, quoniam vnus filius vnigenitus, idem & primogenitus.
Haymo. h *Doctrinis uarijs, &c.* Quia per gratiam licitum eſt omnib. cibis uti, pręducabant aliqui non eſſe peccatum eſcis affluere, ſed

Non adulterium.
a & thorus immaculatus. Fornicatores enim & adulteros iu- 1
a Aeternaliter damnabit. Etſi aliter putent quidam, dicent ſ peccata carnis Deum non curare.
b Vita. c Largiendi tenacitats. d Ne ſint tenaces in habitis. Ne ſint cupidi non habitorum. 2
b dicabit Deus. Sint mores ſine auaritia, contenti præſentibus. 3
Ad Ieſum naue. a Quin dem neceſſaria, & ideo non ſit homo tenax.
c b Non tenacibus, non cupidis ita ſit promiſſio. Vnde ſubdit. Ita, &c.
d Ipſe enim dixit: †Non te deſeram, neque derelinquam. Ita vt 4
a Supplendo neceſſaria. Et ideo.
e confidenter dicamus: †Dominus mihi adiutor eſt, non time 5
Etiam ſi auferat mea, Vt imitemini, quia boni erant. ſ apoſtoli & eorum ſucceſſores.
f bo quid faciat mihi homo. Mementote præpoſitorum veſtro 6
Quia ipſi ſunt. Vt eos morte imitemini, ſi opus eſt moriendo pro Chriſto, vt illi, & in conuerſatione bonę vitæ & in perfecta fide. 7
rum, qui vobis locuti ſunt verbum Dei. Quorum intuentes 8
g exitum, conuerſationis imitamini fidem: Chriſtus Ieſus heri 9
Id eſt, ſine fine. a Diuerſis. b A meis. Extraneis. 10
h & hodie, ipſe & in ſecula. † Doctrinis varijs & peregrinis no- 11
a A veritate. b Vt habeat ſ fidem perfectam.
Credendo omnia eſſe munda mundis.
c Non indifferentia & affluentia ciborum. 12
lite †abduci. Optimum eſt enim gratia ſtabilire cor, nõ eſcis 13
a Obſeruatoribus & diſcernentibus cibos & ſtudentibus ciborum affluentię.
i quæ non profuerunt ambulantibus in eis. Habemus altare 14
15

ſed bonum eſſe. Alij vero ſuperſtitioſè docebant abſtinendũ D eſſe à quibuſdam cibis, quos lex prohibet, quoſdam concedens, qui eſcarum differentia & obſeruatione multos ſeducebant contra quos Apoſtolus. *Doctrinis.* quæ variæ ſunt à noſtris, i. diuerſę. Q. Gratia quæ omnia permittit ſoluendo à lege, confirmare cor debetis, & non ſtudere eſcis, quia non profuerunt ad ſalutẽ ambulantibus, non dico ſe ſuſtentãtibus, ſed qui perſeueranter ſtudẽt in eis. Vel diſcernendo, vel nimis affluendo. Abſtinentia quidẽ qua abſtinetur à peccato, prodeſt. Ciborũ vero illa cuſtodia nihil profuit, ſed fides. Similiter abũdare gratiarum donis prodeſt. Ventrem vero obruere eſcarum molẽ nocet. Hi non abſurde comparantur lepro ſis, qui ſcientiam veræ fidei non habentes, varias doctrinas profitẽtur erroris. Non enim abſcondunt imperitiã ſuam, ſed pro ſumma peritia proferunt in lucem, & iactantiam ſermonis oſtentant. Nulla porro falſa doctrina eſt quę non aliqua uera intermiſceat. Vera ergo falſis inordinatè permixta in vna diſputatione vel narratione, velut in vnius coloris corpore in apparentia lepræ comparantur humana corpora diuerſis colorib. uariata, tales uitandi ſunt, ſicut hic docet Apoſtolus.
i *Habemus, al. &c.* Item non ſtudendum eſcis, quia habemus altare, i. corpus Chriſti, in fide cuius oblatæ preces & operationes ſunt acceptæ Deo.
✲ THEO. Hoc inquit, altare quod habemus, eſt multo veteri præſtantius, illud. n. eſt huius vmbra. Illud hoſtiam expertem rationis ſuſcipit, hoc autem rationalem & diuinam. Quamobrem nullus ex illis ſacerdotibus eius efficitur particeps, niſi prius fidem in Dominum ſuſceperit.
✲ ANSEL. Altare eſt eccleſia, vbi conſecratur corpus Chriſti, de quo non habent poteſtatem edere qui deſeruiũt tabernaculo, i. vmbræ veritatis. *Ita Bruno, Sedulius, Primaſi.* Chry. *Habemus altare.* Refert conſuetudinem legis ad myſterium ieiuniumq.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ in om. *Id eſt, quantum ad hominum multitudinem.*
1 Et tho.ima. *Per hoc excluditur error dicentium, quod actus matrimonialis ſemper eſt in peccato. Per hoc autem quod ſubditur.*
2 Fornic.e.& adul.iu.Deus. *i. condemnabit, per hoc excluditur error dicentium, quod fornicatio ſimplex non eſt peccatum mortale, quia nullus condemnatur a Deo, niſi pro peccato mortali.*
3 Sint mo. *Hic hortatur eos ad euitationem auaritiæ, quæ eſt radix omnium malorum, di.* Sint mo. ſine auaritia conten. præſen. *Auarus. n. dicitur quaſi æris auidus, quia eſt nimis ſollicitus de cumulandis temporalibus & ſubdit cauſam, quare hoc non debet fieri.*
4 Ipſe enim dixit. *Scilicet dominus, Ioſue 1.*
5 Non te deſ. &c. *Quin tibi neceßaria adminiſtrem, & ex hoc debet in nobis conſurgere ſiducia, & hoc eſt quod dicitur.* Ita in confid. di. Do. mihi adiutor, non timebo quid fa. mihi ho.
6 Mementote. *Hic oſtendit qualiter debent operari bonum ad prælatos. Et diuiditur in duas, quia primo oſtendit qualiter ſe debent habere ad prælatos mortuos, ſecũdo ad uiuos, ibi.* Obedite præpoſitis. *Prima in duas, quia primo oſtendit qualiter ſe debent habere ad bonos, ſecundo qualiter ad malos, ibi.* Doctrinis uarijs. *In prima ergo parte dicit ſic.* Mementote præp. ue. *i. Apoſtolorum & aliorum Chriſti diſcipulorum.*
7 Qui uo.lo.&c. *Et quia non ſolum conſideranda eſt eorum doctrina ſed etiam uirtutis exempla, ideo ſequitur.*
8 Quorum intuen.&c. *Et ſi dicatur non eſt ſimile de ipſis & de nobis, quia ipſi Chriſto ſeruierunt principaliter, nos autem non. Reſpondet quod imo, quia Chriſtus æternaliter eſt ſecundum diuinitatem, ęternitas autem aſſiſtit omni tempore, & hoc eſt quod dicitur.*
9 Chriſtus Ieſus heri. *Id eſt, in tempore præterito.*
10 Et hodie. *i. in præſenti tempore.*
11 Ipſe & in ſecula. *i. in futuro, & non ſolum hoc ultimum uerũ eſt ratione diuinitatis, ſed etiam alio modo ratione humanitatis, quæ licet ſit in cœlo, tamen eſt nobiſcum præſentialiter in altaris ſacramento, propter quod dicitur Matt. vlt. d.* Ecce ego uobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſeculi.
12 Doctrinis ua. *Hic conſequenter oſtendit qualiter ſe debent habere ad prælatos malos, ſ. fugiendo eorum malam doctrinam. Et diuiditur in duas partes, quia primo ponit ſuam monitionem, ſecundo monitionis rationem, ibi.* Habemus altare. *in prima ergo parte dicit ſic.* Doctrinis ua. & pere. noli abduci. *i. extra ueritatem duci. Doctrinæ uariæ dicuntur errores & hæreſes. Quia ſicut a puncto ad punctum non eſt niſi vna recta linea, multæ autem tortuoſæ, ſic ueritas fidei eſt una, ſed hæreſes ab ea deuiantes ſunt multæ. Dicuntur autem tales doctrinæ peregrinæ, quia faciunt hominem a ſua patria. ſ. cœleſti gloria elongare. Contra autem iſtos errores dat remedium di.*
13 Opt. enim gr. ſta. cor. *Quia eſt ſicut anchora firma tenens animũ immobilem & in ueritate ſtabilem, hoc autem non faciebat obſeruatio legalium, quæ gratiam non conferebat, propter hoc dicitur.*
14 Non eſcis, &c. *Eſcas hic uocat obſeruantias legalium, quia in probibebatur uſus aliquorum ciborum, talis autem obſeruatio legalis fuit mortua a tempore paſſionis Chriſti, ſed mortifera poſt prædicatio euangelij & ideo benedicit Apoſtolus, ꝙ non profuit ambulantibus in eis & hoc dicit Apoſtolus contra illos, qui cum euangelio uolebant obſeruare legalia.* 15 Habemus. *Hic reddit ſuæ monitionis rationem*
✲ Et

ſenſumque ſpiritualem. Legis preceptum fuit, vt decima die menſis ſeptimi a feſtiuitate Paſchali in feſto uidelicet propitiationis acciperent uitulum & hircum, & immolarent intra caſtra quorũ ſanguinẽ ferret ſolus pontifex in ſanctaſanctorum oraturus pro populo. Carnes uero extra caſtra cremarẽtur, nec eſſet licitum alicui tabernaculo deſeruienti ex illis comedere: Chriſtus uero ille uitulus & hircus, ipſe eſt enim uitulus quem prius pater in reditu filii prodigi immolauit. Ipſe eſt & hircus, qui pro peccatoribus oblatus ipſe & pontifex, qui intrauit cęlum interpellans pro nobis. Intra caſtra Ieruſalem immolatus eſt uocibus & iudicio Iudæorum, ſed extra in crucis ſigne paſſionis carnes eius cõbuſtę ſunt: altare, ubi extra caſtra cremabantur carnes, altare eſt eccleſię ubi conſecratur corpus domini. De quo poteſtatem non habent edere qui corpori ſeruiunt, i. fornicatores & ebrioſi & huiuſmodi. Sicut Chriſtus, ſic & ſui extra caſtra, i. conuerſationem ſæcularium ſpirituſſancto accenſi conſumunt quicquid carnale eſt in eis, macerando ſe & mortificando membra ſua cum uitiis & concupiſcentiis.

Vel etiam martyrio ſanguinis eorum, i. uita laudabilis Deo per Chriſtum pręſentatur.

Vel ſanguis, i. animæ eorum in cęlum feruntur. In altari, i. Deo offeruntur: Ad quod non audent accedere carnales ſeculum amantes. Propter quod myſterium implendum Ieſus extra portam paſſus eſt.

Tabernaculo Dei. i. obſeruantis legis, ut qui cibos diſcernunt & alia huiuſmodi legalia ſeruant, quæ nomine tabernaculi ſignat quia ad tempus ſunt impoſita. Vel corpus recte dicitur tabernaculum, quia ad tempus in eo manendum eſt, & ideo non eſt ei ſeruiendum in deſideriis.

Quorum. n. &c. Per duplicem allegoriam, unam ueteris, & alteram noui Teſt. probat corpus Chriſti non eſſe edendum his qui tabernaculo deſeruiunt. Adhoc. n. corpora animalium extra caſtra cremantur, & propterea Chriſtus extra portam paſſus eſt, ut nos qui corpore & ſanguine eius à peccatis mundare uolumus, improperia & anguſtias paſſuri, tabernaculi delitias deſeramus.

a Id eſt, de corpore Chriſti. b Licentiam. c Corporis voluptati, & ciborum affluentiæ. d Ex toto.

a de quo edere non habent poteſtatem qui tabernaculo deſer-

b uiunt. †. Quorum enim animalium infertur ſanguis pro pec

c cato in ſancta per pontificem, horum corpora cremantur ex-.

a Non propter ſe. Id eſt, propter illud deſignandum, ut extra carnis concupiſcentias viuamus

tra caſtra. Propter quod & Ieſus vt ſanctificaret per ſuum ſan

a Fide & charitate. Quia ipſe extra caſtra.

d guinem populum, extra portam paſſus eſt. Exeamus ergo ad

a Imitandum. b Delitias & voluptates corporis. c Crucis quod infidelibus videtur. d Patientes vt ipſe. Exeamus.

eum extra caſtra, improperium eius portantes. † Non enim

In hoc ſtatu. Manens corpus. a Secundum ſtatum futurum corpus.

habemus hic manentem ciuitatem, ſed futuram inquirimus.

a Vt futuram ciuitatem conſequamur, & improperium portemus. b Quæ per priora ſignabatur.

e † Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis ſemper Deo, id eſt

a Id eſt, confiteamur nomen eius quod laus Dei & hoſtia & fructus quia alii per hoc ad fidem trahuntur. b Eleemoſynarum & largitatis in alios.

f fructum labiorum confitentium nomini eius. Beneficentiæ

c *Animalium.* Chriſtus per illa animalia ſignificabatur. Agnus eſt ſecundum manſuetudinem & innocentiam. Hircus, quia caro paſſibilis & mortalis. Aries, quia uitia protulit gemino cornu charitatis. Taurus, fortitudine reſurrectionis. Quod autem crematur, cinis efficitur. Per cinerẽ memoria rei præteritę accipitur. Extra caſtra eſſe, eſt uoluptates corporis exire. D Chriſti p[er] quatuor a[ni]malia ſignificatio

1 His ergo qui ſunt extra caſtra, crematur,
2 corpus, id eſt, memo-
3 riale efficitur, ſi quis
4 enim uoluptuosè ui-
uit, non habet effica-
5 cem memoriã Chri-
6 ſti. Sanguis autẽ eius
illatus eſt in ſancta-
7 ſanctorum per ponti
8 ficem quia per ſe pon
9 tificem oblatus eſt pa
tri, ut ſic introiremus
in ſancta cœleſtia.
10 Vel horum ſanctorum corpora cremantur, id eſt, ieiuniis & aliis laboribus affliguntur. Extra uoluptates carnis, quorum ſanguis in. Quia horum tantum eſt ſanguis Chriſti, quibus, ſ. prodeſt, per quam intrant in ſancta. Quod totum eſt. Illis tantum prodeſt ſanguis Chriſti, qui uoluptates deſerunt, & corpus affligunt. E †Mic 2.c. Col. 3.a.

d *Portam paſ.* Senſus corporis, in quorum nullo Chriſtus peccauit, & ideo extra paſſus. Et nos oſtio ſenſuum uitiis clauſo, extra patiamur.

e *Per ipſum ergo.* Qui eſt nobis uia, a quo ſumimus exemplum ad martyrium.

f *Confitemini.* AVG. Ergo qui timetis dominum, laudate eum. Vt autem libere colatis eum diſcite amare quem timetis, & poteritis laudare quem amatis. Timentes. n. eum homines ue. Teſt. propter literam torrentem & occidentẽ nondũ habentes ſpiritum uiuificantem, currebant cũ ſacrificiis ad templum, & in figura ſanguinis Chriſti, quo redempti ſumus q̃uis neſcientes quid pręfiguraretur, cruentas uictimas immolabant. Nunc uero in gratia no. Teſt. ſpirituale ſacrificiũ laudis offertur, quo Deus honorificatur, cuius inuiſibilis ſacrificii illud uiſibile ſacrum ſignum erat. F Epiſt. 120. 2. Cor. 3. b.

Beneficentiæ. Euacuata ſententia prauorum de gula, redit ad mores. *Beneficentiæ.* i. largitatis in alios. Et ſi ueſtra ſubſtãtia ſit ablata, tamen ex his quæ habetis eleemoſynas date. Quod ſupra. *Non deſerentes collectionem.*

✠ THEOD. Oſtendit ſacrificium laudis Deo placere. Et ☞ quoque

Anima-

NICOLAVS DE LYRA.

Et diuiditur in duas, quia primo facit quod dictum eſt, ſecundo concludit quaſdam concluſiones ex dictis, ibi. Exeamus igitur. *Circa primum conſiderandum, quod ratio Apoſtolis ſubtiliter ſumitur ex ueteri Teſt. Ad cuius intellectum ſciendum, quod in feſto expiationis offerebatur ſolemne ſacrificium quod fuit figura immolationis Chriſti, ut ſup. dictum eſt. Offerebatur aũt uitulus & hircus quorum ſanguis a ſummo ſacerdote inferebatur intra ſanctumſanctorum, ut ſup. dictum eſt c. Carnes autem non comedebantur ab offerentib. quia erat hoſtia pro peccato ſacerdotum propter quod carnes extra caſtra comburebantur.* Hircus *aũt & uitulus figurabant Chriſtum, propter ſimilitudinem carnis peccati, ſanguis eorum illatus intra ſanctumſanctorum ſignabat, quod per ſanguinem Chriſti pateret nobis ingreſſus ad cœlum. Combuſtio hoſtiæ extra caſtra ſignabat paſſionem Chriſti futuram extra portam* Ieruſalẽ. *Quod aũt ſacerdotes legales non comedebant hoſtiam illam ſignabat, quod obſeruantes legalia cum euangelio non habent in effectu paſſionis Chriſti partem, ſecundum quod dicitur ad Gal. a.* Si circumcidamini, Chriſtus uobis nihil proderit. *Et hoc eſt quod dicit Apoſtolus.* Habemus al. *i. crucem in qua oblatus eſt.*

1 De quo ede. *Quia illi qui legalia cuſtodiunt quo deſignatur in ſeruitute tabernaculi non habent poteſtatem in efficacia paſſionis Chriſti. Et ſubdit figuram hoc deſignantem, dic.*

2 Quo enim, &c. *i. uituli & hirci qui immolabãt in die expiationis.*

3 Horum. *Quia offerebantur pro peccatis ſacerdotum & populi.*

4 Propter. *i. figuratum reſponderet figuræ.*

5 Et Ie. *Quia locus Caluariæ ubi crucifixus fuit, erat tũc extra ciuitatem habetur Io. 19.* 6 Exeamus. *Hic conſequenter concludit ex prædictis duas concluſiones, ſecunda ponitur, ibi.* Per ipſum. *Quia ergo in parte præcedenti dictum eſt quod legalia non profuerunt obſeruantib. ea, in cuius figura Chriſtus paſſus eſt extra portam, ideo concludit. di.* Exeamus ergo, &c. *i. extra obſeruationes legis.* 7 Improperium. *Improperatum. n. fuit Chriſto a Iudæis, quod non cuſtodiebat legem, ſecundum quod dicitur* Io. 9. c. Non eſt hic homo à Deo qui ſabbathum non cuſtodit. *& ſimiliter fuit improperatum Paulo et eius ſequacib. in primitiua eccleſia, ut habetur Act. 21. d.* Audierunt de te, quia diſceſſionem doceas à Moyſe, &c. *Et ſubdit cauſam, quare ſit a legalibus exeundum dic.*

8 Non enim ha. *i. ſtabilem manſionem in legis obſeruationib. quia fuerunt impoſitæ ſolum ad tempus, ut dictum eſt ſupra, c. 9.*

9 Sed fu. inquiri. *i. gloriam cæleſtem, ad quam introduxit lex noua, ut patet per ſupradicta.*

10 Per ipſum. *Hic ponit ſecundam concluſionem, dictum eſt. n. quod ſacrificia ueteris legis non erant Deo accepta, quia erant carnalia ideo concludit, quod Deo eſt offerendum ſpirituale ſacrificiũ per Ieſum Chriſtum qui eſt ſacerdos noſter, & hoc eſt quod dicit.* Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis ſemper Deo. *Non quia ſit continue orandum, ſed quia ad ſacrificia ueteris legis non recurrendum. Oſtendit etiam ulterius quod ſacrificium aliud eſt Deo offerendum, ſ. eleemoſyna in ſuſtentatione indigentium, di.*

11 Beneficentiæ autem & con. *Et accipitur hic communio pro cõmunicatione bonorum in neceſſitate & ſubdit cauſam quare tales hoſtiæ ſint* Deo *offerendæ, dicens.*

✠ Talibus

☞ quoque coniunxit ſacrificium beneficientiæ, quod meritò A appellauit communicationem. Dixit.n. Dominus. *Facite uobis amicos de mi.ini. aut quando, &c.* Communicatio ergo eſt & remuneratio. Hic.n. dat pecunias, ille uerò reddit benedictionem, & eius qui indiget ſunt ea quæ ſunt potiora.

✻ HAYMO. Nō eſt conſiderandus pauper qui uidetur accipere, ſed Deus qui iuſſit dare. Eleemoſyna.n. quę pauperi largitur in terra, a Deo recipitur in cœlo. Et noli attendere quod hic tibi ſit redditurus quod accepit. Tu.n. terram dediſti, ille cęlum reddet. Temporalia dediſti, æterna mercaberis.

† cōcillatur Deus vel placet Deo.

† inutile.

a *Obedite.* HAYMO. Obediendum eſt utiq; B pręlatis & predicatoribus, inquantum doctrina & mores illorum ſanctæ & pię exiſtunt. Si autem a uia rectitudinis deuiauerint, nō faciamus qualia agunt, ſed qualia dicunt, niſi forte & in doctrina aberrent. Vnde dominus ait. *Quę dicunt facite, quæ autem faciunt, nolite facere.* Habent quidem dignitatem, licet vitæ ſint perditę, & ideo non ad vitam eorum ſed ad mores intendite.

Obediendū ſuperioribus Mat. 23.a.

✻ CHRYS. Malum eſt ubi nullus eſt principatus, & multarum cladium hęc res extitit occaſio: & confuſionis eſt, turbationumq; principium. Sicut.n. ſi ex choro ipſum coriphęum auferas, nequaquam modulatus chorus vel ordinatus exiſtit, & phalanx militum ſi ducem non habeat, nullo ordine procedit, & nauis ſi gubernatore priuetur, peſſum eat neceſſe eſt ſic & gregi ſi paſtorem abſtuleris, cūctus diſpergetur & peribit. Malum igitur eſt ubi nullus eſt principatus. Malum aūt eſt non minus, & inobedientia eorum qui reguntur a principe. Eſt tertium quoque malum, qñ ipſe princeps malus extiterit, imo ēt hoc peius eſt, quam ſine principe cōuerſari. Melius quippe eſt à nullo, quam à peſſimo regi. Qūo ergo dicit Paulus. *Obedite prępoſitis ueſtris?* Dum prępoſitus malignus extiterit, num obaudiemus? Si quidem eſt in cauſa fidei, fuge illum & euita, non ſolum ſi homo fuerit, ſed etiam ſi angelus de cęlo deſcenderit. Si vero in uitæ morib. malignum dicis, C noli curioſus eſſe. Et hęc non ex meipſo dico, ſed ex ſcriptura diuina. *Super cathedram Moyſi, &c.*

Matt. 23.

✻ HAYMO. Obediendum eſt omnib. prælatis & prædicatorib. inquantum doctrina, & mores eorum ſanctæ & piæ exiſtunt. Si aūt à via rectitudinis aberrauerint, ſicut ſcribę & Phariſęi, non faciamus qualia agūt, ſed qualia dicunt, niſi fortè in fide contrarii extiterint. Nā ſi in fide cōtrarii extiterint, non

a Charitatis qua omnia putantur communia. b Non in illis antiquis. c Quia per eleemoſynas hoſtes vincuntur, peccata extinguntur, vnde Propheta. Miſericordiam volo, & non ſacrificium.

autem & cōmunionis nolite obliuiſci. Talibus enim hoſtiis 1

a Quantum ad precepta vt ſ. faciatis quæ per eos præcepit eccleſia. b Vt reuerentiam exhibeatis.

a †promeretur Deus, Obedite præpoſitis veſtris, & † ſubiace- 2

a Solliciti ſunt. Prędicando, bonum exemplum dando, & exteriora prouidendo.

b te eis. Ipſi enim peruigilant quaſi rationem pro animabus ve-

Obedite. a Quando vident vos proficere. b Vigilent. c Cum murmuratione & triſtitia.

c ſtris reddituri, vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes. 3

a Non gementes, quia tunc non proderit vobis cura eorum. b Non dico illis, quibus prodeſt etiam triſtari de vobis. De vobis. 4

d Hoc enim † nō expedit vobis. Orate pro nobis. Cōfidimus e- 5

e a De præteritis. b Voluntatem c Non ſolum in gentibus. d Tam Iudæos quam Græcos. 6

f nim, quia bonā conſciētiā habemus in omnibus bn̄ volētes 7

g a In futuro. b Non ſolum cauſa mei, ſed magis pro veſtra vtilitate. c Orare pro me. 8

h cōuerſari. Amplius aūt deprecor vos hoc facere, quo celerius 9

a Ego, ſuadeo ad bonum. Qui aptare poteſt, quia eſt dator pacis, vt vitia non inquirerent. b Reſuſcitauit. c De ſepulchro qui locus proprie mortuorum eſt. 10

reſtituar vobis. Deus aūt pacis, qui eduxit de mortuis paſtorē 11

non ſolum uitandi ſunt, ſed etiam fugiendi. D

b *Ipſi enim peruigilant, &c.* ✻ CHRYSO. Audiant & principes quoniam ſicut obedientes oportet eſſe, qui reguntur: ſic etiā rectores & principes uigilantes eſſe decet & ſobrios. Periculum.n. imminet, ſubiectus eſt vltionibus peccatorum tuorum, & propter tātо timori obnoxius eſt, & cæt. Quid dicemus infelicib. illis & miſeris, qui ſemetipſos ad alios regendos precipitant, & ſe in tātorum ſuppliciorum abyſſum iactant? Omnium quos regis, mulierum, puerorum, atque virorum rationem reddit, ... to igni tuum ſubiicis caput. Miror ſi poteſt ſaluari aliquis rectorum.

c *Vt cum gau.* AVG. Faciamus vtique illa cū gaudio, quando videmus homines proficere in uerbis Dei. Tunc enim cum gaudio laborat operarius in agris, quando attendit arbores & fructum videt, quādo attendit ſegetem, & uidet ubertatem. Tunc intelligit, ꝙ non ſine cauſa laborauit, non ſine cauſa dorſum curuauit, nō ſine cauſa manus attribuit, non ſine cauſa frigus æſtusq; tolerauit.

d *No expe. uo.* AVG. Non dico, non expedit illis quib. prodeſt triſtari de vobis. Nam illi præpoſiti quando contriſtantur de malis ueſtris expedit illis ipſa triſtitia, ſed non uobis. Simul ergo in dominico agro bonum operemur prælati & ſubditi vel ſimiliter de mercede gaudeamus,

Vel hoc faciant. i. reddāt rationem Deo ſecuri de præmio & non gementes anxii uel hæſitantes de ueſtra damnatione.

e *Ora. pro no.* Superbiam elationemque mentis quorundam pontificum percutit, qui dedignantur precari ſubiectos, quatenus pro eis orationes fundant.

f *Bon. con.* Conſcīa nos non accuſat, nec nobis conſcii ſumus ꝙ uobis inſidias fecerimus, nihil cū fictione ꝑtulimus, nihil negociatione gr̄a fecimus. Ne ergo ſiniſtre qd arbitremini. E

g *In omnib.* Accuſabatur, ꝙ ſuā gentē negligeret, ſed oſtendit hr̄e affectum ad omnes Iudæos uel gentiles, de quorum præteritis bonis gaudet, eiſque in futuro meliora optat.

Teſtamentum eſt æternum, quia aliud ei non ſuccedet.

h *Abundantius autem, &c.* ✻ CHRYS. Vehementer amantis eſt ſic orare, non ſimpliciter, ſed cum tota intētione & cū profuſus ſtudio. *Vt cito.* inquit, *ad uos ueniā.* Hoc animi eſt nihil ſibi ꝯſcii, ſatagere ut ad eos uelociter ueniret, & exhortari illos ut orent pro ſe, ut hoc ei concederetur, primū ab eis petitur orationis auxilium tunc etiam ipſe eis omnia bona precatur

☞ Faciens

NICOLAVS E LYRA.

✻ 1 Talibus enim hoſtiis promeretur Deus. *Non autem ſacrificiys legalibus.*

Diuiſio.

2 Obedite. *Hic conſequenter oſtendit qualiter ſe debent habere ad prælatos uiuentes. Et diuiditur in duas, quia primo oſtendit qualiter ſe debent habere ad alios prælatos, ſecundo qualiter ad ipſum Paulum ſcribentem, ibi.* Orate pro nob.

Circa primum ſciendum, quod corpora inferiora quę reguntur per ſuperiora ſubiecta ſunt eis in duob. ſ. in ſitu & motu quia elementa reuoluuntur motu orbis, quantum ad illam partem, quæ excedit altitudinem montium, ut habetur 1. meteororum. Eodem *modo homines inferiores ſuperiorib. debent obedientiam, ut ad eorum imperium moueantur, & reuerentiam eis exhibeant, & hoc eſt quod dicitur.* Obedite præpo. ue. &c. *ſubdit ad hoc duplicem cauſam. Prima accipitur ex nobilitate officij, quia prælati præſunt in ſpiritualib. quæ corporalibus preferuntur, quanto anima melior eſt corpore, & hoc eſt quod dicitur.* Ipſi.n. præuigilant. *quaſi rationem pro animab. ueſtris reddituri. Secunda ratio accipitur ex modo exercendi officium quia quando inferiores bene obediunt officium prælationis delectabile eſt ſuperiorib. & utile inferioribus, ſi autem male obediunt contrarium accidit, & hoc eſt quod dicit, Vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes.*

3 Hoc enim non ex. *Hoc patet per exemplum Chore & ſociorum eius, qui rebellantes Moyſi, à terra fuerunt abſorti, Nu. 16,*

Orate

4 Orate pro no. *Hic oſtendit qualiter ſe debent habere erga ipſum Paulum, non.n. erat prælatus Iudæorum, & ideo non petit ab eis talem obedientiam, ſed petit ab eis illud quod tenentur, reſpectu omnium fidelium, ſ. orationis ſuffragium, dic.* Orate pro no. *& ſi hoc petebat Paulus qui de gratia Dei erat certus, multo magis debet hoc petere quicunque alius quantumcunque ſit ſanctus, ſed quia poſſent dicere illi quibus ſcribebat, non debemus pro te orare, quia tibi non ualeret cum doceas receſſionem à legalibus, ideo hoc remouet, di.*

5 Confid. quia bo. con. h. *Prædicta docendo.* 6 In omn. be. con. *i. deſiderantes bonam conuerſationem omnium. Subdit aliam cauſam quare petit orationis ſuffragium, dic.* 7 Amp. aut. de. &c. *i. me orare.* 8 Quo ce. re. uo. *Quia ab Ieruſalem fuerat a Iudæis ... mam uinctus, ut habetur Act. vl. Vel aliter ꝙ ſi liberatus eſſet à carcere intendebat iterū uiſitare Iudęos qui erant in Hiſpania, quib. hanc epiſtolam ſcribebat ſecundum aliquos, ut dictum eſt in principio huius op.*

9 Deus au. pa. *Hic ultimo apoſtolus confert ipſis ſuæ orationis ... cium. Et diuiditur in duas partes, quia primo ponit ſuam orōnem, ſecundo format ſuā petitionē, ibi.* Rogo autem uos fratres. *In prima parte optat eis beatitudinem, quæ non datur niſi a Deo & me ... tia, quę hoīem aptat ad beatitudinem, et hoc eſt quod dicitur.* Deus pa. *quia proprium Dei eſt unire corda, cum ſit unitas prima.* 10 ... eduxit, &c. do. Ie. Chri. *Et hoc in reſurrectione.* 11 Paſtor oui. *Id eſt, ſimplicium & innocentum, qui proprie ſunt de grege Chriſti.*

✻ I

a *Faciens in vobis quod placat coram ſe per Ieſum Chriſtum.* Nihil enim boni habere proteſtis, niſi illo præueniente & ſubſequente.

b *Etenim per paucis ſcripſi uobis, &c.* Q. Non poteſt quiſquam longitudinem ſermonis abnuere hoc quippe erat quod aduerſarii faciebant & ideo latenter hoc tangit.

c *Cognoſcite fratrem noſtrum Timotheum.*

✻ THEODORET. Oſtendit per ipſum miſſam fuiſſe epiſtolam. Erat autem veriſimile

a Humillium. Paſtor etiam factus per effuſionem ſanguinis ſui confirmauit Teſtament. nouum.
✝ magnum ouium in ſanguine teſtamenti æterni, dominum
a Aptos vos faciat. b Vt velitis. c Etiam.
noſtrum Ieſum Chriſtum, ✝ aptet vos in omni bono, ut fa-
a Opera. b Ea quæ ipſe vult. c Ipſe quia non ex vo.
a ciatis voluntatem eius faciens ✝ in vobis quod placet coram
a Et hoc. Non per carnales obſeruantias. b Chriſto vna cum patre & ſpirituſancto. Non carnalibus obſeruan.
ſe, per Ieſum Chriſtum, cui eſt gloria in ſecula ſeculorum
a Confirmatione. q. ita fiat vel verum eſt quod dixi. b Patienter. c Id eſt, epiſtolam quę eſt conſolatio & adhortatio ne dicam admonitio.
amen. Rogo autem vos fratres. vt ſuſteratis verbum ✝ ſola-
a Non quaſi apoſtolus ſcripſi vobis. Etiam ſeruiendo & honorando.
b tii. Etenim per paucis ſcripſi vobis. ✝ Cognoſcite fratrem
a Coapoſtolum & coadiutorem in prædicatione. b A me in iter quod volebat vel ad prędicandum directum, vel forſitan a carcere in quo ante detentus fuit.
c noſtrum Timotheum dimiſſum, cum quo ſi celerius vene-
a In hoc reddit attentos & manſuetiores.
d rit videbo vos. Salutate omnes præpoſitos veſtros, & omnes
a Subditos ſanctificatos in baptiſmate. b Per hoc nota eum a Roma ſcripſiſſe. c Purgatio peccatorum & alia Dei munera.
ſanctos. Salutant vos ✝ de Italia fratres. Gratia cum omnibus
vobis. Amen.

riſimile quoque ipſo
delectari, quoniã ipſe
1 quoque fuerat circun
2 ciſus.
3 d *Salutate omnes prę-*
poſitos veſtros. Sicut
4 generaliter omnibus
ſcribt ita generaliter omnibus præ-
5 latis & ſubditis ſalu-
6 tem optat. Salutare
enim eſt ſalutem op-
7 tare.
8 ✻ THEODORET.
9 Oſtendit vndenam
ſcripſerit epiſtolam,
10 & ſimul oſtendit prę-
11 dicationem Euangelii breui tempore om-
12 nia peruaſiſſe, & gen-
13 tes ex promiſſione facta Abrahæ aſſecutas
14 eſſe benedictionem.

✝ vt id quod agitis acceptũ ſit.

✝ exhortationis.

✝ Scitus.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 In ſanguine. *i. per ſanguinem, quia Chriſtus meruit ſuam reſurrectionem & exaltationem per ſuam paſſionem.*

2 Teſtamenti æterni dominum Ieſum Chriſtum. *i. Teſtamenti noui, quod eſt confirmatum eſt ſanguine Chriſti, & dicitur æternum, quia æterna promittit.*

3 Aptet vos in omni bono, &c. *Sicut enim aptitudo potentiæ ad bene operandum politice eſt per habitus virtutum politicarum, ſic aptitudo animæ ad opera meritoria eſt ſuper habitum gratię & virtutum infuſarum, quas Deus operatur in nobis. ideo ſequitur.*

4 Faciens in vobis quod placet, &c. *quia per ipſum ratione diuinitatis conſequimur gratiam ſicut per cauſam principaliter agentem. ratione vero humanitatis, ſicut per cauſam inſtrumentalem coniunctam.*

5 Rogo autem vos fratres. *Hic format ſuam petitionem. Et diuiditur in duas, quia primo facit quod dictum eſt. ſecundo complet epiſtolam: ibi.* Salutate omnes.

Circa primum duo petit, vnum pro ſe, di. Rogo autem vos, &c. vt ſuſteratis. *i. patienter portetis, ſi aliqua ſcripſi vobis increpando, quia hoc fuit ad correctionem & bonum, & ideo magis debet eſſe ad ſolatium propter hoc ſubdit.*

6 Verbum ſolatij. *Excuſat etiam ſe de ſcripturæ breuitate, quia breuis eſt iſta epiſtola reſpectu materiæ contentæ, cum ibi omnia myſteria veteris legis breuiter tangantur, vt patet ex prædictis, & hoc eſt quod dicitur.*

7 Etenim per paucis. *i. valde paucis.*

Scripſi

8 Scripſi vobis. *Scribebat enim hominibus ſcientibus legem. Et ideo non oportebat eis omnia explicare, aliud petit* Apoſtolus *pro nuncio epiſtolæ.*

9 Cognoſcite fratrem noſtrum Timotheum. *i. gratioſè & amicabiliter recipite illum.*

10 Dimiſſum. *i. à me miſſum pro vtilitate veſtra.*

11 Cum quo ſi celerius venerit videbo vos. *hoc enim diſponebat Apoſtolus facere ſuppoſita diuina permiſſione. Notandum, quod Timotheus erat circumciſus, & ex matre Iudęa, vt patet* Act. 16. *ideo per ipſum miſit Apoſtolus epiſtolam ipſis* Iudæis, *vt eſſet magis gratioſa ipſis, & per hominem gentilem & incircumciſum noluit eam mittere, quia Iudæi conſortium gentilium abhorrebãt, vt habetur* Act. 10. *&* 11.

12 Salutate omnes præpoſitos veſtros. Hic *Apoſtolus complet ſuã epiſtolam, quæ debet terminari in ſalutatione. ideo dicit.* Salutate omnes præpoſitos veſtros. *i. Apoſtolos quorum aliqui ſuperueniebant.* V*el dicendum, quod prępoſitos hic vocat epiſcopos, qui ſunt ſucceſſores* A*poſtolorum in eccleſia Dei, ut habetur in glo. Luc.* 10. *& in decre.* 21. *diſt. 1. c.* I*n nouo teſtamento.*

13 Et omnes ſanctos. *i. alios eccleſię miniſtros. iſtos non intendebat Apoſtolus inſtruere, quia non indigebant, ſed ſalutat eos per illos quibus ſcribebat. Salutat etiam illos quibus ſcribebat ex parte conuerſorum ad fidem, qui erant in Italia dicens.* Salutant vos de Italia fratres. *& in fine pro ſigillo confirmationis ponit.*

14 Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen. *i. confirmetur in præſenti & futuro pręſtante domino noſtro* Ieſu *Chriſto, cui eſt bonor & gloria in ſecula ſeculorum. Amen.*

ADDIDIO.

In cap. 13. ubi dicitur in poſtil. Doctrinis variis & peregrinis nolite abduci.

Per hoc quod dicit Apoſtolus doctrinis varijs & peregrinis nolite abduci, proprie poteſt intelligi doctrina Phariſaica, quæ in Thalmudicis codicibus diffuſè habetur & diſpendioſè, in quibus multæ falſitates & enormitates continentur, prout fuit oſtenſum in Additionibus Eſa. 34. & Zachar... Et quia ſecundum gloſſ nulla falſa doctrina eſt, quæ non aliqua uera intermiſceat, ideo prædictæ doctrinæ dicuntur uariæ ſicut corpus diuerſis coloribus coloratum uarium dicitur ſimiliter & dicuntur peregrinæ, quia non à Deo autore, ſed ſicut fingunt reuelata fuerunt, ſed ab hominibus diabolica inueſtigatione inuenta, & de hoc uide plene in prędictis additionibus.

In

REPLICA.

In c. 13. ubi Burg. *exponit quid intelligitur per uarias doctrinas, allegat ad hoc Thalmudicas traditiones, quas ponit Eſa.* 34. *&* Zacha. 5. *& in fide Apoc. traditiones Saracenicas Mahumeti, quæ quia non ſunt contra poſtillã, tranſeant aliorum iudicio relictę, & ſic eſt finis, & hęc ſunt quæ reperi in dictis Burg. contra poſtil. correctione digna, pauca autem quę ponit circa actus apoſtolorum, canonicas epiſtolas & Apocalypſim quę ſunt modici ponderis tranſeo, quia & plurimum alias ſupra tacta ſunt inquantum ſunt poſtil. contraria, quę ſic per me ſcripta & alia ſub debita proteſtatione offero rectis amatoribus magiſtri* Nicolai de Lyra *media charitate corrigenda. Satis enim mihi eſt per hunc laborem otiũ euitaſſe, & maioribus meis dediſſe occaſionem, ut contra poſtillatoris corruptorem efficacius exurgant.*

A D

INCIPIT PRAEFATIO B. HIERONYMI PRESBYTERI IN LIBRVM ACTVS APOSTOLORVM.

† Pſ.83.b.

Canit † Pſalmiſta: ambulabunt de virtutibus in virtutes. Poſt apoſtoli Pauli epiſtolas dudum vno vobis volumine tranſlatas Domnion & Rogatiane chariſſimi, Actus Apoſtolorum compellitis vt träsferam in Latinum, quem librum nulli dubium eſt à Luca Antiocheno arte medico, qui poſtea inſeruiens Paulo apoſtolo Chriſti factus eſt diſcipulus, fuiſſe editum. Ceruices premit impoſita ſæpius oneris magnitudo, quia ſtudia inuidorum reprehenſione digna putant ea quæ ſcribimus. Illorum nunquam odio & detractione, iuuante Chriſto, meum ſilebit eloquium. Actus apoſtolorum nudam quidem videntur † ſonare hiſtoriam, & naſcentis eccleſiæ infantiam texere: ſed ſi nouerimus ſcriptorem eorum Lucam eſſe medicum, † Cuius laus eſt in euangelio, animaduertimus pariter omnia verba illius animæ languentis eſſe medicinam.

Poſtilla Nicolai de Lyra ſuper actus Apoſtolorum incipit & primo præfatio.

Repleti sũt omnes ſpiritusãcto & cęperunt loqui. Act. 2.a. Sicut lex Euangelica per Chriſtum Deum & hominẽ, fuit data ut patet in Euangelio, ita per Apoſtolos alioſq; Chriſti diſcipulos p orbẽ fuit publicata. vt pa-
B ret in hoc libro Apoſtolorũ actib. intitulato. propter quod Saluator dixit eis Marc.vlt.d. Euntes in mundũ vniuerſum prædicate Euangelium omni creaturæ. Hæc autẽ publicatio facta eſt per ſpiritumſanctum principaliter, & per Apoſtolos miniſterialiter, Mar.10.c. Non enim vos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri qui loquitur in vobis. propter quod uerbum propoſitum ad literam dicitur de ipſis: Repleti ſunt, &c. In quo duo notantur, ſcilicet Apoſtolorum aliorùmque Chriſti diſcipulorum per ſpiritumſanctum confortatio, cum dicitur, Repleti ſunt omnes ſpiritusancto. Secundum eſt per eoſdem Euangelij publicatio, cum ſubditur: Et cœperunt loqui. quæ duo ſanctus Lucas proſequitur in hoc libro, vt videtur proſequendo. Circa primum tria ponuntur ſcilicet virtus efficiens, ibi: Spiritusancto. Secundo modus ſufficiens ibi: Repleti ſunt. Tertio cœtus ſuſcipiens, ibi: Omnes. Circa primum ſciendum quod prophetæ ſpiritusſancto inſpirati locuti ſunt ſecundum quod 2. Pet.1.d. Non volũtate humana, allata eſt aliquãdo prophetia, ſed ſpiritusancto inſpirati locuti sũt ſancti Dei homines. & legẽ Euangelicam denunciauerunt per Chriſtum dandam, Iſa.2.a. De Sion exibit lex, & verbũ domini de Ieruſalem. ibi enim legitur Chriſtus frequenter docuiſſe. & Iere.31.f. Ecce dies veniũt, dicit dominus. & feriam domui Iſrael, & domui Iuda fœdus nouum, non ſm pactum quod pepigi in Oreb. &c. & ſicut pronunciatum fue-
C rat per prophetas per Chriſtum hominẽ ſpiritusancto repletum fuit lex Euangelica data. Vnde Luc.4. dicitur de ipſo, quomodo ingreſſus ſynagogam legis in libro Iſaiæ quod in eo ſcribitur.61.a. Spiritus domini ſup me propter quod vnxit me, euãgelizare pauperib. miſit me. Et ſequitur ibidem, ſcribitur: Cœpit autẽ dicere ad illos, quia hodie impleta eſt ſcriptura hæc in aurib. veſtris. & ſimiliter ſpiritusſanctus Apoſtolos confortauit & perfecit, ut eſſent apti ad prædicandum Euangelium: propter quod de ipſo dicitur. 1. Corinthiens. 12. b. Hæc autem omnia operatur vnus atque idem ſpiritus, diuidens ſingulis prout vult. & ſic patet primum, ſcilicet cauſa efficiens.

Circa ſecundum conſiderandum quod perfectio ſufficiens ad prædicationem Euangelij non ſolum reſpicit perſonam propriam, ſed etiam alias per quandam redundatiam quæ ſunt inſtruendæ per ſanam doctrinam. Talis autem fuit apoſtolorum perfectio collata eis a ſpiritusancto nam per ſapientiam & eloquentiam facti ſunt apti ad prædicandum Euangelium per vniuerſum mundum & hoc notatur cum dicitur: Repleti. Eccleſiaſtes.11.a. Si repletæ fuerint nubes, imbres effundent ſuper terram. Nubes iſtæ ſunt apoſtoli, de quibus dicitur Iſa.60.b. Qui ſunt hi qui vt nubes volãt. Nubes iſtæ fuerũt ſcientia & eloquentia repletæ, propter quod effuderunt ſuper vniuerſam terram imbres euangelicæ doctrinæ. Vnde & in quolibet ipſorum fuit impletum quod dicitur Eccleſ.39.a. Ipſe tanquam imbres emittet eloquia ſapientiæ ſuæ. & ſic patet ſecundum.

Circa tertium conſiderandum, quod donum ſpiritusſancti confirmans & perficiens ad publicationem Euangelij non ſolum fuit datum vni Apoſtolo, ſed omnibus, nec ſolis Apoſtolis ſed etiam alijs diſcipulis ſimul exiſtentibus, ſecundum quod dicit Hieronymus in epiſtola [illegible] Paulinum de omnibus ſacræ ſcripturæ libris. & 1. cap. huius libri [illegible]citur. Erat autem turba hominum ſimul fere. 120. Et hoc not[illegible] cum dicitur. Omnes In quo exprimitur cœtus ſuſcipiens ſpiritusſancti donum, ſecundum quod ſcribitur inf.12.cap. Et dum cõplerentur dies Pẽtecoſtes erant omnes diſcipuli pariter in eodem loc[illegible] & factum eſt repente de cælo ſonus, tanq̃ aduenientis ſpiritus vehementis, & repleuit totam domũ, vbi erant ſedẽtes, & [illegible] patet primum principale.

Circa ſecundum vero quod eſt Euangelij publicatio, quod ponit ibi. Et cœperunt loqui, duo notantur ad hoc neceſſaria, ſcilicet [illegible]clusio timoris, & oſtenſio feruoris. primum notatur cum dicitur: [illegible] cœperunt. Per hoc inſinuatur manifeſte quod ante loqui non aud[illegible]bant, immo nec etiam apparere, ſecundum quod dicitur Iohan. 20. Cũ ſero eſſet die illa vna ſabbatorũ & fores eſſẽt clauſę, & ſed recepto ſpiritusſancti dono, quod foras mittit timorem. ſecundum quod dicitur. 1. Ioh.4.d. Perfecta charitas foras mittit timorem [illegible] timor iſte fuit excluſus ab Apoſtolis & conſtantia eis data. Vn[illegible] quilibet eorum potuit dicere illud Pſal.76.c. Nunc cœpit hæc mutatio dexterę excelſi. quia quilibet cœpit habere conſtantiam ter[illegible]re malorum ſublato. & hæc mutatio fuit dexteræ excelſi, dantis Apoſtolis conſtantiam prędicandi. Secundum uero ſcilicet oſtenſio feruoris notatur, cum dicitur, Loqui. qui feruor in actu prædicandi recep[illegible] ſpiritusancto ſtatim fuit oſtenſus coram Iudæis vulgaribus, cum di[illegible]tur infra. 2. cap. quod Petrus feruenter locutus eſt de Chriſto, dicen[illegible] Viri fratres liceat audenter vobis dicere, &c. & ſubdit ibi. Q[illegible] ergo receperũt ſermones eius, baptizati sũt & appoſitæ ſu[illegible] in die illa aĩæ circiter tria millia. Secundo fuit oſtenſus coram Iudæorum principibus, quibus Petrus & Iohannes conſtanter reſpõderunt. infra.4.d. Non poſſumus quæ vidimus & audiuimus n[illegible] loqui. Poſtea fuit oſtenſus etiam coram Gentibus. vnde infra, 13 Iudæis contradicentibus euangelicę prędicationi dicitur. Tunc con[illegible]ter Paulus & Barnabas dixerunt: Vobis oportebat primu[illegible] loqui verbum Dei, ſed quoniã repellitis illud & indignos v[illegible] iudicatis ęternę vitæ, ecce conuertimur ad Gentes. ſic.n. no[illegible] pręcepit dominus, Cui eſt honor & gloria in ſecula ſeculorum.

F

Incipit

L Vcas medicus Antiochenſis Greci ſermonis non ignarus ſcripſit Euangeliũ. ſectator Pauli, comes peregirnationis eius. Hic etiamaliud volumen edidit, ꝙ titulo actuum apoſtolum prenotatur, cuius hiſtoria vſque ad biennium Romæ commorantis Pauli peruenit, id eſt, ad quartum Neroniſ annum. ex quo intelligimus in eadem vrbe librũ eſſe compoſitum.

De loco quidem in quo Actus Apoſtolorum ſcripti ſunt. Hie. tenenda eſt ſentẽtia, qui dicitur Grçci ſermonis nõ fuiſſe ignaros, qua lingua nouũ Teſt. excepto Matth. Euangelio & epiſtola Pauli ad Heb: tantum ſcriptum eſt. Oportebat enim vt indicia ſermonis diuini ea lingua ſcriberentur, ad quã omnes velut ad ſapientię & omnium diſciplinarum fontẽ concurrunt, quando in fine ſeculi in omnibus Gentibus Deus eſſe notus voluit.

Suſpicantur quidã quotieſcunque Paulus in epiſtolis ſuis dicit: Iuxta Euãgelium meum, Lucę volumẽ ſignificari: & Lucam nõ ſolum à Paulo didiciſſe Euangelium, qui cum Chriſto in carne non fuerat, ſed etiam à cæteris apoſtolis. quod ipſe in principio ſui voluminis declarat dicens. *Sicut tradiderunt nobis qui ab initio ipſi viderunt & miniſtri fuerunt ſermonis.* Igitur Euangelium ſicut audierat ſcripſit, Actus Apoſtolorum ſicut viderat compoſuit. D

Incipit Prologus in Acta Apoſtol.

L Vcas Antiochenſis natione Syrus cuius laus in Euangelio canitur, apud Antiochiam medicinæ artis egregius & apoſtolórum Chriſti diſcipulus fuit: poſtea vſque ad confeſſionem Paulum ſecutus apoſtolum ſine crimine in virginitate permanens, Deo maluit ſeruire. Qui ſeptuaginta & quatuor annos ætatis agens in Bithynia obiit plenus ſpiritu ſancto, quo inſtigãte in Achaiæ partibus Euangelium ſcribens Grçcis fidelibus, incarnationem domini fideli narratione oſtendit, eundemque ex ſtirpe Dauid deſcendiſse monſtrauit. Cui non immerito ſcribendorum Actuum Apoſtolorum poteſtas in miniſterio datur, vt Deo in Deum pleno, & filio perditionis extincto, oratione ab apoſtolis facta, ſorte dominicę electionis numerus compleretur. † Sicque Paulus conſummationem apoſtolicis actibus daret quamdiu contra ſtimulum calcitrantem dominus elegiſſet. Quod legentibus & requirentibus Deum breui potius volui oſtendere ſermone, quam prolixus aliquid faſtidientibus prodidiſſe, † ſciens quod operantem agricolam oporteat primum de ſuis fructibus edere. Quem ita diuina ſubſecuta eſt gratia, vt non ſolum corporibus, ſed etiam animabus eius proficeret medicina.

Scribẽdorũ Actuũ Apoſtolorum cauſa triplex.

Item de cauſis ſcribendorum Actuum Apoſtolorũ quædam quidem Lucæ argumento patefacta ſunt. Prima hæc eſt, vt quia apoſtolici imminutio numeri ſanctæ ſcripturæ ſermone narrata eſt, ipſius etiam impletio canonico libro enarretur. Et vt Pauli extra xij. Apoſtolorũ numerũ aſſumpti autoritas teneatur, vt eius epiſtolę inter canonicas ſcripturas habeãtur, præcipue canonicæ ſcripturæ teſtimonium habentes, quæ conuerſionem & conuerſationem eius pleniſſimè profert. E Tertia cauſa eſt, vt perfectus perfecti ſpiritus aduentus, perfecto Apoſtolorum numero completus ſancti canonis enunciaretur hiſtoria. Ob hoc igitur & horum ſimilia, quę poſt aſcenſum Saluatoris contigerunt, ſatis vtile, imo & neceſſarium erat, conſcribi Actus Apoſtolorum. F

Incipit prologus ſuper Acta Apoſtolorum.

L Vcas Antiochenſis, &c. *In iſto prologo proceditur per hũc modum primo ponit Hiero multiplicem autoris notificationem, ſecundo in ſcribendo Euangelium oſtendit ipſius fidelitatem, ibi.* Hic ſpiritu ſancto inſtigante, &c. *quia fideliter ſcripſit* Euangelium. *tertio dicit quod congruum fuit vt ſcribendi Actus Apoſtolicos haberet poteſtatem. vnde dicit.* Cui non immerito, &c. *quarto dicit Hier. ſe vitare ſermone prolixitatem, ibi.* Quod legentibus, &c. *Quia vero* Lucas *fuit medicus officio, quinto officij ipſius oſtendit vtilitatem, ibi.* Quem ita di. &c. *Iſta ſufficiant de prologo iſto, ſupra. n. fere totus exponitur in prologo ſuper* Lucam.

Incipit liber Actuum Apoſtol.

C A P. I.

OECVMENI. Priorem librum dixit non Euangeliũ. quem tamen Paulus (2. ad Tim. 2.) ſuum vocet Euangelium vbi ait: *Iuxta Euangelium meum.* Nam arrogantiam vbique fugiunt, ſicuti Mattheus, Marcus qui ſuam ſcripturam non uocãt Euangelium. Sed Chriſti prædicationem, &c. quæ quidẽ ſcripta fideles poſtmodũ Euangelia appellare dignati ſunt, tanquam vere complectentia Euangelium hoc eſt, Chriſti doctrinam. *Euntes docete gentes, baptizantes eos, &c.*

* CHRYSOST. Magna laus Apoſtolorum, quum talia fuerint aggreſſi, nimirum totius orbis ſalutem quum horũ verba ſpiritus eſſent plena.

* CHRYSOST. Iam mihi uide quam hic Euangeliſtę ſermo, abſit ab omni faſtu. non enim dicit, prius Euangelium, quod euangelizaui. *Sed priorem quidem ſermonem feci,* nimirum Euangelii prędicationem magnificentius quiddam eſſe dncens quam pro ipſius dignitate, aut viribus. Et tamen Apoſtolus hoc titulo ornat illum dicẽs, *Cuius laus eſt in Euangelio.* Ipſe contra modeſtè loquitur, dicens. *primum quidem ſermonem feci, &c.*

Incipit Actuum Apoſtolorum Beati Lucæ Euangeliſtæ.

C A P. I.

P †RIMVM QVIDEM 1

a *Primum quidem.* Beda, id eſt, Euangelium cui ſecundum addidit, id eſt, Actus Apoſtolorum. Completio primi eſt ibi: Vſque in diem, qua præcipiens apoſtolis, &c. initium ſecundi, quibus & prębuit ſeipſum viuum poſt paſſionem ſuam in multis argumentis. Nam Euangelio Ieſum cęlos aſcendiſſe, diſcipulos à Bethania Ieruſalem regreſſos teſtatur, non tamen ibi dicit, ꝙ per 40. dies poſt eius paſſionem crebro apparuit, ꝙ aſcenſurum de regno Iſrael interrogauerunt, ꝙ eo aſcendente angeli aſtiterunt, & huiuſmodi.

Sermo-

NICOLAVS DE LYRA.

C A P. I.

P Rimum quidem, &c. *Hic incipit liber Actuum Apoſtolorum, in quo ſanctus* Lucas *primo ſe continuat ad præcedentia, ſecundo proſequitur. ſubſequentia, ibi.* Et conueſcens. *Præcedentia uero dicta ſancti* Lucæ *ſunt in eius euangelio, in quo incipiens in Chriſti præcurſore, conceptionem Chriſti, natiuitatem, conuerſationem & prædicationem, mortem & reſurrectionem & aſcẽſionem declarauit, & hoc eſt quod dicit.*

1 Primum quidem. *i. primo, ſ. in* Euangelio.

* Sermo

MORALITER.

† 1 *Primum quidem, &c.* Per hoc Chriſtus dedit formam doctorib. & prędicatoribus Euangelij quam docendo & prædicando debeant ſequi, ſ. ut prius opera uirtutum faciant, & tunc aliis facienda proponãt. Per hoc ẽt, ꝙ Chriſtus poſt opera uirtutum doctrinam ſanam dr̃ hic ad dexterã patris aſſumptus ſignifi-

A a *Sermonem*.i.ſcripſi, quia ſcribere eſt operari. vel quia factis meruit eſſe ſcriptor euangelij.

† quo poſt quam in... per... hoc ipſum ſpiritu ſan ctum má data de his quos de legerat apoſtolis.

b *Feci*. Totus liber euāgelij vnus ſermo dicitur quod habet vnum ſenſum: aut ſingulare pro plurali. Euangelium eſt bona annunciatio, in qua annunciatur requies poſt laborem regnum poſt ſeruitium, vita poſt mortem.

c *De omnib*. Dictis & factis Chriſti quæ iudicanit officio digna vel idonea ſuæ diſpenſationi.

Hom. 1. ✻ Chrys. Non ſimpliciter de omnib. ſed ab initio ad finem vſque, aut n. ad eum vſque diē quo receptus eſt in cœlū. Atqui Ioannes declarat impoſſibile perſcribere omnia quæ ſi ſcribantur ſin-

a Id eſt, Euangelium. b Id eſt ſcripſi. c Non omnia dicente Ioanne. Si ſcribantur per ſingula, nec ipſum arbitror mundum capere poſſe omnib. modis doctrinæ, & quantum ſingulorum ſufficit fidei ſacerdotum. d Dei amator.

a ſermonem[a] feci[b] de omnibus[c] ó Teophile[d], quę cæpit Ieſus

b a Prius facere, poſtea docere, ne verbum opere teſtiſicatur. b Ante aſſumptionem. Vos inquam teſtes eſtis horum & ego mitto repromiſſionem patris mei in vos. Pręcepta dans quæ vel hic vel in Euangelio leguntur.

c d facere[a] & docere, uſq.[b] in diem † qua pręcipiens apoſtolis

a Ad Euangelizandum. De multitudine humani generis. Non vos me elegiſtis, ſed ego vos elegi.

e f per ſpiritum ſanctū quos elegit[a] aſſumptus eſt. Quib &

a Potentia deitatis. Non legatum miſit ad reſurrectionem b Voluntarie ſuſceptam. c Vel aliis diſſimilem, quia non pro culpa ſua eſt paſſus.

g h præbuit[a] ſeipſum viuum poſt paſſionem[b] ſuam in multis

B cap. 1. gulatim. nec ipſe vt arbitror caperet mundus. Quomodo igitur hic Lucas, loquitur de omnib. Atqui non dixit oīa, ſed de omnib. perinde acſi quis dicat ſummatim in genere: aut de omnibus loquitur, quæ neceſſaria ſunt, vrgentque.

✻ Oecvm. hic aūt de omnib. ait ſic librum feciſſe, ab exordio vſq; ad aſſumptionē. Quod ſe nihil prętermiſiſſe eorum, ait, quę cohęrrent, aut vrgent, in quib. diuinitas ac veritas prædicationis comprehenditur. Non.n. quippiam eorum reliquerūt, per quæ vel diſpenſatio verbi iuxta carnem creditur & cognoſcitur, uel magnitudo ipſius iuxta diuinitatē relucet & manifeſtatur.

Hom. 1. ✻ Chrys. Oecvm. vide porro humanitatem eius ac mentē apoſtolo dignam, etiamſi unius hominis cauſa tam diligentem ſollicitudinem ſuſcepiſſet, ut totum Euangeliū conſcriberet: ut inquit, hn̄s eorum ſermonum quos audiſti certitudinem. Audierat.n. Chriſtum dicentem, Matth 18. Non eſt uoluntas patris mei, ut uel unus pereat ex his puſillis.

d *Theophy*. Dei amicus, uel Dei amator, quia ſi tu ſis amicus Dei, tibi ſcribitur Cui Euangeliū ſcripſerat, eidē & Actus Apoſtolorum ſcribit Lucas medicus ad ſalutem ani. &c.

C e *Quæ*. A baptiſmo Io. quo Ieſus baptizatus eſt, uſq; in diem quo aſſumptus eſt in cęlum, quia de toto illo tempore Lucas ſermones texuit qui in fine Euangelii ita ſcripſit. Cum bene dixiſſet receſſit ab eis & ferebatur in cęlum.

Hom. 1. *Aliter*. ✻ Chrys. Nihil.n. doctore ſt[...]gidius, qui uerbis duntaxat philoſophatur. Neque.n. hoc doctoris eſt, ſed hiſtrionis ac hypocritæ. Eoque apoſtoli prius vitæ exemplis docebant, deinde uerbis. *Cæpit Ieſus, &c.* Qui omnia quæ fecit & docuit, incæptio quædam fuit eadem poſtea apoſtolis facientibus & docentibus & eorum ſequacib.

f *Facere*. Bonū doctorē, inſtituit uel inſtruit, q faciat qđ docet

Bed. ſenſus eſt: ſcripſi de Ieſu à tpe quo ſigna cępit facere & docere uſque in diem quo iiſdem cōpletis aſſumptus eſt.

Rab. pręcipiens apoſtolis prædicare Euangelium per ſpiritum ſanctum, per quem pręd icatum eſt Euangeliū, quia verba inſpirabat, & fiduciam tribuebat. Vel præcipiens per ſpiritum ſanctum. Quod.n. filius præcipit, præcipit & hoc ſpiritusſanctus. Vel propter ſpiritum pręcepit, quia non præcepere t niſi ſpiritus uenturus eſſet.

Hom. 1. ✻ Chrys. Hoc eſt ſpiritualia ad illos uerba loquutus, nihil autem humanum.

✻ Oecvm. Vel hoc dicit, ſpiritualia ſignificans fuiſſe præcepta, nihil ſeculare præ ſe ferentia, vel etiam ſpiritum connaturalem ſibi demonſtret, utpote cui ex diuina hypoſtaſi nihil deſit eorum, quæ adeo expleri poſſunt. Quęnam auem ſunt pręcepta, &c.

g *Elegit*. Hoc ad laudem apoſtolorum quorum actus ſcribere proponit. D

✻ Chrys. Non dixit, aſcendit. Nam adhuc tanquam de homine loquitur videlicet & poſt reſurrectionē docuit diſcipulos, cæterum huius temporis hiſtoriam nemo nobis ex[...]

1 cuit ex acte totam ve[...]
2 immoratur quidē hu[...]
rei Ioannes magis q[...]
3 cæteri, quemadmodu[...]
& hic. Sed nullus omn[...]
4 euidenter diſſeruit, pr[...]
5 pterea quod ad alia ſe[...]
6 narent. Dicimus igit[...]
hęc per apoſtolos, q qu[...]
7 audierant voluerūt, q[...]
8 bus & ſeipſum prębu[...]
viuum. Prius autem [...]
9 aſſumptione loquutu[...]
10 dicit & de reſurrectio[...]

ne poſteaquam enim dixit eum aſſumptum, ne putares i[...]lum ab aliis aſſumptum eſſe, adiecit, quibus & exibuit ſeipſum viuum. etenim ſi ſemetipſum exibuit in re maiore, multo magis in minore.

✻ Oecvm. Ne quis exiſtimaret alterius hoc factum eſſe uirtute, ſtatim ēt ſubiunxit, quod proprię eſſet authoritatis, q[...]bus ēt exibuuit ſeipſum uiuentem. Eundem autē oſtende[...] qui paſſus fuerat ac reſurrexerat, ſermoni coniunxit quod l[...]quitur, dicens, (poſteaquam ipſe paſſus fuerat.

h *Aſſump*. A diuinitate, uel à nube aſſumptus, quaſi uerus homo.

✻ Tertvl. Cum diſcipulis aūt quibuſdam apud galilęa Iudææ regionem ad quadraginta dies egit, docens eos quę [...]cerent. dehinc ordinatis eis ad officium prędicandi per or[...] circunfuſa nube in cęlum eſt receptus, multo uerius qua[...] apud uos aſſeuerare de Romulo proculi ſolent.

✻ Chrys. Neque.n. ita tunc perpetuo quemadmodū a[...]te reſurrectionem fecerat ueriatur cum illis. Illud uide, n[...] dixit 40. dieb. ſed per 40. dies. aduolabat enim, ac deuolab[...] rurſus. Quur ita tandem? ſubducebat animos illorum ad [...]tiora, nec patiebatur illos ſimiliter erga ipſum ſic affectos [...]ſe quemadmodum prius fuerat. Neque uero hoc ſimpliter faciebat, ſed utrunq; diligenter pręparabat, & ut crederetur reſurrectio, & ut deinceps maior humana conditione [...]beretur, &c. Cæterū qua de cauſa non apparuit oībus, ſed [...]ſcipulis tm̄? Quum multis illarum uiſum fuiſſet ſpectrū, ui[...]licet iis qui non nouerant arcanū myſterii. Etenim ſi ipſi di[...]puli diffidebant ac turbabantur, & opus erat ut manib. co[...]trectarent, opus erat menſa communi, quomodo uerilim[...] eſt affectos futuros fuiſſe uulgares iſtos? & cæ. Quod.n. in il[...] effecerunt conſpecta prodigia, hoc in omnib. poſteris erat [...]fectura fides. quapropter & incredulos per fidem colligim[...] & cæ. Itaque qui aiunt non eſſe facta miracula, tum magis [...]tiam ſeipſos pudefaciunt. Nam hoc ipſum maximum eſt [...]raculum, abſq; miraculis orbem terrarū accurrere, à duo[...]cim pauperib. & illiteratis hominib. attractum. Neque.n. [...]pulentia diuinarum, neq; ſapientia dicendi, nec alia re ſim[...] uicerunt piſcatores, ut iam uel inuiti fateantur homines i[...]lis diuinam eſſe uirtutem. Nam erat impoſſibile, ut unqua[...] res tanta uirib. hominum conficeretur. Atq; hac de cauſa ipſe dieb. quadraginta commoratus eſt poſt reſurrectione[...] longò tpis ſpacio certis argumentis declarans, & cōproba[...] conſpectum ſuiipſius, ne ſpectrum & manè fant[...]ſma cre[...]rent quod uidebatur. Ac ne his quidem contentus fuit, [...] menſam etiam addidit. Et conueſcens, &c. F

i *Viuum*. Corpus uiuum uel propriū, nō phantaſticum, qu[...]

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Sermonem, &c. *Non dicit omnia, quia omnia facta (b iſti non poſſunt per ſingula ſcribi. ſecundum quod dicitur Io. vlt. d. Sunt autem & alia multa quę fecit Ieſus, quæ ſi ſcribātur per ſingula, nec ipſum arbitror mundum capere poſſe eos qui ſcribendi ſunt libros, ſed dicit.*

2 De omnib. *quia de pertinentia ad Chriſti conceptionem, natiuitatem uitam & mortem, reſurrectionem & aſcenſionem aliqua ſcripſi,*

3 O Teophile. *Hic erat quidam epiſcopus Aſiæ, cui ſcripſerat* Euan*gelium, ut patet in eius prologo, & eidem ſcripſit hunc librum.*

4 Quæ cæpit. *Ne ſimilis eſſe ſcribis & Phariſæis, de quib. dicitur improperando Mat. 23. a.* Dicunt.n. & non faciunt. *Bene.n. docere, &*

male uiuere nihil aliud eſt quam ſe ſua uoce damnare.

5 Vſque. *Aſcenſionis ſuæ.* 6 Qua pręcipiens. *Quod. ſ. prædic[...] Matt. ult. ut ſup. allegatum eſt.* 7 Quos elegit. *prę cæteris ad o[...]cium apoſtolatus.* 8 Aſſumptus. *de terra ad cęlum in ſua humanitate, ſecundum diuinitatem.n. quæ neceſſario eſt ubiq;, non conuenit [...] loco ad locum tranſire, Aſſumptus eſt autem a tota trinitate aſſumptionem illam faciente, quę in omnib. effectib. principaliter operatur. Etiam a ſeipſo. nam corpus glorioſum ſic eſt in poteſtate animæ, quod obediuit ei ad nutum ad motum localem. Aſſumptus eſt etiam a nube pręſtante ei obſequium.* 9 Quib. & prębuit. *poſt reſurrectionem.* 10 In multis. *de ſua reſurrectione facientibus fidem.*

MORALITER.

ſignificatur, quod doctor uel prædicator recte uiuens & ſanè docens, ſit ad Dei gloriam aſſumendus.

9 *Quibus & præbuit, &c.* quę poſita ſunt diffuſe in literali ex[...] † ſitione.

a ¶ Oſtenſionibus. b ¶ Apparere dicitur illud quod in ſolidum eſt.
a ¶ Quod erat ſignum veritatis, ſcilicet ſolita ſibi dicere prius.
a b † argumentis per dies quadraginta apparens eis, & loquẽs 1
a ¶ Scilicet de Euangelio, eccleſia, regno cæleſti, quæ omnia vnum regnum ſunt.
b ¶ Vos autem ſedete hic in ciuitate quouſque induamini virtute ex alio. 2
c d de regno Dei. † Et † cõueſcens præcepit eis ab Ieroſolymis 3

& apoſtoli cognouerunt tãquam notiſſimum. Aut vinum ꝙ poſt mortẽ viuebat. Vel viuum, id eſt, amplius non moriturũ.

a *Per dies.* Non tamen eis per.xl.dies continuos apparuit. poſt diem.n.reſurrectionis alios quatuor dies interueniſſe Ioãnes dicit. Poſt quos rurſus apparuit ꝑ.xl.qa.xl.horis mortuꝰ fuerat xl.diebus ſe viuere confirmat. Et per xl. typus præſentis ſeculi, quo Chriſtus in eccleſia verſatur, poteſt intelligi, ſi ne qa homo quatuor, conſtans elementis erudıtur contra tranſgreſſionem decalogi.

b *Apparens.* Beda. Ad inſtruendã fidem ſuæ reſurrectionis: ſepius quoq; apoſtolis poſt reſurrectionẽ viuꝰ apparens cibũ ſumit, carnẽ ſuã palpãdã exhibuit. Sed ꝑ myſteriũ huius cõuerſationis ſignificat ſe impleturũ q̃ promiſerat: *Ecce ego vobiſcũ ſum vſque ad conſummationẽ ſeculi.* Item numerus tẽporalẽ vitam ſignificat, qa poſtq̃ cõſepulti fuerimꝰ cũ Cr̃o ꝑ baptiſmũ ĩ mortẽ, quaſi mari rubro trãſito neceſſariũ habemus ducatũ ĩ hac ſolitudine, q ad cęlos nos ꝑducat, & imagines ſuas denario remunerãs ꝑſẽtia ſãcti ſpiritꝰ quaſi vera qete iubilei remuneret.

✻ CHRYS. Sic hoc argõ ipſi quoq; apoſtoli, ſemper aſtruxerunt reſurrectionis fidẽ, vt quum aiunt, qui quidẽ cibũ ſimul ſumpſimus, & bibimꝰ cũ illo. Sed quid apparẽs faciebat? Per q̃ illos ad fidẽ adduxerit oſtẽdit, dicẽs: *apparens eis, &c.* Quum autem deiectis erant animis & his q̃ facta fuerãt cõturbati, ac reſtabat, vt magna aggrederẽt certamina, recreat & erigit illos, prædicẽs qđ eſſet illis euenturũ, ac ꝑcipiens ne diſcederent ab Hieroſol.&c. Primũ euocarat illos ĩ Gallilæã, metuentes etiã num ac trementes, quo vacui pauore, poſſent audire q̃ dicerẽtur: deinde quum audiſſent, & in his quadraginta dies eſſent verſati, præcepit ne ab Hieroſol.&c. D

c *Præcepit, &c.* ✻ CHRYSOSTOMVS. Cur ita tandem? Quemadmodum milites, in multitudinem erupturos, nemo patitur exire, priuſquam armati fuerint, neq; quiſquam equos ſinit à carcere proſilire priuſquam aurigam nacti ſint ita, nec Chriſtus diſcipulos ſuos paſſus eſt in acie conſpici, priuſquam deſcenderet ſpiritus, ne facile caperentur, & abducerẽtur à multitudine. verum non hęc ſola cã eſt. Sed poſtea quã cõplures erant Illis credituri, & rurſum cũ his alii, ne qui dicere poſſent, qđ prætermiſſis notis, ad peregrinos abiſſent, oſtentandi ſui gratia, hac de cã, apud ipſos qui Ieſum occiderẽt, exhibẽt argumẽta reſurrectionis: Apud ipſos, inquam, qui eum crucifixerant, qui ſepelierant. in ipſa ciuitate in qua facinus illud impium erat patratum, vt aduenis etiam omnibus os occluderetur. Homil.10.

✻ OECVM. Quod ſi ſtatim ab Hieroſolymis diſceſſiſſent, nihilque horum fuiſſet ſubſequutum, ſuſpecta certe fuiſſet reſurrectio. Rurſum etiam quia nondum uirtute ſpiritus ornati, inutiles redderentur ad hoſtium congreſſus. cap.1.

d *Conueſcens.* Signa ueri corporis annunciat, quia non uno corporis ſenſu, ſed viſu, auditu, tactu, apparendo, loquendo, conueſcendo probantur. ☞ CHRY-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Per dies. *quod non eſt ſic intelligendum, quod in illis quadraginita diebus fuerit continue cum eis, ſed quia in illo temporis ſpacio eis frequenter apparuit.*

2 Loquens, &c. *id eſt de beatitudine cæleſti.* Ad maiorẽ intellectum *dictorum duo hic ſunt videnda. Primũ, eſt, vtrum reſurrectio Chriſti debuit argumentis probari. Ad quod dicendum, quòd argumentũ uno modo eſt ratio rei dubię faciens fidem. i. certitudinẽ. quod eſſe non poteſt niſi procedat ex principijs per ſe notis, ſicut fit in ſcientijs demonſtratiuis & alijs. talibus argumentis non debuit reſurrectio* Chriſti *probari quæ eſt articulus fidei. de talibus enim non habetur certitudo euidentiæ in præſenti, ſaltem de communi curſu. Alio modo accipitur argumẽtũ aliquod ſenſibile ſignum, quod inducitur ad manifeſtationem alicuius veritatis. quę nomine argumenti aliquando vtitur philo. in libris ſuis. & hoc modo accipiendo argumentum Chriſtus ſuam reſurrectionem declarauit argumentis, inquantum per euidentia ſigna ſe vere reſurrexiſſe oſtendit: quod fuit neceſſarium apoſtolis fieri. Primo propter ſeipſos, eo quod eorum corda non erant diſpoſita ad credendum de facili eius reſurrectionẽ. Vñ dicit eis Luc. vlt. d.* O ſtulti & tardi corde ad credendũ in omnibus quę locuti ſunt prophetæ. *Secundo propter alios, vt per huiuſmodi ſigna eis oſtenſa eor teſtimoniumũ de Chriſto efficacius redderetur, ſecundum illud. 1. Ioh. 1. b.* Quod audiuimus & vidimus noſtris oculis, & manus noſtrę contrectauerũt de verbo vitæ, teſtamur & annũciamus uobis. *Secundũ eſt de qualitate & efficacia huiuſmodi argumentorum. Circa quod ſciendũ, quod uera reſurrectio de qua fit ſermo hic, eſt creditus eiuſdẽ hominis in numero de morte corporali ad vitam glorioſam. Et hoc oſtenſum eſt in Chriſto tam ex parte corporis quam ex parte animæ. Ex parte enim corporis primo fuit oſtenſum, ꝙ Chriſti corpus poſt reſurrectionem fuit verum corpus & ſolidum, non corpus phantaſticum vel rarũ, ſicut eſt aer, vel per hoc ꝙ palpabile præbuit ipſum, Luc. vlt. f.* Palpate & videte, quia ſpiritus oſſa & carnẽ non habet, ſicut me uidetis habere. *Secundo fuit oſtenſum, quod erat corpus humanũ, per hoc quod oſtendit verã humanã effigiẽ oculis diſtinguibilem ab alijs effigieb. Tertio fuit oſtenſum, ꝙ erat idẽ corpus numero qđ habuit prius ante mortẽ, ꝑ oſtẽdẽdo cicatrices vulnerũ. Lu. vl. f.* Videte manꝰ meas & pedes meos, quia ego ipſe ſũ. *& Ioh. 20. g. dicit Thomæ:* Infer digitũ tuũ huc. & vide manus meas, & affer manũ tuam, & mitte in latus meũ, & noli eſſe incredulus, ſed fidelis. *Similiter ex parte animę iterato corpori vnitæ veritatẽ ſuę reſurrectionis oſtendit, & hoc per opera triplicis vitæ.* Primo *quidem per opus vitæ nutritæ, in hoc quod cũ diſcipulis manducauit, ut habetur Luc. vlt. f.* Obtulerunt ei partẽ piſcis aſſi & fauũ mellis, & cũ mãducaſſet corã eis, ſumẽs reliquias dedit eis. *Secundo per opera vitæ ſenſitiuę, in hoc quod diſcipulis ad interrogata reſpõdebat & eos ſalutabat, in quo ſe oſtendit uidere & audire.* T*ertio per opera vitæ intellectiuæ, in hoc quòd cũ eis loquebatur & deſcriptis diſſerebat, Lu. vlt. f.* Hæc ſunt uerba quæ locutus ſum ad vos, &c. *Quod etiam reſurrexit ad vitam glorioſam, oſtendit per hoc, ꝙ ad diſcipulos ianuis clauſis intrauit, & hoc per dotem ſubtilitatis. Vnde dicit Gre. Homil. 17.* Palpandam *carnem dominus præbuit quã ianuis clauſis introduxit ut eſſe poſt reſurrectionem oſtenderet corpus ſuum, eiuſdem naturæ, & alterius gloriæ.* E

De efficacia iſtorum argumentorum dicitur ab omnib. ꝙ licet vnũ per ſe ſumptum uel duo non ſufficerent, tamen oĩa ſimul ſumpta fuerunt efficacia in ſuo genere ad manifeſtandam veritatẽ reſurrectionis dominicę & cum ad hoc inducta fuerint ab illo cuius perfecta ſunt opera. Sed vlterius poteſt quæri, vtrum in hac manifeſtatione fecerint certitudinem euidentiæ, vel adhæſionis tantum. Ad quod dicunt aliqui, quod fecerint certitudinem adhæſionis tantum, qualis eſt in his quę ſunt fidei, de quibus eſt reſurrectio Chriſti. Alij uero dicunt, ꝙ fecerunt certitudinẽ euidentiæ, eo quod talis manifeſtatio fuit per ſigna ſenſibilia euidentia. Sed ſaluo meliori iudicio mihi videtur melius dicendum, quod Chriſtus *poteſt dupliciter conſiderari. Vno modo inquantum homo tantum, & ſic argumẽta prędicta fecerunt certitudinem euidentiæ, de reſurrectione humanæ naturæ, quia ſicut dictum eſt, erãt euidentia ſenſibus bene diſpoſitis. ad quod etiam reducitur certitudo euidentię demonſtrationis. Alio modo poteſt conſiderari inquantum Deus & homo, ſiue Deus humanatus. & ſic argumenta prędicta de reſurrectione Dei hominis, non fecerunt certitudinem euidentiæ, ſed adhæſionis tantum quæ eſt fidei, quia diuinitas Chriſti & ante reſurrectionẽ & poſt non fuit aliter cognita ab apoſtolis. Et hoc videtur manifeſte dicere beatus Greg. homil. 17. Thomas aliud vidit & aliud credidit. A mortali quippe homine videri diuinitas non potuit hominem ergo vidit, & Deum confeſſus eſt di.* Dominus meus & Deus meus. *videndo ergo credidit, quia conſiderando verũ hominẽ, hunc Deũ quẽ videre non poterat, exclamauit. licet ergo per argumenta prædicta euidens fuerit apoſtolis illum qui dicebatur Ieſus Nazarenus, uere reſurrexiſſe, non tamen fuit euidens. ſed ſolum creditũ Deum à mortuis reſurrexiſſe, ſicut & creditum fuit tantum & non ſcitum illum hominem eſſe Deum. obiectum autẽ fidei eſt ipſe Deus nõ viſus, & idõ articulus fidei eſt aliquod nõ viſum circa Deum.* ꝑꝑ *quod articulus fidei eſt Deum reſurrexiſſe a mortuis, & non hominẽ tantum. Propter quod dictum eſt ſupra quod illa argumenta nõ fuerunt efficacia ad manifeſtandum euidenter reſurrectionẽ Chriſti prout eſt articulus. Et per prædicta patet ſolutio ad rationes vtriuſq; opinionis aliter ſentientis.* 3 Et conueſcens. *Poſtquam Lucas continuauit ſe ad dicta in Euangelio, hic conſequenter proſequitur dicenda in hoc lib qui ſicut dictum eſt, eſt de legis euangelicę promulgatione. Circa quod conſequẽdum, quod ſicut corpus mobile ſubiectũ eſt in tota naturali philoſophia ſub ratione abſoluta, in partialibus vero libris ſub rationibus determinatis, vt in libro de cælo & mundo corpus mobile ad ſitum, in libro uero de generatione, corpus mobile ad formam: Ita Deus ſub ratione abſoluta ſubiectum eſt in tota ſacraſcriptura. ideo dicitur theologia quaſi ſermo de Deo. ſub rationibus vero determinatis eſt ſubiectum in libris partialibus, vt oſtenſum fuit in principio Gen. & in alijs ſequentibus libris. In toto uero nouo Teſtam. ſubiectum eſt, ut redemptor in cõmuni, ſed in libris partialibus ſub rationib.* F

MORALITER.

✻ ſitione, & per hoc fuit probata nr̃a reſurrectio futura, quia Chriſtus eſt homo uerus eiuſdem ſpeciei nobiſcum. ꝑꝑ quod eius reſurrectio ẽ noſtræ reſurrectionis argumẽtũ, ut deducit Apoſtolus. 1. Corint. 15. Et quia ad ſane prędicandũ requiritũ ſpirituſſancti donum, ideo promittitur prædicatorib. eccleſię cum dicitur: *Et conueſcens præcepit, &c.* Sequitur.

A ✻ Chrys. Poſt hæc ne dicerent, quomodo ergo poterimus inter homines impios,& homicidas,ad hæc tam multos du-
Homil. 1. re,quum ſimus pauci contemptique? vide quomodo diſpera tionem hanc diſſoluat dicens,ſed expectate promiſſionem patris, quam audiſtis ex me.

a ¶ De viſione pacis æternæ non diſcedit eccleſia. b ¶ Ad probationem fidei obedientię & patientiæ.

a ne diſcederent,ſed expectarent promiſſionem patris, quam 1

a ¶ Non apoſtolorum vel aliorum,vel non patris qui incarnatus non eſt b ¶ Ideo indigetis promiſſione ſpiritus, quia in baptiſmate 2 Iohannis non eſt datus ſpiritus. c ¶ Multos vel nos.

b audiſtis inquit per os meum †quia Iohannes quidem baptiza

a ¶ Sola ſine ſpiritu. b ¶ Ad probandam eorum obedientiam tempus interponitur. Multi non 3 erant dies pro celeritate ſalutis credendum,quibus erant prædicaturi.

c uit aqua, vos autem baptizabimini ſpirituſancto, non poſt

Vide Chriſoſtomus eo loci. ✻ Oecumen. Et vbi hoc pater promiſit? Dicimus ergo quod vel per defectu oportet dictum hoc intelligi, vt ſubaudiatur præpoſitio ἀπὸ, ſitq; ſenſus. Expectarent à patre promiſſionem, quam vobis, inquit, feci de ſpirituſancto. vel etiam qa ſicut ipſe ait, Quę à patre audiui, hęc annuntio uobis, ſancti quoque ſpiritus promiſſio etiam ſi per ipſum facta ſit, attamē a patre erat. Quod ſi & ab ipſo quæritur, Ioel fide dignus eſt
2. cap. qui ſermonem confirmet dicēs, Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem.

a *Promiſſionem.* Quam promiſit per Ioel, vt habetur in ſequentibus:& ſi à Chriſto promiſſa, à patre tamē complebitur. Vel patris dicitur, quia in eius uerbo, id eſt, Chriſto promittitur.

b *Quia Iohannes.* Beda. Cum diceret dominus, quia Iohannes baptizauit aqua, vos autem,&c. non ſubiunxit, vos autē baptizabitis, ſed baptizabimini ſpirituſancto, qa neq; apoſtoli, neq; ſequaces eorum uſque hodie in eccleſia aliter quā in aqua baptizare præualēt: ſed inuocato nomine Chriſti interior virtus
B ſpirituſſancti baptizatorum animas & corpora purificat, quod in baptiſmo Iohannis non fiebat.

Beda Baptiſma datur in duab. naturis, corporali, ſcilicet & ſpirituali, quia homo qui baptizatur duob. cōſtat, corpore, ſcilicet & anima, tamen vnum eſt baptiſma, ſicut vnus homo.

Cap. 1. ✻ Oecum. Conſummata ſpiritus ſuperuētio in apoſtolos, & quę perfectum reddit, à Deo, vt alios quoque perficiat, tpe Pentecoſtes facta eſt, non autem eo præſente venit, Nā ſi tunc dñs diſceſſiſſet, ſpiritus vero māſiſſet, non fuiſſet tanta conſolatio, adeo enim ei adhærebant, vt ægrè diuelli poſſent. Non ſtatim autē deſcendit ſpiritus, ſed poſt octo fortaſſis aut nouē dies, vt paululū contriſtati, & in deſiderio ac neceſſitate promiſſionis conſtituti, purū ac perfectū reciperent in eius aduentu gaudium. Præterea autē oportebat in cęlo noſtram cōparere naturā ac perfectam fieri reconciliationē, ac tūc viuire ſpiritū.

Homil. 1. ✻ Chrys. Neque dixit, Ego vos baptizo ſpirituſancto, ſed baptizabimini, nos interim docens, vel modeſte de nobis ſentiamus. Non hoc iam ex Ioannis teſtimonio dilucidum erat, quod ipſe eſſet qui baptizaret, quum dicere, ipſe vos baptizabit ſpirituſancto, & igni.

✻ Oecum. Apoſtoli in initio aqua baptizati ſunt, poſtea vero ſpirituſancto, &c.

Bed. baptiſma vnctio vnde & in qnibuſdā libris inuenitur ſic Ioānes † vnxit aqua, vos vngemini ſpirituſancto. Baptiſma autē domini quod in ſpirituſancto eſt, non ad illud tēpus tantū reſpicit quo apoſtoli & cęteri fideles illius tēporis baptizati ſunt aqua ī remiſſionē, gratia ſpiritus à Domino percepta, ſed ad hoc etiam in quo domino mittente ſpiritū plenius accepe runt quicunque etiam modo baptiſmum in remiſſionem accipit in ſpiritu baptizatur, cuius dono ſolutis peccatis vt etiam in bono proficiat, adiuuatur.

✻ Oecum. Baptizabimini dixit, non baptizabo, manſuetudinem amplectens, & arrogātiam fugiēs: præſertim quam Ioānes prius hoc docuiſſet dicens, Ipſe vos baptizabit ſpirituſancto & igni, ſuperfluum eſſet, ut ipſe per ſeipſum adderet. Verum an nō per gratiam baptiza in cænaculo abſque aqua, vtique: nam ſpiritus efficacior eſt, per quem etiā aqua operatur quandoquidem ipſe quoque Chriſtus abſque oleo in unctus eſt.

c *Eos autem, &c.* Avg. Quando Petrus negauit, non erant Apoſtoli baptizati, nō aqua, ſed ſpiritu, poſt reſurrectionē enim dictum eſt: Vos uero baptizabimini ſpirituſancto, nondū enim reſurrectione Chriſti & miſſiōe ſpiritus cōfirmati erant. Sicut iuſtis circōciſio nō fuit neceſſaria antequā imperaret Abrahę & poſteritati ſuæ, ſic poſt q̃ ſacramentū noui. Teſt. id eſt. baptiſma circunciſionis loco datum eſt à domino dicēte. *Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpirituſancto, &c.* Certum eſt nullum ad corpus Chriſti pertinere niſi baptizatū, præter eos qb. paſſio deputatur pro baptiſmo. Itē ſcriptū eſt, quando Paulus baptizatus eſt, & nō eſt ſcriptum quādo alii apoſtoli baptizatis ſū E ſed debemus intelligere baptizatos eſſe propter illud: Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpirituſancto, &c.

Beda. Nondū fuerat baptizari, uel baptiſmo Iohannis, non aqua, ſed ſpirituſancto, quos intelligimus baptizatos eſſe qui baptizabant alios.

Rab. Hic promittitur, quòd Ioannis baptiſmo præcelleret baptiſma apoſtolorū. Qui a Iohanne baptizati ſunt tm̄ aqua ut patet in Andrea & ī altero diſcipulo Petro enim dictū eſt *Qui lotus eſt non indiget niſi vt lauet pedes.* poſtea a Chriſto firmata eſt eorum fides, quorum etiam pedes in cęna lauit, & quibus corpus ſuum dedit poſt reſurrectionem inſufflauit ſpiritum die aſcenſionis eos benedixit, poſtea miſit ſpiritum.

✠ Chrys. Nec expreſſit, quando, quo ſemper uigilarēt tm̄ dixit breui futurum ne deiicerent animis, quando uero Hom. eſſet futurum, nondū addidit, ut ſemper eſſent uigilātes, & Quid igitur miraris, ſi non exprimit diē, quo erant perficienda? quandoquidem hunc inſtantē ac vicinum noluit eſſe manifeſtum, idque iuſtiſſima ſane de cauſa, nimirum ut uigilantes ſollicitius promiſſum expectarēt. Non enī datur, nō datur inquā gratis niſi vigilanti. An non uides quid dicat Helyas discipulos? Si uideris me cū abripiar, ſic erit tibi, hoc ē, cōtingat 2. Re. tibi qđ poſtulas, &c. Sic & Paulo ſtatim data eſt gratia ſed triduū interceſſit, quo fuit cęcus, atq; interim metu purgat ac paratur. Etenim quēadmodū qui purpuram tingūt, prius aliquibuſdam coloribus pręparant id quod tincturā accipiet, ne flos dilut⁹ & euanidus fiat: Itidē & hic pri⁹ animi ſolicitudi

C D Deus F

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *magis determinatis. Vnde in Euāgelio Deus redēptor eſt ſubiectum ut legis Euangelicæ lator. In hoc autem libro ut eiuſdem legis per orbem publicator. Primum tamen fecit per ſeipſum, ſecundum vero per Apoſtolos ad hoc miſſos. propter quod liber iſte ab actibus apoſtolicis nominatur. Adhoc autem quod Apoſtoli aliꝗque diſcipuli eſſent ad hanc publicationem idonei præexigebatur in eis ſolidatio & perfectio per donum ſpirituſſancti, quo eſſent diuina notitia prędití conſtantes & eloquentes & charitate feruidi: propter quod liber iſte in duas partes diuiditur, quia primo deſcribitur apoſtolorum debita diſpoſitio, ſecundo per eoſdem euangel. publicatio, ſe. ca. ibi: Stans autem Petrus. Debita uero diſpoſitio apoſtolorum facta eſt per ſpirituſſancti donum vt dictum eſt, & ideo primo deſcribitur promiſſio huius doni. ſecundo expectatio promiſſi, ibi:* Tunc reuerſi ſunt. *tertio collatio expectati. in principio ſequentis cap. Prima adhuc in duas, quia primo ponitur hæc promiſſio, ſecundo circa hoc mouetur quæſtio, ibi:* Igitur qui conuenerunt. *Circa primum ſciendum, quod licet ſanctus Lucas in fine Euangelij ſui locutus fuerit de hac promiſſione, hoc fuit tamen breuiter & ſuccinctè. Hic autem tangit eam magis diffusè, propter quod ab ea incipit proſecutionem dicendorum in hoc libro. Dicit ergo:* Et conueſcens præcepit. *ſ. Ieſus cum apoſtolis ſuis: quibus recumbentibus apparuit in die aſcenſionis, vt refert Marcus in fine Euangelij ſui dicens:* Nouiſſime autem recumbentibus illis undecim apparuit illi Ieſus, &c.

1 Ne diſcederent. *donec per ſpiritumſanctum redderetur aptus ad publicationem Euangelij. ideo ſubditur.*

2 Sed expectarent promiſſionem patris. *Ioan. 14. d. Paracletus autem ſpirituſſanctus quem pater in nomine meo mittet, ille do. vos omnia.*

3 Quia Iohannes quidem baptizauit aqua. *ſolum, nam eius baptiſmus gratiam non conferebat.*

4 Vos autem baptizabimini ſpirituſancto. *Ex hoc loco dixerunt aliqui, quod apoſtoli non fuerunt baptizati baptiſmo Chriſti qui eſt aqua ſecundum quod habetur* Iohan. 3. *Sed hoc non eſt conſonum dictis ſanctorum, nec etiam rationi.* Dicit enim *Saluator Iohan. 3. Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpirituſancto, non poteſt intrare in regnum Dei: & ideo poſt illam domini ſententiam nullus factus eſt membrum Chriſti, niſi per ſuſceptionem ſui baptiſmi, vel alicuius ſupplentis eius vicem, ſicut eſt baptiſmus ſanguinis & flaminis. Præterea* Paulus *Apoſtolus vocatus ad fidem de mandato domini fuit baptizatus, vt habetur Act. 9. c. Et idem tenendum eſt de alijs apoſtolis, quamuis non ſit ſcriptum, quia non omnia Chriſti facta ſunt ſcripta* ✻ *vt dictum*

Deus præparat ac deinde infundit gratiam. Eandem ob cauſam nec ſpiritum illis miſit ſed in die quinquageſimo,&c.

✱ CHRYS. Nam quoniam audierant quod ſpiritum eſſent accepturi,tanquam digni iam cupiunt diſcere, & ad libertatem ſpem habebant erectos animos,Non enim volebant ſeſe conijcere in pericula, ſed reſpirare potius ac refocillari eo quod non exigua forēt quæ illis contigerant, ſed de extremis imminebat periculum, & cæt. Equidem arbitror,ne illud quidem aliquo pacto cognitum illis fuiſſe,quod tādem eſſet illud regnum. Nōdum enim erat ſpiritus, qui poſt docuit eos.

a Domine ſi in tempore. Beda. Quia apparens eis locutus fuerat de regno Dei,& ſpiritusſancti promiſerat aduentum,ideo in præſenti quærunt de regno Dei:ſi in præſenti adueniente ſpiritu ſit reſtituendum,an in futuro ſanctis reſeruandum.Carnales. n.reſurrectione Chriſti impleta,cito regnum Iſrael credebāt eſſe venturum,ſecundum illud. Nos autem ſperabamus quod eſſet redempturus Iſrael.

✠ AMB. Veſtrum dixit,nō meū.Iam enim non ſum pefectionem,ſed ſecundum perfectum humani corporis ac noſtrę animæ loquebatur.Cum autem dicit, tempora vel momenta quę pater poſuit in ſua poteſtate:vtique non poteſt eſſe exors ſcientiæ paternę,cuius nequaquā exors eſt poteſtatis,cuius poteſtas ex ſapientia & virtute gignitur,qđ vtrunq; Chriſtus eſt.

✱ OECUM. Vbique futurarum cognitione rerum priuat ipſos non tanquam ignorans,ſed quod ſciret nihil illos ex eo iuuari ad ſpiritualem ſalutem.

✱ CHRYS. Verum vt intelligatis rem adhibita ſimilitudine reddam dilucidiorē. Quemadmodū quum videmus infantē plorantem,ſemperque cupientem aliquid a nobis accipere, quo nihil illi eſt opus,tum occultato potius quod concupiſcit,oſtēdimus illi manus vacuas,dicentes:Ecce nō habemus: Itidem & ille fecit apoſtolis.Sed quemadmodum puer ille, ſi poſteā nihil oſtēdamus inſtat plorādo,videns ſe eſſe deluſum deinde eo relicto diſcedimus,dicentes,vocat me talis,&aliud quiddā eius loco,quod concupiſcebat damus, volentes eum auocare ab eo quod maluiſſet accipere,extollentesque illud qđ in altenus locum damus,eo dato,repente ſubducimus nos.Itidē fecit & Chriſtus,illi quærebant accipere,hic negauit ſe habere. Atq; primū deterrebat.Cæterū vbi rurſus quærerent,iterū negauit ſe habere,niſi quod nunc terretur, verum poſtea q̄ oſtēderat,quod fecerat,dicit ēt probabilē cauſam, Pater (inquit) poſuit in ſua poteſtate:Quid igit?Neſcis ea quæ ſunt patris an te ipſum quidem noſtri,cæterū q̄ facit ignoras?Ipſe dixiſti,nemo nouit patrem niſi filius,Et ſpiritus quidē omnia ſcrutatur ēt profunda Dei,tu vero ne hoc quidē ſcis?Abſit, Nō,vt hoc ſuſpicemur,ad iſtū loquutus eſt modū. Sed ita ſe gerit quaſi neſciat,quo illos reuocet ab intempeſtiua inquiſitione,&c. D Luc.10.

a ¶ Continuatio,præcepit eis,&c.qui conuenerant. ¶ præſentes erant aſcendenti.

multos hos dies. Igitur † qui conuenerāt interrogabant eū, 1

a ¶ Seruus hoc profert. b ¶ poſt tuam reſurrectionem ſuperueniente ſpiritu.
c ¶ Inducet diem iudicii & regnum ueri Iſraelis. ¶ temporale uel ſpirituale? quod in Græco manifeſtum eſt.

a b dicentes: Domine, ſi in tempore hoc reſtitues regnum † Iſ- 2 † Iſraeli

a ¶ Quia utrunque prius poſſeſſum eſt,poſtea perditum. ¶ Non huius,ſed huic iſraeli.
¶ inſinuat ſpirituale regnum a propheus promiſſum fuiſſe b ¶ id eſt,non eſt hominum diem iudicii noſſe,ut quaſi ſuſpenſi ſemper iudicium expectent.

c d raēl? Dixit autem eis: Non eſt veſtrum noſſe tempora vel 3

a Numerum temporum uel momentorum uſque ad finem ſeculi.
b ¶ Non ponet,quia Deus præteritam ceruit,quidquid uult futurum eſſe.

e † momenta,quæ pater poſuit in ſua poteſtate: ſed accipietis 4

a ¶ Quia infirmi. ¶ Scientiæ ſignorum confidentiæ. b ¶ ſuperuenit ſpiritusſanctus, quia ſuperior interiore naturę infunditur ſecundum illud: ſpiritusſanctus ſuper in te,&c.
c ¶ Non indigetis illud noſſe,quia uirtus ſpiritus quæ amplius eſt neceſſaria ſuperueniret. ¶ Qui uos docebit.
d ¶ Interius.

f † virtutem ſuperuenientis ſpiritusſancti in vos, † & eritis

b Non eſt veſtrū noſſe. Non ait, non erit, ſed non eſt:notans adhuc eſſe infirmos, & ideo ad ſecretum non eſſe idoneos.

Cum vero ait: Non eſt veſtrum noſſe. Oſtendit quòd ipſe ſciat cuius ſunt omnia quę patris, ſed eis nō expedit noſſe,ſed ita viuāt quaſi quotidie iudicādi.

c Quę pater. Beda. Illius inquit regni tam ſecretum eſt tempus,vt tantum ſcientię patris pateat,ſed accipietis virtutem ſpiritusſancti, vt quod ꝓpter infirmitatem carnis non poteſtis,poſſitis ex virtute ſpiritusſancti.

d In ſua poteſtate. Beda. Hoc vt verus homo excuſabiliter dixit, ſed tamen vna eſt patris & filij & ſpiritusſancti poteſtas,filius etiam poteſtas patris eſt. E

e Sed accipietis. Tollitur ſcientia temporum, ſed diuinū quo indigent adhibetur auxilium,hoc modo,cum pueris aliquid tollitur,aliud datur ne penitus triſtentur.

✱ CHRYS. Quemadmodum non reſpondet illic ad ea quæ percontabantur; Nam hoc doctoris eſt,docere non quę vult diſcipulus,ſed quę diſcere expedit:Sic & hic quæ conceſſit illis ſcire,ideo prædicit,ne turbarentur,nimirum adhuc etiam imbecilles,vt autem illos confirmaret,erexit illorum animos,ſimulque texit ea quę erant auditu grauia. Nam quum eſſet illis paulo poſt relaturus, hæc colloquens cum illis nihil dicit moleſtum ſimpliciter, ſed cū admixta laude mitigat per hæc quæ nunc facit,illud propemodum dicens. Ne formideris,capietis enim virtutem,&c. Ante dixerat, In viam gentium,&c. Nunc autem vult eos per omnem Iudæam ac Samariam prædicare. Et quod tum reticuerit hic addit. Et vſque ad extremum terrę. Eloquens quod erat omnium maxime formidabile,&c. Cæterum vbi,inquit, tumultis Hieroſolymis, Illic primum prædicare,poſt uſque ad extremum terrę.

f Superuenientis ſpiritusſancti. Beda Cum ſuperueniet ſpiritus in vos,non regnum Iſrael ſiue regnū Dei in Iſrael vt putatis afferet,ſed uirtutū teſtificandi de me vobis præſtabit tm̄, quantū illius regni tempus longe eſt,ut prius nonſolum Ieroſolymā, ſed omnes fines Iudęæ & Samariæ,mundi etiam terminos ꝑ circuitum

NICOLAVS DE LYRA.

✱ vt dictū ſupra. Item quia Iohan.4.a.dicitur:quod diſcipuli Chriſti baptizabant & non eſt veriſimile,quin eſſent baptizati eodem baptiſmate, vnde dicit Auguſtin.ad Seleuciam,quod credibile eſt diſcipulos Chriſti eſſe baptizatos eius baptiſmo, vt haberet baptizatos ſeruos per quos cæteros baptizaret nec defuit humilitatis miniſter,qui etiam pedes eorum lauit. Vnde ſuper illud Ioh b. Qui lotus eſt,non indiget, niſi ut pedes lauet.dicunt doctores aliqui.quod illa lotio intelligitur de ſacramento baptiſmi igitur quod dicitur hic. Vos autem baptizabimini ſpiritusſancto. Intelligendum eſt iſtud de receptione ſpiritusſancti in ſigno viſibili.de quo habetur c.ſeq.qui dicitur baptiſmus metaphorice, eo quod gratia ſpiritusſancti vnctio dicitur. 1.Iohan.2. Vnctio autem de liquidis eſt vt aqua, vnde dicit gloſ. Rabani: quod in quibuſdam libris ſic habetur: Vos autem vngemini ſpiritusſancto.

1 Igitur qui conuenerant,interrogabant eum dicentes. Hic circa dicta mouetur quæſtio. Multi enim de diſcipulis Chriſti de regno eius adhuc carnaliter ſentiebant, vt pote nondum recepta ſpiritusſancti gratia æſtimantes ipſum temporaliter regnaturum,propter quod filij Zebedei petierunt,quod vnus ad dexteram eius ſederet, alius ad ſiniſtram, Matt.20.c. Et regnum Iſrael temporale quod ablatum erat a Iudæis ꝑ Romanos,ſtatim reſtituendum,ideo quæſierunt.

2 Domine ſi in tempore,&c. Et quoniam hæc quæſtio erat ſtulta, repulit eam dicens.

3 Non eſt ueſtrum noſſe, &c. Quaſi dicat non pertinet ad vos hoc ſcire nec quęrere. Sicut & petitionem filiorum Zebedei repulit vt ſtultā dicens. Neſcitis quid petatis,ſed illud quod ſequitur,ad vos pertinet, cū ſubditur.

4 Sed accipietis,&c. Ad conſtanter & efficaciter Euangelium prædicandum per orbem vniuerſum,ideo ſubditur. Et eritis mihi teſtes,&c. ✱ Et

MORALITER.

✱ 1 Igitur qui conuenerant, interrogabant eum,&c. Secundum ſenſū literalē aliqui de Chriſti diſcipulis opinabātur, quod ipſe poſt miſſionem ſpiritusſancti in Ieruſalem temporaliter regnaret & ſic regnum Iſrael reſtitueret,& alia regna regno Iſrael ſubiugaret. Sicut dicunt moderni Iudæi,futurum eſſe per meſſiā quē inaniter expectant,& per iſtos ſignificātur eccleſiæ miniſtri qui regnū Dei quod eſt eccleſia magis quærunt augeri in bonis temporalib; quam in fide & moribus,propter quod ipſis dicitur quod ſubditur.

3 Non eſt veſtrum noſſe tempora. Nam ab eis merito ſubtrahitur cognitio ueritatis. Et conſequenter oſtenditur quid debeant quærere cum ſubditur.

4 Sed accipietis. q.d. hoc debetis petere, ſcilicet ut uirtutem ſpiritusſancti habeatis in uobis,ut per hoc nomen meū cōſtāter prædicare poſſitis ad augmētū eccleſiæ in ſpiritualibus bonis

circuitum fama Euangelii percurret.

a
b mihi teſtes in Ieruſalem, & in omni Iudæa, & Samaria, et 1

a ¶ Verbo & exemplo vel ſignis. ¶ Reſurrectionis. ¶ Viſione. ¶ Confeſſione. b ¶ Cuſtodia pręceptorum Dei. c ¶ Ad eos qui alienantur a terrenis.

c vſque ad vltimum terræ. † Et cum hæc dixiſſet, videntibus †

a Ex quo præcepit ne ab Ieroſolymis diſcederent. b ¶ Vt qui teſtes reſurgentis ſunt, ſint etiam teſtes aſcendentis.

d illis eleuatus eſt, & nubes ſuſcepit eum ab oculis eorum. 2

a ¶ Rab. Eleuatus eſt, & ſuſcepit: ad infirmitatem carnis reſpiciunt, vel hoc referendum eſt ad potentiam diuinitatis, ſimiliter, & quod ſequitur eum tecit in cœlum, ſecundum quod ait: Nemo aſcendit in cœlum, niſi qui de cœlo deſcen.

e
f Cumque intuerentur in cœlum euntem illum, ecce duo 3 4

a ¶ Diuinitate, vel nubes prius enim cœlum terrenum corpus non receperat. b ¶ Principaliter ſexus & numerus teſtium oſtenditur.

viri aſtiterunt iuxta illos in veſtibus albis, qui & di-

a ¶ Aſtare in albis dicuntur angeli, quia infirmitatis & culpæ, & mortis expertes ſunt.

g xerunt: Viri Galilæi quid ſtatis aſpicientes in cœlum? 5
Hic Ieſus qui aſſumptus eſt vobis in cœlum, 6

a ¶ Prius dictum erat: ſedere in ciuitate. ſed hic ſtant in cœlum aſpicientes, quaſi ſubito reditum ſperarent.

A a *In Ieruſalem, & in omni Iudæa.* Rab. Conſequentia ordinis in vocabulis locorum conſeruata eſt: Ieruſalem ſuccedit proxima Iudææ prouincia, cui Samaria ſitu coniũgitur, dehinc omnis terræ communio ſubinfertur.

In Ieruſalem. Rab. Myſticè. In viſione pacis, in confeſſione veræ fidei: cuſtodia pręceptorum Dei: & in his qui ſe alienos fecerint a terra prędicaturos eos, prędixit, per quos quaſi rotæ radios de medio terræ vbi ſalutẽ operatus eſt, gratia ſpiritualis & ſalutaris doctrina per totum orbẽ

hom. 2, defluxit.

✻ CHRYSOSTOM. Non reſurrexit quidẽ

†De cõ di. 5. ieiuniũ in fine. illis videntibus, ſed videntibus illis eleuatus

Hom. 2, eſt. Quoniam nec hic aſpectus potuit omnia Et reſurrectionis finem quidem viderant, principium verò nõ item, &c.

hom. 2. de ſcenſ. commi, ✻ EVSE. EMIS. Dum audis eleuatũ, agnoſce militię cæleſtis obſequium, vnde hodierna aſcenſionis feſtiuitas hominis nobis & Dei ſacramẽta manifeſtat in eo qui eleuat diuinã potẽtiam, in eo aũt qui eleuatur, humanam cognoſce ſubſtantiã.

B ✻ AVG. De noſtro fuit quod filius Dei pependit in cruce, ſed de ſuo quod aſcendit.

Tom. 9. ✻ MAX. EPISC. Sicut aquila humilia inferni deſeruit, paradiſi altiora petiit, cœlorum faſtigia penetrauit, &c.

Serm. 3. de Aſcenſ. q eſt 173. de temp. ✻ AVG. Aſcendamus cum Chriſto interim corde, vt cum dies eius promiſſus aduenierit, ſequamur corpore: ſcire tamẽ

Serm. 2. de pentecoſt. ante medium. debemus, fratres, quia cũ Chriſto non aſcendit ſuperbia, nõ auaritia, non luxuria, nullum vicium noſtrum aſcendit cum medico noſtro. Et ideo, ſi poſt medicum deſideramus aſcendere debemus vitia & pecca deponere.

Vbi ſupra. ✻ OECVM. Angeli apparentes propter operationem, viri appellantur, iuxta viſionis cognationem: ne omnino conſternarent eos qui iam nouitate aſſumptionis percuſſi erant.

Mar. vlt. d b *Et cum hæc.* Aliter Marcus commemorat di. *Et dominus quidẽ Ieſus poſt quam locutus eſt eis, aſſumptus eſt in cælum.* Sed quia Lucas ſignificantius adiecit, cum hæc dixiſſet, eleuatus eſt, completis illis ſermonibus quos cõmemorauerat, dominũ aſcen

hom. 3. diſſe cœlos oſtendit.

c *Et nubes.* ✻ CHRY. Quemadmodũ currus regalis declarat ipſum regem, ſic & ad illum miſſum eſt regale vehiculum, ne quid triſte loqueretur, nec idẽ illis accideret, quod accidit Hęliſeo, qui magiſtro aſſumpto in cælũ, dilacerauit tunicã ſuam.

Beda. In Græco ſic habetur: Et cum in cælum intuerentur euntem illum, ſcilicet intenderunt in cælum, quo ibat. Vnde & angeli dicunt: Quid hic ſtatis aſpicientes in cęlum? Qđ

C vero eũ in cœlum euntem intuerentur, ibi oſtenditur: Sic veniet, quemadmodum vidiſtis eum euntem in cælum.

hom. 2. Matth. 28. d *Ecce duo viri.* ✻ CHRYSOST. Congruenter ſi quidem in ore duorum teſtium, ſtabit omne verbum, pręſertim quum eadem loquuntur.

e *Aſtiterunt.* Beda. Quia proſpera nunciaturi, & lætitiam angelorum in aſcenſu Saluatoris ſignificantes, qui humanæ naturæ conſortio lætantur. D

RAB. Creatura vbiq: obſequitur creatori, aſtra indicãt naſcentem, patiẽti compatiuntur, aſcendentem nubes ſuſcepit, redeuntem ad iudicium comitabitur.

Beda. Ob duas cauſas angeli videntur: vt ſcilicet aſcenſionis triſtitiam regreſſionis cõmemoratione conſolẽtur, & vt vere eum in cœlum monſtrarent & non quaſi in cœlum ſicut Eliam.

✻ CHRYSOS. Quemadmodum ante iã angelus monumentum viſus eſt in veſtib. fulgurantibus, qui & prædixit illis, quid in animo verſarẽt, ſic & aſſumptionis hi præco exibetur angelus, &c. Cęterum vbique apparent angeli, velut in natiuitate. Rurſus apud Mariam. Iterum in reſurrectione. Itidem apparuerũt in aſſumptione. Magis autem in ſecundo aduentu apparebunt angeli perſecutores.

f *In veſtibus albis qui & dixerunt.* Beda. Albæ veſtes congruunt exaltationi, & ideo in aſcenſione in albis veſtibus apparent angeli. Qui enim apparuit in natiuitate humilis Deus, in aſcẽſione oſtenditur homo ſublimis. Etiam loca congruunt, dum in humili ciuitate natus homo, de monte ſublimi regreſſus eſt ad cœlos. E

g *Galilæi quid ſtatis aſpicientes in cælum.* In quibus debet eſſe prudentior ſenſus, quia Galilæi cæteris Iudęis in ſapientia præcellebant. Vel Galilæi volubiles, quia in ſtabilitate ſui ſenſus obliti erant præcepta Dei.

✻ OECVM. Ne turbentur diſcipuli, & veluti pereunte pręceptore, ac diffluente illi corpore, ſpe deſtituantur in poſterum qua expectandus erat, & propterea alius alio diſpergatur metu ac timore: ob hanc cauſam adueniunt viri, & aſcenſum in cęlũ ipſis manifeſtantes, & corporis permanentiam ac ſalut his verbis quibus dicunt, Hic Ieſus ita rurſum veniet. Per hoc autem quod ait, Quid ſtatis, admonet illos vt relicta cura ea re Ieroſolyma redirent iuxta domini præceptum, quod dixerat: ab Hieroſolymis ne diſcederent. Idcirco etiam cum acceſſiſſet, adhuc ſubtimidi propter præceptoris abſentiam, in ciuitate non verſabantur, ſed in cœnaculum aſcenderunt tanquam in tutiorem, & occultum locum, dicit autem.

✻ CHRys. Quod die ſabbati facta eſt aſſumptio, Deo etiam annotatur, Ad ſabbati iter: ne videantur ſabbato maiori vſi pedeſtri itinere quam a lege conſtitutum eſſet.

✻ CHRys. Quum vero ſic eſſent loquuti. Hic Ieſus aſſumptus eſt a vobis, ne conſternarent illorum animos, ſubiecerunt hic veniet. Reſpirarunt aliquantulum, cum audiſſent, eum rediturũ, pterea ſic rediturũ vt intelligerent eũ ſic rediturũ: adiri poſſit. Ruſ⁹ hæc particula, a vobis, nõ ſimpliciter add . F

eſt,

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 *Et cum hoc dixiſſet vidẽtibus, per modum ſuperius dictum in principio huius ca.*

2 Cumque intuerentur in cælum. *admirantes de aſcenſione tam glorioſa.*

3 Ecce duo uiri aſtiterunt. *angeli in ſpecie virorum.*

4 In veſtibus albis, qui & dixerunt. *ad deſignandam ſolennitatem huius aſcenſionis, ſecundum quod dicit Greg.*

5 Viri Galilæi. *natione, eſt enim Galilæa quędam pars iudeę de qua erant apoſtoli, ſaltem pro maiori parte.*

6 Quid ſtatis aſpicientes in cœlum. *quaſi dicat. Non expectetis quod Ieſus amplius habitet corporaliter vobiſcum, ſicut antea fecit, tamen uidebitis eum in fine mundi uenientem ad iudicium, ideo ſequitur.*

✻ 1 Sic

MORALITER.

✻ 1 *Videntibus illis eleuatus eſt.* per hoc ſignificatur quod eccleſiæ miniſtri debent cœleſtia contemplari.

3 *Ecce duo uiri.* Per iſtos duos angelos ſignificantur duo viri angelici ſcilicet, Petrus & Paulus, qui viuentes in carne aſtiterũt eccleſiæ, ipſam ſuis laboribus augmentando, & nunc aſtant regi gloriæ pro ipſa deprecando. Poteſt etiam aliter dici, quod per duos angelos ſignificantur Elias & Enoch Antichriſti tempore futuri, ad eius fraudulentiam detegendam & fidem eccleſiæ confirmandam.

✻ 2 *Et tunc*

eſt,ſed cōmendat domini charitatem erga illos,quos è mun
A do ſi elegerat,docetque eū nūquā deſerturū, quos eligerat &c. Cæterū poſterioris aduētus angeli fuere teſtes,dicētes,ſic veniet. Proinde,ſi qs deſiderat videre Chriſtū,ſi quis dolet qđ illum non viderit, hoc angelorū audito ſermone,ſic veniet,vitam admirandis virtutibus componat,& omnino vilurus eſt quem deſiderat, nec fruſtrabitur ſuo voto: Nam maiore cum gloria veniet,ſic tamen veniet cum nube? ſic veniet cum corpore ſed multo magis admirandum eſt videre eum è cęlo deſcendentem, quàm è terris in cęlum aſcendentem. vēturum igitur dixerunt, in quo vero venturus ſit,nondū dum addiderunt. Mat. 2.

a *Sic veniet.* BEDA. In eandem naturam veniet iudicaturus,in qua veniet iudicandus. Si.n. immortalitatem accepit,naturam nō amiſit,
B cuius gloria æterna in monte tribus diſcipulis præoſtenſa, poſt iudiciū ab omnibus ſanctis videbitur, quando tolletur impius ne videat gloriam Dei.

Sulpitius. Locus ille, in quo ſteterunt veſtigia Chriſti aſcendentis,continuari pauimento cū reliqua ſtratorū parte nō potuit,reſpuens quæcunq; ei applicabantur,excuſſis in ora apponentium marmoribus. Calcati etiā ab eo pulueris hoc documentum eſt,quod veſtigia impreſſa cernuntur,& eandem ad huc ſpeciem velut preſſis veſtigiis terra cuſtodit.

✱ CHRYS. Tunc Quando? Poſtquàm audierant, Alioqui nō ſuſtinuiſſent niſi alter aduētus illis promiſſus fuiſſet. Mihi vero uidentur hæc in ſabbato geſta fuiſſe,alioqui non ad iſtū modum indicaſſet interuallum loci,dicēs. *A Monte qui dicitur oliueti,qui abeſt ab Hieroſolimis Iter vnius ſabbati.* Etenim certa vię longitudo præſcripta fuerat,quam peragere fas eſſet die ſabbati.

✱ OECVM. Vnum miliare, qđ iter erat ſabbati, ut ait Origenes duorum millium cubitorum erat:idq; potiſſimum,qđ ſanctum tabernaculum & arca tanto interſtitio caſtrorū ordinē præcedebat, & à tanto interuallo tentoria figebant, quo ſpatio licebat his qui caſtrametati erant ſanctum tabernaculū ſabbato accedere.

✱ TERTVL. Sed bene quod idē ueniet de cælis, qui eſt paſſus:idem omnibus apparebit qui eſt reſuſcitatus. Et videbūt& agnoſcēt,qui eum confixerunt.utique ipſam carnem, in quā ſæuierūt,ſine qua,nec ipſe eſſe poterit,nec agnoſci,vt & illi erubeſcant,qui affirmant earum in cælis uacuam ſenſu ut uagi
C nam

nam exempro Chriſto ſedere:aut qui carnem & animā tantū D dem,aut tantummodo animam,carnem vero non iam.

b *Tunc reuerſi,&c.* RAB. Reuerſio apoſtolorum de monte Olíueti Ieruſalem,ſignificat eccleſiā quæ de actiua in contēplatiuam aſcendens,iterū deſcendit in conuerſationē actiualem, Mons enim Oliueti ab antiquis mons trium luminum vocabatur,lucernæ ſcilicet de templo reſplendentis,ac ſolis ex altera parte oriētis, & olei in ipſo monte naturalis lucis.quæ tria conueniūt perfectioni propter diuini verbi lucem de eccleſia fulgentem, propter ſolis iuſtitiæ fulgorem, propter puræ conſcientiæ nitorem. Mons oliueti trium luminum.

Myſticè. BEDA. Qui gloriam Chriſti intuetur aſcendentis, promiſſione ſpiritusſancti ditatus, itinere ſabbati pacis vrbem ingreditur
E eritque ſabbatum pro ſabbato, quia qui ceſſauit à malis,requieſcet in in cælis. Myſticè.

c *Et cum introiſſent.* In Gręco ita ponitur; Cum introiſſent ciuitatem,in cęnaculum aſcēderunt ubi erant manentes Petrus, &c. in Græco ſic eſt ordo nominum; Petrus & Andreas, Iacobus & Iohannes, Simon Zelotes & Iudas Iacobi.

d *Cænaculum,&c.* BED. Locus eſt in ſuperiori,deſignans.quod à terra ſublati ad ſuperiora ſcientiæ & uirtutis conſcendunt.

Rab. Cænaculum dicitur tertium tectū,figura charitatis fidei ſuperædificatæ & ſpei.charitas autem diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritum.

e *Petrus & Iohannes.* Petrus primus ponitur,quia princeps & paſtor. Petrus & Iohannes merito primi ponuntur qui ſimul currerunt ad monumentū,quia plus cęteris amabant.primus (ſi fas eſt dici,plus cęteris dilexit: aliū plurimū Ieſus amauit. Rom. 5. a.

Rab. Catalogus apoſtolorum ideo ponitur,ne extra hos aliqui falſi recipiantur,paria & ponuntur loca ſingulorū,¦diſtinguentibus meritorum. Ioh. 20. a.

RAB. Hi ſunt 12. filii Iacob. 12. fontes deſerti, quos Iſrael reperit in Elim. 12. panes ꝓpoſitionis 12. lapides in veſte pontificis 12. ſigna zodaici. Duodecim lapides altaris. 12. lapides de Iordane eleuati. 12. boues ſub æneo mari. 12. ſtellæ in corona ſponſæ. 12. fundamenta. 12. portæ. 12. mēſes anni. 12. horæ diei. 12 fructus ligni vitæ.

f *Zelotes.* BEDA. Zelotes Hebraicè dicitur Chananæus Chana zelus interpretatur,eſt autem uicus ubi dominus aquam conuertit in uinum. hic poſt Iacobum fratrem ſuum rexit eccleſiam Ieroſolymorum. Ioh. 2. a.

☞ RAB.

a ¶ In eadem forma & carnis ſubſtantia. b ¶ Videbitis venientem,ſicut vidiſtis euntem manifeſte enim ueniet. ¶ Idem ipſe in eodem corpore præſentibus angelis & hominibus.

a ſic veniet quemadmodum vidiſtis eum euntem in cęlú. 1

¶ Hoc audito quod dixerunt duo Viri. ¶ Quia de Ieruſalem exierunt in montem oliueti. reuerſi autem ſunt,vt ſederent in Ieruſalem poſt increpationem illam,quid ſtatis aſpicientes in calum. a ¶ Oliuetum dicitur multitudo oliuarum.

b Tunc reuerſi ſunt Ieroſolymam á mōte qui vocatur Oli- 2

a ¶ Spatio miliarii diſtat à Ieruſalem. b ¶ Mille paſſus:quod cuius ſit autoritas ignoratur. 3

c ueti, qui eſt iuxta Ieruſalem:ſabbàti habēs iter. Et cum in 4

a ¶ Ciuitatem,aſcenderunt in cænaculum,id eſt,excelſam domum quaſi obuiam ſpiritniſancto. Cænaculum typus perfectionis,in qua expectandus eſt ſpiritus. b ¶ Perſeuerantia perfectionis. quæ ſpiritum promeretur. 5

d e troiſſent, in cænaculum aſcenderunt, vbi manebat Pe- †

¶ Agnoſcens. ¶ Gratia Dei. a ¶ Supplantatur. b ¶ Virilis. græcum nomen. c ¶ Os lampadis vel lampadarum.

trus & Iohannes, Iacobus & Andreas, Philip- 6

a ¶ Abyſſus vel geminus, Græce didymus, vel quis geminus natus ſit, vel geminus fuerit Saluatori, ſimilitudinem imaginis eius gerent. b ¶ Syrum nomen. ¶ Filius ſuſpendentis aquas, id eſt, nubes: quod ad carnem Saluatoris pertinet. c ¶ Donetns. d ¶ Hic frater domini dictus filius. eſt Mariæ matertera eius quę dicitur Maria Cleophe, à patre ſine familia.

pus, & Thomas, Bartholomeus, & Matthæus, Iaco-

a ¶ Alpheus doctus, fugitiuus, vel mileſimus. bb ¶ Simon Zelotes conſobrinus Saluatoris quia patrem ipſius Cleopham fratrem fuiſſe Ioſeph Egiſippus teſtatur.
b ¶ Iudas frater Iacobi, filius Alphei, qui Iudas, vocatur & Thadeus & Lebeus:& corculus cultor cordis ſui & aliorum.

f bus Alphæi, & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi.
7

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Sic veniet. *i. ſicut aſcendit in forma humanitatis glorioſa, ſic veniet ad iudicandum.*

2 Tunc reuerſi. *Poſtquam deſcripta eſt ſancti ſpiritus promiſſio. hic conſequenter ponitur promiſſi conueniens expectatio, quæ conuenientia ex duobus oſtenditur. Primum eſt perſeuerans oratio. ſecundum eſt apoſtolici numeri redintegratio. quæ ponitur ibi: In diebus illis. Circa primum dicitur.* Tunc reuerſi ſunt *. ſicut fuerat eis dictum Luc. vl. g. Vos autem ſedete in ciuitate quoaduſque induamini virtute ex alto.*

3 A monte qui. *vnde Chriſtus aſcendit in cælum, & ubi Antichriſtus fulminabitur ſicut dictum eſt ſupra 2. Teſ. 2.*

4 Sabbati *. id eſt, diſtans à Ieruſalem per mille paſſus, qui faciunt dimidiam leucam. & dicitur hic iter ſabbati, quia licebat Iudæis in ſabbato à ſua ciuitate vel loco tantum elongari. talis enim ambulatio magis erat ad recreationem quam ad laborem. propter quod non erat contra ſabbati quietem.*

5 Et cum introiſſent. *Eſt autem cęnaculum ſolarium: & ſic prius aſcenderunt & poſtea introierunt cænacula & eſt figuratiua locutio. ſicut cum dicitur. moriamur, & in media arma ruamus. Aſcenderunt autem diſcipuli duplici de cauſa. Vna vt eſſent ſecretius, timentes adhuc calumniam Iudæorum, quandiu non eſſent per ſpiritumſanctum roborati. Alia, vt ibi vacarent liberius orationi, ſicut poſtea ſubditur: Hi omnes, &c. conſequenter ponuntur apoſtolorum nomina, & patet vſque ibi.*

6 Iacobus Alphei. *ſ. filius. & dicitur hoc ad differentiam præcedentis Iacobi qui fuit filius Zebedei.*

7 Et Simon. *Quod dicitur ad differentiam Simonis Petri.*

8 Et Iudas Iacobi. *ſ. frater. fuit enim filius Alphei. & dicitur Iudas Iacobi ad differentiam Iudæ proditoris.*

✠ Hi

F

MORALITER.

✱ 2 *Et tunc reuerſi ſunt.* Mons iſte ſic nominatur, eo ꝙ ibi ſunt Oliuæ ex quib. habetur oleum, & ideo ſignificat pietatis exercitiū, qđ pertinet ad uitam actiuam. Ieruſalem autem quæ interpretatur pacifica, quietē mētis ſignificat, quę pertinet ad uitam contemplatiuā. Igitur reuerſio de mōte Oliueti Ieroſolymam, ā ſignificat tanſitum de uita actiua ad contēplatiuā, quod multi patres ſancti leguntur feciſſe tempore ſenectutis, maxime ut de hoc mundo tranſirent in mentis requiem dicētes illud Pſal. 4. b. In pace in idipſum dormiam, & requieſcam.

† *Aſcenderunt.* Per quod ſignificatur meditatio cæleſtium. & poſtea concluditur.

✠ Hi

A RAB. Filio pereunte perditionis imperfectus numerus apoſtolorum remanſit, iuxta ſimilitudinem enim lunæ creſcit & decreſcit eccleſia ſed vetera tranſeunt, & noua fiunt.

In oratione. ✱ CHRYS. Pulchre magna ſi qdē armatura, in tētationib. eſt deprecatio, & hoc abundè didicerāt prius ab ipſo magiſtro. Quamquam & alioqui præſens tentatio ad orandum illos adegit. Atque hac gratia conſcendant etiam cœnaculum. vehemēter enim metuebant Iudæos.

hom.3.

† & obſecratio.

BED. Vnanimes perſeuerant qui ſpiritum expectāt. *Spiritus* enim ſanctus *disciplinæ effugiet fictum.* & ideo qui vult eū accipere, perſeueret in precib. & fratrum charitate, quia oratio pro me retur auxilium dei.

Sap.1.b.

† oportebat.

a ¶ Cæpiſſe non eſt virtus. ſed perfeciſſe. b ¶ Vnius moris habitant in domo.

Hi omnes erant perſeuerantes vnanimiter in oratione 1

a a ¶ Quas habebant in ſuo comitatu, ſicut & habuit Ieſus, b ¶ Pro pr.o nomine cęteris dignior deſignatur, quia virgo eſt & mater.

† cum mulieribus & Maria matre Ieſu & fratribus eius. In

b a ¶ Cum eſſent apoſtol. In cœnaculo ſuperiori. b ¶ Carne, propter turbam: ſpiritu, propter profectum meriti, vel exurgere dicitur, qui prius negando eſt lapſus. c ¶ Paſtor pro ouib. s loquitur. 2

c d ¶ Parentheſis.i. interpoſita ratiocinatio. 3

diebus illis exurgens Petrus in medio † fratrum dixit Erat 4

d a ¶ Nondum deificatorum, quia nondum ſpiritus venerat qui homines Deos facit. b ¶ Loco & voluntate. c ¶ Secundum conſuetudinem numerantium hoc ponit, non quia ſpiritus de numero dubitauerit. d ¶ Quorum eſt diſcutere cauſas ſingulorum. 5

autem turba hominū ſimul ferè centū viginti. Viri fratres 6

a ¶ Neceſſe eſt, vel oportunum. b ¶ Quia iam incœpta eſt, non ſemiplena debet remanere. c ¶ Vt perfectus numerus apoſtolorum ſpiritulancto præparetur. 7

e † oportet impleri ſcripturā, † quā prędixit ſpiritusſanctus 8

¶ Loquens in propheta non enim hominis, ſed ſpiritusſancti fuit ſententia. a ¶ Viæ eorum ad horum, vel oſculi ad prodendum.

f per os Dauid de Iuda, qui fuit dux eorū qui cōprehenderūt 9

D eccleſiæ.

RAB. Hic numerus 120. congruit ætati Moyſi, vt ſicut ſub hoc numero Moyſe defuncto Ieſus ſucceſſit, q populū in terrā promiſſionis induxit, ſic veteri legi in eccleſia principatus Crs ſucceſſit, ducens verū Iſrael ad regnum celi. Iſte ēt numerus ab vno vſque ad quindecim creſcit, habens ſeptem & octo, typus nouę & veteris legis. Oportebat enim vt ſacramentum quod legiſlator in annis exhibuit, hoc gratiæ prędicatores numero deſignarent.

d *Erat autem turba hominum fere centum, &c.*

✱ OECVM. Surgit Petrus non Iacobus, & tanquam feruentior & velutis cui diſcipulorū preſidentia commiſſa erat.

✱ CHRYSOSTOM. 10 Quàm eſt feruidus? Quàm agnoſcit creditum à Chriſto gregem? Quàm in hoc choro princeps eſt? & ubique primus omnium incipit loqui.

a *Cum mulieribus.*

Ibidem.

✱ CHRYSOSTOM. de his loquitur de quibus nàrrant Euangelia, quod dominum ſint ſequutæ.

ibidem.

✣ CHRYS. Quomodo igitur dictum eſt, quòd peculiariter in ſua receperit eam ille diſcipulus? Sed rurſus vbi congregaſſet illos, ita demum & illa ſimul aderat.

cap.1.

✱ OECVM. Et Maria Dei mater aderat, quando quidem & Ioaanes qui hanc in ſuam acceperat, & fratres aderāt. Quod ſi & Ioſeph ſponſus in viuis erat, vtiq; aderat & ipſe, maxime autem hic, qui dubitantib. filiis ſuis, nunquā circa diſpenſationē dubitauit. Sed manifeſtum eſt ꝙ iamdudū mortuus erat: quia neque ipſe tūc aderat quum cognati Ieſum docentē videre cuperent, Quid enim ait? Mater tua & fratres tui quærunt te foris: Non autem additur, & pater tuus.

b *Maria, &c.* RA. Virgo à mulierib. diſtinguitur, quæ tñ aliquñ mulier nō pro corruptiōe, ſed pro ſexu appellatur. Ecce principiū naſcētis eccleſię adornat flore virginitatis. Marię vel Ieſu.

Ioa.7.a.

BEDA. Quod in Græco diſtinctè ponitur. Curauit enim Lucas oſtendere fratres dñi eo tempore fidei participes eſſe, de quibus ante paſſionem dictum eſt: Neque enim fratres eius credebant in eum.

c *In medio* RAB. Fratrum.i. filiorum Dei, quorum vnus eſt pater in cęlis; quanquam etiam quatuor modos quib. fratres dicūtur, chorus ille habuerit. Natura: Petrus frater Andreæ, & Io hannes Iacobi; & Iudas alterius Iacobi. Gente erāt oēs Iſraelitæ, & Iudæi vocabantur. Cognatione ēt illi qui fratres domini vel Marię dicebantur, erant inuicem fratres. Affectu quoq; carnali ex vno Adam omnes nati ſunt. Sed maxime fratres ſecundum gratiam regenerationis.

Fratres quadruplices.

RAB. In medio Ieſus ſtetiſſe dicitur, quaſi communi miſeratione condeſcendens, hoc exemplum ſumendū eſt paſtorib. eccle-

✱ OECVM. Centum autem viginti ſimul aderāt ex his qui duo crediderant, Siquidem & ſeptuaginta erant, & quingenti quos ait Paulus vidiſſe dominū poſtquam reſurrexerat. Sed hos veriſimile eſt ex his fuiſſe qui magis approbati erāt, & ad liberius loquendum feruentiores.

✱ CHRYSOST. Si dominus ſuos diſcipulos appellauit fratres, multo magis conuenit vt Petrus ſuos condiſcipulos appellaret, quapropter & omnibus pręſentib. ſic loquutus eſt. Ecce dignitas eccleſiæ, & ſtatus angelicus. Null' erat illic ab alus diuulſus, nō maſculus, nō fœmina. Tales optarim & nūc eſſe congregationes. Nullus erat ſollicitus de his quæ ad corporis victum pertinent, nullū torquebat cura rei domeſticæ. Tantum boni affert tentatio. Tātum commodorum habet afflictio.

e *Viri fratres oportet impleri ſcripturam, quam prædixit ſpiritus ſanctus per os Dauid.* BED. In vndenario numero Petrus remanere timebat. Omne enim peccatum ad vndenarium pertinet: qui enī peruersè agit pręcepta decalogi tranſit. ideoque in duodenarium redintegratur numerus Apoſtolorum, vt per duas ſeptenarii partes. (ter quaterni enim duodecim ſunt) gratia quā prædicabant, etiam in numero ſeruaretur.

f *De Iuda qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Ieſum, qui &c.*

✱ CHRYSOSTOMVS. OECVMENVS. Vide & hic hominis prudentem moderationē. Non dicit contumeliam, neque inſultat, dicens, de ſceleſto illo, & omnibus ſceleribus ingnato, ſed ſimpliciter quod occidit indicat. Neque dicit, de eo qui prodidit, ſed in alios detorquet crimen, per quos ad hoc deuenit.

Poſſe

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Hi oēs erant perſeuerantes vnanaminiter, &c. *Perſeuerantia enim eſt vnitas cordium in bono, quæ facit orationem exaudibilem.*

2 Cum mulieribus. *Deuotis quæ ſecutæ fuerant Ieſum à Galilæa, vt habetur Matt.27.*

3 Et Maria. *Quam aſſociabant mulieres illæ ex deuotione. & inter iſtas mulieres & Maria ponitur, ad differentiam & ad diſtinctionem: quia iſta ſola erat mater & virgo.*

4 Et fratribus. *id eſt, alios de cognatione Ieſu, quorum plures erant ibi. Et dicuntur eius fratres ſecundum modum loquendi Hebraicum, quo illi de eadem cognatione fratres dicuntur vnde Gene.13.b. Abraham* Loth *nepotem ſuum fratrem nominauit dicēs:* Ne quæſo ſit iurgium inter me & te: & inter paſtores meos & paſtores tuos; fratres enim ſumus.

5 In diebus illis. *Hic conſequenter ponitur ſecundum diſpoſitiuum ad ſpiritusſancti donū ſcilicet apoſtolici numeri redintegratio. Et diuiditur in duas partes: quia primò ad hoc inducitur ratione, ſecundo ſubditur executio, ibi* ; Et ſtatuerunt. *Prima in duas. quia primo inducit Petrus ſcripturam ad propoſitum, ſecundum concludit intentum, ibi*: Oportet ergo. *Prima adhuc in duas. quia primo Petrus ſcripturam allegat in generali, interpoſito Iudę caſu, ſecundo in ſpeciali, ibi*: Scriptum eſt enim. *Circa primum dicitur.* In diebus illis. *id eſt, in tempore medio inter aſcenſionem domini & Pentecoſten.*

6 Exurgens Petrus. *tanquam principalis* Dixit, *quod poſtea ſubditur ſed numerus exiſtentium ibidem interponitur cum dicitur.*

7 Erat autem turba hominum ſimul, &c. *Non dicitur ferè, eo quod ſpiritusſanctus qui in Luca loquebatur, dubitaret de numeri certitudine, ſed in hoc ſeruabatur modus numerantium, qui cum modicum deficit de magno numero: exprimunt magnum numerum cum hac dictione, fere, per hoc deſignando quod illud quod deficit modicum eſt, quaſi nihil reputandum, vt habetur 2.phyſico, & ſubditur verbum Petri, cum dicitur.*

8 Viri fratres, oportet impleri ſcripturam. *Cuius uerbum non poteſt eſſe falſum.*

6 Per os Dauid. *Sicut videbitur parte ſequenti, ſed interponitur caſus Iudæ proditoris. ideo ſubditur.*

10 De Iuda, &c. *vt patet Ioh.18.*

✱ Qui

MORALITER.

✱ 1 *Hi omnes erant perſeuerantes vnanimiter in oratione cum mulieribus, &c.* Quę ſecundum Damaſcenum, eſt eleuatio mētis in Deum.

5 *In diebus illis.* Hic ad literam agitur de electione Matthiæ.

✱ cuius

a *Poſsedit agrum*. RA. Nō quia agrū poſſederit, ſed quia ipſius fuerat precium agri qui dominum vitę vendidit. Amiſſa terra viuentium agrum ſanguinis & mortis, æterna ſceleris & nominis ſui memoria poſſidet, quia Iudas, emptū precio ſanguinis agrū figuli nō poſſedit, q traditionis crimē in ſe ptin' mul ctauit, ſed poſſedit dictū eſt. i. poſſideri fecit.

RA. Quidam agrum a Iuda poſſeſſum ridicule exponunt infernum. Alii poſſediſſe agrum illum exiſtimant, quia cū peregrinis in eo ſepultus fuit.

BED. Dignam ſibi pænam traditor inuenit, dum guttur, quo vox proditionis exierat, laqueo necauit. Dignum etiam locum interitus quæſiuit, vt qui angelorum & hominum dominum prodiderat, cælo & terræ peroſus, quaſi aeris ſpiritibus ſociandus, iuxta exemplum Achitophel & Abſalon in medio aeris periret. Digno etiam exitu & mors ipſa ſucceſſit, vt viſcera quæ proditionem conceperant, rupta caderent, & in auras euoluerentur, cui, ſ. fraudi uel proditioni vel culpę ſimilis pene mors.

✠ AMB. Crepuit Arrius, ſicut de Iuda Petrus apoſtolus dixit, quæ poſſedit agrum de mercede iniquitatis. Non eſt fortuita mors vbi in ſacrilegio pari pænę parile proceſſit exemplū, vt idem ſubierit ſupplicium qui eundem dominum negauerunt, & qui eundem dominum prodiderunt. ✱ GREG. Neq; emptum precio ſanguinis, agrū figuli Iudas poſſidere potuit qui relatis triginta agenteis traditionis crimē criminioſiori in ſe protinus morte mulctauit.

✱ OECV. Iudas ſuſpendio e vita non diſceſſit, ſed ſuperuixit: deiectus eſt enim priusq̃ præfocaretur: idque apoſtolorum acta indicāt, quod pronus crepuit medius. Hoc autem planius ſcripſit Papias Ioannis apoſtoli diſcipulus, dicens: Ad magnū impietatis exemplum in hoc mundo permanſit Iudas. Intũ. n. corpore inflatus, vt progredi non poſſet, cū currus leui curſu ptranſiret, curru compreſſus eſt, ita ut effunderent eius inteſtina. *Alio modo*. Corpore, n. adeò inflatus eſt, vt neque poſſet pgredi qua currus leui curſu pertranſibat, imo ne ſolū q̃dem capitis tumor. Si quidē & palpebras oculorum eius adeo intumuiſſe ferūt ut oīno lumen uidere nō poſſet, oculi. n. eius neque ὁιο᾽πτρῶν, nempe inſtrumenti medicorum adminiculo apparere poſſent tanta profunditate ab exteriori aſpectu erāt ſeparati; genitale vero illius membrū, oēm excedebat obſcænitatē hac magnitudinē. Porro ſanies ac uermes cōtumelioſè fluētes ex toto ipſius corpore ferebant egrediētes, p ſola loca ſecretiora. Poſt multa vero tormenta & ultiones cum in ſuo prædio vt aiunt mortuus eſſet præ fætore prędium illud deſertum permāſit, & non habitatum vſque hodiernum diē. ſed neque ad hoc uſq; tempus, locum illum quiſquam pręterire poteſt, niſi obturatis manu naribus.

b *Viſcera*. RAB. Quę ſunt ſedes fraudis, tanto ſcelere dirupta, ſe co hibere non ualuerunt. Merito autem per ſedem doli uiſcera funduntur, non per locum oſculi, id eſt, os quo oſculatus eſt Ieſum, quamuis falſa ſuperficie, ſed per alium cui virus occultæ malitiæ inerat.

a ¶ Solo numero coæquatur, non merito. b ¶ Deo non iuxta præſcientiam iudicante.

Ieſum, qui connumeratus erat in nobis, & ſortitus eſt † ſor 1

a ¶ Apſtolarum. b ¶ Doctrinæ & ſignorum, uel miniſterium dicit ducatum eorum qui comprehenderunt ieſum. c ¶ Poſſideri fecit ab aliis.

a tem miniſterii huius. Et hic quidem poſſedit agrum de 2 3

b ¶ Suæ.

mercede iniquitatis, & ſuſpenſus crepuit medius, & dif- 4

c fuſa ſunt omnia viſcera eius. Et notum factum eſt om- 5 6

a ¶ poſſedit ita vt appellaretur, uel notum factum eſt ita ut appellaretur.

d nibus habitantibus Ieruſalem, † ita vt appellaretur ager ille 7

a ¶ Habitantium Ieruſalem. b ¶ Syrum eſt.

e lingua † eorum, Acheldemach, hoc eſt ager ſanguinis. 8

¶ per hoc oſtenditur vnum eſſe librum pſalmorum non quinque. ¶ Habitatio. ¶. i. deleatur. nomen eius de numero 12. apoſtolorum tam in præſenti quam in futuro. 9

f Scriptum eſt enim in libro pſalmorum: † Fiat commo- 10

ratio eorum deſerta, & non ſit qui habitet in ea. † Et

Marginalia: Mat. 27. — Pſ. 68. — † illis uernacula Haceldema. — tibi. 108. a — Homi. 5.

d *Eorum*. RAB. Habitantium Ieruſalem, quia etſi vtrique loquebantur Hebraice, diſtabat tamen proprietas linguę Ieroſolymorum à Gallilæis, de quib. & apoſtoli erant: quod in paſſione domini oſtenditur, vbi etiam Petrus nolens lingua ſua proditus eſt eſſe Galilæus.

c *Ita vt*. RA. Hoc vt quidam dicunt, Lucas ſententiæ Petri inſerit, quia Græce ſcribens agri apud Hebræos exprimit nomē & interpretationem nominis illius Græca lingua poſuit Vel Petrus ſuæ contextu ſententiæ vocabulū agri illius ſermone Ieroſolymorū memorauit, & in Galilæam loquelam transtulit. Quāuis. n. eiuſdē linguæ fuerunt Iudæi & Galilæi nō parū tñ in ſermone diſtāt. Vel interpretē latinū hoc addidiſſe multi æſtimant. Supra dixerat, oportet impleri ſcripturam, ſed pēdet ſententia nondum terminata hucuſque: *Scriptum eſt, &c.*

✱ CHRY. Hoc de loco, deque domo, & epiſcopatum eius accipiat alter, hoc eſt principatum, ſacerdotium.

e *Fiat, &c*. Hi verſus plani ſunt, quia Iudas præuaricationis, pænam accepit, & abiens in gehennā humanæ cōuerſationis habitationem deſeruit, & accipiente Mathia locum eius ſumma apoſtolici numeri reſtituta eſt.

f *Diſcreta*, BED. Donec electus pro eo aſſumatur Matthias ☞ Vel

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Qui connumeratus. *i. vnus de 12. apoſtolis Matth. 10.*

2 Et ſortitus. *i. dignitatem apoſtolicam, quam non habuit a caſu vel per ſororem, ſed per Chriſti electionem, ſicut dicitur Iohannis. 6. g. Non ne duodecim vos elegi, & unus ex vobis diabolus eſt. Sors enim aliquā do accipitur pro parte, & ſic accipitur hic, quoniam in partem apoſtolorum vocatus eſt.*

3 Et hic. *i. poſſidere fecit ab alijs quia 30. denarios quib. inique Chriſtum vendiderat, in templo proiecit, ex quib. principes, ſacerdotum emerunt agrum pro ſepultura peregrinorum, vt habetur Matt. 27. a. Aliqui autem dicant, quòd Iudas fuit ibi ſepultus, & ſic poſſedit agrum illum. Sed hoc non eſt veriſimile, quia principes ſacerdotum erant intenti circa mortem Chriſti procurandam, propter quod non ita cito emerunt agrum illum nec etiam ager ille emptus ſtatim fuit pro ſepultura diſpoſitus, & ſic uidetur fuiſſe tractus temporis intermedius, & ex verbis Matt. 27. a.* Et proiectis argenteis, &c. *videtur, eadem die ſe ſuſpendiſſe, propter quod expoſitio prima melior videtur.*

4 Et ſuſpenſus crepuit, &c. *vt pœna reſpondere culpæ. Iuſtum enim erat, vt viſcera quæ tantam proditionem conceperant, enormiter caderent.*

5 Et notum. *ſ. enorme factum Iudæ.*

6 Ita vt. *emptus de precio ſanguis Chriſti.*

7 Lingua eorum. *i. principum ſacerdotum qui emerūt agrum illum. Matth. 27.*

8 Acheldemach. *Sciendum verò quòd ille duæ dictiones agrum ſanguinis in latino ſignantes, non ſunt proprie Hebraicæ ſed magis Syriacæ tamen lingua Hebraica & Syriaca ſunt valde propinquæ, vt dicit Hierony: in prologo g. leato. homines autem notabiliter literati magis vtebantur lingua Syra quam Hebræa. vnde & libri eorum qui ſunt extra Bibliam pro magna parte ſcripti ſunt illo idiomate, literis tamen Hebraicis quod de facil poteſt fieri, quia literæ hic & ibi ſunt eiuſdem numeri & ſoni, differenter tantum characterib. ut dicit Hiero. in prologo galeato.*

9 Scriptum eſt. *Allegata ſcriptura Dauid in generali, & interpoſito caſu Iudæ, hic conſequenter ponitur dicta ſcriptura in ſpeciali, cum dicitur.* Scriptum eſt. &c, *quod dicitur unus liber, non ab unitate actoris, quia multi pſalmos fecerunt, vt dictum fuit in principio illius libri, ſed ab unitate collectoris, quia pſalmi a diuerſis actoribus compoſiti, fuerunt collecti per Eſdram, vt communiter tenetur et in uno uolumine repoſiti, vt ibidem fuit plenius declaratum.*

10 Fiat commoratio eorum deſerta, &c. *hoc ſcribitur Pſ. 68. f.*

Et no- ✱ Et

MORALITER.

✱ cuius neceſſitas oſtenditur ex caſu Iudę & eius morte. Xp̃s aūt ordinauerat q eſſent 12. apoſtoli, vt patet M. x. & Lu. 9. Et qm̄ ipſi ſunt ſucceſſores apoſtolorū, & hoc habemus do cumentum, quòd mortuo pontifice illa ad quos pertinet dēt ſine more diſpendio de alio prouidere. Electio vero Matthæi partim fuit ab apoſtolis, q̃a de multitudine credentiū ſtatuerunt, duos magis idoneos ſecundum ſuum iudiciū: ſed quis eorū eſſet magis idoneus, recurrerunt ad diuinum iudiciū, dātes eis, poſtulata tñ prius electione diuina p deuotas orationes Datio vero ſortium modo prohibita eſt in electionib. eccleſiaſticis, quę debent fieri per ſpiritum ſanctum, cuius abundātia data fuit poſt electionem Matthię propter quod electio ſeptem diaconorum fuit facta ſine datione ſortium: quia fuit poſt quam apoſtoli receperant plenitudinem ſpiritusſancti.

✱ Et an

A Vel non ſit ipſe Iudas, qui habitet in ea, ſed aliud aſſumatur pro eo quia pœnitentia indignus iudicatus eſt.

hom. 3.c. a *Opor.* ✱ CHRY. Quamobrem communicat hoc negoriũ cũ illis. Ne res verteretur inpugnam ac delaberetur in cõtẽtionẽ Nam ſi his ipſis hoc accidit multo magis accidiſſet illis idem habet oecumen.

✱ CHRYS. Etenim noniſſes, quod epiſcopus debet omnium onera geſtare, quod aliis iacẽtib. datur venia ipſi vero nequaq̃ ꝙ aliis peccantib. ſupereſt excuſatio, ipſi uero minime, haud quaquam feſtinaſſes ad primatũ, haud quaquam accurriſſes. Hic enim oĩum linguis expoſitus eſt, oĩum iudiciis obiect⁹ & & ſapientiũ & inſipiẽtium, curis perpetuis obtunditur, tum diurnis, tũ nocturnis, multos habet quib. eſt inuiſus, multos habet inuidentes. &c. Et Paulo poſt. Nõ arbitror inter ſacerdotes multos eſſe qui ſalui fiãt, ſed multo plures qui peãt In cauſa eſt, quoniam res excelſum requirit animũ. Multas enim habet cauſas quæ depellant ipſum a ſuis moribus, & innumeris oculis illi opus eſt vndiq; Non uides quã multas res oportet ad eſſe epiſcopo, vt ſit appoſitus ad docendum & tolerans malorum & tenax ſit ac fidelis in doctrina ſermonis? Quantę hoc difficultatis? Et quod alii peccãt. Illi imputatur. Nihil dico præterea: ſi vnus tantum decedat, initiatus, nonne totam ipſius ſubertit ſalutem? unius animæ perditio tantã hẽt iacturã, vti nulla ratio poſſit æſtimare. Etenim ſi vnius animæ ſalus tanti eſt, vt ob hanc filius Dei fieret homo, tãtaq; pateretur, cogita quãtam conciliabit pænã. Quod ſi quis ob hominem, in hac uita perditum, morte dignus eſt, quanto magis ille? Ne mihi dixeris igitur, peccauit p̃sbiter aut diaconus: omni hora crimina redundãt in caput eorum, qui hos eligerunt, &c. Proinde, ſi quis ad ſuum ſacerdotium, acceſſerit, velut ad ſollicitudinem & curam, nullus illud facile ſuſceperit. Nunc aũt nõ aliter q̃ prophanos magiſtratus, & hanc affectamus, dignitatem? nimirũ vt glorificemur, & honoremur apud hoĩes ꝑdimur apud Deum. Quid lucri fert hic honos, &c. Reputa, q̃ multa ſuſtinuerit, in quã multis philoſohpũ prę̃ſtiterit Moſes, quam multa prę̃ſtiterit bona, ſed quoniam peccaret vnũ peccatum, acerbe punitus eſt, id que merito, quippequũ id aliorũ iactura factum ſit, itaque grauiores pęnas dedit, non ſolũ ob id ꝙ propalam factũ eſt, ſed & quod eſſet ſacerdotis peccatũ, &c. Et poſt pauca. Dulce, aiunt, bellum inexpertis hoc & nũc cõuenit dicere, Imo potius hoc dicimus priusq̃ veniam⁹ in certñ, &c. Nõ eſt. n. nobis bellũ aduerſus eos q opprimũt paupes potentia neq: ſuſtinemus ꝓpugnare gregẽ, ſed ad exemplum paſtorũ quorũ meminit Ezechiel, mactamus, ac deuoramus Quis nr̃m p̃ſtat tantã ſollicitudinẽ ꝓ ouib. Xp̃i, quantũ p̃ſtitit.

Iaco-

9.4. ✱ CHRYSOSTOMVS. Ibidẽ paulo poſt Multitudini permittit Iudicium, ſimul eos qui eligebantur, reddens reuerẽdos, & ſeipſum liberans, ab inuidia ſimultateq;, quæ poterat a cæteris oboriri, Nam hæc ſemper ingentia gignit mala.

✱ OECVM. Ibidem, ſtudebant autem apoſtolorum explere numerũ, ne præceptoris electio veluti mutila eſſet, & imperfecta. Verumnõ multos ſtatuerãt, ſed ſolos duos ne maior cauſaretur triſtitia, multorum reiectione.

† inf. 4. g & 6. b

b *Duos.* BED. Clemẽs refert hos duos qui ad ſortem apoſtolatus ſtatuti ſunt, de numero 70. diſcipulorum fuiſſe.

B

c *Qui cognominatus.* BE. In laude Barnabæ immoratur: quia ꝓ laude Mat. habet, ꝙ forte eligitur. Barnabæ laus cumulatur, ne velut indignus repelli videretur: quod poſtea declaratum eſt: quia cũ Paulo gẽtiũ Apoſtolus ordinat, illi officio reſeruaret.

d *Iuſtus.* BED. Aut latinum eſt, aut Hebræum: & interpretatur parcens, vel leuatus.

e *Et Matthiam.* BED. Qui donatus eſt, vel donum Dei interpretatur, cui donum apoſtolatus a domino collatum eſt, vel Dei paruus interpretatur. Merito parui tranſcenditur ille qui laude hominum erat iuſtus.

✱ OEC. Oportune autem cordium vocant cognitorem, nec dicunt Elige, ſed quem elegeris oſtende. Omnia namque à Deo cognita ſunt, ac definita, etiam priuſquam animo concipiamus, ſortem præterea appellat & rem omnẽ oſtendens benignitatis ac electiones eſſe diuinæ, & veterum admonet, quoniam & læuitas ita forte elegit.

hom. 3. ✱ CHRYS. Nondum iudicauerunt ſe idoneos, ne ipſi ex ſe facerent electionem, eoque cupiunt aliquo ſigno edoceri. Alioqui ſi illic vbi nec erat deprecatio, neque viri probi, tantum valuit ſors, eo ꝙ recto aĩo fieret ſup Iona. multo magis hic expleuit chorũ. ac ꝑfecit ordinẽ, nec alter ille præteritis doluit, &c.

BED. Oſtende quem elegeris accipere locum miniſterii vt abiret in locum ſuum, id eſt ſortem apoſtolicam.

C

a ¶ Speculationem, vel ſuperinſpectionem epiſcopus enim ſpeculator vel ſuperinſpector. b ¶ .ſ. alius de multis diſcipulis, vel alter ad comparationem Iudæ, vel alter amborum quos ſortes miſſæ ſunt. c ¶ Quia prædixit ſpiritus propheticas. d ¶ Quaſi non ex aliis qui non uiderunt teſta nda, quia teſtis non eſt idoneus, qui non interfuit teſtandis. e ¶ Non fęmini. quarum ad peragrandum ſexus infirmior eſt, ad prædicandum perſona verecundior, ad teſtandum autoritas integrior.

epiſcopatum eius accipiat alter. Oportet ergo ex his viris, 1
¶ Non ex dimidio temporis ſpacio.
a qui nobiſcum ſunt congregati in omni tempore, quo in- 2
a Hoc eſt humanitatis. ¶ In ingreſſu locorum & exitu ſemper fuit; qui multis ciuitatibus prædicauit, non habens vbi caput reclinaret, vel intrauit incipiens a baptiſmo Iohannis, exiuit in die qua aſſumptus eſt. b ¶ Nobis præſentibus vel inter homines. c ¶ .ſ. noſter. ¶ Bonus ſeruus & fidelis prius vt conſueuerat Chriſtum dominum ſuum poſt aſcenſionem etiam profitetur. 3
d ¶ Quia poſt baptiſma Ioannis cœpit facere & docere.
trauit & exiuit inter nos dominus Ieſus, incipiens a baptiſ-
¶ Hoc poteſtatis.
mate Iohannis uſque in diem qua aſſumptus eſt a nobis, 4
¶ Quia de reſurrectione dixerat: Et eritis mihi teſtes.
b teſtem reſurrectionis eius nobiſcum fieri † vnum ex-
a ¶ Pro charitate, quæ gemina eſt. Exemplis æqualibus duos pares eſſe cognouerunt, quo cæteris prę̃ferendus eſſe non dubitauerunt: alterum vero præferre alteri non hominum erat, ſed Dei. 5
b ¶ Filius Quietis. ¶ Vel Barnabas. Hoc per anticipationem dicitur, quia nominis cauſa in ſequenti monſtratur.
iſtis. † Et ſtatuerunt duos, Ioſeph qui vocabatur Bharſa-
a ¶ Tantæ uirtutis fuit ut etiam a Romanis qui cum noſſent iuſtus diceretur. b ¶ Donatus uel donum Dei. 6
¶ Exemplum orandi ſortientibus datur: quia ut ait Salomon: Sortes mittuntur in ſinu: ſed a domino temperantur.
c d bas, qui cognominatus eſt iuſtus, & Matthiam. Et † oran- 7
d Quæ nos latent, qui opera ſola cernimus. a ¶ De ſcientia Dei non dubitant, & ideo quęrunt eius oſtenſionem, vt quod nouit & ipſi noſcant. 8
e tes dixerunt. Tu domine qui corda noſti omnium: oſtende 9

NICOLAVS DE LYRA.

✱ Et epiſcopatum, &c. *alter hoc ſcribitur Pſalm.* 108. *vterque tamen pſalmus intitulatur a Dauid, tanquam ab actore. Coniunxit autem beatus Petrus iſtas duas autoritates ſimul, quia loquuntur de pœna pro morte Chriſti inflicta. Prima enim loquitur de pœna, ſacerdotum mortem* Chriſti *procurantium, ſicut dictum fuit plenius ſuper Pſallum. In pœnam enim mortis Chriſti templum & ciuitas Ieruſalem combuſta per Romanos, & ſacerdotes partim interfecti, & partim captiuati, & hoc eſt quod Dauid prædixit.* Fiat commoratio *id eſt habitatio,* eorum, deſerta, &c. *Secundo vero loquitur de pœna Iudę proditoris qui* Chriſtum *uendidit principibus ſacerdotum, ſicut ibidem, fuit dictũ. Iſto enim Iuda per ſuſpenſionem mortuo Matthias ſucceſſit ei in apoſtolatum, vt patebit, infra. Apoſtolatus vero epiſcopatus dicitur, vnde & ipſi ſunt ſucceſſores apoſtolorum, ſecundum quod dicitur in decretis.* 21. *d. c. in nouo teſtamento, & hoc eſt quod dicitur.*

1 Epiſcopatum. *ſ. Iudæ* accipiat alter.

2 Oportet ergo. *Allegata ſcriptura ad propoſitum, hic conſequenter Petrus, concludit intentum, dicens.* Oportet ergo. *ad reintegrandum numerum apoſtolicum:*

3 Ex his viris, &c. *qui per experientiam nouerunt conuerſationem Ieſu Chriſti & eius opera.*

4 Incipiens a baptiſmate Iohannis, &c. *Non enim legitur Ieſus docuiſſe publice & miracula feciſſe, niſi poſtquam baptizatus fuit a Iohanne.*

5 Teſtem reſurrectionis, &c. *& etiam aliorum ad fidem Chriſti pertinentium. reſurrectio tamen exprimitur, quia conuerſatio Chriſti & miracula, quę fuerunt in palam coram hominibus non indigebant teſtimonio ſicut reſurrectio, quæ manifeſtata tantum apoſtolis & aliis diſcipulis ſuis.*

6 Et ſtatuerunt. *Poſita allegatione* Petri, *hic conſequenter ponitur executio facti, nam alij ſtatim acquieuerunt eius dicto, tanquam rationabili, ideo dicitur.* Et ſtatuerunt duos. *iſtos non diſtinxerunt ab aliis per ſortem, ſed per electionem tanquam magis notabiles in ſcientia & factorum Chriſti experientia.*

7 Ioſeph qui, &c. *iſte eſt ille qui infra vocatur Barnabas, vt aliqui dicunt.*

8 Qui cognominatus, *ex euidentia ſanctitatis, quæ rationabiliter hic exprimitur, ne repulſus ab apoſtolatu tanquam indignus videretur vnde cum Paulo poſtea ad apoſtolatum aſſumptus eſt, inf. 13. c. vt ſimiliter dicunt prædicti. Sed melius videtur dicendum, quod fuerit alius, vt plenius dicetur, inf. 4. c.*

9 Et orantes dixerunt. *Licet enim iſtos elegiſſent, ut notabiliores*

✱ *aliis*

A Iacobi erga greges laban. Quis poteſt recenſere tolleratum noctis gelu, &c. vide locum & præcipue finem huius hom.
a *Et dederunt.* Beda. Non hoc exemplo, vel quia Ionas ſorte de prehenſus eſt indifferenter ſortibus eſt credendum, cum pri uilegia ſingulorum ſecundum Hiero. cõmunẽ legẽ facere (Ioan 1) non poſſunt. HIERON. ſuper Io. ſub hoc exemplo non debemus ſortibus, credere, cum priuilegia communem legem non poſsũt facere. Sicut enim in condemnationem Balaam aſina loquitur: Caiphas etiam prophetat ignorans, ita & hic fugitiuus ſorte deprehenditur non virib. ſortium, ſed voluntate eis qui ſorte regit in certa.
BED. Siquis neceſſitate compulſus exemplo apoſtolorum putat dominũ ſortib. conſulendum, videat hoc apoſtolos egiſſe, collecto fratrum cętu, & ad dominum fuſis precib.
b *Et cecidit.* Beda. Hic ſorte eligitur, ne a lege diſcrepet, in qua ſummus ſacerdos ſorte quærebatur, ſicut de Zacharia dr̃. Sorte ſurrexit vt incenſum poneret, quia quærendus erat verus ſacerdos, donec veniret ille qui per ꝓpriũ ſanguinẽ intrauit in ſancta ſanctorum. cuius hoſtia ĩ Paſcha immolatur: ſed die pentecoſtes ſpiritu apparente eſt conſummata, donec veniret veritas figuram licuit exerceri. Ideo Mathias qui ante Pentecoſten ordinatur, ſorte quæritur. Septem diaconi autem poſtea non ſorte, ſed diſcipulorum electione, apoſtolorum vero oratione, & manus impoſitione ſunt ordinati. D

Præteritum ponit, quia iam in præſentia electus erat: a Sciunt alterum eſſe, ſed neſciunt quem b Vt ſit vnus teſtium,

quem elegeris ex his duobus, vnum accidere † locũ mini (+ ſortem Luc. 1. a. excidit.)

a Id eſt ipſum miniſterium & apoſtolatum. b Apoſtolatus. c Deiecit ſe impietate ſua.

ſterii huius, & apoſtolatus, de quo pǔaricatus eſt Iudas, vt

a Ad hoc ad quod præiudicatus eſt. b Infernum. c Cadere deſurſum dicitur quia ſors a Deo temperata eſt.

abiret in locum ſuũ. Et dederũt ſortes ei. † Et cecipit ſors

Vt duodecim apoſtolorum perfecto numero perfectus daretur ſpiritus. Ecce luna poſt detrimentum recepit augmentum.

1 ſup Matthiam, & annumeratus eſt cũ vndecim apoſtolis (†21. di. c. 1. in pr. 26. q. 2. §. 1. & c. nõ ſtatim c. non exe plo in pſa. qui habitat. ver. 8.)

✻ BERNARD. Pulchre omnino Petr⁹ apoſtolus, filium perditionis in locum ſuum abiiſſe teſtatus eſt, quod ĩ aere crepuerit medius aeriarum collega poteſtatum, vt pote quem veri Dei, & veri pariter hoĩs. quia de cęlo veniſſet operaturus ſalutem in medio terrę: huius, inquam, proditorem, nec cęlum reciperet, nec terra ſuſtineret.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *aliis vt dictum eſt, tamen ignorabant quis eorum eſſet dignior ad apoſtolatum. propter quod ſuper hoc implorauerũt diuinum iudicium per tẽperationem ſortium, ſecundum ꝙ dicitur Prou. 16. d.* Sortes mittuntur in ſinum, Sed a domino temperantur.

1 Et dederunt ſortes. *Et patet quod iſte Ioſeph fuit cognatus Chriſti, vt dicetur. inf. 4. c. Et ſibi præpoſuit Matthiam, per hoc oſtendens, quod ad officia eccleſiaſtica non ſunt homines ex conſanguinitate promouendi.*

Ad maiorem huius autoritatis intelligentiam quæritur hic, vtrum vti ſortib. ſit licitum? Ad *quod dicendum, quod vti ſortib. eſt ex vario euentu ſeu diſpoſitione alicuius rei ſenſibilis propoſitæ determinare aliquod dubium vel incertum, ſicut ex feſtucis propoſitis per hoc quod aliquis accipit breuiorem vel longiorem, ſeu in proiectione taxillorum, ex hoc quod aliquis proiicit plura puncta vel pauca, vel ex conſimilib. aliquod dubiũ inter homines determinatur.* Et *ſi hoc fiat ad alicuius rei diuiſionem inter homines. vt per hoc determinetur quis quam partem accipiat, vocatur ſors diuiſoria. Si autem hoc fiat ad aliquid determinate agendum, vocatur ſors conſultoria, Igitur ſi diſpoſitio vel euentus ſortium expectetur a fortuna tantum, nullum vitium eſt ſi mittantur ſortes ad determinandum inter homines quis quam partem accipiat alicuius rei: & hoc ex cõmuni conſenſu committitur fortunę cauſa tamen motiua poteſt eſſe peccatum, vt ſi propter cupiditatem propriam vel aliquod vitium non poſſunt concorditer alio modo diuidere. Si autem diſpoſitio. ſortium vel euentus non expectetur ſolum a fortuna, ſed ab alia cauſa. hoc eſt dupliciter. Vno modo a cauſa corporali, vt a diſpoſitione ſtellarum, & ſi cum actus ſtellarum ad hoc ſe non extendat, ſuperſtitioſum eſt & illicitum, & non caret occulto pacto dęmonum.* Alio *modo, quia expectatur euentus, & diſpoſitio ſortium a cauſa ſpirituali dirigente, & hoc eſt dupliciter. Vno modo a dæmone: & hoc eſt illicitum, quia includit familiaritatem & pactum cum dæmonib. Alio modo a Deo expectatur immediate, vel mediantib. angelis ſanctis. & hoc non eſt illicitum ſecundum ſe, ſi fiat cum reuerentia debita. vnde dicitur. Prouerb. 16. d.* Sortes mittuntur in ſinum. ſed a domino temperantur. *Poteſt tamen in hoc peccatum quadrupliciter incidi. Primo ſi abſque vlla neceſſitate ad ſortes recurratur, hoc enim videtur ad* Dei *tentationem pertinere. vnde dicit Amb. ſuper Lucam:* Qui *ſorte eligitur, humano iudicio non comprehenditur. Secundo ſi quis etiam in neceſſitate abſque reuerentia debita ſortib. vtatur vnde ſuper* Actus *apoſtolorum dicit* Beda. *Si qui aliqua neceſſitate compulſi* Deum *putant ſortib. apoſtolorum exemplo eſſe conſulendum videant hoc ipſos non niſi collecto fratrum cętu & præcibus ad Deum fuſis egiſſe. tertio, ſi diuina oracula ad terrena negotia conuertantur. Vnde dicit Augu. ad inquiſitiones Ianuarii. His qui de paginis euangelicis ſortes legunt, & ſi optandum ſit quod hoc faciant potius, quam ad dęmonia conſulenda concurrant, tamen mihi diſplicet iſta conſuetudo ad negotia ſecularia & ad vitæ huius vanitatem diuina oracula velle conuertere. Quarto, ſi in electionibus eccleſiaſticis quæ ex ſpiritusſancti inſpiratione fieri debent, aliqui vtantur ſortibus. Vnde dicit* Beda *ſuper actus apoſtolorum. Mathias ante pentecoſtem ordinandus ſorte quęritur, quia nondum erat ſancti ſpiritus plenitudo in eccleſia Dei diffuſa. ſeptem autem diaconi poſtea non ſorte, ſed electione diſcipulorum ordinati ſunt.* E *Propter hoc prohibetur, rationabiliter talis electio. extra de ſortilegiis. capi. ult. Non tamen peccauerunt apoſtoli eligendo Matthiam per ſortes. quia non erat prohibitum, & quia fecerunt hoc familiari conſilio ſpiritusſancti quod non eſt trahendum ad conſequentiam, maxime quia homines ſic uſi fuiſſent pręmictendo orationem deuotam, ſic enim licitum tum erat ante prohibitionem, vt dictum eſt. Secus autem eſt in temporalibus, quæ ordinantur ad terrena diſponenda, & ideo in electione illorum poſſunt homines uti ſortibus ſicut in diuiſione rerum temporalium, ut prædictum eſt. Si uero neceſſitas aliqua alia ab electione dignitatis eccleſiaſticę immineat, licitum eſt cum debita reuerentia ſortibus diuinum auxilium implorare. unde dicit Augu. in epiſtola ad Honoratum. Si inter Dei miniſtros ſit diſceptatio qui eorum tempore perſecutionis maneant, ne fuga omnium, & qui eorum fugiant ne morte omnium, deſeratur eccleſia. Si hęc diſceptatio aliter non poterit terminari, quantum mihi uidetur, qui maneant & qui & fugiant ſorte eligendi ſunt, & hoc modo uſi ſunt ſortib. uiri ſancti, qui in ueteri & nouo teſta. uſi fuiſſe ſortibus leguntur. ſicut Ioſue iudicio ſortium puniuit* Acham *Ioſue. 7. Et Saul in oratione deprehendit Ionatham filium ſuum mel comediſſe. 1. Reg. 14. g. Et Zacharias ſorte exiit ut incenſum poneret, Luc. 1.* Et *ſic patet reſponſio ad quæſtionem.* F

☞ CAP.

MORALITER.

2 *Et annumeratus eſt.* Et ſic fuerunt duodecim apoſtoli in pluribus locis ſacræ ſcripturæ figurati. ſ. in 12. patriarchis, in 12. fontib. in Elim repertis, in 12. panib. propoſitionis, in 12. lapidib. rationalis, in 12. lapidib. altaris, in 12. lapidib. de Iordane eleuatis, & in aliis, 12. in Iordane poſitis, & in 12. exploratorib. terrę promiſſionis, & in 12. bobus ęneum mare ſubſtentantib. & in 12. prophetis, & in 12. lapidib. coronę ſponſæ, & in 12. portis ciuitatis, & in 12. fructibus ligni uitæ.

MO-

ADDITIO.

In c. 1. *ubi dicitur in poſtil.* Sed ſaluo meliori iudicio mihi uidetur melius diſtinguendum. *quia Chriſtus poteſt dupliciter conſiderari.*

Cum doctores dicunt, quod omnia argumenta Chriſti ſimul ſumpta ſunt efficacia ad manifeſtandũ ueritatem dominicę reſurrectionis, intelligendum eſt cum teſtimonio ſacrarum ſcripturarum & angelorum reuelatione, prout in 3. par. q. ult. art. 6. in corpore quæſtionis. Non enim alia ſigna per eum oſtenſa ſine huiuſmodi teſtimoniis uidentur ſuffeciſſe ad certitudinem fidei inducendam. Et *hoc patet. nam licet corpus palpabile* Chriſtus *prębuit ad ſenſum, & in humana effigie ab aliis diſtinguibili, & cum ſimilibus omnino cicatricibus manuum & pedum, quia tamen ſimilia corpora uirtute angelica formari poſſunt, ideo talis in corpore Chriſti oſtenſa non ſufficiunt ad certitudinem fidei inducendam abſque teſtimoniis prædictis. Similiter ea quæ fuerunt ex parte animæ iterato corpore unitæ talem certitudinem, non inducunt, ſicut*

A *c'it apparens manducatio & collocatio, & declaratio ſcripturarum, & huiuſmodi. Similia enim prædictorum angeli hominibus apparentes fecerunt, ut patet Ge.19. Exod.14. & in aliis locis, unde nec prædicta omnia quę ſenſibiliter apparebant videntur ſuffeciſſe, niſi propter ſcripturę teſtimonium & angelorum dicta recte intellecta & applicata ad ea quæ ſenſui apparebant. Et ideo Chriſto cum diſcipulis præſentialiter exiſtente & eis colloquente, legitur Luc. vlt.* Aperuit eis ſenſum vt intelligerent ſcripturas. *Et ibidem,* O ſtulti & tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti ſunt prophetæ, &c. Nō *enim dixit. O ſtulti & tardi corde ad credendum ea quæ palpantur ſeu ſentiūtur, & huiuſmodi, ſed ad credendum in omnibus quæ locuti ſunt prophetæ. Ex quo patet, quod ſufficientia argumentorum reſurrectionis domini ex præcipue conſiſtebat in autoritate ſcripturarum bene intellectarum, & ad ea quę ſenſui apparebant applicatarum. Conſtat autem, quod ueritas non percipitur perfecte, niſi ex autoritate ſacrarum, & talia non cauſant certitudinem euidentiæ, ſed fidei tantum, & ſic patet, quod loquendo de Chriſto etiam inquantum homo, argumenta prædicta non fecerūt certitudinem euidentię de reſurrectione humanæ naturæ: quia ſicut dictum eſt, talia non erant euidentia etiam ſenſibus bene diſpoſitis, niſi mediante ſacrarum ſcripturarum autoritate modo prędicto, cuius autoritatis certitudo non tranſcendit certitudinem fidei, quæ tamen certitudo ſufficit in propoſito. & eſt magis meritoria quam certitudo euidentiæ.* D

CAP. II.

C A P. II.

ho.4. pœcu. c.3. † comple. ✻ Chysos. & Oecv. Quæ eſt hæc Pētecoſte? quū falx mittēda eſſet in meſſem, cū fructus eſsēt colligēdi, vides typū vide iam veritatem. Quū falx ſermonis eſſet adhibēda, quū colligendæ fruges, tūc ſpiritus ille veluti acuta falx aduolauit. Audi enim Chriſtum loquentem. Attolite oculos veſtros & videre regiones, quod iam albæ ſunt ad meſſem. Ac Rurſum, Meſſis quidē multa, operarii vero pauci, vnde ipſe prior falcē miſit in meſſem, propterea ꝙ ipſe ſegetis primitias ſubuexit in cęlū noſtra aſſumpta natura, atque hanc ob cām appellat meſſem; Dū cōplerentur inquit, dies Pentecoſtes. Hoc eſt, non ante pētecoſtē, ſed circiter, ut ita loquar. Pētecoſt. Nā oportebat feſti tempore rurſus hæc fieri, vt qui cruci adfuerunt Chriſti, idem hæc quoque ſperarent. (Fo.4. Luc.10.)

Genituus,

ET cum † complerentur dies pente-

a Nullus abſens erat, vel quia numerus duodecim completus erat. b Vnum cor & animam habentes. c Non in diuerſis corporaliter.

coſtes, erāt omnes † pariter in eodem lo-

a Neſcit tarda molimina ſpiritusſancti gratia. ſecundum illud, Fluminis impetus. b Vt ſignaret ſpiritum cęleſtem eſſe. c Cum ſono venit qui ſonos veniat docere.

co. Et factus eſt repente de cælo ſonus,

a Similitudo eſt vel confir. b Non tamen aliquem terruit ſ. in l.

tanq̄ aduenientis ſpiritus vehemētis, &

ma die requeuit Deus ab operib. ſuis, & ſepti-
1 ma die ſabbathi requies eſt conſtituta, & ſeptem diebus Iſrael faciebat azyma.
2 Octo ad nouum, quia Chriſtus octauo die
3 reſurrexit, vel quia noue legis præcepta in octo beatitudinib. da- E
4 ta ſunt, vel quia in octaua die reſurrectio futura ſperatur. Spiritus ergo ſanctus duarum legum docēs cōpletionem, quinquageſima die deſcendit, qui numerus ex ſeptem & octo conſtat.

B

Spiritusſanctus die quinquageſimo venit. a *Et cum complerentur.* Beda. Iuxta hiſtoriam dies pentecoſtes, id eſt, quinquageſimus computabatur, quo lex data erat ab occiſione agni: hic autem non a domini cæna uel die qua crucifixus eſt, ſed ab eius reſurrectione, ſecundum Auguſt. quinquageſimus cum ſpiritus miſſus eſt computatur, qui diem dñicum ſuo aduentu conſecrauit, & eodē die paſca celebrandum eſſe monſtrauit Die ſolēni ſpiritus uenit, vt tanta virtus haberet multos qui approbarent & uarias linguas cognoſcerent. Iō aūt quinquageſimo, quia indulgētia fiebat in iubileo, & per ſpiritum peccata remittuntur, charitas diffundit, q̄ operit multitudinē peccatorum. In ſpirituali iubileo, rei ſoluūtur debita dimittunt, exules ī patriā reuertūtur, hæreditas amiſſa reddit, ſerui. i. hoīes peccato venūdati a iugo ſeruitutis liberāt

1.Pet 4.b. Gen.2.a. Ra. Pentecoſtes Græce, Latine quinquaginta. Et antiquus populus pētecoſten. i. quinquageſimū diē obſeruabat. A die enim immolationis agni, per quem egreſſi ſunt filii Iſrael de Aegypto, quinquageſimo die data eſt lex igne. In nouo etiā Te. quinquageſimo die a Paſca Chriſti deſcēdit ſpiritus in Apoſtolos in igne apparens. Lex in mōte Sina, ſpirit⁹ in mōte Siō. Lex in ſublimi mōtis loco, ſpiritus dat in cænaculo. Sicut quadraginta dies qb. poſt reſurrectionē cū diſcipulis cōuerſatus eſt, p̄ſentē eccleſiā deſignat, ita quinquageſimus quo ſpiritus datur, denariū ęternę remunerationis exprimit. Quinquaginta, ſexies ſeptē, & octo hēnt, & ſeptē ad vet⁹ Te. quia ſeptima

C

b *In eodem loco.* Cænaculo. ſ. quod aſcenderant, qui enim ſpiritum deſiderat, carnis domicilium mētis contemplatione trāſcendens calcat.

c *De cęlo.* Datur ſpiritus, vt diligatur Deus, in terra datur diligatur proximus, bis enim poſt reſurrectionem eſt datus, ad duo pręcepta charitatis commendanda.

d *Sonus.* poteſt dici locutio linguarum de ore Apoſtolorum ſonans.

e *Spiritus.* Rab. Ante paſſionē datus eſt apoſtolis ſpiritus ad gratiam doctrinæ & ſanitatum. poſt reſurrectionem inſufflauit Ieſus ſpiritum, & ait. Accipite ſpiritum ſanctum, quorū remiſeritis peccata, remittuntur eis, &c. Quod donum ſoli Petro prius dederat, ſed ut creditur tunc per anticipationem, nunc cum cæteris per completionē etiam Petro tribuitur, & pōtas data eſt dimittendi illis quos ad officiū mittebat p̄dicationis.

In pentecoſte de cælo miſſus eſt ſpiritus, vt qui in p̄ximo debebant diuidi acciperent linguarū notitiā, ne per mundū euntes interpretib. indigerent. Et quia Deus ſimplex eſt natura, ſemel de cęlo datur Spiritus, pp homines vero q duplici cōſtāt ſubſtantia, corpore. ſ. & anima, dupliciter eſt diligendus. In terra bis datur prius in efficacia ſignorum ad ſanitates corporum, poſtea indulgentia peccatorum ad remedia animarū

f *Vehe.* Cōparatione præcedentiū, vehemens dicitur gratia Apoſtolorū, vel in ſimilitudinē venti vehementis ſpiritus venit

✻ Chry. Replenit, inqt, domū flatus, & facta eſt veluti piſcina aquarū plena, Porro ignis arguit grāæ copiā, ac vehemētiā. Nequaq̄ idē accidit in p̄phetis ſed tū qdē ſic accidit illis p̄phetis aūt alio mō. Nā capitulū libri datū eſt Ezechieli edebatq; q̄ dicturus eſſet ideoq; dictū eſt, Factū eſt in ore eius nec dulceſcens. Rurſus manus domini tetigit linguā alterius p̄phetę

☞ Cæte-

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. II.

ET cum. *Præmiſſa promiſſione & expectatione debita ſpiritusſancti, hic conſequenter ponitur adimpletio promiſſi.* Et *diuiditur in duas, quia primo deſcribitur hic adimpletio. Secundo adimpletionis admiratio ibi. Erant autem. Circa primum notatur impletionis tempus cum dicitur.*

1 Et cum *id eſt, quinquaginta dies, a pente quod eſt quinque, & coſte quod eſt decem, quinquageſima namque dies a paſcate celebris erat apud Iudæos in memoriam beneficij date legis, quæ fuit data in monte Sinai, Exod.20. quinquageſima die a principio egreſſionis de Aegypto. Et conuenienter illa die infuſum fuit Apoſtolis ſpiritusſancti donum, per quod lex euangelica impreſſa fuit & firmiter radicata in cordibus eorum.*

2 Erant omnes. *Pariter, corpore & animo.*

3 Et factus eſt repente. *id eſt, uenti uel tronitrui. non tamen Apoſtoli & alij cum eis exiſtentes fuerunt territi. Deo hoc faciente, in ſignum quod dabatur eis ſpiritusſanctus, qui eſt conſolator cordium.*

4 Et reple. I*nſolita claritate.*

✻ 1 Vbi

MORALITER.

✻ 1 *Et cum.* Illi quib. tūc datus fuit ſpiritusſanctus erāt ſimul habitantes & Deū orātes, & in his p̄ſeuerantes, vt patet ex textu. Per ꝗ patet ꝙ illi qui ſimul iuncti ſunt charitate, & orant Deū deuotè & perſeuerant in hāc occupatione, donū ſpiritusſancti recipiunt abūde, & ſic loquuntur variis linguis in orōne & prædicatione. Nam in orando ſecundū doctr. Apoſtoli. 1. ad Tim.5. Deo faciunt aliquādo orōnes, aliquādo poſtulationes aliquando obſecrationes, petendo aliquid p rē ſacrā, vt cū dr. Per crucē & paſſionem tuam libera nos, vel hmōi. Aliquando gratiarū actiones pro beneficijs a Deo receptis. Similiter in prædicatione loquuntur varie, qa ſicut dixit Greg. in paſtora. ſm qualitatem audientium formandus eſt ſermo doctorū. Aliter enim admonendi ſunt ſeculares, aliter religioſi, & inter ſeculares aliter admonēdi ſunt clerici, & inter laicos aliter milites, aliter mercarores, aliter rurales, ſic ſm alios ſtat⁹ diuerſo

✻ i Stu-

Ceterum hic ipſe ſpiritus operatur oīa. Tanta eſt inter patrem & filium equalitas. Ac rurſus alius alibi, Lamentatio, & cantīcū, & vę, illis merito in libris datū eſt donū. Adhuc.n. eis opus erat parabolis. Quin potius ob id, qđ illi prophetæ, ad vnā duntaxat gentē mittebantur, eamq; peculiarē ac propriā. iſti vero ad vniuerſum terrarū orbem, & ad nationes hactenus incognitas. Heliſæus per exiuium ouillū accepit gratiā: Rurſus, alius per oleū quemadmodū Dauid Moſes vero per ignē rubi vocatur. Non itidem hic factū eſt, ſed ipſe ignis inſedit. Et quam ob cauſam, dixerit aliquis, non apparuit ignis qui repleuit domum. Quoniam exterriti fuiſſent, &c.

a Vel ſonus vehemens domum, vel ſpiritus habitatores eius repleuit. diues.n. eſt ſpiritus domini.
b Cænaculo excelſo perfectionem ſignificante. c Exterius igneo colore, interius ſpirituali inſpiratione.

a b c repleuit totā domum, vbi erāt ſedētes. Et apparuērūt illis † diſ- 1

a Diuerſę erant linguæ in ſpecie ignis. Genitiuus poteſt eſſe. b Stabilibus ſtabilis iudex iudicib. nullo ab eis diſcrimine euagandus, quod ſedet regia poteſtas eſt, vel quia requieſcit in ſanctis.
c Quia ſuperior erat. d In ſingulis totus, nec in multis diuerſus aut diuiſus.

d e f pertitæ lingue, tanquā ignis: ſeditq; ſuprā ſingulos eorū. Et re- 2 3

a Vt alterum non recipiant ſpiritum, quia plena non recipiunt augmentum.
Hoc ad vnam vel ad plures referendum.

g h i pleti ſunt omnes ſpiritu ſancto, & cęperunt loqui † variis linguis 4

* OECVM. Repleuit ēt flatus totam domū, in piſcinę morē implens, q̄nquidem promiſſum ēt illis erat, Baptizamini ſpiritu S. & igni. Etiam hoc abundantiæ ſignū erat & vehemētiæ. Ignis vero non impleuit totā Domum ne oēs terreret & vidētes fugere cōpelleret, & ita nihil teſtari poſſent eorum, q̄ poſt modū acta ſunt, ſed diuiditur ſpiritus in linguas igneas reſidet que ſuper ſingulos eorū, nempe centū & viginti, qui in domo reſidebant. Siquidē ex vna radice erat gratia paracleti in varia dona diuiſa, linguaq; opus erat quę Dei dona declararet ac illuſtraret, quę in modum ignis vniuerſa repugnātia arriperet.

* CHRVS. Quaſi ferretur, inquit, flatus vehemens. Per hoc perſpicuum facit, neminem fore, qui poſſit illis reſiſtere, ſed ab eis aduerſarios ceu puluerem diſſipando. *Et repleuit totum domum*, Domum mundi typum gerebat.

a *Totā domum*. In vna domo ſedentib. infunditur ſpiritus vt eccleſiæ vnitas cōmendetur, in cęnaculo tertia lege incipiente. Beda. in datione legis plebs longè ſtabat præ timore; hic veniente congregati erant in vnum ex amore.

b *Sedentes*. Vt cōpleatur quod dictum erat eis. Sedete hic in ciuitate. Seſſio eſt indicium humilitatis & ſtabilitatis, quib. præparatur ſedes ſpiritui ſancto, qui ſuper humiles requieſcit.

GREG. In igne apparuit ſpiritus, ſed per ſeipſum loquebatur interius, & neque ignis Deus, neque ille ſonus fuit, ſed per hoc quod exterius exhibuit quod intus gerebat expreſſit. Qui enim diſcipulos zelo ſuccenſos & verbo eruditos intus reddit, foras linguas igneas oſtēdit. In ſignificatione ergo ignem cum ſonitu ſenſerunt corpora. Igne uerò uiſibili & uoce ſine ſonitu docta ſunt corda.

* OECVM. Porrò iu ſpē ignis, nam ſpiritus quoque Deus eſt (Deus aūt noſter ignis conſumens eſt) & ut ſimilitudinem naturæ cum patre demonſtraret, qui ita Moſi in rubo apparet.

* CHRYS. Tu uero conſidera, quod non ſolum dixerit, uiſæ ſunt illis diſperitæ linguæ. Sed additum eſt, ignis. Tā magnus ignis, immenſam ſyluam pōt incendere. Ac rectè dixit, *diſperitę*. Nā ex eodem fonte uenerant. ut intelligas occultam uim eſſe à paracleto miſſam, quiquidem ign s, mūdo peccata quaſi ſyluam excuſſit, vide uero & illos primū declaratos & muneredignos, atq; id tpis ſpiritu donatos fuiſſe, ſicut & in Dauid factum eſt. Nam quæ fecerat quum eſſet paſtor ouiū, eadē fecit & poſt uictoriā ac trophæum, quo videlicet ipſius nuda, ſimplexq; fides declaratur. Rurſus conſidera Moſen, qui & ipſe regiam aulam contempſit, & Samuelē qui poſt quadraginta annos quū populi rem adminiſtraſſet, tn̄ adhuc nutriebatur in templo: ſpecta Heliſæum oīa relinquentem, cum his Ezechielem. Porro quod ad hunc modum res illis geſta ſit, perſpicuum eſt ēt, ex his quæ ſequuta ſunt, q̄nquidem & hi facultates ſuas oēs pro deſertis habuerant. Eoq; tum accipimus ſpiritum ſanctum, poſteaquam ſuę uirtutis dederc ſpecimen, dideicerant humanam infirmitatem ex his quę ipſis acciderant: didicerant qđ ea quæ pie fecerant, fruſtra geſſerint. Sic & Saul potius dum adhuc teſtimoniū haberet quod uir bonus eſſet, tū accipiebat ſpiritū. Sed eodem modo quo nūc diſcipuli, nemo alius. Quin potius ne Moſes quidē prophetis maior. Nam ille quū oporteret alios afflare ſpiritu, ipſe diminutus eſt. Hic vero non eodē modo, ſed quemadmodū ab igne, quotquot uolet aliquis lucernas accendit, nec ignis imminuit, ita & in apoſtolis tum tpis accidit, &c. Neq.n. cum Pharaone diſceptaturi abierant, ſed cum diabolo luctaturi, quodque mirabilius eſt, cum mitterentur nihil excuſarunt, neque dixerant ſe graciles voce eſſe, linguæq; inexplanatæ. Siquidem Moſes illos in hoc erudierat. Non dixerunt ſe iuniores eſſe. Nā Hieremias. Hic illos reddit verecundos. Atqui multa eis erāt terribilia, multo que plura quam illi, & tamen veriti ſunt cōtradicere. Ex quo liquet illos Lucis angelos fuiſſe, & cæleſtium negotiorum adminiſtratores.

c *Et apparuerunt illis*. BED. Spiritus in igne & linguis apparuit, quia omnes quos replet, ardere & loqui facit ardētes ex ſe, loquentes de ſe oſtenſum eſt etiam, quod ubique eccleſia dilatata omnium gentium erat locutura uoce.

GREG. Spiritusſanctus ſuper diſcipulos in igneis linguis apparuit, & eis oīum linguarum ſcīam dedit, deſignans quia eccleſia ſpiritu ſancto repleta oīb. linguis erat locutura. hic ergo humilitas meruit uirtutem, ſuperbia incurrere confuſionem. Spiritusſanctus in igne monſtrat, quia Deus noſter ignis conſumens eſt, & per eum rubigo peccati conſumitur, & frigus corporis expellit. Linguas igneas doctores hn̄t, quia prędicando corda auditorum inflammant, & ipſi æmulatione ardent, ſpiritus feruor accendit & per pœnitentiam punit. Deut.4.d.

d *Diſpertitæ*. RAB. Diſperſio linguarum eſt facta in turre, ſed qđ diſperſit ſuperbia, recolligit humilitas in ſuperbia diſperſio, in humilitate fit concordia. Ecce completur ſententia domini quæ ait. Non uos relinquam orphanos, ſed mittam ſpiritum paracletum, qui eorum aduocatus pro eis, omnib. linguis locutus eſt. Linguas attulit, qui pro uerbo uenit cognationē enim habet lingua cum uerbo, ut ab inuicem non poſſunt ſeparari. Sic uerbum patris, i. filius, & ſpiritusſanctus inſeparabiles ſint, imo & unius naturæ. Io.14.c.

e *Tanquam ignis*. Idem in igne ſpiritus uenit, quia peccatores *ſpiritus purgat illuminat, accendit, urit*. Ignis.n. quatuor habet naturas, *urit, purgat, calefacit illuminat*. Similiter ſpiritus exurit peccata, purgat corda, torporem excutit, ignorātias illuſtrat. Ignis etiam incorporeus & inuiſibilis eſt in ſua natura ſed aſſumpto aliquo corpore uidetur, diuerſi coloris apparens, propter materias in quibus ardet. Sic ſpiritus uideri nō poterit, niſi per creaturas in quibus operatur. Ignis natura quadruplex.

f *Supra*. * OECV. Super ſingulos ſedet ſtabilitatē ac permanētiam ſignificans dictio.n. ſedit, idem ſignificat quod permanſit, & requieuit. Conſidera uero qđ apud Ioannem, ut ab uno hoīe cognoſceretur, in modum columbæ vr̄. deſcendens ſuper caput Chriſti q̄n aūt multitudinem totam conuerti oportebat, tanquam ignis. Preterea ēt dum diſcipuli orationi & obſecrationi, mutueq; dilectioni incumberent, tunc uenit ad eos ſpiritusſanctus. * CHRYS. Illud aūt conſidera, quum inſtant deprecationi, quū charitatem īter ſe hn̄t, tū aduenit ſpiritus. cap.3.

g *Et repleti ſunt*. * TERTVL. Et quoniam dn̄s, in cælos eſſet abiturus, paracletum diſcipulis neceſſario dabat, ne illos quodā modo pupillos, quod minime decebat, relinqueret, & ſine aduocato & quodam tutore deſereret. Hic eſt.n. qui ipſorum animos, mentesque firmauit, qui Euangelica ſacramēta diſtinxit, qui in ipſis illuminator rerum diuinarum fuit, quo confirmari pro nomine domini, nec carceres, nec uincula timuerūt quinimo ipſas ſeculi poteſtates, & tormenta calcauerunt, armati iam ſ. per ipſum atq; firmati habentes in ſe dona quę hic idem ſpiritus Eccleſiæ Chriſti ſponſæ, quaſi quędam ornamēta diſtribuit, ac dirigit. Hic eſt.n. qui prophetas in eccleſiam cōſtituit, magiſtros erudit, linguas dirigit, uirtutes & ſanitates facit, opera mirabilia gerit, diſcretiones ſpiritus porrigit, gubernationes contribuit, conſilia ſuggerit, &c. li. aduerſ. prax.c.34. & li.de tri. 29.

h *Et cęperunt*. Ecce ſignum plenitudinis, plenū uas erumpit: Ignis in ſinu non poteſt occultari.

i *Varijs linguis*. BEDA. Quia linguis omnibus loquebantur, uel ſua

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Vbi erant. *i. manentes, eo modo quo dicitur Deut. 1. g.* Et ſedi. *in Cadesbar. multo tempore. i. manſiſtis, Apoſtoli enim tunc erant in oratione vt probabiliter creditur ex pręcedentibus, ubi dicitur, quod erant perſeuerantes in oratione, quę non fit communiter ſedendo, ſed magis flectendo genua, uel ſtando.*

2 Et apparuerunt. *Viſibiliter oculis corporalibus.*

3 Diſpertitæ lingue tanquā ignis ſeditq; ſupra ſingulos, &c. *Ad ſignandum ſigno uiſibili exterius inuiſibilem gratiam ſpiritusſancti receptam interius, per quam eſſent feruidi in amore Dei, & loquentes in omnibus linguis ad publicationem euangelij. Ideo ſubditur.*

4 Et cęperunt loqui, &c. *Secundum quod dicit hic glo. apoſtoli non*

* *ſolum*

A ſua.i.Hebræa lingua loquentes ab oīb.intelligebantur,ac pro
prius ſingulorum loquerētur. Idē. In Græco,aliis ſecūdū illud
Iſa.8.c. cap.3. prophetæ,In aliis linguis & labiis,loquar populo huic,&c.
✻ OECVM.Erant enim ſcitæ breueſque ſententiæ quas linguis variis proferebant.

a *Prout.* Beda.Spiritus diuidens ſingulis prout vult, vbi vult, quibus vult, quātum vult ſpirat.
†ille.

Beda. potuerunt Apoſtoli in ſpiritu ſancto linguas omnium intelligere, & loqui, & corū etiam uerba maiorē miraculo quocunque eſſent lingua ędita ab omnibus audientibus æque intelligi.

Beda. Varietas linguarum dona ſignificat gratiarū. Ideo primum linguas hominibus dedit ſpiritus quibus humana ſapientia extra docetur & diſcitur,ut oſtenderet,quod facile ſapientes efficit ſapientia Dei,

Par erat linguarum alueus.
a prout † ſpiritusſanctus dabat eloqui illis. Erant autem in Ie- 1
a Id eſt vrbis habitatores. Ad diem feſtum collecti.
b ruſalem habitantes Iudæi viri religioſi ex omni natione 2
a Id eſt repentino ſonitu,vel qua cęperunt apoſtoli loqui.
quæ ſub cęlo eſt. Facta autem hac voce conuenit multitudo 3
c & mente confuſa eſt, quoniam audiebat vnuſquiſque lin- 4
Corde.
d gua ſua illos loquentes. Stupebant autem omnes, & mira- †
bantur adinuicem dicentes: Nonne ecce omnes iſti qui lo-
a Sermone Galilæi ſunt hebetes,diſtantes ab Hebræis.
e quuntur Galilæi ſunt? Et quō nos † audiuimus vnuſquiſque 5
Propriam.ſ. a Perfecte diuidentes,vel perfectio diuidentium. b Adæquatiuel menſuratores. c Idem qui & Perſę.
f linguā noſtrā in qua nati ſumus, Parthi, & Medi, & Aelami-
a Meſopotamia interpretatur ambitus,quia duobus ambitur fluminibus,Tygri & Euphrate. b Confeſſio vel glorificatio. c Manus torturis vel exploratoris? vel manus domino redimens.
g tæ, qui habitant Meſopotamiam. Iudæam & Capadociam,
h

ibidem. ✻ OECVM.Quod religioſi eſſent,& eo oſtendit,quod relictis
B patriis,poſſeſſionib.domibuſque dimiſſis,Ieroſolimis eligerent habitare,vt iuxta patriam legem ter in annò poſſent ap-
1. Mac. 2. parere coram domino.
Gen.11.b. b *Ex omni.* RAB,Acſi diceretur vbicunque nati Iudæos autē in omnib.gentib.naſci captiuitas fecit,quæ ſub Antiocho facta eſt non multis temporibus ante.
Ho.4.c.3. ✻ CHRYS.& OECVM. Merito,Exiſtimabant enim ipſis rem ad extrema peueniſſe,ob facinus qđ auſi ſunt ī Chrm. Quin & alioqui conſcientia perturbabat illorū animos,eoquod etiam nū in oīb.eſſet homicidium,omnes illos reddens attonitos. Vſq.adeo ſonitus illos reddiderat attonitos, ꝙ hic maiorē orbis partem cōprehenderit.Illud uero confirmabat apoſtolos ꝙquid tandē eſſet parthicè loqui,non numerant ab illis tamē id temporis ſcire putabatur, ✻ OECVM. Religioſi uero admirabantur,quum illos Galilæos eſſe cognoſcerent,& tū patris ipſorum linguis loquerentur. Verū apoſtoli quidē nouerāt q̄ dicerēt,népe ꝙ magnifica Dei,qb.oīm linguis ea loquerētur. nō nouerāt niſi uiri religioſi q audiebāt,puta Scytha fortaſſis aut Indus,ꝙ Scythica aut Indorū lingua apoſtoli loquerent̄.
c *Confuſa.* Confuſſio iſta cōfuſioni linguarū opponitur,a qua Babel,uocabulū ſortita eſt. Sic humilitas Apoſtolorum humanæ ſuperbiæ reſpondet.
Linguarū numerus. d *Vnuſquiſq;* Rab.linguę oēs dicuntur eſſe ſeptuaginta duæ. vnde & diſcipuli ſecundi ordinis ſub hoc numero ſunt electi, vt numerus prędicatorum concordaret numero linguarum.
e *Audiuimus.* In hoc ſignificabatur vnā eccleſiā omnium gentium linguis locuturam. Beda. Quæritur vtrum hi qui loquebanbatur,diuerſis vniuſcuiuſque linguę ſermonib.vterēt i.vt vnuſquiſq.eorum nunc hac,nunc alia lingua loquēs, ſic p oēs curreret,an ita potius,ꝙ ſermo eorū qualibet lingua pronūciatus vnicuiq. audienti ſm linguam ſuam intelligeretur, ita vt
C vno apoſtolorū in eccle.docēte aliis docentib. ſermo vnus ad auditū oīum perueniret,habens in ſe hanc uim, vt cū diuerſarum gentium auditores eſſent,unuſquiſque ſecundū linguā ſuam

ſuam vnius ſermonis ab apoſtolo prolati ſuſciperet auditum, & caperet intellectum.
f *Parthi.& medi.* ✻ TERTVL. In quē enim alium vniuerſæ gētes crediderūt.niſi in Chriſtum qui iā venit? Cui.n.& aliæ gētes crediderūt,Parthi. Medi,Elamitę,& qui inhabitāt Meſopotamiā, &c. & Galliarū diuerſæ natiōes, & Britannorum inacceſſa Romanis loca, Chriſto uero ſubdita, &c.in quib.omnib.locis Chriſti nomen, qui iam uenit,regnat: vtpote ante quē omnium ciuitarū portæ ſunt apertæ,& cui nullę ſunt clauſæ, Ante quem ſerę fereę ſunt comminutę,& valuę ęreæ ſunt apertæ, quāquam & iſta ſpiritualiter ſint intelligenda, quo præcordia ſingulorū uariis modis a diabolo obſeſſa,fide chriſti ſunt reſerata,atque perſpicua ſūt adimpleta.vtpote in quib.oīb.locis populus nominis Chri inhabitet. Quis.n.oīb.regnare potuiſſet,niſi Chrs Dei filius,qui oīb.in æternum gentib. regnaturus nunciabatur.Nam ſi Salomō regnauit,ſed in finib.Iudæ tm̄,a Berſabee vſque Dan termini ęius regni ſignantur. Si uero Babylonis & parthis regnauit Darius,non habuit poteſtatē vlterius vltra fines regni ſui,non habuit in oīb.gentib.poteſtatem. Si ęgyptiis Pharao,uel quiſquis ei in hrḋitate regni ſucceſſit. hinc tantum potius eſt regni ſui dominium. Si Nabucodonoſor cum ſuis regulis ab India vſq. Aethiophiam habuit regni ſui terminos, Si Alexander Macedo nunq̄ Aſiam vniuerſam & ceteras regiōes, poſteaquam deuicerat,tenuit. Si germani adhuc vſq.limites tranſgredi non ſinūtur. Britanni intra Oceani ambitum concluſi ſunt. Maurorum gens,& Getuliorū barbaries a Romanis obſidentur,ne regionum ſuarum fines excedant. Quid de Romanis dicam qui de legionū ſuarū præſidiis imperiū ſuū munuit,nec trās iſtas gētes porrigere vires regni ſui poſſunt? Chriſti aūt regnum & nomen ubiq.porrigitur, vbique credit,ab oīb.gentib.ſupra enumeratis colitur,ubique regnat,ubique adoratur,oīb.vbique tribuitur æqualiter,non regis apud illum maior gratia,nō barbari alicuius imperioſi lætitia,non dignitatum aut natalium cuiuſquam diſcreta merita oīb.æqualis,omnib.Rex,omnib.Iudex,omnib. Deus & dominus.
g *Iudæam.* BED. Iudeam non totam gentem,ſed partē illius .i.tribum Iuda & Beniamin ſignificat,ad diſtinctionem.i.Samariæ Galileę,Decapoleos & aliarū in ea prouincia regionū quæ oēs licet Hebræa lingua loquantur,tn̄ ſingulæ domeſticam dicendi ſpeciem habent diſtinctam.
✻ CHRYS. Porro gentium meminit quæ illis erant hoſtes Cretenſium,Arabum,Aegyptiorum.Perſarum, videlicet declarans quod eas oēs eſſent in ditionē ſuam redacturi. Quippe quum id tēporis Iudæi eſſent in captiuitate, conueniebat illic multi adeſſent ex gentib.ſiue quod iam ad gentes quoq; fidei dogmata ſerminata fuerint,& hanc ob cauſam complures ex illis ad erant,vt mæmorarent quæ audierant.
h *Capadociam, &c.* BEDA. Iſte quinque prouinciæ quæ
☞ poſt

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *ſolum loquebantur & intelligebant oīa idiomata ſed pſius loquentib.in uno idiomate quodcunque eſſet illud, omnes audientes quantumcunque eſſent diuerſorum idiomatū, intelligebant qulibet idioma proprium virtute diuina hoc faciente,* Sicut enim *per rebellionem ad* Deū *diuiſę ſunt linguæ,* Gen.11.*ita per confuſſionem ſpiritusſancti ſunt vnitæ.*
1 Erant autem. *Hic conſequenter ponitur ſequens huiusdicti admiratio,quia non non fuerat viſum ſimile vel auditum.* Ideo dicitur; Erant au.in Ieruſalem,&c.*id eſt,in cultu diuino deuoti.*
2 Ex omni natione,&c. *Qui conuenerant in* Ieruſalem *rōne feſti. Iudæi enim captiuati per Salmanaſar regem Aſſyriorum non redierunt in Iudæam,ſicut dictum fuit Hoſee.* 1. *Similiter captiuati per regem Chaldæorum non redierunt omnes, quamuis haberent licentiam redeundi,ſed remanſerunt multi amore filiorum quos ibi genuerunt, & poſſeſſionum quas ibi acquiſierant detenti, ſicut dictum fuit.*1. *Eſdr. Similiter multi captiuati per Antiocum regem* Grecorum, *& diuerſis Gentibus venditi remanſerant. Verumtamen aliqui eorum mag. deuoti propter reuerentiam templi ueniebant aliquando in Ieruſalē,maxime in ſolennitatibus magnis,quorum vna erat pentecoſtes.*
3 Facta autem. *ſpiritus vehementis uel apoſtolorum & aliorum cum eis exiſtentium,Deum uoce magna laudantium qui prius timore dul. non audebant loqui.*
4 Conuenit. *i.ſtupefacta & admirata. Et ſubditur cā,cum dicitu*
5 Quomodo. *quia tale miraculū nunquam fuerat viſum uel audit*
✻ *Et*

MORALITER.

✻ † *Stupebant autem,&c.* Per hoc aūt quod maligni illam uarietatē linguarū imputabant ebrietati,boni vero gratię ſpiritusſancti,ſignificatur ꝙ homines peruerſi orationū & prædicationum uarietates & exercitium,reputant fatuitates,illi vero qui ſunt deuoti,reputant beneficia Dei.

✻ *Et ap*

post Iudæam ponuntur. Græcè quidem loquuntur, ſed ex patria conſuetudine eſt in ſono diuerſitas. Vnde mira in Apoſtolis gratia, quæ nō ſolum diuerſitatem eos docuit, ſed etiam diſtantiam proprietatum in vnaquaque linguarum iuxta numerum prouinciarum in eorum loquela fecit.

bantur, ſi ſtupebant. Nonne & æque illud mirādum erat in tam numeroſa multitudine, in verba prorumpere, hominem illiteratum & idiotam? Nam ſi quis inter familiares dictuꝛus perturbatur, quāto magis hoc accidere debuit apud hoſtes & vociferantes: Quod autem ebrij non eſſent, protinus ex ipſa voce declararūt: quod non eſſent arrepti furore, more vatū, quod q; nulla ui compellerētur. Quid autem eſt, cum reliquis vndecim? Communem, inquit, vocem edebant, ac Petrus omnium erat os, ſed aſtabant illi li vndecim teſtimonio ſuo comprobātes ea quæ ab illo diceban tur.

a *Aduenæ Romani.*
BEDA. In Græco peregrinantes Romani. i. Iudęi, qui peregrinam vitam Romę gerebāt.

b *Proſelyti.* BEDA. Aduenæ ſic vocabantur illi qui de gentibus nati circunciſionem & Iudaiſmum ſuſceperant. Non ergo ſolum qui natura Iudæi erant ex diuerſo orbe conuenerāt, ſed hi etiam qui de præputio nati adhæſerant eorum ritui.

a Inclinans uel inclinatio. b Minorem. c Suſtollens dominum: vel plaſmatio domini: vel gradiens, vel eleuans ſe offerens: vel elatio.
d Conuerſio à ruina: vel diuiſio cadentium. e Tenebræ, anguſtia vel tribulatio.

Ponthum & Aſiam, Phrygiam, & Pamphiliā, Aegyptum & 1
a Veniens, vel introiens. b Hęreditas vel hæreditatio.
a partes Lybiæ, quæ eſt circa Cyrenem, & aduenæ Romani.
a De tribu Iuda. b Vocati, vel conſummati vocatione. c Humiles vel occidentales, callidi vel inſidiatores.
b Iudæi quoque & Proſelyti. Cretes & Arabes audiuimus eos 2
loquentes noſtris linguis † magnalia Dei. Stupebant autem
Religioſi.
omnes & mirabantur, ad inuicem dicentes: Quid nam hoc
a Diſtantes a religioſis. Manifeſtus error, non enim multarum locutionum, ſed vnius linguę eloquentiam facit. 3
c vult eſſe? alii autem irridebant, dicentes: Quia muſto pleni
a In propoſito boni. b Loquitur quaſi paſtor pro ouibus. 4
c Altitudine, vel qualitate ſua in id ſibi apta. Vt muſto repletus.
d ſunt. Stans autem Petrus cū vndecim eleuauit vocem ſuam 5
e a Poſt vocem, vel hæc eſt vox: Viri Iu. b i. ambo populi. 6
f & locutus ē eis: Viri Iudæi, & qui habitatis Ieruſalē vniuerſi, 7

c *Et eleuauit vocem.*
✲ CHRYSOSTOM. multa cum fiducia loquebatur. Id autem facit, vti cognoſcerent ſpiritus eſſe gratiam, quum is qui vilis puellæ non tulerat percontationem, nunc in medio populi, cunctis uociferantibus, tanta cum fiducia diſſerat, ut hoc indubitatum eſſet reſurrectionis argumentum, ridentibus interim hominibus, taliaque ſcommata in eos iacientibus tanta uti libertate, &c. Quoſcunque autem acceſſerit ſpirituſſanctus, eos pro lutæis reddit aureos, &c.

✲ CHRYSOSTOM. OECVMEN. O veſaniam, ò malitiam inauditam. Atqui ne tempus quidem illud habebat muſtum. Erat enim Pentecoſte, quando nullum eſt muſtum. Muſtum namq; dulce vinum eſt quod ab ipſo fluit torculari, Muſtum dulce uinum eſt quod etiam ad inebriandū aptius eſt lenitate ſeu auiditate ad dulcedinem, denſiorem euaporationis repletionem ad cōcaua cerebri producens. Quodque mirabilius eſt, quum omnes confiterentur & qui erant Romani, & qui erant aduenæ, fortaſſe & hi qui dominum in crucem egerant. Illi poſt argumenta tam multa dicunt, muſto repleti ſunt. (Et lōge poſt) O Impudentiam ſi ob hoc irridebant. Et quid mirum? Quandoquidem ipſum etiā dominum, qui dęmonia pellebat, dęmonium habere dixerunt. Nam vbicunque fuerit improbitas, unum hoc duntaxat ſtudet, nempe dicere.

✲ OECVMEN. Malitia quæ ex nimia prauitate eſt, à nullo alio quā ab ipſa peruerſitate procedit: vt quomodo inueniat quo præſens bonum obturbet ac repellat. (Et paulo poſt) Vbique autem ſeſe virtuti admiſcet nequitia; pij ſiquidem admirabantur, alii uerò irridebant.

✲ CHRYSOS. OECVMEN. Prorſus ſanè, quum homines in tantis conſtituti periculis, extrema metuentes, & in tanta uerſantes deſperatione, eiuſmodi audent proloqui. At quum id eſſet minimè ueriſimile, ut audientibus imponant, perſuadeantque illos eſſe temulentos, hebetudini crapulæque rem totam adſcribunt, dicentes, eos eſſe muſto plenos.

c *Muſto pleni ſunt.* BEDA. Quamuis irridebant, Myſticè tamen uerum dicebant, quia non uino ueteri quod in nuptiis eccleſiæ defecit, ſed muſto gratię ſpiritualis erāt impleti. iam enim vinum nouum in vtres nouos venerat, cum Apoſtoli non in literæ vetuſtate, ſed in nouitatę ſpiritus Dei magnalia reſonarent.

d *Stans autem Petrus.* ✲ CHRYSOST. OECVMEN. Vides ne illic curioſitatem, hic animi fortitudinem? Etenim ſi admirabantur, ſi ſtupebant...

✲ CHRYS. Quos ſuperius peregrinos dixit, ad illos ſermonem hic conuertit. Et uidetur quidem diſputare cum illis, uerum re ipſa emendat ſubſannantes. Ita enim diuina diſpenſatione euenit, ut quidem irriderent, & ſic initio excuſationis daretur occaſio, doceretq; apoſtolus inter excuſandum. (Et paulò poſt) vides quàm placida ſit excuſatio? tametſi multū apud ſe habere populum maiore tamen cum manſuetudine illis loquitur, & ante omnia, malam ſuſpicionem tollit, & deinde apologiam proponit. Idcirco etiam non dixit: Nō enim ſicut uos ſubſannatis, neque ſicut uos ridetis, ſed ſicut ſuſpicamini: uolens oſtēdere illos id nō debita opera feciſſe, & magis illos ignorantiæ uelamēto honeſtat, quàm malitiæ crimine notat.

Non enim ſicut vos, &c

f *Viri Iudæi.* i. duę cauſæ ſunt prudentię, quòd Iudęi, & quòd habitant Ieruſalem, quam decet ſobrietas.

✲ CHRYS. Et quare hoc dicit, Nonne inæbriari quidam & hora tertia poſſunt? Poſſunt utique. At in hoc non multū laborat, neque ita ſe gerebant, quemadmodum irriſores illi dicebant. Igitur hinc diſcimus, non multos ſermones præter neceſſitatem inſumendos.

✲ AMB. Denique ſic vaporabatur ſingulorum animus, ut muſto repleti eſſe ęſtimarentur, qui acceperant linguarum diuerſitatem. Quid ergo ſibi vult quod ignis aqua factus eſt, & aqua ignem excitauit? Niſi quia ſpiritualis gratia, per ignem exurit, per aquam mundat peccata noſtra? Eluitur enim peccatum & exuritur.

a Hora

NICOLAVS DE LYRA.

✲ *Et patet litera, in qua nominantur habitatores diuerſarum regionū, in quibus ſunt diuiſa idiomata totaliter, ſicut in Iudæa & Roma & pluribus alijs. vel in parte, ſicut lingua Picardica & Gallica diſtinguuntur; & ſic erat in Meſopotamia quę eſt pars Syriæ, & Iudæa, quarum linguæ ſunt propinquæ, vt eſt ſupra dictum.*

1 Iudęi quoque. *id eſt, illi de tribu Iuda.*

2 Et proſe. *id eſt, conuerſi de Gentilitate ad Iudaiſmum.*

3 Alij autem irridebant. *credentes eos ebrioſos eſſe.*

4 Stans autem. *Poſita confirmatione apoſtolorum per donum ſpirituſſancti. hic conſequenter ponitur per eos publicatio euangelij. Licet autem per omnes apoſtolos publicatum fuerit euāgelium in diuerſis partibus mundi, Lucas tamen proſequitur tantum prędicationem Petri & Pauli; Tum quia iſti duo fuerunt inter alios pręcipui: Tum quia facta iſtorum vidit, & maxime Pauli, cuius fuit indiuiduus comes, ſicut dicit Hiero. in lib. illuſtrium virorum, & ſic reſiduum huius libri in duas partes diuiditur, quia primo deſcribitur prædicatio Petri. Et ſecundo Pauli. ca. 13. Prima in duas, quia primo ponitur prædicatio Petri facta Iudęis. Secundo Gentili. ca. 10. Primo adhuc in duas. In partem principalem & incidentalem, quę incipit cap. 6. Prima adhuc in duas, quia primo ponitur prędicatio Petri verbo: Secundo, facto adiuncto miraculo, ſequen. cap. Prima in duas: quia primo Petrus remouet æſtimationem falſam. Secundo declarat veritatem, ibi:* Sed hoc eſt. *Circa primum dicitur:* Stans Petrus. *conſtanter & intrepidè.*

5 Cum vndecim. *Apoſtolis,* eleuauit uocem ſu. *vt loqueretur magis autenticè.*

6 Viri Iudæi. *Qui habetis notitiam ſcripturarum, & maxime.*

7 Qui habitatis Ieruſalem. *In qua tunc vigebat ſtudium legis & prophetarum.*

A a *Hora diei.* BEDA. Spiritusſanctus gloriam trinitatis, mundo prædicaturus, tertia hora conuenienter deſcendit, quia ſupra dictum eſt: Erat in oratione perſeuerantes. Recte ſpiritum hora orationis percipiunt, vt oſtendatur, quia gratia ſpiritus non percipitur niſi mens à carnis intentione ſubleuetur. Tribus horis Daniel flexo genu adorabat tertia, ſexta, nona. Et quia dominus tertia hora miſit ſpiritum, ſexta aſcendit crucem, nona animam poſuit, eaſdem horas excellentius cæteris nobis intimare & ſanctificare dignatus eſt.

Dan.6.c.

a Non quod irriſores dixerunt, vel hoc muſtum. b Plenis muſto ſpirituali. Plena muſto ſpirituali.

hoc vobis notum ſit, & auribus percipite verba mea. Non 1

a Iſaias: Væ his qui conſurgunt mane & ſectantur ſiceram. b Hora tertia, tertia lex. c Horam cognoſcimus, vel hora bibendi non venit 2

a enim ſicut vos † æſtimatis hi ebrii ſunt, cum ſit hora diei ter- 3

tia: ſed hoc eſt quod dictum eſt per prophetam Ioel: † Et 4

a Hoc interponitur vt honor deferatur ſermoni domini. b In modum fontis ſecundum menſuram. c Mihi coæterno.

b erit in nouiſſimis diebus, dicit dominus: Effundam de ſpiri- 5

C a Cor carneum, non lapideum. vnde ſequitur: ſuper ſeruos & prophetas. b Inde inexcuſabiles: quia & filij, & filiæ eorum prophetant. Vt Agabus, & Simon niger.

d tu meo ſuper omnem carnem. Et prophetabunt filii veſtri, & 6

a Filiæ Philippi. q Fideles noui Te. Vt Ioannes & Paulus, e f Myſteria clara videbunt. d Veteri legi adhærentes. Vt Petrus & Iacobus.

filiæ veſtræ, & iuuenes veſtri viſiones videbũt, & ſeniores ve- 7

f a Vmbras & figuras uidebunt. b Ecce quod prius dixit, ſuper omnem carnem. 8

a Prius ex timore, nunc ex obedientia.

ſtri ſõnia ſomniabunt. Et quidẽ ſuper ſeruos meos & ancillas 9

† exiſtimatis. † Ioel 2.g.

✠ AMB. Quid hoc ſignificat, niſi deſceſſum ſpiritusſancti, q ſe voluit etiam credulis corporaliter demonſtrare? Hoc eſt, corporaliter per ſignum, ſpiritualiter per ſacramentum. Ergo manifeſtum teſtimonium eius aduentus, nobis autem, iam fidei prærogatiua defertur, quia in principio ſigna incredulis fiebant, nobis iam in plenitudine eccleſię, non ſigna, ſed fidei veritas colligenda eſt.

L.2.de ſac. cap.5.

B b *Effundam.* Hoc verbo largitatem muneris oſtendit. quia non ut olim prophetis ſacerdotibus tantum, ſed omnibus paſſim in utroque ſexu ſpiritus erat dandus.

c *De ſpiritu.* RAB. Ad diuerſa dona reſpicit. non admunitionẽ ſubſtantiæ.

L.1. in Ioã. cap.15. CYRILLVS. Diuina ſcriptura ſolo carnis vocabulo integrum (vt ita dicam) & totum hominem ſignificat. Vbi niſi vna ex parte totum hominem intelligas ridiculoſe, inanimatæ carnis ſpiritus dari videbitur.

Oratio 5.i ſanct. Pentecoſt. ✠ GREGORIVS NAZIEN. Carnem, inquam, ſcilicet credentem, quin ſpiritum poſtea filius glorificauit, quemadmodum & patrem, ab eo glorificatus eſt, quemadmodum à patre.

In Apollo. ca.37. ✠ TERTVLLIAN. Plures nimirum Mauri, & Marcomanni, ipſiq; Parthi, vel quantæcumque vnius tamen loci, & ſuorum finium gentes, quàm totius orbis? externi ſumus & veſtram viam impleuimus, vrbes, inſulas, caſtella, municipia, conciliabula, caſtra ipſa, tribus, decurias, palatium, ſęnatum forum. Sola vobis relinquimus templa. Cui bello non idonei, non prompti fuiſſemus, etiam impares copijs, qui iam libenter trucidamur? ſi non apud iſtam diſciplinam magis occidi liceret, quàm occidere. Potuimus & inermes nec rebelles, ſed tantummodo diſcordes, ſolius diuortij inuidia aduerſus vos dimicaſſe. Si enim tanta vis hominum in aliquem orbis remoti ſinum abrupiſſemus a vobis ſuffudiſſet utiq; dominationẽ veſtrã. Tot qualiumcumq; amiſſio ciuium. Imo etiam & ipſa deſtitutione puniſſet, procul dubio expauiſſetis ad ſolitudinem veſtram, ad ſilentium rerum & ſtuporem quendam quaſi mortuæ vrbis quæſiſſetis, quibus in ea imperaſſetis. Plures hoſtes, quam ciues vobis remanſiſſent. Nunc enim pauciores hoſtes habetis præ multitudine Chriſtianorum pene omniũ ciuium, pene omnes ciues Chriſtianos habendo. Sed hoſtes maluiſtis vocare generis humani, potius quam erroris humani, &c.

✠ CHRYSOST. Daret & illis ſpem bonam, ſiquidem vellent. Sed non permittebat illorum auaritia, quæ ſcilicet & inuidiæ parens erat.

d *Super om. car.* Quę ſit omnis caro, conſequenter exponit, ibi: Et prophetabunt filii, &c.

RAB. Super omnem carnem maſculi & fœminæ, uel circuncisi & æthnici, ſecundum illud: Non eſt maſculus & femina, circunciſio & præputium, Barbarus & Scytha, ſeruus & liber.

✠ CHRYS. Neque noſtra, inquit, eſt hæc uirtus, neque laus: pertingit hæc gratia uſque ad pueros veſtros. Illorum filios ſeipſos uocans, & patres illos.

e *Et prophetabunt.* Lex & prophetæ uſque ad Ioan. ex eo regnũ euangelizatur. Sed aliud eſt de Chriſto prophetare, aliud uentura prædicere & docere.

f *Et iuuenes veſtri viſiones videbunt, & ſeniores veſtri ſomnia, &c.*

✠ CHRYSOST. Nunc oſtendit ſe quidem probatos fuiſſe, ut

poté

C NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Non enim ſicut uos æſtimatis. *Erronee.*

2 Hi ebrij ſunt, cum ſit ho. *Tunc enim incipiebant comedere homines horę ſexta, & maxime Iudæi qui erant magis temperati, eo quod erant cultores vnius Dei, & potiſſime in Ieruſalem, vbi vigebat ille cultus. Dicit igitur;* Cum ſit ho. diei ter. *q.d. adhuc non eſt comedendi & bibendi hora.*

3 Sed hoc eſt. *Hic conſequenter Petrus declarat veritatem. Et diuiditur in duas partes, quia primo ponitur hæc declaratio, Secundo, audientium conuerſio, ibi:* His auditis. *Prima in duas, quia primo Petrus declarat propoſitum per Ioelis verbum. Secundo: per Dauid dictum, ibi:* Viri Iſraelitæ. *Circa primum allegat ſcripturam quæ habetur in principio tertij ca. Ioe. prophetæ ſecundum deſignationem veritatis Hebraicæ, vt ibidem dixi. Circa quod ſciendum, quod angeli apparentes in aſcẽſione Chriſti eam declarantes ſimul denunciauerunt aduentum eius ad iudicium, dicentes. Hic Ieſus qui aſſumptus eſt à vobis, ſic veniet, &c. ſicut expoſitum eſt ſupra. Datio ſpiritusſancti in ſigno viſibili fuit manifeſtatio glorię Chriſti ad dexteram patris aſſumpti. ſecundum quod dicitur Io.7.f.* Nondum erat ſpiritus datus, quia nondum erat Ieſus glorificatus. *Et ideo Ioel propheta ſimul prædixit effuſionem ſpiritusſancti & ſigna præcedentia diem iudicij. In hac igitur eius autoritate primo denunciatur primum, cum dicitur.*

4 Et erit in no. *id eſt, in diebus noui Teſtam. qui dicuntur nouiſſimi, eo quod non ſuccedet aliud teſtamentum. propter quod dicitur infra 1. Iohan.2.c. Filioli, nouiſſima hora eſt. Et Heb.1.a. Nouiſſime diebus iſtis locutus eſt nobis in filio, &c.*

5 Effundam de ſpiri. *Quod exponit Rab. Salom. ſuper Ioelem: Super omnem carnem. i. ſuper omnem hominem, cuius cor erit tenerum ad modum carnis. i. non obſtinatum in peccatis. Et ad hoc inducit autoritatem Ezech.36.f.* Auferam cor lapideum de carne ueſtra, & dabo uobis cor carneum. *Dicit etiam idem doctor hoc implendum tempore Meſſiæ. & in hoc dicit verum, ſed erat dicens futurum quod de præterito eſt impletum.* Corda vero *Apoſtolorum erant tenera per deuotionem & diſpoſita ad ſpiritusſancti receptionem, vt patet per prædicta.*

Poteſt & aliter exponi. Su.o.car. *id eſt, ſuper Iudæos & Gentiles indifferenter, ſicut habetur. Infra 10.ca. propter quod dicitur Rom. 10.ca. Non eſt diſtinctio Iudæi & Græci. nam idem dominus omnium diues in omnes qui inuocant illum, abundanter dando eis ſpiritumſanctum.*

6 Et pro.fi.ue. *id eſt, indifferenter dabitur ſpiritusſanctus perſonis vtriuſque ſexus. vnde & cum Apoſtolis fuerunt mulieres in die Pentecoſtes, ut patet ex prædictis, quæ receperunt ſpiritumſanctum cum eis. Dicitur etiam Act.21. quod Philippo erant quatuor filiæ virgines prophetantes, & de viris infra. 13.a. dicitur, erant in eccleſia, quæ erat Antiochiæ, prophetæ & doctores, &c.*

7 Iuuenes ueſtri uiſiones uidebunt. *id eſt, hominibus cuiuſlibet ętatis dabitur ſpiritus prophetiæ.*

8 Somnia ſomniabunt. *i. reuelationes diuinas in ſomnis habebũt, ad quas percipiendas tunc anima magis eſt diſpoſita, propter quietationem ſenſuum exteriorum, ſicut plenius in prin. li. Pſal. dixi.*

9 Et quidem ſuper. *Generaliter enim in primitiua eccleſia omnibus baptizatis per impoſitionem manuum Apoſtolorum dabatur ſpiritusſanctus in ſigno viſibili, vt patet Act. xix. & pluribus alijs locis, & adhuc datur inuiſibiliter omnibus baptizatis, niſi obex ponatur.*

✠ 1 Et

pore ſpiritum aſſequutos, illos autem minime, eo quod cruci fixerant. Sic & Chriſtus volens illorum mulcere furorem, dicebat: Si autem filii veſtri, in quo eiiciunt dęmonia: Non dixit diſcipuli mei. Etenim viſum fuiſſe adulationem ſapere, ita & ille. Non dixit, quod non ſunt ebrii, ſed ſpiritu loquuntur, & non ſimpliciter, ſed ad prophetam confugit. Et illo fretus aſſerit. Sic per ſe quidem ipſos ab accuſatione liberauit. Prophetam autem gratiæ teſtem adducit. Effundam, &cęt. Hic dixit quod, aliis quidem per omnia, aliis vero manifeſte effuſa eſt gratia. Nam & per ſomnia viderunt prophetę, & reuelationes acceperunt, &c.

Mat. 12.

a *Et dabo.* RABA. Myſtice prodigia in cœlo, labores ſunt in eccleſia. Signa, ſuper terram. Vindictę in terrenos. Sanguis in martyrio. Ignis, euangelii vel ſpiritusſancti. Vapor fumi, animæ vel cordis compunctio.

✱ CHRY. Dicuntur ſane, & multa id genus in cœlo, ſicut Ioſephus teſtatur, facta eſſe. Interim tamen & illos perſtrinxit, tenebras commemorans factos, & ad futurorum expectationem inducens, Priuſquam veniat dies domini magnus & manifeſtus. Non enim quoniam nunc ſine pœna peccati, inquit, confidatis. Hæc ſane initia ſunt magnæ diei cuiuſdam, & grauiſſimæ. Vides quomodo concuſſit animum, & riſum conuertit in defenſionem. Si enim hæc ſunt initia diei illius neceſſarium eſt periculum in extremis valde aggrauari. Sed quid agit, Iterum permittit illis reſpirare, ac dicit. Et erit omnis quicunque inuocauerit nomen domini, ſaluus erit. Et longe poſt circiter medium de excidio Hieroſolymitano loquor & grauiſſimo illo ſupplicio, de quo nunc pauca narrare uobis ſtatui, profutura etiam vobis contra Marcioniſtas, & multos alios hæreticos. Quoniam enim dicunt bonum Deũ Chriſtũ illum aũt malũ, videamus quis hæc fecerit. Quis igitur hæc fecit, malus ne illũ vlciſcens? minime. Quomodo igitur alienus ab illo? nunquid autem bonus? Ceterum oſtenditur, & pater & filius feciſſe; pater quidem multis in locis, ſicut quando dicitur: in vineam mittere exercitus ſuos. Filius vero quando dicit, inimicos meos adducite, & occidite coram me, eos qui me noluerunt eſſe ipſorum regem. Vis igitur audire quæ facta? verbis illos transfixerunt: quid hoc ſpectaculo grauius? Iam non narrabo ne mulieris illam tragædiam, quæ omnem aliam calamitatem obſcurat? nec oſtendam fames ac peſtes? Et transeo quæ his grauiora. Ignorata apud illos fuit natura: ignorata lex, beſtias ſuperarunt feritate. Omnia autẽ hæc belli vis intexit: Deo volente ac Chriſto. Hæc etiam contra Marcioniſtas congruent. Et contra eos qui non credunt eſſe gehẽnam. Idonea enim ſunt hæc & ſufficientia ad illorum impudentiam confutandam, &c. Nullus vſquam poterit tale figmẽtũ oſtendere, qualis eſt hæc hiſtoria quæ vere accidit. Et ſi quis Chriſtianus fuiſſet, qui eam conſcripſit, eſſet fortaſſis ſermo

Matt. 11.19

meas in diebus illis effundam de ſpiritu meo & propheta-
a Hucuſque de aduentu ſpiritus, nunc de iudicii ſignis & prodigiis.
b Cum Chriſto nato nouum ſidus emicuit, & eo crucifixo ſol obſcuratus eſt.
c Quæ ſpiritum emittente contremuit, monumenta aperuit: ſaxa ſciſſa ſunt, corpora ſanctorum quæ dormierunt, ſurrexerunt. 1 2
a bunt. Et dabo prodigia in cælo ſurſum, & ſigna in terra 3
a Dominici lateris. b Sancti ſpiritus. c Chriſtus. Euangelium.
b deorſum, ſanguinem & ignem & vaporem fumi. Sol con- 4
c a In hæreſim. Crucem. b Eccleſia. c Martyrium. 5
d uertetur in tenebras, & luna in ſanguinem, antequam ueniat 6
a Non hominum. b Sic paratus ſpacio, opere, claritate. c Non occultus, Deus.
e a Quaſi metuentibus proponit conſilium. enim manifeſte veniet. 7
dies ✱ domini magnus & manifeſtus. Et erit omnis quicun- 8
f a Ante diem: non in die. Fide, ore, opere, b Salute infinita animæ & corpori. c Quibus prophetatum eſt. 9
g que inuocauerit nomen domini, ſaluus erit. † Viri Iſraelitæ, 10
a A me, non ab irriſoribus. Completam eſſe prophetiam. Quibus prophetatum eſt. 11
Ieſum quem interemiſtis fuiſſe uirum approbatum, &c. Siue dicta, ſiue dicenda.
audite verba hæc: Ieſum Nazarenum virum † approbatum 12
13
14

mo ſuſpectus. Quia autem Iudæus, & æmulator qui poſt euãgelium floruit, quomodo non omnibus manifeſta ſunt quæ facta. Videbis enim illum vbique res Iudaicas extollere. Igitur eſt & gehenna, & bonus Deus, &c. D

b *Prodigia in cælo.* Cum Chriſto naſcente, nouum ſidus apparuit: eo aſcendente crucem, ſol obſcuratus eſt, & cælum tenebris obductum.

BEDA. Prodigiũ quod porro dicit. i. ſignificat aliquid pro digium quod prodi- tur oculis. Signum, quo ſignificat aliud. Prodigiũ.

c *Sanguinem, &c.* BEDA. Non ſolum vulneris, ſed etiã ſudoris, quando in oratione factus eſt ſudor † eius ſicut guttæ ſanguinis, quod inter ſigna deitatis ponitur, quia in humana natura nõ inuenitur. ergo ſignificat orbem vniuerſum ſanguine Chriſti abluendum, vt ſicut tabernaculum † ſanguine victimarum fuerat conſecratum, ita populus fidelis ſanguine eiuſdẽ dedicaretur, nec ſolũ Hieroſolymis locus eſſet orationis manus, ſed in omni loco dominationis eius leuarent manus electi per orationes ad dominum. Lucæ 22.c. † ille. erit. E †Mat. 27.b †exhibitũ deſignatũ

d *Fumi.* BED. Compũctionis & fletuum, ſicut fumus ab igne, ita compunctio a ſpiritusſancti ardore. Sanguis de latere mortui profluens, contra naturam noſtrorum corporum loco ſigni fuit. i. noſtræ ſalutis & vitę quæ proceſſit de illius morte. Poteſt & in igne illuminatio fidelium, in vapore fumi cæcitas Iudæorum intelligi. Vnde & dominus legem daturus in igne & fumo deſcẽdit, quia humiles claritate ſua illuminat, ſuperbos per caliginem obſcurat erroris. Exo. 20.c.

e *Sol conuertatur, &c.* Hoc in paſſione Chriſti partim factũ, partim ante iudicii diem creditur venturum, tũc enim ſol obſcuratus eſt, ſed luna in ſanguinem verſa hominib. apparere non potuit. quia tunc vt pote in paſcha 14. exiſtens interdiu fuerat viſibus humanis obiectu terræ occultata.

f *Quicunque inuoc.* Hoc eſt quod Petrus ait: quia non eſt perſonarum acceptor Deus: ſed in omni gente quæ timet dominũ & operatur iuſtitiam, acceptus eſt illi. 1. Pet. 1.c.

✱ CHRYS. Non eſt hoc adulanter dictum, ſed quos acriter perſtrinxerat, erga illos remiſſior eſſe incipit, tempeſtiuam Dauidis mentionem faciens. Et ne turbentur, nouum prooemium exorditur, quia mentionem facturus erat Ieſu. Nam ſuperius quidem, non eſſent turbati audientes prophetam, nomen autem Ieſu ſtatim illis propoſitum obſtitiſſet. Et non dixit, perſuadeamini: ſed audite, id quod erat minus moleſtum. Vide etiam, quomodo nihil dixit ſublime, ſed a ualde humilibus incipit: Ieſum, inquit, Nazarenum. Statim patriam dicit quæ ſane videbatur contemptior eſſe, & nihil iam magnum de illo dicit, neque quod de propheta alius quis diceret. hom. 6. F

g *Viri Iſraeli.* BEDA. Quaſi doctus magiſter prius incredulos monet, ut timore compunctis poſtmodum ſalutis conſilium

impen-

NICOLAVS DE LYRA.

✱ Et dabo prodi. in cœlo ſurſum. *Hic ponitur denunciatio ſignorum diem iudicij præcedentium, cum dicitur.* Et da. pro. *ſecundum quod dicitur* Luc. 21. c. *Erunt ſigna in ſole & lu. & ſtel. & in ter. &c.*

2 San. *Nam perſecutio Antichriſti præcedet aduentum Chriſti in qua fundetur ſanguis innocentium.*

3 Et ignem. *ſ. conſlagrationis precedẽtem aduentum iudicis.*

4 Sol con. in tene. *Non ſecundum rem, ſed ſecundum apparentiam, quia nubibus denſis abſcondetur eius lumen.*

5 Et lu. in. ſan. *Similiter ſecundum apparentiam, ſicut rubea uidetur quando eclypſim patitur.*

6 Antequam ueniat dies domini. *i. dies ſui iudicij.*

7 Magnus. *Nam omnes comparebunt.*

8 Et manifeſtus, &c. *Nam occulta cordis noſtri tunc manifeſta erunt.*

9 Et erit. *Non in die iudicij, ſed ante. Prophetę enim loquentes de vno tempore, tranſeunt ad aliud.*

10 Quicunque inuocauerit nomen domini. *fideliter & perſeueranter.*

11 Saluus erit. *ſalute æterna. Rom. 10. b. Corde creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem.*

12 Viri Iſrae. *Hic conſequenter Petrus declarat propoſitum per autoritatem. Et diuiditur in duas partes ſecundum duplicem eius autoritatem. Secunda ibi: Non enim dicendum. Prima in tres: quia primo autoritas introducitur. Secundo: ad propoſitum applicatur, ibi.* Viri fratres. *Tertio, intentum concluditur, ibi.* Dextera igitur. *Prima adhuc in duas: quia primo intentum proponitur. Secundo. autoritas inducitur, ibi.* Dauid enim. *Circa primum excitat attentionem audientium dicens.* Viri Iſrae. *ad quos miſſi fuerunt prophetę.* Diuiſio. Diuiſio.

13. Audite verb. hæc. *quæ non ſunt deridenda, ſed magis attente audiẽda, cum ſint prophetarum oracula. Conſequenter proponit Chriſti mortẽ & reſurrectionem, dicens.*

14 Ieſum Nazarenum uirum approbatum, & cæt. *id eſt, coram uobis.*

☞ impendat,& quia ſcientibus legētia loquitur,ipſum eſſe Chri
A ſtum qui a prophetis promiſſus eſt,oſtendit, nec tamen auto
ritate ſua prius eum filium Dei nominat,ſed virum probatū,
iuſtum,a mortuis ſuſcitatum.

a *Definito conſi.* RAB. In hoc ſolo notabiles, quia non obedienti animo fecerunt.

a ¶ Coram vobis,uel in veſtris corporibus. b ¶ Reſurrectionibus mortuorum.
à Deo † in vobis, virtutibus, & prodigiis, & ſignis, quæ fecit 2
a ¶ Pater vel diuinitas. b ¶ Inde inexcuſabiles.
Deus per illum in medio ueſtri, ſicut uos ſcitis: hunc defini- 3 4
a ¶ Spirituſſancti. b Patris,non noſtra, c ¶ Chriſti.
d ¶ Iudæis a parte,vel a ſeipſo,vel traditum militibus a Iudæis. e ¶ Militum.
to conſilio & præſcientia Dei traditum, per manus iniquorū 5 6
a Variis illuſionibus. b ¶ Voce,qui enim iubet,facit. c Libertas data eſt à ſpiritu.
d ¶ Vel eius reſurrectione,vel mortuorum ſolutione.
† affligentes interemiſtis. † Quem Deus ſuſcitauit, ſolutis 7 8
a ¶ Prophetiam Dauid immutabilem.
doloribus inferni, † iuxta quod impoſſibile erat teneri illum 9
a ¶ Vel ab ea morte,qui enim immunis erat a morte,poterat quos vellet a dominio mortis eripere.
b ¶ Non in ſua,ſed in Chriſti perſona.c Vox aſſumpti hominis.d ¶ Deitatem,vel patrem.
ab eo. Dauid enim dicit † in eum: Prouidebam dominum 10 11 12
a ¶ præſens ſentiebam auxilium. b ¶ Quaſi inſeparabilem, c ¶ Proſperis.
¶ Morte cuſtodis. d Spe reſurgendi.
coram me ſemper: quoniam á dextris eſt mihi, ne commo- 13 14
a ¶ Quia cito reſurget tertio die,vel quia dominus a dextris ſtat. b ¶ Iucunditate.
c ¶ Cogitatio. ¶ patriarchæ. d ¶ In uerbis prophetæ.
uear: propter hoc † delectatum eſt cor meum, & exultauit 15 16
a ¶ Non deficiet in interitu,ſed in ſpe reſurrectionis obdormiet. ¶ i.apoſtoli. b In ſepulchro.
c ¶ Reſurrectionis.
lingua mea, inſuper & caro mea requieſcet in ſpe. Quoniam 17 18

† erga uos

b *Et præſcie.* RABA. In Græco ſic eſt, præ ſcientia ſic traditum accipientes, traditus eſt enim a preſide in poteſtatem illorum, vt ipſum ſiue latronē eligerent, ſed latroni conceſſa vita, Ieſum per manus militum occiderunt.

† cum acceperiſſetis, crucifixerunt,

c *Per manus, &c.*

Hom.7. † de co. ſtatum

✠ CHRYSOSTOM. Hic Iudam inſinuat, interim illis etiam oſtendit,quod non ipſorum potentiæ fuerit,niſi & ipſe conceſſiſſet,& expoſuiſſet illū Deus. Hoc enim eſt quod non dicit ἐκδοτον expoſitum,
B ſic totum conuertit crimen in caput Iudę proditoris.Ille enim ipſum tradit oſculo,vel igitur de hoc,quod per manus iniquorum, vel militū dicit,manifeſtans quod non ſimpliciter interemeritis ſed per iniquos viros.Et ſpecta,quomodo vbique curant vt paſſionē primum confiteantur. Quod autem ad reſurrectionem attinet,quoniam magnifica erat,nunc adumbrat, & ita quodam modo in medio conſtituit.Nam crux & mors quidem inter confeſſa erant,reſurrectio autem nondum.Idcirco & poſtea de illa,inquit,adiiciens.*Quem Deus ſuſcitauit,&c.*

d *Suſcitauit.* BED. Non communi reſurrectione quę in finem differtur,ſed quæ die tertia celebraretur,vt aſſertio huius reſurrectionis teſtimonium eſſet deitatis.

RAB. Suſcitauit ſecundum humanitatem, quam maxime oderant.

To.2. epiſ. 40. ad Dardan. ſoluti 2.q.

e *Quem Deus ſuſcitauit.* ✠ AVG. Neque enim in ipſo die paſſionis in cœlo futurus erat homo Chriſtus Ieſus, ſed in inferno ſecundum animam,in ſepulchro autem ſecundum carnem: Et de carne quidem quod eo die in ſepulchro ſit poſitus manifeſtum eſt Euangelium.Quod vero illa anima in infernum deſcenderit,apoſtolica doctrina prædicat Quandoquidē beatus Petrus ad hanc rem teſtimonium de Pſalmis adhibet,vbi de ipſo prędictum eſſe demonſtrat Quoniam nō derelinquat animam meam,&c.illud de anima dictum eſt, quia non eſt derelicta,vnde tam citò remeauit,illud de corpore.

C f *Solutis do.* BED. Videtur eſſe ſenſus huius ſententię,quia domino ad inferos deſcendente, dolores pœnarum ſoluti ſunt quia eum tangere non potuerunt, ſed iuxta Græcum in quo ſcriptum eſt. Soluens per ipſum mortis dolores, iuxta quod impoſſibile erat teneri illum ab eo,patet,quia per deſcenſum eius liberati ſunt ſancti a locis infernorum: qui licet in ſinu Abrahæ.i.in conſolatione quietis eſſent,a dolore tamen mortis ſiue inferi non erant ſoluti ex toto, quia non meruerant gaudia cęli intrare, donec fieret illud prophetæ: In ſanguine teſtamenti eduxiſti vinctos tuos de lacu, & cæt. in quo non eſt aqua. Vincti enim erant antequam educerentur.

g *Iuxta quod im. &c.*

✠ CHRYSOST. Secundum quod non erat poſſibile, illum detineri ab ea, hoc manifeſtat, quod reſurrectio eius,non ſit cōmunis cum aliis. Deinde priuſquam aliquid illorum mēs cogitet, aſſiſtit illis Dauidem, qui omnem humanam rationem ſubuertat.

h *Prouidebam domi.* ALLEG: RA. BE. veniens in ea quę tranſeunt,non abſtuli oculum ab eo qui ſemper manet,hoc prouidēs ut in eum poſt temporalia recurrerem: & hoc quòd peccatum non feci,nec dolus inuentus eſt in me,non homini,ſed Deo aſcribam, propter hoc etiam in cogitatione iucunditas, & in uerbis exultatio,propter reſurrectionem.ſ.qua mundus liberatur.

Prouid domi. Vox Chriſti poſt reſurrectionem exultantis ad dexteram.Siniſtra eſt præſens vita,dextera ęterna. *Ne commouear.* Poſt reſurrectionem omnia erunt immobilia. *Et exultauit lingua.* Quia requies poſt laborem data eſt, laborauit enim in ſpe vitæ ęternę. *Non derelinques.* Non iterum moueat corruptione iteratę crucis & mortis. *Notas mihi feciſti.* Scio me ſemper eſſe victurum *Replebis me.* plena lętit.a,id eſt, iterum non moriar.

i *Coram me,&c.* BED. Exponendo quod ipſe fecerit,dat nobis puris hominibus conſilium peccata vitare. Nam qui Dei præſentiā iugiter intuetur oculo mentis,nullatenus hunc ad peccata conuertit diabolus.

k *Quoniam à dextris.* BE. Cauſa quare non moueatur, quia dominus a dextris opitulatur,ſiniſtra non præualente. Si enim à dextris non fuerit:illam partem diabolus occupat, ſicut de Iuda dicitur. *Et diabolus ſtet a dextris eius.*

l *Et exultauit.* BE. In paſſione dixit: Triſtis eſt anima mea uſque ad mortem,& cœpit pauere & tędere,vt ſe uerum hominem in anima & corpore, & ueraciter paſſibilem monſtraret.Exultauit uero anima & lingua, quia paſſione ſua genus humanum ſaluandum erat.

☞ a In

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Virtutibus.*i.operibus virtuoſis.*

2 Et prodigiis. *i.miraculis maioribus, ut in reſurrectione mortuorum & conſimilibus.*

3 Et ſignis.*ſ.minoribus,ut infirmitatum curationibus.*

4 Quæ fecit.*ſ.tota trinitas.*per ill.*i.per hominem Chriſtum,inquantum enim humanitas erat organum diuinum diuinitatis coniunctum,ſicut manus ſuo modo eſt artificis organum.*

5 In medio veſtri.*q.d.ſic eſt euidens quod non poteſtis negare.*

6 Hunc definito.*pro mundi ſalute ex maxima charitate.Iudas tamen tradidit eum ex cupiditate & malignitate, quorum autor non eſt Deus.*

7 Pe manus.*ſ.per manus militum Pilati,qui Gentiles erant & idololatrę.*

8 Quem Deus.*Quantum ad ipſum,eo quòd ipſum non læſerunt & quantum ad patres ſanctos quos inde abſoluit.quamuis enim ibi non ſentirent pęnam ſenſus,habebant tamen pęnam damni,inquantum retardabantur à viſione & fruitione Dei,quod erat mentis affligitiuum. ſecundum illud Prouerb.13.b.Spes quæ differtur,affligit animam.*

9 Iuxta quod imp.*id eſt,detineri.non enim peccatum aliquod contraxerat,ſed ad omne peccatum deſtruendum venerat.*

10 Dauid enim.*Hic conſequenter inducit autoritatem Dauid ad propoſitum, quæ habetur Pſal.15. & intelligitur de Chriſto ad literam.ſicut ibidem fuit oſtenſum.Ideo in perſona eius dicitur:*

11 Prouidebam,&c.*Nam anima Chriſti ab inſtanti creationis habuit continue claritatem diuinæ viſionis.*

12 Quoniam à d.*Ex hoc enim quòd humanitas Chriſti erat organum diuinitatis coniunctum,ut dictum eſt,non potuit moueri ad aliquid niſi ſecundum voluntatem deitatis,propter quod nullus inordinatus motus potuit inſurgere in Chriſto ex iniuriis ſibi illatis,aut ex quibuſcunque aliis cauſis.& quia hoc erat animæ Chriſti cauſa delectationis ſpiritualis,ideo ſubditur.*

13 Propter hoc.*interius.*

14 Et exultauit.*Prorumpens exterius in laudem diuinam,ſicut dicit Luc.10.In ipſa hora exultauit Ieſus in ſpirituſancto.*

15 Inſuper & ca.*ab anima ſeparata.*

16 Requieſcit.*in ſepulchro.*

17 In ſpe.*i.certa reſurrectionis expectatione.*

18 Quomodo.*id eſt,à corpore ſeparatam.*

✠ 1 In

a *In inferno.* BED. Conſtat animam non derelictam in inferno, quæ ablatis illis pro quibus deſcenderat, mox ad ſuperna rediit, nec caro eſt corrupta, ſed veloci reſurrectione glorificata.

b *Notas mihi feciſti.* BE. Non ſolum de illo intelliguntur, qui ſemel accepta plenitudine diuinę virtutis & ſapientię per ſe mortem deſtruxerit, reſurgens ad vitam: ſed & de iuſtis qui per eũ via veritatis inuenta ad vitam redeunt & iucundabuntur vidẽtes faciem eius, quia ille vitus eſt ſuper omnia & beatitudo perfecta.

c *Viri fratres, &c.* ✱ CHRYSO. Quando magnum quid dũ dicturus eſt, hoc vtitur proœmio excitãs illos, & inde familiares ſibi reddens. *Liceat audacter dicere apud vos de patriarcha Dauid.* Magna eſt hæc animi modeſtia, vbi non eſt damnoſum, condeſcendit. Idcirco & non dixit quòd hęc de Chriſto dicta ſint, non de Dauid, id que valde prudenter, ob magnum erga Dauidem honorem illos reuerens, dè que re aperta ac confeſſa, tanquam audacius videatur dixiſſe paulatim deuitat eos quos laudabat. Ideo & non de Dauid, inquit, ſimpliciter, ſed de patriarcha Dauid, quod & mortuus ſit ac ſepultus.

d *Sepulchum eius.* ✱ CHRYSOS. Deinde vt apparauit quod volebat, neque ſic venit ad Chriſtum, ſed iterum affert laudes Dauid. Propheta igitur cum eſſet, & ſciret quod iureiurando iuraſſet illi Deus: Hęc autem dicit vt ſermonem de reſurrectione, etiam propter illius dignitatem, ac genus recipiant, quaſi prophetia violaretur, niſi hoc eſſet, atque adeo & ipſorum honori derogaret.

e *De fructu lumbi.* BED. In Græco habetur: De fructu ventris eius ſuſcitare Chriſtum, & ſedem ſuper ſedem eius.

Accepit. Vt verus homo, vt effundat ſpiritum, ſicut Ioel dicit: Effundam, &cęt. Vel accipiunt Apoſtoli ab ipſo promiſſionem ſpiritus in euangelio, quod a patre mittetur ſpiritus.

Ioel 2.g. Io.16.b †fines.

¶ Humanam. a ¶ Poſſidendam in inferno. ¶ Quæ deſcendit in infernum.
b ¶ Ad quod deſcendit, ſed non permanſit vt ſubueniret quibus oportuit, ſed non eſt derelictus, quia cito ſurrexit. c ¶ Per hoc probat humanæ fragilitatis expertem: & ſupergreſſum eſſe humanam cõditionem.

non derelinques animam meam in inferno, † nec dabis ſan 1
a ¶ Corpus meum ſanctificatum, per quod & alii ſanctificandi ſunt: non patieris corrumpi, quia notas, &c. 2
¶ Putredinis & vermium. b ¶ Scio me reſurrecturum, quia no. fe. mihi vi. vitę.
ctum tuum videre corruptionem. Notas mihi feciſti vias 3
¶ Quibus itur ad æternitatem, in quibus poſt paſſionem adimplebis me lætitia. 4
¶ Quæ ſunt in ſanctitatis iucunditate. a ¶ Aſcendenti cœlum dabis delectationes dexteræ vſque in finem. b ¶ In aſcenſione non ſemiplena fuit lætitia. c ¶ Videbo facie ad faciem: vel cum Chriſto Deo qui eſt facies patris. ¶ principalem ſexum alloquitur. 5
¶ Corpore & fide fratres vocando blanditur.
vitæ, replebis me iucunditate cum facie tua. Viri fratres, li- 6
¶ Hoc dicit, ne indignentur. 7
ceat audenter dicere ad vos de patriarcha Dauid: † Quo- 8
niam defunctus eſt, & ſepultus eſt, & ſepulchrum eius eſt 9
a ¶ Vnde apparet eum non de ſe dixiſſe: Non dabis ſanctum tuum videre corruptionem.
b ¶ Dauid. 10
apud nos vſque in hodiernum diem. † Propheta igitur cum
eſſet, & ſciret, quia iureiurando, iuraſſet illi Deus ✱ de fructu 11
a ¶ Viri luxuria in lumbis eius. b ¶ Quia Chriſtus ſuper Iſrael ſpiritualem ſedit. 12
¶ A longe.
lumbi eius † ſedere ſuper ſedem eius: † prouidens locutus
¶ Secundum animam. 13
eſt de reſurrectione Chriſti: quia neque derelictus eſt in in- 14
ferno, neque caro eius vidit corruptionem. Hunc Ieſum 15
a ¶ Non duo, vel tres. b ¶ Qui uidimus eum poſt reſurrectionem. c ¶ Reſurrectionis.
d ¶ Proſperitate, vel exaltatus eſt ipſe, qui eſt dextera patris. ¶ Quia dixit pſalmus. Ad dextris eſt mihi ne commouear. 16
reſuſcitauit Deus: † cuius omnes nos teſtes ſumus. Dextera 17
a ¶ Ioel. b ¶ Vel in euangelio, accepta a Chriſto. ¶ Accepit vt homo. 18
igitur Dei exaltatus, et promiſſione ſpiritusſancti accepta á 19
a ¶ Donum linguarum vel ſpiritum. ¶ Vt Deus. ¶ Non recedit a verbo prophetæ Ioelis dicentis, Effundam, &c. b ¶ Mente. c ¶ In linguis igneis. ¶ Sono. 20
¶ Noſtro ſermone. d ¶ Vnde patet, quia non de ſua, ſed de Chriſti aſcenſione prædixit.
patre, effudit hunc quem vos videtis & auditis: Non enim 21
¶ Sicut hæc quæ nouiſſima ſunt Dauid non de ſe ſed de Chriſto prophetauit, quia mittendus ex Sion. i. ex ſtirpe Dauid venturus, & dominaturus in medio inimicorum, ſic & illa quæ præmiſſa ſunt non ad Dauid, ſed ad Chriſti mortem & reſurrectionem pertinentia ¶ Interna ratione verbi coęterni. b pater. 22
Dauid aſcendit in † cœlum. Dicit autem ipſe: † Dixit do- 23
a ¶ Homini Chriſto. b ¶ Quieſce vel iudica. c ¶ In æternitate, vel in vnitate perſonæ cum filio qui eſt dextera patris. d ¶ Semper, quia ſemper in præſenti & in futuro ponẽdi. 24
25
minus domino meo, ſede á dextris meis, donec ponam 26

f *Effudit hunc, &c.* BED. Qui prius Ieſum ſuſcitatũ a Deo dixit, nunc fidem auditorum altius erigẽs hunc eſſe verum dominum aſſignat, quẽ effudiſſe ſpiritum cõfirmat: hoc enim deitatis eſt ſignum. Et pulchre verbo effuſionis vſus eſt: quod prophetam Ioel poſuiſſe ſupra memorauit, vt ex hoc etiam conſtet ipſum eſſe dominum Ieſum, qui ante aſſumptionem carnis loqui conſueuit in prophetis, qui ſigna & prodigia dat in cælo & in terra, qui omnes inuocantes ſe ſaluat. Et cętera quę propheta deſcribit, quaſi verus Deus explet.

†3.Re.2.b ioel:2.g †præſciuit

BED. In Græco Effudit hoc donum quod nunc videtis & auditis.

g *Sede a de.* BEDA. Hoc eſt quod Petrus ait de domino, quem oportet cælum quidem ſuſcipere vſque in tempora reſurrectionis omnium, tunc enim cum venerint tempora refrigerij a conſpectu domini miſſurus eum eſt (qui prædicatus eſt) a regalibus ſedib. Ieſum Chriſtũ ad iudicãdos viuos & mortuos.

†pſal.109.

BE. Si opponat Arrius ex hac diuerſitate filium minorem, patrem uero maiorem eſſe. Reſpondemus ei: Nomen inferius illi conuenire, cui ſedere, imperatur. ſicut & Petrus con-

infra 3.d Contra Arrium.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 In inferno. *i. in ſanctorum limbo, in quo fuit per trigintanouem horas tantum. ſ. ab hora nona feria ſexta, in qua fuit ſeparata a corpore vſque ad diluculum diei dominicæ in qua ſecundum communiorem opinionem fuit corpore reunita.* Ideo *ſubditur.*

2 Nec dabis. *id eſt, dari permittes.*

3 Sanctum tuum. *id eſt, corpus meum ſanctificatum.*

4 Videre corruptio. *i. putrefactionem vel incinerationem. Si tamen accipiatur corruptio pro morte, ſic fuit ibi corruptio, quia corpus Chriſti fuit vere mortuum per ſeparationem animæ a corpore, vtrunque tamen manſit diuinitati vnitum, ſcilicet anima exiſtens in limbo, & corpus iacens in ſepulchro.*

5 Notas mihi. *Per accelerationem reſurrectionis meę.*

6 Replebis. *quia reſurrexit in corpore glorioſo, quod fuit prius paſſibile & mortale, & ſic habuit materiã iucũditatis ex ſui corporis glorificaõe*

7 Cum facie. *i. cum clara viſione eſſentiæ diuinæ, quam habuit anima Chriſti ab inſtanti creationis ſuæ.* Ideo *dicitur.* Cum facie tua. *i. cum uiſione faciei tuæ iam prius habitæ.*

8 Viri fratres. *Hic conſequenter dicta autoritas ad propoſitum applicatur, oſtendendo quod non loquitur de perſona Dauid, ſed de perſona Chriſti, cum dicitur:* Viri fratres. *i. Iſraelitæ ſicut & ego.*

9 Liceat audent. *Tanquam verum manifeſtum.*

10 De patriarcha. Vt *patet 3. Reg. 2.*

11 Et ſepulcrum. In *quo iacuit per tanta tempora corpus eius quod putrefactionem paſſum eſt & incinerationem. propter quod dicta autoritas intelligi non poteſt de ipſo, ideo conſequenter oſtenditur, quod intelligenda eſt de Chriſto, cum dicitur.*

12 Pro. igi. *domini ſicut habetur Pſ. 131. b. Iurauit dominus Dauid veritatem & non fru. &c. quod principaliter intelligitur de Chriſto deſcendente à Dauid ſecundum carnem, vt dictum fuit ibidem ideo ſubditur*

13 Prouidens lo. *in autoritate prędicta quæ in ipſo impleta eſt, & patet ex dictis, ideo ſequitur.* 14 Neque derelict. *Et patet litera.*

15 Dextera igitur. *Hic concluditur intentum de collatione ſancti ſpiritus a Deo. Circa quod ſciendum, quod hęc collatio non erat implenda ante Chriſti aſcenſionem, vt dicitur Ioa. 18. f.* Nondum *erat ſpiritus datus, quia nondum erat Ieſus glorificatus. ideo concludit,* Dexte. igitur Dei. *i. eius potentia.* 16 Exaltatus. *ad cæleſtia.*

17 promiſ. ſpi. *Qua ſedit ad dexteram patris, ſicut erat ſibi promiſſũ Pſal. cix. a. Sede à dextris meis, &c.*

18 Effu. hunc. *Spiritum.* 19 Quem vos. *in linguis igneis.*

20 Et auditis *in uarijs linguis. Erant enim ſigna ſenſibilia ad deſignãdum ſpiritum ſanctum habitantem in cordibus eorum. Sciendum autem quod ſicut miracula fiebant à tota trinitate, ſicut a cauſa principali, & ab humanitate Chriſti ſicut a cauſa inſtrumentali coniuncta, vt dictum eſt ſupra ita intelligendum eſt de hac infuſione ſpiritusſancti.*

21 Non enim. *Hic ponitur ſecunda autoritas ad propoſitum, quæ habetur Pſ. 109. qui pſalmus ad literam intelligitur de Chriſto, vt ibidem diffuſius declaraui. Dicit igitur.* Non enim da. aſ. in cę. *Sed fuit ſepultus & incineratus, vt prædictum eſt.*

22 Dicit aut. ipſe. *De Chriſto.* 23 Dixit Dominus *Pater.*

24 Domi. meo. *i. filio eius incarnato, per hoc enim probatur diuinitas Chriſti, Matth. 22. d. quia ſi eſſet homo purus, Dauid non vocaret eum dominum, cum eſſet filius eius naturalis tantum, & non Dei, ſed tantum adoptiuus, ſicut Dauid & alij ſancti.*

25 Sede a dextris. *i. ad æqualitatem patris ſecundum diuinitatem, & in porioribus bonis ſecundum humanitatem.*

26 Donec ponam. *Per hoc non eſt intelligendum, quod Chriſtus de-*

ſequenter exponit:quia & dominum eum, & Chriſtũ Deus
A fecit hunc Ieſum quem vos crucifixiſtis.

RAB. Manifeſte Petrus ex hoc Pſalmo regnum Chriſti nõ terrenum, ſed cœleſte oſtendit, & vtramque naturã eius euidenter aſtruit: humanam quæ de Dauid, diuinam ſecundum quam eſt ad dexteram patris. In vna Dauid filius. In altera eiuſdem eſt dominus vnde & ſubiungit: *Cer. ergo.*

a *Dominum eum.*

BED. Oſtendens nomen maieſtatis & poteſtatis eſt, cui omnis creatura debet ſubiici. Chriſtus regiæ ſiue pontificalis dignitatis nomen eſt. In lege vngebantur reges, & pontifices in figura illius.

a Dœmones vel homines. b ¶ Humiles vel ſubiectos. c ¶ Carnis vel apoſtolorum. d ¶ Quia propheta hæc dixit.

a inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum, Certiſſimè ergo

a ¶ Viri. b ¶ Corporalis vel ſpiritualis. c ¶ Dauid. d ¶ De quo dicit domino meo. e ¶ i. regem: cum dixit: ſede, &c. ¶ Vel, Vnxit te Deus, &c. ¶ Vel, Ego conſtitutus ſum, &c.

b ſciat omnis domus Iſraël, quia & dominum eum & Chriſtũ

a ¶ Secundum carnem fecit in natiuitate vel in reſurrectione. b ¶ Pater vel deitas. c ¶ Scilicet. d ¶ Ieſus proprium nomen illius eſt. e ¶ Quem vilem putaſtis. f ¶ Secundum carnem, diuinitas enim, pati vel crucifigi non potuit.

c d fecit Deus, hunc Ieſum quẽ vos crucifixiſtis. His auditis com-

a ¶ Ex quo dixit, viri Iudæi. ¶ Salomon: Verba ſapientium ſtimuli, ſecundum illud: Et in cubilib. veſtris compungimini. b ¶ Quaſi ad medicos & duces cæci loquuntur & ægri.

e pũcti ſunt corde, & dixerũt ad Petrũ & ad reliquos apoſtolos:

a ¶ Demouſtrare nobis. ¶ Ecce fructus compunctionis. b ¶ Quia & ipſi Iſraelitę. c Feruorem fidei præcipuit. d ¶ Cordis.

Quid faciemus viri fratres? Petrus vero ait ad illos: Pænitẽtiã

b *Et Chriſtum.* BE. Ille vere eſt Chriſtus omni plenitudine ſpiritusſancti vnctus, qui de eodem ſpiritu potentialiter dedit
B quibus voluit.

Cõ. Arria. ✻ EPIPH. Ideo dicit, fecit Deus hunc Ieſum, vt ſignificet domini incarnationem. Ex hoc enim quod dicit: hunc Ieſum quem crucifixiſtis. Manifeſtum eſt quod de carne dicit, quã crucifixerunt: carnem enim crucifixerunt.

L. 3 aduer. Marcionẽ c. 15. 16. 17. ✻ TERTVL. Facienda eſt denique iam hinc inter nos, certa iſta & iuſta præſcriptio, & vtrique parti neceſſaria, qua determinatum ſit nihil omnino commune eſſe debere alterius Dei Chriſto, cum Chriſto creatoris. Nam & à vobis proinde diuerſitas defendenda eſt, ſicut a nobis repugnanda eſt: quia nec vos probare poteritis alterius Dei veniſſe Chriſtum, niſi eum longe, alium demonſtraueritis à Chriſto creatoris: nec nos eum creatoris vendicare, niſi talem eum oſtenderimus, qualis conſtituitur à creatore, &c. Mihi vẽdico Chriſtum, mihi defendo Ieſum, &c.

Tertu. lib. aduer. praxean. c. 17 & 18. ✻ IDEM. aduerſ. Praxean. multa ſuper hoc negotium diſſerit.

hom. 6. ✻ CHRY. Bene hic definit concutiens illorum mentem. Quoniam enim oſtendit, quantum hoc ſit facinus, tunc tandem & ipſum aperuit, vt ſic maius oſtendatur & metu illos corripiat. Non enim ſic homines beneficiis adducuntur, vt timore caſtigãtur. Verum admirabiles illi, & magni amici Dei neutro horum indigent, qualis ſcilicet Paulus erat. Neque enim regnum vel gehennam magnifaciebat, & hoc eſt amare Chriſtũ, hoc eſt, non eſſe mercenarium, neque quæſtũ, vel negociationem exiſtimare, ſed verè eſſe virtute præditũ, & oĩa
C facere, eò quod grata ſint Deo. Quantis igitur lachrymis digni, qui tantam debentes menſuram, neque vt negociatores ambimus regnum cœlorum. Tanta nobis pollicetur, & neq; ſic audiuimus. Quid huic inimicitiæ comparari poterit, quamuis ii qui inſana pecuniarum cupiditate laborant, ſiue ſeruos, ſiue hoſtes, ſiue inimiciſſimos inueniant, vnum hoc expectãt ſi poſſint ab illis pecunias accipere, omnia faciunt, & adulantur, & ſeruiunt & ſeruituti ſe addicunt, omnibuſque ſe putãt eſſe honeſtiores, vt quid ab illis accipiant. Pecuniarum enim ſpes, nihil horum illos ſinit cogitare, &c. (Et paulò poſt) Regnum promittit Deus, & contemnitur, gehennam apparat diabolus & honoratur, &c.

c *Ieſum quem.* BE. Ieſus eſt dominus & Chriſtus, vna in duabus naturis exiſtente perſona, quia in diuinitate æternaliter ex patre natus, in humanitate temporaliter factus, cum operante ſpirituſancto in vtero virgintis eſt incarnatus.

✻ CHRYSOST. Vides quantum bonum ſit manſuetudo.
Ipſa pectora noſtra
magis quam vehe-
mens auſteritas exti-
1 mulat, & plaga ferit
2 maiore. Quemadmo
dum enim percutiẽs
obdurata corda, non
3 tam facile ſentire fa-
cit, vt ſi eadem prius
4 mollia faciat ac tene
5 ra, ita & hoc loco
6 prius oportebat mol
lire, & tũc pungere:
mollit autem non
7 furor, neque accuſa-
tio vehemens, neq;
conuicia, ſed man-
ſuetudo. Nam ille quidem iracundus auget morbum, hic autem qui mitis eſt, imminuit. Atque ita ſi volueris quempiam qui iniuſte egit corripere, magna cũ manſuetudine illum alloquere. Vide igitur & hoc loco, quid faciat. Manſuete in memoriam reduxerat illis ſua flagitia, & nihil addit, dixit Dei dominũ, adiecit gratiam, quæ his facta erant teſtimonium dabat, & vlterius ſermonem pduxit, Reueriti ſunt Petri manſuetudinẽ, quia his qui dominum ſuum crucifixerant, & cõtra ipſos clamarant, tanquam pater & magiſter curam gerẽs loquebatur. Non ſimpliciter obedierunt, ſed ſeipſos condemnarũt, ſẽ ſerunt quæ fecerant, &c. Quid. n. dicunt, Quid faciemus uiri fratres? Quos enim impoſtores vocarent, fratres vocant, non intantum ſe illis æquabant, quantũ ad ſui curam ac amorem his verbis attrahere nitebantur, &c. Non dixerunt ſtatim, igitur reſipiſcamus, ſed permiſerunt ſeſe illis, quemadmodũ in naufragio, aliqui conſtituti vel morbo, cõſpecto gubernatore vel medico, omnia illi concedunt ac obediunt, ſimiliter & hi fecerunt: Confeſſi ſunt ſe eſſe in extremis malis, & nullam ſalutis habere ſpem.

d *Compuncti.* BE. Impletur prophetia Ioelis, quia poſt ignẽ ſpiritusſancti ſequitur vapor compunctionis, fumus lachrymas excutere ſolet, incipiunt flere qui irriſerant, tundunt pectus dãt Deo præcem ſicut ſacrificium, vt ſanguinem illum guſtare valeant. per eum ſaluandi, quem ſuper ſe & ſuper filios ſuos prius fuerant imprecati.

✻ GREG. Hinc Petrus cum quoſdam territos malorũ ſuorum conſideratione conſpiciens, admonuit dicens: Pœnitentiam agite, &c. Dicturus. n. baptiſma, præmiſit pœnitentiæ lamenta: vt prius ſe aqua ſuę afflictionis infunderẽt, & poſt modum ſacramẽto baptiſmatis. Qua ergo mente qui tranſacta culpas flere negligunt, viuunt ſecuri de venia, quando ipſe ſummus poſtis eccleſiæ: huic etiã ſacramento, addendam pœnitentiam credidit, quod peccata principaliter extinguit.

✻ AVG. Ibi eſt enim veteris vitæ expoliatio, vt noua induantur qui baptizantur.

✻ IDEM. Prima ſalus eſt declinare peccatum, ſecunda non deſperare de venia: Nam ipſe ſe in æternum permit, qui apud miſericordem iudicem, ad pœnitentię remedia non recurrit.

e *Pænitentiam agite.* BE. Dicturus de baptiſmate prȩmiſit lamenta pœnitentię vt prius ſe aqua ſuæ afflictionis infunderent, & poſt ſacramento baptiſmi lauarent.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *beat aliquando dimittere ſeſſionem ad patris dexteram, quia ly donec, aliquando tenetur finite. ſ. quando ſignificat terminum eius cui coniungitur, vt cum dicitur. Sedete hic donec veniam. Aliquando vero indiffinite, vt cum dicitur: Iſte non pœnituit donec vixit, &c. i. nũquam, qa poſt mortem pœnitere non potuit, & hoc modo tenetur, cum dicitur:* Sede a de. m. do. po. *i. tibi totaliter ſubiectos, ſi enim accipiatur* Chriſtus *ſecundum diuinam naturam, omnia ſunt ei ſubiecta ab æterno ſecundũ fiendorum diſpoſitionem, non tamen quantum ad executionem, ſed ſolũ in tempore in quo habent eſſe.* Si *vero conſideretur quantũ ad naturam humanam, ſic omnia ſunt ei ſubiecta autoritatiue a principio incarnationis ex vnione ad verbum. Executiue uero omnia ei erunt ſubiecta in fine mundi, cum in omnibus exercebit ſuam voluntatem, bonos prȩmiando, & malos puniendo. Et ſicut ſcabellum teritur pedibus, & eis ſupponitur, ita mali contereutur in pœnis & ſupponentur* Chriſto *ſecundum* ☞ a *In humanitatem, quę per pedes deſignatur, propter quod concludit.*

1 Certiſſime ergo. *Abſque hęſitatione aliqua.*

2 Quia domi. eum & Chriſtum fecit Deus. *id eſt, tota trinitas.*

3 Hunc Ieſum. *Humanitatem eius vniendo uerbo & ad patris dexteram exaltando.*

4 Quem vos crucifixiſtis. *Per ignorantiam quidem quantum ad populum communem, ſed per inuidiam & malitiam quantum ad principes ſacerdotum.*

5 His auditis. *Poſtquam eſt poſita* Petri *prædicatio, hic conſequenter ponitur auditorum conuerſio, & ſecundo eorum conuerſatio, ibi. Erat autem. Circa primum dicitur,* His auditis compuncti, &c. *de Chriſti morte.*

6 Et dixe. ad Petr. &c. *Parati obedire.*

7 Pœnitentiam inquit. *peccata præterita deteſtando, aliter poneretur obſtaculum ſpirituiſancto.*

✻ 1 Et

a *In nomine* In honore uel in hac forma, uel in uno trium fides continetur.
b *Et omnibus.* BEDA. Hoc ad illud teſtimonium prophetię reſpicitur, quod ultimum poſuit. ſ. Omnis quicunque inuocauerit nomen domini, ſaluus erit. quod ad Gētium uocationem pertinet & ſpecialiter, quę a filiis Iſrael longe factę, per innuocationem nominis domini ſaluandæ erant. hel. 2.

c *Teſtificatus eſt, &c.* i. teſtificatio & exhortatio.

✻ CHRYSOSTOM. Vide illum ubique ſubmiſſum, & nec ambitioſum, nec oſtentatorem, Teſtificabatur, inquit, & orabat, dicens: Abſoluta & perfecta eſt doctrina, quæ & metum incutit, & amorem declarat. *Saluamini,* &c Nihil de futuris, ſed de præſentibus dicit, quibus maxime aguntur homines, & oſtendit, quod prædicatio non ſolum a pręſentibus, ſed etiam a futuris eripit malis. omil.

✻ AVGVST. Vel eripite uos ab hoc ſeculo prauo. Verbis autem pluribus, ut hoc fieret teſtificatur Petrus. In his uerbis erat mortuorum operū condemnatio, quę nequiter agunt huius ſeculi dilectores, & commendatio uitæ quam teneant, atque ſectentur, qui ſe ab hoc ſeculo prauo eripiunt.
d *Saluamini.* Hęc eſt teſtificationis qualitas & exhortationis, ſed Lucas plurima uerba Petri breui concluſit ſententia.
e *A generatione.* Duæ ſunt generariones, una bonorum, alia malorum.

f *Circiter.* Ad numerum dicitur ſicut circa ad locum. D
g *Tria milia.* BEDA. Vbi primum eccleſiæ celebratum eſt baptiſma, pietas diuina ad confeſſionem trinitatis collegit animarum tria milia, & Moyſes quinquageſimo die Paſchæ qua lex data eſt, ſolemnitatem primitiarum præcepit initiari nunc autem ſuperueniente ſpirituſancto, non manipuli ſpicarum, ſed animarum ſunt domino primitię conſecratę.
h *Omnes &c.* Adiungitur narratio etiam de communione & de uenditione & ęqua diuiſione in quib. apparet uirtus.

✻ CHRYSOSTOM. duæ uirtutes, & perſeuerare & unanimiter. Hoc autem dixit, ut oſtendat quod longo tēpore illos docuerint. Homil. 7.
i *Erant pa.* Charitas diffuſa in cordibus cito generat Dei & proximi dilectionem, unde propter geminum charitatis ardorem bis datus eſt ſpiritus apoſtolis. E
K *Poſſeſſiones & ſub.*

✻ CHRYSOSTOM. Nō ſimpliciter quemadmodum apud Græcos Philoſophi, quorū rum alii reliquerunt terram, alii multum auri in mare proiecerunt, id quod non erat opum cōtemptus, ſed ſtultitia, & inſipientia. Vbique enim & ſemper diabolus ſtuduit infamare creaturas Dei, quod quis bene uti pecuniis nequeat (& paulo poſt) Hęc erat euangelica reſpublica, nihil dicere ſibi proprium eſſe. Rom. 5.a.
l *Frangentes.* ✻ CHRYSOST. Panem, dicens, uidetur mihi hoc loco ieiunium ſiguificare, & auſterā uitam, ſimul enim ☞ accipie- Hom. 7.

(a Opere implete b Tingatur. c Nullus pro alio. d De quo dicimus, & dominum Chriſtum eum fecit dominus. hoc dicitur, quia filium Dei nō crediderunt.)
a inquit agitē, & baptizetur vnuſquiſque veſtrū in nomine 1
(a Præcipue crucis de quo dixerat, quem crucifixiſtis.)
Ieſu Chriſti in remiſſionem peccatorum veſtrorū, & acci- 2
(a Quod in nobis miramini. b Iudæis. Vel vobis h. c ſtantib. & omni. Iudęis procul poſitis. c Illa. ſ. effundam ſuper vos de ſpiritu meo.) 3
pietis donum ſpirituſſancti. Vobis enim eſt repromiſſio & 4
(a Etiam Gentib. qui a dono ſpiritualium non repelluntur. b Loco vel a notitia Dei. c Gratia, non meritis.)
b filiis veſtris, & omnibus qui longe ſunt, quoſcunq. aduoca
(Quę retinentur, quia eiusdem qualitatis erant. o De Chriſto.)
c
d uerit dominus Deus noſter. Aliis etiā verbis plurimis teſti
(a Adiurauit. b Illos ægros, & ſe medicum oſtendit. c Iudæorum qui non pœnitent.)
e ficatus eſt, & exhortabatur eos dicens, Saluamini a genera 5
(a Quæ eſt peruerſa & exaſperant. b Illum. ſ. pænitent agi. &c.)
f tione iſta praua. Qui ergo * receperunt ſermonem eius ba- 6
g ptizati ſunt, & appoſitæ ſunr in die illa animæ circiter tria 7
(a Numerus fidei congruus, quæ trina eſt & vna. b Non vna die tantum. c Fidei. d Non ſolius Petri, qui eadem erat omnium.) 8
milia. Erant autem perſeuerantes in doctrina apoſtolorū, 9
(a Siue communis, ſiue ſancti.) 10
& communicatione fractionis panis & orationibus. Fiebat
(a Exceptis credentib. b Imperfecte, perfecta enim charitas foras mitti timorem. Pro prædicatione, ſiue propter prodigia quæ ſequuntur. c Appropinquat virtutis narratio.) 11
(Prædicationi adiuncta) 12
autem omni animæ timor. Multa quoq. prodigia & ſigna 13
per apoſtolos in Ieruſalē fiebant, & metus erat magnus in 14
(a Pręter centum viginti, de quib. dictum eſt.)
h vniuerſis. † Omnes etiam qui credebāt erant pariter, & ha 15
(a Iudicium fraterni amoris eſt omnia poſſidere, & nihil proprium habere. Agros. Pecora.) 16
i bebant omnia communia: poſſeſſiones & ſubſtantias ven 17
K (a Non ſecundum honorem, ſed ſecundum indigentiam, vt manna.)
debant, & diuidebant illa omnib. prout cuique opus erat. 18
(a Vt Apoſtoli. b Deus facit inhabitare vnius moris in domo. c In oratione. Ecce contemplatio. d Hic actiua vita ſignatur.) 19
l Quotidie quoque perdurantes vnanimiter in tēplo & fran 20

† in Ieruſalem, & metus erat magnus in vniuerſis.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et bapt. &c. in nomine Ieſu. *in hac. n. forma baptizauerunt in primitiua eccleſia conſilio ſpirituſſancti, ut nomen Chriſti quod erat apud Iudæos contemptum, & odioſum amabile redderetur & uenerandum, quo facto rediit eccleſia ad formam a Chriſto inſtitutā Matth vlt. d. Baptizantes eos in nomine patris, & filij & ſpirituſſancti. Verumtamen in nomine Chriſti intelligitur tota trinitas. Chriſtus enim Græcè, dicitur vnctus Latine, & ſic in nomine Chriſti intelligitur pater vngens, & filius unctus, & ipſa unctio, quæ eſt ſpirituſſanctus.*
2 In remiſ. pecc. *quia baptiſmus delèt peccata quantum ad pœnam & culpam.*
3 Et acci. donum. *quod tunc dabatur baptizatis in ſigno uiſibili per impoſitionem manuum apoſtolorum, ut habetur inf. 10. c. & 19.*
4 Vobis. n. eſt re. *prædicta facta per Ioelem prophetam, ut dictum eſt ſupra. Cætera patent uſque ibi.*
5 Saluam. a ge. *ſ. Iudaica quę pro maiori parte remanſit in infidelitate obſtinata.*
6 Et appoſitæ ſunt. *ad numerum fidelium:*
7 In die ill. *ſ. Pentecoſtes, ut patet ex prædictis.*
8 Circiter tria mi. *Inſigna huius baptizationis fiebat antiquitus baptiſmus generàlis in die Pentecoſtes.*
9 Erant autem per. *Hic conſequentet ponitur conuerſorum conuerſatio cum dicitur.* Erant autem per. in doctri. apoſto. *quantum ad fidem & mores.*
10 Et com. fra. pa. *tum quia quotidie communicabant, tum quia omnes cibos ſicut & cætera communia habebant.*
11 Fiebat autem omni animæ. *i. omni homini, denominando totū a parte digniori.* F
12 Timor. *tum propter miracula quæ per apoſtolos fiebant, ideo ſubditur. Multa quoque prodigia, &c.*
13 Omnes etiam qui cre. *in Chriſtum*
14 Erant pariter. *inſignum charitatis.*
15 Et ha. omnia co. *inſignum fraternitatis. Et ex hoc omnis religio habuit exordium, in qua non licet habere proprium.*
16 Poſſeſſiones. *i. agros, & uineas.*
17 Et ſubſtan. &c. *i. pecora & conſimilia.*
18 Vendebant. *ut de pretio communiter omnibus prouideretur, tamen ſecundum indigentias eorum.*
19 Quotidie quoque. *ubi erat locus orationis quo ad omnes, & prędicationis quo ad apoſtolos.*
20 Et frangentes circa. *in reditu ſuo de templo.*

✻ l Sume

MORALITER.

6 *Et appoſitę ſunt.* Et per iſtum fructum ad prędicationem Petri tunc factum ſignificatur fructus multiplex qui fit in eccleſia per laborem prædicatorum.

accipiebant alimentum, non delicias. Hinc dilecto, dilecte quod nō delicijs, ſed cibis ſuauiter fruamur, & quod delicati ſunt in mœrore, & non delicati in gaudio. Vides quod ſermones Petri etiam vitæ afferebant temperantiam? ſic non eſt exultatio vbi non eſt tenuitas.

A †per ſingulas domus.

†in cōgregatione.

a Non in templo, vt ſanctus locus eſſet orationi, & communis eſſet victui. b Sanctum vel corporalem. c in honore ſui magiſtri.

gentes † circa domos panem, ſumebant cibum cum exulta- 1 3

a Nihil interrogantes. b Vnanitate charitatis. c Cooperantes.

tione, et ſimplicitate cordis collaudantes Deum, & habentes 3 4

De præceptis gratias agentes, iuxta illud. Et hymno dicto exierunt in montem Oliueti.
a Coram plebe, hoc plebi gratias agentes, ſiue in conſpectu plebis gratiam inuenientes.
Non ſolum priores perſeuerabant, ſed dominus.

a gratiam ad omnem plebem. Dominus autem augebat qui 5 6

a Non ſolum in pentecoſten. b Vnionem apoſtolicæ regulæ.

ſalui fiebant quotidie † in idipſum. 7 8

fierent quotidie. Ecce poſt altera narratio ſic incipit. In idipſum autem Petrus & Ioannes, & cæ. Quod poteſt ſic exponi. Cū dominus quotidie prædicantibus apoſtolis eccleſiæ ſuæ creſcentes adiuuaret, primi apoſtolorum aſcendebant in templum, Deum rogaturi in idipſum, i. vt eccleſiam ſemper augeret.

a *Dominus autem*. In Græco. Dominus augebat eos qui ſalui

D

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Sumebant cibum cum.*mentis in Deum.*

2 Et ſimplicitate cordis.*i. ſine plica doloſitatis & ſimulationis.*

3 Collaudantes Deum *de beneficijs acceptis.*

4 Et habentes gratiam. *vt ſic de quolibet eorum poßet dici, quod de ſancto Sebaſtiano legitur. Neceße erat ut quem Deus tanta perfunderat gratia, ab omnibus amaretur.*

5 Dominus autem.*ſupple numerum eorum.*

6 Qui ſalui fiebant. *per receptionem fidei catholicæ.*

7 Quotidie. *& non ſolum in die Pentecoſtes, ſed etiam in alijs diebus ſequentibus.*

8 In idipſum.*i. in unionem apoſtolicæ doctrinæ.*

CAPVT III.

PEtrus autem & Io. ✱ TERTVL. Si quia Petrus & qui cum eo, ad horam orationis nonam templum introgreſſi leguntur quis mihi probabit illos ea die ſtatione functos, vt horā nonā ad clauſulam & depunctionem, ſtationis interpretetur, &c. Porro cum in eodem commentario Lucæ, & tertia hora orationis demonſtretur, ſub quam ſpiritu ſancto initiati pro ebriis habebātur & ſexta qua Petrus aſcendit in ſuperiora, & nona qua templum ſunt introgreſſi, cur nō intelligamus, ſalua planè indifferentia ſemper & ubique & omni tempore orā[n]dum: tamen tres iſtas horas vt inſigniores in reb. humanis quæ diem diſtribuit, quæ negotia diſtinguunt, quę publicè reſonant, ita & ſolenniores fuiſſe in orationib. diuinis, quod etiam ſuadet quoque Danielis argumētum ter die orantis, vtique per aliquarum horarum exceptionem, non aliarum autem quam inſigniorum exinde apoſtolicarum, tertiæ, ſextę, nonæ, &c.

Ad nos Pſychicos cap. 10.

ᵃſimul.

B

CAPVT III.

a Præcipuis exordiatur.

a Etrus autem & Ioannes * aſcendebant 1

Non orationis, ſed diei.

b in templū ad horā orationis nonam. 2

a Cuius difficilis eſt ſanitas. b In hoc diuturna & grauis oſtenditur infirmitas.

c Et quidā vir qui erat claudus ex vtero 3

matris ſuę baiulabatur, quē ponebant 4

d quotidie ad portam tēpli, quæ dicitur 5

a A quodam ornamento ſpeciali. b Miſericordiam Miſericordes fore credidit eos qui templum frequentarent.

ſpecioſa, vt peteret eleemoſynam ab introeuntibus in tem- 6

plum. Is cum vidiſſet Petrum & Ioannem † incipientes in-

✱ CHRYS. ubique duo illi inter ſe concordiam magnam habere cognoſcūtur, hinc innuit Petrus, ſimul ad ſepulchrum veniunt. De hoc dicit Chriſto *Hic autem quid? &c.*

Homi. 5.

Ioan. vlt.

✱ ŒCVM. IBID. Virtutem prædictam proſequitur. Ita autem vicißim ſibi connectuntur vt ſermones virtutibus virtutes ſuccedant ſermonibus.

b *Ad horam no.* BED. Apoſtoli hora nona templum ingreſſuri, primo claudum diu debilē ſanant, poſt vſque ad veſperam laborantes multa millia hominū verbo fidei imbuunt, quia doctores eccleſię prius Iudæis, poſtea Gentib. prædicant. Hi ſunt operarii quos nona & vndecima hora in vineam paterfamilias inducit.

C

✱ CHRYS. Cur autem tunc aſcendunt in templum, nunquid Iudaice viuebant, minimè, ſed vtiliter hoc faciunt. Fit autem ſignum hoc, alios quidem iterum confirmans, alios autem attrahens. Et ſignum quale nondum fecerāt, naturalis morbus erat, & maior arte medica, immo quadraginta annis claudicans fuerat, ſicut in progreſſu dicit, & nullus illum vnquam curauit. Scitis autē quod curata difficiliora ſūt, quæ ſcilicet a natiuitate inſunt. Tam grauis autem erat morbus ille, vt nec ſibi ipſi cibū operando parare poſſet, & inſignis erat tum a loco, tum a morbo.

c *Claudus ex ute.* BED. Populus Iſrael non ſolum ab incarnatione, ſed etiam a tempore legis rebellis, quaſi ex utero matris claudus fuit. quod in Iacob cum angelo luctante & claudicante figurabatur, qui a populus ille Chriſto in paſſione præualens, in quibuſdam per fidem benedictus, in aliis ex infidelitate eſt claudus.

✱ CHRYS. Eleemoſynam utique quęrebat accipere, & ignorabat, quinam eſſent illi viri, &c.

Hanc ædificauit Ioathā filius Oziæ rex Iuda, ſublimiſſimam. Oēs ſiquidē portę templi in terra fuerunt, excepta ſpecioſa quæ pendebat, quæ ab Hebræis porta uocabatur Ioathan.

d *Portam tem. &c.* BED. ALLE. Porta templi ſpecioſa Dñs eſt, per quam, qui intrat ſaluatur, ad hanc portam Iſrael debilis, nec ire valens, legis prophetarumque vocibus affertur, ut ab ingredientibus poſcat auxilium fidei & ſapientiæ, quia va-

☞ tic nia

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. III.

PEtrus a tem. *Hic conſequenter deſcribitur prædicatio Petri adiuncto miraculo. & diuiditur in tres partes, quia primo ponitur opus miraculi, ſecundo prædicatio Petri, ibi. Videns autem Petrus. tertio excitatio claudi. ſe. ca. Circa primum notatur hora, cum dicitur.* Petrus autem & Io. aſcen. in tem. *i. in atrium mundorum quod erat orationis locus.*

2 Ad ho. orationis. *tribus. n. horis in die orabant Iudæi. vnde dicitur Dan 6. c. quod Daniel tribus temporibus in die orabat contra Ieruſalem ſcil. mane, hora nona, & ueſpere.*

3 Et qui vir. *ex quo miraculum fuit euidentius quam ſi fuiſſet claudus ex aliquo accidentaliter.*

4 Baiulabatur. *quia non ſolum erat claudus ſed etiam ſic contractus quod non poterat incedere.*

5 Quem po. quo. *iſta ut dicunt aliqui eſt illa porta, quam ædificauit Ioathan rex Iuda ſublimiſſima 2. Para. 27. Sed ſi intelligebant de porta eadem numero quam ædificauit Ioathan, non eſt uerum, nam illa fuit combuſta per Chaldæos. 4. Reg. ult, potuit tamen alia in eodem loco reædificari ad ſimilitudinem primæ, & retinuit nomen antiquum.*

6 Vt pe. ele. *ſicut conſuetum eſt talibus, qui non poßunt lucrari uictū ſuum. Cætera patent uſque ibi.*

Et ✱ Reſpi.

MORALITER.

3 *Et qu dam uir, &c. por. tem.* Dei templum proprie dicitur locus beatorum de quo dicitur Pſal. 28. b. In templo eius omnes dicent gloriam. Nam laus iugis eſt ibidem. Huius autem templi porta ſpecioſa eſt B. V. Maria, de qua cantat eccleſia, Felix cœli porta. Per hanc. n. portam Dei filius venit ad nos redimendum, & per eā deducit nos ad glorificandū. Si quis autem claudus eſt ambulare non potens in uia morū, ponatur per deuotionem ad ipſam, erigetur diuinitus & fortificabitur ad uelociter gradiendū. Si uero fuerit pauper & mendicus, ditabitur plenitudine ſpiritualium bonorum, & hæc mutatio dexterę excelſi, mirabilis eſt in conſpectu omnium bonorum.

A ticinia futurorum quaſi ad portam ponuntur auditores. Sed Petrus in templum producit, cui per confeſſionem forte etiã cognomen petræ claues cæli ſunt datę.

Homi. a *Reſpice in nos, &c.* ✠ CHRYS. Hoc audi. Ille autem neq; ſic ſurgit, ſed adhuc manet interturbans. Hunc enim paupertas

lum adducũt, ſed ipſe ſequitur, comitatu bñfactores ſuos teſtatus. Et per hoc quod cũ exultatione, laudabat Deum, non illos admirans, ſed Deũ, qui per illos, ſibi benefecerat. Sic gratitudinis ſtudioſus vir erat. (Et poſt pauca:) Qui enim liberati ſunt à diutinis morbis, vix credunt, etiam cũ viderint. Et qui D

cogit, vt etiam vrgeat dare eos, qui negant: Confundamur nos, q reſilimus, dũ orãt nos inopes. Vide autẽ æquitatem quomodo oſtẽdit Petrus ſtatim ut dixit, uide in nos, ſic illorũ habitus morum facilitatem oſtẽdebat.

Offici i. c.25. b *At ille intendebat.* ✠ AMBROS. Itaque pecuniam non dedit ſanitatem dedit. Quãto melius eſt ſalutem habere ſine pecunia, quam pecuniam ſine ſalute? Surrexit claudus, quod non ſperabat, pecuniam nõ accepit quam ſperabat.

Homi. ✠ CHRYSO. Non dixit, do tibi quod multo argento pretioſius: ſed quid? In nomine Ieſu, &c.

Mat.10.c. c *Argentum.* Memor illius precepti: Nolite poſſidere aurum & argẽtum, pecuniam, quę ad pedes apoſtolorum ponebatur, nõ ſibi recondebant, ſed ad vſus pauperũ, qui ſua patrimonia reliquerant, ſeruabant.

Ab eis.

troire in templum, rogabat, vt eleemoſynam acciperet. In

a Q. paupertatem habita demonſtrantes.

a tuens autem eum Petrus cum Ioanne dixit. Reſpice in nos 1

Quos noſti eſſe pauperes. a Intuebantur.

b At ille intendebat in eos, ſperans ſe aliquid accepturum ab 2

a Non habeo vel non habeo modo, vel non modo ad manum. Alia oſtendit ſe habete.

c eis. Petrus autem dixit. Argentum & aurum non eſt mihi, qđ 3

Gratus ſeruus non ſe, ſed dominum glorificat, vt credatur in eum cui reſiſtebant. a Sancti. b A loco alieno. 4

autem habeo, hoc tibi do. In nomine Ieſu Chriſti Nazareni

a Plenam ſalutem in his duobus dat, ambulatio. n. ſanitatis eſt probatio. b Dextera eſt ſalutis proſperitas. 5

d ſurge & ambula. Et apprehenſa manu eius dextera alleuauit 6

a Noſt medicinali tarditate. Nulla intercedit cunctatio, ne putetur aliunde ſanitas. b Confirmati ſunt greſſus eius. c Quæ eneruęs ſunt in paralyticis. Planta a planitia dicta eſt.

e eum, & protinus conſolidatæ ſunt † baſes eius & plantæ. Et 7

a Non exurgens. Iuxta prophetam dicentem. Exiliet ſicut ſeruus claudus. b Exemplum eſt gratias agendi domino. Cæleſte.

exiliens ſtetit & ambulabat, & intrauit cum illis in templum 8

Deo præcepta implebat. Sanitatem illius. 6

ambulans & exiliens & laudans Deum. Et vidit omnis po- 10

Ecce plenitudo teſtium. Non dubitabant de perſona.

pulus eum ambulantem & laudantem Deum. † Cognoſce

bant autem illum, quoniam ipſe erat, qui ad eleemoſynam

Non fide.

f ſedebat ad ſpecioſam portam templi. Et impleti ſunt † ſtupore

Bona contingunt.

& extaſi in eo quod contigerat illi. Cum viderent autem

a Non ſacerdotes. b Adorandos.

g † Petrum & Ioannem, cucurrit omnis populus ad eos ad pot- 11

ticum, quę appellabatur Salomonis ſtupentes. Videns au- 12

Curſui, & ſtupori, vel vrbi ſtupenti.

h tem Petrus reſpondit ad populum. Viri Iſraelitæ, quid 13

ſanatus eſt, deinde cũ apoſtolis erat, gratias agens Deo. *Et ingreſſus, &c.* Vide quomodo non ſolus erat, prę voluptate quidem ſaliebat. laudabat autem Deum, vt ora illorum obturaret. Mihi autẽ videtur, vt ne poterat eſſe ſimulatio ipſum ſaltaſſe, quod certè oſſendebat non eſſe hypocriſim.

e *Et exiliens ſtetit, &c.* BEDA. Ordo perfectionis: primo ſurgit, qui iacuerat, deinde iter vittutum arripit, & ſic regni ianuam cũ apoſtolis intrat. † plantæ illius ac tali. E

ibidem. ✠ CHRYS. Oportebat igitur credere, nomen Chriſti remittere peccata. Quum autẽ ſanatus teneret Petrum ac Ioannem, acceſſit omnis populus ad veſtibulum, quod vocatur Salomonis, & obſtupeſcebat, a beneuolentia, quæ in illos, & amicitia qua ab illis non ſeparabatur fortaſſis autem & gratias agens illis, & laudans. † Agnouerunt. † admiratione & ſtupore.

BEDA. ALLEG. *Argentum, &c.* Habuit quidem primum tabernaculum iuſtificationes culturæ, ſanctum ſanctorum auro & argẽto diſtinctum, ſed metallis legis ſanguis euangelii prę cioſior emicat, quia populus, qui ante auratos poſtes debilis iacuerat, in nomine Ieſu Chriſti crucificixi templum cæleſte ingreditur.

Idem. ✠ CHRYS. Ita & Chriſtus fecit, ſæpe curauit uerbo, ſepe & opere, ſepe & manum adhibuit, ubi erant infirmiores in fide, vt ne uideatur fieri natura. Et apprehẽſa illius manu, &c. Hoc fecit manifeſtã ſuſcitationem. Et erat reſuſcitationis imago.

d *Et apprehenſa* BED. Quem uerbo erigit, hunc & dextera cõfortat, quia ſermo docentis minus ualet in auditore, ſi non commendatur exemplo proprię actionis.

✠ CHRYSOS. Reuera admiratione dignum eſt, non ipſi illum

Extaſis. f *Stupore & extaſi.* BED. Pauore & exceſſu mentis. Dicitur etiã extaſis, cum mens a pauore non alienatur, ſed inſpiratione reuelationis aſſumitur.

Eſa.8.b. Dan.2.e. g *Cucurrit omnes populus ad eos ad porticum, quæ appellabatur Salomonis ſtupentes.* BED. ALLEG. Saluato Iſrael per apoſtolos cucurrit omnis mundus ad limina ueri pacifici, de quo dicitur, Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis. Ipſe eſt lapis de monte abſciſsus, qui terreno regno ruente, ſolus per orbem pacificum tenet imperium.

hom.9. h *Viri Iſraelitæ: quid miramini in hoc? aut nos quid intuemini, &cæt.* ✠ CHRYSOS. Maiore ſermonis fiducia referra eſt hęc oratio, quam ſuperior, non quod in ſuperiore ſibi timuerit, ſed quoniam homines illi irriſores, ac ſubſannatores, concitatores riſus, ad tantam orationem non fuiſſent idonei E

☞ Et

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Reſpice in nos. *id eſt, conſidera nos pauperes nihil tibi dare valentes, vt dicunt aliqui, & uidetur hoc glo. interlinearis dicere. Sed ſaluo meliori iudicio videtur aliter dicendum. Si enim Petrus ſic ei reſpondiſſet ſpem recipiendi aliquid ab eis ſibi non dediſſet, ſed magis contrarium & tamen ſubditur.*

2 At ille intendebat in eos ſperans, &c. *Ideo dicendum, quod Petrus & Ioannes, qui erant ualde miſericordes reſpexerunt eum clementibus oculis cogitantibus ſibi melius dare quam petebat, ideo dicit ei Petrus:* Reſpice in nos, *non in noſtra, propter quod ſubditur.*

3 Argentum & aurum non eſt mihi. *memor illius præcepti:* Nolite poſſidere aurum & argentum, &c. *vt dicit glo.*

4 Quod autem, &c. *Quod enim per amicos poſſumus. quodammodo per noſipſos poſſumus. 9. Ethicorum. ſanitatem autem illam poterat Petrus dare virtute domini ſui & amici Ieſu Chriſti, ideo ſubditur.*

5 In nomine Ieſu Chriſti. *id eſt, in virtute eius.*

6 Surge & ambula. *neutrum enim antea poterat.*

7 Et protinus conſolidatæ ſunt baſes eius. *id eſt, crura & tibiæ quibus innititur corporis pondus.*

8 Et plantæ. *id eſt, pedes vſque ad vltimam ſuperficiem.*

9 Et exiliens ſte. & am. *In quo oſtenditur curatio perfecta & in inſtanti quam ſolus Deus poteſt facere.*

10 Et intrauit cum illis in templum. *vt redderet Deo gratias de tanto beneficio. Cætera patent vſque ibi.*

11 Ad porticum, quæ appellabatur Salomonis ſtupentes. *Porticus enim illa quam fecit Salomon in templo, fuit per Chaldæos cõbuſta, ſed poſt reditum captiuitatis Babylonicę in eodem loco fuit alia reædificata retinens nomen antiquum.*

12 Videns autem. *Hic conſequenter ponitur exhortatio Petri: in qua prims arguit Iudæorum iniquitatem. Secundo eos inducit ad veritatem, ibi; Et nunc fratres. Circa primum dicit.*

13 Viri Iſraelitæ, quid miramini, &c. *quaſi noſtra virtute, aut pietate fecerimus, ſic habent libri correcti. Ad faciendum aliquod bonum requiruntur facultas, & bona voluntas, quæ per uirtutem & pietatem deſignantur, q. d. Petrus, Si feciſſemus hæc noſtra poteſtate & voluntate, bene eſſet admirandum, ſed ſic non eſt: propter quod ſubditur.*

✠ 1 Deus

MORALITER.

12 *Videns autem Petrus, &c.* Per Petrũ & Ioannẽ cõſtanter prędicantes virtutem Cri, & nihil attribuentes proprię uirtuti, ſignificantur pdicatores eccleſiæ, qui fidẽ & mores pdicant conſtanter, & nihil appropriant ſibi honoris, uel queſtus temporalis, ſed attribuunt Deo totum, quętentes ſalutem animarum. Per quinque uero milia per iſtam predicationẽ Petri ad fidem conuerſa, ut dicitur. cap. ſequent. ſignificatur multitudo peccatorum conuerſorum ad pœnitentiam, per doctorum & prædicatorum eccleſię ſanam doctrinam.

✠ MORA-

A Et paulo poſt. Si hoc vos terret ac turbat, diſcite quis ſit, q fecerit. [illegible] ne obſtupeſcite. Et vt ſe videret, quin [illegible] ad [illegible] confugit, ac dixit, a Deo omnia facta eſſe, tunc ſecure illos perſtringit, propterea & ſuperius dicebat, virum declaratum a Deo & ex [illegible] erga vos. Et vbique memores eos facit facinoris ſui, & vt miraculum oſtendatur, & reſurrectio confirmetur.

D vbi autem perſuaſum eſt animabus illorum, tunc perſtrinxit acrius, quando, ſcilicet, ſentire poterant. Quemadmodum & nos nihil ebrus dicimus, quando autem ſobrii facti fuerint, & ab ebrietate reuerſi, tunc eos perſtringimus, ſic ſane & Petrus agit, &c.

a *Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob. Deus patrum noſtrorum, glorificauit, &c.*
RABBANVS Tres memorantur nullo impio intercedente, vel propter principatum iuſtitiæ, vel propter, cōtinuam iuſtorum ſeriem, vel propter numerum teſtium.
B
† cum iudicaſſet eſſe abſoluendum.
Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob, Deus patrum, &c. Trinitatē notat Deus, patrum hic vnitatem, Memorans patres fidem ſuadet, ne quaſi nouum introducere videretur.
RABBANVS: In his tribus omne ſacramētum eccleſiæ completur. Aut enim ex bonis boni, vt Iſaac ex Abraham. Aut ex malis mali, vt Hiſmael ex ancilla Agar, aut ex bonis mali, vt ex Iſaac & Rebecca Eſau. Aut ex malis boni, vt filii Iacob ex ancillis generari, quod etiam in ſpiritali generatione ſimiliter obſequatur.
Genealogiæ diſcretio.

Appar[et] quare currebat populus. a Hęc duo neceſſaria ſunt ſaluti.
a miramini ī hoc, aut nos qd intuemini. quaſi noſtra virtu-
a [illegible] Deus. b Quia Abraham [illegible] etiam tempore prop[illegible].
te aut pietate fecerimus hūc ambulare? Deus Abrahám, &
a T[illegible] vel o[illegible]. Non eſt Deus mortuorum, ſed viuentium. b In ſanitate paralytici.
Deus Iſaac, & Deus Iacob, Deus patrū noſtrorum, glorifi
a Non nos q[illegible]. Conſubſtantialem. b Saluatorem mundi Ad ſaluandum venerat & vos tradidiſtis ad mortem.
b cauit filium ſuum Ieſum, quē vos quidem tradidiſtis, & ne
a Non hunc, ſed Barrabam [illegible] dimitti. b Quamuis Gentilis, in quo damnentur Iudæi.
gaſtis ante faciem Pilati, † iudicante illo dimitti: † Vos aūt
a In ſe. Sine peccato. b Ad proximum. Sine iniquitate. c Barrabam autorem ſeditionis & homicidii.
ſanctum & iuſtum negaſtis, & petiſtis virum homicidā do
a Lazari & cæterorum. Præſentis & futuræ. b Qui tradit interficit. c Pater.
c nari vobis autorem vero vitæ interfeciſtis, quē Deus ſuſci-
a Longe ne iterum moriatur. b Chriſti. c Vel facti.
d tauit a mortuis, cuius nos teſtes ſumus & in fide nomi-
a Sanum. b Paralyticum. c In ſanitate.
e f niſ eius. hunc quem vos vidiſtis & noſtis, † cōfirma-
Cognitio. a Inuocatio nominis eius. b Chriſtum hominem & Deum. c In corpore & anima.
uit nomen eius, & fides, quæ per eum eſt, dedit intē-
a Corporalem.
g gram ſanitatem iſtam, in conſpectu omnium veſtrum. Et
a Suauiter ſcelus eorum.
h nunc fratres, ſcio, quia per ignorātiam feciſtis, ſicut & prin

b *Tradidiſtis, & negaſtis ante faciem Pilati, iudicante illo dimitti, &c.*
1
2 BEDA. Sapiens do-
3 ctor loquens de domi-
mino illis, qui eum oc-
4 ciderunt, primo hu-
5 manitatis qua tradi &
6 interfici potuit recor-
datur, deinde paula-
7 tim reſurrectione pa-
8 ter. facta Deum & Dei
filium eſſe declarat, &
9 autorem etiam vitæ
10 prædicat.
c *Authorem vero vitę.*
11 ✻ CHRYSO. Non igi-
12 tur ab alio habuit vi-
tam, quemadmodum
13 princeps malitiæ. Ip-
14 ſe enim, qui malitiam
15 peperit, princeps eſt
16 malitiæ, & princeps
17 homicidii, qui homi-
18 cidium primus indu-
19 xit, ſic & princeps vi-
20 tæ, quia ſeipſo vitam
habet.

Ibidem. ✻ OECVMENIVS. Duę ponuntur accuſationes. Si quidem Pilato ad cædem tradiderunt dicentes: Nobis non licet interficere quemquam. Negauerunt autem clamantes. Non habemus regem niſi Cęſarem. Atqui ſane cum etiam Pilatus gentilis, qui neque ſigna a Chriſto viderat neque prophetias de Chriſto audierat, vellet tamen ipſum abſoluere, ipſi, qui & Chriſtum miracula edentem conſpexerant & notitiam habebant prophetarum, in his, quæ illi de ipſo dixerant, non tamē ad eum adducti ſunt.

Hom. 9. ✻ CHRYSOSTOMVS. Duo crimina, & quod Pilatus volebat dimittere, & quod illo volente nolebatis, quaſi diceret pro illo latronem petiiſtis, & ita valde illis oneroſum reddebat ſermonem. Et quia illos in manu tenebat, deinde acriter cædit, & longe poſt. Quando excęcati erant nihil tale dixit:

d *Interfeciſtis, &c.* uoluntate & verbo, & hoc contra legem, quę dicit. qui occiderit hominem volens, & ipſe occidetur.

e *Quem Deus ſuſcitauit a mortuis.* ✻ CHRYSOSTOMVS. Vide iterum quomodo occulte de potentia illius diſſerit, oſtendens quod ſeipſum ſuſcitauit, quemadmodum in priore oratione dicebat. Secundum quod impoſſibile erat illum detineri ab illa.

f *Cuius nos teſtes.* ✻ CRYSOST. Nam tunc quidem cum dixiſſet, quod reſurrexiſſet Dauidē adducit teſtē, nunc vero idipſum dicens, chorum apoſtolicum, cuius nos ſumus, inquit teſtes & in fide nominis illius hūc quē videtis & noſtis, conſolidauit nomen ipſius, & fides quę per eum eſt, dedit illi integritatem coram omnib. vobis.

g *Integram ſa.* In duobus quę præcepta ſunt.

h *Per ignorantiam.* Duo cooperata ſunt: ignorantia veſtra, & præſcientia Dei.

✻ CHRISOST. Sane & quæ ſupradicta, non proceſſerant ex ignorantia, nam quod latronem petiuerint, quod iudicati abſolutione dignum uoluerint, & quod occidere noluerint

quomodo

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Deus Abrahā, & Deus Iſaac, & Deus Iacob. *Vtitur hoc modo loquendi, quia communis erat apud Iudæos in aſſertionib. veritatis patet ex decurſu veteris Teſtamenti.*
2 Deus patrum noſtrorum. *qui eſt omnipotens.*
3 Glorificauit filium ſuum Ieſum. *eum reſuſcitando & collocando ad dexteram ſuam.*
4 Quem vos quidem tradidiſtis. P*ilato ad interficiendum, hoc.n. fecerant principes, in quib. erat totus populus virtualiter.*
5 Et negaſtis ante faciem Pilati. *dicendo: non habemus regem niſi Cæſarem, Ioan. 19.*
6 Iudicante *ſ. Pilato.*
7 Dimitti. *ſupple debere Ieſum. ſ. innocentem, vt habetur ibi.*
8 Vos autem & ſanctum & iuſtum negaſtis. *& dicit ſanctum & iuſtū abſolute, quia ſanctus & iuſtus eſt antonomaſice. vnde dicitur, Sanctus ſanctorum, Dan. 9.*
9 Et petiiſtis uirum homicidam donari uobis. *ſ. Barrabam, qui propter ſeditionem quandam in ciuitate & homicidium miſſus erat in carcerem, Luc. 23.*
10 Autorem uero uitæ. *corporalis & ſpiritualis, quod Chriſto cōpetit ſecundum eius diuinitatem.*
11 Interfeciſtis. *in humanitate aſſumpta.*
12 Quem Deus ſuſcitauit a mortuis. *per ſuam omnipotentiam.*
13 Cuius nos teſtes ſumus. *non tantum duo vel tres ad ſufficientiā ſed multo plures ad ſuperabundantiam.*
14 Et in fide nominis eius, hunc quem uos uidiſtis. *nunc ſan[um] & incolumem.*
15 Et noſtis *ante fuiſſe claudum & impotentem.*
16 Confirmauit. *in ſanitate.*
17 Nomen eius. *id eſt inuocatio nominis Chriſti.*
18 Et fides, &c. *Nam inuocatio ſine fide efficax non eſſet.*
19 Et nunc fratres. *Hic conſequenter inducit eos Petrus ad verit[a]tem, & primo ratione, ſecundo ſcripturę allegatione, ibi.* Moyſes. *Circa primum dicit.* Et nunc fratres. *dulciter eos alloquitur, vt verbum eius magis recipiatur.* Ibidem.
20 Scio, quia per ignorantiam feciſtis, ſicut & principes ueſ[tri]. *Alia tamen fuit ignorantia hic & ibi. Nam principes, qui erant litera[ti] per ſcripturas, quæ prædictæ erant de Chriſto & per eius opera, cognouerunt primo de Ieſu Nazareno, quod ipſe eſſet* Chriſtus *in lege & in prophetis promiſſus, ſicut dictum fuit plenius ſuper illud Mat. 21. d. Prin[cipes] autem agricole dixerunt, hic eſt hæres.* Sed *quia incœpit prædicare contra eorū vitia publice, conceperunt contra eū inuidiam & odium, & in eis fuit ſubuerſa dicta notitia, quia corruptio affectionis corrumpit iudicium rationis, & in augmentum malitiæ deceperunt populum ſimplicem, inducentes eum ad petendum mortem* Chriſti, *Matt. 27. b.* Principes autem ſacerdotum & ſeniores perſuaſerunt populo, ut peterent Barrabam, Ieſum uero perderent, *& ſic patet, quod ignorantia principum multo grauior fuit quam populorum.*

✻ 1 Deus

quomodo ignoraſſent? Attamen dat eis poteſtatē negandi & pęnitendi de factis, imo & defenſionem pro illis ponit veriſimilem aut dicit: Sciebatis quidem quod occideretis innocentem: quod autem principem vitæ forſan ignorabatis, Et huic non illos ſolos à criminib. liberauit, ſed etiam præcipuos malitię authores. Nonne contentioſiores illos feciſſet, ſiquidem ſermonem ad accuſationem produxiſſet; Nā quando quis graue aliquid commiſit, dum accuſatur, attētat ſe maiore excuſatione defendere, &c. Si illi per ignorātiam egerunt, multo magis huic illis remittuntur peccata, multomagis his, &c.

a *Per os omnium &c.* ideo neceſſe erat impleri, quia non vnus, ſed omnes prophetauerunt.

b *Vt deleantur peccata ve.* Beda. Tunc plenè delebuntur peccata, cū virtute reſurrectionis mors deſtruetur nouiſſima.

c *Vt cum venerint, &c.* Continuatiuè ad præcedentia. I. *vt cum uene. tempora refrigerii a conſpectu domini*: tunc deleātur peccata veſtra.

d *Quem oportet quidem cælum, &c.* Eccleſiam per fidem, vel in cęlo ad dexteram patris ſedere.

e *Oportet quidem cælum ſuſcipere, &c.* BED. Hoc eſt quod eidem Chriſto à patre dictum propheta teſtatur: *Dixit dominus domino meo ſede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.* Aſſumptus enim in cælū ſedet à dextris Dei in ſede maieſtatis, ſemper Deus manet, neque vnquā inde abſuit ſed in humanitate uēturus eſt de cælo ad iudicandum & reſtituendum omnia, quæ locutus eſt Deus per omnes prophetas ab initio ſeculi, quia ſanctis intrantibus cum domino in gaudio, reprobi ſubeunt pęnis cum diabolo, quo completo, nihil reſtabit de his, quæ promiſſa ſunt à prophetis.

Moyſes quidem. Exempla ponit non de omnibus, qui locuti ſunt, uel quę.

* CHRYSOSTOMVS. Vides quomodo humilia iuxta ſublimia ſeminat? humile enim & excelſum eſt, non ſi aſcenſurus in cęlos ſimilis ſit Moyſi, ueruntamen tunc magnum erat. Nunquid non eſt ſimilis Moyſi, quod quiſquis non audiet illum, exterminetur de populo? innumera & alia dixerit quis, in quib. euidenter monſtratur, quod ei manſit ſimilis Moſes, atque adeo magnum quoddam teſtimonium attigit: Deus illū inquit, ſuſcitauit ex fratribus noſtris.

a ¶ Vno ore locuti omnes. ¶ Ad differentiam pſeudo.
pes veſtri. Deus autem, qui prænūciauit per os omnium ſuo-
a ¶ Vnde & ſuper Chriſtum fecit Deus. b Quia feciſtis ſic, ergo pœ. 1
a rum prophetarum pati Chriſtū ſuum, ſic impleuit. † Pęni
De malis. a ¶ Ad bona. vnde: Declina à malo & fac bonum. b Licet per ignorantiam facta. 2
b temini igitur, & conuertimini, vt deleantur peccata veſtra, 3
a ¶ Quia præteritum eſt in incarnatione, uel futurum in iudicio. b Diſcretio vniuerſalis iudicii, & redemptio iuſtorum. c A facie. ¶ Chriſti in carne. 4
c vt cum venerint tempora † refrigerii á cōſpectu domini, &
d miſerit eum, qui prædicatus eſt vobis, Ieſum Chriſtum, quē 5
a ¶ Ambiguitas dictionis. b Eccleſiam. c In iudicio. d Repletionis vel renouationis. 6
e oportet quidem cęlum ſuſcipere vſque in tempora reſtitu
b Non ab hominibus, ſed per homines dicta. 7
tionis omnium, quæ locutus eſt dominus per os ſanctorum 8
a ¶ Non nuper inuentum, ſed olim ſcriptum. b Senſum Moyſi, non uerba poſuit Petrus. Primum diuinæ legis ſcriptorem anteponit cæteris, 6
f ſuorum á ſeculo prophetarum. Moyſes quidem dixit: † Quo 10
a Non Ieſu filium Naue, ſed dominum Ieſum. b Naſcendo uel reſurgendo. c Ad profectum veſtrum. d ¶ Ad diſtinctionem falſorum deorum.
g niam prophetam ſuſcitabit vobis dominus Deus veſter de 11
a ¶ Obediendo ſicut mihi. b Verum hominem uel à me figuratum. c Pro imperatiuo poſitum, d ¶ Nihil diminuentes, nihil addentes. 12
h fratribus veſtris: † tanquam meipſum audietis iuxta omnia
¶ Hoc, quod omnis anima, &c. ¶ Pars principalis pro toto homine.
quæcunque locutus fuerit vobis. Erit autem: omnis ani- 13
i a ¶ Obedierit. b Ab hominibus. ¶ Vel à Deo. ¶ Secundum legem. ¶ Vel à ſorte ſanctorum. ¶ Occidetur. 14
K ma, quæ non audierit prophetam illum, exterminabitur
a ¶ Spirituali. b ¶ Poſt Moyſen. c ¶ Quaſi principe prophetarum. d ¶ Vſque ad Ioannem bap. 15
l de plebe. Et omnes prophetæ à Samuele & deinceps 16
m
17

D

g *Quoniam prophetam ſuſcitabit vobis dominus Deus veſter.* BEDA. Filius Dei de populo Iſrael carnem aſſumpſit, apparens in ſimilitudinem Moyſi, vt ſicut ille carnalē Iſrael cæremoniis & ſacris legibus inſtructum & purificatum in terrā promiſſionis introduxit, ita & Ieſus per gratiam euangelii ſpiritalem Iſrael ad cælum duxit. Et ſicut cōtemptores legis Moyſi de terra promiſſionis ab inimicis ſunt eiecti, ſic qui doctrinam euangelii deſpiciunt, per vltores ſpiritus de cœtu ſanctorum pellentur, hoc eſt quod ſequitur: Erit autem omnis anima.

†Ecce 17 c Ezec. 18. g. Mat. 4. c. Mat. 1. b.

†Deu. 18. d

E

h *De fratribus veſtris tanquam meipſum audietis iuxta omnia quæcunq; locutus fuerit vobis.* RABBAN. Ioſue de Ephraim, Ieſum de Iuda.

i *Erit autem, &c.* BED. Breuiter & lucide prophetarum & legis teſtimonio docet Chriſtum à cunctis gentibus audiendum, qui incredulos damnabit, ęterna benedictione fideles donabit.

K *Exterminabitur de plebe.* A ſorte ſanctorum, & extorris reddetur, vel extra terminos beatitudinis eiicietur.

RABB. Reſiſtentes Ioſue de carnali plebe, reſiſtentes Chriſto de ſpirituali exterminantur, vtrumque inobedientiam mors ſequitur carnalis ſiue ſpiritualis. F

l *Et omnes prophe.* BED. Quamuis patriarchæ & ſancti prioris temporis multa de Chriſto verbis & factis prophetauerunt, proprie tamen tempus prophetarum eorum, ſcilicet, qui de Chriſti & eccleſiæ myſterio manifeſtè ſcripſerunt, ſumpſit exordium à Samuele & uſque ad captiuitatem Babylonis permanſit.

m *A Samuele & deinceps.* Sub Samuele regum tempora cœperunt in Iudæa.

a *Teſta*

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Deus autem qui prænunciauit per os omniū ſuorū prophetarum. &c. *Dicit autem os in ſingulari, ad deſignandum, quod oēs prophetæ vno ſpiritu ſunt locuti, & paſſionem Chriſti omnes literaliter vel myſtice prædixerunt Sic impleuit, nam malis actibus hominum vtitur ad bonum, ſunt enim ab eo inquantum actus.*

2 Pœnitemini igitur. *à peccatis ueſtris.*

3 Et conuertimini. *ad Chriſtum.*

4 Vt deleantur peccata veſtra. *per baptiſmum.*

5 Vt cum venerint tempora refrigerij. *id eſt, vltimi iudicij, tunc enim ad refrigerium beatitudinis transferentur electi.*

6 A conſpectu domini. *ſecundum ordinationem eius.*

7 Et miſerit eum, qui prædicatus eſt vobis, Ieſum Chriſtum. *ad iudicandum ſeculum per ignem in forma humanitatis glorioſa.*

8 Quem oportet quidem cælum ſuſcipere, *id eſt, interim in cælis ad dexteram patris ſedere, ut dictum eſt ſupra ca. 1.*

9 Vſque in tempora reſtitutionis omnium. *id eſt, extremi iudicij, in quo omnia reducentur ad ſtatum ordinatiſſimum ſecundum lineam diuinæ iuſtitię.*

10 Quæ locutus eſt dominus per os ſanctorum ſuorum, &c. *id eſt, ab antiquo, & non ſolum de nouo.*

11 Moyſes quidem dixit. *Hic conſequenter ad propoſitum inducit ſcripturas prophetarum, & primo in ſpeciali dicens* Moyſes quidem dixit: *Deuteronom.* 18.

12 Quoniam prophetam ſuſcitabit vobis dominus Deus veſter. *quod ſicut ibidem dictum fuit, intelligitur principaliter de Chriſto, qui dicitur propheta magnus,* Luc. 8. c. Et deſcendit de Iudæis ſecūdum carnem, *Matth.* 1.

13 Tanquam me ipſum audieris iuxta. *I d eſt, latorem noui Teſtamenti, ſicut me veteris.*

14 Omnis anima. *omnis homo. Ponitur hic pars principalis pro toto.*

15 Quæ non audierit prophetam illum. *legem euangelicam renuendo.*

16 Exterminabitur de plebe, *id eſt, de ſanctorum ſocietate. Conſequenter inducit ſcripturas prophetarum in quodam generali, dicens.*

17 Et omnes prophetæ à Samuele & deinceps, qui locuti ſunt, annunciauerunt dies iſtos. *Sub illo enim incępit regnum Iſrael & Iuda, vt patet,* 1. *Regum* 10. *Temporibus vero regum & deinceps fuerunt prophetæ, qui clarius locuti ſunt de myſterio Chriſti, vt eſt ſuperius oſtenſum in expoſitione prophetarum. Vnde de Eſaia dicit Hierony. quòd videtur magis euangelium quam prophetiam texere.*

* 1 Vos

A a *Teſtamenti* BEDA. Ex illo teſtō quod ad Moyſen,& ex hoc quod ad Abraham dictum eſt, leueritas Dei & bonitas patet. Bonitas in his,qui in Chriſti fide meruerunt benedici. Seueritas in his,qui pro cōtemptu & inobediētia ſunt exterminati. *Teſtamenti,&c.* Quod infra ſequit dicens: In ſemine tuo bñdi.omnes gentes.

b *Patres no.* Quia non ſoli Abrahę, ſed Iſaac Iacob promiſſum eſt.

c *In ſemine tuo bene.* BED. Semen Abrahæ Chriſtus eſt, in fide cuius omnibus familiis, Iudæis.ſ.& Gentib.benedictio promiſſa eſt.

d *Omnes familię.* BEDA. Non quòd omnes,ſed quia nulla benedicitur niſi in eo,ſicut & illud: Illuminat omnem hominē venientem in hunc mundum.

e *Benedicen.* In Adæ maledictæ peccato. in Chriſto benedictæ ſunt,in quo & illi benedicuntur,qui incarnationem præceſſerunt,quia idem homo Deus ianuā cæli aperuit & in fine dicet omnib.electis, *Venite benedicti patris mei,&c.*

f *Filium ſuum.* BEDA. Intuendum eſt, quòd eundē filium Dei quē ſemen Abrahæ nuncupauit, propter duas eiuſdem naturas, ne vel hominem tātum Chriſtū, vel alterum Dei crederent filium, quo laqueo Neſtorius & alii plures decepti ſunt.

† quot quos. † noſtros. *Ieſum. Ioan. 1.a.

a Prophetice. b Tempora refrigerii.i.vtriuſque aduentus domini. Per hoc inexcuſabiles eſtis.
† qui locuti ſunt, annunciauerunt dies iſtos. Vos autem eſtis 1
Vel antiqua conſuetudine,uel natura. a Vt ſequitur,ſcilicet,in ſemine tuo,&c.
a filii prophetarum & teſtamenti quod † diſpoſuit Deus ad 2 3
a Cui primum facta eſt promiſſio. b Non in ſeminibus,ſed in vno ſemine,qui eſt Chriſtus.
b patres † veſtros dicens ad Abraham. † Et in ſemine tuo bene- 4
c a Non vna gens. Vero. Ante Gentes, b Secundum carnem. 5
d dicentur omnes familiæ terræ. Vobis primum Deus ſuſcitans 6
a Incarnari fecit b Prædicantem,vel benedictos facientem. c Libertatem arbitrii oſtendat.
e filium ſuum * miſit eum benedicentem vobis, vt conuertat 7
f Que impugnatur. 8
ſe vnuſquiſque á nequitia ſua. 9

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Vos autem eſtis filii prophe. *i. in eorum ſcripturis nutriti.*
2 Et teſtamenti. *id eſt, promiſſionis.*
3 Quod diſpoſuit,&c. *de futuro.* 4 Dicens ad Abra. *Gen. 22.*
B 5 In ſemine. *Quod impletum eſt in Chriſto ab Abraham deſcendente, vt patet per omnes partes orbis, in quibus Chriſtiani, & adhuc magis implebitur circa finem mundi quando omnes cōuertentur ad fidem Chriſti.*
6 Vobis primum Deus ſuſcitans. *i. manifeſtans.*
7 Filium ſuum. *quia inter Iudæos fuit natus & conuerſatus.*
8 Miſit eum benedicendum vobis. *in perſona enim propria prædicauit Iudęis, & multa beneficia contulit, mortuos ſuſcitando, leproſos ſanando, cæcos illuminando, & huiuſmodi.*
9 Vt conuertat,&c. *ad hoc enim requiritur actus liberi arbitrij. Vnde Aug. dicit: Qui creauit te ſine te, non iuſtificabit te ſine te.*

CAPVT IIII.

a L*Oquentibus autem.* * HIER. Tres Hebræorum præcipuæ fuerant ante Chriſti aduentum hæreſes, Eſſæorū, qui gente Hebræorū erant mutuo inter ſe amore coniunctiſſimi, Phariſeorum.i. diuiſorū, in multis iſti cęremoniis, & traditionibus ab aliis differebant, Saducæorū, id eſt, iuſtorū, qui nec angelum nec ſpiritū, nec reſurrectionē corpoream confitentes, animarum quoq; interitum prędicabant. * CHRYSOSTO. Nondum rectè à prioribus reſpirarant tentationibus, & ſtatim inciderūt in alias. Peccatum enim quandiu parturitur, habet confuſionem ac pudorē, vbi autem perfectū fuerit impudentiores facit eos, qui ipſum patrarūt. Sane quare hic & magiſtratus aſſiſtit? Superuenerūt .n. illis loquentib, ſacerdotes, inquit, & magiſtratus, hoc eſt dux militum templi, ut iterum ea, quæ fiebant, publico crimine infament, & non, ut priuatum aliquod ulciſcātur, in quod vbique, vt facerent, ſtudebant.

b *Sacerdotes & magiſtratus,&c.* Qui doctores & iudices videbantur populi.

c *Saducæi.* qui negabant reſurrectionem, & ideo in doctrina eorum dolebant.

d *Dolentes.* quòd ad audiēdos apoſtolos cōflueret multitudo. * CHRYSOST. Moleſtè ferebant, non ſolum quod docebant, ſed quod non ſolum dicebant, illum reſurrexiſſe, ſed etiam nos per illum reſurrecturos, &c. Tam fortis & efficacax eſt illius reſurrectio, vt & aliis iſte reſurrectionis factus ſit author.

e *Reſurrectionem.* Hoc maxime contra Saducæos, vtrique vero dolebant, quod Ieſum quem, ut hominē occiderant, apoſtoli à Deo patre glorificati affirmant.

f *Et iniecerunt in eos* * CHRYSOST. O impudentiam habebant adhuc priores ſanguine plenas manus, & non ceſſabāt, ſed iniecerunt illas iterum, vt & alio ſanguine impleantur. Num fortaſſis etiam timuerunt, quod illi iam iuſtæ plebis numerum referrent, & ea propter etiam dux militum illis ſuperuenit. Erat enim, inquit, veſpera iam. Illi igitur uolentes eos mitigare, hoc faciebant, & cuſtodiebant, apoſtolos vero magis audaces reddebat mora temporis. Et vide, qui comprehendantur apoſtolo

Sup Matt. 5.a. C 9. † nomine † infr. 5.c. b ide

CAPVT IIII.

¶ Petrus pro ſe & Ioanne locutus eſt, vel multitudini duo loquuntur.
a L Oquentibus autem illis ad populum, 1
b ſuperuenerunt* ſacerdotes & magiſtra
a Iuſti ſiue iuſtificati interpretantur. 2
c tus templi & Saducæi, dolentes quód
d Hoc commune omnium.
docerent populum, & annunciarent 3
e in * Ieſu reſurrectionem ex mortuis:
f † & iniecerunt in eos manus, & po-
Carceris. a Hęc eſt cauſa cuſtodiendi. 4
ſuerunt eos in cuſtodiam vſque in craſtinum. Erat autem 5

NICOLAVS DE LYRA.
CAPVT IIII.

L Oquentibus autem illis ad populum, &c. *Poſita prædicatione Petri, conſequenter ponitur excitatio zeli Circa quod primo ponitur duplex zelus. ſecundo vtriuſque proceſſus, ibi;* Factum eſt autem. *Circa primum ſciendum eſt, quod zelus aliquando accipitur pro inuidia, aliquādo verò pro ſingulari amicitia. Primus autem zelus ponitur, cum dicitur.*

zelus duplex.

1 Loquentibus autem illis, *ſcilicet, ad populum.*
2 Superuenerunt ſacerdotes & magiſtratus,&c. *moti inuidia contra Chriſtum.*
3 Et Saducæi dolentes, quòd docerent populum, & annunciarent,&c. *Iſti ſpecialiter exprimuntur dolere, quia negabant reſurrectionem mortuorum, vt habetur infra 23.*
4 Et poſuerunt eos in cuſtodiam: *id eſt, in carcerem.*
5 Vſque in craſtinum. Erat autem iam veſpera. *eo, quòd iam tranſierat hora ducendi eos ad iudicium. Secundo ponitur excitatio bonzeli cum dicit,*

MORALITER.

* 1 *Loquentibus autem illis ad populū, ſuperuenerunt ſacerdotes,&c.* Per iſtos, qui Petrum & Ioannem conati ſunt à prædicatione nominis Chriſti ſimpliciter impedire, ſignificātur infideles mali Chriſtiani, qui nituntur prædicatores eccleſiæ à prædicatione veritatis ſuis perſecutionibus perturbare.

apoſtolorum præcipui, alii s poſtea exemplū facti, vt terreātur alii & non vltra ſe mutuū inquinant, neque cōmuniter agant.
a *Multi autem eorum.* ✠ CHRYSOS. Quid hoc? Nunquid viderunt illos honeſtari? nonne conſpexerunt ligari, quomodo igitur crediderunt? vides manifeſtam efficaciam? Cæterum eos, roſè etiam in proœmio illos perſtringit ac carpit, imo illos commonefacit priorum, quod de beneficio ipſos iudicent, quaſi diceret: Omnino oportebat nos propter talia coronari, & vt benefactores promulgari: nunc autem etiam iudicatur, quia benefecimus homini infirmo, non diuiti, non potēti, nō

qui iam crediderant, oportebat infirmiores fieri, ſed non ſunt infirmiores facti. Sermo enim Petri, ſemina in altam miſerat profunditatē, & mentem illorum attingebat, &c. Si enim cruci fixus, dicebant, talia operatur, & claudum ſuſcitauit: neque nos timeamus illos, igitur & hoc diuina diſpenſatione contigit, plures inde crediderunt quam prius.
b *Et factus eſt numerus virorum quinque mul.* Si in quinque millib. hominum, quos in eremo dominus pauit, populus legis a Chriſto liberatus accipit, poſſunt, & hic quinque millia ab apoſtolis inſtructa populū gentium deſignare: eiuſdem legis ſpiritaliter myſteria ſecuturum.

Non omnes.
a iam veſpera. Multi autem eorū, qui audierant verbum, credi- 1
a Ouium, quę vocem paſtoris audiunt vel agnoſcunt. 2
b derunt. Et factus eſt numerus virorum quinq. millia. Factum 3
eſt autem ✝ in craſtinum, vt congregarentur principes eorum 4
Seorſum ponitur. Sacerdotes, qui de genere Aaron principatum gerebant.
& ſeniores & ſcribæ in Ieruſalem, & Annas princeps ſacer-
a Deſcriptis principibus ſacerdotum, alii ſine numero memorantur.
dotum, & Caiphas & Ioannes, & Alexander, & quotquot 5
Concilii,
c erant de genere ſacerdotali. Et ſtatuētes eos in medio inter- 6
a Vtrum diuina propter claritatem facti, non alia uirtute factum dicunt.
rogabant: In qua ✝ virtute, aut in quo nomine, feciſtis hoc 7
a In medio conſilio vel conſilii. In pentecoſte. Quaſi princeps populorum.
d vos? Tunc repletus ſpiritu ſancto Petrus dixit ad eos: Princi- 8
a Pro an. Interrogatio poteſt eſſe. b Ad iudicem adducimur.
e pes populi & ſeniores*, audite: Si nos hodie ✝ diiudicamur in 9
a In ſanitate paralytici.
beneſacto hominis infirmi, ✝ in quo iſte ſaluus factus eſt, notū 10
Principibus & ſenioribus. 11
f ſit omnibus vobis & omni plebi Iſrael, quia in nomine do- 12
a A ſaluatore ſaluatus eſt.
mini noſtri Ieſu Chriſti Nazareni quē vos crucifixiſtis, quē 13
a Præſens ſtat, qui ante illate non poterat. 14
g Deus ſuſcitauit á mortuis. ✝ in hoc iſte aſtat corā vobis ſanus. 15
h a Quem vos crucifixiſtis. Secundum legem. b Quem Deus ſuſcitauit à mortuis. 16
✝ Hic eſt lapis qui ✝ reprobatus eſt à vobis ædificantibus, qui 17
i

nobili, quamuis quis hoc inuidiſſet: magna enim grauitate ſermo ille refertus eſt.
f *Quia in nomine domini noſtri.* ✠ CHRYSOSTOMVS. Quod maxime illos contriſtabat, apponit. Hoc erat qđ Chriſtus illis dixerat, Quod audiuiſtis in aure, prædicate ſuper tecta. Ne putetis, inquit, quod occultemus patriam uel paſſionem eius, quem vos crucifixiſtis, quem Deus ſuſcitauit ex mortuis, ꝑ hunc ille aſtat coram vobis ſanus. Iterum paſſio, iterum reſurrectio.
g *Hic eſt lapis, &c.* ✠ CHRYSOSTO. In memoriam reducit eis verbum quod terrere illos ſufficiebat. Qui ceciderit ſuper lapidem hunc cōfringetur: eum autem ſuper quem ceciderit diſſilire faciet.

Ibidem. Matth. 10.
✝ examinamur.
✝ qua ratione.
Ibidum. Matth. 10.
✝ reiectus.

Et bene utique veſperi cæleſti munere donantur, quia cum uenerit plenitudo temporis, miſit Deus filium ſuum in terris, &c.
c *Et ſtatuentes eos.* ✠ CHRYSOST. Et iterum iudicij formam negotio huic adhibent, ut iniuſto iudicio reos illos faciant. Et cum ſtatuiſſent eos in medio, interrogabant, qua uirtute, aut quo nomine feciſtis hoc uos, quamuis noſſent. Moleſte enim ferentes, inquit, eo quod annunciabant in Ieſu reſurrectionē, ſane propter hoc uinxerant eos. Cuius igitur gratia interrogant? expectabant & putabant, quod propter multitudinem negaturi eſſent, & propter illam nihil non facturos.
d *Tunc repletus ſpiritu ſancto.* ✠ CHRYSOS. Oro recorderis nunc ſermonum Chriſti, & quomodo euenit quod dixerat, Quando autem tradent uos in ſynagogas, ne ſolliciti ſitis, quomodo uel quid loquamini, ſpiritus enim patris ueſtri eſt, qui loquitur in uobis. itaque magna ſpiritus efficacia freti ſunt.
e *Si nos hodie diiudicamur.* ✠ CHRYSOSTOMVS. Satis generoſe

Hic eſt la. RABBAN. Hic reſpondens ad interrogata de Chriſto prædicat, & maxime de Dauid, cui patriarchæ ſuo præ cæteris crediderant.
h *Reprobatus.* AVG. De lapide reprobato hiſtoria nō habetur.
i *Aedific.* BE. erant Iudæi, qui ſoli legem & prophetas ad ædificationem legebant, hi dū ædificabant, peruenerunt ad lapidē angularem, qui duos parietes complecteretur, id eſt, inuenerunt in ſcripturis Chriſtum in carne uēturū, qui duos populos in ſeipſum cōderet. Et quia Iudęi in uno pariete ſtare, id eſt, ſoli malebant ſaluari, reprobauerunt lapidem, qui nō erat aptus ad unum, ſed ad duos, ſed illis nolentibus, hunc Deus poſuit in caput anguli, vt ex duobus teſtamentis edificatio ſurgeret unius eiuſdemque fidei.
✠ AMBROSIVS. In uno autem nomine baptizari oportet nos, hoc eſt, in nomine patris, & filij, & ſpiritusſancti. Noli mirari quia dixi unum nomen, ubi eſt una ſubſtantia,

De ſacrā. libr. 2. c. 7.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Multi autem eorum, qui audierant uerbū *ſ. Petri prædictū.* Crediderunt. *in Chriſtum.*
Et factus eſt numerus virorum quinque millia *cū præcedentibus conuerſis prius per prædicationem Petri. & ſecundum hoc fuerunt* 8000 *millia, quod videtur verius, ſecundum alios vero tria millia prædicto cap. 2. in hoc numero includuntur.*
Factum eſt autem. *Hic conſequenter ponitur vtriuſq; cæli proſecutio, & primo mali, ſecundo boni, ibi:* Dimiſſi ſunt. *Circa primum primo ponitur apoſtolorum interrogatio, ſecundo Petri reſponſio, ibi:* Tunc Petrus. *Tertio ſuper prædicta collatio, ibi:* Videntes autem. *Circa primū dicitur:* Factum eſt autem in craſtinum, vt congregarent, &c. *Multi enim & magni fuerunt conuocati, vt ex hoc apoſtoli magis terrerentur, & in verbis ſuis caperentur, ideo ſubditur.*
Et ſtatuentes, &c. *ex diuerſis partibus ad eos ſtupefaciendum.*
In qua uir. aut in quo no. fe. hoc vos? *q. d. patet manifeſte, quòd ex fecitis artibus magicis, vnde & iſte curatus fuerat cū eis detentus. malefitij particeps.*
Tunc reple. *Hic conſequenter ponitur reſponſio Petri dicentis.*
Princi. popu. & ſe. a u. *i. diligenter veritatem attendite.*

9 Si nos ho. di. *i. ad iudicium trahimur, ut malefactores. Et accipitur hic ſi, pro quia, quia ſic trahebantur.*
10 In be. hominis infir. *i. pro beneficio curationis eius.*
11 Notum ſit omni. &c. quia in no. Ie. Chri. Nazareni, quem uos cruci. *per milites præſidis, & hoc ex inuidia & nequitia veſtra.*
12 Quem Deus ſu. a mor. *ex ſua omnipotentia.*
13 In hoc *id eſt, in fide ipſius.*
14 Iſte aſtat co. uo. ſa. *vere & non ficte, conſequenter inducit ſcripturam ad propoſitum, quæ habetur pſal. 118. d.*
15 Hic eſt lapis, &c. *qui de Chriſto intelligitur ad literam, ſicut ibi. dē declarani per doctores Hebraicos & Latinos. Quod enim lapis Chriſtus dicitur in ſcriptura ve. Teſt. patet Dan. 2. e. Lapis autem, qui percuſſerat ſtatuam, factus eſt magnus, & impleuit vniuerſam terram quod ad literam exponitur de Chriſto à doctoribus Hebræis & Latinis.*
16 Reproba. eſt a uo. edi. *i. à vobis ſacerdotibus & legis doctoribus, ad quorum officium ſpectat ædificare populum in fide & moribus.*
17 Qui fa. eſt in ca. an. *coniungens Iudæos & Gentiles tanquam duos parietes in vnam eccleſiam, propter quod dicit Ioan. 10. c. Alias oues habeo, quæ non ſunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere & fiet unum ouile, & vnus paſtor.*

✠ 1 Eti

MORALITER.

Tunc repletus, &c. Per hoc añt, q̄ ipſe malignantes cōfudit, primo ꝑ opus diuinę virtutis, cui nullatenus eſt reſiſtendū, di. *Si nos hodie, &c.* ſecundo per ſacræ ſcripturæ teſtimonium icit de Chriſto.
i *Hic eſt lapis.* cui ſcripturę contradicere nō poterāt, cū apud eos eſſet autētica, ſignificat, q̄ impugnatores ueritatis catholicæ confutandi ſunt a prædicatorib. & doctorib. eccleſiæ, primo per opera virtuoſa, quæ ſunt ex Dei gratia, ſecundo per ſacrā ſcripturā diuinitus reuelatā. Et hoc duplici modo legitur B. Dñicus in Albigentiū partib. hæreticos cōfutaſſe, & alii plures doctores ſancti legūtur in aliis partib. mūdi ſimilia feciſſe.

✠ 7 Et

ſubſtantia, vna diuinitas, vna maieſtas. Hoc eſt nomen de quo
A dictum eſt. In quo oportet nos omnes ſaluos fieri: in hoc nomine omnes ſaluati eſtis redditi eſtis ad gratiam uitæ.

Homil. 19 ✲ CHRYSOSTOM. Et non dixit ſimpliciter, per alium, ſed non eſt in alio vllo ſalus manifeſtans, quod hic vos ſeruare poteſt. Simul autẽ & volens illos terrere.

a *Et nõ eſt in aliquo alio ſalus.* BED. Si in Chriſto tantum ſalus mũdi eſt, ergo & patres noſtri eiuſdẽ incarnatione & paſſione ſunt ſaluati, qua & nos credim⁹ ſaluari. Etenim ſacramenta pro temporum ratione diſcrepant: fides tamen vna eademque concordat quia diſpenſationem quam nos per quem nos per apoſtolos factum, ipſi per prophetas didicerũt vẽturam. Non enim B eſt redemptio niſi in ſanguine illius, qui ſeipſum dedit redẽptionem omnibus.

b *Videntes autem, &c.* De preſcr. aduerſ. hæret. c. 26. ✲ TERTVLLIANVS. Nemine quod ſcio verebantur, non Iudęorum vim, non ethnicorum, quo magis vtique in eccleſia libere prædicabant, qui in ſynagogis & in locis publicis non tacebant, immo neque Iudæos conuertere, neque æthnicos inducere potuiſſent, niſi quod credi ab eis volebant, ordine exponerent.

✲ CHRYS. Et quomodo illiterati rhetoricati ſunt contra illos & ſummos ſacerdotes, non ipſi loquebantur, ſed per illos gratia ſpiritus.

Homi. 10. c *Sine literis, &c.* Non quia literas omnino neſcirent, ſed quia grammaticæ artis peritiam non haberent.

d *Idiotę.* BED. Idiotæ, qui proprium ingenium non exercuerant per doctrinam ἰδιωμα Græce, Latine proprietas:

BED. Idiotæ dicebantur, qui propria tantum lingua naturalique ſcientia contenti, literarum ſtudia neſciebant.

C BED. Illiterati mittuntur ad prædicandum, ne fides credentium non Dei virtute, ſed eloquentia fieri putaretur, ſecundum illud: Non in ſapientia verbi, vt non euacuetur crux Chriſti.

e *Hominem quoque videntes, &c.* ✲ CHRYSOSTOMVS. Magna

(margin: ✝ agnoſcebant. ✝ Præceperunt. ✝ infr. c. 5. ✝ An iuſtũ ſit.)

a Vt ſit princeps duorum teſtamentorum & populorum. b Niſi in ſaluatore. c Mundi. d Hominis ſ...

a factus eſt in caput anguli, & non eſt in alio aliquo ſalus. Nec 1 2
enim nomen aliud eſt ſub cælo datum hominibus, in quo 3

Audaciam.

b oporteat nos ſaluos fieri. Videntes autem Petri * conſtantiam 4

Imperiti.

& Ioannis, comperto, quòd homines eſſent ſine literis & 5 6

a Neſcientes cauſam conſtantiæ & virtutis.

d idiotæ, admirabantur, & ✝ cognoſcebant eos, quoniam cum 7 8

Illiterato.

e Ieſu fuerant; hominem quoque videntes ſtantem cum eis, 9

Apoſtolis. a Quia ipſe non eſſet, vel non ſanatus fuiſſet.

qui curatus fuerat, nihil poterant contradicere. ✝ Iuſſerunt 10

Extra ſynagogam facient vos.

autem eos foras extra conſilium ſecedere, & conferebant ad 11

a ¶ Ne factum eorum amplius diuulgetur. Idiotis.

f inuicem dicentes: Quid faciemus hominibus iſtis? Quoniam 12 13
quidem notum ſignum factũ eſt per eos omnibus habitanti- 14
bus Ieruſalem. Manifeſtum eſt, & non poſſumus negare. Sed 15

Hoc tantum conſilium reſtat.

ne amplius diuulgetur in populum, ✝ comminemur eis, ne 16

Iudæo vel Gentili.

g vltra loquantur in nomine hoc vlli hominum. Et vocãtes eo 17 18

a Aliqua occaſione, vel in aliquo loco.

h ✝ denunciauerunt ne omnino loquerentur, nec docerẽt in no 19
mine Ieſu. ✝ Petrus verò & Ioãnes reſpondentes dixerũt ad eos?

a Dum nos aſpicit. Apud Deum cui veritas placet, ¶ Prohibentes. c Imperantem prædicare.

i ✝ Si iuſtum eſt in conſpectu Dei vos potius audire, quam Deũ 20

hominis libertas & manifeſtum eſt, vel ex eo quod & in ipſo iudicii loco illos non reliquerit, & ita ſi dixiſſent, non ſic ſe habere, ille reprehendiſſet.

f *Quid faciemus &c.* ✲ CHRYSOST. O Inſipientiam, quod illos propter guſtata certamina percuſſos fore exiſtimatur, immo ſi propter ſuam dignitatem quam ita libere loquentes non curauerunt, ſuperauerunt facturos aliquid. Quãto igitur prohibere magis volebant, tanto amplius res creſcebant.

✲ CHRYSOSTOMVS. Vide & horum impudentiam, & apoſtolorum ſapientiam (& paulo poſt) vides inſipientiam? Perſuaſi quod reſurrexerũt, inde ſumpta coniectura quod De⁹ ſit: alii autem docere, in nomine eius quẽ neque mors potuerat detinere, prohibere conati ſunt. Quid huic inſipientiæ par? Et ne miteris, quod iterum attentant, quæ non proficiunt. Tantum enim malum eſt iniuſtitia nihil videt, ſed vbique tumultuatur, & in ipſam fuit, &c.

g *Et vocantes, &c.* N *omnino, &c.* Tunc impletum eſt; Odio eritis omnibus hominibus propter nomen meum.

h *Petrus uero, &c. indicate.* RABBA. Qui eſtis iudices, veſtrum facite officium, non ſermonem prauum proferẽdo, ſed iuſte iudicando. *Ecce plenum frumentum in ſpica inuenitur, quod ante quaſi in herba flectebatur.*

i *Si iuſtum.* ✲ TER. Quum huic negotio accingerentur apoſtoli, renunciauerũt presbyteris, & archontibus, & ſacerdotibus Iudęorũ. An non vel maxime, vt alterius Dei pdicatore. At quin ipſius eiuſdẽ, cuius ſcripturã cũ maxime ĩplebãt, &

✲ CHRYS. Minaciter minabimur: Quid dicitis, minando expectatis ceſſaturã pdicationẽ. Sic vbiq; principia ardua & difficilia, magiſtrum interemiſtis, & nõ ſuſtuliſtis prędicationem etiam nunc minaturis eſtis, expectatis, vt deſtituatis nos, miracula non perſuaſerunt humiliter loqui, & uos perſuadebitis multum, ſcilicet, maxime his, qui uos licet minemini, nihil ciunt. An iuſtum eſt, &c. Hic Deum, inquit, pro Chriſto.

a Non

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Et non eſt in alio ali. *id eſt per aliquem alium.*

2 Salus, *quia ipſe eſt mediator Dei & hominum.*

3 Nec enim nomen aliud eſt ſub cæ. *i. res ſignata per nomen ſaluatoris non eſt data alteri homini ſoli enim Chriſto datum eſt, quod ſit Deus & homo.*

4 Videntes autem. *Hic conſequenter ponitur ſuper petri reſponſionem ſacerdotum collatio, & primo ponitur collationi actus. ſecundo effectus, ibi. Et uocantes, &c. Circa primum dicitur.* Viden. autem Petri con. & ioan. *quia in nullo ſtupebant, nec terrebantur.*

5 Comperto, quod ho. eſſent ſine li. *id eſt, carentes ſcientia acquiſita, & tamen allegabant ſcripturarum, ut uiſum eſt.*

6 Idiotæ. *id eſt, ſimplices & paruæ induſtriæ.*

7 Admiraban, *eo, quod ignorabant cauſam, ſpiritusſancti vnctionem quæ docet de omnibus,* Ioan. 2.

8 Et cogno. eos, quo. cum Ie. fu. *qui frequenter prędicauerat in tẽplo, & apoſtoli erant cum eo.*

9 Hominem quoque vi. ſtan. cum eis. *perfecte curatum ab eis.*

10 Nihil po. contradi. *quia dicere non poterant, quod alius eſſet homo ab illo claudo prędicto, nec quod eſſet curatus uere & perfecte, quia vtrumque falſum apparebit manifeſte.*

11 Iuſſerunt, &c: *vt in eorum abſentia poſſent melius conferre.*

12 Quid fa. ho. iſtis. *q. dicant. Non poſſumus eos ad mortẽ uel ad carcerem condemnare, & cauſa ſubditur.*

13 Quo. quidem no. ſi. *id eſt, miraculum.*

14 Factum eſt per. *& ſic interficiendo uel detinendo eos, concitamus totum populum contra nos. Si quæratur, cur non, crediderunt ex quo ſignum tam manifeſte viderunt. Dicendũ, quod malitia eorum excæcauit eos propter quod factum illud attribuebant virtuti dæmonum, ſicut & facta Chriſtus Matt.* 12. In Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmoniorum.

15 Sed ne amplius, &c. *præcipienda ſub pęna mortis.*

16 Ne vltra lo. in nomine hoc. *ſcilicet Nazareno.*

17 Vlli hominum. *Iudæo, uel Gentili.*

18 Et vocantes. *Hic conſequenter ponitur collationis effectus, quæ probibitio ex parte ſacerdotum cum dicitur.*

19 Denunciauerunt, &c. *Et patet rationalis reſponſio apoſtolorum cum ſubditur.*

20 Si iuſtum, &c. *quaſi dicant: Non poteſtis hoc dicere, cum nullam autoritatem habeatis pręcipiendi niſi ab eo. ideo concludunt.*

✲ a Non

✻ Chrysostom. Si falſa ſunt, quę dicimus, reprehende: ſin vera, cur prohibes? Tanta res eſt ſapientiæ ſtudium: illi in anguſtia, hi in gaudio: illi multa implentur confuſione, hi cum ſumma libertate omnia faciunt: illi timent, hi confidunt, &c.

porum occaſiones horum pręcatio. Siquidem quando dignũ ad apoſtolatum demonſtrari ſibi cupiebant, præcantes dicebant, &c. D

✻ Chrysostom. Clamor factus eſt ex voluptate, & magna affectione. Etenim quæ tales, efficaces ſunt præces, quæ homi. 11.

a *Non enim poſſumus.* Id eſt, nolumus, vel in natura verſum eſt, vt angelis confirmatis, non peccare.

b *Clarificabant.* In Greco: Omnes clarificabant in eo, quod factum eſt: & non habetur, in eo quod acciderat.

Beda. Clarificantur facta vel dicta, quã do fama vulgante in notitiam plurimorũ deferunt. Deus autẽ glorificatur in factis hominum, quod eſt proprium Chriſtianæ pietatis & humilitatis, ipſo dicente. *Videant opera veſtra bona, & glorificẽt patrem ueſtrum qui in cælis eſt.*

c *Annorum enim erat amplius quadragin. &c.* Vnde amplior gloria vel gratia virtutis, & ideo non ætatem hominis, ſed tempus infirmitatis dicit.

Signa. Prædicantem.
a iudicate. Non enim poſſumus, quæ vidimus & audiuimus,
a Ne putarentur credidiſſe. b Propter populum. c Cauſam, quæ placeret populo, non conſcientia eorum.
non loqui. At illi comminantes dimiſerunt eos, non inue-
b Non Deum.
nientes quomodo punirent eos propter populum: quia om-
a Deum in cuius nomine fecerunt. b Paralitico ſanato.
c nes † clarificabant id quod factum erat in eo quod acciderat.
a Cauſa clarificationis eſt longum tempus infirmitatis.
d Annorum enim erat amplius quadraginta homo, in quo fa-
Petrus & Ioannes.
e ctum fuerat ſignum iſtud ſanitatis. † Dimiſſi autem vene-
f runt ad ſuos, & annunciauerunt eis † quanta ad eos principes
ſacerdotũ & ſeniores dixiſſent. Qui cum audiſſent: vnanimi-
More ſolito. a Non ad hominem, vt exemplum cęteris prębeant. b Magna potentia oſtenditur.
ter leuauerunt vocẽ ad dominũ, & dixerunt: Domine, tu ✻ q
feciſti cœlum & terram, mare, & omnia, quæ in eis ſunt? qui
a Non ſenſu humano. b Quaſi per tubam: vt non credatur verbum hominis.
g ſpiritu ſancto per os patris noſtri Dauid pueri tui, dixiſti:
h a Ex inuidia. b Ne regnum ad Iudæos tranſiret. c Iudæi. d Agitati motu imperito & irrationabili. Concilium fecerunt, ſedulo tractantes quomodo occiderent eum. e Chriſtum non reſurgere,
i † Quare fremuerunt Gentes, & populi meditati ſunt inania?

tanto ſapiẽtiæ ſtudio ſunt plenæ, quæ de ta-
libus ſunt, quæ in tali 1
bus temporibus, quę 2
hoc modo, ſicut aliæ 3
certe abominabiles
ſunt ac immundæ. 4
f *Vnanimiter leuauerũt* 5
uocem ad dominum Sine 6
ſono. Vel perfectione Mat. 18. c.
vnanimitatis, ſecun-
dum illud. Si duo vel 7
tres conuenerint in
vnũ in nomine meo, 8
de omni re quam petierint, fiet illis. † ſup. 3. b. quæcunque.
g *Patris noſtri Dauid*
pueri tui dixiſti. Noſter 9 E
fuit pater, ſed tuus
puer. a es Deus

✻ Chrysostom. Prophetiam in medium afferunt, tanquam pactum a Deo
exigentes, & ſeipſos 10 ibid.
interim conſolantes, 11
quia inuanum hoſtes
mediantur omnia, (& 12
paulo poſt:) Senſus igitur dictorum eſt, Non illi valuerũt, ſed tu qui permiſiſti totum, etiam ad finem perducens, operatus es, qui induſtrius quiduis operaris: & ſapiens es, qui inimicis pro tua voluntate vteris, &c.

Bed. Annorum 40. Iuxta hiſtoriam perfecta ętas hominis calumniantibus oſtenditur.

Alleg. Populus Iſrael non 40. tantum annis in eremo ſordes Aegypti manna contempto requiſiuit, ſed etiam in terra promiſſionis inter Dei & idolorum ritus claudicauit. Vel numerus iſte geminę legis plenitudinem ſignificat. Quater enim deni. 40. faciunt, vtriuſque tranſgreſſor, uelut quadragenariam perfectionem iacendo debilis tranſcendit. C

d *Dimiſſi autem venerunt ad ſuos* ✻ Chrysost. Non vana gloria extimulante narrãt, quę aliena ab illis erat, ſed gratiæ Chriſti iudicis oſtendunt. Idcirco & quæcunque illi dixerant, narrant, quæ autem per ipſos licet prætereant, attamen & ſic magis fidentes fiunt.

e *Qui cum audiſſent.* Bed. Auditis perſecutorum minis, fiduciam reſiſtendi per ſigna virtutum ſibi depoſcunt.

Oecumenius. Vide quam abſoluta ſit, iuxta temporum

h *Quare fremuerunt Gentes, & populi meditati ſunt.* Beda. Nõ quaſi neſcius interrogat propheta, ſed mirando inſaniam impiorum, corripit eos, qui in Saluatorem conſurrexerunt, non ab eo læſi, ſed in multis adiuti. F

Fremuerunt Gentes, & populi meditati ſunt. Fremitus eſt uox leonis. Vnde Hieremias. *Facta eſt mihi hęditas mea quaſi leo in ſilua: dedit ſuper me uocem.* Iere. 12. c.

i *Inania? Aſtiterunt reges terrę, & principes.* De Chriſto venturo, vel, vt in morte detineretur. Lu. 23. a

✻ Ambro. Conuenerunt vere in ciuitate ita aduerſus ſanctum filium tuum Ieſum quem vnxiſti, Herodes & Pontius Pilatus, cum gentibus & populis Iſrael facere, quę manus tua & conſilium decreuerunt fieri. De vocatio. gentiũ li. 2. c. 5.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Non enim poſſumus, *licite.*

Quæ vidimus. *ſcilicet, Chriſti miracula, eius reſurrectionem & aſcenſionem.*

Et audiuimus, *ipſum venturum ad iudicium, & hoc ab angelis, vt patet ſupra c. 1.*

Non loqui. *maxime cum præceperit nobis hoc teſtificari ſupra 1. & ... vltim.*

At illi comminantes dimiſerunt eos, &c. *ſubditur cauſa.* Non inuenientes quomodo punirent eos propter populum. *Ex quo patet, quod repreſſi fuerunt ab hac punitione humano timore ...ntum.*

Quia omnes clarificabant id quod factum erat in eo quod acciderat. *confitentes hoc eſſe factum diuina virtute, & ſubditur cau...*

Annorum enim erat amplius quadraginta homo, in quo factum fuerat, &c. *& ſic erat notus omnibus fuiſſe claudus per longum tempus. Confeſſio etiam ueritatis erat efficax in eo ratione ætatis, ex quibus apparebat factum illud eſſe diuina uirtute.*

Dimiſſi autem venerunt ad ſuos, & annũciauerunt eis quãta ad eos, &c. *Poſita proſecutione zeli mali ex parte ſacerdotum, hic conſequenter ponitur proſecutio zeli boni ex parte credentium, & hoc quantum ad duo, ſcilicet, quantum ad deuotam orationem, & ſecundo*

☞ a Conue-

quantum ad ſanctam conuerſationem, quę ponitur, ibi. Multitudinis autem. Circa primum, &c. Dimiſſa autem venerunt ad ſuos, & annunciauerun eis, &c. *& patet litera vſque, ibi.*

9 Vnanimiter leuauerunt vocem ad dominum, & dixerunt: domine, &c. *corde & ore deprecantes. Et orationem ſuam fundant primo ſuper Dei potentiam, dicentes.* Domine tu qui feciſti, *&c. Secundo ſuper eius gratiam, cum dicitur.* Qui ſpiritu ſancto per os patris noſtri Dauid pueri tui, dixiſti. *de Chriſto Pſ. 2. qui intelligitur ad literã de Chriſto, etiam ſecundum doctores antiquos Hebręorum, ut ibidem fuit declaratum.*

10 Quare fremuerunt Gentes, *id eſt, Gentiles.*

11 Et populi. *id eſt, Iudæi in pluribus tribubus diuiſi, vtrique enim egerunt ad mortem Chriſti. Pilatus enim & milites Chriſti crucifigentes fuerunt Gentiles. Iudas autem proditor, & illi, qui Chriſtum tradiderunt Pilato, fuerunt Iudęi.*

12 Meditati ſunt inania. *Dicitur autem inanis meditatio, quando nõ habetur propoſitum, ſed magis oppoſitum. Iſti enim crediderunt Chriſti nomen extinguere per eius mortem, per quam fuit magis exaltatum & glorificatum, eo quod ad eam ſecuta eſt eius reſurrectio, aſcenſio, ſpiritus ſancti miſſio, & apoſtolorum conſtans prædicatio, propter quod imminente ſua morte dixit. Nunc clarificatus eſt filius hominis, & ſubditur. Et Deus claricabit eum in ſemetipſo, & continuo clarificabit eum.*

✻ 1 Aſtite-

MORALITER.

18 *Dimiſſi autem venerunt ad ſuos, & annunciauerunt, &c.* quia cũ fidelibus deuotis conferendum eſt, quid agendum ſit contra impugnatores veritatis. Et quoniam optimum remedium eſt in hoc, vt primo ad auxilium diuinũ recurratur; ideo ſubditur † *Qui cum audiſſent, unanimiter leuauerunt uocem, &c.* Et quo-

✻ niam

Luc. 23. a. A
pſ. 44. a. ibidem

✱ a *Conuenerunt.* Herodes & Pilatus conuenerunt in amicitiā.
b *Vnxiſti.* Nomē Chriſti exponunt, Chriſti a Chriſmare, id eſt vnctione, ſecundum illud: Vnxit te Deus Deus tuus oleo lętitię prę conſortibus tuis.
c *Reſpice domine in minas.* ✱ CHRYSOSTOMVS. Vides philoſophiam, & quomodo his non imprecentur mala. Non poſuerunt autem minas ſpeciatim, ſed ſolum dicūt, quod minati ſunt.

ibidem in ciuitate iſta.

✱ CHRYSOSTOM. Hæc autem dicebant non detractantes difficile quoddam pati, ſed pro prædicatione. Non enim dixerunt, Et eripe nos a periculis. Sed quid? Et da ſeruis tuis, &c. Igitur, q illa ad finem deduxiſti, & hæc deduc.

† ad faciē dum quęcunque. ✱ prius.
† audacia. B

d *Cum omni. fidu. loq.* Hoc Deum poſtulant vt cum omni fiducia poſſint loqui verbum Dei.

† audacia.

e *Per no.* BEDA. In Græco: Per nomen pueri tui Ieſu, quod magis apoſtolorum votis cōgruit, qui ſatagebant, vt homo crucifixus a Iudæis clareſcentibus miraculis, p nomē eius in cælū aſſumptus & Dei filius innoteſceret.

ibidem

✱ CHRYSOS. Annuit eorum petitioni, & manifeſtum hoc fecit eis, commoto loco, quod aſſit ipſorum præcibus. Quod autem propter hoc factum ſit, audi prophetam: qui aſpicit terram, &c. & iterum. *A facie domini &c.* Et facit Deus etiam per maiorem terrorē, & ad fiduciam illos inducens, poſt magnas illas minas, & ad libertatē maiorem exercens. Quia enim initium erat, & ſenſibili ſigno opus habebant, vt illi perſuadeantur. Poſt hoc autem nunquam hoc fit. Tantam conſolationē aſſequuti ſunt ex precibus. Merito autem & ſignorum gratiā petunt. Nuſquam enim aliunde potuiſſent oſtendere, qđ reſurrexiſſet, quam ex ſignis. Et ita non ſolum petebant ſecuritatem, ſed etiam ne confunderentur, verum libere loquantur. Motus eſt locus, etiam illos magis conſolidauit. Hoc aūt aliquando iræ quidem eſt indicium, aliquando vero uiſitationinis & prouidentię, nunc autem irę. Porro & ī Saluatoris paſſione nūc & pter naturam facta eſt. Etenim tunc oīs terra commota eſt, & ita, vt vbique agnoſcatur crucifixi virtus, Et quod

Pſ. 103. & 113.

C

Deus, qui patiebatur, & non ſimpliciter homo Et aliter: licet irę ſit indicium, verum ea contra illos erat, nos autem & ſpiritu impleuit.
f *Motus eſt lo.* Magna virtus orationis fidelium, hoc autem ad ſuſcitandas mentes factum eſt.

Poteſt in hoc loco moto intelligi timor eorum, qui credendo ſubiiciēdi erant apoſtolis, qui terrenitate diſcuſſa reſurgere cum Chriſto & cæleſtia ſapere didicerunt.

BED. Qui virtutem & robur contra fraudem hoſtium quærebant, indicium exauditæ orationis terræ motu percipiunt, vt ſcirent corda terrena ſibi ceſſura, ſub quorum pedibus ſpiritu adueniente terra eſt concuſſa pauore.

g *Repleti ſunt, &c.* ✱ CHRYSOST. Quid eſt impleti ſunt? reaccenſi ſunt ſpiritu ſancto. Et enim reaccenſum eſt in ipſis chariſma, & loquuti ſunt ſermonem Dei cum libertate.

a Herodes & Pilatus. b Non celi. c Sacerdotum. d In atrium Caiphæ.
a Aſtiterunt reges terrę: & principes conuenerunt in vnum 1
a Patrem. Vnde hoc probas? quia aduerſus Chriſtum, qui eſt patris eius filius. b Pro quia. 2
c Qui contradicit illo, & patri. De quo poſtea dicetur. Ego autem conſtitutus ſum.
aduerſus dominum, & aduerſus Chriſtum eius. Cōuenerunt 3
Maligna. a Qui peccatum non fecit, nec inuentus eſt, &c. 4
b enim vere in ciuitate iſta aduerſus ſanctum † puerum tuū Ieſ- 5
a Spiritu ſancto Chriſtum feciſti. b Duo populi in cruce ſunt reconciliati.
ſum, quem vnxiſti, Herodes & Potius Pilatus cum Gentibus
a poteſtas. Chriſtus. b Non ſua. c præſcientia. Spiritus.
& populis Iſrael, † facere, quæ manus tua & conſilium tuum 6
a Sicut de Chriſto præſciebas. b Vide quid in perſecutione facias, Deo commendant quod patiuntur. 7
c d ✱ decreuerunt fieri. Et nunc domine reſpice in minas eorum, 8
a poſtulant id quod indigent. b Etiam inter perſecutores. c Chriſtum.
e & da ſeruis tuis cum omni † fiducia loqui verbū tuum, in eo 9
Ad corroborationem prædicationis. 10
f quod manum tuam extendas ad ſanitates & ſigna, & pdigia 11
g fieri per nomē ſancti filii tui Ieſu. Et cum oraſſent, motus eſt 12
a Hoc donum poſtulauerant, vt cum fiducia poſſent loqui.
h locus, in quo erant congregati, & repleti ſunt omnes ſpiritu- 13
a Quia dictum eſt: dominus augebat & multiplicabat eos.
i ſancto, & loquebantur verbū Dei cū † fiducia. † Multitudinis 14

h *Loquebantur.* ✱ GREG. Sed cum diſcipulos ad prædicādum veritas mittit, quid aliud in mundo facit, niſi grana ſeminis ſpargit. Et pauca grana mittit in ſemine, vt multarum meſſium fruges recipiat ex noſtra fide. Neque enim in vniuerſo mundo tanta fidelium meſſis exurgeret, ſi de manu domini ſuper rationalem terram illa electa grana prædicantium non veniſſent.

✱ CHRYSOSTOM. Dic, oro, mihi, an charitas paupertatem, vel paupertas charitatē, pepererit. Mihi uidetur, quod charitas paupertatem, quæ & illam magis attingit. Audi igitur quid dicat. Omnium erat cor & anima vna. Ecce cor & anima idem ſunt.

i *Multitudinis.* BED. Notanda rerū locorumque diſtantia: Siquidem in opere ſupernę turris lingua & mens humani generis cū eſſet vna, merito iniquitatis eſt diuiſa, ita vt cum omnibus linguis loquerentur ibi homines, nemo tamē proximi ſui voluntatem, aut verba cognoſceret. Sed in Ieruſalem ſunt linguæ merito humilitatis vnitę, vnàque omnibus lingua, eadeque omnibus voluntas erat & una, quod vſque hodie geritur,

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Aſtiterunt reges ter. *ſ. Herodes & Pontius Pilatus, vt poſtea exponitur. Et dicuntur reges a regendo. nam Herodes erat tetrarcha Galileę, & Pilatus procurator Iudæę illuc a Cæſare miſſus, vt habetur* Lu. 3.
2 Et principes. *ſcilicet, Iudæorum.*
3 Conuenerunt in vnum, &c. *i. aduerſus Deum patrem.*
4 Et aduerſus Chriſtum eius. *ab eo miſſum in mundū propter hoc quidquid fiebat contra filium miſſum, fiebat contra patrem mittentem. Exponitur cum dicitur.*
5 Conuenerunt enim vere, &c. *& patet ex dictis litera uſque, ibi*
6 Facere. *iniqua voluntate ex parte ipſorum.*
7 Quæ manus tua. *id eſt, ordinatio tua.*
8 Et conſilium tuum. *id eſt potentia tua.*
9 Decreuerunt fie. *ex maxima pietate & miſericordia ex parte Dei, & ex maxima charitate & obedientia ex parte hominis Chriſti.*
10 Et nunc do. reſpice. in mi. eorum. *vt ipſis non terreamur.*
11 Et da. ſer. tu. cum fiducia. verbum tuum. *Et ſubditur modus.* In eo, quod manum tuam exten. ad ſanitates, &c. *quæ ſunt verbi diuini confirmatiua Mar. vltim. d.* Illi autem profecti prædicauerū vbique, &c.
12 Et cum oraſſent, &c. *Per terremotum ſub pedibus eorum, ſignificata fuit exauditio petitionis eorum. quod glorificatio nominis Chriſti terrenas poteſtates non impediretur, & quod finaliter terrenæ poteſtates Chriſti iugo ſubiicerentur. Quod adimpletum patet, quia tempore perſecutionis eccleſiæ maxime creuit fides & nomen Chriſti, & ipſius iugo ſubmiſerunt colla multi principes, maxime a tempore Conſtantini.*
13 Repleti ſunt omnes ſpiri. *per augmentum charitatis & gratiæ.*
14 Multitudinis autem cre. *Hic conſequenter deſcribitur credentium conuerſatio ſancta, & primo generaliter, ſecundo ſpecialiter, ibi ſeph. Circa primum dicitur.* Multitudinis autem credentium erat cor vnum, & anima una. *Nam coniuncti erant adinuicem charitate maxima.*

✱ 1 Nec

MORALITER.

✱ niam eorū deprecatio pro Chriſti gloria declaranda erat. ſ. per opera miraculoſa, vt patet in litera: ideo fuit a domino exaudita, ideo ſubditur poſtea.
12 *Et cum oraſſent, motus eſt locus, in quo erant congregati, & cæ.* Per motum enim terræ ſignificatum fuit, quod terrenæ poteſtates eſſent Chriſti fidei ſubiugandę.
14 *Multitudinis autem credentium erat cor vnum & anima una.* Quis autem omnes Chriſtiani debent in charitate Chriſti uniri, ſpecialiter tamen viri religioſi. Nam religionum inſtitutum ortum habuit ex hoc loco. Et adhuc ſpecialius vniri debent charitate fraterna, qui ſunt de religione vna, vt ſic eorum cor vnum & anima vna. Et quoniam in moralibus magis mouent exempla quam uerba, ideo ponitur hic unus pro exemplari, cum dicitur.

✱ 7 Ioſeph

tur,cum electi in multiplici locutione vnito corde & intentione concordi domino famulantur,reprobi diabolo ſeruientes diuerſa mēte & pugnaci inter ſe ſtudio & certāine agitāt. a *Erat cor vnum.* RE. Qui mundum reliquerant, non de nobilitate generis glorianteſ ſe aliis prǽferebant,ſed ſicut vnius eiuſdemque matris eccleſiæ viſceribus editi, eodem fraternitatis amore gaudebant.

BED. Conuenit hic locus ei, quod ſuprà dictum eſt: quia ſpiritum acceperant, linguis omnium loquebantur. Adunatio linguarum erat præſagiū, quod eccleſia per ſpiritum in diuerſis nationibus & linguis vnum cor & animam erat habitura. Non enim omnes credentes loquebātur omnibus linguis, ſed diuerſarum linguarum adunatio in fide Chriſti indicabat, quia vnus dominus, vnum baptiſma, una fides.

a Vnus ſenſus,anima vna & vna uoluntas erat omnium.

a autem credentium ᶜerat cor vnum & anima vna. Nec quiſ-

a Non hominum,ſed earum rerum quas poſſidebant.

b c quam eorum quę poſſidebat, aliquid ſuum eſſe dicebat, ſed

Fiduciæ, vel ſignorum.

d erant illis omnia communia. Et † virtute magna reddebant

a Hoc proprie erat eorum quibus dictum eſt: Eritis mihi teſtes in ieruſalem.
b Quam maxime oderant,& quod fidei principale eſt iudicium.

apoſtoli teſtimonium reſurrectionis Ieſu Chriſti domini

a Spiritusſancti uel communicationis.de qua ſequitur, Vendentes,&c.

e noſtri,& gratia magna erat in omnibus illis. † Neque enim
quiſquam egens erat inter illos. Quotquot enim poſſeſſores agrorum aut domorum erant, vendentes afferebant pre-

a Ad greſſum.uel quaſi ad genua procedentes.

f cia eorum quæ vendebant, & ponebant ante pedes apoſto-

Non ſecundum perſonas & munera, ſed ſecundum indigentiam.

g h lorum. † Diuidebant autem ſingulis prout cuique opus erat.

a Ioſeph. Vendentes afferebant pretia, & Ioſeph.

i Ioſeph autem qui cognominatus eſt Barnabas ab apoſto-
K lis, quod eſt interpretatum filius conſolationis, Leuites,

✲ CHRYSOS. Et gratia magna erat cum illis omnibus, neque indignus quiſpiam erat inter eos. Sicut in domo paterna filii,qui eiuſdem honoris ſunt,ita omnes affecti erāt. Sed hoc eſt mirabile,quod quaſi relictis ſuis negociis,ita enutriebant, vt non vltra,quaſi de propriis,ſed quaſi de communibus educari videantur.

b *Nec quiſ.eo.* MYSTICE. Virtutes quas poſſident iuſti,nō ſuas iudicant eſſe,ſed eorum quorum vtilitati diſpenſant.

c *Communia.* BED. Græce κοινά. unde cœnobitæ.i.communiter viuentes. Cœnobia habitacula eorum.

BE. Quia ita viuunt vt ſint omnia communia in domino, cœnobitę vocantur,quæ vita tanto eſt fœlicior, quanto ſtatū futuri ſeculi imitatur,vbi omnia communia, quia Deus omnia eſt in omnibus: Et quia ibi ſumma pax & ſecuritas,ciuitas in qua typus huius vitæ præceſſit Ieruſalem, id eſt,viſio pacis dicta eſt.

✲ OECVM. Dictio, reddebant, tanquam aliquid fuerit eis concreditum,ſignificat, & hoc veluti de debito dicit. Nam per diuina ſigna,diuinam oſtendebant potentiam eius qui à mortuis ſurrexiſſet.

d *Reddebant Apo.* BE. Diſcernit ordinem doctorum & auditorum. Nam multitudo credentium rebus temporalib.ſpretis, copula charitatis inuicem iūgebantur. Apoſtoli uero uirtute fulgentes, myſteria chriſti pandebant.

e *Quotquot enim poſſeſſores.* ✲ TERTVL. Apoſtoli tractantes perſequutionibus agitari,quando ſe pecunia liberauerunt, quæ illis vtique non deerat,& prædiorum pretiis, ad pedes eorum depoſitis,certe multis locupletibus uiris ac fœminis,qui his & refrigeria ſubminiſtrabant,&c. D De fuga in perſequut.c.12.

1 ✲ CHRYSOSTOM. Magnus honor, quādoquidem non in manus, ſed ad pedes Hom. 9. † potētia
2 apoſtolorum ponebant.
3

4 f *Ioſeph.* RA. Auctus,
5 Barnabas filius conſolationis interpretatur, auctus incremento & profectu ſpiritualis boni. † 12.q.1.c quia tua.
6

B E D. Hunc puto eſſe Barnabam, qui cum Paulo Gentium
7 apoſtolus ordinatus eſt.

✲ CHRYSOSTOM. Hom.9.

Non mihi videtur ille eſſe qui cum Mathia. Ille enim Ioſes dicebatur & Barſabas,poſtea autē cognominatus eſt & iuſtus. E Hic autem Barnabas eſt filius conſolationis ab apoſtolis. Et uidetur mihi a virtute aſſumptum nomen,quaſi ad hoc ſufficiat & ſtudioſus ſit.

g *Barna.* BE. Quidam arbitrantur collegam Pauli eum potius fuiſſe, de quo cum Matthia ſors miſſa eſt, minus intuentes quòd hic Barnabas,ille Barſabas appelletur:& hic filius conſolationis,ille filius quietis interpretatur.

h *Quod eſt interpreta.filius con.* Vbicunque ſcriptura nomina rerum vel perſonarum cū interpretatione ponit: ſenſum ſacratiorem eiſdem ineſſe ſignificat. Merito filius conſolationis vocatur,qui ſpretis præſentibus,ſpe futurorum ſe cōſolatur. Nā & ſpiritusſanctus paracletus ideo uocatus, quia in mundo pſuram habentibus infuſione ſui,paracleſim.i.conſolationem tribuit, ſicut etiam Petrus propter gratiam ſpiritus bariona.i.filius columbæ uocatus eſt. Mat. 16.c

i *Filius con.* RA. Vel propter eleemoſynam qua pauperes cōſolatus eſt. Vel pro mercedis cōſolatione quam meruit a Deo accipere. Vel quia dignus habitus eſt,quo pro Iuda conſolaretur apoſtolos.

K *Leuites.* ✲ CHRYS. Hic uelim obſerues,quomodo oſtendat legem ſolui,& quomodo inquit,cum eſſet Leuites, Cyprius erat,quia poſtea etiam quū migraſſent, appellabātur Leuitę. ibidem

CAP. F

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Nec quiſquam eorū q̄ poſſidebat aliquid ſuum eſſe dicebat, ſed erant illis omnia communia. *ſibi vel ſuę familiæ appropriando,& ex hac congregatione habuit ortum omnis religio.*

2 Et uirtute ma. *inſignis & prodigus uirtute diuina factis.*

3 Reddebant apo.teſtimonium reſurrectionis, &c. *diuinis miraculum confirmatum.*

4 Et gratia ma.erat in omnibus illis. *ſcilicet gratia Dei & ſeipſos omnium ipſorum ad inuicem,ideo ſubditur.*

5 Neque enim quiſquam egens erat inter illos, &c. *& ſubditur cauſa.*

6 Quotquot enim poſſeſſores agrorum aut domorum erāt, vendentes afferebant precia eorū quę uendebant,& ponebāt ante pedes apoſtolorum. Diuidebāt aūt ſingulis prout cuiq; opus erat. *& patet litera.*

7 Ioſeph autē qui cognominatus eſt Barnabas ab apoſtolis, quod eſt interpretatum filius conſolationis, Leuites, Cyprius genere. *Hic conſequenter ponitur exemplum in ſpeciali de iſta communicatione ſociali. Et diuiditur in duas partes, in partem principalem & incidentalem, quæ incipit in principio cap. ſequenti. Circa primum dicitur:* Ioſeph autem qui cogno.eſt Barnabas ab apoſtolis, quod eſt interpretatum filius conſolationis,&c. *Iſte ſecundum Hier. in libro illuſtrium uirorum, fuit ille qui cum Paulo vocatus fuit ad apoſtolatum, vt habetur, infra 13. Et fuit alius ab illo Ioſeph, qui cum Matthęi accepit ſortes, infra 1.c.ut dicitur in hiſtoria ſcholaſtica. Et hoc uidetur verum, quia ille cognominatus eſt Barſabas, iſte uero Barnabas, & quia ille fuit filius Alphei, & ſic de Galilæa oriundus, iſte uero dicitur Cyprius id eſt, de Cypro natus, dicitur enim genere, Leuites de qua tribu non uidetur fuiſſe Alpheus.*

✲ Cum

MORALITER.

✲ 7 *Ioſeph autem qui cogno.eſt Barſa.&c.* Ioſeph autem interpretatur accreſcens, per quod ſignificatur, quod omnis religionem ingrediens debet eam ingredi ſub firmo propoſito ſpiritualiter proficiendi. Barſabas interpretatur filius quietis, uel conſolationis, nam religionem ingrediens & ibi proficiens, conſolatus eſt de ſtatu ſuo: & ſimiliter alii fratres conſolati ſunt de ipſo. Dicitur etiam Cyprius genere. Cyprus autem mœrens interpretatur, quia bonus religioſus debet eſſe mœrens pro peccatorum ſuorū expiatione, & pro celeſtis glorię dilatione.

Vbicunque vel quacunque occaſione.
a Cauſa diſpertionis. b Alias illum.

A Cypriꝰ genere,cū haberet agrū vendidit eū,& 2 | 3 attulit preciū,& poſuit ante pedes apoſtolorū.

genere

a Non partem aliquam,ſed integrum agri precium.
b Vt commune eſſet omnium.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Cum haberet agrum vendi.eum. *Licet enim Leuitæ non haberent agros in Iudæa,tamen poterant habere in alia terra.Parentes autem iſtius tempore Antiochi,vel alterius tyranni fuerant ad inſulā Cypri tranſlati,ubi agros licite poterant habere,& eos uendere.*

2 Et attu.pre.*integrum,nihil ſibi retinendo.*

3 Et po.an.pe.apo. *vt inde prouideretur communitati ſecundum diſpoſitionem eorum.*

MORALITER.

✻ 1 *Cum haberet agrum,uendidit eum.* Nam religioſus profeſſionem non facit niſi expropriatus.

2 *Et attulit precium.* ſcilicet totum.

3 *Et poſuit ante pedes apoſtolorum.* Nam de hoc debet diſpenſari per ordinationem ſuperiorum.

ADDITIO.

In c.3.vbi dicitur in poſtilla.Si enim Petrus ſic ei reſpondiſſet ,ſpem recipiendi aliquid ab eis non dediſſet,&c.

Licet Petrus in ſua reſponſione non dediſſet ſpem claudo illi recipiēdi aliquid ab eo , prout verba plane ſonant,non tamen ex hoc ſequitur,ꝙ claudus ille non ſperaſſet ſe aliquid ab eis recepturum . Chananæa enim licet audiſſet a domino.Non eſt bonum ſumere panem filiorum, & mittere canibus(quibus uerbis Chriſtus nullam ei dabat ſpem impetrādi petitionem ſuam) nihilominus illa tanquam ſperans aliquid recipere, perſiſtebat in ſua petitione,ut patet Matthæi decimoquinto.Vnde ſimiliter poſſet in propoſito dici,ideo gloſa interlinearis in ſuo uigore ſtare uidetur.

CAP. V.

a Nomen eius primo non ponitur vt Ioſeph, quia illum culpa ignobilem fecit.

a VIr autem quidam nomine Ananias cum Saphyra vxore ſua vendidit agrum , &

a Ideo fraus fuit,quia totum vouerat ſicut cęteri.
b Quę quia conſors criminis , merito fuit & mortis.

fraudauit de precio agri conſcia vxore 1

b ſua , & afferens partem quandam ad pedes apoſtolorum poſuit . Dixit autem 2

a Quamuis ante pedes apoſtolorum poſuiſſet,tamen Petrus quaſi princeps apoſtolorum loquitur.
b Increpatio eſt. c Contrarius ſpiritui ſancto contradicit.

c d Petrus : Anania : cur † tentauit ſathanas cor tuum † menti- 3

a Poteras aliter agere:quia nonne manens , &c.

ri te ſpirituiſancto , & fraudare de precio agri? Nonne † ma- 4

a Tuum erat,tibi proficere poterat. b Quod nunc.
c Priuſquam venundaretur,quia non cogimur,ſed ſuademur perfecti eſſe , domino dicente; Si vis perfectus eſſe, vade uende omnia quæ habes, &c.

nens tibi manebat , & venundatum in tua erat poteſtate ? 5

Homi.2.

CAP. V.

a VIr, &c. ✻ CHRys.Vide dilecte, quomodo non permittebant apoſtolos vendere, ſed ipſi vendebant, &

B illis præcia dabant. At nō ſic Ananias, ſed ſuſtrahit aliquid de præcio agri quem vendiderat.Ideo & punitur, tanquā nō bene in hac re ſe habens,& deprehenſus rerum propriarū fur. Ille ſermo etiam noſtri tēporis ſacerdotes plurimum taxat . Quoniam autē facti conſcia erat, & illius mulier, ideo & illam examinat. At diceret fortaſſe quiſpiam,qđ valde acerbe illā tractarit.Dic ſodes , quę eſt illa ſeueritas amara ? Si enim ligna collegerat , lapidatur quanto magis qui ſacra diripit,ſacrilegus. Etenim pecuniæ illæ iam ſunt ſacræ.Igitur qui voluit ſua uendere, ac diſtrahere , iterumque accepit de illis,ſacrilegus fuerit.Si autem qui de ſuis accepit ſacrilegus,multo magis qui de alienis , &cæt.Vides, quod hoc crimen imputatur,eo quod pecunias accepit,quas conſecrarat,&c.

Nu.15. † 12,q.1.c. a.& 27.q. 1.ca. Ananias. 23.q. 4.ca. quod Chriſtus , &c.ea.vindicta in fi. & q.fi.c.le. gi.& c. occidit & ca. Petrus. Leuis,10.a 2.Reg.6.b

C ✻ AVG.Quid euidentius eo,quod Ananias defraudans de præcio agri ſui,quem ipſe vendiderat, & rationem præcii tanquam ſummæ totius numerum ante pedes poſuit apoſtolorum , ſicut reus fraudis interiit.

lib. 3. offi, ca.3.

Sequitur.*Tentauit.* RAB.Præteritum ponit, quia perfecta erat tentatio.Tribus modis tentatio agitur, ſuaſione , delectatione,conſenſu,quod totum impletum eſt in Anania.

Tribus modis fit tentatio

✻ CHRys.Etſi Sathanas hoc fecit,cur illi imputatur?Reus factus eſt,illius operationi parens,& efficacia impletus , &cæ. Tibi autem licebat tua retinere.Cur igitur ſacra feciſti ea & poſtea accepiſti , feciſti magno contemptu. Facinus veniam nō hēt,excuſatione caret. Nullus autem offendatur, ſi quidā E & nunc ſint ſacrilegi : ſi enim tunc fuerunt, multo magis & nunc quando multa mala: ſed reprehendamus illos in oībus, vt cæteri metum habeant . Iudas ſacrilegus fuit , ſed non offendit alios diſcipulos. Vides quanta mala, pecuniarum cupiditas facit.

Homi. 12,

b *Cur tenta.* BEDA. Alia tranſlatio quare impleuit ſathanas cor tuum ? Vbi notandum, quod mentem hominis iuxta ſubſtātiā nihil implere poteſt , niſi creatrix trinitas, quia tantūmodo ſecundum operationem & voluntatis inſtinctum anima de his quæ creata ſunt impletur. Implet uero ſathanas cor alicuius,non quidem ingrediens in eum & in ſenſum eius, neque introiens aditū cordis (ſi quidem hæc poteſtas ſolius Dei eſt) ſed callida & fraudulenta deceptione animam in affectus malitię trahens per cogitationes & incentiua vitiorum , quibus plenus eſt.Impleuit ergo ſathanas cor Ananiæ, non intrando ſed malitię ſuæ uirus inferendo.

c *Et frauda.* RA. In hoc videtur mendacium fuiſſe, quia totū vouerat. Melius eſt autem non vouere,quam poſt uotum nō ſoluere ſpirituiſancto.

d *Nonne manens tibi mane.* ✻ AVG.Si Deo diſplicuit detrahere de pecunia quam vouerant(Ananias & Saphyra) Deo,& vtiq; illa pecunia,vſibus hominū fuerat neceſſaria , qūo iraſcitur Deus qñ vouetur caſtitas,& nō exhibetur , vouetur enim

ad

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. V.

Diuiſio

1 VIr au.quidam, *Hæc eſt pars incidētalis,in qua occaſio Ioſeph qui totum præcium fideliter communicauit,ponitur exemplum de Anania,qui per oppoſitum partem defraudauit,nam oppoſita iuxta ſe poſita magis eluceſcunt. Et diuiditur,in duas partes,quia primo ponitur culpa,ſecundo pœna,ibi.* Audiens autem . *Circa primum dicitur.* Vir autem,&c. *& patet litera vſque ibi.*

2 Cur tenta.ſa.&c. *Promiſerant enim Deo omnes de ſocietate illa uiuere ſine proprio , & ſic mentitus Deo fuit partem ſibi appropriando : mentitus etiam fuerat hominibus,dicendo quod erat totum agri precium ſicut patet per verbum vxoris ſuę,infra dicentis,quod pro tanto præcio agrum uendiderant,quæ erat conſcia facti,ut præmiſſum eſt, & per consequens probabile uidetur,quod ipſa & uir ſuus conuenerant in modum loquendi de iſta uenditione, & reſpondendi.*

3 Et frauda.&c. *Retinere enim ſibi ſoli quod eſt commune,& occulte eſt communitatem defraudare.*

4 Nonne ma.ti.ma.&c. *ſ.ante uotum.*

5 Et venun.in tua.&c. *q.d.tunc poteras agrum uendere uel retinere & de pręcio tuam uoluntatem facere ; nec aliquis coegit te uotum fa-*

✻ cere

MORALITER.

✻ 1 *Vir au,qui. &c.* Poſtquam in fine præcedentis ca.poſitum eſt exemplum boni religioſi,pnitur exemplum mali,vt oppoſita iuxta ſe poſita magis eluceſcant. Per Ananiam , n. & eius vxorem de agri precio defraudantes,ſignificantur quęcunque perſonę religioſę viri uel fœminæ proprietatis uitio deprauatæ,& ſic Ananias & eius uxor ſubito morte corporali pro ſuo peccato fuerunt puniti. Sic religioſi proprietarii niſi pœniteant,punientur morte gehennali.

✻ Co-

ad vſus Dei, & non ad vſus hominum. Quid eſt quod dixi ad vſus Dei, quia de ſanctis Deus facit ſibi domum, facit ſibi tēplum, ī quo habitare dignetur. Et vtiq; ſanctum vult manere templum ſuum. Pōt ergo virgini ſanctimoniali nubenti dici, quod ait Petrus de pecunia: virginitas tua nunqd nō manēs, tibi manebat, & antequam eam voueres, in tua fuerat poteſtate? Quæcunque autem hoc fecerint, vouerint talia, & nō reddiderint, non ſe putent temporalibus corripi mortibus, ſed æterno igne dānari.

uenit. Oza.n. punitus eſt. & factus eſt aliis timor. Sed illic quidem tertius rex amouerat arcam. Hic autem illi attentiores facti ſunt.

c *Et fa.eſt.ti.&c.* BED. Anticipatio: quoniam ſolius viri morte ante vxoris exitum pauci audierāt, quamuis de paucis dici potuerit, quod timuerunt.

a Definito conſilio ſtabiliuiſti.
b Quod cuſtodire debueras. Mentiendi vel fraudandi.
c Quod putat ſecretum, apparet per infidelitatem.

Quare poſuiſti in corde tuo hanc rem? Non es mentitus 1
a Qui ſcrutatur corda, Pedes omnes qui loquuntur mendacium.
a hominibus, ſed Deo. Audiens autem Ananias hæc verba, 2 3
a Spiritum emiſit. b Hæc velox vindicta magnum timorem incuſſit.
b cecidit, & expirauit. Et factus eſt timor magnus † ſuper om- 4
a Corda fidelium.
c nes qui audierunt. Surgentes autem iuuenes, amouerunt 5 6
d eum, & efferentes ſepelierunt. Factum eſt autem quaſi hora- 7
Neſciens maritum mortuum eſſe.
rum trium ſpacium, & vxor ipſius neſciens quod factum 8
a Re non verbo introitui vxoris, non ſermoni.
e erat introiuit. † Reſpondit autem ei Petrus: Dic mihi mu- 9
Si tanti precii partem illam apparet fuiſſe, quid vtique conuenit, &c.
Apparet partem illam precii fuiſſe præſentem.
lier, ſi tanti agrum vendidiſtis? At illa dixit: Etiam tanti. Pe- 10
a Taliter vt prædictum eſt.
f trus autem ad eam: † Quid vtique conuenit vobis tentare 11
a Non nos homines quod putabatis.
b Breui narratione totum concludit: qui enim ſepelitur mortuus eſt. 12
g ſpiritum domini? Ecce pedes eorum qui ſepelierunt virum 13
a Ad ſepulchrum. Hac breuitate etiam eam morituram oſtendit.
b Quia non ſolum qui faciunt, ſed & qui conſentiunt facientib. digni ſunt morte.
tuum ad oſtium, & efferent te. Confeſtim cecidit ante pedes 14
a Qui ad oſtium ſteterunt.
eius, & expirauit. Intrantes autem iuuenes inuenerunt illam
a Vt ante dixerat & efferent e.
h mortuam, & extulerunt, & ſepelierunt ad virum ſuum. Et
a Congregatione fidelium credentium. b Etiam incredulos. 15
i factus eſt timor magnus in vniuerſa eccleſia: & in omnes 16

a *Sed Deo.* Supra dixerat, ſpiritui ſancto: patet ergo ſpiritum eſſe Deum.

b *Ceci.* RAB. Legū initia ſemper vindictis commendatur. Duo filij Aron ignē offerentes conſumūtur: Oza ſuſtinens arcam mortuus eſt. Cecidit ille, vt cæteri præuaricatores exemplo eius terreantur.

* AMBROS. Nunquid Petrus ita indignatione efferbuit, vt Ananiam extingui vellet, vel vxorē eius? Sed exemplo eorum noluit periri cęteros.

* IDEM. Licuit ē vtiq; nihil offerre, & hoc ſine fraude feciſſet. Sed quia fraudem admiſcuit non liberalitatis gratiam reportauit, ſed fallaciæ pęnam exoluit.

* TERTVL. Percuſſus eſt Ananias & Elimas, Ananias morte, Elimas cęcitate, vt hoc ipſo probaretur Chriſtum & hęc facere potuiſſe.

Ceci. & expi. BE. Non cauſa quæſtus tam ſeueram pręuaricationis dedit ſententiā, ſed præuidēs futura & zizania, quæ ſimplicitatē eccleſiæ prauis morib. adulterarent. Ex his.n. Sarabaitarum genus exortum dicitur, qui reb. ſuis nequaquam derelictis, apoſtolorum diſtributionem ſe cuſtodire ſimulāt. Nulla reos paſſos eſt penitentia curari, ſed ad timorem poſterorū noxium germen radicitus amputauit.

RAB. Verum tranſgreſſores legis Chriſti (quamuis temporali morte non puniantur) mortē ſciant ſibi imminere æternā.

* CHRIS. Ille punitus eſt & alii lucrifacti ſunt. Atque adeo non ſimpliciter hoc diſpenſatur, tametſi & alia ſigna prius facta fuerint, attamen non erat talis metus. Sic verum eſt illud, quod cognoſcitur dominus iudicia faciēs. Ita & in arca, vſu-

* CHRYSOSTO. Vidiſti quomodo nō vocauit illam Petrus ſed expectauit, donec ingrederetur, neque alius quiſpiam auſus fuit annūciare, quod acciderat. Hoc erat, metus magiſtri, honor diſcipulorum, & obedientia. Et nondum didiſcerat vxor, neq; aliquis eorum, qui præſentes fuerāt, annūciauerat, quamuis ad diuulgandum ſat temporis erat, verumtamen timebant, &c. Sed magna cæcitas non permiſit illā crimen deponere: verum cum pertinacia, multa reſpondit, &c.

d *Horarum trium ſpacium, & vxor, &c.* RA. Paruum tempus pœnitentię datur vxori, cuius culpa magis eſt venialis quam mariti, vt quæ conſenſit capiti.

* CHRYS. Cogitate qua pœna digni ſunt, qui iurant ac peierant, &c.

e *Dic mihi, &c.* RA. Culpam vxoris interrogans, declarat ex ipſius confeſſione, quam maritus ſuam monſtrauerat in operę.

f *Quid vtiq; &c.* Increpatiue dictum. vel ſic diſtinguendum: quid? q. d. quid eſt hoc? deinde ſibi ipſe reſpōdet & dicit, vtique conuenit inter vos tentare ſpiritum domini?

g *Tenta. &c.* RA. Tentatio ſpiritus in hoc erat quod probauerunt quanta ſit eius ſcientia.

h *Sepelierunt* RA. Ex hoc multi exemplum ſumunt, vt vxores ad viros ſuos ſepeliāt. Alii indignū putant, vt de pūaricatorib. exempla capiant, quib. in crimine ſimul & morte & ſepultura meritum, æquale fecerat conſortium.

i *Et factus eſt.* * AV. Ideoq; prius Ananias à Saphyra in conſpectu eccleſię cito mortui ſunt, vt apoſtolica authoritas, quāta eſſet, oſtenderetur: & quam magnū peccatorū eſſet, quod oblatum eſt, iterum ab eccleſia retrahere monſtraretur, & cęteri huius exemplo caſtigarentur.

D
2.Re.6. & 2.Para.13.
Ibidem.
† in
+ Cur conſpiraſtis inter vos, vt tentaretis
Ibidem.
F
de mirabi lib. ſacræ ſcriptu. li. 3. in fine.

Apo-

NICOLAVS DE LYRA.

* *cere, & communitatem iſtam intrare,*
1 Quare p. in c.t.h. rem *i. dictam fraudem. volebat enim de medietate præcij habere expenſas cōmunes, ſicut & alij, & de alia medietate viuere lautius in occulto.*
2 Non es men. ho.. *ſolum.*
3 Sed etiam Deo. *vt patet ex prędictis.*
4 Audiens au. *Hic conſequenter ponitur pœna, cum dicitur.*
5 Ceci. *ſubito à Deo percuſſus. Tranſgreſſiones.n. alicuius legis ſeu ordinationis grauiter ſunt in principio puniendæ, vt lex firmetur, & alij terreantur, & hoc modo Nadab & Abiu filij Aaron offerentes ignem alienum, percuſſi fuerunt à Deo in die ſuarum cōſecrationum, Leui.10.a.* Et colligens lingua in ſabbato lapidatus. Nu.15.*d. ideo ſubditur.*
6 Et fa.eſt, ti. *retrahens alios a conſimilib. hoc tamen dicitur hic per anticipationem, quia pauci adhuc ſciebant hoc factum quod patet ex eo vxore poſtea veniente, & factum penitus ignorante.*
7 Surgen.au.iu.&c. *Ex hoc autem dicunt aliqui, quod Ananias audiens verbum Petri pęnituit, & mors illa ſibi pro expiatione culpæ fuit, nam Petrus prauidit, quod religioſi morientes proprietarij forent eccleſiaſtica ſepultura carituri, & ſic non permiſiſſet Ananiam ſepeliri niſi pęnituiſſet, cum eſſet ordinatq; eccleſię: ſed quicquid ſit de veritate, hoc non videtur valere, quia non dicitur hic vbi fuerit ſepultus, ſ. in loco ſacro vel non ſacro, & videtur magis quod in loco non ſacro & occulto. Si .n. portatus fuiſſet ad cemiterium commune, probabile videretur, quod vxor ſua ſciuiſſet. Alibi autem ſepeliri poſſunt proprietarij.*
8 Factum eſt au. *Hic conſequenter ponitur pęna vxoris, & patet litera vſq. ibi.*
9 Si tan.agrum veni. *i. pro tanto pracio & nō maiori. & expreſſit Petrus præciſe ſummam quā vir eius poſuerat in cōmunitate, quę reſpōdit.*
10 Etiam. *i. certe.*
11 Tanti. *pręcij.*
12 Quid vtiq; con.vo.ten.ſpi.do. *Hęc.n. fraudatio dicitur Dei tentatio, quia per ipſam acquiſierunt experientiam de Dei notitia occaſionaliter, illam fraudem grauiter puniendo. Tentare.n. eſt exprimentum accipere de aliquo.*
13 Ecce pedes eo, qui ſe.vi.tu. *iam reuerſi de eius ſepultura.*
14 Et efferent te. *punitam ſimili pęna. Cetera patent vſq. ibi.*
15 Et fa.eſt ti.ma.in vni. *i. in conuerſatione credentium in Chriſtum retrahens quemlibet de congregatione a ſimili tranſgreſione.*
16 Et in omnes qui audie. hæc. *nam alij qui non ponebant ſic bona ſua in communi, nihilo minus ex hoc facto fuerūt territi cogitantes ſeueritatem vltionis diuinæ.*

A a *Apoſtolorum.* Non ſolius Petri,licet pro honore eius cæteri taceantur,non tamen facta eorum tacentur.

Ibidem. ✻ CHRYSOS. Ex hoc manifeſtum,quod non in domibus , ſed in templo quod occuparant,conuerſabantur. Neque vltra cauebant ſibi,ne contingerent mortua:ſed nihil curantes, eos attingebant, Et vide quomodo in ſuos erant auſteri,in alios autem potentia non vtebantur.

b *Vnanimiter omnes.* RAB. Vt ſupradictū eſt. In hoc mirandi ſunt,quia magnitudo gratiæ non fecerat ſenſus diuerſitatem.

Ibidem. ✻ CHRYSOSTO. Hoc dicit, quod non vltra erant contemptibiles,ſicut & prius, & B quod breui tempore ac vnico momento tāta facta ſint à piſcatore & priuato. Cælum itaque iam erat terra, tum propter viuendi rationē,tum ob libertatem dicendi,miraculaq; omnia, & quę admodum angeli, ita admirabiles erant, ad nihil ſe conuertentes, non ad riſum,non ad minas,non ad pericula. Non ſolum autem propter hoc,ſed etiam quod valde humani, & pro alijs ſolliciti erant,alios enim pecunia,alios corporali miniſterio C iuuabant.

c *Cæterorum,&c.* Exemplo Ananiæ,& vxoris.pęna enim duorum qui fraudulenter eis ſe coniunxerant cæteris tribuit exēplum.

Ibidem. ✻ CHRYSOS. Magna accedentium fides, & maior quàm ſub Chriſto ipſo,vnde autē hoc factum eſt? Ex eo quod Chriſtus prædixerat, *Qui credit in me, &c.* Manentibus enim illis illic & non circumeuntibus,afferebant oēs in lectis & grabbatis quos habebant infirmos,&c. D

d *Augeba.creden in do.mul.* RAB. Tanta erat multitudo credentiū,vt fidei creſcēte fortitudine ſola ſufficeret vmbra. Vel tot erant tunc infirmi à credentibus allati, vt omnes non poſſent contingere.

a Non tantum per verba vel vmbram,ſicut de Petro dictum eſt. Amplior cauſa timoris decumbitur & zelus principum qui infra dicitur ſuſcitatur. Vnde ſuccenditur zelus ſacerdotum.

a b quitaudierant hæc. †Per ma^a^nus autem apoſtolorum fiebant 1

ſigna & prodigia multa in plebe. Et erant vnanimiter om- 2

a Sapientes. b In domo ſapientis.vbi orationi ſimul inſtabant & doctrinæ. Infidelium.

c nēs in porticu Salomonis. Cæterorum autem nemo aude- 3

Fictè. a A longe ſtans & ſtupens. 4

bat coniungere ſe illis, ſed magnificabat eos populus. Magis 5

a Creſcebat.

d autem augeba^a^tur credentium in domino multitudo viro- 6

Nullus ſexus à regno Dei excluditur,non eſt enim perſonarum acceptio apud Deum. Quæ latæ erant.

rum ac mulierum,ita vt in plateas † eiicerent infirmos,& po

a Qualibuſcunque,ad diſtinctionem grabatorum. Quaſi principe.

e nerent in lectu^a^lis & grabatis, vt veniente Petro ſaltem vm- 7

bra eius obumbraret quemquam eorum, & liberarentur om

nes ab infirmitatibus ſuis. Concurrebat autem & multi-

a Præter habitatores Ieruſalem.

tudo vicin^a^rum ciuitatum Ieruſalem , afferentes ægros

a Morbis & doloribus. Ad differentiam bonorum ſpirituum.

& vexatos à ſpiritibus immundis, qui curabantur omnes.

Ad tenendos apoſtolos.

f Exurgens autem princeps ſacerdotum, & omnes qui cum 8

✻ BEDA. Tunc Petrus vmbra corporis ſui inuiſibiliter alleuiabat infirmos,nunc inuiſibili ſuę interceſſionis vmbraculo fideles infirmos roborat.

✻ AVGV. Si tunc opem ferre poterat vmbra corporis,quanto magis nunc plenitudo virtutis? Si nunc ſupplicationibus proderat aura quædam tranſeuntis , quanto magis gratia nunc permanentis,&c.

e *Saltem vm.* BEDA. Tunc Petrus vmbra corporis ſui inuiſibiliter alleuiabat infirmos,qui nunc inuiſibili ſuæ interceſſionis vmbraculo fideles infirmos roborat. Et quia etiam Petrus figura eſt eccleſię,ipſe rectus incedit,ſed vmbra iacētis erigit, quia eccleſia cæleſtibus intendēs quaſi vmbraticè tranſcurrit in terra,& hic ſacramentis & figuris cęleſtium renouat,quos illic perpetuis donis remunerat.

RAB. Impletur ſententia domini. *Qui credit,opera quæ ego facio & ipſe faciet & maiora horum faciet.*

f *Exurgens,&c.* ✠ CHRISOS. Nihil impudentius neque audacius malitia. Qui experti antea didicerant,quanta illorum ☞ virilitas

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Per manus au. *Poſtq̄ ſuperius poſita eſt prædicatio Petri apud Iudæos ſingulariter,hic conſequenter ponitur eius prędicatio apud eoſdē cum alijs apoſtolis communiter. Et diuiditur in duas partes.nam primo deſcribitur hæc prædicatio tanquam virtuoſa,ſecundo ex hoc oritur Iudæorum concitatio venenoſa,ibi:* Exurgens autem,&c. *Circa primū oſtenditur apoſtolorum prædicatio virtuoſa ex duobus,ſcilicet ex miraculis eam confirmantibus,& ex multiplicatione credentium ad exhortationem apoſtolorum. & hoc eſt quod dicitur.* Per m.apo. &c.in ple. *Non dicit in principibus,quia non credebant paucis exceptis,qui occultę Chriſtiani erant,vt Gamaliel,Nicodemus,& aliqui alij.*

Diuiſio.

2 Et erant vna omnes *ſ apoſtoli.*

3 In porticu.Sa. *vbi erat locus orationis,& prædicationis.*

4 Ceterorum autem nemo audebat con.&c. *fictè.ſ.timentes pęnam quæ venerat ſuper Ananiam,& eius vxorem.*

5 Sed magnificabat eos po. *propter curationes & miracula quæ fiebant,& quia bona pro malis ſuis perſecutorib. qui reddebāt.& ſubditur de multiplicatione credentium,cum dicitur.*

6 Magis autem au.&c. *patet litera vſque ibi.*

7 Vt ve.Pe,ſal.vm.&c., *in quo ponitur differētia Petri ad alios apoſtolos in operatione miraculorum. Nam alij apoſtoli curabant infirmos per tactum manuum,ſicut ſupra. Per manus apoſtolorum,&c. Petrus autem nō ſolum per tactum ſed etiam per vmbram, quod eſt maius quod fiebat ad oſtendendum,quod erat principalis apoſtolus. Sciendum tamen,quod ſi conſiderentur miracula ex parte virtutis actiuæ vnū nō eſt maius alio,quia omnia fiunt uirtute diuina infinita,cum ſint opera totam virtutem naturæ creatæ tranſcendentia. Si autem conſiderentur quantum ad rem factam,ſic vnum eſt maius alio,ſicut ſuſcitatio mortui quam curatio leproſi,& curatio leproſi quàm curatio ſubita languidi. Similiter ſi conſiderentur quantum ad modum faciendi,ſic maius eſt curare leproſum,vel languidum ſolo verbo quam tactu,& per vmbram quā per verbum.verbum enim eſt aliquid procedens ex homine habens virtutem,ſed vmbra nihil eſt ipſius,ſed tantum priuatio lucis ex interpoſitione corporis. Et quia Chriſtus non legitur curaſſe per vmbrā,ſicut Petrus,ideo uidetur impletum fuiſſe quod dixit Ioan.13.b.* Qui credit in me,opera quæ ego facio,& ipſe faciet,& maiora horū faciet. *Cætera patent in litera.*

Miraculorum conſideratio triplex.

8 Exurgens autem. *Hic conſequenter ponitur ſacerdotum concitatio venenoſa.nam concitati inuidia quæ venenum eſt animæ: voluerunt apoſtolos perdere,ſed nō potuerunt,diuina uirtute eos protegente. Et ſecundum hoc reſiduum huius ca.in quatuor partes diuiditur,quia primo ponitur apoſtolorum captio,ſecundo captorum increpatio,ib.;* Et interrogauit. *tertio increpatorū excuſatio ibi:* Reſpondens autem. *quarto excuſatorum dimiſſio ibi.* Conſenſerunt autem. *Prima adhuc in tres.quia primo ponitur apoſtolorum iniurioſa captio.ſecundo eorum miraculoſa liberatio,ibi,* Angelus autem. *tertio eorū cauteloſa reductio, ibi,* Tunc abijt. *Circa primum dicit.* Exur.au.prin.ſa.&c. *Ex hoc videtur,quod ipſe,& qui cum illo erant,de ſecta erat Saducęorum,qui negant reſurrectionem,& ſpiritum & angelum,vt habetur.infra 23.ideo ſubditur.*

✻ Repleti

MORALITER.

✻ 1 *Per ma.&c.* iſta ſigna & prodigia erant ſanitates corporū virtute nominis Chriſti factę,p quas ſignificantur ſanationes animarum,quæ fiunt per ſalubria conſilia & hortamenta prędicatorum eccleſiæ.

2 *Et erant v.&c.* Salomon qui interprętatur pacificus eſt dominus noſter Ieſus Chriſtus qui per ſuum ſanguinē erga nos pacificauit Deum patrem,& in eius porticu qui fides eſt eccleſię,debent omnes catholici inſimul habitare.

4 *Cæte.&c.* propter quod dicit Apoſtolus.2.Cor.6.c.quæ pars fidelis cum infideli? q.d.nulla.

7 Exur-

8 *Exurgens au.prin.&c.* Iſti Saducæi erant parū literati, quia de tota ſacra ſcriptura nō recipiebāt niſi quinque libros Moyſi. Ipſi etiam interpretantur iuſti, non tamen erant iuſti ſecūdū veritatem,ſed magis ſecundū fictionē vel nominis vſurpationē.& ideo p iſtos ſignificari poſſunt ſacerdotes duri,& parū literati,qui mouentur cōtra pauperes prędicatores,aliquā do zelo inuidiæ,aliquando zelo iuſtitiæ fictæ,di.q mouent zelo iuſtitię eccleſiarū ſuarū conſeruādæ, & ſic impediunt dictos prędicatores,& confeſſores ab animarū ſalute. Quod quidem impedimentū incarceratio poteſt dici largè.nā impedimētū tale eſt multū afflictiuū eorū qui zelant pro animarum ſalute.

✻ Ange.

virilitas ac fortitudo ex his quæ attentarant, attamen denuo attentant, & iterum ſimul conſurgunt.

Surgens princeps ſacerdotum, &c. Motus ex his, inquit, quę acciderant, excitatus eſt, & iniecerunt manus ſuas in apoſtolos, & poſuerunt eos in cuſtodia publica. Nūc vehementius illos inſectantur, nec ſtatim illos iudicarunt, expectantes iterum, vt illis fiant benigni. &c.

a *Here.* BED. RAB. Hæreſis ſciſſio interpretatur. Vel hæreſis ab electione, quia ſpretis aliorum dictis quod ſequendum putat eligit.

b *Saducæo.* BE. Saducęi interpretantur iuſti, dicti a Sadoch ſacerdote vel propter genus vel propter mores: iuſtificantes autem ſeipſos vendicabant ſibi quod non erant, corporum reſurrectionem negantes, animas cum carne perire dicebant, ſed nec angelum neque ſpiritum vllum eſſe credebant, omnes ſcripturas præter libros Moyſi reſpuebant, & ideo maximè principibus in perſecutione apoſtolorum conſentiebant, qui uirtute & ſignis reddebant teſtimonium reſurrectionis Chriſti.

✻ RABBA. Chriſtianæ vel æternæ, quod ideo non additur, quia iam famoſa erat ſecta Chriſtianorum, pro qua traditi ſunt carceri. — D ibidem.

✻ CHRYS. Duplex ſecuritas, ſicut & in ſepulchro, erat obſignatio & homines. Vide, quomodo cum Deo pugnabant. Dic oro, erant ne hæc humana, quę cum illis facta, quis illos eduxit ianuis clauſis, quomodo exiuerunt cuſtodibus ante fores ſtantibus, ita inſanientibus & ebria verba proferentibus. Quos non detinuerunt carcer & vincula, fores clauſæ, hos ſperabant ſe poſſe vincere, inſipientium puerorum rem diſcentes. Miniſtri ſane illorum, propter hoc adſunt, & factum confitentur, vt omnem in illis excludant occaſionem. Vides ſigna varia cum ſignis, alia quidem ab illis, alia autem in illis facta, quæ & clariora erant. Bene, neque ipſis ſtatim indicatum eſt, prius anxij ſecum fuerunt, vt cognoſcentes diuinam eſſe virtutem, ſic diſcant omnia. O inſipientia, timebant, inquit, turbam. Quid enim illis prodeſſe poterat turba? Oportebat timere Deum, qui tanquam volucres illos ſemper ex ipſorum manibus eripiebat: ſed magis turbam metuebant. — Mat. 28. c — E

(Interlinear glosses: a ¶ Hæc hæreſis vna fuit de ſeptem hæreſibus Iudæorum. b ¶ Hunc fructum zelus protulit. ¶ Qui non modo incœpit, ſed illa hora ad plenitudinem malitiæ peruenit)

a illo erant, quæ eſt † hæreſis Saducæorū, & repleti ſunt † zelo 1

b † & iniecerunt manus in apoſtolos, & poſuerunt eos in cu- 2

(c) (a ¶ Siue propter firmitatem carceris, ſiue propter celebritatem virtutis factæ in publico. b ¶ Ad differentiam mali.)

ſtodia publica. Angelus autem domini per noctem aperiēs 3

(a ¶ Firmi & ſtabiles: vel manifeſti.)

d ianuas carceris & educens eos, dixit; Itē & ſtantes loquimi- 4

(a ¶ Loco celebri quem ſacerdotes frequentabant. b ¶ Non ſacerdotibus. c ¶ Nihil præ timore celantes.)

ni in templo plebi omnia verba vitæ huius. Qui cum audiſ 5 6

e (a ¶ Secundum præceptum angeli, prompta eſt obedientia. b Sicut imperatum erat: Loquimini plebi.)

ſent, intrauerunt diluculo in templum, & docebant. Adue 7 8

niens autem princeps ſacerdotum, & qui cum eo erant, con

(a ¶ Quia ad hoc poſiti erant in cuſtodia: vt ad iudicium traherentur. b ¶ Aetate. c ¶ Sacerdotum & Scribarum.)

uocauerunt concilium. & omnes ſeniores filiorum Iſrael: & 9

(¶ Apoſtoli.)

miſerunt ad carcerem, vt adducerētur. Cum autē veniſſent

(a ¶ Quem clauſum inuenerant.)

f miniſtri, & aperto carcere nō inueniſſent illos, reuerſi nuncia

(a ¶ Vt maius ſit miraculum.)

uerūt dicentes: Carcerē quidē inuenimus clauſum cū oī di- 10

(a ¶ Non negligentes. ¶ Vt minor ſit euadendi facultas. b ¶ Non ex latere, vel poſt tergum.)

g ligētia, & cuſtodes * ſtātes ante ianuas: aperiētes aūt neminē

(¶ Potentes vel ſapientes.)

intus inuenimus. Vt autē audierūt hos ſermones † magiſtra

† æmulatione. † ſummus ſacerdos

✻ CHRYS. Iterum incidunt in pericula, iterum diuina gratia fruuntur, (& poſt paulò) Eductis: non ille eduxit eos, ſed permittit, vt & hac ratione ipſi imperterriti eſſent qđ & oſtēderant, nocte ingreſſi in templum & docentes. Si autem emiſiſſent illos cuſtodes, effugiſſent: ſi quidē perſuaſi exiſſent, imò ſi eos illi emiſiſſent neutiquam in templo docuiſſent, ſed fugiſſent, &c. Cur etiam per noctem emiſit illos, quia ſic magis quam aliter eis creditum eſt, &c. — idem

c *Angelus autem, &c.* BED. Non dubitat Thomas Chriſtum carnem, & oſſa habuiſſe, quem ianuis clauſis vidit intraſſe, ecce ipſe cum ſociis mortali adhuc carne veſtitus clauſis ianuis egreditur.

d *Vitæ huius.* RA. Chriſtianę vel æternæ. Quod ideo non additur quia famoſa erat ſecta Chriſtianorum, pro qua traditi ſunt carceri.

e *Conuocauerunt.* ✻ OECVM. Angeli namq; è carcere eductio apoſtolis quidem ad conſolationem, Iudæis vero ad vtilitatē exhibita eſt. Ignorarunt autem Iudæi diuinam eſſe potētiam vt primum in agendorum perplexitate conſtituti, ſi vellent comprehenderentur & ipſi ac docerentur. Illi vero adeò excæcati ſunt, vt neque auderent vi a templo abſtrahere apoſtolos, quos tamen maxime abominabantur. — ibidem

f *Carcerem qui. &c.* BE. Inſani Iudęi qui ſtimulante inuidia dicunt furantibus apoſtolis Ieſu de monumento ſublatū, quo furto dicant apoſtolos de carcere clauſo ablatos? — F

g *Magiſtratus.* BE. Secundum Gręcum magiſtratus legendū eſt ſingulari numero, ſicut & in ſequenti vbi dicitur, tunc abiit magiſtratus cum miniſtris.

☞ Ange-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Repleti ſunt ze. *i. inuidia & ira, nam apoſtoli prædicabant in Ieſum reſurrectionem ex mortuis, vt dictum eſt ſupra in principio c. præcedentis. Dicuntur autem Saducæi a Sadoch quod eſt iuſtitia in Hebręo, nā Saducæi inter alios Iudæos erant in iudiciis, & punitionibus acerrimi. dicitur in ſcholaſtica hiſtoria; propter quod ſibi nomen iuſtitię vſurpabant.*

2 Et poſuerunt eos in cuſtodia publica. *id eſt, in carcere, in quo ponebantur malefactores publici, homicidæ, latrones, & huiuſmodi.*

3 Ange. au. *Hic conſequenter ponitur apoſtolorum mirabilis liberatio, & ſecundo huius liberationis admiratio, ibi.* Adueniens autem. *Circa primum dicitur:* Ange. au. &c. ape. &c. *Dicit hic quadam Gl. ꝙ non aperuit ſecundum rem, ſed ſecundum apparentiam, quia eduxit eos per ianuas clauſas ita libere ac ſi eſſent apertę. Et circa hoc non eſt dubium, quod hoc potuit fieri virtute diuina, ſicut corpus Chriſti nondum glorioſum exijt de vtero virginis clauſo, ſed non potuit fieri virtute angelica, quę ſe non extendit ad faciendum duo corpora eſſe ſimul. Potuit tamen angelus virtute propria ianuas aperire, & claudere ſicut prius, & huic modo educendi apoſtolos videtur litera magis concordare.*

4 Ite ſtantes loquimini, in templo. *conſtanter & intrepide.*

5 Plebi. *ibi conuenienti.*

6 Omnia uerba uitæ huius. *ſ. Chriſtianæ, quæ eſt in præſenti per gratiam & per gloriam in futuro.*

7 Qui cum audiſſent intrauerunt diluculo. *tanquam feruidi ad impletionem mandati.*

8 Adueniens autem. *Hic conſequenter ponitur dictæ liberationis admiratio, cum dicitur.* Adueniens autem, &c. *Et litera vſque ibi.*

9 Et miſerunt ad carcerem, vt adducerentur. *Ad hoc enim poſiti fuerunt in carcere, vt craſtino inde traherentur ad iudicium, & condemnarentur, Cætera patent vſque ibi.*

10 Et cuſtodes ſtantes, &c. *id eſt, diligenter cuſtodientes, quaſi dicat, non exierunt per defectum clauſuræ vel cuſtodiæ. Cętera patent uſque ibi.*

✻ Ambi

MORALITER.

✻ 3 *Ange. au. &c.* Per quē poteſt intelligi bonus epiſcopus. nā epiſcopi angeli dicūtur Apo. 1. d. *Septem ſtellæ angeli ſunt ſeptem eccleſiarum. i.* epiſcopi earum, ſicut dictum fuit in expoſitione literali. Et ſic angelus ianuas aperit quando bonus epiſcopus dictum impedimentum repellit.

A a *Ambige.* BE. Nec ſic eredunt, malitia enim interior cor per fidum ſignis etiam manifeſtis obdurat.

b *Præcipiendo.* BE. In Greco: Nonne pręcipiendo pręcepimus vobis? Nam ſic loqui magis interroganti conuenit.

c *Repleſtis Ie.* RAB. Ieruſalem principem ciuitatum in qua ēt nos conuerſamur. in hoc ignoranter laudāt apoſtolos, qui nec territi nimis ceſſant prędicare.

d *Super nos ſangui.*

BEDA. Oblitus eſt princeps ſacerdotum debiti, quod ipſe ſibi & ſuis imprecatus eſt dicens: *Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros.* (Mat. 27. c)

RBB. Patet per antiphraſim dictum eſſe: *Sanguis eius ſuper nos.*

BEDA. in Græco interrogatiue legitur. Et temeraria interrogatio pontificis refutatur reſponſione prudenti.

B RAB. Interrogando dictum. Solet enim in verbis eſſe dubietas, cum in corde firma teneatur ſententia. († ſup. 4. d; † 11. q. 3. c. Si domin. & 15. q. 6. c. iuratos. De ſent. exc. c. 15/a tum. ibid.)

✱ CHRYSOSTOMVS Quid igitur Apoſtoli, iterum cum manſuetudine illis loquuntur, quamuis certe dicere poterant, Quinam eſtis vos, qui contrarium Deo pręcipitis, & poſt, Igitur ſi quidem & illi vobis obediſsēt, bene argueretis, ſed quia & tunc dixerunt, ſe non obedituros, ſuperfluę ſunt illæ correctiones. Vide criminū contextū, & magnā audaciā, & inſipientiam. Voluntates nunc Iudæorum cædis auidas oſtendere volunt, quod non pp veritatem hæc faciant, ſed vt ſe ſe vlciſcantur. Propter hoc apoſtoli illis non reſpondent audacter, &c.

C ✱ CHRYS. Per hoc manifeſtantes, quod iuxta mentem ac ſententiam Dei hęc facta ſint. Non dixerunt autem, quod nō diximus vobis etiam tunc. Nos non poſſumus, quæ videmus & audiuimus nō loq. Non enim erant ambitioſi & glorioſi. Sed iterum eadem dicunt crucem ac reſurrectionem, &c.

e *Obedire opor, &c.*

✱ BERNAR. Quid enim, quod iubet homo, prohibet Deus, & ego audiam hominē, ſurdus Deo. Non ſic apoſtoli: Clamant quippe dicentes: *Melius eſt obedire Deo, &c.*

f *Deus patrum.* RA. Nō nouus nec a nobis nuper inuentus, vt eorū inobedientia ſit inexcuſabilis.

g *Nos ſumus teſtes.*

✱ CHRYSOSTOM. Quorum? quod remiſſionem ac pœnitentiam promiſit. Nam reſurrectio quidem iā erat ex confeſſo. Quod autem remiſſionem dat, nos teſtes ſumus. Et ſpiritusſanctus qui non aduenisset, peccatis antea nondum ſolutis, atque adeo argumētum hoc dubitatione ac controuerſia caret. Remiſſionem peccatorum audis miſer, & quod pœnam non exigit, & vis occidere, quā ta eſt hæc malitia, &c.

h *Spiritusſanctus.* BE. Nos roborauit, vt vobis etiam reſiſtentibus magnalia Dei firmiter prædicemus, in nobis loquens format verba, quæ auditis.

a ¶ Vtrum fraude vel potentia factum eſſet.
a templi, & principes ſacerdotum, ambigebant de illis q̄d nā 1
fieret. Adueniens autem quidam nunciauit eis, quia ecce vi 2
a ¶ Patet non fuiſſe fraudem, cum poſt euaſionem non latebant. b ¶ Quod vos prohibuiſtis.
ri quos poſuiſtis in carcere, ſunt in templo ſtantes & docen- 3
tes populum. Tunc abiit † magiſtratus cum miniſtris, & ad 4
a ¶ Ecce magnitudo fidei, non timere eos qui vinxerant. b ¶ Non Deum. 5
duxit illos ſine vi, Timebant enim populum ne lapidaren- 6
a ¶ Dixerat enim dominus: Tradent vos in conciliis.
tur. Et cum adduxiſſent illos, ſtatuerunt in concilio. Et inter 7
a ¶ Non leuiter diximus, ſed autoritate pontificali præcepimus. 8
b rogauit eos princeps ſacerdotum dicens: Præcipiendo præ-
a ¶ Ieſu, quod propter claritatem vel odium tacent.
b ¶ Non ſolum docuiſtis contra noſtram prohibitionem: ſed etiam repleſtis. 9
c cepimus vobis ne doceretis in nomine iſto, & ecce repleſtis 10
a ¶ Noua & culpabili.
d Ieruſalem doctrina veſtra, & vultis introducere ſuper nos 11
a ¶ Sanguinis vindictam, prædicando eum iuſtum fuiſſe & Chriſtum.
b ¶ Non Dei. c ¶ Ieſu, quod non addunt, vt ſupra dictum eſt duabus de cauſis.
¶ Quaſi princeps. 12
ſanguinem hominis iſtius. † Reſpondens autem Petrus & 13
a ¶ Ex feruore & zelo non patiuntur vnum loqui pro omnibus.
a ¶ Breuiter loquendo dant exemplum non vtendi verborum circumitu. 14
e apoſtoli dixerunt: † Obedire oportet Deo magis quam ho 15
a ¶ Supra dixerat; Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Iacob, ideo nunc breuiter dicit, Deus patrum. b ¶ In reſurrectione, hoc maxime oderunt. 16
f minibus. Deus patrum noſtrorum ſuſcitauit Ieſum quem
a ¶ Hic manifeſte ſanguinem introducunt ſuper eos. b ¶ Quaſi reum & maledictum. 17
c ¶ Totius eccleſiæ quæ in cœlo & in terra eſt.
vos interemiſtis ſuſpendentes in ligno. Hunc principem 18
a ¶ Hominum. b ¶ Virtutibus vel aſcenſu in cœlum. 19
c ¶ Proſperitate æternitatis vel filio.
& ſaluatorem Deus exaltauit dextera ſua ad dandam pœ- 20
a ¶ Ideo virtutes factæ, ideo in cælum aſcendit. b ¶ Quæ eſt fructus pœnitentiæ. 21
g nitentiam Iſrael, & remiſſionem peccatorum: & nos 22
a ¶ Virtutum, aſcenſionis, ſpiritus miſſionis. b ¶ Teſtis eſt. ¶ Ne vilis ſit ſermo humanus.
h ſumus teſtes horum verborum, & ſpiritusſanctus quem 23

Omnibus

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Ambigebant de il. quidnam fie. *id eſt, vbi & quo quærerentur & caperentur.*

2 Adue. au. quidam, &c. *qui viderat aſtantes eos in templo, & intrepide docentes* Annunciauit eis, &c. *& patet litera.*

3 Tunc abiit. *Hic conſequenter ponitur apoſtolorum cauteloſa reductio. Inierunt enim iſti concilium ad reducendum eos turpiter, & aſpere ſicut malefactores publicos ſed videntes deuotionem populi, timentes ne lapidarentur, mutauerunt propoſitum, & ad reducendum eos vſi ſunt tantum verbo ſimplici, & hoc eſt quod dicitur.* Tunc abiit magiſtratus. *Nomen eſt officij, & tenetur collectiue pro maioribus communitatis.*

4 Cum miniſtris, *ad capiendum apoſtolos paratis.*

5 Et addu. illos ſine vi. cum. *Cuius cauſa ſubditur ex parte ipſorum cum dicitur.*

6 Timebant enim, &c. *Ex parte apoſtolorum cauſa fuit, prompta voluntas veniendi, & ſecuritas de aſſiſtentia Dei.*

7 Et interrogauit eos, &c. *Hic ponitur apoſtolorum increpatio, cū dicitur.*

8 Pręcipiendo præcipimus, &c. *id eſt, autoritate pontificali prohibuimus.*

9 Ne do. in nomine iſto. *i. in nomine Ieſu Nazareni.*

10 Et ecce repleſtis Ieruſalem doctrina veſtra, &c. *contra pręcepta noſtra.*

Diuiſio. 11 Et vultis introducere ſuper nos ſanguinem hominis, &c. *q. d. non ſolum eſtis inobedientes, ſed ētcrimē homicidij nobis imponētes*

12 Reſpondens autem Petrus & apoſtoli dixerunt. *Hic conſequēter ponitur increpatorum reſponſio, quæ eſt duplex, ſecunda ponitur ibi;* Surgens autem. *Prima vero per apoſtolorum verba cum dicitur,* Reſpondens autem Petrus & apoſtoli, &c. *Licet glo. interlinearis dicat, quod apoſtoli ex feruore moti non fuerunt paſſi vnum pro omnibus loqui, non eſt tamen veriſimile, quod omnes loquentes ſimul dederint reſponſionem quæ ſequitur per ordinem, quia ibi fuiſſet confuſio vocum, quod non eſſet decens, nec bene intelligibile, nec ſic permittitur hominibus loqui in loco iudicij. Ideo magis videtur ſaluo tamen meliori iudicio, quod Petrus ſolus dedit reſponſionem, qua data alij apoſtoli approbauerunt eam tanquam ſuam, nec illa gloſa, cum non ſit magiſtralis, eſt autentia.*

13 obedire oportet Deo magis quam hominibus. *hoc eſt per ſe notum, homines nullam autoritatem præcipiendi habeant niſi a Deo, a quo eſt omnis poteſtas.*

14 Deus patrum noſtrorum. *i. quem coluerunt patres noſtri.*

15 Suſcitauit Ieſum, quem vos interemiſtis ſuſpēden. in li. &c. *& ſic non imponimus vobis falſo ſanguinem ipſius.*

16 Hunc principem. *eccleſię militantis, & triumphantis.*

17 Saluatorem. *hominum.*

18 Deus exalta. *ad cęleſtia.*

19 Dexte. ſua. *virtute ſua, ſicut declaratum eſt ſupra c. 1.*

20 Ad dandam pœnitentiam Iſrael. *ad dandum tempus pęnitēdi.*

21 Et remiſſionem peccatorum & nos ſumus teſtes. *quia nobis pręceptum eſt iſta teſtificari, vt patet ſupra primo & Lucæ vltimo, quaſi dicat, propter hoc oportet nos in hoc obedire Deo.*

22 Horum verborum. *ſcilicet reſurrectionis, aſcenſionis, & miſſionis ſpiritusſancti.*

23 Et ſpiritusſanctus. *teſtificatur iſta q loquitur in nobis, & eius virtute fiunt ſigna & prodigia. Sed quoniam homines in malis obſtinati reſponſionem rationabilem non recipiunt, ideo ſubditur.*

✱ Hęc

a *Omnib.* RAB. Non nobis ſolis, ſed omnib. obedientib. etiam vobis ſi velitis accipere. In hoc ad pœnitentiam prouocat. D

b *Hæc autem cum audiſſent.* ✲ CHRYSOST. Vide excellentem malitiam, oportebat ex his quæ audierant perterreri: illi autē diſſecabantur cordib. ſuis, & cōſultabant, vt ſine cauſa occiderent. Et lōge poſt. In vinculis erant iſti, & ſiſtebātur in iudicio, & qui iudicabant erant anxii. conſilijq; expertes. Nam ſicuti qui adamantem percutit, ipſe ſibi plagā infert, ita & hi: nam uidebant non ſolum horum libertatē nō impediri, ſed prædicationem magis augeri, & imperteritos illos, etiam non data occaſione, loqui. Imitemur hos dilectiſſimi nos, & imperteriti ſimus in omnib. moleſtiis. Ei enim qui timet Deum, iā nihil graue eſt, ſed ſunt grauia his qui non timent, &c.

c *Gamaliel.* Diſcipulus apoſtolorum, ut putabatur, remanēs apud Iudęos cōſilio apoſtolorum, vt peſſima deſtrueret conſilia, & furorem eorum mitigaret.

BEDA. Vt Clemens dicit, Gamaliel conſocius erat apoſtolorum in fide: ſed conſilio eorum cum Iudeis manebat, ut in tali turbine furorem eorum poſſet ſedare.

✲ CHRIS. Hic Gamaliel Pauli præceptor fuit, & dignum admiratione, quod tanto iudicio ualens, ac legiſdoctor exiſtens nondum crediderit, non poterat ille per omnia manere incredulus, & manifeſtum hoc ex uerbis illius, quæ conſulendo affert. Vide, oro, hic Gamalielem, quomodo cum manſuetudine loquitur, & non dicit antiquas hiſtorias, quamuis haberet multas, ſed recentiores, quæ ad confirmandam fidem, dictorum plurimum momenti habebant.

d *Theodas.* BEDA. IOSEPHVS. Theodas perſuaſit multis ſublatis ex vrbe facultatib. ſuis ripas Iordanis obſidere, & cum eſſet magus, prophetam ſe dicebat: & diuiſo fluuio ſe præbere tranſitum promittebat: Cui iuſſu Fadi procuratoris equitum turba ſuperueniens multis peremptis aut captis, ipſius caput Ieroſolimam reuexit. Li. 20. antiq. c. 45.

Non dabit. Iam coram vobis.
a dedit Deus omnibus obedientibus ſibi. Hæc autem cum au-
Cordib. a Quia verbis non poterant prohibere.
b diſſent, diſſecabantur, & cogitabant interficere illos. † Sur- 1 2
a Non Saducæus, qui negabat reſurrectionem.
c gens autem quidam in concilio Phariſæus, nomine Gama- 3
a Non imperitus qui non audiretur,
liel, legiſdoctor, † honorabilis vir vniuerſæ plebi: † iuſſit † fo- 4
a Apoſtolos ſecedere, quaſi excludendos iudicaret. b Qui ſobrii & prudentes debetis eſſe.
ras ad breue hōmines fieri. Dixitq. ad illos: Viri Iſraelitæ at- 5 6
a Non iudicando cum furore.
tendite vobis ſuper hominibus iſtis quid acturi ſitis. Ante 7
a Magnum prophetam, vel Chriſtum.
d hos enim dies extitit Theodas dicens ſe eſſe aliquem: cui 8
† conſenſit numerus virorum circiter quadringentorum: qui 9
e occiſus eſt, & omnes quicunque credebant ei diſſipati ſunt,
& redacti ad nihilum. Poſt hunc extitit Iudas Galilæus in 10
a Quando exiit edictum à Ceſare Auguſto, vt profiteretur vniuerſus orbis. b A veritate. c Multum vt non miremur multitudinem credentium. 11
diebus † profeſſionis: & auertit populum * poſt ſe, & ipſe pe- 12
a Conſentientes cum facientib. par comprehendit pœna. 13
riit, & omnes quot quot conſenſerunt ei, diſperſi ſunt. Et nūc 14
Nolite interficere.
f itaque dico vobis: diſcedite ab hominibus iſtis, & ſinite illos. 15
Quoniā ſi eſt ex hominibus conſilium hoc, aut opus, diſſol- 16
a Grauius inculcat conſilium ne ſpernatur. 17
uetur. Si vero ex Deo eſt, non poteritis diſſoluere: † Ne forte 18

✲ IOSEPHVS. Theodas & Iudas Galilæus de quibus hic agitur, circa annum Domini ſextum ſeditiones in Iudæa fecerunt, uarii tū ſunt ab illis, quos occidit Fadus miſſus à Claudio Imperatore poſt mortē Agrippę in Iudęam circa annū Domini 46. quos tamen noſtri interpretes confundunt.

✥ CHRYSOST. Hæc ſi Ioſephi hiſtorias inſpexeritis, diſcetis euidentius, nā ille horum hiſtoriam cōſcribens, diligenter narrat. Hom. 14. E

e *Iudas Galilæus in diebus profeſſionis, & auertit populū poſt, &c.* De hoc Ioſephus dicit, quia cogebat populum ne tributa ſoluendo Romanis libertatem amitteret: proferens ex lege ſoli Deo ſeruiendum, & eos qui decimas dabant, tributa nō dare debere. Quæ hæreſis intantum creuit, ut Phariſæi & multa pars populi Chriſtum interrogarent, an liceret tributa dare Cęſari. Matt. 22. b.

f *Quoniam ſi eſt ex hominibus conſilium, &c.* ✲ CHRY. Hic & illos uidetur hortari, ut ratiocinentur ac colligant. Igitur quia non eſt diſſipatum, non eſt humanum. Ne quo pacto, & cum Deo pugnare inueniamini. Nō dixit, ſi fuerit Chriſtus Deus. Opus.n. hoc declarabat, neque aſſeruit quod non humanum nec quod non diuinum, ſed futuro tempori fidem permiſit, ita ut perſuadeat. At dicit quis, ſi perſuaſit, quare flagellarunt Non potuerunt uidere quam indubitata iuſtitia, nihilominus tamen furorem ſuum impleuerunt, &c. F

☞ *Caſis.*

+ inf. 22. a. + Supr. 4. f † vt pauli ſper ſecederēt foras apoſtoli. * multum † nequādo

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Hæc cum audiſ. *principes ſacerdotum. diſſecaban. quia reſpōſionem eorum non poterant infringere, & tamē volebant eos occidere.*

2 Surgens autem. *Hic ponitur ſecunda excuſatio per Gamaliel uerba, quia ut dicit Glo. erat diſcipulus apoſtolorum, occultus tamen, ut Iudæorum peſſima conſilia diſſiparet.*

3 Phariſęus. *in hoc quod credebat reſurrectionem, & ſpiritum, & angelum, ſed non ſequendo malitiam Phariſæorum.*

4 Legiſdo. hono. *& ſic magis habebant autoritatem loquendi.*

5 Iuſſit foras ad bre. ho. *i. apoſtolos, ut in eorum abſentia efficacior eſſet pro eis eius ſententia.*

6 Viri Iſrae. *qui eſtis in lege & prophetis eruditi.*

7 Attendi. vobis, &c. *q. d. non debetis eos præcipitanter condemnare ſed facta præterita conſiderare, quorum duo recitat, di.*

8 Ante hos e. dies ex. The. di. ſe eſſe ali. *ſ. magnum prophetam, q vt dicit Ioſephus magicis artibus multos de Ieruſalem decepit, & multis facultatibus ex Ieruſalem ſublatis duxit eos uſque ad ripas Iordanis dicens præbere eis tranſitum per arentem alueum.*

9 Qui occi. eſt. & c. *per milites ad hoc miſſos a Fado præſide Syrię.*

10 Poſt hunc ex. Iu. in d. pro. *i. tempore quo ſinguli de Iudæa ibant ad ciuitatem ſuam, ut ſe eſſe ſubditos profiterentur Romanorum, ut habetur Luc. 2.*

11 Et auertit popu. poſt ſe: *affirmans publice, quod illicitum erat Iudęis aliquem dominum cognoſcere, niſi ſolum Deum, qui eduxerat eos de ſeruitute Aegypti. Sed hoc erat falſum, quia Ieremias qui ſanctus fuit, inducebat Sedechiam, & alios de populo Iudæorum ad ſeruiendum regi Chaldęorum. Ie. 38. Similiter. 2. Para. vl. Sedechias inculpatur de hoc, quod fregit iuramentum quod fecerat Nabuchodonoſor, de ſeruiendo ſibi ſub tributo, quod ſcriptura non feciſſet, ſi iuramentum illud fuiſſet illicitum. Similiter Daniel & ſocii eius qui fuerunt ſancti, humiliter & fideliter ſeruierunt Nabuchodonoſor regi, propterea etiam ſaluator Matt. 22. interrogatus, ſi liceret Iudæis reddere cenſum Cæſari, reſpondit quę ſunt Cæ. Cæſari quæ ſunt Dei Deo.*

12 Et ipſe pe. & o. quot. con. ei. *adherentes eius falſæ doctrinę. Conſequenter replicat ad propoſitum prędictum di.*

13 Et nunc ita dic. u. diſ. ab ho. iſtis. *i. ab eorum perſecutione.*

14 Quo. ſi eſt ex ho. con. hoc. *i. ſi doctrina eorū ē humanitus. cōficta*

15 Diſſolue. *ſicut & prædictorum.*

16 Si uero ex Deo eſt. *i. ex ordinatione diuina.*

17 Non pote. diſ. *Nam eius ordinationem nullus poteſt impedire.*

18 Ne forte & Deo re. videa. *q. d. cum hoc incurretis peccatum graue, repugnando ordinationi diuinę.*

✲ Conſen-

MORALITER.

✲ 2 *Sur. au. in con. &c.* Per Gamalielem legiſdoctorem qui rationabiliter loquens mitigauit eorum furorem, ſignificatur bonus doctor catholicus, q doctrina ſana reprimit irā irrationabiliter motā. quia labor prędicatorū, doctorū & cōfeſſorū multum facit ad ſalutē animarum, & alleuationē oneris curatorū

a *Ceſis.* RAB. Ecce fortitudo fidei patet, quæ non verbis cohiberi poterat, nec flagellis. Prius ſunt ſermone prohibiti, modo flagellis ceſi.

ibidem. ✻ CHRYSOST. Perſuaſi ſunt autem ab eo, & acceſitos apoſtolos flagellarunt, ac dimiſerunt eos. Reueriti ſunt gloriam viri, ideo & deſtiterũt ne occiderent apoſtolos, flagellatos autem ſolum dimiſerunt.

† reperiamini. aduerſ. Gnoſticos c. 10. ✻ TERTVL. Illic conſtitues ſynagogas Iudæorũ fontes perſequutionum, apud quas apoſtoli flagella perpeſſi ſunt, & populos nationem cũ ſuo quidem circo, &c.

b *Quo digni.* Non putabant ſe laborare, ſed maximum munus percipere: quia beati qui perſecutionem patiuntur propter.

✻ CHRYSOS. Nuſquam hoc apud veteres contigit, quia & Hieremias flagellatus eſt, propter verbũ domini, & Hel æ ac alijs minati ſunt. Sed hic etiam ab hoc, & nõ à ſolis ſignis, virtutem Dei declararunt, Non dixit, quod non dolebant, ſed ꝙ dolentes gaudebant. Vnde manifeſtum, ex libertate dicendi, quæ poſt flagella ſequebatur.

a Conſentire eſt ſenſum ſenſui contingere. Ex communi conſenſu.

A & Deo repugnare † videamini. Conſenſerunt autem illi, & 1

In ſynagogis ſuis flagellabunt vos.

conuocantes apoſtolos, cæſis denunciauerunt eis, ne omni- 2

a Eritis odio omnib. hominib. propter nomen meum.

no loquerentur in nomine Ieſu: & dimiſerunt eos. † Et illi

a Gaudete inquit dominus in illa die & exultate, quoniam merces veſtra multa eſt in cælis.

b quidam ibant gaudentes a conſpectu concilij: quoniam di-

a Non pro aliquo crimine Vbi Chriſtus in cauſa eſt, ibi maledictio eſt operanda.

c gni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pati. Omnis 3

a Templo vicinas, vel totius ciuitatis. b Quæ pertinent ad mores.

autem die non ceſſabant in templo, & † circa domos docen-

a Fidem de Ieſu qui fuit Chriſtus.

tes & euangelizantes Chriſtum Ieſum.

B ſtatuatur ſequenti.

✻ CHRYSOT. Quãdo hęc fiebant, quando flagella, quãdo minæ, quando multiplicabantur diſcipuli.

c *Omni autem die non ceſſabant in templo &c.* Sæpe talia interponũt capitula breuiter multa colligentia vt quaſi finis præterito ſermoni, & fundamentum

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Conſen. au. *Hic conſequenter ponitur excuſatorum dimiſſio, cum dicitur.* Conſen. *tum quia legis doctor erat honorabilis, tũ quia eius perſuaſio erat rationabilis. Licet tamen conſenſerunt ei de dimiſſione apoſtolorum, non tamen de modo dimittendi. quia conſuluerat ſimpliciter eos dimitti: & ipſi prius fuerunt cæſi & prohibiti prædicare nomen Chriſti. ideo ſequitur.*

2 Et conuo. &c. Et illi quidem ibant gau. &c. *ita quod aduerſa non ſolum ſuſtinebant patienter, ſed etiam gaudenter, in quo conſiſtit excellentiſſimus fortitudinis gradus.*

3 Omni au. die nõ ceſ. &c. *in nullo verbis aut verberib. territi, ſed magis ad prædicandum Chriſtum fortius animati.*

ADDITIO.

In c. 5. vbi dicitur in Poſtil. Dicuntur autem Saducæi à Zedec, quod eſt iuſtitia. in Heb.

Sicut Arriani dicuntur ab Arrio qui fuit primus inuentor hæreſis Arrianæ, ſic Saduçęi dicuntur à quodam qui nominabatur Sadoch qui fuit primus inuentor hæreſis Saduçęorum, vt habetur in Glo. ſuper librum Thalmudicum, qui dicitur Aboth. Vnde non dicuntur à iuſtitia, quia nec reputabantur inter alios iuſtiores, ſed econtra: Phariſæi eorum amuli iuſtiores reputabantur, vt patet Luc. 18. vbi dicitur de Phariſæis: qui confidebant in ſe tanquam iuſti, & ſpernebant cęteros.

CAP. VI.

ibidem. a *IN diebus, &c. murmur Græcorum.*

✻ BED. Cauſa murmuris erat, qa Hebręi viduas ſuas, tanquam eruditiores, in miniſterio alienigenis prę ferebant.

Ho. 14. CHRYSOSTOMVS. Hoc fortaſſis ob multitudinem venit. Nõ enim poſſunt omnia in multitudine tam exacte fieri.

† 93. d. c. legim⁹. in fin. † placitum gratum.

CAP. VI.

Prius dixerat omni die. a Sedulitate prędicantium.

IN diebus autem illis creſcente nume- 1

a Chriſtianorum, qui illo tempore diſcipuli dicebantur.

ro diſcipulorum factum eſt murmur

b Græcorum aduerſus Hebręos, eo quod 2

c deſpicerentur in miniſterio quotidia- 3

Communi conſenſu.

no viduæ eorum. Conuocantes au- 4

C a Conſenſum quærunt multitudinis. Quod in exemplum debet aſſumi.

d tem duodecim, multitudinem diſcipulorũ dixerũt. † Nõ eſt 5

a Meliora ſunt fercula mentis quam dapes corporis.

† æquum nos derelinquere verbũ Dei: et miniſtrare menſis.

præ cæteris, quotidiano miniſterio grauabantur.

c *Deſpicerentur.* RAB. Ex deſpectu plus grauarentur.

d *Non eſt ęquum, &c.* BE. Oſtendunt apoſtoli epiſcopos & doctores eccleſiæ non debere corporalib⁹ rebus implicari.

✻ CHRYSOST. Principio abſurdum ponit, oſtendens, quod non poſſit vtrumque fieri accurate: qm̃ & qñ Mathiam ordinaturi erant, primum rei oſtendunt neceſſitatem, eo quod vnus defecerat, & oportebat fieri duodecim. Etiam hic vtilitatem oſtendunt, ſed hoc non fecerũt in principio, ſed expectarunt, vſque dum oriretur murmur, neq. etiam expectauerunt vt hic ſupra modum fieret. Vide quod iudiciũ ipſis pmiſerũt & præſe-

BED. Cauſa murmuris erat: Hebræi uiduas ſuas vtpote eruditiores in miniſterio præferebant viduis Græcorum.

b *Græcorum.* RAB. Siue aduenarum Gentilium in ciuitate cõuerſantium: ſiue Iudæorum genere, ꝗ inter Græcos nati fuerant, & nutriti, qui murmurabant, & quia deſpiciebantur, aut quia ad miniſterium viduæ eorum non admittebãtur, aut ꝗa prę

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. VI.

IN diebus, au. &c. *Deſcripta prędicatione Petri ſingulari, & cũ alijs apoſtolis, hic conſequenter occaſione huius ponitur pars incidentalis, in qua agitur de electione ſeptem diaconorũ, ne impediretur oratio, et prædicatio apoſtolorum. Et diuiditur in duas partes, quia primo ponitur cauſa & actus electionis, ſecundo ſubditur proſecutio de electis, ibi.* Stephanus autem. *Prima in duas, quia primo ponitur electionis cauſa ſiue ratio, ſecundo ipſa electio, ibi.* Et placuit. *Circa primum dicitur.*

1 In di. au. illis cr. mul. apo. *Non enim poteſt regi tanta pace multitudo ſicut pauci, eo quod difficile eſt quin in magna multitudine ſint aliqui diſcoli.*

2 Aduerſus He. *omnes erant Iudęi, ſed aliqui erant nati in Iudæa. & illi dicuntur hic Hebręi, & aliqui in Gręcia ex Iudęis ibidem per Antiochum diſperſis, & illi qui de Gentilitate erant ad Iudaiſmum cõuerſi.*

3 Eo quod deſpi. in mini. quo. ui. eo. *Quod exponitur dupliciter. Vno modo, quia Gręcæ mulieres tãquam magis rudes repellebantur ab Hebręis ne miniſtrarent. Alio modo intelligitur iſte deſpectus in hoc, ꝙ Gręcis uiduis non adminiſtrabantur ita bene neceſſaria ſicut Hebręis.*

4 Conuo. au. 12. mul. dix. *non eſſe bene regibilem per eos in temporalibus abſque detrimento in ſpiritualibus.*

5 Dixe. Non eſt æquum. nos de uer. Dei, &c. *i. prędicationẽ uerbi diuini, nam ſpiritualia ſunt temporalibus præponenda.*

MORALITER.

4 *Conuo. autem 12. multi. &c.* Duodecim apoſtoli ad pacẽ multitudinis conſeruandam, & ut liberius intenderent orationi, & prædicationi ad fidem eccleſiæ dilatandã, ordinauerunt ſe ✠ Conſiptẽ uiros boni teſtimonij ad diſpenſationem bonorũ temporalium, vt hic dicitur. Et per hoc epiſcopi qui ſunt ſucceſſores apoſtolorum inſtruuntur, ut curam temporalium, quantum poteſt fieri, bono modo alijs committentes circa ſpiritualia liberius ualeant occupari.

✻ Et

& preferunt eos,qui omnibus placēt,& ab omnibus teſtimonium habent. Itaque cum Matthias preferēdus eſſet,oportet, dicebant,vt ex his viris qui fuerūt nobiſcum omni tempore, hic aūt non ſic. Non enim erat tale negotium. Ideo & hoc nō permiſerunt ſorti, neque quum poſſent ipſi ſpiritu moti eligere,hoc faciunt: ſed magis ſtatuunt,quod multorum teſtimoniis approbatur. Nam definire numerum, & ordinare, etiam hoc ſibi vendicant. Eligere autem viros illis permittunt vt ne videantur ipſi in gratiam quorundam agere. Quoniā & Deus Moſi permittit eligere uiros quos ipſe ſciebat. Etenim ſapientia multa opus eſt in huiuſmodi diſpenſationibus.

a *Conſidera.&c.ſeptem &c.* Be. Hic iam diſcernebant apoſtoli, & ſucceſſores eorum per eccleſias conſtitui ſeptem diacones qui eſſent ſublimioris gradus cæteris: & proximi circa aram quaſi columnæ aſſiſterent, non ſine ſeptenarii myſterio.

a Non mulieres. b Omnibus eligantur. c Quibus teſtimonium perhibeant omnes.
a Conſiderate ergo fratres viros ex vobis † boni teſtimonii 1
a Hic numerus ſpirituiſancto conuenit. b Quod patet in ſignis & linguis. c Vos eligit,nos conſtituamus. 2
ſeptem plenos ſpirituſancto & ſapientia, quos conſtituamus 3
a Vt miniſtrent ipſi vel preſint miniſtrantibus. b Illi actioni,nos adhærebimus theoriæ. Sine intermiſſione orate. Prædicationis. 4
b ſuper hoc opus. Nos veró orationi & miniſterio uerbi † in- 5
a Pro vobis & aliis. Vt inſtruantur alij. b Ne quod offendiculum fieret euangelio, murmura ſedant, ꝫ conſenſui omnium ſtudent. 6
e ſtantes erimus. Et placuit ſermo coram omni multitudine. 7
d Populi multitudo. a In Deum: vel cui ab hominibus credendum. Vtrunque probauit euentus. 8
† Et elegerunt Stephanum virum plenum fide & ſpirituſancto,& Philippum & Prochorum, & Nicanorem, & Timo- 9
a Hic ſolus aduena dicitur,uel quia cæteri aduenę non erant: uel quia notabilis fuerat futurus,ideo quaſi alienus aduena dicitur. b Illi qui elegerunt. 10
e nem, & Parmenam, & Nicolaum † aduenam Antioche-
Apoſtoli.
f num. Hos ſtatuerunt ante conſpectum apoſtolorum, 11
a Hac autoritate diaconibus manus imponuntur. b predi.cerat.: Creſcente numero diſcipulorum,&c. 12
& orantes impoſuerunt eis manus. Et verbum domini
a In fide & opere credentium. 13
creſcebat, & multiplicabatur numerus diſcipulorum in 14
a Nondum enim aliis ciuitatibus erat prędicatum.
Ieruſalem valde. Multa etiam turba ſacerdotum obe- 15
16

✻ Chrys. Manus viro ſuperponitur, totum autem Deus operatur: & illius eſt manus,que eius qui ordinatur,caput cō tingit,ſi quemadmodum oportet,ordinatur. D

Ibidem. E

e *Et orantes.* Bed. Communis diſpenſatio exigebat, vt miniſtri eligerentur,qui vt digni inuenti ſunt, creſcente gradatim prouidenria conſilii ſalutaris, placuit eoſdem ipſos ſacri altaris & dominici ſāguinis, ſicut refectionis, & menſæ communis miniſtros ordinari. Quod probatur inde quia dictum eſt. *orantes impoſue.eis ma.* hoc eſt proprium eorum quia ad ſacroſancti altaris promouentur officium. Hoc exemplo orationes fiunt in ordinibus, licet oratio apoſtolorum non ſit ſcripta.

+ teſtimonio com p batos.

† incūbemur.

✻ Chrysostom. Non ſimpliciter hoc dixit,ſed vt oſtendat, quanta ſit vis eleemoſynæ ac ordinis bene inſtituti. Mirabile, ibi occiſus eſt Chriſtus,& illic creuit prędicatio,& non ſolum non ſunt offenſi quidam ex diſcupulis,videntes apoſtolos quidem,flagellari,alios autem fugari,alios ſpiritus tentare, alios obmurmurare, ſed & ſic credentium numerus augebatur,ita emendabatur,ex eo quod Ananiæ acciderat, & maior timor illis fiebat. Vide autem oro,quomodo creuit multitudo: poſt tentationes tumne creuit, & non antea. conſidera autem, quanta & benignitas Dei, ex illis enim principibus ſacerdotum,qui ad cædem turbam exaſperant,qui talia clamarant & dixerant,alios ſaluos fecit,&c. Ex his multi obediebant fidei.

Ibidem. †proſelitū E

Chrys. Et incipiendo,& finiendo rationem reddunt: Incumbemus,inquit,ſic enim oportebat, non ſimpliciter, neque ſine opera ſed cum perſeuerantia incumbere.

b *Nos vero orationi & miniſte.&c.* De ſeipſis non interrogant, ſed iudicant.

✻ Chrys. Ex hoc manifeſtum, quod ſegregauerunt illos a multitudine. Et illi trahunt,non apoſtoli ducunt. Vide quomodo ſcriptor non eſt ſuperfluus. Non enim dicit, quomodo,ſed ſimpliciter quòd ordinati ſunt p precęs. Hoc enim eſt χειροτονία,id eſt,ordinatio.

✻ Tertvl. Alter hereticus Nicolaus emerſit: hic de ſeptem diaconis,qui in actis apoſtolorum allecti ſunt, fuit, &c.

c *Et elegerunt,&c.& orantes,&c.* Rab. Hic ordo ſeruandus eſt in ordinandis,eligat populus, ordinet epiſcopus.

d *Stephanum.* Rab. Hic primus ponitur,& ſolus laudatur, ut in vno omnes laudentur,aut primo martyrū honor feratur.

f *Et verbum uo.&c.* Ra. Quaſi recapitulatio uidetur, quia dixerat. Omni die non ceſſabant docentes,&c.& in hoc ipſum redit,di. *Et uerbum domini creſcebat.*

Ra. Sæpe in hoc libro,& in euangelio etiam talia interponuntur capitula; ne ſubito,deſinentes, uel ſubito introductæ uileſcant ſententiæ. Vnde ad ornandum preteritæ narrationis finem & ſequentis principium,& ad euangelii, & apoſtolorum laudem inferuntur hæc. *Et uerbum do.creſ.& mul.nu.* Mat.27. F

☞ Maior

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Conſiderate ergo fratrgs uiros ex uobis. *quos melius cognoſcitis quam extraneos,& ipſi melius poſſunt ſcire modum regendi multitudinem hanc quam extranei.*

2 Boni teſtimonii. *i.bonæ famę.*

3 Septem. *Hic numerus competit ſeptenario ſpirituſſancti,ideo ſubditur.*

4 Plenos ſpirituſancto & ſapientia. *quantum apparere poteſt per ſigna exteriora.*

5 Quos conſtituamus ſuper hoc opus. *ſcilicet ad miniſtrationem temporalium.*

6 Nos vero orationi,&c. *per quam aſcenditur in Deum.*

7 Et miniſterio uerbi inſtantes erimus. *per quod fit deſcenſus ad proximum,ad modum angelorum in ſcala Iacob aſcendentium,& deſcēdentium,Gen.18.*

8 Et placuit ſermo coram omni multitudine. *Hic conſequenter ponitur electio cum dicitur.* Et placuit ſer.co.multi. *quia rationalis erat,& vtilis.*

9 Et elegerunt Stephanum uirum plenum fide & ſpirituſancto,&c. *id eſt fidelitate,propter quod tale negocium poterat ſibi ſecure committi,& idem intelligendum eſt de aliis. Iſte tamen ſpecialiter laudatur tanquam primus martyr futurus,*

10 Et Nicolaum aduenam. *id eſt de Gentilitate conuerſum ad Iudaiſmum.*

11 Antiochenum. *i.de Antiochia natum.*

12 Hos ſtatuerunt ante conſpectum apo.&c. *ſcilicet illi qui eos elegerunt.*

13 Et orantes. *ſ,apoſtoli.*

14 Impoſuerunt eis ma. *ipſos ordinando in diaconos, unde & diaconi per impoſitionem manus ordinantur.*

15 Et Verbum domini cre. *id eſt effectus prædicationis uerbi Dei per multiplicationum credentium,*

16 Multa etiam tur.ſa.obe.fi. *propter miracula quæ fiebant manifeſte,occulte tamen erant Chriſtiani,ſic Gamaliel,etiam eadem ratione.*

✻ 1 Stepha.

MORALITER.

9 *Et elege.Ste.* Per Stephanum qui deſcribitur hic plenus fide plenus gratia,& fortitudine, ſignificari poteſt quilibet chriſtianus,qui ex gratiis a Deo ſibi datis paratus eſt fidem Xpi defendere,ſecundū conditionem ſuæ perſonę,& pro ea martyrium ſuſtinere. Et nomē Stephani conſonat,quod uno modo norma,alio uero modo corona interpretatur, talis enim normā fidei ſequitur indeclinabiliter: propter quod coronā gloriæ ſibi reddendam finaliter promeretur,ſecundum illud 2.Tim.4.b. Bonum certamen certaui,curſum conſummaui, fidē ſeruaui,in reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quā reddet mihi dominus in illa die iuſtus iudex,ideo ſubditur.

† MO-

A ¶ Maior ex hoc naſcitur cauſa perſecutionis, quia prius creſcente plebe zelus fuerat concitatus.

✱ OECVM. Qui enim ante electionem prodigia non faciebat, vt qui nec ſatis cognitus erat, vbi per electionem cognitus eſt, tunc etiam donum, quod electionem conſequutum erat, demonſtrabatur.

Hom.15. ✱ CHRYSOSTOM. vide, quomodo etiam in illis ſeptem vnus cæteris præferebatur, & primatum habebat. Nam quamuis omnium communis ordinatio, attamen ille maiorem ſibi conciliaret gratiam. Ante illud tempus nullum fecerat ſignum, at vbi manifeſtatus eſt, ut oſtendatur non ſufficere ſolam gratiam, ſed opus etiam ordinatione, vt ſpiritusſancti augmentum fiat. Quod ſi & ante pleni ſpiritu, at id à lauachro.

a Coronatus vel forma martyrii credentibus. b Sic dicendum eſt, plenus ſpiritusſancto, ſubaudi, gratia & fortitudine, ita credebat ſigna & prodigia. c Spiritualis. d Fidei.

a b diebat fidei. Stephanus autem plenus gratia & fortitudine 3
faciebat prodigia & ſigna magna in populo. Surrexerunt au 4
a Synagoga congregatio, vel collectio. Hæc tria loca ibi propinqua ſunt. b Regione.
c tem quidam de Synagoga quæ appellatur Libertinorum & 5
a Cyrene ciuitas eſt. b Alexandria metropolis eſt Aegypti.
d e Cyrenenſium & Alexandrinorum, & eorum qui erant á Ci- 6 7
a Cilicia minorque Aſia ſibi proxima ſunt.
f licia & Aſia, diſputantes cum Stephano, & non poterant re- 8
Scripturarum. a Cum omni fiducia & ſine timore.
ſiſtere ſapientiæ & ſpiritui qui loquebatur. Tunc † ſubmiſe- 9
a Calliditate fraudis. b Quia veterem nouam legem praeferebat.
g runt viros, qui dicerent ſe audiſſe eum dicentem verba blaſphe- 10 11
a Patrem. Cui æqualem dicebat Chriſtum. b Ad concilium.
miæ in Moyſen, & Deum. Commouerunt itaque plebem & 12
a Præcellentes autoritate. b Quia non poterant reſiſtere, mortem parant inferre. Ecce violentia.
ſeniores & ſcribas, & † concurrentes rapuerunt eum, & addu- 13 14 15

+inuadentes.

B a *Stephanus*. Græcè, Latine corona: qui quod præcepturus erat in re, præſagio nominis præ occupabat: qa poſt crucē Chriſti primus martyrio coronatus eſt ſublimiter, qui lapidatus eſt humiliter. Hebraicè interpretatur Stephanus norma noſtra, qui primo paſſus ſequentibus martyribus factus eſt forma mori pro Chriſto.

Ho eadē. b *Surrexerunt, &c.* ✱ CHRYSOS. Iterum vocat ſurrectionem, illorum exacerbationem & iram. Vide & hoc loco magnam multitudinem, imo aliam accuſationum figuram. Nam poſtquam Gamaliel illos prohibuerat, ne quid contra illos attententent, aliam accuſationem inducunt.

Libertini. c *Liberti*. BE. Libertini dicuntur filij Libertorum. i. eorum q de ſeruitute manu miſſi & libertati donati ſunt. Conſtat ergo de ſtirpe ſeruili fuiſſe qui primò fidei Chriſti reſtiterunt, q etſi ab hominibus emancipati, tamen ſerui erant peccati, figurantes hereticos & perſecutores fidei & ſanctitatis.

Ibidem. ✱ CHRYS. Variæ autem Synagogæ erant, libertinorum, & Cyrenenſ. Sed Cyrenenſes vltra Alexandrinos ſiti ſunt: qui & illic pro conſuetudine quę tunc erat, habebant Synagogas: fortaſſis, & illic manſerunt, ne cogerentur continuo migra-
C re, Libertini autem, qui a Romanis libertate donati erant, ſic appellabantur. Porrò quemadmodum migrabantur illic D hoſpites multi & ita Synagogas habebant multas, in quibus oportebat & legem legi, & preces fieri.

Ibidem. d *Diſputantes cum Stephano, &c.* ✱ CHRYSOSTOMVS. Idcirco diſputabant vt cogerent illum dicere aliquid. At ille poſt ea apertius locutus eſt. Tu autem conſidera velim quomodo & hic, dum cogitur, docere attentat & illorum per ſigna in multitudinem non ſolum moueantur, ſed quoniam & legis cognitione ſuperior erat, illique inſolleſcebat, alios quoque teſtes conſtituunt.

e *Et non poterant reſiſtere ſapientiæ, &c.* BEDA. Dignum fuit vt in protomartyre confirmaret quod in martyribus tradendis pro nomine ſuo promiſerat, dicens: Dabo vobis os & ſapientiam, cui non poterunt reſiſtere aduerſarii.

+ine. RAB. Nolite cogitare quomodo aut quid loquamini: Non enim vos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri qui loquitur in vobis. Impletur etiam illud: Non relinquam vos orphanos, ſed mittam vobis paracletum, &c.

Idem. f *Tunc ſubmiſerunt viros qui dicerent, ſe audiſſe eum dicentem verba blaſphemiæ in Moyſen, & Deum.* ✱ CHRYS. Non volunt ſimpliciter occidere, ſed & cum ſuffragio, & vt & gloriam ipſorum infament, & illis relictis ſic ad alios veniant, hac ratione perterrentes etiam illos qui etiam non dixerunt, quod loquatur, ſed quod non ceſſat loqui aucta ſicque accuſatione: Et vt accuſationem inſtituant, contra Deum, inquit, & contra Moſen loquitur. O impudentes, opera facitis blaſphema contra Deū, & non curatis, & Moſis curam vobis eſſe ſimulatis? &c. Vides quomodo illum ob auerſam & turbatam rem publicam impietatis accuſant? Quod autem non potuerit ille talia loq, nec fuerit tam audax, omnibus eſt manifeſtum, tam mitis erat, atque adeo in facie cernebatur.

Ibidem. g *Commouerunt itaque plebem, &c.* ✱ CHRYS. Erubeſcebant enim ita illos ſimpliciter rapere, nihil habentes quod obiicerent. ☞ Et vide

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Stepha. autem plenus gratia, &c. *Hic conſequēter ſanctus Lucas proſequitur de electis, & primo de Stephano, ſecundo de Philippo, c. 8. ibi.* Philippus autem. *prima in duas, quia primo circa Stephanum delaratur virtutis operatio, ſecundo conſurgens inde perſecutio, ibi: Tūc ſubmiſerunt. Circa primum dicitur,* Stephanus autem ple. gra. *ad bene operandum.*

2 Et for. *ad aduerſa tolerandum.*

3 Faciebat pro. &c. *ad veritatem fidei catholicæ firmandam.*

4 Surrexerunt autem quidam de Sy. quæ ap. liber. *a regione nominatorum, vt dicit gloſa interlinearis.*

5 Et Cyrenenſium. *a Cyrene ciuitate.*

6 Et Alexandrino. *ab Alexandria Metropoli Aegypti.*

7 Et eor. qui erant a ci. & a. *nomina ſunt regionum Iudææ propinquarum.*

8 Diſputantes cum Ste. *fidem catholicam verbis quantum poterāt impugnando.*

9 Et non po. re. ſa. & ſpi. qui loque. *ſecundum quod promiſerat Saluator dicens, Luc. 21. c.* Ego dabo vobis os & ſapientiam cui nō poterunt reſiſtere, & contradicere omnes aduerſarii ueſtri.

10 Tunc ſubmiſerunt. *Hic conſequenter ponitur oriens perſecutio, vt qui ratione vel ſcriptura Stephano non poterant reſiſtere, violentia ſuperiores apparerent. Et primo ponitur ipſius Stephani perſecutio ſingularis, ſecundo eccleſię generalis, in principio. 8. c. Prima adhuc in tres quia primo ponitur Stephani accuſatio falſa, ſecundo eius reſponſio uera, in principio ſe. ca. 3. tertio lapidatio eius iniuſta uerſus finem ſe. c. ibi.* Audientes autem. *circa primum dicitur,* Tunc ſubmiſerunt ui. *id eſt ſubmiſſe informauerunt & fraudulenter de teſtimonio extra Stephanum ferendo.*

11 Qui di. ſe au. eum dicen. & c. in Mo. & Deum. *i. contra Deum & Moyſen blaſphemus autem in lege pręcipitur lapidari, Leui. 24.*

12 Commo. itaq plebem. *id eſt populum communem.*

13 Et ſenio. *id eſt maiores populi.*

14 Et ſcri. *id eſt legis doctores.*

15 Et concurrentes rapuerunt eum & addu. &c. *quaſi furia moti, & non ratione.*

✱ Et

MORALITER

3 *Facie. pro.* Prodigium dicitur quaſi porro. i. longe a digito, eo φ non pōt viſibiliter oſtēdi. Homo uero paratus ad martyrium non aſpicit bona mundi ſenſibilia, quę tanquam nobis propinqua poſſunt oſtendi cū digito, ſed bona cæleſtia, ſicut dicitur. 1. ad Co. 2. c. Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit, quæ præparauit Deus diligen. ſe

4 *Sur. au. qui de ſy.* hęc eſt ſynagoga ſathanæ, vt dicitur Apo. 2. c. Quæ ſemper aduerſatur fideli parato mortem pati ꝑ Chriſto, ſed quia non poteſt reſiſtere ſapientiæ & ſpiritui qui loquitur in ipſo, ſicut promittitur Luc. 21. c. Ego dabo uobis os, & ſapientiam cui non poterunt reſiſtere & contradicere omnes aduerſarii veſtri, propter quod uia falſitatis & proditionis querit ei inſidias unde ſubditur.

10 *Tunc ſubmi. ui.* mendaces & iniquos, talibus enim peruerſi utuntur qui innocentiam perſequuntur.

12 *Commouerunt, &c.* prouocādo eos contra innocentes. Si faciunt homines maligni, ut iuſtitiæ zelo uideantur mouer

✱ MO-

A ❡ Et vide quomodo neque illi teſtificantur, qui iudicabant, repræhenſi enim fuiſſent, ſed ſimpliciter alios conducũt, vt ne videatur violentum opus. Id quod etiã Chriſto eos feciſſe qs viderit. Vidiſti prædicationis vim, & quomodo dũ flagellabãtur, & lapidabantur, prçualet, atque etiam dum ad tribunal ducuntur, & vndiq; fugantur? Hinc & falſis teſtibus non ſolum prçualent, ſed neque hi obſiſtere valebãt, quamuis valdè impudentes, ſic illos violenter capit, idque cũ multa non perſuaſibilia & in conueniẽtia, ſicut & contra Chriſtum afferrẽt nihil omittentes quod ad mortẽ eius faciebat, vt omnibus manifeſtum fieret non eſſe humanum bellum, ſed Dei cum hominibus. Conſidera autem & quid dicant hi qui ſtatuebant falſos teſtes, hi qui ſanguinaria mente illum in conſilium rapuerant.

a *Homo iſte.* Ex deſpectu non proprio nomine, ſed hominem quaſi carnalem, & infirmum appellant.

Vide. b *Ieſus Nazarenus.* ✻ CHRYSOST. Ieſus, inquit, Nazarenus,
B magno cum contẽptu, demolietur locum hunc & mutabit mores. Hoc etiam Chriſtum accuſantes dicebãt, qui deſtruis templum Dei? Multa enim erat illis reuerentia erga templũ, vtpote, & iuxta illud; habitare volentibus, & erga nomen Moſis. Et vide quomodo duplex accuſatio. Demolietur, inquit, locum, & mutabit mores. Non ſolum autem duplex, ſed & amara, & plena periculis.

De S.to Steph. c *Viderunt faciem eius tanquam faciem angeli.* ✻ EVSEB. EMISSEN. Qui ſi magnificat moriturũ, putas quomodo decorabit æternum?

a ❡ Paſſionem Chriſti imitatur, contra quem ſurrexerunt falſi teſtes. q ❡ Ex inuidia accuſantes.

a xerunt in concilium, & ſtatuerunt falſos teſtes, dicentes: Ho- 1

a Addunt ad hoc quod iuſſi ſunt dicere. b Ieruſalem, quia templo & legi veteri eccleſiam & legem nouam prçferebat.

mo iſte non ceſſat loqui verba ✻ aduerſus locum ſanctum & 2

b legem. Audiuimus enim eum dicentem, quoniam Ieſus Na-

a❡ Nazareth, qui eſt vilis locus & inferior. b Sanctum & cunctis reuerendum. ❡ Vt legi veteri ſuccedat noua.

zarenus hic deſtruet locum iſtum, & mutabit traditiones qua 3

tradidit nobis Moyſes. Et intuentes eum omnes qui ſede- 4

a ❡ Præ fulgore terribili, vel pulchritudine candoris. b Vere angelus erat. i. nuncius voluntatis Dei.

c bant in concilio, viderũt faciem eius tanquam faciem angeli. 5

D æternum; Abundantia cordis tranſit in decus corporis: in exterioris gloria candor interioris exundat, & abſcondita pectoris ornamenta ſpeculum frontis irradiant, habens intra ſe ſpiritum ſanctum, os præ ſe geſtat angelicum.

Homi. 16. ✻ CHRYSOSTOMVS. Hoc igitur erat gratia, hoc & Moſis gloria erat. Videtur autẽ mihi Deus illum feciſſe tantæ gratiæ ac amabilem, vt ſtatim aſpectu terruerit illos. Poſſunt enim facies & ſpiritali gratia plenç eſſe, & deſiderantibus deſiderabiles, & odio habentibus reuerendæ ac terribiles. ✻ cõtumelioſa.

lib. de reſur. carn. ca. 55. ✻ TERTVLLIA. Mutatur Moyſi manus, & quidem, ad inſtar emortuæ, exanguis, & albida, frigida, ſed & recepto calore, & refuſo colore, eadem caro & ſanguis eſt. Mutatur poſtea & facies eiuſdem, in contemptibili claritate. Sed Moſes erat proinde qui non videbatur. Sic & Stephanus angelicum iam faſtigium induerat, ſed non alia genua in lapidatione ſuccidérant, &c.

Homil. 15. ✻ CHRYS. Vnde in Stephano gratia illa florebat? Nunquid à fide? manifeſtum quòd ſupra teſtimonium accepit,
E quia fide plenus erat. Fieri autem poteſt, vt fidem quis habeat abſque ſanationum gratia. Nam alii quidem data eſt gratia ſanationum, alii uerò ſapientiç. Hic autem mihi videtur inſinuare illum fuiſſe facie amabilẽ, dicendo, vidi faciem illius quaſi faciem angeli, quod & de Barnaba teſtificantur. Vnde ſcimus ſimplices, & Innocentes in admiratione eſſe, maxime ſi tam gratioſo vultu ſint.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et ſtatuerunt fal. te. qui di. Ho. iſte, & c. *Non nominant eum proprio nomine, ex contemptu, & ſuperbia.*

2 Non ceſſat lo. &c. *q. d. non ſolum eſt blaſphemus, ſed etiam blaſphemia aſſuetus.*

3 Hic deſtru. lo. iſtum & mu. &c. *Videtur quod non dixerunt falſum, quia* Chriſtus *dixit de templo Mat. xxiij. a. quod non remaneret lapis ſuper lapidem, qui non deſtrueretur. & de mutatione traditionum Moyſi, Ioh. iiij. c.* Venit hora in qua nec in monte hoc neque in Ieroſolymis adorabitis patrem, ſed ueri adoratores erũt qui adorabunt patrem in ſpiritu, & ueritate. *in quo ſignificabat ipſum corporalem legis cultum in ſpiritualem commutandum. Ad primum dicendum, quod Chriſtus non dixit ſe templum deſtructurum ſed prædixit eſſe deſtruendum, ſicut factum eſt poſtea per Romanos anno. xlij. poſt paßionem Chriſti. Si autem obiiciatur, quod Romani non deſtruxerunt niſi in virtute Dei, et ſic Chriſtus cum ſit Deus deſtruxit. Nõ valet, quia teſtes non loquebantur de Ieſu Chriſto inquantum Deus: cum eius diuinitatem negarent, & purum hominem fuiſſe dicerent. & ſic loquebantur:* Ieſus Nazarenus hic. *i. contemptibilis homo. Ad ſecundum ſciẽdum ſimiliter. quod traditiones illas non dixit ſe mutaturum, ſed quod eſſent mutandæ dicto modo, & licet hoc fecerit inquantum Deus, hoc tamen modo non loquebantur teſtes, vt dictum eſt. Sciendum tamen de hac mutatione, quod non fuit mutatio de contrario in contrarium proprie, ſed de imperfecto ad perfectum, quia cultus nouæ legis eſt multo perfectior quàm veteris, ſicut diffuſe fuit oſtenſum in principio epiſtolæ ad* Hebrços, *propter quod dicitur* Heb. *vij. c.* Nihil ad perfectum adduxit lex. Q*uod autem ſic mutatur, non proprie deſtruitur, ſed magis perficitur, quia virtualiter remanet in quodam meliori propter quod dicit* Saluator *Mat. v. b.* Non veni ſoluere legem, ſed adimplere.

4 Et intuentes eum. *animo & vltu irato.*

5 Viderunt faciem eius tanquam. fa. angeli, &c. *ex quadam pulchritudine & claritate ſibi diuinitus data ad declarationem ſuæ ſanctitatis & innocentiæ, vt ſic à malitia retraherentur, vel damnabiles magis redderentur.*

C F

MORALITER.

✻ 4 *Et intuentes, &c.* tanquam iudices.

5 *Vide. fa. eius tanquam fa. angeli, &c.* ad demonſtrandum eius innocentiam uirtute luminis diuini. Ex quo apparuit maior malitia qui repreſſi non fuerunt tali ſigno à malignitate ſua. Iſtis autem ſimiles ſunt mali iudices, qui cognita ueritate non dimittunt partem aduerſam fouere.

✻ MORALI.

CAP. VII.

Hom. 6. a Dixit autem princeps, &c. ✻ CHRYSOSTO. Vides quomodo cum manſuetudine rogat, atque ſine moleſtia. Eapropter & ille benignis verbis incipit, viri fratres & patres, &c.

☞ ✻ OECVMEN.

CAP. VII.

❡ Stephano. a Blaſphemaſſe te Deum, legem, & locum ſanctum.

a Dixit aũt princeps ſacerdotum: Si hæc ita 1

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. VII.

Diuiſ. ✻ 1 Dixit autem. *Hic ponitur accuſati reſponſio. circa quã primo datur reſpondendi locus, cum dicitur:* Dixit autem autem ad principes ſacer. &c. *ſecundo ponitur reſponſionis actus cum ſubditur:* Qui ait, &c. *Circa quod ſciendum, quod Stephanus fuit accuſatus de quatuor, ſcilicet quod locutus fuerat contra Deum, cõtra Moyſen, contra templum, & contra legem, vt patet ex dictis, ideo primo excuſat ſe de primo, ſcilicet de Deo. ſecundo de Moyſe ibi:* Eodem tempore. *tertio de templo, ibi:* Tabernaculũ. *quarto de lege, ibi:* Dura ceruice. *De primo autem excuſat ſe per hoc, quod oſtendit ſe colere Deum quem coluerunt ſancti patres & patriarchç, breuiter replicans eorum hiſtoriam, vſque ad Moyſen. Et diuitur in duas partes: quia primò recitatur hiſtoria incipienda ab Abraham, uſque ad* Iacob. *ſecundo a Iacob vſque ad Moyſen, ibi.* Et Iacob. *prima adhuc in duas. quia primo recitat hiſtoriam Abrahæ extra promiſſiouis terram ſecundo intra ipſam, ibi:* Et inde.

Ad euidentiam dicendorum ſunt hic aliqua prænotanda propter concordiam huius paſſus ad ea quæ dicta ſunt de Abraham, Gene. 11. & 12. Primum eſt de apparitione Dei dicentis Abrahæ, Exi de terra tua, & cæt. bis enim videtur hoc Deus ſibi dixiſſe. Semel ante patris

✻ *ſui*

A ✱ Oecvm. Vide quomodo ipſos à temporalibus abducit, & interim à loco, gloriam Deo non loco attribuens. Ipſe enim gloriæ fons eſt, non egens gloria, quæ per templũ à nobis eſt. (Ibidem.)
a *Viri fratres & patres.* Quia Stephanus inſimulabatur blaſphemaſſe in Moyſen & Deum, in principio ſui ſermonis illorum calumniæ occurrit, dicens, Deum qui loquebatur patribus & prophetis, Deum eſſe maieſtatis & gloriæ. Moyſen etiam laudat: ſed illos rebelles & ſemper inobedientes comprobat. Sed arte loquendi vſus eſt ad rebelles incipiens quaſi timeret eos: ſic, *Viri fratres & patres*: lenis ſermo & clemens conciliat auditorem, vt commendet actorem. Blande cœpit ut diu audiretur, & qui recuſabat contra Deum, & legem loqui, uerum Deum prædicat in principio orationis. Legem etiam ſic expoſuit, ut eius eſſet prędicator, cuius accuſabatur deſtructor. in proceſſu etiam ſermonis errores eorum redarguens, vigorem animi, & quod liber erat à timore inimici, perdocuit. (Gen.12.a)

B b *Deus gloriæ, &c.* Memor Stephanus præcepti illius: Diligite inimicos veſtros, &c. perſecutoribus ſuis ſalutem nunciauit. (Luc.6.d.)
✥ Avgvs. intelligendum eſt igitur locutum Deum fuiſſe cum Abraham cum eſſet in Meſopotamia, priuſquam habitaret in Charram, ſed cum in Charram perueniſſet cum patre retento pręcepto Dei apud ſe, & inde exiiſſet ſeptuageſimo & quinto ſuo: patris autem ſui centeſimo quadrageſimo quinto anno. Collocationem vero eius in terram Chanaan non profectionem de Charra poſt mortem patris eius factam eſſe dixit: quia iam mortuus erat pater eius quando emit terram, cuius ibi iam ſuæ rei cœpit eſſe poſſeſſor. Quod autẽ iam in Meſopotamia conſtituto, hoc eſt, iam egreſſo de terra Chaldæorum, (De ciuitate Dei li.16.cap.15.)

¶ Prudentes. ¶ Quia vnius erant generis. a ¶ Seniores. b ¶ Aure interiori. c ¶ Cuius gloria in æternum. ¶ Primo oſtendit ſe non blaſphemare Deum.
a ſe habent? Qui ait: Viri fratres & patres, audite. Deus glo-
a ¶ Quam fide quam & carne. b ¶ Per angelum.
b riæ apparuit patri noſtro Abrahæ, cum eſſet in Meſopo-
c tamia priuſquam moraretur in Charram & dixit ad il-
a ¶ Vt maior ſit obedientia & patientia.
d lum: † Exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni in
a ¶ Voluntate. b ¶ Meſopotamia.
e terram, quam monſtrauero tibi. Tunc abiit de terra Chal-
dæorum, & habitauit in Charram. Et inde poſtquam

rum, dixit ei Deus: Exi de terra tua, &c. Nõ vt inde corpus eiiceret, quod iam faceret, ſed vt animam euelleret. dicitur. D
c *In Meſopotamia.* Bed. Meſopotamia in capite Syriæ eſt conſtituta ad Aquilonem.
Rabban. Meſopotamia, & Charram in Chaldæa ſunt. de Meſopotamia tranſmigrauit in Charram.
1
2 d *Et dixit, &c.* In Gene
3 ſi videtur contineri:
4 quod poſt mortem pa-
5 tris ſui locutus eſt do-
6 minus Abrahæ, qui
7 in Charra mortuus
8 eſt, vbi cum eo filius
9 habitauit. Sed priuſ-
10 quam in illa ciuitate
11 habitaret, cum eſſet in
12 Meſopotamia dictum
13 eſt ei.

✱ Chrys. Illa enim patria quoquò duxerit Deus, & hæreditatem hic non accepit. Et quod ſi quis diligenter inquirat, Perſę ſunt Iudæi. Et hic diſce, quod abſque ſignis obedire oportet Deo, licet grauia quædam contingant. Quoniam & patriarcha etiam relicto ſepulchro paterno, ac omnibus, obtemperauit Deo. Si autem illius pater non fuit ei ſocius profectionis in Palæſtinam, eò quod infidelis erat, multo magis pueri non erunt ſocij ac participes, licet magnam partem vię eant ſi patris virtutem non fuerunt imitati, &c. E

e *Exi de terra tua & de cognatione tua, &c.* Terram & cognationem Abrahæ Chaldæorum patriam genuſque appellat, vnde iam exierat, degens modo in Meſopotamia: ſed adhuc tenebatur ſpe, & deſiderio redeundi. & ideo audit: *Exi de terra & de cognitione tua*, non vt corpus extraheret, quod iam fecerat, ſed amorem cordis euelleret. Ideòque quod ſequitur: *Tunc exiit de terra, &cæt.* non de corpore, ſed amore intelligendum eſt; quo in perpetuum à Chaldęis loco, & deſiderio

NICOLAVS DE LYRA.

ſui mortem Thare: & de hoc loquitur hic Stephanus; veruntamen illum exitum non fuit executus vſque poſt mortem patris, qui ſenex erat vt ei obſequium debitum impenderet, & hoc de voluntate domini licet, non ſit experſſum. Et iterum ſemel poſt mortem patris. & tunc dedit executioni. & de iſta vice fit mentio Gen.xij. ſicut Iohan.xx.e. dicitur, quod Chriſtus in die ſuæ reſurectionis dixit apoſtolis: Sicut me miſit pater, ita & ego mitto vos. ſ. ad prædicandum. & tamen de voluntate eius executio eius fuit retardata vſq; poſt ſpiritusſancti miſsionem. Vnde in die aſcenſionis illud mandatum fuit replicatum cum tali retardatione, ſupra j.a. Accipietis virtutem ſpiritusſancti in vos, & eritis mihi teſtes, &c. Nec iſtud repugnat ei quod dixi Hen.12. improbans Rab. Sa. dicentem quod illud; Exi de terra tua. &c. *fuit dictum Abrahæ per 70. annos ante mortem patris ſui, & quod ex tunc exiuit. quia non reprobaui eum, niſi quantum ad hoc dictum:* Exi de terra, &c. *ad quod ſecuta eſt executio aute mortem patris, quod eſt falſum. vt dictum. Secundum eſt de loco apparitionis.*

Circa quod ſciendum, quod Meſopotamia eſt nomen ciuitatis, & regionis ſiue prouinciæ, ſicut Babylonia in libris Regũ & Paralipomenon, & prophetarum, aliquando accipitur pro ciuitate Babylon pręcisè, & aliquando pro tota prouincia. vnde in pluribus locis dicuntur Iudæi *in Babylonia captiuati, qui tamen fuerunt in diuerſis regni ciuitatibus collocati, & Samaria accipitur frequenter pro nomine vnius ciuitatis, vt patet valde in multis locis. & aliquando pro regione, ſicut Ioh.4.a. dicitur:* Venit Ieſus in ciuitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar *& ſic manifeſte patet quod Samaria ibi accipitur pro regione vel prouincia. Similiter Meſopotamia aliquando accipitur pro ciuitate Aran præcisè, quæ hic nominatur Charram, & ſic ſunt nomina ſynonima, ſicut dictum fuit* Gen.24. *ſed Meſopotamia eſt nomen Græcum dictum à meſo, quod eſt medium, & potamos quod eſt fluuius, quia ciuitas illa eſt ſita inter duo flumina, vnde Gene.24. vbi tranſlatio noſtra habet Meſopotamiam in Hebræo habetur, in Aram fluuiorum; Aram autem eſt nomen Syrum. Aliquando vero hoc nomen Meſopotamia accipitur pro tota prouincia circa dictam ciuitatem, Abraham vero exiens de Chaldæa cũ patre ſuo Thare prius intrauit Meſopotamia, prout eſt nomen regionis, quam prout eſt nomen ciuitatis, quæ alio nomine dicitur Tharan. His ergo pręmiſſis exponenda eſt litera.* (Meſopotamiæ acceptio.)

1 Viri fra. *hoc dicit quantum ad ſibi coæuos & iuniores.*
2 Et patres. *quantum ad ſeniores.*
3 Audite. *veritatem.*
4 Deus glor. &c. *ideſt, Deus glorioſus, quem colo, & ſic non ſum blaſphemus.*
5 Apparuit pat. no. Abrahæ, *prima uice.*
6 Cum eſſet, &c. *i. intraſſet terminos Meſopotamiæ regionis.*
7 Priuſquam mo. in Charram. *cum patre ſuo.*
8 Et dixit ad il. Exi de ter. &c. *Sed quomodo hic dicitur? quia iam exierat de Chaldæa in qua natus fuerat. nam Meſopotamia, & Chaldæa prouinciæ ſunt diſtinctæ. Ideo dicunt aliqui quod licet exiuiſſet corpore, non tamen mente: quia proponebat illuc redire. Sed iſtud dictum improbatur* Gen.12. *Et ideo dicendum ſicut ibi dictũ fuit, quod exire hic dicitur pro ſe magis elongare, & huic concordat litera Hebraica* Gen.12 *vbi noſtra tranſlatio habet:* Egredere de terra tua, &c. *in Hebræo habetur:* Vade tibi de terra tua. *q.d. pro vtilitate tua vade longius.*
9 De terra tua & co. tua. *quia Nachor frater Abrahæ remanſit in Meſopotamia.*
10 Tunc exiit. *i. longius abijt.*
11 De terra Chaldæo. *de qua iam ante exierant, ut dictum eſt.*
12 Et habi. in Char. cum pa. ſuo, &c. *ſupradicta ex ratione.*
13 Et inde. *Hic conſequenter recitatur breuiter hiſtoria Abrahæ, in terra promiſſionis, di.* Et inde poſtquam pa. eius mor. eſt tranſtulit. il. *reiterando pręceptum illud:* Exi de terra tua. *ſecundũ quod dictum eſt ſuprà, & habetur* Gen.12. *Aliqui tamen dicunt, quod illud quod hic dicitur: Exi de terra, &c. dicitur per anticipationẽ, et quod ſolũ dictũ fuit ſemel poſt mortẽ patris. Sed melius cõcordat literæ, quod bis, vt dictũ eſt*

✱ 1 Et non

MORALITER.

✱ 1 *Vir fratr. & patr. audi. &c.* Hic ponitur beati Stephani excuſatio vera ad ſuæ innocentiæ declarationẽ, & aduerſariorum falſitatem. Circa quod ſciẽdũ, quod accuſabatur de quatuor, vt patet ex præcedentibus. I. de blaſphemia contra Deum, & contra Moyſen, contra templum, & contra legem, de primò excuſat ſe oſtendens ſe cultorem illius veri Dei, quem coluerunt patriarchę ſancti incipiens ab Abraham dicens.

4 *Deus gloriæ appa. patri noſtro Abraham, &c. Eodem tempore natus eſt Moyſes, &c.* Hic excuſat ſe de blaſphemia contra Moyſen, confitens ipſum fuiſſe Deo gratum, & ad liberationem Iſrael diuinitus ordinatum, & prophetaſſe Chriſti aduentum, dicens.

✱ Morali.

ſiderio auulſus eſt. Iuxta fidem chronicorũ eodẽ anno Chaldæam egreſſus, Meſopotamiam ingreſſus, in Charram moratus, & in terram promiſſionis eſt inductus.

RAB. Tertium Stephanus prætermiſit. i. & de domo patris tui, quod factum eſt propter nimiam populi peritiam uel imperitiam.

ſemen annis quadringentis & 30. ſed per hyperbaton legendum, quia peregrinum erit ſemen eius annis quadringentis. 30. in parte, cuius temporis etiam ſeruitus accidit, quia ſcriptũ eſt. In iſaac vocabitur tibi ſemen. Ex anno natiuitatis Iſaac vſque ad annum egreſſionis de Aegypto cõputantur anni. 405. D

BEDA. De Childæa, in qua eſt Charram.

RAB. De Vt Chaldæorum Abraham exiuit. Vr ignis interpretatur. Ignem Chaldei adorant, cui etiam homines ſacrificant. Tradunt Hebræi Arã fratrẽ Abrahæ Chaldæorum igni immolatũ combuſtũ fuiſſe, ſed ignem Abrahæ a Deo extinctum, quare inde cum patre ſuo & Loth filio Aram, & totam familiam fugit in Charam vbi mortuo patre dictum eſt ei. *Exi de terra tua, &c.*

a mortuus eſt pater eius, tranſtulit illum in terrã iſtam in qua

a Quamuis multos agros ibi poſſederit, agrum tam. n proprium non habuit.

b nunc vos habitatis. Et non dedit illi hæreditatem in ea, nec

a Minimam partem, ſpeluncam enim cum agro non hereditate poſſedit, ſed precio emit ab Ephron filio Seor Ethęo. b Quare merito eius datur ſemini. c Hæreditatem.

c paſſum pedis: ſed repromiſit dare illi eam in poſſeſſionem,

a Hoc dicitur, vt magis appareat ſcientia Dei promittentis. b Per angelum, vt putatur.

d & ſemini eius poſt ipſum, cum non haberet filium. Locu-

a Adaena qui non ſuam colit terram.

tus eſt autem ei Deus: quia erit ſemen † tuum accola in ter-

a Chanaan, vel Aegypto ſcilicet. b Aegyptii. c Affligentes eos duris operibus.

e ra aliena, & ſeruituti eos ſubiicient, & male tractabunt eos

Aegyptios.

f annis quadringentis triginta, & gentem cui ſeruierint

a Decem plagis, & ſubmerſione Pharaonis cum omni populo in mari rubro. b De Aegypto, c. Seruire incipient. Liberati de ſeruitute humana.

g iudicabo ego, dicit dominus. Et poſt hæc exibunt, † & de-

a Terra promiſſionis. Oſtendit locum ſanctum, non blaſphemat.

h ſeruient mihi in loco iſto. Et dedit illi teſtamentum

quibus peregrinum erat futurum illud ſemen, ſiue in terra Chanaan, ſiue in Aegypto
1 e *Annis quadringentis.*
2 RAB. Sic eſt iungendum, Accola annis quadringentis 30. Ex
3 quo enim Deus promiſit Abrahæ, uſque
4 ad deſcenſum Iacob
5 in Aegyptum anni
6 fuerunt, 205. a deſcenſu Iacob in Aegyptũ,
7 vſque ad egreſſum Iſrael ex Aegypto anni
8 fuerunt. 215. Hebręi in Aegypto annis. 144.
9 ſeruierunt In Geneſi
10 autem quadringenti tantum numerantur anni. In Exod. & Stephani prędicatione adduntur. 30. Aliquando enim in ſcripturis, vbi magnus ponitur numerus, minor numerus cauſa breuitatis prætermittitur: vbi non diligentia numerandi, ſed magnitudo tantum demonſtratur: quod ſecuta eſt Geneſis. Exodus uero finito tempore accolatus totum peregrinationis ſpacium diligenter deſcribit. In Actibus etiam apoſtolorum quadringentos annos &. 30. Paulus huic numero aſſignat, dicens, quaſi poſt quadringentos &. 30. annos, qui numerus non a prima promiſſione, ſed a natiuitate Iſaac vſque ad diſtributionem terrę promiſſionis completus eſt.

† eius inquilinum

† ſeruirnt

E Minor numerus ſub maiori includitur.

a *Pater eius, &c.* Sed repromiſit, &c. RA. Redit ad originem generis Iſrael, & amicitiæ diuinæ exordium, vt nihil prætermittat in quo blaſphemare videatur.

b *Vos habitatis.* Non apoſtoli terram reliquerant, nec Stephanus qui iam quaſi in morte poſitus erat.

c *Sed repromiſit dare illi eam in poſſeſſionem.* ✻ CHRYSOSTOMVS. Magna etiam hic Dei oſtenditur miſericordia, ac Abrahæ fides, quod obedit cum non eſſet illi filius. Hoc oſtendit obediẽtiam ac fidem. Quamuis ea quæ facta diuerſum monſtrant, vt puta quod poſtquam veniſſent, non habuit veſtigium pedis, id ſane fidei contrarium erat. Hęc conſiderantes etiam nos quę ſcilicet promiſerit Deus, recipiamus, etiam ſi aduerſa fuerint ea quæ fiunt, quamuis nobis non ſint aduerſa, ſed valde congrua, &c.

✻ CRHYS. Vide ante quot annos promiſſio, & promiſſionis modum, & nuſquam ſacrificium, nuſquam circunciſio. Hic oſtendit Deum permiſiſſe illos grauiter affligi, & non reliquiſſe affligentes, impunitos.

f *Gentem autem cui ſeruiet, &c.* Vides? q promiſit, qui dedit terram, prius mala permittit: ſic & nũc, licet regnum ꝓmiſerit, tentationibus exerceri ſinit. ſi hic poſt quadringẽtos annos libertas, quid mirum ſi idem in regno fiat. Nihilominus quod Deus promiſerat, præſtitit, nec potuit ſermonem illius vt falſum, redarguere tempus, tametſi non vulgarem tuliſſent ſeruitutem. Cęterum non eſt contentus punire illos, ſed & bona his promittit. Mihi autem videtur, quod velit illis etiam beneficia quę acceperant, in memoriam reducere.

d *Quia erit ſe. tuum ac. &c.* BE. Non ita intelligendum eſt, quaſi male tractandum & ſeruituti ſubiiciendum diceret hoc ſemen

8 *Iudicabo.* RA. Iudicium aliquando diſcretionem ſignificat, vt ibi: Iudica me Deus, diſcerne cauſam meam. Aliquando pœnam, vt Iudica illos Deus.

✻ CHRYS. Vt autem dixit, quod promiſerat, oſtendit promiſſionem ante locum factam, ante circunciſionem, ante ſacrificium, ante templum, & quod hi vt par fuiſſet, non acceperant, neque circunciſionem, neque legem, ſed terra, obedientię ſolius merces erat, ſed neque circunciſione data promiſſio impletur. Hom. 6.

h *Teſtamentum circunciſionis.* RA. Fœdus ſiue ſignum ideo factum, ut populus Iſrael non ſolum moribus, ſed etiam ſigno corporali à Gentibus diuideretur. In membro genitali ponitur, vt in illa carnis ſit imminutio quę tegitur pudicitię ſecreto, & quia per omnes progenies erat ſeruanda, in genitali mẽbro eſt poſita.

Pſ. 42. a Ibid. 5.

F Circunciſio quare in membro genitali Myſtice.

Myſtice circunciſio mortificationem carnis deſignans, in illo fit membro, quo uoluptas carnis expletur. In eo etiã quo tegebatur circunciſio carnalis, ſignatur uitandam eſſe iactationem gloriæ in circunciſione ſpiritali.

a Die

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et non de. illi hę. in ea, &c. *ſed habitauit in terra Chanaam, ſicut alienus & peregrinus. Quod nec eſt contra illud quod habetur Ge. 21. quod emit agrum ab Ephron Ethæo quia hic non fuit ad habitandũ vel colendum, ſed pro ſepultura Saræ.*

2 ſed repro. da. illi eam in poſ. & ſe. eius. *Gen. 13. d. Omnem terram quam conſpicis, tibi dabo, & ſemini tuo.*

3 Cum non haberet filium, &c. *nõdum enim natus erat Iſaac, nec tũ Iſmael, ut patet Gen. 16.*

4 Locutus eſt autem ei Deus, *Gen. 15.*

5 Quia erit ſe. eius ac. in ter. al ena. *ſcilicet, in tera Chanaam & in Aegypto.*

6 Et ſeruituti eos ſub. & male tra. *affligentes eos nimis dura ſeruitute poſt mortem Ioſeph, vt habetur Exo. 1.*

7 Annis quadringentis, &c. *Iſti quadringenti anni ſunt incipiendi a natiuitate Iſaac vſque ad exitum filiorum Iſrael de Aegypto, ſicut diffuſe oſtenſum fuit Gen. 15. Et poteſt hic breuiter aliquid repeti. A natiuitate enim Iſaac, vſque ad natiuitatem Iacob fluxerunt anni. 60. Gen. 25. Iacob autem erat annorum. 130. quando deſcendit in Aegyptum cũ filiis ſuis. Gen. xlvij. Inde vſque ad exitum de Aegypto fluxerunt anni. ccx. ſecundum Hebræos, quibus ſimul iunctis. habentur anni quadringenti præciſe, in quibus ſemen Abrahæ accolla fuit in terra aliena, & ſic patet, quod non fuerunt in afflictione quadringentis annis, ſed partem minorem illius temporis, & ideo ly, quadringentis annis, non refertur ad illud pro immediate præmittitur, & affligent eos, niſi per ſynecdochem. ſ. accipendo partem pro toto, ſicut dicitur Chriſtus iacuiſſe tribus diebus in ſepulchro, ſed prope refertur ad illud, quod ante ponitur. Erit ſemen eius accola in terra aliena, quia tot annis habitauit ſemen Abrahæ in terrà aliena, ut oſtenſum eſt.*

8 Et poſt hęc exibunt *ſub Moyſe duce, Exo. 12.*

9 Et ſeruient mihi in loco iſto. *quod fuit impletum tempore Ioſue, ſub quo populus Iſrael intrauit in terram promiſſionis.*

10 Et dedit illi teſtamentum circunciſionis, & ſic genuit. Gen. 17.

1 ✻ Et Ia-

a *Die octa.* RA. Octo diebus myſterium circuncisionis noſtræ A oſtenditur, qui per octauam no. Te. quę in reſurrectione domini, & octo beatitudinibus continetur, a vitijs octaua die circuncidimur.

Hom. 16. ✻ CHRYSOSTOMVS. Hoc & in Chriſto factum eſt. Etenim illius figura erat Ioſeph, ideo inſinuans hiſtoriam per totum enarrat: quũ enim nihil haberent quod illi obiicerent, ſed venientem vt cibũ illis afferret, malè tractarunt, &c. Attamen erat Deus cũ illo, & eripuit, & cęt. Hoc loco oſtendit, quod neſciẽtes cooperati sũt, vt impleatur ꝓphetia: & quod ipſi autores fuerunt, & mala in ipſos reciderunt.

b *Vendide. in Aegy.* Breuiter narrans trã ſit ad finem, non enim primo Aegyptiis ſed Hiſmaelitis negociatoribus & Madianitis venditus eſt, & illi vendiderunt eum in Aegyptum Phutiphar ſacerdoti. (✝Ge. 42. e; Gen. 37. f; B)

c *Dedit ei gratiam.* ibidem. ✻ CHRYSOSTOM. Gratiam deditque apud Barbarum, virum, ſeruo captiuo, quem fratres quidẽ vendiderant, ille autem emerat.

ibidem. ✻ CHRYS. Deſcenderunt empturi, & illius opera vti coacti ſunt. Quid igitur ille? Non ſolum miſericordiam declarauit, ſed etiam Pharaoni notos fecit, & illos deduxit.

d *Venit a. fa. &c.* RA. Vtrum in toto orbe fames venerit dubitatur.

e *In animab. ſeptuagintaquinque.* Hoc ſecundum editionem. 70. interpretum dicitur. In Hebræo. 70. tantum reperiuntur, ſed ſi ſeries animarum ſecundum Geneſim computetur, addito Iacob & Ioſeph cum duobus filiis. qui erant in Aegypto. 70. ſolummodo inueniuntur.

C RA. Si Iacob & Ioſeph cum duobus filiis non numerantur. 66. tantum erunt: illis annumeratis. 70. fiunt. Lucas quinque ſuperaddit, ſecundum editionem. 70. quam vulgatam nouerat eſſe, & firmatam autoritate Grecorum. Si ergo obuiaret cõſuetę autoritati, non crederetur ſibi, qui videret derogare olim crædità editioni. Maluit ergo conſentientibus interpretibus fidem Chriſti firmare, quàm pro Hebraica veritate D ſermonem ſuum ſuſpectum facere.

f *Et deſcen.* Secundum ſitum locorum deſcenſus eſt de terra promiſſionis in Aegyptum, ſed quia libertati ſucceſſerat ſeruitus, Iacob cum progenie deſcendiſſe in Aegyptum dicitur.

a i. Circuncisus, non in præputio.

a circuncisionis, & ſic genuit Iſaac, & circuncidit eum die octa-

a Circuncisus circuncisum, vt repetatur, & Iacob circuncisus. 12. patriarchas circuncisos, vt potius laudet eos quam vituperet. 1

ua, et Iſaac Iacob, & Iacob duodecim patriarchas: & patriar- 2

a Quia plus cęteris amabatur a patre. b Propter ſomnia quæ pollicebantur ei magna.

b chœ ✝ ęmulantes Ioſeph vendiderũt in Aegyptum: & erat 3

a De manu fratrum, de ciſterna, de manu negotiatorum & dominæ Aegyptiæ, de periculo mortis, tandem de ipſo carcere. 4 b Aduerſitatibus & periculis.

Deus cum eo. Et eripuit eum ex omnibus tribulationibus eius, 5

c a Coram ſacerdote, & principe carceris, & Pharaone. b Interpretandi ſomnium & prouidendi conſilium.

d & dedit ei gratiam & ſapientiam in conſpectu Pharaonis regis

Aegypti, & conſtituit eum præpoſitum ſuper Aegyptũ, & ſuper 6

Cum omnibus habitatoribus in uniuerſa Aegypto & Chanaan.

omnem domum ſuam. Venit aũt fames in vniuerſam Aegy- 7

a Idem tribulatio & fames. b Etiam ſi quærerent. Ex hoc putatur vbique fuiſſe famem.

ptum & Chanaan, & tribulatio magna: et non inueniebant ci-

a patriarchę patet quia patres non blaſphemat quos etiam ſuos uocat.

bos patres noſtri. ✝ Cum audiſſet autem Iacob eſſe frumentum

præter Beniamin. a Prima vice Ioſeph cognouit eos: & ipſi eum ſecunda.

in Aegypto, miſit patres noſtros primum & ✝ in ſecundo 8

e a Prius enim celauerat, quia Aegyptii ouem adorantes eſum ouium odeſſant quas Iſrael offerebat. 9

cognitus eſt Ioſeph á fratribus ſuis, & ✝ manifeſtatum eſt 10

Euocauit.

f Pharaoni genus eius. Mittens autem Ioſeph accerſiuit Iacob 11

a Ioſeph fratres ſuos. i. & fratrum filios: quia Iacob non erat cognatio, ſed progenies.

patrem ſuum, & omnem cognationem ſuã in animabus ſeptua 12

a Pars pro toto b Alle. qui in Aegyptum uadit. i. mundo adhęret, uere deſcendit. c in Aegypto.

gintaquinque. Et deſcendit Iacob in Aegyptum & defunctus 13

Patriarchę, quiſque in ſua ætate. 14

g eſt ipſe & patres noſtri. Et tranſlati ſunt in Sichẽ, & poſiti ſunt 15

h 16

f *Tranſlati.* RABA. Synecdoche pro ſolo Ioſeph dicuntur tranſlati, cui Iacob dixit: Dedi tibi Sichimam præcipuam extra fratres tuos. ideo in libro Ioſue oſſa eius leguntur in ea ſepulta, quę filii Iſrael in ipſo mandãte de Aegypto tranſtulerunt. In Exodo enim legitur. Tulit Moyſes oſſa Ioſeph ſecum, quia dixerat Ioſeph filiis Iſrael. Ferte oſſa mea hinc vobiſcum. (G. 48. Io. 24.)

BED. De ſolo Ioſeph ſcriptura teſtatur, quod oſſa eius de Aegypto trãſlata in Sichem ſint tumulata. Sed ex verbis Stephani & ſcriptis Hiero. qui loca illa incoluit, conſtat cæteros etiam patriarchas ibidem eſſe ſepultos, quamuis memoria Ioſeph celebrior ſit qui hoc de oſſibus ſuis mandauit, ad cuius tribum ciuitas illa pertinuit. E

HIE. In hiſtoriæ Paulę ſic ait. Tranſiuit Sichem, & vidit 12. patriarcharum ſepulchra. idem. 12. patriarchę non ſunt ſepulti in Arbe, ſed in Sichem.

h *Et poſi. ſunt. &c.* RA. Docet Geneſis Abraham ab Ephron filio Seor Ethęi in Chariatharbe ſepulchum emiſſe, in quo ipſe, & Iſaac, Iacob & Adam ſepulti ſunt. Item docet Iacob iuxta Sichem partem agri, vbi poneret tabernacula, ab Emor patre Sichem: datis. c. argenteis accepiſſe. Non ergo emit Abraham ſepulchrum ab Emor patre Sichem ab Ephron Etheo, in quo. 12. patriarchę non ſunt ſepulti, ſed in Sichem, vt diximus. Sed Stephanus vulgo loquens vulgi opinionem ſequitur: duas enim narrationes coniungens non tam ordinem hiſtorię, quam cauſam de qua agebatur intendit. Quod enim ſimulatur contra ſanctum locum & legem docuiſſe, oſtendit Chriſtum ex lege promiſſum eſſe: & quod tunc nec Moyſi, nec domino ſeruire uoluerunt.

☞ In

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Iacob. *Hic conſequenter recitat hiſtoriam a tempore Iacob uſque ad Moyſen, & primo recitat hiſtoriam temporis ſeruitutem præcedentis, ſecundo ſubſequẽtis, ibi.* Cum autem. *Circa primum dicitur.* Et Iacob. *ſupple circuncidit.* (Diuiſio.)

2 Duodecim pa. *filios ſuos, qui dicuntur patriarchæ. i. patres principales, a pater, & archos quod eſt princeps, quia ab ipſis denominantur 12. tribus Iſrael.*

3 Et patri. ęmu. Io. *i. inuidentes ei, Gen. 38.*

4 Vendi. eum in Aegypto. *eodem cap.*

5 Et e. Deus, &c. & eri. *primo de manibus fratrum volentium eum occidere, ſecundo de ciſterna, vbi poſuerunt eum moriturum fame, tertio de carcere regis Aegypti, ubi poſuit eum magiſter militię, Gen. 41.*

6 Et de. ei gr. &c. in con. Ph. *ad exponendum eius ſomnium de futura fertilitate & ſterilitate terræ.*

7 Venit autem fa. &c. Gen. 52.

8 Miſit patres noſtros. *id eſt filios ſuos.*

9 Primum. *ideſt prima vice.*

10 Et in ſecundo. *in ſecunda miſſione.*

11 Cognitus eſt, &c. *Ge. 52.*

13 Mittens autem Ioſeph, &c. *in eodem c.*

13 In animabus 75. EXO. *1. Gen. tamen. 46. c. dicitur. Omnes animæ ... mus Iacob, quæ ingreſſę Aegyptum fuere. 70. ſed ibi numerantur tantum perſonæ egreſſæ de Iacob actu nata. hic autem & Exod. 1. numerantur cum illis quinque nepotes Ioſeph, eo quod pertinebant ad populum Iſrael, propter quod 70. interpretes, Gen. 47. poſuerunt. 75. quam interpretationem ſequitur hic ſanctus Lucas.*

14 Et deſcen. a. in Aegyptum. *Hic conſequenter recitat deſcenſum in Aegyptum dicens.* Et deſ. Iacob in Aegyptum, & defun. eſt. *Gen 49.*

15 Et patres no. *ſ. 12. patriarchæ, de morte vero Ioſeph in Aegypto habetur Ge. vlti. & de morte aliorum. Exod. 1.*

16 Et tranſlati ſunt in Sichem, &c. *Hæc litera uidetur multum intricata & diſcrepare ab eo quod habetur* Gene. 23. *de ſpelunca quam emit Abraham, & Geneſi. xxxiij. de agro quem emit Iacob a filys Emor. Propter quod ad intellectum huius paſſus ſciendum, quod Abraham emit illam ſpeluncam ab Ephron Ethæo, & Iacob illum agrum filiis Emor patris Sichem, ut patet in textu. In ſpelunca uero ab Abraham empta, fuit Iacob ſepultus illic portatus de Aegypto, Ge. 47. In agro vero quẽ emit Iacob, & quem dedit Ioſeph filio ſuo, ut habetur Ge. 47. ſepulta fuerunt oſſa Ioſeph, illic apportata de Aegypto, ut habetur Ioſue. vlti. De aliis vero patriarchis non habetur de ſcriptura ſat. vbi ſint ſepulti. Sed Hieron. dicit de ſancta Paula, quod ipſa pertran-*

✻ *ſiuit*

ʒ *In ſepulchro quod emit Abraham*. BEDA. Hoc de ſolo Iacob, cuius corpus filij de Aegypto tollẽtes ſepelierũt in ſpelunca duplici, vbi Abraham cum Sara ſepultus eſt, & Iſaac cum Rebecca: & ibi Lya condita eſt: vnde ciuitas illa vocatur Hebron i. coniugium, quia patres ibi cum coniugibus ſepulti ſunt.

Gen. 23. d.

BEDA. Duas hiſtorias confundit, & alteram alteri implicat. Nõ enim à filiis Emor filiis Sichem emit Abraham, ſed Iacob ab illis emit Sichem. ideò ſic iungẽdum eſt: tranſlati ſunt in Sichẽ à filiis Emor filii Sichem: quaſi diceretur, in Sichẽ illam quã emit Iacob à filiis Emor filii Sichem. In Geneſi legitur Sichem filius fuiſſe Emor, unde putãt quidam duos fuiſſe Sichem, quorũ alter à Luca dicitur pater Emor, alter à Geneſi filius. Quidem iungunt principium & finem ſermonis, dicentes, à filiis Sichem, & poſt inferunt, Emor filii. ut hic locus cõgruat Geneſi.

b *A fi. &c.* Redit ad ordinem narrationis, anticipatio enim fuit quod pręmiſit, tranſlati ſunt in Sichem à filiis Emor filii Sichem.

✠ CHRYS. Iterum alia deſperatio, prima quidem fames, ſecunda autem incidiſſe in manus fratris, tertia, pronũciari ſententiam à rege, ut interficiantur, attamen in his omnibus ſeruati ſunt, & poſt hoc diuinæ potentiæ erat in tanta regis indignatione, gentem creſcere quę ſeruiebat, affligebatur, trucidabatur, hæc magnitudo promiſſionis erat. Si enim in terra ſua creuiſſent, non tam mirabile fuiſſet.

c *Rex alius*. Rex iſte diabolus eſt, qui effœminatos diligit, maſculos odit.

d *Genus noſtrum afflixit patres noſtros, vt exponerent, &c.* Patres noſtros dicit, & genus noſtrum, ne patres blaſphemare videatur.

D

e *Eodem tempore natus eſt Moyſes*. ✠ CRYSOSTO. Et illud miraculum quod à fratribus uenundatus, ſed hoc magis mirum quod rex educauit illum, is qui periturus erat, illum, qui regno deiecturus erat. Itaque quemadmodum Ioſeph clariorem reddiderunt uẽdentes, ita rex Moſem, cum iuſſiſſet occidi filios. Nam ſi nõ iuſſiſſet, non fuiſſet hoc factum. Et uide prouidentiam Dei. Ille fugat Moſẽ, Deus autem nõ prohibet, quod futurum erat diſpenſans, ut illic Dei aſpectus dignus fieret: ſic & ſeruum uenditum illic facit regem, ubi putatur ſeruus eſſe. Quemadmodum autem hic illic regnat, ubi enim emerant, ita & Chriſtus in morte uirtutem declarauit. Iſte non ſolum honoris erat, ſed ut etiam ſua uirtute fidat. Et poſt hoc mirabile, quod futurus prefectus, neque poſt hæc, neque ante hoc, ſed in ipſo medio furore naſcitur, & educant menſibus tribus in domo patris: quando igitur humana ſpem omnem negant, etiam abiecerunt illum, tunc diuina diſpenſatio clare fulſit. Expoſitum autem illum, ſuſtulit filia Pharaonis, & eum nutriuit ſibi pro filio. Nuſquam templum, nuſquam ſacrificium, quum tãtæ diſpenſationes factæ ſunt. Et enutritus eſt in domo barbarica, & inſtitutus eſt Moſes in omni ſapientia Aegyptiorum Erat autem potens, &c Mihi uidetur quod incipiebat eſſe admirabilis.

† nouerat

† Exo. 2. a.

E

a Speluncam illam emit quadringentis ſiclis ab Ephrom filio Seor Etheo. b A filiis Sichem, vt ſit explanatio prioris.
a in ſepulchro, quod emit Abraham precio argenti à filiis Emor 1
b Qui erat filius Emor. b Anni quadringenti triginta.
b Illius cui dictum eſt, poſt hoc exibunt & deſeruient mihi in loco iſto.
filii Sichem. Cum autem appropinquaret tempus promiſ- 2
In græco, pollicitus. a Iſrael crucifixo Chriſto, & apoſtolis paſſis. Mortuo Ioſeph & fratribus.
ſionis, † quod confeſſus fuerat Deus Abrahæ, creuit popu- 3
c lus & multiplicatus eſt in AEgypto, quoadusque rex alius 4
a Ignorabat, vel beneficium non reddebat.
ſurrexit in AEgypto, qui nõ † ſciebat Ioſeph. Hic non circun 5
a Præcipiendo obſtetricibus, vt necarent maſculos. b Manifeſtè imperando, vt exponeret infantes. ſ. vel afflixit dolore ſeruituris.
d ueniens genus noſtrum afflixit patres noſtros, vt expo- 6
a In flumen, b i. viui cuſtodirentur.
c Quo ſurrexit nouus rex ſuper Aegyptum 7
e nerent infantes ſuos, ne viuificarentur. † Eodem tem- 8
a A quo gratiam habuit.
b Quia elegantem hebuit faciem.
f pore natus eſt Moyſes, & fuit gratus Deo, qui nutritus 9

f *Gratus Deo qui nutritus, &c.* Oſtendit quod Moyſes non blaſphemauerit.

d Ge-

☞ a Moyſes.

F

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *ſiuit vſq; in Sichem, & vidit ibi ſepulchra. 12. patriarcharum. Ioſephus vero. 2. lib. dicit, quod fratres* Ioſeph, *mortui in Aegypto a poſteris ſuis fuerunt tranſlati in Hebron, & ibidem ſepulti. & in hoc magis videtur credendum dicti* Ioſephi *quam Hiero. quia longo tempore fuit Hier. & quia natus fuit in Iudæa, & certius cognouit oĩa Iudææ loca. His ergo premiſſis ſciendum, quod ſanctus Lucas hic ſimul recitat duas hiſtorias intricate, & exponitur litera ſic:* Et tranſ. ſunt, &c. & po. ſunt in ſepul. quod emit Abra. *ſ. partim hic, & partim ibi, qa* Ioſeph *certum eſt, quod ſepultus fuit in Sichem in ſpeluncam Abrahæ. vt prædictũ eſt. de* Iacob *vero certum eſt, quòd ſepultus fuit in Hebron, de aliis patriarchis dubium eſt vtrum hic, vel ibi ſint ſepulti, licet mihi probabilius videatur, quòd in Hebron, ſicut dictum eſt.*

1 A filiis Emor. *iſtud non coniungitur literę immediate præcedenti, ſed antecedenti, ubi dicitur.* Et tranſlati ſunt in Sichem, *ſupple emptam a filiis* Emor *per ipſum Iacob vt prędictum eſt, & ſic exponit ſcholaſtica hiſtoria. Sed huic expoſitioni videtur obuiare quod ſequitur: Filij Sichem. quia Gene. 33. dicitur, quod* Iacob *emit partem agri à filiis Emor patris Sichem. & ſic Emor non fuit filius Sichem, ſed pater eius. Sequendo tamen expoſitionem iſtam poteſt faciliter reſponderi, quod idem homo frequenter habet patrem, et filium eiuſdẽ nominis. Sicut dominus Carolus Comes Valeſii bonę memoriæ habuit patrem regem Francię nomine Philippum, & filiũ eiuſdẽ nominis. Et ſic poteſt dici de iſto Emor, quod habuit patrem nomine Sichem, de quo fit hic mentio, cum dicitur: A filiis Emor filii Sichem, et filium eiuſdem nominis de quo dicitur Gen. 33. d. A filiis Emor patris Sichem. Sed quia expoſitio dicta videtur multum intricata, & quia litera videtur prætendere quod Abraham emit precio argenti a filiis Emor, ſciendum quod ideo poſſet dici (ſine tamen præiudicio) quod ille Emor de quo hic* Lucas *loquitur, fuit idem cum patre Seor, patre Ephron, & fuit binominus. ſicut in ſcriptura multi leguntur binomii, ſic Abraham emit à filiis* Emor, *quia ab Ephron emit de filiis eius, & iſte Emor alio nomine dictus Seor, habuit patrem nomine Sichem. ille autem Emor de quo fit mentio Gene. 33. a. habuit filium nomine Sichem. Nec inconueniens ſi ponantur eadẽ nomina diuerſorũ hominum hic & ibi, quia frequenter homines diuerſorum locorum & temporum in nominibus conueniunt, & ſecundum hanc expoſitionem litera planior videtur. Sciendum etiam, quod Sichem hic dupliciter accipitur, vno modo prout eſt nomen ciuitatis, cum dicitur: Tranſlati ſunt in Sichem, alio modo prout eſt proprium nomen hominis, cum dicitur:* Filij Sichem.

2 Cum autem. *Hic recitatur hiſtoria pro tempore ſeruitutis filiorum Iſrael in Aegypto & primo ponitur ſeruitutis occaſio, cũ dicitur:* Cum autem ap. tempus pro. quam confe. fue. Deus Abrahæ. *promittens ei, quod ſemen ei ſeruiret ei in terra* Iud*ææ. Gen. 15.*

3 Creuit po. & mul. eſt. *in Aegypto. Exod. 1. d. Et hęc multiplicatio mouit regem Aegypti ad affligendum populum Iſrael, vt minus poßent vacare generationi, & multiplicari. vt habetur ibidem.*

4 Quoadusque rex alius ſur. in Aegy. *Dicit enim Ioſephus, quod regnum tunc tranſlatum erat ad aliam domum.*

5 Qui non ſciebat Io. *i. beneficia quæ fecerat Ioſeph regno Aegypti.*

6 Hic circun *i. fraudulenter opprimens.*

7 Genus noſtrum. *primo ſubiiciens duris laboribus. ſed quia per hoc non fuit impedita populi multiplicatio pręcepit obſtetricibus, vt in partu Hebræarum necarent maſculos ſed quia nõ fecerunt hæc, Deum timentes, præcepit vt maſculi nati in flumen proiicerentur, Exod. 1. & hoc eſt quod dicitur, Vt exponerent infantes &c.*

8 Eodem tempore. *Hic conſequenter Stephanus ſe excuſat de blaſphemia contra Moyſen, oſtendens eum populi fuiſſe liberatorem. & primo ponitur ad hanc liberationem Moyſi diſpoſitio, ſecũdo ipſa liberatio ibi, Cum autem. Circa primũ dicitur:* Eodem tempore na. eſt Moy. & f. gra. Deo. *quod apparet ex hoc, quod Deus ſeruauit eum ne periret cum aliis pueris in flumine.*

9 Qui nutritus eſt tribus menſibus in domo patris ſui. *Vidit eum elegantem puerum, & ideo quantum potuit ſeruauit eum quouſq; apparebat periculum mortis, non ſolum pueri, ſed etiam parentum, occaſione eius, & tunc eum commendauit protectioni diuinæ ponens eum in flumine, incluſum tamen in vaſculo ſcirpeo pice linito.*

✠ 1 Expoſito

A a *Moyſes.* RA. Aquaticus, qa de aqua eſt aſſumptus, vel lineſ, quia inuentus eſt in fiſcella bitumine lita.

RA. Moyſes typus eſt Saluatoris, q percuſſo diabolo genus ſuum liberauit, trib. temporibus occultatus eſt in Iſrael, ab Abraham. ſ. vſque ad Dauid, à Dauid vſque ad tranſmigrationē Babylonis, inde vſq; ad natiuitatem Chriſti. qui proiectus à Iudæis, ab eccleſia Gentium veniente ad baptiſmū quæ filia diaboli prius erat, aſſumptus eſt, & nutritus q fuit potens in opere, & verbo coram Deo & omni plebe, qui in plenitudine temporum viſitauit nos & fecit redemptionem plebis ſuæ.

†37.dist.3. turbat. &c. qui de mentia.

b *Vindica. illum fe. vl.* Oſtendit illum qui iniuriam faciebat non eſſe de genere ſuo.

† ſuos.

c *Apparuit il.* RA. Sic Chriſtus poſt aſcenſionem apparuit per apoſtolos litigantib. B Iudæis, & infidelibus, qui reſiſtebant apoſtolis.

Ibidem. ✲ CHRYSOSTO. Eadem mente & cōtra Chriſtum videntur dicere: Non habemus regē & hic mos ſemper fuit Iudæis, cum beneficia acciperent.

Rom.13.a Luc.12.b d *Qui te con.* Solus Deus. Non eſt poteſtas niſi a Deo. Ex hoc tale à Chriſto reſponſum acceperat: O homo qs me cōſtituit iudicē aut diuiſorem ſuper vos? Quis te conſtituit princi. & iudi. ſuper nos? In contentione ſua illos redarguit iam tunc legi & Moyſi fuiſſe contrarios.

e *Nunquid interfi.* Quidam putant illum qui defenſus eſt ex ira rem protuliſſe.

Ibidem. ✲ CHRYSOS. Fugit, & neque fuga diſpenſationem ſiſtit, quemadmodum neque mors.

C f *Fugit.* Moyſes fugit in Madian. i. Chriſtus in Gentes.

g *Ex*

Occultè. In flumine Nilo.
a eſt tribus menſibus in domo patris ſui. † Expoſito autem illo 1
De flumine. Quæ venerat ad flumen vt lauaretur.
ſuſtulit eum filia Pharaonis & nutriuit eum ſibi † in filium, 2
Ita vt alios vinceret.
† Et eruditus eſt Moyſes omni ſapientia Aegyptiorum, & erat 3
Eloquens. Fortis.
potens in verbis, & in operibus ſuis. Cum autem impleretur 4
a De bona cogitatione ſolet dici, quod aſcendat in cor. 5
ei quadraginta annorum tempus, aſcendit in cor eius, vt vi- 6
a Qui onere ſeruitutis infirmabantur. b Genere.
ſitaret fratres ſuos filios Iſrael. Et cum vidiſſet quendam in- 7
Fratrem ſuum. 8
b iuriam patientem vindicauit illum, & fecit vltionem ei qui 9
i putabat eos intellecturos, quę in vno fecerat eum in omnibus eſſe facturum.
iniuriam ſuſtinebat percuſſo Aegyptio. Exiſtimabat autem in 10
a Opus, qui meruit liberator eorum.
telligere fratres quoniam Deus per manum ipſius daret ſa- 11
Manifeſta eſt Iudæorum figura.
c lutem illis. At illi non intellexerunt. Sequenti veró die appa 12
Chriſtus per apoſtolos pacem prædicabat.
ruit illis litigantibus, & reconciliabat eos in pace dicens: Viri 13
fratres eſtis, vt quid nocetis alterutrum? Qui autem iniuriam 14
a Verbo, ſicut & Iudæi Chriſtum. b Ignarus prophetat, quia Moyſes princeps & iudex datus eſt Iſraeli.
d faciebat proximo, repulit eum dicens: † Quis te conſtituit 15
e principem & iudicem ſuper nos? Nunquid interficere me tu 16
a Moyſes timens Aegyptios propter eum quem occiderat. 17
f vis, quemadmodum interfeciſti heri Ægyptium? Fugit autem 18
a Quia volebat occultum eſſe.
Moyſes in verbo iſto, & factus eſt aduena in terra Madian, 19
De Sephora filia ſacerdotis Madian, quam vxorem acceperat. b Gerſan & Eliezer.
c Ecce non blaſphemat, ſed laudat.
g vbi genérauit duos filios Et expletis annis quadraginta, appa- 20
a Cum minaret gregem ad interiora deſerti. b Michael in perſona domini vel ipſe angelus magni conſilii. Quæ ideo facta eſt, vt timerent & ſcirent quia Deus noſter ignis conſumens eſt. 21
h
i ruit illi in deſerto montis Sina angelus † in igne flammæ rubi. 22 23

g *Et expletis annis quadraginta.* ✲ CHRYSOST. Vides quomodo neque tempore ſiſtitur diſpenſatio? quum exul eſſet ac peregrinus, multum temporis in terra aliena feciſſet, ita vt etiā duos filios generaſſet quum nō expectarent vltra reditum, tunc angelus ipſi apparet. Filium Dei angelum vocat ſicut & hominem, & vbi apparet? In deſerto nō in templo, vides quāta fiunt miracula & nuſquā templum, nuſquā ſacrificium. Et neque hoc loco in deſerto ſimpliciter, ſed in rubo.

✲ GREGORIVS. Exod. 2. dicitur. *Apparuit illi Deus.* Verū quia angelus Deum repræſentabat, & in eius perſona loquebatur, quandoque Deus, quādoque angelus nominatur.

h *In igne flammæ.* Ignis in rubo ſpiritusſanctus, peccata populi quaſi ſpinæ, quia ardor ſpiritusſācti peccata illius populi nō conſumpſit qui cenſas, nequitiæ ſpinas beneficiis Dei oppoſuit.

RAB. Ideo forma ignis quæ nō eſt comitabilis oſtenſa eſt illis, ne aliqam ſimilitudinem facerent.

i *Rubi.* RAB. Rubus ardet, ſed non comburitur, rub: quæ nomen monti conuenit. Sinai enim rub. interpretatur. Rub. genus eſt ſpinarum ſignificās eccleſiam que perſecutione inflammatur, ſed non periit, quia Chriſtus in eo loquitur.

RA. In flamma rubi ſignum fuit liberationis. quia populus ille quamuis tentatione inflammatus nō erat, tamen in tribulatione periturus. Idem in ſolutione calciamenti deſignatur. quia tam facile eſt Deo à ſeruitute quempiam liberare quā promptum homini calceamentum tollere.

✲ CHRYSOST. Non ſolum hic oſtendit, quod apparens illi

angelus

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Expoſito autem il. in. flumi. *modo dicto.*

2 Su. eum. fi. Pha. & nu. eum. *i. nutriri fecit ſibi in filium, quia adoptauit eum. & hæc omnia habentur Ex. 2. vbi diffuſius ea expoſui.*

3 Et eruditus eſt, &c. *quæ ſic nominatur, quia primo viguit in Aegypto humanæ ſapientiæ ſtudium, vt habetur. 1. Meta.*

4 Et erat po. in ver. & oper. ſu *ex quo patet eius diſpoſitio ad liberandum populum de Aegypto.*

5 Cum autem imple. *Hic conſequenter deſcribitur ipſa liberatio. & primo figuralis, ſecundo realis, ibi, Et expletis. Circa primum dicitur.* Cum au. in ei tem. xl. an. *quod eſt tempus virilis ętatis.*

6 Aſcendit in cor eius. *Deo inſtigante.*

7 Vt viſita. fratres, &c. *qui erant in dura ſeruitute.*

8 Et cum vi. quendam. *Hebræum.*

9 Iniuriam pa. *ab* Aegyptio.

10 Vindicaui illum. *Aegyptium interficiendo. & ſubditur ratio cum dicitur.* Exiſtimabat autem intelligere fratres. *i. Hebræos.*

11 Quoni. Deus per manum ip. da. ſa. il. *iam enim dominus inſpirauerat Moyſi, quod liberaturus erat populum per ipſum de ſeruitute Aegypti, & ſic iam erat conſtitutus à Deo tutor, & defenſor populi: propter quod non peccauit vindictam illam faciendo. & illa liberatio particularis fuit ſignum & figura liberationis generalis totius populi fienda per manum Moyſi.*

12 At illi. &c. *quod declarat per factum ſequens cum dicitur.*

13 Sequenti ve. &c. *i. duob. Hebræis adinuicem rixantib. Exod. 2. b.*

14 Et reconciliabat, &c. *volens eos reducere ad pacē & amicitia.*

15 Qui autem iniu. fa. *increpatus ſuper hoc.*

16 Repulit eum. *i. eius monitionem & increpationem, di.*

17 Quis te conſti. p. & iu. *q. d. tu vſurpas tibi indebitam poteſtatem Ex quo patet, quod iſte non intellexit quod Moyſes eſſet cōſtitutus à Deo tutor & liberator populi.* Et *qa iniurians habebat aliquos ſibi fauentes & idem ſentientes, ideo ſupra dixit pluraliter, & illi non intellexerunt.*

18 Nunquid interficere, &c. Illud *quod erat ſecretum publicauit in tantū, quod venit ad aures Pharaonis, & quærebat occidere Moyſen. Exod. 2. Ideo ſubditur.*

19 Fugit au. &c. *i. propter publicationem huius facti, ne occideretur.*

20 Vbi gene. &c *Gerſan, & Elieſer de Sephora vxore ſua, Exod. 2. d.*

21 Expletis. *Hic conſequenter deſcribitur Moyſi legatio, ſecundo legationis impletio, ib.* Hic eduxit. *Prima adhuc in duas, quia primo ſanctus Lucas facit propoſitum, ſecundo infert quoddam correlarium, ibi* Hunc Moyſen. *Circa primum primo deſcribitur tempus legationis cum dicitur.* Expletis autem quadraginta annis, *à fuga Moyſi de Aegypto.*

22 Apparuit ei, &c. *Exod. 3. dicitur, quod apparuit illi Deus. Dicendum, quod ſecundum veritatem fuit angelus, vt hic dicitur. ſed quia perſonam Dei repræſentabat & in eius perſona loquebetur, ideo aliquando Deus aliquando angelus nominatur vt dicit Grego.*

23 In igne flammæ rubi. *Angeli enim apparent hominib. in corporibus formatis, & quia tales apparitiones ſunt ad aliquid ſignificandum*

✲ *ideo for-*

angelus, fuerit magni conſilii angelus, ſed oſtendit etiā quan tam miſericordiam Deus per apparitionem fecerit.

Ego ſum. Sum, proprium Dei verbum eſt, ſecundum illud: Ego ſum qui ſum, & qui eſt, miſit me ad vos. Serpentes non ſunt timendi, vbi Deus pręſens loquitur.

d *Vidi afflictionem*. RAB. Qui licet aliquem tentari permittam, D non tamen putandum quod neſciam.

e *Et deſcendi*. ✻ DION. Angelus aūt hæc proferens, verè loca literque, deſcendit. Deo autem cum incircumſcriptibilis inua riabiliſque conſiſtat, non competit localiter deſcendere, nec moueri ſecundum ſe, ſed ratione ſui effe ctus. Hæc atque ſi milia ei attribuuntur. Nam quamnis vbi que ſit, ibi tamen ſpe cialiter eſſe dicitur, vbi ſpecialiter opera tur. Ibidem.

✻ AVG. Nuſquàm templum, & locus ſā ctus eſt: apparitione & efficacia Chriſti, mul tò admirabilius hoc quam locus in ſanctis ſanctorum. Illic enim nunquam apparuit ſic Deus, nunquam tre mefactus eſt ſic Moy ſes.

b *Solue.cal.* BE. MORA JIT. nos admonet, vt ſtantes in eccleſia quę eſt ſancta terra, mor tuis operibus renun ciemus.

c *Videns*. RAB. Deus totus eſt viſus, totus eſt auditus, omnia vi det, omnia audit, ſed videre & audire dici tur, quando miſere tur.

✻ CHRY. Vide quo modo oſtendit, quòd per beneficia, & per pœnas, & per miracu la adduxit Nos, Illi au tem ſemper ijdem manſerunt. Sic hinc diſcimus, quod vbiq; preſens eſt Deus. Hęc audientes & nos, in afflictionibus ad illum confugiamus. Nā & gemitum illorum inquit, audiui. Non ſimpliciter dixit, audiui, ſed propter calamitates. Si autem quis diceret, Et cuius gratia permiſit illos affligi ſic, audiat, quod omnibus maximè iuſtis afflictionibus mercedum cauſæ fiunt, nonne & propter hoc illos dimiſit affligi, vt illius virtutem & hinc oſtendat cla reſcere. Et illos ea per quæ affliguntur, per omnia philoſopha ri erudiant, vide igitur quando erant in ſollicitudine, incraſſati ſunt, impinguati, dilatati, ſed & dereliquerunt Deū, ubique e nim remiſſio malū eſt delicti. Idcirco & initio dicebat: In ſu dore, &c. Magnum itaque bonum afflictio, & quod bonum, audi Dauidem dicentem: Bonum mihi, quia humiliaſti me.

a Quod contra conſuetudinem rubus ardens non comburatur.
rubi. Moyſes autē videns [a]admiratus eſt viſum, & accedente 1
a Nunc dominus dictus eſt, qui prius vocabatur angelus.
a illo vt† conſideraret, facta eſt ad eum vox domini, dicēs†, E- 2
a Semper præſens. b Nondum tuus vocandus hoc dicens oſtendit eum eſſe verum filium eorum. c Non recens & nouitius. d Hi tres commemorantur. quibus facta eſt promiſſio.
go ſum De⁹ patrū tuorū, Deus Abrahā m, Deus Iſaac, & De⁹ 3
Audiens nomen domini.
Iacob. Tremefactus autem Moyſes non audebat cōſiderare. 4
Ne putes te eſſe dominum eccleſiæ.
b Dixit autem illi dominus, † Solue calceamētū pedum tuo- 5
a Et ſancti pedes locum ſanctum debent contingere.
c rum. Locus enim in quo ſtas, terra ſancta eſt. Vidēs vidi affli- 6
e Dicendo, mei, miſereri ſe oſtendit.
d ctionem populi me[a]i qui eſt in Aegypto, & gemitum eorū au 7 8
a Deſcendere eſt miſericorditer compati.
diui, & deſcendi liberare eos. Et nunc ueni & mittā te in Ae- 9
Ecce laus, non blaſphemia.
f gyptum. Hunc Moyſen quē negauerunt, dicentes, Quis te 10
a Soluitur ab humili quod ſuperbus interrogauerat.
g cōſtituit principem & iudicem? * hunc Deus principem & 11 12
a De ſeruitute Aegypti. b Opere vel poteſtate, quia primogenita occidit & alias plagas irrogauit.
redemptorē miſit cum manu[b] angeli, qui apparuit illi in rubo. 13 14
a Hic cum Deo & Aaron tertius decem plagis Aegyptum percuſſit, & in deſerto in manna & perta aliiſque innumerabilibus ſigna fecit.
h Hic eduxit illos, faciens prodigia et ſigna in terra Aegypti, & 15
i in rubro mari, & ī deſerto annis quadragīta. Hic eſt Moyſes 16 17
Vobis. b Carne viſibilem, ſed ſuper me maieſtate terribilem. b Non aliis. Pręter uos.
qui dixit filiis Iſrael, † Prophetam vobis ſuſcitabit Deus 18 19
* de fratribus veſtris, † tanquam meipſum audietis. 20

†Exo 3 d. 32.q 4. c recucinum prin.

f *Quem ne*. Synecdo che, multi dicuntur negaſſe, cum vnus di xerat vel forſan plures conſenſerunt. S.& de ſcendi. †Exo.3.b.

g *Principem*. Magna laus, quia princeps & redemptor & eductor populi dicitur.

h *Hic eſt Moy*. In eos E culpam retorquet, quam ipſi inobedien tes & increduli in Moyſen refunde bant. * ſup nos

i *Moyſes qui*. BEDA. Ne noua videatur doctrina Chriſti, Moyſes, cui nolue runt obedire patres veſtri, prædicauit eum in forma ho minis venturum, & 21 præcepta vitæ datu 22 rum. +Deu.14.d † ſi uilem mei, ipſū.

✻ CHRYS. Vbique mirabilis Moſes maximè autem quando lex ferenda erat. Quid ſunt eloquia viua? vel prophetias dicit, vel ea quorum fines per ſermones monſtrabātur. Deinde cri men eſt in patriarchis, poſt ſigna & miracula, poſt accepta e loquia uiua, & noluerūt, inquit, obedientes eſſe. bene autem eloquia uiua dicit, oſtendens, etiam eloquia eſſe non uiua, de quib. & Ezechiel dicit, Et dedi uobis præcepta non bona. Ad talia igitur reſpiciens, dicit eloquia uiua. Sed repulerunt & cō uerſi ſunt corde ſuo in Aegyptum, illuc ingemiſcebant, illuc clamabant, unde Deum inuocabant. Hom.17. c.20.

d *Vidi* ☞ *Verba*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *ideo formantur ſecundum conuenientia ad id quod eſt ſignificandum, Per ignem frequenter in ſacra ſcriptura ſignificatur tribulatio purgans. Prouer.17.a.* In igne probatur aurum & argentum, *& homines receptibiles in camino humiliationis propter quod angelus apparuit in ſpecie ignis ardentis, ſed non comburentis ad figurandum quod populus Iſrael in tribulatione Aegypti non conſumeretur, ſed purgaretur, & pur gatus liberaretur.*

1 Moyſes autem ui.ad eſt. *quod ignis ardens non comburebat rubū qui de facili eſt combuſtibilis.*

2 Et acce.illo ut conſi. *magis de propè.*

3 Facta eſt uox domini. *i.angeli loquentis in perſona Dei.*

4 Ego ſum Deus pa.tuo. *qui coluerunt me, cæteris Gentibus ad ido lolatriam declinantibus.*

5 Tremefa.au.Moy. *propter diuinam reuerentiam.*

6 Solue cal.pe.t, *Modus enim erat antiquorum, & ſpecialiter* Hebręo *rum, nō ingredi loca ſancta pedib. calceatis. Vnde & Sarraceni adhuc te nent hunc modum, quia non ingrediuntur locum diuini cultus, niſi diſcal ceatis pedibus, ut a fide dignis intellexi.*

7 Locus enim in quo ſtas, ter.ſan.eſt. *propter apparitionem diui nam, ibidem modo dicto.*

8 Videns uidi af.po.mei. *oculo pietatis, & cum affectu miſerationis ideo ſequitur.*

9 Et deſ.li.e. *Deo autem deſcendere non conuenit niſi per affectum mi ſerationis, ſed angelo qui loquebatur bene competit deſcendere & aſcen dere ſecundū motum localem, eo modo quo motus localis cōpetit angelis*

10 Et nunc ueni. *prompte obediendo mihi.*

11 Et mit.te. *ad liberandum populum, ſic patet legatio iniuncta Moyſ.*

12 Hunc Moy. *Hic Stephanus contra Iudęos refert correlarium de re bellione eorum, di.* Hunc Moy.quem ne. *ſicut prædictum eſt, ille qui hoc verbum dixit, habebat complices & fautores, qui idem dixerunt ver bo, vel ſaltem facto, propter hoc quod dicitur hic in plurali.* Dicentes, quis te conſtit.principem. F

13 Hunc Deus princi.& re.miſit. *Quia tamen non erat principalis in hoc facto ſed angelus apparens in perſona Dei, ideo ſubditur.*

14 Cum ma.an. *aliis per manum angeli.i. tum poteſtate ipſius, & ſic Moyſes erat illi tanquam miniſter adiunctus. Per hanc autem rebellionē contra Moyſen intendit Stephanus uocare Iudæos de rebellione contra Chriſtum liberatorem totius mundi de ſeruitute diaboli, ut exprimitur, inf.eo.c.ubi dicitur, Et occiderunt eos qui prænunciabant de aduentu iu ſti, cuius uos nunc proditores & homicidæ fuiſtis.*

15 Hic educit. *Hic conſequenter deſcribitur impletio legationis iniun ctæ Moyſi, Et diuiditur in duas partes, quia primo facit propoſitum, ſecū do infert correlarium.ibi.* Cum uoluerunt. *Circa primum dicitus.* Hic edu.il. *ſicut erat ſibi iniunctum.* Diuiſio.

16 Faciens prodi. *ſicut patet a principio Exo.5. uſque ad finem* 12.

17 Et in rubro.ma. *vt habetur Exo.14.*

18 Et in deſer. *vt patet in libro Leui.& Deutero.*

19 Hic eſt Moyſes. *cui vos credere dicitis & debetis.*

20 Qui dixit filiis Iſrael. *Deut.18.d*

21 Prophetam uobis ſuſci.Deus, &c. *quod principaliter intelligi tur de Chriſto, ut ibidem dictū fuit, qui deſcendit ſecundum carnē de Iu.*

22 Tanquam meipſum audietis. *i.legiſlatorem noui Te. ſicut ego ſum veteris. Sciendum tamen quod Chriſtus non dicitur propheta quan* ✻ *tum*

a *Verba vitæ.* RA. Duas tabulas cum decalogo, & mandata cæ-
A tera, de quibus dicitur. Qui fecerit ea, viuet in eis.
b *Ad Aaron.* RA. Quaſi ad principem. Quaſi ignari diuinitatis
Lu. 58.a. loquuntur. Deus enim verus non eſt factus, ſed omnia fecit, nec creatura eſt, ſed creator omnium.

e *Militiæ cœli.* BE. Militia cœli aliquãdo dicitur exercitus angelorum, ſed in hoc loco ſidera militiam cœli nominat, cum protinus addat, ſidus Dei ſui, &c.
✱ OECVM. Sed & propheta tanq̃ de rebus non neceſſariis ita de his pronunciauit: Quo aũt pacto nunc Moyſem vos vl- ciſci fugitis, quem & repulerunt & patres veſtri & vos, vtque vno verbo dicam, tota concione videre eſt quam ſapiẽter & modeſte, & acutè illorũ accuſatio diſſoluatur.

✱ CHRYS. O Inſipientiam fac, inquit, vt præcedant nos. Quo? In Aegyptũ uides quomodo à moribus Aegyptiorũ non poterant auelli. Quid dicis? Non expectas eũ qui duxit, ſed negas beneficiũ, & benefactorem fugas? Et videt quomodo contumelia afficiũt? Moyſi enim illi, inquit, q eduxit nos e terra Aegypti. Nuſquam Dei nomen, ſed omnia Moyſi adſcribũt. Et vbi quidem illos gratos eſſe oportebat, Moyſem in medium adducunt, vbi autem legi obediendum erat, non iam Moyſem. Inſuper dixit, quod aſcendit vt legem acciperet; Illi autem non manſerunt quadraginta diebus, fac nobis deos. Sic inſanierunt, non dixerunt Deũ, ſed deos quia neſciũt q̃ dicũt.

† congregatione.
† Ex. 53.a.
† vt colerẽt militiã
† Amos. 5.g.

a Congregatione populi non ſolus, ut prius, quando cum angelo loquebatur. b Deſerti montis Sina. Tam et quam omni populo.

Hic eſt qui fuit in † eccleſia in ſolitudine cũ angelo qui loque- 1

a Filiis Iſrael. b Non tantum ueſtris.

batur ei in monte Sina, & cum patribus noſtris, qui accepit 2

Non ſolum illis. Dupliciter accuſantur, quia noluerunt, & quia non obedierant.

a verba vitæ † dare nobis. Cui noluerunt obedire patres veſtri, 3 4

a Et ſi non corporibus ſuis. b A. reuerti quam deſiderabant reuerti, uel in morem Aegyptiorum ant, vitulum adorando.

ſed repulerunt eum, & auerſi ſunt cordibus ſuis in Aegypto, 5

a Pluraliter dicunt deos, non Deum unum. Errore Gentium. b prouidentia & poteſtate.

b c dicentes ad Aaron: † Fac nobis deos qui nos præcedant. Moyſi 6

a Derogando & inhonorando hoc dicunt.

enim huic qui eduxit nos de terra Ægypti, neſcimus quid fa- 7 8

a Mors vel uita, quia xl. diebus & noctibus cum domino ſed erat in monte. b Ex conſuetudine. Aegyptiorum qui bouem adorant populantiam & debet populus ex hoc demonſtratur. Vſa dorent.

ctum ſit ei. Et vitulum fecerunt in illis diebus, & obtulerunt 9

a Plus accuſantur quam ſi uiuo animali hoc facerent. b Non creatorem ſuum, ſed opera a ſe facta uenerantur.

d hoſtiam ſimulachro, & lætabantur in operibus manuũ ſuarũ. 10

Permiſit. a Soli, lunæ, ſtellis, quia Deo militanti per agentes curſus ſuos.

e Conuertit autem Deus, & tradidit eos † ſeruire militiæ cœli, 11 12
f ſicut ſcriptum eſt in libro prophetarum. † Nunquid victimas 13
g aut hoſtias obtuliſtis mihi annis quadraginta in deſerto do- 14
h mus Iſrael? Et ſuſcepiſtis tabernaculum Moloch & ſi- 15 16
i

f *In libro prop.* Quamuis multi ſint prophetæ, vnus tamen liber dicitur eſſe, & apud Hebræos vnus eſt liber, 12. libros nominat.
g *Nunquid victimas.* RAB. Quamuis neceſſitate ſeruiendi Deo libarent, mente tamen auerſi veraciter ſeruiebant idolis: ex quo aurum in caput vituli transformauerunt. Si autem poſtea legũtur Deo obtuliſſe, non bona voluntate, ſed timore, interfectione eorum qui pro idolis corruerunt, factum eſt. Vbicunque enim occaſio fuit ſemper corde in Aegyptum ſunt reuerſi.

c *Fac nobis Deos.* RA. Deos dicunt propter duas columnas quæ præceſſerunt eos de Aegypto, in honore quarum vnum factũ eſt ſimulacrum, ſed ambæ colũnę adoratæ, & ideo dicũt, Præcedant nos, qui columna nubis in die, columna ignis in nocte populum præcedebat.
✱ CHRYS. Vides magnam inſipientiam, vbi apparuit Deus Moyſi, illi uitulum faciunt & ſacrificant: Et lętabuntur, inq̃t, In operibus manũ ſuarũ. Propter quæ oportebat ſe abſcondere, in his lætabantur. Et quid mirum, qñ quidem ignoratis Chriſtũ, ubi & Deũ, & Moyſen tot ſignis mõſtratũ. Illi aũt nõ ſolũ ignorarunt, ſed ẽt conuitiis affecerunt, dũ idolũ faciunt.
d *Conuertit autem.* AVG. Manifeſtum eſt Deum operari in cordibus hominum, ad inclinandas eorum voluntates ſiue ad bonum, ſiue ad malum, &c.
C

BED. Quæritur quomodo non obtulerint Deo cum legatur Deo eos quędam obtuliſſe, non voluntate, ſed, metu pœnarũ Deus autẽ non q̃ offerũtur, ſed voluntatẽ offerentiũ accipit.
h *Et ſuſcepiſtis.* BED. Quamuis videremini ad tabernaculum Dei victimas & hoſtias deferre, tota tamen mente phanum Moloch ſiue Melchon amplexati eſtis. Eſt autem Moloch ſiue Melchon, quod ſępe inuenitur idolum Ammonitarum quod interpretatur rex noſter.
✱ BED. Rempham, ſydus eſt quod luciferum vocant, quo & Venus dicitur, tertius ſeptem planetarum. Cuius cultui Saraceni erant mancipati, & quos Iudęi imitabantur.
i *Sidus Dei ve.* BE. Dimiſiſtis qdẽ Deũ uerũ & uiuũ, & ſid' Rempham F

NICOLAVS DE LYRA.

✱ tum ad cognitionem euangelicam. Nam ab iſtanti conceptionis anima Chriſti habuit claritatem diuinæ viſionis. Sed pro tanto dicitur prophetã fuiſſe, inquantum propheta dicitur ille, qui annunciat remota a cognitione illorum cum quibus habitat. Chriſtus autem ante ſuam paſſionem fuit viator habitans cum omnibus, Io. 1. Et denunciabat tranſcendentia capacitatem intellectus humani, ſicut dicitur propheta, Lu. 7. d. Propheta magnus ſurrexit in nobis, &c.

Chriſtus quomodo propheta.

1 Hic eſt qui fuit in ec. *ideſt in congregatione Hebręorum.*
2 Cum ange. qui loquebatur ei in monte Sinai, *dans ei leges & mandata, ut patet Exod. 19. Et deinceps quaſi per totum.*
3 Et cum partibus noſtris. *quantum ad decem pręcepta decalogi, dedit audiente populo Exo. 20.*
4 Qui acce. uerba vitæ da. *Dicuntur aũt illa pręcepta verba vitæ, non quia conferunt vitam gratiæ iuſtificantem, ſecundum quod dicitur Ro. 3. c.* Non iuſtificatur homo ex operibus legis. *iuſtitia quæ facit dignum vita æterna. licet iuſtificarent iuſtitia politica, ſicut dictum fuit ſuper epiſtolam ad Ro. & Gala. Sed dicuntur verba vitæ, quia ſeruãtes ea non incurrebant pęnam mortis corporalis, quę tranſgreſſoribus infligebatur, ſicut dictum fuit Gal. 3. ſuper illud. Faciens ea viuet in eis.*
5 Cui no. obe. pa. ueſt. *Hic ex dictis infert correlarium de rebellione Iudæorum contra Moyſen & Deum, dicens.* Cui no. obe. pa. ueſt. *ſicut patet in multis locis Exodi & Nume.*
6 Et auer. ſunt, &c. in Aegyp. *oſtendentes diſplicentiam quod inde exierant, dicentes Moyſi Exod. 14. e. Quid facere voluiſti vt educeres nos de Aegypto, &c. & in pluribus aliis locis ſimile habetur. Et non ſolum oſtenderunt hanc diſplicentiam exitus, ſed etiam voluntatem reuertendi, dicentes Nu. 14. a.* Conſtituamus nobis ducem, & reuertamur in Aegyptum. *Conſequenter oſtendit eos rebelles fuiſſe, & non ſolum Moyſi, ſed & Deo, cum dicitur,* 7 Dicent. ad Aar. *Exod. 30. a.*

8 Fac no. de. *In hoc enim rebellabant Deo qui eos eduxerat de Aegypto, & etiam Moyſi eius miniſtro, cum ſubditur. Moyſi enim huic, &c.*
9 Et uitu. *Quia Aaron ad faciẽdũ coegerũt, & aurũ ei miniſtrauerũt.*
10 Et obtu. h. *quæ debebant offerri ſoli Deo.*
11 Conuer. au. Deus & tra. e. *conuerti & tradi permiſit dęmonibus propter ſuam malitiam.*
12 Seruire mi. cę. *hoc non legitur eſſe factum tempore quo filii Iſrael fuerunt in deſerto, ſed poſtqua intrauerunt terram promiſſionis hoc multipliciter fecerunt, vt patet in libro Iudicum & Regum, ſpecialiter in ... & 2. Parali.*
13 Sicut ſcrip. *ſ. 12. qui eſt vnus liber. ut declaratum fuit ibidem.*
14 Nunquid uicti *hoc ſcribitur. Amos 5. g. ſi. Et refertur prima pars huius autoritatis ad tempus quo fuerunt filii Iſrael in deſerto, ut patet manifeſte. Non tamen per hoc eſt intelligendum, quod filii iſrael nullas victimas aut hoſtias obtulerunt Deo in deſerto, quia Leui. 9. a. dicitur expreſſe, quòd in conſecratione Aaron & filiorum eius fuerunt plures hoſtię Deo oblatę, ſimiliter in dedicatione tabernaculi, vt habetur Nu. ... Sed ideo dicitur quia paucę uictimæ fuerunt tunc oblatæ. Vnde dicit ... Sa. ſuper illud Nu. 9. a.* Fecerunt filii Iſrael Phaſe, &c. *quod toto tempore quo in deſerto fuerunt, non fecerunt Phaſe niſi illud tantum, cum tamen erat ſolennitas principalis & pręceptum erat Exo. 12. ipſum quolibet anno fieri, & ideo ſi fuit ſic comiſſa in illis. xl. annis, multo magis ſacrificia quę pręcipiebantur fieri in ſolennitatibus & in diebus minus ſolennibus. fuit enim cum populo ſuper hoc diſpenſatum a Deo propter incertum motũ nubis, ſicut & de circunciſione quæ Ge. 17. præcipitur fieri octauo die, & tamen omiſſa fuit quãdiu populus fuit in deſerto, ut patet Ioſ. 5.* 15 Et ſuſ. &c. *Illud refertur ad tempus Iudicum & Regum, ſicut oſtenſum fuit Amos 5, & pendet in fine huius autoritatis.* 16 Et ſid. Dei ueſtri Rempham. *i. Luciferum, ſiue ſtellam matutinam, ut dicit Glo. quæ præ cæteris ſtellis a pluribus adoratur propter eius pulchritudinem*

pham.i. facturæ veſtræ pro Deo ſuſcepiſtis, ſignificat autē luciferum, cuius cultui Saraceni erant mancipati. Et quia Rempham interpretatur factura vel requies veſtra, conſequenter adiungit.

a *Figu. quas fe. ado.* RAB. Sidus Dei veſtri eſt lucifer, cui aſſignauerunt figuras, ijdem dij in figuris & ſtellis adorabantur.

RA. Quidam ſic dicunt, ſidus Dei veſtri, vt ad Deum pertineat verbum, quia non ipſum dominum, ſed eius ſidus ſuſceperunt.

b *Et tran.* Propter hęc ſacrilegia trans Babylonem ducemini captiui. Non eſt putandus primus martyr erraſſe, qui pro eo quod in propheta ſcriptum eſt, trās Damaſcum ducti ſunt, dixit, trans Babylonem: magis enim intelligēda quam verbum poſuit, quia trans Damaſcum ducti ſunt in Babylonē, ſiue trans Babylonem.

✱ CHRYS. Sic & captiuitas accuſatio malitię eſt.

c *Tabernaculum.* BE. Quia dicebant eum ſancto loco contrariū oſtendit Deum non appręciari ornatū lapidum, ſed ſplendorem animarum. Vnde ſubintelligitur, quod ſicut tabernaculum facto templo eſt deſertum, ſic ipſum templum meliori ſuccedente eſt delendum, vnde Iere. *Non confidentes in verbis mendacij, dicatis Templum domini, templum domini eſt,* & poſtea. *Factam domui in qua inuocatum eſt nomen meum, & in qua habetis fiduciam, ſicut feci Sylo, vbi habitauit nomen meum a principio, & proijciā nos a facie mea.*

Tabern. te. Quia dicebant eum contra ſanctū locum agere, oſtendit quod in ſanctum locum non eſt locutus blaſphemiam.

C d *Secundum for.* RA. Quam ei in Sina oſtenderat, quia & ſecūdum formam factum, oſtenditur ipſum tabernaculum formam fuiſſe. D

RAB. Hiſtorice cum Ieſu dicitur, quia Moyſes erat defunctus.

a ¶ Luciferi quem colitis vt Deum. b ¶ Subaudi, ſuſcepiſtis adorare.

a dus Dei veſtri Rempham, figuras quas feciſtis † adorare eas; 1

b ¶ Et in vlteriores partes eius. a ¶ Quia in eo arca fuit, in qua erat teſtimonium.

c & transferam uos in Babylonem. Tabernaculum teſtimonii 2 3

a ¶ Semper communes appellat patres. b ¶ Qui totius artis actor fuit & diſpoſitor.

fuit cū patribus noſtris in deſerto, ſicut diſpoſuit illis Deus 4

d loquens ad Moyſen, vt faceret illud ſecundum formam quā 5

a ¶ Venerandum & humeris portandum. 6

viderat. Quod & induxerūt † ſuſcipientes patres noſtri cum 7

a ¶ In figura Ieſu Chriſti. b ¶ Chananæorum. a ¶ Cuius virtute delete ſunt ab Iſrael ſicut dęmones cum Gentilitate à Chriſtianis expulſi ſunt, 8

Ieſu in poſſeſſionem Gentium quas expulit Deus à facie pa- 9

a ¶ Sic iunge, tabernaculum fuit vſque ad dies Dauid, & in diebus Salomonis templum tabernaculo ſucceſſit. b ¶ Dauid. c ¶ Gratus Deo, gratis quę petebat accepit ab eo.

e trum noſtrorū vſque in diebus Dauid. Qui inuenit gratiam

a Sciens tabernaculum illud non ſemper ſufficere & eccleſiæ umbram eſſe. b ¶ Verum templum cuius illud figura, ſcilicet, eccleſiam.

f ante Deum, & petiit vt inueniret tabernaculum Deo Iacob. 10

a ¶ Dauid vir ſanguinum prohibitus eſt, ſed Salomon figura ueri pacifici.i. filii Dei pacis domum domino ędificauit. b ¶ Non in manufactis habitat dominus.

g h Salomon autem ædificauit illi domum, ſed non excelſus in

a ¶ Sancti quibus in habitando Deus preſidet. 11

i manufactis habitat, ſicut per Prophetam dicit, † Cælum mi-

a ¶ Quaſi thronus eſt, & nos domus. b ¶ Peccatores, quos eam natione proſternit. b Hoc ideo dicit, ne ſic in templo confidant, vt ipſius tantum habitatorem Deum eſſe putent.

k hi ſedes eſt, terra autem ſcabellū pedū meorū. Quam domum 12

¶ Cui thronus, cęlum & terra ſcabellum. 13

ædificabitis mihi, dicit dominus, aut quis locus requietionis

e *Vt inue.* Verum templum cuius illud figura quod loco non mutaretur.i. eccleſiā quam præuidebat futuram firmam & immutabilē de qua Apoſtolus, *Firmum fundamentum domini ſtat.* Et alibi. *Fundamentū aliud nemo poteſt ponere præter illud quod poſitum eſt* qđ eſt Chriſtus Ieſus. 2. Ti.2.c. 2. Co.3.c

f *Sed non excel.* RAB. Ex ſententia Salomonis Iudæos conuincit, qui ædificato templo dixit, *Si cęlum & cęli calorum te capere non poſſunt quanto magis domus hæc quam ædificaui.* 3.Reg.8.c.

E verbo autem, Salomonis adiungit teſtimonium prophetę, *Cęlum mihi ſedes eſt, &c.* vt manifeſtius ſit non in ſolo templo Iudęorum eum habitare. Iſa.66.a

g *Sicut per prophe.* BE. De tabernaculo primo quod fuit vmbra & nō veritas, primum dixit, poſtea teſtimonium poſuit dicentis de tabernaculo quod verius fuit. *Si introiero in tab. do. &c.* ad vltimam ſententiam poſuit Deu. Vt in ore duorum vel trium teſtium ſtet oē Verbum.

✱ AVG. Quid ergo mirum ſi bona throni ſui ſpiritaliter ſibi ſeruientibus, & bona ſcabelli pedum ſuorum dat carnaliter ſibi ſeruientibus, cum ſpiritus ſuperior ſit caro inferior, ſicut ſuperiora ſunt cęleſtia, & inferiora terreſtria. cont. Adimanich.c 28.

h *Cælum mi.* Sic demonſtrat ſe circundare oīa, vnde alibi, cœlum ſe palmo metiri & terram pugillo ſe concludere aſſerit. Iſa. 40 c

i *Terra autem.* Terrę exemplo deſignat omnem creaturam creatoris.

k *Aut quis lo.* BED, Non aureus vel marmoreus terreſtris habitaculi locus, ſed ille quem propheta ſubnectit, Super quem re quie- iſa.11.a. F

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Figuras. *id eſt imagines diuerſas.*

2 Quas feciſti adorare eas. *id eſt, ad adorandum eas.*

3 Et transferam vos in Babylonem. *propter illud peccatum & transgreſſionem. Ex quo patet qđ idololatria de qua loquitur hic Amos ꝓpheta fuit cauſa captiuitatis Iudæorum de terra ſua, & hæc fuit perpetrata poſt ingreſſum huius terræ, & maxime temporibus regum. Amos autem .5. g. aī.* Migrare vos faciam trans Damaſcū, *i. vltra Damaſcum, vel longius a terra veſtra quam ſit Damaſcus, Babylon autē plus diſtat a Iudæa, nam Damaſcus eſt prope terminum Iudęę. Vel Stephanus poſuit in Babylonem, vt patet. 4. Reg. vlti.* Iudęi *vero. 10. tribuum fuerūt trāslati in terram Aſſyriorum 4. Reg. 14.* Et tranſitus ad illam eſt per Damaſcum. *& ideo ad exprimendum utramque captiuitatē quæ inducta fuit propter idololatriam, Amos ſcripſit vltra Damaſcum. Stephanus autem eodem ſpiritu loquens dixit, in Babylonem.*

4 Tabernacu. *Conſequenter Stephanus ſe excuſat de blaſphemia contra templum, confitens illud ordinatione diuina fuiſſe factum & primo loquitur de tabernaculo Moyſi, ad cuius ſimilitudinem quantum ad aliqua templum poſtea fuit factum, dicit ergo.* Sicut diſp. *ſ. Deus, prout patet* Exod. 25. Exo. 25. d Heb. 8.

5 Quod & indu. &c. cum. Ie. *i. cum Ioſue qui erat dux populi.*

6 In poſ. Gen. *id eſt in terram Chananæorum.*

7 Quas ex. Deus. *Illud enim fuit magis factum virtute diuina quam humana.*

8 Vſque in die. Da. *ſupple fuit illud Tabernaculum in terra illa.* Nā *primo poſitum fuit in Sylo, vt habetur* Io. 23. *& inde poſtea tranſlatum in terram Philiſtinorum, 1. Re. 5. & inde reductum in terram Iſrael. 1. Re. 6. & inde pluries tranſlatum de loco ad locum propter guerras,* Vſque in diebus Da. *qui tranſtulit in* Ieruſalem *arcam domini volens ei ædificare templum, vt habetur. 2. Re. 7. Sed dominus diſtulit ędificationem templi vſque ad tempus Salomonis filii ſui, ideo dicitur.*

9 Qui in. *Et patet litera vſque ibi.*

10 Sed non ex. in ma. *quia eſt incomprehenſibilis & natura ſpiritualis, hoc autem addit beatus Stephanus ad remouendum errorem aliquorum Iudæorum exiſtimantium, quod Deus habitaret in templo, ſicut homo in ſua domo, ex hoc quod propitiatorium. quod erat in templo, Dei ſedes dicebatur, ſicut dixi plenius Exo. 25. & ad propoſitum inducitur autoritas* Iſa. 66.

11 Cælum mi. ſe. *Hæc eſt locutio metaphorica, ad deſignandum Deū eſſe præſentem ubique in cœlo & in terra. Sibi enim non competunt corporis lineamenta, ideo ſubditur.*

12 Quam do. ędi. mi. *ſ. ad habitandum modo prædicto, .q.d. nullam ſed tantum ad hoc quod ibi fiat oblatio* Deo *orationum & ſacrificiorum, ut dixit Salomon. 3. Re 8.*

13 Aut quis lo. re. meę eſt. *q.d. nullus alius a me, quia Deus requie-* ✱ *ſcit*

MORALITER.

1 *Tabernacu. teſti.* Hic excuſat ſe de blaſphemia cōtra templū aſſerēs, quod ordinatione diuina ad cultum ipſius fuit factū, primo exemplariter in tabernaculo Moyſi, quod fuit mobile de loco ad locum ſecundo perfectius in templo Salomonis, ſicut Dauid præcepit fieri ſecundum reuelationem ſibi factam a domino per Natham prophetam. 2. Reg. 7.

 ✱ *Dura*

A quieſcet ſpiritus meus,niſi ſuper humilem & quietum & trementem ſermones meos.

Homi.27. ✱ CHRY. Etiam hoc propheticū eſt, neque illius proprium. Et magna dicendi veritas erat in morituro. Etenim opinor,illud etiam ex reuelatione cognouiſſe.

a *Dura.* RAB. Purgatus a crimine, de quo falſi teſtes eum arguebant, incipit Iudæos arguere, quia qui ſine crimine eſt,dignus eſt doctoris officio.

b *Et incir.* BED. Oſtendit eis circunciſionē, de qua contra gratiā euangelii gloriabantur,non valere ad ſalutem, qui cogitationem & auditum habebant immundum.

c *Vos ſemper ſpiritui Sancto reſi.* ✱ CHRYS. Quando nolebat eſſe ſacrificia,vos ſacrificabatis, quando volebat iterum non ſacrificabatis: quando noluit B vobis dare pręcepta, requirebatis, quando accepiſtis, neglexiſtis. Iterum quando ſtabat templum, idolis ſeruiebatis, quando vult abſque templo ſibi ſeruiri, Iterū contrarium facitis. Non dixit, Deo reſiſtitis, ſed ſpiritui. Sic nullū ſcit in perſonis diſcrimen. Et quod maius, Sicut patres veſtri, inquit,& vos. Ita & Chriſtus opprobrauit, quoniam ſemper magna crepabant de prophetis.

d *Patres veſtri.* RAB. Supra patres noſtri dicebat perſuadēdo loquens, nunc increpando patres illorum tantum vocat, quibus ſimiles ſunt in malitia.

Treſgrad' malitię Iudæorum. e *Et occi.* RA. Tres gradus malitiæ eorum ponit, primus eſt, quod ſpiritui reſiſterent, ſecundus quod prophetas perſecuti ſunt, tertius, quod creſcente malitia eos occiderunt.

f *Audientes autem hæc diſſecabantur.* ✱ CHRY. Non habitat ſpiritus ſanctus, vbi furor, Maledictus furibundus. Nihil ſani poteſt ingredi, vbi egreditur furor. Nā ſicut in tēpeſtate maris magnus eſt tumultus, magnus clamor, & nec ad tēpus pōt quis philoſophari, ſic neque in ira. Sed quid philoſophicum vel dicendum, vel faciendum, oportet prius in portu eſſe. Non videt quomodo quando voluerimus, de aliquib. neceſſariis loqui, locos conturbatione mundos obſeruamus, Ibi tranquillitas, ibi ſilentium, vt ne exp[e]llamur. Si autem qui foris eſt D tumultus, impedit, multo magis interna turbatio Et ſi orat quis, fruſtra orat cum Ira hoc faciens, & ſi tacet, iterum ſimile eſt, & ſi comedat, etiam ſic damnum habet. Et ſi bibat, nō bibat, ſed eat, ſurgat, dormiat, nam & in ſomniis talia imaginantur. Quid enim in iracundo non turpe? oculi inſomnes, os diſtortum, membra tremula, lingua Infrenis, nulliqué parcens, mens ſtupida, figura indecēs, multa inſuauitas, vide oro dæmoniacorum oculos, & ebriorum, & inſanientium, quid differūt inter ſe? nonne nihil eſt quam Inſania? Quid enim ſi ad tempus hoc fit, nam & inſaniens ad tempus detinetur, &c.

g *Vidit gloriā Dei.* BE. Ad confortandā martyris patientiam cœlū panditur, & ne homo lapidandus titubet in E terra, Deus homo crucifixus apparet in gloria.

BE. Quidam electorum adhuc in hac vita detenti mundato oculo cordis videre meruerunt gloriam Dei, vt hic Stephanus, & Paulus ad tertium cælum raptus.

✱ EVS. EMISSEN. Iuſte incunctanter offert ſanguinem ſuū, qui præ oculis habet regem ſuum, ſimul & brauium ſuum.

h *Stātē.* immobiliter qa nō iteri[...] ca[...]tur s, vel habitus auxiliantis, & iniurias iudicātis, & pro ſeruo pugnātis, ſic oſtenditur.

✱ AMB Qui cælos patris habet Ieſū ad dextrā Dei cernit, qui clauſos habet oculos mentis Ieſum ad dextram Dei nō videt Confiteamur ergo Ieſum ad dextram, vt cęlum & nobis aperiatur. Claudunt ſibi cœlum, qui aliter confitentur.

✱ TERTV. Extunc videt Stephanus cum lapidaretur, adhuc ſtantem ad dextram Dei, vt exinde ſeſſurum, donec ponat illi pater omnes inimicos ſub pedibus ſuis.

i *Video cę.* RA, Migraturus a terra cælos vidit apertos, vt qui terrenam vitam pro Chriſto contempſit, mereatur hęreditatem cæli, & ideo in ipſa paſſione videt præmium.

K *Filiū hominis.* BE. Cum ſit filius Dei maluit tamen appellare filium hominis, vt confundatur Iudæorum infidelitas, qui vt ☞ pu-

a ¶ Eſtis. ¶ Non ſuſtinentes iugum legis.
a meę? Nonne manus mea fecit hæc omnia? Dura ceruice & in 1
b a ¶ Iugum Chriſti leue non portantes circunciſo corde. b ¶ Et ſi carne circunciſi. 2
non tamen corde ab infidelitate. c ¶ Quæ ſunt ſurdæ, nec a vitiis purgatæ.
d ¶ Non ego quem accuſatur. e ¶ Non mihi, ſed ſpiritui ſancto,
c circūciſis cordibus & auribus vos ſemper ſpiritui ſancto † re- 3
¶ Quia nunquam pœnitentiam agitis. a ¶ De quibus prædixerat, cui noluerunt obedi- 4
re patres veſtri. ¶ Nec modo inceptum. b ¶ Illis pares in nequitia.
d c ¶ Nullus eſt quem non ſint perſecuti. 5
e ſiſtitis, ſicut & patres veſtri ita & vos. Quem prophetarum 6
¶ Non noſtri.
non ſunt perſecuti patres veſtri? Et occiderunt eos qui præ- 7
a ¶ Hoc ad eorum accuſationem qui iuſtum prodentes occiderant. 8
f nunciabant de aduentu iuſti, cuius vos nunc proditores & 9
¶ Per hoc inexcuſabiles oſtendit. a ¶ Miniſterio.
homicidæ fuiſtis, qui accepiſtis legem in diſpoſitione ange- 10
a ¶ ordinata per angelos, lex eſt in manu mea. ¶ Non aliorum miniſtrorum qui eſſent inferiores. 11
a ¶ Opere ſcienter peccando.
g lorum, & non cuſtodiſtis. Audientes autem hæc diſſecaban- 12
a ¶ Quia zelabant laudem Dei. b ¶ Nimietate furoris. c More beſtiali.
d ¶ Sicut ſolebat, uel illa hora maxime ſuperabundauit gratia. 13
tur cordibus ſuis, & ſtridebant dentibus in eum. Cum autem 14
h a ¶ Qui loquebatur in eo. Non enim vos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri, qui loquitur in
vobis. b ¶ Vnde ſperat auxilium. c ¶ Vt tribulatus carne conſolaretur ſpiritu. 15
i eſſet plenus ſpiritu ſancto, intendens in cælum vidit gloriam
a ¶ Verum hominem, qui reſurrexit vere & aſcendit. b ¶ Vbi poſt laborem quieſcit, & iudicat ſedens in throno. 16
Dei, & Ieſum ſtantem á dextris Dei, & ait, Ecce video 17
a ¶ Non reſeratione elementorum, ſed ſpirituali reuelatione, quæ in corde iuſti fiebant
b ¶ Quem vos ſic æſtimatis, vel veritatem reſurrectionis oſtendit. c ¶ Quia ſtare pugnantis 18
vel adiuuantis eſt recte a dextris ſtantem uidit, quem inter perſecutores adiutorem habuit.
¶ Oſtenditur veritas reſurrectionis. d ¶ Vbi immobiliter omnia videat, qui iudex omnium 19
K viſibilis adueniet.
cœlos apertos, & filiū hominis ſtantem á dextris virtutis.

C NICOLAVS DE LYRA.

✱ *ſcit in ſeipſo, quia per ſeipſum eſt beatus.*

1 Dura.cer. *Hic conſequenter excuſat ſe Stephanus de blaſphemia cōtra legem, confitendo eam ſanctam & a Deo datam, & retorquendo in ſuos aduerſarios blaſphemiam, eo quod eam multipliciter violabant, & hoc eſt quod dicit* Dura cer. *i. obſtinata mente.*

2 Et incir.cor. *a uitiis & ſordibus.*

3 Et auribus. *a blaſphemijs & detractionibus.*

4 Vos ſemper ſpi.re. *loquenti in Moyſe & prophetis.*

5 Sicut & patres ve. *vt ex prædi.*

6 Quem prophetarum non ſunt perſecuti. *q. d. valde pauci ſūt.*

7 Et oc.eos *ſ. prophetas, vt patet de Zacharia filio Ioiadæ. 3. Para. 24. & Iſaia, vt dictum fuit in principio Iſa. & Amos, ut dicit Hiero. in prologo, & multis alijs locis.*

8 Qui prę.de ad iu. *i. Chriſti, qui dicitur iuſtus antonomaſice, vnde dicit Re. Sa. quod vniuerſi prophetæ non ſunt locuti niſi ad dies Meſſiæ. ſcilicet, principaliter,*

9 Cuius vos nunc prodi. *cum Iuda tractando.*

10 Et homi.fu. *eius crucifixionem procurando.*

11 Qui acc.in diſ. *quia data fuit per angelum in perſona Dei loquentem, ut prædictum eſt.*

12 Et non cu. *quia irritum facerent mandatum* Dei *propter traditiones ſuas, Mat. 15. c.*

13 Audientes autem. *Hic vltimo ponitur ipſius Stephani lapidatio iniuſta, & ſecundo eius patientiæ perfecta, ibi.* Et lapidabant. *Circa primum dicitur* Audientes autem hæc diſſe.cor.ſuis. *quia non habebant rationem interficiendi eum, & tamen omnibus modis interficere volebant & ſic diſſecabantur interius, quia paſſio ꝑualēs diſcrepat rōne*

14 Et ſtri.den.ſuis. *ſicut canes rabidi.*

15 Cum autem eſſet ple.ſpi. *Hæc enim plenitudo fuit augmentata in martyrio. quod eſt actus charitatis perfectæ.*

16 Intendens in cœ. *vbi fiduciam ſuam collocauerat.*

17 Vidit gl.Dei, *ad confortationem ſuam ex gratia ſpeciali.*

18 Et Ieſum ſtan. *Hoc dicit. ad affirmandam eius reſurrectionem. Et quia tales viſiones fiunt ſecundum conuenientiam eius quod ſignificatur vt prędictum eſt, ideo Stephanus vidit Ieſum ſtantem, ad deſignandum quod erat paratus ad eius roborationem, quia ſtare proprium, adiuuantis in prælio, ſedere vero proprium eſt iudicantis vel regnantis propter hoc Mar. vl. d. vbi deſcribit regnū Chriſti, dicitur ſedere a dextris* Dei.

19 Ecce vi. De *conditione huius uiſionis plenius dicetur in fine huius ca* ✱ Excla-

MORALITER.

1 *Du.cer,* Hic excuſat ſe de blaſphemia contra legem, dicēs eam eſſe bonam & ſanctam, ſed a Iudæis non cuſtoditam, ſed magis diſſipatam, & ſic contra eos replicat recuſationē de ſe ✠ ipſo

purum hominem crucifixerunt, quẽ Deũ credere noluerunt.
a *Exclamantes.* ✠ CHRYS. Profectò ſi mentitus eſſet, vt inſaniens, relinquendus erat, ille autem ſic loquens, volebat illos doceri. Et poſtquam dixit de morte ſolũ, & de reſurrectione nondum dixit, etiã hoc poſtea opportunè addidit dogma. Iſta autem dicit ſibi apparuiſſe, ſicuti alibi tractat, vt & ſic accipiãt ſermonem, qui quoniam dixerat illum ſedere, moleſtũ illis erat, nunc iſtum de reſurrectione ſermonem mouet, & in quit illum ſtare. Ab hoc tempore coniecto, & faciem illius glorificatam. Deus enim quum ſit miſericors, per quæ inſidiabãtur illi, iiſdem volebat prouocare, ſiquidẽ nihil amplius factum eſſet. Et poſt, Quamuis alias accuſatione hæc digna ſint, nihilominus cogita quomodo eum qui talia ſigna fecerat, qui omnes ſermo ne vicerat, qui talia dixerat, ſuſcipientes, ſicut volebant, furorem ſuum implerunt.
b *Et eiicien.* RA. In hoc ſe implere legem glorificabant. Moyſes enim de blaſphemante dixit, Educ eum foras extra caſtra, & lapidet eum populus,
✠ CHRYS. Iterũ extra ciuitatem mors, quemadmodũ de Cro. Et ipſa in morte confeſſio, Et prædicatio diuulgatur.
c *Extra ci.* BE. Et dominus ext. portam paſſus eſt, qui nos elegit de mundo ad cælum. Et Stephanus quaſi aduena mundi ext. ciuitatem lapidatur, non enim hic habens manentem ciuitatem, futuram tota mente quærebat, & dum martyr mundi ad cælos intuitum dirigit, perſecutor duræ ceruicis ad lapides manum mittit.
d *Qui vocabatur Saulus.* ✠ CHRYSOS. Vide quàm diligenter ea quæ ad Paulum pertinent, narrantur, vt tibi monſtret opus Dei, quod poſtea factum eſt cum illo, &c.

a ¶ Quem Stephanus inuocabat. a ¶ Ne blaſphemantem audirent.
a Dei. Exclamantes autem voce magna continuerunt aures
a ¶ Omnis turba culpatur, quia vnanimis in malo. b ¶ Quaſi abominabilem.
b ſuas, & impetum fecerunt vnanimiter in eum. Et eiicientes 1
a ¶ Et Chriſtus extra ciuitatem paſſus eſt. b ¶ Falſi qui lapidabant, ſecundum legem dicentem, prima manus teſtium lapidabit eum. 2 b ¶ Vel præ nimio furore, vel ne eum veſtimentis pollutum tangerent.
c eum extra ciuitatem, lapidabant. † Et teſtes depoſuerunt ve- 3 4
d ſtimenta ſua ſecus pedes adoleſcentis, qui vocabatur Sau- 5
a ¶ Hoc nomen proprium ponitur, vt cauſa nominis aperiatur, hic enim verbo coronatus.
e lus. Et lapidabant Stephanum inuocantem & dicentem, Do-
a ¶ Quaſi præſentem præcatur. b ¶ In cælum. c ¶ Corpus tribuens lapidationi, ſpiritus præcatur conſeruari. d ¶ Securus pro ſe genua non flexit. 6
e ¶ Apud Deum vox magna pro inimicis orantium.
f mine Ieſu, ſuſcipe ſpiritum meum. Poſitis autem genibus, clamauit
a ¶ Chriſtum imitatur, dicentem, Pater ignoſce illis, &c. ¶ Vt ſit in ſolubile, ſed pœnitentibus dimitte. 7
g mauit voce magna dicens: Domine ne ſtatuas illis hoc pec- 8
h catum, † quia neſciunt quid faciunt. Et cum hoc dixiſſet, ob- 9
i dormiuit in domino. 10

e *Domine Ie. in cælum quod vidi apertum.* Chriſtus dixit patri, Pater in manus tuas commendo ſpiritum meum, Stephanus quaſi ſeruus domino. D
Domine Ieſu ſuſcipe ſpiritum meum. Lucæ.24.f acu. Gnoſ cap. vlt.
f *Et lapidabant Stephanum.* ✠ TERTVL. Cæterum ſupra Deũ diligere nec animam licebit. & *ca. paulo poſt,* quod Petrus cæditur, quod Stephanus opprimitur, quod laco bus immolatur, quod Paulus diſtrahitur, ipſorum ſanguine ſcripta ſunt. † ſo.diſ.c. ſi poſt.78. di. c.præſbiter.
g *Poſi. autem ge.* BED. Pro ſe ſtans orauit, pro inimicis genu flectit, quorum maior iniquitas maius ſupplicandi remedium poſtulabat. Et mira virtus martyris, qui ex zelo eis à quibus tenebatur, perfidiæ culpam exprobrans ardore charitatis in morte orabat pro occiſoribus ſuis. † hoc non ẽ de textu. E
h *Quia neſciunt.* RAB. Multi eorum occidendo Stephanum æſtimabant ſe implere legem, qui blaſphemum eum credebãt hoc & Chriſtus prædixerat, *Veniet,* inquit, *hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur ſe obſequium præſtare Deo.* Ioh.16.a.
✠ AMBR. Cuius precationis effectum in apoſtolo videmus. Paulus enim qui lapidantium Stephanum veſtimenta ſeruabat, nõ multo poſtea, per gratiam Chriſti factus Apoſtolus eſt, qui fuerat ante perſequutor. de pœnitẽ. lib.6.ca.9.
✠ TERTVL. Lapidatur Stephanus, & veniam hoſtibus ſuis poſtulat. li.de patiẽ. cap.14.
✠ CHRYS. Vnde diuina illius, & mors ſancta eſt. Nam huc vſque permiſſum erat animabus in inferno eſſe.
i *Obdormiuit.* Pulchrè dictum eſt, obdormiuit, & non mortuus eſt quia obtulit ſacrificium dilectiõis, & obdormiuit in ſpe reſurrectionis. Sancti non moriuntur, quia in melius mutantur, & temporalis in æternam vertitur.

Domine

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Exclamantes autem voce ma. *ne audirẽtur Stephani verba.*
2 Conti. au. ſu. *ac ſi eſſent blaſphematoria.*
3 Et impetum fe. *non ratione, ſed furia.*
4 Et eiicien. *tanquam blaſphemum.*
5 Et te. ve. *vt expeditius & celerius eum interficerent.*
6 Et la. *Hic conſequenter ponitur beati Stephani perfecta patientia, & primo ex eius intentione ad Deum, ibi,* Inuocantem & dicen. Domine Ieſu ſuſcipe ſpiritum meum *ſecundo ex eius benigna condeſcenſione ad proximum actu interficientem ipſum cum dicitur.*
7 Poſitis autem genibus. *vt in orando modus eſſet deuotus.*
8 Clamau. voce. magna. *quia procedebat ex affectu magno ad proximorum ſalutem.*
9 Ne ſtatuas il. hoc pec. *reſeruando eis pœnam ęternam, ſed da eis pœnitentiam. In aliquibus libris ſubditur,* Quia neſciunt quid faciũt. *ſed non eſt de textu, nec eſt in libris correctis. Iſti enim ſaltem pro parte magna magis fuerunt moti paſſione, quàm ignorantia. Ignorantia autẽ multorum cauſata erat ex præcedente malitia. ſ. ex odio & inuidia contra ipſum, vt dictum eſt ſupra, ca. 4.*
10 Et cum hoc di. *ex feruore charitatis Matt. 5. g.* Orate pro perſequentibus & calumni.
11 Obdormiuit in do. *Nam eius anima ſanctiſſima abſorpta fuit in abyſſo ſuperna claritatis.*
Circa prædicta dubitatur, vtrum viſio beati Stephani præmiſſa fuerit mentalis aut imaginaria vel corporalis. Et dicunt aliqui quòd fuit tantũ mentalis, ita quod ex ſpeciali gratia fuit conceſſum Stephano videre non ſolum humanitatem Chriſti, ſed etiam diuinitatem, ſicut & Paulo. De quo dicit beatus Aug. ad Paulinum de videndo Deo, quod ſibi fuit cõceſſum uidere diuinam eſſentiam, eo quòd erat doctor Gentium, & Moyſi qui fuit doctor Iudæorum. Et hoc uidetur dicere quędam Glo. ſupra locũ illum quæ talis eſt. Quidam electorum adhuc in hac vita detenti, munda to cordis oculo videre meruerũt gloriã Dei, vt hic Stephanus & Paulus ad tertium cęlum raptus. Sed hoc dictum non uidetur bene conſonare dictis ſanctorum doctorum, qui concorditer dicunt quòd talis viſio non eſt conceſſa alicui in uita præſenti vtenti ſenſibus exterioribus, niſi homini Chriſto. Vnde et Paulus non dicitur Deum ſic uidiſſe, niſi in raptu ab iſtis ſenſibus. Stephanus autẽ uidetur tunc non fuiſſe raptus, ſed magis vtens ſenſibus, ut pote loquens Iudæis audientibus. Propter quod alij dicunt, ꝙ fuit uiſio imaginaria, ita ꝙ in eius imaginatione fueruut effigies diuinitus formatæ ad repręſentandum Deum & hominem Chriſtum, ſicut. Iſa. 6. a. Iſaias vidit dominum ſedentem ſuper ſolium excelſum, & ſeraphim ſtantia ex utraque parte, ſicut ibidem fuit plenius declaratum, & mente cognouit Stephanus ſignificatum illis repræſentationis. & ſic quantum ad hoc non ſolum fuit imaginaria, ſed etiam cum hoc mẽtalis, ſicut fiebat prophetis, ut plenius dictum fuit in libro pſalmorum. & non dubium ꝙ illo modo potuit fieri. Sed ex modo loquendi ſcripturæ videtur quod fuerit corporalis: qui dicitur in textu, Cum eſſet Stephanus plenus ſpiritu ſancto, intendens in cælum vidit gloriam Dei, &c. *Circa quod aliqua dixerunt, quod viſus Stephani a Deo fuit fortificatus in tantum, quod vidit Ieſum. ſ. exiſtentem in cælos empyreo, cælo acuties viſus penetrando. Sed hoc non uidetur bene dictum, quia ſupponere videtur quod viſus fiat extra mittẽdo ab oculo, non intus ſuſcipiendo ab obiecto, quod improbat Philoſophus lib. de ſenſu & ſenſato. Propter quod ſine præiudicio uidetur probabilius dicendum, quod à corpore Chriſti exiſtentis in* ✠ *cælo* F Viſio Stephani qua lis fuit.

MORALITER.

✠ 1 Excla. autem vo. ma. non. potentes veritatem audire, ſed àquàm furioſi ſtatim duxerunt eũ ad lapidationem, & ipſe è contrario fudit ad dominũ pro ipſis orationem ſecundũ doctrinã Chriſti. Mat. 5. g. Benefacite his qui oderunt vos, & orate pro perſequentib. & calumniantib. vos. MORALITER. per excuſationem beati Stephani conſtantẽ docemur contra falſas accuſationes conſtanter declarare veritatem. Pater autem inſpiciẽti textum, quòd beatus Stephanus in ſuæ excuſatiõis proceſſu reperit plures hiſtorias vet. Teſta. quarum expoſitiones myſticę poſitæ ſunt in locis ſuis ſuperius ordinatę.

A **NICOLAVS DE LYRA.**

✻ cælo fuit immutatus oculus Stephani ad viſionē humanitatis Chriſti. Nam in poteſtate eius eſt, quod corpus ſuum ſic videatur à longe ſicut de prope. Et forte idem eſt de alio corpore glorioſo, quia totaliter eſt animæ ſubiectum. Propter quod videtur, quod ad nutum eius poſſit immutare viſum indifferenter à longe & prope, ſicut in poteſtate eius quod immutat viſum in propria vel alia effigie, ſicut dicitur de corpore Chriſti glorioſo Luc. vl. Deitatem *vero non potuit videre iſto modo, ſed ſicut in viſione imaginaria formatur in virtute imaginatiua aliqua effigies ad repræſentandum Deum vt dictum eſt, ita exterius poteſt diuinitus formari ad immutationem corporalis oculi, ſicut ſuo modo fit in apparitione angelorum quando apparent in corporibus aſſumptis quæ corporaliter videntur, ita aliqua effigies corporalis non à Deo aſſumpta, ſed formata poteſt ipſum repræſentare oculo corporali. & ſic probabiliter abſque aliqua aſſertione poteſt dici, quod ſi fuit in uiſione beati Stephani. mentaliter tamen cognouit, quod illa effigies non erat ipſa deitas, niſi tantum repræſentatiue. & huic modo dicendi concordat litera cum dicit.* Ecce video cę. aper. & f. ho. ſtan. à de. Dei. *non ſic intelligendo, quod cæli fuerunt diuiſi cum ſint incorruptibiles, ſed quia ſic clare vidit, ac ſi nullum eſſet obſtaculum intermedium. vnde dicit quædam gl. quod hæc viſio non fuit facta per reſerationem elementorum, & ſub elementis hic intelliguntur etiam corpora cæleſtia.*

CAP. VIII.

☞ a SAulus autem erat. Non quidem lapidauit, ſed lapidātib. cōſenſit. vnde periret, niſi gratia Dei & pęnitētia ei ſubueniret. quia qui faciunt & conſentiunt digni ſunt morte.

✻ CHRYSO. Non temere contigit hæc perſecutio, ſed ſingulari diſpēſatione. Vides quomodo iterū B tentationes permittit Deus fieri? &c. Si enim non facta eſſet neque diſcipuli diſperſi eſſent.

lib. 1. hiſt. cap. 2. ✻ EVSEB. Interea perſecutio prima aduerſus eccleſiā Dei quæ eſt Hieroſolymis facta ſub primo martyre Stephano, omnes diſcipulos exceptis duodecim, p vniuerſam Iudęam, Samariamque diſp. ſit, ſeu potius vt ſan- inſt. 9. a. cta ſcriptura iudicat diſſeminauit. Et quibus nonnulli vſque ad Phænicem, & vſque ad Cyprum, atque Antiochiam deuenerunt. Qui gentibus quidem credere miſterium fidei nōdum audebant. Iudæis tamen prædicabant.

b *In illa die.* RAB. Qua Stephanus occiſus eſt, non quia tunc ſolum facta, ſed quia ab illa die cœpit perſecutio magna, occiſo vno de principibus eccleſiæ.

c *Eccle.* collectio vel congregatio, ſiue vocatio.

Matt. 10. c. d *Diſ. ſunt.* Hoc eſt quod dominus præcepit: Cum perſequentur vos in ciuitate iſta fugitę in aliā, Eius enim nutu gerebaī, vt occaſione tribulationis fieret ſeminarium euangelij.

C ✻ CHRYS. Vel nondum erant perfecti, vel quòd tanta gratia pditus erat, ideó & plangunt illum. Simul autem hic oſtendit illos homines fuiſſe, non ſolùm metus, ſed etiam luctus & plāctus. Quis enim non ploraſſet videns illum manſuetum agnū lapidari,

CAP. VIII:

a SAVLVS autem erat conſentiens neci 1
a ¶ Qua Stephanus occiſus eſt.
b eius. Facta eſt autem in illa die perſecutio 2
a ¶ Non alibi, ſecundum illud, Et eritis mihi teſtes in Ieruſalem, &c.
c magna † in eccleſia, quæ erat Ieroſolymis,
a ¶ In ſimilitudinem granorum ſeminis, vt ex ipſis magna ſeges fidei multiplicaretur. 3
d & omnes diperſi ſunt per regiones Iu-
a ¶ Quia vt paſtores gregis conſtantiores erant cæteris.
a ¶ .i. fecerunt morem ſepulturæ. ¶ Curauerunt, id eſt ad hoc quod dimiſerat, di. Obdormiuit, ſed non addiderat de ſepultura corporis, quod modo facit. 4
dææ & Samarię præter apoſtolos. Curauerunt autem Stepha 5
e a ¶ Timore perſecutorum. 6
num viri timorati & fecerunt planctum magnum ſuper eum. 7
a ¶ Diſcurrebat impiger ad vaſtandum, b ¶ More vaſtantium nulli ſexui parcebat.
f † Saulus vero deuaſtabat eccleſiam, * per domos intrans, viros 8
¶ Carceris.
g h ac mulieres trahens in cuſtodiam. Igitur qui diſperſi erant 9 10
i pertranſibant euangelizantes verbum Dei. Philippus autem 11
K 12

lapidari, & iacere mortuum, iuſtum illi epitaphium ſtatuit euangeliſta, Et poſitis genibus. &c.

e *Timora.* Deum timentes, ſiue Chriſtiani qui poſtea ſunt diſperſi, ſiue Iudæi timentes Deum, & ſi nondum Chriſtiani.

f *Saulus.* RAB. Saule perſecutore, qui rex Iſrael fuit de tribu Beniamin, de qua & Paulus, ſed iuxta antiquorum conſuetudinem à maioribus poſteri nomina trahunt.

✣ CHRYS. Magna inſania, & quod ille ſolus erat, & quod in domus ingrediebatur ita animam ſuā pro lege dabat. *Rapiens, inquit, viros & mulieres.* Vide & licentiam, & contumeliā, & inſaniam. Omnes quos aſſequebatur, plurimis malis afficiebat, ut pote cæde factus audacior.

g *Deua.* RAB. Quaſi lupus gregem iuxta prophetiam Iacob, Beniamin lupus rapax mane comedet prædam, ſero diuidet ſpolia.

h *Trahens.* Trahebat, non occidebat, quia fortaſſe manus eius cuſtodiebat dominus, ne ſanguine innocentum pollueretur.

i *Diſper.* RAB. Quamuis timore diſperſi, tamen ſtabiles erant in prædicatione euangelii.

✻ EVSE. Philippus qui erat vnus ex ſeptem cum Stephano diaconus ordinatus, deſcendit Samariam, virtute Dei repletur, & prædicabat primus uerbum Dei Samaritanæ genti.

K *Philippus.* BED. De numero diſſeminatorum fuit, qui primus Chriſtum prædicauit Samariæ. Diaconus ſecundus à Stephano. Secundus poſt ipſum narratur, quaſi hæres & eiuſdem gradus.

☞ Inde-

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. VIII.

✻ a SAulus autem. *Poſtq̄ deſcripta eſt Stephani perſecutio ſingularis, hic conſequēter deſcribitur eccleſię perſecutio generalis. & quia habuit ortum ex perſecutione Stephani, iō ad ipſam fit continuatio cum dicitur,* Saulus autem erat conſentiens neci. *& per conſequens peccati particeps, ſecundum quod Rom. j. d. Quia qui talia agunt digni ſunt morte, non ſolum qui faciunt ea, ſed etiam qui conſentiunt facientibus. Et ſubditur de perſecutione eccleſiæ, cum dicitur.*

2 Facta eſt autem in illa die. *ideſt in illo tempore, quia perſecutio pluribus diebus durauit.*

4 Et omnes *diſcipuli* diſperſi ſunt. *Secundum quod dixerat Saluator. Mat. 10. c.* Cū vos perſequntur in iſta ciuitate, fugite in aliā.

4 Præter apo. *Iſti erant principales & firmiores, propter quod remanſerant in perſecutione, ne ex fuga eorum crederetur fidem catholicā non habere firmum fundamentum. conſequenter interponitur, beati Stephani ſepultura, quæ ſupra fuerat omiſſa, cum dicitur.*

5 Cura. autem Ste. *decenter ſepelierunt.*

6 Vi. ti. *i. timentes Deum, inter quos Gamaliel fuit principalis, ut habetur in legenda de inuentione corporis ſancti Stephani.*

7 Et fe. plan. ma. ſuper eum. *ſecundum morem Iudæorum, vt habetur Gen. vlti. de morte Iacob, & in libro Nu. de morte Aarō & Mariæ & Deu. vl. de morte Moyſi, & in multis alijs locis de morte notabilium perſonarum. Illi autem qui ſepelierunt Stephanum erant conuerſi de Iudaiſmo & ideo tenuerunt morem paternum. Cōſequenter reuertitur Lucas ad ſcribendum perſecutionem eccleſię dicens.*

8 Sau. ve. de. ec. *nitens eam annihilare.*

6 Trahens in cuſtodi. *ideſt in carcerem. Non dicitur quod interficeret, quia ſicut dicit Glo. Deus manus ipſius prſeruabat, ne ſanguine innocentium pollueerentur. Et quia ſicut dicit Augu. Deus adeo omnipotens eſt & bonus, quod de malis elicit bona, ideo de iſta perſecutione elicit bonum diſſeminationis fidei catholicę. propter quod ſubditur.*

10 Igitur qui diſperſi erant, dertranſibant. *diuerſas ciuitates.*

11 Euangelizan. verb. Dei. *Iudęis habitantibus in ciuitatibus illis vt habetur infra. 11.*

12 Philippus aut. *Poſtquam Lucas proſecutus eſt de primo diacono* ✻ de

MORALITER.

✻ 1 *Saulus autem erat conſentiens neci eius, &c.* Sequitur

2 *Curauerunt autem Stepha. viri t.* Non hominum timore, ſed Dei. quòd patet ex hoc, quòd tūcerat magna perſecutio fidelium in Ieroſolymis, & tamen coſtanter curam egerunt de ſepultura corporis beati Stephani. Patet etiam ex hoc loco & pluribus alijs ſacræ ſcripturæ locis, quòd ſepelire mortuos eſt apud Deum meritorium tanquā opus pietatis. propter quod ſanctus Tobias de hoc opere commendatur.

10 *Igi. qui diſ. erant.* Ex hac diſperſione duo ſunt notāda. Primū eſt, quòd tempore pſecutionis ↄtra eccleſiā illi qui ſunt firmiores debēt remanere, ne fuga omniū fides derilibilis videat. ſic Apoſtoli remanſerūt in Ieruſalē tanquā firmi, cęteri uero receſſerūt & erat eis licitū. Vñ dicit Aug. Si fortis es, cōtemne mortē, ſi autē debilis, fuge. Secundū eſt, ꝙ Deus adeo potens eſt & bonus, qđ de malis elicit bona. nā ex malo Iudæorū eccleſiā pſequentiū facta eſt diſcipulorū diſperſio, & ex hoc per eorū prædicationem fidelium multiplicatio. unde ſubditur

12 *Philippus autem deſcen. in ci.* Et concluditur poſteā.

✻ *Factum*

a *Intendebant.* RAB. Credebant audientes verba & videntes ſigna. Duę cauſæ fidei, propter verba prędicationis, & ſigna virtutum. Ex præſenti c. & Samaritanę mulieris hiſtoria probatur animos huius gentis ad credendum promptos fuiſſe.

b *Et factum eſt ergo magnum gaudium.* ✻ CHRYS. Ita ſemper facere ſolet Deus, & triſtibus lætamiſcere, vt in maiori admiratione ſint.

c *Mag.* RAB. Magi de ſingulis philoſophãtur, de natura mũdi, curſu ſiderum & moribus.

d *Seducens.* Seorſum & à veritate ducens, vel in exceſſum ſiue ſtuporem & admirationem conuertens per pręſtigias.

e *Dicens ſe eſſe aliquem magnum.* ✻ TERTVL. Ad eos me conuerto, qui ex Euangelio hęretici eſſe voluerunt, ex quibus eſt primum omnium Simõ magus, qui in Actis apoſtolorum cõdignam meruit ab Apoſtolo Petro, iuſtamque ſententiam. Hic auſus eſt, ſummam ſe dicere uirtutem, ideſt, ſummum Deum. Mundum autem ab angelis ſuis inſtitutũ, à dęmone ſe oberrãte qui eſſet ſapientia deſcendiſſe quęrẽdum apud Iudæos, ſe in phantaſmate Dei non paſſum, ſed eſſe quaſi paſſum. D

f *Demen.* Dementare eſt rationalem mentem abſentare.

g *Phi.* RA. Dicunt quidam iſtum Philippum fuiſſe apoſtolum, & vnum de duodecim, ſed non videtur verum ſecundũ ſeriem huius libri.

h *Ieſu Chri.* RA. Cuius erant ignari, vel vt prædictum eſt, in nomine Ieſu trinitatem prædicauit, qui tantum vnam perſonam de trinitate perfectè credit, credulitate aliarum duarum carere non poteſt.

i *Tunc Simon.* BEDA. Credidit verbis Philippi, & uirtute deuictus vere credidit, vel quod magis credibile, ſimulauit ſe credere, quo ad vſque baptiſma ſuſciperet, vt qui adeo auidus laudis erat, ut Chriſtus credi veſſet, artẽ addiſceret, qua miracula facere poſſet. Quod etiam leguntur feciſſe ſucceſſores eius, qui malignis inſtructi artib. eccleſiã fraudulenter ingreſſi baptiſma furantur. E

K *Baptizatus eſſet.* ✻ CHRYS. Quomodo autem illum & ba☞ptiza-

a Secundum ſitum loci, vel quia cum ciuitas illa inferior erat.
deſcendens in ciuitatem Samariæ prędicabat illis Chriſtum. 1
Hominem eſſe verum Deum.
a Intendebant autem turbæ his quæ á Philippo dicebantur v- 2
Verba. Miracula. 3
nanimiter, audientes & videntes ſigna quæ faciebat. † Multi 4
Dæmones.
enim eorum qui habebant ſpiritus immundos, clamantes 5
ſ. dæmones. Diſſoluti. 6
voce magna exhibant. Multi autem paralytici & claudi cura 7
a Cognita veritate lętati ſunt ſe de tenebris liberatos eſſe.
b ti ſunt. Factum eſt ergo magnum gaudium in illa ciuitate. 8
a Quaſi ignobilis. b Non merito, quia opere inobediens erat.
c Semper bonis mala contraria aduerſantur.
Vir autẽ quidam nomine Simon qui ante fuerat in ciuitate 9
a Pręſtigioſus. 10
c magus, † ſeducens gentem Samariæ, dicens ſe eſſe aliquem 11
d a Prophetam, vel angelum, ſiue Deum vel Dei filium. Seruo vel iuniore.
Regem vel decrepitum ſenem.
e magnum, cui auſcultabant omnes a minimo uſque ad maxi 12
Simon. Chriſtus. Non angeli. a Ignorabant Chriſti nomen.
mum, dicentes: Hic eſt virtus Dei quæ vocatur magna. At- 13
a Hoc ſ. quod. b Artibus vel falſis uirtutibus.
tendebant autem eum, propter quod multo tempore magi- 14
a Fallendo. 15
f cis ſuis dementaſſet eos. Cum vero credidiſſent Philippo e-
Vt eſt illud, Pœnitentiam agite, appro. n. regnum cæ. &c.
g uangelizanti de regno Dei in nomine Ieſu Chriſti baptiza- 16
h a In Chriſto Ieſu non eſt maſculus vel fœmina, &c.
b Simulate, & ficte, ne credentibus reſiſtens deſpectus haberetur.
i bantur viri ac mulieres. Tunc Simon & ipſe credidit, & cum 17
a Corpore non corde. uolebat. n. poteſtatem habere, vt cuicunque, &c. vt infra ſeqaitur.
K baptizatus eſſet, adhęrebat Philippo. Videns etiam ſigna

NICOLAVS E LYRA.

✻ de Stephano, *hic conſequenter proſequitur de Philippo, qui ponitur ſecundus. 6. c. Et diuiditur in duas, quia primo ponitur prædicatio Philippi. ſecundo conuerſio Sauli, c. ſeq.* Prima *adhuc in tres, quia primo deſcribit ſanctus Lucas eius prædicationem in Samaria. ſecundo deſcribit prædicationem Aethiopi in via, ibi,* Angelus autẽ. *tertio in terra maritima, ibi,* Philippus autem. *Prima adhuc in duas. Nam ad prædicationem Philippi primo ponitur multorum conuerſio uera, ſecundo, unius ficta, ibi,* Vir autem quidam. *Circa primum dicitur,* Philip. au. *qui cum alijs propter perſecutionem exierat de Ieruſalem.*

1 Deſcendens in ci. Sam. *Quia tempore regum fuerat metropolis in regno decem tribuum.*

2 Prædica. il. Chri. *Habitantes n. ibi erant partim Iudæi. receperant enim quinque libros Moyſi, ſicut & Saducæi.*

3 Intende. au. tur. h. quæ à Philip. dic. *de* Chriſto.

4 Vnanimi. au. *i. reuerenter & deuotè. & ſubditur ratio.*

5 Et uiden. ſig. quæ fa. *i. miracula diuinæ uirtutis declaratiua in teſtimonium ueritatis a Philippo prædicatæ.*

6 Multi e. eo. qui hab. ſpi. im. *i. obſeſſi a dęmonibus.*

7 Clama. v. m. exi. *ſ. dæmones, coacti uirtute Chriſti. Et ne diceretur, quod hoc fieret virtute ſuperioris dæmonis, ſicut dictum fuit de Chriſto Luc. 11. b. In Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæmonia. ideo ſubduntur alia miracula, quæ non poſſunt fieri niſi uirtute diuina, cuiuſmodi eſt curatio paralyticorum & claudorum ſubdita, cum dicitur, Multi autem.*

8 Factum eſt ergo gaudium ma. in ciuit. illa: *de uirtutis cognitione, & dictorum curatione.*

9 Vir autem. *Hic conſequenter deſcribitur unius conuerſio ficta cum dicitur,* Vir autem quidam erat. n. Simon. *Communiter dicitur à doctoribus quod iſte fuerit Simon Magus qui poſtea multum reſiſtebat Petro & Paulo Romæ prædicantib. & ideo dixit, quod eius conuerſio fuit ficta, quia ſi & ad horam uera fuit, tamen ad uomitum redijt.*

10 Qui ante fu. in ciuit. ma. *i.* P*hiloſophus, ut dicunt aliqui, à magnitudine ſcientiæ ſic dictus, ſicut & illi qui uenerunt adorare* C*hriſtũ natum, Matt. 2. Sed huic dicto contrariatur quod ſubditur.*

11 Seducens. *i. extra uiam ueritatis ducens, quod non Philoſophi, cuius eſt proprium amare ueritatem & docere. 1. Ethic. ſed eſt propriũ hominis arte magica utentis.*

12 Dicens ſe eſſe ali. ma. *ſ. prophetam, uel Chriſtum. Vnde & Io. 4. dicitur, quod* Samaritani *ſicut & Iudæi expectabant* C*hriſtum. vnde dixit illa mulier* Samaritana. *Scio quia Meßias uenit, qui dicitur Chriſtus Cum ergo uenerit ille annunciabit nobis omnia. ideo ſubditur.*

13 Dicen. h. eſt uirtus Dei. *Et ſic loquitur Apoſtolus de Chriſto. 1. Corint. 1. c.* Prædicamus Chriſtum Dei uirtutem, &c.

14 Attendebant autem eum. *credentes ei.*

15 Propter quod multo tempore magicis ſuis artibus dementaſſet eos. *i. mentes eorum à ueritate alienaßet.* Ex *quo patet, quod ſupradictus eſt magus à magicis artibus.* F

16 In nomine Ieſu Chriſti ba. *Hac. n. forma utebatur eccleſia primitiua rationib. dictis ſupra. 2. c.*

17 Tunc Simon & ipſe credidit. *ſ. ficte, uel ſi uere, hoc tamen fuit tantum ad horam.* Et cum ba. eſſent, adhæ. Philip. *Et ſubditur ratio.* Videns etiam ſigna & uirtutes maxi. fieri. *Dicitur. n. ab aliquib. & probabiliter, quod ad hoc familiaritatem Philippi quęrebat, ut per hoc conſequi poſſet uirtutem ſeu artem ſimilia faciendi. Vnde & infra dicitur, quod obtulit pecuniam apoſtolis, ut per impoſitionẽ manuũ poßet dare donum ſpirituſſancti ſigno uiſibili.* Ex *quo uidetur quod non fuit conuerſus verè, ſed ficte tantum.*

✻ Cum

MORALITER.

† 8 *Factum eſt ergo gau. ma.* de uerbi receptione & miraculorum operatione.

9 *Vir au. qui. no. Simon.* De conuerſione iſtius dicunt communiter doctores, quod fuit ficta. vnde poſtea obtulit pecuniam pro poteſtate dandi ſpiritumſanctum in ſigno uiſibili ſibi concedenda. propter quod ab ipſo denominatur uitium Simoniæ. per hoc etiam ſignificatum fuit, quod in eccleſia ſemper ſunt aliqui mali admixti bonis. Etenim ſicut ſagena nondum ad litus tracta, quæ piſces malos habet cum bonis admixtos. Per hoc autem quod beatus Petrus dixit Simoni.

ptizauit, quemadmodum Chriſtus & Iudam elegerat.

A a *Stupens admirabatur.* ✠ CHRYS. Hic videns ſigna quæ fiebāt, obſtupeſcit quidem, non audet autem gratiam ſignorum petere, quandoquidem videbat etiam alios non accepiſſe.

b *Miſerunt ad e. P. & Io.* Petrus Ioannem ſociat ſibi, quia virginitas eccleſiæ grata eſt & placet.

c *In nomine Ie.* Non eſt ſic legendum, in nomine Ieſu tātum, vt aliæ perſonæ excludantur.

d *Ieſu.* Quia ante in patrem credebāt, & ſpiritumſanctum, ſicut alij Iudæi. Vel plena fides vnius perſonæ fidem trinitatis confirmat.

† illapſus fuerat.

✠ CHRYS. Et quare non acceperunt ſpiritumſanctum, ij qui baptizarētur? vel forſan quia Philippus in hoc Apoſtolos breui venturos honorabat, vel quod hoc donum non habebat. Erat.n. ex ſeptem illis, id quod magis videtur dicendum. Vnde mea ſnia hic Philippus vnus ex ſeptem erat ſecundus à Stephano. Ideo & baptizans ſpiritum ſanctum non dabat, neque.n. facultatem habebat. Hoc enim donum ſolorum apoſtolorum erat. Et Ibidem, *parum ante*, Spiritum acceperant remiſſionis, ſpiritū autem ſignorum non receperant. Et quod hoc ſit quod ſpiritū ſignorum non acceperant, vide quomodo hoc cernens, Symon acceſſit & petit, &c.

B † De cōſe. di. 5. c. manus.

† 27. diſ c. quod ſi interrogaſti, &c. nam ſi 1. q. 1. Petr. de ſimo. c. conſulere.

Cupiens ſe talia poſſe.

a & virtutes maximas fieri, ſtupens admirabatur. Cum autem 1

a De quib. non fuit Philippus, de quo prædictum eſt. b Nunc apparet quæ fuit ciuitas Samariæ quam prædixit, ſ. ipſa Samaria.

audiſſent apoſtoli qui erāt in Ieroſolymis, quia recepiſſet Sā-

a Qui erant columnæ. Non vnum ſed duos, ſicut & Chriſtus binos miſit, vt in ore duorum ſtet omne verbum.

b maria verbum Dei, miſerunt ad eos Petrum & Iohannem,

a Iam enim ſola aqua baptizati erant. Viſibiliter.

qui cum veniſſent, orauerunt pro ipſis, vt acciperent ſpiri-

a Spirituſſanctus.

tumſanctum. Nondum enim in quenquam illorum † vene- 2

a Id eſt, ſincti erant in aqua tantum, non autem in ſpirituſſancto.

c rat, ſed baptizati tantum erant in nomine domini Ieſu. 3

a Ecce exemplum confirmationis.

d † Tunc imponebant manus ſuper illos, & accipiebant ſpiri-

a Quod monſtrabant, quia loquebatur.

e tūmſanctum. Cum vidiſſet autem Simon, quia per impoſitio 4

nem manus apoſtolorum daretur ſpirituſſanctus, obtulit eis

f pecuniam, dicens, Date & mihi hanc poteſtatem, vt cuicun-

a Quaſi princeps loquitur primus.

que impoſuero manus, accipiat ſpiritumſanctum. Petrus au-

g Q. d. pecunia tua tecum pereat.

h tem dixit ad eum. † Pecunia tua tecum ſi in perditionē, quo- †

mulare ac lucrari poſſet.

✠ CHRYS. Vides ſcelus Simonis? pecunias attulit, quāuis non vidiſſet pecuniarum gratia illum hoc facere, vnde non ignorantiæ opus erat, ſed tentantis, & volentis accuſationem quærere, propter hoc & audit. *Non eſt pars, &c.*

f *Poteſtatem.* RABA. Non baptizandi tantum in aqua & prædicandi ſiue virtutes faciendi quam habebat Philippus, ſed vt cuicunq; impoſuero manus, &c.

BE. Ad pecuniā non poterant apoſtoli poteſtatē illā dare, quib. dictum eſt, Gratis accepiſtis, gratis date.

✠ CHRYS. Qūo illū non occiderūt, ſicut Ananiam, & Saphiram, quia etiam olim is qui in Sabbatho ligna colligerat, occiſus eſt, vt alij erudirētur, neque poſtea alius idem paſſus eſt. Sic & nunc Petrus facit, & punitis illis, hunc non punit, ſed dicit ad eum, *Pecunia tua, &c.*

Nam virtutem quidem acceperant faciendi ſigna, non aūt dandi aliis ſpiritumſanctum. Igitur hoc erat in Apoſtolis ſingulare. Vnde & præcipuos, & non alios videmus hoc facere.

e *Imponebant ma.* RAB. Philippus qui Samariæ euāgelizabat, vnus de ſeptē fuit. Si.n. Apoſtolus eſſet, manus imponere poſſet, vt ſpiritum acciperent, quod ſolis epiſcopis licet. Nā preſbyter ſiue præſente ſiue abſente epiſcopo cum baptizat, criſmate iungit, quod ab epiſcopo conſecratum eſt, non tamen frontem oleo ſignat, quod ſolus epiſcopus facit cum tradit ſpiritum paraclitum baptizatis.

✠ EPIPH. Nam cum Philippus diaconus eſſet, non habebat ptātem imponendi manus, vt per hoc daret ſpiritumſanctum. Cum autem, Simon non haberet rectum cor, nec intētionem rectā, ſed turpi lucro ac ſtudio pecuniarum intentus eſſet, offerebat pecunias Petro Apoſtolo ut daret ſibi ptātem exhibendi ſpiritumſanctū p manuum impoſitionem, ita rōne ſecum inita, quod dare vellet multis pro modica pecunia, atq; ſic per exhibitionem ſpirituſſancti multas pecunias cumulare

cōt, Simo.

C

✠ TERTVL. Vt quid ergo de homine Chriſtum redimis in homine in quo Chriſtus eſt? Non aliter & Simon facere tentauit, quum pecuniam Apoſtolis obtulit pro ſpiritu Chriſti. Audiet ergo & iſte, qui ſe redimēs, Chriſti ſpiritum redemit, Pecunia tua tecum ſit in interitum, quoniam gratiā Dei pretio conſequendam putaſti, &c.

✠ IDEM. Nam exinde & Simon magis iam fidelis quoniam aliquid adhuc de circulatoria ſecta cogitaret, ut ſ. inter miracula profeſſionis ſuæ ēt ſpiritū ſanctū p manum impoſitionē ↄtundinaret, maledictus ab apoſtolis de fide eiectus eſt, &c.

✠ IDEM. Simoniacæ autem magiæ diſciplina angelis ſeruiens, vtique & ipſa inter idololatrias deputabatur, & à Petro Apoſtolo in ipſo Simone damnabatur.

g *Pecunia.* Non noſtra, qui non cupimus, ſed tua, quam ſpiritui comparas, ut illam pro eo uendas, & illam ſpiritui emas. Ideo ſpiritum emere uolebat, ut aliis uendens eum plus accipere poſſet.

Pecunia. RAB. Ex hoc exemplum capitur, ut perditorum eleemoſyna non recipiatur.

BE. Apoſtoli nolentes pecuniam, dicunt, ſit tecum, i. tuam retine, & hoc in perditionem, ut pecunia iniuſtè congregata, pœnam æternam luas.

h *In perditionem.* BE. Iuſti cum ſententiam maledictionis proferunt, non ad hanc ex vitio ultionis, ſed ex iuſtitia erunpunt. Iudiciū enim Dei intus aſpicientes, quo maledicto ma- la

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Cum autem. *Deſcripta prædicatione Philippi hic conſequenter deſcribitur collatio ſpirituſancti. Circa quod ſciendum quod Philippus erat tantum diaconus, propter quod licet poſſet baptizare, non tamen manus imponere, nec per conſequens donum ſpirituſſancti in ſigno uiſibili dare. hoc.n. pertinebat ad Apoſtolos. Vnde & ſoli epiſcopi qui ſunt ſucceſſores eorum 21. diſ. in nouo Teſt. manus imponunt. propter quod Philippus ſignificauit apoſtolis, ut aliqui eorum uenirent in Samariam, & ſupplerent illud quod ad eius officium non ſpectabat, & hoc eſt quod dicitur.* Cum autem audiſ. Apoſto. *Et patet litera uſque ibi.*

2 Nondum enim in quemquam illo ue. *ſ. ſigno uiſibili, uenerat tamen in eis inuiſibiliter, ſicut & modo in baptiſmo.*

3 Sed Baptizati tantum erant in nomine domini Ieſu. *Hæc dictio* tantum. *non eſt determinatio huius quod eſt.* in nomine domini Ieſu. *excludendo alias duas perſonas, ſed magis includuntur in eo ut dictum eſt ſupra. propter quod ly* tantum, *eſt magis determinatio huius, ſed baptizati erant tantum, ſed non receperant impoſitionem manuum ideo ſubditur.* Tunc imponebant, &c.

4 Cum uidiſſet. *Hic conſequenter ponitur Simonis increpatio. Volebat n. emere poteſtatem dandi ſpiritumſanctum intentione lucri inde recipiendi, propter quod ab ipſo nominatur uitium Simoniæ, quo aliquis vendit & emit ſpiritualia. Et patet litera uſque ibi.*

✠ Non

MORALITER.

† *Pecunia tua tibi ſit in perditionem, quo. do. Dei exiſti. pe. poſſideri.* Dedit exemplum eccleſiæ prælatis exſtirpandi totaliter vitiū Simoniacæ prauitatis, ita ꝙ non habeant oculum ad potentiam temporalem promouendorum in eccleſia, ſed ad idoneitatem eorum in ſcientia pariter & in uita.

† En-

A la debeant foris feriri cognoſcunt,& in maledicto non peccant.in quo a iudicio Dei non diſcordant.Cum enim & maledicētis innocēria permanet,& reum maledictio abſorbet, ex vtraque parte colligitur quia a ſummo iudice ſententia proferunt.vnde Simon a Petro maledictus æternaliter periit. mone ſeptempliciter opprimitur. Fruſtra ergo gratiam eme D retentat qui ſe non exuit mente corrupta.

✲ Chrys. Vide quomodo quamuis ſceleſtus ille eſſet, redargutus tamen credit, quemadmodum & humilis factus, quando iterum redargutus eſt,&c.

a Pœnitentiam age. pro cupiditate, & prauo ſenſu quo putaſti de ſpiritu commercium fieri poſſe.
B

✲ Avg. Iam etiā poſt aduentū de cœlo ſpiritusſancti, quidam Simon pecunia voluit eundem ſpiritū emere, ſceleratisſimū & impium mercimonium,cogitans, iā baptizatus in Chriſto, tamen pænitentiæ cōcilium ab ipſo Petro correptus accepit.

✲ Idem.Habemus etiam in actis apoſtolorum Simonem iā baptizatum cum pecunia vellet emere,vt ei per impoſitionem manus daretur. Spiritus ſanctus admonitū a Petro, vt de hoc graui peccato ageret pœnitentiam.Eſt enim pœnitentia bonorū & humiliū pœna,in qua pectora tūdim⁹, dicētes, Dimitte nobis,&c.

Spiritum ſanctum,qui eſt Deus & donum Dei.
niam donum Dei exiſtimaſti pecunia poſſideri. non eſt tibi
a In quo dictum eſt,quod per manus eius acciperetur ſpiritus.
pars neque ſors in † ſermone iſto. Cor enim tuum non eſt re- 1
a Ideſt,duplici malo cupiditatis,ſ.& prauę fidei.
a ctum coram Deo. Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia 2
a Non affirmatiue,ſed dubitando loquitur,ne deſperemus.
b tua,& roga Deum ſi forte remittatur tibi hæc cogitatio cor-
a Perfidiæ. b Funiculius quibus peccatorum quiſque conſtringitur.
c Peccati.
c dis tui. In felle enim amaritudinis & † obligatione iniquita- 3
a Quamuis celes,tamen mihi non eſt occultum.
d tis video te eſſe. Reſpondens autem Simon dixit: Præca- 4
a Præſentes plagas timens vult vitare.
mini vos pro me ad dominum , vt nihil veniat ſuper me
Petrus & Ioannes.
a Firmius teſtimonium perhibentes Verbis vel ſignis.
e horum quæ dixiſtis . Et illi quidem teſtificati & locuti
a Secundum modum conſuetudinis. Non ſolum in Samaria.
f verbum domini redibant Ieroſolymam & multis † re- 5
Ad diſtinctionem angelorum Sathanæ.
g gionibus. Samaritanorum euangelizabant. Angelus au- 6
a Perfectionis eſt indicium in vtroque.
tem domini locutus eſt ad Philippum , dicens , Surge,& 7
a De metropoli Iudæorum in ciuitates Gentium,quæ deſertę ſunt.
h vade contra meridianum ad viam quæ deſcendit ab Ieruſa- 8
a Gaza Philiſtinorum metropolis. id eſt, Aphricam. b Non via,ſed Gaza dicitur deſerta, 9
c In altero perfectio,in altero obedientia.
d Propter virilem animum.
i K l lem in Gazam,hęc eſt deſerta. Et ſurgens abiit, & ecce uir- 10

d Præcamini. Cauſa deſperationis non audet ipſe præcari, ſed Apoſtolos rogat, vt pro ſe præcentur,nec pro ſe audet orare, qui non credit ſe exaudiēdū eſſe. Apoſtolis etiam ficte loquit.

e Quæ dixiſtis. Non quę credidi, ſed quaſi infidelis eis imputat quę ventura ſunt,

f Qui redibant Ieroſolymam. ✲ Chrys. Quare iterum abeunt illuc, ibi tyrannis, ibi principium malorū, ibi qui maxime clamabant. Sicut in bellis duces faciunt, & non relinquunt laborantem belli partem, idem & illi faciunt. E

g Angelus au. Poſt reditum apoſtolorū de Philippo hiſtoria texitur.

h Contra me. Beda Bene in meridie quæritur, inuenitur & abluitur ille qui deuotione ardēs,uelut gētium primitiæ Deo meruit conſecrari. In quo illud completum eſt, Aethiopia præueniet manus eius Deo.

Pœniten. Ra. Vt omnes videant quod es. Non quod ignoraret Petrus eum pęnitentiam non acturum,ſed quia omnibus iuſtū eſt prædicare,ſuum facit officium,vt ille ſit inexcuſabilis Coram omnibus etiam arguitur,ne amplius ab eo fallantur.

✲ Chrys. Ita erat cogitans malum quiddam,propter hoc & dixit,Si forte remittatur ibi,quia ſciebat incorrigibilem eſſe, Propterea procul poſtea abiit,nempe Romam , eo quod apoſtoli illuc non prçuenerant. Non punit autem illum, vt ne poſtea neceſſitatis ſit fides,ut ne res crudelis eſſe videatur, vt ea quæ pęnitentiæ introducat, vel etiam quod ſufficiebat ad correptionem,arguiſſe & dixiſſe ea quę in corde erant.

b Rg. De. cui paret cor,de quo propheta . Quam bonus Iſrael Deus,quem fallere non potes,quia ſpiritusſanctus diſciplinæ effugiet fictum.

c In fel. Bed. Ideo ſpiritus in columba deſcendit, vt a ſimplicibus doceret ſe ſuſcipi.nam qui amaritudinem in corde ſeruat,quamuis baptizatus videatur,non eſt a vinculo peccati ſolut⁹ ſed quaſi ad pūctum hora baptizādi purgat⁹,mox acrio re dæmode

Mvst. ad meridiem Philippus exit,id eſt,apoſtoli ad Gentes ubi calor fidei eſt,

i Ad. Nā via deſcēdit,ſed per viam deſcendit ex natura loci.

K In Ga. Bed. Vetus Gaza, quæ terminus quondam Chananæorum erat iuxta Aegyptum funditus eſt deſtructa:& loco eius alia ædificata.

Alleg. Gentes deſignat a cultu Dei deſertas , Via quæ ab Ieruſalem deſcendit,& viam ſalutis aperit,Chriſtus qui eſt veritas & uita,de ſuperna enim Ieruſalem ad ima deſcēdit & nigredinem peccati unda baptiſmi dealbauit. Io.14.a.

✲ Chrys. Magnis laudibus prędicatur ille, quando quidē & ille in Aethiopia manēs,& tantis occupatus negotiis, & cū non eſſet feſtus dies,ageretque in ſuperſtitioſa ciuitate,venit adoraturus Hieruſalem.Magnaque diligentia erat , quia etiā in curru ſedens legebat. Ho.19.

l Vir,&c.po. Bed. Merito dicitur qui in ſcriptura tātum ſtudebat F

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Non eſt tibi p.neque ſ.in ſerm.iſto.ideſt,in hac poteſtate ,ſcilicet,vt ſpiritusſanctus detur,vt per impoſitionem manus tuæ.

2 Cor enim tu.non eſt rectum coram Deo, &c. Virtute enim Dei reuelantis videbat intima ſui cordis.

3 In felle enim ama.ideſt,in nequitia intentionis,quæ facit amaritudinem culpæ,& ducit ad amaritudinem gehennæ.

4 Precamini vos pro me.hoc dixit magis timore ductus pœnæ quā amore gratiæ.

5 Et illi quidem teſti.& lo.verbū.ad confirmationem credentium

6 Redi.Ie.non ocioſi:ſed in via per ciuitates prædicando uerbum Dei.

7 Angelus.Poſita prædicatione Philippi in Samaria , hic conſequenter ponitur eius prædicatio in uia,& hoc Aethiopi de Ieruſalem in terram ſuam reuertenti. Et diuiditur in duas partes , quia primo ponitur Philippi prædicatio,ſecundo Aethiopis conuerſio , ibi. & dum irent. Circa primū dicitur. Angelus au.domini,&c.va.contra mer. Aethiopia enim eſt in plaga auſtrali reſpectu Ieruſalem.

8 Ad uiam quæ deſcendit ab Ieru. Ieruſalem enim eſt in loco altiori quam ſit illa Gaza.

9 Hęc eſt deſ. Gaza enim vetus fuit omnino deſtructa, & poſtea alia eiuſdem nominis fuit ædificata in alio tamen ſitu,Via autem illa tranſibat per Gazam deſertam,& non per Gazā de nouo ædificatam,ideo ad differentiam illius dicitur,.Hæc eſt d.

10 Et ecc.vir. Per hoc autem quod dicitur vir deſignatur, quod non dicebatur eunuchus ex præciſione membrorum genitalium,ſed a caſtitate & honeſtate morum ſecundum quod dicit Saluator Matth.21.b. Sunt eunuchi,qui ſe caſtrauerunt propter regnum cęlorum.

✲ Qui

MORALITER.

✲ 7 Angelus au.d.locu. Philippus os lampadis interpretatur & iō per ipſum quilibet bonus prædicator euangelii ſignificatur:nam lampas habet in ore ſplendorem,& interius olei liquorem.prædicator autem bonus habet veritatis ſplendorē in ore,& oleum pietatis interius in corde.

10 Et ecce vir Aethiops. per iſtum ſignificatur homo deſideriū

✲ habens

bat, vt nec legere ceſſaret in uia, intantum religionem amabat, vt de vltimis partibus mundi veniret ad templum domini. Vnde merito dum quærit interpretem lectionis, Chriſtũ quẽ quærebat, inuenit, & ſecundum Hiero. plus reperit in deſerto fonte eccleſiæ, quam in aurato templo ſynagogę. Hic Aethiops mutauit pellẽ, quia ſordes peccati in lauacro depoſuit.

lefaceret ſua veſte, vnde dicit Apoſtolus, *Quotquot in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis.*

g *Putaſne intelligis, &c. Et quomo.* RAB. Suas inuicem linguas agnoſcunt, vel per doctrinã eunuchi, vel per ſpiritũ Philippi.

h *Quomodo poſſum ſi non.* Hic arguit illorum audaciam, qui exiſtimant ſine doctore ſcripturam diuinam intelligere.

a *Aethio*, natura & merito. Aethiops enim tenebroſus, vnde. *Aethiopia præueniet ma. eius Deo.*

† præfect* Pſ.67.

B b *Potens Ca. re. &c. ſuo* BEDA. Regina Aethiopum theſaurum præmittens in Ieruſalem, eccleſia eſt Gentium fidei & uirtutũ dona largitura, cui cõuenit interpretatio nominis. Candacis enim interpretatur cõmutata, de qua in Pſ. ſcribitur, pro his qui commutabuntur. Et alibi. *Aud. fi. & ui. incl. au. tu. &c.*

† Nũquid

† dux viæ fuerit.

Pſ.44. Ibidem c. † Iſa.53.d. * ipſius.

c *Canda. re.* mos erat illius regionis a fœminis regi, & eas Candaces vocari.

d *Reuertebatur.* Incipiebat reuerti legens Iſaiã. Vbicũque in no. Te. ſalutis narrat principium, de Iſaia ſumitur teſtimonium, qui interpretatur ſalus domini.

Iſa.35.b.

a Typus Gentium, quę in Chriſto carnalib. deſideriis circũcidun tur.
b Virtutis & mentis integritate.
c Regina Auſtri venit a finib. terræ audire ſapientiam Salomonis.

a Æthiops eunuchus † potens, Candacis reginæ Æthiopum,

a Conſuetudo eunuchorum cuſtodire theſauros potentum. Diuitias.
b Anteq iam Philippo loqueretur.

b qui erat ſuper omnes gazas eius, venerat adorare in Ieruſa-

a Propter vrbis celebritatem & templi famam. mos Gentium famoſa adire loca cultui deorum dicata.

c lẽm, & reuertebatur ſedens ſuper currum ſuum, legenſque

Sanctus vel angelus.

d Iſaiam prophetam. Dixit autem ſpiritus Philippo: Accede &

e adiunge te ad currum iſtum. Accurrens autem Philippus au

f diuit eum legentem Iſaiam prophetam, & dixit, † Putaſne in

a Linguam non ignorabat qui librum legabat.

g telligis quæ legis? Qui ait: Et quomodo poſſum, ſi nõ aliquis

a Vnde Prophetia agat.
b In figura doctorum qui Gentib aſſumpti ſunt.

h † oſtenderit mihi? Rogauitque Philippum, vt aſcenderet &

a In hoc profectus. Cum ſedente. & reuoluit librum eunuchus, vel Philippus.

i ſederet ſecum. Locus autem ſcripturæ quem legebat erat hic:

a Innocens
b Paſſionem crucis.
c Vt crucifigeretur.
d Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.

K † Tanquã ouis ad occiſionẽ ductus eſt, & ſicut agnus corã tõ

a Pilato, & Iudæis.
b Pauca Pilato & pontificib. ſed Herodi nihil reſpondit.

dentẽ ſe ſine voce; ſic non aperuit os ſuũ. In humilitate* iudi

a Quia in paſſione ſe humilians non iudicauit, ſed ſe iniuſte iudicari permiſit.
b In barrabam latronem, quem quaſi iuſtum petierunt.
c Generatio eius cæleſtis non poteſt enarrari, quam Ioannes ex parte dixit. Generationem etiam carnalem quis explicare poſſet, quomodo de virgine natus ſine ſemine.

l ciũ eius ſublatum eſt. Generatiõnẽ eius quis enarrabit? Quo-

a Vt in cælo, non in terra viuat.

m niam tolletur de terra vita eius. Reſpõdens autem eunuchus

n

i *Locus autem ſcripturę quam.* RAB. domino

1 præparante. ita legendum, locus ſcriptu-

2 ræ erat hic. Vel ſic, tã-

3 quam ouis ad occiſionem.

K *Rogau.* * CHRYS. Vidiſti diligentiam; Vidiſti deſiderium? orat, ut aſcendat, ac ſecum ſedeat. Sic neſciebat quid eſſet ille dicturus ſed ſimpliciter putabat ſe prophetiam quãdam auditurum. Maior autẽ honor eſt, quod nõ ſimpliciter aſcendere fa-

4 cit ſed etiam orat.

l *In humilita. iu. eius.*

5 BEDA. Quia iudex

6 omnium ueritatẽ iu-

7 dicii non repetit, ſine culpa ſeditiõe Iudę-

8 orum & uoce Pilati

9 damnatus.

10 *Humilitate.* BARB. Paſſione qua humiliauit ſe factus obediens vſque ad mortem.

e *Dixit ſpiritus.* * CHRYSOS. Et quare non ipſi apparet angelus, & ipſum ducit ad Philippum. Quia fortaſſis non obediſſet, ſed ſolum perterritus fuiſſet. Vide Philippi philoſophiam. Non calumniatus eſt, non dixit, ignota, ego te docebo, nõ dixit. Ego hæc accurate ſcio, nec adulatus eſt, dicens. Beatus es hoc legens, ita a temeritate ac adulatione verbum alienũ erat

C ſed curam ſe gerere, & miſericordem eſſe declarabat, oportebat enim, illum interrogare, oportebat illum deſiderare.

f *Tanquam ouis, &c.* BED. Ouis cum ad victimam ducitur, nõ reluctatur, & Chriſtus paſſus eſt voluntate propria. vel ſicut agnus in Paſcha immolari ſolebat, ſic Chriſtꝰ immolatus eſt noſtrum paſcha, & ſicut agnus coram tondente non ſolũ nos ſanguine redemit, ſed lana operuit, vt algentes infidelitate ca lefa-

* TRIPART. HISTORIA. Hoc enim ſciendum ſolum patrem noſſe quemadmodum filium generauerit. Et rurſus filium, quomodo ipſe de patre ſit genitus.

* FVLGEN. Ideo eius generatio inenarrabilis eſt vtraque. Prima enim, quia de patre ſine matre, ſecunda quia de matre ſine patre.

m *Generationem eius qui enarrabit. Quoniam, &c.* BEDA. Generatione diuinitatis impoſſibile eſt cognoſci, de qua dicitur. *An. lucife. genuite.* Partus etiam virginis quomodo poteſt exponi cuius rationem quærenti Marię dictum eſt. *Spirituſſanctus ſuperueniet in te, & virtus al. &c.*

n *Tolletur.* Secundus homo de cęlo cæleſtis, ſanctitate ſegregatus a terrenis. Vel de uita in mortem tranſiu.t.

Apoſi.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Qui erat ſup omnes Gaza. eius. *Erat enim eius theſaurarius, & ſic Gaza eſt hic nomen appellatiuum, ſupra vero eſt nomen propriũ ciuitatis exiſtentis in terra Philiſtinorum, vt habetur. 1. Reg. 6.*

2 Venerat adora. in Ie. *multi enim Gentiles ex deuotione veniebãt adorare Deum in Ieruſalem, vt habetur Io. 12. Vel forte iſte erat conuerſus de Gentilitate ad Iudaiſmum, quod uidetur ex eo quo ſubditur.*

3 Legenſque Iſaiam pro. *ſicut erat edoctus a Iudæis. Sicut & multi laici ex deuotione dicunt horas canonicas in Latino, quamuis non intelligant. Cætera patent uſque ibi.*

4 Tanquam ouis ad occiſionem ductus. *quod ſcribitur Iſa. 43. c. Et intelligitur ad literam de Chriſto, ſicut ibidem diffuſius dictum fuit, quia cum uerbo vno poſſet aduerſarios omnes proſternere, permiſit ſe ad occiſionem duci.*

5 Et ſicut agnus coram tondente ſe ſi. *quia uerba iniurioſa pro iniuriis nõ reddidit, & cum falſe accuſaretur corã Pilato, tacuit Ma. 27.*

6 In humi. *Iſa. 43. c. ſic, habẽt. De anguſtia & de iudicio ſublatus eſt. Quod ſic ibidem fuit expoſitum, de anguſtia, ſcilicet, mortis, & de iudicio quo omnes decedentes ex diuina ſententia detinebantur in limbo, ſublatus eſt per potentiam ſuæ reſurrectionis,* Et eodem modo exponenda eſt *hæc litera.* In humi. *id eſt, per mortem quam humiliter ſuſtinuit in humanitate aſſumpta. Phil. 2. a.* Humiliauit ſemetipum factus obediens vſque ad mortem.

7 Iudicium e. *id eſt, ſententia diuina, quæ ſua erat inquantum Deus.*

8 Sublatum eſt, *quia Chriſto reſurgente ſancti, qui erant in limbo detenti in de fuerunt ſublati.*

9 Ge. e. *i. multiplicationem fidelium qui regenerantur in Chriſto per baptiſmum,* 10 Quoniam tol. *ſcilicet, per mortẽ. Et in hoc redditur cauſa multiplicationis fidelium, Io. 12. d. Niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipſum ſolum manet, &c. Cætera patent uſque ibi*

* Et

MORALITER.

* habens ſuę ſalutis, quod patet ex hoc ꝙ dicitur, quod venerat adorare Deum in Ieruſalem de partibus valde remotis, & per conſequens quod reuertens legebat Iſaiam prophetã, quamuis nondum haberet ipſius intelligentiam. Per hoc autem ꝙ Philippus a Deo miſſus eſt ad docendum ipſum, & baptizandum, ſignificatur omnis deſiderãs recte ſaluari per fidem domini noſtri Ieſu Chriſti. Mittit ei doctorem uel ſibi reuelat immediate ueritatem, namque natura non deficit in neceſſariis, & multo minus actor naturę, qui potẽtiæ & bonitatis eſt infinitæ, fides aũt eſt neceſſaria ad ſalutem Hebr. 11 b. *Sine fide impoſſibile eſt placere Deo.* Propter quod q facit quod in ſe eſt conuertendo ſe ad Deum per mentis deuotionem, Deus reuelat fidei ueritatem, uel mittit ei doctorem. Exemplum habetur infra c. 10. de Cornelio centurione.

* Ibat.

a *Aperi.Phi.* B E. Qui interpretatur, os lãpadis, pulchre os ſuũ aperit, dum obſcuritatem prophetiæ profert in lucẽ ſcientiæ Vel hæc circumlocutio deſignat longiorem ſermonem.

Aperuit. R A. Theſaurum ſcientiæ aperuit, vel aperuit os vt ſpiritus loquatur in eo, ſecundum illud: Dilata os tuum, & implebo illud.

Myſtice os eccleſiæ Philippus aperuit, vt ex hoc Gentibus prædicetur quem prius neſciebant.

✻ A V G V S T. Si autem ſcriptura tacuit, atque intelligenda admiſit cętera, quæ cum illo Spadone baptizando Philippus egit, atque in eo quod ait, Baptizauit eum Philippus, intelligi voluit impleta omnia, quæ licet taceantur in ſcripturis gratia breuitatis, tamen ſerie traditionis ſcimus implenda: Pari modo etiam in eo quod ſcriptum eſt, euangelizaſſe Philippum Spadoni dominum, nullo modo dubitandum eſt, & illa in cathechiſmo dicta eſſe, quę ad vitam moreſque pertinet eius qui credit in dominum Ieſum: Hoc eſt enim euangelizare Chriſtum non tãtum dicere quæ ſunt credenda de Chriſto, ſed etiam quæ obſeruanda ei, qui accedit ad compagem corporis Chriſti.

a ¶ Loco ſcripturæ ſi ipſe reuelabat, vel Philippo ſi ipſe legebat.

Philippo dixit: Obſecro te de quo ꝓpheta dicit hoc? De ſe,

a ¶ Quod homini ſuo congruit.

1 an de alio aliquo? Aperiens autem Philippus os ſuũ, & inci-

a ¶ Tanquam ouis ad occiſionem ductus eſt.

2 piens a ſcriptura iſta euangelizauit illi Ieſum. Et dum irent per viam, venerunt ad quandã aquã, & ait eunuchus: Ecce

¶ Fides plena eſt, aqua prope, baptizator præſens.

aqua: Quis prohibet me baptizari? Dixit autẽ Philippus: Si

¶ Baptizari. ¶ id eſt, filium eſſe hominis.

credis ex toto corde, licet. Et reſpondens ait: Credo filiũ Dei

a ¶ Debet humiliari baptizandus: Vnde Iordanis deſcenſus interpretatur.

Ieſum eſſe. Et iuſſit ſtare currum, & deſcenderũt vterque in

¶ Tinx it.

aquam, Philippus & Eunuchus, & baptizauit eũ. Cùm autẽ

a ¶ Proficiendo. b ¶ Quæ eſt quaſi fundamentum.
c ¶ Hiero. dicit hoc angelum feciſſe in ſpiritu ſancto.

3 aſcendiſſent de aqua, ſpiritus domini rapuit Philippum, &

a ¶ Quia perfectus factus non indigebat doctrina, quia paracletus quem pater mittit, ipſe docet omnia. b ¶ Ad patriam, vel ad regnum cælorum.

4 amplius non vidit eum eunuchus. Ibat enim per viam ſuam

a ¶ Vna eſt quinque ciuitatum Philiſthinorum.

5 gaudens. Philippus autẽ inuentus eſt in Azoto, & pertrãſiẽs

¶ Non diſcernens perſonas.

6 euangelizabat ciuitatibus cunctis, donec veniret Cæſaream

tus maior. Ex hoc quòd ſpiritus irruit in eunuchũ, dicitur Philippum Apoſtolum fuiſſe, à quo tñ nec manus impoſitione nec inuocatione ſpiritusſancti miſſionem legimus factã. Vnde apparet in primitias Gentium nõ manus impoſitione nec inuocatione ſed ſponte ſpiritumſanctum deſcendiſſe: vt Apoſtoli excuſationem haberent contra Iudæos accuſantes eos, quia

1 Gentes baptizabant.

2 Quis enim poſſet prohibere ſpiritum domini? aut quis arceret ab aqua, in quos ſpiritus deſcenderat.

f *Et baptizauit eum.*

✻ T E R T V L. Si Philippus tam facile tinxit eunuchum, recogitemus manifeſtam & exertam dignationem domini interceſſiſſe. Spiritus Philippo præ-

3 ceperat in eam viam

4 prætendere. Spado & ipſe inuẽtus eſt non o-

5 cioſus, nec qui ſubitò tingi cõcupiſceret. Sed

6 ad templum orãdi gratia profectus, ſcripturæ

7 diuinæ impreſſus. Sic

8 oportebat deprendi, cui vltro Deus Apoſtolum miſerat, ad quem rurſus ſpiritus vt ſe curriculo Eunuchi adiungeret, iuſſit. Scriptura ipſius fidei occurrit, in tempore exortatus adſumitur, dominus oſtenditur. Fides non moratur, aqua non expectatur, Apoſtolus perfecto negotio eripitur.

San. de ba

b *Euangeli.* Soluit quæſtionẽ illius interrogantis de quo prophetia dixit. Demonſtrat autem quod de Ieſu prophetatum eſt.

c *Ad quandam aq.* Ad hoc enim prædicatio duxerat, vt aqua indigeret, quæ de baptiſmo in via audierat.

d *Si cre.* R A. Non ignorabat eius fidem, ſed volebat manifeſtam confeſſionem, vt baptizaturis & baptizandis daretur exemplum interrogandi & confitendi.

✻ C H R Y S. Bene, vt diuinum oſtendatur quod factum, & vt ne putetur homo vulgaris.

e *Spiritus do.* R A. Vel ſpiritus irruit in eum fortiter, ſicut & in apoſtolos venit, quanto fides fortior, tanto ſpiritalis impetus maior.

✻ C H R Y S O S T. Multum hinc & Philippus lucratus eſt. Nam id quod audiuit de prophetis, de Abacuh, Ezechiele, ac de aliis, vidit in ſe quoque fieri, qui in minimo tempore ex pertus ſit multum itineris ſe confeciſſe, quandoquidem in Azoto inuentus eſt, & illic poſtea ſtat, vbi etiam illum euangelizare oportebat.

g *Inuentus.* R A. ab hominibus, qui in raptu non inueniebatur quia ambulauit in ſolitudine, vel nimia velocitate.

h *Cæſ.* B E. Cæſaream Palæſtinæ dicit vbi infra domum habuiſſe deſcribitur, quæ vſque hodie demonſtratur, nec non & cubiculum filiarum quatuor eius prophetantium virginum. infr. 21. b.

☞ C A P.

N I C O L A V S D E L Y R A.

✻ 1 Et incipi. a ſcrip. iſta. *quæ de Chriſto ad literam eſt intelligenda, vt declaratum fuit diffuſius Iſa. 43.*

2 Et dum irent. *Hic conſequenter deſcribitur ipſius eunuchi vera cõuerſio, per hoc quod baptiſmum deuote petijt & fideliter ſuſcepit, & patet litera vſque ibi.*

3 Spiritus do. *ideſt, ſpiritusſanctus, vel angelus, qui in ſcriptura frequenter nominatur ſpiritus. per hoc autem quod dicitur. Spiritus domini, abſolute intelligitur ſpiritus bonus. Quando aũt fit ſermo de ſpiritu maligno, exprimitur, ſicut patet. 1. Reg. 16.* Spiritus domini malus arripiebat Saul.

4 Rapuit Philip. *ab aſpectu eunuchi, ad confirmationem ſuæ fidei. Per hunc raptum cognouit, Philippum à Deo miſſum ſpecialiter ad ipſum informandum de fide, & baptizandum, ideo ſubditur.*

5 Ibat per vi. ſu. *de veritatis cognitione & baptiſmi ſuſceptione.*

6 Philip. au. *hic conſequenter deſcribitur prędicatio Philippi in terra maritim. a. Terra enim Philiſtinorum in qua eſt Azotus, clauditur mari mediterraneo in parte occidentali.*

7 Et pertranſ. euan. ciui. *ideſt, Iudæis habitantibus in Iſrael, qui fuerant diſperſi a tempore regis Antiochi.*

8 Donec ve. Cæ. *quæ eſt ciuitas ſupra mare mediterraneum, ſita, ſicut patet in deſcriptione terræ ſanctæ.*

M O R A L I T E R.

✻ 5 *Ibat enim.* ꝑ quod ſignificatur quòd illuminatus de veritate fidei, & baptizatus in nomine Chriſti debet ire gaudens in domino per viam huius mundi, eo ꝙ eſt in itinere paradiſi.

7 *Phil. & c. p. e.* ꝑ qđ ſignificatur ꝙ ꝑdicator euangelicus non dẽt eſſe ocioſus: ſed poſtq̃ ſufficienter profecit in vno loco, debet ad proficiẽdũ alio ꝑtrãſire ſicut ẽt dominus dixit Lu. 4. quia & aliis ciuitatib. oportet me euangelizare regnum Dei.

A D D I T O I.

In c. 8. vbi dicitur in Poſtilla. Et ſeruient mihi in loco iſto.

Quod dicitur, Exo. 12. Et ſeruient mihi in loco iſto. *fuit impletũ tempore Moyſi, ſub quo populus Iſrael poſt exitũ de Aegypto acceſſit ad montem Sinai vbi legem a Deo recepit, vt habetur Exo. 19. & 20.*

A D I T I O II.

In eo. c. vbi dicitur in Poſtil. Sed Hiero. dicit de ſancta Paula, ꝙ ipſa pertranſiuit vſque in Sichem, & vidit ibi ſepulchrum. 12. patriarcharũ

Ex hoc quod Ioſephus longo tempore fuit ante Hiero. &c. non ſequitur quod non ſit magis credendum Hie. *quam Ioſepho. Tum quia ſancti qui ſunt in no. Teſt. diligentius & deuotius iſta perſcrutantur, quam antiqui hiſtoriographi. Tum quia poſſibile fuit, quod oſſa patriarcharum poſtquam fuiſſent tranſlata ab Aegypto in Hebron, ſicut dicit Ioſephus conſequenter poſt lapſum temporis inde fuiſſent traſlata in Sichem, & ſic dicto Hier. non repugnant dicta Ioſephi.*

A D D I T I O III.

In *eo. c. 9. vbi dicitur Poſtil. Cum autem, appropin. temp. pro. & c.*

Non *legitur. Ge. 15. Deum promiſiſſe Abrahæ, quod ſemen eius ſeruiret ei in terra* Iudææ, *ſed quod ſemen eius, hæreditaret terram Chananæorum, & c. vt patet ibidem litera.*

A D D I *T I O* IIII.

In *eo. c. vbi dicitur in Poſtil.* Cum eſſet Stephanus ple.

Viſio Stephani non videtur fuiſſe corporalis ex modo loquendi. Quod *patet diſcurrendo particulas literæ hic poſitas. nam ex hoc dicit.* Cum eſſet Stephanus plenus ſpiritu ſancto. *non habetur quod viſio illa quam tunc vidit eſſet corporalis, ex plenitudine enim ſpiritusſancti quãdoque hominibus reuelantur aliqua ſupernaturalia, etiam ſine aliqua viſione imaginaria vel corporali, vt dicitur de Dauid. 2. Regum. xxiij. a.* Sicut lux auroræ oriente ſole mane abſque nubibus reuelat. *Item nec ex hoc quod dicitur, intendens in cœlum hoc habetur.* Nam *hoc poteſt plane intelligi de rectitudine intentionis Ste-*

A *phani qui ſolum in Deum qui in cœlis habitat, tendebat, ſicut 1. Machा. 4. dicitur.* Sed nunc clamemus in cœlum. *ad deſignandum quòd affectio orantium ſeu clamantium ſolum dirigebatur in Deum habitantem in cœlis. Nec etiam ex hoc quod ſequitur.* Vidit gloriam Dei. *habetur quòd viſio illa fuiſſet corporalis, ſicut nec viſio Ezechielis, in qua legitur.* Aperti ſunt cæli & vidi viſiones Dei. *Ezech. 1. a. Quę quidē viſio apud omnes communiter dicitur fuiſſe imaginaria, cum mentali tamen perceptione, prout eſt in prophetijs. Vnde probabilius videtur dicendum hic, quòd viſio Stephani fuit imaginaria, cuius ſignificatum mentaliter perfecte cognouit. Sed attendendum, quod altitudo gradus viſionis Stephani reſpectu viſionum aliarum prophetalium ex multis poteſt cōſiderari: primo ex vi luminis mentem illuſtrantis. Nam ſicut maior vis prophetici luminis est, qua animam occupatam circa ſenſibilia in vigilando abſtrahit ad ſupernaturalia, quam illa quæ animam abſtractam a ſenſibilibus in dormiendo inuenit, vt in ſecunda ſecundæ. q. 154. art. 3. in cor. q. ſic maior vis ſupernaturalis luminis eſt, quę animam maxime afflictam in tormentis nihilominus ad ſupernaturalia abſtrahit, quam illa quę animam tantum circa ſenſibilia occupatam, ſed afflictam inuenit ſicut in vigilijs. Item quanto ſigna in reuelationibus propheticis viſa magis ſunt expreſſiua veritatis, tanto altiora ſunt in gradu prophetico, ſicut ſigna Ieremiæ oſtenſa de incendio ciuitatis, Ierem. 1. altioris gradus fuerunt quam ſigna Pharaonis de ſpicis. Geneſ. 41. vt in prædicta quęſtione. Vnde quia viſio Stephani maxime fuit expreſſiua dignitatis Chriſti ad dexteram patris ſtantis, ideo altior conſideratur, & eius mens magis videtur appropinquare ad cauſam reuelantem. Item eius altitudo cōſideratur ex conditione Chriſti viſi ad dexteram Dei ſtantis, quod eſt magis quam Deum videre ſedentem ſuper ſolium, &c. cum ſeraphin aſtantibus, vt Iſa. 6. Sicut maior eſt dignitas Chriſti ad dexteram Dei ſedentis, quam angelorum, vt Apoſtolus probat ad Hebrę. 1.* D

CAP. IX.

a ¶ Nondum deuaſtare & perſequi dimittebat. b ¶ In verbis.

a S† Aulus autē adhuc ſpirans † minarū 1

a In opere. ¶ Quia ita tunc vocabantur Chriſtiani. c ¶ Non vocatus, ſed ſponte, zelo concitāte eum.

c & cædis in diſcipulos domini acceſſit 2 3

b a ¶ Non ingeruntur ei, ſed ſponte petit.

d ad principē ſacerdotū, & petiit ab eo 4 5

a ¶ Epiſtola miſſina. b ¶ Syrię ciuitatem remotam, quia in proximis iam exercuerat perſecutionem. ¶ Iudęorum. ¶ Quia pauci erant.

e epiſtolas in Damaſcū ad ſynagogas, vt ſi quos inueniret hu 6 7

a ¶ Quia viuebant diſcipuli domini. b ¶ Vtrumque perſequitur ſexum. c ¶ Non ait, vt occideret.

f ius vitæ viros ac mulieres, vinctos perducéret Ieruſalē. Et cū 8

a ¶ Contingere dicitur de bonis. b ¶ Prohibendus erat cum appropinquaret ciuitati. c ¶ Neſcit tarda molimina ſpiritus ſancti gratia.

iter faceret, cōtingit vt appropinquaret Damaſco. Et ſubito 9

a ¶ Vt terreretur. b ¶ Vt prius apoſtolis ignis apparuit, ita Paulo lux falſit.

g h circūfulſit eū lux de cælo, & cadens in terrā, audiuit vocem, 10 11

a ¶ Increpando iteratur. ¶ Increpando, non neſciendo interrogat. b ¶ in membris.

i dicentem ſibi: † Saule Saule, quid me perſequeris? Qui dixit 12

CAP. IX.

B a SAulus aut. Redit ad hoc quod ſupra dixerat: Saulus adhuc deuaſtabat eccleſiam.

† inf. 22. a. † minas & cędes.

✲ GREGORIVS. Qui minas & cædes ſpirabat quum non bene æmulabatur eccleſiam non ſolum non affligebat, ſed etiam augebat.

Li. 4. expo. 1. rę. c. 10.

✲ IDEM. vbique electos affligebant, lapidantium prothomartyrem Stephanum veſtimenta ſeruabat, & velut omnium manibus lapidabat, qui expeditos ad lapidandum omnes reddebat.

✲ circūful gurauit.

c *Minar. &c.* Minis terrens abſentes, cæde afficiebat preſentes, dubitatur vtrum occideret ſeu flagellaret, vel vtrumque faceret.

inf. 22. b

b *Spirans.* Spirat in modum ignis, non ab alio incitatus ipſe alios accendebat.

C d *Acceſſit ad principem.* ✲ CHRYS. Nondum ſatiatus cæde Stephani, neque perſequutione eccleſiæ impletus ac diſperſione, accedit ad principem ſacerdotū, vbi impletur quod a Chriſto ad diſcipulos dictum. Quia venit hora, quod omnis qui occidit vos arbitratur ſe obſequium Deo offerre. Hic igitur ſic faciebat non vt iudæi. Abſit: Nam quod zelo faciebat manifeſtum ex eo quod exteras ciuitates adibat: Illi autem etſi ea quæ in Hieroſolymis erāt curabant: ſolum vt gloriam obtinerent.

Io. 16.

e *In Damaſcum.* ✲ CHRYS. Quare autem in Damaſcum ibat; ciuitas erat ac regia; timebat igitur ne & illa ciuitas præueniretur. Et videre licet deſiderium ac ardorem quomodo legitime operatus eſt: Nā accedit ad principem, petit epiſtolas ab illo, vt quotquot inueniret, eſſe in via, viā eos qui credebant vocat, qui apud omnes ſic tunc nominabantur, fortaſſis ob hoc quod viam ſecabant, ferentem in cœlum. E

f *Vinctos perducer.* ✲ CHRYSOST. Quare autem non accepit poteſtatem illic puniēdi illos, ſed in Hieruſalem ducit; vt ita cum maiore poteſtate ibi pęnam de illis ſumat.

g *Circumfulſit.* ✠ BERNAR. Magnificè ſiquidem in hac vna conuerſione, & miſericordiæ magnitudo, & efficacia gratię commendatur. Subito, ait Lucas. *Circumfulſit.* &c. O vere ineſtimabilis diuinę dignatio pietatis. Illuſtrat cęleſti fulgore vel a foris intus adhuc luminis incapacem, Qui nec dum infundi poterat anima ſaltem circumfunditur claritate.

✲ AVG. Paulus proſtratus eſt vt excęcaretur, & excæcatus eſt vt mutaretur, mutatus eſt vt mitteretur, miſſus vt qualia fecerat in errore talia pro veritate pateretur.

h *Et ca.* Territus ad terram refugit, vel quaſi adorans in faciē cadit.

i *Quid me.* BE. Non ait membra, ſed me, quia ipſe in mēbris adhuc inimicos patitur. & beneficia membris collata ſibi facta denunciat, num ait. *Eſuriui & dediſti mihi man.* Et exponendo ſubiūxit. Quādiu vni ex minimis iſtis feciſtis, mihi feciſtis.

✲ AVGVST. Non dixit quid perſequeris ſeruos meos; nec

☞ hoc

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. IX.

1 SAulus autem. *Præmiſſa prædicatione Philippi, hic conſequenter deſcribitur conuerſio Sauli de quo mentio facta fuerat breuiter in principio pręcedētis ca. Et diuiditur in tres partes: quia primo deſcribitur eius cōuerſio miraculoſa, ſecundo cōuerſi regeneratio gratioſa, ibi.* Erat autē, *tertio regenerati prædicatio uirtuoſa, ibi.* Fuit autem. *Cōuerſus autem fuit in actu perſequendi Chriſtum, & Chriſto ipſum claritate exceſſiua excæcante corporaliter, & ad terram proſternente, in voce ſenſibili eum vocante, propter quod hęc conuerſio fuit miraculoſa, & eam ſolennizat eccleſia. Non ſic autem conuerſionem aliorum ſanctorum, quæ fit tantum per inuiſibilem gratiam. Primo igitur ponitur perſecutionis actus, cum dicitur.* Saulus autem adhuc ſpi. *ideſt ex vehementi ſpiritu ignem perſecutionis in ſe & in alijs accendens cōt. eccleſiā*

Diuiſio.

Conuerſio Pauli cur ſolennizata.

2 Minarum. *in verbis iniurioſis.*

3 Et cædis. *ideſt, in verberibus & flagellis.*

4 In diſcipulos domini, &c. *ideſt, contra credentes in Chriſtum, quia tunc dicebantur diſcipuli, quia nondum nominabantur Chriſtiani, vt habetur infra 11.*

5 Acceſſit ad principem ſacerdotum. *non vocatus, ſed ſe ingerens voluntate nocendi inflammatus.*

6 Et petiit ab eo epiſtolam. *vt ex eius autoritate magis poſſet fidelibus nocere.*

7 In Damaſcum. *vt ibi perſequeretur credentes ſicut fecerat in Ieruſalem. Cætera patent vſque ibi.*

8 Et ſub. *Vbi ponitur eius illuſtratio & proſtratio, & excæcatio & uocatio, cum dicitur.* Et ſubi. cir. cum lux de cæ. *ſicut ſolet fieri in coruſcatione & fulgore.*

9 Et ca. in ter. *præ ſtupore & admiratione.*

10 Audiuit vocem. *auditu corporis & mentis.*

11 Saule Sau. *Hæc duplicatio fit ad magis mouendum eius attentionē.*

12 Quid me perſequeris, &c. *in membris meis, quæ perſequebatur Paulus, & nō Chriſtum in propria perſona, qui ſedebat ad patris dexteram glorioſus, ideo ſubditur.*

✲ Du-

MORALITER.

✲ 1 *Saulus autem.* Per atrocitatem Sauli cōtra diſcipulos domini docemur de nullius ſalute deſperare, quia neſcimus quid Deus ordinauerit de quocunque, ſicut Saulum lupum atroci fecit ouium pium paſtorem.

11 *Saule Saule quid me perſequeris.* Chriſtus enim reputat ſib

✲ factum

hoc dixit, Quid perſequeris membra mea, ſed hoc dixit, *Quid me perſequeris?* Iā quaſi pede calcato, lingua clamat, calcaſti me, cum vtique lingua calcari non poſſit. Sed per cōcordiam charitatis caput pro omnibus membris clamat.

✠ CHRYSOST. Non dicit illi, crede, neque aliud tale quippiam, ſed crimen obiicit. Quid mali, quod aut magnum, aut par tuum tibi feci, quod hoc facias.

✠ BERNARDVS. Verè deprehenſus es Saulus, non eſt diſſimulandi locus, non facultas vlla negandi. In manib. ſunt epiſtolę crudeliſſimæ legationis auctoritatis execrādæ, poteſtatis iniquæ. An non perſequebatur Chriſtum, qui Chriſti membra trucidabat in terris? &c.

a *Ego ſum Ieſus.* BED. Non Deum vel Dei filium ſe vocat, ſed humilitatis meæ inquit, infirma ſuſcipe, & ſuperbiæ tuæ ſquamas depone.

✠ BER. Ignotum enim perſequebatur, & ideo conſequutus eſt miſericordiam, quia ignorans hoc in incredulitate fecit. Diſcite ex hoc fratres iuſtum iudicem Deū, non modo quid fiat, ſed & quo animo fiat, conſiderate, & cauere deinceps ne quis parui reputet, quamlibet parua ſcienter delinquere conuincatur. Nemo dicat in corde ſuo, leuia ſunt iſta, non curo corrigere: nō magnum ſi in his maneam venialibus, minimiſque peccatis. Hęc eſt enim dilectiſſimi, impęnitentia, hęc blaſphemia in ſpiritum ſanctum, blaſphemia irremiſſibilis. Paulus quidem blaſphemus fuit, ſed nō in ſpiritum ſanctum, quia ignorans fecit in incredulitate, non in ſpiritum ſanctum blaſphemans, ideo conſequutus eſt miſericordiam.

✠ CHRYSOSTOM. Q.d. Ne putes tibi cum hominibus ſolis eſſe certamen.

✠ GREG. Non à domino reſpondetur, Ego ſum vnigenitus patris, ego principiū, ego verbum ante ſecula. Quia enim Saulus incarnatum dominum credere contemnebat, & eius humanitatis infirma deſpexerat, de cęlo hoc quod cōtempſerat, audiuit: Ego ſum Ieſus Nazarenus, &c. q.d. hoc à me audi de ſuperioribus, quod in me de ſuperioribus deſpicis. Authorem cæli veniſſe deſpexeras in terram, ex terra ergo hominē cognoſce de cælo, vt tanto in me amplius ſacramenta infirmitatis meæ, quantò & hęc perducta in cæleſtibus ad excellentiam poteſtatis veniſſe probas.

✠ BER. Ego ſum ſaluator, quem tu perſequēdo petis. Ego ſum de quo tu in lege tua legis prędictum quod neſcis impletum, quia Nazarenus vocabitur.

b *Dom. quid me vis fa.* ✠ BERN. O verbum breue, ſed plenum, ſed viū, ſed efficax, ſed dignum omni acceptione. Quā pauci inueniuntur in hac perfectæ obedientiæ forma, qui ſuam ita abiecerint voluntatem, ut ne ipſum quidem cor proprium habeant ut non quid ipſi, ſed quid dominus velit, omni hora requirant, dicētes, Domine quid me vis facere? & illud Samuel: Loquere domine quia audit ſeruus tuus. &c. D 1. reg. 3.

a ¶ Virum Deus, vel angelus? ¶ Deum legis quærebat, dominum nominat qui de cælo vocem dabat. b ¶ Ego Deus de cæleſtibus loquor, quem mortuum putabas. ¶ Saluator. ¶ Vt hominem.

a Quis es domine? Et ille: Ego ſum Ieſus, quem tu perſeque

a ¶ Verbum & potentiam Dei. b ¶ Fulgore.

ris. Durū eſt tibi contra ſtimulum calcitrare: Et tremens ac 1

a ¶ Stupebat, non putans Ieſum in cælo eſſe. ¶ Propter vocem, quæ fuit cum ſtupore. b ¶ Indica voluntatem tuam, & ego obediam, intellexit, quod ſtimulus compellebat eum ad opus. 2

b ſtupens dixit: Domine quid me vis facere? Et dominus ad 3

c eum: Surge, & ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi, 4

d quid te oporteat facere. Viri autem illi, qui comitabantur †

e a ¶ Non ceciderunt. b ¶ Lumine charitatis.

f cum eo, ſtabant ſtupefacti, audientes quidem vocem,

¶ Faciem loquentes non viderant. ¶ Modo ſponte.

g neminem autem videntes. Surrexit autem Paulus de terra, 5

¶ Manuscius mani bus ſuis tenentes.

h apertiſque oculis † nihil videbat. † Ad manus autem il-

i lum trahentes introduxerunt Damaſcum: Et erat trib. die- 6

K

c *Surge.* BE. Impiger operare vt bos, & eſto doctor eccleſiæ. In lege ſcriptum eſt: Non alligabis os bouis triturantis. Deut. 25. a

d *Ingredere.* RAB. Ingreſſurus ciuitatem terretur, ne ſanctis triſtitiā inferat, dehinc domatus iubetur ingredi, vt fidem diſcat quam impugnauerat.

e *Et dicetur.* Exēplum diſcendi datur, & ſuperbia increpatur, vt nullus alium indignū exiſtimet, à quo doceatur quod ignoret. E a Sed manuducent. illum.

BED. Non continuo quæ facienda ſunt monſtrat, ſed in ciuitate prædocet eſſe audienda, vt tanto poſt in bono ſolidius ſtaret, quanto prius euerſus a priſtino errore cecidiſſet.

✠ CHRYS. Meritò: nam illos minorum rerum fecit auditores. Nam ſi vocem illam audiſſent, nec ſic credidiſſent, & Paulum videntes reſpondere admirati ſunt.

f *Audientes quid vo.* RAB. Vocem Pauli, vt infra legitur, dicente Paulo? Qui mecum erant, lumen quidem viderūt, uocem aūt non audierunt eius qui loquebatur mecum. infra. 22. b

✠ BERN. Fœlix cæcitas, quæ male quondā illuminati in præuaricatione, tādē in conuerſione oculi ſalubriter excęcantur. ſer. 1. io a-miſſione ſancti Pauli.

g *Apertiſ. ocu.* RAB. Oſtenditur ei in corpore quod prius patiebatur in anima. Sicut enim apertus oculus ſine viſu, ſic lex inutilis ſine fide Chriſti.

Aper. oc. vi. BE. Oculis non poſſet rurſus bū uidere, niſi prius cęcatus: ſapientia quæ turbatur excluſa, fidei ſe committeret.

h *Ad manus.* ✠ Spolium diaboli, vaſa eius quaſi capta ciuitate, ac metropoli quadam introducunt. Et quid hoc mirum? Illi hoſtes & inimici introducunt illum omnibus uidentibus. Et trahebant illum, qui ſperabat ſe alios tracturum. F

i *Et erat.* RAB. Hic datur forma pęnitentibus, vt ex triduo incipiant, hoc etiam triduo cathecumenorum gradus dedicatur.

K *Trib. dieb.* BED. Apparet, quòd per triduum cœcatus lucem gratiæ expectabat non torpens ocio, ſed illuſtratus à Deo cœleſtia rimabatur. Credibile eſt, quòd etiam eo tempore diſpēſationem euāgelii edoctus ſit, de quo gloriatur ad Gal. 1. c. Neq; ab homine accepi illud, neque didici, ſed per reuelationem Ieſu Chriſti & paulo poſt, vt reuelaret filium ſuum in me, vt euangelizarem illum in Gentibus, &c.

✠ DIONYS. Tanta fuit in eo eleuatio mentis in Deū, quod vires ſenſitiuæ ac uegetatiuæ à ſuis actibus fuerint ſuſpenſæ.

☞ a Non

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Durum eſt ti. con. ſti. cal. *ideſt, potentiori incomparabiliter reſiſtere, ideo ſubditur:*

Et tre. ac. ſtu. *de cognita Chriſti poteſtate, quem ante non credebat in cælo regnare, ſed magis vt falſum prophetam cum damnatis eſſe.*

Domi. quid me vis fa. *q.d. ex nunc paratus ſum tibi in omnibus obedire.*

Et ibi dicetur tibi quod te. *Non ſtatim perfectè eum docuit. Nam ſicut cognitione naturali fit proceſſus de imperfecto ad perfectum, vnde pueri primo vocant omnes viros patres & omnes fœminas matres: poſtea diſtinguunt proprium patrem ab alus viris, & matrē ab alijs mulieribus, vt dicitur. j. Phyſicorum. Ita frequēter fit in cognitione ſupernaturali. hoc tamen non prouenit ex impotentia Dei, quia poſſet totum ſimul in vno inſtanti reuelare.*

5 Stabant ſtupefacti audientes quidem vocem. *ſcilicet, Pauli, non autem Chriſti, vt habetur, vt infra. xxij. cap. Et qui mecum erant, lumen, quidem viderunt, vocem autem eius non audierunt qui loquebatur mecum, ſed quia audierunt Paulum dicentem: Quis es domine, quid me vis facere? & non videbant aliquam perſonam cui dirigeret ſermonem, ideo ſtabant ſtupefacti. Cætera. patent vſque ibi.*

6 Et erat tribus diebus non vi. *ſcilicet, viſu corporali: videbat tamen viſu mentali, quia ſecūdum doctores communiter in iſto triduo fuit raptus vſq. ad tertium cælum, & habuit illam excellentem viſionem quæ habetur. ij. Cor. xij. quam expoſui ibidem diffuſe.*

✠ Et

MORALITER.

factum quod fit mēbris ſuis, tam proſpera, quā aduerſa. Et ſic habetur exemplū in aduerſis, de beato Martino in proſperis, de quo dixit dominus: Martinus adhuc cathecumenus hac me veſte contexit. Et de utriſque ſimul Mart. 25. d. *Quod vni ex minimis meis feciſtis, &c.*

Domine quid vis fa. q. d. paratus ſum obedire, quia uere pœnitens quanto plus Deum offendit rebellando, tāto magis ſe ſubijcit obediendo.

† *Surge & ingre. ci. & tibi di. tibi quid te op.* Licet enim Deus poſſit per ſe totum facere, tamē vult homines, habere coadiutores, vt eis communicet influxum bonitatis ſuę. Et in hoc habent exemplū doctores & aliç perſonæ in aliquæ gratia excellētes, illam aliis liberaliter communicandi j. Pe. 4. b. *Vnuſquiſque prout accepit gratiam, illam in alterum adminiſtrantes ſicut boni diſpenſatores multiformæ gratiæ Dei.*

✠ 6 Ecce

a *Non videns.* Quia non credebat Deum tertia die reſurgendo A morte viciſſe, ſuo exemplo īſtruitur, qui tenebras tridui luce reuerſa mutauit.

✻ CHRYSOSTOMVS: Quare autem non bibit, neque comedit compūgebat, ſe propter ea quæ fecerat, confitebatur, præcabatur, orabat Deum.

b *Non mandu.* RAB. Hoc animæ ſuæ acciderat, quæ cibum interiorem non habuerat & potum. Ex inedia autem corporis & ſiti oſtenditur animam indigentē ſatiari oportere.

Homi. 20. ✻ CHRYSOSTO. Quare nam per nullum ex præcipuis apoſtolis, hunc vocauit, neque miſit ad illius inſtitutionem aliquē ex his? quoniam non oportebat illum per homines, ſed p Chriſtum erudiri. Quoniā & hic docuit quidem illum nihil, baptizauit autem ſolum. Simul autem cum baptizauit, accepit magnam ſpiritus gratiā, ob zelum & alacritatem plurium. Quod autem & Ananias valde inſignis fuerit, manifeſtū fit ex his quæ ad illum dicit, & quæ ille reſpondet, dum dicit, *Domine audiui ex multis, &c.*

Theo loco, † 21. di. c. quamuis. 22. di. c. 2. in princ. † electum

c *Anania.* RAB. Indicium familiaritatis aliquem vocari ſuo nomine.

† viſum recipias.

d *In vicum.* RAB. Vici dicuntur agri, aut ciuitatibus, aut ſibi intrinſecus in ciuitate proximi.

e ✻ *Ecce enim orat.* CHRYS. Iam autem metum illius minuit, & dicendo, *Ecce orat.* quaſi hoc dicat, Cæcus eſt, & tui metuis? Ita & Moſes timet, unde magis verba ſunt timentis, quàm non credentis.

lib. 1. de pe. cap. 7. f *Domini audiui.* ✻ CHRYS. Quid dicis? Deus dicit, & tu dubitas? Sic nondum ſciuerunt potentiam Chriſti,

✻ AMBR. Et cum ipſe reddere poſſet vſum videndi, eum tamen ad Ananiam diſcipulum ſuū miſit, ut eius benedictione Saulo refunderentur oculi, quos amiſerat.

✻ BE. Saulus ob ſuperbiam de ſede doctrinæ legalis depoſitus eſt, ſed mox ob humilitatis ſubiectionem ad euangelizādum Chriſti fidem leuatus eſt.

HIER. Cur autem vas electionis dicitur? Nempe, quia legis, & ſanctarum ſcripturarum armarium.

¶ Vt ſciat quàm opportunum ſit animæ liberari à cæcitate.
bus non videns, & non mādụcans, neque bibens. Erat autem 1
a ¶ Chriſti. b ¶ Merito vocatur gratia Dei, cui à Deo data eſt illuminatio Pauli.
a b quidam diſcipulus Damaſci nomine Ananias: & dixit ad illū 2
a ¶ Confitetur ſe ſeruum & obedire paratum.
in viſu dominus: Anania. At ille ait: Ecce ego domine. Et do-
c a ¶ Nihil aliud interueniat, ſed ſurrexeris vade.
minus ad illum: Surge, vade in virum qui vocatur rectus, & 3
d a ¶ In tribu Iuda, ideſt, inter Iudæos qui ibi erant. b ¶ ideſt, de Tharſo Ciliciæ: vnde cum parentibus migrauerat.
quære in domo Iudæ Saulum nomine Tharſenſem. Ecce e- 4
a ¶ Mitem eum feci, nulli timendus eſt. b ¶ In uiſu. c ¶ De tribu Iuda. ¶ Vterque in viſione oſtenditur alteri, & nomen eius indicatur, vt prius ſint ſibi inuicem noti quam ſe videant.
e nim orat. Et vidit virum Ananiam nomine introeuntem, & 5
¶ Interiorem & exteriorem. 6
imponentem ſibi manus, vt viſum recipiat. Reſpondit autem 7
¶ Ouis lupum timet.
Ananias: Domine, audiui á multis de viro hoc, quanta mala 8
a ¶ In ſancta ciuitate ſanctis mala fecit: & ideo in cæteris locis timendus eſt. q ¶ Et voluntas non deeſt.
f ſanctis tuis fecerit in Ieruſalem: Et † hic habet poteſtatem à 9
¶ Perſequendi, non occidendi.
principibus ſacerdotum, alligandi omnes qui inuocant no-
men tuum. Dixit autem ad eum dominus: † Vade, quoniam 10
a ¶ Probandus multitudine tribulationum, vel integer eſt carne. b ¶ Nomen illeo portabit cuius inuocatores alligare venit.
g vas † electionis mihi eſt iſte, vt portet nomen meum coram 11
a ¶ Iudæis. b ¶ Non tu eum docebis, ſed baptizabis.
Gentibus & regibus & filiis Iſrael. Ego enim oſtendam illi, 12
a ¶ In tentatione probatur electum vas, vaſa enim figuli probat fornax.
quanta oporteat eū pati pro nomine meo. Et abiit Ananias, & 13
¶ Ad Saulum. ¶ Vt cathecumini adhuc ligantur ſale.
h introiuit in domum, & imponēs ei manus dixit: Saule frater, 14
a ¶ Cui dixiſti: domine quid vis me facere. b ¶ Signum dicit, vt ſe à domino ſciat eſſe miſſum
i dominus Ieſus miſit me, qui apparuit tibi in via in qua venie-
a ¶ Vnoque modo. b ¶ In baptiſmo. ¶ Ne putetur caſu factum.
K bas, vt † videas, & implearis ſpirituſancto. Et confeſtim ceci- 15
16

✻ CHRYSOSTO. Non ſolū diſcipulus erit inquit, ſed & doctor, & magna dicendi libertate vtetur. Ita creſcit doctrina, inquit, vt & populos & reges vincat omnes.

g *Vade.* BE. Non eſt timēdus quaſi perſecutor, ſed amplexandus vt frater: qua magna quæ ſanctis tulit paratus eſt ſuſtinere.

h *Introiuit:* Impleta eſt prophetia [illegible] cenſis, Habitabit lupus cū agno, id eſt Saulus cū Anania.

i ✻ *Dominus Ieſus.* CHRYSOST. Statim illum familiarem [illegible] cit nomine, Ieſus, [illegible] quit, qui apparuit tibi in via. Porro hoc nō dixerat illi [illegible] ſed à ſpiritu ſanc[to] didicerat.

k *Ceciderunt ſqua.* BE. Serpens corpus [illegible] mis tegitur. Iudæi [ſer]pentes ſunt, & ge[ni]mina viperarū, q[uo]rum perfidiam S[au]lus ſecutus, quaſi [il]le ſerpentis ocu[los] cordis texerat, [illegible] cadentibus ſquamis ſub manu Ananiæ monſtratur in facie lumen recepit in mente.

RA. Quòd cadunt ſquamæ, ſimilitudo eſt interioris viſus renouatæ de legis velamine.

✻ GREG. Carnalis videlicet, tegumenti illū duritia premebat, & idcirco radios veri luminis non uidebat. Sed poſtquam ſuperbe repugnationes eius uictæ ſunt. Defenſionū eius ſquamæ ceciderunt corporis, ſed ante iam ſub dominica increpatione ceciderant ab oculis cordis. Cum enim altæ inuectionis iaculo cōfoſſus iaceret, humili iam & penetrato corde recipere[t] [illegible]

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et non manducans, neque bi. *ſuſtentatus illa viſione, ſicut Moyſes .xl. diebus in monte.*

2 Erat autem quidam diſci. *Hic conſequenter ponitur Sauli cōuerſi regeneratio per baptiſmum, ad quod agendum mittitur Ananias, cum dicitur,* Erat autem quidam diſci. *de Iudaiſmo ad Chriſtum conuerſus: ſcientia & vita famoſus, vt habetur infra. 22. cætera patet vſq; ibi.*

3 Et quære in domo Iudæ Saulum, &c. *hoſpes enim Pauli Iudas vocabatur.*

4 Tharſenſem, &c. *ideſt, de Tharſo oriundum. illuc enim pater Pauli tranſlatus fuerat de Iudæa, & ibi creuerat in poteſtate & fama ſicut dictum fuit. ſupra 2. Timo. vl.*

5 Ecce enim o. *Eſt enim oratio mentis eleuatio in Deum. fuerat autem vſque ad tertium cœlum raptus, & ex illo raptu egreſſus gratias Deo agebat.*

6 Et uidit, *in reuelatione domini.*

7 Virum Ananiam nomine. *ita quòd reuelatio fuit ſibi facta non ſolum de perſona, ſed etiam de proprio nomine.*

8 Introeuntem & imponen. ſibi ma. *Hæc autem impoſitio non fuit ſimilis illi, de qua dicitur cap. præceden. quā per impoſitionem manuum apoſtolorum dabatur ſpirituſſanctus in ſigno ſenſibili, ſed erat ad curationem corporalem. Sicut de beato* Laurentio *legitur, quod ponebat manus ſuper cæcorum oculos, & illuminabantur. Non enim erat Apoſtolus iſte Ananias.*

9 Reſpondit Ananias. *ſe excuſando, eo quod Saulus erat famoſus in perſecutione credentium in Chriſto.*

10 Vade, quoniam vas ele. eſt. *ideſt, ſpeciali vas electorum gratia & ſcientiæ contentiuum.*

11 Vt portet nomen meū. *opere & prædicatione, ſicut patet in ſequentibus huius libri.*

12 Ego enim oſtendam illi. *per effectum.*

13 Quanta oporteat eum pro nomine meo pati. *quia per multas tribulationes oportet tranſire ad regnum, vt habetur infra.*

14 Et abiit Ananias. *ad exequendum domini mandatum.*

15 Et implearis ſpiri. *per augmentum gratiæ in baptiſmo.*

16 Et confeſtim ceciderunt ab oculis eius tanquam ſquamæ, *ideſt, maculæ albæ & duræ, ſicut, ſunt ſquamæ piſcium, quæ cauſatæ erant in eo à lumine exceſſiuo ipſum excæcante.*

MORALITER.

✻ 6 *Ecce enim orat.* quia pœnitens debet orare Deū pro peccatorū ſuorū remiſſione, & pro adipiſcenda virtutū perfectiōe.

16 *confeſtim ceciderunt ab oculis eius tanquam ſquamæ.* Per ſquamas ſignificantur peccatorum maculæ, quibus amotis per contritionem peccator, ſtatim recipit gratiæ lumen.

16 Et

6 rebat dicē: domine qd &c. Repulſis videlicet ſquamis, iā ad cordis viſcera veritatis ſagitta peruenerat quando diſpoſita elatione ſuperbiæ eum, quem impugnauerat dominum cōfités, & ageret neſciens requirebat. Intueri libet vbi eſt ſæuus il le perſequutor vbi lupus rapax, Ecce in ouem iā verſus eſt q per cunctatur paſtoris ſemitam, quam ſequatur.

✲ CHRys. hoc eſt, ora eorum obturabat. D

e *Quoniam hic eſt, &c.* ✲ CHRys. Non quod ſurrexit, prædicauit: neque quod viuat Sed quid: valde euidenter exponebat hoc dogma, quod hic eſt filius Dei, & docebat, inquit, doctor enim ſtatim erat. 2. Theſſ. 1.

a ✣ *Et cum accepiſſ.* CHRYSOST. Igitur infirmus factus erat, & ex itinere, & ex metu, & ex ieiunio, & ex triſtitia. Volens igitur illius augeri triſtitiam, cæcum manere permiſit, donec venit Ananias, vt ne quis putet cœcitatē phantaſiam eſſe, propter hoc erāt ſquamę. Igitur non opus habebat alia doctrina, ſed quod acciderat, doctrina erat.

✲ PROSP. Cœcatus quippe proſtratuſque in via captiuus Dei dum fuerat, reddito lumine qui fuerat perſequutor, factus eſt prædicator.

b *Et contin.* Implet ſermonem domini dicentis: Qui vult venire poſt me, abne. ſe. &c.

Quia & ante viderat.

ciderunt ab oculis eius tāquā ſquamæ, & viſum recepit. Et 1

Duplicem.

a ſurgens baptizatus eſt. Et cū accepiſſet cibum, + cōfortatus 2

Dupliciter.

eſt. Fuit autem cum diſcipulis, qui erant Damaſci, p dies ali 3

Ieſum Chriſtum hominem eſſe.

b quot. Et continuo ingreſſus in ſynagogas prędicabat domi 4

a Infideles qui ignorabant myſterium.

num, quoniam hic eſt filius Dei. Stupebant autē omnes q 5

a Ieſu, quod modo prędicabat. b Non ad hoc venit quod facit tantam diligētiam adhibuit perſecutioni.

c audiebant, & dicebant: Nōne hic eſt qui expugnabat in Ieruſalē eos, qui inuocabant nōmē iſtud? & huc ad hoc venit

a Tale exordium habuit vaſis probatio.

vt vinctos illos duceret ad principes ſacerdotum. † Paulus 6

d autem magis conualeſcebat, & confundebat Iudęos, qui ha

Ieſus homo eſt Chriſtus Deus.

e bitabant Damaſci, affirmans quoniam hic eſt Chriſtus. 7

A baptiſmo. Vel conſilium.

f Cùm autem implerentur dies multi, concilium fece- 8

a Vtrum in Damaſco dubitatur, ſed tamen magis videtur ibi factum eſſe. Aut per iudicium hominum aut per ſpiritum, &c.

runt in vnum Iudæi vt eum interficerent. Notæ autem fa- 9 †

f *Concilium fecerunt.* ✲ CHRYSOSTOM. Iudæi ad validum ſyllogiſmum redeunt. Non enim iam ſycophantes, & accuſatores & falſos teſtes inquirunt. Neque enim illos vltra ferunt. Poſtea illi per ſeipſos hoc faciūt. Nam quoniam videbant rem augeri, neque iudicium adhibent.

✲ CHRYSO. Quare? quia ſignū hoc, iam factum, præ omnibus intollerabile erat, etiā & quod quinq; & tria millia crediderant, & in ſumma omnibus. Et vide illum iam non gratia ſeruari, ſed, humana ſapientia, vt diſcas virtutem viri etiā abſque miraculis clare ſcentis. E †Saulus.

✲ TERTV. At quin & Paulus, qui ſe permi ſerat expediri per murum de perſequutione, quæ adhoc tempus erat præcepti, idē iam in clauſula officij, & in conſummatione præcepti diſcipulis magnopere deprecantib. ne ſe Hieroſolyma committeret paſſurus illic quę Agabus prophetauerat, ſolicitudini eorum non ſubſcripſit, ſed econtrario. Quid, inquit, facitis lacrymantes & conturbantes cor meum? Ego non modo vincula pati optauerim, ſed etiam mori Hieroſolymis, pro nomine domini mei Ieſu Chriſti. lib. de fuga in perſe. c. 6.

c *Nonne.* RA. Exemplum dat non erubeſcendi. vbi poteſt veritas mutare ſententias ſuas.

✲ CHRYS. Vide ſtatim doctor factus eſt in ſynagogis, nō erubeſcebat mutationē neq; formidabat deſtruere ea in quib. antea clareſcebat. Non ſimpliciter erat doctor, ſed ēt in ſynagogis. Ita ab initiis homo erat & occidens, & ad cędes compoſitus. Vides vt manifeſtum ſignum in illo factum.

d *Paulus. &c.* BED. Petrus & Paulus Latina vel Græca ſunt nomina: & non Hebræa: quia Hebræi, non habent.

✲ TERTVL. Paulus vero apoſtolus de perſequutore, qui primus eccleſię ſanguinem fudit, poſtea gladium ſtylo mutans & conuertens macheram in aratrum, Lupus rapax Beniamin, de hinc adferens ipſe etiam eſcam ſecundum Iacob qualiter martyria iam, & ſibi optabilia cōmendat, q̄ de Theſſalonicenſ. gaudens, vti, inquit, gloriamur in vobis in eccleſiis Dei pro tolerātia veſtra, & fide, in omnib. perſequutionib. & preſſuris, &c.

✲ CHRys. Et quomodo ille fugit. Non erat opus timoris, ſed cuſtodiebat ſeipſum uerbo. Si timidus fuiſſet, non ueniſſet Hieruſalem, neque ſtatim ſuſcepiſſet doctrinam, remiſiſſet alacritatem. Atque non erat timidus, ſed prudens, & temporis obſeruator, edoctus paſſione Stephani. Proinde non putabat magnum mori pro prædicatione, niſi cum magno luchro hoc fiat: homo neque Chriſtum uidere uolens, quem maxime omnium videre cupiebat, quoniam nondum ſuum erga homines miniſterium impletum erat. F

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Et ſurg. ba. eſt. *in nomine Chriſti.*

2 Et cum acce. ci. con. eſt. *duplici confortatione, ſcilicet, ſpiritu & corpore.*

3 Fuit autem. *Hic conſequenter ponitur ipſius Sauli baptizati conſtans prædicatio, & ſecundo ex hoc inſurgens contra eum perſecutio, ibi. Cum autem. Circa primum dicitur.*

4 Et continuo ingreſ. *Ex quo patet quod doctrinam euangelicam non habuit ab homine, ſed a Deo, ſicut ipſe dicit Gal. 2.*

5 Stupe. autem, &c. *ex tanta mutatione ſubita, per quam atrociſſimus ſidei catholicę perſecutor factus fuerat cōſtātiſſimus eius pdicator.*

6 Paulus autem. *procedens ſemper de bono in melius.*

7 Affirmans quoniam hic eſt Chriſ. *id eſt, quod Ieſus Nazarenus eſt uere Chriſtus in lege & prophetis promiſſus, quod declarabat per ſcripturas veteris Teſt. quas primo didicerat à Gamaliele, & poſtea multo perfectius à Deo illuſtrante.*

8 Cum autem im. *Hic conſequenter ponitur orta contra eum perſequutio, cum dicitur:* Cum aut. imp. di. mul *Notandum ad intellectū*

IDEM.

ſequentium, quod iſte Saulus non ſtatim poſt baptiſmū ſuum iuit de Damaſco in Ieruſalem ſicut ipſe dicit Galat. 1. ſed prius abiit in Arabiam, qua luſtrata prędicando reuerſus eſt Damaſcum, deinde poſt annos tres aſcendit in Ieruſalem videre Petrum, & manſit apud eum diebus quindecim. Vtrum aūt perſecutio mota contra Saulum in Damaſco, de qua fit hic mentio, fuerit facta quando primo fuit in Damaſco poſt eius baptiſmum uel quando ibidem rediit Arabia perluſtrata, Glo. non determinat, uidetur tamen mag s declinare ad hoc quod fuerit quando de Arabia rediit in Damaſcum & hoc rationabiliter, primo quia dicitur hoc. Cum autem implerentur di. mul. &c. *ex quo uidetur, quod nō fuit cito poſt baptiſmum eius ſed poſtea per magnum tempus, ſ. in reditu de Arabia, ſecundo quia poſt iſtam perſecutionem immediate ſubditur eius aduentus in Jeruſalem cum dicitur.* Cum autem ue. in Ie. &c. *Iſte uero aduentus fuit poſt reditum eius de Arabia in Damaſcū ut dictū eſt. His dictis exponatur litera.* Cum au. imp. di. mu. *qui fluxerunt à baptiſmo Sauli vſque ad eius reditum de Arabia in Damaſcum.*

9 Concilium fe. *tractando de morte eius, eo quod per eum fides Chriſti multum conualeſcebat.*

MORALITER.

✣ 1 *Et ſurgens baptizatus eſt.* Quia poſt contritionem debet ſequi lotio confeſſionis, & poſtea ſacrę communionis. ideo ſubditur.

2 *Et cum accepiſſet cibum confortatus eſt.* & conſequenter probatio ſanctæ conuerſationis, quod notatur cum ſubdit.

✲ Cuſto-

3 *Fuit autem cum diſcipulis qui erant Damaſci per aliquot.* & vlteri⁹ uerbum ædificationis in illis qui ſciunt & poſſunt proponere unde ſubditur.

4 *Et continuo ingreſſus in ſynagogas prædicabat dominum:* Ieſum.

† *Notę autem fa.* Ex eius fuga docentur prędicatores eccleſię fugere

A Ho: de laudib. ſā. Pauli. ✻ I D. Sic diſpiciebat vniuerſa quæ cernimus, vt ſolet herba iam putrefacta cōtemni. Tyrannos vero ipſos, ac populos ſpirantes furorem, velut eſſe quoſdam calices exiſtimabat. Martyriū vero, & cruciatus & mille ſupplicia, quaſi ludū putabat eſſe puerorum, dūmodo propter Chriſtū aliquid ſuſtineret. Tunc enim, & tunc amplectebatur libēter, & decorabatur, vinctus cathena magis quā diademate coronatus. Etenī coarctius carcere habitabat cœlum ac liberius verbera excipiebat, & vulnera, quā alii brauia diripiūt: & dolor eſt non minus, quā præmia diligebat, cum ipſos vtique dolores loco duceret præmiorū: ꝓpterea enim illos & gratiam nominabat, &c.

biam & inde reuerſus eſt Damaſcū. deinde poſt annos tres venit Ieruſalē videre Petrum, &c. deinde vt Lu. teſtatur, venit in partes Syriæ & Ciliciæ, vtrum autem prima aut ſecunda vice Damaſci inſidias pertulerit, non facile patet. Nam & ſecunda intelligi poteſt ex eo quod dicitur multis diebus impletis

Non ſolum concilium fecerunt ſed, &c.
a ctæ ſunt Saulo inſidiæ eorum. Cuſtodiebant autem portas die
Chriſti vel eccleſiæ.
b ac nocte, vt eum interficerent. † Accipientes autem eum diſci-
c puli eius nocte, per murum dimiſerunt eum, ſubmittentes in
d ſporta. Cum autem * veniſſet in Ieruſalem, tentabat ſe iungere
e diſcipulis, & omnes timebant eum, non credentes, q eſſet diſci-
Leuites.
f pulus. Barnabas autem apprehenſum illum duxit ad apoſtolos,
a Barnabas de Paulo, ſiue Paulus de ſeipſo.
g & narrauit illis quommodo in via vidiſſet dominum, & quia lo-
a Quando vt prædixit hiſtoria prædicabat Ieſum.
h cutus eſt ei, quomodo in Damaſco † fiducialiter egerit in no-
mine Ieſu. Et erat cum illis intrans, & exiens Ieruſalē fiducialiter
† agēs in nomine dñi. Loquebatur quoq; Gētibus, & diſputabat
Iudæis inter Græcos natis.
i cum Græcis. Illi autē quærebant occidere eū. Quod cum cogno-
Ipſe non timuit, ſed fratr b. conſenſit. a Paleſtinæ. Vnde dominus, In quacunque ciuitate perſecuti vos fuerint, fugite in aliam. b Quaſi ad amicos eccleſiæ.
K l uiſſent fratres, deduxerunt eum Cæſaream, & miſerunt Thar-

† 1.Cor.11. g. * Saulus. † libere. † loquens.

1 cōſilium feciſſe Iudæos.
2 e Tē. Hoc eſt quod
3 ipſe in epiſtola ait:
4 Eram ignotus facie
eccleſiis Iudææ que
5 erant in Chriſto, ta-
6 men auditum habebant de me.
7
8 ✻ CHRYS. Barnabas ille mitis quidā
9 & manſuetus homo
10 erat. Filium autem
conſolationis inter-
11 pretari quis poſſe
12 ex nomine: vnde &
13 amicus Paulo factꝰ eſt.
14 f Bar. BED. Hic fuit
15 Cyprius genere Leuites, q precium agri
16 ad pedes Apoſtolo-
17 rū ſupra memora-
18 tur attuliſſe.

B a Cuſto. Non Iudæi, ſed ciues cum rege ſuo Aretha, vt ipſe ſcribit ad Gal. Iudeis enim concordabant Gentiles in perſecutione Chriſtianorum.

2.Cor.11. g Gal. 1. c. b Acci. au. & c. diſ. BED. Chriſti vel eccleſię. In Græco non eſt additum eius, vt generaliter diſcipuli Chriſti vel eccleſię intelligantur. nondum n. Paulus diſcipulos habuit.

c Murum. BED. Genus effugii in eccleſia ſeruatur, qñ aliquis inſidiis diaboli vel ſeculi laqueis circumfuſus fidei & ſpei muro ſaluatur. Murus. n. Damaſci (quæ ſanguinem bibēs interpretatur) aduerſitas eſt ſeculi. Rex Aretha diabolꝰ eſt, ſporta quæ iuncis & palmis conficitur vel texitur, fidei & ſpei cōiunctio eſt. Iūcus viriditas fidei, & palma ſpes æternitatis. Qui ergo muro aduerſitatis ſe cinctum videt, ſportā virtutis aſcendat & euadet. Greg. In morem militis fecit, qui obſeſſus ī anguſto in latitudinē cāpi erumpit, vt plures hoſtium occidat: poſt ea multis acquiſitis ꝓ Chriſto mortē ſubijt, qa nō timore mortis fugit qui dixit: Mihi viuere Chriſtus, & mori lucrū. (Phil. 1. c.)

Idem. 21. ✻ CHRY. Venit autem poſt tres annos à conuerſione ſua primo Ieruſalem. Cōuerſus. n. Damaſci & baptizatꝰ abiit in Arabiam prædicaturus verbum Dei, deinde reuerſus Damaſcū euaſit manus Arethæ regis, & inde abiit Hieruſalem. Et vide illum non ad Apoſtolos euntem propter modeſtiam, ſed ad diſcipulos, vt pote diſcipulum exiſtentem, nondum enim fide dignus putabatur.

C d Cum au. ve. Non quam cito baptizatus eſt venit in Ieruſalē ad apoſtolos, ſed (ſicut Galathis ſcribitur) primo abiit in Arabiam (Galat. 1. d.)

g Appre. BED. qñ hoc factum eſt, & ad quos Apoſtolos ductꝰ ſit, ipſe oſtendit ad Gal. ſcribens. *Cum placuit ei qui me ſegregauit ex vtero mat. & poſtea. Deinde poſt annos tres veni Ieroſolymam videre Petrum, & manſi apud eum dieb. quindecim.* Alium autem apoſtolorum neminem vidi, niſi Iacobū fratrem domini. Quod ergo ſubſequenter ait. *Et e. c. illis in & ex.* hoc eſt per dies quindecim quib. cum Petro & Iacobo in oratus eſt. Et quod epiſtola ſua dicit. Deinde veni in partes Syrię & Ciliciæ, hoc eſt q Luc. ait. *Loquebatur & diſputabat cum Græcis*

h Cū. Greci Iudęi dicūtur q inter Græcos diſperſione ſunt nati. BED. Græcos in Ieruſalē, Iudęos in Damaſco ciuitate Gentiles docuit, quia in ciuitate Dei Gentiles adunandi ſunt, Iudæi vero in perfidia Gentium permanſuri.

i ✻ Illi au. CHR. Magnæ alacritatis victoriæque potentis hoc indiciū erat, ēt illos valde meſtos factos ob id quod acciderat.

K Cæſaream. Cęſarea Philippi ciuitas eſt Syriæ. Tharſus, ciuitas eſt Ciliciæ.

l ✻ *Quod cum cognouiſ.* CHRYSOST. Licet propter metum, attamen emittant, ſimul & prędicaturum, & ſecuriorem futurū in ſua patria. Vide aūt oro, qūo non omnia gratia fiunt, ſed permittit illos Deus, etiam propria ſapientia multa modo re ac facere, humano more. Si enim ab ipſo factum eſt hoc multo magis ab illis. Permittit hoc vt ignauorum prętextum auferat.

Ec-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Cuſtodi. *ne ab aliis perciperetur.*
2 Per murum di *& ipſe tanquam miles ſtrenuus conſenſit, ut ab obſidione liberatus pro fide catholica utilius & efficacius certaret, & impleto ſuo curſu martyrium Romæ conſtanter ſuſtinuit ſub Nerone.*
3 Cum au. ue. in Ie. *immediate poſt dictam euaſionem.*
4 Tanta ſe iunge. *ideſt, credentibus in Chriſtum, quia tunc adhuc nō nominabantur Chriſtiani.*
5 Et omnes ti. eum. *refugiendo eius ſocietatem & familiaritatem, & ſubditur cauſa.*
6 Non cre. quod eſſet di *ſ. Chriſti uerus. Nam poſt baptiſmum eius in Damaſco abierat longe in Arabiam, ut prædictum eſt & ſic ignorabant facta eius, & per conſequens quod eſſet Chriſti diſcipulus uerus, ſaltem de hoc multi dubitabant.*
7 Bar. autem. *aliis conſtantior, & quia forte plus alijs audiuerat de conuerſione Sauli.*
8 Appre. il. *familiaritatem & ſocietatem contrahendo cum illo, unde & infra 13. ſimul uocantur ad apoſtolatum.*
9 Duxit ad ap. *ſcilicet. Petrum & Iacobum fratrem domini, ad Ga*
10 Et nar. il. quomodo in uia ui. do. *ſcilicet, eundo de Ieruſalem Damaſcum ad capiendum credentes in Chriſtum.*
11 Et quomodo in Dam. *ſ. primo & ſecundo, ut prædictum eſt.*
12 Et erat cum il. *ideſt, habitans cum illis. 15. diebus, & tunc ma apud Petrum.*
13 Loque. quo. Gen. *Gentilibus, quorum plures ueniebant in Ieruſalem adorare, quibus prædicabat Chriſtum.*
14 Et diſ. *Iſti erant Iudæi in Græcia tamen nati per diſperſionem Iudæorum factam tempore regis Antiochi, uidetur tamen glo. dicere, quod diſputatio cum Græcis non fuit in Ieruſalem, ſed in uia eundo uerſus Syriam & Ciliciam, ſed textus magis oſtendit quod in Ieruſalem, ideo dicta glo. quæ eſt magiſtralis, parum eſt curandum.*
15 Quę re. oc. eum. *quia non poterant reſiſtere uerbis eius.*
16 Quod cum eo. f. *id eſt, in Chriſtum credentes.*
17 Ded. cum Cæ. *quæ eſt ciuitas ſita ſuper mare mediterraneum.*
18 Et di. Thar. *per nauigium enim iuit in Tharſum, quæ eſt ciuitas Ciliciæ.*

✻ Fe

MORALITER.

✻ fugere perſecutionē quando eſt perſonalis, ſicut fuit in ꝓpoſito, ut ſic ualeant ꝓficere in alio loco. Et ſic Chriſtus dicit Mat. x. d. Cū uos perſequentur in iſta ciuitate, fugite in aliam.
3 *Cum autem ue. & c. & omnes ti.* quia refugiebant eū recipere propter mala quę prius fecerat, quouſque fuerunt alle... Barnabam de ſua conuerſione uera. Et in hoc docemur homines infamatos fugere, donec conſtet de ſua emendatione.
14 *Et diſ. & c. quæ. oc. eum.* propter quod abiit in Tharſum, quia perſecutio perſonalis.

✻ Fa

Non ſolum Ieroſolymis. a Vnde dominus. Eritis mihi teſtes in Ieruſalem, Iudæa ſiue Samaria, &c.
a ſum. Eccleſia quidem per totam Iudæam & Galilæam & Sa- 1
a In ſeipſa. b In vnum ſanctum templum Dei. c Conuerſando vel creſcendo per gradus ſermonis.
b mariam habebat pacem, & ædificabatur ambulans in timo- 2
Quia paracletus eſt. Siue multiplicabatur.
c e domini, & conſolatione ſpiritus ſancti replebatur. Factum 3
Diſcurrendo, prædicando.
eſt autem vt Petrus dum pertranſiret vniuerſos, deueniret 5
ad ſanctos qui habitabant Lyddę. Inuenit autem ibi homi- 6
Non nouem, vt virtus ſit glorioſior.
d nem quendam nomine Æneam ab annis octo iacentem in gra 7
a Frater. Aeneas interpretatur frater. b Non ego domini ſui non ſuam quærit gloriam.
bato, qui erat paralyticus. Et ait Petrus: Ænea, ſanet te domi
a Impletur illud faciet ſicut ſeruus claudus. b Tu. Non alius tibi ſternat. c Sine mora. 8
d Quis pars operis ponitur pro omni opere.
e nus Ieſu Chriſtus. † Surge & ſterne tibi. Et continuo ſurrexit. 9
f Et viderunt illum omnes qui habitabant Lyddę & Saronæ, 10

✻ CHRYSOST. Vt igitur ne quis ex timore hoc factum putet, prius vt habuerunt eccleſiæ, narrat, oſtendens, quod perſequutionis tempore Hieroſolymis erat vbi autem res eccleſiæ, ubique in pace, tunc poſtea in Hieruſalem relinquit: adeo feruens & alacer erat. Non enim, quoniam pax erat, putabat nihil opus ſuo aduentu. Et propter quid, inquit hoc facit & noui, cum eſſet pax, & poſtquã Paulus abiit? Quia illos oblectabantur maxime, vtpote ſæpius cõmendatos & multitudini admirabiles, illum autem contẽnebant, & magis durius in eum erant. Vidiſti quomodo bellũ pax ſecuta? Imo vidiſti quid fecerit bellũ iſtud? diſperſit pacẽ facientes per Samariam; confuſus eſt Symon in Iudæa, Saphora punita eſt. Igitur nõ quia pax erat remiſſiora erant negotia, ſed talis erat pax, vt & conſolatione haberet opus.

a *Eccleſia*, Talia vt ſupra dictum eſt, in fine narrationum, & principio interſeruntur ſæpe ad laudem apoſtolorum & eccleſiaſticę fidei.

b *Et conſo.* Conſolatio in labore datur, vnde patet quod eccleſia tentabatur.

c *Factum eſt autem.* ✻ CHRYS. Quemadmodum dux in exercitu obambulans conſiderabat, quæ pars ſit adnata, quæ ſuo ad multa egerat fide ubique illum circuncurſare & primum inueniri. Quando eligendus apoſtolus, hic primus, quando loquendum Iudæis, apoſtolos non eſſe ebrios: quãdo curãdus, Claudus, quando concionandum, hic prę aliis eſt, quando agendum contra principes, quando contra Ananiam, quando ab vmbra ſanationes fiebant, hic erat. Et vbi quidem erat periculum, hic & vbi moderatio, vbi autem tranquillitate res erãt plenæ, communiter omnes. Sic non erigit maiorem honorem. Iterum quando fieri miracula opus erat, ille proſilit. Et hic iterum ipſe per ſe laborat, at iter facit.

✻ CHRYSOST. Et quare non expectauit viri fidem, neque interrogauit vis ſanus fieri? Maxime igitur ad multorum conſolationem factum eſt hoc miraculum. Bene ſic dixit.

xit. Inſignis enim erat vir, vnde argumentum dat ſigni, vt tollat lectum. Etenim non ſolum ab infirmitatibus liberauit, ſed etiam cum ſanitate vireſque contulit. Et aliter: Et tunc condum iudicia ſuæ virtutis tribuerant, & ita merito non erigebatur à uiro fides. Itaque quemadmodum Chriſtus, incipiens ſignis non erigebat fidem, ſic neque illi. Nam in Hieroſolymis quidem, merito fides illorũ prius erigebatur, vnde & propter fidẽ quotquot morbis obnoxii erãt in viã exponebantur nempe vt venientis petri vel vmbra, quẽpiam illorũ obũbraret, multa .n. facta erant illic ſigna. Illic autem hoc primum contigit. Nam ſigna quædam fiebãt, ut allicerentur alii, quædam vero pro credẽtium conſolatione. D E

d *Nomine Aeneam.* RABAN. Aeneas ſignat genus humanũ languens amore terrenorũ, ſed Apoſtolorum opere & ore ſanatum, quia .n. mundus quatuor plagis diſtinguitur, & curſus ſeculi quatuor temporib. variatur, qui pœnitentia amplectitur quaſi octo annis grabato ſternitur. Grabatum eſt ſegnities in qua quieſcit animus ęger, qui infirmatur uoluptate carnis & delectatione ſeculi.

✻ GREGORIVS. Quid eſt dicere, ſurge, niſi mala quæ perpetraſti derelinque? Et quid eſt dicere, ſterne tibi, niſi mercedis cauſas in quib. requieſcere debeas operare, vt & deſerat reſurgendo quæ fecit, & inueniat ſternẽdo quod fecerit. Quod vtrumque propheta comprehendit breuiter dicens: Declina à malo & Declinare quippe à malo eſt ab eo quo iacuit ſurgere: Bonum verò facere, eſt mercedis opera in quibus requieſcere debeat, præparare. Qui .n. declinat a malo ſed bona adhuc non facit, ſurrexit quidem ab eo quo iacuit, ſed ubi requieſcere debeat, nondum ſtatuit. Li.23. moral. c.15. Pſal.33.

e *Surge.* Quem de paralypſi curauerat, ſurgere & ſternere ſibi pręcepit, inſinuans ut qui fidem in corde pręceperat, non ſolum torporem diſcutiat, ſed etiam opera paret, in quibus quieſcat. F

f *Lyd. & Sa.* Duæ ciuitates fuerunt conuerſæ ad Deum, ideo enim fiebant virtutes in eis.

☞ Nomine

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Eccle. *Hoc additur ad reddendum cauſam quare fratres potuerũt ſic deducere Saulum de* Ieruſalem *vſque ad Cæſaream, & ad oſtendendum pacem eccleſiæ redditam in* Iudæa *poſt perſecutionem occaſione ſancti Stephani motam.*

2 Et ædi. *Per multiplicationem fidelium, quæ quidem multiplicatio non erat tantum numero, ſed etiam merito, ideo ſubditur.* Am. in tim. dom.

3 Factum eſt au. *Superius deſcripta eſt prædicatio euangelij per Petrum in Ieruſalem, & incidenter prædicatio Stephani & Philippi, & ſimiliter conuerſio Pauli, & hic conſequenter reuertitur* Lucas *ad principale propoſitum, ſ. ad deſcribendum euangelij publicationem per Petrum, & hoc extra Ieruſalem, Iudæis tamen. Et diuiditur in duas ſecundum duo miracula per Petrum facta, ad quæ credidit multitudo magna, ſecundum ponitur, ibi;* In Ioppe. *Circa primum dicitur;* Factum eſt au. ut Pe. ut dum tranſi. uni. *ſ. in Chriſtum credentes in diuerſis locis Iudææ habitantes, ad quorum confirmationem in fide diſcurrebat Petrus tanquam bonus paſtor.*

4 Deueniret ad ſan. *i. in Chriſtum credentes, qui ſunt ſanctificati per baptiſmum.*

5 Qui ha, Lyddę *Eſt nomen ciuitatis.*

6 Inue. autem. *Exprimitur autem nomen eius ad maiorem hiſtoriæ certificationem.*

7 Ab an. oc. *Et ſic ex infirmitatis diuturnitate & eius incurabilitate ſequens curatio ſubita mirabilior declaratur, cum ſubditur.*

8 Surge & ſter. *Quaſi dicat, de cætero non indigebis leuante te de lecto, nec parante tibi lectum, ſed iſta poteris per te facere.*

9 Et conti. ſur. *Virtute Chriſti, quæ eſt infinita.*

10 Et vi. illum *Subito perfecte curatum quem cognouerant infirmitate longa & incurabili per naturam detentum.*

✻ Qui

MORALITER.

† 3 *Factum eſt, &c. perti. uni.* In hoc dedit exemplum diſcurrendi prælatis & prędicatoribus per loca fidelium ad confirmandum eos in bonis, & ſanandum eos ab infirmitatibus peccatorum. Vnde ſubditur.

6 *Inuenit autẽ, &c.* Aeneas pauper & miſer interpretatur, ideo per ipſum peccato diuturnus ſignificatur, qui pauper eſt, gratiis bonis gratiis ſpoliatus. Per hoc autem quod ad uocem Petri ſurrexit ſanus uirtute Chriſti, ſignificatur ſanatio peccatoris per bonam monitionem prędicatoris uel confeſſoris, operante principaliter gratia Saluatoris.

10 *Et uiderunt, &c. qui con.* Per quod ſignificatur, quod ex euidenti conuerſione bona peccatoris noti emendantur plures alii.

Cum prius eſſent aduerſi.
qui conuerſi ſunt ad dominum . In Ioppe autem fuit quæ- 1
Chriſtiana,
a dam diſcipula nomine Thabita : quæ interpretata dicitur 2
a Nihil imperfecto habens.
b † Dorcas : hæc erat plenā operibus bonis & eleemoſynis 3 4
c Non accipiens perſonas. a Quib. Petrus venit Lyddam, b Non ſubita mors fuit.
d quas faciebat. Factum eſt autem in diebus illis, vt infirmata
a In quibuſdam codicib. inuenitur. Cum lauiſſent vnguentis.
moreretur. Quam cum lauiſſent, poſuerunt eam in cœnacu-
lo. Cum autem prope eſſet Lydda † ab Ioppe , diſcipuli au-
a Numerus teſtium quem dominus mittebat. b Sexum prudentiorem.
dientes quia Petrus eſſet in ea, miſerunt ad eum duos viros:
Cauſam non indicant, ne venire recuſet propter humilitatem. a Impiger & humilis nulla excuſatio ne eſt vſus.
rogantes, ne † pigriteris venire vſque ad nos: Exurgens au- 5
tem Petrus venit cum illis . Et cum aduenisset, duxerunt il- 6
a Sanctæ pro ſauctaſanctorum precantur.
e lum in cœnaculum, & circunſteterunt illum omnes viduæ
f a Miſeriç ſuæ miſericordem, & flent coram eo qui erat miſericors. b Non ſuis vocib. pro defuncti ſed ipſius operib. precantur, quia eleemoſyna non ſolum a ſecunda, ſed etiam à prima morte liberat. 7
flentes, & oſtendentes ei tunicas & veſtes quas faciebat † il-
g a Orat vt ſeruus, Ieſus autem implet vt Deus. 8
h lis Dorcas. Eiectis autem omnibus foras, Petrus ponens ge- 9
a In nomine Ieſu, non in meo. 10
nua orauit, & conuerſus ad corpus dixit, Thabita ſurge. † At 11
Facta oratione. Ex viſione Petri reſedit. a Auxilium.
i illa oculos aperuit, & viſo Petro reſedit. Dans autem illi ma- 12
a Boni operis exemplum. Quib. præbuerat beneficia. 13
K num erexit eam. Et cū vocaſſet ſanctos & viduas, † aſſignauit 14
Hęc erat præcipua cauſa virtutum. 15
eā viuā. Notum autē factū eſt per vniuerſam Ioppen: & cre- 16

a *Nomine Tha.* RAB. Thabita de Hebræo in latinum Dorcas
A transfertur, vel damula, vt in exemplaribus inuenitur.
b *Dor.* ALLEG. Id eſt, damula vel caprea, ſignificat animam ſtudio virtutis ſublimem ſed hominum opinione contemptibilem. Interpretationem enim nominis Lucas ponens, myſterium ineſſe ſignificat, hęc animalia morantia in montibus acute uident, vnde ab acumine viſus dorcades Græcè uocantur. Sic meritis operum excelſi ſuperius intendunt, & ſibi circunſpectè inuigilant ſimpliciter viuunt, diſcreto gradu operis

† Caprea.

quaſi fiſſa vngula incedunt, uerbum Dei aſſidua meditatione
B ruminant.

† graueris

✱ CHRYSOS. Quare expectauit ut moreretur? quare non & ante hoc ærerne rogatus? Indignum cenſebant, pro talib. diſcipulos ſolicitos eſſe, & à prædicatione auellere. Quoniā & propter hoc dicit quod prope erat, & ita monſtrat quod ut rem ſuperuacaneam
C hoc petiiſſent. Diſcipula enim erat,

c *Factum eſt au.* BEDA. Sancti cum per fragilitatem naturę delinquunt, quaſi in dieb. bonorum ſubita infirmitate occūbunt. Sed cū mox lachrimis inſiſtunt, ſpē recuperandę virtutis aſcendunt, ſanctorum auxilia inuocant, & bona intermiſſa recogitant, faciunt quod ſequitur. *Quam cum la.* Quæ de Petri vocatione, & eleemoſynarum Dorcadis oſtenſione narrantur.

BEDA. Si ſancti ignorantia vel infirmitate mortem animæ incurrunt, pro rectæ intentionis integritate ſuſcitari merentur ſicut Petro contigit, cui recte, quod de Dorcade ſcriptum eſt, aptari poteſt.

d *In cœna.* RABAN. In loco ſuperiori ponitur, vel propter altitudinem meriti, vel propter ſublimitatem miraculi, quod faciendum erat de ea.

e *Et cum aduenisset.* ✱ CHRYSOSTOM. Non orant, ſed illi permittunt, vt à ſeipſo vitam illi concedat ita hic impletur, quod eleemoſina liberat a morte.

f *Viduæ flen.* BEDA. Sunt piæ cogitationes animæ pœnitentis quæ pristinum vigorem quaſi viri regimen ad tempus obmiſerant: hę pro anima delinquente ſuppliciter exorant. Opus miſericordiæ illius oſtendunt, vt pateat quod merito fleāt & ideo Petrus eis compatitur.

g *Et ueſtes quas, &c.* ✱ CHRYST. Magnum mulieris encomium quunadoquidē vtraque ſic faciebat, vt vtrique plena eſſet manifeſtum autem quod primum illorum, etiam tunc huius faciebat diligentiam. Quę fecerat inquit, eum Dorcas adhuc eſſet cum ipſis Multa humilitas, nō enim ſicut nos agebant, ſed communiter omnes erant: magnā eleemoſinæ faciebat rationem.

✱ EVSEB. *Emis de initio quadr. Hom.* 1. Cum iam omnibus & operationis & vitæ renunciaſſet officiis, ſtantes accurrunt viduæ, pauperes aggregantur, tunicas & veſte quæ faciebat illi Dorcas cœlo oſtendente conueniunt Deū teſtimonia meritorum clamant, defuncta opatrice, h operum bona quę ſeculo geſſerat ... ſequuntur & renouantur, reditque de loco mortis ad vitam præſtitam.

✱ CHRYSOS. Cum nam omnes eiecit planè ne lachrymis conturbetur, nec confundatur.

h *Eiectis.* RAB. Iuxta exemplum Chriſti filiā Archiſynagogi principis reſuſcitantis hoc factum eſt, ad vitādam elationem vel ne indigni ſignum viderent.

i *Aperuit.* BEDA. Rectus ordo reſurgentium, prius oculos mentis aperuit, poſtea agnita voce Petri reſedit, lumen ſuæ circumſpectionis amiſſum recepit, vt ad doctrinam eorum qui adiuuant, viuant *Aperuit occu.* Iſti ſunt tres gradus reſuſcitationis.

✠ CHRYSOST. Illic oſtendit per partem vitam deinde virtutem quæ inducebatur: Illam per verbum, hanc per manum data autem illi manu excitauit illam, & vocatis ſanctis, ac viduis commendauit illum uiuentem: Aliis quidem ad conſolationem, quod accepiſſent honorem, & quod uidiſſent miraculum. aliis autem ut præeſſet.

k *Dans autem.* Contacta Manu Petri Thabita reſurgit, qu... ☞ animam

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Qui con. *Petro declarante eis virtutē, & diuinitatem* Ieſu Chriſti. 2 In Ioppe. *Hic ponitur ſecundum miraculum de ſuſcitatione mortuæ, cum dicitur.* In Ioppe au. *Credens in Chriſtum, vt prædictum eſt.*
3 Nomine Tha. *Sic vocabatur in Hebræo.*
4 Quæ interpretata, &c. *Et hoc in Græco ſermone, in quo ſcripſit Lucas librum & vtrumque nomen in Latino habet eandem interpretationem, ſ. capra, vel damula. Cætera patent vſque ibi in litera.*
5 Ne pi. ue. uſque, &c. *Sperabant enim eam reſuſcitari per orationem Petri, quod & factum fuit.* 6 Duxerunt illum in cœna. *Vbi erat funus poſitum.* 7 Et circunſteterunt illum, &c. *Vt mouerent Petrum ad pietatem, & ad deprecandum dominum pro ſuſcitatione defunctæ.*
8 Et oſtenden. *Dicunt aliqui quod ipſa multum laborauerat in conſuendis veſtib. pauperum. Sed quoniam conſuere videtur eſſe modicum & tamē ſupra dicitur, quod erat plena operib. bonis, & eleemoſynis, id melius exponitur:* Quas facie. *Id eſt, fieri faciebat de ſuis ſumptib. quantum ad pannum. & ſuturam.*
9 Eiectis autem, &c. *Vt in opere miraculoſo elationem vitaret, & vt Deum ſecretius & efficacius exoraret.*
10 Petrus ponens ge. *In terra*
11 Orauit. *Deuote Deum quouſque intellexit ſe exauditum.*
12 Et con. ad cor. *Examine* dixit. *In Chriſti virtute.*
13 Thabita ſur. *A ſomno mortis.*
14 At il. &c. reſedit. *Exercens duo opera vitę, ſ. videndo & ſeipſa mouendo.*
15 Dans autem illi manum, &c. *Et ſic apparuit perfecte viua.*
16 Et cre. mul. *Vidētes virtutem Chriſti in hoc facto. Cætera patent.*

✱ NI-

MORALITER.

2 *In Ioppe autem fuit.* MORALITER. Per mortem corporalem iuſtis quæ erat intēta bonis, ſignificatur mors ſpiritualis cuiuſlibet perſonę prius bonis operib. intentę, ſed per fragilitatem humanam & diaboli ſuggeſtionem in peccatum lapſę, quę tamen propter priſtinam uitam bonam & fidelium orationes refugit ad priſtinam bonitatem, ſicut iſta fuit à morte corporis ſuſcitata.

✱ MO-

anima lāguēs in peccatis nullo melius ordine quam ſanctorū exemplis conualeſcit a *Factum eſt aut. &c.*

a diderunt multi in domino, Factum eſt autem, vt dies mul
a Pulchra vel pulchritudo. b In domo obedientis moratur. c Coriarium à curia, uel coriarium a corijs.
tos moraretur in Ioppe apud Simonem quendam coriarium

inſignē, ſed apud coriarium, ꝑ omnia nos in humilitatem inducens, & neque viliores confundi permit- D

✻ Chrysost. Vide humilitatem ac manſuetudinem Petri, quod non apud hunc manet, neque apud alium quendam inſignem tens, qui & propter hoc cenſuit tranſeundum, quoniam illius doctrina opus habebant credendos.

ADDITIO.

In ca. 9. *Vbi dicitur in* Poſtil. Ego enim oſtendam illi, per effectū quanta oporteat, &c.

Hoc quod dicitur. Ego enim oſtendam quanta oporteat eum pro nomine meo pati. *videtur impletum quando raptus fuit in paradiſum, vt habetur 2. Cor. 11. In hac enim viſione intelligitur præmia beatorū vidiſſe, quæ excedunt totā humanā facultatem, nā quod oculus non vidit, nec auris audiuit, &c. 1. Cor. 2. b. & ſic oſtenſum fuit ſibi, ꝙ non ſunt condignæ paſſiones huius ſeculi ad futuram gloriam &c. ad Ro. 8. d. Ex quo oſtenditur manifeſte quanta oporteat pati pro amore Chriſti.*

CAP. X.

a Vir *autem.* ✻ Chrysos. Hic non erat Iudæus, neque iuxta legem viuebat, ſed prius noſtro more vitam egerat. Et vide duos credere nūc, nēpe Eunuchum a Gaza & hūc cū ambo ſint in dignitatib. magnāq; pro illis habitā curā. Verū ne putes, quod electi ſint propter has dignitates. Minime, ſed propter pietatem. Sane propter hoc digni tates poſitę ſunt, vt maior pietas oſtendatur. Mirabilius etenim, quando quis in diuitiis & potentia agens talis fuerit. Iā magna illius laus, qui tā tā peregrinationē ſuſceperat, & neq; per illud tempus lectionem intermittebat. Et Philippum, cum in curru veheretur, orabat & multa alia: magna autem & huius laus eſt, quod facit eleemoſynas ac preces, & pius eſt in tanto principatu. vnde & ab dignitate hac virum notum reddit. Et merito, ne qs dicat ſcripturarum hiſtoriam fallere.

Rab. Meritò perfectionis & opere virili, ſecundum illud Vir erat in terra Hus nomine Iob.

b *Cor.* Be. Nō virtutib. ad fidē, ſed fide ptingebat ad virtutes.

Greg. ait. Cornelius cuius eleemoſynæ ante baptiſmum angelo teſtante laudantur, non operibus ad fidem, ſed fide venit ad opera. Si enim ante baptiſmum Deo nō credebat, qūo orabat aut qūo hunc Deus exaudiret, ſi profectum boni ab ipſo non peteret. Sciebat igitur Deum creatorem omnium, ſed ignorabat filium incarnatū: fidem habuit, cuius eleemoſynæ & orationes Deo placuerunt: bono opere promeruit, vt Deū cognoſceret, & myſterium incarnationis credens ad baptiſmum veniret, per fidem ergo venit ad opera, in fide verò ſoli datur per opera. E

✻ Chrysosto. Ex cohorte, inquit, quę uocabatur Italica σπεῖρα cohors eſt, quæ nunc vocatur numerus.

CAPVT X.

a A. Cęſare ſic uocata in honorem cuius ædificata eſt.
Vir autem quidam erat in Cæſarea nomine
a Principes perfecti numeri centum habens ſub ſe. b Militum Romanorum.
Cornelius, Centurio cohortis quæ dicitur
a Miſſa a Roma, quæ eſt in Italia. b Supra gradum timoris. c Infra gradum religionis. d Domus ſuæ.
Italica, religioſus, & timens Deū cū omni familia ſua, faciens
Hic apparet gratia, quia religioſa & timorata erat omnis familia. a Sine diſcretione perſonarum. b Iuxta apoſtolum dicentem. Sine intermiſ. orate.
eleemoſynas multas plebi, & deprecans Deum ſemper.

c *Religi. & ti. &c.* Raban. Et hæc omnia bono naturę & Iudęo
1 rum familiaritate, ac
2 ſpiritali inſpiratione collata creduntur: qa
3 Iudęi quamuis diſper
4 ſi in ſynagoga per omne ſabbatum legis
5 mandata legebant: ta
6 men hoc plus deputa
7 tur diuinæ inſpirationi quā bono natura
8 li, vt eccleſia Gentiū
9 primitiua in ſimilitudinem Mariæ virginis de ſpiritū ſine virili ſemine, id eſt, doctrina magiſtri concepiſſe credatur.

✻ Chrys. Hæc dicit, ne putes quòd pp dignitatem illius talia facta ſint. Itaque quando Paulum adduci oportebat, minime angelus, ſed ipſe dominus apparet, neque mittit illum ad aliquem duodecim apoſtolorum, ſed Ananiam. Hic autem ſecus fit. Præcipuum adducit, ſicut & Philippum, attemperans ſe illorum infirmitati, & docens quomodo talibus uti oporteat. Quoniam & Chriſtus, ipſe, qui abiit, apparet ſępe ijs qui grauiter patiuntur, & per ſeipſos accedere nō poſſunt. Vide autem oro, hic iterum aliud eleemoſynæ encomium, ſicut illis in Tabetha. Vir, inquit, pius & timens Deum cū oī domo ſua. Audiamus nos quotquot domeſticos negligim⁹. Hic autem & militum curam gerebat, & faciebat eleemoſynam omni populo. Sic & dogmata, & uita illius recta fuerunt. F

☞ *Is uidit*

NICOLAVS DE LYRA. CAPVT X.

1 Vir autem quidem. *Poſtquam ſanctus Lucas deſcripſit publicationem euangelij per Petrum inter Iudæos, hic conſequenter idem facit de prædicatione Petri inter Gentiles. Et diuiditur in duas partes, quia primo deſcribitur. hæc prędicatio, ſecundo ſubditur Petri perſecutio, c. 12. Prima in duas, in partē principalem & incidentalem, ca. ſequentis, ibi.* Et illi quidem. *Prima adhuc in duos quia primo per prędicationem Petri deſcribitur conuerſio Cornelii & plurimorum aliorum, ſecundo ex hoc oritur diſceptatio Iudęorum, ca. ſequenti. Prima adhuc in tres, quia primo ponitur apparitio angeli, ſecundo bona uocatio Petri. ibi.* Et cum diſceſſiſſet, *tertio conuerſio Cornelii, ibi.* Aperiens autem. *Circa primum ſciendum, ꝙ apparitiones angelicę fiunt illis qui hoc merentur ex bonitate vitę, & ideo primo ponitur Cornelii uirtus, cum dicitur.* Vir autem quidam. *ſic dictus a corporis uirtute & mentis.*

2 Erat in Cæſa. *Quę erat ciuitas fortis ex ſitu, nam erat ſupra mare mediterraneum & etiam ex fortitudine murorum, propter quod in ea habitabant milites Romani pro terrę cuſtodia, quę Romanis erat ſubiecta.*

3 centu. *Iſt eſt, habens centum milites ſub ſe.*

4 Cohor. quæ dici. Italica. *Erant enim illi milites de Italia, cuius caput eſt Roma, & ſic uidebantur eſſe de principalibus militibus ad terrę cuſtodiam deputatis.*

5 Religio. *Vnum Deum colendo ſicut & multi alii Gentiles legem Moyſi non habentes.*

6 Et timens Deum. *Offenſas eius cauendo.*

7 Cum omni do. ſua. *Quam ſic erudierat.*

8 Faciens eleemoſy. mul. plebi. *Id eſt, pauperibus Iudæis.*

9 Et depre. Deum ſemper. *Id eſt, omnibus temporibus ad hoc aptis vt eum dirigeret in uiam ſalutis. Ex hoc loco dicunt doctores communiter, quod ſi aliquis paganus conuertat ſe ad deprecandum primam cauſam cuius per ſeipſum poteſt habere notitiam aliquam, rogando ut dirigat eum ad ſalutem ſuam, & caueat a peccatis. Deus reuelabit ſibi de fide catholica quantum neceſſarium eſt ad ſalutem, uel mittet ſibi doctorem.*

✻ Is uidit

MORALITER.

✻ 1 *Vir au. quidam erat in Cæſa. nomi. Corne.* Qui ſicut dicitur in textu, uiuebat deuote erga Deum, & piè ac iuſte erga ꝓximū tñ myſterium incarnationis ignorabat, in quo eſt ſalus omnium, propter quod Deus qui vult omnes ſaluos fieri, & ad agnitionē veritatis uenire, prouidet ſibi de doctore bono. ſ. beato Petro. Et ex hoc dicitur cōiter a doctoribus, quòd ſi quis deuote ſe habeat ad Deū & iuſte & piè erga proximum, ignoret tamen aliquid de neceſſariis ad ſalutē, Deus reuelabit ſibi per ſe, uel per doctorē, & propter hoc dixit Petrus inf. eo. cap. In veritate cōperi, ꝙ non eſt perſonarū acceptor Deus, ſed in omni gēte q timet eū, & operatur iuſtitiam, acceptus eſt illi.

a *Is vidit*. RAB. Non in nocte, non in ſomnis, quia Gentiles
A groſſo ſenſu ſpirituales & myſticas viſiones videre non conſueuerant. In hoc etiam declaratur myſterium diuinum Gētibus ſine figura & ænigmate manifeſtandum eſſe.

b *In no. ho.* BED. Bene oraculum baptiſmi petendi nona hora accepit, quia in morte illius baptizandus erat qui ſpiritum tradidit nona hora.

Myſtice. RAB. Gentiles in fine ſeculi credentes nonæ horæ operarii ſunt, hęc etiā hora dedicatur orationi, ſicut prius in Petri & Ioannis exemplo oſtenſum fuit.

+ Tob. 12. c. 26. diſ. c. deinde in fi. 2. q. 7. c. non omnes. De con. diſt. 4. non dubito.

c *Ang. De.* ✱ CHRYSOST. Quare videt angelum? Etiam
B hoc faciebat ad confirmationem maiorem Petri, imò nō illius ſed aliorū infirmorum. Nona autem hora quando curę dimittebātur, & quies erat, qñ in precibus & compunctione.

† familiares.

+ adhærebant, inſeruiebant.

RAB. Non ſathanæ. In hoc excuſantur apoſtoli Gentibus prædicantes & eas baptizantes: quomodo enim zelaretur ab homine quod manifeſtabatur ab angelo?

d *Introeun. ad ſe.* RAB, ad ſe forſitans vocantem eum, & datur excuſandi occaſio Petro Iudæis contra eum diſceptantibus & dicentib. Cur introiſtis ad viros præputium habentes, &c.

e *Corneli.* Familiaritas oſtenditur, qua nomen Gentilis hominis notitiæ angelorum eſt inſertum.

f *At ille intuens.* ✱ CHRYSOS. Vide angelum non ſtatim dicere, ad quæ dicenda venerat, ſed prius ſoluere metum, & mentem illius ſublimia contemplantem. Etenim aſpectu territus erat, ſed metu moderato, & ſolùm animaduertentem facientе. Mox verba metum ſoluunt, imò laus in illis dicta, quæ for-
C midinis aſperitatem mitigabat.

Bona opera & elemoſynæ angelicum temperauerunt fulgorem, vt poſſet ſuſtinere.

Hom. 19. ſuper Ezechiel.

g *Oratio. tuæ & ele.* ✱ GREG. Cornelius Centurio cuius eleemoſynæ ante baptiſmum angelo teſtante laudatæ ſunt, non operibus venit ad fidem: ſed fide venit ad opera. Nam & ei per angelum dicitur. Orationes tuę, & eleemoſynæ aſcenderunt, in conſpectum Dei. Si enim Deum vere & ante baptiſmum non crediderat, quid orabat? Vel quomodo hunc omnipotēs Deus exaudierat, ſi non ab ipſo ſe in bonis pficí petebat? Sciebat igitur creatorem omnium Deum, ſed quod eius omnipotens filius incarnatus eſſet, ignorabat; neque enim poterat bona agere, niſi ante crediſſet. Scriptum namque eſt. Sine fide

Hebr. 11.

impoſſibile eſt placere Deo. Fidem ergo habuit, cuius orationes & eleemoſynæ placere potuerunt. Bona autem actio-
ne

ne prouenit vt Deū perfectè agnoſceret, & incarnationis eius a
myſterium crederet, quatenus ad ſacramentum baptiſmatis
puenirет. Per fidē ergo venit ad opera, ſed per opera eſt ſolidatus in fide. Veſtibulum itaque ante gradus eſt, quia qui prius credidit, ipſe poſt virtutum gradibus ad portę aditum aſcēdit

a Is vidit in viſu manifeſte quaſi in nona hora diei, angelum
b Dei introeuntem ad ſe, & dicentem ſibi: Corneli. At ille in-

a Quia homo inferior angelo. Non tamen in faciem cecidit. b Ad quid veniſti?

c
d tuens cum timore correptus dixit: Quis es domine? Dixit au-

a De valle Gentilitatis cuius obliuiſcitur Deus.

e tem illi. † Orationes tuæ & eleemoſynæ tuæ aſcenderunt in

a Vt retribuat in cœlo tibi. Quia omnibus beneficia præbueris. b Ne differas iuſſa recipere. c Sexum principalem.

f
g memoriam in conſpectu Dei. † Et nunc mitte viros in Iop-

a Haſtenus ignotum tibi. b Ad diſtinctionem coriarii, in cuius domo hoſpitabatur.

h pen, & accerſi Simonem quendam, qui cognominatur Petrus:
i

a Ad cuius differentiam Petri cognomen poſitum eſt.

hic hoſpitatur apud Simonem quendam coriarium, cuius eſt

K Tyrrhenum.

domus iuxta mare: hic dicet tibi quid te oporteat facere.

a Non diſtulit obedire.

l Et cum diſceſſiſſet angelus qui loquebatur illi, vocauit

a Ampliorem numerum mittit teſtium, & teſtes idoneos.

m
n duos † domeſticos ſuos, & militem † metuentem do-

a Ex centum militibus ſubditis ſibi. Quæ ſibi angelus dixerat,

o minum ex his qui illi † parebant. Quibus cum narraſ-

Poſt viſionem Cornelij.

ſet omnia, miſit illos in Ioppen. Poſtera autem die

BED. Cum elee-
1 moſynis precibuſq;
ſuſceptis mox do-
2 ctoris ſalutis accerſi-
3 ri iubetur manife-
4 ſte innuitur, quod
eleemoſynis & prę-
5 cibus plenam noti-
6 tiā ſuæ ſalutis quę-
rebat a Deo.
7 h *Et n. m.* RAB. Hic
8 incipit retributio, vt
qui miſericors eſt,
miſereatur tui Deus
quia. *Beati miſericordes, quoniam miſericordiam, &c.*
E
i *In Iop.* ✱ CHRYS.
9 Ne ad alium veniāt
10 non a ſolo cognomine, ſed etiam, a
loco manifeſtat virum.
11
12 BED. Non ipſe
Cornelius ad Petrū
13 mittitur, quia bapti
14 zanda erat tota familia eius.

† Tob. 12. M. 5.

Iopp. RAB. Ciuitas eſt terræ promiſſionis mari Tyrrheno proxima, & in ipſius orientali littore ſita, in quam Ionas deſcēdens intrauit nauem, vt fugeret.

K *Hoſpitatur, &c.* BED. Hoſpitatur Petrus in domo Simonis, id eſt, obedientis, qui eſt coriarius quia doctor eccleſię ibi libenter habitat, ubi ſunt obedientes, qui caſtigant corpus & ſeruituti ſubiiciunt, tranſgreſſi fluctus ſæculi libertate mentis. Conſtantia enim fidei fluxam gloriam mūdi, & terrores cōtēnūt.

l *Et cum diſ.* RAB. Non ait, cum euigilaſſet Cornelius, cui nec pro ſomnium nec in extaſi, ſed manifeſte angelus uiſus eſt.

m *Duos dome. &c.* BED. Tres miſit Cornelius ad Petrū, quia credens Gentilitas apoſtolicæ fidei, Europam, Aſiam, Aphricamq; ſubegit, partim ſtudiis militaribus, hoc eſt inſtantia pdicandi, partim domeſticis negociis occupando. Notandum autem, quod unus miles & duo domeſtici mittuntur, quanto enim fortiores tanto pauciores in eccleſiæ membris. Inuenies plures, qui audire quam qui ſciant verbum dicere.

n *Militem.* RA. Non dicit domeſticos metuētes dñm, quia dixerat eū religioſū fuiſſe timētē dominū, cum domo omni ſua.

o *Quib. &c.* ✱ CHRYSO. Vide quam alienus eſt a faſtu, non dixit, vocate mihi Petrū, ſe ita ut perſuaderet narrauit omnia. Idque ſingulari ratione faciebat. Non enim uolebat id ſola authoritate pręcipere, & accerſere, idcirco nunc narrat, tam moderatus erat vir, tametſi nihil magnum cogitari poterat de viro, qui apud coriarium diuerterat.

✱ CYRIL. ALEX. Bene autem, quòd Petrus apud coriariū maneret, illum fortaſſe, de quo dicit Iob, quia pelle carne induiſti me.

Iob. 10.

Appro.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Is uidit. *Hic ſecundo ponitur angeli apparitio, cum dicitur.* Is uidit in uiſu. *Corporali ſcilicet quia angelus apparuit ſibi in corpore aſſūpto, ut patet ex hoc quod dicitur hic.*

2 Ange. Dei intro. ad ſe, & dicen. *Voce ſenſibili.*

3 Corne. *In hoc excitat eius attentionem.*

4 At ille intuens eum timo. correptus. *Propter fulgorem inſolitū procedentem de vultu angeli.*

5 Dixit, quis es domi. *Videbatur enim maior homine.*

6 Dixit autem illi. *Non reſpondit autem ei quis eſſet, ſed quid Cornelio vtile foret, unde videtur fuiſſe angelus cuſtodiæ Cornelij deputatus.*

7 Oratio. tuæ & eleemo. tuæ, &c. *Sūt coram Deo acceptæ, propter quod prouidit tibi de ſalutis tuæ doctore.* Ideo ſubditur. Et nunc mitte &c. *& patet litera.*

8 Et cum diſ. *Hic conſequenter deſcribitur uocatio Petri, & ſecundo eius receptio in domo Cornelij. ibi.* Altera autem die. *Prima autem diuiditur in duas, quia primo ponitur miſſio nunciorum, ſecundo diuina reuelatio, ibi.* Poſtea autem. *Circa primum dicitur.* Et cum diſceſſit. ange. *Diſparendo ab eo. Nam ſicut in poteſtate angeli eſt formare corpus ut appareat, ita & diſſoluere ut non appareat, uel ſubito transferre ipſum ad alium locum, unde uideri non poſſit.*

Diuiſio.

9 Vocauit duos domeſticos &c. *De duobus domeſticis non exprimitur hic quod eſſent timentes dominum, quia ſupra in principio iſtius capituli erat expreſſum, quod Cornelius erat timens Deum cum omni domo ſua, ſed in iſto milite exprimitur qui non erat de domo ſua, ſed de iſtius ſtipendiis in propria domo uiuebat.*

10 Ex his qui il. pa. *Erat enim de illis centum militibus qui erant ei ſubiectis.*

11 Quibus cum nar. omnia. *Ab angelo ſibi dicta.*

12 Miſit il. in ioppen. *Ad querendum Petrum.*

14 Poſtera au. *Hic conſequenter ponitur reuelatio facta Petro, & diuiditur in duas partes, quia primo ponitur uiſio Petri ſecundo viſionis expoſitio, ibi.* Et dum intra ſe. *Circa primum dicitur.* Poſtera au. die *Id eſt, immediate ſequenti, quia nuncii Cornelii receſſerunt in die uiſionis ſibi factæ, & ſecunda die uenerunt in Ioppen.*

Diuiſio.

✱ Aſcen-

a *Appro.* BEDA. Alia litera. Apparentibus illis ſcilicet qui a Cornelio miſſi ſunt, id eſt, tantum propinquantibus, ut uidetur poſſe fieri a ſuo Simonis coriarii.

b *In ſupe.* ✻ CYRILLVS ALEXANDRI. Petrus vero apoſtolus, cum eſſet in Ioppe, & orare vellet, aſcendit in ſuperiora. Ergo ſtatim & hoc ipſum, quod noluit inferioribus orare, ſed aſcendit ad ſuperiora, nō fruſtra dici accipio. Neque enim tāti apoſtoli conſilium ex ſuperfluo ſuperiora delegit ad orandū, ſed quantum ego arbitror, vt oſtenderetur quod Petrus qa mortuus erat cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærebat, vbi Chriſtus eſt ī dextera Dei ſedens: & non quæ ſuper terram. Illuc aſcendebat ad illa tecta, ad illa faſtigia, de quibus dicit & dominus. Qui in tecto eſt, non deſcendat tollere tunicam ſuam.

Ioppe. a Superiora myſteria viſurus quaſi obuiam aſcendit viſioni.

iter illis facientibus & ciuitati appropinquantibus, [a]aſcendit

a Datur exemplū orandi illa hora.

Petrus in ſuperiora. *vt oraret circa horam [a]ſextam, & cum e- 1 2

Ieiunii & orationis ſimul dantur exempla. a Hiſtorice, vel Gentib. prædicate. b Miniſtris prandium parantib. c De ſurſum de cœlo, vel a Deo. d Humanam naturam.

ſuriret [a]voluit guſtare. Para[b]ntibus autem illis [c]cecidit ſuper eū 3 4

a Eleuatio a terrenis. b Eſuriens corpore ſpiritu ſatiatur, ſalute Gentium quas conuertere iubetur. c Non reſeratione elementi, ſed diuina reuelatione & ſpiritali. Corpus Chriſti.

mentis [a]exceſſus, & [b]uidit cælum [c]apertum, & deſcendens vas 5 6

a Quia ſine ſemine conceptum candorem caſtitatis cuſtodit. Quia mortuum. b Quia reſurrexit. Propter deitatis conſortium. Euangeliis, quæ de Chriſto ſunt ſcripta. Id eſt quatuor angulis, c Quia de cœlo deſcendit.

quoddā velut linth[a]eū magnū quatuor initiis *ſubmitti de cę- 7 8

a Quia eccleſia gratia ſuperuenientis ſpiritus conſeruatur. b Animalium genera. Tria gentium genera quæ in vnitatem redacta fiunt eccleſia. Hærentes terrenis.

lo in terrā, in quo erāt omnia quadrupedia & ſe[c]rpētia terrę, & 9

Vitulenti & doloſi. a Superbi. b Ad euangelizandum. Ite baptizate om. &c. c In Gentib. quod fuerant. & fac quod es. Recipe in Vnitatem corporis eccleſiæ, cuius Petrus princeps. 10 11

[a]volatilia cęli. Et facta eſt vox ad eum: S[b]urge Petre, [c]occide- †

*ligatum.

e *Cecidit ſuper eum mētis, &c.* CHRY. Quid eſt ἔκστασις. Spiritualis, inquit, contemplatio facta eſt in illo quaſi diceret quis aīa exceſſit e corpore.

f *Cęlum aper.* BEDA. Apertio cęli reuelatio eſt ſacramentorum cęleſtium proximo futura Gentibus. Deſignat in hoc celos Gētibus eſſe apertos, & introitum eſſe pandēdum.

g *Vas quod.* BEDA. Eccleſia incorruptibili ueritate & fide prædita. Lintheum autem tinea non conſumit, quę ueſtes alias corrūpit, iō fidelis excludit de corde corruptionē malæ cogitationis, ſic incorruptibiliter firmatus fide, ut praua cogitatione, quaſi a tinea non rodatur in mente. Aliter, Tinea hæreticus veſtem domini corrūpere volens, ſed non ualens, ꝙ in illa tunica domini eſt ſignificatum, quā milites nō diuiſerūt. Quatuor initia quibus lintheū dependebat, quatuor ſunt plagæ orbis qb. extendit eccleſia. Vel quatuor initia Euāgeliſtæ quatuor ſunt, ꝑ quos eccleſia cæleſti dono imbuta ſublimat.

ſſ *Lintheum.* Pro eccleſia, pro candore ſanctitatis, & mortificatione carnis.

✻ HIE. In actibus quoque Apoſtolorū linteū illud quod quatuor principiis tertio Petro Apoſtolo demōſtratur, varietatem credētiū ſignificat, quæ in arca quoq; diluuii cōtinet. Li. 11. in Ezec. c. 38.

i *De cœ. in ter.* RAB. Inde monemur. vt vbi caput noſtrū eſt & radix cuius rami ſumus, illuc penetret ancora ſpei noſtræ.

K *Omnia qua.* BED. Omnes Gentes crediturę & in vnitatē corporis Chriſti aſſumendæ, vt omnes efficiantur membra eius.

Omn. qua. & ſer. BED. Animalia illa Gentes ſunt in erroribus Immundæ, ſed trina ſubmiſſione, id eſt, myſterio trinitatis in baptiſmo mundatæ, quæ relicta hominis imagine beſtiarum & ſerpentium figuras ſumpſerunt.

BED. De omnibus malis dicitur. Homo cum in honore eſſet, non intellexit, comparatus eſt iu. in. Virum autem id eſt, corruptum hominem Salomon oſtendit dicens. *Deum time, & mandata eius obſerua, hoc eſt omnis homo.* Pſ. 48. d. Eccl. 12. d.

l *Occide.* Munda mortifica, & macta, vt hoſtia Deo facias, ut eruti de vetuſtate in nouitatem tranſeant.

c *Circa horam ſextam.* ✻ CRYSOS. Vide quomodo ſpiritus connectit tempora, neque citius, & neque tardius facit hoc, aſcendit, inquit, Petrus in ſuperiorem partem domus, vt oraret circa horam ſextam, hoc eſt ſeorſum, & in quiete quaſi in cænaculo.

✻ TERTVL. Atqui facilius inuenias Petrum hora ſexta capiendi cibi cauſa, prius in ſuperiora ad orandū aſcendiſſe, quo magis ſexta diei finiri officio huic poſſit, quæ illud abſolutura poſt orationem videbatur. Porro cum in eodem cōmentario Lucæ, & tertia hora orationis demonſtretur, ſub qua ſpiritu ſancto initiati pro ebriis habebantur, & ſexta, qua Petrus aſcēdit in ſuperiora, & nona qua templum ſunt interrogreſſi, cur non intelligamus ſalua plane indifferentia, ſemper, & ubiq, & oī tempore orādum, tñ tres iſtas horas vt inſigniores in rebus humanis, quæ diem diſtribuunt, quæ negotia diſtingūt, q̄ publice reſonant, ita & ſolemniores fuiſſe in orationibus diuinis, quod etiam ſuadet Danielis quoque argumentū terdie orantis, vtique per aliquarum horarum exceptionem, non aliarum autem quam inſigniorum exinde Apoſtolicarum, tertiæ, ſextæ, nonæ.

RAB. Alia litera. In cænaculum etiam videtur, quia Gentilis populus eſt quaſi ſuperior domus, ſynagoga uero eſt infra quia mundo immerſa. *In ſu.*

BED. Significans eccleſiam relicta cupiditate terrenorum conuerſationē in cęlis habituram. Sexta hora Petrus inter preces eſurit, ſalutem utique mundi, quem Ieſus ſexta ætate ſeculi quærere & ſaluare venit, quod indicauit cum eadem hora ſuper puteum Samariæ ſedit.

d *Cum eſu.* RABA. Salutem Gentium compatiendo eſurit, q̄ nunc in viſione oſtenditur, quæ ideo ſexta hora eſt viſa, quia ſexta ætate ſeculi eſt facta.

☞ Man-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Aſcen. Pertus in ſu. *Vt ibi ſecretius ✻ deuotius oraret ante comeſtionem, ſicut, etiam de beato Fanciſco legitur.*

2 Et cum eſu. v. gu. 1. *Oratione tamen præmiſſa, vt dictum eſt.*

3 Paran. au. il. &c. exceſ. *Id eſt raptu a ſenſib. exterioribus.*

4 Et uidit. *Viſione imaginaria,*

5 Cælum apertum. *Sicut fieri ſolet in coruſcatione.*

6 Et deſcen. uas. quoddam, ue. lin. ma. *Dicit velut, quia totum erat imaginaria viſione.*

7 Qua. ini. *Id eſt, angulis.*

8 Submitti de cœ. in ter. *Per chordas in angulis ligatas.*

9 In quo e. omnia qua &c. *Id eſt animalia immunda ſecundum legem Moyſi per quæ intelligebantur* Gentiles, *quos Iudæi abominabantur vt immundos, nec etiam cum eis conuerſabantur.* Per quadrupedia *tamen in ſpeciali intelligebantur auari. Per ſerpētia inuidi & veneno pleni. Per volatilia ſuperbi, quæ vitia in Gentilib. abundabant.*

10 Et fa. eſt uox ad eum. *De cælo.*

11 Surge Pe. occi. *Interficiendo in eis vitia.*

✻ Et man.

MORALITER.

✻ 3 *Paran.* Sequitur.

5 *Et de v. &c.* Per illud uas literaliter ſignificatur eccleſia, & ꝑ animalia immunda in uaſe exiſtentia Gentiles ſignificantur qui propter idololatriam & alia vitia immundi dicebantur, & tamē pęnitentes recipiendi erāt in eccleſia, ſicut Deus oſtendit beato Petro in viſione iſta, prout plenius dixi in expoſitione literali.

MYSTICE uero per iſtud vas religionis ſtatus pōt deſignari. Per quatuor initia per quæ vas de cœlo ſubmittebatur, quatuor religionū patroni inſtinctu ſpūſſancti, ſ. B. Aug. Benedictus, Dominicus, & B. Franciſcus. Per immunda animalia ſignificantur illi qui pęnitentes de contractis immunditiis, ad religionem tranſeunt de ſtatu ſeculari. Per Petrum uero qui ceremonias legis nimis tenens abominabatur comedere, ſignificantur religioſi nimis ceremoniales, qui horrent tales recipere, & ſibi ꝑ profeſſionē incorporare, cum tñ aliqñ magis proficiant in religione q̄ aliqui alii qui uidebantur in ſeculo deuoti, vnde dr̄ in collationib. patrum collatione Paſuncii abbatis, ꝙ abbas Moyſes qui metu mortis neceſſitate cōpulſus fugit ad monaſterium, multo plus profecit ibidem q̄ alii multi qui nulla neceſſitate, ſed ſola deuotione fuerant ingreſſi, ideo dicitur Petro, i. Pręſidenti monaſterio.

11 *Surge.* Ad peccatorum contritorum receptionem.

† *Occide.* Eos q̄tum ad inſolentiā ſecularē, & *mandu.* eos, incorporando per obſeruantiam regularē. Et ſic de ipſis pōt dici.

a *Mandu* BEDA. Qui manducat cibum foris poſitum, in ſuũ
A traiicit corpus: præcepit ergo Gentes per incredulitatem foris poſitas ſocietati eccleſiæ quam Petrus ſignificat inſeri.
b *Manduc. omne con. &c.* ✻ CHRYS. Quidnam hoc eſt. Symbolum totius orbis fit. Homo ille præputium habebat, & nihil commune cum Iudeis. Quoniam igitur accuſaturi erant omnes Petrum, tãquam
B preuaricatorem, & hoc ualde illis frequẽs erat, neceſſario & tempeſtiue inquit nunquam comedi. Nunquid ipſe timuerat. Abſit Sed ſpiritus ita moderabatur eũ, vt diſſenſionem habeat contra eos qui reprehenſuri erant, quod & contradixerit, nam magna cura illam legẽ ſeruabãt. Ad gentes mittebatur, vt igitur & hæ illum non accuſent, ſicut iam dixi, hæc ſingulari diſpenſatione contigerunt, uel etiã ne uideatur ſpectrũ quoddam eſſe, dixit. *Nequaquam domine, quia nunquam edi commune uel immundum.*

† tertio ter.

Iudæi cibos communes uocant, quibus omnes homines utuntur. *Et iſta animalia immunda quæ vngulam non finduut, nec ruminant, ſquam oſa in piſcibus ſunt.* Immundi uero cibi dicunt beſtiarum uel reptilium carnes nulli hominũ comeſtibiles. Vngulam non diuidit, qui literam a ſpiritu, uel trinitatis perſonas non diſtinguit. Non ruminat qui uerbum Dei quod audit in memoria non retractat, nec opere ſeruat.

BED. Congrue Petro oſtenſa ſunt hæc, cum Cornelius Gẽtilis ad eum miſit, ne dubitaret incircunciſo tradere fidem, erat enim de animalibus in uaſe oſtenſis, unde & ſpiritusancto ad faciendum confirmatur.

BEDA. Gentiles Petrus immundos putabat, ſed prouiſio Dei iam inter mundos cõputat. Commune pro immũdo ponitur, quia qui variis ſeruit illecebris, mundus non eſt, ſecun-
Matt. 6. c. dum illud. *Nemo poteſt duobus dominis ſeruire Deo & mammonę* qui mundus eſſe deſiderat, mentem non diuidat, ſed in ſola Dei dilectione conſtringat.

BEDA. Quia per quatuor partes mundi myſteriũ trinitatis a duodecim apoſtolis erat prædicandũ, ideo quatuor lineę tertia vice de cœlo ſunt emiſſę. Vel iuxta Ambroſium, tertio
C repetita figura operationẽ trinitatis expreſſit, & ideo in miniſteriis interrogatio trina defertur, & cõfirmatio trina celebratur, nec aliquis niſi trina confeſſione purgatur. Ideo & Petrus
D tertio interrogatus de dilectione Dei, trina correxit reſponſione, quod ter negando peccauit.
c *Et uox iterum ſecundo, &c.* ✻ CHRYSOS. Hoc uidetur quidem ad illum dici, totum autem Iudæis dicitur, nam ſi magiſter increpatur multo magis hi.
d *Quod Deus purificauit, tu ne commune dixeris.* ✻ AMBROS. Et aduertit dictum eſſe de gentibus, quę corporeæ magis generationis ſucceſſionem, quã ſpiritalis gratię ſequebantur. Hos mundauit dominus, & paſſionis ſuæ fecit hæredes.
e *Statim rec. eſt.* ✻ CYRILIVS ALEXANDRI. Tertio dicitur, & per illum omnib. nobis. Quod Deus mundauit, tu commune ne dixeris. Quę enim mũdantur, nõ ſub una appellatione mundantur, neq; ſub ſecunda, ſed & niſi tertia appellatio nominetur nemo mundatur. Niſi enim in patre, & filio & ſpiritusancto fueris mundatus, mundus eſſe nõ poteris. Propterea ergo quæ pro emũdatione oſtendebantur, non ſemel, neque iterum, ſed tertio oſtenduntur, & tertio pręcipiuntur

BED. Poſt trinam emiſſionẽ lintheũ cælo recipitur, quia poſt ſeculi cõuerſationẽ, qua fide & baptiſmo mũdata eccleſia peregrinatur, ad cæleſtẽ habitationẽ feliciter ſuſcipietur.
f *Vas in cœ.* BE. Corpus Chriſti in aſcẽſione, uel eccleſia ĩ extremis aſcenſura eſt, qñ congregabuntur electi a quatuor vẽtis.
g *Et dũ intra ſe hæſitaret Petrus, &c.* ✻ CHRYS. Quoniã admiraretur, & dubitaret Petrus, veniunt viri tẽpeſtiue dubitationẽ ſoluentes. Quoniã & Ioſephum prius permiſit turbari, & tũc Archangelum mittit. Facile enim anima ſolutionẽ accipit quę prius dubitauit. Itaque non diuitius permittitur hæſitare neque antea, ſed cõmodiſſimo tempore.
h *Petro autem cogitante, &c.* ✻ CHRY. Eſt hic & alia defenſio Petri ad diſcipulos, vt diſcat. quod & hæſitarit, didiceritq. non heſitandũ. *Quia ego.* inquit, *illos miſi.* Vide quanta ſpiritus facultas. Quod autem facit Deus, hoc ſpiritus dicitur facere. Veri angelus non ſic. Sed primum diceris, preces tuę ac eleemoſynæ ruæ, tunc, inquit, mitte, vt oſtendat quod illuc miſſus ſit Spiritus autem, quoniam Dominus. *Ego illos miſi.*
i *Deſcendens.* BEDA. Deſcendere de tecto, & ad prædicand
F ire

a Significat faſtidium contra Gentes futurum.. b Deſignat metum eũdi in Gentes propter ſcandalum Iudæorum, vel propter immundiciam & crudelitatem Gentium.

a & manduca. Ait autem Petrus: Abſit domine, quia nunquã 1
a Apud gentes. b Apud Iudæos. c Facta eſt Gentib. dicendo. Occide & manduca.
b manducaui omne commune & immundum. Et vox iterum 2
a Priu. in vete. ſecundo in no. Te. præcipitur ſalus prędicari in Gentib.
b Per crucem Chriſti purificantur ſalui de Gentib.
c 3
d ſecundo ad eum: Quod Deus purificauit, tu ne commune di 4
a Id eſt vas oſtenſum pro commendanda veritate viſionis, vel pro fide trinitatis in qua Gentes baptizandæ ſunt. 5
e xeris. Hoc autem factum eſt † per ter, & † ſtatim receptum 6
f eſt vas in cœlum. Et dum intra ſe hæſitaret Petrus, quid nam 7
Quaſi ad reſerationem occulti myſterii. 8
g eſſet viſio quam vidiſſet, ecce viri qui miſſi erant a Cornelio
Corinthii. Quendam.
inquirentes domum Simonis aſtiterunt ad ianuam. Et cum
vocaſſent. interrogabãt, ſi Simõ qui cognominabatur Petrus
h illic haberet hoſpitium. Petro autem cogitante de viſione, di 9
a Sanctus interius loquens, vel angelus qui Cornelio viſus fuerat. In mente non ore carnis.
In figura horum trium tibi fuerat oſtenſa viſio. Numerus teſtium & principalis ſexus. 10
c Explanat quod dictum eſt, Surge, occide, & manduca.
11
xit ſpiritus ei: Ecce uiri tres quærũt te. Surge itaque, & deſcen 12
a Ad hoc reſpicit quod dictum erat, abſit domine. b Propterea dictum erat Quod Deus purificauit &c.
c Quia ſpiritus dixerat, deſcende, non expectat nuncium ad ſe ab illis mittendum. 13
i de, & vade cũ eis, nihil dubitans, quia ego miſi illos. Deſcen- 14

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et man. *Incorporando eos eccleſiæ per fidem & ſacramenta. Quia tamen Petrus hoc tunc non intellexit, ideo reſpondit.*
2 Abſit & c. immu. *Id eſt, cibum in lege prohibitum, quod apud Iudæos dicebatur immundum & etiam commune, eo quod a Gentilibus communiter comedebatur, ſicut carnes porcinæ & huiuſmodi.*
3 Et vox iterũ ſecundo ad eum. *Ad repellendũ eius reſponſionẽ.*
4 Quod Deus puri. tu. ne commune. *Id eſt, immundum.*
5 Dixeris. *Chriſtus enim paſſus eſt non ſolum pro ſalute Iudæorum, ſed etiam pro ſalute Gentilium, propter quod non ſunt reputandi immũdi. Similiter per ſuam paſſionem euacuauit legis ceremonialia, ſicut ſupra declaratum eſt in principio epiſtolę ad Hebręos, & in pluribus aliis locis ad quæ pertinet prohibitio ciborum, & ſic eos purificauit licitos faciendo, & hoc etiam dicit Rab. Moy. in glo. magna ſuper Gen. Omnis beſtia quæ immunda reputatur in hoc ſeculo, Deus ſanctus & benedictus faciet eam mundam in futuro ſeculo, ſicut primitus fuit, filiis Noe, Geneſis nono. a.* Omne quod moritur, aut viuit, erit vobis in cibum &c. *Præſens autem ſeculum uocat uſque ad aduentum Meſſiæ futurum autem a tempore Meſſiæ & ultra. Et eodem modo accipit R. Sa. & alii doctores Hebræi loquentes de præſenti ſeculo & futuro.*
6 Hoc autẽ factum eſt per ter. *ad maiorem expreſſionem.*
7 Et ſtatim receptum eſt uas in cęlum, *Ad ſignificandum, quod Gentiles per fidem Chriſti habent ingreſſum ad cęleſtia, ſicut & Iudæi*
8 Et dum intra ſe hæſita. &c. *Hic conſequenter aperitur intellectus dictæ uiſionis, quia nondum Petrus intelligebat, propter quod dicitur* Et dum intra ſe hæſitaret Petrus &c. *Et patet litera uſque ibi.*
9 Petro autẽ cogitante de uiſione. *Quid ſignificaret.*
10 Dixit ſpiritus ei. *Reuelando intellectum.*
11 Ecce viri tres quærunt te. *Qui ſunt* Gentiles.
12 Surge itaque: *De oratione.*
13 Et deſcende. Ad eos. *Orauerat enim in ſuperioribus domus, ut dictum eſt.*
14 Et uade cum eis nihil dubitans. *De communicando cum ipſis.* *Et tunc intellexit Petrus uerbum* Dei dicentis. Quod Deus purificauit ✻

MORALITER.

✻ 4 *Quod Deus puri. tu. ne commu. dixe. &c.* ✻ *Sequenti*

ire iubetur,vt eccleſia dominum non ſolū alta ſubeundo ſpeculetur,ſed etiam in infirmis,& quaſi adhuc exterius poſitis ſi tñ oſtium Simonis, i. obedientiæ pulſantib. ad actiuam redeundo velut ex lecto ſurgendo prædicet. Domus Simonis iuxta mare eſſe dicitur, i. fluctus ſeculi & furores,vbi improbi homines quaſi piſces ſe deuorant. *Sanctorum vero conuerſatio eſt in cęlis.*

a *Ecce ego,&c.* Oſtendit ſe ſcire aduentum illorum humilitatis etiam dans exemplū, dimittens circumitū verborum.

b *Quæ cauſa eſt, &c.* Spūs adeſſe humiliter dixit,& qua cauſa venerant tacuit, quia ad conſeruandam humilitatem aliquando prophetiæ ſpiritus ex parte animum tangit, & ex parte non tangit.

c *Cornelius Centurio vir iuſtus, & timens Deum,&c.*

✻ CHRYS. Dicunt laudes,vt perſuadeāt quod & angelus apparuit illi. Intro vocatos igitur eos excepit hoſpitio. Vides vnde initium fit gentium?

a Deſcendens autem Petrus ad viros * dixit. Ecce ego ſum quem

a Non quod ignoret interrogat,ſed vt confiteantur,& iactantiæ vitandæ relinquit exemplum,

b quæritis. Quæ cauſa eſt propter quam veniſtis? Qui dixerunt

c Cornelius Centurio vir iuſtus & timens Deum, & teſtimo-

a Veſtra quia & tu Iudæus es hoc additum eſt ad perſuadendum.

d nium habens ab vniuerſa gente Iudæorum, reſponſum ac-

a Non à ſpiritu immundo.

e cepit ab angelo ſancto accerſiri te in domum ſuam, & au-

a Obedite iubenti. b In his verbis apparet quia viſionem narrauerat eis Cornelius. c Nocte illa manſerunt.

f dire verba abs te. Introducens igitur eos recepit hoſpitio.

Sequenti autem die † ſurgens profectus eſt cum illis, & quidā

a Quia ſpiritus in Cornelium & ſuos ante baptiſmum deſcendit. b Nocte illa manſerunt in via.

ex fratribus ab Ioppe comitati ſunt eum. † Altera autem die

a Deſiderium & diligentiam eius oſtendit.

g introiuit Cæſaream. Cornelius vero expectabat illos conuo-

a Neceſſarii dicuntur inſeparabiles amici, qui nec in neceſſitate diſceduut.

catis cognatis ſuis & neceſſariis amicis. Et factū eſt cū introiſ-

a Promptus obedire. b Geſtu corporis demonſtrat deuotionem quam intus habebat.

h ſet Petrus, obuius venit ei Cornelius, & procidens ad pedes

a Iuxta conſuetudinem orandi. b Vt Deum quod fuit imperitia non nequitia non.n.angelus eum Deum docuit,ſed doctorem demonſtrauit,vt de ſaulo dictum eſt. c Vt tu.

i eius adorauit eū. Petrus veró eleuauit eū dicens. Surge, & egó

a Verus & non Deus. Domum. b Cognatos & amicos quos conuocauerat.

K ipſe homo cū. Et loquēs cum illo, introiuit, & inuenit multos

aſſequutus eſt quæ ille, audite omnes qui ī militia eſtis ꝗ regib. aſſiſtitis. Prius erat inquit ac timens Deū. Et quod maius, talis erat cum omni domo ſua.

h *Obuius ve.* BEDA. Doctori obuiam venit auditor,qui mundo corde & intenta aure cum deſiderio verbum fidei ſuſcepit. Nam qui ad credendum pertrahitur quaſi à doctore iacēs erigitur. Si quis maculas ſuas erubeſcens ꝑcidendo in faciem humilitatis & pudoris indicia profert iure à ſuo præceptore meretur erigi.

i *Surge & ego ipſe homo ſum,&c.* ✻ GREG. Primus paſtor eccleſiæ cum adorante ſe Cornelio ſuper ſe ſibi honorem videret

A vero pio qui operibus dignus eſt habitus. Nam ſi oſtenderetur Iudæi cum talis fuerit ſi non fuiſſet talis, quid non dixiſſent? Introductos inquit illos hoſpitio excepit. Vide quanta ſecuritas. Intus vocat, ne quid graue eis accidat,& fidenter vitatur cum illis.

d *Reſponſum.* Eleemoſynis & orationibus eius per angelum reſpondit dominus.

e *In domum.* Per hoc ſuadent quia angelus iuſſit introire in domum eius,quamuis Gentilis.

f *Introdu.agi.&c.* Hic incipit communio apoſtolorum cum Gentibus,quia deſcenderat ad eos, qui audierant ab angelo præceptum vt intrarent in domū Gentilis ideo Gentiles hoſpitio recepit.

g *Conuo.cognatis,&c.* Duplex cauſa conuocationis proximitas cognationis & amicitia.

✻ CHRYS, Merito:non enim iuſtum fuiſſet etiam cognatos,& amicos non ſimul adduci. Et aliter, & illic præſentes magis quam illi audiſſent. Vidiſtis quanta eleemoſynæ virtus,& in priore, & in præſenti ſermone, illic à temporali morte liberat, hic ab æterna & ianuas aperit cæli. Vide etiam quanti fecerit, quod credat Cornelius, vt & angelus miſſus, & ſpiritus operatus,& princeps apoſtolorum accerſitus. viſio nemque talem vidit,& nihil omnino intermiſſum eſt. Quod fuerunt Centuriones,& Chiliarchi,& reges,& nullus horum

oblatum ad æqualitatem conditionis ſuæ,citius recurrit dicens, *Surge,& ipſe ego homo ſum.* Quis.n.neſciat quod conditori ſuo homo debeat,& non homini proſterni. Quia ergo humiliari ſibi pluſquam debuit proximum vidit ne vltra humanitatis metas mens intumeſceret eſſe ſe hominem recognouit quatenus illati ſibi honoris elationem frangeret ex conſiderata æqualitate conditionis. Ex eo ergo colligendum eſt quanta communis naturæ memoria in corde deprimi debeat terrenæ poteſtatis timor, ſi ex humanitatis vocabulo agitur, ne cogitationis elatio ex ſecretis cœleſtibus generetur.

✻ CHRYS. Hoc faciens humilitatem ſuam oſtēdit,& alios docuit,deoq; gratias agit,ac declarat quod licet iuſſus,tamen & per ſe multam habeat promptitudinem. Quid igitur Petrus? Surge, nam & ego homo ſum. Vides quomodo præ aliis alios docet,nihil de ſe magnum ſentire.

K *Et loquens cum illo,introi.&c.* BED. Communionem æqualitatis meruit ſanctitas actionis,ſicut in Ananię & Saphyræ culpa zelus vltionis ius aperuit poteſtatis:

✻ Vos

Philip d

Pet. b

*Qui miſſi erant à Cornelio ad ipſum.

† Poſtera.

li. 21 expo. moral. in Iob. c. 10.

Supra 5.a.

D E F

NICOLAVS E LYRA.

✻ ficauit,&c. *intelligendum eße de Gentilib. principaliter,& de cibis lege prohibitis conſequenter. Cætera patent ex ſupra dictis vſque ibi.*

1 Introducens igitur eos recepit hoſpitio. *Communicans eis ex diuini uerbo.*

2 Sequenti autem die ſurgens. *Abſque dilatione.*

3 Profectus eſt cum illis. *Obediens diuinis mandatis.*

4 Et quidam ex fratribus. *i. credentibus de Iudaiſmo.*

5 Ab Ioppe comitati ſunt eum. *Quod autem ſubditur in aliquibus libris. Vt Petro teſtes ſint, non eſt de textu, nec habetur in libris correctis,ſed primo fuit quædam glo. interlinearis,poſtea textui inſerta per ignorantiam ſcriptorum ſicut & in multis alijs locis veteris ac noui teſtamenti.*

Altera

6 Altera autem die. *Hic conſequenter deſcribitur receptio Petri in domo Cornelij cum dicitur.* Altera autem die. *id eſt, In craſtino receſſus Petri ex Ioppe.*

7 Cornelius vero expectabat illos. *Cum magno deſiderio audiendi uerbum.*

8 Conuocatis cognatis ſuis. *Vt omnes eßent participes gratię Dei.*

9 Obuius ei venit Cornelius. *Vt reciperet eum reuerentius.*

10 Et procidens ad pedes eius ado.eum. *Adoratione duliæ ſciebat enim eum non eſſe Deum,ſed eius nuncium.*

11 Surge & ego ipſe homo ſum. *Non,ſicut ille qui apparuit tibi propter quod non decet tantam reuerentiam mihi fieri. Cætera patent vſque ibi.*

✻ Vos

MORALITER.

† 2 *Sequenti autem die ſurgens profectus eſt cum illis, &c.* Per hoc oſtenditur quod prædicator euangelicus ſine dilatione debet ire ad laborandum pro animarum ſalute.

† *Et factum eſt cum introiſſet Petrus,obuius uenit ei Cornelius, &c.* Oſtendens quod reuerentia doctori debetur maxime cum pro animarum ſalute mittitur.

a *Vos ſcitis quomodo abominatum ſit uiro Iudæo.&c.* ✻ CHRYSOS.
A Vide vt ſtatim de diuina miſericordia diſſerit monſtrans q̃d magna illis bona Deus conceſſerit. Non ſolum autẽ hoc admirabile hic eſt quod talia diſſerit, ſed quod aliquo modo ſimul ſublimia loquitur & modeſtiæ rationem habet nõ enim accedere licet inquit. Obedio igitur ſermoni quo me vocaſtis. Sciebat.n. Petrus totum ex viſione, ſed diuinum vult illos confiteri & ſ. fidei mancipare.

c *Ad nudius quartam die,&c.* BED. In Græcis, & in quibuſdam codicibus ita ſcriptum eſt. A quarta die vſque in hanc horam ieiunans & adorans à ſexta uſque ad nonam. Et ecce uir,&cæ. Decebat illum exaudiri qui inſtantiam deprecandi tribus horis continuis a ſexta properabat vel protrahebat ad nonam, quo tẽpore dominus (qui rogabatur) pro ſalute mũdi orauit extẽtis in cruce manibus.

RA. Prima die uidit angelum, & miſit nuncios ſecunda nuncii peruenerunt Ioppem tertia profectus eſt cum eis quarta uenerunt Cæſaream.

✻ CHRYSO. Et nona hora, inquit, orãs. Quid eſt hoc? mihi videtur, & tempora vitæ religioſæ ſibi conſtituiſſe. Et in aliquot diebus propter hoc enim dixit. *A quarto die*. Vide quanta ſit oratio quantum ſe indulſerit pietati. Tunc apparet illi angelus illevnus dies erat & quando abierunt miſſi iterum unus, & quando uenerunt, iterũ unus & quarto die apparuit ita ut ſit ſecundus dies poſt quẽ orauerat.

dixit non dignamur accedere ad aliquos homines, & uenimus ad te. Sed quid? Vos ſcitis quod Deus hoc iuſſit, inquit, iniuſtum eſſe adhærere uel accedere ad alienigenam.

b *Oſten.* RAB. Vbi dixit
B Vade cum illis nihil dubitãs, uel ibi, quæ Deus purificauit, tu ne condixeris.

✻ CHRYS. Hoc apponit ne uideatur adulari homini.

c *Neminem communem aut immundum dicere hominem.* ✻ CYRIL. ALEXAND. Videtur ne tibi Petrus Apoſtolus quadrupedia illa omnia, & reptilia, & uolatilia diuinitus cide ad hominem tranſtuliſſe, & homines intellexiſſe ea quæ ſibi in linteo cælitus lapſo fuerant demonſtrata? Sed fortaſſe dicat aliquis. De quadrupedibus quidem & reptilibus, & auibus reddiſti rationem quod homines intelligi debeant da etiam de his quæ in aquis ſunt, quandoquidem lex etiã
C de ipſis munda eſſe quædam & alia deſignat immunda. Nihil in his ut uerbis meis credatur expoſco niſi teſtes idoneos dedero ipſum uobis dominum & ſaluatorem noſtrũ Ieſum Chriſtum teſtem horum autorẽ dabo, quomodo piſces homines eſſe dicantur. Simile eſt inquit regnum cęlorum ſagenę miſſæ in mare, quę ex omni genere piſcium colligit, & cum repleta fuerit, ſedentes ſupra littus condunt eos qui boni ſunt in vaſis qui autem mali foras mittuntur. Euidẽter docuit eos qui retibus colligi dicuntur piſces, uel bonos homines eſſe, uel malos.

Marginal notes: † Sedebã ieiunus. † Splendida. li.7.in Le. † Qui vbi aduenerit loquetur tibi. Matth.13.

a Interrogatio eſt vel affirmatio.
a conuenerant, dixitq. ad illos. Vos ſcitis quomodo abomi 1
natum ſit viro Iudæo coniungi aut accedere ad alienige-
a In vaſe. b Sine dubitatione. c Hominem. Intellexit Petrus de omnibus Gentib. dictum eſſe. d Quia nullus homo diſcernendus eſt.
b nam. Sed mihi oſtendit Deus, neminem commune, aut 2
a Quia nullus homo diſcernendus eſt cum apud Deum non ſit perſonarum acceptio.
c immundũ dicere hominem propter quod † ſine dubita- 3
d Non interrogabat pro ignorantia, ſed propter confeſſionem eorum. 4
e tione veni accerſitus. Interrogo ergo, quam ob cauſam ac 5
f cerſiſtis me. Et Cornelius ait. A nudius quarta die vſq. ad 6
a Ieiunium & oratio digna opera ſunt viſione angeli.
hanc horam * orans erã hora nona in domo mea: Et ecce 7
In forma viri ſemper angeli pene videntur propter excellentiam ſ. b Stare angeli eſt non cadere. 8
c Qui nunciabat proſpera. Inſtantia tamen ieiunii & orationis promeruit obtinere quod quærebat.
g uir ſtetit ante me ĩ veſte † candida & ait Corneli exaudita
eſt oratio tua, & eleemoſynæ tuæ † cõmemoratæ ſunt in
Qui loquetur neceſſaria tibi.
conſpectu Dei. Mitte ergo in Ioppen, & accerſi Simonẽ
qui cognominatur Petrus: hic hoſpitatur in domo Simo
a Quaſi obediens.
nis coriari iuxta mare. * Confeſtim igitur miſi ad te, & tu
a Sicut & ego ad te mittendo. Non male vt Iudæi putabant. b Dum bene feciſti veniendo. c Ego & amici & cognati mei quos ante aduentum tuum collegi.
bene feciſti veniẽdo. Nunc ergo omnes nos † in cõſpectu 9
a Obedire. b Nihil addemus. Nihil demittemus. c Deus a petro non putat eum Deum ſed Dei apoſtolum.
tuo aſſumus audire omnia quæcũque præcepta tibi ſunt 10
a Gentibus. b Qui patienter audierat quaſi clauſo ore. 11
a domino. Aperiens autem Petrus os ſuum dixit. † In ve 12
a Non ſolum in viſione, ſed manifeſtis ſignis Cornelio narrante, quæ ei angelus reuelauit. b Non diſcerait inter Gentiles & Iudæos.
h ritate comperi, quoniam non eſt perſonarum acceptor 13

d *Propter quod ſine dubitatione veni accerſitus.* ✻ CHRYSOSTO. Quod quamuis in hoc legem præuaricaretur, quia ueniat totum Deo imputat. Non ſolum non adhærere, ſed neque acce-

f *Et ecce uir ſtetit coram me in ueſtitu ſplendido.* Non dicit angelum, adeo alienus erat a faſtu & inquit.

✻ CORN. Exaudita eſt oratio tua, & eleemoſinæ tuæ in memoria habitæ ſunt coram Deo.

✻ CYRIL. HIEROSO. Poterit ſanè aliquis etiam per pecunias iuſtificari. Exuriui, inquit, & dediſtis mihi manducare omnino id per pecunias. Et uis noſſe quod bona & opes poſſunt eſſe oſtium regni cælorum. *Vende omnia quæ habes*, inquit *& da pauperib. & habebis theſaurum in cælis*

g *In con. Dei.* RAB. In Græco, In conſpectu Dei aſſumus quo recte dicitur ab eo qui Deo promptus erat obtemperare, credens eum ubique præſentem eſſe.

h *Non eſt per ac.&c.* BED. Patet Deum non eſſe perſonarum accep

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vos ſcitis quo abomi. ſit uiro Iudæo con. aut accedere ad alienigenam. *Hoc.n. ſciebant per experientiam, quia Gentiles erant et inter Iudeos habitabant.*
2 Sed mi. oſten. *ſ. in uiſione prædicta & eius expoſitione.*
3 Nemi *Cuiuſcunque nationis.*
4 Commu. aut immun. dice. ho. *i. quod licet alicui homini dicere de quocunque alio, quod ſit immundus.*
5 Propter quod ſine du. *alicuius tranſgreſſionis.*
6 Veni accer. *A nobis Gentilibus.*
7 Inter er. quam ob cau. &c. *licet aũt audiſſet cauſam in generali a nuncijs Cornelij, tamen adhuc magis uolebat audire in ſpeciali.*
8 A nu. quar. die uſque ad hanc ho. *Eadem.n. die qua Corneluis circa horam nonam uidit uiſionem, miſit nuncios, ut dicit Gl. & ſecunda die uenerunt Ioppem quæ diſtat Cæſarea per 34. milliaria, ut habetur, in deſcriptione terræ ſanctæ. Tertia uero die Petrus iuit in Ioppen & die quarta intrauit Cæſaream. Cætera patent ex ſupra dictis uſque ibi.*
9 Nunc er. omnes in con. tuo. aſſu. *Parati cum magno deſiderio & deuotione.*
10 Audi. omnia quæ. præ. ti. *pro noſtra ſalute.*
11 Ape. au. *Hic conſequenter deſcribitur ipſius Cornelij, & eorum qui cum eo erant conuerſio, & ſecundo eorum baptizatio, ibi. Adhuc loquente Conuerſio autem eorum facta eſt per prædicationem Petri ideo dicitur.* Ape. aut. Petrus os ſuum di. *incipiens per modum breuis prœm. a iuſtitia & bonitate diuina.*
12 In uerit. com. *i. experimento probaui.*
13 Quoniam non eſt perſ. acce. Deus. *i diſcernens inter Gentiles & Iudæos quantum ad ſalutem æternam quia vult omnes ſaluos fieri & ad cognitionem ueritatis uenire. 1. Timor. 2. b. ideo ſubditus.*

Sed

MORALITER.

12 *Aperiens autem Petrus os ſuum,&c.* Per hoc oſtendens quod doctor catholicus habens in promptu beneuolos auditores attentos & dociles, quales erant iſti ſtatim procedere debet ad actum docendi, & bonus effectus ſubditur cum poſtea dicitur.

MO-

A acceptorem quia filium vnigenitum qui omniũ conditor & Dominus eſt, miſit facere pacem humano generi, in cuius nomine teſtantibus prophetis remiſſionem peccatorum, non Iudæi tantum ſed omnes credentes acciperent.

* HIERONYMVS Petro quoque dicente: In veritate cognoſco, quia non eſt acceptor perſonarũ Deus, ſed in omni loco, qui timet eum, & operatur iuſtitiam acceptus eſt illi, quo ita que argumento ipſe ſanctus Apoſtolus Petrus aduerſum eos qui in Cornelio ex gentibus baptizato, nec circuncſio ſcandalum ſuſtinebãt vtitur, & placat eos, ſe non potuiſſe negare aquam his qui ſpiritum ſanctum acceperant, eodem ſanctus Apoſtolus Paulus aduerſum ipſum Petrũ diſputat, quod perſonarum non ſit acceptor Deus, ſed vnumquemque pro veritate iudicet.

* CHRYSOSTOMVS. *Sed in omni gente, &c.* Hoc eſt, ſiue præputiatus ſit, ſiue circũciſus. Hoc & Paulus manifeſtans, non enim eſt perſonarum acceptio apud Deum, dicit. Nunc igitur. Aſſumus omnes, inquit corã Deo. Vide quanta fides, quanta pietas. Sciebat Petrum nihil humani dicturũ, cum dixiſſet, Deus monſtrauit mihi. Ideo & aſſumus vt audiamus omnia quæ præcepta ſunt tibi a Deo, dicit. Quid igitur. Nũquid acceptus illi eſt is qui in Perſide agit? Si fuerit dignus, hac ratione acceptus erit, vt aſſequatur fidẽ. Hinc etiam Eunuchum ex Aethiopia non deſpexit. Et qui dicet quis, dicis de his qui Deum colunt, & deſpecti ſunt? Abſit. Nullus qui Deum colit, deſpicitur. Nõ enim poſſibile eſt, vt quis vlla in gẽte deſpiciatur vnquam. In omni enim, inquit, gẽte, qui timet Deum, & operatur iuſtitiam. Iuſtitiam vocat omnem virtutem. Vides vt deprimat illius arrogãtiam ne ſublime de ſe ſentiat, dicendo, In omni gente qui timet Deum, acceptus eſt illi. Quaſi dicat, nullum repellit, omnes admittit credentes.

a *Verbum miſit Deum filius Iſrael, &c.* CHRYSOSTOMVS. Primum de dominatione illius diſſerit, multũq; ſublimiter. Quia

Quia ad hominem loquebatur eximium iam factum, & alacriter ſuſcipientem omnia quæ a ſe afferebantur. Deinde præparans ſermonem, quomodo dominus omnium addit' ac dicit. *Quem miſit euangelizantem,* Hoc eſt, ad bona vacantem, non iudicium intentantem. D

a Tam Iudæa quam Gentili. b Vt tu timeas. c Eleemoſynas orationes, ieiunia, quæ tu operatus es.

Deus, † ſed in omni gente quæ timet eum, & operatur iu-

a Sicut & te accepit. b Euangelii filium incarnari fecit, qui eſt verbum patris. c Non ſum miſſus niſi ad oues quæ perierunt do. Iſrael.

a ſticiam, acceptus eſt illi. Verbum miſit Deus filiis Iſrael,

a Deus per verbum ſuum Ieſum Chriſtum. Id eſt reconcilians. b Non per alium nuncium. c Quia. Ieſus qui verbum patris, & verbum caro factum eſt. d Non vnius gentis.

annuncians pacem per Ieſum Chriſtum hic eſt omnium

Vel quod. a Non alibi prædicauerat Ieſus.

dominus. Vos ſcitis, quod factum eſt per vniuerſam Iudæam b

a Prædicatio Euangelii. b De hoc Matthæus ait. Exinde cœpit Ieſus prædicare. c Qui baptizatus eſt Ieſus.

verbum. Incipiens enim a Galilæa poſt baptiſmum

quod prædicauit Ioannes, Ieſum a Nazareth quo-

a Non habens, vbi caput ſuum reclinaret.

modo vnxit eum Deus Spiritu Sancto & virtute qui C

a Impiger & humilis. b Mores inſtruendo. c Id eſt, per ſigna. d Corporali vexatione, quam ſæpe permittitur ſathanas inferre.

pertranſiit benefaciendo & ſanando omnes oppreſſos a d

Qui a maligno ſpiritu vexabantur. a Pater cum filio. Deitas cum vero homine. b Vt ipſe ait & eritis mihi teſtes &c. Nos teſtes ſumus in regi &c. vel omnium quæ fecit in regione.

diabolo, quoniam Deus erat cum illo. Et nos teſtes

ſumus omnium quæ fecit in Regione Iudæorum &

a Et hoc patet quod merito reprobantur Iudæi Gentilib. electis. Vt maledictum & reum hominem.

Hieruſalem, quem occiderunt ſuſpendentes in ligno

b *Vos ſcitis, &c.* BE. Omnia quæ in ſym-
1 bolo dicuntur bre-
2 uiter complectitur,
3 quod Ieſus ſit Chriſtus, quod omnium
4 dominus ad recon-
5 ciliationem mundi miſſus, Ioannis vo-
6 ce præconizatus ſpi-
7 ritu ſancto perũctus,
8 Deo inhabitante per miracula declaratus, E
9 crucifixus, mortuus,
10 ſuſcitatus, ſuis manifeſtatus, iudex om-
11 nium venturus per
12 eccleſiam per totam orbẽ dilaturus fide.
13 RABA. Sic legen-
14 dum: Scitis Ieſum vt
15 prædicauit Ioannes, Ieſum a Nazareth,
16 quomodo vnxit eũ,
17 &c. Vel: hoc prædi- †Sup. 1.a.
cauit Ioannes, quod
18 vnxit eum, ſed non
19 terreno more, ſed ſpiritu & virtute ſignorum.

BE. Alia editio ſicut unxit eum Deus prædicauit ergo Ioannes Ieſum ſicut unxit eum Deus ſpiritu ſancto, dicens, ipſe baptizabit in ſpiritu ſancto. Et iterum, uidit ſpiritum deſcendentem ſuper eum ſicut columba, &c.

c *Vnxit eum, &c.* BEDA. Non oleo viſibili ſed dono gratiæ, quod ſignificat oleum viſibile quo inunguntur baptizati. Nec tunc inunctus fuit ſpiritu ſancto, quando colũba deſcendit ſuper eum, tunc enim eccleſiã præfigurabit, in qua baptizati ſpiritũ ſanctũ accipiunt. Sed myſtica & inuiſibili vnctione perunctus eſt, quando verbũ caro factũ eſt, id eſt, humana natura verbo Dei in vtero virginis copulata, facta eſt cũ eo vna perſona, & ideo confitemur eũ natũ de ſpiritu & virgine Maria. Melius eſt enim ſic intelligere, quam diuinitatem filii cũ homine quem aſſumpſit cohabitantẽ ſignificare, ne Chriſti perſonam geminemus, cadentes in doctrinam Neſtorii. E

d *Qui pertran. &c.* BE. In græco additur, per xl. dies, non quod quotidie cum illo mãducarent & biberent: nam eſſet contrarium Ioanni, qui octo dies interponit quibus eis viſus non eſt vt

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Sed in omni gen. &c. *Declinando a malo.* 2 Et ope. iu. *Faciendo bonum.* 3 Acce eſt il. *Sed contra hoc videtur quod dicitur ab omnibus doctoribus, nullum vnquam fuiſſe ſaluatum, niſi per fidem mediatoris, nec per conſequens gratiam habuiſſe, quæ facit Deo acceptũ quam non habebant Gentiles, Dicendum, quod fides mediatoris ſemper fuit neceſſaria ad ſalutẽ, non tamen vniformiter omni tempore & omnibus populis. Poſt publicationem enim Euangelij omnes tenentur habere fidem explicitam de mediatore, quantum ad articulos incarnationis natiuitatis & huiuſmodi, quæ communiter in eccleſia omnibus proponũtur credenda, Ante declarationem vero natiuitatis Chriſti maiores Iudæorum quibus data eſt lex & prophetæ, de iſtis facientes mentionem tenebantur habere fidem de mediatore, minus tamen explicitam quam in no. Teſta. in quo veritas eſt magis elucidata. Minores vero Iudæorũ adhuc minus explicite. Et ſufficiebat eis ad ſalutem credere Meſſiam futurum, ſicut lex & prophetæ nunciabant, in quodam tamen generali licet ſignificatione legis & prophetarum, non intellexerunt in ſpeciali. Ante vero legem & prophetas ſcilicet tempore legis naturæ, ſufficiebat omnibus credere vnum Deum remuneratorem bonorum per modum ab eo cognitum, ideo dicitur. Heb. 11. b. Accedentem ad Deum oportet credere quia eſt, & inquirentibus ſe remunerator ſit. Et in hoc implicite continetur fides mediatoris, per quem fit remuneratio bonorum & punitio malorum, ſecundum quod dicitur Io. 5. d.* Pater omne iudicium dedit filio. *Et quia Gentilib. non ſunt data lex, nec prophetiæ. ideo talis fides ſufficit eis vſque ad publicationem Euangelij, talem autem habuit Cornelius & eius domeſtici, vt ſatis patet ex textu.*

4 Verbum. *Premiſſo per modum proœmii de iuſtitia & bonitate diuina, hic conſequenter Petrus accedit ad propoſitum annunciando Chriſtum, d.* Verbum. *ſcilicet euangelicum.* 4 Miſit Deus fi. Iſr. *Primo.* 6 Annun. pa. *Internam gratiæ & ſupernam gloriæ.* 7 Per Ie. *qui in perſona ꝓpria filijs Iſrael prædicauit. & ne credatur homo purus, ſubditur.* 8 Hic eſt omnium do. &c. *Per conſequens verus Deus.* 9 Vos ſci. *Quia inter Iudæos habitaſtis.*

10 Quod fa. eſt per. *Id eſt res verbo ſignificata. Et quæ ſit illa ſubditur poſt:* Ieſum à Nazareth. *ſcil. veniſſe ad prædicandum ſalutem.*

11 Incipiens. n. à Ga. *Ibi enim incepit prædicare, vt patet.* Lu. 4.

12 Poſt baptiſ. *Scilicet Ioannis, quia ante non legitur publice prædicaſſe.* 13 Quod prædica. &c. *Id eſt quod myſterium Chriſti futuri Ioannes prædicauit, vt patet ex decurſu euangelij.* 14 Quomodo vnxit eum, &c. *Scilicet Ieſum in humana natura.* 15 Spiri. *Id eſt, plenitudine gratiæ.* 16 Et vir. *In operatione miraculorum in quibus humanitas Chriſti erat inſtrumentum coniunctum.*

16 Qui pertranſ. be. *Quantum ad informationem morum, & ſanationem languidorum.* 17 Et ſanando omnes oppreſſos a dia. *Mente & corpore.* 18 Quoniam Deus erat cum illo *Per plenitudinem gratiæ, & per vnionem perſonalem in ſuppoſito verbi.*

19 Et nos te. ſu. *Per viſum & auditum.*

eſt vt tertio manifeſtaretur & totidem diebus ieiunauit ante
A mortem cibo indigens, quot manducauit poſt reſurrectionē iam non indigens. Ieiunauit ante mortem, vt nos abſtineremus a deſiderijs huius ſeculi. Manducauit docēs in hoc quod nobiſcum eſt vſque ad conſummationem ſęculi. Ieiunium eſt in certamine quia qui in agone eſt, ab omnibus ſe abſtinet. Cibus eſt in ſpe pacis quæ perfecta erit cum mortale hoc induerit immortalitatem nos autem cū viam domini carpimus, a ueritate ſeculi ieiunamus, & futura repromiſſione reficimur.

†Sap.2.c.
1.Co.int. 15.g.

B RAB. Per 40. dies, non aſſidue, ſed quibuſdam vicibus in illo quadragenario dierum numero factis.

a Et bi. BEDA. Hic exponit Petrus quod in euāgelio tacetur poſt reſurrectionem ſe bibiſſe cum Chriſto, ni ſi illic credamus indicatum, ubi ait. Donec illud bibam uo. in regn. pat. mei.

† Quotquot.

C

†Donum.

Nobis, qui manducauimus, & bibimus cum illo poſtquam ſurrexit a mortuis.

✱ CHRYS. Quare autem non reſurgēs fecit ſignum. ſed comedit ac bibit. Quia & reſurrectio ipſa, per ſe magnum ſignum erat. Nihil autem ad oſtendendam illam maius, quam comedere ac bibere.

Patet vel diuinitas. — a Viſita uit nos poſt biduum.

†Hunc Deus ſuſcitauit tertia die, & † dedit eum manife- 1

a Poſt reſurrectionem. — b Quos elegerat Deus & in multis præfigurauerat.

ſtum fieri non omni populo, ſed teſtibus † præordinatis 2

a Piſcem panem & fauum mellis, quæ veri ſigna ſunt corporis.

a á Deo, nobis qui manducauimus & bibimus cum illo poſt- 3

b quam reſurrexit á mortuis. Et præcepit nobis prædicare 4

a Quod ſignificauerunt ciborum reliquiæ. — b Non Iudæis tantum, ſed etiam Gentilibus.

populo & teſtificari, quia ipſe eſt qui conſtitutus eſt á 5

a Patre qui omne iudicium dedit filio. b Iuſtorum, vel qui viui in aduentu Chriſti inuenientur. c Peccatorum, vel qui ante mortui dormierunt. d Non nos ſoli teſtes ſumus.

Deo iudex viuorum & mortuorum. Huic omnes prophe- 6

tæ teſtimonium perhibent, remiſſionem peccatorum acci- 7

a Qui inuocauerit nomen domini ſaluus erit. b Tam Iudæi, quam Gentiles. c Fide cum operib. d Necdum finitis verbis.

pere per nomen eius omnes qui credunt in eum. Adhuc 8

a In eum cadit ſpiritus ſuper quem humilem requieſcit. — b Cornelium cum ſuis.

c loquente Petro verba hæc, cecidit ſpiritusſanctus ſuper om

a Neſcientes gratiam peruenire ad Gentes.

d nes † qui audiebant verbum. Et obſtupuerunt ex circun- 9

ciſione fideles qui venerant cum Petro, quia & in † natio-

a Gentes. b Dona. c Secundum Iohel Effundam de ſpiritu meo, &c.

nes † gratia ſpiritusſancti effuſa eſt. Audiebant enim illos lo

a Signum eſt in linguis quod ſpiritus deſcenderit. b Quia non inania loquentes lingui., ſed magnalia Dei. Stupor ſociorum.

quētes linguis & magnificantes Deū. Tūc reſpondit Petrus. 10

e Nūquid aquā quis prohibere poteſt, vt nō baptizētur hi qui 11

a A ſociis ſuis, vel a ſeipſo.

ſanctū ſpiritū acceperūt, ſicut & nos? † Et iuſſit eos baptzari 12

Dei, non permiſit abſolui ſermonem neque ex præcepto Petri, fieri baptiſmum, ſed vbi exhibuerant ſe mente admirabili, quamuis doctrinæ principium eſſet & crediderunt omnino baptiſma eſſe remiſſionem peccatorum tūc adueniſſet ſpūs. Hoc autem fiebat Deo magnam defenſionem Petro hac diſpenſatione afferente. Non ſimpliciter autem ſpiritum accipiūt, ſed linguis loquebantur, id quod & obſtupefecit eos qui ſimul venerant. Iam cur nam res hec ſit conſtituta? Propter Iudæos etenim illis hoc valde moleſtum erat Ideo hoc totum Deus agit & Petrus fere ſimpliciter ad eſt ut diſcat quod oporteat poſt hac illos accedere ad gētes. Et quod propter hęc oportebat illud fieri ne mireris, ubi. n. poſt tanta etiam in Cæſarea & in Hieroſolymis controuerſia fit quid n on factum eſſet mihi hęc ſimul accidiſſent idcirco hæc cum excellentia quadam fiebant.

BEDA. Repente deſcendit. Vel de monte Iudæorum cecidit in vallem Gentium ſecundum illud. Valles abundabunt frumento.

d Spi. BEDA. Spiritus donum Dei eſt inquantū eis datur qui per eum diligunt Deū apud ſe autem Deus eſt, etiam ſi nulli datur, primi & filio coæternus nec quia illi dant ſicut donum Dei, vt ſeipſum det ſicut Deus. Spiritus ſpirat vbi vult ſpirat.

BED. Ne baptiſma dubitet tradere Gentib. ſpiritusſancti teſtimonio confirmatur, Et hoc ſanctum eſt, ne reprehendatur Petrus & ut obſtupeſcerent comites eius teſtes futuri cōtra Iudæos & ideo ante baptiſmum, nec per inuocationem Petri deſcendit ſpiritus & nouo ordine præcurrentis ſpiritus in teſtimonium fidei Gentium nūnquam uero in Iudæis euenisse reperitur.

e *Nunquid aquam, quis.* Deus qđ maius eſt prius dedit, & ordinem præpoſterauit, nunquid qđ minus eſt pōt prohibere? Vos uenistis ad hoc ut teſtes ſitis ergo iudicate. *Num aquam* ✱ CHRYS.

b *Et præcepit nobis prędicare populo & teſtificari, &c.* ✱ CHRYSO. Teſtificari, inquit, Hunc etiam cum terrore dixit ne poſſent ad ignorantiam confugere, Et nō dixit, Hic eſt filius Dei, ſed quod maxime illos terrebat. Hic eſt præfinitus a Deo iudex viuorum ac mortuorum. Deinde valida eſt argumentatio à prophetis, illi enim in magna exiſtimatione habebantur, huic omnes prophetæ teſtimonium dant. Poſtquam timore concuſſit, tunc & addit veniam, non ab illo à prophetis dictam & hoc quod terrebat, ab illo dictum quod autem blandius erat à prophetis ſumptum.

Matt.26.c

c *Cecidi, &c.* ✱ CHRYSOSTOMVS. Vide diſpenſationem Dei

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et dedit eum ma. fi. *Per multa argumenta ſuam reſurrectionem declarantia quæ poſita ſunt ſupra 1. c.*

2 Nemo omni po. ſed te. *Secundum enim quod dicit Dion. li. cœleſtis hierar. hęc eſt lex diuinitus inſtituta, ut ea quæ tranſcendunt cognitionem naturalem primo ſuperioribus reuelentur, et per ſuperiores alijs manifeſtentur, ſicut patet in ſpiritibus angelicis in ordine hierarchiæ. Nam ſuperiores immediate a Deo illuminantur, medij vero a ſuperioribus & inferiores a medijs. Reſurrectio autem Chriſti eſt de tranſcendentibus & ideo primo manifeſtata eſt apoſtolis, & cum ipſis manentibus per quos tanquam per teſtes idoneos alijs manifeſtata eſt de qua idoneitate ſubditur.*

3 Nobis quia man. & bi. cum il. paſt. re. a mor. *Ad declarandum veritatem ſuæ reſurrectionis, ut dictum eſt ſupra 1. c.*

4 Et præ. no. &c. *Vt habetur ſupra 1. c. Et eritis mihi teſtes, &c.*

5 Quia ipſe eſt qui con. eſt a Deo. *Patre.*

6 Iudex viuo. & mor. *i. iuſtorum qui viuunt vita gratiæ & iniquorum qui mortui ſunt morte culpę propter quod dicitur Io. 5.* Pater omne iudicium dedit filio.

7 Huic omnes pro te. per. *Q. d. nos ſoli non ſumus eius teſtes, ſed etiam omnes Prophetę antiqui diuinitus inſpirati. Vnde dicit Ra Sa. Hebræus ſuper Zachar. quod vniuerſi propbetæ non ſunt locuti niſi ad dies Meſſię, ſ. de principali intentione.*

8 Adhuc lo. *Hic conſequenter ponitur Cornelij & cū eo exiſtentiū baptizatio et primo receptionē ſpiritusſancti in ſigno ſenſibili, quæ dicitur quædam baptizatio, c. ſeq. & ſup. 1. c. de qua ſubditur.* Cec. ſpi. &c.

9 Et obſtu. ex cir. fi. *Admirantes quod tanta gratia daretur Gentilibus ſicut & Iudæis nutritis in lege & prophetis. Conſequenter ponitur baptizatio in aqua ſub inuocatione nominis Chriſti cum dicitur.*

10 Tunc reſpon. Pe. *Illis qui cum eo venerant admirantibus.*

11 Nun. aquam quis pro po. &c. *Q. d. non ex quo ſpiritusſanctus nō diſtinxit inter nos & ipſos Gentiles ſicut uidetis.*

12 Et iuſſit eos bap. in no. Ie. Chri. *In hac. n. forma dabatur baptiſmus in primitiua eccleſia rationibus dictis c. 2. ſupra.*

✱ Tunc

MORALITER.

‡ 8 *Adhuc lo. Petr. uerba hac ceci. ſpir. ſuper omnes qui au.* Et per hoc oſtenditur quod illi qui deuote & attente audiunt verbum Dei recipiunt gratiam ſpiritusſancti, licet non recipiant in ſigno viſibili.

MO-

A ✱ Chrys. Vidiſti quod cauſam retulit? & quomodo laborauit vt hoc enunciaret hanc dudum ſibi mentem fuiſſe. *Nunquid aquam*, inquit, quis prohibere poterit? Ferè enim, hoc eſt, contradicentis, prohibentibus, & dicentibus quod non oportet hoc fieri. Totum factum eſt, inquit, quod magis neceſſarium fuit baptiſma quo & nos baptizati ſumus. *Et iuſſit eos baptizari.* Poſtquam pro ſe rationem reddit tunc præcepit baptizari, docens illos reipſa, Adeo moleſtũ erat Iudæis, & propter hoc prius ſe defendit, quamuis res ipſę clamarent, & tunc præcepit.

a *In nomine Chriſti.* Cum ſit regula eccleſię, baptiſmum tradi in nomine Trinitatis: Lucas tñ teſtatur in nomine Ieſu Chriſti illum dari. Quod Ambr. ſoluens, dicit per vnitatem nominis myſterium plenum fieri, quia qui Chriſtum dicit, & patrem à quo filius & ſpiritumſanctum ēt deſignat, qui ēt patrem dicit, & filium & ſpiritum pariter oſtendit, & qui ſpiritum nominat patrem à quo procedit ſpiritus, & filium cuius etiam ſpiritus eſt, nuncupat. Vnde vt rationi copuletur autoritas etiam in ſpiritu baptizatur, ſecundum illud. *Vos autem bapti. in ſpiritu ſancto*, & *Apoſtolus. In uno ſpiritu baptizati ſumus.* D

a in nomine Ieſu Chriſti. Tunc rogauerũt eum vt maneret 1
apud eos aliquot diebus.

sup. 1. a.

Be. Pręcipuè congruit nos in nomine Chriſti baptizari, ſecundum illud. Quicunque baptizati ſumus, in Chriſto Ieſu, morte ipſius batipzati ſumus. 1. Cor 12. b Gal. 3. d.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Tunc rogauerunt eum. *Vt plenius inſtruerentur in fide & ſolidarentur.* E

ADDIDIO.

B In cap. 10. *Vbi dicitur in Poſtilla.* In veritate comperi. *i. experimento probaui.*

Hoc quod dicitur. In veritate comperi. *non uidetur referendum ad experimentum ſenſibile ſeu corporale, quia ſcire, quod Deus non eſt acceptor perſonarum, non cadit ſub ſenſu. Referendum eſt igitur ad veritatem rationis, ſecundum quem comperitur, quod* Deus *qui ſumme bonus & ſummè iuſtus eſt, non debet eſſe perſonarum acceptor. Si autem dicatur, ex hoc, ꝙ Gentiles qui in primitiua eccleſia baptizabantur, prophetabant, & habebant dona linguarum ſicut & Iudęi baptizati, per hoc experimento probatur quod Deus nõ diſcreuit inter Iudæos & Gentiles quantum ad ſalutem æternam. Dicendum quod prophetare & linguis varijs loqui ſunt gratiæ gratis datæ tantum, & non gratum facientes, & ideo per talia non probatur propoſitum.*

CAP. XI.

a A*Vdierunt autem Apoſtoli, &c.*

✱ Chrysos. Poſthæc contendebant hii qui ex Circunciſione erant, non Apoſtoli. Quid eſt διεκρίνοντο, ex poſtularunt. Offendebantur, inquit non parum, & vide quid pretexant, non dicunt. Quare annunciaſti, ſed quare ſimul ediſti? At Petrus non in hoc frigido dicto morabatur. Re uera enim frigidum erat, ſed in magno illo dicens. Si ſpiritus particeps fuerunt & illi, quomodo hoc non erat communicandum? Quomodo igitur in Samaritanis hoc non factum eſt: Sed contrarium? Etenim non ſolum antea baptiſma factum non eſt, ſed neque poſt baptiſma, & non indignati ſunt, ſed magis re audita miſerunt aliquos in hoc opus. Verum neque iſtud obiiciunt, ſciebant. n. quod diuinæ gratiæ eſſet, ſed quare ſimul ediſti dicunt. Et aliter, Magnum & fere infinitum diſcrimen erat inter Samaritanos & Gentes. Vel etiam ſingulari diſpenſatione accidit illum reprehendi, vt hi diſcant, non enim rem obiter Petrus narrauit. Vide autem quam alienus ſit à faſtu & uana gloria. Incipiens enim Petrus inquit expoſuit illis per ordinem dicens. *Ego eram in ciuitate Ioppe orans.* Et non dicit quare, vel qua occaſione. *Et uidebam in raptu mentis uiſionem, deſcendere uas quoddam, &c.*

C

CAPVT XI.

a Pręter Apoſtolos.
a Vdierũt aũt Apoſtoli & fratres q erant 1
a Propter Eunuchum & Cornelium.
in Iudęa, qm̃ & Gentes receperũt verbũ 4
Dei. Cũ aũt aſcendiſſet Petrus Ieroſolymã, 3
diſceptabãt aduerſus illũ q erãt ex 4
a Non comites, ſed credentes ex Iudæis qui erant in Ieruſalem.
circũciſione dicẽtes: Quare introiſti ad 5 6
Duo contra legem feciſti. A principio viſionis, vel incipiens ſalutem Gentibus nunciare.
viros pręputiũ habentes, & manducaſti cum illis? Incipiens 7 8
aũt Petrus exponebat illi ordinem dicens: † Ego eram in † sup. 10. a
a In qua hora Deus me falli non fineret.
ciuitate Ioppe orans, & vidi † in exceſſu mentis meę viſio- E
nem, deſcendens vas quoddam velut lintheum magnum
a Non ab alio nunciatum eſt mihi.
quatuor initiis ſubmitti de cœlo, & venit vſque ad me. In
a Solerter & ſine negligentia.
b quod intuens conſiderabam, & vidi quadrupedia terræ &

d *Quadrup. terr. &c.* Rabba. Miror quoſdam hoc interpretari ſuper eſcis quibuſdam lege prohibitis, cum nec ſerpentes, nec reptilia edi poſſint, nec Petrus ſic intellexit, ſed omnes homines ad euangeliũ æqualiter vocari, & nullum ſecũdum naturam

NICOLAVS DE LYRA.

CAPVT XI.

1 A Vdierunt autem Apoſt. *Poſtquam deſcripta eſt Cornelij conuerſio, hic conſequenter ponitur ex hoc orta diſputatio. Circa quam primo quęſtio proponitur, & ſecundo ſoluitur, ibi.* Incipiens. *Circa primum dicitur.* Audite autem Apoſt. *undecim, ſimiliter.*

2 Fratres. *i. alij fideles cum eis exiſtentes.*

3 Qui erant in Iud. *Cæſarea enim ad quam iuerat Petrus erat in terra Philiſtinorum.*

4 Quoniam & Gen. receper. uerbum Dei. *Scilicet Cornelius & amici ſui.*

5 Cum autem aſcen. Pet. Ie. *Hoc dicitur quia Ieruſalem erat in altiori ſitu quam Cæſarea, quæ eſt ſuper mare mediterraneum ſita.*

6 Diſceptabant aduerſus illum qui erat, &c. *Id eſt, conuerſi de Iudaiſmo.*

7 Quare intro. &c. *Q. d.* Non *eſt licitum communicare cum incircumciſis.*

8 Incipiens autem, &c. *Hic conſequenter ſoluitur quæſtio, & hoc per reuelationem factam Petro, quia fuit ſibi oſtenſum neminem reputari debere immundum, & per uerbum ſpirituſſancti dicentis, quod iret cum* Gentibus *& communicaret cum eis ſine dubitatione. Et patet litera ex dictis capite præcedentis, quia repetitio eſt illius quod dictum eſt ibi, uſque ibi.*

MORALITER.

† 6 *Diſceptabant autem, &c.* Ex hoc habetur argumentum quod quando ſuperior facit aliquid inſolitum, licet ſit bonum, tamen oſtendere debet illud eſſe rationabiliter factum ad pacem aliorũ, & illi debent acquieſcere audita ſuper hoc ratione, ſicut fecerunt iſti audita narratione Petri, vnde ſubditur poſtea.

† His

Ego,& non alius.

beſtias, & reptilia & volatilia cœli. Audiui autem & vocem

a Familiaris oſtenditur ex nomine. b Ecce prima excuſatio.

dicentem mihi:† Surge Petre: occide & mãduca. Dixit autẽ:

a Sicut & vos modo refutatis.

a Nequaquam domine: quia * commune aut immundum

Ecce ſecunda excuſatio.

nunquam introiuit in os meum. Reſpondit autem vox ſe-

a Facta. b Non alius. c Id eſt,præcepit mundari. d Non ſolum facto,ſed & verbo refutare noli.

cundo de cœlo: Quæ Deus mundauit, tu ne commune di-

a Quod eſt firmitatis indicium,vnde tertia excuſatio naſcitur. b Ex hoc ſignificatur Gentes in cœlum eſſe recipiendas.

xeris. Hoc autem factum eſt per ter, & recepta ſunt omnia

Et ecce quarta excuſatio. a Ne pro alia cauſa viſio extimetur oſtenſa. Quinta excuſatio numero teſtium veniente & ſexu principali. b Non ego primo illos adij.

ſurſum in cœlum. Et ecce viri tres confeſtim aſtiterunt in

Ecce excuſatio ſexta.

domo in qua eram, miſſi á Cæſarea ad me. Dixit autem ſpi-

a Prohibuit me facere,quæ facitis,& iuſſit quæ arguitis. Septima excuſatio,teſtimonium factum.

ritus mihi, vt irem cum illis nihil heſitans. Venerunt autem

b mecum & ſex fratres iſti, & ingreſſi ſumus in domum viri.

a Excuſatio octaua,narratio,ſcilicet fidelis viri de viſione angeli in domo ſua ob cuius ingreſſum Petrus vocabatur.

c Narrauit autem nobis quomodo vidiſſet angelum in domo

a Solito more angelus ſtare dicitur.

ſua ſtantem & dicentem ſibi: Mitte in Ioppen & accerſi Si

monem qui cognominatur Petrus: qui loquitur tibi verba 1

a Decima excuſatio,quia angelus ſalutem nunciat quam negatis. 2

in quibus ſaluus eris, tu & vniuerſa domus tua. Cum autem 3

a Vndecima excuſatio,deſcenſio ſpiritus. b Eodem modo & non inferius.

cœpiſſem loqui, cecidit ſpiritusſanctus ſuper eos, ſicut & in 4

a Duodecima excuſatio,ſermo domini de ſpiritusſancto ad ipſos factus qui completus eſt in Gentibus. 5

nos in initio. Recordatus ſum autem verbi domini, ſicut di- 6

cebat:† Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem bapti- 7

d zabimini ſpirituſancto. Si ergo eandem gratiam dedit illis 8

Deus, ſicut & nobis †qui credidimus in dominum Ieſum 9

a Nolite conari.Si.n.ego non potui,nec vos poteritis. 10

Chriſtum, ego quis eram, cui poſſem †prohibere dominum, 11

a Ab increpatione Petri. b Gratias egerunt ſaluatori.

e f His auditis tacuerunt, & glorificauerunt Deũ dicentes. Ergo 12

a Vt nobis. b Quod apparet in deſcenſu ſpiritus. 13

g & Gentibus pœnitentiam Deus dedit ad vitã. Et illi quidem 14

---

naturam eſſe pollutum. Non enim quia beſtias comederit, A ſed quia Gentibus communicauerit increpatus myſterium huius viſionis expoſuit.

To.6.li. 2. in Mat. c. 35.

a *Commune uel immundum nunquam introiuit in os meum.*

* Hieronymvs. Populus Iudæorum partem Dei eſſe ſe iactitans, communes cibos uocat, quibus omnes utuntur homines. Verbi gratia ſuillam carnem, lepores, & iſtiuſmodi animantia, quæ ungulam non findunt nec ruminant, nec ſcammola in piſcibus ſunt, unde & in Actibus Apoſtolorum ſcriptũ eſt. *Quod Deus ſanctificauit, tu ne commune dixeris.* Commune ergo quod cæteris hominibus patet, & quaſi non eſt de parte Dei, pro immundo appellatur. Sciendũ tamen quod ipſi quidem cibi, & Dei creatura, per ſe omnis munda ſit, ſed idolorum, ac dæmonum inuocatio ea B faciat immunda.

†32.q 2 c. interfectores. §. in hoc omnes, nihil. per.

* Chrysostom. Narrat ea quæ neceſſaria erant: alia uerò obticet, immò per hæc & illa probat, & uide quomodo rationem reddit, & non vult doctoris authoritate uti, ſcilicet, enim, quod quo modeſtius loqueretur, hoc magis eis prodeſſet: *Nunquam ingreſſum eſt inquit, in os meum commune, vel immundum.* Et ſic totum negotium defendebatur.

†Ioan.1.b. ſup.1.a. inf.19.a. † cũ credidiſſemus.

b *Et ſex fratres,& cęt.*

Beda. Quia ſex diebus factus eſt mũdus, per ſex fratres opera perfecta monſtrantur, quę doctorem comitantur, quando auditoribus inter uerba exhortationis demonſtratur exemplum perfectionis.

c *Et annunciauit nobis quomodo viderit angelum in domum ſuã miſ-* C *ſum dicentem ſibi, Mitte in Ioppem uiros,&c.* * Chrysos. Et non dixit ea, quæ ab angelo dicta erant Cornelio: *Orationes tuæ & eleemoſynæ tuæ aſcenderunt in memoriale coram Deo.* Ne ſcilicet illis tribuat, utpotè nihil magnum habentibus. *Loquetur verba*

verba ad te per quæ ſaluus eris, tu, & omnis domus tua. Vides quomodo feſtinat, propter id quod dixit. Et nihil de humanitate viri dicit, Igitur cum ſpiritus miſſus ſit, & Deus miſerit, & illinc per angelum euocatus ſit, hinc urgeat, & ſoluat differentiam rerum quid faciendum erat. At nihil horum dicit ſed à poſteriore cõfirmat, quod & iuxta illud teſtimonium fit, omni controuerſia carens, & quare dicit? Non hoc factum eſt ſolum ex ſuperabundantia Deo, ut demonſtretur etiam initium nõ ab apoſtolo. Si autem ſua ſpontè motus illuc profectus eſſet, nihilque horum accidiſſe, plurimum perculſi, ac attoniti fuiſſent. Et ſic iterum illorum mẽtem capit, dicens ad illos, *qui ſcilicet ſpiritum ſanctum acceperunt ſicut, & nos.*

d *Si ergo eandem gratiam dedit illis Deus ſicut & nobis,&c.*

* Chrysost. Vt ex abũdãti illorũ obturet ora, pp hoc adiecit, per donum. Vides quomodo eos qui ſemel crediderunt non ſinit minus habere. Per donum dedit illis Deus, ſicut & nobis qui credimus in dominum Ieſum. Et ita ipſe purgat illos, & non dicit uobis, ſed nobis, mitigãs etiam hac ratione ſermonem. Quod igitur indignum paſſi eſtis, quando nos illos ſocios dicamus?

e *His auditis ta. & cæt.*

* Chrysostom. Vides quomodo ex concione Petri bene omnia narrantis totum fuit? Ideo & glorificarunt Deũ, quod pęnitentiam illis dedit. Ita humiliati ſunt ab his ſermonibus, hinc poſtea apertum eſt oſtium ueniendi ad gentes. Sic & nos oportet in bonis proximum glorificare Deum, & non inſultare.

f *Ergo & Gen.&c.* Hoc eſt quod in Iob legitur. Ab Aquilone aurum ueniet, & ad Deum formidoloſa laudatio quia prius frigido Gentium in pectore ſplendor fidei exortus eſt, & præ eadem inopinata fide Iudæa Deum tremendo glorificat.

g *Et illi quid.&c.* Reuertitur ad id quod dixerat, igitur qui diſperſi

---

NICOLAVS E LYRA.

* 1 Sicut & in nos in initio.*i.in die Pentecoſtes.*

2 Recordatus ſum,&c. *Ex quo patet quod talis datio ſpiritusſancti in ſigno ſenſibili, dicitur quędam baptizatio & in fi. concludit* Petrus.

3 Si ergo eandem gra.*i. ſigno ſenſibili.*

4 Dedit il. *Incircunciſis.*

5 Sicut & no. *Circunciſis.*

6 Qui credi. in do. Ie. Chri. *Q.d. Circunciſio aut præputium nihil facit ad hoc, ſed fides Ieſu Chriſti.*

7 Ego quis eram. *Qui ſum puluis & cinis.*

8 Cui poſſem prohibe. domi. *Scilicet dare gratiam ſuam ſecundũ ſuum beneplacitum. Quod autem in aliquibus ſubditur. Ne daret ſpiritumſanctum credentibus in nomine Ieſu Chriſti, non eſt de textu, nec habetur in libris correctis, ſed fuit quædam interlinearis gl. per ſcriptores textui inſerta.*

9 His au. di. *Rationabilibus & ueris.*

10 Tacuerunt. *Ab increpatione Petri eius factum approbantes.*

11 Et glorific. Deum. *Gratias agendo de hoc quod gratiam ſuam extenderat ad Gentiles, ideo ſequitur.*

12 Ergo & Gent pœniten.*i. tempus & locum pœnitentiæ.*

13 Ad uitam.*ſ. æternam conſequendam.*

14 Et illi quid. &c. *Hæc eſt pars incidentalis, & diuiditur in duas,* * *ſecundum*

M O R A L I T E R.

* 9 *His auditis tacuerunt, & glorificauerunt Deum dicen. Ergo, &c. Et illi quidem diſperſi fuerant a tribulatione quæ facta fuerat ſub Stephano, &c.* Hic adhuc oſtenditur bonũ quod Deus elicuit ex †diſper-

ſperſi erant, pertranſibant euangelizãtes verbum Dei. Interſerta eſt.n. narratio de Philippo, Petro, Ioanne, Paulo.

Erant autem qui. RABANVS. Non de illis qui fuerant diſperſi ab Ieruſalem, ſed de Cypro & Cyrene fuerant. Aut excepta Antiochia, in cęteris, id eſt, in Cypro & Cyrene ad Græcos ſunt locuti. Aliter Græci illi quibus locuti ſunt, Iudęi fuerant genere, ſed in ter Græcos conuerſa ti ſunt in diſpenſatione.

✻ CHRISOST. Vides quod ea quæ apud Cornelium acta omnia ſunt ſingulari diſpenſatione geſta ſunt. Hoc autem & ad defenſionẽ Chriſti, & ad accuſationẽ Iudæorum pertinet. Itaque quando Stephanus interemptus eſt, quando Paulus his periclitatur, quando Apoſtoli flagellati ſunt, quando ſæuius latuerunt, tunc Gentes receptę ſunt, tunc & Samaritani, quod & Paulus clamat dicens, Vobis erat neceſſarium primum dici ſermonem Dei: quoniam autem repuliſtis illum, & nõ dignos iudicaſtis vos ipſos, Ecce conuertimur ad Gentes. Acceſſerunt itaque & gẽtes allocuturi.

b *Et erat manus domini cum illis.* ✻ CHRYSOSTOM. Hoc eſt ſigna operabantur. Vides quare etiam nũc ſignorum neceſſitas fuit vt credant.

c *Multusq. numerus creden.* BEDA. Iam poſt reuelationem ſyndonis, in qua ſancta animalia ſuperna ſpe quieſcerent, cœpit eccleſia creſcere, cum per exteras prouincias, inſulas & ciuitates non ſolum Iudæis, ſed etiam Gentibus euangelium prædicatur.

d *Et miſer. Barnab.* RABAN. Barnabas virilis in bonitate. Barnabas ſæpe in hoc libro laudatur, ne ob indignitatem meriti apoſtolatu caruiſſe credatur, qui poſtea ab apoſtolis Gentiũ apoſtolus eſt ordinatus.

† ob Stephanum

✻ CHRYSOST. Quare nam, tanta ciuitate ſuſcipiẽte verbum, non venerunt ipſi, ſed miſerunt Barnabam? Propter Iudæos. Verumtamen nõ paruum quiddam geritur, etiam quod Paulus huc aduenit neque ſimpliciter ſed & valde magna cum diſpenſatione illum auerſantur, vt ne includatur in Hieroſolymis vox prædicationis, tubaque cœlorum. vidiſti quomodo vbique maliciis illorum vt opus erat & quemadmodum volebat, vſus eſt Chriſtus etiam odio quo perſequebantur Paulum in ædificationem eccleſiæ ex gentibus cõgregandæ.

qui diſperſi fuerant à tribulatione quæ facta fuerat † ſub
(a A morte eius incepta. b Prouinciam Syriæ occidentalem.)
Stephano, perambulauerunt vſque ad Phœnicem & Cyprum
(a Syriæ ciuitatem. Præter in Antiochia in qua loquebantur, vel non erat de his qui loquebantur in Antiochia. b Exemplo Chriſti dicentis, non ſum miſſus niſi ad oues quæ perierunt domus Iſrael.)
& Antiochiam, nemini loquentes verbum, niſi ſolis Iudæis.
Erant autem quidam ex eis viri Cyprii & Cyrenæi, qui cum
introiſſent Antiochiam, loquebantur ad Græcos, annuncian
b tes dominum Ieſum. Et erat manus domini cum eis. Multuſ-
c que numerus credentium conuerſus eſt ad dominum. Per-
(Quod etiam Græcis locuti ſunt.)
uenit autem ſermo ad aures eccleſiæ quæ erat Ieroſolymis
(a De iſtis Græcis in Antiochia credentib. b Ad probandum eorum fidem.)
d ſuper iſtis, & miſerunt Barnabam vſque ad Antiochiam. Qui
(Virtutem. a Poſtquam multus numerus conuerſus eſt.)
e cum perueniſſet, & vidiſſet gratiam domini, gauiſus eſt, &
(a Sicut propoſuerant & inceperant. b In fide domini, vel vt ſint membra domini.)
hortabatur omnes in propoſito cordis permanere in domino
(a Bonus bona hortatur.)
quia erat vir bonus & plenus ſpirituſancto & fide: & appoſi-
(In aduentu Barnabę. Ad priorem numerum credentium.)
f ſita eſt multa turba domino. Profectus eſt autem Tharſum,
g ✻ vt quæreret Saulum. Quem cum inueniſſet, perduxit An-
(a Ad fideles à quib. non erat timendum. b Non ocioſè.)
tiochiam, & annum totum conuerſati ſunt in eccleſia.

e *Et hortabatur omnes in propoſito cordis.* Nihil mutauit vel addidit, ſed perſeuerantiam docuit, quia vera plena fides erat in eis.

f *Tharſum.* Dictum eſt.n. ſup. quod fratres deduxerunt eum noctе Cæſaream, & dimiſerunt Tharſum.

g *Vt quære. Saulum.* Ecce bonitas Barnabæ, qui non ſolus præſumit docere plebem, sed apoſtolatus quærit conſortem.

☞ ✻ CHRY-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *ſecundum duplex incidens, ſecundum ibi.* In his autem dieb. *Primum autem incidens, eſt de publicatione euangelij per fideles qui receſſerunt de Ieruſalem propter perſecutionem eccleſiæ in morte Stephani ortam vt habetur ſup. in prin. 8. cap. & hoc eſt quod dicitur:* Et il. quidem qui diſ. fuer. à trib. *Id eſt, propter tribulationem.*
1 Quæ fact. fue ſub. Steph. *id eſt, in morte eius.*
2 Per ambu. vſque ad Pœ. *Quæ prouincia eſt Syria.*
3 Et Cyprum. *Inſula eſt maris, ſatis nota.*
4 Et anti. *Ciuitas ab Antiocho magno denominata.*
5 Nemini lo. ver. *Euangelicum.*
6 Niſi ſo. Iu. *Poſtea etiam locuti ſunt Gentibus, audientes quòd Petrus prædicauerat Cornelio & alijs Gentilibus, ideo ſubditur.*
7 Erant autem qui. *Id eſt, ex diſperſis de Ieruſalem.*
8 Viri Cyprij & Cyrenæi. *De Cypro & Cyrene nati. Et dicunt hic aliqui doctores & ſatis probabiliter, quod iſti fuerant Gentiles, conuerſi tamen primò ad Iudaiſmum, deinde ad Chriſtum, & de iſtis ſubditur.*
9 Qui cum intro. An. *Per aliquod ſpacium temporis ibi manendo.*
10 Loqueban. ad Græ. *Id eſt, ad Gentiles.*
11 Annun. do. Ie. *Vt ſicut Iudæi natione agebant ad conuerſionem Gentium.*
12 Et erat ma. do. *Id eſt, virtu Dei in operibus miraculoſis.*
13 Cum eis. *Ad confirmationem ſuæ doctrinæ, cuius ſubditur effectus, cum dicitur.* Multuſque, &c.
14 Perue. au. &c. *Eò quòd Apoſtoli erant ibi, quibus ſignificabatur profectus fidei.*
15 Et miſe. Bar. &c. *Ad informandum plenius credentes & confirmandum.*
16 Qui cum, &c. gra. Dei. *In multiplicatione fidelium.*
17 Gauiſ. eſt. *Valde propter honorem Dei & ſalutem proximi.*
18 Et hor. &c. *Quia qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit, Matth. 10. c.*
19 Quia erat vir bo. *Per virtutes acquiſitas.*
20 Plenus ſpiri. & fi. *Per infuſas.*
21 Et appo. &c. *Per prædicationem Barnabæ ad illam multitudinem quæ prius crediderat.*
22 Profe. eſt autem Thar. *Vbi Saulus fuerat, vt dictum eſt ſup. præcedent. c. videbat enim ſe non ſufficere ad tantam multitudinem erudiendam, & regendam ſine Sauli ſocietate.*

11 Annun. ✻ Et do. tur.

MORALITER.

✻ diſperſione diſcipulorũ propter tribulationẽ occaſione beati Stephani motam: nam ex hoc publicata fuit fides ad aliã gẽtem, & per hoc ſignificatum fuit quod maior eccleſiæ fructus foret tempore perſecutionis Tyrannorum, quam tempore pacis ſub dominio principum catholicorum. Vnde beatus Bern. exponit, illud Eſa. 38. d. *Ecce in pace amaritudo mea amariſſima.* vt ſit verbum eccleſiæ propter inſolentias inſurgentes tempore pacis amaricatæ, tempore vero perſecutionis Tyrannorum valde creuit eccleſia numero & merito fideliũ, ſicut de filiis Iſrael dicitur Exod. 1. quod quanto opprimebant eos Aegyptii, tanto magis multiplicabantur & creſcebant.

14 *Peruer. aut. ſer. &c.* Ex hoc oſtenditur quod eccleſia Romana quæ nunc ſuperior eſt, quãdo dilatationem fidei audit in aliqua regione remotiori, debet illuc mittere viros idoneos ratione vitæ & ſcientiæ, ne procuratione demonis aliqua zizania miſceatur: & illud quod eſt ibi de bono, multiplicius augeatur ſicut iſti miſerunt Barnabam de quo dicitur hic. *Qui erat verbo, & ple. ſpirituſan. & c.*

22 *Profe. eſt autem Thar. vt quære. Saul.* Vt per eius ſocietatem fieret in eccleſia Antiochenſi maior profectus fidelium: qui ſecutus eſt tantus vt ibi fideles primo nominarentur Chriſtiani, per hoc autem arguuntur illi qui in quacunque communicatione volunt magiſterium habere ſoli.

✻ In his

A ✠ Chryſoſtomvs. Valde vtilis erat vir ille, etiam frugi ac Paulo familiaris. Ideo & venit ad Athletam, ad ducẽ belli, ad certãtem ſingulari duello, ad leonẽ, nec habeo quo nomine digne vocem illum, uenit ad canem uenaticũ, leones occidẽtem, ad tantum fortem, ad faciem clarã, ad os orbi ſufficiẽs

tio hoc fieri, ſed propter mala quæ in Apoſtolos facta que cũ & fierent, longanimiter ferebat Deus. Quum autẽ in peccatis pſeuerarent, fames magna facta eſt, ſignificans Iudæis euentura mala. Dicis: Si propter illos erat, propter alios quum eſſet oportebat ceſſare. Quidem enim multe egerant Græci, vt propter illos malorum fierent participes, q nihil mali fecerant? Si autem non propter Iudæos, & probari illos magis oportebat, eo quod Iudæi faciebant pro ſua virili, occidebãt puniebant, mulctabant, vbique perſequebantur. Et vide quomodo fit fames quando & Ethnici iam ſuſcepti erant. At dicis: Si propter mala hęc fiebant, oportebit illos ab alijs ſeparari. Quare dic mihi? Nonne prius dixit Chriſtus In mũdo tribulatio

a *Vt cognomin. & cæt.*

Rabanvs. Omnes ſectę nomen trahebãt de ſuo auctore, ideo fundata fide & firmitatem obtinente, primum in Antiochia, vbi prę cæteris locis fides florebat: ſumptum eſt a Chriſto nomen Chriſtianum.

a Quam prius dixerat domino appoſitam cum his qui per annum augebantur

a Et docuerunt turbam multam, ita vt cognominarentur pri- 1

a Hoc nomine prius vocabantur Chriſtiani. b Illo anno quo ibi conueneſunt.

b mum Antiochiæ diſcipuli Chriſtiani. † In his autem diebus 2

a Quaſi de eminentiori loco tam ſitu quam merito. Gratia. 3

c ſupervenerunt ab Ieroſolymis prophetæ Antiochiam, & 4

Corpore, quoniam multitudini loquebatur.

d ſurgens vnus ex eis nomine Agabus, ſignificabat per ſpiritum 5

a Grauem vel quia per totum orbem. b Non per locorum interualla.

famem magnam futuram in vniuerſo orbe terrarum, quæ fa- 6

a Tempus dicitur & locus & vt certior ſit prophetia. b Non iuxta voluntatem, ſed ſubſtantiæ qualitatem

cta eſt ſub Claudio. Diſcipuli autem prout quiſque habebat, 7

Collectione eleemoſynæ.

propoſuerunt in † miniſterium mittere habitantibus in Iu- 8

Non ſibi ipſis. Qui probati ſunt, vel erant fideles miniſtri.

e dæa fratribus: quod & fecerunt mittentes ad ſeniores per ma- 9 10

nus Barnabę & Sauli. 11 12

b *Diſcipuli Chriſt.* Beda. Videntur diſcipuli in hoc non ſeruaſſe mãdatum Dei (*† ſubſidiũ* · *Matt. 6. d.*) dicentis; Nolite ſolliciti eſſe de craſtino. Sed conſtat nõ hoc eum improbare ſi quis humano more iſta procuret, ſed nõ pro eis Deo militet, ut in opere ſuo non regnum Dei, ſed tẽporalia intueatur. Ad hanc ergo regulam hoc preceptum redigitur, vt in horum prouiſione regnum Dei attẽdamus, ſed in militia Dei iſta non cogitemus.

Iohel. 2. g. c *Propheta.* Raban. De quibus dictum eſt. Et prophetabunt filii veſtri. Laus eſt Antiochię quo multi pfecti cõueniebãt.

infra. 21. c. d *Agabus.* Beda. Nũcius tribulationis interpretatur, qui ſecundum nomen ſuum, & hic famẽ generalẽ, & infra Paulo vincula prophetat.

C ✠ Chryſoſt. Neceſſario hic famem magnam futuram ſignificat, quæ ſane ſicut prędicta eſt, cõtigit. Vt enim ne putent quidam propter hoc factam famẽ quod Chriſtianiſmus ingreſſus eſt, vel quod dæmones deiecti fuerint, prędicit ſpiritus ſanctus quod euenturũ, ſicut & Chriſtus prędixit multa, & euenerunt. Non igitur pter hoc, quoniam oportebat ab initio hoc

nem habebitis? Tu autẽ hęc dicẽs, forſan & hæc dices, q oportebat neque flagellari. Sed vide vt illis etiam fames ſalutis fiat cauſa, & eleemoſynæ occaſio multa concilians bona, atque vt etiam uobis factum eſſet, ſi quidem uoluiſſetis, ſed noluiſtis. Prędicatur autem ut poſt hac, magis præparati ſint ad eleemoſynã, quia grauiter affiligebantur, ij qui in Ieroſolymis. Antiochia hoc non erat in fame, & mittitur Barnabas & Paulus qui miniſtrarunt.

e *In Iudęa, &c.* Beda. Sciebant in Iudæa & maxime Ieroſolymis famem acrius ſęruituram, ubi erant pauperes ſanctorum qui reb. ſuis, domibus & agris uenditis ptecia apoſtolis detulerant, pecuniæque acquirendę vlterius non multũ vacabãt. Nonnulli etiam pro fide à Iudæis ablata ſubſtantia mulctabantur, de quibus Apoſtolus: Et rapinam bonorum veſtrorum cum gaudio ſuſcepiſtis.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et do. tur. mul. *Quæ creuit in aduentu Sauli.*

2 Ita vt cog. pri. An. di. Chri. *Ante enim credentes in Chriſtum vocabantur tantum diſcipuli. ſed tunc cœperunt nominari Chriſtiani à Chriſto, ſicut Platonici à Platone.*

3 In his autem diebus. *Hic ponitur ſecundum incidens de prænunciatione futuræ famis cum dicitur* In his autem diebus ſuper pro. ab Ie. Anti. *Tunc enim in eccleſia erant multi habentes ſpiritum prophetiæ, ſecundum quod prædixerat Iohel propheta, & allegatum eſt ſup. 2. cap.*

4 Et ſur. vnus. *Vt in tanta multitudine melius audiretur.*

5 Signi per ſpi. *Id eſt, denunciauit in ſpiritu prophetico.*

6 Famem ma. &c. *Quæ facta eſt, & ſic apparuit veritas prophetiæ.* 8 Sub

7 Sub Claud. *Id eſt, tempore Claudij Imperatoris.*

8 Diſci, au. &c. *Id eſt, Chriſtiani qui erant Antiochiæ.*

9 Prout quiſque hab. *Secundum ſuam facultatem, non voluntatem quia libenter plus feciſſent ſi potuiſſent.*

10 Propo. in mini. mit. ha. in Iudęa fra. *Id eſt, in Ieruſalem, illi enim tanquam magis religioſi renunciantes proprietati vendiderunt poſſeſſiones vt inde prouideretur communitati, vt habetur ſupra 4. capit. Fuerant enim bonis mobilibus ſpoliati in perſecutione, quæ mota fuit morte Stephani, propter quod indigebant ab alijs credentibus auxilio maxime tempore famis, quod & fecerunt, ſuum bonum propoſitum adimplendo.*

11 Mitten. ad ſe. *Curam multitudinis habentes.*

12 Per ma. Bar. & Sau. *Qui erant ad hoc fideles & apti nuncij.*

MORALITER.

✠ 3 *In his aut. &c.* Per hoc autem quòd fideles qui erant Antiochiæ diſpoſuerũt mittere de facultatib. illis qui erant in Ieruſalẽ, qui vendiderant poſſeſſiones ſuas ut viuerent magis religioſe, vt habetur ſup. 4. c. prouidentes eis contra famem, quæ propheticè dicebatur futura, docentur illi Chriſtiani qui habent proprias facultates, vt ex illis adiuuent illos qui propter Chriſtum omnia reliquerunt maximè tempore neceſſitatis.

Cap. XII.

a *Eodem autem tempo.* ✠ Chriſos. Qualenam tempus dicit? omnino quod mox ſequebatur. Et hic quidẽ ſic intelligere conuenit, alibi autem aliter. Quando enim Mat- (*Matth. 3.*) thæus dicit; In diebus illis, adeſt Ioannes prædicans, non mox ſequentes dies intelligit, ſed illos, in quib. futura erant ea quæ narrabat. Mos enim ſcripturæ eſt hoc tropo vti, & aliquando quid exponere per ordinem iuxta quem eueniunt, aliquando autem quæ poſterius contingunt enarrare, quaſi mox fierent.

CAPVT XII.

a Quo Paulus & Barnabas miſſi ſunt in miniſterium. b Per miniſtros, Quod quis iubet, ipſe facit. c Qui paſſioni Chriſti interfuerat, filius Herodis ſub quo natus eſt Chriſtus.

a Eodem autem tempore miſit Herodes 1

Beda. Non famis tempore, quam quarto Claudij

NICOLAVS DE LYRA. Cap. XII.

✠ 1 Eodẽ au. &c. *Poſtq̃ ſuperius diſcripta eſt Petri prædicatio, hic interpoſitis incidentib. dictis deſcribitur cõtra eũ orta perſecutio. Et diuiditur in 2. partes, quia i. ponitur perſecutio Petri, ſecundo punitio adue* ✠ *ſarij, ibi:*

MORALITER.

✠ 1 *Eodem aut. temp. miſit He. &c.* Doctores aliqui exponẽtes moraliter incarcerationẽ Petri, dicunt q p ipsã ſignificatur lõga ✠ detentio.

anno factam hiſtorię referunt, cum Hærodes tertio eiuſdem anno ſit defunctus, ſed illo tempore quo oblationes deferebantur Ieroſolymam.

Bed. Non eſt putandum Herodem qui terrarcha erat, poſtea regem factum, hoc capitulo deſignatū. Refert Ioſephus: Gaium imperio ſuſcepto, continuo Iudæorum principatum Herodi filio Ariſtobbli (quem tamen ille Agrippam nominat) quarto anno, id eſt, vltimo imperij ſui anno eidem & ſedem pariter cōtuliſſe. Ipſum verò Herodem qui Ioannem occiderat, vel in paſſione Chriſti interfuerat grauiter cruciatū, exilio perpetuo damnaſſe. Porrò hunc Herodem ſiue Agrippam tertio Claudii anno, ſui vero regni 7. ab angelo percuſſum regnū Agrippę filio reliquiſſe. Ariſtobolus (quem dixi) a patre perfido id eſt, Herode ſub quo natus eſt Chriſtus, cum fratre Alexandro fuerat interfectus.

✱ Chrysost. Bene autem dicit Herodes rex, hic non erat ſub quo Chriſtus paſſus eſt. Ecce alia tētatio, & uide quomodo per relaxationē & afflictionem contexantur in apoſtolorum ſucceſſibus omnia. Non iam Iudęi neque Concilium, ſed rex immittit manus ut affligat. Maior poteſtas, difficilius certamē & hoc magis quo gratificari Iudæis magis ſtudebat.

a *Occidit au. Ia.* ✱ Chrysos. Simpliciter & quaſi fortuito. Si autē quis rogarit, quare Deus permiſerit? dicemus, quod pro illis ipſis primum quidem perſuadebat illis, quod præualeāt, licet occidantur, id quod & de Stephano actum eſt. Secundo dabat Iudæis poſtquam impleſſent furorem, vt reducātur ab inſania, & tertio oſtendebat quod hæc permiſſione fierent.

b *Videns autē quia placeret Iudæis, appoſuit vt apprehenderet & Petrum.* ✱ Chrysost. O miram inhumanitatem, quia in re gratificatur illis? ſine cauſa & ſimpliciter faciens. *Erant autem dies*

a ¶ Ad tenendos & ligandos quoſdam de eccleſia. b ¶ Tormentis. c ¶ Quaſi inferiores de eccleſia.

a rex manus, vt affligeret quoſdam de eccleſia. Occidit autem

a ¶ Non ſolum aliquos afflixit, ſed etiam occidit. b ¶ Zebedæi.

b Iacobum fratrem Ioannis gladio. Videns autem † quia place-

a ¶ Aſſlictioni quorundam, & occiſioni Iacobi. b ¶ Quia plus placeret: vbi Princeps occideretur. ¶ Ideo non eſt occiſus, ſed apprehenſus, vt & de Chriſto dixerunt, Non licet in Paſcha occidere quenquam.

ret Iudæis, appoſuit apprehendere & Petrum. Erant autem 1

a ¶ Quandiu non licet occidi licitum putant in anguſtia cruciari.

dies azymorum. Quem cum apprehendiſſet, miſit in carce- 2

a ¶ Non ſufficiebat ſolius carceris cuſtodia.

c rem, tradenſque quatuor quaternionibus militum ad cuſto- 3

d diendum, volens poſt Paſcha producere eum populo. Et Pe- 4

a ¶ Exemplum orandi pro periclitantibus, & maxime pro eccleſiæ paſtoribus. ¶ Sic enim orandum eſt ſecundum illud. Multum valet deprecatio iuſti aſſidua.

e trus quidem ſeruabatur in carcere, oratio autem fiebat ſine 5

intermiſſione ab eccleſia ad Deum pro eo. Cum autem 6

a ¶ Qua opportuna erat ſolutio.

f producturus eum eſſet Herodes, in ipſa nocte erat Petrus 7

8

dies azymorum. B

✱ Idem. Iterū ſuperflua Iudæorum curioſitas. Occidere quidem non prohibebant, in tempore autem tam ſacro talia committebant.

Bed. De hoc Iacobo Clemens Alexandrinus hiſtoriam refert: Et is (inquit) qui obtulerat eū iudici ad martyrium, Iacobum, ſcilicet, & ipſe confeſſus eſt ſe eſſe Chriſtianum, & cū duceretur in via rogauit Iacobum dari ſibi remiſſionem. At ille parumper deliberans, pax tibi inquit, & oſculatus eſt eum, & ita ambo capite ſimul puniti ſunt.

† quod gratum eſſet.

c *Quatu. qua.* Quaternio dicitur princeps quatuor militum ſicut enim Centurio centū, ita quaternio quatuor ſub ſe milites habet. E

| Quaternio Beda.

d *Produce.* Rab. Amplior enim gratia eſſet ſi ipſi eum occiderent Iudæi, quia princeps erat, non ipſe Hærodes, ſicut & Iacobus.

e *Oratio autem fiebat ſine intermiſſione ab eccleſia, &c.* ✱ Chrysost. Erat enim grauiſſimum certamen, meticuloſque illos faciebat, & quod ille in carcere coniectus erat, & quod iſte interfectus eſſet. Magni amoris indicium oratio. Patrem omnes quęrebant patrem manſuetum, continua inquit, oratio fiebat pro illo. Audite quomodo affecti erant erga præceptores, nō cōminantur, non tumultuati ſunt, ſed ad preces cōuerſi, pręſidium reuera inexpugnabile, ad illud confugiebāt. Nō dicebant, humilis ego & nihili homo pro illo orarem. Quoniam dilectio erat nihil tale cogitabant. Vis ſcire quanta fecerint Iudæi, etiam non voluntarii? Illos clariores reddiderunt, hos diligentiores fecerunt. F

f *In ipſa ſancte erat* Petrus *dormiens, etc.* ✱ Chrisostom. Vide per illam noctem illum eripuit, & lux fulſit in habitaculo, ne putet ſpectrum eſſe. Et lucem nemo vidit præter illum. Nā licet etiam hoc factum ſit, & nihilominus putabat eſſe phātaſiam,

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *aduerſarij, ibi:* Deſcendenſque. *Prima iu duas, quia primo ponitur perſecutionis occaſio, ſecūdo ipſa perſecutio, ibi:* Quem cum, &c. *Ad intellectum primi ſciendum, quod tres* Herodes *fuerunt in* Iud*æa, de quibus ſcriptura facit mentionem. Primus fuit inſtitutus rex Iudææ a Romanis, euius pater fuit* Idum*æus, iſte uocatus fuit Herodes Aſcalonita & tempore ipſius natus fuit Chriſtus, Matt. 2. propter quem iſte occidit innocentes. Secundus fuit vocatus Herodes* Antipas *filius Herodis Aſcalonitæ non tamen primogenitus, & iſte nunquam fuit rex, ſed tetrarcha Galileæ,* Luc. *3. & iſte decollauit Ioannem Baptiſtam, tandem accuſatus apud imperatorem Romanum, miſſus fuit in exilium apud* Lugdunen*ſem. Tertius uocatus fuit Herodes Agrippa filius Ariſtoboli Herodis Aſcalonitæ & frater Herodis Antipæ, & licet iſte in principio fuerit pauper, tamen poſtea fauentibus ſibi duobus imperatorib.* Roma*nis ſcilicet Gaio & Claudio fuit eleuatus ad regnum, & iſte de Roma ueniens in Iudæam honorifice ualde receptus fuit a Iudæis, propter quod in fauorem eorum occidit Iacobum fratrem* Ioannis *& incarcerauit Petrum, vnde verſus. Aſcalonita necat pueros, Antipa Ioannem. Agrippa Iacobum, claudens in carcere* Petrum*, & ſecundum hoc patet ſententia huius partis uſque ibi.*

1 Et

1 Erant au. dies azy. *Scilicet, quando apprehendit Petrum, & additur hoc ad ſignificandum cauſam quare ſtatim non occidit Petrum ſicut fecerat de Iacobo, uolebat enim expectare trāſitum ſolennitatis paſchalis, in qua Iudæi ſeptem diebus veſcuntur panibus azymis.*

2 Quem cum ap. *Poſita occaſione perſecutionis Petri, hic conſequenter deſcribitur ipſa perſecutio. Et diuiditur in tres partes, quia primo ponitur eius incarceratio iniurioſa, ſecūdo eius liberatio miraculoſa, ibi.* Cum autem. *tertio cū ſuis aſſociatio gratioſa, ibi.* Cōſideranſque. *Circa primum dicitur.* Quem cū ap. mi. in c. *ne poſſet effugere.* Diuiſio.

3 Tradenſque quat. quater. mi. *Dicitur autem quaternio qui habet quatuor milites ſub ſe: & ſic quater quatuor ſunt ſexdecim, qui eum cuſtodiebant.*

4 Volens poſt P. pro. e. *i. exponere morti ad voluntatem populi.*

5 Ora. au. fi. *Chriſtus ſuum vicarium adhuc ſeruaret in uita.*

6 Cum au. H*ic conſequenter deſcribitur liberatio Petri miraculoſa cum dicitur,* Cum pro. au. *ſcilicet, de carcere vt occideretur.*

7 In ipſa. n. *Immediate præcedente.*

8 Erat P. dor. in d. mi. c. *Ita cuſtoditus, quod non patebat vlla euaſio uia humana. Sed quia deficiente humano ſubſidio ſolet adeſſe diuinum, ideo ſubditur.*

✱ Et ecce

MORALITER.

✠ detētio peccatoris hominis in peccato. Sed quod per hominē ſanctiſſimum ſignificetur peccator, mihi videtur extraneè dictum, cum ſenſus myſticus fundari debeat ſuper literalē. Propter quod aliter expono, ſcilicet, quod per Herodem, ſignificatur quilibet tyrannus perſecutor fidelium. Et poſt vnius occiſionem alium incarcerat, expectans tempus occiſioni ipſius opportunum. Per incecarationem autem eius poteſt intelligi quælibet afflictio iuſti. Per cuſtodes vero ſatellites tyranni in malorum executione miniſtrantes ſibi. Per duas vero catenas quibus iniuſtè ligatur & tenetur: tyrāni potētia & eius neqtia ſignificantur, ſignificant quod ſimul exiſtentes prolongant iuſtorū afflictiones Nam potentia ſine neqtia nō nocet bonis, nequitia vero ſine potentia non multū pōt nocere eis. Per angelum verò liberātem à carcere, intelligi poteſt quilibet agens pro bonorum liberatione, nam in hoc eſt Dei miniſter. Per hoc autem quòd Petrus æſtimabat ſe viſum videre, cum per angelum educeretur, ſignificat quod oīs liberatio à pęna corporali non eſt niſi sōnium, vel res modica reſpectu liberationis a pœna purgatorii. Per hoc aūt quod Petrus liberatus ad aliū locū trāſiit vbi poterat facere fructū aīarum, ſignificatur quod prædicator euangelii in perſonali perſecutione dēt alibi vbi proficere valeat

✱ ſe

A ſiam, eò quòd ſic inexpectatum erat, ſi hoc non fuiſſet factũ, multomagis ſuſpicatus fuiſſet ſe illudi. Ita ordinarat aciẽ contra mortem faciebat hoc quod multis diebus illic mãſerat, & non ſeruatus erat. Et quare dicit quis, non permiſit illũ Deus ne caderet in manus Herodis, & mox tunc eripuit? Quia illud quidẽ attonitos eos feciſſet, hoc autem pro illis factum eſt. Nunquid habiti fuiſſent homines, ſi omnia diuino more feciſſet? Circa Stephanũ nihil tale cõtigit. Nònne ſicut angeli faciem illius oſtendit?

a *Mili. vin. &c.* RA. quatuor difficultates cumulant cuſtodiã, milites, catenæ, carcer, cuſtodes.

b *Lumen*, Signum præſentiæ angeli dei cuius præſentia ſoli Petro lumen præbebat, nec aliis refulgebat.

B c *Percuſſoque.* BEDA Percuſſio lateris cõmemoratio eſt paſſionis Chriſti, de cuius latere ſaluus noſtra profluxit, & nobis etiam preſſura catenarum retentis, tale ſolatium Petrus reddit di. *Chriſto igitur in carne paſſo & uos cadem cogitatione armamini.* (1.Pe.4.a.) *Percuſſoque.* RABA. Tactum corporalem corpore ex aere ſumpto potuit habere angelus.

d *Præcinge.* ✻ CHRY-

SOST. Vbi ſunt hçretici, quomodo tranſierit dicant nunc, ſed non poterunt, quamuis pro pter hoc illum accingi iubeat, & calciari, & hac ratione perſuadet ei, quod non ſit phantaſma, & vt excutiatur ſomnus, & ſciat quod verum ſit. Idcircò ſtatim etiam *catenæ eius de manibus eius ceciderunt.*

a Non habens ſpem euadendi illa hora.
a dormiens inter duos milites vinctus catenis duabus: † & cu-
a Quatuor hæc cuſtodiam exaggerant milites catenæ carcer.
ſtodes ante oſtium cuſtodiebant carcerem. Et ecce angelus
a Ex præſentia angeli. Tactu corporali.
b domini aſtitit, & lumen refulſit in habitaculo, percuſſóque
a Prima ſoluitur angu ia.
c latere Petri excitauit eum dicens: ſurge velociter. Et ceciderunt catenæ de manibus eius. Dixit autem angelus ad eum:
a exemplum datur non ambulandi ſine calceamentis, angelo iubente, & apoſtolo complente. b Caliga genus eſt calceamenti.
d Præcingere, & † calcea te caligas tuas. Et fecit ſic, & dixit illi
Timor non impediat.
Circunda tibi veſtimentum tuum, & ſequere me. Et exiens
a Non putabat fieri, id eſt oſtendi imaginarie.
ſequebatur eum, & neſciebat, quia verum eſſet, quod fiebat
e per angelum. Exiſtimabat autem ſe viſum videre. Tranſeun-
a Duos milites, Primum quaternionem cum ſuis. b Cuſtodes carceris. Secundum quaternionem cum ſuis. c Quæ putatur fuiſſe in atrio carceris.
f tes autem primam & ſecundam cuſtodiam, venerunt ad portam ferream,
a Patet extra ciuitatem fuiſſe carcerem, vel in exteriore parte ciuitatis. b A ſeipſa.
quæ ducit ad ciuitatem, quæ vltro aperta eſt eis.
a Vt ſciret verum eſſe quod fiebat, & non viſionem.
Et exeuntes proceſſerunt vicum vnum, & continuo diſceſſit
Oſtendit prius, quia hoc neſciuit.
g angelus ab eo. Et Petrus ad ſe reuerſus dixit: Nunc ſcio verè,
h quia miſit dominus angelum ſuum, & eripuit me de manu
Vbi eſſet.
i Herodis, & de omni expectatione plebis Iudæorum. Conſideránſque venit ad domum Mariæ matris Ioannis, qui
a Cauſa orationis pro Petro vel ex euentu.
K cognominatus eſt Marcus, vbi erant multi congregati, & orantes. Pulſante autem eo ad oſtium ianuæ, proceſſit

f *Vene. ad p. fer.* BED. Anguſta imo ferrea erat porta, quç ducit ad Ieruſalem cœle-
1 ſtem, ſed apoſtolorum veſtigiis nobis
2 eſt facta meabilis,
3 qui ſãguine proprio oſtium ferreum vice-
4 runt. Ferrea enim oſtia Petro cedunt cuſtodi aulæ cœleſtis, qui eccleſiæ retinens cacumen in-
5 fernum ſuperat.
6 g *Ad ſe reuerſus*. A culmine contemplationis ad hoc reuerſus eſt, quod in intel-
7 lectu communi pri-
8 us fuit.
h *Nunc ſcio vere, &c.* ✻ CHRYSOSTO.
9 Nunc, non tunc quã do in carcere eram.
10 i *Conſideranſque ve-*
11 *nit ad domum Mariç matris Ioannis, &c.*
12 ✻ CHRYSOST.
13 Quid eſt conſcius?
14 hoc reputans ubi eſſet. Vel igitur huius rei ſibi conſcius, uel
15 quod non ſimplici-
16 ter abire oportet, ſed remunerare benefa-
17 ctorem, quod & conſcius uenit ad domũ Mariæ. Quis eſt hic Ioannes? Forſan ille qui ſemper cum eis erat, nam propter hoc etiam cognomen eius ponit. Vide quantum bonum eſt perſecutio, quantum precantes in nocte perficiũt, quomodo alacres, & excitatos illos efficit. Vidiſti quantum lucrum cædis Stephani? Vidiſti vinculi huius quanta vtilitas? Deum enim dum non apud iniuſtos illos, tanquam reos conuinci ſuos, magnum oſtendit & efficax Euangelium, ſed iniuſtis ipſis facit apparere tribulationes per ſe magnas, dum nihil horũ patiuntur, ne liberationem eorum quæramus omninò, neque vltionem.

(† ſubligasandalia tua.)

C SOSTOMVS. Iterum hoc loco oſtendit, quod non ex idolis euaſit. Nullus enim feſtinans & euadere effodiendo volens tantam diligentiam adhibet, ita vt etiam ſandalia accipiat, & ſe præcingat.

BED. Prophetas & apoſtolos cingulis vſos fuiſſe legimus, ſed Petrus propter rigorem carceris, ligamenta ad horam laxauerat, vt tunica circa pedes diuiſſa, frigus noctis vtcumque tẽperaret. Exemplum præbẽs infirmis, vt cum moleſtia corporis vel iniuria tentantur humana, liceat aliquid laxare de ꝓpoſiti rigore, & quia dictum eſt. *Sint lumbi veſtri præcincti, & calceati pedes in præparatione euangelii pacis.* ſpiritualium virtutũ verbique prædicandi reſumere iubemur inſignia.

e *Tranſeuntes autem primam & ſecundam cuſtodiam.* ✠ CHRY-

k *Proceſſit puella, &c.* Et dominum de tumulo egreſſum prima omnium mulier diſcipulis nunciauit, vt vbi abundauit delictum, ſuperaret, & gratia.

✻ CHRY-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ Et ecce an. do. a. *Ad Petri liberationem.*

2 Et lu. reful. in ha. *Ad eius conſolationem.*

3 Percuſſoque la. pe. *vt excitaret eum a ſomno.*

4 Et ce, ca. *Diuina virtute, vel angelica, cui natura corporalis obedit ad motum localem, propter quod potuit illas catenas ſtatim diſſoluere.*

5 Præcin. *Vt ſit aptus ad ambulandum reſoluerat enim Petrus cingulum ſuum, vt veſtis poſſet cooperire pedes contra frigiditatem carceris. hoc enim ſibi erat licitum, & maxime contra imminens periculum.*

6 Et cal. te ca. *Eſt autem caliga genus calceamenti non habens coriũ ſuper pedem, vt dicit gl. In Greco in quo ſcripſit ſanctus* Lucas, *habentur ſandalia, propter quod aliqui dicunt quod uera litera eſt, calcia te caligas, Gallice gallo chem.* 7 Exiſtima, au. ſe uiſ. vi. *Fortitudo enim carceris & diligens cuſtodia fecerunt ſibi imaginationem de euadendi impotentia, propter quod rem geſtam ſomnium eſtimabat.*

8 Tran. au. pri. & ſe. *Scilicet, militum qui erant oppreſſi ſomno uel quia vigilantes erant acriſia percuſſi, ſicut* 4. Re. 6. *dicitur de militibus qui capere volebant Eliſeum.*

9 Vene. ad por. fer. *Illa erat exterior porta carceris.*

10 Quæ ducit ad ci. *Ex quo videtur, quod ille carcer erat extra ciuitatem ſicut fit in pluribus locis.*

11 Quæ vltra aperta eſt eis. *virtute diuina vel angelica modo predicto de catenis.*

12 Et exeuntes proceſſerunt vicum unum. *Ad maiorem Petri aſſecurationem.*

13 Et conti. diſceſſit angelus ab eo. *Subito diſparendo ſicut dictum eſt ſupra.* 10. c.

14 Et Petrus ad ſe. reuer. &c. *Et tunc percepit quod non erat ſomnum, ſed rés geſta.*

15 Conſideranſque. *Hic ponitur conſequenter reſtitutio Petri ad fideles, cum dicitur,* conſideranſque. *ſcilicet, ubi eſſet, & quo diuertere poſſet. ne a cuſtodibus inueniretur, non timore paſſionis ductus, ſed quia per uiſitationem angeli circa prolongationem uitæ ſuç ſciebat uoluntatem Dei eſſe.*

16 Venit ad domum Mariæ. *Quæ non ſolum erat fidelis, ſed etiam hoſpita fidelium.*

17 Pulſante autem eo ad oſtium ia. *Quç clauſa erat de nocte, & pro infidelium perſecutione.*

10 Quæ ✻ Præ-

MORALITER. ſe transferre. ✠ MO-

a Videns,vel fortis,ue' uiſio fortitudinis,vel viſionis fortitudo.
†puella ad videndũ,nomine Rhode. Et vt cognouit vocẽ
Ex impatientia.ſ.nunciandi aduentum Petri.
Petri, præ gaudio non aperuit ianuam, ſed introcurrẽs nun 1
ciauit ſtare Petrum ante† ianuam. Et ille dixerũt ad eam.† 2
a Quia ſciebant Petrum incarceratum eſſe. Rem.
Inſanis. Illa autem affirmabat ſic ſe habere. Illi autem dice 3
a bant, angelus eius eſt. Petrus autem perſeuerabat pulſans. 4
Quia certum habebant quod ab omnibus non dimitteretur.
Cum autẽ aperuiſſent oſtium, viderunt eum, & obſtupue- 5
Silentium indicendo.
b runt. Annuens autem eis manu, vt tacẽrent, narrauit quo-
a Non homines non ſua calliditas,vel fortitudo. b Virtutem donatam precibus eorum.
modo dominus eduxiſſet eum de carcere. Dixitque: nũciã 6
a Iuſto,ſcilicet,filio Alphæi.alter Iacobus decollatus erat.
b Orantibus pro me. c Eadem nocte in alium locum timore Herodis,& Iudæorum.
c te Iacobo, & fratrib. hęc. Et egreſſus abijt ĩ aliũ locũ. Facta 7
a Craſtina poſt eductionem Petri de carcere. b Et cuſtodes.
c Apparet quod clauſum reliquit Petrus carcerem,quo aperto non eſſet ambiguum eum euaſiſſe.
autẽ die erat non parua turbatio inter milites, quidnam fa 8
In carcere.
d ctum eſſet de Petro. Herodes autem cum requiſiuiſſet eum 9
a Inquiſiuit vtrum cuſtodes noſſent quid de eo factum eſſet.
& nõ inueniſſet, †inquiſitione facta de cuſtodib. iuſſit eos 10
a Ad ſe,vt in eos vindicaret. 11
duci. Deſcendenſque a Iudæa in Cæſareã, ibi cõmoratus 12
a Ideo finibus eorum proximauit. Tyrus,& Sidon ciuitates ſunt prouinciæ Phœnicis 13
b Tyrii,& Sidonii.
eſt. Erat autẽ †iratus Tyriis, & Sydonijs. At illi vnanimes 14
a Quaſi theſaurorum cuſtos. 15
venerunt ad eũ. Et perſuaſo Blaſto, qui erat ſup cubiculũ
a Amicus enim eorum erat,& patronus,& forte præſes.
e regis poſtulabãt pacẽ, eo q, alerẽt regiones eorũ ab illo. 16

✠ Chryſ. Vide autem quomodo ancillæ cum illis iam in pari honore ſint. *Præ gaudio*, inquit, *non aperuit*, Bene etiam hoc factum eſt, vt ne etiam illi ſtatim videntes nimium obſtupeſcant, & minus credant, ſed vt exerceatur illorum mens, & qui nobis mos eſt, vt faciamus, inuenta eſt laborans, & illa: nam vt illa ferat Euangelia ſtudiut. Sic enim erant Euangelia.

a *Angelus eius eſt*. Hierony. Magna dignitas animarum, ut unaquæque ab ortu natiuitatis habeat Angelum in cuſtodiam ſibi deputatum.

HIERONYMVS. Quod autem unuſquiſque noſtrum habeat Angelos multæ ſcripturæ docent, exquibus illud eſt. Nolite contemnere vnũ de minimis iſtis, quia Angeli eorum, vident quotidie faciem patris, qui eſt in cœlis. Et puella Rhode Petrum Apoſtolum nunciante, alii Angelum ipſius eſſe credebant. Sin autem hoc de minimis dicitur, & de vno homine quanto magis de omnibus ſanctis, & præcipue de Apoſtolis ſentiendum eſt quorum Angeli quotidie uident faciem patris, iuxta illud quod ſcriptum eſt. Circũdat Angelus Domini in circuitu timentium eum. Et Iacob de ſe loquitur. Angelus qui liberauit me. Iſti ſunt qui aſcendunt, & deſcendunt ſuper filium hominis.

Ticonius. Videtur Angelus hominis eſſe homo interior, qui Deum ſemper fide contemplatur.

Beda. Quòd vnuſquiſque habeat Angelum ſcriptura teſtatur: vnde Dominus: Angeli inquit eorum ſemper vident faciem patris: Et Iacob; Angelus qui eruit me de cunctis malis. Et hic diſcipuli Angelum Petri venire credebant.

b *Tacerent*. Donec narraret virtutem; Vel tacere iubet, ne clamore gaudentium aduentus eius in ciuitate cognoſcatur.

✠ Chryſoſtomus. Deſideratior multo poſthac fuit diſcipulis, non ſolum quod ſeruatus eſt, ſed etiam quod aſtitit, & ſtatim acceſſit. Diſcunt poſtea, & familiares omnia manifeſte, & extranei didiciſſent, ſi voluiſſent credere. Hoc & in Chriſto euenit. *Annũciate*, inquit. *Iacobo, & fr. hæc*. Vide quõ, non eſt vanè glorioſus, non enim dixit. Vbique manifeſta facite hæc, ſed fratribus. D

c *Facta autem die erat turbatio non parua, &c.* ✠ CHRYSOSTOMVS. Adeo inſenſatus eſt, quod etiam iniuſte punire attentat. Ecce ſermonẽ pro illis ſuſcipio. Vincula erant, cuſtodes intus, carcer clauſus, nuſquam perfoſſus paries, omnes eadem dicebant, vir rapi non potuit, quare illos condemnas? Si voluiſſent ſoluere, antea hoc feciſſent, uel ſimul exiſſent. Num pecunias acceperũt? vnde? Qui neque pauperibus quod daret habebat, his dabat? Neque enim detritæ ſunt catenæ, neque ſolutæ. Oportebat videre eſſe rem diuinam, non humanam. †infra 26 E

d *Herodes autem cum requiſiuiſset eum, & non inueniſſet inqu. & cætera*. ✠ Idem. Quamuis audiuiſſet ab illis, examinauerat enim, & quod uincula ſoluta, & quod ſandalia accepit, & quod vſque ad noctem illam cum eis fuerit. Sed quid ſimul ne occultati fuerunt? quare non ergo, & ipſi effugerunt? Certo illum oportebat admirari, oportebat obſtupeſcere atqui poſtea manifeſtum eſt omnibus per mortem illorum, & Dei miraculum, & illius malitia. †inſenſus F

e *Deſcendenſque*. Raba. Vt Petri ſolutio nulli noceret, non permittitur Herodes vindicare in cuſtodes.

f *In Cæſaream*. Beda. Quamuis iuxta ſitum locorum Cæſaream Philippi dicere videatur, ideo quod hæc, ſicut Tyrus, & Sidon ciuitas ſit Phœnicis, tamen Ioſephus dicit hæc in Cæſarea Paleſtinæ geſta, quæ olim turris Stratonis dicta eſt in confinio Phœnicis, & Paleſtinæ in litore maris magni ſita. Ioſephus.

g *Alerentur*. Bed. Neceſſariã habebãt amicitiã vicini regis, ideo

NICOLAVS DE LYRA.

1 Præ gaudio. *Scilicet, liberationis Petri, & eius aduentus.*
2 Sed intro cur. *Vt bonos rumores velociter nunciaret.*
3 Inſanis. *Propter fortitudinem enim carceris, & cuſtodiam diligentem credebant euaſionem Petri impoſſibilem eſſe.*
4 Angelus eius eſt. *Ex hoc loco, & ex hoc quod dicitur Matth. 18. b.* Angeli eorum ſemper vident faciem patris, *dicunt concorditer ſancti, & Doctores, q ſinguli homines habent ſingulos angelos ad ſuam cuſtodiam deputatos, & aliquando apparent in ſpecie illorum, ſicut Angelus in ſpecie Beati Ambroſii Mediolani exiſtentis apparuit Turonis in ſepultura Beati Martini, & Beatus Franciſcus in remotis agens apparuit in Capitulo Arelatenſi.*
5 Et obſtupuerunt. *Præ admiratione vidẽtes Petrum liberatum, & ignorantes liberationis modum, propter quod Petrus cœpit narrare ipſum, cum dicitur:* Annuens autem, &c.
6 Nunciate Iacobo, & fra. *Vt reddant gratias Deo qui exaudiuit petitionem eorum pro me factam, vt dictum eſt ſupra. Oratio autem fiebat, &c.*
7 Facta autem die. *In qua ordinatum erat occidi Petrum.*
8 Erat non par. tur. inter. mi. *Quia timebant negligentiæ eorum imputari, & per conſequens puniri, ſicut & factum eſt. Vnde ſubditur.*
9 Herodes autem cum re. eum. *Scilicet, Petrum.*
10 Et non inue. *Et portæ carceris inuentæ fuiſſent apertæ, ſicut expreſſe dicitur de porta ferrea.*
11 Iuſſit eos du. *Scilicet, in carcerem, tanquam ſuſpectos de liberatione Petri, vt poſt ea punirentur, ſed Herodes fuit impeditus celeri morte præuentus, vt habetur parte ſequenti.*
12 Deſcendenſque. *Hic conſequenter deſcribitur Herodis punitio. Et primo ponitur eius pœna. Secundo ponuntur duo corollaria, ibi:* Verbum Domini. *Circa primum dicitur:* Deſcendenſque a Iudæa. *id eſt, a Ieruſalem, quæ eſt in altiori ſitu Iudææ.* Diuiſio.
13 In Cæſaream. *Non Philippi, vt dicit glo. quæ eſt in Prouincia Phœnicis, ſed in Cæſaream Paleſtinæ, quæ antiquitus dicebatur Turris Stratonis, & eſt in confinio Paleſtinæ, & Phœnicis. Et cauſa ſubditur, cum dicitur.*
14 Erat autem iratus Tyrijs, & Sido. *Qui erant de prouincia Phœnicis: propter quod terminus eorum appropinquauit, vt eos debellaret, & puniret.*
15 At illi vnanimes venerunt ad eum. *Ad placandum per oblationem emendæ, & vt hoc melius facerent, rogauerunt eius cubicularium qui erat eius ſecretarius, vt eſſet huius negocii mediator pro eis. Et ſubditur cauſa cum dicitur.*
16 Eo quòd alerentur regiones eorum ab illo. *Id eſt, ab Herode. Non enim terra eorum poterat habere victualia ſufficienter de terra Herodis accepta, vel per eam tranſportata.*

a Præfinito ad condictum. b Deſcribitur gloria, vt poſtea maior ſit miſeria c In uel ſuper. d Vbi locus erat iudicii.

Statuto autem die Herodes veſtitus veſte regia ſedit pro tribunali, & 1
a Blandiendo, & adulando. b Adulatio, & prauitas fidei oſtenditur.
concionabatur ad eos. Populus autem acclamabat, Dei voces, & nō ho 2 3
a minis. Cōfeſtim autem percuſſit eum Angelus Domini, eo quod non 4
a Perſequendo Apoſtolos, & nomen Dei reſpuendo. Paulatim non ſubito. b Falſo domino mortuo Dei uerbum creſcit. 5
dediſſet † honorem Deo, & conſumptus a vermibus expirauit. Verbū 6
a In fidelibus. b In his qui quotidie augebantur. c Redit ad id quod dixerat. Mittentes ad ſeniores per manus Barnabæ, & Sauli. 7 8
autem Domini creſcebat, et multiplicabatur. Barnabas autem, & † 9
Saulus reuerſi ſunt Ieroſolymis expleto miniſterio, aſſumpto Ioanne 10
qui cognominatur Marcus. 11

A ideo quod regio eorum valde anguſta eſſet Galilææ, & Damaſci finibus preſſa.

a Confeſtim, &c. IOSEPH. Dum impietatem illicitæ adulationis non exhorreret, reſpiciens paulo poſt imminentem

I. 19. antiq. Iud. c. 10 & li. 2. de bello Iudaico. cap. 10.

tem, & inſiſtentem capiti ſuo, vidit Angelum cumque ſentit continuo exitij ſui miniſtrum quē prius nouerat prouiſorem bonorum, inde continuis ſeptem diebus ventris dolore cruciatus, vitam violenter abrupit.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Statuto autem die. *Ab Herode, vt, Tyrii, & Sydonii eius audirent ſententiam.*
2 Herodes veſtitus veſte regia. *i. inſigniis regalibus decoratus ad ſuam magnificentiam oſtendendam.*
3 Sedit pro tribunali. *Magnifice.*
B 4 Et concionabatur ad eos. *Loquens valde egregie.*
5 Populus autem acclamabat. *Adulando Herodi.*
6 Dei voces, & non hominis. *Dicebant. n. quod talis eloquentia non erat hominis puri, ſed deitatem habentis.*
7 Confeſtim autem percuſſit eum Angelus domini. *Vehementi dolore ventris, vt dicit Ioſephus in libro antiq.*
8 Et quod non dediſſet honorem Deo. *Conſiderando propriā fragilitatem, ſed magis congaudens de hoc, quod populus attribuebat ſibi diuinum honorem.*
9 Et conſumptus a vermibus expirauit. *Computreſcentibus. n. inteſtinis generabantur ibi vermes eum interius corrodentes.*
10 Verbum autem domini creſcebat, &c. *Hic ponuntur duo corollaria. Primum eſt de multiplicatione fidei mortuo Herode ipſius perſecutore, & patet ex dictis. Secundum eſt de reditu Sauli, & Barnabæ in Antiochiam.*
11 Expleto miniſterio. *Pro quo venerant Ieruſalem, vt habetur in fine capituli præcedentis.*

MORALITER.

1 *Statuto autem die Herodes veſtitus veſte regia ſedit pro tribunali, &c.* Per hoc autem quod acceptans diuinos honores adulatorie ſibi impenſos, per Angelum fuit percuſſus, & miſerabiliter mortuus doceri debent prælati, & principes, vt non accepcent, ſed magis impediant inconuenientes ſibi honores.

CAP. XIII.

Præter illos, qui venebant ab Ieroſolymis.

ERāt autē in eccleſia, q̄ erat Antiochiæ 1
a De futuris. b Idem. c preteritis.
pphetæ et doctores, ī quib. Barnabas 2 3
a Exaudibilis, audiens mærorem, aut nomen habitaculi. b Ipſe eleuans, uel conſurgens.
& † Simeō q̄ vocabat̄ Niger & lucius 4
a De Cyrene ciuitate ſupradicta; 5
Cyrenēſis, & Manahē, q̄ erat Hero- 6
a Qui eodem lacte alitur collactaneus dicitur. Qui nunc nominati ſunt.
dis Tetrarchæ † collactaneus, & Saulus † Miniſtrantibus au- 7
Prophetis. 8
c tem illis domino, & ieiunantibus, dixit illis ſpirituſſanctus, 9 10

CAP. XIII. ERant autem in eccleſia, &c. prophetæ, &c. doctores, &c.

a Idem erāt prophetæ & doctores. Vel, alii eorum prophetæ, alii doctores fuerunt.

† Simon.

b Niger. Rab. A colore ſi Latinum eſt. Vel aſcendens interpretatur, ſi Hebræum.

† ſimul cum eo educatus.

c *Dixit illis ſpiritus ſanctus, &c.* * Chryſ. Quis non tantæ authoritatis exiſtens, auſus eſſet hoc dicere, atque ita eum non eſſent communiter congregati? Vidit illos habere maiorem uirtutem, & quum multū valerent cōtentos eſſe. Quomodo autem illis dicit per prophetas forſan, idcirco præoccupans dixit. *Et prophetæ erant ieiunabantque, & miniſtrabant.* Vt ſcias magna ſobrietate opus eſſe. In Antiochia ordinatur, ibi prædicat. *Segregate mihi, &c.* * Idem quare non dixit Domino ſegregate, ſed mihi? Oſtendit vnam eſſe poteſtatem, ac virtutem. Vides quanta res ſit ieiunium? oſtendit quod ſpiritus omnia faciebat.

C

Segregate.

NICOLAVS DE LYRA. CAP. III.

Diuiſio.

ERant autem. Supius deſcripta publicatione euangelij facta per prædicationē Petri, cum aliquibus tamē incidētibus, hic conſequenter deſcribitur eadē publicatio p prædicationē Pauli. Et diuidit in duas partes, quia primo deſcribitur ad Apoſtolatū vocatio. Secūdo huius officij executio ibi. *Et ipſi quidem.* Crica primum dicitur.
1 *Erant autem in eccleſia quæ erat Antiochiæ prophetæ.* denunciātes futura per donum prophetiæ, vt dictum de Agabo, ſupra, 11. c plures alii erant ſimilem gratiam habentes.
2 *Et doctores.* ſacram ſcripturam exponentes per dona ſapiētiæ & ſcientiæ, & interpretationis ſermonum.
3 *In quibus Barnabas.* Ille ſecundum Hieronymum, in libro illuſtrium virorum eſt ille qui ſupra. 4. c. vocatur Ioſeph, Leuites Cyprius genere.
4 *Et Simon qui vocatur Niger.* ad differētiam Simonis Petri.
5 *Et Lucius Cyre.* i. natus de Cyrene.
Et Manahen qui erat Herodis tetrarch. Ille eſt qui dictus eſt Herodes Antipas, & decollauit Ioannem Baptiſtam, vt dictum eſt in prin. cap. præced.
6 *Collactaneus.* i. de eodem lacte nutritus.
7 *Et Saulus.* de cuius vocatione ad Apoſtolatum principaliter hic agitur.
8 *Miniſtrantibus autem illis domino.* in bonis operibus ſecundum ſuos gradus, & officia.
9 *Et ieiunantibus.* vt mens eſſet eleuatior ad diuina.
10 *Dixit illis ſpirituſſanctus.* vtrum autem hoc fuerit verbo mentali tantum in reuelatione, vel verbo ſenſibili diuinitus formato vel vtroque modo, non habetur ex textu. Gloſ. tamen interlinearis dicit quod dictum fuit prophetis, & per conſequens in reuelatione, tamen illa glo. non eſt multum autentica.

Et *Segregate*

MORALITER.

1 *Erant aūt in ec. &c.* Hic aūt exprimuntur perſonę ſolennes vt promotio Barnabæ, & Sauli ad Apoſtolatum oſtendatur ſolennius celebrari. Nam hęc electio autoritatiua, & imperatiue fuit a ſpiritu ſancto, propter quod dicitur.
8 *Miniſtrantibus autem illis dom. & iei. dixit illis ſpiritus ſanctus Segregate mi. Bar. & Sau. &c.* Fuit autem executiue per homines ſanctos, & prophetas, vnde ſubditur.

Tunc

a *Segregate mihi Bar. & Sau.* Beda. Videt Saulus iuxta ordinē A hiſtoriæ 13. anno poſt paſſionē apoſtolatum cum Barnaba, & Pauli vocabulū accepiſſe. quartodecimo autē anno iuxta condictum Iacobi Cephæq; & Ioannis ad magiſterium Gētium profectum eſſe. Et hiſtoria eccleſiaſtica conſentit; dicēs apoſtolis fuiſſe præceptum, vt 12. annis in Iudæa prædacarent.

b *Imponenteſque illis manus, &c.* IVSTI. Hæretici ad rectam opinionem venientis delictum corrigitur prauæ quidem opinionis mutationem ſententiæ, baptiſmatis autem, vnctione ſancti, vnguenti; ſuffragiorum autem impoſitione manuum; neque quicquam manet eorum, quæ ante fuerāt, quin ſaluātur.

c *Miſſi a ſpiritu ſancto.* RABANVS. Ab B hominibus dimiſſi mox a ſpiritusancto mittuntur ad Seleuciam. Dux itineri eorum fuit, qui eos ſeparauit à cæteris.

d *Abierunt Seleuciam.* RABANVS. In quibusdam exemplaribus inuenitur: Abierunt Seleuciam quæ eſt Salamina, duo autem nomina vnius ciuitatis.

✻ Chryſoſtomus. Simul abierunt ordinati, & in Cyprum nauigarunt, eo quod illic non eſſet perſecutio, & verbo Dei iam ſparſo, in Antiochia quidem ſat plures erant. Et Phœnicea prope Paleſtinam erat. Cyprus autem non item. Vltra non quærit quare? quando ſpiritu mouentur. Non enim ſolum ordinati ſunt a ſpiritu, ſed etiam emiſſi.

e *In ſynagogis Iudæorum.* BEDA. Propter ignaros locorum ſemel annotandū credidi, vbicunque ſynagogam Iudæorum D videris, ſcito in ciuitate geſta, quæ dicuntur.

✻ Chryſoſto. Vides illos omnium diligentiam facere, & illis primum annunciari verbum vt ne contentioſiores efficiantur? Et illi non loquebantur niſi Iudæis ſolis. Et hi in Synagogas abierunt.

a Separate, ut ſoli ſeruiant doctrinæ. b Patet eos a Ieroſolymis Antiochiam rediſſe. c Apoſtolatus. d Ideo vas electionis Paulus dicitur, & ſegregatus in euangelium Dei. Aſſumam futura enim Deo ſunt quaſi præterita.
a † Segregate mihi Barnabam, & Saulum in opus ad qđ aſ- 1 2
a Vt prædicatio eis præparetur. b In modum ordinandorum.
b ſumpſi eos. Tunc ieiunātes & orantes imponenteſque illis 3
a In opus ad quod aſſumpti ſunt. Saulus, & Barnabas.
c manus dimiſerunt eos, & ipſi quidem miſſi a ſpiritu ſancto 4
a A Seleuco rege uocatam.
d abierunt Seleuciam, & inde nauigauerunt Cyprum. Et cū 5
a Propter reuerentiam, ſiue duritiam Iudæorum 6
e veniſſent Salaminā prædicabāt verbū Dei in ſynagogis
a Qui dicebatur Marcus. b Prædicationis. 7
Iudæorum. Habebant autē, & Ioannem in miniſterio. Et
cū perambulaſſent vniuerſam inſulam vſq; ad Paphū, in- 8 †
Maleficum.
uenerunt quēdā virū magū pſeudoprophetam Iudæū, cui 9 10
a Filius in malo, vel filius maleficij. Ideſt, maleficus. b Proconſul nomen dignitatis ſecundus a conſule. c Qui ex bono naturæ uerbum Dei deſiderabat.
f nomē erat † Bariesu, q erat cū pcōſule Sergio paulo viro prudēte, hic accerſitis Barnaba, & Paulo deſiderabat audire 11
a Maleficus quod aliis commune eſt, ei eſt proprium.
g verbū dei. Reſiſtebat aūt illis Elymas Magus, ſic.n.inter- 12
a Ideſt, Magus quod ad tranſgreſſionem reſpecit, quæ ſemper Deo reſiſtit.
h i pretatr nomē ei, q̄rēs auertere pcōſulē a fide. Saulus autē 13 14 †

† Accerſiui

f *Barieſu.* BEDA. Corrupte legitur. Barieſu, vel, vt alij Barihen.

✻ CHRYSOSTOMVS. Iterum Magus Iudæus ſicut Simon, & vide hunc, quando aliis quidem prædicabant, non valde indignantem quando autem acceſſerunt Proconſulem, tunc indignati ſunt. Miraculum autem eſt in Proconſule, quod præoccupatus illius Magia voluit audire apoſtolos. Ita, & Samaritani fecerant, & a comparatione victoria E apparet, dum Magia vincitur. Vbiquæ vana gloria, & amor principatus cauſæ ſunt malorum.

g *Sergio Pau.* Duo vnius nomina ſunt Sergius, & Paulus.

h *Elymas.* Raba. Elymas ſecundum quoſdam interpretatur Dei mei menſura, vel Magus, & ideo reſiſtebat.

✻ Chryſoſtomus. Hinc nomen illius mutatur cum ordinatione, id quod, & Petro accidit.

i *Auerte.* Raba. Eum qui inceperat conuerti, a fide ad tranſgreſſionem volebat conuertere iuxta nomen ſuum.

i *Saulus.* Raba. interpretatur tentatio reſpicientis, vel ſecuritas, vel mirabilis. F

Qui

NICOLAVS DE LYRA.

1 Segregate mihi Bar. & Sau. *Vt procedant ad conuerſionem Gentium, tunc enim iſti duo fuerunt ad apoſtolatum vocati.*

2 In opus ad quod aſſumpſi eos. *Ideſt, in opus publicationis euangelij ſicut, & alij apoſtoli adhoc ſunt aſſumpti.*

3 Tūc ieiunantes & orantes imponenteſque illis manus *In morem ordinandorum, vt dicit interlinearis glo. Propter quod aliqui expoſitores dicūt, quod hic breuiter inculcantur duæ hiſtoriæ, ſcilicet, quod illi qui erant Antiochiæ ieiunauerunt, & orauerunt pro ipſis, & tunc miſerunt eos in Ieruſalem, vbi erant apoſtoli, ad quos ſolum manuum impoſitio pertinebat. Sed textus hoc non videtur innuere, propter quod melius dicitur vt videtur, quod iam in Antiochia in qua notabiliter creuerat eccleſia, vt dictum eſt ſupra in fine. 11. cap. ad regimen ipſius fuerant ab apoſtolis aliqui epiſcopi ordinati, & illuc miſſi, & illi impoſuerunt Barnabæ, & Saulo manus, quod ſpectat ad officium epiſcoporum, eo quod ſunt ſucceſſores apoſtolorum, 21. di. c. in no. Teſtamēto.*

4 Et ipſi quidem miſſi a ſpiritusancto. *Hic conſequenter deſcribitur officij impoſiti executio. Et primo publicatio euangelij per Saulum cū Barnaba. Secundo cum Syla, ca. 15 ibi.* Poſt aliquot dies. *Prima diuiditur in tres partes, quia primo ponitur prædicatio Sauli, & Barnabæ in Cypro. Secundo in Iconio, ſequenti cap. Tertio ponitur cuiuſdam ſubortæ quæſtionis determinatio, c. 15. Prima adhuc in duas quia primo ponitur apoſtolorum prædicatio. Secundo Iudeorum contradictio, ibi.* Vidētes autem. *Prima adhuc in duas, quia primo ponitur perſecutio apoſtolorum in Cypro inſula. Secūdo in Antiochia, ibi.* & cū a Papho. *Circa primum, dicitur:* Et ipſi quidem miſſi a ſpiritu ſancto *vt patet ex dictis.*

5 Abierunt Seleuciam. *Quæ eſt ciuitas ædificata a Seleuco rege Aſiæ, de quo fit ſermo 2. Machab. 3.*

6 Et inde nauigauerunt Cyprum. *Quæ eſt inſula famoſa.*

7 Prædicabant verbum Dei in ſyna. Iudæorum. *Quia debebāt eis denunciare verbum euangelicum, vt habetur inf. eod. cap.*

8 Habebant autem & Ioannem in miniſterio. *Scilicet, prædicationis, & hic eſt qui cognominatus eſt Marcus, in fine capituli præcedentis.*

9 Inuenerunt quendam virum Magum pſeudo. *Quia ſua malicia deceperat proconſulem, & populum.*

10 Cui n. e Bar. *Sic eſt in Græco & in libris correctis, & tantum valet ſicut filius Ieſu.*

11 Qui e. cum pro. Ser. Pau. *Ab iſto mutatum eſt nomen Sauli in Paulum, vt communiter doctores dicunt, quia fuit prima perſona notabilis, quæ legitur conuerſa per prædicationem Sauli. Antiquitus enim homines ex aliquo facto notabili ſortiebantur nomina noua, ſicut Ioannes filius Simonis Machabæi ex victoria quam habuit de Hircanis, Ioannes Hircanus vocatus fuit, vt habetur in hiſto. ſcholaſti.*

12 Reſiſtebat au. il. Ely. *Iſte eſt qui vocatus eſt Bar Ieſu. Elymas enim interpretatur Dei mei menſura vel cenſum, ſic enim faciebat ſe vocari, vt crederetur nuncius Dei.*

13 Quærens auer. *Vt eum magis in ſua familiaritate poſſet tenere*

14 Saulus au. &c. *Hic eſt ille qui prius Saulus vocabatur, & modo Paulus ratione dicta.*

Repletus

MORALITER.

3 *Tunc ieiunantes & orantes imponenteſ. illis ma. dimi. eos.* Per hoc autem ſignificatur, quod promotio epiſcoporum qui ſunt apoſtolorum ſucceſſores, (vt dicitur in decretis di. 21. in no. teſta.) debet fieri inſtinctu ſpiritusſancti, & per perſonas Deū præ oculis habentes, & non per potentias ſeculares, vel per miſericordias aut promotiones.

4 *Et ipſi quidem miſ. a ſpiri. abi. &c.* Ex hoc patet quod eorū itineratio, & nauigatio non erat a caſu, ſed ſpiritusſancti dictu ſecundū illud Ezech. 1. c. *Vbi erat impetus ſpiritus, illuc gradiebātur.* Contra illos prædicatores qui ſecundum carnis impetū gradiuntur, ſcilicet, vbi credūt habere lautum conuiuium, vel temporale lucrum alia loca declinando, in quibus eſſet maior neceſſitas prædicandi.

† *Et cum per. &c.* Sequitur.

† *Saulus autem, &c. O plene omni dolo. &c.* Ex hoc patet, quod contradicentes fidei vel eius multiplicationem impedientes non ſunt blandiendi, ſed acriter arguendi.

A a *Qui,& Pau.* Beda. A Sergio Paulo proconſule quem fidei ſubegit, ſortius eſt nomen Pauli.

Beda. Apte Gentium apoſtolus de Gentili nomen ſortitur.

RABA. A Sergio Paulo ſic dictus cum meritis mutantur & nomina. Saulus filius doloris erat cum eccleſiã perſequeretur, filius autẽ dexteræ Paulus, quando non ſe tantum, ſed etiam plures ad dexteram vocauit. Sicut enim Barnabæ mutatum eſt nomẽ, vt pro Ioſeph vocaretur Barnabas, id eſt filius conſolationis, ſicut Saulus poſt gradum apoſtolatus Pauli nomen accepit, qui de ſuperbo humilis factus, pro B Saule vocatus eſt Paulus. Saulus a Saule impio, & perſecutore, Paulus a modico, & humili ſpiritu vocatur. Vnde & nomẽ ſuum interpretãdo dicebat, *Ego ſum minimus apoſtolorũ, qui non ſum di.&c.* (1. Cor. 15. b.)

✲ CHRYSOSTO. Et vide non hic contumelis locus eſt, ſed ſtupori. Impudẽtes eũ, & emuteſce reneſciẽtes ſic appellare conuenit. *O plene omni dolo.* inquit, *& omni verſutia fili diaboli, hoſtis omnis iuſtitiæ.* Hic reuelat quæ in mente eius erant, prætextu ſalutis perdente proconſulem *Non ceſſas.* inquit, *peruertens vias domini.* & credibiliter, Non nos, inquit impugnas, ſed vias domini ſubuertis rectas, & cum laude hoc dicit.

b *Et nunc.&c. eris cæcus.* Beda. Oportuit Paulum miracula agere ad conſummationem apoſtolatus. quem diu contra ſtimulum calcitrantem dominus elegerat.

✲ Tertullianus. Apoſtoli mortuos ſuſcitauerunt, quod Deus ſolus, & debiles redintegrauerunt, qđ nemo niſi Chriſtus, imo & plagas inflixerunt, quod noluit Chriſtus. Non enim decebat eum ſæuire qui pati venerat. Percuſſus eſt Ananias, & (Li. de pudi.)

a Olim vel nunc viuacius, b Per ſpiritum. c Elymam.

a qui, & Paulus repletus ſpiritu ſancto, intuens in eum dixit:

a i. pleni non recipiunt augmentum. Non naſcendo, ſed imitando.

O plene omni dolo & omni fallacia, fili diaboli, & inimice

a Dei & legem eius. b Fidem & pœnitentiam. Mandata.

omnis iuſtitiæ, non deſinis ſubuertere vias domini rectas Et

Id eſt, poteſtas a Extra ſicut, & intra es.

b nunc ecce manus domini ſuper te, & eris cæcus non videns

a Sicut non uides ſolem iuſtitiæ, ſed deſurſum a Deo. b pœnitentiæ vel mortis. c Non fortuitu, d Cæcitatis initium. Ipſa cæcitas.

ſolem vſque ad tempus. Et confeſtim cecidit in eum caligo

a In circumitum ſe vertens in modum cæcorum. b Ad ſe ducendum.

c & tenebræ. Et circumiens quærebat qui ei manum daret.

a Id eſt, cum doctrina Chriſti uirtutem miraculi

Tunc proconſul cum uidiſſet factum credidit, admirans ſu-

d per doctrina domini. Et cum a Papho nauigaſſet Paulus, &

a Ex quibus erat Barnabas. b Ciuitatem illius. c Illius regionis.

qui cum eo erant, venerunt in Pergen Pamphyliæ. Ioannes

a Hæc eſt cauſa futuri diſſidii. b Vnde cum eis uenerat. c Paulus, & Barnabas cum ſuis.

autem diſcedens ab eis reuerſus eſt Ieroſolymam. Illi vero

a Pedibus non nauigantes.

pertranſeuntes Pergen, venerunt Antiochiam† Pſidiæ. Et in-

e a Quã conſueuerant conuenire, & legem legere, & prophetas ad modum domini ex diei.

f greſſi ſynagogam die ſabbatorum ſederunt. Poſt lectionẽ au-

a Non poteſt ciuitas abſcondi ſupra montem poſita.

g tẽ legis et prophetarũ miſerunt principes ſynagogæ ad eos,

a Quia Iudæi eſtis. b Quaſi dicerent hoc eſt opus diei huius quo nihil aliud operamur. Dubitando dictum quod eſt perfidiæ ſignum c Non prædicationis, non electionis.

dicẽtes: Viri fratres, ſi quis eſt in vobis ſermo exhortationis

nias, & Elymas, Ananias morte, Elimas cæcitate, vt hoc ipſo probaretur Chriſtum, & hæc facere potuiſſe. D

✲ Chryſoſtomus. Quo ille adductus eſt ſigno hoc & hũc voluit adducere. *Vſque ad tempus*, non punientes erat verbũ, ſed admonentis, ſi enim punientis fuiſſet verbum, omnino illum fecuſſet cæcum. Nunc autẽ nõ hoc agit, ſed ad tempus, vt procõſulem lucrifaciat.

c *Et confeſtim. cecidit, &c.* RABANVS Hic impletur quod in Canticis legitur: *Capite n. vul. per, quæ demo. vi.* quia Paulus pſeudo prophetam cepit; exterminantẽ rudem vineã id eſt, proconſulis mentem. Sciebat Apoſtolus ſui memor exẽpli, de tenebris oculorum poſſe lumen mentis ſurgere. Non enim merebat habere oculos carnis, qui mentis oculos laborabat auferre alijs. C.

d *Tunc Proconſul cũ vidiſſet, &c.* ✲ Chryſoſto. Merito cum enim qui preoccupatus erat Magis, hac pœna edoceri conueniebat, ita, & in Aegypto Magi a muſcis inſtituebantur.

e *Venerunt An.* Beda. Duæ ſunt Antiochiæ. Vna in Syria a Seleuco rege condita, quæ Reblata ante vocabatur, in qua primo cognominati ſunt diſcipuli Chriſtiani. Altera de qua modo dictum eſt, in prouincia Pſidiæ.

✲ Chryſoſtomus. Vide autem illos non diu moram trahentes, vtpote conſule iam credulo facto, neque emollitos adulatione, & honore, ſed ſtatim operi incumbentes, & in diuerſam regionem feſtinantes.

f *Antiochiam Pſi.* Raba Ad differẽtiam alterius Antiochiæ vt creditur, ſed a multis eadem eſſe putatur.

g *Sederunt.* Raba Quaſi audituri legem, non prædicaturi. Ecce exemplum humilitatis.

Chryſoſt.

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Repletus ſpi. *Cuius virtute videbat ea quæ erant aliis occulta.*
2 Intuens in eum di. *Pronuncians Dei ſententiam.*
3 O ple. om. dolo. *In agibilibus.*
4 Et om. fal. *In credibilibus.*
5 Fili diabo. *Per imitationem in operibus.*
6 Inimice omnis iu. *Acquiſitæ, & infuſæ.*
7 Non deſinis ſub. *Quantum eſt in te.*
8 Vias domini re. *Ideſt, fidem, & mores.*
9 Ecce manus domini. *Ideſt, eius vindicta.*
10 Et eris cæcus. *Vt pœna reſpõdeat peccato, ſcilicet, cæcitas corporis cæcitati tuæ mentis.*
11 Et confeſtim, &c. *Ideſt, in inſtanti, ad oſtendendum, quod cæcitas illa non fuit a cauſa naturali, ſed ſupernaturali.*
12 Tunc procon. cum vi. fa. *Procedens ex diuina virtute in teſtimonium doctrinæ per apoſtolos prædicatæ.*
13 Credidit. *Cognoſcens, quod deus, qui veritas eſt prima non poteſt eſſe teſtis falſitatis.*

14 Admirans

14 Admirans ſuper do. *Quod eſſet tantæ excellentiæ, quod confirmaretur operibus diuina virtute factus.*
15 Et cum a Pa. *Hic conſequenter deſcribitur apoſtolorum prædicatio in Antiochia. Circa, quam primo ponuntur quędam præambula, ſcilicet, de receſſu Ioannis, & acceſſu ad Antiochiam. Secundo ponitur ipſa prædicatio, ibi. Surgens autem Paulus. Circa primum dicitur.* Et cum a P. na. *Scilicet, Barnabas, & Ioannes.*
16 Venerunt in Per. *Nomen eſt ciuitatis in regno Pamphyliæ.*
17 Ioannes au. diſ. *Huius autem receſſus cauſam non exprimit textus. Non videtur tamen fuiſſe rationabilis, quia propter ipſum Paulus iudicauit eum non eſſe iterum recipiendum in ſocietate eorum, vt habetur infra. 15. cap.*
18 Illi vero, &c. venerũt Antiochiam Pſidiæ. *Hoc dicitur ad differentiam Antiochiæ ædificatæ, & denominatæ ab Antiocho magno, de qua dictum eſt in prin. huius ca.*
19 Et ingreſ. ſy. *In qua congregabantur Iudæi.*
20 Sederunt. *Ad audiendum, ideo ſubditur.*
21 Poſt l. &c. *Ex quo patet, quod eorum prædicatio fuit efficacior ex hoc, quod ſe non ingeſſerunt ad prædicandum, ſed rogati fuerunt.*

Surgens

MORALITER.

b *Et nunc ecce, &c.* Per hoc deſignatur, q̃ impedientes prędicationem verbi Dei incurrunt tenebras culpæ, & niſi pęniteant incurrent tenebras gehennæ.

19 *Et ingreſſi ſynagogam.* Quæ eſt locus orationis.

† *Die ſabbatorum.* Quæ eſt tempus prædicationis, ideo ſequitur,

Surgens

A * Chryſo. Et ita viam parant ſermonibus, ſed non priores loquuntur, ſed admoniti, & tanquam hoſpites prouocati. Niſi autem expectaſſent, non habitus fuiſſet ſermo. Bene autem in ſabbatho ingreſſi ſunt in ſynagogam, quando omnes fuerunt congregati.

tæ memores ſunt vbique eorũ quę in Aegypto acciderũt. Et vide, vt tempora calamitatum præterit, & nuſquã crimina in medium affert, ſed magnam Dei miſericordiam, relinquens illa ipſis cogitanda. D Rom.6.b.

b *Terra Chanaam, &c.* Rabanus. Scilicet repromiſſionis, quæ ideo (vt pleriſq; videtur) Iſraeli eſt data, quia in prima diuiſione poſt diluuiũ hanc prouinciã ſemẽ Sem ſortitũ eſt, ſed poſtea a Chananæis violenter eſt poſſeſſa. Et iõ iure prælij priſtinis habitatoribus redditur, merito autẽ Chananæi delentur, de quorum ſtirpe dicitur. *Maledictus Chanaã, ſeruus ſeruorum erit.* cuius pater Cham in patrem ipſius fuit, & ideo maledici meruit. Gen 9.d.

c *Quadringen.* Beda. Dixerat Deus ad Abraham. Erit ſemen tuum ac. inter. &c. & itẽ ait, quia in Iſaac vocabitur tibi ſemẽ, ab exortu ergo illius ſeminis vſque ad exitum Iſrael ex Aegypto, fuerũt iuxta Exodũ anni quadringenti quinque. His adde quadraginta annos in deſerto, & quinq; in terra Chanaã, quibus peractis vtatur terra quieuiſſe a prælijs & ſors fuiſſe miſſa ſuper eam, & inuenies annos quadringentos quinquaginta. Ibi.16 cap. Ibi.21.b. E † De pę di.2. c. vt cognouerunt circa medium.

a *Surgens autem Paulus & manu ſilentium indicens ait: Viri Iſraelitæ, &c.* * Chryſoſtomus. Vide Barnabam vbique cedentẽ Paulo ſicut & Ioannes vbique Petro. Ille abduxit eum a Damaſco, quamuis venerabilior eſſet, ſed ad communem vtilitatem ſpectabant. *Et ſurgens*, inquit, ac innuens manu. Mos hic Iudęis erat. Ideo & ipſe iuxta illum eis loquitur dicens. *Viri Iſraelitæ, &c.* Vide quomodo ſermoni viã parat, prius illos laudibus extollit, & monſtrat magnam Dei erga illos curam, per hoc quod dicit. *Timẽtes Deum.* Sic incipit ſermonem, & non dixit, aduenæ. id quod erat calamitatis nomẽ. *Deus plebis Iſrael.* Vide quomodo Deũ illis vt proprium tribuit, qui omnium cõmunis eſt Deus. Et oſtẽdit olim maxima ab illo beneficia populo conceſſa, ſicut & Stephanus. Hęc autem faciunt, vt doceãt illos, quod nunc quoque eodem modo filium ſuum miſit. Sicut & Chriſtus dixit de vinea, ita & ille dicit. *Et plebem exaltauit, &c.* B

* Idem. Sane contrarium euenit, priuſquam in multitudinẽ creuiſſent, ſed miracula propter illos facta ſunt & prophetæ

a Non ad nos qui non indigemus. b Iuxta conſuetudinem gentium propter multitudinem audientium. c Aliquo ſcilicet conſueto ſilentii ſigno.
a ad plebem, dicite. Surgens autem Paulus, & manu ſilentium 1
a Iudæi. b Gentiles. c Timentes ſegregat, quia non omnes timebant Deum. d Vtique.
indicens ait: Viri Iſraelitæ, & qui timetis Deũ, audite Deus 2
a Præ cunctis plebibus, quæ alios Deos colebant. Elegit, ex omni genere hominum. 3
b Non patres eorum. Abraham, &c. c Non veſtros, quod dicitur ad perſuadendum. d De ſeruitio. 4
plebis Iſrael elegit patres noſtros, & plebem exaltauit cum 5
a Seruientes in luto & latere b Poteſtate qua Aegyptios plagis multis percuſſit. c Chriſto, qui eſt brachium patris. 6
eſſent incolæ in terra Aegypti, & in brachio excelſo eduxit 7
a Longam Dei ſignat patientiam.
eos ex ea, & † per quadraginta annorum tempus mores eo- 8
a Grauitas eorum oſtenditur. b Vitia ſeptem, vel innumerabilia.
b rũ ſuſtinuit in deſerto. Et deſtruens Gentes ſeptem in terra 9
a Pacem deſignat & diuiſionis qualitatem. 10
c Chanaam, ſorte diſtribuit eis terram eorũ, † quaſi poſt qua- 11
a Ideſt, poſt quadringentos annos & quinquaginta, & diuiſionem terræ. 12
dringentos & quinquaginta annos. Et poſt hoc dedit iudi- 13
a Contra voluntatem Dei.
ces vſque ad Samuel prophetam. Et exinde poſtulauerunt 14
a Cumulatur patientia Dei. b Malum de nouiſſima tribu, quod vindictæ genus eſt. 15
d tregem, et dedit illis Saul filium Cis, virum de tribu Ben- 16
a Cum tempore Samuelis, ſic enim eſt in Chronicis. Samuel & Saul annis 40.
b Propter humilitatem radicis & perſonæ, vel in figura Chriſti ſuſcitati.
e iamin, annis quadraginta. Et amoto illo ſuſcitauit illis 17
a Continua oſtenditur patientia. b Niſi ego quærerem nulli appareret. 18
Dauid regem, cui & teſtimonium perhibens dixit. Inueni 19
a Paruæ ſtirpis. b Hoc propter ipſum, vel Chriſtum de Dauid ſemine natum; 20
c Hoc Chriſto maxime conuenit.
Dauid filium Ieſſe virum, ſecundum cor meum, qui faciet
a Ad hoc tendebant prædicta.
omnes voluntates meas. Huius Deus ex ſemine ſecun- 21 22
a Non ſubito, ſed poſt multas prophetarum promiſſiones hoc factum eſt.
Iſtam, qui faciet omnes voluntates meas. De fructu ventris tui po ſuper ſe. tuam.
a Tranſlationem ſimul cum nomine ponit, quia Ieſus ſaluator interpretatur. Spiritua iter.
dum promiſſionem eduxit Iſrael ſaluatorem Ieſum,

d *Dedit, &c.* Tẽpus iudicũ tranſit ad probãdã patiẽtiã Dei.

e *Annis quadraginta, &c.* Beda. Liber Regum non aperte exponit quot annis Saul regnauerit, ſed Apoſtolus vulgo loquens hoc quod fama crebrior habebat, dixit F

Chronica

NICOLAVS DE LYRA.

1 Surgens autem, &c. *Hic conſequenter ponitur ipſa prædicatio, in qua Paulus ad eorum conuerſionem facit talem rationẽ. Ille Deus qui tot beneficia patribus antiquis contulit, redemptionẽ vobis in ſemine Dauid promiſit, ſed hanc in Ieſu Nazareno impleuit, ergo ei adhærendum eſt tanquam vero redemptori. Primam autem propoſitionem concedebant, & adhuc concedunt omnes Iudæi, ſed ſecundam negabãt & adhuc negãt. Sic ergo procedit Apoſtolus, quia primo tãgit beneficiorũ collationem, & benedictionis promiſſionem. Secundo eius adimpletionẽ ibi. Huius Deus. Tertio infert concluſionem intentam, ibi: Videte ergo. circa primum dicitur.* Surgens autem Paulus, *vt melius audiretur in tanta multitudine.*

2 Viri Iſrael. *Qui habetis legis & prophetarum notitiam.*

3 Qui time. Deum. *Vitãtes eius offenſam, hoc enim dicit captando eorum beniuolentiam, & vt melius recipiant eius exhortationem.*

4 Deus plebis Iſrael elegit, &c. *In Abraham.*

5 Et plebem exal. *Per ipſum Ioſeph.*

6 Cum eſſent incolæ in terra Aegypti. *In qua poſt mortem Ioſeph ſubiecti fuerunt graui ſeruituti, vt patet Exod. 1.*

7 Et in brachio excelſo. *Ideſt, in ſignis mirabilibus.* Eduxit eos ex ea, *vt patet in Exod.*

8 Et per quadraginta annorum tempus mores eo. *Malos.*

9 Suſtinuit in deſerto. *Quia multotiẽs rebellauerũt domino vt patet in lib. Exod. & Num.*

10 Deſtruens, &c. *Scilicet Chananæos, Amorrhæos, Eueos, Iebuſæos, Phereſæos, Gergezæos, & Ethæos, vt patet in libro Ioſue.*

11 Sorte diſt. &c. *Vt patet Ioſue 13.*

12 Quaſi poſt quad. & quin. an. *Scilicet a natiuitate Iſaac, a qua vſque ad exitũ de Aegypto fluxerunt anni quadringẽti, vt oſtenſum fuit Gen. 15. & ſup. 7. ca. & quadraginta vſque ad ingreſſũ terræ promiſſionis, et inde decem quibus pugnauit Ioſue cõtra gẽtes prædictas ante diuiſionẽ terræ, vnde dicitur Ioſue 11. ca.* Multo tempore pugnauit Ioſue contra reges iſtos.

13 Et poſt hoc ded. &c. *Ad regimen populi, Iudic. 1.*

14 Vſque ad Sam. prop. *Incluſiue, quia fuit vltimus iudex.*

15 Et exinde poſtulauerunt regem. 1. *Reg.* 8.

16 Et dedit illis Saul filium Cis. 1. *Reg.* 10.

17 Annis quad. *In hoc numero includitur tempus quo Samuel populum iudicauit quia Saul tantum annis viginti regnauit.*

18 Et amoto il. *Propter peccata ſua.*

19 Suſc. il. Dauid. 1. *Reg.* 16. Tunc. n. vnctus fuit per Samuelẽ.

20 Cui & teſtimo. perhi. dix. &c. 1. *Reg.* 13.

21 Huius Deus. *Hic conſequenter Apoſtolus declarat diuinæ promiſſionis impletionem. Secũdo ad hoc inducit ſcripturæ teſtificationẽ, ibi.* Et nos vobiſ. *Circa primũ dicit.* Huius Deus. *Scilicet Dauid.*

22 Ex ſemine ſecundum promiſſio. &c. *Quod enim fuerit de* ſemine

MORALITER.

1 *Surgens autem Paulus, & manu ſilentium indicens ait, &c.* Vbi ponit̃ prędicatio Pauli, in qua plures hiſtorias tangit veteris & noui Teſtamẽti, quarũ myſticus ſenſus poſitus eſt in locis ſuis, propter quod nunc pertranſeo. Et poſtea ſequitur huius prædicationis fructus, cum dicitur.

A Chronica vero teſtantur, quod Samuel & Saul annis quadraginta Iſraeli præfuerunt.

Matth.15.c. a *Vobis*. Rabanus. Iudæis. Non veni niſi ad oues quæ pe- Ioan.1.d. rierunt domus Iſrael. Vel vobis qui eſtis diſperſi, quia vt ſequitur, habitatores Ieruſalem repulerunt illud.

* Chryſoſtomus. Hæc dicens, vobis, non ſeparatim Iu- †inf.15.d. dæis dicit ſed dat illis poteſtatē auellend. ſe ab his qui cædem patrarunt.

b *Iudicantes*. Rabanus. Ieſum eſſe reum mortis. Vel iudicantes voces prophetarum, id- B eſt, non credentes, qui enim detrahit fratri, detrahit legi, & iudicat legē. quāto magis Chriſto detrahentes.

c *Et nullā cau. mortis inuenient. s, &c.* * Chry. Id quod nō erat ignorantiæ. Ponamus.n. quod non habuerant cū pro Chriſto, cuius gratia etiam occiderunt.

C d *Et petierunt a Pilato vt interficerent eum, &c.* * Idem. Vide quanta illi cum ſedulitate hoc fecerint, modum dixit mortis, & Pilatum in medium attert, partim quidē vt manifeſta paſſio fieret a tribunali, partim autē vt illi grauius accuſ[...], qui tradiderunt illum viro alienigenæ. Et non dixit. *Ob inuenientes, petierunt*. etiam ne vna quidem mortis cauſa in illo inuenta occidi, ita vt manifeſtum, quod gratiam acceperant illo non vel [...]. Id quod manifeſte Petrus dicit, *Iudica[...]*. Valde animabat illos Paulus, & [...] non moratur [...] gratitudine [...], ſed ipſis [...] metū Sine Stephanus quidē [...] hoc fecit, vt peteret occidendus, & nō docens, & oſtendens quod iā lex de[...]batur. Hic autē non item, ſed [...] & terret ſolum.

e *Hanc Deus ad. imp.* Beda. In Græco. Quoniā hāc Deus adimpleuit filiis eorum nobis.

* Chryſo. Hoc eſt Patres quidem acceperunt promiſſionem, vos autem rem ipſam.

a Non dante quod Chriſto ſeruabatur. b Cuius auctoritas magna. c In modum lucernæ, vnde parani lucernam Chriſto meo.

prædicante Ioanne antē faciem aduentus eius baptiſmum 1
a Remiſsionis, quia per pœnitentiam peccatum remittitur. 2
pœnitentiæ omni populo Iſrael. Cum impleret autem Ioan-
a Præcurſoris officium [...] Chriſti. b Ecce quæ de eo [...] fuit. Interrogando, [...] non ſum ego Chriſtus [...] me arbitramini eſſe. c Eſſe [...]
nes curſum ſuum, dicebat: † Quem me arbitramini eſſe, non 3
a Quia eius præ[...] b Ioannes non erat [...] calciamento, id eſt, incarnatione Chriſti, quæ ſcilicet [...] c Myſterium incarnationis aperire, non [...].
ſum ego, ſed ecce venit poſt me, cuius non ſum dignus cal- 4
a Sermo ſuus b Iudæi, ſcilicet.
ciamenta pedum ſoluere. Viri fratres, filii generis Abraham,
a Vel de Gentibus poteſt accipi. b Iudæis. c Euangelium uel Chriſtus verbum patris.
a et qui in vobis timent Deum, vobis verbum ſalutis huius 5
missum eſt. qui enim habitabant Ieruſalem, & principes e- 6 7
a Ieſum ignorantes eſſe ſaluatorem. 8
ius hunc ignorantes, † & voces prophetarum, quæ per omne 9
a Quia iudices plebis erant. Ieſum. b Prophetiam neſcientes.
ſabbatum leguntur iudicantes impleuerunt. † Et nullam 10 11
a Quamuis inquirerent. b Tolle tolle, crucifige eum.
b cauſam mortis inuenientes in eo, petierunt a Pilato vt inter- 12 13
Per manus militum. a Ipſe in cruce dixit, Conſummatum eſt. b Quia per eos omnia facta, ſi manus [...] Quæ impleuerunt ut dictum eſt. 14
c d ficerent eum, Cumque conſummaſſent omnia quæ de eo 15
a Quæ de paſsione prophetata erant. b Non Iudæi fideles, ſed Ioſeph, quia fuit Iudæus genere, & propter eum Iudæi dicuntur hoc feciſſe. Deponi permittentes propter ſabbatum, ne longius corpora in cruce, remanerent contra legis præceptum.
e Hoc de Iudæis dicitur propter Ioſeph, ſicut & prius, vel quia Iudæi ſepulchrum munierunt.
ſcripta erant deponentes eum de ligno poſuerunt in monu- 16
a Diuinitas ſua, quæ cum patre & ſpiritu una eſt. b Secundum hominem.
mento. Deus vero ſuſcitauit eum a mortuis tertia die, qui vi- 17
a Quadraginta. b Notis, uel certis cognitoribus. c Ad montana proxima Ieruſalem.
ſus eſt per dies multos his qui ſimul aſcenderant cum eo de 18
a Non eorum ſucceſſores. b Idonei.
Galilæa in Ieruſalem, qui vſque nunc ſunt teſtes eius ad ple- 19
a Et filiis ueſtris. b Scilicet repromiſsionem.
bem. Et nos vobis annunciamus eam quæ ad patres noſtros 20
a Quod ſuſcitauit eum. b Prophetiam qua dicitur, genui te, ut infra.
e repromiſſio facta eſt, quoniam hanc Deus adimpleuit filiis 21

Sicut

NICOLAVS DE LYRA.

* ſemine Dauid, patet Mat.1 hoc ēt continetur in annalibus Iudæorū. Intelligendū tñ eſt, Chriſtū a Dauid deſcendiſſe ſecundū corpulentam ſubſtantiam tantū, & non ſecūdum rationē ſeminalē. Quod autē Ieſus Nazarenus ſit Saluator Iſrael, declarat primo per prædicationē Ioannis Baptiſtæ, quæ fuit ſic authentica, quod Chriſtus eſſe credebatur, non ſolū a vulgaribus, ſed etiam a maioribus vt patet Ioan.1. Et ideo ſubditur.

1 *Prædicante Ioanne*. Denunciando Chriſtum venturū de proximo, & ipſum oſtendendo cū digito, dicens. *Ecce Agnus Dei, &c.* Ioan.1.d.

2 *Baptiſmum pœ.* Vt populus eſſet diſpoſitus ad Chriſtum recipiendum, & vt baptiſmus Ioannis eſſet diſpoſitiuus ad baptiſmum Chriſti.

3 *Quem me arbitramini eſſe, &c.* Per hoc apparet Ioannis humilitas & etiam veritas.

4 *Cuius non ſum dignus cal.ped.* Ideſt, officium ſibi etiam minimum impendere. Non.n. intelligitur per hoc q̄ Chriſtus calciatus inceſſerit, ſed q̄ Ioannē improportionabiliter exceſſerit. Hic.n. modus loquēdi nō ſolū ad homines, ſed ēt ad inanimata applicatur, ſicut de vino multū debili comparādo ipſum ad vinū optimum dicitur, q̄ nō eſt dignū illud diſcalciare, ſignificando quod nullius eſt momenti reſpectu illius.

5 *Vobis ver.* Scilicet incarnatum.

6 *Salutis huius miſ.eſt.* Scilicet principaliter. Tū quia in propria perſona Iudæis prædicauit. Tum quia in medio Iudææ ſcilicet in Ieruſalem operatus eſt ſalutem. Ideo ſubditur,

7 *Qui enim ha.Ie.* Quantum ad vulgares.

8 *Et principes eius.* Quantum ad maiores.

9 *Hunc igno.* Scilicet Ieſum Nazarenum eſſe Chriſtum verum. Alia tamen fuit ignorantia principum, alia vulgarium, ſicut dictum eſt ſupra cap.8. tamen neutra excuſabat a toto: immo primo aggrauabat, quia procedebat ex malitia.

10 *Et voces Prophetarum.* De Chriſto loquentium quas ſacerdotes & Scribæ per inuidiam excæcati male interpretati ſunt, & ſic populum deceperunt.

11 *Iudicantes.* Scilicet Ieſum morte eſſe dignum.

12 *Impleuerunt.* Prophetias de eius paſſione prædictas, ſecūdum quod dicitur Eſaiæ.53.c. *Tanquam ouis ad occiſionem ductus, &c.* & in multis alijs prophetarum dictis.

13 *Et nullam cauſam mortis inuenien. in eo.* Sicut patet in euangelio & Pilati teſtimonio.

14 *Petierunt a Pilato, vt interficerent eum.* Per milites ipſius & licet primo reſtiterit, tamen finaliter petitioni eorum acquieuit Iudæorum fauore, & Cæſaris timore.

15 *Cumque conſummaſſent omnia quæ, &c.* Iudæi mali.

16 *Deponentes eum de lig.* Scilicet boni Iudæi, Ioſeph & Nicodemus, habetur Ioan.19.g. Sacra enim ſcriptura ſub vno contextu frequenter tranſit de bonis ad malos & e conuerſo, ſicut Pſal.77.d. Cum occideret eos quærebant eū, occiſi non poterant eum quærere, & ideo cum dicitur. *Cum occideret eos.* intelligitur de obſtinatis in peccato. Et quod ſubditur. *Quærebant eum.* intelligitur de pœnitentibus & recedentibus a malo, & hoc ſecundum illum modum exponendi ſacram ſcripturam, qui dicitur de corpore domini vero & ſimulato, prout plenius dixi in principio Geneſis.

17 *Deus ve.ſuſci.eum.* Scilicet hominem Chriſtum.

18 *Qui viſus eſt.* Eſt viuens.

19 *Per dies mul.* Scilicet 40. vt dictum eſt ſupra 1.cap.

20 *His qui ſimul aſcen.* Ideſt Apoſtolis, *qui vſque nunc ſunt teſtes eius.* Per viſum & auditum & operationem miraculorum in nomine ipſius.

21 *Et nos.* Hic conſequenter inducit ſacram ſcripturam ad ſuum propoſitum, dicens. *Et nos vobis annun. &c, re. fa. eſt.* De verbi incarnatione, & eius a mortuis reſurrectione.

Sicut

a *Sicut & in pſal.ſecundo.* Quidam codices habent in primo
A quod ita exponitur primum & ſecũdum apud Hebręos in vnum pſalmum eſſe compoſitos, quia & a beatitudine incipiat, & in eadem finiat.

b *Filius meus.&c.* Beda. Non eſt putandum hoc exemplum pſalmi ad reſurrectionem Chriſti (cuius proxime meminit) pertinere, ſed ad incarnationem de qua ſupra locutus fuit. nam ſequens verſus manifeſte teſtatur de reſurrectione. Cum enim ſupra de incarnatione paſſione, reſurrectione egerit veraque teſtimonijs prophetę aſtruit qui ergo inquit Aeternus es ante ſecula filius, nunc in tempore natus apparebis.

c *Sancta Dauid.* Rabanus. Ideſt, templum ſanctum ex Dauid ſemine natum, ideſt, corpus Chriſti reſuſcitatum in incorruptionem.

Sancta D.f. Beda. Eſaias noui Teſtamenti myſteria prærogans ait. Conſtituam vobis teſtamentum ęternum ſancta Dauid fidelia in Hebræo. Et feriam vobiſcum pactum ſempiternum miſericordias Dauid fidelis.

D d *Non dabis,&c.* Rabanus. Poſt reſurrectionem non moritur, mors vltra non dominabitur, & ideo dicit ſancta fidelia, ideſt, incorrupta & æternaliter permanſura. Rom.6.b.

e *Dauid enim in ſua generatione,&c.* Chryſoſtomus. Sicut & Petrus eius memor dicebat licet dicere cum fiducia de patriarcha Dauide. Et non dicit quod mortuus eſt, ſed, *appoſitus ad patres ſuos,* id quod clarius erat, & vide, quod nuſquam illorum ponit correctiones, ſed ea quæ habent accuſationem. Nam quod petiuerunt & acceperunt maxime accuſatio illorum mox beneficia dei enumerat Elegit, dicens exultauit, mores tulit. Hæ autem non illorum erant laudes, ſed Dei Dauidem autem ſolũ commendat quoniã ex illo Chriſtus.

E f *Videte contem.* In Græco; Audite contẽptores, & reſpicite & diſperdimini.

g *Admiramini.* Raba. Sic iunge. *Admiramini & diſpergi.* ab Aſſyrijs & Chaldæis, nouiſſime a Romanis quia opus ope. vtriuſque vindictæ.

h *Non creditis, &c.* Rabanus. Vel propter vtriuſque vindictæ magnitudinem non credere dicuntur donec completæ fuerint.

a Oſtendit hance eſſe repromiſſionem.
a † veſtris reſuſcitans Ieſum. Sicut & in pſalmo ſecundo ſcri- 1
a Non ſeruus vt cæteri. b Conſubſtantialis. c Hoc proprium deitatis. In diuinitate vbi nec heri nec cras. d De virgine etenim illa natiuitas eſt a Deo.
b ptum eſt: † Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quod 2
autem reſuſcitauit eum a mortuis, amplius iam non reuer- 3
a Implebo quæ Dauid promiſi, ſcilicet, Chriſtum de eo naſciturum. c Ideſt Chriſti qui verus Dauid ....
c ſurũ in corruptionẽ, ita dixit. Quia dabo vobis ſancta Da- 4
a Sine mendacio. Corpus Chriſti.
d uid fidelia. Ideoque & alibi dicit. † Non dabis ſanctum tuũ 5
a Putrefactionem. b Ideo hæc prædicta de Chriſto ſunt & non de Dauid. c Quarta decima generatione ab Abraham. 6
e videre corruptionem. Dauid enim † in ſua generatione, 7 8
a Feciſſet voluntatem Dei ſupra Qui faciet omnes voluntates meas. b Vt naſcentium ita & morientium numero appoſitus. 9
cum adminiſtraſſet volũtati Dei dormiuit, et appoſitus eſt 10
Experimento. Vermium. 11
ad patres ſuos & vidit corruptionem. Quem vero Deus 12
a Reſpondet ad id quod dixerat Deus vero ſuſcitauit eum. 13
ſuſcitauit non vidit corruptionem. Notum igitur ſit vobis 14
a Ieſum ſaluatorem. 15
viri fratres, quia per hunc vobis remiſſio peccatorum an- 16
Peccatis. a Hoc dicitur ne legi confidant. b Quæ fuit virtus & augmentum peccati. 17
nunciatur ab omnibus, quibus non potuiſtis in lege Moy- 18
a Quia iuſtus ex fide eſt. b Dom credens iuſtificatur. 19
ſi iuſtificari. In hoc oĩs qui credit iuſtificatur Videte ergo 20
a Contingat vos contemptores eſſe. In vno libro multorum prophetarum. b Cauete infideles. 21
f ne ſuperueniat vobis quod dictũ eſt in prophetis † Videte 22
a Incarnationem Chriſti, cui non credendo contemptores eſtis 23
g cõtẽptores & admiramini, & diſpergimini, quia opus ope- 24
a Negantes incarnationem uerbi 25 26
h ror ego in dieb⁹ veſtris opus quod non creditis, ſi quis enar 27
rauerit.

† Pſal.15.b. Cum ſuę ætati inſeruiſſet, conſilio. † Abacuh.1.b. † Euaneſcite

Exeun-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sicut & in pſal.&c. *Qui ad literam intelligitur de Chriſto, ſicut ibi plenius dictum fuit.*
2 Filius meus es tu. *Naturalis & per conſequens eiuſdẽ ſubſtantiæ, quia natura diuina non eſt multiplicabilis: alij vero ſunt filij adoptiui.*
3 Ego hodie genui te. *Ideſt, æternaliter. Aeternitas enim per præſens ſignificatur, eo quod in æternitate nihil tranſit in præteritum nec aliquid expectatur futurũ. Et ſic ex auctoritate pſalmi declarata eſt diuinitas Chriſti, humanitas vero eius apparuit ad ſenſum inter homines conuerſando & in ea moriendo. Conſequenter declarat eum reſurrexiſſe ad vitam immortalẽ, inducens ad hoc auctoritatem Eſa.55.a. vbi enim noſtra tranſlatio habet.* Feriam vobiſcũ pactum ſempiternũ miſericordias Dauid fidelis. *tranſlatio.70. habet quod hic dicitur.*
4 Dabo.vo.ſancta Da.fide. *Ideſt, adimplendo vobis verba Dauid firma & veriſſima. Et quæ ſunt illa ſubdit.*
5 Non dabis ſan.tuum &c.pſal.15.c. *Quod intelligitur de corpore Chriſti ſanctiſſimo, quod non fuit putrefactum, nec incineratum, ſed virtute diuina celeriter reſuſcitatum, vt dictum eſt ſupra plenius. 2.ca. Et quod hæc ſcriptura non intelligatur de Dauid ſed de Chriſto conſequenter oſtendit di.*
6 Dauid enim in ſua ge. *Ideſt, in ſuo tempore.*
7 Cum admini. *Regnum Iſrael.*
8 Voluntati Dei. *Supple obediens.*
9 Dormiuit. *Somno mortis.*
10 Et vidit cor. *Ideſt, putrefactionem & incinerationem.*
11 Quem vero Deus ſuſcitauit. *Homo Chriſtus.*
12 Non vi. *Ideſt non eſt paſſus.*
13 Corruptionem. *Nam accelerata fuit eius reſurrectio, & ad vitam immortalem.*
14 Notum igitur ſit vo. *Abſque aliqua dubitatione.*
15 Quia per hunc. *Tanquam per ſaluatorem.*
16 Vobis remiſſio,&c. *Facta per eius humanitatem meritorie, & per eius diuinitatem effectiue.*
17 Quibus non potuiſtis in lege Moyſi iu. *Secundum quod dicitur Heb.10.a. Impoſſibile eſt enim ſanguine hircorum aut taurorum auferri peccata.*
18 In hoc. *Scilicet in Chriſto.*
19 Omnis qui cre. *Fide formata charitate.*
20 Iuſtificatur. *Vnde Gen.15.b. dicitur. Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt ei ad iuſtitiam.*
21 Videte ergo. *Hic conſequenter Apoſtolus infert concluſionẽ intentam, videlicet quod nõ debent eſſe increduli Chriſto, ne ſuper eos veniat pœna & maledictio dicens.* Videte. *ideſt, diligenter cauete.*
22 Ne ſuper vobis quod dic. eſt in prophetis. *Ideſt, in lib.12. prophetarum Abacuch enim primo ſecundum trãſlationẽ noſtram dicitur, Aſpicite in Gẽtibus & videte & admiramini & obſtupeſcite quia opus eſt factum in diebus veſtris quod nemo credet, cum narrabitur ſecundum vero tranſlationem.70. quam allegat hic Lucas dicitur.*
23 Videte contem. *Diuinæ promiſſionis per Chriſtum adimpletæ.*
24 Et admirami. *De magnitudine mali ſuper vos venturi. Ideo ſubditur.*
25 Et di. *Per Romanos qui in pœnam mortis Chriſti deſtruxerũ ciuitatem & templum, & populum Iudæorum partim occiderunt & partim captiuauerunt, diſpergentes eos per diuerſas partes orbis. Et iſta captiuitas quæ maxima eſt irreparabilis fuit figurata per captiuitatem Babylonicam de qua loquitur Abacuch per illam tanquam per figuram dans intelligere captiuitatem factam per Romanos, & tunc futuram de qua loquitur hic Paulus.*
26 Quia opus ope. *Scilicet opus incarnationis Chriſti paſſionis & reſurrectionis.*
27 Quod non creditis,&c. *Licet enim ad prædicationẽ Chriſti & apoſtolorum plures de Iudæis crediderunt, vt patet ex prædictis, tamen illi fuerunt pauci reſpectu non credentium.*

Quia

Exeun-

A a *Exeuntibus autẽ illis rogabãt vt ſequẽti ſabbato &c.* ✻ Chryſoſtomus. Vidiſti Pauli ſapientiam? non tunc ſolum in admiratione fuit, ſed etiã deſiderium immiſit illis, vt ſecundo audire cuperent cũ dixiſſet ſemina quædam, & nondum abſoluiſſet ac conſummaſſet ſermonẽ, ita vt illos ſibi conciliaret ac familiares redderet, & non congerendo ſimul omnia in illorũ animos minus idoneos faceret.

† e ſynagoga Iudæis.

b *Et colentium.* Rabanus. Melius legitur colentium deũ ſicut in Græco habetur. Significat autem eos qui natura Gentiles erant, ſed religione Iudæi Græce vocat proſelyti.

Matt. 6. c.

✻ Chryſoſtomus. Sequebãtur illos inquit. Quare illos non B baptizauit ſtatim? Nõ erat tempus perſuadere oportebat, vt ſic firmi maneant.

† Sĩara fiducia,

c *Videntes autem turbas Iudæi, &c.*

✻ Chryſoſtomus. Vides quomodo cõtentione facta magis propagarunt prędicationem, & ratione reddita ſe contulerunt ad gentes.

a rauerit vobis. Exeuntibus autem† illis rogabant*, vt ſequen- 1 2

a Impleatur illud quod ſcriptum est Non credetis ſi quis enarrauerit vobis. b Ab apoſtolis vel cum recederent ad domos ſuas.

ti ſabbato loquerentur ſibi verba hæc. Cum que † dimiſſa 3 4

a Non principes b Deum. Hoc de Iudæis intelligendum.

b eſſet ſynagoga, ſecuti ſunt multi Iudæorum & † colentium 5 6

a Qui ex gentibus venerant ad fidem vel Iudæi venientes de diſperſione

Deum aduenarum Paulum & Barnabam. qui loquentes 7

a Vt non ſolum auditores, ſed factores eſſent tam incipientes quam perfecti. b Perſeuerando.
b Quam acceperant ſed adhuc rudes erant.

ſuadebant eis vt permanerent in gratia Dei. Sequenti vero

a Habitatores ciuitatis. b Secundum conſuetudinem Iudæorum.

ſabbato pene vniuerſa ciuitas conuenit audire verbum

a Conuenire ad Apoſtolos. b Non parum. c Inuidiæ.

c Dei. Videntes autem turbas Iudæi repleti ſunt zelo, & con 8 9

a Inuidia veritati. b Qui contradicit veritati blaſphemus eſt.

tradicebant his quæ a Paulo dicebantur blaſphemantes. 10

a Non timentes Iudæorum principes. b Ex zelo Dei.

Tunc † conſtanter Paulus & Barnabas dixerunt. † Vobis 11 12

a Secundum illud. Non enim miſſi ad oues quæ perierunt domus Iſrael Quia promiſſum.

d oportebat primum loqui verbum Dei, ſed quoniã repellitis 13

a Vt ſanetur Emorrhois mulier. b Transferuntur montes in cor maris.

e illud, & indignos vos iudicatis ęternę vitæ, ecce cõuertimur 14 15

f Prædixit. a Iam factus erat Chriſti aduentus. Poſt tenebras perfidiæ. 16

g ad Gentes. Sic enim præcepit nobis dominus. † Poſui te in 17
h 18

D victi non credant, quid aliud niſi hoc quod in ſancta ſcriptura de eis legimus, & etiam per experimentum tenemus, quia videlicet protecti ſunt, non ſolum vt non videant, ſed etiam vt videre non poſſint. Vnde & Apoſtoli ſapientiũ laborẽ reputantes eorum qui videre non poterant in Actibus ſuis dicunt. Quia indignos vos fecitis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes.

* Hierony. Iſtos duodecim apoſtolos elegit Ieſus quos & Apoſtolos nominauit qui poſt ſeruitutẽ pædagogę legis electi ſũt in euangelio, & ſemẽ Abraha amici Dei eſſe meruerũt in illo enim apprehẽdit eos ab extremo terræ, & a lõginquis eius finibus vocauit Iſrael de vniuerſis nationibus cõgregans primũ populũ Iudæorũ de quibus & Paulus Apoſtolus dicit Vobis oportebat primũ prędicari ſermonẽ: quoniam autẽ auertitis nos, imus ad gentes.

E * Idem. Sicui autẽ ſcrupulũ facit quare dixerit. Diſponã domui Iſrael, & domui Iuda pactũ nouũ non ſecundum pactũ quod pepigi cũ patribus veſtris, intelligat primũ eccleſiã Chriſti ex Iſrael, & ad illos veniſſe dominum ſaluatorẽ atq; dixiſſe non veni niſi ad oues perditas domus Iſrael, & idipſum Apoſtolos confirmaſſe, Vobis quidem primum oportebat loqui verbũ Dei, ſed quoniã repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternę vitę, ecce conuertimur ad gentes. Non.n. oportebat panẽ filiorũ dare canibus, ſed quia filij patrẽ in ſua venientem ſuſcipere noluerunt, dedit omnibus poteſtatem, vt qui receperunt eum, fiant filij Dei.

d *Primum.* Rabanus. Primo filiam principis curaturus venit Ieſus, ſed mulier fluxũ ſanguinis patiens pręripuit ſanitatẽ.

e *Aeternæ vitæ.* Ra. Nõ quia ſcirent vitã æternam eſſe quã reſpuebant, ſed ex ſuo ſenſu & fide ſua locuti ſũt Apoſtoli.

Li. de fuga in perſe. c. 6.

f *Ecce conuertimur ad gentes.* * Tertullianus. Vt ergo perciperetur prędicatio, apud quos priores eam perfici oportebat vti panẽ ante filij quam carnes ſumerent, ideo illis fugere tũc ad tẽpus præcepit, non propter eludendum periculum proprio nomine perſecutionis (atqui pſecutiones eos paſſuros prędicabat, & tolerandas docebat) ſed propter profectum annunciationis, ne ſtatim oppreſſis. Euangelij quoq; diſſeminatio perimeretur. *Itaque Paulus & apoſtoli ipſi,* memores pręcepti Dñi conſtanter illud apud Iſrael quẽ iã doctrina ſua impleuerãt, vobis oportuit in primis ſermonem tradi, Sed quoniã repuliſtis eum nec dignos vos ęterna vita exiſtimaſtis, ecce cõuertimur nos ad nationes. Atq; exinde cõuerſi & ipſi ſicut anteceſſores inſtituerant, & in viam nationum abierunt, & in ciuitates Samaritanorũ introierũt vt in totam ſcilicet terram exiret ſonus eorum, & in terminos orbis voces eorum.

Tom. 2. lib. 3 ief. 3. c. 1. Re

C * Gregorius. Cum tot ſacrę fidei aſſertionibus Iudæi victi

g *Si enim, &c.* Ra. Prophetia pręceptũ immobile eſt: nobis primum dicitur deinde infertur prophetę teſtimonium ad perſonam patris loquentis ad filium.

h *Poſui te.* ✻ Chryſoſt. Nam vt gentes non contriſtẽtur, quaſi ex illorũ diligentia bona non aſſequantur, addit prophetiam dicens. Poſuit te in lucem gentium hoc eſt vt ſis in ſalutem vſque ad extrema terræ. *Audientes autem gentes, &c.*

✻ Idẽ. Hoc & illos alacriores reddebat, quia quibus auditis nihil debebant frui, his illi fruuntur. Et iſtos magis mordebat.

Rabanus. Non ait poſui vos, quia quod Chriſto dicitur hoc ad apoſtolos qui membra eius ſunt, pertinet.

Beda.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Exeunti. au. il. *Scilicet Paulo & Barnaba.* 2 Roga. *Scilicet principes ſynagogæ.* 3 Vt ſequenti ſab. lo. ſibi ver. hæc. *Dicũt expoſitores, & gl. videtur innuere quod rogauerunt hoc malicioſe. Iã enim moti erãt cõtra Barnabã & Paulũ, eo quod Paulus dixerat quod in lege Moyſi non poterant iuſtificari, & ideo volebãt hoc iterũ audire ex ore eius, vt ſic haberent maiorem occaſionem eos magis perſequẽdi, ſicut poſtea fecerunt.* 4 Cumque dimiſſa eſſet. ſi. *Quolibet redeunte ad domum ſuam.* 5 Secuti ſunt mul. Iu. *Vulgariũ Chriſto credentium, non autem principum ſynagogæ contra apoſtolos machinantium.* 6 Et co. Deum ad. *Ideſt, conuerſorum de Gentilitate ad Iudaiſmum.* 7 Qui lo. ſu. eis vt per. in gr. Dei. *Et firmiter ſtarent in fide Chriſti, ad quam erant vocati per gratiam Dei. Cætera patent.* 8 Videntes au. *Poſita Pauli prædicatione, hic conſequenter ponitur contradictio principum ſynagogæ cum dicitur.* Videntes au. tur. *fauentes apoſtolis.* 9 Reple. ſunt zelo, & cõtra, his quæ a Pau. di. *Ex motu inuidiæ & nõ ex veritatis amore.* 10 Blaſphemantes. *Dicendo quod erant populi ſeductores.* 11 Tunc conſtan. Pau. & Bar. de. *Poſtpoſito timore.* 12 Vobis opor. pri. lo. verbum Dei. *i. verbum euangelicum.* 13 Sed quo. re. il. *veritati cõtradicendo.* 14 Et indignos. vos. iu. *Fa* 15 Aeternę vitæ. *quæ datur a Chriſto.* 16 Ecce conuer. ad Gen. *Prædicando eis euangelicã veritatem.* 17 Sic enim præ. no. do. *Sicut habetur ſupra. ca. 1. a. Eritis mihi teſtes in Ieruſalem, & in oĩ Iudæa & Samaria & vſq; ad vltimũ terræ. Mar. vlt. a. Euntes in mundum vniuerſum &c. Inducit etiam ad hoc auctoritatem Iſa. 49. quæ ad litera intelligitur de Chriſto, vt ibi idem dictum fuit.* 18 Poſui te in lumen Gentibus. *Quæ per apoſtolorum prædicatione*

MORALITER.

4 *Cunque di. &c. ſe. ſunt mul.* ſ. ad fidem conuerſi, iõ ſubditur:
7 *Qui loquen. &c. vt per.* Quia prędicatores non ſolũ debẽt laborare ad conuerſionem peccatorum, ſed etiam ad perſeuerantiam ipſorum.

8 *Videntes au. tur. &c. re. ſunt zelo.* Ideſt, inuidia, quæ tãtum malum facit quod bonam doctrinam peruertit. Nam Paulum quẽ ante rogauerant de iterata prædicatione, per inuidiam impedierunt obſtinate. Et iſtis ſunt ſimiles illi qui bonam doctrinam alicuius doctoris deprauare nitũtur, ne ipſi inferiores videantur.

Beda. Quod dictum eſt ſpecialiter Chriſto hoc ſibi dictum eſſe arbitrantur apoſtoli, quia membra ipſius ſunt, ſicut propter eiuſdem corporis vnionem dictum eſt. Saule, Saule quid me perſe. &c.

a *Præordinati.* Ordo eſt, vt poſt labores præſentes, & mortificationem carnis vita ſequatur.

b *Religio. mul.* RABANVS. Siue de Iudæis, qui legis religionem ſeruabant, ſiue de Gentibus religionem ſaluare incipientes.

c *Excuſſo pul. &c,* Secundum præceptum euangelij excutitur puluis in teſtimonium quod inanem facerent laborem.

Beda. Puluis excutitur in teſtimonium laboris ſui, qui ingreſſi ſunt ciuitatem illorum & prædicauerunt eis. Vel excutitur puluis, vt nihil accipiant ab eis qui euangelium ſpernunt, nec etiam neceſſaria victui.

Rabanus

a In manifeſto: b Non in vna tantum ſicut prius in gentes Iudæorum. c Quæ neceſſaria eſt contra peccat infirmitatem.

lumen Gentibus, vt ſis in ſalutem vſque ad extremum ter- 1

a Per omnes terminos. b Poſt tenebras de lumine, poſt languorem de ſanitate

ræ. Audientes autem Gentes, gauiſæ ſunt, & glorificabant 2

a Euangelium, vel Chriſtum verbum patris confitebantur, & gratias agebant. Adeo,

a verbum domini, & crediderunt quotquot erant præordi- 3 4

a Qua ſe indignos iudicaurunt Iudæi. b Quia Verum ſemen eſt. Reprobatis Iudæis ſeminatur inter Gentes, ſed tamen utriſque prædicabatur.

nati ad vitam æternam. Diſſeminabatur autem verbum do- 5

mini per vniuerſam regionem. Iudæi autem concitauerunt 6

a Principes primarios. b Anthiochæ illius de qua diximus. 7

b religioſas mulieres & honeſtas, & primos ciuitatis. Et exci- 8

a primarij quia non credebant.

tauerunt perſecutionem in Paulum, & Barnabam, & eiece- 9

c runt eos de finibus ſuis. † At illi excuſſo puluere pedum in 10

a Ideſt Chriſtiani vt ſæpe dictum eſt. b Gaudium eſt de fructibus ſpirituſſancti. 11

d eos venerunt Iconium. Diſcipuli quoque replebantur gau- 12

dio, & ſpiritu ſancto. 13 14

Rabanus, Quia in iudicio ſic a Chriſto eiicientur, ſicut puluis quē proiicit ventus a facie terræ. Si vero apoſtolos reciperent, pedes ſuos, ideſt, ſenſus, a puluere, i. vitiis ſoluerent D

✻ CHRYSOSTOMVS. Hoc terribile hoc faciebant quod præceperat Chriſtus dicens. Et ſi qs vos nō acceperit egreſſi excutite puluerem à pedibus veſtris, illi autem non ſimpliciter hoc fecerūt, ſed poſtquā abacti ſunt ab eis. Veruntamen neque hoc diſcipulis nocuit, ſed multomagis perſeuerarunt in verbo, id quod manifeſtat addens. *Diſcipuli autem implebantur gaudio, & ſpiritu ſancto.* Paſſio enim præceptoris fiduciā illorū nō minuebat, ſed alacriores reddebat diſcipulos. Mat. 10

d *Diſcipu. quoque* BEDA. Iudæis fidem perſequentibus diſcipuli e contra ſpirituali gaudio ditantur. E

NICOLAVS DE LYRA.

catione deuote receperunt fidem Chriſti.

1 Vt ſis in ſa. &c. *Quia fides Chriſti diuulgata eſt vbique etiam à tempore apoſtolorum ſicut declaratum fuit Pſal. 18. a. ſuper illud in omnem terram, &c.*

2 Audientes. &c. *De ſui illuminatione, & ſalutis conſecutione,*

3 Et glo. ver. *Ideſt. Chriſtum qui eſt verbum patris.*

4 Et cre, quot. *Scilicet a Deo cuius ordinatio non poteſt fruſtrari.*

5 Diſſemi. au. v. do. *Vtitur autem tali modo loquendi, eo quod ſemen eſt verbum Dei, vt dicitur Luc. 8,*

6 Iudæi au. *Ideſt, principes ſynagogæ.*

7 Concitau. re. mu. &c. *Fauentes apoſtolis, eis adminiſtrantes neceſſaria de bonis ſuis.*

8 Et pri. ci. *Qui habebant regere communitatem.*

9 Et exci. perſe. *Inuidia moti, vt ſupra dictum eſt.*

10 At illi ex. pul. pe. *Sicut dixerat Saluator Matt. 10. & hoc in teſtimonium proprij laboris ad conuerſionem infidelium. & obſtinationis recipere verbum Dei nolentium.*

11 Ven. Ico. *Sicut dixerat Saluator Matt. 10. c.* Cum vos per. fu. in vna ci. fugi. in aliam; *non timore ſupplicij, ſed amore publicationis euangelii,*

12 Diſci. quoque. *Ideſt. credentes in Deum.*

13 Replebātur gau. *De cognitione veritatis & aſſecutione ſalutis.* F

14 Et ſpirituſancto. *A quo huiuſmodi gaudium cauſatur,*

MORALITER.

6 *Iudæi. conci. mu. reli.* Iſtæ ſuſtentabant apoſtolos de ſuis facultatibus ſecundum conſuetudinem apud Iudeos exiſtentem, & iſti hoc ex inuidia nequiter impediebant. Et iſtis ſunt ſimiles illi qui in teſtamentis vel in aliis piis operibus impediunt eleemoſynas elargiri religioſis pauperib⁹ maxime circa ſtudium, & prædicationem laborantibus.

8 *Et pri. ci.* Sic faciūt illi qui per ſuperiores procurant pauperes religioſos in pdicationibus, & cōfeſſionib⁹ impediri.

10 *At illi excuſſo pulue. &c.* Per quod deſignatur, quod ſi aliqua culpa leuis dictis prædicatoribus adhæreat, vtpote impatientiæ ex humana fragilitate cōſurgentis pro tali impugnatione debent eam ſtatim per pœnitētiam detergere ne increſcat.

CAPVT XIIII.

CAP. XIIII.

a *Factum eſt autem in Iconio, &c.* ✻ Chryſoſtomus. Iterum in ſynagogas ingrediuntur. Vide quā non fuerint meticuloſi facti. Quum dixiſſent. *Conuertimur ad gentes* ex abundantia tamē ſuam defenſionem tollunt, ita vt crederet Iudæorum Græcorumque magna multitudo. Veriſimile enim illos, & cum Græcis diſſeruiſſe

Qui vero increduli fue. Iudæi, &c. ✻ IDEM. Simul iam etiam gētes concitabāt quaſi non ſatis eſſet quod ipſi obſiſterent. Cur igitur illuc non exierunt? Non ferebant perſequtionem, ſed impugnabant ſolum.

Ciuitas eſt. a Paulus & Barnabas.

a FActum eſt autem in Iconio, vt ſimul introirēt ſy- 1

nagogam Iudæorum, & loquerentur ita vt crede- 2 3

Græci ſunt Gentiles vel Iudæi diſperſi.

ret Iudæorum, & Græcorum copioſa multitudo. Qui ve- 4

ro increduli fuerunt Iudæi, ſuſcitauerunt, & ad iracun- 5

a Qui credebant.

diam concitauerūt animas Gentium aduerſus fratres. 6

Multo

NICOLAVS DE LYRA.
CAPVT XIIII.

FActum eſt au. in Iconio. *Deſcripta prædicatione apoſtolorum in Cypro & Antiochia, hic conſequenter ponitur eorum prædicatio in Iconio & quibuſdam aliis locis propinquis. Et primo, circa hoc ponitur progreſſus ad prædicandum. Secundo regreſſus ad confirmandum, ibi.* Cumque euangelizaſſet. *circa primum deſcribitur eorum prædicatio in tribus ciuitatibus. Et prima fuit Iconium de qua dicitur.*

1 Factum eſt autem in Iconio vt ſimul. *Scilicet Paulus, & Barnabas.*

2 Introirent ſynagogam Iudæorum. *Vbi conueniebant, & maxime diebus ſabbatorum.*

3 Et loquerentur. *Eis verbum euangelicum, et conſequenter ſubdit Lucas huius prædicationis effectum.*

4 Ita vt cre. Iudæo. & Græ. &c. *Et dicuntur hic Græci ſecundum aliquos Iudæi in Græcia nati, ſed ad Iudaiſmum conuerſi.*

5 Qui vero increduli fuerunt Iudæi. *Scilicet natione. iſti enim magis contradicebant euangelicæ veritati.*

6 Aduerſus fr. *Ideſt, aduerſus credētes in Chriſtū. Vel aduerſus Paulū, et Barnabā, cui expoſitioni magis videtur ſequens litera cōcordare*

Fiducia

A a *Multo igitur tempore demorati ſunt, &c. Et dabat ſigna ac prodigia, &c.* ✻ CHRYSOSTO. Hoc faciebat fiduciam, imo fiduciā faciebat illorum alacritas: nam propter hoc aliquādiu nuſquam ſigna faciebant. Quod autem credebant audiētes, ex ſignis habebant. Itaque conducebat aliquid, & dicendi libertas.

b *Diuiſa eſt autem multitudo ciuitatis.* ✻ CHRYSOSTOMVS. Nō parum facit ad accuſationem etiam iſtud ſcindi. Hoc erat quod dicebat Chriſtus. Non veni mittere pacem ſed gladium.

c *Confugerunt.* RABANVS. Fuga apoſtolorū non plus fuit ex timore quā amore verbi Dei.

† Vim adferrent.

† Re intellecta.

✻ CHRYSOSTOMVS. Iterum quaſi

B dedita opera propagare volentes prędicationem poſtquā creuiſſent, illos iterum expellunt. Vide vbique perſequutiones magna bona facere, & perſequētes vinci eos autem qui perſequutionem ferunt clariores apparere. Nam vt venit in Lyſtra facit magnum miraculum etiam claudo ſanato & magna voce.

d *Et vniuerſam, &c.* Beda, quod in Græco ſequitur Deus autem pacem fecit, quidam latini codices minus habent.

e *Et ibi euan. erant.* Sequitur in Græco: Et cōmota eſt oīs

C multitudo in doctrina eorum. Paulus autem, & Barnabas morabantur in Lyſtris. Et hi etiam verſus in quibuſdam noſtris codicibus non habentur.

f *Claudus.* Beda. Sicut claudus ille quem Petrus & Ioannes ad portam templi curauit, præfigurat Iudæorum ſalutē: ita hic Licaonius æger Gentes a legis templi religione remotas, ſed Pauli prædicatione collectas. Dexteras inquit dederunt mihi & Barnabæ ſocietatis, vt nos in Gentes, ipſi autē in circunciſionem. Sed, & tempora expoſitioni conueniūt, quia ille primo fidei tēpore cū nec dum Gentibus verbum crederetur hic vero Iudæis ob perfidiā repulſis, & damnationis puluere reſperſis, inter noua couerſę Gentilitatis gaudia ſaluatu[r].

g *Dixit magna vo. &c.* ✻ CHRYSOSTOMVS. Quare magna voce? Vt turbæ credant vide autem attendebat diligenter, quę a Paulo dicebantur, hoc enim eſt, quod audiuit. Vidiſti ſapientiæ ſtudium, nihil impedebat claudicatio, qu[o] diligenter audir[et] verbum.

Beda. In Græco. Dixit magna voce. Tibi dico in nomi[ne] domini noſtri Ieſu Chriſti ſurge ſuper pedes tuos rectus.

a Iconii. b Cum fiducia prædicantes.

a Multo igitur tempore demorati ſunt † fiducialiter agen- †

a In ſignis, & prodigiis.

b Baptiſmu in quo per ſpiritumſanctum datur remiſſio,

tes in domino, teſtimonium perhibente verbo gratiæ 1

b ſuæ, dante ſigna & prodigia fieri per manus eorum. Di- 2 3

uiſa eſt autem multitudo ciuitatis. Et quidam quidem 4

erant cum Iudæis, quidam vero cum Apoſtolis. Cum au- 5

tem factus eſſet impetus Gentilium, & Iudæorum cum

Tormentis:

principibus ſuis, vt † contumeliis afficerent, & lapida-

a Secundum illud Si vos perſe.fue.In vna ci.&c

c rent eos, † intelligentes confugerunt ad ciuitatem Li- 6

a Regionis. b Duæ ciuitates ſunt.

d caoniæ, Lyſtram, & Derben, & † vniuerſam in circumitu

a Ad hoc fugerant, ut ibi euangelizare poſſent.

e regionem, & ibi euangelizantes erant. † Et quidam vir 7 8

a Quia nec ſtare, nec ambulare poterat,

b Maior virtus in ſanatione illius qui ab vtero claudus nunquam ambulauerat.

f Lyſtris infirmus pedibus ſedebat claudus ex vtero ma- 9

tris ſuæ, qui nunquam ambulauerat, hic audiuit Pau- 10

a Spiritusſancto monſtrante, vel ſignis infirmitatis, & fidei apparentibus.

lum loquentem. Qui intuitus eum, & videns quia fi- 11 12

a Tanta erat fides vt per eam ſaluari poſſet, uel hoc credidit ut ſaluus fieret: b Qui hucuſque ſeditti-

g dem haberet vt ſaluus fieret, dixit magna voce * Surge ſu- 13 14

In nomine domini. Bonus ſeruus dominum glorificat. a Non vt ante alienos.

b Velocitas oſtenditur ſanitatis. Vt ſaliat ſicut ceruus claudus. c Conſuetudine diuturna, ne ad horam tantum exiluiſſe putetur. d Quarum ſenſus turbatus.

per pedes tuos rectus. Et exiliuit, & ambulabat. Turbæ autē 15 16 17 18

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Fiducia. agen. in do.* Humana timore poſtpoſito. Et ſubditur cauſa.

2 *Teſtimonium perhi.* Scilicet domino.

3 *Verbo gratiæ ſuæ.* Ideſt verbo euangelico, quia gratia & veritas per Ieſum facta eſt, Io. 1. b. Et ſubditur modus teſtificandi cū dicitur.

4 *Dante ſigna, & prodigia fieri per manus eorum. Diuiſa eſt autem multitudo ciuitatis. Et quidam quidem erant. &c.* Scilicet apoſtolorum. Cætera patent.

5 *Cum autem.* Hic ſecundo ponitur publicatio euangelij per Paulum in locis Licaoniæ. Et diuiditur in quatuor partes, quia primo deſcribitur hæc prædicatio. Secundo prædicationis confirmatio, ibi. *Et quidam vir.* Tertio erroris remotio, ibi. *Turbæ autem.* Et quarto inſurgens perſecutio, ibi. *Superuenerunt autem.* Circa primum dicitur *Cum autem factus eſſet im. &c.* quia non mouebantur contra apoſtolos ratione, ſed paſſione iræ, & iracundiæ.

Diuiſio.

6 *Confugerunt ad ci. &c.* Secundum verbum Chriſti allegatum ca. præcedenti.

7 *Et ibi. euan. erant.* Officium ſibi iniunctum fideliter & diligenter exequentes.

8 *Et quidam vir.* Hic conſequenter ponitur dictæ prædicatio[nis] confirmatio per opus miraculoſum. hoc enim modo confirma[ntur] illa quæ tranſcendunt intellectum humanum, cuiuſmodi ſunt [ea] quæ ſunt fidei cum dicitur. *Et quidam vir.* notus quantum ad perſonam, & infirmitatis incurabilitatem.

9 *Hic au. Pau. lo.* Et credidit.

10 *Qui.* Scilicet Paulus.

11 *Intuitus eum.* Viſu corporali & mentali. Ideo ſubditur.

12 *Et videns quia fidem habe.* Fides enim oculis corporalibus v[i]deri non poteſt.

13 *Vt ſaluus fi.* Mente & corpore.

14 *Dixit magna vo.* Vt magis attenderetur miraculum ad honorem diuinum.

15 *Surge ſuper pe. tu. re.* Coram omnibus aſtantibus.

16 *Et exili.* Ideſt, agiliter ſurrexit.

17 *Et ambulabat.* Ad declarationem ſubitæ & perfectæ curationis.

18 *Turbæ autem.* Hic cōſequenter ponitur erroris remotio qu[i] prim[o]

4 Et

MORALITER.

† *Multo igitur tempore demorati, &c.* Videntes quod ibi proficiebant in conuerſione infidelium per doctrinam ſignis, & virtutibus confirmatam, vt patet literam intuentij. Et per hoc docentur prædicatores euangelii, vt quamdiu proficere poſſunt in vno loco vel diœceſi, ſitum inſurgat perſecutio perſonalis, per quam ſua præſentia eſſet in periculum ſuum, & profectus impedimentum, debent alibi ſe transferre, vbi v[al]eant fructificare.

8 *Et quidam vir Lyſtris infirmus pedi. &c.* Per iſtum qui claudus erat ex vtero matris ſuæ ſignificatur quilibet deſcendens ab Adam ſeminali virtute, quia naſcitur cum fomite pecc[ati], qui facit eum a rectitudine rationis declinare, Geneſ. 8. *Senſus, & cogitatio humani cordis prona ſunt ad malum ab adoleſcentia ſua.* Sed per vocem Pauli, ideſt, doctrinis euangeli[cis]

a Leuauerunt. Rabanus, In quo notatur petulantia. Vel altior erat ſentētia q̃ ſua lingua Barbara, & vnius Dei, ignara.
b Vocabant Barnabam Iouem. Paulum vero Mercurium. ⁑ Chryſoſtomus. Mihi videtur etiam ab aſpectu venerabili fuiſſe Barnabas. Etiam hæc tētatio non parua, ab immodica obſeruādi nimietate prodit, verum, & hinc apoſtolorum virtus oſtenditur. Et vide quomodo vbiq; omnia tribuunt Deo. Hoc, & nos imitemur. Nihil noſtrum eſſe putemus, quandoquidem, & ipſa fides non eſt noſtrum opus. Quod autem non ſit noſtrum, ſed magis Dei, audi Paulum dicētē. Etiā hoc non ex nobis ſed Dei donum. Ne igitur ſublime ſapiamus, ne inflemur cum ſimus homines, terra ac cinis, fumus, & vmbra.
Beda. Qui eloquens, & literatus fuiſſe traditur, & linguam & eloquium hominibus præſtare putatur. Vnde Mercurium, quaſi medio currentem, id eſt, inter aures, & linguas latini vocant Græci vero, ἑρμῆν, id eſt, interpretem.
c Coronas. RABA. Vt faciem templi iuxta ritum Gentium ornaret, vel eis quaſi diis immolaturus imponeret.
Beda. Mos erat Gentilium, vt deorum ſuorum honori ſacrificantes ſumerent coronas, victimis ſimul coronatis. D
d Conſciſſis. Beda. Parentes ſcindunt veſtimenta, quia deorū cultu honorātur: hoc faciebant Iudæi quotiens aliquid blaſphemum contra Deum audiebant. Herodes qui nō dedit honorē Deo, ſed acquieuit immoderato fauori populi, ab angelo percuſſus eſt.
⁑ Chryſoſt. Vide illos vbique a gloriæ ſtudio mūdos. quā non ſolum non deſiderabant, ſed & quū daretur repellebāt ſicut & Petrus dicebat. Quid in nos reſpicitis, quaſi propria virtute, vel pietate fecerimus ambulare illum? Et illi idem dicunt. Ioſeph autem dicebat de ſomniis. nou' a Deo manifeſtator ſomniorū. Et Daniel ſimiliter, & mihi nō in ſapientia, q̃ eſt in me, reuelatū eſt. Et Paulus vbique hoc dicit, vt quando dicit, & ad hæc qs ſufficit. Et iterum. Nō ſufficimus a nobiſipſis cogitare, quaſi ex nobiſipſis, ſed ſufficientia noſtra Deo eſt. Geneſ 40. Daniel. 2. 2.Cor.3. E
e Implens cibo. &c. Ra. de carnalibus loquitur, q a lætitia de cibis, & vino qđ lætificat cor hominis.
f Supe, &c. ⁑ Chriſoſtomus. Vide non vult accuſationem eorum exaggerare, ſed magis docet eos, vt totū in Deū referant. Didicerant enim non tantam habendam dicendi curā ☞ dignum

a cum vidiſſent quod fecerat Paulus, leuauerūnt vocem ſuam 1
a Hoc dicunt ex traditione Gentilium inter quos dij in diuerſis formis ſæpe apparuiſſe referuntur. Stultus error Gentilium, qui omne quod ſupra ſe vident deos eſſe putant 2
Licaonice dicentes: Dij † ſimiles facti hominibus deſcende- 3
a Qui prior eſſe videbatur. b Deorum patrem & hominum regem c Qui erat dux verbi. 4
b runt ad nos. Et vocabant Barnabam, Iouem: Paulum vero, 5
a Sermo vel eloquentis interpretatur.
Mercurium: quoniam ipſe erat dux verbi. Sacerdos quoque 6
Lyſtris. a Ad immolandum. b Ad ornandum caput Dei, aut aliquo religionis modo nobis ignoto obtulit.
c Iouis q erat ante ciuitatem, tauros & coronas ante ianuas af- 7 8
a Barnabæ quaſi Ioui. b Scilicet quod vellent ſacrificare. c Non morantur, nec patienter ferunt iniuriam, Dei honorem ſibi de ferri.
ferens cum populis volebat ſacrificare. Quod ubi audierunt 9
a Signum magni doloris. b Commoti animo. 10
apoſtoli Barnabas, & Paulus conſciſſis tunicis ſuis exilierunt 11
d in turbas, clamātes, & dicentes, Viri quid hæc facitis? & nos 12 13
a Mortalibus. Non dij.
† mortales ſumus, ſimiles vobis homines, annunciantes vo- 14
a Ioue, mercurio, & cæteris diis. b Quia auerſi eſtis. c Non mortalem, vt nos & dii veſtri d Nomine cœli, terræ maris omnes creaturas comprehendit
bis ab his vanis conuerti ad Deum viuum, † qui fecit cœlum 15 16
& terram mare, & omnia quæ in eis ſunt, qui præteritis ge- 17
a Liberi arbitrii. b Non tam propter errorum diuerſitatem. c Non Dei. 18
nerationibus dimiſit omnes gentes ingredi vias ſuas. Et qui- 19
a Sed per creaturas & beneficia ſe Deum teſtatus eſt. b Non ex toto reliquit ſed benefaciens &c. 20
dem non ſine teſtimonio ſemetipſum reliquit benefaciēs de 21
a Ventri & uoluptati carnis ſatis faciens
e cęlo * dans pluuias, & tempora fructifera, implens cibo & lę
Ad oſtenſionem infirmitatis ſuæ
titia corda † eorum. Et hæc dicentes vix ſedauerūt turbas, ne 22
f ſibi immolarent. Superuenerunt autem quidā ab Antiochia 23

† Pſa.145.a Inf.17.f.

F

NICOLAVS DE LYRA.

primo deſcribitur. Et ſecundo remouetur ibi Quod vbi. Circa primum dicitur. Turbæ autem. Idololatriæ deditæ.
1 Cum vidiſſent quod fecerat Paulus. Credentes hoc eū feciſſe propria virtute.
2 Leuauerunt vocem ſuam Licao. Ideſt, proprio idiomate.
3 Dicen Dij ſimi. fa. de. &c. Credebant enim eos de cęlo deſcendiſſe in humana effigie.
4 Et vo. B. Io. Eo quod videbatur ſenior ætate.
5 Pau. vero. M. quo. ipſe. e. d. ver. Ideſt, proponēs ędificationis verbum, vt patet in textu. Mercurius enim dicitur fuiſſe eloquētiſſimus, et propter hanc excellentiam dicebatur a Gentibus Deus eloquentiæ, & quod eam daret hominibus.
6 Sacerdos quoque Io. Ideſt, eius cultui deputatus.
7 Tauros. Ad immolandum.
8 Et coronas. Ad templum ornandum, ſicut dicitur. 1. Mach. 4. g. Ornauerunt faciem templi coronis aureis.
9 Cum populis volebat ſacrifica. Barnabæ & Pau.
10 Quod vbi. Hic conſequenter dictus error remouetur per apoſtolos facto & verbo ipſum deteſtantes. Ideo dicitur.
11 Conſciſſis tuni. In ſignū doloris, eo quod homines volebant eis impendere honorem diuinum, quem exhiberę & recipere erat nefarium. Ideo ſubditur.
12 Et dicentes. Viri quid hæc fa. ideſt facere vultis, quod eſt blaſphematorium diuinæ maieſtatis.
13 Et nos mor. ſu. Et non dij.
14 Annuncian. vo. ab his va. con. Supple recedere, quæ dicuntur vana quia nulla veritas aut vtilitas eſt in idololatria, ſed magis damnabilitas maxima.
15 Conuerti ad Deum vi. Ideſt, qui eſt ipſa vita per eſſentiam. Et dicitur hoc ad diſtinctionem eorum qui ſunt mortui & erronee putantur dij, vt Iupiter, Mercurius & huiuſmodi.
16 Qui fe. cę. & ter. &c. Creando de nihilo ſua potentia infinita.
17 Qui in præte. g. Vſque ad publicationem euangelij.
18 Dimiſit omnes Gen. Ideſt, Gentiles.
19 Ingredi vias ſuas. Ideſt, agere ſecūdum libertatem arbitrii, quia non dedit eis legem reſtringentem & prophetas ſicut dedit Iudæis.
20 Et quidem non ſine teſti. ſe reli. Scilicet oſtendit ſe eſſe verū Deum omnium gentium, ſed oſtendit hoc teſtificans per multiplicem effectum, Ideo ſubditur.
21 Benefa. de cęlo, &c. Vnde & philoſophi naturali ratione ex effectibus multipliciter probauerunt vnitatem Dei vt patet 12. Metaph. & in pluribus alijs locis.
22 Vix ſeda. tur. Propter pronitatem earum ad idololatriam.
23 Superuenerunt. Hic conſequenter ponitur contra Paulū perſecutio, cū dicitur. Superuene. au. quidam ab An. Quæ eſt in regione

Et Per-

MORALITER.

† euangelici vel pręd icatoris erigitur, cū ad eius perſuaſionē per boni operis exercitiū ad virtutis rectitudinē reducitur, & tunc per pedes ſuos, ideſt, affectus rectus ſtabilitur.
3 Dij ſimiles facti hominibus deſcenderunt ad nos. Per iſtos ſignificantur adulatores diuinos honores, prælatis vel principibus ſeu quibuſcumque hominibus impendentes.
10 Quod vbi audierunt apoſtoli Barnabas & Paulus, et conſciſſis etc. In ſignū doloris, eo quod ſibi vellent homines exhibere id quod eſt proprium diuini honoris. Et per hoc docētur principes & prelati & quicumque in dignitatibus conſtituti, vt non permittant ſibi honores exceſſiuos exhiberi, ne puniantur a Deo, ſic fuit Herodes, prout habetur ſup. 11. c.
23 Superuenerunt autem qui ab Antioch. etc. Sequitur

Quod Et

A d gnum aliquid de Deo, quantum vt auditoribus vtilia dicãtur. Vide quam latẽter accuſationem ponit, quamuis etſi palam taxaſſet, probe egiſſet. Oportebat enim puniri illos, qui tantis bonis fruebantur, & nutritorem ſuũ non agnoſcebãt. Nõ dicit autẽ manifeſte, ſed inſinuat. Cęlitus nobis pluuias, inquit, dans. Ita, & Dauid dicebat. A fructu frumenti, & vini, & olei ſui multiplicati ſunt. Et ſæpe de cõditione differens, hæc in mediũ affert. Quin, & Hieremias de primo opificio, & deinde de pluuiis narrans prouidentiam Dei commendat. Atque ille inde edoctus, inquit, implens alimento & lętitia. Cum largitatẽ alimentum, & nõ ſolum ad frugalitatem ac vſum. Et hæc dicentes vix compeſcuerunt turbas, ne ſibi immolarent. Et hoc maxime admirati ſunt. Vides quod hoc contenti ſunt, quod turbam ab hac inſania liberarunt?

Pſal 4.
1. Co. 11.
* deque,
† ſuffragiis
eę legiſſent
B

Beda. In Græco ſic incipit hæc narratio. *Demorantibus eis, & docentibus ſuperuenerunt quidam, &c.*

2. Cor.

In occiſionem Pauli.

& Iconio Iudæi, † & perſuaſis turbis, lapidanteſque Paulum 1

a Vt abom nibilem. b Ne Videretur a Iudæis, & ſic eum defendere volebant. 2

a traxerunt extra ciuitatẽ, æſtimantes mortuũ eſſe. Circundãti 3 4

b bus autẽ eũ diſcipulis, ſurgens intrauit ciuitatẽ, & poſtera die 5

Verbum Dei. 6

profectus eſt cũ Barnaba in Derben. Cumque euãgelizaſſent 7

a Quia non omnes recipiebant. b Per eadem veſtigia, per quæ venerant.

ciuitati illi, & docuiſſent multos, reuerſi ſunt Lyſtram, & Ico

a Non fidem deſtruentes, ſed confirmantes fundatam. †

nium, & Antiochiam, *confirmantes animas diſcipulorum, 8

a Exorantes pro eis dominum, vel ipſos diſcipulos exhortantes vt permanerent. 9

c exhortanteſque, vt permanerent in fide. † & quoniam per 10

d multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. Et 11

cum † conſtituiſſent illis per ſingulas eccleſias presbyteros,

a Cum diſcipulis ieiunantibus, vnde & manifeſtum eſt & ipſos ieiunaſſe.
b Oratione ut fortiores eſſent. Diſcipuli,

& oraſſent cum ieiunationibus, commendauerunt eos do-

a Regionem in qua erat alia Antiochia. 12

mino in quem crediderunt. Tranſeunteſque Pſidiam vene- 13

a Regionem in qua erat ciuitas Pergen.

runt in Pamphyliam, & loquentes domini verbum in Per-

a Ciuitatem vt plures dicunt. 14

gen, deſcenderunt in Athaliam, & inde nauigauerunt

a Illam priorem ex qua exiuerant, ſegregati a ſpiritu in opus euangelii. b A fratribus.
c Spiritu ſancto dicente, Separate mihi Paulum, &c. 15

Antiochiam, vnde erant traditi gratiæ Dei in opus 16

17

18

b *Surgens, &c. profectus eſt cum Bar. in Der.* Beda. Prius anticipãdo dixerat, fugerat ad ciuitates Licaoniæ, Lyſtras, & Derben: & poſtea per partes narrauit primo quod factum eſt in Lyſtris, modo quod in Derben.

✻ Chryſoſtomus. Vides alacritatem? vides deſiderium feruens, & ſuccenſum? Iterum in illã ipſam ciuitatem ingreſſus eſt, & vt monſtretur quod ſi alicunde, & ſeceſſerit, velle per hoc ſeminari verbũ, & non extinguendũ propterea eorũ deſiderium. Hæc nõ minus claros reddebãt, quam ſigna, magiſq; gaudere faciebant. Nuſquam autem dicit quod reuerſi ſunt vbi ſigna fecerunt, ſed vbi meruerant pro nomine illius ignominioſi haberi. Nam etiam hoc a Chriſto didicerant dicentes, ne gaudete quod dæmonia vobis ſubiiciuntur. Etenim reuera gaudiũ & purum eſt, pati aliquid propter Chriſtum. Deinde in ciuitates omnes redeunt, in quibus periclitati fuerunt.

a *Traxerunt.* Rab. Ad lapidandum ſicut cadauer, de hoc ipſe ad Corint. Semel lapidatus ſum, &c.

✻ Chryſoſt. Reuera diaboli filij. Non in ciuitatibus ſuis, ſolum, ſed etiã extra illas hæc faciebant, tantoque ſtudio anhelabant tollere prædicationem, quanto apoſtoli eugere moliebãtur. Et cum perſuaſiſſent, inqt, turbis, & lapidaſſent Paulum, traxerũt foras portam. Hic impletur, ſufficit tibi gratia mea. Virtus enim mea in infirmitate pficitur. Maius hoc erat quam claudum ſanare. Gentiles quidem vt deos putabant, hi autem traxerunt perſuadẽtes turbis. Nõ.n. veriſimile erat admirari illos. Et vide, in ciuitate illa, in qua tam admirabiles fuere, in eadem grauia patiebantur, idquoque videntibus pderat. Quod autem etiam propter hoc permittebant pati, audi hoc, iſtuc ipſum manifeſtãtem ac dicẽtem, ne quis me putet eſſe ſupra id quod videt me, vel audit aliquid ex me.

b *Surgens*

c *Vt permanerent* Raban. Contra multas tribulationes, quia multitudo tribulationum fidei poſcit perſeuerantiam.

✻ Chryſoſt. *Confirmantes*, inquit, *animas diſcipulorum*. Atqui ita confirmati fuerunt, imo appoſiti ſunt. Prædicabant igitur, ne offendantur. Atque tã diſcipuli quam apoſtoli operã dant, vt diſcãt ſtatim a principio prædicationis virtutem, & quod etiam ipſas oporteat talia pati, & vt generoſe ſtent non ſolũ ſigna ſtupentes, ſed multo magis tentationes. Idcirco & ipſe dicebat: Eundem agonẽ habentes ſicut vidiſtis in me, & audiſtis, vbique prælia, pugnæ, lapidationes. Qualis adhortatio ſtatim ab initio afflictiones proponere?

d *Quoniam per mul. tri.* Raban. Labor præmittitur, de hinc regni introitus prædicatur, qa ſpes præmii ſolatiũ eſt labori.

Raban. Quamuis tribulationum difficilis ſit via, appetendum eſt tamen regnum cœlorum quo itur ad vitam. Hanc

exhortationem

C

F

NICLAVS E LYRA.

Perſide, vel Pſidiæ ſecundum aliam literam.

1 Et Icon. *Vbi prædicauerat Paulus vt patet in huius capituli principio.*

2 Et perſuaſis tur. *Quæ de facili ad malum mouentur.*

3 Lapidantes Pau. trax. ex. ci. *Tanquam vile cadauer indignum ſepulturæ, ſed a canibus, & beſtiis deuorandum.*

4 Circũdantibus au. eũ diſ. *Ne perimeretur adhuc viuus a Iudæis.*

5 Surgens intra. ci. *Scilicet Lyſtram a Deo curatus, quod patet ex eo quod ſubditur.*

6 Et poſtera die, &c. *Non enim virtute naturæ poſt dictam lapidationem poſſet ita tranſire in aliam ciuitatem.*

7 Cumque euang. *Hic conſequenter deſcribitur apoſtolorum regreſſus ad confirmandum illos qui crediderant in Chriſtum. Et patet litera vſque ibi.*

8 Et Antio. *Quæ eſt in regione Pſidiæ.*

9 Confirmantes animas diſ. *In moribus & fide dicentes.*

10 Et quo. per mul. tri. etc. *Quaſi dicat nõ debent vos retrahere perſecutiones, & mala temporalia ſine quibus non habentur bona cęleſtia, & æterna quæ temporalibus bonis ſunt incomparabiliter meliora.*

11 Et cum cõſti. il per ſin. ec. preſ. *Et nomine preſbyterorũ hic intelliguntur etiam alij eccleſiæ miniſtri, vt epiſcopi, diaconi, & huiuſmodi.*

12 Et oraſſent cum ie. *Quia per ieiunium caro refrenatur, & orationem mens in Deum eleuatur.*

13 Commen. eos do. *Sine cuius cuſtodia ſpeciali nõ poſſent perſeuerare in bono Pſal. 126. a.* Niſi dominus cuſtodierit ciuita, &c.

14 Et loquentes do. verbum in Per. *Quæ eſt ciuitas in regione Pamphyliæ.*

15 Deſcenderunt Atha. *Secundum aliquos eſt nomen ciuitatis ſecundum alios vero regionis.*

16 Et inde naui. Antio. *Quæ eſt in Syria, & ab Antiocho magno nominata.*

17 Vnde erant tra. gratiæ Dei. *Vt dictum eſt ſupra in principio præce. ca.*

18 In opus. *Prædicationis euangelij.*

✻ Quod

MORALITER.

6 *Et poſtera dei profectus eſt cum Barnaba in Der.* Fugiendo propter perſecutionem perſonalem vt alibi proficerent per ſuã prædicationem, in hoc dantes exemplum in caſibus conſimilibus aliis eccleſiæ prædicatoribus.

† *Reuer. ſunt Ly. & Ico. & An. con. a. &c.* Per hoc dãtes formam prædicatoribus eccleſiæ, vt ſint ſolliciti non ſolũ de peccatorum conuerſione a malis, ſed etiam de eorũ confirmatione in bonis, ſicut bonus hortulanus poſt arboris plantatione ſolicitus eſt eam rigare quouſque bene firmauerit radices.

MOR-

Antiochiam.
quod compleuernut. Cum autem veniſſent & congregaſſent 1
a Aſsignauerunt fructum ſui laboris. b In doctrina & ſignis. c Cooperatus eſt obedientiæ illorum.
eccleſiam, retulerunt quanta feciſſet Deus cum illis, quia ape- 2
a Chriſtum vel fidem quæ eſt omnium.
ruiſſet Gentibus oſtium fidei. Morati ſunt autem tempus 3 4
a In Antiochia.
non modicum cum diſcipulis.

exhortationem ſic concludunt, quaſi incertum habentes vtrum ad eos amplius ſint reuerſuri.

Hieronymus. Futuræ vitæ gloria præſentis vitæ incommodis comparatur, præcipue quia non qui patitur ſed qui facit iniuriā miſer eſt. Vnde & Chriſtianis vexilla crucis ſunt deliciæ, trophæa noſtræ vitæ non pompis, ſed miſerijs reportantur. In noſtra claſſe viri fortes opprobria ſciunt porta re, non munera. Nā Chriſti vincula volūtaria ſunt & vertuntur in amplexus.

Idem. Inde Paulum Apoſtolum profeſſam, quem quoties lego, videor mihi non verba audi re, ſed tonitrua, qui oculo mētis futura cōtēplās dicebat. Quis nos ſeparabit a charitate Chriſti? tribulatio? an anguſtia? an perſecutio? an fames? an nuditas? an periculū? an gladius? Illos pericula nō ſeparant, nos vero voluptates. Illi catenas baiulant innocentes, nos aurū circunferimus crimınoſi. Illi in carceribus vincti, nos ī triclinijs delicati. Illi ī neruo poſiti, Deū puro corde, & ſincera cogitatione laudātes, nos forte in ipſa eccleſia, de forenſibus calūnijs cogitamus. Et cū oībus legis equaliter data ſit gratia gehenna ſeu regula ꝓmiſſa ſint alij de diuitijs, alij de virtutib. meditāť Mercenari⁹ ſeculi nō pōt accipere Chri mercedē. Oīs miles in caſtris iure ſpectat annonā, q fortiter in prælia pro ciuibus laborauerit. Et dignus eſt quidē mercenarius mercede ſua. Nemo tñ militās Deo implicat ſe negotijs ſecularib. vt placeat ei cui ſe ꝓbauit, Vox Apoſtoli, Amplectanda eſt igiť triſtitia quæ gaudiū parit, nec eius cōſiderāda materia, qa ſæpe p dulcedinē fruct⁹ placēt quorū animarū horruit in radice, & qui literarum ſcientiam habere deſiderat, ſi diſcendi non ſuſcepe rit tędia, peritiæ gaudia adipiſci non poterit, nec cuiuſquam eruditionis quiſquā habere ſufficiet gloriam, niſi ęſtus fuerit ante perpeſſus. Cūque nos Dei auxilio deſtitutos hoſtis inuaſerit, duxeritq; captiuos, nō deſperemus ſalutē, ſed iterū armemur ad prǽliū. Pōt fieri vt vincamus, vbi victi ſumus, & in eodē loco triumphemus. vbi fuimus aliqñ captiui. Nam ſi iuuat dñs miſeros, habemus ſalutē. Si deſpicit peccatores, habemus ſepulchrū. Multo grauior expectata mors, quá illata. Ad hoc.n. laboremus, & in ſeculi periclitemur militia, vt in futuro ſęculo coronemur. Magnæ miſerię conſolatio eſt, quando in tormentis quis poſitus, ſcit proſpera ſecutura.

Et hoc eſt. *Cum conſtituiſſent.* Ideſt, ordinaſſent pro ſe qui erant migraturi. Illo autem tempore eiuſdem nominis erāt epiſcopi & presbyteri.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quod com. *Ideſt, fideliter ſunt executi.* 2 Retulerunt, &c. *In doctrina & miraculis.* 3 Et quia aper. &c. *Vocans per gratiam ſua, ſine qua non ſufficeret doctrina & miracula. Nam audientium eādem prædicationem, & videntium idem miraculum, vnus credit, alter non. Ideo dicit Saluator Ioan. 6. e.* Nemo poteſt venire ad me niſi pater qui miſit me traxerit eum. *Et Io. 15. a. dicit Apoſtolus.* Sine me nihil poteſtis facere.

4 Morati ſunt autem ad tempus non modicum cum diſcipulis. *Confirmando eos in fide, vita & doctrina pariter.*

CAP. XV.

De Iudęis, Chriſtiani, quidem, ſed adhuc Iudaizantes. a Ad literam ſecundum ſitum loci vel paruitatem ſenſus. b Ad literam. Vera confeſſionem. c De Gentibus credentes.
a E T quidā deſcēdētes de Iudęa docebāt 1
fratres, †qa niſi circuncidamini ſecūdū 2 3
a Non ſufficit ſola ſpiritualis circunciſio & fides Chriſti.
morē Moyſi, nō pōtis ſalui fieri. Facta 4 5
A Iudæis. a Contra Paulum, Contra Barnabam.
b autē ſeditione non minima Paulo & Barnabæ aduerſus illos
a Situ loci, vel altitudine ſenſus. Ex vtriſque diſſentientibus.
c d ſtatuerūt vt aſcēnderent Paulus & Barnabas & quidā alij ex 6

† ſaluari

CAP. XV.

a E T quidam deſcendentes, &c. * Chryſoſtomus. Vide vbique tranſitum ad gentes, neceſſarium initiū a Iudæis habere. Ante hoc q obiurgabať, rationē reddebat, & ad diſſenſionē omnia loquebatur, id quod ſermonem magis gratum reddebat, quod Iudæis auerſantibus venit ad gentes. Hic iterum videns alium exceſſum oriri, legem ſtatuit. Quoniā enim vt pote a Deo edocti apoſtoli, ſine diſcrimine omnibus loquebantur, & hi qui ex Iudæis erant, ad zelum prouocabantur, nec docebant ſimpliciter circunciſionem, ſed ſine illa ſaluari non poſſe. Cuius contrariū tempeſtiue nunc dicitur. *Si circuncidimini, nō poteſtis ſeruari.* Vides cōtinuas tētationes int⁹ & foris? Pulchra autē diſpenſatione hoc agiť. Paulo pręſente vt contradicat. Et non dixit Paulus. Quid? non merebor fidē a tantis ſignis Sed differit propter illos. Et vide vt iam omnes diſcunt, quę contigerant inter gentes, etiam Samaritani & gaudent.

b *Seditione.* A Paulo & Barnaba, contra illos, qui hęc dicebant.

c *Statue.* Rabanus. Scilicet, hi qui deſcenderant de Iudęa, & fratres quos docebāt circuncidi, & etiam ipſi Apoſtoli.

d *Vt aſcende.* Beda. De hac aſcenſione ſua Paulus ſcribit ad Galathas: Deinde poſt annos. 14. aſcendi Ieroſolymam cum Barnaba aſſumpto & Tito, & contuli cum eis euangelium quod prædico in Gētibus, vbi numerus annorū quem poſuit recenſendus eſt. Petrus & Paulus poſt paſſionē domini anno. 30. ideſt, vltimo Neronis paſſi ſunt martyrium. Petrus Romę 25. annis in cathedra epiſcopali ſedit. Sed 25. & 14. trigintanouem faciunt. ergo & Petrus eodem 14. anno poſt paſſionē domini quo

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XV.

1 E T quidam deſcendentes, &c. *Deſcripta Pauli, & Barnabę prædicatione, hic conſequenter ponitur determinatio cuiuſdam quæſtionis ſubortæ, ſcilicet. de legalium obſeruatione, quam quidā credentes de Iudæa imo dicebant eſſe neceſſariam ad ſalutem, etiam Gētilibus conuerſis. Paulus autē & Barnabas aſſerebant cōtrarium, quia per legem nouam Iudæi ſunt abſoluti a debito obſeruandæ legis, Gentiles vero nunquam fuerunt ad eam obligati, quia nō fuit eis data, niſi quantum ad moralia, quæ ſunt de dictamine legis naturæ, quæ omnes obligāt, ſicut plenius declaratur in Epiſtolis Pauli ad Ro. & Gal. & in pluribus alijs locis. Primo igitur pro determinatione huius dubij ad apoſtolos in Ieruſalem recurritur, ſecundo hoc dubium ſoluitur, ibi.* Surrexerunt. *Circa primum dicitur.* Et quidam conuerſi. *De ſecta Phariſeorum.*

2 Deſcendentes. *Quæ eſt in altiori ſitu quam ſit Antiochia.*

3 Docebant fratres. *De Gentilitate conuerſos.*

4 Quia niſi. *Et per conſequens ſeruetis, omnia legalia, quia circunciſio eſt quadam proteſtatio & obligatio vniuerſæ legis ſeruandæ, vt dicitur Gal. 5.*

5 Facta au. ſe. &c. *Quia aſſerebant contrarium, nam hoc dicere erat euacuare euangelium.*

6 Statu. &c. *Et patet litera.*

Surre-

MORALITER.

1 *Et quidam deſcendentes de Iudæa, docebant fratres, quia niſi circuncidamini ſecūdū morē Moyſi non poteſtis ſal. &c.* Per iſtos q nimis Iudaizantes circūciſionem & aliorum obſeruātiā volebant

A quo cum Ieroſolymis alloquitur Paulus.i. quarto Claudij Ceſaris Romam veniſſe creditur; ſimulque hac expoſitione Paulum eodem anno quo dominus paſſus eſt & reſurrexit, ad fidem veniſſe probatur.

a *Cum autem veniſſent Ieroſolymam, ſuſcepti ſunt ab eccleſia, & ab apoſtolis, & ſenior. &c.*

& penitentia, quæ peccata, & vulnera quibus ſubiecta eſt imbecillitate carnis, ſalubriter curat.

b *Quia op.* Hoc errore decepti Galathæ circunciſionem legiſque obſeruantias cum gratia baptiſmi miſcebant.

c *Conuenerantque apo.* Rab. Hic datur exemplum faciendi conuentus, ad diſcernēdum ea quæ fidei ſunt neceſſaria.

a Aetate uel gradu.

† alijs ad apoſtolos & presbyteros in Ieruſalem ſuper hac

a Vtrum credendum eſſet de Gentibus. ¶ Qui ſtatuerunt vt aſcenderent. b In principium itineris. c Antiochiæ quam dixit eſſe congregatam.

quæſtione. Illi ergo deducti ab eccleſia pertranſibant Phœnicem & Samariam, narrantes conuerſationem Gentium, &

a Charitas congaudet ueritati.

a faciebant gaudium magnum omnibus fratribus. Cum autē veniſſent Ieroſolymam, ſuſcepti ſunt ab eccleſia & ab apoſtolis & ſenioribus, annunciantes quanta Deus feciſſet cum

a Corpore uel incontinentia animi. b ¶ Quia prius Phariſæi, modo in Chriſtum credebant.

illis. Surrexerunt autem quidam de † hæreſi phariſæorum 1

a In Chriſtum. b Oportet vos, o iudices. 2

b qui crediderūt, dicentes: Quia oportet circuncidi eos: præci 3

¶ Gentiles credentes. a Ad uidendum utriuſque partis ſententiam poſt eorum annunciationem

c pue quoque ſeruare legem Moyſi. Conuenerūtque apoſtoli

a Vtriuſque partis quæſtio inter iudices.

& ſeniores Iudææ † de verbo hoc. Cū aūt magna conquiſitio

a Surgere frequenter dicitur, & præ omnibus quaſi princeps loquitur. ¶ Ex quo Cornelius baptizatus eſt 4

d fieret ſurgens Petrus dixit: Viri fratres, vos ſcitis, quoniā ab 5

6

e antiquis diebus Deus in nobis elegit per os meū audire Gen 7

a Veram fidem eorum. b Sine eius teſtimonio, non auderem 8

f tes verbū euangelii & credere. Et qui nouit corda Deus, teſti 9

¶ Linguis loqui. 10

monium perhibuit, dans illis ſpiritum ſanctū ſicut & nobis, 11

a Quia eundem ſpiritum dedit & eadem dona. b Circunciſos. c Incircunciſos. 12

d Non circunciſione. e Per ſpiritum

g & nihil diſcreuit inter nos & illos, fide purificās corda eorū 13

14

∗ Hieronymus. Prima quippe eccleſia ex Iudæis & apoſtolis congregata eſt, & in fine Iudæi qui Antichriſtū pro Chriſto ſuſcepturi ſunt, non lætabuntur in Chriſto.

Comment. in c. 1. eccleſiaſt.

∗ Auguſt. Euangelio nō crederem, niſi authoritas eccleſiæ me commoueret.

Tom. 4. contr. epiſt. fund. c. 5

∗ Idem. Teneamus ergo eccleſiam ex ore domini deſignatam, vnde ceptura, & quouſque peruentura eſſet, ceptura ſcilicet ab Hieruſalem, & peruentura in omnes gentes. Hic iam quiſque dixerit, Hieruſalē non illam viſibilem ciuitatem intelligēdam ſed figurate poſitam vt ſpiritaliter accipiatur tota eccleſia æterna in cælis, & ex parte ī terris peregrina poteſt dicere etiam illud figurate dictū. Quia oportebat Chriſtū pati, & reſurgere tertia die. Quod quiſquis dixerit, nec quomodo Chriſtianus habendus eſt. Sicut ergo illud proprie poſitū eſt, ita & quod adiunctū eſt, de omniū gentium eccleſia incipiente ab Hieruſalem. Expoſuit.n. dominus hæc de ſe dicta eſſe in lege, & prophetis, & Pſalmis, & vtiq; ipſa expoſitio non potuit eſſe figurata, alioquin non eſſet expoſitio. Deinde cum Hieruſalē figurate poſita, & ſpiritualiter intellecta vniuerſā eccleſiā ſignificet, quomodo vniuerſa eccleſia, incipit ab vniuerſa eccleſia, tanquā Hieruſalem incipiat ab Hieruſalē? Manifeſtum eſt ergo proprie poſitum de illa ciuitate, vnde et cœpiſſe probatur eccleſia, etiam atque etiam ipſo manifeſtante, & nullam inſidiarum latebram calliditati hereticæ relinquente.

com. 7. libr. de ciuitate eccle. cap. 10.

† vt diſpicerēt de hoc negotio.

B

Luc. 24.

∗ Lactantius Firmian. Sola Catholica eccleſia eſt intra ... uerit, vel a quo ſi quis exierit, a ſpe vitæ, ac ſalutis æternæ alienus eſt. Sed tamen quia ſinguli, quique cętus hæreticorum ſe potiſſimum Chriſtianos & ſuā eſſe catholicam eccleſiam putant, ſciendum eſt illam eſſe, veram, in qua eſt confeſſio & pe-

Lib. 4 de vera ſapient. c. 30.

C

d *Viri fratres vos, &c.*

∗ Chryſoſt. Vide Petrum hactenus ſeparatum a negotio & Iudaizantem. Vos ſcitis, inquit. Aderant forſan ex his qui vocauerant illum ad Cornelium olim, & ingreſſi cum illo, & propterea adducit illos teſtes. A diebus antiquis in vobis elegit Deus. Quid eſt in vobis? Hoc eſt in Paleſtina, inquit, vel præſentibus vobis.

∗ Chryſ. Vide vt oſtendit Deum per illum loqui, & nihil eſſe humanum.

∗ Iuſtinus. Mar Conſilium quod in cōmune confert omnibus, per vnum proferendum eſt.

e *Vera uerum.* Rab. Non alterius ex apoſtolis: quaſi dicat, qui primus prædicaui Gentibus primus ab eis iugum legis excutiam, nam Eunucho nullus apoſtolorum prędicauit: ſed Philipp⁹ diacon⁹, & gratuito impletus eſt dono.

f *Et qui nouit corda Deus.* ∗ Chryſ. Ad ſpiritus teſtimoniū ducit illos. Dans illis ſpiritum ſanctū, ſunt & nobis. Vide quomodo vbiq; æquat gētes, & nihil diiudicat inter nos & illos.

g *Fide pu.* ∗ Chryſ. A ſola fide, inquit, illa aſſequuti ſunt & non operibus vel incircunciſione & non operibus vel circunciſione. Etenim hæc non dicunt ſolum pro gentibus rationē reddentes, ſed etiam illos a lege abducere cupientes. Verū iam hoc nondum dicunt.

Bed. Non ergo circunciſione carnis illos mūdari opus eſt. quorū tanta fides corda purificat, vt etiā ante baptiſma ſpiritum accipere mereātur. Sed per gratiā Chriſti credimus ſaluari ſicut & illi. Si ergo illi.i. patres portare iugum legis non valentes, per gratiam ſaluandos ſe crediderunt, tunc hæc gratia antiquos iuſtos viuere fecit ex fide & ideo ſacramenta etſi temporibus diuerſa, ad vnitatem tamen eiuſdem fidei concorditer concurrebant.

Quid

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Surrexerunt.* Hic conſequenter ponitur ſolutio dubitationis et diuiditur in tres partes, quia primo pro vtraq; parte fit allegatio ſecundo veritatis determinatio, ibi *Et poſtquam ta.* Tertio veritatis determinatæ publicatio, ibi *Tunc placuit.* Circa primū primo allegatur pro parte affirmatiua, cū dicitur, *Surrex. etc. de h.e.* Ideſt ſecta. 2 *Phariſæorum.* Erant.n. tunc apud Iudæos tres ſectæ. Vna Saduceorū, qui negabant reſurrectionē & ſpiritum & angelū. Altera Phariſæorū, qui vtrumq; confitebantur: Tertia vero Eſſenorū qui confitebantur reſurrectionē, ſpiritum & angelum ſicut Phariſæi ſed viuebāt religioſius habētes omnia in cōmuni, vt dicit Ioſephus antiquitatū, li. 18. 3 *Dicentes quia.* Et patet litera vſq; ibi. 4 *Surgens Pe.* Vbi allegatur pro parte altera cum dicitur, *Viri*

Tres Iudæorū ſectæ.

5 *Viri fratres vos.* Quia factum fuit notorium. 6 *Quoniam ab a.* Ideſt, ſatis prope tēpus miſſionis ſpiritus ſancti in die Pētecoſt. in ſigno viſibili, vt habetur. 2. ca. 7 *Deus in nobis.* Quaſi dicat, non iui ad prædicandum Cornelio & alijs Gentilibus exiſtētibus ci... eo propria voluntate, ſed ex diuina miſſione, vt patet ſupr. 10. c. 8 *Et qui nouit cor. de.* Homo enim videt ea quæ patent, Deus autem intuetur cor. 1. Reg. 16. b. 9 *Teſtimonium perhibuit.* Quod erant iuſtificati, licet eſſent incircunciſi. 10 *Dans illis ſpiritum ſanctum.* Ideſt, ſigno ſenſibili, ſcilicet in dono linguarum. 11 *Et nihil diſcreuit, &c.* Circunciſos. 12 *Et illos.* Incircunciſos. 13 *Fide.* Ieſu Chriſti. 14 *Purificans corda eorum.* Et non ſecundum circunciſionem carnis & obſeruationem legalium, & ex hoc concludit propoſitum di.

Nunc

MORALITER.

† lebant imponere, quaſi neceſſariam ſuper conuerſos de Gentilitate ad fidem Chriſti ſignificantur illi qui ſuper populum catholicum ſtatuta nimis grauia ponunt, & ſic libertatem Chriſtianæ religionis in ſeruitutem nimis oneroſam conuertunt, de quibus dicit Auguſt. ad inquiſitiones Ianuarij: Ipſam religionem noſtram quam in paucilimis & in manifeſtiſſimis celebrationū ſacramentis Dei miſericordia voluit eſſe liberam, ſeruilibus premunt oneribus, adeo vt tolerabilior ſit conditio Iudæorum, qui legalibus ſacramentis, & non humanis præſumptionibus ſubijciuntur. Et ſicut Beatus Petrus & apoſtoli appoſuerunt conueniens remedium, vt patet in ſequentibus huius ca. ſic ſummus pontifex cum ſuo collegio remedium adhibere debet non ſolum ſtatutis prælatorū inferiorum, ſed etiam in ſuis ſi nimis grauia videantur. Pro cæteris huius capituli ſufficit expoſitio literalis.

Et

a Quia teſtimonium perhibuit. b Quaſi teſtimonio non credentes. c Non nos, Qui dedit ſpiritum incircuncifis. d Grauitatem circuncifionis, & legis.
a Nunc ergo quid tentatis Deum, imponere iugum ſuper cer-
a Robur fidei credentium. Quia non potuimus per legem omnia implere, vel omnia quæ erant in lege obſeruare.
b uices diſcipulorũ, quod neque nos, neque patres noſtri por-
a Gratuitum in donum Dei ſine operibus legis.
tare potuimus? Sed per gratiam domini noſtri Ieſu Chriſti
Gentiles credunt.
c credimus ſaluari, quemadmodum, & illi. Tacuit autem om-
nis multitudo, & audiebant Barnabã, & Paulum narrantes
a Quia præputium, uirtutes non impedit.
quanta Deus feciſſet ſigna, & prodigia in Gentibus per eos.
d Et poſtquam tacuerunt, reſpondit Iacobus, dicens. Viri fra-
tres audite me. Simon narrauit, quemadmodum primum
a Quia infirmæ. b Vt uocetur populus Dei.
Deus viſitauit ſumere ex Gentibus populum nomini ſuo, &
a Simoni. b Agentia de ſalute Gentium. c In prophetis.
huic concordant uerba prophetarum ſicut ſcriptum eſt,

a *Quid tentatis Deum.* ✱ Chryſoſtomus. Quid eſt tentari Deum? cur increduli eſtis, inquit Deo? qui tentatis illum quaſi nõ poſſit ſeruare fidem? Itaque infidelitatis eſt legem inferre.

✱ Iuſtinus Martyr. Nos certe qui huius (Chriſti) ope ad Deum acceſſimus, non carnalem iſtam circuncifionem aſſumpſimus, ſed ſpiritualẽ illam, quam Enoch & ſimiles obſeruauerũt, hanc nos per baptiſma, vtpote peccatores nati, a Deo miſerante accepimus, cum licet omnibus accipere.

✱ Idem. Nouate vobis noualia clamat Ieremias ad populum, & nolite in ſpinas ſementem iacere. Circuncidimini domino, ſed circuncidimini cordis veſtri præputio, cauere igitur ne in ſpineta, & arua inculta iaciatis ſemen vnde nullus vobis fructus proueniat, noſcite Chriſtum, & ecce nouale pulcherrimũ, & pingue in veſtris cordibus. Ecce enim dies veniũt dicit Dominus, & viſitabo omnes circũciſos in Aegypto. Iudæa. Idumæa, terraq; Moabitarum, quoniam gentes omnes incircũciſę sũt, & tota domus Iſrael, incircunciſum cor habet. Videtis nõ hanc circũciſionem, quæ in ſignum data eſt, Deũ requirere: nam nec Aegyptijs prodeſt nec Moabitis, nec Idumęis, ſed ſit vel Scytha quis, aut Perſa, mõ habeat notitiã Dei, & Chriſti eius, nec illud æternũ violet, circũciſus eſt circũciſione optima vtiliſſimaq; & vt amicus Dei donis fruitur, viciſſim illi offerẽs.

Beda. conſtat multipliciter intelligendum quod dictum eſt. Non tentabis dominum Deum tuum. Ille ergo tẽtat q aliter quam ipſe præcipit facere laborat. Qui præcepta eius ſine gratia ſe poſſe ſeruare confidit. Sed Petrus graue iugũ legis a ceruice diſcipulorum tollere quærit, vt imponat ſuaue iugum libertatis.

b *Neque nos ne.* Rabanus. Vel. non potuimus pre intolerabili grauitate, ſed per gratiam Dei, & non per circuncifionem nos circunciſi etiam credimus ſaluari.

✱ CHRYSOSTOMVS. Poſtea oſtendit etiam illis non fuiſſe vtilem, & totum in legẽ, non illos reijcit, & accuſationem

nẽ ſiſtit, ac moratꝰ Quod non potuimus nos & Patres noſtri D
portare, ſed per gratiam domini noſtri Ieſu Chriſti credimus ſeruari, quẽadmodum, & illi, quanta virtute plena sũt verba hęc quę ſane Paulus multus in epiſtola ad Romanos dixit, hæc eſt hic. Si enim Abrahã, inquit, ex operibus iuſtificatus eſt, habet gloriationem, ſed non apud Deum. Vides
1 quod magis hæc docet. quã quod gentes defendit? At ſiquidẽ
2 abſq; occaſione hæc dixiſſet forſan minime obſeruatus fuiſ-
3 ſet. Initio autem ſum
4 pto hinc deinde in-
5 trepide loquitur. Et
6 vide vbique, quod omnia, quæ inimici
7 nouerunt, illis pro-
8 ſint. Nam ſi illi non
9 nouiſſent, hæc ne-
10 quaquam dicta fuiſ- E
11 ſent, neque etiam ea
12 quæ poſtea. Hinc di-
13 ſcunt quod ſi gentes
14 adducere voluiſſent, non tamen deſpicere debuerint.

* Cyrillus, Hieroſo. Spiritus ſanctus in vnitate Patris & filij nouum teſtamentum in eccleſia Catholica conſtituens, liberauit nos a graui iugo legis, de communibus, & immundis cibus dico, ſabbatiſque, & noui lunijs, atque circunciſione, de aſperſionibus, & ſacrificijs, quæ ad tempus quidem data, vmbram habebãt futurorum bonorũ. Aduenientе autem veritate, cohibita ſunt merito. Nam ꝓpter eã, quę fuit Antiochię quęſtionẽ, q dicebãt neceſſarium eſſe circũcidi, & legẽ Moyſi ſeruare, Paulo & Barnaba miſſo Hieroſolimã, Apoſtoli qui hic erant Hieroſolimis, oĩbus legalibus & typicis rebus per ſcriptã epiſtolam vniuerſũ orbẽ liberarũt. Catech. 15.

c *Tacuit autem omnis mul.* Notandus ordo loquendi vel loquentium, quia ſingulis loquentibus tacent primum Petro.

d *Et poſtquam &c.* Chryſo. Hic erat epiſcopus eccleſię Hieroſolimitanæ. Et impletur nunc quod in duorũ vel trium teſtium conſiſtat omne verbum. Vide autem, & huius ſapientiam, ex prophetis nouis veteribuſque conſummantis ſermonẽ Non enim poterat oſtendere aliquid ſicut Petrus, vel Paulus. Et bene conſtitutũ eſt, vt per illos hęc facta ſint, qui nõ habitaturi in Hieroſolymis, hic aũt doceat, ne eſſet reus neve ſententia eius cõfutetꝰ. Et quid inquit? *Viri fratres audite me,* F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Nunc ergo quid, &c. *Vt enim dicitur in glo. ille Deũ tentat, qui aliter quam ipſe præcepit facere laborat. Sic faciebãt illi qui dicebant legem Euangelicam ſine obſeruatione legaliũ non ſufficere ad ſalutẽ.*

2 Quod neque nos, &c. *Hic dicitur de iudicialibus præceptis, & cæremonialibus propter iudicialiũ ſeueritatem & cæremonialiũ multitudinem. Moralia vero præcepta quæ ſunt de dictamine legis naturalis, obſeruabilia ſunt, & remanent in lege noua. Sciendum tamẽ quod iudicialia, & cæremonialia non fuerunt ſimpliciter inobſeruabilia. Vnde dicit Hieron. in expoſitione fidei catholicæ: Anathema ſit qui dicit Deum aliquid impoſſibile præcepiſſe. Sed dicuntur inobſeruabilia, quia de difficili obſeruabilia, ſicut dicitur aliquid intranſibile, quod eſt de difficili tranſibile. 5. metaphyſicæ.*

3 Sed per gratiam, &c. *Et non per opera legis.*

4 Quemadmodũ & illi. *Scilicet, patres veteris Teſtamenti. Vnde de Abraham dicitur Gen. 15. b. antequã eſſet circũciſus, credidit Abraham Deo, & reputatũ eſt ei ad iuſtitiã. Ex quo patet, quod non fuerat iuſtificatus ex circunciſione, ſed ex fide circunciſionẽm præcedente, ſecundum quod deducit Apoſtolus. Ro. 4.*

5 Tacuit autem, &c. *Conſentiens Petro.*

6 Et audiebant, &c. *Vbi ponitur aliud argumentum, pro parte iſta Niſi Deus cõuerſionem Gentium incircunciſarum approbaſſet, ſigna & prodigia in eis per apoſtolos non feciſſet.*

7 Et poſtquam. *Hic conſequenter ponitur veritatis determinatio, cum dicitur.*

8 Reſpõdit Iacobus. *Erat enim epiſcopus Ieroſolymitanus, & ideo licet Petrus eſſet principalis inter apoſtolus, tamẽ detulit ei in ſua diœceſi, vt determinationem dubij proferret dicens.*

9 Viri fratres. *Fide, licet non carne.*

10 Audite me. *Ideſt, in quæſtionis determinatione.*

11 Simon nar. *Et patet ex dictis litera.*

12 Et huic. *Scilicet, dicto eius.*

13 Concor. ver. pro. *De Gentium vocatione loquẽtium. Inducit tamen in ſpeciali vnam auctoritatem ad propoſitum, cum dicitur.*

14 Sicut ſcriptum eſt. *Amos. 9. quæ ſicut ibidem dictũ fuit, intelligitur ad literam de reędificatione eccleſiæ per vnionem Iudæorum, & Gentium in vna fide Chriſti. Et ad intellectum huius auctoritatis, quæ allegatur hic ſecundum tranſlationem. 70. aliqua breuiter repetenda ſunt, quæ dicta fuerunt Amos. 9. c. Primum quod Chriſtus nominatur Dauid in ſcriptura veteri, Oſeæ. 3.* Poſt hęc reuertentur filij Iſrael, & quærent dominum Deum ſuum, & Dauid regẽ ſuũ. *Vbi tranſlatio Chaldaica apud Hebræos auctenticos ſic habetur.* Poſt hęc reuertentꝰ filij Iſrael, & quærent cultum Dei, & obediẽt Meſſiæ filij Dauid regi ſuo. *Et ſimiliter Iere. 30. b.* Seruient domino Deo ſuo, & Dauid regi ſuo. *Vbi trãſlatio Chaldaica ſic habet,* Colent coram domino ſuo, & obedient Meſſiæ filio Dauid. *Secundum eſt, quod vna eſt eccleſia quæ incępit a primo Abel iuſto, vſq; ad vltimum electum qui in fine mundi eſt naſciturus, vt dicit beatus Greg. homil. 7. Tertium eſt quod iſta eccleſia vocatur tabernaculum Dei, ſiue Chriſti, Iſa. 4. b.* Et tabernaculum in vmbra diei, &c. *Et Apoca. 21. a.* Ecce tabernaculum dei cum hominibus. *His pręmiſſis exponatur litera cum dicitur in perſona Dei.*

Poſt

A me, Simeon narrauit. Quidam hunc eſſe dicunt illum a Luca dictum, alii autem alium eiuſdē nominis, ſiue autem hic ſiue alius eſt, non opus eſt ſermone exquiſitiore, ſed ſolum quod ſuſceptū neceſſaria, quæ narrauit. *Viri*, inquit, *fratres*. Magna æquitas viri, & perfectior iſta cōcio, vbi ſcilicet & finē impoſuit operibus.

a *Reuertar, & reædi.* MYSTICE. reuertar ad Gentes quas prius dixerat ingredi vias ſuas. cui ſenſui firmando Iacobus teſtimonium intulit. Hoc aperte teſtimonium concordat verbis Simonis.

b *Tabernaculum Da.* ✠ CHRYSOSTO. Quid igitur † ſuſcitata eſt Hieruſalem, an non magis diruta eſt? Sed non de hac ab illo dicta ſunt hęc Et quam dicit ſuſcitationem? Eam, quę eſt poſt Babylonē. Si quis diligenter conſiderarit, nūc regnū Dauidis ſtare inueniet regnāte illo qui ex eo prognatus. Vt autem dixiſſet: Et rę ædificabo, addit cauſam illius quare dicat. *Vt requirant qui reliqui ſunt homines Dominum.* Si igitur propter hoc, erecta eſt ciuitas propter illum, q̃ ex ipſis, manifeſtū quod ędificare ciuitatē fuit gētiū vocatio.

† Amo. 9. c.

† obturbanda eſſe illis.

Rabanus. Vmbra legis, quæ traditionibus Phariſæorum corrupta, domino reuelante, ideſt, Domino in carne apparente per gratiam eſt erecta, vt non tantum Iudei, ſed etiam Gentes nomen eius requirant.

B

Nume. 6. d. Pſal. 98. b.

ç *Super quas in.* Rab. Secundum illud. Inuocabant ſacerdotes ſuper Iſrael. Et inuocabitis nomen meum ſuper filios Iſrael. Et alibi. Moyſes, & Aron ſacerdotibus eius, &c.

d *Inuocatum eſt.* Pro futuro more prophetico.

e *Notum a ſe. &c.* ✠ Chryſoſt. Poſtea ponitur quā dignus fide ſermo, q̃a nihil nouū, ſed ab antiquo hęc pfigurata fuerūt

f *Quod ego iudico.* Rab. Recte iudicandum erat, quod trium teſtimonio firmatur, duorum apoſtolorum, & prophetarū.

✠ Chriſoſt. Quid eſt iudico ego, ideſt, cum poteſtate dico eſſe ſcribendum illis, & bene dixit his qui ex gentibus conuertuntur, manifeſtam ſupernam Dei erga illos curam, & obedientiam, ac credulitatem illorum in vocatione.

Ezech. 4. d.

g *Et ſuffocatis.* Beda. Suffocatum eſt morticinum, de quo Ezechiel dicit: *Omne morticinum, & captum a beſtia de auibus & pecoribus ſacerdotes non comedant.* Hoc præceptum conuenit ſeruare illis, q̃ vncti ſunt oleo ſpirituali, ne comedant illud cuius ſanguis non eſt effuſus, quod epiſtola apoſtolorum ſeruandum decreuit.

C

Et ſuf. & ſan. Beda. Ideſt, a fundendo ſanguinem, vel manducando cum ſanguine. Hæc quidem venientibus de Gentilitate pro rudimentis fidei, & inueterata Gentilitatis cōſuetudine conceſſa ſunt, ſed ne putarentur eadem, & perfectioribus ſufficere, vigilanter adiunxit, Moyſes, &c.

h *Et ſanguine.* RABANVS. Effuſione humani ſanguinis, & quæ non vult ſibi fieri, alteri ne faciat. Hoc eſt pręceptū dilectionis proximi, quod eſt inferius. Alterum eſt ſuperius: *Omnia quæcunque vultis vt faciant vobis homines, ita, & vos illis facite.* Per vnum malitia compeſcitur, per aliud benignitas propagatur. Quaſi vero adhuc rudibus ſuperius non imponitur, ſed vt caſti ſint & abſtineant, &c. Et ſequitur.

i *Moyſes enim, &c.* Beda. Id eſt. Etſi præceptorum acerbitate non grauentur a nobis procedente tamen tempore dum frequētius ad lectionem legis, & prophetarum conuenerint, paulatim vitę inſtituta, & ſeruandæ inuicem dilectionis iura ſuſcipient. Primitiuam enim eccleſiam adhuc iudaizantem hæc ſabata celebraſſe conſtat.

✠ Clemens Romanus. Cum homines naturę legem labefactarent, & creaturam aliquādo fortuitam ducerent aliquādo pluſquam oporteret in honore haberent, & eā ſibi Deo æquarent, non permiſiſti illos errore, ſed excitato ſancto ſeruo tuo Moſe, per eum in ſubſidium naturalis, ſcriptam legē dediſti, & creaturam oſtendiſti tuum opus eſſe, Deorumque multitudinem exterminaſti.

K *Vbi per omne ſabbatum legi.* ✠ Clemens Romanus. Operentur ſerui quinque dies, in Sabbato, et Dominica die quieſcant in eccleſia propter doctrinam pietatis, Sabbatum enim diximus creationis habere rationem, Dominum reſurrectionis.

l *Tunc pla. a.* Rabanus. Dicente Petro, narrantibus Barnaba & Paulo, iudicante Iacobo Ieroſolymorum epiſcopo, merito placuit ſententia.

m *Placuit mit. Ap.* Rabanus. Miſſi a Chriſto legati ſuos poſſunt mittere legatos.

a Quia iratus & auerſus eram. b Hiſtorice, poſt tranſmigrationem. c Reſtaurabo. In prophetis. d Ieruſalem ciuitatem Dauid. Eccleſiam quæ eſt in manu fortis, quæ cecidit in valle Gentilitatis.

a b † Poſthæc reuertar, & reædificabo tabernaculum Dauid quod 1 2

a Illi qui ex Gentibus.

decidit, & diruta eius reædificabo, & erigam illud, vt requi- 3 4

a Præter Iſrael, ideſt, pręter Iudæos Chriſto credentes. b Qui benefecit Iſraeli ſe conſitenti. Ideſt.

rant cæteri hominum dominum, & omnes Gentes ſuper 5 6

a A ſacerdotibus in baptiſmo. b Complens quæ prophetata erant.

ç quas inuocatum eſt nomē meum, dicit dominus faciēs hęc. 7 8

a Præſciuit ab æterno quod facturus erat in Gentibus.

d Notum a ſeculo eſt domino opus ſuum. Propter quod ego 9 10

a Concordans Petro. b Quod dominus ædificat homo non inquietet.

e f † iudico non inquietari eos qui ex Gentibus conuertuntur 11

a Iudico. b Hæc ſit eorum circumciſio. Cultibus.

ad Deum, ſed ſcribere ad eos, vt abſtineant ſe a contamina- 12 13

a Vt caſti ſint. b Ne infirmiores ſe ſuffocent. Carnibus, ne comedant.

tionibus ſimulacrorum, & fornicatione, & ſuffocatis, & ſan- 14

a Ne bibant. b Ideo iudico ſcribere, quia ſcriptura Moyſi qua mandatur circunciſio. per omnia ſabbata legitur, ſic etiam ſerenda eſt ſententia ſcripturę ne ſit dubia.

g h guine. Moyſes enim a temporibus antiquis habet in ſin- 15 16

a Commendare legatis. & fidelibus idoneis teſtibus.

i k gulis ciuitatibus qui eum prædicent in ſynagogis, vbi per 17

l m omne ſabbatum legitur. Tunc placuit apoſtolis, & ſeniori- 18

Apoſtoli

NICOLAVS DE LYRA.

1 Poſt hæc. *Ideſt, poſt curſum veteris Te.* 2 Reuertar. *Ad genus humanum naturam humanam aſſumendo.* 3 Et reædi. ta *Ideſt, eccleſiā Dei ſiue Chriſti per prædicationē Chriſti, & apoſtolorū.*

4 Quod deci. *Per multa peccata, & maxime per idololatriam.*

5 Et diruta eius reæd: *Quia Gentiles erant diuiſi per idololatriam multiplicē, aliquibus Iouē, & alijs Dianā colentibus, & ſic de aliis diis Gētiū. Similiter, & Iudæi erant diruti, & diuiſi per varios errores. Nā aliqui negabant reſurrectionem, ſpiritum, & angelum, vt dictū eſt ſupr. & aliqui irrita faciebant mandata Dei propter traditiones ſuas, quod eſt valde erroneum, quæ omnia ſunt amota per prædicationem Chriſti, & apoſtolorum.*

6 Et erigam il. *Per magna & multa miracula ad exaltationem fidei catholicæ facta.*

7 Vt requirant cę. ho. *Ideſt, Gentiles,*

8 Dominum. *Quod patet per orbem impletum.*

9 Notum a ſe. eſt domino. *Ideſt, ab æterno eſt ſibi notum.*

10 Opus ſuum. *Quod diſpoſuit operari in tempore de vocatione Gentium.*

11 Propter quod ego iu. non. *Ideſt, dicendo quod oporteat eos circuncidi, & legalia obſeruare.*

12 Sed ſcri. &c. *Propter vnitatem ſocietatis eorum, & Iudæorum,* Vt

13 Vt abſti. ſe a con. *Ideſt, a comeſtione de idolothitis, quia per hoc de facili poſſent Iudæi ſuſpicari, quod Gentiles vellent ad idololatriam reuerti, ſi comederent de illis.*

14 Et fornicatione. *Quam Gentiles communiter credebant licitam, propter quod neceſſarium fuit eam prohibere.*

15 Et ſuf. & ſan. *Hunc enim cibum conuerſi de Iudaiſmo ab horrebant, & ideo licet eſſet cibus licitus, tamen propter amicabilem ſocietatem ſcriptum fuit Gentilibus, vt abſtinerent a talibus ſicut frequenter contingit quod aliquis abſtinet a cibo quem ſcit abominabilem ſocio ſuo. Procedente autem tempore ceſſante cauſa ceſſauit effectus, manifeſtata euangelicæ doctrinæ veritate, quod Saluator dixit: Matth. 15* Quod nihil quod per os intrat, coinquinat hominem. *Et quod nihil eſt reiiciendum, Quod cum gratiarum actione recipitur, vt dicitur 1. Tim. 4.*

16 Moy. *Ideſt, ſcriptura Moyſi habet.*

17 A tem. an. *Illo enim tempore euangelio nondum publicato poterant Iudæi obſeruare legalia, ſicut frequenter dictum eſt ſupra in epiſtolis Pauli.*

18 Tunc d. *Hic conſequēter ponitur veritatis determinatæ publicatio cum dicitur,* Tunc pla. apoſt. *Iſta ſic explicantur ad oſtendendum quod hæc determinatio erat ab omnibus approbata abſque diſſensione.*

Eliger

a *Apoſtoli & ſe.* APoſtolorum communis titulus præponi tur, ne aliqua diſſenſionis relinquatur occaſio.
b *Fratribus ex Genti.* Raban. Primum ſili beneficium eſt, q́ apoſtoli Gentiles vocant fratres, id eſt, vnius Dei filios.
c *Salutem.* Eclypſis eſt. Vel latitudine charitatis omne ver bum anguſtius eſt, & ideo nullum verbum ponitur, vt omnia ſimul bona eis velle intelligantur.
d *Euertentes animas.* Beda. In Græco: Euertentes animas veſtras dicentes, circuncidi oportet & obſeruare legem, quibus non mandauimus.
e *Viſum eſt.* Id eſt, placuit.
f *Spirituiſancto.* Qui arbiter ſuæ poteſtatis vbi vult ſpirat & quæ vult loquitur.
Spirituiſancto. Rabanus. Et nobis humano quidem ſenſu, ſed ſano.
g *Et no.* Non ſolum voluntate noſtra ſed inſtinctu eiuſdem ſpiritus.
✠ Gregorius. Eccleſia eſt oculus cæco, quia per verbum lucet, ipſa pes claudo: quia per adiutorium continet. Cæcos enim prædicando illuminat, claudos vero opitulando ſuſtentat, cæcus quippe eſt, qui adhuc quo pergat nõ videt. Claudus autem eſt, qui non poteſt ire quo videt Sancta itaque eccleſia extremis tribulationibus deprehenſa, antiquorum reminiſcitur temporum, quando & docendo illuminare conſueuerat, & adiuuando formare.
* Tertullianus. Omne genus ad originem ſuam cenſeatur, neceſſe eſt. Itaque tot ac tantæ eccleſiæ, vna eſt illa ab Apoſtolis prima, ex qua omnes. Sic omnes primę, & omnes Apoſtolicæ, dum omnes, vnam probant vnitatem. Cõicatio pacis, & appellatio fraternitatis, & cõteſſeratio hoſpitalitatis, quę iura non alia rõ regit, quam eiuſdem ſacraméti vna traditio. Hanc igitur dirigimus præſcriptioné. Si Dominus Ieſus Chriſtus Apoſtolos miſit ad prædicandũ, alios nõ eſſe recipiẽdos prędicatores, quam quos Chriſtus inſtituit, quia nec alius patrem nouit niſi filius, & cui filius reuelauit, nec alijs vr̃ reuelaſſe filius quàm Apoſtolis quos miſit ad prædicandũ, vtique quod illis reuelauit. Quid autem prædicauerint, i. quid, illis Chriſtus reuelauerit, & hic præſcribam non aliter probari debere, niſi per eaſdẽ eccleſias, quas ipſi Apoſtoli condiderũt, ipſi eis prædicando, tam viua (quod aiũt) voces, quam per epiſtolas poſtea. Si hæc ita ſunt, cõſtat proinde omnem doctrinam, quę cum illis eccleſijs Apoſtolicis matricibus & originalibus fidei conſpiret, veritati deputandum, id ſine dubio tenentem, quod eccleſiæ ab Apoſtolis, Apoſtoli à Chr̃o, Chriſtus à Deo ſuſcepit: reliquã vero omnem doctrinã de mendacio præiudicandam, quę ſapiat cõtra veritatem eccleſiarum, & Apoſtolorũ, & Chriſti & Dei.

a Præter apoſtolos & ſeniores.
bus cum omni eccleſia eligere viros ex † eis, & mittere An- 1
a Qui non erant de apoſtolis.
tiochiam cum Paulo & Barnaba Iudam, qui cognominabatur Barſabas, & Sylam viros primos in fratribus, ſcribentes 2
a Barnabæ & Pauli. Ex Iudæis.
a per manus eorum: * Apoſtoli & ſeniores fratres his qui ſunt
b Antiochiæ & Syriæ & Ciliciæ fratribus ex Gentibus
c ſalutẽ.
a De quibus ſupra. Et quidam deſcendentes de Iudæa docebant. b Qui etiam à noſtra diſceſſerunt ſententia.
Quoniam audiuimus quia quidam ex nobis exeuntes turba- 3 4
a Non recto ſenſu. Vanis. b A veritate euangelij. c Ideo dictum eſt, exeuntes à nobis. Dicentes quæ non audiuimus.
d uerunt vos verbis euertentes animas veſtras: * quibus non 5 6
a Nec coacti ſumus hęc ſcribere, ſed decreuimus ex voluntate. b Vt maior ſit auctoritas.
mandauimus: placuit nobis collectis † in vnũ eligere viros,
& mittere ad vos cum chariſſimis noſtris Barnaba & Paulo,
a Commendantur, vt credatur eis. b In omnem tentationem. e Vitas. d Pro nominis ſui annunciatione.
hominibus qui tradiderunt animas ſuas pro nomine dñi 7 8
Quia placuit nobis miſimus. Cum Barnaba & Paulo.
noſtri Ieſu Chriſti. Miſimus ergo Iudam & Sylam, qui & ipſi 9
a Quæ in epiſtola continentur. Quæ Barnabas & Paulus.
e f vobis verbis referent eadem. Viſum eſt enim ſpirituiſan- 10
a Quibus nihil viſum eſt ſine ſpiritu.
g h cto & nobis nihil vltra imponere vobis oneris quam hæc ne 11 12
a Sobrietatem & temperantiam docet talis inſtitutio.
i ceſſaria, vt abſtineatis vos ab immolatis ſimulachrorum, 13 14

* Hieronymus. Hoc etiam nunc intelligendum, quod prouocetur Apoſtolorũ chorus & prima Chriſti eccleſia de Iudæorum populo congregata, vt intelligat creatorem, & factorem ſuum, qui animæ & corporis eius ſit conditor. Nec timeat perſequutores, quia redemptus ſit Chriſti ſanguine, qui vocauerit cũ nomine ſuo, & ob familiaritatem ſpecialiter appellet populũ ſuũ, ſed prædicet incunctanter, & nulla pericula reformidet.
* Bernardus. Magna eccleſię charitas, quæ ne æmulæ quidẽ Synagogæ ſuas delicias inuidet. Quid benignius quam vt quẽ diligit anima ſua ipſum communicare parata ſit inimicæ? Nec mirum tamen quia ſalus ex Iudæis eſt.
✠ Cyrillus Alexandrinus. Chriſtus præcepit Apoſtolis, vt baptizarent omnes gentes, in nomen patris & filij & ſpiritusſancti, docerentque eas ſeruare quęcumque illis pręceperat. Hi autem hoc factitare volentes, methodo, & arte docendi vbi primo nihil oneroſum impoſuerunt credentibus. Scripſerunt enim gentibus. Viſum eſt ſpũi ſancto, & nobis, nullũ onus vobis imponere, niſi vt abſtineatis vos à ſcortatione & ſuffocato, & ſãguine.
h *Quam hæc ne.* Rabanus. Hæc neceſſaria ſunt ſine quibus non eſt ſalus, ſed circunciſio neceſſaria non eſt: & ea quę vobis fieri non vultis, alij ne faciatis.
i *Vt abſtineatis vos, &c.* * Tertullianus. Propterea igitur quoniam vtraque ſpecies (conſecrationis idolorum & mortuorum) Idolorũ conditionis vnius eſt, dum mortui & dij vnũ ſunt, vtraq; Idololatria abſtinemus, nec minus tẽpla quàm monumenta deſpuimus: neutram aram nouimus, neutram effigiem adoramus, non ſacrificamus, non parentamus, ſed neq; de ſacrificato & parentato edimus, quia non poſſumus cœnam Dei edere, & cœnam dęmoniorum. Si ergo gulam & ventrem ab inquinamentis liberamus, quanto magis auguſtiora noſtra oculos & aures ab idolo thytis & necrothytis voluptatibus abſtinemus, quæ non inteſtinis tranſiguntur, ſed in ipſo ſpiritu & anima digeruntur, quorum munditia magis ad Deum pertinet, quam inteſtinorum.
✠ Idem. Nihil eſſe facilius poteſt, quam cautio Idololatriæ, ſi timor eius in capite ſit, quęcũq; neceſſitas minor eſt periculo tãto cõparata. Propterea Spiritusſanctus cõſulentibus tũc Apoſtolis vinculũ & iugũ nobis relaxauit, vt Idololatriæ deuitãdæ vacaremus. Hęc erit lex nr̃a, quo expedita, hoc

Libr. 12 comment. in Eſaiam cap. 43.
† ſeſe.
Serm. 79. ſuper Cantic.
* iubentes vos circuncidi & ſeruare legẽ.
† vnanimiter.
Matth. 7. b.
Lib. de ſpectaculis. c. 14.
Lib. de Idololatria cap. 24.

D E F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Eligere vi.* Vt ſic manifeſtaretur determinatio ſcripto vel verbo.
2 *Viros pri. in fratribus.* Quia licet non eſſent apoſtoli, tamen erant de notabilioribus poſt apoſtolos, vt ſic eis magis crederetur, & eorum legatio ſolemnior redderetur.
3 *Quoniam audiuimus.* Quia quidam ex nobis exeuntes, à noſtra ſocietate diſcedentes.
4 *Turbauerunt vos verbis.* Volentes vobis imponere importabile onus legis.
5 *Euertentes animas veſtr.* A veritate euangelij.
6 *Quibus non mandauimus.* Talia dicere, ſicut ipſi finxerunt. Cætera patent vſque ibi.
7 *Qui tradiderunt animas ſuas.* Id eſt, expoſuerunt ſe periculo mortis.
8 *Pro nomine domini.* Id eſt, pro prædicatione nominis Chriſti.
9 *Qui & ipſi re. vobis verbis.* Hæc eadẽ quæ ſcribimus in epiſtola, vt cũ epiſtola quæ eſt vox mortua, concurrat etiam vox viua.
10 *Viſum eſt enim ſpirituiſancto.* A quo non poteſt egredi niſi verum & ſanctum.
11 *Et nobis.* Qui ſcribimus ſecundum eius inſtinctum.
12 *Nihil vltra imponere uobis oneris.* Legalium obſeruantiarũ.
13 *Quam hæc neceſſaria.* Ad viuendum communiter cum Iudæis in eccleſia primitiua.
14 *Vt abſtineatis uos ab immolatis ſimulachro.* Rationibus prædictis.

hæc plenius adminiſtranda, propria Chriſtianorũ, per quam A ab ethnicis agnoſcimur, & exarcimur, hæc accedentibus ad fidẽ proponenda, & ingredientibus in fidem inculcanda eſt, vt accedentes d liberent, vel ſeruati eas perſeuerent, non obſeruantes renuncient ſibi. Vidꝫrimus.n. in ſan archetypũ, & coruus, & miluus, & lupus, & canis & ſerpens in eccleſia erit, certe Idololatræ in archetypo non habentur. Nullũ animal in Idololatrem figuratum eſt, quod in arca non fuit, in eccleſia non ſit.

tione contingunt, ita vt vnuſquiſque congruum locũ ſortiatur, quod & factũ eſt. Et aliter: Etiam oportebat non oẽs in ęquali honore eſſe, ſed aliũ quidem præeſſe, alium vero ſubditum eſſe, & hoc ſuam diſpenſationem habet. Nam Cyprij nequaquã ſe tales exhibuerant, ſicut Antiocheni & reliqui.

Catech. 17. ✲ Cyrillus Hieroſolim. Per hoc ſcriptũ hoc aperte declararunt, quod tametſi ab hominibus Apoſtolis hoc erat ſcriptũ, ſed ex ſpiritu ſancto. Oecumenica eſt conſtitutio. B Quod ij accipientes, qui erant cũ Barnaba & Paulo, in vniuerſum orbem deuexerunt.

a *Viſum eſt autem Sy.* Rabanus. Materia eſt futuri ſermonis: ſolus autem Iudas abijt Ieruſalem.

† conſulebat.

b *Demorabantur An. &c. Poſt aliquot aut.* Beda. His autem diebus impletũ eſt quod Apoſtolus ait: *Cum veniſſet Cephas Antiochiam, in faciem eius reſtiti.*

† deſciuiſſet.

Gal. 2. c.

c *Reuertentes viſitemus fratres per vniuer. &c.*

a Iuſtitia eſt à malis abſtinere, & bona agere. Declina à malo & fac bonum. Secundum quod dictum eſt ſupra, placuit apoſtolis & ſenioribus &c.

& ſanguine ſuffocato, & fornicatione: à quibus cuſtodientes 1
vos, bene agetis. Valete. Illi igitur dimiſſi deſcenderunt An-

a Barnabas & Paulus. Antiochiæ fidelibus ex Gentibus.

tiochiam & congregata multitudine tradiderunt epiſtolam.

a Quia dictum eſt, viſum nobis eſt nihil imponere oneris.

Quam cum legiſſent, gauiſi ſunt ſuper conſolatione. Iudas 2 3

Excepto Paulo & Barnaba. a Doctrina & futurorum denunciatione. b Vt in epiſtola dixerunt. Vobis referent eadem.

autem & Sylas cum & ipſi eſſent prophetæ, verbo plurimo 4

a Conſolatione illa quam diximus. b In fide euangelij præter legem.

conſolati ſunt fratres, & confirmauerũt. Facto autem ibi ali- 5

a In Antiochia. b Iudas & Sylas. Abire permiſſi in Ieruſalem. c Apoſtolos.

quanto tempore, dimiſſi ſunt cum pace à fratribus ad eos

a qui miſerant illos. Viſum eſt autem Sylę ibi remanere: Iudas 6

b autem ſolus abijt Ieruſalem. Paulus autẽ & Barnabas demo-

a De moribus perfectis. b Chriſtum & regnum cœleſte.

rabantur Antiochiæ, docentes & euangelizantes cum alijs 7

a Doctoribus. b Non ſuum.

pluribus verbũ domini. Poſt aliquot autẽ dies dixit ad Bar- 8 9

c nabã Paulus; Reuertentes viſitemus fratres per vniuerſas ci- 10

a Vtrum firma ſit fides eorum, an non.

uitates in quibus prædicauimus verbum domini, quomodo 11

In comitatu ſuo.

ſe habeant. Barnabas autem † volebat ſecũ aſſumere & Ioan- 12 13

a Dicens non debere aſſumi uel ſuſcipi.

nem, qui cognominabatur Marcus. Paulus autem † rogabat 14

a Barnabam. b Ioannes à Pamphylia diſcedens reuerſus eſt Ieruſalem.

eum (vt qui † diſceſſiſset ab eis de Pamphylia, & non iſset 15

Ne rudes adhuc grauarentur.

d cum eis in opus) non debere recipi. Facta eſt autem † diſ- 16

a Non vitio commoti, ſed ſpiritu inſtigati ſeparantur, ut pluribus prædicent.

e ſenſio, ita vt diſcederent ab inuicem. Et Barnabas qui- 17

Et alij magis opus habebant teneritudine, alij vero ſeueritate.

d *In opus non.* Beda. Quoniam in fronte aciei ſe conſtituens nimis tepide ſteterat, merito Paulus eum abijcit, ne illius quaſi contagione aliorum vires corrumperentur.

e *Diſſenſio.* Non in hoc delinquebant, quia non omnis commotio eſt peccatum, ſed irrationabilis, & quæ iuſte non fit.

✲ Chryſoſtomus. Exacerbatio non fuerit mala quando pro talibus vnuſquiſque contendit, idque iuſta cum ratione. Itaque ſi quis illorũ exacerbatus quod ſuum, & quod in ſuam gloriam quæſiuiſſet, bene ſi autem vterque volebat, docere, & inſtituere, & hic quidem hanc, ille autem aliam viam ingreſſus eſt: quale hoc fuerit crimen? Multa etiam humana ratione faciebant. Non enim fuerũt lapides, vel ligna

* Chryſoſt. Vide iterum, quanta humilitate cum alijs ſermonem communicant. Et iam quidem reliquorũ Apoſtolorum conſuetudinem deſcripſit Lucas, oſtẽdens quod vnus quidẽ tenerior, et ad condonandũ propenſior, alter autem exactior, et auſterior. Varia enim ſũt dona. Quod aũt et hoc donum ſit, ſed illud quidẽ alijs hominũ moribus congruit, hoc aũt al js, et ſi commutentur inutilia futura ſunt. Et vide C tur quidem eſſe exaſperatio: omnia autẽ ſingulari diſpenſatione

Et vide Paulum etiam accuſantem, et cauſam dicentem. Reuerebatur enim Barnabam præ magna modeſtia, vtpote, quia in talibus ſibi communicarat, et cum ipſo fuerat, ſed non ſic reuerebatur, vt propterea quod oportebat curare negligeret. Vter igitur melius conſuluerit, non eſt noſtrum pronunciare, ſed quod magna fuerit Dei ordinatio, quando quidem hi quidem ſecundam viſitationem aſſequuti ſunt, illi autem nullam.

Aſſumpt

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Et fornicatione.* Quam erroneę licitã eſſe putatis, & ideo abſtinendum eſt ab ea, non ſolum propter amicabilem ſocietatem cum Iudæis, ſed propter neceſſitatem ſalutis. Cætera patent vſque ibi.

2 *Gauiſi ſunt ſuper conſolatione.* Eo quod expediti erant à legis onere.

3 *Iudas autem & Sylas cum & ipſi eſſent prophetæ.* Id eſt, illuminati à Deo prophetiæ dono.

4 *Verbo pluri. conſolati ſunt fratres.* Referendo ea quæ erant in epiſtola ad maiorem affirmationem.

5 *Confirmauerunt.* Eos in fide. Cætera patent vſque ibi.

6 *Viſum eſt Sylæ ibi remanere.* Tota iſta litera vſque ibi: Paulus autem, excluſiue, non eſt in Græco, nec in libris correctis, ſed primo fuit appoſita per modum gloſſæ, eo quod poſtea ſubditur, ꝙ Paulus exiſtens in Antiochia accipit Sylam in ſocium, & poſtea inſerta eſt textui per imperitiam ſcriptorum.

7 *Docentes & euangelizantes cum alijs pluribus verbum domini.* Ad pleniorem inſtructionem & confirmationem credentium.

8 *Poſt aliquot autem dies.* Superius deſcripta eſt publicatio euãgelij per Paulum in ſocietate Barnabæ, hic conſequenter ponitur eadem publicatio per eum in ſocietate Sylæ. Et diuiditur in duas partes, quia primo ponitur Pauli & Barnabæ ſeparatio, ſecundo ipſius & Sylæ aſſociatio, ibi; Paulus vero. Circa primum dicitur.

9 *Dicit Barn. ad Paulum.* Qui de ſalute hominum erat valde ſollicitus.

10 *Reuertentes viſitemus fratres per vniuerſas ciuita.* Et ſic ſequitur.

11 *Quomodo ſe habeant.* Vt videamus ſi firmiter ſtent.

12 *Barnabas autem.* In hoc conſentiens.

13 *Volebat ſecum aſſumere & Ioan.* Eo quod ſibi familiaris erat.

14 *Paulus autem rogabat eum.* Scilicet Barnabam, vt abſtineret à ſocietate Ioannis.

15 *Vt qui diſceſſiſſet ab eis de Pamphylia.* Vt habetur ſuperius 13. cap. Diſceſſerat enim timore periculorum imminentium, vel amore nimis carnali ad matrem manentem in Ieruſalem, vel forte cauſa vtriuſque, propter quod Paulus eum renuebat. Nam illi qui vadunt ad prædicandum debent eſſe valde firmi, & ab amore carnali ſegregati, & maxime quando vadunt inter infideles & perſequutores, ſicut erat in propoſito.

16 *Facta eſt autem diſſenſio ita vt diſcede.* Non tamen contrariam charitati; quia quilibet eorum reſpiciebat ad bonum, tamen alia & alia motus ratione, & hoc etiam contigit, quia per hoc maior fructus prædicationis factus eſt, eo quod prædicauerunt in pluribus locis.

17 *Et Barnabas quidem aſſumpto Marco nauigaret in Cyprum.* Vnde erat oriundus, vt habetur ſupr. 4. capit. vt confirmaret eos in fide.

9 *Dicit* ... *Paulu*

a *Aſſumpto Mar.* Beda. Qui affinitate ſibi coniunctus erat, leguntur enim fuiſſe conſobrini. Barnabas à Paulo dimiſſus patriam inſulam repetijt & nihilominus opus euangelij ſibi iniunctum exercuit.

b *Electo Si* Raban. Adhoc remanere eum fecit dominus, iuxta illud: Viſum eſt autem Silæ ibi remanere, vt Paulo cooperaretur ſicut Marcus Barnabę. fuit enim in hoc diuinū conſiliū.

a dem aſſumpto Marco nauigaret Cyprum,+ Paulus vero ele- 1
a D miſſus vel commendatus. b Spirituiſancto.
b cto Sila profectus eſt, traditus gra[b]tiæ Dei à fratribus. Peram 2 3
a Breuiando narrationem non ponit nomina ſingulorum locorum.
b Quæ iam fundata erat.
bulabat autem Syriam & Ciliciam, confirmans [c]eccleſiam 4 5
c præcipiens cuſtodire pręcepta apoſtolorum & ſeniorum.

✻ Chryſoſtomus. *Paulus vero electo Sila, &c.* Admirabilis eſt hic vir, et valde magnus, plurimumque profuit Marco pugna hæc. Seueritas enim Pauli conuertit illum, benignitas vero Barnabæ fecit, ne porro relinqueretur et ita certāt qui dem, ad vnum autē finem tendebat vtilitas. Etenim videns Paulum velle diuelli, valde territus eſt, et condēnauit ſeipſum. Et iterum videns Barnabam ſic ſibi opitulantem, valde illum dilexit: corrigebaturque diſcipulus præceptorum pugna: tantum abfuit ne offenderetur. Etenim ſi propter honorem ſuiipſorum feciſſent, merito offenſus fuit: quum autem propter alterius ſalutem, et propter vnum contendunt, ita vt declaretur eum, qui eum honorarit bene cōſuluiſſe: quid abſurdum? Vide ſapientiā Pauli, non prius tranſit ad alias ciuitates, priuſquam eas quæ acceperunt verbum, viſitaſſet.

c *Præcipiens cuſtodire præcepta Apoſtolorum, & ſeniorum.* * Clemens Romanus. Omnia ſecundum tradita nobis mandata perficere poſſitis, ſcientes quod qui nos audit Chriſtum audit, et qui Chriſtum audit, is Deum et patrem ipſius audit.

✻ Iuſtinus Martyr. Quærere vero cur non dixerit propheta cauſam horum, (aſportationis ſcilicet oſſium Ioſephi, et præcepti de non tangendo mortuo) perinde eſt, ac ſi quæras, cur non omnia ſcripta, explicata tradita ſint ab his qui ea tradiderunt, cum in rei narratione aperte contineatur rei ſenſus, ideoque non viſum eſt ſcripturę eum enucleate declarare.

✻ Cyrillus Hieroſolimit. Videte itaque fratres, vt ſeruetis traditiones quas nunc accepiſtis, et in latitudine cordis eas deſcribite, vt cum pietate illas cuſtodiatis. Ne quando vacillantes aliquos inimicus diſſoluat, ne quis hæreticus ex his quæ tradita ſunt, aliquid euertat.

*Chryſoſtomus & Theophylactus. Hinc patet quod non omnia per epiſtolam tradiderint, ſed multa etiam ſine litteris, eadem vero fide digna ſunt tam illa quam iſta. Itaque traditionem quoque eccleſiæ fide dignam putamus. Traditio eſt, nihil quæras amplius.

✻ Tertullianus. Et quamdiu per hanc lineam ſerram reciprocabimus, habentes obſeruationem inueteratam, quæ præueniendo ſtatū fecit. Hanc ſi nulla ſcriptura determinauit, certe conſuetudo corroborauit, q̄ ſine dubio de traditio ne manauit. Quomodo enim vſurpari quid poteſt, ſi traditū prius nō eſt? Etiā in traditionis obtentu exigēda eſt, inquit, authoritas ſcripta. Ergo quęramus an et traditio non ſcripta non debeat recipi? Plane negabimus recipiēdā, ſi nulla exēpla præiudicent aliarū obſeruationū, quas ſine vllius ſcripturæ inſtrumento, ſolius traditionis titulo, exinde conſuetudinis patrocinio vindicamus. Denique vt à baptiſmate ingrediar. Aquam adituri, ibidem, ſed et aliquā to prius in eccleſia, ſub antiſtitis manu conteſtamur nos renunciare diabolo, et pompæ, et Angelis eius. Dehinc termergitamur, amplius aliquid reſpondentes, quam Dominus in euangelio determinauit. Inde ſuſcepti, lactis, & mellis concordiam prægustamus. Exque ea die, lauachro quotidiano per totam hebdomadam abſtinemus. Euchariſtię ſacramentum & in tempore victus, & omnibus mandatum à Domino, etiam antelucanis cœtibus, nec de aliorum manu q̄ præſidētium ſumimus. Oblationes pro defunctis, pro natalicijs, anima die facimus. Die Dominico ieiuniū nefas ducimus, vel de geniculis adorare. Eadē immunitate à die Paſchæ in Pētecoſten vſq; gaudemus. Calicis aut panis etiam noſtri, aliquid decuti in terram anxie patimur. Ad omnem progreſſum, atq; promotum, ad oēm aditum, & exitum, ad veſtitum, & calceatum, ad lauacra, ad menſas, ad lumina, ad cubilia, ad ſedilia, quacumque nos conuerſatio exercet, frontem crucis ſignaculo terimus. Harum & aliarum eiuſmodi diſciplinarum, ſi legē, expoſtules ſcripturarum, nullam inuenies: traditio tibi prętendetur auctrix, cōſuetudo confirmatrix, & fides obſeruatrix. Rationem traditioni, conſuetudini, fidei, patrocinaturā aut ipſe perſpicies, aut ab aliquo qui perſpexerit diſces. Interim nonnullam eſſe credes, cui debeatur obſequium.

D

† ſup. 15. g.

E

Idem cap. 4.

✻ Cyrillus Alexandrinus. Fundamenta proxima & viciniora nobis intelligi poſſunt Apoſtoli, & euangeliſtæ oculati teſtes, & miniſtri ſermonis, facti in confirmationem fidei. Nam vbi cognouerimus ipſorum traditiones eſſe ſequendas, rectam & minime alienam aut deuiam à Chriſto ſeruabimus.

Libr. 4. in Eſay.

* Gregorius. Hęc ſedes Romana ſpeculationem ſuam toto orbi indicit, & nouas conſtitutiones omnibus mittit, & oīum perſonarum ſeruitio caret, ita præfatus locus, remota omni conſuetudine peſſima regum, antiſtitum, Iudicum, exemplum diuinæ religionis & honeſtatis cęteris exhibeat monaſterijs, & ſuper ea plena gaudeat libertate. Cuius rectores, & filij præſentes et ſucceſſuri tantum ſub regum cuſtodia poſiti admonitionē ſancti Petri, et ſucceſſorum ſuorum, huius ſanctæ Romanæ ſedis pontificum authoritate proclament, et ſi incumbit neceſſitas adeant.

Lib. 12 epiſt. ex regiſtro. Indict. 7.

* Idem. Sciens quippe eam Apoſtolicę ſedi reuerentiam à fidelibus exhiberi, vt quę eius fuiſſent decreto diſpoſita, nullius deinceps illicitę vſurpationis moleſtia quaterentur. F

Lib. 7. epiſt. epiſt. 115. indict. 2.

CA-

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Paulus vero.* Hic conſequenter ponitur prædicatio Pauli cū Sila. Circa quam primo ponitur multiplex Pauli diſcurſus per orbem ad prędicandum, ſecundo eius recurſus in Ieruſalem ad tolerandum, vt vbi perſecutus fuerat eccleſiam, ibi pro ea ſuſtineret perſecutionem, ſecunda incipit 19. cap. ibi. *His autem ex.* circa medium cap. prima in duas: quia primo ponitur diſcurſus Pauli ad confirmandum conuerſos, ſecundo ad conuertendum nondum conuerſos. ſe. cap. ibi. *Tranſeuntes autem.* Prima adhuc in tres quia primo diſcurſus ad confirmandum incipitur, ſecundo aſſociatio Timothei interponitur, in principio ſeq. cap. tertio diſcurſus ad conuertendum reſumitur, ibi. *Cum autem pertranſiret.* Circa primum dicitur. *Pau. v. e. Si.* in ſocium pro Barnaba, profectus eſt ad prædicandum.

2 *Trad. gra. Dei.* Id eſt, recommendatus.

3 *A fra.* Pro eo deuote orantibus.

4 *Peram. autem Sy. & Ci. con.* Quos ante cum Barnaba inſtituerat.

5 *Præcipiens cu. præ.* Poſita cap. præc. ad vnionem Gentilium & Iudæorum.

NICO-

ADDITIO.

In cap. 15. Vbi dicitur in Poſtil. *Et ſuffocatis & ſanguine, &c.* hunc enim cibum conuerſi de Iudaiſmo abhorrebant.

Carnes animalium ſuffocatorum Hebræi credūt eſſe illicitas ad eſum, & hoc habēt per traditiones Thalmudicas, & ideo per decollationes ea interficiūt. In quo etiam Saraceni eos ſequuntur, vnde non abſtinent à talibus carnibus, quia eas abhorrent, ſed quia eas æſtimant illicitas.

CAPVT XVI.

A a Peruenit. Sequitur.

b Viduæ fi. Rabanus. Vel Iudææ, & Iudæam eam fuiſſe apparet ex hoc quòd ait patre Gentili.

c Et circumcidit eum. * Chryſoſtomus. Dignum eſt vt obſtupeſcamus Pauli ſapiētiam, qui tantopere pugnauit propter circumciſionem qui omnia mouerat, & non prius deſtitit, quam correxiſſet confirmatum dogma. Circuncidit diſcipulum, non ſolum alios non prohibet, ſed etiam ipſe hoc facit, & ita omnino ad vtilitatem ſpectabat, & nihil cum animi præcipitatione agebat.

Lib. de præſcript. aduer. hæret. c. 24.

* Tertullianus. Sed quoniam peruerſiſſimi iſti (hæretici) illam

B reprehenſionem ad hoc obtendunt, vt ſuſpectam faciāt doctrinam ſuperiorem, reſpondebo quaſi pro Petro ipſum Paulum dixiſſe, factum ſe omnibus eſſe omnia, Iudæis Iudæum, non Iudæis, non Iudæum vt omnes lucrifaceret. Adeo pro temporibus, & cauſis, & perſonis quædam reprehendebat, in quæ & ipſi æque pro temporibus, & perſonis, & cauſis committebant, quemadmodum ſi & Petrus reprehenderet Paulum, quod prohibens circunciſionem, circuncideritipſe Timotheum. Viderint qui de Apoſtolis iudicant.

Non quod figuræ legis poſt veritatem euangelij aliquid vtilitatis afferrent, ſed ne per occaſionē Gentiū Iudei à fide recederent, quibus vmbra vetus paulatim tollēda erat, ſicut Gentibus idololatria. Legales vero vmbræ, quia à domino inſtitutæ interdum ab apoſtolis illo tempore ſunt vſurpatæ pro declinanda Iudæorum perfidia: Gentilis autem inſtitutio a ſathana reperta, a ſanctis nunquam eſt recepta.

C Raban.

CAPVT XVI.

a Peruenit autem in Derben & Lyſtram. Et ecce diſcipulus quidam erat ibi nomine Timo- 1 2
a Beneficus interpretatur.
b theus, filius mulieris viduæ fidelis, patre Gētili. Huic teſtimonium bonum reddebant, 3 4
qui in Lyſtris erant & Iconio fratres. Hunc 5 6
c voluit Paulus ſecum proficiſci, & aſſumens circuncidit eum 7
a Ra. Iudæis factus ſum Iudæus vt eos lucrifacerem. b Lyſtris & Iconio.
propter Iudæos qui erant in illis locis. Sciebant enim omnes, 8
a Et filius eius incircunciſus non traderet dogma circunciſionis, & non voluerunt circuncidi.
quod pater eius erat Gentilis. Cum autem pertranſirent ciui-
Statuta.
d tates, tradebant eis cuſtodire dogmata, quę erāt decreta ab 9
e apoſtolis & ſenioribus qui erāt Ieroſolymis. Et eccleſiæ qui-
a In his qui ante crediderant. b In his qui conuerſi ad fidem baptizabantur.
dem confirmabantur fide, & abundabāt numero quotidie. 10
a A qua ſunt Galathæ, ſic nominati à candore corporis, & interpretantur lactei.
f Tranſeuntes autem Phrygiam & Galathiæ regionem, vetati
a Qui præſciebat Aſiæ homines non modo credituros. b Minore, qua fere omnes prædictæ ciuitates & regiones in maiore Aſia ſunt.
ſunt à ſpiritu ſancto loqui verbum in Aſia. Cum veniſſent au
a Quæ eſt Europæ, tunc enim de Aſia tranſierunt in Europam. b Id eſt, rurſus in Aſiam.
c In qua non erat fidei oſtium apertum.
g tem in Myſiam, tentabant ire in Bithyniam, & non permiſit
a Saluatoris, quia non erant ſalutem recepturi. b In qua erat apertum fidei oſtium.
eos ſpiritus Ieſu. Cum autem pertranſiſſent Myſiam, deſcen 11
derunt Troadem, & viſio per noctem Paulo oſtenſa eſt. † 12

Raban. Timotheum circuncidit pro ſcandalo Iudeorū, ne legem Moyſi videretur dānare: ſed eam quaſi nō neceſſariā Gentibus non imponere. Titū nō circuncidit, ne occaſionem circuncidendi acciperent Gentes ab eo. Et hoc eſt quod dicit: Sed propter ſubintroductos fratres falſos &c. D

Rabanus. Propter Iudæos, ne ipſum perſequerentur, vel Timotheum, vel ne offenſi à fide alienarēt.

d Cuſtodire dog. quæ erant. Rabanus. Non prędicabāt quod ipſi fecerant, ſed quod propter voluntatem Dei apoſtoli decreuerant. Et eſt exemplū recte docendi etiam quod non feceris.

Rabanus. In figura huius facti fœminabus induebātur ſacerdotes, velut ſeminatu ri opus non facturi.

e Et eccl. q. itē, &c. Rabanus. Hoc eſt de ſæpe dictis capitulis, quæ narrationibus inſeruntur.

f Vetati ſunt. Beda. Terribilis Deus in cōſilijs ſuper filios hominum. Quidam ſe magiſtrum ſequi per omnia promittit, nec permittitur. alter ſequi iuſſus, ſepelire patrem prohibetur. Inuitus ac repugnans trahitur Saulus. Cornelio precibus & eleemoſynis inſiſtenti, velut remunerationis vice via ſalutis oſtenditur. Et Deus qui nouit corda, beneficij gratia doctorem remouit ab Aſia: ne ſanctum detur canibus, & cor iniquum de cōtempta prędicatione grauius iudicetur.

g Tentabant ire. Rabanus. Permittuntur apoſtoli velle, ſed non ire, vt appareat infirmitas humana, quod diuino conſilio ſit ſubdita di. Fiat voluntas tua. Referuntur prouinciæ quibus apoſtoli vetantur, vt alij prædicent in eis vt Ioannes & Philippus in minori Aſia euangelizauerunt, Lucas in Bithynia, &c. F

Vir Maced

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XVI.

1 Peru. au. Hic ponitur aſſociatio Timothei, cum dicitur.
2 Ecce d. ſ. Scilicet notabilis in fide & moribus.
3 Mulieris vi. fidelis. Id eſt, credentis in Chriſtum.
4 Huic te. bo. r. d. De fide & moribus. Ex quo patet, quod in ſanctitate erat famoſus.
5 Hunc vo. Pau. ſe. prof. Ad prædicandum verbum Dei.
6 Et aſſu. c. eum. pro. Iu. Id eſt, ne ſcandalizaret eos ducendo ſecum hominem incircunciſum de matre Iudæa natum. Nec iſta circunciſio fuit ficta, vt dicit Hieron. ſed vera, vt dicit Aug. quia illo tempore nati de Iudaiſmo & conuerſi ad Chriſtum, poterāt licite legalia ſeruare: proles enim ſequitur ventrem, & quia maior eſt certitudo de matre quàm de patre, & ideo quamuis pater eius eſſet Gentilis, reputabatur tamen Iudæus.
7 Sciebant e. o. q. p. e. Gen. Hoc autem dicitur, quia ſimpliciter erat notum quod pater non permiſerat eum circuncidi. Sic igitur Paulus eū circuncidendo non male fecit, quia per hoc quod erat licitum vitauit ſcandalum Iudæorum. Titum qui Gentilis erat ex patre & matre non circuncidit, vt habetur Gal. 2.
8 Cum au. Hic reſumitur prędicatio ad confirmandum credentes, & patet litera vſque ibi.
9 Et ec. qui. c. f. Ita quod augmentabantur fideles, & merito & numero.
10 Tranſ. Hic conſequenter deſcribitur prædicatio Pauli ad conuerſionem infidelium, & primo oſtenditur in quibus regionibus prohibiti ſunt prędicare, & hoc ex diuina reuelatione licet in Aſia & Bithynia, quia pro tūc maior fructus imminebat in alijs locis prædicando, & patet litera.
11 Cum au. pert. Hic conſequenter oſtendit in quibus regionibus prædicauit Paulus, quia primo prędicauit in regno Macedoniæ, ſecundo in quibuſdam alijs partibus Græciæ, ſecunda ibi ca. ſe. ibi. Qui au. deducebant. Prima in duas, quia primo deſcribitur vocatio Pauli ad Macedoniam, ſecundo eius prædicatio ibidem, ibi: Eramus aut. Circa primum dicitur. Cum au. per. M. de. t. Nomina ſunt ciuitatum extra Macedoniam.
12 Et viſio &c. oſtenſa eſt. A Deo.

Vir Mace

MORALITER.

1 Peruenit, &c. 4 Huic te. Ex hoc patet, quod ſocius pdicatoris euangelici debet eſſe boni nominis, & idoneus in ſcientia & vita vt poſſit eū adiuuare, propter quod in huius figura dicit Deut. 22.b. Nō arabis ſimul in boue & aſino, quia prædicatori in agro dominico collaboranti, non debet ſocius ſtolidus aut inſufficiens aſſignari. 10 Tranſ. au. &c. v. ſ. à ſ. l. v. Idem dicitur cōſequenter de Bithynia. Verbum enim Dei ſubtrahitur dupliciter cauſa. Vna eſt, quando populus eſt obſtinatus in malo, & ſic dicitur Ezech. 3. g. Et eris mutus, nec quaſi vir obiurgās, quia domus exaſperans eſt. Et hoc ſignificatur per Aſiam, quæ interpretatur ſuſtollens, id eſt, repellens Dei verbum. Alia eſt quando populus eſt ſufficienter inſtructus, & labor prædicantis eſt alibi neceſſarius, & ſic Saluator Luc. 4 g. dixit turbis eū detinere volentibus, quia & aliis ciuitatib. oportet me euāgelizare regnum Dei. Et hoc ſignificatur per Bithyniam, quæ interpretatur virtutis filia, talis autem eſt plebs ſufficienter inſtructa.

Subtrahitur verbum Dei propter duo.

† Deſcenderunt Troadem. &c.

Vir Mac

a *Vir Macedo.* Angelus illius gentis aſſimilatus viro Macedoni, ꝓprietate linguæ, vel forma ſpeciali, vel iudicio verbi.
b *Erat ſtans & deprecans eum.* ✻ Chryſoſt. Non dixit imperans, ſed obſecrans, hoc eſt pro illis qui indigebãt hac cura.
c *Adiuua nos.* Rabanus. Hoc ex perſona hominis dictum, non enim angeli humano auxilio indigẽt, Vel hoc dicit angelus propter illos quibus præſidet, vt baptizentur & ſalui fiant. Dicendo.

Adiuua nos. Oſtendit. Macedones vel angelos à Deo inſpirari, vel aliquos doctores cœpiſſe doceri.
d *Samothraciam.* Thracia, Neapolis, & Philippi ciuitates ſunt.
e *Colonia.* Beda. Eſt quæ defectu indigenarum nouis cultoribus impletur, vnde à cultu agri colonia dicta eſt.
f *Aliquot conferentes.* In quibuſdam libris inuenitur. Conferentes verbũ domini die ſabbati.
g *Die autem ſabbathorum egreſſi ſumus, &c.* ✻ Chryſoſtomus. Vide iterum Paulum Iudaizantem, temporiſque ac loci rationẽ habentem. Vbi putabatur, inquit, *oratio eſſe*: non enim ſolum vbi Synagoga erat, ſed etiam foris precabantur, ita vt locum ſegregarent, quoniam craſsiores erant Iudæi: die autem Sabbathorum quando veriſimile erat & turbam concurſuram.

h *Purpu-*

a Angeli ſemper ſtare dicuntur. b Ex forma humana.
a b Vir Macedo quidam erat ſtans & deprecans eum, dicens: 1
Hinc patet Macedonem hominem fuiſſe.
c Tranſiens in Macedoniam adiuua nos. Vt autem viſum vi- 2 3
a Velox obedientia per ſtatim notatur. b Hic Lucas oſtendit ſe fuiſſe comitem Pauli.
di, ſtatim quæſiuimus proficiſci in Macedoniam, certi facti
quod vocaſſet nos Deus euangelizare eis. Nauigantes autem
Plenis velis.
d à Troade recto curſu venimus Samothraciã, & ſequenti die
a Venientibus à mari prima occurrit.
e f Neapolim, & inde Philippos, quæ eſt prima pars Macedo-
g niæ ciuitas colonia. Eramus autẽ in hac vrbe diebus aliquot 4 5
Conſiliando vel cogitando.
† conferentes. Die autem ſabbatorum egreſſi ſumus † foras 6
a Id eſt, locus aptus locutioni prædicantium vel prædicationi orantium.
portam iuxta flumen, vbi † videbatur oratio eſſe, & ſe- 7 8
a Oſtendit quod orationem vocauit locutionem.
h dentes loquebamur mulieribus quæ conuenerant. Et quæ- 9 10
a Plebis illius ciuitatis.
i dam mulier nomine Lydda⁺purpuraria ciuitatis Thyathiræ 11 12
a Natura, vel lege audita à Iudæis. b Verum. c Oſtium fidei.
d Diabolus corda claudit, ſed Deus aperit.
norum colens Deum audiuit, cuius dominus aperuit cor 13 14
intendere his quæ dicebantur à Paulo. Cum autem ba- 15
a Id eſt, ſi digna ſum, vt in me habitet Deus & maneat, introite & manete.
ptizata eſſet & domus eius, deprecata eſt dicens: Si iu- 16 17
a In domos Gentilium non conſueuerant intrare cauſa Iudæorum.
dicatis me fidelem domino eſſe, introite in domum meam, 18
a Manſione alicuius interualli.
k & manete. Et coegit nos. Factum eſt autem euntibus 19 20

† è ciuitate.

h *Purpuraria.* Beda. Regina induta regali purpura, vel purpuræ textrix, vel purpuram vendens, ſignificat eccleſiã, quę purpuram vendit, dum ſanguinem pro Chriſto fundit, vt vitam mercari poſſit. Purpura rectè ſanguineum colore & natura deſignat quia de ſanguine conchyliorum eſt confecta. Lydda apoſtolum, cũ ſociis ſuis domum intrare coegit, quia repulſam prædicationẽ à Iudæis eccleſia deuoto corde ſuſcepit.
i *Cuius Dominus aperuit cor.* ✻ Chryſoſto. Itaq; aperire, Dei eſt, attẽdere autem illius, & ita erat diuinum ac humanum. *Cum autem baptiſata eſſet & domus eius, &c.*

✻ Idem. Vide, & baptizatur, & accipit apoſtolos cum tanta ſupplicatione, multo maiore quam Abraham. Et non dixit vllam aliam coniecturã, ſed illud per quod ſeruata fuit. Non dixit, ſi magnam mulierem, ſi piam iudicaueritis me. Sed quid? *Fidelem domino.* Si domino multomagis vobis, niſi dubitetis. Et nõ dixit apud me, *ſed in domum meam manete*, ita vt oſtendat hoc cũ magna faciendum alacritate. Reuera fidelis mulier.
K *Coegit nos.* Rabanus. Hic datur exemplum, vel duo exempla dantur: vnum hoſpites cogendi, alterum ad nuper conuerſos intrandi.

☛ *Puellam*

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Vir Mace.* Id eſt, ſimilitudo viri habentis habitum & effigiem Macedonis.
2 *Tranſiens &c. ad. n.* Annunciando nobis viam ſalutis.
3 *Vt autem &c.* Quia Paulus fuit certificatus, quod non erat viſio vana, ſed à Deo immiſſa: & de hoc ſocios ſuos certificauit. Cætera patent vſque ibi.
4 *Et inde Phi.* Ciuitas eſt denominata à Philippo rege Macedonum patre Alexandri magni.
5 *Quæ eſt pri.* Eſt enim prima ciuitas occurrens exeuntibus de mari, ex illa parte qua Paulus cum ſuis ſociis exiuit.
6 *Ciuitas colonia.* Dicitur autem colonia, quia defectu indigenarum repletur colentibus alijs, ideo ſic nominatur à cultura agri.
7 *Eramus autem.* Deſcripto acceſſu ad Macedoniam, hic conſequenter deſcribitur prædicatio facta ibidem, & primo in Philippis ciuitate: ſecundo in Theſſalonica, quæ etiam eſt ciuitas Macedoniæ, vt dicit Hierony. in prologo ſuper primam epiſtolam ad Theſſalonicenſes, ſecunda pars incipit ſe. cap. Prima in duas, quia primo ponitur Pauli prædicatio, ſecundo inſurgens perſecutio ibi. Factum eſt autem. Circa primum dicitur. *Eramus autem in hac ur.* Scilicet Philippis.
8 *Diebus ali. con.* Volebat enim Paulus conſiderare conditionem populi priuſquam proponeret verbum.
9 *Die autem ſabba. &c. por. iu.* Quietis ab operibus in quo magis congregatur populus.
10 *Vbi v. o. eſſe.* Id eſt, locus aptus ad orandum & prędicandũ.
11 *Loqueba. mul.* Solent enim magis eſſe deuotæ quam viri.
12 *Et quæ m. n. Lyd.* Exprimitur autem eius nomen ad maiorem hiſtoriæ certitudinem.
13 *Purpuraria.* Quia purpuram vendebat quæ eſt res precioſa, erat enim diues, vt patet in ſequen.
14 *Ciuitatis.* De hac ciuitate dicit Apoc. 2. e. Et angelo Thyathiræ eccleſię ſcribe. De hac enim ciuitate erat hęc mulier oriunda, ſed manebat in Philippis, quæ repleta erat alijs colonis vt dictum eſt.
15 *Colens Deum.* Iam enim ante conuerſa fuerat de Gentilitate ad Iudaiſmum, in quo colitur vnus Deus.
16 *Cuius dominus.* Homo enim non poteſt niſi exterius credenda proponendo, ſed Deus docet interius mentem illuminando, ideo dicit prædicatoribus, Ioan. 15. a. Sine me. n. p. f.
17 *Cum autem ba. eſ. d.* Id eſt, familia quæ erat magna, ideo ſubditur poſtea.
18 *Introite & ma.* Vt ibi quieſcatis & reficiamini, non tantum vna die, ſed pluribus hoc enim importat manſio, & ſic patet eam diuitem fuiſſe, & etiam valde deuotam, ideo ſubditur.
19 *Et coegit nos.* Precibus valde efficacibus.
20 *Fact. eſt.* Hic conſequenter deſcribitur inſurgens perſecutio, cuius primo ponitur occaſio cum dicitur. *Factum &c. ado.* id eſt, ad locum orationis.

Puellam

MORALITER.

1 *Vir Maced.* Quæ interpretatur orientalis, & ideo ſignificat perſonam, vel gentem quæ cognoſcere incipit fidei lumen, & deſiderat amplius edoceri, propter quod Paulus, id eſt, prædicator euangelicus debet ad talem gentem vel perſonam accedere & eam docere, ſicut & Petrus ad Cornelium acceſſit & eum inſtruxit, vt dictum eſt ſup. 10. cap.
12 *Et quæ m.* Sequitur.

17 *Cum*

17 *Cum autem.* Per hoc enim quod precibus ſuis coegit Paulum domum ſuam intrare, & ſibi cum ſocijs ſuis neceſſaria miniſtrare, ſignificatur quælibet perſona Chriſtiana, quæ de ſuis facultatibus miniſtrat Chriſti membris, & illis potiſſime qui annunciant verbum ſalutis.
20 *Factum eſt, &c.* Per hoc aũt, ꝙ Paulus prohibuit ſe & ſocios laudari à dęmone in illa loquente, ſicut etiam Chriſtus Mar. 1. c. dæmoni dicenti. Scio ꝙ ſis ſanctus Dei, ſilentium impoſuit,

A a *Puellam quan. h. ſ. phy.* * Chryſ. ſic mox. Dic ergo mihi, quis hic eſt dæmon? Deus, inquit, Phyton, à loco ſic dicitur. Vides quod & Apollo dæmon eſt?

Rabanus. Phyton nomen maligni ſpiritus, per quem Phytoniſſæ hoc agunt, vt mortuos ad locutionem & diuinationem per incantationem ſuſcitent.

Beda. De phytonica diuinatione in libro Regum inuenitur, vbi rogante Saule Phytoniſſa vel ſuſcitauit Samuelem, vel ipſo ea potius ſpiritu animam dum inuocauit ab inferis, quod genus magicæ ab Apolline Phytio repertum, & ab eius cognomine dicitur ſic vocatum, cui Hebræum etiã nomẽ congruit: quia Phytona os abyſſi dicitur.

1. Reg. 28.c.

B Beda. Qui purpurariam eccleſiam adunauit, ipſe Phytoniſſam immundo ore magnalia Dei prædicantem diſtricte puniens arte ſua priuauit. Hæc eſt enim poteſtas apoſtolorum, vt quæ ligauerunt ſuper terram, ſint ligata & in cœlo, & è conuerſo.

Matth. 16.c.

b *Subſecuta Paulum.* Rabanus. Quamuis obuiaſſet, non in facie, ſed poſt eos clamat fœmineam ſeruans pudicitiam.

c *Iſti homines.* Beda. Non eſt voluntatis iſta confeſſio, ſed timore ſpiritusſancti cogente vera ſpiritus mendax loquitur: non auſus luce præſente ſuas tenebras celare.

d *Præcipio &c. exire.* Beda. Barieu. Qui fidẽ impugnabat arte priuatum excæcauit. Hanc quæ (peruerſa licet mente) vera loquebatur, arte ſolummodo priuauit: quia indignum erat vt verbum euangelij ſpiritus immũdus nunciaret. Exire & ſilere præcepit: quia dæmones & cum tremore debẽt Deum confiteri, non laudare cum gaudio.

* Chryſoſt. Quid? nunquid & dæmon hæc loquebatur, & Paulus prohibuit? & ille maligne agebat, & hic prudẽter.

C Voluit enim hunc non eſſe dignum fide. Si n. admiſiſſet illius teſtimonium Paulus, multos & fideles decepiſſet, vt pote ab illo approbatus, Propterea ſuſtinet quæ per ſe dicũt, vt finẽ illi faciat. Et ipſe permiſſione qui dã vſus ad illius intentum. Igitur primũ quidẽ admiſit Paulus, & reſpicit non volens ſimpliciter iniicere ſignis, Vbi autẽ perſeuerauit hoc diebus multis, [illegible] *Hi homines, inquit, ſerui Dei altiſſimi ſunt qui annunciant nobis viã ſalutis.* Tunc præcepit illi vt exiret.

a nobis ad orationem, puellam quandam habentem ſpiritum 1
phytonem obuiare nobis, quæ quæſtum magnũ præſtabat
a Diuinationis pretio.
b dominis ſuis diuinando. Hæc ſubſecuta Paulum & nos, cla- 2
a Quamuis ſint humiles, tamen excellentis [illegible] ſunt.
b Seruos Dei & Deum [illegible] doctrinam breuiter laudat.
c mabat dicẽs. Iſti homines ſerui Dei excelſi ſunt, qui annun-
a Id eſt, clamabat, aut per bonum naturæ, aut Deo [illegible] per ſpiritum phytonicum.
ciant vobis viam ſalutis. Hoc autem faciebat multis diebus.
a [illegible] poſſideri. Quia poſt eum clamabat.
d Dolens autem Paulus & conuerſus dixit ſpiritui: Præci- 3
a [illegible] non admiratione. b Non meo.
pio tibi in nomine Ieſu Chriſti exire ab ea, Et exijt eadẽ hora.
Puellæ.
e Videntes autem domini eius, quia exiuit † ſpes quæſtus eo- 4
rum apprehendentes Paulum & Silam perduxerũt in forum 5
ad principes, & offerentes eos magiſtratibus dixerũt: Hi ho- 6 7
a Qui mali ſunt, vel captiui, vel alterius legis.
mines conturbant ciuitatem noſtram, cum ſint Iudæi, & an- 8
a Fidem Ieſu Chriſti, in cuius nomine Phytonicus exierat ſpiritus. Auditu.
nunciant morem, quem non licet nobis ſuſcipere, neque fa
Acta. a Qui meliores Iudæis, vel domini, vel diſſimiles legis.
f cere, cũ ſimus Romani Et cucurrit plebs aduerſus eos, & ma 9
g Alterum ad abominationem, alterum ad pœnam ſpectat. 10
giſtratus, & ſciſſis tunicis eorum iuſſerunt † virgis eos cædi. 11
h Et cum multas plagas eis intuliſſent, miſerunt eos in carcerẽ, 12
præcipiẽtes cuſtodi vt diligenter cuſtodiret eos. Qui cũ tale 13 14
præceptum accepiſſet, miſit eos in interiorẽ carcerem, & pedes 15

e *Videntes autem domini eius quod exiuit ſpes quæſtus eorum apprehendentes Paulum &c.*

* Chryſoſtomus. Vbiq; malorum cauſa pecuniæ. O pagnorum inhumanitatem, vt augeant pecuniam, puellam à dæmonijs vexari volũt. Arrepto Paulo & Sila dixerunt, inquit. Hi homines turbant ciuitatem noſtram. Quidnam fecerunt? Quare igitur ante hac non attraxiſtis? Iudæi, inquit, quum ſint. Ita nomẽ calumniabantur. Et annunciant nobis mores, quos non licet nobis ſuſcipere neq; facere quum Romani ſimus. Maieſtatis læſæ crimen dicunt.

f *Cum ſimus Ro.* Beda. Iam decretum erat à Romanis, ne quis Deus nec pereret, niſi approbante ſenatu.

g *Et cucurrit plebs aduerſus eos.* * Chryſoſt. O inconſiderantiam, non exquiſierunt, neque communicarunt ſermones quamuis tanto miraculo facto adorare oportebat vt ſeruatores & benefactores habere, nam ſi pecunias volebatis, quare his diuitijs inuentis non accurriſtis? Poſſe dæmones abigere clariores reddit, quam ipſis credere. Ecce & hic ſignaſed pecuniarum cupiditas plus valuit.

h *Miſerunt eos in car.* Rabanus. Et per hoc maior virtus eſt liberantis. Ad idem ſpectat & quod ſequitur. Miſit in interiorem carcerem, & pedes eorum ſtrinxit ligno.

* Chryſoſt. Itaque Paulus quidem totum fecit, & miracula & doctrinam, periculorum autẽ & Silas particeps fuit.

F Medi

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Puel. &c. Phy.* Id eſt, diuinantem: non enim iſta puella erat Phytoniſſa ſicut illa mulier Phytoniſſa, de qua habetur 1. Reg. 28 a. Illa enim non erat obſeſſa à dæmone, ſed per artem magicam faciebat apparere dæmonẽ in ſimilitudine alicuius mortui ad dandum reſponſum de occultis, vt dictum fuit ibidem: iſta vero (imo dæmon) exiſtens in ea dabat reſponſa, quia multa ſunt à dæmonibus cognita quę hominibus ſunt occulta, & hoc modo reſpondendo, *præ. ma. quæ.*

2 *Clama.* Dicit hoc glo quod timore ſpiritusſancti cogente ſpiritus mendax vera loquebatur. Sed hoc non videtur verum, quia ſubditur.

3 *Dolens &c.* Non doluiſſet de hoc ſi ſpiritusſancto cogente factum fuiſſet, nec illud impediuiſſet. Propter quod videt melius dicendum, quod Paulus impoſuit illi puellæ ſilentium eijciendo ab ea dæmonium eo modo quo Chriſtus homini habenti ſpiritũ immundum & dicenti ei; ſcio quia ſis ſanctus Dei, dixit. *Obmuteſce, & exi de homine,* Marc. 10. hoc enim fecit Chriſtus, ne veris falſa miſceret, ſicut venenum ſub melle propinatur, & quia nolebat teſtimonium ſanctitatis à dæmone, ne per hoc daretur apparentia dicto Phariſæorum, qui dicebant eum facere miracula in Beelzebub principe dæmoniorum. Et eiſdem cauſis Paulus hoc eiecit dæmonium, quia imponebatur ſibi & alijs apoſtolis quod vterentur magicis artibus.

4 Vi-

4 *Videntes autem.* Poſita occaſione, hic conſequenter ſubditur perſecutio, & ſecundo diuina liberatio, ibi. *Media autem noct.* Circa primum dicitur. *Videntes autem &c.* Et per conſequens dolentes de damno temporali.

5 *Apprehendentes Pau. &c. perdu. in forum.* Vbi tractabantur lites.

6 *Ad princi. ci.* Vt punirent eos tanquam malefactores, ideo ſubditur, eos accuſando.

7 *Hi homines contur. ciuit.* Ideo ſunt digni morte tanquam aduerſarij reipublicæ.

8 *Et an. morem &c.* Scilicet Ieſum Chriſtum eſſe Deum.

9 *Cum ſi. Ro.* Iam enim erat decretum à Romanis, ne quis reperetur Deus, niſi approbante ſenatu.

10 *Et cucurrit plebs aduer.* Moti impetu paſſionis, & non ductu rationis.

11 *Et magiſtratus, & ſciſſis tunicis.* Scilicet Pauli & Silæ contemptibiliter.

12 *Iuſſerunt virgis eos cæ. cru.* Et ad augmentum crudelitatis ſubditur.

13 *Et cum mul. &c.* Et patet litera.

14 *Miſerunt eos in carcerem* Qui erat fortior & grauior.

15 *Et pedes eorum ſtrin. lig.* Ad maiorem ſecuritatem, ponendo eos in cyppo.

Me-

a Media noćte ſurgebam ad confitendum tibi.
a eorum ſtrinxit ligno Media autẽ noćte Paulus & Silas† ado 1
Alias hymnum dicebant. a Paulus & Silam. b Vincti.
rantes laudabãt Deũ, & audiebant eos qui in cuſtodia erãt.
a Ad timorem incutiendum, & ad oſtia carceria aperienda.
b Subito vero terræmotus factus eſt magnus, ita vt moueren- 2
a Magna virtus orationis, qua omnis oſtia interiora ſcilicet & exteriora aperiuntur.
tur fundamenta carceris, & ſtatim aperta ſunt omnia oſtia, &
a Non ſolum Pauli & Silæ, ſed & aliorum vinctorum. Ex terræmotu magno.
vniuerſorum vincula ſoluta ſunt. Expergefactus autem cu- 3
ſtos carceris, & videns ianuas apertas carceris, euaginato 4
c gladio volebat ſe interficere, æſtimans fugiſſe vinctos. Cla- 5
mauit autẽ Paulus voce magna dicens. Nihil feceris tibi ma-
a Vincti quos cuſtodiebas. b A miniſtris.
li, vniuerſi enim hic ſumus. Petitoque lumine † introgreſſus 6
d eſt, & tremefactus procidit Paulo & Silæ ad pedes, & produ- 7 8
a De carcere. b Honorare eos incipit plus quam decuit.
c Sentit ſe hactenus male feciſſe.
cens eos foras ait: Domini, quid me oportet facere vt ſaluus 9
a Non in multos dominos, vt de nobis dixiſti. b Saluatorem
nunciant illi qui quærebant ſalutem.
fiam? At illi dixerũt. Crede in dominum Ieſum & ſaluus eris
a Non tu ſolus, ſed etiam. b Credens in Ieſum. c Non vnus tantum, ſed ambo præ gaudio, quia oſtium fidei apertum erat illa hora noćtis. Vel oſtenditur æquitas benefacendi.
tu & domus tua. Et locuti ſunt ei verbum domini cum omni
bus qui erant in domo eius, & tollens eos in illa hora noćtis,
a De quibus dixerat. Et cum multas plagas eis intuliſſent. Lauans lauatus eſt.
e f lauit plagas eorũ, & baptizatus eſt ipſe & omnis domus eius
g cõtinuo. Cumque perduxiſſet eos in domum ſuam, appoſuit 10 11
a Baptiſmate accepto ſpiritalis fructus ſequitur, id eſt, lætitia.
eis menſam, & lætatus eſt * cum omni domo ſua, † cre- 12
dens Deo. Et cum dies factus eſſet, miſerunt magiſtratus li-
a Hoc cuſtodi dicitur. b Ne plures credant. c Quaſi deſpectos.
ctores dicentes. Dimitte homines illos. Nunciauit autẽ cu- 13
ſtos carceris verba hæc Paulo, quia miſerunt magiſtratus vt 14 15
dimittamini. Nunc igitur exeuntes ite in pace. Paulus aũt di- 16
a Sine reatu certo à iudicibus prolato.
xit eis: † cæſos nos publice † indemnatos homines Ro- 17
a Cenſum profeſſos. b Occulta diſplicebat eiectio, quia publica fuerat flagellatio.
manos miſerunt in carcerem, & nunc occulte nos eijciunt?

a *Media autem noćte, &c.* Orandum eſt media noćte & in periculis ſeruanda diligentia orationis.

✠ Chryſoſtomus. Quid illis animabus conferendum? Multis plagis acceptis flagellati ſunt, contumeliis affecti ſunt, extreme periclitati ſunt, in neruum coniecti ſunt, inque carcerem interiorem, & neque ſic dormire poterant, ſed tota noćte vigilant. Videtis quantum bonum ſit afflictio? nos autẽ & in mollibus lectis, & metu territi, totas noćtes dormim', fortaſſis propterea infomnes manſerunt, quoniam in periculis fuerunt Nunquid ſomni tyrannis illos cœpit? nunquid dolor inflixit: nunquid metus conſternatos reddidit? Atqui hæc quæ illos excitabant alacreſque faciebant etiam magna voluptate implebant. Media autem noćte, inquit, orantes laudabant Deum, audiebant autem illos vincti. Nouum enim videbatur eſſe, ac admirabile.

b *Terræ motus factus eſt ma. &c.* Beda. Deuotio orantiũ & virtus orationis exprimitur, quia illis in carcere hymnos canentibus, laus eorũ terram mouet: carceris fundamenta cõcutit, oſtia aperit, catenas vinctorum ſoluit.

✠ Chryſoſt. Terræmotus factus eſt, ita vt cuſtos è ſomno excitaretur, & ianuę apertę ſunt, vt factũ fieret mirabile. Hæc

D Hæc vincti non videbãt, alioqui fugiſſent omnes. † orantes.

Alleg. Qui omne gaudium extimat cũ in tentationes varias inciderit, libenterque gloriatur in infirmitatibus ſuis, vt in eo habitet virtus Chriſti, hic cum Paulo & Sila in carcere Deum laudat, di. cũ propheta; *Tu es refugium meum à preſſura quæ circundedit me, exul, mea. &c.* Iaco. 1. a. Pſal. 31. c.

c *Cla. autem Pau. Nihil fe. &c.* Rabanus. Magna vox eſt, qua ſcientia occultorum declaratur: nouerat enim etiam in tenebris illum qui volebat ſe interficere, & inimico cuſtodi pepercit. † irrupit. E

d *Procidit, &c.* Rabanus. Propter potentiam & ſcientiam: potentia quia terræmotu oſtia ſunt aperta, ſcientia, quia cognouit Paulus cur ſe vellet interficere: ideo præ omnibus Paulo & Silæ procidit ad pedes. † credidiſſet.

e *Lauit plagas eorum.* Beda. Pulchra varietas: quibus plagas vulneris lauit per eos plagas criminis amiſit. † indićta cauſa cum ſimus Romani.

f *Continuo.* Rabanus. Velocitas obedientiæ ſignatur. Neſcit tarda molimina ſpiritusſanćti gratia.

g *Cumque perduxiſſet, &c. appoſuit eis menſam, &c.* Rabanus. Optimum vtriuſque exemplum, ingreſſus domus & menſę appoſitio. F

✠ *Non ita,*

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Media autem noćte.* Hic conſequenter ponitur eorum liberatio, & primo miraculo diuino, ſecundo humano mandato ibi: Et cum. Circa primũ dicitur. *Media autem noćte Paulus & Silas adorantes.* Secundum illud pſal. *Media noćte ſurgebam ad confitendum tibi.*

2 *Subito vero &c.* Ad oſtendendum orationis eorum virtutẽ, & ad incutiendum hominibus domini timorem.

3 *Expergefactus autem cuſtos carceris.* Ex terræmotu.

4 *Euaginato gladio vo. ſe. in. &c.* Ne propter euaſionem Pauli & Silæ de quorum diligenti cuſtodia habuerat præceptum ſtrićtum & ſpeciale, puniretur graui & contemptibili morte.

5 *Clamauit autem Paulus.* Sciens per ſpiritum cauſam quare volebat ſe interficere.

6 *Et tremefactus.* Cognoſcens terræmotum diuina virtute factum.

7 *Procidit Paulo & Silæ ad pedes.* Ad quorum orationem fuerat factum miraculum, & quia à morte fuerat liberatus per Pauli verbum.

8 *Et producens eos foras.* Carcerem.

9 *Ait*

9 *Ait domini, quid me oportet facere.* Quaſi dicat paratus ſum viam ſalutis audire & fideliter obedire. Cætera patent vſque ibi.

10 *Et lætatus eſt cum omni domo.* De euaſione mortis corporalis per verbum Pauli: etiam ſpiritualis per ſuſceptionem fidei.

11 *Et cum dies.* Hic conſequenter ponitur eorum liberatio mandato humano, cum dicitur.

12 *Dimitte homines illos.* Tranſeunte enim paſſionis impetu', aduerterunt magiſtratus, quod Paulus & Silas iniuſte fuerunt verberati & incarcerati ideo volebant eos liberare.

13 *Paulus autem dixit illis.* Id eſt, lićtoribus, qui venerant pro eorum liberatione.

14 *Cæſos nos publice.* Quod non debet fieri, niſi publicis malefactoribus.

15 *Indemnatos.* Quia puniti fuerunt impetu paſſionis, & non iudicio rationis.

16 *Homines Romanos miſerunt, &c.* Quibus magis debet deferri quam aliis, eo quod Romani habebãt dominium orbis. Quod autem Paulus eſſet ciuis Romanus, habetur infr. 22. cap.

17 *Et nunc occulte eiiciunt.* Volentes crimen ſuum occultare.

Non

MORALITER.

oſtenditur quod prædicator verbi diuini vitare debet laudes malorum hominum qui ſunt membra diaboli, quia ſicut dicit Seneca libro de virtutibus. Idem eſt laudari à turpibus & ob turpia.

1 *Media*

1 *Media autem noćte Paulus & Silas adorantes laudabant domi.* Per terręmotum ipſis orantibus factum, ſignificata fuit ſequens liberatio Pauli & Silæ de carcere & cuſtodis carceris, & familiæ ſuæ ab infidelitate.

A a *Non ita, ſed veniant & ipſi nos eijciant.* * Chryſoſtomus. Etiam principibus militum denunciantibus, Paulus non exit, forſan propter Lydiam, & alios fratres, vel etiam terret illos ne putentur digni eſſe qui perirent. Et vt etiam alios confidentiores facerent. Triplex delicti crimen erat, quod Romanos, & non audita cauſa, & publice conieceerant in carcerem.

a Non ita, ſed veniant, & ipſi nos † eijciant. Nunciauerunt au- 1 2
Ad hoc quod dixerat Paulus.
tem magiſtratibus lictores verba hęc. Timueruntque audito
quod Romani eſſent, & venientes deprecati ſunt eos, & edu-
centes rogabant vt egrederentur de vrbe. Exeuntes autem 3 4
Regionem. a Chriſtianus in Lydia conuerſantibus. b Apoſtoli.
de carcere, introierunt ad Lydiam, & viſis fratribus conſo- 5 6
Aduentu ſuo, exemplo & doctrina. a Poſt verbum conſolationis.
lati ſunt eos: & profecti ſunt. 7

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Non ita.* Supple erit.

2 *Sed veniant, & ip. n. eii.* Facto confitentes quod iniuſte nos verberauerunt & incarcerauerunt, & ita factum eſt, vt patet ex litera ſequenti.

3 *Exeun. au. de car.* Quem reintroierunt, ne cuſtos carceris poſt eorum receſſum inculparetur propter eorum eductionem.

4 *Intr. in Ly.* Nomen eſt regionis ſecundum glo.

5 *Et vi. f.* Id eſt, Chriſtianis ibidem habitantibus.

6 *Conſolati ſunt e.* Sua præſentia, & ſancta doctrina.

7 *Et profecti ſunt.* Alibi, ad prædicandum verbum Dei.

ADDITIO I.

B *In cap. 16. vbi dicitur in poſt. Nec iſta circumciſio fuit ficta vt dicit Hier. ſed vera.* Simulatio quam hic ponit Hieron. non ſic intelligenda eſt, quaſi illos actus ſecundũ rei veritatem non feciſſet, ſed qui ante faciebat tanquam legis ceremonias obſeruans, ſed ſolum quadam pia ſimulatione, ne ſcandalizaret Iudęos, & eorum conuerſionem impediret, ſicut ſi quis pelliculam virilis membri abſcinderet propter ſanitatem, non cauſa legalis circumciſionis obſeruandæ, vt in prima ſecundæ, q. 103. art. 4. in reſponſione primi argumenti.

ADDITIO II.

In eo. cap. vbi dicitur in Poſtil. Dicit hic Glo. quod timore ſpiritus ſancti cogente ſpiritus mendax vera loquebatur.

Paulus non intelligitur hic doluiſſe de hoc quod ſpiritu ſancto cogente factum erat, ſed de hoc, quod puella à diabolo poſſidebatur, vt in glo. interlineari, & ideo glo. quam reprobat Poſtillator, non videtur reprobanda.

CAP. XVII.

a *Cvm autem &c.* * Chryſoſt. Iterum paruas ciuitates tranſeunt, & ad maiores feſtinant, vnde quaſi ex fontibus quibuſdam, in vicinas diuulgandus ſermo. *Pro more autem ſuo intrauit*, Paulus in Synagogam Iudæorum, quamuis dixerat. Conuertimur ad gentes: non relinquebat illos, magno enim amore pſequebatur eos. Audi enim illum dicentem, fratres expectatio quidẽ cordis mei, & oratio ad Deum pro Iſrael eſt, vt ſeruetur, & optabam ipſe anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis. Faciebat autem hoc propter promiſſionem Dei, ac gloriam. Et ne offendiculum eſſet gentibus. Iudæi enim qui paſſionem & reſurrectionem negare non poterant, Antichriſtũ expectantes ea ad Ieſum pertinere contradicebant, & ideo Paulus non modo Chriſti myſteria prędicat, ſed docet in Chriſto Ieſu omnia eſſe conſummata.

* Chryſoſtomus. Bene, quando vocabant, hoc & Chriſtus faciebat, multum de ſcripturis differẽs, & non ſemper ſigna faciens, quoniã enim illi aduerſabantur, & eum vt impoſtorem & incantatorem calumniabantur, ideo & ipſe de ſcripturis diſſerit. Qui enim ſolis ſignis attentat perſuadere, merito ſuſpectus eſt. Qui autẽ ex ſcripturis perſuadet, non venit in eam ſuſpicionem, & vbique inuenimus illum doctrinis perſuadere.

† Luc 24. g. Ioan. 19. c. Rom. 9.

CAPVT XVII.

a Nomina ſunt ciuitatum.
a Cvm autem perambulaſſent Amphipolim & 1
Apolloniam, venerunt Theſſalonicam, vbi 2 3
erat ſynagoga Iudæorum. Secundũ conſue 4
Iudæorum vel Pauli.
tudinem autem * Paulus introiuit ad eos, & 5
b per ſabbata tria diſſerebat eis de ſcripturis adaperiens & 6 7
inſinuans, † quia Chriſtum oportuit pati: & reſurgere à 8 9
mortuis: & quia hic eſt Ieſus Chriſtus, quem ego annun- 10
cio vobis. Et quidam ex eis crediderunt, & adiuncti 11 12

C b *De ſcriptu.* Beda. Vtrunque pariter de ſcripturis inſinuat, ſ. quia Chriſtum pati & reſurgere oportuit, & quod paſſio ac reſurrectio ad nullum alium niſi ad Ieſum pertineret. Iudæi

b *Adaperiens & inſinuans quia Chriſtum oportuit pati.* * Idem. Vides quod ante omnia paſſionem prædicat, ſic de illa non confundebantur, ſed prædicabant, vt ſalutarem.

Et

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XVII.

Diuiſio.

Cvm au. peramb. Hic cõſequenter ponitur prædicatio Pauli in alijs locis Macedoniæ, & primo in Theſſalonica ſecundo in Beroe, ibi: *Fratres vero.* Prima in duas: quia primo ponitur prędicatio, ſecundo inſurgens perſecutio ibi: *Zelantes.* Circa primum dicitur.

1 *Cum au. peram. Amphi. & Apol.* Ciuitates ſunt in quibus non contraxerunt moram.

2 *Vene. Th. vbi erat ſy.* In illa enim ciuitate cum gentilibus habitabant multi Iudæi.

3 *Secundum, &c. in ad. e.* Scilicet, Iudæos, quibus Paulus conſueuerat prius prædicare quam gentilibus, vt patet ex præcedenti.

4 *Et per, &c. de ſcr.* Legis & prophetarum.

5 *Ada. & in.* Ex eis.

6 *Quia Chriſtum.* In lege & prophetis promiſſum.

7 *Opor. p.* ſicut patet Iſa. 54. & Oſee 6. & in pluribus alijs locis, ſicut declaraui exponendo dicta prophetarum.

8 *Et quia hic eſt Chri.* ſcilicet, Ieſus Nazarenus.

9 *Quem ego an. vo.* Ita quod non ſolum declarabat ex ſupradictis paſſionem Chriſti, & eius reſurrectionem, ſed etiam iſta eſſe completa in Ieſu Nazareno, & ſic non eſſe expectandum alium Chriſtum ſicut expectant Iudæi, huiuſmodi vero ſcripturas per quas iſta probantur, ergo poſui ſaltem in parte in quadam quæſtione de aduentu Meſſiæ.

10 *Et qui. exe.* ſcilicet, Iudæis.

11 *Cre.* In Chriſtum.

12 *Et adiun.* Fide & ſocietate.

Et

MORALITER.

1 *Cum au. perambu.* Hic deſcribitur fructus prædicationis ipſius Pauli in Theſſalonica, & Beroa, & eius receſſus ab vtraque propter perſonalem perſecutionem, & eiſdem rationibus quibus dictum eſt ſupra ipſum de alijs locis receſſiſſe, & eadem moralitas eſt hic & ibi.

Qui

a *Et de colen. Gen.* Id eſt, & de his, qui Gẽtilem ritum Iud. iſmo mutauerunt, & de his, q Gentiles p manſerant multi ad Chriſtũ confluebãt.
Rabanus. Prima cauſa malitiæ, quod de vulgo. Secunda, quod & mali erant præ vulgo,
b *Zelantes autẽ, &c.* ✻ Chryſoſt. Ira cũ plures eſſent Greci aſſumebant quoſdã, Quoniam non putauerunt Iudæi ſe ſufficere ad ſeditionẽ mouendam, nec iuſtam cauſam habebãt, tumultu ſemp talia perficiunt, idq; aſſũptis viris malis.
c *Trahe. Ia* Beda. In Græco, Iaſonem & quoſdam alios fratres, vnde intelligendum eſt, Iaſonẽ fratrẽ, & fidelẽ fuiſſe.
✻ Chryſoſtomus. O tyrannidem ab ędibus ſine cauſa illos extrahũt. Hi omnes contraria decreto Cæſaris faciunt, Regem inquit dicẽtes eſſe Ieſum. Quoniam nihil cõtrariũ dicebãt decretis, neque commouebant ciuitatẽ, in aliud crimen illos dicunt, & læſæ maieſtatis, ac reipublicæ accuſãt.
d *Regem ali.* Raba. Pręter Cęſarẽ, quod contra decretũ Cæſaris

a ¶Deum Iudæis, ſc licet, religioſis. b ¶Qui prius non colebant.
a ſunt Paulo, & Silæ, & † de colentibus Gentilibuſque magna 1
a ¶Ideo mulieres prius credunt, vt viros facilius trahant. b ¶Illos, qui crediderent. 2
b multitudo, & mulieres † nobiles non paucæ. † Zelantes au- 3
tem Iudęi* aſſumenteſque de vulgo viros quoſdam malos, 4
a ¶Propter turbatum ſenſum b ¶Ad conuentum commouent. c ¶Theſſalonicam. 5
& turba facta concitauerunt ciuitatẽm, & † aſſiſtentes do- 6
¶Viri fidelis. ¶Paulum, & Silam.
mui Iaſonis, quærebant eos producere in populum. Et cum 7
¶Putantes eos eſſe occultatos.
c non inueniſſent eos, trahebant Iaſonem, & quoſdam fratres 8
ad principes ciuitatis clamantes, quoniam hi, qui vrbẽ con- 9
a ¶Apoſtoli, & eorum ſuſceptores. 10
citant, & huc venerunt, quos * ſuſcepit Iaſon, & hi omnes 11
d contra decreta Cæſaris faciunt regem alium, dicentes eſſe 12 13
¶Ipſi prius concitati concitant plebem. a ¶Etiam concitauerunt cum plebe principes.
Ieſum. Concitauerunt autem plebem, & principes ciuitatis
a ¶Quod negauit ſe ſuſcepiſſe, vel pœnitentiam profeſſus eſt. b ¶Qui deſcendebant, & excuſabant.
audiẽntes hæc: Et accepta ſatisfactione a Iaſone, & a cęteris, 14
¶Iaſonem, & cæteros.
dimiſerunt eos. Fratres vero confeſtim per noctẽ dimiſerũt 15
a ¶Ciuitas eſt. b ¶Fortitudo fidei oſtenditur, quia nec pro Iudæorum perſecutione loqui ceſſant.
Paulum, & Silam in Beroam. Qui cum veniſſent, in ſynago-
a ¶Qui ſuſceperunt eos in Beroeu. b ¶Genere, vel animo, qui verbo audiendo, & ſcrutando inſtabant.
gam Iudæorum introierunt. Hi autem erant nobiliores eo- 16 17
rum, qui ſunt Theſſalonicæ, qui ſuſceperunt verbum cũ om- 18
ni † auiditate, quotidie ſcrutantes ſcripturas, ſi hæc ita ſe ha- 19 20
¶De Beroenſibus.
berent. Et multi quidem crediderunt ex eis, & Gentilium 21 22
mulierum honeſtarum, & † viri non pauci. Cum autem co- 23
¶Qui erant.
gnouiſſent in Theſſalonica Iudæi, quia & Beroe prædicatũ 24 25
Qui erat dux verbi.
e eſt a Paulo verbum dei, venerunt, & illuc commouentes, &
f turbantes multitudinem. Statimque tunc Paulum dimiſe- 26
rũt fratres, vt iret † vſque ad mare. Silas autem, & Timotheus 27
Beroe.
remanſerũt ibi. Qui autẽ deducebãt Paulũ, perduxerũt eum 28
a Quæ eſt ciuitas Africæ, vel Achaiæ. b Vel ſolo verbo, vel per epiſtolam. Paulo. 29
vſq; Athenis, & accepto mãdato ab eo ad Silã, & Timotheũ 30
g vt quam celeriter venirent ad illum, profecti ſunt. Paulus au- 31 32
h

D ſaris erat, vnde in euangelio: *Omnis, qui ſe regem facit, contradicit Cæſari.* Apoſtoli vero contradicebãt Chriſtum regem eſſe Iudęorum, id eſt, confitentium, vnde & Iudęi ipſum Chriſtum accuſabant.
e *A Paulo.* Qui erat dux verbi, & ideo poſtea ſolus dimiſſus eſt, vt iret de Macedonia ad mare.
f *Statimque, & cæt.* ✻ Chryſoſ. Hic iã Paulũ ſolum mittũt Metuebant ne quid ipſi mali accideret, qui caput illorum omniũ erat. Sic non vbique gratia operabatur, ſed ſinit illos etiam humano conſilio agere exuſcitãs illos, & in ſollicitudinem immittens. E
g *Profecti.* Rab. Ab Athenis fratres illi, qui duxerunt Paulũ Quidã de Sila dictũ putãt, & Timotheo, q de Macedonia ad Paulũ profecti ſint.
h *Paulus autem, &c.* ✻ Chryſoſto. Vide quod maiores tentationes habet apud Iudęos, quam apud gẽtes. Athenis enim nihil tale patitur, nihil enim præter riſum paſſus eſt. Apud Iudęos autẽ multę difficultates, adeo erãt irati. Iõ & dicit F
Pauloaũi expectãte eos Athenis

† Zelo autem commoti.
† circumforaneos.
† adorti domum.
†Ioan 18. g.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Et de col.* Gentilib. prius conuerſis ad Iudaiſmum, & ſic colebant vnum deum. 2 *Gentili.* Ideſt, de eis, qui vſque tunc per manſerunt in Gentilitate. 3 *Zelan. au.* Hic conſequenter ponitur inſurgens perſecutio, cum dicitur. *Zelan. au. Iu.* Inuidia moti. 4 *Aſſu. dc. &c. mal.* Qui proni ſunt ad facienda mala.
5 *Et tur. fa. conci.* Contra Pau. & Silam, & ſecũdum, quod dicit Ioan Chryſo. A veritate ſe eſſe vacuos profeſſi ſunt, qui multitudine ſe armauerunt. 6 *Et aſſi.* In qua Paulus, & Silas fuerãt hoſpitati. 7 *Et cum non in. e.* Quia iam alibi tranſierant.
8 *Trab. &c. fra.* Ideſt, Chriſtianos cum eo. 9 *Ad prin. ci.* Vt punirentur. 10 *Clam. quo. hi.* Id eſt, ſcilicet, Paulus, & Silas,
11 *Quos ſuſ. Ia.* Et ideo particeps eſt maleficii eorum.
12 *Et hi omnes contra, &c.* Et ſuadetur in quo. 13 *Regem alium, dicentes, &c.* Scilicet, non ſubiectum Cæſari, ſed magis eius dominum. Imperatores enim Romani bene permittebant alios reges eſſe, dũ tñ eis eſſent ſubiecti, & redderẽt eis tributum.
14 *Et ac.* Per rõnabilẽ excuſationem, vel emendæ ſolutionem, vel alio conuenienti modo, quia non habetur in tex. modus huius ſatisfactionis. 15 *Fratres.* Hic conſequenter deſcribitur prædicatio Pauli, & Silæ in Beroe, & patet litera vſque ibi.
16 *Hi autem.* Scilicet, Iudæi manentes in Beroe.
17 *Erant nobi.* Genere, vel animo, vel vtroque modo.
18 *Eorum, qui ſunt, &c.* Ideſt, magis nobiles, quam illi, qui habitabant in Theſſalonica.
19 *Qui ſuſceperunt ver.* Euangelicum a Paulo, & Sila propoſitum. 20 *Cum omni auidi.* Ideſt ardenter, & deuote.
21 *Quotidie ſcrutantes ſcripturas.* Legis, & prophetarum.
22 *Si hæc ſe haberent.* Scilicet, quod eſſent impletæ in Ieſu Nazareno, ſicut Paulus, & Silas aſſerebant.
23 *Et multi quidem credide. ex eis.* Scilicet, Iudæis.
24 *Et gentilium, &c.* Scilicet, iam ante conuerſarum ad Iudaiſmum. 25 *Cum autem cognouiſſent in Theſſ.* Hic conſequenter mouetur quæſtio contra Paulum, & patet litera vſque ibi.
26 *Statimque, &c.* Vt alibi poſſet prædicare euangeliũ Chriſti. 27 *Silas autem, & Timotheus re.* Ideſt, ad plenius inſtruendum, & confirmandum in fide conuerſos ad Chriſtum.
28 *Qui autem deducebant, &c.* Hic conſequenter prædicatio Pauli deſcribitur, in aliis partibus Græcæ; & primo in ciuitate Athenienſi ſecũdo in Corinthio. ca. ſequen. tertio in Epheſo, ibi; Paulus vero. Circa primum primo deſcribitur eius ad Athenas peruentio, ſecundo cum philoſophis diſputatio, ibi; Paulus autẽ tertio prædicatio eius; ibi. Stans autem. Circa primum dicitur. *Qui autem ded. Paulum.* Vt per mare iret alibi ad pręđicandum.
29 *Perduxerunt e.* Conſolati eius ſocietate, & doctrinæ veritate. 30 *Et ac.* Et per illos, qui deduxerunt eum vſque ad Athenas. 31 *Profe. ſunt.* Inſtructis plenius, & confirmatis Beroenſibus, ad quod remanſerant.
32 *Paulus autem.* Hic conſequenter deſcribitur Pauli diſputatio cum philoſophis, cuius primo ponitur motiuum, cũ dicitur.

19 *Qui* 1 *Incitaba.*

MORALITER.

18 *Qui, &c.* Vt Pauli ſapientia a deo ſibi data coram philoſophis manifeſtaretur, & eorum aliqui ad Chriſtum conuerterentur, ſicut & factum fuit, vt habetur infr.
32 *Paul. &c. ex.* Silam, & Timotheum, licet enim eſſet plenus ſapientia ſapientia acquiſita, & infuſa, tamen expectabat eos ad conferendum cũ eis publice qđ prædicaret, Et nos multo magis, qui nihil ſumus reſpectu ipſius, debemus cum ſapientibus conferre antequam aliquid notabile proferre, maxime coram perſonis notabilibus præſumamus.

Athenis exacerbabat ſpiritus illius in ipſo, quum ſpectaret
A ciuitatem idolis obnoxiam. Merito. Vix enim alibi tot vide
bantur idola. *Diſputabat igitur in ſynagoga*, & in foro quotidie
cum his, qui forte ipſum adiſſent.

✻ Idem. Vide iterum diſſerit apud Iudæos, vndique obſtruens ora eorum, qui dicebant, quòd Iudæos reliquiſſet, propterea, quod ad gentes ſe conuertiſſet. Mirum eſt, quòd Philoſophi ſic illo loquente, non ſtatim deriſerunt eum, cum contumeliis, neque a prædicatione reſiſterunt, dicẽtes: Procul a Philoſophia abeſt, quia nihil faſtus habebat. Et aliter, quia neque cogitabant, neque intelligebant ea, quæ dicebantur. Quomodo enim cum alij ex eis corpus dicebant deũ alij vero voluptatem fœlicitatem.
B

a *Epicurei.* Rabanus. Vocantur ab auctore ſuo, qui dr̃ voluptatis aſſertor. Stoici Græcè Latine elementa, qui contendebant paria eſſe peccata, i. omne peccatum vniforme eſſe.

Beda. Epicurei præceptoris ſui traditionem ſecuti, felicitatem hominis in ſola voluptate corporis, Stoici in ſola animi virtute poſuerunt. Qui inter ſe diſſidentes, apoſtolũ vnanimiter impugnant, quia hominem docebat beatum eſſe in anima, & corpore, non in præſenti, nec ex ſe, ſed ex gratia dei per Ieſum Chriſtum in reſurrectione.

✻ Lactan. Firm. Denique a primis illis ſapientibus, (Pythagoricis, Stoicis, Peripateticis) a Socrate vſque ad Platonem pro confeſſo, & indubitato habitum eſt. Donec vnus multis poſt ſeculis extitit delirus Epicurus, qui auderet negare, id quod eſt euidentiſſimum, ſtudio, ſ. inueniẽdi noua, vt nomine ſuo conſtitueret diſciplinam. Et quia nihil noui potuit reperire. Vt tamen diſſentire a cæteris videretur, vetera, voluit euertere, in quo illum circumlatrantes Philoſophi oẽs coarguerunt. Certius eſt igitur mundum prouidentia inſtructum, quam materiæ prouidentia conglobatum.

Lib. 2. de origine erroris cap. 9.

C

Et

tem cum Athenis eos expectaret, incitabatur ſpiritus e- 1
¶ Inſpirante ſpiritu.
ius in ipſo, videns idololatriæ deditam ciuitatem. Diſputa- 2
¶ Cum gentibus.
bat igitur in ſynagoga cum Iudæis, & † colentibus, & in foro 3
a per omnes dies ad eos, qui audierant. Quidam autem Epi- 4
curei, & Stoici Philoſophi diſſerebant cum eo. Et quidã di- 5 6
b cebant: Quid vult † ſeminiuerbius hic dicere? Alii vero 7 †
c dicebant, nouorum dæmoniorum videtur annuntiator eſſe †
quia Ieſum, & reſurrectionẽ annũciabat eis. Et apprehẽſum 8
d eũ ad Ariopagũ duxerunt, dicentes: Poſſumus ſcire, quæ eſt 9
hæc noua, q̃ a te dicitur doctrina? Noua enim quędã infers †
¶ Qualia ſint, & ad quid tendant.
auribus noſtris. Volumus ergo ſcire quidnã velint hæc eſſe,

Et Stoici. ✻ Lactan. Firm. Quod ſi neq; cęlũ, neq; terra, neque mare, q̃ mundi partes ſunt dij eſſe non poſſunt, ergo nec mundus quidem totus deus eſt, quẽ idem ipſi Stoici, & animantem, & ſapientem eſſe contẽdunt, & propterea deũ in quo tam inconſtantes fuerunt, vt nihil dictum ſit ab his, quod non ab ijſdem fuerit euerſum.
D

Differebant cum eo. ✻ Chryſoſtomus. Non iã legibus ſuis vtebantur Athenienſes, vtpote Romanis iam ſubiecti. Et vnde voluerunt hi conflictare? Quoniam videbant, & alios conferentes, & hominẽ exiſtimationis cuiuſdam.

b *Quid vult ſemin.* Seminiuerbius eſt, qui verbũ ſeminat. Vel ſeminiuerbius, id eſt, ſpermologus, quia ſemen eſt verbum dei vnde. Si vobis ſeminauimus ſpi. &c.

Aug. Legimus Paulum apoſtolum dictum fuiſſe ſeminatorem verborum, quód dictum eſt ab irridentibus, ſed non reſpuendum a credentibus, erat quippe ſeminatór verborũ ſed meſſor morum. Et nos licet paruuli, nec illi comparãdi in agro dei, (quod eſt cor veſtrum) ſeminamus verbum dei expectantes vberem frugem, vel fructum de morib. veſtris.

c *Alii vero.* ✻ Chryſoſto. Vide, ſtatim cum contumelia aggrediuntur, animalis enim homo non capit ea, q̃ ſunt ſpiritus. *Nouorũ dæmoniorũ videtur*, inquit, *annunciator eſſe*, Demonia deos ſuos appellabãt. Erant.n. ciuitates illę idolis plenæ.

Rabanus. A Iudæis audierunt vocabulum dæmoniorum eſſe abominabile, & ideo huic abominationi cõparant doctrinã Pauli. Vel Iudæi ſunt, qui hoc dicunt, id eſt, Saducæi.

d *Ad Ariopagum.* Raban. Nomen eſt curiæ apud Athenas, dictum ab idolo Martis, quod apud eos Arios vocatur.

Chryſo. Duxerunt illum ad Ariopagum, non vt diſcerẽt, ſed vt punirent, ibi erant iudicia ſanguinis. Vide igitur quomodo etia ĩi ſub ſpe diſcendi vbique, nouã doctrinam obiiciunt, loquacium ciuitas, ciuitas illa erat.

a Vir

NICOLAVS DE LYRA.

1 Incitabatur ſpiritus eius. *Nã & ex zelo fidei moleſte ferebat idololatriam, quæ vigebat in ciuitate, & alios errores, ideo ſubditur.*

2 Diſputa. igi. in ſy. &c. *Scilicet vnum deum, & iſti erant Gentiles conuerſi ad Iudaiſmum, & iſti cum Iudæis errabant contra Chriſtum, dicentes eum eſſe venturum. Paulus autem aſſerebat contrarium oſtendens per ſcripturas Ieſum Nazarenum eſſe Chriſtum.*

3 Et in foro, &c. *Ideſt, in loco communi vbi conueniebant Philoſophi, & diſputabat cum eis.*

4 Quidam autem Epicurei. & Stoici, &c. *Ideſt, diſputabant,*

5 Cum eo. *De fœlicitate hominis, quã Epicurei dicebant conſiſtere in corporis voluptatibus. Stoici vero in animæ virtutib. tamen in præſenti vita ṽnã vtrique, ſ. Epicurei, & Stoici negabant reſurrectionẽ, & per conſequens aliam vitam. Paulus autem aſſerebat eam eſſe in anima, & corpore, & hoc in vita futura, nam beatitudinem animæ dicebat eſſe in aperta dei viſione, & fruitione 1. Corin. 13. d.* Videmus enim nunc per ſpeculum, & in ænigmate, tunc aũt facie ad faciẽ, *Beatitudinẽ vero corporis ex dotibus claritatis, ſubtilitatis, agilitatis, & impaſſibilitatis, quæ cauſabuntur in corpore ex redundantia gloriæ animæ, quæ fiet in reſurrectione, & hoc ex Chriſti virtute Philip. 3. d. Saluatorem expectamus dominum Ieſum Chriſtum, qui reformabit corpus humilitatis noſtræ, configuratum corpori claritatis ſuæ. Et quia iſta videbantur eis impoſſibilia. ideo ſubditur.*

Fœlicitas vera hominis.

6 Et qdã dicebant. Quid vult, &c. *Ideſt, ſeminator verborum.*

7 Dicere. *Q. d. Nõ eſt, niſi multiplicator verborũ friuolorum. Alii vero ſupple dicebãt, qđ nõ eſt de textu, licet in aliquib. libris ponatur.*

8 Nouo. dæ. &c. *Dicit glo. ꝙ Philoſophi illi audierũt a Iudæis inter eos habitantib. ex diſperſione eorũ facta tẽpore Antiochi regis, nomẽ dæmonii eſſe abominabile, & iõ doctrinã Pauli vocabant annũciationẽ dæmoniorũ, tanquã iiſdẽ abominabilẽ. Sed iſtud nõ videtur ver. quia ſubditur, ꝙ duxerunt Paulum ad Ariopagum, vbi erat locus ſtudii, volentes plenius audire, quæ eſſet eius doctrina, ꝙ non feciſſent, eſſet eis abominabilis. Item hoc nomen dæmon, vel dæmoniũ, nõ eſt nomen Hebraicũ, ſed Græcũ, vt dicit Iſido. 8. Etymol. & ideo hoc vocabulũ nõ didiciſſent Græci ab Hebræis, ſed magis e conuerſo, & ſecũdum ꝙ ibidẽ dicit Iſidor. dæmon Græce interpretatur ſciens, aut peritus Latine, & per conſequens dæmonium interpretatur ſcientia, vel peritia. Sic ergo videtur hæc litera exponẽda. Philoſophi enim diſputantes cum Paulo non erant eiuſdem conditionis, vel opinionis, vt ſatis patet ex textu, & iõ illi, qui doctrinã eius reputabant friuolam, vocabant eum ſeminiuerbium. Illi autem, qui volebant eũ audire plenius tanquã bonam reputantes eam, licet nõ intelligerent ad plenum dicebant Paulum annunciatorem nouorum dæmoniorum, id eſt, nouarum ſcientiarum propter quod.* 9 Eum ad Ariop. *Vbi erat locus docendi.*

1 Athenie

MORALITER.

4 *Quidam au. Epicurei.* Epicurei tamen, qui fœlicitatem hominis ponebant in voluptatibus corporis, erant magis longinqui a doctrina Pauli, & iſti dicebant de eo.

† *Quid vult ſem.* Reputantes eius verba friuola.

† *Alii, & c. dæmõ.* Id eſt, ſciẽtiarũ, dæmõ. n. in Græco ĩ quo Lucas ſcripſit hũc librũ, idẽ eſt, qđ ſapiẽs, vnde iris dr̃ arcus dæmonis, ideſt, ſapientis libr. meteoro. in antiqua tranſlatione.

Mora-

Moraliter per hoc ſignificatur; ꝙ ſapientes ſapientia mundana, quæ terrena eſt, & animalis, & diabolica, reputant eccleſiæ prædicatores verborum inanium ſeminatores. Illi vero, qui de D incipiunt aliquid ſentire, volunt perfectius audire dicentes.

† *Poſſumus, & c. no. d.* Prædicatio enim euangelii bene dicitur noua doctrina, ſcilicet formaliter, & effectiue, formaliter quia eſt doctrina noui teſtamenti: effectiue, nam inducit effectiue nouitatem gratiæ, & finaliter ad gloriæ nouitatem.

St

a *Viri Athenienſes,&c. Quod igno. c. h. an.* Reſpondet ad hoc, quod dixerant, vel præmiſerant. Noua quædam infers, q.d. Noua quæ infero inter vetera veſtra habetis. Hoc autem dicit ad perſuadendum, ne quaſi noua refutent ſua verba.

b *Ignoto deo.* Rabanus. Id eſt, vero deo, quem nemo nouit, vt eſt. Nemo enim nouit filiũ, niſi pater, neque patrem niſi filius, & iuxta hunc ſenſum, a Paulo ignotus deus dicitur: Aliter autem ex coẽ ſenſu ignoto deo dedicata eſt hæc ara, id eſt, illi deo quem Gentiles ignorant. Ergo vel ſcriptum erat, ignoto deo dedicata eſt, ſiue aliquid ſimile, quod tacet, vel ſimpliciter ſcriptum erat, ignoto deo.

Beda. Notus in Iudæa deus, ſed nõ receptus. Ignotus Achaiæ deus quãuis per multa quæſitus. Et qui ignorat ignorabitur. Præuaricator damnabitur, neuter immunis a culpa, ſed excuſabilior, qui fidẽ nõ obtulit Chriſto quem neſciebat, quam qui manus intulit Chriſto quem ſciebat.

⁂ Chryſoſto. Quid eſt hoc? Athenienſes, quia per multa tẽpora acceperant deos etiam extraneos, vtpote templũ Mineruæ, & Panem, & alios aliunde, timentes nec forſan, & alius quiſpiam eſſet, quem ignorarent, ipſis quidem nõdum cognitus, qui tamen alibi colatur, propter maiorem igitur ſecuritatem, etiam illi altare erexerunt, & quoniam non erat manifeſtus deus, inſcriptum eſt. *Ignoto deo.*

⁂ Tertul. Inuenio plane ignotis deis aras proſtitutas, ſed Attica idololatria eſt. Item incertis deis: ſed ſuperſtitio Romana eſt.

Athenienſes autem omnes, & † aduenæ hoſpites ad nihil a- 1
a ¶ Non vt firmiter crederent, ſed tantum mirarentur.
¶ Ideo, quam pauci de doctrina interrogabant qualis ſit, vt crederent. 2
liud vacabant, niſi aut dicere, aut audire aliquid noui. Stans 3
a autem Paulus in medio Ariopagi, ait: Viri Athenienſes, per 4 5
a ¶ Vel hominum genera, vel per omnia dogmata. b ¶ Ideo ſuperſtitioſos vos iudico, quia præteriens, &c. 6
omnia † quaſi ſuperſtitioſos vos † iudico. Præteriens enim, 7 8
a ¶ Deorum, qui vobis ſunt noti. b ¶ Præter aliorum Deorum aras.
c ¶ Singulis aris titulus ponebatur indicans cui dedicatæ eſſent. 9
& videns ſimulacra veſtra, inueni, & aram in qua ſcriptum 10
a ¶ Q. ignoto dedicata eſt hæc ara. b ¶ Vt ara confitetur. c ¶ Quia aram eius habetis. d ¶ Non noua, vt dicitis, ſed hoc idem illud, ſcilicet ignotum.
b erat: Ignoto deo. Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego an- 11
a ¶ Vt non ſit ignotus deus. b ¶ Per creaturas creatorem notificat.
c ¶ Fructusq́;, & habitatores cœli, & terræ.
c nuncio vobis. † Deus, qui fecit mundum, & omnia, quę in eo 12

c *Deus, qui fecit mundum.* Nota ordinem huius diſputationis **D** quia primo vnũ deum auctorem mũdi omnium docet eſſe in quo viuimus mouemur, & ſumus, cuius & genus ſumus, vt nõ ſolũ pro luce, & vita, ſed etiã pro cognatione generis diligendus oſtendatur. Poſtea opinionẽ, quæ eſt de idolis ratione deſtruit, quòd mundi conditor, & dominus templis ſaxeis non includatur quod largitor omnis beneficij ſanguine victimarum non egeat, q, hominum **E** creator, & omnium † video gubernator non poſſit manu hominis cauſari. Poſtremo docet deum, ad cuius imaginem eſt factus homo, non eſſe ſimilem metallis. Erroris remedium † Pſalm. 145. a Supr. 14. c. Apoc. 14. b. dicit pęnitendi ſtudiũ. Si autem primo deſtrueret cęremonias idolorum, Gentes non audirent eum. Dum ergo vnũ deum perſuaderet, adiunxit per Chriſtũ ſalutem nobis datã, magis tñ eum nominans hominem, quam deum, incipienſque ab illis, quæ geſſit in corpore, ſupra hominem oſtendit eſſe, qui victa morte reſurrexit, paulatim enim fides creſcit, vt cũ ſupra hominem eſſe monſtraretur, deus credatur. Non intereſt quo quiſque credat ordine. Non in primis perfecta quæruntur, ſed de initijs ad perfecta aſcenditur.

⁂ Chryſoſto. *Deus, qui fecit mundum, &c.* Et vide, quæ erant, **F** q̃ auribus illorum ingerebat, nempe quod deus mundũ fecerit. Quæ ẽt plebei nunc ſciunt, hoc ignorabant Athenienſes, & Athenienſiũ ſapientes. Si.n. fecit, manifeſtũ eſt, quod dñs. Vide quid dicit deitatis eſſe iudicia, nempe eſſe conditorem, id quod, & filius habet. Etenim prophetæ vbiq; hoc dicunt, dei eſſe creare mundum. Non ſicut illi alium quidẽ eſſe

c Deus

NICOLAVS DE LYRA.

1 Athenienſes. *Ideſt, de terra illa natiui.*
2 Et aduenæ hoſp. *Qui aliunde illuc venerant ratione ſtudii, ſicut modo conueniunt Pariſiis.*
3 Ad nihil aliud vac. *Principaliter.*
4 Niſi aut dice. *Quantum ad magiſtros.*
5 Aut audire. *Quantum ad diſcipulos.*
6 Aliquid noui. *Et in hoc eis aſſimilantur Pariſienſes multi.*
7 Stans autem. *Hic conſequenter deſcribitur primo Pauli prædicatio, & ſecundo auditorum diſtinctio, ibi:* Cum audiſſent. *Prima in duas, quia primo incipit Paulus a quodam, quod erat Athenienſib. notum, & conceſſum, ſecundo proſequitur intentum, ibi,* Deus, qui fecit mundum. *Circa primum dicitur.* Stans autem Paulus. *Vt melius audiretur a multitudine.*
8 Ait, Viri Athenienſes, per omnia quaſi ſuperſt. *Ideſt, idolorum cultores.*
9 Vos iudico. *Hoc patebat ad ſenſum, quia in ciuitate illa erant idola multa, ideo ſubditur.* 10 Præteriens enim, &c. Ignoto deo. *In qualibet enim ara erat titulus ſuperſcriptus illius cuius erat honori conſecrata, vt Ioui, Mercurio, & hmõi. In hoc autẽ altari erat talis titulus.* Ignoto deo. *Supple cõſecratum eſt hoc altare. De cuius conſecratione varie dictum eſt. Aliqui.n. dixerunt, quod fuit conſecratum, & inſtitutum a poſteris Herculis, qui poſt eius mortem eiecti de regno ſuo, & poteſtate, recurrerunt ad auxilium Athenienſium, per qđ reſtituti fuerunt ad ſtatum priſtinum, propter quod dixerunt miſericordiam in Athenis poſuiſſe ſibi ſedem, cui conſecrauerunt aram, ſcilicet quia miſericordia non erat aliqua perſona, quæ fuiſſet nota hominib. ſicut Iupiter, & Mercurius, & huiuſmodi fuerant, quos Gentiles ad deos tranſlatos eſſe dicebant, vnde & 2. Mac. 11. e. dicitur.* Patre noſtro inter deos tranſlato, &c. *Ideo illud altare intitulatum fuit Ignoto deo, & determinatum, quod non fierent oblationes, & ſacrificia, niſi de gemitibus, lachrymis, & precibus miſerorum ibidem miſericordiam poſtulantium. In ſcholaſtica vero hiſtoria dicitur, quod Philoſophi Athenis exiſtentes, & tenebras factas in die paſſionis Chriſti cõſiderantes, quod non poterant eſſe virtute naturæ, eo quod non factæ fuerunt per interpoſitionem lunæ, vt dicit Dionyſius ſe vidiſſe lunam retrocedentem ab oriente, & ſupponentem ſe ſoli, tunc enim erat quintadecima, & iterum eam redeuntem ad locum ſuum verſus Orientem talis autem motus lunæ erat contra curſum naturæ, propter quod illa eclypſis non fuit naturalis. Item quia illa eclypſis ſolis incœpit a parte Orientis, & in eadem parte fuit determinata, vt patet ex dictis. Eclypſis autem naturalis ipſius ſolis ſemper incipit a parte Occidentali & in parte oppoſita terminatur. Item quia in illa eclypſis durauit tribus horis, ſcilicet ab hora ſexta vſque ad horã nonã, vt habetur Matt. 27. e. Eclypſis autem ſolis naturalis non tantum durat, ſed modico tẽpore. Hæc igitur, & ſimilia attendentes Philoſophi conſecrauerunt altare deo, qui talia mirabilia faciebat, quem vocauerunt ignotum, et bene ſi conſideretur eius excellentia, quæ incomprehenſibilis eſt a quacunque creatura etiam beata, & per conſequens aliquo modo ſibi incognita, & multo magis non beata. Dixerunt etiam, quod iſte deus nolebat ſacrificium de animalibus, ſed de precibus deuotis, & orationibus. Conſequenter apoſtolus applicat ad propoſitum, dicens.*
11 Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annũcio vobis. *Ieſum verum deum, & hominem. Et hæc applicatio patet ſecundum vltimam inſtitutionem dicti altaris. Conuenit etiam Chriſto ſecundũ primam inſtitutionem, quia dicitur conſecratum miſericordiæ, quia Chriſto proprie nomen miſericordiæ conuenit, proprium enim eius eſt miſereri, & parcere, propter quod miſericordia vocatur, Pſal. 84.* Oſtende n.d.mi.t. & ſa.tu.da.no.
12 Deus, qui fecit mundũ. *Hic conſequenter apoſtolus proſequitur intentum, oſtendens primo conditionem Chriſti, quantum ad diuinitatem, ſecundo quantum ad humanitatem, ibi.* Et tempora. *Circa primum dicit,* Deus, qui fe. mun. & om. quæ in e. ſ. *Hãc propoſitionẽ concedebant cõmuniter Philoſophi, vocantes deũ primam cauſam omnium.*

MORALITER.

7 *Stans autem Paulus, &c.* Hic ponitur prædicatio Pauli, in qua conſtanter, & intrepide declarat diuinitatem Chriſti, & Philoſophorum ſtoliditatem, quia cum eſſent literati, erant tamen idolatriç dediti, propter quod Dionyſius, & quidam alii magis intelligentes eius doctrinam diuinis teſtimoniis cõfirmatam, crediderunt, vt dicitur in fine huius cap. Per conſtantiam vero Pauli ſignificatur conſtantia prædicatoris euangelici, qui conſtanter debet fidem, & mores prædicare, & ſapientes mundana ſapientia, quæ ſtultitia eſt apud deum, confutare, de quibus dicitur Romanorum prim. c. Dicentes enim ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt.

MORA-

a ¶Mundi, qui ſignificatur cœli, & terræ nomine. ¶ Non paruo loco clauditur, nec varnis coloribus diſtinguitur, ſicut ſimulachra.
a ſunt, hic cœli[a], & tèrræ cum ſit dominus, non in manufactis 1
a ¶Fit. ¶Qua ſi facientium eum. b ¶ Ad hoc, vt colatur, vt deus. 2
templis habitat, nec manibus humanis colitur indigens[b] ali- 3
a ¶Animam, quam inſpirat. b ¶ Aerem. 4
b quo cum ipſe det omnibus vitam[a], & inſpirationē[b], & omnia 5
¶Ex homine. ¶Adam. 6
c fecitque ex vno * omne genus hominum, inhabitare ſuper 7
a ¶Aetatum, & regnorum. q ¶ Ideſt, fines Gentium ſingularum. 8
vniuerſam faciem terrę, definiens ſtatuta[a] tempora, & te[b]rmi- 9
a ¶Fide. ¶ Ad hoc fecit genus humanum, ut quærant deum. ¶ Charitate. 10
nos habitationis eorum † quærere[a] deum, ſi forte attre- 11
¶Quæritur ab homine quamuis ſit prope. 12
ctent eum, aut inueniant, quamuis non longe ſit ab vno- 13
a ¶Vtraque vita. b ¶Vtroque modo, ſcilicet motu membrorum, & diſcurſu locorum. 14
¶ Corporaliter, ſiue ſpiritualiter. 15
d quoque noſtrum. † In ipſo enim viuimus[a], & moue[b]mur, & 16
e ſumus, ſicut, & quidam † veſtrorum Poetarum dixerunt. 17

cũ factorem, ſed non dominũ ponentes materiā ingenitā,
A a *Non in manufactis templis habitat, &c.* ✻ Chryſoſt. Nam habitat quidē in templis, ſed non in talibus, ſed in anima humana. Vide, corporalē ſuſtulit cultum. Quid igitur? Non habitat in tēplo, qđ in Hieroſolymis? Minime, ſed operabať. Quomodo igitur colebatur manibus humanis apud Iudæos? Non a manibus, ſed a mentibus. Quia illa nō quærebat, quaſi opus illis habeat, Nunquid, inquit, comedam adipes taurorum, vel ſanguinē
* ſanguine. hircorum potabo?
Pſal.49. Alioqui, neque hoc ſuffeciſſet, quod nullo indigeat, id quod
† vt quærerēt. affirmabat,
Tom.1.lib.de Magiſtr. ✻ Auguſtin. Deus
B autem in ipſis rationalis animæ ſecretis,
1 23.q.1.§.1. in ſi 26.q 7.c. non obſerue-tis tu h. qui homo interior vocatur, & quærendus, & deprecandus eſt. Hæc enim ſua tēpla eſſe voluit. Quare non opus eſt locutione cū oramus, id eſt, ſonantibus verbis, niſi forte, ſicut ſacerdotes faciunt, ſignificandæ mentis ſuæ cauſa, nō vt deus, ſed vt homines audiant, & conſenſione quadam per commemorationem ſuſpendantur in cælū.
b *Cum ipſe det omnibus vitam, & inſpirationem.* ✻ Chryſoſt. Duas coniecturas deitatis oſtendit, & q̧ ipſe nullo egeat, & q̧ omnia cunctis ſuppeditet. Confer cum his omnia, quę de deo Plato Philoſophatus eſt, quæcunque, & Epicurus, & nugæ apparebunt. Dans, inquit, vitam, & ſpiritum. Ecce ēt animæ opificem illum facit, non genitorem. Vide iterum quo modo deſtruit ſermonē de materia. Fecitque ex vno ſanguine omne genus hominum, vt habitet ſuper omnem faciem terræ. Hæc meliora ſunt, quam quæ illi tradunt, & confundunt atomos ac hylen. Hic etiam oſtēdit, quòd non eſt portio, neque anima hominis deus, quod etiam illi dicunt.
c *Ex vno omne gen.ho.* Bed. In Græco ex vno ſanguine, quia ſanguis propaginem carnis deſignat, & per carnem homo intelligitur.
d *In ipſo enim vi.* Aug. Quia id operatur in nobis, quòd viui-
C mus, mouemur, & ſumus, & hoc opus eſt quo continet om-
Sap.8 a nia, quia eius ſapiētia *pertingit a fine vſque ad fi. fortiter, et diſ.o.ſ.* Per hanc diſpoſitionem in illo viuimus, mo. & ſu. Quod ſi hoc opus ſuum rebus ſubtraxerit, nec viuemus, nec mouebimur, nec erimus.

Auguſti. In his, quæ creauit oſtenditur deus indeſinenter operari. Neque enim tanq̃ eius ſubſtantia ſic in illo ſumus, ſicut dicitur vitam habere ī ſemetipſo. Sed cum aliud ſim⁹ quam ipſe, nō aliud in ipſo ſumus, niſi quia id operatur, q̧ viuimus, mouemur, & ſumus. Et paulo poſt. Non cęlum, & terra, & omnia, quę in eis ſunt vniuerſa, ſcilicet ſpirituali corporali, & creatura ī ſeipſa manet, ſed in illo de quo dicitur, in illo viuimus, mouemur, & ſumus, qa ſi pars poteſt eſſe in toto cuius pars eſt, ipſum totum nō eſt niſi in illo a quo cōditum eſt. Neq; hoc ſecūdum corpus dr̄ quia & de mundo ſimiliter poſſet dici, in quo ſumus, moue. & vi. ideo de mente, quæ ad imaginē dei accipiendū eſt, quodammodo excellenti, & intelligibili, quia quid non ex ipſo de quo dicitur: Ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia.

✻Cyrillus Alexandrinus. Recte igitur Paulus vitam omnium deum eſſe aſſerit, quam in eo viuamus, & moueamur, & ſimus, nec ſignificare illud voluit, ad falſam omnia ſuam opinionē trahentes, ac corrumpentes. Noluit inquā ſignificare, quia quāuis ſimus homines, in ſubſtantia tamē patris, (vt iſti negantur) ſiti ſimus, ſed in deo viuim⁹, & mouemur, & ſumus, quia ex eo ſumus, & in eo cōſeruamur. Ideo enim viuimus, præpoſuit, deinde, mouemur, ſubiūxit, & demū intulit ſumus, vt hoc tertium in præcedentiū ſenſu cōputaret.

✻ Chryſoſ. Hoc dicit quaſi corporaliter exēplo. Sicut impoſſibile eſt ignorare aerem vbique diffuſum, & non longe ab vnoquoque noſtrum exiſtentem, imo ēt in nobis exiſtētem, ita profecto, & omnium opificem. Vide quomodo omnia illius dicit eſſe, prouidentiam illius eſſe dicit, ac conſeruationē eſſe ab illo, operandi vim, actum habere, & nō perire, & non dixit per illum, ſed quòd propius fuerit, in illo.
e *Sicut, & quidam veſt. Poeta.* His q̧ prophetas nō recipiebāt, non

NICOLAVS DE LYRA.

omnium. Et licet Auerrois neget deum habere rationem cauſæ efficientis, dicit eum tamen habere rationem cauſæ finalis, & imponit Ariſtoteli, hoc ſenſiſſe, hoc tamen non habetur ex dictis Ariſtote. expreſſe ſed magis oppoſitum, vt dicunt alii expoſitores Ariſtotel. Plato autē dixit Deum cauſam efficientem mundi, & etiam ex tempore, vnde dicitur 8. Phyſicor. quod ſolus Plato generauit tempus. Alii vero Philoſophi, qui ponebant mundum æternum, ponebant tantum vnam cauſam efficientem omnium, vt patet de Auicenna, & multis aliis, & ex hoc conſequenter declarat, quod deus non concluditur aliquibus locis determinatis, di.

1 Hic cęli, & ter. cum ſit dom. *Vt patet ex dictis.*

2 Non in man. tem. ha. *Tanquam ibi contentus, ſed magis continet omnia tanquam cauſa, dans eis eſſe, & conſeruans, & ex hoc concludit vlterius, quod non indiget ſacrificiis humanis, & oblationibus, dicens.*

3 Nec manibus human. colitis. *Ideſt, ſacrificiis humanis manibus ſibi oblatis.*

4 Indigens aliquo. *Cum ſit per ſe ſufficiens, & omnia alia eo indigentia, ideo ſubditur.*

5 Cum ipſe det om. vi. *Quantum ad ſpirituales creaturas, cuiuſmodi ſunt angeli.*

6 Et inſpirationem. *Quantum ad animalia, quæ viuunt per reſpirationem aeris ad refrigerium cordis, in quo conſiſtit vita. Vel per aliquod ſupplens vicem reſpirationis, vt ſunt piſces, & huiuſmodi, & per hoc intelliguntur homines viuentes vita ſpirituali quantum ad animam, & corporali, ad reſpirationem.*

7 Et omnia. *Quia quidquid boni eſt in creatura quacunque, totum eſt a dono dei.*

8 Fecitque ex vno. *Scilicet ex Adam homine primo.*

9 Omne genus hominum. *Per generationis continuationem.*

10 Inhabitare ſuper vni. fa. ter. *Quia multiplicato genere humano cœperunt inhabitari diuerſæ partes terræ.*

11 Defi. ſta. te n. *Nam ante diluuium vixerunt homines maiori tempore, quam poſt.*

12 Et term. hab. eor. *Nam in vna regione diutius viuunt, quā in alia, ſicut in regione Pigmæorum viuunt homines 9. annis tantū, vel circiter. Poteſt etiam aliter exponi, quia determinauit quantum quali bet gens debeat in terra ſua manere, & poſtea ab ea expelli, ſicut Chananæi fuerunt expulſi de terra promiſſionis per filios Iſrael, & ſic de multis aliis, vnde dicitur, Dan. 2. c. Ipſe mutat tempora, et ætates, trāsfert regna, atque conſtituit. Conſequenter oſtendit ad quid fiant iſta prædicta, di.*

13 Quærere deum. *Ideſt, ad hoc iſta fiunt, vt homines quærant deum per cognitionem.*

14 Attrectent eum, aut inue. *Per amorem.*

15 Quamuis non longe. *Immo prope, quod oſtendit conſequenter, di.*

16 In ipſo enim. *Sicut in cauſa efficiente. Nam cauſat in nobis viuere moueri, & eſſe, & ſic eſt intimior nobis, quam noſipſi, quia coniungit principia intrinſeca. Sciendum tamen, quod viuere hominis eſt intelligere, nam homo eſt homo per intellectum, propter quod dicitur 1. Metaphy. Animalia imaginationibus, & memoriis viuunt, homo autem ratione, & intellectu. Viuere etiam viuentibus eſt eſſe, & ſic intelligere eſt eſſe humanum. Eſt etiam moueri ipſius inquantum cæteræ potentiæ mouentur per voluntatem, & intellectum, & ſecundum hoc inducit auctoritatem Poetæ Arati, dicens.*

17 Sicut, & quidam veſtr. Poętar. dix. *Scilicet Aratus, & eius ſequaces.*

8 Fecit-

non Moyſi, non Iſaiæ, vel alicuius prophetarum, ſed auctorum ſuorum loquitur teſtimonium, verſum Arati ponens, & de falſis eorum quibus contradicere non poterant, ſuam veritatem conſeruat, & confirmat.

a *Ipſius enim, &c.* De Arato Poeta hoc ſumptũ eſt teſtimonium, non de diuina pagina, ne noua videatur inferre.

a ¶Non natura, ſed ſpiritu eius editi, voluntate creati, & adoptione recreati, & ideo rectiſſime dictum eſt genus ip. ſ.

a Ipſius enim, & † genus ſumus. Genus ergo cum ſimus Dei, 1 2

b ¶Opus dei non debet adorare opera hominum.

non debemus æſtimare auro, aut argento, aut lapidi † ſcul- 3

pturæ artis, & cogitationis hominis diuinum eſſe ſimile. 4

¶Præterita. ¶Quibus ignoratus eſt deus.

c Et tempora quidem huius ignorantiæ † deſpiciens Deus, 5 6

a ¶Per apoſtolos. b ¶Prudentibus. c ¶Perſonæ. ¶In omni loco.
¶Nulla perſona, nullus locus excipitur, vel refellitur. d ¶Ad hoc omnia dicta ſunt, vt pœnitentiam, quæ eſt in corde agant in opere.

nunc annunciat hominibus, vt omnes vbique pœnitentiã 7 8

a ¶Quia deo nihil futurum eſt. ¶Dies ſtatutus cauſa pœnitentiæ eſt.
b ¶Introducit, quod oderant illi, qui reſurrectionem mortuorum non credebant.

agant, eo quod ſtatuit diem in qua iudicaturus eſt orbem in 9 10

a ¶Non ſecundum perſonarum acceptionem. b Homine vero, viri, vel forte.
¶Chriſto. Pater non iudicat quemquam, ſed omne iudicium dedit filio.

d æquitate in viro, in quo ſtatuit fidem præbens omnibus, ſu- 11 12

e ſcitans eum a mortuis. Cum audiſſent autem reſurrectionẽ 13

mortuorum, quidam quidem irridebant, quidam vero dixe 14 15

a Quaſi id dicant, modo non credimus, nec reſpuimus. b Quaſi excommunicans eos.

runt: Audiemus te de hoc iterum Sic Paulus exiuit de medio

a Non remanentes, ex timore.

eorum Quidam vero viri adhærentes ei crediderunt, in qui-

a Iudex curiæ illius cui nomen Ariopagus.

f bus, & Dionyſius Ariopagita, & mulier nomine Damaris, 16 17

& alii cum eis.

✻ GREGOR. Genus videlicet dei dicimur, non ex eius natura editi, ſed per ſpiritum illius, & voluntarie conditi, & adoptiue recreati. Tanto ergo ad hanc nobilitatem quiſque erigitur, quanto per acceptã imaginẽ ad ſimilitudinem illius ex imitatione renouatur.

b *Gentes ergo, & cæt. non debemus.* Raban. Homo in medio eſt, habens deum ſuperiorem, aurum, & argentum cum cæteris huiuſmodi inferiora, quæ non debent ei comparari.

c *Deſpiciens deus.* Rabanus. Id eſt, ignoſcens, vt venialia, & tunc deſpiciens, id eſt, indigna iudicans ſua notitia.

d *Fidem præbens omnibus.* Rabanus Reſurrectionis ſuæ exẽplo. Vel ſtatuit iudicare, & poſt ſic iungendum eſt fidẽ præbens omnibus, quòd reſurgent.

e *Cum*

e *Cum audiſſent autem reſurrectionem mortuorum, &c.* ✻ Tertullianus. Talem Paulus prædicabat reſurrectionem qualẽ, & Phariſæi ſuſceperant, & dominus ipſe, defenderat, & Saducæi ne talẽ quoque crederent, in totũ eſſe noluerant. Sed nec Athenienſes aliã intellexerant a Paulo portendi, deniq; irriſerant, non irriſuri omnino, ſi animæ ſolius reſtitutionem ab eo audiſſent. Suſcepiſſent enim vernaculæ ſuæ Philoſophiæ frequentiorem præſumptionem. At vbi nationes præconium reſurrectionis inauditæ retro ipſa nouitate cõcuſſit, & digna incredulitas rei tantæ, quæſtionibus fidem torquere cœpit, tunc & apoſtolus per totum pene inſtrumentum fidem huius ſpei corroborare curauit, & eſſe eam oſtendens, & nondum tranſactam, & corporalem & quod inſuper dubitabatur, non aliter corporalem.

Lib. de Reſur. carnis. ca. 39.

† arte ſculpto, & inuento.

† eſt hactenus diſſimulant.

f *Dionyſius.* Beda. Hic eſt Dionyſius, q poſtea epiſcopus Corinthiorum ordinatus bene rexit eccleſiam, ad cuius vtilitatem etiam multa reliquit volumina, cognomẽ a loco cui præerat accipiens. Ariopagus eſt Athenarum curia, nomen trahens a Marte, qui Græcè Arios dicitur, pagus, villa.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

ſequaces, cuius auctoritas erat Athenienſibus nota, & autentica, non ſit autem ſacra ſcriptura, propter quod non allegauit eam, & ſubditur auctoritas, cum dicitur.

1 Ipſius enim, & genus ſumus. *Ideſt, propinquitatem ſeu affinitatem ad ipſum habentes, inquantum ſumus intellectualis naturæ, ſicut & ipſe, in qua facti ſumus ad imaginẽ eius. Veruntamen, quia iſta intellectualitas non eſt eiuſdem rationis in ipſo, & nobis, ideo non dicimur eius imago, ſed ad imaginem eius facti. Filius autem, qui eſt eiuſdem naturæ cum patre dicitur imago eius, in quo apparet excellentia Chriſt reſpectu noſtri.*

2 Genus ergo, &c. *Poſita deductione ſua, hic infert concluſionem intentam, dicens.* Genus ergo. *Ideſt, intellectualis naturæ, tamen infinitis gradibus diſtantibus ab eius perfectione.*

3 Non debemus æſtim. *Iungatur ſic litera, nõ debemus æſtimare diuinum, ideſt, ens diuinum.*

4 Eſſe ſimile auro, & argento. *Nam iſta ſunt infra hominem, quia ſunt irrationabilia, & etiam inſenſibilia, deus autem ſupra hominem, vt dictum eſt, propter quod latria, quæ eſt cultus deo debitus, non eſt talibus idolis adhibenda.*

5 Et tempora. *Hic conſequenter declarat cõditionem Chriſti quãtum ad humanitatem, in qua inter homines apparuit, annuncians eis viam ſalutis primo per ſeipſum, poſtea p apoſtolos, & diſcipulos alios, et hoc eſt, quod dicitur.* Et tempora quidem huius ignoran. *Qua cultus diuinus impenditur idolis.*

6 Deſpiciens deus. *Ideſt, nolens vltra deos durare.*

7 Nunc

7 Nunc. *Ideſt, tempore gratiæ.*

8 Annunciat hominibus. *Per filiũ ſuum, & per credentes in eũ.*

9 Vt omnes vbique, &c. *De idololatria, & aliis peccatis.*

10 Eo quòd ſta. diem in qua iud. eſt orb. in æqui. *Reddendo debitas pœnas pro peccatis, & præmia pro meritis.*

11 In viro, in qua ſta. *Ideſt, per virum per quẽ diffiniuit iudicare ſeculum, ſ. hominem Chriſtum, qui iudicabit in forma hominis glorioſa ſicut dictum eſt ſup. 1. cap. Hic Ieſus, qui aſſumptus eſt a vobis, ſic veniet, ſcilicet ad iudicium, ſicut fuit ibidem expoſitum, & de hoc iudicio dicitur Ioan. 5. d.* Pater non iudicat quẽquam, ſed omne iudiciũ dedit filio. *Et quoniam hoc iudicium erit in reſurrectione generali, quam præceſſit reſurrectio Chriſti, ſicut eius exemplar, & cauſa, ideo ſubditur.* 12 Fidem præ. *Ordinetur ſic litera.*

13 Suſcitans eum. *Scilicet hominem Chriſtum.*

14 A mortuis. *Quam mortem ſuſtinuit pro ſalute omnium, ex maxima charitate ad Genus humanum, & obedientia ad patrem deum.* Fidem præbens omnium. *Reſurrectionis futuræ, quia reſurrectio Chriſti cauſa eſt, & exemplar reſurrectionis noſtræ.*

15 Cum autem. *Poſtquam deſcripta eſt prædicatio Pauli, hic cõſequenter ponitur auditorum diſtinctio, et diuiditur in tres partes, quoniam aliqui reſurrectionem mortuorum reputabant impoſſibilem, de quibus dicitur. Quidam quidem irridebant. Alii vero volebant conſiderare, & iſti dixerunt.* Audiemus te de hoc ite. *Tertii vero crediderunt, inter quos nominantur.* Diuiſio.

16 Dionyſ. Ariopag. *Tanquam famoſior.*

17 Et mulier no. Da. *Quæ ab aliquibus dicitur fuiſſe vxor eius.*

ADDITIO I.

In cap. 17. Vbi dicitur in poſtilla. *Item quia eclypſis durauit tribus horis.*

Eclypſis ſolaris bene durat quinque tribus horis creſcẽdo, & minuendo in obſcuritate, licet in mora obſcuritatis valde modico tempore duret.

ADDITIO II.

In eod. cap. Vbi dicitur in poſtilla. *In ipſo enim viuimus mouemur, & ſumus, &c.*

In hoc dicit apoſtolus. In ipſo enim viuimus mouemur, & ſumus, poſſunt intelligi tria, in quę Philoſophi principaliter intẽdebant, debant, ſ. ens in quod principaliter aſpiciunt Metaphyſici, qui tractant de ente inquantum ens, & de hoc dicit apoſtolus, ſum⁹. Secundũ principale, eſt motus de quo tractant Phyſici conſiderantes corpus inquantũ mobile, vt in libris Phyſicorum, & hmõi de quo apoſtolus dicit mouemur. Tertiũ eſt vita, de qua tractant in libris de aĩa, & de animalib & plantis, & hmõi, & de hoc dicit in ipſo enim viuimus, q d. apoſtolus Philoſophis Athenienſibus. Quamuis non longe ſit ab vno quoque veſtrũ, i. non eſt, nec debet eſſe longe ab vnoquoque veſtrum. Quod dicitur. In ipſo enim viuimus, mouemur, & ſumus, i. ab ipſo habemus vitã, & motũ, & eſſe circa quorũ triũ cognitionem communiter laboratis.

CAP. XVIII.

A P*oſt hæc egr.&c.* ✱ Curſo. Merito in Corinthum a ſpiritu ducitur, in qua manere oportebat, Athenienſes enim quãuis nouę doctrinę amatores eſſent, attamẽ nõ attẽdebãt neque.n. hęc curabant, ſed vt ſemper haberẽt noui aliquid, quod fabularentur, ſtudebant.

Eo quod præc. eriſſet. Claudius diſcedere oẽs.

BEDA. Hic Ioſephus 9. anno Claudij factum narrat. Suetonius dicit, quod Claudius Iudæos Roma expulit.

Et manebat apud illos. ✱ Chryſoſtomus. Pape, quam iuſtitiã inuenit, vt cohabitaret, quoniam illic potiſſimum non oportebat accipere. Et in quo gloriantur, inueniantur, ſicut etiã nos. Vide quomodo lex incipit iam ſolui. Iudæus enim cum eſſet raſus poſtea in Cenchreis in Syriã proficiſcitur cũ Paulo, neque in Hieruſalem, neque in vicina ire feſtinat, ſed valde procul. Apud illum igitur manet, & non confunditur manere, ſed manet, imo propter hoc ipſum manet, quia cõmodum diuerſoriũ nact⁹ erat, & quauis regia magis idoneũ.

C Nec rideas dilecte. Sic .n. paleſtra pugili magis vtilis, quam molles lecti, & militi ferreus gladius magis, q̃ aureus ꝓbat.

b *Scenofactoriæ artis.* Beda. Quaſi exules, & peregrini tentoria ſibi quibus in via vtantur ędificant.

Beda. Scenę, vel ſcenomata obumbracula, quę fagis, vel arborum frondibus, vel virgultis veteres componebant.

Paulus. BEDA. — † interponens nomen domini Ieſu. — † coarctabatur ſpiritu. — † poſt hæc.

CAPVT XVIII.

Paulus.

a P Oſt hæc ✱ egreſſus ab Athenis, venit Corin 1
thum, & inueniens quẽdam Iudæũ nomi 2
ne Aquilã Ponticum genere, qui nuper ve 3
nerat ab Italia, & Priſcillã vxorem eius, eo 4
quòd præcepiſſet Claudius diſcedere oẽs
Iudæos a Roma, acceſſit ad eos, & quia eiuſdẽ erat artis ma- 5
b nebat apud eos, & operabatur. Erant autem † ſcenofacto- †
a Faciendo tabernacula, vel funes, quia ſcenos Græcè, Latinè funis. Scenæ tabernacula dicuntur, quæ obumbrant. †
riæ artis. Et diſputabat in ſynagoga per omne ſabbatum, in- 6
terponens nomen domini Ieſu, ſuadebatque Iudæis, & Grę-
cis. Cum veniſſent autẽ de Macedonia Sylas, & Timotheus, 7
Euangelii. Deum eſſe, vel Ieſum hominem, illum eſſe Chriſtum, id eſt, Deum.
† inſtabat verbo Paulus, teſtificans Iudæis eſſe Ieſum Chri-
a Chriſtum non eſſe. 8
ſtum. Contradicentibus autem eis, & blaſphemantibus, ex-
a Euangelii complet præceptum, excutite puluerem, &c. b Reatus veſtræ mortis cadat. 9
c cutiens veſtimenta ſua, dixit ad eos Sanguis veſter ſuper ca
a Animam. b Ad deſignandam munditiam ab hoc ſanguine excuſſit veſtimenta. 10
put veſtrum. Mundus ego † ex hoc ad Gentes vadam. Et mi- 11
Gentilis. 12
d grans inde, intrauit in domum cuiuſdam nomine Titi Iuſti
a Hoc non fruſtra dicitur, ideo deum colebat, quia de proximo legem audiebat. 13
colentis deum, cuius domus erat coniuncta ſynagogæ. Cri-
a Hic eſt quem a ſe baptizatum Paulus ait. Neminem baptizaui, niſi Criſpum, & Gaium. 14
b Princeps illius ſynagogæ cui domus coniuncta erat. 15
ſpus autem archiſynagogus credidit domino cum omni do
mo ſua, & multi Corinthiorum audientes credebant, & ba-

MYSTICE. Sicut Petrus a fluctibus ſeculi per retia fidei extraxit, ſic Paulus vmbracula protectionis erigendo ab vmbra criminis ardore tentationis, & a ventis inſidiarũ verbo, & opere defendit.

c *Sanguis ve.* Raba. Annunciaui vobis iniquitatem veſtrã. Si iniquo non annũciaueritis iniquitatẽ ſuam, ſanguinẽ eius de manu tua reqrã.

✱ Chryſoſtomus. Hoc facit, vt non ſolo verbo terreat, & vehementius differt, vt pote multis perſuaſis.

d *Titi iuſti.* BEDA. Aut propriũ nomen viro fuit. Aut merito iuſtitię ſic cognominatus eſt. Nõ fuit hic Titus diſcipulus Pauli, cui ipſe epiſtolam ſcripſit, & Cretę epiſcopum ordinat, cum quo, & Barnabas aſcendens Ieroſolymam, contulit euangeliũ cum apoſtolis, inquirens in conſilio eorum an recte prędicaret pe-

baptiſma

F

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XVIII.

1 P Oſt hæc egreſſus ab Ath. *Hic conſequenter deſcribitur prædicatio Pauli in Corintho, & diuiditur in duas partes, quia primo ponitur hæc prædicatio, ſecundo aduerſariorum inſurrectio, ibi.* Gallione aũt. *Prima adhuc in duas, quia primo ponitur quoddã prædicationi præuium, ſ. eius aduentus ad Corinthum, cum dicit.*

Diuiſio.

2 Venit Co. *Quæ eſt ciuitas in prouincia Achaiæ, vt patet infra eo.cap.* 3 Et inuen.&c.Aq. *Qui tamen in Chriſtum credebat, cum Priſcilla vxore ſua, vt manifeſte patet in ſeq.* 4 Eo ꝙ præ. Clau.diſ.o.Iu.a Ro. *Huius aũt imperialis præcepti cauſa non exprimitur. Sed in ſcholaſtica hiſtoria dicitur, ꝙ hæc fuit cauſa, quia Iudęi habitantes Romæ familiaritatem contraxerant cũ Agripina eius vxore, & faciebant eam Iudaizare.* 5 Acceſ ad eos. *Tũ quia erant Catholici, tũ quia erant eiuſdem artis ſcenofactoriæ, a ſcena, quod eſt tabernaculũ, ſiue tentorium, Operabatur enim Paulus in hac arte pro victu ſuo habendo, ne grauaret eos quibus prædicabat, ſumptus ab eis accipiendo, & vt per hoc repellerentur Pſeudo apoſtoli propter quęſtũ prædicantes.* 6 Et diſp.in ſynag.per om.ſab. *Hic ponitur Pauli prædicatio, cũ dicitur.* Et diſp.in.ſyn.per om.ſab. *Aliis aũt dieb. intendebat operi manuali.* 7 Cum veniſſ.au.&c.inſt.ver. *Prædicationis. Quod autem ſubditur in aliquib. libris euangelii non eſt libris correctis, ſed ſubintelligitur. Ante aduentũ autem Sylæ, & Timoth. prædicabat Paulus, tamen in diebus ſabbatorum, ſed poſt eorum aduentum cœpit prædicare frequentius.* 8 Teſtifi.Iud. Ieſum eſſe Chriſt. *In lege, & prophetis promiſſum, & hoc per teſtimonium legis, & prophetarum.* 9 Contradic.autem, & blaſph. *Ipſum Ieſum.* 10 Excutiens veſt.ſua. *In ſignum, quod fecerat debitum ſuum de annunciando eis verbum veritatis.*

11 Sanguis veſter ſuper caput veſtrum. *Ideſt, pœna debita veniet ſuper vos ex rebellione veſtra.*

12 Et migrans inde. *Non tranſiens ad aliam ciuitatem, vt patet ex ſequentibus, ſed ad alium locum eiuſdem ciuitatis, ideo ſubditur.*

13 Intrauit in domum cuiuſdam nomine Titi. *Prius autem manebat in domo Aquilæ, & Priſcillæ.*

14 Cuius domus erat coniuncta ſynagogæ. *Per hoc enim Paulus poterat facere maiorem fructum in prædicatione, eo quod populus conueniebat illic, ideo ſubditur.*

15 Criſpus autem. *Iſte eſt quem baptizauit Paulus, ſicut ſcribitur 1.Corint.1. Cætera patent vſque ibi.*

1 Sec

MORALITER.

1 *Poſt hæc egreſſus, &c.ve.Co.* Vbi inuenit Aquilã, & eius uxorem Priſcillam, qui erant Chriſtiani, ut patet ex ſequentibus in hoc capitulo.

† *Et quia eiuſ.e.ar. &c, & opera.* Licet autem poſſet accipere ſumptus ab illis quib. ꝓdicabat, tñ operabatur manibus ne grauarentur. Vnde dicit 2. Theſſal.3 b, *Memores enim fratres eſtis fratres laboris noſtri, & fatigationis nocte ac die operãtes, ne aliquem veſtrum grauaremus.* Et inf.20.g.dicit. *Argentum autẽ, & aurũ, aut veſtem nullius concupiui, ſicut ipſi ſcitis, quoniã ad ea, quæ mihi opus erant, & his, qui mecum ſunt, miniſtrauerunt manus iſtæ.* In hoc aũt Paulus apoſtolus dedit exẽplum epiſcopis, qui ſunt ſucceſſores apoſtolorum, ne grauent in expenſis abbatias, & prioratus, qñ viſitant ſuas diœceſes, & ſimiliter archidiaconibus, & quibuſque aliis viſitantibus ſuos ſubditos. Item operabatur in faciendis tabernaculis, ſicut dicitur in textu.

† *Erant autem ſcenof.&c.artis.* Tabernacula vero ſunt domus portatiles ad protegendum habitantes in eis ab ardore ſolis, pluuiis, & a ventis. Per quæ moraliter ſignificatur doctrina Pauli, per quam protegimur ab ardore cupiditatis, & a pluuiis carnalitatis, & a ventis ſuperbiæ, & vanitatis, ſicut patet ſuas epiſtolas intuenti.

9 *Contradicentibus.* Segregauit ſe, & ſuos ab illis propter eorum obſtinationem, & iũxit ſe illis in quibus poterat proficere doctrinam, & ibi diu manſit ſecundum diuinam monitionem, vt in textu patet. Et hoc faciens dedit exemplum aliis prædicatoribus in ſimili caſu ſimiliter faciendi.

Galli

baptiſma fidei Gentes ſine circũciſione ſaluari, nõ quia ipſe de hoc dubitaret, ſed vt mentes dubitantium apoſtolorum auctoritate confirmaret.

a *Dixit autẽ dominus Paulo nocte per viſionem. Noli timere, ſed loquere, & ne taceas.* * Chryſoſtomus. Ea propter multo tẽpore manet illic. Nam perſuaſit quidem illi, & multitudo, & familiaritas Chriſti amplior. Maius enim periculum fuit poſtea etiam pluribus credentib. & Synagogę principe. *Ne timeas,* inquit. Hoc ad excitandum ſufficiebat, quia redargutus eſt timens, vel non redargutus, ſed cõfortatur, quaſi nihil paſſurus. Non enim ſemper illos affligi ſinit, ne infirmiores fiant. Nihil enim, ita contriſtabat Paulum, atque increduli quaſi contradicentes. Hoc etiam periculis eis grauius fuit. *Et ne ſileas,* inquit, *eo quod mihi populus multus eſt in hac ciuitate.* Fortaſſis etiã propter hoc illi apparet Chriſt.

b *Incipiente autem Paulo.* Rabanus. Implendo illud: Ne taceas, propter qđ ego ſum tecũ. Et ex hoc apparet deum cum eo fuiſſe, di.

c *De verbo,* Q. d. de verbo declarato, nũc & narrato, id eſt, euangelio, *& nomini.* Ieſu, & Dei, vel Dei patris. In Græco, apprehendẽtes omnes Græci Soſthenem.

d *Appre-*

a ptizabantur. Dixit autem dominus nocte per viſionem Pau-
a ¶Proximam oſtendit tentationem. b ¶Euangelium. c ¶Veritatem propter timorem.
lo: Noli timere, ſed loquere, & ne taceas. Propter quod ego
a ¶Vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſeculi.
ſum tecum, & nemo † apponetur tibi, vt † noceat te, quoniã
populus eſt mihi multus in hac ciuitate. Sedit autem ibi an- 1
num, & ſex menſes docens apud eos verbum dei. Gallione 2
a ¶Regionis, in qua eſt Corinthus.
autem proconſule Achaiæ inſurrexerunt vno animo Iudæi
a ¶Vbi Proconſul ſedebat.
in Paulum, & adduxerunt eum ad tribunal dicentes: Quia 3
a ¶Alterum Ieſum, vel deum Iudæorum, ſed aliter cœli præcipit, id eſt, quaſi patrem.
b contra legem hic perſuadet hominibus colere deum. Inci- 4
a ¶Iuxta illud, ne taceas, propter quod ego ſum tecum.
piente autem Paulo aperire os, dixit Gallio ad Iudæos: Si 5
a ¶Scelus manifeſtum etiam Gentibus, & magnum. b ¶Ad Iudæos enim loquitur. 6
quidem eſſet † iniquum aliquid, aut facinus peſſimum o viri 7
a ¶Iudex inter vos eſſem.
c Iudæi, † recte vos ſuſtinerem. Si verò quæſtiones ſunt de ver- 8
a ¶Non noſtræ, nec nobis notæ. b ¶Iudicetis. 9
bo, & nominib. legis veſtræ, vosipſi videritis: Iudex ego ho- †
a ¶In Chriſtum credentes.
d rum nolo eſſe. Et † minauit eos a tribunali. Apprehendentes 10
a Infidelem. b Iudæis, cum ignominia expulſis a tribunali Gentiles principem eorum maiore contumelia verberantes afficiebant. 11
autem omnes Soſthenem principem ſynagogæ percutiebāt
a Cura pro abblatiuo, vel curæ pro datiuo.
eum ante tribunal, & nihil eorum Gallioni curę erat. Paulus 12
a Perſecutionem maiorem, vel moram. b Annum, & ſex menſes. c Chriſtianis. d Benefaciens.
vero cum † adhuc ſuſtinuiſſet dies multos, fratribus valefa- 13
a Rediit de Europa in Aſiam, ſed breuiter anticipat. b Fides mutauit ordinem. Vnde, Non eſt maſculus, vel fœmina.
e ciens nauigauit in Syriam, & cum eo Priſcilla, & Aquila, q 14
f ſibi totonderat in Cenchris caput, habebat enim votum. 15
Eundo. Priſcillam, & Aquilam. b In Epheſo. 16
Deuenitque Epheſum, & illos ibi reliquit, ipſe vero ingreſſus 17

d *Apprehendentes autem omnes Soſthenem, &c.* * Chryſoſto. D
O confuſionẽ qua confuſi ſunt. Et nihil horũ, inquit Gallioni curæ erat, quãuis hoc totũ in ipſius contumeliam fuerit ſed quaſi inde ptãte accepta percutiunt, ipſi facientes indiſcreti furoris per confuſionem opus. Et quare ille non repercuſſit? quum & ipſe poteſtatem habuerit, ſed docebatur ii odeſte, & patienter viuere, & non referire, vt & Iudex diſcat quis ſic manſuetior. † affligat. Nõ parum hoc profuit præſentib. E Docuit enim horũ æquitas, & illorum temeritas, quòd talia iudiciariam ſententiam poſtulãt. At hi omnia citra ordinẽ faciunt.

e *Qui ſibi totonder.* * Chryſoſtomus. Vide quomodo lex ſoluta eſt, vide quomodo conſcientia detinebatur: Iudaicum erat capita radi ex voto, veruntamẽ oportebat etiam ſacrificium fieri, quod non eſt factum poſt verberatum Soſthenem.

Rabanus. Paulus, vel Aquila. Vt multi putant, Paulus vel timore Iudęorũ, vel auiditate conuertendi eos. Ambigue dictum eſt, ſed ſecũdum Hieronym. de Paulo eſt intelligendum.

f *Cenchris.* BEDA. F Portus eſt Corinthi, vbi nauem aſcenſurus caput ex voto totondit iuxta legem, qui ſe deo vouerant Num. 6. a. comam

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sedit autem ibi. *Id eſt, manſit, ſicut dicitur Deuteron. 1. g. Sediſtis ergo in Cadesbarne multo tempore, id eſt, manſiſtis.*
2 Gallione autem. *Hic conſequenter deſcribitur aduerſariorum inſurrectio contra Paulum, & patet litera vſque ibi.*
3 Dicentes: Quia contra legem hic perſuadet. *Scilicet contra legem Moyſi docet, quia lex Moyſi docet colere deum per cęremonias legis quas Paulus debere ceſſare dicebat, vt patet in epiſtolis ſuis in pluribus locis.*
4 Incipiens au. Pau. ape. os. *Ad reſpondendum.*
5 Dixit Gal. ad Iud. *Reſpondens pro Paulo.*
6 Si quidem eſſet ini. ali. *Inferendo nocumentum alteri in rebus ſuis furto, rapina, vel aliquo huiuſmodi.*
7 Aut fa. peſ. *Nocendo alteri in perſona propria, vel ſibi coniunta, vtpote in vxore, vel prole, quod eſt peius, quam ferre nocumentum in rebus.*
8 Recte vos ſuſtin. *Audiendo quærimoniam veſtram, & faciendo iuſtitiam.*
9 Si verò quæſt. *Erat enim Gentilis, & ideo non curabat, nec ad eum pertinebat diſcutere quæſtiones Iudaicæ legis.*
10 Et minauit eos, &c. *Tanquam deterentes tempus in friuolis.*
11 Apprehend. au. om. *Scilicet miniſtri proconſulis, qui tales repulſos a iudice ſolent percutiendo expellere.*
12 Paulus vero. *Hic conſequenter deſcribitur Pauli in Epheſo pdicatio, & hoc dupliciter, primo in ſuo aduentu, ſecundo in ſuo reditu cap. ſeq.* Diuiſio. *Prima in duas, ſ. in partem principalem, & incidentalem, quę incipit ibi.* Videns autem. *Circa primum dicitur,* Paulus vero cum adhuc ſuſtinuiſſet. *Id eſt, expectaſſet dies multos in Corintho.*
13 Fratribus valef. nauig. in Syr. *Id eſt, verſus Syriã, quia tunc venit Epheſum, vt patet ex ſequentib. q̃ non eſt in Syria, ſed in Aſia.*
14 Qui ſibi toto. in Cench. *Quę eſt portus Corinthiorum.*
15 Caput. *Secundũ ritum Nazarenorum completo tempore voti ſui. Hoc n. fecit Paulus, qui erat natione Iudæus ad euitandum Iudæorum ſcandalum, vt dictum eſt ſup. 16. cap. de circunciſione Timothei, ideo vero voluit ſpirituſſanctus, vt in primitiua eccleſia non ſtatim inhiberetur his, qui ex Iudæis cõuertebãtur obſeruatio legaliũ, ſicut inhibebatur his, qui ex Gentilib. conuertebantur Gentilitatis ritus, vt inter hos ritus differentia oſtenderetur. Nã Gentilitatis ritus reputabatur tanquã omnino illicitus, & ſemper a deo prohibitus. Ritus autem legis ceſſabat, tanquam impletus per Chriſti paſſionem vtpote a deo in figurã Chriſti inſtitutus, quæ ceſſat adueniente veritate. Sed nõ ſtatim omnino ceſſare debuit, ne ab aliquibus crederetur ſemper fuiſſe illicitus, ſicut Gentilitatis ritus, propter quod conuerſis de Iudaiſmo licebat legalia obſeruare tempore medio inter paſſionem Chriſti, & publicationem euangelii, ſic tamen, quod non ponerent fidem credentes, quod ſine tali obſeruatione fides Chriſti non ſufficeret ad ſalutem.*
16 Deuenitque Epheſum, & illos ibi reliquit. *Scilicet Aquilam, & Priſcillam.*
17 Ipſe vero ingreſſus ſynagogam diſputabat. *Oſtendens per ſcripturas in Ieſu Nazareno promiſſiones patrum eſſe completas.*

1 Rogantibus

MORALITER.

2 *Gallione autem procon. Achaiæ.* Sequitur.
† *Iudex ego.* In hoc dedit exemplũ alijs iudicibus, vt nõ intromittant ſe de impertinentibus ad ipſos.
14 *Qui ſibi toton. &c.* Moraliter autem tõdere, & ſuperflua deponere, & hoc prædicatoribus euangelij neceſſe eſt.

Iudæus

A comã nutriebãt, dũ Nazarei fieri volebant, & poſt eam tõdẽtes igni tradebãt. Hoc ergo fecit Paulus, non oblitus quid de abolitione legis cum alijs apoſtolis ſtatuerant Ieroſolymis, ſed ne ſcandalizaret credentes ex Iudæis, ſimulauit ſe Iudæum, vt Iudæos lucrifaceret. Quidã codices habent, totonderunt caput Priſcilla, & Aquila, ſed Aug. & Hieronym. ſingulari numero de Paulo interpretatur.

* Oportet omnino me feſtũ, quod inſtat, agere in Ieruſalem, ſed.

B Hieronym. ſic ponit: *Nauigabat Syriã, & cum eo Priſcilla, & Aquila, & totondit caput in Cenchris, votum enim habebat.*

† libere loqui.

a *Cæſaream.* Raban. Cæſarea metropolis eſt Cappadociæ. Nõdum in Syriam Phœnicis venerat.

b *Sciens tantum baptiſma Ioannis, & cæt.*

✻ Chryſoſtomus. Si ad baptiſma Ioannis ſolũ crediderat hic, quomodo ſpiritu feruebat? Nondũ enim datus erat ſic

* per gratiam.

C ſpiritus.

ſynagogam diſputabat cum Iudæis. Rogantibus autem eis 1
vt ampliori tempore maneret, * non conſenſit, ſed valefaciẽs 2 3
a ¶ Secundum illud, Si deus voluerit, etſi diximus, &c.
& dicens, * iterum reuertar ad vos Deo volente, profectus 4
a ¶ Cappadociæ, vel Palæſtinæ. ¶ A Cæſare Auguſto ſic vocatam. b ¶ Pro loco, vel merito. ¶ Fideles.
a eſt ab Epheſo. Et deſcendens Cæſaream aſcendit, & ſalutauit 5
¶ Syriæ. ¶ Vt ante ſolitus erat.
eccleſiam, & deſcendit Antiochiam. Et facto ibi aliquanto
tempore, profectus eſt perambulans ex ordine Galathiam
a ¶ Quia prius crediderant. b ¶ Suos uel Chriſtianos. c ¶ Supra dictum erat deuenit Epheſum, & illos ibi reliquit.
regionem, & Phrygiam, confirmans omnes diſcipulos. Iu- 6
a ¶ De Alexandria natus. 7
dæus autem quidam Apollo nomine, Alexandrinus genere, 8
¶ Veteribus. 9
vir eloquens, deuenit Epheſum potens in ſcripturis. Hic erat 10
a ¶ Fidem Chriſti. b ¶ Suo, uel ſancto. c Prædicabat Ieſum. 11
edoctus viam domini, & feruens ſpiritu loquebatur, & doce †
a Quod ſolum in aqua ſine ſpiritu erat.
b bat diligenter ea, quæ ſunt Ieſu, ſciens tantum baptiſma Ioã- 12
a Cum fiducia Iudæis prædicare. Prædicantem.
nis: Hic ergo cœpit † fiducialiter agere in ſynagoga. Quem
a Ad hoſpitium, uel priuatum colloquium.
cum audiſſent Priſcilla, & Aquila, aſſumpſerunt eum, & dili
a Dicentes ſpiritum eſſe neceſſarium.
gentius expoſuerunt ei viam domini. Cum autem vellet ire
a Ad Corinthios. b Priſcilla, & Aquila, & cæteri fideles. Qui erant Corinthi. c Ne timerent quaſi Iudæum.
Achaiam, exhortati fratres ſcripſerunt diſcipulis, vt ſuſcipe-
a Conſolationem Ego plantaui Apollo rigauit, deus incrementum dedit. b Prius Paulo prædicanti.
rent eum. Qui cum veniſſent, contulit multum his, qui cre- 13
a Sic conſolabatur, quia uincendo Iudæos conſolabatur Chriſtianos. 14
diderunt. * Vehementer enim Iudæos reuincebat, publicè
oſtendens per ſcripturas eſſe Chriſtum Ieſum.

ſpiritus. Si autem qui poſt illum opus habuerunt baptiſmate Chriſti multo magis ille. Quid igitur dicẽdum, neque enim vtrumque ſimpliciter ponit ſcriptor: Mihi videt ille eſſe vnus ex centũ viginti, qui cum apoſtolis baptizati. Vel ſi non eſt hoc, factum eſt idem cũ hoc, quod & cum Cornelio ſed non baptizatur antequam diligentius ei expoſuerunt. Hoc autem eſſe mihi verũ videtur, qu & baptizari illum oportebat, quoniam duodecim alij nihil perfectum ſciuerũ neque ea, quæ de Ieſu. Merito autem, ille baptizabat. Verumtamẽ ſi illi p baptiſma Ioannis rum baptizabant oportebat etiam diſcipulos hoc facer

Contulit mul. Al tranſlatio, prof multum credentibus per gratiam, hoc quod apoſtolus ſcribit: *Ego plantaui, Apollo rigauit, & c.*

CA

NICOLAVS DE LYRA.

1 Rogantibus autem eis, vt ampliori tempore maneret. *Ad pleniorem informationem.*

2 Non conſenſit. *Volens alibi proficiſci, vbi nondum prædicatũ erat euangelium, ordinauit tamen ibi miniſtros eccleſiæ ad fidelium inſtructionem.*

3 Sed valefaciens, & dicens. *Ad ſui excuſationem, & eorum conſolationem.*

4 Iterum reuertar ad vos. *Quod etiam fecit, vt patet ca. ſeq. Quod autem in aliquibus libris interponitur.* Oportet me diem ſolemnem aduenientem facere Ieroſolymis, *non eſt de textu, nec eſt in libris correctis, quia nec tunc Paulus iuit in Ieruſalem, ſed poſtea per magnum tempus.*

5 Et deſcendens Cæſaream. *Quæ eſt metropolis Cappadociæ, vt dicit glo. Alia autem eſt Cæſarea Philippi in prouincia Phænicis, & iterum alia in Palæſtina de quibus habitum eſt ſupra. Cætera patẽt vſque ibi.*

6 Confirmans omnes diſcipulos. *Id eſt, Chriſtianos in fide Chriſti.*

7 Iudæus autem. *Hæc eſt pars incidentalis, in qua occaſione prædicationis Pauli de qua ſanctus Lucas loquutus fuerat, facit mentionem de prædicatione, quam Apollo fecit ibidem, dicens.* Iudæus autem qui. *nomine.*

8 Apollo nomine. *Exprimitur eius nomen, quia erat famoſ.*

9 Alexandrinus genere. *Ideſt, in Alexandria natus per diſperſionem Iudæorum, quam fecerat Antiochus.*

10 Potens in ſcri. *Legis, & prophetarum.*

11 Hic erat edoctus vi. *Ideſt, Euangelium Chriſti, imperfecte tamen, ideo ſubditur.*

12 Sciens tantum. *Sed Aquila, & Priſcilla, qui remanſerant Epheſi hanc imperfectionem ſuppleuerunt. Ex quo patet, quod dictum eſt ſup. in prin. cap. eos eſſe Chriſtianos.*

13 Qui cum veniſſet. *Scilicet in Achaiam in qua eſt Corinth*

14 Contulit. *Prius per prædicationem Pauli, propter quod Paulus 1. Corinth. 2. b. dicit.* Ego plantaui, Apollo rigauit.

MORALITER.

7 *Iudæus autem quidam Apol.* Qui interpretatur mirabilis, ideo ſignificat prædicatorem, qui debet eſſe mirabilis in bona vita, & etiam in doctrina ſana, ideo ſubditur.

10 *Potens in ſcri.* Ideſt, deuotus, ideo ſubditur.

† *Et feruens, & c. Quem cum audiſſent Priſcilla, & Aquila.* In hoc autem, quòd vir tantæ excellentiæ doctrinam ſimpliciũ perſonarum ſuſcepit humiliter, & deuote, arguuntur illi, qui ex præſumptione dedignantur ab aliis diſcere veritatem.

MOR-

CAP. XIX.

A *Actum eſt.* ſequitur.
b *Si ſpiritum ſanctum accepiſtis.* ✠Chry. Sciebant.n. quod non habebant, & vult illos fateri, vt agnoſcãt quid ipſis deſit, & petant.

CAP. XIX.

Dictum eſt Apollo, venit Epheſum, illuc etiam Paulus redit, vbi Priſcillam reliquit.
a Actum eſt autem cum Apollo eſſet 1
Corinthi, vt Paulus peragratis ſupe-
rioribus partibus veniret Epheſum,
a Baptizatos forſitan ab Apollo, vel Iohanne, ſecundum Aug.
& inueniret quoſdam de diſcipulis.
a Si poſt baptiſma manus impoſitionem, qua ſpiritus datur accepiſtis?
Dixitque ad eos. Si ſpiritum ſanctum 2
b c accepiſtis credentes. At illi dixerunt ad eum: Sed neque 3
Baptiſmate.ſ.pœnitentiæ, vel indulgentiæ.
ſi ſpiritusſanctus eſt audiuimus. Ille vero ait: In quo ergo ba 4
Pœnitentiæ, ſcilicet.
ptizati eſtis? Qui dixerunt. In Iohannis baptiſmate. Dixit
d autem Paulus: Iohannes baptizauit baptiſmo pœnitentiæ 5
populum, dicens, in eum qui venturus eſſet poſt ipſum, 6
Baptizando. a Quaſi dicatur, credere in ſpiritumſanctum non eſt Iohanni contrarium, ratione cuius ipſe præcurſor fuit. b Dicentem: Ite baptizate omnes gentes in nomine patris, & filij, & ſpiritusſancti. c Non rebaptizati quod audierant Iohanni congruere.
vt crederent, hoc eſt in Ieſum. His auditis baptizati ſunt in 7
Conſummationis,
nomine domini Ieſu. Et cum impoſuiſſet illis manus Pau
a Signum conſuetum ſpiritusſancti ſuſcepti.
e lus, venit ſpũſſanctus ſuper eos, & loquebantur linguis, &
f a Docendo, vel futura prædicendo. 8
g prophetabãt. Erãt ãt oẽs viri fere duodecim. Introgreſſus

c *Sed neque ſi ſpiritusſanctus eſt audiuimus. Ille vero ait. In quo ergo baptizati eſtis? Qui dixerunt. In Ioannis baptiſmate. Dixit autem Paulus Ioannes baptizauit, & cætera.*

bap ſ. ✠Tertu. Adeo poſtea in Actis Apoſtolorũ inuenimus, quoniam qui Ioannis baptiſmum habebant, non accepiſſe ſpiritum ſanctum, quem ne auditu quidem nouerant, ergo non erat cœleſte, quod cœleſtia non exhibebat, quum ipſum quod cęleſte in Ioãne fuerat ſpiritus ꝓphetię, poſt totius ſpũs in dñm translationẽ vſque adeo defecerit vt quem prędicauerat, quem aduenientem deſignauerat, poſtmodum, an ipſe eſſet miſerit ſciſcitatum. B Agebatur itaq; baptiſmus Pęnitentiæ, quaſi candidatus remiſſionis, & ſanctificationis, in Chriſto ſubſecuturæ. Nam quod prædicabat baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem delictorũ; in futuram remiſſionem enunciatum eſt. Siquidem pęnitẽtia antecedit, remiſſio ſubſequitur, & hoc eſt viam ꝑparare, qui autem præparat, non idem ipſe perficit, ſed alii perficiẽdum precurat. Ipſe profitetur ſua non eſſe cęleſtia, ſed Chriſti, dicendo. Qui de terra eſt. de terra loquitur, qui de ſupernis venit, ſuper omnes eſt. Item ſola ſe pœnitentia tingere, vẽturum mox qui tingueret, in ſpiritu, & igni. Scilicet quia vera, & ſtabilis aquæ fides, quæ tingitur in ſalutem, ſimulata autem, & infirma igni tingitur in Iudicium.

d *Iohannes baptizauit.* Beda. Non peccata remiſit, ſed pęnitentiam docuit. Nam ſicut circuncíſio in patriarchis ſignaculum fidei, quam habebant fuit, ita & hoc lauacrum populus pœnitens, quaſi ſignaculum ſuæ deuotionis accepit, qđ Chriſti baptiſma, in quo fit remiſsio, figurabat.

Rab. Non eſt baptiſma quod non datur in noĩe trinitatis Baptizati a Iuda non rebaptizãtur, quia in fide trinitatis, ſed baptizati a Iohanne, quia Iohannes in aqua tantum. Chriſtus in ſpiritusſancto baptizat. Cũ ergo bonus vel malus miniſter baptizat, ſi plena eſt trinitatis fides, domin9 baptizat. In aqua vero ſola a Iohãne baptizati, a Paulo ſunt baptizati.

C Be. Quaſtio eſt ſi ille qui per ignorantiam forte a non baptizato, ſed tñ rectę fidei baptizatus eſt debeat rebaptizari? Quã hoc capitulo expoſitã reor. Quid.n. differt, an tunc ante initium baptiſmi Chr̃i, an núc a quopiam ſine ſuſceptione eiuſdẽ quiſquã baptizaretur? cũ quo Iohannes in fide, &
nomine

nomine Chriſti venturi baptizauit, iterũ baptizandos ꝑdicauit, dicens. Ego baptizo in aqua, ille baptizabit in ſpũſancto. D

e *Et cum impoſuiſſet Paulus illis manus, &c.* *Chryſoſ. Ab ipſo baptiſmate prophetant, Hoc autem Ioannis baptiſmus non habebat, Ideo & imperfectus erat, vt autem talibus digni fierent, prius illos præparauit, atque hoc uolebat Ioannes baptizans, vt crederent in eum. qui poſt ſe venturus erat Hinc oſtẽditur dogma magnũ quod perfecte purgãtur a peccatis. qui baptizantur. Niſi.n. purgarentur; non accepiſſent illi ſpiritum, non tam ſtatim conſequuti eſſent chariſmata. Et unde quod duplex donum fuerit & linguæ & prophetiæ, Bene autẽ dixit: baptiſmo pœnitẽtiæ, quod Ioannis eſt, & nõ remiſsionis addacens illos, & ſuadens, ꝙ abſque ea ſit illud. commẽ in Sophon.c.3

*Hie. Sacerdotes quoque q dant baptiſmũ, & ad Euchariſtiã dñi imprecantur aduẽtũ faciunt oleum chriſmatis, manus imponunt, cathecumenos erudiunt. Leuitas, & alios conſtituunt ſacerdotes, non tam in E dignantur nobis, hæc exponentibus, & prophetis vaticinantib. quam dominum deprecentur, & ſtudioſe agant, ne de ſacerdotibus, qui violant ſancta domini, eſſe mereantur.

*Greg. Monophiſitas vero & alios ex ſola vera confeſsione Eccleſia recipit, quia ſanctum baptiſma quod ſunt apud hęreticos conſequuti, tunc in eis vires emundationis recipit, cum vel illis per impoſitionem manus ſpiritum ſanctum acceperint, vel illi propter profeſsionem verę fidei Sanctę, & vniuerſalis Eccleſię viſceribus fuerint vniti.

f *Erant ante omnes* Rab. Iudicia Dei abyſſus multa Ecce Aſia Apoſtolorũ viſitatione indigna, nunc apoſtolico numero ſacrata, & ꝓphetię munere eſt ſublimata. Et notãdum, ꝙ ſpũſſanctus hic in duodecim diſcipulos & ſup in c. 2. (q̃ numerus ꝑficit duodenario decies ducto) aduentus ſui ſigna monſtrauit illud in Ieruſalem, hoc in Epheſo, q̃ eſt ciuitas Gręcorum, in quo oſtẽditur illos tñ, ſiue de Iudęis, ſiue de Gentibus ſpiritum replere, qui ſunt in catholica vnitate. Ioan.1.ca. pial 5.b. infra 2.4.f.

g *Introgreſſus autem, &c.* *Chryſ. Vide vbique, vt ſeipſum in Synagogas intrudit, & ſic egreditur. Semper.n. ab illis volebat occaſionem ſumere, vt dixit. Nam & gentes extimulabãt iam, & alacriter ſuſcipiebant ipſum. Iudęi autem ſuſcipientibus fidem gentibus, pęnitudine ducebantur. Volebat diſcipulos illius abſtrahere, & inde facere initium, magis q̃ congregentur illic. Et non ſimpliciter hoc faciebat, propter hoc diſſerebat illis continuo, quia perſuadebat. Ne igitur quoniam libertatem dicendi audiſti, aſperitatem putes. De vtilibus rebus diſputat, de regno. quis non audiſſet? F

Quo-

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XIX.

Diuiſ. *Actum eſt.* Hic conſequenter deſcribitur prædicatio Pauli apud Epheſum in ſuo reditu. Circa quam primo ponitur prædicatio hæc. ſecundo quorundam præſumptionis repreſſio ibi. *Tentauerunt autem.* prima in duas, quia primo deſcribitur doctrina Pauli, quantum ad ueritatem baptiſmi. ſecundo quantum ad prædicationem euangelii, ibi. *introgreſſus autem.* prima patet, vſque ibi.

2 *Si ſpiritum ſanctum accepiſtis.* ſ. in ſigno ſenſibili, quia tunc ſic dabatur baptizatis per impoſitionem manuum Apoſtolorum.

3 *Sed neque.* Hoc modo datus, uel dandus.

Audiuimus.

4 *Audiuimus.* licet audiuiſſent quod Deus eſſet trinus, & unus. cætera patent vſque ibi.

5 *Iohannes baptizauit.* Erat.n. baptiſmus Iohannis quædam ꝓteſtatio faciendi pœnitentiam, & diſponendi ſe ad baptiſmum Chriſti, in quo datur gratia iuſtificans.

6 *Dicens in eum, qui venturus eſſet poſt ipſum, ut crederent, &c.* hoc .n. prædicabat Iohannes, vt patet Matt. 3. & Io. 1.

7 *His auditis baptizati ſunt in nomine Domini Ieſu.* In hac.n. forma dabatur baptiſmus in primitiua eccleſia. rationibus dictis ſup. 3.c. Cætera patent.

8 *Introgreſſus autem ſynagogam.* Hic conſequenter ponitur doctrina Pauli, quantum ad publicationem euangelii, cum dicitur.

Cum

MORALITER.

1 *Factum eſt autem.* Sequitur. 2 *Dixit, &c.* ſ. Paulus.

Si

3 *Si ſpiritumſanctum accepiſtis credentes, &c.* per hoc oſtenditur ꝙ bonus prælatus, & curatus debet eſſe ſolicitus circa neophy-

 tos,

A a *Quotidie diſputans in ſcho.* Beda. Ab hora quinta, vſque ad horam nonam, & decimam, ſicut tradit tara quibuſdã, quia horas operi quinque, alias quinque doctrinæ, duas dabat cibo, & orationi, quod nulla tamen authoritate firmatur.
b *In ſchola tyran.* Rab. pro dignitate. Vel proprium nomen & interpretatur continens, vel cõfirmans. † libere.
c *Per biennium.* Bed. Hoc tempore Paulus in Epheſo ſcripſit primã epiſtolã ad Cor.
d *Virtutes non quaſlibet, &c.*
*Chry. Non ferentes tangebant ſolum, ſed & accipientes apponebant. Idcirco Chriſtus non permittit illum abire in Aſiam, obſeruãs, vt equidem opinor tempus hoc.
Lib. 4. de fide orth. c. 16. † vulgares *Damaſ. Chriſtus dominus ſanctorum reliquias, velut ſalutiferas fontes præbuit, ex quibus plurima ad nos beneficia manãt, ſuauiſſimumque vnguẽtum profluit. Nec uero quiſquam huic ſermoni fidem detrahat. Nam ſi aqua in deſerto ex ſolida, & aſpera rupe, atque ex aſini maxilla ad ſedandam Sampſonis ſitim, Deo ita uolente, proſiliit, eritne, cur cuiquam incredibile videatur ex martyrum reliquiis ſuaue vnguentum ſcaturire? Minime certe, iis quidem quibus Dei potẽtia, honorque, quo ſanctos ſuos afficit, perſpectus, & exploratus eſt. Atque illud quidem veteri lege comparatum erat, vt quiſquis mortuum contigiſſet, immundus cẽſeretur, verum hi in mortuorum numero minime habendi ſunt. ex quo. n. ipſamet vita, ac vitæ author inter mortuos aſcriptus eſt, eos qui in ſpe reſurrectionis, fideque erga eum, diem extremam clauſerunt, mortuos haud quaquam appellamus. Qui. n. mortuum corpus miracula edere queat? quomodo itaque modo per ea dæmones expellũtur, morbi profligantur, ægroti ſanantur, cæci proſpiciunt, leproſi mundantur, tentationes, ac mœrores diſcutiuntur, ac denique omne donum optimum a patre luminum eorum opera ad eos, qui fide minime dubia, deſcendit? quid nõ laboris ſuſcipias, vt patronũ quendam nanciſcaris, qui te mortali regi offerat, ac tuo nomine ad eum verba faciat? An non igitur ii honorãdi ſũt, q totius (Exod. 17. Iud. 15. — Num. 19. — Matt. 11. Iacob. 1. — B — C)

D totius humani generis patronos ſe profitentur, ac Deo noſtra cauſa ſupplicant? Honorandi certe, & quidem ita, vt eorum nomine templa Deo extruamus, dona offeramus, eorũ memoriam colamus, atque in ea ſpiritualiter oblectemur, quo nimirum lætitia noſtra iis, a quibus imitamur, cõgruat, ac non dum eos colere, ac demereri ſtudemus, offendamus potius, & irritemus. Quibus. n. reb. Deus colit, iiſdem quoque ſerui eius oblectãtur. Quib. autẽ Deus offenditur iiſdem ipſius etiã milites offenduntur.
e *Semicinctia* Rab. veſtes ex uno latere pendentes. vel zonæ, ſiue veſtes nocturnæ, uel genus ſudarii, quo Hebræi vtuntur in ea.
f *Exorciſtis.* Bed. Ioſephus. Excogitauit Salomon, & docuit ſuos modos exorciſmi. i. coniurationis, quibus immundi ſpiritus expulſi non audebant ad homines reuerti. Fit autem hoc per reprobos ad condemnationem ipſorum, & utilitatem eorum, qui vident, & audiunt, qui licet illos deſpiciunt, qui ſigna faciunt, tamen Deum honorant, ad cuius inuocationem fit.
*Augu. Vera pietate homines Dei, aeream poteſtatem inimicam contrariamque pietati exorcizando eijciunt.
*Idem. Qui præſunt, manum obſeſſo imponere, & exorcizare dicuntur & per diuina dæmonem adiurando expellere.
*Ignatius. Saluto Subdiaconos, lectores, cantores, oſtiarios, laborantes, exorciſtas confeſſores.
g *Inuocare ſuper eos qui habebant ſpiritus malos.* *Tertull. Operatio dæmonum eſt hominis euerſio, ſic malitia ſpiritalis a primordio auſpicata eſt in hominis exitium. Itaque corporibus quidem, & valetudines infligunt, & quoſdam caſus acerbos, animæ vero repentinos, & extraordinarios per vim exceſſus.
*Iuſtinus. Nunc quoque nos qui in crucifixum ſub Pontio Pilato Ieſum Dominum noſtrum credimus, dæmones omnes, & ſpiritus malignos adiuratos eijcimus, & imperata facere cogimus.

Erant

¶ Breuiando tacet quid loquebatur.
autem ſynagogam: cum fiducia loquebatur per tres men- 1
ſes, diſputans & ſuadens de regno Dei. Cum autem quidã 2
a Non ſolum non credentes. b Doctrinam. 3
indurarentur, & non crederent† maledicentes viam domi 4
a Hæreticum hominem poſt primam, & ſecundam correctionem deuita. 5
b Ne inficerentur infidelium blaſphemiis. 6
ni coram multitudine, diſcedens ab eis ſegregauit diſcipu 7
a idest, in ædificio in quo tyrannus docebat. b In illo loco prædicat, vt vbi abundauit perfidia fides floreat. 8
a los, quotidie diſputãs in ſchola tyranni cuiuſdam. Hoc au- 9 10
Diſputatio in ſchola.
b c tem factum eſt per biennium, ita vt omnes qui habitabãt 11 12
Minore.
in Aſia audirent verbum Domini, *Iudæi, atque Gentiles. 13 14
a Nulla erit impoſſibilis Deo, qui nullo impeditur loco. b Non modicas. Nulla virtus Dei modica eſt.
d Virtuteſque non quaſlibet faciebat Deus per manum Pau
Faciebat. Suo more narrationes breuiat
li, ita ut etiam ſuper languidos deferrentur a corpore eius, 15 16
a Quibus laborantium ſudor tergitur. b Zonæ, vel genus veſtis: vel ſudarij. 17
e ſudaria, & ſemicinctia, & recedebant ab eis languores, &
ſpiritus nequam egrediebantur. Tentauerunt autem qui- 18
a ¶ Inconſtantibus. a ¶ Exorciſta adiurator.
f g dam, & de circumeuntibus Iudæis exorciſtis inuocare ſu-
Quibus ars erat exorcizandi.
per eos, qui habebant ſpiritus malos, nomen Domini Ie-

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Cum fiducia loquebatur.* poſtpoſito timore humano.
2 *Diſputans.* cum contradicentibus.
3 *Et ſuadens.* audientibus voluntarie.
4 *De regno Dei.* i. de ſuperna felicitate, quæ conſiſtit in aperta Dei viſione. ſ. deitatis principaliter, & humanitatis ſecundario. ſuadebat etiam de modo veniendi ad hanc beatitudinem, quæ eſt per fidem charitate formatam.
5 *Cum autem quidam indurarentur.* in ſua infidelitate.
6 *Maledicentes viam domini.* i. doctrinam Chriſti.
7 *Coram multitudine.* quod erat ſignum obſtinationis eorum.
8 *Diſcedens ab eis.* Paulus.
9 *Segregauit diſcipulos.* i. credentes, ne inficerentur verbis obſtinatorum.
10 *Quotidie diſputans.* ad declarationem euangelicæ veritatis.
11 *In ſchola.* i. in ædificio de quo Paulus ſcholam fecerat.
12 *Tyranni cuiuſdam.* Dicunt aliqui quod tyranni eſt propriũ nomen illius cuius erat ædificium. Alij vero dicunt, quod eſt appellatiuum, & accipitur tyrannus hic pro homine potente, & fecerat ibi Paulus ſcholam, vt obſtinati timerent eum impedire, propter domini loci poteſtatem. Ideo ſubditur.
13 *Hoc autem factum eſt per biennium.* pacifice.
14 *Ita vt omnes, qui habitabant, &c.* i. audire poterant libere.
15 *Virtutes.* ad confirmationem huius doctrinæ.
16 *Non quaſlibet faciebat Deus.* i. non modicas, vel communes, ſed multas, & excellentes, vnde ſubditur.
17 *Ita ut etiam ſuper languidos deferrentur a corpore eius.* quod eſt maius, quam ſi per tactum Pauli, vel per eius orationẽ fierent talia.
18 *Tentauerunt autem.* poſtquam deſcripta eſt prædicatio Pauli, hic conſequenter ponitur præſumptio nis quorundam reprehenſio, qui volebant dæmones expellere ab obſeſſis virtute nominis Chriſti a Paulo prædicati, in quem tamen non credebant. & patet litera vſque ibi.

Ty an- *Sicut*

MORALITER.

tos, vtpote ne forte circa eos aliquid ſit omiſſum de neceſſariis ad ſalutem, vel eccleſiæ ſacramenta, vt ſic modo debito ſuppleãtur omiſſa, ſicut in propoſito Paulus fecit.
5 *Cum autem.* ne à dictis maledicis interficerentur.
10 *Quotidie diſputans.* Tyrannus dicitur a tyro Græce, quod ẽ fortis Latine. Paulus n. accepit domum per locationem a quodã viro potenti, cuius timore aduerſarii Pauli non auderent moleſtiam facere ſibi, & ibi fecit ſcholam, ſecundum ſenſum literalem. Moraliter autem per iſtum fortem, & potentem ſignificatur Chriſtus qui dicit de ſe ipſo Mat. vl. d. *Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo, & in terra.* Domus autem eius eſt eccleſia, in qua doctor catholicus habet ſcholam, quando docens tenet Chriſti, & apoſtolorũ doctrinam, quod non faciunt hæretici, hanc doctrinam deprauãtes, nec doctores vanegloriosi curioſa, & inutilia docentes.
18 *Tentauerunt autem.* per illos qui abutebantur nomine Chriſti cum eſſent increduli ſignificantur eccleſiæ miniſtri indigne ſacra miniſtrantes, in quibus fit inuocatio nominis domini. Et ſicut illi fuerunt a dæmoniaco nudati, & vulnerati corporaliter, vt dr in textu, ſic & illi indigne ſacramẽta miniſtrantes denudantur

Ecce exorciſmus. a Nos non prædicamus,ecce ſignum infidelitatis.
ſu,dicentes: Adiuro vos per Ieſum quem Paulus prædicat.
a Erant autem cuiuſdam Sceuæ Iudæi principis ſacerdotum 1
Similiter.
b ſeptem filii, qui hoc faciebant. Reſpõdens autem ſpiritus
a De hoc Arat.ver.dicit. Cognoſce furorem Gens inimica tuum.Dæmon regnare fatetur,Quem veniſſe negas,atque hoc conuinceris ipſo. Quo ſtimulante ruis.
c nequam dixit eis Ieſum noui, & Paulum ſcio. Vos autem 2
a Tentantes inuocare nomen Ieſu Chriſti. 3
d qui eſtis? Et inſiliens homo in eos in quo erat dæmonium
a Graue ad nocendum. b Non ipſi eis dominati ſunt. c Duorum exorciſtarum.
peſſimum,& dominatus† amborum, inualuit contra eos, 4
a Scilicet quod inualuit. b idest,diuulgatum.
e ita vt nudi & vulnerati effugerent de domo illa. Hoc aũt no 5
tum factũ eſt omnibus Iudæis, atque Gentilibus q habita
Propter hoc factum. 6
bant Epheſi,& cecidit timor ſuper omnes illos, & magni- 7
ficabatur nomen Domini Ieſu.†Multique credentium ve- 8
Philoſophi.
f niebant confitentes,& annunciantes actus ſuos. multi aũt 9
ex eis, qui fuerant curioſa ſectati, cõtulerunt libros, & cõ 10 11
a Exemplum relinquentes. b Quæ inde poſſent haberi ſi uenderentur, vel quibus comparati erant. 12
buſſerunt eos coram omnibus,& computatis pretijs illorũ 13
Hoc dicitur,vt maior ſit fides illorum.
g inuenerunt pecuniam denariorum quinquaginta milium
a Quod combuſſerunt libros,vt prædictum eſt.
h Ita fortiter creſcebat verbum Dei,& confirmabatur. His 14
Biennio. Sancto,vel ſuo. b Quia iam ibi prædicatum fuerat:& ideo tranſitus ſufficiebat. 15
autem expletis propoſuit Paulus in ſpiritu tranſire a Ma- 16
cedonia, & Achaia ire Ieroſolymam, dicens. Quoniam 17 18

a *Erant autem.* Be. in Græco. Erant autem eiuſdem Sceuæ. proprium nomen ſacerdotis, interpretatur vero vulpecula clamans, vel loquens.

b *Septem filij,&c.* Bed. Quoniam ſathanas transfigurat ſe in angelum lucis, miniſtros etiam ſuos eadem ſimulatione colorat. vnde quia per ſeptenarium gratia ſpiritusſancti deſignatur in qua figura Chriſtus poſt reſurrectionem, cum ſeptem diſcipulis ẽ epulatus, filii Sceuæ quaſi ſpiritus malos expulſuri, ſeptenario cẽſentur, qui quia non credendo, ſed tẽtando Chriſti, & apoſtolorum nomen inuocant, non tm̃ a Deo ſed ẽt a dæmonibus, ſubdolæ falſitatis merito condemnantur. Et bene filii Sceuę dicuntur, qui vulpecula clamãs interpretatur. Quod animal doli, & aſtutiæ ſagaciſſimum Iudę os, Gẽtiles,& hę reticos eccleſię inſidiãtes & garrula voce ꝑſtrepentes oñdit, de quib. cuſtodib. eccleſię præcipitur. Capite nobis vulpeculas quę deuaſtant vineas.

c *Ieſum noui,& Paulum ſcio.* *Chryſ. Q.d. Vos nõ creditis, ſed abutentes hoc nomine, talia dicitis. Igitur deſertum,& facile expugnabilia arma eſtis,& ita non eſtis pręcones, ſed mei inquit, eſtis. Magnus furor dęmonis. Potuiſſent hęc illis facere Apoſtoli, ſed non faciebant nunc. Nam qui imperabant illis, qui hęc faciebãt, multo magis. & ipſi facere potuiſſent.

d *Et inſiliens homo in eos,&c.* *Chryſ. Fortaſſis diſcerpit illorum veſtes,& dedolauit illorum capita. hoc.n. manifeſtauit dicendo, Inſiliẽs, atque adeo ſatis erat hoc facere. Addit ita ẽt ne poſtea auſit, quis nomen illud nominare tã temere, terrentur alii,& magnum argumentum habent Deũ ſcire omnia, maximum argumentum erat, priuſquam a dęmonib. arguerentur, ſeipſos accuſabant, terrentur ne eadem patiãtur.

e *Hoc autem notum factum eſt omnibus Iudæis, atque gentibus, qui habitabant Epheſi,&c.* * Chryſoſtomus. Nonne hoc etiam eos, qui obdureſcebant conuertere debuit? Dico oro. Sed nõ conuertit,& ne mireris. Malitię.n. nihil eſt quod pſuadeat. Ne igitur admiremur quomodo non crediderunt, qui tales facti, vbi.ſ. ipſa fides dum negare non poſſunt ſæpe in diuerſum eos compulit, nempe in malitiam, vt quando dęmonia cum dicunt filiũ Dei. An non videtis etiam nũc hæc fieri?& multos homines ſimiles ſerpentibus eſſe incredulos,& ingratos, qui & ipſi ſicut ſerpentes quando beneficia acceperint,& ab aliquibus humaniter tractati fuerint, benefactoribus infeſti fiunt. D

f *Multi autem, &c.* Beda. Magicæ artis induſtriam, cuius ſectatores merito libros incendunt, licet precio magno ęſtimatos quia dęmones quibus ſeruierant, Ieſum appellare, & Apoſtolos eius vident honorare. † De pœn.di. 1.c.voluiſſent

g *Quinquaginta miliũ* Beda. Et in euangelio debitoribus ſub quinquagenario numero debita laxantur, quia nos quinque ſenſibus corporis ſubſiſtentes in hac uita decalogi pręcepta tranſgredimur, hic autẽ propter enormitatem magici ſceleris millenarius eſt adiectus. Aliter quinquagenarius numerus refertur ad pœnitentiam,& peccatorum remiſſionem. Vnde & quinquageſimus eſt pœnitentię pſalmus,& quinquageſimus eſt remiſſionis annus. Luc.7.f. E F

h *His autem expletis,&c.* Chryſ. Sat diu conuerſatus in ciuitate, vult iterum alio tranſire, vnde etiam mittit Timotheũ ac Eraſtũ in Macedoniam. Ipſe vero manet in Epheſo. Quo aũt ab initio volens in Syriã abire, iterũ reuertit in Macedoniam, oñdens q oĩa non ſua virtute faciebat iam prophetat dicẽs. *Oportet me etiam Romam videre.* Hoc aũt dicens, fortaſſis conſolatur eos, q non abſuturus, ſed breui iterum rediturus & prophetia diſcipulorum excitat mentes. hinc mihi videt ſcribere Corinthiis ab Epheſo; ac dicere, Nolim vos ignorare fratres de afflictione, q̃ accidit nobis in Aſia. qm̃.n. ꝑmiſerat ſe venturum in Corinthum; rationem reddit, q moretur.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Sceuæ iudæi principis Sacerdotum.* Eſt autẽ Sceuæ nomen proprium illius principis ſacerdotum.
2 *Ieſum noui,& Paulum ſcio.* i. virtutem eorum cognoſco.
3 *Vos autem qui eſtis?* q.d. ad vos non pertinet virtutes eorum inuocare, cum ſitis increduli.
4 *Et dominatus amborum.* i. duorum de ſeptem filijs principis Iudæorum. Conſequenter ponitur fructus huius repreſſionis, cũ dicitur.
5 *Hoc autem notum factum eſt omnibus.* per diuulgationem eorum qui uiderant.
6 *Et cecidit timor ſuper omnes illos.* vt nullus auderet talia attentare.
7 *Et magnificabatur nomen domini Ieſu.* tanquam magnæ uirtutis exiſtens.
8 *Multique credentium veniebant.* ad Paulum.
9 *Confitentes, & annunciantes.* peccata ſua, & relinquentes idola.
10 *Multi autem ex eis qui fuerant curioſa ſectati.* id eſt, artes magicas.
11 *Contulerunt libros.* i. apportauerunt ad Apoſtolum.
12 *Et combuſſerunt eos.* in contemptum diaboli,& honorem Ieſu Chriſti.
13 *Et compu.* Hoc additur ad oſtendendum quod hoc fecerunt ex magna voluntate, comburentes libros quos emerant ita care. Sciendum etiam, quod denarius valebat decem nummos vſuales, ideo ſic denominatur a numero denario.
14 *Ita fortiter creſcebat verbum Dei,* per multiplicationem fidelium.
15 *Et confirmabatur.* per augmentum fidei credentium.
16 *His autem expletis.* Superius poſitus eſt multiplex Pauli ꝓgreſſus per orbem ad prædicandum, hic conſequenter ponitur eius regreſſus in Ieruſalem ad tolerandum pro fide catholica, quam perſecutus fuerat ibidem, vt dictum eſt, ſup. 8.c.& 9. Et diuiditur in tres partes, quia primo ponitur propoſiti inſpiratio, ſecundo remotio impedimenti, ibi. *Facta eſt autem.* tertio proſecutio inſpirati, ſequ. cap ibi. *Nos vero.* Circa primum dicitur. *His autem expletis.* ſcilicet diſcurſibus Pauli pro prædicatione Euangelii. Diuiſio.
17 *Propoſuit Paulus in ſpiritu.* i. non propria voluntate, ſed magis ſpiritusſancti reuelatione,& ordinatione.
18 *Tranſire a Macedonia.* ad confirmandũ credentes,& accipiẽdam collectam, portandam fidelibus pauperibus, qui erant in Ieruſalem.

Oportet

MORALITER.

tur bonis gratuitis,& in bonis naturalibus vulnerantur.
10 *Multi autem,& c. curioſa ſectati.* i. magica, cognoſcentes virtutem Chriſti, artem magicam dimiſerunt,& libros cõbuſſerunt & hoc modo fecit Cyprianus magus, vt habetur in legenda Cypriani,& Iuſtinæ.

retur. Et dicit, Vltra tentationem: narrans quæ cum Demetrio acta ſint. Quam hic inſinuat tumultum non paruum, dicens de via hac factum eſſe. Iterum, periculum, iterum, tumultus. Vides claritud nem? facta ſunt ſigna duplicia, illi autem contradicebant. Ita vbique contexit opera.

runt, donec nouiſſimo tempore, inſequente, virtus crucis Dei viui eos diſperdidit, & ibi illuſionibus, quibus ante uos lædebant, coercuit.

d *Qui manibus fiunt.* Bed. Mira Gentilium ſtultitia talia colere, quæ ab homine conſtitui, vel deſinui poſſe cognoſcunt.

a *Romam videre.* Rab. Quam prius non viderat forſitan, vel quia leuem ducebat tribulationem, quã ibi paſſurus erat. Videre tantum dicit, non multa pati.

b *In Macedoniam.* Rab. tranſire uolebat de Aſia, in qua eſt Epheſus, in Europam, vbi Macedonia, & Achaia ſunt, & ſic rurſus ire in Aſiam, i. Ieruſalem cum eleemoſyna, de qua ſcripſit Corinthiis.

c *Demetrius.* Beda. Iſte dum viam domini turbare nititur, nomẽ proprium factis exequitur. Interpretatur enim, nimium perſequens. vnde tẽpla Dianæ argento ædificat. Argentum quippe eloquiũ ſignificat, & Gentilis verſutia religionẽ ſuam nudo ſermonis nitore ſolet aſtruere. *Chryſo. faciebat, inquit delubra argẽtea.

a Præponit futuram narrationem. b Quamuis propoſuerat tranſire tamen interim mittit legatos ad præparandam eleemoſynam, quã Ieroſolymam erat allaturus, cum ipſe veniret, tunc fierent collecta.

a poſtquam fuero ibi oportet me, & Romã videre. Mittens 1
b autẽ in Macedoniam duos ex miniſtrantibus ſibi, Timo- 2
theum, & Eraſtum, ipſe remanſit ad tempus in Aſia. Facta 3
¶ Motio. a ¶ Diſſenſio inter Paulum cum fidelibus, & Demetrium cum infidelibus.
eſt autem illo tempore turbatio non minima de via Do- 4
c mini. Demetrius enim quidam nomine argentarius fa- 5
¶ Eadem operantibus.
ciens ædes argenteas Dianę, præſtabat artificibus non mo 6
dicum quæſtum. Quos conuocans, & eos qui eiuſmodi
a ¶ Quia de pretio artificij lucr[illegible]
erant opifices, dixit. Viri, ſcitis quia de hoc artificio eſt no 7
¶ Vbi eſt.
bis acquiſitio, & videtis, & auditis, quia non ſolum Epheſi
ſed pene totius Aſiæ Paulus hic ſuadens auertit multam 8
a ¶ Ore proprio ſe condemnant.
d turbam, dicens, quoniam non ſunt dii qui manibus fiunt.
a ¶ Venditoribus, & emptoribus. b ¶ Acquiſitio lucri.
e Non ſolum autem hæc periclitabitur nobis pars in redar- 9
a ¶ Quia inculpabitur.
guitionem venire, ſed & magnæ Dianæ templum in nihi- 10
a ¶ Sic enim dicebat Paulus, dicens idolum nihil eſſe.
lum reputabitur, ſed & deſtrui incipiet maieſtas eius, 11
f quam tota Aſia, & orbis colit. His auditis repleti ſunt ira,
¶ Deſtrui non poterit.
g & exclamauerunt dicentes. Magna Diana Epheſiorum,

e *Non ſolum autem hæc periclit.* *Chryſoſt. Deinde etiam periculum exaggerat, addẽs *Periclitatur nobis portio hæc,* ne reprobet. Hæc .n. fore manifeſtat, q̃ periculum ſit famem paſſuros huius artis opifices. Et quamuis hæc dicta ſufficiebant illos ad impietatem adducere, ſed miſeri quidam, ac viles cum eſſent, inſtiunt magis, & non conſiderãt quod ſi homo hic valet tantum, vt omnes conuertat, & periclitentur dii, quãto magis Deus. Et quid mirabilius magis illa n[illegible], propter q̃ timem°. Deinde ne videatur lucri gratia dixiſſe vide quid apponit *Quam orbis colit.* Vides quod oſtendit maiorem Pauli virtutem, omnes miſeros, & ærumnoſos illos vocans? ſiquidem homo qui fugabatur hinc inde, & tabernaculorum factor tanta poteſt; Vide ab inimicis teſtimonia dari Apoſtolis, Illic quidem dicebant. Ecce impleſtis Hieruſalem doctrina veſtra. Hic quod deſtruenda eſt Dianæ maieſtas. Tunc dicebant conueniſſe orbem terrarum, quod h. & hic peribant. Nũc quod *periclitatur nobis portio noſtra, ne reprobetur, & abeat.* Sic & Iudęi de Chriſto dicebant, videtis quod mundus poſt illum vadit. Et, venient Romani, & tollent noſtram ciuitatem.

Et quomodo poſſibile erat fieri delubra argentea? fortaſſis ædiculis, & coopercula, quæ Ciboria vocant. Magnus .n. erat honor illius in Epheſo, vbi etiam templum illorum ſucceſſum ita contriſtauit eos, vt eum qui ſuccendiſſet, ne nominari quidem vellent vide vbique idololatriam a diuitiis fieri. Et illi propter pecunias. Et hic propter pecunias dolent, non quod illis pietas periclitetur, ſed quod materiam lucri non habituri ſunt.

Ad Romanos. *Mercialis. Bene igitur facietis, ſi abominamini idola. Hæc autem ſunt opera manuum hominum, non videntia, neque audientia, quia nec flatum habent, quę nec ſe nec vos quicquã iuuare poſſint. Quin potius cultores ſuos in malitiã æternæ tribulationis ſubmerſerunt, quia in ipſis manufactis dæmones damnati ſpũs erroris ſubintroierunt, qui hactenus per lõga ſecula creaturã ad imaginem Dei factã in morte decepe runt.

f *His auditis repleti ſunt ira.* *Idẽ. Vnde furor factus eſt? Quando de Diana audierunt, quando de lucri iactura, tales. n. vulgarium mores ſunt, facile corripi, & accendi ſolent.

Beda. i. non ſolum opera noſtra vana, nec mercede digna redarguẽtur, verum & religio noſtra dehoneſtabitur, ſi Pauli doctrina pręualuerit idola Deos non eſſe.

g *Magna Diana Epheſiorum.* Beda. quia Demetrius per iturã dixit

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Oportet me* Tunc .n. fuit ſibi reuelatum, quod de Ieruſalem iret Romam, modus tamen eundi, & cauſa non fuerunt tunc ſibi reuelata, ed infra 23. c.

2 *Mittens autem in Macedoniam.* hoc fecit, vt collecta eſſet facta, antequam illuc veniret, quod erat ſibi honeſtius, & expeditius, quia non ſic oportuit eum contrahere moram propter dictam collectam.

3 *Facta eſt autem.* Hic conſequenter ponitur remotio impedimenti, & diuiditur in duas partes, ſecundum duplex impedimentum. Secundum ponitur c. ſeq. ibi. *Vbi cum fuiſſet.* Prima in tres, quia primo impedimentum ponitur, ſecundo tollitur ibi. *Et cum ſ[illegible]* tertio iter Pauli reſumitur, in prin. ſeq. c. Prima adhuc in duas, quia primo ponitur impedimenti motiuum principium, ſecundo eius exercitium, ibi. *His auditis.* Demetrius n fecit illud impedimentum, commouens ciuitatem contra Paulum, & eius ſocios, motus propter damnum temporale, & cultum Dianæ. Et patet litera, paucis exceptis quæ exponentur.

4 *De via domini* i. de fide Chriſti.

5 *Faciens ædes argenteas.* Luna autem vocatur Diana, a Dian quod eſt lux Græce, & neos quod eſt nouum, quia eius lux renouatur omni mẽſe. Dicebatur etiam a Gentilibus pręſes viarum, quia eas oſtendit de nocte, & quia illis nihil creſcit, pingitur Diana in virginis figura tenens ſagittas, eo quod radios ſuos emittit vſque ad terram, tales ergo imagines Dianæ faciebat de argento iſte Demetrius, & tabernacula argentea pro reponendis imaginibus, ſicut frequenter fit in eccleſia de imaginibus ſanctorum.

6 *Præſtabat artificibus.* inter quos erat principalis.

7 *Scitis quia de hoc artificio eſt nobis acquiſitio* .i. magni lucri.

8 *Paulus hic ſuadens auertit multam turbam.* ab emptione talium imaginum, dicens in eis nihil eſſe numinis, aut virtutis.

9 *Non ſolum autem hæc periclitabitur nobis pars in redargutionem venire.* quia redarguimur de falſitate faciendo imagines nullam virtutem habentes.

10 *Sed & magnæ Dianæ templum in nihilum reputabitur.* i. cultus eius totaliter deficiet, quem ſeruauerunt patres noſtri.

11 *His auditis repleti ſunt ira.* Hic conſequenter ponitur cõmotionis exercitiũ contra Paulũ, & ſocios eius, quos volebant interficere p̃ ciuitatis cõmotionẽ contra eos, & patet litera vſque ibi *Et*

MORALITER.

✝ *Demetrius enim.* Iſte faciebat idola argentea, propter quod per ipſum ſignificatur promouens in eccleſia minus idoneos propter argentum. Nam taliter promoti idola debent dici, ſicut Zacharię 11. d. *O paſtor, & idolum derelinquens gregem.* Et nomẽ Demetrii conuenit taliter promouenti. Interpretatur .n. nimium perſequens. Taliter autem promouens maximam perſecutionem in eccleſia facit, quia per vitium Simoniæ idonæi officiis eccleſiaſticis priuantur, & inutiles, & nociui promouentur. Per Scribam vero qui ſeditionem ſedauit ſignificatur bonus prælatus, & conſtans, qui Simoniæ vitium diſſipat, & repellit.

a Huius clamoris, vel duarum partium.
Et impleta eſt ciuitas tota confuſione, & impetum fecerunt vno 1
a Spectaculum vbi rei puniebantur, ibi & Paulum cum ſuis punire voluerunt.
a animo in theatrum, rapto Caio, & Ariſtarcho Macedonib. comi
a Theatrum, quia non timebat puniri.
tibus Pauli. Paulo autem volente intrare in populum non permi
a Sui vel fideles amici Pauli.
ſerunt diſcipuli. Quidam autem, & de Aſiæ principibus, qui erāt
a Vbi conuentus populi.
b amici eius, miſerunt ad eum, rogantes ne ſe daret in theatrū. Alij
a Catholica. b A cultoribus Dianæ.
c autem aliud clamabant. Erat. n. eccleſia confuſa, & plures neſcie 2
a ¶ Pro reuerentia.
bant qua ex cauſa conueniſſent. De turba autē detraxerunt Ale- 3 4
a ¶ Ne occideretur, vel ne Paulum defenderet. b ¶ Dum trahitur manu ſilentium poſtulat.
xandrum, propellentibus eum Iudæis. Alexander autem manu ſi
a id eſt, vt populus redderet cauſam concilij, vel ipſe pro Paulo, & ſuis. b Alexandrum.
lentio poſtulato volebat rationem reddere populo. Quem ut co-
a Contra Deum Iudæorum.
d gnouerunt Iudæum eſſe, vox facta eſt vna omnium quaſi per ho-
a Vix. Ad ſilentium.
ras duas clamantiū: Magna Diana Epheſiorum. Et cum ſedaſſet 5
a Fortaſſe hæc eſt ratio. b Nullus vero clamori contradicit.
Scriba turbas dixit: Viri Epheſij, quis enim eſt hominum qui ne- 6
ſciat Epheſiorum ciuitatem cultricem eſſe magnæ Dianæ Iouiſ- 7
que prolis? Cum ergo his contradici non poſſit, oportet vos ſeda
a In Paulum, & ſuos. b Ex induſtria communiter loquitur, ne Paulum defendere videatur,
tos eſſe, & nihil temere agere. Adduxiſtis enim homines iſtos, ne- 8
e que ſacrilegos, neque blaſphemantes deam veſtram. Quod ſi De- 9
Chriſtianorum 10
metrius, & qui cum eo ſunt artifices habent aduerſus aliquem 11
a In foro vbi cauſæ ventilantur, non theatrales vbi damnati puniuntur. b Vt iudicent. c Demetrius & ſui 12 13
cauſam, conuentus forenſes aguntur, & proconſules ſunt, accu- 14
¶Coram conſulibus diſceptent. a Præter cauſam artificum. b Vbi de legibus agitur, non de occiſione 15
ſent inuicē. Si quid aūt alterius rei quæritis, in legitima Eccleſia 16
a Ideo agantur, nam. b Putamur ſeditionem aduerſus aliquos concitare. 17
poterit abſolui. Nam & †periclitamur argui ſeditionis hodiernæ 18
a Reus & occidi dignus. b Cauſam conueniendi. 19
cum nullus obnoxius ſit, de quo poſſimus reddere rationem cō- 20
a Alexander, deſeruit, vel dimitti fecit. 21
f curſus iſtius. Et cum hæc dixiſſet, dimiſit †eccleſiam. 22

dixit Dianam, & A illi ecōtrario magnam eſſe mirātur.
a *In theatrum.* Obſecrant quia populus incompoſitus irrationabili impetu, omnia audet. Et Paulus obtemperat, non enim erat vanæ gloriæ cupidus, neque arrogans. Scientes eius promptitudinem obſecrant sic omnes illum amabant fideles. Beda. Locus ſemicirculi formam habens in quo populus ſtās ludos ſcenicos inſpiciebat. vnde & a ſpectaculo Græce theatrum nomen accepit. De hoc Aratus. Non alio decuit cauſas meritumque Dianæ. Quam Latio tractare foro, capit area turpis Cōcilii deformis opus, &c.
b *Alij autem aliud clamabant.* Rabanus. Vt ueniant in theatrū. vel Deum alium dicebant Magnum, ſiue aliud idolum. Vel in Paulum opprobria.
c *Confuſa.* Rabanus, id eſt. collectio illa quę theatro affuit; erat permixta fidelibus ſimiliter, & perfidis diuerſa clamantibus.
d *Vox facta eſt vna omnium quaſi per horas duas clamantium. Magna Diana Epheſiorum.* Merito extrahūt Iudęi Scribam Alexandrum de turba illa, quæ tota Dianam adorabat.
e *Neque ſacrilegos, neque blaſphemantes deam veſtram.* Rabanus. Sacrilegi dicuntur a prophana diligentia. Sacrumentum mundum, & prophanum ſignificat.
f *Et cum hæc dixiſſet.* Rabanus. Hoc ait quaſi Iudæus, nolens Iudæos ab idolorum cultoribus occidi. Aut quaſi Chriſtianus locutus eſt.

CAP.

D

†protraxerunt vel prius inſtruxerunt.

E

† etiam Ioue delapſi ſimulacri.

†concione ditimetur

† concionem

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Et impetum fecerunt uno animo in theatrum.* locus erat vbi puniebantur rei, & dicitur a theoro, ideſt ſpecto, eo quod multi veniebant ad talia ſpeculandum, illuc. n. violenter traxerunt comites Pauli. Cætera patent vſque ibi.

2 *Erat. n. eccleſia confuſa.* i. congregatio populi.

3 *Confuſa.* quoniam pro magna parte ignorabat cauſam illius commotionis.

4 *De turba autem detraxerunt Alexandrum, propellentibus eum Iudæis. Alexander autem manu ſilentio.* quia volebat excuſare Paulum, ſed non habuit auditum, ſed magis clamoris tumultum.

5 *Et cum ſedaſſet Scriba turbas dixit.* Hic impedimentum dictæ commotionis tollitur, cum dicitur. *Et cum ſedaßet Scriba turbas.* Hic. n. habebat officium publicum in ciuitate, propter quod poterat populum magis ſedare.

6 *Quis enim eſt hominum.* q. d. non oportet hoc proclamare, cum ſit notum omnibus.

7 *Dianæ Iouiſque prolis.* i. Dianæ progenitæ a Ioue de Latona eius concubina, vt ſcribunt Poetæ. Cætera patent vſque ibi.

8 *Quod ſi Demetrius, & qui cum eo ſunt artifices habent aduerſus aliquem.* iſtorum hominum.

Cauſam.

9 *Cauſam.* aliquam rationabilem.

10 *Conuentus forenſes aguntur.* in quibus cauſæ ventilantur.

11 *Et proconſules ſunt.* i. præſentes ad iudicandum.

12 *Accuſent inuicem.* coram iudicibus ſi habent rationabilem cauſam.

13 *Si quid autem alterius rei quæritis.* propter cauſam Demetrii, & qui cum eo ſunt artificum, & in hoc alloquitur populum per artifices commotum.

14 *In legitima eccleſia.* i. in congregatione proconſulum legitime iudicantium.

15 *Poterit abſolui.* i. declarari.

16 *Nam & periclitamur.* i. in periculo ſumus.

17 *Argui ſeditionis hodiernæ.* a præſide, vel imperatore, tanquam negligentes de cuſtodia ciuitatis in pace.

18 *Cum nullus obnoxius ſit.* ſ. noſtrum ſit obnoxius, i. reus.

19 *De quo nos poſſimus reddere rationem.* noſtris ſuperioribus.

20 *Concurſus iſtius.* i. commotionis populi.

21 *Et cum hæc dixiſſet.* ille Scriba.

22 *Dimiſit eccleſiam.* i. congregationem populi, præcipiens, ut quilibet iret in pace ad domum ſuam.

CAP. XX.

A Poſtquam, &c. ſequitur. *Chryſ. Ab hoc tumultu, multa conſolatione opus erat. Hoc ſane, & facit, & vt conſoletur diſcipulos, vadit in Macedoniam, deinde in Græciam,

a *Ad Græciam.* Bed. Quę eſt prouincia Achaiæ, ad hanc uenit Paulus poſt Macedoniã, q̃a ſic ꝓpoſuerat,

B vt ſupra dictũ eſt, trãſita Macedonia, & Achaia ire Ieruſalem

b *Soſipater.* Bed. Antiqui ſic diſtinguebãt Soſipater Pyrrhi: ac ſi di. Soſi. qui erat pater Pyrrhi, quaſi Pyrrhus filius clarior fuerit, q̃ pater. Aliter comitatus eſt eum Soſipater vt ſit vnum nomen. Pyrrhi, ſubaudi filius In Hebræo Soſipater interpretatur, narrãs diſperſionem, vel ſaluans diſperſos.

c *Nos vero nauigauimus poſt dies azymorum, etc.* *Chry. Etenim mihi

C videtur dies feſtos celebraſſe in magnis vrbibus.

† vſque ad Achaia Soſipater

† expectauerũt

† die ſabbatorũ

† poſtridie

CAP. XX.

Poſtquam autem ceſſauit tumultus 1
vocatis Paulus diſcipulis, & exhor-
a Vt propoſuerat. 2
tatus eos, valedixit, & profectus eſt, 3
vt iret in Macedoniam. Cum autem 4 5
a Suo more hiſtoriam breuiat. 6
perambulaſſet partes illas, & exhor- 7
tatus eos fuiſſet multo ſermone, ve- 8
a nit ad Græciam. Vbi cum fuiſſet menſes tres, factæ ſunt il 9
a Obſederunt Iudæi viam expectantes nauigaturum. b Ad Ieruſalem
li inſidiæ a Iudæis nauigaturo in Syriam, habuitque cõſi- 10
a Fugiendo inſidias.
lium, vt reuerteretur per Macedoniam. Comitatus eſt au- 11
a Narrans diſperſionem, vel ſaluans diſperſos. b Diſſoluens, vel diſſolutus. c Nominatiuus.
b tem eum † Soſipater Pyrrhi Beroenſis. Theſſalonicẽſium 12
a Nomen proprium, interpretatur ſecuns, vel elatio, vbi habent alii Secundus. b A ciuitate.
vero Ariſtarchus, & Secundus & Caius, Derbeus & Timo
theus. Aſiani vero Tichicus, & Trophimus. Hi cum præ- 13
a Recto itinere, non enim timebant inſidias. b Paulum, & Lucam, & cæteros in circuitu venientes.
c ceſſiſſent † ſuſtinuerunt nos Troade, nos vero nauigaui- 14
Quæ eſt prima pars Macedoniæ.
mus poſt dies azymorum a Philippis, & venimus ad eos 15 16
Troadem in diebus quinque, vbi demorati ſumus diebus 17
a Ideſt, die dominico, qui eſt primus a ſabbato. b ideſt, ad myſteria celebranda congregati eſſemus.
d ſeptem. Vna autem † ſabbati, cum conueniſſemus ad fran 18
a Corporalem, vel ſpiritualem. b Ideo in nocte diſputat, quia in craſtino profecturus erat. 19
gendum panem, Paulus diſputabat cum eis profecturus 20
† in craſtinum, protraxitque ſermonem vſque ad me- 21 22
diam noctem. Erãt autem lampades copioſæ in cęnaculo,

bibus A Philippis abnauigat, vbi factæ ea quę de carceris cuſtode habes. Tertio autẽ nũc in Macedoniam venit, & magnum teſtimonium dat Philippenſibus, ideo & demoratur illic.

d *Vna autem ſabbati.* Nomen diei dicitur, vt ſit preparatio virtutis faciendæ, & dicendę. Beda. Alleg. Cœnaculum altitudo chariſmaton. Nox obſcuritas ſcripturarũ. Lampades expoſitiones ſecretorum. Dies dominica recordatio reſurrectionis Chriſti vel noſtrę. Hic mouetur doctor ſpiritualis, dulcedine reſurrectionis, & vitæ gaudio illectus, auditores ad ſumma prouocare, & prolixa diſputatione ſecreta ſcripturarum attingere, & eadẽ, propter infirmos lampade plenę expoſitionis illuſtrare, iuxta Apoſtolum qui cum dixiſſet. Abraham duos filios habuit & c. ſubiunxit. Hęc autem ſunt duo teſtamenta.

Chryſ.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XX.

Poſtquam. Hic conſequenter reſumitur iter Pauli, cum dicitur.

2 *Vocatis Paulus diſcipulis.* i. Catholicis.

3 *Exhortatus eos.* vt in bono inchoato permanerent.

4 *Valedixit.* recedens ab eis.

5 *Et profectus eſt vt iret in Macedoniam.* ſic. n. per ſpiritum ſanctum ordinatum fuerat, vt prius tranſita Macedonia iret verſus Ieruſalem, vt dictum eſt ca. præcedenti.

6 *Cum autem perambulaſſet partes illas.* ſ. Macedoniæ.

7 *Et exhortatus eos fuiſſet multo ſermone*, vt firmiter permanerent in fide.

8 *Venit ad Græciam*, i. ad aliam partem Græciæ, nam & Macedonia eſt in Græcia large dicta.

9 *Vbi cum fuiſſet menſes tres, factæ ſunt illi inſidiæ.* Hic ponitur ſecundum impedimentum ſibi factum ex inſidiis Iudęorum in via diſpoſita ab eis eum occidere volentium.

10 *Habuitque conſilium vt reuerteretur*, ad euadendum illas inſidias, & ſic fuit retardatus ab itinere.

11 *Comitatus eſt autem eum Soſipater Pyrrhi.* ſ. filius,

12 *Beroenſis*, i. de ciuitate Beroe.

13 *Hi cum præceſſiſſent ſuſtinuerunt nos Troade.* i. expectauerũt. Lucas n. qui loquitur remanſerat cum Paulo, a recta via propter inſidias, declinante.

Nos

14 *Nos vero naui. &c.* Remotis impedimentis itineris Pauli hic conſequenter ponitur proſecutio itineris inchoati. ſ. verſus Ieruſalem, & primo ponitur per uiam proceſſus, ſecundo ad terminum acceſſus, ca. ſequenti, ibi. *Poſt dies autem iſtos.* prima diuiditur in quatuor partes ſecundum quatuor loca in quibus Paulus fecit aliquam moram, quę patebunt proſequendo primus vero locus fuit ciuitas Troade, ad quam primo deſcribitur Pauli peruentio, cum dicitur. *Nos vero nauigauimus poſt dies azymorum* i. ſolennitate Paſchali tranſacta.

15 *A Philippis* quæ eſt ciuitas Macedoniæ, quam primo Paulus intrauit, vt habetur ſup. 16. c. & ab ea. ult. receſsit, ut habetur hic. 16 *Et venimus ad eos Troadem in diebus quinque.* ubi habitabant comites Pauli, qui eum præceſſerant, ut dictum eſt.

17 *Vbi demorati ſumus diebus ſeptem.* ad credentium confirmationem.

18 *Vna autem ſabbati.* Hic ſecundo ponitur Pauli prædicatio cum dicitur. *Vna autem ſabbati.* i. die dominica, quæ eſt prima poſt ſabbatum.

19 *Cum conueniſſemus ad frangendum panem.* pro refectione corporali.

20 *Paulus diſputabat cum eis.* prius reficiens eos pane uerbi diuini.

21 *Profecturus in craſtinum.* ut uerba quæ recedens dicebat, ſtrictius in cordibus audientium impreſſa remanerent.

22 *Protraxitque ſermonem, vſque ad mediam noctem.* multum ſollicitus de cibo ſpirituali, & parum de corporali.

Sedens.

MORALITER.

1 *Poſtquam autem ceſſauit tumultus. &c.* Sequitur.

9 *Facta ſunt illi inſidiæ.* ſ. Paulo. per hoc autem quod Paulus ad euidendum inſidias retroceſsit per Macedoniam docuit nos in periculis non omittere ea quę poſſunt fieri, ſecundum prouidentiam humanam. Nam hoc eſſet tentare Deum, niſi diuina reuelatio eſſet ad oppoſitum.

† *Erant autem lampades copioſæ in cœnaculo.* ſ. in quo Paulus docebat, per quod ſignificatur quod euangelica doctrina in luce doceri debet, tanquam veriſsima. per hoc autem quod Paulus docebat in tertio cęnaculo, ut ex ſequentibus patet, ſignificatus fuit

fuit ipſius raptus, vſque ad tertium cœlum, vt habetur 2. Cori 12. Item ſm gl. per tria cęnacula ſignificantur tres virtutes theologicæ. ſ. Fides, Spes, & Charitas, de quibus Paulus docebat efficaciter, & deuote. per Eutichum qui obdormiuit Paulo protrahente ſermonem ſignificatur homo negligens audire, quæ neceſſaria ſunt ad ſalutem, & ſic permittente Deo cadit a tertio cœnaculo. i. de charitate, committendo peccatum mortale. per Paulum vero deſcendentem ad ipſum, & complexantem, ſignificatur prædicator, vel confeſſor, qui per charitatem ad eum deſcendit, & per ſacras monitiones ipſum refouet, & inſtruit, & ſic Deo miſerante lapſus ad vitam gratiæ redit.

Feſtina-

B ✱Chryſ. Vide vt omnia adiuncta ſunt prędicationi. Penteco
A ſte tunc erat, & dies dominicus, & vſque ad noctis dimidiū ſermonem extendit, adeo ſalutem diſcipulorum cupiebat, quod neque per noctem ſilebat, ſed tunc propter ſilentium magis differebat, & ad ipſum cœnæ tempus.

imo neque tunc, neque nunc Paulus, ſed Chriſtus, & nullus audit, non feneſtra nunc, non fames, non ſomnus intertur- D
bat, attamen non audimus, nō anguſtia loci, non aliquid horum. Et hoc ſane miraculum, quod etiam ille cum eſſet adoleſcens, non erat ignauus, & cum ſomno grauaretur non receſſit, neque timuit periculum, ne delaberetur. Ne mireris, nō. n. ab ignauia dormitauit, ſed a neceſſitate naturæ. Tu autem, vide, oro, promptitudinem, quod etiā in tertio cœnaculo erant. Nondum. n. erat eccleſia. *Ne turbemini*, inquit, anima illius in ipſo eſt. Non dixit, reſurget, excitabo. n. illum ſed quid, ne turbemini. Vide vt faſtu caret, & prompte conſolatur. *Et vt aſcēdit fregitque panem*, inquit, *ac guſtauit*. Hoc ſermonem interpellauit, non cōdit. Vides ſine ſuperfluitate cœnam. *Et vt guſtauit*, inquit, *Deo collocutus eſt vſque ad diluculum, & ita exiit*. Vides quomodo pernoctarint, quales menſæ fuerint? quam ſobrie iterum auditores abierint, quam ſtudioſi ad audiendū fuerint. Quid nos a canibus diſtamus? Videtis quantum diſcrimen.

a *Eutichus*. Beda. Hebraice amens, Græce fortunatus interpretatur, quorum unum ei qui per adoleſcentiæ voluptatem de virtutum culmine ceciderit, alterum ei qui per condeſcenſionē prædicatoris ad uirtutum ſumma redierit, congruit.

b *De tertio cœnaculo*. Beda. Tria cœnacula in quorum ſupremo Paulus diſputat. Fides Spes, Charitas, maior autem his eſt Charitas, quoniam qui per ignauiam deſerendo inter Apoſtoli uoces dormitare cępit, iam inter mortuos cōputatur. In vno. n. offendēs, omnium reus eſt.

c *Sublatus eſt mor*. Beda. Inter verba prædicationis, occurrit, vt dulcedine miraculi, & doctrinæ ſermo firmetur, & vigiliarum labor arceat, memoria etiam magiſtri iā diſceſſuri arctius mente infigatur.

vbi eramus congregati. Sedens autem quidam adoleſcens 1
(a Hiſtorice, vel myſtice fidem.)
a nomine Eutichus ſuper feneſtram, cum mergeretur ſom-
(a Carnali, uel ſpirituali. b Præ infirmitate fidei. c Hæc eſt cauſa ſomni, longitudo diſputationis)
no graui, diſputante diu Paulo, † ductus ſomno ceci-
(a Hiſtorice, uel aliquem errorem Trinitatis indicat. b De terra, uel de prauitate ſenſus.)
b dit de tertio cœnaculo deorſum, & ſublatus eſt mor-
(a Carne, uel ſpiritu. De cœnaculo, vel compatiendo.)
c d tuus. Ad quem cum deſcendiſſet Paulus, incubuit ſuper 2
e eum, & cōplexus dixit: Nolite turbari: Anima enim ipſius 3
(Cibum parum)
in ipſo eſt. Aſcendens autem frāgenſque panem, & guſtās, 4
ſatiſque allocutus eſt vſque in lucem, & ſic profectus eſt. 5 6
(Paſſiue eſt legendum.)
f Adduxerunt autem puerum viuentem, & † conſolati ſunt 7 8
(Paulo per terram iter agente.)
non minimè. Nos autem aſcendētes nauem nauigauimus 9 10
(Ciuitas eſt, uel inſula.)
in Aſſon, inde ſuſcepturi Paulum. Sic enim diſpoſuerat
ipſe, per terram iter facturus. Cum autem conueniſſemus
(a Inſula eſt quæ eſt contra Aſiam interpretatur enim, declinans ſiue tranſmigrans, uel ciuitas in Cypro inſula.)
in Aſſon, aſſumpto eo venimus Mytilenen. Et inde naui- 11
(Ciuitas, uel inſula.)
gantes ſequenti die venimus contra Chium, & † alia die 12 13
(a Inſula eſt.)
applicuimus Samum & † ſequenti die venimus Miletum. 14 15
(Ad uel prater.)
Propoſuerat enim Paulus † tranſnauigare Epheſum: ne † 16
qua mora illi fieret in Aſia. Feſtinabat enim ſi poſſibile
(a Vel, ſtes, idest, quinquageſimæ.)
g ſibi eſſet, vt diem Pentecoſten faceret Ieroſolymis. 17

† magis depreſſus.

† De conſe di. ſ. cap. pe. in fi. ibi miracula.

† refocillati ſunt non mediocriter.

† poſtridie. E

† tempus tereret.

d *Cū deſcendiſſet Paulus, incu*. Beda. Deſcendit, & incubuit, complexus eſt. Hoc eſt quod Paulus di. Filioli quos iterū parturio, donec Chriſtus formetur in vobis. Operoſior. n. eſt ſuſcitatio eorum qui per negligentiam, quam qui per neceſſitatem, & infirmitatem peccant, & hæc per Eutichum, illa per Thabitam a Petro ſuſcitatam exprimitur. Ideo illa in die moritur, hic in media nocte. Illa poſt mortem in cœnaculo ponitur, hic tertio cœnaculo delapſus moritur. Iſte pñte, & docente, illa magiſtro abſente, illa mox viſo Petro reſedit, hic nocte defunctus tandē mane reſurgit, & ſole iuſtitiæ afflante redivivus adducitur.

e *Anima enim*, Rab. Non ex toto diſceſſit, vel rediit, hoc propter incredulos dixit, ut non eſt mortua puella, ſed dormit, ſic. n. deſperatio tollitur.

C ✱Chryſ. Vide oro ſpectaculum, vt erant coadunati. Congregatis. n. diſcipulis, inquit, etiam ſignum. *In feneſtra*, inquit, ſedebat, & intempeſta nocte. Tm̄ erat audiendi deſiderium. Confundamur nos, qui neque in die hoc facimus. Sed Paulus, dicis, differebat tunc. Quid dicis Etiānū Paulus differit, imo

Adduxerunt autem puerum viuum, & conſolationem habuerunt non vulgarem. magna hęc conſolatio, & quod uiuum recipiunt, & quod miraculum factum eſt.

f *Nos autem aſcendentes nauem, nauigauimus in Aſſon*, ✱Idem. vbique a diſcipulis ſegregatur Paulus. Ecce, n. ipſe quidē pedes viam ingreditur, illi autem nauigio vadunt, permittit illis qđ lenius, eligens ſibi qđ moleſtius. pedes vadit, partim multa gerens ſapienter, partim docens illos a ſe non ſeparari. *Et inde nauigantes, &c*. Idem. Vides quō feſtinante Paulo pergunt, & non morā trahunt, ſed pтereunt inſulas. propoſuerat. n Paulus pтernauigare Epheſū, ne tp̄s tereret ī Aſia.

g *Pentecoſten*. Beda. Conſtat Paſchæ tempus, & Pentecoſtes temporibus Apoſtolorum celebratum eſſe. Beda. Præcepto legis omnes Iudæi ter in anno. i. in Paſcha, Pentecoſte, & Scenophegia Ieroſolymam conueniebant, & Apoſtolus ruptis ſæculi nexibus diem quinquageſimum. i. remiſſionis, & ſpiritusſancti agere feſtinat. F

✱ Chryſoſtomus. Non erat propter feſtum, ſed propter

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Sedens*. Hic tertio ad confirmationem doctrinæ Pauli ponitur ſuſcitatio mortui. Et patet litera vſque ibi.

2 *Incubuit ſuper eum*. ex magna compaſſione Deum orans pro eius ſuſcitatione.

3 *Nolite turbari*. Sciebat enim per ſpiritum adoleſcentem reſuſcitandum.

4 *Aſcendens autem*. ad cœnaculum, vnde iuuenis deciderat.

5 *Frangenſque panem*. i. modicum accipiens.

6 *Satiſque allocutus eſt*, circunſtantes verbis ædificatoriis.

7 *Vſque in lucem*. diei, & ſic profectus eſt, ex quo patet ſolicitudo Pauli pro ſalute proximi, quia profecturus in craſtinum per totam noctem non dormiuit, intentus prædicationi, vſque ad mediam noctem, & tunc reſuſcitato Euticho, & modico pane guſtato, ſermonem reſumpſit vſque ad diem clarum, & ſic iuit viam ſuam. 8 *Adduxerunt au*. de uita pueri, & facto miraculo ad gloriam Dei.

9 *Nos autem aſcen*. Hic conſequenter ponitur ſecundus locus in quo Paulus contraxit moram. ſ. apud Miletum, ad quē primo deſcribitur acceſſus ſecundo conſequens fructus, ibi. A Mileto autem tertio flebilis receſſus, ibi Et cum hæc dixiſſet. Circa primum dicitur. *Nos autem aſcendentes nauem*. ſine Paulo.

10 *Nauigamus in Aſſon*. Aſſon eſt nomen loci, ad quem Paulus venit per terram.

11 *Aſſumpto eo*. ſ. Paulo.

12 *Venimus Mytilenen*. Mytilene eſt nomen inſulæ.

13 *Et inde nauigantes ſequenti die uenimus contra Chium*. Aliqui dicunt, quod ſunt duæ dictiones, alij quod vna tantum.

14 *Alia die applicuimus Samum*. Samum nomen eſt portus.

15 *Et ſequenti die uenimus Miletum*. ubi propoſuerat Paulus aliquantulum pauſare. Et reddit rationem quare nauigando tranſierat Epheſum abſque applicatione ad locum, quæ tamen erat ciuitas metropolis, in qua Paulus frequenter prædicauerat, cum ſubditur.

16 *Ne qua mora, &c*. Si. n. declinaſſet illuc, oportuiſſet eū diutius morari propter multitudinem credentium, & ſolennitatem loci. Et cauſa feſtinationis Pauli ſubditur, cum dicitur.

17 *Vt diem pentecoſt. fa. Ier*. idest, ſolennizaret. erat autem dies illa

MORALITER.

† *Feſtinabat enim, ſi poſſibile eſſet, vt diem Pente. fa*. Per hoc docentur Catholici generaliter, & eccleſiæ miniſtri, & religioſi ſpecialiter, ut in diebus feſtiuis ſint in ſacris locis.

pter multitudinem, interim hoc Iudęis dabat quaſi colat fe
A ſtuitatem, & rapere volens inimicos, feſtinabat ſermonem
annunciare. Vide igit quantum lucrũ omnib. præſentiū us?
Et aliter, ne Epheſii negligantur, interim diſpẽſat, & curat.
b *Alligatus ego, &c.* Bed. Aperte oſtendit, quod ea quę futu
ra erant, non ſibipſi, ſed aliis de ſe reuelata cognouit, ex quib. erat Agab. propheta, & illi diſcipuli qui cũ a Tyro monebant per ſpiritum ne aſcenderet Ieroſolymam.

Infra 21.c

a *A Mileto autem mittẽs Epheſum vocauit maiores natu eccleſiæ, &c.* ✱ Chryſ. Vide vt ille vrgeat quo pri⁹ adnauigetur, & non deſpiciat, sed totum probe diſpenſet accerſens
B principes, & cum illis quæ dicta ſunt tractãs & admiratione dignũ eſt, quod quando neceſſitas adigit, tã eximia de ſeipſo dicere attentat, omni modeſtia vtens. Sicut.n. Samuel tradĭturus Sauli principatum de ipſo dicit. Nũquid a vobis accepi, vos teſtes, ac Deus. Et Dauid, quũ fides non haberetur ei, dicit. In ouili eram paſcens oues patris mei, & quando venit vrſus, manibus illum diſcerpſi. Et ipſe Paulus Corinthijs dicit. Inſipiens fui, uos me coegiſtis. Et De⁹ quoque iſtud ipſum facit, non ſimpliciter de ſe ipſo dicens, ſed quando ei non creditur be
C neficia profert. Vide igitur & hic q d facit: Primum ipſorũ teſtimoniũ offert, ne putes

† animi.

† ſuffugerim eorum quæ eſſent in rem veſtram.

† teſtificatur.
1.Reg.10.
1.Reg.17.
2.Cor.11.

† uita mea chara eſt mihi ipſi.
† verbi

3.Reg.3.f

a Non nauigans ad Epheſum. b Vt preſbyteros, vt in Græco habetur.
a A Mileto autem mittẽs Epheſum, vocauit maiores natu 1
eccleſiæ. Qui cum veniſſent ad eum, & ſimul eſſẽnt, dixit
a Non gloriatur, ſed exemplum de ſe proponit, ut imitentur. b Vt dictum eſt, deuenitque Epheſum, &c ſupra ca.19.
eis. Vos ſcitis a prima die qua ingreſſus ſum in Aſiã, qua-
liter vobiſcum, per omne tempus fuerim ſeruiens Domi-
no cum omni humilitate, & lachrymis, & tentationibus, 2
Non veſtris.
quæ mihi acciderunt ex inſidiis Iudęorum, quomodo uo 3
Verborum. Verbo.
bis nihil † ſubtraxerim vtilium, quominus annunciarem 4
Facto. Contra hæreticos. In occulto.
c vobis, & docerem vos publice, & per domos, teſtificãs Iu 5
dæis, atque Gẽtilibus in Deum pœnitentiam, & fidem in 6
b Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum: Et nunc ecce alli- 7
a Quaſi coactus ad illud iter. b Sancto præſciente, vel mente mea.
gatus ego ſpiritu vado in Ieruſalem, quæ in ea ventura 8
Vbique, non ſemel in uno loco.
ſunt mihi ignorans, niſi quod ſpiritusſanctus per omnes 9
Et per me, & per alios.
ciuitates, † proteſtatur mihi dicens. Quoniam vincula, & 10
Vt vbi aliquando perſecutus eſt eccleſiam, ibi nunc pro pace eccleſiæ doceret.
tribulationes Ieroſolymis me manent. Sed nihil horum † 11
a Vitam quæ inſpiratur ab anima temporaliter, quam pro nihilo ducit, qui æternæ vitæ gaudia expectat. Ideſt, animam meam.
vereor, nec † facio animam meam pretioſiorem, quam 12
More militari. Vnde, cu. ſum conſummaui. 13
me, dummodo ego conſummem curſum meum, & mini-
ſterium verbi, quod accepi a Domino Ieſu, † teſtificari
a Remiſſionis peccatorum, vel ſpiritalis gratiæ.
euangelium gratiæ Dei. Et nunc ecce ego ſcio, quia am-
Qui eſtis in prouinciis quibus prædicaui.
plius non videbitis faciem meam vos omnes per quos trã
Ideo quia non videbitis faciem meam, vel teſtamenta relinquo, quia mundus ſum, &c.
ſiui prædicans regnum Dei. Quapropter cõteſtor vos ho- 14
a Quia non peperci uitiis eorum 15
d dierna die, quia mundus ſum a ſanguine omnium. 16
17

putes ſuperba eſſe verba, ẽt auditores adhibet in teſtes eorũ
D quæ dicuntur. quod minime ipſis mentiatur. Hæc doctoris virtus eſt, quando ſuorum operum teſtes habet diſcipulos.
c *Teſtificans Iudæis, atque gentibus, &c.* ✱ Chryſoſ. Non vobis ſolum, ſed etiam Græcis. Hic eſt illa dicendi libertas, etiam licet nihil pſtiſſemus dicere oportet. Hoc ẽ enim proprie, teſtificor, quando non attẽdentibus loquimur. ita Moſes ait, Teſtificor cęlum, ac terram. Et nunc ille. Teſtificãs Iudęis ſimul, ac Gręcis pœnitentiam agant, & conuertantur ad Deũ. Neque. n. Iudęi illum ſinerunt, eo quod filiũ ignorarint, & opera ac fidem non habuerint erga Ieſum Chriſtum.
d *Mundus ſum a ſanguine, &c.* ✱ Greg. O quã liber a commiſſorum ſibi ſanguine fuerat prędicator egregius, q dicebat. Mundus ſum a ſanguine omniũ, non. n. ſubterfugi quomin⁹ annunciarem oẽ conſilium Dei vobis. Si. n. non annunciaſſet, mũdus a ſanguine non eſſet. Sed quibus omne conſilium Dei annunciare ſtuduit, ab eorũ ſanguine mundus fuit. In qua voce nos conuenimur, nos conſtringimur nos rei eſſe oſtẽdimur, qui ſacerdotes uocamur, qui ſuper ea mala, que propria habemus, alienas quoq; mortes addimus, quia tot occidimus, quot ad mortem ire quotidie tepidi, & tacentes uidemus.

Attendite

NICOLAVS DE LYRA.

illa ſolennis propter dationem legis quantum ad Decalogi præcepta, Exod.20. quæ manent in lege noua, & propter dationem ſpiritusſancti credentibus in ſigno viſibili, ſup.10.c.
1 *A Mileto autem.* Hic ponitur conſequens fructus, quia Paulus mandauit ibi conuenire miniſtros eccleſiæ de tota Epheſina diœceſi, exhortans eos ad bonum regimen eccleſiæ Dei, informans eos primo contra ſæuitiam perſecutorum, ſecundo contra fraudulentiam deceptorum, ibi. Attendite. tertio contra concupiſcentiam temporalium bonorum, ibi. Argentum autem, & in omnibus ponit ſe pro exemplari, docens facto, ac uerbo. prima pars patet vſque ibi.
2 *Et tentationibus.* i. periculis mortis.
3 *Quæ mihi acciderunt ex inſidijs Iudæorum.* pro quibus nihil omiſi de contingentibus ad veſtram ſalutem.
4 *Et docerem vos publice, & per domos.* i. priuatim.
5 *Teſtificans Iudæis, atque Gentilibus.* indifferenter.
6 *In Deum pœnitentiam, & fidem, &c.* i. annunciando eis pœnitentiam in Deum ordinantem.
7 *Et nunc ecce ego alligatus ſpiritu.* i. ex reuelatione ſpiritusſancti ad hoc aſtrictus, cui tamen uolo promptus in omnibus obedire.
8 *Vado in Ieruſalem quæ in ea ventura ſunt igno.* in ſpeciali, ſciebat tamen ea generaliter, ideo ſubditur.
9 *Niſi quod ſpiritusſanctus per omnes ciuitates.* i. frequenter.
10 *Proteſtatur mihi dicens, quoniam vincula, & tribulationes Ieroſolymis me manent.* i. ibi me expectant.
11 *Sed nihil horum vereor.* ideſt, timeo ſuſtinere propter Chriſtum.
12 *Nec facio animam meam.* i. vitam meam ſenſibilem.
13 *Pretioſiorem, quam me.* i. quam animam meam intellectiuã, quæ dicitur ipſe homo, eo modo loquendi quo totum nominatur a parte nobiliori. Cætera patent vſque ibi.
14 *Quapropter conteſtor uos hodierna die.* i. hac vltima vice pro omnibus.
15 *Quia mundus ſum a ſanguine omnium.* ſ. veſtrum, etſi de cætero incurratis aliquod graue peccatum, & ſubditur cauſa.
16 *Non enim ſubterfugi.* propter quæcunque pericula imminentia mihi.
17 *Quominus annunciarem omne conſilium Dei vobis.* de pertinentibus ad ſalutem.

Atten-

MORALITER.

1 *A Mileto autem mittens Epheſum vocauit maiores natu eccleſiæ &c.* docens eos, & exhortans, ut eſſent ſoliciti de bono regimine gregis ſui, ponens exemplum ſuæ ſollicitudinis, quam fuerant multipliciter experti, & hoc facit per totum reſiduum huius c. & in hoc dedit exemplum omnibus eccleſias regentibus ſimiliter faciendi.

a ¶Non dimisi, uel subterfugi aliquem sermonem doctrinæ. b ¶Maxime de incarnatione.
Non enim subterfugi, quo minus annũciarem omne con-
a ¶Hoc dicit maioribus natu. b ¶Id est, vos, & vniuersum gregem vobis commissum custodite ab hæreticis.
a filiũ Dei vobis. † Attendite * vobis, & vniuerso gregi, in quo 1
b a ¶Speculatores. b ¶Non propter solum nomen, vel honorem, sed vt regatis. c ¶Non nostram. 2
c vos spiritussanctus posuit episcopos, regere ecclesiã * Dei 3
d a ¶Non paruo pretio. b ¶Ideo attendendam. c ¶Qui de foris sunt & extra Ecclesiam. 4
e quam acquisiuit sanguine suo. Ego scio, quoniam intrabũt 5
a ¶De mundo. q. d. tunc timendi vobis cum absens ero. b Hæretici callidi in fide, fortes in disputatione, crudeles in occisione.
post discessionem meam lupi † rapaces in vos non parcen-
a ¶Præter eos qui de foris intrabunt. b ¶De his Ioannes dicit: Ex nobis exierunt, sed ex nobis non fuerunt. ¶In superbiæ elatione.
tes gregi. Et ex vobisipsis exurgent viri loquenses peruersa, 6
¶Quia intrabunt, & exurgent.
f vt ad ducant discipulos post se. Propter quod vigilate, me- 7
g moria retinentes: quoniam per triennium nocte, & die nõ 8
9
cessaui cum lachrymis monens vnum quemque vestrũ. Et 10
a ¶Fragiles designat Episcopos. b ¶Vt vos custodes aliorum custodiat Deus.
c ¶Spiritussancti qui in Paulo loquebatur: vel verbo gratiæ, quod præstat gratiam audientibus.
h nunc commendo vos * Deo, & verbo gratiæ ipsius, qui po- 11
a ¶Vos in vnam domum, id est, Ecclesiam. b ¶Cœlestem, i. vt ædificet, & sibi hæreditatem det in Sanctis, vt ipsi sint hæreditas eius.
tẽs est ædificare, & dare hæreditatem † in sanctificatis om- 12
¶In hoc cognoscuntur lupi quod hoc concupiscunt. 13
nibus. Argentũ, & aurum aut vestẽ nullius cõcupiui, † sicut 14
& ipsi scitis, quoniã ad ea quę mihi opus erant, & his qui me-

a *Attendite vobis, &c.* ✻ Chrysost. Vide, duo præcepit igitur, neq; alios corrigere solum habet quiddam lucri. Timeo enim, inquit, ne alijs prædicans ipse reprobus efficiar: neque sui solius curam habere. Qui enim seipsum amat, & quæ sua sunt quærit, similis est ei, qui talentum defodit: non quod præeligenda sit nostra salus gregi, sed quia quãdo nobisipsis attẽdimus, tũc & grex lucrum habet.

b *In quo vos Spiritussanctus posuit.* ✻ Clemẽs Rom. Cõstituite Episcopos dignos Domino, presbyteros quoque, & diaconos, homines pios, iustos, mites, non cupidos, veritatis studiosos, probatos, sanctos non acceptores personarum, qui valeant docere sermonem veritatis, recte procedentes in placitis Domini.

c *Posuit Episcopos.* Beda. Dictum est supra presbyteros Epheso Miletum vocatos, quos nũc Episcopos, id est, super inspectores vocat, non enim vna ciuitas plures Episcopos habuit, sed eosdẽ presbyteros nomine Episcopo. significat, coniunctus est enim gradus, & in multis pene simillimus.

✻ Hieron. Sicut presbyteri sciunt se ex Ecclesię consuetudine ei, qui sibi prępositus fuerit esse subiectos, ita Episcopi nouerint se magis consuetudine, quàm dispositionis dominicę veritate, presbyteris esse maiores, & in commune debere Ecclesiam regere, imitantes Moysem: qui cum haberet in potestate solus prę esse populo Israel, septuaginta elegit, cum quibus populum iudicaret.

d *Regere Ecclesiam Dei.* ✻ Hierony. Seculares viros ad ministerium non assumas Ecclesiæ; sic enim legis. Manus temere nemini imposueris. Et iterum. Hi primum comprobentur, & sic ministrent sine crimine constituti. Sunt enim multi, qui sequentes vota populorum, disciplinam Ecclesiæ non obseruant, ac sine experimento bonæ vitæ eligunt non conuersos. Atque vt consuetudinem reprehendam, peccantes nobilitatem potius, quam mores optimos benedicunt; & ante regni cœlestis gubernacula tradunt, quàm de terrena conuersatione securi sint, quasi vero Deo deficiant sacerdotes, aut Clericatus officium possit implere, qui necdum castus didicit esse abstinendo. Taceo de reliquis vitæ documentis, quòd ignorat libros, quod consuetudinem nescit, & prius doctor gentium dicitur, vel minister, quàm discat aliquid imperitus, alieno iudicio in posterum viuens non Dei, sed cuiuscunque facit in omnibus voluntatem. Dum enim instruenti se obedientiam debet, cedit ad tempus, & inuitus nomen discipuli accipit in magistro, minorque fit minimo. Concurrunt ad Ecclesiam populi, a sacerdote no-
uo

uo aliquid auditur, quod ædificet cunctos, quod saluet vniuersos, & vltra solitum morem forte nihil dicitur, cereas nectit, paginas ignotas cunctis versat in pectore, & delicta omnia recognoscens, sola impudentia vtitur excusantis, & hoc ipsum quod rogatur, irascitur. Quale tunc erit quæso, Episcope, iudicium tuum, cum interrogatus, nihil dixeris, ac mulieres laicosq; pro scię̃tia agnitionis vitæ intrare Ecclesiam recognoueris? D

e *Ego scio quoniam intrabunt post discessionem meam.* ✻ Clemens Rom. Impios hæreticos qui impœnitentes fuerint, segregatos a fidelibus eijcite, atque a Dei Ecclesia exterminate, præcipiteque fidelibus, vt ab eorum cõsuetudine omnibus modis se abstineant, nec sermonis cum ijs, neq; precum communionem habeant vllã, ij enim aduersarij, insidiatoresq; sunt Ecclesiæ qui gregem labefactant, & hęreditatem contaminant. E

Lib. 9 cap. 17 const. apost. / * domini / † graues

Optatus Mileuit. Hęretici veritatis exules, sani, & verissimi symboli desertores de sinu Ecclesiæ sanctæ impijs sensibus deprauati contempto quod bene fuerant geniti, vt ignorantes, & rudes deciperent de se nasci voluerunt. Et qui iamdudum in talibus pasti fuerant cibis, corruptela malæ digestionis, in pernicie miserorum disputationibus impijs venena mortifera vomuerunt.

Li. 1. aduersus Parm. Donatist. / † inter sanctificatos omnes / † imo

✻ Hippolytus. Diuini loqui qui confirmant aduentũ Domini Nostri Iesu Christi, sigillatim innuerunt istorum detestandorum, ac exitialium hominum demonstrationem, ac palam prædicarunt nefarias illorum actiones.

De consum. mund. 1.

✻ Cyrillus Hieros. Fuge hæreticorum impietatem. Et omnes oderis hæreticos, neque aue dixeris talibus, ne communices operibus infructuosis tenebrarum, neve sis curiosus, nec in sermones illorum deuenire velis. F

Catechef. 6.

Dei quam acquisiuit sanguine suo. Beda. Non dubitat sanguinem Dei dicere propter vnionem personæ in duabus naturis Iesu Christi, pro qua est in cœlo; Cesset Nestorius filium hominis a filio Dei separare, & duos facere Christos.

f *Memoria retinentes.* Rab. Quod dixerat memoria retinendum, non enim parua est custodia diuini præcepti memoria.

g *Quoniam per triennium nocte, & die non cessaui cum lachrymis meis vnumquemque vestrum.* Hæc Aratus breuiter exponit, dicens: Qui clam Ecclesiæ, tria dogmata sæpius edit. Historicum morale sonans, typicumque volumen. Hinc Iudæa vocans, sterilis quæ dicitur arbor, Expectata, tribus fructum non attulit annis.

h *Nunc commendo vos Deo, &c.* ✻ Chrysostom. Quod in
☞ epistolis

NICOLAVS DE LYRA.

1 Attendite vobis. *Hic consequenter informat eos contra fraudulentiam deceptorum, dicens:* Attendite vobis. *in personis propriis.*
2 Et vniuerso gregi. *Commisso vestro regimini.*
3 Vos Spiritussanctus posuit Episcopos. *Id est, ministros: sub nomine enim Episcoporum intelliguntur alii Ecclesiæ ministri. Vnde Episcopus Græcè superintendens est Latinè. Ex huiusmodi vigilantia subdit causam di.*
4 Ego scio. *Per reuelationem Spiritussancti.*
5 Quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in vos. *id est, falsi Apostoli ad decipiendum vos.*
6 Et ex vobisipsis exurgent viri loquentes peruersa. *id est, hæretici corrumpentes articulos fidei.*
7 Propter quod vigila. *Super custodia gregis vobis commissi.*
8 Memoria retinentes. *Ea, quæ solicite vos docui, ideo subditur.*
9 Quoniam

9 Quoniam per triennium. *Et quia nisi Dominus custodierit ciuitatem, fr. vi, qui cu. eam. Psal. 126, ideò subditur.*
10 Et nunc commendo vos Deo, & verbo gratiæ ipsius, *Id est, facto, vel effectui. Verbum enim in scriptura frequenter accipitur, pro facto. 2. Regum 1. a. Quod est verbum quod factum est. & maxime in Deo, cuius est facere: Psal. 148. a. Ipse dixit, & facta sunt.*
11 Qui potens est ædificare. *Per gratiam in præsenti.*
12 Et dare hæreditatem. *Gloriæ in futuro.*
13 In sanctificatis omnibus. *Nam ibi nullus admittitur, nisi sanctus.*
14 Argentum, & aurum. *Hic consequenter informat eos contra concupiscentiam temporalium per suiipsius exemplum, quod erat eis per experientiam notum.*
Ministrauerunt manus. *Apud eos enim vixerat de proprio labore. Et subdit causam, dicens.*

Omnia

A epiſtolis,hoc & in cõſilijs agit ab admonitione in pces deſi-
rit. Quũ enim illos valde terruit,dicẽs. Lupi graues ingrediẽ-
tur ad vos,ne cõſternatas reddat aĩas,ac perdat. Vide cõſola-
tionẽ. *Et nunc*, inquit, Sic dixit manifeſtans per hoc, q̃ quaſi
ſemper hoc agat. *Commendo vos fratres Deo, & verbo gratiæ eius.* hoc eſt gratiæ illius,& bene ſic dixit; Sciebat enim quod gratia ſaluat. Subinde illos memores facit gratię,qua ſi debitores ſtudioſiores faciens,& confidere ſuadens; *Qui potens eſt vos ſuperſtruere. Non dicit extruere, ſed ſuperſtruere*, oſtẽdens quòd extructi eſſent. Deinde de ſpei futuræ memi-

B nit dicendo. *Et dare vobis hæreditatẽ*, inter omnes ſanctificatos. Subditur iterum admonitio. *Argentum*,(inquit) *vel aurum*, vel veſtem nullius concupiui. Radicem malorum auaritiam ſuſtulit. Argentum, inquit, vel aurum non dixit, non accepi, ſed neque concupiui. *Quoniam ad ea quæ mihi opus erant, & his qui mecum ſunt, miniſtrauerunt manus iſtæ.* Omnia oſtendi vobis, q̃ ſic laborantes oportet ſuſcipere infirmos.

✻ Idem. Vide illum opere manuario vſum,& nõ ſimpliciter,ſed cũ fatigatione. Neceſſitatibus meis, & his q̃ mecum ſunt, miniſtrauerunt manus iſtę. Hoc p admonitionẽ dixit. Et vide quã merito. Nõ.n.dixit,pecunijs fuiſſe meliores,ſed q̃ d̃ oportet ſuſcipere infirmos,nõ ſimplr oẽs, ſed infirmos.

C a *Omnia oſtendi vobis*. Bed.i.nõ ſolũ doctrinę inter preſſuras, & lachrymas inſiſtendum, & ne quis infirmorum grauetur manibus eſſe laborandum,hoc eſt,quod alibi dicitur: *Quodcunque ſupererogaueris, cum rediero reddam tibi.* Euangelium,ſcilicet prædicare,& ex Euangelio ſumptus non quærere.

b *Beatius eſt*. Rab. Hoc in Euangelio non legitur,non enim omnia ſcripta ſunt,ſed Paulus forſitan hoc ab Apoſtolis audiuit, vel a Spirituſancto accepit, vel poteſt dici q̃, ſi nõ verba, ſenſum iſtũ Ieſus indicauit di. Omni petenti da. Et alibi; Nolite accipere aurum,&c.

✻ Clemens Rom. Vere beatus dicendus eſt is, qui cum poſſet ſibi in ſumptus miniſtrare, orphani, viduæ, & aduenæ locum non occupat, quoniam & Dominus beatiorem eſſe dixit eum qui dat,quàm qui accipit.

Bed. Nõ illis q̃ relictis oĩbus ſecuti ſunt Dñm diuites eleemoſynarios pręponit,ſed illos maxime glorificat,qui cũ illis q̃ poſſidẽt in ſemet renũciantes, nihilominus laborant operãdo manibus,vt habeãt vnde tribuant neceſſitatẽ patienti.

c *Et factus eſt*. ✻ Chryſoſt. Dixerat, Ingreſſuri ſunt lupi rapaces, Dixerat, mundus ſum a ſanguine omnium. Hæc vtraque terribilia,& ad contriſtandum ſufficientia. Maxime autem omnium dolebat,quòd vltra illum viſuri non eſſent; & hinc agonis iſtius difficultas. Deducebant autem illum ad nauem,ſic diligebant eum,ſic affecti erant erga eum.

a ¶Exemplum operandi etiam Epiſcopis eſt ſignum quo diſcernuntur a lupis.
b Exempla,maxime operandi.

a cum ſunt, miniſtrauerunt manus iſtæ. Omnia[b] oſtendi vo- 1
a Vt ego cuius manus miniſtrauerunt. b Ad miniſtrandam infirmis, ſicut ego feci his qui mecum ſunt. 2
bis, quoniam ſic laborantes oportet ſuſcipere infirmos, ac 3
b meminiſſe verbi domini Ieſu (quoniam ipſe dixit) Beatius 4 5
eſt magis dare, quam accipere. Et cum hęc dixiſſet, poſitis 6
a ¶Commendando illos Deo, orauit etiam pro ſe qui profecturus erat, maxime propter ſuum diſceſſum, & luporum aduentum. 7 8
genibus ſuis orauit cum omnib⁹ illis. Magnus autẽ fletus 9
c factus eſt omnium. Et procumbentes ſupra collum Pauli,
oſculabantur eum, dolentes maximè in verbo quod dixerat: Quoniam amplius faciem eius non eſſent viſuri: & deducebant eum ad nauem.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Omnia oſtendi vobis. *Pro exemplo perfectionis.*

2 Quoniam ſic laborantes. *Id eſt,proprio labore viuentes.*

3 Oportet ſuſcipere. *Ad doctrinam fidei.*

4 Infirmos. *Qui ſunt auari,ad dandum tardi. Licet enim Paulus poſſet accipere ſumptus ab illis, quibus prædicabat, tamen frequenter abſtinebat,ne fructus prædicationis impediretur in illis: quoniam propter auaritiam ſuam ab auditu prædicationis retraherentur, ſubdit etiam cauſam dic.*

5 Ac meminiſſe. *Supple oportet.*

6 Quoniam ipſe dixit. *Licet hoc non habeatur in Euangelio, tenendum tamen eſt firmiter propter verbum Apoſtoli quod dixit, quia non omnia eius facta ſunt ſcripta Ioã.vlt.gl. & multo minus eius verba, ſed per reuelationem Paulus habuit hoc Chriſti verbum, ſicut & eius Euangelium, Galat. 1.*

7 Beatius eſt. *Ex hoc voluerunt aliqui dicere,quod maioris perfectionis eſt diuitias proprias in ſeculo erogare pauperibus,quam in religione mendicare,ſed hoc reprobatur li.de Eccleſiaſticis do.vbi dicitur Bonum eſt cum diſpenſatione bona pauperibus erogare, ſed melius eſt intentione ſequendi Chriſtum totum ſimul dare, & abſolutum a ſollicitudine cum Chriſto agere. Et Hieron.contra Vigilantium,dicit,que aſſerit melius facere, qui vtuntur rebus ſuis, & paulatim fructus poſſeſſionum pauperibus diuidunt,&c. Sequitur. Non a me. ſed a Deo reſpondetur, Vade,& vende omnia quæ hab.& da pau.& ve.& ſeq.me propter quod verbum iſtud: Beatius eſt, &c. Intelligendum eſt cæteris paribus,quæ non ſunt in propoſito.*

8 Et cum hæc dixiſſet. *Hic vltimo ponitur Pauli flebilis receſſus, eo quod dixerat; quod non viderent amplius faciem eius. Et patet litera hoc excepto.* 9 Orauit cum omnibus. *Pro conſeruatione eorũ a quib. recedebat, & directione ſui, & eorum, quos ſecum ducebat*

ADDITIO I.

In cap. 20. vbi dicitur in Poſtil. Verbum enim in Scriptura frequenter accipitur pro facto.

Verbum gratiæ in hoc loco ſecundum Glo. intelligitur verbum quod præſtat gratiam agentibus.

ADDITIO II.

In eo.c, vbi dicitur in poſtil. *Beatius eſt magis dare quã accipere.*

Hæc concluſio Apoſtoli, ſ. q̃ beatius eſt magis dare quã accipere, vr̃ habere nõ modica in rõnis dictamine fundamẽta. Poteſt enim primo in ſimilitudine, ſeu participatione diuinæ beatitudinis fundari,ſic Nã diuina beatitudo cõplectit̃ oẽs beatitudines,ſicut & diuina pfectio cõplectitur oẽm pfectionẽ, vt in j par.q. 26. Conſtat aũt q̃ Deo maxime cõpetit dare oĩbus creaturis tã in eſſe naturæ,qua in eſſe gratiæ,& gloriæ, put cõiter ſcriptura teſtatur,nõ aũt cõuenit ſibi accipere, qa bonorũ noſtrorũ non eget,vt in Pſal. ergo Beatius eſt dare, ſecundũ q̃ Deo aſſimilamur,quã accipere:p quod a participatione diuinæ ſimilitudinis deficimus. Itẽ quia dans acqrit in datione bonũ honeſtũ,ſed recipiẽs nõ acquirit in receptione,niſi bonũ vtile,Bonum autẽ honeſtũ melius eſt,quã bonũ vtile,ſecundũ Philoſophũ. Item ad dantẽ pertinet agere, ad recipientẽ autẽ pertinet pati,& ſic habetur intentũ. Itẽ excellẽtius eſt agere quã pati,& p cõſequẽs virtuoſius, qa virtus circa difficile cõſiſtit,q̃ quidẽ tres vltimæ rõnes poſſunt haberi a Philoſopho, 9 Ethic. vbi tractat de amore beneficiatoris ad beneficiatũ & ecõtra, His aũt dimiſſis,qa Apoſtolus fundat ſe in auctoritate diuina,di. *Quoniam ipſe dixit*, ſ. Chriſtus: *Beatius eſt magis da.&c.* Attẽdendũ eſt, q̃ licet iſta verba nõ cõtineãtur ſic ſub eadẽ forma in Euãgelio,cõtinẽtur tñ virtualiter. Loquẽdo enim de datione, put ptinet ad eleemoſynã,vel ad beneficiũ,de qbus, vel ſaltẽ de altero eorũ Apoſtolus ad pſens agit, vt in litera patet. Cõſtat quod Chriſtus in multis locis Euãgelij dationẽ cõmẽdauit,pcipiẽs,ſeu cõſulẽs actũ ad hoc pertinens. De eleemoſyna enim patet,cũ dicit Luc. 11.f. *Date eleemoſynam, & omnia munda ſunt vobis.* Abſcõdite eleemoſynam in ſinu pauperis &c. & ſic in multis alijs locis. De datione vero q̃ ptinet ad beneficẽtiã, Mat. 5.g.dr̃: *Beneſacite his qui ode.vos, vt ſitis fi.pa.ve.qui Solem ſuum facit oriri,&c.* Nõ tñ legitur cõmẽdaſſe, pcepiſſe, ſeu cõſuluiſſe receptionẽ, mẽdicationẽ. Similiter in hoc q̃ dicit: *Vade & vende omnia quæ ha.& da.paup.&c.* manifeſte oſtẽdit, q̃ pfectio cõſiſtit in dando oĩa pauperibus,& ſequẽdo Chriſtũ,& licet ſequela Chriſti ſit pfectior: tñ datio illa, ſeu erogatio a Chriſto pcepta, ſeu cõſulta eſt diſpoſitio ad illã pfectionẽ,non tñ acceptio ei oppoſita, vnde acceptio eleemoſynarũ,ſeu beneficiorũ non pcipitur,nec cõſulitur,ſeu cõmendatur,vnde nec habet rõnẽ beatitudinis,ſeu virtutis,neceſſitas tñ ad eã qñq; compellit,q̃ neceſſitas rõnẽ meriti ea excludit,iuxta illud Apoſtoli. 1. Corin. 9.c. *Si euangelizauero non eſt mihi gloria,neceſſitas tamen mihi incumbit.* Auctoritas autem quæ allegatur in Poſt.de Eccleſiaſticis dog.nõ ob. nã ibi cõmendatur egeſtas nõ ppter ſeipſam, ſed ppter ſolutionẽ a ſolicitudine. Si enim aliqs abũdans diuitijs tãtę pfectionis eſſet,vt ex ea ſolicitudine,nõ impediretur a Dei dilectione, nihilominus eſſet pfectus quantũ ad ſtatũ vitæ ptinet. De Abrahã enim q̃ magis abundabat diuitijs,legitur Geneſ. 17.a. *Ambula coram me,& eſto perfectus.* Similiter patet de Dauid,& de multis alijs. Idẽ dicendum de auctoritate Hieron.quia in rõne diuina quam allegat, tota perfectio principaliter dependet a ſequela Chriſti, cum dicitur *Veni & ſequere me.* Ex quibus omnibus poteſt concludi, q̃ ſimpliciter loquendo, Beatius eſt dare quam accipere, prout ſonant verba Apoſtoli, nihil eis addendo licet quandoque ſecundum quid egere ſit perfectius, ſicut egere propter ſequelam Chriſti.

CAP.

CAP. XXI.

a *Vm autẽ, &c. Choum, Rhodum, inde Patha.* Rab. Chous, & Pathara inſulæ ſunt.

CAP. XXI.

Vm autem factum eſſet, vt nauigaremus abſtra- 1
cti ab eis recto curſu venimus Choum, & ſe-
quenti die Rhodum, & inde Patharam. Et cum
¶ Prouinciam Syriæ vbi Tyrus, & Sidon.
inueniſſemus nauem transfretantem in Phœ- 2
nicem, aſcendentes nauigauimus. Cum † ap-
a ¶ Propinquaremus vt videri poſſemus.
paruiſsemus autem Cypro, relinquentes eam
a ¶ Ad occidentem retrorſum euntes conſueto more nautarum. ¶ i. Phœnicen.
ad ſiniſtram, nauigauimus in Syriam, & veni- 3
¶ Vrbem Phœnicis.
mus Tyrum: ibi enim nauis expoſitura erat
onus. Inuentis autem diſcipulis, manſimus ibi 4
diebus ſeptem. Qui Paulo dicebant per ſpi- 5
a ¶ ſuum vel propheticum, ſcientes eum eſſe alligandum. 6
ritum, ne aſcenderet Hieroſolymam. Et ex- 7
a ¶ Septem prædictis. b ¶ De Tyro.
pletis diebus profecti iba-
a ¶ Hieroſolymam.
b mus, deducentibus nos omnibus cum vxoribus, &
filijs vſque foras ciuitatẽ:
& poſitis genibus in littore orauimus. Et † cum va-
¶ Alterutrum.
lefeciſſemus inuicẽ, aſcen-
Homines ciuitatis.
dimus in nauem: illi au-
8 tem redierunt ad ſua. Nos
a ¶ Huc uſque mari vehuntur.
9 vero nauigatione expleta, a Tyro deſcendimus † explicita.
¶ Ciuitas eſt.
10 Ptolæmaidã, & ſalutatis fratribus manſimus die
11 vna apud illos. † Alia autẽ
12 ¶ Per terram. Palæſtinæ.
die profecti venimus Cæ-
13 ſaream. Et intrantes do-
a ¶ Non Apoſtoli, ſed prædicatoris, qui in Samaria euangelizauit eunucho.
mum Philippi euangeli- c
¶ Diaconibus.
14 ſtæ, qui erat vnus de ſeptẽ
† mãſimus apud eum. Huic d
autem erant filiæ quatuor
a ¶ Vt Iohel: Et prophetabunt filij, & filiæ veſtræ, &c.
virgines prophetantes.
† Et cum moraremur per
15 dies aliquot, ſuperuenit
quidam vir à Iudæa pro- e
pheta, nomine Agabus.
Is cum veniſſet ad nos,
16 tulit zonam Pauli, & alligans ſibi pedes, & manus
dixit: Hæc dicit Spiritusſ- f
ſanctus: Virum cuius eſt
zona hæc, ſic alligabunt
in Jeruſalem Iudæi, & tradent in manus Gentium.

b *Deducentibus, &c.* Bed. Hic eſt impleta prophetia q̃ dicit; *Filij Tyri in muneribus vultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis &c.* vſque ad finẽ Pſal. Nulla enim ciuitas cũ maiori dulcedine Apoſtolũ ſuſcepit, tenuit, dimiſit. Denique hodie monſtratur locus in arenis vbi pariter orabant. D

c *Philipp Euangeliſtæ.* Beda. Ob promptum prædicationis officium Euangeliſta meruit vocari.

d *Huic autem erant filiæ.* Rab. Alibi filiæ Philippi Apoſtoli prophetiſſę leguntur fuiſſe, ſed veritati huius loci non eſt contradicendũ, niſi fortaſſe vterq; filias prophetiſſas habuiſſe intelligatur. E

e *A Iudæa.* Beda. Hoc ideo dicitur, quia Cęſarea in qua morabãtur ad Samariã pertinet in cõfinio Phœnicis, & Palaſtinæ ſita.

f *Hæc dicit Spiritusſanctus.* Bed. Prophetas veteres imitatur, qui dicere ſolebant. Hæc dicit Dominus Deus, quia Spiritusſãctus ęque, vt pater, & filius, dominus, & Deus eſt, nec eorum ſeparari operatio poteſt, quorum natura, & voluntas vna eſt. F

Queui-

† Poſtridiè vero nos qui eramus cũ Paulo, venimus Cæſar.

† ſupr. 11. d.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXI.

1 Vm autem. *Hic ponitur tertius locus, in quo Paulus fecit aliquam moram, ſ. ciuitas Tyri, ad quod primo ponitur acceſſus, & exprimuntur hic aliqua per quæ tranſiuit Paulus ſine mora, Et patet litera. Sciendum tamen, quòd illud quod ponitur in aliquibus lib. Deinde Myrrham, non eſt de textu, nec eſt in libris correctis.*

2 In Phœnicen. *Nomen eſt Prouinciæ.*

3 Et veni Tyrum. *Et ſubditur cauſa cum dicitur:* Ibi enim nauis, *in qua eramus.* expoſitura erat onus. *q. d. propter hoc neceſſe fuit, quòd ibi applicaremus.*

4 Inuentis autem diſcipulis. *Id eſt, Chriſtianis.*

5 Manſimus ibi diebus ſeptem. *Ad conſolationem noſtram corporalem poſt nauigationem, & ad credentium ibi manentium ſpiritualem conſolationem.*

6 Qui Paulo dicebant. *Per ſpiritum Prophetiæ.*

7 Ne aſcenderet Hieroſolymam. *Sciendum quod hoc non dicebant immediate per Spiritumſanctum, qui Paulo dicebat illuc aſcendere, & ſic contraria diceret, ſed per ſpiritum prophetiæ habebant, quòd ſi Paulus aſcenderet in Ieruſalem, ibi ſuſtineret perſecutionem: propter quod ei compatientes ex ſuo ſpiritu ſuadebant, ne illuc aſcenderet, Eſt enim Ieruſalem in ſitu altiori quam Tyrus. Cætera patent.*

8 Nos vero. *Hic ponitur quartus locus, vbi moratus fuit aliquantulum Paulus, ſ. in Cæſarea, ad quam deſcribitur acceſſus, cum dicitur;* Nos vero nauigatione expleta. *id eſt, diſpoſita, & præparata.*

9 A Tyro deſcẽdimus Ptolæmaidã. *Quæ nũc dicitur Achon.*

10 Et ſalutatis fratribus. *Id eſt, Chriſtianis ibi manentibus.*

11 Manſimus die vna apud illos. *Iſta mora propter ſui breuitatem non additur ad numerum aliarum quatuor.*

12 Alia autem die profecti venimus Cæſaream. *Palæſtinæ quam Herodes nomine Cæſaris appellauit, quæ prius turris Stratonis dicebatur.*

13 Et intrantes domum Philippi Euangeliſtæ. *Aliqui dixerunt, quòd iſte fuit Philippus Apoſtolus, eo quòd dicitur hic Euangeliſta, id eſt, annunciator Euangelij, quod proprie pertinet ad Apoſtolos, ſed illud remouetur per hoc quod ſubditur.*

14 Qui erat vnus de ſeptem manſimus. *Scilicet Diaconibus, de quibus habetur 6. cap. Si enim eſſet Philippus Apoſtolus, diceretur vnus de duodecim; dicitur enim iſte Euangeliſta, quia tempore perſecutionis verbum Euangelicum prædicauit feruenter. ſup. c. 8.*

15 Superuenit quidam vir a Iudæa propheta. *Habens ſpiritum prophetiæ, vt habetur ſup. 11.*

16 Tulit zonam Pauli, & alligans ſibi pedes, & manus dixit. *In hoc imitabatur modum Prophetarum antiquorum, qui prophetizabant aliquando non ſolum verbis, ſed etiam ſenſibilibus factis, ſicut etiam Ieremias poſuit catenas ligneas in collo ſuo, Ierem. 27. ad ſignificandum, quod illi de quibus prophetizabat, ducerentur in captiuitatem catenati. Cætera patent.*

Poſt

MORALITER.

1 *Cum autem.* Hic oſtenditur feruor prædicandi in Paulo; nam ad hoc per loca varia nauigauit, cuius proceſſus deſcribitur vſque ibi.

12 *Alia autem die, &c. Et intrantes domum Philippi Euangeliſtę.* Iſte erat vnus de ſeptem Diaconibus electis ab Apoſtolis, vt habetur ſup. 6. b. Et iſte prædicauit Samaritanis, & pluribus alijs gentibus, vt habetur ſup. 8. c. propter quod Paulus manſit ibi ſeptem diebus ad conferendum de profectu Chriſtianæ religionis, & ad quieſcẽdum poſt laborem nauigationis.

† *Huic autem, &c.* Per Philippum qui os lampadis interpretatur prædicator Euangelij ſignificatur; nam in orę lampadis eſt luminis ſplendor quem fouet exiſtentis interius olei liquor: nam in ore prædicatoris debet eſſe ſplendor veritatis, quem fouet, & nutrit dulcor pietatis, Per quatuor virgines ſignificantur quatuor virtutes Cardinales, quas verus prædicator nutrit verbo, & exemplo, ſicut chariſſimas ſibi filias.

15 *Superuenit quidam vir.* Alias pluribus vicibus ſignificatum fuerat Paulo per Spiritumſanctum, quòd alligandus foret in Ieruſalem: ſed iſta prophetia expreſſius hoc ſignificauit non ſolum verbo, ſed etiã ſenſibili ſigno, propter quòd aſſiſtentes Catholici rogabant Paulũ, vt nõ aſcenderet Ieroſolymã, ſed ipſe non acquieuit, ſed magis conſtantiam oſtendit di.

Ego

a *Quod cum audiuiſſemus.* ✻ Tertull. Quum vincula Paulo
A Agabus geſtu quoq; prophetaſſet, diſcipuli flētes, & orātes,
i ✻ Scorpiace. ne ſe Hieroſolymę cōmitteret, fruſtra orauerūt. Ille.n.quod
ſemp docuerat animatus: Quid fletis, inqt, & cōtriſtatis cor
meū? *At ego non modo vincula*, Hieroſolymis pati optauerim,
verum etiam mori pro nomine Domini mei Ieſu Chriſti. *Atque ita ceſſerunt dicendo, fiat voluntas Domini*, fidentes, ſcilicet, paſſiones ad voluntatē Dei pertinere. Non enim dehortationis cōſilio, ſed dilectionis retinere tentauerant, vt Apoſtolū deſiderantes, non vt Martyrium diſſuadentes. Quod ſi iam tunc Prodicus, aut Valentinus adſiſteret, ſuggerens; non in terris eſſe
B confitendum apud homines, q, nec Deus humanum ſanguinem ſitiat, nec Chriſtus vicem paſſionis, quaſi & ipſe de ea ſalutem cōſecuturus expoſcat, ſtatim audiſſet a ſeruo Dei, quod audierat diabolus a Domino. *Recede Sathanas, ſcandalum mihi es.* Scriptum eſt, Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies. Sed & nunc audire debebit, quatenus multo poſt venena iſta ſuffudit, nulli infirmorum facilè nocitura, ſi quis hanc noſtram ex fide præbiberit, vel etiam ſuperbiberit potionem.

† ſublatis ſarcinis.

* vna

† glorificabant

† ſtudioſi ſectatores.

a Quod cum audiſſemus, rogabamus & qui loci illius erant,
ne aſcenderet Ieroſolymam. Tunc reſpondit Paulus & di
a ¶ Per hoc fortitudo fidei in Paulo monſtratur.
xit. Quid facitis flentes, & affligentes cor meum? Ego[a] au-
tem non ſolum alligari, ſed, & mori in Ieruſalem paratus
ſum propter nomen Domini Ieſu. Et cum ei † ſuadere non
a De vita Pauli, vel de morte.
b poſſemus, quieuimus dicentes: Domini voluntas fiat. Poſt 1
a Ad voluntatem domini, ſiue mori ſiue viuere 2
c dies autem iſtos † præpa[a]rati aſcendebamus Ieruſalem. Ve 3
nerunt autem * quidam ex diſcipulis à Cæſarea nobiſcum,
d adducentes hunc apud quem hoſpitaremur Iaſonē quen-
Olim fidelem.
dam Cyprium antiquum diſcipulum. Et cum veniſſemus 4 5
Ieroſolymam libenter exceperunt nos fratres. Sequēti au 6
a Apoſtolum filium Alphei, qui erat Epiſcopus Ieroſolymorum.
tem die introibat Paulus nobiſcum ad Ia[a]cobum, omneſ-
Paulus.
e que collecti ſunt ſeniores. Quos cum ſalutaſſet, narrabat
per ſingula, quæ Deus feciſſet in Gētibus per miniſterium
¶ Gratias ei agentes.
illius. At illi cum audiſſent, † magnificabant Deū, dixerūt- 7
¶ Interrogando dicunt.
f que ei. Vides frater, quot milia ſunt in Iudæis, qui credide-
a ¶ Zelatores legis aduerſum te. b ¶ Inde eſt zelus.
runt, & omnes † ęmulatores ſunt legis? Audierunt aūt de te 8
¶ i. à Moyſi lege.
quia diſceſſionem doceas a Moyſe, eorum qui per Gentes 9
g ſunt Iudæorum, dicens non debere eos circuncidere filios

✻ Chryſoſtom. Igitur non in Eccleſia. Nam tunc quidem quando pro dogmatibus aſcenderunt in Eccleſia manſerunt; nunc autem apud diſcipulum quendam antiquum. Oſtendit iam longum fuiſſe prædicationis tempus.

e *Ad Iacobum.* Bed. Iacob. iſte frater dni, filius Mariæ ſororis matris domini fuit, qui poſt paſſionem ſtatim ab Apoſtolis Epiſcopus ordinatus 30. ann. Eccleſiam rexit.i. vſque ad 7. Neronis annū, qui iuxta templū, vbi præcipitatus fuit, ſepultus eſt.

✻ CHYSOS. Hic frater erat domini, & epiſcopus Hieroſolymitanorum ad hoc ips, vir magnus & mirabilis, ad hūc ingreditur Paulus, ſicut & ante ad illum mittebatur. Et quomodo audi. *Sequenti autem die*, inquit, *Ingrediebatur Paulus nobiſcum ad Iacobum.* Vide quam alienus eſt a faſtu. *Omneſque preſbyteri aderant, quibus ſalutatis.* Narrabat per ſingula quę feciſſet Deus in gentibus per miniſterium illius. Iterum illi quæ apud gentes facta ſunt, quomodo audientes etiam glorificarint Deum, non Paulum extulerunt, neque admirati ſunt, ſed Deum glorificarunt. Sic.n.narrauit, vt potè Deo acceptum ferens.

ſupra. 20.c.

b *Quieuimus dicentes.* eat Paulus Ieruſalem, ſicut dixerat. Ecce alligatus ſpiritu vado Ieruſalem.

Lib. de fuga in perſequut. c. 14.

c *Domini voluntas fiat.* * Tertul. Quæ erat voluntas domini? vtique non fugiendi iam perſecutionem. Ceterū poterant, & priorem dni voluntatem propoſuiſſe, qua fugere mandauerat, qui illum perſecutionem vitaſſe maluerant. Igit cum ēt ſub Apoſtolis tp ille fuerit fugæ pręceptū, ſicut & reliquorum præſcriptorum, nō poteſt apud nos perſeuerare, quod apud doctores noſtros conceſſauit, etſi non proprie ad illos fuiſſet emiſſum. Aut ſi perſeuerare illud dominus voluit, de-
C liquerunt Apoſtoli, qui non vſq. in finē fugere curauerunt.

d *Hunc apud quem.* Rab. Vel hunc, i. Philippum Euangeliſtā adducentes. Vel hunc, i. Iaſonem adducentes ad hoc.

✻ Chryſoſtom.

f *Vides frater.* ✻ Chryſ. Vides, & illi cum quanta ſubmiſſione loquuntur? Non quia epiſcopus cum magna authoritate loquitur, ſed illum in conſilij ſocium aſſumunt, quaſi ſtatim, & ab initio rationem reddentes. Te renuente non vellemus, ſed vides negotij neceſſitatem? *Vides* (inquit) *Quot ſunt millia Iudæorum qui crediderunt?* Et non dixerunt, Quot millia à nobis edocta ſunt. Nec dicit audiuimus eſſe, ſed, ſunt, *Et hi omnes*, inquit, zelotæ ſunt legis, hoc eſt ſtudioſi ſectatores. Duæ cauſæ ſunt, & multitudo, & propoſitum. Neque.n.ſi pauci fuiſſent contemnendi erant, neque ſi multi, & nō omnes legem amplexi eſſent, multitudo erat curanda valde.

g *Dicens non debere.* Bed. In doctrina.n. Chriſti dānas velut ſacrilega, nec Deo mādāte ſcripta q̄ à Moyſe ſunt miniſtrata. hoc dicebāt de Paulo, nō q ſciebāt qūo fideles Iudæi hęc obſerua-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Poſt dies. *Poſtquam deſcriptus eſt progreſſus Pauli per viam, hic conſequenter deſcribitur eius acceſſus ad terminum, ſcilicet, Ieruſalem, vbi per ſpiritum veniebat ad tolerandum perſecutionem, ſicut ibidem perſecutus fuerat Eccleſiam. ideo diuiditur in duas partes, quia primo ponitur eius benigna receptio a Chriſtianis, ſecundo eius maligna perſecutio a Iudæis, ibi;* Cum autem ſeptem dies. *Prima in duas; quia primo deſcribitur Pauli receptio. ſecundo ſibi facta perſuaſio, ibi:* Dixeruntque ei. *Circa primum dicitur.* Poſt dies, & cæt. *manſionis in Cæſarea.*

2 Aſcēdebamus Ieruſalem. *Quæ eſt in altiori ſitu quā Cæſarea.*

3 Venerunt autem, &c. *Volentes prouidere Paulo, & ſuis ſocijs de hoſpitio.*

4 Cyprium antiquum. *Id eſt, a longo tempore in fidelitate probatum. iſte Iaſon videtur habuiſſe domicilium inter Cæſaream, & Ieruſalem, vbi charitatiuè recepit Paulum.*

5 Et cum veniſſemus. *Chriſtiani in Ieruſalem habitantes.*

6 Sequenti autem, &c. *Epiſcopum Ieroſolymitanū. Cætera patēt.*

7 Dixeruntque ei. *Hic conſequenter deſcribitur perſuaſio facta Paulo. Circa quam ſciendum, quod aliqui detrahentes Paulo ſeminauerunt diſcordiam in Ieruſalem, quod ipſe prædicans Iudæis per alias partes diſperſis affirmabat illicitum eis eſſe etiam illo tempore circunciſionem, & alias legis ceremonias ſeruare, quod non erat verum, immo ipſemet Timothæum circuncidit, vt dictum eſt ſupra 16. & in Cenchris ſibi caput totondit, ſupra 18. cap. Propter quod ad remouendum ſcandalum Iudæorum Ieruſalem habitantium perſuaſerunt Paulo Iacob. & alij ſeniores, vt purificaretur in templo cum quibuſdam Nazaræis, vt ſic omnibus appareat falſum quod de ipſo dictum fuerat & ipſe conſenſit, vt per hoc quod erat ſibi licitum illo tempore, amoueret ſcandalum infirmorum, primo ergo circa hoc ponitur perſuaſio Iacobi, ſecundo aſſenſus Pauli, ibi:* Tunc Paulus. *prima pars, & ſecunda patent ex dictis paucis exceptis quæ diſcurrentur.*

Diuiſio.

8 Et omnes æmulatores legis. *ſeruandæ, ne ſtatim dimittatur tanquam illicita, ſicut ritus Gentilium.*

9 Audierunt autem. *Quod tamen non eſt verum.*

Oportet

MORALITER.

9 *Audierunt autem de te.* Iudæi qui habitabāt in Aſia odiebāt eū, vt patet ex ſupradictis, propter quod diffamauerant eū in Ieroſolymis dicētes q docebat publice Iudęos legalia ſtatim dimittere, tanquā illicita eis ſeruari, quod erat falſum; imo facto oſtēdit contrariū, qñ Timothæū circuncidit. ſup. 16. quando

a ¶Antiquam. b ¶In ſynagogam, vel verſari in lege. c ¶In concilio eorum.
¶Quid audierunt de te? ¶Vel quid tibi faciendum eſt?
a ſuos, neq; ſecundū †conſue'tudinem ingrēdi. Quid ergo eſt?
a ¶Neceſſe eſt, vel opportunum.
†Vtique oportet conuenire multitudinem: audient enim te 1
ſuperueniſſe. Hoc ergo fac quod tibi dicimus Sūt nobis viri †
quatuor votum habentes ſuper ſe: his aſſumptis ſanctifica-
lunge te illis.
te cum illis, & impende in illis, vt radant capita: & ſciant om 2
b nes, quia quæ de te audierunt, falſa ſunt: ſed ambulans, & 3
a Q.d. non contra legem nos dicimus modo.
c ipſe cuſtodiens legem. De his autem qui crediderunt ex 4
a ¶Non tantum dicentes. b ¶Nihil tale cuſtodire eos, niſi vt obſeruent ſe ab idolothitis, &c.
Gentibus nos ſcripſimus †iudicantes, vt abſtineant ſe ab 5
idolis immolato, & ſanguine, & ſuffocato, & fornicatione.
a ¶Quatuor habentibus votum. b ¶Radens caput.
d Tūc Paulus aſſumptis uiris poſtera die purificatus cum illis
¶Donec offerretur, &c. ¶Finem.
intrauit in templum, annuncians expletionem dierum pu- 6
rificationis donec offerretur pro vnoquoq; oblatio eorum. 7
8
¶Minore.
e Cum autem ſeptem dies conſummarentur, hi qui de Aſia 9
f erant Iudæi, eum vidiſſent eum in Templo, concitauerunt 10
omnem populum, & iniecerunt ei manus clamantes: 11
12

obſeruarent, ſ. pro cōmodandā auctoritate Dei, & illorū ſacramētorū ſanctitate, nō pro adipiſcēda ſalute quæ in Chriſto reuelata per baptiſmū dabatur. Sed illi hoc ſpargebāt, qui ſic legalia obſeruabāt quaſi neceſſaria credētibus. Paulus enim vehemēs gratiæ prædicator eis aduerſabatur, dicens nō per illa, ſed per gratiā Chriſti hominē iuſtificari, quæ pronūciabātur in vmbra legis. Ideoque perſecutionē in eū ſuſcitare moliebātur, tanquam inimicum legis & mandatorum Dei. hanc falſam criminationem cōgrue deuitauit eadē celebrādo, quæ dānare videbatur ſic oſtendens nec Iudæos tunc ab eis, ſicut nefarijs prohibēdos, nec Gentiles ad ea, tanquā neceſſaria cogendos. Iam tñ Apoſtoli decreuerant, ne quis cogeret Gentes Iudaizare, ſed Iudæi non prohibebantur.

a *Neque ſecundum.* Bed. Non ſunt prohibiti eo tempore Iudæi in Chriſtū credentes ſecundum legem ingredi, ſtante adhuc templo, & ſua religione, quāuis in ſacris no. Teſt. ſalutem habituri, ſed credentes ex Gentib. prohibebātur ad legem cōuerti, qui tñ legis mandata ad mores, & munditiā corporis pertinentia. vt eſt, Non cōcupiſces, & c. diligēter obſeruare iubebātur. Quarta Synodus Hieroſolymis hæc habita eſt. Prima fuit de electione alterius Apoſtoli pro Iuda. Secūda de electione ſeptē diaconorū. Tertia de circūciſione nō imponēda illis qui credebāt de gētibus. Quarta hæc de Iudæis illo tempore non prohibendis, vbi neceſſitas exigeret, legalibus ceremonijs initiari propter ſcandalum eorum qui putabant apoſtolos legem Moyſi, ſicut idololatræ dogmata damnare.

b *Quia quæ de te, &c.* Bed. Non enim ita reprobas legalia, ſicut dictum eſt: ſi autem ideo celebraret, vt actione ſimulata ſuam occultaret ſententiam, non hoc diceret Iacobus.

c *De his autem, &c.* ✱ Chryſoſt. Hic reuerenter loquitur. Vult autē ſic dicere, Quēadmodū nos illi imperabamus, tametſi Iudæis prædicantes, ita tu quāuis gētibus prædicās cooperare nobiſcū. Vide Paulū: nō dicit, poſſū vtiq; & Timothæū adducere quē circūcidi, & poſſū hoc perſuadere ſermonibus, ſed obtemperauit eis, & oia fecit, ſic enim conducibile erat. Non enim idem erat iō iē verbis reddere; & nullo cōſcio hæc facere. Suſpicione carebat etiam impendij. **D**

d *Tunc Paulus, &c.* ✱ Tertul. Ita res exigebant, vt omnib. omnia fieret, quo omnes lucri faceret quādoq; faciens quæ aduerſus formā regulæ ſuæ pro cōditione tēporū geſſit, circuncidēs Timotheum, propter ſuper inductitios falſos fratres, & raſos quoſdā inducēs in tēplū propter obſeruationē Iudæorum, parturiens illos donec formaret Chriſtus in ipſis, & ca efaciēs tanquam nutrix paruulos fidei do cēdo quadā per veniā, non per imperium. **E**

Lib. de mono. c. 14.

†purifica.

Galat. 2.

✱ Chryſ. Hic Paulus non obnititur, ſed obtemperat; vnde manifeſtum, quod non neceſſario hoc erat faciendum, ideo & perſuadent ei, ſed quia per diſpenſationem, & attemperationem morum, non fuit ad remoramētum prædicationis, vbi, ſ. etiam ipſi eiuſmodi legem illis tulerant.

e *Cum autem ſeptem dies.* Bed. Nondum conſummati erant, ſed eorum curſus agebatur adhuc vnde in Græco expreſſius dr: Cū incipiebāt ſeptē dies cōſummari, alioquin non ſtaret quod ipſe poſt quinq; dies aduentus ſui in Cæſareā præſidi dixit; quia nō ſunt plus dies mei quā 12. ex quo aſcēdi adorare in Ieruſalē. Si enim 7. his, & illis quinq; dieb. cōcilij dies quo ipſe Phariſæos, & Saducæos diſſociauit, & ille quo Iudæi eū occidere voluerūt, adijciant, plus quā duodecim dies inueniunt.

f *Concitauerunt, &c.* Bed. Quia videbāt Gētiles gratiæ ſectatores minus ceremonias legis, & tēpli ſolennia frequentare timebant ne venirent Romani, & tollerent locū, & gētem, **F**

Cura

NICOLAVS DE LYRA.

1 Oportet conuenire. *De te verbis falſo ſcandalizatam.*

2 Et impende. *i. fac oblationem cum illis quæ ſolet fieri in talibus,*

3 Sed ambulans, &c. *Tanquam adhuc ſeruari licitam, dum tamen ibi non ponatur fides, tenendo quòd ſine tali obſeruatione fides Chriſti non ſufficeret ad ſalutem. ideo dicitur,*

4 De his autem. *Quos ſaluari credimus per fidem Ieſu Chriſti ſine circunciſione, & alijs legalibus, vt habetur ſupra 15.*

5 Scripſimus iudicantes. *Pro Iudæorum, & gentium communione ſeruanda, vt dictum eſt ſupra 15.*

6 Annuncians, &c. *Hoc enim denunciabat factus purificatus cum illis Nazaræis qui purificabantur termino ſui voti expleto, Num. 6.*

7 Cum autem. *Hic conſequenter deſcribitur Pauli perſecutio à Iudæis, & primo ponitur hæc perſecutio, ſecundo ſubditur Pauli appellatio, cap. 25. ibi:* Feſtus autem. *Prima in duas, quia primo ponitur perſecutio Pauli in Ieruſalem, ſecundo apud Cæſaream, cap. 24. Prima adhuc in duas, quia primo ponitur illa perſecutio, ſecundo perſequentium diſſenſio. 23. c. ibi:* Sciens autem Paulus. *Prima adhuc in duas, quia primo interfectio Pauli quæritur, ſecundo eripitur, ibi: Qui gentibus. Circa primum dicitur:* Cum autē ſeptem dies conſummarentur. *Conſummatio iſtorum dierū accipiēda eſt a principio aſcēſus Pauli in Ieruſalem. Dicit tamen Gl. nōdum erat iſta conſummatio: ſed appropinquabat, ita quòd ſecundum veritatem erat dies quinta, & hoc dicit Gloſſ. ad verificandum verbum quod dicit Paulus infra 24. Non ſunt mihi plus dies quam duodecim, ex quo aſcendi adorare in Ieruſalem, quia cum iſtis quinque oportet addere diem in qua diſſoluit Paulus Saducæos, & Phariſæos ab inuicem, & iterum aliam in qua ductus fuit in Cæſaream, vt patet in textu, & iterum quinque poſt quos princeps ſacerdotum accuſauit Paulum in Cæſarea, vt habetur infra 24. quibus ſimul iunctis ſunt duodecim dies præciſe. Sed hic modus loquendi videtur extraneus, ſ. quod pro quinque diebus dicatur ſeptem. Ideo aliter poteſt dici, ſ. quod dies illa purificationis fuit ſeptima ab ingreſſu Pauli in Ieruſalem, vt textus innuit, & quinque dies quibus princeps ſacerdotum venit Cæſaream accuſare Paulum, incipiunt a Pauli purificatione, & captione excluſiue, & ſic habentur 12. dies præciſe. Dies autem in qua ſoluit ab inuicem Phariſæos, & Saducæos, & alia in qua ductus fuit Cæſaream, ſimul concurrerunt cum duobus primis illis quinque quibus princeps ſacerdotum venit Cæſaream.*

8 Hi qui de Aſia erant Iudæi. *In Iudaiſmo obſtinati qui ibidem Paulo contradixerant,*

9 Cum vidiſſent eum. *Vbi erat Iudæorū obſtinatorū multitudo.*

10 Concitauerunt omnem populum. *Contra Paulum.*

11 Et iniecerunt, &c. *Eum morte dignum. Ideo ſubditur.*

12 Hic eſt. *Hoc dicebant, quia Paulus præferebat Gentiles verbum Dei deuote recipientes, Iudæis ipſum repellentibus, vt patet in pluribus locis ſupra, & quia legem nouam præferebat veteri, & quia dicebat verum ſacrificium, ſ. Euchariſtiam vbique poſſe offerri, & non ſolum in Ieruſalem, vbi tantummodo licitum erat offerri ſacrificia Iudæorū.*

Inſuper

MORALITER.

uando caput totōdit ſup. 18. & ſic in tēplo purificatus fuit, d repellēdū de ipſo falſum ſeminatū, prout in expōne litterali diffuſius fuit dictū. Per quod oſtēdit, quod doctor falſo notatus de mala doctrina, dēt iſtā notā remouere, tū pro ſe vt ab infamia liberetur, tū pro alijs qb. ſua doctrina ſana odibilis redderet.

† *Sunt nobis viri quatuor.* Per iſtos quatuor viros, cum quibus Paulus dicitur hic purificatus, poſſunt intelligi quatuor Euāgeliſtæ, cum quibus Paulus fuit veraciter purificatus, eādē fidem, & charitatē prædicādo, quam ipſi docuerunt ſcribēdo.

Et

A a *Cum veniſſet ad gradus*. Beda. Gradus deſcenſionis de téplo, ſed aſcenſionis in caſtra ſignificat.
b *Græcè noſti?* Ra. interrogatio vel affirmatio, quia vt putatur Tribunus Græca lingua loquebatur, vel ne Iudæi cognoſcerent.
c *Nonne tu es Aegyptius?* Beda. Quidam Aegyptius venerat in
B Iudæam, qui fidem ſibi prophetiæ magica arte conſciſcens, 30. milia Iudæorum cógregauit, quos ducens per deſertum, venit ad montem Oliueti, paratus irruere in Ieruſalem, & eam ſibi ſubiugare. Sed occurrens ei Felix cum armatis, Aegyptio cum paucis fugato alios occidit.
✱ Chryſoſtom. Vide malignitatem diaboli. Impoſtor erat, & magus ille Aegyptius, & atten-
C tabat per hoc adumbrare, & ſuorum criminum ſocios facere Chriſtum, & Apoſtolum, ſed non potuit.

d *Quatuor*

¶Quia credentes docebat eſſe veram Ieruſalem, & nouam legem præferebat, & locum eſſe Dei dicebat totam Eccleſiam.
Viri Iſraelitæ adiuuate: Hic eſt * homo qui aduerſus populum, & le-
gem, & locum hunc omnes vbique docens: inſuper & Gentiles in- 1
a ¶Ciuitatem Ieruſalem, vel Templum.
duxit in templum, & violauit ſanctum locum iſtum. Viderant enim
¶Ieruſalem, non in Templo.
Trophimum Epheſum in ciuitate cum ipſo: quem æſtimauerunt,
quoniam in templum introduxiſſet Paulus Commotaque eſt ciui-
tas tota, & facta eſt concurſio populi. Et apprehendentes Paulũ tra- 2
¶ ¶Ne in templum refugeret.
hebant eum extra templum, & ſtatim clauſæ ſunt ianuæ. †Quæren- 3
tibus autem * eum occidere, nũciatũ eſt Tribuno cohortis, quia to- 4 5
ta confunditur Ieruſalem. Qui ſtatim aſſumptis militibus, & centu-
a Qui parati erant, vel iam incœperant.
rionibus decurrit ad illos. Qui cũ vidiſſent tribunũ, & milites, ceſ-
a Vel aſcendens.
ſauerunt percutere Paulum. Tunc accedens tribunus apprehendit
a Donec cauſa eius iudicaretur.
eum, & iuſſit alligari catenis duabus, & interrogabat quis eſſet, &
a Diuerſi diuerſa dicebant: quia certam cauſam non habebant. b Quæ ſubidam profert ſententiam.
quid feciſſet. Alij autem aliud clamabant in turba. Et cum non poſ-
a Suorum militum, ne Iudæi occiderent eum.
ſet certũ cognoſcere præ tumultu, iuſſit duci eum in caſtra. Et cum 6
a Quibus aſcenditur in templum. b Ideo fortibus portabatur.
a veniſſet ad gradus, contigit vt portaretur a militibus propter uim
a Ad mortem, noli inquirere cauſam. Hoc dictum eſt de iſto quod, & de Chriſto dictum eſt.
populi. Sequebatur eum multitudo populi clamans. Tolle eum. Et 7 8
a Cum pararetur eius inductio nondum tamen a gradibus exierat.
b cum cœpiſſet duci in caſtra Paulus, dicit tribuno. Si licet mihi loqui 9
c aliquid ad te? Qui dixit ei. Græce noſti? Nonne tu es Ægyptius, qui 10 11
d ante hos dies tumultum concitaſti, & eduxiſti in deſertum quatuor 12
a Gladiatorum, ſica enim gladius dicitur.
milia virorum ſicariorum? Et dicit ad eum Paulus, ego homo ſum 13 14
a Non Aegyptius. b Quidam libri pro municeps habent ciuis. Munia capiens, i. cenſum.
e quidem Iudæus a Tharſo Ciliciæ, non ignotę ciuitatis municeps. 15 16 17
a Q. d. Romanus cenſum pr. feſſus. Quia veſter ſum.
Rogo autem te, permitte mihi loqui ad populum. Et cum ille per- 18
f miſiſſet, Paulus ſtans in gradib. annuit manu ad plebem, & magno 19 20
Vt totus populus intelligeret, vel vt plus taceret.
ſilentio facto, allocutus eſt Hebræa lingua dicens. 21

d *Quatuor milia*. Bed. Non eſt de hoc numero ſatellitũ inter Tribunũ qui hæc locutus eſt, & Ioſephum qui de Aegyptio ſcripſit, habenda controuerſia: potuit enim primo cum paucis tyrannidem exercentib. adueniens poſtea plures publica fraude coniunxiſſe. Tempore autem Felicis hoc genus latronum ſurrexit, qui ſicas. id eſt, gladios breues manu geſtantes, populo permixti occulte vulnerabant, vt querelam mors præueniret, & percuſſor lateret.
e *A Tharſo, &c.* Rab. Quo captus cum parentibus commigrauit.
f *Paulo ſtans in gradibus, &c.*
✱ Chryſoſtom. Quid huic ſpectaculo par videre Paulum duabus catenis ligatum concionantem? Quomodo non turbatus eſt, quomodo non confuſus eſt, tantum populum videns aſtante Præſide? Primum ſiſtit furorem illorum, deinde narrat.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Inſuper & Gentiles induxit in templum. *Licet aũt Gẽtiles poſſent ingredi templum, quantum ad aliquam partem in qua orabant homines immũdi, tamen ingredi non poterant vbi purificabantur Nazaræi, ad quem exiſtimabant Paulum Gentiles induxiſſe.*
2 Et apprehendens Paulum. *Vt ibi occideretur. Sicut Ioiada Pontifex fecit educi Athaliam extra ſepta templi, vt interficeretur 2. Paralipom. 23.*
3 Et ſtatim clauſę ſunt ianuę. *Ne templum contaminaretur ex eius morte.*
4 Quærentibus aũt eũ occidere. *Hic conſequenter Paulus de Iudæorũ manibus eripitur, & primo Tribunus eripit illis, ſecundo Paulus pet t alloqui populum, ibi: Et cum cœpiſſet. Circa primum dicitur.*
5 Nunciatum eſt tribuno. *Cui erat impoſita cuſtodia ciuitatis.*
6 Et iuſſit alligari catenis. *Ne poſſet euadere, donec inquiſiſſet de eo. Cætera patent vſque ibi.*
7 Tolle eum. *ſ. de vita præſenti tanquam viuere indignum.*
8 Et cum cœpiſſet duci. *Hic cõſequenter Paulus petit alloqui populum. Et diuiditur in duas partes: quia primo ponitur allocutionis executio, ibi:* Et cum ille. *Circa primũ dicitur.* Et cum cœpiſſet duci
Diuiſio in caſtra. *id eſt, intra fortalitiũ vbi manebat Tribunus cum militibus.*
9 Si licet mihi loqui. *Humiliter, vt citius impetraret quod quærit.*
10 Qui dixit ei: Gręce noſti? *Ex hoc videtur, quod iſte Tribunus fuit Græcus propter quod petebat, ſi Paulus ſciret linguam Græcam, vt ſibi loqueretur in idiomate magis ſibi noto, & Iudæi aſſiſtentes non intelligerent.*
11 Nonne tu es Aegyptius qui ante hos dies, &c. *De iſto di[cit] Ioſephus 20. lib. Antiquitatum, quod venit in Iudæam fingens ſe proph[e]tam, & congregauit ſibi multitudinem educens eam extra Ieruſalem dicens quod ad eius iuſſum muri Ieruſalem, corruerent, & ſic intraret ſubito, & bona raperent ciuitatis, ſed Felix præſes præueniens cu[m] multis armatis multos ex eis occidit, & aliquos viuos cepit. Ille ve[ro] falſus propheta per fugam diſparuit: & probabile eſt quod multi c[um] eo ſic euaſerunt, licet Ioſephus non dicat.*
12 Et eduxiſti in deſertũ. *Primo enim illos induxit in deſertũ, poſtea reduxit prope Ieruſalẽ, vt deprędarẽtur ciuitatẽ modo prę[dicto].*
13 Quatuor milia virorũ, & ſicariorũ. *Eſt aũt ſica gladius b[re]uis, quo tũc vtebãtur latrones, & homicidæ, & inde ſicarij dicebat[ur].*
14 Et dicit ad eum Paulus. *Se excuſando,*
15 Ego homo ſum quidem Iudęus a Tharſo Ciliciæ. *Et n[on] ſum ille Aegyptius.*
16 Non ignotę. *Immo famoſæ.*
17 Municeps. *Id eſt, inhabitator.*
18 Rogo aũt te. *Volebat enim p narrationẽ ſuę cõuerſionis an[nun]ciare Ieſum Chriſtũ, & incredulitatẽ Iudæorũ, vt patet ex ſequẽti[bus].*
19 Et cum ille permiſiſſet. *Hic conſequenter ponitur allocu[tio]nis executio, in qua Paulus primo ad hoc diſponitur, ſecundo prop[oſi]tum exequitur, ſequenti cap. Circa primum dicitur;* Et cum ille. *licet, Tribunus Paulo permiſiſſet loqui.*
20 Paulus ſtans in gradibus. *Vt melius audiretur ab exiſte[nti]bus inferius.*
21 Annuit manu ad plebem. *Vt facerent ſilentium.*

11 Nonne CAP

MORALITER.

8 *Et cum cœpiſſet duci in caſtra Paulus dicit tribuno: Si licet mihi.* In hoc apparuit feruor Pauli circa fidem Chriſti, qui percuſſus, captus, & ligatus, vt patet ex textu, quęrebat publice dicere modum ſuę conuerſionis ad laudem Domini Ieſu, hoc oſtendens quod prędicator Euangelij non debet ce[ſſa]re a prędicatione, & Dei laude, ſi tamen patiatur impe[di]mentũ, pôt alibi ſe trãſferre ex cauſis de Paulo ſupradi[ctis].

cere

C A P. X X I I.

Coæui. ¶Seniores.

a V
Iri fratres, & patres audite quam ad 1
b vos nunc reddo †rationem. Cum au- 2
diſſent autẽ, quia Hebræa lingua lo- 3
quereturad illos, magis præſtiterũt 4
c ſilentiũ. Et dixit: Ego ſum vir Iudęus 5
natus Tharſo Cilicię, nutritus autem 6
a ¶In Ieruſalem. b ¶Ad obſequium, vel quia puer, & humilis ſedebat ad pedes magiſtri. 7
in ciuitate iſta ſecus pedes Gamalielis, † eruditus iuxta ve- 8
a ¶Imitator, vel zelator aduerſus Chriſtianos. †
d ritatem paternæ legis, æmulator legis, ſicut & vos omnes 9
a ¶Chriſti quam nunc prædico.
eſtis hodie: †qui hanc viam perſecutus ſum vſque ad mor- 10
a ¶Chriſtianorum, vel Stephani, vel mori paratus pro lege. b ¶Carceris, 11
tem, alligans & tradẽs in cuſtodias viros, ac mulieres, ſicut 12
a ¶Expertum vocat in teſtimonium. b Verborum in præſenti, vel epiſtolæ teſtimonium pontifex reddiderat.
princeps ſacerdotum mihi teſtimonium reddit, & omnes
maiores natu, a quibus, & epiſtolas accipiẽs ad fratres Da-
maſcum pergebam, vt adducerem inde vinctos in Ieruſalẽ
vt punirentur. Factum eſt autẽ eunte me, & appropinquan 13
a ¶Vt ſciatur ſola eſſe lucidior: lux quæ circunfulſit eum. b ¶A Deo.
te Damaſco, †media die ſubito de cęlo circunfulſit me lux
e copioſa, & decidẽs in terrã audiui vocẽ dicẽtẽ mihi: †Saule
¶Increpando nomen iteratur. a ¶Deum eſſe credebat qui deſurſum loquebatur.
Saule, quid me perſequeris? Ego autẽ reſpõdi: Quis es Do-
mine? Dixitque ad me: Ego ſum Ieſus Nazarenus quem tu
¶Non faciem.
f perſequeris. Et qui mecum erant lumen quidem viderunt
g *vocem aũt eius non audierunt, qui loquebatur mecũ. Et
a ¶Te cognoſcens tibi obediam.
dixi: Quid faciam Domine? Dominus autem dixit ad me:
h Surgens vade Damaſcum, & ibi tibi dicetur de omnibus
quæ te oporteat facere. Et cum non viderem præ † clari-
a ¶Quæ excæcauerat me. ¶Non ad oculum.
tate luminis illius, ad manum deductus a comitibus * veni

C A P. X X I I.

a V Iri, &c. ✻ Chryſoſtom. Vide ab adulatione liberum ſermonem, iuſtitiamque habentem. Non enim dixit domini, neque heri, ſed fratres quod maxime amabãt, quaſi diceret. Nõ ſum alienus a vobis, nec contra vos. *Viri fratres, ac patres*, inquit, Hoc honoris, illud germanitatis eſt, ſequitur.

b *Cum autem audiſſent, &cæt.* ✻ Chryſoſt. Vt capit illos, vocis patriæ agnitio. Habebant enim reuerentiã quandam linguæ illi. *Ego quidem ſum*, inquit, vir Iudæus quod maxime omnium auditu illis erat gratum.

c *Natus Tharſo.* Natus in oppido Galileæ Giſcali nomine fuit Paulus, quo capto a Romanis cum parẽtibus ſuis Tharſum Ciliciæ migrauit, ob ſtudium autem legis Ieroſolymã veniens a Gamaliele, eſt eruditus. Non vocat ſe ciuem, ſed municipem, a municipio, id eſt, territorio illius ciuitatis in qua nutritus eſt. Dicitur municipium, quòd tantũ munia, i. tributa debita, vel munera reddat q̃. Is ergo Giſcali natus, tamen ſe Tharſenſem dicit, ſic Chriſtus in Bethleem natus, Nazarenus eſt appellatus.

Natus in Tharſo. Ciliciæ: ne putent ob gentem aliam religionem addit, *Educatus autem in ciuitate hac ad pedes Gamalielis*, oſtendit ſibi ingẽs erga religionem fuiſſe ſtudium, quãdoquidem tam clara patria quæq; tantum diſtat relicta, amore legis ibi voluit educari. Vide quomodo iterũ in honore habet legem. Hæc aũt ad illos loquitur, non ſolum vt ſe defendat, verũ ẽt vt oſtendat ſe non humano more, ſed diuina virtute ad prædicationẽ adductũ. Non enim ſic eruditus factus eſſet, niſi fuiſſet eximius quidã, veriſimile erat hoc ſuſpicari. Quia autem doctiſſimus erat in lege minime veriſimile, niſi maxima

xima neceſſitate illum mutatum fuiſſe. D

d *Aemulator legis.* Beda. In Græco, æmulator legis Dei exiſtens, ſecundum illud: Teſtimonium illis perhibeo, quòd æmulationem Dei habent, ſed non ſecundum ſcientiam.

e *Saule, Saule.* Rab. Quædam exemplaria habent: Saul, Saul, vt oſtendatur de nomine Saulis Saulum nominatum eſſe. Rom. 10. a

f *Lumen quidem viderunt.* Bed. Supra de hac viſione narrat hiſtoria, quòd comites illius ſtarent ſtupefacti, audiẽtes quidem vocem neminem autẽ videntes, vnde colligitur eos ſonum vocis confuſæ, non, diſcrimen verborum audiſſe. Supra 9. a

†defenſionem excuſationẽ.

✻ Chryſoſtom. Non eſt tãtum operata lux erga illos, quantum erga hũc. Etenim excęcauit illius oculos. Quo euẽtu, illi ſi voluiſſent, illuſtrari poterãt. Itaq; mihi videtur, etiã ſingulari ordinatione illos non credere, & ita eſſe teſtes fide dignos. E

§ inſtitutus accurate in patria lege ſectator Dei.

g *Audierunt.* Rab. Intellexerunt, ſed ſolum ſonum vocis Pauli, vel eius qui Paulo loquebatur.

✻ Chryſoſtom. Non ſunt hęc contraria? Voces enim duæ erant, vna Pauli, altera Domini; vocem igitur illic Pauli dicit hic vero etiam addidit, dicens. *Vocem non audierunt loquentis mihi.* Igitur dum dicit: Nullum videntes, ſignificat non videre, ſed audire. Non enĩ dicit: vocem non videbant; ſed, nullum vidẽtes, ſteterunt; hoc eſt loquentem. Merito autem hoc factum eſt. Illum enim oportebat vocem illam obtinere. Si enim audiſſent etiam illi, non tantum fuiſſet miraculum; quoniam igitur craſſiores viſione magis perſuadentur, propter hoc lucem illi viderunt ſolum, id quod ſatis erat ad perſuadendum illis, vnde etiam exterriti ſunt. F

†Supra 8. a

† gloria

* qui erant mecum

h *Et ibi tibi.* Ra. Exemplum humilitatis, cõtra Doctores nõ diſputãdi, nec de nobis p̃ſumẽdi, quaſi a Deo ſimus edocti.

Ananias

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXII.

V Iri fratres. *Hic conſequenter Paulus propoſitum exequitur, primo ponitur eius narratio, ſecundo plebis acclamatio, ibi:* Audiebant autem, *tertio cauſæ diſcuſſio, ibi:* Vociferantibus autem. *Prima in tres, quia primo Paulus narrat ſuam Iudaicam conuerſationem, ſecundo ſuam ad Chriſtum conuerſionem, ibi:* Factum eſt autem, *tertio ſibi factam in tempore viſionem, ibi:* Factum eſt autem mihi. *Circa primum dicit.*

Viri fratres. *Quantum ad minores.*

Et patres. *Quantum ad maiores.*

Audite. *Diligenter quæ ſequuntur,*

Magis præſtiterunt ſilentium, *Tum quia per hoc ſciuerunt ipſum eſſe Iudæum; Tum quia linguam ſuam melius intelligebant, quam aliam.*

Ego ſum vir Iudæus. *Natione, & Religione.*

Natus Tharſo Ciliciæ. *Vbi pater Pauli tranſlatus erat.*

7 Nutritus autem in ciuitate iſta. *Scilicet, Ieruſalem vbi fuerat miſſus a patre pro ſtudio ſacræ ſcripturæ; quia vigebat ibi.*

8 Secus pedes Gamalielis. *Id eſt, in doctrinam eius qui erat doctor valde famoſus, vt habetur ſupra 5. cap.*

9 Aemulator legis. *Id eſt, zelans pro eius obſeruatione, quod declarat per effectum, dicens.*

10 Qui hanc viam. *Scilicet, doctrinam Chriſtianam.*

11 Perſecutus ſum vſque ad mortem alligans, & tradens in cuſtodias viros, ac mulieres, *Intendens annihilare ipſam, vt habitum eſt ſupra 8. & 9. cap.*

12 Sicut princeps ſacerdotum mihi teſtimonium reddit, *Reſeruauerat enim literas ſibi datas a principe ſacerdotum de conſilio maiorum ſupra 9. cap. quæ ſibi erant in teſtimonium eorum.*

13 Factum eſt autem eunte me, & appropinquante Damaſco, media die ſubito de cœlo circunfulſit, &c. *Hic conſequenter narrat ſuam mirabilem conuerſionem, & patet ſententia ex dictis ſupra 9. cap. vſque ibi,*

Deus

MORALITER.

Viri fratres, & patres audite. Hic Paulus declarat ſuam innocentiam ex natione, ibi.

5 *Ego ſum vir Iudæus natus, &c.* Et ex legis cognitione, ibi.

† *Eruditus iuxta veritatem paternæ legis, &c.* & hoc dicit vt magis audiãtur ſequentia, quod & factũ eſt, vnde ſeqtur poſtea.

Audiebant

a Damaſcum. Ananias autem quidam uir,* ſecúdum legem
a ¶Idoneus.
teſtimonium habens ab omnibus cohabitantibus * Iudæis
a ¶Teſtimonium habebat a Deo:ſed plus credebatur Iudæis.
b veniens ad me, & ſtans dixit mihi: Saule frater † reſpi-
ce. Et ego eadem hora * reſpexi in eum. At ille dixit: Deus 1
a ¶Non recens Deus, vt Iudæi putabant.
c patrum noſtrorum † præordinauit te, vt cognoſceres vo- 2
a ¶Chriſtum, vel Euangelium.
luntatem eius, & videres iuſtum, & audires vocem ex ore 3
a ¶Chriſti, non Apoſtolorum: non enim ab hominibus, vel per hominem, &c. b ¶Per ſcripturam, & famam ſuam: vel ad omnes ætates, conditiones, linguas, ſexus. c ¶In luce fulgenti. 4
eius: quia eris teſtis illius ad omnes homines eorum quę ui- 5
a ¶In voce vocantę.
diſti, & audiſti: Et nunc quid moraris? Exurge, & baptizare, 6
a ¶Locum, & tempus præterit.
& ablue peccata tua inuocato nomine † ipſius. Factum eſt 7
a ¶Poſt magnum circuitum de Damaſco rediit. b ¶Sanctam ciuitatem. 8
c ¶Ne Sabbathas illuderet. d Domo Dei.
d autem reuertenti mihi in Ieruſalem, & oranti in tēplo, fie- 9
a Extaſi. Alij ponunt, in pauore: alij, alienatione. b Chriſtum. c Neceſſitate, & admonitione Dei omnia fecit.
ri me in ſtupore mentis, & videre illum dicentem mihi Fe- 10
ſtina, & exi velociter ex Ieruſalem, quoniam non recipiet 11
a Sufficeret eis exemplum meæ conuerſionis. 12
teſtimonium tuum de me. Et ego dixi: Domine ipſi ſciunt, 13
quia ego eram concludens in carcerem, & cædens per ſy-
nagogas eos, qui credebant in te. † Et cum funderetur ſan-
Martyris. Etiam.
e guis Stephani teſtis tui, ego aſtabam, & † conſentiebam, &
cuſtodiebam veſtimenta interficientium illum. Et dixit ad
a Quaſi diceret, quamuis ſciant, tamen non recipient. b Non Iudæos. c Tam fide quam loco.
me: Vade, quoniam ego in nationes longe mittam te. Au- 14
a Mittam te ad nationes. 15
diebant autem eum vſq; ad hoc verbum, & leuauerunt vo-
Tribuno.
cem ſuā, dicētes: Tolle de terra huiuſmodi: non enim fas eſt 16
f eum viuere. Vociferantibus autem eis, & proijcientibus 17
Vt occiderent eum, vel in ſignum mœroris. Vel more, vel more brutorum animalium. 18
g veſtimenta ſua, & puluerem iactantibus in aerem; iuſſit 19

a *Ananias autem quidam vir, &c.* ✠ Chryſoſt. Ecce iterū alius teſtis, & vide quomodo illum etiā fide dignum facit. *Ananias autem*, inquit, *vir pius ſecundum legē teſtimonio probatus ab omnibus Iudæis, ingreſſus ad me adſtans dixit mihi.* Vide hic nihil ſine teſtimonio. Et ego eadē hora vidi. Iungitur teſtimoniū a rebus ipſis. Et vide, quomodo perſonę & actiones pulchre inter ſe nectantur, perſonæque propriæ, & extraneæ. Perſonæ, ſacerdotes, presbyteri, comites, opera quæ fecit, quæque paſſus eſt, & opera operibus teſtimonia dant, non perſonæ ſolum.

*Damaſci. *recepto viſu. †præparauit.

b *Saule frater reſpice.* Rab. Duo erant in oculis Pauli, excæcatio, & illuminatio: & ideo merito credidit.

c *Præordinauit te.* Ra. Conueniens ordo primo præordinatus in præſentia Dei. Deinde cognoſcit veritatē: videt iuſtum, audit ex ore ipſius: poſtea fit teſtis eorū quę cognouit, vidit, audiuit.

d *Fieri me in ſtupore mentis.* Beda. Hoc non narrat ad ditionem, ſed propter neceſſitatem, vt videatur ideo nos euangelizare gentibus.

e *Conſentiebam.* Bed. Confitendo quod conſenſit notat, quia non occidit, niſi cædens accipiatur pro occidens.

✠ Chryſoſtom. Vide iterum quo ſermo deſinat, nempe in validum caput. Mōſtrat enim quod ipſe fuerit perſequutor, & non perſequuter ſolum, ſed etiam multis manibus occidens Stephanum; memoriæ illorum ſuggeſſit graue homicidium. Quod ſane minime ferebant ſic de illo reprehendi. Et iam prophetia implebatur. Zelus igitur magnus, & accuſatio vehemens, & teſtes veritatis Chriſti fidenter loquentes erant valde, ſed Iudæi non permittebant vltra audire totam concionem, ſed vltra accēſi furore clamabāt.

f *Proijcientibus veſtimenta ſua, & puluerem.* Bed. In paſſione Chriſti ſolus ſacerdos de throno exiliens veſtimenta ſcidit, quia tūc ſacerdotium vetus erat immutandū. Nūc vero, quia tota gens gloria regni ſpolianda erat, omnes indumenta proijciunt, & clamorē puluere mixtum ad cœlum tollunt ſecundum illud: Superbia eorum qui te oderunt, aſcendit ſemper.

g *Iuſſit Tribunus induci eum in caſtra, &c.* ✠ Chryſoſt. Oportebat hic Tribunum etiam illos ipſos rogare, an ita ſe res habeant. At ille nihil amplius faciens, ſi... gris illum præcipit examinari. Iuſſit enim illum, inquit, induci in caſtra; & deinde vt dixit, flagellis examinandum eum, vt ſciat propter quam cauſam ſic contra illum clamarent, cum ab inclamantibus diſcere oportebat, & rogare, an quæ ex dictis apprehenderint, ſed ſimpliciter vtebatur poteſtate, & faciebat gratiam illorum. Non enim hoc quærebat, quomodo iuſtè aliquid faceret, ſed quomodo illorum iniuſtum furorem placaret.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Deus patrum noſtrorum. *Sua benignitate.*
2 Vt cognoſceres. *De mea conuerſione.*
3 Et videres iuſtum. *Scilicet, Chriſtum hominem, & Deum, quem vidi in raptu, non oculis corporis, ſed mentis.*
4 Et audires vocem ex ore eius. *Dicentis: Saule, Saule, quid me perſequeris, &c.*
5 Quia eris teſtis illius. *Scilicet, Chriſti ad omnes homines, Iudæos ſcilicet, & Gentiles.*
6 Baptizare, & ablue peccata tua. *Per virtutem baptiſmi, qui eſt ſacramentum fidei.*
7 Inuocato nomine ipſius. *Tunc enim in nomine Chriſti dabatur baptiſmus rationibus dictis. 2. cap.*
8 Factum eſt autem reuertenti. *Hic conſequenter narrat viſionem ſibi factam dicens.* Factum eſt autem reuertenti mihi in Ieruſalem. *Hoc non fuit immediate poſt ſuam effuſionem, ſed cum luſtrata Arabia rediit Damaſcum, & inde Ieruſalem, vt dictum eſt ſupra 20. cap. & habetur ex Epiſtola ad Galat. 1.*

Supra 9. a

9 Fieri me in ſtupore mentis. *Id eſt, raptu.*
10 Et videre illū. *ſ. Chriſtum in viſione imaginaria intellectuali.*
11 Feſtina, & exi velociter ex Ieruſalem. *q. d. inutiliter ſibi remaneres, & ſubditur cauſa.*
12 Quoniam non recipiet teſtimonium tuum de me. *...mirans Paulus reſpondit.*
13 Domine ipſi ſciunt, &c. *Quaſi diceret: per ea quæ feci contra te, & fideles tuos, debent eſſe certi, quod nullo modo prædicarem, niſi de veritate certus eſſem.*
14 Vade quoniam, &c. *q. d. Gentiles verbum meum recipient, quod Iudæi in Ieroſolymis impugnant.*
15 Audiebant autem eum. *Hic conſequenter ponitur ortus clamoris contra Paulum, quia per verbum eius vltimum inſinuabatur, quod maxime habitantes in Ieruſalem a Deo eſſent reprobati: & Gentiles, quos Iudæi viles reputabant, eſſe a Deo electi. Ideo clamabant Paulum debere mori.*
16 Vociferantibus autem eis. *Hic conſequenter inquiritur cauſa dicti clamoris. Et diuiditur in duas partes: quia primo attentatur indebitus inquirendi modus, ſecundo ſubditur alius debitus, ibi;* Pr... ra autem. *Circa primum dicitur;* Vociferantibus autem eis *per clamorem obtinerent quod per rationem non poterant.*
17 Et proijcientibus veſtimenta ſua. *In ſignum doloris.*
18 Et puluerem, &c. *In deteſtationem verborum Pauli.*
19 Iuſſit tribunus eum induci in caſtra. *Vt cauſam dicti clamoris inquireret per tormenta.*

MORALITER.

15 *Audiebant autem eum.* Quia non ſolum Chriſtum commendabat, ſed & eorum reprobationem, & electionē Gentium aſſerebat: quas tamen Iudæi viles reputabant: propter quod cum eis non communicabant, & ideo quando audierunt Gentiles ſibi præferri, fuerūt terribiliter concitati, mortem clamoribus, & ſignis horribilibus poſtulantes. Huic ſunt ſimiles mali clerici, & mali religioſi, qui cū audiunt in prædicationibus, vel lectionibus ſua vitia recitari, & ſimpliciū Chriſtianorū cōmendari, turbantur, ſicut fur...

A a *Si hominem Romanum,&c.* ✽ Chryſoſto. Non eſt mentitus Paulus ſe dicens Romanum hominem. Abſit. Roman⁹ enim erat. Iō & tribunus eo audito territus eſt. Et cuius, inquit, gratia, timuit? Si ēt nihil aliud, timuit ne capiat̃, & maiorē pęnā det. Et vide. Non ſimpliciter inquit, nūquid licet vobis? Duo crimina, & abſque iudicio, & hominē Romanū. Magnum habebant priuilegium, qui ſic merebantur appellari, & nō omnes hoc aſſequebant̃. Ab Hadriano enim aiunt oēs Romanos eſſe dictos. Hoc autē vetus non ſic habebat. Vel etiā Romanum vocabat, vt pœnam effugeret. Cōtēptior enim fact⁹ fuiſſet flagellatus, nūc autem hoc dicto, maiorem illis intulit metum. Si aūt flagellaſſent, & aggrauaſſent rē, vel etiā occidiſſent illū, qđ nūc effugit. Vide quomodo de⁹ concedit etiā humano more multa fieri, & in illis, & ī alijs.

o diſ'a ſi adiutoriū.

B

Tribunus autem reſpondens, quòd multa ſumma ciuilitatem illam compararit, oſtendit eſſe ſuſpicionem prætextus, quòd Paulus diceret ſe eſſe Romanum, & forſan hoc ſuſpicabatur ob vilitatem, quæ in Paulo apparebat. D

b *Ego multa ſumma.* Be. Alia editio manifeſtius inſinuat qđ dixit tribunus. Dixit tribunus, tam facile dicis ciuē Romanū te eſſe. Ego. n. ſcio quāto pretio ciuilitatem poſſedi iſtā.

c *Ciuilitatem.* Beda. ideſt, ſocialem inter ciues cōuerſationē, vel reipublicę adminiſtrationē. Non. n. tribun⁹ ciuitatis Romanę ciuis eſſe non poſſet, ſed cōſortiū ciuitatis emerat, vt eſſet particeps. Paulus eo magis erat ciuis Romanus, q̃ nō cōparando, ſed hoc naſcendo habebat.

d *Ego autem.* Beda. Id eſt, hoc ſum Romanus plus, quā tu quia non alibi natus Romanū nomen emi, ſed in ipſorū ciuilitate sū pgenit⁹ E

† examinari eum, vt

- ciuis Rom. 12.c. Luc.6.d.

† comparaui

† examinaturi

† certum † principes † coram illis

a ¶Quia peius præparatum fuerat, nunc impletum. b ¶ Vt eius tormentis ſatiarentur.

tribunus induci eum in caſtra, & flagellis cædi, & † torqueri

a ¶ Ideo iuſſit non occidi.

eum, vt ſciret propter quā cauſam ſic acclamarent ei. Et cū 1

a ¶ Ad flagellandum.

aſtrinxiſſet eum loris, dixit aſtanti ſibi Centurioni Paulus: 2

a ¶Iudiciario ordine nullo reatu conuictum.

a † Si hominem Romanum, & indemnatum licet vobis fla- 3
gellare? Quo audito centurio acceſſit ad tribunum, & nun-
ciauit ei, dicens: Quid acturus es? Hic enim ciuis Romanus
eſt. Accedens autem tribunus dixit illi: Dic mihi, ſi tu Roma †
b nus es? At ille dixit: Etiam. Et reſpondit tribunus: Ego multa
c ſumma ciuilitatem hanc † conſecutus ſum. Et Paulus ait: Ego 4
d autem, & natus ſum. Protinus ergo diſceſſerunt ab illo, qui 5 †
eum † torturi erant. Tribunus quoque timuit poſtquam re- 6
ſciuit, quia ciuis Romanus eſſet, & quia alligaſſet eum. Poſte- 7 8
ra autem die volens ſcire † diligentius, qua ex cauſa accerſe-
retur a Iudæis, ſoluit eum, & iuſſit † ſacerdotes conuenire,
& omne concilium, & producens Paulum ſtatuit † inter
illos.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et cum aſtrinxiſſet eum loris. *vt flagellaretur, & torqueretur.* 2 Dixit aſtanti ſibi Centurioni. *qui præerat tortoribus ne modum conſuetum torquendi excederent, vel diminuerent.*

3 Si hominem Romanum, &c. *quaſi diceret, certum eſt, quòd non: Ciues enim Romani reputabantur nobiles per totū orbem, eo quòd ciuitas Romana dominabatur toti orbi. Nobiles autem non quæſtionabantur tunc temporis, & adhuc non quæſtionantur in multis locis. Cætera patent vſque ibi.*

4 Ego multa ſumma. *ſcilicet pecuniæ.*

5 Ciuilitatem iſtam. *vt ciuis Romanus eſſem. q.d. Quo ciuē Romanum, ita te faciliter dicis, quia pauper, & abiectus videris.*

6 Et Paulus ait: Ego autem, & natus ſum. *ciuis Romanus. q.d. pinguius ius habeo in hac ciuilitate, quam tu. Pater enim Pauli inſigne nobilitatis habuit a Romanis, vt dictum fuit ſupra 2 Timo. 4. & ſic Paulus eius filius natus fuit ingenuus. omnes autem ingenui erant ciues Romani.*

7 Tribunus quoque timuit. *ne ex applicatione Pauli ad tormenta accuſaretur ſuperioribus, & puniretur.*

8 Poſtera autem die. *Hic conſequenter ponitur alius inquirendi modus, & licitus, partes, ſcilicet vocando, & eas diligenter audiendo. Et patet litera vſque ibi.*

MORALITER.

Dic mihi ſi tu Romanus es? Per ciuitatem Romanam, quæ tūc toti mundo dominabatur, ciuitas cæleſtis vnde procedit regimē omniū, bene ſignificatur. Cuius ciues ſunt aliqui a ſua natiuitate, ſcilicet illi, qui ſunt nobiles moribus, & fide, ſi omnes ingenui erant ciues Romani. Propter quod dicit Paulus.

Ego autem natus ſum. Et ſic nobilitas fidei, & morum facit homines ciues cœlorum, Epheſ. 2. d. Iam non eſtis hoſpites, & aduenæ, ſed eſtis ciues, & domeſtici dei. Aliqui verò ſunt ciues cœleſtes per pecuniam, de qua faciunt eleemoſynas pauperibus quibus merentur aſcribi cœleſtibus ciuibus. & de talibus fuit Zachæus, qui dixit domino, Luc. 19. b. *Ecce dimidium bo. meo. domine do pauperibus, & ſi quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum.* Et ſic Felix iſte fuit ciuis Romanus. ideo dicit. *Ego multa ſumma. ciuilitatem hanc conſecutus ſum.*

CAP. XXIII.

a *INtēdens autem, &c.* b *Viri frat.* ✽ Chryſoſtomus. Vult dicere, nō ſum mihi ipſi conſcius, quod vos lęſerim, nihil dignū hiſce vinculis commiſi.

Percutiet te. Raba. Non percutiat, quia prophetia eſt, nō maledictio: Paulo dicēte: Benedicite, & nolite maledicere. Et iterū: Bńdicite maledicentib⁹. C Hoc autem nō ſolū de Anania, ſed & de ſacerdotio Iudæorum accipiendū eſt, quod pro veteri lege, & ficta ſuperficie dealbato parieti comparat. Alia exēplaria habēt, percutiat, quod non ex iracundia, ſed inſpiratione diuina dixit apoſtolus.

c *Percutiet te.* Beda. Nō perturbatione animi motus hoc dixit, quia illud pōtificium ſimile parieti dealbato percutiēdū erat, c F

CAP. XXIII.

a I Ntendens autem in concilium Paulus 1

a ¶ Quia ignorans perſecutus ſum.

b ait. Viri fratres, ego omni conſcientia

a ¶ Reus non ſum.

bona cōuerſatus ſum ante deum vſq;
in hodiernū diem. Princeps autem ſa-
cerdotū Ananias præcepit aſtantibus 2

¶Quaſi impudenter glorianti.

ſibi, percutere os eius. Tunc Paulus di-

¶Deſtruet. a ¶Quia videris eſſe, quod non es. b ¶ Super cathedram Moyſi.

c xit ad eum, † Percutiet te deus paries dealbate. Et tu ſedens 3

a ¶Prauo iudicio, & ficto a ſuperficie ex tuo ſenſu. b ¶ Quæ dicit. Educ blaſphemum extra caſtra, & lapidet eum omnis populus. c ¶Dicentem. Innocentem, & iuſtum non opprimes, vel maledices.

iudicas me ſecundum legem, & cōtra legem iubes me per-

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXIII.

INtendens autem, &c. Ego omni conſcientia bona, &c. *& non ſolum ante homines, ſicut faciunt hypocritæ. quaſi dicat ſine cauſa perſequimini me q.d.* Princeps autem ſacerdotum, &c. *dolens enim de hoc, quod Paulus ſe iuſtificabat.*

2 Præcepit aſtantibus. *& per hoc inſinuans, quòd falſum dicebat.*

3 Percutiet te deus. *id eſt, habens tantum apparentiam iuſtitiæ ſed non exiſtentiam.*

Summum ſacerdotem: *quaſi dicat ſi non eſſet aliud crimen, ex hoc tamen incurriſti grauem pœnam.*

MORALITER.

1 *Intendens autem, &c. Ego omni conſcientia bona.* id eſt, hoc veritatem dicebat, tamen propter hoc fuit percuſſus, & idem frequenter contingit, quod propter veritatem dictam homines patiuntur calumniam.

3 *Percutiet te Deus.* nam illi, qui propter veritatem dictam aliquem

A deſtruendum ſuperueniente Chriſti ſacerdotio, quod prædicantibus apoſtolis eſt reuelatum. Et ideo ait percutiet, futurum eſſe ſignificans. Quòd tranquillo autem animo hoc dixerit, ſequens reſponſio oſtendit.

* Ambro. Paries quædam eminentia delictorũ eſt. Vnde ad põtificẽ Iudęorũ dicit Paul⁹. Percutere te incipiet de⁹ paries dealbate. Parietes.n. luto cęmẽtiſque cõſtantur. Hinc ædificabãt Aegypti ciuitates, quando Iudęi lateres facere cogebãtur. In Aegypto lutum cõficiebatur, & popul⁹ dei peccatũ illic operabatur. (Exo. 22.)

a *Neſciebam fratres.* Beda, id eſt, non cognoſcebã eſſe Ananiam. Vel ſubtiliter dicit ſe neſcire principem, quia ſacerdotium Iudæorum B reprobatum eſt. Beda. Etſi hunc vere nouerat in nouo teſtamento, principem non eſſe ſacerdotum, tamen erudiens alios modeſtius ſe habere erga eos, quorum ſunt in poteſtate, temperate reſpondet.

* Chryſo. Itaque quidã dicunt, q̃ ſciens irriſerit. Mihi aũt videtur, quod neque omnino ſcierit, q̃ eſſet princeps ſacerdotũ, alioquin, & honoraſſet. Iõ & defendit quaſi accuſatio ſit. Et addit. Principi populi tui non dices male. Quid igitur dicit? Nã ſi non princeps eſſet, aliũne ſimpliciter contumelia notare oportuerat? Minime. Sed ẽt is, qui contumelia affi cit, magis ferendus eſt. Digna aũt qõ eſt, Quomodo idẽ alibi dicens. Cũ maledicimur, benedicimus, dum perſequutionẽ patimur, ſuſtinemus. Hic ſane contrarium facit, & nõ ſolũ conuicijs laceſſit, ſed ẽt maledicit. Abſit, neutrũ horũ feciſſe apparet, ſed rẽ exactius conſideranti, magis verba ſunt libere loquẽtis, q̃ iracundi. Et aliter: Non volebat contẽptibilis videri tribuno. Si.n. ille quidẽ tribuno pepercisſet flagellari Iudæis expoſituro, q̃ a ſeruis cæderetur, magis illũ audacẽ feciſſet. Propter hoc non ad miniſtrũ ſermonẽ vertit, ſed ad eũ, qui iuſſerat adornans. Et valde credo, q̃ neſcierit eũ eſſe principẽ ſacerdotũ, eo q̃ poſt longum tempus redierit, C neque continuo fuerit cũ Iudæis, ſed viderit illũ ẽt cũ multis. Non.n. iam manifeſtus erat princeps ſacerdotum. Quũ igitur multi eſſent ac varij, ita mihi ẽt hæc in alios torſiſſe videtur, oſtendens, q̃ legi credat, & per hoc rationem reddit.

b *Sciens autem Paulus.* Bed. Sicut vnitas bonorũ vtilis eſt, ſic malorũ vnitas ſemp̃ bonis eſt nociua. Iõ Paulus pſecutores D ſuos diſſociare ſatagit, vt quẽ vniti cinxerãt, diſſociati laxarẽt. Sic mare rubrũ, qđ ſolidũ filios Iſrael arctauerat, diuiſũ ab Aegypto liberauit. Qđ aũt ſe filiũ Phariſæorũ, ſiue iuxta Gręcũ, filiũ Phariſæi teſtat, hoc eſt, qđ ſup. gloriabat ſe ante pedes Gamalielis, q̃ Phariſęus erat, pphetas, & legẽ didiciſſe. (Sup. 22.)

c *Viri fratres ego.*

* Chryſo. Iterum humano more diſſerit, & nõ ſemper gratia fruitur, ſed ẽt permittitur a ſeipſo aliquid afferre, quod & facit. Et in hoc, & in ſequenti ſermone rationem reddit, volẽs ſcindere multitudinẽ in malum conſpirantẽ. Et non mentitur etiam hic, Phariſæum ſe dicens. Phariſæus enim erat ex progenitoribus, propter hoc, & ſic rationem reddit. Phariſæus ego ſum, Phariſæi filius, & de ſpe ipſe ac reſurrectione mortuorum ego iudicor. Quoniam enim illi nolebant dicere, quare non iudicant illum, cogitur iam ipſe enuntiare. Phariſæi autẽ, inquit confitẽtur vtraque. Sane cum tria ſint, quomodo dicit vtraque, vel quòd ſpiritus, & angelus vnum ſit, vel quod non ſolum dictio illa de duobus, ſed etiam de tribus accipitur. Itaque abuſiue ſic loquutus eſt, & non proprie.

*Tertul. Habes Paulum apud ſummos ſacerdotes, ſub tribus inter Phariſæos, & Saducæos fidei ſuæ pfeſſorem. Viri, inquit, fratres, ego Phariſæus ſum, filius Phariſęorũ, de ſpe nunc, & de reſurrectione iudicor apud vos, vtiq; cõi, ne qui iã traſgreſſor legis videbat, de pcipuo fidei totius articulo, ideſt, de reſurrectione, ad Saducęos ſapere exiſtimaret. Ita q̃ nolebat videri reſcindere fidem reſurrectionis, vtiq; confirmabat ſm̃ Phariſęos, reſpuens negatores eius Saducæos.

d *Et cum hæc dixiſſet, &c.* * Gregor. Vnitatem reproborũ pernicioſam ſibi Paulus conſpexerat, cum in medio Saducęorum, Phariſęorũque deprehenſus dicebat: De ſpe, & reſurrectione mortuorũ ego iudicor: Qua nimirũ voce pcuſſa protinus contra ſe viciſſim audientium turba diſſiluit. Cumque in duas partes tumultuãtiũ multitudo diuiditur, Paulo F via ereptionis aperit, quia quem turba perſequentium vnita conſtrinxerat, diuiſa laxabat. Eripiuntur ergo iuſti, dum diuiduntur iniuſti, & electorum, vota ad perfectum perueniunt, dum reprobrorum agmina per diſcordiã cõfundunt.

a ¶Hoc dicunt, vt reum percuſſionis eum eſſe oſtendant.
cuti? Et qui aſtabant dixerunt: Summum ſacerdotẽ dei ma-
a ledicis? Dixit aũt Paulus: Neſciebam fratres quia princeps eſt 1
a ¶Ideo dico neſciebam, quia ſi ſcirem principem eſſe, reus eſſem. 2
ſacerdotũ. Scriptũ eſt enim: † Principem populi tui non ma- 3
b ledices. Sciens autẽ Paulus, quia vna pars eſſet Saducæorum, 4
c & altera Phariſæorum, exclamauit in concilio: † Viri fratres 5
ego Phariſæus ſum, filius Phariſæorum. De ſpe, & reſurre- 6 7
d ctione mortuorũ ego iudicor. Et cum hæc dixiſſet facta eſt 8
a ¶ Diuiſi, vt rediret ad ſua loca. 9
diſſenſio inter Phariſæos, & Saducæos, & ſoluta eſt multi- 10
tudo. Saducæi autem dicunt non eſſe reſurrectionem mor- 11
¶ Sanctum.
tuorum, neque angelum, neque ſpiritum: Phariſæi autem 12
vtraque confitentur. Factus eſt autem clamor magnus, 13 14

a *Nihil*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Dixit autem Paulus. *ſe excuſando.* 2 Neſciebam. *de longinquis.n. partibus venerat, vt patet ex prædictis, & parũ in Ieruſalem ſteterat. propter quod perſonã ſummi ſacerdotis non cognoſcebat.* 3 Scriptum eſt. Exod. 22. d. 4 Sciens autem. *Superius deſcripta eſt Pauli pſecutio, hic conſequẽter deſcribitur pſequẽtiũ diſſenſio. Sicut vnitas bonorũ vtilis eſt, ſic vnitas malorũ nociua eſt bonis. propter quod diſſentio eorũ expediens eſt, vt per hoc eorũ malitia impediatur. propter hoc Paulus eorũ diſſenſionẽ procurauit. Et diuiditur in duas partes, quia primo ponitur huius diſſenſionis procuratio. ſecũdo oritur cõtra Paulũ noua machinatio, ibi.* facta autem die. *Circa primũ dicitur.* Sciens autem Paulus. *quia per magnũ tempus ante inceperant iſtæ ſectæ, vt dicit Ioſephus antiquitatis Iudaicæ libr. 18.* 5 Exclamauit in concilio. *vt ab omnib. audiretur.* 6 Ego Phariſęus ſum. *quantum ad hoc, quod credebat reſurrectionem mortuorum, ſpiritum, & angelum.* 7 Filius Phariſęorum. *Pater enim ſuus ſpiritualis, qui eum inſtruxerat, ſ. Gamaliel Phariſæus fuerat, vt patet ſupra. 5. c. & ſimiliter pater ſuus carnalis, qui eum poſuerat ſub diſciplina Gamalielis.* 8 De ſpe, & reſurrectione. *i. propter ſpem vitæ futuræ, quæ eſt expectatio, &c. quam expecto, & reſurrectionem mortuorum, quam prædico.* 9 Ego iudicor. *ideſt, ad mortem condemnari queror.* 10 Et cum dixiſſet. *nã Phariſæi eius dictũ approbant, Saducæi vero reprobant, & cauſa ſubditur cum dicitur.* 11 Saducęi autem dicunt. *& ſic negabant reſurrectionem futuram, nihil enim immortale dicebant in homine eſſe.* 12 Neque angelum. *Negabant.n. omnem creaturam ſpiritualẽ.* 13 Neque ſpiritum. *generaliter, nam & ipſum deũ dicebant eſſe corporeum. propter quod de libris ſacræ ſcripturæ recipiebant tantu quinque libros Moyſi, qui minus expreſſe loquuntur de iſtis, quã libri prophetarũ. Et hic error proceſſit ex hoc, q̃ intellectus humanus ſemper intelligit cum phantaſmate, quod non poteſt corporalia tranſcendere. vnde cogitans angelum, format ſibi phantaſma hominis alati, & cogitans deum, format ſibi phantaſma cuiuſdam regis magni omnib. præſidentis. Proceſſit etiam ex falſo intellectu ſcripturæ, quæ deo attribuit formam corpoream, vt manus, oculos, aures, & cætera corporis membra, per quæ virtutes eius ſpirituales intelliguntur, vt dicit Greg. in moralibus, Habere namque oculos dicitur, quia cuncta videt: manus quia omnia operatur, & ſic de aliis. Et ex eiſdem cauſis proceſſit error quorũdam ſimplicium monachorum Deum eſſe corporeum exiſtimantium, propter quod vocati ſunt anthropomorphitæ, vt dicitur libro de collationibus patrum.* 14 Factus eſt autem. *Phariſæorum cum Saducæis diſputantium.*

1 Et

MORLITER.

quem perſequuntur, a Deo grauiter punientur. Item per parietẽ dealbatum bene ſignificatur hypocriſis uitium, quod eſt a Deo grauiter puniendum. nam ſicut dicit Hieron. Simulata ſanctitas duplex eſt iniquitas.

2 *Neſciebam fratres.* Ex hoc patet, q̃ ſuperiori etiam malo debetur reuerentia quandiu toleratur a deo, & hoc modo ſanctus Dauid reuerentiam exhibebat Sauli, ſicut patet. 2. Reg. in pluribus locis.

4 *Sciens autem.* Sequitur. *Et cũ hæc dixiſſet, &c.* Gloſſa. Sicut vnitas bonorũ vtilis eſt, ſic malorũ vnitas ſemp bonis eſt nociua. Iõ Paulus perſecutores ſuos diſſociare ſatagit, vt quem vniti vinxerant

¶Pro Paulo contra Saducæos.

& exurgentes† quidam Phariſæorum, pugnabant dicentes: 1
a Nihil mali inuenimus in homine iſto. † Quid ſi ſpiritus lo- 2
b cutus eſt ei, aut angelus*? Et cũ magna diſſenſio facta eſſet, 3 4 †quòd
¶Conuelleretur.
c Timens tribunus ne diſcerperetur Paulus ab ipſis, iuſſit mi- 5
lites deſcendere, & rapere eum de medio eorũ, ac deducere
eum in caſtra. Sequenti aũt nocte aſſiſtens ei Dominus ait:
a ¶Opportuna adhibetur conſolatio. b ¶Significat eum de cætero laboraturum, vel ſolatium eſt uolentis eum teſtificari coram multis.
†Cõſtans eſto. Sicut enim teſtificatus es de me in Ieruſalẽ,
ſic te oportet & Romę teſtificari. Facta aũt die collegerũt ſe 6
a ¶Maledictione aſtrinxerunt. 7
d quidam ex Iudæis, & deuouerũt ſe, dicentes neque mandu-
e caturos, neq; bibituros, donec occiderẽt Paulum. Erant au
tem plus quàm quadraginta viri qui hanc coniurationem
fecerant: qui acceſſerunt ad principem ſacerdotum, & ſe-
niores, & dixerunt: Deuotione deuouimus nos, nihil guſta-
a ¶Non quod coniurauimus, ſed ut producat eum: & hoc totum facite cum calliditate Concilij ex communi conſenſu ad cælandum coniurationem.
turos, donec occidamus Paulum. Nunc ergo vos notum fa- 8
cite tribuno cũ conſilio, vt* adducat illum † ad vos tanquã 9 †ad nos
a ¶Id eſt, cauſa eius, & reatu.
aliquid certius † cognituri de eo. Nos vero priuſquã appro-
piet, parati ſumus interficere illum. Quod cũ audiſſet filius 10
ſororis Pauli inſidias, venit & intrauit in caſtra, nunciauit- 11
que Paulo. Vocans autem Paulus ad ſe vnũ ex Centurioni- 12
bus, ait: Adoleſcentẽ hunc perduc ad tribunũ. Habet enim
aliquid indicare illi. Et ille quidem aſſumens eum duxit ad
Tribunũ, & ait: Vinctus Paulus rogauit me, hunc adoleſcẽ-
tem perducere ad te, habentẽ aliquid loqui tibi. Appræhen 13
dens autem Tribunus manum illius, ſeceſſit cum eo ſeor-
ſum, & interrogauit illum: Quid eſt quod habes indicare
mihi? Ille autem dixit: † Iudæis conuenit rogare te, vt cra- 14
ſtina die Paulum producas in concilium, quaſi aliquid cer- 15

a *Nihil mali inuenimus.* ✱ Chryſoſt. Et quare non anteà rationẽ pro illo reddiderũt? quia illis nõdũ cõmixtus erat, neq; manifeſtũ erat priuſquam rationẽ redderet fuiſſe Phariſæũ. Vides quando affectiones abſcedũt, quõ veritas inuenitur.

b *Quid ſi ſpiritus.* Rab. Hic apparet iuxta Hieron. Saducæos ſpiritum non confiteri, & angelos, & ideo ſpiritum nominant, & angelum, quia hoc nouerant contrarium eſſe illis.

c *Ne diſcerperetur.* Rab. Saducæis volentibus eum rapere, vel ab vtriſque ſimul contendentibus.

✱ Chryſoſtomus. Timetq; nunc Tribunus, ne diſcerpatur, quoniã dixerat quod Romanus ſit. Vnde & non carebat res periculo. Vide quod iuſte confeſſus eſt ſe eſſe Romanum. Nonne etiã nunc non timuiſſet Tribunus, & milites Paulũ rapuiſſent? Iudæi vero quicquid reliquum perpetraſſent, quum voluiſſent quidem & antea, licet prohiberẽtur. Ita non ſubſiſtit malitia, tametſi tanta re morentur, quamuis ẽt adeo multa diſpenſata ſint, vt & furor diuulgaretur, & diſcerent per quæ reſipiſcant: nihilominus inſtant, vnde magna eſt defenſio illa, quod diſcerpturi hominem, qui raptus eſt, vt tanta pericula effugeret.

d *Deuouerunt ſe dicentes.* Beda. Græcè: anathematizauerunt, hoc verbũ quantæ ſit auctoritatis norũt qui anathemate ſacerdotali à ſocietate Chriſti, & eccleſiæ alienantur. D

✱ Chryſoſtomus. Anathematizauerunt ſeipſos, inquit, Vide vt ſunt vehementes, & vltionis cupidi in malitia. Quid eſt anathematizarunt? hoc eſt, dixerunt ſe eſſe extra fidem in Deum, niſi quod decreuerant contra Paulum implerent. Talis autem gens eſt, vt quando in bonũ conueniendum, neque duo concurrunt: quando autem in malum populus totus, & accipiunt ſocios, ac principes.

e *Neque manducaturos, neque bibituros.* Beda, cum Dominus dicat, Beati qui eſuriunt, & ſitiunt iuſti. Illi contra iniquitatem eſuriunt, & iuſti ſanguinem ſitiunt: adeo vt etiam cibos a ſe abdicent, donec morte iuſti ſatientur: E ſed non eſt ſapientia, non eſt prudentia, vel conſiliũ contra Deũ, eripitur enim Paulus ab eorum inſidijs, vt ſeruatus Romæ teſtimonium reddat Chriſto.

✱ CHRYSOSTOMVS. Cõſidera, quomodo illi neceſſitatem quandam ſibijpſis iniungant per anathematiſmum. Ecce ieiunium homicidij mater, ſicut & Herodes etiam iuramento neceſſitatem ſibijpſi iniunxerat, ita & F illi. Tales ſunt venandi artes diaboli, qui prætextu pietatis laqueos

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et exurgentes quidam Phariſæorum, &c. *Pro Paulo.*
2 Dicentes. Nihil mali. *Quem prius perſequebantur ad mortem, modo dicunt innocentem.*
3 Quid ſi ſpiritus. *Scilicet diuinus.*
4 Locutus eſt ei, aut Angelus. *Quaſi diceret: nihil eſt mirandũ: quia vtrunque legitur in libris Moyſi, quos recipiebant Saducæi. Nam Deus legitur locutus cum Abraham, & etiam Angelus in pluribus locis in Gen. & in hoc arguebant contra Saducæos, ex ſcriptura ab eis recepta.*
5 Timens Tribunus ne diſcerperetur Paulus. *Scilicet a Saducæis. Cætera patent in litera vſque ibi.*
6 Sic te oportet & Romæ teſtificari. *Et ex hoc motus fuit ad Cæſarem appellare. infra 25.*
7 Facta autem die collegerunt. *Hic conſequenter noua machinatio contra Paulum cogitatur. & ſecundo diſſipatur, ibi: Quod cum audiſſet. Circa primum dicitur:* Facta autem die ſequenti collegerunt ſe quidam ex Iudæis. *dolentes quod Paulus ſic euaſerat ſapienter. Cætera patent vſque ibi.*
8 Nunc ergo. *Vt cito expediamur a ieiunio, et vos beatis intentũ.*
9 Vos notum facite Tribuno cũ concilio. *Iungatur ſic litera.* Vos cum concilio. *Id eſt, vos ſimul conciliati Phariſæi, & Saducæi ne per veſtram diſſenſionem impediatis Pauli mortem:* Notum facite Tribuno. *rogantes eum:* Vt adducat illum ad vos tanquam. *& patet litera.*
10 Quod cum audiſſet filius ſororis. *Hic conſequenter dicta machinatio fruſtratur Circa quod primo ponitur dictæ machinationis reuelatio; ſecundo eiuſdem fruſtratio, ibi: Tribunus igitur. Circa primum dicitur:* Quod cum audiſſet filius ſororis Pauli. *qui erat pro eo ſolicitus inquirendo quid pro eo, vel contra eum poſſet fieri.*
11 Venit & intrauit in caſtra. *Non enim ſic tenebatur Paulus, quin amici ſui ad eum poſſent ingredi, & miniſtrare ei, tum quia non erat per iudicium condemnatus, tum quia ciuis Romanus.*
12 Vocans autem Paulus ad ſe vnum. *Dicitur autem Centurio qui habet centum homines in armis ſub ſe, & ſic miſit minorem ad maiorem. Cætera patent vſque ibi.*
13 Apprehendens autem, &c. ſeceſſit cum eo ſeorſum. *Vt loqueretur ei ſecretius, & forſitans credens quòd Paulus ad eum aliquod xenium mitteret in ſecreto.*
14 Ille autem dixit: Iudæis conuenit rogare te. *Id eſt, fecerunt conuentionem interrogandi te.*
15 Vt craſtina die Paulum. *Volentes proditorie occidere eum.* Expectantes

MORALITER.

vinxerant, diſſociati laxarent. Sicut mare rubrum quod ſolidum filios Iſrael arctauerat, diuiſum ab Aegypto liberauit. Et ſic dicitur Iſaias 58.b *Diſſolue colligationes impietatis.*

Sequenti autem nocte aſſiſtens ei Dominus, &c. Per hoc autem quòd Dominus dixit Paulo, quòd poſt teſtificationem eius de Chriſto in Ieruſalem quæ metropolis erat Iudæorum oportebat eum teſtificare Romæ. quæ metropolis erat omnium Gentium, ſignificabatur fructus prędicationis Pauli futurus in conuerſione Gentium, & Iudæorum.

7 *Facta autẽ die collegerunt ſe quidam ex Iudæis, &c.* Gloſſa. Cũ Dñs dicat, Beati qui eſuriunt, & ſitiunt iuſtitiam. illi contra iniquitatẽ eſuriunt, & iuſti ſanguinẽ ſitiunt; adeo, vt ẽt cibos a ſe abdicent, donec morte iuſti ſatiẽtur. Sed nõ eſt ſapiẽtia.

laqueos legit. Hæc nō ſint ſacerdotum, ſed larronum, hæc non principum, ſed facinoroſorum. Et vide malitiam excellentē, non ſunt contenti, quod ſe mutuum corrumpant, etiam principem, vnà cum ipſis corrumpere attentant. Et idcirco hæc ita acciderunt, vt ille diſceret inſidias illorum; iſti autem non ſolum ex eo quod nihil poterant dicere, ſed etiam ex eo quod clam moliebantur arguerunt ſeſe nihili eſſe. Veriſimile autem eſt illos, postquam Paulus amandatus eſt ſummos Sacerdotes acceſſiſſe, & ſic confuſos eſſe, & re infecta dimiſſos.

a *Parate milites ducentos, &c.* Rab. Hoc, ne ideo Iudæi auferrent, & ipſe Tribunus criminis accuſaretur apud præſidem, tanquam accepturus pecuniam a Iudæis, & pretium mortis Pauli.

*Iudæi * quæ habent aduerſus eum

b *Nihil vero dignum morte aut vinculis, &c.*
✻ Chryſoſtom. Vide & epiſtolam habere excuſationem pro illo. Multum enim, inquit

tius inquiſituri ſint de illo: tu vero ne † credideris illis. Inſi-
diantur enim ei ex eis viri amplius quàm quadraginta, qui
ſe deuouerunt non manducare neque bibere, donec inter-
Quid promittas.
ficiant eum: & nunc parati ſunt expectantes promiſſum 1
tuum. Tribunus igitur dimiſit adoleſcentem, præcipiens ei 2
¶Tribuno. 3
ne cui loqueretur, quoniam hæc nota ſibi feciſſet Et voca-
¶P. de. Ires.
a tis duobus Centurionibus, dixit illis: Parate milites ducen-
tos, vt eant vſque Cæſaream, & equites ſeptuaginta, & lan-
¶Paul. & comitibus eius.
cearios ducentos, a tertia hora noctis, & iumenta † parate,
a ¶Tribunus ad præſidem, quaſi minor ad maiorem mittit cauſam.
vt imponentes Paulum, ſaluum † perducerent ad Felicem
præſidem. * Timuit enim ne fortè raperent eum Iudæi, & 4
occiderent, & ipſe poſtea calumniam ſuſtineret, tanquam
accepturus pecuniam: ſcribens ei epiſtolā continentē hæc: 5
Claudius Liſias, optimo præſidi Felici ſalutem. Virum hunc
comprehenſum a Iudæis, & incipientem interfici ab eis, ſu-
perueniēs cum exercitu eripui, cognito quia Romanus eſt. 6
Volensq; ſcire cauſam quā obijciebant illi, deduxi eum in
concilium eorum. Quem inueni accuſari de quæſtionibus
b legis ipſorum: nihil vero dignum morte, aut vinculis habē
tem crimen. Et cum mihi † perlatum eſſet de inſidijs quas
parauerant illi * miſi eum ad te, denuncians & accuſatori-
c bus vt *, dicant apud te; Vale. Milites vero ſecundum præ-
ceptum aſſumentes Paulum, duxerunt illum per noctem in 7
a Ciuitatem de nomine Antipatris dictam. ¶Septuaginta 8
Antipatridem, & poſtera die dimiſſis equitibus, vt irent 9
a ¶Pedeſtres. b ¶Ab Antipatride. ¶Equites.
cum eo, reuerſi ſunt ad caſtra. Qui cum veniſſent Cæſareā, 10
& tradidiſſent epiſtolam præſidi, ſtatuerunt ante illum, &
Paulum. Cum legiſſet autem *, & interrogaſset de qua pro-
uincia eſset, & cognoſcens quia de Cilicia eſset, audiam te, 11
(inquit) cum accuſatores tui venerint. Iuſſitque in prætorio 12
¶Antiqui præſidis.
Herodis cuſtodiri eum. 13

inquit inueni habe[...] crimen, & accuſat[...] nem contra illos, [...] contra hunc, ne an[...]xius ſiat. Et primum quidem, inquit, quod interficiendum a Iudæis eripuerit, d[...] deaddit, quod de[...] xit illum ad eos, & [...] que ſic inuenerit i[...]li quod obijcerent. E[...] oportebat ob prior[...] territos fieri, & con[...]fundi, & iterum at[...]tentant occidere, v[...] iterum pro illo cla[...]rior ſermo fiat. Et cu[...] nam accuſatores mi[...]tit? vt pro Tribuna[...] ibi hæc diligentius e[...]quirantur, & innoc[...]cens fiat.

c *Milites vero ſecundum præceptum aſſumentes Paulum, &c.*
✻ Chryſoſtom. De[...]ducunt quaſi Rege[...] quendā lanceariis [...]patum, cū tanta m[...]titudine, & in noct[...] timentes iram, & i[...]petum populi. Igi[...] poſtquam eiecerūt [...]lum e ciuitate, tu[...] deſiſtunt. Non aute[...] Tribunus cum tan[...] illum ſecuritate en[...]ſiſſet, niſi & ipſe [...] nullo eum conden[...]naſſet, & illorum ſa[...]guinariā ſciuiſſet m[...]tem.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Expectantes promiſſum tuum. *Id eſt, quòd tu promittas eis eductionem Pauli ad eos, & impleas opere.*
2 Tribunus igitur. *Hic conſequenter deſcribitur reuelatæ machinationis fruſtratio, per hoc quòd iterum ductus fuit Cæſaream ad præſidem qui erat iudex ſuperior, & hoc quod dicitur:* Tribunus igitur dimiſit adoleſcentem. *vt iret viam.*
3 Præcipiens ei ne cui loqueretur. *Ne fortè per hoc deductio Pauli in Cæſaream impediretur. Cætera patent vſque ibi:*
4 Timuit enim ne forte raperent eum Iudæi. *Totum iſtud vſque ibi incluſiue.* Tanquam accepturus pecuniam. *non eſt de textu, nec eſt in libris correctis: ſed fuit quædam gloſ. reddens rationem quare Tribunus mittebat Paulum cum ſecuritate tanta, quæ poſtea per ſcriptores fuit textui inſerta.*
5 Scribens ei epiſtolam continentem hęc. *Scilicet cauſam miſſionis, & cum ſumptibus tantis, & patet litera, hoc excepto.*
6 Eripui; cognito quia Romanus eſt. *Hoc dicit ad acquirendam præſidis beneuolentiam, quaſi habens magnum zelum de ciuib[us] Romanis: quia quando eripuit eum de manibus Iudæorum, non cog[no]uit quòd eſſet ciuis Romanus; ſed poſtea cognouit, quando eum qu[æ]ſtionari voluit, vt habetur in fine cap. 22.*
7 Duxerunt illum. *Vt euaderet inſidias Iudæorum.*
8 In Antipatridem. *Nomen eſt cuiuſdam ciuitatis exiſtentis i[n]ter Ieruſalem, & Cæſaream, tamen magis prope Cæſaream.*
9 Et poſtera die dimiſſis equitibus, &c. cum eo. *ſ. Paulo.*
10 Reuerſi ſunt ad caſtra. *Scilicet ad munitionem quæ erat [in] Ieruſalem: ideo autem reuerſi fuerunt milites, & lancearij qui era[nt] pedites, quia Paulus erat extra periculum inſidiarum.*
11 Audiam te inquit. *Melius enim inquiritur veritas in præſ[en]tia partium, quam in abſentia alterius.*
12 Iuſſitque in prætorio Herodis. *i. quod fuerat Herodis.*
13 Cuſtodiri eum. *Herodes enim Aſcalonita renouauit, & a[m]pliauit ciuitatem illam, vocās eam Cæſaream in honorem Cæſaris q[uæ] prius dicebatur turris Strationis: & ibi ædificauit prætorium quod [ad]huc retinebat nomen autoris.*

CAP.

CAP. XXIIII.

a ¶Ad accuſandum Paulum.
Oſt quinque autem dies deſcendit 1
princeps ſacerdotum Ananias cum
a ¶Qui loqueretur contra Paulum.
ſenioribus quibuſdam, & Tertullo
quodam oratore, qui adierunt præſi-
¶Ad collocutionem,
a dem aduerſus Paulum. Et citato Pau- 2
lo, cœpit accuſare Tertullus, di- 3
cens: cum in multa pace agamus per te, & † corrigan- 4
¶Opera. a ¶Multa opera, 5
tur multa per tuam prouidentiam, ſemper, & vbique 6
† ſuſcepimus optime Felix cum omni gratiarum actio- 7 8
ne. Ne diutius autem te protraham, oro † breuiter au- 9
dias nos pro tua clementia. Inuenimus hunc hominem pe- 10
ſtiferum, & concitantem ſeditiones omnibus Iudæis in vni- 11 12
b a ¶Nazareno: ideſt, Ieſu.
uerſo orbe, & auctorem ſeditionis ſectæ Nazarenorum, qui 13
c a ¶Inducendo in illud Gentiles. 14
d etiam templum† violare conatus eſt, quem & appræhenſum 15
voluimus ſecundum legem noſtram iudicare. Superueniens 16
autem Tribunus Lyſias, cum vi magna eripuit eum de mani
Tribuno.
bus noſtris, iubens accuſatores eius ad te venire, a quo pote-
Veritatem eorum.
ris ipſe † iudicans de omnibus iſtis cognoſcere de quibus
nos accuſamus eum. Adiecerunt autẽ, & Iudæi, dicentes hæc 17
e a Signum faciente manu.
ita ſe habere. Reſpondit autem Paulus annuente ſibi Prçſide 18
quaſi dicat amicitiam veſtram noui. Cum fiducia.
dicere. Ex multis annis eſſe te iudicem genti huic ſciẽs, bono 19
Excuſabo me. A teſtibus. Non eſt antiquum tempus. 20
animo pro me† ſatisfaciam. Potes enim cognoſcere, quia nõ 21
Non violare templum. 22
plus ſunt dies mihi, quam duodecim, ex quo aſcendi adorare 23
in Ieruſalem, & neque in templo inuenerunt me cum aliquo 24

† paucis. — ſeditionis

CAP. XXIIII.

A a *Et citato Paulo cœpit accuſare Tertullus dicens, &c.*

✻ Chryſoſtomus. Profecto vos hoc feciſtis, oratore quid opus erat? Vide quomodo hic ſtatim ab initio, quaſi rerũ nouatorem, & ſeditioſum calũniari vult, & iudicem laudibus præoccupat. Deinde quaſi multa poſſit dicere, prætercurrit, & vnum hoc dicit. Vt autẽ ne diutius te detineam, vide quomodo iudici puniẽdi deſideriũ immittit, vtpote comprehenſuro orbis turbatorẽ, & quaſi ĩ magno bono opere gloriãtur.

b *Nazarenorum, &c.* Beda. illo tempore Chriſtiani ꝓ opprobrio Nazareni vocabantur. Poſtea inter Iudæos ſurrexit hæreſis, q̃ dicta eſt Nazarenorũ, qui Chriſtum filium dei credunt de Maria natũ paſſum etiã, & reſurrexiſſe, omnia veteris legis mandata cuſtodientes, ſed dum volũt Iudæi, & Chriſtiani eſſe, neutrum ſunt.

c *Quem, & appræhenſum.* In hoc loco quidam noſtri codices minus habent aliquos verſus, qui in Græco, ita legũtur: Quem apprehendimus, & ſecundũ noſtram legẽ voluimus iudicare. Tranſiliens aũt Lyſias Tribunus cum multa vi de manibus

D manib' noſtris eduxit, iubens eius accuſatores ante te venire, quos poſſis ipſe diiudicans de omnib' iſtis cognoſcere, &c.

✻ Chryſoſtomus. Vt peſtilentẽ iam, & vt cõmunem hoſtẽ gentis accuſant, & præſidem ſectæ Nazarenorũ, videbatur hoc ignominioſum, quòd Nazarenorũ. Ideo, & hoc allegarunt, & ob hoc iterũ accuſant eum. Nazareth.n. contemptior erat, Et inuẽtum, inquit. Vide maligne qũo, vt fugientem calumniãtur, & vix ſe illum aſſequutos, quãuis ſeptem diebus fuerit ĩ templo. E *Apprehẽdimus, & ſecundum legem noſtram iudicare voluimus.* Vide & quomodo legẽ cõtumelia affecerũt. Neque enim hoc legis erat, percutere, occidere, inſidiari.

d *Superueniens autem tribunus Lyſias.*

✻ Idem. Non conueniebat illi rẽ hanc facere, quam tamen fecit. Ex quo poteris diiudicãs de his omnib' cognoſcere, de quibus nos accuſamus illum. *Adiecerunt autem, & Iudæi dicentes, hæc ſic habere.* Quid igitur, Paulus, nunquid ad hæc tacet? minime, ſed libere loquitur iterũ, & F reſpondet, idque volente Præſide. Addidit enim.

e *Reſpondit autem Paulus annuente ſibi præſide dicere. Ex multis annis*

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXIIII.

1 Poſt quinque autem dies. *Superius deſcripta eſt perſecutio Pauli in Ieruſalem, hic conſequenter ponitur eius perſecutio apud Cæſaream. Et diuiditur in tres partes, quia primo ponitur Pauli accuſatio. ſecundo eius defenſio, ibi:* Reſpondit autem Paulus. *tertio iudicis reſponſio, ibi:* Diſtulit autem. *Circa primum patet litera vſque ibi,*

2 Et citato Paulo. *Per viam iudicii, vt reſponderet ad obiecta.*

3 Cœpit accuſare. *orator ad hoc adductus. Et primo ſecundum modum boni oratoris captat beneuolentiam iudicis.*

4 Dicens cum in multa pace. *ideſt, vitam iſtam tranſeamus.*

5 Et corrigantur multa. *ad conſeruationem pacis communis.*

6 Per tuam prouidentiam. *ideſt, per tuum regimen.*

7 Semper, & vbique ſuſcepimus. *regimen tuum.*

8 Cum omni gratiarum. *Deo, et tibi de tali regimine.*

9 Ne diutius autem. *detinendo tempus in verborum prolixitate.*

10 Oro breuiter audias. *quaſi diceret, quæ petimus ſunt exaudiri digna. Conſequenter accuſat Paulum, dicens.*

11 Inuenimus hunc hominem peſtiferum. *Nomen eius non exprimit, quaſi præ nimia malitia nominari indignum.*

12 Et concitantem ſeditiones omnibus Iudæ. *cum tamen eſſet prædicator Euangelicæ pacis.*

13 Et auctorẽ ſedit. *i. Chriſtianorũ, a Ieſu Nazareno ſic dictorũ.*

14 Qui etiam tẽplum. *inducendo ibi Gentiles, hoc enim imponebant ſibi falſo, vt patet ex prædictis ſupra 21. cap.*

15 Quem, & appræhenſum. *in templo.*

16 Voluimus ſecundum legem. *quaſi dicat iſtud pertinet ad nos, ſicut & cultum templi cuſtodire. Cætera patent vſque ibi.*

17 Adiecerunt autem, & Iudæi. *ad approbandum, & confirmandum verba Tertulli.*

18 Reſpondit autem Paulus. *Hic conſequenter ponitur Pauli defenſio, & primo captat beneuolentiam dicens.*

19 Ex multis annis te eſſe. *rebelli, & male regibili.*

20 Sciens. *q.d. per hoc manifeſte patet bonitas tui regiminis, quòd tandiu habuiſti regimen huius Gentis, & hoc ego ſciens.*

21 Bono animo pro me. *fidens de tua iuſtitia, & mea innocentia. Conſequenter reſpondet ad obiecta, & primo ad primum, ſcilicet de concitatione ſeditionum in Ieruſalem, di.*

22 Potes enim cognoſcere. *per multos teſtes fide dignos.*

23 Quia non plus ſunt. *ſicut declaratum eſt ſupra 21. cap.*

24 Et neque. *q̃ diſputatio facit aliquando cõmotionẽ audientium.*

MORALITER.

1 *Poſt quinque.* Per iſtos, qui ad accuſandum Paulum deſcẽderunt Cæſaream, ſignificantur illi, qui nituntur impugnare veritatem, iõ dicitur. *Et Deſcendit.* ſ. a culpa in culpam, quia primo cogitauerunt homicidiũ, & nunc deducere volebant ad effectum. Item quia venerunt in multitudine, ſcilicet principes ſacerdotũ & ſeniores, & cum eis multi ſatellites, & ſic faciunt veritatis impugnatores. Ioannes os aureum. A veritate ſe eſſe vacuos profeſſi ſunt, qui multitudine ſe armauerunt.

Et Tertullo. Sic impugnatores veritatis ſecum habent, qui falſitatem ſciant verbis colorare.

11 *Inuenimus hunc.* immo ſecundum veritatem ſalutiferum, ſicut patet per reſponſionem Pauli dicentis infra. *Poſt annos autem, &c.* Item propoſuit Tertullus contra Paulum.

12 *Et concitantem ſeditiones.* quod patet falſum per reſponſionem Pauli dicentis infr. *Inuenerunt me purificatum in templo, &c.* Item propoſuit.

12 *Et auctorem ſeditionis ſectæ Nazarenorum, qui etiam, &c.* i.

muis eſſe te Iudicem,&c. * Chryſoſtom. Non ſunt hæc adu-
A lationis verba,teſtificari iuſtitiã iudici, ſed illa magis,q; mul
ta pace potiatur per eũ.Cur igitur iniuſte ſeditioſi? Obſerua
aũt ad iniuſtitiam impellebant,hic quod iuſtũ,q̃rebat. Iõ &
dicebat. Aequiore aĩo de rebus meis ſatisfacio. Deinde & a
tempore confirmat.

c *Niſi de vna hac.* Raba.Hoc per antiphraſim,ſciebat enim
hoc eis placere, quaſi dicat nihil commiſi,niſi quia prædica
ui,quod & ipſi credunt.

* Chryſo. Hæc erat abundans iuſtificatio, non fugere ab
accuſatoribus, ſed paratum eſſe,ad reddendam rõnem om-
nib⁹.

Sciens te multis annis. iuſtum iudic. Et quid hoc ad demõſtrationẽ conducebat? Oñdit ſane,quod & ipſe ſciat, nihil ſe eorum feciſſe quorũ accuſabatur. Si autem concurſum turbæ vnq̃ cõcitaſſet,vtique iudex ipſe cognouiſſet nec ei, qui tantus erat,occultũ fuiſſet.

a *Sectam, quã dicũt.* Beda. Melius in Græco habetur, ſecundũ viam,quã dicunt hæ-
B reſim, Sic deſeruio pñi deo. non.n.cõuenit cũ. q Græcè locutus eſt dicere ſectam quã dicunt hæreſim, cum idem ſit Latine ſecta,quod Græce hæreſis. Sed ait,Sic deſeruio patri deo ſecũdũ illã viã, quam increduli hæreſim,i.ſectã vocant, quaſi magis habeant pertinaciam quælibet ſectãdi, quã induſtriã recta dignoſcendi.

b *Patri,& Deo meo.* Raban. Cuius filius demonſtror, nõ ſeruus, vt in alijs codicibus habetur.
C

c *Niſi*

- Et apprehẽderunt clamãtes, & dicentes. Tolle inimicũ noſtrũ.

† pernoſcam cauſam veſtrã

¶ Quæſtionantem.
diſputantem, aut cõcurſum facientẽ turbæ,neq; in ſynago- 1
gis, neque in ciuitate, neque probare poſſunt tibi de quibus 2
nunc me accuſant.Confiteor autẽ tibi hoc, quòd† ſecũdum 3 4
a ¶ Nazarenorum. b ¶ Dicentes.Inuenimus auctorem ſeditionis. c ¶ Seſſionem.
a b ſectam, quã dicunt hæreſim,ſic deſeruio patri,& deo meo 5 6
a ¶ Vt Phariſæi,non vt Saducæi,reprobantes quædam de his, quæ in lege & prophetis.
credens omnibus, quæ in lege, & prophetis ſcripta ſunt, 7 8
a ¶ De reſurrectione mortuorum.
ſpem habens in deum, quã & hi ipſi expectant reſurrectio- 9
¶ Credens. 10
nem futurã iuſtorũ,& iniquorum. In hoc,& ipſe ſtudeo ſine 11
offendiculo, conſcientiam habere ad Deum,& ad homines 12
ſemper. Poſt annos autem plures eleemoſynas facturus in 13 14
¶ In Ieruſalem. 15
gentem meã veni, & oblationes,& vota,in quibus inuene- 16
¶ Raſo capite ſeruantem legem. 17
runt me purificatũ in templo,non cum turba,neque cum tu- 18
multu. Et apprehenderunt me clamantes,& dicentes. Tolle 19
¶ Me inuenerant in templo. ¶ Aſianos.
inimicũ noſtrum. Quidam autem ex Aſia Iudæi,quos opor- 20
tebat apud te præſto eſſe, & accuſare ſi quid haberent ad- 21
a ¶ Ananias cum ſenioribus, & Tertullo.
uerſum me, aut hi ipſi dicant, ſi quid inuenerunt in me ini- 22
¶ Modo. 23
c quitatis cum ſtem in concilio, niſi de vna hac ſolummodo 24
voce,qua clamaui inter eos ſtãs: Quoniam de reſurrectione
a ¶ Iudicare inter illos.
d mortuorũ ego iudicor hodie a vobis. † Diſtulit autem illos 25
a ¶ Veritatis,quæ in Paulo erat,uel de uia,quam faciebant Paulo. b ¶ Hoc dicit,ut iudicium differat,& quia Paulus dixerat:A quo poteris ueritatem cognoſcere. 26
Felix, certiſſime ſciens de viã hac,dicens: Cũ tribunus Lyſias 27
¶ Paulum. 28
deſcenderit, †audiam vos. Iuſſitq; Centurioni cuſtodire eum, 29

De reſurrectione mortuorũ ego hodie, ĩquit iudicor. Et nihil dixit eorũ, quæ merito poterat dicere, q; inſidiati ſint, q; comprehenderũt illum, quòd inſidias ſtruxerint, hęc enim ab illis dicũtur facta eſſe, ab hoc autẽ nihil periculi erat, ſed tacet,& tãtũ rationẽ reddit,quãuis plurima dicere potuiſſet.

d *Diſtulit autem illos, Felix certiſſime.* * Chryſoſtomus. Vide quanta probatio,primum quidem a multis,deinde multo tempore probat, ne dicere poſſint ſublata iudicia, nã quoniã orator meminerat Lyſię,dicẽs quòd vi abduxerit illũ,ſubdit tẽpeſtiue Felicis verba, & inquit, Diſtulit aũt Felix illos probe tenẽs, quę de via illa, hoc eſt,de dicta opera diſtulit non opus habẽs, vt diſcat ſed volens repellere Iudęos,noluit dimittere ꝓpter illos. Punire iterũ nõ poterat impudens. n. fuiſſet

a *De ſuis*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Aut concurſum facientem. *quod eſt ſeditionis ſignum.*
2 Neque in ſynagogis. *ſupple, inuenerunt me prædicta facientẽ.*
3 Neque probare poſſunt tibi. *illa ſupple.*
4 De quibus nunc. *& tamen debent probare cum ſint actores.*
5 Confiteor. *Hic reſpondet ad ſecundum, ſcilicet de ſecta Chriſtianorum, quam confitetur ſe tenere tanquam ſanctam, & bonam, di.* Confiteor autem tibi hoc, *tanquam iudici.*
6 Quod ſecundum ſectam. *Chriſtianorum,* quã dicunt hæreſim. *ideſt, magis teneri ex pertinacia, & ignorantia popularium, quã ex teſtimoniis ſcripturarum. Vnde dicebant Ioann. 7.c. Nunquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Phariſæis? ſed turba hæc, quæ non nouit legem maledicti ſunt.*
7 Sic deſeruio patri,& deo meo. *omnium.*
8 Credens omnibus. *& in Ieſu Nazareno adimpleta ſunt.*
9 Spem habens in deũ. *de beatitudine conſequenda per ipſum.*
10 Quam, & hi ipſi expectant. *quantum ad Phariſæos, quæ ẽt ſecundum eos non habebitur, niſi in reſurrectione mortuorum, in qua iuſti æternaliter præmiabuntur, & iniqui damnabuntur.*
11 Et hoc,& ipſe ſtudio. *ideſt, ſine ſcandalo actiuo.*
12 Ad deum,& ad hominẽ ſemper. *non ſolum cauens offenſam dei, ſed etiam hominum quantum eſt ex me, & ſic offenſa accuſatorum meorum procedit ex eorum mera malitia.*
13 Poſt annos autem. *Hic conſequenter reſpondet ad tertium, ſcilicet de violentia templi, di.* Poſt annos autem plures. *a conuerſione mea ad Chriſtum.*
14 Eleemoſynas facturus. *ideſt, in fideles in Ieruſalẽ manẽtes, q ſuas vendiderant poſſeſſiones, vt habetur ſupra. 3.cap. propter quod Paulus pro eis faciebat collectas in gentibus aliis, vt habetur ſupra in epiſtolis ſuis.*
15 Veni. *in Ieruſalem.* 16 Et oblationes. *facturus.*
17 Et vota. *Deo redditurus.* 18 In quibus. *Et ſic ipſum non violaui, ſed magis honoraui.*
19 Non cum turba. *inuenerunt me. ſed offerentẽ oblationes meas deuote. Conſequenter oſtendit, qui fuerunt illi, qui in templo eum inuenerunt, & tumultum fecerunt di.*
20 Quidam autem. *vt patet ex ſupradictis.* 21.
21 Quos oportebat. *Sed eorum abſentia oſtendit eos magis culpabiles eſſe de concitatione in templo facta, quam fecerant ſine cauſa.*
22 Aut hi ipſi. *qui ſunt hic præſentes.*
23 Dicant,&c. in concilio. *id eſt, in iudicii loco.*
24 Niſi de vna hac. *quaſi dicat ego non fui cauſa diſſenſionis eorum, ſed ipſimet inuicem pro defenſione ſectarum ſuarum.*
25 Diſtulit autem. *Hic conſequenter ponitur reſponſio iudicis, et ſecundo ſui ſucceſſoris ca. ſe. Prima in duas, quia primo ponitur iudicis reſponſio. ſecundo prædicationis Pauli auditio, ibi.* Poſt aliquot. *Circa primũ dicitur.* Diſtulit aũt illos. *differendo dare ſententiam.*
26 Certiſſime ſciens. *veritatis pro Paulo. formidabat tñ turbare Iudæos motus timore humano, ſicut & Pilatus ſciens innocentiã Chriſti tradidit eum tamen Iudæorum voluntati, ne contra eum aliquid machinarentur erga Cæſarem di. pro excuſatione dilationis.*
27 Cum tribunus. *de Ieruſalẽ in Cæſareã, quæ eſt in inferiori ſitu.*
28 Audiam vos. *Hanc autem excuſationem accepit ex verbis Tertulli, qui in allegatione ſua dixerat, quod de omnibus, quæ dicebat Felix poterat a Lyſia cognoſcere veritatem.*
29 Iuſſitque Centurioni cuſtodire eum. *ſcilicet Paulum.*

1 Et habere

MORALITER.

Chriſtianorum, quæ non eſt ſecta ſeditionis, ſed vnionis populi ad deum. ideo ad hoc dicit Paulus.

Secundum ſectam, quam dicunt hæreſim. falſo tamen.

7 *Sic deſeruio deo patri credens omnibus.* Item propoſuit.

Qui etiam templum violare. quod ex reſponſione Pauli patet falſum, quia non eſt conatus ipſum violare, ſed honorare per orationes,& vota, vt patet in litera.

25 *Diſtulit autem illos Felix.* Per iſtũ iniquus iudex deſignatur, qui differt dare ſententiã pro innocẽte in fauorẽ partis aduerſæ, & per

a *De ſuis miniſtrare.* Rab. Diſcipulis, & ſocijs. Aliter iuſſit nō prohibere quēquā miniſtrare ei de ſuis rebus, vel facultatib.
b *Tremefactus, &c. & ſperans.* Rab. Sic iunge. tremefactus, & ſperans pro his duobus dimiſit eum liberæ cuſtodiæ, præ timore dei, & ſpe pecuniæ.
c *Sperans, quod &c.*
✱ Chryſoſtomus. Vide quomodo non occultat hic iudicis mentem, quamuis ſi condēnaſſet, nō hoc feciſſet, neque ſi voluiſſet audire, accuſatorem, & maleuolū.
✱ Tertullianus. Apoſtoli tractantes, perſequutionibus agitati, quando ſe pecunia liberauerūt? quæ illis vtiq; nō deerat, ex prædiorū pretijs ad pedes eorum depoſitis, recte multis locupletibus credentibus viris ac fœminis, qui his etiā refrigeria ſubminiſtrabant. Quādo Oneſiphorus, aut Aquila, aut Stephanus, hoc modo eis in perſecutione ſuccurrerunt? Paulus quidem cum Felix præſes pecunias accepturū ſe pro eo a diſcipulis ſperaſſet, de quo & ipſe in ſecreto tractauit cum ipſo, neque ipſe pro ſe, neque diſcipuli pro eo numerauerūt.
d *Biennio autem expleto accepit, &c.* Beda. Biennium dicitur conuerſationis Pauli in Cæſarea, & non præſidatus Felicis, cū ſit prædictum ſit, quod multis annis iudex fuerit illi genti, præſertim cum hiſtoriæ narrēt, ſecūdo Neronis anno miſſum Romā Apoſtolū: Claudium vero Cæſarē eo, quo tempore quo Agrippam filium Herodis quem angelus Cæſareæ percuſſit, Iudæorū regē conſtituerit, Felicem quoque totius prouinciæ Samariæq; & Galilææ procuratorem miſiſſe.
e *Reliquit.* Raban. Vtrum viuēs an moriens reliquerit incertum eſt, ſed tamen melius videtur, quod viuens Iudæis gratiam præſtiterit.

a & habere † requiem, nec quenquam prohibere de ſuis mini- 1
ſtrare ei. * Poſt aliquot autem diēs veniens Felix cū Druſilla 2
vxore ſua, quæ erat Iudæa, vocauit Paulum, & audiuit ab eo 3 4
fidem, quæ eſt in Ieſum Chriſtum. Diſputante autem illo de 5 6
(a ¶ Seruili timore territus.)
b iuſtitia, & † caſtitate, & de iudicio futuro, tremefactus Felix 7 8
(a ¶ Liberam oſtendit cuſtodiam.)
reſpondit: † quod nunc attinet vade, tempore autem oppor- 9 10
c tuno accerſam te, ſimul & ſperās, quod pecunia ei daretur 11
(¶ Quia ſperabat pecuniam.) (a ¶ Paulum.)
a Paulo, * propter quod, & frequenter accerſens eum, lo- 12
(a Præſidatus Felicis, uel ex quo Paulus ad Felicem eſt adductus, & hoc melius uidetur.)
d quebatur cum eo. Biennio autem expleto accepit ſucceſſo- 13
(Non ſoluendo Paulum.)
rem Felix Porcium Feſtum. Volens autem gratiam præſtare 14 15
e Iudæis Felix, reliquit Paulum vinctum. 16

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et habere. *ſcilicet a catenis, vel infeſtationibus ſuis.*
2 Nec quemquam prohibere de ſuis. *amicis.*
3 Miniſtrare ei. *neceſſaria victus, & veſtitus.*
4 Poſt aliquot. *Hic conſequenter ponitur prædicatio Pauli, Felici & eius vxori, cum ſubditur.*
5 Et audiuit. *vxore ſua Iudæa ad hoc inducente virum ſuum.*
6 Diſputante autem illo. *id eſt, prædicante.*
7 De iuſtitia. *ſeruanda ad proximum.*
8 Et caſtitate. *ad ſeipſum.*
9 Et de iudicio futuro. *cuius cōſideratio inducit timorē diuinū.*
10 Tremefactus Felix. *ex auditu talium.*
11 Reſpondit: Quod nunc. *tunc enim liberauit eum a clauſura carceris, dans ei libertatem eundi per ciuitatem, ita tamen, quod rediret ad mandatum ipſius.*
12 Simul, & ſperans. *quaſi dicat non ſolum dedit hanc libertatē Paulo diuini iudicii timore, ſed etiam cupiditate pecuniæ.*
13 Biennio autem expleto. *Iſtud bienniū non eſt tēpus præſidatus Felicis, aliter non videretur verū, quod dixit ei Paulus ſupr. eo. ca. Ex multis annis te eſſe iudicem huic genti ſciens, &c. ſed eſt tempus moræ Pauli in Cæſarea. Tempore enim Felicis reſurrexerunt in Iudæa multi latrones, & falſi prophetæ populū ſeducētes, & communicantes, & communitatem perturbantes, vt dicit Ioſephus, in quibus capiendis, et reprimendis Felix fuit occupatus, ita quod cauſam Pauli non determinauit, & quia eius determinationē differre volebat, vt patet ex præ dictis.* 14 Accepit ſucceſſorem. *Ita ſcribitur in libris correctis, & ita nominat eum Ioſephus. 20. libro Iudaicæ Antiquitatis.*
15 Volens aūt gratiam. *timens ne accuſaretur ab eis de malo regimine terræ.* 16 Reliquit Paulum vinctum. *reuocās libertatem, quam dederat ei, tamen per hoc non euaſit accuſationem Iudæorum apud Cæſarem, non pro Paulo, ſed propter malam terræ gubernationem, vt dicit Ioſephus libro prædicto, & idem contigit Pilato, qui in fauorem Iudæorum condemnauerat Chriſtum, nam accuſatus a Iudæis fuit relegatus in exilium.*

MORALITER.

& per hoc credens pecuniā obtinere, ſicut dicit hic de iſto Felice, quod ſperabat habere pecuniam a Paulo, quā tamē non habuit, propter quod volens gratiam præſtare Iudæis, Paulum vinctum reliquit, vt dicitur in fine huius capituli.

CAP. XXV.
a *Feſtus autē cū veniſſet in prouinciam, &c.* Raban. Palæſtinæ, ſicut Palæſtinæ præſides alij ſemper alijs ſuccedentes a Romanis mittebantur.

CAP. XXV.

a FESTVS autem † cū veniſ- 1
(a Ex quo venit.)
ſet in prouinciam, poſt tri- 2
duum aſcendit Ieroſolymam, Cæſarea. † Adieruntque eum princi-
(Locuturi.)
pes ſacerdotum, & primi Iudæorum † aduerſus
Paulum, & rogabant eum poſtulantes gratiam †
(Paulum.)
aduerſus eum, vt iuberet eum perduci in Ie- †
3 ruſalem, inſidias tendentes, vt eum interficerent
4 rent in via. Feſtus autē reſpondit, ſeruari quidem Paulum in Cæſarea, ſe autē † maturius
(Celerius.) († breui illo.)
profecturū. Qui ergo in vobis, ait, potentes ſunt, deſcendētes ſimul, ſi quod eſt in viro crimen, accuſent eum. Demoratus autem inter eos dies non ampliùs, quam octo, aut
5 decem, deſcendit Cæſaream, & † altera die ſedit pro Tribunali, & iuſſit Paulum adduci. († poſtera.)
6 Qui cum perductus eſſet, circunſteterunt eum, qui ab Ieroſolyma deſcēderant Iudæi,

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXV.

FEſtus autem cum veniſſet. *Poſito tractatu Felicis circa Paulum hic conſequenter ponitur tractatus ſui ſucceſſoris erga eum. & primo in Pauli abſentia. ſecundo in eius præſentia, ibi.* Et altera die. *Circa primum dicitur.*
1 Feſtus ergo cum veniſſet in prouinciam. *Iudæa.*
2 Poſt triduum aſcendit Ieroſolymam a Cæſarea. *eo quod erat metropolis terræ. Cætera patent vſque ibi.*
3 Inſidias tendentes, vt eum interficerent. in via. *id eſt, tendere diſponentes.*
4 Feſtus aūt reſpōdit ſeruari quidem Paulum in Cæſarea. *Quia in cauſis maxime arduis, ſicut eſt mors, vel vita hominis, non eſt procedendum leuiter, ſed mature.*
5 Et altera die ſedit pro Tribunali. *Hic conſequenter ponitur tractatus in Pauli præſentia. Et patet litera vſque ibi.*
6 Circunſteterunt eum, qui ab Ieroſolyma deſcende. Iudæi. *vt eorum multitudine, & circundatione terreretur.* 1 Multas

MORALITER.

1 *Feſtus autem cum veniſſet in prouinciam.* Sequitur. *Poſtulantes gratiam aduerſus eum.* ſcilicet Paulum. *Vt iuberet eum perduci in Ieruſalem.* Prius enim petierunt eū interfici, vt patet ex hoc, quod dicitur infra in eodem capit.

A a *Cæſarem appello.* Beda. Quod Cæſarem appellat, quod Romam ire feſtinat, ideo facit, vt diutius inſiſtendo prædicationi, multis credentibus coronatus eat ad Chriſtum.

Chryſoſtomus. At hic dixerit quis. Et quare cum audierit, quòd etiã Romę debebat teſtificari de me quaſi nõ credẽs hęc faciebat? Abſit, sed valde credens. Imo magis tẽtantis fuiſſet fidere illa ſententia, & innumeris ſe ipſum immittere periculis, & dicere. Videamus num poſſit deus etiam ſic eripere me, non facit autem hoc Paulus, ſed affert quicquid ipſe poterat, ac totum permittit deo. Ex cunctis autem, & principem interim perſtringit ſic ſe defendens. Quaſi hoc dicat, Si quidẽ iniuſtè ago, tene, ſi autẽ nõ iniuſtè ago, quid me exponis? Nullus me inquit, põt dãnare, Metum ei incutit, vt non poſſit etiam ſi vellet donare. Quin etiam contra illos valuit diſſentio ob appellationem.

† vbi.

† de quibus.

† ſignificaue- runt mihi.

* ob gratiam.

B C

multas, & graues cauſas obijcientes, quas nõ poterant pro- 1
bare, Paulo rationem reddente, quoniam neque in legem 2 3
Iudæorum, neque in templum, neque in cæſarem quic-
quam peccaui. Feſtus autem volens Iudæis gratiam præ- 4
¶ Optionem dat, quia ciuis Romanus erat.
ſtare, reſpondens Paulo dixit: Vis Ieroſolymam aſcendere, 5
& ibi de his iudicari apud me? Dixit autem Paulus: Ad tri- 6 7
a ¶ Quod Cæſari factum erat in Cæſarea. ¶ Locus eſt iudicij. b ¶ Hoc dicit, vt appellaret Cæſarem. ¶ Quia hic eſt locus iudicij.
bunal[a] cæſaris ſto, † ibi me[b] oportet iudicari. Iudæis † non
nocui, ſicut tu melius noſti. Si enim nocui, aut dignum
morte aliquid feci, non recuſo mori. Si vero nihil eſt eorum;
a ¶ Etiam ſi tu velis gratiam præſtare Iudæis. b ¶ Ad nomen eius confugio.
a † quæ hi accuſant me, nemo[a] poteſt me illis donare. Cæſa- 8
rem appello. Tunc Feſtus cum conſilio locutus reſpondit; 9 10
b Cæſarem appellaſti, ad Cæſarem ibis. Et cum dies aliquot 11
a ¶ Vxor eius ſecundum quoſdam, vel vir quidam. 12
c tranſacti eſſent, Agrippa rex, & Bernice deſcenderunt Cæſa- 13
ream, ad ſalutandum Feſtum. Et cum dies plures ibi mora- 14
rentur, Feſtus regi indicauit de Paulo, dicens. Vir quidam 15
eſt derelictus a Felice vinctus, de quo cum eſſem Ieroſoly-
mis, † adierunt me principes ſacerdotum, & ſeniores Iu-
a Mortis, ſecundum leges Romanas.
dæorum, poſtulantes aduerſus illum damnationem. Ad 16 17
¶ Damnatio Pauli grata erat Iudæis.
quos reſpondi, quia non eſt conſuetudo Romanis * dona-
re aliquem hominem, * priuſquam is, qui accuſatur, præ- 18
¶ Spacium excuſandi.
ſentes habeat accuſatores, locumque defendendi accipiat
¶ Cæſarem.
ad abluenda crimina, quæ ei obiiciuntur. Cum ergo huc cõ-
ueniſſent, ſine vlla dilatione ſequenti die, ſedens pro Tri-
bunali, iuſſi adduci virum. De quo cum ſtetiſſent accuſa-

cetur? Gratia enim erat colloqui cũ accuſatoribus. Quod corruptæ ſẽtẽtię eſt, & ordinis iudiciarij cõfuſi. Vide iterum illius prorogari iudicium, & inſidias fieri, occaſione prædicationis. Hæc enim diſpenſantur, vt ita cum facultate, & cuſtodia abducatur, in Ieruſalem, quaſi nullus inſidietur, non enim idẽ fuerit, ſimpliciter venire, & in tali lite venire. Hoc etiam conuenire fecit Iudęos illuc. Deinde iterũ mora fit, dum ille verſatur Ieroſolymis, vt diſcas quod licet tempus ſit nihil inſidiæ, illi, præualent, deo non concedente.

c *Agrippa rex.* Hic Agrippa, qui cũ vxore venit Cæſaream, filius Herodis Agrippę, quem angelus interfecit, qui vſq; ad ſubuerſionẽ regnũ Iudææ tenuit.

Chryſoſtomus. Hic Agrippa, qui & Herodes, alius mihi eſſe videtur, vt ſit quartus ille poſt eũ qui Iacobũ occidit.

b *Cæſarem appellaſti, ad Cæſarem ibis.* Vidiſti quomodo gratificetur? Vide inimicos inuoluntarios ſimul operari, vt ita magnum fiat auditorium.

a *De quibus*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Multas, & graues cauſas obiicientes quas non poterant probare. *quæ non exprimuntur hic, ſed ex reſponſione Pauli patent in parte cum dicitur.*

2 Paulo rationem reddente. *ad excludendum excuſationes eorum.* 3 Quoniam, neque in legem Iudæorum, neque in templum. *vt patet ex reſponſionibus Pauli cap. præce.*

4 Feſtus aũt volens Iudæis gratiam præſtare. *Superius eſt deſcripta multiplex perſecutio Pauli a Iudæis in Ieruſalem, & in Cæſarea, hic conſequẽter ponitur eius appellatio, per quam exiuit de Iudæa & iuit Romam, ſicut Dominus dixerat ei ſupra 23. cap. Et diuiditur in tres partes, quia primo Pauli appellatio interponitur, ſecundo de appellante conſulitur, ibi. Et cum dies aliquot, tertio Romam mittitur cap. 28. Circa primum dicitur.* Feſtus autem volens gratiam Iudæis. *quia timebat accuſari ab eis, ſicut & plures alii, qui in eodem officio præceſſerant.*

5 Reſpondens Paulo. *Non ad eius verba, propter quæ debuiſſet eum dimittere tanquam ſine culpa.*

6 Dixit autem Paulus. *volens eum inducere, vt cõſentiret in Ieruſalem duci, & ibi iudicari, quod erat Paulo periculoſum, propter quod habuit cauſam appellandi. ideo ſubdit.*

7 Ad Tribunal Cæſaris ſto. *quia Feſtus non habebat auctoritatem iudicandi, niſi a Cæſare. Cætera patent vſque ibi.*

8 Nemo põt me illis donare. *cum ſim innocens, quod patet ex prædictis, quia Iudæi nihil poterant de grauibus probare in quibus eũ accuſabant. ideo format ſuam appellationem, dicens.*

9 Cæſarem appello. *tanquam iudicem ſuperiorem, ad quem licet appellare ab inferiori.*

10 Tunc Feſtus cum conſilio locutus. *id eſt, habito conſilio cum ſapientibus ſibi aſſiſtentibus.*

11 Reſpondit Cæſarem appellaſti. *deferendo appellationi, ſicut iuſtum erat, & dignum.*

12 Et cum dies. *Hic conſequenter de Paulo appellante quæritur conſilium quantum ad miſſionis eius modum, & primo in eius abſentia, ſecundo in eius præſentia, ibi.* Altera autem die. *Circa primum dicitur.* Et cum dies aliquot tranſacti eſſent. *ab appellatione Pauli.* 13 Agrippa rex. *Iſte fuit filius Herodis Agrippæ quem percuſſit Angelus domini, vt habetur ſup. 12.*

14 Et Bernice. *ſoror eius, vt dicit Ioſephus, Libro primo, de Iudaico bello.*

15 Deſcenderunt Cæſaream. *Tenebat enim iſte Agrippa regimen ſuum a Cæſare, ideo voluit ſalutare Feſtum, qui in Iudæa tenebat Cæſaris locum. Cætera patent vſque ibi.*

16 Poſtulantes aduerſus illum damnationem. *mortis.*

17 Ad quos rñdi, quia nõ eſt conſuetudo Romanis donare. *quibuſcunque perſonis, & quantumcunque magnis aliquem hominem puniendum ad mortem.*

18 Priuſquã is, q accuſat̃, pſentes habeat accuſatores, &c. *Aſpectus enim, & auditus partium præſentialiter multum conſerunt iudici ad cognitionem veritatis. Cætera patent vſque ibi.*

1 Nullat

MORALITER.

16 *Poſtulantes aduerſus illum damnationem.* Sed quia non potuerunt hoc obtinere, vt ibidem dr̃, tunc petierunt, vt in Ieruſalẽ duceret, intẽdentes eum occidere per inſidias in via. Sic igitur per Paulũ vinctum, ſignificatur quilibet innocens iniuſte grauatus. Per Iudæos autem iniqui perſequentes iuſtum. per Feſtum autem poteſt intelligi iudex malus fauens parti fortiori, vnde de ipſo dicitur hic. *Feſtus autem vol.* A tali verò iudice poteſt, & debet quilibet innocens grauatus exemplo Pauli appellare, non ſolum propter ſuum periculum euitandum, ſed etiam ne iuſtitia pereat, & conculcetur.

MORAL

a *De quib. &c.* Raba. His cauſis vel rebus, ſiue verbis: de quib. ego ſuſpicabar. i, ab accuſatoribus expectabã, vel mala de quibus ſuſpicabar. Aliter de quibus, id eſt, accuſatoribus ſuſpicabar malum qui nullam cauſam dignã morte deferebant.
b *Sua ſuperſtitione.* Rabanus. Amborũ, id eſt, Pauli & Iudęorum, legem vocabat ſuperſtitionem.
c *Cum multa ambitione.* Raban. id eſt, multa turba ambięte eos: vel cum multo deſiderio Paulum audiendi.
Beda. Pro ambitione in Græco ponitur, phantaſia, id eſt, multiplex apparatus & pompa regalis officij: qua illam am-

a tores, † nullam cauſam deferebant, de quibus ego ſuſpicabar ma- 1
b lum. Quæſtiones vero quaſdam de ſua ſuperſtitione habebant ad 2
a Secundum ſenſum Iudæorum
uerſus eum, & de quodam Ieſu defuncto, quem affirmabat Paulus 3
Quam ignorabam.
vi uere. Hæſitans autem ego de huiuſmodi quæſtione, dicebam, ſi 4
Vbi ſapientiores.
vellet ire Ieroſolymam, & ibi iudicari de iſtis. Paulo autem appel- 5
Neronis. Iudicio.
lante, vt ſeruaretur Auguſti cognitioni, iuſſi ſeruari eum, donec
Pro, vellem nunc,
mittam eum ad Cæſarem. Agrippa autem dixit ad Feſtum: Vole- 6
bam & ipſe hominem audire. Cras, inquit, audies eum. Altera au- 7
c tem die cum veniſſet Agrippa & Bernice, cum † multa ambitio- 8
a Domum vbi cauſæ audiuntur coram iudicibus.
ne, & introiſſent in auditorium cum tribunis & viris principalibus
ciuitatis, iubente Feſto, adductus eſt Paulus Et dixit Feſtus: Agrip-
a Iudææ. b Ananias & præſentes Iudæi.
d pa rex & omnes qui ſimul adeſtis nobiſcum viri, videtis hunc ho-
minem, de quo omnis multitudo Iudæorum interpellauit me Ie-
a Non ſolum Ieroſolymis, ſed etiam in hoc loco id eſt, in Cæſarea.
roſolymis, petentes & acclamantes, non oportere eum viuere am- 9
plius. Ego vero comperi nihil dignum eum morte admiſiſſe. Ipſo
autem hoc appellante, ad Auguſtum iudicaui mittere. De quo 10
n De teſtimonijs alicuius pro quo vinctus.
quid certum ſcribam domino, non habeo; propter quod perduxi
eum ad vos, & maxime ad te rex Agrippa, vt interrogatione facta, 11 12
habeam quid ſcribam. † Sine ratione enim mihi videtur mittere vin- 13
ctum, & † cauſam eius non ſignificare.

ambiente vndique ſtipabatur.
d *Videtis hũc dominẽ de quo omnis multitudo &c.*
✻ Chryſoſtom. Poſtquã omnes contra illum ſententiã dederunt, tunc adijcit pœnam Deus. Obſerua autem. Cõdẽnabat Lyſias, cõdemnabat Felix, cõdemnabat Feſtus, & hi gratificabantur eis, cõdemnabat Agrippa. Quid vltra? Condemnabant illũ & Phariſæi: & quod cõdemnabat, Audi illum dicentem, nullam cauſam attulerũt, quam ego ſuſpicabar. Etiam attulerũt, ſed non conuicerunt. Nam inſidiæ quidẽ & flagitium hanc ſuſpicionem pariebant. Inquiſitio autem tollebatur proſus.

† multo apparatu.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Nullam cauſam.* ſcilicet cauſis.
2 *Ego ſuſpicabar.* vt de homicidio vel huiuſmodi.
3 *Quæſtiones vero.* i. de religione Iudaica, quam bene nominat ſuperſtitionem, quia ſuperſtitio proprie loquendo eſt vana vel ſuperflua religio, quæ tunc vigebat apud Iudæos, magis curantes de traditionibus hominum quam de mandatis diuinis, Mat. 7.
4 *Hæſitans autem.* quia Gentilis erat nihil ſciens de eorum ritu vel lege.
5 *Paulo, &c. Aug.* c. i. imperatoris. Sicut enim imperatores Romani vocati ſunt Cæſares à Iulio Cæſare primo imperatore, ita nominati ſunt Auguſti & adhuc nominantur ab Auguſto Cæſare, eo quod multum auxit imperium.
6 *Volebam & ipſe.* nam Agrippa Iudęus erat & multa de Paulo audierat.
7 *Altera autem.* Hic conſequenter quæritur conſiliũ in pſentia. Et Primo conſiliũ quæritur, ſecundo Paulo locus loquendi conceditur, c. 27. Prima pars patet, paucis exceptis quæ diſcurrent.
8 *Cum multa ambitione.* id eſt, cum multo apparatu, & cultu veſtium & ſocietatis.
9 *Petentes, &c.* vt ex magnitudine clamoris inclinaretur animus Feſti, ad concedendum mortem Pauli.
10 *De quo, &c.* quia ſicut dictum eſt Gentilis, ignorans quæſtiones & diſcordias, quæ ſunt inter Iudæos & Chriſtianos.
11 *Et maxime, &c.* qui es Iudæus.
12 *Vt interrogatione facta.* à Paulo per te.
13 *Habeam quid ſcribam.* ſcilicet de ipſo. & ſubditur cauſa, *Sine ratione enim.*

CAP. XXVI.

a *Permittitur tibi pro te lo. &c.* ✻ Chryſoſt. Magno audiendi deſiderio, vt dicat adhortatur Rex. Paulus autem nunc magna libertate loquitur non aſſentans, ſed propter hoc beatum ſe dicẽs quod loquatur ei qui omnia ſciat & qđ propter hoc: nam hoc prætendit, dicens.
b *Tunc Paulus extenta manu rationem reddebat, &c.* Profecto ſi male ſibi cõſcius fuiſſet, turbari oportebat, quod loqueretur apud eum qui oĩa ſciat, ſed hoc à pura cõſcientia proficiſcitur

CAP. XXVI.

a A Grippa vero ad Paulum ait: Permitti- 1
b tur tibi loqui pro temetipſo. Tunc
a More concionantium, uel ad faciendum ſilentium.
Paulus extenta manu † cœpit ratio-
nem reddere. De omnibus quibus 2
c accuſor à Iudæis Rex Agrippa, æ-
Eſſe dicendum à te,
ſtimo me beatum apud te, cum 3

tur non declinare iudicem probe omnia ſcientem, quæ facta ſunt, & gaudere. Proinde & cum magna libertate loquitur, vt pote iam in ipſum nullum dominium traxerant, & quamuis non eſſent vltra domini, ſed præualebat appellationis vis, de omnibus tamen copioſe rationem reddit.
c *De omnibus quibus.* Beda. Hunc verſum alia tranſlatio ſic habet: Aeſtimo meipſum beatum apud te, incipiens rõnem redde

† pro ſe dicebat.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXVI.

1 *AGrippa vero.* Hic conſequenter Paulus inquiritur. Et diuiditur in duas partes; quia primo auditur Pauli reſponſio, ſecundo ſuper eam habetur collatio ibi; *Et ſurrexit.* Prima adhuc in duas: quia primo ponitur reſponſio Pauli ad Agrippam. ſecundo ad Feſtum præſidem, ibi: *Hæc loquente.* Circa primum Paulus captat Agrippæ beneuolentiam, dicens.
2 *De omnibus quibus accuſor, &c.* i, innocentem, à te iudicari.
3 *Cum ſim.* in tua præſentia.

Maxi-

MORALITER.

1 *Agrippa.* Per Agrippam vero volentem Paulum audire loquentem ſignificatur curioſus auditor, qui magis deſiderat audire doctorem ductus curioſitate, quam pro diſcenda veritate. Reſiduum autem huius cap. eſt narratio Pauli de conuerſione ſua mirabili, de qua dictum eſt ſupra cap. 9. Sequitur.

a Aeſtimo me beatum. b Quia peritus es Iudaicæ conſuetudinis.
† ſim me defenſurus hodie, maxime te ſciente omnia, quæ 1
Bonæ. Malæ.
apud Iudæos ſunt, conſuetudines & quæſtiones: propter 2
a quod obſecro, patienter me audias. Et quidem vitam 3
meam à iuuentute, quæ ab initio fuit in gente mea in Iero-
Ante vos Gentiles.
ſolymis, nouerunt omnes Iudæi, † præſcientes me ab ini-
tio, ſi velint teſtimonium perhibere, quoniam ſecundum 4
† certiſſimam ſectam noſtræ religionis vixi Phariſæus. Et 5
Reſurrectionis.
nunc in ſpe quę ad patres noſtros repromiſſionis facta eſt 6
a Ante tribunal. Tuo. Spe reſurgendi. 7
à Deo, ſto iudicio ſubiectus, in qua duodecim tribus no- 8
a Deo propter illam ſpem. b Inueniri viri vel perfecti. c Id eſt, quia Chriſtum prædico reſurrexiſſe. 9
ſtræ † nocte ac die ſeruientes ſperant deuenire. De qua ſpe 10
O 11
b accuſor à Iudæis Rex. † Quid incredibile iudicatur apud 12
a Sicut iſti modo exſtimant. 13
vos, ſi Deus mortuos ſuſcitat? Et ego quidem exiſtimaue- 14
ram me aduerſus nomen Ieſu Nazareni † debere multa
a Non tantum exiit mani.
contraria agere; quod & feci Ieroſolymis, & multos ſan-
ctorum ego in carceribus incluſi, à principibus ſacerdo-
c tum poteſtate accepta. Et cum occiderentur, detuli 15
ſententiam. Et per omnes ſynagogas frequenter puniens 16
a Quam prius. b Ad ſimilitudinem lupi.
eos, compellebam blaſphemare; & amplius inſaniens 17
a Ex magno affectu. b Non ſolum ad proximas in Iudæa ſitas. c Ciuitatibus vel operibus illius inſaniæ. 18
in eos, perſequebar vſque in exteras ciuitates. † In qui- 19
a Metropolim Syriæ Phœnicis. 20
bus dum irem Damaſcum, cum poteſtate & permiſſu
principum ſacerdotum, die media in via vidi rex, de cœ-
lo ſupra ſplendorem ſolis circunfulſiſſe me lumen, & eos

reddere hodie. quod Hiero. cum ſua expoſitione ſic ponit.
A De oībus quibus accuſor à Iudæis ò rex Agrippa, eſtimo me beatum, cū apud te ſim hodie defendendus, qui noſti omnes Iudęorū conſuetudines & quæſtiones: legerat enim illud Eſaię: Beatus qui in aures loquitur ſapientis, & nouerat tūc orationis verba proficere quā tum iudicis prudentia cognouiſſet.

† ſc.

a *Et quidem vitam.* ✻ Chryſoſtomus. Vult dicere, Quomodo ſeditioſus fuiſſem, qui talis fui adoleſcēs taleque teſtimonium habeo ab oībus. Deinde & à ſecta probationem addit. Secūdum

† exactiſſimā, diligentiſſimam.

exactiſſimam, inquit, ſectam religionis vixi. Et quoniam iterū veriſimile erat quædam dicere: Quid ſi ſecta quidem admirabilis, tu autem malus? Vide quomodo obie-

† inſtanter.

B ctionem caſtigat, teſtes dicens omnes Iudæos, qui ipſius vel vitam, vel conuerſationem norunt.

Agrippa. † Cur.

b *Quid incredibile.* Raban. Vel ſic; Rex quid dicis? Incredibile iudicatur apud vos &c. interrogādo, quaſi dicat, nō eſt incredibile. Suſcitauit quidem ante mortuos in exemplum futuri, vel ſuſcitat.

✻ Chryſoſtomus. Duas rationes de reſurrectione ponit, vnam quidem à prophetis, & non adducit prophetam, ſed illam Iudæorum eſſe opinionem dicit, alte-
C ram autem & fortiorem, que à rebus ipſis. Qualis igitur hęc quia dicebat Chriſtū D à mortuis reſurrexiſſe, & inſtruit etiā illam rōnibus enarrās primū ſuam inſaniam diligēter, deinde etiam cum laude Iudęorū. Nocte & die ſeruiendo ſperāt, inquit ſe peruenturas. Et ita licet non eſſem vitæ irreprehenſibilis, propter hęc non oportebat iudicari ò rex Agrippa Subditur & alia ratio: Cur incredibile iudicatur apud vos, ſi Deus exci tet mortuos? An non hæc opinio viget? Si. n. in hoc dogmate nō educati fuiſſent, nunc autem intētaretur vt crimen, forſan quidē iure ſermonem nō recepiſſet Mox dicit, quomodo perſequebatur, habet etiam hoc artificium. Et ſacerdotum principes adducit teſtes, & externas ciuitates, & quod audierit dicentem ſibi: Durum eſt tibi cō- E tra ſtimulum calcitrare. Deinde oſtendit etiam miſericordiam Dei, quia etiam cum perſequeretur ipſum Saulus, ei apparuit, & non mihi ſoli beneficit ſed etiam alijs miſit doctorem. Oſtendit etiam & prophetiam quā audiuit. In hoc apparui tibi eripiens te ex populo & Gentibus ad quas te mitto. Hæc omnia oſtendens dicebat. Et ego quidem exiſtimatam me aduerſus nomen Ieſu, &c.

† ſpr... no...

c *Cum occiderentur detuli ſent.* Raban Alia æditio: Occidendiſq; F detuli

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Maxime te, &c.* & ſic intelligis verba mea legis & prophetis conſona.

2 *Propter quod obſecro.* hoc autem dixit, quia intendebat plura dicere, vt ex ſequentibus patet.

3 *Et quidem.* Hic conſequenter proſequitur ſuam intentionē. Circa quam Apoſtolus primo narrat ſuam conuerſationem in Iudaiſmo, ſecundo perſecutionem quam intulit populo Chriſtiano, ibi. *Et ego quidem.* tertio ſuam conuerſionem ab errore priſtino, ibi. *In quibus, &c.* Circa primum dicit. *Et quidem vitam meam à iuuentute, &c.* in Ieroſo. quia Paulus fuit eo miſſus & traditus doctrinæ Gamalielis, vt dictum eſt, ſupra 22.

4 *Quoniam ſecundum.* Secta enim Saducæorum quæ in credendis diuidebatur contra iſtam nulla erat, cum negaret generaliter ſpiritum & reſurrectionem mortuorum.

5 *Et nunc.* id eſt, pro ſpe.

6 *Quæ ad patres noſtros.* ſcilicet de Chriſto venturo & reſurrectione & beatificatione per eum fienda.

7 *Facta eſt.* Patriarchis & prophetis.

8 *Sto iudicio.* tanquam malefactor & reus.

9 *In qua,* ſcilicet ſpe.

10 *Duodecim tribus.* Deo.

11 *Sperans deuenire.* Nam Phariſæi non credentes Chriſto ſperabant ipſum venturum & reſurrectionem mortuorum facturum. Saducæi vero ſperabant ipſum venturum hominem tamen purum, ſed potentem & temporaliter regnaturum, & Romanorum potentiam ablaturū, negabant tamen reſurrectionem mortuorum. Iudæi vero in Chriſtum credentes tenebant aduentum eius primum in Ieſu Nazareno impletum: ſperabant tamen ipſum ſecundo venturum ad iudicium & ſuſcitaturum mortuos, pœnas & præmia eis ſecundum merita & demerita redditurum.

Phariſęorum, Saducæorum, & Iudæorum diſcretio.

12 *De qua ſpe accuſor.* à Phariſæis oſtinatis: de hoc quod Paulus dicebat Ieſum Nazarenum eſſe Chriſtum in lege & prophetis promiſſum, à Saducæis vero de ſpe reſurrectionis mortuorum, ideo ſubdit.

13 *Quid incredibile.* Q.d. non eſt ratio, quia Deus legitur mortuos ſuſcitaſſe in veteri teſtamento ad preces Eliæ. 3. Reg. 17. & ad preces Eliſei. 4. Reg 4.

14 *Et ego.* Hic conſequenter narrat perſecutionem quam fecerat credentibus in Chriſtum & patet ſententia ex ſupradictis. 8. & 9. cap. vſque ibi.

15 *Et cum.* Ex quo videtur quod illa perſecutione non ſolus Stephanus fuit occiſus, ſed etiam plures alij.

16 *Detuli ſententiam.* non tamen ſicut iudex, quia Paulus tunc non erat iudex, ſed adhuc iuuenis, ſed quia ſententiam datam à principe ſacerdotum & alijs ſenioribus deferebat executoribus vnde ſupra in fine. 7. cap. dicitur, quod teſtes depoſuerunt veſtimenta ſua ſecus pedes adoleſcentis qui vocabatur Saulus, & lapidabant Stephanum, &c.

17 *Compellebam blaſphemare.* id eſt, negare Ieſum Nazarenum eſſe Chriſtum.

18 *Et amplius inſaniens in eos,* nam non faciebat ſana mente, ſed errore.

19 *Perſequebar vſque ad exteras ciuitates.* quæ ſunt extra Iudæam ſicut patet de Damaſco quæ eſt in Syria, ſicut dicitur Eſa. 7. b. *Caput Syriæ Damaſcus.*

20 *In quibus.* Hic conſequenter narrat conuerſionem ſuam mirabilem. & primo eam narrat. ſecundo ad propoſitum applicat, ibi. *Hæc ex cauſa.* prima pars patet ex dictis ſupr. 9. vſque ibi.

Omneſque nos cum decidiſſemus in terram. Hic ſuppletur quod ſupra

A deluli ſententiam. i. qualiter occiderētur ipſe ſententiam dedi. *Detuli ſententiam.* Rab. iudicaui illos occidēdos non ait occidi, niſi forte ad occiſionē pertineat quod ſequitur: Puniens eos, &c. & amplius inſaniens &c.

a *Contra ſtimulum.* Rab. Hucuſque ſine ſtimulo reſtitiſti, ſed nūc ſi reſiſtis, contra ſtimulum calcitrabis, quod ſatis durum eſt. Stimulus eſt ipſa correctio.

B *Non fui incredulus cœleſti.* Hieronymus. Voluntate Dei vocatur quiſque ad fidem, ſed ſua parte & ſuo arbitrio credit, ſicut ait in Actibus, non fui incredulus cęleſti viſioni. *Inſanis.*

qui mecum ſimul erant:
omneſq; nos cum decidiſ-
ſemus in terram, audiui vo
a In qua olim Deus patribus loqui conſueuerat, vt magis credatur quod dicitur.
cem loquentem mihi He-
a Proprium numen ingeminat, vt ad ipſum viſionem pertinere oſtendat.
braica lingua: † Saule, Sau
In membris.
le, quid me perſequeris?
a Durum eſt tibi contra ſti-
mulum calcitrare. Ego au
tem dixi: Quis es domine?
Dominus autem dixit: E-
go ſum Ieſus Nazarenus
quem tu perſequeris: Sed
exurge & ſta ſupra pedes
tuos. Ad hoc enim appa- 1
rui tibi, vt conſtituā te mi- 2
niſtrum & teſtem eorum 3
a In hac prima viſione.
quę vidiſti, & eorū quibus
a Poſtea in multis viſionibus.
apparebo tibi, eripiens te de populis & Genti-
a Cæci enim ſunt. b Interiores.
bus, in † quas nunc mitto te aperire oculos eo- 4
rum, vt conuertantur à tenebris ad lucem, & 5
Hæ ſunt tenebræ. Id eſt, lucem.
de poteſtate ſathanæ ad Deum, vt accipiant 6
Hæreditatem. 7
remiſſionem peccatorum, & ſortem inter 8 9
† ſan-

10 † ſanctos per fidem quæ eſt in me. Vnde rex D
11
a Quia de cœlo eſt oſtenſa viſio illa. † ſanctificatos
Agrippa, non fui † incredulus cœleſti viſioni, b † inobediens.
12 ſed his qui ſunt Damaſci primum & Ieroſo-
13 lymis, & per omnem regionem Iudææ, & Gen-
tibus annunciabam, vt pœnitentiam agerent,
14 & conuerterentur ad Deum, digna pœniten-
15
16 tiæ opera facientes. Hac ex cauſa me Iudæi
17
18 cum eſſem in templo, comprehenſum ten-
tabant interficere. Auxi-
lio autem adiutus Dei,
19 vſque in hodiernum
a Perſeuero, vel in mortem non cado.
20 diem ſto teſtificans mi-
Aetate vel perſona.
21 nori atque maiori, nihil
extra dicens quam ea quæ
prophetæ ſunt locuti futu
Si pro quia. a Erit.
ra eſſe, & Moyſes: † ſi paſ- † an paſſurus.
22
a Hic ſenſus eorum quæ prophetæ prædixerant & Moyſes.
ſibilis Chriſtus: ſi primus
a Quia primus reſurrexit, non iterum moriturus. Si pro quia.
ex reſurrectione mortuo-
rum lumen annunciatu-
23
24 rus eſt populo, & Gētibus.
25 Hæc loquente eo, & ratio-
nē reddēte, Feſtus magna
a Mutabilis es de doctrina in doctrinam.
26 voce dixit: † Inſanis Paule; c

c *Inſanis Paule.* Be. Inſaniam putat, quod homo vinct⁹ loco defendendi accepto, nō de calumnia qua premitur, ſed de conſciē E tia qua gloriatur ſermonem facit, & reuelationem qua de perſecutore mutatus eſt in apoſtolum percurrit. Inſuper diſpenſationem redemptoris, reſurrectionem mortuorū cōcionantis habitu diſſerit. Sicut vero ſtulta amentia eſt, q̄ filius patrem deſerens porcos pauit, ſic ſpiritualis eſt amētia. de qua Paulus ait: Siue mēte excedimus, ſiue ſobrij ſum⁹ Deo. Et propheta: Non reſpexit in vanitates & inſanias falſas.

Luc. 15. c. 2. Cor. 5. c. Pſal. 9. a. † ſup: 12. e F

Multæ

NICOLAVS DE LYRA.

ſupra 9. & 22. omittitur ſcilicet de caſu ſociorum Pauli cum eo, non tamen ibi, dicitur quod ſolus Saulus cecidit, ſed caſus aliorū non exprimitur. Cætera patent ex dictis ſupra. 9. c. vſque ibi.

1 *Ad hoc enim.* in raptu. 2 *Vt conſtituam te miniſtrum, &c.* quæ vidiſti & audiſti: Illud enim eſt efficax teſtimonium ſcilicet per viſum & auditum. 3 *Et eorum.* ſicut in hoc libro leguntur plures apparitiones diuinæ & reuelationes Paulo poſtea factæ. 4 *Vt conuertantur.* à tenebris errorum. 5 *Ad lucem.* fidei Chriſtianæ. 6 *Et de poteſtate.* in qua detinentur captiui per idololatriam. 7 *Ad Deum.* per latriam. 8 *Vt accipiant.* per gratiam in præſenti. 9 *Et ſortem.* per gloriam in futuro Et quia hæc acquiruntur per veram fidem, ſubditur.

10 *Per fidem quæ eſt, &c.* tanquam in redemptorem hominum & glorificatorem. 11 *Vnde rex.* quod eſt nefarium. Omnia vero prædicta narrauit Paulus, vt Agrippa magis ſibi crederet.

12 *Sed his qui ſunt.* vt patet ſupra 9. 13 *Et Ieroſolymis.* Non immediate poſt Damaſcum, ſed prius luſtrata Arabia redijt Paulus Damaſcum, & inde venit Ieruſalem annuncians ibi Chriſtum, vt dictum eſt ſupra cap. 9. & 22. 14 *Digna pœnitentiæ.* vt ſecundum quantitatē delictorum ſit quantitas bonorum operum. Vnde dicit Greg. homilia. 4. Tanta debet quiſque à ſe licita reſcindere, quantum ſe meminit illicita perpetraſſe.

15 *Hac ex cauſa.* Hic conſequenter narrationem ſuam applicat ad ſuam intentionem, ſcilicet quod captus fuerat ligatus propter ſuam iuſtitiam di. *Hac ex cau.* ſcilicet quia annunciabam Iudæis & Gentibus conuerſionem ad Deum per pœnitentiæ opera. 16 *Me Iudæi cum, &c.* in loco deuotionis & non contentionis. 17 *Comprehenſum.* volentes me interficere, vt habetur. 21. cap. 18 *Auxilio.* me protegentis. 19 *Vſque.* firmus & conſtans in ſancto propoſito. 20 *Feſtus, &c.* id eſt, indifferenter omnibus fidem Chriſti. 21 *Nihil extra.* qui prędixit de Chriſto futuro, & impleta ſunt in Ieſu Nazareno.

22 Si

22 *Si paſſibilis.* Hic accipitur ſi pro quia. hoc enim dixerūt prophetæ; ſicut declaraui in pluribus locis exponendo libros eorum. Et vnum replico quod habetur Eſa. 53. quod totum intelligitur ad literam de Chriſto, ſicut ibi fuit declaratum. & ibi dicitur de ipſo: *Tanquam ouis ad occiſionem ducetur, & quaſi agnus coram tondente ſe obmuteſcet, &c.* Similiter Moyſes hoc prędixit per ſacrificia legis; & potiſſime agni Paſcalis, ſignificans Chriſtum pro ſalute mundi immolandum, propter quod Ioannes Baptiſta Ieſu Nazareno dixit: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi, Ioannis. 1. d. Similiter Moyſes ſcribens prophetiam patriarchæ Iacob, Gen. 49. b. *Non auferetur ſceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat qui mittendus eſt, &c.* quæ prophetia dicitur ad literam de Chriſto, vt ibidem fuit declaratum, & ſic Moyſes ſcripſit ipſum de tribu Iuda ſecundum carnem naſciturum, & per conſequens carnem paſſibilem habiturum. Item Deut. 32. *Deum qui te genuit dereliquiſti, & oblitus es domini creatoris tui,* ſecundum doctores antiquos Hebræos hæc litera: *Deū qui te naſci fecit debilitabis & obliuiſceris Deum doloratum tuum.*

23 *Si primus.* ſi pro quia, quia primus reſurrexit ad vitam immortalem ſicut manifeſte prædixit propheta Dauid Pſal. 15. c. *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem, &c.* ſicut expoſitum eſt ſupra. 2.

24 *Lumen.* Iſrael, 24 *Et Gentibus.* Hoc enim fuit prædictum Eſa. 49. b. quod ad literam intelligitur de Chriſto, ſicut ibi fuit expoſitum. Parum eſt, vt ſis mihi ſeruus ad ſuſcitandas tribus Iacob, & fæces Iſrael conuertendas, dedi te in lucem Gentium, vt ſis ſalus mea vſque ad extremum terræ.

25 *Hæc loquen. &c.* Hic conſequenter ponitur reſponſio Pauli ad Feſtum prędidem, qui Paulo loquenti de reſurrectione mortuorum dixit.

26 *Inſanis.* quia reſurrectionem mortuorum credebat impoſſibilem tanquam Gentilis, propter quod dictum Pauli vocauit inſaniam.

Multæ

MORALITER.

† *Feſtus, &c.* Homines enim excellenter contemplatiui, qualis fuit Paulus, frequenter reputati ſunt à mundanis hominibus amentes & inſani. Tum quia contemnebant mūdana. Tum quia mul-

multum ardua loquebantur quæ mundanis aliena videbant vnde. 4. Reg. 9. c. ille ꝓpheta qui venit ad unguēdū Iehu, fuit reputatus inſanus, ꝓp quod illi qui cū Iehu erāt dixerunt ei, *Quid venit iſte inſanus ad te?* Et de dño noſtro Ieſu Chriſto dicitur: Mar. 3. cap. *Et exierunt ſui tenere eum dicentes, quia in furorem verſus eſt.*

ſit E

A a *Multa te.* Rab. Philoſophi Gentium multa legendo ſectas commutabant.

b *Ad inſaniam.* Rab. Mutabilitatis. Vel inſaniam dicit reſurrectionem mortuorum, quam annunciat.

c *Neque enim.* * Chryſoſt. Hic dicit de cruce & de reſurrectione, & quod hoc dogma in totum orbem emanarit.

d *Scio quia credis.* Beda. Hoc non adulando, ſed vere locutus eſt. Agrippa enim ritu Iudæorum & legibus imbutus credebat ad Chriſtũ illã ueritatẽ pertingere: quã
B uis in concione quadam cum Iudæis habita dixiſſe legatur. Sed de religionis auxilio præſumitis, cum iam orbem diſcipuli Ieſu repleuerit, haud ſine Dei nutu putamus illam creſcere religionem?

† Parum abeſt quin perſuadeas vel modica ex parte perſuades.
† non ſolum modica ex parte, verum etiã magna.

Ephes. 3. 2.Tim. 2.

e *Opto apud Deum omnes qui audiunt, &c.* ✻ Chryſoſtomus. Vide q gloriatur vinculis, qui profert illas ſicut cathenã aureã, is ea nunc deprecatur. Et ne mireris, infirmiores adhuc erãt, & attẽperabat illis ſermonem, alioqui q vincula magnifacit, audi quoniam ſemper in epiſtolis oibus praponit alijs dicens: Paulus vinctus Ieſu Chriſti. Et iterũ: Huius gratia circũpoſita eſt cathena, ſed *Sermo domini alligatus non eſt.* Et vſq; ad vincula quaſi malefa-
C ctor. Vide non ſolum vincula, ſed etiam q vt malefactor habitus propoſuit amplificans vinculorũ gloriam. Duplex aũt pœna, & q ligatus, & quod vt impoſtor. Nam ſiquidem vinctus eſſet, vtpote bene agens, conſolationẽ quãdam habuiſſet, nunc aũt vt malefactor, & in malis deprehenſus, attamẽ nihil hæc curabat. Talis eſt anima cœleſti amore ſublimis: nam quum hi qui fœdis amoribus capiũtur, nihil putant vel glorioſum, vel pretioſum quam quod ipſorum concupiſcentijs, ſeruit, id enim ſolũ glorioſum ac honeſtum putant, & amaſia fit eis omnia: multo magis qui tali amore flagrant nihili faciunt pretioſa.

f *Et exurrexit rex & præſes & Bernice, &c.* ✻ Chryſoſtomus. Vide quomodo iterum pro illo ſuffragia ferunt. Etiam poſtquam dixit, Inſanis: abſoluunt illum, dicẽtes nec morte, nec vinculis dignum, & omnino dimiſiſſent, niſi Cæſarem appellaſſet, ſed hoc ſingulari diſpenſatione contigit, non hoc autem ſolum, ſed etiam quod cum vinculis vadit. Propter hoc dicebat, vſque ad vincula, quaſi malefactor: Nam ſi Chriſtus cũ impijs reputatus eſt, multo magis ille, ſed quemadmodum ille gloriam non curauit, ita nec hic. Admirabile enim eſt, quod mixtus inter illos, nihil damni ab eis accipit.

a multæ te literæ ad inſaniam conuertunt. Et Paulus: Non 1
b (a Falſitas & petulantia inſaniæ ſunt propria.) 2
inſanio (inquit) optime Feſte, ſed veritatis & ſobrietatis ver 3
(Quæ de me ipſo & de Chriſto narraui.) 4
ba loquor. Scit enim de his rex, ad quem & † conſtanter lo- 5
(a Quæ de me, uel de Chriſto narraui.)
c quor. Latere enim eum nihil horum arbitror, neque enim
in angulo quicquam horum geſtum eſt. Credis rex Agrip-
(a Hoc ad perſuadendum loquitur. b Quod quod dictum eſt de prædictis vel de Chriſto.)
d pa prophetis? Scio quia credis. Agrippa autem ad Paulum:
(Ideſt, deprecor Deum vel Chriſtum.)
e † In modico ſuades me fieri Chriſtianum. Et Paulus: Opto 6
(a Aetate vel perſona, ut & ſupra.)
apud Deum † & in modico & in magno, non tantum te,
(Non enim opto uinctos eſſe uos. Chriſtianus ſcilicet.)
ſed etiam omnes qui audiunt hodie, fieri tales, qualis & ego
f ſum, exceptis vinculis his. Et exurrexit rex & præſes & Ber- 7
nice, & qui aſſiſtebant eis. Qui cum receſſiſſent, loquebantur 8
ad inuicem dicentes. Quia nihil morte, aut vinculis dignum 9
quid fecit homo iſte. Agrippa autem Feſto dixit: Dimitti po 10 11
(Solui à uinculis.)
terat homo hic, ſi non appellaſſet Cæſarem.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Multæ literæ.* homines enim circa multas ſcripturas conuertentes vehementer ſuum ſtudium habent aliquando cerebrum turbatum & organum phantaſiæ læſum, & per conſequens intellectum impeditũ, qui in actu ſuo indiget phantaſmate neceſſario. 2 *Non inſanio.* Non dixit hoc ex adulatione, ſed quia talis erat modus loquendi cum reuerentia locum imperatorum tenentibus. 3 *Sed veritatis.* euangelicæ. 4 *Et ſobrietatis verba.* quia non excedebat modum debitæ locutionis. 5 *Scit enim.* Agrippa, qui erat inſtructus in lege & prophetis. Cætera patent vſque ibi. 6 *In modico ſuades me fieri.* Quod dupliciter poteſt intelligi. Vno modo negatiue. In modico, id eſt, in nullo, ſicut frequenter dicitur in cõmuni ſermone. Alio modo affirmatiue. In modico ſuades, id eſt, aliquantulum inclinas me ad hoc, ſed nõ perfecte. & hic ſenſus magis congruit ſequenti literæ, vt videbitur. Cætera patent. 7 *Et exurrexit.* Hic conſequenter ſuper verba Pauli habetur collatio, cum dicitur. 8 *Qui cum receſſiſſent loquebantur.* ad partem vt ſecretius loquerentur. 9 *Dicentes, &c.* Et inter iſtos ſic dicentes fuit Agrippa primus & principalis, tàm propter dignitatem regiam, quam propter eius ſapientiam, fuit enim ſapiens valde & eloquens, vt refert Ioſephus. 1. libro de Iudaico bello, propter quod contulit concluſionem conſilij, di. Feſto. 10 *Dimitti poterat.* ſicut innocens. Et hoc modo patet inclinatum fuiſſe aliquo modo ad credendum Chriſto, aliter nõ dixiſſet Paulum innocentem, ſed magis morte dignum tanquam pſeudo Chriſti prædicatorem. Vnde legitur in hiſtoria ſcholaſtica, quod imminente deſtructione Iudeæ & Ieruſalem per Romanos, Chriſtiani qui erant ibi monitu angeli tranſierunt in regnum Agrippæ, qui erat confœderatus Romanis, vt patet per Ioſephum Iudaico bello, & ibi fuerũ pacifice recepti. 11 *Si non appellaſſet.* Ex quo enim ad ſuperiorem erat appellatio interpoſita & recepta, & Paulum inſequebatur vt morte dignum pars aduerſa, non poterat eum præſes abſque ſuo periculo dimittere liberum.

ADDITIO.

In cap. 26. vbi dicitur in Poſtil. Et conſtituam te miniſtrum & teſtem eorum, quæ vidiſti & audiſti. Licet in rebus humanis efficax teſtimonium principaliter eſt per viſum non per auditum, tamen, in his quæ pertinent ad fidem teſtimonium efficax eſt etiã per auditum: Fides enim ex auditu, vt ad Rom. 10. cap. præſertim cum illa quæ habentur ex auditu, ſcilicet, auctoritate ſacræ ſcripturæ, proprie applicantur ad ea quæ videntur, tunc enim teſtimonium redditur magis efficax. Sicut cum illa quæ credebatur de Chriſto in lege, pſalmis & prophetis, implebantur in eo, tunc auditus & viſus ſimiliter verum teſtimonium tribuebant de Chriſto, vnde Luc. 24. f. *Oportet impleri ea quæ ſcripta ſunt in lege, pſalmis & prophetis de me.* de qua concordia, ſcilicet viſus & auditus pſal. dicit. *Sicut audiuimus, ita vidimus, &c.* & de tali viſu & auditu reddebat Apoſtolus teſtimonium.

CAP. XXVII.

† 9 q. 1. cap. aduerſitas. 2. Cor. 11. f

VT autem iudicatum, &c. Beda. In græco: Vt iudicatum eſt nos nauigare in Italiam, tradiderunt Paulum & quoſdam alios vinctos centurioni.

CAP. XXVII.

(Decreuit Agrippa.)
VT † autem † iudicatum eſt eum nauigare in

† decr

Hadr

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XXVII.

1 *Vt autem iudicatum eſt eum nauigare in Italiam, &c.* Habito cõſilio de miſſione Pauli ad Cæſarẽ, hic cõſequenter deſcribit Lucas huius cõſilij executionẽ. Et primo deſcribit Pau

pl

MORALITER.

Et ſimiliter illi qui contemptis terrenis vacant diuinæ contemplationi à multis fatui reputantur.

1 *Vt autem iudicatum, &c.* Sequitur.

a *Hadrumetinam.* Ra. A id eſt, ad Romam nauigantem ſecundum quoſdam. ſed melius deriuatur de nomine ciuitatis Aphricæ quæ Hadrumetis dr.
b *Perſeuerante nobiſcum. &c.*
✠Chryſ. Vide quouſque comitatur, & Ariſtarchus. Benè etiam vtiliter adeſt ille, qui B in Macedonia omnia quæ acta erant annũciaturus.
c *Humanè autem tractans Iulius Paulũ, &c.*
✠ Idem. Bene faciebat hoc permittẽdo, vt profectus ad notos curaretur. Veriſimile enim erat illum valdè afflictum à vinculis, à metu, & circum ductione. Vide quomodo neque hoc occultat quod voluit curam habere. Iterum tentationes iterũ vẽti contrarij: vide per omnia vitam ſanctorum ſic contexi. Effugerant tribunal, & faciunt naufragium, ac ferunt tempeſtatem, quod & manifeſtat ſubdens, *Tunc pelagus quod eſt inter Ciliciam, & cæt.*
C d *Venimus Liſtram.* Beda. Pro Liſtra in Græco Smyrna ſcriptum eſt. Hiero. vero Myrrham ponit.
e *Et ibi inueniens Centurio nauem Alexandrinam. &c.* ✠Chryſoſt.

Italiam, & tradi Paulum cum reliquis† cuſtodijs Centu 1
a ¶ A nomine Auguſti, qui milites miſerat. 2
rioni nomine Iulio, cohortis Auguſtæ. Aſcẽdentes aũt 3
a ¶ Non ad Italiam, ſed iuxta Aſiæ loca ad Aquilonẽ nauigare incipiebant.
a nauẽ Hadrumetinam incipiẽtes nauigare circa Aſiæ
b loca† ſuſtulimus: perſeuerãte nobiſcũ Ariſtarcho Ma- 4
¶Præſide. ¶Egreſſi ſumus Cæſaream. 5
cedone Theſſalonicenſe. Sequenti aũt die venimus Si- 6
a Ad Aquilonem. ¶Cogitans.
c donem. Humanè aũt tractans Iulius Paulum, permiſit 7
¶In Sidonem vrbem Phœnicis. a Procurationem nauigationis. ¶A Sidone.
ad amicos ire† & curam ſui agere. Et inde, cũ ſuſtuliſſe- 8
a Ad occidentem. b Ideo Cypro approximauimus.
mus, ſubnauigauimus† Cyprũ, proptereà quòd eſſent 9
venti cõtrarij. Et pelagus Ciliciæ, & Pãphyliæ nauigã- 10
¶Ciuitas.
d tes, venimus† Liſtram quæ eſt Lydiæ. Et ibi inueniens 11
a Sicut hæc Alexandrina dicitur, ita illa Hadrumetina.
e Centurio nauem Alexandrinam nauigantẽ in Italiã,
¶De naui in nauem.
tranſpoſuit nos in eã. Et cum multis diebus tardè naui 12
a Inſulam. 13
f garemus, & vix deueniſſemus contra Gnidũ prohi- 14
a Ideo tardè nauigauimus. ¶Inſula eſt. 15
bẽte nos vento, adnauigauimus Cretæ iuxta Sal- 16
¶Nomen loci. ¶Salmonem. 17
monem. Et vix iuxta nauigantes, venimus in locum 18
¶In Creta. A bonitate, vel proprium eſt.
quendam qui vocatur† Boniportus, cui iuxta erat ciui
tas Thalaſſa. Multo autem tempore, cùm iam non eſ- 19
g ſet tuta nauigatio, eo quòd † ieiunium iam præteriſ- 20

✠ Chryſoſt. Meritò inuenitur, ita ut & illi annunciẽt in Aſia, quid Paulo acciderit, & hi in Lycia. Vide Deum nihil innouare, neque mutare, ſed permittere illum nauigare ventis importunis. Sed etiam ſic miraculum operatur, nam vt ſecurè nauigent, non permiſit illis in mari, ſed ſemper iuxta terram nauigabant. D *vinctis.*
f *Gnidum prohibente nos vento, adnauigauimus Cretæ iuxta Salmonem.* Beda. Vel contra Chium, ſed melius in quibuſdam legitur contra Gnidum, quæ eſt inſula contra Aſiam.
g *Ieiunium.* RAB. Fames magna in nauigio, infirmiores reddens nautas. E Alij dicunt quadrageſimam ante natale Domini. quod non eſt probabile. Melius ieiunium ſeptimum putandum eſt in quo occiſus erat Godolias. Vel dies ieiunij decimi in Ianuario, quando cognouerunt in Babylone captiui templum eſſe deſtructum. 4.Re.vl.g. 4.Re.25.g.

✠Chryſoſt Ieiunium hic, opinor dici quod Iudæi ſeruant. Nam poſt Pentecoſtem exierunt illinc poſt multum temporis, ita ut in ipſa fermè hyeme venerint in partes Cretæ. Et hoc quoque non paruum miraculum, quòd illi propter hunc ſeruati fuerint. F

Portum

NICOLAVS DE LYRA.

progreſſus, ſecundo ad Romam eius acceſſus, ibi. *Poſt menſes autem tres:* c.ſe. Prima diuiditur in tres par. quia primo ponitur Pauli per mare nauigatio. ſecundo eius naufragatio, ibi. *Multo autem tempore.* tertio poſt naufragium recreatio, in principio ſequentis ca. Circa primum ſciẽdum, quod multa nomina ponuntur hic de quibus aliqui dicũt, quòd ſunt nomina inſularum, alij ciuitatum maritimarũ. Vtrũque tamen in pluribus habet certum de certitudine. Tum quia ex longitudine temporis multa ſunt mutata villarum, terrarum, & inſularum, ſicut Pariſius antiquitus Lutetia dicebatur, Tum quia nomina ſunt æquiuoca, ſicut Babylonia ad illam, quæ eſt in Aegypto, & ad illam quæ fuit antiquitus in Chaldæa, dicitur autem. *Vt autem, &c.* per conſilium prædictum.

1 *Et tradi.* i. vinctis, vel cuſtodia detentis.
2 *Centurioni nomine.* Cohortes autem militum habebant propria nomina, vt quælibet citius congregari poſſet ab alijs diſtincta. vnde & illa cui præerat Cornelius uocabatur Italica, vt habetur ſupra 10.c.
3 *Aſcẽdentes.* ſic dictam à ciuitate Hadrumes nomine, quę eſt in Aphrica, vt dicit gl.
4 *Suſtulimus.* i. à terra retraximus ad altitudinem maris.
5 *Perſeuerante.* alijs qui cum Paulo venerant Ieruſalem, ut habetur ſupra 20. reuertentibus ad loca ſua.
6 *Sequenti autem die venimus.* in qua ciuitate Paulus ante prædicauerat.
7 *Permiſit.* ad eos ſaluandum, & in fide firmandum.
8 *Et curam ſui.* accipiendo ab eis neceſſaria nauigantibus pro ſe, & ſuis ſocijs.
Sub
9 *Subnauigauimus.* appropiando inſulę. ſed non ibi deſcendendo, propterea quia venti eſſent contrarij, qui non permittebant nauem currere verſus Italiam, & ſic declinabãt ad latus.
10 *Et pelagus.* hinc & inde euagando.
11 *Venimus.* nomẽ eſt ciuitatis quę eſt in prouincia Liciæ.
12 *Tranſpoſuit nos in eam* vt citius, & expeditius veniremus Romam.
13 *Et cum multis.* propter defectum venti.
14 *Et vix de. contra Gnidum.* nomen eſt inſulæ ſecundum gloſ.
15 *Prohibente.* qui mutatus erat debili, pro eis tamen in cõtrarium, & fortiorem.
16 *Adnauigantibus.* i. prope Cretam, quæ eſt inſula.
17 *Iuxta Salmonem.* quæ eſt ciuitas maritima dictæ inſulæ oppoſita.
18 *Et vix iuxta nauigantibus, &c.* in Creta. non tñ ſic dictus à bonitate, vt patet infra vbi dicitur quòd non erat aptus ad hyemandum, ſicut aliquando aliqua villa nominatur bona villa, quæ tamen eſt multum defectiua. Diuiſio.
19 *Multo autem tempore.* Hic conſequenter deſcribitur naufragatio. Et diuiditur in tres partes, quia primo ponitur periculi denunciatio. ſecundo nauigantium aliqualis conſolatio, ibi. Et cũ multa. tertio, naufragij perpeſio, ibi. Cum autem dies. Circa primum dicitur. *Multo autem tempore peracto.* non in portu, quia ibi non manſerunt, vt infra, dicitur.
20 *Cum iam non eſſet, & cæter.* Aliqui dicunt quod iſtud ieiunium fuit Chriſtianorum ante natiuitatem Domini, vel Iudæorum pro morte Godoliæ, vel pro templi deſtructione, ſed nullum iſtorum videtur verum, quia Centurio, & milites, & etiam nautæ, ſaltem pro maiori parte erant Genti-

MORALITER.

7 *Humanè autem tractans, &c.* per hoc oſtenditur q. Deus condeſcendit ſuſtinentibus propter ipſum: & hoc patuit in Daniele, & ſocijs ſuis, & in pluribus alijs veteris, ac noui Teſtamenti perſonis.
10 *Et inde cum ſuſtuliſſemus ſubnauigauimus.* per mare quod procellis concutitur præſens ſeculum deſignatur. per Paulum vero doctor, uel confeſſor prudens, & animarum zelũ habens. per hoc ergo quod nauigantes contra eius conſilium incurrerunt damna magna, ut patet ex ſequentibus, & etiam ſuarum periculum perſonarum, ſignificatur quod illi qui tranſeunt per uitam huius mundi in qua debent ad portum ſalutis nauigare, ſi deſerant, uel contemnant conſilium boni doctoris, uel confeſſoris incurrunt magna damna ſpiritualia, & periculum ſubmerſionis in gehennam.

Et

Portum, &c. Rab. A portus Cretę dicitur qui eſt in Phęnice è regione Cretę. portū autem Cretæ petebant, quia Cretam nauigabant.

b *Ad Aphricum, &c.* Beda. Aphricus ſtat inter meridianā plagam, & occidentalē, magis vergens ad occidentalē, Corus inter ſeptentrionalem & occidentalē, plus deflexus ad occidentē. Et prouincia Phęnicis Cretā habebat ad occidentem.

B tis eſt portus Cretæ reſpiciens.

c *Aſſon.* Rab. nomē loci ſic vocati, quia inde ſoluebantur naues in mare progredientes.

d *Typhonicus.* Alia translatio, vētus tempeſtiuus.

e *Euro.* Rab. Ideſt, Boreas ventus inter aquilonem, & orientem. hic uentus erat contrarius naui nauigaturæ in Phęnicen,

† deuecti

f *Cunque.* Beda. Alia translatio manifeſtius dicit. Arrepta naui cum nō poſſent vento occurrere, cōmodata naui fluctibus colligere vela cęperunt. Tunc tranſcurrimus inſulam, quæ dr̄ Cauda, q̄ oc-

C

¶Hortabatur. a Ex ſignis tempeſtatum, vel ſpiritu prophetico.
ſet, conſolabatur eos Paulus, dicens eis: Viri video[a], quo- 1
niam cum iniuria, & multo damno non ſolum oneris & 2
nauis, ſed etiam animarum noſtrarū incipit eſſe nauiga- 3
a Domino nauis. b i. nauiculario, qui dominus erat nauis. ¶Nauclero quod etiam ... nauis ſignificat.
tio. Centurio autē gubernatori[a], & nauclero[b] magis crede 4
¶Bonus.
bat, quam his quæ à Paulo dicebantur. Et cum aptus por 5
tus non eſſet ad hyemandum, plurimi ſtatuerunt conſi- 6
a Retro vnde venerant.
lium nauigare inde, ſi quo modo poſſent † deuenientes[a] 7 8
a Inſulam, vel ciuitatem in Creta.
a Phęnicem hyemare, † portum Cretæ reſpicientem ad A- 9 10
b a Ad meridianam occidentis plagam, quæ de Aphrica nomen accepit. b A Creta. c Quia a Borea portus erat Cretæ. 11
phricum[a], & ad Corum. Aſpirante[b] autem Auſtro[c] æſtimā 12
a Ad portum Cretæ peruenire. 13
c tes propoſitum[a] ſe tenere, cum ſuſtuliſſent de Aſſon, le- 14
gebant Cretam. Non poſt multum autem miſit ſe contra 15 16
a A nomine regionis. ¶Typhos, inflatio. 17
d ipſam ventus Typhonicus[a], qui vocatur Euro aquilo. Cū 18
e ¶A uento. ¶Contra. 19
f que arrepta eſſet nauis, & non poſſet conari in ventū, da 20
¶Ceſſante remigio. 21
ta naue flatibus ferebamur. In inſulam autem quandam 22
g † decurrētes, quæ vocatur Cauda, potuimus vix obtinere 23
a Bene eualuiſſet ſcapha. ¶Be. Leuis nauicula eſt etiam de vna arbore cauata. b A fluctibus. c Scaphæ. d In procinctu tempeſtatis armantes.
ſcaphā[a]. Qua ſublata[b] adiutorijs[c] vtebantur, accingētes[d] na 24
¶Vaſe quodam facientes eam grauiorem. vnde ſequitur ſubmiſſo vaſe. a Nauis, & ſcapha. b i. ſcapha.
h uē, timentes ne in Syrtim inciderent[a], ſubmiſſo vaſe[b], ſic 25
i a Vento contrario. 26
ferebantur[a]. Valida autē nobis tempeſtate iactatis, ſequē 27
a Eiectionem eorum quæ erant in naui. Vtenſilia.
ti die iactum[a] fecerunt, & tertia die ſuis manib. armamen 28
ta nauis proiecerunt. Neque ſole autem, neque ſideribus 29
apparentibus per plures dies, & tēpeſtate nō exigua im-
minente, iam ablata erat ſpes omnis ſalutis noſtræ. Et cū 30

cupa

cupare nō potuerunt. D Sed ſcapha miſſa, adiuuare cœperunt nauē, præcingētes eam. Trahebant autem, & anchoras, timētes ne incurrerent in Syrtes. Ex quo patet quòd funibus à medio nauis latere utrinque circa eiuſdem anteriora demerſis, anchoras his, quæ traherentur adiunxerūt, quod fiebat E ad retardandum nauigium, ne præpropero incurſu inciderent in Syrtes ſolo auditu terribiles, quia omnia rapiunt ad ſe.

g *Scapham.* Beda. Eſt leuis nauicula ex uimine facta, crudo corio contecta dicta Græcè à contemplādo, quod per eam nautæ, vel piratæ terras, & littus proſpiciant. Hanc ergo cum pro adiuuanda maiore naui depoſuiſſent in mari, uix fluctu feruente potuerunt obtinere ne laberetur.

h *Timentes ne, &c.* Beda. Alia translatione: timentes ne in Syrtes inciderent, laxantes antemnam, nam ita ferebantur.

i *Syrtim.* Rab. Anguſtia, ſiue tribulatio.

Opor-

NICOLAVS DE LYRA.

Gentiles hæc ieiunia non ſeruantes. ideo magis videtur, quod hoc ieiunium fuit in mari, vbi propter tempeſtatem non uacabat nautis comedere, niſi parum, propter nauis regimen, & alijs propter timorem, propter quod nautæ debiliores erant facti.

1 Conſolabatur eos, *dans eis bonum conſilium ſi accipere voluiſſent.*

2 Viri video. *ſpiritu prophetico, qui certior eſt experientia nautica.*

3 Quoniam cum. *ideſt, cum periculo magno rerum, & corporum noſtrorum.*

4 Centurio autem. *propter nauticam ſcientiam. Eſt autem nauclerus dominus nauis poſſeſſiuè, vel conductiuè, & dicitur à naue, & cleros quod eſt ſors.*

5 Et cum. *cum tamen hyems immineret.*

6 Plurimi ſtatu. *i. firmiter deliberauerunt.*

7 Nauigare inde. *contra Pauli conſilium.*

8 Si quomodo. *quæ eſt prope locum vnde receſſerant. Phœnices. n. propinqua eſt Palæſtinæ, in qua eſt Cæſarea de qua receſſerant, vt patet ex prædictis.*

9 Hyemare. *ibi enim ſcilicet in Phœnice erat portus ad hyemandum.*

10 Portum cretæ. *vnde volebant recedere, vt patet ex prædictis, & ex ſequentibus.*

11 Reſpicientem. *Iy reſpicientem refertur ad Phœnicem quæ reſpicit Cretam, ſiue portum Cretæ ad partem occidentalem. Aphricus. n. & Corus ſunt venti occidentales laterales, tamen Aphricus ex parte meridiei, Corus autem ex parte Aquilonis, Glo. vero aliter ordinat literam dicens quod portus Cretæ, de quo ſit hic ſermo, eſt in Phœnice: ſed dicitur portus Cretæ, eo quod reſpicit Cretam ad occidentem. Sed prima expoſitio melior videtur, & magis conſona conſueto modo loquendi.*

12 Aſpirante. *qui eſt ventus meridionalis.*

13 Aeſtimantes. *ſ. nauigare in Phœnicem per ventum lateralem quo frequenter vtuntur nautæ; volebant enim nauigare verſus orientem, vt patet ex prædictis.*

14 Cum ſuſtuliſſent. *Locus eſt vnde ſoluuntur naues mare ingredientes, qui in latino dicitur ſtatio.*

15 Legebant Cretam. *ideſt, nauigio tranſibant ab ea recedentes, legere enim eſt æquinocum, quia ſignificat furari, colligere, nauigare, tranſire, & literas ſonare, vnde verſus.* Fur aurum virgo flores, mare nauita, libros Clericus, æquiuoce ſingula quiſque legit.

16 Non poſt. *ſ. nauem.*

17 Ventus. *i. maris inflatiuus, & tempeſtuoſus, dictus a Typhos quod eſt inflatio.*

18 Euro aquilo. *ſic nominatur ille ventus, & eſt lateralis aquiloni, ex parte tamen orientis, & ſic opponitur Aphrico, non tamen directe omnino ex qua parte nauigabant.*

19 Cumque *violentia venti.*

20 Et non poſſet. *i. contra ventum.*

21 Data naue flatibus ferebamur. *i. amotis velis ibamus ſecundum flatum venti.*

22 In inſulam. *i. iuxta eam currentes, quia non ibi poterant applicare propter vim venti.*

23 Potuimus vix obtinere ſcapham. *i. ea vti ad muniendum nauem. Scapha. n. eſt nauicula qua nautæ vtuntur ad eundum circa nauem, & agendum ea quæ ſunt neceſſaria pro nauis tuitione, ideo ſubditur.*

24 Adiutorijs. *ne ligna ſoluerentur a vi maris, & vt tardius incederet nauis, ideo ſubditur.*

25 Timentes autem ne in Syrtim inciderent. *ex nimio veloci curſu. Eſt autem Syrtis, vel Syrtes locus periculoſus ex arena.*

26 Submiſſo vaſe. *ſ. ſcapha.*

27 Sequenti die iactum fecerunt. *eorum quæ in naui erant neceſſaria.*

28 Et tertia die. *i. vtenſilia.*

29 Nauis proiecerunt. *retinentes ea tantum quæ neceſſaria erant ad nauigandum. Cætera patent.*

30 Et cum. *Hic conſequenter deſcribitur Pauli conſolatio, & præ-*

ponitur

a *Oportebat quidem, &c.* Rab. Quaſi dicat. Deum non audiſtis, vnde ſupra hortabatur eos Paulus. Vel oportebat me audito: id eſt vt audiretis me.

* Chryſoſt. Vide poſt tantam tempeſtatem nec importunus, nec inſolens illis loquitur, ſed volens, vt vel in poſterum credant, vnde & quæ facta erant in teſtimonium aſſumit veritatis dicẽdorum, Et duo prædicit, & quod in inſulam excundum illis, & quod nauis peritura, qui autẽ in illa ſaluandi ſint, id quod non erat conjecturæ ſed prophetiæ, & quod Cæſari aſſiſtendus eſſet.

b *Aſtitit enim.* Beda. Non dicit hoc iactando, ſed ad fidem prouocat illos: nã & ideo mare turbatum eſt, vt per id quod auditus eſt, ſpecialis in eo gratia appareret.

a Voluntaria pro periculo, vel neceſſaria pro penuria.
multa ieiunatio fuiſſet, tunc ſtans Paulus in medio eorum 1
a dixit: Oportebat quidem ò viri audito me non † tollere à 2 3
a Et ſic. Vitate, per Antiphraſin. b Tempeſtatis. c Vaſorum.
Creta, † lucrique facere iniuriam hanc & iacturam. Et nunc 4 5
a Quamuis me non audiſtis. Sano & forti.
† ſuadeo vobis bono animo eſſe. Amiſſio enim nullius a- 6
a Amiſſionem nauis, vel præterquam erit amiſſio nauis.
b nimæ erit ex vobis, præterquam nauis. Aſtitit enim mihi 7
a Apoſtolus. b In euangelio.
hac nocte angelus Dei, cuius ego ſum, & cui deſeruio 8
a Periculum maris. b Non fluctibus mergeris, ſed Romæ periclitaberis.
dicens: Ne timeas Paule, Cæſari te oportet aſſiſtere. 9
a Non eſt timendum etiam comitibus tuis.
c Et ecce donauit tibi Deus omnes qui nauigant tecum. 10
Propter quod bono animo eſtote viri. Credo enim
Deo, † quia ſic erit quemadmodum dictum eſt mihi.

† egredi:

c *Ecce donauit tibi Deus omnes qui, &c.* * Chryſoſtomus. Quod autem dictum Paulo donauit tibi eos, tantundem eſt, Digni quidem erant qui perirent, quoniam inobedientes fuerũt, veruntamen in tui gratiam hoc ſit.

* Hieronymus. Si apoſtoli & martyres adhuc in corpore conſtituti poſſunt orare pro cęteris, quã pro ſe adhuc debent eſſe ſoliciti, quanto magis poſt coronas, victorias, & triumphos? Vnus homo Moyſes ſexcentis millibus armatorũ impetrat à Deo veniã, & Stephanus imitator dñi ſui, & primus martyr in Chriſto, pro perſecutoribus veniã deprecatur: & poſtquã cũ Chriſto eſſe cęperint, minus valebunt? Paulus Apoſtolus ducẽtas ſeptuaginta ſex aĩas ſibi dicit in naui cõdonatas: & poſtquam reſolutus eſſe, cęperit cũ Chriſto, tũc ora clauſurus eſt, & pro ijs, qui in toto orbe ad ſuum euangeliũ crediderunt, mutire non poterit. Meliorq; erit Vigilantius canis viuens, quã ille Leo mortuus. Recte hoc de eccleſiaſte proponerẽ, ſi Paulum in ſpiritu mortuum confiterer. Deniq; ſancti non appellantur mortui, ſed dormientes. Vñ & Lazarus, qui reſurrecturus erat dormiſſe perhibetur. Et Apoſtolus vetat Theſſalonicẽſes de dormiẽtib⁹ cõtriſtari.

* Bernardus. Si in terra adhuc poſiti omnia poterant: nõ quidẽ in ſe, ſed in Chriſto, quid nõ poterũt hodie viuẽtes in æterna fęlicitate cũ ipſo? Mortales adhuc & morituri, imperiũ vitæ & mortis videbant habere, ſolo minorũ verbo mortificantes viuos, & mortuos ſuſcitãtes: quãto magis nũc, cũ honorati ſunt nimis, nimis cõfortatus eſt principatus eorũ?

* Baſilius. Hi ſunt qui noſtrã obtinentes regionem, quaſi quædam turres contra aduerſariorum incurſus refugiũ exhibent. Beneficium hoc fratres chariſſimi gratiam hanc minime deficiẽtem ex Deo obtinemus. Paratum eſt hic Chriſtianis auxilium, eccleſia videlicet martyrum, exercitus triumphantium, chorus laudantium Deum.

* Gregorius Nazianzenus. At vir mihi chare, & ſacroſancte, nos vtinã ipſe benignus è cęlis aſpicias, atq; hunc populũ gubernes, perfectũ perfectę Trinitatis, quę in patris, & filij, & Spiritusſancti contemplatione percipitur, & colitur, adoratorem: meque, ſiquidem res pacatę futuræ ſint, in vita retinens, gregemque mecum paſcas, ſin aũt eccleſia bellis flagratura eſt reducas, aut aſſumas, tecũque, & cum tui ſimilibus colloces, tametſi magnum ſit quod poſtulo, in Chriſto Domino noſtro. D

* Ambroſius. Vnde te euocem, Petre, vt doceas me qd flẽs cogitaueris? Vnde, inquam te euocem? De cęlo, vbi iam choro inſertus es angelorum, an etiam de tumulo? Quia non putas iniuriam & ibi eſſe, vnde Dominus reſurrexit. Doce nos quid tibi profuerint lachrymæ tuæ. com:cap:22:

* Ephrem. Precamur beatiſſimi martyres, qui pro Domino ſaluatore, proque illius charitate ſponte & impigre tormenta ſubiſtis, atque ideo familiarius Domino coniuncti eſtis, vt pro nobis miſeris & peccatoribus, & negligentiæ ſqualore ſordentibus Dominum interpellare dignemini, vt ſuperueniat in nos gratia Chriſti, quæ corda noſtra radio ſanctæ charitatis illuſtret, vt ipſum toto corde diligere poſſimus. Vos nempe vere beati atque glorioſi eſtis, quos angeli & homines pari conſenſu beatos prædicant. In fer: de ſanctis Martirib. E

PRVDENTIVS.

Illitas cruore ſancto nunc arenas incolæ
Confrequentant, obſecrantes voce, Votis munere,
Exteri, necnon & orbis huc colonus aduenit:
Fama nam terras in omneis precucurrit proditrix
Hic patronos eſſe mundi, quos præcantes ambiant
Nemo puras hic rogando fruſtra congeſſerit preces;
Lætus hinc terſis reuertit ſupplicator fletibus
Omne quod iuſtum popoſcit, impetratum ſentiens.
Tanta pro noſtris periclis cura ſuffragantium eſt,
Non ſinant, inane vt vllus voce murmur fuerit;
Audiunt, ſtatimque ad aurem Regis æterni ferunt.
Inde larga fonte ab ipſo dona terris influunt,
Supplicum cauſas petitis quæ medelis irrigant.
Nil ſuis bonis negauit Chriſtus vnquam teſtibus.

Septima Sinodus generalis, quæ eſt ſecunda Nicæna: Cũ timore Dei oĩa agamus, poſtulantes interceſſiones incontaminatæ Deiparæ & ſemper virginis Dñæ noſtrę Mariæ, item ſanctorum angelorum, oĩumque ſanctorũ, Salutantes & venerandas eorũ reliquias, vt nos ſanctitudinis eorũ fiamus participes. Sic Act. 6 Sin. F

NICOLAVS DE LYRA.

ponitur cauſa cum dicitur. *Et cum multa, &c.* partim ex timore, partim ex naturarum continua occupatione, propter quod multum indigebant conſolatione.

1 *Tunc ſtans.* conſtanter & intrepide.

2 *Dixit.* eos arguendo de contemptu ſui conſilij.

3 *Oportebat quidem, &c.* non tollere nauem à Creta, ſed ibi hyemare.

4 *Lucrique.* id eſt, per hoc euitare iſta pericula & damna. Conſequenter conſolatur eos dicens.

5 *Et nunc.* quamuis me non audieritis,

6 *Bono animo.* id eſt, conſolatos, quia nauis ſola peribit, perſonis ſaluis. hoc prædicit, vt cum venerit prophetico ſpiritu eum locutum ſciant fuiſſe, & de pertinentibus ad ſalutẽ ſibi credant.

7 *Aſtitit enim.* tales enim reuelationes magis fiunt de nocte quietatis ſenſibus, quam de die.

8 *Cuius ſum.* apoſtolus & miniſter.

9 *Ne timeas.* à periculo maris.

10 *Et ecce donauit tibi Deus, &c.* quantum ad ſalutem corporalem. nam omnes euaſerunt, vt patet in fine ca. Vtrum autem dederit eos quantũ ad ſalutẽ ſpiritualem, non hr̃ expreſſe, ſed probabile eſt ꝙ viſa impletione ſui dicti & miraculis q̃ fecit in inſula, viperam ſine ſui læſione cõburendo, & infirmos oratione curando crediderunt Chriſto. vnde & cẽturio qui erat principalior, prohibuit vinctos interfici volens ſeruare Paulum. vnde videbatur ex tunc inclinatus ad credendum. cętera patent vſque ibi. *Sed*

MORALITER.

5 *Et nunc ſuadeo vobis, &c.* Per hoc autem quod dñs dedit perſonas eorum Paulo qui nauigabant cum eo, ſignificatur quod homines frequenter ſalutem animæ conſequuntur per bonitatem illorum cum quibus conuerſantur, ſicut per oppoſitum per malorum conſortium multi peruertuntur. Pſal. 17. *Cum ſancto ſanctus eris, & cum innocente innocens eris, & cum electo electus eris & cum peruerſo peruerteris.*

Et cę-

pes. Si enim reddemur perfecti in omne opus bonum in Chriſto Ieſu Domino noſtro.

† altitudinis.

a *In inſulam.* Raban. Quaſi pro ſigno eſt prophetia veritatis de inſula, vt cum ad illã venerint de ſalute ſua certi ſint.

b *In adria.* Rab. Regio ad quam nauigabant. Vel nomen cuiuſdam freti in Tyrreno terrę de qua Adriaticus ſinus vocatur. Aliter Adria pluraliter accipitur pro ſcopulis & ideo putabant nautæ regionem apparere. In libro Hebręorũ nominum Adria continens mala, vel locus malorum dicitur.

† hortos.

c *Niſi in naui.* Beda. Quia in naufragio magis nautarum ſciẽtia, qui gnari erãt maris, quam militum arma proderat: ideo melius ferebãt ſcaphã quam nautas excidere.

d *Sumere cibum.* Bed. Nemo ſeculi tempeſtates euadit, niſi qui pane vitæ paſcitur, & qui in nocte tribulationum, ſapientię, fortitudini, temperantiæ & iuſtitiæ innitur, auxilio domini coruſcãte portum ſalutis conſequitur, ita vt ſeculo expeditus flamma dilectionis, qua calẽt interiora quærat.

e *Eramus vniuerſæ.* Raban. Non ait, viri, quia fortaſſe erant & mulieres. Vel propter cõfuſionem Chriſtianorum: militũ & nautarum

a Inſulam autem quandam oportet nos deuenire. Sed poſtea- 1
quam quartadecima nox ſuperuenit, nauigantibus nobis 2
b in Adria circa mediam noctem, ſuſpicabantur nautæ appa- 3
a [illegible] quo mare [illegible] exploratur.
rere ſibi aliquam regionem. Qui & ſubmittentes bolidem 4
inuenerunt paſſus viginti, † & puſillum inde † ſeparati, in-
a In profunditate maris. b Propinquante terra. c Quia adhuc nox erat.
uenerunt paſſus quindecim. Timentes autem ne in aſpera lo- 5
ca incideremus, de puppi mittentes anchoras quatuor opta- 6
a Quæ in naui ſemper fuerant. 7
bant diem fieri. Nautis vero quærentibus fugere de naui, 8 9
Id eſt, dimiſiſſent. Occaſione. a Vt nauem ſedarent.
cum miſiſſent ſcapham in mare ſub † obtentu quaſi incipe- 10 11
rent à prora anchoras extendere, dixit Paulus Centurioni 12
c & militibus: Niſi hi in naui manſerint vos ſalui fieri non po- 13
Ne occaſionem darent fugiendi.
teſtis. Tunc abſciderunt milites funes ſcaphæ, & paſſi ſunt 14
Vt fortiores eſſent ad laborem ſuſtinendum.
eam excidere. Et cum lux inciperet fieri, † rogabat Paulus
d omnes ſumere cibum dicens: Quartadecima hodie die ex-
a Serenitatem, vel abſque cibo, quia forſitan in die non edebant.
pectantes ieiuni permanetis nihil accipientes. Propter quod 15
† rogo vos accipere cibum pro ſalute veſtra, quia nullius 16
veſtrum capillus de capite peribit. Et cum hæc dixiſſet, ſu-
a Vt aliis eſſet exemplo. b Iuxta morem ſolitum in comedendo, & pro ſalute nauigantium.
mens panem gratias egit Deo in conſpectu omnium. Et
Exhortationis verbo, & operis exemplo.
cum fregiſſet cœpit manducare. † Animæquiores autem 17
e facti omnes, & ipſi ſumpſerunt cibum. Eramus vero vniuer- 18
a Fortiores facti & non indigentes tritico.
ſæ animæ in naui ducentæ ſeptuagintaſex: Et ſatiati cibo
a Leuiorem faciebant.
alleuiabant nauem, iactantes triticum in mare. Cum autem 19
dies factus eſſet, terram non agnoſcebant: ſinum vero quen- 20 21
a Non rupem, ſed aditum facilem.
dam conſiderabant, habentem littus, in quem cogitabant ſi
a De naui in nauem. b Sine conatu nauigij.
poſſent, eijcere nauem. Et cum anchoras ſuſtuliſſent, com- 22
mittebant ſe mari, ſimul laxantes iuncturas gubernaculo- 23
a Velo. b Secundum quod ventus ducebat.
f rum. Et leuato artemone ſecundum auræ flatum tende- 24
a Id eſt, bimaritimum.
g bant ad littus. Et cum incidiſſemus in locum † bithalaſſum, 25
a In illud dorſum mari iniectum.
h impegerunt nauem. Et prora quidem fixa manebat im- 26 27

tarum ita dicitur.

* Chryſoſtomus. Et vnde manifeſtum quod tot erant qui ſimul nauigabant? Veriſimile erat illos rogaſſe cauſam propter quam nauigant, & didiciſſe omnia: qui & nihil edebant, qa nulla eis erat cura cibi, e[...] quod non erat vulga[...]re periculum.

f *Artemone.* Bed[...] Artemo modicum v[...]lum, directionis nau[...] potius accommod[...]tum quam celerita[...]

g *Bithalaſſum.* Bed[...] Græci Thalaſſan v[...]cant mare Bithalaſ[...] vero ſignificat litus mare protentum e[...]demque mare ſe d[...]dẽte, hinc & inde c[...]cundatum.

Raba. Bithalaſſu[...] in terræ interie[...] duplex mare conu[...]nit. Quod mare Gr[...]ce vocatur Thalaſ[...]

h *Et prora quidem.* Beda. Ideo nauis [...] perijt, quia non [...] curſu fluctibus ſu[...] lapſa eſt, ſed æq[...]ris fundo violenter fixa, partim ſolo re[...]netur, partim imp[...] fluctuum fertur. vn[...] frangitur. Talis eſt [...]ſus animi ſeculo [...]diti, qui non calca[...] deſideria mundi, p[...]rani intentionis te[...] infigit, & ita ſequ[...]tis operis compag[...] vndarum fluctibus [...]uit. Sed qui fracta [...]ui euaſerunt terr[...]petunt, quia perei[...]tium exemplo alij [...]tius agunt.

CA.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Sed poſtea.* ab ortu tempeſtatis.

2 *Nauigantibus nobis in Adria.* id eſt, in mari Adriatico prope montem Garganum, vt dicunt aliqui. Alij autem dicunt, quod Adria eſt nomen appellatiuum, & ſignificat mare petroſum, ſic dictum ab Adros Græce, quod eſt petra Latine. Et huic magis conſonat litera ſequens cum dicitur.

3 *Suſpicabantur nautæ apparer, &c.* ex ſcopulis apparentibus de longe.

4 *Qui ſubmitten. bolidem.* inſtrumentum eſt, ex quo tentatur profundum maris per plumbum vel ſtannum pendens ad chordam.

5 *Timentes.* quia non inuenerant profundum maris æqualiter diſtans in breui ſpacio.

6 *De puppi.* id eſt, vltima parte nauis.

7 *Mittentes anco.* vt facerent nauem ſtare, ne inciderent in aſpera loca.

8 *Optabant diem.* vt magis viderent à longe ſi eſſent ibi aliqui ſcopuli.

9 *Nautis vero.* in ſcapha quæ magis euitare poteſt talia loca quam nauis magna.

10 *Sub obtentu.* id eſt, ſimulatione.

11 *Quaſi inciperent.* id eſt, à prima parte nauis.

12 *Anchoras extendere.* ad nauem magis areſtandum. Quod percipiens Paulus ſpiritu diuino,

13 *Dixit Centurioni.* quia nauis ſine nautis & in mari procelloſa periclitatur cito.

14 *Tunc abſciderunt.* ne per eam poſſent fugere nautæ. Cætera patent vſque ibi.

15 *Ieiuni permanetis.* id eſt, modicum accipientes quod quaſi nihil reputatur. 2. Phyſicorum. & etiam communi modo loquendo de homine modicum comedente dicitur, quod nihil comedit. non enim tanto tempore vixiſſent, ſine aliquali c[...]e[...]ſtione.

16 *Propter quod.* vt fortiores ſitis in naufragio imminenti ad euadendum de mari.

17 *Animæquiores autem facti ſunt omnes.* verbo Pauli & exemplo.

18 *Eramus vero.* id eſt, homines. denominando totum à parte nobiliori.

18 *Cum autem.* Hic conſequenter deſcribitur naufragij per[...]ſio, cum dicitur.

20 *Terram.* ſcilicet in littore maris.

21 *Sinum.* id eſt receptaculum in quadam inſula.

22 *Et cum.* id eſt, de mari leuaſſent.

23 *Committebant.* quamuis viderent ibi periculum nauigan[...], maius tamen periculum erat ibi manere quam ad ſinum ter[...]re prædictum.

24 *Et leuato.* id eſt, eſt paruo velo, quod magis deſeruit [...]ctioni nauis quam celeritati motionis.

25 *Et cum.* locus eſt altus ĩ fundo maris habẽs mare pfun[...] ex vtraq; parte, ſic dictus à bis, & thalaſſa. qđ eſt mare in G[...]o.

26 *Impegerunt.* ad terram illam altiorem.

27 *Et prora.* quia mare non erat ibi tam profundum, quo[...] nauis poſſet ibi natare.

Dirumpebatur.
A mobilis, puppis vero ſoluebatur a ui † maris.
Vinctos.
Militum autem conſilium fuit, ut cuſtodias a
occiderent, ne quis cum enataſſet fugeret.
Centurio autem volẽs ſeruare Paulum, †prohi- b
buit fieri, iuſſitque eos qui poſſent natare, e-
mittere

Ante uinctos.
mittere ſe in mare primos, & euadere, & ad D
Non natantes.
terram exire. Et cæteros alios in tabulis †fere-
* Præter tabulas.
bant, quoſdam ſuper ea quæ de naui erant. Et
ſic factum eſt, vt omnes animæ euaderent ad
terram.

† alios in quibuſdam nauis fragmentis.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Puppis ve.ſolue.a vi ma. *Ex impetu.n. fluctuum a parte poſteriori irruentium ſoluebatur compago lignorũ. Cætera patent vſq; ibi.* Iuſ-

2 Iuſſitque eos,&c. *iſti erant milites. Dicit.n.Vegetius in libro de re militari, quod tyrones Romani a principio addiſcebant artem natandi quæ frequenter eſt neceſſaria in exercitibus. Cætera patent.*

MORALITER.

B 2 *Et &c.alios in t.&c.* Per hoc aũt quod plurimi per tabulas fuerunt corporaliter ſaluati, ſignificatur, quod p penitentiã, quæ eſt ſecunda tabula poſt naufragium ſpirituale, multi ſaluantur, & ad portum ſalutis æternæ feliciter deducuntur.

ADDITIO I.

E

In cap.27. vbi dicitur in poſtil. *Et cum iam non eſſet tuta nauigatio, eo quod Ieſu.*

Hoc quod dicitur, *Cum iam non eſſet tuta nauigatio, eo quod ieiunium iam præteriſſet.* non uidetur referendum ad debilitatem nautarum propter paucitatem comeſtionis præteritæ. Tum quia propter hoc non proprie diceretur non eſſe tuta nauigatio, ſed quod nautæ erant debiles. nauigatio.n.tuta fuiſſet cum fortioribus nautis. Tum quia nautæ propter tempeſtatem, & timorem non deſinunt ſuſtentationem cibi ſumere, intantum quod dicantur ieiuni. Vnde melius uidetur dicendum, quod ratio huius quod dicitur. *Cum iam non eſſet tuta nauigatio* eſt propter tem-C porum differentiam, quia iam tempus autumnale incipiebat, in quo non ſunt tutæ nauigationes, præſertim longinquæ, quod autem iam incipiebat autumnale tempus declarat cum ſubdit. *Eo quod ieiunium præteriſſet.* Ad quod ſciendum, quod ieiunium principaliſſimum, & celeberrimum Iudæorum, eſt feſtum expiationis quod eſt decima die menſis 7. ut habetur Leu. 16. qui quidem menſis concurrit communiter cum menſe ſeptembri, & ſic eius decima dies communiter eſt prope æquinoctium autumnale a parte ante, uel poſt, & ſic iam incipiebat tempus ineptum ad nauigandum. Nec obſtat quod obiicit poſtillator, dicens quod centurio, milites, & nautæ talia ieiunia non ſeruabant. quia hæc ratio non dependet ex obſeruantia ieiunii, ſed ex mutatione temporum ab æſtate in autumnum. F

CAP. XXVIII.

E *T cum euaſiſſe, &c.* *Chryſoſ. vides quãtum bonũ factum eſt ex tempeſtate? non igitur erat ex derelictione. Et quo, inquit, ferebant, quum nihil ederent, nullumque cibum ſumerent? Timor tenebat illos, & appetitũ cibi negabat extreme periclitaturis. Igitur quod factum eſt a tempore erat, maximum aũt miraculũ, quod in tali tempore a periculis mediis ſeruati ſunt, & ipſe, & ꝓpter ipſum cæteri.

a *Pyra.* Rab. quidam dicunt pyram nomẽ ligni eſſe.

b *Cum cong.* Beda. Egreſſus de mari Apoſtolus

CAP. XXVIII.

E T cũ euaſiſſemus, tũc cognouim⁹ q̃a 1
a Habitatores inſulæ.
Mytilene inſula vocabat̃. Barbari ve 2
ro ꝓſtabãt non†modicã humanitatẽ 3 4
Igne. Calore.
a nobis. Accẽſa.n.pyra†reficiebãt nos 5
oẽs, ꝑp imbrẽ, q̃ imminebat &†frig⁹ 6 7
a Sarmenta ſunt uinearum.i.ramuſculi ſuſtentantes uuas, qui areſacti comburebantur.
b Cũ congregaſſet autem Paulus ſarmentorũ aliquãtã mul-
Fugiens calorem.
c titudinem, & impoſuiſſet ſuper ignem, vipera a calore cũ 8 9
a Intrauit, non deſtruxit.
proceſſiſſet, inuaſit manum eius. Vt vero viderunt Barbari 10
pendentem beſtiam de manu eius, adinuicem dicebant,
a Quia ſciebant homicidam debere mori.
† Vtique homicida eſt homo hic, qui cũ euaſerit de mari 11
Diuina.
vltio eum non ſinit uiuere. Et ille quidẽ excutiẽs beſtiam 12
in ignem, nihil mali paſſus eſt. At illi exiſtimabant† eum 13 14
a Secundum morem percuſſorum à ſerpentibus.
in tumorem conuertendum, & ſubito caſurum, & mori. 15
a i.ſperantibus mori Paulum.
Diu autem illis expectantibus, & videntibus nihil in eo

poſtolus ignem accẽdit. quia corda quæ vndis tempeſtatũ docendo eripit amoris igne calefacit. Sarmẽta ſunt exhortationes charitatem accẽdentes, decerpta integritate ſcripturarum, quaſi frondibus exciſis ramorum.

c *Super ignem.* Beda. eodem igne quo ſuos fouet beſtiam comburit, quia eiſdem virtutibus, & ſancti proficiunt, & impij cũ ſuo autore inuidendo deficiũt. vnde propheta *Zelus apprehendit populum ineruditum, & nunc ignis aduerſar. comedit.*

d *Vip.&c.* Bed. quia ſpũs immundus flamma virtutũ de cordibus fideliũ pulſus, doctoribus veritatis venenum perſecutionis infundit,

Myſtice Sarmenta. † incipiebant. † 2. Cor. 11. f. Eſa. 26. b. ſecũdum 70 † ſituarum ut incẽderetur.

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XXVIII.

E *T cum eua.* Hic conſequenter poſt naufragium ponitur paſſorum recreatio, & ſecundo huius beneficij recompenſatio, ibi. *Con[illegible]* Circa primum dicitur.

2 *Et cum euaſi.&c.* per habitatores inſulæ.

3 *Barbari uero.* i. habitatores inſulæ q[illegible] [illegible]ntur barbari, eo quod non loquebantur Hebraice, [illegible], nec [illegible]tine. alia n. idiomata barbarica dicuntur. 4 *Præſtab.&c.* cõpatiendo naufragis. 5 *Accen.* i. cõgeriẽ lignorũ ardẽtiũ, q̃ dr̃ pyra, a pyr, qđ eſt ignis. 6 *Ref.etc* q de mari exierant aqua totaliter madefacti, vt patet ex dictis, & cum hoc erat frigiditas tpis. 7 *Cũ cong.* In quo apparet eius charitas, q totus madefactus nõ ſtati cucurrit ad ignẽ, ſed collegit ſarmẽta ad ignis augmẽtationẽ. 8 *Vip.* ſerpẽs eſt venenatus, ſic nominatus, eo qđ vi pariat. Nã catuli exiſtẽtes in vẽtre matris qñ creſcũt, latera eius rodũt, & ſic exeũt matrem interficiendo. 9 *A calore,&c.* fugiens ignis calorẽ. 10 *Inuaſit,&c.* ipſum mordendo. Cætera patent vſque ibi. 11 *Vtique,&c.* ſciebant.n. quia commune eſt apud omnes gentes, quod homicida debet mori. 12 *Vltio.* i. iuſtitia diuina. 13 *Non &c.* mortẽ ſibi debitã q̃ euaſerat in mari ſupplens per aliã viã. 14 *Et ille,&c.* ſcđm Saluatoris miſſionẽ, Luc. 10. d. *Dedi vobis virtutẽ calcãdi ſuper ſerpẽtes, & ſcorpiones, et nihil vobis nocebunt.* 15 *At il.&c.* ſcđm morem conſuetũ taliter percuſ-Con-

MORALITER.

2 *Et cum eua.&c.* quæ tranſmigratio interpretatur. & iõ ſignificatur per hoc, quod euadentes de ſpũali naufragio per tabulã pœnitentiæ debent ad virtutes efficacius tranſmigrare, ut ſic tempus amiſſum valeant recuperare.

3 *Barb.&c.* Ex hoc habetur argumentum, quod homines alii, qui ciuiliter ſunt nutriti, multo magis debent naufragis, & quibuſlibet alijs anguſtiam paſſis affectu, & effectu compati.

7 *Cum cat.* In hoc dedit ſuperioribus, & prælatis, exemplum compatiendi, non tantum ſpiritualiter, ſed etiam corporaliter inferioribus ſuis.

8 *Vipera a calore cum proceſſiſſet, inuaſit manũ, &c.* Per viperam quæ

infundit, quo manum
A ſauciet .i. bonum op⁹
impediat.
a *In locis autem illis erant prædia primatis inſulæ, cui nomen Publio, &c.*
✱ Chryſ. Ecce iterũ alius hoſpitalis Publius, & diues, & abũdantiſſimus nihil de religione Chri̇̃ ſciens ſed ob ſolam calamitatem miſertus illorũ
B eſt, hoſpitioque benigne tractauit.
b *Dyſenteria*, vel dyſin. Bed. eſt paſſio inteſtinorum.
c *Et cum be.* Cur infidelem infirmum p̃ce ſaluat qui Timotheum Trophimumque infirmos fideles, vnum curat, alterum relinquit? Niſi quia ille per miraculum foris ſanandus erat, qui interius non viuebat, hoc autem non indigebant, qui intus ſalubriter uiuebant.

Margin: †mutata mente. †ſanauit †Caſtor, & Pollux. 1.Timo.5.d 2.Tim.vl.d †de nobis

a ideſt facies ſuas inuicem conuertentes inter ſe.
mali fieri, † con uertentes ſe dicebant eum eſſe Deum. In
Vineæ, vel agri.
a locis autem ill is erant prædia principis inſulæ nomine Pu
blii, qui nos ſuſcipiens, triduo benigne † habuit. Contigit
A feruore. a Profluuio uentris.
b autem patrem Publii febribus, & dyſenteria vexatum iacere. Ad quem Paulus intrauit. Et cum oraſſet, & impoſuiſſet ei manus, † ſaluauit eum. Quo facto, & omnes qui in inſula habebant infirmitates, accedebant, & curabant. Qui ět multis honorib. nos honorauerunt, & nauigantibus im-
a Ex quo primum, venerant de Aſia, vel ex quo in inſulam deuenerunt.
poſuerunt quæ neceſſaria erant. Poſt meſes autem tres na-
Altera. Mytilene. Inſulæ.
uigauimus in naui Alexãdrina, quæ in inſula hyemauerat:
Alias caſtrorum.
c cui erat inſigne † Caſtorum. Et cum ueniſſemus Syracuſã,
Circumnauigante, circa Siciliam. Ciuitatem Siciliæ
d manſimus ibi triduo. Inde circunlegẽtes deuenimus Rhe-
a Quo indigebant Romam nauigaturi.
gium, & poſt unum diem flante Auſtro ſecunda die veni-
a Inſulam. Multi legunt, Puteoloſin.
e mus Puteolos, vbi inuentis fratribus rogati ſumus manere apud eos dies ſeptem, & ſic venimus Romã. Et inde cũ au-
a Ab Appio Claudio conſtructum, proximum mari.
f diſſent fratres, † occurrerũt nobis vſq; ad Appij forũ, & † tri
a Tribus domibus in littore poſitis ex uno fundamento ædificatis. Minus timuit.
buſtabernis. quos cũ vidiſſet Paulus, gratias agẽs Deo acce

rum, ideſt pleb.
1 *Inſigne Caſtorum.* ſi-
2 ne, r, Bed: Gemini au
3 tẽ Caſtores ſunt Ca-
4 ſtor & Pollux, quos
5 ob id gentiles in ma-
6 ri Deos inuocant,
7 quia in prodigiis nau
8 tarum ſi ſolæ ſtellæ in
9 naui, vel antennis ap-
10 paruerint, periculoſi,
11 ſi vero geminæ, pro-
ſperi curſus ſunt nunciæ. Alia tranſlatio.
12 Cui erat ſignum Io-
uis filii, quia ferunt fa
bulæ Caſtorem, &
Pollucem Iouis filios
13 fuiſſe.
14 e *Puteolos.* Puteoli
15 locus eſt vltra Romã
16 vbi vergilius fecit bal
17 nea medicinalia, ſin-
gula propriis inſcri
pta titulis (vt dicitur)
18 contra quam .ſ. vale-
19 rent ęgritudinem. vn
20 de Salernitani mun-
21 dia ducti ſuperuenien-
22 tes in manu forti titu-
23 los deſtruxerunt, &
ædificata mutilauerunt.

Prodigia Caſtorum
d *Inſigne Caſt.* Rab. Quia aliqua forſitan, caſtra ibi antiquitus fuerant ædificata. Vel Cui: naui, quia ſub forma ca-
C ſtrorum inſignia velis erant intexta nautarum. Vel caſtrorum,

f *Audiſſent fratres.* Rab. Chriſtiani Romæ habitantes, vnde patet. Paulum non primo prædicaſſe Romanis.
☞ * Chry-

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Conuertentes ſe.* Vnus alteri colloquendo.
2 *Dicebant eum eſſe Deum.* credentes eũ immortalẽ. Deos. n. dicebant Gentiles homines immortalitatem conſecutos, ſecũdum ſuam æſtimationem, vt Saturnum, Iouem, & ſic de aliis.
3 *In locis au. &c. prædia.* i. poſſeſſiones, & domicilia.
4 *Qui nos ſuſ.* charitatiue.
5 *Triduo benig. hab.* victualibus reficiendo.
6 *Contigit autem.* Hic conſequenter deſcribitur dictorum beneficiorum recõpenſatio, charitatiue tamen, quia bona Dei non cadunt ſub pretio, ſicut dictum eſt, ſup. 8. & hoc eſt quod dicitur *Contigit au. pa. Pu.* principis inſulæ.
7 *Febrib. & dy.* i. fluxu ventris & excoriatione inteſtinorum.
8 *Vexatum iacere.* His. n. duabus infirmitatibus ſimul concurrentibus eſt homo morti propinquus.
9 *Ad quem Pau. intra.* viſitando eum charitatiue.
10 *Saluauit eum.* ſtatim ab utraque infirmitate.
11 *Qui etiam mul. ho. nos ho.* de beneficiis grati, & in Paulo cognoſcentes Dei virtutem operari.
12 *Poſt menſes.* Deſcripto multiplici proceſſu per viam, hic cõſequenter deſcribitur prius acceſſus ad terminum. ſ. Romam. Et primo deſcribitur acceſſus. Secundo commorandi modus, ibi *Cum autem.* Circa primum dicitur. *Poſt men. au. tres.* Vtrum autẽ hoc tempus incipit a principio nauigationis de Cæſarea, vel aduentus ad hanc inſulam, textus non dicit. Videtur tamen magis probabile, quod computetur ab aduentu in inſulã, nam ut patet ex prædictis intendebãt hyemare alicubi, nec vidẽtur hyemaſſe alibi quam in hac inſula.

Margin: Piu ſſio

13 *Cui erat in. C.* ſic eſt in libris correctis. Duo. n. germani. ſ. Caſtor, & Pollux, qui dicunt hic Caſtores in plurali sũt a primogenito ſic nominati, audientes Helenam ſororem ſuam eſſe raptã, inſecuti ſunt per mare, & orta tempeſtate nunquam comparuerunt propter quod Gentiles crediderunt illos immortales eſſe factos, vocãtes eos deos maris, & propter hoc eorum inſigne habebat illa nauis. 14 *Et cum uen. Sy.* Siciliæ ciuitatem, vnde fuit beata Lucia. 15 *Inde cir.* i. circa inſulam nauigantes.
16 *Deuenimus Rheg.* villa eſt in Calabria.
17 *Secunda die ve. Pu.* hic eſt locus vltra Romam, vbi vergilius. ædificaſſe dicitur balnea, ſupponens titulos ſingulis cõtra qualibet infirmitates valerẽt, quæ Salernitani poſtea deſtruxerunt.
18 *Et ſic veni. Ro.* i. prope Romam.
19 *Et inde cum audiſ. fra.* i. Chriſtiani Romæ habitantes. Ex quo patet, quod Paulus non fuit primus qui prædicauit Romæ Chriſtum.
20 *Occurrerunt n. ad Appii fo.* ſic nominatum a quodam conſule Claudio Appio, a quo eſt via Appia nuncupata.
21 *Et tribuſtabernis.* Eſt nomen vnum compoſitum ex duobus integris, & eſt indeclinabilẽ, propter quod eſt hic accuſatiui caſus. eſt autem proprium nomen cuiuſdam notabilis domus tres fontes cõſimiles habẽtis, in qua vẽdebant venalia p̃ trãſeũtib. & vbi hoſpitabant. 22 *Quos cum vidiſſet, &c.* De inuẽtione Chriſtianorũ. 23 *Accepit fid.* p̃ficiẽdi in p̃dicatione euãgelii.
Cum

MORALITER.

quæ ſpecies eſt ſerpentis, diabolus ſignificatur, qui ſerpens in ſacra ſcriptura frequenter nominatur. Per manum Pauli bonum opus doctoris, vel confeſſoris ſignificatur, quod diabolus veneno ſpirituali corrumpere conatur, ſed ex hoc in ignem deiicitur. nam eius pœna in igne gehennæ per hoc augmentatur.
6 *Contigit au. pa. Pu.* Per calorem febrium, ardor cupiditatis, per dyſenteriam, quæ attenuat corporis ſubſtantiam, vitiũ prodigalitatis deſignatur. per hoc igitur, quod pater Publii febrib. & dyſenteria vexabatur, ſignificatur quod prodigalitas, & cupiditas freqeunter in eodem homine ſociantur. Nam ſicut dicitur 4. Ethico. Omnis prodigus eſt etiam cupidus. nam vitium prodigalitatis non poteſt diu continuari de propriis bonis, & ſic ex habitu malo procedit ad continuandum de alienis. per alias ſanitates quas fecit Paulus in inſula, ſignificantur ſpirituales curationes quas doctor bonus, vel prædicator facit in eccleſia.
11 *Qui etiam, &c.* quia ſpiritualia bona conferentibus debent exhiberi corporalia. 12 *Poſt men. &c.* per hanc autem nauigationem verſus Romam illorum, qui euaſerant de naufragio, ſignificatur proceſſus debitus ad cœleſtem patriam illorum qui euaſerant de naufragio per pœnitentiæ tabulam. Nam Mytilene, ſicut ſupra. dictum eſt, tranſmigrationem ad virtutes ſignificat, quæ quidem tranſmigratio eſt virtutis exercitatio. Hanc autem exercitationem ſequitur habitus virtuoſi generatio, quam comitatur operis delectatio. Signum enim habitus generati eſt delectatio in opere, & hoc ſignificatur, cum ſubditur. 14 *Et cum, &c.* quæ interpretatur materia lætitię. 15 *Inde cir. &c.* quod interpretatur paſcens eos. Habens. n. habitum virtutis delectabiliter operatur virtuoſus, & ſic alios reficit refectione bona quantum eſt in ſe. Sed quoniam ex opere bono procurante diabolo ſurgit aliquando elatio, ideo debitus proceſſus uirtuoſe operantis eſt, vt ſe muniat contra uitium elationis, quod fit per conſiderationem ſuæ fragilitatis, quod ſignificatur cum ſubdit 17 *Syrac. &c.* Cuius interpretatio eſt, declinatio. per humilitatem. n. declinat unuſquiſque ad conſiderandum propriam fragilitatem, Mic. 6. *Humiliatio tua in medio tui.* Et quia ſecundum dictum Saluatoris Luc. 14. c. *Qui ſe hum. exal.* ideo ſubditur.
18 *Et ſic, &c.* quæ ſublimitas interpretatur.
Poſt

A * Chryſoſt. Propter Paulum vide oĩa hęc fieri vt credant vincti, milites ac Centurio, nã etiã ſi lapides fuiſſent, & propterea quæ cõſuluerant, & ipſi audierãt, & quę prędixerat, & pp miracula quæ fecerat, & propter beneficia quibus educati erãt, de illo magna vtique cogitaſſent. Vide quando rectum judicium fuerit, & à nulla affectione præoccupatum, quando ſtãtim recta iudicia recipit, & probatas ſententias. Porro prædicatio etiam vſque in Siciliam peruenit. Vide quando & Puteolos inuentis quibuſdã tranſit mihi accurrerunt & alij, tanta fratrũ erat alacritas: non turbauit illos qđ Paulus erat in vinculis. Vi B de etiam illum iterũ humana quadam affectione teneri, *Viſis .n. fratribus*, inquit, *fiduciam ſumpſit*, Quamuis tanta miracula feciſſet, attamẽ ab aſpectu augmentum ſumpſit. Et hoc diſcimus, quod humano more etiam conſolationem accepit, & contra.

a *Cum autem veniſſemus Romam, &c.*

* Chryſoſ. Non paruum etiam hoc argumẽtum eſt illum fuiſſe per omnia admirabilem, non enim iam cum alijs numerabatur.

b *Poſt tertium autem diem, &c.*

C * Chryſoſ. Volebat & ſeipſum & alios à crimine liberare, ſequidem, ne accuſent ipſum, & hoc illis D noceret, illos aũt ne videatur totum eſſe illorum. Veriſimile enim erat percrebuiſſe famã, quod à Iudęis traditus eſſet, idq; ſufficiebat ad terrendum illos. Statim igitur hoc vrget, & pro ſeipſo rationem reddit. Quomodo igitur rationem reddit. *Quod ſimpliciter tradiderint ipſum, teſtantur Romanorum principes, quia volebant*, inquit, me dimittere. Quare igitur non dimiſerunt, inquit, contradicentibus Iudæis? Vide quo modo minuit illorũ crimina. Si enim voluiſſet exaggerare, potuiſſet maiore impetu vti. *Ideo* inquit, *coactus ſum appellare Cæſarem.* Et ita veniam impetrare. Quid igitur? E vt illos accuſes feciſti? Non, inquit, non quaſi habeam aliquid quo gentem meam accuſem, ſed vt effugiam periculum. *Propter vos enim hac catena circundatus ſum.* Tantũ abeſt vt hoſtili aĩo in vos ſim affectus.

c *Quia bene ſpirituſſanctus locutus eſt per Iſaiam.* Beda. Hanc ꝓphetiam quam Apoſtolus à ſpirituſancto, propheta à domino dictam eſſe pronunciat. Ex quo oſtẽditur vna eſſe & voluntas & natura domini & ſpiritusſancti, & in nomi- F ne ſpiritus etiam nomen domini intelligi.

† centurio tradidit uinctos principi exercitus, &c.

† apud ſemetipſum.

† Iſa. 6.

a Principe peregrinorum, cui commendabantur peregrini.
a pit fiduciam. Cum autem veniſſemus Romam † permiſ- 1
a Non cum cæteris peregrinis. 2
ſum eſt Paulo permanere † ſibi[a]met cum cuſtodiente ſe mi- 3
a Ideſt cum viro vel militibus Lyſiæ tribuni, & præſidum Felicis & Feſti.
b lite[a]. Poſt tertium autem diem conuocauit primos Iudæo- 4
rum. Cumque conueniſsent, dicebat eis: Ego viri fratres 5
nihil aduerſus plebem faciens aut amorem paternum, vin- 6
ctus ab Ieroſolymis traditus ſum in manus Romanorum. 7
Scilicet quid commiſerim.
Qui cum † interrogationem de me habuiſſent, voluerunt 8
me dimittere, eo quod nulla cauſa eſſet mortis in me. Con- 9 10
tradicentibus autem Iudæis coactus ſum appellare Cæſa- 11
a Coram Cæſare. 12
rem, non quaſi gentem meam habens aliquid[a] accuſare. 13
a Quia nulla cauſa mortis eſt in me.
Pro[a]pter hanc igitur cauſam † rogaui vos videre & alloqui. 14
Reſurrectionis. 15
Propter ſpem enim Iſrael catena hac circundatus ſum. At 16
illi dixerunt ad eum: Nos neque literas accepimus de te à
Iudæa, neque aduenięns aliquis fratrum nunciauit, aut lo-
cutus eſt quid de te malum. † Rogamus autem à te audire 17
Chriſtianorum.
quæ ſentis. Nam de ſecta hac notum eſt nobis, quia vbique 18
Iudæi, vel illi Paulo. 19
ei contradicitur. Cum conſtituiſſet autem illi diem, vene- 20
runt ad eum in hoſpitium † plurimi, quibus exponebat 21 22
teſtificans regnum Dei, ſuadenſque eis de Ieſu ex lege Moy- 23
ſi & prophetis, à mane vſque ad veſperam. Et quidam cre- 24 25
debant his quæ dicebantur, quidam vero non credebant. 26
a Fideles & increduli.
Cumque inuicem non eſſent co[a]nſentientes, diſcedebant 27
dicente Paulo vnum verbum: quia bene ſpirituſſanctus lo- 28 29
c cutus eſt per Iſaiam prophetam ad patres noſtros, dicens: 30 31
a Myſtice Chriſto & vnicuique doctori hoc dicitur.
Va[a]de ad populum iſtum, & dic ad eos: † Aure audietis, & 32
Signa. 33
non intelligetis, & videntes videbitis, & non perſpicie- 34

a In-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Cum autem. *Hic conſequenter deſcribitur manendi modus. Et primo quantum ad Pauli conditionem, cum dicitur,*
2 Permiſſum eſt Paulo per. &c. *ideſt, vbi voluiſſet.*
3 Cum cuſto. ſe milite. *ita quod non habebat carcerem clauſum.*
4 Poſt ter. *Hic ſecundo ponitur modus manendi quantum ad accuſationem Pauli. Circa quam primo ponitur narratio cauſæ ſuæ appellationis. Secundo ponitur ab eo verbum ædificationis, ibi, Cum conſtituiſſent. Circa primum dicitur.* 5 Conuocauit primos Iudeo. *In quib. alii virtualiter conſiſtunt.* 6 Nihil aduer. ple. fa. *Nã in templo inuentus ſum oblationem faciens ſecundum modum Iudæorum.* 7 Vinctus ab. *vt patet ſup. 21.* 8 Qui. ſ. *Romani.*
9 Cum inter. &c, *vt patet ſup. 24. & 26.* 10 Contradicẽtibus autem Iudæis. *Quia volebant me occidere inſidiis, vt patet ſupra 24. & 26.* 11 Coactus ſum ap. Cæ. *quia videbam iudicem inclinatum ad faciendum omnium Iudæorum petitionem iniuſtã,*
12 Non qua. gen. meam. *ſcilicet, Iudaicam.* 13 Habens ali. ac. *erga Cæſarem.* 14 Propter hãc igitur cauſam rogaui vos videre, &c. *Ad oſtendendum vobis innocentiam meam.*
15 Propter ſpem enim Iſrael. *De Chriſto promiſſo in lege, & prophetis, quæ in Ieſu Nazareno impleta eſt, & de reſurrectione mortuorum, quæ in eius aduentu ſecundo implebitur.*
16 Catena hac circum. ſum. *eo quòd iſta prædicaui, & prædico. Cætera patent vſque ibi.* 17 Rogamus aũt a te au. quæ ſen. *De Ieſu Nazareno.* 18 Nam de ſecta hac, ſ. *Chriſtianorum.*
19 Notum eſt nobis, *a principibus Iudæorum, vt patet ex ſupradictis in multis, & diuerſis locis.* 20 Cum conſti. *Hic conſequẽter Paulus ad eorum petitionem proponit verbum euangelicæ prædicationis, prout ſubditur.* 21 Quibus expo. *ſcripturas veteris Teſtamenti.* 22 Teſtificans. *ideſt, ianuam beatitudinis, apertã per paſſionem Chriſti.* 23 Suadenſque eis de Ieſu. *Nazareno, q eſt vere Chriſtus.* 24 Ex lege Moyſi, & prophetis. *i. ex eorum ſcripturis.* 25 A mane vſque ad veſperam. *in quo apparet eius ſolicitudo circa prædicationem.* 26 Et quidam. *A Deo interius tracti, Io. 6. e. Nemo poteſt venire ad me, niſi pater, qui miſit me traxerit eũ.* 27 Quidam verò non cre. *A deo pp ſua demerita reprobati.* 28 Diſcedebant, ſ. *nõ credentes.* 29 Dicente Paulo vnũ verbũ. *obſtinatis.* 30 Quia bene ſpirituſſan. lo. *eſt per Eſa. pro.* 31 Vade ad po. iſtum, & dic ad eos. *quæ auctoritas allegata ſecundum tranſlationem. LXX, refertur ad tempus Chriſti ſecundum ſenſum literalem, vt ibidem plenius dictum fuit, prænuncians Iudæorum obſtinationem pro parte maiori in primo aduentu Chriſti.* 32 Aure. *ſcilicet, corporali.*
33 Audie. & non intel *quia Iudæi audierunt prædicationẽ Chriſti, & eius apoſtolorum, & pro maiori parte veritatem ab eis dictam non receperunt credendo.*
34 Et vi, vi, & non per. *quia viderunt miracula Chriſti corporalibus oculis, & non cognouerunt virtutem ſuæ diuinitatis.*

1 In-

MORALITER.

4 *Poſt tertium, &c.* Supra 23. c. dixit dominus Paulo: Eſto conſtans, ſicut enim teſtificatus es de me in Ieruſalem, ſic & Romæ oportet te teſtificari, & ideo Paulus poſt aduentum ſuum ad ciuitatem Romanam, voluit Dei mandatum exequi, loquendo conſtanter primo Iudæis, & poſtea Gentilibus fidẽ Chriſti, propter

a tis. Incraſſatum eſt enim cor populi huius, & auribus gra-
¶Quia ſurdi erant.
b uiter audierunt, & oculos ſuos compreſſerunt, ne forte vi-
deant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & con
a ¶Q.d.& ſi intelligerent,& conuerterentur, & ſanarem eos.
uertantur, & ſanem eos. Notum ergo ſit vobis, quoniam
a ¶Chriſtus,vel euangelium. b ¶Non vt Iudæi. ¶Intus.
Gentibus miſſum eſt hoc ſalutare Dei, & ipſi audient. Et
cum hæc dixiſſet, exierunt ab eo Iudæi, multam habentes
inter ſe quæſtionem. Manſit autem biennio toto in ſuo con-
a ¶Hoſpitio,quod ipſe conduxerat. b ¶Non ſolum Iudæos,ſed etiam Gentes, quas dixerat ſaluandas reprobatis Iudæis.
c ductu, & ſuſcipiebat omnes, qui ingrediebantut ad eũ, præ-
dicans regnum dei, & docens, quæ ſunt de domino Ieſu
a ¶Quia nullius prohibebat,vel prohibere poterat,
d Chriſto, cum omni fiducia ſine prohibitione.

A a *Incraſſatum.* Bed. Ne putetur craſſitudo cordis,& grauitas aurium naturæ eſſe non voluntatis, ſubiungit culpam liberi arbitrij dicens, compreſſerunt, ne forte vi. ocu.

b *Ne forte vid. ocu.* Bed.i.ipſi præcedẽtib. meritis cauſa fuerunt, vt deus eis oculos clauderet. Vel ad ſuperiora iũgendũ eſt dicente domino ad ꝓphetã. Vade ad populum,& peccata quibus cęcitatẽ meruerunt illis impropera, ſi forte, vel ſic audiant, & ad me cõuertantur. (Ibi. in Eſa.)

✻Cyril. Alexand. Excæcationẽ ex parte factã Iſraeli, diuinus Paulus ſcribit, interpretans fere quẽadmodum illis excęcationem pati contigerit. Ad hodiernũ enim vſque diẽ, quãdo legitur Moſes, velum cordi eorũ imponitᷣ. Etenim qui ad
B iſtam demum morũ feritatem delapſi ſunt, vt effrenes plane, neque Moſaicis ſcriptis, neque ſanctis prophetis, addo etiam, neque ipſi Chriſto obedire voluerint, eos nebulæ intelligibilis circunfundi tenebris,& minimo minus a lapidibus ſenſu carentibus abeſſe, cõſentaneum eſt. Hoc proinde vaticinium inſtituit vniuerſorum deus,& iubet prophetam denunciare illis. Auditu audietis,& non intelligetis. Erant nimirum ipſi auriti teſtes, auditoreſque vocis ſeruatoris, docuit in Synagogis, clamauit Hieroſolymis, ac proinde erant, ac ſi nihil omnino audiuiſſent. Erant ſpectatores rerum admirabiliter ſupra fidem geſtarũ. Spectarunt. n. leproſos, morbo releuatos, exilientes claudos, cæcos videntes, mortuos è monumentis reſurgentes, at illis hæc minimè profuerunt, miſeri homines perpetuo quaſi orbati ipſis oculis extiterũt. Hac de cauſa voce ſanctorum probro illis vertitur, ꝙ ſemper præfractę ceruicis fuerint, ac corde immorigeri, ſanctoſque occiderint. Datam vero illis eſſe obdurationem dicit, ne videant oculis,& corde intelligant, & conuertantur, & ſanem eos. Hoc demum erat planè, quod Chriſtus dixit his, qui nolebant credere. Ne murmuretis inter vos, Nemo põt venire ad me, niſi pater, qui miſit me traxerit eũ,& rurſus:
C Omnis, qui audiuit a patre,& didicit, venit ad me. Itaque ad agnitionem Chriſti per reuelationem dei, & patris, vocati non ſunt, quod ſalutę ipſius,& vita digni non fuerunt. Si cui placeat alium ſenſum his verbis apponere, hunc ad modum intelliget. Prædicit enim vniuerſorũ deus, vt qui ſcit occulta,& futura, atque omnino eos viſuros, & audituros, mãſuros aũt ac ſi non audijſſent, neque contẽplati fuiſſent, idque ipſis ꝑꝑ mentis ſuæ malitiam accidiſſe. Addit deinde dum hęc faciunt ſuis ipſorũ capitib. inſidiari,& ꝑtinaciæ morbo laborãtes, nec audire velle, nec videre poſſe. Ne videãt oculis,& audiant aurib.& cõuertant ſe,& ſanẽ eos. Auctores itaque ſui ipſorũ interitus fuerunt, cũ nec a Chr̃o acutè dictis aurẽ adhiberent, nec ſuæ ipſorũ mentis oculũ aperirẽt. Si. n. hoc feciſſent cõuer-
ſi fuiſſent, & ſi cultũ
1 quem oportuit reli-
2 quiſſent, ſaluam ac
3 ſanam ſuam mẽtem
4 reliquiſſent.
5 c *Conductu.* Ra. in li
6 bera cuſtodia, ꝑ quã
7 conducebatur, vel
8 in ſua concione qua
9 contra Iudęos diſpu
10 tabat.
11 d *Sine prohibitione.*
12 ✻Chryſo. Prædica
13 tur aliquando liberè
14 ſed cũ prohibitione.
15 Libertatẽ illius in lo
16 quendo nihil ꝓhibe
17 bat, vel morabatᷣ. Vi
18 des diſpẽſationẽ dei,
Dimittit ſitibundum auditorem: Hoc & exteri faciunt. Omnia enim ſcire ignauum ac negligentem facit. *Loquebatur,* inquit, *de regno Dei.* Vide nihil ſenſibile, nihil de præſentibus loquitur, ſed ſpe illos paſcebat, quum non poſſet oſtendere a ſuo ſtatu. Beda. Non ſolum enim Romæ non eſt prohibitus prædicare, ſed necdum Neronis imperio roborato, nec in tanta erumpente ſcelera, eſt dimiſſus in occidentis partibus prædicare. Poſtea vero, ideſt, vltimo Neronis anno retentus, ab eo martyrio coronatus eſt.

HIERONYMVS. Paulus Romam vinctus ingreditur, vt vinctos ſuperſtitionis erroribus liberaret. Manens in hoſpitio conducto per biennium, vt nobis vtriuſq; inſtrumenti donum reddat æternum. Hac expoſitione docemur, cætera, quæ in hoc volumine de Paulo, vel de alijs ſcripta ſunt, non ſolum fructum eccleſiaſticæ doctrinæ præmonſtrare, ſed etiam medullam ſpiritualis ſenſus,& virtutem habere.

RABANVS. Poſt paſſionem domini vigeſimoquinto anno, ideſt, ſecundo Neronis, eodem tempore quo Feſtus Iudææ procurator ſucceſſit Felici, Paulus Romam vinctus miſſus eſt,& per biennium in libera manens cuſtodia, aduerſus Iudæos de aduentu Chriſti quotidie diſputabat. Sciendum vero nõdum roborato Neronis imperio ab eo Paulum dimiſſum eſſe. ut euangelium in occidente prædicaret, cuius permiſſionis tempus decennium fuiſſe putatur, quando bienij illius finis in 27. annis poſt paſſionem domini, id eſt, Neronis quarti completionem incurrit. 27. anno paſſionis domini, id eſt, Neronis. 14. Petrus & Paulus martyrio coronati ſunt.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Incraſſatũ enim,&c. *metaphorica eſt locutio. quia ſicut craſſitudo circa cor congregata ſuffocat vitam corporalem, ita malitia Iudæorum exaggerata in mente eorum extinxit in eis vitã ſpiritualem.*
2 Et auribus gra. au. *dicentes Ioan. vi. e. Durus eſt hic ſermo, quis poteſt eum audire?*
3 Et oculos ſuos. *ſcilicet, mentales.*
4 Compreſſerunt. *id eſt, à veritate declinauerunt.*
5 Ne forte vi.&c. *Et hoc dicitur propter libertatem arbitrij, per quam poterant à veritate auerti & ad eam conuerti: ad quam ſi conuerſi fuiſſent, gratiam ſanantem diuinitus habuiſſent.*
6 Notum er. ſit vo. *Iudæis.*
7 Quoniam,&c. *Iudæis repellentibus ipſum. nam apoſtoli ex ordinatione Dei prædicauerunt Gentibus euangeliũ Chriſti Iudæis repellentibus. ſicut dixerũt Barnabas & Paulus ſuprà 13. a.* Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, ſed quoniam repellitis illud & indignos vos iudicatis ęternę vitæ, ecce conuertimur ad Gentes, ſic enim præcepit nobis dominus.
8 Et ipſi audient. *ſicut patet impletum per orbem terrarum.*
9 Et cum hæc. di. exi. &c. *indignati quia Gentiles eis ꝑponebat.*
10 Multam. *Nam aliqui credebant Paulo, aliqui diſcredebant.*
11 Manſit autem. *Hic ſecundo ponitur prædicatio Pauli indifferenter omnibus Iudæis & Gentilibus, cum dicitur:* Manſit autem biennio toto. *ſcilicet, Romæ.*
12 In ſuo con. *id eſt, in hoſpitio ab eo locato.*
13 Et ſuſ. omnes. *indifferenter.*
14 Qui ingre. ad eum. *ad audiendum Dei verbum.*
15 Prædicans reg. Dei. *id eſt, beatitudinem æternam.*
16 Et docens. *ea quæ ſunt neceſſaria ad ſalutem.*
17 Cum omni fiducia. *de adiutorio Saluatoris.*
18 Sine prohi. *imperatoris. Ex hoc autẽ quod hic dicit,* Manſit autem biennio toto. &c. *& quod dicebat de Ieſu:* ſine prohibitione. *innuitur veriſimiliter, quod iuit ad prædicandum in partibus occidentis, & maxime in Hiſpania, ſicut ſcripſerat Romanis. 15. Per vos proficiſcar in Hiſpaniam. Paulus enim anno ſecundo Neronis fuit adductus Romam, & biennio manſit ibi, vt dicitur hic. Nero vero imperauit. 12. annis: in quorum vltimo interfecit Petrum & Paulum. & ſic videtur quod tempore intermedio Paulus iuerit ad prędicandum in partibus occidentis, & maxime in Hiſpania, & poſtea redijt Romam vt circa finem imperii Neronis & ipſe cum beato Petro per martyrii palmam tranſiret ad gloriam. Ad quam nos perducat qui cum patre, & ſpiritusancto viuit & regnat in ſecula ſeculorum. Amen.*

MORALITER.

pter quod dicitur in fine huius capituli. 3 *Et ſuſcip. omnes, &c. prædic. &c.* & in hoc dedit exemplũ prædicantibus euangelium, vt ſine perſonarum acceptione doceant omnes qui volũt audire cum omni fiducia de adiutorio dei in pręſenti,& eius præmio conſequendo. Quod nobis concedat, &c

Incipi

Incipit Prologus Sancti Hieronymi in ſeptem Epiſtolas Canonicas.

NON ita ordo eſt apud Græcos, qui 1
integre ſapiunt, & fidem rectam ſe-
ctantur, epiſtolarum ſeptem quæ ca 2
nonicę nuncupantur, ſicut in Latinis 3
codicibus inuenitur, vt quia Petrus 4
eſt primus in ordine Apoſtolorum,
primæ ſint etiam eius epiſtolæ in or 5
dine cęterarum. ſed ſicut euangeliſtas dudum ad veritatis 6 7
lineam correximus, ita has proprio ordini Deo iuuante 8
reddimus. Eſt.n.prima earum vna Iacobi, duæ Petri, tres 9
Ioannis, & vna Iudæ. Quæ ſi ſic, vt ab eis digeſtæ ſunt, ita 10
quoque ab interpretibus fideliter in Latinum eloquium 11
verterentur, nec ambiguitatem legentibus facerent, nec 12 13
ſermonum ſeſe varietas impugnaret, illo præcipuo loco
vbi de Trinitatis unitate in prima Ioannis Epiſtola poſi- 14
tum legimus, in qua etiam ab infidelibus translatoribus
multum erratum eſſe a fidei veritate comperimus: trium

A ¶ Incipit Poſtilla Nicolai de Lyra ſuper Epiſtolas Canonicas ſanctorũ Iacobi, Petri, Ioannis Euangeliſtę, & Iudæ, & primo præfatio.

QVatuor ſunt minima terræ, & ipſa ſunt ſapientiora ſapientibus. B *Prouerbior.30.a. Septem epiſtolæ quæ Canonicæ.i. regulares nuncupantur editæ ſunt a quatuor Apoſtolis, Iacobo, Petro, Ioãne, & Iuda, & in vno libro collocantur. Ideo debentur his authorib. ſed miniſterialiter tantum, nam autor principalis eſt ſpirituſſanctus. ideo poteſt conuenienter dici verbũ propoſitum.* Quatuor ſunt minima terræ, &c. *in quo circa iſtos apoſtolos tria notãtur.* D *numerationis typus, ibi.* Quatuor ſunt. *humiliationis actus, ibi.* minima terræ *Contemplationis exceſſus ibi.* Et ipſa ſunt ſapientiora ſapientibus.

Circa primum ſciendũ quod quaternarius eſt primus numerus quadratus, quia conſurgit ex ductu primi numeri.ſ. binarii in ſeipſum, bis.n. duo quatuor ſunt. quadratura vero perfectionem virtutis figurat, vt Philoſophus. E *1. Ethicorum virtuoſum vocat quadratum, dicens Qui vtique vere bonus, & quadratus ſine vituperio. Nam ſicut corpus quadratum in quolibet latere optime ſedet, ita virtuoſus in quolibet caſu, & fortuna bene ſe habet. Iſti vero quatuor Apoſtoli fuerunt virtute perfecti, propter quod in multis quaternarius ſunt figurati. Iſti enim ſunt quatuor fluuii Paradiſi aqua ſapientiæ militantem Eccleſiam irrigantes:* F

Quatuor Apoſtol[illegible] canonico[illegible] figura.

Expoſitio prologi in Canonicas Epiſtolas incipit.

NOn ita ordo eſt apud Græcos, &c. In iſto prologo tria tangit Hieronymus, quæ reddũt auditores dociles beneuolos, & attentos. Primo tangit ordinem, & numerum canonicarum epiſtolarum, per quod auditor docilis redditur. Dicit.n. Tullius, quod dociles auditores habere poterimus, ſi ſummam cauſæ breuiter exponamus. Secundo tangitur vtilitas, & difficultas operis, per qđ auditoris attentio excitatur. Dicit.n. Tullius. Attentos habebimus, ſi pollicemur nos de rebus magnis, nouis, & inuſitatis verba facturos. Tertio conuertens ſermonem ad Euſtochium, tangit incommoda quę eum circunſtant propter interpretationem ſacræ ſcripturæ. per quod beneuolentia captatur. Dicit quidem Tullius. Beneuolos auditores facere poſſumus, ſi noſtra incommoda referimus, inopiam, ſolicitudinem, calamitatem, &c. Secũda pars incipit ibi. Quæ ſi ſic, vt ab eis digeſtæ ſunt, &c. Tertia ibi. Sed tu uirgo Chriſti, &c. In prima parte duo tanguntur. Primum eſt, quod Latini non ita ordinant iſtas epiſtolas, ſicut Græci. Secundum eſt, quod earum rectus ordo habetur ſecundum traditionem Hieron. quod notatur ibi. Sed ſicut Euangeliſtas. Dicit ergo.

1 *Non ita ordo eſt ſep. epiſtolarum.* Glo. ſeptem ſunt propter ſeptem dona ſpirituſſancti. Vel propter fidem ſanctæ trinitatis, quam continent, quæ per quatuor mundi partes diffuſa eſt. Ordo, & numerus, & autores iſtarum epiſtolarum habentur per iſtum verſiculum. *Vna Iacob. Pe.* duæ, tres ſunt Io. vnica Iudæ.

2 *Quæ Canonicæ nuncupantur.* i. regulares, ad differentiam earũ quas fecerunt pſeudo, ſub nominibus apoſtolorum. Vel Catholicæ.i. vniuerſales a fide vniuerſalis eccleſiæ, quia non vni populo, non vni ciuitati ſcriptæ ſunt, ſed vniuerſali eccleſiæ. Catholicon Græce, vniuerſale Latine.

Non eſt (inquam) *ita ordo apud Græcos qui integre ſapiunt.* quantum ad cognitionem credendorũ. *Et fidem rectam ſectantur.* quantum ad opera fidei, quaſi dicat, habent cognitionis perfectionem in credendis, habent fidei directionem in agendi. vnum.n. iſtorũ non ſufficit ſine reliquo, vnde Iac.2. *Fides ſine operibus mortua eſt.* Et conſequenter dicitur ibi de Abraham. *Fides cooperabatur operibus illius, & ex operibus fides conſummata eſt.*

3 *Sicut in Latinis codicibus inuenitur.* ſ. qui ſcripti ſunt ante tranſlationem Hieronymi, vt.ſ.

4 *Quia Petrus eſt primus in ordine Apoſtolorum.* cui principaliter datæ ſunt claues ligandi, atque ſoluendi, Mat.16.c. *Tibi dabo claues regni cælorum.* Vnde eccleſia cantat de eo. Tu es paſtor ouiũ, princeps Apoſtolorum.

Primæ

5 *Primæ ſint etiam eius epiſtolæ in ordine cæterarum.* Hic quæritur quare ab Hieronymo aliter ordinantur? Reſpondeo, poſſunt ordinari ſecundum ordinem, & dignitatem ſcribentium, & ſic primæ ſunt epiſtolæ Petri. Vel ſecundum ordinem temporum quibus ſcripſerunt, & ſic prima eſt epiſtola Iacobi, qui primus ſcripſit inter Apoſtolos. Iacobus.n triginta annis rexit eccleſiam Ieroſolymitanam poſt paſſionem domini. ſ. vſque ad ſextum annum Neronis, & tunc fuit martyrizatus. Petrus vero 38.i. vltimo anno Neronis. Et certum eſt, quod in vltimo tempore vitæ ſuæ ſcripſit. Vnde dicit 2. Petri. 1.e. *Certum eſt quod velox eſt depoſitio tabernaculi mei.* Ex quo patet, quod ſcripſit poſt Iacobum. Ioannes vero multum poſt euãgelium, & epiſtolas ſcripſit. ſ. poſt mortem Domitiani, quia reuerſus de exilio inuenit eccleſiam per hæreticos perturbatam, & tunc ſcripſit euangelium, & epiſtolas contra ipſos.

Canonicarum ordo duplex.

6 *Sed ſicut euangeliſtas dudum.* Hic oſtenditur, quod ſecundum tranſlationem Hieronymi recte ordinantur. Litera plana eſt. Hic quæritur quid eſt quod dicit hic, Euangeliſtas correximus? Reſpondeo, Correxit quod pertinebat ad euangelii veritatem, quod per pſeudo, fuerat deprauatum, & quod per tranſlatorum imperitiam fuerat immutatum.

7 *Ita has epiſtolas proprio ordi. reddidi.* ſ. ſecundum quod ordinatę ſunt apud Græcos, & non ſecundum Latinos antiquorum codices qui rectum ordinem non habebant.

8 *Deo iuuante reddidi.* ſine quo nihil poſſumus facere bene, nec etiam cogitare bonum. 2. Cor. 3.b. *Fiduciam talem habemus per Chriſtum ad Deum, non quod ſufficientes ſimus cogitare aliquid a nobis quaſi ex nobis, ſed ſufficientia noſtra ex Deo eſt.*

9 *Quæ ſi ſic ab eis, &c.* In hac parte tria tanguntur. Primum eſt vtilitas tranſlationis debitæ, ſecundum eſt error tranſlationis antiquæ, ibi. *In qua etiam ab infidelibus, &c.* Tertium eſt periculum incidens, vel imminens ex huiuſmodi errore, ibi. In quo maxime &c. Litera eſt plana.

10 *Digeſtæ.* i. ordinatæ, eo.ſ. ordine quo ſunt ſcriptæ. Nota q̃ digero, ris. dicitur ordinare, vel explicare, vel ordinem deſcribere, vel in numerum ordinare, vel exponere, vel diuidere ordinatim, vel euacuare, vel ebrietatem deponere cum cibaria, & potus diuiduntur, & quędam pars purior tranſmittitur ad membra ad alimentum vitæ, quædam groſſior emittitur in ſeceſſum, & inde dicitur digeſtus. ta. tum. 11 *Ab interpre.* Latinis.

12 *Ambiguitatem.* i. dubietatem in ordine.

13 *Nec ſermonum uarietas.* Propter diuerſitatem litteræ.

14 *In pri. Io. epi.* 1. Io. 5.b. *Tres ſunt qui teſtimonium dant in cælo, pater, verbum, & ſpirituſſanctus.* & illud omiſerant Latini interpretes.

gentes, *Geneſ.2.b.* *Quatuor aurei circuli in arca Teſtamenti, quæ eſt*
A *Chriſtus in eius lateribus exiſtentes, Exod.25.b. Quatuor venti cœli mortuos viuificantes, Ezech.37.b. Quatuor viri in fornace tribulationis illæſi permanentes, Daniel.3.c. vbi dicitur, quod ſpecies vnius, quaſi ſpecies filij Dei, quia beatus Iacobus Dei filio Ieſu Chriſto in forma, & figura corporis fuiſſe dicitur ſimillimus. Hi ſunt quatuor fabri cornua peccatorum deijcientes, Zach.1. & alii plures quaternarii poſſent ad propoſitum induci de ſacra ſcriptura, ſed iſti ſufficiant.*

Circa ſecundum ſciendum, quod humilitas eſt decus, & cuſtos omnium
B *virtutum. Gregor. Qui cæteras virtutes ſine humilitate congregat, quaſi puluerem in ventum portat. Iſti vero quatuor Apoſtoli, ſicut ex eorum a-*
C *ctibus, & doctrina patet, fuerunt humilimi, quod notatur, cum dicitur.* Minima terræ. *Inde quilibet eorum potuit dicere illud 1.Corint.15.b.* Ego ſum minimus Apoſtolorum. *Fuerunt enim Apoſtoli de natura principiorum, quæ ſunt minima quantitate, & maxima virtute, ſic iſti Apoſtoli per veram humilitatem minimi fuerunt in ſua reputatione, & maximi per ſuam prædicationem in fidelium multiplicatione, ſecundum illud Eſa.60.d.* Minimus erit in mille, & paruulus in gentem fortiſſimam.

Circa tertium conſiderandum, quod ſicut dicitur Pro.11.a. Vbi humilitas, ibi ſapientia, propter quod circa iſtos Apoſtolos poſt actum humiliationis notatur exceſſus cõtemplationis, cum dicitur. Et ipſa ſunt ſapientiora ſapientibus. *Sapientes autem huius mundi reputati ſunt Philiſophi, qui tamen ad veram ſapientiam, quæ Chriſtus eſt, non attigerunt, ſecundum quod dicit Hieronymus in epiſtola ad Paulinum de omnibus ſacræ ſcripturæ libris. Hoc doctus Plato neſciuit, hoc Demoſthenes eloquens ignorauit. Iſti autem Apoſtoli hanc ſcientiam attigerunt, & ſic ſapientiores ſapientibus fuerunt. De quo poteſt exponi quod dicitur. primo Corinth.1.d.* Quod ſtultum eſt Dei. *ideſt, quod dicitur de Deo ſecundum errorem Gentilium,* ſapientius hominibus, *ideſt, continet maiorem ſapientiam, quam ab hominibus poſſit capi ad plenum. Dei autem fuerunt, & ſunt iſti Apoſtoli tanquam membra principalia corporis eius myſtici. Et licet ſtulti, ac ſtolidi fuerint a mundi ſapientibus reputati, tamen fuerunt ſapientiſſimi. Sapientia enim Philoſophorum fuit deorſum deſcendens ex cognitione iſtorum ſenſibilium, & corruptibilium, & ducens in amorẽ terreſtrium, propter quod dicitur.* terrena animalis, & diabolica. *Iacob 3.d. Sapientia vero Apoſtolorum fuit deſurſum deſcendens a patre luminum eorum mentib. impreſſa per ſpiritumſanctum, propter quod fuit pudica, pacifica, modeſta, ſuadibilis, bonis conſentiens, plena miſericordia, & bonis fructibus quibus perfecte fruentur electi in aula cœleſtis gloriæ. Ad quam nos perducat qui ſine fine uiuit, & regnat.*

tantummodo vocabula, hoc eſt aquæ, ſanguinis, & ſpiri-
tus in ipſa ſua æditione ponentes, & patris, verbique, ac
ſpiritus teſtimonium omittentes, in quo maxime, & fides 1
Catholica roboratur, & patris, & filij, & ſpiritusſancti u- 2
na diuinitatis ſubſtantia comprobatur. In cæteris vero E- 3 4
piſtolis quantum a noſtra aliorum diſtet æditio, lectoris 5
prudentiæ derelinquo. Sed tu virgo Chriſti Euſtochium, 6 7
dum a me impenſius ſcripturæ veritatem inquiris, meam 8
quodammodo ſenectutem inuidorum dentibus, vel mor- 9
ſibus corrodendam exponis Qui me falſarium corrupto- 10 11
remque ſanctarum ſcripturarum pronunciant. Sed ego in 12
tali opere, nec æmulorum meorum inuidentiam pertimeſco, nec ſanctæ ſcripturæ veritatem poſcentib. denegabo.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *In quo.* ſ. teſtimonio patris, verbi, & ſpiritusſancti.

2 *Fides Catholica maxime robo.* i. confirmatur contra hæreticos impugnantes.

3 *Vna diuinitatis ſubſtantia comprobatur patris, & filii & ſpirituſſancti.* i. quod ſit vna ſubſtantia trium perſonarum, quod negat Arrius, ſicut Sabellius negat earum trinitatem, vnde verſus. Arrius horret idem dicit, quod Sabellius idem.

4 *In cæteris vero epistolis quantum a ſi.* ſcilicet, a prima Ioannis.

5 *Sed tu virgo Chriſti.* Hic tanguntur duo. Primo enim tanguntur incommoda occaſione interpretationis ſacræ ſcripturæ ipſum circunſtantia. Secundo fortitudo ipſius, ſiue conſtantia, ibi. Sed ego in tali opere, &c. Dicit ergo, *Sed tu virgo Chriſti Euſtochium.* Vide ſupra. verſus finem prologi ſuper Ioſue, & inuenies ſatis de Euſtochio.

6 *Impenſius.* i. inſtantius, ideſt frequenter, & cum magna inſtantia.

7 *Meam quodammodo ſenectutem.* i. me ſenem.

8 *Dentibus.* i. mordacibus detractionibus. Eccleſiaſt.10.c. Si mordeat ſerpens in ſilẽtio, nihil eo minus habet qui occulte detraxit, Prouerb.30.b. Generatio quæ pro dentibus gladios habet. Pſalm. Lingua eorum gladius acutus.

9 *Falſarium.* intermiſcendo falſa.

10 *Corruptoremque ſanctarum ſcripturarum pronunciant.* Damnando vera ab aliis ſcripta, & hoc contra aſteriſcos, & obelos quibus ſupplebat diminuta, iugulabat, & damnabat ſuperflua in tali opere, tãm vtili.

11 *Nec æmulatorum meorum inuidentiam pertimeſco.* Prouerbiorum vigeſimooctauo a. fugit impius nemine perſequente, iuſtus autem quaſi leo confidens, abſque terrore erit.

12 *Nec ſanctæ ſcripturæ veritatem poſcentibus denegabo.* hoc. n. eſſet inuidere, imo communicabo ex charitate, & maxime poſcentibus. Sapien.7.b. Quam ſine fictione didici, & ſine inuidia communico.

HVic operi Hierony. premittit prologũ, in quo oſtendit, quia ad certum ordinem digeſtionis ſecundum Græcos epiſtolas redegit, & veritatem in tranſlatione ſeruauit quod non alii ante ſe. Canonicæ dicuntur hæ epiſtolæ, vel ideo, quia in canone eccleſiaſticæ ſcripturæ receptæ ſunt, vel quia regulam ſupplent. Docent namque cuſtodiam in fide, tolerantiam in perſecutione. Inſtruunt etiam ad alias virtutes multas.

a *Catholicas.* Catholicæ dicuntur hæ epiſtolæ, ſcilicet, vniuerſales, a fide vniuerſalis eccleſiæ nõ diſcordantes, vel canonicæ ideſt, regulares ad diſtantiam earum quas fecerunt pſeudo, ſub nominibus Apoſtolorum. Septem ſunt hæ epiſtolæ, propter ſeptem dona ſanctiſpiritus, vel propter fidem ſanctæ trinitatis quam continent, quæ per quatuor mundi partes diffuſa eſt. prima ponitur epiſtola Iacobi, non quia primum ſcripta fuerit, ſed propter dignitatem,

Incipit Argumentum in Epiſtolas Canonicas.

IAcobus, Petrus, Ioannes, & Iudas ſeptem Epiſtolas ædiderunt, tam myſticas, quam ſuccinctas, & breues pariter, ac longas. Breues in verbis, longas in ſententiis, vt rarus ſit qui non in earum lectione cæcutiat.

Prologus Hieron. in Epiſtolam Sancti Iacobi ex libro de illuſtribus viris.

IAcobus qui appellatur frater domini, cognomento iuſtus, vt nonnulli exiſtimant Ioſeph ex alia vxore, vt autem mihi uidetur, Mariæ ſororis matris Domini, cuius Ioannes in libro ſuo meminit, filius, poſt paſſionem Domini & reſurre-

ctionem ſtatim ab apoſtolis Ieroſolymorum epiſcopus ordinatus, vnam tantum ſcripſit epiſtolam quę de ſeptem catholicis eſt, quæ & ipſa & alio quodam nomine eius ædita aſſeritur, licet paulatim procedente tempore obtinuerit autoritatem. Egeſippus vicinus Apoſtolorum temporum in quinto commentariorum libro, de Iacobo narrans ait. Suſcepit Eccleſiam Ieroſolymæ poſt Apoſtolos frater Domini Iacobus, cognomento iuſtus, hic de vtero matris ſanctus fuit, vinum & ſiceram non bibit, carnem nullam comedit, nunquam attonſus eſt, nec vnctus vnguento, nec vſus balneo. Huic ſoli licitum erat ingredi Sanctaſanctorum. Veſtibus laneis non vtebatur, ſed lineis, ſolusque ingrediebatur templum, & fixis genibus pro populo precabatur, intantum, vt camelorum duritiam traxiſſe eius genua crederentur. Dicit & alia multa, quæ enumerare longum eſt. Sed & Ioſephus in viceſimo libro antiquitatum, & Clemens in ſeptimo hypotipoſeon, ideſt, informationum, dicunt mortuo Feſto, qui Iudæam procurabat, Albinum ſucceſſorem eius miſſum a Nerone, qui cum necdum ad prouinciam veniſſet, Ananus pontifex adoleſcens, Anani filius, de genere ſacerdotali, accepta actione concilium congregauit, & compellens publice Iacobum, vt Chriſtum negaret, contradicentem lapidari iuſſit. Qui cum præcipitatus de pinna templi, confractis cruribus ſemianimis, diceret. Domine ignoſce illis: quid enim faciant, neſciunt: fullonis fuſte cerebro percuſſus interiit. Tradit item Ioſephus tantæ eum ſanctitatis fuiſſe, & celebritatis in populo, vt propter eius necem ſubuerſam Ieruſalem creditum ſit. Teſtantur Acta Apoſtolorum multa de eo. Triginta annis Ieroſolymam rexit, vſque ad ſeptimum Neronis annum. Iuxta templum, vbi præcipitatus fuerat, ſepultus eſt. Titulum vſque ad obſidionem Titi, & vltimam Adriani notiſſimum habuit. Quidam è noſtris putauerunt eum in monte Olíueti conditum: ſed falſa eorum opinio eſt.

A tem, quia ſcripta eſt Iudæis, qui dign[illegible]res erant, quia Dominus in propria perſona prædic[illegible]uit illis & propter eos fuerat miſſus, & ipſi primum fidem ſuſceperant, quorum epiſcopus Iacobus iſte fuerat ordinatus. Secunda Petri ponitur, quia electis aduenis Græce proſelytis ſcripſit. i. de Gentilitate ad Iudaiſmum, de Iudaiſmo ad euangelicæ electionis gratiam conuerſis. Legimus occiſo beato Stephano, quia facta eſt perſecutio magna in illa eccleſia, quæ erat Ieroſolymis, & omnes diſperſi ſunt per regiones Iudææ, & Samariæ, præter Apoſtolos. His ergo diſperſis qui propter iuſtitiam paſſi ſunt, mittit hanc epiſtolam.

B Scribit etiam illis, qui percepta fide Chriſti necdum operib. perfecti eſſe curabant. Necnon etiam, & eis qui fidei exortes durabant, qui & ipſam in credentibus quantum ualuere perſequi & pturbare curabāt. Qui tamen omnes in diſperſione fuerunt variis caſibus, a patria profugi, & innumeris cędibus mortibuſque & ærumnis vbicunq; erant ab hoſtibus oppreſſi. Itaque iuſtos hortatur ne in tentationibus a fide deficiant, peccantes caſtigat, & admonet, vt a peccatis ſe contineant, virtutibus proficiant. Ne infructuoſum ſibi ſit, immo etiam damnabile, q̧ fidei ſacramenta percepiſſent. incredulos ad

C monet, vt pęnitentiā de nece Saluatoris cęteriſque quib. implicantur ſcelerib. gerāt antequam vltio cęleſtis, vel inuiſibiliter, vel ēt viſibiliter irruens percellat. qa in circūciſione ordinatus erat Iacob. Apoſtol⁹, curauit eos qui ex circunciſione erant, ſicut præſentes loquendo docere, ſic & abſentes per epiſtolam conſolari, increpare, inſtruere, corrigere. Hieron. in martyrologio. Iacob. Zebedæi ab He-

rode

D rode Agrippa decollatus gladio interiit. Alphei autem filius in Perſide defunctus. Tertius autem qui eſt frater domini, qui de pinna templi præcipitatus interiit. idem in expoſitione Iſaiæ. Duæ oliuæ, & tres, & quatuor, & quinque, quatuordecim Apoſtoli intelliguntur. i. duodecim qui a domino electi ſunt, & tertiuſdecimus Iacobus qui appellatur frater Domini. Paulus quoque Apoſtolus vas electionis quartuſdecimus eſt.

Apoſtoli quatuordecim.

Pro inueſtigatione de quinq; Mariis quas agiographia ſępe cōmemorat. Notādum tres fuerunt ſorores, Maria. ſ. mater domini, & Maria mater Iacobi Alphei, & Ioſeph, & Maria mater filiorum Zebedæi. ſ. maioris Iacobi, & Iohannis Euangeliſtæ. Maria mater domini fuit filia Ioachim, & Annæ. quam Cleophas frater Ioſeph accepit vxorē Ioachim defuncto, & generauit ex ea filiam quam vocauit Mariam deditque eam cuidam nomine Alpheo. vnde ille Iacob. minor, qui cognominatus eſt iuſtus, & frater domini, dictus dicitur Iacobus Alphei. i. filius Alphei a patre. deſpōſauit etiam Cleophas filiam ſuam. ſ. Mariā virginem matrē domini Ioſeph fratri ſuo, cuius virginitatis cuſtos, & ſolatium partus extitit, & nutritor. Maria autē uxor Zebedæi, & ipſius Annę, & cuiuſdā Salome fuit, qui poſt Cleopham habuit eā. vnde legitur in euangelio. Maria Iacobi, & Salome. Maria Magdalenæ ſoror Lazari, & Marthæ fuit, quæ domini pedes lachrymis ſuis lauit, & capillis ſuis extersit. Quapropter ei ipſe peccatorum veram ablutionem, & ſpiritalem vnctionem retribuit, de qua dñs ſeptem dæmones eiecit. Quinta vocatur Aegyptiaca, cuius proſapia ad pręſens non inquirit.

Mariæ quinque.

E

Quid enim faciant, neſciūt

Matth 16. Luc. 7.f.

F

Incipit

Argumentum in epiſtolam Iacobi.

IAcobus Apoſtolus ſanctum inſtituit clerum, de cultura cœleſtium præceptorum, & regula catholicæ obſeruantiæ, & de inuictæ patiētię maieſtate, & de reuelatione plurimorum, & de mandatione magiſtrorum.

Hanc D. Iacobi epiſtolam vere Canonicam eſſe.

A

Canon. 84. *Apoſtol. Sunt omnibus vobis clericis ſimul, & laicis venerandi, ac ſacri libri, veteris quidem teſtamenti, Moſis quinque, Geneſis, Exodus, &c. Noſtra vero, hoc eſt, noui teſtamenti, euāgelia quatuor, Pauli epiſtolę quatuordecim, Petri duę, Ioannis tres, Iacobi vna; Iudæ vna.

Canon. 59. Conc. Laodic. Quę oporteat legi in Eccleſiis, & in authoritatē recipi, hæc ſunt Gen. Exod. & c. Noui teſtamenti euangelium ſecundū Matthæum, &c. Canonicæ epiſtolæ ſeptem, Iacobi vna, Petri duæ, Ioannis tres. & cætera.

Can. 7. Conc. Mileuit. Sanctus enim, & iuſtus erat Iacobus Apoſtolus, cum dicebat, In multis offendimus omnes.

Cęleſ. hier. c. 1 *Dion. Areopag. Omne datum optimum, & omne bonum

B perfectum deſurſum eſt, deſcendens a patre luminum.

Epiſto. 1. *Ana. Martyr. Quicunque (vt ait Iacobus Apoſtolus) totam legem ſeruauerit, defecerit autē in vno, factus eſt eiuum re⁹.

Epiſto. 1. *Alex. primus. multum enim (vt ait beatus Iacobus Apoſtolus) valet deprecatio iuſti.

Epiſto. 1 *Vrb. primus. Quid prodeſt fratres mei, Iacobus Apoſtolus ait, Si fidem quis dicat ſe habere, opera autem non habeat?

I 4. com. ad Romanos. *Orig. Nec ſolus hæc Paulus, in ſuis epiſtolis ſcribit, audi & Iacobum fratrem Domini ſimilia proteſtantē, cū dicit, qui voluerit amicus eſſe huius ſeculi, inimicus Dei cōſtituetur.

In hynopſi. *Atha. Epiſtolæ catholicæ ſeptem ab authoribus ſuis, & ipſę nomina ſortitę ſunt. Hanc (primam) n. Iacobus ad diſperſas duodecim tribus in Chriſtum credentes ſcripſit.

I. in Po. *Cyr. Alexand. Beatus quoque Iacobus in epiſtola ſua, Eſtote, ait. factores verbi, & non auditores tantum, &c

C

*Damaſ. Hi noui teſtamenti libri ſunt, quatuor Euangelia, Acta Apoſtolorum, ſeptem catholicæ epiſtolæ, vna Iacobi, duæ Petri, &c.

*Nicep. Huius (Iacobi Apoſtoli) eſſe creditur prima inter catholicas, epiſtola, magnificè cum multa libertate ſcripta.

* Idem. Porro diuus Iacobus frater Domini, duodecim tribub. unā Catholicam ſcripſit epiſtolam, duas itidem Petrus, tres diuinus Ioannes: unam Iudas Iacobi frater; quas numero ſeptem vniuerſas, vt germanas, atque natiuas dudum Eccleſia recepit; & in numerum noui Teſtamenti vernaculorum librorū, q̄ maxime retulit.

*Corn. primus. Summopere ergo ſanctus Iacobus Apoſtolus prohibens ſacramentum, loquitur dicens. Ante omnia fratres mei, nolite iurare.

*Amb. Iacobus Apoſtolus ita loquitur. Nolite errare fratres mei dilecti, &c.

*Aug. Totus canon ſcripturarum his libris continetur, quinque Moyſeos, &c. His quadraginta quatuor libris veteris teſtamenti terminatur authoritas. Noui autem quatuor libris euangelii, quatuordecim epiſtolis beati Pauli Apoſtoli, Petri duabus, tribus Ioannis, vna Iudæ & vna Iacobi, &c.

*Innoc. primus. Adiecit etiam filius meus Celeſtinus in epiſtola ſua eſſe a tua dilectione poſitum illud, quod in beati Iacobi epiſtola conſcriptū eſt. Infirmatur quis in vobis? &c.

* Leo primus. Dicente beato Apoſtolo Iacobo. Si quis ueſtrum indiget ſapientia.

* Greg. primus. Hinc Iacobus atteſtatur dicens. quicunque totam legem ſeruauerit, offendat autem in vno, factus eſt omnium reus, & cetera.

INCIPIT EPISTOLA CANOnica beati Iacobi Apoſtoli.

CAP. I.

a Supplantator vitiorum, vel luctator. Celebris perſona.

a IAcobus Dei, & Dñi noſtri Ieſu Chriſti ſer- 1 2

a Officium celebre. b Non omnibus, ſed aliquibus de omnibus.

b uus duodecim tribubus quę ſunt in diſperſio 3 4

a Fidem, & conſtantiam, vel vitam æternam optat. b Tribulatio in præſenti, iuſtitiam, in futuro auget coronam. Nihil eſt vnde doleatis, vnde dubitetis.

c ne, ſalutem. Omne gaudium exiſtimate 5 6

INCIPIT EXPOSITIO IN Epiſtolam beati Iacobi Apoſtoli Canonicam.

CAP. I.

a IAcobus. Iſte Eccleſię Ieroſolymitanę, poſt apoſtolos ad prędicandum miſſus curam, & regimen ſuſcepit.

I. 2. hiſt. c. 1 *Euſeb. Hunc ipſum Iacobum, qui dicebatur frater Domini, qui & iuſtus cognominatus eſt ab antiquis, virtutum merito, & inſignis vitæ priuilegio, primum hiſtoriæ tradiderūt ſuſcepiſſe Eccleſiæ, quæ in Hieroſolymis eſt, Sedem, ſicut

I. 8 conſt. apoſ. c 41 Clemens in ſexto diſpoſitionum libro aſſerit, &c.

*Clem. Rom. Et ego Iacobus frater (i. conſobrinus) Chriſti, ſcd̄m carnem, ſeruus autem tanquam Dei vnigeniti, Eps ab ipſo Domino, & ab Apoſt. Hieroſ. ordinatus hæc dico, &c.

I. 7. hiſ. c. 15 *Euſe. Denique & Iacobi cathedra, qui primus in terris eps ab ipſo Saluatore, & ab Apoſtolis in Hieroſolymis eſt elect⁹, queinque fratrē Dñi volumina diuina deſignant, vſq; in hodiernum ibi conſeruatur, atque in ea ſedent oēs qui uſque ad pręſens tempus ſedis illius ſacerdotium ſortiuntur. Seruatur ergo cum ingēti ſtudio velut a maioribus tradita memoria ſanctitatis, & cum magna veneratione habet, vel vetuſtatis, vel primę ſacerdotij ſanctificationis obtentu.

*Metap. Cum ei liceret ſeipſum uocare Apoſtolum, Epiſcopū fratrem Domini, &c conſulto magnificis titulis abſtinuit, tū quia delectabat humilioribus. exēplo Chriſtū vt phariſęorum faſtum, & arrogantiam coargueret, &c

b, *Duodecim trib.* Præcipuam ſolicitudinem de iſtis habere ad 12. pertinebat Apoſtolos qui legatione pro domino in circunciſione fungebantur. Vnde & Paulus dicit, *Iacobus, & Cephas, & Ioannes qui videbantur columnæ eſſe dextras dederunt mihi, & Barnabæ ſocietatis, vt nos in Gentibus, illi autem in circunciſione, &c.* idcirco eis ſcribit pręcipue, & quia ipſe a cęteris Apoſtolis ſuper eos ordinatus erat Epiſcopus. Gal.

c *Omne gau.* Ne indignemini ſi mali in mūdo florēt, ſi vos patimini, qa nō eſt Chrianę veritatis in tpalib. exaltari, ſed potius deprimi, Mali nihil habēt in cęlo, vos nihil in mūdo Spe illius boni ad qd̄ tēditis qdqd in via contingat gaudere debetis.

Cum

Incipit Poſtilla Nicolai de Lyra ſuper epiſtolam ſancti Iacobi Apoſtoli Canonicam,

1 IAcob. d. &c. Liber iſte diuiditur in quatuor Apoſtolos huius libri ſcriptores, ſicut dictum fuit de lib. 12 Prophetarum, qui diuiditur ſecundum numerum 12. ſcriptorum. partes autem libri patebunt proſequendo. Prima pars continet epiſtolam beati Iacobi, quæ diuiditur in duas partes. ſ. in prooemium, & in tractatum. Secūda incipit ibi. *Omne gaudium.* in prima parte primo deſcribitur perſona ſalutans ex nomine, cum dicitur. Iaco. iſte eſt Iacobus minor frater Iudæ Apoſtoli, & filius Alphei. Alius vero Iacob. qui dicitur maior fuit frater Iohannis apoſtoli, & euangeliſtæ, & filius Zebedæi. Scd̄o ex religione, cum dr̄. 2 *Chriſt. ſer.* Non aūt dicit apoſtolus, quia ſcribebat cōuerſis ex Iudaiſmo q̄ pferebāt ſe cōuerſis ex Gētilitate, vt patet Act. 6. Et in epiſtolis Pauli in pluribus locis, pp qd̄ vt eos induceret ad humiliationē exēplo ſui nō nominat ſe Apoſtolum, quod nomen eſt dignitatis, ſed ſeruum, quod nomen eſt ſubiectionis. Conſequenter deſcribuntur perſonæ ſalutatæ cum dicitur. 3 *Duod. trib.* Ex quo patet quod ſcribebat conuerſis de Iudaiſmo. Populus enim Iudaicus in duodecim tribus diuidebatur.

4 *Quæ ſunt in di.* i. extra terram Iudææ. Illos enim qui erant in Iudæa poterat informare verbo, qui modus informandi efficacior eſt, quam ſcripto, erat. n. Epiſcopus Ieroſolymitanus, & ſic illi qui erant in Iudæa, cuius metropolis eſt Ieruſalem, erant de diœceſi ſua. Conſequenter exprimuntur bona optata, cum dicitur. 5 *Salu.* ſ. per gratiam in præſenti, & gloriam in futuro. 6 *Omne gau.* Hic incipit tractatus, in quo beatus Iacobus nominat credentes bene ſe habere. Primo reſpectu ſui. Secundo reſpectu proximi, ca. ſe. Tertio reſpectu Dei, c. 4. ibi. *Audituri.* ſecundum ordinem doctrinæ a magis notis ad minus nota procedendo, iſta tamen diuiſio non eſt ſic præciſa quin in vna parte ponatur aliquid de pertinentibus ad alias, & econuerſo, & hoc propter connexionem virtutum.

Circa primam partem conſiderandum, quod reſpectu ſui homo bene ſe habet per hoc quod tētationibus viriliter reſiſtit, per hoc quod veritati humiliter acquieſcit, Quia p primū vitantur vitia, & acquiruntur virtutes morales. Per ſcdm vero ex pl...

ignor...

A a *Cum in tentationes varias incideritis.* A perfectioribus incipit de extrinſecis tentationibus.

b *Scientes.* Ideo tentamini aduerſis, vt per hoc probare poſſitis, quàm firmam fidem futuræ retributionis in corde geſſetis, quod eſt intelligere virtutem ipſius patientiæ.

pientia, poſtulet a Domino, qui dat omnibus affluenter, & D non improperat, & dabitur ei, &c.

Tanta eſt vtilitas tribulationum, quam ſi quis ignorat, nõdum illuminatur per Spiritumſanctum, petatur igitur, vt per Spiritumſanctũ aperiatur ſenſus tuus, & cognoſces qua pietate pater corrigit filios quos recipit. Nec quiſquam cõſcius ſuæ fragilitatis diffidat, qa dat omnibus. *Bene dicit enim omnes timentes ſe, puſillos cum maioribus.* Et quia multi petunt, qui non merentur accipere, ſubdit qualiter petere debent; *Poſtulet autem in fide nihil hæſitans.* — Beda. — Heb.12.b — †efficit — †Rom.5.a

c *Probatio fidei veſtræ patientiam operatur.* Eadem ſententia, ſed cõuerſo ordine in Paulo legitur; *Scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia vero probationem, probatio vero ſpem.* Patientia enim operatur ꝓbationem, quia cuius patiẽtia per tribulationes non vincitur, perfectus probatur, quæ ſententia hic quoque dicitur; Patientia opus perfectum habet, & probatio operatur patientiam, quod eſt, tribulatio quæ datur ad ꝓbationem fidei, facit per patientiam exerceri, per quod fides perfecta probatur.

a Quia ex eodem patre ſunt idem habituri. b Vel a perſecutione, vel a concupiſcentia. c Quæ varie tentant. d Quia ſi ex alto venit fidei.

a fratres mei, cum in tentationes varias incideritis, ſcientes, 1
b a Id eſt, tribulatio qua fides probatur. b Quam exigit fides noſtra. c Facit intelligere, & ha- 2
bere virtutem patientiæ. d Id eſt, perfecte operantes facit, propter hoc equidem ſequitur, vt
ſitis perfecti non deficientes in tormentis, & in futuro integri 3
plenam beatitudinem ſuſcipientes.
c quòd † probatio fidei veſtræ patientiam † operatur. † pa- 4
tientia autem opus perfectum habet, vt ſitis perfecti, & in- 5 6
d tegri, in nullo deficientes. Si quis autem veſtrum indiget 7
a Quæ poſſit intelligere, quam vtilis ſit tribulatio. b Spiritum illuminatorem. c Pie peten- 8
tibus. Non enim omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum: nec omni iu-
ſto dat quod petit, ſi contra ſuam ſalutem petat, ſicut & Paulo cui dictum eſt, dum peteret ſtimulum
tolli: Sufficit tibi gratia mea. d Quia dona eius non ſunt ad menſuram.
ſapientia, poſtulet a Deo, qui dat omnibus † affluenter, 9
a Fragilitatem. b Ipſa ſapientia, quæ de cœlo venit. c Sic credat, & ſic viuat, vt dignus
ſit exaudiri, quia qui obdurat, vel declinat aurem, ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis.
& non improperat; & dabitur ei. Poſtulet autem in 10 11
e fide nihil hæſitans. Qui autem hæſitat, ſimilis eſt flu-
a Quia a vento tentationis mouetur, vt fluctus. 12
ctui maris, qui a vento mouetur, & circumfertur, 13
a Quoniam quidem qui hæſitat, ſimilis eſt fluctui maris. b Carnalis qui hæſitat. 14
c Ex merito. Vel hic, vel in futuro.
Non ergo exiſtimet homo ille, quòd accipiat ali- 15 16

F e *Qui autem hæſitat.* Qui conſcientia peccati preſſus dubitat de præmijs cœleſtibus ſuperueniente vento tẽtationum facile deſerit fidei ſtatum, & ſecundum tentantis voluntatem diſtrahitur ad errorem, & fit a Deo alienus. — Beda. — †ſimpliciter, pure.

d *Si quis autem ve. indi. ſa.* ✠ Irenæus. Deũ ſcire nemo poteſt, niſi Deo docẽte, hoc eſt, ſine Deo, non cognoſci Deum. Hoc ipſum autem cognoſci eum, voluntatem eſſe patris. Cognoſcunt enim cum quibuſcunque reuelauerit filius, & ad hoc filius reuelauit patrẽ, vt per eũ omnibus manifeſtetur, & eos q credunt ei, iuſti in incorruptelam, & in æternum refrigeriũ recipiat.

✠ Auguſtinus. Sapientia mihi videtur eſſe rerum humanarum, diuinarumque, quæ ad beatam vitam pertineant, non ſcientia ſolum, ſed etiam diligens inquiſitio.

✠ Idem. Sed forte continentia Dei donum eſt, ſapientiam vero ſibi ipſe homo præſtat, qua illud donum non ſuum, ſed Dei eſſe cognoſcat. Immo Deus ſapiẽtes facit cæcos, & teſtimoniũ Dei fidele ſapiẽtiã pſtat paruulis. Et ſi qs indiget ſapientia,

✠ Damaſcenus. Fratres, Chriſtianus fide cenſetur. Quare qui cum fide accedit, multa lucratur. Qui aũt hæſitat, maris fluctui ſimilis, qui vẽto iactatur, & circumflatur, is nihil accipiet. Oẽs enim ſancti per fidem placuerunt Deo, Proinde in cordis rectitudine, non aũt in multis argumẽtis, Eccleſię ſuſcipiamus inſtituta. — Orat. 3. de imaginibus.

✠ Auguſtinus. Si fides deficit, oratio perit. Vnde & Apoſtolus cum ad orandum exhortaretur, ait; *Omnis quicunque inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit.* Et vt oſtenderet fidem eſſe fontem orationis, nec poſſe ire riuum vbi caput aqua ſiccaretur, adiunxit. *Quomodo inuocabunt, in quem non crediderunt?* Ergo vt oremus, credamus, vt & ipſa non deficiat fides, qua oramus, oremus. Fides fundit orationem, fuſa oratio fidei impetrat firmitatem, &c. — Serm. 36. de verbis Dom. — Rom.10. — F

Oecume-

NICOLAVS DE LYRA.

ignorantia, & acquirũtur virtutes intellectuales. Secũda incipit, ibi: *Scitis fratres mei.* Prima diuiditur in tres. Nã Beatus Iacobus primo ponit ſuã informationẽ. Secũdo infert intentã cõcluſionẽ, ibi: *Glorietur autem.* Tertio remouet erroneã opinionẽ, ibi; *Nemo cum tentatur.* Prima adhuc in duas: quia primo inducit ad reſiſtendum tentationibus in caſibus certis. Secundo in dubijs, ibi: *Si quis autem.* Ad euidentiam primi conſiderandum, ꝙ tentationes metum inducentes de amiſsione boni iam habiti, ſunt vehementiores, quàm illæ quæ inducunt appetitum de acquiſitione non habiti. Vnde dicit Aug. Terrena diliguntur arctius adepta, quàm concupita conſtringant. Nam illa velut incorporata, præſcinduntur, iſta vero velut extranea repudiantur, & quanto ſunt magis intrinſeca, tanto metus de amiſsione eſt vehemẽtior, ſicut metus de amiſsione vitæ, vel membrorum aliquorum, quàm de amiſsione bonorum poſſeſſorum, & ideo qui bene reſiſtit tentationibus illis, bene poteſt reſiſtere, & alijs. Quia ſecundum ꝙ dicit quidã, non eſt conſentaneum rationi, cupiditate eum vinci qui metu nõ frangitur. Et ideo Beatus Iacobus docens reſiſtere tẽtationibus, ponit exemplum de tentationibus metum inducẽtibus de amiſſione boni iam habiti, cuiuſmodi ſunt perſecutiones in perſonis, vel rebus iam poſſeſsis. Dicit ergo: *Omne gaudium.* i. cęleſte gaudiũ, quod includit in ſe perfectionẽ eminentius oĩs boni gaudij.

1 *Exiſtima. fratres mei.* Finaliter conſequi.

2 *Cum in tentationes varias incideritis.* Si fortiter eis reſtiteritis.

3 *Scientes quod probatio fidei veſtræ.* In perſecutionibus, per quas declaratur homo fideliter adhærere Deo, quando per aduerſa quæcunque non ſeparatur ab eo.

4 *Patientiam operatur.* Nam per eam ſufferentiam frequentatam virtus patientiæ acquiritur, per quem quidem habitum ſufferentia fit talium, quæ primo erat ſibi difficilis.

5 *Patientia autem opus perfectum habet.* In perſecutionibus enim illud quod primo occurrit ſuſtinenti, eſt triſtitia, ex hoc vlterius inſurgit ira, quæ eſt appetitus vindictæ contra perſequentem, & tertio odium. Virtus autem patientiæ aufert triſtitiam iſtam, vt patet ex dictis, & ſic præſcindit radicem duabus alijs, quia qui non iraſcitur contra perſequentem, nec odit eum, ideo bene dicitur ꝙ in hoc habet opus perfectum, propter quod ſubditur.

6 *Vt ſitis perfecti, & integri.* Quia qui bene reſiſtit tentationibus iſtis, de facili reſiſtit alijs, vt ſupra dictum eſt.

7 *In nullo deficientes.* Quia ſicut ſupra dictum per hoc euitantur vitia, non ſolum, ſed etiam acquiruntur oppoſitæ virtutes.

8 *Si quis.* Hic conſequenter docet reſiſtere tentationibus in caſibus dubijs: tentatur enim quis aliquando de aliquo perpetrando quod ignorabat eſſe illicitum, & aliquando de malo ſub ſpecie boni, propter quod ad reſiſtendum tentationi in huiuſmodi caſibus neceſſe habet ab alio dirigi. Infallibile vero directiuum, eſt ipſe Deus, qui non deficit ad ſe veraciter recurrentibus, qa ſi natura nõ deficit in neceſſarijs, multo minus auctor naturæ, propter quod tales dirigit per ſeipſum, vel per miniſterium, ſicut patet Act. 10. de Cornelio: ad cuius directionem miſit Petrum. Ideo dicit Beatus Iacobus; *Si quis autem veſtrum indiget ſapientia;* Quod contingit in dubijs.

9 *Poſtulet a Deo, &c.* Nam omnibus hominibus dat bona naturæ, quæ ſunt magna valde, & ſuper hæc ſe diſponentibus dat bona gratiæ, quæ ſunt maiora, & perſeuerantibus bona gloriæ, quæ ſunt maxima.

10 *Et non improperat.* Scilicet, gratis: nam frequenter ingratis Iudæis improperauit per Prophetas beneficia eis exhibita in exitu de Aegypto, in deſerto, & in terra promiſſionis.

11 *Et dabitur ei.* Nam petitio ſemper exauditur, quando fit pie, pro ſe, & perſeueranter.

12 *Poſtulet autem in fide.* Ieſu Chriſti.

13 *Nihil hæſitans.* De diuina poteſtate, ac etiam voluntate dandi petentibus debite, ſcilicet, piè pro ſe, & perſeueranter.

14 *Qui autem hæſitat.* De poteſtate, vel voluntate diuina.

15 *Similis eſt fluctui maris.* Quia eſt inſtabilis non habens mentem in Deo ſtabiliter fixam.

16 *Non ergo exiſtimet homo ille, quòd accipiat aliquid a Domino.* De pertinentibus ad bona gratiæ, quia naturæ bona ſunt bonis, & malis communia, Matt. 5. g. Qui Solem ſuum oriri facit ſuper bonos, & malos, &c. Si autem aliquis hæſitet de proprio defectu in petendo, dubitans ne petat inſufficienti modo, pro tali hæſitatione non impeditur ſuæ poſtulationis exauditio; ſed hæſitans de Deo impeditur. De quo adhuc ſubditur.

6 Vt — Vir

a ¶Qui hæſitat non accipit, qui hæſitat duplex eſt. & duplex non accipit.
b Facile aduerſis terretur:& proſperis irritatur,vt a veritate diuertat.
a quid à Domino. Vir duplex animo inconſtans eſt in omni 1
a ¶Factus pauper,& depreſſus inter malos,hanc humiliationem intelligat apud Deum exaltationem. 2
b bus vijs ſuis. Glorietur autem frater humilis in exaltatione 3
a ¶Cito gratiam ſuam amittit. 4
c ſua, diues autem in † humilitate ſua: quoniam † ſicut flos 5
a ¶Hæc gloria. b ¶Vere eſt flos cito tranſit,quia. c ¶Iuſtitiæ Chriſtus. 6
d † fœni tranſibit. Exortus eſt enim Sol cum ardore, & areſe 7
a ¶Tunc. b ¶Decidente flore tota pulchritudo fœni perit. ¶Honor ſeculi. amici, & talia. 8
e cit fœnum, & flos eius decidit, & decor vultus eius depe-
a ¶.i.in actibus peribit,quia iter Domini rectum negligit. b ¶Vere debetis pati tentationem.
f rijt. Ita & diues in itineribus ſuis marceſcet. † Beatus vir 9
a ¶Quia per exercitium tentationum probatur in fide perfectius:propter quod etiam tentatur. 10
b ¶Vere fidelis per tentationem. 11
g qui ſuffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit ac- 12
a ¶Vt triumphatores. ¶Per Prophetas,& Apoſtolos. ¶Non mundana. 13
cipiet coronam vitæ, quam repromiſit Deus † diligenti- 14
a ¶Cum tentatione interiori capiatur. b ¶Quaſi Deus immittat malas cogitationes. 15
16
h bus ſe. Nemo cum tentatur, dicat quoniam a Deo tente- 17
i

† humiliatione
† herbæ

A ✻ Oecumenius. Aufer igitur a teipſo omnem animi duplicitatem, neque omnino cum aliquid a Deo petis, animo vacilles dicendo,apud teipſum. Quõ poſſum a Deo quippiã petere,& accipere.q totus in ipſum peccauerim? Ne hęc cogites,ſed ex toto corde conuertere ad Dñm, & pete ab ipſo ſine hæſitatione,& cognoſces multitudinẽ miſericordiæ eius, ꝙ nequaquam te deſerat, ſed petitionem animæ tuæ complebit; Non eſt enim Deus: ſicut homines, qui mutuarum iniuriarũ meminerũt;ſed ipſe obliuiſcitur iniuriæ.& miſeretur creaturæ ſuæ.

Vir duplex quis dicatur. a *Vir duplex*. Duplex eſt, qui genu ad preces flectit, & mordente conſcientia de impetratione diffidit.

Beda. Duplex qui vult gaudere cum ſeculo, & gaudere cum Deo;qui

B de bonis quæ agit, nõ Deum, ſed fauorem quærit; vnde dicitur;

Eccleſ.2.c. Væ ingredientibus terram duabus vijs.

Epiſt. quod Nicæna ſyn. ✻ Athanaſius. Hæretici Euſebiani mutato animo, tãquam ad vomitum regreſſi ſunt. Et quomodo non odio digni ſunt, qui nunc tandem contradicunt (decretis Concilij Niceni, de conſubſtantialitate Filij cum patre,) eoſque quos prodiderunt, duces ſuæ hæreſis habere volunt: homines nimirum tales, quales Diuus Iacobus duplices corde, & inſtabiles in omnibus vijs appellat, nunquam vnam eandemque ſententiam, ſed alias aliam fouentes, dictaque ſua nunc laude, nunc vituperio proſequuntur, vt quod iam probarint,a veſtigio damnent?

Lib.1.c.5. ✻ Irenæus. Cum ſint duo, vel tres (hæretici) de eiſdem non eadem dicunt,ſed & rebus, & nominibus contraria reſpondent.

De præſcrip. Apolog.c.39. ✻ Tertull. A regulis ſuis variant inter ſe,dum vnuſquiſque pro ſuo arbitrio modulatur quæ accipit, &c.

b *Glorietur autem frater humilis,&c.* ✻Tertull. Quod fratres nos vocamus, non alias infamant (ethnici) quam quod apud ipſos omne ſanguinis nomen de affectatione ſimulatum eſt. Fratres autem veſtri ſumus, iure naturæ matris vnius. Fratres dicuntur & habentur,qui vnum ſpiritum biberunt ſanctitatis, qui de vno vtero ignorantiæ,eiuſdem ad vnam lucem expauerunt veritatis.

Lib.5. ſtromat. ✻ Clemens Alexandrinus. Fratres nos omnes eſſe, vtpote vnius Dei, & vnius Magiſtri, alicubi Plato dicere videtur hoc modo. Qui in ciuitate eſtis, omnino fratres eſtis,& cæt.

C c *Diues autem*. Diuitem vocat qui totam ſpem in diuitijs ponit. non nocet habere diuitias, ſed amare. *Diues autem*. glorietur ironice. Q.non debet gloriari in ſua gloria qua ſuperbit,& alios opprimit, quia finienda eſt, & humilianda in inferno. Vel, *Glorie.in humil.ſua.* id eſt, non ſuperbia,ſed humiliet ſe ſubſeruiendo alijs de diuitijs.

d *Quoniam*

d *Quoniam ſicut flos fœni. Iuſtus vt palma floret.* Iniuſtus vt fœnum: quia ille manet,hic cito tranſit. Flos iuſti ſpes quæ fructum expectat, radix iuſti charitas quæ immobilis manet. Mali radix cupiditas,flos delectatio temporalium.

e *Exortus enim Sol cum ardore,&c.* ✻ Ambroſius. In germinum ſpecie, & ir virentis herbæ munc te; imago eſt vitæ hu manæ, & naturæ noſtræ ſpeculum elucet Viret enim gloria hominis in carne, tãqu flos fœni, & quæ pu tatur eſſe ſublimis, e xigua quaſi herba eſt præ matura vt flos,ca duca quaſi fœnũ. H dic videas adoleſcen tem validum,pubeſc tis ætatis virtute fl rentem, gratia ſpeci ſuaui colore: craſtin die tibi facie, & or mutatus occurrit. Q pridie tibi lautiſſim decore formæ gra viſus eſt, alio die m ſerãdus apparet,ægritudinis alicuius infirmitate reſolutus. Pleroſque aut lab frangit,aut inopia macerat,aut cruditas vexat,aut vina co rumpunt,aut ſenectus debilitat,aut delitiæ eneruant,aut l xuria decolorat,&c.

f *Diues in itiner.* Viæ diuitis temporalia, quibus beatifica quærit, quæ cito deſtruentur. Ardor Solis, aduentus ſeu iudicis; vel in morte cuiuſque improuiſus, vel in iudic communiter. In quo iuſtus, vt arbor fructifera manebit.

g *Beatus vir.* Quia difficile eſt hortari ad contemptũ mu di,ſubdit de magnitudine prçmij; *Beatus vir,&c.* Non ſolu verbera, & carceres debetis pati, ſed & amiſſionem rerũ t poraliũ q̃ ſunt viles,& trãſitorię, & amatores earũ punięc ✻ Athanaſius. Memores quomodo Arriani ſeſe primu aduerſus Beatum martyrem Petrum,deinde contra mag Achillam,poſtremo contra Beatum Alexandrum geſſeri modo perſequendi mei,occidendiq́ue occaſiones ſolert aucupantur,id enim ſitiunt nec quieſcere poſſunt,(tanta auiditas ſanguinis noſtri effundendi) verum eius rei mi nulla cura. Scio enim & præmium his qui ſuſtinent ret buendum eſſe a Saluatore,& quod vos vbi ſuſtinueritis,h bebitis gloriam,qua dicere licebit; Fidem ſeruauimus. R pietis aũt coronã vitę,quã repromiſit Deus diligentibus

h *Nemo cum tentatur.* Hactenus de tentationibus exterio bus,nunc de illis quas interius inſtigante diabolo,vel etia fragilitate naturę toleramus. Vbi etiam illorũ errorem d ſtruit,qui dicebant malas cogitationes,ſicut & bonas a D nobis inſpirari,& hominem quaſi ex neceſſitate peccare.

i *Quoniam a Deo tente.* Exteriorem tentationem immit Deus ad probationem ſuorum, interiorem vero qua ſe concipitur furtũ,adulteriũ, homicidiũ, non immittit De ✻ Auguſtinus. Eſt tentatio adducens peccatum,qua De neminem tentat:& eſt tentatio per fidem,qua Deus ten re dignatur. Ioan.6. *Hoc autem dicebat tentans eum.*

✻ Idem.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Vir duplex animo.* Nunc Deo adhærens,nunc mundo.

2 *Inconſtans eſt in omnibus vijs ſuis.* Id eſt,operibus ſuis, nihil ducens ad perfectum.

3 *Glorietur.* Poſtquam Beatus Iacobus induxit ad reſiſtendum perſecutionibus: hic conſequenter concludit intentum, ſcilicet quòd non ſolum ſunt ſuſtinendæ patienter,ſed etiam gaudenter propter præmium ſecundum quod dicit Saluator Matt.5.a. Beati eſtis, cũ maledixerint vos homines, & perſecuti vos fuerint,&c. Sequitur: Gaudete,& exultate, quoniam merces veſtra copioſa eſt in cœlis. Et hoc eſt quod dicitur: *Glorietur autem frater humilis.* id eſt,abiectus,& depreſſus.

4 *In exaltatione ſua.* In cœleſtibus futura.

5 *Diues autem in humilitate ſua.* Ironica eſt locutio, vt dicit Gloſa. cui concordat ſequens litera,cum dicitur.

6 *Quoniam ſicut flos fœni tranſibit.* Ita cito deficiet eius potentia. Et ponit exemplum ſenſibile,dicens.

7 *Exortus eſt enim Sol cum ardore.* Exiſtens in Cancro, vel Leone.

8 *Et areſecit fœnum.* Quia deficit eius viror,& decor. Et applicat ad propoſitum,dicens.

9 *Ita & diues in itineribus ſuis.* Scilicet potentia, & gloria.

10 *Marceſcet.* ſ. in morte, & etiam aliquando ante mortem.

11 *Beatus vir.* In ſpe.

12 *Qui ſuffert tentat.* Ita quòd non vincitur ab ea, ſed vincit.

13 *Quoniam cum probatus fuerit.* Sicut aurum in fornace.

14 *Accipiet coronam vitæ.* Et tunc erit beatus in re.

15 *Quam repromiſit Deus diligentibus ſe.* Quia nihil eſt ac ptum Deo, niſi fiat ex charitate. 1. Corinth. 13. Si diſtribu omnes facultates meas in cibos pauperum,&c. Sequitur: Ch tatem autem non habuero,nihil mihi prodeſt.

16 *Nemo cum tentatur dicat quoniam a Deo tentetur.* Hic con quenter circa prædicta remouet errorem duplicem. Secund remouet,ibi: Nolite itaque: Circa primum ſciendum,quòd q potentiæ animæ ſunt a Deo, & actus earum, ideo dixerunt qui,quòd tentatio inducens ad malum eſt a Deo,ita quòd D eſt actor mali culpæ,volentes per hoc peccata ſua excuſare,p pter quod remouet hoc, dicens: *Nemo cum tentatur.* id eſt, tentationem ad peccatum inducitur.

17 *Dicat quoniam a Deo tente.* Quoniam hoc eſt falſum.

Deus

✠ Idem. Eſt tentatio quæ probat, de qua dicitur. Tentauit Deus Abraham. Tētatio vero illa de qua Iacobus loquitur, non intelligitur niſi qua quiſque peccato implicatur.

a *Vnuſquiſque tentatur.* Duo ſunt genera tentationū. Vnum quod ꝓbat, ſecundū quod tētauit Deus Abrahā, Aliud quod decipit, ſecundū quod Deus neminem tentat. Cum ſuper fundamentum, lignum, fœnum, ſtipulam ædificamus, diabolus ſuper ponit incendiū. Aedificemus aurum, argentum, lapides precioſos: & tentare non audet, nec tamen omnino deſinit, ſed ſedet in occultis, vt interficiat innocentem.

Aug. Tribus modis tentatio agitur ſuggeſtione hoſtis, delectatione, vel etiam conſenſu noſtræ fragilitatis. Quod ſi ſuggeſtioni non conſentimus, tentatio nobis ad victoriam prouenit. Si ſuggeſtio illicit delectando offendimus, ſed nondum mortem incurrimus. At ſi delectationem concepti facinoris in corde ſequitur partes prauæ actionis, iam nobis mortis reis victor hoſtis abſcedit.

Diuerſa intentione tentat Deus, & diabolus; Diabolus tentat, vt tentatum in triſtitiam mittat, in amaritudinem, in murmuratione contra Deū, & in deſperationē. Deus tentat, vt homini ſuam infirmitatē agnoſcenti, & confitenti, in ſola ſpe diuinæ miſericordiæ conſtare fortitudinē oſtēdat. vnde; *Nam virtus in infirmitate cognoſcitur, ſiue perficitur.* Et in Pſal. *Infirmata eſt, tu vero perfeciſti eam.* In tentationibus triſtitia repellitur gaudio. In ſucceſſibus aūt ſuperbia timore deprimitur,

✠ Bernardus. Quod ſcriptum eſt, vnuſquiſque tentatur a propria concupiſcentia abſtractus, & illud: Corpus quod corrumpitur aggrauat animam: & illud Apoſtoli, Inuenio legem in membris meis, &c. Putari poſſunt cogere voluntatem, & pręripere libertatem. At vero quantislibet quis intus foris ve tentationibus vrgeatur, libera profecto ſemper quantum ad arbitrium ſpectat, voluntas erit: libere quippe de ſuo nihilominus conſenſu iudicabit.

✠ Cyrillus Alexandrinus. Voluptas quædam ante omne peccatum pręcurrit, & feruens cupiditas ad delicta ſolet illicere, quę ante peccandi actum inſidet, & mentis conſenſum arripit, perſuadens facile hac via veniendum nobis eſſe quo gliſcimus. Quod diſcipulus Chriſti verum oſtendit, dicens; Vnuſquiſque a ſua cupiditate diſtractus, atque ſeductus tentatur. Cupiditas deinde poſtquam conceperit, parit peccatum. Vides quomodo ex cupiditate improbitas ortū ducit, Vides quomodo ex voluptatis ſemine delicta producuntur.

✠ Auguſtinus. Mortem ſine, ſi peccatum non ſinas. Noli cōſentire cōcupiſcētiæ tuæ. Nō eſt vnde cōcipiat niſi de te, conſenſiſti: Quaſi concubuiſti in corde tuo. Surrexit cōcupiſcentia, parit peccatū, quod generat mortē. Ergo ne abſtraharis a cōcupiſcētia tua, negāte illi. Noli eā ſeq, illicita eſt, laſciua eſt, turpis eſt, alienat te a Deo. Noli dare conſenſionis amplexū, ne plangas partū: quia ſi cōſenſeris, concipis. Nondum times peccatum? Time quo perducit peccatum, Dulce eſt peccatū, ſed amara eſt mors, &c.

b *Generat mortem.* Sicut qui tentatus ſuperat præmia vitæ, ita qui concupiſcentijs illectus ſuperatur, merito ruinam mortis incurrit.

c *Omne datum optimum, & omne donum perfectum.* Oſtenſo, ꝙ vitia non a Deo nobis, ſed a nobis ſunt, econtra oſtēdit, quia quid quid boni agimus, nō a nobis, ſed a Deo eſt. vnde patrem luminū vocat, id eſt, authorē omnium ſpiritualium donorum. Datum refertur ad naturam, donum ad gratiā, & datum ipſi homini donum gratię ſolet aſcribi. Sed & bonum naturæ a Deo eſt. In baptiſmo gratiam datum optimum, & in datione Spiritusſancti donum perfectum poteſt intelligi.

---

a ¶Non eſt immiſſor. b ¶Tentamentorum. c ¶Nullum in tentationem inducit.

tur. Deus enim † intentator malorum eſt. Ipſe enim nemi- 1

a ¶A Deo nullus, ſed potius. ¶Vel cum caro ſua pra ſibi quærit. vel cum diabolus incentiua immittit.

a nem tentat. Vnuſquiſque vero tentatur a concupiſcentia 2 3 4

a ¶A recto itinere. b ¶Ad malum.

ſua abſtractus, & illectus: Deinde concupiſcentia cum con 5 6

a ¶Delectando, vel conſentiendo. ¶Facinus in corde. b ¶Perducit ad actum manifeſte. c ¶Peractum, & in conſuetudinem prauæ vitæ perductum.

ceperit, parit peccatum, peccatum vero cum conſumma- 7 8

a Et quia peccata non ſunt a Deo. b Exiſtimando quod tentamenta vitiorum a Deo procedant.

b tum fuerit generat mortem. Nolite itaque errare fra- 9 10

a Quibus nihil inutile perſuaderem. b Mala non a Deo, potius bona. Quaſi diceret, a nobis diſſentire non debetis. Qu a prima gratia, & eius augmentum a Deo eſt. c Vt caſtitas, & aliæ virtutes.

c tres mei dilectiſſimi. † Omne † datum optimum, & om- 11 12

a ¶Executiuum ipſarum virtutum, vel vita æterna quæ eſt perfecta. b Quaſi radius Solis a Sole.

ne donum perfectum, deſurſum eſt deſcendens a patre lu- 13

a In cuius natura nulla mutabilitas, ſed identitas, & non ſolum in natura, ſed etiam in diſtributione donorum: quia ſola dona lucis, & non tenebras errorum immittit.

d minum apud quem non eſt tranſmutatio, nec † viciſſitu- 14

✠ Cyrillus Alexandrinus. Quoniam diuini ingenij eſt Deū cognoſcere, ad id nemo peruenturus eſt qui a Deo patre cognitionem non acceperit, nec id iniuria. Si enim omne datum optimum deſurſum eſt, &c. quomodo cognitio Chriſti dexteræ patris munus non erit? Aut quomodo veritatis perceptio, ſumma gratiarum omnium non erit? L. 4. in Io. c. 25

✠ Idem. Quemadmodū ramis arborū a radice qualitas nutrimētumq; præbetur, ſic ſpiritualium virtutē fructuū ab eo nobis cōcedi. Omne namq; bonū, non a nobis, ſed diuinitus datum habemus; Deo aūt nihil datur. Ipſe enim origo oīum eſt, ideo radix, & quaſi vitis eſt Chriſtus, nos autē palmites. l. 10. in Io. c. 13

✠ Fulgentius. A Deo emanat totius bonę voluntatis non tantum principium, ſed & perfectio. Neque enim Iacobi Apoſtoli prędicatio poteſt aliqua argumentatione caſſari, D. Omne datum optimum, &c. Nec quiſquam hominum, ſiue ad cogitandū, ſiue ad operandū quodcunque bonū pōt eē idoneus, niſi fuerit munere gratuito diuinę opitulationis adiutus, Deus eſt enim q operatur in ſuis, & velle, & pficere. Epiſt. 4. quę eſt ad Probam. Philip. 2.

d *Nec viciſſitudinis.* Lumen eius aliqua vmbra non intercidit, ut aliqua mala immittat, ſed ſemper bona lucis dona in nobis aliquando ſunt dona Dei, quę ſuperuenientia obumbrant peccata, quod non in Deo.

✠ Aug. Cognoſcimus nihil natura eſt immutabile, niſi ſolū Deū patrē, & filiū, & ſpiritū ſanctū, q. mutari nō pōt a bono. l. de dogm. Eccle. c. 58

✠ Hieron. Nec Angeli, nec animę ex ſeipſis perfectam habent immortalitatem, quia per gratiam eam poſſident. Dialog. 2. cont. Pelag.

✠ Gregor. Natura angelica, & ſi contemplationi authoris inhęrendo in ſtatu ſuo immutabilis ꝑmanet, eo tñ ipſo quo creatura eſt, in ſemetipſa viciſſitudinē mutabilitatis habet. l. 5. Moral. c. 27.

BOE-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Deus enim intentator malorum eſt. *Sed bonorum tamen, ſicut dicitur Geneſ. 22. a.* Tentauit Deus Abraham, *vt eius obedientiam innoteſceret alijs, & daretur eis in exemplum,*

2 Ipſe enim neminem tentat. *Inducens eum ad peccandum.*

3 Vnuſquiſque vero tentatur. *Tali tentatione ad peccatum inducente.*

4 A concupiſcentia ſua. *Inordinata, propter quod dicit Auguſt, 14. de ciuit. Dei; quod amor ſui vſque ad contemptum Dei facit ciuitatem diaboli, ad quā pertinet homo per peccatum generaliter, ideo amor ſui tendens ad contemptum Dei, qui eſt idem quod concupiſcentia inordinata, eſt cauſa omnis peccati, & ſubditur proceſſus cum dicitur.*

5 Abſtractus, & illectus. *Quia primo inſurgit complacentia, ſeu delectatio abſque conſenſu perfecto, & tunc adhuc ſtat in terminis peccati venialis.*

6 Deinde concupiſcentia cum conceperit. *i. inualuerit.*

7 Parit peccatum. *Inducens ad conſenſum perfectum.*

8 Peccatum vero cum con. fue. *In opere exteriori;*

9 Generat mortem. *Nam inducit ad reiterationē, & conſuetudinē, ad quā ſequitur obſtinatio, quæ eſt mors animæ. Nec argumentū inductum, ꝙ Deus ſit actor peccati valet, quia actus peccati inquantū actus eſt aliquod bonum. & ideo reducitur in Deum, ſicut in cauſam primam efficientem, Sed inquantum malus, eſt priuatio, nec habet cauſam efficientem, ſed deficientem, ſ. malitiam voluntatis, vel eius defectum, ſicut motus claudicationis eſt a virtute greſſiua effectiue, deformitas autem talis motus eſt ex curuitate tibiæ.*

10 Nolite. *Hic remouet ſecundū errorē; Quia ſicut dixerunt aliqui Deum eſſe authorē peccati, vt dictum eſt, ita alij dixerunt bonum meriti eſſe ab homine, ſ. Pelagiani, dicentes hominem ſine gratia poſſe vitam æternā mereri, quod remouet di.* Nolite errare. *Et ſubdit in quo.*

11 Omne. *Quod eſt bonum meritorium, faciens hominem vita æterna dignum.*

12 Et omne donum perfectum. *i. bonum gloriæ.*

13 Deſurſum eſt. *Et non eſt ab homine, quia bonum meritorium excedit proportionem naturæ creatæ, ſicut & finis ad quem ordinatur, ſecundum illud. 1. Corinth. 2. b.* Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit, &c.

14 Apud quem. *Immutabiliter enim facit mutabilia, ſicut noſter intellectus immaterialiter intelligit materialia, vnde dicit Boethius de conſolat. immobilis manens dat cuncta moueri. & idem declarat Philoſophus 8. Phyſicorum.*

Nec

BOETHIVS.

A

O qui perpetua mundum ratione gubernas
Terrarum, cælique ſator, qui tempus ab æuo.
Ire iubens, ſtabiliſque manens, das cuncta moueri. &c.

a Per quam regenerati in filios lucis. b Prius filios tenebrarum. c Doctrinæ Euangelij.
a dinis obũbratio. Volũtariè enim genuit nos verbo verita- 1
a Ad hoc. Quod a vobis habuiſtis ad vitia labi, a Domino ſuperna gratia illuſtrari. 2
b tis, ut ſimus † initium aliquod creaturæ eius. † Scitis fratres 3
Et vt initium creaturæ ad quod geniti eſtis in vobis perſeueret. A Doctoribus veritatis. 4
c mei dilectiſſimi. Sit autem omnis homo velox ad audien- 5
a Ne ante tempus præſumat docere.
d dum, tardus autem ad loquendum, & tardus ad iram. 6
a Iracundus, & ſi apud homines, apud Deum non eſt iuſtus. b Quia. c Quia attenti debetis eſſe ad audiendum. 7
e Ira enim viri iuſtitiam Dei non operatur. † Propter quod 8
a In exterioribus. Animæ, & corporis. b Secundum malos homines abundantes in diuitijs. 9
c Malitia propriæ ad interioris hominis prauitatem reſpicit. 10
abijcientes omnem immunditiam, & † abundãtiam mali- 11
a Contra iram. c Cum magno honore. Et non ſolo auditu ſuſcipite, ſed etiam opere implere, quia non auditores eius iuſti ſunt, ſed factores.
f tiæ, in manſuetudine ſuſcipite inſitum verbum, quod po- 12
a Et ſi in corpore tentationes, vel etiam mortem patimini. Opere:
g teſt ſaluare animas veſtras. † Eſtote aũt factores verbi, & nõ 13
Sine operibus. a Si per ſolum auditum ſaluandos vos putatis.
auditores tantũ fallẽtes voſmetipſos. Quia ſi quis auditor
h eſt verbi, & nõ factor, hic cõparabitur viro cõſiderãti vul- 14

a *Voluntarie*. Omne bonum eſt a Deo, & non meritis veſtris ad hoc acceſſiſtis, ſed ſola gratia diuinæ voluntatis.

Primitiæ quædam ſuarum creaturarum.

b *Vt ſimus initium, &c.* Nec per hanc genituram putemus nos eſſe quod ipſe eſt, ſed quendam principatum in creaturis adoptione nobis conceſſit. Vnde alius translator, vt ſimus primitiæ creaturarum eius.

Aug. in Proœ. tis. Hugo a S. Vic. de inſtit. monaſt. cap. 6. I Ro. 2. d.

c *Sit autem omnis homo velox ad audiendum*. Supra monuit ad tolerantiam tẽtationum, deinceps inſtruit moralibus præceptis. Primo admonet autem accommodare docenti, ſero os aperire ad

B

docendum, quia ſtultum eſt quod non didicit homo alijs p̄dicare. Qui ergo ſapientiã diligit, primo hãc a Deo poſtulet, dehinc magiſtrum veritatis inquirat, & linguam non ſolum ab otioſis ſermonibus coerceat, ſed etiam a veritate prędicanda quam nuper acceperat. vnde Salomon; *Tempus tacendi, tempus loquendi*. Quia tutius veritas auditur quam prędicatur.

Eccl. 3. b.

d *Tardus ad iram*. Non temere, & ſine cauſa iraſcatur, vel contra ſubditos peccantes, vel contra quoslibet fratres, vel contra fęlicitatem malorum, quia maturitas ſapientię non niſi tranquilla mente percipitur. Et qui iratus iudicat, etiam ſi iuſtitiam iudicat, tamen diuini examinis iuſtitiam, in qua perturbatio non cadit, non poteſt imitari.

l. 5. Moral. c. 30.

✠ Gregorius. Per iram gratia vitę ſocialis amittitur, concordia rumpitur, lux veritatis amittitur, Spiritusſancti ſplendor excluditur, irę ſtimulis accenſum cor palpitat, corpus tremit, lingua ſe prępedit, facies igneſcit, exaſperantur oculi, & nequaquam recognoſcuntur amici.

Li. de ira.

✠ Seneca. Vt furentium certa indicia ſunt audax, & minax vultus, triſtis frons, torua facies, citatus gradus, inquieta manus, color varius, crebra ſuſpiria, ita iraſcentium eadem ſigna ſunt. flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, æſtuans ab imis præcordijs ſanguis, labia quatiuntur, dentes cõprimuntur, ſubrigũtur capilli, ſpiritus ſtridens, articulorũ ſonus, gemitus, mugituſque, ſermo præruptus, cõploſæ manus, humus pulſata pedibus, & totum concitum corpus, &c.

C

e *Propter quod abijcientes omnem immunditiam*. Monuit ad ingrendã doctrinã, ad quam ſuſcipiendam, & vt in ea poſſint proficere,

proficere, hortatur ad munditiam corporis, & animæ. Qui non declinat a malo, non poteſt bonum facere.

f *Inſitum verbum*. Quod veſtris cordibus p̄dicando imponimus, vel verbum quod inſitum, & ſeminatũ eſt in die redẽptionis, quãdo vos genuit Deus: nũc perfectius ſuſcipite, & operib. implete, quod in myſterio tenetis.

g *Eſtote factores verbi, &c.* ✠ Auguſtinus. Scopus Chriſtianæ Religionis eſt, vt quę ex doctrina veritatis didicimus, opere impleamus. *Beati enim qui audiunt verbum Dei, & cuſtodiunt illud*. Sic & Paulus ait. *Non auditores legis iuſti ſunt apud Deum, ſed factores legis iuſtificabuntur*. Et in Apocalypſi, Ioannes cum dixiſſet; *Beatus qui legit, & qui audit verba prophetię huius.* Protinus adiunxit: *Et ſeruat ea quæ in illa ſcripta ſunt.*

h *Conſideranti vultum.* Alleg. Qui proponit in animo ſuo conſiderare in ſcripturis quaſi in ſpeculo vultum natiuitatis, qualiter homo ſit natus, quam fragilis, vel quid futurus, quam breuis æui, in quantis miſerijs poſitus: compunctionem magnam, & voluntatem pœnitendi contraxit, & ſtatim aliqua tentatione ſeductus, obliuiſcitur compunctionis, & ad peccata redit. Cuius inconſtantiæ comparat, qui libenter verbũ audit, & implere negligit. Et eſt ſimilitudo inter illum qui ſponte ſua ſine doctore ſe ad ſcripturas complicuit, & illum qui ab alio ſcripturas audit cum neuter impleuerit.

Puer cum naſcitur, vagit. per quod indicatur dolor animę quod in vita intrat ad miſerias carnis, quem dolorem poſtea obliuiſcitur, conſueta illecebris carnis.

✠ Auguſtinus. Mandata Dei ſiue cum leguntur, ſiue cum memoria recoluntur, tanquam ſpeculum intuendum eſt ſecundum Apoſtolum Iacobum dicentem, *Si quis auditor eſt verbi, & non factor, hic comparabitur viro conſideranti vultum natiuitatis ſuæ in ſpec. &c.* Talem ſe Dauid vult eſſe, vt inſpiciat tanquam in ſpeculum mandata Dei, & non confundatur, quia non auditor eorũ tãtum vult eſſe, ſed factor: propterea optat dirigi vias ſuas ad cuſtodiendas iuſtificationes Dei.

✠ Bernardus. Euangeliũ, ſpeculũ veritatis nemini blanditur, multũ ſeducit, talem in eo ſe quiſque reperiet qualis fuerit, vt nec ibi timore trepidet vbi nõ eſt timor, nec lætet cũ male fecerit. Sed q̃d dicit ſcriptura? *Si quis auditor eſt verbi, & non factor, hic comparabitur, &c.* Nos aũt frẽs, cõſideremus nõſmetipſos in ea quam audiuimus ſacri Euangelij lectione, vt proficiamus ex ea, & corrigamus ſi qua in nobis deprehendimus corrigenda.

In

NICOLAVS DE LYRA.

1 Nec viciſſitudinis obumbratio. *Nam in eo ſunt plures actus intelligendi, & volendi ſibi ſuccedentes, ſed vnico actu ſimpliciſſimo, & æterno intelligit, & vno ſe, & omnia alia.*

2 Voluntarie enim genuit nos vir. *Id eſt, per verbum incarnatum, quod eſt ipſa veritas, Ioan. 12. a.* Ego ſum via, veritas, & vita.

3 Vt ſimus initium aliquod creaturæ eius. *Quantum ad eſſe gratiæ quod hic inchoatur, & in cælo perficitur, quia gloria eſt gratia conſummata.*

4 Scitis fratres. *Poſtquam Beatus Iacobus induxit fideles ad reſiſtendum tentationi, hic conſequenter eos inducit ad acquieſcendum veritati. & primo eam deuote audiendo. ſecundo opere adimplendo,* *ibi:* Eſtote autem. *Circa primum dicit;* Scitis fratres mei dilectiſſimi. *Id eſt, ſcire debetis quod ſubditur.*

5 Sit autem omnis homo velox ad audiendum. *Veritatis verbum.*

6 Tardus autem ad loquendum. *Nam hoc pertinet ad Doctoris officium, ad quod ſe ingerere eſt præſumptuoſum.*

Ira duplex.

7 Et tardus ad iram. *Nam ira quæ eſt per vitium, oculum mentis excæcat, & ira quæ per zelum, ipſum aliquando perturbat, vt dicit Gregorius in quinto Moralium.*

8 Ira enim viri. *Quæ eſt per vitium.*

9 Iuſtitiam Dei non operatur. *Minus dicit, & plus ſignat; nam ira quæ eſt per vitium, non ſolum iuſtitiam omittere facit, ſed etiam frequenter ad faciendum iniuſtitiam inducit. Conſequenter propoſitum concludit, dicens.*

10 Propter quod abijcientes omnem immunditiam. *Corporis, & animæ, quæ intellectum hebetat.*

11 Et abundantiam malitiæ. *i. iræ proceſſum, & augmentum vſque ad opus iniuſtitiæ, quod intellectum excæcat, vt dictum eſt.*

12 In manſuetudine ſuſcipite. *i. verbum fidei, quod debet mentibus inſeri humanis. Eſt autem manſuetudo quædam tractabilitas mentis, propter quod eſt debita diſpoſitio ad recipiendum impreſſionem verbi diuini, ſicut ceræ tractabilitas impreſſionem ſigilli.*

13 Eſto. *Hic conſequenter inducit ad acquieſcendum veritati, ipſam opere adimplendo. & primo facit propoſitum, ſecundo remouet oppoſitum, ibi;* Si quis autem. *Circa primum dicit;* Eſtote autem factores verbi, & non auditores tantum. *Præcepta enim diuina ſaltem in pluribus ſunt de operabilibus, & ideo non ſufficit auditus, ſed requiritur opus. Propter quod dicit Philoſophus 1. Ethic. quòd illi qui attente medicos audiunt, ſed nihil faciunt eorum quæ dicunt. Et ſicut iſti non habent corpus bene curatum, ſic nec illi animam. propter quod de tali auditore ſubditur.*

14 Hic comparabitur viro cõſideranti vultum natiuitatis *Id eſt, vultum ſuum corporalem in quo natus eſt.*

9 Iuſtitiam

In

A a *In lege perfectæ.* Legem perfectæ libertatis, gratiam uocat Euangelii, quæ perfecte liberos facit a ſeruitute timoris. qui legem tenebant in timore ſeruiebant. Quiſquis eam tranſgrediebatur, ſine miſeratione lapidabatur. Hęc lex neminē ad perfectum perduxit. quia etſi cogebat timore ſeruire, nō dabat gratiam, ut cōplecteretur amore, & a pœnis inferni non poterat liberare. ſed charitas quæ datur in Euangelio. *Mittit foras timorē.* & ducit ad vitā.

b *Si quis autem putat.* monuerat vt verbum Dei non ſolum audirent, ſed etiam implerent: nunc vt vndique munitos reddat, addit nil valere hæc omnia, niſi etiam lingua refrenetur a detractionibus, mendacijs, blaſphemijs, ſtultiloquijs multiloquio. *Quia corrumpunt bonos mores colloquia praua.*

* Lactantius. Hac cōditione gignimur, vt generanti nos Deo, iuſta & debita obſequia præbeamus, hunc ſolum nouerimus, hunc ſequamur. hoc vinculo pietatis obſtricti, Deo religati ſumus, vnde ipſa religio nomen accepit, &c. Diximus nomen religionis a vinculo pietatis eſſe deductum, quod hominem ſibi Deus religauerit, & pietate conſtrinxerit. quia ſeruire nos ei, vt Domino, & obſequi, ut patri neceſſe eſt. ✻ Hier. ipſa religio a religando, & in faſcem Domini vinciendo nomen accepit.

✻ Beda. pulchre addidit, *apud Deum, & patrem.* quia ſunt qui hominibus religioſi videntur, cum a Deo habeantur pfani. Vnde & Salomon ait. *Eſt via quæ videtur homini recta, nouiſſima autem eius deducunt ad mortem.* D Prou. 14.

c *Non refrenans linguam ſuam. &c.* ✻ Auguſt. Verboſitas quid aliud eſt, quam ſemen quod fructum non facit? O verboſe, erubeſce, & conſidera tuam miſeriam. Quid. n. aliud es, quam ſal infatuatum, quod ad nullum valet condimentum? Vere infructiferus es, & facis infructiferos, q te libenter audiunt. O verboſe, mendax, qui veritatem raro dicere voluiſti. O loquax, cognoſce teipſum, nam loqui nunquam erubeſcis, nec conſideras quid, ſed quantū dicere poſſis, &c. O artifex mendaciorum, o faber fabularum, lege quod dr̄. *Quia uir linguoſus non dirigetur ſuper terram.* O monache, & tu diligēter attēdas. Qui nō refrenat linguā ſuā, huius vana ē religio &c. (Ser. 3. ad. frat. in eremo. — E Beda.)

a Corporali, vbi ſola vmbra relucet.

tum natiuitatis ſuæ in ſpeculo. Conſiderauit enim ſe, & 1

a Quia non rem, ſed ſolam umbram uidit, ſic & ille qui habet uerborum umbram, non corpus operis. b Qui ſolo auditu putat ſe ſaluari, fallitur, ſed. c Audiendo uerbum Euangelij.

abiit, & ſtatim oblitus eſt qualis fuerit Qui autem perſpe- 2

Continuatione operis.

a xerit in lege perfectæ libertatis, & permanſerit in ea non

auditor obliuioſus factus, ſed factor operis, hic beatus in 3

a Non in auditu. b In futuro, & ſi hic miſer. c Non ſolum ſitis factores uerbi, ſed & linguam refrenate. 4

b facto ſuo erit. †Si quis autem putat ſe religioſum eſſe, non 5

a Per fidem quam habet per opera fidei. b Non intelligens ſe puniendum pro peccato linguæ. c Inutilis, non munda. 6

c refrenās linguam ſuam, ſed †ſeducens cor ſuum, huius vā 7 8

a In cordis inuentione. b Operis executione. c Qui non fallitur in diſcernendo, ſicut homines, & qui filiis pie conſulit, & retribuit.

d na eſt religio. Religio munda, & immaculata apud Deum 9

e 10

a Succurrere. b Qui carent præſidio patrum. & maritorum, de quibus dicitur quamdiu feciſtis uni de his fratribus meis minimis, mihi feciſtis.

& patrem hæc eſt, viſitare pupillos, & viduas in tribula- 11

a In tempore neceſſitatis. b Qui mundum diligit, immaculatum ſe a ſeculo non cuſtodit.

tione eorum, & immaculatum ſe cuſtodire ab hoc ſeculo.

d *Religio mū.* Quia dixerat factorē operis beatū, nūc q̄ facta maxime placeant dicit. ſ. miſericordia, & innocentia. Nā in eo quod pupillos, & viduas viſitare iuſſit, cuncta quæ erga proximum agere debemus inſinuat. Quod immaculatos a ſeculo nos iubet cuſtodire, vniuerſa in quibus nos caſtos obſeruare decet, oſtendit. In quibus ſunt, & ea quæ ſupra obſeruare monuit, vt tardi ad loquendum, tardi ad iram.

e *Et immaculatum ſe cuſtodire, &c.* ✻ Bed. per ſeculum intelligit mundum, ſeu omnia quæ ſunt in mundo, vt ſunt cōcupiſcentia carnis, & oculorum, & ſuperbia uitæ. (ſupra. eo. c. 1. Io. 1.)

Nolite.

NICOLAVS DE LYRA.

1 In ſpeculo. *In quo videtur vmbratice, & imperfecte propter quod talis conſideratio paruam, aut nullam facit impreſſionem. Sic eſt de auditu præceptorum Dei ſine operatione.*

2 Qui autem perſpexerit in lege perfectæ libertatis. *i. in lege Euangelica, quæ dicitur lex libertatis: Tum quia eſt lex amoris. lex autem vetus fuit lex timoris. Aug. in lib. contra Adamantium. Differentia legis, & Euangelij, timor, & amor. timor autem reſpicit conditionem ſeruilem, amor autem liberam. Tum quia lex noua liberat a ſeruitute legis veteris, & onere, vt frequenter dictum eſt ſupra.*

3 Et permanſerit in ea. *Secundum eam viuendo.*

4 Hic beatus in facto. *Id eſt, in opere ſuo.*

5 Si quis. *Hic conſequenter remouet oppoſitum, quia aliqui volebant viuere otioſi, credentes quòd eis ſufficeret ad ſalutem ſuſceptio fidei propter quod hoc improbat di.* Si quis autem putat ſe religioſum eſſe. *Id eſt, perfectum Chriſtianum.*

6 Non refrenans linguam ſuam. *Iactando ſe quòd hoc credere ſibi ſufficit ad ſalutem.*

7 Sed ſeducens cor ſuum. *Per falſam opinionem.*

8 Huius vana eſt religio. *Quia non inducit ad finem debitum, ſicut medicina vana quæ non inducit ſanitatem.*

9 Religio autem. *Scilicet, Chriſtiana.*

10 Munda, & immaculata apud Deum. *id eſt, accepta apud Deum.*

11 Hæc eſt: viſitare pupillos. *i. exercere ſe in operibus miſericordiæ erga proximum, & in operibus munditiæ erga ſeipſum.*

ADDITIO I.

In cap. 1. vbi dicitur in poſtil. *Omne gaudium.* i. cœleſte gaudiū.

Ratio autem huius dicti: *Omne gaudium æſtimate fratres, &c.* Declaratur in glo. vbi ſic dicitur: Non eſt Chriſtianæ dignitatis in temporalibus exaltari, ſed potius deprimi. Mali nihil habent in cœlo, boni nihil in mundo. Sed ſpe illius boni ad quod tenditis quidquid in via contingat, gaudere debetis. hæc in glo.

ADDITIO II.

In eo. cap. 2. vbi dicitur in poſtil. *Sit autem omnis homo velox ad audiendum, &c.*

Licet hoc quod dicitur. *Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus ad loquendum.* Satis proprie intelligatur de auditu a docente docēte, & hmōi, tñ vr̄ ēt hoc documētū ſe extēdere ad alias collocutiones humanas, in qbus homo prius dēt audire, q̄ loq, iuxta illud Prou. 18. c. *Qui ante reſpondet quā audiat, ſtultū ſe demonſtrat, & confuſione dignū.* Et hæc expō magis cōcordat lr̄æ ſequenti, cū dicit. *Et tardus ad irā.* Ex locutionibus enim inordinatis cōſueuit ira puocari magis quā ex hoc ꝙ qs ſe ingerat officio doctoris.

ADDITIO III.

In eo. ca. 3. vbi dicitur in poſtil. In ſpeculo in quo videtur vmbratice, & imperfecte.

Super illud: *Hic cōparabitur viro conſideranti vultum natiuitatis ſuæ in ſpeculo.* Gl. Sicut talis cōſiderās non rem, ſed ſolū vmbram videt, ſic ille qui habet ſolū vmbram verborū, non corpus operis.

CAP. II.

CAP. II.

Ratres mei. Oſtendit, quòd hi quibus ſcribebat, fide imbuti, ſed operibus vacui erāt: & eleemoſynam quam prædicabat, non pauperibus propter æterna, ſed diuitibus propter temporalia commoda faciebant. vnde eos redarguit.

Et vt poſſitis eſſe immaculati.

a FRATRES MEI 1

No-

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. II.

Ratres mei. Poſtquam Beatus Iacobus informauit fideles ad bene ſe habendum reſpectu ſui: hic conſequenter idem facit reſpectu proximi. Et diuiditur in duas partes. quia primo inducit fideles ad bene ſe habendum erga proximum in collatione boni. ſecundo in euitatione mali, capit. ſequen. Prima in duas: quia primo facit propoſitum in collatione boni honorabilis. ſecundo in collatione vtilis, ibi: *Sic loquimini.* Ad euidentiam autem primi, duo ſunt præmittenda. Primū eſt, quod ſit perſonarū acceptio. Secundū qualiter hēt locū in exhibitione bonorū. Circa primū ſciendum, ꝙ æquitas diſtributiuæ iuſtitiæ

a Quicunque diuitem propter diuitias elegit,& propter paupertatem abiicit,vtrobique peccat.
a nolite in perſonarum acceptione habere fidem Domini 1
b noſtri Ieſu Chriſti gloriæ. Etenim ſi introierit in conuen- 2
Alias, in conſpectu veſtro.
tum veſtrum vir aureum annulum habens in veſte can- 3
dida, introierit autem, & pauper in ſordido habitu, & in-
tendatis in eum, qui indutus eſt veſte præclara, & dixeritis 4
In honeſto loco.
c ei: tu ſede hic bene, pauperi autem dicatis, tu ſta illic, aut 5
a Quod eſt, nonne peccatum operamini. 6
ſede ſub ſcabello pedum meorum: nonne iudicatis apud
a Non a Deo. b Ideſt iudicare debetis apud voſipſos, quod prauę cogitatis in acceptione perſonarum. Ideſt humanarum.
d voſmetipſos, & facti eſtis iudices cogitationum ini- 7
e quarum? Audite fratres dilectiſſimi. Nonne Deus ele- 8

A a *Nolite*. Q. Dñs diuites inuitaret ad fidem, & pauperes deſpiceret. Non ita eſt, quia Dñs pauperes elegit in hoc mũdo, & eos fide donauit. Mundus pauperem abiicit, dicite eo lit, fides Chriſti econtra docet, quia omnis gloria diuitũ tam quam flos fœni, miſericordia in pauperes floret in æternũ.

1.Pet.1.d

b *Domini gloriæ*. Dominum gloriæ nominat, vt eius iudis obediatur, qui ſempiterna gloria remunerat, quid quid pro eius amore pauperib. datur.

1 glorioſi, vel, ex opinione e Beda:

* Oecumenius. qui cum reſpectu perſonarum aliquid facit, multa macula, multo B que pro ſeipſum replet, proximum dedecore afficiens, ac ſeipſum etiam ante illum.

* Cyrillus Alexand. Cum nos hominem a Deo cognitum, & virtutibus rutilantem, in ſolam carnem reſpicientes, ex arrogantia plerumque parui faciamus, quomodo regi omnium contrarii non erimus? quomodo acerbas pœnas non dabimus, ſublimia quantum in nobis eſt deprimentes, & lucem tenebras, & dulce amarũ nominantes? Conſideranda eſt igitur in ſanctis gloria ſua. conſiderandi.n. ſunt non carne, ſed intrinſeca gloria. veram plurimi noſtrum humilem in hoc mundo uirum, etiam ſi virtutibus excellat, in ſolam tamen caducam diuitiarum gloriã iniquis oculis reſpicientes non recte iudicant, quos Chriſti Diſcipulus non iniuria reprehendit, dicens. *Si introierit in conuentu veſtro vir, &c.* ſed a rebus etiam ipſis cognoſcere poſſumus, quam amentes, atque inſani ſint, qui exteriori habitu, non intrinſecis bonis hominem admirantur, &c.

l.4.in Io.c.4. Iſa.58. Auguſt. apud Bedam.

c *Tu ſede, &c. Tu ſta*. Aug. Si hanc diſtantiã ſedendi, & ſtãdi ad
C

ad honores Eccleſiaſticos referamus, non eſt putandum leue eſſe peccatum in perſonarum acceptione habere fidem Domini gloriæ. Quis.n. ferat eligi diuitem ad ſedem honoris Eccleſiæ, contempto paupere inſtructiore, & ſanctiore? Si autem de quotidianis conſeſſibus loquitur, quis non hic peccat? Non tñ peccat, niſi cum apud ſemetipſum intus ita iudicat, vt ei tanto melior, quanto ditior videatur. hoc.n. videtur ſignificaſſe, ſubdẽdo, *Nonne iudicatis apud voſmetipſos, & facti eſtis iudices, &c.*

d *Audite*. Diligentius attendite, qa non qui ditiores in ſeculo hi meliores in examine diuino, & ideo nõ ſunt præterendi. nam Deus non diuites, ſed pauperes elegit. i. humiles pro contemptu rerum viſibilium, fide autem inuiſibilium diuitiarum, mundo deſpicabiles apparent, ſed hos tamen expectatione futuri regni præclaros reddidit, & nobiles.

* Cyrillus Alex. Diuitiarum omnis ſplendor aduentitiam atque caducam hominibus gloriam adfert. Virtutis autem, & interioris hominis fulgor, proprias, atque naturales adducit diuitias, quæ non ſimul cum iſta carne cadere ſolent, ſed animo inſunt, & cum ipſo euolãt apud patrem, apud quem multæ ſunt manſiones. Non ergo diuitiis elatos, nec terreſtri gloria quaſi floſculos rutilantes, ſed eos quos ſplendore operum ad inextinguibilem gloriam currere cognoſcimus in quibus interior pulchritudo omni uirtutis numero lucet, honorare debemus.

e *Non Deus*. paupes elegit Deus, di. *Nolite timere puſillus Grex*
quia

NICOLAVS DE LYRA.

Aequitas iuſtitiæ diſtributiuæ.

iuſtitiæ in hoc conſiſtit quòd aliqua diuerſis tribuuntur ſecundum proportionem, vel dignitatẽ vniuſcuiuſque. Propter quod ſi in tali diſtributione attendatur ad cauſam propter quam aliquis proportionatur ad tale donum, fit ſecundum æquitatem iuſtitiæ diſtributiuæ, vt ſi Cancellarius Pariſienſis promoueat aliquem ad magiſterium, attendens ad ſuam ſufficientiam ſcientiæ per quam efficiatur proportionatus, vel dignus reſpectu talis honoris. Si autem attendat ad perſonam tantum, vel ad aliã quamcumque cauſam, quæ non facit ad hoc quòd proportionetur ad talem honorem, vt quia eſt conſanguineus, compatriota, vel ciuis, vel aliquid huiuſmodi facit contra æquitatem iuſtitiæ diſtributiuæ, & per conſequens peccat: quia non opponitur virtuti niſi vitium, & tale peccatum vocatur acceptio perſonæ, ſeu perſonarum. Contingit tamen aliquam cõditionem perſonæ facere eam dignam reſpectu vnius rei, non tamen reſpectu alterius, ſicut conſanguineitas facit aliquem dignum, vt inſtituatur hęres patrimonij, non autem vt detur ei magiſterium, vel prælatio Eccleſiaſtica. Circa ſecundum ſciendum, quòd honor datur alicui in teſtimonium virtutis. 4. Ethic. Et ideo ſola virtus eſt cauſa debita honoris exhibendi: & hoc contingit dupliciter. Vno modo virtus propria, & ſic virtuoſo debetur honor. Alio modo virtus aliena, & ſic principes, & prælati ſunt honorandi: etiam ſi ſint mali, inquantum gerunt perſonam Dei, & communitatis cui præſunt. Et eadem ratione parentes, & Domini propter participationem diuinæ dignitatis, quoniam Deus eſt omnium pater, & Dominus. Similiter ſenes propter ſignum virtutis quod eſt ſenectus. Et Similiter diuites quia maiorem locum obtinent in communitatibus. Si autem ſolo intuitu diuitiarum honorãtur, eſt acceptio perſonarum: & ſic peccatum. & ſic loquitur Greg. homil. 28. Superbia noſtra retunditur, quæ in hominibus non naturam qua ad imaginem Dei ſunt facti, ſed diuitias honoramus. His igitur præmiſſis accedamus ad literam, in qua Beatus Iacobus excludit a fidelibus perſonarum acceptionem, per quam indebite honor exhibetur, & ſic eos reducit ad debitam honoris exhibitionem. In qua ſic procedit: quia primo proponit intentum. ſecundo inducit exemplum, ibi: *Etenim*. Tertio probat aſſumptum, ibi: *Audite fratres*. Quarto excludit falſum intellectum, ibi: *Si tamen*. Circa primum dicit.

Honoris exhibitio va.

1 *Nolite in perſonarum*. Inducendo ad fidem, vel recipiendo ad eam per adminiſtrationem ſacramentorum, vel nutriendo in fide per bonam exhortationem cum perſonarũ acceptione. Quod fit quando in iſtis debita cauſa non attenditur, vt patet ex prædictis, ſed indebita, ſcilicet attendendo ad proprium quæſtum, vel ad alia huiuſmodi, propter quæ prædicta non debent exerceri. Si autem attendatur ad honorem diuinum, & Eccleſiæ bonum, & deuotionem recipientis fidem, vel exhortationem, non eſt acceptio perſonarum in talibus, ſi prædicta magis exhibeantur aliquibus quàm alijs, ſecundum maioritatem deuotionis eorum uel honoris diuini, & Eccleſiæ: Sicut conuerſio Conſtantini ad fidem: ex cuius exemplo ualde multi uenerunt ad fidem, & ex eius facto eſt Eccleſia promota, & honorata quaſi per totum orbem. Sic etiam laborare ad conuerſionem, & nutritionem in fide diuitum, & potentum magis quàm pauperum, non eſt perſonarum acceptio, attendendo ad bona quæ ex ipſis prouenire poſſunt magis, quàm ex pauperibus,

2 *Domini noſtri Ieſu Chriſti gloriæ*. Id eſt, fidem Chriſti qui eſt Dominus, & dator glorię, non ſecundum perſonarum acceptionem, ſed ſecundum meritorum gradus, & proportionem.

3 *Etenim ſi introierit in conuentum*. Hic conſequenter ponit exemplum ad propoſitum, de diuite, & paupere ingredientibus congregationem fidelium in Eccleſia, & poteſt dupliciter intelligi. Vno modo de paupere, & diuite infidelibus, qui ſunt ad fidem inducendi. Alio modo de paupere, & diuite fidelibus, qui ſunt in fide nutriendi. Si igitur pauper infidelis, uel fidelis, contemnatur, ut de eius cõuerſione, & nutritione in fide parum aut nihil curetur, ſemper eſt peccatum. Similiter ſi diues propter diuitias tantum in iſtis præponatur. quia utrobique eſt acceptio perſonarum. & in his duobus caſibus uidetur loqui Beatus Iacobus. Si autem diues præhonoretur in prædictis pauperi non habendo reſpectum ad diuitias præciſe, ſed ad bonum quod ex eius conuerſione, uel nutritione in fide probabiliter æſtimatur prouenire, non uidetur eſſe perſonarum acceptio, non peccatum. Et ſic intelligenda eſt iſta litera, cum ſubditur.

4 *Et dixeritis*. Scilicet, diuiti.

5 *Tu ſede hic bene*. Attendendo ad diuitias præciſe.

6 *Pauperi autem dicatis*. Ipſum contemnendo, uel propter paupertatem præciſe ipſum minus honorabilem, & amabilem Deo iudicando. ideo ſubditur: *Et facti eſtis iudices cogitationum iniquarum*.

7 *Audite*. Hic conſequenter probat ſuppoſitum, ſcilicet, quòd diues propter diuitias pręciſe non eſt magis honorabilis, nec pauper propter paupertatem contemptibilis, & hoc dupliciter. Primo diuina auctoritate, cum dicitur.

8 *Nonne Deus*. Vt patet de Apoſtolis, tamen a principio elegit aliquos diuites, ut Zachæum, & Lazarum.

D.ut-

quia complacuit patri veſtro dare vobis regnum. Pauperes etiam
A parentes quorum nutriretur officio, elegit.

a *Nonne diuites.* Apertius oſtendit quos diuites ſuperius dixerit. ſ. illos qui diuitias Chriſto præferūt, & ipſi alieni a fide eos q̄ credūt, per potentiā opprimūt, & ad iudicia potentiorum trahūt. Et eſt alia cauſa, quare non ſunt eligendi, quia mala inferunt fidelibus.

a ¶Inopes rerum temporalium, ſed.
git paupere's in hoc mundo, diuites autem in fide, & here- 1
Non mundana.
des regni, quod repromiſit diligentibus ſe? Vos autem
Alias in, Dicendo, tu illic ſta.
a † exhonoraſtis pauperem. † Nonne diuites per potentiam 2
a Auferendo bona verberando. b Et ſine culpa faciunt vos condemnari.
opprimunt vos, & ipſi trahunt vos ad † iudicia? Nonne 3
Etiam. Salutiferum Chriſti. 4
b ipſi † blaſphemant bonum nomen, quod inuocatum eſt
Ad protectionem veſtram. Gratiæ. a Excellentem inter alias.
c ſuper vos? Si tamen legem perficitis regalem ſecundum 5
d Id eſt, ſecundum quod ſcriptura teſtatur, a Scilicet, hanc, 6
ſcripturas; † diliges proximum tuum, ſicut teipſum, bene- 7
Id eſt, pauperes propter paupertatem abijcitis, & diuites ad honores propter opulentiam promouetis.
facitis. † Si autem perſonas accipitis, peccatum operami- 8
e ni, † redarguti a lege quaſi tranſgreſſores. † Quicunque au- 9
a Seruaire in animo propoſuerit. b ¶Non ex humana fragilitate, ſed reputando leue eſſe. 10
f tem totam legem ſeruauerit, offendat autem in vno, fa-
g ctus eſt omnium reus. Qui enim dixit: non mechaberis: di- 11
xit, & nō occides. Quod ſi nō mechaberis, occides autē, fa-
a Et ita contemptor legiſlatoris. b Proximis. c Ita eſtote miſericordes proximis, ſicut Deus vobis.
h ctus eſt trāſgreſſor legis. Sic loquimini, & ſic facite, ſicut p 12
13

✻ Ambroſius. Neque omnis ſancta paupertas, aut diuitiæ criminoſæ, ſed vt luxuria infamat diuitias, ita paupertatem cōmendat ſanctitas.

✻ Idem. Scias non omnes diuites auaros; nec in facultatibus crimen hærere, ſed in ijs qui vti neſciunt facultatibus. Nam diuitiæ vt impedimenta improbis, ita bonis ſunt adiumenta virtutis.

b *Blaſphemant*. Hæc Apoſtolorum temporibus plures Gentiliū, & Iudæorum maxime priores feciſſe inueniuntur.

c *Si tamen legem.* Quia aſpere, & de contemptu diuitum locutus erat, & quodammodo contrarius legi diuinæ, quæ omnes diligi præcipit, ne omnino contemnendi diuites putentur, ſubdit; Quaſi propter prædictas cauſas non ſunt eligendi. Sed tamen ſi perficitis hāc legem quæ dicit; *Diliges proximum.* Benefacitis, quia etſi diuites propter diuitias non ſunt eligendi, non tamen propter Deum minus ſunt diligendi.

d *Regalem.* Id eſt, excellentem, vel quia communis eſt omnibus, & omnes complectitur. Vel quæ dicit; *Non confundas perſonam pauperis, nec honores vultum potentis*, & alibi; *Nulla erit diſtantia perſonarum.* Ita paruum vt magnum audieritis, quia iudicium Dei eſt.

e *Quicunque autem.* Ne putarent contemptibile eſſe peccatum in hac vna te legem tranſgredi, addit; Quicunque.

f *Offendat autem.* Vere qui in vno offendit eſt tranſgreſſor totius legis, quia qui peccat, contra authorem legis facit quē in ſua lege negligit, & contra charitatem, quæ eſt cauſa, & mater totius legis. Hanc ſententiam ex ſimili videamus. Si quis me offenderet, omnes fratres, & amicos meos in me offenderet, & quodammodo contra omnes peccaret. Sic qui vnum mandatum negligit, cætera quæ completa videbantur adiuuare, ſibi inutilia reddit.

Vel aliter; *Charitas eſt plenitudo legis.* In cuius p̄ceptis tota lex pēdet. Qui autē contra charitatē facit, merito oīum reus eſt. Nemo aūt peccat, niſi contra charitatem faciat; quia nec Deū vere diligit cuius legē negligit, nec proximū in quem delinqt. Quia ergo ſuperius oſtēderat eos in charitate peccare, qui a dicūt pauperi, tu ſta illic competēter ſubdit; Qui in vno, i. charitate offendit (quæ eſt radix oīum præceptorum) ab omnibus præceptis quæ ſunt quaſi filij charitatis, accuſatur. Reconciliato autem illo vno in quo offenderat, cætera omnia reconciliantur. Cur ergo non dicūtur paria peccata, neſcio, niſi forte quia magis facit contra charitatē, & magis offendit Eccleſiam qui grauius, & minus qui leuius peccat. D

g *Omnium reus.* Apud Deum qui nihil dimittit impunitum, qui ſcit quàm neceſſariam legem dederit, qui negligit mandatum, credit illud a Deo inaniter inſtitutum.

✻ Auguſtinus, Defleat pœnitens, quoniam in vno offendēs factus eſt omniū reus. Ingratus enim extitit, qui plenus virtutibus Deum omnino non timuit. In hoc enim quiſque peccator fit culpabilior, quo eſt Deo acceptior. Ideo enim Adam plus peccauit, quia omni bono abundauit. Etiam alio modo offendens in vno, reus eſt omnium: quia omnis virtus patitur detrimentum ab vno vitio. Nam ſi quis cadit in auaritiam, largitatem deſtruit, & etiam caſtitatem minorauit. Amore enim pecuniæ, vel violaret caſtitatem, vel ſaltem minus amaret, &c. E

†tribunalia? lib. de vera, & falſa pœnitēt. cap. 14.

†De pœnitet. diſt. 5. c. ſi.

✻ Hieronymus. Obſecro te, nonne Apoſtolus Iacobus ſcribit, Qui in vno offenderit, eum eſſe omnium reum? Ipſe locus ſe interpretatur. Non enim dixit, qui diuitem pauperi in honore prætulerit, reus eſt adulterij, vel homicidij; in hoc enim delirant Stoici, paria contendentes eſſe peccata, ſed ita; Qui dixit, non mœchaberis, dixit &, Non occides; quod & ſi non occidis, mœcharis autem, factus es tranſgreſſor legis. Leuia cum leuibus, & grauia cum grauibus comparantur, nec ferula dignum vitium, gladio vindicandum eſt, nec gladio dignum ſcelus, ferula coercendum. Dialogo. 1. adu. Pelagianos.

h *Sic loquimini.* Quando quidem malum eſt diuitem propter diuitias eligi, pauperem abijci, & quia bonum eſt propter Deum etiam diuites diligere, pupillos, & viduas viſitare; ergo ſic loquimini, & facite. Hoc loquendo, & faciendo curate, vt proximos diligendo, a Deo diligi mereamini, miſericordiam impendentes miſericordia digni exiſtatis. Lex libertatis lex charitatis, quam ſuperius regalem vocauit, qua dicitur; *Diliges proximum tuum, ſicut teipſum.* Qua lege vos Deus iudicat, cum magnam miſericordiam donat; quia non iudicamini per legem pœnarum, & ſeruitutis, ſed per legem gratiæ, quæ ſpontaneos vocat ad pœnitentiam, & peccata dimittit. Beda. Supra eo. b F

Aliter; Grauius iudicatur qui legem Moyſi, quàm qui naturalem contemnit. Grauius etiam qui legem gratiæ, quàm legem Moyſi deſpicit.

Q. Beno

NICOLAVS DE LYRA.

1 Diuites in fide. *q. d. ei debetis conformar., & ſic debet in Eccleſia fieri: quia pauperes in temporalibus, diuites tamen in ſpiritualibus diuitijs magis prouenit bonor diuinus, & bonum Eccleſiæ, diuitibus in temporalibus ſunt honorandi. Secundo hoc idem probat ex diuitum auſteritate, dicens.*

2 Nonne diuites per potētiam. *In bonis poſſeſſis damnificādo.*

3 Et ipſi trahunt vos ad iudicia. *Vt condemnemini ad mortem in perſonis, hæc enim frequenter fiebant in Eccleſia primitiua. Tertio hoc probat de diuitum malignitate, dic.*

4 Nonne ipſi blaſphemant bonum nomen. *ſ. Ieſu Chriſti, quod ſicut Bern. dicit; Eſt mel in ore, melos in aure, iubilus in corde.*

5 Si tamen legem. *Hic remouet falſum intellectum circa præcedentia. Ex his enim quæ dixit de diuitibus, poſſet aliquis credere, quia eſſent a fidelibus odiendi, quod remouet di.* Si tamen legem perficitis. *id eſt, a rege regum datam.*

6 Secundum ſcripturas. *Veteris, ac Noui Teſtamenti.*

7 Diliges proximum. *Id eſt, ad eandem beatitudinem conſequendam. Et nomine proximi intelligitur omnis homo; quia ad imaginem Dei factus, & ad beatitudinem aptus.*

8 Si autem perſonas accipitis. *Modo prædicto.*

9 Redarguti a lege. *Deut. 1. c. Ita paruum audietis, vt magnum, nec accipietis cuiuſquam perſonam. Et ſubdit malum quod inde ſequitur, cum dicitur.*

10 Quicunque autem. *Quod eſt intelligendum de pœna damni, quæ eſt carētia diuinæ viſionis, quam incurrit homo p̄ vnam trāſgreſſionem legis diuinæ; quia peccatum mortale eſt tranſgreſſio legis diuinæ, ſed pœnam ſenſus incurrit grauiorem qui plures tranſgreſſiones facit. Et quòd de pœna damni intelligatur, litera ſequens oſtendit, cum dicitur.*

11 Qui enim dixit non mœchaberis. *Ab vno enim Deo ſunt omnia, propter quod per vnius tranſgreſſionem offenditur, & per conſequens eius viſio tollitur.*

12 Sic loquimi. *Hic conſequenter Beatus Iacobus informat fideles de collatione boni vtilis, quæ conſiſtit in operibus miſericordiæ. Et diuiditur in duas partes, quia primo facit propoſitum, ſecundo remouet oppoſitum, ibi:* Quid proderit. *Circa primum dicit:* Sic loquimini, & ſic facite. *Vt opera veſtra ſint verbis conformia, & qualiter, ſubdit.* Diuiſio.

13 Sicut per legem. *Id eſt, legem Euangelicam.*

8 Si

Incipien-

Q. Bene loquimini, & bene facite; quia ſi negligitis,grauius A damnabimini quam qui fuerunt in tempore Moyſi, qa cui plus committitur plus ab eo exigitur. Quo plus maiorem quis miſericordiā a Dño conſequitur, eo iniuſtius indigēti pximo miſericordiā negat, & iuſtius luit pœnas impietatis. qui non in vno tantum, ſed in multis offendunt, in iudicio inueniantur rei omnium.

c *Quid prod.fratres,&c.* ✻ Augu. Excutiendum eſt a cordibus religioſis,ne mala ſecuritate ſalutem ſuam perdant,ſi ad eam obtinendam ſufficere ſolam fidem putauerint, bene autem viuere, & bonis operibus viam Dei tenere neglexerint. Nam etiam temporibus Apoſtolorum nō intellectis quibuſdam ſubobſcuris ſententijs Apoſtoli Pauli hoc quidem eum arbitrati ſūt dicere,&c. Cum dicit Apoſtolus arbitrari ſe iuſtificari hominem per fidem, ſine operib. legis, non hoc agit, vt præcepta ac profeſſa fide opera iuſtitiæ cōtemnantur, ſed vt ſciat ſe quiſque per fidem poſſe iuſtificari, ēt ſi legis opera non præceſſerint. Sequuntur.n. iuſtificatum, non præcedunt iuſtificādum. Qm̄ ergo hęc opinio tunc fuerat exorta, alię Apoſtolicæ epiſtolæ Petri, Ioan. Iacobi, Iudæ, contra eam maxime dirigunt intentionem, vt vehementer aſtruant, fidem ſine operib. nihil prodeſſe, ſicut & ipſe Paulus nō quālibet fidē, ſed eā ſalubrē definiuit, q̄ per dilectionem operatur. Aliam ita nihil prodeſſe ad ſalutem aſſeuerat, vt dicat. *Si habeam omnem fidem, charitatem autem non habeam, nihil ſum.* &c. Iacobus quoque vehemēter infeſtus eſt eis qui cupiunt fidem, ſine operibus valere ad ſalutem, vt illos ēt dæmonib. cōparet, dic. *Et dæmones credunt, & contremiſcunt.* Quid verius, breuius, vehementius dici potuit? cum & in Euāgelio legamus, hoc dixiſſe dæmonia, cū Chriſtū filiū Dei confiterētur, qđ in Petri cōfeſſione laudatū eſt. *Quid prodeſt.* ait Iacobus, *Si fidem quis dicat ſe habere, opera autem non habeat?* Nunquid poterit fides ſaluare eum? Dicit etiam *Quia fides ſine operibus mortua eſt.* Quouſque igitur falluntur, qui fide mortua, ſibi vitam perpetuam pollicentur?

d *Sic, & fides.* Sicut ſola verba pietatis nudum, vel eſurientē nō recreāt ſi nō & cib⁹ pbeat,& veſtis, ita fides verbo tenus ſeruata nō ſaluat. Qđ legit. *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſaluus erit.* De fide q̄ p dilectionē operat, eſt intelligēdū.

e *Sed dicet quis.* Non ſolum propter prædictas rationes debetis ad bene operandum incitari, ſed etiam propter hoc ne improperium ad aliis patiamini, quia aliquis aſſumpta fiducia de ſuis operibus, vt oſtendat ſolam fidem non valere improperando dicet, tu fi.&c.

f *Tu c.* probauit eos q̄ opa n̄ hēnt verā fidē n̄ hēre, nūc cuiuſmodi

a *Iudicium ſine miſericordia.* ✻ Beda. Sine miſericordia iudicabitur ille, qui cum facere poſſet, nō fecit miſericordiam antequā iudicaretur. Quod cum de omnibus miſericordibus recte ſentiatur, cōſtat quia quo maiorem quiſque à Domino miſericordiā conſecutus eſt, eo iniuſtius indigenti pximo miſericordiam negauit, eoque iuſtius impietatis ſuæ pœnas luet. Vnde Dominus, *Date, & dabitur vobis, dimittite, & dimittetur vobis.*

Iudicandi. — *† gloriatur miſericordia aduerſum iudicium.* — *Matth. 6. 1. q. 1. c. fertur. De ſacra vnct. c. vnico.*

B ✻ Auguſtinus. Dicitur in quadam Epiſtola Apoſtolica, *Iudicium ſine miſericordia, &c.* Et alibi. *Beati miſericordes, quoniam ipſorum miſerebitur Deus.* Ergo in illo iudicio erit, & miſericordia, ſed non ſine iudicio. Sic non in quemlibet, ſed in eum erit miſericordia, qui prærogauit miſericordiam, & ipſa miſericordia iuſta erit, quia confuſa non erit.

Conc. 1. in Pſal. 32. Matth. 5.

In Pſal. 143. ✻ Idem. Parua putatis opera miſericordiæ? Attēdite iſtam ſententiam de ſancta ſcriptura depromptam. Iudicium ſine miſericordia illi qui non fecit miſericordiam. Sine miſericordia iudicabitur, qui miſericordiam non fecit antequam iudicaretur. Quid deinde ſequitur? *Superexaltat autem miſericordia iudicium.* i. ſuperponitur miſericordia iudicio, in quo inuentum fuerit opus miſericordiæ. Et ſi habuerit aliquid forte in iudicio quo puniatur, tanquam vnda miſericordiæ, peccati ignis extinguitur.

b *Superexaltat autem.* Sicut iudicio dolebit q̄ non fecit miſericordiā, ita qui fecit, remuneratus exultabit, atq; gaudebit.

Beda. Aliter. *Superexaltat.* Superponitur miſericordia iudicio, in quo inuentum fuerit opus miſericordiæ, & ſi habuerit aliquid in iudicio quo puniatur, tanquam unda miſericordię, ignis peccati extinguitur.

Auguſt. Mat. 5. a. Aliter. *Superexaltat.* plures per miſericordiam colligūtur, C ſ. qui miſericordiam præſtiterūt. *Beati miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur.*

Hic latius diſputat de op. b. miſericordiæ, vt quos pcedēte ſententia terruerat, conſoletur, docendo quib. remediis expientur quotidiana pctā, ſine quibus nō agitur vita, ne illi qui

a Debetis miſericorditer agere. Nam qui potuit, & non fecit miſericordiam antequam iudicaretur, ſine miſericordia iudicabitur.

a legem libertatis † incipientes iudicari † Iudicium enim ſi- 1 2

b ne miſericordia illi, qui non facit miſericordiam. Su- 3

a Superponitur iudicio, & omiſſi illum nat iudicium, quod eſt cum miſericordia, per ipſam enim miſericordiam commendabilius eſt, magis placet. b Vel o. c Debetis bene agere, quia falluntur qui ſolam fidem ſuffic. e credunt.

c perexaltat autem miſericordia iudicium. Quid proderit 4

a Cum habeat tempus operandi.

fratres mei, ſi fidem quis dicat ſe habere, opera autem non

a Fides ſine operibus mortua eſt ſed quæ per dilectionem operatur, ſaluat.

habeat? Nunquid fides poterit ſaluare eum? Si autem fra- 5

ter, & ſoror nudi ſint, & indigeāt victu quotidiano, dicat

autem aliquis ex vobis illis. Ite in pace, calefacimini, & ſa-

turamini, non dederitis autem eis quæ neceſſaria ſunt cor-

a Illis charitas veſtra. Vel ſine operibus. b Quibus reuiuiſcat.

d pori, quid proderit? † Sic fides ſi non habeat opera, mor- 6

a Contra ſcriptam, quod enim verbis promiſit, non implet. b Irridendo. Vobis. Al quis. Sine operibus.

e tua eſt in ſemetipſa. Sed dicet quis: Tu fidem habes, & ego 7

a Fides. b Quia non habes opera, ſi potes oſtende per aliqua certa ſigna, ut credam te eſſe fidelem. Hoc non potes, quia deſunt opera.

opera habeo. Oſtende mihi fidem tuam † ſine operibus, 8

a Sed ego per opera quæ habeo, poſſum probare me eſſe fidelem.

f & ego oſtendam tibi ex operibus fidem meam. † Tu credis 9

NICOLAVS DE LYRA.

1 Incipientes iudicari, *idest ad iudicium futurum debite diſponi, vbi dabitur ſententia beatitudinis conſequendæ pro operibus miſericordiæ. Matth. 25. c.* Venite benedicti patris mei, &c. *& ſubditur.* Eſuriui enim, & non dediſtis mihi manducare. &c.

2 Iudicium enim ſine miſericordia. *Matth. 25. d.* Ite maledicti in ignem æternum, *Sequitur.* Eſuriui enim & non dediſtis mihi manducare, &c.

3 Superexaltat autem miſericordia iudicium. *Nam in caſibus dubiis inter iuſtitiā, & miſericordiam, ſemper declinandum eſt ad partē miſericordiæ. Vnde dicit Ra. S. ſup Exo. quod apud Hebræos fuit antiquitus conſtitutū, quod ſi maior pars iudicium in uno condemnet, aliquem ad mortem, non propter hoc eſt interficiendus, ſed expectanda eſt maior deliberatio. Si autem maior pars in uno liberet eum, eſt liberandus.*

Diuiſio. 4 Quid proderit. *Hic conſequenter eſt remouet oppoſitum. ſ. quod fides, ſine operibus miſericordiæ valeat ad ſalutem, Et remouet primo p rationem, ſecundo per exemplum, ibi.* Vis autem ſcire. *circa primum ponitur quadruplex ratio, Prima accipitur ex defectu talis fidei, et eſt talis. Illud quod eſt mortuum ſpiritualiter, non poteſt ſaluare æternaliter. Fides ſine operibus eſt huiuſmodi, quia uiuificatur per charitatē, Amor autem Dei nunquam eſt otioſus. Operatur. n. magna ſi eſt, ſi autem operari renuerit, amor non eſt, ut dicit Greg. Homel. 30. Et hoc intelligendum habita opportunitate operandi, propter quod fides quæ per dilectionem non operatur, mortua eſt, & ſic inefficax ad ſalutem, & hoc eſt quod dicit.* Quid proderit fratres mei, ſi fidem quis dicat ſe habere, opera autem non habeat. *q. d. nihil proderit ad ſalutem.*

5 Si autem. *Hic ponitur ſecunda ratio quę accipitur ex ſimili. Fides. n. ſine operibus ſimilis eſt verbo ſine intellectu. Sed tale verbum nihil prodeſt. ſicut ſi aliquis dicat famelico, vade, & comede, & non det ei aliquid ad comedendum, tale verbum nihil prodeſt, imo magis eſt fruſtratorium, & deriſorium, & hoc eſt quod dicitur.* Si autem fratres, & ſoror nudi ſint, *Et patet ex dictis litera.*

6 Sed dicet quis. *Hic ponitur tertia ratio, quæ accipitur ex opprobrio, quod poteſt inferri alicui ſic credenti, quia non poteſt oſtendere fidem ſuam ſi requiratur, quæ non verbis, ſed operibus vere oſtenditur, & hoc eſt quod dicitur.* Sed dicet quis. *i. poteſt dicere rationabiliter improperando ſic credenti.*

7 Tu fidem habes: *ſecundum dictum tuum.* 8 Oſtende mihi fidem tuam ſine ope. *Quaſi dicat, non potes, ſed ego potero.* opera habeo. 9 Tu credis. *Hic ponitur quarta ratio, & accipitur ex dæmonibus, qui credunt ex euidentia ſignorum, & contremiſcunt timore pœnarum, & tamen hoc non valet eis ad ſalutem, qui*

a Non improbo, ſed non ſufficit. b Ne putes quod aliquid magnum facias: nam & dæ- c Vnum eſſe Deum.
a qm̄ eſt vnus Deus, benefacis. Et dæmones credunt, & con
a Quod plus eſt. Non ſolum rationibus, ſed etiam exemplo, & autoritate utar. Sine operib.
b tremiſcunt. Vis autem ſcire o homo inanis, qm̄ fides ſine 1
a Licet Abraham per fidem, quam habebat iuſtus erat, tamen per opera, quę habebat, & addidit, amplius eſt iuſtificatus, quæ niſi feciſſet, meritum præcedentis fidei amiſiſſet. 2
c operibus† mortua eſt? Abraham pater noſter nōne ex ope 3
a Ex his. ſ. Id eſt, offerre uolens. b Arbitratur. n. quod & mortuos potens eſt ſuſcitare Deus 4
d ribus iuſtificatus eſt, offerens filium ſuum Iſaac ſup alta-
a Per fidem ante erat iuſtus, & fides duxit ad opera, & per opera fides ipſa eſt augmentata, & comprobata, & ita per illam fidem, quæ duxit ad opera apparet ueritas ſcripturæ credidit filium promittenti, & eundem immolare iubenti. 5
e re? Vides qm̄† fides cooperabatur operibus illius, & ex ope 6
ribus fides conſummata eſt? Et† ſuppleta eſt ſcriptura di- 7
cens. †Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iu- 8
a Quia ſ. c eſt in Abraham.
f ſtitiam, & amicus Dei appellatus eſt. Videtis quoniam ex 9
a Fidei. b Qui habet tempus operandi. c Sine operibus. d Non ſolum Abraham per maiora opera, ſed etiam Raab per minora opera eſt iuſtificata.
g operibus iuſtificatur homo, & non ex fidē tantum† Simili 10
ter & Raab meretrix, nonne ex opibus iuſtificata eſt, ſuſci-
h a Ioſue. b Ne à uiris ciuitatis occiderentur. Vere Abraham per opera fidei iuſtificatus eſt, quia ſine operibus non fuiſſet iuſtus etiam ipſe Abraham nedum alii. 11
i piens nuncios, & alia via eiiciens? Sicut. n. corpus ſine ſpiri 12
tu mortuum eſt, ita, & fides ſine operibus mortua eſt. 13

modi fidē habeat, patefacit, ne illā talē fidem magnificiāt.
A a *Et dæmones credunt, & contremiſcunt.* Scriptum eſt. *Exibant dæmonia ab hominibus clamantia, & dicentia, quia tu es filius Dei,* ſed & legio, quæ hominem obſidebat, timens clamabat. *Quid mihi, & tibi fili Dei ſummi? Adiuro te per Deum ne me torqueas.* Qui ergo Deum non credunt, vel creditum non timēt, dæmonib. tardiores, & proteruiores ſunt.
b *Vis autem ſcire o homo inanis.* Probato, qđ fides ſine operibus mortua eſt, vt euidentius ad bonam operationem inuitet eos, elegans exemplum bonæ operationis Abrahā patriarcham proponit illis, qui de circumciſione crediderant, vt bonum patrem quaſi boni filii imitentur in tentatione, & in operatione.
B c *Abraham pater noſter, &c.* Qđ Abraham per fidem ſine operibus iuſtificatus dicitur, de operibus, quæ præcedebant intelligitur, quia per opera, quæ fecit iuſtus non fuit, ſed ſola fide, hic de operibus agitur, quæ fidem ſequuntur, per quæ amplius iuſtificatur, cum iam per fidem fuiſſet iuſtus, vnde Paulus. *Fide Abraham obtulit Iſaac cum tentaretur.* Hæc oblatio eſt opus, & teſtimonium fidei, & iuſtitiæ. Paulus in Abraham fidei conſtantiam. Iacobus laudat operum magnificentiam, quia vtroque fuit perfectus Abraham, & de vtroque in exemplum proponitur.
d *Offerens filium ſuum Iſaac ſuper altare?* Magna tentatio cum filium iubebatur occidere, magna fides, cum etiam de mortuo crederet ſe poſſe ſemen accipere. Magnum opus, cum dilectiſſimum non dubitaret offerre.
e *Vides quoniam fides cooperabatur operibus illius, & ex ope. &c.* Quia obtulit illum, in quo acceperat promiſſionem, apparet magna virtus fidei, quia etſi eum offerret, credebat promiſſionem implendam, quia potentem credebat Deum, etiam ſuſcitare mortuum.
f *Credidit Abraham.* Auguſtinus. Aliud eſt credere in Deū, aliud credere Deo, aliud credere Deum. Credere illum, eſt

eſt credere, quod ſit Deus. Credere illi, eſt credere vera eſſe quæ ille dicit. Credere in illum, eſt tendere cum charitate in illum. primum & ſecundum, dæmonum & multorū malorum eſſe non dubitatur. Tertium. n. eſt bonorum. D
g *Similiter.* Ne cauſarentur opera tanti patris ſe imitari nō poſſe, præſertim cum modo nullus cogat filios offerre, addit exemplum peccatricis mulieris, quæ per opera miſericordiæ, & hoſpitalitatis ſoluta eſt a peccatis, & aſcripta ciuis Iſraelitici populi, & annumerata in generationibus Saluatoris. *Beda*
h *Raab meretrix, &c.* Latitudo, quæ ſignificat eccleſiam fide dilatatam. Huius exemplo monet patriæ pereuntis interitum cauere, per opera miſericordiæ nūcios Chriſti ſuſcipere, & ſeruare, & ad Ieſum remittere, ſicut legitur beatus Gamaliel feciſſe. E *impleta* *Ioſ. 2. b 32. q. 1. c. integritas*
i *Sicut. n. corpus, ſine ſpiritu, &c.* * Didymus Alex. Quoniā ſicut ſpiritus cohærēs corpori viuificat eum, & opera fidei coaptata viuam eam eſſe procurant, cogitandum eſt, vt fides habeatur cum operibus virtute dignis, vt non mortua, ſed viua conſiſtat. Nam & qui habet corpus animale non mortuum, ſed viuum, illud per ſocietatem ſpiritus vult habere. Notandum. ſ. quia cum fides mortua ſit præter opera, iam neque fides eſt, nam neque homo mortuus, homo eſt, &c. *Com. in hunc locum*
* Ephrem Syrus. Cum de fide diſputas, conſidera vtrum habeas opera fidei congruētia. Nam ſi dicēdi tm̄, & audiendi ſtudioſus es, illud in te iacietur, fides ſine operibus mortua eſt. profectò. n. mortui ſunt omnes, qui Deum ſe noſſe profitentur, factis autem negant, cum ſint (vt ait apoſtolus) abominati, & increduli, & ad omne opus bonum reprobi. *lib. de vita ſpirit. §. 88.*
* Bernardus. Sicut corporis vitā ex motu dignoſcimus, ita & fidei vitam ex operibus bonis. Itaque vita quidem in corporis eſt anima, vita vero fidei eſt charitas, quia per illam operatur, ſicut in Apoſtolo legis. Vnde & refrigeſcente charitate, fides moritur, ſicut anima recedente. F *Ser. 2. de reſurrect. Dom. Galat. 5.*

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

quia non poſſunt agere opus meritorium, & ſimiliter ſuo modo fides, quæ non operatur per dilectionem non proficit ad ſalutem.
1 Vis autem ſcire. *Hic conſequenter dictum errorem remouet per exemplum duplex. Secundum ponitur, ibi:* Similiter autem. *Primum eſt ipſius Abrahæ quod proponit inuehendo contra aduerſarium di.* Vis autem ſcire. *per exemplum.*
2 O homo inanis. *Dicitur autem res inanis, quæ non conſequitur finem debitum ſicut medicina, quæ non inducit ſanitatem, & eadem ratione homo qui per opera bona non conſequitur beatitudinem.*
3 Quoniam fides ſine operib. &c. *q. d. oſtendam tibi per exemplum patris noſtri Abrahæ: ideo ſequitur.*
4 Abraham pater noſter nonne ex operibus. *q. d. ſic. Sed contra hoc videtur dictum apoſtoli Rom. 4. a.* Si enim Abraham ex operibus legis iuſtificatus eſt habet gloriam, ſed non apud Deum, *Et ibidem. 4. d.* Ex operib⁹ legis non iuſtificabitur omnis caro. *Dicendum, quòd Apoſtolus loquitur ibi contra illos qui opera cæremonialia legis dicebant eſſe neceſſaria ad ſalutem: quæ tamen iam ceſſauerant in morte Chriſti quantum ad efficaciam.*
5 Offerens. *Hic conſequenter ponit exemplum de obedientia Abrahæ ad Deum, procedente, ex magna Dei dilectione, quæ ſemper manet efficax ad ſalutem, cum dicitur;* Offerens filium ſuum Iſaac ſuper altare. *Gen. 22. paratus illum immolare ex fide, & dilectione ad Deum, vt habetur Hebr. 11.* credens quòd a mortuis poſſet eum ſaluare Deus. *ideo ſubditur.*
6 Vides quo. fi. co. ope. illius. *quæ non eſſent meritoria ſine fide,* ſine qua impoſſibile eſt placere Deo, Heb. 11.
7 Et ex operibus fides conſummata eſt. *Habitus. n. firmatur, & manifeſtatur per opera. Et ſimiliter magnitudo fidei Abrahæ apparuit ex eius obedientia offerendo filium, propter quod dictum fuit ſibi a domino. Nunc cognoui, quod timeas dominum. i. cognoſcere feci alios. Notitiæ. n. Dei nihil accreſcit de nouo.*
8 Et ſup. eſt ſc. d. Cre. Ab. d. *Hoc. n. dictum fuit Abrahæ Gene. 15. non ſolum antequam offerret Iſaac, ſed etiam antequam natus eſſet. Sed ex oblatione Iſaac ſcriptura illa dicitur eſſe ſuppleta, inquantum per hoc magnitudo fidei Abrahæ fuit aliis declarata, vt dictum eſt, & ſic concludit intentum.*
9 Videtis quoniam ex operibus iuſtificatur homo. *ita quod vtrunque eſt neceſſarium ad iuſtificationem. Nam ſi fides, quæ non operatur per dilectionem, mortua eſt, & informis, & iterum opera ſine fide non ſunt Deo placentia, vt prædictum eſt.*
10 Similiter, & Raab. *Hic ponitur ſecundum exemplum de Raab quæ ex fide vnius veri Dei ſaluauit exploratores Iudæorum, vt habetur Ioſue 2. & per hoc appoſita eſt ad populum Iſrael, Ioſue 6. & conſecuta eſt ſalutem ex fide ſimul & operibus, & hoc eſt quod dicit.* Simili. & Raab. *& patet litera ex dictis vſque ibi.*
11 Et al. v. *Recepit. n. eos per ianuam, & emiſit per feneſtram, & perſuaſit eos declinare ad montana, ne reperirentur a perſecutorib. in ſtrata publica. Et ſic infertur concluſio intenta cum dicitur.*
12 Sicut enim corpus. *qui dat uitam corpori.*
13 Ita, & fi. ſine ope. *i. ſine dilectione operante; quæ eſt vita animę* 1. Io. 3. c. Trāſlati ſumus de morte ad vitā, qm̄ diligimus, &c.

Noli

ADDITIO I.

A In cap.2.vbi dicitur in poſtilla. *Quicunque autem totam legem ſeruauerit, offenderit autem in vno,&c.*

In hoc quod dicit Apoſtolus. *Quicunque offenderit in vno factus eſt omnium reus.* non videtur loqui de pœna damni tantum, cum de diſtinctione inter pœnam damni, & pœnam ſenſus nulla ſit mentio in hoc loco, nec in præcedentibus, nec in ſequentibus. in hoc etiam quod ſequitur. *Qui enim dixit, non mœchaberis, dixit & nõ occides.* non habetur nec innuitur talis diſtinctio, vnde expoſitio poſtil. de hoc quod dicitur. *Qui offenderit in vno,&c.* non videtur propria. ſeu literæ conſona, licet quod præſupponit verũ ſit, & ideo aliter videtur dicendum Ad quod ſciendum, quod pcepta diuinæ legis præſertim negatiua, quæ obligãt ad ſemper, & pro ſemper, de quibus hic agitur, copulatiue ſunt intelligenda, ſic quod ad omnia ſeruanda omnes obligantur. Vnde qui in vno offendit, manifeſtum eſt, quod nõ omnia ſeruat, ad quorum omnium obſeruationem tenetur, & ideo factus eſt omniũ reus. i. reus tanquam ille, qui non omnia ſeruauit, vt tenetur. Et hoc videtur dicere glo. vbi ſic. Reus eſt apud Deum, qui nihil dimittit impunitum, qui ſcit quam neceſſariam legem dederit, qui negligit mandatum, credidit illud inaniter a Deo datum, hæc in glo. Ex quo habetur, quod qui offendit in vno, oſtendit ſuo facto non eſſe neceſſariam totam legem, & ſic totius legis eſt reus. Et notandum, quod beatus Iacobus in hoc docet contra falſam doctrinam Phariſæorum, qui legem diuinam falſo interpretantes communiter tenent, quod ille, qui plura mandata numero ſeruat, & tamen in paucis transgreditur, nihilominus eſt iuſtus apud Deum, eo quod Deus (vt dicunt) iudicat hominem ſecundum pluritatem, vel paucitatem meritorum, & demeritorum, ita quod ille, qui plura opera meritoria fecit, etiam ſi pauca aliqua numero demeritoria poſtea committat non propter hoc eſt iniuſtus apud Deum. Quod manifeſte ponit Ra. Moy. in ſuo Deuteronom in tit. 1. de pœnitentia, & ſic alii tenent communiter. Quæ quidem doctrina falſiſſima eſt, & erronea. legitur enim Deuteronom. 27. d. inter maledictiones, quæ ibi ponuntur contra transgreſſores legis vltima. *Maledictus qui non permanet in ſermonibus legis, huius nec eos perficit.* Ex quo patet, quod per transgreſſionem vnius præcepti non perficitur lex, & ſic incurritur illa maledictio. Idem habetur expreſsius Ezech. 23. c. vbi ſic. *Etiam ſi dixero iuſto, quod vita uiuat, & confiſus in iuſtitia ſua fecerit iniquitatem, omnes iuſtitiæ eius obliuioni tradentur.* Et ſic patet, Phariſaica doctrina in hoc, ſicut in aliis, quam pluribus deuiat a veritate ſacræ ſcripturæ. & de hoc docet nos Apoſtolus in dictis verbis, vt prædictum eſt, &c. D

ADDITIO II.

In eodem ca. vbi dicitur in poſtil, *Superexaltat autem miſericordia.&c.*

Hoc quod dicitur. *Superexaltat autem miſericordia, iudicium,* aliter, & magis proprie exponitur in gloſ. vbi ſic ſupraponitur miſericordia iudicio, quia iudicium, quod eſt cum miſericordia, per ipſam miſericordiam commendabilius eſt, & magis placet. hæc in Glo. Quod autem poſtil allegat de Ra. Sa. eſt vna de iniquitatibus Thalmudicis quibus irritum faciebant mandatũ Dei propter traditiones ſuas, vt largius fuit dictum in additione ſuper Iſa. 33. & Zach. 5.

CAPVT III.

a Niſi tantum diſcreti & in ſcripturis edocti. b Vel in pluribus Eccleſiis, uel plures in una ne uelitis eſſe magiſtri. c Quibus bona ca p.o.

N†Olite plures[b] magiſtri fieri fratres[c] 1
Vſurpando magiſterium.
mei, ſciẽtes qm̃ maius iudicium[a] ſu- 2
a Quia & in uerbo, & in cæteris, & ita non ſumus perfecti, quia ille tantum eſt perfectus, qui in uerbo non offendit.
mitis: In multis n. offendimus oẽs. 3
Non alius.
Si qs in verbo nõ †offendit, hic pfe- 4

CAP. III.

a NOlite. Sicut monui uos ad opera facienda, ſic moneo ad vitanda ſtulta magiſteria.

Prologo libri 1. Retractat. * Aug. Magiſtros tunc plures fieri exiſtimo, cum diuerſa & inter ſe aduerſa ſentiunt. cum vero idipſum dicunt, & verum dicunt, ab vnius veri magiſtri magiſterio non recedunt. Offendunt autem non cum illi multa dicunt ſed cum adhuc ſua. Sic quippe incidunt a multiloquio in falſiloquium. B

†Mat. 23. a Prou. 24

†ſumpturi ſumus.

Quæſt. 4. ad orthod. * Iuſtinus Martyr. Cum damnant hæretici alii alios, ob diſſenſiones opinionum, perſpicuum eſt occaſionem hæreſeon ex ambitione, & mutua inuidia hereſiarcharum eſſe, propter quam cauſam lupi graues ab Apoſtolo nominati.

Beda. *Nolite plures.* Multi fuere temporibus Apoſtolorum, qui deſcendentes de Iudæa Antiochiam, non bene eruditi in lege fidei, docebant credentes ex Gentibus debere circuncidi, & alios errores inducebant, quæ veris prædicatorib. non paruum laborem quæſtionis contulerunt. Hos ergo ab officio verbi remouet, ne impediant veros prędicatores.

b *Maius.* Qui indoctus officium docendi vſurpat, & Chr̃m non ſinceriter nunciat, maiorem damnationẽ meretur, quã ſi ſolus ſuo ſcelere periret. Sicut contra, qui bene miniſtrat, gradum ſibi bonum acquirit.

Hom. 20. in Num. * Origenes. Vides, quæ ſit conditio principum populi, nõ ſolum pro ſuis arguuntur delictis, ſed & pro populi peccato coguntur reddere rationem, ne ipſorum ſit culpa quod populus deliquit, ne forte nõ docuerint, ac monuerint, neque ſolliciti fuerint arguere præuaricatores & cæt. Hæc ſi cogitarent homines, nunquam ambirent principatum. Sufficit mihi pro meis propriis argui delictis, & pro memetipſo rationem reddere. C

c *In multis.* Vere periculoſum eſt, quia non tm̃ vos minus eruditi, ſed nos omnes prædicatores etiam maiores in multis offendimus, alij male docendo, alij male uiuendo, & alijs modis. Se illis connumerat, vt liberius arguat. Aliter iuſtus, aliter malus offendit. Iuſtus carnis fragilitate, nec iuſtus eſſe deſinit, vnde Salomon. *Septies in die cadet iuſtus, & reſurget.* Sicut quotidiana eſt offenſio, ita quotidiana eſt medela orationum, & bonorum operum. Sed mali corruunt in malum. B

* AVGVSTINVS. Quod ait ſanctus Ioannes. *Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, &c.* quiſquis ſic accipiendum putauerit, vt propter humilitatem dictum ſit, non propter veritatem, anathema ſit. Quicunque dixerit, in oratione dominica dicere ſanctos, *Dimitte nobis debita noſtra,* pro alijs potiuſquam pro ſeipſis, anathema ſit. Sanctus. n. & iuſtus erat Apoſtolus Iacobus, cum d. *In multis offendimus omnes.* Nam quare additum eſt, *omnes,* niſi vt iſta ſententia conueniret cum Pſalmo, vbi legitur. *Non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis uiuens?* Vnde etiam ſanctus Daniel in oratione pluraliter dicit. *Peccauimus, iniquitatem fecimus, &c.*

d *Si quis.* Vult oſtendere ineuitabilem verbi offenſionem vt imperitos deterreat, ne cupiant prælationem, quia, qui cupit præeſſe, oportet alijs perfectiorem eſſe, ne offendat dum debet prodeſſe, ſed imperiti non poſſunt in prædicando non offendere.

e *In verbo non offendit.* illo videlicet, cuius offenſionem humana poteſt vitare fragilitas. Vt verbum doli, detractionis, ſuperbiæ, iactantiæ, ſed, & otioſæ, & ſuperfluæ locutionis.

* Gregorius. Quis inueniri poteſt, qui quamlibet perfectus ſit, de otioſo tamen ſermone non peccet? Iacobo atteſtante, qui ait. *Linguam nullus hominum domare poteſt.* Cuius culpas redarguens per ſemetipſum veritas ait. *Omne verbum otioſum quod loquuti fuerint homines, &c.*

Ber-

NICOLAVS DE LYRA. CAP. III.

NOli. plu. ma. Poſtquam beatus Iacobus docuit fideles bene ſe habere ad proximum in collatione boni, hic conſequẽter idem facit in euitatione mali, & primo in uerbo, & ſecundo facto, cap. ſeq. Prima in duas, quia primo oſtendit mala ex vitio linguæ prouenientia, propter quæ debet ab omnib. refugi. Secundo bona ex taciturnitate ſequentia, propter quæ debet ab oibus captari, ibi. *Quis ſapiẽs.* Prima in duas, quia primo declarat malũ loquacitatis in doctrina, ſecũdo in cõi vita, ibi. *in multis.* Circa primum ſciendum, quod ex loquacitate prouenit, ꝙ aliqui præſumptuoſe docere volũt quod neſciant. Contra quos dicit. 1 *Nolite plu.* Nam docere eſt opus ſapientis, quorum paruus eſt numerus. *ſtultorum autem infinitus, Eccl. 1. d.* 2 *Scien. quo. ma.* i. maiorem damnationem incurritis, quia tales magiſtri faciunt alios errare, & per hoc multipliciter damnationem incurrit, Mat. 15. b *Si cæcus cæco ducatum præſtet ambo in foueam cadunt.*

3 *In mul.* Hic conſequenter oſtendit malum loquacitatis in cõi vita, & hoc ex quatuor. ſ. quia inficit communiter, multipliciter incurabiliter, & innaturaliter. ſecundum ponitur, ibi. *Poteſt etiã.* Tertium, ibi. *Omnis. n. natura.* Quartum. ibi. *In ipſa benedicimus.* Circa primum dicit. *In multis offen. om.* & maxime in verbo, quia lingua ſita eſt in lubrico, propter quod citius mouetur ad malum, quam alia membra, ideo ſubditur. 4 *Si quis in ver. non offendit, hic perfectus eſt vir.* quia facilius cuſtodiuntur alia membra. Et quia pauci ſunt valde perfecti. Eccl. 7. d. *Virum de mille vnum repperi.* ideo vitium linguæ inficit communiter.

Poteſt

✱ Bernardus. Si de omni verbo otioſo reddituri ſunt rationem, quanto diſtrictius de verbo mendaci, mordaci, iniurioſo, elato, laſciuo, adulatorio, aut detractorio iudicabũtur? Nemo veſtrũ fratres, parui ęſtimet tempus, quod in verbis cõſumitur ocioſis. Volat quidẽ verbum irreuocabile. Leuis quidẽ res eſt ſermo, quia leuiter volat, ſed grauiter vulnerat, leuiter tranſit, ſed grauiter vrit, leuiter penetrat animum, ſed non leuiter exit, profertur leuiter, ſed nõ leuiter reuocatur, facile volat, atque ideo facile violat charitatem, &c. *Vide Caſſianum l. 1. inſtituit, monaſtic. c. 10. & 15.*

a Qui poteſt offenſionem verbi cauere, poteſt omnia membra corporis, quæ facilius corriguntur ad bona opera circunducere, ne a recto itinere diuerrantur.
ctus eſt vir. Poteſt etiam fræno† circũducere totum corpus. 1
a Conuenit, ut in ora noſtra frænos continentiæ immittamus ad conſentiendum noſtro creatori, ut per linguæ cuſtodiam operum quoque rectitudinem obtineamus, quia ita eſt in hoc ſimili.
a †Si autem frænos equis in ora mittimus ad conſentiendum
a Aliam ſimilitudinem ad idem probandum induce.
nobis, omne corpus illorum circunferimus. Et ecce naues
Alias ualentibus.
cum magnæ ſint, & a ventis validis† minentur, circunferuntur autem a modico gubernaculo † vbi impetus dirigentis voluerit. Ita & lingua modicum quidem membrum eſt; & 2
a Quam paruus uel exilis. Vel ecce modicus ignis.
b magna† exultat. Ecce † quantus ignis quam magnam ſiluã 3
a Virtutum ſiluam male loquendo deuorat. Ipſa eſt.
c d incẽdit. Et lingua ignis eſt, † vniuerſitas iniquitatis. Lingua 4 5 6
Inter membra.
a Peierando & aliis modis.
e conſtituitur in membris noſtris, quæ maculat totũ corpus 7 8
a Ideſt, ſuggeſtione diaboli.
f & inflammat rotã natiuitatis noſtræ, inflammata a gehen-
Et utre mala lingua.
g h na. Omnis enim natura beſtiarum & volucrum & ſerpen- 9 10 11
Quotidie. Iam antea.
tium & cæterorum domantur, & domita ſunt a natura hu-

†agantur. † quęcunque

a *Si autem frænos equis in ora mittimus.* ſubaudis, & in ora noſtra multo magis debemus mittere. Quidam libri habent. *Sicut autem frænos equis, &c.* & coniungitur ad ſequentia. *Si autem frænos equis in ora mittimus, &c. ita & lingun modicum quidem membrum eſt, & magna ex.* Similitudo de equis ad linguam, conuenientiã & facultatem refręnandę linguę oſtẽdit. Similitudo de manibus, etiam pręmium continentiæ vel pęnam incontinentiæ proponit, dum dicit linguam magna exultare.

Allegorice. Magnæ naues in mari, mentes hominũ in mũdo, venti a quibus minantur, appetitus mentium, per quos naturaliter coguntur aliquid agere, per quod perueniant ad bonum finem, vel ad malum. Gubernaculum, cordis intentio, qua boni tranſgreſſis ſeculi fluctibus ſalutis portum petunt, reprobi quaſi Scylla vel Charybdi intereunt. *Et quia ex abundantia cordis os loquitur,* recte ſubiungit. *Ita & lingua modicum.*

b *Et magna exultat.* Scilicet, præmia, ſi impetus dirigẽtis bene eã gubernat. Si male, ſibi ſuiſque magna perditionis exultat vñ Salomon. *Mors & vita in manibus linguæ.* Vitã exultat, ſi bene docet eccleſiam. Mortem, ſi male. Agitur namque cõtra illos, qui & vita & ſcientia deſtituti docere præſumebãt.

Magna exultat. Quidam libri, & magnam exultat, quia cæterorum verba & ſenſus deſpiciens, ſingulariter ſe ſapientẽ iactat & facundum. Contra quod. Nolite multiplicare loqui ſublimia gloriantes.

c *Ecce quantus ignis.* Sic & lingua incontinens magnã materiam bonorũ operũ perire facit. Et cum fere ſit impoſſibile vitari peccatum etiam linguæ a perfectis, non quiuis debet appetere magiſterium.

d *Vniuerſitas iniquitatis.* Quia per eã cũcta fere facinora, aut concinnantur, vt latrocinia, ſtupra, aut patrãtur, vt periuria, falſa teſtimonia, aut defendũtur, vt cũ quilibet impurus excuſando ſcelus quod admiſit, ſimulat bonũ quod non fecit.

e *Quæ maculat totum corpus.* Et quia talis eſt lingua totũ corpus maculat, & immũdum facit reputari in cõſpectu Dei, & ideo graue eſt ſubire magiſterium quia *conſt. i. in m. no.* vna eſt de membris noſtris nimis propinqua nobis.. D

f *Inflammat rotam.* Contaminat totum procurſum vitæ tẽporalis quouſque ad mortem, vel ut currente rota agimur. Beda. Vel *rotã natiuitatis noſtræ.* quia merito primæ præuaricationis ab interna felicitate proiecti, huc illucque vaga mẽte raptamur, vt vbi periculum, vbi ſit ſalus ignoremus. Inflammatur enim hæc rota igne linguæ, cum vitium naturæ perturbationis ineptis etiam noxijs ſermonibus accumulatur.

g *Gehenna.* Diabolus, propter quem facta eſt Gehenna. Sicut gehenna ſemper ardet, ſic diabolus vbicunq; ſit, vel in aere, vel ſub terra ſecum fert tormenta ſuarum flammarũ, & hac pœna commotus flammã vitiorum ſuggerit hominibus, & ea, quæ eis inuidẽdo ſuggeſſit, per linguæ incontinentiam aperit, per cætera membra ad effectum perducere cogit. Bedas E

h *Omnis enim.* Legimus in Plinio imanniſſimam aſpidẽ in Aegypto a quodã patrefamilias domitã quotidie de cauerna ſua egreſſam, & a menſa eius annonam percipere ſolitã. Legimus in Marcellino, Tigridem manſuetam factam ab India Anaſtaſio principi miſſam. Bedas Plin. lib. 8. cap. 17.

Omnis enim natura beſtiarũ & volucrum, &c. Lingua prauorũ beſtijs ferocitate, volucribus leuitate, ſerpentibus virulẽtia præcellit. Sunt beſtiales, qui exacuerunt in gladium linguas ſuas. Sunt volatiles *qui poſuerunt in cælum os ſuũ, & quorũ os locutum eſt vanitatem.* Sunt ſerpentini, de quibus dicitur. *Venenum aſpidum ſub labijs eorum.* Pſal. 143. Ibid. 13. b.

Aliter. Aliqui beſtiales ſenſu, & opere. Aliqui volucres inſtabilitate. Alij ſerpentes aſtutia nocendi, facilius poſſunt conuerti quam lingua a magiſtro refrænari.

✱ Auguſtinus. Quod apoſtolus Iacobus ait, *linguam hominum nullus domare poteſt,* non quaſi id eſſet facilius, quam manſuefactio beſtiarum, illam ſententiam pronuntiauit, ſed potius oſtendens quantum ſit in homine linguæ malum, ut a nullo homine domari poſſit, cũ ab hominibus domentur & beſtię. Neque hoc ideo dixit, ut huius in nos mali per negligentiã permanere patiamur, ſed ut ad domandam linguam diuinæ gratię poſcamus auxilium. Nõ enim ait, linguã nullus domare poſt, ſed, nullus hominum, ut cũ domatur Dei miſericordia, Dei adiutorio, Dei gratia fieri fateamur. Conetur ergo anima domare linguam, & dum conatur poſcat auxilium, & oret lingua, ut dometur lingua, domante illo, qui dixit ad ſuos. *Non vos eſtis, qui loquimini, &c.* Lib. de natura & grat. ca. 15. Matt. 10. F

Ex

NICOLAVS DE LYRA.

1 Poteſt etiam fræno circunducere totum corpus. *Hic cõſequenter oſtendit, quod inficit multipliciter, præmittens ad hoc triplex exemplum. Primũ eſt animale, nam equus, qui eſt animal magnum circũducitur cum freno paruulo. Secundum artificiale, quia nauis magna mouetur cum paruo gubernaculo. Tertiũ naturale, quia modicus ignis magnam ſiluam incendit. Et eodem modo lingua, quæ eſt modicum mẽbrum multa mala facit per contentiones, detractiones, ſeditiones, & huiuſmodi, ita quod fere omnia mala proueniunt ex vitio linguæ. Et ex dictis patet litera paucis exceptis, quæ diſcurrentur.* Poteſt etiã fræno circunducere totũ corpus. *totum corpus, ſcilicet, animalis magni.*

2 Et magna. *ſcilicet, mala.*

3 Exultat. *ideſt, prouocat.*

4 Ecce quantus ignis, &c. *i. quam modicus.*

5 Et lingua. *ſcilicet, mala.*

6 Ignis eſt. *accẽdẽs cõtẽtiones, ſeditiones & alia mala, iõ ſubditur.*

7 Vniuerſitas iniquitatis. *ſupple eſt mala lingua virtualiter.*

8 Quæ maculat totum corpus. *nam in alia membra redundat malum eius.*

9 Et inflammat rotam. *ideſt, curſum vitæ noſtræ, quæ aſſimilatur, rotæ, quæ incipit & terminatur in eodem puncto, & ſic naſcitur homo impotens & ignorans, & ſi moritur naturaliter, redit ad eundem ſtatum de communi curſu.*

10 Inflammata a gehenna. *ideſt, a diabolo, qui ſic nominatur, eo quod Gehennæ deputatur.*

11 Omnis enim natura beſtiarum, &c. *Hic conſequenter oſtẽditur, quod inficit incurabiliter, quia lingua mala non eſt domabilis ſicut cætera membra, quæ poſsũt ligari, & a ſuis actibus impediri, nõ ſic autẽ lingua, niſi preſcindatur, & hoc eſt qđ dicitur.* Omnis enim na. *Hoc videmus ad ſenſũ, ꝙ multa animalia ferocia domantur ad hoĩe.*

a *Ex ipſo ore proc.* Alij videntes quod agimus, exemplo noſtro inducuntur, vt ſimiliter benedicant & maledicant.

b *Non oportet.* Vere non oportet, vt eodẽ ore benedicamus de capite, & maledicamus de membris, qa amaritudine maledictionis conſumitur dulcedo benedictionis. Qđ p ſimile, Si ſimul miſces dulcem & amarã aquam per idem foramẽ exeant, dulcis cõmixtione amaræ in amaram cõuertitur, nõ amara in dulcem commixtione dulcis. Sic non placet dulce do linguę, ſi mixtą eſt amaritudini. *Modicum enim fermentum totam maſſam corrũpit.* Et, *non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris.*

r imaginẽ &. 1. Cor. 5. b. Eccle. 15. b.

c *Nunquid fons.* Aliter, Oportet prædicatorẽ aliquando amara prædicatione vti, attrahendo, increpãdo. Quod ſatis difficile eſt, vt diuerſis verbis ad idem tendenti bus vtrunque facere poſſit.

B

† ſcientię prædictus.

d *Nũquid põt. fr.* Nũquid oportet, vt doctor ſit ficus dulcedine beatitudinis ad quam monet, & dulcibus vtatur verbis, & vt ſit vitis, faciẽs obliuiſci omniũ tẽporaliũ, in quo oportet aſperis vti? Sed nunquid idẽ doctor poteſt eſſe ficus dulcibus attrahẽdo, & poteſt eſſe vitis aſperioribus ab amore terrenorũ retrahendo. Q. difficile eſt. *Sic neque ſalſa dulcem poteſt facere aquam.* ideſt aliquis prædicator acriter mordens mores aliorum, in eadem doctrina non poteſt eſſe dulcis eiſdem.

e *Quis ſapiens & diſciplinatus inter vos?* Cõfutatis illis, q nec vitæ ſanctitatem, nec linguæ continentiam habent, monet illos, qui ſibi ſapientes videbantur, vel etiam erant, vt ſapientiam magis oſtendant diſciplinate viuendo, quam alios docendo, quia qui procliuior eſt ad docẽdum quam faciendũ, aliquando iactantiam, vel contentionem incurrit, vel inuidiam contra alios doctores, & alia multa mala.

C

a Nullus doctor poteſt cohibere linguam verboſam ſubditorum. Nullus eſt, qui aliquando in lingua non delinquat.

mana, linguam autem nullus hominum domare põt. † In- 1

a Non quieſcit in vno, vt ſolus linguoſus peccet, ſed more veneni ſerpit de vno in alium tranſeundo. Qui detrahit fratri, prouocat illum ad maledicendum. De cuius veneni atrocitate plura ſubnectit. 2
Non poteſt domari, quia eſt. b Gratias agendo vel laudando. 3

quietum malum, plena veneno mortifero. In ipſa benedici 4

a Detrahendo. b Rationales, vt ipſe eſt. Vel ſicut ipſe principaliter præeſt omnibus, ita & homines præſunt cæteris creaturis. In vituperio creaturæ creatorem offendimus. 5

mus Deũ & patrem, & in ipſa maledicimus homines, qui 6

Et quia Deum benedicimus & homines in. 7

a ad imaginẽ & ſimilitudinẽ Dei facti ſunt. Ex ipſo ore pro- 8

Quod eſt inconueniens. Sed. Non eſt vtile.

b cedit benedictio & maledictio. Nõ oportet fratres mei hęc

c ita fieri. Nũquid fons de eodem foramine † emanat dulcem 9

d

a Sicut arbor amiſſo naturali fructu alterius arboris non fert fructum, ſic maledictus, & ſi bene loqui videatur fructum benedictionis non habet.

& amaram aquam? Nũquid poteſt fratres mei ficus † vuas

facere, aut vitis ficus? Sic † neque ſalſa dulcem poteſt facere

e aquam. Quis ſapiens & † diſciplinatus inter vos? Oſtendat 10

ex bona conuerſatione operationem ſuam in mãſuetudine 11

Quo ad Deum, & quo ad proximum. a Si zelum Dei habentes bona facitis, & ex conſcientia bona facitis, & ex conſcientia bonorum operum amari erga proximos eſtis, & eos deſpicitis, & indignantibus verbis deturpatis. b Quod minus eſt. 12

f ſapientiæ. Quod ſi zelum amarum habetis, & contentio- 13

a Et ſi non prorumpunt in verba. b Ne putetis vos habituros gloriam pro his, quæ ſunt ex ſuperbia & ad depreſſionem aliorum. 14

g nes ſunt in cordibus veſtris, nolite gloriari & mendaces eſſe 15

16

17

Nõ debetis cito effici doctores, qa quis ex vobis eſt adeo ſapiẽs cognitione & diſciplinatus exercitatione, vt audeat magiſterium ſibi aſſumere? Prius diſcat bene operari quam alios docere, vt conuerſando inter vos exemplum aliorum poſſit eſſe, & hoc in mãſuetudine, ne propter ſuã ſapientiã & bonam operationem alios deſpiciat.

D

* Lactantius. Omnis ſapientia hominis in hoc vno poſita eſt, vt Deum cognoſcat & colat. Hoc noſtrũ dogma, hæc ſentẽtia eſt, Quanta itaq; voce poſſum, teſtificor, proclamo, denuntio. Hoc eſt illud quod philoſophi oẽs in tota ſua vita quęſierũt, nec vnquã tamen inueſtigare, comprehẽdere, tenere valuerũt, quia religionem, aut prauã tenuerũt, aut totã penitus ſuſtulerũt, &c. Qui vult ſapiẽt ac beatus eſſe, audiat Dei vocem, diſcat iuſtitiam, ſacramentum natiuitatis ſuæ norit, humana contemnat, diuina ſuſcipiat, vt ſummum illud bonum ad qđ natus eſt, poſſit adipiſci.

* Auguſtinus. Diſciplina eſt lex Dei, quæ in ſapientes animas transfunditur, vt tanto ſe melius viuere ſciant, quanto perfectius eum contemplantur intelligendo, & diligentius uiuendo cuſtodiant.

f *Quod ſi zelum amarum, &c.* * Beda. Zelum amarum dicit, quia eſt zelus dulcis, a quo & Simon Apoſtolus merito perfecti cordis nomẽ accepit. Quem & Helias habuit, cum ait: *Zelo zelatus ſum pro domino, &c.* Et Apoſtolus: *Aemulor vos Dei æmulatione.* Eſt & bona contẽtio, quam dominus nos habere præcepit dicens: *Contendite intrare per anguſtiam portam.*

g *Et mendaces eſſe aduerſus.* Et nolite mentiri Deo, cui in baptiſmo promiſiſtis abrenunciare pompis diaboli, quod non facitis cum de bonis ſuperbitis.

Non

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Linguam autem.* maliloquam.
2 *Nullus hominum.* quantumcunque ſapiens.
3 *Domare poteſt.* & ſubditur ratio. *Eſt enim.*
4 *Inquietum malum.* quia ſita eſt in lubrico vt dictum eſt.
5 *Plena veneno.* detractionis.
6 *Mortifero.* Nam detractor interficit eum de quo detrahit p infamiam, & eum, qui libenter audit, & ſeipſum per culpam.
7 *In ipſa benedicimus Deum, &c.* Hic conſequenter oſtendit, q. vitiũ linguæ inficit innaturaliter, contra enim curſũ naturę eſt, q. ex eodem principio procedat cõtraria, nã cõtrariorũ cõtrariæ ſunt cauſæ, & tamen ex eadem lingua procedũt contraria. ſ. benedictio & maledictio, & hoc eſt, quod dicitur. *In ipſa enim benedicimus Deum.* pro beneficijs ſuis.
8 *Et in ipſa maledicimus homines, qui ad imaginem & ſimilitudinem Dei facti ſunt.* qui frequenter ſunt innocentes qui ad *ſimilitudinem Dei facti ſunt.* & ſic maledictio redundat in Deum, ſicut vituperium factum imagini regis redundat in ipſum.
9 *Non oportet fratres mei hæc ita fieri.* Quia videntur naturæ contrariari Et ſubdit ad hoc exemplum de fonte, & patet litera de ficu, quæ non producit nuces, quia hoc eſſet cõtra eius naturã. Et ſimile eſt quodammõ de lingua, quæ creata eſt ad benedicendũ, & maledicere eſt ei innaturale. Et de aqua ſalſa, quæ non fit dulcis, ſed manet in proprietate naturæ ſuæ, lingua autem maledica tranſmutatur a natura ſua, vt dictum eſt.
10 *Quis ſapiens & diſciplinatus inter vos.* Poſtquã beatus Iacobus oſtẽdit mala ex loquacitate prouenientia, pp quæ eſt fugienda. hic conſequenter oſtendit bona ex taciturnitate prouenientia, pp quæ eſt appetenda. Hæc autẽ bona ſunt, ſapiẽtia, & diſciplina, & eis annexa, quæ beatus Iacobus primo proponit, ſecũdo ſapiẽtiã diſtinguit, ibi. *Quod ſi zelum.* Circa primum ſciendũ, quod ex taciturnitate quæ cõſiſtit in bona audiẽdo prouenit diſciplina, nã diſcipuli boni propriũ eſt audire, ex auditu vero ſapiẽtia acquiritur, & acquiſita augmentatur. Prouerbio. 1. a. *Audiens ſapiens ſapientior erit*, & ſic vlterius ſapientia in bonis operibus manifeſtatur, habitũ acquiſitum vel infuſum, & hoc eſt, quod dr. *Quia ſapiens & diſciplinatus, &c.* ſecũdũ habitũ acquiſitum vel infuſum, vel vtroque modo, quia ſapientia acquiſita bene diſponit ad ſapientiã infuſam, ſicut patet de Daniele & ſocijs eius Daniel. 1.
11 *Oſtendat ex bona conuerſatione operationem ſuam.* ideſt, per effectum exteriorem.
12 *In manſuetudine ſapientiæ.* quæ opponitur loquacitati & vitio linguæ.
13 *Quæ au. Quod ſi zelum amarum.* Hic conſequẽter diſtinguit ſapiẽtiã in mundanã, & diuinã. Secũda deſcribitur. ibi. *Quæ autem deſurſum eſt.* Circa primũ ſciendũ, q. ſapiẽtia humana hæc dicit, quę p cautelas & mendacia tendit ad finẽ indebitũ, & hoc procedit ex paſſionibus inordinatis maxime inuidiæ & odij, & hoc eſt quod dicitur. *Quod ſi zelum* ideſt, inuidiam.
14 *Habetis.* ad inuicem.
15 *Et contentiones ſunt in cordibus veſtris.* i. intentiones inferendi nocumentum proximo.
16 *Nolite gloriari.* ſi deducatis ad effectũ tãquã ſitis ſapientes.
17 *Et mendaces eſſe aduerſus veritatem.* quia non eſt vera ſapiẽtia, ſed magis ſtultitia, ideo ſubditur.

Non

a *Non eſt enim iſta ſapientia, &c.* * Bed. Paulus frequenter animalē appellat hominem, qui nil gratiæ ſpiritualis habens, ea tantūmodo, quę naturaliter carnis ſiuę animæ ſenſibus inſita ſunt, cogitare uel facere nouit. Merito ergo contentioſa, & ſuperba ſapiētia eſſe terrena, & diabolica memorat: quia dum terrenā gloriā aīa quærit, dum expers animæ ſpiritalis, remanēs ſola ea, quæ ſibi naturaliter poſt reatum primæ prævaricationis sūt inſita, cogitat, iure à maligno deluſa ſpiritu, ad agēda ſe illa, quę ſunt veſana & noxia conuertit.

b *Quæ autem.* Hæc eſt māſuetudo, quā ſuperius habendam eſſe præcepit zelo amaritudinis, & contētionibus aduerſa.

c *Primum quidem pudica eſt deinde.* Niſi primū pudicitia ſedeat in mente, nulla perfectio ſequetur in opere.

d *Suadibilis bonis.* Si, quominus agit, vel propter ignorātiam vel pp negligentiam bonorum ſuaſioni aſſenſum præbeat.

* Bernard. Sapientia carnis voluptuoſa eſt, non pudica; tumultuoſa eſt, non pacifica: Sapientia vero, quæ ex Deo primū pudica eſt, non quærens, quæ ſua ſunt, ſed quę Ieſu Chriſti: vt non ſuam quiſque faciat voluntatem, ſed conſideret, quę ſit voluntas Dei: Deinde, pacifica, non abundans in ſuo ſenſu, ſed alieno magis acquieſcens conſilio vel iudicio.

* Augu. Infęlix homo domine, qui ſciat omnia, te autem neſcit. Beatus autem qui te ſcit, etiam ſi illa neſciat. (Lib. 5. confeſ. c. 4.)

e *Fructus autem.* Poſtquam ſapientiam per ſingulas virtutes diſtinxit: vt facilius inuitet ad hanc, fructum eius ſubiūgit.

f *In pace.* Non poſtulat videri doctior vel ſanctior quā eſt: nō lacerat proximū ad cōmendationem ſui, quod contentioſa facit ſapiētia. Non ſolum propter prædicta dēt huiuſmodi ſapientiam appetere, ſed etiā ideo: quia à facientibus pacem quaſi iacētibus hoc ſemen ſeminatur, & præparatur in pace æternæ beatitudinis fructus, ideſt merces iuſtitiæ, quæ pro iuſtis operibus retribuitur. Qui hic ſtudet paci: & terram cordis ſui operibus pacis quaſi ſemente aſpergit, iuſtum eſt, vt habeat æternam pacem quaſi fructum huius ſeminis.

* Cyrillus. Alex. Idcirco (credo) etiam tradebat ſuis diſcipulis fidele depoſitum dicens: Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. Nec enim accepta eſſe poſſunt Deo opera noſtra, niſi in pace peragantur. (Lib. 13 in Leuiticum.)

a Inflata & indignans.

a aduerſus veritatē. Non eſt enim iſta ſapientia de ſurſum de- 1

a A Deo, qui eſt ſpiritualium bonorum dator. b Terrenæ gloriæ cupida. c Non ſpiritualis, ſed more animalium ſola ſenſibilia quærens. d Id ſolum ſapit & agit, quod diabolus in natura humana per prævaricationem infudit, ſcilicet, quia ad veſana & noxia ſe conuertit.

ſcendens a patre luminum: ſed terrena, animalis, diabolica. 2

a Vere non eſt a Deo. quia vbi eſt zelus Dei & contentio contra proximos. b In animo. c In verbis, d Mentis huc illucque fluctuantis, quia ſe ad vnam ſuperni intuitus anchoram figere neglexit. 3 4
e In conſpectu Dei & ſi hominibus rectum videatur.

Vbi enim † zelus & contentio, ibi inconſtantia, & oē opus

b prauum. Quę autem deſurſum eſt ſapiētia primum quidem 5

c a Caſte intelligit & operatur. b Per elationem ſe a Deo vel proximorum ſocietate non diſiungit. 6
c In quibuſcunque, non vltra modum nec infra ſubſiſtit. d Quod bonis placere, videt, ſibi non diſplicet.

d pudica eſt, deinde pacifica, modeſta, † ſuadibilis, bonis con-

a In animo. b Operibus miſericordiæ, ieiunijs, vigilijs, orationibus.

e ſentiens, plena miſericordia, & fructibus bonis, † iudicans ſi- 7

f ne ſimulatione. Fructus autem iuſtitiæ in pace ſeminatur fa- 8 9

¶ Opera pacis.

cientibus pacem.

† tractabilis. † nihil diſcernens, & nihil ſimulans.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Non eſt enim iſta ſapientia deſurſum deſcendens a patre luminum.* à quo eſt omne bonum.
2 *Sed terrena.* inquantum procedit ex concupiſcētia oculorum.
3 *Anima.* procedens ex concupiſcentia carnis.
4 *Diabolica.* procedens ex ſuperbia vitę, ideo dr̄ ſapientia mundana. quia omne quod eſt in mundo reducitur ad iſta tria. 1. Io. 2.
5 *Quæ au.* Hic cōſequēter deſcribit ſapientia diuina, ſiue à Deo data & ordinata. Primò quātū ad terminū, à quo facit recedere quòd eſt malum, cum dicitur: *Quæ au. de. eſt ſa.* i. à Deo data.
6 *Primum qui pu. eſt.* i. faciens recedere ab omni turpitudine. Secundò quantū ad terminū ad quē facit tendere qui eſt beatitudo in qua quietatur appetitus: ꝙ notatur cū dr̄. *Pacifica.* Tertiò quātū ad illa per quæ ſapiētia perducit ad pacē ſiue finē, vbi poſt receſſū à corruptela turpitudinis primò occurrit homini, ꝙ in omnib. modū debitū teneat, ideo dr̄: Modeſta. ſecundo vt in his in quibus ipſe ſi ſibi non ſufficit aliorū monitis acquieſcat, & quātū ad hoc ſubditur: Suadibilis. & hæc duo pertinent, ad hoc, ꝙ homo pacē habeat in ſeipſo. Sed vlterius ad hoc ꝙ ſit pacificus etiā alijs: primo requiritur vt eorū bonis nō repuguet. ideo dr̄. *Bonis conſentiens.* Secunda ꝙ, defectibus proximi cōpatiatur in affectu, & ſubueniat in effectu, & quantū ad hoc ſubditur: *Plena miſericordia & fructibus bonis.* Tertiò requiritur, vt defectus aliorum emendare charitatiuè ſatagat. & hoc eſt quod dicitur.
7 *Iud. ſine ſimu.* i. ne correctionē exerceant ex odio præcedenti charitatis oſtenſione. Hæc autē hominis purificatio in ſe & cum alijs in via, eſt quædam prælibatio perfectæ pacis in patria: & ſic eſt finis ſapientiæ prout habetur in via. ideo ſubditur.
8 *Fructus au. in.* i. beatitudo æterna quæ per iuſtitiam acquiritur, & in fruitione beata conſiſtit.
9 *In pa.* quia ſemen continet fructum futurum potentialiter & imperfecte, ſic pacificatio in via de qua dictum eſt, continet pacem æternæ gloriæ.

CAP. IIII.

VNde bella, &c. Prohibuerat zelū & contentionem, vnde & latius diſputat, addens etiam alia vitia, quæ inde ſequuntur. Ex contentione concupiſcentia, ex concupiſcentijs bella & lites. Qui enim cupit præferri vel temporalibus abundare, odit, inuidet, occidit.

b *Propter quod.* Propter hæc, ſcilicet, quod Deū digne poſtulatis, ſi enim illū pia interceſſione poſtularetis, etiam temporalia ad vſum neceſſaria, non ſolum ſempiterna daret.

Et quia poſſent dicere, dicis nos non poſtulare, certe quotidie petimus.

Rabb. Petitis quidē aliquando, & non accipitis eo, quod male pe.

* Bed. Poſſunt autē concupiſcentiæ & terreſtrium bonorū in hoc loco dictæ intelligi, regni videlicet appetitus, diuitiarum, bonorum, dignitatum. Propter hæc

-hinc? nimirum.

CAP. IIII.

a Q. ex ſapientia pax & hic & in futuro, ſed econtra in uobis. Ni a zelo & contentione. 1

a VNde[a] bella & lites in vobis? Nonne * ex 2

a Quia quod mens praua ſuggerit manus &, lingua intemperanter obedit. 3 4

concupiſcentijs veſtris, quæ militant in 5

a Vere ex concupiſcentijs, nam hoc ordine. 6

membris veſtris? Concupiſcitis & non 7

a Quod cupitis. ¶ Et vt habeatis. ¶ Tamen. 8

habetis, † occiditis & zelatis, & non po- 9

Etiam pro temporali gloria. 10

b teſtis adipiſci. Litigatis & belligeratis, & nō habetis, propter 11

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. IIII.

VNde bella. Poſtquam B. Iacobus monuit ne proximo malum inferatur verbo, hic conſequenter inducit ad hoc quòd non inferatur facto, cuius radicem volens præſcindere dicit.
1 *Vnde bel.* quibus infertur nocumentum corporis.
2 *Et lites.* in iudicijs, quib. infertur nocumentū in reb. poſſeſſis.
3 *Nonne ex con. ve.* ſupple talia oriuntur.
4 *Quæ mili.* i. dominantur.
5 *In mem. ve.* quia membra mouentur in talibus malis à concupiſcentia contra dictamen rectæ rationis.
6 *Concu. & non ha.* quia frequenter tales non aſſequunt intentū.
7 *Occiditis.* innocentes.
8 *Et zelatis.* bonis inuidentes.
9 *Et non po. adipi.* ſatisfactionem concupiſcentiæ veſtræ, quæ ſemper ad malum accenditur.
10 *Litigatis & bel. & non ha.* Repetitio eſt eiuſdem ſententiæ ad maiorem exaggerationem.
11 *Pro. quod non po.* aliquid à Deo, pręſumentes obtinere quod concupiſcitis veſtra fortitudine.

¶ Digne Deum. 1
quod non poſtulatis. Petitis & non accipitis, eo quod male 2
a Deo ca.oti ingrati. ¶ Quia magis illa quam Deum amatis. ¶ Ad ſuperfluitatem. 3
a petatis, vt in concupiſcentijs veſtris inſumatis. † Adulteri * ne- 4
ſcitis, quia amicitia huius mundi inimica eſt Deo? Quicun 5 6
que ergo voluerit amicus eſſe ſeculi huius, inimicus Dei cõ- 7
a Concupiſcit ad inuidiam ideſt, cupit, vt inuideatis? non. 8
b ſtituitur. An putatis, quia inaniter ſcriptura dicat? Ad inuidiã 9
c a Sanctus qui datur in baptiſmo. 10
d concupiſcit ſpiritus, qui habitat in vobis. Maiorem autẽ dat 11
e In parabolis Salomonis iuxta antiquam translationem. 12
f gratiã. Propter quod dicit: † Deus ſuperbis reſiſtit; humilibus 13
a Vitam æternam, bonam operationem. b Quia humilibus dat gratiam voluntatem Dei implete. 14
c Mala ſuggerenti. 15
autẽ dat gratiã. Subditi ergo eſtote Deo, reſiſtite autẽ diabo- 16

A hæc.n.& eiuſmodi innumera, lites frequẽter inter malos & ... illi cõmittuntur. *Litigatis*, inquit, *belligeratis*, pro temporalia ... ria, neq, hanc obtinere valetis, pp hoc nimirum quia dñm poſtulare non curaſtis, vt ipſe vobis ſalutaria quæque conferret. Si enim illum pia intentione poſtularetis, & terrena vobis neceſſaria ad vſum temporalem, & ad fruendũ perpetuò ſuperna bona tribueret.

Ib.9.in Ioannem. * Cyril. Alex. Quod non omnibus ſimpliciter Dei dona parata ſunt, Diſcipulus Chriſti oſtendit, dicens: *Petitis, & non accipitis, eo quod male*

B *petatis*. Omnibus.n. qui non ad ſtudioſe agendum, ſed ad replendas cupiditates, carnaleſque, voluptates ſuas quicquam à Deo petunt, aures Deus penitus obſtruxit. Nã quę ipſe odit, quoniã turpia ſunt, ea quomodo cęteris largietur? Quomodo dulcedinis fons, amarum aliquid ſcaturire poterit?

† propter qđ dicit Deus ſuperbis reſiſtit humilibus dat gratiam.

a *Adulteri neſcitis, &c.* Dixerat ſupra de apertis inimicis Dei: *Nonne diuites per potentiam opprimunt vos, & ipſi trahunt vos ad iudicia? &c.* Sed ne putentur hi ſoli eſſe inimici, qui aperte blaſphemant & perſequuntur, agit hic ẽt de omnibus amatoribus mundi, quod inimici ſunt Dei. Non dẽtis in concupiſcentijs inſumere, quia per hæc probamini amatores mũdi, & ita adulteri, quia relicto amore ſapientię cęleſtis, ad amplexus mundi declinatis, & per hoc inimici Dei.

b *An putatis, &c. ſp. qui b.* Non debetis litigare: nam ſpiritus, qui in vobis eſt, non cõcupiſcit ad inuidiam, ſed potius facit concordes, & hoc dicit ſcriptura, & an putatis, quod inanis ſit ſcriptura?

c *Scriptura dicat?* quę à malorum ſocietate fideles coercens,

C ita per Moyſen loquitur. *Non inibitis cum eis fœdus, nec cum diis eorum.* Et in ſus: Non facies opera eorum, ſed confringes D ſtatuas eorum. E

d *Ad inuidiam concupiſcit ſpiritus, qui habitat in vobis.* Vel ſpiritus concupiſcit, i. contra inuidiam, id eſt, hoc deſiderat, vt inuidia tollatur. Vel cupit, vt inuideatis mundo, nec ametis eũ. Vel ſpirit⁹ cuiuſlibet hominis cupit temporalia ad inuidiã, quia inuidet alijs, qđ non habet.

e *Maiorem autem dat gratiam. Propter quod dicit: Deus.* Spirit⁹ gratiæ non facit inuidere immo dat gratiã, ideſt, gratuita dona maiora quã ſunt diuitiæ ſeculi. Propter E quod, ideſt, vt ſciamus dat, & quibus non dat, dicit ſcriptura.

f *Superbis reſiſtit humilibus autem dat gratiam, &c.* Malos omnes punit De⁹, ſed ſuperbis ſpecialiter reſiſtere dicitur, quia maiori pęna plectuntur, qui Deo ſubdi pęnitendo negligũt. Sed humilibus dat gratiam, qui in ſuorum plagis vitiorum manibus veri medici ſe ſubdunt.

* Auguſtinus. Quanta ſit veræ humilitatis virtus, facilè ex verbis domini agnoſcitur, qui vt ſuperbiam Phariſæorum damnaret, dixit: Omnis qui ſe exaltat humiliabitur, & qui ſe humiliat exaltabitur. Humilitatis quippe paſſibus ad cęli culmina conſcenditur, quia Deus excelſus non ſuperbia, ſed humilitate attingitur. De hoc dictum eſt: Deus ſuperbis reſiſtit; humilibus autem dat gratiam. Vnde & in Pſalmis dicitur, *Excelſus dominus, & humilia reſpicit, &c.* Diſcamus ergo humilitatem per quam Deo propinquare poterimus, ſicut ipſe in Euangelio dicit: *Diſcite a me, quia mitis, &c.*

Per

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Petitis & non accipitis.* q.d. ſi aliquando aliqua petatis à Deo, non accipitis, & ſubditur ratio.

2 *Eo quod male petatis*, petendo ea, quæ ſunt ſaluti veſtræ contraria: vt inimici mortem, vel paſſionem, vel aliquid huiuſmodi, ideo ſubditur.

3 *Vt in concupiſcentijs veſtris inſumatis.* i. concupiſcentias veſtras impleatis. Inſumo inſumis eſt verbum compoſitum ab in & ſumo, & ſic inſumere eſt intus ſumere, quod eſt concupiſcentiam malorum adimplere.

4 *Adulteri.* Superius B. Iacobus docuit fideles bene ſe habere reſpectu ſui & proximi, hic conſequẽter idem facit reſpectu Dei. Et primo facit hoc ratione diuinæ bonitatis, quæ debet homines attrahere. Secundò ratione ſuæ ſeueritatis, quæ debet recedentes ab eo terrere. c. ſeq. Prima in duas, nam primò monet à mundo & diabolo recedere, receſſus.n. ab vno contrario concedit acceſſum ad aliud. Secunda incipit, ibi. *Appropinquate Deo.* Circa primum primo monet recedere à mundo, ſecundò à diabolo, ibi. *Reſiſtite.* Prima in duas, quia primò monet relinquere mundum. Secũdò inducit ſcripturam ad ſuum propoſitum, ibi: *An putatis* Igitur primò monet recedere à mundo. i. ab inordinata concupiſcentia delectabilium huius mundi di, *Adulteri.* à propria ſponſa, quæ eſt lex diuina, Sap. 8. a. *Exquiſiui eam a iuuentute mea, & quæſiui eam ſponſam aſſumere.* Fornicariè adhærentes. ſ. concupiſcentiæ mundanæ.

5 *Neſcitis.* q.d. bene deberetis ſcire ex rationis dictamine, & ex frequenti vobis admonitione.

6 *Quia amicitia huius mundi.* i. inordinata adhęſio delectabilibus huius mundi.

7 *Inimica eſt Deo.* quia facit recedere ab ipſo.

8 *Quicunque ergo voluerit amicus eſſe ſæculi huius, inimicus Dei conſtituitur*, hoc ſequitur ex primo, & patet. Conſequenter inducit ſcripturam ad ſuum propoſitum, dicens.

9 *An putatis quia inaniter ſcriptura dicat.* q.d. hoc non eſt putãdum, quia non continet aliquod falſum aut ſuperfluum.

10 *Ad inuidiam concupiſcit ſpiritus, qui habitat in vobis.* Hęc litera dupliciter exponitur. Vno modo de ſpiritu humano, & ne legitur depreſſiuè: & intelligitur aſſertiuè. Et eſt ſenſus, quod ſpiritus humanus tendit ad inuidiam. i. ad triſtitiã de bono alterius, quod inordinatè concupiſcit: quod pertinet ad amicitiam huius mundi, vt patet ex prædictis. Et ſecundũ hunc ſenſum hæc litera accipitur de Gen. 8. vbi dicitur. *Senſus enim, & cogitatio cordis humani prona ſunt in malum ab adoleſcentia ſua.* Apoſtoli namque non ſemper allegant verba ſcripturæ, ſed frequenter ſenſum tã tummodo. Et ſecũdum hunc ſenſum quod immediatè ſubditur: *Maiorem autem dat gratiam*, dicitur de alio ſpiritu. ſ. diuino. Alio modo legitur dicta litera interrogatiue, & intelligitur negatiue: *Ad inuidiam concupiſcit ſpiritus, qui habitat in vobis.* q.d. non. Et eſt ſenſus. Spirituſſanctus, qui habitat in vobis, qui datus fuit vobis in baptiſmo, non concupiſcit. i. non facit vos concupiſcere ad inuidiam. i. non inducit vos ad triſtitiam de bono proximi, quod facit amicitia huius ſeculi. Et ſecundũ hoc iſta litera ſumitur ex primo capitulo Sapiẽtiæ: *Benignus enim eſt ſpiritus ſapientiæ.* & ſic nõ inducit ad inuidiã, ſed magis ad mutuam charitatẽ, iõ ſubdit.

11 *Maiorem autem dat gratiam.* qui dat dona ſpiritualia, quę ſunt maiora et meliora. Et hęc expoſitio melior videtur quã prima, quia magis continuat literam vt patet, & quia in libris correctis punctatur interrogatiue modo dicto, & per conſequens intelligitur negatiue.

12 *Propter quod.* i. propter maiora bona quæ dat ſpiritus diuinus *Dicit.* ſ. ſcriptura. Prou. 3.

13 *Deus ſuperbis reſiſtit.* denegando eis gratiæ dona.

14 *Humilibus autem dat gratiam.* nam humilitas eſt debita diſpoſitio ad eam. hęc enim litera habetur Prou. 3. ſecundum tranſlationem Septuaginta, vbi noſtra litera habet: Ipſe deludet illuſores, & manſuetis dabit gratiam propter hoc concludit.

15 *Subditi ergo eſtote Deo.* tanquam vere humiles, vt det vobis gratiam ſuam.

16 *Reſiſtite autem diabolo & fugiet a vobis.* Hic cõſequẽter monet à diabolo recedere. Circa quod ſciẽdũ, quod diabolus eſt ſuperbus ſecũdum quòd dr̃ de eo Iob 41. *Ipſe eſt rex ſuper omnes filios ſuperbiæ.* Quanto autẽ aliquis eſt ſuperbior, tanto magis abhorret ſuperari. propter quod diabolus volens aliquem fortiter reſiſtentem,

A Per ſuperbiam mirabilis angelorum creatura cecidit de cę lo,per humilitatem dei fragilitas humanæ naturæ aſcendit in cælum,&c.

✱ Chryſoſtomus.Non dixit ſuperbos dimittit, ſed reſiſtit ſuperbis. Nō qđ inſtructa acie,aut pugna Deo ſit opus aduerſus ſuperbū. Quid.n. eſſe poſſit,ſuperbo infirmius? Nā vt q orbat⁹ eſt oculis,omnıū appoſitus eſt iniuriæ, ita & ſupbus,q nō videt dominum (nā ſuperbia,vt inqt ſcriptura,nō noſſe dominum) etiam ab hominibus facile ſuperat᷑. B Qđ ſi etiam valid⁹ ac potēs eſſet ſuperbus, nihil op⁹ eſſet deo exercitu aduerſus illū, quādoquidē & voluntas illi ſufficit ad inuertēda oīa, multomagis ad tollēdos illos. Cur igit᷑ reſiſtit? Quo uehemēs odiū declaret erga ſuperbū.

quare non potius erigitur ad Deum?&c. D

* Hieronymus. Oſtendit Diuus Iacobus quomodo reſiſtere debeamus diabolo,ſi utiq; ſumus ſubditi Deo eiuſq; faciēdo voluntatem, vt diuinā mereamur gratiā,& facilius nequam ſpiritui,auxilio ſancti Spiritus reſiſtamus. Neq; vero apta cōtra nos vtit᷑ voluntate, de cōſenſu noſtro aduerſarius vires accipit,noſtroq; nos iugulauit gladio. Infirm⁹ hoſtis eſt, q nō poteſt vincere,niſi volētē, &c.

Epiſtol.ad Demetriad.

a Ita. b Per bona opera.per humilitatem. c Dando gratiam, vt promoueamini melius.& libeiando ab anguſtiis.

lo, & fugiet a vobis. Appropinquate Deo, & appropinquabit 1 2

b Et ideo vos,qui hucuſque fuiſtis peccatores.Emun.m.innocentiam manuum habete,& ne ſitis duplices animo.ut æterna,& tempor:lia ſimul diligatis

b Innocentiam manuum habete.

a vobis. Emundate manus peccatores, & purificate corda du- 3

a Memores ſcelerum,quæ miſeri feciſtis.Alias. qui miſeros feciſtis,miſerias huius mundi,& paupertatem tolerantes b Iu animo pro commiſſis c Qui fuit de leuitate ſeculi. 4

b plices animo. † Miſeri eſtote, & lugete, & plorate,† riſus ve- 5 6

a Animi pro perpetratione alicuius peccati. 7

ſter in luctum cōuertatur, & gaudium in mœrorem. † Humi- 8

a Et ita omnibus modis humiliamini paupertatem,& tribulationem eius amore ferendo,uoſipſos obiiciendo. b In uita æterna. c Non ſolum erga Deum ita uos habeatis.ſed etiam erga fratres boni ſitis.Vicium detractionis ad uenenum linguæ reſpicit. 9

liamini in conſpectu domini, & exaltabit vos. Nolite detra- 10

a Propter aliquod leue peccatum,uel proprer aliquam ſcientiam,uel aliquid tale. 11

here † alterutrum fratres mei. Qui detrahit fratri, aut qui iu- 12

a Neputarent leue peccatum detrahere legi addit eſſe pumendos ſicut transgreſſores. 13 14

c dicat fratrem ſuum, detrahit legi, & iudicat legem. Si autem 15

Vituperator Et non debes iudicare,qui a Deo iudicareris,quia qui dedit legem,ut impleretur, iudicat non implentes.& ipſe potens eſt, 16 17

iudicas legem, non factor es legis, ſed iudex, Vnus eſt enim 18

a *Emūdate man⁹ peccatores, & purificate corda duplices, &c.*

† Pro.14.b Hier.31.c. Ioan.26.d † 1 Per.5.d

*Beda. Hoc ē veraciter nos appropinquare dño, operis videlicet munditiā, & cordis ſimplicitatē habere. Innocens inqt manib⁹ et mūdo corde, accipiet benedictionem a domino. Sanctus quoq; Spiritus diſciplinę effugiet fictum. E

b *Miſeri eſtote, &c.*

*Reſiſtite autem diabolo, & fugiet a uobis, &c.** Auguſtin. Scitote quia nec vos, nec aliquid quod ad vos pertinet lædere poteſt inimicus niſi quantum Deus permiſerit. Permittit autem hoc Deus duabus de cauſis, quia peccata hominum exigunt. Aut vt probet, ſi boni eſtis, aut caſtiget ſi peccatores.

* Idem. Suadere diabolus & ſollicitare poteſt, cogere omnino non poteſt. Et ideo cum per Dei adiutorium, in poteſtate tua ſit, vtrum conſentias diabolo,quare nō magis Deo quam ipſi obtemperare deliberas?&c. Eſt enim adextris quodam modo præcipiens Deus,a ſiniſtris ſeducens ſatanas,homo in medio cōſtitutus. Cor quod inclinatur ad diabolum, quare

* Beda. Nolite amore locupletari, & gaudere in hoc ſeculo, ſed memores ſceletū,quę feceſtis,hoc potius procurate,vt p breues vitę huius miſerias paupertatem, ac lamentationem trāſitoriam ad ſempiterna gaudia cæleſtis regni pertingatis. In pſal.85.

✱ Auguſt. Fratres, qui vobis dicunt, Felices eſtis ſeducunt vos,ſicut,& de epiſtola Iacobi Apoſtoli, Miſeri eſtote,inquit & lugete,riſus veſter in luctum conuertetur. Videtis,quæ audiſtis, quando vobis hæc dicerentur in regione ſecuritatis. Vtique regio iſta ſcandalorum eſt,& tentationum, & omnium malorum, vt gemamus hic, & mereamur gaudere ibi, hic tribulari,& conſolari ibi,&c.

c *Detrahit legi, et iudicat legem.* Quæ detractionem prohibuit quaſi F

NICOLAVS DE LYRA.

tem,dimittit eum tentare,timens ne ab eo ſuperetur,propter qđ recedit ab eo ante faciem belli Vnde dicit Ambroſ.ſuper Lucam, quod diabolus inſtare formidat,quia frequentius refugit triumphari,& hoc eſt,quod dicitur. *Reſiſtite autem diabolo.* viriliter repugnando. Et fugiet a vobis.

1 *Appropinqua. Deo.* Hic conſequenter beatus Iacobus monet accedere ad Deū ratione ſuæ bonitatis, quæ debet attrahere,qa ab eo procedit eſſe gratiæ,& eſſe naturæ. Primo ergo inducit ratione primi,ſecundo rationē ſecundi,ibi. *Et nunc,* Circa primum ſciendum,quod ad Deum accedimus per dilectionem,dilectio vero Dei includit dilectionem proximi, propter quod inducit primo ad diligendum Deum.ſecundo proximum. *Nolite detrahere,* Prima adhuc in duas, quia primo inducit ad Dei dilectionem ſecundo ad quædam habentia ad ipſum connexionem,ibi. Emundate. Circa primum dicit, *Appropinquate, &c.* quæ appropinquatio terminatur ad dilectionem,quæ eſt vnio amantis cum amato.

2 *Et appropinquabit uobis.* dona gratiæ ſuæ conferendo,& etiā augmentando. Sed contra hoc videtur,quod dř.1.Ioan.4.d. *In hoc eſt charitas, non quaſi nos dilexerimus Deum. ſed quoniam ipſe prior dilexit nos.* Dicendum,quod diligere eſt velle alicui bonum. Si igitur conſideretur actus diuinæ dilectionis qui eſt in ipſo præcedit omnia temporalia cum ſit æternus, & ſic loquitur Ioannes in authoritate inducta. Si autem conſideretur huius dilectionis effectus.qui eſt temporalis,ſic aliquid eſt pręcedens ex parte Dei,et aliquid ex parte hominis. Sicut enim Deus influxu generali conuertit omnia ad ſeipſum, ſicut ad finem vltimum ſecundum eſſe naturæ,ſic influxu ſpeciali conuertit humanam naturam ad ſe,ſicut ad finem ſupernaturalem,& hic influxus ſpecialis,nō eſt aliqua gratia habitualis, ſed eſt motio diuina ſiue inſtinctus quæ mouet naturam humanam ad bonum meritorium,nec denegat᷑ alicui quamdiu eſt in hac uita præſenti. Sed homines diuerſimode ad hunc inſtinctum ſe habent,quia aliqui acquieſcunt,& ſequūtur,& ſic ad gratiā habitualem de congruo diſponunt᷑,qbus diſpoſitis Deus dat gratiā habitualē p quā meritorie operant᷑. Alij vero reſiſtunt inſtinctui diuino,& ſic merito eis habitualis gratia denegatur, Patet igitur,qđ diſpoſitio ad gratiam de congruo, quæ eſt ab homine modo prædicto, præcedit collationē gratiæ habitualis,quæ eſt a Deo,& ſic dicitur hic *Appropinquate Deo.* Verūtamē hanc diſpoſitionem de congruo præcedit diuinus inſtinctus ſeu motio ad bonum meritorium:ad quod natura humana de ſe non poteſt,aſſurgere, & ſic dicit Saluator Ioā.6.e. *Nemo poteſt venire ad me,niſi pater meus, &c.* & ſic patet,quod principium meriti ſimpliciter eſt a Deo,& non a libero arbitrio.

3 *Emundate.* Hic conſequenter inducit ad quędam annexa diuinæ dilectioni. *Emundate ma.* ideſt,opera.

4 *Et purificate corda.* quia,qui diligit cordis munditiam, *propter gratiam labiorum ſuorum habebit amicum regem,* Pro.21.b.

5 *Duplices animo.* ideſt, qui prius fuiſtis duplices animo, nunc Deo,nunc diabolo,nunc mundo adhærendo.

6 *Miſeri eſtote.* ideſt,ſtatum miſeriæ aſſumite recurrēdo ad eum cuius proprium eſt,miſereri,& parcere.

7 *Riſus veſter.* per diſſolutionem.

8 *In luctum.* per contritionem. Eſt autem riſus lætitia exterior, Gaudium mentem reſpicit interiorem, vt ſit mutatio integra, in facie.ſ.& mente.

9 *Humiliamini in conſpectu.* qui videt omnia, quęcunque latentia,& non ſolum in conſpectu hominū, qui tantū vident patētia.

10 *Et exaltabit.* in cęlo vbi eſt perfecta dilectio.

11 *Nolite de.* Hic conſequenter inducit ad dilectionem proximi remouendo dilectionis impedimēte,di: Nolite det.per quod infertur famæ detrimentum,& per hoc innuit oppoſitū.ſ.conſeruationē bonæ famæ, & eius augmentum,quod eſt opus dilectionis proximi. 12 *Qui detrahit,* in ore.

13 *Aut qui iudicat.* eſſe malum in corde.

14 *Detrahit legi.* quę prohibet hoc fieri, Leuit.19. *Non eris ſuſurro,nec criminator in populo*

15 *Et iudicat.* facto diſignans eam eſſe malam,quia facit tanquam licitum,quod ipſa dicit illicitum.

16 *Si autem* obediens ei,vt ſuperiori.

17 *Sed iu.* tanquā ſuperior ipſi,qđ tamē eſt falſum,ideo ſubdiſ.

18 *Vnus eſt enim.* ſcilicet, Deus.

quaſi dicat lex non recte fecit. Vel qui detrahit fratri legem A facienti, detrahit, & iudicat legem quare talia iuſſa dederit, quæ iniurias fratrum iubet obliuiſci.

a *Tu autem quis*. Non ſolum ideo debes vitare detractionem ne vt tranſgreſſor a Deo iudiceris. Sed ideo etiam, quia fer in nullo præcellitis illos quos vitupera- tis.

✻ Hieronymus. Nulli vnquã omnino detrahas nec aliorum vituperatione te laudabilem videri velis: magiſque vitam tuam ordinare diſce, quam alienam carpere. Semper ſcri B ptutæ memor eſto dicentis: Noli diligere detrahere, ne eradiceris. Et alibi: Sepi aures tuas ſpinis, & noli audire linguam nequã. eſt ſane hoc vitium, quod omnino extingui debeat. Nihil tam inquietat animũ, nihil ita mobilem acleuem mentem facit, quam facile credere, & obtrectatorum verba temerario mentis aſſenſu ſequi. Hoc ſæpe de amiciſſimis etiam inimicos facit. Hinc crebræ diſſenſiones, hinc odia iniuſta naſcuntur, &c.

& iudex. Epi. ad Celãt.

quod dicere deperatis.

a Non implentes. b Implentes. Forſitan nequior es ipſo, & tuipſe in maiora potes præcipitari peccata & ille poteſt ſurgere ad bona 1

a legiſlator, & iudex, qui poteſt perdere & liberare. † Tu autem 2

a Dixi vitandam detractionem, ecce aliud iudicium. Ecce vos eſtis, qui dicitis. Stulta leuitate animi ſpacium uitæ proponentes 3

b quis es, qui iudicas proximum? Ecce nunc, qui dicitis, hodie- 4
† aut craſtino ibimus in ciuitatem illam, & faciemus ibi qui-
c dem annum, & mercabimur, & lucrum faciemus (qui igno- 5

a Alias, quid erit in craſtino. b Hæc non debetis uobis promittere. c Prenis? Fatuus? 6

d ratis quid erit in craſtinum. Quæ eſt enim vita veſtra? Vapor 7

a Et hæc omnia dico uobis pro eo: ut uos ſpe longioris uitæ non promitatis uobis lucra futuri temporis, ſed potius dicatis. Si d. 8

eſt ad modicum parens, & deinceps † exterminabitur) Pro

a In uoluntate & potentia Dei omnia relinquatis.

eo † vt dicatis, Si dominus voluerit, & ſi vixerimus, faciemus 9

a Non ſolum ſpacium, uitæ, & lucra futuri temporis uobis promittitis, ſed etiam b Ideſt, in diuiditiis, que faciunt ſuperbos.

hoc, aut illud. Nunc autem exultatis in ſuperbiis veſtris. 10

Quaſi ueris bonis. a Quæ eſt ad depreſſionem aliorum. b Quia exultatis. & ſuperbitis, igitur grauiter puniemini, quia ſcitis bonum, & non facitis.

e Omnis exultatio talis maligna eſt. † Scienti igitur bonum fa- 11
cere, & non facienti, peccatum eſt illi. 12

b *Ecce nunc qui dicit*. Poſt increpationem detractionis arguit illorum temeritatem, qui non habentes certitudinem vitæ, cupiditate temporalium vitam & lucrum promittunt ſibi in futurum.

c *Faciemus ibi quidem annum, & mercabimur, &c.* Multimodã ſtultitiam notat, quia, & de lucrorum augmento agunt, & ſe multo tempore victuros arbitrantur, & ſuæ poteſtatis æſtimant, vt annum faciant, & in his omnibus ſuperni iudicis examen ad mentem reuocare contemnunt.

C d *Quæ eſt enim vita veſtra, &c.* Non conſentit illis, qui dicũt poſt mortem nihil eſſe, & mortem ipſam nihil eſſe. Sed vt doceat, quia vita prauorum breuis eſt in præſenti, quam tamen in futuro mors æterna ſequetur.

✻ NAZIANZENVS. Ne tota quidem hominum vita longa eſt, ſi cum diuina, & ſempiterna natura comparetur, nedum hæ vitæ reliquiæ, halitusque (vt ita dicam) humani ſolutio, vitæque temporariæ finis extremus. Quantum nos anteuertit Cæſarius? Quandiu eius diſceſſu angemur? Nonne ad eandem ſedẽ concitato curſu tendimus? Nonne idem puluis propediẽ erimus? Talis vita noſtra eſt fratres, quam fluxam, & caducam vitam agimus. Tale terræ ludibrium, vt cũ nõ ſimus, naſcamur: cum nati ſumus, rurſum diſſoluamur. In ſomnium ſumus, inſtabile, ſpectrũ, quod teneri nõ poteſt, auis pertranſeuntis volatus, nauis in mari veſtigium non habens, puluis, vapor, ros matutinus, flos tempore naſcens, atque marceſcens. Homo ſicut fœnum dies eius, tanquam flos agri ſic efflorebit, &c.

E

e *Scienti igitur bonũ facere, &c.* Per totum epiſtolæ textũ oſtendit, quod hi quibus ſcribebat ſcientiam boni faciendi habebant, & rectam fidem didicerant, ita vt alijs ſe magiſtros fieri præſumerent, nec tamen operum perfectionem, neq, mẽtis humilitatem, neque ſermonis continentiam adepti erãt. Propter quod inter alia increpationis, & exhortationis verba, modo eos multum terret, quia ſcientes benefacere, & nõ facientes, maius peccatum habent, quam ſi neſcirent, licet ipſa boni ignorantia magnum ſit peccatum, cum ſcriptum ſit: *ignorans ignorabitur.*

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Qui poteſt perdere. *tranſgreſſores*.

2 Et liberare. *legis factores*.

3 Tu autẽ quis eſt qui iudicas proximum? *quaſi dicat tu vſurpas tibi officium diuinum, ad cuius ... atorẽ intellectum ſciendum, quod iudicare propria authoritate ſoli Deo conuenit, hominibus autẽ ex diuina commiſſione, tam in foro eccleſiaſtico quam in ſeculari. Iſta tamen commiſſio non ſe extendit ad ea, quæ ſũt omnino occulta, ſed diuino iudicio reſeruantur. De his autem, quæ aliquo modo patẽt, vel per facta vel p ſigna poſſunt homines iudicare, Et hoc poteſt eſſe dupliciter. Vno modo cum proceſſu ad punitionẽ, et hoc ſolum pertinet ad iudices. Alio modo ſine tali proceſſu, & hoc etiam pertinet ad alios homines. Sciendum tamen, quod iudicium importat ſententiam firmam de aliquo, ſi ergo procedat ex euidentia facti, nullum eſt peccatum, vt ſiquis iudicet aliũ homicidã, quia vidit eũ homicidiũ committentẽ. Et idẽ videtur, ſi procedat ex vehementibus ſignis, vt ſi quis videat ſolum cũ ſola, nudũ cum nuda in eodem lecto; niſi appareat aliquid vnde poſſit hoc excuſari in toto vel in parte, vt conſanguineitas multum propinqua, ſicut eſt matris ad filium, vel infirmitas grauis, ſeu aliquod huiuſmodi, & ſic videns iudicat pſonas eſſe fornicarias ſi ambe ſint ſolutæ, vel adulteras ſi ambæ vel altera ſint ligatæ. Si autem procedat iudiciũ ex probabilibus ſeu leuibus ſignis, et eſt iudiciũ de graui peccato, peccatum eſt mortale, quia tale iudiciũ eſt cõtra charitatem proximi, & ex peruerſo affectu. Si autem non ſit iudicium vel firma ſentẽtia, ſed magis ſuſpicio qua qs incipit dubitare de bonitate proximi, ſic eſt veniale peccatum. graue tamen, vel minus graue ſecũdum maioretatem vel minoritatem ſuſpicionis, & probabilitatis, & leuitatis ſignorum.*

Iudiciũ homini quãdo peccatũ & quãdo non.

4 Ecce nunc, qui dicitis, &c. *Hic conſequenter inducit ad amorem Dei ex bonitate eius, quæ dat, & conſeruat eſſe naturale, inducens ad hanc conſiderationem, & remouens oppoſitum, di.* Ecce nũc qui dicitis, hodie, &c. *quaſi veſtrum eſſe, & operari ſit totaliter in veſtra ditione, cum tamen non ſit ita, ideo ſubditur.*

5 Qui ignoratis quid erit in craſtin. *id eſt futurum, quia Deus poterit interim opus veſtrum, & vitam ſubtrahere, ideo ſubditur.*

6 Quæ eſt enim vita veſtra? *& reſpondet.*

7 Vapor eſt ad modicum parens, & de. &c. *id eſt, valdè cito tranſiens.*

8 Pro eo, vt dicatis. *ideſt, propter hoc debetis dicere tanquam coacti à veritate.*

9 Si dominus voluerit, & ſi vixerimus faciemus hoc, aut illud, *id eſt proponentes ſuppoſitionem diuinæ voluntatis omnibus factis veſtris, ex qua dependet vita, & omnis operatio veſtra.*

10 Nunc autem exultatis in ſuperbiis veſtris. *Quaſi diuino adiutorio non indigeatis.*

11 Omnis exultatio talis maligna eſt. *i. malo igne ignita quia à dęmone procedẽs, & ad ignem gehennæ diſponens, & maxime homines literatos, & ſcientes, ſecundum quod dicitur Luc. 12. f.* Seruus qui cognouit volũtatem domini ſui, & non facit vapulabit multis. *ſcilicet, plagis, & hoc eſt quod dicitur.*

12 Scienti igitur bonum facere, & non facienti, &c. *Et ſi ſit bonum neceſſitatis, eius omiſſio eſt peccatum mortale. Si autem ſit bonum ſupererogationis, peccatum eſt veniale, & aliquando nullum.*

CAP.

CAP. V.

A Agite nunc. Tempore accepto in die ſalutis futuras pœnas fletibus, & eleemoſynis redimite.

b *Et ærugo.* Nõ ſolum immiſericordes diuites viſibilis gehennæ ignis cruciabit, ſed etiam memoria inaniũ diuitiarũ quibus ſuas culpas redimere potuerunt, & ante iudicium animas eorum, & poſt reſurrectionem etiam carnes exuret, cum ſibi iraſci cœperint quare culpas eleemoſynis non redemerint, Vnde dicitur diuiti; *Fili recordare, quia recepiſti bona in v. &c.* Ecce ærugo pecuniæ vertitur in teſtimonium nequitiæ & augmentum pœnæ, quia intelligit ſe male congregaſſe ea, quibus non indigebat ad uſũ vitæ, & propterea grauius punietur. (Beda.)

B * Aug. Væ illi qui tales ſunt. Auarus miſericordiã nõ habet. Cupidus ſimilis eſt inferno. Infernus quãtumcunque plus deuorat, tantomagis cupit & deſiderat, ſic & auarꝰ nũquam ſatiabit. Creſcit & deſiderat: ſic & auarus nũquã ſatiabitur. Creſcit vana potentia, creſcit & pęna. Potẽtes potẽiora tormenta patientur. Quanto maior honor paratꝰ, tanto maius periculũ comparatur. Iſti tales sũt elati, ſuperbi, vanitate pleni, luxurioſi, guloſi, & hominibus magis placentes quã Deo. Hi ſunt ſeipſos amantes, gulæ ſeruientes, magis quam ſpiritualibus intẽdentes, corpus ornantes, & animam fędantes. Foris ornati, intus tabefacti, Colligentes amicitias ſeculares, prudentes æternales, &c.

c *In teſtimonium,* i. ad augmentum pęnarum, i. vt hanc viſibiliter intuendo maiores cruciatus ſuſtineatis.

d *Manducabit,* Corpora vel carnales concupiſcentias, quia luxurioſas animas, & exterius ſæuiens flamma cruciabit, & interius pungens dolor ſuę tenaciæ accuſabit.

e *Sicut,* Qui conſumit metalla & cæteras res, ſic ęrugo veſtras carnes.

f *Theſauri.* Vere ita patiemini, quia quãdo neglecta cura pauperũ theſauros pecunię cõgregabatis, irã interni iudicis

C vobis cumulaſtis, quæ ſi nondum apparet, in nouiſsimis diebus iam certiſsima reſtat,

Aug.

* Aug. Cogitate fratres chariſſimi, vbi ſunt reges, vbi potentes, ubi amici, ubi parentes. Ecce quomodo de tanta potentia vel lætitia, tanta prouenit miſeria & anguſtia, de tãtis diuitijs, tot inopię, de tantis ſatietatibus, tãta fames, de tam leui delectatione, tã longa infirmitas, de tã breui luce, tam longæ tenebrę, de tã parua ſuauitate odoris vel luxuriæ, tanti dolores ac fętetos dãnationis perpetuæ, & de veſtimentorũ abũdantia, tanta nuditas, &c. (D; Vbi ſupra)

g *Ecce m.* Magna iniquitas cum pauperes nolunt ſuſcipere, etiã mercenarijs, & famulis debitam laboris mercedem nolunt reddere. vnde Iob; *Si aduersũ me terra mea clamat, & ſulci eius deflent? ſi fructus eius comedi abſque pecunia?*

E h *Merces.* Et ſi pauperes patienter omnia ferentes non clamant, merces tamen retenta clamat. (Beda:)

i *Epulati.* Nec tantũ peccaſtis ſuperflue cõgregãdo, aliena rapiẽdo, ſed ẽt ſuperflue expendendo. Neglectis gaudijs cæleſtibus, ad q̃ p ieiunia & afflictiones venire oportet, carnales epulas diligitis, quas tãta fames & ſitis in futuro ſequitꝰ, vt nec gutta aquę inueniri poſſit. per quã ardẽs lingua poſſit refrigerari. Apparet, qa illos diuites alloquitꝰ, ex quo ait, *Agite nunc diuites,* qui in necẽ domini cõiurauerant, & nec dum fidẽ eius qua ſaluarentur, acceperant. De quibus & ſupra loquitur ad credẽtes. *Nonne diuites per potentiã opprimũt vos, & ipſi trahunt vos ad iudicia? Nonne blaſphemant bonum nomen quod inuocatũ eſt ſuper eos?* Et quia 12. tribubus ſcribit, quę sũt in diſperſione, ita fideles monet opera fidei facere, vt eos etiã qui necdum crediderãt, ad fidẽ, & eius opera conuerti ſuadeat. Improperãs illis mortẽ filij Dei, & quaſi nihil mali feciſsẽt, luxurioſe & auare viuebãt, quibus proprie conuenit qđ ait. Auaritiam carnes eorum inſtar ignis manducaturam, & quia theſaurizauerunt ſibi in nouiſſimis diebus iram; hoc enim in eis poſt occiſionem Iacobi completum eſt, cum Ieruſalẽ, imo omnis Iudæa expugnaretur, & vaſtaretur á Romanis in vltionem dominici ſanguinis, & cęterorum ſcelerum quæ fecerant.

F K *Et in luxurijs enutriſtis.* ✻ Bernardus. Quid ad hęc locuti (Serm. 2. de his verb. apoſt. Nõ eſt dignũ Dei eſca & potus.)

CAP. V.

a Hucuſque ita peccaſtis, ſed iam pænitentiam agite. b In pecunia. In peccatis. c In corde. d Manifeſtatione operis & vocis.

a Agite nũc diuites, plorate vlulantes in 1

a Reſpectu futurarum miſeriarum.

miſeriis veſtris, quæ aduenient vobis, 2 3

a In quibus confiditis & ſuperflue congregatis. b Quæ ad ornamentũ corporis, quibus indigentes veſtire potuiſtis.

Diuitię veſtrę putrefactę sũt, & veſti- 4

a Non vſu neceſſario attrita.

menta veſtra † a tineis comeſta ſunt. 5

a Magis precioſa inter diuitias, & magis durabi ia. deficiet ex ſua infirmitate. ¶Quod non congregaſtis propter vſum vitæ, b Superflua congregatio eorumque cum non erant neceſſaria congregata putreſcebant.

b Aurum & argentũ veſtrum † æruginauit, & ærugo eorum 6 7

c in teſtimoniũ vobis erit, & manducabit carnes veſtras ſi- 8

d ¶ Reuelandam.

e cut ignis. Theſaurizaſtis vobis iram in nouiſſimis diebus. 9

f a Nec ſolum damnabimini, qui veſtra non datis, ſed etiam qui aliena retinetis. 10

b Qui collegerunt meſſes.

g Ecce merces operariorũ, qui meſſuerunt regiones veſtras, 11

h quę fraudata eſt a vobis clamat: & clamor eorũ in aures do- 12

a i. exercituum. Ad terrorem illorum qui pauperes putant nullum habere tutorem, ſed dominus omni- 13

i potens cauſas ſingulorum intuebitur.

K mini ſabbaoth introiuit. Epulatis eſtis ſuper terram; & † in 14

a Omni voluptate vſi eſtis, & nullam de pauperum nutrimento curam habetis, 15

b Cum data eſſet vobis facultas occidendi c Ad iudicium.

luxuriis enutriſtis corda veſtra. In die † occiſionis adduxi- 16 17

(Margin: † vrbis iram; † laſciuiſtis; † maſtationis, ideſt, die feſto quo imolãtur victimæ)

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. V.

Agite nunc. Poſtquã beatus Iacobus induxit ad adhærendũ Deo ex conſideratione ſuæ bonitatis, hic cõſequenter idẽ facit ex conſideratione ſuæ ſeueritatis, quæ maxime in iudicio apparebit. Sciendum tamen, quod illud iudicium ſicut erit terribile malis, ſic erit conſolabile iuſtis. vnde Saluator de ipſo loquẽs Luce. 21. f. dixit apoſtolis. *His autem fieri incipientibus reſpicite & leuate capita veſtra.* i. exhilarate corda veſtra, vt exponit Grego, home. 1. Ideo beatus Iacobus malis primo incutit iudicis terrorem, vt a peccatis reſiliant. ſecundo iuſtis eius fauorem, vt ei inſeparabiliter adhæreant, ibi, *Patientes igitur.* Circa primum primo incutit timorem iudicis cupidis & auaris di.

1 *Agite nunc di.* ſ. veſtras voluntates, & eſt ironica locutio, quæ eſt intelligenda per contrarium. ideo ſubditur.

2 *Plorate vlu.* Eſt autem vlulatus ſonus confuſus, qui eſt ſignũ magni doloris.

3 *In miſe. veſt.* ideſt, pro miſerijs veſtris.

4 *Quæ adue. vobis,* in iudicio futuro. Vt patet ex ſequẽtib. Et ſubditur duplex cauſa, prima eſt indebita bonorum temporalium congregatio & conſeruatio, cum dicitur.

5 *Diuitiæ veſtræ,* naturales, vt bladũ in horreo, & vinũ in cellario, & huiuſmodi. cõſequẽter loquitꝰ de diuitijs artificialibus dicens. 6 *Aurum & arg. ve.* in terra abſconditum.

7 *Et æru. eorum in te. vo. erit.* ideſt. contra vos.

8 *Et mandu. ca.* i. affliget, quia erit cauſa afflictionis ĩ gehenna poſt iudiciũ, quia tũc anima cũ corpore affligetur igne gehennæ.

9 *Theſaurizaſtis vobis.* ideſt, congregaſtis vobis Dei vindictam.

10 *In no. die.* Tunc erit finale iudicium; Conſequenter ponitur cauſa ſecunda, quæ eſt pauperum defraudatio, cum dicitur.

11 *Ecce mer. ope.* veſtrorum. 12 *Clamat.* vos accuſando. Et ſciendum ꝙ iſta ſunt peccata, quæ ſpecialiter dicuntur clamare ad Deum. ſ. innocentis occiſio, Gene. 3. b. *Vox ſanguinis fra. tui, &c.* Vitij cõtra naturam perpetratio, Gen. 15. c. *Clamor Sodo. & Gomor. &c.* Et pauperum defraudatio, vt dicitur hic.

13 Et *clam. & c. ſab.* ideſt, exercituum.

14 *Introiuit.* Ad faciendam vindictam per angelos, qui dicuntur eius exercitus, quia ſunt diuinæ iuſtitiæ executores.

15 *Epulati eſtis.* Hic ſecũdo incutit terrorẽ carnalibus & laſciuis. Et hoc ordinate, quia diuitię præſtant fomentum huiuſmodi vitijs. dicit igitur. *Epu. eſtis ſu.* hoc eſt in præſenti vita, ſed eſurietis poſtea, ſicut patet de diuite epulone, qui poſitus in tormentis guttam aquæ non potuit impetrare, Luc. 16.

16 *Et in lu.* in illis delectando. Et bene de luxuria loquitꝰ poſt gulã quia miniſtrat ſibi materiã, quia ſemen eſt de ſuperfluo alimenti. 2. de anima. 17 *Et in die.* Hic tertio incutit terrorẽ crudelibus & malignis, qui ex diuitijs ſuis & potẽtia mouent perſecutionẽ iuſtis, eo ꝙ ſunt diſſimiles eis, ſecũdũ quod dr̃ Sapien. 3. c. in perſona eorum. Circumueniamus ergo iuſtũ, quoniã inutilis eſt nobis, &c. Ideo dicit. *In die.* i. tẽpore primitiuæ eccleſię, in quo fideles ducebantur ad iudicia, & occidebantur ſine ſui reſiſtentia, & ſic ponitur hic ſingulare pro plurali, cum dicitur.

Occi-

dicitis guloſi & luxurioſi, quorum Deus venter eſt, quorũ
A omnis vſus aut in ventre, aut ſub ventre eſt, qui (vt ait Iaco
bus Apoſtolus) i luxurijs enutriſtis corda & corpora veſtra;
1.Cor.6. Audite, audite, *quia eſca ventri, & venter eſcis. Deus autẽ & hunc*
Amos 6. *& has deſtruet. Væ vobis qui laſciuiſtis in ſtratis veſtris.* Vt qd dili-
gitis vanitatẽ, & veritatẽ negligitis? Pinguedo carnis, ſaturitas ventris, delitię corporis, aut ante mortẽ vos deſerent, aut vos in morte illas relinquetis.

Epiſt. ad ſerit. * Hieronymus. Nihil ſic inflammat corpora, & titillat membra genitalia, ſicut indigeſtus cibus, ructuſque conuulſus.

a *Patientes*. Increpatis ſuperbis & incredulis, turſus conuertitur ad eos, qui talium improbitate fuerant oppreſſi, inuitans ad patientiã, quia cito finientur preſſuræ, vel iuſtis
B raptis ad dominum, vel perſecutoribus priuatis poteſtate.

b *Temporaneum, &c.* Sic vos accipietis tẽporaneum .i. vitam
Rom 6.d animę poſt mortem. *Et ſerotinum.* i. carnis incorruptionem. Vel temporaneum in operibus iuſtitiæ. Serotinũ in laborũ retributione. vnde Apoſtolus: Habetis fructum veſtrum in ſanctificatione, finem vero vitam æternam.

c *Nolite ingemiſcere.* ✻ Beda. Quaſi vos maiora meritis aduerſa patiamini, & perſecutores veſtri cum maxima ſcelera fecerint nihil ferre videantur aduerſi.

Tert. de patiẽtia. ✻ Tertullianus. Natales impatientiæ in ipſo diabolo deprehendo iam tunc cum Dominum Deum vniuerſa opera ſua homini ſubieciſſe impatienter tulit. Decepit hominẽ, quia inuiderat, inuiderat, quia doluerat, doluerat, quia patienter non tulerat, &c.

Beda. d *Prophetas.* Prophetæ qui tam ſancti erãt, vt Dei ſpiritus per eos ſua myſteria loqueretur, exitum malum habuerũt, mortẽ patiẽdo ab infidelibus, vt Zacharias, & alij in veteri, & in no. Teſta. Iohannes, Stephanus & alij. Nec ꝑ hoc exitu ingemuerũt, ſed longanimiter ferre volebãt. Alij longos ſuſtinuere labores ſine murmuratione, vt Noe in ędificatione
C arcę. Moyſes ĩ increpatione, & ducatu populi, Dauid Ioſ. ph.
Ad

a Dominum Ieſum. b Sed. c Quia tanquam ouis ad occiſionem ducẽſt. d Quia videtis illos puniendos.

a ſtis & occidiſtis iuſtum, et non reſtitit vobis. Patientes igitur
a Qui incipit in fine cuiuſque. b Si ille pro fructu terræ quem ſperat tam patienter laborat, quanto magis vos pro cæleſti.
eſtote fratres vſque ad aduentum domini. Ecce agricola ex-
pectat precioſum fructum terræ, patienter ferens, donec ac-
a Primitias. b Ergo. Si moram facit.
b cipiat † temporaneum & ſerotinum. Patientes igitur eſtote
a Sicut agricola. b Et ſi grauia inferuntur.
vos, et cõfirmate corda veſtra, quoniam aduentus domini
a Vt vos ad gloriam, illi ad pœnam rapiantur. b Quaſi uos maiora meritis patiamini, & perſecutores veſtri cum mala fecerint, nihil videantur ferre aduerſi.
c appropinquabit. Nolite ingemiſcere fratres in alterutrum,
a Damnemini, eo quod iudicem alium, quaſi inique iudicantem vituperetis. b Quia. c Qui vobis pœnam a dabit, tamen [illegible] pœnam. d Qui uel proximus eſt ad cognoſcenda quæ geritis, vel cito veniet ad retribuendum & vobis & illis.
vt non † iudicemini. Ecce iudex ante ianuam aſſiſtit. Exem-
plum accipite fratres exitus mali, & longanimitatis & † labo
a Inuocatione nominis vel ad ampliandum nomen.
d boris & patientiæ, prophetas qui locuti ſunt in nomine
a Quia illos magnos reputamus & ueneramur. b Illos. c Iob ſicut veteri homini reſtituta ſunt temporalia.
e domini. Ecce † beatificamus eos qui ſuſtinuerunt. Suffe-
a Chriſto nouo homini omnia aduerſa in mundo, ſed in fine datur reſurrectio. Ideo debetis imitari.
f rentiam Iob audiſtis, & finem domini vidiſtis, quo-
g a In natura. b In exhibitionibus gratiarum.
h niam miſericors eſt dominus & miſerator. Ante omnia

† condemnemini. † neq; afflictio nis. † beatos dicimus.

Ad vtrunque autẽ firmum, & immutabile ſubiungit exem- D
plum, de Iob quantum ad labores, de domino quantum ad exitum mortis.

e *Sufferentiam Iob.* Nõ dicit finem Iob, cui temporalia ſunt reſtituta, ſed patientiã Iob. Et finem Domini, quia ad patiẽdum exẽplo Iob inuitat, & tamẽ non vt temporalia recipiant, ſicut Iob vetus homo, ſed æterna ſicut Chriſtus nouus homo.

✻ Auguſtinus. Iob quanta pertulerit, legitur, & horretur, expaueſcitur, contremiſcitur. Et quid recepit? Dupla quam ꝑdiderat. Ergo ne homo propter tẽporalia ꝓmia velit habere patientiam
E & dicat. Si tolero damnũ reddet mihi Dominus filios duplos. Iob omnia dupla recepit, & tot filios genuit, quot extulerat. Nõ ergo dupla ſunt? Prorſus dupla, quia & illi viuebãt. Ne qs dicat. Feram mala & reddet mihi Deus, vt reddidit Iob, vt iã nõ ſit patientia, ſed auaritia, &c.

✻ Idem. Non ait, Suſtinentiam & finem Iob audiſtis, ſed, *finem Domini vidiſtis*, tanquam diceret. Mala temporalia tanquam Iob ſuſtinete, ſed pro hac ſuſtinentia non temporalia bona ſperate. quæ illi aucta redierunt, ſed æterna potius quę in Domino præceſſerunt.

f *Et finem do.* Audiſtis lectione, uidiſtis oculis in cruce longanimiter patientem, ſed & gloriam reſurrectionis, & aſcẽſionis euangelica prædicatione didiciſtis.

g *Et miſerator.* Vt vel in præſenti ſuos a tẽtationibus liberet, & pro conſtantia fidei etiam coram hominibus viuẽtes glorificet, vel poſt mortẽ in occulto coronet. Et ne ſic quidẽ ab hominibus memoriam quã meruere laudis auferat.

h *Ante omnia.* Quia lætiferum linguæ virus ad integrũ in ſuis auditoribus exhaurire deſiderat, qui detrahere alterutrum vetuit, qui iudicare proximum interdixit, qui in aduerſitatibus ingemiſcere prohibuit, quę sũt aperta peccata, addit etiam hoc, quod quibuſdam leue uidetur, ut iurandi cõ-
F ſuetudinem tollat, quoniam omne ocioſum uerbũ quod
loquuti

NICOLAVS DE LYRA.

1 Occidiſtis. *iuſtos quod frequenter fit in ſcriptura. Aliqui autẽ exponunt hoc de occiſione Chriſti, qui dicitur iuſtus antonomaſice, quia non ſolum eſt iuſtus formaliter, ſed etiam effectiue alios iuſtificãdo, nec reſtitit ſuis occiſoribus cum tamen poſſet reſiſtere.*

2 Patientes. *Conſequenter conſolatur iuſtos ne in tribulationibus deficiant, & primo inducit eos ad patientiam, ſecundo ad reuerentiã Dei, ibi.* Ante omnia. *Circa primum dicit.* Patientes igitur. *in tribulationibus.*

3 Vſque ad ad. *qui reddet vobis mercedem laboris veſtri. Et ponit exemplum, di.*

4 Ecce agri. *vſque ad tempus debitum.*

5 Patienter fe. *laborem in cultura terræ ſuæ.*

6 Donec accip. te. *ideſt, primitiuum fructum. Terra enim promiſſionis, de qua loquitur, reddit duplicem fructum in anno .ſ. in Aprili & Septembri.*

7 Patien. ig. *Repetitio eſt præmiſſæ ſentẽtiæ ad maiorẽ impreſſionẽ.*

8 Nolite in. fr. *videntes mutuas pęnas, ſed magis cõfortate alterutrum ad fortiter tolerandum, ſicut ſex fratres cum matre videntes cruciatum primum, inuicem ſe hortabantur fortiter mori. 2. Mach. 7.*

9 Vt non. *i. condemnemini ſi per mutuam querelam, & luctum frangamini per impatientiam.*

10 Ecce iu. *ſcilicet Chriſtus.*

Ante

11 Ante ia. *ad vos roborandum velociter, vel præmiandum, & inducit ad hoc exemplum ſanctorum, dic.*

12 Exem. ac. fra. *ſ. quantum ad malum pęnæ & nõ culpæ, quia* preciosa eſt in conſpectu domini mors ſanctorũ eius, Pſ. 115. b.

13 Et longanimitatis. *in expectatione promiſſi.*

14 Et laboris. *quotidiani.*

15 Et patientiæ. *in aduerſitate.*

16 Prophetas. *vobis datos in exemplum ad talia ſuſtinendum.*

17 Qui lo. ſunt. *cõſtanter cõtemptis perſecutionibus quas propter hoc paſſi ſunt ſicut patet de Michea, Zacharia, Iſaia, Ierem, & pluribus alijs.*

18 Ecce beatifi. *ideſt, beatos dicimus.*

19 Qui ſuſtinuerunt. *tribulationes patienter. Et inducit duo notabilia exempla dicens.*

20 Sufferen. Iob. *qui exemplar patientiæ datus eſt vobis.*

21 Et finem. *quia in ſua paſſione ſuſtinuit dolorem acerbiſſimũ patientiſſime. Et dicit vidiſtis, quia multi adhuc viuebant qui paſſionem domini noſtri Ieſu Chriſti viderant.*

22 Quoniam. *in affectu.* & mi. *in effectu. Ex maxima .n. Dei miſericordia proceſſit, quod daret nobis filium ſuum in redemptionis noſtræ precium, & fortitudinis exemplum.*

23 Ante omnia. *Hic conſequenter inducit fideles ad Dei reuerentiã, & hoc in quatuor. Primo in iuramẽti deuitatione. Sc̃do in feruẽti*

✻ deuotio

autem fratres mei nolite iurare, neq; per cęlum, neque per
a terram, neque aliud quodcunque iuramentum. † Sit au-
temt ſermo, veſter, eſt eſt, non non, vt non † ſub iudicio
a Vel pro illata iniuria, vel pro aliqua culpa, vel domeſtico damno, vel qualibet re.
decidatis, † Triſtatur aliquis veſtrum? oret: Aequo ani-
b a Non ad iuniores minuſque doctos cauſam ſuæ imbecillitatis referat, ne forte quid per eos allocutionis, vel conſilij nocentis accipiat.
mo eſt? pſallat. Infirmatur quis in vobis? inducat preſ-
c byteros eccleſiæ, vt orent ſuper eum, vngentes eum,
a Conſeciato, vel quando inungitur. b Nomen domini inuocetur. c Fratrem.
oleo ĩ nomine domini. Et oratio fidei ſaluabit infirmum,

locuti fuerint homines, reddent ratioñe de eo in die iudicij.

A ✠ Auguſtinus. Hoc peccatum quem non reum teneat, ſi iurare peccatũ eſt? Nam periurium peccatũ eſſe, & grande peccatũ nemo dubitat. Sed non ait Apoſtolus, Nolite periurare ſed, *Nolite iurare.* Pręceſſit ſimilis in euãgelio admonitio. *Nolite iurare neque per cælũ, quia ſedes Dei eſt, &c.* (Matt. 5.) Huic admonitioni, Apoſtoli omnino ſic congruit, vt nihil aliud iuſſiſſe videatur, niſi quod addidit. *Ante omnia*, ex quo multum fecit intentos, auxitque difficultatẽ quęſtioni. Inuenimus enim iuraſſe ſanctos, & primitus ipſum Dominum in quo non eſt omnino peccatum. *Iurauit dominus, & non pœnitebit, &c.* (Pſalm. 109.) Per memetipſum iuro, dicit Dominus. (Gen. 22.) Non eſt ergo peccatum iurare, ſed durum malũ eſt hoc dicere. Forte quis dicat, non

B eſſe de Domino Deo iurationis exemplũ. Deus enim eſt, & forte illi ſoli competit iurare, qui nõ poteſt peierare, Homines enim falſum iurant, vel cũ fallunt, vel cum fallũtur. Aut putat homo verũ eſſe qđ falſum eſt, & temere iurat, aut ſcit vel putat falſum eſſe, & tamẽ ꝓ vero iurat, & nihilominus cũ ſcelere iurat, &c. Videtis quam iſta deteſtãda ſit bellua, & de rebus humanis exterminanda? Reã linguam nõ facit, niſi mens rea. Quia ergo graue peccatum eſt peierare, compendium dedit tibi ſcriptura; *Noli iurare &c. Vide Chryſoſt. homil. 13. & 25. ad populum Antiochennm,*

Bed. a *Neque ali. quod,* Ideo a iurationis culpa compeſco, ne frequẽter iurando vera, aliquando etiã in periurium incidatis. Sed eo lõgius a periurio ſtetis, quod nec vere iurare velitis, niſi neceſſitas cogat. Sed & ille ſub iudicium reatus decidit, qui etſi nunquam peierat, crebrius tamen quã opus eſt verũ deierat. Sicut dederat cõtriſtato, ſic dat & infirmãti cõſiliũ. qualiter ſe a murmurationis ſtultitia tueatur, iuxtaq; modũ vulneris modũ ponat medelæ. Triſtatus pro ſe oret. Infirmatus corpore vel fide: quia maiorẽ ſuſtinet plagam, plurimorum ſe adiutorio, & hoc ſeniorum curare meminerit.

Bed. *Triſtatur*. Quia in preſſuris ingemiſcere prohibuit, nunc quid econtra gerendum ſit, oſtendit.

Cor. c. b *Oret.* Ne murmuret, nec iudicia Dei vituperet, ſed ad eccleſiã currat flexis genibus, vt Deus conſolationem mittat.

Oret. ne ſeculi triſtitiam quę mortem operatur abſorbeat, & crebra pſalmodiæ dulcedine nociuam triſtitiæ peſtem de corde pellat.

c *Infirmatur quis in vobis?* * Bed. Sicut dederat contriſtato, ſic dat conſilium & infirmanti qualiter ſe tueatur. In euangelio legimus feciſſe Apoſtolos, & nunc Eccleſiæ conſuetudo tenet, vt infirmi oleo cõſecrato vngantur a Presbyteris, D & oratione comitante ſanentur. Hoc tamen oleũ non niſi ab Epiſcopis licet confici. Nam quod ait, *oleo in nomine Domini*, ſignificat oleum cõſecratum in nomine Domini. Vel certe quia etiam cum vngunt infirmum, nomen Domini per eum inuocare debent.

✠ IDEM. Dicit Apoſtolus Iacobus: *Infirmatur quis in vobis? Inducat, &c.* Vnde patet ab ipſis Apoſtolis hunc ſanctum Eccleſiæ morẽ eſſe traditum, vt energumeni, vel alij quilibet ægroti vngantur oleo, pontificali benedictione conſecrato. (In cap. 16. Marc.) († affligi.)

* Petrus Damian. Tertium ſacramentum eſt vnctio infirmorum. Infirmãtibus nobis, & vſque ad mortem mortali peccatorum febre languentibus, ſpiritus pietatis aſſiſtit, & recordatur quoniam puluis ſumus. Ait enim diuus Iacob⁹, *Infirmatur quis, &c.* Solemnis vnctio, liquor excellẽs, quo ſanitas redditur, peccatum dimittitur, immittitur timor Domini. Videſne qualiter ſacerdotalis manus infirmantis corpus alleuiet, & illecebroſam ſẽſuum motionem ſacratiſſima mitiget vnctione? Vnde & ſancti patres hanc vnctionẽ ſacramentum eſſe ſanxerunt. (Serm. 1. in dedic. eccle.)

E

* Bernar. Sed & Malachias gratias agens (pro ſuſcitatione matronæ cuiuſdam à mortuis,) benedixit Dominum. Et vnxit eam nihilominus, ſciens in hoc ſacramento remitti peccata, & quod oratio fidei ſaluet infirmum. (In vita Malachię epiſcopi)

✠ Innocent. Primus. Non eſt dubium (quod ſcriptum eſt à D. Iacobo, ca. 5.) de fidelibus ægrotantibus accipi vel intelligere debere, qui ſancto oleo chriſmatis perungi poſſunt, quo ab epiſcopo confecto, omnibus Chriſtianis licet vti in ſua aut ſuorũ neceſſitate inungendo. Nã idcirco de presbyteris dictũ eſt, quia Epiſcopi occupationib⁹ aliis impediti ad oẽs languidos ire nõ poſſunt. Cæterũ, ſi Epiſcopus aut poteſt, aut dignum ducit aliquem a ſe viſitandũ & benedicere & tãgere chriſmare, ſine cunctatione põt, cuius eſt ipſum chriſma cõficere. Nam pęnitentibus illud infundi nõ poteſt, quia genus eſt ſacramẽti. Nam quibus reliqua ſacramenta negantur, quomodo vnum genus putatur poſſe concedi? (Epiſt. 1. ad Decentium Eugubinum epiſco. ca. 8.)

✠ Auguſtinus, Quoties aliqua infirmitas ſuperuenerit, corpus & ſanguinẽ Chriſti ille qui ęgrotat accipiat, & deinde corpuſculũ ſuum vngat, vt illud quod ſcriptum eſt impleat *Qui infirmatur, inducat presbyteros eccleſiæ qui vngant eum, &c.* (Serm. 215. de temp.)

* Idẽ. In ĩfirmitate nõ quęrant ꝑcãtatores, nõ diuini, nõ ſortilegi, nõ carcarij, neque ꝑ fontes, arbores, aut biuia phylacteria (Tract. de reſtit. cathol. cõuerſati.)

F

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *deuotione, ibi.* Triſtatur autem. *Tertio in ſacramenti ſuſceptione, ibi.* In firmatur. *Quarto in proximi correctione, ibi.* Fratres mei. *Circa primũ dicit.* Ante o. fra. mei, *i. non præponatis iuramentum omnibus verbis & promiſſis, Hoc dicitur ad remouendum errorem illorum qui dixerunt iuramentum eſſe frequentandum, eo quod dicitur Deut. 2. d.* Dominum Deum tuum time, & illi ſoli ſer. ipſique adhæ. iurabiſque, in nomine illius. *propter quod dixerunt, quod frequentatio iuramenti facit ad reuerentiam Dei, & ſic eſt exercenda: Sed hoc patet falſum per dictum Chriſti Mat. 5. f.* Ego autem dico uobis, nõ iura. omnino, &c. *& per dictum beati Iacobi in hoc loco. Hoc etiam patet per rationem, quia illud quod non requiritur niſi ad ſubueniendum defectui, non eſt per ſe appetendum ſeu frequentandum, ſicut patet de medicina, quæ non quæritur niſi ad ſubueniendum infirmitati. Et ſic eſt de iuramento, quia non quæritur niſi ad ſubueniendum defectui, quo vnus homo non credit alteri, in quo caſu ſubuenitur per iuramẽtum, in quo inducitur veritas Dei infallibilis in teſtimoniũ in ſe, ſicut cum iuratur per Deum, vel in aliqua creatura, inquantum relucet in ea veritas diuina, vt per cælum qui thronus Dei eſt, vel per terram, quia ſcabellum pedum eius eſt, Mat. 5. f. Iurare vero per creaturam, ſecundum ſe eſt illicitum. Et ſic patet quod iuramentum non eſt inducendum, niſi in caſu, in quo eſt neceſſarium, ad confirmationem veritatis. Et ſic intelligenda eſt auctoritas inducta, Deuteron. 10. in tali enim caſu iurandum per nomen Dei, & non per nomina idolorũ, ſecundum quod dicitur Exod. 23. b.* Per nomina deorum extraneorum non iurabis, *quia per ea non eſt confirmanda veritas, hoc enim pertinet ad infidelitatem, &c.*

1 Sit autem ſermo veſter. *extra caſum prædictum.*

2 Eſt eſt, non non. *ſimpliciter veritatem affirmando, & negando falſitatem.*

3 Vt non ſub iudi. *ideſt, condemnatione.*

4 Decidatis. *ex frequenti iuratione cadendo in falſam fidem. Eccle 33. b. Vir multum iurans replebitur iniquitate.*

5 Triſtatur. *Hic conſequenter inducit ad Dei reuerentiam in feruenti deuotione, di.* Triſtatur quis. *i. patitur acidiam, quæ eſt quædam triſtitia in obſequijs diuinis.*

6 Oret. Aequo an. eſt? *i. nitatur ſpiritum erigere ad orandũ Deo deuote tam ſecure, ideo dicitur,* Oret. *quam publice.* Et pſal. *Oratio enim & pſalmodia ſunt contra dictam triſtitiam optima remedia.*

7 Infirmatur. *Hic conſequenter inducit ad Dei reuerentiam in ſumptione ſacramenti, & primo facit propoſitum, ſecundo declarat quoddã dictum, ibi.* Multum enim. *Primum facit in duplici ſacramento. ſ. vnctionis extremæ, & pęnitẽtiæ. Quantum ad primũ dicit,* infirmatur. *q. Infirmitate de qua probabiliter dubitatur mori, nam iſtud ſacramentum eſt exeunti de hac vita.*

8 Inducat preſby. *Licet iſtud ſacramentum fuerit ad Chriſto inſtitutum, tamen per beatum Iacobum fuit hic expreſſius publicatum.*

9 Et oratio fidei. *corporaliter & ſpiritualiter. ideo ſubditur.*

Et

Ab infirmitate corporis. Etiam ſi contigerit mori.
a &†alleuiabit eũ dominus. Et ſi in peccatis ſit, remitten 1
Coęqualibus. a Quotidiana & leuia grauioris lepræ immunditiam ſacerdoti pandamus, & quanto iuſſerit tempore purgare curemus. 2
tur ei. † Confitemini ergo† alterum peccata ueſtra, & 3
orate pro inuicẽ ut †ſaluemini. Multũ enim ualet depre 4
Nota, iuſti & aſſidua. Origine carnis. Quamuis nulli hominum virtute ſecundus. 5
Nondum trans atus. a Vt nos mentis & carnis fragilitate.
b catio iuſti aſſidua †Elias hõ erat † ſimilis nobis paſſibi- 6
a Ad conuincedam ſuperbiam regis, & idololatriæ gentis duritiam. 7
c lis, & oratiõne orauit, vt nõ plueret ſuper terram, & nõ 8
d pluit annos tres, & menſes ſex. Et rurſũ orauit, & cęlũ 9
e dedit pluuiã, & terra fructũ ſuũ. Fratres mei, ſi quis ex 10 11
a Vel, bene monendo, vel tacente lingua exempla bonæ actionis oſtendendo. 12
vobis errauerit a ueritate, & cõuerterit quis eũ, ſcire de 13
bet, quoniã q conuerti fecerit peccatorẽ ab errore viæ
a A conſpectu interni iudicis ſuppoſitione vitæ melioris abſcondit.
f ſuæ, ſaluabit animam ejus a morte, & operit multitudi 14
nem peccatorum. 15

A ſteria exerceantur, ſed qui ęgrotat in ſola miſericordia Dei cõfidat, Euchariſtiã cũ deuotione accipiat, oleũque benedictũ fideliter ab Eccleſia petat, vnde corpus ſuum vngatur, & ſecundum Apoſtolum, oratio fidei ſaluabit infirmum.

in ca. 6. Marc. ✻ Theophyl. Quod vnxerint oleo Apoſtoli, ſolus Marcus narrat, quod & frater †eriget. Domini Iacobus in catholica epiſtola dicit. *Infirmetur quis in vobis? &c.* Eſt igitur oleum & ad labores vtile, & lucis †Na pę. di. eſt quas aliquando. §. cuncta. fomentum, & hilaritatis effectiuum, ſignificat que miſericordiã Dei, & gratiam Spiritus, †3 Reg. 17. 2. 3. q. 4. cap. ſi illic §. ſed obiicitur per quam a labore liberamur, & lucem ac gaudium, hilaritatemque ſpiritualem accipimus.

Li. 3. de ſacerdotio. ✻ Chryſoſtomus. Sacerdotes non ſolum cũ nos regenerant, ſed poſtea etiam condonãdorum nobis peccatorum facultatem obtinẽt. Infirmatur, inquit, inter vos aliquis? Accerſat presbyteros Eccleſiæ, & orent ſuper eum, vngentes eum oleo, &c.

Homil. 2. in Leuitic. * Origenes. Eſt ſeptima dura & laborioſa per pęnitentiã remiſſio peccatorum, cum lauat peccator lachrymis ſtratũ B ſuum, & fiunt ei lacrymæ panes die ac nocte, cum nõ erubeſcit Sacerdoti indicare peccatũ, & quærere medicinam. In quo impletur & illud quod Iacobus Apoſtolus dicit. Si quis infirmatur, vocet presbyteros eccleſiæ, &c.

Lib. 8. conſtit. Apoſt. ca. 35. ✻ Clemens. Rom. Benedicat Epiſcopus aquam & oleum hoc modo. Domine ſabbaoth, De' virtutũ, creator aquarũ, & dator olei, miſericors & benigne, qui dediſti aquam ad potum, & ad munditiem: oleum ad exhilarãdum faciem, ipſe quoque nunc per Chriſtum ſanctifica hãc aquam, & oleum, & da virtutem ſanitatis effectricem, ægritudinum expultricem, dęmonum fugatricem, omnibus inſidijs aduerſariam, per Chriſtum, &c.

Can. 72 ✻ Concilium. Vuormatienſe. *Infirmatur quis in vobis? &c.* non eſt dubium de fidelibus ægrotantibus accipi, vel intelligi debere. Pęnitentibus iſtud fundi non poteſt, quia eſt genus Sacramenti, &c.

Can. 1. apud Iuonem & Burchard. ✻ Concilium. Meldenſe. Presbyter in cęna Domini ampullas tres ſecum deferat, vnam ad chriſma, alteram ad oleum ad catechumenos inungendos, tertiam ad infirmos iuxta Apoſtolicam ſententiam, ut quando quis infirmatur, inducat presbyteros, &c.

In doct. de ſacram. ✻ Concilium. Florentinum. Quintum ſacramentum eſt extrema vnctio, cuius materia eſt oleum oliuæ, per epiſcopum C benedictum, Hoc ſacramentum niſi infirmo, de cuius morte timetur, dari nõ debet, qui in oculis, auribus, naribus, D in ore, in manibus, in pedibus, in renibus, vngendus eſt. Forma huius ſacramenti eſt. Per iſtam vnctionem, & ſuam piiſſimam miſericordiam indulgeat tibi Dominus quicquid peccaſti per viſum, &c. Effectus vero eſt mentis ſanatio, inquantum autem expedit, ipſius etiam corporis. De hoc ſacramento, inquit, beatus Iacobus Apoſtolus. *Infirmatur quis in vobis? &c.*

a *Et ſi in peccatis.* Multi propter peccata etiam corporis plectuntur morte. Si ergo infirmi in peccatis ſunt, & hęc presbytero confeſſi perfecto corde reliquerint, & emendare ſategerint, dimittuntur eis. Neque enim ſine confeſſione emendationis queũt peccata dimitti, vt recte ſubditur. *Confitem.*

b *Elias homo.* Ne trepidaret noſtra fragilitas reputans ſe non poſſe facere ſimilia tanto prophetæ, qui curru igneo rapi meruit ad cęlos, conſulte de eius oratione locuturus ab humilitate inchoauit. Similis nobis paſſibilis Elias carne infirmus a uidua paſcitur, mente infirmus, unius mulierculæ minis exterritus fugit per deſerta.

c *Oratione ora.* Aſtruit exemplo quantũ ualeat iuſti deprecatio aſſidua, cum Elias tantum una oratione orando tã longo tempore cõtinuerit cęlos, terris imbres auerterit, fructus mortalibus negauerit. E

d *Et rurſum.* Vbi tempus perſpexit, vbi tabe longæ inediæ cor ſuperbi regis & gentis idololatræ ad pœnitentiam inflexum uidit, vna oratione orauit, & fructus & aquas quas negauerat terris reſtituit. Tanta unus Elias, una oratione impetrauit, quid ergo multi fideles multis orationibus?

e *Si quis ex vobis.* Oſtenſa efficacia orationis, oſtendit quãti ſit meriti pro fratribus orare, & ad ſoſpitatẽ reuocare, ut qui in ſuperiori parte a lingua noſtra malignam & ocioſam locutionem remouit, in fine epiſtolæ quid loqui debeamus oſtẽderet. Oremus, & pſallamus quoties aduerſis pulſamur, peccata confiteamur, pro inuicem oremus ut ſaluemur, pro ſalute proximorũ nõ ſolũ tẽporali, ſed potius æterna. Si enim magnę mercedis eſt a morte eripere corpus quandoque moriturum, quanti meriti eſt a morte animam liberare in cęleſti patria ſine fine victuram?

f *Saluabit.* Quidam codices habent ſaluabit animã ſuam a morte. Et uere qui errantem corrigit, per hoc ampliora gaudia uitæ cæleſtis ſibi conquirit.

☞ *Si-*

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Et alle. eum do.* Ab infirmitate, ſi expediat ei.

2 *Et ſi in pec. ſit re. ei.* virtute huius ſacramenti. Conſequenter inducit ad reuerenter ſumendum pęnitentiæ ſacramentum quo remittuntur peccata mortalia, dicens.

3 *Confitemini ergo alte.* Ex quo patet quod confeſſio debet fieri non ſolum deo, ſed etiam homini. Vnde & in lege veteri ſacrificia quæ offerebantur deo pro peccatis, offerebantur per manũ ſacerdotis. 4 *Et orate pro inu.* Nam confeſſor tenetur orare pro confitente, & econuerſo.

5 *Multum enim.* Hic conſequenter declarat quoddam dictũ. ſ. quod oratio ſit magnę efficaciæ, quia dixerat, quod valet contra triſtitiam & ad dei reuerentiam in ſacramentorũ perceptione. idẽ dicit. *Multum enim va.* Nam econtra de iniuſto dicitur, Ecc. 15. b. *Non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris.*

6 *Aſſidua.* Nã vna de cõditionibus quę faciũt orationẽ ſemper exaudibilem eſt quod ſit perſeuerãs. Aliæ vero duę, quod ſit pia, & pro ſe. 7 *Elias ho. erat ſimi. nobis paſſi.* Nam timore mortis fugit a facie Iezabelis, 3. Reg. 19.

8 *Et oratione ora. vt non plu. r.* 3. Reg. 17.

9 *Super ter.* ſcilicet Iſrael. Nam propter malitiam Achab fuit illa plaga inducta, vt dictum fuit ibidem.

10 *Et rurſum ora. & cæ. de. pl.* 3. Re. 17.

11 *Fratres mei.* Hic vltimo inducit ad dei reuerentiam in fraterna correctione, quæ eſt actus dilectionis proximi, & per cõſequens ordinatur ad dilectionem & reuerentiam dei, dicens.

12 *Si quis ex vo. erra. a verita.* fidei vel morum.

13 *Et conuerterit quis.* Ab infidelitate ad fidem. vel a vitijs ad virtutes.

14 *Saluabit ani. ei. a mor.* ſ. culpæ & gehennæ.

15 *Et operit multitudi. pec.* Vt nõ videantur a deo punienda pęna æterna, & ſic ab eo recipiet in gloria, ad quã nos perducat q cũ patre, & ſpirituſancto viuit & regnat in ſecula ſeculorum. Amẽ.

Incipit

ADDITIO.

In ca. 5. vbi dr̃ in Poſtil. Donec accipiat tẽporaneũ & ſero. &c. Nõ memini legiſſe de terra promiſſionis, qđ duplicẽ fructũ in anno redderet, nec de hoc cõmendatur Deu. 13. vbi de alijs ptinẽtibus ad fertilitatẽ, ſeu fructificationẽ terræ laudatur, multi ẽt peregrini ibi tranſeunt, qui hoc nõ referunt. Hoc autẽ quod dr̃. *Donec accipiat temporaneum & ſerotinum,* poteſt intelligi de hoc qđ communiter cõtingit in omnibus regionibus. ſ. qđ aliqui fructus eiuſdem ſpeciei veniunt magis tempeſtiue, quam alij, quorum primi dicuntur temporanei, ſecundi vero ſerotini.

A

Prologus beati Hiero. in epiſt. ſancti Petri ex libro de illuſtrib. viris. D

a SImon Petrus filius Iohannis, prouinciæ Galileæ, vico Bethſaida, frater Andreæ apoſtoli, & princeps apoſtolorum, poſt epiſcopatum Antiochenſis eccleſiæ, & prædicationem diſperſionis eorum, qui de circuncisione crediderant, in Ponto, Galathia, Cappadocia, Aſia, & Bithynia, ſecundo Claudii anno, ad expugnandum Simonem magum, Romam pergit. Ibique vinginti quinque annis cathedram ſacerdotalem tenuit, vſque ad vltimum annum Neronis, ideſt quartum decimum. A quo, & affixus cruci, martyrio coronatus eſt, capite ad terram verſo, & in ſublime pedibus eleuatis, aſſerens ſe indignum quod ſic crucifigeretur, vt dominus ſuus. Scripſit duas epiſtolas, b quæ canonicæ nominantur, quarũ ſecunda a pleriſque eius eſſe negatur, propter ſtyli cum priore diſſonantiam. Sed & euangelium iuxta Marcum, qui auditor eius, & interpres fuit, huius dicitur. Libri autem eius, e quibus unus actorum eius ſcribitur, alius euangelii, tertius prædicationis, quartus Apocalypſis, quintus iudicii, inter apocryphas ſcripturas reputantur. Sepultus Romæ in Vaticano, iuxta viam triumphalem, totius orbis veneratione celebratur.

S *Imon Petr. filius Ioãn. prouintiæ Gali.* Sequitur.

b *A pleriſque eius eſſe negatur propter, &c.* Sed ad repellendum eorũ opinionẽ qui negant ſecundã Petri eſſe epiſtolam, ſãcti Hyeronymi offerenda eſt ſententia, vbi dicit confligens contra B Iouinianum: Nolui omnẽ locum ſecundæ epiſtolæ Petri ponere & euangelij iuxta Marcũ, qui interpres eius dicitur.

Tempore quo cœpit eccleſia quidam de Gẽtilitate qui tranſierãt ad Iudaiſmũ crediderant Deo, qui propter fidem patiebantur, & diſperſi erant hos confortat Apoſtolus. Scribit autem a Roma tempore Claudij E

Argumentum in eaſdem.

DIſcipulos ſaluatoris inuicti, toto orbe diffuſos, & peregrinos, in hoc ſeculo monſtrat, & præteritæ vitæ pœnitere ſuadet, & in nouam vitam proficere, tota cum ſollicitudine exhortatur Simon Petrus filius Iohãnis, prouinciæ Galilææ, vico Bethſaida, frater Andreæ apoſtoli.

Incipit epiſtola prima Petri Apoſtoli.

PEtrus, &c. ✻ Didymus. Alexandr. Poſitus Petrus circunciſionis Apoſtolus, omniũque Iudęorum habens ſtudium, ſcribit eis qui in totius orbis diſperſione morabantur, tanquam aduenis ciuitatum extranearũ, cum vtique nequã plures eorum in Iudæa conſiſterent.

✻ ATHANAS. Iſta epiſtola ab eo de nominata eſt, a quo eſt ſcripta: Petrus enim docendi gratia epiſtolam hanc Iudæis ad Chriſtianiſ- C mum conuerſis, in diſperſione cõſtitutis ſcripſit. Poſtquã enim multi ex illis crediderũt, confirmat eos. Et primum quidẽ declarat quod fides in Chriſtũ a prophetis prænunciata, & per eoſdẽ ſignificata ſit redemptio quæ eſt per ſanguinem eius, & qđ ipſis ac gentibus omnia ſint per Euangelium annuntiata, in quæ angeli quoque proſpicere deſiderant. Deinde poſtquam cõſuluit, vt digne conuerſent eo qui ipſos vocauit, admonet vt regem honorent, & mulieribus ſimul ac viris denunciat, vt vnanimes ſint. Et vbi ad mores honeſtos adhortatus eſt ſignificat illis, ꝙ & inferis innotuerit a Domino prædicatio ſalutis, & reſurrectionis, vt & ij q antea mortui ſunt, reſurgãt, & iudicentur quidem in corpore, gratia vero reſurrectionis perſiſtant. Et quod finis omnium appropiauerit, omneſque parati eſſe debeant ad dandam iudici rationem. hiſt. 2. 3. 4.

✻ Euſeb. Petrus Apoſtolus prædicationis ſuæ monimenta nobis pauca dereliquit, Vna enim eius epiſtola eſt de qua nullus omino dubitauit. In quibus autem prouinciis prædicauerit Chriſtum, propris vocibus in ea epiſtola quam ipſius abſque ambiguitate claruit eſſe, deſignat, in qua ad eos qui in diſperſione erant Iudæos ſcripſit.

b *Electis.* Ad hoc, vt per dationem ſpiritus ſanctificarentur mundati ab omnibus peccatis, vt obedire inciperent Chriſto qui per inobedientiam perierant, vt aſperſi ſanguine Chriſti diaboli poteſtatẽ vitarent, ſicut Iſrael per agni ſanguinẽ de Aegypto exiuit. In veteri lege quæcumque ſanctificanda ſanguine hoſtiarum ſolebant aſpergi. Exod. 12.

Incipit epiſtola prima beati Petri apoſtoli.

CAPVT I.

Celebre nomen.

PETRVS. Apoſtolus Ieſu Chriſti ele- 1
a ctis aduenis † diſperſionis Ponti, Ga- 2
b lathiæ, Cappadociæ, Aſiæ, & Bithy- 3
c
d a Non meritis, ſed quos præſciuit, & prædeſtinauit conformes fieri ima. fi. ſui. 4
e 5
niæ, ſecundum præſcientiam Dei 6

† præfinitionem.

c *Aduenis.* Aduenę Latine, Grece, proſelyti. Sic appellabant Iudæi illos qui de gẽtibus nati in Deum credere, & circũciſione accepta Iudaico more viuere iuxta legem Dei voluerunt. Electos ergo aduenas dicit, qui de gentilitate ad ſuſceptionem legis, & poſtmodũ ad acceptionẽ fidei peruenerunt. Sed & nos ſi veraciter cũ propheta dicere poſum⁹. *Quoniam in cælo nos ſumus apud te in terra, & peregrini ſicut oẽs patres noſtri,* ad nos quoque epiſtolas beati Petri ſcriptas credere, & vt nobis miſſas legere debemus. Denique in ipſis epiſtolis admonet nos quaſi alibi patriã habẽtes, *Chariſſimi obſecro vos tanq̃ aduenas, & peg. a. v.* eda. F Pſal. 118. c.

✻ Auguſt. Vnuſquiſqe hic, & in domo ſua hoſpes eſt. Si non eſt hoſpes, non inde tranſeat. Si tranſitus eſt, velit, nolit, hoſpes eſt. Nam dimittit illam filiis ſuis, hoſpes hoſpitibus. Ceſſit tibi locum pater tuus, ceſſurus es locum filiis tuis. Nec manſurus manes, nec manſuris relinquis, &c. infr. 2. b. Act. 8. a Serm 22. de verb. Dom.

✻ Idem. Omnis homo aduena eſt naſcendo, quoniam cõpellitur migrare moriendo. Vel.

Aduenis. i. aduenis diſperſis ab Ieroſolymis perſecutione quæ facta eſt ſub Stephano, & aliis multis perſecutionibus, tum a Iudęis, tum a gentibus pro fide Chriſti afflictis, & ſepe a ſedibus ſuis expulſis. Quæſt. 91 in Leuit.

d *Diſperſionis.* Anno aſcenſionis mortuus eſt Stephanus, & multi timore diſperſi. Beda

e *Ponti.* Omnes hæ prouintiæ Græcorũ ſunt in Aſia, ſed eſt et alia

Incipit poſtil. Nicolai de Lyra ſuper primam epiſtolam canonicam beati Petri.

PEtrus Apoſt. *Hæc eſt ſecunda pars principalis huius libri, in qua ponuntur epiſtolæ beati Petri. Et diuiditur in duas ſecundum duas eius epiſtola. Epiſtola vero prima in tres partes diuiditur. ſ. in præfationem, proſecutionem, concluſionem. ſecunda incipit, ibi.* Benedictus, *tertia, ibi.* Per Siluanum fidelem, *prope finem. In præfatione primo deſcribitur perſona ſalutans, & hoc ex nomine, cum dicitus.* Petrus. *primo enim vocatus fuit Simon, ſed poſtea cognominatus Petrus a Petra, qđ eſt Chriſtus. propter fidei firmitatẽ. vnde dicit Au. In omnibus ardentiſſimæ fidei inuenit Petrus. Et ex officio, cum ſubditur.* Apoſtolus Ieſu Chriſti. *ſecundo ſcribuntur perſonæ ſalutatæ, cum dicitur*

2 Electis. *ſ. a Deo ad fidem catholicam.*

3 Aduenis. *Aduenæ dicebãtur illi qui de Gentilitate conuertebantur. & illis videtur beatus Petrus ſpecialiter ſcribere.*

4 Diſperſionis. *i. exiſtentibus extra terram Iudææ. quod patet ex hoc quod ſubditur.*

5 Ponti Ga. *& nominat iſta loca, quia Siluanus per quem ſcripſit, qui eſt Silas, forſitan volebat ire ad illa loca ad confirmandũ fideles eo qđ ibi fuerat in prædicatione cũ Paulo ut patet in Actibus apoſtolorũ.*

6 Secundum. *iſtud refertur ad illud ꝙ ſupr. dicit, electis. hæc. n. electio includit*

A & alia Bithynia in Europa, de qua illi qui in Aſia ſunt Bithyni originem habuerũt. Illa autem quæ in Aſia Bithynia & maior Phrygia vocatur. quæ Hiera flumine a Galathia diſterminatur.

a *Gratia.* Sine gratia Chriſti ad pacem recõciliationis eius nũq̃ venit. nihil pacificii niſi per gratiam eius habere valemus.

b *Et pax.* Nulla aduerſitas retrahat vos a laudibus Dei, omnis tribulatio inuitet vos ad laudem, quia omnia ad facilitatẽ multiplicantur, vt quod bene cœpiſtis, perfecte compleatis

Beda c *Regenerauit.* cum noſtri meritis generati eſſemus ad mortem, ſua miſericordia nos regenerauit ad uitam. Sic dilexit vitam noſtram, vt pro hac filium diſponeret mori, & morte per reſurrectionem deſtructa ſpem nobis exẽplumq; reſurgendi oſtenderet. Mortuus eſt ne mori timeremus, ſurrexit, vt reſurrectionẽ ſperaremus. Si de præſenti ad hoc regenerauit, vt eſſetis hæreditas eius, quos poſſideret, ſicut aliqs homo hæreditatẽ. *Incorruptibilem.* ne corrumpamini criminalibus. *Incontaminatam.* ne etiam mediocribus contaminemini. *Immarceſſibilem.* ne etiam quotidianis, & venialibus marceſcatis. *Conſeruatam in cælis.* vt ita ſeruemini in anima & corpore, vt per munditiã ſitis cæli, & ſedes Dei

B

† per ſatiſfactionem.

† 2. Cor. 1. a

† ergo vos pro vobis

† vt pateſ

patris † in ſanctificationem ſpiritus in obedientiam & aſper
a Vt quod bene cœpiſtis perfecte compleatis.
ſionem ſanguinis Ieſu Chriſti, gratia vobis, & pax multipli-
a Hominis in mundo nati.
a cetur. † Benedictus Deus & pater domini noſtri Ieſu Chriſti,
a Prius nos genuit de materia. poſtea ſecundum profectum, vitæ regenerauit.
b qui ſecundum miſericordiam ſuam magnam regenerauit
a Vel vitæ. b per fidem reſurgit in nobis ſicut per infidelitatem moritur in nobis.
c nos in ſpem viuam per reſurrectionem Ieſu Chriſti ex mor-
a Vbi nec ſenio, nec morbo, nec alia mœſtitia tangemur. b In quam nullus immundus poſt intrare.
tuis, in hæreditatem incorruptibilem, & † incontamina-
a Quia nec in ipſis beatorum hominum mentibus ex longo uſu cæleſtis illa conuerſatio ualet aliquando
d uileſceret, ſicut luxus præſentis ſeculi ſolet aliquando in faſtidium uerti ex ſolo, ſiue longo uſu.
b Non in præſenti danda, ſed tempore præſtituto reddenda in cœlis nobis.
e tam, & immarceſcibilem, conſeruatam in cælis † in vobis,
qui in virtute Dei cuſtodimini per fidem in ſalutem para-
f a Quando nouiſſima deſtruetur inimica mors. b Tempore. c Sicut triumphatores.
tam † reuelari in tempore nouiſſimo. In quo exultabitis
g
h

e *In corrupti.* Naturaliter non eſt anima
1 incorruptibilis, ſed
2 gratia Dei per fidem
3 & iuſtitiam ad intel-
4 lectum perficitur in-
5 corruptibilis.
6 f *In vobis.* Qui de-
7 dit vobis credẽtibus
8 poteſtatẽ filios Dei
9 fieri. poſuit in vobis
10 illam perſeuerãtiam, † non
11 per quam hæredita- mi
12 tem in cælis accipia- E
13 tis, quia qui non ſer-
14 uauerit diſciplinam
15 patris, non meretur
16 hæreditatem eius.
17 g *In vir.* Nullus ſuæ
18 libertatis potentiã
19 cuſtodire valet in bo
20 nis, niſi ille perficiat
21 a quo initium bonæ
22 actionis habetis. Laborate de fide per fidem venturi in ſalutem æternam, quæ & ſi modo non apparet, tamen parata eſt reuelari, ſi nos fuerimus parati.

d *In hæreditatem incorruptibilem.* ✠ Didymus. Vt oſtendat quomodo in infinitũ beatorum permanebit hæreditas, incorrupſam, & immarceſcibilem eam dixit, per hoc manifeſtans, & diuinam & puram hæreditatem, eo quod ſit incõtaminabilis eius perceptio apud eos, qui ꝓprietatis præmio diuitiarũ præſentiuam bona diſpiciunt, ſcientes ſe habere meliorem & perpetuam facultatẽ. Quam cum dicit manſuram, perpetuitatem eius aperit; & dum probat meliorẽ, diuinitatem repoſitæ hæreditatis oſtendit. Si ergo in cælis fidelibus hæc reſeruatur hæreditas, friuola quedã & tepida ꝓferunt aliq, putãtes eã ſe percipere ĩ terrena Hieruſalẽ mille annis. D

C

h *In quo exultabitis.* Didymus Probatur fides eorum, qui propter Deum in tentationibus diuerſis tribulãtur, vſq; ad finem in huiuſmodi probata fide perſiſtunt, Quos vtique conuenit exultare, licet aliquis labor eorum voluntatibus importunus eſſe videatur. Hunc enim laborem hic triſtitiæ nomine deſignat. Certum eſt enim quoniam qui triſtis eſt laborando dum pro fide decertat, neque ſecundum mundi triſtitiam triſtatur, neque ſecundum pœnitentiam. Illa namque pro amiſſione delectabilium rerum, hæc autem pro honore tranſactorum geritur peccatorum. Vtriuſque vero harum triſtitiarum extraneus eſſe cognoſcitur, qui tẽtatur, &c.

a Nunc

NICOLAVS DE LYRA.

ctio includit aliquid æternum. ſ. ſcire & velle diuinum. & quantum ad hoc dicitur. Secundum p. d. *Et accipitur hic praſcientia pro prædeſtinatione, quæ includit etiam aliquod temporale. ſ. collationem gratiæ in præſenti & gloriæ in futuro, & quantum ad hoc dicitur.*

1 In ſancti. *talis enim ſanctificatio appropriatur ſpiritui ſancto.*

2 In obedientia. *i. per obedientiam Ieſu Chriſti, qui fuit.* obediẽs vſque ad mortem, mortem autem crucis. Phil. ij. b. *Ab hac autem paſſione habent efficaciam ſacramenta nouæ legis, quæ ſunt inſtrumenta noſtræ ſanctificationis. tertio deſcribuntur optata bona, cũ dicit*

3 Gratia. *in præſenti.*

4 Et pax. *in futuro.*

5 Multiplicetur. *quia tunc quietabitur totus hominis appetitus.*

6 Benedictus. *Hic incipit proſecutio ſiue tractatus, in quo beatus Petrus informat fideles, & primo generaliter quantũ ad aliquos ſtatus ſpeciales, ibi.* Serui ſubditi eſtote, *poſt medium ſecundi cap. Prima in duas, quia primo fideles informat de ſpirituali regeneratione. ſecũdo de renatorum educatione, ſe. ca. Prima ad huc in duas, quia primo de regenerationis beneficio Deo regratiatur, ſecundo renatos ad vitæ munditiam exortatur, ibi.* Propter qđ ſuccincti, *Prima adhuc in tres quia primo regratiatur de regeneratione baptiſmali. ſecundo reſpondet tacitæ quæſtioni, ibi,* In quo exultabitis: *tertio propoſitum confirmat oraculo prophetali, ibi,* De qua ſalute. *Circa primum ſciendum, quod beneficium regenerationis baptiſmalis eſt commune fidelibus cunctis: propter quod de hoc beneficio regratiatur beatus Petrus pro ſe & aliis, & vt eos inducat ad ſimiles gratiarum actiones, dicit igitur,* Benedictus Deus. *quantum ad totam trinitatem.*

7 Et pater do. *quantum ad patris perſonam.*

8 Qui ſecundum miſer. *& non ſecundum merita noſtra.*

9 Regenerauit nos. *ſ. in ſacramento baptiſmi, per quod efficimur filij Dei adoptiui.*

10 In ſpem viuam. *ideſt, certam.*

11 Per reſurrectionẽ Ieſu. *per quam habemus certitudinẽ futuræ glorificationis, quia cum eſſet paſſibilis homo ſicut, & nos, ad vitam immortalem reſurrexit. & quia filii adoptiui habent ius in hæreditatis participatione, ideo ſubditur.*

12 In hæred. *ideſt, ad conſequendum hæreditatem.*

13 Incorrupti. *nam hæreditas cæleſtis nunquam deficit.*

14 Et incontaminatam. *quia nihil immundum recipit.*

15 Immarceſcibilẽ. *nam ſuum decorem nunquam minorauit. Sed quia non omnes renati per baptiſmum hanc hæreditatem conſequũtur ſed ſolum perſeuerantes in bono, ſecundum quod dicitur Mat. 10. c.* Qui autem perſeuerauerit vſq; in finem, hic ſaluus erit, &c. *ideo ſubditur.*

16 Conſeruatam in cælis. *non omnibus renatis, ſed.*

17 In vobis. *ideſt, pro vobis.*

18 Qui in vir. Dei cu. *perſeuerantes in bono, quæ perſeuerantia principaliter eſt a Deo.*

19 per fidem. *charitate formatam.*

20 In ſalutem. *ſcilicet conſequendam.*

21 Paratam in ve. in tempore. *ideſt, in finali iudicio. tunc enim reuelabitur manifeſte. nã electi apparebunt glorioſi in anima. & corpore*

22 In quo. *Hic conſequentur beatus Petrus reſpondet cuidã tacitæ quæſtioni, quæ poſſet ex prædictis oriri. Nam ex hoc quod dictum eſt baptizatos eſſe filios Dei adoptiuos, & cohæredes regni cæleſtis, poſſet aliquis infirmus fidelis quærere. Igitur quomodo dimittit nos Deus filios ſuos, tot & tantas tribulationes ſuſtinere? Nã in eccleſia primitiua credentes ſuſtinebant multas tribulationes. Ad quod reſpondet Petrus dicens: quod hoc non eſt ad malum credentium, ſed ad bonũ eorũ: ſicut aurum in fornace proiectum inde non deterioratur, ſed purius & melius efficitur, & hoc eſt quod dicit.* In quo exultabi. *æternaliter.*

Modicum

a Vbi æterna merces tribuitur breue, & leue videbitur, quod in tribulationibus ſæculi æternum videbitur, & graue. b Quia non niſi per triſtitiam poteſt in gaudia perueniri.
a †modicum nunc ſi oportet contriſtari in varijs † tentationi- 1
a Non conueniunt vobis tribulationes ad malum: ſed ideo vt probatio, i. vos probati fideles in camino tribulationis excocta omni rubigine vetuſtatis. 2
b Plus placet Deo ſummo artifici veſtra fides, quàm alicui artifici aurum.
b bus, vt probatio veſtræ fidei multo precioſior ſit auro, quod 3
c a Tandem.
d *per ignem probatur, inueniatur in laudem, & gloriam, & 4
e In die iudicij. a Quia quamuis non videtis, modo eum corporaliter, nec etiam ſpiritualiter, ſicut eſt, tamen per fidem diligetis.
f honorem in reuelatione Ieſu Chriſti, quèm cum non vide- 5
a Remuneratorem. 6
ritis diligetis. In quem nunc quoque non videntes creditis, 7
a Quia nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcen. &c.
credentes autem exultabitis lætitia inenarrabili, & glorifica- 8
a Ipſum Deum. b Nullam infirmitatem paſſuri.
g ta, reportantes finem fidei veſtræ, ſalutem animarum veſtra-
h rum. De qua ſalute exquiſierunt, atque ſcrutati ſunt prophe- 9
a Illi qui tantam cognitionem de Deo habuerunt. b In occulto a Domino, vel ab Angelis. 10
Vnde & vnus eorum pro magno ſcientiæ ſalutaris amore vir deſideriorum a Domino, vel ab Angelo meruit appellari. c Quotidiano vſu.
i tæ, qui de futura in vobis gratia prophetauerunt, ſcrutantes
a Quamuis in eis eſſet ſpiritus,
k in quod, vel quale tempus ſignificaret in eis ſpiritus Chriſti, 11
l a Capite, & membris. b Non tantum aduentum eius, ſed etiam paſſiones. 12
Quæ per crucem finiendæ.
prænuncians eas quæ in Chriſto † ſunt paſſiones, & † poſte- 13
a Tardas, & diu deſideratas præcedentibus tribulationibus. b Scrutantibus inter cætera occulta hoc etiam intimatur. Sicut enim ſtella a ſtella differt in claritate. c Illud. 14
d Ipſi non erant domini noſtræ ſalutis, ſed miniſtri: vnde vobis. &c.
m riores glorias, quibus reuelatum eſt, quia non ſibimetipſis, 15
a Non diebus ipſorum ea ſalus. ſed in veſtris potius, qui in fine ſeculorum naſcimini eſt ventura.
b Omnia myſteria Redemptoris quæ modo ſunt impleta, & nunciata, quæ multos latent 16
n vobis autem miniſtrabant ea quæ nunc nunciata ſunt vo- 17

a *Nunc ſi oportet.* Si. i quamuis oportet, Vel ſi oportet contriſtari, ſubauditur ne deficiamus.

Vel ita, ſi non oportet contriſtari, inueniatur probatio veſtræ fidei in laudem, & tunc non erit in libro, ſic.

b *Vt pro a io, & c. in lau.* Cũ iudex laudans eam dicat; *Eſuriui, & ded. ſti mi. man. &c.*

Beda. c *Precioſior ſit auro.* Patientia ſanctorum auro cõparatur, quia ſicut in metallis aliquid auro precioſius non eſt, ita hæc apud Deum omni laude digniſſima eſt. Sicut enim aurum in fornace examinatum, prolatũ foras cuius ſit fulgoris apparebit, ita fidelium conſtantia inter preſſuras contemptibilis videtur; ſed finito certamine in iudicio quantæ ſit gloriæ oſtendetur. vnde dicitur; *Precioſa in conſpe. do. m. ſanctorum eius*, vnde & ſubiungit; *Inueniatur, &c.*

d *In lau.* Vt laudabiles, & glorioſi ſitis per conſtantiam *In reue.* i. in die iudicij, quando reuelabitur quam magnæ potentiæ ſit Deus. *Et ho.* vt dicatur vobis; *Venite benedicti patris mei.*

e *Et gloriam.* Cum glorificans eam dicet; *Venite benedicti patris mei, &c.*

f *Honorem.* Quando dicet; *Tollatur impius, ne videat gloriam Dei*; & tunc iuſti ibunt in vitam æternam. vnde; *Si quis mihi miniſtrauerit, honorificabit eum pater meus, qui eſt in cœlis.*

g *Salutem ani.* Quæ ſalus multum eſt amanda; quia de hac ſalute multum exquiſierunt, quando, vel quo ordine ſalus æterna mundo adueniret. vnde dicitur; Multi prophetæ, & reges voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt.

h *De qua ſalute.* ✱ Didymus. Quoniam quidam minorem aſſerunt promiſſionem, & ſalutẽ ſanctorũ, qui ante aduentũ Saluatoris fuerunt, exiſtimantes plus aliquid habuiſſe poſteriores, eo quod viderunt Ieſum ſenſibiliter, ſigna ab eo facta, & doctrinam audierunt, oſtẽdendum eſt, quoniam huiuſmodi opinio falſa eſt. Duo aduentus ſunt Chriſti; vnus quidem intelligibilis, ſecundum quem recipitur tãquam Deus Verbum. Alter ſenſibilis ſecundũ quẽ videtur ex Maria progreſſus. Sed diuinior intelligibilis, quàm ſenſibilis qui etiã prauis hominibus eſt collatus. Omnibus itaq; ſanctis qui poſt aduẽtum fuerunt, & ante aduentum, intelligibiliter adueniens Deus Verbum, proportione actuum quos vnuſquiſque geſſit, ſanctificauit eos, quibus ſemetipſum decẽter irradicauit. D

Igitur licet prophetæ perſcrutati ſint in quod, vel quale tẽpus, finem acciperet animarum ſalus, & Chriſti fierent paſſiones, & gloriæ, cognouerunt tamen per reuelationem, quam non ſibi, ſed eis qui poſt aduentum eius erant futuri miniſtrabant, &c.

✱ Euſebius. Omnes illos qui ab Abraham ſurſum verſus vſq; ad primum hominem generationis ordine conſcribuntur, etiam ſi non nomine, rebus tamẽ & religione Chriſtianos fuiſſe, ſi quis dicat, non mihi videtur errare. Cum enim nomen Chriſtiani hoc indicet, quòd Chriſto quis credens, per eius doctrinam, fidem, pietatem, ac iuſtitiam teneat, hoc erant etiam illi ſancti viri, quod Chriſtiani nũc eſſe profitentur, &c. E Quid igitur obſtat, vt non vna, atque eadem religionis obſeruantia deputetur in his, in quibus eandem fidei, atque operum eſſe conſtitit formam? Et ideo nõ nouella, neque peregrina eſt Chriſtianorum Religio, vel nuper exorta; ſed ſi fas eſt libere inuocare quod verum eſt, prima omnium, atque ex ipſa ſimul mundi origine deſcendens, eodem Chriſto Deo Doctore, & inſtitutore, iam inde ab initio ſpeciem formamque ſuſcipiens, &c.

Li. 1. hiſt. c. 1.

† tribulationibus

† cõſecuturas

Irenæus lib. 4. cap. 13. Auguſt. tract. 45. in Io. lib. 19. contra Fauſtum, cap. 13. 16. 17. Et in Pſal. 73. & 77. &c.

i *Prophetauerunt, ſcr.* Palam hoĩbus loquendo, & exponẽdo quæ in occulto internæ contemplationis ipſi cognouerunt.

K *Quod vel, &c.* Quod tempus, quo anno, vel ſub quo principe. Quale, bellicoſum, vel pacificum; vel quo ordine, per partum virginis, vel quo alio modo.

l *Spiritus Chr.* Archangelos, & propinquos vocat ſpiritus, per quos operatur Dominus, qui Chriſto ſunt ſubiecti. Beda.

m *Poſterior. glorias.* Duæ ſunt glorificationes Domini, ſecundum ſuſcepti hominis formam. Vna qua reſurrexit a mortuis, & alia qua aſcendit in cœlum ante oculos Apoſtolorum. Reſtat tertia, & ipſa in conſpectu hominum, cum in maieſtate venerit, vt reddat cuique ſecundum opera ſua. F

Domini ſunt duę glorificationes. Act. 1. a Matt. 16. d

n *Vobis autem.* Hoc ideo, vt moneat illos curam gerere ſalutis oblatę, quam ſic amauerunt priores ſancti.

☞ a *Spiritu-*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Modicum ſi opor. contr. *temporaliter.*

2 In varijs tent. *Perſecutionem in rebus poſſeſſis, aut in amicis, vel etiam corporibus proprijs omnes enim pœnæ temporales modicæ ſunt, reſpectu æternitatis.*

3 Vt prob. ve. fi. *In tribulationis fornace.*

3 Inueniatur. *Id eſt, cedat vobis.*

4 In lau. &c. *Sempiternam.*

5 In reue. Ieſu Chr. *Id eſt, tempore iudicij in quo manifeſtabit gloriam electorum, vt prædictum eſt.*

6 Quem cum non. *Licet enim aliqui adhuc viuerent, qui humanitatem Chriſti viderant, tamen eius diuinitatem non viderant, de qua eſt fides: ideo ſubditur.*

7 In quem nunc quo. non vi. cre. *Fide formata charitate, quæ facit credentem dignum vita beata. ideo ſubditur.*

8 Credentes, &c. ſa. a. u. *Et patet litera ex prædictis.*

9 De qua ſalu. *Hic conſequenter confirmat prædicta oraculo prophetali di.* De qua ſalu. *fienda per Chriſtum.*

10 Exquiſierunt, atque. *Non naturali lumine, aut ratione, ſed ſupernaturali illuſtratione.*

11 In quod, vel quale. *ſ. Chriſti myſterium impleretur, tempore propinquo, vel longinquo: etſi impleretur tẽpore pacifico, uel bellicoſo; de vtroque enim prophetauerunt. Nam Geneſ. 49. Patriarcha Iacob prophetauit, quod eſſet implendum tempore quo deficeret regnum Iudæorum, dicens;* Non auferetur ſceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat qui mittẽdus eſt. *Similiter prophetauerunt, quod tempore pacis eſſet implendũ, Iſa. 2. b.* Et conflabunt gladios ſuos in vomeres, & lanceas ſuas in falces. *Chriſtus enim omnibus regnis pacatis ſub Imperio Romanorum natus eſt; Luc. 2. b.*

12 Spiritus Chri. *Qui loquebatur in Prophetis, qui dicitur ſpiritus Chriſti, ſicut patris, quia procedit a patre, & filio.*

13 Prænuncians. *Quæ in Chriſto ſunt impletæ.*

14 Paſſiones, & po. *Sicut patet Iſa. 53. vbi multipliciter loquitur de paſſione Chriſti, & glorificatione ipſius in fine capituli. Dicit tamen paſſiones, et glorias in plurali; quia non ſolum eſt paſſus in ſe, ſed etiam in membris ſuis. ſimiliter eius gloria deriuatur ad membra.*

15 Quibus reuel. eſt, quia non ſibi. *Myſterium enim Chriſti, quod fuit eis reuelatum, non fuit eorum temporibus adimpletum, ſed tempore Chriſtianorum. ideo ſubditur.*

16 Vobis autem miniſtra. *Prænunciando futura.*

17 Quę nunc nunc. ſunt vob. *Impleta.*

A a *Spirituſancto*. Spiritus in prophetis, ſpiritus in Apoſtolis, ita apparet, quod prophetæ, & Apoſtoli eandem ſ. ſalutē nunciant. Illi venturam, iſti impletam. Vna itaque eccleſia, cuius pars præceſſit aduentum Chriſti, pars ſequitur.

Beda b *In quem*. Tanta eſt eius, qui paſſus eſt pro nobis hominib. gloria poſterior, vt etiam angelicæ in cælo virtutes, cum ſint æterna felicitate perfectæ, non ſolum immortalis deitatis magnificentiam, ſed aſſumptæ humanitatis eius claritatem ſemper aſpicere gaudeāt. Sed cur cernere deſiderant, cuius faciem nunquam cernere ceſſant? Niſi quia cōtemplatio diuinæ præſentiæ, ita Angelos beatificat, vt eius ſemper viſa gloria ſatientur,

B & ſemper eius dulcedinem, quaſi nouam inſatiabiliter eſuriant. vel in quem ſpiritumſanctum, qui tantę maieſtatis, & gloriæ, vt ſemper eius viſio, ſicut etiam ipſius patris, & filij, deſideretur ab Angelis, quem gratia diuinæ pietatis ad terras cauſa humanæ ſalutis miſit, & illuſtrandis fidelium mentibus infudit.

†in quē.ſ.quę de Chriſto ſunt

† defertur ad vos

†accommodātes

†quemadmodū is qui vocauit vos ſanctus eſt.

†Leu.19.a

†Col.3.d

a Per tam valentes nuncios diſcipulos. b Non mendoſe, non phantaſtice, ſed ſpirituſancto dictante.

a bis per eos qui euangelizauerunt uobis ſpirituſancto miſ- 1

a Vt etiam ſuperfluas cogitationes reſeceris a mente. 2

b ſo de cælo, †in quem deſiderant Angeli proſpicere. propter

c In vita. a Conſtanter perſeuerando. 3

d quod ſuccincti lumbos mentis veſtræ, ſobrii, perfecti ſpera- 4

e a Manifeſtatur gratis a Chriſto, & a ſanctis. Danda. 5

f te in eam quę † offertur uobis gratiam † in reuelationem 6

a Ne ſitis canes redeuntes ad vomitum. 7

Ieſu Chriſti, quaſi filii obedientiæ non† configurati priori 8

g a Per hoc quodammodo prius eratis excuſabiles, ſed iam nolis ueritatem. Exemplo Chriſti. 9

bus ignorantiæ veſtræ deſideriis, ſed †ſecundum eum qui 10

a Ad hoc uocauit. Filii eius. b Firmi contra vitia, contra tribulationes. 11

h vocauit vos ſanctum, vt & ipſi ſancti in omni cōuerſatio- 12, 13

a Pater veſter, qui tales uos uolo qualis ſum.

ne ſitis, quoniam ſcriptum eſt. † Sancti eritis, quoniam ego ſanctus 14, 15

a Dicendo in oratione. Pater noſter qui es in cælis.

i ſum. † Et ſi patrem inuocatis eum, qui ſine acceptio- 16

ne perſonarum iudicat, ſecundum vniuſcuiuſque opus, 17

18

❧ Didymus. Notandum quod apud Græcos, *in quæ*, legatur, *non in quem*, & ſic exponitur; Si quis exiſtimauerit quæſitam a prophetis ſalutem in fine eſſe mundi, quod in omnibus, & in ſummo eſt appetitu, quando ipſius quidem cauſa alia cuncta fiunt. ipſum vero cuius cauſa nullus agitur. Non abs re eſt etiā intelligi de ſanctis Angelis, & ſimpliciter cunctis beatis rationalibus hoc dictum, cum omnes appetitum habeant, proſpicere ea quæ in fine ſeculi ſunt agenda.

Lib.4.cap.67 ❧ Irenæus. Si ſubit vos huiuſmodi ſenſus, vt dicatis. Quid non attulit Dominus veniēs? Cognoſcite quoniam omnem nouitatē attulit, ſemetipſum afferens, qui fuerat annunciatus, &c. Semetipſum attulit; & ea quæ prædicta ſunt bona, in quæ concupiſcebant Angeli intendere, & donauit hominibus.

L.18. Moral. cap.28

C * Oecum. Cum hæc Chriſti myſteria fieri inciperent, ex abūdanti gaudio angeli cecinerunt; *Gloria in excelſis Deo, &c.*

* Greg. Quia de Deo per primum eccleſię prędicatorem dicitur. *In quem deſiderant angeli proſpicere*, ſunt nonnulli qui ſuſpicantur angelos nequaquam Deum videre, cum tamen alibi aperte dictum ſit. *Angeli ſemper vident faciem patris*. Deū itaque angeli & vident, & videre deſiderant, et ſitiunt intueri, & intuentur. Ne autem ſit in deſiderio anxietas, deſiderantes ſatiantur, & ne ſit in ſatietate faſtidium, ſatiati deſiderant. Et deſiderant ſine labore; quia deſiderium ſatietas comitatur, & ſatiantur ſine faſtidio, quia ipſa ſatietas ex deſiderio ſemper accenditur. Sic quoque, & nos erimus, quando ad ipſum fontem vitę venerimus. erit nobis delectabiliter impreſſa ſitis ſimul, atque ſatietas, &c.

D c *Propter quod*. Quia tanta gratia vobis eſt promiſſa, vt reuelate videatis illā, quā nunc vident Angeli, tanto amplius digni eſſe curate, ut eam percipere valeatis.

d *Succincti lumbos*. ❧ Gregor. Lumbos carnis ſuccingere, eſt luxuriam ab effectu refrenare. Lumbos vero mentis ſuccingere, eſt hāc etiam a cogitatione reſtringere * IDEM. Lumbos præcingimus, cū carnis luxuriam per continentiam coarctamus. * AVGVSTIN. Quid eſt lumbos accingere? Libidines coercere, quod eſt opus continentiæ.

e *Sobrii, &c.* * Innocent. Tertius. Gula paradiſum clauſit, primogenita Eſau vendidit, ſuſpendit piſtorem Pharaonis, decollauit Baptiſtam, Balthaſar cum imperio perdidit, Iſraël ad vituli idolum venerandum impulit, & diuitē quotidie ſplendide epulantem in inferno ſepeliuit. Quid turpius ebrioſo? Cui fœtor in ore, tremor in corpore, qui promittit multa, prodit occulta, cui mens alienatur, facies transformatur, &c.

f *Sperate*. Securi expectate mente, & corpore caſti. Nam qui domino ſe placere non nouit, merito ſpe bonorum carens, ne citius adueniat, metuit.

g *Filij*. Et vt ſecure poſſitis expectare, ſitis filij obedientes patri corripienti.

h *Qui vo. vos ſan.* i. ſanctificatum, & ſanctificantem uos, ut in omni conuerſatione ſitis ſancti. Vnde. *Eſtote, & vos perfecti ſicut, &c.* * Didymus. Cum Deus qui per euangelium nos uocauit ad ſalutem, ſit ſanctus, neceſſe eſt obedientibus vocationi omni conuerſatione, atque prudentia fieri ſanctos eius, præcipue dum is qui vocat ad hæc inuitet, & tribuat ſanctitatem. Ait.n. Quomodo ego fons ſanctitatis ſum, per ſubſtantiam ſanctus exiſtens, vos ſtudete participari ſanctitate quos diligo, vt ſitis ſicut & ego. Et vide diſpēſationem. Se namque ſanctum eſſe dixit, accedentes autem ad eum fieri, vel futuros ſanctos indicat.

i *Sine acceptione perſ. ind. &c.* non vt carnalis pater, qui filiis peccantibus indulgentius, quam ſeruis parcere conſueuit. Sed Deus pater, & ſeruos obedientes imo, & hoſtes

NICOLAVS DE LYRA.

1 Per eos qui. *id eſt. prædicauerunt Euangelium.*

2 Spirituſancto miſ. *in ſigno viſibili, in die Pentecoſtes. Tunc.n. fuerunt illuminati, & conſtantes effecti ad prædicandum Euangelium in omnibus linguis, propter quod eis non minus credendum eſt, quam prophetis: quia eodem ſpiritu locuti ſunt: imo magis, in quantum per eundem ſpiritum fuerunt magis illuminati.*

3 In quem deſider. *Nam eadem eſt viſio, & fruitio trium perſonarum iſtud tamen deſiderium non importat expectationem non habiti, ſed continuationem habiti.*

4 Propter quod. *Hic conſequenter inducit renatos ad munditiā vitę, & primo ponit ſuam monitionem, ſecundo inducit ad hoc multiplicem rationem, ibi*. Et ſi patrem, *Circa primum dicit*. Propter quod *i. quia eſtis filij Dei per adoptionem, vt prædictum eſt,*

5 Succincti lum. *i. caſti corpore, & mente.*

6 Sobrij. *in victu, & veſtitu.*

7 Perfecti. *in omni virtutis actu.*

8 Sperate in eam. *i. ſperate ad conſequendam gloriam, quæ eſt gratia conſummata, quæ offertur quando gratia in præſenti datur, quæ eſt arra gloriæ.*

9 In reuela. Ieſu. *i. per eius reuelationem, quando aperte facie a faciem videbitur.*

10 Quaſi filij obedientiæ, &c. *in mandatorum Dei adimpletione.*

11 Non configurati. *i. non conformati.*

12 Prioribus ignorantiæ veſtræ. *i. carnalibus vitijs, quibus eratis dediti antequam de tenebris ignorantiæ vocati eſſetis ad lumen fidei.*

13 Sed ſecundum eum qui vocau. *vt ei conformemini, propter quod ſubditur.*

14 Vt & ipſi ſancti *imitantes eum prout poteritis.*

15 Quoniam ſcriptum eſt. *Le. 19. a.* Sancti eritis.

16 Et ſi patrem. *Hic conſequenter inducit ad ſuum propoſitum multiplicem rationem. prima accipitur ex Dei timore, qui facit ab immunditia recedere, Prou. 15. d.* Per timorem declinat omnis homo malo. di. Et ſi patrem inuocatis. *Et accipitur hic ſi, pro quia, quia fideles inuocant Deum tanquam patrem ſuum.*

17 Qui ſine acceptione perſonarum iudicat &c. *in ęquitate iuſtitiæ.*

18 Secundum vniuſcu, *reddens ei pœnam vel præmium propter hoc eſt magis timendus.*

In

ſtes manum ſibi dantes in filios ſibi adoptabat, & qui filio-
A rum nomine videbantur honorabiliores pro inobedientia
hæreditatis reddit exortes,

a Ne per negligentiam & deſideria tanto patre ſitis indigni, & dum tempore exilij veſtri ſecuri ſitis, ad patriam beatitudinis peruenire non poſſitis. b Ideo ita conuerſamini vos dico. Scientes.
a in ti[a]more incolatus veſtri tempore cōuerſamini. Scie[b]ntes, 1
b c His precijs ſolent peccata redimi inter homines. 2
c quod non corruptibilibus auro vel argento redempti eſtis
a Etiam a præuaricatione legis.
d de va[a]na veſtra conuerſatione † paternæ traditionis, ſed pre-
a Quia immunis ab omni peccato, b Ab actuali. c Ab originali. 3
cioſo ſanguine, quaſi agni [a]incontami[b]nati & immacula[c]ti
a Præord.nati a Deo quod per eum fieret redemptio.
e Chriſti, † præcogni[a]ti quidem ante conſtitutionem mūdi,
a Per aſſumptam humanitatem. b Saluandos.
† ma[a]nifeſtati autem nouiſſimis temporibus, propter vo[b]s 4
a Per inſtitutionem eius. Vt vmbra.
qui pe[a]r ipſum fideles eſtis in Deo, qui ſuſcitauit eum a mor 5
a In aſcenſione. ¶Vt eandem gloriam vos ſperaretis habere per ipſum. 6
b Hoc totum non ideo, quod ipſe indigeret ſed vt fides ueſtra.
c Vt eandem gratiam per ipſum ſperetis vos habere.
tuis, & dedit ei gloria[a]m, u[b]t fides veſtra & ſpes eſſet in De[c]o.
a Ergo inuicem diligite, uos dico caſtificantes animas v. vt uni ſponſo ſeruent fidem.
b Ex dilectione Dei obedientes ſitis ad omnia ferenda. 7
f Anima[a]s veſtras † caſtificantes in obedie[b]ntia charitatis, in 8
a Etiam ſi fratres uobis noceant. ¶Quam hucuſque. 9
frate[a]rnitatis amore, † ſimplici ex corde inuicem diligite † at- 10
a Ideo hoc agite. b Carnis, non ex lege quæ in multis deficit, ſed euangelio immutabili. 11
g tentius. Re[a]nati non ex ſemi[b]ne corruptibili, ſed incorrupti- 12
a Verbum. i. filius Dei, uel euangelium corrumpi non poteſt. 13
b Hanc natiuitatem dico incorruptibilem, quia alia natiuitas eſt corruptibilis.
h li, per ve[a]rbum Dei viui & perma[b]nentis in æternum, † quia 14
a Tranſitoria. b Omnes delectationes carnis. 15
c Quia aliquid promittunt ex ſe, & nullum tamen afferunt fructum. 16
omnis caro vt fęnu[a]m & omnis glo[b]ria † eius tanquam flo[c]s 17

Ep. 5. a *In timore, &c.* * Hieronymus. Ego cunctis peccatorum ſordibus inquinatus, diebus ac noctib. operior cū tremore reddere nouiſſimum quadrantem. Et tempus quo mihi dicatur, Hieronyme, veni foras.

b *Incolatus ve.* Et vt poſſitis eſſe ſancti, conuerſamini tempore veſtri incolatus quādiu in huius mundi exilio eſtis, timore. *Beatus enim qui ſemper eſt pauidus.* hoc dico ſi inuocatis, quaſi: Aliter autem non inuocatis, niſi ſolliciti & timidi ſitis.

B 2. c *Scientes quod non cor.* Quanto maius pretium quo redempti eſtis à corruptione vitæ carnalis, tanto amplius timere debetis, ne reuertendo ad corruptelā vitiorum, animum veſtri redemptoris offendatis.

B d *Sed pr. ſang.* Ordo: Sed precioſo ſanguine Chriſti, quaſi agni incontaminati & immaculati. Hic tangit Leuiticas, & ſacerdotales celebrationes. Significat autem animam mundam per iuſtitiam quę offertur Deo.

Iere. d. e *Agn.* Manſueti, non aperientis os ſuum, lana ſua veſtientis nos in prædicatione ſua.

f *Simpl.* Non aliquo commodo, vel incommodo. *Non ex* Ioh. b. *ſanguinibus, neque ex volun. vi. &c.*

Bla. g *Non ex ſe.* Sicut ex ſemini corruptibili caro quæ corrūpitur naſcitur, ſic per aquā verbo Dei cōſecratam vitā quę finē neſciat, tribuetur quod etiā apte prophetico teſtimonio Iſa. 40. b. aſtruitur, quia omnis caro fęnum. Sicut incorruptibile eſt C preciū dominicę paſſionis quo redēpti ſumus, ita & incorruptibile eſt sacr̄m ſacri fontis quo renaſcimur. Quæ ita ſibi inuicem inuicē connectuntur, vt vnum ſine altero vt ſalutem cōferre nequeat. Ita. n. vos dominus tempore incarnationis ſuæ ſanguine ſuo omnes redemit, vt nos quoq; noſtro tempore viritim pro generatione baptiſmi ad conſortium eiuſdem regenerationis peruenire mereamur. D

In 40 c. Iſa. h *Quia omnis caro vt fœnum & omnis gloria.* * Hieronymus. Reuera ſi quis fragilitatum carnis aſpicit, & quod per horarum momenta creſcimus atque decreſcimus, nec in eodem manemus ſtatu: ipſumque quod loquimur, dictamus, & ſcribimus de vitæ noſtræ parte præteruolat, non dubitabit carnem fœnum dicere, & gloriam eius quaſi florem fœni: qui dudum infans, ſubito puer, repente iuuenis, & vſque ad ſenectutem per ſpatia mutatur incerta, & ante ſe ſenem intelligit, quam iuuenem amplius non eſſe ſe miratur. Pulchra mulier quæ adoleſcentum poſt ſe trahebat greges, arata fronte contrahitur: & quæ prius amori, poſtea faſtidio eſt. E

† quam ex patrum acceperatis traditione.

† vehemente

Iſa. 40. f. Eccl. 14. c. Iaco. 1. b.

Tract. 6. in Io. * AVGVSTINVS. Lætitia ſeculi vanitas eſt: cum magna expectatione ſperatur vt veniat, & non poteſt teneri cum venerit. Iſte dies qui lætus eſt, cras vtique non erit. Tranſeunt omnia, euolāt omnia, & ſicut fumus vaneſcunt. Omnis quippe caro fęnum.

Li. 16. Moral. ca. 5. * Greg. Iniquorum potētia fęni floribus comparatur, quia dum nitet, cadit: dum extollitur, repente terminatur. Sic in altum ſtipula rapitur, ſed caſu concito ad ima reuocatur. Sic nubila ab infimis ſe erigit, ſed exortus ſolis radius hanc abſtergit ac ſi non fuerit. Sic ſpumoſæ aquarum bullæ incheātur pluuijs, ſed celerius diruptæ pereunt. Sic omnis caro fęnum, &c. F

Ver.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Incolatus ve. tempore. *i. tempore præſentis vitæ.* in timore. *qui facit offenſam Dei patris cauere.*

2 Scientes. *Hic ponitur ſecunda ratio, quę accipitur ex hominis valore, quæ patet ex hoc, quod redemptus eſt tanto precio. ſcilicet ſanguine Chriſti precioſo, propter quod non debet ſe paruipendere vitijs carnalibus maculando, vnde dicit Hugo libro de arra ſponſæ. Amplius mihi eſſe vilis non debeo, quia tantum Deo placui, vt mori pro me eligeret ne me perderet. ideo dicitur.* Scientes, quod non corrupt.

3 De vana veſtra. *Conuerſi enim de Gentilitate a parētibus erāt informati idolis ſeruire, quod eſt valde vanum.* nam idolum nihil eſt. 1. Corinth. 10. *Sicut conuerſi de Iudaiſmo erāt informati a parentibus ſpiritualibus. ſ. ſacerdotibus relinquere mādata Dei propter traditiones hominum, vt habetur Mat. 15. quod erat etiam valde malum. Poteſt etiam hoc intelligi de cæremonijs veteris legis, quæ dicuntur vanæ. Tum quia non conferebant gratiam. Tum quia ceſſauerunt in morte Chriſti quantum ad obligationem.*

4 Præcogniti qui. an. *nam ab æterno myſterium Chriſti fuit prę ordinatum a Deo.*

5 Propter vos. *ideſt, ad vtilitatem veſtram.*

6 Qui ſuſcit. cum a. *Suſcitatio vero Chriſti facta fuerit a tota trinitate, attribuitur tamē patri, ſicut & potentia per quam facta eſt.*

7 Et dedit ei gl. *ſcilicet corporis quam accepit in ſua reſurrectione. nam ab inſtanti conceptionis habuit gloriam animæ.*

8 Vt fides ue. & ſpes. *de beatitudine conſequenda.*

9 Eſſet in d. *ideſt, ab ipſo recipienda.*

10 Animas me. *Hic ponitur tertia ratio, quæ accipitur ex fraternitatis amore qui turbatur quando aliqui vitijs ſe maculant, quæ alij abhorrent, ideo dicit.* Animas ve. caſti. *i. voſmetipſos, totum a digniori parte nominando.*

11 In ob. ch. *i. ex charitate mandata Dei ſeruando in quibus prohibetur adulterium, & etiam concupiſcentia vxoris alienæ.*

12 In fra. a. *ideſt, ſicut vere fratres in fide.*

13 Simpli. cor. *i. ſine plica doloſitatis ſeu falſitatis.*

14 Inuicem dili. atten. *quia ſi homo diligit fratrem ſuum carnalem, quanto magis debet diligere ſpiritualem fratrem ſuum?*

15 Renati non ex ſemine. *Hic ponitur quarta ratio, quæ accipitur ex originis honore. homo enim attendens nobilitatē ſuæ originis, etiā ſecundū carnē abhorret vitijs fœdare eam, & multo magis debet abhorre fędationem ſuæ ſpiritualis originis, quæ incomparabiliter eſt dignior, & hoc eſt quod dicitur.* Renati non ex ſe. cor. *debetis ſupple voſmetipſos caſtificare. vnde refertur ad id quod prædicitur. Animas veſtras caſtificantes.* Per uerbum Dei uiui. *expreſſum in ſacramento baptiſmi, in quo fit regeneratio. Accedente enim verbo ad elementum fit ſacramentum.*

16 Et permanentis in æter. *in ſuo effectu. Character enim baptiſmalis eſt indelebilis gratia, etiam ibi data eſt arra vitæ æternę.*

17 Quia omnis caro. *& hoc accipitur de Iſaia. 40. per quod oſtenditur, quod omnis nobilitas carnalis originis nihil eſt reſpectu ſpiritualis.*

Eſ-

a *Verbum autem domini manet in æternum. Hoc eſt autem uerbum quod euang. lizatum eſt in uos, &c.* Sicut ergo corruptibilis corru-

Beda.

a Vel fœni. b Infirmitate, vel morte.
a agri. Exaruit fœnum, & flos eius decidit: verbum autem do- 1
mini manet in æternum. Hoc eſt autem verbum quod euan-
a Per me & alios apoſtolos.
gelizatum eſt in vos.

ptibile generat, ita verbum quod manet in æternum, dat vitam æternam renatis ex aqua & ſpiritu ſancto.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Hoc eſt autem verbum quod euangelizatum eſt in uos, &c.* ideſt apud. Nam primo prædicatur regeneratio baptiſmalis, & poſtea cætera ſacramenta.

ADDITIO.

Prima Petri in cap. 1. vbi dicitur in Poſtil. Aduenis, aduenæ dicebantur illi qui de Gentilitate conuertebantur.

Aduena in ſacra ſcriptura non accipitur pro illo qui de Gentilitate cõuertitur, & huiuſmodi, ſed pro illo qui aduenit de alia regione ad cohabitandum cum indigenis alterius terræ, ſicut erant Iudæi qui Ieroſolymis propter aliquas perſecutiones ad alias terras tranſibant. Vnde Gen. 23. a. Abraham dicebat Aetheis: *Aduena ego ſum apud uos.* quod nõ poteſt intelligi ex hoc, quod Abraham cõuerteretur ab eorum Gentilitate, ſed ſolum propter hoc, quod ab alia regione venerat ad habitandum cum eis. Illi autem qui conuertebantur de Gentilitate dicebantur proſelyti. Et cum hoc concordat prima glo. in hoc loco, licet ſecunda videatur diſcordare, prima tamen eſt tenenda. Nec etiam eſt veriſimile, quod beatus Petrus, qui apoſtolus circunciſionis erat, ſpecialius ſcriberet circunciſis proſelytis, quam circunciſis fidelibus antiquis, &c.

CAP. II.

Lib. 50. Homi. Homil. 20.

a *Deponentes ig. o. ma.* Auguſtin. Quid eſt malitia? niſi nocendi amor. Quid dolus? niſi aliud agere aliud ſimulare. Quid adulatio? niſi fallaci laude, ſeductio. Quid inuidia? niſi odium felicitatis alienæ. Quid detractio? niſi mordacior quã veracior repreheſio. Malitia malo delectatur alieno. Dolus duplicat cor. Adulatio linguam. Detractio vulnerat famam.

† Eph. 4. f Col. 3. b Heb. 12. a

B

† per illud:

† benignus.

Beda.

b *Sicut mo. ge.* Quia ſic renati eſtis, & filij æterni facti, tales eſtote per ſtudium bonæ conuerſationis, quales ſunt infantes recenter nati per naturam ætatis.

c *Rationabi.* Etſi infantes per malitiam remotam, rationabiles tamen per ſapientiam: nec ratio aliqua ad verſutias ſeculi vos trahat. ſed ſine dolo ſitis. vnde: *Eſtote pruden. ſi. ſ. &c.*

Matth. 10. b Beda.

d *Lac. con.* Tãgit illos qui ad audiẽdas ſacras lectiones faſtidioſi adueniunt ignari illius ſitis, & eſuriei, de qua dñs ait: *Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam.* ideoq; tardius ad perfecta ſalutis incrementa perueniũt, quo poſſint ſolido cibo verbi refici. i. arcana cognoſcere diuina, vel maiora facere bona.

Ibidem. 5. b.

e *Vt in eo cre.* Vt ẽt bene diſcendo per ſacra dñicæ incarnationis perueniatis ad contemplationem diuinæ maieſtatis.

Epiſt. 253.

✠ Bernardus. Vera virtus finem neſcit, tẽpore non clauditur. Charitas nunquã excidit, nunquam eſt ocioſa. Timor dñi ſanctus permanet in ſeculũ ſeculi: Nũquã iuſtus arbitratur ſe comprehendiſſe: nunquam dicit, ſatis eſt, ſed ſemper eſurit, ſititq; iuſtitiã: ita vt ſi ſemper viueret, ſemper iuſtior eſſe contenderet: ſemp de bono in melius proficere conaretur.

C

CAP. II.

a Voluntatem nocendi alijs.
a † Deponentes igitur omnem malitiam, 1
a Deceptionem. b Cum aliud in corde, aliud in ore.
& omnem dolum, & ſimulationes, & 2 3
a Cordis contra ſucceſſus aliorum. b In verbis.
b inuidias, & omnes detractiones: ſicut 4 5
a Sine ruga duplicitatis.
c modo geniti infantes rationabiles ſine 6 7
a Simplicia rudimenta fidei de vberibus matris eccleſiæ quærite id eſt de vtriuſque teſtamenti doctoribus qui diuina eloquia ſcripſerunt vel viua voce prædicant.
d e dolo lac cõcupiſcite, vt † in eo creſcatis in ſalutẽ, ſi tamẽ gu- 8 9
Fide & imitatione.
f g ſtatis quoniam † dulcis eſt dominus. Ad quem accedẽtes, la- 10 11 12
a Cum dicerent, Non habemus regem niſi Cæſarem. b Qui non fallitur in ſui diſpoſitione. Ne tamen eatis reprobari.
h pidem viuũ ab hominibus quidẽ reprobatum, à Deo autem 13 14

tur. Indefeſſum proficiendi ſtudium, & iugis conatus ad perfectionem, perfectio reputatur. Quod ſi ſtudere perfectioni, eſſe perfectum eſt, profecto nolle proficere deficere eſt. In ſcala Iacob nullus angelorum reſidet, ſed vel aſcendere uel deſcendere videbantur vniuerſi, vt palam daretur intelligi inter profectum & defectum nihil medium inueniri.

f *Si ta. g.* Hoc pacto purgata cordis malitia, vitalem Chriſti alimoniam concupiſcite, ſi quanta ſit diuina dulcedo ſapitis. Nam qui nihil de eius dulcedine guſtat, non eſt mirum ſi hunc terreſtribus deſiderijs ſordidare non euitat.

g *Ad q. ac.* Q. Accedite ad eum, quia accedentes per fidem ſuper ædificamini, *quia fundamentum aliud nemo poteſt ponere, præter id quod poſitum eſt, quod eſt Chriſtus Ieſus.*

✠ Chryſoſtomus. Nihil eſt quod prohibeat, quo minus prope Deum ſimus. *Deus enim appropinquans ego ſum, ait, & non Deus procul. Non longe eſt ab vnoquoque noſtrum.* Nõ adiſtit miles qui expellat, non ſatelles qui tẽpus interrumpat. Non eſt qui dicat: non eſt tempus accedendi, veni poſtea. Sed quando veneris, ſtat audiens, etiam ſi tempore prandij, etiã ſi tempore cœnæ, etiam ſi nocte intempeſta, etiam ſi in foro, etiam ſi in via, etiam ſi in cubili fueris, & cum vocaueris, nihil vetat quo minus tuam petitionem audiat, &c.

h *Lapidem.* Super quem fundatur æterna ciuitas, non materialem lapidem, ſed viuum, qui nullis concuſſionibus potuit deijci, ſic nec illi qui fundati ſunt in eo.

a *Tanquam*

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. II.

Diuiſio.

Deponentes. Poſtquam beatus Petrus inſtruxit fideles de regeneratione ſpirituali, hic conſequenter inſtruit eos de educatione cõſequenti, ſicut opere naturę nutritio ſequitur, & diuiditur in duas partes: quia primo inducit ad hanc educationem, ſecundo ad conſequendam perfectionem, ibi: *Ad quem accedentes.* ſicut in naturalibus perfectio ſequitur educationem, nutritio vero in fide & moribus præſupponit vitiorum abiectionem, ideo dicit.

1 *Deponentes ig. om.* id eſt, malam cogitationem contra proximum adhuc in corde latentem.

2 *Et om. dolum.* ideſt verbum proximi deceptorium.

3 *Et ſi.* bonitatis apparentis tantum.

4 *Et in.* ideſt, triſtitias de bonis proximi.

5 *Et o. de.* quibus infertur nocumentum proximo in eius fama, quæ eſt precioſior pecunia.

6 *Sicut mo. ge.* Regenerati enim per baptiſmum debent eſſe ſimiles infantibus quantum ad innocentiam, ſed non quantum ad ignorantiam.

7 *Lac. con.* ſcilicet facilioris doctrinæ, ſecundum quod dicitur. 1. Cor. 3. a. *Tanquam paruulis in Chriſto lac vobis potum dedi.* Non enim de nouo baptizatis debent ardua, & difficilia fidei proponi, quę non ſunt ab eis captibilia, ſed tantum leuia, ſicut nec pueris corporaliter dantur ſtatim cibaria ſolida, vt carnes & piſces, ſed de facili conuertibilia, vt lac & huiuſmodi.

8 *Vt in eo, &c.* id eſt, per notitiam facilium aſcendatis ad notitiam magis difficilium, & proficiatis in augmento fidei, & morum.

9 *Si ta. gu.* Sicut enim cibus corporalis non proficit niſi ſapiat, ſic nec ſpiritualis.

10 *Ad q.* Hic cõſequenter inducit fideles ad perfectionis adeptionem, ſecundo adeptæ diffuſionem, ibi: *Vos autem.* Prima in tres, quia primo facit ſuam admonitionem, ſecundo inducit ſcripturæ confirmationem, ibi. *Propter quod.* tertio infert ſuam concluſionem, ibi. *Vobis igitur.* Circa primum ſciendum, quod Chriſtus eſt fundamentum eccleſiæ, ſecundum quod dicitur. 1. Cor. 3. c. *Fundamentum aliud nemo poteſt ponere præter id quod poſitum eſt, quod eſt Chriſtus Ieſus.* huic autem fundamento adhærent fideles per fidem charitate formatam, & ſic proficiunt ad augmentum fidei & morum. & hoc eſt quod dicit. *Ad q.* ſcilicet Chriſtum.

11 *Acced.* fide formata charitate.

12 *Lapi. vi.* non tantum formaliter, ſed etiam effectiue, quia cauſat in alijs vitam ſpiritualem.

13 *Ab h. &c.* ideſt, à Iudæis perfidis humana tantum ſapientibus, & non diuina.

14 *A Deo a.* ad ſalutem mundi fiendam per ipſum.

1 *Et*

a *Tanquam la.vi.* Per infidelitatem duri & inſenſibiles, ſed
A per diſcretionem eruditi viuificantur & apti ſunt, vt in Dei
ędificio charitate compingantur.
✠ Auguſtinus. Deus qui vbique præſens eſt, & vbique totus, non in omnibus habitat, ſed in eis tantum quos efficit templũ ſuum, eruens eos à poteſtate tenebrarum. Aliter autem dicitur templũ eius in ſignificatione, cũ fit per manus hominum de rebus inanimis, ſicut tabernaculum lignis, velis, pellibus atque huiuſmodi mobilibus, ſicut etiam per Salomonem regem, templum lapidibus, lignis, metallis cõſtructum: aliter vero reipſa vera q̃ illis ſignificationibus
B figurata eſt, vnde dicitur. Tanquam lapides viui ædificamini domus ſpiritalis. Et vnde item ſcriptum eſt: *Nos enim templa Dei viui ſumus, ſicut Deus dicit: Quoniam inhabitabo in illis, inambulabo, &c.*
b *Ædificamini.* Ad offerendum bona opera, eleemoſynas, preces & voſipſos.
c *Per Ie. Chriſ.* hoc ad omnia refertur. ædificamini ſacerdotes eſtis, offertis, & hoc totum per Ieſum Chriſtum cuius gratia omnia habetis.
d *Propter quod.* Confirmandum, quod dominus propter firmitatem ſuam iure ſit lapis vocatus.
e *Vobis igitur cre. eſt ho. non cr. &c. quem re. æd.* ita reprobatus ab iſtis ſicut ab illis, & ille lapis his. i. credentibus eſt factus in ca. an. & infidelib⁹ factus eſt lapis offenſionis & pe. ſcan.
f *Non cre.* quia ſicut ipſi in ſua ædificatione eum reprobauerunt, ſic & ipſe in ſuo aduentu reprobabit illos accipere in ędificationem domus ſuæ quæ eſt in cælis.
* Didymus. Sicut Ieſus cum ſit lumen, venit in mũdum, vt illuminaret eos qui cęci erant ante eius aduentũ, & excęcaret qui male viuebant: ſic etiã poſitus eſt ad ruinam & reſurrectionẽ multorũ in Iſrael, excitans eos qui peccato corruerant, & corruere faciens qui in peccatis ſtatũ firmiſsimũ poſſidebant. Sic & cũ lapis electus & honoratus ſit, honorẽ
D præſtat eis qui per fidẽ ſuper ædificantur in eo, fundamẽtũ eorũ robuſtiſsimũ vehementer exiſtens. Apud eos qui non credũt, nõ honorabilis, ſed offenſionis eſt lapis, & petra ſcãdali, cum ſimiles exiſtant ędificatoribus qui deſpexerũt eũ, ſcribis, & Phariſæis.

a Vt faceret vtraque vnum. b In miraculis in aſcenſione. c Etiam vos tanquam lapides. i. ſolidi in fide, viui in virtutibus.

a ele^a^ctum & honorifica^b^tum. Et ipſi tanqua^c^m lapides viui ſu- 1
a Contra pluuias, ventos, flumina. b Vos dico exiſtentes ſacerdotes digni oleo lætitiæ inuncti. 2
b perædificamini do^a^mos ſpirituales in ſace^b^rdotium ſanctum, 3
Non ſicut in veteri lege. 4
c offerentes ſpiritales hoſtias acceptabiles Deo per Ieſũ Chri- 5
Iſaiæ. Quia in Iudæa natus. 6
d ſtum. Propter quod continet ſcriptura. † Ecce ponam in Sion 7
a Solidum. b Perfectionem omnibus. c Duos populos coniungentem. 8
d Ex omnibus. e Redemptionis precium.
lapi^a^dem † ſummu^b^m, angulare^c^m, probatũ, ele^d^ctum, precio^e^- 9
Qui in precium datur. a Imitando eum. b Neque in præſenti de caſu erubeſcet, 10
neque in futuro vacuus erit præmio. c Ab auctoritate prophetæ. 11
e ſum, & qui crediderit in eu^a^m non † co^b^nfundetur. Vo^c^bis igi- 12
Credentes in filium honorabit pater, & in aduentu eius non confundentur. 13
a Quem noluerunt ponere in fundamento cordis ſui Iudæi carnaliter legem ſuam tenendam confirmantes, & omnem ſuam iuſtitiam conſtituere volentes.
f tur credentibus † honor: non credentibus autẽ † la^a^pis quem 14
Et tamen. a In Chriſtiana ædificatione. 15
reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in ca^a^put anguli, & 16
Factus eſt. a Verbo, quia qui male loquuntur de Deo erubeſcent cum viderint tantam gloriam eius. 17 18
g h lapis offenſionis, & petra ſcãdali his qu^a^i offendũt verbo, nec 19 20
a Quia in ipſo viuimus, mouemur & ſumus. b Per fidem. 21
i k credũt in quo & po^a^ſiti ſunt: † Vos autem genus ele^b^ctum: re- 22
Quantum ad ſe. a In ſanguine redemptionis eius. 23
b Non iam viuentes in paſſionibus & deſiderijs, ſed ſancte & iuſte viuentes. 24
l m gale ſacerdotiũ, Gẽs ſãcta, populus acqu^a^iſitionis, vt virtu^b^tes 25 26

Ad hoc eum, hoc eſt, ad non credendum, & offendendum, in eo poſitos dicit eos, qui ab eius doctrina diſſentiũt. Eſt autem poſitio hæc voluntaria, initium non credendi gerens. Sicut enim mundus qui in maligno poſitus eſt, non ex natura, ſed ex paſſione propria poſitionem habuit in maligno, ita & de quibus ſermo eſt, ad non credendum à ſemetipſis ſunt poſiti, cognati exiſtentes eorum qui traditi ſunt in reprobum ſenſum, &c.
E
g *Et lapis of.* cum lapis ſit in quo ſuſtentetur & tuti quieſcant boni, incredulis erit cauſa offenſionis in præſenti non credentibus in eum, & ideo cadentes ſunt de vitio in vitium. Eſt in futuro petra ſcãdali, quia ad illud quem humilem conculcauerunt, colliduntur greſſus eorum & cadent in ignem æternum, qui par. eſt dia. & an. eius.

† Iſai. 28.d
† pudefiet.
† Pſal. 117.c Matth. 21.d Mar. 12.a Luc. 20.c Act. 4.b
† Exod. 19.a

h *Offendunt ver.* Offendit verbo, qui eo quod verbũ audiuit. offendit animo, dum quod audiuit, nõ credit, cuius ſtultitiã exaggerat. *Nec cre. in q. p. ſunt.* per naturam ad hoc ſunt facti homines, vt credant Deo, & voluntati eius obtemperent.
i *Vos autem g. ele.* hoc teſtimonium laudis quõdam antiquo populo per Moyſen datum, Gentibus dat Apoſtolus qui in Chriſtum credunt, qui veluti lapis angularis in eam quam in ſe Iſrael ſalutem habuerat, Gentes adunauit.
K *Electum.* per fidem electi & diſtincti ab illis, qui reprobantes lapidem facti ſunt reprobi.
l *Regale ſa.* ſummi ſacerdotis corpori vniti, q̃ regnũ ſperare, & hoſtias immaculatæ cõuerſationis Deo offerre debebãt.
m *Acquiſitionis.* in ſanguine redẽptionis eius, qua erat quõdã populus Iſrael redẽptus ſãguine agni de Aegypto. Vnde ☞ & in
F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Et h.* in miraculorum operatione, & in ſua glorioſa reſurrectione, & aſcenſione & ſpiritusſancti miſſione.
2 *Et ipſi.* id eſt voſipſi.
3 *Tanquam l.* per fidem charitate formatam.
4 *Super ædi.* id eſt in domos ſpirituales.
5 *Sacer.* Circa quod ſciendum quod ſicut homo Chriſtus eſt Dei templum, quia in eo habitat diuinitas, & ſacerdos & ſi hoſtia, inquantum obtulit ſemetipſum Deo patri pro ſalute mundi, ſic fideles ei conformati ſunt Dei domus, vel tẽplum, inquantum Deus habitat in eis per gratiam. ſunt etiam ſacerdotes & hoſtia, inquantum ſeipſos offerunt Deo per deuotionem & ſanctam operationem. ideo ſubditur.
6 *Offerentes ſp. h.* non carnales ſicut in le. vete.
7 *Accepta e. per Ie. Ch.* per quem ſumus Deo patri reconciliati, propter quod in fine oblationum, & orationum eccleſiæ ponitur. Per dominum Ieſum Chriſtum. vel aliquid ſimile, quia per ipſum noſtræ oblationes & orationes ſunt acceptæ.
8 *Propter q.* Hic conſequenter ad propoſitũ inducit ſcripturã di. *Propter quod con. ſc.* Iſa. 28. ſecundum tranſlationem. 70.
9 *Ecce po. in.* i. eccleſia per Sion figurata, eo quod ibi Chriſtus prędicauit, & apoſtolis ſpiritumſanctum miſit.
10 *Lapi. ſum.* i. Chriſtum. ſicut ibidem declaratum fuit etiam per dicta Hebraicorum doctorum.
11 *Angularem.* Quia Chriſtus coniunxit Iudæos & Gentiles in vna eccleſia tanquam duos parietes.
12 *Electum.* à Deo ad opus noſtrę redemptionis.
13 *Precioſum.* per inhabitationem deitatis.
14 *Et qui cre.* tanquã in ſaluatorẽ oĩum fide formata charitate
15 *Non conf.* ſed magis honorabitur cęleſti honore.
16 *Vobis igitur.* Hic ex dictis infert concluſionem, di. *Vobis igitur cre. ho.* erit ſupple, in cęleſtibus.
17 *Non cre. autem. &c. ædi.* i. Iudęorum Scribę & ſacerdotes.
18 *Hic factus e. an.* cõiungẽs Iudęos & Gẽtiles in vna eccleſia dei.
19 *Et lapis of.* hoc accipitur de Iſa. 8. & intelligitur ad literam. de reprobatione Iudæorum, vt ibidem dictum fuit. ideo ſubdit.
20 *His qui of. ver.* i. Iudæis obſtinatis blaſphemãtibus Chriſtũ.
21 *Non cre. in quo & po. ſunt.* Ad hoc enim fuit eis data lex, vt diſponerent ad Chriſtũ, ſm quod dr Gal. 2. *Lex pædagogus noſter fuit in Chriſto*, & ipſi pro maiori parte remanſerunt increduli.
22 *Vos.* Poſtquam induxit fideles ad huius perfectionem conſequendam, hic conſequenter inducit eos ad huius perfectionis diffuſionem. tunc enim dicitur aliquid perfectum, cum poteſt alterum facere quale ipſum eſt. 4. Meteororum. Et primo inducit ad hanc diffuſionem faciendam verbo prædicationis. ſecundo exemplo ſacræ conuerſationis, ibi. *Chariſſimi.* Circa primum dicit, *Vos autem genus ele.* ſupple eſtis per baptiſmum, in quo facti eſtis filij Dei adoptiui, & per conſequens de genere eius.
23 *Regale ſac.* i. conformati Chriſto, qui eſt rex & ſacerdos ſecũdum ordinem Melchiſedech. qui fuit rex & ſacerdos, Gen. 14. Et ſic eſt de veris Chriſtianis, qui ſunt reges per ſubiectionem paſſionum, ſacerdotes per orationis deuotę ſacrificium, ideo dicitur Apoc. 5. c. *Feciſti nos Deo noſtro regnum, & ſacerdotes, &c.*
24 *Gens ſancta.* id eſt, per baptiſmum lauata & mundata.
25 *Popul. acquiſi.* precioſo ſanguine Chriſti; vt dictũ eſt c. prec.
26 *Vt vir. an. eius.* verbo ſanctæ exhortationis.

& in ſequenti verſu myſtice recordatur veteris hiſtoriæ, &
A hanc ſpecialiter in vno populo impletam docet.

✻ Didymus. Secundũ veterem diſpoſitionem legis, aliud erat regnum, & aliud ſacerdotale genus, ſacerdotale namque à Leui, regale ex Iuda genere ſuccedebat. Poſt illã ãt q; ſucceſsit euãgelium, vnum & eundem ſacerdotem regemque conſtituens, Chriſtus nãque vtrunque eſt, cui dictum eſt, *Tu es ſacerdos in æternum.* Et iterum: *Ego ſuſcitaui eum regem cum iuſtitia. Ego conſtitutus ſum rex ab eo, &c.* His itaque diſpenſatis neceſſarium erat, diſperſos ab eo qui ſimul rex & ſacerdos eſt, electum eſſe genus & regale ſimul & ſacerdotale. Patre ſiquidem eorũ vtrũq; habente principatum, neceſſe eſt eos tanquam ex rege
B regale, & tãquam ex ſacerdote eſſe ſacerdotale genus. Quapropter gens ſancta dicũtur, vocati ab eo qui ſanctus eſt, vt ſancti ſint. Hi namque ſuper hoc quod ſancta gens vocantur, etiam populus acquiſitionis exiſtunt, extranei ab omni perditione facti, acquiſitionem, quæ fit ex his qui ſuſcipiuntur, non qui proijciuntur.

Pſal. 109. / 1. Par. 21. 35. / Pſal. 2.

a Sicut illos duxit in columna ignis.
a annuncietis eius qui de tenebris vos vocauit in admirabile 1
a id eſt ſicut eratis a conuerſatione populi Dei. 2
b lumen ſuum. Qui aliquando non populus Dei, nunc au- 3 4
Tempore gratiæ. Populo eius vniti. Qui nec miſericordiam ſperare noueratis.
tem populus Dei: qui non conſecuti miſericordiam, nũc au- 5
a Quia eſtis miſericordiam conſecuti, ergo. 6
c tem miſericordiam conſecuti. Chariſſimi obſecro vos, tan- 7
a Sunt aduenæ qui commanent in alieno loco addit, peregrinos: qui ſemper de loco ad locum tranſeunt. Non in hoc mundo, ſed alibi patriam habentes. 8
d quam aduenas & peregrinos, abſtinere vos à carnalibus de- 9
Dum concupiſcentijs blandientibus caro eneruiter ſubiugatur, inde vitiorum exercitus firmiter aduerſus animam armatur.
ſiderijs, quæ militant aduerſus animam: conuerſationem ve- 10 11
a Bene operando.
ſtram inter gentes habentes † bonam, vt in eo quod detra-
a Putante, vos ſtultos: qui Deos eorum reliquiſtis: & propter peccata veſtra vos in mundo affligi credunt. Ex veſtra caſta conuerſatione.
e ctant de vobis tanquam de malefactoribus, ex bonis operi-
Veſtram dignitatem.
f bus vos conſiderantes, glorificent Deum in die viſitationis. 12
Et fidelibus & incredulis.
g † Subiecti igitur eſtote omni humanæ creaturæ propter 13
a Ne vel in hoc fidei Chriſtianæ religionis poſſit detrahi, quod per eam trahuntur iura conditionis. Rege vel Deo. 14
h Deum, ſiue regi quaſi præcellenti, ſiue ducibus tanquã ab eo

✻ Clemens Alexand. Quod electum genus ſumus, Dei electione, abunde clarum eſt. Regale autem dixit, quoniam ad regnum vocati ſumus, & ſumus Chriſti. Sacerdotium autem propter oblationem quæ fit orationibus & doctrinis, quibus acquiruntur animæ quæ offeruntur Deo.

Beda.

a *Annuncietis.* Sicut liberati de Aegypto, triumphale carmen domino cantauerunt, ita nos poſt tenebras diſſolutas, poſt acceptam remiſſionem per Chriſtum ducendi ad patriam ſupernæ claritatis, debemus Deo rependere gratias dignas cæleſtibus beneficijs.

b *Qui ali.* Hinc probatur quia hãc epiſtolam ſcribit his qui de Gentibus ad fidem venerant. Aſſumuntur hi verſus de prophetia Oſeæ in qua agitur de vocatione Gentium.

Oſee. 1. e / Beda.

c *Chariſſimi.* Huculque generaliter inſtruxit eccleſiã, explicans vel beneficia quibus nos Deus ad ſalutẽ vocare, vel dona quibus aliquando Iudæos, nunc aũt nos honorare dignatus eſt, hic diuerſas fideliũ perſonas ſolerter hortat̃, ne carnaliter viuendo ſe reddant indignos tãta gloria ſpiritus, ne degenerẽt à gloria nobilitatis ſibi ꝓmiſſæ. & primo liberos & ſeruos, dehinc mulieres & viros, tandẽ ſeniores & adoleſcentes qualiter ſe ſe hr̃e debeãt docet, & aperte liberos abſtinere a carnalib. deſiderijs admonet, qui ſolet libertas vitę remiſſioris maiora illecebrarũ titillantiũ tolerare pericula.

C ✻ Didymus. Qui propter diuinam pietatem digni ſunt qui ament, iure chariſſimi nuncupant̃: non eo quod natura D tales fuerint, ſed quia eſſe meruerũt. Dicit ergo. Quoniã pcipuo circa vos affectu cõſtringor, obſecro ac moneo, vt abſtineatis à carnalibus deſiderijs, quę inimicitias multas habent aduerſus aĩam: qm̃ alia animæ, & alia carnis ſubſtantia eſt. Illa ſiquidem incorrupta & immortalis, incorrupta, immortaliaque deſiderat: hæc autem cum ſit corrupta atq; diſſuſa, turpia & languentia concupiſcit. Nam quando ſubtrahit ſe anima à paſsionibus corporalibus munda & ſplendida conſeruatur, operationes dignas perficiens, memoriam habens boni, diligens Deum & ſcientiam eius habere volens. Quando vero paſsionibus carnis implicatur, his aduerſa reperiuntur, obliuionem Dei, amo- E rem libidinis potius quam Dei dilectionẽ habens, ita vt pene tota putetur conuerti in carnem, &c.

d *Tanquam aduenas.* Eo minus animum terrenis rebus ſupponite, quo vos patriam in cęlis habere meminiſtis. Reprobi hic habent patriam, cuius deſiderijs inhiant, ideo relegabuntur in perpetuum exilium, carentes voluptatibus.

e *Ex bo. op. con.* Plerunque contigit, vt pagani qui vituperabant fidem Chriſtianorum, poſtea conſiderãtes bonam eorum conuerſationem, Chriſtum laudare inciperent.

f *In die vi.* In tempore viſitationis, quanta ſit vobis gloria donanda per Deum, iam nunc recognoſcunt increduli, cum vos inſtanter illum per omnia pericula ſequi perſpexerint. Vel, viſitationis, quando viſitabit dominus illos conuertendo.

g *Subie. igitur eſtote omni humanæ creaturæ propter Deum ſiue regi, &c.* Et vt conuerſatio veſtra omnibus placeat, non reſiſtatis alicui dignitati hominum, alicui perſonæ, alicui principatui. cuius Deus vos ſubdi voluit, quia non eſt poteſtas niſi a Deo, & qui poteſtati reſiſtit, Dei ordinationi reſiſtit. Et creaturam per partes exponit.

* Didymus. Præcones veritatis omnem malitiæ occaſionem auferentes a nobis ſcribunt quatenus tales ſimus apud eos qui in poteſtatibus degunt, ne per nos Euangelium aut doctrina eius impediatur, nolentes nos eis officium debitæ deuotionis exoluere, & eorum actibus eſſe ſubiectos: quando tamen rectis legibus aliquid agere comprobantur. Paulus enim ait. *Omnis anima poteſtatibus ſubdita ſit, &c.*

h *Tanquam ab eo miſſis.* Multoties Deus aliquem malum tyrannidem exercere permittit, vt & mali confundantur, & boni magis probentur.

a *Ad vin-*

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Qui de te.* ignorantiæ.

2 *Vos vo. in ad. lu. ſu.* ſ. fidei & gratię & finaliter ad lumẽ glorię.

3 *Qui ali. non pop. Dei.* ante conuerſionem. Hæc autẽ ſcriptura accipitur de Oſeæ. 1. & intelligit̃ ad literã de vocatione Gẽtium ad fidẽ, vt oſtenſum fuit ibidẽ. & hic inducitur. Quia ſicut dictũ eſt in principio huius epiſt. beatus Petrus vr̃ eã ſpecialiter ſcripſiſſe conuerſis de Gentilitate. Gentiles autem dicebantur nõ populus Dei eo ꝙ erãt idololatrię dediti. Iudęi vero dicebant̃ eius populus, vt patet in multis locis ve. Teſt. eo ꝙ erãt cultores vnius Dei. 4 *Nunc au. po. Dei.* q. d. nunc aũt econuerſo eſt. nam Iudæi obſtinati facti ſunt non populus Dei. Gentiles vero conuerſi populus eius, quia Chriſto incorporati.

5 *Qui non conſe. mi.* quia Gentiles non habuerunt prophetias & legem diuinitus datam ſicut Iudæi.

6 *Nunc au. mi. con.* per legis euangelicæ ſuſceptionem.

7 *Chariſſimi.* Hic conſequenter inducit fideles ad diffuſionem fidei per exemplum ſanctæ conuerſationis: ſecundo per exemplũ debitæ ſubiectionis, ibi, *Subiecti eſtote.* Circa primũ dicitur.

8 *Obſe. vos, &c. ad. per.* à ciuitate cæleſti. Hebr. 13. *Non habemus hic manentem ciuitatem, ſed futuram inquirimus:* ideo peregrini ſumus.

9 *Abſtinere vos à carna. deſi.* Peregrini enim non quærunt in delitijs manere, ſed feſtinant ad patriam tranſire. & hoc potiſſime competit prædicatoribus ſecundum quod dicit Apoſtolus. 1. Cor. 9. d. *Caſtigo corpus meum, & in ſeruitutem redigo, ne forte cum alijs prædicauerim, ipſe reprobus efficiar,* deuictus à delitijs carnalibus. ideo ſubditur.

10 *Quæ mi. ad. animam.* à culmine virtutis ipſam deijciendo.

11 *Conuerſationem ve. inter Gen. ha. bo.* Non ad laudem propriam, ſed ad Dei gloriam & proximi ædificationẽ. ideo ſequit̃.

12 *Glori. Deum in die vi.* diuinæ gratiæ eos ad fidem conuertendo.

13 *Subiecti.* Hic conſequenter inducit eos ad dandum exemplum debitæ humiliationis quæ eſt fundamentum & cuſtos omnis virtutis dicens. *Subiecti eſtote.* vera humilitate.

14 *Omni humanæ creaturæ propter Deum.* Inquantum eius imago relucet in ea, & potiſſime ſuperioribus perſonam dei repræſentantibus. ideo ſubditur: *Siue regi, &c.* & ſequitur.

1 *Ad*

a *Ad uindictam.* Non qđ ſemper ita fiat, ſed qđ eſſe debeat A actio ducis ſimpliciter narrat, qui etiā ſi bonos dānat: non minus ad laudem eorum pertinet quod agit, ſi patienter improbitatē eius tolerant boni, & ſapiēter eius aſtutię reſiſtūt.
b *Laudem uero bo. Quia ſic eſt.* Vere qui quidquid duces agūt, boni laudem conſequūtur: quia hoc vult Deus qui etiam malis vtitur in bonum, vt vos vtentes etiam illis in bonū ſiue boni, ſiue mali ſint *fa. obmu. impru. ho. igno.* Vt illi duces ignorantes, quomodo eis in bonū vtamini, & per eos laudē mereamini, nō inueniant quid in vobis vituperent, dum etiam ipſos honoratis & patimini, quamuis ſint immundi.
c *Non qua. uelamen.* Non habentes libertatem veſtram in velamen malitiæ. Libertas veſtra non obuelet corda veſtra vt tāto licentius peccetis, quanto minus ſeruitute deprimimini, & ne culpam veſtrā nomine libertatis prætexatis. Vult aūt liberos eos eſſe à ſeruitio culparū, vt permanāt ſerui creatoris boni & fideles. Vñ addit *Sed ſicut ſerui Dei.*
d *Fr.d.* Et inter oīa fratres, amate etiam illos qui conditione tēporali ſubiecti ſunt vobis, vt fratres in Chriſto diligite.
e *Deū timete.* * Didymus. Conſequens eſt vt per hæc verba diſciplinabiliter, & ſicut oportuit oēs qui in ſublimitate ſunt honorentur, & diligant recta voluntate fraternitatis. Oīum enim qui laudabiliter agunt, Deus timor & fundamentū eſt.
✠ Oecumenius. Conſidera diligentiam, quomodo Deo timorem dicit diſtribui, regi vero honorem, vt timor Deo reddendus ſit, qui poteſt animam & corpus perdere, nequaquam regibus obtemperemus, cum nos ad aliquid abſurdū exhortantur. Dei namque timor vincere nouit etiam honorem qui regibus exhibetur: magis autem ipſos honore priuabit qui ab ipſis ad mala cogitur, iuxta ſanctum qui dixit: Contemnitur coram ipſo is qui maligne agit.
f *Ser. ſub.* Hucuſque exhortatus eſt liberos ad ſubiectionē, nunc ſeruis loquitur vt & ipſi ſubiecti ſint dominis.

Pœnam. Remunerationem.
a miſſis, ad vindictam malefactorum; laudem vero bonorum. 1
b Quia ſic eſt voluntas Dei vt benefacientes obmuteſcere fa- 2 3
a Et hæc bona facite. Quaſi liberi.
ciatis imprudentium hominum ignorantiam. Quaſi liberi: 4
a Quo maiori libertate vtimini apud homines, eo liberius diuino famulatui ſitis ſubiugati. 5
c et non quaſi velamē habentes malitiæ libertatem, ſed ſicut 6
a Seruitus Dei humilitatem requirit. b Reddite quæ ſunt Cæſaris Cæſari. Vnum. 7
c Obſequio. 8
d e ſerui Dei. † Omnes honorate, fraternitatem diligite. Deum 9
a In omni obſequio timor domini præcedat. b Quaſi præcellentem ampliori honore veneremini.
c Vt nec Deum offendatis, nec dominis obedire recuſetis.
f timete, † regem honorificate. † Serui ſubditi eſtote in omni 10 11
a Fide, vita, moribus. b Modeſte imperantibus & condonantibus.
g timore dominis, non tantum bonis & † modeſtis ſed etiam 12 13
a Id eſt, per hoc efficitur homo gratus Deo: & hoc exigit gratia fidei. 14
h i † diſcholis. Hæc eſt enim † gratia, ſi propter conſcientiam 15 16
Leues reputet triſtitias.
k Dei ſuſtinet quis triſtitias patiens iniuſte. quæ eſt enim gra- 17 18
Quamuis benefacientes. 19
tia, ſi peccantes & colaphizati ſuffertis? Sed ſi benefacien- 20 21
Mala illata à dominis.
l tes † patienter ſuſtinetis, hæc eſt gratia apud Deum. In hoc 22 23
a Vt patiamini. b Et hoc exemplo Chriſti. c Q gaudes quia pro te mortuus eſt Chriſtus, attende quod ſequitur, vobis re.exem. 24 25
m enim vocati eſtis. † quia & Chriſtus paſſus eſt pro nobis, 26

g *Non tantum bo.* Alia tranſlatio: *Non tantum bonis & modeſtis, ſed etiam difficilioribus.* D
h *Diſcholis.* i. indiſciplinatis. Schola Gręce, Latine locus, in quo ad audiendos magiſtros liberaliū artiū cōueniebāt, vñ ſchola vacatio interpretatꝰ, quia ibi vacabāt ſtudijs. Scholaſtici igitur ſunt eruditi. Diſcoli indocti & agreſtes. Ecce quomodo ſupra monebat ſubdi humanæ creaturę ꝓpter Deū. — Beda.
✠ Didymus. Non paſſibilem timorem ſeruos habere præcipit apud dominos. Hic enim irrationabilis & ad irrationabilia conſtitutus eſt: ſed eum qui cum diſciplina & recta ratione cōſiſtit, cuius proprium eſt reuerentia. Qui enim propter Chriſtum & doctrinam eius Deum timet, cū reuerētia ei ſubiectus eſt, cum ille qui per verbera aliaque tormenta timet Deum, paſſibilem timorem habere videt. E

† Epheſ.6. a Col.3.d Tim.2.cap. ... † humanis.

i *Si propter con. Dei.* Si propter Deū ſcientem bonam intentionem aliquis patiens à domino verberatur iniuſte, cum ei bene ſeruiat, ſuſtinet i. leues reputat triſtitias, hæc eſt gratia, & per hoc efficitur gratus Deo, & hoc exigit gratia fidei.
K *Patiens iniuſte.* Si iniuſte patimini, grām Dei acquiritis. Nā ſi vos ſuffertis patienter pęnas illatas à dñis, vos dico peccātes nolendo obedire eis & colaphizati ab ipſis dñis. i. ſæpe correcti ab illis, vt per colaphos ad obediendū inducamini, quę gratia erit vobis inde? Nihil ꝓpter hoc accipietis à Deo.
✠ Auguſt. Multoties diſputando & ſcribendo monſtrauimus nō eos poſſe habere martyrū mortē, qui Chriſtianorū non habēt vitā: cum martyrē non faciat pęna, ſed cauſa. — Epiſt.61.
* Idem. Hæretici qui propter iniquitates, errores, ſeditiones, ſacrilegia, moleſtias patiuntur, nomine martyrum ſe iactant, vt hoc pallio dealbati facilius ferantur, quia lupi ſunt. — Ser. 50. de verb. dom.
l *In hoc enim vo.* Multum glorificat conditionem ſeruorū, quos benefacientes & abſq; culpa vapulantes à dominis crudelibus improbis affirmat imitatores dominicæ paſsionis. — Beda.
m *Quia & Chriſtus.* Cum ſupra ſpecialiter ſeruos nunc totā F
eccleſiam

Non

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Ad vindictam malefactorum.* Sicut ſunt extirpatores vitiorū, & conſeruatores virtutum, propter quod eis debetur honor qui exhibendus eſt alicui ratione virtutis in ſe, vel in alijs, vt dictum eſt, ſupra Iac. 2.
2 *Quia ſic eſt vo. Dei.* quam implere debetis.
3 *Vt benefa. obmu. fa.* Quia per hoc ab eis auferetis materiam loquendi de vobis.
4 *Quaſi liberi.* ſecundum veritatem, quę eſt libertas à vitijs.
5 *Et non quaſi v. ha. mali. li.* q. d. libertas veſtra ſit ad bonum, & non ad malum. Quod dicit contra aliquos, qui dicebant ſe eſſe liberos à tributo, eo quod erant filij Dei per baptiſmum. quod non eſt verum & ſic retinendo illud quod debebatur dominis temporalibus, committebant furtum.
6 *Sed ſic. ſer.* qui reddunt vnicuique quod eſt ſibi debitū Mat. 22.b. *Reddite quæ ſunt Cæſaris Cæſari, & quæ ſunt Dei Deo.*
7 *Omnes honorate.* inquantum relucet in eis imago Dei.
8 *Fraternitatem diligite.* q. d. licet omnes ſint charitate diligendi, tamen ſpecialiter Chriſtiani, qui ſunt fratres veſtri ex Chriſto & eccleſia ſicut & vos regenerati.
9 *Deum timete.* timore filiali.
10 *Regem honorate.* inquantum gerit perſonam Dei.
11 *Serui ſubditi eſtote.* Poſtquam beatus Petrus informauit omnes generaliter, hic conſequenter informat exiſtentes in aliquibus ſtatibus ſpecialiter. & primo in ſtatu ſeruili. ſecundo in ſtatu coniugali. ſeq. cap. 3. in ſtatu paſtorali, in princ. 5. cap. 4. in ſtatu iuuenili, ibi: *Similiter adoleſcentes.* Prima in duas, quia primo ponit ſuum documentum. ſecundo confirmat per exemplum, ibi. *In hoc*

In hoc enim. Circa primum dicit: *Serui ſubditi eſtote in omni timo. dominis.* Hic accipitur omne, pro toto, totum autem & perfectum idem ſunt. 5. Metaph. eſt igitur ſenſus.
12 *In omni timore.* id eſt perfecto timore. Eſt autem timor perfectus, quando quis cauet non ſolum offenſam Dei, ſed etiam hominis propter Deum. ideo ſubditur.
13 *Non tantum bonis.* i. bene morigeratis.
14 *Et modeſtis.* i. operantibus ſecundum moderamen rationis.
15 *Sed etiam diſcholis.* id eſt diſcordantibus ab iſtis moribus & imperandi modo.
16 *Hæc eſt enim gratia.* id eſt res gratioſa coram Deo, quia eſt ſupererogationis.
17 *Si prop. con. Dei.* i. propter conſcientiam timoroſam quam aliquis habet de Deo, quia non ſolum, vult implere mandata, ſed etiam conſilia.
18 *Suſtinet quis triſtitias.* i. illatas à dominis pœnas.
19 *Patiens iniuſte.* ideſt patienter ſuſtinens quod infertur iniuſte. quod declarat conſequenter di.
20 *Quæ eſt enim gratia.* ſupererogationis.
21 *Si peccantes & colap. ſuffertis.* q. d. nulla, ſed eſt magis iuſtitia.
22 *Sed ſi benefa.* i. bene ſeruientes dominis veſtris.
23 *Patienter ſ.* propter Deum pœnas ab eis illatas vobis.
24 *Hæc eſt gra. a. d.* vnde reddet ſupererogationis præmium.
25 *In hoc enim.* Hic conſequenter dictum ſuum confirmat per exemplum, di. *In hoc enim vo. eſtis.* vt iniuriam patienter toleretis.
26 *Quia & Chriſt. &c.* ſimilia & maiora. & patet litera vſque ibi.

ecclesiam inſtruit, vt etiam dominis in memoriā reuocet,
A quid pro eorū ſalute vel liberatione ſuus auctor pertulerit.
Ser. de 4. feria 6. 5.10. 9. ✠ Auguſt. Petrus dicit animæ humanæ. Sequere ſponſa, ſequere veſtigia ſponſi tui, nullus te metus reuocet a cōſortio dilecti tui. Ama amantem, quia primus ille amauit non amantem: require requirentem, quia prius ille quæſiuit non quærentem.

Lib. de conflictu vitiorum & vir. cap. 9. * Idem. Ira dicit. Quæ erga te aguntur, æquanimiter ferri nō poſſunt, imo tolerare peccatum eſt: quia ſi

45. diſt. cap. Epiſcopum de pœnit. diſt. 2. c. ſi enim. non eis cum magna exaſperatione reſiſtitur cōtra te deinceps ſine menſura cumu-
B lantur. Patientia reſpondet. Si paſſio redemptoris ad mentē reducitur, nihil tam durum quod non æquo animo toleretur.

† vindicta ei qui iuſte iudicat.
† vibice.

Chriſtus enim, ait Petrus, paſſus eſt pro nobis, nobis relinquens exemplum, vt ſequamur veſtigia eius. Ipſe enim dicit, *Si patrem familias Beelzebub vocauerūt, quāto magis domeſticos eius? Si me perſequuti ſunt, & vos perſequentur.* Sed quanta ſunt in comparatione paſsionum eius, quæ patimur? Ille enim opprobria, irriſiones, contumelias, alapas, ſputa, flagella, ſpineam coronam, crucemque ſuſtinuit, & nos miſeri ad noſtram cōfuſionem vno ſermone fatigamur, vno verbo deijcimur. Et quid agimus de eo quod dicitur: *Si non compatimur, non conregnabimus?*

Matth. 10. Ioan. 15.

2. Tim. 2.

C a *Qui cum malediceretur, &c.* ✠ Oecumenius. Quomodo ait dominum non regeſſiſſe maledicta, cumq; malis afficeretur, non fuiſſe minatum? Atqui videmus eū & quoſdam Iudæos vocaſſe canes, & cæcos Phariſæos, & comminantem Iudæ, *Bonū eſſet ei ſi natus non fuiſſet.* Et *Tolerabilius erit Sodomis, quam ciuitati iſti.* Et. *Vermis eorum non moritur:* aliaque innumera? Dicemus ergo quod non dicit, dominum non fuiſſe loquutum maledicta, aut non fuiſſe minatum, ſed cū maledictis incefleretur, non regerebat maledicta. Sed licet proferret aliquod maledictum, non erat opponendo ſe maledicentibus, ſed obiurgans ac carpens eos qui non conuertebantur. Quum autem opprobrijs affectus eſset, & audiſset: *Dæmonium habes: In Beelzebub principe, &c.* Illis tantum dixit. *Si ego in Beelzebub, &c.* Crucifixus autem & male affectus pœnis, orabat potius, at non minabatur, &c.

D

M. 15.
M.

E

a Contumeliarum, tribulationum, flagellorum, crucis & mortis.
vobis relinquens exemplum, vt ſequamini veſtigia eius.
Licet pateretur. a A Iudæis & Phariſæis oſ ſeruantibus eum. b Nec verba peccauit.
a † Qui peccatum non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore
a Quaſi ſeductor & dæmoniacus. b Non improperabat illis mala quæ in eis vera erant.
eius. † Qui cum malediceretur, non maledicebat, cum pate-
b retur, non comminabatur. Tradebat autem † iudicanti ſe in 1 2
a Id eſt, pœnam pro peccatis debitam. b Omnium communiter.
iuſte. † qui peccata noſtra ipſe pertulit in corpore ſuo ſuper 3 4
a Poſito. b Sicut ipſe corporaliter mortuus eſt.
c Sicut ipſe viuit noua vita. d Sola diſſectione vel carne eius facta liuida in paſſione: uel quia pro ſola inuidia Iudæi eum morte adiudicauerunt. 5
lignum, vt peccatis mortui, iuſtitiæ viuamus, cuius † liuore 6 7 8
a Per uitia dilacerati ſpinis uitiorum. b Sine paſtore.
c In paſſione Chriſti, corpore & anima reuerſi ad eum qui nos paſcit uerbo ueritatis.
Nam infirmi eratis.
ſanati eſtis. Eratis enim ſicut oues errantes, ſed conuerſi 9
c eſtis nunc ad paſtorem & † epiſcopū animarum veſtrarum. 10 11

b *Tradebat autem iu. ſe iniu.* Illis iudicātibus ſecundum iniuſtam legem, vt pote iuſtus exiſtens. Siue tradebat Deo patri iniuſte iudicantes, id eſt eos qui eum nequiſsime condemnabant, & neci eius inſtabant, vt ſupplicia ſumentes erudiant. Tangit euangelicā parabolā, vt pius paſtor relictis nonagintanouem ouibus in deſer. venit viſitare vnam quę perierat.

C
A

c *Et epiſc. animarum.* Vel viſitatorem, quod idem eſt. Epiſcopus enim. i. ſuperintendens, quia *oculi domini ſuper iuſtos, & aures eius in preces eorum*, Et. *Viſitauit nos oriens ex alto.*

F

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Tradebat autem iudicanti ſe iniuſte*, id eſt Pilato, qui Iudæorum fauore & Cæſaris timore condemnauit eum iniuſte, Ioan. 18. Tradidit autem ſe Pilato, quia tradidit ſe Iudæis eum quærentibus ad mortem. Quibus obuiauit, dicens. *Ego ſum, ſi ergo me quæritis ſinite hos abire.* ſciens, quod tradituri erant eum Pilato. Hæc autem traditio ex parte Chriſti proceſſit ex obedientia ad patrem, & maxima charitate ad nos, ex parte vero Iudæ ex maxima cupiditate, ex parte Iudæorum ex maxima malignitate. propter quod in Chriſto fuit ſumme meritoria, in alijs autem damnabilis & iniqua.

2 *Qui pecca. noſtra ipſe per. in corpore ſuo.* pœnam pro ipſis debitam ſuſtinendo.

3 *Super lignum.* ſanctæ crucis.

4 *Vt peccatis mortui*, id eſt, vt amplius non peccemus, ſicut mortui.

5 *Iuſtitiæ viuamus, &c.* id eſt Chriſto, qui eſt noſtra iuſtitia effectiue.

6 *Cuius liuore, &c.* quem habuit in corpore ex colaphizationibus, & percuſſionibus.

7 *Sanati eſtis, &c.* à peccatorum infirmitatibus. quod declarat vlterius, di.

8 *Eratis enim.* ante conuerſationem.

9 *Sicut oues errantes.* per deuia vitiorum.

10 *Sed conuerſi eſtis nunc ad paſtorem.* i. Chriſtum, qui paſcit vos corpore & ſanguine ſuo in euchariſtiæ ſacramento.

11 *Et epiſcopum animarum veſtrarum.* ſaluti ſuper intendendo. Epiſcopus enim Græce, ſuperintendens dicitur Latine, ab epi. quod eſt ſupra, & ſcopos, quod eſt intentio.

CAP.

ADDITIO I.

In cap. 2. vbi dicitur in Poſtil. *Et regale ſacer.* id eſt confortati Chriſto qui eſt rex & ſacerdos.

Notandū quòd populus Dei ſub antiquo Teſtamento exiſtēs dicebatur regnum ſacerdotale, Exod. 19. Vnde regnum apud illos ponebatur in ſubſtantiuo tanquam principale, ſacerdotium vero in adiectiuo tanquam minus principale. ſacerdotium enim illius temporis erat imperfectum, non enim offerebatur ibi niſi ſanguis hircorum & vitulorum, & huiuſmodi. Sed genus in no. Teſt. exiſtens dicitur regale ſacerdotium, vt hic, in quo ponitur ſacerdotium in ſubſtantiuo tanquam principale, & regale in adiectiuo ſicut minus principale, quia ſacerdotium nouæ legis eſt perfectiſſimum, per quod Chriſtus immolatur. de eccleſia tamē ſuperiori vbi hæ dignitates ceſſant, dicitur, *Feciſti nos Deo noſtro regnum & ſacer.* Apoc. 5. cap. quia ibi nulla eſt præeminentia ratione dignitatis ſacerdotalis ſeu regalis, niſi ſecundum propria merita perſonalia.

ADDITIO II.

In eo cap. vbi dicitur in Poſt. Qui aliqn non populus Dei, &c. Hoc quod dicit beatus Petrus. Qui aliquando non populus Dei, poteſt bene dirigi ad conuerſos de perfidia Iudaica, in qua exiſtentes non erant populus Dei, & nunc per gratiam baptiſmalem facti ſunt populus Dei. Vnde ex hoc non habetur, quod beatus Petrus epiſtolam iſtā ſpecialiter ſcripſiſſet conuerſis de Gentilitate, prout vult Poſtillator. nec obſtat quod auctoritas iſta ſit ſumpta ab Oſee 2. vbi agit ad literam de vocatione Gentium. nam etſi ibi ſic accipiatur, hic tamen allegatur per ſimile ad vocationem Iudæorum ad fidem Chriſti recipiendam & eius ſacramenta. vnde in hoc loco dicit glo. quod in hoc verſu. ſ. aliquando non populus, myſtice recordatur veteris hiſtoriæ, & hanc in nouo populo impletam ſpiritualiter docet. hæc in gloſſa.

ADDITIO III.

In eo. cap. vbi dicitur in Poſt. *Et non quaſi uelamen habentes malitiæ libertatem.*

In hoc quod dicitur. *Velamen malitiæ.* poteſt intelligi ignorātia, quæ eſt quaſi velamen occultans factum. vnde cum aliquis ignoranter vult vt excuſationem peccati habeat ſecundum illud Iob. 21. b. Scientiam viarum tuarum nolumus. talis ignorantia affectata proprie dicitur velamen malitiæ libertatis, quia per illam quis vult liber eſſe à iuſtitia, &c.

CAP. III.

Sicut ſerui dominis propter Deum. a Patientes cum ſponſis: vel ab ipſis ſponſis.
a † S Imiliter & † mulieres ſubditę ſint viris 1
Non aduletis. a Mariti. b Euangelij. 2
b ſuis, vt † etſi qui nõ credunt verbo, per 3
a Bene ſe habentium & humiliter patientium omnia. 4
b Prædicationis.
mulierum cõuerſationem ſine verbo, 5
a Conuertantur ad fidem. b Tantummodo. 6
lucrifiant, cõſiderãtes † in timore ſan- 7
a Habitam in timore Dei conſeruato. 8
c ctam conuerſationem veſtram. Quarum non ſit extrinſe- 9 10
d cus capillatura, aut circundatio auri, aut induméti veſtimen- 11 12
torum cultus: ſed qui abſconditus eſt homo cordis in incor- 13
ruptibilitate quieti & modeſti ſpiritus, qui eſt in conſpectu 14 15
a Etiam ante tempus gratiæ. 16
e Dei locuples. Sic enim aliquando & ſanctæ mulieres ſperan 17
a Non in ornatu veſtium. 18
tes in Deo ornabant ſe ſubiectæ proprijs viris. † Sicut Sara 19

CAP. III.

A a *Similiter & mulieres.* * Oecumenius. Per hæc omnia concludens ſermonem de moribus: nempe per reges, per præſides, per dominos, per ſeruos, &c. trãſit etiam deinceps ad cętum mulierum, & ait. Hæc duo curent mulieres ſiue vxores, ſubijci proprijs viris, & ab omni ornatu & cultu ſeipſas oſtẽdere alienas, imitantes ſanctas mulieres, quoniam & illæ ſolũ hunc cultum nouerant, nempe obedientiam erga viros ſuos. Et quod lucrũ ſequetur ex his? Bona ęmulatio eorum qui à fide alieni ſunt: & Dei laudatio propter nos ab ipſis profecta.

B Videtur quod mulieres eorũ qui in tribulatione erant, contemnebãt viros ſuos, & etiam vt alijs placerent, ſe pulchre ornabant: hoc fieri prohibet.

b *Vt & ſi qui, &c.* Ita bonas mulieres vult viris incredulis ſubdi, vt non ſolum nihil mali ad imperium eorum faciant, ſed etiam in tam ſanctam conuerſationem perſiſtant inſuperabiles, vt ipſis viris etiam exemplum ſint charitatis, caſtitatis, & fidei.

c *Quarum non ſit.* Quare cultus non ſit capillatura, aut aurũ circundans. aut non ſit cultus veſtimentorum indumenti. i. non ſint feſtiua veſtimenta quibus induantur. Sed ſit vobis ornatus homo cordis interior ſoli Deo notus, incorruptibilitate ſpiritus: ſpiritus dico quieti ab impugnatione vitiorum & modeſti, ne ſuperbiat, qui talis ſpiritus etſi hominibus nõ patet, tamen in conſpectu Dei eſt diues.

d *Aut circundatio.* Sicut Cyprianus ait: Serico & purpura indutæ, Chriſtũ induere nõ põt. Auro & margaritis & monilibus adornatæ ornamenta cordis & corporis perdiderunt. Quod ſi Petrus mulieres quoq; admonet coercendas & ad eccleſiaſticã diſciplinã religioſa obſeruatione moderãdas, quæ excuſare cultus ſuos poſſunt per maritum: quanto magis id obſeruare virginẽ fas eſt, cui nulla ornatus ſui competit venia, nec diuertere poſſit in alterũ mendaciũ culpę, ſed ſola ipſa remaneat in crimine. Quia exterior hõ veſter corruptus eſt & beatitudinẽ integritatis quæ proprie eſt virgi-
C nitatis, habere deſtitiſtis. imitamini incorruptionẽ ſpiritus per abſtinentiam, & quod corpore non poteſtis: mente pręſtate. D Has enim Chriſtus diuitias, & hos veſtræ coniunctionis quærit ornatus. Apud Pythagoram naturali ſcientiæ legi dictante eadem ſententia inuenitur. Vera ornamenta matronarum pudicitiam, non veſtes.

❊ Tertullianus. (Lib. de cultu fœmin.) Vos (vxores) ſolis maritis veſtris placere debetis. In tãtum autem placebitis eis, in quantum alteris placere non curaueritis. († vxores?) Securæ eſtote benedictæ. († etiam qui?) Vxor nulla deformis eſt marito ſuo. Satis placet, cum electa eſt, ſeu moribus ſeu forma commendata. († cũ reuerẽtia) Ne quæ veſtrum putẽt, ſi temperauerint à compoſitione ſui, odium & auerſionem maritorum proſecuturam. Omnis maritus caſtitatis exactor eſt. Formam fidelis non expectat. E († Gen. 18. b) In dominum delinquunt, quæ cutem medicaminibus vngũt, genas rubore maculant, oculos fuligine collinunt. Diſplicet illis nimirum plaſtica Dei, in ipſis redarguunt, reprehendunt artificem omnium, &c. Video quaſdam & capillum croco vertere. Pudet eas etiam nationis ſuæ, quod nõ ĩ Germania aut Gallia ſint procreatæ. Peſſime ſibi auſpicantur flammeo capite.

❊ Clemens Alexan. (lib. 2. pædagogi, cap. 10.) Si Chriſtus de veſte & delitijs, rebuſque ſuperuacaneis, tanquam non neceſſariam oĩno curam tollit, Matth. 6. quid cenſendum eſt eum dicere, de nimio ornatus ſtudio, de tinctura lanarum, varietate colorum, ſuperflua cura gemmarũ, auri elaboratione, capillis artificioſis, & intortis crinibus? Quid de fucata oculorum pictura, quid de vulſionibus, purpuriſſi ac ceruſſę fucationibus, tinctiſque pilorum coloribus, improbiſque huiuſmodi fraudibus? Laudo ergo & admiror veterem Lacedęmoniorũ ciuitatem, quę ſolis meretricibus floridas veſtes, & aureũ mundum geſtare permiſit: à probis mulieribus mundi ſtudium auferens, quod ſolis meretricibus ſe ornare cõcederet, &c. *Vide eundem lib. 3. pedagogi, cap. 2. Et Hieronymum epiſt. ad Marcellam, ad Lætam, ad Furiam, ad Euſtochium, &c.*

e *Sic enim aliquando, &c.* * Didymus. Inuitat fęminas, vt imitentur ſanctas, & pręcipue Saram, ſuadẽs eis, ſic ſubijci viris F ſicut

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. III.

1 S*Imi. & mu.* Hic conſequenter informat exiſtentes in ſtatu coniugali. & ſecundo reuertitur ad informandum omnes in generali ibi: *In fide autem omnes vnanimes.* Prima in duas, quia primo informat ſexum muliebrem. ſecundo virilem, ibi: *Veriſimiliter.* Prima adhuc in duas, quia primo mulieres informat de debita ſubiectione. ſecundo de honeſta compoſitione, ibi. *Quarum ſit.* Circa primum dicit. *Simil. & mu.* In hoc continuat ſe ad partem præcedentem, in qua agitur de ſubiectione ſeruorum ad dominos ſuos.

2 *Vi. ſu.* in quibus magis viget ratio quàm in mulieribus, propter quod ad eos pertinet regimen & adminiſtratio domus.

3 *Vt & ſi qui.* ſcilicet viri.

4 *Non cre. ver.* prædicationis.

5 *Per mulierum conuerſationem.* id eſt per vxorum ſuarum conuerſationem ſanctam.

6 *Sine verbo.* prædicationis communis.

7 *Lucrifiant.* i. conuertantur ad fidem ſecundum quod dicitur. 1. Cor. 7. c. *Sanctificatus eſt vir infidelis per mulierem fidelem.*

8 *Conſiderantes ſanctam conuerſationem veſtram, &c.* O vos mulieres.

9 *In timore.* filiali ipſius Dei, & mutatur hic modus loquendi de tertia perſona ad ſecundam, quod ſit frequenter in ſacra ſcriptura.

10 *Quarum non ſit extrinſecus, &c.* Hic conſequenter agit de mulierum compoſitione, quæ debet eſſe honeſta & non curioſa. ideo dicitur. *Qua. non ſit. e. c.* id eſt, non ſit extrinſecus apparens videntibus, quia hoc eſt ad prouocationem incontinentiæ.

11 *Aut cir. au.* id eſt ornamenta aurea circa caput ſuum, ſicut coronæ aureæ, & huiuſmodi.

12 *Aut in ve.* Iungitur ſic litera, Aut cultus id eſt, ornatus indumenti veſtimentorum id eſt, indumenti nimis precioſi aut curioſi, propter quod dicitur indumentum, veſtimẽtorum, per excellentiam, ſicut roſa dicitur flos florum.

13 *Sed qui ab. eſt. homo c.* id eſt, mens ipſa quæ dicitur homo interior. 2. Cor. 4. d. *Licet is qui de foris eſt, homo noſter corrumpatur, tamen is qui intus eſt renouatur de die in diem.* nam incorruptibilis. & dicitur homo interior in muliere ſicut in viro, quia communis generis eſt homo. vnde verſus. Eſt communis homo pariter cum virgine latro.

14 *In in. &c. ſpi.* dicitur autem ſpiritus humanus quietus, quando non perturbatur à paſſionibus concupiſcibilis & iraſcibilis & dicitur modeſtus, quando in actibus humanis tenet modum debitum ſecundum moderamen rectę rationis: primum fit per virtutes morales quæ ſunt circa paſſiones, ſecundum autem per virtutes circa operationes, ſicut iuſtitia, liberalitas, & huiuſmodi, & quia iſtæ ſunt veræ diuitiæ, ſicut dicit Greg. hom. 8. Veræ diuitiæ ſunt quæ nos diuites virtutibus faciunt, ideo ſubditur. *Qui eſt in con. Dei lo.*

15 *Sic enim.* Hic conſequenter inducit exemplum ad ſuum propoſitum de ornatu & ſubiectione mulierum, di. *Sic enim ali.* id eſt, tempore præterito.

16 *Et ſanctæ mu. ſpe. in Deo.* & hoc in labili mundo.

17 *Ornabant ſe.* ornatu virtutum interiori, & parum curabant de exteriori.

18 *Subiectæ pro. vi.* eis obediendo in licitis & honeſtis.

19 *Sicut Sa. ob. Ab.* vnde Gen. 18. ad eius dictum celeriter commiſcuit ſimilam, faciens inde panes.

A ſicut illa ſubdita erat Abrahã: cuius & filias eas factas dicit per operationes bonas. Sicut enim quis faciens opus Abrahæ, & habens eius fidem, filius eius fit: ita bona facientes fideles fœminæ matrem habent Saram.

a *Viri*. Sicut præcepi vxoribus, vt per ſanctã conuerſationẽ ſuam lucrifaciãt maritos, & ſeruiant illis. Similiter præcipio vobis o viri, vt per veſtram conuerſationẽ lucrifiant mulieres, & cuſtodite eas, vos dico cũ illis, reddẽdo debitum: cohabitantes. Et hoc ſecundum conſcientiam, non in paſsionibus deſiderij ſed ſicut Deum intelligimus velle, ſcilicet vt generetis filios in cultum vnius Dei, vos dico impertientes honorem vaſculo muliebri, quaſi infirmiori, & in veſtibus, & in alijs neceſſarijs eis prouidentes. & ſi aliquando placet illis à coitu ceſſare, impendite honorem, quia infirmiores ſunt. Impendite etiam tanquam cohæredibus gratiæ in præſenti datæ à Deo, & vitæ dandæ in futuro, vel vitæ pro gratia dandæ.

† territæ vllo pauore.

† In ſumma.

† affabiles.

† humiles.

D hæc eſt lex dilectionis oĩbus conſtituta, vnde virtus omnis procedit, nẽpe animi modeſtiæ, cõpaſſio, miſericordia, cæteræque ſimiliter virtutes quas enumerauit. Harũ vnanimitas quidem eſt conſenſus ſine diſcrimine circa aliquid cũ propenſo animo. Cõpaſſio eſt miſeratio circa eos qui affliguntur, tãquã ad ſeipſos. Fraternitas, debitus erga propinquos affectus tanquam ad fratres. Miſericordia eſt motus ab anima procedens ad bene merendũ de ijs, qui eiuſdem ſunt cõditionis. Affabilitas, ſiue beneuolentia eſt benignitas ac comitas erga omnes, quæ etiam erga illos fit, qui ſimilium ſunt morum, & erga amicos. Humilitas vero ſiue animi modeſtia eſt alium cõtumelioſum ferre, peccatum agnoſcere, & accuſationes ſuſtinere. His, inquit ornati virtutibus, inſuper quoque malitia non facile capiamini: præterea, æmulatores etiam ſitis diuino viuẽdi modo directi.

a Etiam in his quæ grauia videbantur. Ex reuerentia. Honorando maritos.
obediebat Abrahæ, dominum eum vocans, cuius eſtis filiæ 1
Non inde perturbemini ſi aliquid mali inferatur a maritis. 2
benefacientes, & non † pertimentes vllam perturbationem. 3
a Viri ſimiliter cohabitantes ſecundum ſcientiam, quaſi infir- 4
b miori vaſculo muliebri, impertientes honorem tanquam 5 6
a Ideo ita modeſte vos habete cum vxoribus, ut non in o.ve. 7
Si enim diſcordes eſſetis, orationes ueſtræ non placerent.
c cohæredibus gratiæ vitæ, ut non impediantur orationes ve- 8
a Vt nec cogitatione diſcrepetis.
b Vt alter alterius onus & infortunium ſuum putet.
d ſtræ. † In fide autem omnes vnanimes, compatientes, frater- 9 10
a Ne deſtruatis fraternitatem, ne per hoc à fide liberius recedatis.
b Condonando peccata, impendendo eleemoſynas, & de his ne ſuperbiatis.
c Omnia cum modo facientes.
e nitatis amatores, miſericordes, † modeſti, humiles, † nõ red- 11 12 13
a Quod ſecundum iuſtitiam ſeculi iuſte uidetur poſſe fieri.
b In actu. c In uerbis.
dẽtes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, ſed 14
f econtrario benedicentes, quia in hoc vocati eſtis, vt benedi- 15 16
g a Qui uult oſtendere ſe benedictionem habere. 17
h ctionem hæreditate poſſideatis. † Qui enim vitam vult di- 18 19
a Cum in hoc ſeculo ſint dies mali.
Interius non remurmuret, 20
ligere, & dies videre bonos, coerceat linguam ſuam à malo, 21 22
a Exterius ne proferat aliquid doloſum. b Si etiam occaſio exterius datur ut peccet. 23
& labia eius ne loquantur dolum. Declinet autem à malo, 24

B b *Impertientes ho.* Si abſtinemus nos à coitu, honorem tribuimus, ſi non abſtinemus, perſpicuum eſt honori contrarium eſſe concubitum.

Beda.

c *Vt non im.o.v.* Impediri orationes officio coniugali cõmemorat, quia quotieſcunq; vxori debitũ reddo, orare nõ poſſum. Quod ſi iuxta Apoſtoli ſermonem ſine intermiſsione orandũ eſt, nunquã ergo mihi coniugio ſeruiendũ eſt, ne ab oratione cui ſemper inſtare iubeor, vlla præpediar hora.

Beda.

d *In fi. autem omnes vna.* Diuerſas perſonas, diuerſas conditiones, diuerſos ſexus docui. iam nunc omnes communiter admoneo in cauſa dominicæ fidei, vnum cor & vnam animam habeatis.

Act.4.f.

✠ Oecumenus. In ſumma hoc eſt. Quid opus eſt articulatim differere? Oĩbus ſimpliciter Dico. Nam hoc ſignificat

C τέλος: & ad hoc reſpicit ſalutis ſcopus oĩbus propoſitus, & hæc

e *Non red.* Non ſolum ceſſetis reddere malum pro malo, ſed etiam pro maledicto date benedictionem.

E f *Quia in hoc.* quia prohibuerat malũ pro malo reddere, ſed potius maledicẽtibus benedicere iuſſerat, recte prophetico teſtimonio aſtruit fraterna inſpectione, & bonos ſemp & malos videri, vt meminerimus, & patiẽtiã noſtrã qua patimur malos, noſtrã beneuolẽtiã qua pſequẽtibus bona optamus, æterno præmio munerandã, & perſecutores digno plectendos ſupplicio, ſi vero pœnituerit, nos quoque pro ipſorum ſalute quam precabamur, coronam accepturos.

g *Vt be.* Dicente iudice: Venite benedicti p.m.po.r. Vel benedictio, qua ſancti in futura vita benedicent Deum. Quod ergo quiſque in futuro venire deſiderat, hoc in præſenti meditari & agere ſatagat, conditorem & fratrem benedicat, & ſe dignum fraterna benedictione reddat.

h *Qui enim vult vitam, &c.* Oecumenius, Qui ab omnibus

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Dominum eum vo.* vnde & ibidem dicitur. Poſtquam conſenui & dominus meus vetulus eſt, voluptati operam dabo.

2 *Cuius eſt fi. bene.* quia ſic eam imitamini tanquam matrem,

3 *Et non per. vl.* per.q.d. ſic eam imitando non habetis timere, quod per vos erga virum vel familiam veniat aliqua turbatio.

4 *Vt ſim.* Hic conſequenter inſtruit viros di. *Viri ſimi. co. ſecundum ſcientiam.* Aliqui exponunt hanc cohabitationem de redditione debiti, quæ debet fieri ſecundum conſcientiam, vt vir non moueatur ad hoc libidine, ſed prolis amore ad Dei cultum educandæ. Poteſt etiam exponi vt magis conſonet præcedentibus & ſequentibus, vt videbitur de cohabitatione domeſtica, in qua mulier debet eſſe ſubiecta, vt dictũ eſt. & eodem modo vir qui præeſt debet præeſſe ſecũdum ſcientiam, ita, quod non tractet vxorem ſicut ancillam, ſed ſicut ſociam. vnde & mulier facta eſt de latere viri, Gen.2.c. ideo ſubditur,

5 *Quaſi in.* Nam mulieres infirmiores ſunt viris corpore de cõi curſu. & etiam mente, quia minus vigent intellectu & ratione.

6 *Imp. ho.* eis prouidendo de victu & veſtitu ſufficienti, & honeſte ſecundum ſtatum & proprias facultates.

7 *Tanquam c. g.* vitæ beatæ ad quam per gratiam peruenitur. ex quo enim vir & vxor ſunt cohæredes vitæ futuræ, debent in præſenti ſocialiter & amicabiliter conuenire. ideo ſubditur.

8 *Vt non o.* Nam cum vir & vxor non ſunt bene concordes, minus poſſunt orationi vacare, & eorum orationes ſunt minus exaudibiles.

9 *In fi.* Apoſtolus hic reuertitur ad informandum omnes communiter ordinando primo eos ad proximum. ſecũdo ad Deum, ibi. Dominum autem. tertio, ad ſeipſum. cap. ſeq. Prima in duas, quia primo ordinat eos in collatione boni. ſecundo in perpeſſione mali, ibi. *Non reddentes.* Circa primum dicitur. *In fide.* Fides autem accipitur vno modo, vt eſt virtus theologica. & ſic inducit eos ad vnitatem eccleſiæ, vt non ſint inter eos ſchiſmata. Alio modo, vt eſt virtus moralis, & ſic fides idem eſt quod fidelitas & hoc modo inducit eos ad vnitatem fidelitatis mutuæ. & quod ſubditur in aliquibus libris, In oratione eſtote, non eſt de textu, nec in libris correctis.

Fides dupliciter accipitur.

10 *Compa.* adinuicẽ ſicut mẽbra vnius corporis myſtice ipſius Chriſti. per hoc enim alleuiatur ille qui patitur, cũ percipit alios ſibi compatientes, ſicut ſuſtinens graue pondus corporale, quando alij cũ eo oneri ſe ſupponunt, vt dicit Philoſophus.2. rhetor.

11 *Fraterni. ama.* ideſt communitatis fidelium, quia licet quilibet per ſe ſit diligendus, tamen magis eſt cõmunitas diligẽda.

12 *Miſericor.* eleemoſynas indigentibus tribuendo.

13 *Modeſt.* in omnibus modum debitum tenendo.

14 *Humiles.* vt non de prædictis bonis per ſuperbiam eleuemini, ſed totum attribuatis gratiæ Dei,

15 *Non red.* Hic conſequenter ordinat fideles in perpeſſione mali, in quo quis poteſt dupliciter deordinari, vno modo per audaciam vicem rependendo, alio modo per timorem in puſillanimitatem decidendo. Igitur primo remouet primum. ſecundo ſecundum ibi. *Et quis eſt.* Prima in duas, quia primo monet vicem non rependere. ſecundo inducit ad hoc auctoritatem ſcripturæ, ibi. *Qui enim.* Circa primum dicit. *Non re. ma.* in factis iniurioſis.

16 *Nec ma. pro mal.* id eſt, verbis contentioſis.

17 *Sed. econ. be.* huius rationem aſſignat di.

18 *Quia in ho. vo. eſt.* ad fidem catholicam.

19 *Vt bene.* Dei. *hæ. p.* quæ non datur maledictis. propter quod dicit Saluator Luc.6.d. *Benedicite male. vobis.*

20 *Qui enim vi.* Hic conſequenter inducit ad propoſitum auctoritatem ſcripturæ, Pſal.33. di. *Qui vult vitam diligere.* ſ. beatam in qua nullus moritur. 21 *Et di. vi. bo.* in beatitudine caleſti, vbi dies noctibus non interrumpuntur, faciat ſupple quod ſequitur

22 *Coer. lin.* vt non reddat maledictũ pro maledicto in aperto

23 *Et la. lo.* contra maledicentem ſibi machinando malum in occulto, 24 *Decli. autem à ma.* in opere,

A nibus benedicitur, vtique et æmulator eſſe debet. Et horum teſtē inducit Dauid dicētem: Quis eſt, qui cupit videre vitā? Vitā inquam, non qua etiam irrationalia, ſed qua homo ſm deum viuit, & dies non malos, ſed bonos. Nam dies huius ſeculi iuxta patriarcham Iacob, pauci ſunt, & mali.

tegram perfectionē habuerimus, non tantū eum ore ſanctificamus, ſed & in cordib. noſtris. Sic a nobis ſanctificat͂ nomen dei, qn͂ induti eo, ea quæ ſunt ſanctitatis implemus. Et ſicut ſanctificat͂ Chriſtus ab eo, qui imitatur eū, ſic animaduertendum eſt, qm͂ qui tranſcendit mādatum præſens, quo D

a ¶Vt rem abſconditam. b ¶Cum deo, cum fratre. c ¶Vt rem fugitiuam.

a & faciat bonum, inquirat pacem, & perſequatur eam, quia 1

a ¶Reſpectus miſericordiæ. b ¶Propter celerem effectum.

oculi domini ſuper iuſtos, & aures eius in preces eorum, 2 3

a ¶Iudicium, vel manifeſtatio. b ¶Vel primo loco, vel reddendo alijs.

b †vultus autem domini ſuper facientes mala. Et quis eſt, qui 4 5 6

a ¶Non ſolum non nocet, quod a malis irrogatur, ſeu etiam prodeſt, quia patientiam exercet.

vobis noceat, ſi boni æmulatores fueritis? †Sed etſi quid pati 7 8

a ¶Tenendam, uel aſſequendam. b ¶Recedendo a fide, & dilectione.

c mini propter iuſtitiam, beati. Timorem autem eorum ne timueritis, vt non conturbemini. Dominum autem Chriſtum 9 10 11

d mueritis, vt non conturbemini. Dominum autem Chriſtum 12

ſanctificate in cordibus veſtris, † parati ſemper ad † ſatisfa- 13

e ctionem omni poſcenti vos rationem de ea, quæ in vobis 14

f a ¶Et nō tantum doctrinam, ſed etiam in doctrina modeſtiam habeatis, quæ eſt mater omnium virtutum. 15
¶Vel ſ. cundum modeſtiam, & timorem, vt quod exterius oſtenditis, intus habeatis.

g eſt ſpe, & fide, ſed cum† modeſtia, & timore, conſcientiam 16

¶Qui fidem, & ſpem cœleſtium, quam videre non poſſunt in verbis irrident per ueſtra bona opera confundantur, quæ bona eſſe negare non poſſunt.

h habentes bonam, vt in eo, quòd detrahunt de vobis con- 17 18

Beda. a *Quia oculi domini, &c.* ✠ Beda. Quia malū nos ꝓ malo red dere vetuerat, imo maledicentib. benedicere iuſſerat, recte prophetico teſtimonio aſtruit ſuperna in ſpectione, & bonos ſemper videri, & malos, quatenus meminerimus, & noſtram patientiā, qui toleramus malos, & noſtrā beneuolentiam qua perſequētibus bona optamus, æterno pręmio remunerādam, & perſecutores noſtros ſi pœnitere noluerint digno plectē dos eſſe ſupplicio. Si vero pœnituerint, nos quoque pro ipſorum ſalute, quam deprecabamur, a domino coronam iuſtæ congratulationis accepturos.

B

mō maculet Chriſtū, qui cōfitetur eū ore, & negat operibus. Sic ad quoſdā dicit. *Per vos blaſphematur nomen meum.* Rom. 2.

e *Omni poſ.* Volēti mutuo accipere rationabiles pecunias non negem⁹. Vnde Paul⁹. *In ſapientia am bulate propter eos, qui foris ſunt, ſcientes quomodo oporteat ſingulis reſpondere.* Foris enī exiſtentes, i. nōdum fideles volūt aliquid cognoſcere de ſpe, q̄ in vobis eſt. Qui ergo eccleſiaſtico præeſt magiſterio, doceat patientes, ob ſtruat reſultantes. Beda. †Matt. 5. Col. 4. a. †35. diſt. c qui eccleſiaſtici. E *tanquam malefactoribus.

b *Et quis eſt.* Ideo debetis a malo declinare, & facere bonū quia nemo poteſt vos retrahere a bono, nec a corona, ſi perſiſtere volueritis, imo proſunt dum nocere volunt.

Et quis. Si verba contumelioſa, ſi rerum damna, ſi inferūt tormenta, non nocent, ſed patientiam veſtram exercent. Si quis autem his victus deficit, non ille, qui malum intulit, ſed ipſe, qui malum non pertulit, nocuit. Tētatur omnis dom⁹, & ea, quæ ſuper petram, & ea, quæ ſupra arenam fundat͂, ſed vniformitas fundamenti coronam perſeuerantiæ tribuit, alteram fragilis ſtructura ſtrauit.

c *Timorem au.* In futuro eritis beati, in præſenti autem ne timueritis timorem eorum, ideſt illa, quę in eis poſſunt videri timenda, vt regia poteſtas, & huiuſmodi.

d *Dominum autem.* Sanctitatē Chriſti, q̄ ſit incōprehenſibilis gloriæ intimo cordis affectu intuemini, & ſic ipſum Chriſtū ſanctificate in vobis, vt nō a memoria, nō ab amore recedat. Qui hāc ſanctitatē nō cōſiderat, deficit ad iſidias hoſtis.

✠ Didymus. Sicuti dū ſignificatur deus, non augmentū magnitudinis ei proferri ſignificatur, ſed neque dum glorificat͂, ei extrinſecus culmen ſublimitatis affert͂, ſic neq; dū ſanctificatur dn̄s, ei titul⁹ ſanctitatis augetur, vnde & in cordib. noſtris hoc facere iubemur. Si enim ſanctitatis eius integram

f *Rationem.* Duob⁹ modis de ſpe noſtra, & fide rationem debemus reddere, vt quærentibus fideliter, vel infideliter rectas cauſas ſpei, & fidei intimemus, & ipſam fidem, & ſpem inter preſſuras illibatam teneamus, oſtendentes per patientiam, quam rationabiliter eam conſeruandam didicimus, pro cuius amore, nec aduerſa pati, nec mortem ſubire formidamus.

✠ Oecumenius. Præterea ēt qm͂ de varijs nefandis rebus nos accuſabant, ſed & ſpem noſtram inanem eſſe oſtendebant, dicit vt de his meditatas reſponſiones feramus, habentes ſimul etiam vitam probatam, quod ſane conſcientiā vocat. Id autem manſuetē facientes, inquit, & cum benignitate, confirmabitis tunc bene vobiſipſis eſſe conſcios, & eos, q prauas de vobis habent ſuſpitiones, pudefacietis.

✠ Didymus. Propterea, qui præſidere eccleſiaſtico magiſterio deputatur, ſuper hoc, quod debet habere doctrinam, debet etiam reſultantes obſtruere, &c.

g *Sed cum mode.* In ipſa doctrinæ ſcientia qualitatem docēdi monet obſeruari, vt humilitas, & viuendo, & loquendo monſtretur.

h *Vt in eo, quod detrahunt de vobis confundantur, qui calumniantur veſtram bonam in Chriſto, &c.* Vel curate benefacientes, vt qui veſtræ bonæ conuerſationi detrahunt, veniente tempore retributionis confundantur videntes vos cum Chriſto coronari, ſe cum diabolo damnari.

F

a *Melius*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et fa. bo. *Hæ ſunt enim duæ partes iuſtitiæ.*
2 Inquirat pa. *cum proximo, etiam iniurioſo, Ro. 12. d.* Quod ex vobis eſt, pacem cum omnibus hominibus habentes.
3 Et perſe. eam. *i. perfectè ſequatur, & ſubditur ratio cū dicitur.*
4 Quia o. &c, iuſ. *ſicut ſuper ſpiritualiter dilectos, oculus enim dirigitur, ad id quod ſpecialiter amatur.*
5 Et au. eius in pre. e. *tanquam paratæ ad exaudiendum.*
6 Vultus autem do. *ſcilicet iræ, et indignationis. vnde in Hebræo ſic habetur. Iræ domini.*
7 Super fa. ma. *ad eos puniendum. vnde in pſal. ſubditur. Vt perdat a terra, ſcilicet viuentium memoriam eorum.*
8 Et quis eſt. *Hic conſequenter remouet timorem inordinatum, per quem homo cadit in puſillanimitatem, & frangitur per inconſtantiā.* Et quis eſt, qui vo. nō. *vos perſequendo.*
9 Si boni ęmu. fu. *quaſi dicat nullus eſt. hic boni genitiui caſus, et neutri generis. amatoribus enim boni, & imitatoribus, quod importatur per æmulari, (vnde verſus. Aemulor inflatur amat, inuidet ac imitatur) perſecutiones non ſunt ad detrimentum, ſed magis ad virtutis augmentum. ideo ſubditur.*
10 Sed & ſi quid pa. &c. beati. *ſupple eſtis in ſpe, & poſtea eritis in re ſi perſeueretis. ideo concludit.*
11 Timorem autem, &c. ne ti. *timore deiiciēte a bono virtutis.*
12 Vt non contur. *impatienter aduerſa ſuſtinendo.*

13 Do-

13 Dominum aūt. *Hic conſequenter ordinat fideles ad deum, & ſecundo inducit exemplum, ibi.* Quia Chriſtus. *Ad deum autem bene ordinatur homo per fidem charitate formatam, & hoc in trib. Primum eſt, quòd hæc in eius corde firmetur, & quantum ad hoc dicit.* Dominum autem Chri. ſanctifi. *ideſt firmate. Sanctum enim in vna ſignificatione idem eſt, quod firmum.* Homo per fidem ordinatur ad deum in tribus.
14 In cordib. ve. *ſibi firmiter adhærendo, quia firmus eſt in ſeipſo Secundū eſt vt hæc fides ad alios deriuetur, & quantū ad hoc ſubdit.*
15 Parati ſemper ad ſatisfactionem omni poſcen. *quæ fit dupliciter. Vno modo fideli ſimplici, qui petit a magis prouecto in fide plenius erudiri. Alio modo infideli fidem irrationabilem reputāti. Prima ſatisfactio eſt per doctrinam charitatiuam. ſecunda vero per fidei rationabilem defenſionem, oſtendendo quòd continet omnē ſanctitatem, & quia per miracula a deo confirmata eſt, qui non poteſt eſſe teſtis falſitatis, & huiuſmodi. ſecundum a domino datam ipſi defendenti. vnde & ille promittit Luc. 21.* Ego dabo vobis os, & ſapientiam, cui non poterunt reſiſtere, & contradicere omnes aduerſarij veſtri. *verumtamen iſta defenſio debet carere præſumptione, & iactantia, ideo ſubditur.* Sed cum modeſtia. *ideſt modo debito, & honeſto.*
16 Et ti. &c. bo. *ita quod ſit bona diſpoſitio interius, & exterius.*
17 Vt in eo, quòd de. &c. *reputantes vos fatue, & male credere.*
18 Confundantur. *in ſeipſis ex bona veſtra reſponſione, & ſancta conuerſatione. Tertium eſt, quod propter quæcunque aduerſa homo a fide non euellatur, & quantum ad hoc ſubditur.*

1 Melius

a ¶ Q. de hoc confundantur,quod calumniantur.

fundantur, qui calumniantur veſtram bonam in Chriſto cõ

a ¶ Quæ maior eſt, præparat retributionem.

a uerſationem. Melius eſt enim, vt benefacientes ſi voluntas

a ¶ Si non ſemel morimur, i temporali mor e pro qua reddetur merces æterna.

b Dei velit, pati, quam malefacientes, † quia & Chriſtus ſemel

pro peccatis noſtris mortuus eſt, iuſtus pro iniuſtis, vt nos

a ¶ Offert nos Chriſtus deo patri,i.vitam noſtram laudabilem in conſpectu patris oſtendit, cum per mortificationem carnis pro illo gaudemus immolari, vel offert nos deo, cum abſolutos carne nos in æternum regnum introducit.

c d offerret deo, † mortificatos quidem carne, viuificatos au-

a ¶ Sancto,vel noſtro.

b ¶ Tenebrarum,& infidelitatis, vel in carcere,i.in carnalibus deſideriis viuens.

e tem ſpiritu. In quo, & his,qui in carcere erãt, ſpiritu veniens

a ¶ Per Noe. b ¶ Non credebant deo per Noe comminanti.

f g præ dicauit, qui increduli fuerãt aliquando, † quando† expe-

h i ctabant dei patiẽtiam in diebus Noe, cum fabricaretur arca,

a ¶ Crediderunt Deo.

b ¶ Per illos,qui ſubmerſi ſunt in diluuio, ſignificatur mortificatio carnis, per illos,qui ſaluati ſunt,ſignificatur viuificatio ſpiritus. ¶ Qui ſpem octauæ habebant.

in qua pauci, ideſt, octo animæ ſaluæ factæ ſunt per aquam.

A a *Melius eſt.* Ita debetis calũniatores pati,& cõfundere,qa tutius eſt vobis pati pro benefactis, ꝙ pro malefactis. Hic illos arguit,qui cum pro culpis arguuntur a fratrib. vel etiam pœnis coercentur, patienter tolerant, ſed ſi abſque culpa aliquid eis infertur a fratrib. mox prorumpant in iracundiã, et qui hactenus videbantur innoxij per impatiẽtiam, & murmurationem, reddũt ſe noxios. Vtilis fuit Tobiæ percuti cæcitate ſine culpa, vt ꝓbaretur eius patientia, quam Elymæ mago, qui pro perfidia percuſſus a creditorum dementatione remouetur, & æternæ vltioni ꝑparatur.

† mortificatos quidem in carne viuificatus.

✱ Chryſoſt. Ob id martyres amamus, non quod cruciãtur, ſed quod non ob malefacta puniãtur. Prædonibus raduntur latera, & monumentorum perfoſſoribus, maleficiſque: idẽ patiũtur, & martyres. Facta quidem ſunt eadem, cæterum cauſa cur hæc fiant, non eſt eadem.

† Matt. 24.e Lucæ 17.f

B b *Quia, & Ch.* Qui ergo iuſtus patitur, Chriſtum imitatur, qui flagellis corripitur, latronem imitatur, qui cum Chriſto in cruce cognito paradiſum intrauit, qui nec flagellis corrigitur, ſiniſtrum latronem imitatur, qui propter peccata aſcẽdit in crucem, & poſt crucem iuit in Tartara.

c *Offerret deo.* Quia etiam tunc, ſi qui ad prædicationem domini, quam per vitam fidelium prætendebant, credere voluiſſent, & ipſos offerre deo patri gaudebat. Si qui autem detrahebant de bonis quaſi de malefactoribus, imminente diluuio confundebantur.

In 54. cap. Iſaiæ.

d *Mortificatos quidem carne, viuificatos autem, &c.* * Hier. Dñs iuxta Petrum, occiſus eſt carne, viuificatus ſpiritu, & prædicauit ſpiritibus conſtitutis in carcere, quando dei patientiã expectabat in diebus Noe, diluuium impijs inferens.

Epiſtola ad Auguſt.

* Euodius. Interrogo, qui ſunt illi ſpiritus, de quibus in Epiſtola ſua ponit Petrus, Mortificatus carne, viuificatus autem ſpiritu, in quo, & eis, qui in carcere erant ſpiritibus veniens prædicauit?

Epiſt. 99. ad Euodium.

C * Aug. Ipſa ſcripturæ verba ſatis indicant, eis qui diligenter attendunt, quia Chriſtus mortificatus carne, viuificatus aũt ſpiritu. In quo ſpiritu adueniens ꝓdicauit illis ſpiritib. q increduli fuerant, aliqñ in diebus Noe, quoniam priuſquam veniret in carne pro nobis moriturus, quod ſemel fecit, ſæpè antea veniebat in ſpiritu ad quos volebat, viſis eos admonẽs ſicut volebat vtique in ſpiritu, quo ſpiritu, & viuificatus eſt, cum in paſſione eſſet carne mortificatus, &c.

D ✱ Idem. De Chriſto dictum eſt, Mortificatus carne. viuificatus ſpiritu, ſic de homine dici poteſt, Tabefactus carne, iuſtificatus ſpiritu. Qđ naſcitur de carne, caro eſt, &c.

* Oecumen. Chriſtus mortuus quidẽ liberauit nos a morte, & corruptione, innouando nobis reſurrectionem, & dando per ſuum exemplum, ne deinceps ſine ſpe reſurrectionis morientes ſubeant mortem. Viuificat⁹ autem, hoc eſt reſurgens ex mortuis virtute diuinitatis, ſimul vitæ reſtituit omnes, qui in inferno erant, vna reſuſcitans ſecum. Multa namque corpora ſanctorum, qui dormierant, excitata ſunt, &c.

e *In carcere.* Qui habẽt ſenſum obſcuratũ tenebris, merito ẽt in hac vita dñr carcere incluſi, & in hoc interiori carcere mentis operibus iniuſtis grauãtur, donec carne ſoluti in exteriores tenebras proijciantur æternæ damnationis. Habẽt & iuſti hic carcerẽ, ſed tribulationum, reprobi vero vitiorũ.

f *Spiritu ve. prædi.* Qui noſtris tẽporib. carne veniens iter vitæ mundo prædicauit, ipſe ẽt ante diluuium eis, qui tunc increduli erãt, vixerãtq; carnaliter, ſpiritu veniẽs ꝓdicauit, ꝑ ſpiritũ.n. ſanctũ erat ĩ Noe, & in cæteris bonis, ꝑ quorũ bonã conuerſationẽ alijs malis ꝓdicabat, vt cõuerterent ad bona.

g *Quando expe. dei pa.* Cum patiẽtia dei inuitaret illos ad pœnitentiam, parcẽns illis per centum annos quibus Noe ędificabat arcam, per quam oſtẽdebatur quid futurum eſſet in mundo, ipſi non vtebantur patientia dei ad pœnitentiam, ſed expectabant eam quaſi eſſet duratura ſemper.

h *Noe.* Qui interpretatur requies, ſignificat Chriſtum, qui dat ſuis fidelibus requiem animarum.

i *Cum fabri. ar.* Sicut arca fabricata eſt de lignis leuigatis, ſicut eccleſia de collectione fidelium animarum, ſicut pereũte mundo pauci ſaluantur per aquam, ſic ad comparationẽ pereũtium paruus eſt electorum numerus, quia anguſta eſt via, quæ ducit ad vitam, & pauci ſunt, qui inueniunt eam.

a *Quo*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Melius eſt enim. *Et iungatur ſic litera.*

2 Benefacientes. *fide per dilectionem operante.*

3 Pati. *aduerſa quæcunque.*

4 Si volun. dei ve. *pro fidelium probatione.*

5 Quam maleſa. *ideſt indebite reſiſtentes.*

6 Et quia Chriſtus. *Hic ad propoſitum inducit exẽplum de Chriſto, in quo non potuit poni exemplum quantum ad primam fidei conditionẽ. ſ. eius confirmationem in corde credentis, nam in eo non fuit fides, ſed clara viſio ab inſtanti conceptionis. ſed quantum ad fidei deriuationẽ in alijs, & ſuſſerentiam aduerſorũ propter eius veritatẽ, ponit exẽplũ de Chriſto, & primo quãtum ad vltimam, vt continuet ſe litera immediate præcedenti, di.* Quia & Chri. ſemel pro peccatis.

7 Mortuus eſt. *q.d. dedit nobis exemplum in hoc. Et dicit ſemel, quia reſurrexit ad vitam immortalem, & quia vna mors eius ſufficit ad omnia peccata delenda.*

8 Iuſtus pro iniuſtis. *vt ipſos iuſtificaret. ideo ſubditur.*

9 Et n. offer. deo. mor. q. ca. *i. inſenſibiles factos ad deſideria carnis.* 10 Viuifica. au. ſpiritu. *ideſt ſenſibiles, & mobiles factos ad ſequendum inſtinctum ſpiritusſancti.*

11 In quo. *Hic conſequenter ponit exemplum de alia conditione, ſ. de deriuatione fidei, & prædicatione. & primo ponit exẽplũ, ſecundo infert corollariũ, ibi,* Quod, & vos. *Circa primũ ſciendum, quòd prædicatio Noe vocando ad pænitẽtiã peccatores ſui temporis ne perirẽt in diluuio, fuit figura ꝓdicationis Chriſti per ſe, & diſcipulos vſque ad finẽ mundi, vocando peccatores ad pænitentiã, ne pereant in iudicio finali. propter quod de hoc ponit exẽplum per locum a minori faciens argumentum, quia ſi illos vocauit ad pænitentiam, multo fortius vocauit, & vocabit alios, & hoc eſt, quod dicitur.* In quo. *i. ad figurandũ peccatorũ mortificationẽ in carne, & viuificationẽ in ſpiritu modo dicto.* 12 Et his, qui in car. e. *ligati conſuetudine peccandi. ſecundum illud Pro. 5. d.* Iniquitates ſuæ capiunt impium, & funibus peccatorum ſuorum conſtringetur, *quod erat tempore Noe, ſecũdum quod dicitur Gen. 6. b.* Omnis caro corruperat viam ſuã.

13 Spiritu ve. præ. *ſ. per Noe, cui inſpirauit facere arcã, & prædicare pænitentiã, licet enim non fuerat adhuc humanitas Chriſti, ſuppoſitum eſt æternum. Heb. 13. b.* Ieſus Chri. heri, & hodie, ipſe & in ſecu. 14 Qui incre. fue. aliquan. *ipſi deo loquenti per Noe, quia non credebant, quòd diluuium deberet inundare.*

15 Quando expe. dei pa. *peccatores ad pænitẽtiam. cxx. annis ſecundum, quod dicitur Gene. 6. a.* Eruntque dies illius cxx. annorum. 16 Cum fabri. ar. *per Noe, & filios eius.*

17 In qua pau. i, octo ani. *ſcilicet Noe, & tres filii eius, & vxores eorum, Gen. 7.*

18 Saluæ factæ ſunt per aquam. *inquantũ eleuauit arcã in ſublime a terra, Gen. 7. Iſto modo exponit gloſſa, & doctores cõmuniter paſſum iſtũ. Sed quia hæc expoſitio accipit myſtice carcerem pro conſuetudine peccandi, iõ aliter poteſt dici abſque præiudicio tamen, ꝙ accipitur carcer pro limbo inferni, in quo detinebantur patres antiqui, exponendo,* In quo. *ſ. vt plures offerret deo patri.* Et his, qui in c. *i. in limbo.* Spiritu ve. *quia in anima deſcẽdit ad detentos in limbo corpore iacẽte in ſepulchro.* Prædicauit. *quia tũc eis myſterium ſuæ incarnationis, & redẽptionis impletũ eſſe declarauit, inter quos erãt qui, qui perierãt in diluuio corporaliter, & põt dici probabiliter, q*

videt

A * Auguſti. Noe cum ſuis per aquam & lignum liberatur, ſic & familia Chriſti per baptiſmum, & paſſionem crucis. Præter arcã, omnis caro, quã terra ſuſtentabat conſumpta eſt, ſic præter Eccleſiæ ſocietatẽ aqua baptiſmi, quãuis eadem ſit, non ſolũ non valet ad ſalutẽ, ſed valet potius ad perniciem. Per aquam, & arcam Noe cũ ſuis ſublime ſublatus eſt ſic familia Chriſti per baptiſmũ, & paſſionem, conuerſationẽ habet in cælis, & ſedet cum Chriſto in cæleſtibus. Pauci admodum, id eſt, octo homines ſaluati ſunt in arca, alijs innumeris pereuntibus, ſic valde pauci per crucem, baptiſmum, vitamque Chriſtianis dignam ad vitam æternã perueniunt. Omne genus animalium etiam immundorum erat in arca, ſicut in Eccleſiæ ſacramentis, & boni, & mali verſant, &c.

1. cont. Fauſt. li. 14. c. 16. &c.

a † Quòd, & vos nunc ſimilis formæ ſaluos facit baptiſma, nõ 1
b a ¶ Non ſufficit habere baptizando bonam conſcientiam niſi ad interrogationem eccleſiæ fidem ſuam oſtendat. 2
carnis depoſitio ſordium, ſed conſcientiæ bonæ interroga- 3 4
a ¶ Et hoc per reſurrectionem, vt ſicut Chriſtus ſurrexit a mortuis per gloriam patris ita, & nos purgati a vitiis per aquam regenerationis in nouitate vitæ ambulemus.
tio in deum, per reſurrectionem Ieſu Chriſti a mortuis, qui 5
a ¶ Qui poteſt, quia eſt in d. &c. 6
c eſt in dextera dei, deglutiens mortem, vt vitæ æternæ hære- 7
a ¶ Et poſt deſtructam mortem. b ¶ Angeli primus.
d des efficeremur, profectus in cælum, ſubiectis ſibi angelis, & 8
e a ¶ Poteſtates ſecundus. b ¶ Virtutes tertius ordo.
poteſtatibus, & virtutibus.

a Quod & v. nunc ſi. f. Baptiſma facit ſaluos, baptiſma dico ſimilis formæ, id eſt per omnia aſſimilatum illi arcæ, quia quicquid ibi carnaliter, hic ſpiritualiter geritur.

Quod aqua diluuij nullos ſaluauit extra arcam poſitos, ſed occidit, ſignificabat omnem hæreticum, licet habẽtem baptiſmi ſacramentum, non alijs, ſed ipſis aquis ad inferna mergendum, quibus arca ſublevatur ad cœlum.

Beda b Non car. de. ſor. Non dico illũ baptiſma ſaluare, vbi tantũ eſt depoſitio ſordiũ carnis, i. vbi caro tantũ abluitur exterius, quod hæretici habuerunt, ſed vbi eſt interrogatio puræ cõſciẽtiæ, i. vbi interrogatur, & exigitur a baptizato bona conſcientia baptizandi, quia tale baptiſma ſaluat. Illud occidit: Interrogatio facta, & tendens in deum, vt per bonam conſcientiam vnum efficiatur cum deo.

B

D *Aug. Quia viſibilia ſacramenta pietatis ineſſe poſſunt & impijs, ſicut habuiſſe baptiſma Simonẽ magũ legimus, ſunt tales quales apoſtolus ait. *Habentes formam pietatis, virtutem autem eius abnegantes.* Virtus autem pietatis eſt finis præcepti, *charitas de corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta.* Vnde Apoſt. Petrus cum de ſacramento arcæ, in qua Noe domus a diluuio liberata eſt, loqueretur, *Sic, & vos,* inquit, *ſimili forma baptiſma ſaluos facit.* Et ne ſibi ſufficere putarent viſibile ſacramẽtum, per quod habebant formam pietatis, & per malos mores perditè viuendo, virtutem eius abnegarent, continuo ſubijcit; *Non carnis depoſitio ſordium, ſed conſcientiæ bonæ interrogatio in deum, per reſurrectionem, &c.*

Io. 19. cont. Fauſt. c. 12. Act. 8. 1. Tim. 3. 1 Tim. 1.

c *Deglutiens mor.* Quod deglutimus, agimus vt in corporibus noſtris aſſumptũ nuſquã pareat. dominus ſic mortem funditus conſumpſit, vt nihil contra ſe valeret, & manente ſpecie veri corporis, abeſſet labes priſcæ fragilitatis. Quod etiam nobis promittitur. vnde addit, vt & nos vi. æter. h. effi. Beda

d *Profectus.* Sicut Chriſtus reſurgens aſcendit in cœlum, & ſedet ad dexteram dei, ſic etiam nobis per baptiſma viam ſalutis, & regni cœleſtis patriæ introitum ſignauit.

e *Subie. ſi. an.* Semper angelos ſubiectos fuiſſe filio Dei non dubitamus, ſed hic ideo ſubiectionis meminit, vt aſſumptam humanitatem, ita in reſurrectione ſublimatam monſtraret, quod omni angelicę dignitatis potentię pręferatur. Vnde, Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius. Beda E Pſal. 8. b.

NICOLAVS DE LYRA.

videntes diluuium increſcere, ſecundum quod prædixerat Noe, crediderũt multi, qui prius erant increduli, & pænituerunt, de peccatis ſuis, & ſic deſcenderunt ad limbũ cum patribus aliis. Si autem cõtra hoc dicatur, quod diluuiũ venit ſic ſubito, quod non potuerunt pænitere, ſecundum quod videtur Saluator dicere Luc. 17. *f.* Edebãt, & bibebãt, &c. & venit diluuiũ, & perdidit oẽs. *Dicendum, quod licet ſubito venerit in vallibus, & plana terra, non tñ ſic in montibus, quia aquæ in augmento ſuo poſuerunt. 40. dies. & 40. noctes, & ſic habitantes in locis arduis, videntes aquas increſcere, ſicut dixerat Noe, potuerunt pænitere. Et forte de aliis, ſicut de iſtis dicitur.* Qui incre. fue. ali. *ſ. ante inũdationẽ diluuii, ſed tũc crediderũt, vt dictũ eſt. Cætera exponãtur, ſicut prius.*

1 Quod & v. *Hic ex prædictis infert corollarium. dixerat. n. paucos per aquam fuiſſe ſaluatos in diluuio, inquantum arca eleuauit eos a terra. Ideo dicit, quod ſimili modo aqua baptiſmalis ſaluat ſpiritualiter, per gratiam ibidem datam eleuat mentes a terrenis deſideriis ad petendum cæleſtia, & hoc eſt, quod dicit.* Quod & vos nunc ſimilis formæ ſal. fa. *ſpiritualiter. Iungatur ſic litera.*

2 Baptiſ. ſi. for. *i. modo ſimili, tũ quia pauci ſaluãtur per baptiſmũ reſpectu non ſaluatorũ, tum quia eleuat a terrenis ad ſuperiora modo dicto, ſicut aqua diluuii ſaluauit Noe, & qui cum eo erant corporaliter, eos eleuando ad ſuperiora.*

3 Non c. de. ſ. *q. d. virtus baptiſmi non eſt ſolum in lotiõne corporis, ſed principaliter in lotione mentis, ideo ſubditur.*

4 Sed con. b. inter. *Nam a baptizando quæritur. Credis in deũ, & reſpondet. Credo, per ſe, ſi eſt adultus, vel per patrinos ſi eſt paruulus. Fides autem charitate formata facit conſcientiam bonam in deum tendentem. & ideo coniungitur cum eo, quod prædicitur,* Conſci. b. *ſupple tendentis in deum.*

5 Per re. Ie. Chri. *per quem habemus introitum ad cæleſtia ſecundum, quòd dicitur in collecta Paſchæ: Deus qui hodierna die per vnigenitum tuum æternitatis nobis aditum deuicta morte reſeraſti, & cæte.*

6 Qui eſt in dex. d. *per ſuam aſcenſionem, Mar. vl. d.* Aſſumptus eſt in cælum, & ſedet a dextris dei.

7 Deglutiens m. *quia reſurrexit ad vitam immortalem, & quia abſtulit a nobis mortem culpæ.*

8 Subie. ſi. *Hic angelorum tres ordines exprimuntur. vnus de inferiori Hierarchia, cum dicitur.* Angelis, *& duo de media, ibi.* Et poteſtatibus, & virtutibus. *& per hos omnes alii intelliguntur quibus homo Chriſtus præficitur.*

CAP. IIII.

a *Chriſto igitur paſſo. &c.* Poſtquam exemplum dominicæ reſurrectionis, & noſtrę ablutionis de arcę, & diluuij ſacramento aſtruxit redit ad hoc, quod incęperat, vt imitãtes Saluatorem inter bona, quæ agimus patienter malorum nequitiã toleremus. Quiſquis iuſtorum martyrio corpus ſubijcit, nihil in mũdo habens vbi peccet, hoc tãtũ deſiderare cogitur, vt finito certamine percipiat coronã vitæ. Taliũ mẽtes cupit Petrus ſemper imitari cum propoſito dominicæ paſſionis exẽplo. Nos eadem cogitatione contra nequitiã prauorum, contra oblectamenta vitiorum præcipit armari, volens intelligi, quòd etiam nos in pace eccleſiæ quieſcentes, ſi habitum patientis induimus facile iuuante deo lapſus vitamus peccatorum.

C F

CAP. IIII.

¶ Quia deglutiuit, quia hæredes erimus.
a ¶ Non in deitate. b ¶ Sicut ipſe ſponte, & nos ſponte, ſicut tolerauit omnia, & nos toleremus, vnde venit vtilitas. 1
a Chriſto igitur paſſo in carne, & vos eadem cogita- 2 3
b tione † armamini, quia qui paſſus eſt in carne deſijt a peccatis, vt 4
a ¶ Confirmando ſe in bonis operibus. 5
non iã deſideriis hominũ, ſed volũtati dei, quod reliquũ eſt 6

b *Quia qui paſſus.* Qui timore iudiciorũ cæleſtium carnales in

NICOLAVS DE LYRA. CAP. IIII.

Chriſto igit. paſ. *Hic beatus Petrus ordinauit fideles reſpectu ſui & ſecundo reuertitur ad ordinandum eos reſpectu proximi ibi,* Ante omnia. *Talis enim reuerſio maxime fit in moralibus propter connexionẽ virtutũ. vnde & Philoſophus. 1. Ethico. tractat de felicitate, & iterũ redit ad tractandũ de ea in fine libri. Reſpectu vero ſui bene ſe habet homo, quãdo caro ſubditur ſpiritui. hoc autem fit per macerationẽ, & concupiſcentiarum repreſſionem, & per diuinæ punitionis appropinquationem, quæ ponitur ibi,* Omniũ finis. *Cir. primũ dicit*

1 Chriſto igi. paſ. & vos ea. co. a. *quia talis cogitatio inducit ad macerationẽ carnis, & repreſſionẽ cõcupiſcentiæ carnalis. idẽo ſubditur.*

2 Quia qui paſ. eſt in. c. *id eſt redegit carnem ſuam in obedientiã animæ.* 3 Deſijt a p. *carnalibus.* 4 Vt n. iam. *id eſt voluptatibus carnis quas cõmuniter deſiderant homines.* 5 Sed v. d. *Iungatur ſic litera, Sed voluntati dei viuat, ei obediendo.*

6 Quod reli. eſt in carne vi. *i. reſiduum præſentis vitæ.*

1 Sufficit

in mente con cupiſcētias extinguit, iā ſimilis Chriſto crucifi
A xo, quaſi mortuus exiſtens peccatis, dei tantū ſeruitio viuit.
a *Blaſphemantes.* Et ſi blaſphemant vos ſegregatos a perfidia ſua, tamen in conuerſatione veſtra opera iuſtitiæ & pietatis videntes mirantur, & fidem quodammodo venerantur.

tradidit ſpiritum.
D ✲ Epiphanius. Chriſtus venit, vt ijs quidem, qui olim ipſum cognouerūt, & ab ipſius deitate nō aberrauerunt, verū propter errores in inferno detēti ſunt, indulgentiā largiretur, his quidē, qui adhuc in mundo ſunt per pœnitentiā, q̄ vero in inferno, p̄ miſericordiam, & ſalutem.

Beda. † Sat enim eſt nobis, quod anteacto vitæ tempore voluntatem Gentiū patrauerunt, cum verſaremur in laſciuiis, vinolentiis, &c.

b *Propter hoc enim & mortuis euangelizatum eſt.* Tāta cura eſt deo nos mortificari carne, viuificari ſpiritu, vt his quoque, q̄ maioribus criminibus inuoluti, inter mortuos erāt numerandi, verbum fidei euangelizare præceperit, vt iudicentur quidem, i. condēnentur a ſeipſis ſecundū homines, i. ſecundū hoc, quòd ad mortē peccatorum vixerūt in carne, i. in carnalibus deſiderijs, & abiectis vitijs viuant in ſpiritu, i. ſpiritualiter iuxta voluntatē dei,

† De con. diſt. 2. c. omnia in ſpe.

a ¶ Vere iam ceſſat a peccatis, quia conſiderata immanitate ſceleris, ſufficit impendiſſe præteritū tempus.
in carne viuat temporis. † Sufficit enim præteritum tempus 1
a ¶ Secundum. b ¶ Ita conſummandam, quod ſicut Gentes ambulauerunt de vitio in vitium, non ſtabiles in vno vitio.
ad voluntatem Gentium conſummandam, his qui ambula- 2
uerunt in luxurijs, deſiderijs, vinolentiis, comeſſationibus, 3 4
potationibus, ebrietatibus, & illicitis idolorum cultibus. † In 5 6
a ¶ Quia carnem crucifixiſtis cum vitiis & concupiſcentiis.
quo admirantur non concurrentibus vobis in eandem lu- 7 8
a ¶ In quam prius currebatis.
b ¶ Ideo minus curate ſi benefacientes blaſphemamini a reprobis, quia etſi vos tacetis, non tacebit vltus iudex, qui & illis blaſphemia, & vobis patientiæ præmia reddet. 9 10
a xuriæ confuſionem, blaſphemantes, † qui reddent ratio- 11
b nem ei, qui paratus eſt iudicare viuos, & mortuos. Pro- 12 13
a ¶ Ideo non debetis curare, quia.
pter hoc enim, & mortuis euangelizatum eſt: Vt iudi- 14 15
centur quidem ſecundum homines in carne, viuant 16
c autem ſecundum Deum in ſpiritu. Omnium autem 17

✲ Idem. Ex Athanaſio. Corpus erat in monumento poſitū quando ipſe iuit ad prædicādum etiam ſpiritibus in carcere velut Petrus dixit, id quod maxime oſtendit demētiam eorū, qui dicunt in oſſi, & carnem mutatū eſſe Verbum. Si enim hoc eſſet, non fuiſſet opus monumēto, ipſum enim iuiſſet p̄ ſeipſum corpus ad prædicandum ſpiritibus in inferno.

✲ Athanaſius. In morte Chriſti corpore non vltra ſepulchrum delato, anima ad inferos penetrauit, locis ingēti interuallo diſcriminatis, vt animarum quas infernus tenebat, vincula, ſua anima diſrumperet, &c.

vel iudicentur ſecundum homines, ideſt ſecundum rationē quam deus dedit hominibus, vt ratio ipſorum damnet ma-
B la in impijs.

✲ Oecumenius. Ordo talis eſt. Hi qui vos calumniantur reddent rationem ei, qui oēs iudicat viuos ac mortuos. Nā iudicātur, & mortui, quod manifeſtū eſt ex aduentu dñi ad inferos. Quum.n. eo quoque veniſſet, prædicauit, ſicut & ijs qui in terra viuebant, non quidē ſermone, ſed opere. Et quēadmodum in mundū aduenīens, ijs qui parati erāt, vt ipſum cognoſcerent ad iuſtificationē venit, ignorare aūt cupientibus, ad condemnationē, ita & his, qui apud inferos erāt. Nā his, qui ſecundū carnem humano more vixerāt, ad iudiciū aduenit, illis vero, qui ſecundum ſpiritum vixerant, ad gloriā, & ſalutem. Itaque, & viuorum, & mortuorum iudex merito dici poteſt. Itaque quod dicitur, *Vt iudicentur carne*, ita accipiendum eſt, quod cum acceſſiſſet dñs ad eos, qui apud inferos erant, illi qui in mundo carnaliter vixerant, condēnati ſunt, qui vero ſpiritualiter, reminiſcēdo cum domino, aut per ſpem bonam vixerūt. Porro, *iudicentur, ac uiuant*, dictum eſt, ſumendo tempus pro tempore, nempe futurum pro præterito, quod frequens eſt in ſacra ſcriptura.

Libro de recta fi. ad Theodo. imperat.

✲ Cyril. Alex. Anima Chriſti vnionem ad verbum ſortita deſcendit quidem in infernum, diuina autem virtute, & poteſtate vtens, etiam ſpiritibus, qui illic erant apparuit, dicēs illis: Egredimini, & his, qui in tenebris: Reuelamini. Et tale quiddam etiam Petrus dixiſſe videtur de verbo dei, & anima ipſius ſecundum diſpenſatiuam vnionem. Neque enim nuda, & per ſe deitas vnigeniti deſcendit in infernum, & prædicauit ijs, qui illic ſpiritibus, ſed neque admittimus, qđ ipſa in animæ ſpeciem transformata ſit, ſed quemadmo-
C dum cum ijs, qui adhuc in carne, conuerſatus eſt cum carne, ita & animabus in inferno prędicauit, animam habens ſibi vnitam, in qua fuit.

In cap. 19. Io.

* Idem. Cū tempus iam eſſet, vt etiam ſpiritibus apud inferos prędicaret, (venit.n. vt tam viuorum, quam mortuorū dominaretur) mortē pro nobis ſuſcepit, cū inclinato capite tradidit

✲ Clemens Ale. Prędicauit dominus ijs quoque, qui erāt apud inferos. Dicit quidem certe ſcriptura. *Dicit infernus perditioni: Eius ſpeciem non uidimus, eius autem uocem audiuimus.* Nō locus vtique voce accepta, dicit ea, ſed ij, qui ſunt collocati apud inferos, &c. Operatur aūt exiſtimo, Seruator, q̄nquidē eius eſt opus ſeruare, quod quidē certè fecit, vt qui eos, qui in ipſum voluerint credere, per prædicationē, vbicunque eſſent, traxerit ad ſalutē. Si ergo dominus nulla alia de cauſa deſcendit ad inferos, quam vt annunciaret euangelium, ſicut deſcēdit, vt annūciaret omnibus, aut ſolis Hebræis? &c.

E ✲ Aug. Fuiſſe Chriſtum apud inferos, & in eorum doloribus conſtitutis hoc beneficium pręſtitiſſe non dubito, vt ab eiſdem doloribus ſaluos faceret.

* Ambro. Chriſtus triumphato diabolo, deſcendit in cor terræ, vt oſtenſio eius prædicatio eſſet mortuorum, vt quotquot cupidi eius eſſent liberarentur.

*Hilarius. Scit Dauid exhortationem hanc ſanctos quieſcentes in inferno deſiderare, ſcit teſtante Apoſtolo Petro, deſcendente in inferna domino, etiam his, qui in carcere erant, & increduli quondam fuerant in diebus Noe, exhortationem prædicatam fuiſſe.

* Irenæus. Ea propter dominum in ea, quæ ſunt ſub terra deſcendiſſe, euangelizantem, & illis aduētum ſuum, remiſſionem peccatorum exiſtentem his, qui credunt in eū. Crediderunt autem in eum omnes, qui ſperabant in eum, ideſt, qui aduentum eius prænunciauerunt, & diſpoſitionibus eius ſeruierunt iuſti, & prophetæ, & patriarchæ, quibus ſimiliter vt nobis remiſit peccata, &c.

c *Omnium.* Quia dixerat in iudicio iudicādos viuos, & mortuos, ne quis blandiretur ſibi de longinquitate futuri iudicii, conſulte admonet, quia etſi incertus aduentus eſt extremi diſcriminis, tamen certum eſt omnibus, quòd in hac vita diu ſubſiſtere nequimus.

a *Vigilate*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sufficit enim præ.tem. *i. debet pœnitenti ſufficere, q̄ præterito tempore vixit carnaliter, quam vitam Gentes volunt communiter, & appetunt. Et per hoc, quod dicit.* Sufficit. *non intelligenda eſt approbatio vitæ præteritę, ſed magis reprobatio. Poteſt etiam aliter exponi, vt hæc litera. Sufficit enim præteritum tempus, iungatur cum eo, quod ſubditur.* 2 Ad voluntatem Gentium conſummandam. *Quoniam aliqui ſe laxant ad peccata carnalia per aliorum monita.*

3 Qui ambulauerunt in luxurijs. *quantum ad actum exteriorē.*

4 Deſiderijs. *quantum ad affectum interiorem. Conſequenter tangit vitium gulæ, quod eſt incitamentum luxuriæ, di.*

5 Vinolentijs. *per exceſſum in vino.*

6 Comeſſationibus. *in cibo.*

7 Potationi. *inebriatiuis quibuſcunque, quarum aliquæ ſunt aliæ a vini potatione.*

8 Et il.id.c. *qui cultus frequenter oriuntur ex prædictis. Exo. 32. b.* Sedit populus manducare, & bibere, & ſurrexerunt ludere. *ideſt idololatrare.*

9 In q.ad. *infideles, & luxurioſi.*

10 Non c.n.in eā.lu.c. *quia non concomitamini amplius eos in prædictis vitiis.* 11 Blaſ. *Chriſtum in quem creditis.*

12 Qui re.ratio. *in iudicio finali.*

13 Prop.h.e.& m. *ideſt, in fidelibus, ſecundum illud Matt. Dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos.*

14 Euange.eſt vt iu. *ideſt, vt credentes condemnentur.*

15 Se.h.in c. *ab hominibus carnaliter viuentibus.*

16 Vi.autem ſe.D. *Ex conuerſione enim ad fidē iſta duo conſequūtur, ſed primū occaſionaliter, ſecundum autem ex intentione euangelizantium fidem.* 17 Omnium au. *Hic ponitur ſecundum repreſſiuum carnalium vitiorum, cum dicitur.* Omnium a.f.a. *Quia de die iudicii nemo ſcit. Propter quod eſt cogitanda tanquam ſemper propinqua, & talis cogitatio reprimit carnalia vitia, ideo ſubditur.*

1 Eſtote

a finis appropinquabit. Eſtote itaque † prudentes, & vigi- 1
a ¶Non deficientes a fide.
a ¶Et ut intelligatis modum orandi, & impetrare poſſitis, quod oraueritis, habete charitatem inter uos, non propter ueſtra exteriora, ſed in uobiſipſis uoſipſi ſitis cauſa dilectionis. 2
late in orationibus. Ante omnia autem mutuam in vobiſ- 3
a ¶Cum per alias uirtutes culpæ diluuntur, maxime per charitatem, per quam proximis debita dimittuntur, ut a deo nobis noſtra dimittantur.
b metipſis charitatem † continuam habentes, † quia charitas 4
c operit multitudinem peccatorum. † Hoſpitales inuicem, ſi- 5
a ¶A Deo gratis.
ne murmuratione. Vnuſquiſque, ſicut accepit gratiam in al- 6
a ¶Quodlibet donum ſpiritusſancti ad ſeruiendum aliis, tam ſecularibus, quam ſpiritualibus. 7
terutrum illam adminiſtrantes, ſicut boni diſpenſatores 8
a ¶Formatæ ſecundum deſiderium uniuſcuiuſque, ſicut in manna ſapiebat ſecundum cibos quos uolebat.
d multiformis gratiæ Dei. Si quis loquitur, † quaſi ſermones 9
a ¶Vel eleemoſynam, uel aliquod bonum opus, humiliter impendat, quia nihil habet a ſeipſo, quod impendat, ſed a ſolo deo. 10
11
e Dei. Si quis miniſtrat, tanquam ex virtute, quam adminiſtrat 12
¶Actibus ueſtris.
¶Adiutorem, & mediatorem. 13
Deus, vt in omnibus honorificetur Deus, per Ieſum Chriſtũ 14
¶Fama. ¶Poteſtas. 15
a ¶Hæc bona facite, & pro nulla tribulatione ceſſare.
f cui eſt gloria, & imperiũ in ſecula ſeculorũ, amẽ. Chariſſimi, 16
a ¶Ab amore dei ne æſtuetis deficientes a fide.
¶Vel, mirari.
nolite peregrinari in feruore, qui ad tẽtationẽ vobis ſit, qua 17
¶Repræſentando.
ſi noui aliquid vobis contingat. Sed communicãtes Chriſti 18
a ¶Quando omne uelamen auferetur. b ¶Alio. 19
paſſionibus gaudete, vt & in reuelatione gloriæ eius gaudea- 20
¶Corpore. ¶Quia. 21
¶Permanentes. 22
g tis exultãtes. Si † exprobramini in nomine Chriſti, beati eritis 23
24
25

A a *Vigilate in or.* Ne animus aliquid cogitet præter id ſolum quod precatur. Cum ad orãdum ſtamus omnis carnalis cogitatio abſiſtat, intentio cordis ſincera deum non ſono vocis, ſed ſenſu animi oret.

eda b *Charitatem conti. haben.* Qui per charitatem proximũ monet, increpat, caſtigat, per charitatem operit multitudinẽ peccatorum, *quia qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ ſuæ ſaluabit animam eius a morte, & operit multitudinem peccatorum.* Iac.5.d

c *Quia char. op.* Ex fragilitate carnis nõ ſemper orationi, & hoſpitalitati, vel aliis virtutib. inſiſtere poſſumus, quas p officiũ corporis, & opportuna tempora fieri neceſſe eſt. Ipſa autẽ charitas cuius inſtinctu hęc foris aguntur, quæ interiori homini præſidet, ſẽper ibidem haberi, quamuis in publicũ non ſemper oſtendi poteſt. B

d *Si quis lo.* Si quis habet ſcientiam loquendi, non ſibi, ſed deo imputet. timeat ne præter voluntatẽ dei, vel auctoritatẽ ſanctarum ſcripturarum, vel pręter vtilitatem fratrem doceat, nec quod dicẽdum eſt taceat.

C e *Si quis mi.* Cum omnia bene, & ſecundum voluntatem eius feceritis, non veſtris meritis, ſed gratiæ eius attribuatis vt alij videntes veſtra bona opera, glorificent patrem veſtrum, qui in cælis eſt.

f *Cha. co.* Si patimini feruorẽ tribulationum, quæ contra rationem inferuntur ad veſtrã probationẽ, & gloriã, non ideo putetis vos eſſe exules a membris Chriſti, & nolite mirari de illatis malis, vt per illa tentet vos deus, & probet, quia antiquum, & frequens eſt electos dei pro æterna ſalute in præſenti aduerſa pati. D

* Cyprianus. Ne quiſquam miretur nos aſſiduis perſecutionibus fatigari, & preſſuris augentibus frequenter vrgeri, quando hæc futura in nouiſſimis temporibus dominus ante prædixerit, & militiam noſtram magiſterio, & hortamẽto ſui ſermonis inſtruxerit. Petrus quoque Apoſtolus eius docuerit, ideo perſecutiones fieri, vt probemur, & vt dilectioni dei, iuſtorum pręcedentium exẽplo, nos etiã morte, & paſſionib⁹ copulemur. Poſuit enim in epiſtola ſua dicens: Chariſſimi, nolite mirari ardorem accidentem vobis, qui ad tentationem veſtram fit, nec excidatis tanquam nouum vobis contingat. (Epiſt. 56 quæ eſt ad Thibaritan.) († ſobrii.) († 22.q.4 c. quæ ſacramento & 23.q.7.c. quẽ admodum. De pœ. diſt.3. c intantum. De bapt. & ei⁹ eſſe. c. maiores eccleſiæ) E († 1.q.3.c. non ſolum)

* Idem. Ad hoc preſſuras, & perſecutiones fieri, vt probemur, in Deuteronomio: *Tentat vos dominus veſter, etc.* Et apud Salomonem. *Vaſa figuli probat fornax, & homines iuſtos tentatio tribulationis.* Et Petr⁹ in epiſtola: Nolite mirari ardorem, &c. Timendas non eſſe iniurias, & pœnas perſecutionum, quia maior eſt dominus ad protegendum, quam diabolus ad impugnandum, Ioannes in epiſtola probat. *Maior eſt, qui in vobis eſt, quam qui in iſto mundo, & cætera.* F (Libro de exhortatione martyrũ, ca. 9. & 10.) (Deuteron. 13.) (Eccle. 27.)

g *Beati eritis, &c.* Qui patitur pro nomine Chriſti, beat⁹. nõ enim (1. Io. 4.)

NICOLAVS DE LYRA.

1 Eſtote itaque pru. *ideſt vobis prouidentes, vt appareatis mũdi.*
2 Et vigi. in ora. *vt deus vos dirigat, ſine cuius directione non poteſtis viuere munde.*
3 Ante omnia. *Hic conſequenter reuertitur ad ordinãdum fideles reſpectu proximi, & primo in communicatione bonorum, ſecundo in perpeſſione malorum, ibi.* Chariſſimi. *Circa primum dicit.* Ante omnia, &c. in vo. cha. *quia charitas excellentior eſt cæteris virtutibus.* 1. *Cor.* 13. *d.* Maior autem horum eſt charitas. *ideo ſubditur.*
4 Quia cha. ope. m. p. *ne videantur tanquã diuino iudicio punienda. Sed quia charitas debet oſtendi in opere, aliter non eſſet vera, ſecũdum quod dicit Greg. home. 20. Amor dei nunquam eſt ocioſus, operatur. n. magna ſi eſt, ſi aũt operari renuit, amor non eſt, ideo ſubditur.*
5 Hoſpitales inui. ſine murmur. *i. ſine expenſis hoſpitum.*
6 Vnuſquiſque, ſicut ac. gra. *a domino liberaliter.*
7 In alterutrum illam admi. *aliis communicando gratis, & benigne.* 8 Sicut boni diſpenſa. *domino veſtro conformes, quia dat gratis, & liberaliter.*
9 Multiformis gratiæ dei. *Videtur. n. hic beatus Petrus loqui de gratia gratis data, quæ datur ad vtilitatem eccleſiæ dei, & hæc eſt multiformis, ſicut dicit apoſtolus, 1. ad Cor. 12.* Alij quidẽ per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ, alij ſermo ſcientiæ, &c. *in fine cõcludit.* Hęc autẽ omnia operatur vnus atque idem ſpiritus, diuidens ſingulis prout vult. *Sed quia in vſu talis gratiæ requiritur intentio recta. ideo ſubditur.*
10 Si quis loquitur. *exhortationis verba.*
11 Quaſi ſermones dei. *ideſt totum bonum attribuat deo, & nõ ſibi.* 12 Si quis miniſtrat. *egentibus temporalia bona.*
13 Tanquam ex virtute, quam adminiſtrat. *id eſt, attribuat hoc deo, qui dedit ſibi voluntatem, & facultatem hoc faciendi. ideo ſubditur.*
14 Vt in omnibus honorificetur deus. 1. *Cor.* 10, *g.* Omnia in gloria dei facite.
15 Per Ieſum Chri. *qui eſt mediator dei, & hominum.*
16 Chariſſimi. *Hic ordinat fideles in perpeſſione mali pœnæ ab aduerſariis fidei. Vnde hic inuitat eos ad gloriam martyrii. Circa quod primo inducit ad confidentiam, ſecundo tollit erubeſcentiã, ibi.* Si exprobramini. *Circa primũ dicit.* Chariſſimi, noli. peregr. *i. a fide alienari.* 17 In feruore. *perſecutionis, ſic exponitur communiter. poteſt etiam aliter exponi magis literaliter ſic.* Nolite peregrin. *i. corpore elongari timore mortis imminentis.* In feruore. *perſecutionis, licet. n. licitum ſit fugere, tamen perfectius eſt remanere, niſi in caſu, vtpote quando perſecutio eſt perſonalis, & quando ex fuga apparet maius bonum eccleſiæ, propter quod fit elongatio ad tempus, & nõ timore mortis, ſicut Paulus fugit de Damaſco, & de Ieruſalẽ Act. 9.*
18 Qui ad tẽtationem vobis fit. *i. ad probationem fidei veſtræ.*
19 Quaſi noui aliquid vobis contingat. *ideſt nolite peregrinari dictis modis, quaſi perſecutio ad mortem ſit aliquid nouum, quia multi ante vos ſuſtinuerunt martyrium.*
20 Sed communicantes Chriſti paſ. *per tolerantiam martyrii* gaudete. *ſpiritu.*
21 Vt in re. gl. eius. *id eſt in aperta viſione ipſius, ad quam per martyrium peruenitur.*
22 Gaudeatis exultan. *æternaliter cum angelis.* 23 Si exprobramini. *Hic conſequenter tollit erubeſcentiam, & primo in verbis, dicens.* Si exprobramini. *per verba ignominioſa vobis illata.*
24 In nomine Chriſti. *ideſt, propter confeſſionem nominis eius.*
25 Beati eritis. *primo in ſpe.*

1 Quoniam

quoniam,† quod eſt honoris, gloriæ,& virtutis dei,& qui eſt 1
a ¶Chriſti. b ¶Qui corpore laboratis, ſpiritu requieſcitis. 2
c ¶Hic vbi nulla remuneratio expectatur,ſed forſitan initium eſt pœnæ.
a eius ſpiritus ſuper vos requieſcit. Nemo autem veſtrum pa- 3
b a ¶Tanquam maledicus patitur, qui paſſionis ſuæ tempore in ſui ſalutem iniuria perſecutoris effrenatur. 4
tiatur quaſi homicida, aut fur, aut † maledicus, aut alieno-
¶Patitur.
rum appetitor. Si autem, vt Chriſtianus, non erubeſcat, glo- 5
a ¶Vnde: Abſit gloriari, niſi in cruce domini noſtri,&c. ¶Q Chriſtiano. 6
c rificet autem Deum † in iſto nomine, quoniam tempus eſt 7
a ¶Vnde. Iuſtitia,& iudi. præpa. ſedis eius. b ¶Vel a. 8
c ¶ a fidelibus. ¶Ex quo cœpit eſſe domus dei.
d ¶Si primum fit iudicium a nobis ſi hic cruciat quos amat, ſi flagellat filios, quid debent ſperare ſerui nequiſſimi?
vt incipiat iudicium de domo Dei. Si autem primum a no- 9 10
d bis, quis finis eorum, qui non credunt euangelio Dei? Etſi 11
a ¶Qui verba Dei audit, ſuſcipit,& amplectitur, non conſcius ſibi alicuius mali. 12
b ¶Actuando, decertando cum magno certamine.
c ¶In Deum. Qui verbo Dei contradicit omnino extra deum.
d ¶In proximum. Qui etſi verba recipit, tamen ipſum contemnit, & membra eius affligit. e In fœtido loco.
iuſtus quidem vix ſaluabitur, impius, & peccator vbi pare- 13
bunt? Itaque,& hi, qui patiuntur ſecundum voluntatem dei, 14 15
e †fideli creatori commendent animas ſuas in benefactis. 16

A cum debetis credere, q. ſine remuneratione patiamini, ſicut illi, qui pro ſuis ſceleribus patiuntur,& inuiti puniuntur. Vel nemo erubeſcat pati pro nomine Chriſti, ſed erubeſcat cōmittere ſcelera, p quib. iuſte puniatur. Quod ſi patitur, vt Chriſtianus p fide,& cōfeſſione nominis Chriſti, nō erubeſcat, ſed potius glorificet deum, per manens in hoc nomine vt poſſit dici, bonus eſt dominus iſte, qui habet tam fideles ſeruos.

† gloria,& ſpiritus dei ſuper vos recreatur

a *Spi. c. ſuper vos re.* Quia requieſcent ſuper vos patientes, & in præſenti ex parte ad bene operandum & in futuro perfectè ad remunerandum. Quod eſt honoris, vt & in preſenti ſitis honorabiles in bonis operibus, & in futuro participes honoris Chriſti. Et quod eſt gloriæ, in præſenti pura conſcientia, in futuro ſine omni corruptione, tam in anima, quam in corpore. Et quod eſt virtutis, & in præſenti, & in futuro ſuper diabolum,& membra eius. Et vnde hæc omnia ſubiungit: Et requieſcet ſuper vos ſpiritusſanctus, qui eſt eius Chriſti. Ipſe enim pleniter accepit,& membris ſuis dedit, & in futuro maxime dabit.

† in parte hac

† vt fideli poſſeſſori

B

lib. 3. ad Quirinum. ca. 37.

b *Nemo veſtrum patiatur, &c.* * Cyprianus. Fidelem non oportere ob alia delicta, niſi ob nomen ſolū puniri, in epiſtola Petri ad Ponticos: *Nec quiſquam veſtrum tāquam fur, aut homicida patiatur, aut tanquam maleficus, aut curas alienas agens, ſed tanquam Chriſtianus.*

c *Quoniam tempus, &c.* Ideo patiendū eſt pro nomine Chriſti. quia cum nullū malū ſine pęna poſſit tranſiri, & deus ſit in vltimo malos iudicaturus, aſpere in pſenti flagellat,& corripit oēs quos vult recipere ad ſalutem. Vnde Salomon. *Fili accedens ad ſeruitutem dei, præpara cor tuum ad tentationē.* Duo ſūt iudicia eius, vnum occultum,& aliud manifeſtum. Occultū pœna qua nunc vnuſquiſque hō, aut exercetur ad purgationem, aut monetur ad conuerſionem, aut ſi contemnit vocātem, excęcatur ad condēnationem. Alterum manifeſtum, q venturus eſt iudicare viuos,& mortuos, & nunc eſt tempus vt eccleſia p exercitia ſeculi ad gloriā præparetur. Reprobi vero nūc *ducunt in bonis dies ſuos, & puncto ad inferna deſcendent.*

Eccle. 2. a

Iudicium dei duplex

Iob 21. b

* Oecumenius. Solicitos eos reddit ac terret, a deſidia ipſos repellens & vita remiſſa, ideoque ſubiūgit. Qđ ſi primū a nobis, qui ſumus domus dei, incipit rerum in vita peractarum indagatio. quē exiſtimare oportet finē eorū, qui nō crediderunt? Iudiciū nunc non intelligimus condēnationē, ſed indagationē, ſcrutationē, diſcuſſionem ad eligendum, quod melius eſt. Incipit aūt primum a domo dei, quoniam iuxta noſtrū magnum Baſiliū, naturaliter his, qui nobis familiariſſimi ſunt magis indignamur quū in nos peccauerit: deo autē non alij familiariores ſunt, quam fideles, qui complēt domum dei, ſiue Eccleſiā. Iudiciū autē hoc loco dicit afflictiones, quę ab impijs infliguntur fidelibus, quarum etiam inductionē prænunciabat dominus. *Tradent vos ad cōcilia, etc.* Deinde, quaſi conſolando eos ſubiungit. Si ergo nobis, qui adeo familiares ipſi ſumus nō parcit, cōſiderate quis ſit futurus finis impijs.

D

M

d *Etſi iuſtus, &c.* De prouerbijs aſſumptū eſt iuxta veterē editionem. In noſtra, quæ ſecundum Hebraicam veritatem, ita eſt. *Si iuſtus in terra recipit, quanto magis impius, & peccator.* ideſt, ſi tanta eſt fragilitas mortalis vitę, vt nec iuſti quidem, qui in cęlo coronādi ſunt, hanc ſine tribulationibus ppter innumerabilem vitiatæ naturæ labem trāſeunt, quanto magis his, qui cæleſtis gloriæ ſunt exortes certum damnationis ſuæ perpetuæ exitium ſpectat?

Aug. Quæritis cauſam quare iuſtus vix in dei iudicio ſaluus eſſe poſſit,& quare? niſi quia dei iuſtitiam tantam eſſe certū eſt, vt interdum, quæ videntur in hominibus noſtro iudicio eſſe iuſta, iudicio dei inueniuntur iniuſta, ſecundum illud: *Homo videt in facie, deus autem intuetur cor.*

Non eſt laborioſum deo liberare iuſtum: Sed vt oſtendatur, quòd merito fuerit damnata tota humana natura, non vult facile de tanto malo, nec ipſe deus liberare, propter qđ & peccata procliuia ſunt,& laborioſa iuſtitia, niſi amātibus: Sed charitas, quæ homines amantes facit, ex deo eſt.

e *Commendent animas ſuas, &c.* Et quia incipit iudicium a domo domini, & per multas tribulationes oportet ingredi in regnum dei, itaque hoc reſtat illis paſſuris, vt quando patiūtur ſecundum, quòd deus vult, ideſt, propter iuſtitiam, commendent animas ſuas deo, nil de ſe præſumentes, vt & hic ſecundum, quòd vult purget,& in futuro beatificet, quia fidelis eſt bona reddendo illis quos creauit. Patiuntur dico in benefactis, non propter peccata.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quoniā, quod eſt honoris, & glorię, & virtutis dei. *ita quod honor refertur ad opus virtuoſum gloria ad conſcientiæ bonum teſtimonium, virtus vero ad triumphum de diabolo habitum.*

2 Et qui eſt eius ſpiritus. *ideſt, ſpiritusſanctus, qui dicitur ſpiritus filii, ſicut & patris, nam ab vtroque procedit.*

3 Super vos requieſcit. *in vobis ſpiritualiter habitādo. Vel aliter.* Super vos requieſcit. *ſicut ſeſſor ſuper equum ducens eum ſecundum ſuum libitum, ſic ſpiritusſanctus inducit tales ſecundum ſuum inſtinctum, ad Roman. octauo c* Qui ſpiritu dei aguntur hi filii dei ſunt. *& per conſequens, quod eſt honoris, & gloriæ meritorium, & virtutis operatiuum habitat in eis.*

4 Nemo autē. *Hic ſecundo tollit erubeſcentiam in factis, dicens.* Nemo aūt veſtrum patiatur quaſi homicida. *Illi enim, qui patiuntur pro ſuis criminibus, rationabiliter erubeſcunt.*

5 Si autem, vt Chriſtianus. *ideſt, pro fide Chriſti patiatur, non pro crimine.*

6 Non eru. *quia hoc eſt opus virtuoſum, quod non eſt erubeſcibile, ſed magis honorabile. ideo ſubditur.*

7 Glorificet autem deū in iſto no. *i. quod non ſolum vocabitur Chriſtianus, ſed etiā fidelis Chriſti per martyrium. Martyr enim Græce, teſtis dicitur Latine.*

8 Quoniam tempus eſt, vt incipiat iudicium. *ideſt, condemnatio ad mortem.*

9 A domo dei. *ideſt, a fidelibus Chriſti. in primitiua enim eccleſia multi tranſibant per martyrium, ſicut prædixerat Saluator Ioa. 16. a. Venit hora, vt omnis, qui interficit vos arbitretur obſequium ſe præſtare deo.*

10 Si autem primum a no. *incipit talis condemnatio.*

11 Quis finis eorum, qui non cre. *quaſi dicat incomparabiliter durior, ſcilicet condemnatio ad mortem æternam.*

12 Et ſi iuſtus quidem vix ſaluabitur. *quia per multas tribulationes oportet eum ingredi regnum cælorum, Actu. 24.*

13 Impius,& peccator vbi parebunt. *quaſi dicat nuſquam. nam in inferni profundo abſconditi erunt, & ſic concludit propoſitum de iuſtis patientibus di.*

14 Itaque, & hi, qui pa. *martyrium.*

15 Secund. vo. dei. *qui ſic fieri ordinauit.*

16 Fideli c. com. animas ſuas in benefa. *& ſic ſecure eos conſeruat, & cum angelis glorioſe coronat.*

CAP

CAPVT V.

A a Senio. Cum. ſupra diſtincte monuiſſet liberos, & ſeruos, viros, & ipſas mulieres, poſt interpoſitam communẽ exhortationem hic alloquitur ſenes, & iuuenes.

* Oecumenius. Cum de animi modeſtia diſſerere proponat, quam etiam obiter tetigit, cum d. Benefaciendo, &c. et nunc ſeipſum vocãs ſympresbyterum, id eſt, ſimul, & vna preſbyterum. Per hoc autem ipſe, vel ætatem deſignat, vel epiſcopi honorem. Quod enim, & epiſcopi dicãtur presbyteri, nouit, & Actorũ liber. B Deinde volens, & eminentiam ſuam demonſtrare, & quòd modeſtiæ cauſa ſeipſum ſympresbyterũ, ſubiungit ſuam dignitatem. *Teſtis afflictionum Chriſti*. Hoc per iſta ſignificare volens. Si ego, qui taliũ viſionũ vobis interpres ſum, non dedignor meipſum appellare ſympresbyterum, neque vos, qui iuſti eſtis extollamini aduerſus eos, qui vobis ĩferiores ſunt. *Communicator gloriæ, quæ reuelanda eſt*. Vt demõſtret modeſtię animi excellentiam, quemadmodum, & Paulus dicit: Cum Chriſtus manifeſtatus fuerit, tũc & nos manifeſtabimur. (Coloſ. 3.)

b *Paſcite*. Sicut dominus Petro totius gregis curam habere iuſſit, ita Petrus ſequentibus eccleſiæ paſtoribus iure mandat, vt eum quiſque, qui ſecum eſt, gregem dei ſolicita gubernatione tutetur. (Beda)

c *Non coa*. Non prædicate euangelium pp inopiam tẽporalium rerum, vt de euãgelio viuere poſſitis, *ſed ſponte, ſecundum deum*, ſ. tantum intuitu ſupernæ mercedis. Non tantum propter inopiam vitandam nolite prædicare. Nullus queſtꝰ vos impellat, quia cuncta opera religionis debent eſſe volũtaria, ſicut in conſtructione tabernaculi, quæ præſentem eccleſiæ cõſtructionem ſignificat, omnis multitudo filiorum Iſrael mente deuota primitias domino ad faciendum opus tabernaculi, & ipſi artifices ſpõte ſe obtulerunt. D

d *Similiter adoleſcentes*. Poſtquam ſeniores quomodo præeſſent, docuit, etiã minores paternæ eorũ prouiſioni ad obediendum inſtruit. Nihilque aliud monet, niſi vt ſenibus quos prius inſtruxerat ſubditi ſint, & exempla eorum reſpiciant, & imitentur. Sed ne plati hoc audientes putarent ſubditis ſuis, & non ſibi humilitatis iura eſſe ſeruanda, continuo generaliter admonendo ſubdit. (Beda.) E

e *Omnes autem inuicem humilitatem inſinu.* & ſenes docendo & iuuenes ſubſequẽdo.

f *Humiliamini*. Quę ſit gratia, quam confert humilibus, ſubdit, vt quo magis humiliati fuerint propter ipſum tempore certaminis, eo glorioſius exaltentur tẽpore retributionis. (Beda.) Humilitatẽ dicimus, vel quando aliquis pro abluendis peccatis incipit ſalubriter atteri, vel quando ſpontanea mentis deuotione perfectiores deo, & hominibus humiliantur, vel quando contra perſecutores per patientiæ virtutem inuictꝰ animus armatur. Et ad omne genus humilitatis ſequitur congrua merces exaltationis. F

(Humilitatis genus triplex)

CAPVT V.

¶ Et quia oportet pati, & qui patiuntur animas commendant deo, igitur patimini, & laborate pro eo. a ¶ Senes ſunt obſecrandi.

a † Eniores ergo, qui in vobis ſunt obſe- 1

a ¶ Simili ætati conſauete. 2

b ¶ Quia præſens illo patiente aſtiti, pro nomine eius carcerem, & vincula pertuli, & quæ vidi de eo ſcripſi.

cro † conſenior, & teſtis Chriſti paſſio- 3

a ¶ Cum in ſancto monte cæleſtem gloriam vultus eius cum Iacobo, & Ioanne vidit, cuius etiam ſperat ſe participem fore ſiue cum reſurrectionis, & aſcenſionis eius potentiam cum aliis apoſtolis, qui aſtuerunt, vidit. 4

num, qui & eius, quæ in futuro reue- 5

a ¶ Inter vos, vel voſipſi, qui eſtis.

b landa eſt gloriæ † communicator: paſcite; † qui eſt in vobis 6 († quantum in vobis eſt.)

a ¶ Illis ſubditis de omnibus neceſſariis. ¶ Nihil prædicetis, niſi ſecundum deum.

c gregem dei, † prouidentes non coacte, ſed ſpontanee ſecun- 7 (- ſecundum Deum)

a ¶ Humilitatem, ſcilicet, quam ſubditos habere uultis, ipſi prius, & actu monſtretis, & animo intento ſeruetis. 8

dum deum, neque turpis lucri gratia, ſed voluntarie, neque 9

a ¶ Per vos informetur grex ad humilitatem. 10

vt dominantes in cleris, ſed forma facti gregis ex animo. Et 11 (-ex animo)

a ¶ Et inde hoc conſequemini præmium. b ¶ Qui prior humiliatus eſt. 12

cum apparuerit princeps paſtorum, percipietis immarceſſi- 13

¶ Scilicet ex animo. 14

d bilem coronam gloriæ. Similiter adoleſcentes ſubditi eſtote 15

¶ Et ſenes, & iuuenes debent humilitatem habere, quia deus ſuperbis, &c. 16

a ¶ Alus oſtendite uerbo, & exemplo. ¶ In ſinu ſemper habete. 17

e ſenioribus. † Omnes autem inuicem humilitatem inſinuate, 18

a ¶ Auctoritate Salomonis deterret a ſuperbia, quæ diabolum deiecit.

Sicut hominibus pœnitentibus.

f quia deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autẽ dat gratiã. † Hu- 19 (†Iaco. 4. c.)

a Qui hic eſtis in peregrinatione,

miliamini igitur ſub potenti manu dei, vt vos exaltet † in tẽ- († cum erit opportunum.)

Iudicii, Corporis, & animæ.

pore viſitationis, † omnem ſolicitudinem veſtrã proijcien- 20 († Luc. 12. c. Roman. 12. c.)

a Sicut anchoram in mari. b Ita proiicite, ut & uos collaboretis adiutrici gratię. Non intenti delectationibus ſeculi. 21

tẽs in eum, quoniam ipſi cura eſt de vobis. Sobrij eſtote, & 22

a Tanquam

NICOLAVS DE LYRA.

CAPVT V.

Seniores ergo, qui. *Poſtquam beatus Petrus informauit fideles generaliter, & ſeruos, & coniugatos ſpecialiter, & poſtea interpoſuit informationes aliquas in communi, hic informat ſpecialiter exiſtentes in ſtatu paſtorali, di.*

1 Seniores ergo. *Dicuntur autem ſeniores epiſcopi, presbyteri, & doctores. vnde 1. de anima. vbi tranſlatio noſtra habet.* Si ſenex haberet oculũ iuuenis, videret vtique, vt iuuenis. *antiqua habet.* Si preſbyter haberet oculum iuuenis, &c. *debent enim eſſe miniſtri eccleſiæ maturi moribus, & ætate.*

2 Obſecro. *humiliter, & charitatiue.*

3 Conſenior. *ideſt, conſimilis eis ætate, & officio.*

4 Et teſtis Chri. paſſionũ. *quas ego vidi. Vel aliter.* Teſtis Chriſti paſſionum. *quia pro eo fuit paratus ad martyrium in carcere Herodis. Actu. 12.*

5 Et eius, &c. communica. *id eſt, ad horam particeps factus viſionis gloriæ Chriſti in transfiguratione. vbi ſe tunc oſtendit Petro, Ioanni, & Iacobo in forma humanitatis glorioſa, in qua apparebit manifeſte in iudicio. Vel aliter.* Communicator. *ideſt, prædicator* gloriæ, *Chriſti, quæ reuelanda eſt in futuro modo prædicto. Conſequenter ponit formam ſuæ obſecrationis, dicens.*

6 Paſcite, qui in vobis eſt gregem dei. *ideſt, populum commiſſum veſtro regimini.*

7 Prouidentes. *populo de dei verbo, & euchariſtiæ ſacramento.*

8 Non coacte, ſed ſpon. *ideſt non amaro animo, ſed libero.*

9 Neque turpis lucri gratia. *ideſt propter quæſtum temporalem,*

10 Sed voluntarie. *propter honorem diuinum.*

11 Neque, vt dominantes in cle. *ideſt non eleuati per ſuperbiã ratione prælationis.*

12 Sed for. f. gre. *ly facti, eſt nominatiui caſus, & pluralis numeri ideſt tenentes debitam humilitatem ad ſubditorum informationem.*

13 Ex animo. *ita, vt humilitas ſit vera, & non ficta.*

14 Et c. ap. p. pa. *ſcilicet, Chriſtus in iudicio.*

15 Perci. immar. *ideſt, indefectibilem.*

16 Coronam glo. *in anima ſimul, & corpore.*

17 Simili. *Hic vltimo informat exiſtentes in ſtatu iuuenili, & primo de humilitate, quæ debet eſſe in iuuenibus, di.*

18 Omnes a. inui. hu. inſi. *ideſt, verbis, & operibus demonſtrate vt excitetis vos mutuo ad opera humilitatis.*

19 Quia deus ſu. re. *vt patet in eiectione angelorum ſuperbientiũ & in electione hominum humilium ad loca angelorum. propter quod concludit. Humiliamini, &c.*

20 Omnẽ ſolicitudinem veſtram proijcientes in eũ, quoniam ipſi cura eſt de vo. *non quod omittant facere, quod in ſe eſt, nam hoc eſſet tentare deum, ſed quod ipſi credant aſſequi omne bonũ per virtutem dei.*

21 Sobrij eſto. *Hic ſecundo informat eos de vigilantia, et ſobrietate, quæ ſunt multum neceſſariæ, dicens.* Sobrii eſtote. *in victu, & veſtitu,* 22 Et vigi. *ideſt diligenter a peccatis præcauete.*

1 Quia

a *Tanquam leo rugiens,&c.* Sicut rugitus leonis impedit au-
A res,ne alium ſonum excipiant, ſic diabolus fidelium men-
tes terrendo,& illicita ſuggerendo a via veritatis,ne vocem
Chriſti audiant, auertit.

a & vigilate, quia aduerſarius † veſter diabolus, tanquam leo
b rugiens circumit quærens quem deuoret, cui reſiſtite † for-
a Fides ſit quaſi murus.
c tes in fide[a], ſcientes eandem paſſionem ei, quæ in mundo
Quod ex vobis eſt facite. a Fidei ſpei, & aliarum.
eſt veſtræ fraternitati † fieri. Deus autem omnis gratiæ, qui
Dator. Exiſtentes, vt membra.
vocauit nos in æternam gloriam ſuam in Chriſto Ieſu mo-
a Illis virtutibus quas iam habetis ſuperaddet alias virtutes.
b Ad perferendas tribulationes.
c Membra timore, & errore diſſoluta in unitatem eccleſiæ reducet.
dicum paſſos, † perficiet[a], confirmabit[b], ſolidabitque[c]. ipſi
gloria, & imperium in ſecula ſeculorum, amen. Per Silua-
a Qui mihi neceſſarius erat, ſed cauſa veſtræ ſalutis eum dimiſi.
Vt cito poſſitis intelligere.
d num fidelem fratrem vobis,vt arbitror,breuiter ſcripſi, † ob-
ſecrans, & conteſtans hanc eſſe veram gratiam dei, in qua ſta
Quod ego dico uobis,dicunt & alii. a Euangeliſta a me baptizatus,a me doctus.
e tis. Salutat vos eccleſia, q̃ eſt in Babylone † collecta, & Mar[a]-

lib. de zelo,& liuore. 13 quæ.1.ca. nulli.

* Cyprianus. Excubandum eſt fratres dilectiſſimi, atque omnibus viribus elaborandum, vt inimico ſęuienti, & iacula ſua in omnes corporis partes,quibus vulnerari poſſumus,dirigenti, ſolicita & plena vigilantia repugnemus, ſecundum quod apoſtolus prę monet,dicens. *Sobrij eſtote, & vigilate,quia & cæte.*

† perfici.

In euange. de paſſ. & cruce domini.

* Athanaſius. Olim ſerpens decepe-rat Euam,& eius inuidia mors in orbē venit, nunc aũt conculcatur, & volēs decipere audit, *Vade retro Satana.* Olim aduerſarius noſter diabolus, vt leo circui-
B bat,ſitiens noſtram animam,nunc autem cum dracone cō-culcatur, ac deinceps breui dominus conteret Satanam ſub pedibus noſtris.

libr. 1. in Iob.

*Origenes. Circuit omnem terram non carnalibus veſtigijs,ſed circuitionibus iniquitatis, non terrenis greſſib⁹,ſed ſpiritualib. ſeductionib. Circuiſti terram,celerrime omnia,q̃ ſub cælo ſunt peragraſti,& omnia,quæ in aere ſunt peruolādo,cuncta quæ ſub cælo ſunt inſpiciendo, ſubito ab oriente ad occidentē tranſeundo,& a meridiano ad aquilonem peruolando,& ea, q̃ per quatuor terminos orbis in omnib. gentib.& prouincijs,& regionib.atque linguis fiunt, vel dicuntur,videns,& audiens,& ſciens,ea vero,quę in corde atque intra animũ tractantur neſciens,&c. Terrā circuis o diabole ad deſolandũ,ad extermināndũ. Et q̃ ſub cælo ſunt peragras, ad perturbandũ, & peruertendũ,& ad furorem concitādas atq; exacerbandas gentes aduerſus gentes, & regiones,&c.

Tractat. 10. in Ioan.

* Aug. Non ceſſat inimicus perſequi, & ſi non aperte ſæuit,inſidijs agit,inde dict⁹ eſt leo,& draco,leo propter apertam iram,draco propter occultas inſidias. Draco eiecit Adā de paradiſo, idem ipſe leo perſecutus eſt eccleſiam,dicente Petro: *Aduerſarius veſter diabolus,ſicut leo,&c.*

Cyprianus vbi ſupr.

b *Circumit.* Tanquā hoſtis obſidēs muros clauſos explorat, an ſit pars aliqua murorũ minus ſtabilis,cuius aditu ad interiora penetret. Offert oculis formas illicitas,& faciles volu-
C ptates, vt viſu deſtruat caſtitatē, aures p̃ canora, vt emolliat Chriſtianũ rigorē, linguā conuitio p̃uocat, manum iniurijs laceſſentib. ad cędē inſtigat, honores terrenos promittit,vt cæleſtes adimat. Et cum latenter non poteſt fallere,addit a-
D pertos terrores, In pace ſub dolus,in perſecutione violētus, contra quem animus debet tantum eſſe paratus ad reſiſtendum,quantum paratus eſt ille ad impugnandum.

c *Scientes.* Tanto maiorē habete fiduciam, quanto conſtat quia non vos ſoli tētamini, ſed ipſa paſſio, q̃ vos fatigat eſt eadem, & cōmunis noſtrę fraternitati,i. fraternæ eccleſiæ, q̃ eſt per totum mundum, & quia a cōſtitutione mundi ſemper paſſi ſunt iuſti, pudeat vos ſolos prę omnibus non poſſe pati.

d *Scripſi.* Vobis nō vt imperans,ſed obſecrans,& conteſtās auctoritate ſcripturarum hanc eſſe verā gratiam, quam ſcribendo prędico, quia nō eſt in alio aliquo ſalus,in quo oportet vos ſaluos fieri. Vel obſecrans vos,vt faciatis hanc gratiam in qua ſtatis.qua imbuti eſtis,eſſe veram gratiam veſtram, & proficientem vobis. Qui gratiam ſpernit,non gratiam minuit,ſed hanc non ſuam,ideſt,non ſibi vtilem reddit.

e *In Ba.* Romā vocat Babylonem p̃p confuſionem multiplicis idololatriæ, in cuius medio ſancta eccleſia adhuc rudis,& parua iā fulgebat, ſicut plebs Iſraelitica paruo numero,& captiua ſedēs ſuper flumina Babylonis abſentiā ſanctæ terræ deflebat.nec canticum dñi in aliena terra cantabat,& bene dum auditores hortatur ad patientiā aduerſitatum p̃ſentium, dicit eccleſiam,quę ſecum eſt in Babylone conſtitutam,i.in confuſione tribulationum,quia ſancta dei ciuitas a permixtione,& preſſura diaboli non poteſt eſſe immunis.

* Oecumenius. Babylonem vocat Romam,eo quod adeo inſignis ac p̃clara eſſet, qđ & Babylon multo tēpore habuit.

* Hierony. Petrus in epiſtola prima,ſub nomine Babylonis figuraliter Romam ſignificans,Salutat vos Eccleſia, quę eſt in Babylone collecta, & Marcus filius meus.

* Tertullian. Babylon apud Ioannem portat figuram Romanę vrbis,& ob magnitudinem,& ob Monarchiā,& quia non minus tunc perſequebatur ſanctos, quam olim Babylon perſequebatur Iudæos vnum deum confitentes.

* Euſebius. Papias Hierapolites epiſcopus dicit,quod Petrus in prima epiſtola ſua,quam de vrbe Roma ſcripſit,meminerit Marci, in qua tropice Romam Babylona nominarit,cum dicit,Salutat vos ea,quę in Babylone eſt collecta eccleſia, & Marcus filius meus.

a *Incipi*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quia aduer.&c.rugi. *per ſæuitiam.*
2 Circumiuit. *per malitiam.*
3 Quærens quem de. *incorporando ſibi per mortalem culpam.*
4 Cui re.fortes in fid. *formata charitate, quæ eſt armatura ſufficiens ad ſibi reſiſtendum.*
5 Scientes ea.paſ. *ideſt,dæmonis inſultum, & tentationem.*
6 Et qui in mun. *ideſt,fratribus veſtris per mundum diſperſis,quaſi dicat reſiſtite diabolo, ſicut & ipſi. Et quia talis reſiſtentia indiget diuina aſſiſtentia, ideo ſubdit.*
7 Deus au.o.gra. *ſcilicet,dator.*
8 Qui vo.n. *per fidem.*
9 In æter.gl.ſuam. *finaliter.*
10 In Chri.Ie. *conſequendam, ideſt,pro Chriſto Ieſu.*
11 Modi.paſ. *Omnis enim pœna temporalis eſt modica reſpectu æternæ vitæ, & etiam reſpectu mercedis expectatæ.*
12 Ipſe per fi. *ſcilicet, ad quod veſtra virtus non ſufficit.*
13 Confirma. *veſtram fragilitatem.*
14 Solidab. *gratiam vobis datam.* Ipſi gloria,& imp.
15 Per Siluanum. *Hæc eſt vltima pars,ſiue concluſio huius epiſtolæ,in qua primo oſtendit per quem ſcribit,vt recipientes eam ſint magis certi, quod emanauerit a Petro,& non ab aliquo pſeudo apoſtolo di.* Per Sil.fide.f.vo.vt arbitr.breui.ſcripſi. *vt melius poſſitis retinere,& opere adimplere.*
16 Obſec. *ideſt,obſecrando monens,& non imperans de prædictorum adimpletione.*
17 Et con.&c.gr. *ſcilicet,fides catholica.*
18 In qua ſta. *firmiter radicati. Secundo eos ſalutat ex parte fidelium,qui cum eo erant Romæ, vnde ſcripſit hanc epiſtolam, di.*
19 Salutat vos eccl. *ideſt,congregatio fidelium.*
20 Quæ eſt in Ba. *i.Roma.quam figuraliter Babylonem vocau. ſecundum quod dicit Hierony. in lib. illuſtrium vi.quia ſicut Babylon fuit ciuitas maxima,& idololatriæ dedita, ſicut patet in Daniele. Roma fuit poſtea ex ſimili opere. vnde dicit Leo Papa in ſermone ſanctis Apoſtolis Petro,& Paulo de ciuitate Romana,quod magnam credebat feciſſe religionem, ſi nullius reſpueret falſitatem,ideſt, idolatriam.* 21 Collecta. *ſcilicet,ad fidem Chriſti,ſicut & aliæ eccleſiæ.* 22 Et Marcus filius meus,&c. *ſcilicet ſpiritualis in baptiſmo,& doctrina.*

1 Sal

a ¶In ſignum communis fidei. b ¶Pacifico columbino, non ficto, non ſubdolo.

A cus filius meus. Salutate inuicem in oſculo † ſan- 1 2
cto,

a ¶A gratia incœpit, in gratia finit. b ¶Quod præminatis eccleſiis ſcribo, omnibus per orbem terrarum eccleſiis ſcribo.

3 cto, Grátia vobis omnibus, qui eſtis Chri-
4
5 ſto Ieſu, Amen.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Salutate in. *in ſigno mutuæ charitatis.*
2 In oſcu. ſan. *non adulterino, ſicut Abſalon oſculabatur populū. 2. Re. 15. a. Non ſimulatorio, ſicut Ioab Amaſam, 2. Regum 20. capi. Non proditorio, ſicut Iudas dominum. Matt. 26. e. Non impudico, ſicut mulier adultera iuuenem. Prouerb. 7. a. Sed oſculo ſancto, quod eſt charitatis ſignum, & eius fomentum.*
3 Gratia. *ſcilicet dei.*
4 Vobis omnibus. *ſcilicet, ſit.*
5 Qui eſtis in Chriſto Ieſu, Amen. *incorporati ſibi per fidem.*

Argumentum in ſecundam epiſtolam canonicam beati Petri.

SImon Petrus per fidem huic mundo ſapientes mortuos eſſe declarat, eiſdemque pietatis quanta ſit magnitudo luce ipſa clarius manifeſtat.

Incipit epiſtola canonica ſecunda beati Petri apoſtoli.

CAPVT I.

a ¶Obediens, ſcilicet, fidei. b ¶Agnoſcens veritatem, firmus in fide. c ¶Humilis. d ¶Nuncius ſaluatoris, & regis noſtri. 1
2
a Imon Petrus ſeruus, & apoſtolus Ieſu 3
b Chriſti, his qui † coęqualem nobiſcum 4
c ¶Diuina electione a ¶Non in circunciſione legis æquati eſtis antiquæ plebi dei, ſed fide, quæ ſine operibus legis ſaluat. 5 6
d ſortiti ſunt fidem, † in iuſtitia dei noſtri 7
e ſaluatoris Ieſu chriſti, gratia vobis, & pax † adimpleatur in 8
¶Vel ag. a ¶In quo eſt vitæ æternæ conſummatio. unde ſunt confirmati in unum. 9
f cognitionem dei, & Ieſu Chriſti domini noſtri. † Quomodo 10
11

Incipit epiſtola ſecunda Petri.

CAP. I.

a Simon. Iſtam eiſdem quibus, & B primā ſcribit epiſtolam, electis proſelitis diſperſionis Pōti, Galathiæ, Cappadociæ Achaiæ, & Bithyniæ, confirmans eos aduerſus pſeudo, qui veram doctrinam auertentes, ſuos inducebant errores, vt qui perſecutoribus non ceſſerunt, hæreticis non cędant.

*Athanaſius. Pari modo, & iſta epiſtola ab eodem (D. Petro) conſcripta, eiuſdem nomen præfert. Nam idem Petrus, & hanc ad eos ſcripſit, qui iam crediderant. Eſt autem hæc epiſtola refricatio priorum. Cum enim cognouiſſet cito futuram corporis ſui reſolutionem, diligenter hoc egit, vt omnes admonerētur eorum de quibus antea per Euangelij doctrinam erant inſtructi.

*Hieronymus. Duæ epiſtolæ, quæ feruntur Petri ſtylo inter ſe, & charactere diſcrepant, ſtructuraque verborum, ex quo intelligimus pro neceſſitate rerum, eum diuerſis interpretibus vſum.

*Ambroſ. Vnde dicit beatus Petrus Apoſtolus omnis ſcriptura indiget interpretatione.

*Idem. Quid illa attexam, & quaſi toto ſtudio te vrgeam, quod hominem deus diuinæ conſortem fecit naturæ, ſicut in epiſtola Petri legimus.

*Idem. Beatus Petrus in epiſtola ſecunda, *Gratia*, inquit, *vobis adimpleatur in recognitione domini noſtri Ieſu Chriſti.*

* Proſper. Idem Petrus in epiſtola ſecunda, Gratia vobis inquit adimpleatur, &c.

* Gregorius. Hinc Petrus magnis laudibus Loth extulit, quia bonum inter reprobos eum inuenit, &c.

b *Seruus, & Apoſt.* Commendatur perſona ſcribentis.

c *Coæqualem.* Coæquales ſibi cognoſcit, non pro circunciſione, ſed quia eādem, quam ipſi acceperāt Chriſti gratiam, & fidē, & hāc ꝑ opera exercebāt. Beda E

d *In iuſti.* hanc iuſtitiam non humana prudētia reperit nec legis inſtitutio docuit, ſed noſter ſaluator in euangelio oñdit. *Niſi abundauerit iuſtitia veſtra plus quam Scribarum, & Phariſæorum non intrabitis regnum cœlorum.* Matthæ. 5. c.

e *Gra. vo.* In prima multiplicetur, in hac adimpleat, qa illā incipientib. hanc perfectiorib. ſcribit. Multiplicatur grā bene proficientib. in hac vita per fidem, adimplebitur peruenientibus in alia vita per ſpem. Vnde addit, *in cogni. d.* ideſt, vt noſcatis vnum verū deum, & quē miſit Ieſum Chriſtū. Beda

*Athanaſius. Primum quidem de fide diſſerit, & oſtēdit quod a prophetis illa ſit annunciata, & quod prophetiæ de Saluatore, non ſint humanæ, ſed a deo pręnunciatę. In Synopſi.

*Oecu. Longo quidem tractatu reddita eſt ſeries, porro, hęc eſt intelligentia. Tanquā innumeris acceptis bonis per Chriſti apparitionem, per q̄ poſſumus diuinę naturę cōſortes effici, & ad vitam ac pietatem reduci, ita conuerſari debemus, vt fide ſubminiſtremus virtutem, & per hanc viam gradiamur ad promotionem in pietate, donec ad bonorū perfectionem, quę eſt dilectio, veniamus. Diuinę autem naturæ conſortes facti ſumus per Dominici ac dei aduentum, qui noſtrę naturę primitias in ſeipſo aſſumpſit, & aſſumendo ſanctificauit. *Quod ſi primitiæ ſanctæ, ſancta eſt & maſſa.* Rom. 11.

f *Quomodo o.* Ita adimpleatur, vt per eū cognoſcatis qūo, id eſt, quā perfecte ſunt nobis donata per gratiam eius omnia dona nō īfirmitatis, ſicut in veteri lege. *quę neminem duxit ad* Hebr. 7. c. Ioh. 17. a. F

NICOLAVS DE LYRA.

CAPVT I.

SImon Pe. *Hic incipit ſecunda Petri epiſtola, quam ſcripſit eiſdem quibus, & primam. & diuiditur in duas partes, ſ. in ſalutationem, & proſecutionem. ſecunda ibi.* Vos autem. *In prima parte primo deſcribitur perſona ſalutans ex nomine primo, cum dicitur.*

1 Simon. *quod nomen habuit antequam vocaretur a Chriſto, et ab adiuncto, cum dicitur.*

2 Petrus. *Hoc nomen ſibi impoſuit Chriſtus a firmitate fidei, & ad diſcretionem alterius Simonis, qui dictus eſt Zelotes. Act. 1. Deſcribitur etiam ex humilitate, cum dicitur.*

3 Seruus. *& ex officii dignitate. ibi.* Et apoſtolus Ieſu Chriſti.

4 His, qui coęqualē nobiſcum ſortiti ſunt. *Hic ſecundo deſcribuntur perſonæ, cum dicitur.* His, qui coęqua. nobiſcū ſor. ſ. fi. *per ly coæqualem, non excluduntur diuerſi gradus in fide circa obiectum, nā ad fidem in quolibet requiritur, quod articuli fidei credantur. ſi quis enim vnū ſolum articulum diſcrederet, nullius fidem proprie dictā haberet.* tamen *in fide ſunt gradus quantum ad explicationem. licet. n. omnes fideles credant omnes articulos ſaltem implicite, tamen habentes maiorem notitiam plura credunt explicite, ſimiliter quantum ad intentionem, quia vnus credit feruentius, & firmius alio, ſed per ly coæqualem, excluditur diſtinctio Iudæorum, & Gentilium, quia Gentiles credentes æqualiter receperunt dona dei, inter quæ eſt fides, ſicut et Iudæi. vnde Ro. x. c.* Nō eſt diſtinctio Iudęi, & Gręci. nā idem dominus omniū diues in omnes, qui inuocant illū. *vnde et Act. x. Cornelius, & alij Gentiles, qui erant cum eo ſpiritumſanctum receperunt, eodem modo, ſicut Iudæi receperunt in die pentecoſtes, & hoc eſt, quod dicitur.* His. i. *Gentilibus conuerſis quibus ſcribebat Petrus, vt dictum eſt in prin. epiſtolæ præcedentis.*

5 Coęqual. no. *Iudæis de quibus erat Petrus.*

6 Sortiti ſunt f. *& etiam alia dona dei. ideo ſubditur.*

7 In iuſti. dei. *data per eum. & accipitur hic iuſtitia prout eſt omnis virtus, ſicut accipit philoſophus vno modo. 5. Ethi. ſed ibi loquitur de iuſtitia acquiſita, hic autem agitur de infuſa.*

8 Gratia. *Hic tertio deſcribuntur optata bona. cum dicitur.* Gra. vo. *in præſentii*

9 Et pax. *in futuro vbi quietabitur totus hominis appetitus.*

10 Adimpleat. c. dei. *ideſt, per cognitionem eius in pręſenti, qui dirigit illam cognoſcendo de Chriſto, quæ ſequuntur, Quomodo omnia, & c. totum eſt ſub vno verbo vſque ibi. Vos autem. excluſiue, & ideo eſt de ſalutatione in qua exprimuntur optata bona, & eſt litera intricata, propter quod ſic iungatur.*

11 In co. dei, &. *ideſt, vt cognoſcatis: quam benigne, & perfecte donata ſunt nobis omnia, quæ ad vitam gratiæ pertinent.*

ad perfectum.ſed dona virtutis ſuę quæ ſunt ſufficiētia ad vitā
A & pietatē,*quia omnia quæcunque audiuit a patre,nota fecit*. Vel ſi
Ioh.15.b. legatur,quæ ad vitā & pietatem donata eſt: ita exponitur vt cognoſcatis, quomodo dominus nobis omnia virtutis ſuæ dona iuxta modum noſtræ capacitatis præſtiterit, quæ virtus donata eſt ad vitam & pietatem cōſequendam.

Beda. a *Propria g.* Non angelum, non archangelum ad ſaluādum miſit,nō in nobis aliquid boni per quod ſaluaremur, inuenit, ſed infirmos & īglorios ſua virtute reparauit & gloria.

† *ſ. fugeritis corrup. ſiue quæ eſt in mūdo per cōcupiſcentiā.* † *Sed & i hoc ipſi om ni adhibito ſtudio* † *tēperantiā.*

b *Maxima & p.no. promiſ.do.* id eſt: vitā æternam, quam per eius cognitionē conſequamur. Vel quæ promiſit nobis de cōuerſione aliorū per nos,vel aduentu ſpiritusſancti,vel de potentia miraculorum donauit.

B

c *Nob.promiſ.de.* Vel ideo nobis,qui natura ſumus Iudæi, qui magiſterio ipſi⁹ corporaliter vſi ſumus omnia ſacramēta reſerauit,& ideo maxima & pretioſa ſpiritusſancti promiſſa donauit, vt per hoc ēt vos qui ex Gētibus eſtis,qui carnaliter Chriſtū non vidiſtis, diuinæ ſuæ naturę donaret eſſe participes, vt ſicut nos promiſſa ab illo vel accepimus vel accepturos confidimus, ſic & vos credentes de donis eius ſitis indubij.

Ora. 2. con. Arrianos. * Athan. Integre & ſolide impertiri patrem,(filio ſuā ſubſtātiam),idem eſt,ac ſi dicas,ex patre gigni. Iam genitum eſſe, quid aliud ſignificat,quam filij naturam? Filij autem participatum ſentiunt omnia,ex eius per Spiritū gratia. Atq; inde clarū & euidēs fuerit, filiū nullius rei extraneæ,diuerſæq, a Patre participatu imbui ac tingi, ſed id ipſum, q̄ ex patris participatu exiſtit filiū eſſe, ac proinde ij qui filij participes fiunt,etiam Dei participes fieri dicūtur,& hoc eſt quod Petrus dixit:*Vt diuinæ naturæ efficiamur communicatores.*

m.4.in Leuitum. * Orig. Nūc requiramus quæ ſit etiam ſocietas ſpiritus, Audi de his Apoſtolum Paulum dicentem: *Si quod ſolatium charitatis,ſi qua ſocietas ſpiritus,&c.* Et iterum Petrus dicit: Cōſortes facti eſtis diuinæ naturæ, q̄ eſt, ſocij. Igitur ſi nobis cum
C patre & filio & ſpiritu ſancto ſocietas data eſt, ne ſanctā iſtā diuinamque ſocietatem peccando abnegemus.

d *Miniſtra.in fi.* Non ſolū fugiatis concupiſcentiā mundi,ſed et ā in miniſtrate in fide veſtra virtutem quaſi ſeruili & humili modo oſtendite fratribus virtutem id eſt, conſtantiam veſtrę bonæ conuerſationis,q̄ fidei ingerēda eſt, ne ſine operibus fides ocioſa ſit, vt alios veſtro exemplo in bona conuerſatione confirmetis. *Vos,*dico, *o.cu.ſub.fe.* In ſolo Deo ſit oīs veſtra cura in occulto cordis: ne ſitis molles & diſſoluti.

e *In ſ.au.ab* Cum bona facere didiceritis, ſpe vitę æternę mox a malis abſtinete, & in cogitatione & in opere, ne in vacuum ſcientia cæleſtiū cedat, ſi ſe ab illecebris ſeculi aliquis non coerceat.

I

f *In pieta.au.* Non alterius rei intuitu pietatis opera aduerſarijs veſtris impendatis,niſi fraternæ dilectionis,vt pro eis oretis vt conuertantur, qui doctrina veſtra vel increpationibus nolunt conuerti.

g *Charitatem.* Dei, quæ merito amori fraternitatis adiungitur, quia nec Deus ſine proximo, nec proximus ſine Deo perfecte diligitur.

* Oecum. Gradus autem tradit ad promotionem. Primum quidem fidem quæ fundamentum eſt ac baſis ſeu principiū bonorum. Deinde ſecundo gradu,virtutem ſine opera,nam ſine his fides mortua eſt,vt dicit Iacobus. Poſt hæc vero,ſciētia, quæ eſt cognitio ſecretorum Dei myſteriorum,quæ nō cuiuis contingit, ſed exercitato in habitu meliorū operum. Poſt hæc temperātia,nam & hac opus eſt ei qui ad menſurā peruenit,ne doni magnitudine laſciuiat. Quoniam autē non contingit eum qui modico tempore vtitur tēperantia,firmiter donum poſſidere, ſubingreſſa tolerantia rē omnē peragit,& pietatē conciliat, perfectiorem in Deum confidentiā efficiens: nō quoque ex pietate quæſita eſt fraterna charitas, quæ nequaquam accedit niſi benignitas ad omnia tribuerit aditū pietatis. Et ſuper omnia bonorum omniū complemētum

a Dona. ¶ Obtinendam. ¶ Conſeruandam.

omnia nobis diuinæ virtutis ſuæ quæ ad vitam & pietatem 1

a Et hoc. Per cognitionem ſaluatoris omnia myſteria diuinitatis quibus ſaluaremur. cognouimus 2

a donata ſunt per cognitionem eius qui vocauit nos propria 3 4

a Quando transfiguratus eſt in monte. b Miraculorum.
c Vel per quem Chriſtum, vel per quæ dona. Cognitionem.
d Quanto perfectius quis Deum cognoſcit,tanto plus promiſſorum eius magnitudinem ſenſit.

b gloria & virtute,per quā maxima & precioſa nobis promiſ- 5

c *a Gratia ſit vobis & pax vt per hæc. b Coheredes filii Dei, non per naturam, ſed per gratiam ita tamen vt ſitis fugientes,ne corrumpamini, a concupiſcentia*

ſa donauit, vt per hæc efficiamini diuinæ conſortes naturæ, 6 7

†fugientes eius, quæ in mundo eſt concupiſcentiæ corrup- 8

d tionem. †Vos autem curā omnem ſubinferentes, miniſtrate 9

a Bonæ operationis. b In bona conuerſatione diſcite benefacere ſpe æternorum non temporalium. c Diſcretionis ſciendi quid,qui,quando vel quomodo,ſed quia ſub ſpecie diſcretionis ſolet blandiri voluptas ideo in ſciēn,miniſtra. abſti. 10 11

e in fide veſtra virtutem, in virtute autem ſcientiam, in ſciētia 12

a A malis. ¶A voluptatibus. b Abſtinentiam patientia ſequitur,vt quia voluptatibus mundi ſe continet,aduerſa eius ſuſtineat. 13 14

autem † abſtinentiam, in abſtinentia autem patientiam, 15

a Vt erga eos quos toleratis pie,felicite ex charitate ſitis. 16

f in patientia autem pietatem, in pietate autem amorem 17

¶ Dei. 18

g fraternitatis, in amore autem fraternitatis charitatem. 19

NICOLAVS DE LYRA.

1 Diuitiæ vi.*i.per virtutem diuinam,quæ eſt in eo.ſ.Chriſto,Veruntamen quia cognitio Chriſti & donorum eius deriuata eſt ad prædicationem apoſtolorum immediate illuminatorum, ideo ſubditur.*

2 Et pio.*i.cultum latriæ,quæ pietas,a Tullio & doctoribus catholicis nominatur.*

3 Per co.eius.*ſ.Chriſti nobis donatam ab eo.*

4 Qui vo.n.per vo.& vir.*cum eſſemus ſimplices & idiotæ. Act.4. propter quod totum eſt ab ipſo.*

5 Per quam.*ſ.gloriam & virtutem Chriſti.*

Maxi.& pre.no.per.*ſpiritum ſanctum ſigno viſibili,& donum linguarum, ſicut promiſerat Luc.6.g. Vos autē manete in ciuitate donec induamini* virtute ex alto. *& Ioh.15 b.* Si enim non abiero paracletus non veniet ad vos, ſi autem abiero, mittam eum ad vos. *Et ſubditur ibidem.* Cum autem venerit ille ſpiritus veritatis, docebit omnem veritatem.

6 Vt per hæc. *dona ſpiritusſancti vobis data.*

7 Efficiamini. *credentes noſtræ prædicationi.*

8 Diuinæ con.natur. *per dona gratiæ ſicut & nos, ſicut enim perfectiones naturales ſūt quædā diuinæ naturæ participationes in eſſe naturali, ſic dona gratiæ in eſſe ſupernaturali, & quoniā acceſſus ad terminum ad quem includit receſſum a termino oppoſito, ideo ſubditur.* Fugi.c. *& patet.*

9 Vos autem. *Hic incipit proſecutio epiſtolę,in qua primo credētes inducit ad tenendum fidei veritatem,ſecundo ad pręcauendum oppoſitam falſitatem.c.ſeq. Prima in duas,quia primo ponit dictam inductionem,ſecundo inductionis rationem,ibi.* Hæc enim.

Circa primum,ſciēdum quod fides ſine operibus mortua eſt,vt dictū eſt ſupra.Iaco.3.propter quod non eſt perfecta vſquequaque, non propter aliquam falſitatē, nam fidei formatæ non ſubeſt falſum, ſed propter operis defectum,ideo credentes inducit ad fidem operatam per dilectionem & alias virtutes annexas di. Vos autem. *ſupple ſitis.*

10 Curam omnem ſub. *ad implendum quod ſubditur.*

11 Miniſtrate in fi.ve.v.*ſ. bene operandi, vt appareat viua.*

12 In vir.autem ſcientiam. *i.diſcretionem operis directiuam.*

13 In ſcientiam abſtin. *non ſolum ab illicitis,ſed etiam ab aliquibus licitis,peruenientes ad conſiliorum perfectionem.*

14 In abſtinentia autem patien. *ſicut dicitur Matth.6.b.* Cum autem ieiunatis, *temporibus non iniūctis,ſcilicet,* nolite fieri ſicut hypocritæ triſtes,&c.

15 In pa.au.pieta. *hoc eſt enim perfectionis, quod homo ſit ſibi durus per abſtinentiam,& aliis pius per condeſcenſionem.*

16 In pieta.au. *circa aliquas perſonas ſingulares.*

17 Fraternitatis. *i.communitatis fidelium.*

18 Amo. *quia bonum commune eſt diuinius, & melius.*

19 In amo.au.fra.cha. *ideſt,vnionē ad Deum,quæ eſt vinculū perfectionis,Col.3.c.& per conſequens omnium prædictorū perfectiua.*

A tũ eſt dilectio, quemadmodum & Paulo, & veritati videtur.
a *Hæc enim ſi vobiſcum, &c.* Iō hęc tenete & alijs miniſtrate quia hæc omnia ſi aſſint vobis in affectu cordis, & etiã ſuperent. i. aduerſum vitiorum bella præualuerint, non vacuos virtutibus cõſtituent in hoc ſeculo, & ſine fructu in futuro. Vt nõ vacuos in vobis ipſis ſicut vas hoĩ bono liquore vacuũ, nec ſine fructu, in alijs quos exemplo veſtro conuertitis.

reprobi fuerint. D
f *Non p. aliquan.* i. ad vitam æternam attingetis, vbi amplius nõ peccabitis, vel criminalia vitabitis, quę qui egerit, nõ habet hęreditatẽ in regno Chriſti, a quibus immunis iuuante dño permanet, qui ſupradictis virtutibus ſe mancipauerit. Sine venialibus vero nullos eſſe poteſt.

Quo ad voſipſos. a Bella vitiorum. b In præſenti. Non apparebis in conſpectu meo vacuus.

a Hæc enim ſi vobiſcũ aſſint & † ſuperent, non vacuos, nec ſine
a In futuro. Quo ad alios. Virtutum. Mercedis. b In die iudicii, quando cognoſcetur Ieſus, vel in cognitione, ideſt, propter hoc quia cognouiſtis.
fructu vos cõſtituent in domini noſtri Ieſu Chriſti cognitio
a Vere hęc tenenda ſunt, quia. b A lumine diuini ſolis alienus. c Non habens ducem bonum itineris.
b ne. Cui enim nõ pręſto ſunt hęc, cęcus eſt, & manu tentans,
a Per baptiſmum uel per pœnitentiam. b Originalium, uel in quibus diu conſueuerat. c Actualium.
c † obliuionem accipiens purgationis veterum ſuorum deli-
a Quia cæcus eſt qui hæc non habet. b Maiori ſtudio ad hæc retinenda laborate.
d ctorum. Quapropter fratres magis † ſatagite, vt per bona o-
a Oſtendatis uos certe uocatos a Deo & electos, benefaciendo faciatis uos certos de pręmio ueſtræ uocationis.
e perat † certam vocationem † veſtram & electionem faciatis,
Hæc miniſtrate, quia. a Mortaliter. b In futura uita. c Miniſtrando hæc.
f g hæc enim facientes non peccabitis aliquando. Sic enim a-
a ideſt, uirtutes per quas introibitis ad uitam.
bundanter miniſtrabitur vobis introitus in æternũ regnum
Quia adeo utilia.
domini & ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti. Propter quod vos
a Vel ſuper his. Octo gradibus. b Quod in præſenti de his poteſt ſciri.
h i † incipiam ſemper commonere de his. Et quidem ſcientes &
a Quamuis confirmati ſitis. b In futuro melius uidebitis, & melius confirmati eritis, nec erit opus moneri.
k confirmatos vos in prę ſenti veritate. Iuſtum autem arbitror

b *Cęcus eſt & ma. ten.* Oculus ſciẽtiam, manus operationem deſignat. Cæcus eſt & manu tẽtans, qui ſcientiam rectæ operationis non habens, quidquid ſibi rectum videtur, operatur, & lumẽ veritatis ignorãs quaſi manum ad opus quod nõ videt extendens greſſus in iter quod non pręuidet extollit, ideoque
B miſer in ruinam perditionis quã præſcire nequibat, incidit.
c *Obliuionem ac.* Quãdo homo de peccato in peccatũ cadit, videtur oblitus pacti quod in baptiſmo cum Deo iniijt.
d ✱ *Quapropter fratres magis ſatagite, &c.* Oecumen. Date operam inquit, vt permanentem atque immutabilem oſtendatis veſtram vocationem atque electionẽ, hoc eſt, ſermonẽ inſtructionis veſtrę, quem ad electionem ac vocationẽ veſtram audiſtis, vt irreprehenſibiles ſitis, ne quaſi muneris Dei obliti iudicemini, ſed permittite firmam habentes vocationem veſtram.
e *Certam vo. ve.* Multi vo. pau. ele. Certa ergo eſt vocatio cũctorũ qui ad fidem veniunt. Qui uero fidei ſacramentis quæ perceperunt, bona opera quoq; perſeueranter adiungũt, iſti ſuam vocationẽ, etiam electionem certã intuentibus faciũt.
C Sic & qui poſt vocationẽ ad vitia vertuntur, cũ in his vitijs ex hac vita migrauerint, iã omnibus certum redditur, quod re-

Exec. 40. d.
g *Sic e. Ezechiel* loquens de ædificio in monte cõſtituto, ait: *Et in octo gradibus aſcenſus eius.* Et hic Petrus octo virtutũ gradus numerat. fidem, virtutem, ſcientiam, abſtinentiam, patiẽtiam, pietatẽ, fraternitatis amorem, charitatẽ, quibus fugientes mundialis concupiſcentiæ corruptionem, id habitationẽ regni celeſtis aſcendere debemus, de quibus Pſal. *Aſcenſiones in corde ſuo diſpoſuit in valle lachrymarum in hoc loco quem poſuit.* Et infert. *Et ambulabunt de virtute in virtutem, & videbitur Deus Deorum in Sion.*

Gradus virtutum octo. Beda.
† operam date
· per bona opera
† veſtri
Pſal. 83. b.
E

h *Incip.* Vt ſit vobis introitus patens ad ſancta ſanctorũ iterũ & iterũ manebo in vos, & ſemper ero in inceptione, quia nũquam erit finis monitionis. Quod ergo nõ eſt mihi pigrum ſępius iterare, vobis non ſit oneroſum ſæpius audire.
i *Et qui. ſci.* Quare uult monere illos qui ſciũt, & cõfirmati ſunt? Ideo ſcilicet vt ſcientiã quam habent operibus exerceant, & veritatem cuius præſentia confirmati ſunt fixa mẽte cuſtodiant, ne quando per magiſtros erroris excidant a ſimplicitate & caſtitate fidei.
k *Iuſtum autem, &c.* Ideo monebo, quia iuſtũ arbitror (per hoc ꝙ dominus benigne uocauit me, & cõfirmauit, & alios cõfirmare monuit dicens, *Confirma fratres tuos*) ſuſcitare vos quaſi dormientes ad hæc prædicta, ſemper exiſtens in commonendo ſolicitus.

☞ *Depo-* F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Hęc e. *Hic conſequenter ponitur inductionis dictæ ratio, & prima ratio ſumpta ex parte inductionis, ſecundo ex parte inducentis, ibi,* Propter quod. *Prima ratio, quia ſi ſic acquieſcatur inductioni dictę, prouenit inde magnum bonum, & euitatur magnum malum, & hoc eſt quod dicitur.* Hęc e. *prædicta.*
2 Si vobis aſſint. *inſeparabiliter.*
3 Et ſuper. *oppoſita vitia.*
4 Non vacuos, nec ſine fructu. *imo plenos meritis & præmijs.*
5 Vos conſtitu. *finaliter.*
6 In domini noſtri Ieſu Chriſti co. *i. eius aperta viſione Iohan. 17. a. Hæc eſt vita æterna, vt cognoſcant te ſolum Deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum.*
7 Cui e. &c. cęc. eſt. *in intellectu.*
8 Et manu ten. *i. dubius in effectu.*
9 Obliuionem ac. *i. per effectum videtur oblitus.*
10 Purgationis. *per baptiſmum, in quo accepit nouam vitam per fidem charitate formatam, & alijs virtutibus operantem.*
11 Quapropter fra. mag. ſatagi. *procedendo de bono in melius.*
12 Vt per bona opera cert. vo. *ad fidem catholicam.*
13 Et electionem. *ad beatitudinem.*
14 Faciatis. *Quaſi dicat, ſi eſſetis a bonis operibus ocioſi videtur vocatio & electio veſtra magis eſſe ſecundum præſentem iuſtitiã quam ſecundum ęternã Dei prædeſtinationem. Sciẽdum tamen quod hic accipitur certitudo pro probabili cõiectura, quę certitudo eſt in moralib. & humanis agibilibus requirenda, ſecundũ qđ dicitur. i. Eth. Diſciplinati enim eſt intantum certitudinẽ inquirere ſecundũ vnum quodque genus inquantũ natura rei recipit, proximum enim videtur mathematicum perſuadẽtẽ acceptare, & rhetoricum demonſtrationes repetere.*
15 Hęc enim fa. *i. opera bona continuantes.*
16 Non peccabitis aliquando, *ſcilicet mortali peccato, quia veniale non poteſt vitari omnino.*
17 Si enim abun. *i. per multa merita.*
18 Miniſtrabitur vobis introitus in æter. reg. *quod eſt ſumme deſiderandum.*
19 Propter quod. *Hic conſequẽter inducitur propoſitũ ratione ſumpta ex parte inducentis, & hæc eſt duplex, ſecunda ponitur ibi.* Nõ. n. *Prima vero accipitur ex cura paſtorali quæ mouere debet paſtorẽ ad informandum ſubditos in bono & confirmandum & maxime quãdo ſcit obitũ ſuũ propinquũ. & ſic erat in Petro paſtore fidelium, & hoc eſt quod dicit.* Propter quod v. incipiam ſemper cõmo. de his. *id eſt, de operibus bonis, & dicit.* Incipiam. *i. ita frequenter hoc faciam, ac ſi ſemper eſſem in principio.*
20 Et quidem ſcientes. *bonum facere.*
21 Et confirmatos. *vos.*
22 In præſenti veri. *ſupple deſidero eſſe, propter quod ponitur in aliquibus libris. Volo. quia ſubintelligitur, licet non ſit de textu.*
23 Iuſtum autem arbitror. *ratione officij mihi impoſiti.*

a *Depoſitio taber.mei.* Pulchre non mortem, ſed depoſitionē
A vocat, quia ſic eſt famulis Dei carnis retinacula exuere, ſicut viatorib. confecto itinere domū propriā pro habitatione tabernaculi adire, & ſicut poſitis in expeditione pro ſtrato hoſte ad patriam redire.

*. Clemens. Rom. Petrus breui moriturus dicebat Clemē-ti: Certus eſto quod neceſſe eſt, te ſuſcipere omne periculū, quia nec ego pro ſalute omniū ab obſecrando ceſſabo. Quā-to ergo mihi citius acquieueris, tanto me citius laboris & triſtitię meę mœrore releuabis.

Lib. 3. ca. 2. ✣ Hegeſippus. Plebs Romana lacrymis quęrens Petrum, ne ſe relinqueret, & fluctuantē inter procellas gentium deſtitueret, victus precibus ceſſit, promiſit ſe vrbe egreſſurum. Proxima nocte ſalutatis fratribus, & celebrata oratione, proficiſci ſolus cœpit. Vbi ventum eſt ad portā, videt ſibi Chriſtum occurrere, & adorans eum dixit: Domine, quo venis? Dixit ei Chriſtus. Iterum venio crucifigi. Intellexit Petrus de ſua dictum paſſione,
B quod in eo Chriſtus paſſurus videretur, qui patitur in ſingulis, non vtique corporis dolore, ſed quadam miſericordiæ cō paſſione, aut gloriæ celebritate. Et conuerſus in vrbem redit, captuſque a perſecutoribus cruci adiudicatur, poſcit vt inuerſis veſtigijs cruci affigetur, quod indignus eſſet qui ſimili modo crucifigeretur, vt paſſus eſt dei filius, &c. *Vide Ambroſ. epiſt. 33. &c.*

† ſemper ut vos poſt exitum meū hoc mēmoriā facere poſſitis.

† Præſentiam aduentum

a Ideſt, corpore in quo iter huius vitæ agitur, & contra aduerſarios veritatis certamen agitur.

quandiu ſum in tabernaculo, ſuſcitare vos in commonitio 1

a Ideſt in memoria, quia cito remouebor a vobis, & multi pſeudo ſubintrabunt contra quos vos oportet armari. 2

a ne, certus quod velox eſt depoſitio tabernaculi mei, ſecundū

a Vt venio Romam iterum crucifigi. & alibi. Extendens manus tuas, & alius te cinget, &c. 3

b quod & dñs noſter Ieſus Chriſtus ſignificauit mihi. Dabo

Volo. 4

c autē operā † & frequēter habere vos poſt obitum meum, vt

a Habeans. Ideo adeo ſum ſolicitus, quia magna res eſt quam doceo. 5

d horum omnium memoriam faciatis. Non enim † indoctas 6

fabulas ſecuti, notam fecimus vobis dñi noſtri Ieſu Chriſti 7 8

a Quia omnia operatur & continet. b Quia omnia futura ab æterno prævidit.
c Totius docemus vos ea magna quæ vidimus de illo transfigurato in monte. 9
d Sumus.

e virtutē & † præſciēntiam, ſed ſpeculatores facti illius ma- 10

a Quia hoc magnum fuit. Quod accepit a Deo ſecundum quod homo.
b Quando facies, & veſtimenta eius fulſerunt. 11

gnitudinis. Accipiēns enim a Deo patre honōrem, & glo- 12

a Per vocem delapſam gloria patris eius claruit. Clarificandum.
b A patre glorioſo magnificante filium. c Conſubſtantialis.

riā, voce delapſa ad eū huiuſmodi a magnifica gloria. † Hic 13

Quia, nullus ei ſuccedet.

eſt filius meus dilectus, in quo mihi bñ complacui, ipsū au 14 15

a Petrus, Iacobus. Ioannes.
b Ad comprobandum eius diuinam naturam. 16

dite. Et hāc vocē nos audiuimus de cælo allatā cū eſſemus cū 17

a Thabor. vel ſimile & eum audiuimus in alio monte, ide ſt. oliueti quando orabat. 18

f
g ipſo in mōnte ſancto. Et habemus firmiorem propheticū 19 20

d *Non enim indoctas fabulas, &c.* Hic & paganos tangit & hereticos. Pagani quidquid eos delectabat. Deus appellare non timuerunt. Hæretici acceptis dei veri myſterijs, de cætero non diuinis ſcripturis attendere, ſed potius ad ſenſum erroneum has male interpretando transferre auduerunt.

e *Sed ſpe.fa.il.* Transfiguratio domini & claritas eius, ſignum erat reſurrectionis ſuæ & noſtræ. Per Eliam qui cum eo apparuit intelligitur reſurrectio eorum qui fuerunt ante legem. Per Moyſen eorum qui ſub lege, Petrū & Iacobum & Iohannem eorum qui ſub gratia. Vel, per Moyſen mortuum mortuorū, per viuos viuorum.

f *Et habe. fir.* Quod dixi vobis non eſt fabuloſum ſed certū, & non tantum his ſignis declaratū, ſed etiam ad confirmationē noſtræ prædicationis habemus propheticum ſermonē Dauid. *Dominus dixit ad me filius meus es tu, &c.* firmiorē inter alios prophetas, quia clarius alijs de Chriſto prophetauit.

g *Firmio.* Si quis teſtimonio noſtro minus credit, quia in ſecreto gloriam redemptoris conſpeximus, certo ſermoni prophetico nullus audebit contradicere.

✣ Augu. Quis noſtrum non miretur, delata voce de cælo certiorem propheticum ſermonem ab Apoſtolo dictum eſſe? Certiorē a certe dixit, nō veriorē, non meliorē. Tā enim verus ille ſermo de cęlo, quam propheticus, tā bonus, tā vtilis. Quid eſt ergo certiorē, niſi in quo magis confirmetur auditor? Quare hoc? Quia ſūt homines infideles, qui ſic detrahunt Chriſto, vt dicant eum magicis artibus feciſſe quæ fecit. Poſſent ergo etiā iſtam vocē delatā de cęlo, p coniecturas humanas & illicitas curioſitates ad magicas artes referre.

b *Labo. autem op.* Quia cito tranſiturus. iō interim dū viuo dabo operam, vt vos frequenter. ſ. quoties inſtabunt pſeudo & volēt vos abſtrahere, habeatis hæc in memoria poſt obitum meum, quando me præſentem non habebitis doctorē, non quolibet modo habere, ſed ita vt horum memoriam faciatis opere adimplendo, & alios docendo.

c *Poſt obitum, &c.* Obitus dicitur ſanctorum quando exeūt obuiam ſponſo.

✣ Oecumenius. Nonnulli per hyperbaton intelligūt hoc modo: Dabo autem operam, & poſt meum exitum, vos habere ſemper, ſiue in dies, & continue horum memoriam, volentes ex hoc oſtendere, quod etiam poſt mortem Sancti eorum meminerunt quæ hic pro viuentibus perfecerunt.

Cle- Sed

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quamdiu ſum in hoc ta. *ideſt, viuens in hoc corpore, quod dicitur tabernaculum animæ.*

2 Suſcitare vos in commo. *ideſt, excitare vos ad bonum.*

3 Cer. quod velox eſt depoſito taber. *ſciebat enim mortē ſuam propinquam per Chriſti reuelationem.*

4 Dabo autem operam. *i. efficaciter & frequenter hoc faciam.*

5 Habere vos. *ſupple memoriam de commotionibus meis.*

6 Poſt obitum meum. *Paſtor enim bonus deſiderat & quærit ſalutem ſui gregis non ſolum pro tempore ſuo, ſed etiam pro futuro.*

7 Vt horum memoriam faciatis. *i. opere impleatis. Ex dictis patet, quod hanc epiſtolam ſcripſit Romæ ſicut & præcedentem, nā ſicut dicitur hic, propinquus erat paſſioni ſuæ, quam ſuſtinuit Romæ.*

8 Non enim indoctas fa. *Hic ponitur ſecūda ratio, quæ accipitur ex doctoris certitudine, qui tanto magis mouetur ad docendū, quanto ſcit ſuam doctrinam eſſe veram. Erat autem Petrus de veritate ſuæ doctrinę duplici via certus. ſecūda ponitur ibi.* Et habemus. *Prima via fuit per auditum immediate a Deo patre, a quo nulla falſitas poteſt eſſe, ideo dicit,* Non enim indoctas fabulas ſecuti. *ſicut ſequuntur Poetæ & doctores fali.*

9 Notam feci vo. do, no. Ie. Chir. vir. *vobis prædicādo & ſermonem miraculis Chriſti nomine factis confirmando ad ſuæ diuinitatis oſtenſionem.*

10 Et præſcientiam. *nam inquantū Deus nouit omnia ab ęterno, & inquantū homo, ab inſtanti conceptionis nouit quæ cognoſcit Deus ſcientia viſionis, quę reſpicit habentia eſſe ſecundum quamcunque differentiam temporis.*

11 Sed ſpe. fa. il. mag. *i. magnificæ trāsfigurationis, quā viderūt Petrus, Iacobus, & Ioannes, in qua trāsfiguratione apparuit eis in forma humanitatis glorioſæ.*

12 Accipiens e. a patre ho. & glo. *i. teſtimonium honoris & gloriæ diuinę.*

13 Voce delapſa. *de cælo.*

14 Ad eum. *ſenſibiliter.*

15 Ad magnifi glo. *i. a Deo patre.*

16 Huiuſcemodi. *i. quæ vox fuit talis.*

17 Hic eſt fi. me. di. *ſ. naturalis, & per conſequens eiuſdem gloriæ mecum.*

18 In quo mihi compla. *vt per eum perficiam ſalutem generis humani.*

19 Ipſum audite. *aure cordis & mentis, credentes eius doctrinæ.*

20 Et hanc vo. nos. audi. *ſenſibiliter & intelligibiliter.*

21 Cum eſſemus cum ipſo in mon. ſan. *qui dicitur ſanctus ratione huius apparitionis ſanctæ, quæ deſcribitur Mat. 17.*

22 Et habemus. *Hic ponitur ſecūda via certitudinis quā habuit Petrus ex ſcriptura prophetica, cuius intellectū habuit p Chriſtū, Luc vlti.*

Et

A Sed prophetę antea fuerunt, non dico ante iſtam vocem ſed ante Chriſti carnem. Nondum homo erat Chriſtus, quando miſit prophetas. Quiſquis dicit eum magum fuiſſe, ſi ergo magicis artibus fecit, vt coleretur & mortuus, nunquid magus erat antequam natus? Ecce quare ait Apoſtolus Petrus, *Habemus certiorem propheticum ſermonem.* vox de cælo qua fideles admoneantur, propheticus ſermo quo infideles conuincant. a *Cui benefacitis attendentes quaſi lucern.* Vt lucem poſſitis habere ſcientiæ, hoc intelligentes, quia nullus ſanctorum prophetarum propria ſua interpretatione populis dogmata vitæ prædicauerit, ſed quæ a Deo didicerant in ſecreto, hæc plebi Dei obſeruanda tradebant. Diuini Gentium de corde ſuo fingebant. Sicut ergo prophetę non ſua, ſed Dei verba ſcribebant, ita lector non ſua interpretatione vti debet ne a fide exorbitet. Sed laboret attendere, quomodo verba ſua voluerit intelligi ille qui ſcripſit.

B b *In caligi.lo.* In huius ſeculi nocte plena tentationibus, & uitiis, & erroribus, vbi difficile inuenitur quiſquam qui nō offendat, contra quæ neceſſaria eſt hæc lucerna. Sed nunquid ſp erit neceſſaria? Nō vtique, ſed *do.di.illu.* in futuro appareat claritas Dei. *& lu.* i. clarus intellectus noſter, vel ipſe Chriſt⁹ *oriatur in cor.ue.* Dilectio erit qualē nūc optamus, & q̄a non eſt, ſuſpiramus, & qualis erit, ſinguli in ſingulis videbimus, quo nunc facies noſtras alterutrum uidemus. interim ad nocturnam lucernam pertinet, quod filii Dei ſumus, & nondū apparuit q̄d erimus. Ad cōparationē impiorū dies ſumus ad comparationem futuræ vitæ lucerna indigemus.

¶ Operando. ¶ Vel ardenti.

a ſermonem, cui benefacitis attendentes quaſi lucernę lucē- 1
b ti in caliginoſo loco, donec dies illuceſcat, & lucifer oria- 2
c tur in cordibus veſtris. Hoc primum intelligentes, quod 3 4

a ¶ ideſt, propria prophetantis voluntate, ſed ſpiritu ſancto in eo loquente.

omnis † prophetia ſcripturæ propria interpretatione non 5 6
d fit. Non enim voluntate humana allata eſt aliquando pro 7 8
phetia, ſed ſpirituſancto † inſpirati locuti ſunt ſancti Dei
homines.

D c *Hoc pri.intel.* Attendite prophetico ſermoni, nam a Deo eſt. Quod poteſt probari per hoc, quod prophetia non eſt talibus verbis, & tali modo locutionis ſcripta, quali vtuntur homines in locutione ſua, & quali ſeculares ſcripturæ ſunt compoſitæ, & interpretatæ. Et vere non eſt locutio prophetarum ſecundum ſuam vel audientium volūtatem, ſed ſecundum voluntatem ſpirituſſancti, qui loquebatur in illis. Beda

Hoc primum intelligē-tes, &c. ✠ Oecumenius. enarrando ſubiungit, quare prophetę ſua dicta non fuerint inter-
E pretati, ſimul autem diſcernit quoque veram prophetiam a dæmoniaca, & ficta, quæ in hæreticis operari deprehendit, & ait. Omnis prophetica ſcriptura propriæ, ſiue priuatæ nō eſt interpretationis. Hoc eſt, Prophetiam quidem a Deo accipiunt prophetę, at non vt illi volunt, ſed ſicut diuinus Spiritus ipſos mouendo operatur, & nouerunt ſane, ac intellexerunt demiſſum ad ipſos propheticum ſermonem, attamen ipſius interpretationem non faciebant. Id autem non habuerunt pſeudo prophetæ, aut Græcorum vaticinia, neque. n. cognoſcebant dum agitarentur, ſed inſania vecordes effecti, ignorabant quid ſibi accideret, tanquam ebrii.

d *Non e.vo.hu.* Sicut in poteſtate prophetarum non erat ſemper habere ſpiritum, ſemper futura prædicere, ita non erat poteſtatis eorum, vt quæcunque vellent dicerent, ſed ea ſola dicebant quæ a ſpiritu didicerant. Hæc ideo dicun-
F tur, ne quis ad libitum ſuum ſcripturas exponat. Beda

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

vlt.g. Aperuit illis ſenſum, vt intelligerent ſcripturas, *ſ. prophetarum, & hoc eſt quod dicit.* Et habemus firmio. pro. ſer. *quæ firmitas poteſt ad duo referri. ſ. ad ſermonem Petri, & ſic ſermo propheticus non eſt firmior ſermone eius ſimpliciter, ſed magis econuerſo, nā Apoſtoli magis fuerunt illuminati a Deo, quam prophetæ antiqui. erat tamen firmior aliquo, vtpote Iudæorum prophetali doctrina nutrito, homines. n. magis credunt conſuetis dici apud eos, ſicut dicit philoſophus. 2. Metaph. quod aliqui magis aſſentiunt fabulis, & dictis poetarum, quam rationibus certis philoſophorum. Inter Gentiles autem quibus Petrus ſpecialiter ſcribebat, erant aliqui de Iudaiſmo conuerſi, eo quod fiebat vna eccleſia ex Iudæis, & Gentibus.*

Poteſt etiam dicta firmitas referri ad ſermones aliorum prophetarum a Dauid, cuius ſermo firmior eſt, quam aliorum, eo quod fuit eximius prophetarum, vt dicitur in principio Gloſſæ libri Pſalterij, eo q̄d alij prophetæ veritatem ſibi reuelatam in viſionibus imaginariis viderunt, vt ibi dicitur. Dauid autem per intellectum ſine talibus imaginibus. Sicut clarius videt qui demonſtrationes geometricas capit ſine deſcriptione figurarum, quam illi qui non capiunt ſine tali deſcriptione, vt plenius dixi cum tractarem de gradibus prophetiæ in principio libri Pſalmorum. Et hoc modo videtur Petrus loqui, cum dicit. Habe. firmio. proph. ſer. *nam ſecundum Glo. intelligit de ſermone Dauid, qui habetur in Pſal. 2. b.* Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. *qui ad literam intelligitur de Chriſto, ſicut fuit oſtenſum, etiam per antiquos doctores Hebræorum. Hanc autem autoritatem non exprimit hic beatus Petrus, quia eadem eſt ſententia cum prius allegata. Hic eſt filius meus dilectus quantum ſpectat ad propoſitum.* 1 Cui benefacitis atten. *ſ. ſermoni prophetarum.*

2 Quaſi lucer. ar. *i. in hoc mundo ignorantiæ tenebris obſcurato.*

3 Donec di. elu. *i. clara viſio veniat.*

4 Et lucif. *i. diuina claritas.*

5 Oriatur in cor. v. *quia non eſt viſibilis oculis corporalibus, ſed tantum mentalibus.*

6 Hoc primum intel. *Hic reddit rationem ſui dicti. ſ. quod ſermoni prophetico debet attendi, quia procedit ex diuina reuelatione, & nō ex humana fictione, & hoc eſt quod dicit.* Hoc primum intelligē. quod omnis proph. ſcript. *i. in ſacra ſcriptura poſita, quod dicit ad excludendum prophetias, quæ non ſunt alicuius firmitatis.*

7 Propria interpretatio. *i. non fit ſenſu humano, ideo ſubditur.*

8 Non. n. voluntate humana allata eſt aliquando prophetia, ſed ſpirituſanctoinſpirati. *a quo non poteſt niſi veritas inſpirari, & in uirtute eius pronunciari.*

ADDITIO I.

Secunda Petri. 1. cap. vbi dicitur in poſtil. *His*, i. Gentilibus conuerſis.

Hoc eſt quod dicit beatus Petrus. *His qui coæqualem nobiſcum ſortiti ſunt fidem.* non ſolum intelligitur de conuerſis a Gentilitate, prout poſtillator dicit, ſed etiam a Iudaiſmo, ſpecialiter de illis Iudæis qui per tempus poſtquam Apoſtoli acceperunt ſpiritumſanctum in die pentecoſtes, fuerunt ad fidem conuerſi, & ideo illis dicitur, quod fuerunt ſortiti fidem cum Apoſtolis primitiuis, intelligendo coæqualitatem non ſecundum gradum, ſed prout in poſtill. Et ſic hæc epiſtola ſicut, & præcedens utriſque conuerſis dirigitur.

ADDITIO II.

In eodem cap. ubi dicitur in poſtil. *Et habemus firmiorem propheticum ſermonem, &c.*

Per hoc quod dicit Apoſtolus. *Habemus firmiorem propheticum ſermonem*, ſatis habetur quod loquebatur conuerſis de Iudaiſmo principaliter, q. prophetica uerba recipiebant ab antiquo. de hoc autem quod dixit poſtillator, quod Dauid fuit eximius prophetarum, vt dicitur in principio Gloſſæ libri, in additione ſuper principium libri Pſalterii habetur plenius.

CAPVT II.

a Verunt vero, & pſeudo ꝓphetę in po 1
a Iam ſunt, ſed tempore complebuntur, ſed poſt obitum meum manifeſtabuntur.
pulo, ſicut & in vobis erunt †magiſtri 2 3
a In corda veſtra. b Doctrinas, quæ ſecant, & ſeparant a Deo, vnde peribunt.
mendaces, qui †introducant ſectas p 4
a Chriſtum. b Sanguine. c Eſſe.
b ditionis, & eum qui †emit †eos, Deū
a Negata veritate inducunt falſitatem pro qua cito peribunt. b A quibus graue eſt caueri, quia multi, &c. Nullam ſpem uitæ futuræ habentes, concupiſcentias prædicant, quibus carnales facile conſentiunt.
†negāt, ſuperducentes ſibi celerem perditionem. Et multi 5 6
c a Caſtitatis, & cætera bona opera.
ſequentur eorum † luxurias, per quos via veritatis blaſ- 7 8
d a Non cauſa religionis, ſed auaritiæ, ut aliquid lucrentur fingunt nouas doctrinas, nec uos emunt Deo, ſed de uobis ſibi aliquid commodi acquirunt.
phemabitur: & in auaritia fictis verbis de vobis nego- 9 10
e a Magiſtris & ſequacibus. b Pœnæ æternæ iam olim apud Deum eis prouiſæ non ceſſant, præſentialiter excruciant, nec fine carebunt. Prabat a maiori.
ciabuntur. Quibus iudicium iam olim non † ceſſat, & 11 12
a Diabolus modo decipiens, poſtea tormentaturus. b Qui digni oris naturæ. 13
f perditio eorum non dormitat. †Si .n. Deus angelis peccan-
a Alia tranſlatio. Et carceribus caliginis inferni retrudens, tradidit in iudicio puniendos ſeruari. 14 15
g tibus non pepercit, ſed †rudētibus inferni detractos in tar- 16 17

CAP. II.

A a FVerunt, &c. * Occumenius. Cum prophetæ nomen commune ſit, quod & ad prophetas refertur, confirmat nunc non eſſe pſeudo prophetis attendendum. Et ab hoc paululum differt Paulus, dum docet quod nemo dicit Dominum Ieſum niſi per ſpiritum ſanctū. (1. Cor. 12.) Hinc autem auſpicatur hæreſi obuiam ire aduerſus Nicolaitas, duplicem dicens ipſorum malitiam. ſunt .n. dogmate quidem impiiſſimi, quod ſua in Chriſtum blaſphemia demonſtrarunt, uita autem maxime obſcœni. († mercatus eſt)

Ideo ita vos commoneo, & tot autoritatibus vtor, ne decipiamini per pſeudo, B qui fingūt Chriſtum nondum veniſſe. Vel ſi veniſſe fatentur, aliquos errores interſerunt, qui grauiter punientur pro mendacijs ſuis cum ſuis ſequacibus. Sicut in populo Iſrael fuerunt pſeudo prophetę, qui falſa nunciabant, & iudicium perpetuę damnationis ſuſtinuerunt. ſic & iſti.

Beda. b *Sectas.* Sectæ Latine, hæreſes Græce, cum quis ſtulta obſtinatione errorem quem ſemel concepit, ſemper ſectari nullatenus ceſſat, quod proprium hæreticorum eſt.

c *Perditionem.* Merito perditionem ſibi inducunt, qui redemptorem ſuum negant, vel non qualem veritas oſtendit ſed qualem ſibiipſi fingunt, & prædicant, & propterea alieni a redemptore nil certius quam foueam expectant.

Beda d *Via veri. blaſ.* per hæreticos, non ſolum in eis quos ſuæ hæ C reſi ſeductos aſſociant, ſed in eis quoque quos per impuriſſima facta ſua, & ſacrificia, vel myſteria execranda, quę faciūt in odium Chriſtiani nominis concitant, exiſtimantib. imperitis omnes Chriſtianos huiuſmodi flagitiis mancipatos.

e *Et in auaritia fictis verbis, &c.* *Oecum. Particularius ſe loqui oſtendens addidit, *negotiabuntur.* penitus autem alienans ipſos à diuina doctrina, dixit eos fictis vti ſermonibus. Sed habebunt inquit, impietatis ſuæ ſtipendia, nempe mortem. Porrò *iam olim.* præſcientiæ Dei ſignificatiuum eſt. Quemadmodum enim per præſcientiam bonis præparauit bona, D ita, & malis congruum ipſis locum.

f *Si. n. Deus au.* Si apoſtatas Angelos traditos pœnis inferni ad maiores cruciat⁹ reſeruat in die iudicij, ſed etiam mūdū ꝓpter ſcelera deleuit, ſi Somoditas deleuit, & Noe, & Loth ſaluauit: conſtat quia nouit domin⁹ pios de tentatione eripere, ini quos verò in diem iudicij cruciandos reſeruare. Quamuis hūc inferiorem aerem quaſi carcerem acceperint, qui quantum ad cælū infernus dicitur: reſtat adhuc pœna vltimi iudicij, quia *paratus eſt ignis diabolo & Angelis eius.* non enim permittit illos Deus conſumi, ſed ſeruat, vt grauius puniantur cum ſuis membris, ſicut Chriſtus glorificandus eſt cum ſuis.

g *Rudentibus.* Rudentes ſunt funes quibus nautę vela ſuſpendūt, vt flante aura portus tranquillitatem deferāt, ſeque ſemper ambiguis fluctibus credant. Quibus rudentibus conuenienter immundorum ſpirituum conamina comparantur, qui mox, vt flante ſuperbia impulſi, ſe aduerſus creatorem erexerunt, ipſis elationis ſuæ conatibus in abyſſi profunda ſunt rapti.

❊ Aug. peccaſſe quoſdam angelos, & in huius mundi ima detruſos, qui eis velut carcer eſt. vſque ad futuram in die iudicii vltimam damnationem, Apoſtolus Petrus apertiſſime oſtendit, dicens, quod Deus Angelis peccantibus non pepercerit.

* Idem. prorſus nec alia cauſa, nec iuſtior, nec manifeſtior inueniri poteſt, cur veriſſima pietate teneatur fixum, & immobile, nullum regreſſum ad iuſtitiam, vitamque ſanctorum diabolum, & Angelos eius habiturum, niſi quia ſcriptura, quæ neminem fallit, dicit eis Deum nō pepercisse, & ſic ab illo eſſe inter impios prædamnatos, vt carceribus caliginis inferni retruſi traderentur ſeruandi, atque vltimo iudi- F cio puniendi, quando eos æternus ignis accipiet, vbi cruciabuntur in ſecula ſeculorum.

* IDEM. Quia mali Angeli non a Deo mali ſunt conditi ſed

NICOLAVS DE LYRA.
CAPVT II.

FVerunt ve. *Poſtquam beatus Petrus induxit fideles ad tenēdum fidei veritatem, hic conſequenter inducit eos ad præcauendum oppoſitam falſitatem, & primo circa aduentum Chriſti in mundum, ſecundo circa aduentum eius ad iudicium ca. ſe. prima falſitas eſt hæreticorum fidem Chriſti corrumpentium, quorum primo oſtendit malitiam & ſecundo pœnam, ibi.* Quibus iudicium. *Circa primum dicit.*

1 Fuerunt ve. & pſeu. pro. in po. *ſ. Iudæorum ante Chriſti aduētum, ſicut patet in libris Paralip. & Regum in pluribus locis.*

2 Sicut & in vo. *Chriſtianis.*

3 Erat ma. *quales fuerunt pſeudo apoſtoli, & hæretici.*

4 Qui intro. ſe. per. *ſicut Libon, & Cherintus negantes diuinitatē Chriſti etiam a tempore apoſtolorum, propter quod beatus Ioannes in principio euangelii ſui declarauit diuinitatem Chriſti di.* In principio erat verbum, &c. *ſecundum quod dicit Hier. in prologo ſuper Ioannem, & poſtea Arrius, & multi alii errauerunt circa fidem Chriſti.*

5 Superdu. ſi. ce. per. *i. cauſam perditionis, & non ſolum ſibi, ſed etiam aliis, ideo ſubditur.*

6 Et mul. ſe. eo. lu. *ad hoc. n. quod plures eos ſequerentur, concedebant carnales delitias, ad quas homines ſunt proni.*

7 Per quos via ve. *i. fides Catholica.*

8 Blaſphe. *a paganis, & Iudæis, tanquam mala, per hoc. n. datur in fidelibus occaſio deridendi, & contemnendi fidem Catholicam.*

9 Fictis v. *id eſt ad decipiendum compoſitis.*

10 De uo. ne. *bona veſtra temporalia ſubtrahendo.*

11 Quibus iu. *Poſtquam oſtendit hæreticorum maliciam, hic conſequenter declarat eorum pœnam, & ſecundò pœnæ grauitatem.* Magis autem. *Prima diuiditur in duas; quia primo facit propoſitum, ſecundo inducit ad hoc triplex exemplum ibi.* Si. n. angelis. *Circa primum dicit:* Quibus iu. *id eſt pœna ad quam condemnabuntur.*

12 Iam o. non ceſ. *quia ſuperdurabit, vt exponunt aliqui. ſed hęc expoſitio videtur excludi per hoc quod præmittitur.* Iam o. *& ſic loquitur de præterito duratio illa ſempiterna, & de futuro. ideo melius ſic exponitur vt videtur.* Iam olim non ceſ. *i. à principio mundi eſt præparata. Nā à principio diſtinctionis rerū locus inferni eſt ab aliis diſtinctus, & ſic dicitur ſa. 30. g.* Præparata eſt ab heri Tophet, a rege pręparata profunda & dilatata, nutrimentū eius ignis, & ligna multa, flatus domini ſicut torrēs ſulphuris ſuccēdēs eā.

13 Si e. D. *Hic conſequenter probat propoſitum per triplex exemplum. primum eſt de Angelis peccantibus de quibus dicit.* Si. e. an. pec. non pe. *à pœna debita.*

14 Et ru. *id eſt funibus.*

15 Inferni. *qui funes ſunt peccata, q̄ ſunt cā detractionis ad infernū, ſecundum quod dicitur Prouer. 5. d.* Iniquitates ſuæ capiunt impium, & funibus peccatorum ſuorum conſtringitur.

16 Detractos. *à ſocietate Angelorum ſanctorum.*

17 In tar. tra. cru. in iu. *id eſt poſt iudicium.*

Fictis

Reſer.

sed peccando facti ſunt mali, ſic Petrus in epiſtola ſua dicit:
A *Si Deus angelis peccantibus non pepercit, &c.* Hinc Petrus oſndit adhuc eis vltimi iudicij pęnam deri, de qua Dñs dicit. *Ite in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius*, Quãuis iã pęnaliter hunc infernũ, hoc eſt inferiorem caliginoſum aerem tanquam carcerem acceperint, qui tamen aer quandoque & cælũ dicitur, vbi aues volitãt, &c.
a *Originali mun.* Idem mundus eſt poſt diluuiũ qui & ante. Sed tamẽ ille quaſi alius fuit, quia ille mũdus aqua perijt, & tota facies terræ & totus ille aer altitudine aquarum mutatus eſt.
b *Octauum.* Sex ſunt ętates ſeculi, ſeptima
B eſt illa vita vbi animę ſanctorum fęlici ſabbatho. i. æterna requie perfruuntur. Octaua cõmunis reſurrectio. Occulte ergo inſinuat per tẽporalis diluuij diſcrimen futuri iudicii diem. qñ damnatis reprobis omnibus, iuſti gloriam vitæ perpetis accipient.
c *Et ciui.* Hæ ciuitates dupliciter in ignem ſunt reductæ, quia & primo eas per incendium cum adiacentib. terris in cinerem redegit. Et cum loca incendii poſtmodum mortui maris vndæ contexerint, ſeruare adhuc voluit regionẽ circa poſitam ſpeciem priſcæ pœnæ. Naſcũtur enim poma pulcherrima, quæ & edendi cupiditatem ſpectantibus generent. Si carpas fatiſcunt, & reſoluuntur in cinerem, ſumumque excitant quaſi adhuc ardeant.
d *In cine.* Ignis qui Sodomitas ſemel puniuit, ſignificat q, impii ſine fine ſunt paſſuri. Quod terra fumigabunda, q, fructus pulcherrimi cinerem intus habent & fœtorem, innuit quis
C dilectio carnalis etſi ſtultis arridet, nil tamen in inuiſibilibus niſi incendium ſibi reſeruant, vel vt fumus tormentorũ D eis in ſecula ſeculorum aſcendat.
e *Loth oppreſſum*, Cruciabãt iuſtũ iniqua proximorũ facta & dicta, qui cernẽs corrigere nõ valebat, ipſe autẽ in bonis actibus ſe reſeruabat. Nec viſis, vel auditis flagitijs ſe fuſcabat, vel viſu, vel auditu iuſtus, quia nihil in illo videbant, nihil de eo audiebãt, niſi qđ pertinebat ad iuſtitiam.
f *Nouit dominus pios.* * Oecum. Epiphonemate vtrorumq; meminit, & piorũ & impiorũ, & ſalutis & ſupplicij. Cupit aũt vt illorũ quidem abominentur malitiam, horũ aũt æmulentur ſalutẽ.
E Is enim oculis & auribus iuſtus. Cũ multa haberet quæ ad impudicitiam inflãmarent & extimularent, ac inuitarent, oculos, aures, cõuerſationem inter malos, nullo inquit inductus eſt ad ipſorum æmulationem.
g *Iniquos.* Pſeudo & eorũ ſequaces, & ideo nolite eos ſequi.
h *In diem iudic.* Et ante diem iudicij ſoluti corpore pęnas luunt, & in iudicio grauiora expectant quando corpore & anima cruciabuntur.
i *Magis autem eos qui poſt carn. &c.* * Oecumen. Dicit de impuris Nicolaitis, Gnoſticis, Naaſenis, vel Cerdonianis: varie enim nomina ſortita eſt eorum iniquitas, & quemadmodũ ſceleratis factis, ita & nominibus confuſa eſſe deprehendit. Nã hi ad omnem carnalem impudiciam intrepide peruenerunt. Quod ſi quiſpiã de his diſcere velit, ſumpto in manu libro a beato viro Ireneo, Gallo, cõpoſito, quẽ aduerſus falſo dictã ſapientiã inſcripſit, inueniet horũ immunditias, potiſ-

Marginalia: ciaros. / erupos. / Gen. 2. / Bda. / Gen. / Bda. / pen if. / com / turis. / Ba. / Beda. / † anti ſeo. / † nefariis per libidinoſam conuerſationem.

a Ideſt, tradidit vt reſeruarentur in iudicium, ideſt, damnationem. b Ideſt, hominibus ſecundum originem primi peccati viuentibus.
a tarum tradidit cruciandos in iudicium † reſeruari, & † origi-
a Quia iuſtitiæ opera faciens qualiter coram Deo viuendum eſſet oſtendit.
b nali mundo non pepercit, † ſed octauum Noe iuſtitiæ præco-
a Inducens mundo diluuium, ideſt, ſubmerſionem impiorum. b Si.
c nem cuſtodiuit, diluuium mundo impiorum inducens, et ci-
d uitates Sodomorum & Gomorræorum in cinerem redigens e-
a Patenter ſignificans omnino perituros qui ſimiles iſtis forent
uerſione damnauit, exemplum eorum qui impie acturi ſunt
¶Si.
e ponens, † & iuſtum Loth oppreſſum a † nefandorum iniurioſa ac luxurioſa conuerſatione eripuit. Aſpectu enim & au-
a Quod erat difficile, inter tales iuſtitiam ſeruare.
ditu iuſtus erat habitans apud eos, qui de die in diem ani-
a Etſi hoc & illud & omnia iſta. ergo.
f mam iuſtam iniquis operibus cruciabant. † Nouit Deus
a Sicut Noe & Loth. b Sicut diabolum, originalem mundum, Sodomitas;
g pios de tentatione eripere, iniquos vero in diem iudi-
h
a Reſeruabit.
i cii reſeruare cruciandos. † Magis autem eos qui poſt car-

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Reſer.* primo enim ceciderunt in hunc aerem caliginoſum, vbi ſunt ad exercitium bonorum, habentes tamen ſuam pœnam & ſupplicium. Poſt iudicium vero detrudentur in inferno deficiente ſanctorum exercitio, & creſcet eorum pęna accidentalis ex his quos induxerunt ad peccatum & damnationẽ, ſicut gloria ſanctorum angelorum ex his quos induxerũt ad bonum & ſalutẽ. Et ex dictis ſupplendũ eſt, quod ſimiliter Deus non parcet hæreticis.
2 *Et ori.* Et ponitur ſecundum exemplum de ſubmerſis in diluuio propter peccata eorum, di. *Et ori. mũ. non pe.* Dicitur autẽ hic originalis mundus homines qui fuerunt ante diluuium, eo quod tunc currebat prima ætas mundi, quæ terminata fuit in diluuio.
3 *Sed octa.* quia cum eo fuerunt ſeptẽ perſonæ à diluuio ſaluatæ.
4 *Iuſtitiæ præ.* quia prædicauit hominibus illius temporis pęnitentiam, vt dictum eſt ſupra epiſtola 1. 3. c.
5 *Diluuium mun. impio. in.* dicit autem mundo quia tunc omnia caro corruperat viam ſuam, Gen. 6.
6 *Et ciui.* Hic ponitur tertium exemplum de ciuitatibus tempore Loth, vt habetur Gen. 19. e. dicens. *Et ciuitates Sodomor. & Gomorræo. in cin. re.* quia pluit ſuper eas ignem & ſulphur, vt habetur ibidem.
7 *Exemplum eo. qui impie acturi ſunt po.* i. oſtendens quod ſic puniuntur niſi pęniteant.
8 *Et iuſtum Loth oppreſſum a nefan. iniu.* ſecundum quod dicitur Gen. 19. d. *Vimque faciebant Loth vehementiſſime, &c.*
9 *Ac luxurioſa conuerſatione.* Nam vitium contra naturam volebant exercere.
10 *Eripuit.* per angelos, qui eum cum vxore ac filiabus extra ciuitatem duxerunt, vt habetur ibidem. Et ſubditur cauſa.
11 *Aſpectu enim & auditu iuſtus erat.* i. quaſi ex vita & fama eius iuſtitia apparebat.
12 *Habitans apud eos qui de die in diem.* ideſt, quaſi continue.
13 *Animam iuſtam.* ipſius Loth.
14 *Iniquis operi. crucia.* Nam emendare non poterat, & ſic cũ dolore portabat. Concludit ergo.
15 *Nouit Deus pios de tentatione.* ideſt, de morte.
16 *Eripere.* quando expedit eis, vt patet de Loth, & Noe.
17 *Iniquos vero in diem iudicij.* ſ. extremi.
18 *Reſeruare cruciandos.* quia tunc cruciabuntur non ſolũ in anima, ſicut añ iudicium, ſed etiã in corpore. Et ex dictis exẽplis concludendem vſt, q, ſimiliter hæreticis de pęna debita nõ parcetur.
F
19 *Magis autem eos.* Hic conſequenter oſtendit huius pęnę grauitatem, de qua primo ponitur duplex ratio. ſecũdo primę rationis declaratio. ibi, *Hi vero.* Prima adhuc in duas ſecundum duplicem rationem, ſecunda ibi. *Angeli.* Prima vero ratio accipitur ex parte culpæ pęnam merentis. Ex quantitate enim culpæ accipitur quantitas pœnę Deuter. 15. a. *Secundum menſuram peccati, erit & plagarum modus.* Secundum autem expoſitores beatus Petrus dicit hic hæreticos grauius puniendos, quam dæmones & alios de quibus poſuit exempla, ita quod nõ ſolum hoc eſt argumentum a ſimili, ſed etiam a maiori negatiue, eum dicitur. Si deus angelis peccantibus non pepercit, & alijs de quibus conſequenter proſequitur, multo minus hęreticis, ex hoc ſequitur peccatum eorum eſſe grauius. Ex hoc ſatis patet de peccato mortuorum in diluuio & ſubuerſione Sodomæ & Gomorræ. Nam peccata propter quę principaliter inductę fuerunt punitiones illæ, fuerunt carnalia vt patet ex prædictis. Hæreſis vero eſt peccatũ infidelitatis, quod eſt directe contra deum, & ſic ſecundũ ſuum genus grauius eſt peccatis carnalibus. Iterum hęreſis eſt grauior ſpecies infidelitatis, nam grauius eſt fidem ſuſceptam corrumpere vel negare, quod faciunt hęretici, quam non ſuſceptam quod faciunt Iudęi & pagani, ſicut apud homines peius eſt promiſſum denegare, quam promiſſum nõ facere, & ſic ſequitur quod pęna hęreticorum ſit grauior, & maxime quando ſunt inuoluti cum hoc peccatis carnalib. quales deſcribũtur hic per beatũ Petrũ, vt patet ex pręcedentib. & ſequentibus, de peccato vero & pęna dęmonum magis eſt dubiũ. Veruntñ idem poteſt dici probabiliter de ipſis ſaltem quantũ ad multos eorũ, quia doctores catholici dicunt concorditer, qđ homines boni per merita ſunt aſſumendi ad ſingulos ordines angelorũ, & ſic ad ęqualẽ gloriã. Et eadẽ ratione vr̃ vt homines mali p ſua demerita ſecundũ plus vel minus puniendi ſunt in ſimilibus gradibus pęnalibus dæmonum. Cum igitur hæreſis ſit peſſima ſpecies infidelitatis, quæ eſt valde graue peccatum, ſequitur quod eorum pęna ſit grauior quam multorum dæmonum, & maxime quando ſunt hæreſiarchæ & alijs vitijs irretiti, quales deſcribuntur iſti ſaltem eorum aliqui. His dictis patet prima ratio grauis punitionis hæreticorum quę accipitur ex grauitate culpæ eorum, cũ dicitur. *Magis autem eos.* ſcilicet hęreticos reſeruat Deus cruciandos.
20 *Qui poſt carnem.* ei obediendo.

Marginalia: Diuiſio. / Hæretici dæmonibus grauius puniendi.

a Fornicatores dicit, qui pro reatu fœdæ corruptionis maiora in iudicio patientur tormenta, quam generales iniqui. b ¶ .i. qui more animalium brutorum luxuriantur. c Dominum Ieſum iudicem tantum cognoſcere nolunt.

a nem in cõcupiſcentia immunditię ambulãt, dominationem

a Ad maiora crimina. b In perpetratis. c Sine timore vltionis ſeparant homines a Deo, & inſtruunt ad blaſphemandum.

b que contemnunt, audaces, † ſibi placentes † ſectas nõ metuũt

a Omnes hi reſeruantur ad maiora, vbi tanta vis eſt pœnarum, quod & angeli mali qui ſunt maiores fortitudine, & robuſtiores ad perferendum quam homines, non portant quaſi onus intolerabile.

introducere, blaſphemantes. † Vbi angeli fortitudine & vir-

c

a Quantum ad patientes .i. maiores pœnas.

d tute cum ſint maiores, non † portant aduerſum ſe * execrabile

¶ Magiſtri erroris.

iudicium. Hi vero velut † irrationabilia pecora, † naturaliter

¶ Tendunt. ¶ Sic iſti. ¶ Quare blaſphement.

e in captionem & perniciem in his quæ ignorant blaſpheman

¶ In corrupto ſenſu. a A conſortio ſanctorum. b Vt qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc.

tes, in † corruptione ſua peribunt, percipientes mercedem

f iniuſtitiæ, voluptatem exiſtimantes diei delitias, coinqui-

g

a ¶ Et ſecundum malam exiſtimationem. ¶ Vt ibi vos decipiant.

nationes & maculæ; delicijs affluentes in conuiuijs ſuis:

A tiſſimum propter Marcũ virum obſceniſſimum, & eos qui ab ipſo ſeducti fuerunt, ac corruptas miſeras mulieres, &c. *Ire. lib. 1. ca. 1. 8. 9. &c.*

a *Dominatio con.* Superbos dicit & arrogantes, qui & ipſi grauiora generalibus luituri ſunt ſupplicia.

b *Sectas non me.* hæreticos dicit qui blaſphemãtes fidem vel vitam orthodoxorũ ſectas ſui nominis, id eſt, hæreſes inducũt, quibus etiam grauior inſtat tribulatio.

† præfecti .i. ſui ſenſus & capitis.

† Cum:

† Gen. 19

c *Vbi.* id eſt, in quibus malis, quia contemnunt dominationem: quia audaces, & cætera quæ ſequuntur. Hæc namque faciẽdo angeli dæmonia fieri, ac pęnas ſuæ B ſuperbię ſoluere meruerunt, & quod natura eorum nõ patitur vt faciant vt polluti carnalibus concupiſcentijs: ad illud homines alliciũt, & pro illis etiam dampnabuntur.

† ferunt.

† muta.

† perditione.

d *Vbi ange.* ibi cruciabuntur iniqui, vbi angeli mali qui prius cõtra Deũ ſuperbierant, & inde puniti ſunt; iam non portãt, ſed potius abijciunt iudicium ſuperbiendi contra Deum, quod eſt execrabile aduerſus ſeipſos, quia pro illo grauiter puniũtur, & territi magnitudine pęnarum, iã ab illo iudicio præſumptionis deſiſtunt: ſed iſti iniqui nõdũ deſiſtunt. Vel torquebuntur ibi ideſt, apud Deum, vbi angeli boni non ſuſtinent ſed vindicant ſi quid execrabile contra illos dicitur ſicut ſubuerterunt Sodomitas, ſic & apoſtoli aliquando vindicabant, vt cum Petrus occidit Ananiam.

* Didym. Angeli manentes in ſanctitate quã habent à Deo, ſunt potiores hominib⁹, licet excellẽter beati ſint homines. ſiquidem cuſtodiunt ſanctos viros, & eis auxiliantur, dum homines nequaquam valeant angelis præbere ſolatia. Sic & illud vtiq; quod in Euangelio de Ioanne dictũ eſt, Quia nul- C lus inter natos mulierum maior ſit eo: cum potior illo inueniatur, qui in regno ſit minor. interpretati ſunt ſapientes viri, dicentes quia cũ ſit perfectus inter homines, nullo mortalium minor eſt, quã qui inferior eſt omniũ ſupernorum rationalium maior eſt eo: quia non ſolum virtutis ſcientiæq; differentia potiores ſunt angeli, ſed etiam quod non ſint grauibus ac paſſibilib. perplexi corporibus. D Vnus denique angelus percuſſit regis Aſſyriorum ſub vno momenti tempore exercitum centum octoginta quinque millia. Et alter pene omnem populum Iſraelitarum vaſtauit, niſi cito Dauid rex eorũ rogaſſet Deum, vt iracundiæ finem daret.

e *Velut irratio. pe.* Sicut irrationabilibus animantibus naturale eſt cauſa pabuli ſępius in captionem & perniciem ignoranter incidere, ita hæretici comparati iumẽtis inſipientibus, propter appetitum ſuæ corruptionis explẽdum incorruptam catholicæ eccleſiæ doctrinã blaſphemantes & vitam, ſibi perditionis laqueos nectunt, de quib⁹ cum dixiſſet: blaſphemantes in corruptione ſua, recte addidit & & peribunt.

* Oecum. Velut irrationabilia pecora. hoc eſt ſolo ſenſu viuentia, non autem mente & vita intellectuali: propter quod etiam facile capiuntur corruptibilibus: id eſt, circumactione in vita corrupta; animi excandeſcentia & concupiſcẽtia acti & tracti, in his quæ ignorant, ſiue in ſpontanea ſua ignorantia ingerẽtes maledicta, digna ſibi perditione peribũt, referẽtes mercedẽ iniuſtitiæ, quã cupiebant .i. idquod ſibi conciliarũt E f *Mercedem iniuſtitiæ.* i. pęnam pro malis operibus, & maxime illi qui cum corruptioni carnis ſeruiant, & veſanis tenentur erroribus, conuerſationem iuſtorum bſalphemãt, & eis qui ſapiunt, detrahere nõn ceſſant,

g *Voluptatem.* Voluptas bona vel mala. Voluptas bona recte F dies

---

NICOLAVS DE LYRA.

1 *In concu. immun.* ideſt, luxuriæ quæ fędat totum hominẽ, & maxime in peccato contra naturam, quod frequenter in ſcriptura nominatur immunditia.

2 *Ambulant.* ſic viuęndo.

3 *Dominationemque contem.* ideſt, Chriſtum, qui non ſolum dicitur dominus in cõcreto, ſed & dominatio in abſtracto pp excellentiam dñij. quia eſt rex regum & dñs dominantium. Apo. 19. c.

4 *Audaces.* a ffirmando falſum pro vero.

5 *Sibi pla.* de ſeipſis magnam ſapientiam æſtimantes, quod eſt argumentum inſipientiæ.

6 *Sectas.* hæreſum.

7 *Non metuunt facẽ.* eas adinueniendo & docendo.

8 *Blaphẽman.* fidei veritatem, & per conſequens eius auctorẽ.

9 *Vbi.* Hic ponitur ſecunda ratio grauitatis pęnę hereticorũ, quæ accipitur ex parte ſubiecti pęnam ſuſtinẽtis. Nam dęmones qui ſunt fortiores ad ſuſtinendum vix poſſunt ſuſtinere pœnam inferni, & multo minus hæretici qui ſunt debilioris virtutis, & ſic ex hac parte grauius affligũtur, & hoc eſt quod dicitur: Vbi, ideſt in pęna inferni. 10 *Angeli.* ſ. mali.

11 *Fortitudine & virtute cum ſint maiores.* quia naturalia remanſerunt in eis integra, vt dicit Dionyſius.

12 *Non portant.* i. vix ſuſtinẽt, ſicut enim impoſſibile dicitur qđ eſt de difficili poſſibile. 5. metaphyſices, ita importabile dicitur quod cum difficultate portatur.

13 *Execrabile iudi.* ideſt, pęnam quę non dicitur execrabilis inquãtum eſt a Deo, quia ſic eſt iuſta, ſed ex parte dæmonum qui execrantur eam tanquam iniuſtam.

14 *Hi vero.* Hic declarat primã rationẽ de grauitate pęnę hereticorũ, pp grauitatẽ culpę ipſorũ. & primo ponitur hæc declaratio, ſecũdo intenta cõcluſio, ibi: Si enim. In iſta vero declaratione notãtur de luxuria, inſipientia, & ſuperbia, & ſupra in principio ca. de auaritia., iõ iſta quatuor declarat in quatuor partibus quę patebunt proſequendo. Primo declarat eorum inſipientiam. *Hi vero.* hęretici ſupple, ſunt.

15 *Velut irrationabilia pecora.* carentes intellectu veritatis.

16 *Naturaliter in capti.* i. ex impetu naturę brutalis ad pabulũ, & ſic incidunt in laqueum & capiuntur & necantur, & ſic ducuntur in perniciem, quę dicitur a per, & neco necas.

17 *In his quæ ignorant blaſpha.* i. ſic hęretici blaſphemantes. *In his quæ igno.* ideſt, articulis fidei, contra quos ex errore latrant.

18 *In cor. ſua.* ideſt, in ſenſu ſuo corrupro, quo corrupti ſunt & alios corrumpunt.

19 *Peribunt.* pęna gehennę.

20 *Percipien. mer.* ideſt, pęnam debitam ſuę malitię.

21 *Volupta.* Hic conſequẽter declarat hęreticorũ luxuriã di. *Volupta. exi. diei deli.* Circa qđ ſciendum, quod voluptas idẽ eſt qđ delectatio, quę põt eſſe bona & mala, bona, ſi ſit de operibus virtutũ intellectualiũ vel moraliũ, mala aũt, ſi ſit de actibus venereis. Voluptas igitur quę idẽ eſt qđ delectatio, põt eſſe bona & honeſta, mala & turpis, licet autẽ frequẽtius accipiatur pro delectatione carnis quę turpis eſt maxime in venereis, tñ hic accipitur pro delectatione honeſta in operibus bonis, iõ dicitur voluptas diei, quia qui facit veritatẽ venit ad lucẽ, Ioh. 3. c. Eſt igitur ſenſus, quod hęretici luxurioſi delectationes carnis reputant eſſe voluptatem diei, ideſt, eas eſſe licitas & honeſtas, & ſic iungatur litera. *Volupta. diei.* ideſt, delectationem honeſtam.

22 *Exiſtiman.* ſupple eſſe.

22 *Deli. coin.* ideſt, luxurię, vbi eſt coinquinatio ex duarum perſonarum coniunctione.

24 *Et ma.* ideſt, gulę. ideo ſubditur.

25 *Delitijs affluen. in conui. ſuis.* in quo notatur exceſſus in qualitate & quantitate cibi & potus.

Lo-

A dies vocatur, qua ſancti in domino delectãtur. Voluptas ma la, nox: cũ reprobi ad perficienda opera tenebrarũ peruerſe delectantur. Iniuſti ergo delitias coinquinationis & maculę exiſtimant voluptatẽ dici, quia cum vacẽt delicijs impuriſſimis & execrãdiſſimis has optimas & quaſi luciſluas iudicãt.

D comparantur prophetę qui verbis aſinæ contra naturam loquentis corripitur. Nec tamẽ a propoſito praui itineris retardatur. Qui veniũt de Boſor. Boſor carneus, ſiue in tribulatione dicitur, quia nulla alia cauſa magis adulterant verbũ veritatis, quã pro concupiſcentia carnis. Vnde & in tribulatione ſunt poſiti, non quod pro domino patiãtur, ſed animos infirmorum ſuis doctrinis & peruerſis exemplis opprimunt ne reſipiſcere poſſint.

Nu.22.d.

ſi·lari / clico- / i cõiuã / n eori / ui a.ul / vos.

* CIPRIAN. Inſaniunt prorſus, ardent deſidero fęminarũ quotquot huic interdictioni non cedunt, & obſcœnitatibus inſtantes, malunt mori quam contenti ſint a lateribus mulierum aliqua diſiunctione diuelli, & ad explendum ſuę auiditatis ingluuiem etiã puncto temporis non ſine fœminæ voluptate, & hunc habent in mulieribus fructum, vt in illis ſemper defixa intentione, deſideria ſatient oculorum, ne vel momen-
B tum aliquod trãſeat, quãdo indigeant qđ affectant. Sic inter eos integritas emoritur, vbi omnis com-

a Etiam in geſtu corporis profitentur nequitiam animi, uel oculos, ideſt anima quæ debet prouidere, uel oculos magiſtar eorum cupit adulteria, uel cum uxoribus, uel cum diabolo.

†luxuriantes vobiſcum, oculos habentes plenos † adulterii

a Vel inceſſabilibus delictis. b A quibus non facile ceſſatur, quia ſunt quaſi naturalia, ut ſaturitas, ebrietas, ſomnolentia. c Vel excœcatum.

a & inceſſabilis delicti, pellicientes animas inſtabiles, cor ex-

a Quia quicquid agunt, cauſa auaritiæ faciunt. b Iam poſſeſsi a maledictione æterna.

b c Ex ratione enim cognoſcere debebant quid credere, & quomodo viuere debebant.

ercitatum in auaritia habentes, maledictionis filii derelin-

A ſtatu mentis. Ad idem tendentes, ad quod ille tetendit, qui ueniebat maledicere, populo Iſrael contra uoluntatem Dei, ſed continget illis ſicut Balaam contigit, quem corripuit aſina ſua de ſua ueſania.

c quentes viam rectam errauerũt, †ſecuti viam Balaam ex Boſor, qui mercedem iniquitatis amauit, correptionẽ vero ha-

Quia aſina.

buit ſuę veſanię. Subiugale mutum animal in hominis voce

a Non lauantes, ſed potius coinquinantes.

loquens prohibuit prophetæ inſipientiam. † Hi ſunt fontes

d Obſcurantes inſtinctu diaboli. a Pſeudo, uel hæreticis.

b Obſcuritas peccatorum ſeruatur vt ſordeſcant amplius vel infernales pœnæ.

ſine aqua, & nebulæ turbinibus exagitatæ, quibus caligo tenebrarum * reſeruatur. Superbia enim vanitatis loquen-

e tes pelliciunt †in deſideriis carnis luxuriæ eos qui paululum
f

1 2 3 4 5 6 7 8 Balaam vanus populus, vel præcipitans eos, quod illi conuenit. Qui enim agnitã veritatem ſponte deſerunt, vanus populus ſunt & in præcipitium ſuos mittunt auditores, quibus nõ ſalutaria quæ corrigãt, ſed erronea quæ delectent prædicant, de quibus ſubditur, *Hi ſunt fontes ſine aqua.* promittunt imbrem doctrinarum quem non habent, velut nubes propheticæ ad quas perueniat veritas Dei, & turbinibus dęmonum & vitiorum agitantur, loquuntur grandia, & totus eorum ſermo ſuperbia eſt.

† adulteræ, & quia peccando ceſſare neſciant.

† Nu.22.d.2. q.7.c. ſecuti.

† Iudę d. De pę. diſ.2. c. ſic enim. §. rurſus.

* in æternum.

E

† per concupiſcẽtias carnis, voluptatibus.

moratio, ſiue cõuiuendo, ſiue cõmanendo corruptionis affectionibus inquinat. Quos ſanctus Petrus Apoſtolus deſignauit dicens, *In conuiuijs ſuis luxuriantes, oculos habentes plenos mœchationibus, &c.*

eretces / ... illi- / ...ur.

a *Pellicientes.* Pellices dicuntur meretrices, a pollutione vel a pellis formoſitate qua incautos illiciunt. Pelliciunt ergo animas inſtabiles variorum dogmatum erroneis ſectis, quaſi conſtuprantium luxibus.

b *Cor exercitatum.* * Oecumen. Cor ipſorum ad nihil aliud quam ad cupiditatem exercitatum eſt ſiue impudicitia, ſiue ẽt poſſeſſionum, propter quę ambo derelinquẽtes viam quę eos ad ſalutem dirigeret, ab hac aberrauerunt, idemque illis contigit quod Balaã filio Boſor, quoniã & ille ob munerum largitionẽ dilexit mercedem iniquitatis. Et hinc ergo diſcimus, quod Balaam propter ſuæ cupiditatis affectum, quẽ inſana ſua vaticinatione alebat, ſemel a Deo prohibitus, rurſũ ad Balac pertinaciter proficiſci properabat, ſed Dei pauore prępeditus ac terroribus q in via cõtigerunt, verba benedictionis nõ immutauit, quod diuinationis nõ erat, ſed prophetiæ.

ẽda:

c *Secuti viam Balaam.* Aliquando hęretici tã execrãda dogmata proferũt, vt etiam pagani ſtulti, diuina cognitione carentis, illorũ deteſtentur inſaniam, illorũ diſtorta & Deo cõtraria itinera ſapiendo ſanius redarguant. Et quod peius eſt multi catholicorum intantũ amant mercedẽ iniquitatis, vt
C etiam docti clerici ab indoctis laicis merito lacerentur. Qui compa-

d *Hi ſunt.* Non ſunt imitandi pſeudo, quia licet videantur vtiles, nihil tamen in eis eſt niſi vanitas & immunditia.

e *Superbia.* Superbe dicentes ſe eſſe iuſtos quamuis ſit vanũ, carnaliter deſiderantes, & luxurioſe viuentes, pelliciunt qui parum effugiunt, qui cum ſimiles eis ſunt, tamen aliquatenus declinant eorum ſocietatem, & a peccatis aliquatenus abſtinent.

* Auguſtinus. Quidam putauerunt hoc eſſe libere viuere, vt tanquã de redẽptione ſecuri, quicquid liberet, licere ſibi arbitrarentur, non intuẽtes quod dictũ eſt. *Vos in libertatẽ vocati eſtis fratres, tantum ne libertatem in occaſionẽ detis carnis.* Vnde & ipſe Petrus dicit, *Liberi nõ ſicut velamentũ malitiæ habẽtes libertatem.* Ait de illis & in ſecunda epiſtola ſua. *Hi ſũt fontes ſicci, & nebulæ a turbine exagitatę, &c.* Quid adhuc promittitur contra iſtam manifeſtiſſimã veritatẽ conditio melior, ijs qui cognouerunt viam iuſtitię, hoc eſt dominũ Chriſtũ, & perdite viuunt, quaſi omnino non cognouiſſent, cũ apertiſſime dicatur, *Melius erat illis non cognoſcere, &c.* Ideo ẽt fontes ſiccos eos appellat, fontes, videlicet, qđ acceperint agnitionem Domini Chriſti, ſiccos autẽ, quia non congruenter viuunt. De talibus quippe Iudas etiam Apoſtolus loquitur.

l. de fide & operibus, cap.24. Galath.5. 1.Petr.2.

Ibi, c.15.

In deſide. car. &c. Immundus eſt omnis qui exaltat cor ſuũ, vt

Beda.

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Luxuriantes vo.* i. vos ad hoc pertrahentes.
2 *Oculos haben. ple. adul.* i. ſignis adulterij.
3 *Et inceſ. del.* i. gulæ quæ ſatisfactionem repetit quotidie.
4 *Pellicien.* id eſt, decipientes.
5 *Animas inſtabiles.* i. quæ non ſunt in fide firmatæ.
6 *Corexerci.* Hic conſequenter declarat eorum auaritiam di. *Cor. exer.* quia frequenter cogitant qualiter bona ſimplicium ad ſe trahant.
7 *Maledictionis fil.* i. maledictione diuina digni, ſicut dicitur mortis filius ille qui eſt morte dignus. 3. Reg. 12.
8 *Derelinquentes viam re.* iuſtitiæ.
9 *Errauerent.* per deuium auaritiæ.
10 *Secuti viam Ba.* qui cupiditate ductus iuit ad maledicendum populo Iſrael. Nu.22. quod erat iniquum. ideo ſubditur.
11 *Qui merce. ini. ama.* tanquam cupidus, & auarus.
Cor-

12 *Correptionem vero ha. ſuæ veſaniæ.* ſ. aſinam ſuam quæ corripuit eum a via declinando, & pedem eius parieti allidendo, & etiam diuina virtute loquendo, vt habetur Nu.22.
13 *Prohibuit pro. inſipien.* oſtendendo per hæc ſigna, quod ibat ad Balach mente peruerſa.
14 *Hi ſunt.* hic declarat hæreticorum ſuperbiam di.
Hi ſunt fontes ſine aqua. nam ab eis non emanat fons ſapientiæ.
15 *Nebulæ, propter obſcu.* erroris.
16 *Turbinibus exa.* i. ventis tempeſtuoſis ſuperbiæ.
17 *Quibus cali. tene.* inferni.
18 *Reſerua.* vt pęna reſpondeat culpæ.
19 *Superbia enim vani. loquen.* erroneam doctrinam.
20 *Pelliciunt.* i. decipiunt.
21 *In deſide. car.* i. luxurię carnalis, ad diſtinctionem idololatrię quę eſt luxuria ſpiritualis.
22 *Eos qui paulu. effu.* i. aliquantulum ſe ſubtrahunt a doctrina eccleſiæ, tales enim cito ab hæreticis decipiuntur.
Qui

vt qui paululum refugerint à peccatis, ad ſuum reuertantur A errorem & ſtudeant in luxuria.

a *Si enim &c. in cognitione domini noſtri & Saluatoris Ieſu Chriſti. &c.* Refugientes coinquinationes & animę & corporis quas mūdus immittit: rurſus implicati his ſicut ante baptiſmū ſuperantur ab illis coinquinationibus, apparet quod facta ſunt poſteriora deteriora prioribus: quia magis offendunt Deum quam ante baptiſmum, & maiores pœnas patientur, quia mēdaces ſunt promiſſiones factæ in baptiſmo.

† De pœn. di. 4. cap. ſi refugientes.

† per cognitionem.

b *Melius enim erat illis &c.* ✱ Saluian. Maſſil. lib. 4. de prouidentia. Nunc quia iam Chriſtum agnouiſti, & negligis quem agnouiſti, qui ſuſceptus es B quaſi intra os Dei per fidei agnitionem projjceris per teporem. Quod quidem etiam beatus Apoſtolus Petrus euidenter expoſuit, dicens de vitioſis & tepidis, id eſt, male viuentibus Chriſtianis: *Melius erat illis non cognoſcere veritatem, quàm &c.* Quod vt euidenter de his dictum intelligamus, qui ſub Chriſtiano noīe in ſordibus mundi atq; impuritatibus viuunt, audi quid eiſdē in eodē loco dicat, *Si enim* inquit, *refugientes coinquinationes mundi in agnitionem Dñi noſtri, hi rurſus impliciti ſuperant, facta ſunt illis nouiſſima peiora prioribus.*

† cognouiſſe.

† ad uolutabrum cęni.

Beda. c *Contigit enim illis.* In prouerbijs cum expoſitione poſitum eſt, Sicut canis qui reuertitur ad vomitū ſuū, ita ſtultus qui iterat ſtultitiā ſuā. Et poſt Apoſtolus addit de ſuo, *& ſus lota in vo. lu.* Canis cū vomit profecto cibū, qui pectus deprimebat

Prou. 26. b C

a Errant & alios errare faciunt. b Vel conuerſari.
c In ſua ſecta promittunt eſſe libertatem comedendi & bibendi & dormiendi & regnandi in ęternum.

effugiunt, qui in errore cōuerſantur libertatē illis promit- 1 2
a Id eſt ſerui corrupti vel ſerui diaboli conſumpentis. Et vere ſunt ſerui, quia.

tentes, cum ipſi ſerui ſint corruptionis. A quo enim quis ſu- 3 4
Et uere ſunt ſerui acquiſiti, quia cum prius liberi eſſent modo coguntur ſeruire grauius quam antea.

a peratus eſt, huius & ſeruus eſt. † Si enim refugientes coin- 5 6
quinationes mundi † in cognitione domini noſtri & ſaluatoris 7
ris Ieſu chriſti, his rurſus implicati ſuperantur, facta ſunt eis 8 9
Vere deteriora. a Minus malum.

b poſteriora deteriora prioribus. Melius enim erat illis non 10 11
a Quia præter mala quæ ſicut prius agunt, prævaricatores promiſſionis ſunt.

† cognoſcere viam iuſtitiæ, quam poſt agnitionem retror- 12
Probat auctoritate ſub ſpecie canis, quod ſunt nequam ſerui.

ſum conuerti ab eo quod illis traditum eſt ſancto mandato.
Illis conuenit illud uerum prouerbium, uel illa pars libri quæ continet illud prouerbium.

c Contigit enim illud eis veri prouerbij: † Canis reuerſus ad ſuum vomitum, & ſus lota † in volutabro luti.

bat projjcit, ſed cū ad vomitū reuertitur, vnde leuiatus fuerat rurſus occupatur. Sic qui nequitiā quę mentis intima p̄mebat, confitendo projjcit, poſt cōfeſſionē dum repetit, reſumit. Sus dū in luto lauat ſordidior reddit. Sic qui peccatū plangit, nec tñ deſerit, pœnæ grauiori ſe ſubijcit, qui & ipſam quam impetrare potuit veniam contempſit, & quaſi in lutoſa aqua ſemetipsū voluit: quia dum fletibus ſuis vitæ munditiā ſubtrahit, ante Dei oculos ſordidas ipſas etiā lachrymas facit. D

Hom. ✱ Cęſarius Arelaten. Sicut gaudēdum eſt de illo, qui ad monaſterium veniens, manſuetudinem, obedientiam, & patientiā voluerit mitis & humilis exhibere: ita econtrario lugendum eſt de eo, qui corpore tātum de ſeculo exiſſe videtur, corde tamen in mūdo remanſiſſe infideliter, aut infeliciter redijſſe cognoſcit, & pro humilitate profert ſuperbiam, pro patientia iracundiam, contemptum pro obedientia: pro charitatis medicamento, malitiæ effundet venenum, Talibus cōuenit illa beati Petri vera & multum timenda ſententia: *Melius fuerat illis non cognoſcere, &c.* & iterum, *Canis reuerſus ad vomitum ſuum, & ſus lota in volutabro luti.* Sed nec de talibus deſperandum eſt, fratres, quia potens eſt Dñs orationibus veſtris ſcintillam compunctionis accēdere, & omnem ſeculi voluptatem ſalubri igne conſumere, &c. Vide Auguſtinum libro de bono perſeuerantiæ. cap. 15. & initio com. in Pſalm. 83. &c. E F

† 11 qui de De ſ. 1

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Qui.* ſcilicet hæretici.
2 *In errore con.* id eſt, indurati.
3 *Liber. illis promit.* dicendo quod licite poſsint vti delectabilibus carnis, vt ſic citius decipiant laxantes ea ad quæ ſunt homines proni.
4 *Cum ipſi,* ſcilicet hæretici.
5 *Serui ſint corrup.* quod probat conſequenter di.
6 *A quo enim quis ſupera. eſt, hu. & ſer. eſt.* ipſi vero ſuperati ſunt à corruptione vitiorū, vt patet per prędicta. ergo. &c.
7 *Si enim.* hic infert concluſionem intentam. ſ. quod hęretici ſint alijs peccatoribus grauius puniendi, quia recidiuum ad infidelitatem & alia vitia, eorum culpam aggrauat per ingratitudinem, & hoc eſt quod dicitur. *Si enim refugien. coin. mun.* id eſt vitia luxuriæ, gul. & auaritiæ, & ſuperbiæ.
8 *In cog. domini. no.* id eſt, per receptionem fidei quæ talia prohibet.
9 *His rur. impli.* per recidiuum.
10 *Separantur.* per conſuetudinem.
11 *Facta ſunt eis poſteriora dete. priori.* propter aggrauationem prædictam. ideo ſubditur.
12 *Melius enim erat illis non cognoſcere viam iuſ. &c.* quia per recidiuum ingratitudo diuini beneficij percepti aggrauat peccatum. Cætera patent.

ADDITIO.

In cap. 2. vbi dicitur in Poſtilla. Sed rudentibus. i. funibus. Super illud verbum, rudentibus. Glo. Rudentes ſunt funes quibus nautæ vela ſuſpendunt.

CAP. III.

Beda. a *Hanc ecce vo.* Iam aliam epiſtolā ſcribo ad repellendos pſeudo, Et vt meam magnam ſollicitudinem vobis oſtendam, ecce pro eadem cauſa hanc etiam ſecūdam ſcribo epiſtolam.

† iam

† pdicta ſunt.

† mandati noſtri, qui ſumus apoſtoli domini & ſaluatoris.

b *Vt me mo.* Vt per illas epiſtolas ſitis memores eorum verborum quæ ego ipſe pręſens prædixi vobis. *Verborum,* dico acceptorū, *à ſan. pro.* quæ auctoritate ſāctorum prophetarum confirmantur, & ſitis memores præceptorum ſanctorum *apoſtolorum:* ne præcepta quæ ſancti apoſtoli dederunt, vobis, dimittatis pro prędicatione illorū pſeudo, & quæ *præcepta* ſunt etiam *do. & ſal.* quia ipſe dominus qui venit ſaluare nos, hæc præcepta inſtituit & ſeruare pręcepit.

CAP. III.

a HANC † ecce vobis chariſſimi ſecun- 1
a Epiſtolis. Vobis quibus ſcribo epiſtolam:

dam ſcribo epiſtolam, in quibus veſtrā
a Vt vos commoneam, & vos alios commoneatis.

excito in commonitionem ſinceram 2
b mentem, vt memores ſitis eorum quę 3 4
† prędixi verborum à ſanctis prophetis
& † apoſtolorum veſtrorum, præceptorum dñi & ſaluatoris.

Illu-

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. III.

1 *Hanc ecce vo. cha.* Poſtquam Apoſtolus remouit errorē circa primum Chriſti aduentum contingentem, hic conſequenter docet pręcauere errorem futurū circa ſecundum eius aduentum. Circa quod ſic procedit, quia primo fideles inducit ad tenendum ſuam doctrinam, di. *Hanc ecce vo. cha. ſe. ſcri. ep. in qui.* ſcililicet primam & ſecundam.
2 *Veſtram exci. in com.* ideſt, per monitionem charitatiuam.
3 *Vt memo. ſitis eo. quæ præ. ver.* ſanctorum, vt ea retineatis in mente, & impleatis opere. Et ſubditur cuius ſunt verba dicens.
4 *Prophe. & Apo. ve. præ. do. & ſal.* quæ verba ſunt dñi præcepta, nos aūt ſumus eius miniſtri denunciando vobis ipſa.

Hoc

a Tempore Antichriſti,cuius iam ſunt iſti præcones. 1
†Hoc primum ſcientes,quod venient in nouiſſimis diebus 2
a in deceptione illuſores iuxta proprias concupiſcentias am 3
b bulantes,dicentes,Vbi eſt promiſſio,aut aduentus eius? Ex 4
a Ex parte ſtultorum non eſt promiſſio,aut aduentus,quia ex quo antiqui patres mortui ſunt,nihil 5
uidemus mutatum in mundo,neque aliquid immutabitur,niſi ſicut modo eſt. 6
quo enim patres dormierunt, omnia ſic perſeuerant ab 7
a Hic Apoſtolus ex ſua parte. b Nullum iudicium eſſe futurum 8
c initio † creaturæ. Latet enim eos hoc volentes, quòd 9
a Alia tranſlatio cœli erant olim de aqua,& per aquam conſtituti. b Alterius modi. 10
cœli erant † prius, & terra de aqua, & per aquam 11
12

a *Illuſo*.Illudentes fidei,& ſpei Chriſtianorum, quod tem-
A pus reſurrectionis futurum ſibi fruſtra promittant,non iuxta catholicam fidem,ſed ſecundum proprias concupiſcẽtias ambulantes;nouis peccatis gaudentes,& dicentes. *vbi eſt p.* Hoc volunt vobis inducere,vt omnes promiſſiones de Chriſto vanas credatis. Q. non ſunt impleta in Chriſto, quæ de illo prædicta ſunt in prophetis.*Aut ubi eſt adu.e.* Q quod ſignum de aduentu eius poteſtis oſtendere?Q.nullus aduentus eſt futurus. Ideo non credunt futurum aduentum, quia *ex quo.pa.no.dor.* ideſt a tempore reſurrectio-
B nis,& patres feſſi eum expectando requierunt,vbi primum cœpit prædicari reſurrectio mortuorum,*omnia* curſus,& ordo omnium creaturarum *ſic perſe.*ſicut modo,& nihil mutatum eſt, ad teſtimonium aduentus eius, & hoc *ab ini.creatu.* Sicut fuit in principio mundi,ſic adhuc eſt,& ideo non credunt vllum aduentum futurum. ✲ Aug.nunc videamus quid etiam Apoſtolus Petrus de iudicio ſcripſerit. *Venient*, inquit,*in nouiſſimo dierum illuſione illudentes,&c.*Nihil hic dixit de reſurrectione mortuorum,ſed ſane de perditione mundi huius ſatis, vbi etiam commemoratur factum ante diluuium,videtur admonuiſſe quodammodo, quatenus in fine huius ſeculi mundum iſtum periturum eſſe credamus.

✲ Occum. Quare hanc memoriam Petrus excitari iubeat, ſubiungit,qm̃ hi qui affectionib.addicti viuunt iuxta ꝓprias concupiſcentias,videntes quoſdã Dei aduentum formidãtes,quem vna cum aliis diuinitus inſpiratis,ipſe quoque dñs prænunciauit,& propterea ſuam inhoneſtam vitam paruipendentes,deinde etiam videntes,quod ſermones non ſta-
C tim ſortirentur effectum, ſed propter multorum ſalutem differentur,fideles adoriuntur tanquam illuſores,& dicunt, D
Vbi eſt promiſſio aduẽtus eius?Hæc aũt illis tpib.nugabant Gnoſtici,aut Naazeni,q & ipſi Lãpetiani, & Euchitæ erãt.
b *Vbi eſt pro.*Paulus ſcribens Theſſalonicenſib.coercet eos qui diem domini inſtare autumabant. Petrus reprehendit illos qui aduentum,& promiſſa domini tardare aſſeuerant.vnde conſtat omnibus, qui diligunt aduentum eius,mentem in hac opinione temperãtius cohibendam, vt neq; vicinum citiuſq; aduentum diem dñi, neque rurſum tardius E hunc aduentare ſuſpicemur,ſed hoc ſolum procuremus, vt ſiue ocius, ſiue ſero aduenicns paratos nos poſſit inuenire,dum venerit.

c *Latet*.Ideo dicunt omnia eodem modo perſeuerare, qa vel vere neſciunt, vel fingunt ſe neſcire, vt vos decipiant. Duo Dei iudicia,alterum per aquam quod præteriit, alterũ per ignem quod reſtat. Hoc dicit latet eos quod cęli, i. iſte humidus aer,& turbulentus de quo dicitur.*Miluus in cælo cognouit tempus ſuum*. Erant prius,ideſt inter priores creaturas mundi, vel prius, ideſt ante diluuium. Et quod terra erat prius conſiſtens de aqua, ideſt per remotionem aquæ, quæ operãte verbo Dei congregata eſt in vnum, & ita apparuit arida,& conſiſtens per aquam,quia diuina diſpoſitione venis aquarum eſt tota plena,ſicut corpus animalium ſanguine,ne ariditate deficeret,ſi irrigatio aquæ deficeret. ꝑ quæ duo,i.in quibus duabus partibus aere,& terra,quæ tunc erat mundus alterius modi quam iſte,periit, inundatus aqua diluuii.Nam ſuperiores partes non attigit diluuium.Cęli autẽ qui nunc ſunt, & terra eodem verbo Dei, repoſiti in eam formam, quam modo habent,ſunt reſeruati igni in melius F commu-

im.g — Beda — in deceptione — aut — Ier.8,c.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Hoc pri.*Hic conſequenter inducit ad præcauendum errorẽ, qui error primo ponitur, & eius motiua ratio, ſecundo rationis excluſio,ibi.*Latet.n.eos.*tertio veritatis determinatio,ibi. *Adueniet autem.*Circa primum dicit,*Hoc pri.ſci.quod ve.in die.no.*potiſſime circa Antichriſti tempora.

2 *In dec.illu.*i.illuſores veritatis habentes verba compoſita ad decipiendum.

3 *Iuxta pro.cõ.* i.ſcdm delectabilia mundi, & carnis uiuentes.

4 *Dicen.&c.* Circa quod ſciendum, quod circa futurum iudicium fuit vnus error a tempore Apoſtolorum. ſ.quod illud iudicium erat valde propinquum. Quem remouet Paulus Apoſtolus.2.Theſſal.2.a.dicens. *Rogamus autem vos fratres, vt non cito moueamini a veſtro ſenſu,neque terreamini quaſi inſtet dies domini*. Alius autem error eſt totaliter contrarius. ſ.illorum qui negant iudicium futurum, & eſt error illorum qui dixerunt diuinam prouidentiam non ſe extendere ad actus humanos,& etiam illorum qui negant immortalitatem animæ humanæ,ad vtrumque .n.errorem ſequitur iudicium non eſſe futurum. Errores autem iſti renouabuntur,& inualeſcent circa tempora Antichriſti,& ꝑ conſequens concluſio ſequens de generali iudicio non futuro. Ratio uero motiua ipſorum eſt, propter curſum naturæ, qui a temporibus,de quibus non eſt memoria proceſſit per reuolutiones dierum,& annorum. ita quod non fuit mundi notabilis mutatio,nec ſimiliter erit,vt dicunt,& hoc eſt quod dicitur. *Dicentes:vbi eſt pro.aduen.eius.* q.d.non poteſt oſtendi per aliquod apparens,quod ſit Chriſtus venturus ad iudicandum,nec per conſequens quod impleturus ſit illas promiſſiones, quas Chriſtiani dicunt in eis implere, ſecundum quod dicitur Luc.21.e. *His autem fieri incipientibus reſpicite, & leuate capita veſtra, quoniam appropinquat redemptio veſtra*. Et ſubditur dicti confirmatio, cum dicitur.

5 *Ex quo e.pa.dor.*antiquiſſimi.

6 *Omnia ſic p.*in ſuo curſu,& eadem ratione ſic perſeuerabunt ſine tali mutatione,quæ dicitur in iudicio futura.

7 *Latet e.*Hic conſequenter ponitur rationis excluſio. In hac .n.ratione duo implicantur. Vnum eſt,quod non fuit de præterito notabilis mutatio,ex quo concluditur,quod nec erit de futuro. Aliud eſt quod promiſſiones factæ Chriſtianis non ſunt impletæ,nec implebuntur, & ex tali retardatione impletionis arguitur iudicium nõ eſſe futurum. Propter quod beatus Petrus primo excludit primũ,ſecundo ſecundum,ibi.*Vnum vero*. Primum autem excludit tanquam falſum per diluuium,quod notabiliter mutauit mundum ſubmergendo omne viuum,præter illa quę ſaluata fuerunt in arca,Gen.7. Terra etiã fuit notabiliter immutata. nã ãte ꝓferebat fructus plures & meliores ꝓpter qđ eſus carnium & piſcium,conceſſus eſt poſt diluuium, Gen.9.& pro debilitatione humanæ naturæ,igitur per hanc mutationem primo dictum aliorum excluditur, & ſecundo propoſitum concluditur ibi.Cæli autem.

Circa primum ſciendum,quod litera dupliciter eſt exponenda ſecundum duas expoſitiones de formatione rerum, & earum diſtinctione, quas diffuſe poſui in principio Gen. Vna eſt quod materia omnium corporalium,excepto cęlo empyreo:producta fuit primo ſub vna communi forma,propter quod vocaŧ plurib. nominibus.ſ.terra.Gen.1.a.*Inprincipio fecit Deus cælum, & terram.*ſecundum Bedam.n.& Strabo. & alios ſequentes hunc expoſitionis modum,per cælum intelligitur cælum empyreum,quod ſtatim factum Angelis eſt repletum. per terram vero materia corporalium.Vocatur etiam abyſſus,& aqua.ibidem,*Tenebræ erant ſuper faciem abyſſi, & ſpiritus Domini ferebatur ſuper aquas:* ſicut voluntas artificis ſuper materiam de qua vult aliqua diſtincte formare. ita quod de illa prima die formata eſt lux,ſecunda die cælum ſtellatum,& cryſtallinum ſuper ipſum.tertia die quatuor elementa.Sciendum etiam quod beatus Petrus non loquitur hic de aliquo cælo niſi de aereo eo quod fuit purgatum per diluuiũ, aſcendens 15.cubitos ſupra cacumina montium. de qua purgatione loquitur hic beatus Petrus. Igitur ſecundum hunc modum ſic exponitur litera.

Formationis rerum expoſitio duplex

Latet enim eos. i. illos qui dicunt mutationem notabilem mundi non eſſe factam in præterito,*Hoc*,ſ.quod ſequitur poſtea.

8 *Volentes.*quaſi di.hæc ignorantia eſt affectata, quia poterant ſcire per ſacram ſcripturã quæ loquitur de diluuio,vnde ſubdit.

9 *Quod cęli erant prius.*i.quod ante diluuium erat cęlum aereũ, quod dicitur cæli in plurali propter eius duas partes. ſ. ſuperiorem,quæ tranſcendit cacumina montium, quæ cum cælo reuoluitur motu diurno, vt habetur primo Meteororum, & inferiorem,quæ non ſic reuoluitur propter impedimentum montium

10 *Et terra.*i.elementum terræ.

11 *De aqua.*i. de informi materia,quæ nominatur aqua vt dictum eſt:& de illa facta ſunt elementa,vt dictum eſt.

12 *Et per aquam com.*quia partibus terrę admiſcentur aquę,vt terra habeat continuationem & conſiſtentiam.aliter enim reſolueretur in pulueres.

Dei.

a ¶Duo.i.in quibus partibus aere,& terra. 1

a †conſiſtens Dei verbo, per quę ille tunc mundus aqua inun- 2 3

a ¶Pollutus peccatis hominum per aquam purgatus eſt. b ¶Poſt diluuium, & coinquinantur peccatis.reſeruati ſunt ut purgentur per ignem cum ſuis malis habitatoribus in die iudicij. 4 5

datus perijt. Cœli autem qui nunc ſunt, & terra eodem vęr- 6 7

bo †repoſiti ſunt igni, reſeruati in diem iudicicij, & perditio- 8 9

nis impiorum hominum. Vnum vero hoc non lateat vos 10 11

b charisſimi, † quia vnus dies apud Dominum, ſicut mille an- 12 13

ni, & mille anni, ſicut dies vnus. Nõ tardat Dominus promiſ- 14 15 16

c d ſionẽ ſuam, ſicut quidã exiſtimãt, ſed † patiẽter agit propter 17 18

† *conſiſtentes*

commutanda, in diẽ iudicij, & perditionis impiorũ hominũ.

A ✻ Oecumen. Porro quod huius vniuerſi fiat corruptio, nõ ſolum Chriſtianis, ſed etiam Græcorum ſapiẽtibus videtur, quemadmodũ Heraclito Epheſio, & Empedocli Agrigentino. Sed dicet aliquis. Et quæ fuit ratio, vt conderetur, ſi rurſum oportebat ad nihilũ redigi mundum? dicemus quod non penitus ad nihilum tendet mundus, ſed ad renouationem, propterea Propheta dicit, *Et renouabis faciem terræ.*

Pſal. 103

l.3.recǫn: ✻ Clemens Rom. Neceſſe eſt teſtam ouorũ quamuis pulchre facta, & diligenter formata videatur, frangi, & reſolui, vt inde pullus procedat, ſic & huius

B mundi neceſſe eſt tranſire ſtatum, vt ſtatus ille ſublimior regni cœleſtis effulgeat.

Beda i. a *Per quæ il.t.m.a.inun.per.* Perijt terra, quia ſubmerſa tanto tempore fructificare deſtitit, poſtea etiam diſſimilem pleriſque in locis ab ea quam prius acceperat faciem recepit, perierunt & cœli ſecundum ſpecies huius aeris. Occupauit enim aqua totam iſtam capacitatem, vbi aues volitant. Sunt & cœli ſuperiores, ſed vtrum & ipſi perituri ſunt igni, an hi ſoli qui etiam in diluuio perierunt, diſceptatio eſt aliquanto ſcrupuloſior inter doctos.

li.20.de ciuit. Dei, cap.24. ✻ Auguſtinus. In Epiſtola Petri Apoſtoli, vbi aqua inundatus qui tunc erat periſſe dictus eſt mundus, ſatis clarum eſt, & quæ pars mundi a toto ſignificata eſt, & quatenus periſſe dicta ſit, & qui cœli repoſiti igni reſeruandi in diem iudicij. Poſſunt intelligi illi cœli perituri, & elementa arſura, qui in hac ima mundi parte ſubſiſtunt procelloſa, & turbulenta, in qua eoſdem cœlos dixit eſſe repoſitos, ſaluis illis ſuperioribus, & in ſua integritate manentibus, in quorum fir-

C mamento ſunt ſydera conſtituta.

Beda. b *Vnum ve.hoc.* Probato quòd iudicium vere erit, oſtendit q̃ efficax fuerit. Si dicitur vobis a pſeudo, quod vultis poteſtis facere, quia tantum tempus reſtat vſque ad diem iudicij, quòd ex longinquitate temporis iudex ſcire multa nõ poteD rit, non credatis eis, quia quicquid põt fieri mille annis, ita videt, ſicut illud quod fit vna die. Si dicunt, mille annis pœnitendo non aſſequimini veniam delictorũ, non credatis; quia vnus dies veræ pęnitentiæ tantũ valet quantũ mille anni, ſicut latroni. Si dicũt; non oportet tãdiu laborare, vna die poteſtis reſipiſcere, non credatis, q̃a mille anni laboris nõ plus ſufficiunt ad vitã quàm vnus dies. Et quando quidem futurum eſt iudiciũ, ergo nolite ſeduci per pſeudo, q̃ dicũt vobis, quòd & ſi ſit futurũ iudiciũ, non tamen vobis ti-

Luc

† P.

† le... eſt

E mendum. quia cum ſint tot cogitationes, & tot actus hominum, ſi ſigillatim debeant diſcuti, nõ ſufficient millia annorũ, cũ in vno ſolo die dicatur futurũ iudiciũ, & ſic multa poterũt latere iudicem. Sed non lateat vos iſtud, quòd tantum valet apud Deum vnus dies ad agendum aliquid, quantum mille anni hominibus ad ſolam rem faciendam.

c *Sicut mille anni.* In agnitione diuinæ virtutis, & præterita, & pręſentia, & futura ęqualiter potẽtia cõſtant, & quę longa nobis, vel breuia videntur temporum curricula, ęqualis ſunt ſpacij apud conditorem temporum, & omnia ęqualiter, & magna, & parua conſpicit. Ideo hoc cõmemorat Apoſtolus, vt conuincat eos qui dicebant, vbi eſt promiſſio, aut aduentus eius? oſtẽdens Deum nequaquam oblitum ſuæ promiſſionis, aut aduentus. Sed cum ita vnumquemq; diem ſeculi noſtri æterna ſua memoria cõtempletur, vt annorum mille circumitus, & ita mille annos, vt vnius diei ſpacium ſine labore circumſpiciat, manifeſte intelligendum eſt, q̃ ipſorum quoque dierum, & annorum omnium finem certiſſime nouerit, & abſq; vlla dubitatione hoc quoq; pręnouerit, quãdo aduentus ipſius claritas reuelanda, quando promiſſa ſanctis ſint reddenda præmia. Vnde & recte ſubiungitur.

F d *Non tar.do.* Et quia omnia videt, poteſtis credere, q̃ Dominus non tardat promiſſis implendis, q̃a nondum eſt tempus

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Dei ver.* Supple facta ſunt iſta, vt patet Geneſ.1.

2 *Per quæ.* ſ.tria elementa prædicta, aerem, aquam, & terram.

3 *Ille tunc mun.* i.tempore Noe.

4 *Aqua.* ſ.diluuij.

5 *Inun.* a ſordibus factis in mundo ſenſibili.

6 *Perijt.* Quia omnia viuentia fuerunt mortua, exceptis ſaluatis in arca Elementa etiam fuerunt deteriorata. Quod autem diluuium proceſſit ex tribus elementis prædictis, patet Geneſ.7.b. vbi dicitur, *Rupti ſunt omnes fontes abyſſi magnæ.* i. Oceani, quia cauernoſitates terræ, intra quas continetur mare, ruptę fuerunt, & ſic aquæ maris effuſæ fuerunt ſuper terram habitabilem. Ex quo patet, q̃ per aquam, & terram factum eſt diluuium. Similiter per aerem. nam ibi ſubditur. *Et facta eſt pluuia ſuper terram 40. diebus, & 40. noctibus*, & ſic magna pars aeris conuerſa fuit in aquam. Alia vero expoſitio accipitur ſecundum dictum Hebræorum, & plurium Doctorum Catholicorum, qui dicunt a principio creationis omnia corporalia, quantum ad principales mundi partes, ſ.corpora cœleſtia, & quatuor elementa fuiſſe ſimul producta ſub formis ſuis ſubſtantialibus ad inuicem diſtinctis, & formatio, ſeu diſtinctio eorum quæ deſcribitur in principio Geneſ. facta prima die, ſecunda, tertia, & quarta non accipitur, niſi ſecundum proprietates, & qualitates accidentales. ſicut dicitur aliquis homo fieri, quãdo peruenit ad ætatem adultam, & hoc propter debitam quantitatem, & robur corporis, & ſimilia, quę tunc attingit, & tamen non ſunt, niſi proprietates accidẽtales, quia ſecũdum ſuam ſubſtantiã factus eſt homo a principio vnionis animæ cum corpore. & ſic lux quæ dicitur facta prima die eſt ipſa claritas Solis, quæ eſt eius qualitas. Quod autem dicitur Sol fieri tertia die, hoc eſt ſecundum motum eius proprium ab Occidente in Orientem. Cœlum vero quod dicitur factũ ſecunda die, i. corpora cœleſtia, hæc factio accipitur ſecundũ ſoliditatem, tunc eis datam ſecundum Hebræos, ſecundũ alios vero eſt virtus influendi in inferiora quæ tunc fuit eis data. Similiter formatio elementorũ, ſeu diſtinctio facta fuit tertia die ſecundũ proprietates accidentales; nam ante diem tertiũ elementũ aquę non habuit debitam dẽſitatem, ſed vaporaliter eleuabatur per totũ aeris ſpaciũ, & ſic vnũ elementũ non videbatur ab alio diſtinctũ, nec ſimiliter terra, quia erat aquis cooperta, ſed tũc aquę fuit debita denſitas, & ſic occupauit minorem locum, & factæ fuerũt concauitates in terra, vbi recepta fuit vna pars elementi aquæ, & ſic remanſit diſcooperta vna pars terræ aquis pro habitatione hominũ, & animaliũ, & aer apparuit in ſua tranſparentia, ſicut plenius dixi in principio Geneſ. Et ſecundũ hoc exponenda eſt ſic litera hæc, cũ dicitur. *Cœli erant prius.* i. duæ partes aeris, ſuperior, & inferior. *Et terra.* i.elementũ terræ. *De aqua formata*, modo dicto, quia per denſitatem aquæ, & receptionem eius intra concauitates terræ apparuerunt elementa diſtincta. Cætera exponantur ſicut prius.

7 *Cœli.* Hic ex dictis concludit propoſitum, arguens a ſimili, q̃ vt mũdus fuit immutatus per aquam tempore Noe, ſic adueniẽte iudice immutabitur per ignem conflagrationis, qui ſecundum Doctores Catholicos tm̃ aſcendet, quantũ aquę diluuij aſcenderũt. & hoc eſt quod dicit; *Cœli an.* i.ſuperior pars aeris & inferior.

8 *Et terra.* Ideſt elementum terræ. p quod etiam intelligitur elementum aquæ, eo q̃ non eſt totaliter ſeparatum a terra, ſed partes aliquæ aquæ commiſcentur partibus terræ, & aliquæ in terræ concauitate continentur, vt dictum eſt.

9 *Eodem ver.* diuino.

10 *Repoſi.ſ.* i.conſeruati. quoniam ſi virtus Dei conſeruans ab eis retraheretur. in nihilum redigerentur.

11 *Igni, re.in diem iu.* i.per ignem purgandi.

12 *Et per.im.ho.* tunc enim corpore, & anima damnabuntur.

13 *Vnum ve.* hic excludit ſecundum motiuum de retardatione impletionum diuinorum promiſſorum, quia non eſt retardatio ex parte Dei, licet nobis videatur. propter quod dicitur.

14 *Quia vnus di.a.do.ſi.mil.an.* ſic autem loquitur Petrus ſecundum quod dicitur Pſal.89.b. *Mille anni ante oculos tuos, tanquam dies heſterna quæ præterijt.* Per millenarium annum intelligitur quantacunque reuolutio temporum, quæ modica eſt, & nullius momenti comparata diuinæ ęternitati. propter quod reſpondendo eorum argumento ſubdit.

15 *Non tar.* i.in redditione promiſſorũ nõ tardat vltra debitũ.

16 *Sic.q.* erronee propter hoc negantes futurum iudicium, vt prædictum eſt.

17 *Sed pa.ag.* iudicium differendo.

18 *Propter vos.* vt iuſti, ſ.in merito pficiant, & mali per pęnitẽtiam

pus implēdā implebit. Sed iō differt, vt electorum ſummam A quā prȩuidit prius adimpleat; vnde in Apoc. *Et dictum eſt illis, vt requieſcerent adhuc modicum tempus, donec compleantur conſerui eorum.* (Apoc. c.)

a *Cæli maligno.* Alleg. *Cæli.* i. ſancti ſi quid in eis purgandum eſt per ignem purgabuntur. (Algo.)

b *Elementa.* Quatuor, quibus mundus conſiſtit, ille maxim⁹ ignis abſumet. Nec cuncta intantum abſumet vt non ſint, ſed duo in totum conſumet, duo vero in meliorem reſtituet faciem. Vnde in ſequentibus, *Nouos cælos & nouam terram, & promiſſa ipſius expectamus, &c.* Vel: Elementa ſancti, qui fuerunt alijs materia bene operandi, per temporale ſuppliciū ſoluentur in melius. (recte. Thes. a.)

c *Nouos ve. cæ.* Non ait alios, ſed veteres & antiquos in melius commutandos. Vnde Dauid: *Ipſi peribunt, tu autem permanes, & omnes ſicut veſti. veteraſcent. Et ſicut opertoriū muta. eos, & muta. &c.* Quæ mutabūtur? Cōſtat pro certo, quia cōſumpti per ignem, mox abeūte igne gratiorem reſument ſpeciem. De igne & aqua nihil tale habemus, quin potius habemus in Apocalypſi. *Et mare iam non eſt.* Habemus & in prophetis. *Lux lucernæ non lucebit ibi amplius.* (Apoc. 21. Eſa. 65.) B

Et

ᵃVt vos in uirtutibus creſcatis. ᵇEt ut alij qui conuertendi ſunt conuertantur. ᶜVel reſipiſcere.

voˢs, nolens aliquos perire, ſed omnes ad pȩnitentiam re-
¶Non tardat, ſed potius. ᵃImprouiſus, rapiens ad iudicium. ᵇQui in diluuio tranſierunt, quia tantum aſcendet iudicij ignis quantum aſcendit aqua diluuij.
a uerti. †Adueniet autem dies domini, ſicut fuʳ, in quo cȩli
ᵃInuoluentis ignis. ᵇIn aliam formam.
b magno impetu tranſient, elementa vero calore ſoluētur,
ᵃ¶Quandoquidem in tanto iudicio mali in peius, boni in melius ſunt mutandi.
terra autem & omnia quæ in ipſa ſunt exurētur. Cum igitur
hæc omnia diſſoluēda ſint, quales oportet vos eſſe in ſan-
¶In nobis, ¶Ad alios. ᵃPer ſpem.
ctis cōuerſationibus & pietatibus: expectantes, & †prope-
ᵃBene agendo, ut tales ſitis propter quos ſaluandos dominus ueniat ad iudicium. ᵇIudicij.
rantes in aduentu diei domini per quē cæli ardentes ſol-
¶Priora deficient, ſed.
uētur: & elementa ignis ardore tabeſcent? † Nouos vero
c d cȩlos & nouā terrā † & promiſſa ipſius expectamus, in qui
¶Quia dies domini uenit.
bus iuſtitia habitat. Propter quod chariſſimi hæc expectā
ᵃA venialibus in corpore. ᵇA criminalibus in mente. ᶜAb eo, vel ad honorem eius venientis & pulſantis. ᵈPacificati remiſſis peccatis.
e tes, †ſatagite immaculati & inuiolabiles ei inueniri ī pa-
ᵃNe putetis quod tardet promiſſionem dominus, ſed intelligite quod ideo longanimiter expectat dominus, ut plures ſaluentur.
f g ce, & domini noſtri Ieſu Chriſti longanimitatem & ſalu-
tem arbitramini, ſicut & chariſſimus frater noſter Pau-
h lus ſecundum datam ſibi ſapientiam ſcripſit vobis, † ſi-
¶Ipſe Paulus. ᵃEpiſtolis. ᵇQuæ ego prædixi, ut hæc faciatis quæ docui.
cut & in omnibus epiſtolis, loquens in eis de his

d *Et pro. ipſius expe.* Alleg. Nolite credere illis qui dicunt nihil eſſe impletum de omnib. q̄ de natiuitate Chriſti promiſſa ſunt, dicentes, vbi noui cȩli & noua terra quȩ promiſſa ſūt: Nouos cȩlos credimus illos in quib. iuſtitia inhabitat, & nouam terram illos, qui ferūt fructū nouitatis, & hos dicimus promiſſa Dei, vel nos in quibus iuſtitia habitat. & veritatem ſcimus. Cælos. i. ſanctos expectamus nouos futuros, & terram nouā quia promiſit. D (Apoc. 14. g. Allego.)

e *In qui.* ideſt qui tempore futuri ſeculi. *iuſtitia habitat.* quia tunc cuique fidelium pro modo certaminis corona reddetur iuſtitiȩ, quod in hac vita fieri non poteſt.

† accelerante aduentum. E

f *Satagite imma. & in.* Hæ ſunt vigiliæ de quibus dicitur, *Beati ſerui illi quos cum venerit dominus, inuenerit vigilantes.* Vigilat qui ſe à ſordibus immunem cuſtodit qui quātum in ſe eſt, cum omnibus hominibus pacem habet, qui omnes illecebras carnis ſpiritus regimini ſubdit, in ſeipſo pace feliciſſima vtens. (Luc 12. e.)

† Apoc. 21.

† iuxta promiſſum.

† date oper Rom. 12. d.

g *Et in.* i. à domino. Ille ſolus perfecte mūdus eſt, qui diuino iudicio mundus eſt, humana ſȩpe falluntur iudicia.

† etiam in omnibus fere epiſtolis loquens de his.

h *Fra. no.* Paulū illis ſcripſiſſe dicit. In quo oſtendit, quia q̄ Paulus quibuſdā ſpecialiter eccleſijs ſcripſit, omnibus eccleſijs, F quæ

NICOLAVS DE LYRA.

* tiam redeant. ideo ſubditur.

1 *Nolens ali. per.* quantum ex ſe.

2 *Adue.* Poſtquā excluſit errorem circa iudicium futurū, hic conſequenter determinat veritatem, & primo ponitur hȩc determinatio, ſecundo ſubditur vtilis monitio. *Cum igitur hæc.* tertio doctrinȩ Pauli approbatio. ibi. *Sicut & chariſſimus.* quarto cōcluditur intenta concluſio ibi. *Vos igitur.* Circa primum dicitur. *Adueniet au. dies do.* i. dies iudicij: quæ dicitur dies domini quia tūc in omnibus fiet voluntas eius in punitione malorum & præmiatione bonorum. & ſubditur modus veniendi, cum dicitur.

3 *Sicut fur.* i. repente & ex improuiſo, ſicut dicitur. Matth. 24. c. *De die autem illa & hora nemo ſcit, &c.*

4 *In quo cæli.* i. ſuperior pars aeris & inferior.

5 *Magno im. tran.* a ſtatu in quo nunc ſunt per impetum ignis cōflagrantis.

6 *Elementa vero ca. ſol.* q. d. non ſolum aer, ſed elementa igne purgabuntur.

7 *Terra au. & o. &c.* Non ſolum terra, ſed etiam omnia quæ in ipſa ſunt facta, & de ipſa producta exurentur.

8 *Cum igi. hæc.* Hic ex dictis ſubditur vtilis monitio, quia ſi tanta diſtrictio iudicis apparebit in ſenſibilib. elemētis, homines meriti & demeriti boni & mali capaces debent eſſe ſoliciti, quod ſint in aduentu iudicis prȩparati, & hoc eſt quod dicitur, *Cum igi. hæc omnia ele. diſſol. ſint.* modo dicto.

9 *Quales oportet vos eſſe in ſan. con.* voſipſos.

10 *Et pieta.* ad proximos. q. d. oportet vos eſſe multum in talibus præparatos.

11 *Expectan.* cum ſecuritate.

12 *Et pro.* cum hilaritate.

13 *In aduen. diei.* ſ. extremi iudicij, ſicut dicit Saluator Luc. 21. f. *His autem fieri incipientibus reſpicite & leuate capita veſtra.* i. exhilarate corda, vt exponit Greg. homil. 1. Per quem ſcilicet aduentum diei iudicij.

14 *Cæli arden.* exponatur vt ſupra.

15 *Nouos ve. cæ. & c.* Non dicit alios, ſed nouos. i. eoſdem ſubſtātia, in melius tamen immutatos, & ſic innouatos.

16 *Et pro. ipſius.* Eſa. 65. ca. *Ecce ego creo cælos nouos & terram nouam.*

17 *In quibus iuſti. habitat.* i. habitabit, & loquitur de futuro per modū præteriti, propter certitudinem prophetiæ, quia tunc omnia ad lineam iuſtitiȩ reducentur. ideo concludit.

18 *Propter quod chariſſi. ex.* ſ. iuſtam retributionem pro meritis vel demeritis.

19 *Satagite immaq.* à peccatis carnalibus.

20 *Et inuio.* à ſpiritualibus.

21 *Inueniri in pa.* conſcientiæ.

22 *Et do. no. lon.* i. remunerationis veſtræ ab ipſo dilationem.

23 *Salutem arbi.* i. reputate ad augmentū prȩmij veſtri & meriti.

24 *Sicut & ch.* Hic conſequenter ponitur doctrinæ Pauli approbatio, cui pſeudo apoſtoli detrahebant, dicentes, quod non erat apoſtolus, eo quod non fuerat cum Chriſto ſicut alij, & ideo dicebant doctrinam eius non eſſe recipiendam vt apoſtolicā, ſecundo dicebant eam continere erronea, peruertentes eius intellectum. Verbi gratia. Ex eo quod dicit Ro. 5. d. *Vbi abundauit delictum, ſuperabundauit & gratia,* dicebant eum inducere homines ad frequentationem peccati, vt conſequerentur augmentum gratiæ. Quod non eſt verum, ſed intendit ibi dicere, quod ſicut tempore legis Moſaicæ peccatum abundabat, eo quod ipſa oſtendebat peccatum, ſed non ſanabat, ſic per Chriſtum ſub lege factū gratia abundat. ideo dicitur, Ioh. 4. ca. *quod ſalus ex Iudæis eſt.* Igitur Petrus Apoſtolus vtrumque remouet. Vnde primo oſtendit Paulum eſſe verum apoſtolum, nominans ipſum fratrem chariſſimū, dicens, *Sicut & chariſſimus, &c.* ſecundo oſtendit eius doctrinam eſſe ſanctam, dicens.

25 *Secundum datam ſibi ſapien. ſcripſit vobis,* non inſtinctu proprio, ſed diuino. Oſtendit etiam ipſum eſſe conformem ſuæ doctrinȩ, dicens.

26 *Sicut & in omnibus epiſtolis loquens in eis.* ſ. epiſtolis.

27 *De his.* i. de eiſdem de quibus ſcripſi vobis. ſ. de veritate fidei catholicæ, & de præparatione ad futurum iudicium, ſicut patet in epiſtolis Pauli in pluribus locis.

In

a Epiſtolis Pauli. b Sine lumine iuſtitiæ.

a in quibus, ſunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti & b

a Mente, quia inter doctos donec erudiantur non permanent.

b inſtabiles, † deprauant, ſicut & cæteras ſcripturas ad ſuã ipſorum † perditionem. Vos igitur † fratres præſcientes cu-

¶ Hæc.

ſtodite, ne † inſipientium errore traducti excidatis a propria

¶ Fidei. ¶ Sed potius:

firmitate. Creſcite vero in gratia & cognitione domini no-

a Inter quotidianas aduerſitates. b Et maxime cum diu deſideratus videbitur.

ſtri & Chriſti Ieſu ſaluatoris. Ipſi gloria & nunc & in diem æternitatis, amen.

† detorquēt. † dãnatione. † nefariorum

q̃ ſunt per orbem generaliter ſcripſit. Petrus ſapientiã Pauli
A laudat. Paulus de ſe dicit. *Ego ſum minimus apoſtolorum, qui non ſum dignus vo. &c.* Paulus pro priori ſe infidelitate humiliat, & aliorum apoſtolorum innocentiã prefert. Ecce primus apoſtolorũ oblitus ſui primatus, & datarum ſibi clauium, datam Paulo miratur ſapiẽtiã, quia mos eſt electorum, vt magis aliorum quam ſuas mirẽtur virtutes, & per has ſe ad profectum excitent.

* Oecumen. Quemadmodum illi qui prophetas & Apoſtolos occiderunt, ita & qui ſermones eorum peruertendo ſuſtule-
B runt, eidem iudicio ſunt obnoxij, quãdoquidem & illi occiderunt eos: ne hi qui ab ipſis ſalutaria docebãtur, poſſent ab eis iuuari: & iſti ſimiliter detorquẽt ſermones, ne aliqui per ipſos ſalutem operarentur.

l.3.c.2. * Irenaeus. Cũ ex ſcripturis arguuntur hæretici, in accuſationẽ conuertuntur ipſarum, quaſi nõ recte habeant, neque ſint ex authoritate, & quia varie ſunt dictæ, & quia non poſſit ex his inueniri veritas, ab his qui neſciant traditionem.

l. de præſc. * Tertul. Iſta hereſis, nõ recipit quaſdã ſcripturas, & ſi quas
C recipit, adductionibus, adiectionibus, & detractionibus ad diſpoſitionẽ inſtituti ſui interuertit: & ſi recipit, non recipit integras: & ſi aliquatenus integras præſtat, nihilominus diuerſas expoſitiones commentata conuertit. D

a *Difficilia.* In epiſtolis Pauli quæ deprauantur ab hæreticis dicit, maxime illa quib. de gratia Dei loquitur, quę iuſtificat impios. i. ex impijs facit iuſtos. Dicit. n. *Vbi abũdauit peccatũ, ſuperabundauit gratia.* Ne quis deſperaret de commiſſis peccatis, hæretici ita interpretantur, quod ſuadeat plura facere peccata, vt potiora per hæc recipiant bona. Contra quos
E Petrus ſubiũgit, *Vos igitur fratres præſcientes q̃a inſipiẽtes multifarios introducẽt errores.* Quidam iudicium futurum negantes, quidam diuina eloquia falſantes, quidam male interpretantes, quidam luxurię fręna laxantes, & alia multa.

b *Deprauant.* Nullus veteris vel noui Teſtamẽti liber in quo hæretici aliquid nõ peruerterint, vel demẽdo, vel addendo, vel mutando. Vnicũ remedium indoctis, humili ſtabilitate verbis doctorum auditũ præbere, quam ſtabilitatẽ quia hæretici non habent, vento ſuperbiæ quaſi palea leuis de eccleſia tolluntur, vnde ad ſuam ipſorum perditionem. F

NICOLAVS DE LYRA.

1 In quibus ſunt quædam diffici. intel. *maxime rudibus, ideo ſubditur.*

2 Quæ indocti. *in ſacris ſcripturis.*

3 Et inſtabiles. *in fide & moribus.*

4 Deprauant *male interpretando.*

5 Sicut & cæteras ſcripturas. *ſ. euangelij & prophetarum, quas Iudæi & hæretici corrumpunt.*

6 Ad ſuam ipſo. perditionem. *vt dictum eſt ſupra capitulo præcedenti.*

7 Vos igitur fratres præſci. *Hæc eſt vltima pars, in qua concluditur intentum.* Vos igitur fratres præſcien. *iudicem eſſe venturũ, & fallacias hæreticorum.*

8 Cuſtodite. *i. diligenter cauete. Quod ſequitur in aliquibus libris, Vos ſu. et ipſos, non eſt de textu.*

9 Ne inſipientium erro. tradu. *i. extra regulam fidei ducti.*

10 Excidatis a prop. *fidei & morum.*

11 Creſcite vero in gratia. *merendo eius augmentum per opera bona.*

12 Et in cognitione domini noſtri & Chriſti Ieſu ſaluatoris, *id eſt, vt magis explicite cognoſcatis articulos fidei & beneficia Ieſu Chriſti.*

13 Ipſi gloria & nunc & in diem æternitatis. *id eſt, ſine fine: Amen.*

ADDITIO.

In ca. 3. vbi dicitur in Poſt. Circa primum ſciendum, quod litera hæc dupliciter eſt exponenda, &c.

Sicut dictum fuit in additione ſuper Gen. 1. propter varietates opinionum circa formationem rerum & earum diſtinctionẽ, non eſt variãda expoſitio literalis ſacræ ſcripturæ de productione rerum quæ in illo capitulo traditur: idem dicendum eſt de expoſitione verborum B. Petri in hoc loco, cum dicitur: Latet enim eos, &c. quod non dependet ex varietate opinionum prædictarũ, ſed propria expoſitio huius ſatis habetur in Glo. vbi ſuper illud verbum. Latet enim eos hoc volẽtes quod erant cęli prius, &c. ſic dicit. Ideo dicunt omnia perſeuerare eodem modo, quia vere neſciunt vel fingunt ſe neſcire, vt vos decipiant, duo Dei iudicia alterum per aquam quod pręterijt. alterum per ignem quod reſtat hoc dicit: Latet eos, quod cęli. i. iſte aer humidus & turbulentus, de quo dicitur: *Miluus in cælo cognouit tẽpus ſuum*, erant prius. i. inter priores creaturas mundi. Vel prius. i. ante diluuium. Et quod terra erat prius conſiſtens de aqua. i. per remotionem aquæ, quę operante verbo Dei cõgregata eſt in vnum, & ita apparuit arida & cõſiſtens per aquam, quia diuina diſpoſitione venis aquarum eſt tota plena: ſicut corpus animalis venarum ſanguine, ne ariditate deficeret ſi irrigatio deficeret aquarum: per quæ duo. i. duabus partibus, aere & terra qua tunc erant mundus alterius modi quam iſte, perijt inundatus aqua diluuij. Nã ſuperiores partes attigit diluuium. Cæli autem qui nunc ſunt & terra, eodem verbo Dei repoſiti: in eam formam quam modo habent, ſunt reſeruati igni in melius commutandi in die iudicij. Hęc in Glo. quæ propria eſt & conſona literæ, nec indiget introductione variarũ opinionum vt patet bene conſideranti.

Præfatio Hieronymi in epiſtolas canonicas Iohannis, ex libro de illuſtribus viris.

A a IOhannes apoſtolus quem Ieſus dilixit plurimum, filius zabedęi, frater Iacobi apoſtoli, quem Heredes poſt paſſionē domini decollauerat, nouiſſimus omnium ſcripſit euangelium, rogatus ab Aſiæ epiſcopis aduerſus Cerinthum alioſque hæreticos. Et maxime tunc Ebionitarum dogma conſurgens, qui aſſerunt Chriſtum ante Mariam non fuiſſe. Vnde etiam compulſus eſt diuinam eius natiuitatem edicere. Sed & aliam cauſam huius ſcripturæ ferunt, quod cum legiſſet Matthæi, Marci, & Lucæ volumina, probauerit quidē textum hiſtoriæ, & vera eos dixiſſe firmauerit, ſed vnius tantum anni in quo paſſus eſt poſt carcerem Ioannis, hiſtoriam texiſſe. Prætermiſſo itaque anno cuius acta a tribus expoſita fuerant, ſuperioris temporis antequam Ioannes clauderetur in carcerem, geſta narrauit, ſicut manifeſtum eſſe poteſt his, qui quatuor euãgeliorum volumina legerint, quæ res diaphoniam quæ videbatur Iohannis eſſe, cum cæteris tulit. B Scripſit autem vnam epiſtolam, cuius exordium hoc eſt, Quod fuit ab initio, quod audiuimus, & vidimus oculis noſtris, quod perſpeximus, & manus noſtræ tractauerunt de uerbo vitæ quæ ab vniuerſis eccleſiaſticis, & eruditiſſimis viris comprobatur. Reliquæ autem duæ, quarum principium eſt, Senior, electe, dominæ & natis eius & ſequens, Senior, Caio chariſſimo, quem ego in veritate diligo, &c. Iohannis præſbyteri aſſeruntur, cuius, & hodie alterum ſepulchrum apud Epheſum oſtenditur, & nonnulli pu- b tant duas memorias eiuſdem Iohannis euangeliſtæ eſſe. Super qua re cum per ordinam ad Papiam auditorem eius ventum fuerit, diſſeremus. Quartodecimo igitur, anno, ſecundã poſt Neronem perſecutionem mouente Domitiano, in Pathmos inſulam relegatus ſcripſit Apocalypſim. quam interpretantur Iuſtinus martyr, & Iræneus. Interfecto autē Domitiano, & actis eius ob nimiam crudelitatem a ſenatu reſciſſis, ſub Nerua principe rediit Epheſum, ibique vſque ad Traianum principem perſeuerans, totas Aſiæ fundauit, & rexit eccleſias. C Confectuſque ſenio, ſexageſimo octauo anno poſt paſſionem domini, mortuus, & iuxta eãdē vrbem ſepultus eſt.

a Ioan. a. &c.

b *Super qua re cum per or. ad Pa.* De quo ſic loquitur Hier. Papias Iohannis auditor Ieropolitanus epiſcopus, in Aſia quinque tãtum ſcripſit volumina, quæ prænotauit explanationum ſermonum domini. In quibus cum ſe in præfatione afferat non varias opiniones ſequi, ſed apoſtolos habere autores, ait, Cõſiderabam quid Andreas, quid Petrus dixiſſent, quid Philippus, quid Thomas, quid Iohannes, quid Matthæus, vel quid alius quilibet diſcipulorum domini, quid etiam Ariſtion, & ſenior Iohannes diſcipuli Chriſti loquebatur: Non enim tantũ mihi libri ad legēdũ proſunt, quantum viua vox, & vſque hodie in ſuis autoribus perſonãs. Ex quo apparet in ipſo catalogo nominum alium eſſe Ioannem qui inter apoſtolos ponitur, alium eſſe ſeniorem Ioãnem, quem poſt Ariſtionē enumerat. Hoc autē diximus propter priorem opinionē, quam a pleriſq; retulimus traditam in duas poſteriores epiſtolas Ioannis, non apoſtoli eſſe, ſed preſbyteri.

Euſeb. lib. hiſt. 3. c. 29. Ruffini tranſlat.

In principio epiſtolæ ad commendationem ſermonis diuinitatem, & humanitatem Chriſti deſignat, in quo charitatē Dei ad homines, & ſuam ad illos quibus ſcribit, inſinuat.

Scripſerat Ioãnes euangelium aduerſus dogmata hæreticorum, qui de Verbi æternitate male ſētiebant, & male prædicabant. Scribit etiam epiſtolã aduerſus eorundum hæreticorum ſtultitiã, in qua de fidei, & charitatis perfectione agit, vt intelligamus q̃d credere, q̃d diligere debeamus. Multi enim prauis dogmatibus inducti, de ſinceritate fidei, & charitatis nõ bene intelligebãt. Dicebãt enim opera eſſe charitatis, crebro conuiuari, luxuriari, conſentire vitiis alienis, contradicentes commũicare paſſionibus Chriſti, & cæteris, quæ implentur per charitatem Dei & proximi:

E In Synopſi

✻ Athanaſius. Hoc nomine (Ioannis) vocatur iſta epiſtola, propter quod a Ioanne euangeliſta ſcripta eſt, vt commonefaceret eos, qui iam in Dominum crediderant. Et primum quidem perinde atque in Euãgelio, ita, & in hac epiſtola de Verbi diuinitate diſſerit, oſtēdēs in Deo illud ſemper eſſe, ac docens Patrem eſſe lucem, vt Verbũ ita cognoſcamus ex Patre eſſe tanquam fulgorem e luce. Diſſerens autem de diuinita e Verbi, exponit fidei noſtrę myſterium non eſſe rem nouitiã, ſed eſſe ſempiternum ab initio, nunc vero manifeſtatum in domino, qui vita eſt ſempiterna & ver⁹ Deus, &c.

F

Argumentum in primam epiſtolam canonicã beati Iohannis.

RAtionem verbi, & quòd Deus ipſe ſit charitas manifeſtat, & ſuſurrones fratrum nec Deum ſcire, nec pios fieri poſſe eouſque diſſertat, vt eſſe comprobet homicidas, eo quod odium ſit interfectionis occaſio.

A

Incipit epiſtola beati Iohannis apoſtoli.

CAPVT I.

a Q*Vod fuit ab ini.* In vero eſſe deitatis, quod audiuimus, per legem & ꝓphetas, quod vidimus ſenſibiliter hominem venientem, quod perſpeximus, diuinitatem aduertentes in homine, & manus contrectauerunt, de verbo vitæ, non fortuitu conſentientes ei qui in carne viſus, ſed cum multa contrectatione ſcripturas perhibentes teſtimonium de ipſo verbo. Quod vidit aliquis nunciare poteſt alijs, quod perfecte conſpexerit aliquando non poteſt explicare verbis.

B

b *Initio.* Fuit ab initio Dei filius, ſed eundem in carne viderūt & audierunt diſcipuli.

Incipit epiſtola prima beati Iohannis apoſtoli.

C A P V T I. 1

In principio erat verbum: & verbum erat. &c. a Ideſt ab initio .i. a patre. b Et uerbum caro factum eſt. 2

Q

Vod †Fuit ab initio quod audi-

a Cum hominibus conuerſantem. b Et vidimus gloriam eius. 3

uimus, q̄d vidimus oculis no-

a Vitam .ſ. eius. & etiam ſpiritualibus oculis diuinam uirtutem eius in monte cognouimus. b Verum 4

corpus non phantaſma. 5

ſtris, ꝙ pſpeximus, & manus no

a Viuificante in anima & in corpore. b Panis angelorum aſſumptione hominibus in notuit, miraculis 6

claruit. ſurrexit, & alios ſecum ſurgere fecit, per hæc 7

vita manifeſtata eſt. 8

ſtrę cōtrectauerūt de verbo vitæ, & vita manifeſtata eſt, 9

Eſſe cum fidelibus. In æterna diuinitate. 10

d & vidimus & teſtamur, & annunciamus vobis vitam æ- 11

a Ex tempore in humanitate. Repetit. 12

ternam, quæ erat apud patrem, & apparuit nobis. 13

a In carne. b Verba ore eius. c Q debetis credere illis qui viderunt 14

& audierunt. d Qui non vidiſtis. 15

e Quod vidimus, & audiuimus annunciamus vobis, 16

D

ta ſint, quid poterit quiſpiam dicere.

✻ Beda. Laudat deuotionē eorū qui in vnitate Eccleſię perſeuerabant, illorum impietatem coarguens, q̄ eius pacē veſano idiomate turbabant. Cerinthi maxime, & Marcionis, qui Chriſtum an̄ Mariam non fuiſſe contendebant. Vnde mox diuinitatem ſimul, & humnitatem verā eiuſdem domini noſtri Ieſu Chriſti deſignat dicens. *Quod fuit ab initio.* fuit enim ab initio filius Dei, quod in euangelio dicit, *In principio erat Verbum*, ſed eundem filium Dei in homine apparentē audierunt, quod ſubdidit, *Quod audiuimus, quod vidimus oculis noſtris, &c.* & hoc eſt quod in euangelio dixit. *Et Verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis. Et vidimus gloriam eius, &c.*

E

Et ma. Magna familiaritate ei coniuncti veram carnem habere palpando probauimus, & ante, & poſt reſurrectionem, quibus dicitur, *Palpate, & uidete.*

c *Vidi.* manifeſtatam, quod non infideles, & teſtes ſumus. Vidimus, & incredulis annūciantes martyres effecti ſumus. Lu. .

d *Annuncia. uo.* Sic per eos audiuimus nos, ſed non vidimus minus ergo fęlices, quam illi.

e *Quod uidimus, & audiuimus, annunciamus uobis.* ✻ Oecumenius. Quodnam illud, eſt? Quod is qui eſt vita æterna, nobis manifeſtatus eſt, inſpectores ipſius facti ſumus, & ante paſſionem, & poſt reſurrectionē. Ipſe enim in carne clauis affixus fuit cruci, & in eadē carne reſurrexit. Et quod lucrum vobis ex hac annunciatione afferimus? Nempe illud quòd quemadmodum vos cōſortes aſſumimus p ſermonē eorū q̄ vidim⁹ & audiuim⁹ ita & cōſortes patris ac filii ipſius Ieſu Chri.

Grat. conl. con. Arriam. ✻ Athanas. Quod filius principium exiſtendi non habuit, ſed ſemper, & ante ſuſceptum hominem, in patre erat, declarat Ioannes in prima epiſtola dicens. Quod erat ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis noſtris, quod contemplati ſumus, &c.

✻ Oecum. Hoc dicit & aduerſus Iudeos, & aduerſus Græcos, quoniam myſterium quod apud nos eſt, tanquam recētius calumniantur. Oſtendit ergo quod etiam antiquum ſit, quia ab initio. hoc eſt, ſimul cum cōcepto principio. Aut. q̄d non ſolū lege, ſed & ipſa viſibili creatura hoc ſublimius eſt; illa enim initium habuit, hoc autem erat etiam ante hoc initium. Quum igitur Græcorum myſteria aut nudiuſterti⁹ orta

C

Aug F

NICOLAVS DE LYRA. CAP. I.

Q Vod fuit, &c. *Hic incipit tertia pars principalis huius libri, in qua ponuntur epiſtolæ beati Ioannis apoſtoli & euangeliſtę. Et quia ſecundum ordinem doctrinæ communia debent ſpiritualia pręcedere, ideo ponitur primo ad informandum homines generaliter, ſecūdo ad informandum aliquas perſonas ſpecialiter, in principio epiſtolæ ſecundæ. Præſens in duas partes diuiditur .ſ. in proœmium, & tractatū, qui incipit, ibi,* Et hæc eſt annunciatio. *In prologo tria facit, quia primo reddit auditores attētos, ſecūdo, dociles ſiue doctos, ibi,* Et vita. *tertio beniuolos, ibi,* Quod vidimus. *Circa primum ſciendum, quod difficultas materiæ reddere debet auditores attentos, nam ad capiendū talia requiritur maior attentio. Inter illa vero quæ ſpectant ad doctrinam catholicam maxima difficultas eſt circa emanationē filii a patre in diuinis, de qua tractat infr. 5. ca. dicens,* Tres ſunt qui teſtimonium dant in cælo, pater, verbum, & ſpirituſſanctus, *Similiter maxima difficultas eſt circa incarnationē perſonæ filii aſſumentis naturam humanam in vnitate ſuppoſiti, de qua dicit, infra. 4. a.* Omnis ſpiritus, qui cōfitetur Ieſum Chriſtum in carne veniſſe, ex Deo eſt. *& hoc eſt, quod dicit.*

1 Quod fuit ab ini. *Conſtructio eſt ſuſpenſiua vſq; ibi,* Annunciamus vo. *& ideo ſic conſtruenda eſt litera,* Annunciamus vobis quod fuit ab initio. *i. verbum quod proceſſit æternaliter a patre, qui eſt principiū, ſeu initiū totius emanationis perſonarū, ſecundum, ꝙ dicit Aug. 3. de tri. Pater eſt principiū totius trinitatis. principiū. n. ſignificat id a quo aliquid procedit, verbū, ſiue filius: nam ex eodē verbum quo & filius procedit a patre. Ideo pater dicitur principium, ſiue initium filii, ſiue verbi. Et ꝙ ille ſit intellectus huius literæ, patet per hoc quod ſubditur, aliquibus tamen interpoſitis, de verbo vitæ. Conſequenter procedit ad myſterium incarnationis, dicens.*

2 Quod audi. *ſ. a Bea. Iohanne Baptiſta incarnati verbi præcone, cuius diſcipulus fuit ille Iohannes apoſtolus, & euangeliſta. Et dicunt communiter doctores, quod ipſe & Andreas fuerunt illi duo diſcipuli qui audito a Iohanne baptiſta de Chriſto.* Ecce agnus Dei, ſecuti ſunt Ieſum, Ioh. j. *d. Sed Iohannes expreſſit nomem Andreæ, & ſuum tacuit, quia nolebat ſe commendare.*

3 Quod vi. oc. no. *cum ipſo conuerſando, ſecundum quod dicitur Io j. a.* Verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis, vidimus gloriam eius. *Oculis enim corporalibus viderunt eius humanitatem, & diuinitatem eius oculis mentalibus per fidem, & non ſolum modo per fidem communem quæ eſt ex auditu, ſed etiam per illuſtrationē ſpecialem, quæ eſt quodammodo ex viſu. ideo ſubditur.*

4 Quod perſpe. *i. perfectius inſpeximus. Viderunt enim apoſtoli Chriſtū cæcos illuminantem, mortuos ſuſcitantē, & huiuſmodi, quæ non poſſunt niſi diuina virtute fieri, & talia frequēter faciebat imperando tanquam propria virtute, & ſic virtus diuinitatis videbatur quodammodo in operibus illis ſicut cauſa in effectibus ſuis ſuo modo.*

5 Et ma. no. contre. *ad declarationē veritatis ſuæ reſurrectionis, Lu. vl. ſ.* Palpare, & videte, quia ſpiritus carnem, & oſſa non habet, ſicut me videtis habere.

6 De verbo vitæ. *quia verbum incarnatum eſt vita per eſſentiam, & etiam per efficaciam. Eſt enim autor uitæ, gratiæ, naturæ, & gloriæ.*

7 Et v. *Hic reddit auditores dociles. Illa enim quæ clarius cognoſcūtur, clarius proferuntur. unde Hiero. in prologo ſuper Pētateuchū dicit, Quod melius nouimus, & melius & proferimus. Apoſtoli vero de diuinis fuerunt magis illuminati, quam alij præcedentes uel futuri. propter quod clarius potuerunt docere de diuinis. & hoc facit auditores dociles. ideo dicit,* Et vita. *i. uerbum quod eſt uita per eſſentiā, ut dictū eſt.*

8 Manifeſt. eſt. *per opa diuina in humāitate aſſumpta exercitata.*

9 Et vi. *nos apoſtoli cæteris clarius.*

10 Et teſtamur. *de uiſu & auditu.*

11 Et annuncia. vo. *ut edocti ſitis.*

12 Vitam æter. *i. uerbū incarnatū, ut dictum eſt Ioh. 17. a.* Hæc eſt vita æterna. vt cognoſcant te ſolum Deum verū, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum.

13 Quæ e. apud pa. *ut perſona diſtincta ab eo per æternam generationem in diuina natura.*

14 Et appa. no. *temporaliter in humanitate aſſumpta.*

15 Quod vi. *Hic ultimo reddit auditores beniuolos ex bonitate finis huius doctrinæ. nā per eam habetur uita gratiæ in præſenti, & uita gloriæ in futuro. & hoc eſt quod dicit,* Quod vidi. &c. *iam expoſitum eſt ſupra.* 16 Annunci. v. vt & vos ſo. h. n. *per charitatē quæ eſt eadem cum gratia, uel ei inſeparabiliter annexa.*

Quod

Et

a ut & uos ſocietatem habeatis nobiſcum, & ſocietas noſtra ſit 1
cum patre & filio eius Ieſu Chriſto. Et hanc ſcribimus vobis 2
vt gaudeatis, & gaudium veſtrum ſit plenum. Et hæc eſt an 3
b nunciatio quam audiuimus ab eo, & annunciamus vobis, 4 5
c quoniam Deus lux eſt, & tenebræ in eo non ſunt vllæ. Si di- 6 7
d 8
e xerimus, quoniam ſocietatem habemus cum eo, & in tene- 9
f 10 11
g bris ambulamus, mentimur & veritatem non facimus. Si au 12 13
h tem in luce ambulamus, ſicut & ipſe eſt in luce, ſocietatem 14

[Interlinear glosses:] a Non pro aliquo temporali quæſtu, ſed ut bene uiuendo, bene credendo, patienter omnia ferendo. b Et per noſtram ſocietatem tranſeatis ad Dei ſocietatem. Vt ſimus hæredes Dei, cohæredes Chriſti. a Non tranſitorie nunciamus, ſed memoriæ commendamus. a In hoc ſeculo in unitate eccleſiæ, & in futuro in angelorum ſocietate. b Vt multos ad eandem ſocietatem ducamus. c Vel noſtrum. Credendam. a Quia pellit tenebras peccatorum. b Ideſt, ignorantia, uel nequitia. Ergo. a Per fidem, & charitatem, quæ Deo ſociant. b In peccatis. a Peccatum peccato addentes. b In nobis. Ore, & opere. c Dum alios ad idem mendacium exemplo noſtro inducimus. Si eadem cauſa dicimur lux, quia Chriſtus dictus eſt lux, ideſt, exemplo eius illuminantes alios. Per charitatem.

A ✠ Aug. illi uiderūt Dominum præſentem in carne, et verba ex eius ore audierunt, & annunciauerunt nobis, & nos non uidimus. Minus ergo ſumus fœlices, quam illi? Audi quod adiungit. *Vt & uos ſocietatem habeatis nobiſcum.* Socii ſumus, quia fidem communem tenemus. Nam Dominus cōſolans nos qui ipſum iam in cœlo ſedentem manu (cum Thoma) contractare non poſſumus, ſed fide contingimus, ait, *Beati qui non viderunt, & credunt.* Nos deſcripti ſumus, nos deſignati ſumus, fiat ergo in nobis beatitudo, quam Dominus prædixit futuram. Sed quid magnum eſt ſocietatem habere cum hominibus? Noli contemnere, audi quid addat. *Et ſocietas noſtra ſit cum Deo patre, & filio eius, & cætera.*

B ✠ Beda. manifeſte oſtendit, quod quicunque ſocietatem cum Deo habere deſiderant, primo Eccleſiæ ſocietati debet adunari, illamque fidem addiſcere, eiuſque ſacramentis imbui, quam diſcipuli perceperunt a Domino. Nec in aliquo minus ad Deum pertinent, qui per Apoſtolorum doctrinam credunt, quam illi, qui per ipſum prædicantem in mundo Dominum credebant, & cæt.

* Oecumenius. Animaduerte quod propter ſummam unionem, Filium Patris etiam uocet aſſumptam a nobis naturam, cuius naturæ ſanguis eſt omnino, non Dei. An non ergo delirus eſt, & impius Neſtorius, qui Filii carnem ſeparans, matrem ipſius non patitur θεοτόκον, ideſt, Dei matrem appellari?

a *Vt & vos ſoc.* Quicunque uult ſocius Dei fieri, prius debet ſocietati Eccleſiæ adunari. Nec minus habent qui per Apoſtolos, quam qui per ipſum crediderunt. Vnde dicitur. *Beati qui non viderunt, & crediderunt.* Et iterum. *Non pro his rogo tantum, ſed & pro his qui credituri ſunt per verbum eorum in me.*

b *Et hæc eſt an.* Quare uerbum caro factum, q̄d noui attulit mundo? Cur uenit pati? Non fruſtra fuit, vide quid voluit docere, quia Deus lux eſt. Hæc ſententia diuinæ puritatis excellentiam monſtrat, quam imitari iubemur. Hinc Manichæi confutantur qui Dei naturam a principe tenebrarum dicunt bello uictam, & uitiatam.

c *Annunciamus vobis, quoniam.* Applicuimus nos ad lucem, & lux nobis irradiauit. Tenebræ eramus, modo per lucē lux ſumus, & alios illuminamus, dū peccata dimitti, & tenebras expelli nunciamus.

d *Deus lux eſt, &c.*

✠ Oecumenius. his dictis rurſus ſermonem reſumit, explanans quæ ſit annunciatio, quam audiuit, & ait hanc eſſe, *Quod Deus lux eſt, & tenebræ in eo non ſunt.* Audiuit enim ab ipſo Chriſto. *Ego ſum lux mundi* Et. *Lux in mundum veni.* lux.n.eſt ſpiritualis agitans animæ noſtræ oculos ad ſui ſuſceptionem, & ab his omnibus materialibus auertens, atque ad ſolum ſui deſiderium amatorio affectu urgens. Tenebras autem, uel ignorantiam, dicit vel peccatum, quæ in Deo non conſpiciuntur.

* Didymus. Lux vere eſt Deus intelligibilis, atque perpetua. Huic contrarias eſſe tenebras intelligendum eſt.i. ignorantiam, & nequitiam, quæ in Deo non ſunt. Quia.n. malitia in Deo non eſt, conſtat ex eo. *Deus fidelis, & non eſt iniuſtitia apud eum.* Et iterum. *Nunquid iniuſtitia apud eum? Abſit.* Quia vero, nec ignorantia apud eum eſt, manifeſtat Daniel, dicens. *Qui cognoſcit quæ in tenebris ſunt.* Et illud. *Occultorum agnitor Deus cognoſcens omnia antequam fiant.*

Qui ergo uult habere ſocietatem cū luce, pellat tenebras peccatorum, quia tenebræ cum luce ſocietatem habere non poſſunt. vnde ſequitur. *Si di.* hoc eſt, cur verbum caro factum eſt, ut hoc annunciaret mundo.

e *Si dixerimus.* Hactenus commendatio epiſtolæ, hic oſtendit qualiter charitas ſit habenda.

f *Et in tenebris amb. men.* perſiſtentes in peccatis, & alios obſcurantes non computantur in membris eius, unde. *Quæ conuentio Chriſti ad Belial? quæ ſocietas lucis ad tenebras?*

g *Si autem in lu.* ita ſumus mundi, ſed tū non debemus putare nos quādiu uiuimus omnino poſſe a peccatis mundari.

h *Sicut, & ipſe, &c.* Deus in luce eſſe dicitur, quia ſūma bonitas

[Margin references: Ioā. 20. — Deut. 32. Rom. 11. Dan 2. & 13. Sap. 8. — Auguſt. 2. Cor. 6.]

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Et ſoc. noſt. ſit cum pa. & fi.* Et per hoc intelligitur ſpiritusſanctus qui eſt tertia in Trinitate perſona, per charitatem.n. tota Trinitas inhabitat mentes iuſtorum, ſicut amans habitat in amato, & è conuerſo, propter quod dicitur inf. 4. c. *Qui manet in charitate in Deo manet, &c.* Sic autem non eſt in peccatoribus, licet ſit in eis per præſentiam, eſſentiam, & potentiam, per quem modum etiam eſt in cæteris creaturis. Et quia ſocietas gratiæ eſt diſpoſitio ad ſocietatem gloriæ, ideo ſubditur.

2 *Et hæc ſcri. &c.* De gloria iam habita in ſpe.

3 *Et gau. ue. ſit ple.* Quando habebitis in re.

4 *Et hæc eſt an.* Finito procemio, hic acceditur ad tractatum, in quo agitur de his quæ in procemio ſunt breuiter prælibata. Sunt autem tria, ut patet ex prædictis. ſ. æternalis verbi generatio, tēporalis eius incarnatio, fidelium adinuicem, & cum Deo aſſociatio, & de his tractat in proceſſu huius epiſtolæ, non tamen eodem ordine. Nam ut continuet dicenda dictis, immediate primo tractat de ultimo, ſcilicet de Dei, & fidelium aſſociatione, ſecundo de uerbi incarnatione cap. 4. tertio de eius generatione, cap. 5. Circa primum ſciendum, quod ſocietas Dei, & hominum in charitate inchoatur in uia, & conſummatur in patria, igitur primo tractat de ea, vt in via habetur, ſecundo prout in patria expectatur, cap. 3. prima diuiditur in tres partes, nam primo excludit huius ſocietatis impedimentum, ſecundo inducit ad eius promotiuum, ibi. *Et in hoc ſcimus.* tertio vt euitetur prædictæ ſocietatis factæ diſſipatiuum, ibi. *Nolite diligere.* Prima adhuc in duas, quia primo declarat propoſitum, ſecundo concludit intentum, in principio cap. ſequ. prima adhuc in duas, quia primo facit propoſitum, ſecundo remouet quoddam falſum dictum, ibi. *Si dixerimus.* Circa primum ſciendum, quod ſimilitudo facit aſſociationem, Eccleſiaſt. 13. *Omne animal diligit ſibi ſimile. Omnis caro ad ſibi ſimilē coniungetur, & omnis homo ſibi ſimili aſſociabitur,* & p oppoſitum diſſimilitudo impedit eam 2. Corinth. 6. c. *Quæ.n. participatio iuſtitiæ cum iniquitate, aut quæ ſocietas lucis ad tenebras?* peccatum autem tenebra eſt, & ideo facit diſſimilitudinem ad Deum, quæ eſt lux uera, & per conſequens impedit ſocietatem cum eo. Dicit ergo. *Et hæc eſt annun.* Ideſt, res annunciatione digna.

5 *Quam audi. &c.* i. a verbo incarnato.

6 *Et annunciamus uobis.* Tanquam eius Apoſtoli, & miniſtri, & quid ſit, illud ſubdit.

7 *Quoniam Deus lux eſt.* Hoc audierunt ab eo. Ioan. 9. a. *Quamdiu ſum in mundo, lux ſum mundi.* Lux enim habet rationem manifeſtatiui, in verbo autem diuino omnia declarantur, propter q̄d proprie lux dicitur. Vnde Auguſt. 3. ſuper Gen. Chriſtus non dicitur, ſic lux, ſicut lapis, ſed illud proprie, hoc figurate.

8 *Et te.* Ignorantiæ, & culpæ.

9 *In eo non ſunt ul.* Nullus.n. defectus in eo poteſt eſſe, ideo ſubdit. *Si dixerimus, &c.*

10 *Et in teneb. amb.* ſ. culpæ, & per conſequens ignorantię, quę ſemper concomitatur culpam 3. Ethic. Ignorat omnis malus, & Prou. 14. *Errant qui operantur malum.*

11 *Mentimur.* Verbo, quia ſumus conſcii malorum noſtrorum.

12 *Et veritatem non fa.* Mentiendo facto, & non ſolum verbo, hypocriſis.n. mendacium eſt in facto.

13 *Si autem in luce ambul.* Viuendo in meritoriis operibus

14 *Societatem habemus adinuicem.* propter ſimilitudinem ad ipſum.

tas vbi proficere valeat non inuenit,homo in luce ambulat,
A quia virtutum operibus ad meliora proficit.

Aug.Deus lux eſt,quam non capit locus, uox quam non capit tempus,odor quem non ſpargit flatus, cibus quē non minuit edacitas,amplexus quem non diuellit ſatietas.

a *Si dixerimus*, &c. Illi etiam non habēt charitatem, qui de meritis ſuperbientes ſe dicunt eſſe mundos.

†Heb.9.e †De pœ. di.1. c. ... inquit. De conſ. di.2. c. iteratur. 1.Pet.4.b.

b *Habemus*.Non ait non habuimus. Ne forte de præteritis dictum uideretur.

c *Si confiteamur pec.* OECVMENIVS Repetit ſermonem, abundantius eo vtēs, vt frequentia productæ redargutionis,&
B ipſor peccati magnitudine coerceat, & ad confeſſionem inuitet.Quantum autem bonum a confeſſione oriatur,ſignificauit Deus,qui dixit.*Dic tu primum peccata tua,ut iuſtificeris*,

Eſa.43.

Aug.Ergo ſi te confeſſus fueris peccatorem,eſt in te veritas.Nam ipſa veritas lux eſt.Nondum perfecte ſplenduit vita tua,quia inſunt peccata tua,ſed tamen iam illuminari cœpiſti,quia ineſt confeſſio peccatorum. Expaueſce quādo numeras etiam leuia peccata tua,nam leuia multa faciunt vnū grande. Multæ guttæ implent flumen,multa grana faciunt maſſam.Et quę ſpes eſt? ante omnia,confeſſio,ne quiſquam ſe dicat iuſtum,& ante oculos Dei qui uidet id quod eſt,erigat ceruicem ſuam homo,qui non erat,& eſt,&c.

Lib. de orat. Dominica

Cyp.Salubriter admonemur quod peccatores ſumus, quod pro peccatis rogare compellimur,ut dū indulgentia de Deo petitur,conſcientiæ ſuæ animis recordetur.Ne quis ſibi quaſi innocens placeat,cum innocens nemo ſit, & ſe extollēdo
C plus pereat, inſtruitur & docetur peccare ſe quotidie, dum quotidie pro peccatis iubetur orare. Sic Ioannes in epiſtola ſua monet,dicens.*Si dixerimus quia peccatum non habemus,&c.* *Si autem confeſſi fuerimus,&c.*Vtrumque complexus eſt,quod & rogare pro peccatis debeamus,& impetremus indulgentiam cum rogamus. Ideo & fidelem dixit dominum ad dimittenda peccata,fidem pollicitationis ſuæ reſeruantē,quia orare pro debitis,& peccatis docuit,paternam miſericordiā promiſit, & ueniam ſecuturam.Quia ſine peccato in hac vita eſſe non poſſumus, prima ſalutis ſpes eſt ipſa confeſſio, plus ex humilitate, quam ex neceſſitate, deinde dilectio qua diligimus eum cui humiliamur,& charitas operit multitudinem peccatorum. Superbia extinguit charitatem, charitas extinguit peccata, ergo roboret humilitas charitatem humilitas ducat ad confeſſionem
D
E

a Et hoc merito. Sacramentum dominicæ paſſionis omnia peccata originalia,& actualia laxauit
habemus adinuicem, & ſanguis Ieſu Chriſti filii eius emun- 1
Elati de noſtra aliqua iuſtitia.
a dat nos, ab omni peccato. † Si dixerimus, quoniam pecca- 2
Ad maiora peccata. a Quia Deus ab eratis ſe ſubtrahit,ſed Ex humilitate.
b tum non habemus,ipſi nos ſeducimus & veritas in nobis nō 3
a Deus qui promiſit gratiam humilibus fidelis eſt exequendo, & iuſtus,quia vere confeſſioni iuſte dimittit.
c eſt. Si confiteamur peccata noſtra, fidelis, & iuſtus eſt, vt re- 4
a Vt reis. b Sine quibus non uiuitur. c Poſt diſſolutionem carnis. In æterna uita. Vt nec peccare uelimus, nec poſſimus. 5
mittat nobis peccata noſtra,& emundet nos ab omni iniqui 6
d a Si confiteamur,mundamur,ſed ſi noſipſos honorare uolumus. b Quaſi non egemus abſolui. 7
c Iob. Qui dicit.Nec infans unius diei ſine peccato eſt. 8
e tate. Si dixerimus quoniam non peccauimus, mendacem fa 9
a Chriſtus per quem remiſſio, non manet in ſuperbis, uel uerbū quod dixit.Quanto maior es,humilia te in omnibus. 10
11
f cimus eum, & verbum eius non eſt in nobis. 12

d *Remittat nobis peccata noſtra*. Vel peccata maiora,iniquitatem minora.

e *Mendacem*.Solus Deus ex ſe uerax,homo ex Deo uerax, ex ſe mendax. Impoſſibile eſt quemlibet ſanctum aliquando non cadere in minimis peccatis.Nec iuſti eſſe deſiſtunt, quia ocius opitulante Deo reſurgunt.

f *Et ver.eius non eſt,&c.* Aug.In 15.de Trin.c.11.Voces quas proferimus ſigna ſunt rerum quas cogitamus. proinde verbum quod foris ſonat ſignum eſt verbi,quod intus lucet,cui magis verbi competit nomen.Nam illud quod profertur oris carnis uox uerbi eſt,uerbumque & ipſum dicit, propter illud a quo,ut foris appareat aſſumptum eſt.Ita uerbum noſtrum uox quodammodo corporis fit,aſſumendo eam formam in qua ipſum manifeſtetur ſenſibus hominum, ſicut uerbum Dei caro factum eſt, aſſumendo eam in qua ipſum manifeſtetur ſenſibus hominum. Et ſic uerbum noſtrum fit uox, nec mutatur in uocem,ita uerbum Dei caro factum eſt, nec mutatur in carnem.

CAP.

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Et ſanguis Ieſu Chriſti filij eius emun.nos ab omni pecc.*Quia ſacra nouæ legis de quibus eſt baptiſmus,& pœnitentia,quibus aufertur omne peccatum,efficaciam habent a paſſione Chriſti.

2 *Si dixerimus*. Hic remouet quoddam falſum dictum quo aliqui iactabant ſe immunes eſſe a peccato,oſtendens quod aliquis non poteſt hoc dicere de peccato præſenti,nec de præterito,niſi ſibi reuelatum fuerit a Deo. Dicit igitur. *Si dixerimus quoniam pec.non ha.*De præſenti.

3 *Ipſi nos ſe.*i.extra ſocietatem Dei ducimus per falſitatem, quia ſi de peccato veniali ſit ſermo, illud non poteſt in præſenti uita totaliter vitari.de illo enim dicitur Prouerbio.24.b.*Septies in die cadit iuſtus*,& ſic nullus poteſt ueraciter affirmare ſe illo carere. Sed quia peccatum veniale non ſeparat a Dei ſocietate,ideo melius uidetur quod de peccato mortali loquatur, nullus.n.poteſt ſcire ſe peccato carere,niſi Deus ſibi reuelauerit, Eccleſiaſt.9.a. *Neſcit homo vtrum amore vel odio dignus ſit*. propter quod ſi abſque Dei reuelatione aſſerat ſe omni peccato mortali carere, iam incurrit peccatum iactantiæ,& ſuperbiæ, & etiam falſitatis, aſſerendo quod neſcit,ideo ſubditur.*Et veri.in no.non eſt.*

4 *Si confitea.pecca.no.*Humiliter,& uere.

5 *Fidelis*.in reddendo promiſſa.

6 *Et iuſtus eſt.*Quia promiſſum eſt aliquo modo debitum,& ſic reddere eſt iuſtum.

7 *Vt remit no.pecca,no.*Sic,n.promiſit.Mat.3.a.*Pœnitentiam agite,ap.enim reg.&c.*

8 *Et emun.nos ab omni iniquitate*.per eccleſiæ ſacramenta,vt dictum eſt.

9 *Si dice.quo.non pec.*De præterito.

10 *Mendacem fa.eum.*ſ.Deum dicentem contrarium,ſi quæratur.Vbi dicunt doctores aliqui,quod hoc dixit Iob.15.b. *Quis eſt homo vt immaculatus ſit,& ut iuſtus appareat natus de muliere?* Tranſlatio alia habet. *Nemo mundus a ſorde,neque infans cuius eſt vnius diei vita ſuper terram*.ſed iſti non videntur bene dicere,quia verbum allegatum non eſt ipſius domini, nec ſancti Iob ex ſpiritu Dei loquentis, ſed eſt verbum Eliphaz Themanitis, qui licet in proceſſu libri multa uera dixit,tamen falſam concluſionē nititur ſuſtinere,ut patet per ſententiam Dei in fine libri, propter quod dicere, quod verbum eius ſit verbum domini non videtur conuenienter dictum. Sed alibi dicit de peccato originali per os Dauid prophetæ Pſal.50.b.*In iniquitatibus conceptus ſum. & in peccatis concepit me mater mea.*Et de actuali dicit Mat.6.b.Vbi docet omnes orare pro peccatorum ſuorum remiſſione. *Dimitte nobis debita noſtra*,quod eſt friuolum ei qui non haberet peccata, & per Apoſtolum Roman.3.a.*Eſt autem Deus verax: omnis homo mendax.*

11 *Verbum eius*.i.Chriſtus qui eſt verbum Dei patris.

12 *Non eſt in no.*per gratiam ſanctificantem.

ADDITIO I.

In canonica prima Beati Ioannis,cap.1. Vbi dicitur in poſtilla. *Quod audiuimus,ſcilicet a Beato Ioanne Baptiſta.*

Hoc quod dicitur a beato Ioanne.Quod audiuimus poteſt referri ad illa quæ in antiquis ſcripturis ſacris de Chriſto traduntur;quæ per fidem quæ ex auditu eſt intelliguntur, vt ad Rom. 10.c.*Quod uidimus oculis noſtris*.refertur ad illa quæ Apoſtoli uiderunt in conuerſatione Chriſti, quæ proprie erant conformia illis, quæ audierunt in prænoſticis prophetarum, eo modo quo Chriſtus dixit Lucæ ſeptimo d. *Ite renunciate Ioanni: quæ audiſtis, & uidiſtis*. prout fuit expoſitum in additione ſuper illud uerbum.*Quod proſpeximus*.in transfigurationem, in qua gloriam humanitatis Chriſti diligenter inſpexerunt. *Et manus noſtræ contrectauerunt*,in reſurrectione,prout in poſtilla.

ADDITIO II.

In eo.cap. Vbi dicitur in poſtilla. Dicunt doctores aliqui quod hoc dicit Iob 15.b.*Quis eſt homo ut immaculatus ſit.*

Quod autem autoritate diuina teſtetur, quod omnis homo peccator eſt habetur expreſſe Eccleſ.7.c.ubi dicitur.*Non eſt enim homo iuſtus in terra qui faciet bonum,& non peccet.*Similiter in Pſ. *Omnis homo mendax.*

I

CAP. II.

A Filioli mei hæc ſcribo vobis,vt non pec. ne malam ſecuritatem aſſumatis, audientes vos a Deo mundari, ſed vtilem timorem habeatis.

* Oecumenius. Naturæ noſtræ inſtabilitatem,& procliuitatem ad peccandum ſciens, quodq; nobis familiare ſemper ſit,ut ad deteriora labamur,cumque inſidietur præterea noſtræ ſaluti inuidus dæmon, neceſſe eſt eos qui Deo iam familiares effecti sũt peccare,niſi caute viuant,hæc ſubiungit, quod ſi etiam poſt remiſſionem labamur,ne de nobiſipſis deſperemus. Conuerſi namque rurſum ſalutem conſequemur per mediatorem Dominum Ieſum.

B b *Si quis peccauerit.* Si ex humana fragilitate non poteſtis omnia uitia cauere, date operam,vt ſaltẽ maiora, & apertiora caueatis, ut non apprehendat uos tentatio, niſi humana. Quod ſi quis etiam poſt admonitionem meam ceciderit,non deſperet.

c *Aduocatum.* Non eſt aduocatus,niſi eum uocantibus. Diſpliceant peccata tibi,clama,& ipſe audit,& liberat.

d *Habemus.* Ioannes vir iuſtus contemperans ſe infirmis nõ dixit, habetis, ſed habemus. Ponit ſe de numero peccatorum,vt habeat aduocatum.

e *Iuſtum.* iuſtus aduocatus iniuſtas cauſas non ſuſcipit, q tñ iuſtos nos defendet in iudicio,ſi nos accuſamus iniuſtos.

* Oecumenius. Humano modo,& diſpenſatione quadam hæc dicta ſunt,ut oſtendens eandem filij cum patre naturã, eandemque potentiam & quod quidquid faceret una trium ſanctarum perſonarum,commune eſſet,& reliquis.

* Aug. Si de infirmitate uitæ ſurrepſerit peccatum, continuo uide,continuo diſpliceat,continuo damna,& cum dãnaueris,ſecurus ad Iudicem uenies. ibi habes aduocatum.

C

noli timere ne perdas cauſam cõfeſſionis tuæ,&c. Sed vide ipſum Ioannem ſeruantem humilitatem, certe uir iuſtus erat,& magnus,qui de pectore Domini myſteriorum ſecreta biberat,non dixit. *habetis,ſed aduocatum.* inquit, *habemus*, maluit ſe ponere in numero peccatorum,vt haberet aduocatũ, D

CAP. II.

a Qnibus debeo prouidere,& uos mihi obedire. b Vt memoria teneatis. c Dicendo,non peccauimus. 1
a Filioli[a] mei hęc ſcribo vobis[b],vt nõ peccetis[c]. 2
b tis. Sed & ſi qs peccauerit, aduocatũ 3 4
c d habem⁹ apud patrẽ,Ieſũ Chrm iuſtũ. 5
a Propitians nos Deo prædicatione,& interceſſione. Qui modo in carne uiuimus,ſed pro omni eccleſia noli dicere, ecce hic Chriſtus,ecce illic Chriſtus,ubique eſt Chriſtus,ubique propitiat. 6
e Et ipſe eſt propitia[a]tio pro peccatis noſtris, non pro noſtris
f autem tantum,ſed etiam pro totius mundi. Et in hoc ſcimus 7 8
a Hoc eſt noſſe Deum quod amare. b Charitatem.
g quoniam cognoui[a]mus eum, ſi ma[b]ndata eius obſeruamus. 9
a Qui mandata ſeruat,ille ſcit,nam qui non ſeruat,neſcit. b Hoc eſt præceptum meum, ut diligatis inuicem,ſicut dilexi uos. 10
h †Qui[a] dicit ſe noſſe Deum, & ma[b]ndata eius non cuſtodit, 11
a Vel in hoc. b Chriſti,qui dicit Ego ſum uia ueritas,& uita 12
mendax eſt, & in e[a]o verita[b]s non eſt. Qui autem ſeruat uer- 13
Quaſi dicat,ille noſcit eum. Si mandata eius non ſeruat. 14
bum eius, vere in hoc charitas Dei perfecta eſt. In hoc ſci- 15
a Viuimus uera uita,non morimur. b Vere obſeruanda ſunt mandata, quia poſt baptiſmum dicimus nos in ipſo manere.& Qui dicit ſe. 16
mus,quoniam in ipſo ſu[a]mus. qu[b]i dicit ſe in ipſo manere, de 17
a In uia iuſtitiæ,& charitatis,& patientiæ. Qui pro inimicis orauit 18
b Qui dicit,qui uult uenire poſt me,abneget ſemetipſum,& tol.cru.ſuam,& ſe.me.
c De uirtute in uirtutem. Pro modo ſuo. d Et attendenda ſunt hæc mandata,quia non in.
bet, ſicut ille[a] ambula[b]uit, & ipſe ambula[c]re. Cha[d]riſſimi, 19
20

quam ponere ſe pro Chriſto aduocatum, & inueniri interdam nandos ſuperbos.ſed dicet aliquis Ergo ſancti non petũt pro nobis? Sed attendite ſcripturas, & uidete quia & præpoſiti cõmendant ſe populo. Nam Apoſtolus dicit plebi. *Orantes ſimul & pro nobis.* Orat Apoſtolus pro plebe, orat plebs pro Apoſtolo,oramus pro uobis fratres,ſed & uos orate pro nobis. Inuicem pro ſe omnia membra orent, caput pro omnibus interpellet. (Coloſſ.4) E

f *Et in hoc ſci. quoniam cognoui.eum.* Scire, vel cognoſcere non ſemper propter notitiam dicitur,ſed pp experimentum, & unionem alterius rei. Cognoſcimus Deum, quando vnimur ei, qui ſic noſcit, mandata eius ſeruat. *in hoc ſci.* i. notitiã habemus,quoniam cognouimus uniti,& adhærentes ei.

g *Si mandata eius.* Debemus fragilitatem noſtram attendere,debemus in peccatis aduocatum quærere,quod ut impetremus de cuſtodiendis mandatis laboremus, per quæ ad cognitionem ipſius venitur.

* Cypr. Ioannes Apoſtolus mandati (de obſeruandis cunctis quæ præceperat Chriſtus) memor, in epiſtola ſua poſtmodum ponit. in hoc intelligimus.quia cognouimus eum, ſi præcepta eius cuſtodiamus. Hæc præcepta cũ cuſtodienda ſuggeritis,diuina,& cœleſtia mandata ſeruatis. Hoc eſt eſſe confeſſorem Dñi,hoc eſt eſſe martyrem Chriſti,ſeruare uocis ſuæ inuiolatam circa omnia,et ſolidam firmitatem,etc. (Epi.25.quę eſt ad Moyſen, & cęt.confeſſ.) F

h *Qui dicit ſe noſ.&c.* Non eſt magnum unum Deum noſſe cum et dæmones credant,et contremiſcant.

* Cyprianus.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. II.

1 *Filioli mei.* Hic ex prædictis infert concluſionem intentam,quod ſcilicet debemus peccatum vitare, dicens. *Filioli mei hæc.* prædicta.

2 *Scribo vo.ut non pec.* Ne ſocietati diuinæ impedimentum ponatis.

3 *Sed,& ſi quis pec.* Ex humana fragilitate.

4 *Aduoca.hab.apud pa.&c.* Oſtendentem patri pro peccatoribus uulnera.

5 *Iuſtum.* Q.d. Non interpellat pro quibuſcunque peccatorib. ſed ſolum pro uere pœnitentibus.

6 *Et ipſe eſt pro.pro pec.no.* Actiue,& paſſiue. Nam ſeipſum obtulit pro noſtra expiatione.

7 *Non pro no.au.tan.ſed pro.to.mun.* ſ.quantum ad ſufficientiã, ſed pro electis tantum quantum ad efficaciam, nam alij ponunt obicem.

8 *Et hoc ſci.* Hic conſequenter ponitur dictæ ſocietatis promptiuum, quod eſt opus meritorium, per quod charitas, per quam Deus in nobis habitat, & nos in ipſo, meretur augeri, ut aucta mereatur,& perfici,ſic igitur procedit beatus Ioannes,quod primo ad opus meritorium inducit omnes generaliter. Secundo aliquos ſpecialiter,ibi. *Scribo vobis filio.* prima in duas, quia primo inducit ad opus meritorium. Secundo confirmat ſuum dictum, ibi. *Chariſſimi.* Circa primum dicitur. *Et in hoc ſci.* probabili tamen coniectura.

9 *Quoniam cogno.eum.* Notitia amatiua, quæ eſt practica,prout praxis extenditur ad effectum.

10 *Si mandata eius ob.* Quia ſicut dicit Greg.Ho.20. Amor Dei nunquam eſt otioſus,operatur.n.magna ſi eſt,ſi autem renuit operari,amor non eſt. Ideo ſubditur.

11 *Qui dicit ſe noſſe Deum.* Notitia charitate formata.

12 *Et man.e.&c.* Facultate habita.

13 *Mendax eſt.* Quia veritas non ſubeſt dicto eius.

14 *Qui autem ſer.ver.eius.* Corde retinẽdo,& opere adimplẽdo.

15 *Perfecta eſt.* perfectum dr̃ cui nihil deeſt. 5. Meta. ſed hoc poteſt intelligi dupliciter,quo ad pſens. Vno mõ cui nihil deeſt de his ad q̃ tenetur, & ſic qui ſeruat verbum Dei quantum ad eius præcepta,dicitur in charitate perfectus. Alio modo accipitur cui nihil deeſt de his quæ poteſt habere,& ſic charitas non eſt perfecta in via, quia ſemper poteſt quilibet quantumcunque perfectus in merito creſcere,vnus tamen dicitur alio perfectior inquãtum non ſolum ſeruat mandata, quæ ſunt neceſſitatis,ſed etiam cum hoc conſilia,quæ ſunt ſupererogationis. Et ſic dicit Saluator inueni uiam perfectionis quærenti. Mat. 19.a. *Si vis perfectus eſſe vade,vende omnia quæ habes,& da pauperib. & veni,& ſequere me.* Et quanto quis feruentius eius mandata, vel plura de conſiliis ex charitate ſeruat,& ſtrictius,tanto dicitur magis perfectus. & qa per charitatem Deus habitat in nobis,ideo ſubditur. (Perfectũ dicitur dupliciter.) 16 *In hoc ſci.quo.in ipſo ſu.* Tamen hic accipitur ſcientia large pro coniectura probabili,vt dictum eſt c.præc. niſi ſuper hoc habeatur reuelatio diuina. Quod autem ſequitur in aliquib. *Si in ipſo perfecti fuerimus,* non eſt in libris correctis. 17 *Qui dicit ſe in ipſo ma.* per charitatem. 18 *Debet ſi.il.am.* inter homines cõuerſando

19 *Et ipſe am.* ipſum imitando non ſolum in obſeruatione præceptorum,ſed etiam conſiliorum ſecundum ſuam poſſibilitatẽ, quamuis ad hoc non teneatur de neceſſitate.

20 *Chariſſimi.* Hic conſequenter confirmat dictum ſuum. ſ. q̧

Epiſt. 56. q͞ue eſt ad Thibaritanos.

A * Cyprianus. Grauior nunc,& ferocior pugna imminet, ad quam fide incorrupta,& uirtute robuſta parare ſe debent milites Chriſti,conſiderantes idcirco ſe quotidie calicẽ ſanguinis Chriſti bibere; vt poſſint,& ipſi propter Chriſtum ſã guinem fundere. Hoc eſt. n.velle cum Chriſto inueniri,id quod Chriſtus,& docuit,& fecit imitari, ſecundum Ioannem Apoſtolum dicentem, *Qui dicit ſe in Chriſto manere, debet quomodo ille ambulauit, & ipſe ambulare, & cætera.*

De diſcip. ha. virg.

* Idem. Si non eſt maior Domino ſuo ſeruus, & liberatori debet obſequium liberatus,qui eſſe cupimus Chriſtiani debemus, quod Chriſtus fecit imitari, ſcriptum eſt, & legitur, & auditur, & in exemplum noſtri Eccleſiæ ore celebra-

B tur. *Qui dicit ſe in Chriſto manere, debet quomodo, &c.* ambulandum eſt igitur ueſtigiis

a Et inauditum. Viſitatum ab Abel,& ſanctis patribus,non quia ad ueterem hominem pertineat.

a non mandatum nouum ſcribo uobis, ſed mandatum uetus,

a Licet uetus b Hoc & uerbum illud quod audiſtis a me,& ab aliis prædicatoribus, eſt illud uetus mandatum,ideo uetus,quia audiſtis.

quod habuiſtis ab initio. Mandatum vetus eſt verbum quod

a Et hoc mandatum debetis tenere ,quia non tantum ſemel prædico,& commendo, ſed quia multum utile uideo,iterum & iterum illud quaſi nouum repeto. b Quod audiſtis. c Non umbratile

b audiſtis.† Iterum mandatum nouum ſcribo vobis, quod ve 1

In hoc apparet eſſe nouum,& etiam verum quia. a Nox præceſſit,dies autem appropinquabit b Liquide omnibus loquitur ueritas,ſed non omnes hæc intelligunt. 2 3

rum eſt, & in ipſo, & in vobis, quia tenebræ tranſierunt & ve 4

c a Chriſtianæ fide ,uel bonæ operationis. b Quem Deus per ipſum diligi. 5

d rum lumen iam lucet. Qui dicit ſe in luce eſſe, & fratrẽ ſuũ 6

e a Idest, deputatus tenebris inferni. Trabem in oculo habens. 7

f In peccatis in quibus natus erat. b tam poſtquam per baptiſmum ad Deum acceſſit. b Sed. 8

odit, in tenebris eſt vſque adhuc. Qui diligit fratrem ſuum, 9

g A a Bonorum operum,quia tunc bona opera,& lux fidei proſunt. b Vnde turbatur oculus. 10

in lumine manet & ſcandalũ in eo non eſt. Qui autem odit 11

h Ignorantiæ. a De uitio in uitium. b Quia reatum ſuum non intelligit. 12

fratrem ſuum in tenebris ambulat, & neſcit quo eat, quia 13

a Ita turbat oculum. donec excæcat. b Inuiſibiles quibus Deus uidetur. c Obedientes patri,uel ſuper geniti. Paruuli non ætate,ſed ſcientia

i tenebræ obcæcauerunt oculos eius. Scribo vobis filioli 14

K

paribus, æmula ingreſſione nitendum eſt. Tunc reſpondet ad fidem nominis,ſectatio veritatis, & credenti præmium datur,ſi quod creditur,& geratur.

Iacob.2.d.

a *Non mandatum nouum ſcrib.* Eadem charitas mandatum vetus eſt,quia ab initio commendata. Eadem nouum mandatum,quia tenebris exceſſis deſiderium nouæ lucis infundit.

* Iunilius Afric. Quomodo dicit. *Non mandatum nouum ſcribo vobis:* cum Dominus in Euangelio nouum appellet?quod mandatum uetus dixit, quod habebatis inquit, ab initio. Ideo ergo vetus, quia iam illud audiſtis, alioqui contrarium erit Domino,ubi ait. *Mandatum nouum do vobis,vt diligatis inuicem.* ideo ergo vetus,quia iam audiſtis, & ipſum nouum contendit iterũ,dicens. *Mandatum nouum ſcribo uobis.* non alterum ſed idem ipſum quod dixi uetus,idem eſt nouum.

b *Quod uerum eſt.* Secundum quod promiſit per obſeruationem mandatorum Dei ad ipſius cognitionem, & dilectionem perueniri.

Philip.2.b.

c *Et in ipſo.* Chriſto impletum,quia obediuit patri uſque ad mortem,& ideo glorificatus.

d *Et inuo.* Quorum quidam iam per hoc cum Deo glorian tur,& vere eſt nouum,quia tenebræ iam tranſ. Tenebræ ad veterem hominem pertinent,lux uero ad nouum hominẽ.

C e *Tenebræ tranſ.* i.corpus paſſibile,& miſeriæ carnis in Chriſto tranſierunt,& uerum lumen immortalitatis iam lucet in eo quo illuminat etiam alios,qui fuerunt vetus homo,& tenebræ,nunc autem lux in domino.

f *Qui dicit ſe in.* Determinat quod mandatum accipiat. i. charitatem, & qualiter charitas ipſa habenda ſit. ſ. dilectio Dei,&

Dei,& proximi.

* Cyprian. Qui odit fratrem,in tenebris ambulat,& neſcit quo eat,it.n.neſcius in gehennam,ignarus,& cæcus præcipitatur in pœnam,recedens ſcilicet a Chriſti lumine dicentis. *Ego ſum lumen mundi, &c.* Sequitur autem Chriſtum,qui præceptis eius inſiſtit, qui per magiſterium eius viam graditur, qui itinera eius ſectatur,qui id quod Chriſtus,& fecit,& docuit imitatur.&c.

D

* AVGVSTINVS. Eia fratres mei, quamdiu dicemus vobis, diligite inimicos?Reſpiciat unuſquiſque cor ſuum non teneat odium contra fratrem pro aliquo uerbo duro, pro contentione terræ,ne fiat terra.quiſquis enim odit fratrem ſuum, non dicat, quia in lumine ambulat,quia in tenebris eſt. Hoc exponere neceſſe non eſt, ſed gaudere ſi non fiat,aut plangere ſi fiat.

E

g *Qui diligit fratrem ſuum.* Eſt in lumine ſcientiæ,& operationis,ſed *qui odit eſt in ten.* ignorantiæ,& per ipſam ignorantiam ambulat de uitio in uitium. *& neſcit.* i.non prouidet, *quo eat:* ad quam pœnam recipiendus ſit. Vel, *neſcit quo eat,* ignorat viam qua conuertatur,ad melius,& hoc non ideo,quia via aperta ſit,ſed *quia tene.obcæca.ocu.eius.* Qui a lumine Chriſti recedens peccatis, & carnali voluptate ita præpeditur, vt etiamſi bonum uideat,non tamen exequatur.

Qui dilig.fra. Tolerat omnia propter unitatem charitatis etiam ſi fratri adhibet correctionem,non iraſcitur,non ignominioſa infert. *Pax.n.multa diligentibus legem tuam*, i.charitatem. *& non eſt illis ſcandalum.*

h *Qui autem odit fratrem &c.* * Oecumenius. Hoc eſt. Qui dicit ſe eſſe Chriſti, & fratrem ſuum odit, mentitur, & non eſt Chriſti. Si.n. Chriſtus illum ita dilexit, ut animam ſuam pro eo poneret, quomodo is qui ſe dicit eſſe Chriſti,odit fratrem ſuum pro quo Chriſtus mortuus eſt? Aut etiam hoc modo. Qui dicit ſe eſſe Dei, & odit fratrẽ ſuum qui eſt Chriſtus(ipſe namque dicit. Nuntiabo nomen tuum fratribus meis)hic non eſt Dei,ſed diaboli. Nam ſi Dei eſſet,diligeret utique fratrem ſuum,& ita etiam Chriſtum.

i *Scribo vobis filioli.* præponit cauſam quæ poſſet eos abſtrahere ab amore mundi, quia baptizatis in nomine Chriſti,& inuocantibus nomen Chriſti, dimittuntur peccata. Ergo Chriſto magis adhærendum eſt quam mundo.

F

K *Filioli.* Hoc etiã modo poteſt haberi charitas ſi diligitis Deũ,& mundũ,& omnia quæ ſunt eius ne cognitis. Et hæc ſcribo

NICOLAVS DE LYRA.

præceptum de dilectione Dei,& proximi, ex quo procedunt opera bona,eſt ab antiquo datum,dicens. *Chariſſimi non mã.nouum ſcri.uo.&c.* Eſt.n.hoc mandatum de dictamine legis naturalis, q͞ homo diligat Deum a quo habet eſſe, & viuere,& hominem ſibi ſimilem in ſpecie. Vnde & bruta animalia hoc faciunt, Eccl.13.c *Omne animal diligit ſibi ſimile,* & ſic eſt inſertum menti humanæ a ſua prima conditione. Eſt etiam de lege ſcripta diuina. Deut.6.c. *Diliges Dominum Deum tuum toto corde tuo. &c.* & de dilectione proximi dicitur Leu.19.d. *Diliges proximum tuum ſicut teipſum,* & ſic eſt datum ab initio legis.

1 *Iterum man.nouum ſcri.vo.* Quia idem præceptum de dilectione renouatum eſt in Euangelio,quod dicitur lex amoris.

2 *Quod verum eſt.* i.uerificatum.

3 *Et in ip.* ſ.Deo humanato, qui ex charitate maxima paſſus eſt pro nobis.

4 *Et in vo.* Quia per hoc dedit hominibus maximum incentiuum amoris, propter quod imminente ſua paſſione dicit Ioann. 13.d. *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, ſicut dilexi vos.*

5 *Quia tene.* i.figura,& vmbra veteris Teſtamenti.

6 *Tranſierunt.* in paſſione Domini, in cuius ſignum *velum templi tunc fuit ſciſſum, Luc.23.*

7 *Et verum lu.iam lu.* i.veritas Euangelii.

8 *Qui di.ſe in lu.eſ.* i.in veritate Euangelica viuere.

9 *Et fratrem ſuum odit in teneb.eſt.* Culpæ,& ignorantiæ. Et per oppoſitum.

10 *Qui di.fra.* In Deo,& ſecundum Deum,quod eſt charitatiue diligere.

11 *In lu.ma.* ſ.gratiæ,& per conſequens in lumine increato, in quo manet per gratiam,ſicut amans in amato.

12 *Et ſcan.in eo non eſt.* ſ.actiuum, & paſſiuum. Scandalum.n. eſt dictum,vel factum minus rectum,alteri præbens occaſionem ruinæ. Manens autem in lumine dicto modo,ex facto, uel dicto ſuo non præbet alteri occaſionem peccandi,nec ex facto alterius vel dicto ruit in peccatum.

13 *Qui autem odit fratrem ſuum, & cætera.* patet ex dictis ſententia.

14 *Scribo vo.* Hic cõſequẽter ad opa meritoria inducit aliquos ſpecialiter. Et primo baptizatos ab eo,de quorũ ſalute erat ſpecialiter

ſcribo vobis, vt rem vtilem. Omnibus ſcribo quibuſdam, vt
A filiis, quibuſdam, vt patribus, aliis vt iuuenibus.

Filioli. Patres, adoleſcentes, iuuenes. Ideo filii, quia remittuntur peccata. Ideo patres, quia cognouiſtis antiqua. Ideo iuuenes, quia fortes, quia viciſtis.

riis. *Nolite diligere mundum,* Vnum cor duos ſibi aduerſarios D amores non capit. Radicati in charitate, ſup hāc radicē nihil ædificetis, niſi qđ conuenit charitati, quia non poteſtis duobus dñis ſeruire. Sicut dilectio Dei fons omnium virtutum, ita dilectio mundi omnium vitiorum. vnde ſequitur. Matt.6.c

a *Adoleſcentes.* Adoleſcentiæ tempus ꝑpter incentiua carnis lubricū, ſed propter robur ætatis habile certamini, & hi tentamenta voluptatum verbi Dei amore vicerunt, & perſecutiones contempſerunt. filioli

b *Infantes.* Humiles ſpiritu, qui quo B magis humiliantur ſub potenti manu Dei, eo ſublimius norunt arcana diuinitatis, vnde. Reuelaſti ea paruulis. Mat.11.d.

c *Scribo uo.iu.* Conſiderate etiam, atq; etiam quia iuuenes eſtis, pugnate vt vincatis, vincite vt coronemini, humiles eſtote, ne in pugna cadatis.

a Non Pauli, non Donati.
quoniam remittuntur uobis peccata propter nomen eius. 1
a Non ætate, ſed ſapientia. Venerandi ſenes quibus iam debet amor mundi frigeſcere. Quorum eſt meminiſſe antiqua, & iunioribus pandere. 2
b Scitis Chriſtum cum patre, & ſpiritu ſancto ſemper fuiſſe, & hoc aliis nunciatis.
Scribo uobis patres, quoniam cognouiſtis eú qui ab initio 3
a eſt. Scribo vobis adoleſcentes, quoniam viciſtis malignū. 4
Humiles ſpiritu.
b Scribo vobis infantes, quoniam cognouiſtis patrem. Scri 5
a Commendat, & repetit. Mementote vos eſſe patres ſi obliuiſcimini eum qui ab initio eſt, perditis paternitatem.
bo vobis patres, quoniam cognouiſtis eum q ab initio eſt
a Qui in uirtute animi, & amore verbi Dei incentiua carnis viciſtis, & diabolo uiriliter reſtitiſtis. b Non ex vobis, ſed quia uerbum Dei eſt. c Filius Dei, prædicatio filii Dei
c Scribo vobis iuuenes, quoniā fortes eſtis, & verbum Dei 6
a Et turpe eſſet uinci ab illo quem uiciſtis. b Vobis omnibus hoc ſcribo. c Abundantiam mundi, uel pulchritudinem eius.
d in vobis manet, & viciſtis malignum. nolite diligere mun 7 8
a Vt aurum, & argentum, & omne fluxum diuitiarum. b Quia. Sicut per odium proximi, ita per amorem mundi extinguitur amor Dei, &c. 9
e dum, neque ea quæ in mundo ſunt. Si quis diligit mūdum, 10
f non eſt charitas patris in eo. Qm̄ omne quod eſt in mundo 11 12

f *Quoniam omne quod eſt in mundo.* Omnes dilectores mundi, nihil habēt niſi hęc tria, quibus omnia vitiorum genera comprehenduntur. Concupiſcentia carnis eſt deſiderium omniū, quę ad voluptatem & delitias corporis pertinent, vt cibus, potus, concubitus, & huiuſmodi. Concupiſcentia oculorum, eſt omnis curioſitas, quæ fit in diſcendis artib. magicis, in contemplandis ſpectaculis, in ſuperuacuis acquirendis rebus temporalibus, in dignoſcendis carpendiſque uitiis proximorum. Superbia uitæ, cum quis ſe iactat in honoribus; magnas familias expetit. Per hæc tria victus eſt Adam, quia cibum vetitum concupiuit, voluit eſſe ſciens bonum & malum, voluit eſſe ſicut Deus. Hęc tria vicit Chriſtus, quia non eſt captus amore panis corporalis, non deſcendit de pinna quod eſſet tentare Deum, noluit extolli ſuper regna mundi. Mundi tria. E Gen.3.a Matt.4.a

* Oecumenius. Quoniam dixerat, præceptum nouum ſcribo vobis, ſignificat etiam diſpoſitionem illorum, qui literas eſſent accepturi, id autē deſignat per progreſſum iuxta corporale augmentum. Nouerat.n. quod non in æquali honore ſermonem eſſent omnes accepturi, neque æquali ſtudio, ſed hi quidem veluti pueruli magis per modum inſtructionis, quibus tamen ſpondet peccatorum remiſſionem per fidem in Chriſtum. Alii vero ſicut qui promouerunt in virum perfectum ætatis plenitudinis Chriſti, quib. etiam teſtificatur quod cognitionem habeant illius, qui ab initio eſt, is autem eſt Deus Verbum. porro alii quaſi adoleſcentes ſunt, quibus tanquam iuueniliter, ac robuſte ſe gerentibus aduerſus affectus, & afflictiones, atteſtatur quod accepturi ſint palmam victoriæ, &c.

C d *Et uiciſtis.* Trahebantur tunc temporis ex conſuetudine ad lupanar, ſed iſti viriliter reſiſtendo vincebant. Ro.13.d

e *Nolite dil.m.* Vtimini mundo ad neceſſitatē, ſed non diligite ad ſuperfluitatē. Et carnis curā ne feceritis in deſideriis.

* AVGVSTINVS. Pompæ diaboli ſunt quæque illicita deſideria, quæ torpent, non exornant animam, vt ſunt deſideria carnis, deſideria oculorum, ambitiones ſeculi. Ad cō cupiſcentiam carnis pertinent illecebræ voluptatum, ad concupiſcentiam oculorum nugacitas ſpectaculorum, ad ambitionem ſæculi inſania ſuperbię, vbi fumus inflatus, ut homo poſitus in aliqua poteſtate hominem ſe eſſe non agnoſcat, cum de homine iudicat. Qui ergo vult mundū vincere, tria iſta vincat, quæ ſunt in mundo, & per hæc illum vincit etiam qui ſuadendo per ſuperbiam decepit mundū. Poſtquam autem homo renunciando diabolo excludit peſſimum inuaſorem, introducat optimum poſſeſſorem, credat in Deum patrem omnipotentem, &c. Lib.3. de ſymbolo.cap.1 F

Concupiſcentia.

NICOLAVS DE LYRA.

cialiter ſolicitus, non.n. omnes eiuſdem ciuitatis vel patriæ baptizauit vel conuertit. nam in partibus illis Paulus prædicauit, & Timotheus & plures alij, vt patet ex epiſtolis Pauli, & Actibus Apoſtolorum. Dicit ergo. *Scribo vo.fil.* Illi filioli proprie dicuntur alicuius à quo baptizati ſunt, vel de baptiſmo leuati.

1 *Quoniam rem.vo.pec.* Id eſt, remiſſa ſunt in baptiſmo, qui delet totam culpam, & pœnam.

2 *Propter nomen eius.* ſ. Chriſti in cuius nomine dabatur baptiſmus in primitiua eccleſia, vt habetur Act. 2. Q.d. de cætero non debetis inquinari per peccatum. Secundo inducit conuerſos moribus, & ſciētia de quibus eſt multū curandum, eo quod bonum ipſorum redundat in totam Eccleſiam, propter quod vocat eos patres, dicens.

3 *Scribo vobis, &c. qui ab ini.* Id eſt, verbum incarnatum procedens a patre, vt dictū eſt in principio huius epiſtolę. Q.d. eis: Ex quo habetis maiorem ſcientiam alijs debetis eſſe aliorū exēplum virtutis. Tertio inducit adoleſcentes, in quibus incipiunt concupiſcentiæ carnis vigere, propter quod laudat eos de caſtitate, vt ad eam magis animentur, nam virtus laudata creſcit. Ideo dicit.

4 *Scribo vobis adoleſcentes, quoniam viciſtis malignum.* Id eſt, maligni incentiuum, qui eſt ignis cōcupiſcentię carnalis. Q.d. de cætero non debetis permittere vos vinci a carnalibus deſiderijs. Quarto inducit infantes, tamen aliquo modo rationis capaces, qui licet pauca cognoſcant de diuinis, tamen recognoſcunt Deum eſſe patrem iuſtorum. Dicit igitur.

5 *Scribo vobis infantes, quoniam cognouiſtis patrem.* Q.d. Ex quo cognouiſtis eum debetis eū reuereri, & ꝑut poſſibile vobis eſt imitari. Quīto inducit iuuenes, q iā habēt robur corporis dicēs.

6 *Scribo vobis iuuenes, quoniam fortes eſtis.* Q.d. Sicut eſtis fortes in corpore, ita ſitis mente, vt non deficiatis in quacunque tribulatione. Et ſubditur ad hoc ratio.

7 *Et viciſtis malignum.* Id eſt, diabolum renunciando ei, & pompis eius in baptiſmo. Q.d. debetis firmiter ſtare, ne de cætero vincamini ab ipſo.

8 *Nolite diligere.* Hic ponitur diuinæ ſocietatis cum hominibus diſſipatiuum, ut euitetur, quod eſt duplex, ſcilicet cupiditas, quæ eſt venenum charitatis, in qua charitate conſiſtit dicta ſocietas, & hæreſis peruerſitas, quæ dictam ſocietatem diſſoluit. Ergo primo docet cauere primum. Secundo ſecundum, ibi; *Filioli.* Circa primum dicit. *Nolite diligere mundum.* Non accipitur hic mundus pro vniuerſitate creaturarum, ſicut dicitur Ioan. 1. a. *Mundus per ipſum factus eſt.* Creaturæ enim diligendæ ſunt, inquantum per eas aſcendimus, tanquam per ſcalam ad cognitionem Creatoris, Rom. 1. c. *Inuiſibilia enim ipſius, id eſt, Dei a creatura mundi.* Id eſt, ab homine per ea quæ facta ſunt, *intellecta conſpiciuntur: Sempiterna quoque virtus eius, & diuinitas.* Sed accipitur hic mundus pro hominibus delectabilia huius mundi inordinate quærentibus, de quibus dicitur Ioan. 1. a. *Mundus eum non cognouit,* quia occupatio circa delectabilia mundi impedit cognitionem Dei. Licet autem natura ſit in ipſis diligenda, uitium tamen eſt odiendum, & fugiendum. *Nam amicus ſtultorum ſimilis efficietur.* Prouerbiorum 13. d. Nominatur autem hic mundus ratione uitiorum. Ideo ſubditur.

9 *Neque ea quę in mun. ſunt.* Id eſt, uitia eorum.

10 *Si quis diligit mun.* Hoc modo dictum.

11 *Non eſt cha.pa. in eo.* Nam amor delectabilium huius mundi retrahit ab amore diuino.

12 *Quoniam omne quod eſt in mundo.* Id eſt, in hominibus mundanis.

a Cum per tactum, vel guſtum caro delectatur: pulchris ve[illegible], & aur[illegible], & talibus. b Quando viſu delectatur, ut in

a concupiſcentia carnis eſt, & concupiſcentia oculorum, &

a Omnis ambitio ſæculi. b Non eſt ex Deo creante, & paterne nobis prouidente, ſed ex Deo quod nos applicamus ad mundum

†ſuperbia vitæ quæ non eſt ex patre, ſed ex mundo eſt, †&

a Patri debemus adhærere, non mundo quia. b In nouam formam. c Quia in illa die peribunt omnes cogitationes eorum, d Non qui tantum dicit, Dñe Dñe.

b mundus tranſibit, & concupiſcentia eius. Qui autem facit

Quia æterna quæſiuit. Prope eſt finis vniuicuique.

c voluntatem Dei, manet in æternum. Filioli mei, nouiſſi-

Deo & eccleſiæ eius contrarius.

ma hora eſt, & ſicut audiſtis, quia Antichriſtus † venit,

Et, quia multi Antichriſti ſunt

d nunc Antichriſti multi facti ſunt. Vnde ſcimus, quia

e a Abſque dilatione ueniet dies iudicii. b Ab unitate Catholica recedentes.

f nouiſſima hora eſt. † Ex nobis prodierunt, ſed ex nobis

A a *Concupiſcentia.* Quæ cōcupiſcētia, & ſupbia non eſt ex patre, pugna vitiorū nō ex Deo eſt patre, & conditore, ſed ex mūdi amore quem Deo præferimus. Fecit Deus homines rectos, ipſi ſe miſcuerūt infinitis qōnib. Deus intētator malorum eſt, ſed vnuſquiſque tentatur a propria cōcupiſcētia

b *Qui autem facit uolun.* hoc etiam modo poteſt haberi charitas, ſi nullo inſtinctu hæreticorum deuicti eſtis a fide, & cęteris quæ ſunt Dei. Et ut eam teneatis permaneant in vobis, quæ audiſtis ab initio, pro ponit cauſas. Filioli, quia nouiſſima hora.

c *Filioli mei nouiſſ. hora eſt.* Et propter hæc debetis perſiſtere, quia multi Antichriſti q vos volunt

a 3.q.4.c. Nabuchodonoſor.

B ſeducere, *ſicut audiſtis quia Antichriſtus ven.* Cum quanto.n. impetu, & errore audiſtis venturum Antichriſtum, cū tanta violentia, & iſti veniunt. In vndecima hora ſumus, venit Saluator in carne, & ſecutura eſt peſtis Antichriſti, quę pręconia ſalutis impugnet, quæ vineam quam Chriſtus excolit, extirpet, & huius nequiſſimi capitis iam multa membra præmiſſa ſunt, a quibus cauendum eſt, quia iam imminet finis ſæculi. Vel, *Nouiſſima hora.* i. ſimilis nouiſſimæ. Similis eſt hæc perſecutio illi futuræ.

d *Nunc Antichriſti mu.* Antichriſti omnes hæretici, omnes qui fidem quam confitentur verbis deſtruunt actib. omnes Chriſto contrarij, qui venturo ſuo capiti teſtimonium reddunt, quia myſterium iniquitatis iam operatur.

e *Antichriſti mul.* Quia baptizati, & chriſmate vncti per q̄ melius poſſunt decipe, ſunt Chrō, & eccleſię eius cōtrarij

Lib.20.de ciu.

* Augu. Ad myſterium iniquitatis pertinere arbitrantur multi, quod ait in epiſtola ſua Ioannes. *Sicut audiuiſtis quod Antichriſtus ſit venturus, nunc autem Antichriſti multi facti ſunt, &c.* Sicut ergo ante finem in hac hora, inquiunt, quam Ioānes nouiſſimam dicit, exierunt multi hæretici de medio Eccleſiæ, quos multos dicit Antichriſtos, ita omnes tunc inde exibunt, qui non ad Chriſtum, ſed ad illum nouiſſimum Antichriſtum pertinebunt, & tunc reuelabitur.

a 24.c. Matth.

* Origenes. Generaliter vnus eſt Antichriſtus, ſpecies autem illius multæ, tanquam ſi dicamus. Mendacium generaliter vnum eſt, ſecundum differentias autem falſorum dogmatum, inueniuntur multa eſſe mendacia. Si.n. mendacium non differt a mendacio, puta aut Baſilidis, aut

C Marcionis, aut Valentini, aut aliquorum ſimilium, vnum videtur eſſe mendacium. Si autem ſecundum diuerſa dogmata mentiuntur, multi ſunt qui exurgunt. Hi.n. ſunt Antichriſti, & quicunque poſt eos ſurrexerint. Similiter dices de prędicatoribus ſingularum hæreſum.

* Didy- D mus Alex. Non de omnibus qui fallacem doctrinam habent, hæc ſcribuntur, ſed de ſolis declinantibus ad falſam ſectam poſt inſtructionem Euangelicam, qui tāquā ex Chriſtianis facti noſcuntur Antichriſti, quoniam quantum ad hoc, quod aliquando ſuſceperunt doctrinam Chriſti, ex diſcipulis Chriſti extra eos facti ſūt eligentes fallacibus ineſſe doctrinis. Quapropter licet annuncient ſcripturas, non ſunt recipiendi, cum ab earum ſenſu receſſerint, & ad impios ſenſus acceſſerint, recedentes ab vnctione, quam habebant a Spirituſancto, & oſtētantes quod ſint Antichriſti.

* Irenæus. Marcus quidam hæretiarca magicæ impoſturæ peritiſſimus, per hanc uiros multos, & fœminas ſeducens ad ſe conuertit, uelut ad ſcientiſſimum, & perfectiſſimum, & habentem uirtutem maximam præcurſor uere exiſtens Antichriſti.

E * OECVMENIVS. Nam ſi Antichriſtum inquit, expectamus, nunc autem Antichriſti multi uerſantur in hac uita (dicit autem Cherintum illique ſimiles) manifeſtum eſt quod tempus conſummationis immineat, dum multi Antichriſti unum præcedunt, iterque illi parant.

* Cyprianus. Beatus Ioannes nullam hæreſim, aut ſchiſma diſcreuit, ſed uniuerſos qui de Eccleſia exiſſent, Antichriſtos appellauit. Vnde apparet aduerſarios Domini Antichriſtos omnes eſſe, quos conſtet a charitate atque ab vnitate Eccleſiæ Catholicæ receſſiſſe.

f *Ex nobis prodierunt, &c.* Sed licet ſint multi Antichriſti, non tamen uos terreat ſi ad Iudaiſmum, uel paganiſmum redierunt, ne putetis eccleſiam ex hoc pati aliquod damnum, quia ſi ex nobis exierunt, tamen non erant ex nobis ueraciter. Non potuiſſent egredi niſi eſſent Chriſto contrarii, qui non eſt Chriſto contrarius, in corpore Chriſti manet. Sic ſunt ficti in Eccleſia quomodo humores mali in corpore, quando euomuntur releuatur corpus, ſic quando exeunt mali, releuatur eccleſia.

Aug.

* AVGVSTINVS. Ex duobus piis, cur huic donetur perſeuerantia vſque in finem, illi autem non donetur, inſcrutabiliora ſunt iudicia Dei. Illud tamen fidelibus debet eſſe certiſſimum, hunc eſſe ex prædeſtinatis, illum non eſſe. Nam ſi fuiſſent ex nobis, ait unus prædeſtinatorum, qui de pectore Domini bibebat hoc ſecretum, manſiſſent vtique nobiſcum. Sed nonne vtrique a Deo creati, vtrique ex Adam nati, utrique de terra facti erant, & eiuſdem naturæ animas acceperant? Nonne vtrique vocati, vtrique ex impiis iuſtificati; & p lauacrū regenerationis vtriq. renouati?

Vera

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Concupiſcentia carnis eſt.* Quæ viget in voluptuoſis.

2 *Et concupiſcentia oculorum.* in cupidis, & auaris,

3 *Et ſuperbia vitæ.* in ambitioſis.

4 *Quæ.* Scilicet triplex concupiſcentia.

5 *Non eſt ex patre.* Quia nihil vitioſum eſt a Deo, licet res cōcupitæ ſint ab eo, & etiam potentia concupiſcibilis, & eius actus quantum ad ens, non autem inquantum deordinatus.

6 *Sed ex mundo eſt.* Quia peruenit ex defectu, ſeu malitia hominum mundanorum.

7 *Et mundus.* i. homines mundani.

8 *Tranſibit.* De hoc mundo per mortem, vita enim præſens non eſt niſi quidam tranſitus, Sap. 2.b. *Vmbræ tranſitus eſt tempus noſtrum.*

9 *Qui autem facit vol. Dei, ma. in æternum.* Quia de ſtatu gratiæ tranſit ad ſtatum gloriæ, quæ eſt gratia conſummata.

10 *Filioli.* Hic conſequenter docet primo præcauere hæreticorum peruerſitatem. Et ſecundo firmiter tenere Catholicam veritatem, ibi. *Vos quod audiſtis.* Tertio circa dicta facit breuem recapitulationem ad maiorem dictorum firmitatem. *Hæc ſcripſi*

Diuiſio.

vobis. Prima in duas, quia primo monet hæreticos cauere. Secūdo docet eos cognoſcere, ibi. *Sed vos.* Circa primum dicit. *Filioli* Hic accipitur filioli largius, quam ſupra ſcilicet pro omnibus fidelibus,

F delibus, qui dicuntur filioli beati Ioannis, eo quod erat Apoſtolus in illis partibus.

11 *Nouiſſima hora eſt.* ideſt ſexta ætas, & vltima huius mundi, quæ ſimul currit cum ſeptima, quæ eſt ætas quieſcentium in cœlo a tempore paſſionis Chriſti, per quam aperta eſt ianua cœleſtis. Aliter exponitur de tempore Antichriſti, quod dicitur hora nouiſſima, eo quod eſt futurum circa finem mundi, tamen aliquo modo incępit a tempore Apoſtoli in quo Ebion, & Cherintus ſurrexerunt, & plures alij hæretici, qui fuerunt figura Antichriſti, ſicut beatus Ioannes Baptiſta dicitur veniſſe in ſpiritu Heliæ, Luc.1. Et huic expoſitioni magis concordat litera ſequens, cum dicitur.

12 *Et ſicut audiſtis, quia Antichriſtus venit.* ideſt, venturus eſt tempore ſuo.

13 *Nunc Antichriſti mul. facti ſunt.* ſ. hæretici corrumpentes veritatem Euangelii, ſicut faciet Antichriſtus.

14 *Vnde ſci.* i. ex hoc perpendimus.

15 *Quia nouiſſima hora eſt.* i. quod tempus Antichriſti quodam modo incœpit in eis.

16 *Ex nobis prodierunt.* Id eſt, ex ſocietate noſtra. Nam hæretici proprie dicuntur, qui fidem Catholicam ſuſceptam corrumpunt.

17 *Sed ex nobis, &c.* Secūdum æternam Dei prædeſtinationē.

Nam ſi

ª Inde probatur quod non erant ex nobis. ¶Prædeſtinatione & electione domini, ᵇ Qui enim vſque in fidem perſeuerauerit, hic ſaluus erit.

a nõ erant. Nam ſi fuiſſent ex nobis, permanſiſſent vtiq. no 1
biſcum. Sed vt manifeſti ſint, quoniam non ſunt omnes ex 2

¶ Vos debetis permanere, quia habetis baptiſmum vel ſpiritumſanctum, per quem omnis dolor ignorantiæ & peccati pellitur, nec eſt opus, vt doceamini, quia vnctio vos docet. ª Qui ſint boni, qui mali, ᵇ Quæ tenenda ſunt de fide. 3

b nobis. †Sed vos vnctionẽ habetis a ſancto, & noſtis omnia 4

ª Vere nouiſtis omnia, nam. ᵇ Si ignoraretis quæ tenenda eſſent de fide, poſſem vobis quaſi paruulis lac miniſtrare, ſed quia perfecti eſtis in ſcientia, ſicut perfectis ſcribo. 5 6

c Non ſcripſi vobis, quaſi ignorantibus veritatem, ſed quaſi 7

¶ Et hæc etiam ſcientibus, nullum mendacium ex veritate, & qui mentitur non eſt ex Chriſto.

d ſciẽtibus eã. Et qm̃ omne mendacium ex veritate non eſt,

ª Sed ſpecialiter. ¶Proprium nomen. ¶Meſsias in lege promiſſus.

quis eſt mẽdax? niſi is qui negat, qm̃ Ieſus eſt Chriſtus. Hic 8 9
e eſt Antichriſtus, qui negat patrẽ & filiũ. Omnis qui negat 10

ª Ieſum eſſe. ᵇ Nec filium, nec ipſum patrem habet placatum. ᶜ Corde, voce, & opere. ᵈ Ieſum eſſe Chriſtum. 11

f g filium nec patrem habet. qui confitetur filium & patrem 12

Qui confitetur filium patrem habet.

Vera ſunt hęc oĩa, ex nobis erant, veruntamen ſecundũ aliã
A quandam diſcretionem non erant ex nobis. *Nam ſi fuiſſent ex nobis, manſiſſent utique nobiſcum.* Non erant ex eis, quia non erant ſecundũ propoſitum vocati, non erant in Chriſto electi ante conſtitutionem mundi, non erant in eo ſortem conſecuti: non erãt prędeſtinati ſecũdum propoſitum eius, qui vniuerſa operatur.

de vitate l. * Cypria. Cohærere nõ põt amaritudo cũ dulcedine, caligo cũ lumine, pluuia cũ ſerenitate, pugna cũ pace, cũ fęcunditate ſterilitas, cũ fontibus ſiccitas, cũ tranquillitate tẽpeſtas. Nemo exiſtimet bonos de eccleſia poſſe diſcedere. Triticum non rapit vẽtus, nec arborẽ ſolida radice fundatam procella ſubuertit. Inanes paleę tẽpeſtate iactãtur, inualidæ arbores turbini ſĩcurſione euertũ
B tur. Hos execratur & percutit Ioãnes Apoſtolus, dicẽs: *Exierunt ex nobis, ſed non erant ex nobis,* Hinc hæreſes factæ ſunt frequenter, & fiunt dum peruerſa mens non habet pacem, dũ perfidia diſcordans non tenet vnitatem. Fieri verò hæc dominus permittit, manente propriæ libertatis arbitrio, vt dũ corda & mentes noſtras veritatis diſcrimen examinat, probatorum fides integra, manifeſta luce clareſcat, &c.

† D. sacra. &. caico. · igu.nus.

a *Sed ut manifeſti.* Multi qui nõ ſunt ex nobis, accipiunt nobiſcum ſacramenta Chriſti, ſed tentatio probat, quia non ſunt ex nobis, qñ illis tentatio venerit, quaſi occaſione venti volant foras, quia grana non erant. Omnes tunc volabunt cum area dñica cęperit ventilari in die iudicij. Ideò permittente Deo quidam ante vltimam diſſentionem exeũt de eccleſia, oſtendentes ſe non fuiſſe de corpore Chriſti, vt per hoc maniſeſtè clareſcat, quoniam non ſunt omnes ex nobis, qui nobiſcum intra poſiti ſacramenta Chriſti recipiunt, & ideo nõ debet vos grauare eorum ſeparatio.

b *Sed uos unctionem.* Cum de hęreticis loqueretur, repentè ad ſuos conuerſus dicit eos habere vnctionem à ſancto, vt è cõtratiò oſtendat, quod hæretici & omnes Antichriſti ſint gratiæ ſpiritualis munere priuati, nec pertinent ad eum qui ſanctus vocatur à prophetis.

* Oecum. Tanquam diceret. Sed quid ego vobis hæc narro quaſi ignorantibus? Non eſt apud vos horum ignorantia. Sacram.n. vnctionẽ per ſanctum baptiſma accepiſtis, & per
C hanc diuinum ſpiritum, qui vos ducit in omnem veritatem. D
Qm̃ hoc ita eſt, ſcitis quod non ſcribã vobis hæc tanquam ignorantibus, ſed tanquã ſcientibus. Quęnã hæc? Nouiſſimũ tempus, Antichriſti aduentum, omnia eſſe plena mendacio. Propterea igitur quod abundet mendacium, ait: Dico etiam Antichriſtos multos factos eſſe.

c *Noſtis om.* Noſtis veritatẽ fidei & vitę, docti per vnctionẽ ſpiritus, nec opus habetis doceri, niſi vt perſiſtatis in eo qđ cœpiſtis.

d *Et quoniam omne mendacium.* Dixerat; omne mendaciũ non eſt ex veritate: Sed quia multa ſunt genera mendaciorum inter ſe diſparia, nunc ſingulare ponit mẽdaciũ negationis Chriſti cuius comparatione cætera aut parua, aut nulla videãtur. Hoc propriũ eſt Iudæorũ vt dicãt; Ieſus nõ eſt Chriſt⁹, ſed & omnium qui Chriſti mandatis obtemperare cõtemnunt.

e *Hic eſt Antichriſtus qui negat pa.* Ecce admoniti ſumus quomodo cognoſcamus Antichriſtum, ſcilicet, quicunque negat Chriſtum.

* Oecum. Hoc impius Simon delirans nugabatur, aliũ eſſe Ieſum, & alium Chriſtum, Ieſum quidem eum qui erat à S. Maria: Chriſtum verò qui in Iordane è cœlo deſcenderat. Qui igitur huic applaudit mendacio, inquit, is eſt Antichriſtus. Quod dupliciter accipiendum eſt, & de eo qui negat Ieſum eſſe Chriſtum, & de eo qui negat patrem & filium. Nam is etiam mendax eſt & Antichriſtus.

f *Qui negat patrem.* Fruſtra confitetur Deum patrem qui negat filium qui ex Deo procedit.

g *Omnis qui negat filium.* Ne quis dicat, Chriſtum non colo, ſed Deum patrem colo, addit: *Omnis.*

* Cyprian. Quid eſt aliud quam participem blaſphemantibus hæreticis fieri, defendere velle, quod remiſſam peccatorum accipere in Chriſti nomine poſſit, blaſphemans grauiter & peccans in Patrem & Dominum & Deum Chriſti? Quid deinde illud quale eſt, vt qui filium Dei negat, neque patrem habeat, & qui negat patrem filium habere videatur, cùm filius conteſtetur & dicat. *Nemo poteſt ad me venire, niſi fuerit illi datum a patre.* vt manifeſtum ſit nullam remiſſionẽ peccatorum in baptiſmo accipi à filio poſſe, quam conſtet patrem non dediſſe, &c.

Epiſ. 73. quæ eſt ad Inſaianum. · *Ioan. 6.*

Quod

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Nam ſi fuiſſent ex nobis.* Hoc modo.
2 *Permanſiſſent vtique nobiſcum.* Quia diuina prædeſtinatio non fruſtratur effectu ſuo.
3 *Sed vt manifeſti.* Scilicet, ſupple exierunt de ſocietate noſtra, vt ſic à fidelibus euitentur.
4 *Sed vos.* Hic conſequenter docet modum cognoſcendi hæreticos, qui aliquando aliunde veniebant ad ſubuertendum fidem ſimplicium. Et primo tangit à parte fidelium, dicens. *Sed vos vnctionem.* gratiæ.
5 *Habetis a ſancto.* Supple ſpiritu, quę data eſt vobis in baptiſmo.
6 *Et noſtis omnia.* ſ. ad ſalutem neceſſaria. Natura enim non deficit in neceſſarijs, & multo minus auctor naturæ, veritas autem fidei neceſſaria eſt ad ſalutem, tamen magis vel minus explicitè, ſecundum ſtatum credentium. Nam ſacerdote plura tenẽtur explicitè cognoſcere de his quæ ſunt fidei, quam ſimplices laici. Et ideò ſi veniat hæreticus ad corrumpendum fidem, & fidelis ſe cõuertat ad Deum ad habendum eius vnctionem dirigentem, non deficiet quin eum dirigat per ſe vel per alium, ſecundum ea quę pertinent ad ſtatum ſuum, & ſic in poteſtate eſt habere vnctionem docentem de omnibus neceſſarijs ad ſalutem. Illud autem habe dicimur, quod eſt in poteſtate noſtra habendi.
7 *Non ſcripſi quaſi ignorantibus veritatem.* Hoc dicit ſpecialiter pro maioribus qui ſciebant falſitates hæreſum, & veritatem articulorum diſcernere. Secundò dat modum cognoſcendi ex parte hæreticorum, dicens. F
8 *Quis eſt mendax.* Scilicet in fide.
9 *Niſi is qui negat.* ideſt, negationem quæ ſequitur affirmat eſſe veram ſcilicet.
10 *Quoniam Ieſus non eſt Chriſtus.* Hoc enim affirmant Iudęi obſtinati, dicentes quod Ieſus Nazarenus nõ eſt Chriſtus in lege & prophetis promiſſus, hoc etiam affirmabant hæretici qui iudaizabant poſt ſuſceptionem baptiſmi.
11 *Hic eſt Anti.* ideſt, Chriſto contrarius.
12 *Qui negat patrem & filium.* Sunt.n. correlatiua, quæ poſita ſe ponunt & perempta ſe perimunt, ideò qui negat vnũ, negat & alterum, & ſimiliter qui confitetur vnum, confitetur & alterum.

A a *Quod audiſtis ab initio, &c.* Si quis dixerit, ecce hic Chrs, ecc illic, ne credideritis, quod ab apoſtolis audiſtis tenere.
b *Et vos in filio & patre.* Ita eritis mẽbra patris, & filii, vt a memoria, & protectione patris & filii non excidatis & hoc debetis appetere vt ſitis in patre, & filio, quia inde mercedem conſequimini.
c *In fi. & pa.* Filium primo ponit, quia *nemo venit ad patrem, niſi per filium,* (Io an. 14. a.)
d *Hæc eſt repromiſſio.* Memoria promiſſæ mercedis perſeuerantem te faciat in opere.
e *Doceat vos.* Nemo docenti tribuat quod ex ore docentis intelligit, niſi intus qui doceat ſit, lingua doctoris exterius, in vacuum laborat nec tamen doctor taceat quod poteſt, agat. († vel vnct. o. nem.) B
f *Sed ſicut vnctio, e.* Ideſt, ſpiritus ſanctus, cuius ſacramentum eſt in vnctione viſibili, vel vnctio charitatis quę diffunditur in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum qui ad. eſt no. Quæ ad obſeruanda Dei mandata cor quod implet, inflammat. (Auguſtin.) (Rom. 5. a.)

Piacatum. propitium. a Ergo. b Per prædicatores.
c Conuerſationis veſtræ. d Per obſeruationem memoriter teneatis.

a habet. Vos quod audiſtis ab initio, in vobis permaneat. qa 1 2
b ſi in vobis permanſerit qđ ab initio audiſtis, & vos in filio 3
c a Hic per fidem, in futuro per ſpem. b Qui non mentitur. c Por ſe, & per ſuos prædicatores. 4 5
d & patre manebitis. Et hæc eſt repromiſſio, quã ipſe polli-
a Non aurum nec aliquid terrenum. Q attenti ſitis ad hæc quæ dico, quia propter illos malos vitandos ſcripſi hæc.
citus eſt nobis vitam æternam. Hæc ſcripſi vobis, de his q 6
a Vel peruerſis dogmatibus, vel per alias illecebras, vel per aduerſa ſæculi a v ta æterna vos retrahunt. b Et vt doctrinam quam exterius facio bene tentatis, curate vt ſpiritus ſancti gratia quam in baptiſmo conſecuti eſtis, integram in corpore, & corde ſeruetis,
vos ſeducunt. Et † vnctio quã accepiſtis ab eo † maneat in 7
Et ſic fit, vt docente vos interius ſpiritu minus indigeatis extrinſecus hominum institutione doceri. 8
e vobis. Et nõ neceſſe habetis, vt aliquis doceat vos, ſed ſicut 9
f a Quæ tenenda ſunt. Quod predico qui aliter prædicant falſi ſunt, nec inuenietis vitam æternam, niſi ſequamini charitatem ude quam per me audiſtis. b Et ideo quia verum eſt Ideſt, non eſt mutabile, ut uetus lex. 10 11 12
g vnctio eius docet vos de omnibus. Et verum eſt, non eſt 13
Vnctio.
h mendaciũ. Et ſicut docuit vos manete in eo. Et nũc filioli 14
i a Hoc commodum habituri. b Ad præmium bonorum, & malorum damnationem. 15
manete in eo, vt cum apparuerit, habeamus fiduciã, & nõ 16
a Pro eo neglecto uel negato. b Si hoc conſtat. principaliter autor & natura totius iuſticiæ. 17 18
confundamur ab eo in aduẽtu eius. Si ſcitis, quoniã iuſtus 19
K a Et hoc q Miniſtrante. c De malo in bonum. 20
l eſt, ſcitote quoniã, & oĩs q facit iuſtitiã, ex ipſo natus eſt. 21

totũ & nõ vobis imputare, mala vobis, & diabolo imputate. D
i *Flioli ma. in eo.* Qui inter perſecutiones in domino manet non cõfuſus ſpem habet in eius aduentu, ſed qui hic erubeſcit confundetur in eius aduentu, cuius præcepta neglexit.
✻ Oecumenius, Manete in eo, Quare? Vt habeamus fiduciam in ipſo cum apparuerit. Quid enim clarius aut deſiderabilius fiducia, qua exhibituri ſumus Chriſto noſtros in vita peractos labores, facientes hoc cũ fiducia, & in nullo pudorem ſuſtinẽtes in aduentu eius? Et quoniam veriſimile erat quoſdam interrogaturos, quibus operibus gratiei fieri poſſent, docet etiam hoc, & ait: *Si ſcitis quoniam iuſtus eſt.* Quantum ſit hoc ad gloriationem, & fiduciam noſtrã nullus ignorat, ſicut neque illud nempe, quanta, & qualis ſit dilectio, & benignitas quam erga vos exhibuit. E
K *Omnis q. f. i.* Iuſtitia perfecta vix eſt in angelis vel in ſanctis viris qui ſemper manent in contemplatione Dei. In nobis iuſtitia incipit ex fide. Initium iuſtitię cõfeſſio peccatorum. Perficietur iuſtitia, quando nõ erit lucta cum carne, ſed triumphus de hoſte.
g *Et ve. eſt & non eſt menda.* Alia tranſlatio. Et verax eſt ſcilicet vnctio, non eſt mendax.
h *Manete in eo. Et nũc fi. ma.* Crebra interatiõe inculcat, vt mẽtibus arctius infigat. *Manete in eo.* Et ſi quid boni habetis, illi. totum C
l *Ex ip.* Iã nati ſumus ex iuſto iuſtitiã iuſti patris ſeq oportet

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Vos quod.* Hic conſequẽter monet eos tenere fidei veritatem dicens. *Vos quod au. ab ini.* veſtræ conuerſionis.
2 *In vo. p.* Sine hæſitatione, & deuiatione.
3 *Quia ſi in uo. p.* Scilicet, fides charitate formata quam recepiſtis in baptiſmo.
4 *Et uos in fi. & pa. ma.* In præſenti per gratiam.
5 *Et hæc eſt re. quam ip. pol. eſt no.* Dare in futuro, ſcilicet vitam æternam. Ioan. 6. d. *Hæc eſt uoluntas eius qui miſit me patris, ut omnis qui uidet filium, & credit in eum, habeat uitam æternam.*
6 *Hæc ſcripſi.* Hic ponit circa prædicta recapitulationem ad maiorem affirmationem, dicens, *Hæc ſcripſi uo. de his qui uos ſedu.* ideſt, conantur vos decipere.
7 *Et uos unctionem.* Gratiæ.
8 *Quam ac. ab eo.* Ideſt, a Deo in baptiſmo.
9 *Maneat in uobis.* In poteſtate enim hominis eſt illam gratiam cõſeruare, quia Deus non ſubtrahit gratiam ſuam ab aliquo, niſi ipſe prius ſubtrahat ſe a Deo per malam voluntatem.
10 *Et non ne. habetis ut ali.* Homo.
11 *Doceat uos.* Non eſt non per hoc intelligendum, quod fideles ſimplices contemnere debeant doctrinam ſuperiorum, vel etiam negligere cum eam poſſunt habere, quia doctrina Dei eſt, ſed hoc dicitur, quia ſi humana doctrina deficeret, Deus ſuppleret, vt ſupra dictum eſt.
12 *Sed ſicut unctio eius* Ideſt, Dei quæ eſt ſufficiens.
13 *Docet uos de omnibus.* Neceſſariis ad ſalutem, maxime in caſu in quo deficit humana doctrina. Vnde frequenter inueniũt aliqui ſimplices nutriti in campis clarius videntes in his quæ sũt neceſſaria ad ſalutem, quam illi qui quaſi quotidie audiũt ſermones in ciuitatibus magnis.
14 *Et ue. eſt, & non eſt mendacium.* Nam ab eo, qui eſt regula veritatis non poteſt procedere niſi verum.
15 *Et ſicut do. uos manete in. eo.* Per bonam voluntatem.
16 *Vt cum ap.* In iudicio.
17 *Habea. fi.* Ideſt, certitudinem de beatitudine noſtra.
18 *Et non con. ab eo in ad. e.* Audiendo illam terribilem ſententiam quæ habetur Matth. 25. d. Ite maledicti in ig. æter. &c.
19 *Si ſci.* Ideſt, quia cuilibet fideli hoc notum eſt de Deo.
20 *Scitote, & c. f. iu.* Ideſt, opera iuſtitiæ.
21 *Ex ip. natus eſt.* Ideſt hoc facit inquantum habet eſſe ab eo, & ſi loquitur de operibus iuſtitiæ quæ eſt uirtus politica, verum eſt, quia ab ipſo eſt omne bonum naturæ, & multo fortius eſt verum de operibus iuſtitiæ infuſæ, quæ datur cum gratia, per quã homo conſtituitur in quadam participatione ſupernaturali eſſe diuini, ſecundum q̃ dicitur 2. Pe. 1. Maxima, & pretioſa nobis promiſſa donauit, vt p hęc efficiamini diuinę cõſortes naturæ. F

NICOL.

ADDITIO.

In cap. 2. vbi dicitur in poſtilla. *Cariſſimi, non mandatum nouum ſcribo uobis.*

Precepta de dilectione Dei, & p̃ximi, in q̃bus tota lex, & prophetæ pendẽt, vt dicit Matt. 22 inquãtũ ſunt de neceſſitate ſalutis implenda, in veteri lege ad plenũ continenẽ ſcilicet, Leuit. 19. Deut. 6. Sed inquantũ ad perfectionẽ impletionis dictorũ pręceptorũ pertinẽt tanq̃ conſilia non in lege veteri, ſed in lege noua continentur. Qđ de primo patet Mat. 19. c. *Si uis pfectus eſſe, &c.* De ſecundo vero Ioan. 13. *Mandatum nouum do uobis, ut diligatis inuicem, ſicut dilexi uos.* Modus enim dilectionis Chriſti ad diſcipulos ſeu ad humanũ genus, qui quidẽ modus declaraẽ cũ dicit, Sicut ego dilexi vos, attingit ſummum gradum perfectionis dilectionis proximi, prout fuit plene declaratũ in additione ſup euangelium Ioan. ca. ſupradicto. Vnde prædicta præcepta quantũ ad ea quæ ſunt de neceſſitate ſalutis in veteri lege continentur, & ideo non ſunt noua, quantũ vero ad ea quę pertinent ad perfectionẽ per modum conſilij, tantum in lege noua continentur, & ſecundũ hoc dicuntur noua Et ſic proprie intelliguntur verba beati Ioannis, cũ dicit, Nõ mandatum nouum ſcribo vobis, ſed mandatũ vetus, ſcilicet, quantũ ad ea quę ſunt de neceſſitate pręcepti. Et cũ dicit. *Iterum mandatum nouum ſcribo uobis, & c.* intelligendum eſt quantum ad ea quæ pertinent ad perfectionem impletionis. Et de hoc vide amplius in additione prædicta.

CAP. III.

A a Videte qua.cha. Quantis & qualibus donis oſtenderit Deus erga nos paternam charitatem. Dedit enim vt hoc ſeculo nomine & actu nominaremur filij Dei, & in futuro ſimus, poſſidendo hæreditariam beatitudinem.

b Dedit no.pa. Vt eum amare nouetimus & poſſimus; nō tamē vt dominum ſerui, ſed etiam ut patrē filij. Vnde dicitur. *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis po.fi.Dei fieri.*

c *Filii Dei ſu.* Quaſi dicat, eſſe & dici filios Dei, quæ dignitas eſt? Reſpondet *Chariſſimi nunc filii Dei ſe.* Nunc per mi-

B racula quæ facimus & per puritatem uitæ apparet quod ſumus filij Dei, ſed quidquid eſt in præſenti parum eſt ad reſpectum futuri.

d *Similes eri.* Cum immutabilis æternę diuinitatis contēplatione pfruemur nos quoq; immortales & æterni in illo erimus, nō idē qđ ipſe ſed ſimiles quia creatura & ad ſimilitudinē eius facti ſumus.

e *Quoniam vid.* Secundū quod uerbum caro factū eſt uiderunt mali, & in iudicio ſunt uiſuri, ſed quomodo uerbum in principio erat apud patrem, uidebūt ſoli iuſti, & tolletur impius ne uideat gloriam Dei,

* Didymus Alex. Per ea quæ ſcribit excitat auditores, ut agnoſcant quales ex Deo ſint facti dicens; O confideles noſtri digni qui diligamini, filij Dei ſumus iam a præſenti ſeculo, quia conſtat in nobis ſicuti poſſibile eſt in præſenti uita filiorū adoptio. Sicut.n. ex parte cognoſcimus, & arras ſpiritūs nunc habemus, ſic & particulā (ut ita dicā) filiorū ado-

C ptionē poſſidemus, dum ad plenum eam in futuro percipiamus.

CAP. III.

Etſi non intelligitis, quod omnis iuſticia ſit ex Deo, per hæc probare,
a Gratis. b Indignis.
V Idete qualem charitatē dedit nobis pater 1
a In hoc ſeculo. b In futuro poſſidendo. c Quod 2
filii Dei dicimur, amatores mundi non diligunt nos, non percipiunt
noſtram dignitatem, non nos uenerantur, ſed affligunt.
a b vt filij Dei nominemur & ſimus. propter 3
Patrem. 4
hoc mūdus non nouit nos, quia non nouit eum. Chariſſimi, 5
a Cum deſpecti ſumus mundo. Non aſcendit, in cor hominis quæ præparauit Deus di.ſe. 6
c nunc filii Dei ſumus, & nondum apparuit quid erimus. Sci- 7
a In ſecundo aduentu. b Secundum corpus immortales & impaſſibiles ſicut ipſe 8
filius.
d mus; quoniam cum apparuit, ſimiles ei erimus, quoniam vi 9
e a Sola enim viſio beatificat. Beati mundo corde, quoniam ipſi Deum uidebunt. 10
b Quod ad ſimilitudinem Dei peruenturus ſit. 11
debimus ſicuti eſt, & omnis qui habet ſpem hanc in eo, 12
a In præſenti ſanctitatem Dei imitatur pie viuendo, ſecularia deſideria abnegando.
Sancti eſtote ſicut & pater ueſter. b Qui habet ſpem ſanctificat ſcilicet. Omnis qui.p.f.
c Voluntate & actu:
f ſanctificat ſe ſicut & ille ſanctus eſt. † Oīs qui facit peccatū 13
a Nemo dicat, ergo ego homo peccator ſum, ſed iniquus non ſum. Qui peccet contra- 14
rius nimirum ęquitati diuinę legis exiſtit. 15
g & iniquitatē facit, peccatū eſt iniquitas. Et ſcitis quia ille ap 16
h a Primo aduentu. b Ecce agnus Dei. ecce. &c. c Et potuit quia peccatum in 17
eo non eſt ſi eſſet in ilo peccatum illi eſſet auferendum. d Vere immunis ipſe, eſt a 18
peccato, quia etiam illi qui adhærent ei ex hoc quod adhærent uitant peccata.
i paruit, vt peccata tolleret. † & peccatū in eo nō eſt. Omnis 19
K

mus. Nōdū vero manifeſtum eſt, & operatio eius aperta, at- D tamē ſcimus dū apparuerit, ſimiles oſtēdemur patri noſtro viſuri eū perfecte. Dum ergo fit expectatio, & ſperat vnuſquiſque ſe ſimilem fore Deo, ut excellēter uideat eum, caſtificet ſemetipſum. Caſtificat autē ſe quiſque actus & ſapientiam inculpabilem habens.

f *Sanctificat ſe.* Nō aufert liberum arbitrium, dū dicit qđ homo ſe ſanctificat, nec tamen cōſentit Pelagianis, q dicūt hominem non indigere grā. Sed ſicut gloriā diuinæ ſimilitudinis pro mō noſtro præcipimur ſperare, ſic mūditiā diuinæ ſanctitatis pro noſtra capacitate iubemur imitari ut preeunte grā, uitare mala laborem⁹ dicētes Deo. *Adiutor meus es tu, ne derelinquas me.*

E g *Et peccatum eſt iniqui.* Græce, nomos ex īde anomia. i. iniquitas quę eſt cōtra legē uel ſine lege, inde dicit, *Peccatum eſt iniqui.* Quidquid peccamus cōtra legem facimus, uñ. *Prȩuaricantes reputaui omnes peccatores terræ.* Non ſolum qui ſcriptam legem contemnunt, ſed etiam qui innocentiam naturalis legis corrumpunt.

h *Et ſcitis.* Ne nos qui peccatis & iniquitatibus carere nō poſſumus, de ſalute deſperemus, ſubdit, quod per Chriſtū a peccatis ſoluimur. Non ſolū p gratiā facti ſumus filij Dei, & ſperamus q ei ſimiles, ſed ēt ab iniqtate liberamur, quia iō apparuit, vt pctā tolleret, de qua iniqtate nemo ſe excuſet.

i *Peccata tolleret.* Tollit dimittendo facta, adiuuādo ne fiant, ducendo ad vitam vt fieri omnino non poſſint.

K *Omnis qui in eo ma.* Quaſi, Et quid prodeſt nobis, qa ſine peccato venit? Reſponſio, Oīs qui in eo manet, non peccat. F

Qui

Iſa. 16. ſecundum aliā tanſlationem

Aug. B da. & ſimus.

Pſal. 2. cap.

† De pe. d. 3 c. ille rex tātus

Pſal. iii.

NICOLAVS DE LYRA, CAP. III.

Videte qua.ſi. Poſtquā beatus Ioannes tractauit de ſocietate Dei & hominum quæ habetur in via: hic conſequenter tractat de illa quæ in patria expectatur. Et diuiditur in duas partes. quia primo declarat eius perfectionem. Secundo debitam ad ipſam diſpoſitionem, ibi. *Et omnis.* Circa primum dicit.

1 *Videte.* Ideſt, diligenter attendite.

2 *Qualem cha.* Cæleſtis, nos in filios adoptando, Io. 1. c. Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius. Ideo ſubditur.

3 *Vt fi. Dei nomine, &c.* In veritate, ita quod hoc nomen in nobis non eſt vacuum, nec inane, & per conſequens habemus ius in cęleſti hęreditate.

4 *Propter hoc mun. non.* Notitia approbationis. Homines enim mundani non approbant ſed reprobant illos qui terrenis contemptis tendunt ad hæreditatem cęleſtem, eos miſeros & ſtultos reputantes. Et ſubditur cauſa cum dicitur,

5 *Quia non nouit.* Per hoc enim quod homines mundani ſunt terrenis totaliter intenti, auertuntur a cognitione Dei patris, inquantum eſt dator cęleſtis hęreditatis, quod non approbant, ſed reprobant contemptores terrenorum, & appetitores cęleſtium. Et ſi quæratur quę ſunt iſta cęleſtia? Reſpondet.

6 *Chariſſimi nunc fi.* Per gratiam adoptionis.

7 *Et non ap.* Quia illa bona cęleſtia non ſunt cōprehenſibilia, quaſi dicat, non poſſunt ſufficienter exprimi ab hominibus vitę præſentis 1. Corin. 2. ca. Oculus non vidit, & auris non au. & in cor. &c.

8 *Sci.* Quaſi, dicat, hoc tantū ſcimus in generali de cęleſtibus.

9 *Quoniam cum ap.* i. cum nobis ſe patrem oſtenderit, in poſſeſsione cœleſtis hæreditatis nos ponendo,

10 *Similes ei eri.* In ipſum quantum poſsibile eſt transformati, & ei coniuncti. Et ſubditur modus huius coniunctionis, & transformationis, cum dicitur.

11 *Quoniam videbimus eum ſicuti eſt.* Videndo ipſum clare trinum, & vnum. Cognitio enim ſecundum omnes prophetantes fit per aſsimilationem cognoſcentis ad cognitum, hæc autem viſio eſt perfectiſsima cognitio, quæ poteſt haberi a creatura intellectuali, & per conſequens eſt ibi aſsimilatio perfectiſsima ad Deum, & transformatio per amorem annexum, in hoc conſiſtit ſocietas Dei, & beatorum.

12 *Et o.* Hic conſequenter declarat debitam diſpoſitionem ad hanc ſocietatem conſequendam, quæ duplex eſt. Secunda ponitur, ibi; *Omnis qui non eſt iuſtus.* Prima in duas; quia primo facit propoſitum. Secundo remouet quoddam dictum erroneum, ibi; *Filioli.* Prima vero diſpoſitio ad viſionem Dei conſequendam eſt puritas mentis, ſecundum dictum Saluatoris, Mat. 5. a. *Beati mundo cor. quoniam ipſi Deum vide.* Ideo dicit. *Et o.* Hoc eſt in Deo ſperans ipſum videre facie ad faciem clare.

13 *Sancti. ſe.* Conſcientiam emundando.

14 *Sicut & il. ſan. eſt.* Propter quod nō admittit ad ſui viſionem, niſi ſanctos. Et quia ab ea repelluntur immundi, conſequenter oſtendit cum dicitur.

15 *Omnis qui facit.* Nam peccatum eſt tranſgreſsio legis diuinæ, lex autem diuina eſt ipſa æquitas, & ideo in omni peccato mortali eſt æquitatis corruptio, & per conſequens iniquitas.

16 *Et ſci.* In carne aſſumpta.

17 *Vt peccata tol.* Quæ ſunt diuinæ uiſionis impedimenta,

18 *Et peccatum.* Id eſt, eſſe non poteſt. Ideo ſubdit,

19 *Omnis qui.* Fide formata charitate.

Non

a Fide. In humanitate.
a qui in eo manet, non peccat. Et omnis qui peccat, non uidit 1
a Alias ſciuit. In deitate. b Guſtando ſuauitatem eius. Si enim guſtet quam ſuauit 2 Sed.
dominus non peccando a videnda eius gloria ſe remoueret.
eum, nec cognouit eum. Filioli, nemo vos ſeducat. Qui facit 3 4
Per participationem. 5
c iuſtitiam, iuſtus eſt, ſicut & ille iuſtus eſt. Qui facit peccatum 6
Imitator eius. a Suæ creationis incipiens peccare peccat continue vſque in præſenti. 7
b In veritate non ſtetit. 8
d ex diabolo eſt, quoniam ab initio diabolus peccat. † In hoc
Per carnem. a Quibus ligatur homo. b Ita, ſoluit, quia Omnia. 9
e apparuit filius Dei, vt diſſoluat opera diaboli. † Omnis qui 10
a In baptiſmo. Per hoc vitat peccata, quia verbum per quod generatur manet. Non. 11
poteſt arbor bona ma. fru. facere. Iniquitatem odio habui, &c.
f natus eſt ex Deo, peccatum non facit, quoniam ſemen ipſius 12
Nec tantum non peccat, ſed nec poteſt peccare quandiu uerbum retinet. a In quo 13
peccatum non eſt. 14
g in eo manet, & non poteſt peccare, quoniam ex Deo natus 15
a Quod non peccant. b A fructibus eorum cognoſceris eos. c In hoc quod 16
peccant. d Quia quod ex Deo eſt non peccat, ergo quod peccat ex Deo non eſt.
eſt. In hoc manifeſti sũt filii dei, & filii diaboli. Omnis qui nõ 17 18
a Non rependens Deo quod debet. b Vel de. c Non eſt ex Deo.
d Vere eſt habenda dilectio. 19
h eſt iuſtus, non eſt ex deo & qui non diligit fratrẽ ſuũ, quoniã 20

a *Qui peccat, non vi. eum.* Et qui manet in eo nõ peccat. Et in A hoc nemo vos ſeducat, dicendo qđ vel iuſtitia ſit ex homine, vel quod cũ peccato poſſit aliquis in Deo manere, quia & omnis iuſtitia ex Deo, & omne peccatum ex diabolo.

b *Qui facit iuſtitiam.* Ideſt, qui habet actum iuſtitię & intentionem, iuſtus quidẽ eſt, ſed non ex ſe, ſed ſicut ille eſt ab eadẽ radice procedit. Iuſtitia in illo principaliter, in iſto ſecundarie, in illo naturaliter, in iſto per adoptionem. Quod eſt, qui iuſtus eſt, ab illo iuſtus eſt.

c *Sicut & il. &c.* Sicut nõ ſuper in ęqualitate dici ſolet verbi gratia vt multũ B intereſt inter faciẽ hominis & imaginẽ de ſpeculo, quia hic corpus, ibi tantũ imago & tamẽ hic & ibi oculi, & hic & ibi aures, ita nos habemus imaginẽ Dei, iuſtitiã Dei, ſanctitatẽ Dei, ſed nõ imaginẽ qua filius eſt æqualis patri, nõ iuſtitiam Dei qua ille iuſtus eſt incommutabili perpetuitate. Nos credendo in eum quẽ non videmus vt aliquando videamus, non ſanctitate qua ille ſanctus eſt æternitate nos ſancti fide.

Aug. Beda. d *Ex diabolo eſt.* Nõ carnis originem ducendo, ſicut Manichæus voluit de cunctis hominibus, ſed imitationem & ſuggeſtionẽ peccandi ſumendo ab illo, ſicut filij Abrahę dicuntur imitando fidem eius, & Iudæi deſerentes fidem Abrahę facti ſunt non filij Abrahę, ſed diaboli.

e *Vt diſſoluat.* Ideſt, deſtruat illam natiuitatẽ quam a diabolo traximus. Adam a Deo factus, ſed peccando a diabolo natus, tales genuit qualis fuit. Cũ cõcupiſcentia nati ſumus antequã noſtra debita addamus. De illa damnatione qa naſcimur, morimur. Sed natus eſt Chriſtus homo, vt ſoluat peccata hominum vt reducat ad vitam.

f *Pecca. non fa.* Non de omni peccato dicit, *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nosipſos ſeducimus.* Sed de violatione cha C ritatis, quã qui ſemen Dei, & verbum Dei quo renatus eſt in ſe habet comittere non poteſt, & ad hoc ſequentia ſpectant D de quolibet criminali poteſt accipi.

g *Quoniam ſemen ipſius eſt.* Verus filius patris non poteſt legem dimittere. Lex patris eſt. Diligite inuicem.

* AVGVSTINVS. In hoc multum falluntur Pelagiani minus conſiderãdo ſcripturas. Nõ enim aduertunt eo quoſque fieri filios Dei, quo eſſe incipiunt in nouitate ſpiritus, & renouari ĩ interiorẽ hominem ſecũdum imaginem eius qui creauit eos. Non enim ex qua hora vſque baptizatur, omnis infirmitas eius abſumitur, ſed renouatio incipit a remiſſione omnium pec- E catorum. Et inquantũ quiſque ſpiritualia ſapit, qui iam ſapit, intãtum renouatur. Cætera vero in ſpe facta ſunt, donec etiã in re fiant, vſq; ad ipſius corporis renouationẽ in meliorem ſtatum immortalitatis & incorruptionis, qua induemur in reſurrectione mortuorum.

h *In hoc manife. ſunt.* Dilectio eſt certũ ſignũ quo diſcernũtur filij Dei, & filij diaboli. Alia ſunt communia bonis & malis. In hoc fonte, non communicat alienus. Quicquid vis habe, hoc ſolum niſi habeas, nihil tibi prodeſt. Alia nõ habeas, hoc habe impleſti legem, quia plenitudo legis Charitas.

* Cyprianus. Diſcordans & diſsidens, & pacem cum fratribus non habens, ſecundum quod Apoſtolus teſtatur nec ſi pro nomine Chriſti occiſus fuerit, crimẽ diſſenſionis fraternę poterit euadere, quia ſicut ſcriptum eſt, qui fratrẽ ſuũ odit, homicida eſt, nec ad regnũ cęlorum perueniet, aut cum Deo venit homicida. Nõ poteſt eſſe cum Chriſto, qui imitator Iudæ maluit eſſe, quam Chriſti. Quale delictũ eſt, quod nec baptiſmo ſanguinis poteſt ablui.

* Idem. Homicidij facinore conſtringi eum quiſquis zela- F uerit, & odio habuerit fratrem ſuum declarat Ioannes apoſtolus in epiſtola ſua, &c.

Quo-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Non pec. *Quamdiu ſic manet, quia contraria ſimul eſſe non poſſunt in eodem ſubiecto.*

2 Et omnis qui pec. non vidit eum. *Videt enim Deum clare, cum videat ipſum ſummum bonum, nullo modo poteſt auerti ab eo per peccatum.*

3 Nec co. e. *Fide formata charitate. Nec per hoc eſt intelligendum quod habens fidem charitate formatam, non poſſit peccare, vt aliqui dixerũt & malę. Apoca. 2. a.* Charitatem tuam primam reliquiſti. memor eſto itaque vnde excideris, &c. *Sed ſic eſt intelligendum, quod nullus vtens actu fide formata charitate, vel exiſtẽs in ea peccat Ideo dicitur.* Nec cog. e. *Scilicet, actu peccando.*

4 Filioli. *Hic conſequenter remouet quoddã dictum erroneũ, erant enim aliqui dicentes, quod cognitio fidei ſine operibus ſufficiebat ad ſalutem, contra quem errorem ſcripſit beatus Iacobus vt viſum eſt ſupr. in epiſtola ſua, & ſic contra ipſum dicit beatus Ioannes.* Filioli (*mei*) nemo vos ſedu. *Prædicto errore.*

5 Qui facit iuſti. *Ideſt, opera iuſtitiæ.*

6 Iuſtus eſt. *Et non ille qui credit ſine operibus.*

7 Qui facit pec. ex dia. eſt. *Licet dicat ſe eſſe Chriſtianum.*

8 Quo. ab initio. *Non eſt per hoc intelligendum quia creatus fuerit malus, vt dixerunt aliqui quia ſcribitur Gen. 1. d.* Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona. *Sed quia ex quo primo peccauit ſemper in peccato perſeuerauit, nam peccatum eius eſt irremediabile, & ad peccandum homines induxit.*

9 In hoc apparuit fi. Dei. *in humanitate aſſumpta.*

10 Vt diſſoluat opera diaboli. *Per mortem ſuam, & eccleſiæ ſacramenta ab eius mortis efficaciam habentia. Idem concludit.*

11 Omnis qui natus eſt ex Deo. *Per ſacramentum baptiſmi quod eſt ſacramentum fidei formatæ.*

12 Peccatum non facit. *Inquantum ſic natus, quia fides formata charitate non ſtat cum peccato mortali. Ideo ſubditur.*

13 Quoniam ſemen ipſius in eo manet. *Scilicet, gratia quę non compatitur ſecum tale peccatum.*

14 Et non poteſt peccare. *Inquantum habens gratiam, quę non poteſt eſſe ratio peccandi, ſicut ſedes inquantum ſedes non poteſt ambulare, & in hoc ſenſu, ſedentem ambulare eſt impoſſibile, poteſt tamen peccare per vertibilitatem liberi arbitrij, quod non confirmatur in bono per gratiam in præſenti, niſi in aliquibus ex gratia ſpeciali, propter quod infert diſtinctionem filiorum Dei & diaboli, dicens.*

15 In hoc manife. ſunt filij Dei *Scilicet, quia non peccant mortaliter.*

16 Et fi. diabo. *Per operationẽ peccati. Et ſic patet, quod nõ ſunt aliqui filij Dei per fidem ſine operibus, quod concludere intendebat.*

17 Omnis. *Hic ponitur ſecunda diſpoſitio ad beatitudinẽ, quæ eſt charitas fraterna, Matt. 5. a.* Beati miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur. *Et diuiditur in duas partes. nã primo inducit ad fraternæ charitatis actum. Secundo declarat debitum modũ ibi.* Filioli. *Circa primam partem primo continuat ſe ad prędicta dicens.* Omnis qui non eſt iu. *Iuſtitia infuſa.*

18 Non eſt ex Deo. *Quia illa ſola facit dignum æterna vita.*

19 Et qui non diligit fratrẽ. *Similiter non eſt dignus vita beata.*

20 Quoniam hęc eſt annunciatio. *Ideſt, res annunciata.*

Vt

* Quam

Hoc eſt præceptum meum, vt dili. inuicem.
hæc eſt annunciatio, quam audiſtis ab initio, vt diligatis al- 1
a ¶Exiſtentes. b Diabolo qui inuidit Deo, & cecidit, inuidit homini, & deiecit. 2
terutrum. † Non ſicut Cain, qui ex maligno erat, & occidit 3
Vide unde proceſſit homicidium. 4
a fratrem ſuum. Et propter quid occidit eum? Quoniam ope- 5
Quia inuidebat fratri. a Iuſta per charitatem. b Dilectionem habere, 6
nec propter mundi odium, vel perſecutiones dilectionem dimittere, quia tentationibus probamini. 7
b ra eius maligna erant, fratris autem eius bona. † Nolite mi- 8
a Mundi amatores. b Propter mundum non debet minui dilectio. Quia.
c rari fratres, ſi odit vos mundus. Nos ſcimus, quoniam tranſ- 9
Aeterna. Per hoc. 10
lati ſumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. † 11
Sed. Fratrem. a Non tantum uenturus eſt in æternam mortem, ſed iam manet. b Anima. c Diligere debemus, non odiſſe, quia, qui odit. 12
d Qui non diligit manet in morte. † Omnis qui odit fratrem 13
e a Qui uel ferro percutit, uel odio inſequitur. 14
ſuum, homicida eſt. Et ſcitis, quoniam omnis homicida 15
a Etſi per fidem hic inter ſanctos uiuere cernitur. 16
f non habet vitam æternam in ſe manentem. † In hoc 17
g a Multis modis habendam eſſe charitatem probaui, ut uero ad finem ueniam, ex charitate debemus animam pro fratribus ponere, ſicut Chriſtus animam poſuit pro omnibus nobis.
cognouimus charitatem Dei, quoniam ille pro nobis
animam ſuam poſuit: & nos debemus pro fratribus a- 18
h nimas * ponere. Qui habuerit ſubſtantiam huius mundi, 19

A a *Quoniam ope. eius maligna erãt.* Vbi eſt inuidia, nõ eſt fraternus amor. Opera Cain mala non dicit, niſi inuidiã, & odium fratris. Opa Abel iuſta non dicit, niſi p charitatẽ, hinc diſcernuntur homines. Nemo attẽdat linguas, vel facta. Cor ſi non benefaciat pro fratribus ſuis, oſtẽdit quid in ſe habeãt. Cain recte offerebat, creatura creatori, ſed non bene diuidebat, quãdo credebat placere munera quæ offerebat cum odio fratris: Abel cum dilectione obtulit, & placuit.

b *Nolite mirari frat.* ✻ Didymus. Non eſt mirandum ſi praui homines, qui nominantur mundus, odio habent eos qui ſecundum Chriſtum pie viuunt; tũc enim eſſet magis mirabi-B le, ſi diligerent eos. Quapropter etſi nos odit mundus, inquit, Ioannes veruntamen diſciplinabiliter nouimus, quod relinquentes mortem, in vita ſumus, fraternã charitatem habentes in pectore. Mortem, & uitam in his, non illa quę communiter dicũtur percipere debemus, quibus etiam irrationalia animalia participantur, ſed vitam æternam quæ ex fide Saluatoris, & virtute generatur, & contrariam ei ſequentem mox peccatorum. Quoniam qui in hac morte eſt, non habet Dei memoriam; quia nec reſpexit intelligibilem lucem.

C Non miror ſi amator mundi fratrem odit ſeparatum ab amore mundi, & cœleſtibus intentum deſiderijs. Religio peccatori eſt abominatio.

c *Nos ſcimus, &c.* Nemo de virtutib. ſe extollat, nemo ſuarũ virium paupertatem metuat, qui fratrem diligit, apertum D dat iudicium, quia ad ſortem iuſtorum pertineat.

d *Manet in morte.* Vita carnis anima, vita animæ Deus. Corporis mors amittere ſpiritum, animæ mors amittere Deum. Qui ergo per odium fratris amittit Deum, amittit vitam.

e *Qui odit fratrem.* Qui ex odio inſequitur fratrem, puocat ad irã, & diſcordiã, & ſic quantum ad ſe occidit eũ in anima. Si quis contemnat odium fratris non contemnet in corde ſuo homicidium? Non mouet manus ad occidendum, & homicida iam tenetur, viuit ille, & iſte interfector iudicatur. † Ioan. 15. c

f *Non habet vitam æternam.* In perpetuo cum Cain damnabitur, qui hoc genere homicidij tenetur, vt diſcordet a fratribus. †De pe. diſ. 1. c. porro. §. cũ ergo. E

g *In hoc cogno. chari. Dei.* Præpoſitis multis rationibus de habenda charitate, tandẽ ſupponit de charitatis perfectione ſub exẽplo paſſionis dominicę. Hanc Petrus monetur habere cum Domino, interroganti profiteretur ſe amare, cui dicitur. *Cum autem ſenueris extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quo tu non vis.* In quibus verbis, vt animam pro ouibus poneret, docebatur. *Maiorem enim charitatem nemo habet, quam vt animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis.* † Ioan. 13. b · Ioan. 21. e · Ibi. 15. b

h *Qui habuerit, &c.* Si vel ex tpis opportunitate, vel ex humana infirmitate nõ ꝯtigerit aĩas ponere, debemus ſaltẽ res noſtras p fratrib. deponere, & hoc eſt nutrimẽtũ charitatis. Qui didicit rẽ ſuam dare, qñque poterit ſeipſum deponere. F

✻ Cyprianus.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Quam audiſtis ab initio.* Conuerſionis veſtræ.
2 *Vt diligatis alterutrum.* Charitatiue.
3 *Non ſicut Cain.* Supple ſitis.
4 *Qui ex malig. erat.* Id eſt, diabolo.
5 *Et occidit fratrem ſuum.* Abel. Geneſ. 4.
6 *Et propter quid occidit eum?* reſpondet.
7 *Quoniam opera eius maligna erant fratris autem eius, &c.* Iſta fuit occaſio præuia. Nam munera Abel propter eius iuſtitiam erant accepta Deo: in cuius ſignum ignis deſcendit de cœlo, & conſumpſit eius ſacrificium, vnde Geneſ. 4. a. vbi dicitur. *Et reſpexit Deus ad Abel, & munera eius,* interpretatio Theodotionis habet. Inflammauit Deus ſuper Abel: talis enim inflammatio ſignum eſt acceptationis diuinæ, vt patet 6. Iudicum de oblatione Gedeonis, & 13. in oblatione Manue. & 3. Regum 18. in oblatione Heliæ, & 2. Paralipomenon 4. de oblatione Salomonis. Quod videns Cain concepit odium contra fratrem, & inuidiam: ex quo odio, ſicut ex cauſa propinqua occidit eum. Dicuntur autem opera Cain fuiſſe maligna, quia licet offerret Deo, tamen de peioribus, & ex voluntate peruerſa. Ideo dicitur Geneſ. 4. a. *Ad Cain autem, & ad munera eius non reſpexit.* Quaſi dicat, propter malitiam Cain munera eius non acceptauit, & ex hoc concludit, dicens.
8 *Nolite mirari fratres ſi odit vos mun.* Quia opera eius maligna ſunt, veſtra autem bona. Et ſubdit cauſam bonitatis, dicens.
9 *Nos ſcimus.* Certitudinaliter, ſi referatur ad Apoſtolos qui receperunt ſpiritum ſanctum in ſigno viſibili, & in gratia fuerunt confirmati, & de hoc per diuinam reuelationem fuerunt certificati. Si autem ad alios referatur, tunc hoc ſcire accipitur pro probabili coniectura.
10 *Quoniam tranſ. ſu. de m.* Culpæ.
11 *Ad vitam.* Gratiæ.
12 *Quoniam di. fr.* Opera vero ex charitate facta ſunt meritoria, ideo ſubdit per oppoſitum.
13 *Qui non dil. ma. in m.* quia caret charitate quę eſt vita animæ.
14 *Omnis qui od. fra. ſu.* Quod eſt peius quàm non diligere eum.
15 *Hom. eſt.* Suijpſius ſpiritualiter, & fratris ſui corporaliter, diſpoſitiue tamen; nam odium eſt diſpoſitio ad homicidium, ſicut dictum eſt de Cain.
16 *Et ſci. qu. omnis h. non ha. vi.* Quia non habet gratiam quæ eſt in nobis quædam inchoatio vitæ æternæ, quæ conſummatur in gloria, quæ eſt gratia conſummata.
17 *In h. c.* Hic conſequenter inducit ad actum fraternæ charitatis per exemplum Chriſti, qui mori voluit pro noſtra ſalute. Et primo facit ſuam inductionem. Secũdo aliquorum excluſionem, ibi; *Qui habuerit, &c.* Circa primum patet litera vſque ibi.
18 *Et nos de. pro fr. animas p.* Id eſt, vitam corporalem pro ſalute eorum ſpirituali exponere. Et hoc debitum patet ex ordine charitatis ſecundum quem Deus ſuper omnia diligendus eſt, & poſt ipſum anima propria, & tertio loco anima proximi, quarto, & vltimo proprium corpus, ſecundum Auguſt. 1. de doctrina Chriſtiana. Bonum vero minus diligibile, ſecundum ordinem rectum debet exponi pro ſalute magis diligibilis; propter quod vita corporalis eſt exponenda pro ſpirituali ſalute proximi. Non tamen omnes ſemper adhoc tenentur, nec vniformiter. Cuius ratio eſt, quia cuilibet ſemper imminet cura ſui corporis, non autem cura de ſalute ſpirituali proximi, ſed ſolum in caſu neceſſitatis, vt ſi quis videat periclitari proximum ſpiritualiter, & non poſſit ſibi aliter ſubuenire, niſi per hoc q talis videns exponit ſe morti corporali, in tali caſu tenetur hoc facere, & non alius. Et hoc modo videt Beatus Vitalis martyr Vrſinum medicum in articulo mortis poſitum pro fide Chriſti, & expaueſcentem ſuis exhortationibus roboraſſe, pro quo ad mortẽ fuit cõdemnatus. Illi vero qui curam animarũ habẽt, vt ſacerdotes Curati, Epiſcopi, & alij prelati, non ſolũ in hoc caſu, ſed ẽt in alijs tenentur pro ſalute ſubditorũ ſuorũ vitã exponere corporalẽ, vtpote ſi lupus inter gregẽ ad corrumpendum eum in fide, vel moribus, aliter non eſſet paſtor, ſed mercenarius, ſecundum teſtimonium Saluatoris Io. 10. — Ordo dilectionis.
19 *Qui ha.* Hic conſequẽter oſtẽdit in aliquibus defectũ huius charitatis dicens. *Qui ha. ſub. h. m.* i. diuitias. Hic tangit duplex caſus in quo eleemoſynã facere neceſſitatis eſt, & pcepti. Vnus accipit ex parte facientis. ſ. qñ habet ſuperfluum victui, & veſtitui, conſideratis neceſſitatib. perſonæ, & ſtatus, & non ſolum ſm præſentem ſtatum, ſed etiam ſecundum ea quæ probabiliter poſſunt

Serm. de opere, & eleemoſyna. Matth. 25.

A ✱ Cyprianus. Ioannes ponit charitatem Dei nõ eſſe apud eos, quos videamus operari in pauperẽ nolle. Si enim Deus eleemoſynis pauperum fœneratur, & cum datur minimis, Chriſto datur, non eſt quod quis terrena cœleſtib. præferat, nec diuinis humana præponat. Sic vidua cum in ſiccitate, & fame conſumptis omnibus de modico farre, & oleo, quod ſuperfuerat, feciſſet ſub cineritium panẽ, quo aſsũpto cũ liberis moritura eſſet, superuenit Helias, & petiit ſibi prius ad edendum (3. Reg. 17.) B dari, inde illam cum filiis veſci, nec obtemperare ille dubitauit, aut Heliæ filios mater in fame, & egeſtate præpoſuit, & cæt.

a *Filioli*. Quia non eſt perfecta charitas in illo, qui non ponit animam pro fratrib. vel qui ſaltem non dat pecuniam, ergo vt perfectam charitatem habeatis *filioli* eiuſdem patris, non dili. &c. († Ioan. 15. b)

b *Non diligamus verbo, neque lin.* In verbo pura locutio, nõ opus in lingua multiplex oratio intelligitur, ſicut quidam ſæpe repetitis ſermonibus affectum ſuum uolunt commendare.

c *Sed opere*. Quia etiamſi fallimur in dilectione ex humana infirmitate, non fallimur in mercede, quia maior eſt corde noſtro, & nouit quo zelo fiant omnia.

d *Et veri*. Vt ſimplici intentione beneficia præſtemus non propter iactantiam, uel propter aliquod temporale commo- C dum, ſed reſpectu ſolius Dei.

e *In hoc, &c. ſ. c. no.* in hoc quod veritatem diligimus ſcimus ꝙ ex ueritate ſumus. i. ſcimus nos ex Deo (qui eſt ueritas) hanc ueram dilectionem habere, & ex hac dilectione ſcimus nos eſſe in conſpectu, i. promereri eius conſpectum, & in hac etiam ſuademus corda noſtra ad meliora opera excogitanda.

f *Et in conſp. &c.* i. tales cogitationes corda noſtra habere ſuademus, quæ diuinis ſint dignæ conſpectibus. Omnes. n. q aliquid facere diſponunt ad idem factum meditandum corda ſua ſe conuertere ſuadent. Sed qui mala cogitat, ſi poſſet Deo occultaret, qui uero bona, hi facilime cordibus ſuadent ut conſpectui Dei patefieri deſiderent, qđ eſt indicium magnæ perfectionis, cum ſua operatio, uel cogitatus a Deo gaudet uideri, *quia qui facit veritatem, venit ad lucem, vt manifeſtentur eius opera, quia in Deo facta ſunt.* († cordibus noſtris)

g *Quoniam ſi re.* Et hoc magnum eſt, qđ per dilectionem, ita mundas habemus cogitationes, quod Deo eas uolumus oſtendere, quia etiamſi cõſcientia accuſaret nos intus, & vellet latere Deum, quia non bono animo bona noſtra faceremus, tamen Deo latere non poſſemus, quia maior eſt corde noſtro, & nouit omnia, valet ergo dilectio, quæ nos commendat illi, quem latere non poſſemus.

h *Et quic. pe.* Magna promiſſio, & deſiderabilis fidelib. Sed ſi quis adeo peruerſus, ut cœleſtibus promiſsis non delectetur, ſaltem timeat quod ẽ contrario ſapientia terribiliter intonat. *Qui auertit aurem ſuam, vt non audiat legem, oratio eius erit execrabilis.*

i *Et hoc eſt man.* Mandatum ſingulari modo præponit, & duo ſubiungit, quia hæc nequeunt ſeparari.

k *Et qui. ſer. m.* Qua mercede hæc mandata fidei, & dilectionis ſeruentur exequitur.

a Victus, uel ueſtitus. b Vt non compatiatur miſeriæ illius, vel nihil det etiam ſi compatiatur. Si ſuperflua non potes dare fratri, animam tuam non potes ponere pro fratre.

& viderit fratrẽ ſuũ ne[a]ceſſitatem patiẽtẽ, & cla[b]uſerit viſcera 1
a ſua ab eo, qũo charitas Dei manet in eo? Filioli mei, non di 2
a Contra uerbo, & lingua. 3
b c ligamus verbo, neque lingua, ſed opere, & veritate. In hoc 4
a Cum opera pietatis in veritate facimus, patet quod ex Deo, qui eſt ueritas ſumus, cum eius perfectionem pro modo noſtro imitamur. 5 6
d e f cognoſci[a]mus, quoniam ex veritate ſumus, & in conſpectu 7
a Ad meliora excogitanda. 8
g eius ſua[a]debimus † corda noſtra. Qm̃ ſi † reprehenderit nos 9
cor noſtrum, maior eſt Deus corde noſtro, & nouit omnia. 10
a In dilectione, ſed certi ſumus, quod putam dilectionem fratrum habemus, ſalutem fratrum quærentes, non aliud emolumentum. Item ſi non reprehenderit in oratione Dominica, dum dicimus. Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos, &c. 11 12
Chariſſimi, ſi cor noſtrum non † re[a]prehenderit nos, fiduciã 13
a Ex radice charitatis. b Etſi aliquando non ad uoluntatem, ſemper tamen ad ſalutem. 14
h habemus ad Deum, & quicquid pe[a]tierimus accipi[b]emus ab 15
a Charitatis. Animo. Opera charitatis. 16
eo, quoniam ma[a]ndata eius cuſtodimus, & ea quæ ſunt pla- 17
a In abſcondito ubi ipſe uidet. b Quaſi aliquis quæreret, quod eſt illud mandatum, fides, & dilectio.
cita cora[a]m eo facimus. † Et ho[b]c eſt mandatum eius vt cre- 18
i a Quia non eſt aliud nomen in quo oporteat ſaluos fieri. b Hoc eſt man. meum, ut diligatis inuicem ſicut & dilexi uos Amate uos ad hoc ad quod uos diligo, ideſt, ut ad beatitudinem pertingatis.
damus in no[a]mine filij eius Ieſu Chriſti, & diligamu[b]s al-
a Ita puro amore, non ſicut latrones, uel quilibet ſcelerati ſe diligunt. ſed non caſte. Amant ſe inuicem mali, ſed amor iſte tartareus eſt, & peior quam diſcordia. b Non amas regem, cuius contemnis legem.
terutru[a]m, ſicut dedit mandatum nobis. Et qu[b]i ſeruat 19
k

In

NICOLAVS DE LYRA.

Diuitẽ nihil proprium

* poſſunt occurrere & frequenter occurrunt. Et ſecundũ hoc dicitur Luc. 11. f. *Quod supereſt, date eleemoſynam.* Vnde Baſilius. Famelici panis eſt quem tu tenes, nudi tunica, quam in cõclaui conſeruas, diſcalciati calceus qui apud te marceſcit, indigentis argentum quod poſſidemus inhumatum, quocirca tot iniuriaris quot dare valeres. Et hoc idem dicit Amb. in decretis di. 47. c. ſicut hi. Et hoc notatur cum dicitur. *Qui habue. ſubſtan. huius mundi.* i. diuitias ſuperfluas modo dicto. Secundus caſus accipitur ex parte recipientis, ſcilicet quando patitur vrgentem neceſſitatẽ, & non apparet vnde ſuſtentari poſſit niſi per eleemoſynam iſtius, & tũc iſte tenetur dare nõ ſolũ de ſuperfluo, ſicut in caſu prædicto, ſed etiã de neceſſario, non perſonę ſuę ſecundũ indiuiduũ conſideratæ, (quia plus quilibet tenetur ſibi quã alteri, ſi ſit in neceſſitate ſimili) ſed de neceſſario ſui ſtatus, nam quilibet debet ſe reſtringere vt proximũ adiuuet in vltima neceſſitate. Et ſecundum hoc ſubditur.

1 *Et vi. fra. ſu. ne. pa.* Scilicet, vltimam.

2 *Et clauſe. viſce.* Subuentionem ei denegando.

3 *Quomodo chari. &c.* Quaſi dicat nullo mõ, in tali enim caſu eſt tranſgreſſor præcepti diuini, propter quod dicit Amb. Paſce fame morientem, ſi non paviſti occidiſti.

4 *Filioli*. Hic conſequenter inducit ad debitũ diligendi modum, dicens. *Filioli mei, ſi non dili. ver.* Scilicet tantum, ſicut illi qui verbo dicunt ſe fratribus, compati, ſed de facto nihil, & hic eſt amor fictus ſiue vanus.

5 *Neque lin.* Scilicet fallaci, ſicut Ioab dicit Amaſæ. 2. Re. 20. c. *Salue mi frater.* Et ſtatim interfecit eum, & hic amor non ſolum eſt fictus & vanus, ſed etiam proditorius.

Sed

6 *Sed opere.* Contra primum.

7 *Et veri.* Contra ſecundum.

8 *In hoc.* ſ. efficaciter, & ueraciter.

9 *Cognoſci. quo. veri. ſu.* i. ex Deo qui eſt ipſa ueritas.

10 *Et con. eius ſua. cor. noſtra.* Ad ueræ charitatis opera.

Vel aliter. *Suadebimus cor. no.* i. confidenter præſentare poterimus coram eo corda noſtra, quod ſi aliter diligeremus. ſ. uane, uel falſe, hoc facere non poſſemus. ideo ſubditur.

11 *Quoniam ſi repre. nos cor. noſtr.* De uana, uel falſa dilectione.

12 *Maior, &c. no. omnia.* propter quod talis uanitas, uel falſitas non latebit eum.

13 *Chariſſimi, ſi cor noſtrum non reprehenderit nos.* De uana, uel falſa dilectione.

14 *Fiduciam ha. ad Deum.* in noſtris neceſsitatibus recurrendi ad ipſum.

15 *Et quicquid pe.* De pertinentibus ad noſtram ſalutem, & perſeueranter.

16 *Accipiemus ab eo.* Non tamen ſemper ſtatim, ſed tempore opportuno, nam aliquando differt petitiones fidelium implere, ut non ſic uileſcat quod præſtat, & ut prolixiori deſiderio, & poſtulationis repetitione meritum eis accreſcat, & ſubditur ratio impletionis, cum dicitur.

17 *Quoniam man. e. cu. &c.* ipſe autem cuſtodientibus mandata eius uitam ęternam promittit. Mat. 19. c. *Si uis ad uitam ingredi, ſerua mandata.* Et fidelis eſt adimplendo promiſſa, & quæ ſint eius mandata, ſubdit dicens.

18 *Et hoc eſt man. eius, &c.* Hic accipitur ſingulare pro plurali, quia omnia mandata eius continentur in fide per dilectionem operante. Ro. 13. c. *Plenitudo ergo legis eſt dilectio.*

19 *Et qui ſer. man. eius*, per dilectionem adimplendo

In

a *In illo manet, &c.*
A Primis temporibus creſcentis Eccleſiæ, cadebat ſpiritus ſuper credentes, & loquebantur linguis, & faciebant miracula. D
Sed nunc nõ eget eccleſia exterioribus ſignis. Oĩs q̃ hẽt fidẽ, & charitatẽ, teſtatur in ſe ſpiritum manere.

a ¶Deo, vt in domo, vt in tuto refugio.
b ¶Vt in mundo vaſe, & in præſenti, & in futuro.

mandata eius in illo[a] manet, & ipſe in eo[b]. Et in hoc ſcimus, 1
a ¶Si ſeruamus charitatem manet in nobis, & ſi dubitamus an in nobis habitet, manifeſtis ſignis hoc 2
poſſumus oſtendere, quia dedit nobis genera linguarum, gratiam ſanitatum, & cætera charitinata.
¶Sancto. 3
quoniam ma[a]net in nobis de ſpiritu quem dedit nobis. 4

NICOLAVS ED LYRA.

1 *In illo manet.* Sicut amans in amato, & etiam econuerſo, &c.
2 *Et in hoc ſcimus quoniam ma. in nobis.* Dicto modo.
3 *De ſpiritu.* Hoc eſt, per ſpiritum.
4 *Quem dedit nobis.* Si hoc intelligatur de Beato Ioanne, & alijs Apoſtolis, iſtud ſcire eſt per certitudinẽ diuinę reuelationis, ſi aũt de alijs, eſt per probabilem cõiecturam, vt dictum eſt ſup. eo. cap.

De

CAP. IIII.

a CHariſſimi nolite, &c. ✻ Oecumenius. Poſtquã ſermonẽ abſoluit de dilectione erga proximũ, & hãc indicium eſſe demõſtrauit permãſionis Spiritus quẽ accepimus, ſubiũgit nunc eorum quoq; dijudicationem qui vere fratres ſunt & proximi, vt hanc habentes, non incidamus occaſione pręcepti de dilectione in falſos fratres, falſos apoſtolos, falſoſq; ꝓphetas, maximũ inde nobis dãnũ comparãtes. B Siquidẽ complectẽdo illos, tanquam ſimiliũ eſſent morũ, primũ nobiſipſis nocebimus, dum ſermone communicamus cum his qui fide impij ſunt, & ſancta canibus ꝓponimus; deinde & his qui vna nobiſcum verſantur. Noſtra namq; erga illos dilectio ſuadebit multis, vt ipſos aſſumant pręceptores, credãtq; his quę ab ipſis dicuntur, dum non obſeruantes veluti furto ſubducti ſunt propter illorum conuerſationem, quam habent nobiſcum. Et quod ſit horum indicium, dicit hoc eſſe quod ſequitur. *Omnis ſpiritus qui confitetur, &c.*

✻ Auguſtinus. Quiſquis hæc præcepta contempſerit, & omni ſpiritui credendũ putauerit, neceſſe eſt, vt incurrat in pſeudoprophetas, & quod peius eſt blaſphemet veros ꝓphetas. Hic iã ex iſto p̃cepto homo cautus effectus, dicturus eſt mihi obtemperare deſidero, q̃a & ego in pſeudoprophetas nolo incurrere, & a mẽdacibus decipi. Sed vnde probo ſpiritus? O ſi Sãctus Ioãnes dicere dignaretur, quomodo probentur qui ex Deo ſunt. Hoc ſequitur. Cum enim nos propterea faceret ſolicitos, & cautos, ne oĩ ſpiritui credamus, ſed probemus ſpiritus q̃ ex Deo ſunt, quia multi pſeudoprophetæ exierunt in hunc mundũ, continuo vidit quid deſideremus. Hinc cognoſcitur ſpiritus Dei. *Omnis ſpiritus qui confitetur, &c.* C Ergo repellite Manichęos a domibus, ab auribus a corbibus veſtris, qui Chriſtũ in carne veniſſe apertiſſime negant, &c. Conſtat enim eos non eſſe ex Deo, inquantum errant, inquantum peccant, inquantum blaſphemant.

(Sermo. 12 de 2. de coll.)

✻ Idem. Arrianus qui non confitetur Chriſtum eſſe æqualem Deo, & natura, æternitateque coæternum gignenti, æqualem patri, qui ſe metipſum exinaniuit formam ſerui accipiens, non formã Dei amittens, non cõfitetur Chriſtum in carne veniſſe. Sic & Eunomius par ei, ſocius ei non multũ diuerſus, & iſte negat Chriſtum. E Sic Sabellius, Photinus, Donatiſta q̃d? Qui cõfitẽtur quod nos, vnigenitum filium ęqualem patri eiuſdem ſubſtantiæ, æterno coæternum, dicamus eis. Verbis confitemini, factis negatis. Quid eſt negare factis? Superbire, & ſchiſmata facere, non in Deo, ſed in homine gloriari, &c.

(Sermo. 33 de verb. Apoſt.)

(†non confitetur Chriſtũ in carne veniſſe)

Multi hæretici, multi ſchiſmatici confitentur Ieſum in carne veniſſe, ſed factis negant, non habendo charitatem, charitate verbum caro factum eſt, qui nõ habet charitatem, negat eum veniſſe in carne, & hic conuincitur ſpiritum ex Deo non habere, ſpiritus Dei non ſono linguę, ſed amando, & faciendo dicit Ieſum in carne veniſſe, Ieſus venit vt colligat, hæreticus ſpargit, hic non habet ſpiritum Dei.

(Aug. ſerm. 33 de verb. Ap.)

b *Quon. mul.* Charitatẽ nõ habẽtes, & vnitatẽ eccleſię prauo dogmate ſcindẽtes, nihilominus ſpiritũſanctũ in ſe cõtendũt eſſe, ſubdit, vt per fructus probentur ſi ſunt pſeudo, vel veri prophetę, *quia non colliguntur de ſpinis vuæ, neque de tribulis ficu.*

(Matth. 7. c)

c *Omnis ſpir. &c.* Multi hæretici qui vnitatem Eccleſiæ ſeparare prauo dogmate volebant, hunc verſiculum ex Epiſtola raſerunt, ne per eum errores conuincerentur. F

d *Soluit.* Qui Deum ab homine diſtinguit, qui membra a Deo diuidit, qui verba Dei male interpretatur, qui a Deo male viuendo recedit.

Et

CAP. IIII.

a ¶Spiritualiter loquenti, vt eum eligatis ad imitandum, quia quædam dona ſpiritus ſunt communia tam bonis quam malis, præter charitatem.

a CHariſſimi nolite omni ſpiritu[a]i credere, ſed 1
a ¶Si ſecundum Deum, ſunt ſpirituales, ſi charitate nitantur, quia ſi myſteria omnia nouer. charitatem autem non ha. &c. 2
b ¶Ideo præmunio vos, quoniam, &c. 3
b ꝓbate ſpirit⁹ ſi e[a]x Deo ſint: quo[b]niã multi 4
a ¶Qui ſub obtentu fidei errores prædicant, & malis exemplis corrumpunt. ¶Charitatem non habentes.
b ¶Quomodo probare poſſumus, hoc ſigno noſcitur ſpiritus Dei, ſcilicet quod omnis ſpi.
pſeudo[a]prophetæ exierunt in mundũ. In ho[b]c cognoſcitur ſpiri- 5
a ¶Voce, & operatione, & ea charitate inſtruit auditores, qua charitate Deus factus eſt homo. 6
c tus Dei. Omnis ſpiritus qui co[a]nfitetur Ieſum Chri[b]ſtum in carne 7
a ¶Et huic credendum. b ¶Qui diuinitatem, vel animam, vel carnem negat, vel præcepta negligit.
d veniſſe, ex Deo[a] eſt. Et omnis ſpiritus, qui †ſolu[b]it Ieſum, ex Deo 8
¶Præambulus. a ¶Imminente Dei iudicio. 9
non eſt. Et hic eſt Antichriſtus; de quo audiſtis, quoniam veni[a]t 10

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. IIII.

1 CHariſſimi. Hæc eſt ſecunda pars principalis tractatus huius Epiſtolæ, in qua Beatus Ioannes agit de verbi incarnatione, & primo veritatem declarat. Secundo declarationem confirmat, ibi: *Et nos vidimus.* Prima in duas, quia primo determinat veritatem. Secundo inducit ad charitatem, ibi: *Chariſſimi.* & quia oppoſita iuxta ſe poſita magis eluceſcunt, ideo determinando veritatem ponit iuxta oppoſitam falſitatem. Et diuiditur in duas partes, quia primo determinat veritatem in comparatione ad docentes. Secundo ad audientes, ibi: *Ipſi de mundo ſunt, &c.* Circa primum dicit,

2 *Nolite omni ſpiritui credere.* Id eſt, omni loquenti de ſpiritualibus, inter quæ incarnatio verbi eſt de maioribus.
3 *Sed probate Spiritus.* Modus autem probandi poſtea ponitur, ſed primo ponitur, ratio probandi, cum dicitur.
4 *Quoniam multi pſeudoprophetæ.* Id eſt, multi Doctores falſi de incarnatione.
5 *Exierunt in mun.* Scilicet Ebion, & Cherintus, vt dictum eſt ſupra. Et ſubditur modus probationis, cum dicitur.
6 *In hoc cognoſcitur Spiritus Dei.* Id eſt, loquens de ſpiritualibus ex inſpiratione diuina.
7 *Omnis ſpiritus, &c. ex Deo eſt.* Id eſt, loquitur ex inſpiratione diuina, Chriſtus enim eſt nomen ſuppoſiti in duplici natura, ſcilicet diuina & humana. In diuina, ab æterno in humana, ex tempore. Venit igitur in carnem humanam naturam aſſumendo in Virgine, ſed venit in carne naſcendo de ea in carne aſſumpta. Et ſic patet, quod veniſſe in carne, includit veniſſe in carnem; quia ſecundum præſupponit primum, propter quod Apoſtolus magis expreſſit ſecundum quam primum.
8 *Et omnis ſpiritus qui ſoluit Ieſum.* Sicut Ebion, & Cherintus negantes eius diuinitatem, & omne malum ſentientes de incarnatione verbi.
9 *Ex Deo non eſt.* Id eſt, non loquitur ex ſpiritu diuino, ſed maligno. Ideo ſubditur.
10 *Et hic eſt Antichriſtus.* Non ſolum in perſona, ſed in figura, vt dictum eſt ſup. 2. c. Et ſic patet litera ſequens cum dicitur. De quo audiſtis quoniam, &c.

Vos

a & nunc iam in mundo eſt. Vos ex Deo eſtis filioli, & viciſtis 1

a ¶Habitans in mentibus eorum qui Chriſto verbo, vel opere repugnant, nam iam operatur myſterium iniquitatis. b ¶Amatoribus mundi. c Illi non ſunt ex Deo, ſed vos. d ¶Confitendo Ieſum veniſſe in carne habendo charitatem.

a ¶Antichriſtum. b ¶Sed non virtute liberi arbitrij, ſed quia maior eſt Deus ad protegendum quam diabolus ad impugnandum. ¶Decet habere ſpem, & charitatem. 2

b eum, quoniam maior eſt qui in vobis eſt, quàm qui in mun- 3

a ¶Sed ſpiritualium corda non poſſunt auertere. 4

c d do. Ipſi de mundo ſunt, ideo de mundo loquuntur, & mun- 5

¶Quia charitatem habemus. a ¶Per charitatem. 6

dus eos audit. Nos ex Deo ſumus. † Qui nouit Deum, audit 7

a ¶Prædicatores veritatis. b ¶Qui charitatem non habet. c ¶Carnalis non percipit ea quæ ſunt ſpiritus Dei. 8 d ¶Qui audit nos, habet ſpiritum veritatis, qui non audit, habet ſpiritum erroris. 9

nos: qui non ex Deo, non audit nos. In hoc cognoſcimus ſpi- 10 11

a ¶Quia ex Deo ſumus non ex mundo, ergo. b ¶Verbo, & opere. 12

e ritum veritatis, & ſpiritum erroris. Chariſſimi diligamus 13

nos inuicem, quia charitas ex Deo eſt. Et omnis qui diligit 14

¶Quia permanent apud Deum. a ¶Et hic, & in futuro plenius. 15

†fratrem ſuum, ex Deo natus eſt, & cognoſcit Deum. Qui 16

a ¶Ad notitiam Dei non venitur niſi per charitatem, quia in maliuolam animam non intrat ſapientia. 17 ¶Fraterna dilectio ducit ad notitiam Dei, qui eſt ſumma dilectio. 18

f non diligit, non nouit Deum, † quoniam Deus charitas eſt. 19

¶Inuiſibilem in ſe. 20

g h In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam filium ſuum 21

22

a *Et nunc iam in mundo eſt.* ✻ Oecumen. In mundo ait iam A eſſe Antichriſtũ, non corporaliter, ſed propter eorum plenitudinẽ qui viã illi præparant, nempe pſeudoprophetas, pſeudoapoſtolos, & hæreticos. Hic aũt Antichriſtus homo erit, qui Satanam circunferet, elatus aduerſus omnem qui dr̃ Deus, aut numẽ. (2. Theſſal. 2.) Ideo quoque idola colere aſpernabitur, quos dici Deos ſignificauit. Porro per hoc quod addit, *Omne numen*, ẽt Chriſtianiſmum ſignificat; & ſeipſum ſolum conabitur oſtendere Deum.

b *Maior eſt qui in vobis, quàm qui in mundo.* ✻ Oecumen. Veriſimile erat quoſdam horum ęgre ferre dum illos quidem viderẽt a multis eos B haberi in pretio, ſeſe autem deſpici. Ideo ait, Ne mœrore afficiamini, ſi vos a multis contemnimini, illi vero ab his aſſumuntur. († Deum)

✻ Cyprianus. (Epiſt. 9 quæ eſt ad confeſſ. de Mappalico.) Ad gerẽdum certamen animatos eſſe oportet in diuinis caſtris milites Chriſti, vt incorruptã fidei firmitatẽ non blanditiæ decipiãt, non minæ terreãt, non cruciatus, atq; tormẽta deuincãt, qa maior eſt qui in nobis eſt, q̃ qui eſt in hoc mũdo.

✻ Idem. Timendas non eſſe iniurias, & pęnas perſecutionum, quia maior eſt Dominus ad protegendum, quàm diabolus ad impugnandum, Ioannes in Epiſtola probat, dicens; *Maior eſt qui in vobis eſt, &c.*

c *Ipſi de mundo.* Hi ſpiritus non ſunt diligendi, non ſunt audiendi. Quia etſi Chriſti nomen inuocant, & ſigno Chriſti ſe notant, tamen ſunt de illorum numero qui mundana cupiunt, qui cœleſtia ignorant.

d *Ipſi de mundo lo.* Ratione mundanæ ſapientiæ probantes, non poſſe Deum hominem mortuum ſuſcitare, hominem mortalem in cœlis habere manſionem, & alia huiuſmodi.

e *Chariſſimi dili. nos.* Commendauit charitatem multis mo- C dis, iam ad eius ſingularem laudem accedit, in quo cum maxime debemus audire, ſcilicet qui diligit ex Deo natus D eſt, & Deum nouit, quia Deus charitas eſt. Dixerat, charitas ex Deo eſt, hic ſuper addidit, Deus charitas eſt.

Auguſtinus. Charitas eſt affectus animi ad diligendum Ch Deum propter Deum, & proximum propter Deũ. Item alibi, Tu autem Domine neq; affectus animi, neq; animus es, ſed Dominus Deus animi tu es. Qui facit contra charitatẽ, contra Deum facit; facile quamquam videatur cuiuis facere cõtra hominem, ſed contra Deum facere quis non timet?

f *Char. ex d. eſt.* Filius Deus eſt ex Deo, Spiritusſanctus Deus eſt E ex Deo, & non tres Dij, ſed vnus Deus, Pater, Filius, & Spiritusſanctus, & ille diligit in quo habitat ſpiritusſanctus; Ergo dilectio eſt Deus, ſed Deus qui ex Deo, & ita vere dicitur, & dilectio ex Deo, & Deus dilectio eſt. Cum dicitur, ex Deo, aut filius intelligitur, aut Spiritusſanctus. Cum Apoſtolus dicat; *Charitas diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritumſanctum qui datus eſt nobis*, (Ro.) intelligimus dilectionem Spiritumſanctum eſſe. Hic eſt fons in quo non communicat alienus, cum in omnibus alijs ſacramentis Eccleſiæ communicet. Ad hunc fontem bibendum nos hortatur, dicens: Diligamus inuicem.

g *Quoniam Deus chari.* Non differt in Deo, vt iuſtus, & iuſtitia dicatur, vt diligens, & dilectio dicatur, quia nõ trãſnominatiue a iuſtitia dicitur iuſtus, vel diligẽs dilectione, quia iuſtitiã, vel dilectionẽ habeat, ſed quia eſt iuſtitia, vel dilectio.

h *In hoc apparuit.* Probando, ꝙ Deus charitas eſt, & ꝙ nos diligit, voluit inducere nos ſuo exemplo, vt inuicem diligeremus, & ad notitiam eius veniremus. Sicut Deus non expectauit, vt eum diligeremus, ſic nos non expectemus, vt alij nos diligant, ſed priores diligamus. Dilectio patris probata F eſt, quia miſit filium; dilectio filij quia mortuus eſt.

Non

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Vos ex Deo eſtis fil ol.* Per baptiſmum regenerati.

2 *Et viciſtis eum.* ſ. figuralem Antichriſtum, confitendo Ieſum Chriſtũ eſſe Deũ, & verũ hominem, vel. *Viciſtis eum.* i. mundum, deuincendo concupiſcentiam oculorũ, & carnis & ſuperbiam vitæ quæ nomine mundi intelliguntur, vt dictum eſt ſup. 2. cap.

3 *Quoniam ma. eſt qui in vo. eſt.* Spiritus Dei in quo viciſtis concupiſcentias mundi, & non virtute propria.

4 *Quam qui in mundo.* i. quam ſpiritus malignus qui habitat in hominibus mundanis, & excitat concupiſcentias prædictas.

5 *Ipſi* Hic cõſequenter determinat veritatẽ ex parte audiẽtiũ. Circa ꝙ ſciẽdũ, ꝙ quilibet libẽter audit illud ad quod pronitatẽ habet, & oppoſitũ abhorret: iõ hæretici in doctrina ſua laxabãt hoibus mũdanis delectabilia, vt ſic facilius puerterẽt eos circa credibilia. Et hoc eſt qđ dicit, *Ipſi.* i. hæretici q̃ ſunt figura Antichriſti.

6 *De mun. ſ.* i. quærentes huius mundi delectabilia; vnde dicit Aug. in lib. de vtilitate credendi. Hæreticus eſt qui alicuius temporalis commodi, & maxime gloriæ principatusque ſui gratia falſas, ac nouas opiniones gignit, vel ſequitur.

7 *Ideo de mun. lo.* Nam ex abundantia cordis os loquitur.

8 *Et mun. eos au.* Nam ad ea quæ prædicant afficitur.

9 *Nos ex Deo ſu.* Regenerati. 10 *Qui no. Deum.* Fide formata charitate. 11 *Audi nos.* Acquieſcendo doctrinæ noſtræ.

12 *Qui non eſt ex Deo, non au. n.* Sed magis abhorret doctrinam noſtram. 13 *In hoc cog. ſpir. ve. & ſpiri. erroris.* Doctorem, & diſcipulum veritatis, & doctorem, & diſcipulum erroris falſi.

14 *Chariſſimi.* Declarata veritate de verbi incarnatione, hic reuertitur ad tractandum de charitate, de qua in hoc libro principaliter intendit, vt patet ex proceſſu libri, propter quod tractãdo de alijs, intermiſcet de charitate. Ad quã inducit hic quadruplici ratione. Prima ſumitur ex filiatione Dei, quam per charitatẽ conſequimur; nã ipſa diuidit inter filios regni, & perditionis, iõ dicit.

14 *Diligam. nos inuic. quia charitas ex Deo eſt.* i. a Deo infuſa eſt.

15 *Et omnis qui diligit fratrem ſuum ex Deo natus eſt.* Quia charitas eſt quædam participatio diuinæ naturæ in nobis.

16 *Et cog. Deum.* Hic ponitur ratio ſecunda, quæ accipitur ex Dei cognitione, quam debemus appetere, & ſic hanc habemus per charitatem. Nam ſicut malitia voluntatis per habitum vitioſum peruertit rationis iudicium, ita econuerſo bonitas eius quæ eſt per charitatem, cauſat in intellectu iudicium rectum; propter quod dicitur 1. Cor. 2. d. *Animalis homo non ſapit ea quæ ſunt ſpiritus Dei, ſpiritualis autem iudicat omnia.* Et hoc eſt quod dicitur.

17 *Et cog. Deum.* ſ. habens charitatem.

18 *Qui non diligit.* Dilectione charitatiua.

19 *Non nouit Deum.* ſ. notitia meritoria.

20 *Quon. Deus cha. eſt.* Non eſt per hoc intelligendum, ꝙ Deus ſit charitas mouens immediate volũtatẽ humanã ad actũ diligẽdi ſine habitu medio, vt videtur ſentire Magiſter ſententiarũ in 17. diſt. primi libri, quia ſic tolleretur ratio delectabilis ab actu diligendi. Nã habitus perficiens potentiã facit actum delectabilem, 5. Ethic. Deus aũt nõ põt eſſe forma perficiẽs potentiã volũtatis creatæ, ergo &c. Similiter ratio meriti; nã ſic in actu diligẽdi volũtas eẽt tantũmodo mota, & ſic nõ diligeret libere, nec ꝑ conſequẽs meritorie. Iõ tenet ab oĩbus doctoribus, ꝙ Deus mouet ipſã volũtatẽ ad actũ diligẽdi meritoriũ ꝑ habitũ charitatis infuſum, ſicut intellectũ ad actũ credẽdi ꝑ habitũ fidei. Eſt igr̃ ſic intelligẽdũ. *Quon. Deus, &c.* ſ. increatã, ſicut eſt bonitas, & ſapientia ad cuius cognitionẽ rectã inclinat charitatis habitus, vt dictũ ẽ ſup. Obiectũ. n. huius cognitionis nõ eſt verũ abſolute, ſed verũ cõfuſe ſe habẽs appetitui recto, iõ ſubtracta dilectione charitatiua, q̃ facit appetitũ intellectiuũ rectũ, maxime circa Deũ, nõ remanet talis cognitio. 21 *In hoc apparuit.* Hic ponitur tertia ratio, quæ accipitur ex Dei imitatione quæ ex dilectione Dei ad nos.

22 *Quoniam filium ſuum vnigenitum mi.* i. in humanitate aſſumpta.

14 Dili-

Viſibilem ex carne. a Mori pro mundo. b Quia prius mortui. c Reſuſcitantem, In hac miſſione.
vnigenitum miſit Deus in mundum, vt viuamus per eum. 1
a Manifeſta.
a In hoc eſt charitas, non † quaſi nos dilexerimus
a Amauit iniquos, ſed non iniquitatem. b Experimentum dilectionis.
Deum, † ſed quoniam ipſe prior dilexit nos, & miſit filium 2
Deſtruendis. a Eſtote ergo imitatores Dei, ſicut filij chariſſimi, & ambulate in dilectione. 3
b ſuum propitiationem pro peccatis noſtris. Chariſſimi, ſi 4
Sed non iniquitatem. a Non enim videbit me homo, & viuet. 5
c Deus dilexit nos, & nos debemus alterutrū diligere, † Deū ne- 6
d a Sed tamen. b Sincera, & diſciplinabili charitate non remiſſa, & deſidioſa manſuetudine.
e mo vidit vnquam. Si diligamus inuicem, Deus in nobis ma- 7
a Inſpirando bona. b Habitando in te. Deus faciet te perfectum. 8
c Si diligamus, manet in nobis quod tali experimento probamus, quoniam de ſpiritu, &c.
f net, & charitas eius in nobis perfecta eſt. In hoc cognoſcimus 9
g Subtiliter de diuinitate ſua facit ſcire, & loqui. 10
h quoniā in eo manemus, & ipſe in nobis, q̄m de Spirituſancto 11
a Per hoc probamus, quòd de Spirituſancto dedit, quia vidimus, id eſt, per inſpirantem ſpiritum fide nouimur, & per teſtificantem ſpiritum teſtificamur, quod non hi qui Spiritum ſanctum non acceperunt. b Quia in mundo erat, & mundus eum non cognouit. 12
13
ſuo dedit nobis, & nos vidimus, & teſtificamur, quoniā pa- 14

a *Non quaſi nos.* Non prius dileximus, vt quaſi merito noA ſtræ dilectionis ipſe diligeret nos, ſed & ipſe prior dilexit nos, vt præeunte gratia eius nos eum diligamus.

✻ Oecumenius. Hoc eſt. In hoc oſtenditur quod Deus ſit charitas. Deinde extollens bonitatem charitatis Dei, ait: Nō quod nos dilexerimus ipſum hoc fecit Deus, dans filium ſuum pro nobis, quaſi dilectis debuiſſet, vt diligentibus rependeret æqualem affectum, ſed per charitatem prior auſpicans beneficium erga nos, miſit filium ſuum, nec ſolum miſit, verumetiam pro peccatis noſtris proprio illius ſanguine placatus eſt. Si ſic ergo dilexit nos Deus, quamquam in natura nihil nobis commune eſſet cum illo multo magis debemus, & nos diligere B eos, qui eiuſdem nobiſcum ſunt naturæ; & cognito bono, quod a charitate procedit, inuicem illud adminiſtrare. Quemadmodum enim culpa eſt illi, qui non eligit quod eligendum eſt, ita & laudi datur ijs qui diligunt dignos dilectione, eo quòd chari ſint. Ita autem affecti, vtrumque habemus, & ἀγαπητοὶ, id eſt, chariſſimi, & ἀγαπητικοὶ, hoc eſt, amore proſequentes per dilectionem erga proximos.

b *Propitiationem.* Alia tranſlatio litatorem, id eſt, ſacrificatorem pro peccatis noſtris.

c *Et nos debemus alterutrum diligere.* Dilige, & quod vis fac. Siue taceas, dilectione tace; ſiue clamas, dilectione clama. De hac radice non poteſt, niſi bonum exire.

d *Deum nemo vidit vnquam.* Sicut videntur iſta viſibilia corporis ſenſibus nota, ſic non videtur Deus. Sed & ſi aliquando hoc modo videndi viſus eſt, non ſicut iſtæ naturæ videntur, ſed voluntate viſus eſt, ſpecie qua voluit apparens, latente natura, & incommutabiliter in ſe permanente. Eo autem modo quo videtur ſicut eſt, nunc fortaſſe videtur ab Angelis, a nobis tunc videbitur cum æquales Angelis erimus. Sed nec tunc videbitur, ſicut iſta viſibilia, quæ corporali viſione cernuntur, ſed vnigenitus qui eſt in ſinu patris C ipſe narrabit; quod non ad oculos, ſed ad mentium viſionem pertinet. Sicut ergo ſi Solem iſtum videre vellemus, oculum corporis purgaremus; ſic volentes videre Deum, oculum mentis purgemus. Sed quia hæc viſio in futuro ſperatur, quid agendum eſt, quo ſolatio vtendum, dum adhuc peregrinamur in corpore?

✻ Didymus.

✻ Didymus. Cum inuiſibilis ſit Deus, nullus eum ſenſibiliter vidit vnquam, quando non poteſt videre aſpectus corporalis incorporalia. Interrogemus, vnde affirment quidam viſum ab aliquibus creatorem? Et ſiquidem Moyſen protulerint, ſciant quia præter quàm quòd diu rogauit, intelligibiliter non ſenſibiliter ei Deus apparuit. Dicēdum namque eſt, quia faciem non vidit, ſed poſtrema Dei. Hęc autem ſunt creaturę, quarum generationes conſcripſit; hęc namque poſtrema, & poſt Deū ſunt. Si Eſaiā in medium deduxerint, dicentes eum vidiſſe Deum, & pedes ſedentis in throno. Dū Eſaiæ dicta, multa expoſitione egeant, hoc in tempus aliud differamus, &c. Dicēdum quoque eſt, hūc ſermonem, *nunquam*, ſignificat tempus aliquod certum, quia videre diſciplinabiliter Deum prouenict eis qui tempus mundumque tranſcendunt.

D Exod. 33 † quod Iſa. 6. † Ioan. 1. b. 1. Tim. 6. c E

e *Diligamus inuicem.* Sic Deus in nobis manet.

f *Et char. eius, &c.* Incipe diligere, cœpit Deus in te eſſe; creſce in dilectione, & amplius habitando in te Deus faciet te perfectum, vt diligas, & inimicum, ſicut & ipſe inimicos dilexit.

g *In hoc cogno.* Vnde ſciemus ſi habeamus ſpiritum Dei? Interroga viſcera tua, ſi ſint plena charitate, habens ſpiritum Dei. *Quia charitas Dei dif. eſt in cordibus noſtris per Spiritumſanctum qui datus eſt nobis.* Rom. 5. a

h *Quoniam in eo manemus.* Deus in nobis manet, & nos in Deo, & nemo de ſalute deſperet, quia etſi morbi ſcelerum nos deprimunt, omnipotens eſt medicus qui ſaluet. Gaudeamus in ſpe, vt veniamus ad rem.

✻ Oecumenius. Multa ex his quæ nobis inuiſibilia ſunt, ex actionibus eſſe deprehendimus. Certe quemadmodum neque animam quiſpiam vidit, ſed tamen ex actionibus, & F motionibus in nobis eſſe deprehendit; ita & dilectionem Dei erga nos, veluti per quandam motionem, ac operationem deprehendimus. Et quæ eſt operatio? Pura, ac ſyncera dilectio erga proximum. Hoc indicium eſt, & nos in ipſo, & ipſum in nobis manere, quod etiam de ſpiritu ſuo dederit nobis. Quoniam ergo per puram dilectionem cum eo communicamus, ex hoc etiam nos, inquit, qui ſecundum carnem eum vidimus, cognouimus eum, & teſtificamur quod pater miſerit eum Saluatorem mundi.

☞ *Quiſquis*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vt viuamus per eum. *Vita gratiæ quam influit nobis, ſicut caput influit ſenſum, & motum membris ſuis.*

2 Sed quoniam ipſe prior dilexit nos. *Diligere enim eſt velle alicui bonum. Quidquid autem boni naturæ, vel gratiæ, vel gloriæ in nobis eſt, vel poteſt eſſe, totum eſt a Deo agente voluntarie.*

3 Et miſit filium ſuum propitia. *Id eſt, hoſtiam per quam Deus pater nobis propitius redderetur.*

4 Pro peccatis noſtris. *Scilicet tollendis. Ex hoc concludit intentum dic.*

5 Chariſſimi, &c. *Et patet litera.*

6 Deum. *Hic ponitur quarta ratio, quæ accipitur ex diuina manſione in nobis, quam debemus appetere ſumme, & hanc facit charitatiua dilectio, non autem viſio quæ non habetur in præſenti vita. Et hoc eſt quod dicit:* Deum nemo vidit vnquam. *Exod. 33. d.* Non videbit me homo, & viuet. *Dicit tamen Auguſtin. quòd conceſſum fuit Paulo, & Moyſi videre diuinam eſſentiam, ſed hoc fuit in raptu, & tranſitorie, & non manſiue, de qua manſione eſt his ſermo, vt patet ex litera.*

7 Si diligamus in. *Charitatiue.*

8 Deus in nobis manet. *Sicut amatus in amante: quæ quidem manſio eſt aliqualiter eadem cum manſione patriæ. Nam habitus charitatis non euacuatur adueniente ſtatu patriæ, ſed manet, & perficitur, ſed cognitio viæ euacuatur.*

9 Et charitas eius in no. perfe. eſt. *Exponatur ſicut ſupra 2. c.*

10 In hoc cog. *Exponatur vt ſupra in fine cap. præced.*

11 Et nos. *Supra in principio huius cap. tractauit de incarnatione verbi hic confirmat dictam determinationem, & primo facit propoſitum. ſecundo inducit ad dilectionis actum, ibi:* Deus charitas eſt. *Determinationem vero ſuppoſitam de incarnatione verbi confirmat per hoc, quòd conuerſatus fuit cum verbo incarnato, & opera eius vidit, & hoc eſt quod dicit.* Et nos. *& alij Apoſtoli.*

12 Vidimus. *Viderunt enim eius humanitatem oculis corporalibus, et eius diuinitatē oculis mentalibus, non in ſe, ſed in effectibus ſuis, ſicut videtur cauſa in effectu; viderunt enim eum facientem miracula virtutem totius naturæ creatæ tranſcendentia, & non ſolum orando, ſicut alij Sancti, ſed etiam imperando, tanquam virtute propria.*

13 Et teſtifi. *De viſu dicto modo.*

14 Quoniam pater. *Eiuſdem naturæ, & poteſtatis cum eo.*

¶Ad cognitionem hominum. b ¶Non modo Saluatorem, ſed & iudicem.
c ¶Nos per ſpiritum datum credimus, & teſtificamur, & exemplo noſtro quiſquis per eundem ſpiritum confeſſus verba confeſſione cordis, vt nec hæreticorum fraudibus, nec perſecutorum tormentis, nec carnalium fratrum exemplis, nec propria fragilitate titubet.
a ter miſit filium ſuum Saluatorem mundi. Quiſquis confeſſus 1
a ¶Nemo dicit Dominus Ieſus, niſi in ſpi.&c. 2
b fuerit, quoniam Ieſus eſt filius Dei: Deus in eo manet, & ipſe 3
a ¶Chriſtiana fide, ac ſi viderimus. ¶Quæ neminem fallit. 4
c in Deo. Et nos cognouimus, & credimus † charitati, quam 5
d habet Deus in nobis, Deus charitas eſt, & qui manet in cha- 6
¶Per hoc oſtenditur perfecte Deum diligere, ſi aduentum iudicij eius non timemus, qui 7
timet non eſt perfectus in charitate. 8
e ritate, in Deo manet, & Deus in eos. In hoc perfecta eſt cha- 9
a Non timentes apparere iudici. 10
f ritas nobiſcũ, vt fiduciam habeamus in die iudicij: quia ſicut 11
¶Per hoc habemus fiduciam, quia imitamur perfectionem dilectionis eius in mundo, amando 12
etiam inimicos, ſicut ille pluit ſuper iuſtos, & iniuſtos in cœlo.
a ¶Quæ pro merito iuſtitiæ fiduciam habet, ſed & præſentes tribulationes facit non timeri charitas. 13
g ille eſt, & nos ſumus in hoc mundo. Timor non eſt in charita- 14
a ¶Seruilem. b ¶Quia torquet cor conſcientia peccatorum, cum nondum facta eſt 15
iuſtificatio. 16
h te, ſed perfecta charitas foras mittit timorẽ, quoniam timor 17
¶Vt perfecti ſimus diligamus. 18
pœnã habet. Qui autem timet; non eſt perfectus in charitate. 19

a *Quiſquis con.* Supra dixerat, ſi diligamus, Deus manet in
A nobis: hic dixit, qui confeſſus fue. qm̃ Ie. fi. Dei, in Deo manet, & Deus in eo. Inſinuãs, q; quiſquis habet dilectionem in fratres, ille vere teſtatur Ieſum eſſe Dei filium. Quarũ enim cauſarum effectus conueniunt, & ipſę cauſæ conueniunt.

b *Deus in, &c.* Viciſſim in ſe habitãt, qui continet, & qui continetur. Habitat in Deo, ſed vt contineaeris, habitat in te Deus, ſed vt contineat ne cadas, quomodo cadet quem continet Deus?

✻ Didymus. In Euangelijs legitur. Quiſquis confeſſus fuerit me, & ego cõfitebor eum; quo intellectu hęc quoque
B dicenda ſunt. Non enim Deus permanet in eo, qui voce tantummodo confitetur, quia Ieſus eſt filius Dei, & operibus eũ negat. Quapropter hæc confeſſio oportet, vt coniuncta ſit rectis dogmatibus, & bonis operibus. Sic enim quilibet filium Dei confitendo Ieſum, in Deo per participationis eius modum manebit, vt & Deus quo participatur, in eo permanet.

c *Et nos cog.* Nos vidimus, & teſtamur quod Deus miſit filium ſuum, & cognouimus qua cauſa hoc fecit; non quia indigeret, non quia aliquid deberet, ſed ſola charitate, cum haberet vnicum, noluit illum eſſe vnum, ſed vt fratres haberet, & adoptauit illos qui cum illo poſſiderent vitam æternam.

d *Deus charitas eſt.* Idẽ ſuperius dixerat, ecce iterũ dicit, vt amplius cõmendet, & vt aliũ effectũ charitatis adiungat. Supra dixit per charitatẽ factũ eſſe primũ aduẽtum filij Dei in mundũ ad ſalutem mundi; hic per eandem charitatẽ annunciat ſalutem fideliũ in ſecundo aduentu in iudiciũ. Dũ dilectionẽ cõmendat, dilectionẽ Dei, nec penitus tacet, nec frequenter nominat: dilectionẽ inimici omnino tacet; fraternæ charitatis frequentiſſime meminit. Cur hoc? Cum dicat non eſſe magnũ, ſi diligamus eos qui nos diligunt, niſi etiã ad inimicos dilectio pertingat. Sed qui vſq; ad dilectionẽ inimicorũ peruenit, nõ tranſibit fratres; oportet enim vt (ſicut ignis) prius occupet proxima, & ſic in lõginquiora deſcendat. Qui optat de inimico, vt frater fiat, fratrẽ diligit. Non enim amat
C in illo quod eſt, ſed quod vult eſſe; ſicut faber amat lignum de ſylua reciſum, de quo aliquid eſt facturus, non amat quod eſt, ſed quod facturus. Non minus ergo monuit de charitate. In mutua dilectione eſt perfectio charitatis diuinæ.

✻ Auguſtinus. Vtrum ad ſolam Sancti ſpiritus perſonam pertineat, charitas, dum dicitur. *Deus charitas eſt*, qui dilectio patris, & filij eſſe legitur? Reſponſio. Nullatenus ita Spiritus ſanctus charitas intelligitur, quin non ſit pater, & filius charitas, Sicut Spiritus ſanctus eſt charitas, ita & pater eſt charitas, & filius eſt charitas; nõ tñ tres charitates, ſed vna charitas. Sed qa Spiritus ſanctus donum Dei proprie dicitur, & nullum donum Dei charitate maius eſt, immo ſine eo nullũ donum Dei ad perpetuam beatitudinẽ hominem deducere poterit, proinde Spiritus ſanctus dicitur Charitas.

e *In hoc perfecta eſt.* Hoc ſigno poteſt probare quicunque quantum fecerit in charitate. Interroga cor tuum, & reſpondebit tibi. Credit aliquis diem iudicij, ſed quia non eſt perfectus in charitate, cœpit timere, ſed ſi perfectus eſſet, fiduciam haberet, etſi deſideraret, non timeret. Quando conuertitur aliquis ad pœnitentiã, incipit timere, ſed proceſſu bonæ cõuerſationis diſcit nõ timere, ſed optare, vt veniat; ſicut Paulus; *Cupio diſſolui, & eſſe cum Chriſto.*

f *Quia ſicut ille eſt, &c.* Vt expoſitum eſt, ſicut non ſemper ad æqualitatem, ſed ad quandam ſimilitudinem dicitur: ſicut aures habeo. Sic & imago, ſi ad imaginem Dei facti ſumus, quare non ſicut Deus ſumus?

g *Timor non eſt in charitate.* Per hoc intelligitur perfecta charitas, quia in tali charitate quę ad imitationem diuinæ bonitatis etiam inimicis benefacit, non eſt timor.

✻ Auguſtinus. Præmiſſus timor in cor noſtrum pellit inde cõſuetudinem, malorum operum, & ſeruat charitati locum, qua tanquam domina veniente, vt illa inſideat abſcedit.

✻ Idem. Timor ſeruus eſt, charitas libera eſt, & vt ſic dicamus, timor ſeruus eſt charitatis. Ne poſſideat diabolus cor tuum, præcedat ſeruus in corde tuo, & ſeruet venturæ dominæ locum. Fac vel timore pœnæ, ſi nondum potes amore iuſtitiæ. Veniet domina, & ſeruus abſcedet, quia charitas conſummata foras mittit timorem.

✻ Idem. Timor iſte quo gehennam times, & ideo mala nõ facis, continet te, & ſic volentem peccare animo, non ſinit. Eſt quidam cuſtos timor, quaſi pædagogus legis, litera eſt minans nondum gratia iuuans. Cuſtodiat tamen timor iſte, dum non facis timendo, & veniet charitas.

h *Foras mittit timorem.* Illũ de quo dr̃; Initiũ ſapientiæ timor Domini; quo timet quiſq; incipiens opera iuſtitiæ, ne veniat diſtrictus

NICOLAVS DE LYRA.

1 Saluatorem mun. *Per ſuam paſſionem in humanitate aſſumpta, ideo concludit.*
2 Quiſquis con. fu. *Corde, & ore confeſſione charitatiua.*
3 Quoniam Ieſus. *Homo verus.*
4 Eſt fi. Dei. *Ita quòd idem eſt ſuppoſitum vtriuſque naturæ diuinæ, ſcilicet, & humanæ.*
5 Deus in eo ma. *Per gratiam.*
6 Et nos cog. *Verbum incarnatum modo prædicto.*
7 Et credimus, &c. *Id eſt, & credimus ipſum ſpecialiter habitare nobiſcum per charitatem.*
8 Deus cha. eſt. *Hic inducit ad charitatem, & vt magis moueat, primo commendat eam. ſecundo ad eam inuitat, ibi:* Nos ergo. *Circa primum commendat eam de tribus, primo: quia facit nos participare deitatem, & hoc eſt quod dicit.* Deus cha. eſt. *Scilicet increata.*
9 Et qui ma. in cha. *Creata quæ eſt quædam participatio charitatis increatæ quæ eſt Deus.*
10 In Deo ma. *Sicut participans in participato.*
11 Et Deus in eo. *Sicut participatũ in participante. Secundo quia contra horrorem futuri iudicij dat ſecuritatem, & hoc eſt quod dicitur.*
12 In hoc, perfe. eſt char. *Amor enim facit confidere de præſentia amati, ideo ſubditur.*
13 Quia ſi. il. eſt. *Scilicet benefaciens de cælo iuſtis, & iniuſtis.*
14 Et nos ſu. *Pro amore eius amicos, & inimicos diligendo ſecundũ quod dicitur Mat. 5. g.* Diligite ini. veſt. &c. *& ſubditur.* Vt ſitis fi. pa. ve. qui in cœlis eſt, qui Solem ſuum oriri facit ſuper bonos, & malos, & pluit ſuper iuſtos, & iniuſtos. *Tertio, quia excludit timoris ſeruilitatem, ideo dicit.*
15 Timor non eſt in ch. *Quod intelligitur de ſeruili timore, & inquantum ſeruilis eſt.*
16 Sed perfe. &c. *Charitas autem quæcumque excludit timorem ſeruilem, & ideo quod dicitur hic: Charitas perfecta eſt, id eſt, perfectio charitatis etiam minime habet timorem excludere.*
17 Quon. ti. p. h. *Id eſt, timori ſeruili debetur pœna, quia facit cauere peccatum ſolummodo ne puniatur: non propter deteſtationem vitij, nec propter vitandam offenſam Dei; ſicut mulier habens voluntatem adulterandi, abſtinet aliquando timens a viro puniri.*
18 Qui autem ti. *Hoc modo.*
19 Non eſt perf. in ch. *i. non habet charitatem ipſum perficientem. Alio modo exponitur de timore initiali; qui facit cauere peccatum partim propter pœnã, & partim propter offenſam, tamen principaliter propter offenſam Dei, & hic timor Dei. inquantũ reſpicit pœnam; ſemper minuitur creſcente charitate, & ideo cum dicitur. Timor non eſt in charitate*

diſtrictus iudex & ſe minus caſtigatum damnet. Perfecta charitas perfectam facit iuſtitiã, nec habet vnde timeat, ſed deſiderat. Aliud eſt timere Deum ne mittat in gehennam qui timor nõdum caſtus ceſſabit. Aliud timere ne te deſerat qui timor caſtus permanet in ſeculũ ſeculi, quia deſiderat aduentum ſponſi.

fratris aſpectũ, & ex hoc maxime olligatur ad eius dilectionẽ. Si quidem attractiuus eſt aſpectus ad dilectionẽ. Qđ ſi hoc verum eſt, qui id quod fortius attrahit ad dilectionẽ nihili facit, & fratrem quem uidit non diligit, ſi Deum quem non vidit dicat ſe diligere, qui neque cum eo conuerſatus eſt neque vllo ſenſu capi poteſt, quomodo verare eſſe deprehenderur? Si quis igitur impudenter dicat ſe Deum quidem diligere fratrem vero odio habere, nonne is non ſolum diuinam corrumpit charitatẽ ſed, & præcepti eius trã greſſor inuenitur Cuius? Eius de quo dicit. Per hoc cognoſcent omnes qđ mei ſitis diſcipuli, ſi charitatem habueritis inter vos mutuam. Qui ergo deum diligit, & huius diſcipulum ſe eſſe aſſerit, diligat, & fratrem iuxta illius preceptum.

a *Quoniam Deus prior dil. nos.* ✱ Auguſtin. Quæ merita bona tunc habere poteramus, quomodo Deũ non diligebamus? Vt n. acciperemus dilectionem qua diligeremus, dilecti ſumus cũ eam nondum haberemus. Hoc Ioannes apertiſſime dicit non quod nos dilexerimus Deum, ſed quia ipſe prior dilexit nos. Optime omnino atq; veriſſime. Non.n. haberemus vnde illũ diligerem⁹ niſi hoc ab illo cũ prior nos diligeret, ſumerem⁹.

a Nulla neceſſitate, ſed ut de inimicis amicos, &c.

a Nos ergo † diligamus Deum, quoniam Deus prior dilexit 1

a Quia multi uerbo tenus dicunt diligo, ſubditur. Si quis

nos. Si quis dixerit quoniam diligo Deum, & fratrem ſuum 2

oderit, mendax eſt. Qui enim non diligit fratrem ſuum quẽ 3

a Quia res incognita amari non poteſt

videt, Deum quem non videt, quomodo poteſt diligere? 4

b Et hoc mandatum habemus a Deo, vt qui diligit Deum di- 5

c 6

a Quia ſi fratrem non diligit nec Deum diligit cuius natos non diligit.

ligat, & fratrem ſuum.

† Diligam⁹ eg

Dilectio Dei dedit nobis vt dilegeremus eum, vnde dicit. *Nos vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos.*

b *Deum quem non videt.* ✱ Oecumenius. Sub iungit autẽ hũc efficaciſſimnm quoque ſermonem ad conuincendum eos qui diuinam charitatem corrumpere conantur, tale quippiam dicens. Dilectio ſiue charitas coit, ac formatur omnino ex mutua conuerſatione. cõuerſatio autem comitem habet f.atris

Ideo non videt Deum quia non habet dilectionẽ ideo nõ habet dilectionem quia non diligit fratrẽ, quia ſi haberet dilectionem, videret Deum, ergo purgato oculo p dilectionẽ tendamus ad contuendã incõmutabilem Dei ſubſtantiam.

c *Et hoc man.* Ne quis audeat dicere, diligere poſſum Deũ, etiam ſi non diligam fratrem addit. *Et hoc man. &c.* quaſi dicat, quomodo diligis eum cuius negligis mandatum?

NICOLAVS DE LYRA.

charitate ſubintelligitur perfecta.

1 Nos er. *Præmiſſa charitatis commendatione, hic conſequenter inducit ad charitatem habendam, & primo ad charitatem Dei di.* Nos ergo dili. &c. *Exponatur vt ſupra eo. ca. conſequenter inducit ad charitatem proximi di.*

2 Si quis dixe, &c. mendax eſt. *Quia dilectio proximi includitur in dilectione Dei, & ad hoc inducit rationem. di.*

3 Qui enim non di. *Ad cuius intellectum ſciendum, qđ dupliciter eſt aliquid cauſa dilectionis. Vno modo ſicut id quod eſt ratio diligendi & hoc modo bonum alicuius eſt cauſa diligendi ipſum: nam. vnũ quodque diligitur inquantum bonum. Alio modo ſicut id quod eſt via quædam ad acquirendum dilectionem, & hoc modo uiſio al. cuius eſt cauſa dilectionis eius, non tamen ſic quod ea ratione ſit diligibile, quia eſt uiſibile, ſed quia per uiſionẽ huiuſmodi ducitur quis ad dilectionem eius. igitur non oportet quod illud quod eſt magis uiſibile, ſit magis diligibile, uel quod magis diligatur, ſed bene eſt illud quod prius nobis occurrit*

currit ad diligendum. Et hoc modo arguit Apoſtolus quod proximus eo quod eſt magis nobis cognitus, occurrit magis nobis diligendus, propter quod ſi aliquis proximum non diligit arguit poteſt quod Deum non diligat, non quia proximus ſit magis diligendus, ſed quia nobis primo occurrit diligendus vt dictum eſt. Vnde dicit Gregorius homel. 37. Ex his quæ animus nouit, ſurgit ad incognita quæ non nouit, ut per hoc quod ſit notum diligere diſcat, & incognita amare. Et ſic intelligitur quod dicitur hic. Qui e. non di. fra. ſu quem vi. *Et ſic occurrit ſibi primo diligendus ratione ſimilitudinis in ſpecie. Eccl. 13. c.* Omne animal diligit ſibi ſimile, &c.

4 Deum quem non vi. *Et ſic primo non occurrit diligendus.*

5 Quomodo poteſt di. *Quaſi dicat non eſt probabile, quia dilectio proximi eſt quædam via ad dilectionem Dei, non tamen ſequitur propter hoc ꝙ ſit maior uel perfectior, ſed magis e conuerſo. Nã illud ꝙ eſt prius in uia generationis, eſt poſterius ordine perfectionis, ſicut patet de pueritia, & de ſtatu uirili.*

6 Et hoc nam. ha. a Deo. *Mat. 22. ubi præceptum de dilectione proximi coniungitur mandato de dilectione Dei.*

ADDITIO.

In ca. 4. vbi dicitur in Poſtil. *Quoniã Deus charitas eſt.* Non eſt p hoc intelligẽdũ, ꝙ De⁹ ſit charitas mouens immediate volũtatẽ. Quamuis rationes quas tangit Poſtilla ad oſtendum qđ non eſt intelligendum Deũ eſſe charitatem mouentẽ immediate volũtatem ad actũ diligẽdi meritoriũ ſine aliquo habitu medio, ſicut efficaces, & cõmuniter a doctoribus teneant: tamẽ videndũ eſt qđ dicendũ ſit ad autoritates ſanctorũ præcipue Aug. ex qbus videt. ꝙ Deus eſt illa dilectio qua hõ diligit proximũ, vt in 8. de trin. dicit, & in. 15. de tri Quod ita dictum eſt. *Deus Charitas eſt*. ſicut dicit. *Deus ſpiritus eſt.* ſed mãifeſtũ eſt ꝙ Deus eſſentialiter dicitur ſpiritus

ſpritus. ergo & charitas eſt ipſe Deus eſſentialiter. Ad quas autoritates reſpondendũ eſt ſecundũ ſanctũ Tho. ſecundæ. q. 23. ar. 2 in reſpõſione primi argumenti, quod ipſa eſſentia diuina charitas eſt, ſicut, & ſapientia eſt, ſicut, & bonitas eſt. Vnde ſicut boni dicuntur bonitate quæ Deus eſt. & ſapientes ſapient a quæ Deus, quia bonitas qua formaliter boni ſumus eſt participatio quædam diuinę bonitatis. & ſapientia qua formaliter ſapientes ſumus, eſt participatio diuinę ſapientiæ. Ita etiam charitas qua formaliter diligimus proximum eſt participatio quędam diuinæ charitatis. Hic enim modus loquendi conſuetus eſt apud Platonicos quorum doctrinis Auguſtinus fuit imbutus, ꝙ quidã non aduertẽtes, ex verbis eius ſumpſerunt occaſionẽ errãdi, hęc ille.

Deus quoniã charitas

CAPVT V.

O *Mnis qui credit.* Credit qui ſic viuit quomodo Chriſtus præcepit, aliter, & dęmones credunt. Opera autem præter fidem, vel nulla, vel etiam ſi bona videantur, ſunt inania, quia pręter viam Chriſtum.

a *Omnis*

CAPVT V.

a In hac fide. Deum. Meſſias.

a Omnis qui credit quoniam Ieſus eſt Chriſtus, ex 1 2 3

Deo natus eſt. Et omnis qui diligit eum, qui 4 5

a *Omnis qui cre*, Vere qui diligit Deum, diligit fratrem. Nam qui diligit Deum patrem, diligit Deũ filium a patre genitum & q diligit deũ filiũ, diligit etiã dei filios mẽbra illi⁹ capitis. Ergo diligamus filios dei vt diligamus filiũ dei cuius mẽbra ſunt.

NICOLAVS DE LYRA.
CAPVT V.

OMnis qui cre. *Hæc eſt tertia pars principalis tractatus huius epiſtolæ, in qua tractat beatus Ioannes de æterna verbi emãatione. Et diuiditur in duas partes quia primo continuat ſe prædictis immediate de dilectione proximi ſecundo tractat de emanatione verbi, ibi:* Hæc

Hęc eſt victoria. *Circa primum dicit.*

1 Omnis qui cre. *Fide charitate formata.*

2 Quoniam Ieſus *Nazarenus.*

3 Eſt Chriſtus *In lege, & prophetis promiſſus.*

4 Ex Deo na. eſt. *Per regenerationem baptiſmalem.*

5 Et omnis qui di. eũ qui. *Ideſt, Deũ qui fideles filios ſuos fecit,*

In fide. Hominem. In fide. Eo. Ille rectè probatur diligere proximum qui etiam Deum diligit. Et ne quis ſeipſum de amore Dei falleret verbo tenus dicens ſe amare Deum addit & mandata eius facimus, Probatio dilectionis exhibitio eſt operis

genuit diligit, & eum qui natus eſt ex Deo. In hoc cogno- 1 2

a Hoc eſt præceptum meum ut dilig. inui.

ſcimus, quoniam diligimus natos Dei cum Deum diligamus

a Per hoc probatur charitas Dei eſſe in nobis ſi mandata eius cuſtodimus diligendo filios dei. Ideo coniungo ut Deum diligamus, & mandata eius faciamus, quia aliter non eſt dilectio. Non diligit regem Dei eius legem non diligit. Ex amore regis lex eius debet impleri.

& mandata eius facimus. Hæc eſt enim charitas Dei, vt 3

¶ Quaſi dicat libenter cuſtodienda ſunt, quia. 4

a mandata eius cuſtodiamus, & mãdata eius grauia non ſunt. 5

quoniam omne quod natum eſt ex Deo, vincit mundum: 6

a Demonſtratiuè, quaſi digito oſtendit fidem tanquam conſiſtentem & permanentem. 7

¶ Quis poſſit contemptum mundi habere niſi qui credit Ieſum eſſe eum qui prophetatus eſt Chriſtus & qui iungit digna opera fidei. 8

b † & hæc eſt victoria quæ vincit mundum, fides 9 10

c noſtra. Quis eſt autem qui vincit mundum, niſi qui 11

¶ A ſunt, & diligendo filium integrum, diligamus patrẽ dilectio enim compaginat corpus Chriſti, vt ſit vnus Chriſtus. Ita qui amat fratrẽ, amat ſeipſum. Cũ illo enim ipſe vnum eſt. Nec poteſt nõ diligere Chriſtũ qui mẽbra Chriſti diligit. Sic qui filium diligit qui eſt idẽ cum patre, neceſſario, & patrem diligit. Omnis qui cr. Et verè qui diligit Deum, diligit & fratrem. Nam qui diligit Deũ qui genuit, diligit eum qui genitus eſt, ſecundũ qđ genitus eſt ab eo. Et quis natus? Qui credit, &c. & quis eſt qui genuit Deus pater, Qui ergo diligit Deum generantem in fide, diligit generatum in fide. Et cõuenienter loquens de dilectione, meminit fidei quia ſi quis adeò eſt durus, vt negligat amare hominem propter hoc quod homo eſt, quod in eodem exilio eſt monendus eſt vt ſaltem ideo diligat quia ex Deo natus eſt quia particeps eiuſdem gratiæ eſt. Sed quia multi diligũt proximos propter conſanguinitatem, vel propter temporale commodum, determinat quis verus amator eſt proximi.

† 15. q. 6. c. 1.

Lib. de recta fide ad reginas.

✻ Cyrillus Alexandrinus. Itaque qui non credit neque inter filios Dei computabitur. Si enim omnibus poteſtatem filios Dei fieri dedit qui filium acceperunt, ſicut dicit Euangeliſta qui non ſuſceperunt eum neque in filijs Dei B connumerantur, cum per quem hoc exiſtit non agnoſcentes.

Lib. aduerſus Praxeã, c. 28.

✻ Tertullianus. Et habes tota inſtrumenta eius, quæ in hunc modum pronuntiant, & duo proponunt, Deum patrem, & dominum noſtrum Ieſum Chriſtum filium patris, & Ieſum ipſum eſſe Chriſtum in altero quoq; nomine Dei filium. Nam exinde eo iure quo vtrumque nomẽ vnius eſt, id eſt Dei filius etiam alterum ſine altero eiuſdem eſt. Siue ſolummodo Chriſtus idem eſt & Ieſus quia vnct⁹ eſt Ieſus. Quorum nominum alterum eſt proprium, quia ab Angelo impoſitum eſt. Alterum accidens quod ab vnctione conuenit, dum tamen Chriſtus filius ſit, non pater.

Matth. 11.

a *Grauia non ſunt.* Non trahunt deorſum vt talentum plũbi, ſed ſurſum vehit, & excelſos facit cuſtodia mandatorũ Dei. *Grauia non ſunt.* Iugum enim Dei ſuaue, & onus leue. Quæ enim natura ſua dura ſunt & aſpera, amor Dei & ſpes præmij facit leuia. Si quis grauia eſſe dicat, infirmitatem tuam accuſat, quia forti ſunt leuia, & verè non ſunt grauia quia omne quod naſcitur, naſcitur ex Deo. Qui diligit Deum, & proximũ. Qui de mandatis Dei ita ſe inſtituit, vt ea ad actionem perducat & hic vincit mundum contemnit blandimenta vel aduerſitates ſeculi, etiam ipſam mortem corporis quærit quæ ſurſum ſunt non quæ ſuper terram. Et ne quis ſua virtute confidat ſe poſſe vincere mundum ſubdit

Col. 3. 4.

Tom. 9. li. de natu. & grat. ca. 69.

* Auguſtinus. Et præcepta eius grauia non ſunt: vt, cui grauia ſunt, conſideret non potuiſſe diuinitus dici, grauia non ſunt niſi quia poteſt eſſe cordis affectus, cui grauia non ſunt & petat quo deſtruitur, vt impleat quod iubetur. Quo- C modo eſt enim graue cum ſit dilectionis mandatum? aut enim

enim quiſque non diligit, & graue eſt, aut diligit, & graue eſſe non poteſt. D

✻ Oecumenius. Non ſicut dixit Chriſtus iugum meum leue eſt, hic & ipſe, quod præcepta leuia ſunt, ſed quod grauia non ſunt. Apud eum namque quia ad virtutem adducit etiam quæ leuia ſũt admodum grauia reputantur. Quemadmodum apud eũ qui robur ac ſanitatem perdidit quæ omnia bona efficit, etiam quæ admodũ leuia ſunt, grauia videntur. Siquidem quia videbãtur quibuſdã præcepta Dei eſſe grauia, vtpote quæ Dei eſſent: propterea dicit quòd præcepta eius grauia non ſunt. Quid enim grauitatis habet diligere fratrẽ. Præterea quid grauitatis habet viſitare eum qui in carcere eſt? neque enim liberare iubet eũ qui eſt in carcere, quod difficile eſſet, ſed tantum viſitare, neque eum qui ægrotat liberare ab ægritudine, ſed tantum viſitare neque eſurienti menſam opiparam iubet apponere, neque nudo ſuppeditare veſtimentum ſuperflua variegatione præparatum, ſed quæ neceſſarium vſum tribuant, quem is qui eſurit aut nudus eſt requirit.

✻ Didymus Alexandrinus. Non enim ſicut peccatum E comparatum taleto plumbi ſignificat onus maximum vergẽns deorſum, Ita virtus quæ è diuerſo conſiſtit eius. Hæc nanque volentes ſe eleuat, & excelſas facit. Sic itaque etiam mandata Dei dũ fiunt, leuia ſunt, & nullo onere deprimunt. Si quis autem accedens ad ea non ſicut oportet, ea grauia eſſe dicat, ſuam infirmitatem magis accuſet. His namque qui robur omninò non habent grauia iudicantur, & ea valde leuiſſima vnde non ſcripſit mandata eius leuia ſunt. Sed ait, grauia non ſunt. Illud ſolum aſſumens quod deorſum non trahit & ſurſum vehit, vt iuſtè ſectemur quod iuſtum eſt, experimentum vtriq; cognoſcẽtes quia Chriſti iugum leue eſt ſuauitatem obtinens copioſam. Mat. 11.

b *Et hæc eſt victoria quæ vincit mundum fides noſtra.* Illa fides quæ per dilectionem operatur, quæ Dei auxilium flagitat.

✻ Didymus Alexandrinus. Hæc eſt victoria quæ vincit ſeculum, id eſt, fides quam habemus credentes Ieſum eſſe eum qui prophetatus Chriſtus. His igitur infert (quia neceſſario conſequens eſt) vt qui credidit Ieſum eſſe filium Dei victoriam habeat contra mundum. Vincit autem ſeculum, qui malo non vincitur: ſed in bono deuincit eum. Vincitur autem quod malum eſt, quando virtutem & ipſam bonitatem habet, quæ ſemetipſam ad hæc informat. Cum hoc vtique opere bonitatis & conuerſatione non grauium mandatorum qui credit viuam fidem habet ſecundum quã & ex qua erit filius Dei credens vnigenito Dei filio ita vt etiam participetur eo.

c *Quis eſt autem qui vincit mun. &c.* Determinat quæ fides vincit, ſcilicet fides Chriſti. Quaſi verè per fidem vincit mundum quia per aliud non vincitur. *Fides noſtra.* Ecce quę fides F vincit, quæ credit verum hominem & verum Deum.

¶ *Hic eſt*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Diligit, & eum qui natus ex Deo. *Ideſt, quemcunque fidelem aliter non diligeret ſufficienter Deum niſi cum eo diligeret membra eius. Ideo ſubditur.*

2 In hoc co. quoniam diligit natos Dei cum Deum diligamus. *Nam dilectio Dei includit dilectionem proximi, vt dictum eſt. Sed quia amor Dei non eſt ocioſus operatur enim magna ſi eſt vt dicit Grego. Homi. 30. ideo ſubditur.*

3 Et mandata eius faciamus. *Probatio enim dilectionis exhibitio eſt operis.*

4 Hæc eſt enim chari. Dei. *Ideſt, exigit Dei charitas.*

5 Vt manda. eius cuſtodia. *Corde retinendo & opere adimplendo. Et ne aliquis ſe excuſet propter difficultatem hoc remouet di.*

6 Et manda. eius grauia non ſunt. *Scilicet amãti. Nam illa quę de natura ſui dura ſunt & aſpera, amor Dei, & ſpes pramii facit leuia ideo ſubditur.*

7 Quoniam omne quod natum eſt ex Deo. *Per fidem charitate formatam.*

8 Vincit mundũ. *Ideſt, tentationis diaboli mundi, & perſecutionis.*

9 Et hæc. *Poſita continuatione dictis de dilectione proximi. hic conſequenter determinat de emanatione verbi. Et primo ponitur determinatio, ſecundo determinationis manifeſtatio, ibi.* Et ſpiritus eſt. *tertio manifeſtationis intentio, ibi.* Et hoc eſt teſtimonium, *Circa primũ continuando ſe ad hoc quod dixerat immediatè.* Omne quod natũ eſt ex Deo, vincit mundus. *oſtendit quid ſit illud quod facit vincere dicens,* Et hæc eſt victo. quæ vin. mũdum. *i. facit vincere.*

10 Fides noſtra. *De verbo Dei ideo ſubditur.*

11 Quis eſt au. qui vin. mun. niſi qui credit. *Fide formata.*

Quoniam

a credit, quoniam Ieſus eſt filius Dei? Hic eſt qui venit per a- 1
¶ Qui erat æternus venit ad ſalutem, & peccatorum remiſſionem per aquam baptiſmi, & 2
ſanguinem paſſionis, & non ſolum dignatus eſt baptizari propter noſtram ablutionem: & 3
vt baptiſmi ſacramentum nobis conſecraret, ſed & ſanguinem pro noſtra redemptione 4
dedit. 5
quam, & ſanguinem Ieſus Chriſtus: non in aqua ſolum, ſed 6
¶ Et licet ſecundum hominem ſit Paſſus, tamen ſpiritus viſus ſuper eum bapti- 7
zatum in ſpecie columbæ, vel ſpiritus, id eſt, omnis ſpiritualis Doctor te- 8
ſtatur hoc quod Chriſtus eſt veritas, verus Dei filius: non phantaſma, verus 9
mediator, & reconciliator, immuni a peccato, & ſufficiens ad auferenda om- 10
nia peccata mundi. 11
b in aqua, & ſanguine. Et ſpiritus eſt qui teſtificatur, quoniam 12
†Chriſtus eſt veritas.† Quoniã tres ſunt qui teſtimonium dant 13 14
a Vnus Deus de eadem re teſtantes. 15
in cœlo: pater, verbũ, & ſpirituſſanctus, & hi tres vnum ſunt. 16 17
c Et tres ſunt qui teſtimonium dant in terra, ſpiritus, aqua, & 18
¶ Et quia ita certa teſtimonia habemus, ergo debemus hæc accipere, quia etiam teſtimonia
hominum quæ mentiri poſſunt ſolemus accipere. 19
d ſanguis: & hi tres vnum ſunt. Si teſtimonium hominum 20 21

a *Hic eſt qui venit per aquam.* Quod quia ſola fides, & confeſ-
A ſio diuinitatis non ſufficit ad ſalutem ad vincendum mundum, addit & de humanitate.

✻ Oecumenius. Quoniam, & propagationis filiorum meminerat, dicens, Omne quod natum eſt ex Deo, hæc autem per ſacrum baptiſma nobis contingunt, ꝓpterea dicit, Hic eſt qui venit per aquam & ſanguinem Ieſus Chriſtus. Et cuius gratia venit? vt nos regeneret, ac filios Dei efficiat; nam & hoc tanquam ſermonem conſequens ſubintelligitur, vt ſit hic ſenſus. Et omne quod natum eſt ex Deo vincit mũdum. Quomodo autem na-
B tum eſt? per aquam, inquit, & ſanguinẽ. Siquidem Ieſus Chriſtus qui venit per aquam regenerat, & ſanguinem. Addit autem rurſum repetẽdo ſermonẽ, dicẽs: Non per aquã ſolũ, videlicet regenerans, ſed per aquã, & ſanguinẽ. Vult enim primũ deſignationem oſtẽdere Chriſti q nos adoptauit, qm̃ homo q in ipſo erat primus a Deo adoptatus, nobis quoq; per ſuã adoptionẽ dedit huiuſmodi dignitatem, quod etiã tribus temporibus demonſtratum eſt, nempe in baptiſmo in Iordane, cũ pater superne teſtificaretur eũ qui baptizatur ſuum eſſe filiũ dilectũ. Quis autẽ ille erat? is ne qui ingreſſus eſt aquam, an homo qui vna cum Deo verbo aſſumptus eſt? is certe qui in occulto apparebat, nam huic opus erat teſtimonio. Per aquam ergo, hoc eſt in baptiſmate, quod fit per aquam, demõſtratus eſt filius Dei eſſe Ieſus per teſtimonium patris. Per ſanguinem vero quando crucifigendus dicebat, Glorifica me tu pater, & delata eſt vox. Et glorificaui, & rurſum glorificabo: quam etiã tonitruum eſſe exiſtimabant, hi qui audiuerãt. Per ſpiritum autem, quando tanquam Deus ſurrexit ex mortuis. Nam ſoli Deo hoc relinquitur, vt ſeipſum ſuſcitet.

b *Spiritus.* Id eſt, humana anima quam emiſit in paſſione. Aqua, & ſanguis quæ fluxerũt de latere, quod fieri nõ poſſet ſi verã carnis naturã non haberet. Sed & ante paſſionẽ ſudor
C q factus eſt, ſicut guttæ ſanguinis, oſtẽdit veritatẽ carnis. Hoc autẽ quando de latere iam mortui contra naturã aqua & ſanguis viuaciter fluxit, teſtabatur quod corpus Domini poſt mortem melius eſſet victurum, & mors eius vita in nobis D
daret. Quod vero ſudor, ſicut ſanguis in terram fluebat, ſignabat quod ſuo ſanguine Eccleſiam toto orbe lauaret.

✻ Oecumenius. Porro dicti hic Spiritus, ſignificat Deus, quandoquidem, & Spiritus eſt Deus. Quoniam igitur tribus teſtificãtibus Ieſu adoptionem, nempe baptiſmo, paſſione, & reſurrectione, nihil ambiguitatis habet Domini adoptio, per quam adoptionẽ nobis quoque, vt qui eſſet primitiæ totius humanæ maſſæ, donauit vt filij Dei eſſemus.

Ioan. 4.

c *Quoniam tres ſunt.* Per hoc apparet, q Ieſus eſt veritas, verus Deus, verus homo, qui de vtroque habemus certum teſtimonium, de Deitate per Patrem, & filium, & ſpirituſſanctum, de humanitate per animam, aquã & ſanguinem. Pater dedit teſtimonium deitatis quando dixit: *Hic eſt filius meus dilectus.* Ipſe filius dedit, quando in monte transfiguratus eſt, & potentiam diuinitatis, & ſpem æternæ beatitudinis oſtendit. Spirituſſanctus dedit, quando ſuper baptizatum in ſpecie columbæ requieuit, vel quando ad vocationem nominis Chriſti corda credentium impleuit.

† De ſum. tri. c. damnat⁹, de cel. miſſa. c. ꝑ. in quadam.

E

Matt. 5. d. Ibid. 17. a

✻ Bernardus. Tres in terra, ſpiritus, aqua, & ſanguis. Similiter in inferno, vt in Eſaia legimus. Vermis eorum non morietur, & ignis eorũ non extinguetur. Duo mala ſunt vermis, & ignis, altero roditur conſcientia, altero concremãtur corpora. Tertium additur deſperatio, quæ in eo vtique intelligitur quod dicitur, non morietur, & non extinguetur. His q in cœlo ſunt datur teſtimonium beatitudinis, his qui in terra, iuſtificationis, his qui in inferno ſunt, dãnationis. Primũ teſtimonium eſt gloriæ, ſecundum gratiæ, tertium iræ.

In paruis & varijs ſerm. ſer. 16. Iſay. 66.

✻ Tertullianus. Venerat per aquam, & ſanguinem, ſicut Ioãnes ſcripſit, vt aqua tingueretur, ſanguine glorificaretur. Proinde vt nos faceret aqua vocatos, ſanguine electos, hos duos baptiſmos de vulnere perfoſſi lateris emiſit. Quia qui
F in ſanguinem eius crederent aqua lauarẽtur, qui aqua lauiſſent, etiam ſanguinem potarent. Hic eſt baptiſmus qui lauacrum, & non acceptum repræſentat, & perditum reddit.

Li. de baptiſ. c. 16.

d *Si teſti.* Magnũ eſt teſtimonium Dauid hois quod de filio Dei

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quoniam Ieſus eſt fi. Dei. *Naturalis: & per conſequens eiuſdem naturæ cum eo, non deitate ſpecifica, quia natura diuina non eſt diuiſibilis, ſicut humana, ſed identitate numerali, diſtinctus tamen in perſona, quia natura non patitur, nec ratio, quod gignens, & genitus ab eo ſit vnum in ſuppoſito.*

2 Hic eſt. *Scilicet, Dei filius æternaliter a patre genitus.*

3 Qui ve. *In mundum ad nos ſaluandum.*

4 Per aquam. *Baptiſmalem, quia per tactum ſuæ ſacratiſſimæ carnis in baptiſmo dedit vim regeneratiuam aquis.*

5 Et ſan. *Effuſum in pretiũ noſtræ ſalutis.*

6 Ieſus Chri. *Verus homo.*

7 Non in aqua ſolũ. *Sicut Ioãnes Baptiſta, cuius baptiſmus ſolũ lauabat corpora, ſed nõ auferebat peccata, ſicut facit baptiſmus Chriſti.*

8 Sed in aqua & ſan. *i. in baptiſmo virtutem regeneratiuam habẽte, & ſanguine ad infinitas animas ſi eſſent redimendas ſufficiente.*

9 Et ſpi. eſt. *Hic conſequenter ponitur dictæ determinationis manifeſtatio, & eſt quadruplex, non tamen ponuntur hic ſecundum ordinem temporis. Vna fuit per ſpiritus ſancti miſſionem ſuper Apoſtolos in ſigno viſibili in teſtimonium quod Ieſus ad dexteram patris glorificatus eſt eius naturalis filius, vnus cum ipſo Deus. Et hoc teſtimoniũ prędixit Saluator Ioan. 15. d.* Cum autẽ venerit paracletus quẽ ego mittã vobis a patre ſpiritũ veritatis, qui a patre procedit, ille teſtimoniũ perhibebit de me, *& hoc eſt quod dicitur,* Et ſpi. *ſ. ſanctus.*

10 Eſt qui teſti. *Cuius teſtimonium non poteſt eſſe falſum.*

11 Quoniam Chri. eſt ve. *i. Dei patris filius qui procedit a patre per modum intellectus, & ſic eſt eius verbum, idem enim eſt verbum, & filius, propter hoc illa quæ pertinent ad intellectum, vt veritas, & ſapientia, & huiuſmodi, appropriantur filio in diuinis.*

12 Quoniam tres. *Hic ponitur ſecunda manifeſtatio, quæ eſt per apertam viſionem, nam ipſa beata trinitas manifeſtat ſe beatis quantum ad perſonarum diſtinctionem, & verbi emanationem a patre, & ſpiritus ſancti ab vtroque, & hoc eſt quod dicitur:* Quoniã tres ſunt qui teſti. dant, &c. *veritatem manifeſtando, nam teſtimonium dare eſt veritatem manifeſtare.*

13 Pater. *Ingenitus.*

14 Verbum. *Ab eo genitum.*

15 Et ſpiri. *Procedens a patre, & verbo.*

16 Et hi tres vnum ſunt. *in eſſentia, & ſic vnus Deus ſuper omnia glorioſus.*

17 Et tres ſunt. *Hic ponitur tertia manifeſtatio, quæ eſt per Chriſti paſſionem in qua anima Chriſti fuit a corpore ſeparata, & a corpore mortuo fluxerunt ſanguis, & aqua, Ioann. 19. f. Dicit igitur;* Et tres ſunt qui teſti. dant in terra, *veritatem filij Dei manifeſtando.*

18 Spiritus. *i. anima Chriſti, in qua ad limbum patrum deſcendit, & eis ſe manifeſtauit oſtendendo ſuam deitatem, & paternalem proprietatem, extunc enim Deum clare viderunt. Propter quod Dominus dixit latroni, Luc. 23. f.* Hodie mecum eris in paradiſo.

19 Aqua & ſan. *Quæ veritatem manifeſtant in Eccleſiæ ſacramentis habentibus efficaciam ex ipſis, quæ quidem ſacramenta conferuntur in fide, & confeſſione Trinitatis.*

20 Et hi tres vnũ ſunt. *Quia conueniũt in aſſertione unius ueritatis.*

21 Si teſ. *Hic ponitur quarta manifeſtatio quæ fuit per ſenſibilem vocem. Nam in baptiſmo Chriſti, & eius transfiguratione audita fuit vox ſenſibilis patris dicentis de Chriſto.* Hic eſt filius meus dilectus. *hic ſingulariter dicitur; per hoc oſtendens quod ipſe ſolus eſt eius naturalis filius, & per conſequens vnus cum ipſo in natura, & perſona diſtinctus, cæteri vero qui plurificantur ſunt eius filij adoptiui. Dicitur ergo;* Si teſti. ho. acci. *Accipitur hic ſi pro quia, nam teſtimonium hominum recipimus, tanquam ſufficiens in rebus humanis.*

Dei perhibet; *Dixit Dominus Domino meo, ſede a dextris meis.* Qui
A etiam inducit filium loquẽtem, *Dominus dixit ad me: filius meus*
Pſal.2.b. *es tu.* Maius teſtimonium præcurſoris, qui ait; *Ego baptizo vos*
Matt.3.c. *aqua, ille baptizabit vos Spiritu ſancto.* Sed maius eſt teſtimoniũ patris qui ſpiritum quo ſemper plenus erat, in cũ viſibiliter miſit, quaſi dicat. Si creditis hominibus prænunciantibus aduentum, credite patri teſtificanti adueniſſe Chriſtum.

† Ioann.3.d. Lib. de recta fide ad regin. ✻ Cyrillus Alexandrinus. Teſtimonium autem pater perhibuit filio per ſpiritum, & per vocem. Quia enim eſt filius eius ſecundum veritatem, teſtificatus eſt quod potuit ipſe ſpiritum ſuum ſanctis ſuppeditare, & propter illum virtutes operari, quapropter dicebat; Ille me clarificabit. Teſtatus eſt autem, & alio modo. Glorificauit enim eum in Iordane, dicens; Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Quicunque igitur ſeparant illum, dicunt non eſſe filium verum eum qui ex muliere: referunt autem filiationis nomen ad nudum, & ſolum
B filium ex Deo, mendacem faciunt patrẽ. Incarnatum enim verbum monſtrauit in Iordane, & tunc teſtimonium perhibuit ei ſpiritus, quod & Deus ſit, & filius, & vere.

Lib.8.in Ioan. c.15. ✻ Idem. Porro pater cœleſtis nihil, niſi ſaluare petens, & homines ad fidem adducere, ne credatur illi Chriſtus eſſe contrarius, & alienus, voce cœlo delapſa teſtimonium illi perhibet.

a *Qui credit in filium Dei.* Intelligit patrem veracem in teſtimonio filij, qui non credit dicit patrem mentitum. Fruſtra igitur dicunt Iudæi ſe credere in patrem, qui contemnunt Chriſtum.

b *In filium.* Quia pater teſtatur de filio, credamus in filium, quia qui credit in filium, ita vt bene operando tendat in ipſum filium, habet teſtimonium Dei in ſe, quaſi de eo etiam teſtatur Deus, quod ipſe ſic credens, erit in numero filiorum Dei, ipſo filio ſuis ita pollicente; *Si quis mihi miniſtrauerit, honorificabit illum pater meus.* Ioan.12.d. Si ergo Deum teſtem tuæ fidei habueris, quid te hominum infamia, vel perſecutio
C lædit? *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Rom.8.f.

Lib.6. de Trinit. ✻ Hilarius. Scribendi Euangelij non aliam (Ioannes) pertulit cauſam, quàm vt omnes crederẽt Ieſum eſſe Chriſtum filium Dei. Si ſufficit ad ſalutem Chriſtum credere, ea demũ fides eſt non Chriſtum tantũmodo, ſed Chriſtũ filium Dei credidiſſe, non eſt nomen filij in Chriſto vnigenito Deo ex
D adoptionis cõſuetudine, quod proprium eſt ad ſalutem. Si ergo ſalus in nominis cõfeſſione eſt, qui vero cur in nomine veritas non ſit, quod ſi in noie veritas eſt, qua auctoritate creatio eſſe dicitur, cum nõ creationis confeſſio ſalutem ſit præſtatura, ſed filij. Hæc igitur ſalus vera eſt hoc perfectæ fidei meritũ, Ieſum Chriſtum filium Dei credidiſſe. Nõ enim eſt in nobis dilectio ad Deum Patrem, niſi per filij fidem.

a ¶Melius accipiendum. ¶Per quod probo. ¶Scilicet, quia teſ. eſt.
accipimus, teſtimonium Dei maius eſt. Quoniam hoc eſt te- 1
a ¶Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui.
ſtimonium Dei, quod maius eſt, quia teſtificatus eſt de filio 2
a ſuo. † Qui credit in filium Dei, habet teſtimonium Dei in ſe. 3
a ¶Sed. ¶Dicit non eſſe filium, vel minorem patre. b ¶Dicendo. Ego & pater vnum ſumus. ¶In hoc mendacem.
b Qui vero non credit in filium, mendacem facit eum, quia nõ 4 5
a ¶Tu es filius meus dilectus: in te complacuit mihi. Et in paſſione: Clarificaui, & iterum clarificabo.
credit in teſtimonio quod teſtificatus eſt Deus de filio ſuo. 6
c Et hoc eſt teſtimonium: quoniam vitam æternam dedit no- 7
¶Credendo, & ſperando.
d bis Deus, & hæc vita in filio eius eſt. Qui habet filium 8 9
¶Sed.
Dei, habet vitam: qui non habet filium Dei, vitam non ha- 10 11
¶His debetis adhibere fidem, quia. a ¶Vt certi ſitis futuræ veſtræ beatitudinis: ¶Ne ſeducamini fraudibus eorum, qui negant Chriſtum eſſe filium Dei, quia merito fidei vitam habebitis. 12 13
e bet. Hæc ſcribo vobis, * vt ſciatis: quoniam vitam habetis 14

maius quia

c *Et hoc eſt teſti.* De filio teſtatus eſt, & etiam de nobis filijs adoptiuis, quod per filium ſuum vnicum etiam nobis iam in ſpe, quãdoque in re vitã æternam daret.

d *Et hæc eſt vita.* In fide, & confeſſione nominis, in perceptione ſacramentorum eius; quia nemo venit ad patrẽ, niſi per eum. *Et non eſt aliud nomen in quo oporteat nos ſaluos fieri.* Ioan. Act.4. Et ne parum videretur dixiſſe vitam eſſe in filio, addit, ipſum filium eſſe illam vitam. Sicut enim pater habet vitam in ſemetipſo, ſic dedit & filio vitam habere in ſe, qui dat ſuis
E vitam æternam.

*credentibus in nomen filii dei

Lib. Praxe. 30. ✻ Tertullianus. Viderint igitur Antichriſti, qui negant patrem, & filiũ. Negant enim patrem, dum eundem filium dicunt, & negãt filium, dum eundem patrem credunt, dando illis quæ non ſunt, auferendo quæ ſunt. Qui vero confeſſus fuerit Chriſtum filiũ Dei (non patrem) Deus in illo manet, & ipſe in Deo. Nos credimus teſtimonium Dei, quo teſtatus eſt de filio ſuo. Qui filium non habet, nec vitam habet. Non habet autem filium, qui eum alium quam filium credit.

e *Hæc ſcribo vobis, vt ſciatis quoniam vitam habetis æternam, &c.*

✻ Oecumenius. Tanquam in epilogo ſummatim prædicta repetit, & ait, Scripſi vobis hæc, tanquam hæredibus vitę æternæ, nequaquam enim hæc ſcriberentur his qui non viuerent ſecundũ ſpem vitæ æternæ; q̃a neq; ſancta dare canibus, neq; margaritas ſpargere coram porcis, laudem promoretur. Tanquam hæredibus ergo vitæ æternæ ſcribens, repetit breuibus, vt diximus. Primum q̃ firmiter credere oporteat in nomen filij Dei, hoc eſt in traditum nobis ab illo diuinum cultum. Nam hoc ſignificare vult nomẽ filij Dei, ſicuti diximus, cui videlicet viam parat ipſa ſacri baptiſmatis
F gratia. Deinde quod huius indubitatæ fidei, nullum ſit aliud ſignum, niſi fiducia, quam per irreprehenſibilem fidem, reperimus apud ipſum, ſicut etiam in ſuperioribus diximus.

Et

NICOLAVS DE LYRA.

1 Teſtimonium Dei maius eſt. *Id eſt, certius, nam ei non poteſt ſubeſſe falſum, ſicut ſubeſſe poteſt teſtimonio hominum, & per conſequens eſt magis credibile in rebus diuinis, quam teſtimonium hominum in humanis.*

2 Quoniam teſtificatus eſt de filio ſuo. *In transfiguratione, & baptiſmo, vt prædictum eſt.*

3 Qui credit in filium Dei habet teſtimonium Dei in ſe. *Id eſt, effectum illius teſtimonij.*

4 Qui non credit filio. *Doctrinæ eius acquieſcendo.*

5 Mendacem facit eum. *Scilicet, Deum patrem, qui dixit teſtificando: hic eſt filius meus dilectus, & adiunxit, Ipſum audite, vt habetur Matth.17. ideo ſubditur.*

Diuiſio. 6 Quia nõ credit in teſtimonio quod teſtificatus eſt Deus de filio ſuo. *Et patet ex dictis.*

7 Et hoc eſt teſtimonium. *Hic conſequenter ponitur prædictæ manifeſtationis intentio, & primo ex parte Dei teſtificantis, ſecundo ex parte Ioannis ſcribentis, ibi;* Hæc ſcribo vobis. *Circa primum ſciendum, quod prædictæ manifeſtationis intentio ex parte Dei eſt, quod homines per hoc conſequantur æternam vitam, & hoc eſt quod dicitur:* Et hoc eſt teſtimonium. *id eſt, intentio eius, ſiue finis.*

8 Quoniam vitam æternam dedit nobis Deus. *Si enim accipiatur vita beata formaliter, quæ eſt viſio, & fruitio diuina, ſic dedit eam in præſenti in ſpe, & in futuro in re, & de præſenti illis qui iam ſunt in beatitudine, ſi autem accipiatur vita beata obiectiue, ſic filius Dei ratione Deitatis eſt ipſa viſio beata principaliter, in cuius aſpectu Beati reficiuntur interius, & ratione humanitatis ſecundario, in eius aſpectu reficiuntur exterius, ſicut dicit Auguſtinus ſuper Ioannem. Et ſic quodammodo dedit nobis vitam beatam, quoniam dedit nobis filium ſuum verum Deum, & hominem, ideo ſubditur.*

9 Et hæc vita in filio eius eſt. *Scilicet, obiectiue.*

10 Qui ha. fi. *Per fidem charitate formatam.*

11 Habet vi. *Scilicet, beatam in ſpe, & ſi habet filium per viſionem, & fruitionem, habet eam in re.*

12 Qui non ha. fi. Dei. *Hoc modo, vel illo.*

13 Vitam non ha. *Conſimiliter, quia ſicut affirmatio ſequitur ad affirmationem, ita negatio ad negationem.*

14 Hæc ſcri. *Hic conſequenter ponitur intentio Ioannis ſcribentis, & primo quantum ad bonum habendum, ſecundo quantum ad iam habitum, ibi;* Scimus quia. *Prima in duas, ſecundum duplex bonum conſequendum, ſecunda ibi;* Et hæc eſt. *Circa primum ſciendum, quod voluntas Beati Ioannis conformis erat voluntati Dei teſtificantis, & ideo intendebat, quod illi quibus ſcribebat, per hoc vitam beatam conſequerentur, ideo dicit;* Hæc ſcri. vo. &c. *qui creditis fide per dilectionem operante.* D Diuiſio.

Ia

a ¶Et non tantum in futuro bona cœleſtia ſperare debetis ex fide Chriſti, ſed etiam in hac vita eſt fiducia, quod impetrabimus, quicquid ſalubriter petierimus.

a æternam, † qui creditis in nomine filij Dei. Et hæc eſt fiducia 1
b quam habemus ad Deum, quia quodcunque petierimus ſe- 2

a Qui dixit. Primum quærite reg. Dei, & o. a. vo. b Et non modo in futuro tempore audiet, ſed etiam ſcimus quod quotidie audiuit, & audit, & per hoc quod modo audimur ſumus certi de futuro. Et non tantum in futuro tempore, dando effectum petitioni. 3

c cundùm voluntatem eius, audit nos. Et * ſcimus, quia audit 4
nos quicquid petierimus. Scimus, quoniam habemus peti- 5

Per confeſſionem, vel alio modo. Non criminaliter, vel non vſque ad mortem. 6

d tiones, quas poſtulamus ab eo. Qui ſcit fratrem ſuum pecca- 7

Pro eo. A Deo. a Pro oratione ſua. b Ei dico.

re peccatum non ad mortē, petat, & dabitur ei vita peccanti 8

a Non criminaliter. Sed. b Vſque ad mortem vitæ. b Quia quod in hac vita non corrigitur, eius uenia poſt mortem fruſtra poſtulatur poteſt, & de omni criminali accipi quicquid ab æquitatis ratione diſcrepat inter peccata numeratur, ſed minima iuſtis non obſunt, ſed quædam ab omni iuſtitia ita diſcordant, ut niſi corrigantur mergant in pœnam. 9 10 11

e nō ad mortē. † Eſt peccatū ad mortē, nō pro illo dico vt roget 12
f quis. † Omnis iniquitas peccatū eſt & eſt peccatū ad mortem. 13

Qui ſemen Dei habet in ſe, non poteſt peccare ad mortem, ſimul enim non poteſt operari iuſtitiam, & peccatum. 14

15
g † Scimus quoniam omnis qui natus eſt ex Deo, non peccat, 16
h

A a *Et hæc eſt fidu.* Multipliciter eadem quę ſupra promiſerat, inculcat, vt nos ad orandum viuacius excitet.

b *Secundum volun.* Vt quod velit rogemus, vel quales nos eē deſiderat ad rogandum veniamus. Si volumus noſtrā ſalutē, & proximorū, non diſcordemus a voluntate Dei. Si volūtas noſtra per ignorantiam a volūtate Dei recedit: bona voluntas Dei noſtram ſtultam corrigit, vt Apoſtolo Paulo cōtigit. *Secundum volun.* Non ſecūdum noſtra carnalia deſideria, quia quid oremus, ſicut oportet, neſcimus, niſi ipſe ſuam oſtendat voluntatem, qui melius quam nosipſi noſtram intelligit vtilitatē. Si petimus ſecundum voluntatem eius, impetramus, ſicut quando petimus pro fratre pro quo eſt petendum.

c *Scimus quon. &c.* Quia ſcimus quoniā habemus ab eo petitiones quas petimus, nihil petamus, B quod ei ſit aduerſum, nihil niſi quod nos docuit, quod nobis inſpirauit, petamus; & ſi in aliquo erramus, ſtatim corrigimur.

* Didymus. Qui experimento artis agnoſcunt, quomodo operis alicuius quæque neceſſaria corrigantur, ſpem habent optimam, vt dum opus fuerit, hæc adimplere poſſint. Quia igitur etiam ſacri viri, Ioannes, & qui cum eo Apoſtoli ipſis operibus agnouerunt, quoniam crebro poſtulantes Deum quod ei eſſet gratum, & acceptabile, perceperunt præſumunt, quia quoties ita petierunt, quæ cupiunt Deo annuente merebuntur. Habentes enim ſcientiam, munificentiſſimus, atque largiſſimus Deus eſt, & petitiones ſecundum voluntatem ſuam habitas confert, multam fiduciam conceperunt apud eum, tanquam filij apud patrem. Quapropter confidunt ſe percipere pro quibus rogantur, certe ſcientes, quoniam audit eos cum præſtari ſibi poſcunt quæ illi grata noſcuntur.

d *Qui ſcit fratrem.* Loquitur de quotidianis, & leuibus peccatis, quæ ſicut difficile vitantur, ita facile curantur; Si dicto, vel cogitatu, vel obliuione, vel ignorantia peccaſti, confitere fratri, ſicut Iacobus docet, *Poſtula vt pro te interueniat.* C Et ſi ille iterum tibi confitetur, tu etiam pro illo interueni. Hic ſufficit Dominica oratio, & mutua confeſſio leuis eſt pœnitentia. Porro ſi graue peccatum fuerit, induc presbyteros Eccleſiæ, & ad illorum examen caſtiga te.

e *Eſt peccatum ad mortem.* Quod ſeparat a Deo, ſicut mors ſeparat animam a corpore. D

* Oecumenius. Hoc ſolum peccatū ad mortem eſt, quod ad pœnitentiam non reſpicit: quo cum ægrotaſſet Iudas in ſempiternam mortem abductus eſt. Sed & illi peccant ad mortem, qui iniuriarum ſunt memores. Nam viæ eorum, q memores ſunt iniuriarum tendunt ad mortē, ait Salomon. Neque hi enim reſpiciendo conuertūtur, iniuriæ memoriam retinentes, & ſeruantes iram aduerſus proximum, ſed ſine pœnitentia peccant.

Eſt peccatum ad mortem. Dominus pro perſecutoribus orare iubet, hic dicit nō orādum pro quibuſdam, quia ſunt in fratribus peccata quæ inimicorum perſecutione ſunt grauiora. Peccatum fratris eſt ad mortem cum poſt agnitionē Dei quæ per gratiam data eſt, aliquis oppugnat fraternitatem, & aduerſus gratiam, E qua reconciliatus eſt inuidiæ facibus agitatur. Eſt peccatum non ad mortem, ſi quis amorem a fratre non alienauerit, ſed per aliquam infirmitatem animi officia fraternitatis non exhibuerit, vnde Chriſtus; *Pater ignoſce illis, quia neſciunt quid faciunt.* (Luc. 23. c) Nondum enim per gratiam ſpiritus participes facti, ſocietatem ſanctæ fraternitatis inierant. Sic & Stephanus orauit pro illis qui gratiam Dei non acceperant. (Act. 7. g) Paulus pro Alexandro non orat, quia cum iam frater erat, fraternitatem impugnabat. Pro illis qui timore ſuccubuerant, orat. vnde: Omnes me dereliquerunt, ſed non illis imputetur. (2. Tim. 4. c)

f *Omnis iniquitas peccatum.* Omnis. Q. Vere orandum eſt pro peccantibus non ad mortem, quia multis peccatis occupantur omnes, & nemo poteſt eſſe ſine peccato, quia omnis iniquitas eſt peccatum. (Iob 15. b ſecundum al literam. ſupra 3. a) Sed ſupra alia eſt peccatum ad mortem; quod non humana fragilitate committitur, & ideo oratione iuſtorum non purgatur; (1. Cor. 15. f) quoniam qui talia agunt, regnum Dei non conſequentur.

g *Omnis qui natus eſt.* Qui natus eſt ex Deo, non peccat ad mortem: qui non eſt natus, peccat. ſed nos ſumus de illis qui nati ſunt ex Deo, ideo non peccabimus, non tangemur ab hoſte, ſed mundi amatores ſunt ſubiecti maligno hoſti.

F h *Non peccat.* Dauid grauiter peccauit, ſed quia ex Deo natus eſt, ad ſocietatem filiorum Dei pertinebat, non peccauit ad mortem, ſed veniam pœnitendo meruit.

☞ * Didymus.

NICOLAVS DE LYRA.

1 In nomi. fi. Dei. *Si tamen perſeueretis.*

2 Et hæc eſt fidu. *Hic ponit ſecundum bonum conſequendum, ſcilicet, orationum ſuarum effectum, & primo illud ponit, ſecundo circa hoc quandam diſtinctionem facit ibi:* Qui ſcit. *Circa primum dicit:* Et hæc eſt fidu. quam ha. adde. *Scilicet, ad Dei filium.*

3 Quia quod pe. ſecun. vos. *Scilicet, beneplaciti.*

4 Audit nos. *Non tamen ſemper ſtatim, ſed tempore competenti.*

5 Et ſci. quia au. &c. *Quod eſt intelligendum quando petitio eſt pia pro ſe, & perſeuerans. his enim concurrentibus ſemper exauditur, & ſic eſt intelligendum quod ſubditur.*

6 Scimus, & cæt. *Quia repetitio eſt eiuſdem ad maiorem aſſertionem.*

7 Qui ſcit. *Hic conſequenter circa petitionem pro peccatoribus facit quandam diſtinctionem, dicens;* Qui ſcit fra. ſuum peccare pecca. non ad mortem. *id eſt, excludendo impœnitentiam finalem, qua quis moritur, & in peccato mortali peccat.*

8 Petat. *Orando pro eo.*

9 Et dabi. ei vita. *Scilicet, gratiæ, quia talis peccator in gratia moritur, de quo hoc ſcitur, tamen quod ſit peccator non ad mortem, ſciri non poteſt, niſi per diuinam reuelationem.*

10 Eſt pecca. ad mor. *Scilicet, finalis impœnitentia, qua quis in mortali peccato moritur.*

11 Non pro illo di. vt ro. quis. *Quia non eſt orandum pro damnatis. Et ſi ipſo viuente ſciretur, quod eſſet de præſcitis, ſimiliter non eſſet pro eo orandum, vt pœnam æternam euaderet, prout dicunt aliqui. Poſſet tamen orari pro eo, vt minus peccaret; & per conſequens minus puniretur in inferno, ſed quia hoc neſcitur, quia quilibet peccator quandiu viuit poteſt redire ad gratiam, ideo pro omnibus peccatoribus adhuc viuentibus eſt orandum.*

12 Omnis iniquitas. *Id eſt, tranſgreſſio diuinorum præceptorum, quæ continent æquitatem iuſtitiæ.*

13 Peccatum eſt. *Mortale.*

14 Et eſt peccatum ad mortem. *Si quis in eo perſeueret vſque ad finem vitæ incluſiue.*

15 Scimus. *Hic ponitur intentio Beati Ioannis circa bonum iam habitum: & eſt duplex, ſecundum ponitur ibi;* Et ſcimus. *Intentio vero Beati Ioannis eſt aſſecurare filios Dei per adoptionem de vitatione peccati mortalis, ſi voluerint per donum gratiæ quod iam habent, ideo dicit:* Scimus quod omnis qui natus eſt ex Deo; *per gratiam baptiſmalem.*

16 Non peccat. *Quandiu in ea ſtat, & intelligitur de peccato mortali quod non poteſt ſtare cum gratia.*

Gratia quâ renati ſunt ſecundum propoſitum quo vocati ſunt Sancti, ſeruat ne committat peccatum ad mortem, etſi in quibuslibet humana fragilita e deliquerit, ne a maligno hoſte poſſit tangi, defendit.

a ſed † generatio Dei conſeruat eum, & malignus non tanget
b Renati in baptiſmo.
c eum. Scimus quoniam ex Deo ſumus, & mundus totus in
a Per carnem, non niſi propter noſtram ſalutem.
d maligno poſitus eſt. Et ſcimus quoniam filius Dei venit, &
a Credentibus. b Credendo verum Dei filium. c Amando.
dedit nobis ſenſum, vt cognoſcamus verum Deum, & ſumus
Vt membra. a Per hoc erimus Dei in Deo viuentes ſine fine, in viuente ſine initio, vel termino.
e in vero filio eius. * Hic eſt verus Deus, & vita æterna. Filioli,
a Sicut vaſa ſancta.
f cuſtodite vos a ſimulacris.

† qui genitus eſt ex Deo ſeruat ſeipſum

*Ieſu Chriſto

A ✻ Didymus. Quoniam qui naſcitur ex Deo, ſemen eius habens in ſemetipſo peccare nõ poteſt, dum hoc primitus ſcripſiſſet, nec erronee nunc ait, ſciendum quod non peccat, qui natus eſt ex Deo. Si enim faciendo iuſtitiam habet, vt ſit ex Deo, ſimul autem eſſe peccatum, & iuſtitiam impoſſibile eſt. Palam eſt igitur, quod dum ſic operatur, homo iuſtus eſt, & non delinquit.

a *Sed generatio Dei conſeruat eum.* Quia voluntarie, & nõ naturaliter filius eſt Dei homo huiuſmodi, competenter adiecit, *Sed generat. &c.* Qui in generatione Dei perſeuerant, peccare nõ poſſunt, neque a maligno contingi. B Quõ dies, & nox miſceri nequeunt, ſic iuſtitia, & iniquitas, malignus & generatio Dei. Tangit ergo aliquos malignos lædens, & affligens, ſed non ad malum eorum.

b *Et malignus non tanget eum.* ✻ Didymus. Deinceps dum præmonuiſſet, quoniam voluntarie, & non naturaliter filius eſt Dei homo hmõi cõpetenter adiecit. *Sed ſeruat ſemetipſum, & malignus non tangit eum.* Si ergo propterea malignus non tangit eum, quod ſeruat ſemetipſum, nõ ex natura, ſed accidenter habet, vt non delinquat. Si quis autẽ ſemetipſum ſeruat orat diuinitus cuſtodiri, vt intactus pmaneat a maligno.
1 Ioan.5 Præceptum namq; cuſtodiæ, quæ ſtudio noſtro ſit, hoc eſt, quo ait; cuſtodi cor tuum, & poſt pauca cuſtodite vos ab ido-
Pſal.16. lis. Cuſtodiæ vero diuinæ exemplum eſt quo ait; Domine ſeruabis nos, & cuſtodies nos. Et illud; Sub vmbra alarum tuarũ
Ioan.17. protege me. Et illud; Pater ſancte cuſtodi eos. Tangit autem aliquem malignus lædens, & affligens eum, quod manifeſtũ eſt, ex eo quod ait; Non continget te malum, & ex eo quod
Zachar.2 dictum eſt a Deo benefactoribus. Qui tetigit vos (vel vt alij
Pſal.104 qui tetigerit) tangit pupillam oculi mei. Quibus & illud concordat, Nolite tangere Chriſtos meos.

c *Et mundus totus.* Non ſolum mundi amatores, ſed etiam nuper nati, qui non habent diſcretionem boni, & mali; propter primam præuaricationem pertinent ad regnum diaboli, niſi gratia Dei eruantur a tenebris. C

✻ Occumenius. D Dicit autem mundum eos qui bonis operibus non tradiderunt ſeipſos in adoptionem Dei.

✻ Cyrillus Alex. Illuminat enim filius, repellit autem gratiam creatura, quæ intelligendi acumine, vt natura Dei cognoſceret, ſibi dato abuſa eſt, & vt prodiga ad creaturas vim inſpiciendi cõuertit.

✻ Didymus. Non enim per hæc arbitrandum eſt, dum ar-
1 guit vtiq; opera ma-
2 ligna, & ſcandala ma-
3 nifeſtat, & odiri di-
4 cit diſcipulos ſuos a
5 mundo, quod de cõ-
6 ſtitutione terræ, &
7 cœli, & quæ in his ſunt
8 hæc dicat. Maligni
9 namque, & venefi-
10 ci, & conceptores
11 odij homines ſunt,
12 qui per Dominica
13 verba ſignificantur.
Hos igitur arguit pro malignis operibus, quos etiam notans, dicit eſſe de ſcandalis, & habentes odio ſanctos viros. E

d *Et ſcimus quo.* Nemo ſine diuina cognitione ad vitam æternam peruenire, nemo cognoſcere ſine gratia Dei poteſt, quia nemo nouit filium, niſi pater, neque patrem quis nouit, niſi filius, & cui voluerit filius reuelare, & patrem, & filium. Vtrumque enim filius reuelat, qui carne viſibilis apparens, diuinitatis arcana per Euangelium mundo patefecit.

e *Filioli.* Et quia verum Deum, & verum hominem cognoſcitis, & vitã æternã expectatis, cuſtodite vos a doctrinis hereticorũ, qui ſpeciẽ ſanctitatis ſibi aſſumunt, qui prauis dogmatibus gloriã incorruptibilis Dei in ſimilitudine corruptibilium rerum mutant. Auaritia enim eſt ſimulacrorum ſeruitus, qui etiam mundum Deo præponunt, idololatræ ſunt.

f *Cuſtodite.* Cum teſtimonium perfectionis in multis perhibuerit illis, poteſt tamen timeri, ne aliquis nuper conuerſus reliquias ſuperſtitionis mente retinuerit.

✻ Oecumenius. Interrogarunt nonnulli. Si ad perfectos hæc ſcribit, quam ob cauſam nunc iubet, vt ſibi caueant ab idolis? Dicimus ergo quòd quia vniuerſæ Eccleſiæ hæc ſcripſit, quæ non tota conſtabat ex populo ſelecto, ſed etiã erant aliqui in ipſa, qui ſegnioribus afficerentur, his ergo præcipit omnia reſpiciens ad eorum lubricitatem. F

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sed generatio Dei. *Id eſt, ipſa gratia per quam conſtituitur in quodam eſſe diuino ſupernaturali.*

2 Conſeruat eum. *Quantum eſt de ſe.*

3 Et malignus non tanget eum. *Inducendo ad mortale peccatum, niſi voluntarie declinet a ſtatu gratiæ, ſubijciendo ſe maligno per peccatum mortale ex liberi arbitrij defectibilitate.*

4 Scimus quoniam ex Deo ſumus. *Si hoc referatur ad Apoſtolos qui erant in gratia confirmati, & de hoc per reuelationem certificati, iſtud poterant ſcire per certitudinem. Si autem referatur ad alios iuſtos, eſt per probabilem coniecturam, ſicut dictum eſt ſupra.*

5 Et mundus totus. *Id eſt, homines in delectabilibus mundi finem ſuum ponentes.*

6 In malig. *Id eſt, in malo igne concupiſcentiæ,* poſitus eſt.

7 Et ſcimus. *Hic ponitur ſecundum bonum habitum, ſcilicet Dei cognitio, cum dicitur;* Et ſcimus quo. filius Dei ven. *in mundum.*

8 Et dedit no. ſen. vt co. ve. Deum. *Hoc enim dedit apoſtolis quando aperuit illis ſenſum, vt intelligerent ſcripturas, Luc. vlt. g. Alijs autem fidelibus dat ſenſum cognoſcendi Deum per fidem, quam habens ſcit ſe habere illam: ſaltem illam quæ eſt ex auditu, quamuis neſciat ſe habere charitatem.*

9 Et ſi in ve. fi. eius. *Ei adhærentes per fidem. Apoſtoli vero cognouerunt ſe eſſe in eo per fidem charitate formatam, & hoc certitudinaliter: alij vero iuſti coniecturaliter.*

10 Hic eſt ve. Deus. *Scilicet, filius, qui eſt vnus Deus cum patre. In hoc excluditur error omnium negantium Chriſti veram Deitatem.*

11 Et vita æterna. *Scilicet, obiectiue, vt prædictum eſt eod. cap. Vltimo dicit.*

12 Filioli cuſto. vos a ſimu. *Id eſt, a cultu idololatriæ, per hoc inſinuans, quod diligenter ſtudeant in cultu vnius veri Dei inſeparabiliter permanere.*

13 Amen. *Hoc dicitur ad præcedentium confirmationem.*

ADDITIO.

In cap. 5. vbi dicitur in poſtil, *Omne quod natum eſt ex Deo, &c.*

Circa hoc quod dicitur hic: Hæc eſt victoria quæ vincit mundum, fides noſtra; attẽdendum eſt, quod Apoſtolus ſupra Hebr. 11. f. dicit de Sanctis, quod per fidem vicerunt regna. Vnde conſideranda eſt differentia inter iſtas duas victorias quæ fiũt per fidem, quia per vnam dicuntur vinci regna: per aliam dicitur vinci mundus. Ad quod ſciendũ, quod antiqui, ſcilicet, patres ſub vet. Teſta. exiſtentes per fidem vincebant regna, ſicut Moyſes Aegyptũ, Ioſue Chananæam, Dauid Idumæam, & huiuſmodi, quæ ſunt regna particularia, & hoc patet in hiſtorijs vet. Teſta. Sed Sancti ſub no. Teſt. in primitiua eccleſia exiſtentes, nõ ſolum per fidem vicerunt regna, ſed ẽt mundũ, & ideo de eis dr̃: Hæc eſt victoria quæ vincit mundũ, fides veſtra. Cuius ratio eſt; nam ille iuſtus qui tormenta mundi vſque ad mortem patiẽdo inuiolabiliter in fide manet, non ſolum vnum regnum, vel plura regna vincit, ſed mundum. Mundus enim congregatus non poſſet amplius facere contra vnum hominem quam ipſum multipliciter torquere, & finaliter interficere, & ideo Sancti qui iſta ſuſtinuerunt per fidem totum mundum vicerunt, ſuperando omnia quæ mundus cõtra illos poſſet facere: iuxta illud Luc. 12. a. Ne terreamini ab illis qui occidunt corpus, & poſt hoc non habent amplius quid faciant. Antiqui tamen qui huiuſmodi doctrinam non habuerunt explicitam verbo, nec exemplo expertã, licet per fidem vicerunt regna aliqua, vt dictum eſt, non tamen mundum per hoc vicerunt, quia forte diceretur, quod ſi plura regna fuiſſent cõgregata cõtra eos, nõ potuiſſent ea vincere, ſicut illa pauca vicerunt, vnde notanter dicitur de illis, quod per fidem vicerunt regna, non mundum, de nouis vero dr̃, Hæc eſt victoria quæ vincit mũdum, fides veſtra. Et de iſta materia vide plenius in additione ſupradicta ad Hebr. 12.

Incipit argumentum in ſecundam epiſtolam eiuſdem.

ASque adeo ad ſanctam fœminam ſcribit, vt eandem dominam non dubitet literis appellare, eiuſdemque filiis teſtimonium, quod ambulēt in ueritate, perhibet. D

Incipit epiſtola ſecunda beati Ioannis apoſtoli.

a Ego ſenior tam ætate quam moribus vel ſapientia ſcribo. b Proprium eſt. c Tam natura quam fide.

† SEnior Electæ dominæ & natis eius; quos

a Vero amore vel quia perſeueratis in veritate. b Vt ſit maior auctoritas.

ego diligo in veritate, et non ego ſolus, ſed

a Qui Deum eligunt ad imitandum, & ſolum Deum operibus charitatis quærunt. b Non ob aliam cauſam uos diligimus, niſi propter veritatm fidei, quæ inexpugnabilis perdurat.

& omnes qui cognouerunt veritatem, propter veritatem

a Vſque in finem vitæ, uel durans in æternum.

quæ permanet in † uobis, & uobiſcum erit in æternum. Sit

a Perſeuerans. b Remiſſio peccatorum. c Si poſt baptiſmum in aliquo lapſi eſtis. d Ne amplius Deum uel fratres offendatis.

uobiſcum gratia & miſericordia, pax a deo patre, & a

Incipit epiſtola ſecunda Ioannis apoſtoli.

A SEnior El. &c. De Auctoritate trium ſequentium epiſtolarum.

Canon. Apoſtolorum. Sūt omnibus uobis clericis ſimul & laicis venerādi, ac ſacri libri, veteris quidē teſtamēti, Moiſis quinque &c. noſtra vero, hoc eſt, noui teſtamenti, euangelia quatuor, Pauli epiſtolæ quatuordecim. Petri epiſtolæ duæ. Ioannis tres Iudæ vna, &c. B

* Hie. Iacobus, Petrus, Ioānes & Iudas Apl̄i ſeptem epiſtolas ediderunt tā myſticas, quā ſuccinctas & breues pariter & longas, breues in verbis, longas in ſententiis, ut rarus ſit qui non earum lectione cęcutiat.

* Aug. Totus canon ſacrarum ſcripturarū his libris continetur quinque Moyſeos, &c. noui autē teſtamenti, quatuor libris euangelij, quatuordecim epiſtolis Pauli Apoſtoli, Petri duabus tribus Ioannis, vna Iudæ, & vna Iacobi, &c.

* Damaſcenus. Hi noui teſtamenti libri ſunt, quatuor euāgelia, Acta Apoſtolorum, ſeptem catholicæ epiſtolæ, vna Iacobi, duæ Petri, tres Ioannis, Iudę vna, &c.

* Concilium Laodicenum. Non oportet pſalmos ab idiotis compoſitos & vulgares in Eccleſiis dici, neque libros qui ſunt extra canonem legere, niſi ſolus canonicos noui & veteris teſtamenti. Quæ autē oporteat legi, & in auctoritatem recipi hæc ſunt, Geneſis, Exodus, &c. noui teſtamenti quatuor Euangelia, &c. canonicę epiſtolę ſeptem, Iacobi vna, Petri duæ, Ioannis tres, Iudæ vna, &c.

* Concilium Carthaginenſe. Placuit vt præter ſcripturas canonicas nihil in Eccleſia legatur ſub nomine diuinarum ſcripturarum. Sunt autem ſcripturæ canonicæ. Geneſis. Exodus, &c. noui Teſtamenti, euangeliorum libri quatuor, &c. Pauli epiſtolæ quatuordecim, Petri apoſtoli duæ, Ioannis Apoſtoli tres, Iudæ Apoſtoli vna, & Iacobi vna, &c.

* Auguſtinus. Hanc epiſtolam ſenior factus Dominę ſcribit & liberis eius. Cum enim videret liberos huius recte in fide conuerſari, multos autem ſeductores circuire qui dicerent, aduentū Chriſti in carne non eſſe factū, epiſtolam hāc C ſcribit, & principio quidē laudat quod liberi eius bene conuerſarētur, deinde docet fidei noſtræ myſterium nō eſſe recēs. Hortatur iterū ad dilectionē, & vt maneāt in doctrina quæ ipſis erat tradita. Deinceps docet eos Antichriſtū eſſe, qui Chriſtū in carne nō veniſſe dicat. Denūciat aūt illis, ne eos qui huiuſmodi ſunt, in domū ſuā quiſquā recipiat, neq; ſalutē illis dicat, atq; ita terminat epiſtolam.

Cū quidā dubitēt,
1 vtrū hę duę epiſtolæ
2 ſint Ioānis apoſtoli.
3 Per hoc autē quod
4 ſunt ſimiles primæ,
5 & in verbis & ī ſimi
6 li aſſertione fidei &
7 charitatis aduerſus
8 hęreticos, probātur
9 eſſe apoſtoli, non
10 Ioannis presbyteri.
11 Presbyterū autem Oecumen.
12 ſcribit hic ſeipſū &

nō apoſtolum, neq; ſeruū Ieſu Chriſti, quēadmodū reliqui apoſtoli. Siquidē apoſtolū nō ſcribit ſe, eo fortaſſis quod nō primus in Aſia prædicaſſet euāgeliū, ſed poſt Paulum, neque in trāſitu, ſicut ille, qui percurrebat Euāgelij circuitū ſed manēs ibi, & pręſens pręſentibus exponebat ſermonē. Sed neque ſeruum Ieſu Chriſti. confidebat enim, eo quod plurimum diligeretur, ſe extra ſeruitutis eſſe timorē. ſolum autē voluit ſe appellare presbyterum, ſiue quod iam ſenior eſſet, dum has ſcriberet (nā id ſignificat Presbyter) aut etiam epiſcopum vocans ſeipſum nomine presbyteri, cū illo tēpore nomen presbyteri ſolitū eſſet ēt de epiſcopis dici, quemadmodum & ex Actis manifeſtum eſt, quæ ſcripſit beatus Lucas, & ex epiſtola Petri. Act. 20. 1. Petr. 5.

Scribit autē ad quādam Babylonicā quę proprio nomine Electa vocabatur, monens ipſam & natos eius, ne propter hæreticos diſcedāt a propoſito fidei. Per hanc Electā ſignificatur vniuerſalis mater eccleſia. Per filios eius, minores ab eccleſia geniti in fide. Scribit ergo vniuerſali eccleſiæ, non eſſe fidei perfectione extra charitatem, & hęreticos deteſtatur qui diuidunt Ieſum Chriſtum.

b *Non ego.* Scripturus cōtra hæreticos qui a veritate exciderunt, dicit omniū qui veritatem nouerunt vnam dilectionē in ſanctos eſſe, vt ſimilitudine catholicorū ab hęreticorum deterreat ſocietate. Omnes fideles in veritate conſentiunt, hæretici in erroribus diſplicent.

c *Et a Chriſto.* Erant tunc temporis hæretici qui negabant dominum Ieſum verum Dei filium, quos confutat. F

Gaui-

Expoſitio venerabilis fratris Nicolai de Lyra in ſecundam epiſtolam Ioannis apoſtoli.

1 SEnior Ele. do. *Poſtquā beatus Ioannes in epiſtola prima inſtruxit fideles generaliter, hic conſequenter in duabus epiſtolis inſtruit aliquas perſonas ſpecialiter. Diuiditur autē hæc epiſtola in tres partes ſcilicet, ſalutationem, proſecutionem & concluſionem, ſecunda, ibi.* Gauiſus ſum. *tertia ibi.* Plura habens ſcribere. *In prima parte notatur primo perſona ſalutans, cum dicitur.* Senior. *& hoc ratione ætatis prouectæ & ſtatus ſeu officij, illi enim qui tunc regebant eccleſias, ſenes vel ſeniores dicebantur ratione diſcretionis & maturitatis in moribus, inter rectores vero eccleſiarum qui tūc erāt in Aſia, Ioannes erat principalior, ideo dicitur hic.* Senior. *Secundo notantur perſonæ ſalutatæ, cum dicitur.*

2 Electæ do. & na. eius. *Erat enim magna & nobilis domina nomine Electa habens prolem & familiam fidelem, & miniſtros eccleſiæ ſuſtentabat.*

3 Quos ego dili. in veri. *Ideſt, charitatiua dilectione abſque fallacia & ſimulatione.*

4 Et non ego ſolus, ſed omnes qui co. ve. *Ideſt. omnes fideles qui cognouerunt Chriſtum, qui eſt ipſa veritas.*

5 Propter veritatem. *Scilicet, fidei & bonæ vitæ.*

6 Quæ permanet in vobis. *Per gratiam.*

7 Et vobi. erit in æter. *Per gloriam, quæ eſt gratia conſummata. Tertio ponuntur optata bona cum dicitur.*

8 Sit vobi. gra. *Iuſtificans.*

9 Miſericordia. *Pęnam peccatis debitam relaxans.*

10 Pax. *Ideſt, æterna beatitudo appetitum totaliter quietans.*

11 A Deo patre. *A quo ſunt iſta bona.*

12 Et a Chriſto Ieſu filio pa. in ue. & cha. *Per quā intelligitur ſpiritus ſanctus, cui charitas appropriatur, & ſic tres perſonæ exprimuntur, eo quod indiuiſa ſunt opera trinitatis. Aliter etiam pot dici, quod per expreſſionē patris & filij ſubintelligitur ſpiritus ſanctus qui eſt amborum nexus, & cum ſubditur.* In ue. & cha. *ſupplendum eſt, vt proficiatis in charitate & veritate, ideſt, in dilectione & eius cognitione.*

Quos

A a *Gauiſus ſum valde.* Quaſi dicat q, tenetis tenere, nihil aliud ab hæreticis recipite, quia in his quę hētis gaudeo nihil aliud ad ſalutē vobis ſuperaddi expeto. Cum ergo gaudeā de veſtro bono principio ne faciatis dolere de defectu veſtro, qa vt ſolicitus cuſtos omnia quæ circa vos fiunt cognoſco.

* Oecumenius. Nam maximi certè cauſa gaudij eſt inuenire aliquem qui ſine offendiculo gradiat recto curſu in fide Chriſti iuxta illius præceptum. Quod eſt autē præceptum? Illud quod ait in euangelio Chriſtus. Qui me diligit præcepta mea ſeruabit. (Ioan. 14.) Patrem autem vocat nunc Chriſtum quādoquidem & ipſe pater eſt filiorum, qui à patre ſuo diſpēſatione quadam ſibi dati ſunt iuxta id quod dictū eſt B ecce ego & filij quos dedit mihi Deus. (Iſa. 8.)

b *Ambulantes in ve.* (Gen. 2. c.) Poſitus eſt Adam in paradiſo, vt operaretur & cuſtodiret illud. Operatio effectus prouectionem: cuſtodia perfectionis ipſius ſtatum atque conſtantiam deſignat. (24. q. 1. c. omnis.)

* Oecumenius. Idem eſt ambulare iuxta præcepta, & ea ſeruare. Operātur namque virtutes & eſſe habent iuxta ſuā operationem. Itaque qui ceſſat in his progredi, neque ea ſeruat, aut cuſtodit. Ambulare vero dictum eſt ſecundum profectum & augmentum. Etenim quantum quis ſecūdum virtutem operatur, tantum vlterius graditur maiorem honeſti habitum ſibi acquirens. Infinita eſt enim & nūquam deficiens via virtutis.

C c *Non tanquam man.* Arguit hæreticos, qui relictis quæ ab Apoſtolis audierant noua inducebant, & per hoc fraternæ D charitatis fœdera diſſipabant.

d *Quoniam mul.* Hoc de hæreticis pōt accipi, qui confitentur Ieſum incarnatum. Sed vel veram eius carnem, vel veram diuinitatem, vel verum eius patrem Deum, aut aliquid tale negant. Vel poteſt de Iudæis accipi, qui Ieſum nondum ad ſalutem mundi veniſſe denegant ſed expectant venturum Antichriſtum.

e *Videte voſ. &c.* Illis talibus ne conſentiatis, ſed potius attendite qualiter ſitis perfectè inſtructi ad fidem & conſtantiā.

f *Mercedem.* Deum plenum cum iocunditate capiatis, perſeuerando in doctrina vobis tradita, & nō conſentiendo eorum errori.

g *Et non.* Si quis ſeparat ſe à diuina doctrina, vt extra rectā fidem conuerſationemque mandatorum Dei ſit, ſeparat ſe à Deo, ne habeat Deum. Per actualem & cōtemplatiuam vitam fit alicuius Deus, qui eſt creator omnium.

h *Qui permanet.* Manet in euāgelica doctrina, qui ſecundum eā ſapit & agit. Separat ſe ab illa qui aliter ſapit & agit.

i *Si quis venit ad vos, &c.* Cum Ioānes apud Epheſum balneas lauandi gratiá intraret, & videret Cherinthum, exiuit, dicēs, Fugiamus hinc, ne balneæ ipſę corrūpant nos in quibus Cherintus lauatur veritatis inimicus. Fecit ergo quod docuit. Tāta.n. Apoſtoli atque eorum diſcipuli tunc in religione cautela vtebantur, vt nec verbi quidem communionem cum aliquo eorum qui a veritate deuiauerant, habere paterentur. F

Nec

a Qui coæternus & coæqualis patri, id eſt, cum patre poteſt & operatur. b Fidei quam in baptiſmo promiſiſtis. c Dei & proximi. d In domino de ueſtro bono principio.
a Chriſto Ieſu filio patris in veritate & charitate. Gauiſus ſum 1
a Aliquos fortaſſe non omnes. b Quotidie proficiendo, c In vera fide.
b valde, quoniam inueni de filijs tuis ambulantes in veritate 2
a Tam perfecte. b ¶ Et per ea quæ habes certificatus iam de cætero confidenter rogo vt remanebitam. 3
ſicut mandatum accepimus a patre. Et nunc rogo te domi- 4
c na, non tanquam mandatum nouum ſcribens tibi, ſed quod 5 6
a Fidei uel a prioribus patribus. b Vt antiqua fides & dilectio illibata permaneat.
habuimus ab initio, vt diligamus alterutrum. Et hæc eſt 7
a ¶ Id eſt, ſeruemus mandata, non exeamus ad aliquos errores non ceſſemus ſab opere uirtutum. 8
b Id eſt, de ea charitate dicta.
charitas, vt ambulemus ſecundum mandata eius. Hoc enim 9
eſt mandatum vt quemadmodum audiſtis ab initio, in eo 10 11
a Et neceſſe eſt, ut perſeueretis. b Prius Chriſtiani nominis confeſſores. c De noſtro conſortio. 12
d Ad amorem & doctrinam mundi.
ambuletis. Quoniam multi ſeductores exierūt in mundum 13
d a Nec doctrina nec uita. b Magiſtrum & normam ſanctitatis.
qui non confitentur Ieſum Chriſtum veniſſe in carne: Hic 14
a A quibus cauete, nam hi tales ſic, & qui eis conſentiunt. Et ideo. 15
e eſt ſeductor: & Antichriſtus. Videte voſmetipſos, ne † per- 16
a Deficiendo illam mercedem quam operando meruiſtis: b Nimini. ¶ In futuro, uel hic gratiam. 17
¶ Qui ſimulant ſe alios præire ſapientia & doctrina, & ex ſuperbia diſcedunt ab humili prædicatione Chriſti. 18
f datis quæ operati eſtis, ſed vt mercedem plenam † accipiatis 19 20
a Per aliquam ſeductionem uel timorem. 21
g † Omnes qui recedunt, & non permanent in doctrina Chri- 22
a Sed ſi perſeuerauerit uſque in finem ſaluus erit. b Vnus enim uerus Deus ſunt pater & filius, non eſt filius poſterior non eſt minor patre. 23
h ſti Deum non habent. qui permanet in doctrina, hic et 24
a Quandoquidem per hanc doctrinam & hic & in futuro Deus habetur & non per doctrinam illorum ergo. Si quis.
i Patrem & Filium habet. Si quis venit ad vos, & hanc do- 25
a Non tantum non aſſentiatis, ſed nec ad horam recipiatis, ne dum hoſpitales eſſe uultis, per mala eorum colloquia corrumpantur boni mores ueſtri. 26 27
ctrinam non adfert, nolite recipere eum in domum 28

NICOLAVS DE LYRA.

1 Gauiſus ſum val. *Finita ſalutatione, hic incipit proſecutio, in qua primum hortatur dominam prædictam & eius domum ad bonum proſequendum ſecundo ad malum præcauendum, ibi.* Quoniam multi. *Circa primum ſciendum, quod virtus laudata creſcit, ideo beatus Ioannes vt incitet ad proficiendum in futuro laudat bonum de præterito dicens congratulando.* Gaui. ſum val. *domino.*

2 Quoniam inueni de filijs tuis ambulantes. *Id eſt, proficientes.*

3 In veritatem. *Fidei & morum.*

4 Sicut mandatum accepimus à patre. *Id eſt, a Chriſto qui eſt pater omnium Chriſtianorum. Conſequenter inducit ad proficiendum in melius, di.*

5 Et nunc rogo te domina. *De profectu in mandato dilectionis in qua tota lex impletur. Ro. 14. c. Plenitudo legis eſt dilectio.*

6 Nō tanquam mandatum nouum ſcribens tibi, ſed quod habuimus ab initio. *Quia ſicut dictum eſt ſupra. 2. ca. mandatum de dilectione eſt de dictamine legis naturalis; & ſic a principio conditionis humanæ, & de lege Moſaica, & ſic eſt ab initio legis datæ, & renouatum eſt in lege noua, & ſic ab initio legis euangelicæ.*

7 Vt diligamus alterutrum. *In Deo & propter Deum.*

8 Et hæc eſt charitas vt ambulemus. *Semper proficiendo.*

9 Secundum mandata eius. *Ea opere adimplendo.*

10 Hoc enim eſt mandatum. *Scilicet dilectionis Dei & proximi in quo implicite continentur omnia mandata quæ ſunt quædam explicationes mandati dilectionis.*

11 Vt quemadmodum au ab ini. *Veſtræ conuerſionis.*

In

12 In eo ambuletis. *Semper proficiendo.*

13 Quoniam mul. *Hic conſequenter inducit ad præcauendum malum, & primo oſtendit ipſum, & inducit ad cauendum, ſecundo tradit cauēdi modum, ibi.* Si quis. *Circa primum dicit.* Quoniam multi ſedu. *Quaſi dicat ad hoc monui vos in bono proficere, quia multi ſeductores inducunt ad contrariū, a quibus eſt cauendū & qui ſunt tales ſubdit.*

14 Qui non confi. Ieſum Chri. ue. in car. *Id eſt, ipſum eſſe verum Deum ab æterno, & hominem in tempore ſicut ſūt Iudæi obſtinati, & hæretici peruerſe ſentientes de Chriſto.*

15 Hic eſt ſedu. *Qui ſic de eo peruerſe ſentit.*

16 Et Antichriſtus. *In figura, licet non in perſona.*

17 Videte voſmetipſos. *Id eſt, diligenter conſiderate & cauete.*

18 Ne perda. *Omnia opera bona.*

19 Quæ ope. eſtis. *Nam perduntur per corruptionem hæreſis.*

20 Sed. *ſupple ſic in bono perſeueretis.*

21 Vt merce. ple. ac. *In patria, vbi totaliter ſatiatur appetitus.*

22 Omnes qui re. *Id eſt, in primo bene incedit per viam iuſtitiæ.*

23 Et non per. in doc. Chri. *A via iuſtitiæ recedendo.*

24 Deum non ha. *Per gratiam quæ perditur per vnum peccatum mortale.*

25 Si quis. *Hic conſequenter tradit præcauendi modum di.* Si quis ue. ad vos. *ſub ſpecie religioſitatis.*

26 Et hanc doc. *Scilicet Chriſti.*

27 Non adfert. *Sed magis contrariam.*

28 Nolite reci. eum in do. *Id eſt, nolite communicare cum eo in potu vel cibo, ſeu habitaculo, ne ſeducamini ab eo.*

Nec

A a *Nec aue ei di.* Quia ſignum videtur conſenſus erroris, hoc enim dicimus amicis quorum opera nobis placent, & vos ſi forte decepti non eſſetis, alii forſan per talem veſtram familiaritatem poſſent decipi, qui crederent illos placere vobis, & ſic crederent illis.

* CONCILIVM CARTHAGINEN. Ioannes apoſtolus in epiſtola ſua poſuit. *Si quis ad vos venit & doctrinam Chriſti non habet nolite eum admittere in domum veſtram, &c.* Quomodo admittit tales temere in domū Dei poſſunt, qui in domum noſtram priuatam admitti prohibentur? Aut quomodo cum eis ſine Eccleſiæ baptiſmo communicare poſſumus quibus ſi Aue tantum dixerimus, factis eorum, malis communicamus?

a Secundum quod uex eſt inſtituta, communem ſe oſtendit cum illo aliquin ſimulatio eſt quæ in Chreſtianis eſſe non debet.

a nec aue ei dixeritis. qui enim dicit illi aue, communicat operibus eius malignis. Ecce prædix vobis, vt in die domini

a De commonitione eiuſdem rei, vel forſitan etiam de aliis.

b non confundamini. Plura habens vobis ſcribere, nolui per

a Per ſcripturam, que non adeo vos commouebit, quantum vita, & præſentia magiſtri.

chartam, & atramentata ſcribere. Spero enim me futurum

a Inſtruendos. a Meum. c Veſtrum inſtruendum, uel ad os illorum peruerſorum obſtruendum. Illic confuſis ueſtra fide confirmata.

apud vos, & os ad os loqui, † vt gaudium † veſtrum plenum

Vel ad literam forſitan filii alterius metropolis eccleſiæ Quod ego ex parte mea dico.

c ſit. Salutant te filii ſororis tuæ Electæ. Gratia tecum.

* Clemens Alxandrin. Tales ſalutare prohibet & in hoſpitium, ſuſcipere. Hoc enim in huiuſmodi non eſt inhumanū, B ſed nec conquirere, vel condiſputare cum talibus admonet qui non valent intelligibiliter diuina tractare, ne per eos trahantur a doctrina veritatis, verſimilibus inducti rationibus Arbitror autem quia, & orare cum talibus non oportet, quoniam in oratione quæ fit in domo poſtquam ab orando ſurgitur, ſalutatio gaudij eſt, & pacis iudicium.

* Polycarpus. Abſtinete a ſcandalis, & falſis fratribus qui in uanum portant nomen domini, qui oberrare faciunt inanes homines. Omnis enim qui non confitetur Ieſum Chriſtum in carne veniſſe, hic Antichriſtus eſt, Et qui non confitetur miſterium crucis, ex diabolo Et qui detorſerit eloquia domini ad propria deſideria, & dixerit neque reſurrectionem neque iudicium eſſe, hic primo genitus Satanæ eſt. Propter qđ relinquentes vanitates multorum, & falſas doctrinas, ad illud q; traditum eſt nobis, a principio verbum reuertamur.

Clemens

* Clemens Roman. Ipſos hæreticos qui impenitentes fuerint ſegregatos a fidelibus eiicite, atq; a Dei eccleſia extermite, præcipiteque fidelibus, vt ab eorum conſuetudine omnibus modis ſe abſtineant, nec ſermonis cum iis, neque precum communionem habeant vllam. Ij enim aduerſarii inſidiatoreſq; ſunt eccleſiæ, qui gregem labe faciant, & hereditatē contaminant.

* Ignatius. Fugite impias, & Deum abnegantes hæreſes, diaboli enim ſunt adinuentiones, ſerpentis illorum auctoris, qui per mulierē ſeduxit Adam patrem generis noſtri, fugite vero malas quoque eius ſoboles.

* Athanaſius. Omnia hereticorum verba ſuſpecta ſunt, & vt ſcriptum eſt impij inſidias tendunt, dictaque impiorum doloſa. etiam ſi vel ſolum innuant, non tamen id faciunt ſine peruerſitate animi.

* Martialis. Obſeruate eos qui in hypocriſi loquuntur mendacium, vt vos de uia veritatis, quam cum Deo elegiſtis auertant in ſemitas incongruas iniquitatum negligentiæ. Et quāto magis per ipſos pulſat oſtium mentis veſtræ, Satanas volens irrumpere intro, & germen in vos pietatis obruere, eo magis ſolidi in charitate, & firmi in fide, & alacres in ſpe Dei glorię, talibus reſiſtite viriliter, ſcientes quod ptraſibunt ſub omni celeritate quę vobis cōtraria ſunt, Deo pro vobis pugnante: permanebunt autem in æternum, quæ per gratiā ſpiritus Dei conſtituta ſunt vobis.

b *Plura ha.* Intelligite hanc admonitionem vobis fore perutilem, quia ad confirmationem illius decreui etiam venire ad vos, nec tamen ex toto interim potui ſilere.

c *Salutant te.* Sicut aduerſariis veritatis Aue prohibet dicere, ita ē contra electos ex perſona electorum ſalutat.

Margin: ad Coria. lib. 8 ſhre- his bapzā- ... | ce prdixi ... ta die ... omni ... cō- ... damini. | 1 Io. 5. e. 1. 4, b | Ep. ad Phipp. | D Lib. 7. conſt. apoſt. li. c. 32. | Epiſt. ad Tralin. | † Noſtrum. | Serm. 4. contra Arianos epiſtol. ad Toloſan. | E

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Nec aue ei dixeritis.* Communicando ei in verbo, & hoc eſt ſimiliter propter periculum corruptionis.

2 *Qui enim di. il. aue.* com municando ei in verbis.

3 *Communicat operi. eius ma.* Ideſt, exponit periculo communicandi cum eo in opere maligno. Aliter etiam exponitur iſta litera de hęreticis ab eccleſia præciſis per excommunicationem, quia participans ſcienter cum talibus incurrit excomunicationem ſaltem minorem, niſi in caſibus conceſſis.

4 *Ecce prędi. vo.* Ea quæ dicta ſunt, ſcilicet perſeuerantiam in bono, & declinationem a malo.

5 *Vt in die do.* Ideſt, iudicij.

6 *Non confunda.* Cum reprobis, ſed magis honoremini cum electis. 7 *Plura habens vo. ſcri.* Hęc eſt concluſio huius epiſtolæ, in qua primo ſe excuſat de breuitate ſcripturæ, dicens. *Plura habens vobis ſcribere,* quę non continentur in hac epiſtola;

8 *Nolui per chartam, & atramentum ſcribere.* Quæ eſt vox F mortua.

9 *Spero enim me futu. &c. & os ad os loqui.* Per vocem viuam quę habet maiorem efficaciam. Vnde dicit Hierōymus ad Paulinum de omnib. ſacre ſcripturæ libris. Habet neſcio quid latentis energiæ viuæ vocis actus, & in aures diſcipuli de auctoris ore transfuſa fortius. ſonat.

10 *Vt gaud um veſtrum plenum ſit.* Ex mea præſentia, & efficaciori doctrina. Vel aliter. *Vt gaudium veſtrum ple. ſit.* Ideſt, vt per meam doctrinam perueniat finaliter ad patriam, vbi eſt gaudij plenitudo.

11 *Salutant te filii ſororis tuæ Ele.* Habebat enim iſta domina ſororem eiuſdem nominis cum ea, cuius filij erant cum beato Ioanne euangeliſta.

12 *Gratia tecū amen.* Hæc eſt confirmatio epiſtolæ, in qua Apoſtolus optat iſti dominæ confirmationem in gratia adoptionis, tamen iſte verſus non eſt in libris correctis.

ADDITIO. I.

Secunda Ioānis. vbi dicitur in Poſtil. *Senior.* & hoc ratione ætatis prouectæ, & ſtatus ſeu officij, &c.

Beatus Ioannes tantæ humilitatis fuit, quod in libris ſuis, nō nominat ſe apoſtolum, nec de ſe dicit aliquod nomen dignitatē deſignans, ſed nominat ſe in euāgelio diſcipulū quem diligebat Ieſus non exprimens nomen ſuum proprium ex humilitate. Similiter in prima ſua canonica non exprimit nomen ſuum, nec officium, nec aliquid huiuſmodi, quæ omnia ad magnam pertinent humanitatem. Vnde ex hoc videtur, quod cum hic dicitur. Senior, referendū eſt ſolum ad ætatē, quæ non importat aliquā dignitatem nec ſtatum altiorem, ſed ſolum quandam maturitatē quæ communiter in ſenibus debet inueniri, iuxta illud. In antiquis eſt ſapientia, &c. & ſic non cōmendat ſe ex rectoria ſeu prælatia, ſed ſolum ex antiquitate dierum ſecundum quam ſuis ſermonibus deberēt acqeſcere, & ſic intelligēdū eſt in ſequēti canonica.

ADDITIO. II.

In ea. epiſtola. vbi dicitur in Poſtil. *Non tanquam mandatum nouum.*

Qualiter intelligatur, quod mandatum de dilectione Dei, & proximi nō eſt nouum, & qualiter debet intelligi eſſe nouum, habetur ſupra additione prima. 2. ca. vide ibi.

A

Argumentum in tertiam epiſtolam eiuſdem.

Gaium pietatis cauſa extollit, atque vt in ipſa pietate maneat, exhortatur: Diotrepem impietatis, & ſupe rbiæ cauſa obiurgat. Demetrio autem bonum teſtimonium perhibet cum fratribus vniuerſis.

Incipit epiſtola tertia eiuſdem.

In Sinodo a Senior Gaio, &c. * Athanaſius. Iſta quoque epiſtola Ioannis eſt, vt & inſcriptio habet. Miſſa eſt autem ad Gaiũ. Et primum quidem laudat eum propter teſtimoniũ hoſpitalitatis quod habebat ab omnibus, hortaturque eum vt in propoſito perſiſtat, ac fratres recipiat, ac deducat. Accuſat autem Diotrepem, quod is non ſolum nihil præbebat pauperibus, ſed etiã alios prohibebat, ac multa nugabatur. Tales alienos dicit eſſe a ueritate, neq; cognoſcere Deum. Demetrium vero laudat, optimum illi teſtimonium impendens.

† 93. di. c. legimus

† vt proſpere agant, & recte valeant

B

† Maius his non habeo gaudium

* Oecumenius. Epiſtola eſt de hoſpitalitate. Et primum quidem commendat Gaium pro quo ferebatur a multis teſtimoniũ de hoſpitalitate. Et exhortatur vt in eodem maneat propoſito, deducendo ac humaniter recipiendo fratres. Rurſum quoque ipſius commendat oblationem, & accuſat Diotrepen quod nec ipſe tribuat quicquam pauperibus, & alios prohibeat id facere multaque deblateret. Huiuſmodi autem dicit alienos eſſe a veritate, & Deum ignorare. Demetrium vero commendat, optimum de illo ferens teſtimonium.

Gaius fide Chriſti ſuſceptá, bonus in actibus prædicatores & auditores verbi Dei ſuſcipiebat; & de facultatibus miniſtrabat, ſicut in epiſtola declaratur. Commendat autem hoſpitalitatem, & ne ab ea deſiſtat exemplo, & inſtinctu Diotrepis inuitat. Diotrepes enim aſſerebat inutilem eſſe hoſpitalitem. Videtur Gaius fuiſſe Corinthius, vnde Paulus, *gratias ago Deo meo, quod neminem ueſtrum baptizaui niſi Chriſpum, & Gaiũ,* Et alibi, *Salutat uos Gaius hoſpes meũs et totius eccleſie.*

2 Cor. 1. d. Rom. 16. d.

b *Quem ego, &c.* * Oecumenius. In veritate diligit, qui ſecũdum Dominum diligit affectuóſa charitate. Sicut pſpere agit anima tua.

* Idem. Proſpere autem agit, nempe in politia, quæ eſt ſecundum euangelium.

c *De omnibus ora. &c,* Sicut nunc abundat tibi, & bona volũtas largiẽdi indigentibus, & facultas operum, ita ſemper virtutibus plenam domino adiuuante vitam ducere poſſis.

d *Gauiſus ſum val.* Indecẽs eſſet, ſi deficiente fide modo dolerem, de quo hactenus gaudebam & iõ nõ tantũ propter ſalutem tuam ſed etiam propter meam autoritatem inſiſte hoſpitalitati.

e *In veritate ambulas.* * Oecumenius. In veritate ambulat qui iuxta ſimplicitatem Euangelicã ambulat. Ambulare autem nõ dicit motionem tibiarum, quũ huiuſmodi greſſus de loco ad locum tranſiens, vnus ſit vniuerſis animalibus pedes habẽtibus, ſed ordinatum, ac temperatum progreſſum iuxta acrem animi affectum quem pauci aſſequuntur etiam eorum qui intellectu non carent,

E

f *Maiorem ho.* Ideo Gauiſus ſum quia horum fratrũ venientium non habeo maiorem gratiam ideſt, quando fratres veniunt ad me, in nullo facto vel verbo eorũ magis gaudeo, q̃ annunciant filios meos quos prædicando vel baptizando genui, veritatem recte fidei, & bonę operationis obſeruare.

* Oecumenius μειζοτέραν iuxta Gręce linguæ proprietatem, non eſt apta dictio comparatiua, ſed poſuit illam tanquam exaggerationi quærens vehementiorem exaggerationem, & ita comparatiuum formauit a comparatiuo.

g. *Chariſſimi fi.* Ideo non debes deficere ab hoſpitalitate, & eleemoſynis, quidquid enim operaris in fratres fideliter, id eſt ſicut fidelis, ideſt ſicut decet fidelem facis non pro vana gloria ſed fidem tuam operibus oſtendis.

* OECVM. Fideliter facis hoc eſt vt fidelẽ decet virum.

C

Incipit epiſtola beati Ioannis apoſtoli tertia.

Ego.
a b † Senior Gaio cariſſimo quem ego diligo 1
Non temporalium bonorum gratia, ſed propter æterna.
c in veritate. Chariſſime de omnibus † ora- 2 3
a Hoc a domino crebris precibus exopto, ut bene quod agis, bene perficias. b Corpore & animo. 4 5
tionem facio † pſpere te ingredi, & valere, ſi 6
Proficit eleemoſinarum operibus Vt ſicut anima ualeas, & corpore, a Interna mentis intentio. A te.
d cut proſpere agit anima tua. Gauiſus ſum valde venientibus 7
Peregrinis. a Vere charitati, quæ non ceſſat ab opere. a Tam ſtudioſe reddunt teſtimonium, quam ſtudioſus tues ad bene operandum. 8
fratribus, & teſtimonium perhibentibus veritati tuæ, ſicut 9
e tu in veritate ambulas. † Maiorem horum non habeo gratiã 10 11
Secundum fidem. Vera fide. 12
f quam vt filios meos audiam in ueritate ambulantes. Chariſ- 13
g ſime fideliter facis quicquid operaris in fratres, & hoc 14 15

Pro

F

Expoſitio Nicolai de Lyra in tertiam epiſtolam Ioannis.

Diuiſio.

Senior Gaio. Hæc epiſtola ſicut & pcedens diuiditur in tres partes, ſcilicet, ſalutationem, proſecutionem, & cõclutionem, ſecunda, ibi, *Chariſſime.* Tertia. ibi, *Multa.* In prima parte deſcribitur primo ſalutans ex ætate & officio cum dicitur.

1 *Senior.* Sicut dictum eſt in epiſtola præcedenti. Secundo perſona ſalutata ex nomine, & familiaritate, cum dicitur.

2 *Gaio chariſſimo*. Ille erat Corinthius, ille de quo dicit Paulus 1. Co. 1. b. Gratias ago Deo meo, quod neminem veſtrum baptizaui, niſi Criſpum, & Gaium, de quo dicit Ro. 16. *Salutat uos Gaius hoſpes meus*. recipiebat enim, & ſuſtentabat prædicatores verbi diuini, propter quod erat Apoſtolo chariſſimus. Tertio notatur affectus ſalutantis ad ſalutatum, cum dicitur.

3 *Quem ego.* Non verbo ſolum aut lingua.

4 *Chariſſime.* Hic incipit proſecutio huius epiſtolæ, in qua beatus Ioãnes primo monet Gaiũ de perſeuerantia in bono, ſecũdo de declinatione a malo, ibi. Scripſiſſẽ, Circa primũ, vt Gaiꝰ efficacius recipiat ſuam monitionem, primo gratias agit de ſuis bonis operibus præteritis; deprecans pro futuris. di. *Chariſ. de omni.* Scilicet bonis operibus, quæ facis.

5 *Orationem fa. &c.* Ideſt, de bono in melius ſemper proficere.

6 *Sicut pro. agit ani,* Quaſi dicat, iſta, non ſunt opera ficta, ſicut ſunt hypocritarum opera, quæ non procedunt ex conſcientia & intentione recta, ideo ſubditur.

7 *Gauiſus ſum ualde ve. fra.* Ideſt, prædicatoribus, & peregrinis fidelibus.

8 *Et te. perhi. v. tuæ.* In fide & operibus miſericordiæ.

9 *Maiorem ho. non.* ideſt, nihil mihi eſt gratioſius audire.

10 *Quam vt fi.* Non carnales, quia virgo in æuum permanſit, ſed ſpirituales.

11 *In veritate.* Per viam fidei & morum. ideo conſequenter in bono confirmat eum di.

12 *Chariſſime.* Erga Deum & proximum.

13 *Quicquid.* Boni.

14 *Operaris.* Per baptiſmum regeneratos nobiſcum.

15 *Et hoc.* Supple maxime eſt acceptum Deo. dicuntur autem hi peregrini fideles de ſuis ciuitatibus propter fidem Chriſti ab incredulis eiecti.

Qui

a Quibus nihil expectas temporale. Quos non noſcis. b Operibus miſericordiæ.
in peregrinos qui teſtimonium reddiderũt charitati tuæ in
a Et ita exemplo tuo alii incitantur ad hoſpitalitatem. b Dum apud te ſunt. Ad alia loca ad quæ nolunt ire. c In miniſtris Deum honoras.
cõſpectu eccleſiæ: quos benefacies deducens digne Deo.
a Alienati rebus proprijs. b Vt anxietate famis cogerentur negare fidem.
c Suis contribulibus.
Pro nomine.n eius profecti ſunt, nihil accipientes a Gentili
a a Qui poſſumus ſupplere indigentiam eorum. b Ideſt, domeſticos fidei.
c Qui non ſufficimus prædicare
bus. Nos ergo debemus ſuſcipere hmõi, vt cooperatores ſi-
b a Prædicandæ fidei.
mus veritatis. † Scripſiſſem forſitan eccleſiæ: † ſed is qui a-
c Appetit. Dominari. a Noſtram autoritatem. Noſtram epiſtolam.
d mat primatum gerere in eis Diotrepes, nõ recipit nos Pro-
Quia deprauat nos, & noſtra ſcripta. a Patefaciam. Mendacia, & errores aſſerentibus.
pter hoc ſi venero, †cõmmonebo eius opera quæ facit, ver-
e a Quod mihi detrahit, quod hoſpitalitatem diſſuadet. b Ad damnationem
bis malignis garriens in nos. & quaſi ei iſta non ſufficiant ne
a Quod prædicat agit. Indigentes. b Ne impendant curam humanitatis.
que ipſe ſuſcipit fratres, & eos qui ſuſcipiũt ꝓhibet, & de ec
a Tam ſuſcipientes, quam ſuſceptos. b Non de conſortio fidelium, ſed de loco ubi conueniunt c Quicquid ille dicat, tu,
f cleſia eiicit. Chariſſime noli imitari malũ, ſed quod bonũ eſt
Quia.
Qui bene facit, ex Deo: qui autẽ male facit, nõ videt Deum

a *Pro no.n.eius, &c.* Qui vere ſunt honorandi, non.n. pro
A ſuis ſceleribus expulſi ſunt a patria, ſed ſponte profecti ſunt pro nomine Chriſti ampliando, & pro nomine eius patiendo.

b *Nos ergo de.* Ioannes omnia dimiſerat, & ſe diuitib. cõnumerat. ut alacriores reddat, & promptiores ad commiſcendum pauperibus.

* OECVMENIVS. ἀπολαμβάνειν ſumitur pro ἀναλαμβάνειν, i. ſuſcipere, ueluti cum dicitur, Suſceperunt me, ſicut leo paratus ad prædam. per hoc
B autem inſtruit nos, ne egenos expectemus, donec ad nos veniant, ſed accurramus, & inſequamur illos, ſicut Abraham, & Lot.

c *Scripſiſſem forſitan &c.* perſeuerare debes in eleemoſyna, quia utilitatem tantam in ea intelligo, quod non ſolum tibi, ſed etiam toti eccleſiæ ſcripſiſſem de commendatione eleemoſynæ, ſed hac neceſſitate dimiſi, quia Diotrepes non curat noſtram autoritatem. Diotrepes hæreſiarcha illius tẽporis noua docendo principatum ſibi uſurpabat. Diotrepes ſpecioſe inſulſus, ſiue decor minuans interpretatur, ut perfidiam cordis etiam nomine ſignet.

d *Eccleſiæ.* illi eccleſiæ. *Quæ forſitan.* i. dubitatiue eſt eccleſia
C & ut per obſeruationem eleemoſynæ mereretur perfecta fieri eccleſia ſcripſiſſem.

e *Commonebo.* i. in omnium notitiã manifeſtius arguẽdo ꝓducam, quorum exemplar nuſquam habet, ſed facit ea; & noua inuenit, garriens falſis rationib. vtens in nos confutandos & ſic ad vos a fide retrahendos. Nota ſicut linguas detrahentium noſtro vitio non debemus excitare, ne pereant, ita per ſuam malitiam excitatas debemus æquanimiter tolera- D re, vt meritum nobis creſcat, aliquando etiam compeſcere, ne dum de nobis diſſeminant, eorum qui audire bona poterant, corda corrumpant.

* Oecumenius. Si præceptum eſt non reddendum eſſe malum pro malo, quomodo iſte nunc hæc comminatur? Dicimus ergo quod hoc præceptum eſt, ne illi reddamus malum, qui in nos ipſos ſolos deliquit. Nam ſi peccatum eſt aduerſum nos, & fidei adfert impedimentum, referendum eſt tali, ſicut & Paulus E Elimæ, qui peruertebat uias Domini. †24. diſt. ſiquis

f *Chariſſime, noli imitari malum, ſed quod bonum eſt. Qui bene, & cæt.* † iudicato

* Didymus. Cum nulla communio ſit luci ad tenebras, aut concordia Chriſto, cum Belial, qui bonum facit actualiter, atque contemplatiue Deum Chriſtum habens qui eſt, vera lux procul eſt a tenebris, & Belial, quoniam contrarium eſt benefacienti male facere, qui malefecit per hoc ipſum opus, cum ſit Belial, & tenebrarum, is non videt Deum, nec ſecundum qualitatem aliquam agnitionẽ habet eius. Omnis enim qui peccat, non uidit eum, nec agnouit eum, quod uero aſpectu uti, vel non vti conſtat, cum aliquod ſenſibile videatur etiam ab eo, qui male facit, ſi aſpectum habeat? Et ſi non uideat, qui aſpectu priuatur, licet ſit bonus, indubitanter oſtenditur Deum non eſſe corpus, quando benefaciens, eo quod cor habeat mundum, uideat F Deum, licet aſpectu carnali priuatus ſit, cum non uideat eum malefaciens, quamuis acie uehementer acuta conſiſtat. Et ex hoc ergo (hoc eſt benefaciendi, & malefaciendi ſermone)

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Qui teſtimonium reddiderunt charitati.* Quam eis exhibuiſti.

2 *In conſpectu eccleſiæ.* Et pro hoc multi moti ſunt ad ſimile faciendum exemplo tui.

3 *Quos bene fa.* Iungatur litera. Quos. ſ. peregrinos cum ad te venerint. Deducens. i. tuis eleemoſynis prouidens, vt inde tranſeant ad alia loca. Benefacies digne Deo. i. ad honorem Domini, & ſubditur ratio.

4 *Pro nomine enim.* i. pro fide vnius veri Dei, & non pro criminibus ſuis.

5 *Profecti ſunt.* i. compulſi ſunt exire de locis ſuis ſpoliati bonis proprijs.

6 *Nihil accipientes.* i a ſuis contribulibus, & ciuibus, ut dicit Gloſſa. non quia non poſſent accipere, ſed quia illi nolebant dare, vt egeſtate compulſi redirent ad idololatriam Gentilitatis, & concludit.

7 *Nos er. &c.* Cum expenſis noſtris. Hoc autem dicit Ioannes, non quia haberet diuitias, ſed quia de conſilio eius diuites talia faciebant, & quia bona eccleſiæ data pro pauperibus ipſe diſpenſabat in Epheſo, ſicut Apoſtoli alii in Ieruſalem, ut habetur Act. 4.

8 *Vt cooperatores ſi.* Miniſtrando neceſſaria illis qui ueritatem prædicant, & illis qui pro ueritate fidei tribulationes, & exilia ſuſtinent.

9 *Scripſiſſem.* Hic conſequenter inſtruit Gaium de euitatione malorum, & aſſociatione bonorum, di. *Scripſiſſem f. ec.* i. communitati fidelium in tua ciuitate.

10 *Sed is.* i. cupit inordinate.

11 *Primatum, &c. Dio.* Nomen eſt cuiuſdam hæreſiarchæ, qui vſurpabat ſibi primatum illius eccleſiæ.

12 *Non recipit nos.* i. epiſtolam noſtram.

13 *Propter hoc.* ad locum illum.

14 *Commonebo eius ope. &c.* i. arguam in palam, & puniam Apoſtoli.n. tales rebelles tradebant aliquando Sathanæ ad vexãdum corporaliter, vt habetur 1. Cor. 5.

15 *Verbis ma.* i. malo igne ignitis, ſcilicet, igne ſuperbiæ, & inuidiæ.

16 *Garriens in nos.* i. inaniter, & irrationabiliter loquens contra nos veros Chriſti diſcipulos.

17 *Et quaſi.* pro nimia pietate.

18 *Neque ip.* i. pauperes fideles, & veritatis prædicatores non recipit hoſpitio.

19 *Et eos qui ſuſ. pro.* Sub comminatione pœnæ ne de cætero recipiant.

20 *Et de ec.* Si contra prohibitionem eius faciant, iniuſtiſſime tamen cum opera charitatis faciant, propter quod de iſto, & ſuis ſequacibus, ſubdit.

21 *Chariſſime, &c. ſed quod bo.* & ſubditur ratio.

22 *Qui bene facit ex Deo eſt.* Nam omne bonum procedit ab eo.

23 *Qui au. ma. fa. non vi. de.* Cognitione formata charitate.

Demetrio

ſermone) demonſtrat,qua ſimul non ſubſiſtunt eſſe contraria. Item ex eo quod dictum eſt. *Declina a malo, & fac bonum*. Et huiuſmodi uerbis in ſcriptura diuina relatis.

Pſal 33.

a *Demetrio teſtimon.* Quod bonum illum uelit imitari aperit, ut imitetur Demetrium, ut ſimili laude omnium poſſit, & ipſe dignus exiſtere.

b *Pax tibi*. Amicis gratiam pacis, & ſalutis mandat,ut ueritatis inimicos a ſalute monſtret extraneos.

Quod ſuſcepiat. — a Ad eum uenientibus,& recedentibus

a Demetrio teſtimonium redditur ab omnibus, & ab ipſa ve

a A Deo. b Ad commendationem hoſpitalitatis. c Illi. d Per alia teſtimonia mea quæ protuli uera.

ritate: ſed & nos teſtimonium perhibemus, & noſti quo-

a De commendatione eleemoſynæ,& de alijs etiam

niam teſtimonium noſtrú verum eſt. Multa habui ſcribere tibi,ſed nolui per atramẽtum,& calamum ſcribere tibi. Spe

a Meum loqui ad os tuum. Vel os Diotrepis obſtruendum. b Ab illo Diotrepe,& ab omnibus malis ſit tibi pax.

b ro autem protinus te videre,et os ad os loquemur. Pax tibi.

a Quod te doceo,doce alios. b Vel per nomen.

Salutant te amici. Saluta tu amicos nominatim.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Demetrio te.red.* Bonum de operibus charitatis.
2 *Ab omnibus*.ipſum cognoſcentibus,
3 *Et ab ip.ve*.i.a Deo qui eſt ipſa veritas.
4 *Et nos teſti*.Quia experti ſumus.
5 *Et noſti*.Similiter per experientiam.
6 *Quoniam te.no.ve.eſt.* Q.d. iſtum debes imitari, & aſſociare Diotrepem autem,& eius ſequaces deuitare.

Multa

7 *Mul.ha.&c.* Hic ponitur concluſio epiſtolę, & exponatur, ſicut concluſio epiſtolæ præcedentis, vſque ibi.
8 *Pax tibi*. In quo optat Caio pacem internam conſcientiæ,& pacem fraternam amicitiæ,& pacem ſupernam gloriæ.
9 *Salutant te amici*.i.fideles qui ſunt apud me.
10 *Salu.tu.ami*.i.fideles qui ſunt apud te,
11 *Nominatim*. Ad maiorem charitatis expreſſionem, quæ eſt inchoatio futuræ fœlicitatis. Ad q̃ nos perdu. qui ui.& reg. &c.

Prologus in Epiſtolam Canonicam Iudæ.

IVdas frater Iacobi quæ de ſeptem Canonicis eſt paruam Epiſtolam reliquit. Et quia de libro Enoch qui apocryphus eſt, in ea aſſumpſit teſtimonium, à pleriſque reiicitur: tamen autoritatem vetuſtate, etiam & vſu meruit & inter ſanctas ſcripturas computatur.

Incipit

Incipit Argumentum in Epiſtolam Beati Iudæ Apoſtoli.

IVdas Apoſtolus fratres de corruptoribus viæ veritatis ita informat, vt illicitum eſſe diſſertet de ſubiugo ſemel erutos ſeruitutis denuo operam ſuam officijs nauare ſeruilibus.

Incipit Epiſtola Iudæ Apoſtoli.

CAPVT I.

In ſynopſi.

a IVdas. ✻ A hanaſ. Hanc Iudas epiſtolam quemadmodum,& ipſe pr... eſt illi ſcripti, ... ediderant. Eſt autem argumentum eius tale. Cum quidam ſubingreſſi docerent, adiaphorum eſſe peccatum,etiam eorum, qui dominũ negant, neceſſe habuit, ut ſcriberet, & cautos redderet fratres. Et initio quidẽ hortatur eos, ut certent, atque tradita ſibi fide maneãt. Deinde abijciet tales, tanquam ſeductores, & denunciat ne prorſus communionem haberent, ſcientes non eſt ſatis uocatos eſſe,niſi etiam digne ambuletur iſta uocatione, eo quod & priorem populum Dominus ex Aegypto eductum, cum in fide uideret,non perſiſtere, perdiderit, & angelis ordinem ſuum non cuſtodientibus non pepercerit Hac ratione ſecedendum eſſe è talibus. Et Michaelem namque Archangelum non ſuſtinuiſſe blaſphemiam diaboli. Docet itaque perditionem iſtorum, ſicut Sodomitarum futuram. poſt hæc adhortatur ad bonos mores fidei ſtabilitatem a domino apprecatus,claudit epiſtolam.

†Sanctificatis

Qui & Thadæus contra eóſdem fidei corruptores ſcribit, quos Petrus, & Ioannes in ſuis damnant epiſtolis. Intendit autem commonere fideles ne conſentiant peruerſoribus, qui a fidei,& caſtitatis gratia retrahebant.

b *Seruus,& c.fra.Iaco.* ✻ Clemens Alex. Iudas qui catholicam ſcripſit epiſtolam frater filiorum Ioſeph extans valde religioſus cu nſciret propinquitatem Domini,non tamen dixit fratrẽ eius eſſe, ſed quid dixit? Iudas ſeruus Ieſu Chriſti.

✻ Occumenius. Satis fuit huic, inquam præſenti Apoſtolo, ad gloriæ ſplẽdorem quum ſeipſum Chriſti ſeruum nominaſſet, etiam a Iacobo celebris reddi. Siquidem quum Iacobus, apud omnes ob uirtutem maximis efferretur laudibus,effectum eſt vt hic apud auditores facilius reciperetur ad doctrinam ſermonis,quoniam natiuitatis, ac ſanguinis communio nequaquam alienata uideretur moribus ab eo cum quo cognatione communicauit,& maxime ſi ſub vno Domino Chriſto degens, ſeruitutis iugum equaliter cum fratre trahere proponitur

Non diſplicet Chriſto, nec diſcordat a Iacobo mea prædicatio.

c *Cõ.& u.* vocat,cõſeruat, diligit filios, & mẽbra Dei facit.

d *Miſericordia nobis*.ſi Deus cępit miſereri vobis condonando delicta,impleat,miſericordiam ſuper addenda bona ducendo

Incipit Epiſtola Canonica Iudæ Apoſtoli.

CAPVT I.

a Confitens tam verbo,quam facto. b Commendatio perſonæ.
c Natura,fide,doctrina,uita. d Qui ſunt membra Dei,qui Deum habent patrem, & patronum.

a IVdas ſeruus Ieſu Chriſti, frater Iacobi, his qui

a Propter fidem,& opera. b Qui per filium habent acceſſum ad patrem.

b ſunt in Deo patre dilectis,& Chriſto Ieſu con

a Contra peruerſores. b Ad hanc diuinitatem,ad æternam gloriam.

c ſeruatis & vocatis, Miſericordia uobis, & pax,& charitas

Poſtil. Nicol.de Lyra ſuper Epiſtolam Iudæ.

CAPVT I.

Diuiſio.

1 *IVdas Ieſu Chri.ſer.* Hic incipit epiſtola beati iudæ apoſtoli,quæ ſicut duæ præcedentes diuiditur in tres partes,ſ.ſalutationem, perſecutionem,& concluſionem,ſecunda ibi. *Chariſſimi omnem* Tertia ibi: *Ei autem qui potens eſt*.in prima parte notificatur perſona ſalutans ex nominé,cum dicitur.*Iuda* .Secundo ex religione,cum dicitur. 2 *Seruus,& c*.i.fidelis Chriſtianus, & ex cognomine,cum ſubditur. 3 *Frater*.Sic autem fuit cognominatus,ad deſtructionem Iudæ proditoris Secundo ponuntur perſonæ ſalutatæ,cum dicitur. 4 *His qui*.Fide formata charitate. 5 *Dilectis*.A me,& fidelibus cunctis. 6 *Et Chriſto*.i.Chriſto Ieſu adunatis, & congregatis,ſicut membra vniuntur capiti, & hoc per vocationem ad fidem,& conſeruationem in eadẽ,quæ ſunt ex gratia diuina. Et licet vocatio ponatur hic poſterior conſeruatione, tamen prior eſt tempore,nec eſt vis in hoc faciẽda, q̃a tranſpoſitio nominum non variat ſignificationẽ eorũ. Tertio ponuntur optata bona cũ dr̃. 7 *Miſericor.* pc̃tã veſtra relaxans. 8 *Et pax*.Conſcientiam quietans. 9 *Et cha.* Deo cõiũgẽs.

Adim-

a †adimpleatur. Chariſſimi †omnem ſolitudinem faciens ſcribendi uobis de communi ueſtra ſalute, neceſſe habui ſcribere uobis, deprecans †ſuper certari ſemel traditę ſanctis fidei.

Vos. — Vobis a ſanctis.
a Ideo neceſſe habui, quia. Sub ſpecie religionis quaſi fidem Ieſu prædicent.
b Humanæ ſapientiæ. c Ignoti Deo, & ſanctis. d Ab æterno in præſcientia Dei præuiſi ſunt iuſto Dei iudicio, ut ſordeſcerent, & alios in ſordes præcipitarens, & inde iudicabuntur ad mortem.

ſubintroierunt enim homines quidam, qui olim proſcripti

Vol Dei. a Ipſi dico impii diuina ſcriptura quodam dolo utentes ad deſtruendum cultum Dei.

b erant in hoc iudicium impii, domini noſtri gratiam transferentes in luxuriam, & ſolum dominatorem, & Dominum

a Tam uolentium, quam nolentium. b Singulariter Chriſtianorum.

c rentes in luxuriam, & ſolum dominatorem, & Dominum

a Cum patre, & ſpiritusancto. b Saluatorem noſtrum. Regem noſtrum
c Et quia illi negant, & volunt uos inducere, ut negetis contra illos uolo uos commonere.

noſtrum Ieſum Chriſtum negantes. Commonere au-

a Non filius Naue, ſed Dominus noſter, qui non a partu uirginis initium habuit, ſed erat Deus æternus, qui natus de uirgine nomen Ieſus accepit.

d **e** tem vos volo ſcientes ſemel † omnia, quoniam † Ieſus

A cendo ad æterna. Si eſt reconciliatus inimicis, æternam pacem det factis amicis in qua in nullo ab eo diſſentiatis.

✻ Oecumenius. Miſericordiam vero, pacem, & charitatē, ipſis multiplicari precatur. miſericordiam quidem quoniam propter uiſcera miſericordiæ Dei reuocati ſumus, & aſſumpti ab eo in miniſtros: pacem autem qa, & hanc ipſe Deus pater nobis donauit, reducens nos qui offenderamus ad ſuam amicitiam per filium ſuum Ieſum Chriſtum: charitatem vero quoniam propter charitatem, quam erga nos habuit vnigenitus filius ſuis expoſitus eſt pro nobis in mortem. Hæc igitur abunde

B tribui ipſis precatur conformia dicens, cum Beato Dauid, qui ait. Extende miſericordiam tuam cognoſcentibus te.

a *Chariſſimi.* Ego qui veſtræ ſaluti prouidere habui neceſſe, propter pſeudo qui vobis ſe ingerunt, ſcribendi uobis admonitiones de veſtra ſalute communi. i. de fide quę eſt tā mea ſalus, quam veſtra, & omnium fidelium. ſ. fides quæ per dilectionem operatur, ego dico faciēs omnem ſolitudinem ſcribendi vobis. i. omnia quæ pertinent ad ſolicitum. Oro pro vobis, diſputo contra ſeductores veſtros, & ut uobis ſciatis prouidere ſcribo uobis de illis, detego nequitias eorum, oſtēdo uobis qualiter fidem, & dilectionem debeatis tenere, & cum ſim ita ſolicitus pro uobis, admonitionem meam recipere debetis. Ego dico, deprecans non ſuperaddi aliam fidē veſtræ fidei, ſed ſanctæ fidei ſemel traditæ uobis, & omnib. ſanctis ab apoſtolis ſuper certari, uſque ad mortem, ut pro ea ſi neceſſe eſt moriamini, & ideo ſcripſi, ut ſcirem ſtatum veſtræ fidei, & meam ſolicitudinem oſtenderem uobis, & ſic in fide confirmaremini.

b *Gratiam tranſ.* Duritiam, & diſtrictionem legis, quæ dicit oculum pro oculo, dentem pro dente, temperat gratia euāgelii, in quo purgantur ſcelera commiſſa per pœnitentiam, & eleemoſynæ fructus. Sed hanc gratiam transferunt in luxuriam, qui nunc tanto licentius peccant, quanto minus uident ſe aſperitate legis de facinoribus examinari. * Didymus. puto autem quia & de multis hæreſib. quæ cœperūt temporib. Apoſtolorum dicitur hoc, & authoribus eorum,

C qui. ſ. impudentiam, multamque luxuriam ſunt ſectati ita, ut ipſam ſpurcitiam ſuam, atque luxuriam idolorum ſacrificiis permiſcerent, Nam & Paulus de huiuſmodi hominibus, ita dicit. Et nolite communicare operibus immundis

D immundis tenebrarum, magis autem etiam arguite, ea. n. q̄ occulta ab eis fiunt turpe eſt etiam dici. Turpia namque, & vehementer turpia faciunt, quaſi myſtico modo, qui ſectam Symonis Magi ſequuntur. poſt hoc autem, & Marcioniſtæ, atque valentiniani, & Sithiniani nephanda committunt. Vnde & alia Epiſtola de eis ſcribit, dicens. iſti ſunt, qui ingrediuntur in domos, & captiuant mulierculas peccatis inuolutas, & libidinibus uariis ductas, & ſub occaſione religionis agunt turpia. Quapropter in luxuriam tranſtuliſſe eos dicit gratiam domini, per quam luxuriam, & effectus eius

E negant ſolum dominatorem, & dominū noſtrum Ieſum Chriſtum.

2.Tim.3

†tantum mihi ſtudium ſcribendi ad uos de communi ſalute, vt non potuerim non ſcribere uobis

✻ Oecumenius. quod autem ait, *tranſferunt ad laſciuiam*, hoc eſt deprauant detorquentes a temperantia ad laſciuiam, unde & negare cōtingit ipſos dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. An non negant qui uitæ impuritate doctorem omnis temperantiæ ueluti clamoſa, ac ſonora voce abiurant? Quæ. n. communio eſt luci cum tenebris.

†domino

✻ Aug. Omnes hæretici generaliter ſcientiæ pollicitatione decipiunt, & reprehendunt eos quos ſimpliciter credentes inuenerunt, quia omnino carnalia perſuadent, quaſi ad carnalium oculorum apertionem conantur adducere, vt interior oculus excæcatus. ✻ Optatus Mileuit. Hæretici veritatis exules ſani, & veriſſimi Symboli deſertores, de ſinu eccleſiæ ſanctæ iam piis ſenſibus deprauati, cōtempto quod bene fuerant geniti, ut ignorantes, & rudes deciperent, de ſe naſci uoluerunt. Et qui iamdudum in talibus paſti fuerāt cibis, corruptela malæ digeſtionis, in pernicie miſerorum diſputationibus impiis venena mortifera uomuerunt.

l.2.de Geneſ. contra Mani. c.25

l.1.adu. Parmeniam

c *Solum.* pater cum filio, & ſpiritu ſancto ſolus dominator filius cum patre, & ſpū ſancto ſolus dn̄ator, ſpūs ſanctus cum patre, & filio ſolus dn̄ator. Quicumque ergo hæreticus patrē Chriſti verum Deum bonum, & iuſtum negat ſolum dominatorem, & dominum noſtrū negat. Qui Ieſum filium Dei

F eſſe negat, & hic dominatorem ſolum, & Dominum noſtrum negat. qui ſpiritusſancti potentiæ detrahit, & hic ſolum dominatorem, & dominum noſtrum negat,

d *Omnia.* Omnia arcana fidei, & non habetis opus recentia, quaſi ſanctiora a nouis audire magiſtris, ideſt, perfecte ſcitis omnia quæ ſcienda ſunt de fide, & ideo non eſt opus, ut audiatis illos.

e *Quoniam Ie.* confutatis hæreticis deinde vt reuocet eos q crediderant.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Adimplea.* in cęleſti gloria, vbi & nō alibi charitas pficitur. 2 *Chariſſimi.* Hic incipit epiſtolæ proſecutio, q̄ diuiditur in duas partes, quia primo Iudas Apoſtolus proponit intentum, ſecundo proſequitur propoſitum, ibi. *Commonere*. Eſt autem propoſitum apoſtoli confirmare fideles contra hæreticorum deceptiones, & hoc eſt quod dicit. *Chariſſimi.* Quia paſtor debet eſſe ſolicitus de ouib. 3 *Scribendi uo. &c.* in hac. n. epiſtola inſtruit beatus Iudas omnes fideles generaliter, & non perſonas aliquas ſpecialiter, ſicut facit beatus Ioannes in duab. epiſtolis præc. 4 *Neceſſe ha.* pp hæreticos inſurgentes, vt poſtea ſubdit. 5 *Deprecans.* ſupple vos. 6 *Super certari.* i. fortiter certari a uobis. 7 *Semel tra. ſan.* Q. d. iſtud certamen eſt fidei. i. pro fide tradita, *Sanctis*. ſ. Apoſtolis a Chriſto. *Semel*. i. perfecte quando aperuit ſenſum eis, vt intelligerent ſcripturas. Lu. vl. Dicitur etiam *ſemel* pp vnitatem fidei, & autoris ipſius Eph. 4. a. *Vnus dominus, una fides, unum baptiſma.* Et ſubditur dicti certaminis cauſa, cum dicit. 8 *Subintroierunt enim.* i. ſub ſpecie pietatis introierunt. 9 *Homines quidam, &c. impij.* ſ. Hæretici. pietas. n. uno modo ſignat diuinum cultum: hęretici vero ſub ſpecie religioſitatis, & diuini cultus introduxerunt contrarium, propter quod dicuntur impii. 10 *Qui o.* i. ab ęterno præſciti a Deo. 11 *In hoc.* i. condemnationem. Aliter poteſt dici. Qui olim præſciti ſunt. i. a longo tempore præfigurati. & hic ſenſus videtur magis concordare ſequentibus. Et ponuntur plures præfigurationes illorum hæreticorum. 12 *Domini no.* i. fidem catholicam nobis gratis datam, 13 *Transferentes in l.* Vt. n. traherent homines ad ſuā ſectam, concedebant peccata carnalia tanquam licita, ad quæ p̄ni ſunt homines, ac etiam ipſi exercebant, vt frequenter dictum eſt ſupr. 14 *Et ſo. do.* per hoc autem quod Ieſus Chriſtus dicitur hic ſolus dominator, & Deus, non excluduntur pater, & ſpiritus ſanctus, quia dictio excluſiua adiuncta vni perſonæ in diuinis reſpectu prædicati eſſentialis, non excludit alias, & ſic eſt in propoſito. Solus. n. idem eſt, quod non cum alio, propter quod excludit ſolum id quod importat alieratem. pater autem, & ſpiritus ſanctus non ſunt alius Deus, & dominator a filio, ſed vnus. 15 *Negantes.* Falſa doctrina, & vita mala. 16 *Commonere*. Hic conſequenter proſequitur propoſitum. ſ. confirmando fideles contra verſutiam hæreticorū, in quo ſic pcedit, qa primo multipliciter eorum prauitatem declarat, ſecundo fideles in veritate confirmat. ibi. *Vos autem.* primū vero facit dupliciter primo p ſcripturas figurales, ſcdo per ſimilitudines naturales, ibi *Similiter hi ſunt.* prima adhuc in tres partes, qa primo inducit tria de ſcriptura. Scdo ad propoſitū applicat ipſa, ibi. *Similiter & hi carnē.* Tertio inducit alia tria, ibi. *Væ illis.* primū aūt eſt punitio iudæorum, pp incredulitatem ſuam rebellantium in deſerto, vt patet Ex. 16. & Nu. 14. & in plurib. aliis locis. Dicit ergo. *Commo.* & nō docere de nouo, & ſubdit rō. 17 *Scien.* Vos. ſ. 18 *Semel.* i. pfecte ita ꝙ nō oportet vos iterū docere, ſed de ſcitis in habitu cōmonere. 19 *Omnia.* ſ. ad ſalutē neceſſaria, 20 *Quoniam.* ſ. Chrs

Populum

A crediderant malignis, & impiis, oſtendit quanta ſit magnitudo domini quem negant, oſtendens, quod ipſe eſt qui eduxit populum Iſrael ex Aegypto. *Quoniam ſc.* Sicut filii Iſrael clamantes ad dominum ex Aegypto habuerant, diffidentes de potentia Dei in eremo puniti ſunt, ſic & iſti magiſtri immunditiæ, & eorum ſequaces, q per aquas baptiſmi de tenebris ignorantiæ exierunt credentes ſi ad prioris vitæ concupiſcentias mente redeunt, damnantur. Sicut prius per fidem, & bona opera merentur ſaluari, ſic ſecundo per murmurationē, & immūditiam merentur damnari. Vel ſecundo.i.bis perdi-

B dit, quia malos, & nunc & poſtmodum punit. Nam qui præſentia mala non corrigunt ad ſequentia perducunt.

* Orige. ipſa eſt lex, quæ etiam diabolum, & angelos eius in ignem æternum, qui eis præparatus eſt pertrāſiit. Et ſicut certum eſt, quia neque illi Angeli æternis aſtricti vinculis ad iudicium ſeruarentur, neque iſti in ignem æternum, qui eis præparatus eſt mitterentur, niſi quia poſitam ſibi a Deo legem non ſeruauerunt, neque ad iudicium uenirent, niſi cōtra legem aliquid cōmiſiſſent, ita certum uideretur, quia ſi cuſtodiſſent poſitā ſibi legem neque illi in ignem æternum, neque illi ſub æterna caliginis uincula decidiſſent. * Oecu. Qui angelicæ dignitatis honorē ſortiti fuerant, quum præ ſegnitie non permāſiſſent in ſua origine ſed corrupiſſent datū ſibi ex bonitate cæleſte vitæ inſtitutū, ad iudiciū, ſiue cōdemnationē ſupplicio Magni & intolerabilis diei repoſuit, & conſeruauit. Nā hoc ēt nunc ſignificat τετήρηκε iuxta illud qđ ait Chrs. qui præparatus eſt diabolo, & Angelis eius. Et certe. Sodomitæ in ſignum proponuntur ignis æterni, qui ipſos excepturus eſt (D)

a Primo humiles. Poſtea murmurantes. b Verbis Moyſi in eremo.
populū de terra. Ægypti ſaluans, ſecundo eos qui nō credi- 1
a Per ſerpentes, & aliis modis. Quorum natura & potentia maior. 2
b Per humilitatem per obedientiam. 3
a derūt perdidit: Angelos vero qui non ſeruauerūt † ſuū prin- 4
a Quo per gratiam Dei aliis p... prabantur ſubiectis ſpiritibus. b per ſuperbiam. Cæleſtem habitationem, ſpiritualem Dei uiſionem. c Venturos ad iudicium cui remittere, uel aliquid occultare non poterunt.
b cipatum, ſed dereliquerunt ſuū domiciliū in iudiciū magni 5
a Huius aeris iam damnatos reſeruat grauioribus pœnis. b Ideo etiam non ſunt in inferno, quia ex eorum imitatione mors æterna ſequitur. 6
c Dei vinculis æternis ſub caligine reſeruare. † Sicut Sodoma 7
Sodomæ, & Gomorræ. a Extra naturam. 8
d
e & Gomorra & finitimæ ciuitates ſimili modo exfornicatæ, & 9 10
Maſculorum. a Non debitam concubitum. Temporalium. 11
f ab eūtes poſt carnē alterā facti ſunt exēplū ignis æterni pœ- 12
Sunt Sodomitæ. Sunt damnandi. a Suam, uel aliorum. 13
g nam ſuſtinentes. Similiter & hi qui carnem quidē maculant 14

* Oecum. Poſtquam impurorum Nicolaitarum, Valentinianorum, ac Marcioniſtarum dixit laſciuiam, & velut inuſtione quadam inſignes eos ab ipſorum fetulenta turpitudine reddidit, etiam hac ſubiungit. poſteaquam Dn̄s populum ex Aegypto, &c. ſimul quidem per hæc oſtendens qđ idem Deus veteris, ac noui teſtamenti ſit author, & non ſicut dicunt hi ſcelerati, aliū fuiſſe veteris vindicantem, ac ſæuum, alium vero noui mitem, ac humanum præſidē eſſe Deum.

Matt. 11. * Didym. Animaduertendum eſt ſolum dominatorem eſſe Chriſtum, eo quod ſolus uerus ſit Deus. Sic.n. cum ſolus ſit dominator, & Dominus Ieſus non expellit authoritate patrem dicens ei Domine cœli, & terræ. Sic neque pater cū ſolus ſit verus Deus extraneum facit a veritate deitatis filiū. Dictum namque eſt ante hæc de eo quod ſit uerus Deus iſte ſolus Dominator, & Dominus Ieſus Chriſtus, qui eduxit populum ex Aegypto per Moyſen, quibus ita dictis conſequēs eſt, vt non ſit alter Deus Moyſeos, neque.n. eſt alius præter Trinitatem. Vnum etiam Moyſes monſtrare dignoſcitur, ſecundum quod dictum eſt, ille de me ſcripſit. & illud quod ſcripſit Moyſes inuenimus Ieſum impleuiſſe. quapropter & ipſe præuidens prophetiæ uirtute crucem maximas habere diuitias ſe putauit improperium Chriſti, & non aliter, quam ille qui dixit. Mihi gloriandum eſt in cruce Chriſti. Cum ergo Ieſus ſit, qui ex Aegypto Hebræos eduxit, conſtat quod non de humanitate ex Maria procedente, ſecundum quod de Deo verbum dictum eſt Ieſus, ſicuti proxime dixit, nobis autem unus dominus Ieſus Chriſtus per quem omnia.

a *Angelo. ve.* Et uere non ſunt imitandi, qui Ieſum non uerum Deum. ſed hominem de vtroque ſexu genitum mentiuntur. Si n. angelis peccantibus non pepercit, nec hominibus ſuperbientibus parcit.

2. pe. 2. a. b *Non ſeruauerunt ſu. prin.* Sic homines, qui nō ſeruant principatum quo per gratiam adoptionis filii Dei ſunt effecti. Sed relinquunt domicilium .i. unitatem eccleſiæ, in qua renati ſunt, vel ſedes regni cœleſtis quas accepturi erant, ſi fidem ſeruarent, & ante iudicium grauiter, & grauius in uniuerſali iudicio damnabit.

C

L. 24. moral. c. 13. * Greg. Ius peruerſæ libertatis appetiit, vt præeſſet cæteris, nulliſque ſubeſſet.

* Orig.

c *Dei v. æ. u.* i. ſuperbia, & corde impœnitenti. Vel ſententia diuina quæ eos in perpetuum coarctabit. Vel uincula cupiditas infimarum rerum, qua uincti ad ſuperiora reuerti non poſſunt. * Clemens Alex. vicinum terris locum, hoc eſt caliginoſum aerem ſignificat. Vincula uero dixit amiſſionē honoris in quo conſtiterant, & cupiditatem infimarum rerum, cupiditate quippe deuincti propria cōuerti nō queunt.

d *Sicut So.* Dederat exemplum damnationis eorum, qui ſolum dominatorem negāt commemorato interitu infidelis populi, uel angelorum exigentium ſe contra Deum, dat etiā exemplum pœnæ illorum, qui domini gratiam transferunt in luxuriam, commemorans incendium Sodomorum.

E e *Et abeuntes.* Oecum. Ex fornicatæ, hoc eſt declinantes, qđ πορνεύειν ſignificat. Carnem vero alienam dicit maſculinam, quod ad congreſſum, qui fit generationis gratia non proſit. Caro.n. ad congreſſum faciēs caro fœminæ eſt, iuxta illud q a primo parente dictū eſt. Os ex oſſib. meis, & caro ex carne mea. maſculorum aūt caro aliena eſt inquā a coitu. quāquā in fœmina quoque, vna quidem legib. vni iuncta, ſua & ppria caro eſt, quæ aūt effuſa eſt, & publica extranea, & aliena eſt, ac relicta ad piaculum propemodum maſculini generis.

f *Exemplum.* i. ſignificatio æternæ cōbuſtionis. ſicut exarſerunt igne libidinis, arſerunt igne temporali, qui temporalis non fuit purgatorius, ſed initium pœnæ, & ſignum futuri.

g *Carnem quidem, &c.* * Hier. difficile in hæreticis inuenitur, qui uirgam caſtitatis habeat. * Oecumenius. Admiratione dignum eſt, quod adeo verecunde ſermonem protulerit, multam.n. laſciuiam, & impudentiam de ipſis teſtatur dicens, quod & uita ſunt impuri, & lingua maxime laſciui, vehementem autem operis turpitudinem recte comprehendit per hoc verbum ἐνυπνιαζόμενοι (id eſt, ſomniantes, uel agitati in ſomnis) quod nos paulum, & quantum decens erit denudabimus ſumpto intellectu ex opere, quod de his edidit Beatus Epiphanius, Cypri Epiſcopus, & Panarion appellauit, dicit enim hic (F)

quod

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Populum* per veritatem ſuæ diuinitatis quæ ab æterno eſt, & ideo dicitur Heb. 13 b. Ieſus Chriſtus heri, & hodie ipſe, & in ſecula. 2 *Secundo.* i. poſt.

3 *Eos qui.* i. deſtruxit in deſerto, vt dictum eſt.

4 *Angelos.* Hic ponitur ſecundum, ſcilicet caſus angelorum, de quo habetur Iſa 14. & Ezech. 28. qui propter ſuam ſuperbiam deiecti fuerunt in hunc aerem caliginoſum ad bonorum exercitium, ſed finito hoc exercitio in iudicio finali retrudentur in inferno, & hoc eſt quod dicitur. *Angelos ve.* i. ſuæ conditionis nobilem ſtatum. 5 *Sed de.* Gloſ. interlinearis, cœleſtem habitationem ſpiritualem viſionem Dei. Si per viſionem Dei intelligit ipſe gloſſator viſionem apertam eſſentiæ diuinæ, non dicit verum, quia nullus videns diuinam eſſentiam poteſt peccare. Si autem intelligit cognitionem naturalem angelorum de deo, adhuc non videtur bene eſſe verum, quia naturalia remanſerunt in eis integra. ideo melius dicitur, vt videtur. *Sed de.* i. cœlum empyreum, in quo creati fuerunt tanquam in loco conuenienti ſuæ naturæ, & ab illo deiecti fuerunt, ut dictum eſt.

6 *In iud.* Cōſtruatur ſic litera. *Reſeruauit.* ſ. Deus peccantes angelos. *Sub cali.* i. in hoc aere caliginoſo ratione prædicta. *In iudi.* i. uſque ad tempus extremi iudicii. *Vinculis æternis.* datiui caſus eſt, quia tunc tradentur uinculis æternis. i. in inferno retruſi.

7 *Sicut So.* Hic ponitur tertium exemplum, quod habetur Ge. 19. de ciuitatibus ſubuerſis, & igne ſulphureo combuſtis propter habitantium fœditatem, in quibus uigebat uitium contra naturam, & hoc eſt quod dicitur. *Sicut So.* i. propinquæ duabus dictis.

8 *Simili.* i. eodem uitio infectæ.

9 *Et abeun.* i. inconuenientem, maſculi in maſculos turpitudinē operantes. 10 *Facti.* i. ſimilitudo, & figura. 11 *Pœnā.* incendii ſulphurei. 12 *Ignis.* ſ. gehennæ. 13 *Simili.* Hic cōſequenter tria prædicta applicat ad malitiam hæreticorum, & primo facit propoſitum, ſecundo declarat quoddam dictum, ibi. *Cū Michael.* Circa primum di. *Sim.* ſ. hæretici. 14 *Carnem.* Et ſic ſunt ſimiles Sodomitis, & in hoc notatur non ſolum de fornicatione, uel adulterio, ſed etiam de uitio contra naturam.

Domi-

quod ſceleſti illi borboritæ(.i.fętulenti ac cęno oppleti)quũ A tęde mulieribus ne miſcerentur, non in vulua ſemẽ effundebant,ſed imperfecta abominatione,ſuis manibus illud ſuſcipientes ſtatim illud in os immittebant mulierũ cum quibus corrupti erant,& ita a ſe mutuo diſcedebãt impuri magnũ quiddã ſe peregiſſe putantes.Hoc impurum facinus propter imperfectionem appellat inſomniũ quoniam eiuſmodi ſunt qui in inſomnijs aguntur. Inquinantes ergo per fœtulantem hanc aſſumptionẽ ſuã carnem amplius adhuc inſaniũt inquit aduerſus diuinã naturã dñm huius aſperantes,& dominationẽ,quam ipſa in vniuerſum habet.

(ornos. 5.cap. — ce 1.d. 3.24. apl igi — chi 3.2.)

¶ Sicut populus non credens. — a Ideſt,angelos ſanctos.

a † dominationem aut ſpernunt, † maieſtatem autem 1

a Sicut angeli apoſtatæ. b Vos non debetis blaſphemare,quia nec Michael,&c. 2

b blaſphemant. † Cum Michael archangelus cum dia- 3

¶ Contendens.

bolo diſputans altercaretur de Moyſi corpore, non eſt 4

a Vt malediceret ei quaſi malæ creaturæ. ¶ Vt quieſcas.

auſus iudicium inferre blaſphemiæ, ſed dixit. † Impe- 5

a Ille non eſt auſus blaſphemare,ſed Hi,&c. b Blaſphemanda eſſe. 6

c ret tibi Deus. Hi autem quæcunque quidem igno- 7

a Ex ſuperbia non aliqua cauſa. b Solo appetitu carnis ſicut bruta animalia 8

rabant blaſphement, quæcunque autem naturaliter 9

(† in poteſtate præditos maledicta congerunt. † At. † Increpet)

a *Domin. aut ſper.* In minorib.peccatis maieſtatem blaſphemãtes,in criminalibus nolendo humiliter confiteri & pęnitere,nullum habentes timorem, nec fidem venturi iudicis.

* Ireneus Mart.Hi ſunt qui exurgunt contra veritatem, & aduerſus Eccleſiam Dei.

B * Cyprianus.Non aliunde hæreſes obortæ ſunt, aut nata ſchiſmata, quam inde quod ſacerdoti Dei non obtemperatur.

* Oecum.Aut dominationem ſpernunt, hoc eſt perfectionem myſterij quod eſt ſecundùm Chriſtum in ordine,& vice myſteriorum angelicorum ſuas impudicitias perficiẽtes. Aozas autem.i.ſplendores dicit vetus ac nouum teſtamentum, quẽadmodum Paulus ait.Etenim ſi id quod aboletur per gloriam fuit,multomagis quod permanet in gloria eſt. Et rurſum. Nam ſi adminiſtratio condemnationis gloria, multomagis adminiſtratio iuſtitiæ gloria, Aut etiam ſplendores dicit Eccleſiaſticos principatus, in quos maledicta cõgruunt quemadmodum diſcere licet etiam à tertia Ioannis dilecti epiſtola inter quos ait eſſe Diotrephen qui malignis ſermonibus aduerſus ipſos garriret.

b *Cum Mi.*i.Moyſes,qui vt Deus erat conſtitutus Pharaoni, & qui erat princeps & nuncius,quantum ad alios,diſputans cum Pharaone,altercaretur,ideſt,ſigna faceret alterna contra ſigna magorum,de corpore Moyſi,ideſt,populo Iſrael, vt permitteret illos ſacrificare Deo ſuo, non eſt auſus inferre pœnam blaſphemiæ huius ſeculi. Sed dixit, Imperet tibi dominus. Vel aliter. Cum dominus Ieſus altercaretur cum Pilato,de corpore Moyſi,ideſt,de eccleſia, noluit aliquam blaſphemiam inferre, ſed tanquam ouis ad occiſionem ductus.

*Cum Mi.*De quibus ſcripturis hoc teſtimonium aſſumpſerit,non patet.Sed allegorice planũ eſt.Corpus Moyſi populus Iſrael, quia Moyſes illius populi portio fuit ideoque qđ de populo factũ legitur in Zacharia,recte de Moyſi corpore factum forſan dicit Apoſtolus. In Zacharia legitur. *Oſtendit* C *mihi dominus Ieſum ſacerdotem magnum ſtantem coram angelo domini, & Sathan ſtabat a dextris eius vt aduerſaretur ei,& dixit do-* D *minus ad Sathan Increpet dominus in te Sathan & increpet dominus in te,qui elegit Ieruſalem.* Quia Ieſus ſacerdos deſiderabat. Iſrael de captiuitate liberari,& in terram propriã redire,reſiſtebat ei Sathanas, nolens populum liberari, ſed hoſtibus Gẽtilibus mãcipari. Iõ angelus, q̃ populi adiutor erat increpabat atq; ab iniuria populi remouebat. Sed vbicũque,vel quãdocunq; hęc altercatio angeli cum diabolo facta fuerit, hoc diligenter intuendum eſt. Quia Michael archangelus, ſi diabolo ſibi aduerſanti blaſphemiam dicere noluit, ſed modeſto cum ſermone coercuit,quanto magis hominibus omnis blaſphemia eſt cauenda, & maxime in creatorem. Diabolus in ſubſtantia bonus,ſed voluntate malus & ideo ab angelo nõ blaſphematur,quia aliquid pro ferre aduerſus bonam naturam blaſphemiam reputat archãgelus, & ſi mala eſſet natura diaboli dominus nõ increparet pro bono opere quod in mala natura non poſſet eſſe. Sed cum dñs increpat aliquid boni, ex bona natura peruenire poſſe oſtẽdit. Põt fingi angelũ egiſſe altercationẽ cũ diabolo de corpore Moyſi,quaſi nollet ſepulturã Moyſi Iudęis reuelatã eſſe,ne eũ quaſi Deum adorarent, ad quod efficiendũ conabatur diabolus,ſed nõ inuenitur in auctoritate. Aliter legit̃,quia abſcondit dominus corpus Moyſi. Et ob hoc forſitan,ne populus Iſrael more Gentilium,qui amicos ſibi reges,& principes poſt mortẽ factis eorum ſtatuis colebant vt deos,corpus Moyſi adorarent,& per idololatram huiuſmodi a Deo præuaricarẽtur. Poteſt ergo videre quaſi fuerit certamen,& altercatio Michaelis cum diabolo volẽte corpus Moyſi reuelare, vt populum per idololatriã deciperet. Michael autem prohibente ne populus cuius princeps erat peccaret.Quod etſi nunquã in ve.Te.legitur,propter auctoritatem tamen Apoſtoli, qui ſecretiora quædam nouerat quæ nobis occulta ſunt,non debet a quopiam refelli.

(Dydimus. E — Deu.34.b. — Deut.10.d.)

Vel ſic.Mortuo Moyſe ſubtrahit dominus miſſo angelo corpus Moyſi,ita vt nullus de populo cui præfuerat ſciret ſepulturam. Præuiderat enim dominus Moyſen poſt mortem a Iudæis adorandum, & ſic corpus haberent pro Deo habendum,& ideo diabolus cultum legis deſiderãs verti in idololatriam,altercatus fuiſſe dicitur cum illo angelo,quia qui a Deo miſſus fuerat,Michael dicit̃, ideſt quis vt Deus?

(Dan.34.b. — Oecumeni.)

c *Hi autem quæcunque quidem ignorabant blaſphemantes,&c.*

* Oecumenius.Michael quidem ita fecit neque aduerſus virum ſiue Moſen tulit cõuitium:hi vero de dogmatis quæ non nouerunt,maledicos componunt ſermones: quæ vero naturali motu ſiue iudicio, tanquam animantia rationis expertia nouerunt,hæc perſequuntur tanquam equi inſanientes in fęmellas,aut veluti porci.

Va F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Dominationem aut ſpernunt.* Ideſt,ipſum Chriſtum, qui non ſolum dicitur dominus in concreto, ſed etiam dominatio in abſtracto propter excellentiam dominij ſui Apoca.19.ca.Habet in veſtimento & in femore ſuo ſcriptum rex regum & dominus dominãtium,& ſic aſſimilantur hæretici angelis de cęlo eiectis propter ſuam ſuperbiam.

2 *Maieſtatem autem blaſphemant.* Ideſt, ſanctam trinitatem, quia blaſphemia eorum contra Chriſtum redundat in totam trinitatem,& in hoc aſſimulantur Iudæis exiſtentibus in deſerto de quibus dicitur.Nume.14.b. *Vſquequo detrahet mihi populus iſte? & ſic merentur condemnari & puniri ſicut prædicti.*

3 *Cum Michael archangelus cum diabolo diſputans altercaretur de Moyſi corpore.* Hic conſequenter declarat vltimo dictum ſcilicet quod blaſphemia ſit valde graue peccatum, per hoc quod Michael non fuit auſus blaſphemare dæmonem propter eius naturam bonam. Et per hoc patet,quod blaſphemare Deũ cuius natura eſt excellentior in infinitum,eſt grauiſſimũ peccatũ, Dicit ergo.*Cum Mi.* volebat.n.diabolus reuelare corpus Moyſi Iudæis ad idololatriam pronis vt eum adorarent tanquam Deum,Michael autem tunc princeps ſynagogæ hoc volebat impedire.

4 *Non eſt auſus iudicium inferre blaſphemiæ.* Ipſi diabolo ratione dicta.

5 *Sed dixit Imperet tibi Deus.* Vt deſiſtas a dicta reuelatio. Licet ante hoc non ſit ſcriptum in fine Deut. vbi agitur de ſepultura Moyſi,tamen credendum eſt firmiter ſic fuiſſe, propter dictum Apoſtoli loquentis ex ſpiritu Dei.

6 *Hi autem.* Scilicet hæretici.

7 *Quæcunque qui.ignora.blaſphe.* Circa articulos fidei,& maxime circa trinitatem perſonarum in vnitate eſſentię & vnionem naturæ diuinæ & humanæ in ſuppoſito verbi.

8 *Blaſphe.* Aſſerentes eſſe falſas.

9 *Quæcunque autem naturaliter tan.*i. cognouerunt ſenſuali cognitione eſſe carni delectabilia quæ cognotio dicitur eſſe naturalis prout natura diuiditur contra rationem, ideo ſubditur.

Tan-

A a *Væ illis.* Quia p oīa hæretici monſtrati ſunt a verbo veritatis cecidiſſe, oſtēdit eos diuerſis malis ſubiectos *Væ illis qui in via Cain.* Viā Cain abeunt qui pp inuidiā meliorū ſibi doctorū nomē vt honorificētur aſſumunt, qui nō triſtantur ſi a Deo repellūtur, iuſtos fratres nolūt imitari, ſed eos ex inuidia ſpiritu diter, aliqñ & corporaliter occidūt. A vultu ēt Dei expellunt, nihil iā putantes in ſe Dei prouidētia prouenire, ſed omniū quæ habēt ſe auctores credunt. Errore Balaam pereūt, qui pro amore terreſtrium commodorum, veritatē quam nouerunt impugnāt.

† Quoniā in.

†In charitatibus veſtris. i. conuiuiis pauperum

a Nulla ratione ab aliis diſcreta. Implendis. b Totum affectum ad hoc inclinant.

tanquam muta animalia norunt, in his corrumpuntur. †

a Damnatio eius. b Gladio mala doctrinæ armantur in fratres vt Cain malo conſilio decipiuntur, vt Balaam. contra doctores ſe erigunt, vt Chore.

a Væ illis † qui in viā Cain abierunt, & † errore Balaam mer-

b cede effuſi ſunt, & contradictione Chore perierunt. Hi

a Ideo etiam cauendi. b Vbi deberent honeſtati & vtilitati ſuæ vel comedentium prouidere. c Studentes gulæ vltra modum. d Omnia mala cum multo contemptu facientes.

c d ſunt † in epulis maculæ conuiuantes, ſine timore ſe-

a Non pauperes Chriſti. Non ſunt ſub uero paſtore. b Qui alios obſcurant. c Quia ad ſuggeſtionem ſpirituum immundorum in diuerſos vitiorum errores raptantur.

e f metipſos paſcentes, nubes ſine aqua, quæ a ventis circunfe-

b *Contradi. Cho. per.* Qui increpatione ſanctę eccleſiæ nolūt emendari, ſed appetitu indebiti primatus ab vnitate eccleſię ſe diuidunt, & ſcientes quantum mali gerant, ad ſcelerum tamen tartara deſcendunt.

* Oecumenius. Viam Cain hoc eſt per fratris occiſionem nam & ipſi talia docentes fratres, ſiue eiuſdem ſortis homines, occidunt illos prauis doctrinis. Aut etiam ſemen abſorbentes, fratrem in virtute interimunt, quem ſeminis fructificatio proferret in vitam. Viam autem Balaā, eo qd & ipſi ſicut ille lucri gratiam hæc faciunt. Porro viam Core, quoniam & ipſi ſicut ille præceptoris officium, quum ſint indigni rapuerunt.

* Dydimus. Quoniam per omnia declarati ſunt recidiſſe

B a verbo veritatis hæretici oſtēdit eos diuerſis ſubiectos malis. dicit enim eos in viam Cain ambulare, qui propter inuidiā, & impietatē necauit fratrē. Qui dum contriſtari debuiſſet eo quod ſacrificium eius ſuſceptum non erat, quod impie indubitāter obtulerat. & imitari fratrē, vt & iſte pie deo munus offerat, inuidia magis corruptus aduerſus eū, homicida primus apparuit. Et nō in hoc ſolo quieuit, ſed extendens impietatem ſuam peccator circa Deum factus voluntarie, a vultu eius expulſus eſſe, nihil iā putans in ſe dei prouidentia prouenire ſecūdum omnia quæ habebat ſe auctoritatē eſſe credebat, & volūtatē ſuam. Præſentes igitur hæreticos ambulare inquit in viā eius, & extra vultum dei propter ignorantiā factos, ſed etiam præponentes ſemetipſos creatori, illi ſiquidē animalis naturæ ſe autem ſpirituales eſſe dicētes. Qua propter nō recte diuidunt ea, quæ volunt immolantes offerre ſe putant, quoniā primitias ſibimet ſecūdas vero partes offerunt deo: dicit igitur eoſdē ſimiles eſſe Balaam præponētes pietati mercedē oblatam ei a Rege Madianita, vt malediceret eis qui dei benedictione fruebantur. Qui etiam iniuſtitiæ mercede diffuſi ſunt; vaticinantes. n. inueniūtur & pro Sancto ſpiritu ſpiritū erroris habentes, vnde etiam dant & iſti conſilium fornicationis, & idolorum culturæ, ſicut ille proditione populi dei. Hi namque Chore contradictione ſcilicet errauerūt. Ille ſiquidē reſtitit. Sacerdotio Aaron dei voluntate collato, & propter contradictionem noua morte mutilatus eſt ipſe, & qui cum eo eſſe videbantur.

Gene.4.c. — Numer.22. — Nume.16.

C

Macu-

D c *Maculæ.* Nō ſolū in comeſſationibus, & ebrietatibus carnalibus pereunt & maculantur, ſed ēt ſunt maculæ aliorū & alios ſecum perdunt domini gratiā in luxuriā transferentes.

* Tertul. Cena noſtra de nomine rationē ſui oſtēdit vocat .n. ἀγάπη id qđ dilectio penes Græcos eſt. Quātiſcunq; ſumptibus cōſtet lucrum eſt pietatis nomine facere ſumptū. ſi quidē inopes quoque refrigerio iſto iuuamus, non qua penes vos paraſiti affectant ſub auctoramēto ventris inter contumelias ſaginādi, ſed qua penes Deum maior eſt cōtemplatio mediocriū. Si honeſta cauſa eſt conuiuij reliquum ordinem diſciplinæ de cauſa æſtimate, quid ſit de religionis officio, nihil vtilitatis, nihil immodeſtiæ admittit. nō prius diſcumbitur quam oratio ad deū prægustetur, editur quam eſurientes capiūt, bibitur quā tum pudicis eſt vtile ita ſaturantur, vt qui meminerint ēt per noctem adorandum deum ſibi eſſe. ita etiā fabulantur, vt qui ſciant dominum audire. Poſt aquam manualem & lumina vt quiſq; de ſcripturis ſanctis, vel de proprio ingenio poteſt prouocatur in mediū deo canere hinc probatur quo modo biberit. Aeque oratio conuiuiū dirimit. inde diſceditur non in cateruas cæſionum, neque in claſſes diſcurſationū, nec in eruptiones laſciuiarum, ſed ad eandē curam modeſtiæ, & pudicitiæ, vt qui nō tam cęnam cęnauerint, quam diſciplinam. E

Apolo aduers. cap.39.

†Nume. 22 b. & 2 Petr.

d *Conuiuantes ſine timore, &c.* * Clemens Alexandr. Ad cęnas conuenientes ſimul viros & mulieres poſtquam ſatietate venerē excitante ex ſatiati fuerint lumine amoto coeunt quomodo volunt, & cum quibus volunt canum, ſuum, & hircorum libidines imitati.

* Epiphanius. Quum mentem ſuam licenter inſaniæ expoſuerunt, innumeris voluptatū affectibus ſeipſos tradunt degunt autē hi in luxu, & omnia ad corporum voluptatem operantur: nos autē omnino nō accedunt, niſi forte ad ineſcandas animas inſtabiles maligna ſua doctrina. In nulla. n. re nobis ſimiles ſūt, ſed nomine noſtro ſolū appellari gloriātur, quo p confictum nomen improbitatem ſuā operentur.

e *Semetipſos paſcentes.* * Oecumenius. Hoc eſt abſque timore ſeipſos componentes nihil veriti inquit iudicium quod ipſis imminet eo qđ regere neſciāt, ſed cęci cęcos ducētes & in foueam iuxta domini verbum vna cum his qui reguntur incidentes.

* Gregorius. Studeamus cor noſtrum terrenorum paſtorum imitatione ſuccendere, qui hyemales noctes imbribus geluque conſtricti ducunt ſæpe peruigiles, ne vel vna ouis, & non forte vtilis pereat.

f *Nubes.* Comparat ſe prædicatoribus pluentibus iuſtitiā, coruſcantib. per miracula, ſed ipſi ſunt nubes obſcurantes ſolem, ponentes in cęlum os ſuum peruerſa ſuperbe docendo ſine aqua ſapientiæ.

Arbo- F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Tanquam mu.a. *Quæ ſunt ratione carentia.*

2 In his cor. *Per ſenſum. i. conſenſu voluntatis & per abuſum conſuetudinis.*

3 Vę il. *Hic iterum inducit tria de ſcriptura contra hæreticos. Primū eſt de Cain, qui ex inuidia fraterna, & odio interfecit Abel: ſic hæretici ex inuidia, & odio veros apoſtolos & fideles perſequebantur ad mortem. Propter quod imprecabatur eis non optando, ſed prænuntiando ipſius Cain maledictionem dicens.* Vę illis qui in via caim ab. *Eſt autem væ comminatio maledictionis æternæ. Secundum eſt de Balaam qui cupiditate ductus voluit maledicere filijs Iſrael, vt habet Nu. 22. et 23. & quoniā nō potuit a Deo prohibitus, docuit Balach ponere ſcādalum coram filijs Iſrael per meretrices eos ad idololatriam prouocantes, Nu. 25. Sic hæretici propter quęſtū prædicātes, veris miniſtri Chriſti maledicebāt, & eos quantū poterant ſcandalizabāt ideo ſubditur.*

4 Et errore Balaam mercede effuſi ſunt. *i. propter quæſtum tēporalem ſe malis expoſuerunt. Tertium, eſt de Chore qui ex ambitione ſacerdotii ſeditionem mouit, propter quod a terra cū ſibi adhærentibus abſorptus fuit. Nume. 17. Sic hęretici pro ambitione honoris & gloriæ ſectas erroneas finxerunt, & per conſequens pęnam Chore, meruerunt, ideo dicitur.*

5 Et in contradictio. *Ideſt, & væ illis qui contradictione Chore ideſt, propter ſeditionem in eccleſia motam ad ſimilitudinem Chore.*

6 Perierunt. *Ideſt, perire meruerunt.*

7 Hi ſunt in epulis ſuis. *Poſtquam declarauit malitiā hęreticorum per ſcripturas figurales, hic conſequenter idem facit per ſimilitudines naturales & diuiditur in tres partes, quia primo facit propoſitum, ſecundo inducit ad hoc propheticū dictum, ibi.* Prophetauit autem. *tertio apoſtoli dictum, ibi.* Vos autem. *Circa primum dicit.* Hi ſunt in epulis ſuis maculę cōuiuātes. *Et notantur hic de exceſſu notabili in cibo & potu, quia non ſolum dicuntur maculati in concreto, ſed etiam maculę in abſtracto, ideo ſubditur.*

8 Sine timo. *Dei & bonorum hominum.*

9 Semetipſos paſcentes. *Superflue in quantitate, & qualitate.*

10 Nubes ſine aqua. *Sapientię ſalutaris.*

11 Quę a ventis circunferun. *Superbię motibus & vanitatis.*

Arbo-

A a *Arbores autum.* Comparant ſe arboribus bonū fructum fe rentibus, ſed ſunt arbores autūnales, tarde ferunt bonū fructum, ſicut arbor in autūno plantata, vel quia tunc folia cadant, & fructus, vel ſi ſupercreſcit fructus, adulterinus eſt, & inutilis. Si quid.n. faciunt, quod bonū videatur, non bona in tentione agunt, ſed vt bona, quæ ſunt in alijs extirpent.

Es mar-eris | defferæ. | faligo. | Apoc.1.b.

b *Bis mortuæ.* Semel moritur, quæ non facit fructum bonum: Bis moritur, quæ facit fructum malum. Vel bis mortuę quia ante tēpus fidei mortui, ſed inde viſi ſurgere per fidem, rurſus redeūt ad impietatem, & ideo eradicati ab hæreditate, q̄ ſperabant ſe habituros, vel a ſoliditate charitatis in qua ſancti dicuntur radicati.

¶Nullam vtilitatem, vel ſibi, vel aliis facientes. a ¶Nunc in animo, poſtea in corpore.

a runtur, arbores autūnales, infructuoſæ, bis mortuę, eradica- 1

b ¶Omittendo, & committendo. a ¶Semper inquieti, tumidi, tenebroſi, amati, ſtabilitatem eccleſiæ 2
impugnantes. b ¶Ad ſimilitudinem tumentium vndarum ſuperbientes altius ſe attollunt,
ſed tanto amplius confuſi quaſi in ſpumas leuiſſimas diſſoluuntur, & pereunt. 3

c tæ, † fluctus feri maris, deſpumantes ſuas confuſiones, ſidera 4

a ¶Non ad tempus, vt hæretici dicunt. 5

errantia, quibus † procella tenebrarum conſeruata eſt in æ- 6

7

d ternum. Prophetauit autem de his ſeptimus ab Adā Enoch

e a ¶Patienter, & terribiliter. ¶Exiſtens. b ¶Sanctorum, qui cum eo iudicabunt. 8

f dicens: † Ecce veniet dominus in ſanctis milibus ſuis facere 9

a ¶Pœnas inferendo. b ¶Malos. c ¶Conuincere eos, qui prius latebant, oſtendendo 10
opera impietatis eorum, quæ prius occultabant. 11

judicium contra omnes, & arguere omnes impios 12

de omnibus operibus impietatis eorum, quibus im- 13

¶In actu operis. ¶Blaſphemantes maieſtatem. 14

g pie egerunt, & de omnibus duris, quæ locuti ſunt 15

c *Sidera.* In hoc apoſtatas ſignificat, quia in ſimilitudinem diaboli, de ſedibus angelorum ceciderunt, quibus propter apoſtaſiam tenebræ reſeruantur. *Sidera.* Lucem veritatis pro mittunt in hoc mari vitiorum. Sed nunquam in eodem ſtatu docendi, vel vitæ perdurant, & alijs cauſa naufragij ſunt,

B & ipſis pro tenebris quas in eccleſias dei inducebant, tenebræ inferni parantur, & qui pacem fidei mundana tempeſtate turbabant, procella tormentorum percellentur.

* Occumen. Marinis autem ſaxis ipſos comparat, & nubibus aqua carentibus, ac arboribus autūnalibus, vndiſque efferis ac ſtellis erraticis. Nā quæ his natura conueniunt, hęc illi libera voluntate habent. Siquidē, & ſaxa maris nauigantib⁹ pernicioſa ſunt, quum ex improuiſo occurrunt, ſicut & ipſi his, qui vna continuantur imminēt, vt inopinatum malū, & nubes aqua carentes, quæ a ventis circumaguntur ad q̄cunque loca peruenerint, non refrigeria ex imbre, quē non habent, ſed caliginem ipſis inducūt. Similiter, & hi ſalutari ſermone non irrigant animas eorum quos aſſequuntur, ſed obſcurāt potius ſceleſtiſſimis ſuis doctrinis, vecti prauis dęmonū inſtitutis. Sed & arbores autūnales ſunt bis mortuę, nēpe & fructus ſui amiſſione, & foliorū defluxu. Tunc.n. aridę videntur, pulchritudine priuatæ, ſiue venuſtate, q̄ fructum ſequebatur, & iucundo foliorū ornatu. His conſentaneū eſt, quod iſtis contingit, nā & ipſi bis moriuntur, ſuum fructum abijcientes ſeminis abſorptione, & caſtæ conuerſationis ornatu ſeſe priuantes. Ideo quoque a paradiſo eccleſiæ dñi eradicantur, & extra ipſam proiecti, colliguntur ad ignem ęternū. Quem.n. ſtatum, aut radicē habebit, qui propter feruorē voluptatum ab omnibus abijcitur? Porro ſtellæ erraticæ appellentur, & ipſi, non quod firmamentum fidei noſtrę exornantes, Chriſtū iuſtitiæ ſolē habeant per ipſos procedentē, & virtutum horas perficiētem, ac fideles, qui iuxta ipſas ordinarentur viuificātem, ſed quod videantur in angelū lucis transformari, quemadmodū, & malignus dæmon, qui ipſis

C prædominatur, id ſolū habentes, quod cōtrarijs dogmatis ferantur ad dñi dogmata, per quę & illis, qui appropinquant tenebras effundunt, & ſibiipſis caliginē æternam conciliāt,

d *Prophetauit.* Non ſolū mea auctoritate probo, q̄ puniendi ſunt, ſed ēt auctoritate Enoch, quòd iam olim præſcripti ſunt in tale iudicium impij homines, qui noſtris temporib⁹ ſubintroierunt ad ſubuertendam fidem priorum. D

e *Enoch.* In ſtirpe Cain Enoch, qui dedicatio interpretatur, primus naſcitur. In electorū vero progenie Enoch ſeptimus memoratur, quia reprobi in hac vita, q̄ ante eſt, ſeipſos ędificando dedicant, electi vero ędificationis ſuę dedicationē in fine temporis, i. in ſeptimo expectant.

Lib. de habitu muli. c.3.

* Tertullian. Scio ſcripturam Enoch, quæ hunc ordinem angelis dedit, non recipi a quibuſdam, quia nec in armarium Iudaicum admittitur. Opinor non putauerunt illam ante cataclyſmum æditā, poſt eū caſum orbis omnium rerum abolitorem, ſaluā eſſe potuiſſe. Si iſta ratio eſt recordentur pronepotem ipſius Enoch fuiſſe ſuperſtitem catachlyſmi Noe, qui vtique domeſtico nomine, & hæreditaria traditione audierat, & meminerat de proaui ſui penes deum gratia, & de omnibus prædicatis eius, cum Enoch filio ſuo Matuſalem nihil aliud mandauerit, quam vt notitiā eorum poſteris ſuis traderet. Igitur ſine dubio potuit Noe in prædicationis delegatione ſucceſſiſſe, vel quia, & alias non tacuiſſet, tam de dei cōſeruatoris ſui diſpoſitione, quam de ipſa domus ſuæ gloria. Hoc ſi non tā expedite haberet, illud quoque aſſertionem ſcripturæ illius tueretur, proinde potuit abolefactā eā violentia cataclyſmi, in ſpiritu rurſus reformare quēadmodū, & Hieroſolymis Babylonia expugnatione deletis, omne inſtrumentū Iudaicæ literaturæ per Eſdram cōſtat reſtauratum. Sed cum Enoch eadē ſcriptura ēt de domino prædicarit, a nobis quidē nihil omnino reijciendum eſt, quod pertinet ad nos. Et legimus omnē ſcripturā ædificationi habilem diuinitus inſpirari, a Iudæis poſtea iā videri propterea reiectam, ſicut & cætera fere, quæ Chriſtū ſonant. Nec vtique mirum hoc, ſi ſcripturas aliquas non receperunt de deo locutas, quem & ipſum coram loquentem non erant recepturi. Eo accedit, quod Enoch apud Iudam apoſtolum teſtimonium poſſidet. E

f *Ecce veniet dominus.* Vera ſententia, q̄ dñs arguet impios, & de operib. & de verbis. Sed notandum, q̄ liber Enoch de quo hoc aſſumpſit teſtimoniū apocryph⁹ deputatur ab alio quodam, ſub nomine Enoch compoſitus, in quo libro multa †credibilia continentur, vnde & hæc epiſtola Iudæ, quę de apocrypho teſtimoniū habet, priſcis temporibus a pleriſq; reijciebatur. Sed tamen auctoritate iam, & vetuſtate, & vſu meruit, vt inter ſanctas ſcripturas cōputetur. Maxime, quia tale teſtimonium de apocrypho ſumpſit, quod non apocryphum, & dubium, ſed vera luce eſſet perſpicuum. Licet enim de apocryphis teſtimonium veritatis ſumere. †incredibilia. Beda.

g *Quæ locuti ſunt contra deum peccatores impii.* * Occumen. Impius a peccatore differt, in eo, quod impius peccatum habet circa deum, peccator vero circa ea, quæ aguntur in vitę conuerſatione a iuſtitię ſcopo aberrat. F

a *Hi ſunt.*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Arbores au. *Apparentiæ, folia tantum habentes, ideo ſubditur.*
2 Infructuoſæ. *Ideſt, bonis operibus carentes.*
3 Bis mortuæ. *Semel ante conuerſionem per mortale peccatum, et iterum poſt lapſum in hæreſim.*
4 Eradicatæ. *A radice charitate.*
5 Fluctus feri maris. *Ideſt, inquieti, & bonorum turbatiui.*
6 Deſpumantes ſuas confuſio. *Ideſt, cum magno faſtu, & ſuperbia ſuas hæreſes pronunciantes, ex quibus deueniunt ad confuſionem æternam.*
7 Sidera erran. *Per varios errores.*
8 Quibus procella tenebrarum. *Ideſt, tempeſtas pœnarum.*
9 Conſeruata eſt in æter. *Scilicet ī inferno, vbi nulla eſt redēptio.*
10 Prophet.aut. *Hic ad propoſitum inducit dictum propheticum di.* Prophetauit autem de his. *Scilicet hæreticis futuris.*
11 Septimus ab Adam Enoch. *Ambobus aūt computatis, vt habetur Gen. 5. & 1. Parali. 1. di.* 12 Ecce ue. in ſan. mi. *Scilicet angelorum ſibi aſſiſtentium, & miniſtrantium, ſecundum quod dicitur Da. 7. c. Throni poſiti ſunt, & anti. dierū ſe. &c. et ſubditur.* Milia milium miniſtrabant ei, & decies mi. cen. &c. 13 Facere iudicium. *condemnationis.* 14 Contra omnes. *Scilicet reprobos, iudicium enim electorum non erat contra eos, ſed pro eis.*
15 Et arguere omnes impios de omnibus. *Sicut dicit Saluator Matth. 25. d.* Ite maledicti in ignem æternum. Eſuriui, & non dediſtis mihi manducare, &c.
Hi. *Scilicet hæretici.*

¶In homines. ¶In deum. ¶Etiam. ¶Contra dei diſpoſitionem. 1

a b contra deum peccatores impij. Hi ſunt † murmurantes que- 2

a ¶Vel queruli. ¶Quæcunque ſibi contingant. b ¶In nullo carnis deſideria frenantes.
c ¶De vitio in vitium. d Iactant ſe nullo timore dimiſſuros, quod agunt, ſe ſoles deum cognoſcere.

ruloſi, ſecundum deſideria ſua ambulantes, & os illorum lo- 3 4

a Honorantes. b Diuitum. Pauperes contemnunt.
c Non cauſa dilectionis. d Sed quicquid illi dicant, vel faciunt.

quitur ſuperbiam, mirantes perſonas quæſtus cauſa. Vos au- 5 6

a Corde, & opere.

tem chariſſimi memores eſtote verborum, quæ prædicta 7 8

a Quibus credendum, quia nuncij domini, & præteritorum etiam prophetæ futurorum.
b Illuminati ſpirituſancto.

ſunt ab apoſtolis domini noſtri Ieſu Chriſti, qui dicebãt vo- 9 10

a Tempore Antichriſti, cuius iſti iam ſunt præambuli. b Non miſſi a deo. c Veritatis.

bis, quoniam in nouiſſimis temporibus venient illuſores ſe- 11 12

a Quos tali ſigno poteſtis cognoſcere, quòd guloſi, auari.
b Vel ſecundum deſideria impietatum. Diuini cultus.

cundum deſideria ſua ambulantes in impietatibus. Hi ſunt 13 14

A forte iuſtorum. Animæ concupiſcentias ſequentes.

c qui ſegregant ſemetipſos, animales † ſpiritum non habentes. 15 16

a Sed vos hoc modo ab illis diſſentiatis. Vt ſitis templum dei.

d Vos autem chariſſimi ſuperædificantes † voſmetipſos ſan- 17 18

Dei, vel veſtro ſanctificato.

e ctiſſimæ noſtræ fidei, in ſpirituſancto orantes, voſmetipſos 19 20

f in dilectione dei ſeruate, expectantes miſericordiam domi- 21 22

Conuincite ad vtilitatem, non illorum, ſed eccleſiæ.

ni noſtri Ieſu Chriſti in vitã æternã. Et hos quidem † arguite 23 24

a Certiſſime damnatos diuino iudicio. b Vitiorum, & ſic de igne tormentorum.
c Quidam vi. d Vel quos in peccato obſtinatos videtis, miſeremini, dolentes, quòd non poteſtis eos ſaluare.

g iudicatos: † illos vero ſaluate de igne rapiẽtes. Alijs aũt miſe- 25 26 27

a Pœnitentibus proximis. b Quia concupiſcentiis carnis polluitur.
c Corpus mortale, & paſſibile quo velatur anima.

h i remini in timore, odientes eam, quæ † carnalis eſt maculatã 28 29 30

† ſemetipſos

† quaſdam autem per timorem.

A a *Hi ſunt.* Si fratribus aliquid boni contigit, murmurant, & conqueruntur, quaſi ſua fœlicitas in illorũ proſperitate minuatur. Auari. n. quibus nihil ſufficit, etiam alijs inuident.
b *Murmurantes, & querulo.* Tanto amplius quiſque murmurat, & conqueritur de præſentibus eccleſiæ laboribus, quanto minus in ſe deſideria carnis extinguit. Sed contra ſanctus Daniel, & cæteri ſanctorum deſideriorum viri, quãto obnixius ſola ſuperna deſiderant, tanto magis deſpiciunt tranſitoria, & cuncta, quæ videntur aduerſa.

* Oecumen. Poſt hæc autem ab horũ impiorum aſſimilatione abſolutus, iam rem quoque ipſam, aggreditur accuſans ipſorum vitia, vocanſque eos, murmuratores, & cauillatores. Eſt autem proprie γογγυςὴς, qui ſub dentibus, & apud ſe indignatur oſtendẽti μεμψίμοιρος vero, qui ſemper ſtudet
B omnes cauillari, & dicterijs laceſſere. Porrò hi murmuratores ac cauillatores ſceleſti ſunt, inquit, quum libere, & palam non poſſint ſua doctrina vti propter fœditatem: nõ enim careret periculo publicare impudicitiã iuncta impietate ac blaſphemia. Cauillatores vero, vt qui ea, quę ſunt alia, imo quę veritatis ſunt calũniantur, quo videlicet ſua mala ſuaſque laſciuias ſtabiliãt.
c *Spiritum, &c.* Quia ſpiritumſanctũ, quo cõgregatur eccleſia, & ſpiritualis efficitur non habẽt, iõ animales, inſcij, nõ prudentes, iõ defluunt, quia coagulum charitatis non habent.
C d *Superædificantes voſmetipſos, &c.* Aedificãtes voſipſos in bonis operibus ſuper fundamentum fidei, vt lapides viui ponamini in domo dei.
D c *In ſpirituſancto orantes.* Vt de veſtris viribus non præſumatis ſed in diuinę tuitionis adiutorio ſperetis, non per vos ſaluari putantes, ſed aduẽtũ ſpirituſſancti in vos petite, quo inſpirati ardẽtius oretis nec cum his, qui ſpiritũ non habent, ab eccleſia ſegregemini.
f *Voſmetipſos in dilectione dei ſeruate.*

* Oecumenius. Hoc eſt voſipſos cuſtodite, ſuſcipientes a domino miſericordiam, conciliantes vobis ad extremum vitam æternam.

* Auguſtinus. Si non vacat omnes paginas ſcripturarum reuoluere, tene charitatẽ, & in ea inuenies omnem ſcientiam dicẽte Apoſtolo. Plenitudo legis eſt dilectio, finis præcepti eſt charitas de corde puro, & ſicut radix omnium malorum eſt cupiditas ita & radix omniũ bonorum eſt charitas.
g *Illos vero ſaluate.* Qui non ſunt dãnati apud deum, ſed etiam prope cadunt in ignem, docete vt ſeipſos liberent.
h *In timore.* Hoc ad tria illa adiungendum eſt. Nam & apoſtatas cum quiſque arguit, & damnabiles oſtendit, in timore debet arguere, ne forte ſibi ſuiſque aliquid tale contingat, & qui de incendio vitiorum alium caſtigans eripit, timeat ne, & ipſe tentetur, & qui pœnitenti proximo miſeretur, circunſpiciat ne forte plus iuſto, vel ſeuerus exiſtat, vel pius.
i *Odientes eam.* Non corpus, ſed maculatum eſſe odiſſe debemus
E

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Sunt murmu.* Contra veros apoſtolos, & dei miniſtros.
2 *Queruloſi.* De defectu ſimulato victus, & veſtitus, vt pecuniam extorqueant ab illis, quibus prædicant, vt lautius viuant, ideo ſubditur.
3 *Secundum deſideria ſua ambulantes.* Pecunia namque præbet facultatem viuendi voluptuoſe, ſecundum illud Eccle. 10. d. *Pecuniæ obediunt omnia.*
4 *Et os illorum loquitur ſuperbiam.* De ſuis operibus, & doctrina falſa, & inaniter ſe iactando, & prædicatores veritatis contẽnendo.
5 *Mirantes.* Id eſt, mirabiles dicentes.
6 *Perſonas.* Diuitum, & potentum.
7 *Quæſtus cauſa.* Adulando enim diuitibus, & potentibus dicebant eos facere mirabilia facta ad honorem dei, communis boni, & ſic ab eis dona, & pecunias extorquebant.
8 *Vos autem.* Declarata hæreticorũ prauitate per dictum propheticum, hic conſequenter idem facit per apoſtolicum di. *Vos autem chariſſimi me. eſtote.* Corde, & opere.
9 *Verborum, quæ prædicta ſunt ab apoſtolis.* De hæreticis.
10 *Qui dicebant vobis.* Ad cautelam contra falſos doctores.
11 *Quoniam in nouiſſimis temporibus venient illuſores.* Per doctrinam erroris. Licet enim a principio eccleſiæ aliqui venerint, tamen imminente Antichriſti tempore plures venient, qui erũt eius nuncij de propinquo.
12 *Secundum de. ſua ambu.* Ideſt, carnaliter viuentes, & hanc vitam hominibus laxantes, ad quam ſunt proni.
13 *In impietati.* Ideſt, vt per hoc auertant eos a vero cultu diuino, qui pietas nominatur.
14 *Hi ſunt, qui ſegregant ſemetipſos.* Ab vnitate fidei catholicæ.
15 *Animales.* Id eſt, ſenſualitatem ſequentes, ſicut animalia bruta.
16 *Spiritum non hab.* Scilicet ſanctum, ſed magis ſpiritum erroneum.
17 *Vos autem.* Declarata multipliciter hæreticorum prauitate, hic conſequenter fideles ſolidat in fidei firmitate dicens. *Vos autem chariſſimi ſuperædifican. voſmet.* In ſanctis operibus, & meditationibus. 18 *Sanctiſſimæ noſt. fi.* Id eſt, ſuperaddentes iſta fidei noſtræ ſanctiſſimæ, ſicut firmo, & ſtabili fundamento.
19 *In ſpiritu. orantes.* Qui eleuat fidelium mẽtes. Oratio enim ſecundum Damaſcenum, eſt aſcenſus mentis in deum.
20 *Voſmetipſos in dilectione dei ſeruate.* Opera charitatis continuando. Nam iſta dilectio non ſubtrahitur ex parte dei, niſi primo deficiat ex parte hominis, & ſic in eius poteſtate eſt hanc dilectionem conſeruare.
21 *Expectantes miſericordiam domini noſtri Ieſu Chriſti.* Et hoc in ſpe, quæ certa expectatio eſt futuræ beatitudinis, ex gratia, et meritis proueniens.
22 *Et hos quidem.* Scilicet hæreticos obſtinatos.
23 *Arguite iudic.* Ideſt, arguendos oſtendite tanquam condẽnatos. 24 *Illos vero.* Qui non ſunt adhuc obſtinati.
25 *Saluate.* Per bonam doctrinam, & vitam.
26 *De igne rapi.* Ideſt, ne deſcendant ad ignem gehennæ.
27 *Aliis autem.* Scilicet peccatoribus, qui non ſunt hæretici.
28 *Miſeremini.* Eis compatientes, & ad emendationem eorum laborantes.
29 *In timore.* Ne forte contingat vos ſimiliter peccare.
30 *Odientes, & eam, quæ car. eſt macu. tu.* Ideſt, conuerſationem.

14 Hi

Illud

debemus,& arguere, vt immaculatũ reddamus, vt de car-
A nali ſpũale efficiat. Qđ qͣ non noſtri arbitrij poteſtate,ſed dei gratia proficiendum eſt,recte ſubiungitur. *Ei autem,&c.*

* Hieronymus. Abſque vitio, quod dicitur Græcè κακια idest,malitia hominum eſſe poſſe,aio, ἀναμαρτητον,idest,ſine peccato eſſe nego,id enim ſoli deo competit, omniſq; creatura peccato ſubiacet, & indiget miſe-
B ricordia dei.

* Idem. Qui ſtatim de Chriſti fonte procedunt iubentur dicere. Debita noſtra dimitte nobis, non humilitatis mēdacio,ſed pauore fra-
C gilitatis humanę ſuā conſcientiam formidantes.

* Tertul. Soli dei filio ſeruabatur ſine delictis permanere.

a ¶In omnibus veſtris operibus. ¶In præſenti.
tunicam:Ei autem,qui potens eſt vos conſeruare ſine pecca-
a ¶In futuro. b ¶Coram angelis,qui contemplantur dei gloriam. ¶ Ab omni ſorde.
to, & conſtituere ante conſpectum gloriæ ſuæ immaculatos
a in exultatione , in aduentu domini noſtri Ieſu Chriſti, ſo-
a ¶Et. b ¶Qui ſolus eſt creator,& ſaluator,mittendo filium.
li deo ſaluatori noſtro, per Ieſum chriſtum dominum no-
¶Imputet.
b ſtrum,gloria,magnificentia,imperium, & poteſtas ante omnia ſecula,& nunc,& in omnia ſecula ſeculorum: Amen.

a *In exultatione.* Quos ſuperius monebat in timore deo ſer- D
uire,dicit conſtituendos in exultatione, quia quanto magis trepidi de actibus in præſenti fuerimus,tanto amplius in futuro de percepta mercede lætabimur.

b *Gloria magnificen.* Si habetis gloriam purę fidei,& cõſciē-
tiæ , & magnificen-
1 tiā in operatione, &
2 imperiũ ſuper infir-
3 mitatem , vel ſuper
4 dæmones , & pote- E
5 ſtatem reſiſtendi vi-
6 tijs , vel tortoribus ,
7 deo non vobis im-
8 putare,qui ante tem-
9 pora in præſenti , &
10 poſt omnia tempo-
11 ra eſt glorioſus in
12 eſſentia , magnificus
in operibus , impe-
rans tam volentibus , quam nolentibus , & potens cui nihil F
reſiſtit.

- per Ieſum Chriſtum dominũ noſtrũ.
- ante omnia ſecula.

NICOLAVS DE LYRA.

Iſtud additur eo,quod dixerat. Aliis autem miſeremini. *Quia licet peccatoribus ſit compatiendum , tamen eorum vitium eſt odiendum.*

1 Ei autē. *Hæc eſt vltima pars,& cõfirmatio huius epiſtolæ,quam terminat beatus Iudas in diuina laude, dicens .* Ei autē,qui potens eſt vos conſeruare ſine peccato. *Scilicet deo,ſine cuius gratia homo non poteſt a peccato reſurgere, nec in bono meritorio perſeuerare.*

2 Et conſtitue. *Scilicet vos.*

3 Ante conſpectum glo.ſuæ. *Per apertam viſionem.*

4 Immaculatos in exultatione. *Quia nullus habens maculam admittitur ad eam,Apoca.21.g.Non intrabit in eam aliquid coinquinatum.*

5 In aduentu domini noſtri Ieſu Chriſti. *Ad iudicium.tunc enim dabitur electis gloria perfecta in corpore, & anima.*

6 Soli deo ſaluatori noſtro. *Ipſe ſolus poteſt nos ſaluare æterna ſalute.*

7 Per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum. *Nam humanitas Chriſti eſt humanæ ſalutis inſtrumentum diuinitati coniunctum, vt frequenter dictum eſt ſupra.*

8 Gloria. *Inquantum apparet dignus omni laude. Eſt enim gloria clara cum laude notitia.*

9 Magnificentia. *Ex diffuſione ſuæ bonitatis ſuper omnia.*

10 Imperium. *Ex obedientia totius creaturæ ad ipſum.*

11 Et poteſtas *In punitione,malorum, & præmiatione bonorum.*

12 Ante omnia ſecula. *Licet enim prędicti actus circa creaturas ſint temporales,tamen virtus diuina qua talia facit, eſt æterna Amē.*

Prefatio Nicolai de Lyra in Apocalypſim Ioannis incipit.

Oportet te iterum prophetare populis,& Gentibus. Apo. 10.d. Sicut dixi in principio Geneſis vetus,& nouum teſtamentum ad inuicem correſpondent, nam ſe habent,ſicut rota in medio rotæ,Ezechie.1.d.Et hoc patet per libros vtriuſque. In veteri.n. Teſtamento ſunt libri legales,hiſtoriales,ſapientiales, & prophetales. In nouo vero legi reſpondet euangelium, libri hiſtorialibus, Actus apoſtolorum,ſapientialib. vero epiſtolę Pauli cum ſeptem canonicis, prophetalibus aũt Apocalypſis. Vnde bene dicitur beato Ioanni verbum propoſitum. *Oportet te iterum prophetare populis,& Gentibus.* Et dicitur iterum,ideſt,poſt prophetas veteris teſtamenti. Vnde in verbo propoſito poſſunt notari quatuor conditiones huius libri. Prima eſt eius neceſſitas,quæ notatur ibi. *Oportet.* Secunda eſt ipſius veritas,ibi. *Te prophetare.* Tertia ordinis,qualitas,ibi. *Iterum.* Quarta eiuſdem generalitas,ibi. *Populis & gentibus.*

Circa primum conſiderandum, quod ſicut dicit apoſtolus Hebræo.10.g. *Patientia uobis neceſſaria eſt*, quam facilius habemus, ſi tribulationes futuras aliquo modo præcognoſcamus ſecundũ, quod dicit bea.Grego.Home.33.Minus iacula feriunt,quæ præuidentur, & nos tolerabilius mũdi mala ſuſcipimus,ſi cõtra hæc per prouidētiæ clypeum munimur. Beatus vero Ioannes in hoc libro prophetico deſcribit tribulationes eccleſiæ futuras a ſuo tempore vſque ad finem mundi ſecundum catholicos doctores, vt contra ipſas patientiæ clypeo neceſſario muniamur,& ſic patet neceſſitas huius libri. Propter quod dicitur Ioanni infra 1.d. *Scribe ergo,quæ uidiſti,& quæ ſunt,& quæ oportet fieri cito.* Q.d.ſcribe in hoc libro, quæ vidiſti,i.reuelationes diuinitus factas tibi. Et quæ ſunt,quia tribulationes eccleſiæ iam incœperāt. Et quæ oportet fieri cito,ſecundum diuinam ordinationem ad patientię fidelium probationem. Poſt hæc,nam licet a principio naſcentis eccleſiæ ſurrexerint tribulationes contra cœtum fidelium, vt patet in actibus apoſtolorum , tamen maiores ſurgent circa finem mundi tempore antichriſti.

Circa ſecundum conſiderandum, ꝙ in cognitione habita inueſtigatione humana frequēter falſitas contingit,nam licet prima principia ſint per ſe nota , tamen in deductione ipſorum ad concluſiones maxime remotas contingit frequenter errare. Sed in cognitione habita reuelatione diuina non poteſt eſſe falſitas, cum ipſe ſit regula veritatis. Cognitio vero ꝓphetica qualis eſt in hoc libro contenta,non ꝓcedit ex inueſtigatione humana,ſed reuelatione diuina 2 Pe.1.d. *Non enim voluntate humana allata eſt aliquando prophetia , ſed ſpiritu locuti ſunt ſancti dei homines.* Propter quod in hoc libro non eſt falſitas aliqua,ſed veritas mera. Ideo dicitur ei vlti.ca.b. *Et dixit mihi*,ſcilicet angelus loquens Ioanni. *Hæc uerba fideliſſima, & uera ſunt,& dominus deus ſpirituum prophetarum miſit angelum ſuum oſtendere ſeruis ſuis, quæ oportet fieri cito.*

Circa tertiũ in quo notatur ordinis qualitas,cũ dicitur, *Iterũ*, ideſt,poſt prophetas veteris teſtamenti, conſiderandũ,ꝙ ſicut libri prophetales in veteri Teſtamento ſunt vltimi, ſecundum ordinē quē habent in bibliis noſtris cõiter, (nam apud Iudæos eſt aliter,)licet aũt libri Machabæorũ ponātur in bibliis noſtris poſt libros prophetarũ, tñ non ſunt de canone Hebræorum , ſecundum quod dicit Hieron. in prologo Galeato,qui præmittitur libris Regũ, & ideo inter libros canonicos veteris Teſtamenti libri prophetales ſunt vltimi, ſicut dixi,& ſimiliter inter libros noui teſt.liber Apocal.eſt vltim. Vnde põt exponi illud,quod dicitur Io 21.a. *Manifeſtauit ſe iterũ Ieſus ad mare Tyberiadis.* Ad cuius intelligentiā ſciendũ,quòd locus aliquando accipitur pro habitantibus in ipſo, ſicut dicitur cõiter, Pariſius fecit tale feſtũ vel ſpectaculũ,i.populus habitans Pariſijs. Beatus vero Ioannes prope mare Galilææ, quod altero nomine dicitur mare Tyberiadis fuit natus,& in eodē piſcationibus fuit occupatus, & inde a Chriſto vocatus, vt habetur Matt. 4. propter quod conuenienter poteſt nomine Tyberiadis deſignari,vt ſit ſenſus. *Manifeſtauit ſe iterũ Ieſus ad mare Tyberiadis*,ideſt,ad Ioannem euangeliſtam. *Iterũ.* i.poſt prophetas veteris teſtamenti. Item aliter. Iterum,ſ.ſemel in euangelii deſcriptione, & alias in Apocalypſis reuelatione.

Circa quartum conſiderandum,quòd prophetæ veteris Teſtamenti, licet prophetauerint de pluribus populis , & Gentibus, vt patet libros intuenti, tamen prophetauerunt tantum vni populo,ſiue genti,ſcilicet Iudæorum,Iona tamen excepto,qui fuit miſſus ad prophetandum Niniuitis, cæteri vero ad prophetandũ Iudæ, Ioannes vero prophetauit in hoc libro omnibus Gentibus & populis,quia prophetauit vniuerſali eccleſiæ ex omnibus Gētibus,& populis,& linguis conſtitutæ , vt magis videbitur in libri proſecutione, propter quod de ipſo poteſt dici illud Iſa.55. *Ecce teſtem populis dedi eum ducem,ac præceptorem Gentibus.* Dicit teſtem , quia proteſtatus fuit vniuerſali eccleſiæ de futuris tribulationibus. Ducem ac præceptorem,vt per eius vitam,& doctrinam omnes Gentes (ſi ſequantur ipſum) ad cœleſtem gloriam deducantur,præſtante domino noſtro Ieſu Chriſto,qui cum patre,& ſpirituſancto viuit,& regnat in ſecula ſeculorum. Amen.

A *Incipit præfatio Gilberti Pictauienſis in Apocalypſim Ioannis.*

OMnes, qui pie volunt 1
† 2.Timo. 3. c. viuere in Chriſto, (ſicut 2
ait Apoſtolus) perſecu-
tionem patientur. Iuxta 3
† Eccl. 2. a. illud: † Fili accedens ad
ſeruitutem dei, ſta in iu- 4
B ſtitia, & timore, & præ- 5 6
† Iob 7. a. para animam tuam ad tentationem. † Tenta- 7
tio namque eſt vita hominis ſuper terram.
Ne autem fideles in his deficiant, conſolatur 8
† Matth. 28. d. eos dominus, atque confirmat dicens: † Vo- 9 10
biſcum ſum vſque ad conſummationem ſecu- 11
† Lucæ. 12. d. li, † & nolite timere puſillus grex. Propterea 12 13
videns Deus pater tribulationes, quas paſſura 14
erat eccleſia, ab apoſtolis fundata ſuper petrā 15
C Chriſtum,

16 17 Chriſtum, vt minus timeantur, diſpoſuit vna D
18 cum filio, & ſpirituſancto eas reuelare. Reue-
19 lauit autem tota Trinitas Chriſto ſecundum
20 21 humanitatem: Chriſtus vero Ioanni per ange-
21 lum, Ioannes eccleſiæ: De qua reuelatione
23 hunc librum compoſuit. Vnde & liber iſte A-
24 25 pocalypſis dicitur, id eſt, reuelatio, quia hic
26 continentur, quæ Deus reuelauit Ioanni, & E
27 Ioannes eccleſiæ, quanta ſcilicet eccleſia paſ-
28 ſa ſit in tempore primitiuo, & nunc patiatur,
29 & in nouiſſimis temporibus Antichriſti paſ-
ſura ſit, quando tanta erit tribulatio, vt ſi fieri
30 poteſt, etiam moueantur electi, & quæ pro
31 his, & nunc, & in futuro præmia ſit ſuſceptura
32 vt quos denunciata ſupplicia terrent, promiſ-
33 34 ſa præmia lætificent. Ideo iſte liber inter reli-
quas ſcripturas noui Teſtamenti prophetiæ
nomine F

Eiuſdem in præfationem Gilberti ſuper Apocalypſim Ioannis expoſitio.

OMnes, qui pie uolunt uiuere. Quoniam effectus efficienti, & opus artifici conuenienter reſpondet. Artificum autem quidam eſt artifex auctoritate, quidam miniſterio, ſic etiam de efficiente, Gilbertus huic operi præmittens præfationem iſtam, primo ipſum determinat in relatione ad artificem, ſiue efficientem auctoritate, ſecundo in relatione ad artificē, ſiue efficientem miniſterio, ibi: *Vidit autem Ioannes, & ſcripſit &c.* Quoniam autem artifex non eſt operans cum impetu, ſed præcedente diſpoſitione, quam quidem conſequitur operatio circa materiam, & ipſam operationem informat intentio ex parte agentis, & motus ex parte operis, ad quem, vel quæ ſequitur ipſum operatum in effectu, primo determinatur de efficiente, ſiue artifice inquantum eſt diſponens, ſecundo inquantum eſt agens, ibi. *Reuelauit autem tota trinitas.* tertio de materia actionis, ibi. *De qua reuelatione hunc librum ſcrib. &c.* quarto de intentione agentis, ibi. *Vt quos denunciata ſupplicia terrent.* quinto de ipſo operato, ibi. *Ideo iſte liber ne in reliquas ſcrip. &c.* ſexto de modo actiōis, ibi. *Cum autem Ioanni hæc in uiſione fuerunt reuelata.* Et in his ſex tanguntur quatuor cauſæ vna cum cauſato. Efficiens autem inquantum eſt de duplici differentia, ſcilicet diſponentis, & agentis. Præmittens igitur expoſitor huius, ſcilicet Gilbertus in prima parte iſtius præfationis, breuem fidelium trāſlationem ex verbis ipſius conſolationis Chriſti, ſubiūgit qualiter deus diſpoſuit tribulationes futuras eccleſiæ reuelare. Et quia diſpoſitioni rationabili reſpondet ratio conueniens, interſerit rationem quare de⁹ ſic diſpoſuit, ibi. *Propterea uidens deus pater tri.* Tria igitur in hac particula primo tanguntur, ſcilicet conſolatio fidelium, ratio diſpoſitionis diuinæ, & ipſa diſpoſitio. Dicit ergo.

1 *Omnes, qui pie, & iuſte.* Ideſt, religioſe.

2 *Volunt uiuere in Chriſto.* Sicut dicitur 2. Timo. 3. c. *Perſecutionem patientur.*

3 *Iuxta illud.* Eccl. 2. a. Fili accedens ad ſeruitutem dei, cui ſeruire regnare eſt.

4 *Sta in iuſtitia.* Firmus, & paratus ad opera iuſtitiæ exercēda, Tob. 5. a. *Ingreſſus Tobias inuenit iu. ſtan. ſplendidum præcinctum, & quaſi paratum ad ambulandum.*

5 *Et timore.* Vt nihil, quod faciendum eſt negligas, Ecc. 7. c. *Qui timet dominum nihil negligit.*

6 *Et præp. a. tu.* Ideſt, voluntatem tuam.

7 *Ad tenta.* Suſtinendam Iaco. 1. *Beatus uir, qui ſuffert tentationem.* ſupple ſponte. Et quare hoc ſit faciendum, ſubiungit dicens. *Tentatio namque eſt vita hominis ſuper terram.* Iob 7. a. Alia litera. *Militia eſt vita hominis ſuper terram.* Quaſi dicat homo ad hoc poſitus eſt ſuper terram, vt tanquam miles fortis, & ſtrenuus ſit in tentationibus.

8 *Ne autem fideles in his.* Iam dictis, perſecutione, ſcilicet, & tentatione.

9 *Deficiant.* Quaſi fatigati.

10 *Conſolatur eos do.* Vt hilares reddat, & alacres.

11 *Atque confir.* Vt fortes efficiat, & ſtabiles. Conſolatur inquam atque confirmat, dicens.

12 *Vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſeculi.* Matt. vlti. d. ſcilicet ad tuendum vos.

13 *Et nolite ti. puſi. grex.* Lu. 12.

14 *Propterea vi. deus pa.* Poſita fidelium conſolatione tangit cauſam quare tribulationes eccleſiæ reuelare diſpoſuit, videlicet, vt præuiſæ a fidelibus minus timeantur Greg. Minus iacula feriunt, quæ præuidentur. *Propterea.* Scilicet, quia conſolatur, & confirmat fideles.

15 *Videns deus pater tribulationes, &c. ſuper petram Chriſtum.* 1. Cor. 10. b. *Petra autem erat Chriſtus*, & Matt. 16. c. *Super hanc petram*, ſcilicet me Chriſtum, *ædificabo eccleſiam meam.*

16 *Vt minus timeantur*, Scilicet tribulationes.

17 *Diſpoſuit.* Deus pater.

18 *Vna.* Id eſt, pariter, *cum filio, & ſpirituſancto eas reuelare.*

19 *Reuelauit autem tota trinitas.* Hic tangitur de artifice inquantum eſt operans, ſiue agens. Et quia hæc actio non ſolum requirebat materiam in qua, ſed cui, ſubiungit dicens.

20 *Chriſto ſecundum humanitatem.* Ideſt, Chriſto inquantum eſt homo, & inquantum eſt deus, ipſe etiam ſibi homini reuelauit. Sed nonne anima Chriſti a tempore conceptionis ſciuit omnia, quæ deus? Reſponſio. Licet omnia ſciuit, non tamen ita limpide, ſicut deus, propter quod circa ea, quę ſciuit aliquid poterat a deo reuelari ſibi.

21 *Chriſtus vero Ioanni, per angelum. Ioannes.* Reuelauit.

22 *Eccleſiæ.* Scilicet Aſiæ ſpecialiter, Ioannes ſeptem eccleſijs, quæ ſunt in Aſia, ſed generaliter vniuerſæ.

23 *De qua reuelatione.* Ideſt, de quibus reuelatis, vel, aggregatiue, id eſt, de quibus reuelationibus.

24 *Hunc librum compoſuit.* Scilicet Ioannes.

25 *Vnde.* Ideſt, quia de hac reuelatione.

26 *Apocaly. dicitur.* Id eſt, reuelatio, ab apo, quod eſt re, & calypſis, quod eſt velamentum, quaſi reuelamentum, vel reuelatio, quia ibi multa reuelantur.

27 *Quæ deus reuelauit Ioanni, &c. in tempore primitiuo.* Ideſt tēpore fundationis, & plantationis ſuæ. Et quanta.

28 *Nunc.* Ideſt, tempore moderno, *patiatur.* Et quanta.

29 *In nouiſſimis temporibus Antichriſti paſſura ſit, quando tanta erit tribulatio, vt ſi fieri poteſt, etiam moueantur electi.* Matthę. 24.

30 *Et quæ pro his, & nunc.* In aliquibus membris.

31 *Et in futuro.* In omnibus, *præmia ſit ſuſceptura* Vel: Nunc quātum ad dona gratiæ. In futuro, quantum ad dona gloriæ.

32 *Vt quos denun. ſupp. terrent.* Hic tangitur intentio reuelantis.

33 *Promiſſa præmia lætificent.* Quia ſecundum Bernardum: Conſideratio præmij minuit vim flagelli. Seneca: Spes præmij ſolatium fit laboris.

34 *Ideo iſte liber inter re. &c.* Prophetiæ nomine cenſetur. Hic declaratur de ipſo operato, & primo ſimpliciter, ſecundo eius excellentiam in reſpectu aliarum prophetiarum manifeſtat, ibi. Quæ alijs eſt excellentior, tertio eius auctoritatem declarat, ibi: *Ad cuius confirmandam auctoritatem.* Determinatur igitur quare iſte liber dicitur prophetia, cum dicitur. Ideo, quaſi dicat, quia hic prænunciantur tribulationes præcedentes, & præmia, quę ſequuntur, ideo iſte liber, &c.

A nomine cenſetur; quæ aliis excellentior eſt 1
prophetiis. Sicut enim nouum Teſtamentum 2
præſtat veteri, euangelium legi, ita hæc pro-
phetia prophetiis veteris Teſtamenti, quia de 3
Chriſto, & eccleſia magna ex parte iam adim-
pleta ſacramenta denunciat. Vel etiam ideo,
quia cum aliis vnifaria, iſti trifaria data eſt pro
B phetia ſimul, ſcilicet de præterito, & præſenti,
& futuro. Ad cuius confirmandam auctorita- 4
tem concurrit etiam auctoritas mittentis, de-
ferentis, & accipientis. Mittentis, ſcilicet trini-
tatis, & deferentis angeli, & accipientis, ſcili-
cet Ioannis. Cum autem Ioanni hæc in viſio- 5
ne fuerunt reuelata, & ſunt tria genera viſio-
C num, ſub quo genere contineatur videndum
eſt.
6 eſt. Viſio enim alia corporalis, quando videli- D
cet corporalibus oculis aliquid videmus. Alia
7 ſpiritualis ſeu imaginaria, cum videlicet dor-
mientes, vel etiam vigilantes, imagines rerum
cernimus, quibus aliquid aliud ſignificatur. Si-
8 cut vidit Pharao ſpicas, & Moyſes rubum arde-
9
10 re, ille dormiens, iſte vigilans. Alia intellectua-
11 lis, quando videlicet ſpirituſancto reuelante, E
intellectu mentis veritatem myſteriorum, ſi-
12 cut eſt, capimus. Quomodo vidit Ioannes, quæ
in libro referuntur. Non enim figuras tantum
vidit ſpiritu, ſed & earum ſignificata mente in
13 tellexit. Vidit autem Ioannes, & ſcripſit in Path
mos inſula relegatus a Domitiano in exilium
principe impiiſſimo. Hac eũ adſcribēdũ cōpel- F
lente

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Quæ aliis ex.* Hic declaratur de eo in comparatione, & determinatur primo, quòd excellit alias prophetias, ſecundo hoc pluribus de cauſis, ſiue rationibus oſtenditur, ibi. *Quia de Christo, & ec. &c.* Dicitur ergo. *Quæ aliis excel. eſt prophetiis.* Et modus excellendi ſubiungitur.

2 *Sicut enim no. Teſt. &c.* Quomodo autem præſtat nouum Teſtamentum veteri? Nonne dicitur Eze. 4. quòd rota erat in rota? & vetus teſt. in no. & e conuerſo, ergo vnum alteri præſtat. Reſponſio, vetus eſt in nouo per explicationem, ſed nouum in veteri per implicationem. Præterea vetus eſt in nouo materialiter, nouum in veteri formaliter, & ideo nouum præſtat veteri, quaſi forma præſtantior, & elegantior materia.

3 *Quia de Chriſto, & ec. mag. ex parte, &c.* Hic tanguntur rationes duæ quare hæc prophetia eſt excellentior aliis. Vna eſt, quia multa de myſteriis Chriſti, & eccleſiæ iam completa prophetat. Alia eſt, quia illi datâ eſt trifaria prophetia, aliis vnifaria. Nota quòd for, taris componitur cum vnus, & dicitur vnifarius ab vni idest, de vno loquens, vnde vnifarius dicitur propheta, qui tantum prophetat de vno tempore, bifarius, qui de duobus. Et quinque bifarius ponitur pro bilingui, trifarius, qui de tribus. In aliquibus vero libris ſcribitur vnipharia per ph. & tunc componitur ab vnus, vna, vnum, & phares quod eſt diuiſio, vnde vnifaria, id eſt, ſimplex dei prophetia, trifaria triplex.

4 *Ad cuius con. au.* Hic declarat auctoritatem. Quaſi dicat, ex his habet auctoritatem liber iſte, quia trinitas ea, quæ ibi dicuntur, reuelauit, & reuelationes angelus apportauit, & Ioannes apoſtolus eas eccleſiæ nunciauit. His tribus teſtibus credendum eſt, *quia in ore duorum, uel trium teſtium ſtabit omne uerbum,* Deut. 19. d. & Matt. 18. b.

5 *Cum autem Io. hæc in ui. fuer.* Primo determinatur modus actionis. ſecundo ſubiungitur diſtinctio viſionum, ibi. *Viſio enim alia corporalis, &c.* tertio determinatur ſub quo genere viſionis fiebat hæc reuelatio, ibi. *Quomodo uidit Io.* quæ in hoc li. re. &c. Dicit ergo.

6 *Viſio enim alia corpo. &c. aliquid uidemus.* Sicut Balthaſar vidit manum ſcribentem in pariete, Dan. 5. Et Eliſæus currus igneos, in quibus Elias raptus fuit 4. Reg. 2. b.

7 *Alia ſpiritualis.* Imagines rerum cernimus quibus. *aliquid aliud ſig.* quam cernitur, ſupple. Sicut.

8 *Vidit Pha. ſpi.* ideſt, ſpicarum imagines, Gene. 41.

9 *Et Moy. ru. arde.* Exod. 3.

10 *Ille dor. iſte ui.* Sed contra, corporalibus oculis vidit Moyſes & hoc corporale erat, quod videbatur, ergo viſio rubi non erat ſpiritualis viſio. Reſponſio, referendo viſionem ad illud, quod erat corpore, vel corporaliter viſum, erat viſio corporalis, referendo autem ad ſignatum per id, quod ſic videbatur, imaginaria ſeu ſpiritualis dici poteſt. Vel forte, vt quidam dicunt, videbatur qui reuera non erat ignis. Viſio autem imaginaria fuit viſio Petri. Act. 10. b. quando ſcilicet poſitus in extaſi vidit quadrupedi, & ſerpentia, & dictum eſt ei. *Macta, & manduca.*

11 *Alia intel. &c. ſicut eſt capimus.* Hac. n. viſione res intellectuales, quæ ſunt ſine imagine videmus, vnde Glo. 2. Cor. 12. a. dicit. Hac enim viſione, quæ dicitur intellectualis, ea cernuntur, quæ nec ſunt corpora, nec vllas gerunt formas eorum ſimiles velut ipſa mens, & omnis affectio bona.

12 *Quomodo uidit Ioan. &c. earum ſignificata mente intel.* Contra quædam gloſſa dicit. Ioannes in mente imagines vidit. Reſponſio ſecundum diuerſos reſpectus imaginaria fuit, & intellectualis, quia mentis intellectu illuminato a ſpiritu ſancto veritatem cognouit, per hoc patet, quòd veriſſime fuit prophetia. Nota, quòd non dicitur viſio, niſi cōtineat aliud myſtice, quod deo reuelante ſciatur, & ideo triplex viſio dicitur triplex cœlum.

13 *Vidit aũt Io. & ſcrip. in Path.* In hac ſecunda parte p̄fationis determinatur de ipſo opere ſecundum, quòd refertur ad efficientem, ſiue ad artificem miniſterio, qui eſt Ioannes. Progreditur igitur in hac parte ſic. Primo exponitur quis eſt iſte artifex, & quæ ſit eius actio. Et quia hæc actio cum ſit materialis, requirit locum & tempus, ſubiungitur de loco, & tēpore, ibi. In Pathmos inſula, vbi tangitur quo loco ſcripſit; & quo, ſcilicet tempore exilii ſui, quod datur intelligi per hoc, quod dicitur; Relegatus, participium enim tempus conſignificat. Et quia artificioſe operans operatur aliqua cauſa motus, conſequenter ſubditur de cauſa mouente eum ad ſcribendum, quæ eſt duplex, vna eſt pullulatu errorum, quæ tangitur ibi. Hac eum ad ſcribendum compellent cauſa, etc. Alia cauſa eſt inſtructio eccleſiarum Aſię, & eccleſiæ generalis. Vnde prima cauſa fuit extirpatio malorũ ſecunda informatio, ſiue inſtructio bonorum, quæ tangitur ibi. Scribit autem Ioannes ſeptem eccleſiis Aſiæ, &c. generalem eccleſiam docens, ſcilicet per Aſiam minorem: De qua dicit Iſidor. etymol. 13. Aſia minor ab oriente Cappadocia angitur, ab aliis partibus vndique mari circundatur, nam a ſeptentrione poteſtatum Euxinum habet, ab occaſu Propontidem, a meridie Aegyptum mare, & cę. Alia eſt Aſia maior dicta a nomine cuiuſdam mulieris, quæ apud antiquos imperiũ tenuit orientis, hæc in terra parte orbis diſpoſita, ab oriente, ortu ſolis, a meridie oceano, ab occiduo noſtro mari finitur, a ſeptentrione Mæotide lacu, & Thanai fluuio terminatur, &c. Et quia actio huiuſmodi requirit materiam, conſequenter ſubditur de materia huius operis, cum dicitur. Eſt itaque materia Ioannis in hoc opere ſtatus ſpecialiter Aſianæ eccleſiæ, necnon & totius videlicet. Quæ ideſt, quãta mala in præſenti patiatur, & præmia in futuro receptura ſit. Et quia intentio regit agentem, ſiue informat, & modus operationis, conſequenter tangitur intentio ſcribentes, cum dicitur, Intentio vero eius eſt monere ad patientiam, quæ ſeruanda eſt. Tum quia breuis labor. Tum quia præmium magnum. Deinde ſubditur modus, cum dicitur. Modus tractandi talis. Primo præmittit prologũ, & ſalutationem, vbi reddit auditores benignos, & attentos, &c. Sèx igitur ſunt particulæ iſtius partis, & ſic ordinatæ. Primo enim tangitur de efficiente inquantũ eſt efficiens, ibi. *Quì ſcilicet Ioannes ſcribens.* Secundo de loco, & tempore quibus ſcripſit. Tertio de cauſa motiua ad ſcribendum. Quarto de materia. Quinto de intentione. Sexto de modo. Dicit ergo. Vidit aũt Ioannes, & ſcripſit in Pathmo. Apoc. 1. c. *Fui in inſula, quæ uocatur Pathmos.* Et nota, ꝙ dicitur hic Pathmos, & hic Pathmus, mi, in eadē ſignificatione, & vtrunque habet Pathmo in datiuo, & ablatiuo, ſicut Claros, Claro, Tenedos Tenedo, Delos Delo.

Aſia duplex.

A lente cauſa, quia dum exul teneretur a Domi-
tiano in Pathmos inſula, in eccleſijs quibus 1
præerat, multa pullulauerunt atque inoleue- 2 3
runt vitia, atque diuerſæ hæreſes. Erant enim 4
quidam hæretici ibi dicentes, Chriſtum non
fuiſſe ante Mariam, quia temporaliter de ea
natus erat. quos Ioannes in principio euan-
B gelij ſui redarguit, dicens: In principio erat ver
bum. Et in hoc libro cum dicit: Alpha, & o, 5
id eſt, principium, & finis. Dicebant etiam 6
quidam, eccleſiam pondere tribulationum 7
ante finem ſæculi deſituram, & pro labore non 8
præmium æternum ſuſcepturam. Horum er-
go errores volens deſtruere Ioannes, oſtendit
Chriſtum principium eſſe, & finem, vnde Iſa-
† Iſa. 43. b. ias: † Ante me non eſt formatus Deus, & poſt
me non erit. Et eccleſiam per exercitium tri- 9
bulationum non deſinere, ſed proficere & pro 10 11
C his brauium æternum recipere, vel ſuſcipere. 12
Scribit autem Ioannes ſeptem eccleſiis Aſiæ
& earum ſeptē epiſcopis, de prædictis inſtruēs,
& per eam totam generalem eccleſiam do-
cens. Eſt itaque materia Ioannis in hoc opere;
ſtatus ſpecialiter Aſianæ eccleſiæ, nec non, &
13 totius videlicet, quæ in præſenti patiatur, & in
14 futuro receptura ſit. Intentio vero eius eſt mo-
nere ad patientiam, quæ ſeruanda eſt, tum
quia breuis labor, tum quia præmium magnū. E
15 Modus tractandi talis, primo præmittit prolo-
gum, & ſalutationem, vbi reddit auditores be-
nignos, & attentos, quo præmiſſo accedit ad
narrationem. Ante narrationem vero oſtendit
Chriſtum eſſe ab æterno ſine principio, & fine,
inducens ipſum loquentem. Ego ſum alpha,
& o, id eſt, principium, & finis. Poſtea acce-
dens ad narrationem diſtinguit ſeptem viſio-
nes, quibus terminatis, iſte liber conſummatur. Præmittit autem prologum, dicens, Apo-
calypſis Ieſu Chriſti, ſubaudis, hæc eſt. Sicut in F
aliis; Viſio Iſaiæ hæc eſt, & parabolæ Salomonis hæ ſunt.

NICOLAVS DE LYRA.

Vide textum ſupra in alio latere.

1 In ec. quibus prę. *Aſiæ minoris, cuius metropolis erat Epheſus, præfuit enim Ioannes ſeptem eccleſiis illius Aſiæ,*

2 Pullularunt. *Inchoatione. Pullulo las, dicitur germinare, vel multiplicare.*

3 Atque inoleuerunt. *Ideſt, creuerunt conſuetudine, vitia quæ mores corrumpunt, atque diuerſæ hæreſes, quæ violabant fidem.*

4 Erant enim quidam. *Manifeſtat cuiuſmodi hæreſes pullulabant ibi, ſcilicet in Aſia.*

5 Alpha. *Principium elementorum Græcorum O, finis, quod bene conuenit ei, de quo dicitur Iſa. 44. b. Ante me non eſt formatus Deus, & poſt me non erit.*

6 Dicebant. *Non credentes veritati, quæ dicit Matt. vlt. d.* Vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſęculi.

7 Ante fi. ſe. deſi. *Ideſt, defecturam, a deſino nis, deſij, vel deſiui, deſinere, deſitum deſitu. Hæc autem.*

8 Et pro labore non pręmium ęternum ſuſcepturam. *Cum tamen dicatur Sap. 10. d.* Reddet deus mercedem laborum ſanctorum ſuorum.

9 Et eccle. per ex. tribula. *Supple oſtendit.*

10 Non deſinere, ſed proficere. *Quod facit Apoca. 12. vbi dicit,* quòd mulieri datę ſunt duę alę aquilę magnę, vt volaret in deſertum locum. Sed proficere. *Sicut aurum in igne non deficit, ſed proficit. Sap. 3. dicitur de iuſtis.* Tanquam aurum in fornace probauit illos.

11 Et pro his. *Scilicet modicis tribulationibus.*

12 Brauium ęternum recipere. *Ideſt, vitam æternam 2. Timo. 2.* Si commortui ſumus, & conuiuemus, ſi ſuſtinemus, & conregnabimus. *Hoc erit quando ſponſa ducta in thalamum ſponſi, dotabitur dote bona, dicens cum Lya illud Geneſ. 30. c.* Dotauit me dominus dote bona.

13 Quę in pręſenti ſeculo patiatur, & quę in futuro receptura ſit. *Scilicet pręmia æterna pro modica, & leui tribulatione 2. Cor. 4. d.* Id quod in pręſenti eſt momentaneum, & leue tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.

14 Intentio vero eius. *Hic tangitur intentio ſcribentis, quæ eſt monere ad patientiam. Intentio enim Ioannis fuit ſupra, ſcilicet ſubditos inſtruere, quantum ad intellectum, hic autem intendit eos informare quantum ad effectum.*

15 Modus tractandi talis. *Hic tangitur formalis cauſa, ſecundum quod attenditur penes modum agendi, primo præmittit Ioannes prologum, cum dicitur.* Apocalypſis Ieſu Chriſti, &c. *& ſalutationē, ibi.* Ioannes ſeptem eccleſijs, &c. *Quo præmiſſo accedit ad narrationē ibi.* Ego Ioannes frater veſter, &c. *cap. 7. ſcilicet ſecundum ſeptem eccleſias quibus ſcribit ſecundum ſeptem ſtatus eccleſiæ generales.*

Prothemata in Apocalypſim.

SIcut in ſecularibus libris, ita quæruntur. Intentio ſcilicet, vtilitas, & cui parti philoſophię ſupponatur. Sic quoque in hoc libro diuino tria quęrūtur, materia, intentio, vtilitas, & cui parti humilitatis, id eſt, vitę ſubiaceat. Vita enim alia philargyca, alia practica, alia theorica, ideſt, cōtemplatiua, cui liber iſte ſubiacet. Intentio eſt auctoris huius ponere ſigna, per quę cōmendet nobis patiētiam, id eſt, faciet nos patiētes pro nomine Chriſti, vt de patientia eundo ad contēplationem cęleſtis gloriæ peruenire poſſimus ad vtilitatē, ad remunerationem, ſcilicet patientiæ noſtræ, id eſt, ad duplicem ſtolā animæ, ſcilicet ac corporis beatitudinem. Et notandum quomodo patientiam cōmendat, oſtendendo, ſcilicet per varias ſimilitudines, vt per equos & ſimilia, perſecutiones pręſentis, & futuræ eccleſiæ in tēpore Antichriſti, i. diuerſas tribulationes diuerſorū ſtatuū eccleſiæ præmunit nos referendo, vt fortiores ſimus ad ſuſtinēdū. Nam leuius lædit quidquid præuidimus ante. Illud quoque ſciendum, quod pręcipue commendat patientiā, ideo videlicet, quoniam fundamētū eſt omniū virtutū. Prudentio teſte, qui ait. Vidua vel debilis eſt virtus, quæ nō patiē. firmat Deus

Item alius prologus Hier. in eadem.

IOannes Apoſtolus, & Euangeliſta, a Chriſto electus, atque dilectus, in tāto amore dilectionis vberior habitus eſt, vt in cœna ſuper pectus eius recumberet, & ad crucem aſtanti ſoli matrem propriam commendaſſet, vt quem

nubere volentem, ad amplexum virginitatis aſciuerat, ipſi etiam cuſtodiendam virginem tradidiſſet. Hic itaque cum propter verbum dei, & teſtimonium Ieſu Chriſti in Pathmos inſulam ſortiretur exilium, illic ab eodem Apocalypſis præ oſtenſa deſcribitur, vt ſicut in principio canonis, ideſt libri Geneſeos, incorruptibile principium prænotatur, ita etiam incorruptibilis finis per virginem in Apocalypſi redderetur, dicentis. Ego ſum alpha, & o, initiũ, & finis. Hic eſt Ioannes, qui ſciens superueniſſe ſibi diem egreſſionis de corpore, conuocatis in Epheſo diſcipulis deſcẽdit in defoſſum ſepulturæ ſuæ locum, orationeque completa, reddidit ſpiritum tam a dolore mortis factus extraneus, quã a corruptione carnis noſcitur alienus. Cuius tamen ſcripturæ diſpoſitio, vel libri ordinatio, ideo a nobis per ſingula non exponitur, vt neſcientibus inquirendi deſiderium collocetur, & quærentibus laboris fructus, & Deo magiſterij doctrina ſeruetur.

A Eus pater præuidens tribulationes quas paſſura erat ſancta eccleſia poſtquam ab apoſtolis fuit fundata, diſpoſuit cum filio, & ſancto ſpiritu eas tribulationes, & earum præmia reuelare, Iacula enim, quæ præuidentur minus lædũt. Ita Chr̃o manifeſtauit ſecundum humanitatem Chriſtus Ioanni, & Ioannes eccleſię reuelauit, qui excellebat omnibus priuilegio caſtitatis, & q̃ gratia dei interpre-
B tatur, qui omnia bona, quę agebat gratię dei aſcribebat, & q̃ oĩa immania tormẽtorũ equanimitate mẽtis ſuſtinebat. Sed quia conſtat hanc reuelationem factam eſſe viſione, videndum eſt ſub quo genere viſionis eſt. Viſio enim alia corporalis eſt alia ſpiritualis, alia intellectualis. Viſio corporalis eſt, qua videmus cœlum, & terram, & cętera talia. Viſio ſpiritualis eſt quando in eo, quod videtur, aliud prætenditur, ſicut fuit de Moyſe, qui vidit rubum non ardentem ardere, quod aliud ſignificabat. Intellectualis vero quando ſpiritusancto intimante aliquis conſpicit aliquid myſticum, ſicut ſanctus Ioannes in hoc libro fecit. Nam non realiter iſta vidit, ſed diuino flamine inſpirante cõuenientia ſigna paſſionũ deſignatiua intellectui ſuo configurauit. Nunc q̃ ſit materia illius, videamus. Materia illius ſunt ſeptẽ ſigna, ideſt, genera tribulationum. Intentio vero eſt nos inuitare ad patientiam, vt D
per patientiam veniamus ad cõtemplationem, per cõtẽplationem ad reuelationem, inde ad beatitudinẽ in qua habemus finalẽ cauſam huius operis. Et quia non quæritur in diuinitate de philoſophia, ſed de vita, videamus cui vitæ ſupponatur.

Vita alia theorica id eſt, contemplatiua. Alia practica, id eſt, actiua, ſed practica ad theoricam conſtat referri.

Et notandum eſt quare nos magis ad patiẽtiam, quam ad alias virtutes inuitet. Ad quod dicendum eſt, quod ſicut fides eſt fundamentum E
omnium virtutum, ſic patientia quodamodo eſt ſuſtentamentum, vnde Prudentius. *Vidua eſt virtus, quam non patientia firmat.*

Notandum uero eſt quãdam partem huius libri pro prœmio, vel pro prologo accipi, ſcilicet vſque ad illũ verſum. *Ego Ioannes fui, & cætera.* In qua parte nos inuitat ad legendũ, & ad audiendum, & ad ſeruandum, quia ſi hoc fecerimus, beatitudinem conſequemur, & ſic commendat opus ſuum. Legendus eſt iſte liber, quia eſt Apocalypſis Ieſu Chriſti, id eſt reuelatio non cuiuſlibet, ſed Ieſu Chriſti. Vel legendus eſt liber hic, quia beatus eſt, qui legit, & qui audit verba prophetiæ lectionis huius Apocalypſis, ideſt reuelationis Ieſu Chriſti. F

Incipit Argumentum in Apocalypſim Beati Ioannis.

APOCALYPSIS Ioannis tot habet ſacramenta quot verba. Parum dixi, & pro merito voluminis laus omnis inferior eſt. In verbis ſingulis multiplices latent intelligentiæ.

Apocalypſis hæc inter Reliquos noui teſtamẽti libros prophetia vocatur, ſed alijs excellẽtior prophetijs quia de Chriſto, & eccleſia magna ex parte adimpleta iam ſacramenta denunciat. Vel etiam, ideo quia cum alijs vnifaria, iſti trifaria data eſt prophetia ſimul, ſcilicet de præterito de præſenti, & de futuro. Et ſicut euangelium legis obſeruantias ſic iſta prophetia excellit veteres a longe proſpicientes vẽturas prophetias. Ad cuius roborandam firmitatem occurrit etiam auctoritas mittentis, deferentis, & accipientis: hanc enim deus, ideſt, tota trinitatis miſit. Nam de patre dicitur. *Mittens per angelum ſuum.* Filius autem dicit. *Ego Ieſus miſi angelum.* Sed & de ſpiritusancto hoc ſcriptum eſt. *Dominus deus omnipotens.* Sciendũ itaque, quia cũ ſine additamento ſpiritus ponitur, tota Trinitatis frequentius intelligitur. vnde eſt. *Spiritus eſt deus.* Et. *Qui ha. aur. audien. au. quid ſpiritus dicat eccleſiis.* Et quamquam angelus ſolius Verbi incarnati perſonam geſſerit, tota tñ Trinitas in angelo operata eſt. Quod autẽ Ioãnes in exilio iſta vidit manifeſtat Chriſtũ fidem in terrenis preſſuris cœlum vendicare. Et ſciendum, quod cum dicit Apocalypſis ſubaudiendum eſt, hæc eſt litera, ſed hunc modum locutionis, qui diminutione verbi fit, frequẽter inuenimus in diuinis ſcripturis vnde Salomon ait ſine adminiculo verbi. *Parabolæ Salomonis.* Et Iſaias. *Viſio Iſaiæ.*

Alpha principium Eſt elementorum Græcorum, & o finis, quod bene conuenit illi de quo dicit Iſaias. *Ante me non eſt formatus deus, & poſt me non erit.* Cauſa, quæ beatum Ioannem ſcribere mouebat, quia interim dũ ipſe exul teneret a Domitiano in eccleſijs quib. præerat, nequitiæ multæ inoleuerunt, ad quorum correctionẽ ipſe commonetur per angelũ in viſione, ſiue dormiẽs, ſiue ſpiritualiter raptus. Per hoc, quod Ioannes omni humano eloquio, & auxilio deſtitutus, diuinitus eſt viſitatus innuitur nobis, quod quanto magis ab hoc tumultu recedimus tãto magis diuina viſitatiõe digni iudicabimur. Et eſt materia in hoc libro Eccleſia de qua omnes fiunt viſiones. Quidquid autem inducitur de Antichriſto, & dæmonibus ad cõprobationem eccleſiæ fit. Hoc autem modo tractat de hac materia, ſcilicet oſtendendo conditiones ipſius Eccleſiæ ſecundum præſentem, & futurum ſtatum. Secundum præſentem, quod multas perſecutiones oporteat hic pati Eccleſiam. Et item in præſenti etiã multas dignitates, vt remiſſionem peccatorum, illuminationem animarum, & talia. In futuro autem obtinere vitam, & interminabilem lætitiam. Finalis cauſa eſt, vt ſibi ſubditos quibus principaliter ſcribit, deinde cæteros admoneat ad ſuſtinendas tribulationes cum patientia, niſi diffidentes de remuneratione magna.

Nomen etiam auctoris quæritur, quod gratia dei dicitur, quod eſt Ioannes. Quod bene conuenit intentioni, omnes enim pro Chriſto patientes gratia dei, id eſt, auxilio dei patiuntur, aliter enim deficerent, ſicut dicit apoſtolis, *Gratia dei ſum, id quod ſum.* Locus quoque in quo compoſuit notatur. Pathmos videlicet inſula, in qua poſitus in exilium fuerat a Domitiano Cæſare propter verbum dei, quod prædicabat. Per quam inſulã deſignatur Eccleſia, quæ quotidie aſſultus huius ſeculi patitur, immobilis tamen exiſtens. Pathmos enim ebullitio, vel fretum interpretatur. Vidẽdum quomodo viſionis Ioannes talia vidit. Tres namque modi viſionũ ſunt. Vnus cũ cęlum, & terrã, & ſimilia corporeis oculis videmus. Alius cum dormientes, vel etiam vigilantes aliquid

A videmus, p quod aliud figuramus, ſicut Pharao vidit craſſas vaccas, vel boues macras. Alius modus eſt intellectualis, cũ aliquid mente concipimus non per imagines, ſed ſicut eſt, vt Dauid in Pſalmis, dicens: *Audiam quid loquatur in me dominus deus*, Ioannes vero imagines in mente vidit, & in eis veritatem intellexit.

Materia, ſtatus Aſię, & totius pręſentis eccleſię. Litera ſic ac ſi ita commoneret. Attendite hanc viſionem, quia viſio reuelata eſt in Chriſto Ieſu. Qualitas, ideſt, modus, tribulationes intus, & exterius, e contrario conſolationes, locus breuis labor, & certa præmia. Intentio, patienter ferre omnia.

DE AVTHORE ET AVTHORITATE LIbri Apocalypſis.

Sententia Patrum Græcorum.

Lib. eccl. hierar. cap. 3. par te. 3. * Dionyſius Areop. Siue arcanam illam (ſcriptura ſacra) ac myſticam omnino viſionem dilecti diſcipuli, diuinamq; domini Ieſu, & altiſſimam theologiam eis, qui dij fieri merentur exponit, eoſque per myſteria ſacra, & diuina ſuſtollit atque confirmat, &c.

Dialogo * Iuſtinus Martyr. Apud nos vir quidam nomine Ioannes vnus e Chriſti Apoſtolis in reuelatione ſibi facta prophetauit, mille annos habituros Hieroſolyma quotquot Chriſto noſtro crediderint, ac mox ſequuturam vniuerſalem reſurrectionem omnium, atque iudicium.

Apocal. 20. Libr. 4 ca. 37. * Irenæus Martyr. Ioannes domini diſcipulus in Apocalypſi, ſacerdotalem, & glorioſum regni eius videns aduentum. Conuerſus ſum (inquit) videre vocem, quæ loquebatur mecum, &c.

Lib. 5. cap. 26. B * Idem. Ioannes domini diſcipulus in Apocalypſi ediſſerens, quæ fuerint decem beſtiæ cornua, quæ a Daniele viſa ſunt, manifeſtauit de decem regnis nouiſſimo tempore futuris, &c.

Lib. 5. cap. 30. * Idem. His autem ſic ſe habentibus, & in omnib. antiquis & probatiſſimis, & veteris ſcripturis numero hoc, 666. poſito, & teſtimonium perhibentibus his, qui faciem Ioannis viderunt, & ratione docente nos, quoniam numerus nominis beſtiæ ſecundum computationem Græcorum per literas, quæ in eo ſunt, ſexcentos habebit, ſexaginta, & ſex, &c. Neque enim ante multum temporis viſum eſt, (id quod in Apocalypſi continetur,) ſed penè ſub noſtro ſeculo, ad finem Domitiani imperij.

Libr. 7. hiſto. cap. 23. *Euſebius. Dionyſius Alexandrinus veniens ad Apocalypſim Ioannis, hæc de ea ſcribit. Nonnulli ex prædeceſſoribus noſtris penitus libellum hunc refutandum, & a canone ſcripturarum abijciendum eſſe putauerunt, &c. ego vero (quãtum ad meam ſentẽtiam pertinet) ſpernere, aut abijcere ſcripturam libri huius nullatenus audeo, maxime cum multi ex fratribus, ita mecum ſentiant. Sed hoc magis de eo iudico, quod excedant atque emineant, quæ in eo ſcripta ſunt hu-
C manæ auditionis modum, & ſit in eo arcanus quidam, & reconditus atque admirandus omnibus ſenſus, quem & ego admiror ac veneror, etiam ſi non intelligo, Et ita ſentio, q̃d diuina aliqua ſacramenta ſermonibus cõtegantur humanis, non tam iudicio meo diſcernens, quam fide credẽs, & ideo non reprobo, quæ non intelligo, ſed tanto magis admiror quanto minus aſſequor, &c.

Clemens

* Clemens Alexandrinus. Ex ſanctis lapidibus ſupernam Ieruſalem fuiſſe conſtructam accipimus, & duodecim portas cęleſtis ciuitatis lapidibus pretioſis aſſimilatas ſuſcipiendam apoſtolicæ vocis gratiam ſignificare admittimus. D

* Origenes. Sacerdotali tuba primus Matthæus in Euangelio ſuo increpuit. Marcus, Lucas, & Ioannes poſtea ſuis tubis cecinerunt, addit in his dominus adhuc, & Ioannes tuba canere per epiſtolas ſuas, & Apocalypſim.

* Athanaſius. Hoc nomine (Apocalypſis) vocatur hic liber, propterea quod hanc reuelationem ipſe Ioannes euangeliſta, & theologus in Pathmos inſula dicta, dominico die vidit iuſſuſque conſcripſit, vt ad ſeptem eccleſias mitteret.

*Epiphanius. Alogi vocentur (quidam hæretici) Habuerunt enim ſectam libros ſancti Ioannis reijcientem. Quum enim alieni ſint a prædicatione verbi per Ioannem, & neque Ioannis euangelium, neque Apocalypſim admittant, alogi vocantur, &c.

Sententia Patrum Latinorum.

* Tertullianus. Si Apocalypſim Ioannis Marcion reſpuit, ordo tamen epiſcoporum ad originem recenſens in Ioannem ſtabit auctorem.

* Idem. Nam, & Ioannes apoſtolus in Apocalypſi, enſem deſcribit ex ore dei prodeuntem bis acutum, præacutum.

*Cyprianus. Dominus in Apocalypſi loquitur dicens. *Ne ſignaueris verba prophetiæ huius, &c.* In Apocalypſi angelus Ioanni volenti adorare ſe reſiſtit dicens. *Vide ne feceris, &c.*

* Hilari. Nequaquam pſalmorum librum, niſi per fidem aduentus Chriſti poſſe intelligi, ita beati Ioannis Apocalypſi docemur. *Hæc dicit ſanctus, & verus, qui habet claues Dauid, &c.*

*Ambroſ. Sicut euidenter in Apocalypſi Ioannis euangeliſtæ ſcriptum eſt. *Habes illic tenentes doctrinam Balaam, &c.*

* Hieronymus. Quartodecimo anno ſecundam poſt Neronem perſecutionem mouente Domitiano, Ioannes in Pathmon inſulam relegatus, ſcripſit Apocalypſim, quam interpretatur Iuſtinus martyr. & Irenæus.

* Auguſtinus. Dixi vobis fratres, quia Ioannes iſte euangeliſta multum alte volat, & myſterium alte volantis quid eſt, vt commemorem charitati veſtrę. Et apud Ezechielem prophetam, & in Apocalypſi ipſius Ioannis, cuius eſt hoc euangelium commemoratur animal habens perſonas hominis vituli, leonis, aquilæ, &c.

Sententia Conciliorum.

* Concilium Ancyranum. Et Ioannes Apoſtolus Apocalypſis ſacramentum in ſpiritu, non in corpore vidit, & audiuit, ſicut ipſe dicit. *Statim fui in ſpiritu, &c.*

* Toletanum. Apocalypſim librum multorum Conciliorum auctoritas, & ſynodica ſanctorum præſulum Romanorum decreta Ioannis euangeliſtæ eſſe præſcribunt, & inter diuinos libros ſuſcipiendum conſtituunt. Si quis eum non receperit, aut a paſcha vſque ad pentecoſtem Miſſarum tẽpore in Eccleſia non prædicauerit, excommunicationis ſententiam habebit, &c. F

Prolog.

Prologum præmittit : ſalutationem in vtroque captat.

CAPVT I.

a **A**Pocaly.Ieſu Chriſt. Præparat auditores beneuolos & attentos, ſicut & ibi Ioannes ſeptem eccleſijs quæ ſunt in Aſia.

A

Incipit liber Apocalypſis beati Ioannis Apoſtoli.

CAPVT I.

Hoc eſt reuelatio.
a b A POCALYPSIS. Ieſu Chriſti quam 1
a Deus pater vt nihil debens. Chriſto. 2
b Verbo & exemplo.
c Non Iudæis, non philoſophis.
dedit illi Deus † palā facere ſeruis ſuis 3
a De his. b Vel in breui. 4
c Id eſt per ſignum oſtendit. 5
c d quæ oportet fieri cito, & ſignificauit, 6
a Perſonam Chriſti habentem. 7
b Non ſuperbo, ſed humili.
e f mittēs † per angelū ſuum ſeruo ſuo Ioāni, qui teſtimonium 8
g perhibuit verbo Dei, & teſtimonium Ieſu Chriſti in his quę- 9 10
Vt literati. Vt laici & addiſcentes. Libri. 11
h i k cunque vidit † Beatus qui legit, & qui audit verba prophetiæ 12 13

b *Quam de.* Secundū hominem accepit eā à patre & verbo ſibi cognito & ſpiritusanċto.

c *Quæ oportet fieri.* Quaſi dicat, & ineuitabile eſt quin fiant, & vtile vt fiāt. Oportet vt patiantur tribulationes cito.

B d *Cito.* Dicit, vt ſe parent ne ſit graue pati, cito finiendi ſunt labores & præmia danda. Breuis labor, feſtinata gloria.

e *Et ſig.* Deus pater filio, & filius Ioanni ſub ſigillo, id eſt, ſub ſcripto, ne locus ſit furibus peruertendi, & vt gratius ſit fidelibus ſi cum exercitio conſequentur.

f *Qui teſtim.perhib.* Qui teſtatur verba ipſius Chriſti habitatam de verbo, id eſt, diuinitate, quam de humanitate Ieſu Chriſti.

g *Verbo Dei.* Filius vocatur verbum Dei, quia per eum manifeſtatus eſt in mundo pater.

h *In his quæ vidit.* In his quæ corporaliter vidit, vt paſſum, vel ſola mente, vt fuiſſe cum patre ante omnia.

✻ Primaſius. Poſt exortū Eccleſiæ, quæ iam fuerat Apoſtolorum prædicatione fundata, reuelari oportuit, qualiter fuiſſet latius propagāda vel quali ēt fine contenta vt prædicatores veritatis huius cognitionis fiducia freti indubitāter aggrederent͛ pauci inermes multos armatos, humiles ſuperbos infirmi nobiles viui tamē ſpiritaliter mortuos. Ideo hęc C reuelatio dicitur Ieſu Chriſti, quā propterea pater dedit ei, quod inſeparabile patris & filij opus omne probetur: imo D etiam Spiritus ſancti cuius nomen hic frequenter inſinuatur. Cito autem apud Deum fieri dicitur quantiſcunque in hac vita morulis aliquid proteletur. *quoniam mille anni ante oculus eius tanquam dies heſternus qui præteryt.* P.al.89. Dicendo. *ſignificauit ſeruo ſuo Ioanni*, aliquid etiam futurorum & myſteriorum oſtendit. nec ſuperficie literæ nos voluit remanere contentos quos ad myſteria altius perſcrutanda ſignificationis verbo fecit intētos. Ideo dicit, *palam facere ſeruis ſuis*, non ſolum vni ex multis, ſed per vnum potius vniuerſis, id eſt eccleſiæ quam in vnitate fundauit. Recte adiecit, *per angelum ſuū* à Chriſto fuiſſe diſcipulo demonſtrata cū per aſſumptam creaturam non per diuinitatis eſſentiam Chriſtum ſemper clareat E apparuiſſe mortalibus & ante incarnationē & poſt aſcenſionem.

✻ Andreas Cæſareæ Cappadociæ Epiſcopus. Chriſtus inquit, hæc mihi qui diſerte illum profeſſus ſum, tāquam ſeruo ſuo per angelum manifeſtauit quo & ea quæ ſunt, & ea quæ notitiam hominum adhuc fugiunt & ea rurſum quæ olim futura ſunt mihi per viſionem oſtenſa, palam ad audientium conuerſionem conteſter publiceq; prædicem. Vtraque enim prophetico ſpiritu hauſi. Atq; hic ſenſus ex orationis tenore colligitur: quando quidem verba hæc, *quæ ſunt, & quæ fieri oportet.* præſentis futurique tēporis notionem manifeſte præ ſe ferunt.

i *Beatus.* Chriſtus dedit mihi; beatus autem qui à me acceperit. *Bea.* quia hæc Apocalypſis eſt Ieſu Chriſti. &c.

K *Qui le.* Id eſt narrat alijs quæ audiuit: quia plures ab vno legente poſſunt audire. Vel audient, & in hoc notat auditores, quia plures. Illi ſoli beati qui audiunt vt mente recondant, & mente recondunt, vt opere compleant: & opere implent, vt vitam æternam poſſideant. F

Seruat

Incipit Poſtil. Nicolai de Lyra ſuper librum Apocalypſim beati Ioannis apoſtoli.

CAPVT I.

1 **A**Pocal.Ieſus Chriſt. Liber iſte in duas partes diuidit, in proœmium, & tractatum, qui incipit in cap. ſeq. In proœmio vero tria facit, quia primo reddit auditores attentos, ſecundo beneuolos, ibi: *Ioan. ſeptem eccleſiis.* tertio dociles ſiue doctos, ibi. Ego Ioannes, quæ tria in prologis fieri conſueuerunt. Primum facit dupliciter primo ex auctoritate & arduitate huius doctrinæ, ſecundo eius vtilitate, ibi: *Beatus qui legi.* Ad hæc enim duo ſolent homines attendere. Circa primum ſciendum quod ſicut dictum fuit in principio libri pſal. reuelatio prophetica quæ fit cum imaginaria viſione, qualis eſt iſta quæ deſcribitur in hoc li. (nam Ioannes habuit imaginarias viſiones, & quid ſignificarent intellexit) altioris gradus eſt quando apparet aliqua perſona de occultis, quam ſi fieret ſine tali apparitione perſonæ, & quanto perſona ſic apparens eſt altior, tanto reuelatio eſt gradus altioris ſicut perſona angelica altior eſt quam humana, & diuina quam angelica. Licet autem angelus apparuerit Ioanni eum inſtruens in Apocalypſi, tamen apparebat tanquam repreſentans perſonam filij Dei humanati, & in eius perſona loquens, vt poſtea magis apparebit. propter hoc reuelatio in hoc libro contenta eſt valde ardua & autentica, & hoc eſt quod dicitur. *Apocal. Ieſ. Chriſt.* reuelatio facta in perſona Ieſu Chriſti modo dicto.

2 *Quam de.* Pater. nam filius deitatem habet à patre.

3 *Palam fa.* ideſt manifeſtare.

4 *Ser. ſu.* ideſt deuotis fidelibus & ſtudioſis.

5 *Quæ opor. ſi. ci.* ſcilicet tribulationes eccleſiæ, quas oportet fieri. nam hoc procedit ex diuina ordinatione, quæ non poteſt fruſtrari, & hoc fit ad probationem fidelium & augmentum gloriæ ipſorum.

6 *Et ſig. mit. an.* Dicto modo apparentem.

7 *Ser. ſuo.* ideſt euangeliſtæ.

8 *Qui teſt. perh. ver. dei.* In principio euangelij ſui quantum ad emanationem eius æternam dicens. *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum.* & quantum ad eius incarnationem temporalem dicens. *Et verbum caro factum eſt, &c.* Ideo ſubditur.

9 *Et teſt. Ieſ. Chriſt.* ideſt de Ieſu Chriſto.

10 *Quæcunque vidit.* In eius conuerſatione, miraculorum operatione, morte & reſurrectione, ſicut patet in euangelij ſui proſecutione.

11 *Beat.* Hic conſequenter reddit auditores attentos ex huius libri vtilitate, quæ conſiſtit in beatitudinis conſecutione. dicit. *Beatus qui le.* quantum ad doctores.

12 *Et qui audit.* Quantum ad diſcipulos ſtudioſos.

13 *Verba proph. huius.* Mente attendendo.

Et ſer-

MORALITER.

1 *Apocal. Ieſ. Chriſt.* Sicut dictū fuit in expoſitione literali, beatus Ioānes in principio libri huius reddit auditores beneuolos, dociles, & attentos. Per librum autem iſtum qui dicitur Apocalypſis, id eſt, reuelatio, poteſt intelligi tota ſcriptura ſacra quę eſt diuinitus reuelata. Ad quam redduntur auditores dociles per fidem quæ aperit ipſius intelligentiam, ſicut dicitur Iſa. 7. b. ſecundum aliam tranſlationem. *Niſi credideritis non intelligetis.* & ad Hebræ. 11. b. dicitur. *Credere enim oportet, &c.* & ſic eſt etiam in alijs ſcientijs in quibus oportet diſcipulum in multis credere doctori quæ poſtea intelliguntur ab ipſo. Attenti vero redduntur auditores per ſpem, quæ eſt certa expectatio futuræ beatitudinis, cuius viam oſtēdit ſacra ſcriptura. quilibet autem attentus eſt ad conſiderandum viam quæ ducit ad terminum deſideratū. Beneuoli vero redduntur auditores per charitatem quæ facit ad Deum conformitatem. 1. Ioan. 4. c. qui manet in cha. &c. propter quod talis eſt beneuolus ad audiendum Dei verba, quę traduntur in ſacra ſcriptura.

A a *Seruat ea.* Ita dico ſi ſeruat. *Non enim auditores legis, ſed factores iuſti ſunt. Seruat ea.* qui fidem Chriſti & eccleſię non violat, & timet minata & quærit promiſſa, vere beatus, quia nec longa mora laboris, & præmia vicina.

✻ Andreas. Beatos prædicat non quoſuis promiſcue qui hæc legunt vel audiunt, ſed qui bonorum operum ſtudio intenti legunt vel audiunt. Cæterum tempus quo beatitudinē hanc comparare licet quodque oībus vt ſtudioſe operētur in propinquo eſſe admonet. Notum eſt enim illud Chriſti. *Me oportet operari opera eius qui miſit me donec dies eſt venit nox, &c.* Alio quoque ſenſu tempus quo meritorum præmia diſtribuuntur propinquum eſt: ſiquidem vitę huius ſpatium cum æternitate comparatum breuiſſimum eſt.

B b *Septem ec.* principaliter illis quibus magiſter erat conſtitutus, & per ſimile alijs Deus dedit Chriſto, Chriſtus Ioanni, Ioannes autem eccleſijs, vel per ſeptem vniuerſæ eccleſiæ quia ſeptem vniuerſitatem ſignificant, vel quia ſeptiformi ſpiritu illuſtrantur.

✻ Ambroſius. Perpende quia totus hic liber in ſeptenario numero conſiſtit ſicut ſunt ſeptem Eccleſiæ ad quas hęc ſcripta diriguntur. Sunt ſeptem candelabra, ſeptem ſtellæ, ſeptem lampades, ſeptem cornua, agni ſeptem oculi, ſeptem ſigilla, ſeptem angeli tubis canentes, & totidem phialas habentes ſeptem tonitrua, & draconis ſeptem capita. Et ſi diligenter aduertas totus liber in ſeptem viſiones diſtinctus eſt.

c *In Aſia.* Aſia eſt elatio, Eccleſia ergo nunc eſt in elatione virtutum, vel olim vitiorum. Aſia eſt iſta non magna illa ſcilicet quæ dicitur tertia pars mundi, ſed quædam prouincia vbi erant ſeptem ciuitates, & ſeptem eccleſię cum ſeptem epiſcopis.

Aſia minor eſt pars maioris Aſię continens ſeptem ciuitates quarum Epheſus eſt metropolis. In hac minori euangelizauit Paulus, ſed poſtea in diuiſione apoſtolorum Ioannes eam obtinuit Epheſus metropolitana ſedes totius Aſię in qua Ioannes pręfuit.

d *Gratia vobis.* Pręparat auditores in ſalutatione beneuolos & attentos, ſicut & in prologo.

e *Qui eſt & qui erat.* Aeternaliter quamuis natus ex tempore iam immutabilis per humanitatem, & olim corruptibilis talis venturus eſt, & ſi mundo non apparet talis.

C ✻ Ambroſius. Hic tota Trinitas demonſtratur. Per eum namque, *qui erat, & qui eſt, & qui venturus eſt.* pater deſignatur. Erat namque ante conſtitutionem mundi, ſine vllo initio: eſt modo per conſtitutionem mundi regens omnia D quæ creauit: venturus eſt poſt finem mundi cū filio & ſpiritu ſancto vt regnet cum ſanctis in ſecula ſeculorum. Per ſeptem aūt ſpiritus, ſpiritus ſanctus eo quod ſit ſeptiformis intelligitur. *Et à Ieſu Chriſto qui eſt teſtis fidelis.* Ille veraciter teſtis fidelis eſt, qui neſcit mentiri: qui quod electis ſuis repromiſit ſine dubio implebit. Qui nec eum qui calicē aquæ frigidæ egenti dederit à mercede vacuum derelinquit, Cuius verba ita fixa permanent vt facilius ſit cœlum & terram in nihillū redigi quā aliquid immutari ex omnibus quæ ſe facturum eſſe prædixit.

f *Et à ſeptem ſpiritibus.* Spiritus idem ſonat quod charitas, vnde attribuitur ſpiritui remiſſio peccatorum, & alia dona quę ſunt dona totius Trinitatis, vt intelligamus Trinitatem ex ſola dilectione operari. E Perſonam patris tacet, quia de Deo creatore nemo male intellexerat, ponit perſonam filij & ſpiritusſancti de quibus omnes naſcuntur in eccleſijs hereſes.

f *Throni.* Sunt angeli eius & ſancti homines, in quibus nunc ſedet Deus & iudicat ne in futuro iudicet.

g *Primogeni.* Dicit pp deſperātes de morte Chriſti vt illi qui dixerunt. Nos putabamus quod ipſe eſſet redēpturus Iſrael.

h *Mortuorum.* Qui vos non terreat, quia ſurrexit & eſt impaſſibilis vel prius mortificantiū ſe quia peccatū non fecit.

i *Princeps regum terræ.* Princeps terrenarum poteſtatum potens eas remouere & ad vtilitatem ſuorum vel ſanctorum permittens impios ſeruire.

K *Qui dile.* Commendat perſonam filij qui hanc reuelationem per angelum fecerat Ioanni quaſi dicat, Credite huic reuelationi & potenti adhortationi, quam Chriſtus manifeſtauit qui pro nobis paſſus eſt & reſurrexit.

l *A pec. no.* Originalibus vel actualibus, non ſuis, ſed noſtris quia non peccauit.

Regnum potentes vitijs reſiſtere & pro nobis & pro fratribus noſmetipſos Deo offerentes.

✻ Ambroſius. Regnum Dei ex hominibus Chriſtus fecit quando eos tales conſtituit in quibus ipſe cum patre & ſpiritu ſancto inhabitare & regnare dignaretur. Sacerdotes Dei electi dicuntur eo quod membra ſunt ſummi ſacerdotis de quo Pſal. 109. *Tu es ſacerdos in æternum,* Poſſunt & aliter ſacerdotes dici eo quod ſemetipſos quotidie per compunctionē cordis, & orationes cęteraque bona opera offerant Deo ſicut dicit Pſal. *Sacrificium deo ſpiritus contribulatus.* Eſt et ſacrificiū laudis quod quotidie offerre Deo ſancta Eccleſia conſueuit de quo idem. *Immola ſacrificium laudis.*

a Lector & auditor.
a huius & ſeruat ea quæ in ea ſcripta ſunt. † Tempus enim 1 2
a Remiſſio peccatorum. b Autem.
b c prope eſt. Ioannes ſeptem eccleſijs, quæ ſunt in Aſia. Gratia 3
a Quies a vitijs. b Id eſt a Chriſto. 4
d e vobis & pax ab eo qui eſt & qui erat, & qui venturus eſt: 5 6
a A ſeptiformi ſpiritu qui quidem vnus natura gratiarum diſtributione multiplex. b Vt illuminet eos in quibus ſedet Deus.
f & à ſeptem ſpiritibus qui in conſpectu throni eius ſunt: 7 8
a Plura dicturus repetit de Chriſto ſecundum humanitatem. b Qui ſe eſſe Deum nec pro imminente morte negauit.
g & à Ieſu Chriſto, qui eſt teſtis fidelis, primogenitus 9 10
a Vel teſtis fidelis. Operum noſtrorum in die iudicij quando dicet. Vidiſtis me eſurientem & ſi. &c. venite benedicti patris mei, &c. Regentium terrenitatem. a Specialiter prædicatores.
h i mortuorum, & princeps regum terræ. † Qui dilexit nos, 11 12
a Quia ſola dilectione lauit nos. b Originalibus vel actualibus. c Non vituli, non arietus ſicut in veteri lege. 13 14
k l & lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo, & fecit 15

Ecce

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Et ſer. ea.* Tribulationes futuras patienter ſuſtinendo & ſubditur ratio.

2 *Tempus enim prope eſt.* Id eſt, cito tranſiens quaſi dicat labor patientiæ breuis eſt, & præmium beatitudinis æternum.

Diuiſio. 3 *Ioannes.* Hic conſequenter reddit auditores beneuolos. Et diuiditur in duas partes quia primo propoſitū facit, ſecundo quęſtionem tacitam ſoluit, ibi. *Ecce venit.* Primum facit ex hoc, quod eis optat bona ſpiritualia & æterna, dicens. *Ioannes. ſe. ec.* Per hūc ſeptenarium intelligitur conſequenter vniuerſitas eccleſiarum in orbe conſtitutarum. Vnde dicit Grego. homel. 25. Quia ſeptem diebus omne tempus comprehenditur, recte ſeptenario numero vniuerſitas figuratur.

4 *Gratia vo.* In pręſenti vita.

5 *Et pax.* In futura nam, ibi quietabitur totaliter humanus appetitus.

Aeternitas quid. 6 *Ab eo qui eſt.* Id eſt à Deo æterno. Aeternitatis enim ſecundum Bœtium de cōſolatione, eſt interminabilis vitæ tota ſimul & perfecta poſſeſſio, ſed à nobis qui intelligimus cum continuo & tempore ſimplicitas eius non apprehenditur niſi per comparationem ad tempus. Nam aſſiſtit omni tempori, etiam infinito ſi eſſet, propter quod nobis hoc exprimitur per differentias temporis præſentis præteriti & futuri.

7 *Et à ſeptem ſpiritibus.* Id eſt, vniuerſitate angelorum, qui miniſtri ſunt noſtræ ſalutis.

8 *Qui in conſpectu &c.* Scilicet, Parati eius exequi voluntatem.

9 *Et à Ieſu Chriſto qui eſt teſtis fi.* Paternæ gloriæ & maieſtatis, vt patet in euangelio.

10 *Primoge. mor.* Id eſt primus inter reſurgentes à mortuis licet ante ipſum Lazarus & plures alij fuerint à morte reſuſcitati: hoc tamen fuit ad vitam mortalem, quæ magis proprie dicitur mors quam vita, ſecundum quod dicit beatus Greg. hom. 25. propter quod vera reſurrectio fit ad vitam immortalem ad quam Chriſtus reſurrexit primus: nam eius reſurrectio eſt cauſa reſurrectionis aliorum.

11 *Et princeps regum ter.* Propter quod dixit in ſua reſurrectione. Data eſt mihi omnis poteſtas in cęlo & in terra. Mat. vlt. d.

12 *Qui di. nos & la. nos.* Id eſt ſola dilectione ſua & non meritis noſtris nos lauit.

13 *A peccatis noſtris.* Originalibus & actualibus.

14 *In ſanguine ſuo.* Sacramentum enim baptiſmi & pęnitentiæ quibus deletur originale peccatum & actuale habent efficaciam à ſua paſſione benedicta.

15 *Et fecit nos regnum.* Id eſt, aſcribi ciues cęleſtis regni.

Et ſacer-

a *Ecce venit, &c.* Et vere debetis glorificare, quia ipſe eſt qui
A venturus eſt ad remunerandum. *Cum nubi.* i. cum ſanctis, qui
nubes fuerunt, cõpluendo alijs doctrinã, & miracula facien
do. Vel ſicut in nube aſcendit, in nube veniet, per quã Dei
clementiam intelligimus, ꝙ bonis eſt refrigerium & illumi-
natio: malis vero ter-
ror & excęcatio, quod
& ſignificatũ eſt per
nubem, qua educti
ſunt filij Iſrael de Ae-
gypto.

b *Et vide. eum.* Alia
tranſlatio habet, vide
bit omnis terra talẽ.
Q.d. Talem videbunt
qualem impij ventu-
rum non credebant.

c *Omnis ocu.* Boni vt
lætentur, mali vt con
fundantur, videbunt.

d *Plangent.* Seu col-
lident ſuper eum, im-
potentes eius imperio
reſiſtere, ad ſimilitu-
B dinem lapidis & fictilium, vel *Plangent ſe,* Ideſt, dolebunt reſpicientes eos qui fundati ſunt ſuper eum, quia non tantum dolebunt de ipſo tormento, quam quod re pellentur à tali conſortio.

✻ Andreas. Qui velut agnus fuit iugulatus, is paterna gloria & maieſtate exornatus, iudex olim in nubibus eſt venturus. Siue nubium vocabulo radiantem angelorum ſplendorem accipias, ſiue nubes eiuſmodi cuiuſmodi ipſum vna cũ diſcipulis in monte Thabor operuere. E cœlo porrò cum gloria & maieſtate deſcendentẽ omnis quidem oculus conſpicabitur, ij autem ſoli qui eum pupugerunt, deniq; tribus terræ quæ in perfidia ad finem vſque perſtitere, plangent & lamentabuntur ſuper eum.

* Ambroſius. Qui eum pupugerunt, velint, nolint, videre compellentur, impij videlicet Iudæi qui eum crucifixerunt, ſicut ſcriptum eſt: Videbunt in quem transfixerunt. Plangent autem ſe cur præcepta Dei contempſerunt, cur propter breue gaudium perpetuam triſtitiam acquiſierunt,

e *Etiam amen,* Per hæc duo aduerbia, quorũ vnum eſt Grę cum ſcilicet etiam, ſignificantur Gentes, per amen quod eſt Hebręum, Iudęi, qui omnes Deum videbunt in iudicio.

f *Ego ſum.* Vere veniet, & quia ipſe promittit ſe venturum,
C vel præmiſſa ſalutatione reddit attentos. Q.d. Ne à me hoc dictum, ſed ab ipſo Chriſto credatis.

g *Alpha. prin.* Ante quem nullus, vel à quo omnia cęperũt.

h *O, finis.* Poſt quem nullus, vel in quo oĩa terminabuntur. D

* Athanaſius. Vnus Deus eſt, & non eſt alius præter eum. Cum igitur ſolus pater dicitur Deus, vel cum vnus Deus eſſe pronunciatur, aut cũ illud: *Ego ſum, & præter me nõ eſt Deus:* aut cum illud: *Ego ſum primus, & poſt hæc futurus.* Recte oĩa illa dicuntur. Vnus enim ſolus Deus, & primus eſt. Neque ea ad demolitionem Filij referũtur, abſit, eſt enim ille ipſe in vno primo & ſolo, vt vnius ſolius & primi vnicum Verbum, Sapientia, & Splendor.

Ser. 4. cont. Arrian.

Deut. 3.

✻ Arethas. Per hoc quod ait, *primus*, intelligitur non habere initium: quemadmodũ etiam per id quod ait, *poſtremus*, carere fine. Quoniam enim apud homines non contingit vt aliquid initio careat ac fine, vſus eſt principio ac fine quæ E apud nos ſunt pro eo quod eſt, perpetuus.

✻ Ambroſius. Poteſt Saluator ideo principium dici, eo quod ipſe ſit principium, id eſt, creator generis humani, & auctor ſalutis. Finis autem poteſt dici, quia ipſe eſt finis Legis, finis mortis, omniſque præuaricationis. Eſt autem modo in mundo Eccleſiam ſuam regens, erat ante conſtitutionem mundi æternaliter cum patre permanens, venturus eſt ad iudicium, vt iudicet mundum.

i *Ego Ioãnes.* Finita ſalutatione progreditur ad narrationem imponendo quatuor, perſonam, locum, cauſam ipſius loci, tempus, quæ valent ad commendationem ipſius reuelationis. *Ego Ioan,* Q.d. Scio quia tribulamini, ſed exemplo Chriſti patienter ſufferatis, vt ſitis participes regni ipſius,

K *Frater veſter, &c. in Chriſto.* In fidei vnitate, & propter illam fidẽ tribulatus fui, ſicut & alij, per quod ad regnũ peruenire patienter ſuſtinui, habendo Chriſtum in oĩbus exemplum.

l *Pathmos.* Id eſt, fretum, ſcilicet tribulatio, in qua magis cęleſtia à fidelibus aperiuntur. Eccleſia comparatur inſulæ, quia ſicut inſula marinis procellis illiditur, ita eccleſia perſecutionibus marinorum, id eſt, mundanorum affligitur. Eccleſia inſulæ maris.

m *Propter verbum Dei.* Id eſt, propter teſtimonium diuinitati & humanitati exhibitum,

✻ Ambroſius. Diſcipulos vocat fratres, quia vno Chriſti ſanguine redẽpti, & vna matre Eccleſia generati erãt. Sociũ ſe eorum F

Secundum quod homo. — Secundum quod Deus. — a Ideo vt laudetur.

nos † regnum & ſacerdotes Deo & patri ſuo. Ipſi gloria & 1 2

a Vt ei obediatis.

a imperium in ſæcula ſæculorum, Amen. † Ecce venit cum 3

a Tam bonus quam malus.

b nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum † pupu- 4 5 6

c Vt magis crucientur. — a Et omnes terreni & vitijs dediti. — b Quod omni lingua firmandum.

d gerunt. Ergo plangent ſe ſuper eũ omnes tribus terræ, etiam 7 8

Et Amen.

e f Amẽ. Ego ſum alpha & o, principium & finis, dicit dominus 9 10

a Dominus dico. — More Prophetarum hoc dicit. — A perſona.

g h Deus, qui eſt, qui erat, & qui venturus eſt omnipotens. Ego 11 12 13

Humilitas magiſtri. — Vel ſocius.

i k Ioannes frater veſter & particeps in tribulatione & regno 14 15

In exemplo Chriſti.

& patientia in Chriſto Ieſu, fui in inſula, quæ appellatur 16 17 18

Locus. — Cauſa.

l m Pathmos, propter verbum Dei & teſtimonium Ieſu Chriſti. 19 20

† Mat. 24. d Luc 24. c
† compunxerunt.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Et ſacerdotes.* Offerentes hoſtias laudis acceptabiles per ipſũ.

2 *Deo.* Id eſt, toti Trinitati.

3 *Et patri ſuo.* Ad cuius gloriam omnia ordinat.

4 *Ipſi gloria.* In ſeipſo.

5 *Et imperium.* Super omnia alia.

6 *In ſæcula ſæculorum, amen,* id eſt, æternaliter.

7 *Ecce venit cum nu.* Hic conſequenter reſpondet cuidam tacitæ quæſtioni, qua poſſet quæri, quando dabitur fidelibus vita beata quam Ioannes eis optat? Et reſpondetur, quod in iudicio finali, quando in corpore & anima erunt totaliter beati, cuius expectatio breuis, & nulla eſt comparata æternitati, ideo dicit; *Ecce venit.* De propinquo.

8 *Cum nubibus.* Sic enim veniet ad iudicium, Matth. 24. Videbunt filium hominis venientem in nubibus cœli cum virtute multa & maieſtate.

9 *Et videbit eum omnis oculus.* Quia in iudicio apparebit in forma humana, quæ eſt viſibilis omnibus, ideo ſubditur.

10 *Et qui eum pupugerunt.* id eſt, Iudæi, qui eum lingua crucifixerunt, & milites manu, & Pilatus iudicando. Viſio tamẽ ipſius erit valde delectabilis iuſtis, nam veniet eis Saluator, propter quod loquens de ſuo aduentu ad iudicium, Luc. 21. c. His autem fieri incipientibus reſpicite, & leuate capita veſtra, id eſt, exhilarate corda, vt exponit beatus Gregorius Homilia prima. Quoniam appropinquat redemptio veſtra. Sed erit terribilis, impijs, quia veniet eis punitio, ideo ſubditur.

11 *Et plangent ſe ſuper eum omnes tribus terræ.* id eſt, omnes quorum corda in terrenis affectibus ſunt defixa.

12 *Etiam amen.* Etiam eſt aduerbium affirmandi in Latino, & ſimiliter amen in Hebræo, & per hanc duplicem affirmationem inſinuatur, quod eſt irretractabilis veritas: Et ſubditur ratio cum dicitur.

13 *Ego ſum alpha.* Q.d. Non poteſt fruſtrari vel immutari mea ſententia. Dicitur autem alpha & o, nam alpha eſt prima litera Græcorũ & o vltima, & per hoc inſinuatur, quod Deus eſt principium omnium effectuum & finis ad quem omnia ordinantur, Prouerb. 16. a. vniuerſa propter ſemetipſum operatus eſt dominus, & ideo quod ſubditur: *Principium & finis.* Eſt expoſitio literæ duplicis pręcedentis.

14 *Qui eſt & qui erat & qui ventu. &c.* Exponatur vt ſupra.

15 *Ego Ioan.* Hic conſequenter reddit auditores dociles per hoc, quod modum & materiam reuelationis in hoc libro contentę tangit ſub quadam breuitate, quod in librorum proęmijs fieri conſueuit. Et diuiditur in duas partes, quia primo tangitur huius reuelationis locus & tempus ſecundo materia & modus, ibi: *Et audiui.* Circa primum dicitur: *Ego Ioannes frater veſter.* Non carnali cognatione, ſed ſpirituali regeneratione per ſacramentum baptiſmi. Diuiſio.

16 *Et particeps in trib.* Nam propter Chriſtum fuit merſus in feruentis olei dolium.

17 *Et regno.* Cęleſti, ad quod oportet per multas tribulationes intrare, Act. 14.

18 *Et patien. in Chriſt. Ieſ.* id eſt, propter Ieſum, quia dat patientiam in tribulationibus.

19 *Fui in inſula quæ appel. Path.* De feruentis enim olei dolio non aduſtus exiens, ſed vt fortis athleta perunctus ad inſulam Pathmos fuit in exilium relegatus, in qua domino reuelante Apocalypſim conſcripſit, & ſic tangitur locus.

20 *Propter verb. Dei, &c.* In quo tangit cãm ſuæ relegationis, pp hoc enim ꝙ nolebat Chriſtũ negare, nec à prędicatione nominis

☞ ſe eorum in perſecutione etiam di:it, quia omnes Eccleſias
A Domitiani perſecutio .urbauerat. Socium in regno, quia & ſe membrum Eccleſiæ, ſicut & ipſi erant, fatebatur. Socium ſe eorum etiam in patientia teſtatus eſt, quia & ipſi æquanimiter aduerſa tolerabant, ſicut & ipſe qui pro amore Chriſti in Patmos inſula relegatus tenebatur.

† inf. 4.a,

* Andreas. Quando inquit, & veſter frater, & veſtrarum afflictionum ſocius ſum, merito apud vos fidē & auctoritatem obtinere debeo. Igitur propter teſtimonium Ieſu Chriſti ad inſulam Pathmon relegatus, & vt ibi ætatem agerem condemnatus, myſteria & arcana quæ in illa vidi, vobis denuncio.

† 23 diſt. c. diaconi ſunt in principio.

a In exceſſu mentis. b In ſpe reſurrectionis futuræ per reſurrectionem Chriſti.
Tempus. c Cognoui. d Quia de futuris vel de magnis, manifeſtationem.

a b † Fui in ſpiritu ī dominica die, & audiui poſt me vocem ma 1

a Qua incitatur ad bellum. b Quod viſurus es, vel iam vides. 2
c In mente recorde. vel ad literam.

c gnam tanquam tubæ dicētis: * quod vides, ſcribe in libro 3

Vel Aſiæ, Epheſum, & Smyr. &c. 4

d & mitte ſeptem eccleſijs quæ ſunt in Aſia, Epheſo, & Smyr- 5

Canticum. Diuiſio cornuum. Illuminata. Principium pulchritudinis. 6
a Seruans, vel ſaluans.

næ, & Pergamo, & Thiatyræ, & Sardis, & Philadelphiæ, &

a Tribus amabilis. Ideo. b Id eſt, memoriam habui de ſubditis. c Vt intelligerem.

e Laodiciæ. Et conuerſus ſum, vt viderem vocem quæ loque- 7 8

Quia conuerſus ſum.

f g batur mihi. † Et conuerſus vidi ſeptem candelabra aurea, & 9

a Id eſt, in communi, quia omnibus ſe offert Deus id eſt, præſto eſt ſubuenire.

h in medio ſeptem candelabrorum aureorum ſimilem filio ho 10

Lib. 3. hiſt. c. 17, & 18.

* Euſebius. Multa erga multos crudelitate Domitianus exercita, plurimiſque in vrbe Roma & illuſtribus viris, nullo iure, nullaque ratio-
B ne trucidatis, innumeris etiam in exilium truſis, & bonorū direptione mulctatis, ad vltimum Neronianæ Theomachię & impietatis ſucceſſor efficitur, cum pater ſuus Veſpaſianus nihil prorſus noſtris irrogauerit iniuriæ. Quo in tēpore Apoſtolus & Euangeliſta Ioannes, ob prędicationem verbi diuini, & teſtimonium veritatis, in inſulam Pathmos traditur relegatus.

Gen. 18.a. Ibid. 19.c Ibid. 3.b 3.Reg. 3.b

a *In dominica die*. Solet rerum qualitas ex tēpore notari, vt Abrahā in feruorem fidei, angelū in meridie vidit: Loth in perditionē Sodomę veſpere. Adā poſt meridiem au. vo. domini. Salomon non reſeruaturus ſapientiam nocte ſuſcepit.

Apolog. 2.

* Iuſtinus Martyr. Conuentus noſtros ſacros die Solis facimus, quoniam hac die primum Deus depulſis tenebris, formataque materia mundū creauit. Ieſus Chriſtus quoque ſeruator noſter eadem die reſurrexit à mortuis: & conſpiciendū ſe Apoſtolis & diſcipulis pbuit, eiſq; ſuā doctrinā impartijt.

Serm. 251. de temp.

* Auguſtinus. Dominicum diem Apoſtoli, & Apoſtolici viri ideo religioſa ſolennitate habendum ſanxerunt, quia in eodem redemptor noſter reſurrexit à mortuis.

Epiſtola 119. cap. 13.

* Idem. Dies Dominicus non Iudęis, ſed Chriſtianis Domini reſurrectione declaratus eſt, & ex illo habere cępit feſtiuitatem ſuam. Animę quippe omnium ſanctorum ante reſurrectionem corporis ſunt quidem in requie, ſed in ea non ſunt actione qua corpora recepta vegetantur. Talem quippe
C actionem ſignificat dies octauus, qui & primus, quia non aufert illam requiem, ſed glorificat.

* Idem.

* Idem Sabbathum noſtrum, cuius finis non erit veſpera, erit Dominicus dies velut octauus æternus, qui Chriſti reſurrectione ſacratus eſt, æternam non ſolum ſpiritus, verum etiam corporis requiem præfigurans.

b *Audiui poſt me uoc*. Poſt ſe audiuit, quia dum de pręſentibus eductus in anteriora veræ contemplationis ſe extenderet, & alios reſpicere admonitus eſt. Vel poſt ſe audit, quia à lege & prophetis predictum eſt hoc, id enim intelligit.

c *Quod ui. ſcri.* Communis admonitio fit Ioanni, quæ monuit communiter mittere Eccleſiæ Aſiæ, & per eas intelligendæ ſunt omnes aliæ Eccleſiæ. Hęc communis admonitio fit vſque ibi. Et angelo Epheſi, &c. Siue ſimul & vno intuitu, ſiue per tempora diuerſa hanc viſionem vidit Ioannes, angelus vtrumlibet ei conferre potuit.

d *Epheſo*. Voluntas mea interpretatur, vel lapſus profundus, vel conſilium.

* Arethas. Vocem tanquam tubam à tergo auditā fuiſſe ſcribit, eo q aderat penetratiuus ſonus opportune miſſus ſit ad oēm Eccleſiam. Porrò ſeptem tantū Eccleſijs mittere iubetur quę vidit, nō q totidē ſint in Aſia ciuitates: ſed illis iubetur hæc mittere, vt quę euangelicā prędicationē ſuſceperant. Aut etiam eo q numerus ſeptenarius cognatus ſit huic corruptibili ſeculo, reſpondens etiam requiei futuri ſeculi. Ideo quoque ſeptem cęlos, ac ſeptem Angelos cęteris ſuperiores ſcripſit magnus Irenęus Lugdunenſis Epiſcopus.

e *Et conuerſus ſum*. Et ideo, quia audiui vocem, conuerſus ſum. &c.

f *Septem can.* id eſt, ſeptem eccleſias ardentes & illuminatas ſapientia diuini verbi.

g *Aurea*. Sicut aurum per ignem probatū, percuſſionibus extenſum cādelabrum efficitur, ſic eccleſia tribulationibus purgata tentationū ictibus in longanimitatem extenſa conſummetur, ſi habeat vocem in ore, & non in opere, candelabrum quidem eſt, ſed non aureum.

h *Similem filio hominis.* id eſt, angelū in perſona Chriſti, qui iam non filius hominis, ſed ſimilis, quia iam non moritur. Vel filio hominis ſimilis, quia non cum peccato, ſed in ſimilitudinem carnis peccati apparuit Chriſtus, in quo omnia neceſſaria ad regimen eccleſię.

☞ *Podere.*

NICOLAVS DE LYRA.

minis eius ceſſare, fuit in exilium relegatus. Conſequenter tangitur reuelationis tempus, cum dicitur.

1 *Fui in ſpi.* id eſt, in extaſi mentis.

2 *In dominica die*. Quæ deputata eſt contemplationi diuinæ, & per conſequens apta eſt reuelationi fiendæ.

Diuiſio.

3 *Et audi.* Hic conſequenter tangitur in breui reuelationis materia & modus. Et diuiditur in quatuor partes, quia primo ponitur reuelantis deſcriptio, ſecundo audientis trepidatio, ibi: Et cum vi. tertio timentis conſolatio, ibi: Et poſuit, quarto ſcribentis informatio, ibi: Scribe ergo. Circa primum dicitur: *Et audiui poſt me vocem magn. tanq. tub.* in quo deſignatur virtus & auctoritas angeli loquentis in perſona Chriſti.

4 *Dicentis*. Mihi.

5 *Quod vi. ſcri. in lib.* Ad inſtructionem fidelium.

6 *Et mitte ſeptem eccleſ. &c. Epheſ. & Smyr.* His enim ſeptem eccleſijs primo ſcripſit: & conſequenter alijs vniuerſis, vt prædictum eſt, & in perſecutione amplius apparebit.

7 *Et*

7 *Et conuerſus ſum*. Per hanc conuerſionem intelligitur, quod in apprehenſione reuelationis diuinæ oportet mentem à terrenis auerti, & ad cęleſtia conuerti.

8 *Vt uiderem uoc.* id eſt, vocis prolatorem, quia vox proprie non eſt viſibilis, poteſt tamen ſic exponi. *Vt ui. uo.* id eſt, perciperem, ſicut Exod. 19.c. Cunctus autem populus videbat voces.

9 *Et conuerſus uidi ſeptem cand. aur.* Septem eccleſias ſignificantia, vt exponitur infra.

10 *Et in medio ſeptem candelabro. au. ſimil. filio hominis.* id eſt, angelum repręſentantem Chriſtum, qui filius hominis frequenter in Euangelio nominatur, vt patet intuenti, & vt oſtendatur quod ille qui apparebat erat angelus & non Chriſtus: ideo non dicitur hic quod Ioannes viderit filium hominis, ſed ſimilem filio hominis. Per hoc autem quod dicitur. *In medio ſeptem candelabrorum*, intelligitur quod Chriſtus eſt in medio eccleſiarum in nomine eius conſecretarum, ſecundum quod dicitur Matth. vltim. d. Ecce vobiſcum ſum omnibus diebus, vſque ad conſummationem ſeculi.

Veſtitum

MORALITER.

9 *Et conuerſus vidi ſeptem candelabra aurea, &c.* Secundum ſenſum literalem per ſimilem filio hominis exiſtentem in medio candelabrorum, intelligitur Chriſtus exiſtens in medio eccleſiarum per orbem diffuſarum ad conſeruationem & conſolationem earum, ſicut promiſit Matthæi vltim. d. *Ecce vobiſcum ſum omnibus diebus, &c.*

Moraliter autem per Chriſtum poteſt intelligi quilibet bonus prælatus, eo quod eſt eius vicarius: propter quod dicitur Luc. 10.c. Qui vos audit me audit, ideo prælatus debet eſſe ſimilis filio hominis, id eſt, Chriſto, cui debet eius vicarius conformari quantum poteſt fragilitas noſtra pati.

Veſtitum

a Caput in ſe oſtendit quod à ſuis exigit. b Cingulo charitatis, quia dilectionem ſeruat.
a minis veſtitum † podere, & præcinctum ad mamillas zona 1
b c aurea. Caput autem eius & capilli erant candidi tanquam 2 3
a Id eſt veſtimenta contra frigus & vitia. b Immortalitas cum gloria, glorioſior eſt omni creatura. c Et fideles in eccleſia, qui ex vtraque parte videre debent.
d e f lanã alba, & tanquam nix. † Et oculi eius velut flamma ignis, 4
a Non cuilibet, ſed.
g h & pedes eius ſimiles † auricalcho, ſicut in camino † ardenti. 5 6

† ardentos.

a *Podere.* Id eſt, ſacerdotali veſte, id eſt, carne in qua ſe obtulit, & quotidie offert, repręſentans ſe Deo patri. Vel poderis eſt eccleſia, qua veſtit ir Deus vt tunica quæ eſt talaris, quia vſque ad finem mundi duratura.

* Irenęus. Ioannes Domini diſcipulus in Apocalypſi, ſacerdotalem & glorioſum regni Chriſti videns aduentum, *Conuerſus ſum,* inquit, *videre vocem quæ loquebatur mecum, & vidi ſeptem candelabra, &c.* In his enim aliquid à Patre clarum ei⁹ ſignificat, vt caput: aliquid ſacerdotale, vt poderem, aliquid vero ad finem, quemadmodum calcholibanum in camino ſuccēſum, quod eſt fortitudo fidei, & perſeuerabile orationum, propter aduenıens in fine temporum ſuccenſionis incendium.

✠ Auguſtinus. Siue filius hominis, ſiue ſeptem candelabra, ſiue ſeptem ſtellæ, Eccleſia intelligitur cum capite ſuo Chriſto: Duas mamillas duo teſtamenta intellige, quę de pectore Saluatoris, tanquã de perēni fonte accipiũt vnde Chriſtianum populum nutriant ad vitã ęternã. Zona aurea chorus eſt ſiue multitudo ſanctorum. Sicut enim de cingulo pectus ſtringitur, ita ſanctorum multitudo Chriſto adhęret.

b *Præcinctum ad mamillas.* Daniel cinctum renes vidit in veter. Teſtamen. quia ibi carnalia conſtringuntur, hic mamillas, quia in nouo Teſtamento, etiam cogitationes iudicãtur.

c *Capilli erant cand.* Id eſt, ſancti extenuati, & adhęrentes ipſi capiti, vel cogitationes eius.

d *Tanquam lana.* Vel, ſicut lana alba apta eſt ad quoſcunque colores accipiendos, ſic ſancti ad tribulationes.

e *Nix.* Nix candor immortalitatis, quia candidior omni creatura.

f *Ocul.* Id eſt, dona ſpiritusſancti. Qui ſunt Chriſti habentis & dantis, ſunt eccleſiæ accipientis, qui illuminant & faciũt ardere. Vel oculi ſunt ipſi ſpirituales in eccleſia, vel diuina præcepta.

g *Et pedes.* Id eſt, vltimi fideles, qui multis concuſſionibus non retinebunt priorem naturam, ſicut aurichalcum, quod ſępe incenditur, & meliorem accipit colorem.

h *In camino ardenti.* In alia tranſlatione habetur: aurichalco Libani, per quod oſtenditur, quod in illa regione vbi dominus crucifixus eſt, maxime illa tribulatio eſt valitura.

✠ Auguſtinus. Capillos albos multitudinem albatorum, id eſt, neophytorum ex baptiſmo prodeuntium dicit. Lanam dixit, quia oues Chriſti ſunt. Niuem dixit, quia ſicut nix vltro de cęlo deſcēdit, ita & gratia baptiſmi nullis pręcedentibus meritis venit. *Oculi eius velut flamma ignis.* In oculis præcepta Dei dicit, ſicut ſcriptũ eſt: Lucerna pedibus meis verbum tuũ. In pedibus ignitis Eccleſia intelligitur, quę imminente die iudicij, nimietate preſſurarũ probanda, & igne examinanda eſt. Ideo aurichalco ſimulauit, quod ex ære & igne multo ac medicamine perducitur ad auri colorem: ſic Eccleſia per tribulationes & paſſiones purior redditur. D

✠ Ambroſius. Per caput lex. per capillos qui ex eo naſcunť, multitudines eorũ deſignanť qui per legē ſalui facti ſunt. Qui capilli tãquã lana alba, & tanquã nix eſſe dñr, quia populus ille à tenebris vitiorũ per legē eſt emundatus. Oculi cũcta quę circa ſe ſunt, longe lateq; perſpiciunt. Per oculos igiť prophetę deſignantur, qui ea quæ ventura erant, longē ante pręuidere meruerunt. Qui ſicut flãma ignis eſſe dñr, quia Spiritu ſancto illuminati myſteria cęleſtia cōtēplati ſunt. Per pedes Apoſtoli deſignãtur, & cęteri qui ex Iudęis crediderunt. Aes in aurichalcum eſt conuerſum, qñ ex Iudęis Apoſtoli ſunt electi. Per fornacem aũt, ſiue mundus, ſiue tribulationes quas Chriſtus in eo paſſus eſt, poſſunt deſignari. In hac ergo fornace per doctrinam Euangelij ſplendorem auri accipere meruerunt.

✠ Andreas. Vocat Ieſum non abſolute hominem, ſed homini ſimilem, quia nō tantũ homo, ſed ſimul quoque Deus erat. Vidit & podere, hoc eſt, talari veſte indutũ, vt pōtificem ſecundũ ordinem Melchiſedech. Zona aurea pręcinctum, non circa lumbos vt cęteri mortaliũ, ad comprimendas carnis illecebras, ſed circa mãmillas, tũ vt hinc oſtendať opus nobis eſſe clementia, quę iuſtã Dei iram intolerabilē contineat: tum etiã vt veritas, quæ duo teſtamenta, per quæ fideles tanquã per duo domini vbera nutriuntur, vndequaq; cingit, hoc ſymbolo cōmonſtretur. Dicitur autem aurea, ad deſignandam ſingularem eius excellentiã & caſtimoniã. Et ſi noſtra cauſa carnem indutus recens in medium prodijt, ſecundum ſe tamen antiquus, imo oībus modis ſempiternus eſt, atq; in eius rei argm̃ canis capillis opertus cernitur. Oculi aũt eius ignitæ flammæ ſpeciem præ ſe ferunt: quamuis enim ſanctos illuſtrant & recreant, ſceleratos tñ incendunt direque excruciant. Per pedes Nazianzenus Chriſti ſecundum carnē Oeconomiam ſignificatam exiſtimat, ſiquidem ſacroſancta caro diuinitati illius pedũ loco quodãmodo exiſtitit: nã & per illã ad nos venit, & noſtram ſalutē patrauit.

Et uox. F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Veſtitum podere.* Eſt autem poderis veſtis ſacerdotalis linea quę communiter dicitur alba, & dicitur à pos quod eſt pes, & hęreo hæres, quaſi pedibus hęrens: nam attingit vſque ad pedes.

2 *Et præcinctum ad mamillas.* Per pręcinctionem ad renes intelligitur reſtrictio carnis, quę pręcipitur in veteri Teſtamento. Per eam autem quę eſt ad mamillas circa pectus intelligitur reſtrictio mentis, quæ pręcipitur in nouo: vnde Matth. 5. e. *Audiſtis quia dictum eſt antiquis: non męchaberis, ego autem dico vobis. Quicunque viderit mulierem ad concupiſcendum eam, iam eſt mœchatus ea in corde ſuo.* Apparitio vero angeli fiebat ad deſignandum continentiam, quæ debet eſſe in miniſtris Chriſti pro ſtatu noui Teſtamenti. Sciendum tamen, quod lex vetus prohibebat concupiſcentiam alienæ vxoris Exod. 20. c. *Non concu. vxo. proximi tui.* Tamen quia non puniebat, nec puniendam aperte dicebat, ideo dicitur in gloſſ. Philip. 2. Quod lex vetus prohibebat manum, non animum: quia non ita expreſſe & efficaciter prohibebat ſicut lex noua, & quod modicum eſt, quaſi nihil reputatur, lib. 2. Phyſicorum.

3 *Caput autem eius & capilli erant candid.* Apparebat enim angelus in ſpecie ſacerdotis, quia veſtitus podere, & etiam iudicis, in hoc quod gladius ex vtraque parte acutus procedebat de ore eius, ut habetur infra; maturitas autē ætatis & morum, quę per caniciem deſignatur, decet iudices & ſacerdotes, propter quod in canicie apparebat, e contrario vero indecens eſt iuueni canicies, & ideo Chriſtus Can. 5. vbi deſcribitur vt iuuenis ſponſus, dicuntur *eius capilli nigri, comæ capitis eius ſicut elatæ palmarum, nigræ quaſi coruus.*

4 *Et oculi, &c. ve. flam. ignis.* Nam acuties ſui viſus pertingit vſque ad intima rerum cognoſcēda. *Omnia enim nuda & aperta ſunt oculis eius,* Heb. 4.

5 *Et pedes eius ſim. aur.* Ignito, ideo ſubditur,

6 *Sicut in camino ardenti.* In quo deſignatur ardor tribulationis Chriſti fidelibus imminentis.

Et vox

MORALITER.

1 *Veſtitum podere.* id eſt, tunica linea alba vſque ad talum pertingentem, per quam ſignificatur caſtitas perſeuerans vſque ad finem vitæ.

3 *Et præcinctum ad mamillas zona aurea.* Per zonam auream ſignificatur charitas, quæ pretioſior eſt virtutibus alijs ſicut aurum cęteris metallis. Et bene dicitur zona, quia iungit & ſtringit hominem cum Deo & proximo dilectione firma & dicitur eſſe circa mamillas, id eſt, prope cor, quia quod charitate diligitur, corde habetur.

3 *Caput autem eius & capilli erant candidi.* Per quod ſignificatur maturitas mentis & ętatis.

4 *Et oculi eius velut flamma ignis.* Per quod ſignificatur viuacitas intellectus in cognitione veritatis.

5 *Et pedes eius ſimiles auricalco ſicut in camino ardenti.* Per quod ſignificatur feruor affectionis ad procurandum honorem Dei & ſalutem proximi.

Et vox

a Et vox. Id eſt, pdicatio eius obtinet vim aquę, quia mundat, vel, quã vocem receperunt iã multi populi, qui comparantur aquæ pp fluxum, tanto magis conſtare debetis. Vel vox datrix multarũ aquarum, i. gratiarũ, vnde vox ſequitur.
A
b Stellas. Stellę Epi, qui debent alijs lucere verbo & exemplo vitæ, qui etsi peccauerunt, ſtellæ vocantur, ſecundũ quod inſtituti ſunt: quos habet in dextera, id eſt, in potioribus donis, quæ per dexteram ſignificantur.
c Et ex ore. Id eſt, de inſinuatione exiuit prædicatio, quæ vtrũque ſecat, in veteri Teſtamẽto, carnalia opera, in nouo concupiſcentias: vnde: *Non enim uos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus patris ueſtri, qui loquitur in uobis.*
B
d Sicut ſol luc. in uir. Id eſt, in meridie ſine nubibus. Vel ſicut ipſe Chriſtus in reſurrectione. Vel, qñ fixus erit in ęternum.
* Andreas. Haud iniuria vox illius aquarum multitudini aſſimilatur: nam vna eademq; illius & ſpiritus vox eſt. Aſt ſpiritus fit, vt aquæ viuæ torrentes è fidelium ventre fluant, clareque per terrarum orbem perſonent. Porrò autem quos hic ſtellas, illos paulo poſt ſeptem Eccleſiarum angelos appellat. Per gladium autem vtrinque acutum condemnationis ſententiæ, quam contra impios fulminabit, inſinuatur. Ea enim quouis ancipiti gladio penetrabilior erit, aut certe de gladio ſpiritus, quo interior homo circumciditur, eſt hic ſermo. Quod vero facies eius inſtar Solis lucida dicatur, ad mentis illuſtrationem referri debet: quandoquidem hic ſol iuſtitiæ vi propria & poteſtate lucet & illuminat.
* Cyprianus. Quod cum reſurrexiſſet Chriſtus, acciperet à Patre omnem poteſtatem, & poteſtas eius ęterna ſit, ſcribit apud Danielẽ: *Videbam nocte, & ecce in nubibus, &c.* Et apud
C

[Margin: † De princ. c. ex ore i prin. inf. 19. a. — † Mat. 17. a. — Matth. 10. e — † Iſa. 44. a. — Inf. 22. c. — Lib. 2. adu. Iudæi. c. 26. — Dan. 7. — Iſa. 33.]

a Et vox illius tanquam vox aquarum multarum, & habebat 1
Per prædicatores vel ſcripturas.
b in dextera ſua ſtellas ſeptem. † Et ex ore eius gladius vtraque 2 3
c *Iuſti ſimiles ipſi lucebunt, id eſt, fient ſimiles illi.*
d parte acutus exibat, † & facies eius ſicut ſol lucet in virtute 4
Quia.
e ſua. Et cum vidiſſem eum cecidi ad pedes eius tanquã mor- 5
f *a Id eſt, ſuper vires humanitatis meæ. Ideo.* 6
g tuus, & poſuit dexteram ſuam ſuper me dicens: Noli timere 7
h *Aeternaliter. Secundum carnem.* 8
i † Ego ſum primus & nouiſſimus, & viuus & fui mortuus, & 9
Propter vos.
k ecce ſum viuens in ſæcula ſæculorum. † Et habeo claues 10
l 11

apud Eſaiam: *Nunc exurgam, nunc clarificabor, & c.* Item in Apocalypſi: *Habeo claues mortis, & inferorum, &c.*
c Et cum uid iſſem. Ecce Ioannes qui ſtare videbatur, viſo domino cecidit tanquã mortuus, quia vnuſquiſque vir ſanctus quanto ſe ad contemplandũ diuinitatem altius erexerit, tanto apud ſe introrſum inferius cadit, quia in cõparatione Dei eius magnitudo quam per ſuaſit, facile deſpicitur. Hinc eſt, quod Abraham viſo domino ſe puluerem & cinerem cognouit. Itẽ Iob: *Auditu auris audiui te, &c.*
f Cecidi. Qui proieci curam humanitatis ad ſimilitudinem vltimorum fidelium.
g Tanquam mortuus. Mortuus mundo, viuus Deo, vel nil terrenitatis cupiens.
h Dexteram ſuam. Scilicet ſanctum ſpiritum confortantem, id eſt, auxilium ſuum.
i Noli timere. Pati pro me tribulationes & mortem, quia ego qui non indigebam propter me, cum ſim primus & nouiſſimus, fui mortuus & viuus.
K Sum uiuens. Sed non ideo terreamini, quia manifeſte ſurrexi, nec amplius moriar.
* Andreas. Idem paſſus eſt Apoſtolus quod Ioſue, & propheta Daniel, quem proinde Chriſtus ob naturę imbecillitatem corroborauit, taliq; oratione compellauit: Nihil metues, neq; enim ob id huc veni, vt morti te dedã. Etenim cũ principij finiſq; expers eſſem, mortem hominũ cauſſa vltro ſubire nõ dubitaui. Quin mortis quoq; & inferni claues, hoc eſt, abſolutã in animę & corporis mortẽ poteſtatem habeo.
l Et habeo. Et ideo non patiar vos tentari ſupra quam poteſtis ferre, quia habeo poteſtatem ſuper diabolum & ſuper membra eius.

Qui

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et vox illius tanquam vox aquarum multa. In quo notatur virtus & auctoritas loquentis, ſicut ſupra per vocem tubæ, eſt enim eadem ſignificatio replicata per illam ſimilitudinem ad maiorem expreſſionem.
2 Et habebat, &c. ſtel. ſep. id eſt, epiſcopos, vt exponitur in fine cap. qui dicuntur ſtellæ, quia debent eccleſiam illuminare vita pariter & doctrina, Daniel. 12. *Qui ad iuſtitiam erudiunt plurimos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates.* Dicuntur autem eſſe in dextera Chriſti: ſine quo non poſſunt recte operari, Ioan. 15. a. *Sine me nihil poteſtis facere.* Hoc dicit apoſtolis, quorum ſucceſſores ſunt epiſcopi in eccleſia Dei, vt dicitur in decretis diſt. 21. cap. *In nouo Teſtamento.*
3 Et ex ore eius gla. vtraque parte acu. exi. id eſt, ſententia iuſta.
4 Et facies eius ſicut ſol lucet in uirtute ſua. Nam eſt *lux uera quæ illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum, Io. 1. a.*
5 Et cum uidiſſem eum cecidi ad pedes eius. Hic conſequenter ponitur Ioannis trepidatio, cum dicitur. *Et cum uidiſſem eum cecidi ad pedes.* Hoc autem factum eſt, ad declarandum fragilitatem humanam iuxta virtutem angelicam. Simile legitur de Daniele in angeli viſione, Dan. 10. hoc tamen magis habet locum in propoſito, in quo angelus apparebat vt repręſentans perſonam diuinam, vt prædictum eſt, quæ incomparabiliter excedit angelicam.
6 Et poſuit dexteram ſuam ſuper. Hic conſequenter ponitur timentis conſolatio, cum dicitur. *Et poſuit dexteram ſuam ſuper me.* Ad confortandum fragilitatem meam. Ideo ſubditur, *dicens.*
7 Noli timere. Et ſubdit rationem.
8 Ego ſum primus & nouiſſimus. Per hoc idem ſignatur quod ſupra dicitur. *Ego ſum alpha, & o, &c.* Similiter exponatur quaſi dicat, potens ſum te ſaluare, ideo non debes timere.
9 Et fui mortuus. In humanitate aſſumpta pro generis humani ſalute, propter quod non debes timere.
10 Et ecce ſum uiuens in ſæcula ſæculorum. Quia Chriſtus homo reſurrexit ad vitam immortalem.
11 Et habeo claues mor. id eſt, poteſtatem educendi inde iuſtos, quod fecit in ſua reſurrectione, & ibi recludẽdi impios, quod maxime faciet in iudicio finali dicens illud terribile verbum Matth. 25. d. *Ite maledicti in ignem æternum.*

Scribe

MORALITER.

1 Et vox illius tanquam vox aquarum multarum. Per quã ſignificatur efficacia verbi tam in prædicando quam in corripiendo, quæ debet eſſe in prælato.
2 Et habebat in dextera ſua ſtellas ſeptem. Per ſtellas ſignificantur ſapientes alios dirigẽtes, Daniel. 12. b. *Qui ad iuſtitiam erudiunt plurimos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates.* Item quia ſeptẽ diebus omne tempus reuoluitur, recte ſeptenario numero vniuerſitas deſignatur. Prælatus igitur ſeptẽ ſtellas habet in ſua dextera, quãdo ſapiẽtes ſuæ diœceſis ſunt de cõſilio ac familiaritate ſua.
3 Et ex ore eius gladius ex vtraque parte acutus exibat. Per quod oſtenditur, quod ſententia prælati debet eſſe ſic iuſta, quod non faueat iniuſte vni parti vel alteri.
4 Et fa. eius ſicut ſol lucet, &c. Nam aſpectus talis ſuperioris eſt delectabilis omnibus bonis. De quo poteſt dici illud Eccl. 11. c. *Dulcẽ lumen & delectabile eſt oculis videre ſolem.*
5 Et cum vidiſſem, cecidi ad pedes eius tanquam mortuus. Per hoc ſignificatur reuerentia quæ bono prælato debetur.
6 Et poſuit dexteram ſuam ſuper me dicens: Noli timere. Quia ſicut ſubditus debet prælatum reuereri, ſic verſa vice prælatus debet ſubditum conſolari.
8 Ego ſum primus & nouiſſimus. Quia bonus prælatus debet eſſe primus ad laborem, & nouiſſimus ad requiem temporalem. Vnde ſuper illud Apoſtoli: *Qui Epiſcopatum deſiderat, bonum opus deſiderat.* Dicit quędã Gloſſa, hoc dictum fuit quando is qui populis pręficiebatur primus ad tormenta ducebatur, & hoc patet per effectũ, ſi tẽpus eccleſię primitiuæ ad memoriã reducatur.
† Et viuus. Vita gratię. Nam etſi bonus prælatus de hoc non habeat certitudinem, habet tamen probabilem coniecturam, & aliquando certus eſt per reuelationem diuinam.
9 Et fui mortuus. Saltem morte originalis culpę.
10 Et ecce ſum viuens in ſæcula ſæculorum. Quia iuſtus proprie non moritur, ſed tranſit de vita gratię ad vitam glorię ſempiternam. Propter quod obitus ſanctorum natale dicitur ipſorum.
11 Et habeo cla. mor. Quia prælatus habet poteſtatem maligno excommunicandi.

6 Et MORA-

Qui clauem alicuius domus habet, quē vult intromittit, & quem vult ab ingreſſu domus repellit. Claues igiť mortis & inferni poſſidet, quia quos vult, à damnatione perpetuæ mortis liberat, quos vult autē eodem damnationis periculo iuſte remanere ſinit. rinſecus ſunt ſapientes. Lucernas vero ſiue candelas, viros ſacros ad hoc ordinatos, vt Chriſti illuminationē locupletarent, & ignorātiæ tenebras quę in pſenti vita ſunt, diſpergerent. Porro candelabra ipſas eccleſias tanquā ferentes luminaria, qui ſunt pceptores, iuxta Paulū, ſermonē vitę cōtinentes, vniuerſa vero aurea, propter ſinceritatem ac dignitatem latentis in ipſis fidei. Quod etiam cuique Eccleſiæ præfectus ſit angelus, etiā Gregorius Theologus, citata authoritate confirmauit. D

a *Mortis & inferni.* Diabolus eſt mors, quia cauſa eſt peccati, id eſt, mortis, miniſtri eius infernus, in quibus habet locum.
b *Quę oportet fieri poſt hæc.* In vltimis fidelibus, per quorum exēplum iſti multum debent animari.

a Sicut paſſionem & reſurrectionem. b Præſentes tribulationes & præſens auxilium. Vel myſterium.

a mortis & inferni. Scribe ergo quæ vi[a]diſti, & quę[b] ſunt, & quę 1 2
b oportet fieri poſt hæc. Sacramentum ſeptem ſtellarum quas 3 4
c vidiſti in dextera mea, & ſeptem candelabra aurea: Septem 5
ſtellæ, angeli ſunt ſeptem eccleſiarum, & ſeptem candelabra, 6
ſeptem eccleſiæ ſunt.

✠ Arethas Cappadox. Quę à ſancto viſa ſunt, partim quidem iam facta ſunt, quę etiam iuxta tempus iam terminum ſortita ſunt, non tamen ita vt etiam in interitum iam abierint, ideo quoq; de ipſis dixit, Scribe quę vidiſti, & quę ſunt: rurſumq; de nonnullis futurum eſt vt fiant. *Myſteriū ſeptem ſtellarum.* Quoniam ipſi ſignificauit quęnā ſint ſeptem ſtellæ & lucernæ, ac candelabra, huius quoque gratia ipſum erudit quænā ſingulis dicturus ſit eccleſijs. Stellas autem vocat angelos Eccleſiarum prefectos, vt pote lucem ſortitos ab ipſo ſole iuſtitiæ, quod etiā opinatus eſt quiſpiam eorum qui forinſecus

✠ Andreas. Probabile quoq; ſit, per ſeptē ſtellas ſeptē vel angelos, quos Irenæus, & Epiphanius intelligentium cęlorum nomine alicubi exprimunt, totius vniuerſi gubernationem, quæ in dextera Chriſti ſicut omnes quoque terræ fines ſita eſt, hoc loco ſignificari. Siquidē is eſt, qui iuxta promiſſionem ſuam in medio Eccleſiarum ambulat, mundumque per ſanctos angelos adminiſtrat.
c *Sacramentum,* Scilicet myſterium, vbi aliud videtur, & aliud intelligitur.
Hęc prima viſio eſt de correptione eccleſiarum. Angelus Allegoriam in parte aperit, vt doceat vbiq; debere requiri. E

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Scribe ergo.* Hic conſequenter ponitur ſcribentis informatio, in quo etiam tangitur materia huius libri in quodam generali, cum dicitur: *Scribe ergo quæ vid.* id eſt, apparitionem iam dictā.
2 *Et quæ ſunt.* id eſt, tribulationem eccleſiæ iam inchoatam, & circa finem mundi magis ingraueſcentem, ideo ſubditur.
3 *Et quæ oportet fieri.* In futuris tribulationibus ad probationem electorum.
4 *Sacramentum ſeptem ſtellarum.* id eſt, ſecretum per ipſas ſignificatum. Quod conſequenter exponitur cum dicitur.
5 *Septem ſtellæ, angeli ſunt ſeptem eccleſiarum.* Id eſt, epiſcopi ipſarum: ſarum, vnde angelus qui interpretatur miſſus, eſt hic nomen epiſcopalis officij, ſicut Malach. 2. b. diciť: *Labia ſacerdotis cuſtodiunt ſcientiam, & legem ex ore eius requirunt, angelus enim domini exercituum eſt.* Epiſcopus enim eſt ſacerdos principalis in aliqua diœceſi, vnde & in lege ſupremus inter miniſtros Dei vocatur ſacerdos ſummus.
6 *Et ſeptem candel. aur.* Nam ſicut candelabra ſuſtentant luminaria, ſic eccleſiæ doctores qui ſunt luminaria eccleſiæ, de bonis eccleſiæ debent ſuſtentari. Et dicuntur aurea, nam hoc debet ex charitate fieri, quæ per aurum ſignatur, quia ſicut aurum excellit omnia alia metalla, ſic charitas alia Dei dona 1. Cor. 13. d. *Maior autem horum eſt charitas.*

CAP. II.

a ET *angelo.* Id eſt, epiſcopo ſcribit, de manu cuius peccata ſubditorum requirit, & ſine cuius conſenſu ſubditos iudicare non præſumit ipſe Ioannes.
*Richardus a Sancto Victore. Facta ſuperius inſtructione generali de eo qui ſimilis filio hominis apparuit, ad ſingulares admonitiones, quę ſingulis Epiſcopis, ſiue Eccleſijs factæ ſunt, deſcribendas accedit. In quibus vniuerſales epiſcoporum atque paſtorum Eccleſiarū Chriſti exhortationes continentur, & per has rectores ſignificantur. Scriptum quippe eſt: *Quod vni dico, omnibus dico.* Ac primum quidem de Epiſcopo Eccleſiæ Epheſi agit qui cæteris & prelatione & dignitate ſublimior extitit, vt dum ille qui in ciuitate metropoli reſidebat, increpatur, omnibus alijs emendatus in exemplum correctionis proponatur.
✠ Andreas. Epheſiorum Eccleſiam de duobus aut tribus ſummatim commendat, de vno autē incuſat, idq; in medio collocat. Etenim tolerantiam laboremq; quem pro fide ſuſceperat, tum odium quoque quo improborum ſcelera & impoſturas perſequebatur, laudat. Laudat æque quod non omni ſpiritui fidem habeat, verum in eos qui ſe pro apoſtolis venditabant, diligenter inquirat, falſoſque compertos prudenter repudiet. F

CAPVT II.

Ioannes. Nota quod in omnibus his non ſoli epiſcopo, ſed & commiſſis loquitur.

a b ET angelo Epheſi eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit qui 1 2

b *Epheſi.* Epheſus ſecundū bene perſiſtentium partem volūtas interpretatur, quorū operibus Deus delectatur, de quibus proponit, vt per horum exemplum qui lapſi fuerāt corrigantur, ſecundū q Epheſus interpretatur conſiliū, id eſt, indigens

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. II.

ET *angelo Epheſi.* Finito prooemio, hic incipit tractatus. Et diuiditur in duas partes, nam primo informantur ſeptem eccleſiæ in ſpeciali, ſecundo tota eccleſia in generali 4. cap. Prima diuiditur in ſeptem partes ſecundum ſeptem eccleſias, quæ patebunt proſequendo. In prima vero parte informatur eccleſia Epheſina, cuius præmittitur commendatio, vt melius recipiatur ſequens correctio quæ ponitur ibi: *Sed habeo aduerſum te.* In prima parte dicitur.
1 *Et an. Epheſi ec.* id eſt, eius epiſcopo, ſicut prædictum eſt, & ita accipiatur in ſequentibus. Et informando epiſcopum qui eſt caput illius eccleſiæ informat populum ſibi ſubditum, vt ex ſequentibus apparebit. Dicunt autem expoſitores communiter, quod iſte fuit Timotheus Pauli diſcipulus quem conſtituit epiſcopum eccleſiæ Epheſinę, ſicut dictum eſt ſupra 1. Timoth 1. tamen beatus Ioannes apoſtolus erat ſuper omnes epiſcopos Aſię, cuius eccleſias fundauit & rexit, vt habetur in libro illuſtrium virorum, tamen communiter manebat Epheſi.
2 *Hæc di. qui te. ſep. ſtel.* Exponatur vt ſupra.

MORALITER.

1 *Et angelo Epheſi.* Epheſus conſilium meum interpretatur ideo hæc ſcriptura moraliter dirigitur illorum congregationi, qui non ſolum ad pręcepta decalogi, ſed etiam ad euangelij conſilia ſaltem aliqua ſunt obligati, cuiuſmodi proprie ſunt religioſi.
2 *Hæc dicit qui te. &c.* id eſt, Chriſtus ſecundū ſenſum literale.

Scio

indigens conſilio, ſiue lapſus profundus, vel voluntas mea.

A a *Septem.* Incipit ſingulares admonitiones, quę ſingulę & vniuerſales eſſe poſſunt ſecundum diuerſa membra cuiuſlibet eccleſię.

b *Non potes ſuſti.* Vi humanitatis. Vel, *non po. ſuſtin.* Malos quos emẽdes vel expellas.

* Ambroſius. Cũ ſcriptura pręcipiat, vt toleremus malos, cur hic laudatur quod non potuerit ſuſtinere malos? Sciẽdum quod de hęreticis dictum eſt. Nam proximorum mala aliquãdo B reprehendendo corrigere debemus tempore oportuno: aliquando patienter tolerare, vt quos correptio nõ emendat, patientia ad emendationem prouocet. Omnis enim qui paſtor eſt Eccleſię, ſocietatem hęreticorum quantum poteſt vitare debet, ne per occaſionem familiaritatis eorum, corda ſimplicium veneno ſuę malitiæ corrumpãt. Sicut enim lupus quietus inter oues ſine laceratione earundem verſari non poteſt, ſic nec hęreticus inter ſimplices.

* & tuliſti

* pauca.

c *Tentaſti eos.* Non tentantur niſi qui intus ſunt in eccleſia.

* Ambroſius. Quidam praua docentes temporibus Apoſtolorum, Apoſtolos ſe eſſe dicebant, vt per reuerentiã nominis facilius prauam doctrinam in cordibus audientiũ plãtarent, quos & Paulus damnat, & dominus cauendos inſinuat, dicẽs: *Attendite à falſis prophetis.* Hos ergo iſte falſos, eorumque

2.Cor.10. 11.
Matth.7.

C

a Licet peccauerint, adhuc non dimittis eos. — b Sicut dona diuidens vel nondum quietus. Quia nondum tales, vt in eis quieſcat.

a tenet ſeptem ſtellas in dextera ſua, qui ambulat in medio ſe-

Id eſt, approbo. — a Tribulationem.

ptem candelabrorum aureorum. Scio opera tua, & laborem 1 2

a Quia non murmuras de dilato præmio. — b In humanos contra te agentes.

b tuum, & patientiam tuã, & quia non potes ſuſtinere malos, 3

Id eſt, probaſti doctrinam eorum. — Miſſos à Deo, vt facilius decipiant.

c & tentaſti eos qui ſe dicunt apoſtolos eſſe, & non ſunt, & in- 4 5

a Mala prædicatione eorum, & mala vita. — b In malis quæ ipſi comuncti ingerunt per terrenas poteſtates. 6

d uenisti eos mendaces. * Et patientiam habes, & ſuſtinuiſti 7 8

Id eſt, per. — a Hoc ad conſilium pertinet. 9

e f propter nomen meum, & non defeciſti. Sed habeo ad- 10 11

Contrarium coronæ.

uerſum te, quod charitatem tuam primam reliquiſti. 12 13

rumque doctrinam falſam eſſe comprobauit.

d *Suſtinuiſti propter nomen meum.* Vel hoc non feciſti pro humana laude, ſed propter nomen meum glorificandum.

e *Et non defeciſti.* Notat cauſam humani defectus fuiſſe niſi auxilium pręueniſſet.

f *Sed habeo aduerſum te.* Vel epiſcopus in pſona ſua, affectus tędio vitiorũ in ſubditis, vel ſubditi amore terrenorum. Eli ſacerdos fuit bonus, & tamen damnatus eſt, quia filios corrigere nolebat.

*Andreas. Quod primam dilectionem, ſolitamque erga egenos beneficiẽtiam remiſsius quã par erat, exerceret, id vitio vertit. Ad quam denuo reuocare contendit, huc namque pertinet comminatio, quam mox ſubiungit, & verba illa: Age pœnitentiam, & prima opera fac.

* Ambroſius. Multi enim ſunt qui initio conuerſionis ſuæ in ſeruitio Dei feruentes exiſtunt, ſed proceſſu temporis tepeſcunt, quod huic Præſuli eccleſiæ Epheſi contigiſſe manifeſtum eſt.

* Primaſius. Vel alius eſt qui dilectionem deſerit inchoatam inter Epheſos, alius qui propter nomen Dei circa malos dicitur ſeruare patientiam: ſicque mixtos optimis, peſſimos peregrinantem habere docet Eccleſiam.

Memor eſt

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Scio opera tua.* id eſt, approbo.

2 *Et laborem tuum, &c.* id eſt, tribulationem ab aduerſarijs fidei.

3 *Et patientiam tuam.* in tribulatione tibi ſuſcitata.

4 *Et quia non potes ſuſtinere malos.* Cum eis communicãdo, ſed magis eos reijcis à conſortio fidelium, ne corrumpatur malis eorum.

5 *Et tentaſti eos.* Experimentum accipiendo de ipſis per vitam eorum & doctrinam.

6 *Qui ſe dicunt apoſtolos eſſe.* id eſt, à Chriſto miſſos ad docendum populum.

7 *Et non ſunt.* Sed magis ſubuerſores fidelium, quales erant Ebion & Cherinthus & cæteri hæretici, qui tunc in Aſia ſurrexerunt, & ſimiliter Pſeudo apoſtoli qui dicebant ſe miſſos ab apoſtolis in Ieruſalem manentibus, ſcilicet Petro & Iacobo, & ſub hoc prætextu, falsò tamen docebant obſeruationem legaliũ ſimul cum Euangelio eſſe neceſſariam ad ſalutem, vt patuit ſupra in Epiſtolis Pauli in pluribus locis.

8 *Et inueniſti eos mendaces.* Non ſolum in doctrina, ſed etiam in vita, quia exterius ſanctitatem ſimulabant, vt ſimplices magis deciperent.

9 Et

9 *Et patientiam habes.* In tribulationibus, quas excitauerunt contra te.

10 *Et ſuſtinuiſti propter nomen meum.* Non propter inanem gloriam.

11 *Sed habeo aduerſum te.* Hic conſequenter ſubditur correctio & vt melius portetur commendatio, ſubditur ibi: *Sed hoc habes* circa primum dicitur. *Sed habeo aduerſum te.* Defectum corrigendum, quod ſubditur cum dicitur.

12 *Quod charitatem tuam primam.* id eſt, opera charitatis, quæ habuiſti in principio tuæ conuerſionis.

13 *Reliquiſti.* Ex hoc apparet quod ſupra dictum eſt, ſcilicet quod verbum domini dirigitur ad epiſcopum non ſolum pro ſe ſed etiam pro populo ſibi ſubdito. Nam cum Timotheus eſſet Pauli ſpecialis diſcipulus, & prædilectus, non eſt veriſimile quod proceſſerit in ſpiritualibus deficiendo, ſed magis proficiendo, propter quod illud intelligitur de populo ſibi ſubdito. Conſueuerunt enim ſuſtentare pauperes Chriſtianos feruente & deuote, & eleemoſynam mittere fidelibus in Ieruſalem habitantibus, qui ſuas poſſeſſiones vendiderant ad ſuſtentationem Chriſto credentium, vt patet Act. 4. & refrigeratus erat ab hoc feruore ideo non dicitur quod reliquerit ſimpliciter charitatem ſed primam. id eſt, feruoris gradum prius habitum, ad quem reducitur, cum dicitur.

Memo

MORALITER.

1 *Scio opera tua.* id eſt, approbo, nam bonorum religioſorum opera à Deo ſunt approbata.

3 *Et patientiam tuam.* Quæ religioſis eſt neceſſaria, nam in religione quacunque ſunt aliqua grauia ſuſtinenda.

4 *Et quia non potes ſuſtinere malos.* Nam in religione bene diſpoſita ſeruatur diſciplina regularis, qua puniuntur.

5 *Et tentaſti eos qui ſe dicunt Apoſtolos.* Per iſtos intelligi poſſunt hypocritæ, qui ſub ſpecie maioris ſanctitatis quærunt latenter peccare, & quando de talibus experimentum habetur, deijciuntur, quia mendaces inueniuntur. Quia tamen tales habent aliquando potentes defenſores, inde eſt, quod arguentes eorum malitiam aliquando ſuſtinere habent iniuriam, propter quam tamen non debent deficere à veritate.

11 *Sed habeo aduerſum te, quod charitatem tuam primam reliquiſti.* Id eſt, feruorem deuotionis ad Deum, & pietatis ad proximum. Omnis enim religio quantumcunque bene ſteterit in obſeruantijs regularibus, tamen multum declinaſſe videtur à paternis traditionibus, propter quod non dicitur hic charitatem reliquiſti abſolute, ſed charitatem primam, id eſt, aliquem perfectionis gradum à primis patribus obſeruatum, vnde debemus recordari, & ad primum gradum quantum poſſumus reuerti. ideo ſubditur.

Memo

a ¶Quoniam quidem aduerſum te eſt.
a † Memor eſto itaque vnde excideris, & age pœnitentiam,
¶Dignos fructus pœnitentiæ. a Primis ſimilia opera. Sed. Vt animi, & corpore interficiam.
b & prima opera fac. Sin autẽ, venio tibi, & mouebo candela-
a Id eſt, in hoc, quod interpretatur voluntas. Hic iterum uoluntas.
c brũ tuũ de loco ſuo, niſi pœnitentiã egeris. Sed hoc habes
a Quæ ideo odiſti, & me odiſſe vides.
d bonum, †quia odiſti facta Nicolaitarũ, quæ & ego odi. Qui
a Quæ vni dico, omnibus dico. b Diuinum intellectum. c Id eſt Trinitas.
e f habet aurem, audiat quid ſpiritus dicat eccleſijs. Vin-
a In horto deliciarum, id eſt eccleſia.
centi dabo edere de ligno vitæ, quod eſt † in paradiſo Dei

A a *Memor eſto vnde exciderís.* * Aug. Miror quoſdam ſic obſtinatos eſſe, vt dandam non putent lapſis pęnitentiã, aut pęnitentib. exiſtiment veniam denegandam, cum ſcriptũ ſit: *Memento vnde excideris.* Vtique ei dr̃ quem conſtet excidiſſe.

* Cyprianus. Lapſis omni humilitate conſultũ cupimus, & quorum ſaluti nõ adulatione cõpoſita, ſed ſincera fide proſpicimus, vt vera pęnitẽtię, & gemitu dolore pleno dominũ deprecẽtur, quia ſcriptum eſt. *Memento vnde cecideris, & age pœnitentiam.* Et iterum loquitur ſcriptura diuina. *Cum cõuerſus gemueris, tunc ſaluaberis & ſcies vbi fueris.*

※ Idem. Et quidẽ ad ſeptem Eccleſias B ſcribens ſingulis ſua quoq; facinora, & delicta ingerens, pœnitemini dicebat: Omnibus? niſi illis, ſ. quos pretio magno ſui ſanguinis redemerat? O te impiũ ſceleſtumque hæretice Nouatiane, qui poſt tot, & tanta in Eccleſia, a quibuſdam retro voluntarie commiſſa crimina, quæ & tu ipſe in domo dei priuſquam apoſtata eſſe cognoueras, & hæc poſſe aboleri de memoria, ſuccedente bono vtique docueras, tu hodie retractas an debeant lapſorum curari vulnera:

* Ambroſ. Vult ſe præueniri ſol iuſtitiæ, & vt præueniatur expectat. Audi quemadmodum expectet, & cupiat præueniri. Dicit angelus Pergami Eccleſiæ: Age pœnitentiam.

b *Mouebo candelabrum.* Auferam virtutes, & dona ſpiritusſancti, per quæ ſunt conſtituta candelabra.

*Richardus. a ſancto Victo. Poſt admonitionem addit cõminationem, vt ſi admonitionẽ contemneret, ſaltem cõminationẽ formidaret. Adiecit, cito, vt ex certa deſignatione, & feſtinatiõe aduẽtus ſui maiorẽ timorẽ incuteret negligẽti. *Mouebo candelabrum de loco ſuo* i. auferã eccleſiam tibi commiſſam de manu tua, ne eã amplius manu teneas, nec cuſtodias, ſed alteri gubernandã tradã. Ex hoc ppendite quãta ſit culpa poſt acceptam gratiam negligenter agere, nec in ipſa proficere ſed magis deficere. Vnde Paulus admonet. *Hortamur vos ne in vacuum gratiam dei recipiatis.*

* Haymo. Mouebo candelabrũ, i. mouebo te de loco virtutis tuæ, & de ſocietate fidelium. Non dicit. Eijciã candelabrũ tuũ de loco ſuo, ſed tantũ, *mouebo*, quia licet quis peccet, C tñ ſi pęnitentiam egerit perfectã, non amittet priſtinam dignitatẽ ſuam, aut gradum. Vnde Petrus licet negauit Chriſtum, non perdidit apoſtolicum gradum. D

c *Sed hoc habes bonum.* Quamuis hoc eſt aduerſum te, tamẽ non deſperes, quia habes bonum.

d *Facta.* i. cõem vſum mulierũ, & comeſtionẽ idolothitorũ.

e *Nicolaitarum.* Nicolaus ſtultus populus idest, Gentiles deum ignorantes, publice vxoribus vtentes, q̃ idolothita comedũt & Iouẽ regnare credũt. Hęretici quoq; ſtulti deum, quib. error idolorũ cultura imputat̃, & fornicãtur, immũditię carnis ſeruiẽtes, ſtultiq; Iudæi, ſtulti et falſi Chriani, q̃ terrenis dediti colũt mundũ. Haimo. † meliorparadiſi dei. E

*Irenęus. Nicolaitę magiſtrũ habent Nicolaũ, vnũ ex ſeptẽ, qui primi ad Diaconiũ ab apoſtolis ordinati ſunt, q̃ indiſcrete viuunt. Pleniſſime aũt per Iohãnis Apocalypſim manifeſtantur, qui ſint, nullam differentiã eſſe docentes in mœchando, & idolothyton edere: qua propter dixit de eis ſermo: Sed habes, quod odiſti opera Nicolaitarũ, q̃ & ego odi. Lib. 1. c. 27.

* Tertul. Hic Nicolaus dixit tenebras ĩ cõcupiſcẽtia luminis, & q̃dẽ fœda obſcœna fuiſſe, ex hac pmixtione, pudor ẽ dicere, q̃ fœtida, & immũda. Sũt & cętera obſcœna. Oẽs.n. refert quoſdã turpitudinis natos, & cõplexus, & pmixtiones execrabiles, obſcœnaſq; cõiũctas, & q̃dã ex ipſis adhuc turpiora. Satis eſt nobis, q̃ totam iſtã hęreſim Apocalypſis dñi grauiſſima ſentẽtię auctoritate dãnauit dicẽs. *Odiſti doctrinã Nicolaitarũ, quã & ego odi.* li. de præſcri.

* Clemẽs. Alex. Cum formoſam vxorẽ hẽret Nicolaus, & fuiſſet ei ab apoſtolis exprobata zelotypia, in mediũ adducta muliere, permiſit cui vellet eam nubere. Eius factũ, & dictum inconſiderate ſequentes, qui eius hæreſim pſequuntur, impudenter eff[r]ęnateque fornicant̃. lib. ſtrom.

f *Qui habet aurem.* Cur audiendum? quia perſeueranti Chriſtus eſt lignum vitæ, quia vmbraculum, & robur, & dans fructum, i. corpus, & ſanguinem, & hic maxime in futuro.

* Andreas. Aurẽ corpoream nullus nõ mortaliũ ſortit̃, ſpiritalẽ aũt ſpiritalis tm̃, cuiuſmodi Eſa. obtigit. Homini itaq; ex plio, q̃ cõtra dęmones gerit̃, victoriã referenti, eſca de ligno vitę decerpta pmittit̃, nẽpe ęternorũ bonorũ cõicatio. Vtrunq; aũt, vt Salomõ, & pſens Euangeliſta alicubi diſerte affirmat, eſt Chriſtus. Si igit̃ ęterna illa bona conſequi deſideramus prouerb. 3. 1. Ioh. 5. F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Memor eſto.* ideſt a quanto gradu charitatis.
2 *Age pœnitentiam.* de omiſſione tanti boni.
3 *Et prima opera fac.* i. ſic feruenter, & deuote, ſicut prius. Et hoc patet, q̃ nomine angeli non intelligitur hic angelus ſanctus, cuſtos eccleſiæ Epheſinæ, vt voluerunt aliqui dicere, nã angeli ſancti non poſſunt ab aliquo gradu ſuæ perfectionis excidere.
4 *Sin autem.* ſupple te corrigas.
5 *Venio tibi.* ad te puniendum.
6 *Et mouebo candelabrum.* ſubtrahendo ſubditos tuos ab obedientia tua, vt exponunt aliqui. Sed hoc non videtur bene dictum, quia ſic culpa principaliter retorqueretur in Epiſcopum, & non in populum, quod eſt improbatum. poſſet etiam dici, q̃ infrigidatio dicta primæ charitatis non contigit tempore tanti doctoris, ſ. Timothei, ſed alterius ſibi ſuccedentis, nam illo tẽpore Epiſcopi ſancti, qui populo præficiebantur, primi ad tormenta ducebantur, & ſic frequenter mutabantur. Illi enim, qui dicunt. quòd Timotheus hic intelligitur angelus Epheſi eccleſiæ, mouentur ex hoc, q̃ circa illa tempora nullus eo excellentior inuenitur rexiſſe eccleſiam Epheſinam, & hoc magis mouet ad oppoſitum, quia tempore prælati excellentioris minus contingunt defectus in eccleſia ſibi commiſſa, propter quod ſaluo meliori iudicio magis videtur, quòd fuerit alius a ſancto Timotheo.
7 *Sed hoc ha.* Hic cõſequẽter ſubditur cõmẽdatio, vt more boni Samaritani poſt vinũ mortificatiuũ infundatur oleũ lenitiuũ. cum dicitur. *Sed hoc habes.* ſ. bonum, & commendatione dignũ.
8 *Quia odiſti facta Nicolaitarum.* non dixit, Nicolaitas, ſed facta, quia perſonæ ſunt ex charitate diligendæ, ſed eorum vitia odio ſunt habenda. Iſte Nicolaus fuit in primitiua eccleſia habẽs valde pulchram vxorem, & impoſitum fuit ſibi, quòd nimis zelabat eam, propter quod ad oſtendendum contrarium cecidit in peius vitium, ſecundum illud Poeticum, Decidit in Scyllam cupiens vitare Charybdim. Expoſuit enim vxorem ſuam aliis chriſtianis, dicens erronee ſic vxores eſſe communicandas, ſicut & alias res. Dicitur in Scholaſtica hiſtoria lib. 3. c. 19. Idẽ docet Clemens Ale. li. 3. ſtrom. quòd Nicolaus ipſe vixit ſancte, & caſte, ſed alii incontinentes hoc dixerunt.
9 *Qui habet aurem.* ideſt intellectum capacem.
10 *Audiat.* ideſt, mente capiat.
11 *Quid ſpiritus.* Ex hoc patet, quod licet ſermo dirigatur hic primo eccleſiæ Epheſinæ, tamen conſequenter dirigitur omnibus aliis per orbem conſtitutis, vt dictum eſt ſupra.
12 *Vincenti.* mundum, & carnem, & diabolum.
13 *Dabo edere de ligno vitæ.* iſtud lignum Chriſtus eſt, vt habetur in fine huius libri, quo fruuntur beati. nam eius diuinitate reficiuntur interius, & eius humanitate exterius, ſecũdum quòd dicit Aug. ſuper illud Iohan. 10. b. *Ingredietur, & egredietur, & paſcua inueniet.*

MORALITER.

1 *Memor eſto, &c.* ideſt, non habebis coram deo tãtum meritum, ſicut ſi redires ad ſtatum priſtinum.
7 *Sed hoc habes.* Iſti ſm ſenſum literalem dicebãt, q̃ vxores debẽt eſſe cões aliis, ſicut aliæ res, de q̃b. dr̃ Act. 4. g. *Erãt illis omnia cõia.* Et ideo per iſtos Nicolaitas ſignificantur illi, qui ſunt nimis ad luxuriã relaxati, & in oĩ religiõe iſti ſũt exoſi.
9 *Qui habet aurem.* ſcilicet cordis, & corporis, *Audiat.* ſcilicet cũ effectu impletionis, & ſubditur pręmium, cũ dicitur.
12 *Vincenti.* ſcilicet tentationes mundi carnis, & diaboli.
13 *Dabo edere de ligno vitæ.* dabo ei fruitionẽ bonitatis Chriſti, qui eſt vere lignum vitæ.

A ſideramus, contra animi perturbationes carniſque voluptates acre certamen ineamus victoriaque potiri ſtudeamus. Quandoquidem per domini noſtri gratiam atque clementiam iſtiuſmodi labores ſua mercęde nunquā fruſtrabuntur.

*Primas. Paradiſus Eccleſia dicitur. Lignū vitæ, ſapia dei dominus Ieſus Chriſtus, q in cruce pepēdit, q & in eccleſia, & in ſpūali paradiſo vitale alimentū cęleſtiſq; panis pbet fidelib. ſacramētum.

a *Smyrnæ.* Smyrna cāticū interpretat, vel quaſi myrrha, ēt canticū in quib. delectatur, myrrha ſic eſt amara, vt ēt corpora a putredine ſeruet.

*Richardus a ſancto Vict. Ad epiſcopū Smyrnę ea, q in pſenti c. continētur dirigens, cum de bonis actib. laudat, & laudā-

a ¶Secundum humanitatem.

a b mei. Et angelo Smyrnæ eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit primus, & 1
nouiſſimus, qui fuit mortuus, & viuit. Scio * tribulationem 2
¶Ad literam. a ¶In ſpe remunerationis. ¶Nulla peſtis efficacior, quam domeſticus hoſtis. 3
¶Cumulus miſeriæ tribulatis ſi infamantur.
tuam, & paupertatē tuam, ſed diues es, & † blaſphemaris ab 4
a ¶Confitentes. Si filij Abrahæ eſſent, opera Abrahæ facerent. ¶ i. congregatio ſathanæ, i. aduerſarii. 5
his, qui ſe dicunt Iudæos eſſe, & non ſunt, ſed ſunt ſynago- 6
¶Sed tamen. ¶An patiar. 7
ga ſathanæ. Nihil horū timeas, quæ paſſurus es. † Ecce miſſu- 8
¶Carcerem ponit pro omni tribulatione. 9
c d rus eſt diabolus aliquos ex vobis in carcerē, vt tentemini, & 10
a ¶Sed quicquid illi ingerant, tu eſto. 11
e f habebitis tribulationē dieb. decē. Eſto fidelis vſq; ad mortē, 12
13
& dabo tibi coronam vitæ. Qui habet aurem † audiat, quid 14
Quia. 15
g Spiritus dicat eccleſijs. † qui vicerit, non lædetur a morte 16

† infra.3.b.

B do ad meliora prouocat, futuras tribulationes pdicit, & fideliter pugnāti coronā promittit. In principio autem Chriſtū deſcribit, qui in tribulationib. ſubuenire poſſit: Et ſi contingat pro ipſo occumbere, ſperemus p ipſum ad vitā redire.

b *Hæc dicit primus.* Talē deſcribit Chriſtum, q valeat ad conſolationē eorū, quib. tribulationes ingeruntur. *Hæc dicit primus.* q.d. ne deficiatis vos, quia ego tātus propter vos paſſus ſum mortē, de qua reſurrexi, quod idem expectetis, & vos.

Scio tribulationem. * Ambr. Poteſt fieri, vt Smyrnæorum Eccleſia eandē perſecutionē a contribulatorib. ſuis in rapina bonorū ſuorū pertulerit, quam & illa, quę apud Hieroſolymā erat, ideoq; tribulatio, & paupertas eius a dño, q pro ipſis ſuſtinuit, laudatur. Pōt & p hoc volūtaria paupertas intelligi, de qua dñs. *Beati pauperes ſpiritu.* Sed diues es, pauper videlicet rebus, diues virtutib. Iudęi, qui in Chriſtū blaſphe-

C mabāt, non Iudęi, id eſt, cōfitētes, ſed ſynagoga Sathanę nō inconuenienter vocantur.

D *Haymo. Ad horum ſocietatem pertinent etiā falſi Chriſtiani, qui Chriſtianum quidem nomen habent, ſed opera Chriſtianitatis non habent, de quibus Paulus: *Confitentur ſe noſſe deum, factis autem negant.* 1.Tit.

*RICHARDVS. Habuit iſte aduerſarios, falſos Iudæos, ſicut rector Epheſi apoſtolos falſos Patet aūt ex iſtis, quod antiquus hoſtis bonum quod non poteſt impedire, ac malū, qd non valet efficere p ſuæ ſuperbię cōplices dæmones, hoc conatur perficere p ſuæ prauitatis imitatores homines.

c *Aliquos ex vobis.* Hic patet, quòd non de vno ſolo, ſed de plurib. intelligatur.

d *Vt tentemini.* id eſt, vt pbemini, vel deſpecti habeamini in diabolo, & mēb. ei9.

E e *Diebus decem.* ideſt, tempore illius belli, deus enim ſuos ad bella mittens Decalogo armat. Vel x diebus, ideſt, toto hoc tempore in quo per ſeptem dies contra tria principalia vitia pugnatur, auaritiam, cupiditatem, vanam gloriam.

f *Eſto fidelis.* * Richardus. Prędicta perſecutione, hortatur ad longanimitatem patientię, & obtinenti victoriā, ſpōdet coronam. Quaſi diceret. Quicquid mali ingerant, tu patienter ſuſtine Tolerantia namque tranſitoria, corona ęterna, pugna modica, merces immenſa, pęna leuis, gloria ineſtimabilis. Dabo tibi poſt mortem, pro morte vitę ęternitatē.

g *A morte ſecunda.* Prima mors animę in peccatis, ſecunda in pœnis, prima mors corporis quando diſſoluitur, ſecunda, quando damnabitur in iudicio.

*Haym. In ſacra ſcriptura tres mortes frequēter ponunt. Vna peccati. Altera carnis, tertia ſuppliciū ęternę dānatiōis.

F Quę

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Et angelo.* Hæc eſt ſecunda pars principalis, in qua informatur eccleſia Smyrnenſis. cuius ponitur hic commendatio, cum dicitur. *Et angelo Smyrn. ecc.* iſte fuit ſanctus Policarpus ſecundum doctores communiter. 2 *Hæc dicit primus.* Exponatur, vt ſup.

3 *Scio tribulationem tuam.* i. approbo in ea tuam patientiam.

4 *Et paupertatem tuam.* in temporalib. 5 *Sed diues es.* in ſpiritualibus. 6 *Et blaſphemaris, &c.* ſecundum veritatem.

7 *Sed ſynagoga Sathanæ.* quia ſunt obſtinati in ſua infidelitate contra Chriſtum, ſecundum enim, quòd dicitur Eccleſiaſticæ hiſtoriæ. lib.4.c.12. in ciuitate Smyrnæorum multi Iudæi habitabant, qui incitauerunt Gentiles ad perſequendū grauiter Chriſtianos, in qua perſecutione plurimi non ſolum fuerunt ſuis rebus ſpoliati, ſed etiam martyrio coronati, inter quos beatus Policarpus fuit in ignem proiectus, & cum ignis eum non læderet, gladio percuſſus migrauit ad Dominum, ideo ſubditur.

8 *Nihil horum timeas.* quaſi dicat me protegente per martyrii palmam tranſibis ad gloriam.

9 *Ecce miſſurus eſt, &c.* quia ad hoc faciendum incitabit infideles. 10 *Vt tentemini,* i. probemini, ſicut aurum in fornace, iſta tamen probatio non eſt ex intentione diaboli, quia non intēdit tribulatorum bonum, ſed ex intentione dei, qui ex malis elicit bona, & ſic ex ſæuitia tyrannorum elicuit patientiam martyrū, & coronam.

11 *Et habebitis.* Iſtud exponitur multipliciter. Vno modo referendo ad tribulationem eccleſiæ generaliter, cuius a doctorib. dicuntur eſſe decem tribulationes, quæ ſignantur hic per decē dies. Alio modo, vt per decem dierum tribulationem intelligatur tribulatio perfecta, quia denarius eſt numerus perfectus, & primus limes numerorum, quia numeri ſequentes ſunt replicationes denarii, & partium eius, vt dicitur. 3. Phyſicorum, vndecim enim vnum, & decem, duodecim duo, & decem, & ſic vſque ad viginti, quæ ſunt bis decem, triginta ter decem, & ſic conſequenter. Alio modo applicando ad decem præcepta Decalogi, quaſi dicat tribulatio eccleſiæ durabit quamdiu obſeruatio præceptorum Decalogi, quod eſt vſque ad finem mundi. Poſſet etiam aliter ſaluo meliori iudicio exponi, vt per decem dies intelligantur decem anni, ſecundum illud Ezechiæ. quarto b. *Diem pro anno dedi,* forte tantum durauit perſecutio Smyrnenſis eccleſiæ.

12 *Eſto fidelis.* ideſt, firmus in fide.

13 *Vſque ad mortem.* pro ipſa toleranda.

14 *Et dabo tibi coronam vitæ.* ideſt, vbi mors non habet locum.

15 *Qui habet aurem.* exponatur, vt ſupra vſque ibi.

16 *Non lædetur a morte ſecunda.* id eſt, ab inferno, qui dicitur mors ſecunda, infr. 21.

1 Et

MORALITER.

1 *De angelo Smyrnæ eccleſiæ.* Smyrna interpretatur canticum, & myrrha, propter quod moraliter hæc ſcriptura dirigitur illis, qui tribulationes patienter ſuſtinent, nec franguntur per impatientiā, ſed magis aliqn de virtute cōſtantiæ gloriantur, ſicut dr, Act.5.g. *Ibant gaudētes a conſpectu cōcilii, quoniā digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pati.* & talibus dicit Chriſtus.

3 *Scio tribulationem tuam.* ideſt, approbo.

4 *Et paupertatem tuam,* in temporalibus.

5 *Sed diues es.* ideſt, in ſpiritualibus.

7 *Et blaſphemaris ab his.* Hoc nomen ad Chriſtianitatem eſt trāſlatū, ſicut dicitur Ro.2.d. *Non enim, qui in manifeſto Iudæus eſt neque, qui in manifeſto eſt in carne circunciſio, ſed qui in abſcōdito Iudeus eſt, & circunciſio cordis in ſpiritu, non litera, cuius laus nō ab hominibus, ſed ex deo eſt.* Igitur per illos, qui dicūt ſe eſſe Iudæos, & non ſunt ſignificantur mali Chriſtiani, qui Chriſtum verbo cōfitentur, ſed moribus non ſequuntur, de quibus dicitur ad Titum.1.d. *Confitentur ſe noſſe deum, factis autem negant.* Et tales peſſimi frequenter blaſphemant innocentes afflictos, dicētes, quòd meruerunt maiora pati, & procurant aliquando pœnas eorum augmentari. Ideo ſubditur.

9 *Ecce miſſurus eſt diabolus.* Hoc enim facit diabolus per malos homines, qui ſunt eius membra.

11 *Et habebitis tribulationem, &c.* Per quos ſignificatur totū tēpus vſque ad finē ſeculi, eo quòd oēs numeri ſequentes denarium ſunt replicationes ipſius, & partiū ſuarū. vndecim. n. ſunt decem, & vnum, & ſic conſequenter vſque ad viginti, quæ ſunt bis decem. Et pro tali perſecutione bonorum a malis dicitur. 2. Tim. 3. ca. *Omnes, qui pie volunt viuere in Chriſto, perſecutionem patientur.* Et præmiū patiētiæ ſubditur, cū dicitur: Eſto fidelis, &c.

Et angelo

Quę mors hic ſecunda, non tertia nominatur, quia de his tã-
A tummodo agitur ſermo, quæ nocent, de morte. ſ. peccati, &
morte ęterni ſupplicij ad quarum comparationem iſta quæ
communis eſt, mors non eſt dicenda.

a *Et angelo pergami.* * Richardus. Ad epiſcopum Pergami ſermonẽ diuertit, quem quidem de bono laudat primum: deinde de malo mœret, more prudentis agens medici, qui timentis infirmi apoſtema primũ ſuauiter circũquaq; tractat poſtea ferrum infigit, & latentem putredinem educit, & locum ſanũ reddit.

* Andreas. Idolatriæ dedita erat Pergami ciuitas ad q̃ Euangeliſta hæc ſcribit. Interim fideles qui in illa degebant, propter tolerantiam quã in tentationibus oſtenderant, commendat.

¶Quæ eſt gehenna. a Pergamus diuiſio cornuum interpretatur. Vt ſint diuiſi a malis, ſeruantes vnitatem eccleſiæ. ¶Per cornua pugna aliqua ſignificatur, vt in hac eccleſia pars mala impugnabat bonam.
a ſecunda. Et angelo Pergami eccleſiæ ſcribe: Hęc dicit qui 1
¶Rhomphæa eſt bis accuta ſententia domini qua condemnabat malos in corpore & in anima. 2
b habet rhomphæam ex vtraque parte acutam. Scio * vbi 3
a In medio prauæ nationis. b Ibi ſcilicet. .i. congregatio ſathanæ. i aduerſarij. ¶Contra diſputantes. ¶Tribulatio eſt illuminatio iuſtis. 4
c habitas, vbi ſedes eſt ſathanæ, & tenes nomen meũ, & nõ 5
¶Pro aliqua tribulatione. a Quibus hoc fecisti. b Qui eſt. c Martir ſcilicet fuit. 6
d negaſti fidẽ meã. Et ĩ diebus † illis Antiphas teſtis meus fi- 7
¶Eius exemplo laborate. ¶Quaſi concluſio, quia illum occiderunt. ¶ Sed quamuis in hoc conſtans. 8
e delis, q occiſus eſt apud vos, vbi ſathanas habitat. Sed ha 9
a Si corrigaris. ¶Vel in paucis. ¶Pateris, non expellis. 10
f beo aduerſum te pauca, † quia habes illic tenentes doctri- 11
a Vanus populus. ¶Elidens. b Delectari cum variis rebus.
g nàm Balaàm, qui docebat * Balaac mittere ſcandalum co-
a Cum dæmone corporaliter uel ſpiritualiter. b Similiter.
ram filiis Iſrael, ſcilicet ederet & fornicari: Ita habes & tu 12
a Contra impugnantes. b In plerìſque additur quam ego odi. c De iſto ſicut de illo.
h tenentes doctrinam Nicolaitarum. Similiter pęnitẽtiam 13

* opera tua &

† meis

* quod odi.

q in fide mea perſeueraſti. Sed caue ne te ſolidũ eſſe credas D
& in hoc vel in illo deficias: ſed memẽto Antiphę ſerui mei fidelis, & ꝓ me vſq; ad mortẽ ſuſtine illius exẽplo ꝑſecutionẽ prauę nationiſ. Nec de merito glorieris, ſi in alterutro ꝓfeceris: q a Antiphas q maiorẽ pęnã q̃ tu ſuſtinuit, in virtute meriti te longe præceſſit. Nunc tibi propono huius imitationem: admoneo vt huius exemplo vires colligas, & ad patientiæ coronã pertingas. *Huius martyrij hiſtoriam deſcripſit Metaphraſtes extatque apud Surium, tomo. 2. Aprilis. 11.*

e *Sed habeo aduerſum te pauca.* * Amb. legim⁹ quod Balac rex * Moabitarũ ad ſuggeſtionẽ Balaam poſuerit ſpecioſas mulieres in conſpectu filiorum Iſrael, E dijs ſuis ſacrificantes. Quarum pulchritudo non ſolum ad perpetrãdam libidinem eos accendit, ſed et vt de ſacrificiis eorum comederent, perduxit. Nicolaitæ vero erant hæretici nuptias deteſtantes, docenteſque fideles, vt quibuſcunq; vellent miſcerentur more beſtiarum. Sicut ergo per doctrinã Balaã filii Iſrael in fornicationis malum dilapſi ſunt, & multi inde perierũt, ita & Nicolaitę quoſdã ex fidelib. Pergamẽſib. ſua praua doctrina in fornicationis malũ deiecerũt. Qđ aũt dicit, *Habeo aduerſum te pauca*, ſignat paucos ex fidelib. ab hæreticis eſſe deceptos.

Porrò autem per gladium ancipitem, aut Euangelij doctrinam, credentium corda circuncidentem, fideleſque ab infidelibus ſecernentem inſinuat, Aut peremptoriam iudicis contra impios ſententiam.

b *Romphæam.* Exigit vt iſti hunc gladium habeant in electione bonorum, & reprobatione malorum.

c *Non negaſti fidem meam.* Tribulatio iuſtis illuminatio, contumacibus correptio, obſtinatis excæcatio.

d *Antiphas teſtis meus.* * And. Quidã Antiphas nomine fortiſſimus cõſtantiſſimuſque martyr Chriſti extitit Pergami, cuius ego martyrium olim legi. Facit autem Euãgeliſta peculiarem illius hoc loco mentionẽ, tum quò fidelium ciuitatis illius virtus atque conſtantia plana fiat: tum etiã quo ſeductorum eiuſdem immanitatem ob oculos nobis ponat.

* Richardus. Eum per Antipam corroborando, patenter dicit: Laudo quidem qđ inter malos vſq, modo bene vixiſti quod

g *Balaam.* ideſt hæretici qui docent terrenos principes qualiter ſubuertant videntes Deum. Vel Balaam, ideſt, dæmones qui docent carnem decipere animas videntes Deum.

f *Doctrinam Nicolaitarum.* Ideo enim rępetit de Nicolaitis, vt ad pœnitentiam inuitet, quod non fecit.

h *Similiter pęnitentiã age.* * Ambr. Hoc videtur mihi ad Angelum Epheſi Eccleſiæ reſpicere q. d. Sicut pręcepi angelo Epheſi, vt pęnitentiã ageret, eo q charitatem primam reliquiſſet F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et angelo. *Hæc eſt tertia pars, in qua ponitur informatio Pergamenſis eccleſiæ, cuius primo ponitur commendatio de bono vt melius recipiatur correctio de malo, quæ ponitur ibi.* Sed habeo. *Circa primũ dicitur* Et angelo Pergamenſis. *i. Beato Polycarpo, vt dicunt communiter doctores.*

2 Hæc dicit qui habet rompheam. *i. gladium ex vtraque parte acutum, ſicut dictum eſt. 1. c. & expoſitum.*

3 Scio vbi habitas. *ſ. in bono tribulationis, ideo dicitur.*

4 Vbi ſedes eſt ſathanæ. *i. eius poteſtas, infideles inducẽdo ad perſecutionem eccleſiæ.*

5 Et tenes nomen meum. *moribus & fide.*

6 Et non negaſti fidem meam. *in perſecutionibus & tormentis.*

7 Et. *pro ideſt.*

8 In diebus illis Antipas. *Ille martyr ſpecialiter nominatur, quia verbo ſuo & exemplo alios ad martyrium animauit.*

9 Sed habeo. *Hic conſequenter ponitur correctio de malo cum dicitur.* Sed habeo. *ſ. peccata corrigenda.*

10 Habes illic. *ideſt in eccleſia Pergamenſi.*

11 Tenentes doctrinã. *Balaã. Hæc hiſtoria habetur. Nu. 25. vbi dicitur quod Balac rex Moabitarum ex doctrina Balaam miſit puellas pulchras prope caſtra Hebræorum, vt earum pulchritudine Hebræi qui erant luxurioſi, allicerentur ad idololatriam: & ſic Deus offenderetur contra totum populum. Dicunt ergo hic aliqui expoſitores, quod in eccleſia Pergamenſi tunc erant aliqui verbo & exemplo alios inducentes ad fornicationem tanquam licitam, & ad comedendum de idolorum ſacrificijs ad eorum venerationem. Dicunt etiam, q cum hoc erat aliqui tenentes, & docentes errorem Nicolai ſupra poſitum. Sed hoc non videtur verum, quia ſi ſic fuiſſet, non diceretur in textu:* Habeo aduerſum te pauca, *ſed multa propter quod melius videtur dicendum, quod in eccleſia Pergamenſi erat tantum error Nicolai apud aliquos, vt dicitur in textu, & doctrina Balaam inducitur tantum pro ſimilitudine vel exemplo. Et ſecundum hoc ſaluo meliori iudicio ſic eſt exponenda litera:* Habes illic tenentes doctrinã Balaam, &c. *non re, ſed ſimilitudine, ſicut homo largus per aliquam ſimilitudinem dicitur Alexander. Et quod iſte ſit intellectus, videtur ex hoc quod ſequitur infra.*

12 Ita habes, &c. *quaſi dicat manifeſte Balac tenuit doctrinam peſtiferam Balaam, ſic apud te ſunt aliqui tenentes doctrinam Nicolai erroneam, ſicut dictum eſt ſupra.*

13 Similiter pœnitentiam age. *ſicut dictum eſt ſupra Epheſinæ eccleſiæ derelicta prima charitate.*

Si quo-

MORALITER.

1 *Et angelo Pergami.* Pergamus interpretatur diuiſio cornuum. Eſt autẽ duplex cornu moraliter loquendo ſcilicet cornu conſtantię & cornu ſuperbiæ. propter qđ hæc ſcriptura poteſt dirigi ad congregationem in qua sũt aliqui conſtantes pro veritate ſuſtinenda, & aliqui arrogantes pro ſua ambitione promouenda. ideo ſubditur.

2 *Hæc dicit qui habet romphæam, &c.* quia Chriſtus ſui gladii ſententia protegit conſtantes, & deiicit arrogantes, & quantum ad arrogantes ſubditur.

3 *Scio vbi habitas, &c.* quia Sathanas eſt *rex ſuper omnes filios ſuperbiæ.* vt dicitur Iob. 12. d. & pro conſtantibus ſubditur.

Et

5 *Et tenen* Et ponitur exemplum in particulari, cum dicitur.

7 *Et in diebus illis Antipas.* qui interpretatur dans tranſitũ. nã ille qui pro veritate conſtanter moritur, ipſe dat aliis exemplũ tranſeundi per eundem paſſum.

9 *Sed habeo aduerſum te pauca.* Balaam, ideſt, habes & aliquos illis ſimiles, de quibus ſubditur.

12 *Ita habes, &c.* qui nimis laxabant carnis vitiũ, & per iſtos de quibus hic dicitur, ſignificatur q inter ſtantes pro fide ſunt aliquando aliqui lubrici in carne, ſicut de ſancto Bonifacio martyre dicitur. Ecce homo quem quærimus adulter eſt, ebrioſus, & tamen erat conſtantiſſime paſſus.

13 *Similiter pęnitentiam age.* de hoc quod eſt peccatum.

A quiſſet:ſimiliter & tu pęnitētiā age, eo quòd à charitate deuiaueris, vt aliquos tuorū per taciturnitatē ą̃mitteres. *Si quominus, veniam tibi cito.* Solet per aduentum Dñi mors intelligi: vnicuiq; enim Dominus tunc venit, quādo per mortem aīam a corpore ſeparat. Eſt igitur horū ſenſus. Si pęni ētiam nō egeris, veniā tibi cito, vt te per mortē quā prępendere negligis, diſſoluam. *Et pugnabo in gladio oris mei.* Id eſt, aliū in loco tuo ponā gladium verborū meorum in ore eius, in quo deijciam aduerſarios veritatis.

* And. Manna ab-
B ſconditum eſt cæleſtis vitæ panis, qui noſtra cā è cœlo de lapſus ad manducandum apprime eſt idoneus. Quin bona illa quæ in altero ſæculo ſanctis repoſita ſunt, manna quoq; appellantur, vt quæ & cælitus veniant, & in cælo tantū plenè obtingāt. Horū tuta poſſeſſione illi demū potiuntur, qui diabolum & mundū vicerūt. Accepturi quoq; ſunt candidum victoréque calculum: vt poté qui ad iudicis dexteram collocentur digni habebūtur. Accipient & nomen nouum præſenti vitæ prorſus incognitum. Oculus enim non vidit, nec auris audiuit, quæ quātaque in futuro æuo præparata ſunt iuſtis.

a *Manna.* Aeternā gloriam de qua omnes dicent. Quid eſt hoc? *quoniam nec oculus vidit, nec auris audiuit,* *Et*

Exod 16.c. 1.Cor.2.b.

C

a In aliquo feceris minus quam debeas. b Qui non corrigis, c ¶ .i conuincam illos fornicantos peccaſſe, dicendo. Ite in ignem æternum.

age: ſi quominus, veniam tibi cito, & pugnabo cum illis in

¶ Cordis.

gladio oris mei. Qui habet aurem audiat, quid ſpiritus di-

a Alia tranſlatio habet, margaritam. ¶ Vel memetipſum qui fui in manna abſconditus. ¶ Interim.

cat eccleſijs. Vincenti dabo manna abſconditum, & dabo

a ¶ Aliās lucidum. ¶ In tali corpore. ¶ Ad quid per hoc nomen inuitetur.

b ei calculum candidum, & in calculo nomen nouum ſcrip-

c a Illuminata interpretatur, vel vngens hoſtia.

d tum quod nemo ſcit niſi qui accipit. Et angelo Thiatyræ

e f eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit filius Dei qui habet oculos tan-

a Quos neceſſe eſt imitari. ¶ .i. vltimi fideles. ¶ Id eſt recepi

g quam flammam ignis, & pedes eius ſimiles aurichalco: No

¶ In eleemoſynis. a Quia ex his tribulatio.

ui opera tua, & fidem & charitatem, & miniſterium, & pa-

a In omnibus aduerſis. ¶ Quia rudis eccleſia à leuioribus ad perfectionem venit.

tientiam tuam, & opera tua nouiſſima plura prioribus.

¶ Non excommunicas. ¶ Mollem & laſciuam.

Sed habeo aduerſum te pauca, quia permittis mulierem

b *Et dabo ei.* In Daniele: Abſciſſus eſt lapis ſine manib. In prouerbijs. *Gemma gratiſſima expectatio præſtolantis.* Idē corp⁹ ſolidū D vel per ſeipsū lucidū, cādidū virtutib. & ſpe immortalitatis.
c *Et in calculo.* Vel ſuper baptiſmo addo martyriū cuius vim non intelligit hypocrita qui pro laude hominum patitur.

d *Scriptum.* Quinque literis. ſ. quinque vulneribus oſtēſum fuit in corpore ei⁹ in cruce, quòd martyr fuit.
e *Niſi qui accipit.* qui opere cōplet, quia *qui dicit ſe noſſe Deum & mandata eius non cuſtodit, mendax eſt.*
f *Et angelo Thiatyræ.*
* Richard. More ſolito authoritatē Saluatoris antepoſuit: & titulum deſcribit qualem ſequentis capituli ſententia rationem E depoſcit. Quia enim erāt in Thiatyra quidam falſi Chriſtiani qui ſemetipſos cum mulieribus ſeu dæmonibus fornicando polluebant, & alios exemplo vel verbo ad eadē ſcelera pertrahētes ſeducebant: rectè eum dixit habere oculos ſicut flamma ignis, vt eum oſtenderet oīa quæcunque gererent per ſuam ſapientiam penetrando contemplari, & pedes eius ſimiles aurichalco, vt eum ſignificaret illos admonere de prauitatibus ſuis exire debere: & vel minimos electos debere viriliter imitari.
g *Noui opera tua, &c.* Filius dona ſpiritusſancti habet. i. dat cui vult vel aufert: Ideo videāt iſti qui iam receperūt illa dona, ne

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Si quominus. *i. ſi in aliquo neglexeris hæc corrigere.*
2 Veniam tibi cito. *in finali iudicio, quod eſt valde propinquum æternitati comparatum, Propter quod dicitur. 1. Ioh. 2. c.* Nouiſſima hora eſt.
3 Et pugnabo cum illis. *in errore obſtinatis.*
4 In gladio oris mei. *i. in ſententia illa horribile.* Ite maledicti in ignem æternum, &c. Matth. 25. d.
5 Qui habet aurem audiat. *Exponatur vt ſupra vſque ibi.*
6 Vincenti dabo manna. *Manna figurale, corporale & manifeſtū datum fuit filijs Iſrael in deſerto, Exo. 16. Sed verum manna eſt ipſe Chriſtus ſecundum, quod dicit Ioh. 6. d.* Amen dico vobis nō dedit vobis Moyſes panē de cęlo, ſed pater meus dat vobis panem de cęlo verum. *Et ſubditur.* Ego ſum panis vitæ, &c. *hoc eſt manna cæleſte ꝙ beatos reficit interius & exterius, vt prædictum eſt, & dicitur abſconditum hominibus vitæ præſentis, ſecundum quod dicitur. Pſal. 30. e.* Quam magna multitudo dulcedinis tuæ domine, quam abſcondiſti timentibus te.
7 Et dabo ei calculum candidum. *i. corpus dote claritatis decoratum, quod dicitur calculus ſiue lapillus, quia eſt terreum a domino, ſicut & lapis.*
8 In calculo nomen nouum. *quia tunc quilibet beatus manifeſte & corporaliter per dotes corporis glorioſi erit aſcriptus ciuitati cæleſtium.*
9 Quod nemo ſcit niſi qui accipit. *ſecundū quod dicitur. 1. Cor. 2. b.* Oculus non vidit, & auris non audiuit, & in cor hominis non aſcendit quæ præparauit Deus diligentibus ſe. *Immēſitas enim illius dulcedinis non eſt cognoſcibilis a viatoribus, ſed a comprehenſoribus qui iam acceperunt.*
10 Et angelo. *Hæc eſt pars principalis, in qua informatur Thiatyrēſis eccleſia. Et diuiditur in tres partes, quia primo ponitur eius commendatio, ſecundo malorū repræhenſio, ibi.* Sed habeo. *tertio bonorū a malis diſcretio, ibi.* Vos autem. *Circa primum dicitur.* Et angelo Thiatyræ. *qui ab aliquibus dicitur fuiſſe S. Iræneus: qui non ſolum iſtam eccleſiam, ſed & multas alias vita & doctrina illuſtrauit, & vſque ad Lugdunum, quæ eſt Gallorum ciuitas peruenit. Sed hoc non videtur probabiliter dictum, primo quia non fuit contemporaneus B. Iohanni, qui videtur ſcribere epiſcopis ſibi contemporaneis, floruit autem Irenæus ſub Commodo Aurelio, vt dicit Hiero. in libro illuſtriū virorum, qui cœpit imperare anno domini. 182. Secundo, quia non eſt veriſimile, quod epiſcopus tantæ vitæ & doctrinæ in eccleſia ſua permitteret illa quæ infra ſcribuntur, Propter quod ſaluo meliori iudicio videtur mihi, quod fuerit alius minoris excellentiæ & Iohanni cōtemporaneus, tunc regens eccleſiam Thiatyranenſem.*
11 Hæc dicit filius Dei. *naturalis, qui eſt Chriſtus, Cæteri ſunt filij adoptiui.*
12 Qui habet oculos tanquam. *Exponatur, vt ſupra. 1. ca.*
13 Noui. *per approbationem.*
14 Opera tua. *in affectu.*
15 Et fidem. *in intellectu.*
16 Et charitatem. *in affectu.*
17 Et miniſterium. *ſeruiendo Deo deuote.*
18 Et patientiam tuam. *in tribulatione.*
19 Et opera tua nouiſſima plura priorib. *procedendo ſcilicet de bono in melius.*
20 Sed habeo. *Hic conſequenter arguit ſuos defectus, qui notantur cum ſubditur.*
21 Quia permittis. *Certum eſt, quod non eſt illa, quæ. 3. Reg. dicitur idololatra & fornicaria, quia quadringentis annis & amplius ante fuit pedibus equorum conculcata. 4. Reg. 9. Et dicunt aliqui, quod erat vxor epiſcopi. Sed hoc non eſt veriſimile, quod vir tam bonus ſicut præmiſſum eſt talem haberet vxorem. Et ideo dicendum, quod fuit alia falſa prophetiſſa, vel forte aliquis hæreticus qui figuraliter deſignatur nomine muliebri propter molliciem carnalis vitij, vnde & frequenter homo mollis & effœminatus fœmina nominatur.*

Quæ

MORALITER.

6 *Vincenti.* tentationem carnis.
† *Dabo manna, &c.* i. fruitionem bonitatis diuinæ, quæ abſcōdita eſt hominibus præſentis vitæ.
7 *Et dabo ei calculum candidum.* i. Chriſtum qui dicitur lapis. Pſal. 117. c. *Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli, &c.* & eſt cādidus ex forma corporis glorioſa.
8 *Et in calculo nomen nouum ſcriptum.* ſ. Emanuel, q. interpretatur, Deus nobiſcum.
10 *Et angelo Thiatyræ eccleſiæ.* Quę interpretaṫ illuminata, & ideo ſignificat eccleſiā aliquam particularē fide Chriſti illuminatam, & bonis operibus adornatam, de quibus ſubditur.
13 *Noui opera tua & fidem, & charitatem.* Sed ignorātia ſeu negligentia præſidentis ſeu præſidentiū permittuntur aliqua mala: de quibus ſubditur.
20 *Sed habeo aduerſum.* per quā ſignificantur diuinatrices &

† ſorti-

❧ ne per conſenſum malorum perdant ea. Vel, charitatē & fi-
A dem ordo retrogradus, nō quod prius ſit charitas quā fides. Prius fides, ex fide charitas, ex charitate bona opera.

* Andr. Etſi, inquit, veſtram, in fide conſtantiam, veſtramque erga egenorum & pauperum miniſterium charitatem, & veſtrā denique patientiam commēdo, acceptāq; habeo: attamē hoc nomine iure vos reprehēdo, q. Nicolaitarū hæreſim (quæ propter impiā impuramq; laſciuiā Iezabel p tropū hoc loco appellatur) palā obtinere permittitis, hactenuſque permiſeritis. Hæc enim res ſeruis meis ob ingenij ruditatem, mentiſque ſimplicitatem magnam offenſionis occaſionē offert imò verò ad earum rerū vſum quæ idolis immolatę fuerant à quo pulchrē iā ante ablactati videbantur, denuò attraxit, & quotidiè adhuc pertra-
B hit. Hanc proinde Iezabel quàm primùm compeſce, oſque eius obſtrue. Siquidem maligno ſpiritu agitata, prophetā ſe ſe iactare non dubitat.

* Aug. Dicit præpoſitis Eccleſiarum qui luxurioſis & fornicantibus, & aliud quodlibet malum agētibus ſeueritatē diſciplinę Eccleſiaſticæ non imponunt. Et poteſt hoc ēt de hæreticis intelligi, qui Chriſtiano nomine ſibi blandiuntur.

a *Iezabel.* Fluxus ſanguinis, vel fluens, vel ſterquiliniū Vt mulieres tempore menſtrui fluxum ſanguinis patiuntur, ſic reprobus qui male concipit, mox vt tēpus eſt perficit: & cum poſt flamma augetur, totus fluens dicitur, dū verò in conſuetudinē ducit, fętorē latè ſpargit. Et hi ſunt tres mortui ſuſcitati, vnus in domo, alius extra portam, tertius in ſepulchro.

Iezabel. vxor Achab, vel huius epiſcopi, & per hanc intelliguntur hæretici, qui fingunt ſe bonos, ſed ad molliciem & laſciuiam inducunt.

b *Fornicari.* Fornicatio dicitur quadriformis in animo, *ſi videris mulierem ad concu. eam, &c.* In actu ipſo, in amore terrenorum, in cultu idolorum.

c *Et dedi illi tempus.* * And. Quia maligna illa hæreſis, tempore quod ad pœnitentiam agendā commodum nacta erat, bene vti non voluit: Ecce deijciam illam in ægritudinem & mortē. In tropo preſtans nefariā illam Nicolaitarum peſtē propter verſipellem hæreticorū verſutiā mulieri adulteræ cōparat. Comminatur vero non illam tm̄ in ægritudinem & mortē ſe directurū, niſi reſipuerit: verum cęteros quoq; omnes, qui Deo per myſticā fornicationem deſerto, cum illa ſe
C ſe

¶Secundum quod dicitur. a In re.
a Iezabel quæ ſe dicit propheten docere, & ſeducere ſer- 1
a Seſe imitantes. ¶Cum mulieribus, vel cum dæmone. 2
b uos meos, fornicari & manducare de idolothitis. † Et dedi 3
c illi tempus, vt pęnitentiam ageret, & non vult pęnitere a 4
a Et quia non vult pęnitere. b Excæcando. c In ſecuritatem peccandi. 5
d Ideſt eam cum ſuis operibus, mittam in perditionem. 6
d fornicatione ſua. Ecce ego mitto eam in lectum, & qui 7
¶i. conformes ſibi ſunt per opera pro quibus punientur. 8
mœchantur cum ea in tribulatione maxima erunt, niſi pœ- 9
a Aeterna. ſ. pœna condemnans omnes ſequaces. 10
nitentiam egerint ab operibus ſuis, & filios eius interficiam 11
a In futuro ſcient in re quod tantum hic in fide. 12
e in mortem: Et hæc ſcient omnes eccleſiæ, † quia ego ſum 13
a Puniens carnales concupiſcentias & malas cogitationes. b Et ſcient, quia. 14
ſcrutans renes & corda, & dabo vnicuique veſtrum ſecun- 15
¶Bonis bona, malis mala. a Hoc illis facio. b Commutatio perſonæ, interpoſitio ſententiæ.
f dum opera ſua. Vobis autem dico & cæteris qui Thiatyræ 16
a Ex vobis. b Quod ſine lege non ſit ſaluus. 17
eſtis, quicunque non habent doctrinam hanc, & qui non 18

ſe contaminauerunt, niſi tamen per veram pęnitentiam ad D ipſum ſe denuò conuerterint.

* Richard Mira Dei pietas, mira clementia. Quando committimus culpam, non ſtatim infert pęnam, ſed confert medelā: & reuocat ad integritatē iuſtitiæ, vt perducat ad iucunditatem gloriæ. Sed quando contemptus pęnitētiæ generat incrementum culpę, & prouocat iram vindictę rectè poſt increpationem, adijcit comminationem. †Iob. 14 d. Sed & diligēter eſt intuēdū & gratāter amplectēdū, q. diuinæ pietatis miſeratione nequaquā abſolutè & ſimpliciter dixit, *mitto eā in lectum.* ſed temperauit comminationem †Iob. 1 Iere dicens: *Niſi pœnitentiam egerint.* Noluit. n. per effrenatum terrorē peccatores præcipitari in deſperationem: ſed per tēperamentum comminationis eos reuocare, ſi pęnitere vellēt ad confidentiam ſuæ miſerationis.

d *In lectum.* In ſecuritatē peccādi, vel lectū doloris. Alia trāſlatio ponit luctū pro lecto, quo ęternā miſeriam deſignauit. E

e *Quia ego ſum ſcrutans.* * Amb. per renes qui intra corpus cōtinentur & ex quib. libido procedere dicitur, peccata abſcondita, per corda aūt cogitationes occultæ deſignātur. Et eſt ſenſus. Et ſcient in die iudicij, quando & ipſa mulier, & omnes qui decepti ſunt ab ea, damnabuntur omnes Eccleſiæ. i. omnes qui Chriſtiano nomine cenſentur, non ſolum electi, ſed etiam reprobi, quia ego ſum ſcrutans renes, & corda: Ideſt non ſolum peccata quę patent, verumetiam & quę latent, ſed & ipſas cogitationes intueor: & in illa die dabo vnicuique veſtrum ſecundum opera veſtra.

f *Vobis autem dico qui Thiatyræ.* * Haym. Superius increpauerat reprobos, nūc autem ad electos verbū vertit. Ideoque bene dicit: *Vobis dico, & cæteris.* i. iuſtis, qui ſupra non eſtis cōprehenſi in numero reproborū. *qui non habent doctrinam hanc,* ideſt, quos praua pſuaſio Iezabelis nō inclinat ad malā operationē, vt malos videlicet imitentur, *qui non cognouerunt altitudinem Satanæ.* i. ſuperbiam illius nō ſunt imitati, qua voluit ſimilis fieri altiſſimo: pro qua ruēs ad terrā multas angelorū legiones ſibi cōſentiētes ſecū defecit. Gen. 2. Iſa 14. Gen. 11. Huius altitudinē tunc hō cognouit, cū hanc imitando Deo ſimilis fieri cōcupiuit. Hāc altitudinē illi quoq; cognouerūt qui turrim vſq; ad cęlū erigere geſtiebāt. Sed electi notitiā altitudinis Satanę nō hēnt quia in cūctis ſemetipſos humiliāt veſtigia redēptoris ſequentes, qui dicit. *Diſcite a me, quia mitis ſum, & humilis corde.* Matth. 11.

❧ Non F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Quæ ſe dicit propheten.* falſe tamen.
2 *Docere.* errorem.
3 *Et ſeducere ſeruos meos.* i. ſimplices Chriſtianos.
4 *Fornicari.* Dicēs, hoc eſſe licitum, multi etiam dixerūt erroneè fornicationem ſimplicem eſſe licitam. Vel hoc intelligitur de errore Nicolai qui tunc vigebat, vt ſupra dictum eſt.
5 *Et manducare de idolothitis.* in veneratione idolorum, aliter nō eſſet licitum niſi ratione ſcandali ſimplicium, ſecūdum quod docet Apoſtolus. 1. Cor. 8.
6 *Et dedi illi tempus, vt pœnitentiam age.* Et ſic erat obſtinata, propter quod ſubditur pęna.
7 *Ecce ego mitto eam in lectum.* infernalis pęnæ, de quo dicitur Iſa. 14. c. *Detracta eſt ad inferos ſuperbia tua, concidit cadauer tuum, ſubter te ſternetur tinea & operimentum tuum erunt uermes.*
8 *Et qui męchan.* communicando malis ipſius.
9 *In tribulatione.* in inferno cum ea.
10 *Niſi pęnitent.* in præſenti vita.
11 *Et filios eius.* Ideſt imitatores ipſius.
12 *Interficiam in mortem.* ſcilicet gehennam.
13 *Et ſcient omnes eccleſiæ.* Tunc manifeſte quod eſt modo occultum.
14 *Quia ego ſum ſcrutans.* examinans & puniens concupiſcentias & malas cogitationes.
15 *Et dabo vnicuique veſtrum.* pęnam impijs & gloriam iuſtis.
16 *Vobis dico, &c.* Hic ponitur diſcretio bonorū a malis & primo eos ſpecialiter informando, ſecundo præmium promittēdo, ibi. *Et qui vicerit.* Circa primum dicitur. *Vobis autē dico, & cæteris qui Thiatyræ eſtis.* Et qui ſunt illi, ſubditur.
17 *Quicunque non habent doctrinam hanc.* i. non recipiunt doctrinam Iezabel.
18 *Et qui non cognouerunt altitudinem Sathanæ.* i. nō approbauerūt ſuperbias Ebionis & Cherinti, qui ſuperbia elati dixerunt contra reuerentiam perſonę Chriſti, eius diuinitatem negantes.

Niſi * pro-

MORALITER.

† ſortilegę, quę decipiunt ſimplices, & frequenter ſunt mediatrices luxuriæ, & ideo dicitur.
4 *Fornicari, &c.* Idolum autem luxurioſi eſt mulier cōcupita, propter quod idolothitum dicitur illud quod pro eius cōcubitu donatur.
6 *Et dedi illi tempus.* Quia tales vetulæ in malis veteratæ vix aut nunquam volunt ad bonum redire.
26 *Vobis autem dico, &c.* ideſt qui doctrinam talem peſtiferam non recipitis.

A a *Non mittam.* Quidã pſeudo terrebant eos, quia adhuc miſſurus erat domin⁹ maiores tribulationes quam paſſi eſſent, contra hoc dicit, quod non mittet, vel legales obſeruantias.
b *Et qui vicerit.* * And. Qui ſuum talentum bene collocauerit, & opera mea fecerit, ait in Euangelio Dominus, dabo illi poteſtatem ſupra quinque aut decẽ ciuitate: aut per poteſtatem, cuius hoc loco fit mentio illud iudiciũ inſinuatur, quo ſeducti vel increduli ab ijs iudicabuntur, & veluti virga ferrea cõterentur, qui ex gentibus & infidelibus per fidem promptamque obedientiam Chriſto ſe adiunxerunt. Notũ eſt enim illud Chriſti ſeruatoris. Viri Niniuitæ ſurgẽt in iudicio cum generatione hac & condemnabũt eã. Cũ aũt ſubdit, ſicut ego à patre accepi, aſſumptę carni humanęq; naturę orationis filum attẽperat.

† profunditates

a .i. non approbauerunt. b Superbiam. c Quidam egreſſi de Iudæa. ¶ Me miſſerum.
cognouerunt † altitudinem ſathanæ quemadmodũ dicunt
a Veteris legis. b Quamuis ill. hoc dicunt, tamen. Quaſi d. Laborate ne perdatis quæ iam dedi, ſed ad maiora nomini.
a non mittam ſuper vos aliud pondus, Tamen id quod ha-
¶ Retribuere. ¶ Non credens eis. ¶ Et cum hoc. ¶ Vitæ ſuæ, vel ſui, ue ad perfectionem.
b betis tenete, donec veniã. Et qui vicerit, & cuſtodierit vſq,
¶ In hoc ſeculo. Gentiliter viuentes.
in finem opera mea, dabo illi poteſtatẽ ſuper Gentes, † &
a Iuſtitia inflexibili. Quidam ut omnino pereant, quidam vt in melius immitentur.
reget illas in virgã ferrea, & tanquam vas figuli cõfringen-
¶ Secundum humanitatem. ¶ In futuro.
c tur, ſicut & ego accepi a patre meo, & dabo illi ſtellam matutinam. Qui habet aurem, audiat quid ſpiritus dicat eccleſijs.

D c *Dabo illi ſtellam.* Stella matutina lucifer, qui ortus diẽ nũciat, ideſt, Chriſtus qui reſurgens fidei lucẽ & immortalitatis intulit mundo, dabit ergo ſtellam matutinam ſeipſum & gloriam reſurrectionis, vel ſtella matutina reſurrectio prima.
* And. Aut ſtellam matutinam eam hoc loco vocat, de qua Eſaias dicebat: *Quomodo cecidiſti de cælo lucifer?* cuiuſmodi ſtellã Dominus ſub credentium pedibus ſe proculcandam daturum promittit: aut de ea hic eſt ſermo, quam Apoſtolus Petr⁹ in fidelium cordib. veluti luciferum naſci in ſua canonica ſcribit: quæ vtiq; aliud nihil eſt q̃ lux quędã à Chriſto ĩ credẽtiũ corda dimanãs. Quin & Iohãnes baptiſta, & Elias Theſbites, luciferi nomine à quibuſdã quoq; appellantur: cũ quib. eos quinq; partẽ habituros credibile ſit, qui ſtrenue pugnando Diabolũ vicerunt.

Ipſa. & c. inf. 16. c.

Da-

NICOLAVS DE LYRA.

* *propter quod B. Iohannes in principio euangelij ſui eius diuinitatẽ declarauit ſecundum quod dicitur in libro illuſtrium virorum.*
1 Quemadmodum. *Hic tangitur vitatio alterius erroris. ſ. pſeudo apoſtolorum, qui cum euangelio dicebant eſſe neceſſariam obſeruationem legalium, quæ dicitur* pondus importabile. *Act. 15. et quantum ad hoc dicit Iohannes vel potius angelus apparens ei in perſona Chriſti:* Quemadmodum dicunt. *pſeudo apoſtoli.*
B
2 Non mittam ſuper vos aliud pondus. *i. obſeruationem legis, quod pondus falſi apoſtoli dicunt vobis eſſe imponendum.*
3 Tamen id quod habetis. *i. veritatem euangelicam vobis per veros apoſtolos prædictam.*
4 Tenete. *firmiter.*
5 Donec veniam. *ad iudicium.*
6 Et qui vicerit. *Hic conſequenter prædictos informat præmium promittendo &c.* Et qui vicerit. *tentationes mundi carnis & diaboli.*
7 Et cuſtodierit vſque in finem opera mea. *id eſt, vſque ad mortem.*
8 Opera mea. *Hoc dicitur quia Ieſus cæpit facere & poſtea docere, Act. 1.*
9 Dabo illi poteſtatem. *in finali iudicio, in quo perfecti iudicabũt cum Chriſto, & ſic habebunt poteſtatem ſuper gentes iudicandas.* E
10 Et reget illas in virga ferrea. *i. inflexibili iuſtitia.*
11 Et tanquam vas figuli confringentur. *quia tunc peccatores in infernum retrudentur.*
12 Sicut & ego accepi. *Omnia enim quæ habet filius: habet à patre.*
13 Et dabo illi ſtellam matutinam. *ideſt corpus glorioſum dote claritatis refulgens.*
14 Qui habet aurem, audiat quid ſpiritus dicat eccleſijs. *exponatur vt ſupra.*

Et

MORALITER.

2 *Non mittam ſuper uos aliud pondus.* per quod ſignificatur pœna gehennæ grauiſſima.
3 *Tamen id quod habetis tenete.* ideſt in bono quod habetis perſeuerate. *Et qui vicerit, &c.* ſequitur,
9 *Dabo illi poteſta.* ſuper gentes, qui interpretãtur geniti, tales ſignificantur motus carnales, qui ſunt confringendi uirga ferrea, ideſt pœnitentia dura.
13 *Et dabo illi ſtellam matutinam.* i. Chriſtum in prẽmiũ qui dicit de ſeipſo. inf. vlt. d. *Ego ſum radix & genus Dauid, ſtella ſplẽdida & matutina.*

Dabo

CAP. III.

a *ET angelo eccleſię Sardis.* Sardis principiũ pulchritudinis qui primum nihil vel parum virtutis habet, deinde turpis per vitia, vel hypocritæ qui extra pulchri, intus deformes Vel principium pulchritudinis eſt de mundo exiſſe.
* quæ eſt
* Ricardus. Quinto loco ſingularium admonitionem, Epiſcopus Sardis nõ ſicut cęteri pręmiſſi, de aliqua virtute, vel bona operatione laudat, ſed de ficta & ſimulata iuſtitia graui & dura animaduerſione p ſacrã viſionẽ redarguit, & vt
C pęniteat miſericorditer admonet. Et qa ĩ cõſpectu hominũ quatundã virtutum & bonorũ operũ ſimulatione palliatus de

CAP. III.

Principium pulchritudinis vel apta principio pulchritudinis.
a ET angelo eccleſiæ * Sardis ſcribe. Hæc dicit qui

de foris apparebat, ſed intus in cõſpectu Dei nulla ueritate iuſtitiæ fultus erat, talis ĩ principio deſcribitur ei Chriſtus qui omnia occulta poſſit cognoſcere, & qui potens ſit eum qñ reliquerit de peccato punire. Ait ergo. *Hæc dicit qui habet ſeptẽ ſtellas.* quaſi diceret. Tu qui corã hominibus p hypocriſim bonũ facis, ſed in occulto me cõtemnẽdo malus exiſtis, dũ audis habere ſeptẽ ſpiritus Dei, me habere animaduerte, me p meã ſapiẽtiã nõ ſolũ manifeſta, ſed occulta nõ ſolũ opera ſed & cogitationes ſpiritualiter penetrãdo videre. Et dũ me audis habere ſeptẽ ſtellas, intellige me ad puniendũ te, & alios Epiſcopos ſi deliquerint, potentem eſſe. F

Scio

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. III.

1 ET angelo eccleſiæ Sardis. *Dicunt expoſitores aliqui, quod iſte fuit ſanctus Melito, quem aſſerunt circa tempora illa fuiſſe Sardenſem epiſcopum, & ibidem martyrio conſummatum, hoc allegantes ex eccleſiaſticæ hiſtoria. 5. libro. 24. cap. Sed ſalua eorum reuerentia hoc non habetur ibi, ſed quod fuit eunuchus, propter regnum cęlorum caſtitatem conſeruando, & quod plenus ſpiritufancto in ciuitate Sardenſium requieſcit expectans aduentum domini. Et dabo quod cum iſtis quæ ibi dicuntur de ipſo, quod fuerit martyr & epiſcopus, hoc tamen non eſt affirmandum eorum dictum ſed magis ad contrariũ, nam in textu ſubditur. Nomen habes quod viuas, & mortuus es, qđ de tam ſancto epiſcopo nõ videtur verificari, nec etiam de populo ſibi ſubdito, quia culpa ſubditorum redundat in prælatum. & tempore ſancti prælati ſolent in populo ſubdito vitio magis euitari, propter quod videtur melius dicendum, quod fuerit alius epiſcopus Sardenſis, qui non fuit tantæ ſanctitatis, nam tunc temporis ſicut dictum eſt ſupra, frequenter epiſcopi mutabantur. Sic ergo proceditur, quia primo ponitur peccatorum repræhenſio, ſecũdo paucorum commendatio, ibi.* Sed habes. *Circa primum dicitur.*
2 Hæc dicit qui habet ſeptem ſpiri. *i. vniuerſitatem angelorum ſibi aſſiſtentem.*

Et

MORALITER.

1 *Et angelo eccleſiæ.* quæ interpretatur princeps pulchritudinis, & ſignificat hypocritam qui gloriatur in exteriori pulchritudine virtutis apparentis, ideo ſubditur.

Quia

¶ .i. noſco.
a habet ſeptem ſpiritus Dei, & ſeptẽ ſtellas . Scio opera tua,
a Quia qui in vno offendit omnium reus eſt. b Ideſt ſolicitus de ſalute.
b quia nomẽ habes quod viuas, & mo[a]rtuus es. Eſto[b] vigilãs,
¶ Vel reliqua. ¶ Vigila dico, non enim. Et ideo non ſunt in beneplacito.
c & confirma cætera, quæ moritura erãt. Nõ enim inuenio
¶ Et qui a non ſunt plena. ¶ Incepiſti,
d opera tua plena coram Deo meo. In mente ergo habe qua
a Opere comple. b De hoc quod dimiſeras.
e liter acceperis & audieris, & ſe[a]rua, & pęnite[b]ntiam age. † Si
¶ Excęcando te . a ¶ Vel ſpoliem & occidam.
f vero nõ vigilaueris, veniam ad te tanquam fu[a]r , & neſcies
¶ Contra te. ¶ Quaſi paucos nominatos .i. bonos qui nominatione digni ſunt.
g qua hora veniã ad te. † Sed habes pauca nomina in Sardis
a Criminali macula, vel factam maculam lachrymis deleuerunt. Ideo. a De uirtute in uirtutem.
h qui nõ inqui[a]nauerunt ueſtimenta ſua, & a[a]mbulabunt me
a Sicut ego præcipi uel præuidi. ¶ Et ſimiliter de imitatoribus horum .
cu[a]m in albis, quia digni ſunt. † Qui vicerit ſic, veſtietur ve
¶ .i. ſimiliter veſtie.ue.al. a Non ſubtraham gratiam. Minus dicit & plus intelligit.
i ſtimentis albis, & no[a]n delebo nomẽ eius de libro vitæ, &
¶ In beneplacito. ¶ Et in gaudio angelorum.
k
l confitebor nomen eius corã patre meo, & coram angelis

A a *Scio opera tua*. Et ſcio, quòd in omnibus operibus tuis quęris humanam laudem.

* Auguſt. Audiuimus B. Iohannem, peccatorẽ hominem terribiliter increpantẽ: & nõ cũ ingenti timore cõſideremus, & cũ tremore timeamus quod dictũ eſt: *Noui opera tua, quia nomen habes quod viuas, & mortuus es*. Nõ moritur niſi mortale crimen cõmiſerit, ſecundum illud quod dictũ eſt, *Anima quæ peccauerit, ipſa morietur*. (Ezech. 18.) Qđ peius eſt, multi in corporibus viuis animas mortuas portare noſcuntur.

b *Eſto vigilans*. Vel ideo vigila, quia licet ſis mẽte immotus, vel in mente laudabilis, non es tamẽ perfectus niſi cęteros excites, vel non eſt ſatis Chriſtum confiteri, niſi etiam opera feceris.

B * Ambroſius. Vigilat qui ſemper bona opera exercet. Præcipitur ergo huic vt vigilet, id eſt, vt in charitatis operib. ſemetipſũ exerceat: ne parua bona q̃ adhuc videbat habere deperirẽt. Quia ſicut mortuũ eſt ſine aĩa, ita & nos ſi q̃libet bona videamur hr̃e, mortua ſunt ſi charitas defuerit. Opera eius non erant plena, ſed vacua, quia charitate non replebantur: vnde & quinque virgines fatuæ a cõſortio ſponſi cœleſtis repulſæ ſunt, quia oleũ charitatis in vaſis ſuis habere noluerunt.

c *Non enim inuenio*. Dum ſine charitate, vel pro laude, vel quia committit criminale.

d *In mente ergo habe*. Ideſt, recordare qualiter fidem Chriſti in baptiſmate perceperis: vbi promiſiſti renunciaturum te diabolo & omnibus pompis eius. Recordare etiam quod a doctoribus fidei Chriſtianæ qualiter te viuere oporteat, audiuiſti: & ſerua quod audiſti, & pęnitentiam age, eo quod a bonis operibus tandiu torpuiſti.

e *Audieris*. a ſanctis patribus, quia, *qui in vno offendit, omnium reus eſt*. Vel receperunt mercedem ſuam. Vel *charitatem autem non habeam, nihil ſum*.

f *Si vero non vigilaueris*. * Ambr. Ideſt ad bona opa agẽda, temetipſũ non excitaueris, *veniam tanquam fur*. Illi Dñs tan-

C quam fur ſuperuenit, vt eum per mortẽ ab hac mundana habitatione ſubtrahat, qui in prauitatib. ſuis requieſcens, neq; a vitijs vult abſtinere, neq; ipſam mortem ob oculos ponere: ſicut Dominus dicit in Euãgelio: *quia ſi ſciret paterfamilias qua hora fur veniret*. D (Matth. 24.)

g *Sed habes*. * Ambr. Ecce, diſcipuli paſtori negligenti prępõnũtur, vt ſaltẽ in eorũ imitatione proficeret. Sed mirũ cur pauca nomina habere dicatur, & non paucos homines. Sed hoc ad excellentiam magnam alicuius ſancti pertinet, cum eum Deus nominatim ſcire dicitur, ſicut Moyſi perfecto viro dicitur, *Noui te ex nomine*. (Exod. 3.) Et in euangelio, Dominus proprias oues vocat nominatim. (Ioh. 10.) Iſti ergo pauci q̃ voce Dei laudari merentur, nõ inquinauerunt veſtimẽta ſua, ideſt, mũditiam quam in baptiſmõ perceperunt, ſordibus vitiorũ non inquinauerunt. *Et ambulabunt in albis*, ideſt in bonis operibus. *Qui vicerit, ſic veſtietur*. (1. The. 5. c. 2. Petr. 3. c.) ideſt qui per pœnitentiam, & lacrymas diabolum vicerit. & vitia omnia a ſe expulerit eandem munditiam quam baptizatus poſſidet, & ipſe conſequetur. Hæc ideo dicit, vt & paſtorem Sardis Eccleſiæ, & omnes etiam peccatores ad pęnitentiam prouocet.

h *Non inquinauerunt veſtimenta ſua*. veſtem immortalitatis & innocentiæ, quam acceperunt in baptiſmo, vel ſua bona opera.

i *Non delebo*. Delet reprobos, ſecundum illud: *Indurauit dominus cor Pharaonis*.

K *De libro vitæ*. Liber vitæ præſcientia Dei eſt, in qua omnia continentur.

l *Confitebor nomen eius*. dicens: *Venite benedicti patris mei*. Vel hic, *Dediſtis mihi manducare & bibere*. (Exo. 10. g. Mat. 25. c.)

* Richardus. Epm Philadelphiæ viſio cœleſtis alloquens in hoc ſermone laudib. iuſtitiæ attollit: nec de aliqua negligentia, vel culpa, ſicut nec epm Smyrnæ reprehendit. Promittit ei gratiam ſapientiæ ad prædicandũ, & aduerſarios Iudæos ſe illi ſubmiſſurũ: & in hora tentationis ſuæ perfectionis auxiliũ. Ad vltimum hortatur eũ ad patientiã, ne perdat coronã. Ait aũt, *Hęc dicit ſanctus & verus*. Sãctus in bonitate, verus in promiſſione: qui eo quòd ſanctus non peccat: & quia verus, nunquam mentitur. Et quia habet *clauem Dauid*, cui vult F myſte-

MORALITER.

1 Et ſeptem ſtellas. *ideſt, vniuerſitatem epiſcoporum, vt dictum eſt ſupra. 1. ca.*
2 Scio opera tua. *quia nihil latet me.*
3 Quia nomen habes. *i. ſanctitatem apparentem, & famam.*
4 Et mortuus es, *ſpiritualiter ſecundum veritatem.*
5 Eſto vigilans. *ad cognitionem defectuum in te & tuo grege.*
6 Et confirma cætera. *i. tibi ſubditos verbo & exemplo.*
7 Quæ moritura erant. *Populus enim de facili ad peccata labitur, niſi exemplo & verbo prælatorum ſuſtentetur.*
8 Non enim inuenio opera tua plena. *ideſt perfecta, ſed magis defectiua.*
9 In mente ergo habe. *ſcilicet doctrinam Chriſti per eius apoſtolos veros.*
10 Et ſerua. *opere adimplendo.*
11 Et pęnitentiam age. *de omiſſione bonorum, & commiſſione malorum.*
Si
12 Si vero non vigilaueris. *i. diligens fueris circa dicta.*
13 Veniam ad te. *in morte.*
14 Tanquam fur. *quia nihil incertius hora mortis.*
15 Sed habes pauca. *Hic conſequenter ponitur commendatio paucorum, cum dicitur*. Sed habes pauca nomina in Sardis qui non inquinauerunt. *q.d. multitudo ſubditorum tuorum maculata eſt per peccatum.*
16 Et ambulabunt me. *ſ. illi qui non ſunt per peccatum maculati, & per albedinem veſtis intelligitur ſtola gloriæ & immortalitatis. Et quia non eſt acceptio perſonarum apud Deum. ideo ſubditur.*
17 Qui vicerit ſic. *q.d. non ſolum iſti, ſed quicunque vicerit mundum, carnem, & diabolum, ſtola gloriæ veſtietur:*
18 Et non dele. &c. *Eſt autẽ liber vitæ Dei prædeſtinatio, in quo nullius ſcriptus ſimpliciter deletur, quia finaliter ſaluabitur, dicitur tamẽ deleri ſecundum quid, quando cadit a iuſtitia, & reſcribi, gratia recuperata.*
19 Et confitebor nomen eius. *i. quod vere ſit Chriſtianus.*
Qui

MORALITER.

3 *Quia nomen habes, &c.* vita gratiæ.
4 *Et mortuus es.* morte culpæ.
5 *Eſto vigilans.* vt poſſis reſurgere.
8 *Non enim inuenio.* ſed vacua merito, nam de talibus dicitur. Mat. 6. a. *Amen dico vobis recepe. mercedem ſuam.*
9 *In mente ergo habe.* ſ. a Deo bona naturæ & bona gratiæ, gratis datæ, & bona fortunæ. q.d. iſta non accepiſti vt inde ſeruias mundo, carni, vel diabolo.
12 *Si vero non vigilaueris.* oppreſſus graui ſomno peccatorum. Ve-
13 *Veniam ad te.* i. ſubito te auferam de præſenti mundo, & tũc nõ poteris mundari de peccato. Sed quia inter malos ſunt ſemp. aliqui boni, nam eccleſia eſt quaſi ſagena nondum ad litus maris tracta, habens piſces malos cum bonis admixtos. ideo ſequitur.
15 *Sed habes pauca nomina Sardis.* ideſt paucas perſonas ab hypocriſi mundas.
16 *Et ambul.* impugnatores. n. eiuſdẽ ambulabunt ſimul. Chriſtus autẽ vitium hypocriſi multipliciter impugnauit vt patet ex euãgelij decurſu, propter q. illi qui impugnant hoc vitiũ a ſeipſis vel alijs repellendo, digni ſunt ambulare cum Chriſto.

A mysteria ſapientiæ aperit & largitur. Crede ergo potentem in exhibendis promiſſis.

* Andreas. Dauidicæ clauis appellatione eiuſdem regnum deſignat quandoquidē clauis inter poteſtatis ſymbola cenſeri ſolet. Clauis rurſum libri pſalmorũ, omniſque prophetię, eſt Spirit⁹ ſanctus. Per hũc enim omnes cogitationis theſauri aperiuntur. Et quidem priorem clauem accepit Chriſtus vt homo, poſteriorem autē vt ſempiternus Deus naturaliter obtinet,

cedē, qua confeſſus es nomen meũ Iudæorum conuerſionē D & penitētiã feres inquit, Procidēt hi namq; ad pedes tuos, exindeq; vt ad me adducãtur, mētiſq; illuminationē conſequantur abſ te petent, de cætero non iam in aperto, ſed abſcondito cordis Iudæi futuri.

eius. Qui habet aurem, audiat quid ſpiritus dicat eccleſiis. 1
a Amor fratris, vbi ſalutans hæreditatem.
Et angelo Philadelphiæ eccleſiæ ſcribet Hæc dicit ſanctus 2
Carnem de Dauid, ſed & de Adam non nouam, merito cuius omnia bona. a Contra ad fidem vel ſcripturas. b Ante porcos, qui conculcarent. Subtrahendo gratiam. 3
& verus, qui habet clauem Dauid, qui aperit & nemo clau 4
Approbo. Bona. Ecce ſcilicet. 5
dit, claudit & nemo aperit. Scio opera tua. Ecce dedi corã 6
te oſtium apertum, quod nemo poteſt claudere, quia mo- 7
a Non ſuperbam, uel modicam comparatione futuræ ubi nullus labor. In anguſtiis. 8
dicam habes virtutem, & ſeruaſti verbum meum, & nõ ne- 9
Et quia talis es, a In ſexta uiſione loquitur de conuerſione angelorum. 10
gaſti nomen meum. Ecce dabo de ſynagoga ſathanæ qui 11
Quomodo dabo. 12
dicunt ſe Iudæos eſſe, & non ſunt, ſed mentiuntur. Ecce fa- 13
a Ad fidem. b Veneretur ut Ioſeph adorauerunt fratres ſui. 14
15
ciam illos vt veniant, & adorent ante pedes tuos, & ſcient 16
quia ego dilexi te. Quoniã ſeruaſti verbum patientiæ meæ, 17
Quia ſeruaſti.
& ego ſeruabo te ab hora tentationis quæ ventura eſt in or- 18

Ioh.14.b. a *Hæc dicit.* Quaſi dicat, labora de conuerſione fratrũ ſicut cœpiſti, quia in eo quod promiſi, *quodcũque petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis,* ſum B verax in promiſſis, vñ ſcire poteſtis q̃ multos congregabo vobis ſicut deſideratis,

b *Claudit.* Vt quæramus, *aperit,* vt inueniamus, vt inquiſitor fructum accipiat ſudoris ſui, & largitor gratias ſuę bonitatis habeat.

c *Ecce dedi coram te.* Merito dedi, quia aperte non poteras habere per te, quia modicam habes virtutem.

Act.4 b. d *Oſtium.* Corda hominũ prius dura. Vel ſcripturas obſcuras. Vel, meipſum qui ſum verum oſtium ad vitam, vnde diſcipuli prohibiti loqui & cæſi dixerũt. *Non poſſumus quæ uidimus non eloqui.*

Luc.24. * Primaſius. Oſtiũ quod Chriſtus aperit tunc reſerari Eccleſię cępit, qñ diſcipulis ſenſum aperuit, vt intelligerēt ſcripturas. Hoc nullius unquam vi precluditur, quod illi predicantibus per totũ mundum iam panditur. Vnde Apoſtolus, 1.Cor.16. *Oſtium nobis,* inquit, *apertum eſt magnum in Domino, & aduerſarij multi.*

e *Ecce dabo de ſynagoga.* * Andreas. Confeſſionis mercedem, C

* Primaſius. Hoc nouũ eccleſiæ tantũ Philadelphię tũc promiſit, reliquũ. n. tempus & pręcipue illud circa finē mundi prænunciat, qñ Iudæi in Chriſtum credentes eius eccleſiæ ſubiugãtur, quæ veraciter dicit. *Mihi alienigenæ ſubditi ſunt.* Nam & de Iudæis Apoſtolus dicit. *quia cæcitas ex parte Iſrael contigit, donec plenitudo gentium ſubintroiret, & ſic omnis Iſrael ſaluus fieret,* Iob 11. Iſa.21.f. Pſal.16.

f *Iudęos.* Hoc nomē perdiderunt dum de Chriſto dixerũt. *Hũc neſcimus.* E Ioh.9.b

g *Mentiuntur.* Nitũtur comprobare verbis & quibuſdam ſimulationibus.

h *Ecce faciam illos vt veniant.* Parati imitari opera tua per ſimilitudinem humiliatis ſuæ.

i *Scient.* Extra poſiti non crediderunt Deũ diligere eccleſiã quã permittebat affligi, q̃ nunc facit fidem dilectionis, ideſt, certitudinē ne ſuccumbatis, quia venio ad remunerãdũ.

K *Seruaſti verbum patientiæ meæ.* Præceptum de patientia quod in me oſtendi, orans pro perſecutoribus.

l *Ab hora tentationis, &c.* ſ. vel generalis pſecutionis in Chriſtianos ſtatim poſt Neronē futuræ, vel vltimo tpe Antichrĩ.

* Andreas. Tentationis horam aut ſæuam impiorum tyrannorum Romanorum aduerſus Chriſtianos perſecutionē appellat: (ea enim iam tũ pre foribus vrgebat) a qua ſe illum liberaturum reſpondet, aut eam certe tempeſtatem, quam F Anti-

NICOLAVS ED LYRA.

1 Qui habet aurem audiat quid ſpiritus dicat eccleſiis. *exponatur vt ſupra.*

2 Et angelo Philadelphiæ. *Dicunt expoſitores communiter q̃d iſte fuit Quadratus, de quo dicitur. 4. Eccleſiaſticæ hiſtoriæ lib. 3. cap. quod fuit homo ſacris literis valde intelligens, & multa ſcripſit ad fidei Chriſti declarationem & infidelium cõfutationem. Sic ergo proceditur, quia primo ponitur eius commendatio, ſecundo per ipſum infidelium conuerſio, ibi.* Ecce dabo. *tertio promiſſio, ibi.* Qui vicerit. *Circa primum dicitur,*

3 Hęc dicit ſanctus & verus. *i. Chriſtus qui eſt ſanctus ſanctorũ, Dan 9. & ipſa veritas Iob. 14. a.* Ego ſum via veritas & uita.

4 Qui habet clauem Dauid. *ideſt, poteſtatem aperiendi intellectum ſcripturarum, Luc. 24. g.* Aperuit illis ſenſum, &c.

5 Qui aperit & nemo claudit. *quia nullus poteſt impedire ab intellectu ſcripturarum eos quos vult erudire, nec aliquis poteſt eas intelligere, niſi ipſo reſerante.*

6 Scio opera tua, *ideſt approbo.*

7 Ecce dedi coram te oſtium apertum. *ad ſcripturas intelligendum, vt prædictum eſt.*

8 Quod nemo poteſt claude. *i. te impedire a doctrinæ veritate,*

9 Quia modicam habes virtu. *q. d. quia non dedi tibi gratiam miraculorum ſicut multis aliis epiſcopis illius temporis, recompenſaui tibi in intellectu ſacrarum ſcripturarum excellenti.* Et

10 Et ſeruaſti verbum meum, *opere & doctrina.*

11 Et non negaſti nomen meum. *in perſecutione fidelium.*

12 Ecce dabo. *Hic ponitur conſequenter infidelium conuerſio per ipſum, in dioceſi enim ſua multi habitabant Iudæi, quorum plures per eius doctrinã fuerunt cõuerſi, & hoc eſt quod dicitur.* Ecce ego dabo de ſynagoga. Sathanæ. *ideſt, aliquos de Iudęis quorũ congregatio dicitur ſynagoga Sathanę pro illo tempore, quia poſt reſurrectionē Chriſti & aſcenſionem ad cælos, & prædicationem apoſtolorum manebant in infidelitate.*

13 Qui dicunt ſe Iudæos eſſe. *Hebræi enim vocati ſunt Iudæi a patriarcha, a quo deſcendit Chriſtus ſecũdum carnē & ideo poſtquã negauerunt Chriſtum, non remanſit in eis res huius nominis, ſed in Chriſtianis confitentibus Chriſtum de tribu Iuda veniſſe, circunciſi ſpiritu, & non carne, ſecundum quod dicitur R. 3. d.* Non enim qui in manifeſto Iudęus eſt, neq; quę in manifeſto in carne eſt circunciſio, ſed qui in abſcondito Iudęus eſt & circunciſio cordis in ſpiritu, non litera.

14 Ecce faciam illos vt veniant, &c. *quia plures de Iudæis, vt dictum eſt, conuerſi fuerunt ad Chriſtum humiliantes ſe coram eo, & eius miniſtro Quadrato.*

15 Et ſcient. *per illuminationem fidei.*

16 Quia ergo dilexi te. *promouendo non ſolum ad fidem catholicam, ſed etiam ad epiſcopalem dignitaten.*

17 Quoniam ſeruaſti verbum patientię meæ. *verbo & opere.*

18 Et ego ſeruabo te ab hora tenta. *per imperatores Romanos* * domi-

MORALITER.

2 *Et angelo Philadelphiæ.* quæ interpretatur ſaluas adhærente domino, iõ per ipſam ſignificatur humilitas vara, quę eſt cuſtos virtutũ, & per cõſequens ſalus Deo adhærentium, propter quod humilibus dicitur. *Hæc dicit & ſanctus & verus qui habet clauem Dauid, qui aperit.* humilibus ſua ſecreta. *Et claudit,* ea arrogantibus, Mat. 11. d. *Confitebor tibi domine pater cæli & terræ, quia abſcondiſti hæc, &c.*

6 *Scio opera tua,* ideſt approbo, Ecce

7 *Ecce dedi coram te oſtium apertum.* ſcilicet gloriæ, quod ſuperbis clauditur.

9 *Quia modicam habes virtutem,* ſecundum tuam opinionem, ſed realiter magnam, quia vere humiles parum aut nihil virtutis ſentiunt de ſeipſis, Luc. 17. c. *Cum omnia bene feceritis, dicite, ſerui inutiles ſumus.*

12 *Ecce dabo de ſynagoga Sathanæ* i. de malis Chriſtianis & ſuperbis eos ad tuam humilitatem conuertendo. Ideo ſequitur.

14 *Ecce faciam illos vt veniant, & adorent, &c.* & tam venit. † nam

a bem vniuerſum † tentare habitantes in terra. Ecce venio 1
b a Et ideo tene interim quod habes ſcilicet fidem & opera.
c cito. Tene quod ha[a]bes, vt nemo accipiat coronam tuam, 2
¶ Quia. 3
d qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, 4
¶Non patiar eum amplius diſcedere. a Plus quam mens hominis capiat. 5
e & foras non egredietur amplius. Et ſcribam ſuper[a] eum 6
f a Quodammodo erit Deus. Ciuitas Dei vocabitur munitus virtutibus, 7
h nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei nouæ Ie- 8
a Quia Deus mittit omnes virtutes. b Ideſt, Chriſtianus, ideſt, vnctus gratia. 9
h ruſalem, quæ deſcendit de cœlo a Deo[a] meo, & no[b]- 10
a Quia nihil habet de Adam.
men meum nouum. Qui habet aurem, audiat quid ſpiri- 11
a Laodicia interpretatur vomitus, uel tribus amabilis.
i tus dicat eccleſiis. Et angelo Laodiciæ eccleſiæ ſcribe: 12

☞ Antichriſtus ſub finē ſeculi, contra Chriſti fideles p̄ vniuerſum mundū excitabit. Ex qua Chriſtus Dñs ſectatores ſuos, ne ſupra vires tententur, ſeſe erepturum promittit, ſiue per corporis diſſolutionē ante illud tempus è medio illos tollat, ſiue alia via & rōne ab impendenti periculo eoſdem eripiat.

* Ambroſius. Vel hora tentationis diē iudicij ſignificat. Tentationem autem pro manifeſtatiōe poſuit, quia ſingulorū facta omnibus manifeſtabuntur. A qua hora tētationis, nos & omnes electos ſuos Dominus ſaluabit. ...ntet.

a *Tentare habitantes in terra.* Sicut in ſequētibus ſexto ſæpius ordine, ſic & hic in ſexto angelo nouiſſima deſignatur perſecutio in qua quidam Iudæorum ſunt decipiendi: quidam Eliæ monitis legē ſpiritualiter impleturi, hoſtem creduntur victuri.

b *Ecce venio cito.* Tentatio verò veniet, ſed ne ſuccumbatis, quia venio ad remunerandum.

c *Tene quod habes &c.* * Richard. Quia in tribulatione poſitus erat, vt potè, in medio nationis infidelis prauæ & peruerſæ, & tentationē eſſe vēturam audiebat, rectè ne in preſſuris
B deficiat, ſe citò venturū, videlicet ad remunerādū denūciat quaſi dicat. Viriliter oēm ſuſtine tribulationē pro me: quia ecce citò venio ad remunerationē. *Tene quod habes*, fidem. ſ. & bona opera: & in eis perſeuera: ne ſi nō habueris perſeuerātiam, alius accipiat coronam tuam. Cum. n. ſit Deo certus ſuorum numerus, quando alius per culpam labitur, alius per miſericordiam ſubinducitur; vt in loco vnde lapſi sūt dæmones aſcendant homines: & in cultum diuinum quem Iudæa reliquit, Gentilitas introiuit.

* Primaſ. Hic electorum numerum ſtupenda conſideratione cognoſcimus: oſtēdens huic numero nec addi quemq̄ poſſe, nec minui, cùm ſic iſtum propriam coronā dicit amittere, vt alius eā percepturus accedat. Vnde intelligitur nec alium poſſe ſuccedere, ſi quod ille tenuit, perſeueranti fide cuſtodiat. Sic etiam Iudæorum elatio eſt fruſtrata, qui de ſtirpe Abrahæ gloriabantur, *Potens enim eſt Deus*, inquit, *de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ*, certa promiſſio maneret ex munere, & gloriatio carnalis vacuaretur in genere. att.3.

* Haymo. In hac ſententia oſtenditur, quoniam remuneratio quæ ſuperbiētibus aliquibus iuſto Dei iudicio aufertur, alijs miſericorditer retribuitur. Ideo vidēdū eſt vnicuiq; qui
C ſtat ne per ſuperbiendo, vel alio quolibet mō cadat, ne alius coronam eius accipiat. D

* Cyprian. Quamdiu Salomon in vijs Domini ambulauit, tandiu gratiam Domini obtinuit: poſtquā dereliquit Domini viam, perdidit & gratiam. Et ideo ſcriptum eſt: *Tene quod habes, ne alius accipiat coronam tuam.* Quod vtique Dominus nouminaret, auferri poſſe coronam iuſtitiæ, niſi quia recedēte iuſtitia, recedat neceſſe eſt & corona. L. de vnit. Eccle. 3. Reg.

d *Columnam in templo*, Firmum in ſe & ſuſtētantem alios verbo & exemplo.

e *Non egredietur.* Cū ſit Deo certus numerus ſuorum, ſi quis labitur, alius miſericordia eius ſubinducitur, ſicut per ſuperbiā Iudæorum Gentilitas ſubintrauit. Filius iunior .i: Gentilium populus exierat, ſed morte vituli ſaginati. i. cruore Chriſti reconciliatus non exibit amplius.

f *Et ſcribam ſuper eum, &c.* * Andr. In corde inquit, eiuſmodi columnæ, diuini nominis ſupernæque Hieruſalem notitiam inſcribam: quo pulchritudinem, quæ in ipſa exiſtit, ſpiritalib. oculis conſideret. Et nomen itidem nouum meum, quod in futuro ſeculo inter ſanctos percelebre erit. Verbū aūt poſteaquam citra vllam ſui mutationē caro ſemel noſtra cauſa effectum eſt, ſuſceptæ humanitati ſermonē admetiēs, humanoq; more loquens, cœleſtem patrem Deū appellat ſuum. Hieruſalem autem à ſupernis deſcendere dicitur, ſiquidem diuina cognitio ab Angelis exorſa, certo quodam ordine ad homines vſque pertingit. Per Chriſtum namque caput noſtrū hi & illi inter ſeinuicem apti ſunt. E

g *Nouæ.* Vbi nihil vetuſtatis, ſed plena viſio pacis.

h *De cœlo.* de conformitate cæleſtium creaturarum.

i *Et angelo Laudiciæ, &c.* * Richar. Epiſcopū Loadiciæ ſe primo loco ſingularum admonitionum, & viſionis primæ ſacra viſio ponit, & eum de lepore, & arrogantia, & iactantia, & penuria virtutum & operum iuſtitiæ grauiter reprehendit, admonens ad pœnitentia: & pœnitenti de ſcelere promittit indulgētiam. Rectè igitur Chriſtus à quo de omnibus his redarguitur, fidelis & verus in principio ſermonis illi præſcribitur, qui non poſſit mentiri: & principium creaturæ Dei conuenienter denunciatur, ſine quo iuſtitia non poſſit haberi, vt eū fidelem, & verum principium boni increpantem ſe audiret, ad ſemetipſum citius rediret.

☞ Hæc F

NICOLAVS DE LYRA,

* *dominantes toti orbi & vbique fidem catholicā perſequentes. Sed contra hoc videtur, nam iſta perſecutio iam fuerat ſub duobus imperatoribus, ſcilicet Nerone & Domitiano, ut habetur in legenda beati Iohannis euangeliſtæ. qui de præcepto Domitiani fuit miſſus in exiliū in inſulam quæ dicitur Pathmos, in qua ſcripſit hunc librū, & eodem anno Domitianus interfectus fuit. Dicendum, quod licet perſecutio Chriſtianorum per iſtos imperatores tranſiſſet, tamen maior erat futura per aliquos alios ſequentes, de qua loquitur hic Iohannes per modum futuri, & antequam veniret iſte fuit aſſumptus a domino. Ideo ſubditur.*

1 Ecce uenio cito. *ad te accipiendum.*

2 Tene quod habes. *ideſt, gratiam tibi datam.*

3 Vt nemo accipiat. *Cadentibus enim aliquibus a iuſtitia, in præſenti alij eis ſurrogantur, ſicut patet in legenda. 40. martyrū, quia vno ex eis cadente, clauicularius ſurrogatus fuit, & eius coronā accepit.*

4 Qui vicerit. *Hic conſequenter ponitur præmij promiſſio, iſtud tamen præmium videtur eſſe augmētum gratiæ in præſenti tempore. Dicit igitur.* Qui uicerit. *malignum.*

5 Faciam illum columnam. *i. fortem & potentem in fide, non ſolum pro ſe, ſed etiam pro alijs confortandis & ſuſtentandis, ſecundum hunc modum Petrus & Iohannes & Iacobus columnæ dicūtur, ad Galath. 2. b.*

6 In templo Dei mei. *ideſt, in eccleſia militante, vt patebit ex ſequentibus.*

7 Et foras non egredietur amplius, *per apoſtaſiam, nec per ex communicationem.*

8 Et ſcribam ſuper eum nomen Dei mei. *quia tales inſcriptura dicūtur dij. Pſal. 81. b.* Ego dixi dij eſtis. *quod exponens Saluator Iohan. 10. g. dicit.* Illos ad quos factus eſt ſermo Dei deos dicit. *repræſentat enim in eccleſia perſonam Dei.*

9 Et nomen ciuitatis, &c. *ideſt, eccleſiæ militantis, quod patet ex hoc quod ſubditur.*

10 Quæ deſcendit de cœlo. *Nam eccleſia militans regitur & ordinatur a ſpirituſſancto Notandū vero, quod Chriſtus inquantum homo loquitur hic nominans Deum ſuum, & nomen meū nouum, quia dicitur Chriſtianus a Chriſto, quod nomen non habuit a principio, licet vocatus fuit Ieſus in circūciſione. Luc. 1. ſed poſt baptiſmū inter homines vocatus eſt Chriſtus. Et ſimiliter eius fideles a principio non fuerūt vocati Chriſtiani. ſed tantum diſcipuli, poſtea fide diffuſa vſque in Antiochiam fideles ibi multiplicati, primo vocati Chriſtiani, vt habetur Act. 1.*

11 Qui habet aurem audiat. *exponatur vt ſupra.*

12 Et angelo Laodiciæ. *Hæc eſt ſeptima pars principalis, in qua*

* *ſcribit*

MORALITER.

† nā omni hora diabolus inſidiatur fidelib. ut eos peruertat,

4 *Qui vicerit faciā illū columnā in templū Dei mei.* i. firmū & ſtabilē in gloria de cuius ratione eſt ſecuritas. Ideo ſubditur.

Et

7 *Et foras non egredietur amplius. Et ſcribam.* quia conſcriptus erit inter ciues cœleſtes.

12 *Et angelo Lao.* q̄ interpretat̄, fuit in vomitu, & ſignificat acidioſū, q̄ ingreſſ⁹ religionē ex hoc reputat ſe ſaluādū. Sicut

† ille

a Hæc dicit Amen teſtis fidelis & verus, qui eſt principiũ
b creaturę Dei. Scio opera tua, quia neq; frigidus es, neq.
d e †calidus: vtinã frigidus eſſes, aut calidus: ſed quia tepi-
f dus es, & nec frigidus nec calid⁹, incipiã te euomere ex
g h ore meo: quia dicis quod diues ſum & locupletatus, &
nullius egeo: & neſcis quia tu es miſer & miſerabilis &
i pauper & cæcus & nudus. Suadeo tibi emere à me
aurum ignitum † probatum, vt locuples fias, &

(Interlinear glosses: a In omnibus verbis. — a Primæ creationis vel recreationis. b Non me latent. — ¶Non ingi deſiderio. a Quia ſpes eſt de frigidis maior. b Torpens. — a Excommunicando. b ¶De conſortio ſanctorum remouere. — a Per prædicatores meos in quibus loquor. b Et ibi repletus virtutibus. — a Et ego ex parte mea addidi. b Cum per ignorantiam tuam pereas. — a Ab operibus virtutis. b Quia vitia non recognoſcis. c A virtutibus in animo. d Sed miſericordiam non denego. e Fructum pœnitentiæ. — a Meipſum uel charitatem. b In igne poſitum uel ignientem. c Igne tribulationis. d Operibus uirtutum.)

A a *Hæc dicit amen, &c.* ✱ Iuſtinus Martyr. Poſt preces, & eu- (Apolog. 2)
chariſtiam totus cętus Chriſtianorum accinit. Amẽ Et uox Hebraica lingua ſignificat idem quod Fiat.

* Ambroſ. Amen, vere, ſiue fideliter interpretatur. Quod eſt amẽ, hoc eſt, & teſtis fidelis & uerus. Nõ iõ ſe principiũ creaturæ Dei dicit, qđ ipſe ſit creatura, ſed quod ab ipſo omnia ſunt creata, ut pote architectus fecit domũ, (†feruidus.) ſi interrogaueris, quis B fuerit principium domus, dicetur tibi. Artifex, qui eam prius mente cõcepit, & poſt ea ædificauit.

b *Teſta.* eorum quæ audiuit a patre intrepidus. Vel, cui fides eſt adhibenda in omnibus. Vel, teſtis operum noſtrorum apud patrẽ. (gne.)

c *Et verus.* Veritas eſt, quia per eum promiſſa patris cõplentur.

d *Neque frigidus es neque calidus.* quia neque omnino fidem ignoras, neque aperte negas acceptam.

e *Vtinam frigidus.* Non optat eum frigidum ſimpliciter, ſed talem de quo maior ſpes habetur.

* Ambroſius. Frigidus non erat, quia quamuis opera fidei nõ haberet, ſola fide ſe iuſtũ exiſtimabat. Calidus non erat, quia charitas illi deerat, *Vtinam frigidus eſſes, aut calidus.* i. vti-
C nã aut charitate ferueres, aut te peccatorẽ ſicut es, exiſtimares, vt per timorem ignis æterni pęnitentiam ad bona opera agenda impelleretis.

Sal-

* Saluianus. Vel hoc eſt dicere. Vtinam aut calorem, ac D
fidẽ bonorũ haberes Chriſtianorũ, aut certe frigus & igno (Lib. 4. de ... uid.)
rantiã paganorum. Aut. n. fides te calida Deo inſinuaret, aut certe ad præſens adhuc legis ignorãtia te excuſaret. Nũc ãt quia Chriſtũ iã agnouiſti, & negligis quẽ agnouiſti, qui ſuſceptus es quaſi intra os Dei p fidei agnitionẽ, proijcieris per teporẽ.

* Hieronymus. Qui inter uitia atque virtutes, medius fluctuat, (Iſaiæ c.) & duplici corde accedit ad uirtutem Dei, E iſte rectiſſime uocatur beta ſemicocta, ad quẽ & in Apocalypſi Ioannis loquitur Deus. *Vtinam aut calidus eſſes, aut frigidus, nunc autem quia tepides es, euomam te.* Qui tepidi & dormientes, pleni ſunt furoris Domini, &c.

f *Incipiam te euomere.* Rem mirabilem dictu rus, quod tepidi excommunicandi eſſent, quia ab hominib. boni credebãtur, dicit ſe veracem in omnibus vt in hoc ſibi credatur, & ſi illi reſipiſcere voluerint, promittit conſeruationem, quia dedit primam fidem.

g *Ex ore meo.* De ore euomitur qui in deteriora præcipitatur, vel qui impęnitens moritur.

h *Diues ſum.* purgatus in baptiſmo. Vel, diues ſcientiæ diuinæ. Vel ſecularis.

i. *Suadeo tibi emere a me aurum ignitum probatum.* Quia talia ope F
ra non perducunt ad ſalutem.

Non

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *ſcribit epiſcopo Laodicenſi, quem aliqui expoſitores aſſerunt fuiſſe ſanctũ. Sagarem, hoc allegantes ex 5. libro Eccleſiaſticæ hiſtoriæ. 23. ca. Sed ſalua eorum reuerentia non nominatur ibi epiſcopus, ſed ſacerdos & martyr. & ibi dicitur quod Laodiciæ requieſcit, plures autem alij ibidem nominati ſub nomine epiſcopi exprimuntur, Dato tamen, quod fuerit Laodiciæ epiſcopus, non habetur propter hoc propoſitum, ſed magis vt videtur oppoſitum, nam illud quod ſequitur in textu,* Quia tepid⁹ es & nõ calidus, nec frigidus, incipiã te euomere ex ore meo, *non videtur cõuenienter ſibi applicari, quia ex feruore charitatis obtinuit palmam martyrij, nec etiam populo ſibi ſubiecto, rationibus prædictis in conſimilibus articulis. Ideo ſaluo meliori iudicio dico, quod fuit alius minoris perfectionis exiſtens. Tunc enim vt prædictum eſt, ſancti epiſcopi frequenter occidebantur, vel in exilium mittebantur, & ſuccedebant eis alij minus deuoti. Sic ergo proceditur, quia primo ponitur culpæ reprehenſio. ſecundo ſalubris monitio, ibi,* Suadeo tibi. *tertio præmij promiſſio, ibi. Qui vicerit. Circa primum dicitur.* (Euſeb. li. 5. cap. 24. vocat Sagarem.)

1 Hæc dicit Amen. *aduerbium eſt Hebraicũ, & ſignat idẽ quod vere, propter quod attribuitur Chriſto, qui dicit de ſeipſo Iohan. 14. a.* Ego ſum via veritas & vita.

2 Teſtis fidelis. *paternæ maieſtatis, ſecundum quod dicitur Iohan. 3. b.* Quod ſcimus loquimur, & quod vidimus teſtamur.

3 Qui eſt principium creaturæ Dei. Nam omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil. Iohan. 1. a.

4 Scio opera tua. *eſſe ſupple, imperfecta. ideo ſubditur.*

5 Quia neque frigidus es. *deuitans tranſgreſſiones pęnæ timore.*

6 Neque calidus. *ideſt implens præcepta mea feruore charitatis.*

7 Sed quia tepidus es. *ideſt, tardus ad bonum, acidioſus & odioſus.*

8 Incipiam te euomere. *ideſt, a me te eijcere, ſicut quid abominabile. nam ocioſitas omnium vitiorum eſt ſentina.*

9 Quia dicis. *te falſo iactando de meritis.*

10 Quod diues ſum. *ſcientia & virtute.*

Et

11 Et locupletatus. *ex exercitio doctrinæ.*

12 Et nullius egeo. *ideſt, doceri ab aliquo.*

13 Et neſcis quia tu es miſer. *per carentiam gratiæ.*

14 Et miſerabilis. *per reatum pęnæ.*

15 Et pauper. *bonis ſpiritualibus.*

16 Et cæcus. *quia non vides tuos defectus.*

17 Et nudus. *ideſt, virtutibus ſpoliatus.*

18 Suadeo tibi. *Hic conſequenter ponitur ſalubris monitio, cum dicitur.* Suadeo tibi emere. *operibus bonis.*

19 Aurum ignitum. *ideſt, ſapientiã charitate accenſã, aliter inflaret per ſuperbiam. Sed contra hoc dictum videtur Apoſtolus dicere Rom. 11. a.* Si autẽ gratia, iam non ex operibus, alioquin gratia iam non eſt gratia. *Charitas autem idem eſt cum gratia, vel ei inſeparabiliter annexa, & per conſequens non emitur per opera. Dicendum, quod gratia vno modo accipitur pro habitu animam gratam faciẽte Deo. Alio modo pro motione diuina, qua mouet animam ad bonum ſupernaturale, ſicut motione generali mouet omnia ad bona ſibi connaturalia. Similiter meritum dupliciter accipitur, vno modo pro merito condigni, alio modo pro merito congrui. Si autẽ accipiatur gratia primo modo & omnino prima, ſic non cadit ſub merito condigni, & ſic intelligitur dictum Apoſtoli præallegatum, tamen habens gratiam primam ex operibus meretur de condigno eius augmentationem. prima tamẽ gratia bene cadit ſub merito congrui, quia ſi homo faciat quod in ſe eſt ſe diſponendo ad gratiam, congruum eſt quod Deus illi infundat eam, ſi autem accipiatur ſecũdo modo, ſic non cadit ſub merito, ſed præcedit omne meritum condigni & congrui, talis enim influxus diuinus communiter fit omnibus hominibus, quandiu ſunt in vita præſenti, ſed aliqui ſequuntur hunc influxum per conatum liberi arbitrij ſe diſponentes ad ſupernaturale bonum, & ſic merentur de congruo gratiam habitualem ſibi infundi a Deo, & per eam eius augmentationẽ de condigno, alii vero non ſequuntur, propter quod demerentur ſibiipſis relinqui vlterius & in peccata labi per defectibilitatem liberi arbitrii. Sequitur.*

20 Vt locuples fias. *diuitiis ſpiritualibus.*

Et

MORALITER.

† ille epiſcopus Laodicenſis dicebat fidẽ ſine operibus ſufficere ad ſalutem, & ſic nec frigus timoris, nec calor charitatis excitant ad bonum opus, propter quod abominabilis eſt Deo & angelis eius, & per conſequens de conſortio ſanctorum euomendus.

Quod

10 *Quod diues ſum & locupletatus.* in ſpiritualibus, eo quod habes habitum religioſum.

13 *Et neſcis quia mi. es.* priuatus bonis ſpiritualibus, magis quam ſecularis etiam malus, cæteris tamen paribus.

18 *Suadeo tibi a me emere.* per exercitationem in bono opere.

19 *Aurum ignitum.* ideſt, charitatis incendium.

Vt

a *Non appareat cõfuſio.* Melius eſt hic erubeſcere ocram paucis, quam in futuro coram omnibus. Vel non dimittam pro erubeſcentia.

✻ Auguſt. Sicut magnam arborem virere, & fructum non reddere nihil prodeſt, ſic nihil prodeſt Chrianũ dici, & Chriſtiana opera non habere, & ideo dicit. *Conſulo tibi a me emere aurum conflatum*, id eſt, cõtende, vt pro nomine Chriſti aliquid patiaris. *Et collyrio vnge oculos tuos*: vt quod libenter per ſcripturas cognoſcis, opere impleas.

✻ ANDREAS. Si diteſcere lubet, a me, inquit, qui veras ſtabileſque opes largior, ferněti deſiderio, volentique animo ignitum aurum emit, nẽpe ſacræ doctrine verbum igne exploratũ ſplẽdidumque redditũ. Per hoc enim cordi tuo eiuſmodi theſaurus obtinget, qui nec violari, nec diripi facile poterit. Veſtieriſque ſplendida virtutum ſtola, qua nuditas quam ex peccato contraxeras, contegetur Per collyrium autem innuere videtur externarum rerum penuriam, munerumque deſpicientiam. Nam ſi dona videntiũ oculos excæcant, omnino munerum contemptio hos aperiet.

a Ipſis virtutibus;
a b & veſtimentis albis induaris, † vt non appareat confuſio
A virtutibus
nuditatis tuæ, & collyrio inunge oculos tuos, vt videas. †
a Cauſa præmiſſa. b Facio cognoſcere peccatum. c Caſtos reddo. d Quos vides pati aduerſa.
c Ego quos amo, arguo, & caſtigo. Æmulare ergo, & pœni-
De tepiditate. Et debet agere. b Cor clauſum. c Increpo.
d tentiam age. Ecce ſto ad oſtium, & pulſo. Si quis audierit
Intelligendo. Ad opus faciendum. a Per veram fidem. In ſecreto cordis.
vocem meam, & aperuerit mihi ianuam, introibo ad il-
a Per gratiæ infuſionem. b Quia fide & opere eius delectabor: Per eiuſdem iuſtificationem.
c Quiaip ſe lætabitur de meo auxilio. ſ. per bonæ conſcientiæ iucunditatem. d Quid plura?
lum, & cenabo cum illo, & ipſe mecum. Qui vicerit, dabo
a Per quem iudiciaria poteſtas. ſcilicet non ſolum priuilegiali dignitate, ſed etiam charitatis, & voluntatis conformitate.
e ei ſedere mecum in throno meo, ſicut & ego vici, & ſedi cũ
f patre meo in throno eius. Qui habet aurem audiat, quid ſpiritus dicat eccleſijs.

* Haymon. Multis modis Deus omnipotens arguit, & caſtigat quos amat, ideoque libenter eius toleranda ſunt verba, & verbera. Hinc per Salomonẽ dicitur, *Quem diligit Dominus corrigit. flagellat autem omnem filium quem recipit*, Econtrario reprobos in ſuis voluptatibus remanere permittit, iuxta illud: *Diuiſi eos ſecũdum deſideria cordis eorum.*

Epiſtola ad Caſtrutium
† 49. diſt. c. hinc etenim.
† Pro. 3. b.
Gene. 12.
Prouer. 3.
Pſal.

d *Ecce ego ſto ad oſtiũ & pulſo. Si quis audierit, &c.* Expecto vel inſpiro, vel per prædicatores voco.

b *Collyrio.* Oculi, vt videamus inungentur, cum ad cognoſcendum veri luminis claritatem, intellectus noſtri aciẽ medicamine bonæ operationis adiuuamus. *Collyrio in. Præceptum domini illuminas oculos.* Vel iniunge dono ſpiritus ſancti mentem quam terrena concluſerant.

Pſ. 18. c.

c *Ego quos amo, &c.* * Andreas. Papę. quanta Dei clemẽtia? quanta ſuauitate & benignitate reprehenſionem temperat?

L. lapſis.

* Cyprianus. Qui peccantem blandimentis adulantibus palpat, peccandi fomitẽ ſubminiſtrat nec comprimit delicta, ille, id nutrit, At qui cõſiliis fortioribus redarguit, ſimulatq; inſtruit fratrẽ, promouet ad ſalutẽ. *Quos diligo*, inquit Dominus, *redarguo, & caſtigo.* Sic oportet, & Dei ſacerdotem non obſequis decipientibus fallere, ſed remediis ſalutaribus prouidere

✻ Hieronimus. Magna ira quando nobis peccantibus. non iraſcitur Deus.

✻ Ambroſius Pulſat Dominus ad oſtium noſtrum, cum per ſcripturam diuinam quotidie nos admonet, vt vitia relinquẽres. ad bona opera agenda conuertamur. Vocem eius audimus. & ianuam aperimus, cum mandata eius tota mentis intentione ſuſcipimus Ad nos vero intrat, cum de noſtris profectibus gaudet, Cęnamus nos cum illo, cum de ſpe cęleſtis glorię exultamus.

e *Sedere mecum in throno meo.* Iudicare in illis in quibus ſedeo, & iudico. Hæc de prælatis, & per prælatos de ſubditis.

*Primaſius. Confeſſorem, participem poteſtatis dicit atq; iudicij, de qua Ioannes. *Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius.* Et. *Sedebitis mecum in duodecim thronis, iudicantes duodecim tribus Iſrael.*

Iohan. 1.
Matth. 19.

f *Sicut, & ego vici, & ſedi, cum patre meo in throno eius.* Quia victoria, & ſeſſio eius eſt cauſa victoriæ, & ſeſſionis eorum.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et veſtimentis albis induaris, *ideſt, virtutibus.*
2 Et non apparea confuſio nuditatis tuæ. *coram Deo & angelis ſanctis.*
3 Et collytio inunge oculos tuos, vt videas, *ideſt, gratia ſpiritus ſancti qui illuminat oculos mentis. Dicunt autem.* Inunge. *quia licet gratia ſit a ſolo Deo data, tamen in poteſtate hominis eſt vt ſibi detur, quia poteſt ſe ad eam diſpnere modo dicto.*
4 Ego quos amo arguo, & caſtigo. *ſicut pater filios dilectos.*
5 Aemulare ergo, *ideſt, emitare bonos.*
6 Et pęnitentiam age. *de peccatis perpetratis:*
7 Ecce ſto ad oſtium. *cordis humani.*
8 Et pulſo. *ad bonum ſuperuaturale monendo.*
9 Si quis audierit vocem meam. *monitioni meæ conſentiendo.*
10 Et aperuerit mihi ianuam, *per conatum liberi arbitrii ad bonum* 11 Introibo ad illum. *ſcilicet per gratiam gratum facientem habitando in illo.*
12 Et cęnabo cum illo, & ipſe mecum. *Nam Deus in tali homine delectatur, & ipſe in Deo.*
13 Qui vicerit. *Hic vltimo ponitur præmii promiſſio, cum dicitur* Qui vicerit. *inſultus mundi, carnis, & diaboli.*
14 Dabo ei ſedere mecum in throno meo. *ideſt, quietem in cœleſti regno.*
15 Sicut, & ego vici. *per paſſionem meam.*
16 Et ſedi cum patre meo in throno eius. *Marci vltimo d. Aſſumptus eſt in cęlum, & ſedet a dextris Dei.*
17 Qui habet aurem audiat quid ſpiritus dicat eccleſiis. *Exponitur vt ſupra,*

CAP.

M O R A L I T E R.

2 *Vt non appareat confuſio.* in iudicio finali.
3 *Et collyrio inunge.* ideſt ſtudio ſacræ ſcripturæ, quod illuminat intellectum.
5 *Aemulare ergo.* ideſt, imitare bonos, Cætera patent.

MORA-

CAP. IIII.

Non tempore,ſed ordine. Videre potuit.quia.

a Poſt hæc vidi, & ecce oſtium apertum

a Quantum ad ea quæ in hac uiſione uidi' ſ.uetus Teſtamentum,quod præcedit nonum

b in cœlo, & vox prima quam audiui,

a Hortantis ad bellum.tum quod ad idem ualet ut pati debeam.

c tanquam tubæ loquentis mecum, di-

a Reddens rationem curpati doceat.

b Tu correctus amplificaanimum ad iſta alia.

d cens,Aſcende,huc, & oſtẽdã tibi quæ

Et quia ita deſiderabam.

e f oportet fieri cito. Poſt hæc ſtatĩ fui in ſpiritu. Et ecce ſedes

A CAP. IIII.

Poſt hæc vidi. * Richardus. Præcedens viſio maiora,& pleniora quã reliquæ,continet docunẽta, vt pote q̃ ad vni⁹ regionis videlicet Aſię ſpecialiter miſſa eſt correctionẽ. Iſtæ vero quę ſequũtur longe maiora, obſcuriora, & ſublimiora continent ſacramenta,ſicut quæ ad vniuerſã generaliter Eccleſiæ pertinent eruditionẽ. Vnde in huius ſanctæ viſionis ingreſſu ſancto Theologo recte dicitur. *Aſcende huc, & oſtendam tibi quæ oportet fieri poſt hæc.* Liquet ex eo quod dicitur, *Aſcende*, Excellẽtiora eſſe ea,quæ viſurus erat,quam ea quæ viderat. Agit autẽ iſta viſio de Sedente in throno, De libro ſeptem ſigillis ſignato,& de agno librum aperiente. Deſcribit etiam multiplices ſanctæ,Eccleſiæ vſque in finem tribulationes,& ſequentes beatitudines,vt electi ex auditu tribulationum,contra eas præmuniantur,& ex promiſſione retributionum robuſtiores efficiantur.

B Hæc viſio de reuelatione myſteriorũ,Correctos enim cõpetẽter ſequitur ſecretorum reuelatio. Hęc viſio poteſt appellari reuelatio myſteriorum, quæ ſpiritu aperiuntur.

a *Poſt hæc vidi*. In hac ſecunda viſione agit de ſedente in throno, & de ornatu eius,& de agno aperiẽte librum,id eſt, diuinam diſpoſitionem de reparatione humani generis, & de ſoluente.7. ſigilla.i. obſcuritates vt cum viderimus Deũ tantam intelligentiam ſcripturum impendiſſe hominibus, grati ei ſimus,nec pro ea pati formidemus.

Viſio hæc non prima, ſed ſecunda ponitur,quia iam ſuos inuitat ad tribulationes, quas non valent pati, niſi neglecta prius corrigantur,quod fuit in prima correctione. Fere hæc tota viſio de fidelibus ultimis agit, quod multum valet ad animationem præſentium, pauca etiam de his inducit qui ante incarnationem Chriſti paſſi ſunt quod ad idem valet.

b *In cœ.i.*ſcriptura q̃ eſt uia ad uitã, uel Chr̃s eſt oſtiũ cuius Iohan.10. myſteria ante clauſa,modo aperta his q̃ fide,& ope ſũt cęlũ.

* Auguſt.& Primaſi. Oſtium apertum Chriſtum dicit natum,paſſum,ac ſuſcitatũ,qui eſt ianua,ipſo dicẽte,*Ego ſum oſtium.* Cœlũ Eccleſiam dicit, eo quod ſit habitaculũ Dei ubi cęleſtia geruntur,Hoc eſt,quod ſicut in cęlo uoluntatẽ Dei,

C ita fieri poſtulamus in terra. Aliquando autem cęlũ,& terrã & eccleſiam dicit.propter terram quę & cęlũ cõſiſtit,ſiue cũ D in fideles rectis fideliũ prædicationibus acquiruntur, ſiue cũ caro ſpiritui ſubditur, ſiue cum terrena cęleſtibus reconciliata iunguntur.

* AMBROSI. Oſtium apertum eſſe dicitur,quia omnibus ad ſe venire deſiderãtibus,quãuis ſcelerib⁹ deprimãt Chri

1 ſtus oſtiũ miſericoi

dię ſuę aperire non

dedignatur, ſicut ip Matth.

2 ſe dicit in euãgel,*venite ad me omnes qui laboratis. &c.*

c *Tanquã tis* Nõ diſſentientis a rationa-

3 litate mea dando ra-

4 tiones.

5 d *Oſtendam ti.* Quæ

6 iam præterierut dicit,quę ad huc oportet fieri, ut pote in eodem ſtatu quo cęperint,permanſura. Vel poſt correctionẽ oportet uidere ſecreta per quæ animẽtur in prælia. Vel quę oportet fieri cito poſt hęc,id eſt,in ultimis fidelibus. Vel,poſt hęc fui in ſpiritu.

e *Statim fui in.* Nõ repugnaui,ſed abieci curã toti⁹ terrẽitatis

f *Et ec.ſedes.* Maiores in quibus ſedet Deus,& iudicat,ſed, E etiã in ſubditis vbi alij. Vel quidam ita erant apti, vt competenter Deus ſederet,& quieſceret in eis, Supr

* Auguſt. Solium poſitum eſt ſedes iudicantis, ſuper quam vidit ſimilitudinem iaſpidis, & ſardij. Iaſpis aquæ colorem habet,& ſardius ignis. In his duobus lapidibus duo iudicia intelliguntur, vnum quod iam per aquam factum eſt in diluuio, aliud quod erit per ignem in conſummatione ſeculi, Poteſt etiã hoc loco vita feruorũ Dei intelligi, quia ad ſimilitudinem aquæ & ignis interdum in hac vita omnes ſancti habent proſpera, interdum patiuntur aduerſa.

* Andreas. Per hanc ſedẽ, Chriſti in ſanctis requies deſignãtur,ſiquidẽ in illis velut in throno quodã inſidet. Cęterũ patri,quẽ hoc loco viſũ inducit, nullã omnino corporeã figurã affingit, vt in prima viſione Filio affinxerat, verũ pretioſis tantũ lapidibus illũ comparat, Iaſpidi quidẽ q̃d is viridis exiſtat, ſuaq; viriditate Diuinę naturæ,quę ſem p̃ floret, & viret,& eſcã viuentibus pręſtat,ſymbolũ pręſe ferat Aſſimilatur Sardio ob terrorũ quem hoſtibus incutere natus eſt. Aiunt namq; Sardium feris,ſpectriſque terribilẽ videri, præterea, vi naturali ęgra corpora ſanare ſolitum. Sane vt magno Epiphanio placet,non modo tumoribus,ſi commode adhibeatur,medetur,verum etiã ferro illatis vulneribus.

Sedens F

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. IIII.

Poſt hæc vidi. *Deſcripta viſione beati Iohannis, quæ reſpicit informationem ſeptem eccleſiarum Aſiæ ſpecialiter, licet ex conſequenti reſpiciat aliarum eccleſiarum informationem vt prædictum eſt,hic conſequenter ponuntur viſiones eiuſdẽ reſpicẽtes directe informationẽ totius eccleſiæ generaliter. Nã in ſpiritu ſub quibuſdã imaginibus vidit decurſum eccleſiæ ab apoſtolorũ tẽpore vſque ad finẽ mũdi,quantũ ad tribulationes, conſolationes & immutab litates notabiles quarũ tamẽ aliquę iam preceſſerunt, & aliquę ſunt futuræ. Viſiones ante iſtas imaginarias beatus Iohannes ſcripſit,intellectum tamen earum non expreſſit, licet ad plenum intellexerit, aliquando tamen interpoſuit per quæ datur via ad reliqua aliqualiter capienda,ſicut ſupra i.ca.dixit. Septem candelabra aurea, ſeptẽ eccleſiæ ſunt, & ſeptẽ ſtellæ ſeptẽ angeli.i.epiſcopi earum. & ſimiliter in ſequentibus aliqua dicit, licet raro ad aperiendum aliqualiter intellectũ occultorum, vt patebit in locis ſuis,domino concedente. propter quod intellectus literatis non eſt ille,qui per voces ſignificatur immediate,ſed ille qui per imagines ſignificat, ſicut Iudic.9.b. dicitur,* q̃d ligna dixerant ad arborẽ rhamnum,veni, & impa nobis. *ſenſus literalis non eſt de arboribus vel lignis, ſed de viri Sichem per ligna ſignificatis,cui fecerunt ſuper ſe Abimelech regem. Sciendũ etiã, quod iſtæ viſiones nõ diſtinguũtur ex parte tẽporis in quo factæ ſunt, quia Iohannes totum vidit vna die. quod patet pro hoc quod dicit* j.c. Fui in ſpiritu,in dominico die. *ſed diſtinguntur a parte temporũ in quibus partim impletæ ſunt, & partim implendæ, vt magis videbitur inferius perſequendo. Reſiduum igitur huius libri in duas partes diuiditur, quia primo ponitur modus huius viſionis, ſecundo curſus impletionis, ta.6. Circa primum ſecũdum, quod tota Trinitas reuelauit* Diu *Apocalypſim homini Chriſto, Chriſtus autem Iohanni per Angelũ in eius perſona loquentem, Chriſtus enim homo ſuperior eſt angelis, propter vnionem ad ſuppoſitum diuinum, & plenitudinem gratiæ, licet ſit minor angelis ratione naturæ humanæ, ſecundum quod dicitur Heb,2. Igitur primo ponitur maieſtas Dei reuelantis, ſecũdo dignitas hominis Chriſti reuelationem recipiẽtis, cap.ſe. Primum declaratur ex tribus.ſ. ex imperiali throno, & ex nobili conſortio, ibi,* Et in circuitu ſedis. *& reuerenti obſequio, ibi.* Et requiẽ non habebant: *Circa primum dicit beatus Iohannes.* Poſt hæc vidi, *Sic enim videbat imaginarie ac ſi oſtium cæli aperiretur, per quod deſignabatur quod decurſus eccleſiæ ſibi reuelabatur, quæ cęlum in ſcriptura nominatur, ſecundum quod dicit Gregorius homil.36. Regnum cælorum præſentis temporis eccleſia dicitur, in qua doctor qui mandatum ſoluit minimus vocatur, &c.*

2 Et vox prima. *In quo notatur autoritas angeli loquentis, vt dictum eſt ſupra.* j.*cap.* 3 Aſcende huc. *ad videndum eccleſiæ decurſum. ideo ſubditur.* 4 Et oſtendam tibi. *ſecundum ordinationẽ Dei, quæ non poteſt fruſtrari. Et.* 5 Statim fui in ſpi. *viſionem imaginariam intelligendo.* 6 Et ecce ſedes poſita erat in cęlo. *Per quã ſedem intelligitur autoritas, & poteſtas Dei eccleſiam regentis.*

Et ſu-

MORALITER.

1 *Poſt hæc vidi, & ecce oſtiũ apertum.* Per q̃d intelligitur Chriſtus, qui dicit de ſeipſo Iohannis.x.b. *Ego ſum oſtium.* Et iſtud oſtiũ dicitur apertum, q̃a Chr̃s paratus ſemp̃ ad recipiendũ miſericorditer pęnitentes. Sed quoniã eius miſericordia nõ eſt ſine iuſtitia, ideo ſequitur.

6 *Et ecce ſedes poſita.* ſcilicet Chriſti iudicantis. hoc debet prędicator qui per Iohannem ſignificatur, attente videre, & populo nunciare, ne de Chriſti miſericordia nimis confidat vel de rigore ſuæ iuſtitiæ deſperet.

Et in

☞ a Sedens. Chriſtus ſupra inter candelabra ambulans, nunc
A ſedens, ideſt, iudicãs merita ſingulorum, de quo digne facit
hic memoriam, quos hortatus eſt ad pugnam.
b *Qui ſedebat.* Vbi tantum boni ſunt, non eſt opus iudicare, ideſt, diſcernere, vbi boni & mali, ibi diſcretione opus eſt.

c *Similis erat aſpectui.* Prius incognitus per carnem mũdo apparuit, cõfringens inimicos, robur ſuis tribuens.

aſpectui

d *Iaſpidis & ſardinis.* Per colorem duorũ lapidum notat deum & hominem.

e *Et iris.* * Andreas. Porro Iris quæ Smaragdi colorem æmulatur, varia & florida cœleſtium virtutum & ordinũ
B ornamẽta, diuerſaq; corundem munia & miniſteria adũbrat.

Vt excedens. a Paratus ad iudicandum.
a b poſita erat in cælo, & ſupra ſedem ſedens. Et qui ſedebat 1
a Diuinitas intrat & ſuis dat paſcua. b Caro in paſsione rubet. Ideſt pax. 2
c d ſimilis erat aſpectui lapidis iaſpidis & ſardinis. Et iris erat 3
a Smaragdus viridis & rubeus.
e f in circumitu ſedis ſimilis † viſioni Smaragdinæ. Et in cir- 4
a Vt appendicia & in iudicio eius conſentientia. b Minor eccleſia tam in veteri quam in nouo Teſtamento. Vidi. 5
cumitu ſedis ſedilia viginti quatuor, & ſupra thronos vi- 6
a Vel veſtimentis. Quæ in baptiſmo induerunt quibus amiciuntur electi. 7
g h ginti quatuor ſeniores ſedentes, circumamicti ſtolis albis, 8
a Ideſt, in mentibus. Vel æ. Vel ree.
i k & in capitibus corũ coronas aureas, & de throno procede- 9 10
Comminationes.
l bant fulgura, & voces & tonitrua, & ſeptẽ lãpades ardentes 11 12
m ante thronũ, quæ sũt ſeptẽ ſpiritus Dei. † Et in cõſpectu ſedis 13

* Auguſt. Iris græca latinaque lingua arcus vocatur, qui in die pluuiæ apparere videtur. Et quid per hanc, niſi recõciliatio mundi deſignatur, quæ per incarnati Verbi diſpenſationem facta cognoſcitur?

Quaſi, vidi præparantes ſe ad hoc, vt acciperẽt Deũ ſeſſorẽ, & ne deficerent, vidi auxiliũ. Hoc eſt, iris erat in circuitu ſedis ſimilis viſioni, &c. ideſt, pax. i. propitiatio Dei quæ eſt in circuitu, vt protegens. Quam & baptiſmus qui eſt viridis color, & ſanguis Chriſti facit qui eſt rubeus color. Vel his coloribus notatur iudicium, aqua præteritum, ignis futurum, in quibus ſuos ſaluabit.

f *Smaragdinæ.* Per colorẽ viridẽ Smaragdi, q color eſt aquaticus baptiſmus intelligitur. Per ruborẽ eiuſdẽ, dona ſpiritusſancti in baptiſmo accepta, per quæ comburuntur peccata.

g *Viginti qua. ſeniores.* Duodecim prophetæ. 12. apoſtoli, quamuis plures vtriuſque ordinis.

ſtrum nu

Doctores alias dicũtur. 24. alias 12. Omnes doctores veteris ſiue nouæ legis dicũtur 12 propter fidẽ Trinitatis quã annunciant 4. partibus mũdi. Vel. 24. fiunt per ſexies. 4. Sex referuntur ad opera quę. 6. diebus fecit, quatuor ad euãgelia, ideſt, hęc quę in nouo & in veteri Teſta. opera Dei colit.

C * Auguſtin. Seniores totam Eccleſiã dicit, ſicut & Eſaias Cum

Cum in medio ſenum fuerit glorificatus. Viginti quatuor ſeniores, D præpoſiti & populi ſunt. In duodecim Apoſtolos, præpoſitos, & in alijs duodecim, reliquam Eccleſiam intellige. Pſal. 24.

* Ambroſ. Viginti quatuor ſeniores in hoc libro, aliquando patres veteris teſtamenti, aliqñ noui aliquando ſimul vtriuſque ſignificant. Quando ſedemus, a labore quieſcimus. Per ſedilia igitur viginti quatuor, viginti quatuor libri veteris teſtamẽti deſignãtur. Super. 24. igitur thronos. 24. ſeniores ſediſſe viſi sũt, quia patres veteris teſtamenti a laboribus & curis huius ſęculi in lectione & meditatione diuinorũ librorum quodammodo quieſcebãt. Per alba E veſtimenta, vitæ puritas, per coronas aurem aureas, opera bona deſignantur.

†De elec c. ſcriptu n in prin.
†miſsi in omnem terrmm.

h *Circun ſto. al.* Peccata teguntur & albent virtutibus.

i *Coronas.* ideſt, victoriam per ſapientiam & charitatem etiam ad inimicos.

k *De throno.* ideſt, eccleſia, ideſt, aqua pluit fulgura, ideſt, miracula quę terrent, & illuminant.

* Ambroſ. Per fulgura, miracula quę operatur Deus per Sanctos ſuos, per voces, prędicatio, per tonitrua vero, terror gehennę ignis deſignat. Quia ſancti prędicatores eos quos amore cęleſtis patrię a vitijs reuocare nequeũt, eis tormenta ęterna quæ impijs præparata ſunt opponunt, vt quos blanditijs nequeunt, ſaltem terroribus a vitijs compeſcant.

l *Septem ſpiritus.* Lampades dona ſpiritusſancti, quæ accendunt & illuminant, parata omnibus illis qui ſunt ſedes Dei.

m *In conſpectu.* Quia intelligunt ſacramentũ & rẽ ſacramẽti, nec recipiunt niſi quos idoneos viderint & cognouerint.

* Andreas. Per ſeptẽ hos ſpiritus, aut ſeptẽ angelos cæteris præſtantiores cũ Irenæo accipere oportet, aut ſeptẽ viuifici illius Spiritus chariſmata, quorũ mentionẽ facit Eſaias propheta. Haymon. Septem ſpiritus dicuntur, cum vnus ſit, propter ſeptiformem gratiam, quę ſuper Dominum, requieuiſſe narratur. Bene autem lampadibus comparat. F

☞ Spiri-

NICOLAVS ED LYRA.

1 Et ſupra ſedem ſedens. *ſcilicet Deus trinus & vnus.*

2 Et qui ſedebat ſimilis erat aſpectui iaſpidis & ſardinis. *Tales apparitiones fiunt ſecũdũ cõuenientiam ad id quod reuelatur. Deus autem ſic apparebat, vt gubernans eccleſiam militantem. Circa quam ſe habet vt conſolator & charitatis incenſor, propter quod in primitiua eccleſia ſuper apoſtolos miſit ſpiritumſanctum in ſimilitudine ignis. Ideo dicitur hic coloris iaſpidis, ideſt, viridis, color eſt confortatiuus viſus, & ſardinis, ideſt, rubei coloris, qui propter ſimilitudinem ad ignem ſignat incendium charitatis.*

3 Et iris erit in cir. &c. *Per quam. deſignatur fędus Dei ad eccleſiam ſuam. Nam iris ſignum eſt fœderis inter Deum & terram, vt dicitur Gene. 9.*

4 Similis viſioni Smaragdinę. *Simaragdus autẽ eſt viridis coloris, & hic eſt vnus de coloribus iridis, & ſic apparebat ille iris imaginarius, quod color viridis intenſior cæteris videbatur. In quo deſignatur conſolatio Dei ſuis electis affutura, maxime in tribulationibus eccleſiæ futuris, eo quod viridis color eſt confortatiuus viſus.*

5 Et incircumitu ſedis. *Hic cõſequẽter deſcribitur Dei maieſtas ex nobili cõſortio, cum dicitur.* Et incircumitu ſedis. ſedi. viginti. *Per quæ deſignantur vniuerſæ cathedrales eccleſiæ, quæ licet ſint multæ, tamen ſub tali numero deſignantur, propter concordantiam noui Teſtamenti ad vetus, in quo legitur. 1. Paralip. 25. quod ſanctus Dauid volens augmentare cultum diuinum, ſtatuit viginti quatuor ſacerdotes in templo per Hebdomadas ſucceſſiue miniſtrantes, in ſacra .n. ſcriptura frequenter ponitur determinatus numerus pro indeterminato, ſicut ſupra dictum eſt. 1. ca. quod per ſeptem ſpiritus Dei intelligitur multitudo angelorum ſanctorum, & ſic dicit Greg. Homil. 25. quod per ſeptem dæmones vniuerſa vitia figurantur,*

6 Et ſupra trhonos viginti quatuor. *Per quos deſignautur vniuerſi epiſcopi, in quibus debet eſſe ætatis & morum maturitas.*

7 Circumamicti albis. *Nam in ipſis debet refulgere caſtitas.*

8 Et in capitibus eorum coronas aureas. *Nã in mẽtibus eorũ quæ dicũtur capita reſpectu virium ſenſitiuarũ, debet refulgere ſapiẽtiæ claritas, quæ per aurũ frequẽter in ſacra ſcriptura deſignatur.*

9 Et de trhono. *ſcilicet Dei.*

10 Procedebant ful. vo. & tronitrua. *i. coruſcatio miraculorũ, & denunciatio præmiorum pro bonis operibus, & terror ſuppliciorum pro malis: iſta vero tria in primitiua eccleſia & poſt temporibus multis concedebantur a Deo eccleſiæ prælatis.*

11 Et ſeptem lampades ardentes ante thronum. *ſ. Dei.*

12 Quę ſunt ſeptem. *Et exponendo quid per lampades ſeptem intelligatur, aperit aliqua aliter ad alia capienda. Dicuntur autem hic ſeptem ſpiritus Dei, ſeptem dona ſpiritusſancti, parata dari diſponentibus ſe, ideo dicuntur ante Dei thronum eſſe. Vel per ſeptẽ ſpiritus intelligitur vniuerſitas ſanctorũ angelorum parata ad Dei beneplacitum exequendum, ſecũdum illud Heb. 1. d:* Omnes adminiſtratorij ſpiritus ſunt, &c. *Qui dicuntur lampades ardentes: quia illuminant & accendunt fideles ad cognitionem & amore cęleſtium.*

13 Et in conſpectu ſedis: *ideſt, baptiſmi ſacramentum.*

Simi-

MORALITER.

5 *Et in circumitu ſedis ſedilia.* i. ſocietas electorum ad tres angelorum Hierachias aſſumptorũ, ſecũdum tres octonarios. in 24. contentos. Octonarius vero quietem beatitudinis ſignificat.

11 *Et ſeptem lampades.* i. angelorũ ſocietates, ideo ſubditur Quæ

12 *Quę ſunt ſeptem ſpiritus Dei.* ideſt, vniuerſitas angelorum nam per ſeptenarium numerum vniuerſitas ſicut frequenter dictum eſt, figuratur.

13 *Et in conſpectu ſedis.* i. baptiſmi ſacramentum, ſine quo nõ eſt acceſſus ad Dei conſpectum, Iohan. 3. a. *Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritusſancto, non poteſt introire in re. Dei.*

† Et

A ¶ Spiritus ſanctus,quia ad Dei amorẽ ſanctos accẽdit,& lumine fidei illuminat,ne foueã erroris incurrãt. Neq; alibi niſi ante thronũ lucet,quia Spiritũ ſanctũ habere non poſſunt, quicũque extra Eccleſiã ſunt heretici. Vñ & in Canonibus dicitur,vt ſi tales iterũ Eccleſię cõiungi per rectam fidẽ voluerint,accipiãt manus Epiſcopi impoſitionem,quatenus ſic poſſint recipere Spiritum ſanctum quẽ perdiderunt.

a *Mare vi.* Baptiſmus ſinceritate fidei lucidus poſt quem tribulationis igne electi ducũtur ad firmitatẽ bonorum operũ,ſicut ex aqua dureſcit Cryſtallus.

a Id eſt,dediti contemplationi cœleſtium,& accipientes curam uel recordationem de ſubditis.

a b tanquam mare vitreum ſimile cryſtallo, & in medio ſedis 1

a Circumquaque uelut excubiæ. Animata & inanimantia. b Pro pter officium. 2

c d & in circuitu ſedis, quatuor animalia plena oculis ante

e & retro. Et animal primum ſimile leoni, & ſecundum †

f animal ſimile vitulo,& tertium animal habens faciem qua-

g h ſi hominis, & quartum animal ſimile aquilæ volanti. Et 3

i quatuor animalia ſingula eorum habebant alas ſenas,

b *In me.* Planiciẽ quandã ad ſimilitudinem iudicis,qui habet plateã latam & ſpacioſam, vbi ſedet & iudicat iudicia.

c *Sedis.* Ieruſalem velut ſuſtentatores,vt homo,vt vitulus, vt leo,vt aquila.

d *Quatuor.* propter officium quadrifariæ prædicationis.

e *Anima.* Chriſtus,qui natus eſt,paſſus,reſurgẽs,aſcẽdẽs. Fideles quoque rationales,inãſueti, vt homo. Sine terrore ferentes aduerſa,vt leo. Seſe mortificantes,vt vitulus. Cæleſtia petentes,vt aquila.

f *Plena ocu.* Memores præteritorũ peccatorũ,& cauentes ſibi in futurũ,vel habẽtes cognitionẽ de his quę Deus fecit,

B vel facturus eſt in fine mundi, vel vete. & no. Teſtamento vel placent Deo & hominibus.

✲ Ambro. Quatuor animalia,non ſolũ quatuor Euangeliſtas,ſed & omnes doctores Eccleſiæ qui eorum ſequuntur doctrinã,deſignãt. In circuitu vero ſedis ſtant,quia doctores Eccleſię populũ ſibi cõmiſſum,& a viſibilibus, & ab inuiſibilibus hoſtibus,quãta virtute poſſũt defendũt. In medio ſedis conſiſtunt,quia vnuſquiſque eorũ vt in virtutib. omnibuſque bonis operib. proficiat,admonere nõ deſinũt. Quatuor hęc igit animalia añ & retro oculos habuiſſe viſa ſunt,quia prędicatores ſancti & futura & pręterita inſpiciũt. Añ,oculos habẽt,quia diẽ iudicij damnationẽque impiorum, gloriamque iuſtorũ dum inſpiciũt,auditoribus ſuis quid cauere, & quid appetere debeãt,oſtẽdunt. Retro oculos habent,quia vitã pręcedentium patrum dum intuent,& ipſi in eorũ imitatione proficiunt,eorũque vitã atque doctrinam auditoribus ſuis anteponunt,vt & ipſi in eorũ imitatione proficiãt.

g *Leoni.* Leo mortuus naſcit die tertia voce patris viuificatur. Sic & Chrs die tertia reſurrexit, & reſurgere oportuit, quia mortuus fuit,& mori potuit, quia homo, & cũ homo & mortuus reſurgere oportuit,quia aquila,id eſt, Deus.

Ezech. 1.b.

C Quia Ezechiel qui quod futurũ erat pręuidit,prius hominẽ poſuit,poſt leonẽ,quia Chriſtus in prædicatione leo fuit, poſt vitulus,quia ſacrificatus fuit, tandẽ aquila,quia aſcẽdit in cælos. Iohannes impleta videns,leonem præponit quaſi fundamentum totius fidei. D

* Ambroſ. Figuras quatuor animalium non omnes auctores vno modo expoſuerunt. Sed ab antiquioribus nobis traditum eſt,vt per leonẽ,Marcum intelligerem, per vitulũ, Lucã, per hominẽ, Matthæũ, per aquilam vero Ioannem.

✲ Andreas. Eiuſmodi animalia propheta Ezechiel contemplatus quoque legitur.

* Ireneus. Neque plura numero quam quatuor,neque rurſus pauciora capit eſſe Euangelia. Quoniã.n. quatuor mũdi regiones sũt,& quatuor principales ſpiritus, columna autẽ Eccleſiæ eſt Euangeliũ,cõſequens eſt quatuor eã habere columnas. Ex quibus manifeſtũ eſt quoniam Verbũ quadriformẽ nobis dedit Euãgeliũ,quod in vno Spiritu continetur. Etenim Cherubim,quadriformia,& formæ ipſorum,imagines ſunt,diſpoſitionis Filij Dei. L. 3. ca

* Haymo. Matthæus idcirco per hominẽ intelligitur,quia humanitatẽ filij Dei deſcribit in tẽpore,dicens. *Liber generationis Ieſu Chriſti.* Marcus p leonẽ intelligit, quia a clamore inchoat,veluti leo,dicẽs. *Vox clamantis in deſerto.* Tertiũ ponit ſcriptura vitulũ,quia a ſacerdotio cępit dicẽs. *fuit in diebus Herodis regis, Sacerdos quidam.* Quarto loco ponit aquilam, quæ vtiq; Ioanñẽ ſignificat,qui a Diuinitate cępit &c. Hęc quatuor animalia ſignificabãt quatuor flumina Paradiſi,de vno fonte Chriſti in Eccleſia manantia Similiter & quatuor circuli arcæ,quib. portat Eccleſia. Significãt quoq; hęc quatuor animalia Dominũ noſtrũ Ieſum Chriſtũ,qui natus eſt vt homo,paſſus eſt vt vitulus,reſurrexit vt leo, aſcendit ſuper omnes cælos vt aquila. Matt. 1. Marc. 1. Luc. 1 Ioan. 1 Ezech. E Gen. 1

h *Et quatuor animalia ſingula eorum habebant.* Quaſi,ad hoc vt iſta de Chriſto prædicarent bene inſtructa erant.

i *Alas ſenas.* Prima ala lex naturalis,ſecũda lex Moyſi,tertia prophetę,quarta euãgeliũ,quinta inſtitutiones apoſtolorũ, ſexta quorũcunq; vt Au. Gre. Ambro. p quos eccleſia alta petit,& a quib. prędicatores accipiũt,totius pdicationis fundamentũ. Vel ſex alę cognitio operũ Dei factorũ. 9. diebus, quorũ notitiã in altum ſubleuant qui in eis bene operãtur.

* And. Quatuor hęc animalia,vt magno Dion. viſũ eſt duabus alis ob id facies ſuas tegebãt, duab. rurſũ pedes,& duabus tãdẽ medijs volabãt,quo hinc cõſtaret quanto cũ metu & reuerẽtia ı ſublimiorũ rerũ theoriã & inquiſitionẽ ferãt, F ¶ quan-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Simile cryſtallo. *Quia non eſt mobile vel fluidum. ſed imprimit characterem indelebilem: propter quod non eſt reiterabile.*

2 Et in me. ſe. &c. qua. *i. quatuor euangeliſtæ, vt dicunt aliqui. Sed litera ſequens videtur in aliquo diſſonare, vbi dicitur:* Et animal primũ ſimile leoni &c. & tertiũ animal habens faciẽ quaſi hominis. *nam per faciem hominis intelligitur Matthæus, vt dictum fuit ſupra In principio euangeliſtarum, & in hoc concordant ſancti doctores. Matthæus verò non eſt tertius in ordine euangeliſtarũ, ſed primus, & primum ſcripſit euangelium, vt dicit Hiero. in prologo ſuper Matthæum. Ideo videntur alii probabilius dicere, ſcilicet quod per quatuor animalia intelliguntur quatuor patriarchales eccleſiæ, quarum prima eſt Hieroſolymitana, nam ibi incœpit eccleſia. et aſſimilatur leoni, propter conſtantiam ibi ex ſtentium, vt patet de Petro & Ioanne. Act. 5. qui conſtanter dixerunt principibus Iudæorum.* Obedire oportet Deo magis quàm hoib9. *& iterum.* Si melius eſt in cõſpectu Dei vos potius audire quàm Deum, iudicate, non enim poſſumus quæ audiuimus & vidimus non loqui. *Secunda eſt Antiochena, quæ aſſimilatur vitulo: quia fuit parata obedire mandatis Apoſtolorum in Ieruſalem exiſtentium, vt patet Act. 15. & quia primo in ea vocati ſunt diſcipuli chriſtiani, Act. 11. Tertia eſt Alexandrina, quæ aſſimilatur homini. nam in ea a principio fuerunt doctores docti non ſolum in literis diuinis, ſed etiam humanis, vt Pierius. Phericheus Philoſophus, & Athanaſius, & plures alii. Quarta eſt Conſtantinopolitana, quæ aſſimilatur aquilæ volanti. nam in ea fuerunt viri per contemplationem eleuati, vt Gregorius Nazianzenus, & plures alii.*

Eccleſiæ patriarchales quatuor.

3 Et quatuor animalia &c. alas ſenas. *Ala prima eſt lex naturalis: ſecunda lex Moſaica, tertia prophetarũ oracula, quarta euãgelium conſiliorum, quinta doctrina apoſtolorum, ſexta ſtatuta generaliũ conciliorum. Iſtis enim alis ſex viri eccleſiaſtici debent aſcendere ſurſum per contemplationem diuinorum, & deſcendere deorſum ad ædificationem proximorum, & volare ad dexteram pro gratiarum actione in proſperis, & ad ſiniſtram per patientiam in aduerſis.*

Et in

MORALITER.

2 *Et in me ſe. & circũ. ſe qua. ani.* ſcilicet quatuor euãgeliſtæ.

† *Et ani. pri. ſi. leo* Nam euangeliũ Marci, qui per leonẽ ſignificatur, euãgelium Petri dr, quia Marcus ſcripſit euãgelium ſicut Petrum referentẽ audiuit, vt habet libro viroũ illuſtriũ. Et ſimiliter ibidẽ dicitur, quod cũ Paulus in epiſtolis ſuis euãgeliũ ſuũ nominat, intelligit de Lucæ volumine, vt dixerũt doctores aliq. Et quia Petrus & Paulus sũt apoſtoli præcipui, ideo euãgeliũ Marci & Lucę hic primo ponunt, Iohan. autẽ vltimo ſcripſit euãgeliũ, vt in prædicto libro dicitur, iõ ponitur hic in quarto loco ſub ſimilitudine aquilæ. & per conſequens euangelium Matthæi, tertium tenet locum in facie hominis.

3 *Et quatuor animalia ſin. eorũ habe. alas ſenas.* Prima ala eſt lex, ſecũda prophetæ, tertia agiographa, quarta euangeliũ, quinta doctrina Apoſtolorum, ſexta inſtituta patrum. Iſtis autẽ alis debent eccleſię prædicatores & doctores volare ad præ-

a Non ceſſabant.
a & in circuitu & intus plena ſunt oculis. Et requiem non 1
b a In proſperis vel in aduerſis, vel continue. b Quia Trinitas in perſonis. 2
c habebant die ac nocte, dicentia: † Sanctus, Sanctus, San- 3
Semel, quia vnitas in maieſtate. a Sine principio. b Immutabilis.
ctus, Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui eſt, & 4 5
a Id eſt, quia. b Attribuerent & profiterentur & prædicarent.
c Prædicatores vbique. d Fidei ſuæ in reſurrectione, vel in aſcenſione.
d qui venturus eſt. Et cum darent illa animalia gloriam, & 6
a Operationis. Honore operationis vel in aſcenſione.
e f honorem & benedictionem ſedenti ſuper thronum, viuen-
a Humiliabant ſe. Omnes iudices ve. & no le.
b Qui ſuperius prædicatores, hic iuſti iudices.
g ti in ſecula ſeculorum, procidebant viginti quatuor ſeniores 7
In beneplacito.
h ante ſedentem in throno, & adorabant viuentem in ſecula
ſeculorum, & mittebant coronas ſuas ante thronum, di- 8
a Exemplum alijs dantes. Dignus es cui referamus.
centes: Dignus es Domine Deus noſter accipere gloriam, 9
a Quod ſupra benedictionem. b Iuxta.
i ac honorem, & virtutem, quia tu creaſti omnia, & propter 10
a In mente, id eſt, in ſapientia Dei viuebant. 11
voluntatem tuam † erant, & creata ſunt. 12

quantaq; cautione hauſtos diuinitatis radios, ad alios inter
A iectos ordines & ſedes non abſq; Dei iuſſu tranſmittere ſo-
leant. Porro ſanctę iſtæ virtutes ob id requiē habere negan-
tur, q̄ à diuinis laudibus nūquàm ceſſent. Ceterum per ſan-
ctitatis nomen tertio repetitū diuinitati, quæ in tribus hypo
ſtaſibus ex equo ſubſiſtit, laudē deferunt, illud autem, *Qui eſt, qui erat, & qui venturus eſt*, ſacroſanctæ Trinitatis myſterium, ob oculos nobis ponit.

✻ Primaſi. Animalia erant plena oculis ante & retro: vel, ſicut alia tranſlatio dicit intus & foris. Intus eo quod indignis lumen euangelij ſit occultum. *Si enim opertum eſt Euangelium noſtrum* (inquit) *in his qui pereunt eſt occulatum.*

Aliter, *ante & retro*,
B quod vbicunque fructificans dilatetur Eccleſia, in lumine vultus Dei ambulat, *& reuelata facie gloriā Domini ſpeculatur.* Aliter, *ante & retro alas ſenas*, quæ ſi viginti quatuor ſubſumātur, veteris teſtamenti libros inſinuāt, quos eiuſdem numeri canonica authoritate ſuſcipimus, tanquā viginti quatuor ſeniores tribunalia pręſidentes. Ideo aūt eſt noui teſtamenti prædicatio fructuoſa, quia teſtimonijs veteris fulta firmat. Hoc tenet Eccleſia ante & retro, i. & tūc ſub lege, & nunc ſub grā.

a *In cir. & in.* Vel per literam ſimplices, per allegoriā perfectiores inſtruūt. Vel q a in medio in finibus terræ illumināt.

b *Plena ſunt oculis.* Quia ſe mundos ſeruant & alios exemplo informant. Vel *plena ſunt oculis in.* i. conſcientia mundi: *& in cir.* i. in conſpectu hominum irrepręhenſibiles.

c *Et requiem non habebant.* ✻ Auguſtinus. Pro eo vt diceret. Non ceſſabant hæc decantare. Nam maxima & vnica eſt ſanctis requies in cęlo, laudem ſummę Trinitatis, quę Deus eſt, indefeſſa voce dicere.

* Ambroſius. Ter ſanctū Dn̄m vocantes, demonſtrant Patrem & Filium, & Spiritū ſanctum. Quod autē dicunt, *Dominus Deus omnipotens*, à pluralitate trāſeuntes ad ſingularitatē, oſtendunt Patrē & Filium, & Spiritum ſanctū vnius eſſe Dominationis, vnius Deitatis, vnius Om̄ipotentię. Indeſinenter
aūt & quatuor Euāgeliſtæ, & oēs doctores Eccleſiæ, qui qua
C tuor animalibus deſignātur, ſanctam Trinitatē inuocare dicuntur, quia dū fidem ſanctæ Trinitatis & mente retinēt, & ore pro-

ore profitentur, dum opera fidei adimplent, dum eandem D
prædicant, dum in gratiarum actionibus ipſum Deum trinum & vnum exorant & laudant, dum ſiue manducant ſiue bibunt, omnia in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti faciunt, Trinitatem ſanctam indeſinenter inuocant.

d *Qui venturus eſt.* Filius corporaliter apparebit, tota Deitas Fidelibus ſe manifeſtabit.

c *Et cum darent illa animalia &c.* † Eſa. 6. b ✻ Ambroſ. Quatuor aīalia gloriā, & honorem & benedictionem ſedenti ſuper thronum dant, quia doctrina Euangelij in toto orbe legitur & prædicatur, per quam gloria, & honor, & benedictio Patri & Filio & Spiritui ſancto datur. Ad vocem eorū omnes cadunt & adorant, quia ſancti per vniuerſum (Deus noſter.) orbem conſtituti audientes doctrinā Euā E gelij, humiliant ſe in cōſpectu Dei, vt cum ipſo viuant in ſecula ſeculorum. Coronas autem ſuas ante thronum mittunt, dū quicquid boni agunt, Deo tribuunt, non ſibi, ſecundum Apoſtoli præceptum, *Qui gloriatur, in Domino glorietur.*

✻ Gregor. Coronas ante thronū Dei mittere, eſt certaminū ſuorū victorias nō ſibi tribuere, ſed auctori; vt ad illū referāt victoriā laudis à quo ſe ſciūt accepiſſe vires certaminis. (2. Cor. 10. Lib. 22. Moral. c. 10.)

* Andreas. Hinc diſcimus ſeniores in diuinę laudis decātatione virtutibus cęleſtibus cōſociari: victoriamque de hoſtibus nulli alteri quā Deo, acceptā ferre. Tu (inquiūt) Dn̄e, victricium coronarum auctor & largitor extitiſti, quā ob rē ab vniuerſa creatura, gloria, & gratiarū actio iure tibi debet.

f *Et bene.* Supernæ remunerationis, vel in exaltatione, *vt ei omne genuflectitur cęle. ter. &c.* (Phil. 2. b)

g *Et ado.* Qđ à ſe nō habebāt, ab illo reqrebāt voce et opere.

h *Dicentes.* In ſecreto cordis attribuentes Deo victoriam vitiorum vel tribulationum.

i *Creaſti omnia.* Ideo omnia ad te referenda, quia omnia à te habent initiū. Inuiſibilia ēt vel angelos & animas, vt ſpirituales eſſe dicit, cum de impijs facit pios ſpiritualiter creatos.

K *Pro. vo. tuā.* Et nō de ſubito. *& quod factū eſt in ipſo vita erat.*

l *Erant.* In mente priuſquam formarentur in opere.

m *Creata ſunt.* Viſibiliter exiſtendo, quædam ſecundùm F ſpiritualem intelligentiam vel creationem.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Et in circuitu & intus plena ſunt oculis* conſiderando præſentia præterita & futura.

2 *Et re. non ha.* Hic conſequenter oſtenditur Dei maieſtas ex obſequio reuerenti, & primo in Patriarchalibus eccleſijs, cum dicitur. *Et requiem non habebant.* ſcilicet quatuor animalia quatuor Patriarchales eccleſias ſignantia.

3 *Die ac noc. di. ſan.* Nam in illis eccleſijs primo valde deuote celebratum fuit diuinum officium diurnum pariter & nocturnū. Et ponitur hic ter ſanctus, ad deſignandum Trinitatem perſonarum. & ſubditur.

4 *Dominus Deus omnipotens.* ad deſignandum vnitatem eſſentiæ. nam tres perſonæ ſunt vnus Deus, & dominus omnipotens.

5 *Qui erat & qui eſt.* per hoc exprimitur eius æternitas, quæ non apprehēditur à nobis in via, niſi per comparationem ad differentias temporis, vt ſupra dictum eſt. 1. cap.

6 *Et cum da.* Conſequenter deſcribitur obſequium diuinę laudis, quantum ad alias cathedrales eccleſias per orbem conſtitutas, quæ in diuinis officijs celebrandis ſequi debent ordinationē quatuor eccleſiarum Patriarchalium, cum eccleſia tamen Romana quæ principalis & caput eſt omnium, & hoc eſt quod dicitur. *Et cum da. illa ani. glo.* ei ſeruiendo & ipſum collaudando in pluribus modis officiorum & miniſtrationibus ſacramentorum.

7 *Proci. vi. ſe.* i. aliæ Cathedrales eccleſiæ ſe eis conformantes.

8 *Et mittebant coronas ſuas ante thronum.* in ſignū reuerentiæ, per hoc confitentes, quod habent à Deo claritatē virtutis, & ſapientiæ, quæ per coronas aureas deſignantur, vt dictū eſt ſupra.

9 *Dicentes Dignus es domine Deus no. ac. glo.* Non eſt per hoc intelligendū, qđ Deus accipiat aliquid de nouo, vel qđ ei aliquid accreſcat ex operibus & laudibus humanis, ſed quod homines ex beneficijs ab eo receptis tenent aſſurgere ad laudandū & glorificandum excellentiam ęternæ ſuę maieſtatis.

10 *Quia tu creaſti omnia.* de nihilo producendo.

11 *Et propter voluntatem tuam erant.* in diſpoſitione tua ab ęterno antequam crearentur, ſicut domus materialis antequam ſit in effectu, præexiſtit in diſpoſitione artificis. & ſecundum hoc dicitur 7. Metaphyſicæ, quod domus in materia fit à domo quæ eſt in anima. omnia vero creata ſe habent ad Deum ſicut artificiata ad artificem, Sap. 7. cap. *Omnium enim eſt artifex omnem habens virtutem &c.*

12 *Et creata ſunt.* id eſt, producta in effectu in tempore, & hoc ex diuina voluntate, non ex naturæ neceſſitate.

CAP.

MORALITER.

prædicādū & docendū. de quibus dicitur Eſa. 60. b. *Qui ſunt iſti qui vt nubes volant &c.* Et aſſimilari debent quatuor animalibus prędictis, leoni per conſtantiā, vitulo per patientiā qui eſt animal immolaticiū, homini per manſuetudinem, & aquilæ per cōtēplationis altitudinē. 6 *Et cum da.* quatuor *anima. glo. & ho.* Sequit. 7 *Procidebant viginti ſe.* nam ex eorum doctrina ſancti Eccleſię militantis adorant Deum viuentem in ſecula ſeculorum.

MORA-

C A P. V.

a † T vidi in dextera ſedentis ſupra 1 2
Diuinam diſpoſitionem.
b thronum librum ſcriptum intus & 3
c a Id eſt, munitum. Id eſt, vniuerſitatibus.
d foris, ſignatum ſigillis ſeptem. Et vi- 4 5
e Audiui. a Quemlibet priorum patrum.
dĩ angelum fortem prędicantem uo- 6 7
Implere vel accipere.
f ce magna: quis eſt dignus aperire 8
g Verba Ioannis. Vt angelus. 9
h librum, & ſoluere ſignacula eius? Et nemo poterat, neque 10
Vt homo. Animæ exutæ a corpore. Implere. Perfecte intelligere.
vnde generationem eius quis enarrabit?
in cœlo, neque in terra, neque ſubtus terram aperire li- 11
i brum, neque reſpicere illum. Et ego flebam multũ, quoniã 12

C A P. V.

A **E**T *vidi in dex.* In filio per quem omnia fecit, ad quem totius libri intentio.

b *Librum.* Id eſt, duo Teſtam. quæ idem ſunt, foris ſcilicet vetus ſignificans, vel quia forinſeca promittat. Intus ſcilicet nouum ſignificatum, vel quia interdum promittit beatitudinem. Vel intus, id eſt, in occultioribus ſcilicet, perfectiores. foris in ſimplicioribus verbis, ſcilicet minus perfectos. Vel liber diſpoſitio diuina de reparatione hominum, qui eſt ſcriptus, id eſt, manifeſtatus intus, id eſt, obſcure, in veteri Teſtamento vt Moyſes. *Ad veſperum immolabitis agnum,* ibi manife-

B ſtans in vltima ætate futuram noſtram reparationem per Chriſti immolationem, & foris euidenter, id in nouo Teſtamẽto.

† Ezec.2.d

Pſal.148.

* Primaſ. Liber ſcriptus intus & foris eſt vtrumque teſtamentum. A foris, vetus quod videbatur, ab intus nouũ quod intus latebat. Vnus autem liber dicitur, quia nec nouum ſine vetere, nec vetus ſine nouo. Nam vetus nuncius eſt & velamen noui, & nouum adimpletio veteris, quia & vetus quamuis à foris eſſet, non totum apparebat, non totum latebat. Vel, vt clarius exprimatur, omnis diſpẽſatio Saluatoris, libri hic nomine frequentatur, quæ in vtroque teſtamento vel promiſſa legitur, vel peracta. Signatis dicit ſignis ſeptẽ, quia multifaria myſteriorum latentium plenitudine lectus.

⁂ Andreas. Vel, per hunc librum tenaciſſimam ſapientiſſimamq; Dei memoriã accipimus, in qua iuxta Dauid. omnes homines deſcripti ſunt, operũq; diuinorum abyſſum. Libri huius intima pp ſpiritum in eo incluſum, captu ſunt difficilia, extrema vere, nẽpe ea quę per literã offeruntur, mino

C ri negotio capiunt. Septem autem ſigilla, certã huius libri fidem, nulliq; mortalium ſatis perſpectam eiuſdemq; firmitatem ſignificant. Aut per librũ Prophetia ipſa vniuerſa intelligitur, quam Chriſtus in euangelio impletã aſſerit. Quæ aũt adhuc reliqua ſunt, ea nouiſſimis diebus certo implebũtur.

c *Signatum.* Factę ſunt ſcripturæ Prophetarum clauſæ, & obſcurę, ſed per eum poſt apertæ.

d *Sigillis.* id eſt, vniuerſis obſcuritatibus, vel clauſus ſeptiformi ſpiritu, per quem fides aperitur.

e *Septem.* Dicit, quia vt ſequentibus determinabit illa ſeptem ſigilla, ſcilicet album equum & ruffum & nigrum &c. quæ aperta & nota fuerũt in exordio eccleſiæ, quæ ſuit albus equus ſupra quẽ ſedit Chriſtus, & doctrina & exemplo muniuit, quam ruffus equus impugnauit.

f *Ange.* Sãcti patres intellexerũt aliqñ à Deo diſpoſitã reparationẽ Ieruſalẽ, & qñ fieret videre exoptabant, ſed qño fieret ignorabãt, donec. ſ. reuelauit antequã fieret quibuſdã.

⁂ Ambroſius. Angelus fortis patres veteris teſti ſignificat, qui voce magna prædicauerunt, qñ Chriſtum ad redemptionem generis humani venturũ eſſe prædixerunt. Interrogatio aũt deſiderium ſanctorũ ſignificat, deſiderabant enim Chriſtũ videre in carne, & audire ſermones eius, eo q; ſcirẽt oĩa myſteria veteris teſtamẽti ab eo eſſe reuelãda: ſicut ipſe dixit Apoſtolis: *Multi prophetæ & reges voluerunt videre &c.* Lu

g *Prædicantem.* Inquirentem & alijs annunciantem, & prę nimio deſiderio tandiu differri conquerentem.

h *Aperire librum & ſoluere.* Diuinam diſpoſitionem vel vniuerſas obſcuritates ſcripturarum tollere.

i *Flebam multum quoniam.* Hoc in perſona priorum patrum quod non intelligebant, vel dilatam reparationem dolebãt vnde: Multi reges & prophetæ voluerũt videre quę vos etc. Lu

☞ *Et nemo*

NICOLAVS DE LYRA.
C A P. V.

ET *vidi in dextera.* Hic conſequenter deſcribitur dignitas Chriſti hominis reuelationem accipientis. Circa quam primo pręmittitur profunditas diuini ſecreti, ſecundo difficultas aperiendi ibi. *Et vidi.* tertio infertur dignitas Chriſti ibi. *Et vnus.* Circa primum dicitur.

2 *Et vidi in dex.* Iſte ſedẽs eſt Deus trinus & vnus, vt dictũ eſt.

Scientia Dei duplex.

3 *Librum.* Liber iſte eſt diuina ſcientia, in qua omnia ſunt ſcripta. Sciendum tamen quod in Deo ponitur duplex ſcientia, vel potius vna duplici modo dicta. ſcilicet ſcientia ſimplicis notitiæ, quæ ſe extendit ad omnia poſſibilia, quæ nunquam fuerunt nec erunt. Et ſcientia viſionis, quæ reſpicit exiſtentia pro quacũque differentia temporis, ſcilicet præteriti vel præſentis vel futuri, & iſta ſunt in virtute Dei operatiua, inquantum operatur ipſa in aliquo tempore. Talia vero ſunt illa quæ reuelata ſunt homini Chriſto, & ab eo Ioanni Apoſtolo, virtus vero Dei operatiua metaphorice dicitur manus eius dextera: quia per manum dexterã operamur, & ideo liber qui dicitur Dei notitia de diſpoſitis ab eo fieri, conuenienter dicitur eſſe in dextera manu Dei.

4 *Signa.* Signatio iſta deſignat clauſionem diuinæ ſcientiæ de diſpoſitis ab eo fieri, quouſque ſint ab eo reuelata fieri, vel in effectu producta.

5 *Sigillis ſeptem.* i. omnimodis obſcuritatibus, vt exponunt aliqui, & ſecundum hoc ponitur hic numerus determinatus pro indeterminato, ſ. ſeptenarius pro obſcuritatum multitudine, ſicut dicit Greg. homil. 25. Maria ergo ſeptem dæmonia habuit, quæ vniuerſis vitijs plena fuit. Sed hoc dictum non bene conſonat his quæ ſequuntur cap. ſequenti de apertione ſigillorum procedendo à primo ſigillo uſque ad ſeptimum determinate. ex quo patet, quod ſeptenarius ſigillorum non ponitur ibi pro indeterminata multitudine obſcuritatum. Ideo uidetur melius dicendum, quod ſigilla iſta nõ ſunt aliud niſi Dei uoluntas claudens & aperiens ſuum ſecretum, prout & quando & quomodo ſibi placet, quæ licet ſit una in ſe, dicitur tamen multiplex ad uarios effectus relata, ſecundum illud Pſal. 110. a. *Magna opera, domini exquiſita in omnes voluntates eius.* Septenarius igitur ſigillorum eſt ſeptenarius reuelationis diuinæ uoluntatis ad reuelanda Ioanni diſtincta reuelationibus ſeptem, uel fienda in ſeptem temporibus.

6 *Et vidi.* Hic conſequenter deſcribitur difficultas aperiendi, cum dicitur. *Et vidi angelum fortem.* Iſte uidetur fuiſſe Gabriel qui interpretatur fortitudo Dei.

7 *Quis eſt dignus aperire librum.* id eſt, manifeſtare Dei ſecretum.

8 *Et ſoluere ſignacula eius.* id eſt, ſigillatum oſtendere qualiter ſingula de quibus dicetur procedunt ex diuina uoluntate.

9 *Et nemo po. in cœlo.* quantum ad Angelos.

10 *Neque in terra.* quantum ad homines.

11 *Neque ſubtus terram.* quantum ad dæmones, in quibus remanſerunt naturalia integra.

12 *Aperire librum.* Quia nullus iſtorũ põt ad ſecreta diuina attingere, niſi Deo reuelãte, qui primo reuelauit Chrõ hoi & Chriſtus Ioanni. 12 *Et ego flebam mul.* Per hunc fletũ deſignatur Ioannis

MORALITER.

1 *Et vidi in dextera.* Secũdũ ſenſum literalem hic liber eſt Dei præſcientia eorum quę futura erant in eccleſia. Moraliter autem hic liber eſt ſacra ſcriptura quæ deriuata eſt à ſcientia diuina. Et dicitur hic liber ſcriptus intus & foris. foris quantum ad ſenſus hiſtoricos. & patentes, intus autem quantum ad myſticos & latentes, & ſignatus ſigillis ſeptem. Circa quod ſciẽdum, quod ad hoc ſcriptura ſigillatur, ut magis authẽtica reddatur. Septem autem ſunt quæ ſacrã ſcripturam prę cæteris authẽticam reddunt, quę ſunt, agentis auctoritas, q̃ eſt ſpiritusſanctus, ſubiecti nobilitas, quod eſt ipſe Deus, formę tractandi ueritas, quia nullum patitur falſum, finis bonitas, quod eſt ineffabile gaudium. ſententiæ multitudo: nam ſub una litera plurimos habet ſenſus, continentiæ latitudo, nam hæc ſcriptura quodãmodo ſe extendit ad omnia inquantum habent habitudinem ad Deum, qui eſt eius ſubiectum, ipſius, ſingulis aptitudo. Vnde Greg. in prologo Moralium: Diuinus ſermo ſicut in myſterijs prudentes exercet, ſic plerumque ſuperficie ſimplices refouet. Habet in publico unde paruulos nutriat, ſeruat in ſecreto unde mentes ſublimium admiratione ſuſpendat. Eſt enim quaſi quidam fluuius planus & altus, in quo agnus ambulet, & elephas natet.

Scriptura ſacra authentica propter ſeptem.

7 *Quis eſt dignus aperire librum, & ſoluere ſignacu. eius.* Quaſi diceret,

A a *Et nemo dignus.* AMB. Nullus angelus cœlum inhabitans, nullus iuſtus in terra conſiſtens, nullus etiam ex iis qui mortis debitum ſoluerant, in mundo vnquam apparuit, qui genus humanum de poteſtate diaboli redimeret. quæ redemptio, apertio, eſt veteris teſtamenti.

habet in cauda, veſtigia delet ne inueniatur: Ita Chriſtus fugit per montes. i. diuinitas Iudæos latuit aſſumpta carne diuinitatē texit, ne poſſet agnoſci. Leo dormit apertis oculis, ita Chriſtus expirauit diuinitate viuente. D

c *Et ecce in me. thr.* Eccleſia quæ à Chriſto tanquam thronus

Ephe. 3. ✻ PRIM. Nullus ſanctorum etiam defunctorum, librum aperire dignus inuentus eſt ſed neque perſpicere illum, id eſt comprehendere. Vnde Paulus incomprehenſibiles dicit diuitias Chriſti, ſe gentibus prædicare, de quib. Dominus dicit, id eſt, charitatem noui teſtamenti, quæ in lege latebat, & quā B Chriſtus ſuæ præſentiæ lumine reſeruauerit, nullus ſic idoneo potuit viſu conſpicere vt valeret actu quoque peragere, eo quod

Quia omnes inquinati. Per incarnationem. Perfecte intelligere.
nemo dignus inuentus eſt aperire † librum, nec videre il-
a lum. Et vnus de ſenioribus dixit mihi: Ne flueris. Ecce 1
Diabolum. a Procedens à Dauid, vel firmamentum Dauid. b Ad hoc vt aperiat.
b vicit leo de tribu Iuda rādix Dauid, aperire librum & ſol- 2 3
a Sicut ille prędixerat. b Exequitur quomodo vicit leo, & vbi.
c vere ſeptem ſignacula eius. Et vidi, & ecce in medio thro- 4
a Chriſtum qui fuit victima. b Certantes adiuuantem.
ni & quatuor animalium, & in medio ſeniorū agnum ſtan- 5
d tem tanquam occiſum, habentem cornua ſeptem, & ocu- 6
e los ſeptem, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei miſſi in om- 7
ſ. agnus. Homo Chriſtus. a Ad cognitionem hominum per carnem. b A Verbo ſibi vnito.
f nem terram. Et venit & accepit de dextera ſedentis 8
Vel de. Et quia.
in throno librum. † Et cum aperuiſſet librum, qua- 9

poſſidetur, tanquam animalia paſcitur, tanquam ſeniores in iudicio poteſtatis honoratur, ipſa ſuper Chriſtū ędificata in ſeptē cornibus fortitudinis regno exaltatur, in ſeptē oculis ſignis & virtutibus illuminatur.

✻ AVG. Throni, animalia, ſeniores & agnus qui occiſus eſt, Eccleſia eſt cum capite ſuo quæ pro Chriſto moritur, vt cum Chriſto viuat. Poſſunt & martyres in Eccleſia quaſi agnus occiſus accipi. E

eam ſua Chriſtus diſpenſatione potuit adimplere. Ab illis tantum præuideri potuit, non etiam perfici ſilebat autem in Iohanne Eccleſia, grauata oneribus peccatorum, implorans redemptoris ſui auxilium, quod in illius apertione libri conſiſtere demonſtrauit.

a *Et vn. de ſe.* Quilibet propheta qui Chriſti aduentum annunciando conſolatur alios.

✻ AMB. Hic ſenior prophetas deſignat, qui dixerunt quomodo & quo tempore Chriſtus vēturus eſſet. Per leonem igitur de tribu Iuda, Chriſtus intelligitur, qui ex tribu Iuda, & progenie Dauid ortus eſt. Leo autem propter fortitudinem vocat qua diabolū vicit, & electos ſuos ab eius poteſtate eripuit. Vicit ergo diabolum, vt aperiret librum & ſolueret ſignacula eius, quia liber non poſſet aperiri, niſi prius vinceretur diabolus, quæ victoria apertio fuit veteris teſtamenti.

b *Vicit Leo.* Leo dum fugatur per montes fugit, & nodo quē

✻ AND. Septem oculi, totidemque agni cornua, ſignificant ſeptem ſpiritus Chriſti, quorū Eſaias & Zacharias meminere. Quod aūt agnus ille cernitur veluti occiſus, hoc vitam & ſpeciem illius poſt mortem & immolationem exprimit. In illa nāq. tanquā vere occiſus manifeſta perpeſſionis ſuę veſtigia oſtendit: quæ poſt ſuam quoque ex mortuis reſurrectionem, in corpore ſuo reliqua eſſe voluit. Iſa. 51. Zach. 3.

✻ AMB. Tanquam occiſus viſus eſt, quia mortem in tranſitu guſtauit, & paulo poſt reſurgens nunquam moritur, mors illi vltra non dominabitur.

d *Tanquam occaſum.* Quia & ſi mortuos, ex virtute Dei viuit. Vel inter ſuos tāquā occiſus eſt, in quib. quotidie mortificat. Rom. 6.

e *Cornua ſeptem, &c.* Quia dat regnum, quod in cornib. notat. Oculos, quia illuminat. Vel cornua eminētiores ſancti in capite Chriſto fundati carnem excedentes.

f *Et venit, & accepit librum.* ✻ PRIM. librum de dextra Dei, F ☞ ipſum

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *Iohannis deſiderium de ſciendo eccleſiæ futurum poſſeſſum.*

1 Et vnus. *Hic conſequenter infertur dignitas Chriſti, qui ſolus inuentus eſt dignus, dicta ſecreta primo accipere, & alijs per Ioannem nunciare, cum dicitur.* Et vnus de ſenioribus *Conſolando me de deſiderii mei* C *impletione. Quis autem erat iſte ſenior non dicitur: Et dicunt aliquo quòd fuit Matthęus euangeliſta. qui dixit in perſona Chriſti Mat. ult. d.* Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra. *ideo dicitur.*

2 Ecce vicit leo de tribu. *Nam Chriſtus uictor fuit in ſua reſurrectione. Sed quicquid ſit de veritate. ratio tamen non videtur valere, quia Iohannes nō accepit hanc noti iam per Matthæi ſcripturam, ſed per reuelationem ſpecialem. Eſt autem dictum ſupra quod per ſeniores intelliguntur eccleſiæ prelati: & ideo videtur melius, quòd iſte, ſenior fuerit* Petrus, *& dicitur vnus, ideſt primus inter Apoſtolos, & modo loquendi quo dicitur Gene. 1. c.* Factum eſt veſpere & mane dies vnus *id eſt, primus trāſierat enim iam beatus Petrus per martyrium ad gloriam, quia ſub Nerone paſſus fuit. Iohannes autem poſtea tempore* Domiciani *hāc reuelationem accepit & ſic anima Petri aſſiſtens Chriſto, uel aliqua effigies* Petrum *repræſentans* dixit Iohanni: Vide ne fleueris &c.

3 Ra. Da. 1. *de radice Dauid deſcendens ſecundum carnem, ſecundum quod prædixerat Iſ. xi. a.* Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius, &c.

4 Aper. lib. *manifeſtare eccleſiæ de curſum à Deo præordinatum.*

5 Et ui. & ecce in medio throni, &c. agnum. *id eſt, Chriſtum in medio eccleſiarum per orbem in nomine, eius conſtitutarum. ſicut ipſe dicit Matth. ult. d.* Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus uſque ad conſummationem ſæculi. *qui ſicut dictus eſt leo ratione reſurrectionis, ita dicitur hic agnus ratione immolationis, propter quod etiam dicitur* ſtans, *quia reſurrexit ad uitam immortalem, Roma. vi. b.* Chriſtus reſurgens ex mortuis iā non moritur. *Et tāquā occiſus, quia quotidie in eccleſia immolatur non ſecundum carnem, qua reſurrexit ad uitam immortalem, ut dictum eſt: ſed ſecundum effectum & repræſentationem, quia per oblationem euchariſtiæ communicatur nobis effectus ſuæ paſſionis. Ipſa etiam eſt ſimilitudo repręſentatiua ipſius, ſecundum quod dicitur Luc. xxii. b.* Hoc facite in meam cōmemorationem. *Illud enim quod repræſentat aliquid, nominatur nomine ipſius, ſicut imago Petri nominatur Petrus; & eadem ratione euchariſtię agnus immolatus. & ad hoc deſignandum non dicitur hic agnus occiſus ſimpliciter ſed lanarum occiſus.*

6 Habentem cornua ſeptem, *id eſt poteſtates.* Et *idem deſignatur per ſeptem ſpiritus, quia ſeptem dona ſancti ſpiritus ſunt quaſi ſeptē cornua ſiue poteſtates, ad reprimendum uirtutem inimici.*

7 Miſſi in omnem terram. *Quia Chriſtus paratus eſt dare dona ſpiritusſancti omni homini ad ea ſe uel ite diſponenti.*

8 Et venit, & accepit de dextera ſedentis in throno librum. *Non eſt per hoc intelligendum, quod Chriſtus tunc acceperit notitiam de proceſſu eccleſiæ: Nam anima Chriſti ab inſtanti ſuæ creationis diuinitati coniuncta, habuit notitiam omnium quę Deus cognoſcit ſcientia uiſionis, interque eſt proceſſus eccleſiæ, ut patet ex prędictis. Et ideo per hoc quod* Iohannes *uidit accipere eum librū, deſignatur acceptio notitiæ à principio creationis animæ Chriſti, ſed de nouo* Iohanni *reuelandæ, & per eum uniuerſali eccleſię.*

9 Et cum aperuiſſet librum. *Hic conſequenter deſcribitur aſſiſtentium Chriſto iucunditas, & primò ſibi aſſiſtentium in eccleſia militante. ſecundo in triumphante, ibi:* Et *uidi & audiui. Circa primum dicitur.* Et cum aperuiſſet librum. &c. *ad reuelandum eccleſiæ proceſſum.*

✻ 1 Quatuor

MORALITER.

✻ ceret, nullus, niſi Chriſtus. Vnde Hiero. in epiſtola ad Paulinum. Quanti hodie putant ſe noſſe literas, tenent ſignificatū librū nec aperire poſſunt, niſi ille reſeruauerit qui habet clauē Dauid, qui aperit & nemo claudit, claudit & nemo aperit, propter qđ multi legūtur magis profeciſſe in intellectu ſacræ ſcripturæ per orationem, quam per ſtudii exercitationem.

i.prædicatores omnes. Omnes iudices.
a tuor animalia, & viginti quatuor ſeniores ceciderunt co- 1
a Læta corda etiam ad dilectionem numerorum.
b ram agno habentes ſinguli citharas & phialas aureas plenas 2
a Suauiter redolentium. 3
c odoramentorum, quæ ſunt orationes ſanctorum, & canta- 4
a Sine peccato. Quia immunis a peccato. Vel accipere.
bant canticum nouum, dicentes; Dignus es domine ape- 5
rire librum & ſoluere ſignacula eius † quoniam occiſus es. 9
d & redemiſti nos Deus in ſanguine tuo ex omni tribu & lin- 7
gua & populo & natione, & feciſti nos Deo noſtro † regnū 8
9
a Spiritualiter regnantes. Nos ipſos offerentes, & pro aliis orantes.
b Super terrenitatem, vel ſuper terram viuentium. 10
e & ſacerdotes. Et regnabimus ſuper terram. Et vidi & audi- 11
f Exiſtentium.
g ui vocem angelorum multorum in circuitu throni & ani- 12
i.multa millia. 13
h malium & ſeniorum, & erat numerus eorum † millia milliū
a Quaſi non erubeſcimus prædicare de te, quia. 14
dicentium voce magna: Dignus eſt agnus, qui occiſus 15
a Immunitatem peccato. b Quia Deus fuit, & ſi viſus mortuus.
i eſt, accipere virtutem & diuinitatem, & ſapientiam, &
a Quia uicit diabolum conſtans in Paſſione. b In reſurrectione. c Impaſſibilitatem & immortalitatem. d In exultatione.
fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedi- 16
a Et accipere. b Vt in nomine Ieſu omne ge. flec. & c.
K ctionem, Et omnem creaturam quæ eſt in cælo, & quę 17

☞ ipſum diſpenſationē a patre & à ſeipſo diſpoſitā, accepiſſe fi-
A lius hoīs dr̄, quia vterque cum ſpiritu ſuo, in throno habitat. Dexterā hic ēt pro fœlicitate victoriæ debemus accipere, nec carnaliter intelligi debet, tanq̄ de alia patris dextera librū dicatur accipere, cum idem filius patris, idemque ipſe ſit dextera. Sed cū ſemper vincit, in ſuis, q dicit, *Gaudete, quia ego uici ſæculū*, ſuamque eccleſiam victricem fecit exiſtere, de ipſa declaratur librū accipere.

✠ AMB. Vel agnus de dextera ſedētis in throno librum accepit: q a homo Chriſtus a ſua diuino tritu accepit, vt ſacramenta diuinarū ſcripturarū reſeraret.

a *Cecid. co.* Humilia de ſe ſenſerunt, q ipſum imitantur vnde ſequitur. *Haben. ſin.*

b *Citha.* Mortificatio-
B nes vitiorum & concupiſcentiarum. In cithara lignū & chordæ. per lignum crux Chriſti, p chordas caro ſanctorū quæ tenditur in ligno, dum diuerſis tormentis eundem ſonū reddentes crucem Chriſti imitantur.

✠ AMB. Chriſtus quādo ex Virgine natus eſt, qn̄ paſſus eſt, & reſurrexit, & in cælū aſcendit, librum vet. teſt. aperuit, quia quæ ibi ſignificantur, opere adimpleuit. Poſtea, quæ in illo obſcura erant & in nouo, Doctorib. Eccleſiæ per inſpirationem Spiritus ſancti aperuit, quæ apertio, reſeratio eſt ſigillorum. Quod aūt cadant oēs corā agno, ad eoſ-
C dem doctores eccleſiæ pertinet. Quoties. n. natiuitatē, paſſionem, & reſurrectionem Dn̄i ad memoriam reducunt, & hęc præfigurata & prędicta recolunt & in euangelio inueſtigare non deſinūt, toties eis liber ſignatus aperitur. Cadūt vero coram agno, cum per meditationem diuinarum ſcripturarum conſiderantes immenſam clementiam Dei, humiliant ſe in conſpectu creatoris ſui, & quanto ſe magis per humilitatem deiiciunt, tanto plus in amore eius exardeſcunt. Per citharas
Coloſſ. 3. autem mortificatio carnis deſignatur, ſicut dicit Apoſtolus. *Mortificate membra ueſtra, &c.* Phialæ uero aureæ, corda ſunt ſanctorum ſpiritali ſapientia repleta, quę odoramentis plena
Pſal 140. fuiſſe dicuntur, videlicet orationibus, quæ ad Deum aſcendunt, ut Pſalmiſta ſibi precatur. *Dirigatur oratio mea, ſicut incenſum in conſpectu tuo Domine.*

c *Canticum.* Cum exultatione nouum Teſtamentum eccleſia opere profitetur, dum in morte eius baptizat:

d *Tribu.* Dicitur à tribus ordinibus, in quibus. 72. linguæ in D
ſingulis, quarum multi populi, in populo nationes. Tres ordines ſaluandorum, Noe, Daniel, Iob. Vel tres ordines Gentiū, Græci, Hebræi. Chriſtiani.

e *Vidi & aud.* Non ſolum animalia & ſeniores ex officio ſuo Ezec
idem atteſtātes, ſed etiam audiui.

f *Angelo.* i. ſuper norū ſpirituū, qui eccleſiā muniunt & cuſtodiūt, qui de reparato ſanctorū conſortio gratulantur, qui teſtimoniū perhibēt Chriſto, & in natiuitate, quando apparuerunt paſtoribus, & in paſſione, & in reſurrectione & aſcenſione teſtati ſunt iudicem † ſup
venturum. Vel angeli minores ſubditi in eccleſia, angelicam vitā ducentes, qui circun- † reg
dant & honorant ſuos prædicatores & ſuos iudices teſtimonio eorū E
conſurgentes & ſe cō- † D.
formantes.

g *Multorum in circuitu throni & animalium & ſeniorum, &c.* Quanto plures, tanto maior atteſtatio, & maius gaudium.

h *Millia millium dicentium uoce, &c.* quia finitum eſt apud Deum, quod hominibus infinitum.

i *Sapientiam & fortitudinem, &c.* Cognitionem omnium rerū ſicut uerbum ſibi unitum.

K *Et omnem creaturam quæ, &c.* ✠ AND. Ab omnibus ſiue ea viuant, ſiue intelligant, ſiue quouis alio modo exiſtant, Deus tanquam omnium principium & cauſa laudatur & glorificatur, necnon vnigenitus & conſubſtantialis eiuſdem filius, qui homini totique creaturę, quæ per ipſum facta eſt, nouitatem impertitus eſt, Et ſi interim ſecundum naturam aſſumptam, tanquam homo poteſtatem in ea quæ ſunt in cælo & in terra, accepiſſe ſcribatur.

✠ HAY. Dignū eſt vt humanitas filii Dei, quæ tanta ſuſtinuit cruciamenta, poſt ſputa, poſt alapas, mortē, & ſepulturam, re- F
ſurgat, & in dextera patris collocet̄, adoretur, & glorificetur, atque benedicatur, vt videlicet ipſa oīa poſſideat, in cælo, i. in angelis, & in hoīb. ſub terra, in inferno, & in mari, & quę ſunt in eo. ✠ AMBR. Per creaturam quæ in cælo erat, angeli, per eam quæ erat in terra, homines: per eam autem quæ erat ſubtus terram, ii, qui iam debitum mortis ſoluerant, deſignātur. Sed ſi per creaturā quæ in terra eſt, oēs animas debemus intelligere, quorū corpora in terra requieſcūt, quomodo ij qui

☞ apud

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Quatuor animalia. *i. quatuor eccleſiæ patriarchales.*

2 Et viginti quatuor ſeniores, &c. *id eſt, uniuerſæ cathedrales eccleſiæ per orbem diffuſæ, & per hoc etiam ſubintelliguntur aliæ ab eis conſtitutæ.*

3 Ceciderunt coram agno. *nam ex hoc habuerunt materiam uenerandi ipſum.*

4 Habentes ſinguli. ci. *quod exponitur cum ſubditur.*

5 Quæ ſunt, &c. *metaphorice. & per hæc & ſimilia aperitur aliquo modo uia ad exponendum reliqua, vt prædictum eſt.*

6 Et cantab. can. *i. pertinens ad nouum Teſtamentum.*

7 Dign. es do. *& patet ex ſupradictis ſententia.*

8 Qu. oc. es. *Meritum procedit illud quod cadit ſub merito. propter quod acceptio notitiæ proceſſus eccleſiæ quæ præceſſit mortem Chriſti, ut dictum eſt, non cecidit ſub merito ipſius, ſicut nec gloria animę Chriſti, ſed gloria corporis quæ ſecuta eſt ſub merito bene cecidit. meruit. n. ſui corporis glorificationem & exaltationem Et eodem modo poteſt dici de reuelatione dicti proceſſus facta Ioanni, & per eum uniuerſali eccleſiæ ad declarationem bonitatis & maieſtatis Chriſti; nam hęc reuelatio facta eſt poſt paſſionem.*

9 Ex omni trib. *nam eccleſia eſt ex omnibus Gentibus collecta.*

10 Et fe. nos Deo. *i. regni eius participes.*

11 Et ſa. *hoſtias laudis Deo offerentes.*

12 Et re. ſu. *non dicitur. In terra ubi ſancti conculcantur, ſed ſuper terram. i. in cęlo ubi ſancti cum Chriſto nominantur.*

13 Et vi. *Hic conſequenter ponitur iucunditas aſſiſtentium Chriſto in eccleſia triumphante, cum dicitur.* Et vi. & au. vo. an. *in hoc notatur ipſorum multitudo maxima, ſecundum illud* Iob 25. *a. Nunquid eſt numerus militum eius? Et idem deſignatur in hoc quod ſubditur.*

14 Et e. nu. e. mi. *Sicut. n. corpora cæleſtia totam regionem elementarem excedunt, quæ, quaſi incōparabiliter in quantitate continua, ſic angeli omnia corporalia in quantitate diſcreta, accipiendo quantitatem diſcretam pro qualibet multitudine numerali uel numerata.*

15 Dig. eſt agn. *Omnia iſta habuit uel ſaltem plura ante paſſionē. quod dico propter gloriam corporis & huiuſmodi quæ ſecuta ſunt. & ideo acceptio talium hic accipitur pro manifeſtatione eorum ad laudem & honorem nominis Chriſti.* Et *conſequenter ponitur laus Chriſti in omnib. creaturis, cum dicitur.*

16 Et omnem creaturam, quæ in cælo, *quantum ad homines, qui iam ſunt in patria.*

17 Et quæ ſu. *quantum ad exiſtentes adhuc in uia.*

✠ 1 Et

A apud inferos cruciantur, Deum laudare credēdi sūt. Per oēm quę in terra, & quæ ſubtus terram eſt, ſolos electos debemus intelligere: qui & in terra bonis operib. & verbis Deū laudare non deſiſtunt: & in cœlis cum Domino poſiti à laudibus eius nunquam ceſſant.

a *Benedictio.* id eſt, augmentatio quam habemus in bonis operibus, & honor qui inde ſequitur, & gloria de virtutibus quas ī baptiſmo accipim⁹, & poteſtas qua concupiſcentiis reſiſtimus, non nobis, ſed tibi attribuatur.

b *Et quat. ani.* Omnes ſeniores & animalia teſtimonio angelorum aſſenſum præbent, omnes ſimul.

Terreſtrium. a Infernorum. b Ad literam, vel mundum. c Et omnia.

ſuper terram, & ſubtus terram, & mare, & quæ in eo ſunt,

a Trinitati. b Secundum humanitatem.

a omnes audiui dicentes: ſedenti in throno & agno. Bene-

a Exaltatio. b Impaſſibilitas. c In reſurrectione. c Quia omnipotens.

b dictio & honor & gloria, & poteſtas in ſecula ſeculorum.

a Ad prędicatores ex officio conuenit alios confirmare. b Hora confirmationis.

c Et quatuor animalia dicebant: amen. Et vigintiquatuor ſe-

In corda ſua. Mente, ore & opere.

niores ceciderunt in facies ſuas, & adorauerunt viuentem in ſæcula ſæculorum.

c *Cecider. in facies, &c.* Non ſuperbiunt quod alios iudicant, ſed humiliant ſe. D

✱ And. Et hinc quoque demonſtratur per Ieſum Chriſtum qui diuulſa coniunxit, maceriæque interſtitium diſſoluit, vnū ex omnibus hominib ouile, & vnam rurſum ex hoībus & angelis Eccleſiam factā eſſe. Ecce enim 24. ſeniores, per quos ſaluā
1 dorum plenitudo adumbratur, digni hoc loco prædicantur, qui conſona voce cum quatuor myſticis animalibus, quæ inter cęteros angelos primatum tenent, Deū laudent & adorent, quo laudationis munere nos quoque in ipſo Chriſto Domino noſtro paciſque datore digni habeamur.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et ſub. ter. *Nam omnes creaturę & irrationales & vita carentes dicuntur laudare Chriſtum, inquantū ſunt materia & occaſio laudandi ipſum, quia intellectuales creaturæ per eas aſcendunt ad cognoſcendū Deum, & per conſequens ad ipſum laudandum & glorificandum. Cætera quę ſequuntur patent ex prædictis.* E

GLOS. ORD.

B Et ui. Poſtquā agnus quę de ſe prædicta erant, impleuit, & eccleſiam ſuā teſtimonio prophetarum, & angelorum in fide ſolidauit, aperuit eis ſenſūm, vt intelligāt ſcripturas, & p prædicatores exterius denunciat, quòd pro hac fide pati deceat, & quę auxilia, vel quas coronas ſuis præferat, quia facta memoria de reparatione, ſi de tribulationibus taceret, iam poſſent deficere, ſi de improuiſo tribulatio inſurgeret.

CAP. VI.

1 a Et vidi quód aperuiſſet agnus vnum de ſe-

a Iohannem. i. primitiui ſequentem inuitant eccleſiam.

b ptem ſigillis, & audiui vnum de quatuor
2 animalibus dicens: tanquam vocē toni-

Quia terret.

3 c trui: Veni, & vide. Et vidi: & ecce equus 4 †

a *Quod aperuiſſet.* Signatus erat, quia omnia Chriſtus vel in ſe, vel in ſuis aperuit. Ipſe. n. ſuis aperuit ſenſus, vt hęc ſigilla in ſcripturis ītelligerēt. In primo ſigillo aperto, vnde egreſſus eſt equus albus, intelligitur eccleſiæ dealbatio per baptiſmum. In ſecundo equo rufo aperta perſecutio fundentiū ſanguinem, vnde baptizatis inſurgunt tribulationes. In tertio nigro, hæreticorum perſecutio occulta. In quarto pallido, falſorum reatuum aperta, & occulta.

✱ Qvae ſequuntur, & ſeptem ſigillorū apertione diſtingunt, ad ſequentis tēporis redemptionē, & ordinem referuntur. In quibus electorum virtutes, & reproborum in electos perſecutiones, & patientium tribulationes ab exordio naſcentis Eccleſiæ vſq; in finem mundi deſcribuntur: & non ſimul & ſemel, ſed ſecundum diſpoſitionem & apertionē ſigillorū paulatim prędicta compleri, & occulta manifeſtari multiformiter oſtenduntur. In hoc aūt capitulo agit de ortu & primo ſtatu Eccleſiæ renaſcētis, & de vetuſtatis per baptiſmū diſpoſitione. Primū igitur ſcripturę ſacræ ſignaculum Chriſtus aperuit, dū mundū redimēdo, & primitiuę Eccleſiæ dona Spiritus C in fundendo, paternæ promiſſionis primordia vſq. ad illud tēpus latentia, in ſe & per ſe completa & exhibita manifeſtauit.

✱ Richa. Primum animal in hac viſione eſt Marcus, qui in principio Euangelii ſui de reſurrectione Chriſti mentionē fecit, & eiuſdem reſurrectionis prædicatores figurauit. Hu⁹ vox quaſi tonitrui ſonuit, quia ſubitò, noua, mirabilia, grādia coruſcantibus miraculis pronunciauit. *Veni,* inquit, *& vide.* Veni per maiorem intentionem, & vide per intelligentiam ſpiritalem, iam aperire myſticam promiſſionem Dei per regenerationem generis humani. F

c *Veni & vid.* Et à myſterio tranſi, & completam vide veritatem vel iuſtitiam.

d *Ecce equus.* Eccleſia in baptiſmo dealbata, vel maxime prædicatores qui vbique Deum ferunt.

✱ Amb.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. VI.

Et vi qu. a. *Poſtquam deſcriptus eſt modus diuinæ reuelationis, hic conſequenter deſcribitur decurſus impletionis, & hoc ſub ſeptem ſigillorum apertionibus, quibus ſigillis liber dicebatur ſignatus, & ideo ſecundum ſeptem ſigilla diuiditur in ſeptem partes, quæ patent in litera.* Igitur in prima parte dicit.

1 Et ui: qu. a. ag. vnum. *ſ. primum, eo modo loquendi quo dicitur Gen. 1. a.* Et factum eſt veſpere & mane dies unus. *i. primus, unde & conſequenter ibi dicitur.* Factum eſt veſpere & mane dies ſecūdus *& ſic conſequenter uſque ad ſeptimum eodem modo. Conſequēter deſcribitur apertio ſecundi ſigilli & tertij vſque ad ſeptimum.*

2 Et au. un. *i. primum eadem ratione qua & de ſigillis dictum eſt, nam conſequenter agitur de alijs tribus animalibus. Et ſecundum illos qui p animalia dicunt ſignari quatuor Euangeliſtas, iſte fuit Marcus in ſimilitudine leonis deſignatus, quæ ſimilitudo ponitur prima ſupra, c. 4. Sed quoniam illud dictum non conſonat ordini euangeliſtarum, in quo Mathęus ponitur primus & Marcus ſecundus, ideo dixi ſupra. c. 4 quod per quatuor animalia quatuor patriarchales eccleſiæ deſignantur, & ſic habeo conſequēter dicere quod ille qui per primum animal deſignatur, fuit patriarcha primę eccleſiæ patriarchalis, ſcilicet Ieroſolymitanę, qui fuit beatus Iacobus appellatus frater domini, eo quod fuit ſimilimus ſibi, & hic ante iam tranſierat per gladium ſub Nerone, vt patet per Ioſephū. 20. li. antiquitatū. hęc aūt reuelatio facta fuit Ioāni tempore Domitiani.*

3 Ve. *& ui. decurſum eccleſię primitiuæ.* 4 Et ec. equ. *Per quem (vt dicūt expoſitores aliqui) deſignatur Caius imperator, qui ſucceſſit immediate Tyberio, ſub quo paſſus Chriſtus fuerat. Et deſignatur per equum album, eo quod non fuit Chriſtianis moleſtus, ſed magis conſolabilis, nam Pilatum miſit in exilium, qui Chriſtum iniquè iudicauit & ſimiliter Herodem, qui decollauerat Ioh. & Chriſtum in paſſione ſpreuerat, Luc. 23. ideo ſubditur.* Et exiuit vincens vt uinceret. *ſ. aduerſarios Chriſti vt dictum eſt. Sed hoc non uidetur mihi conuenienter dictū. Nā iſte Caius intantum fuit elatus & peruerſus quod per orbem miſit ſtatuā ſuā, ut in illa adoraretur ut deus, & quia habitantes in Iudæa renuerūt hæc facere miſit Petronium cum exercitu in Iudæā, ut in tēplo poneret dictam ſtatuam, & renuentes interficeret, ut dicit Ioſephus libris antiquitatum, & de Iudaico bello. Tamen Petronius non dedit hoc executioni, quia Caius fuit morte præuentus. Et in illo tempore apoſtoli & alii Chriſtiani habitabant in Ieruſalē, & Iudæa, & ſic patet quod Caius nō fuit eis cōſolabilis: ſed magis horribilis, eo quod prę cæteris habitatoribus Iudææ horridū erat eis mandatū Caij de dicta adoratione. Licet aūt ipſe miſerit in exiliū Herodē & Pilatum, hoc tamen non fuit propter Chriſtū, ſed pro aliis cauſis totaliter deſperatis, ut refert Ioſephus, quas cā breuitatis omitto. ſimiliter quod ſubditur.* Exiuit uincens vt vinceret. *non uidetur ſibi conuenienter applicari, quia Romæ fuit turpiter interfectus propter ſuas malitias, & uxor eius gladio confoſſa, & eius unica filia parieti alliſa, propter quod videntur alii melius dicere ſ. quod per equum albū intelligitur cętus Apoſt. dealbatus ſanctitate uitæ, & quia beatus Iacobus Ieroſolimitanę eccleſia epiſcopus, ut dicit Hier. in libro illuſtriū uirorum dicitur vſus fuiſſe tunc nō ueſtibus laneis, ſed lineis, & per conſequens albis. & idem ęſtimari poteſt probabiliter de alijs apoſtolis, unde & Mahumetus uocat eos viros dealbatos. Per ſedentem ſuper equum illū intelligitur Chriſtus ſeſſor, & ductor eorum, ſecundum illud ad* Ro. 8. c. Quicūque ſpiritu Dei aguntur, hi filii Dei ſunt. *& ſecundum hoc ſic eſt litera exponenda.* Et ecce equ. alb. *ſcilicet, apoſtolorum ſenatus.*

✱ 1 Et ecce

M O R A L I T E R.

✱ † *Et ecce equus albus, & ſe. ſuper eum, &c.* Per equum album ſignificatur homo caſtus candore caſtitatis dealbatus, per ſeſſorem aūt eius, angelus bonus cuſtos ipſius, per viā mūditiæ

a *Arcum*.id eſt,Chriſtus habet ſcripturam quę illuminat ſuos,
A & occidit inimicos.
b *Et exiuit vin.* Quod prędicatores faciunt, Deo attribuunt.
✻ AVG. Equus albus Eccleſia eſt,ſeſſor Chriſtus,q cũ arcu bellico per Zachariam promiſſus eſt.Zach.10. Vel,equũ albũ intelligimus prophetas & Apoſtolos: equitem coronatum, habẽtem arcum, cognoſcimus non ſolũ Chriſtum, ſed etiam Spiri-
B tum ſanctum. Poſteaquam enim Dominus aſcendit in cœlum, & aperuit vniuerſa,miſit Spiritum ſanctum, cuius verbo prędicatores tãquam ſagittę ad cor hominum pertingerẽt & vincerent incredulitatem. Coronę ſuper caput, promiſſa per Spiritum ſanctum intelligenda ſunt,&c. *Sic Primaſius & Haymo.*

✻ AND. Nos Metodii ſententiæ libenter aſtipulamur,ſcribentis in hunc modum. Primi ſigilli ſolutio ad Apoſtolorum generationem haud incommode transfertur. Hi namque Euãgelii prędicationem velut arcum infractum cõtra dæmones intẽderunt, ſalutaribuſque ſagittis vulneratos ad Chriſtũ adduxerunt. Coronã ob id ſortiti,quod per veritatis arma erroris ducẽ deuicerunt,ſcdæ q victorię ſpe vſq; ad violentã mor-
C tem,nomẽ Dñi profeſſi ſunt. Ea pp hoc loco exiuit victor vt vinceret. Prima itaq; victoria q̃ per Apoſtolos Chriſtus nactus eſt,Gentium fuit conuerſio:ſecunda autẽ ſpontaneus à corpore exitus,non abſque crucịatu eius rei cauſa ſuſceptus.
c *Et cum.* Videns diabolus eccleſiam inſtitui ad locũ ſupplendum vnde ipſe ceciderat, eã ſubuertere nititur prius apertè.

d *Equus rufus.* Superiori contrarius.ſ.aperti perſecutores & ſãguinolenti. D
e *Sumeret pacem de terra.& vt inuicem*, &c. id eſt, conceſſum eſt à Deo,vt auferret omnem quietem animi ab his qui ſunt terrenis dediti.

a albus, & qui ſedebat ſuper illum, habebat arcum, & data
b eſt ei corona, & exiuit vincens vt vinceret. Et cum aperuiſ-
c ſet ſigillum ſecundum,audiui ſecundum animal, dicens:
d Veni, & vide. Exiuit alius equus rufus, & qui ſedebat ſu-
e per eum,datum eſt ei vt ſumeret pacẽ de terra, & vt inuicem
f ſe interficiant,& datus eſt ei gladius magnus. † Et cum aperuiſſet ſigillum tertium,audiui tertiũ animal,dicens: Veni,

(a Diuinam ſcripturam. a Deus in ſanctis coronatur,uel ſecundum humanitatem. i. poteſtas. b In Iudæis vel in ſe. Gentes in membris. Ordine videndi.non tempore. a Quia quod in corde habet,opere complet. ¶ i diabolus. Auferret. Gladio materiali,uel perſuaſionis.)

✻ AVGVSTIN. Contra victricem vincentemque Eccleſiã exiit equus rufus,id ẽ,populus ſiniſter & malus ex ſeſſore ſuo diabolo ſanguinolẽtus. Cui datus eſt gladius magnus vt tolleret pacem de terra,ſcilicet ſuã pacem, hoc eſt mundanã. Nam eccleſia ęternam pacem,quam ſibi Chriſtus reliquit,habet.
E ſup.
✻ HAYMO. Per equũ rufum,debemus intelligere omne corpus diaboli,hoc eſt,omnes reprobos, quia caput omnium reproborum eſt diabolus, vt Chriſtus electorum. Hoc corpus eſt peccatis cruentatum,& animarum interfectionibus ſanguinem. Data eſt autem diabolo poteſtas,vt ſumat pacem de terra,quando permittitur iuſto Dei iudicio,vt hoc poſſit facere. De terra verò ſumit pacem, id eſt, de terrenis hominibus,cũ facit eos diſcordes & Zizaniorum diuortia inter eos ſeminat. De quo adhuc ſubiũgitur. *Et vt inuicem ſe interficiant, datus eſt illi gladius magnus.* Gladium non corporeum debemus intelligere,ſed ſpiritualem,quo non tantum corpora, quantũ animę iugulantur. Gladius enim hic intelligitur, mala perſuaſio,locutio praua,deceptio iniqua.
f *Interficiant, & datus eſt ei gladius magnus, Et cum aperuiſſet, &c.* Magna poteſtas interficiendi,quia non ſolum in minores,ſed etiam in maiores,vt in Petrum.

☞ 1 *Et*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et qui ſe.ſuper il.*ſcilicet,Chriſtus.*
2 Habebat ar.in ma.ſua.*id eſt, verbum prędicationis in manu operationis* qui cœpit facere & docere, Act.1. *& ſic fecerunt apoſtoli per inſtinctum & ducatum ipſius.*
3 Et data eſt. *In ſua reſurrectione & aſcenſione.*
4 Et exiuit. *Per effectum ſuum dando* Apoſtolis *in ſigno viſibili ſpiriritum ſanctum.*
5 Vincens. *Aduerſarios ſuos in Iudæa primo, nam eodem die cõuerſi ſunt ad eum prædicante Petro tria millia, Act.3. & altera die quinque millia, Act 3.*
6 Et vin. *Per totum orbem ſubijciendo ſuæ fidei iugo colla gentium nã in breui tempore per prædicationem Apoſtolorum & aliorum Chriſti diſcipulorum, Chriſto cooperante & ſermonem eorum ſignis ſequẽtibus confirmante, Mar. vlt. prædicatum fuit euangelium. Nam viuente adhuc beato Petro fides catholica diffuſa fuit vſque ad fines terrę habitabilis, pròut declaraui ſuper illud Pſ.18.a.* In omnem terram, &cæt. *& ſuper Epiſtolam, Rom.*10.
7 Et cum aperuiſſet ſigillum ſecund. *Hæc eſt ſecũda pars, in qua deſcribitur ſtatus eccleſiæ a tempore Neronis vſque ad Titum imperatorem, cum dicitur.*
8 Audiui ſecundum ani. *Secundum prædicta iſte fuit primus patriarcha eccleſiæ Antiochenę, ſcilicet beatus Petrus, qui primo rexit illam eccleſiam: vt habetur libro illuſtrium virorum, qui tempore huius viſionis iam tranſierat per martyrium, dicens.*
9 Veni & vide. *ſtatum eccleſiæ ſub Nerone.*
10 Et exiuit alius equus ru. *i. Romanus populus, qui dicitur rufus tẽpore Neronis dupliciter. Vno modo accipiendo rufedinem pro rubedine, ſicut in pluribus alijs locis accipit ſcriptura, eo quod Nero multos Romanorum occidit ex ſua crudelitate, nam etiam matrem propriam, uxorẽ fratrem, & ſororem ac etiam Senecam ſuum pręceptorem dicitur occidiſſe. Alio modo magis proprie pro ipſa rufedine, quia Nero ciuitatem Romanam incendi fecit in magna parte, vt videret qualis fuerit antiquitus incendium Troię. In tali vero incendio ex commixtione fumi & flãmę apparentia rufedinis cauſatur.*
11 Et qui ſe.ſuper eum. *ſ. Nero habens domininium.*
12 Datum eſt ei. *Id eſt, a Deo permiſſum.*
12 Vt ſumeret. *id eſt, ferret.*
13 Pacem de ter. *Quia turbata fuit ciuitas per Romanum imperium propter ſua maleficia.*
14 Et vt inuic.ſe.interfi. *Nam ex occaſione ſuæ perfidię, ipſo interfecto. Otto, Galba, Vitellius voluerunt vſurpare imperium, & ex eorum pugna ad inuicem valde multi fuerunt interfecti.*
15 Et datus eſt ei gla.ma. *id eſt, poteſtas interficiendi* Chriſtianos, *nam ipſe primam peſecutionem mouit contra eccleſiam, loquẽdo de perſecutionibus motis per imperatores Romanos, nam antea perſecutionem ſuſtinuerat per Iudæos. Mandatum vero crudele Caij ſuprapoſitum, nõ fuit recte contra eccleſiam, ſed contra habitantes Iudæam, quorum pauci comparatiue erant Chriſtiani, nec etiam mandatum illud fuit datum executioni, & ideo prima pſecutio eccleſiæ attribuitur Neroni. Claudius etiam imperator qui fuit medius inter* Caium *& Neronem, non legitur feciſſe* Chriſtianis *aliquam perſecutionem.* Nero *autem Apoſtolorum principes, ſcilicet, Petrum & Paulum occidit, & alios multos Chriſtianos Romę & per imperium occidi fecit.*
16 Et cum aperuiſſet ſigillum, &c. *Hęc eſt tertia pars in qua deſcribitur eccleſiæ ſtatus ſub Tito, cum dicitur.*
17 Audi.ter.animal.&c. *id eſt patriarcham primum eccleſiæ* Alexandrinę, *ſcilicet, beatum Marcum, ſecundum quod in libro illuſtrium uirorum habetur.*

F

✻ 1 Et

MORALITER.

✻ ducens eum ſicut ſeſſor equum, vnde dici poteſt illud Ro.8.c. *Qui ſpiritu* Dei *aguntur, hi filii Dei ſunt.*
2 *Habebat arcum.* id eſt, uirtutem repellendi ſpiritum malignũ impellentem ad luxuriæ caſum.
3 Et data eſt ei co. Nam angelis cuſtodibus ex ſalute traditorũ ſuę cuſtodię augetur gloria.
4 *Et exiuit uin.* Sunt enim prompti ad protegendum traditos ſuæ cuſtodię ſecundum voluntatem Dei.
7 *Et cum aperuiſſet ſigillum, &c.* Sequitur.
10 *Et exi.ab.equ.ru.* Per quem moraliter ſignificatur homo carnalis igne luxuriæ aduſtus.
11 *Et qu.* Per hunc ſeſſorem ſignificatur ſpiritus malignus impellens ipſum ad hoc vitiũ. Et quoniam ex hoc uitio frequenter oriũt diſſenſiones homicidia, & guerrę graues, ſicut patet de bello Troiano famoſiſsimo, quod ortum fuit de raptu Helenę, & ſimile ꝯtingit multotiẽs de vitio luxurię. pp qđ ſeqtur.
12 *Da.eſt.ei.* Permiſſum eſt dicto maligno ſpiritui. *ut ſu.pa.*
16 *Et cum aperuiſcet.* Sequitur.

✻ 1 *Et*

a & vide. Et ecce equus niger, & qui ſedebat ſuper eum ha- 1

a Offuſcans ſua vitia quibuſdam operibus bonis. b Ipſi diabolo, quod ſui operantur per eum, tribuimus.

b bebat ſtateram in manu ſua. Et audiui tanquam vocem 2

a Quæ prædicant, opere atteſtantur. ¶ Angeli exiſtentis.

c i.vas capiens.duos ſextarios, quod eſt eccleſia ex duobus populis vel habens fidem & operationem. 3

d in medio quatuor animalium dicentium: † Bilibris tri- 4

a Emptam ſanguine Chriſti. b Nam ad minus oportet habere fidem ſanctę Trinitatis,

e tici denario vno, & tres bilibres hordei denario vno: 5

a *Et ecce equus ni.* Videns diabolus ſe per apertas perſecutio-
A nes non profeciſſe, immittit hęreticos, qui falſis rationibus cõtendant, vt facilius decipiant.

✻ RICHAR. Cernens diabolus per apertam ſe perſequutionem nequaquam profeciſſe contra Eccleſiã, ad nocendũ alia argumenta quæſiuit, & ſeruorũ Dei numerum quem per manifeſtam impiorum perſequutionem principum minuere nõ potuit, per occultam hæreticorum malitiã infirmare tẽtauit. Equ'
B ergo niger occultam hæreticorũ verſutiã q̃buſdã ſacrę ſcripture verbis palliatam, & ne manifeſte videatur, obfuſcatam deſignat. Seſſor autem ſtateram in manu habuiſſe dicitur, quia diſcretio & intelligentia quam hæretici ſeſe habere dicunt, diabolo aſcribitur, qui malitiam aduerſus fideles conceptã, dũ ſuper equum rufum ſedemus, implere non potuit, ſup nigrũ equum perficere ſeducens tentauit. Quod non valuit per prĩcipum furorem, hoc efficere voluit per hæreticorũ prauitatẽ. Principes alienos contra Eccleſiam prius inflammauit, domeſticos deinde diuerſis hæreſibus corrupit: vt poſt quã exterius bella ceſſarent, bellum interius ebulliret. Cuius videlicet hæreticę prauitatis impietas, maximè a duobus Conſtantini magni, & ſequentium imperatorum, temporibus pullulauit. Sed autoritate ſanctæ Eccleſię, & eccleſiaſticorum doctorum cõpreſſa tandem ceſſauit.

b *State.* Quia dicunt ſe habere verã diſcretionẽ in ſcripturis.

c *Et audi.tan.* Quia hic in pugna hęreticorum eſt magis periculum, pretenditur auxilium.

d *Bilibris.* Volo fideles ne timeatis, qui ante vos poterant lędere, & vos diaboli ne lędatis illos, quia non proficietis, quia bilibris tritici.

✻ RICHAR. Quia diuina miſeratio circa maiorum periculorum illationem, maiorem ſolet adferre conſolationẽ, rectè dicitur. *Audiui vocem dicentem: Bilibris tritici denario vno, &c.* In medio quatuor animalium, id eſt, in medio cõmuni teſtimonio quatuor Euangeliſtarum, & omniũ prędicatorum. Bilibris tritici denario vno, &c. Quaſi diceret. Ne timeatis ò fideles, quãuis videatis perſecutioni ſuccędere diuerſas hæreſes: quia non poterunt vos lędere, nec annonã ſacræ ſcripturæ minuere, ſi
C in pfecta fide volueritis ſtare. Quid enim per denariũ, aptius accipimus, quàm fidei perfectionẽ? Quid per triticum, niſi ſacrũ Euangeliũ? Quid per hordeũ, niſi vetus teſtamẽtũ? Quid per bilibrem, niſi noui vel veteris teſtamenti intelligentiã hiſtorialẽ & ſpiritualẽ? Pullulantibus igitur hæreticis & hęreſib. in medio Eccleſiæ, proclamatur fidelibus contra hæreticorũ prauitates diſputantib. perfecta & duplex in vtroque teſtamẽto intelligentia, q̃ ꝑ fidei integritate & perfectione donat̃. Bilibris aũt vas, duos capiens ſextarios eſſe dicitur, in quo duplicis intel-

intelligentiæ hiſtorialis videlicet & ſpiritualis perfectio figurat̃. D
Sed tritici vnum bilibrem denario poſuit, propter vnitatẽ euangelii ſacramenti: & tres bilibres hordei, propter qđ in veteri teſtamento continentur lex, Pſalmi & Prophetæ. Interdicit autẽ ſeſſori nigri equi, diabolo videlicet hæreticorũ dominatori ne vinum & oleum lædat, id eſt, ne pfectos doctores malos arguentes, neque pios conſolantes hæretica prauitate corrũpere præſumat. Non ergo debẽt fideles equum vel ſeſſorẽ formidare, dũ eis & plenitudo & perfectio diuinæ ſapiẽtię pmittit̃.

✻ AMBR. Magna ſunt quæ protulit, & valde obſcura. Per triticum namque ex quo panis optimus conficitur, diuinã ſcripturam poſſumus accipere, quæ eſt panis animarũ, duæ uerò libræ tritici, duo teſtamenta deſignant, ex quibus magnã ciborum copiã nobis ſancti patres præparauerunt, qui eã multipliciter expoſuerunt: denarius autem Dominũ Ieſum deſignat. Binæ ergo libræ tritici denario copulãtur, quia quod ſcriptura loquitur, ad vnius Dei omnipotentiam, magnitudinẽ, bonitatẽ, atq; ſeueritatem pertinet. Per aſperitatem ordei opera ſanctorũ deſignantur, quę denario cõiunguntur, quia quicqd boni in hoc munus electi operantur, aut aduerſi patiuntur, pro amore vnius Dei agunt & patiuntur, &c.

e *Tritici.* Triticũ perfectiores q̃ per tribulationẽ attriti igne E
decocti ſunt, Deo cibus ſuauis. Hordeũ minores in eodẽ genere. Vinum, prælo quidem attriti, ſed non ita excocti acres tãtum in ſe. & alios ad bene operandum inebriantes: Oleũ ſunt non alios inebriantes, ſed puris orationibus vngentes.

Vel uinum, & oleum confeſſores pro feruore charitatis, & dulcedine miſericordię, quam habent in ſe & in alios. Per triticũ: intelligimus maiòres martyres, qui ſunt bilibres: habent. n. pręter martyrium opera, & dilectionem Dei & proximi, vel fidẽ & opera. Per hordeũ minores martyres. ſ. qui ſolã fidẽ habent trinitatis ſine operib. & ſine ulla dilectione, ſed ſola fide ſaluant̃ in ſanguine. Qui ſunt tres bilibres, ꝑ fidem trinitatis.

Vel aliter: ſicut enim triticum prius multum teritur, & poſtea optimus panis efficitur, ſic Chriſtus multum iuſtus diuerſis pſecutionibus factus eſt nobis panis vitę, dando nobis corpus ſuũ & ſanguinem. Et ita fideles multis tribulationib. terũt̃ & cibus optimus Deo effecti, imitatores tritici. i. Xpi efficiunt̃.

Vel ſunt pleni tritici. i. triticeę prędicationis quia pdicatio fidei ita audientiũ corda reficit, ſicut triticum ſuper oẽs ſegetes guſtũ. Et qui ſunt imitatores tritici prędicatio pepit in uno denario, id eſt, qui unanimes obediunt denario. i. Decalogo, id eſt, decem pręceptis legis. Libra cõſtat ex. 12. uncijs, per ꝙ notantur 12. apoſtoli, per bilibrẽ uero bina dilectio Dei & proximi. Vel, bilibrẽ dilectionẽ Dei & ꝓximi habẽtes atque fidẽ trinitatis, & quatuor euangelijs obediẽtes ter enim quatuor F

ſunt

+ Cher ix. i m.. tu a tritici a..t leg..n..is i cibũ aiuc nam.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et ecce.equ.ni.*id eſt, exercitus enim Romanus, qui dicitur niger effectiue, ſicut ſol dicitur calidus. Exercitus enim Romanus ſub Tito intantum afflixit habitantes Ieruſalem, quod fuerunt fame denigrati & alijs afflictionibus, ſm quod refert Ioſephus libro de Iudaico bello.*

1 Et qui ſe. ſuper.e.*ſcilicet, Titus regens illum exercitum.*

3 Habebat ſta.&c.*id eſt, diuinam iuſtitiam, quam opere exequebatur, nam ex ordine diuinę iuſtitiæ proceſſit, quod exercitus Romanus* Iu*dæos partim occidit & partim captiuauit in vindictam mortis* Chriſti, *ſicut manifeſte prædixit Luc.*21. Ecce uenièt dies in te, & circundabunt te inimici tui, &c.*quia tamen erat pręter intentionem Titi & exercitus ſui, qui propter aliam cauſam uenerunt contra* Iudæos, *ſupple propter rebellionem ipſorum contra imperium Romanum vt patet per* Ioſephum *libro de* Iudaico *bello, ideo dicitur quod habebat ſtateram in manu, & non in mente, nam exequebatur opus diuinę iuſtitiæ modo prædicto, per manũ enim opus intelligitur, quia per eam efficitur.*

4 Et auditam uo.in me.*id eſt, de throno Dei in cuius circuitu erant quatuor animalia. vt dictum eſt ſupra, c.4. & per hoc deſignatur quod factum Titi contra iudęos procedebat ex ordinatione diuina, a qua procedit malum pœnæ, ſecundum quod dicitur Amos. 3. Non eſt malum in ciuitate, quod non fecerit dominus.*

5 Bili.tri.pen.*Ad intellectum huius ſciendum, quod dicit Hugo Floricenſis de fine belli Romanorum contra iudæos. Feſſi denique Romani multa cęde quærebant quibus mancipia captiua venderent: ſed quia plurimi venales & pauci inueniebantur emptores, non defuere qui triginta mancipia uno nummiſmate mercarentur, vt ſicut Dominum emerãt triginta denariis, ſic econuerſo denario vno triginta uẽderẽtur. Sunt autem nummiſma & denarius unum & idem, Math.22.b. dicente domino.* Oſtendite mihi nummiſma cenſus, *ſubditur* At illi obtulerũt ei denarium. *dicebatur autem denarius, eo quod ualebat decem nummos vſuales. Item notandum, quod bilibris eſt nomen compoſitum ex bis & libra, quia continet duas libras, quinque uero iudęi hic per vnam libram deſignantur, eo quod quinque libri Moyſi ab omnibus iudæis recipiuntur, alios autem libros iudęi non recipiunt, qui Saducei dicuntur. Eſt igitur ſenſus.* Bilibris tritici denario uno, &c. *quia ſicut de uenalibus iudęis vilioribus qui per hordeum quod eſt uile granum deſignãtur, triginta pro uno denario dabantur, ut dictum eſt, ita decem de fortioribus & aptioribus ad ſeruiendum pro uno denario uendebantur,*

✻ 1 Et

M O R A L I T E R.

✻ 1 *Et ecce equ.ni.* Per quem ſignificat̃ prælatus de uitio ſimonię notatus, & ſic fama denigratus,

2 *Et qui ſede &c.* per quem ſignificatur dæmon ipſum impellens ad hoc uitium, & cuius ſequitur inſtinctum.

3 *Habebat ſtate.* Nam inducit ad ponderandum multum temporalia, & modicum æterna.

4 *Vt au.tan.&c.* i. infamiam currentem de ſimonia.

5 *Bilib.trib.* quia prælatus ſimoniacus ſecundum ualorem temporalem uult habere maius uel minus pretium.

A ſunt.12.qui numero libra conſtat.per tres fidem ſanctæ trini tatis,p 4 quatuor euangelia habentes per bilibrē, dilectionē Dei & proximi.Per triticum poſſumus intelligere nouū Te. p hordeum vetus.Biliore dicitur triticum, id eſt, nouū Teſt. ppter duplicē intelligentiam,id eſt,hiſtorialem & ſpiritualē, Qu. Ne timeatis vos fideles: dabitur enim vobis perfectio, per quam poteritis reſiſtere hęreticis.

a *Et vi.& ol.*id eſt, iſtos qui ſunt refecti: & ideo vino,id eſt, ſā guine meo,& oleo,id eſt,ſpiritusācto vncti. Vinum ſimiliter emi tur denario vno.

B b *Et cum ap.ſi.quar.*Videns diabolus, nec p apertas tribulationes nec per apertas hęreſes poſſe ſe proficere, præmittit falſos fratres: qui ſub habitu religionis obtinent naturam,& rufi equi, & nigri peruertendo fidem.

✱ AVG. In equo pallido homines intelliguntur mali qui per ſecutiones excitare non deſinunt. Iſti tres equi vnum ſunt,q exierūt poſt album.& contra album,& ſeſſorem habent dia bolū,qui eſt mors.Tres ergo equi,fames, & bella & peſtis in telliguntur:quod etiā Dominus in euangelio ſuo prædixit,q̄ & iam fiunt,& imminente die iudicii amplius futura ſunt.

✱ HAYMO. Deſignantur per pallidum equum omnes repro bi,ád pallorem ęternæ mortis venturi:Seſſor mors dr̄,quo no mine diabolus intelligitur,cuius inuidia mors intrauit in orbē terrarū.Super eos ſedet qui pallidi ſunt,hoc eſt, qui opera mortis habent;& cum ipſi ſint mortui,etiam alios extinguere

C quærunt. Vnde & ſequitur. *Infernus ſequebatur eum,* Ipſi.n.bñ ideo

D infernus appellantur,quia ſicut infernus nequaquā dicit Sufficit,ſed ſemper ad recipiendas animas ſinum laxat, ita illi mē tē dilatant ad ambienda terrena, nec tantum acquirere poſ ſunt,quantū cupiunt. Vnde ſequuntur diabolū,id eſt,imitant illū,qui eſt caput omnis malitię. *Data eſt illi poteſtas ſuper quatuor partes terræ, interficere gladio, &c.* Id eſt, ſuper omnes reprobos, qui in quatuor partibus moratur, oriente, occidente aqlone, & meridie. Vel in quatuor regnis pricipalibus, Caldaorū Medorum & Perſa-

E rum,Macedonum,atque Romanorū. Super has partes terræ habet poteſtatē diabolus,& cum his cōtra vnam Chriſti pugnat Eccleſiam, quā ideo ſcindere non poteſt,quia fide Chriſti vnita eſt,& illi,diuiſi. Interfecit vero has partes gladio malæ ſuggeſtionis, fame audiendi verbi Dei,morte ſpirituali atque interiori,& beſtiis terrę,id eſt,efferatis hominibus,ſicut Nerone,Domitiano, & cæteris perſecutoribus ſanctorum.

c *Et qui.ſe.*i.mors,quia per eum mors acceſſit vel ad literam quia occidit quoſdam in carne,quoſdam in anima.

d *Et in.i.* inſatiabiles terrenis,eum imitantur, vel in inferno

e *Super qua.*i.ſuper omnes malos,vbique morantes, vel ſuper Iudæos & Gentiles,hæreticos & falſos chriſtianos.

f *Et cum.*Oſtenſis tribulationibus,quæ in preſenti imminent fidelibus;ne deficiant aliquatenus certificans de præſenti corona patientes conſolatur.

F g *Vidit ſub.*id eſt,capiti ſuo humiliantes ſe, uel *ſub,*in abſcōſo: quia

a Ideo. b Aliquem iſtorum. Secreta quarti ſigilli.
& vinum & oleum ne læſeris. Et cum apperuiſſet ſigillum
Quartus ſtatus.
b quartum: audiui vocem quarti animalis, dicentis: Veni, &
a i.mortui.vel affligentes ſe hypocritæ. Diabolus,ſ.
c vide. Et ecce equus pallidus, & qui ſedebat ſuper eum
d nomen illi mors, & infernus ſequebatur eum. Et
a Vel mundi.
e data eſt illi poteſtas ſuper quatuor partes terræ inter-
a Quæ poteſtas. b Materiali,vel perſuaſionib. c Diuini verbi. d Venenoſis verbis, e Beſtialib. miniſtris vel ad literam.
f ficere, gladio, fame, & morte, & beſtiis terræ. Et
a i.cum reuelaſſet ſecreta eccleſiæ quantum ad ſtatum vltimum.ſ.tempore Antichriſti.
g cum aperuiſſet quintum ſigillum, vidi ſubtus altare a-

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et vi & ol. *per vinum,quod eſt lætificatiuum, intelliguntur Chriſtiani,qui replebantur gaudio ſpirituali ſecundum quod dicitur Act.13. g:*Diſcipuli vero replebantur gaudio & ſpiritusſancto. *Et ſimiliter per oleum propter pietatis & mutuæ charitatis obſequium ſecundum quod dicitur Act.4 g.*Quotquot enim poſſeſſores domorū & agrorū erant,vendebant afferentes pcia eorum, & ponebant ad pedes Apoſtolorum,qui diuidebāt ſingulis prout cuique opus erat. *Et iſti fuerunt læſi per exercitum Titi, nam ante eius aduentum Chriſtiani habitantes in Ieruſalem & in Iudęa monitu angelico tranſierunt vltra Iordanem in ciuitatem nomine Pellam, in regno Agrippæ exiſtentem,qui confœderatus erat Romanis.*

2 Et cum aperuiſſet quintum. *Hic incipit pars quarta vbi deſcribitur ſtatus Eccleſiæ tempore Domitiani,qui ſecundam perſecutionem mouit contra Eccleſiam,& multa alia mala fecit in imperio Romano, dicitur igitur;*

3 Audi uo.qu ar.ani.*i.Patriarchæ ſeu Epiſcopi Conſtantinopolitani iam defuncti,ſicut dictum eſt de aliis tribus.*

4 Et ec.equ.pal.*i.populus Romanus.Domitianus enim magnam partem ſenatorum & aliorum nobilium in exilium miſit & interfecit imponens eis crimina,vt ſic raperet eorum bona, propter quod cęteri Romę & alibi erāt in magno timore poſiti,ne ſimiliter eis fieret. Timor autē facit, exteriora membra pallida,& potiſſime faciem, propter quod Romanum imperium pro tempore illo ſignificatur per equum pallidum.*

5 Et qui ſede.ſpo.ſu.*ſ.Domitianus Imperator.*

6 Nomen illi mors. *Actiue & paſſiue,quia multos innocentes interfecit(vt dictum eſt)potiſſime Chriſtianos,contra quos mouit ſecundum perſecutionē,& finaliter interfectus fuit a Senatu Romano propter ſuā crudelitatem,ut habetur in Legenda beati Ioannis Euangeliſtæ.*

7 Et in ſe.eum.*Quia poſt curſum uitę præſentis ſtatim captus eſt ad pœnam Gehennæ.*

8 Et data eſt illi po.ſu.qua.*In quibus dilatatum erat Romanum imperium.*

9 Interfi.gla.*Nam in omnibus iſtis partibus multi Chriſtiani gladio interfecti fuerunt de mandato eius.*

10 Fame.*Quia multi in carceribus fame cruciati mortui fuerunt.*

11 Et beſtiis ter.*quia plures eorum deuorandi beſtiis tradebantur,ſicut patet in legendis plurium martyrum. Et quia pluribus aliis modis aliqui martyrizabantur.ſ.ſuſpenſione ſubmerſione combuſtione & huiuſmodi, ideo interponitur.*

12 Et morte,*vt omnis modus affligendi martyres includatur. Ex prędictis vero patet,quod ſicut Zacha.vi.per equos quadrupliciter in colore variatos deſignata fuerunt quatuor regna,ut dictum fuit ibidem, ſic in iſto loco per equum album deſignatur regnum Chriſti prout fuit in cętu apoſtolorum & credentibus primis, per alios tres equos Romanum imperium,cuius ſtatus fuit uariatus in tribus temporibus.*

13 Et cum aperuiſſet quintum.*Hic incipit quinta pars,in qua deſcribitur eccleſiæ perſecutio a Traiano imperatore, qui Domitiano ſucceſſit,uſque ad Diocletianum.Iſte enim Traianus tertiam perſecutionem exercuit contra eccleſiam.Marcus Antonius quartam,Seuerus quintā, Maximus qui eſt Maximianus ſextam, Decius ſeptimam, Valerianus octauam,Aurelianus nonam.Licet autem multi imperatores intermedij fuerint inter iſtos,quorum temporibus chriſtiani fuerunt martyrizati,iſti tamen ſpecialiter dicuntur Chriſtianorum perſecutionem exercuiſſe,quia fecerunt & renouauerunt edicta contra Chriſtianos. Alij vero non ſic,& ideo quod aliqui temporibus ſuis fuerunt martyrizati, hoc fuit ex dictis præcedentium imperatorum,quæ non erant renouata. Temporibus igitur iſtorum imperatorum non erant eccleſiæ nec altaria ſtabilia,ſed in locis occultis,& potiſſime in martyrum criptis,in quibus ſunt corpora eorum ibidem ſepulta,portabatur & erigebatur altare ligneum pro celebratione miſſarum.Et hoc eſt quod dicitur.* Et cū aper uiſſet,&c. animas inter.*i.martyres interfectos,eo quod erant ibi corpora eorum.Et eſt ſimilis modus loquendi ſicut* Exo.1.a.*Omnes animę quę egreſſę ſunt de femore Iacob.i homines,quamuis animę eorum non fuerunt egreſſę de femore Iacob,quę non ſunt ex traduce,ſed a Deo per creationem infuſæ corporibus egreſſis de Iacob per generationem.*

MORALITER.

✱ 1 *Et ui.&c.* Per vinum quo conficitur ſanguis euchariſtię ſacramentū,per oleum vero quod ponitur in plurib.ſacramē tis,ſignificantur cætera ſacramēta. Per hoc igitur quod dr̄, *& ui.& ole,ne la.*ſignificatur quod prælatus ſimoniacus ſemp dicit,q contra eccleſię ſacramēta & eius ordinationes nihil fiat.

2 *Et cum ape.quar.ſigil.*Sequitur.

4 *Et ec.equ pal.*per quē homo ſignificatur vitio inuidię liuid.

5 *Et qui ſe.ſu.eum.*i.diabolus,cuius ſequitur inſtinctum.

6 *No.illi mors.*Vnde Sapien;2.d. Inuidia diaboli mors intrauit in or.ter.

7 *Et infernus ſequebatur eum.*i.inferni pœna,ad recipiēdum deceptos per eum.

8 *Et data eſt illi poteſtas.*Nam hoc vitio iugulantur ſpiritualiter multi in omnibus terrę partibus, & aliqui etiā corporaliter.

13 *Et cum aperuiſſet,&c.* Interfector alicuius dicitur non ſolum auferens ei uitam corporalē,ſed etiā ſubſtantiam de qua dēt uiuere. Propter quod per animas hic clamātes cōt.ſuos interfectores

A quia nemo in hac vita percipit quomodo ibi ſint.
✱ RICHAR. Perſecutionib. ſuperius deſcriptis, ne audiētium, mentes deficerent ex tot tribulationib. prędictis ſolatur diuina miſericordia lachrymabilem ſanctorum martyrum querimoniā dono primę ſtolæ, & promiſſa conſeruorū & fratrū eorum ſaluatione. Igitur apertio ſigilli quinti eſt ſecūdum ſucceſſionē temporis euidētior declaratio ſacri eloquii. Altare Dei Chriſtus eſt: ſuper eum nāq; offerimus patri bona per fidem quę cogitamus, loquimur, aut operamur. Bene ergo animę ſanctorū interfectorum ſubtus altare Dei viſę ſunt quia Chriſto ſe per humilitatem ſubmittant: & per ipſum à Patre iudicium & vindictam de perſecutoribus ex amore iuſtitiæ requirunt.

Ecce locus. i. ſub protectione Chriſti eſt altare. a i. Propter præceptum Dei, quod impleuerunt. b Quod coram aliis atteſtatur.
a nimas i nterfectorum propter verbum Dei, & propter te-
a i. opere oſtendebant, Chriſtum imitando. Magno deſiderio.
b ſtimoniū, † quod habebant. Et clamabant voce magna,
a Ratione potentiæ. b Sanctitatem amans. c In promiſſis. d Vacat in pleriſque.
c dicētes: + Vſquequo domine ſanctus & verus, non iudicas
a Scilicet inferendo pœnam effuſoribus ſanguinis noſtri. Pœnas inferendo. Amori.
d & non vindicas ſanguinem noſtrum de his qui habitant
In terrenis. a Beatitudo animæ. A Deo inſpiratum.
e in terra? Et datæ ſunt illis ſingulæ ſtolæ albæ, & dictū eſt
a Patienter expectarent.
illis vt requieſcerent tempus adhuc modicum, donec
Scilicet, quia habent eundem dominum.
f † compleantur conſerui eorum, & fratres eorum qui interficiendi ſunt ſicut & illi. Et vidi cum aperuiſſet ſicut ſi-

✱ AVG. Vel aram, Dei Eccleſiam dicit, ſub cuius oculis martyres effecti ſunt, tñ quia ſanguis ſanctorum ſuper terram funditur, ſubara clamare dicuntur, ſicut eſt illud *Sanguis fratris tui*
B *clamat ad me de terra.*
✱ AMBR. Vel animæ ſanctorum ſub altare quieſcunt, quia ſicut capiti ſuppoſita ſunt membra, eique cohærēt, ita & animæ ſanctorum in cæleſti gloria conſtitutę, Chriſto ſaluatori ſubiectæ ſunt, eique per connexionem membrorum nectuntur.
a *Alio.* Chriſtus ſuper quem ſe offerunt, & quem habēt munimentum. Vel ipſæ animæ altare ſunt de quib. fumus procedit Deo delectabilis, & quia fuerunt ſanguine liniti, modo exiſtentes ſubtus, i. in minori dignitate quam ſint futuræ, quia nondū niſi vnam ſtolam acceperunt.
b *Interfectorum propter verbi.* Vel aperto martyrio, vel aliquibus anxietatibus.
c *Vſquequo.* Deſiderant maius gaudium & cōſortium ſanctorum, & iuſtitiæ Dei conſentiunt in damnatione impiorum.
d *Iudicas & non vindicat ſanguinem.* Faciendo diſcretionem bonorum & malorum.
Mat. 5. ✱ AMB. Cum ſcriptura præcipiat, malum pro malo non reddere ſed contra, diligere inimicos, quid eſt quod ſancti in cœleſtibus conſtituti, vltionem de inimicis ſuis expetunt. Sed ſcimus ſanctos Dei diem ultimū deſiderare, in quo & corpora, & mercedem plenam laborum ſuorū a Domino percipiēt. Nā hūc diē deſideralem eſſe diſcipulis ſuis Dñs manifeſtauit
L. 21. dicens. *Leuate capita veſtra quoniam appropinquat redemptio neſtra*
Et in oratione dominica aſſidue petimus. *Adueniat regnum tuū*
C Verum quia ſanctorum reſurrectio atq; glorificatio in diē iudicii, fiet, & dies iudicii damnatio erit impiorum, ſancti de ini- D
micis ſuis vltionem poſtulant, quando petunt vt dies Domini veniat.
✱ ANDR. Qui receptiorem doctorum Eccleſię ſententiam ſequuntur, hæc tanquam futurorum accipiunt, & præſentis loci
quærelas atque clamores
in eos conuenire ſtatuūt
1 qui propter Chriſtum oc
ciſi, contra perſecutores
2 vindictam expetunt, qua-
tenus. qui inter ipſos Dei
3 clementia non prorſus in
4 digni inuenientur, ad Do
minum cōuertantur. Ob
ſtinate autem impii per
5 vniuerſalem totius orbis
6 conſummationem exci-
7 dantur, ne iuſti ad iniqui-
tatem extendant manus
8 ſuas.
9 ✱ HAYM. Non autem pu Pſ. 124.
tandum eſt quod illi cor-
poreo modo vocē emit-
tāt, ſicut & nos, qui aereū flatū in follē ventris traximus p organū gutturis. ſed vox illorū deſiderium eſt ipſorum. Et tanto magis quiſque illorū clamat quanto magis deſiderio flagrat. Petunt autem de reprobis vindictam, qua optant venire diem Iudicii, & reſurrectionem corporum ſuorum.
e *Et datæ ſunt illis ſingulę ſtolę, &c.*
✱ AMBR. Stolæ albæ, gloria eſt ſanctarum animarum: ſtolas albas ſingulas ſancti Dei nunc poſſident, quia corporib. in terra quieſcentib. ſtolis animæ beatitudinis ęternæ perfruntur. Binas ſtolas tunc percipient, cum poſt reſurrectionem, animæ cum corporib. gloriam cæleſtis patrię ſine fine poſſidebunt. E
f *Conſerui eorum.* Serui cauſa ipſius domini, fratres ex dilectione debent expectare.

SANCTORVM ANIMAE ANTE IVDIcium Deo fruuntur. Gręci patres.

✱ DIONYS. Areopag. norunt profecto ſe totos percepturos exactiſſimam ad Chriſti ſpeciem, requiem, cum ad præſentis vitæ finem peruenerint, viamq; ad immortalitatē ſuam è vicino iam intuentes clarius Diuinitatis laudant munera, diuinaq; lętitia geſtiunt, non iam ad dęteriora conuerſionem metuentes, ſed parata bona ſe firmiter perpetuoque habituros probe noſcentes. (li. de eccleſia Herac. c. 7. p. 1. a.) ✱ IVST. MART. Vt poſt animi à corpore exceſſum ſtatim fit bonorum malorūque diſtinctio. ducuntur enim ad loca, quæ eis digna ſunt, ab angelis, bonorum quidem animi in paradiſum, vbi conſuetudo eſt, & aſpectus angelorum, viſio vero etiam conſeruatoris Chriſti ex verbis his, peregrinari à corpore, & pręſentes eſſe ad dominum: improborum autē ad loca inferorum, &c. (queſt. 75. a gētib. propoſita.) ✱ IREN. Iuſtus & æquis & pręcepta eius ſeruātibus & in dilectione eius perſeuerantibus, quibuſdam autem ex pœnitentia vitam donans, incorruptelam loco numeris cō- (li. 1. c. 2. aduerſus hęreſes.) F

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Propter verbum. *quantum ad doctores qui fuerunt martyrizati propter prædicationem verbi diuini.*
Et propter teſt. *quantum ad ſimplices Chriſtianos qui martyrizabantur. vt quod nolebant negare Chriſtum, ſed magis proteſtabantur ſe credere in ipſum.* 2 Et clamabant voce. *Iſte clamor non eſt aliud quam manifeſtatio nequitiæ tyrannorum coram Deo merito punienda, & innocentiæ martyrum præmiandæ, ſicut dixit dominus ipſi Cain. Gē. 4.* Ecce vox ſanguinis fratris tui Abel clamat ad me de terra. *i. eius innocentia declarat tuam nequitiam puniēdam in mortis eius vindictā. Ideo ſubditur*
3 Vſquequo do. *ſupple quies.*
4 Sanctus & verus non iudi. &c. de his qui ha. in ter. *i. de tyrannis dominantib. ſuper terram.*
5 Et datæ ſunt, &c. *quia cuilibet data eſt gloria animæ.*
6 Et dictum eſt, &c. *corpora eorum in monumentis.*
7 Temp. adhuc. *ſ. vſq. ad iudicium, quod dicitur modicum æternitati cōparatū, propter quod Ioh. i. can. 2. c. dicitur* Filioli nouiſſima hora eſt. *tunc. n. reſurgent in corporib. glorioſis, & ſic habebunt ſecundam ſtolam quæ eſt gloria corporis.*
8 Donec compleantur. *Nam poſtea propter nomen Chriſti multi ſūt interfecti, & adhuc plures interficientur in perſecutione Antichriſti.*
9 Et vidi cum. *Hic conſquenter deſcribitur ſtatus eccleſię ſub Diocletiano qui decimam perſecutionem mouit contra eccleſiam cum colloga ſuo Maximiano. Et iſta perſecutio fuit atrocior pręcedētib. in tantum quod infra 20. dies 18. millia promiſcui ſexus legātur martyrio coronati. Et hoc eſt quod deſcribit* Iohannes *ſub apertione ſigilli ſexti.* Et *diuiditur in duas partes. quia primo ſcribitur immanitas perſecutionis. Secundo ſuauitas diuinæ conſolationis, ibi: Poſt hęc vidi. Circa primum dicitur.* Diuiſio.

† 1 Terrę

MORALITER.

✱ fectores, ſignificantur animæ exiſtentes in purgatorio, q̄ clamant ꝯtra bona executionū ſuarū detinentes, de quib. debent refici per orationes bonorū. & eleemoſynas in ſuſtentationem pauperum, & ſic animæ transferentur ad vitā gloriæ, pp quod tales fraudatores puniētur ſicut animarū homicidę. Ad hoc habetur exemplum in hiſtoria Caroli, in cuius exercitu cū eſſet ī Hiſpania, erāt duo milites adinuicem propinqui, quorū vnus moriens commiſit alteri bona vt venderentur, & preciū pauperib. pro eius anima diſtribueretur. Ille autem cōſiderans quod equus mortui erat bonus & fortis, illū ſibi retinuit, nec pro eo aliquid pauperib. dedit. Poſtea vero anima defuncti apparuit ei arguens eum de infidelitate, & quod pro ipſa diuitius fuit detēta in graui pęna, & ei denuncians quod grauius puniretur. Et tunc auditæ ſunt voces horribiles, quaſi vrſorum, & ferociū beſtiarum, & ille miſerabiliter expirauit.
9 *Et vidi, &c. terręmotus.* In morte vero pręlati notabilis in ſcientia & virtute fit ſpiritualiter terræ motus, quando ſuccedit ei malus prælatus.

ſert.& calamitatem æternam circumunit.

A ✲ Basil. Vos non terra occultat, ſed cęlum ſuſcepit, apertæ ſunt vobis paradiſi portæ.

Ponul. ite Mat. Vrat in Baſiliũ. Vrat in S. ephrem. paulo poſt † Mat. 27.

✲ Greg. Nazian. Tu obiter cęlo nos reſpice, & datam mihi rerum debilitatem, & articulorum dolorem, vel iube aſſidere, vel ad vna, vt hinc demum diſcedentem me in ęterna tabernacula recipias, & beatam trinitatem eo, quo eſt modo, tecum pariter contemplari valeam.

✲ Greg. Nyc. In cęleſtibus tabernaculis animus illius conſedit, vbi ſunt ordines angelorũ patriarcharum populi,

† abiicit.

In perſecutione Antichriſti.

a gillum ſextum; & ecce terræmotus magnus factus eſt. Et 1

Aliquis fidelis. a In tribulationib. b Quia doctores vileſcebantur.

b ſol factus eſt niger, tanquã ſaccus cilicinus, & luna tota facta 2

i. eccleſia. a Quia vbique patietur. b i. prius luce ſua lumina tenentes tepeſcans.

c eſt ſicut ſanguis, & ſtellæ cęli de cœlo ceciderũt ſuper terram, 3

a i. fructus lentes & vacuos propter defectum caloris digerentis. 4

b Scilicet antequam ſint ad maturitatem.

d ſicut ficus † emittit groſſos ſuos, cum à vento magno moue- 5

vbi chori prophetarum, vbi ſedes apoſtolorum, vbi gaudium martyrum, vbi piorum lætitia, doctorum ſplendor, cęlebres primogenitorum cętus, vbi puræ lętantium voces.

✲ Idem. tu vero diuino aſſiſtens altari, vitaque principi, & ſacroſanctæ vna cum angelis ſacrificans trinitati, omnium noſtrum recordare, nobiſque peccatorib. veniam impetra.

Hom. 3. in epi. ad Philipenſes.

✲ Chrys. Peccatores vbi fuerint, procul à rege ſunt, atq; ideo digni qui fleātur, iuſti vero ſiue hic, ſiue in futuro ſæculo fuerint, cum rege ſunt, illic tamen magis, & proprius non per ingreſſum, ac fidem, ſed facie ad faciem.

B

Hęreſi 78.

✲ Epiph. Sancti ſunt in honore, quies ipſorum in gloria, perfectio hinc in perfectione, ſors ipſorum in beatitudine, in manſionib. ſanctis, tripudium cum angelis, diæta in cælo, gloria in honore incomparabili, brauia in Chriſto.

LATINI.

lib. de exhort. mar. c. vltimo.

✲ Cypr. Quis non omnib. virib. elaboret, vt cum Chriſto ſtatim gaudeat, vt poſt tormenta, & ſupplicia terrena ad præmia diuina perueniat claudũtur oculi in perſequutionib. terræ, ſed patet cœlũ, mors infertur, ſed immortalitas ſequit, occiſo mũdus eripitur, ſed redintuo(?) paradiſus exhibetur, vita tēporalis extinguitur ſed ęterna reparatur, quanta eſt dignitas, & quanta ſecuritas, exire hinc lętum, claudere in momento oculos quibus homines videbant & aperire eoſdem ſtatim, vt Deus videbat & Chriſtus, tam velociter migrandi quãta fęlicitas, vt terris repente ſubtraharis vt in cęleſtib. regnis reponaris?

In pſa. 124

✲ Hyl. quomodo poſſumus montes non eos ſignificatos eſſe intelligere, qui ſuper terrenam naturam glorioſi, iam in Dei reb. exultant?

Ad Marcellam de obitu leæ. li. meditat. c. 24.

✲ Hier. nunc pro breui labore, æterna beatitudine fruitur, excipitur angelorum choris, chriſtum ſequitur.

✲ Avg. Per ipſum vos rogo, qui vos elegit, qui vos tales fecit, de cuius pulchritudine iã ſatiamini, de cuius immortalitate, iã immortales facti eſtis, de cuius beatiſſima viſione ſemper gaudetis.

In Pſ. pœnitent.

✲ Greg. Papa. Beatitudo animabus ſanctorũ ante reſurrectionem tribuitur, & corporib. nihilominus poſt reſurrectionem conferetur. Beda ſingulas modo ſtellas habent animæ de ſua immortalitate gaudentes, reſurgentib. autem corporib. in terra ſua duplicia poſſidebunt.

✲ Anse. Prædicatores eccleſiæ poſtquam exeunt de corporibus, neq; iam per moratam ſpacia, ſicut antiqui patres, cęleſtis patrię perceptione differunt, ſed mox vt a carnis colligatione exeunt, in cœleſti ſede requieſcunt.

D

6. Apocalypſis. In 2. ad Corinth. Richard. Haym.

a *Sol factus eſt*, id eſt, illi in quib. lucet reputabantur rei & peccatores claritatem ſuã ſe retinentes, vel quia quidam ad tenebras deſcendent, vel Chriſtus ſol verus, & modo clarus Antichriſti tempore erit obſcurus id eſt, nullis miraculis coruſcans.

b *Tanquam ſaccus*. Lux in ſacco poſita extra non lucet, fideles lucē prædicationis non effundent.

✲ Amb. Per ſolem eundem populus Iudęorum deſignatur, *Hec* igitur factus eſt niger tãquam ſaccus cilicinus, quia populus Iudæorum qui propter cognitionem vnius Dei, & propter cuſtodiam legis, velut ſol in mundo refulgebat, inter cęteras gentes factus eſt omnib. hominib. odioſus, propter iniquitates ſuas. Sacco namque pęnitentes veſtiunt, vt indicent ſe eſſe peccatores. Sol ergo nigredinem ſacci habuit, quia omnib. gentib. Iudeorum facta mora patuerunt.

E

✲ Haym. Vel, ſol, ipſe prædicatores ſignificat, quib. Dominus dicit: vos eſtis lux mundi qui vtique fient tunc tanquam ſaccus cilicinus, quia cęlabant coram impiis, quicquid habebant luminis, & virtutis. In illis quoque obſcurabitur ſol, qui timore conculſi, aut blanditiis deliniti, negabunt Chriſtum, & ad tenebras erroris deuoluentur.

c *Stellę cœli de cęlo, ceciderunt ſuper terram, &c.*

✲ Ambr. per ſtellas principes ſacerdotum deſignantur, ſcribę & phariſæi, per ficum autem, terram Iudeorum poſſimus intelligere. Groſſi vero eiuſdem arboris fructus inutiles vocantur, qui cęlo labuntur, cum arbor eadem vento concutitur. Ficus igitur vento commota eſt, & inutiles fructus à ſe emiſit, quia terra Iudæorum à Romanis vaſtata eſt, & gentem inutilem & Deo odibilem à ſe expulit, ut habitatio fieret fidelium. Stellæ itaque more groſſorum, in terram ceciderunt, quia eos qui per doctrinam legis velut ſtellæ in populo refulgebant, eadem pęna concluſit, & cæteram multitudinem.

F

✲ Rvper. Ceciderunt, qui ſibi uidebantur eſſe ſtellæ cœli, ceciderunt, non ut ueræ ſtellæ cæli, ſed ſicut groſſi immaturi fructus fici, magno uento mouente agitati ſpiritu diabolico exagitati. Congrua ſane ſimilitudo ab arbore fici & groſſis eius caducis quia uidelicet illi quoque qui tũc temporis in Chriſtum crediderant ex Iudæis, & erant quaſi primi fructus crucis Chriſti, exciderunt magno uento mouente, uento inuidiæ ſ. gentiũ ſalutem odientes, & contra fidem Euangelij ſuam æmulantes plerique circuncißionem.

✲ Haym. Vel. Stellæ cæli, Sancti ſunt qui in tenebris iſtius uitę lucent, ueluti in firmamento Stellæ. qui tunc utique de cęlo cadent, quando ſub illa perſequutione ualidiſſima: fide recedũt, qui prius fide recta & operib. iuſtis uidebantur lucere.

d *Groſſos ſu*. i. inanes fructus nullum enim permittit Deus cadere, qui ei ſeruit uero amore.

a *Cęlum*

NICOLAVS DE LYRA.

C ✲ 1 Terræmotus magnus factus, &c. *quia in omnib. partib. imperij Romani ex imperio Diocletiani & Maximiani, moti ſunt iudices & potentes ad interfectionem populi Chriſtiani.*

2 Et ſol factus eſt. *i. Chriſtus qui eſt ſol iuſtitię denigratus eſt, quantum ad famam nominis, & etiam in membris ſuis, quib. imponebatur quod eſſent malefici & Magi, & in hoc à Chriſto edocti per apoſtolos alioſque diſcipulos quos docuerat de talib. vt dicebant infideles, & ſic quantum erat in ſe, nomen Chriſti denigrabant.*

3 Et luna tota facta eſt, &c. *quia tunc eccleſia tota fuit ſanguine martyrum rubricata.*

4 Et ſtellæ cęli de cœlo ceciderunt ſuper terram, &c. *i. multi eminentes in eccleſia timore mortis inclinati fuerunt ad idololatrandum, Vnde & Marcellus Papa tunc timore mortis idolis thurificauit, & per hoc coniicitur quod plures alij ſimiliter fecerũt. Verumtamen beatus Marcellus penitentia ductus, poſtea martyrium pro Chriſto ſuſtinuit, & ceſſauit epiſcopatus Romanus ſeptem annis & ſex menſib. propter immanitatem perſecutionis illius.*

5 Sicut ficus emittit, &c. mo. *Dicuntur autem groſſi ficus primi temporis & immaturi, qui de facili cadunt a magno vento concuſſi. Tunc autem emanauit in eccleſia turbo tempeſtuoſę perſecutionis.*

✲ 1 Et

MORALITER.

✲ 2 *Et ſol factus eſt, &c.* propter defectum luminis, ſcientiæ, & uitæ.

3 *Et luna tota, &c.* Nam eccleſia, cui præſidet, repletur a conſanguineis ſimpliciter indignis.

4 *Et ſtellę cęli de cęlo. &c.* Quia bonæ perſonę non habent locum in illo collegio.

✲ 1 Et

A a *Cælum*.i. Eccleſia recedet à malis fide & opere. Vnde: Exite de c.i.de Babylone populus meus,& immundū ne tetigeritis. ✠ AMBROS. Per cælum, vetus Teſtamentum deſignatur, liber verò quando inuoluitur, eius ſcriptura ab oculis intuentium abſconditur. Liber ergo Iudæis inuolutus eſt, quia ſpiritalē intelligentiam in veteri teſtamēto, quæ Chriſtū demonſtrabat intelligere noluerunt. Cœlū itaq; ſicut liber inuolutus receſſit, qa vetus Teſtamentū Iudæos dereliquit, & ad gentes tranſiuit.

inf. 8. b.

✠ RVPERTVS. Cœlum in quo ſibi quaſi Stellæ lucere *uidebātur ſcientia legis erat.* in qua

Quatuor percuſſio neceſſaria.

B deſpectu gentium omnium quaſi alti & nitiduli Iudæi gloriabantur. Sed auferetur a uobis regnum Dei. Cœlum ergo receſſit, quia ſenſus illorum coanguſtati ſunt, & diſparuit illis: imò non data eſt illis, propter inopiam cordis, ſpiritualis ſacræ legis intelligentia, quomodo receſſit? Sicut liber inuolutus inquit. Pulchre ſatis innuit quid per cœlum recedens intelligi voluerit, qui receſſum illum libro inuoluto ſimilauit. Quid namque eſt dicere, quia cœlum ſicut liber &c. niſi ac ſi diceretur, quia & clauſa eſt illis omnis ſcriptura diuina & cœleſtis? Et illis quidem a quibus hoc cœlum receſſit, hic cęleſtis liber inuolutus imo & ſignatus eſt; nobis aūt ad quos venit recedendo ab illis, reſeratus & apertus eſt. ✠ PRIM. Recte cœlum (id eſt Eccleſiam) vt euolutū, & non inuolutum librum inſinuat receſſiſſe. Quicquid enim fuerit inuolutum, agnoſci a quoquā nullatenus poteſt, nam ꝙ euoluitur, detectum protinus declarat. Ita & hæc cū manifeſta fuerit perſecutione diſcreta, euitans recedit, vt ab extraneis abdita non videatur, ſibi tantū (.i.qb. ſe credere pōt) per vnitatem ſpūs cognita, incognitos & alienigenas præcauet, ſeque per diſcretionis ſpiritū, ne intellecta pdatur, occultat. ✠ AND. Vel. Cœlū inſtar libri inuolui, ſm Chriſti aduentū incertum eſſe indicat, ſi quidem libri ſubito & abſque vllo pene ſtrepitu aperiunt. Aut virtutes cæleſtes, dū eos qui ex fide decidūt, ex cōmiſeratione lugent, moleſtā quādā animi ægritudinē, & quaſi torturā præ ſe ferūt. Quin ēt aliud quoque ſignificatur, nēpe cœlum nō ſubiturū aliquē interitum aut abolitionem, ſed tantum quandā innouationē,

C & ad meliorem ſtatum mutationem. Vel montes ſuperbi: Inſulæ negociis ſęculi agitati mouebuntur a fide.

b *Reges ter.* Secundum diuerſos honores ſęculi, quos nolentes perdere, delerent fidem.

a .i ſacra ſcriptura: quia occultabitur. b Cœlantes prædicationes impiis.

tur. Et cœlum receſſit ſicut liber inuolutus, & omnis 1

a Virtute eminentes. b .i. perſecutionibus tuſi. c A malis fide & opere ſeparabuntur.

a d .i. carni reſiſtentes maiores & minores. 2

mons & inſulæ de locis ſuis motæ ſunt. Et reges terræ & 3

b a Terræ. b Qui iura tribuunt. c Operibus. d Contra tentationem diaboli.

principes & tribuni, & diuites & fortes & omnis ſer-

c a .i. coniugatus uel ſeruus Dei. b A peccato vel coniugio. Ad literam.

d uus, & liber, abſconderunt ſe in ſpeluncis & in petris 4

a Implorabunt auxilia ſanctorum. Affectione.

montium: † & dicunt montibus & petris: Cadite ſuper 5

e Orationibus. .i. à præſentia. a Patris & Filij & ſpiritusſancti.

nos, & abſcondite nos à facie ſedentis ſuper thronum, & 6

a .i. Chriſti hominis. b Neceſſe vt cadatis. e Reproborum. Niſi adiuti veſtris precibus.

ab ira agni, quoniam venit dies magnus iræ ipſorum. Et 7

quis poterit ſtare? 8

c *Diuites.* Quicquid male volunt implentes. D

d *Fortes.* In ſubuertendis aliis. Seruus peccati, liber iuſtitiæ. Hi deſperantes à ſanctis, auxilia dęmonum quęrunt, vt ſe illi liberent in quibus confidebant.

✠ AMBROS. Per reges terræ, principes & tribunos, eos qui hanc terram regere videbantur, poſſumus intelligere per diuites & fortes, ſeruos & liberos, cæteram multitudinem.

✠ AND. Reges terræ hi hoc loco dici videntur, quorum ſtudium & Dominium circa terram præcipue occupatur: nihilque commune cum cœlo habent. Quia in re conſpirant cum omnibus terrenis principibus, & diuitibus, rerumque terrenarū ſeruis & liberis, hoc eſt, a Chriſti ſeruitute abſolutis. ✠ HAYMO. Reges autē, principes ac tribuni, iuxta qualitatem gradus, oēs reprobos ſignificant, maioris ſcilicet dignitatis homines, mediocres, & minores, qui timentes amittere regna, & honorem, dum viderint Antichriſtum regnare & membra illius, tranſibunt ad eos, & mouebuntur ad malum, vt eis parcant, & diuitias non amittant.

e *Et di. mō.* Petāt vel ſuffragia Angelorū, q ſūt mōtes emīētiores, & petrę firmitate: vt eorū pcib miſericordiā iudicis īpetrēt

Rogāt boni ſanctorū interceſſionib. ſe protegi a facie Dei irati. Iratus dicitur quando ſuos ſic affligi permittit. Et illa talis tribulatio à Deo permiſſa quaſi facies irati dicitur. Vel rogāt mali dęmōes quos ītati ſūt, vt eos defendāt ab ira iudicis. ✠ AMB. Qualiter aūt ſe in ſpeluncis & Petris montium abſconderunt, Ioſephus manifeſte narrat, qui euerſionem Hieruſalem deſcribit. Tanta enim fuit afflictio, vt cum fame diutina conſumerentur, & ab hoſtibus exterius, & multo deterius a prædonibus intrinſecus affligerentur, abſconderunt ſe in puteis, in cloacis, & in quibuſdam terræ abditis locis, cūpientes mori, vt prolixam miſeriam, mortis cōpendio terminarēt. Qui ēt ſciētes ſe pro ſceleribus ſuis iſta pati, & poſt mortē ſe inferni pænas eſſe paſſuros, cupiebant vt montibus ſub quib. deliteſcebant, opprimerentur & abſconderentur a facie Dei & Chriſti eius, quem grauiter nouerant ſe offendiſſe. ✠ AND. Ex quibus cladib. & incommodis, multa in Veſpaſiana obſidione Iudęis, qui Chriſtum in crucem egerunt, euenerunt. At vero ſubſecuti finem, nempe ſub Antichriſti aduētum multo plura multoque ſeueriora & crudeliora mala totum ut ita dicam orbem opprìment.

De bello iud. lib. ca. 11.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et cœlum receſſit ſicut liber. *Cœlum hic dicitur Eccleſia pſentis temporis ſicut & Mat. 12. f.* Simile eſt regnum cœlorum theſauro abſcōdito in agro &c. *prout exponit Greg. hom. 37. quod Chriſtiani tunc ſe occultabant quantum poterant, exceptis valde paucis, qui ex maximo feruore ſe martyrio offerebant.*

2 Et omnis mons &c. *Nam ſuper montes & rupes quaſi inacceſſibiles, & inſulis maris clauſi ubi fuerant* Chriſtiani *quærebantur & exterminabantur, & ſic dicuntur iſta loca mota propter motionem habitantium, ſicut dicitur Pariſius facere uel pati quod populus inhabitans agit vel patitur.*

3 Et reges. *In omnibus enim partibus orbis iam diffuſa erat fides* Catholica, *vt ſupra dictum eſt, & de omni ſtatu hominum malorum, minorum, & mediocrium aliquid crediderunt, qui rabiem perſecutionis motæ per Diocletianum & Maximianum nō ferentes, quærebant ſe abſcondere in locis cauernoſis ſub mōtibus. Ideo ſubdit.*

4 Abſconderunt. &c. *Et aliqui etiam eorum timentes ibi capi & lōgo cruciatu ad mortem deduci, deſiderabant mori breuiter, ſuppoſita tamen Dei voluntate, ne ui tormentorum inclinarentur ad Chriſtum negandum. Et hoc deſiderium exprimitur, cum dicitur.*

Et

5 Et dicunt monti, &c. & abſcondite. I*rati contra nos, licet in Deo non cadat ira proprie, dicitur tamen iraſci metaphorice contra aliquos, qn̄ flagellat eos. qui ad modum irati ſe habet. Tamen quando flagellat electos hoc facit magis ex ſua benignitate ad augmentum meriti ipſorum ac præmii.* F

6 Et ab. *i. hominis Chriſti qui uidebatur iraſci contra ſuam Eccleſiam modo dicto.*

7 Quo. ue. *i. tempus perſecutionis magnæ ab eis permiſſæ*

8 Et quis po. *q.d. ualde pauci, Ceciderat enim Marcellus Papa qui caput erat Eccleſię, vt prædictum eſt, propter quod videbatur difficile quod alii inferiores poßent ſtare.*

Aliter autem exponitur ab aliquibus illud. Et dicunt modo &c. *Quod per montes & petras intelliguntur ſancti, qui iam erant in patria qui dicuntur montes propter ſuam exaltationem ad cœleſtia; & petræ propter cōfirmationem in bono, quorum ſuffragia poſtulabant fideles in perſecutione poſiti. Et ſic eſt ſenſus,* Et dicunt montibus. *id eſt, ſanctis.* Cadite ſuper nos. *id eſt, condeſcendite nobis.* Et abſcondite nos a. *id eſt, protegite nos orationibus ueſtris erga Deum & agnum, ut ceſſet a nobis rabies huius perſecutionis. Sed alia expoſitio uidetur magis literalis.*

✠ CAp.

MORALITER.

✠ 1 *Et cęlum receſſit ſicut.* Nam & de ſtudio ſacræ ſcripturæ nō curat talis prælatus.

2 *Et omnis mons & inſulæ &c.* Per montes contemplatiui, p inſulas impulſu maris circundatas, actiui ſignificantur. Et dicūt de loco ſuo moueri, quia tempore mali prælati a ſuis bonis aliquo modo impediuntur.

3 *Et reges terræ.* i. homines laici cuiuſcūque ſtatus pro cōſilio animarum ſuarum recurrunt ad loca clauſtralium, quia non inueniūt in Eccleſia propter preſidentis malum. 6 *Quoniā uenit dies.* Permiſſio.n. mali prælati, ſignū eſt iræ Dei ꝯ populum Iob. 24. d. pp peccata populi facit regnare hoīnē hypocritā

✠ Poſt

CAP. VII.

A Poſt hæc &c. Multiplici Eccleſiæ bello deſpripto, ſubiicit tempore huius belli diabolum nocere paratum, ſed à Deo refrenatum, ne ſui aliqua tenus torpeant vel deſperent.

D ſuper terra, neque ſuper vllā arborē, hoc eſt, ne prædicarēt fidē Chriſti in vllis Prouīciis in aliquib. inſulis, ī ulla qualitate hominū. Nec vero leuiter, aut parua intentione tenebāt ſed legibus ac proſcriptionib. publicis. & cūctis pœnarum generibus aduerſus veritatis præcones propoſitis.

CAP. VII.

Non notat diuerſitatem viſionum, ſed ordinem.
a Propter quatuor regna quibus dominabatur.
b Quia miſſi a Deo. b immortales.

a Poſt hæc vidi quatuor angelos ſtan-
Etiam in remotiſſimis locis.
1 b tes ſuper quatuor angulos terræ, te-
a Propter quatuor prædicabilia, uel propter Euangelia,
b Prius contrarium & ab eo diuerſum.
2 c nentes quatuor ventos terræ, ne flarent
Habitantibus in terra, uel terrenis deditis. ſuper.
3 d ſuper terram, neque ſuper mare, ne-
a .i. qui iam exceſſiſſet terrenitatem, uel qui iam paratus ſit ad fructificandum.
Qui noua gaudia mundo annunciauit.
4 e f g h que in vllam arborem. Et vidi alterum angelum aſcendentem
5
6

a Quatuor. Pro quatuor partib. mūdi, I quibus nocent.

c Angelos. Diabolus angelus dicit̄ .i. miſſus, & à Deo ad probationē bonorū & deceptionē malorū, & prīcipe diabolo ad ſubuerſionē cunctorum.

* Ambrosivs. Per quatuor Angelos quatuor regna deſignāt, Aſſiriorū ſcilicet, Perſarum, Macedonum, atque Romanorū. Sed quia poteſtas quatuor regnorū ad ſolos Romanos trāſierat p quatuor āgelos, ſoli Romani intelligūtur; quia ſibi poteſtatē quatuor regnorum vendicauerāt. B Per quatuor āgulos vniuerſæ gentes, quæ intra quatuor mundi plagas cōtinentur, deſignātur, quas ſibi Romani ſubiecerant.

* Primasivs. In quatuor. angelis iſtis regna quatuor deſignari Eccleſia in Ioanne cognoſcit Aſſiriorū, Medorū, Perſarum, Rom. quæ ſuo quodamodo potētatu omnia pſocanſtia, nullum pro libito iure ſui ſinerent reſpirare.

e Tenetur. In tempore tribulationis nihil magis eſt neceſſariū quā prędicatio, & ideo nititur diabolus detinere aīam oī loco

e Ventus. Ventus nubes excitat, terram rigans fructiferam facit, faciē eius hilarem reddit, ſic prædicatio mentes hominū.

f Super mar. Habitātibus in inſulis vel diuerſis vitiis affluentib.

* Ambros. Quatuor ergo Angeli quatuor uentos tenebant ne flarent ſuper terram, quia Romani qui per angelos quatuor deſignantur, omnem terrā cædibus & rapinis, & mortalitatib. hoīū replēres, nō ſinebāt genus humanū eſſe pacatū.

* Rvp. Quatuor angeli ſtantes ſuper quatuor angulos terrę, tenebant quatuor ventos, id eſt omnia regna mundi prohibebant prædicatores. Venti quippe hoc loco in bonam partem accipiūtur, & Apoſtolos Chriſti, ſiue uniuerſos prædicatores C Euāgelii ſignificant. Quatuor hi angeli id eſt vninerſa terrarū regna, vētos pdictos tenebant, id eſt, tenere volebāt, ne flarēt

* Haymo. Ipſi angeli tenebant quatuor vētos ne flarēt ſuper terrā, quia quatuor dæmōes ſingulis regnis plati, ita tenebant omnē ſubiectū populū, ut nullus alicuius flatū religionis auderet ꝑ eos emittere, aut mutire, & verbū veritatis flare aduerſ idola, vt doceret: nō ſunt dii q homi a E efficiuntur manu, ſed ſunt ſimulacra, ad nihilum vtilia.

* Ric. Quatuor venti, ſunt quatuor euangeliorum libri. Iſti venti tunc ſuper terram, mare, & arbores flant, quando perfecti doctores Euangelici Sacramenti plenitudinē terrena diligentibus, prædicant. Quos prædicti apodatæ angeli tunc ne amplius ſuper terrā, mare vel in arborē fletiſe tenere putabūt quia ne verbū ſacri euāgelii malis vel bonis pdicetur, laborabūt.

* And Et ſi Iſthæc ad incommoda illa a quibuſdam referā tur, quæ Iudæi quondam a Romanis perpeſſi ſunt. Arbitrantur enim per quatuor myſtica animalia effectum, vt neque mare, neque vlla alia via iram diuinam, impendentéque cladē euitare potuerint, multo tamen rectius ad Antichriſti aduentum hic locus refertur: Tunc enim ſęua illa tēpeſtas furibūde deſæuiet nō in vna aliqua terræ parte ſolum, ſed in vniuerſa terra. Quare ēt ſuper quatuor eius angulos ſteciſſe narrātur, q implerent miniſterū diuinitus quidē ſibi demandatū, nobis aūt īcognitū. Eſt vero vētorū cohibitio legū diſſolutionē ordinis, ſtabileq; cōmiatorū malorū euētū haud dubiè īſinuat. Dan.

g Et vidi alterū. Hic angelus eſt ille lapis ſine manib. pciſus. q ſtatuā qtuor metallis cōſtātē cōfregit, hic qtuor vētos ſeluit.

h Aſcenden. Ex quo Chriſtus expirauit, aſcendit, dū diabolum ligauit, & per prædicatores mūdū illuminauit fide, ſicut ſol lumine. Vel, Aſcendit ab ortu .i. à Patre, proficiens ſapientia & ætate. Vel à ſe deſcendit, quia non per concubitum viri, carnem aſſumpſit, ſed ipſe eam creauit, qui eſt ortus ſolis .i. patris. Amb F

* NICOLAVS DE LYRA.

CAP. VII.

Poſt hæc vidi. Poſtquam deſcripta eſt acerbitas perſecutionis, hic conſequenter deſcribitur ſuauitas conſolationis quæ facta eſt in Eccleſia Dei tempore Conſtantini ex Helena nati. Et diuiditur in duas partes, quia primo ponitur Diuiſio. hæc conſolatio quantum ad exiſtentes in Eccleſia militante. Secundo quantum ad exiſtentes in Eccleſia triumphante, ibi: Poſt hęc vidi tur. Prima adhuc in duas, quia primo præmittitur perſecutionis breuitas. ſcil. quatuor tyrannorum in diuerſis partibus imperij Romani dominantium. Secundo eorum repreſſio per Conſtantinum, ibi: Et vidi alterum. Circa primum ſciendum, quòd ſicut dicitur in Eccleſiaſtica hiſtoria 9. lib. poſtquam Diocletianus & Maximanus depoſuerunt inſignia imperii, conſtituti ſunt imperatores duo. ſ. Galerius & Conſtantinus. Galerius autem duos Cæſares inſtituit. ſcil. Seuerum in Italia, & Maximianum in oriente. Conſtantinus autem ex Heleua genuerat filium nomine Conſtantinum, qui mortuo patre factus eſt imperator, & aſſumpſit in conſortium imperij Licinium, qui licet primo fuerit pacificus Chriſtianorum, tamen eſt poſtea factus eſt perſecutor. Maxentius verò Romæ tyrannizabat, & ſic erant quatuor perſecutores Eccleſiæ in quatuor Nota. partibus imperii. ſ. Maximianus in oriente, Seuerus in Italia, Maxentius Romæ, Licinius Alexandriæ, quæ eſt in Aegypto. Item notandum, quòd homines maxime potentes & in dignitate conſtituti in hoc libro frequenter nominantur angeli, ſicut dictum eſt ſupra cap. 1. de Epiſcopis ſeptem Eccleſiarum qui Angeli nominantur, & ſi ſunt boni, ſunt Angeli Dei, & ſi mali magis ſunt Angeli Sathanæ, ſaltem pro illo tempore quo ſunt mali, ſicut dictum eſt ſupra 3. cap. de Angelo Sardis. Nomen habes ꝙ viuas, & mortuus es. Hoc ergo modo quatuor pſecutores Eccleſię dicti nominantur hic Angeli, cum dicitur: 1 Poſt hęc, &c. i. damnantes. 2 Super quatuor. quatuor partes imperij, vt dictum eſt. 3 Tenentes quatuor. i. impedientes doctores Eccleſię, ne verbum Dei prædicarent. De quo flatu dicitur Cant. 4. d. Surge Aquilo, & veni Auſter, perfla hortum meum, & fluent aromata illius, quia per flatum prædicationis fœcundatur hortus Eccleſię militantis.

4 Super terram. Chriſtianorum enim aliqui habitabant in arida, aliqui in inſulis malis, & aliqui in ſiluis perſecutionem fugientes, & omnes iſti deſignantur nominibus locorum iſtorum. Sicut habitantes Pariſiis deſignantur nomine ipſius, vnde communi modo loquendi dicitur: Pariſius fecit tale feſtum, id eſt. populus habitans ibi.

5 Et vidi. Hic conſequenter deſcribitur dictorum, quatuor tyrannorū repreſſio. Circa quam primo ponitur repreſſionis actus. Secundo ſubditur ſequens fructus, ibi: Et audi. Circa primum pręmittitur reprimentis conditio, cum dicitur. Et vidi alterum Angelum. Id eſt imperatorē Conſtantinum.

6 Aſcendentem ab ortu ſolis. Nam ex ordinatione ſolis iuſtitia aſcendit ad dignitatem imperialem, ut daret pacem Eccleſię.

MORALITER.

Hominis ſtatus quadruplex. * 1 Poſt hoc. Hoc literaliter expoſui de quatuor tyrānis Moraliter aūt exponi pōt de quatuor vitiis impediētib. ſalutē hominis. Circa quod ſciēdū, quod natiuitas hominis poteſt dici eius Auſter, & aduerſitas eius Aquilo, ſecundū illud Iere. 1. c. Ab Acquilone panditur omne malum. Ortus autem hōis vilis eſt, pp quod inde flare dēt ſpiritus humilitatis quē impedit ſuperbia. Mors aūt vel eius occaſus eſt cū Anguſtia & incertitudine, propter quod inde flare dēt vētus timoris, quē impedit fatua ſpes lōgæ vitæ. Ab auſtro vero proſperitatis debet flare gratiarum actio, quē flatū impedit ingratitudo. Ab aquilone aduerſitatis debet flare patiētia ex cōſideratione beneficiorū diuinorum, exemplo beati Iob dicētis: Si bona ſuſcepimus de manu Domini mala autem quare non ſuſtineamus? Sed hunc flatum impedit contemptus diuinorum iudiciorum. Iob. 2.

5 Et vidi. alterum angelum aſcenden. ab ortu ſolis, habentem ſignum. Per quē gñaliter ſignificari poteſt pdicator, qui tanquā alter angelus eſt annūciator verbi diuini, & in principio prædicationis ſuę ſignat ſe ſigno crucis. Spiritualiter aūt ſignificari pōt beatus Franciſcus ſtigmatib. Chriſti cōſignatus. Ipſe verò & alii pdicatores prædicare debent contra quatuor vitia prædi

* cta &

A a *Signum*.i.Crucem qua ſuos ſignaret,vel potentiã patri ęqualem,uel immunitatem à peccato per quam Deus apparet, qa omnis hõ peccator. Hoc ſignũ & ſi non re,fidei tamẽ antiqui patres pertulerũt.Signũ geritur in frõte ne celetur in tribulatione,nã ſignatio pectoris,cõfeſſio eſt cordis. Cum cathechizantur catechizans, iniungitur in pectore, vt fidẽ cordis habeat: in fronte ne erubeſcat, ſed confiteatur. *Corde enim creditur ad iuſtitiam,ore autem confeſ. fi ad ſa.* In ſcapulis,vt onus Chriſti portet.In vertice,vt rationem conſeruet, quę eſt vertex & caput hominis interioris.

B ✠ AMBROSIVS. Signũ autẽ Dei viui, eſt Chriſti diuinitas. Nam in carne poſit⁹, ſignum Dei viui habuit: quia ea opera geſſit,quę demonſtrabãt eum eſſe vnicum filium Dei,ſicut ipſe dicit:opera quæ ego facio &c.

a Vexillum crucis,vel poteſtatem faciendi miracula & dimittendi peccata. b Clamore Deici facere. Quando dæmones in paſſione refrenauit.

a ab ortu ſolis habentem † ſignum Dei viui: & clamauit voce 1
a i.magno imperio. b i.permiſſum. c Non tantum quantum volunt d i.auaris:ſed tamen ſconuertendis.
magna quatuor angelis, quibus dãtum eſt nocere terræ & 2 3
a Quę laboretis.
mari, dicens: † Nolite nocere terræ & mari, neque arbori- 4
Donec ego internus & mei exterius: ſigno crucis diſcernamus.
bus quoadùſque ſignemus ſeruos Dei noſtri in frontibus 5 6
a i.intellexi quales eſſent ſignandi.
b eorũ. Et audiui numerũ ſignatorũ cẽtũ quadragĩta quatuor 7
Propter perfectionem.
c millia ſignati.ex omni tribu filiorũ Iſrael. Ex tribu Iuda,duo
a Filium videns i.opera hoc ad reſeruatos ad operandum.
d decim millia ſignati. Ex tribu Rubẽ,duodecim millia ſigna
a Accinctus ſi tribulatio immineat. b i.beatus,mundanis non intentus.
e ti. Ex tribu Gad,duodecĩ millia ſignati. Ex tribu Aſer,duode
Id eſt latitudo i.ex charitate ſua aliis largiens.
cĩ millia ſignati. Ex tribu Neptalĩ,duodecĩ millia ſignati. Ex

✠ HAYMON. Vel.Signum hoc quo ſignantur omnes ſerui Dei in frontib.ſuis,ipſum ſignum eſt ſanctæ crucis,quòd fideles in Eccleſia dupliciter,in corpore ſ.& anima,portãt.In corpore,quia ſignantur in fronte,in nomine Patris & Filii & Spiritus ſancti:In anima vero,quia Chriſti paſſionẽ imitant, crucifigẽtes ſecum vitiis & concupiſcentiis: Non prodeſt.n.hoc ſignum exterius quicquã,niſi & ipſum quis accipiat interius.

✠ ANDREAS. Hoc autem & ſi his quondam ex parte acciderit,qui ex Iudeis in Chriſtum credentes deputationem illam, quæ ciuitati &c. Hieroſolymorũ à Romanis illata eſt,admirabiliter euaſerũt,qui ſm magnum Iacobum,qui illorum multitudinẽ Apoſtolo Paulo allegabat,aliquot miryades efficiebant. Veruntamẽ aduentus Antichriſti tẽpore maxime hoc, locũ habebit,qñ nimirum viuificæ crucis ſignum fideles ab infidelib.ſecernet. Ili.n.intrepide citraq; vllum ruborem crucis Chriſti ſignaculum in conſpectu impiorum deferent.

✠ RVPERT. Signum uocationis atq; iuſtificationis, meritumque & ſpes magnificationis futuræ eſt, ſignari ſeruos eiuſdẽ Dei in frontib.eorũ ſigno crucis,quod olim fuit opprobrium & pęna damnatorum,nunc autem decus & ſalus iuſtorum.

C b *Centum quadraginta*. Finitum ponit,quia Deus ſibi ſub certo numero omnes comprehendit.

D ✠ AMB. Per centum quadraginta quatuor milia præſentis Eccleſiæ electi deſignantur. Duodecies namque duodeni fiũt centum quadraginta quatuor. Omnes igitur qui fidem duodecim Apoſtolorum cuſtodiũt,actuſq; imitantur,in hoc numero conſiſtunt.

✠ RVPERTVS. Hoc numero finito,innumerabilis ſignificatur totius Eccleſiæ multitudo,quæ de Patriarchis, vel proſapia carnis, uel fidei imitatione progenita eſt.

✠ PRIMASIVS. Euidenter agnoſcitur, hoc myſtici numeri indicio,innumerabilem electorum multitudinem præſignari, tanquam numerum finitum pro infinito ſignificatiuè commendari.

E ✠ HAYMO. Eccleſia igitur, quia Trinitatis notitia ex vniuerſis generationib.aggregatur,quatuorq; fluminib.paradiſi irrigatur,& in quatuor partes mũdi diſtendit, rectè in duodenis milib.figuratur:ſed ſi in eo quod crediderit perficiat,neceſſe eſt vt duodenarius milliũ numerus quadra ſoliditate iũgatur Nam & centenarius numerus,qui à leua transfert ad dexterã generalem ſignificat ſanctorũ numerũ,qui in perfectione operis inuenti,in dextera ſunt collocandi.

c *Ex omni tribu*.i.ex omnib.fidem Iacob imitantib.

d *Ex tribu*.i.pueris qui nati & baptizati ſola cofeſſione patrũ ſpiritualium ſaluantur. *Iuda*. Confitens,hoc ſufficit,his qui nõ reſeruãt,hic vt viuãt. Iudas q primus ordine generationis fuit quartus,per quẽ innuitur ſpiritualis proſapia attendẽda. Ex genere Dan naſcetur Antichriſtus, Ideo hic pręmittitur, vt ex omni numero ſanctorũ oſtẽdatur Antichriſtus eiicẽdus Vel Dan,tranſiliens iudiciũ Hebręorũ,quia poſtquã veritas venit,legalia tranſierunt,& Gentilis populus idolorum oblitus, in veritatem ſurrexit Chriſto nato in ſexta ętate. Haymon. Primaſius.

e *Duodecim*. Per duodecim habemus eos qui fide Trinitatis in quatuor mundi partib.ſunt ſignati,& vt hos pfectos oſtendamus duodecim,per quatuor multiplicamus,& fiunt quadraginta octo, vt vero ad Trinitatẽ hęc perfectio referatur. 48. multiplicamus,& fiunt 164. Haymon.

F PRIMASIVS.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Habentem ſignum. *Id eſt ſignum Crucis Chriſti.Scribitur enim Eccleſiaſtica hiſtoriæ lib.9 & Conſtantinus veniens Romã contra Maxentium ibi tyrannizantem,& frequenter cogitaret de diſpoſitione belli,& pro victoria exoraret Deum cęli, quamuis nondum eſſet bapti zatus,aſpiciens in cælũ,vt ſit ſignum Crucis vtilans, & cum miraretur de inſolita viſione,vidit angelos aſſiſtentes & dicentes ſibi.* In hoc ſigno vinces. *Tunc de victoria futura ſecurus ſignum Crucis ſicut viderat, depingi fecit in militarib.vexillis,& ſic procedens contra Maxentium, obtinuit plenum triumphum.* 2 Et clamauit voce ma.qua. ang. *i.quatuor tyrannis prædictis.* 3 Quib.da.eſt. *i.permiſſum,eſt.* 4 Nocere terræ & mari. *Chriſtianis habitantib.in terra arida,& in inſulis maris,dicens.* 5 Nolite nocere,&c. *Nam iſtos quatuor tyrannos repreſſit à nocumẽto Chriſtianorum,aliquos debellando, ſicut dictum eſt de Maxentio & idem poſtea accidit de Licinio contra Chriſtianos crudeliter,inſurgente,in Alexãdria & Aegypto,alios autẽ duos ſuo mandato deterrendo,& hęc habentur Eccleſiaſticæ hiſtorię lib. 9.* 6 Quoaduſque ſig. *Conſtantinus.n.a beato Silueſtro baptizatus honorauit, & exaltauit Eccleſiam,& potiſſime ſacerdotes & alios Eccleſiæ miniſtros,& multa priuilegia Chriſtianis dedit, & ſic exemplo & verbo multos ad baptiſmum induxit,& ſic per myſterium ſacerdotum eius ſeruos Chriſti conſignauit. Sciendum autẽ, quod hæc dictio quoaduſque,non tenetur hic finite,ſic intelligendo,quod ſignatis fidelibus tempore Conſtantini,quatuor tyranni prædicti deberent redire ad perſecutionem Eccleſiæ,ſicut cum dicitur.* Sedeas hic quoaduſque ueniam. *Per quod deſignatur,quod me adueniente non debeas amplius ſedere, ſed tenetur indefinite,ſicut cum dicitur: Iſte non pœnituit quoaduſque vixit.i.nunquam pęnituit,quia poſt mortem pœnitere non potuit.* 7 Et audiui. *Hic conſequenter deſcribitur dictæ repreſſionis fructus, quæ eſt multiplicatio credentium Chriſto. Et dicunt expoſitores, quod hic primo ponitur numerus conuerſorum ad Chriſtum de Iudaiſmo, & ideo ſubditur.* Ex omni.tri. *Et poſtea cum ſubditur.* Poſt hęc uidi. *Ponitur multitudo conuerſorum de Gentilitate,quæ fuit multo maior quaſi incomparabiliter,quam de iudaiſmo.ſed ſaluo meliori iudicio, primum non videtur rationabiliter dictum, quia ante tempora Conſtantini Iudæi iam erant in ſua infidelitate obſtinati,propter quod non uidetur φ tempore Conſtantini tot fuerint baptizati,ſicut dicitur hic.ſ.144. mill. Item quia ex qualibet Tribu excepta Tribu Dan,loco cuius nominatur tribus Ioſeph, dicuntur. 12 millia ſignati, & tamen ſecundum Hebræos & Latinos decem Tribus fuerunt captiuatę & incluſæ ultra montes Caſpios, & ſic de illis non uidentur tunc aliqui fuiſſe baptizati. Silueſter ſecundum de conuerſione Gentilium non*

MORALITER.

cta,& clamare cũ oratione ɔt. malignos ſpiritus de quatuor vitiis prędictis tentantes. 7 *Et aud.* Per iſtos ſignatos, ſignificantur illi qui per prędicationem ad bonum cõuerſi,nõ ſolũ operantur bonũ qđ eſt neceſſitatis,ſed ẽt illud quod eſt ſupererogationis. 7 *Ex tri.* Per hoc ſignificantur eminentes in laudibus diuinis,quia Iuda cõfitẽs interpretatur,ſiue laudãs. Per tribum Ruben,eminentes in contemplatione, quia Ruben interpretatur filius vrſionis. Per tribum Gad,eminẽtes in bello ɔtra dęmones,qa Gad interpretatur accinctus. Per tribũ Aſer,qui interpretatur beatus,ſentiẽs dulcedinẽ beatitudinis. tribum Manaſſe,qui interpretatur obliuio,illi qui obliuiſcuntur mundanę conuerſationis. Per tribum Symeon,qui interpretatur audiẽs,auditores deuoti diuini ſermonis. Per tribũ Leui,qui interpretantur additus,illi qui ſtudent addere bonis Per tribum Iſachàr,qui interpretatur merces,habentes oculũ ad mercedem æterne retributionis. Per tribum Zabulon,qui interpretatur habitaculum,preparantes Domino habitaculũ ſuæ mentis. Per tribum Ioſeph qui interpretatur accreſcens, perficientes in augmento virtutis. Per tribum Beniamin, q interpretatur filius dexteræ,illi qui dicuntur filii Chriſti, ratione alicuius ſpecialis aſſimilationis.

Poſt hæc

A ✻ Primasivs, omnium tribuum nomina decurſurus, mirum non eſt, quod à Iuda orſus eaſdem nominatim reuolue rit de tribu.n. Iuda naſci voluit Dominus Ieſus Chriſtus, neq; n. de terrenis generationib. hic ordo cõtexitur, vt maiores natu ex maiore proferẽs. ad Iudã qui quartus eſt, perueniret: ſed decreto numero redemptorum quo plenitudinem electorum ſignificare voluit, ad quam volens intentionem noſtram neceſſaria conſideratione dirigere, in cæteris quoque fratribus nominandis non natiuitatis ordinem reſeruauit, ita vt & poſt Ruben maiorib. natu inferiores præponeret.

B ✻ Rvpertvs. Porro, & in ordine iſto nominum duodecim filiorum Iſrael, ratio miniſtra non deeſt, quia videlicet non ſecundum ordinem ſuæ generationis, quo ſecundum carnem geniti vel nati ſunt, hic diſpoſiti inueniuntur, quod vtique non per ignorantiam accidit, ſed certi cauſa myſterii. Conuenienter a Iuda inchoat, & Dan prætermiſit: quia non ordinem terrenę generationis ſed iuxta nominum interpretationem virtutes Eccleſiæ exponere decreuit, quæ a confeſſione præſenti & laude, ad dexteram vitæ feſtinat ęternæ.

a *Simoni.* Triſtitiæ ſiue mœroris exauditio i. ſuper de pręteris peccatis dolens ad virtutis conuerſationem.

b *Leui.* i. additus. i. etiam non iniuncta ſibi faciens.

c *Iſachar.* i. merces. i. ad remunerationem tendens, vt *Cupio diſſo, & eſſe cum Chriſto.*

Phili. 1.c. d *Zabulon.* i. habitaculũ fortitudinis. i. laborẽ non recuſantes, ſed aliqñ p neceſſitate fratrũ de Maria ad Marthã deſcẽdẽtes

e *Ioſeph.* i. augmẽtũ. i. Eccleſiã numero ſanctorũ locupletãtes.

f *Beniamin.* i. filius dexteræ. id eſt à propitiatione Dei omnia & nihil a ſe reputantes.

g *Poſt hæc.* Cum ſecundum figurã deſignandos ſub certo nu

C mero vidiſſet, & tantũmodo de filiis Iſrael, nũc aperte docet

a i. oblitus nec prouidens quæ ad vſum pertinent vitæ.

a tribu Manaſſes, duodecim millia ſignati. Ex tribu Symeõ

b duodecĩ millia ſignati. Ex tribu Leui, duodecim millia ſi

c gnati. Ex tribu Iſachar, duodecĩ millia ſignati. Ex tribu Za

d bulon, duodecĩ millia ſignati: Ex tribu Ioſeph, duodecim

e millia ſignati. Ex tribu Beniamin, duodeci millia ſignati.

a Sicut erat quaſi prædictum, ſic vidi adimpletum   b Numerus Deo certus, hominibus eſt incognitus

f

g Poſt hęc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo 1

i. de barbaris, etiam.   a In vnaquaque gente.   b In vna vrbe.

poterat ex omnibus gentibus & tribubus & populis & lin 2 3

h a In eodem populo ſunt diuerſæ linguæ.   vt conſpiciant.   b Chriſti humanitatis.

c Prius in baptiſmo. & poſt lachrimis hoc in pręſenti.

i guis, ſtantes ante thronum, & in conſpectu agni: amicti ſto 4 5

a i. victorię quæ ſequuntur ex operib. hoc de futuro.   b Et in præſenti clamabant, & maxime futurum.

lis albis, & palmæ in manibus eorum. Et clamabant voce 6 7 8

D quod per illum numerum vniuerſi fideles, & per tr. tr. b. accipiendę ſunt omnes Gentes.

✻ Ambros. Per turbam ſuperiorem quæ numero comprehẽditur, electi qui in Eccleſia ſingulis tẽporib. laborant, deſignãtur. Et quia multi ſunt vocati, pauci vero electi, & in cõparatione reproborũ exigua eſt turba electorum, non immerito, numero centum quatuor millia, electi, qui ſingulis temporibus in Eccleſia Dei laborant, deſignantur. In cęleſti vero beatitudine, vbi ſingulis temporib. ex omnibus gentibus, tribubus, & linguis congregantur, tanta eorum efficitur multitudo, vt nullo numero comprehendi poſſit.

✻ Rvpertvs. Numerus ſanctorum in ſcripturis bifariam in E telligitur, aliis quidem pro multitudine ipſorũ aliàs autem pro multiplici profectu virtutum. Secundũ vtrumq; modum turbã illam dinumerare nemo poterat. Nam & plurima itate ſua hi g iam ſunt, cum eis qui nouiſſima perſequutione Antichriſti martyrii ſtolas atque victorię palmas accepturi ſunt, ſoli Deo numerati, uel numerabiles ſunt, & quam multorum dierum ſint, ęſtimari non poteſt, quippe ubi numerus infinitus eſt.

✻ Haym. Numerus electorum apud homines finitus.

✻ Rich. Superius poſuit iuſtos qui paſſionem Chriſti præceſſerũt, modo ſubiungit eos qui tempore gratię fidei ſignũ acceperunt. Quorum numerum ideo non ponit, ut aperte ſignificet, quòd eum humanus ſenſus capere poſſit,

h *Stãtes.* ſ. parati deo obedire iudici, uel et ſuis prælatis, hoc ĩ pñti.

i *Amicti ſtolis albis, &c.* ✻ Amb. Per ſtolas albas, animarum munditia deſignatur. Palmæ vero in ſignum uictoriæ ponuntur. Palmas igitur non ſolum ſancti Martyres, quib. uictoria ſpecialiter adſcribitur, ſed & omnes electi qui in hoc ſeculo poſiti cõ uiſibiles & inuiſibiles fortiter dimicarũt ĩ cæleſti beatitudine poſſidẽt. Palmæ aũt præmia ſunt uictorię ſanctorũ. F

☞ Haymo.

NICOLAVS DE LYRA.

videtur probabiliter dictum, quia textus diſſonare uidetur in pluribus, quod magis uidebitur perſequendo. Sic igitur quantum mihi uidetur ad præſens, in hac prima parte deſcribitur multitudo conuerſorum ad Chriſtum tempore Conſtantini de quacunque gente uel natione, qui per baptiſmum rem nominis Iſrael conſequuntur, ſecũdum quod prædixit Iſa. 44.a. Effundam ſpiritum meum ſuper ſemen tuũ & benedictiones meas ſuper ſtirpem tuam, et germinabunt. *Et ſequitur.* Iſte dicet. Domini ego ſum, & ille inuocauit ĩ nomine Iacob & hic ſcribet in manu ſua Domino, & in nomine Iſrael aſſimilabitur, *Quod intelligitur de Gentib. conuerſis ad Chriſtũ, ſicut ibidem plenius fuit dictum. Hoc etiam dicit* Apoſtolus *Ro.2.d. Non.n. qui in manifeſto Iudæus eſt, neque qui in manifeſto in carne eſt circunciſio, ſed qui in abſcondito Iudęus eſt. ſ. per fidem Chriſti, & circunciſio cordis in ſpiritu. ſ. per reciſionem vitiorum. Et ſic patet, quod nomen Iſraelis ſecundum rem & veritatem tranſit ad populum in Chriſto regeneratum, & per conſequens nomina duodecim tribuum Iſrael ad duodecim Apoſtolos noui* Teſtamenti, *qui correſpondent duodecim patriarchis ve. Te. Trib. vero Dan hic omittitur, eo* ꝙ *de ipſa dicitur Antichriſtus naſciturus. Sciendum ẽt, quod cum dicitur hic. 12. millia ſignati, ponitur numerus determinatus pro indeterminato, nam multo plures temporib. illis per diuerſas partes orbis fuerunt baptizati, ſicut ſup. 4 c. Per viginti quatuor ſeniores intelligitur vniuerſitas pręlatorũ Eccleſiæ, quæ eſt multo maior, ſicut dictum fuit ibidem His vero dictis patet litera.*

1 Poſt hæc. *Hic conſequenter deſcribitur conſolatio quantum ad exiſtentes in Eccleſia triumphante:* Nam *ſicut poſt perſecutionem acerbiſſimam temporib. Diocletiani & Maximiani facta eſt conſolatio magna in eccleſia militante per Conſtantinum pacem ei attribuentem, ſic in triumphante de martyrib. illius tẽporis facta eſt lętitia magna per Chriſtum animas eorum ſuſcipientem. Igitur hæc letitia primo deſcribitur. Secundo* Ioannes *de hoc plenius oſtenditur, ibi.* Et reſpondit. *Circa primum dicit.* Poſt hęc uidi turbam magnam. *martyrum.*

2 Quam dinumerare nemo poterat. *Temporib. enim Diocletiani & Maximiani tot fuerunt martyrizati, quòd per homines non poterunt ad certum numerũ reduci, nam infra triginta dies leguntur. 17. millia martyrizati, ut dictum eſt. Vna etiam vice Maximianus interfecit legionem Thebeorum, in qua erãt ſex millia, & 67. milites Chriſtiani. Iudices etiam in diuerſis partibus de mandato iſtorum Imperatorum tot interfecerunt Chriſtianos, quot non poterant ſub cẽteno numero redigi. Nam Diocletianus legitur viginti annis imperaſſe.*

3 Ex ominib. Gentib. & tribub. & populis & linguis. *Ex hoc videtur, quod non agitur hic de conuerſis ex Gentilitate tamen, ſicut dicunt aliqui, ſed de martyrizatis per Diocletianum & Maximianũ, inter quos fuerunt aliqui de Iudaiſmo conuerſi ad Chriſtum, & de omni populo & gente.*

4 Stantes ante thronum. *Per clarum diuinitatis aſpectum.*

5 Et in conſpectu. *Quia ſicut beati reficiuntur interius in aſpectu diuinitatis, ita exterius in aſpectu humanitatis Chriſti, ſecundum quod dicit Auguſt. ſuper Iob.*

6 Amicti ſtolis albis. P*er gloriam animę, quæ per ſtolam albam deſignatur, vt dictum eſt c. præce.*

7 Et palmæ, &c. I*n ſignum perfectæ victoriæ, quæ non habetur in præſenti vita in qua homines quantumcunque ſancti ſunt ſemper impugna, & ſic non loquitur hic, vt videtur de baptizatis exiſtentib. in via, ſed de martyrizatis in patria.*

8 Et clamabant uoce magna. *Nam in cælis eſt laus Dei continua.*

✻ Dicentes

MORALITER.

1 *Poſt hæc vidi.* Per iſtos ſignificanť illi qui cõuerſi ad ad bonũ ſeruant ea quæ neceſſaria ſunt ad ſalutem. Sciendum aũt, ꝙ cum dicitur hic. *De tribu Iu. duo.* Ponitur numerus determinatus pro indeterminato, ſicut frequenter fit in libro iſto.

A ✱ HAYM. Per ſtolas albas accipe puritatē baptiſmi, purgationē occulti & aperti martyrii, ablutioneq́; fontis lachrymarū. Ante mediatoris aduentū corda humani generis maculis peccatorum erant reperſa, ſed dealbata ſunt modis ſupra nominatis. Palmas in manib. habent electi, dū quolibet modo triū phant de antiquo hoſte & huius ſæculi voluptatibus.

✱ RVPERTVS. Palmę ergo in manibus. eorum, quia nimirum qua tuor principalia regna mundi, vicerunt; & ipſis volentib. nocere reluctātib. & omni conatu reſiſtentibus. Nihilominus ſignati ſunt, & ſignum Dei viui in frontib. acceperunt.

b. ſup. c. 6. h. ✱ GREGORIVS. Palmas in manib. tenere: eſt victorias in operatione tenuiſſe. Cuius operationis palma ibi tribuetur. vbi iam ſine certamine gaudebit.

Magno deſiderio. — a i. noſipſos in quib. iudicat.
a magna, dicētes: Salus Deo noſtro, qui ſedes ſup thronū, 1
Vt iuuantes. — i. in protectione eius.
b & agno. Et omnes angeli ſtabant ī circuitu throni & 2
a Prædicatorum noui & veteris teſtamenti. — b Humiliauerunt ſe coram Deo. — c Ad hoc vt inſpicerentur.
ſeniorum, & quatuor animaliū, & ceciderūt in conſpe- 3 4
Rationabiliter.
ctu throni in facies ſuas, & adorauerunt Deum dicentes 5
a i. veritas ſit Deo, & benedictio. — b Qua omnia ſcit, vel nos ſcientes facit. — Quod habet in ſe & dat aliis.
c Amen. Benedictio, & claritas, & ſapientia, & gratiarum 6
a i. potentia reſiſtendi. — Effectus virtutis,
d actio, honor, & virtus, & fortitudo, Deo noſtro ī ſecula 7
a Fiat fiat, b Deſiderio ſatiſfaciens. — c Omnes ſeniores vnus, qui eadem docent. Exponunt. 8
e ſeculorum: amen. Et reſpondit vnus de ſenioribus, & 9
Quoniam digni.
dixit mihi: Hi qui amicti ſunt ſtolis albis, qui 10
Q. Neſcio. ſed doce me, quia tu ſcis.
ſunt, & vnde venerunt? Et dixi illi: Domine mi tu 11
Veniunt, & venturi ſunt.
f ſcis. Et dixit mihi: Hi ſunt qui venerunt de tribu- 12

a *Salus Deo noſtro q ſedes.* Non per nos, ſed p agnū habemus ſalutē. i. remiſſionem peccatorum & bonam operationem & æternam gloriam.

B b *Et omnes.* Per ſupradictos angelos intelligi poſſunt maiores prælati, per iſtos minores prælati, vel ſubditi tantum ſicut sūt angeli & Archāgeli, & tñ omnes angeli. i. nūcii. Sed & modo ſunt maiores & minores prælati, id eſt Archiepiſcopi & Epi.

Angelos inducit de conſortio ſanctorū gaudentes, & teſtimoniū eorū confirmantes, vtpote illos quorum officio turba quam viderat, in hac fide perſtiterat. Vel p ſupradicta ītelligamus iudices in Eccleſiis, hic vero de ſubditis eorum ſubditur.

✱ AMBROS. Superius millia millium Angelorum Deum laudare dicuntur: hic autem nullo numero comprehēdūt, ſed oēs in circuitu throni ſtare dicūt. Poſſumus p ſuperiores eos ītelligere, qui ad diuerſa officia ī mūdo deſtinant: eos aūt qui ſine numero ponunt illos qui ī cęleſtibus cum Domino conuerſantur. ✱ ANDR. Ecce vna ex Angelis & hominibus Eccleſia conſtituitur. Et quidem priſcis ſanctis, tametſi angelis non diſſimilibus, formidabiles apparebant angeli, quomodo ex Daniele & aliis cognoſcere licet: tūc aūt vna cū hominib. miniſtrabūt, ſiue corpore veſtiti, locoq́; circuſcripti, vt eruditis qbuſdā placet, īter ipſos cōpareāt; ſiue vt aliis magis pbat, trina illa lōgitudinis latitudinis & pfunditatis īercapedine (vt q corporū ſit propria) deſtituti, nō in propria natura conſpiciant, ſed in ea figura q Deo illis tribuere viſum fuerit, ut vt ſit, circuitu animaliū & ſeniorum conſiſtere cernentur.

c *Amen.* Q. ſi attribuitis Deo, benefacitis.. Vel *amen*, ad ſequētia legetur. *Amen.* i. veritas in prēmiſſis, *& benedictio.* i. exaltatio quam habet ſuper omnem creaturam, vel noſtra exaltatio in virtutib. *& claritas:* id eſt impaſſibilitas, vel veſtra in operib.

Amen benedictio, &c. Q. numetat omnia beneficia, de quib. ſunt habendæ grates.

C d *Benedictio & claritas, &c.* ✱ PRIMASIVS. Enumerato ſeptenario virtutum numero, illa potiſſimū ratione mouemur aliquid quærere, cp eas hic nominauerit, quarum ſuam Deus Eccleſiam voluit eſſe participem vt cum iſta Deo in laudibus dantur, ab ipſo ſe ea percepiſſe ſinguli fateantur. Conſiderandum namque eſt, nō hic nominari illa quæ ſoli cōpetunt Deo, ſed etiam quæ fidelibus donare dignatur. Non hic omnipotentia, maieſtas, ſempiternitas ſonuit, quā ſolus Deus ſemper iure poſſedit, ſed illa ſeptem in qbus vniuerſę poſſunt fidelibus conceſſę virtutes intelligi ab illo, qui eis dedit poteſtatem filios Dei fieri. D

Ioan. 1. ✱ RVPERTVS. Septem ſunt voculę, benedictio, &c. Solet autem ſeptenario numero deſignari vniuerſitas, tam apud ſeculares philoſophos, quàm apud Eccleſiaſticos, ergo & hic quicquid laudis, glorificationis, aut iubilationis, concipere poteſt mens aut proferre quęcūque eſt illa lingua angelorum, ſub iſtis voculis non dubitamus ab illis beatis ſpiritib. Deo declamari, pro ſanctis omnib. quia mortui fuerant, & reuixerunt: perierant & inuenti ſunt.

E ✱ HAYMO. Hæc omnia cum ad trinitatē. quæ vnus & verus eſt Deus, pertineant, ſpecialiter tñ ad incarnati verbi perſonā *referuntur, & infidelium ora.* Iudæorum hac autoritate claudun tur. Ipſi. n. dicunt, maledictio congruit crucifixo, quia maledictus homo qui pendet in ligno. Nos econtrario, quod nulli melius conuenit benedictio quam illi, qui maledictum legis abſtulit à nobis, & benedictionem Abrahę ad gentes peruenire fecit. Dicunt iterum non conuenit homini mortuo claritas, ſed ſoli Deo viuo. Nos vero, nemini magis quam illi adſcribēdam claritatem, quia in diuinitate manēs, autor eſt lucis ęternæ, & humanitate *mortuus ad horam, tertia die ſurrexit.* & eſt illi claritate comparticeps. Non eſt, inquiunt, veſter Chriſtus illa ſapientia, quæ attingit à fine vſque ad finē fortiter, quoniā paruulus ex noſtra ſorore natus eſt, & per incremēta tēporū, ſapientia, vt homo profecit: nos vero, nō eſt illa ſapientia paſſa detrimentū in aſſumpto hōe, ſed magis hæc ab illa aſſumpta manſit vna ſapientia, qua mūdus eſt factus & reſtauratus homo de terra creatus, & ad cęlū ſubleuatus. Ipſi dicūt, nulla ei debetur gratiarum actio pro ſalute animarū, quia ſuā ipſe liberare non potuit. Nos contra, nulli quàm illi cōueniētius, q vt afferret ſalutē animarū noſtrarū, propria poteſtate, voluit animā ponere, quod ſi nolet, nunq poneret. *Ipſi iterum dicunt, nō fuit Chriſtus.* æterna virtus & fortitudo, qa laſſari potuit ex itinere. Nos ect. qa cp infirmū eſt Dei, fortius eſt hoīb. Illius enim infirmitas totā mūdi fortitudinem ac virtutē pſtrauit. Sap. 8. 1. Cor. 1.

Richard. e *Et reſpondit vnus.* Viſa turba in tanta dignitate, monetur attēdere qua via potuit illuc aſcēdere, ut idē alios doceat īſpicere.

f *Hi ſunt qui uenerunt ex magna tribul. &c.* ✱ AMBROS. Hic demonſtrat non ad electos, qui in hac uita laborāt, ſed ad eos q in cœleſti uita cum Domino requieſcunt, hæc pertinere. Nō eñ sācti de magna tribulatione, ſed ad magnas tribulationes F perſe-

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Dicētes ſalus, &c.. *i. ſalus quā habem⁹, ineſt nobis à Deo & agno.* 2 Et omnes angeli ſtabāt in circuitu thro. *Tāquā parati ad exequendum voluntatem Dei.* 3 Et ſeniorum & quatuor animaliū *i. Epiſcoporum & Patriarcharum iam in cælo regnantium*. 4 Et ceciderunt in conſpe. *Gratias agentes Deo de triumpho martyrum.* 5 Dicentes. Amen. *Poſt laudem Martyrum ſuprà poſitam:* Salus Deo noſtro. *Et ſubditur eorum laus, cum dicitur:* 6 Benedictio. *i. laus.* 7 Et clari. *i. diuulgatio nominis, & cætera quæ ſequuntur, ſupple, attribuantur.* 8 Deo noſtro in ſecula. *Non eſt per hoc intelligendum, quod ex creaturis aliquid accreſcat Deo in ſeipſo ſed tantum in effectibus ſuis.* 9 Et reſpondit vnus. *Hic conſequenter Iohannes de dictis martyribus inſtruitur plenius, cum dicitur.* Et reſpondit vnus. *Secundum illos qui dicunt, quod litera immediate præcedens loquitur de conuerſis ex gentilitate tempore Conſtantini. Iſte ſenior fuit beatus Silueſter. Sed hoc non uidetur conuenienter dictum, quia Iohannes non fuit inſtructus a beato Silueſtro per multa tempora poſt naſcituro, quia floruit tempore Conſtantini, qui cœpit imperare anno Domini. 319. Et ideo videtur melius, quod iſte ſenior fuerit beatus Petrus, qui dicitur vnus ſenior. i. primus inter prælatos Eccleſiæ, ſicut dictum eſt ſupra cap. 6.* 10 Hi qui amicti ſunt. *q. d. tu debes ſcrire.* 11 Et dixi illi. Domine mi. tu. *Qui regnas in ſecula cum eis, nam ante reuelationem Iohanni factam per martyrium tranſierat ad gloriam vt oſtenſum eſt ſupra, c. 4. d. Iohannes.* Tu qui ſcis potes me docere de ipſis. 12 Et dixi mihi. Hi ſunt. *Exeuntes de mundo per martyrium tempore Diocletiani & Maximiani imperatorum, quia tunc fuit tribulatio maxima, vt dictum eſt. Ex hoc etiam uidetur, quod non loquitur de conuerſis ad fidem tempore Conſtantini, quia tunc non fuit Eccleſiæ tribulatio, ſed maxima conſolatio, propter quod loquitur ſicut dixi de martyrib. temporis præcedentis. Ideo ſubditur.*

✱ Et

perferendas in mundum veniũt.Hic.n.eſt tempus tribulatio-
A nis,illic tẽpus pacis.Sanct itaque de magna tribulatione ve-
niũt qui ab hac vita ſubtracti, vbi tribulationis tempus eſt,in
æterna quiete collocantur.

✻ ANDREAS.Beati planè, qui per temporarios labores exi-
guaſque corporis moleſtias ſempiternam requiem compararũt, quique ob id quod vna cum Chriſto impigrè certarunt, crucemque pertulerũt, ſimul cum illo regnant, & perpetuo miniſtrant.

Act.14. ✻ PRIMASIVS. Cum autem fidelium numerus ex magna,† dicitur, tribulatione veniſſe, quid aliud demonſtratur,niſi quod alibi legimus,oportet nos per multas tribul.&c.ſic enim per exercitia preſſurarum fidelium numerus reliquatur,ſicut pondere prælorum adhibito,oleum diligenti cura cõficitur, & per trituram tribulæ recondendum horreo frumentum tritum colligitur.

† Iſa.25.c. infra.21.a

B

† viuos.

a Stol.ſuas.&c. Innocẽtiã in baptiſmo acceptã,vel corpora ſua

b Et ſerui.i.die ac nocte. ✻ ANDREAS.Per diem & noctem quædã temporis perennitas actioniſq; continuitas hoc loco deſignatur,quandoquidem ibi nulla nox eſt, ſed vna tantum dies,nõ ſole hoc,q ſenſib.obiicit, illuſtrata,ſed ſole iuſtitiæ q mente cernitur,illuminata.Vel, forſan per noctẽ pfunda pr luſq.abdita cognitionis myſteria denotãtur,per diem autem
C quædam euidentia captuque facilia.

D ✻ RVPERTVS.Die ac nocte,id eſt,in æternitate ſeruiunt, nõ vtique laborioſo aut ſeruili miniſterio,ſed iucundo atque liberali amoris tripudio.

c Non eſurient,neque ſitient,&c.Qui dedit cognitionem angelis,dabit etiam eandem illis cognitionem.

a Quia nemo ſine peccato,propter Chriſtum. b Quia non tantum pertinet ad Martyres. c Per nouam operationem.

a latione magna,& lauerunt ſtolas ſuas, † & dealbauerunt

In fide paſſionis. a Ante Dominum iudicem,vel in conſortio Angelorum.

b eas in ſanguine agni.Ideo ſunt ante thronum Dei, & ſer-

a Continue vel hic. b In Eccleſia vel in cœlo.

uiunt ei die ac nocte in templo eius: & qui ſedet in throno,

Quia fruentur vino pane & fonte vitæ.

c habitabit ſuper illos. † Non eſurient, neque ſitient am-

a Maior vel minor tribulatio.

plius,neque cadet ſuper illos ſol, neque vllus æſtus, quo-

d niam agnus,qui in medio throni eſt,reget illos, & deducet

De virtute in virtutem in præſenti.

e eos ad † vitæ fontes aquarum, & aſterget Deus omnem la-
chrymam ab oculis eorum.

✻ AMBROSIVS M.
Cum Dominus dicat
in Euangelio: Beati
1 qui eſuriunt & ſitiũt, † ſi
& c.Cur hic ſancti nũ
2 quam eſurire dicũtur
Sed non ad eos qui in
3 hac vita sũt poſiti,lo
4 quur.Qui videntes in-
5 iuſtitias hominũ,eſu-
riunt & ſitiũt iuſtitiã,
6 cupientes omnes ho-
7 mines eſſe, ſicut ipſi
ſunt. Eſuriunt etiam, E
8 vt ſua iuſtitia quoti-
9 die creſcat,eſuriũt vi-
10 tam ęternam.Animę
vero ſanctorum non
eſurient,quia iam eſu
rierunt, & vitam ęter
nam percipere meruerunt.

✻ HAYMO.Famem quippe ſancti iã non patiuntur,quia preſentia illius ſaturabuntur,qui eſt panis viuus. Sitim quoque non ſuſtinebunt,quia ipſe eſt fons vitæ.

✠ ANDR.Qui ad ſaluos non Teſtamento iſtud:† habituri sũt enim panem illum cęleſtem,vitęque fontem.

d Deducet eos ad vitæ,&c.Et per hoc in futuro deducet ad omnimodam refectionem.

e Abſterget Deus omnem lachrymam..Omnem dolorem ſiue p delictis ſuis, ſiue pro aduerſis, vel exilio vel cæteris huiuſmodi.

☞ CAP. F

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et lauerunt,&c.ſanguine.*Propter quod eorum ſanguis fuit effuſus,& ideo merito dicitur ſanguis agni.quia eſt ſanguis membrorum ipſius,in quib.dicit ſe perſecutionem pati, Act.9.1.Saule Saule,quid me perſequeris? Martyres autem prædicti acceperunt primam ſtolam.i.Animæ gloriam,vt ſupra dictum eſt,per effuſionem ſui ſanguinis.*

2 Ideo ſunt.*Videntes eum facie ad faciem.*

3 Et ſer.&c in.*Quia ibi eſt laus iugis.Pſ.83.a.*Beati qui habitant in domo tua Domine,in ſecula ſeculorum laudabunt,te.

4 Et qui ſedet.*Scilicet Deus.*

5 Habitabit ſuper.*Quia non poſſunt ab eo euelli.*

6 Non eſurient.*i.nullam tribulationem aut inquietudinem patientur amplius,nam in beatitudine quietatur appetitus.*

7 Quoniam agnus qui eſt in medio thro.*ſ.Chriſtus.*

8 Reget illos.*Immediate, fideles autem in terra exeuntes reguntur ab eo per miniſtros Eccleſiæ.*

9 Et deducet eos ad vitæ fontes aquarũ.*Continuando in eis gloriam animæ quouſque cum hoc accipiant gloriam corporis in futura reſurrectione,& tunc erunt in frontib.aquarum vitæ per duplicem gloriã ſ.corporis & animæ.*

10 Et abſterget Deus omnem.*Nam vltra non habebunt aliquam triſtitiæ materiam,ſed plenam & perfectam conſolationem.Contra hãc expoſitionem quam poſui ex textu poſſet argui,Primo quia dicitur,* Poſt hæc vidi turbam magnam,&c.*Ex quo videtur quod non loquitur de martyrib.tempore Conſtantini pręcedentib.de quo ante fecerat mentionem,ſed magis de conuerſis ex gentilitate tempore ipſius,ſicut dicũt expoſitores aliqui,Secundo quia inf.21* Iohannes *loquens de ciuitate cœleſti dicit.*Et templum non vidi in ea,*Hic autem dicitur.* Et ſeruient die ac nocte in templo eius.*Ex quo videtur, quod non loquitur de martyrib,exiſtentib.iam in patria,ſed de fidelib.qui ſunt adhuc in via.*

*Ad primum dicendum quod cum dicitur.*Poſt hæc vidi,&c.ly poſt *non refertur ad ordinem rei geſtę ſed ad ordinem viſionis ſeu deſcriptionis.Illa.n.quę ſunt prius facta,frequenter ſunt poſterius oſtenſa prophetis & deſcripta,ſicut manifeſte patet in ſcriptura veteris ac noui Teſtamenti:propter quod non valet argumentum.*

Ad ſecundum dicendum,quod poſt illud verbum Io.*ſubditur immediate;Dominus enim Deus omnipotẽs templum illius eſt & agnus.Ex quo patet,quod verbum Iohannis non excluditur à ciuitate cęleſti templum omnimode,ſed tamen templum materiale & figurale,quale fuit in veteri* Teſtamento *reſpectu noui,& in nouo reſpectu cęli.Cultus enim Dei in nouo* Teſtamento *eſt quædam figura & repręſentatio cultus ipſius ſiue laudis ab Angelis ſanctis & beatis in cælo, quia cultus cęli non eſt ad aliud ordinatus,ideo nullo modo eſt figuratiuus,quia ibi Deus colitur & laudatur,vt clare & præſentialiter viſus ſine figura & ęnigmate,& ſic negatur ibi templum figurale,& Dominus omnipotens dicitur templũ eius ſicut plenius oſtendetur quando erimus ibi Domino concedente.*

✻ CAP.

ADDITIO.

In cap.7.vbi dicitur in Poſtilla.Et dicunt expoſitores aliqui,quod hic primo ponitur numerus conuerſorum &c.

Licet opinio expoſitorum quam reprobat Poſtillator rationabiliter videatur impugnari,poſſet tamẽ ſuſtineri.Nam ſecundum Iſi.in primo lib.de ſummo bono,ſeptem regulæ ſunt ſeu claues circa expſitiones ſacrę ſcripturæ,quas etiam Poſtil.id eſt ſecundo prologo ſuper Gen. repetit, quarum quarta regula ſeu clauis eſt de parte & toto.ſ.quod ſacra ſcriptura tractans de parte, quandoque tranſit in totum,& econuerſo, vt idem exemplificatur de quadam prophetia, Iſai.13 Vbi propheta tractans ad literam de ciuitate Babylonica,dicens: Onus Babylonis: *Tranſit ad intelligendum verbum de toto mundo, & poſtea reuertitur ad loquendum contra Babylonem ſpiritualiter, prout ibidem plenius continetur, Vnde & in propoſito beatus* Iohanes *tractans de conuerſis ad Chriſtum de* Iudaiſmo *tempore Coſtantini,tranſit ad loquendum de tota ſynagoga antiqua quæ fuit ſub fide Chriſti futuri,quam propriè deſignat per numerum ſignatorum de.12.Tribubus Iſrael, quia a tẽpore Abel iuſti a quo incœpit ſynagoga fidelium,multi fuerunt ſub fide Chriſti,& de qualibet tribu,quia in hoc ſpacio includitur tempus ante tranſmigrationem decem tribuum,& ideo de qualibet tribu facit mentionem, præter tribum Dan,quę omittitur ex ratione contenta in poſtil. Similiter ſequitur.* Poſt hæc vidi tur.mag.&c.*Per hoc intelligitur multitudo conuerſorum de gentilitate,quę fuit multo maior quam multitudo fidelium filii* Iſrael.*Et ideo dicit de ea,quod numerari non poteſt. Fuit etiam ſine diſtinctione tribuum,dę qua multitudine beatus* Ioannes *loquens trãſit ad multitudinem cœleſtis* Eccleſiæ,*quę eſt mater omnium, & ſecundum prædictam expoſitionem lector poteſt applicare ſingula ſingulis cõpetenter,non obſtantib. obiectionibus Poſtillatoris.*

CAP. VIII.

A ET cùm aperuiſſet In hac tertia viſione ſunt materia ſeptem Angeli canentes tubis ad deſtructionem inimicorum & ad ſimilitudinem illorum qui canentes tubis deſtruxerunt mœnia Iericho. In quo ſatis patet. Quaſi dicat cum intellexiſſem ſaluationem iuſtorum, ex alia parte intellexi damnationem impiorum per officium prædicationis bonis iniunctum.

✻ AMB. Apertio ſeptimi ſigilli ad natiuitatem Christi pertinet. Sed quęrendũ nobis eſt, cur in ſeptimo, non in quinto loco ponatur. In Geneſi ſcriptum eſt, quia
B ſex diebus fecit Deus cuncta quæ ex cœlo & terra originẽ ſũpſerunt, ſeptimo autem requieuit, & idcirco vocauit diem ſeptimũ Sabbatũ, id eſt, requiem. Quæ autem requies noſtra, niſi Chriſtus? nõ inconuenienter ergo in ſigilli ſeptimi apertione natiuitas Chriſti ponitur, quia ipſe eſt requies omniũ Sanctorum, quæ per ſeptimum diem figuratur. ✻ AND. Frequẽter & familiariter admodum hic ſanctus, numerum ſeptenariũ aſſumit, vt qui præſentis ſæculi Symbolum præ ſe ferat, & ad Sabbatiſmum ſanctorũque, requiem rectà tendat. Quare hoc quoque loco per ſeptimi ſigilli ſolutionem nihil aliud denotari putandum eſt, quàm impendentem regni terreni, terrenæque vitæ & conuerſationis finem & diſſolutionem.
b *Factum eſt, ſilentium, &c.* ✻ AMBR. Per ſilentium pax quæ ab
C Octauiano Auguſto, Chriſto naſcente per vniuerſum orbem facta eſt, deſignatur. Media autem hora ſilentium factũ eſt, quia, pax quam Eccleſia in initio fidei apud paganos habuit, pauco tempore manſit: Nam à Nerone imperatore interrupta eſt, & Petro Pauloq; interfectis, pcepit oẽs Xpianos pſeq. ✻ HAYM. Cœlum iuſtorũ Eccleſia vocatur, quæ dũ a frequentia rerũ corporaliũ, contemplatione intima cuiuſdã ſecreti, receſſum petit, & cogitationum tumultus reprimens, internæ quietis ſecretũ penetrat, quaſi quoddã ſilentiũ Deo in mente præparat. Sed quia in hac vita nequaquam cõtẽplatio perfecte agitur, animòque renitenti cogitationũ tumult9 ſe ingerũt, recte ſilẽtiũ quaſi media hora factũ dr. Quaſi ergo media hora fit ſilentium in cælo, cum electorum animus in D
hac mortali vita, & aliquid de ſuperna quiete percipit, & tamen in eo quod pergeperat, diu ſtare non valet.
c *Septem ang.* Vniuerſos, vel ſeptiformi ſpiritu imbutos.
d *Et datæ ſunt.* Quia non diſplicet Dei damnatio impiorum.

CAP. VIII.

a ET cùm aperuiſſet ſigillum ſepti- 1
a Quia poſt mortem Antichriſti pax erit in Eccleſia·
b mum, factum eſt ſilentium in cœlo 2
a Quia cito veniet ad iudicium.
c quaſi media hora. d Et vidi ſeptem an- 3
i. laborantes non timore curui.
gelos ſtantes in conſpectu Dei, & 4
a A quo a. i. officium prædicandi.
b i. maior.
d datæ ſunt illis ſeptẽ tubæ. e Et alius an-
Chriſtus. i. humanitatem ſibi vniuit. i. Apoſtolos.
f gelus venit, & ſtetit ante altare g habens thuribulum aureum: 5 6 7

✻ RICH. Septem angeli ſtantes in conſpectu Dei, ſunt prædicatores vniuerſi, p omne tempus, quo ſeptẽ dierũ numero voluitur, cooperãte Spiritus ſancti gratia pdicãtes verbo Dei Qui idcirco dicti sũt angeli, quia a Deo miſſi, ſtantes in conſpectu Dei, quia ad diuinũ obſequium parari. Dantur illis ſeptẽ tubæ, quia attribuitur eis vniuerſale officiũ pdicationis diuinę, vt canãt ad electorũ munitionẽ, & repborũ deſtructiõẽ
e *Et alius an.* Stetit angelus ante altare paratus immolare ad ſimilitudinẽ ſacerdotis, vel Chriſtus altare qui ſe obtulit, & ſup quẽ Eccleſia offert Deo preces. *Stetit* (ergo) *ante altare.* i. ante ſe ipſum, quia non habet mediatorem per quem placeat. Vel, *ſtetit ante al.* i. antequã eſſet altare. i. offerret ſe: *ſtetit.* i. adiuit ſuos E
a tempore natiuitatis. ſ. Vel, *altare:* Eccleſia quę charitatis igne accenſa, Deo per Chriſtum ſua mittit munera.
✻ AMBR. Iſte angelus Chriſtum ſignificat. Venit autem qa per incarnationis myſterium apparuit. Per altare aureum Eccleſia deſignatur. Ante altare ergo ſtetit, quia Apoſtolis & cœteris credentibus, ex quibus Eccleſia tũc cõſtabat, quod Deus eſſet, manifeſtauit. ✻ RICH. Alius angelus Chriſtus, qui bene dicitur alius, qa ab aliis angelis. i. vniuerſis prædicatoribus, & gratia ſanctitatis, & excellẽtia dignitatis, & potentia uirtutis lõge remotus. Qui venit, dũ naturæ noſtræ fragilitatẽ aſſũpſit.
f *Habens.* Dicturus ex prædicatione iuſtorũ euenturam damnationem impiorum, præmittit quaſi excuſationẽ, ne eis culpa de damnatione impiotum imputetur, quia quantum ad ipſos prædicatio eorum bona, & a bono doctore iniuncta. F
g *Thuribulũ.* i. Apoſto. qui ſunt vaſa ignis. ſpiritus ſancti, & de quibus exeunt orationes quæ eleuantur coram Deo.
✻ AMBROS. Per thuribulum quod in manu tenebat, corda Apoſtolorũ cæterorũq; credentiũ demonſtrantur, qđ aureũ fuiſſe

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. VIII.

ET cum aper. *Poſtquam ſuperius in apertione ſex ſigillorum deſcripta eſt. Eccleſiæ pugna contra tyrannos, vt patet ex prædictis. hic conſequenter deſcribitur Eccleſiæ pugna contra hæreticos ſub apertione ſeptimi ſigilli. Iſta tamen diuiſio non eſt præciſa, nam a tempore Apoſtolorum contra eccleſiam inſurrexerunt hæretici, vt patet ex ſupradictis in Apoſtolorum epiſtolis, & poſt tempus Conſtantini fuerunt, & erunt aliqui tyranni, ſed hæc diſtinctio accipitur ſecundum illud quod principaliter deſcribitur in præcedentibus. Hęretici vero futuri ſunt inter Chriſtianos vſque ad finem mundi ſicut oſtendit Saluator Matt. 13. Per parabolam Zizaniæ ſeminatæ in medio tritici, quam noluit eradicari uſque ad meſſem, per quam intelligitur tempus iudicii, propter quod pars iſta in generali durat uſque ad finem ſeu terminum huius libri. Et diuitur in tres partes, nam primo deſcribitur ſtatus Eccleſiæ iudicium præcedens Secundo iudicium comitãs, 19. c. ibi* Et vidi thronum magnum. *Tertio ſubſequens, ibi.* Et ego Iohannes. *Prima pars diuiditur in duas partes. Nam primo deſcribitur pugna inter Eccleſiam & hæreticos dictos proprie. Secundo inter ipſam & hæreticos dictos extenſo nomine. c. 12. Prima adhuc in duas. Nam primo agitur de inuentoribus hæreſim. Secundo de fautoribus eorum, c. ſe. Prima adhuc in duas, quia primo continuat ſe prædictis. Secundo exequitur de hereticis, ibi.* Et ſeptem angeli. *In precedenti vero parte duo ſunt dicta de ſtatu Eccleſiæ. ſ. perſecutio tyrannorum, & conſolatio ſequens per Conſtantinum. Primo ergo ſe cõtinuat primo. Poſtea ſecundo, ibi.* Et angelus. *Circa primũ ponitur qdã breuis perſecutio poſt tẽpus Conſtantini excitata per Iulianum apoſtatã qui interfecit Paulum & Iohannem & plures alios, & multa mala & damna intulit Chriſtianis, & de ipſo dicitur hic.*

2 Factum eſt ſilentium in cœlo. *i. in Eccleſia militante, quę frequẽter in libro hoc cęlũ nominatur vt prædictum eſt. Iſte enim Iulianus pręcepit Eccleſias claudi prohibens diuinum officium ſolenniter celebrari & ſic factum eſt ſilentium in cælo. Quia tamen* Iulianus *apoſtata parum imperauit. ſ. anno vno & ſex menſibus, ſecundum Hiero. ideo ſubditur.*

3 Quaſi me. *Nam ipſo in bello Perſarum interfecto apertę fuerunt Eccleſiæ & cœpit religio Chriſtiana gaudere, vt habetur in legenda ſanctorum martyrum Iohannis & Paul. Conſequenter ponitur continuatio ad ſequentia, cum dicitur.*

4 Et vidi. ſe. *De iſtis vero ſeptem, angelis & eorum tubyciniis dicitur in ſequentibus ſigillatim.*

5 Et alius ang. *Hic ponitur continuatio ad ſecundum præcedens quod fuit Eccleſiæ liberatio per Conſtantinum, ad quam ſecuta fuit eccleſiarum ædificatio, & diuinorum ſolennis celebratio. Ad hanc autem celebritatem addit Damaſus Papa, qui ſatis cito poſt tempus* Iuliani *apoſtatæ præfuit Eccleſiæ Romanæ, & ordinauit per omnes* Eccleſias *pſalmos die noctùque canere, & ut in fine pſalmorum diceretur. Gloria patri & filio &c. Propter quod de ipſo dicitur:* Et alius angelus. *Scilicet Papa Damaſus, qui fuit alius a ſeptem prædictis.*

6 Venit & ſtetit ante altare. *Quia præfuit Eccleſiæ Romanę.*

7 Habens thuribulum aureum. *Id eſt cor Deo deuotum ſecundum illud Pſal. 140. a.* Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo.

✻ Et

MORALITER.

✻ 1 *Et cum aper.* Literaliter hoc expoſui de tempore Iuliani apoſtatæ, qui claudi fecit Eccleſias, ne ſolẽniter celebrarenť diuina per quẽ quantũ ad hoc ſignificatur prælatus, qui terram ſupponit interdicto ſine ratione bona.

5 *Et alius an. uenit & ſte. ante.* Qui ad literam dicitur fuiſſe Damaſus papa, qui ordinauit vt clerus die & nocte caneret Pſalmos in Eccleſiis, & per ipſum ſignificatur quilibet ſuperior religioſus vel ſecularis, qui ſollicitus eſt de diuinis deuote celebrendis. Ideo ſubditur.

✻ *Et da-*

A ſuiſſe dicitur, quia corda diſcipulorum per fidem purificata, & per ſapientiam quam a Chriſto didicerant inaurata erant.
✠ RICHA. Thuribulum ſunt Apoſtoli, qui ad electorum preces ſummæ diuinitati offerendas, in Eccleſia ſunt principaliter inſtituti. Qui apte aurei ſunt, & auri fulgorem habent, qui diuinam in ſe ſapientiam continent: & per eam cunctis in mundo lucent. Illud thuribulum in manu angelus habuit, ex quo Chriſtus duodecim Apoſtolos elegit:
✠ HAYMO. Quid per thuribulum aureum, in quo ignis ponitur, niſi corpus Domini intelligere debemus? Tūc enim accepit thuribulum, quando ſuæ diuinitati noſtrā coniunxit mortalitatem: quod thuribulum bene aureū dicitur, quia in ipſo ſūt omnes theſauri ſapientiæ & ſciētiæ abſcōditi. Poſſum' & per thuribulum aureum, in quo cremantur aromata, intelligere Eccleſiam, quæ igne amoris diuina accenſa, [illegible] ad Deum dirigit orationes. Nam & ipſa ſapientia repleta eſt, quā ab ipſo ſuo percipit capite.

† in manu ſua.

a A Sanctis offeruntur Chriſto. b Orationes Deo delectabiles. Rep[illegible]

a † & data ſunt ei incenſa multa, vt daret de orationibus

a i. in beneplacito ſedentis in throno.

b ſanctorum omnium ſuper aureum altare quod eſt ante

c Quia ita illi ſunt data. Præcedens.

d thronum Dei. Et aſcendit fumus incenſorum de orationi-

a Operatione. Vnde aſcendit. Chriſto excitante. Vel Charitas e[illegible] ignem omnia fecit. Ve[illegible]

e bus ſanctorum de manu Angeli coram Deo. Et acce-

a De co[illegible] pro ipſe plenus erat.

pit Angelus thuribulum, & impleuit illud de igne al-

a i. in illos qui erant apti ferre fructum. b Ab illis. c [illegible]

taris, & miſit in terram, & facta ſunt tonitrua, &

a Suaſiones. b Miracula. c Quibuſdam ad bonum, quibuſdam ad malum.

f voces & fulgura, & terræmotus magnus, & ſeptem

a Vniuerſi prædicatores Apoſtolos imitantes. Officium prædicandi.

Angeli qui habebant ſeptem tubas præparauerunt

D d Fumus. Compunctio procreata, orationis ſtudio, igne viſionis Dei interius accenſa.
✠ AMBROS. Per fumum aromatum, non ſolum orationes fidelium, ſed & fragrātia bonorum operum deſignatur, quę ab Eccleſia indeſinenter aſcendit in conſpectū Dei. Qui fum' de manu angeli conſcendere dicitur, quia
quęcunque boni fideles
1 faciūt, operante Deo
2 faciunt.
✠ RVP. Fumus incenſorum ſuauiſſima eſt affectio ſāctarum precum, quæ ſic ex fide per
dilectionem operan-
3 te, dulceſſit, & coram Deo conſurgit, quomodo ab igne cremā
te [illegible] incē
4 ſum, fumū creat odo
5 riferum ſuauem nar-
6 ibus patulis ſenſum in
ſpirans intimæ ſuauita-
7 tis. Illuc vſq; pulchra
8 gradatione humilcementi [illegible] aſcendit.
9 De orationibus Sanctorum, ad manū angeli, de manu angeli corā Deo aſcendit.
✠ HAYMO. Sicut fumus ex crematis aromatibus procreatur, ſic virtus compunctionis ex ſtudio orationis gignitur. Si de manu angeli coram Deo aſcendunt, quia per redemptorem noſtrum, quæ à fidelibus cōmittunt, ad Deū patrē perueniūt.
✠ RICHAR. Illa ſola oratio in cœleſtibus eſt accepta, quam filius offert patri.

B ✠ PRIMAS. Thuribulum, hoc eſt, immaculatum corpus, Spiritu ſancto ſuperueniente conceptum, quod pro mundo vniuerſo redimendo obtulit oblationem & hoſtiam Deo in odorem ſuauitatis.
a Incenſa multa. ✠ AMBR. Incenſa multa, præcepta ſunt Euangelii. Incenſa enim in thuribulo ponuntur, vt calore ignis accepto, fragrantiam odoris ſui circumquaque ſpargant. Similiter & Chriſtus doctrinam Euangelij in cordibus diſcipulorū ſuorum poſuit, qui igne charitatis ſuccenſi, odorem fidei ſuæ per omnes gentes ſparſerunt.
✠ RVP. Vel, orationes Sanctorum patrum, ſiue patriarcharum, quæ hic incenſa vocari meruerunt, illę fuerunt, quas effundebant propter Chriſtum, propter eius adipiſcēdum, magno patri Abrahę promiſſum, vt in ipſo benedicerentur cum oībus gentibus, ſiue cognationibus terræ, atque abſoluerent ab illa primæ pręuaricationis maledictione.
1.Co.12.b. b De orationi. Dixit, non orationes, quia non oēs repræſentat patri, ſed eas exaudit quę ad ſalutem pertinet. De orationibus. Quia illi aliquando petunt qđ petendum nō eſſet, vt Paulus.
c Super aure, altare. i. illi qui eſt ſupra ſe ſecundum humanitatem, ſecundum quam eſt altare ſ. Trinitatis.
✠ AND. Altare hoc, eſt Chriſtus in quo omnis Sancta & miniſtratoria vis poſita eſt, omniumque martyrum victimæ & ſacrificia immolantur & offeruntur. Thymiamata autem ſunt orationes ſanctorum, quæ Deo grati odoris loco ſunt.
✠ RICHAR. Ipſe namque eſt altare, quia ſuper eum offeruntur patri omnia vt [illegible] humanæ Iuſtitiæ.
✠ AMBR. Super altare aureum de orationibus Sanctorum dedit Deus, quando ſuper corda credentium, fidem doctri-
C nam, actuſque apoſtolorū, cęterorumque prędicatorum poſuit, vt haberent vnde erudirentur, & quod imitarentur.

e Et accepit & implem. Quos acceperat ad illuminandum, Chriſtus accipere dicitur ad aliud officium.
✠ AMBR. Angelus, id eſt, Chriſtus, thuribulum. i. corda diſcipulorum de igne altaris, id eſt de Spiritu Sancto impleuit: cū poſt aſcenſionem ſuam in cœlos, decimo die Spiritu ſancto miſſo de cœlo, corda diſcipulorum impleuit, ac ſcientiā omniū linguarum dedit. Miſit ergo angelus ignem, quē in thuribulo poſuerat, in terram, quia doctrinā in fidei quam in cordibus Apoſtolorum effudit. ✠ HAYMO. Tunc angelus thuribulū accepit, cum Dominus intra vterum virginis naturam humanā coniunxit, vel cum primū in Iudea diſcipulos elegit qa nec de alio ſpiritu, ſed ex ſeipſo de quo impleta eſt Eccleſia, ipſe impleuit corpus ſuum, verū cęteros ad menſuram, ipsū aūt plenitudine Spiritus impleuit. Et miſit in terrā. Hoc dupliciter pōt intelligi. Primum enim miſit Spiritum. Sanctū in terram, hoc eſt, in Apoſtolorum corda, quando ſurgens a mortis inſufflauit dicens. Accipite ſpiritum S. Deinde miſit eundem in corda gentilium, qui crediderunt in eum per prædicationem Apoſtolorum. Primū per ſe fecit, ſecundum per Apoſtolos. Ioa.
✠ AND. Huius angeli typum gerit vnus quilibet pontifex, vt pote mediator inter Deum & hominem cōſtitutus. Nam & & huius preces ſurſum euehit illius autem gratiam & propitiationē deorſum reuehit. Alios rurſum ſuaui blādoq; ad mōtionis uerbo, a peccatis auertit. Alios ſeueriori quadā caſtigatione, ad ſanam mentem reducit.
f Præparauerunt. Id eſt prius impleuerunt opere quæ dicturi erant ore. Vel, Præparauerunt. id eſt præuiderunt quid conueniret vnicuique perſonę. Ri E.

☞ HAYMO.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et data ſunt ei incenſa mul. *Quæ ſunt orationes ſanctorum, nam per autoritatem Apoſtolicam a Deo ſibi datam orationes ſanctorum augmentatæ, & multiplicatæ ſunt per orbem.*
2 Vt daret de orationibus ſanctorum omnium, &c. *Ad ſummum, enim pontificem pertinet referre deuotionem populi in Deum, cū ſit caput vniuerſalis Eccleſiæ.*
3 Et accepit angelus thuribulum, & impleuit illud de igne alta. *Nam a Deo accepit donum feruide charitatis.*
4 Et miſit in terram. *Quia ex feruore charitatis a Deo acceptæ, induxit ad feruorem deuotionis habitatores terræ, ut dictum, eſt.*
5 Et facta ſunt tonitrua. *ſanctæ prædicationes.*
6 Et uoces. *Diuinæ laudis.*
7 Et fulgura. *Coruſcationum in miraculis. Nam illo tempore multi prælati & alii deuote habuerūt gratiam miraculorum in Eccleſia Dei.* Et par cōb
8 Et terræmotus magnus. *Nā per iſta mota fuerūt corda terrena ad operationē boni. Conſequēter ponitur continuatio ad ſequētia, cū ait:*
9 Et ſeptem angeli. *De quibus ſtatim dicitur poſtea.*

MORALITER.

† 1 *Et data ſunt ei incē. mul.* Per ſe & alios deuotos. Et quia nō ſolū ſollicitus eſt de celebratione officii, ſed etiam de prædicatione verbi diuini, ideo ſubd. ē. 3 *Et acce. ange. thurib.* Sequitur:
5 *Et facta ſunt toni.* i. prędicationes terrentes, quę ſunt de diuinis ✠ Et primis iudiciis & punitionibus.
6 *Et uo.* i. prædicationes demulcente, quæ ſunt de diuinis promiſſionibus.
7 *Et fulgu.* i. prędicationes ab amore mundi diuidentes.
8 *Et terræmotus.* i. prædicationes ad timorem Dei inducētes.

✠ Et

A ✻ HAYMO. Duobus modis ſe præparant electi ad prædicandum: Primo quia antequam prædicationis verbum ad publicum proferant, cogitant quemadmodū ſingulis perſonis verbum aptent ſecundum qualitates ſingulorum, quomodo ſeruis, quō Dominis, quomodo Prælatis, quomodo ſubiectis, quomodo ſimplicioribus, quomodo perfectioribus. Vel certe præparant ſe, quia quæ prædicaturi ſunt, prius ipſi faciant primūq; ea in ſe oſtēdunt factis: deinde etiam verbis, vt ſimplices erudientur exemplo operis, perfectiores vero, verbo exhortationis.

ſ.chorus apoſtolorum in Iudæa. a Terribiliter malis, ſuauiter bonis:
a ſe, vt tuba canerent. Et primus angelus tuba cecinit. Et facta 1
a Ideo irati ſunt contra prædicatores. i.flagellum perſecutionis exterius.
b Interius. b Quia hæc duo fuerunt cauſa vt interficerent eos. c Etiam iſtud totum. 2
i.grando, ignis, & ſanguis miſſus eſt. ſ.per iram Dei.
eſt grando & ignis mixta in ſanguine, et miſſum eſt in ter- 3
ſ.omnes reprobi. Terrenis deditorum. Malorum præponderat. 4
c a i.maiorum. ſ.quantum ad prælatos, qui nec contemplatiui, ne actiui, ſed terrenis dediti. †
d ram, & tertia pars terræ combuſta eſt, & tertia pars arborum †
a A Deo excæcata & a miniſtris eius damnata. b i.omnes in flore mundi requieſcentes, & cito 5
e ardentes.i.luxurioſi. Tempore martyrum.
f concremata eſt, & omne fœnum viride combuſtum eſt. † †

✻ AMBROSIVS. Prędicatores quippe ſancti ad hoc parati ſemper exiſtunt, vt quoſcumque poſſunt, per doctrinam ſuę prædicationis domino acquirant.

✻ RICHAR. Magnum eſt officium prædicationis, vnde neceſſe eſt, vt qui illud exercere debent, & firmentur virtute ſanctitatis, & vtantur libra diſcretionis.

a *Et primus angelus.* Ordine narrationis, vel quia hæc cæcitas Iudæorum prius contingit prædicantibus apoſtolis.

B ✻ AMB. Per primum angelum prædicatores qui ante legē fuerunt, deſignantur, quia ſancti viri, qui ante legem fuerunt, quamuis nullam legem haberent, niſi naturalem, hoc quibuſcunque poterant ſuaſiſſe conati ſunt, vt Deum creatorem ſuum timerent atque diligerent, & quod quis pati non vellet, alteri non faceret.

✻ RVPER. Vel, primi angeli vel primę tubę cantus, clamor ille fuit, de quo ad Abraham Dominus locutus eſt. *Clamor Sodomorum & Gomorrhæ multiplicatus eſt, &c.* Denique ab angelis nobis deputatis, die noctuque Domino factori noſtro opera noſtra nuntiantur. Si ergo magnum ſit opus quod agimus, dum annuntiatur, ipſa annuntiatio quaſi cantus tubæ eſt, qua ſi magnus clamor. Siue pergrande peccatum, ſiue oratio ſit vehemens, ante Deum clamor eſt.

b *Et facta eſt grando.* i. eſt, prædicatio aliis ſuauis, viſa eſt eis cōdenſa & grauis.

c *In terram.* Iudæi terra exculti per legem & prophetas.

d *Et tertia pars.* Duę partes iuſtorum perfecti & minus perfecti, omnes vero reprobi in tertia parte intelligendi ſunt. D

e *Arborum.* Arbores maiores Iudęi, qui in lege ſine querela conuerſabantur.

✻ ANDREAS. Iſthæc, vt quibuſdam placet, denotant ſupplicia impiis apud inferos cōſtituta, variis metaphoris per res ſenſibiles, pœnam inferre aptas, adumbrata. Nos autem arbitramur non tertiam tantum moralium partē, ex tota hominū multitudine in futuro ſeculo pœnas daturam, ſed longe maximam. *Lata namque eſt & ſpacioſa via, quæ ducit ad perditionem*, adeoque per hæc ſignificari tormēta & cruciatus, qui ante ſeculi conſummationem hominibus inferentur. Et quidem grandinem indicare, Deum ira iuſta prouocatum, eiuſmodi flagella immittere. Ignem autem ſanguine mixtum, quotidianas depopulationes, incendia itidem & cędes per barbarorum manus illatas, à quibus nimirum tertia pars rerum, quę in terra exſtant, abſumetur. Bellum enim non tantum homines, ſed humi quoque naſcentia, vt videmus, lædere & conſumere ſolet. Matth. 7.

✻ HAYMO. Cum dictum eſt, quod *tertia pars terræ combuſta eſt.* Sic videntur hæc verba ſonare, quaſi in duabus partibus electorum plures remanſerint, quam in tertia perierint, ſed nō eſt ita: *multi enim ſunt vocati, pauci verò electi*. In duabus itaque partibus, omnes boni comprehenduntur, qui diuiſi ſunt in duali numero, id eſt in prælatis & ſubiectis, in prædicatoribus & auditoribus. In tertia autem parte omnes reprobi. Super hos omnes venit grando. i. ira Dei, & ignis ęternę damnationis. E Matth. 20. & 22.

✻ AMBROSIVS. Vel, Ea quæ ſeptem angelis canentibus facta fuiſſe viſa ſunt, in bonam partem, ſicut mihi videntur accipienda ſunt. Per grandinem igitur quæ percutit, verba ſanctorum virorum, quę corda prauorum hominum arguendo percutiebant, deſignantur. Per ignem ſpiritus ſanctus deſignatur, qui in ſanctis inhabitans miniſter verborum eorum extitit, &c.

f *Omne fœnum viride, &c.* ✻ AMBRO. Per fœnum viride, ij qui fideles erant viri, deſignantur: qui omne quod in ſe reprobū fuit,

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et primus ang. *Hic conſequenter exequitur de hęreſiarchis, & licet multi fuerunt, tamen de quatuor tantum facit expreſſam mentionē contra quos quatuor generalia concilia principalia fuerunt congregata. Et ſecundum hoc diuiditur in quatuor partes quæ patebunt proſequendo. In hac prima fit mentio de Arrio. qui ſuperbia inflatus errorem aſſeruit contra articulum ſanctę trinitatis, dicens, quod ſicut pater & filius & ſpiritusſanctus ſunt diſtincti in perſonis, ita etiam in eſſentijs. Et ſic ſolus pater eſſet verus Deus, filius & ſpiritusſanctus creaturę, & neuter poſſet dici Deus niſi tantum participatiue. Contra hunc errorem congregatum eſt generale concilium.* 318. *epiſcoporum in Nicæa ciuitate Bithinię, & condemnatum eſt ibi dogma peruerſum Arrij. Non tamen ab errore deſtiterunt plures eius diſcipuli ſed eum renouantes infecerunt etiam plures principes & Imperatores perſecutionem contra catholicos mouentes, vt in ſequentibus apparebit. De hoc igitur Arrio dicitur.* C

Et primus. *idem Arrius. Nam homines malitia nominantur in hoc libro angeli ſicut boni, vt dictum eſt in principio cap. præcedentis.*

2 Tuba ceci. *Cum magno boatu & ſuperbia dictam hęreſim publicando.*

3 Et facta eſt. *i. grandis tempeſtas, quę nominę grandinis frequenter & vulgari locutione deſignatur in eccleſia, quę per hoc fuit intra ſe diuiſa, vnde dicitur* 10. *lib. eccleſiaſticę hiſtorię. Ea tempeſtate facies eccleſiæ fœda & admodum turpis erat. non enim ſicut prius ab externis, ſed à proprijs vaſtatur, fugabat alius, & alius fugabatur, & vterque de eccleſia eſſe ſe dicebat.*

4 Et ignis mixta. *id eſt, ignis æmulationis, ex qua ſecuta eſt effuſio ſanguinis, & potiſſime tēpore Valentis imperatoris, qui lapſus in hæreſim Arrianam perſequebatur catholicos, eorum aliquos comburendo, & alios gladio occidendo, & alijs modis affligendo.* F

5 Et tertia pars terræ. *Dicitur autem hic tertia pars terrę Chriſtiani, aliæ duæ partes Iudęi & Pagani qui legem Moyſi non habuerunt, nec fidem Chriſti receperunt. Igitur de tertia parte quæ Chriſtianitas dicitur, loquitur hic Ioannes, quę igne Arrianæ perfidiæ fuit corrupta in laicis, qui per terram deſignantur eo quod terrenis actibus ſunt intenti & in prælatis & clericis, qui ſignantur per arbores, eo quod per cognitionem ſcripturarum ſunt ſuper alios eleuati. Per fœnum viride intelliguntur nouelli ad Chriſtianitatem diſpoſiti, & hi fuerunt populus Gothorum, qui volens Chriſtianus fieri, miſit ad Valentem imperatorem pro ſacerdotibus Chriſtianis habendis, qui docerent eos de fide catholica & eccleſiaſticis ſacramentis, & ipſe miſit eis presbyteros Arrianos ſicut ipſe Arrianus erat, qui corruperunt eos hęreſi Arriana. Ideo dicitur.* Et tertia pars ter. combuſta. *Et patet ex dictis litera.*

MORALITER.

✻ 1 *Et primus ang. &c.* Per ſeptem angelos qui dicuntur tuba canere ſecundum literalem ſenſum, ſignificantur ſeptem hæreſiarchæ, qui fuerunt angeli Sathanæ, & per ipſos moraliter ſignificantur homines malicioſi & maligni. Primus fuit Arrius, qui diuiſit vnitatē eſſentiæ in diuinis perſonis. Ideo per illū moraliter ſignificatur diuiſor perſonarum pacem ad inuicem habentium. De quo dicitur Eccle. 28. b. Suſurro & bilinguis maledictus, multos turbauit pacem habentes.

3 *Et facta eſt grando.* i. tempeſtas grandis, quæ ſequitur ad turbationem pacis.

4 *Et ignis mixta.* ſcilicet iracundiæ. Nam ira eſt accenſio ſanguinis circa cor.

† *Mixta in ſanguine, et mi.* Nam ad iſta ſequitur ſanguinis effuſio.

5 *Et tertia pars.* id eſt laici, qui ſunt tertia pars populi. Alię duæ partes ſunt clerici & religioſi: In turbatione verò pacis laici percutiuntur corporaliter, quia pugnant manualiter.

† *Et tertia pars arbor.* id eſt, religioſorum.

† *Et omne fœnum.* i. clerici generaliter. In turbatione namque pacis omnes iſti læduntur.

a Ordo prædicatorum. Gentibus. b ſ.ratione tumoris. c Diabolus mons pro elatione.
a Et ſecundus angelus tuba cecinit,& tanquã mons magnus †
a Inuidia. b Adnocer.dnm. c ſ.permiſſione diuina. 1
d .i.in Gentiles qui ſunt tumidi per ſuperbiam,fluctuantes per idololatriam. 2
e Qui nec aperte, nec occulte receperunt doctrinam. f i.peccatorum.
igne ardens miſſus eſt in mare. Et facta eſt tertia pars maris 3
a Effundentes ſanguinem. b Exiccata. c i.ſapiente: mundi uel philoſophi qui nec dicturationis, nec prædicatione ſunt conuerſi. 4
b ſanguis,& mortua eſt tertia pars creaturæ eorum,quę habe 5
c i.diſcretionem. b i.alios gubernantium. ſ.tempore hæreticorum. 6
d bant animas in mari,& tertia pars nauiũ interiit. Et tertius 7
a i.eccleſia,uel ad literam b i hæreſiarcha. c i.diabolus inuidens,uel ſapiens hæreticus. 8
e angelus tuba cecinit, & cecidit de cęlo ſtella magna ardẽs, 9
Incendit & conſumitur. 10
f tanquam facula. Et cecidit in tertiam partem fluminum,& 11
12
13

A fuit,igne charitatis combuſſerunt.

✻ RICHARD. Fœnum ſignificat homines, quia debent quemadmodum fœnum viride per virtutem perſeuerantię ſemper uirere. Fœnum autem totũ comburitur, quia quiſq; ſolum credulitatis viriorem habet, & uirtutum & operum bonorum fructu c ret veniente tentatione, vel perſequutione, malignitatis incendio facilè concrematur.

a *Et ſecundus angelus*. ſecundum ordinem narrationis, & ſecundum quod impletum fuit. Iudæis enim excæcatis,& apoſtolis ad Gẽtes conuerſis.

✻ ANDREAS. Cæterum per montem magnum diabolum deſignatum arbitramur.

Sa.14. ✻ HAYMO. Mons magnus, eſt diabolus, qui extollit in altitudinem ſuperbiæ. vnde in initio ſuæ creationis voluit ſimilis fieri altiſſimo, vel etiam propterea mons appellatur, quia in nouiſſimo tempore aggredietur hominem perditum, & ipſe Deo ſimilem ſe eſſe oſtendet.

B

Homil. 6. in Apocal. ✻ RICHAR. Mons magnus.i.diabolus, mons per tumorem, magnus per tumoris magnitudinem.

✻ AVG. Mons ille diabolus, mare mundus iſte intelligitur.

✻ AMB. Vel, Per montem magnum, lex Moſis deſignatur. Quæ propter grauitatem ponderis ſui, monti aſſimilatur, & propter ſpiritalem intelligẽtiam, quę in lege fulgebat, igne ardere dicitur.

b *In mare*. Gentiles.ſunt mare.i.fluentes in multa vitia. in quibus cum ante eſſet diabolus, vere tamen miſſus dicitur, quia quibuſdam recedentibus alios retinere nititur.

✻ RICHA. Collectis ad fidem in prædicatione ex Iudæa fidelibus, ſecunda ſtatim prędicatio in Gentibus, quæ maris nomine deſignantur, perſonuit, & ex eis vtique ſaluandos côuocauit. Sed diabolus qui in prima prędicatiõe aliquos ex Iudęis ſibi aufferri doluerat, & idcirco in Iudæa perſequutionem excitauerat, vt prædicationem ad gentes transferri vidit, ſtatim in Gentibus perſequutionem ad eiuſdem impedimentum excitauit; dicit ergo: *Miſſus eſt in mare*, id eſt, in Gentiles, per permiſſionem diuinam. Gentiles bene mari comparãtur, quia fluctuabant per diuerſorũ culturam idolorum, & multorum amaritudinem vitiorum.

✻ HAYMO. Miſſus eſt in mare: hoc eſt in mundum, & in cordibus reproborum habitare cœpit. Pręḍicante itaque eccleſia in ſuis doctoribus, excluſus eſt ab his diabolus, qui ad vitam ęternam erant prę ordinati, & compulſus eſt redire ad ſuos, non quod in eis non fuerit, ſed quod abiectus ab iſtis, eo amplius reprobis dominari cœpit.

✻ ANDREAS: Interim minus fortaſſis à ſcopo aberrabimus, ſi præſentem vitam, quę metaphoricos mare appellatur, iſt hæc in commoda ſubituram, tertiamq;, quæ in ipſa viuit, partem plagis iſtis exercendam conſumendámq; dixerimus, ſi quidem ob diuinorum iudiciorum abiſſum fit, vt alii quidem ſcelerati è veſtigio puniantur, alii verò ad conuerſationem & pœnitentiam diu multumque expectentur.

E

c *Mortua eſt ter.* Duæ partes.i.boni omnes crediderunt. tertio .i.reprobi dati ſunt in reprobum ſenſum.

d *Quæ ha.ani.&c.*i.illorum Gentilium qui ab aliis digniores reputabantur pro quibuſdam bonis operibus,

e *Et tertia*.ordine narrationis.& quia iſtud poſt illa duo contigit. Poſtquam enim diabolus omnes Iudæos & Gentiles excæcare non potuit, immiſit eis hęreticos,& quoſdã ſubuertit.

f *Cecidit de cælo.* ✻ HAYMO. Ipſe deſignatur per ſtellam, qui & per montem, antiquus videlicet hoſtis, qui inter cętera cęli clara lumina creatus, primum adhuc tantum nomen retinet, non quod luceat, ſed quia in lucis angelum ſe trãsfigurat. Nã & in cęlo ſtella magna lucifer appellatur, quæ præ cæteris lucet. Et quia etiam præ cęteris ſideribus, id eſt, angelicis ſpiritibus luxit, rectè non ſimpliciter ſtella, ſed cum aditamẽto magna ſtella vocatur.

✻ AVG. Homines mali intelliguntur, qui malis moribus & iniquis actibus de eccleſia tanquam de cælo cadunt.

✻ AMB. Vel, Eandem habet ſignificationem ſtella quam & angelus, ſignificat namque prophetas.

a Fontes

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et ſecundus angelus. *Hic conſequenter agitur de ſecundo hæreſiarcha.ſ.Macedonio, qui differebat ab* Arrio, *dicens filium eſſe eiuſdem naturæ cum patre, ſed conueniebat cum eo, dicens ſpiritum ſanctum eſſe creaturam & ſeruum filij. Ideo de ipſo dicitur.* Et ſecundus angelus.*i.Macedonius, qui dicitur angelus Sathanæ:*

C

2 Tuba cecinit.*id eſt, ſtatu ſuperbia motus errorem docuit.*

3 Et tanquam mons.*id eſt, hæreſis magna.*

4 Igne ardens.*ſ.perfidię,* Miſſus eſt in mare. *id eſt, in eccleſiam ratione baptiſmi per mare deſignatam, eo quòd mare eſt receptaculum omnium aquarum, & eccleſia vnica eſt per baptiſmi ſacramentum.*

5 Et facta eſt ter.pars.*i,deturpata eſt tertia pars aquæ baptiſmalis, accipiendo partem tamen valde large, Baptiſmus enim confertur in nomine trinitatis, cum tertia perſona eſt ſpiritusſanctus, qui ſecundum errorem Macedonij dicitur deturpari, per quem aſſeritur creatura eſſe ſeruilis conditionis, vt dictum eſt.*

6 Et mor.eſt.*in eo.i.in errore dicto.*

7 Tertia pars crea.*quia multi per baptiſmum regenerati & noua creatura facti, corrupti fuerunt per errorem Macedonij.*

8 Et ter.pars na.interiit.*quia maxima pars prælatorum & curatorum per quas duci debent alij ad ſalutis portum, corrupti fuerunt per errorem dictum. Contra hunc verò Macedonium congregata fuit ſecunda vniuerſalis ſynodus in Conſtantinopol.* 150.*epiſcoporum, in qua dictus error fuit condemnatus.*

9 Et tertius angel.*Hic conſequenter agitur de tertio hæreſiarcha.ſ. Pelagio, qui tempore Arcadij Honorij errauit circa gratiam ſpiritusſancti, aſſerens quod ſine ea poterat homo ex puris naturalibus mereri vitam æternam. Dicebat etiam, quòd pueri naſcuntur ſine culpa originali, & per conſequens quod à culpa non purgantur aqua baptiſmali, de hoc ergo dicitur;* Et tertius ange.*i.Pelagius.* Tuba ceci. *Exponatur vt prius.*

E

10 Et ceci.de cælo.*id eſt, de eccleſia militante quę frequenter cęlum nominatur in ſcriptura noui Teſtamenti, vt ſupra dictum eſt. De hoc enim zelo cecidit Pelagius in errorem prædictum, de quo ſubditur.*

11 Stella mag.*Fuit enim homo literatus & religioſus.ſ.monachus.*

12 Ardens tanquam.*Multos enim corrupit ratione literaturæ, & ratione apparentię ſanctitatis in habitu religioſo & conuerſatione.*

13 Et ceci.in ter. *Per fontes & flumina deſignatur eccleſia baptiſmalibus aquis congregata & ſanctificata.*

MORALITER.

✻ † *Et ſecundus angelus.* Iſte fuit Macedoni⁹ qui dixit ſpiritũ ſanctũ non eſſe Deũ,& ſic ipſum repulit à deitate.& ideo per ipſum ſignificantur illi qui repellunt viam ſpiritusſancti electione prælatorum.& ſic procurant litigia aduocatorum.

3 *Et tanquam mons.* Per hoc ſignificatur talis repulſus ſpiritusſancti, qui dicitur mons magnus per elationem,& ardens per ambitiõem,& miſſus in mare pręſentis ſeculi per diaboli procurationem.

5 *Et facta tertia pars m.* quia per talia litigia proceditur aliquando ad effuſionem ſanguinis.

7 *Tertia pars creaturæ eor.* Iſta creatura ad literam ſunt piſces per quos ſignificantur in aquis voluptatum viuentes.

8 *Et tertia pars nauium.* Per quas intelliguntur habentes curã animarum, qui alios debent deferre ad portum ſalutis.& plures talium pereunt in contentionibus prædictis.

9 *Et tertius angel.* Iſte fuit Pelagius, qui dixit beatitudinem poſſe haberi ſine gratia. ideo per iſtum moraliter ſignificatur præſumptuoſus. ideo ſequitur.

10 *Et ceci.de cælo ſtell.&c.* præſumptuoſus enim eſt quaſi ſtella ſecundum ſuam præſumptionem, tamen cadit propter ſuam præſumptionem,& ardet per ambitionem.

† *Flu.& in fon.aqua.* Per quę ſignificantur magiſtri & ſcholares, qui inficiuntur eius doctrina peruerſa.

a *Fontes.* Dicuntur in quibus ſumma & quaſi totius fidei origo comprehenditur, ſicut eſt euangelium. Flumina, quę inde trahuntur, ſicut expoſitiones eorum ſunt, in quib. ſunt duo ſenſus fidelium, hiſtorialis & allegoricus. Tertius eſt hæreticorum, cum hæreſes ſuas confirmant prauis expoſitionibus ſcripturarum.

b *Et nomen ſtellæ abſynthium, &c.*

✻ RVPER. Abſynthium Grçcum eſt nomen herbæ, quæ guſtu amariſſima eſt, ſuauis odore, temperamentum corpori præſtans, cuius contuſa folia ſucco ſuo vomitum extorquent, & aufferendis doloribus vel contuſionibus corporum vtiliſſima comprobatur.

Amaritudo.

a in fonres aquarum, & nomen ſtellæ dicitur abſinthium. Et 1
b facta eſt tertia pars aquarum in abſinthium, & multi homi 2 3
c nes mortui ſunt de aquis, quia amaræ factæ ſunt. Et quartus 4
d ſ.tempore hypocritarum. a i.maiores doctores. b i.excęcata. Subtractione gratiæ. 5
angelus tuba cecinit, & tertia pars ſolis percuſſa eſt, & tertia 6 7
a Minores prædicatores. i.clericorum. b Simpliciores. i.religioſorum. c Vt amitterent cognitionem & bonam operationem. 8
pars lunæ, & tertia pars ſtellarũ, ita ut obſcuraretur tertia pars 9
a Illuminati a maioribus. b Illuminati a minoribus. 10
eorũ, & diei nõ luceret pars tertia, & noctis ſimiliter. Et vidi, 11 † 12

d *Et percuſſa eſt pars tertia ſolis, &c.*

✻ HAYMO. Per Lunam, ſolem & ſtellas in hoc loco intelligere debemns, quę obſcurata in tertia parte duabus remanentibus in claritate, in bonis prælatis & ſubditis, in doctoribus & auditorib. Ipſa enim eccleſia ſolis & lunæ nomine nũcupatur. Quandiu itaque hæretici in eccleſia erant, quaſi lux eſſe putabantur, ſed ſtatim vt error illorum detectus eſt, & à catholicis fides eorum explorata, agnita eſt eorum cæcitas, & ſunt obſcurati, quia ab eccleſia eiecti ſunt. Verbi gratia; Cęcus ſi ponatur in radio ſolis, quia lipientes oculos habet, ſtatim cęcitas illis manifeſtatur, quoniam ipſum modicum lumen quod videbatur habere, perdidit, ita illi ſtatim vt in conſpectu examinantium poſiti ſunt, cognitus eſt eorum error, & qui prius videbantur lucere per fidem, cęperunt obſcurari, & ab eccleſia expulſi ſunt propter ſuam infidelitatem.

✻ HAYMO. Per abſynthium, quæ amatiſſima eſt herba, doctrina hæreticorum intelligitur peruerſa, qui per ſuam falſitatem dulcedinem fidei conuerterunt in amaritudinem perfidię & erroris, & operationis, quia omnis operatio illorum & doctrina in amaritudinem verſa eſt. Eiectus enim ab electis antiquus hoſtis, dum reprobos inuadit mendacio, illos veneno inficit. Quod enim ſancta eccleſia in ſacris paginis rectæ ſidei congruere docet, hoc hæretici, Iudæi atque philoſophi in prauum dogma conuertunt, & quo illi ad incrementa virtutum, hoc praue viuentes catholici ad incitamenta vitiorum vtuntur.

✻ RICHAR. Nomen ſtellæ, id eſt, turbę hæreticæ dicitur abſynthium: quia quiſquis ab hæretica prauitate ſeducitur, ad prauæ intelligentię, & ſpiritalis mortis amaritudinem perducitur.

✻ AMB. Vel, Per abſynthium comminationes prophetarũ intelliguntur, quas populo peccanti ingerebant, prædicentes eis, quod niſi pœnitentiam agerent, in prędam & captiuitatem darentur hoſtibus ſuis. Et quod ſi nec ſic pœniterent, morte perpetua damnarentur.

c *Et quar. an* Quartus ordine narrationis, & ordine rei. Cum enim diabolus quoſdam de Iudæis & Gentilibus excæcaſſet, tandem ipſos filios eccleſiæ expugnare aggreſſus eſt, & quoſdam rapuit tam maiores quam minores. Has quatuor dãnationes vt pręteritas narrauit, vtpotè quę quotidie vñr in eccleſijs. Tres verò futuras prænunciari facit, vt doceat in nouiſſimis temporib. & grauiores pręteritis imminere, quod etiam ad conſolationem præſentium poteſt redigi.

✻ PRIM. Aptius ſane quarto angelo memorato, horum voluit facere mentionem, quæ quarto die in conditione mundi facta narrantur, vt præeſſent diei & nocti, vt cum iſti mali, quorum vnum eſt corpus exterius apertum intuſque latens ab eccleſia ſeparatur, minuſque lucere tranſgreſſionibus ſuis eccleſiæ faciunt dignitatem, quaſi tertiam partem ſolis, lunę, & ſtellarum, ſuis obſcuritatibus adimentes, contra ordinationem communicantur facere creatoris, qui ſicut ſolem, lunã, ſtellas loco vel ſpecie cæteris eminere voluit viſibiliter conditis, ita eccleſiam ſuam, dignitate & gloria per totum mundũ dominari præcepit, velle obſcurare notantur.

✻ ANDR. Arbitramur hæc cognata illis eſſe, quæ de ſole, luna, vtriuſque obſcuratione apud Ioelem leguntur, quæ multo

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et nomen ſtel. dicitur abſin. *quia contra dulcedinem gratiæ ſpirituſſancti prædicabat.*
2 Et facta eſt ter. pars. *quia magna pars eccleſiæ corrupta fuit per eius dogma peruerſum.*
3 Et multi ho. mor. ſunt. *ſpiritualiter.*
4 De aquis. *id eſt, de eius dogmatibus peruerſis.*
5 Quia ama. fa. ſunt. *i. contrarię dulcedini ſpirituſſancti, & ſpiritualiter viuificanti.*
6 Et quartus ang. *Hic conſequenter agitur de quarto hæreſiarcha. ſ. Eutice, qui in domino noſtro Ieſu Chriſto aſſeruit eſſe vnam naturam ſicut & vnam perſonam, di. quòd ex natura diuina & humana in incarnatione facta eſt vna natura per quandam confuſionem ſeu commixtionem ſicut elementis ſuo modo reſultat vna mixti natura. Quod eſt impoſſibile, cum natura diuina non ſit alteri commiſcibilis, nec aliquo modo tranſmutabilis, igitur de ipſo dicitur.* Et quartus angel. *ſ. Eutices.*
7 Tuba cecinit. *Exponatur vt ſupra.*
8 Et ter pars ſo. percuſ. *i. deitatis, quæ dicitur ſol, Sap. 5. b. Et ſol intelligentię non luxit nobis. tamen hic pars accipitur valde large, inquã tum filius eſt vna de tribus perſonis in diuinis, qui ſecundum errorem Euticis dicitur percuſſus, quia ſecundum ipſum non eſſet homo, neque Deus, ſicut mixtum non eſt aliquod elementorum, ſed alia natura ex eis reſultans.*
9 Et tertia pars lu. *i. eccleſiæ, cuius multi ſimplices infecti & percuſſi fuerunt dicto errore.*
10 Et tertia pars ſtel. *i. epiſcoporum, quorum aliqui Eutici conſenſerunt & ſubſcripſerunt, & ſic obſcurati tenebris erroris fuerunt.*
11 Et diei non luceret pars tertia, & noct. ſim. *Per diem intelligitur nouum Teſtamentum, & per noctem vetus, Ro. 13. d.* Nox pręceſſit, dies autem appropinquauit, &c. *Eſt igitur ſenſus quòd ille Eutices cum ſuis ſequacibus obſcurauerunt ſcripturas veteris & noui Teſtamenti, quæ loquuntur de natura diuina & humana Chriſti, tanquam de diſtinctis & inconfuſis eas exponendo peruerſe.*
12 Et vidi. *Poſtquam beatus Iohannes locutus eſt de hæreſum inuentoribus, hic conſequenter loquitur de earum fautoribus, & primo præmittit breuem præfationem, ſecundo proſequitur intentionem, c. ſequen. Circa primum dicit.* Et uidi & audi. uocem unius aquilæ, *id eſt, ipſiuſmet Iohannis qui per aquilam deſignatur. Loquitur enim hic de ſemetipſo tanquam de alia perſona, ſicut communiter loquitur in euangelio ſuo. Vnde ca. vlti. dicit de ſeipſo. Hic eſt diſcipulus ille qui teſtimonium perhibet de his, &c.*

✻ 1 Volan-

MORALITER.

† 6 *Et quartus ang.* Iſte fuit Eutices, qui dixit vnam naturam factã in Chriſto ex diuinitate & humanitate, quod eſt impoſſibile. & ideo per ipſum moraliter ſignificatur ille qui coniungit ea quæ non debent coniungi, ſ. fideles ſimplices cum infidelib. nam per hoc de facili corrumpũtur. Ideo dicitur ſecundo ad Corinthios 6. c. *Nolite iugum ducere cum infidelibus, quę. n. participatio iuſtitiæ cum iniquitate.*
8 *Et tertia pars ſolis percuſſa eſt, & tertia pars lunæ, & tertia pars ſtellarum.* quia per dictam coniunctionem ſimplicium cũ infidelibus diminuitur fides & deuotio ad Chriſtum, qui eſt ſol iuſtitię, & ad B. Virginem, & alios ſanctos, per lunam & ſtellas figuratos. Et eadem ſententia ſignificatur per hoc quod ſubditur.
† *Et diei non luceret tertia pars, & noct. ſimilit.* quia nox & dies nõ habent lucem, niſi ex ſole & luna & ſtellis.
12 *Et uidi & audiui, &c.* Per quam ſignificatur prędicator conſtans contra peccatores, & dicens.

A multo ante dominicam de ſæculi conſummatione ſententiam prædicta fuiſſe conſtat.

✱ Avg. In his eccleſia intelligitur, in qua quotidie qui mali vel ficti ſunt, perſuadente diabolo peccatorum vulneribus percutiuntur in anima.

D tiens per medium cælum volantes clamant, quotiẽs magna autoritate in communi totius eccleſiæ audientia ſublimiter & recta prædicant.

b *Væ væ væ.* ✱ Amb. Tria væ poſuit, ex quib. primum ad hæreticos pertinet, qui eccleſiam Dei multis modis impugnare conati ſunt. Secundum ad paganos, qui eandem eccleſiã Dei perſequuti ſunt, maximamque fidelium multitudinẽ interfecerunt. Tertiũ ad Antichriſtum, qui popu-

a *Vnius aqu.* Aquila oẽs prędicatores, qui mente longinqua cõſpiciunt, & eccleſiã circumeuntes prædicando futura muniunt, qui oẽs vnus, quia adidem tenẽt.

†vnum angelum volanté per mediũ cæli, dicenté voce.

a i. Eccleſiæ quæ in ſe celat ſecreta diuina.

a & audiui † vocem vnius aquilę volantis per medium cęlum, 1

Velit. a Quia in toto mundo, vel magna ſtabilitate. b Non filiis eccleſiæ.

b dicentis voce magna. Væ væ væ habitantibus in terra. De cæ- 2

a Accipietis hæc tria væ.

teris vocibus * trium angelorum, qui erant tuba cani turi. 3

+ Tu.

✱ Amb. Per cęlum in hoc loco eccleſia deſignatur, aquila verò Chriſtum & eius apoſtolos demonſtrat. Aquila ergo per medium cęlum volabat, & clamabat, quia Chriſtus primum per Iudæam: Apoſtoli vero eius per vniuerſas gentes euangelium prędicauerant.

✱ Avg. Eccleſiam intelligi voluit uolantẽ in medio cæli, i. in medio ſui, & per aſſiduitatem prędicationis plagas nouiſſimis tpis annunciãtem. Quando.n. ſacerdos in eccleſia Dei diem iudicii annunciat, aquila in medio cæli volat.

✱ Richar. Aquila quæ irreuerberatis oculis contra ſolem B ad ſublimia uolat, vniuerſitatem diuinorum ſcriptorum & prędicatorum ſignificat, qui ceteris fidelibus cæleſtia ſecreta ſubtilius ſcrutantur, altius & clarius contemplantur. Qui bene dicuntur aquila una, quia magna eſt eorum in ſacræ ſcripturæ contemplatione & prędicatione concordia. Qui to-

lum Dei in fi. mundi debellaturus eſt. Nec putare debemus, quod tria væ, ad electos pertineant, qui diuerſas calamitates ab impiis pertulerunt, ſed potius ad eoſdem impios, qui eoſdem calamitates intulerunt. Vnde & *Væ, habitantib. in terra*: dicit. Impij namque qui nihil aliud quàm terram quærunt habitatores terrę iuſtè vocantur: Iuſti autem qui ſemper deſiderant cęleſtia, cæli habitatores rectè vocantur.

✱ And. Ex his quoq; diſcimus, quanta diuinorum angelorum ſit miſeratio, quantaq; eorundem erga hoĩes humanitas. Etenim ad Dei imitationem miſeret eos hoĩum, qui durius pp peccata excipiuntur, multo verò magis illorum, qui ne plagis quidem ſuauiter admoniti, emendantur. In quos vel maxime ipſum væ quadrat, vt qui in terra degant & terrena tantum ſapiant, & cęnum vetus & puluerem, quam ſuaue vnguentum, quod noſtri cauſa Chriſtus effudit. E

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Volantis per medium cęlum. *quia uidit eccleſiæ decurſum, ut prædictũ eſt, qua quidẽ eccleſia in hoc libro frequẽter cælũ nominatur.*

2 Dicens uoce magna. *Per quod deſignatur magnitudo tribulationis futuræ.*

3 Væ væ væ. *Per quod deſignatur, quod ſub tubicinio trium angelorum ſequentium deſcribitur maior tribulatio quam ſub tubicinus quatuor præcedentium. Dicit autem.*

4 Habi. in ter. *quod eſt commune bonis & malis. nam vtriq; ſunt habitatores terræ ſecundum curſum uitæ præſentis. Tribulationes.n. deſcriptæ ſub tubicinio trium angelorum ſequentium, partim fuerunt catholicorum, & partim hæreticorum, vt videbitur proſequendo. Poteſt autẽ pars iſta aliter exponi, vt vox aquilæ de qua dicitur hic, fuerit uox cuiuſdam ſancti patriarchæ Conſtantinopolitani per aquilam deſignati, vt dictum eſt ſupra c. 4 quem aſſiſtentem Deo vidit Ioannes, & dicentem quæ hic ponuntur. Cæterum expoſitio non mutatur.*

MORALITER.

3 *Væ væ væ.* ſ. corporalis miſeriæ, culpæ & gehennæ.

4 *Habitan. in terra.* i. in terrenis affectibus habentibus corda defixa.

CAPVT IX.

Et *quin an.* Ordine narrationis & ordine temporis. Hic eſt enim damnatio eorum quos diabolus immittit ad præparandas vias ante faciem Antichriſti.

b *Et vidi ſtel.* flamma hęreticorum de qua pauca dixerat quo fomite creuit, exponit.

c *Stellam.* i. diabolum cadentem, & ne quis in locum ſuum. i. in paradiſum eat laborantem:

†inf. 20. a.

C ✱ Amb. Per ſtellam heręſiarchę deſignantur, quia ſicut ſtellæ in cælo refulgent, ita & illi antequam caderent doctrina & ſapientia refulgebant in eccleſia. De cælo in terram cecidit, quia ab eccleſia præciſi, corpori reproborum, qui per terram deſignantur, ſociati ſunt.

✱ Richar. Poſtquam diabolus vidit quod per ſingula mala, perſecutorum crudelitatem, hæreticorum prauitatem, hypocritarum ſimulationem, ſacram impedire prædicationẽ nõ potuit, uniuerſa malorũ geneſa induxit, & qđ per ſingula ſigillatim no valuit, pomnia pariter efficere tẽtauit. Vidi ſtellã. i. uidi quod diabolus qui lucifer dictus eſt, qui de cęlo ce-

CAPVT IX.

Hic prædicat angelus quod diabolus cecidit. De eccleſia, vel ad literam.

a ET quintus angelus tuba cecinit, & † vidi ſtellam 1

a Damnatione. b Dominantem terrenis.

b de cælo cecidiſſe in terram, & data eſt illi clauis 2

c d 3

cidit, in terrenis & terrena diligentib. dominationẽ accepit.

✱ Haymo. de cælo cadit quotidie, qñ ex Gentilitate quidam conuertuntur ad fidem, ſiue ex parentibus Chriſtianis nati, fonte baptiſmatis regenerantur, diabolo renunciant, & omnibus operibus & pompis eius. In terram cadit. i. in eos qui terreni ſunt, nam in cælo (hoc eſt in ſanctis) poteſtatem nõ habet.

F ✱ Ruper. Stella iſta quæ de cælo cecidit, diabolus eſt. Et notandum quod huiuſmodi ſtellã non dixit, vidi cadere, ſed cecidiſſe Iam dudũ quippe ceciderat, & per terrã repetebat, qñ hęc fieri ceperunt, quę pñti loco iſta viſio myſtica replicat. Qñ ille cecidit, nullus hoĩum erat qui uideret, præter illum qui dici. *Videbam ſathanam ſicut fulgur de cælo cadentem.* Qui.n. hoc dicit homo Chriſtus, prius erat Deus, quã fieret homo, priuſquam angelus ille, ſtella ſiue lucifer ille caderet, imo priuſquam angelus aut creatura aliqua fieret.

Luc.

d *Et data eſt.* Abyſſus. i. tenebroſi. Puteus. i. profundiores hæretici, quia alios mergunt prauis ſententiis. In hos clauem. i. poteſtatem accipere dicitur, quia tunc nõ ſicut modo a Deo

NICOLAVS DE LYRA.

CAPVT IX.

Diuiſio.

Et quintus angelus. *Hic beatus Ioannes proſequitur inſtantũ de hæreſum fautorib. qui dicuntur proprie hæretici. Et diuiditur in tres partes. quia primo agit de hæreticis dictis proprie quantum ad Vandalos. ſecundo quantum ad Italicos, ibi.* Ex ſextus angelus. *tertio quantum ad Gothos. 11. c. ibi.* Et in illa hora. *Prima in duas, quia primo Ioannes exequitur propoſitum. ſecundo declarat quoddam dictum, ibi.* Et ſimilitudines. *Circa primum ſciendum, quod Valens imperator ad terram Gothorum uolẽtium recipere fidem Chriſti miſit ſacerdotes Arrianos, ut ſupra dictum eſt, per quos infecta eſt gens illa hæreſis Arriana, & ſimiliter gens Vandalica quæ magnã tribulationem fecit in Aphrica & poſtea in Italia, & etiam in Gallia ut habetur. 21. lib. ſpeculi hiſtorialis, & in pluribus Chronicis dicitur. Dicit igitur.*

1 Et quintus ang. *i. Valens, qui cœpit imperare anno domini. 367.*

2 Et vidi ſtel. de. *i. Valentem, qui ex perſuaſione vxoris ſuæ de altitudine fidei catholicæ cecidit in hæreſim Arrianam, ut dictum eſt, qui dicitur angelus hic & ſtella, ſicut ſupra. 1. c. ijdem homines ſtellæ dicuntur & angeli. Septem ſtellæ angeli ſunt ſeptem eccleſiarum.*

3 Et data eſt. *poteſtas releuandi & exaltãdi hæreſim Arrij condem-*

MORALITER.

1 *Et quintus.* Scđm literalẽ ſenſum iſte fuit Valens imperator Arriana perfidia deprauatus, à quo Vãdali petierũt, ut mitteret eis ſacerdotes Chriſtianos, q eos inſtruerẽt, & baptizarẽt: & ipſe miſit eis ſacerdotes Arrianos qui eos hæreſi Arriana corruperũt. Et ideo p ipſum ſignificatur eps malus, qui ad regimẽ eccl eſiarũ mittit ſacerdotes morib. & ſcia deficientes, per quorum exempla mala ſubditi peiorantur. & ſic dicitur.

2 *Et vidi ſte.* i. epm malum, qui ſtella dicitur ratione officii, ut hr ſup. 1. c. ſtellę ſeptem angeli ſunt eccleſiarum. i. epiſcopi.

† *De cælo cecidiſſe.* Per terrenorum cupiditatem.

3 *Et data eſt il.* quia permittitur ei abuti poteſtate epiſcopali.

A refrenabitur. Vel clauis illa principes per quos hæretici operabantur.

✻ HAYMO. Per puteum hæretici intelliguntur, qui ſua praua doctrina & profunda, homines in ima terræ demergunt. Clauis vero putei abyſſi, poteſtas intelligitur diaboli, qui do-
fra 14. 19.a minatur hæreticis, paganis, & cæteris infidelib. Legimus enim quod B. Petro datę ſunt claues. i. poteſtas ligan-
p.7.a di & ſoluendi, ita ergo in hoc loco, clauis quæ
teſtatē data eſt diabolo, potentia intelligitur, quam exercet in reprobos, quę illi data eſſe dicit, propter hoc quod non eſt ablata, ſicut induratum eſt cor Pharaonis. i. non emollitum. Vel per clauem, poſſumus intelligere potentiam carnalem, id eſt, reges & principes huius ſeculi, quos ſibi coniungebant hæretici, quia non auderent tanta & talia loqui, niſi eſſent tempo-
B rali fulti potentia.

✻ AMB. Vel, Per clauem, liberum arbitrium hæreticorum quod habuerũt in malo, deſignatur, per abyſſum vero corda eorum, per puteum autem, ora eorũ deſignãtur. Data eſt ergo hæreticis clauis abyſſi, quia permiſit Deus hęreſes eſſe.

a *Aperuit pu. abyſſi.* Hæreſes quæ latebant in cordibus eorum proferre fecit.

b *Fumus for.* ſimilis doctrinæ Antichriſti, qui eſt fornax purgans bonos, & in cinerem redigens malos.

✻ AMB. Per ſumum doctrina hęreticorum deſignatur, quia ſicut fumus vento impulſus cito euaneſcit, ita & doctrina hæreticorum, per doctrinam ſanctorum patrum, velut fumus euanuit.

✻ HAYMO. aſcendit fumus, id eſt, prauorum hæreticorum, doctrina manifeſtata eſt. Quæ bene fumo comparatur, quia lumine veritatis caret, & quod ſanctis in ſcriptura ſacra lumẽ præbet, hoc hæreticis cęcitatem infundit, qui etiam aliis, fidei lumen obſcurare non ceſſant. Fornax magna, eſt nouiſſima vexatio, tempore antichriſti futura, de qua fumus egredietur, id eſt, aduerſa doctrina, quæ mentes pereuntium, in caliginẽ vertat, cui fumus putei comparatur, quia ſicut nunc, & eo amplius error, ita nunc ſeminabitur ab impiis, vnde dicit: *erit tribulatio qualis non fuit.*

✻ RVP. Fumus dicitur fornacis magnæ, quia, fumus non niſi ex ſubiacenti igne fit, ſic non niſi ex præcedente cauſa cupiditatis, ſiue concupiſcentiæ naſcitur cæcitas mentis, ſiue obſcuratio cordis inſipientis.

C c *Obſcura eſt ſol, & aer.* Et per hoc percuſſi ſunt quidam illuminantes alios, & quidam illuminati ab eis.

ard°. h.5. ✻ AMB. Per ſolem Chriſtus ſæpe intelligitur: in hoc autem loco, membra eiuſdem, id eſt, prædicatores ſancti deſignati ſunt, per aerem vero populus fidelis, qui eis ſubiectus erat. Sed quõ electi obſcurati ſunt, quos prauitas erratica decipere non valuit? Sed obſcurati ſunt eos, quos hęretici decipere potuerunt, qui & in ſequentibus per locuſtas deſignantur: verum claritas eorum cæteris fidelibus latere non potuit, ſicuti lucerna ſub medio abſcondi non poteſt.

✻ AVGVST. Obſcuratum dixit ſolem, non occidiſſe. Peccata enim malorum & ſuperborum hominum, quæ paſſim cõmittuntur per orbem, obſcurant ſolẽ. i. eccleſiam, & ſanctis D ac iuſtis interdum faciunt obſcuritatem, quia tantus eſt malorum numerus, vt aliquotiens vix inter eos iuſti appareant: ſed lumen eorum extinguere non poſſunt, quia illis ad malum conſentire non acquieſcunt.

a Multos ſu[i] uertit doctrina eorum excæcans.

a putei abyſſi. Et aperuit puteum abyſſi, † & aſcendit fumus 1 †

a i. ſimilis doctrinæ antichriſti.

b putei ſicut fumus fornacis magnæ, & obſcurat⁹ eſt ſol, & aer 2

a Per totum mundum. b i. Diſcipuli Antichriſti & hęreticorum.

c de fumo putei. † Et de fumo putei exierunt locuſtæ in terrã, 3

d & data eſt illis poteſtas, ſicut habent † ſcorpiones terrę. Et 4 5

a Rudes in fide & decipi faciles. b Et ſi quoſdam.

e præceptum eſt illis, ne læderent fœnum terrę, neque omne 6

a Iam prouectos. b Iam fructificantes. c Nullum penitus.

f viride, neque omnem arborem, niſi tantum homines qui nõ 7

In veritate. In mente. a i. qui non audent in aperto confiteri.

habent ſignum Dei in frontibus ſuis. Et dictum eſt illis, 8 9

d *Exierunt lo.* Diſcipuli eorum locuſtis comparantur, quia neq; volant in altum vel in cõtemplationem per cognitionem, nec firmiter gradiuntur per bonam operationem: ſed ſuperbia ſaliunt, & in pęnis recidunt, & quia ſunt corroſores bonorum.

✻ AMBROSI. De fumo, ideſt, de doctrina eorũ, qui hæreſiarchæ appellati ſunt, magna multitudo hæreticorum generata eſt. In terram exierunt, quia à ſocietate electorum ſeparati, eis qui terra vocant, id eſt, infidelibus coniuncti ſunt.

✻ HAYMO. Locuſtę exierunt in terram, id eſt, diſcipuli erroris nati ſunt, qui terrena corda hominum deciperent. Nam locuſtæ neque rectos greſſus habent, vt quedam animalia, neq; volatum, vt aues, quia diſcipuli hæreticorũ, vel ipſi hæretici, neq; fidem rectam habent vt volent, & cęleſtia cum ſanctis appetant, neq; greſſus rectos operationis.

✻ RICHAR. Quid accipitur per locuſtas, niſi malorum vniuerſitas? qui ad modum locuſtarum, ad alta ſatiunt per elationem, & ad terram recidunt per cupiditatem. E

e *Sicut ha. ſc.* Scorpius, blandus facie, cauda pungit occultè. Vel ſcorpioni comparat, quia ſicut ſcorpius cauda, ſic hæretici decipiunt per temporalia, quæ debent poſt eſſe, ſicut cauda poſterior pars in animali. Vel ideo comparat, quia qñ ſcorpius pungit, non ſentitur, poſtea diffundit venenum. ſic decepti ab hæreticis non ſentiunt, ſed tandem perimuntur.

✻ RVP. Scorpio vermis potius quam animal, aut ſerpens armatus aculeo, & ex eo Græcè vocatur, ꝙ cauda figat, & arcuato vulnere venena diffundat. Idcirco dixit ſcorpiones terræ, quia ſcorpio vermis terrenus eſt, ore vel capite innoxio præblandiens, & tunc demum cauda conuerſa in cautũ feriens.

✻ RICHAR. Scorpio facie blandus apparet, cauda nocet. Sic prauorũ vniuerſitas, quod non poteſt per apertam ſeuitiam, F hoc adimplere nititur, per occultam malitiam.

✻ HAYMO. Poteſtas nocendi ſcorpionis in cauda eſt, per hãc enim percutit, & venena diffundit. Tales ſunt hæretici, qui falſis vera permiſcent, vt facilius auditores decipiant. Sicq; veneno malæ doctrinæ decipiunt ſimplices.

✻ AMB. Sæpe Deus dicitur dediſſe, quod permittit. Per ſcorpiones vero, poſſumus dæmones accipere. Qui ſicut ſcorpiones cum non pręuidentur, corpora hominũ ſuo veneno inficiunt & extingunt, ita & dæmones incautis hominib. venena malarum perſuaſionum ingerunt. Et dum ad perpetrãda ſcelera pertrahunt, eorũ animas veneno ſuæ malitiæ infectas occidunt. Poteſtas ergo locuſtarum, id eſt, hæreticorum, ſimilis eſt poteſtati ſcorpionum, id eſt, dæmonum, quia ſicut dęmones in hoc ſemper inſiſtunt, vt quoſcunque poſſunt decipiãt, ita & hæretici tota virtute laborãt, vt quoſcunque poſſunt in foueam ſuę perditionis demergant.

f *Præcep. eſt il. ne. læ. &c.* quia dolos iſtorum refrenat Deus

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *natam. nam per poteſtatem imperialem miſit ſacerdotes Arrianos ad inficiendum populos multos. ideo ſubditur.*

1 Et aperuit, &c. & aſ. fu. *i. doctrina erronea veritatem obſcuratiua, ideo ſubditur:* 2 Et obſcu. eſt ſol. *i. Chriſtus, qui ſecundum hæreſim illam negatur eſſe verus Deus, vt dictum eſt cap. præce.*

3 Et aer. *i. eccleſia quæ illuminatur à Chriſto ſicut aer à ſole viſibili. Temporibus autem illis eccleſia errore Arrij fuit obſcurata. intantum quod maior pars eccleſiæ facta fuit* Arriana.

4 Et de fu. pu. exi. *Vandali hæreſi Arriana infecti, qui dicuntur locuſtæ, quia ſicut locuſtæ ſaltant de loco ad locum, ſic Vandali de Hiſpania tranſierunt in Aphricam, & inde poſtea intrauerunt* Italiam *& Galliam eas vaſtando. ideo ſubditur.*

5 Et da. eſt il. p. *ſ. nocendi hominibus cautelis, deceptionibus, et armis. hoc enim permiſſum eſt eis à Deo ſuo iudicio occulto.*

6 Et præce. eſt il. *id eſt, prophetatum à Deo.*

7 Ne lędе. &c. *Ad cuius intellectum ſciendum, quod Aphrica ante ingreſſum Vandalorum erat habitata partim a Chriſtianis, & partim à* P*aganis, ſicut & multæ terræ temporibus illis. Paganos autem occiderunt, non autem Chriſtianos, qui Chriſtiani quantum ad minores ſignificantur per fœnum terræ, quantum ad mediocres per omne viride, quantum ad maiores per arbores,*

8 Niſi tantum ho. *i. Paganos, qui non ſunt ſigno crucis conſignati.*

9 Et di. eſt i. &c. *Iſtud refertur ad Chriſtianos, de quibus prædixerat.*

MORALITER.

1 Et *aperuit.* aperiendo viam Simonię quæ eſt abyſſus culpę.

† *Et aſcen fu.* ſ. infamię, *& obſcura. eſt ſol.* i. Chriſtus, in quem quodammodo iſte fumus redundat. nam homines aliquando murmurant contra eum, eo quod permiſit talem pręlatum promoueri.

4 *Et de fu. pu.* ſ. ſacerdotes & miniſtri ſimoniacè promoti.

5 Et *da. eſt.* ſ. lædendo populũ ſubditũ malis verbis & exẽplis.

6 *Et prę. eſt il. ne la. &c. omne vi.* i. homines virentes ſancta conuerſatione, & radicatos in fide. tales enim non lędunt malis eorum, quia ſcandalizari eſt puſillorum. ideo ſubditur.

8 *Niſi tantum ho.* i. qui non ſunt firmi in fide formata charitate, ad confitendum conſtanter Chriſtum opere & ſermone.

licet ipſi non intelligant.

A a *Ne occiderent*. Cum per dolos nequeunt heretici, in aliqua ſubuertere volunt, contra quos Dei præceptum eſt, vt corpo ra occidant, ſed animas non decipiant.

b *Menſib. quinque*. Alia litera dicit menſib. ſex, propter ſex ęta tes, quibus hęc vita diſtinguitur.

✻ Avg. Quia duæ partes ſunt in eccleſia, bonorum ſcilicet, & malorum, vna pars ſic percutitur, vt corrigaſ, alia ſuis voluptatibus relinquitur. Pars bonorũ humiliationi traditur ad cognitionem iuſtitiæ, & commemorationem pœnitentiæ.

a i. in corporibus quinque ſenſil⁹ indigentibus.

a ne occiderent eos, ſed vt cruciarent menſibus quinque. Et †

b Per hoc inſinuatur grauitas tribulationis. 1

c cruciatus eorum, vt cruciatus ſcorpii, cum percutit hominem. 2

Timentes lapſum. Vt probatiores reddantur. 3

Et in diebus illis quærent homines mortem & non inue-

a Et non qualitercunque quærent, ſed deſiderabunt vel cupient. b Hoc dicitur de prælatis & ſubditis. 4

d nient eam, & deſiderabunt mori, & fugiet mors ab illis. Et ſi

e a i. imaginatiæ locuſtæ. b i. hæreticorum. Erant. c Super doctores. 5

f militudines locuſtarum ſimiles equis paratis in prelium, &

✻ Amb. Quod dicit præceptum eſt illis, vt mihi ad demones pertinere. Tanta eſt nequitia demonum, vt ſi hoc Deus permiſiſſet, ſtatim vt homo mortale facinus admiſiſſet, eum interficerent. Sed expectat Deus homines impios, vt aliquãdo pœnitentia ad eum redeant, & ſaluentur, ſiue vt iuſti per eos probentur. Præcepit ergo, id eſt, non permiſit.

B ✻ Richard. Præcipitur hæreticis, & principalibus diaboli miniſtris, ne non verè bonos non lædant, ſed nec terrenis deditos occidant, quia cohibentur ne libertatem audiendi verbum Dei, vel rectam fidem ſuſcipiendi, anferant.

✻ Amb. Per menſes quinque, omne tempus uitæ præſentis, quod in quinque ætatibus conſiſtit, poſſumus intelligere. Prima namque ætas eſt infantia, ſecunda pueritia, tertia adoleſcentia, quarta iuuentus, quinta ſenectus. In quinque ergo menſib. i. omni tempore uitæ præſentis, non ſolum hæretici, ſed omnes impii cruciantur. Nam uelint nolint, cum ad memoriam mortem pœnamque, quę mortem ſequitur, reducunt, quamuis de proſperitatibus ſæculi uideantur exultare, tamen cruciantur intrinſecus, eo quod ſciant ſe pro ſcelerib. ſuis æternaliter eſſe cruciandos. Poſſumus etiam per menſes quinque omne tempus huius mundi intelligere. Primus nãque menſis eſt ab origine mundi vſque ad diluuium. Secundus à diluuio uſque ad Moſem. Tertius à Moſe vſque ad Dauid. Quartus à Dauid uſque ad Chriſtum. Quintus à Chriſto, uſque ad ſæculi conſummationem. In iis ergo quinque menſibus omnes fabricatores errorum cruciantur, ſiue eo modo quo ſuperius diximus, ſiue quod falſas adinuentiones ſuas, uident a veritate ſuperari.

c *Vt cruciatus ſcorpij*. Cum data ſit poteſtas cruciandi, non aperte tormentant, ſed apud ſeculi principes accuſant.

d *Et fugi. mors*. quia cura gregis eos aſtringit labori.

Haymo. C ✻ And. Per hæc ingens ſuppliciorum magnitudo ſubindicatur: ſolent enim qui magnis cruciatibus detinentur, mortem inuocare & exoptare. Quod autem ad eos, qui in tormentis uitam degunt, uocata non accedat, illud ex occulto Dei iudicio prouenit. Indicat enim is mortalium generi vtile ac ſalutare eſſe peccatum, quod parens eſt, & tormentorum conciliator, pęnarum quę inferuntur amaritudine, & grauitate exoſum illi reddere.

✻ Amb. In dieb. illis, quib. euangelii gratia per vniuerſum D mundi refulget, quærent homines mortem. Quærebat Paulus mortem perſequendo eccleſiam Dei, & non inuenit eum, quia Chriſtus qui eſt murus impenetrabilis, ſe illi obiiciens a morte quam quærebat, eum retraxit, & ad vitã, quod ipſe eſt, violenter reduxit. Nos quoſdam vidimus, qui quæſierunt mortem & nõ inuenerunt eam, & cupierunt mori, & mors fugit ab eis. Scimus n. quoſdam, qui amplius quam oporteat ſeculum diligẽtes, multo tempore laboraſſe, vt carnis ſuæ deſideria perficerent. Sed cum ad id quod optabant peruenire non poſſent reſpuentes ſeculi falſa promiſſa, ad diuitias cæleſtes acquirendas ſe contulerunt. Vidimus & quoſdam reliquiſſe monaſteria & in ſeruitio quorundam potentium ſe poſuiſſe, ut diuitias quas per ſe habere non poterant, eorum ſuffragiis obtinerent. Sed cum id non poſſent, ſæculum reliquiſſe, & ad monaſteria ſua rediiſſe atque in bonis operibus vitam terminaſſe. E Hi ergo mortem quæſierunt & non inuenerunt eam.

✻ Haymo. Dies iſti quibus electi quærent mortem, intelliguntur ab aſcenſione Domini uſque ad conſummationem ſeculi. Specialiter autem fiet hoc temporib. antichriſti. Homines in hoc loco accipimus ſacerdotes, & eccleſiarum prępoſitos, qui cum uiderint tempore illo tantum prauitatis dogma inſurgere, ſicut iam ex parte factum eſt temporibus hæreticorum, quærent mortem, quia optabunt in Dei contemplatione conſiſtere, ut ſunt mortui mundo, & Deo uiuant. Sed non poterunt tunc gregem ſibi commiſſum relinquere in ora luporum, ne fortè damna gregum, ſuper eos reuertantur, & illis in peccatum reputetur, ſi eos errare aut perire pro ſui quiete permiſerint. *Sed mors fugiet*. Nolentes itaq; ſancti uiuunt, propter aliorum lucra, & dilatam mortem pro pter aliorum ſalutem æquanimiter ferunt.

c *Similitudines lo*, *&c*. Cum oſtendiſſet qualiter nocerent, & per dolos & per occultam impugnationem & in utroq; Dei refrenationem, nunc oſtendit quales ipſi ſint per quos operari poſſunt.

f *Similes equis*. Quia ueloces ad diſcurrendum, & feroces ad impugnandum, & non prouident quos incurrant, ſiue in uicinos, ſiue in hoſtes.

✻ Amb. Per equos ſæpe predicatores deſignantur. Locuſtæ uero ſimiles equis paratis in prælium eſſe dicuntur, quia ſicut prędicatores ſancti tota uirtute laborant, ut quoſcunque poſſunt de laquei diaboli eripiant, ita & hæretici ad hoc ſemper armantur, ut quoſcunque poſſunt decipere, in baratrum ſuę damnationis inuoluant.

✻ Haymo. Equis aſſimilantur omnes hæretici propter ue E locem ubique curſum, quia totum ſubito replebunt mundum. Locuſtis uero propter uacuitatem. In prælium uadũt, quia contra fidem electorum rectam pugnant.

✻ Andreas, Quidam putant per locuſtas angelos eſſe

✻ Amb. ✻ diuinæ

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *Sub vno n. contextu literæ ſacra ſcriptura tranſit aliquando de aliquib. perſonis ad alias loquendo, ac ſi eſſent eædem, ut patet Pſal. 77. d. Cum occideret eos quærebant eum. & tamen certum eſt, quod alij erãt occiſi, & alij quærentes eum pænitentia ducti. Et eodem modo loquitur hic de habitatorib. Aphricę, qui partim erant Chriſtiani, & partim Pagani, & ſic de una parte tranſit ad aliam ſub eodem contextu.*

1 Sed ut cru. &c. *Licet n. non occiderent Chriſtianos, ut dictum eſt, tamen affixerunt eos multipliciter, & ſpecialiter epiſcopos & doctores repellendo & aliquos corporaliter affligendo. unde Honorificus Vandalorum rex multos epiſcopos in exilium miſit, & ſimiliter Tranſcemundus qui poſt eum regnauit. & Gilldrine, qui aliquib. epiſcopis orthodoxis linguas fecit extrahi, & radicitus amputari, qui tamen poſtea dono Dei loquebantur & prędicabãt, ſecundum quod dicit Gre. dial. lib. 3.*

2 Menſi. quinque. *Per hoc deſignatur quod regnum Vandalorum durauit temporibus quinque regum, & tunc fuit exterminatum per Beliſarium patricium a Iuſtiniano imperatore in Aphricam miſſum.*

3 Et crucia &c. *Nam aliqui iſtorum regum primo ſimulauerunt beniuolentiam Chriſtianis, & eos poſtea grauiter affixerunt intantum quod multi eorum magis uellent mori quam uidere talem conculcationem eccleſiarum & miniſtrorum eius, ſicut dicitur 1. Matt. 3. g. Melius eſt nobis mori in bello, quam uidere mala gentis noſtræ & ſanctorum. ideo ſubditur.*

4 Et in diebus illis quærent homines mortem, &c.

5 Et ſimilitudines. *Hic conſequenter declarat quoddam dictum. Vandalos enim dixerat locuſtas, ideo conditiones aliquas Vandalorum*

✻ *exprimit*

MORALITER.

† *Et dic. eſt illi. ne oc.* ſ. corporaliter, ut dicit gl. interlinearis.

1 *Sed ut cru. eos.* menſis dicitur a mene quod eſt defectus. Et per hoc ſignificantur quinque defectus qui ſunt in malis ſacerdotibus. ſ. ſcientiæ, uitæ, eloquentiæ, miſericordiæ, & iuſtitię, per quos ſubditis bona debita ſubtrahuntur, & oppoſita mala inferuntur.

4 *Et in dieb. illis.* Nam, homines zelum Dei, habentes u. dentes talia, dicunt aliquando turbati; Vtinam non uidiſſemus talia mala, ſicut 1. Machab. 3. g. dicitur: Melius eſt nobis mori in bello quam uidere mala gentis noſtræ & ſanctorum.

5 *Et ſimilitu. locu. &c.* quia tales ſacerdotes parati ſunt ad faciendum malum.

† MORA-

diuinæ iuſtionis adminiſtros. Nobis autem vero ſimilius fit,
A per prædictas locuſtas malignos dæmones ſignificari. Hi enim ſemper accincti ſunt, ad bellum nobis inferendum.
a *Tanquam coro.* id eſt, victoriæ de præcipitatis acquiſitæ, non per veram ſapientiam.

nem agere fingũt, & deinde fraudulenter ad molliciem vitio- D
rum pertrahunt, ac demum per actionis prauæ ſuggeſtionẽ, & perpetrationem crudeliter laniant.
✱ HAYMO. Locuſtæ facies humanas, & capillos mulierum habent, vt in hæretica perfidia vterque ſexus ſibi nequius applaudat, tueatur, atque defendat.

✱ AMBRO. Per coronas locuſtarum, ſapientia ſecularis oſtenditur. Coronę igitur locuſtarum, aurum ipſæ non erant, ſed ſimilitudinē auri habebant, quia ſapiētia ſecularis, in qua hęretici maxime con-
B fidebant. aurum non erat, id eſt, ſapientia, ſed potius ſtultitia.

✱ HAYMO. Heretici non habent coronas, ſed quaſdam figuras, quaſi coronas, nec ſunt aurea, ſed auro ſimiles, quaſi. i. quoddam falſitatis figmentum, quia ipſi

a i. in mentibus vbi in ſe & coram aliis ſuperbiunt, b Quia non veræ coronæ. c Non devero auro. i. ſapientia. b Vultus.
a b ſuper capita earum tanquam coronę ſimiles auro, & facies 1
a Quia demonſtrant ſe homines pios cum intus ſint feri. b Sicut mores mulierum ſunt molles & flexibiles in omne vitium.
c earum ſicut facies hominum. Et habebant capillos ſicut ca- 2 3
a i. ipſi al os laniantes.
d pillos mulierum, & dentes earum ſicut dentes leonum erant. 4
a i. tumultus ſententiarum quem faciunt poſtquam deficiunt.
Et habebant loricas ſicut loricas ferreas, & vox alarum earum,
e ſicut vox curruum equorum multorum currentium in bel- 5 6
a i. peccatum, quia peccare faciunt.
f lum. Et habebant caudas ſimiles ſcorpionum, & aculei erant
a Q. d. ſed tantum vos. oni ne timeatis, quia. b Malis, ſecundum quinque ſenſus tantum.
in caudis earum, & poteſtas earum nocere hominibus men- 7
a Diabolum dominantem in terrena.
ſibus quinque. Et habebant ſuper ſe regem angelum abyſſi, †
g cui nomen Hebraicè Abaddon, Græcè autem Apollion, & 8
h 9

d Loricas. i. corda obſtinata, quę ſagitta veritatis non penetrat. Vel ſentētias deceptionibus munitas, quas infringit veritas.
e *Sicut vox cur. &c.* Diuerſi curr⁹ diuerſis vijs & à diuerſis equis ad idem bellũ rapiuntur, ſic iſti dicet diuerſis hæreſibus vnanimiter eccleſiam impugnāt.
✱ HAYMO. Vox hæreticorum bene ſimilis dicitur curribus equorum currentium in bellum.

ſe victores ſimulant, & dignos remuneratione, ſed nec coronas, nec ex auro habent, quia habentes formam pietatis virtutem eius abnegant.
b *Et habe. ca.* i. mores lapſos & effeminatos, qui eis adhærent, & ab eis ad deceptionem aliorum dependent. Vel capilli minores, quos adhærentes ſibi decipiunt.
c *Dentes leo.* Laniatum habent & fœtorem.
✱ AMBROS. Locuſtæ faciem hominis habere videbantur, ſed ſimilitudo erat, non veritas, quia hæretici videntur quidē ſcientiam habere diuinarum ſcripturarũ, ſed procul à veritate diſtant, quia eam recte non intelligunt. Habebant & locuſtæ capillos mulierum, quia ſicut ſancti eccleſiæ Dei habēt turmas ſuas, quæ certis temporib. ad diuina officia celebranda confluebant, ita & hæretici habebant populos inſanos, qui in diuerſis locis conueniebant, non ad miniſteria diuina, ſed
C ad diabolica officia celebranda. Dentes leonum dentes hæreticorum ſunt, quia ſicut Pagani eccleſiam Dei perſequebantur & quoſcumque poterant terroribus in perditionis voraginem implicabant: ita hæretici quoſdam potentes homines ſibi ſociantes eccleſiam Dei perſequuti ſunt, multóſque more dentium, minis & impreſſionibus afflictos in ventrem ſuæ malitiæ demerſerunt.
✱ RICHARDVS. Tria ponit, facies hominum, capillos mulierum, dentes leonum. Quæ tria mali & maxime hæretici habere deſcribuntur, primum, quia ſe cuncta ſecundum rationem

Nam currus quando à ſtabulis prodeunt, diuiſi ab inuicem & ſeiuncti incedere ſolent, vſquequo ad locum certaminis venientes coniungantur, & pari voto pugnent: Ita & hęretici ſe metipſos diuidunt, & contrarios ſibi errores proferunt. Sed quamuis inter ſe diſſideant, tamen vnanimiter contra eccleſiæ vnitatem pugnant. E
✱ ANDR. Strepitum alarum intelligentium locuſtarum ob id militarium curruum ſtrepitui aſſimilatum putamus, quod faſtu ſint elatæ, ingeniiq́ue celeritate præditæ.
f *Et habebant cau.* Poſtquam non valet ratio vel tumultus eorum, quærunt auxilium principum, qui caudæ dicuntur, quia vt aſtringant, terrent & blandiuntur. Vel caudæ, doloſæ ſentētiæ, quibus coram blandiuntur & latenter pungunt.
g *Et habebant.* Oſtenſo quales in ſe ſint, monſtrat per quem hæc poſſunt.
h *Cui nomen.* q. d. Ad hoc cauete vobis Hebręi, Gręci & Latini, omnis eccleſia, quia Chriſti euangelium aliqua harum trium linguarum eſt ſcriptum & receptum. F
✱ RVPER. Anhelus iſte abyſſi, manifeſte contrarius eſt angelo magni conſilii, rex contrarius regi, rex filiorum ſuperbię aduerſus vel oppoſitus regi filiorum ſapientiæ. Nam & ſcriptura nominis hujus, & ſcriptura nominis illius, Hebraicè Gręcè & Latinè depoſita, illum malum, iſtum bonum omnibus gentibus agnoſcendum prædicat.
✱ RICHARD. Angelus abyſſi diabolus eſt, qui eſt rex & ☞ princeps

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *exprimit nomine locuſtarum di.* Et ſimili. locu. ſi. equis para. in præ. *per hoc deſignans, quod Vandali fuerunt homines bellicoſi.*
1 Et ſuper ca. *Per aurum in ſcriptura ſignatur fulgor ſapientiæ. Vandali vero inter cæteros barbaros plus habere videbantur de fulgore naturalis induſtriæ. quæ ſi ordinetur ad bonum, ſortitur nomen ſapientię, quæ dicitur ſcientia ſapida, ſi autem ad malum ſortitur nomen cautelæ. Sic autem erat in eis. & ideo non dicitur quod haberent coronas aureas, ſed ſimiles auro, nam per quandam ſimilitudinem bonum ad malum transferimus. 5. Metaph. ſicut dicitur ſapiens latro vel bonus, qui procedit in furtis ſuis cautelosè.*
2 Et facies earum ſicut. *quia ratio qua diſtinguitur homo à cæteris animalib. plus vigebat in eis quam in cæteris barbaricis gentibus, vt dictum eſt.*
3 Et habebant capil. ſicut capil. mu. *quia nutriebant capillaturam, ſicut fit adhuc in aliquibus gentibus.*
4 Et dentes earum ſicut de. le. *in quo deſignatur ferocitas eorũ.*
5 Et habebant lo. fer. *nam armati erant ad gentes alias impugnandum.*
6 Et vox ala. ea. ſicut vox cur. *quia cum magno ſtrepitu proceſſit eorum exercitus per Italiam & Galliam, ut prædictum eſt.*
7 Et habebant cau. *Patet ſententia ex dictis ſupra vſque ibi.*
8 Et habebant ſuper. *Ad cuius intellectum ſciendum quod ſecundum Diony. in dæmonibus naturalia remanſerunt integra, & per conſequens remanſerunt in eis ordines diſtincti, prout ſequũtur diſtinctionem naturæ. Tenetur autem communiter à doctoribus, quod aliqui ceciderunt de ſingulis ordinibus, & ſic nomina ſingulorum dæmonum remanent in dæmonibus. Primus autem ordo inferioris Hierarchiæ nominatur ordo principatuum, qui præſunt diuerſis regnis Et ſicut angeli ſancti promouent diuerſa regna ſibi commiſſa ad bonum, ſic per oppoſitum ſunt angeli mali ea impellentes ad malum. igitur de angelo malo præſidente regno Vandalorum dicitur hic:* Et habe. ſuper ſe re. an. abyſſi. *compellentem eos ad vaſtationem bon. ideo ſubditur:*
9 Cui no. He. Abad. *diſpergens vel exterminans. Et ponitur hoc nomen in tribus linguis principalibus, quia plures homines de linguis iſtis exterminauerunt. Vel quia Ioannes ſcribebat vniuerſali eccleſiæ quæ fundata eſt in omnibus linguis per tres principales hic ſignificatis.*

✱ 1 Væ

MORALITER.

✱ 1 *Et ſuper ca. earum tan.* quia propter tonſuram clericalem & ordinem homines deferunt eis honorem.
3 *Et habebant capillos ſicut capil.* eis vtendo prout poſſunt ad ornatum illicitum.
4 *Et dentes earum.* per quod ſignificatur crudelitas ipſorum.
5 *Et habebant loricas.* i. falſas excuſationes malorum ſuorum.
6 *Et vox ala.* Iſtæ ſunt alę, potentia temporalis & ſuperbia, ex quibus procedunt verba iactatiua & contumelioſa.
7 *Et habe. caudas, &c.* id eſt, familiares malos eos ſequentes.
† *Et poteſtas earum.* & exponatur ſicut prius.
8 *Et habe. ſuper ſe regem.* ſcilicet diabolum, cuius ſequuntur inſtinctum.

princeps ſuper profũditatem & obſcuritatem totius peccati.
A Qui propterea ſub triplici litera deſcribitur, vt ſancta eccleſia ubiq; terrarum diffuſa, quancunq; litera vtatur, verſutias diaboli in eius fraudulentis ſatellitib. cauere doceatur, Diabolus vero exterminans vocat, quia & per ſe, & ſuos, electos quoq; extra terminum ſpiritalis conuerſationis eicere conatur.

✠ ANDREAS. Per harum denique regem, dia bolumne †Domini rito accipimus, vt qui verè illos perdat, qui fidem ipſi habent. Cõtra quem proinde irreconciliabile bellũ geram⁹ oportet, quo illa, quæ poſt hæc ven
B tura comminatur, minus ſentiamus.

Apatriavitæ.
Latinè habens nomen † exterminans. Væ vnum abiit, & ecce
a Vel, poſt hunc ſextus angelus.
veniunt adhuc duo væ poſt hæc. Et ſextus angelus tuba ceci-
a Super quo quicquid offertur à Deo accipitur.
b nit. Et audiui vocem vnam ex quatuor cornibus altaris au-
c rei quod eſt ante oculos † Dei, dicentem ſexto angelo, qui
d a i.prędica eſſe ſolutos vt caueant ſibi electi. Quatuor ſupradicta, videlicet natiuitas, paſſio, reſurrectio, & aſcenſio.
e habebat tubam: Solue quatuor angelos, qui alligati ſunt in
a E. ira illis damnatis.
f flumine magno Euphrate. Et ſoluti ſunt quatuor angeli qui

✠ HAYMO. Rectè exterminans dicitur, quia ſicut Chriſto cõgregandi, ſic diabolo congruit nomen exterminandi.
✠ AMB. Certum eſt omnib. hæreticorum principem eſſe diabolum, & exterminator vocatur, eo quod exterminator ſit totius bonitatis.
a *Væ vnum abijt.* Ordine narrationis & ordine temporis, hæc eſt enim damnatio malorum quæ erit tempore Antichriſti.
b *Ex quatuor cor.* Per quatuor quę de Chriſto prędicantur, quę ſunt natiuitas, paſſio, reſurrectio, & aſcenſio. circa quæ alia ſunt.
c *Altaris aurei.* Altare Chriſtus, cornua altaris prædicatores Chriſtum ſubleuante, & pro eo mori parati, ſicut ſanguis ponebatur in cornib. altaris Vel aliter. Eccleſia. ſ. ſe immolans, in qua cornua. i. defenſores aliorũ, qui omnes ad idẽ tẽdũt. Vel quatuor cornua euãgelica q̃ docẽt detegi fraudes antichriſti.
d *Vocem vnam.* Præcones præteriti temporis pręmonẽt illos qui erunt tempore antichriſti.
e *Solue. qua.* Pro quatuor partib. mundi, vel quia quatuor de Chriſto prędicata impugnant. *Solue.* quia Euphrates fluuius circumiens Babylonem. i. principes mundani per quos diabolus cũ in ipſis eſſet occultè operabatur, hos iubet excõicari, vt qui in eis erat quaſi ligatus, per eos ſibi traditos apertius operetur. Vel quatuor angeli immundi ſpiritus in quatuor partib. mundi regnantes, qui fuerunt refrę nati in paſſione Chriſti.
C ✠ ANDR. Sunt qui hoſce angelos quatuor ex primariis & illuſtriorib eſſe putant, nempe Michaelem, Gabrielem, Raphalem, & Vrielem, qui hactenus quidem diuinę contemplationis iucunditati & vbertati allegati tenentur, tunc verò,

nimirum ſub diem Iudicii, cum innumerabilium angelorũ D multitudine, ad impiorum condemnationem ſoluentur, ac tanquam Dei miniſtri tertiam mortalium partem internecioni dabunt. Ego vero hoſce etiam non angelos, ſed peſſimos dæmones eſſe exiſtimo, quos iuxta diuinũ mandatum è ſubli
miccęlo rum altári(cu
1 ius exemplum in veteri tabernaculo exta
2 tabat) eiectos, & per
3 Chriſti in carnem aduentum ad certum lo
4 cum ablegatos & alli
5 gatos vnus quiſpiam ex angelorum numero liberos eo tempo-
6 re dimittet, quo gentes conturbent & vexent, eaſdemq; non
7 tãtum aduerſus Chriſtianos, ſed contra ſe inuicem quoq; inſtigent. Si autem quatuor pluréſue dęmones Euphrati verè alligati aſſerantur, nihil noui aut inuſitati aſſeritur. Conſtat namque alios in abyſſum ſæpe amandatos, alios in porcos eiectos, alios aliò pro Dei voluntate ad tempus ablegatos fuiſſe, in omne, poſt ęuũ, vbi primum bellum, quod aduerſus hominem gerunt, inte- E gre abſoluerint, apud inferos cruciandos. Credibile ſit quoq; Euphratis ob id mentionem fieri, quod antichriſtus ex illis locis exoriturus credatur. De ingenti dæmonum multitudine non eſt dubitandum, cum omnes ſancti aerem hunc dęmonibus refertum aſſerant.
✠ RICHARD. Quatuor angeli ſunt vniuerſi dęmones per quatuor partes mundi in diebus antichriſti ſeuientes: & reprobos quoſq; ad electorũ perſequutionem commouentes. Qui ab electis prędicatorib. tunc ſolui pręcipiuntur: quia ab eis ſolnendi, aut ſoluti, ad bonorum cautelam prædicabuntur. Qui modo in flumine magno Euphrate alligantur. quia ne contra genus humanum pro libito ſeuiant per baptiſmum refrenantur.
✠ HAYMO. Dæmones modo ligati ſunt, quia non poſſunt nocere, quantũ volunt, ex quo Dominus veniens, eis poteſtatem abſtulit. Quo in loco conſiderandum eſt, quantum ſeuirent, ſi ſoluti eſſent, qui modo ligati tñ ſeuiunt. Per flumen Euphratem, in quo angeli alligati ſunt potentia ſęcularis intelligitur, quia in principibus huius ſæculi maxime diabolus habitat, & in eis regnat.
f *Soluti ſunt, &c.* Soluto diabolo multi pręcipitantur, qui ad alios excæcandos moliuntur. F
a *In*

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Væ vnum abiit. *id eſt vna g a uis perſecutio. ſ. Vandalorum.*
2 Et ecce ve. adhuc. *id eſt, duæ graues tribulationes aliæ.*
3 Et ſextus ange. *Hic conſequenter agitur de fautoribus hæreſum, quantum ad Italicos & principes Conſtantinopolitanos. Ad cuius intellectum ſciendũ, quod Anaſtaſius imperator hæreſi Euticiana corruptus, cępit imperare anno domini. 493. & imperauit annis. 25. tunc regnabat in Italia Theodoricus rex Arrianus. Et tunc temporis electi ſunt duo Papæ in contentione. ſ. Symmachus, & Laurentius. pro quibus facta eſt contentio magna in populo Chriſtiano & in clero procedens vſque ad homicidia multa. Finaliter tamen eccleſia Laurentium repulit, & Symmachum approbauit. Paſchaſius autem diaconus cardinalis, licet alias eſſet ſanctus & deuotus tamen in hoc errauit, quia Laurentium quantũ potuit, ſuſtinuit, propter quod poſt mortem ſuam inuentus fuit in pœna purgatorij à Germano epiſcopo Capuano, vt refert Grego. dialogorum lib. 4. Ex hoc autem mota eſt tribulatio magna in eccleſia per quatuor homines prędictor. ſ. Laurentium & Symmachum pro papatu, & Anaſtaſium & Theodoricum pro zelo hæreſum ſuarum. Nam videntes clerum catholicum contendentem uſque ad homicidia, reputauerunt eum peiorem quam ante, & ſimiliter doctrinam catholicam propter quod incitati fuerunt ad eius perſecutionem. Et iſti quatuor prædicti nominantur hic angeli, quia nomen angeli in hoc libro indifferenter attribuitur bonis, & malis, vt patet ex ſupradictis. His igitur præmiſſis ſic proceditur, quia primo ponitur eccleſiæ tribulatio. ſecundo eius conſolatio, ca. ſe. Prima adhuc in duas. ſ. in partem principalem & incidentalem, quæ incipit, ibi:* Et cæteri hominum. *Circa primum dicitur:* Et ſextus angelus tuba cecinit. *ſ. Laurentius, qui conatu improbo & verbo ſuperbo ad papatum anhelauit.*
4 Et audiui vocem. *ſ. vocem Paſchalij cardinalis de collegio eccleſiæ Romanæ exiſtentis, qui in electionem dedit vocem ſuam* Laurentio, *& eius partem ſuſtinuit contra eccleſiæ immunitatem.*
5 Dicen. ſex. an. *id eſt,* Laurentio.
6 Solue. qua. an. *i. in Romano imperio, quod vocatur flumen magnum propter multitudinem populorum inexiſtentium, ſecundum quod dicitur infra 17. d.* aquę multę populi multi. *Nominatur etiam Euphrates, quia ſicut Euphrates eſt quartus fluuius paradiſi. Geneſ. 2. cap. ſic inter quatuor regna principalia regnum Romanũ dicitur quartum, Dan. 2. f. In hoc autẽ imperio quatuor angeli. ſ.* Laurentius, *Symmachus,* Anaſtaſius, *& Theodoricus, tenebantur ligati ante electionem Laurentij, inquantum ceſſabant ab eccleſiæ turbatione, qui per eius electionem ad turbationem eccleſiæ excitati fuerunt modo prædicto. ideo ſubditur.* Et ſol. ſunt. &c.
7 Qui para. erant. *ſ. continue eccleſiam perturbare. Sciendum tamen, quod Paſchaſius ſtans pro Laurentio non intendebat hanc turbationem: ſed quia ſecuta fuit, licet præter eius intentionem, ad electionem Laurentij cui vocem ſuam dedit, ideo dicitur hic dixiſſe* Laurentio; Solue quatuor an. &c. *quia per eius ambitionem ipſe & alij tres proceſſerũt ad eccleſię turbationem.*
✠ 1 Vt

MORALITER.

✠ † *Poſt hæc & ſextus ange.* Hic ad literam dicitur fuiſſe Laurentius, qui per cõtentionem conatus eſt papatum obtinere, ex quo ſecuta fuit turbatio eccleſiæ. & per ipſum ſignificatur quilibet ambitioſus qui per contentionem iniquam obtinere nititur eccleſiæ dignitatem, & per hoc ſoluuntur quatuor angeli Sathanæ, quib. nititur propoſitum obtinere. ſ. falſitas aduocatorũ malignorum pro eo loquentium, malignitas detractorum contra impedientes ipſum, duplicitas adulatorum falſo ipſum commendantium, & cupiditas magnatorum ipſum muneribus ſuſtinentium. de quibus dicitur.
5 *Solue. qua. an. &c.* Euphrates frugifer interpretatur. & ideo ſignificat cumulationem diuitiarũ, cuius appetitu ligati ſunt, prędicti quatuor, & ideo quatuor dantur eis munera, ſoluuntur ad loquendum pro malitia promouenda.
6 *Qui parati erant in horam,* id eſt, continuè.

✠ *Vt*

a *In horam & diem.* Vel per horã accipe medietatẽ anni, per diẽ
A vnũ annum, per menſem alium annum, & per annum tertiũ: nã per tres annos & dimidiũ durabit perſecutio Antichriſti.
b *Vigies millies.* Sancti decẽ præceptis legis perfecti, ↄtra quos duplex numerus ponit malorũ, quia mali plures ſunt bonis.
c *Et audi. &c.* Et bene ne pono ſuo certo numero, quia *audiui*, i. intellexiſſe, quod plures eſſent mali quam boni.

Continue & diu. Diu & diu. Reprobos omnes.
a parati erant in horam & diem, & menſem & annũ, vt occi 1 2
b derent tertiam partẽ hominum. Et numerus equeſtris exer 3
c citus, vigies millies dena millia, & audiui numerum eorũ. 4 5
a Diaboli vel homines ſuper eos fundati
d Et ita vidi equos in viſione, & qui ſedebant ſuper eos, ha- 6 7
a Propter ignem iræ & libidinis. b Lapis famidi coloris. b .i. maiores inter miniſtros diaboli.
e f bebant loricas igneas, & hyacinthinas & ſulphureas, & ca 8 9 10
a Quia ore laniant & fętent. b .i. de prædicatione aperte mala. 11
g pita equorum erant tanquam capita leonum, & de ore 12
h ipſorum procedebat ignis & fumus & ſulphur. Et ab his 13 14

d *Et ita vi.* id eſt, ſicut intellexeram, quod ad deſtructiõem aliorum equitabant, ſic intellixi
B quod per diabolũ hoc faciebant, quem ſicut equi portabant, vel equi diaboli, ſuper quos mali fundantur.

✠ AMBR. In hoc loco per equos, inſani populi, per ſeſſores autem equorum, principes terræ deſignantur, per loricas vero, quæ ictus gladiorum à ſe repellunt, duritia cordium reproborum deſignatur, quæ ad corda eorum gladium ſpiritus accedere non ſinit.

✠ AND. Per equos hoc loco deſignari arbitramur homines veneri luxùque deditos, belluinàmque vitam ducentes, Aut dæmones ſanè, qui aliorum imperio veluti ſerui ſubiacent, quorum vectores ſũt ſpiritus, qui principatum inter reliquos tenent. Dæmones namque, vt cepto apud eos more non mo do mutuas ſib inuicem operas præſtant, verum, prauis quoq; hominib. famulari, iiſdèmque viciſſim tanquam organis ad aliorum cognatorum hominum fraudem & inſidias vti ſolẽt.

e *Habebant loricas igneas.* id eſt. muniebant eos ſententiis de quib. ſequitur ęterna pæna, vbi eſt ignis & fœtor & fumus. *Vel habe. lori. ing.* id eſt, ęternam pęnam, quę nunquam dimittit quos accipit.

✠ AND. Per igneas, hyacinthinas & ſulphureas loricas, aereas ſceleratorum ſpirituum naturas, igneaſque eorundem vires & operationes inſinuari credimus.

✠ RICHARD. Habent dæmones loricas, per perplexam aſtutiam, igneas, per ardentem inuidiam, ſulphureas, per fętorem infamię, hyacinthinas per fucum & ſimulationem iuſtitię. Hyacinthus namque cæli habens ſimilitudinem, cæleſtem vitam ſignificat: & angelus ſathanæ nonnumquã in angelum
D lucis ſe transfigurat, & ſub ſpecie virtutũ, vitia palliat, vt quos non poteſt vi, ſimulatione decipiat.

✠ AMBROS. Loricæ, igneæ, hyacinthinæ, & ſulphureę eſſe dicuntur. Per ignem plane crudelitas perſequutorum mẽtis, per hyacinthum, qui cæli figuram habet, honor deitatis, quem diis referant, deſignant. Per ſulphur vero, quod fœtet, blaſphemiæ quas in Chriſtum proferebant, deſignantur. Perſequutores igitur loricas igneas, &c. habuiſſe dicuntur, quia partim propter crudelitatem mentis, corda ſua indurauerant, vt non ſolum in Chriſtum non crederent, ſed etiam ſeruos eius perſequerentur.

f *Tanquam ca. leo.* Superius in plaga locuſtarum vidit faciem hominum, hic leonum, quia hęretici aliquid humanitatis oſtendunt, miniſtri Antichriſti, quod docẽt dictis & ſignis, hoc etiam pęnis cogunt confiteri.

✠ HAYMO. Per capita equorum authores intelliguntur erro
E rum, qui & fortes ſunt, ad conterendos infirmos, & cum ſe ſimulant eſſe bonum odorem, fœtorib. inueniuntur repleti. Os enim leonum & corpora dilaniat, & naturalẽ fœtorẽ egerit.

✠ AMB. Per capita equorum imperatores Romani deſignãtur, quia capita eſſe videbantur omnium perſequutorum, qui etiam ob inſatiabilem rabiem leonib. aſſimilantur.

g *Procedebat ignis.* cã æternæ pęnæ. *Vel ignis*, id eſt, cupiditas, *fumus*, id eſt, ſuperbia, *ſulphur*, id eſt, fœtor malorum operum.

h *Fumus & ſulphur.* Propterea quia cæci & in tenebris poſiti, propter fœtorem vitiorum & malorum operum.

✠ AND. Per ignem deniq; qui cũ fumo & ſulphure ex ore illorũ egreſſus tertiam hominũ partẽ non abſq; cõminatione aſſeritur interempturus, aut peccata, quę per lethiferos dęmonum inſultus, verſutaſq. illorũ ſuggeſtiones in animũ ingrediuntur, cordiſq. fructus incendũt, aut vaſtitatẽ & depredationem illã, quæ per barbarorum manus ciuitatib. inferẽtur, aut frequentes certe cædes ſanguiniſq. effuſſiones, quę iuxta diuinam interminationem tertiam hominũ partẽ è medio tollẽt.

✠ AMBR.
F

NICOLAVS DE LYRA.

C ✠ 1 Vt occiderent tertiam partem. *Hæc tertia pars dicitur populus catholicus, vt dictum eſt ſupra. 4. cap. qui in magna parte fuit occiſus, partim per malos adhærentes Laurentio, & ſimiliter per adhærentes Symmacho, & partim per Anaſtaſium imperatorem hæreticũ, qui multos epiſcopos in exiliũ miſit, & multos catholicos afflixit, & partim per Theodoricum regem Arrianum, qui totam Italiam quantum ad ortodoxos gladio perdere voluit, & ſanctum Ioannem papam, & Symmachum & Boetium viros præclariſſimos & conſules martyrizauit, ut habetur in legenda ſancti Ioannis papæ & martyris.*

2 Et nume. equeſt. exer. *id eſt, adhærentium prædictis quatuor, & mouentium eos ad turbationem Chriſtianorum.*

3 Vigies millies. *Hic ponitur numerus determinatus pro numero indeterminato, ſicut ſupra 4. cap. & deſignatur, quod ibi erat magna multitudo.*

4 Et ita vidi equos in vi. *id eſt, ſubditos prædictos quatuor & obedientes eis in malo, & ſpecialiter Anaſtaſio & Theodorico.*

5 Et qui ſedebant ſuper eos. *ſcilicet, quatuor prædicti angeli eos docentes.*

6 Habebant loricas. *Sicut in bonis hominibus iuſtitia dicitur eorum lorica, Ephe. 6. c. Induite loricam iuſtitiæ, ſic per oppoſitum iniuſtitia dicitur hic lorica malorum.*

7 Ignea. *per appertitum feruidum nocendi,*

8 Et hyacinthinas. *id eſt, cæleſtis coloris, in quo deſignatur apparens zelus fidei. Nam hæretici aſſerentes ſe habere fidei ueritatem, ex hoc excitant contra verè catholicos perſecutionem.*

9 Et ſulphureas. *propter fæditatem vitiorum exiſtentem in eis, & procedentem extra in operibus malis.*

10 Et capita equorum. *id eſt, principes malorum ei obedientium.*

11 Erant tanquam capita. *in quo notatur crudelitas eorum.*

12 Et de ore ipſorum. *ſcilicet, æmulationis, quantum ad Symmachũ & Laurentium.*

13 Et fumus. *vanitatis, quantum ad Anaſtaſium.*

14 Et ſulphur. *fœtoris, quantum ad Theodoricum Arrianum.*

15 Et ab his, & cæt. tertia pars hominum. *id eſt, magna pars Chriſtianorum modo prædicto.*

✠ 1 Poteſtas

MORALITER.

✠ 1 *Vt occiderent tertiam partem hominum.* ad inuicẽ litigantiũ quorum una pars habet iuſtitiam, & alia pars oppoſitũ, & tertia pars eſt iudicantium, partem vero iuſtam parati ſunt pro muneribus quantum poſſunt impugnare.

2 *Et numerus equeſtris, &c.* Per hoc deſignatur multitudo magna talium, & ponitur hic numerus determinatus pro indeterminato.

4 *Et ita vidi equos, &c.* Per hoc intelliguntur prędicti quatuor, qui dicuntur equi, eo, quod ſequũtur inſtinctum dæmonis, ſicut equus ſeſſoris, ideo ſequitur.

5 *Et qui ſedebant ſuper eos habebant loricas ignis.* quia dæmones inflammãt eos igne cupiditatis, quod ſignificatur per loricas igneas, & colorant eos fraudulentia iuſtitię apparentis, quod per hyacinthinas ſignificatur, eo quod hyacinthus eſt coloris cæleſtis, & fœdant eos fœtore luxuriæ & carnalitatis, quod per ſulphureas ſignificatur.

10 *Et capita equorum, &c.* Per hoc deſignatur crudelitas iſtorum, qui ſequuntur habenas dæmonum.

12 *Et de ore eorum proce. ignis.* diſſenſionis inter homines.

13 *Et fumus.* vanitatis.

14 *Et ſulphur.* fœditatis infamię.

15 *Et ab his tribus pla. occi. eſt ter. pars ho.* ſcilicet, iuſtorum modo prędicto.

MORA-

✻ Amb. Per ignem, impia præcepta imperatorum deſi- D
A gnantur, quibus populus Dei interfici iubebatur, Et recte per fumum, idololatriæ falſitas deſignatur, quia ſicut fumus à facie venti euaneſcit, ita & cultura idolorum in conſpectu prædicationis euangelicæ deperiit.

a *Occiſa eſt tertia pars.* id eſt, omnes reprobi de eccleſia, & ſimiliter omnes Iudæi vel pagani, qui nunquam fuerunt baptizati, nec ab
B eccleſia ſeparati.

b *Poteſtas equorum in ore eorum.* ✻ Ambrosius. Superius capita equorum, vt leonum eſſe dicuntur. In ore verò leonum dentes conſiſtunt, quib. conterunt omnia & damniãt, quæ ceperint. Poſſumus itaque per dentes, carnifices intelligere, qui in ore leonum, id eſt, in poteſtate perſequutorum poſiti, eorum imperio diuerſis cruciatibus corpora cruciabant ſanctorum. Corpora igitur ſanctorum perſequutores in ore, id eſt, in poteſtates habebant, ſed animas nõ habebant, occidere poterant, quos vincere nõ valebant.

✻ Richard. Os ſignificat ſuggeſtionem manifeſtam, cauda occultam fraudulentiam, & mali dum non poſſunt ore cauda nocent, quia conantur occulte perficere, quod non valent apertè.

c *Similes ſerpentibus.* Qui blandiuntur facie, & occulte immittunt venenum.

✻ Primas. Bene hic in ſimilitudinem præuaricationis antiquæ, ſerpentum meminit, cuius ſibilo mulier ſeducta, audacter inconceſſa egit, & iuſte perdidit, quod accepit, ſicut capita draconum, id eſt, mundi principes.

✻ And. Recte illorum caudas ſerpentibus aſſimilat, ſi quidem omnium diabolicarum ſuggeſtionum ſcopus eſt, intendere virulentum peccatum, quod eſt mors in mæ.

a tribus plagis occiſa eſt tertia pars hominum, de igne & de

Vere de ore quia.

b fumo & ſulphure, quæ procedebant ex ore ipſorum. Pote-

a .i. mala prædicatione. b .i. in occultis deceptionibus, ſi aperte nequeunt.

ſtas enim † equorũ in ore eorum eſt, & in caudis eorũ. Nam

a Et vere in caudis habent poteſtatem. b Alios maiores, qui mordent.

c caudę eorum ſimiles ſerpentibus habentes capita, & in his

Iubebant.

d nocent. Et cæteri homines, qui non ſunt occiſi in his plagis,

a Quia ideo pereunt, quia non egerunt pœnitentiam.

neque pœnitentiam egerunt de operibus manuum ſuarum,

a Non egerunt ita quin adorarent. b Quod turpius.

vt non adorarent dæmonia & ſimulachra aurea & argentea & ærea & lapidea & lignea, quæ neque videre poſſunt, neque audire, neque ambulare, & non egerunt pœnitentiam ab homicidiis ſuis, neque à veneficiis ſuis, neque à fornicatione ſua, neque á furtis ſuis.

✻ Haymo. In Geneſi legimus, quod diabolus ſerpentem indutus, mulierem decepit fraude malę ſuaſionis.
1 Tales ſunt & errorum
2 magiſtri, qui ſua per-
3 uerſa doctrina deci-
4 piunt quos poſſunt, &
5 quia eos, quos ſubuer-
6 tere nequeunt per pra-
7 uitatem erroris, per
8 potentiam ſeculi opprimunt, bene caudæ illorum ſimiles ſerpen-
† tibus dicuntur.

✻ Ambrosius. vel. Recte doctrina philoſophorum, ſer- E
pentibus aſſimilatur, quia plena erat mendaciis & fallaciis, poteſtas ergo equorum in caudis erat, quia perſequutores eccleſiæ per doctrinam philoſophorum, volebant euertere religionem Chriſtianam.

d *Et cæteri homines, qui non ſunt occiſi.* ✻ Andr. Hæc cum præcedentibus coherent: nam cum paulo ante dixiſſet, tres illas plagas tertiã hoĩum partẽ abſumpſiſſe, & quædam interea interpoſuiſſet, hic nunc ſubiicit homines cæteros quibus parcitum erat, hoc eſt quibus prædictæ plagæ illatæ non fuerant, pœnitentiam repudiaſſe, neque ab idololatria, cedibus, ſcortationib. furtis, neque veneficiis, quibus aſſueuerant, ſeſe continuiſſe, adeòque eaſdem reliqui vel grauiores calamitates & miſerias prope diem ſubituros eſſe.

☞ CAP.

C NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Poteſtas enim equorum in ore eorum eſt, & in caudis eorum. *id eſt, quatuor principalibus prædictis, ſicut & os eſt prima pars capitis.*

2 Et in caudis eorum. *id eſt, miniſtris ſequentibus eos ad malum.*

3 Nam caudæ eorum ſimiles ſerpentibus. *propter aſtutiam ſerpentinam, quæ erat in eis ad catholicos perſequendum.*

4 Habentes capita. *Nam in exercitibus ſunt tribuni & centuriones & huiuſmodi, qui ſunt capitanei reſpectu ſubditorum ſibi.*

5 Et in his nocent. *incitabant enim ſuos ſubditos ad perſequendum verè Chriſtianos.*

6 Et cęteri homines. *Hæc eſt pars incidentalis, nam Ioannes in hoc libro deſcribit ſtatum eccleſiæ, tempore vero Theodorici regis, de quo immediate ante dixerat, contigit quedam occiſio magna in paganis, qui nõ ſunt de eccleſia, & ſic deſcribitur hic incidentaliter, tunc enim Saxones contra Thuringos pugnauerunt, & plures eorum fuerunt occiſi hinc & inde quam de Chriſtianis in prædicta Anaſtaſij & Theodorici perſecutione, & hoc eſt quod dicitur.* Et cæteri homines. *ſcilicet, Saxonum & Thuringorum, qui non confitebantur Chriſtum.* F

7 Qui non ſunt occiſi in his plagis. *id eſt, pro fide Chriſti, ſupple ſunt occiſi morte corporali & ęterna, & hic eſt modus loquendi, qui apud Hebræos dicitur decurtatus, ſicut 2. Reg. 5. b.* Propoſuerat Dauid in die illa præmium ei, qui percuſſiſſet Iebuleum, &c. *& tamen non dicitur quale ſit illud præmium, ſed eſt ſupplendum, quod eſſet princeps militiæ, ſicut ſuppletur 1. Paral. 11. & ſic ſubintelligendum eſt hic, quod iſti non ſolum erant mortui morte corporali, ſed etiam gehennæ, & ſubditur cauſa cum dicitur.*

8 Neque pœnitentiam egerunt de operibus. *id eſt, de peccatis commiſſis, & notantur quinque genera peccatorum, ſcilicet, multiplex idololatria, multiplex homicidium, multiplex veneficium, & luxuria, & furtum. Et patet litera.*

☞ CAP.

MORALITER.

1 *Poteſtas enim equorum, &c.* nam aduocati, detractores, & adulatores & iniuſte ſuſtentantes verbis ſuis dicta mala.

2 *Et in caudis eorum.* id eſt, familiis eorum, quę eis aſſimilantur in malitia.

6 *Et cæteri homines, qui non ſunt occiſi in his plagis.* Quia prædicti mali & etiam alii, vt frequenter proſperantur in vita pręſenti, poſſent, autem per hoc aliqui credere, quod auaderet punitionem Dei, ideo hoc remouetur cum dicitur: *Et cæteri homines, qui non ſunt occiſi in his plagis.* id eſt, qui non ſunt per impugnationem malorum tribulati.

8 *Neque pœnitentiam egerunt de operibus, &c.* de malis ſuis, quæ conſequenter magis explicantur cum dicitur.

† *Vt non adorent dæmonia & ſimulachra, &c.* ſed magis eis obſtinati permanſerunt, & ſubintelligitur, grauius in inferno puniuntur, quæ quidem grauitas explicari non poteſt verbis humanis, ideo ad hoc ſignificandum hic tacetur.

✻ MORA-

C A P V T X.

a Illis contrarium.

E T vidi alium angelum fortem deſcen- 1

a Deus erat in Chriſto, mundum reconcilians ſibi.

dentem de cęlo amictum nube, ét iris 2 3

in capite eius . Et facies eius erat, vt 4

a Quia ſpirituſancto accenſi, & alios illuminantes.

ſol, & pedes eius tanquam columna 5

ignis. Et habebat in manu ſua libellũ 6

a i.peccatores firmiores.

apertum, & poſuit pedem ſuum dex- 7 8

C A P V T X.

A a E T vidi ali. an. Quia fortis armatus fortem diabolũ exuperauit.

✻ RVPER. Quis.n. ille eſt angelus alius, niſi angelus magni conſilii, angelus teſtamenti Dei, verè alius & longè diſsimilis omnib. angelis. Hũc angelum fortem dicit, nam verè eſt fortis imo & fortitudinis princeps.

✻ RICAR. Alter angelus Chriſtus, alter, quia à ſupradictis angelis ſathanæ longè diuerſus, angelus, qa paternę voluntatis nuncius, fortis quia virtus Dei.

✻ AMB. Quia ſuperius narrauerat aduerſitates eccleſiæ quas ab hæreticis, & paganis paſſa eſt, reſtat, vt de proſperitate eius, qualiter inter perſecutiones creuerit, narret. Conſtat namq; eccleſiã in perſequutionib. creuiſſe, & quanto amplius opprimebatur, tanto
.2. amplius ↄfortabatur & creſcebat, ſicut de filiis Iacob in figura eiuſdẽ eccleſiæ ſcriptum legimus. Angelus fortis, dñm no-
.3. ſtrum Ieſum Chr̃m deſignat, de quo: *Dominus fortis & potens.*

B b *De cælo.* i. cognitione angelorum.

✻ HAYMO. Cum dominus ubique ſit, quomodo deſcendit de cælo? ad quod proculdubio dicendum, quia deſcenſio illius, nihil aliud fuit niſi humilitatis eius incarnatio.

✻ RVPERT. De cęlo, uidelicet, ubi erat prius. Nam quo deſcendat de cælo, niſi in uterum uirginis? nõ.n. de illo uirginis utero initium habuit exiſtendi, ſicut quidã dixerunt blaſphemantes hęretici, ſed in illum uterum de cęlo deſcendit cum de ſinu patris aduenit. Et qui Deus erat, homo factus, quodque erat uerbum in principio, uerbum caro factum eſt, non mutata in carnem diuinitate, ſed carne aſſumpta.

c *Amict. nu,* i. ſe humiliantem aſſumptione carnis, uel quia cognoſcibilem fecit. Latentem in carne, quæ eſt uobis refrigerium contra uitia.

✻ AMB. Qui deſcendens de cælo amictus nube eſſe dicitur, quia dominus noſter ueniens in mundum, carnem, quæ per nubem deſignata eſt, induit, ut per carnis aſſumptionem, ſe hominibus conformaret, quos redimere ueniebat.

✻ RVPER. Nubes hic, in pleriſque ſcripturarum locis myſticis carnem illam ſignificat, pulchra nimirum & conſiderata ſimilitudine, quia uidelicet ſicut ſol, cum nube tegitur & latet, tamen ſcitur, quia pręſens eſt dum ſuum orbem non oſtendit, & tamen orbi vniuerſo diem facit, ſic in illa carne Deus & latuit & præſens dignoſci potuit, dum diuinitatem ſuam, ut ſemper erat, tenuit inuiſibilem, & tamen per opera viſibilia uniuerſum mundum illuminauit.

C ✻ HAYMO. Nube amictus apparuit angelus, nimirum, quia carne induta, inter hoĩes apparuit dñs, de qua: Ecce *Dominus aſcendit ſuper nubem, &c.* Super nubẽ quippe leuem dñs aſcen- D
dit, quando carnem, ſine grauedine peccati aſſumpſit. Iſaiæ 19.

d *Et iris in ca.* Qui veram de Deo habet cognitionem, reputat eum Deum.

✻ AMB. Iris miſericordiam deſignat. Irim in capite habebat, quia eius diuinitas ante incarnationem ſuam tãtam miſericordiam aſſumpſerat, vt homo fieri pro hominibus non dedignaretur, & ad vltimũ, peſſima morte damnari.

✻ HAYMO. Caput angeli, intelligitur diuinitas filij Dei: Iris aũt Græcè, Latinè arcus dr̃, quia diuerſis coloribus in nube apparere vr̃, in & ſignum propitiationis à tp̃e diluuii poſitum inter Deum & hoĩes. Tuncq; fit arcus in cælo, cum radiis ſolis imbrifera nubes fuerit illuſtrata, quia dum claritas lucis æternæ carnem aſſumpſit, reconciliatio facta eſt mundo. In arca quoque duo ſunt colores principales, ceruleus. i. & igneus per quos duo iudicia ſignantur.

e *Tanquam columna ignis.* Illi in quibus verè lucet imago Dei, vt in contemplatiuis, vel prædicatio.

✻ RVPER. Hęc deſcriptio nõ nihil a priore differt, vbi primũ ipſe, q nunc deſcribit Ioanni viſus eſt. Illic namq; filius hoĩs manifeſte ſcribit, hoc in loco angelus fortis. Alia aũt fuit huius & iſtius deſcriptionis cã & intentio: illic nãq; ꝓ Cherintũ & Hebionẽ, qui Chriſtũ ante Mariã fuiſſe negare cœperant, oſtẽdebatur eidẽ tali ſchemate, quale de Chriſto oporteret eum perhibere teſtimonium. Hic aũt oĩb. ſignificabatur, quantum vel quale orbi vniuerſo impendeat negotium, propter quod venerit Chriſtus in hunc mundum, &c. E

✻ HAYMO. Per pedes angeli, prędicatores intelligũtur, in quibus p totum mundũ, incarnata Dei ſapiẽtia ambulauit. Qui bene ẽt colũnæ, & igni cõparantur, quia & more colũnarum ſup impoſitũ eccleſię ædificiũ portant, & ſpiritu ſancto accenſi, corda auditorũ ad amorẽ Dei prędicando inflãmant.

✻ RVPER. Hic pedes eius dñr tanquam columna ignis, quo dicto ſignificãtur p̃dicatores eius, p quos venit ad nos. Sũt.n. pedes eius, oẽs euangelii eius portitores atq; miniſtri Iſti pedes ex eo facti ſunt tanq̃ columna ignis, ex quo uenit ſuper eos ſpiritus ſanctus tanq̃ ignis. Ex tunc.n. qui prius frigidi fuerant, imbecilles, & pauidi, idiotæ & ſine literis, facti ſunt fortes & ſecuri facundi, & omnium ſcripturarum periti.

f *Et hab. in ma. ſua, &c.* omnes ſcripturas operatione ſua completas, partim prædicando, partim, quæ de ſe dicta erant complendo, tandem ſuis ſenſum aperiendo. F

g *Pedem ſuum.* i. portatores firmi in fide & alios ſuſtinentes.

á *Sini-*

N I C O L A V S D E L Y R A,
C A P. X.

E T vidi, &c. *Poſtquam deſcripta eſt eccleſiæ multiplex tribulatio, hic conſequenter deſcribitur eius initialis conſolatio, & primo ponitur actus conſolationis, ſecũdo fructus deuotionis, c. ſeq. Prima in duas quia primo ponitur dicta conſolatio per imperatorẽ Iuſtinũ. ſecũdo eius cõtinuatio per Iuſtinianum nepotẽ ſuum, ibi.* Et audiui uocem. *Circa primũ ſciendũ, quod* Iuſtinus *ſenior poſt Anaſtaſium hęreticũ imperauit annos* 10. *& cœpit imperare anno domini quingenteſimo* 18. *qui amore religionis Chriſtianæ feruẽs uoluit in partib. oriẽtis eccleſias Arrianorũ eis auferre, & per epos catholicos conſecrari, ſed non perfecit impeditus precib. Ioannis Papæ, ne occaſione huius oẽs Chriſtiani de Italia occiderentur gladio per Theodoricum regem Arrianũ, qui tamẽ poſtea interfecit S, Ioannem, ut prædictum eſt. Igitur de Iuſtino dicitur hic.*

1 Et uidi alium angelum for. *propter imperialem poteſtatem.*

2 Deſcẽ. de cælo. *ſ. militãtis eccleſiæ per regenerationẽ baptiſmalẽ.*

3 Amictum nube, *baptiſmalis gratię.*

4 Et iris in ca. eius. *quia nunciauit pacem eccleſiæ. Eſt enim iris ſignum fœderis, Gen.* 9.

5 Et facies eius erat, vt ſol. *propter fidei ſuæ ſplendorem.*

6 Et pedes eius, &c. *Per pedes intelliguntur affectiones, quia ſicut corpus mouetur pedibus, ſic animus affectio. Habuit autem iſte Iuſtinus affectiones accenſas igne charitatis ad promotionem Chriſtianitatis.*

7 Et habe. in manu ſua li. aper. *quia ſcripſit & miſit epiſtolas per totum imperium ſuum in fauorem Chriſtianorum.*

8 Et poſuit pedem ſuum dex. ſup. ma. ſini. au. ſuper ter. *quia ſcripſit habitantibus in terra & in inſulis maris. vel aliter. Per mare, quod eſt locus aquarum, intelligitur populus Chriſtianus, per aquam baptiſmi regeneratus, per terram uero pagani in terrenis deſiderus fixi, de utriuſque uero multi erant de imperio Iuſtini, ſed fuit magis fauorabilis Chriſtianis, propter quod dicitur.* Et poſuit pedem ſuum ſupra mare, &c.

✻ 1 Et

M O R A L I T E R.

† 1 *Et uidi an. for.* Hoc ad literã expoſui de imperatore Iuſtiniano.

MORALITER autem poteſt exponi de ſummo Pontifice bono, qui imperiali pileo coronatur, & dicitur angelus fortis propter magnitudinem poteſtatis, & deſcendens de cęlo, quia datur à Deo.

3 *Amictum nube.* i. diuina protectione.

4 *Et iris in capite eius.* Sicut enim iris eſt ſignum diuini fœderis, ſic Papa bonus à Deo datus, ſignum eſt, ꝙ Deus eſt eccleſiæ pacificatus.

6 *Et pe. e. tan. co.* nã eius affectiones accẽſę ſunt igne charitatis.

7 *Et ha. in ma. ſua li.* quia ptãtem coercendi malos per bullã.

8 *Et poſuit pedem ſuum dextrum, &c.* quia poteſtas ſe extendit ad habitantes in terra & nauigantes in mari.

† MORA-

A a *Sinistrum autem ſuper ter.* Id eſt, ſuper eos, qui quoquo modo ſuſtentabant, etſi nō credebant. Hoc eſt, poſuit maiores & firmiores prædicatores ſuper maiores peccatores, minores ſup minores.

✼ RICHARDVS. ſuper ponit dextrum pedē ſupra mare, ſiniſtrum ſuper terrā, quia tuæ poteſtati ſubdidi populum gentilem in cultura multorum deorū, & in amaritudine multorum vitiorum, quondam fluctuantem, & gentem Iudaicam in vnius Dei fidem quondam firmiter ſolidatam.
B Super gentes enim ponit dextrū, quia eos elegit ad beatitudinem, ſuper Iudęos ſiniſtrum, quia eos reliquit ad damnationem. Item poſuit primo dextrum ſupra mare, deinde ſiniſtrum ſuper terram, quia primò gentes vocat ad iuſtitiam: & cum plenitudo gentium intrauerit, tunc omnis Iſrael ſaluus erit.

a i. in peccatum fluxiones. b i. minus firmos.
a trum ſupra mare, ſiniſtrum auem ſuper terram, & clamaui c 1
a De magnis agente. b Tam terribiliter.
b voce magna, quemadmodum cū leo rugit. † Et cum clamaſ
Id eſt, quia. 2
ſet, locuta ſunt ſeptem tonitrua voces ſuâs. Et cum locu- 3
a Vniuerſi ſucceſſores terrorem inferentes. b Tempori eorum congruas vel aquæ.
ta fuiſſent ſeptem tonitrua voces ſuâs, & ego ſcripturus
a Intellexi. b i. ſigilla, vt amicis pateat, & inimicos lateat.
c eram. Et audiui vocem de cælo dicentem mihi: Signa
a i. manifeſta, & infidelibus in quibus locum non habent.
d quæ locuta ſunt ſeptem tonitrua, & noli ea ſcribere. † Et 4
angelus quem vidi ſtantem ſupra mare & ſupra terram,
a i. exaltauit. b. i. humanitatem quam operatus erat.
e leuauit manum ſuam ad cælum, & iurauit per viuentem 5
f †

✼ RVP. Pedem ſuum dextrum poſuit ſuper mare, ſiniſtrum autem ſuper terram, id eſt, prędicatores ſuos iam confirmatos in vniuerſitatem gentium miſit, cum autem adhuc eſſent infirmi, tantum in Iudæa illos prædicare iuſſit, nam plerunq; nomine terræ, Iudæa, maris vocabulo gentes ſignificantur.

✼ AMB. Poſſumus autem per mare populum gentium deſignare, ob profunditatem errorum & ignorantiæ, per terram vero, quæ excolitur, vt fructum ferat, Iudęos. Pedem ergo ſuū dextrum, dominus ſuper mare poſuit, qn̄ ſpecialius gentibus doctrinam euangelii, quàm Iudęis tradidit, pedem ſiniſtrum, ſuper terram poſuit, quando legem Iudæis ſpecialiter tradit.

b *Quemadmo. cum leo. ru.* Vox leonis oſtendit eius virtutum & infert terrorē. Cum leo cauda circa ſiluam ſulcum fecerit & rugit, nulla ferarum audet exire, ita Chriſtus ſuos in fide concludens, rugit ne aliquis exeat.

c *Scripturus eram.* Hic fert perſonam eorum, qui Antichriſti tempore volent prædicare ex præcedentium imitatione.

d *Signo quæ lo.* inſpirationē diuinā, vel angelicā admonitionē.

✼ RICHARD. Præcepit vox diuina ſignari, prohibet ſcribi voces ſeptem tonitruorum, quia ſic debemus electis propalare, vt reprobis abſcondamus dicta & facta ſanctorum. Signa, vt amicis pateant & inimicis lateant.

C ✼ RVP. Signa quæ, quod eſt dicere, myſteria ſcripturarum, quæ datum tibi noſſe, & exponere promptū eſt, ſigna, id eſt, vt ſignata ſunt & cauſa poſteris quærenda relinque, vt nō ſunt velut merces vltroneæ, de quibus vulgo dicitur, quod ſoleat putere.

✼ HAYMO. Quia audierat Ioannes ſuperius: *quod vides ſcribe.* voluit ēt ea, quæ a tonitruis audiuit ſcribere, ſed dictū eſt ei ſigna. Vbi merito quæritur quare illi hoc dicatur, cū Ioanne omnes doctores figurentur, q̄ non dēt eloquia diuina ſigillare, vt non ad aliorum manifeſtentur vtilitatem. Verum dicēdum quia quod nos ſub ſigillo ſignamus omnib. notum eſſe colu- D mus, ſed ſolummodo de familiaribus, & quibus credere nos, pro certo, poſſe ſcimus. Quod autem palam dicimus, & non ſigillamus ad notitiā multorum dicimus. Dicitur autem Ioāni & omni doctorum ordini in illo, *Signa*, quia non omnib. ſunt manifeſtanda eloquia diuina.

✼ ANDREAS. Per hęc indicatur multa hoc tempore incerta eſſe, quæ per experimētum certūmq; rerum euentū olim pateſient. Mouetur namque per celeſtem vocē Euangeliſta, vbi tonitruorum voces meriti nunc tantum imprimat, perfectam autem illarum comprehenſionē plenàmque intelligentiam, nouiſſimis temporib. aſſeruet.

✼ PRIM. Iubetur ne ſicut audiuit, in aperto ſcriberet, ſed diſcrete ſigna modificans temperaret, ne aut oīb. indiſcrete paterent, aut facili intellecta faſtidium generarent.

✼ AMB. Vox de cælo, vox de eccleſia: ſcribere, & prædicare, ſicut ſcriptor attramento in volumine ſcribit, ita & doctor verba Dei ſcribit, cū ea prædicando in cordibus audientium E plantat. Signare autem quędam iubetur, nam initio fidei, doctores non auſi gentibus auſteriora Chriſti præcepta committere, ne fortè duritia præceptorum territi, non auderent ad fidem Chriſti ſuſcipiendam accedere ſic dicit Paulus: *Tanquam paruulis in Chriſto lac potum dedi vobis, non ſolidum cibum.*

e *Et ange. &c.* Cum tanta deſolatio erit in eccleſia, quod etiam prędicatio erit ablata, ne fideles deſperent, accipiunt conſolationem, non ad detrimentū ſuæ ſalutis prędicationē ſubtrahi.

f *Iurauit, &c.* Et per hoc firmiter ſtatuit, quia Deus erat, nam ſi Chriſtus reſurrexit, & nos reſurgemus.

✼ AND. Cum Deus nullum ſe maiorem habeat, per quem iurare poſſit, per ſemetipſum iurare ſolitus eſt. Angeli autem tanquam res creatę per creatorem iurant, eàque quæ dicunt, propter noſtram diffidentiam & incredulitatem, cæleſtis atteſtatione confirmant.

✼ HAYMO. Cum dn̄s in Euangelio iurare prohibeat, quid eſt, quod ipſe ad cælum manum leuans, iurat per viuentem in ſecula ſeculorum? Sed ſciendum quia homines rectè iurare prohibentur, quia ſępe iuramento falluntur, non enim homines, à iuramento cohibuiſſet Deus, ſi in eo peccatū deeſſe cognouiſſet. Deus itaq; iurare poteſt, qui non mentitur aliqñ. Iura- F mentum autem eius, eſt omnis ſermo illius, quia quicquid loquitur, abſque vlla ambiguitate completur.

✼ AMB. Nos quando iuramus, volumus, vt firmum ſit, quod loquimur. Dixiſſe ergo dn̄i iuraſſe eſt, quia fieri non poteſt, vt quod loquitur Deus, irritū fiat. Iurauit autem, non in quibuſdam verbis ſe obligando, ſed dicendo ea, quę ventura erant.

a *Et*

NICOLAVS DE LYRA.

✼ 1 Et clama vo. magna. *dans imperiali authoritate mandata.*

2 Quemadmodum cum leo rug. *ad terrorem Arrianorum, vnde dicit* Pro. 20. *a.* Sicut rugitus leonis, ita & terror regis. *Et ſicut clamor iſte fuit terribilis Arrianis, ita fuit cōſolabilis catholicis, tō ſubdit.*

3 Et cum cla. lo. ſunt ſe. to. vo. ſuas. *i. vniuerſitas eccleſiarū ſeptenario numero deſignata, eo ꝙ vniuerſitas ſeptenario deſignat, vt dicit* Grego. homil. 25. *Et clamauit in voces laudum diuinarum. Veruntamē, quia Iuſtinus non perfecit contra Arrianos quod intendebat ratione prędicto, ideo prohibetur Ioannes ea ſcribere. vnde ſubditur.* Signa, quæ locuta ſunt, &c.

4 Et ange. *Hic conſequenter deſcribitur eccleſiæ conſolatio promiſſa per angelum* Iuſtin. *Circa quod ſciendum, quod imperatores & reges habent duos angelos cuſtodes, vnum ratione ſingularis perſonæ, ſicut & cęteri homines,* Matt. 18. *a.* Videte ne contemnatis vnum ex his puſillis. Dico enim vobis, quia angeli eorū ſemper vidēt faciem patris mei, qui in cælis eſt. *& iſti angeli ſunt de ordine inferiori. Alterum vero ratione dignitatis ſeu officii: Singulis enim regnis præſūt angeli, qui dicuntur principatus, & ſunt de ſuperiori ordine inferioris hierarchiæ, & iſti ſunt cuſtodes ſpecialiter regum, inquantum in eis virtualiter conſiſtunt regna, propter quod nominantur principes in ſcriptura,* Dan. 10. *d.* Nemo eſt adiutor meus in omnib. his, niſi Michael princeps veſter. *Et ibidem: Cum egrederetur apparuit princeps Græcorum veniens, & ideo iſti angeli aliquando accipiuntur pro regibus ſeu regnis quibus præſunt, & ſic eſt in propoſito, vt magis videbitur præſequendo. Dicit igitur;* Et angelus, &c. *id eſt, angelus Iuſtiniani ratione imperij.*

5 Leuauit, &c. & iu. *ad maiorem rei futuræ aſſertionem.*

✼ 1 Quia

MORALITER.

✼ 1 *Et cla. vo. ma. &c.* excōmunicando hæreticos & rebelles.

3 *Et cum cla. lo. ſunt ſep. to.* ſeptenarium tonitruorū ſignificatur vniuerſitas prælatorum, qui poteſtatem habent excommunicandi ſuos ſubditos contumaces. Per hoc aūt, quod Ioānes prohibetur hoc ſcribere, ſignificatur, ꝙ huiuſmodi cenſurę nō multiplicādę, ſed ſolū vtēdū eſt eis in magna neceſſitate

† *Et iura. per viuen. in ſec. ſecul.* id eſt, firmiter diſpoſuit.

✼ *MORA-*

A a *Et ea quæ in il.* Cum dicit: *crea. ea quæ in eo ſunt*, hæreſim quorundam deſtruxit, qui aſtruunt res quaſdam non creatas à Deo, ſed à dęmone, vt butonem.

b *Tempus am. non erit.* id eſt, nulla varietas, ſed ęterna ſtabilitas animarum immortalitas. Hoc illi vitimi conſiderantes patiẽtur libenter.

a Quia de nihilo omnia fecit ſuos & in melius recreare potuit.
a in ſecula ſeculorum, qui creauit cælum, & ea quæ in illo ſunt,
b & terram, & ea, quæ in ea ſunt, & mare, & ea, quæ in eo ſunt,
c a Quia immortales & impaſſibiles efficientur, cum econtra tempus malorum fit in ſecula.
d quia tempus amplius non erit, ſed in diebus vocis ſeptimi 1
a Cum prædicauit, quod diu non durabit.
e angeli cum cęperit tuba canere, conſummabitur myſterium 2
f Dei, ſicut euangelizauit per ſeruos ſuos prophetas: Et audiui 3
g a Diuinam admonitionem. De eiſdem. b Rationem reddentem.
h vocem de cælo iterum loquentem mecum, & dicentẽ. Vade, 4
a i. per eam intellige. i. promerere Dei gratiam. b i. parati adiuuare omnes accedentes.
i & accipe librum apertũ de manu angeli ſtantis ſupra mare, & 5 6
K a Sicut obediens, & ampliaui mentem. b Operatione & oratione.
ſuper terram. Et abii ad angelum dicens ei, vt daret mihi li- 7

✲ ANDREAS. Iuratautẽ nullum amplius tẽpus poſt hac fore, atque hoc vel in futuro ſeculo, in quo nullum extabit tempus, quod ſole hoc ſenſibili mẽſuretur, ſed vita tantũ ęterna, quæ temporariũ numerum excedit. Aut certe tempus lõgum poſt ſextã angeli vocem nõ futurum, eo quod iam tũ ad exitum tendant, quęcunque ante prędicta erant.

✲ RVPERTVS. Tempora quippe circa vel intra cælũ terram, mare, & omnia, quæ in eis ſunt, variantur, ſibique decedendo ſuccedunt, ac perinde, qui illa creauit, ſine dubio tempora quoque illorum pręfixit, eademque finire potens eſt cum voluerit.

B

✲ RICH. Tempus amplius non erit, i. vanitas mutabilitatis non erit. Credi namque poteſt, quod nec firmamentum voluetur amplius, nec planetæ mouebuntur, nec nubes concreſcent, nec flumina current, nec ventus ſpirabit, nec terra germinabit, nec animal generabit. Poteſt ẽt ęſtimari omnia corpora ex elementis compoſita in iudicii cõflagratione diſſolui, & in elementa reuerti, nec amplius corpus ex elementis confici, ſed elementa in ęternum, in ſua puritate perſeuerare. Poſſumus quoque opinari aerem iſtũ, qui modo ex agitatione continua nebuloſus eſt & ſpiſſus, purgari, clarificari, ſolemque in eo nullum exercere calorem poſſe præ nimia ſubtilitate, ſed & mirabilem habere fulgorem.

✲ HAYMO. Cum tempus impiorum ſit in ſecula, quomodo tempus amplius non erit? ad quod dicendum, quia iuſtis non erat tempus, i. mutabilitas aliqua, quia erunt im mutabiles in mente, & incorruptibiles in corpore. Tempus quippe eſt viciſſitudo dierum ac noctium. Ideoque ibi iam tempus non erit, vbi nulla uarietas cuiuslibet rei.

c *Conſum, myſte.* quia tẽpore Antichriſti tanta erit deſtructio, prohibetur illis, qui erunt tempore ipſius, prędicatio, quãuis prædicare uelint, cum & ex anteceſſoribus ſuis habeant officium

C

D cium prædicandi. Illi autem ideo prædicauerunt, quia à Chriſto ad hoc inſtituti fuerunt. Chriſtus vero eos inſtituit, quia tũc tẽpus ꝓdicandi erat, & ipſe ad hoc venerat, ſed modo vide deſtructionem tẽporis Antichriſti cõtrariã conſtructioni quam Chriſtus fecit, & per hoc perpende prædicationẽ merito ſubtrahi. Vel aliter. Deſcripta ſæuitia Antichriſti, conſolationem ſubdit quam habebunt tunc tẽporis, ſcilicet, quod fideles conſiderabunt talia de Chriſto in ordẽ ſuo, quod erit eis conſolatio. Cor. 2. b.

d *Myſterium Dei.* id eſt, remuneratio ſanctorum, quod eſt ſecretũ quod. nec oculus vi. nec au. au.

✲ ANDREAS. Per hęc ſignificari arbitror poſt abſolutam ſex ſeculorũ periodũ, in dieb. ſeptimi ſæculi (quod tp̃s per tubam ſeptimam exprimitur) ea oĩa, quæ per ſanctos prophetas dicta erant, & ante expleta non erant, tũ demum, nẽpe ad ſeculi finem, certo euentura. Harum aũt rerum expletionem ob id Euangelium, lętumve nuntium appellat, quod æterna requies ſanctis iam tum parata erit.

✲ HAYMO. Conſummabitur, i. perficietur quidquid modo latet, quia conſummatio hic non abolitionem, ſed perfectionem ſignificat. E

e *Sicut euang.* Intentio prophetarum fuit prima de aduentu domini, & de conſummatione ſeculi.

f *Et audiui.* q. d. Oſtenſa deſtructione quę erit tp̃e Antichriſti, & inde ẽt prędicatione ſubtracta, & ob hoc fidelib. conſolatione adhibita, monetur quę vidit interim prędicare, quaſi dicatur apertè ſibi: Ecce reuelaui tibi oĩa, modo uade & prædica, nec q̃a ſunt aſpera deuita, nec terrearis pro tribulatione aliqua, quia non tanta patieris quanta patientur qui perſeuerabunt tempore Antichriſti, hoc ad conſolationem præſentis eccleſię hic apponitur ubi maior tribulatio pronunciatur.

g *Vade.* Quod bene ſciebat intelligere monetur, ut per admonitionem alii prædicaturi informentur.

h *Stantis ſup. ma.* quia implere graue eſt humanitati, quę eſt mollis & fragilis.

i *Et abij.* quia Deus ſi quem paratũ uidet, quod neceſſarium eſt ſponte offert.

k *Ad ang.* id eſt, ad ſcripturam a Deo completam & fidelib. intimatam.

F

☞ a *Acci-*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quia tẽ. am. non erit. *Non eſt per hoc intelligenda ceſſatio temporis ſimpliciter, quia poſt tubicinium ſeptimi angeli in hoc libro deſcribitur magnus decurſus temporis uſque ad fin. mundi. ſed ceſſatio temporis quantum ad uirtutem hæreſis Arrianæ, ut uidebitur c. ſeq. quod fuit impletum Iuſtini iunioris tempore qui fuit tertius imperator ab iſto Iuſtino ſeniore. Ex quo patet, ꝙ illud, quod dicitur hic de angelo ſtante ſupra mare & ſuper terram, quod leuauit manum ſuam, & iurauit, &c. non poteſt intelligi de Iuſtino ſeniore, quia nõ habuit notitiam de fiendis poſt mortem ſuam, ſed angelus ſuus cognouit per diuinam reuelationẽ, quod uoluntas Iuſtini ſenioris de deſtructione Arrianæ hæreſis, quæ tamen fuit impedita ratione prædicta tempore Iuſtini iunioris, foret complenda. & ſicut præcognouit, ſic iurauit.*

2 Cum cœ. &c. *nam in principio imperij Iuſtini iunioris hoc fuit cõpletum, ut uidebitur.*

3 Conſum. m. *id eſt, ſecretum a Deo prouiſum.*

Sicut

4 Sicut euang. per ſer. *qui prædixerunt dominum Ieſum Chriſtum cum ſuis fidelib. regnaturum, & ſicut tempore ſeptimi angeli præualuerunt Chriſtiani contra hæreticos infideles, & tunc audiuit Ioannes de cælo uoces, di.* Factum eſt regnum huius mundi domini noſtri & Chriſti eius, *ut habetur ca. ſeq.*

5 Et au. v. *Hic conſequenter ponitur conſolationis eccleſię continuatio per imperatorem* Iuſtinianum, *qui in principio ſui regni fuit uere catholicus, & cępit imperare anno domini quingenſimo 20. Fuit autem homo literatus, & leges Romanas abbreuiauit, & in uno uolumine cõpilauit, quod dictum eſt. Codex Iuſtiniani, in quo multas leges Chriſtianis fauorabiles poſuit, de quo loquitur hic Ioannes dic.* Et au. vo. *Iſta fuit uox angeli, per quẽ Chriſtus loquebatur Ioanni, ut habetur in principio huius libri.*

6 Vade & ac. li. *i. Codicem Iuſtiniani, qui dicitur hic accipiendus a Ioanne, quia fauorabilis erat eccleſię, ut dictum eſt.*

7 De ma an. *Hic fuit angelus Iuſtiniani ratione imperij, ut uidebitur.*

✲ 1 Et

MORALITER.

1 *Quia tempus amplius non erit.* Sicut dixi in expoſitione literali, hoc non intelligitur de ceſſatione temporis ſimpliciter, ſed quantum ad hæreſim Arrianam, & ſimiliter Papa debet deſtruere omnem hæreſim & erroneam doctrinam.

6 *Vade, & accipe librum, &c.* Hoc fuit dictum Ioanni per quem prædicator ſignificatur, qui habet a Papa poteſtatẽ exercendi officium prædicandi, & ſic iſtud officium dulce eſt ꝑ ſpẽ præmii, ſed cum poſtea prædicator percipit, ꝙ ſecundum ſuam prædicationem non uiuitur, amaricatur eius conſcientia, nam arguitur propria culpa, & ſic dicit poeta.

Turpe eſt doctori cum culpa redarguit ipſum.

†*MORA-*

a *Accipi librum,&c.* ✱ HAYMO. Acceptum librum deuorare
A eſt cum auiditate, ſcripturam ſecretis recōdere viſcerib. Vel notandum,quia non dicit,accipe & bibe illum ſed,deuora,id eſt,auide manduca. Scriptura enim ſacra in quibuſdam locis potus eſt,in quibuſdam verò cibus. In rebus obſcuriorib.quæ ſine expoſitione intelligi non poſſunt, cibus eſt, quia veluti mandendo, legendo, ruminando ſumitur. In apertioribus verò, quæ intelligi ſine expoſitione poſſunt, ibi potus eſt.

† Ezec.3. a.23.d. ca. exercista. &c. lector

b *Faciet amaricare.* ✱ AMBRO. Per os in quo ſapores diſcernuntur,corda apoſtolorum intelligere poſſumus. Per ventrē autem,in quo oēs ſpurcitiæ commorantur corporis, memoriam peccatorum intelligere debemus. Liber igit dū deuoratur,vt mel dulce fuiſſe dicitur,quia diuina ſcriptura dū in mē
B te reuoluitur,& vitam æternā Dei mandata cuſtodientib.repromittit,dulcis vt mel in corde efficit,cū verò mentē à ſuperiorib.ad inferiora.i.à contemplatione cæleſtis patriæ,ad peccata ſua intuēda deducit,pœnaſq; quas impii pro peccatis ſuis paſſuri ſunt,oſtendit,quę antea fuerat dulcis in demonſtratione cæleſtis gloriæ,amara efficitur,in peccatorum oſtenſione.

✱ AND. Suauis ſanè & iucunda futurorum cognitio accidet tibi:attamen amarum reddet vētrem,hoc eſt, cor tuum. Aliter cū euangeliſta vir magnæ ſanctitatis eſſet, improba facta per experientiā non guſtauerat. Verū vbi librum, qui improborum & nequam hominū facta continēbat, deuorauerat,edoctus eſt dulcedinem,q̄ peccatū initio offert, poſt opus patratū in amaritudinem,hoc eſt,pœnā & cruciatū conuerti.

✱ PRI. Erit mel in ore,id eſt,cum perceperis, oblectaberis eloquij diuini dulcedine,& ſpe ſalutis promiſſę, ſed profectò amaritudinem ſenties, cū hoc & deuotis cœperis prędicare. Audita.n.prędicatione diuini iudicii,alii pœnitentię amaritudine in melius conuerſi mutantur,alii offenſi in ſuper indu-
C rantur,& odia circa prædicatores acriter gerunt.

c *Et di.mi.Oper.te.&c.* Cum ego reciperem,licet amara intelligerem,monuit,vt nec pro morte dimitterem.

a .i. tractatum inquirendo & operando.
brum. Et dixit mihi: accipe librum, & deuora illū, & faciet 1
a Sed placebit cogitando & prædicando.
amaricari ventrem tuum, ſed in ore tuo erit dulce tanquam 2
a .i. operatione Chriſti ſubſequendo.
mel.† Et accepi librum de manu angeli,& deuoraui illū,&
erat in ore meo tāquā mel † dulce. Et cū deuoraſſem eum,
a ¶ Quia exibis de carcere.
amaricatus eſt venter meus. Et dixit mihi. Oportet te iterum
prophetare populis & Gentibus & linguis & regibus multis. 3

RICHAR. Ne ſanctus Ioannes ab officio prędicationis ſuſpenſus,& in exilio relegatus,de liberatione exilii, recuperatione amiſſi officii deſperaret, ſed ſemetipſum de vtriuſque beneficio confortaret,librum de angelo, id eſt, ſcientiam de Chriſto accipere pręcipitur,& ei,quod ſacram prædicationē populis & regibus multis miniſtrare debeat declaratur.

✱ ANDREAS. Per hæc alterutrum inſinuatur nēpe, quę per diuinā Apocalypſim oſtenſa ſunt Euangeliſtæ, ea nondum finem ſortita, neq; ſtatim quoque ſortitura, ſed oportere beatum illum virum partim per Euangelium, q̄ ſcripſit, partim ēt per prǽſentem hunc librum vſq; ad ſeculi finem,quæ futura ſunt lectorib. annunciare. Aut ſanctum certè apoſtolum mortem necdum guſtaſſe,ſed ſub ſeculi finem venturum, vt
E impoſturarum Antichriſti impetum ſiſtat atque coerceat.

✱ RVP. Oportet te iterum prophetare: Ac ſi dicat:iamdudū quidem ſcio,quod abſolui velis à corpore,ex toto corde deſiderans faciem meam videre, & odor meus concupiſcentias æternitatis excitauit in te,& pro hoc multoties rogaſti me,vt venires ad me,dixi tibi quoties rogaſti me,& nunc dico, expecta,vt populū liberes crediturum mihi. Ob hanc cām oportet te iterum prophetare populis multis, id q̄d cum ſumma reuerentia legant & audiant populi multi,&c. Nam ecce dū exulas tu,interim,Cherinthus inſanit,furit Marcion,Hebion blaſphemare incipit,prætereà venturus eſt Arrias peruicax ſatellites diaboli,perſuaſurus populis & regib.multis filium Dei eſſe creaturam,in tpe eſſe cœpiſſe. Propter iſtos oportet te iterū prophetare,vt ab his peſtibus populum Chriſtianum liberes.

✱ AMB. Prędicitur ei,quod ab exilio ad prędicandum rediturus ſit Sed cum ſancti patres tradant,quod poſt reuerſionem de exilio in Epheſo tantummodo,& circa adiacentia loca prędicauerit, ibique mortuus ſit,& corpus eius requieſcat, quō
F gentibus ei prophetaſſe dicitur? ſed prophetauit, id eſt, prædicauit per Euangelium ſuum, quod poſtea ſcripſit omnib. & in meditatione eius multi proficiunt.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et dixit,&c. *tanquam rem in ore delectabilem.*

2 Et faciet amaricari,&c. *quia Iuſtinianus in fine vitæ ſuæ fuit hæreſi deprauatus:& ſic eius memoria in libro contenta facta fuit fidelib. amara,quæ in principio vitæ ſuæ erat dulcis. Ex hoc patet,quod angelus iſte,qui tradidit librum Ioanni,non fuit Iuſtinianus, quia lapſum ſuum in hæreſim non preuidit, ſed angelus eius, qui etiam addidit loquens Ioanni.*

3 Oportet te iterum,&c. *quia poſtea de multis gentibus & populis Ioannes prophetice ſcripſit in hoc libro.*

CAPVT XI.

✱ a ET *datus eſt mihi.* ✱ RVP. Calamus ſimilis virgę facultatē ſcribendi ſignificat, cū magiſterij authoritate. Calamus namque ſcriptorum,virga magiſtrorum eſt. Et ſunt vel fuerunt,quibus calamus datus eſt,ſed non ſimilis virgę,id eſt, ſimilis facultas ſed non cum illa magiſterij dignitate, vt de nulla illorum ſententia vel dictione,liceat cuiquā eccleſiaſtico dubitare. Hoc namq; magiſterium tantummodo prophetarū & apoſtolorum eſt,& illis ſolis hęc virga data eſt.

✱ HAYMO. Per calamum,id,quod calamo efficitur,intelligere debemus,id eſt,diuinam ſcripturam, quia antiqui calamo ſcribebant. Vnde ipſe calamus non inanis,ſed ſimilis virgæ dicitur. In virga enim rectitudo ſacræ ſcripturę intelligitur, in qua nullum eſt mendacium, nullus error,ſicut in philoſophorum libris,Iudæorum & hæreticorū,quorum doctrina,plena eſt mendacio. Sacra autem ſcriptura ex omni parte eſt recta.

✱ PRIMASIVS. Euangelium arundinis ſcribitur officio. Verum ne in arundine aliqua inanitas putaretur, rectæ virgæ ſimilis dicitur, in qua propter naturale robur, ſoliditas deſignatur,quæ ad fidei referenda eſt firmitatem, ſiue pro rectæ credulitatis intranſgreſſibilem regulam.

CAPVT XI.

a Scriptura calamo ſcripta. b i.ſceptro,quia reges conſtituit admonens.
a ET datus eſt mihi calamus ſimilis virgæ, & di 1
Erige ad prædicandum.
b ctum eſt mihi; Surge & metire templum Dei, 2

✱ RICHARDVS. Prædicatio calamus ſimilis virgæ eſſe dicitur, calamus,quia ſonat,ſimilis virgę, quia rectitudinem ſeruat.

b *Metire.* id eſt,ita ſecundum vniuſcuiuſque capacitatem prędica,ut conſtituas eccleſiam & in ea altare.

☞ RICHAA.

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XI.

Dedicationis templi Inſtitutio.

1 ET datus eſt. *Poſt actū eccleſiaſticæ conſolationis, ponitur hic fructus deuotionis,& ſecundo reuertitur Ioannes ad deſcribendū pondus cuiuſdam eccleſiaſticæ tribulationis,ibi,* Et ciuitatem ſanctā.

Circa primum ſciendum,quod Fœlix Papa qui temporib.illis præfuit eccleſiæ Romanæ,inſtituit feſtiuitatem dedicatiōis eccleſię per annos ſingulos celebrari. In dedicatione verò epiſcopus circumit eccleſiā dedicandam,& ſic ſe habet per modū mēſurātis muros eius exterius,& in pauimento eccleſię ab angulo in angulū tranſuerſaliter ſcribitur alphabetū Græcum,& ſic quodammodo menſuratur ſpacium interius. Et ſm hoc dicit Ioannes in perſona eccleſiæ loquens prophetice: Et da.eſt mi.ca. ſi.virgę.*nam dedicans templum in manu ſua portat aſperſorium.*

2 Surge & meti.tem. *Verbum eſt Fœlicis papæ ad quemlibet epiſcopum pro dedicatione eccleſiæ.*

MORALITER.

✱ 1 *Et da.eſt mi.ca.&c* Hoc literaliter exponit̄ de Fœlici papa, qui feſtū dedicationis eccleſię ſolēniter inſtituit celebrandū. MORALITER aūt templū Dei mens eſt cuiuſlibet boni Chriſtiani. 1.Cor.3. *Templum Dei ſanctum eſt,q̄ eſtis vos.* Hoc autem tēplum metiendū eſt per diligentē conſcientiæ diſcuſſionē,ne ibidē aliquid lateat,q̄d oculos diuinæ maieſtatis offendat. Per altare, quod eſt quadratum ſignificatur quadratura virtutum cardinalium. Per adorantes in eo, bonæ conceptiones in animo,& iſta diſponi debent à quolibet Chriſtiano.

✱ Atri.

A ✻ Richar. Vt adhuc certior de ædificanda per ipſius prędicationem ſancta eccleſia efficiatur, ſurgere & metiri templum Dei iubetur. Quod.n. vox illi diuina facere tunc præcepit in reuelatione, hoc poſtmodum egit in prædicatione. Sancta.n. eccleſia incrementum accipit, ſecundum quod ſe in ſe

a i.Chriſtum. b i.conſtituas qualiter ibi adorent.
a & altare, & adorantes in eo. Atrium autem quod eſt† foris 1
a Excommunicando oſtende te eſſe foris. b Omnino ſubtrahe prædicationem. c i.conformes facti ſunt Gentilibus. 2
templum eiice foras, & ne metiaris illud: quoniam da- 3
Et ipſi Gentiles.
b tum eſt Gentibus. & ciuitatem ſanctam calcabunt men- 4
c d ſibus quadraginta duobus. Et dabo duobus teſtibus meis 5 6
a i.tribus annis & dimidio, ſicut ipſe Chriſtus præd.cauit. b i.prædicantes pęnitentiam & exemplo oſtendentes.
e & prophetabunt diebus mille ducentis ſexaginta amicti 7 8
a In ſpirituſſancto ininncti.
f ſaccis. Hi ſunt duæ oliuę, & duo candelabra lucentia, 8

† intra.

ipſa per prædicationis verbum extendit, quod ergo in reuelatione metiēdo egit, ſignum ei futuræ prædicationis fuit. Templum infirmiores, altare ſanctiores ſignificat. Templum ad bonā actionem dilatatos exterius altare, interius contemplationi deditos, & B intentos. Hoc templum ſine altare metiri præcipitur, quiſquis actiuis ſiue contemplatiuis verbum eruditionis adminiſtrare monetur, ſecundum vtrorumque capacitatem.

✻ And. Nos arbitramur Dei viui templum eccleſiam appellari, in qua rationales hoſtiæ Deo offeruntur.

a *Atrium*.i.falſos Chriſtianos, qui ſe eccleſiam ſimulant, ſed factis abnegant.

✻ Richar. Atrium vero falſi Chriſtiani ſunt, qui videntur conſecrati eo, quod baptizati ſunt, ſed pleni ſunt cadaueribus, i.vitiis & prauis operibus, qui quamuis iuncti ſint fidelibus nomine, longe tamen ab eis ſunt actione. Iſti denique non comprehenduntur ſub menſura calami, quia non ſubduntur verbo Dei.

✻ Primas. Credulitatis malę doctrinam, & conſuetudinis infauſtæ contagia in hęreticis Iudæis & Gentilibus foris iubentur expelli, quoniam ad ſancta ſanctorum indignū eſt tales properare.

✻ Andr. Atrium autem exterius, gentium & infidelium Iudęorum ſynagogam arbitramur appellari, vtpote propter impietatem, qua obſtricta tenetur, quę ab angelo menſuretur, indignam, nouit.n.dominus, qui ſunt, iniquos autem & preuaricatores, is qui alias omnia nouit, ignorare dicitur, quia illorum facta non probat.

✻ Rvp. Quod eſt illud atrium, quod iam foris eſt, niſi quodcunque conuenticulum hęreticorum, qui & ſi ſeſe eſſe intus contendunt, nihilominus tamen foris ſunt, & in templum Dei nequaquam perueniunt, aut pertinent.

✻ Amb. Si foris erat, qūo foras eiici poterat? Per atrium ergo Iudæi deſignantur, qui foris erant per incredulitatem.

C ✻ Avg. Ipſi atrium ſunt, qui videntur in eccleſia eſſe, & foris ſunt, ſiue hęretici ſiue malè viuentes catholici.

b *Ciuita.ſan.* i. eccleſiam ad iuſtè viuendum congregatam, & virtutibus imbutam perſequentur menſibus 42.i. tribus annis & dimidio, quibus regnabit Antichiſtus.q. d. ſciatis omnes perſecutiones, quę ſunt in præſenti, & quæ fuerunt in prę terito ab Antichriſto procedere, ſicut illas, quæ erunt tempore ſuo.

✻ Andr. Quod autem ſancta, ſiue nouam Hieruſalem, ſiue eccleſiam catholicā per eam accipias, menſes quadragin D ta duos a gētib. calcanda aſſeritur hoc loco, illud ſubindicat, niſi fallor, fideles probatoſq; viros, tres annos cū dimidio, quibus antichriſtus ſęuiet, magnam perſequutionē perpeſſuros.

✻ Haymo. Ciuitas ſancta olim appellabatur Hieruſalē. Veruntamen non hic de illa dicitur, ſed potius de eccleſia. Hanc ciuitatē calcant hæretici. Pagani, Iudęi, & falſi fratres ſed ſicut ſilex calcari pedibus hominum, elimari poteſt, cōminui non poteſt, & tanto magis elimatur, quāto calcatur, ita ſancta eccleſia ex perſequutione pfidorum redditur perfectior & luculentior.

✻ Rvp. Notum eſt hiſtoriis eccleſiaſticis, quia ciuitatem ſanctam, i. eccleſiam hæretici cum gentib. ſimili furore perſequuti ſunt, non tantum menſib. quadraginta duobus, ſed menſib, & annis multo plurimis. Cur ergo dixit menſib. quadraginta duob. qui non ſunt E amplius quā tres anni & ſemiſſis? videlicet propter intimandam magnitudinem perſequutionis Antichriſti, quę tanta erit, vt penè ſola debeat agnoſci & prænoſci, & pro cūctis perſequutionib. ſola computari, quaſi cæterę perſequutiones illi comparatæ, perſequutiones non ſint aut fuerint.

✻ Primas. Omnes Iudęi hęretici atque gentiles eccleſiam diuerſis modis indeſinenter oppugnando, quaſi conculcant: numerus autem menſium, nouiſſimam tantam perſequutionem ſignificat, ſed etiam Chriſtianitatis omne tempus, propter ſex mundi ætates, & ſeptem dies, quibus prætermeantibus & remeantibus, omne tempus euoluitur.

c *Et da.du.* q.d. cum minor eſt tribulatio non debetis ceſſare quia tempore ipſius cū grauior fuerit, faciam illos prædicare.

c *Duobus te.* De Elia & Enoch agitur, per quos prędicatores alij intelliguntur,

✻ Ambr. Subito ſaltum facit ad Eliam atque Enoch, qui temporibus Antichriſti uenturi ſunt. Et pulchro ſatis ordine uidelicet, vt qui Iudæorū deiectionem per figuram atrii protulerat, eorum reſtaurationem ſubnecteret tacite. Conſtat enim Iudæos in fine mundi prędicatione Eliæ & Enoch, ad fidem Chriſti eſſe reuertendos.

✻ Andreas. Per hos teſtes plerique doctorum acceperunt Enoch & Heliam. F

✻ Primasivs. Quod eſt Ioannes, hoc duo teſtes: id eſt, eccleſia duobus teſtamentis prædicans, & prophetans.

✻ Haymo In his teſtibus omnis eccleſia comprehēditur in ſuis prædicatoribus, quæ per omne tempus uitæ præſentis prophetat & prædicat myſteria filii, ſiue nūc, ſiue in externis temporibus.

e *Diebus mille.* Notat, quod hi dies non perficiunt tres annos & dimidium, ſicut & Chriſtus non compleuit dimidium annum prædicationis ſuæ.

f Hi *ſunt duæ oli.* Et ad exēplū horū debetis prędicare, nā iſti.

Haymo.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Atrium quod eſt fo.&c. *Ipſe enim inſtituit, quod non celebraretur miſſa, niſi in loco conſecrato.* 2 Quoniam da.eſt Gen. *quę offerunt ſacrificia ſua non ſolum in locis conſecratis. ſed etiam in prophanis.* 3 Et ciui.ſan. *Hic conſequenter reuertitur B.Ioannes ad deſcribendā tribulationem quandam eccleſię excitatam per Arthemium patriarchā Conſtantinopolitanum, qui propter hęreſim Euticianam qua erat corruptus, per Agapitū papā fuit depoſitus, & loco eius Mennas ſeruus Dei monachus inſtitutus. Sed Theodora imperatrix infecta eadē hæreſi, petiit à Siluerio papa Arthemiū inſtitui, ſicut patet in legenda ſancti Silueri, & quia renuit hoc facere. Theodora indignata, & Iuſtinianus eius maritus hęreſi Euticiana per Arthemiū deprauatus, mouerunt perſecutionē contra miniſtros eccleſię, ita* ꝙ *Siluerius fuit depoſitus & in exiliū relegatus per Beliſarium patriciū, & Mennas ſeruus Dei in carcere afflictus. Et hoc eſt* ꝙ *dicit Ioannes.* Et ciui.ſan. *i.eccleſiā, quæ dr̄ ciuitas ſancta, nā eſt vnitas ciuiū ſpirituſſancto congregata.* 4 Calca. *Arthemius. Iuſtinianus, Theodora & Beliſarius, eccleſię miniſtros grauiter opprimendo.* 5 Menſibus quadra. *Tanto enim tēpore vel circiter dicit̄ illa perſecutio duraſſe. ſ.per tres annos & dimidiū.* 6 Et dabo duob. teſti.&c. *conſtantiam & ſapientiam ſupp. Et iſti fuerunt Siluerius & Mennas Dei ſeruus, qui conſtanter ſteterunt contra fautores hæreſis Euticianæ veritatē prædicando, ideo ſubditur.* 7 Et prophe.di. &c. *quę faciūt idē tempus,* ꝙ *prius. ſ. tres annos & dimidiū, vel circiter.* 8 Amicti ſac. *i.vilibus veſtimentis, nā Siluerius papa ſpoliatus fuit veſte papali, & indutus veſte monachali.* 9 Hi ſunt d. oli. *propter plenitudinem pietatis.* 10 Et duo cande. *propter ardorem charitatis.*

✻ 1 In

MORALITER.

1 *Atrium, &c.* Per hoc ſignificatur, ꝙ nullū ſacrificiū extra vnitatē eccleſiæ factū eſt Deo acceptū, eō ꝙ ſunt infidelium oblationes & hæreticorū, qui quantū poſſunt calcant eccleſiam oī tpe, quod ſignificatur & menſes quadraginta duos, accipiēdo numerū determinatū pro indeterminato, ſicut frequenter fit in hoc libro. 6 *Et dabo duo. te meis.* ſ. prædicatoribus poteſtatē arguēdi falſitatē hęreticorū & īfideliū. Et dicunt̄ duo, quia ſicut dicit Greg.hom.39. Dn̄s binos miſit diſcipulos ad prædicandū, vt per hoc inſinuaret, ꝙ q charitatē erga alterum non habet, prædicationis officiū nullatenus ſuſcipere debet.

8 *Amicti ſac.* per quod ſignificatur aſperitas vitæ, quæ in prædicatoribus eſſe debet. 1.Cor.9.d. *Caſtigo corpus meum, & inſer. re. ne forte cum aliis prędicauerim, ipſe reprobus efficiar.*

9 *Hi ſunt duæ oliuæ.* Per affluentiam pietatis.

10 *Et duo cand.* Per refulgentiam honeſtatis.

✻ 1 *In*

A ✠ HAYMO. Ipſi ſpecialiter duo,ſ. Enoch & Elias, duæ oliuæ appellantur, propter vnctionem ſpiritus ſancti, qua ſunt imbuti: dicuntur & candelabra, quia lucebunt, aliiſque veritatis lumen oſtendent, & verbo & opere.

✠ ANDREAS. Hi duo apud Zachariam ſub duarum oliuarum, totidemque candelabrorũ ſchemate delineantur, ob id forſan quod bonorum Deoq; placentiũ operum oleo cognitionis lumini fomentũ ſuggerẽt, ueritatiq; uehicula exiſtent.

✠ RUPERTUS. Erunt oliuę, id eſt, cauſa miſericordię tunc accelerandę. Candelabra uero in quo ſunt? In eo uidelicet, quod in illis diebus tam nigris, tam tenebroſis, clara prophetia ſine prędicatione lucebunt, ita ut fieri non poſſit, ut in errorem inducatur quiſpiam electorum.

B

✠ AMB. Duo iſti ſancti modo oliuę ſunt, cum in aliquo loco terræ poſiti, ubi eos maieſtas diuina commorari percipit, per contemplationis gratiam Deo deſeruiunt, candelabra tunc fient, cum ad explendum prædicationis officium uenerint, quando uidelicet omnibus fidelibus & infidelibus uerbum Dei annunciabunt.

Quod Deo placeat attendentes. a Dantes lumen aliis. A propoſito reuocare.

in conſpectu domini terræ ſtantes. Et ſi quis voluerit eos no-

Spiritualis ſententia. Damnabit.

cere, ignis exiet de ore illorum, & deuorabit inimicos eo-

Corporali morte. i. ſpirituali ſententia

rum. Et ſi quis voluerit eos lædere, ſic oportet eum occidi.

a i. ſcripturas, quæ celant arcana. b Qua non prędicabunt, niſi congruo tempore.

a Hi habent poteſtatem claudendi cælum, ne pluat diebus

a Quantum ad hos quos reprobatos viderint.

b prophetiæ ipſorum, & poteſtatem habent ſuper aquas con-

a i. b i. terrenos. c Memores plagarum Aegypti.

c uertendi eas in ſanguinem, & percutere terram omni plaga,

a Quod erit per tres annos & dimidium.

quotieſcunque voluerint. Et cum finierint teſtimoniũ ſuũ,

Antichriſtus. Ad regnum. Per tenebroſos.

beſtia, quæ aſcendit de abyſſo faciet aduerſus eos bellum, &

a Vt quicunque viderint timeant eis conformari.

d vincet illos, & occidet eos. Et corpora eorum iacebunt in

a Ieruſalem. b Olim in virtutibus, nunc in vitiis. c i. muta, quia nemo prædicabit

plateis ciuitatis magnę, quæ vocatur ſpiritualiter Sodoma

a Chriſtus. b Eliç & Enoch, c Contradicendo veritati. d Quidam oculis, qui dam fama.

e & Ægyptus, vbi & dominus illorum crucifixus eſt. Et vide-bunt de populis & tribubus & linguis & Gentibus, & iace-bunt corpora eorum per tres dies & dimidium, & corpora

D ✠ AND. O immenſam Dei benignitatem, qui vulneri inflicto efficacem ſtatim medicinam, infuſoque veneno ſalutare mox antidotum adhibet. Cum enim Antichriſtus in omnib. prodigiis veneficorum omnium princeps, omniumque præſtigiatorum coripheus futurus ſit, vtpote vniuerſa diaboli fraude & energia perfectè imbutus: Deus opt. max. ſanctos illos verorum ſignorum atque miraculorum virtute armabit, quo veritatis oſtenſione mẽdacium, ludicraque patefactione, tenebras redarguant, & ſeductos ad ueritatis lucem conuertant.

b *Super aquas.* id eſt, ſuper doctrinas, quæ ſũt fidelibus aquæ irrigantes.

E c *In ſanguinem,&c.* in peccatum, vel cum audita negligitur, uel cũ audiri etiam contemnitur.

d *In plateis ciui, &cæt.* ✠ AMBR. Si per ciuitatem magnam, Hieruſalem terreſtrem uoluerimus intelligere, propter hoc quod dicit: Vbi & dominus eorum crucifixus eſt, & ueritate non aberrabimus, eo quod illa Hieruſalem uſque ad ſolũ ſit deſtructa, & iſta, quæ poſt ea ædificata eſt, non in eo loco, ſed in alio ſita eſſe dicatur.

✠ AND. Poſtea quam impoſtoris fraudem detexerint, eamque modis omnibus vitandam palam oſtenderint, Antichriſtus, ſecundum permiſſionem diuinam interficiet illos, ipſorumque corpora per plateas veteris & iam euerſę Hieroſolimæ, in qua dominus noſter paſſus eſt, vltro citroque iactata inſepulta relinquet.

✠ HAYMO. Ciuitatem magnam quantum ad literam, appellant Hieruſalẽ, quæ ciuitas Dei magna dicebatur, ſed poſt quam dominum ſuum interfecit, iam no dicitur ciuitas magna, ſed Sodoma. In cuius platea ſpecialiter dñr iacere corpora ſanctorum, tanquam,ſ. vt vbi principale certamen erit, ibi mortuorum corpora multipliciter pereãt. Aliter autem, per ciuitatem magnam in qua iacebunt corpora ſanctorum, totus mundus intelligitur, quia in omnibus mundi partib. tunc temporis, ſancti interficientur.

e *Aegyptus.* i. tenebroſa ſine cognitione Dei.

3 Reg. 17. & 18. Exod. 7. a *Hi habent poteſtatem, &c.* RICH. Quantam potentiam in rebus corporalibus habituri ſint, etiam ſecundum ſenſum literæ manifeſtatur, magnam igitur habebunt poteſtatem, ſed tamen magis ſtudebunt ſeruare patientiam, quam irrogare uindictam.

✠ AMB. Legimus Eliam oratione clauſiſſe cælum & iterũ aperuiſſe, ſed & Moyſen aquas in ſanguinem conuertiſſe, non ergo putandum eſt Eliam minorem uirtutem habere, cum ad explendum ſuę prędicationis officium uenerit, quam

C habuit eo tempore, quo inter homines conuerſatus eſt, ſed potiorẽ. Poſſumus etiam per cęlum eccleſiam, per pluuiam, uerba ſanctorum ſpiritaliter intelligere. Clauditur namq; cælum impiis, cũ Deus ſuo iudicio corda eorum ita obdurari ſinit, ut nullo modo uerbi Dei aditum accedendi ad cor ſuum tribuat, ut ſaluentur.

AN- a Et

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 In con.do.ter.ſtan. *pce conſtantiam veritatis.*
2 Et ſi quis uo.eos no. *ſicut factum fuit per prædictos perſecutores eccleſiæ.* 3 Ignis exiet de ore eo. *i. verba ex feruore fidei procedentia.* 4 Et de.ini. eorum. *eos feriendo ſententia excommunicationis, ideo ſubditur.* 5 Et ſi quis uo.eos lę. *gladio materiali.ſ.*
6 Sic opor.eum oc. *gladio ſpirituali.* 7 Hi ha pote.clau.cæ. *per claues eccleſiæ.* 8 Ne plu.die.pro.ip. *nam beneficia eccleſię non proficiunt excommunicatis iuſtè.* 9 Et po.ha.ſu.aquas. *i. hæreticorum doctrinas, de quibus dicitur* Prou.9.d. Aquæ furtiuę dulciores ſunt.
10 Conuertendi eas in ſan. *oſtendendo eorum falſitatem.*
11 Et perc.ter *i. hæreticos terrenis fixos, vnde dicit. Aug. Si terram diligis terra es.* 12 Omni ple. *ſententia excommunicationis aggrauando.* 13 Et cum finie.teſti.ſuum. *veritatem conſtanter deſcendendo.*
14 Beſtia, quæ aſ. de abyſ. *i. Beliſarius patritius, eo modo loquendo quo crudelis homo dicitur leo, vel canis rabidus.*

15 Faciet aduer.e bel. *modo prædicto.* 16 Et occidet e. *morte ciuili per religionem exilij.* 17 Et cor.eo.iace. *i. reputabuntur vilia, ſicut cadauer iacens in terra.* 18 In pla ciui.ma. *i. in fidelium congregatione, quæ tunc erat ualde magna.* 19 Quæ uo.ſpiri.Sodo. *propter vitiorum vilitatem.* 20 Et Aegy. *propter errorum tenebroſitatem.*
21 Vbi & do.illo *ſ. Chriſtus.* 22 Cruci.eſt. *ex hoc enim, quod prædicabat contra vitia Scribarum & Phariſ*æ*orum conceperunt inuidiam & odium contra eum, ex quo conſequenter obſcurata eſt illa cognitio, quam habebant de Chriſto per ſcripturas prophetarum, ſicut plenius declarauit ſuper illud Matt.21.d.* Agricolę autẽ dixerunt, hic eſt hęres, &c. *& ſic obſcurati proceſſerunt ad eius occaſionem.*
23 Et uide.de po.& tri.&c. *nam mors eorum ciuilis & eiectio multis populis & diuerſarum linguarum fuit nota.* 24 Per tres di.&c. *Hic accipitur dies pro anno ſecundum illud* Eze.h.4.b. Diem pro anno dedi tibi *Tantum enim durauit deiectio eorum, vt prædictum eſt.*
25 Et cor.eo.non ſi.po.in mo. *i. principes Euticiani non permittẽt*

15 Faciet ✠ eis

MORALITER.

✠ 1 *In con.do.ter ſtan.* per conſtantem prędicationẽ veritatis.
2 *Et ſi quis vo.eos no.* prędicationem eorum impediendo.
3 *Ignis exiet de ore eo.* i. feruens prædicatio. 4 *Et deuo.* i. deuorandos eos in igne gehennali denunciabit.
5 *Et ſi quis vo.eos læ.* corporaliter. 6 *Sic opor.cum oc.* ſpiritualiter & æternaliter. 7 *Hi ha.po.clau.cæ.&c.* hoc fit quando prædicatores ceſſant prędicare ꝓpter malitiam populi, ſicut fuit

fuit dictum Ezec. 3.g. *Eris mutus, nec quaſi vir obiurgans, quia domus exaſperans eſt.* 9 *Et pot.hab.ſ.p.aq.* i. hæreticorum doctrinas, de quibus dicitur Prou.9.d. *Aquæ furtiuæ dulciores ſunt.* 10 *Conuertendi eas in ſan.* i. oſtendendi eorum falſitatem. 11 *Et percu.ter.* i. cupidos & auaros 12 *Omni plaga.* i. inferni, qua prædicatores percutiunt peccatores, quando denunciant ipſam ſuper vos venturam. 13 *Et cum fini.teſt.ſu.* prædicatione, quæ terminabitur circa mũdi finem ideo ſubditur. 14 *Beſtia quæ aſ.* i. Antichriſtus

Ne memoria eorum habeatur.
a eorum non ſinent poni in monumentis. Et inhabitantes 1
a Iuſtorum afflictio ipſorum eſt epulatio.
terram gaudebunt ſuper illos, & iucundabuntur, & munera 2
a Contradicendo iniquitatis.
b mittent inuicem, quoniam hi duo prophetæ cruciauerunt 3
Alias habitabant. a Id eſt, annos tres & dimidium, ſ. poſt mortem Antichriſti.
c eos, qui habitant ſuper terram. Et poſt dies tres & dimidium 4 5
a Omnia æternaliter viuificans. b Vidi intraturum. c Iam immortales, impaſſibiles.
ſpiritus vitæ à Deo intrauit in eos. Et ſteterunt ſuper pedes 6
a i. pœna infernalis, vel reuerentia Dei. a Alias contigit.
Vt pondus opprimens. c Alias alios. Ita glorificatos.
d ſuos, & timor magnus cecidit ſuper eos, qui viderunt eos. 7
a Magnæ poteſtatis. b A Chriſto, vel archangelo.
c i. hæc operantem. d i. ad conſortium ſanctorum.
Et audierunt vocem magnam de cælo dicentem eis: Aſcen- 8
dite huc. Et aſcenderunt in cœlum in nube, & viderunt illos 9

a *Et munera mittent.* Dona ad literam, vel congratulationes &
A confabulationes ad inuicem de eis loquentes.

* ANDR. Qui mendacibus Antichriſti prodigiis præoccupati, nomen illius Deo exoſum cordibus ſuis ſemel inſcripſerūt, ſiue illi, ex Iudæis originē duxerint, ſiue ex gentium natione venerint, illi ſancta illa corpora in monumentum inferri non ſinent: Verum quod à flagellis, quæ ad illorum ſalutem & cōuerſionem intulerāt, liberatos ſe videant, lętum feſtumq; diem agenti haud cogitan-
B tes quem dominus amat, & caſtigare quoque ſolere; camoque & frœno illorum maxillas cōſtringere, qui ſe ad ipſum adiungere cunctātur, quo vel neceſſitate coacti, ad viam rectam, à qua ab errarant, aliquandò reuertantur.

* AVG. Hoc ſemper factum eſt, & nunc inuicem mittunt & nouiſſime gaudebunt & epulabuntur, quoties enim iuſti affliguntur, exultant iniuſti & epulantur.

* RVP. Peccatum peccatorum omnium deterrimum eſt, impios lętari, cum malè fecerint, & merito talibus, multus & inexhauſtus theſaurus repoſitus eſt iræ Dei viuentis.

* HAYMO. Rectè inhabitantes terram vocantur, qui de interitu & nece Sanctorū gaudentes, mētē ad præmia cōtinēda electos, vel ad ſua conſideranda ſupplicia erigere nō nouerūt.

b *Et poſt dies.* Oſtenſa tribulatione eorum, per quorum exēplum iſtū inuitabat ad prædicandum, etſi neceſſe fuerit ad cō patiendum patiendū, oſtendit & ipſorū coronas, vt ſimiliter iſtū Ioannē, D ſ. vel quemlibet aliū de corona ſua pro modo ſuo certū faciat.

* RVP. Cum dum prophetarent teſtes iſti, tempus Prophetiæ illorum diebus mille ſexaginta prǽfinitum eſt, poſtquam autem beſtia occidit corpora, trib. annis & dimidio, tres dies, & dimidium dicere complacitū eſt: nimirum, quia ſanctis Dei teſtibus, in agone per moleſta certantibus, dum inſtat, dum pręſens eſt anguſtiæ tempus, longum videtur, poſtquā autē abierit tempus illud, tunc in æternitate beata poſitis poſt tergum, reſpicientibus breue videbitur fuiſſe quod pertulerunt.

* AMBRO. quod poſt tres diès & dimidium ſpiritus vitæ à E Deo in eos intrare dicitur, reſurrectionis tēpus accipere poſſumus, quod poſt tria tēpora & dimidium, quāuis nō ſtatim, in proximo tamē fiet.

d *Super pedes.* id eſt, ſuper ſeipſos qui prius fuerunt non indigētes aliquo quo nitantur, ſed erunt firmi.

* HAYMO. Bene ſtare dicuntur ſancti quia iam incommutabiles erunt in mente, & incorruptibiles in corpore.

* AMB. ſtabunt quippe ſuper pedes ſuos, quando poſt reſurrectionis tempus, quanta ſit eorum virtus atque magnificentia, omnibus impiis manifeſtabitur.

d *Vocem magnam.* quæ illos refrigeret, & inimicos terreat.

* HAYMO. Vox iſta, quæ eos vocat vt cælos aſcendant, ipſa eſt de qua apoſtolus dicit: Ipſe Dñs in voce archangeli aſcen- Ad Theſſal. 4.
a dite huc,

Apoc. 12. & .31.

NICOLAVS DE LYRA.

* *eis exhibere, aliquod beneficium humanitatis.*

1 Et inhabitantes. ſ. *Eutichianam quæ tunc dominabatur in terram.*

2 Gaudebunt ſuper illos. *de eorum delectione.*

3 Et munera mittent inuicem. *in ſignum lætitiæ.*

† Quoniam hi duo prophetæ cruciauerunt, &c. *excommunicationibus & aggrauationibus.*

5 Et poſt dies tres, &c. *id eſt, poſt tres annos & dimidium.*

6 Spiritus vitæ a Deo. *quia reſtituti fuerunt ad ſtatum priſtinum, et ſic viuificati fuerunt à morte ciuili. Siluerius enim anno domini quingenteſimo. 36. ſedit iterum in ſede papali,*

7 Et timor magnus cecidit ſuper eos. *ſcilicet,* Euticianos.

8 Et audierunt vocem magnam. *id eſt, de militante eccleſia eos re-*
C *ſtituente ad gradum priſtini honoris. Verum tamen beatus Siluerius in exilium remiſſus ibidē mortuus fuit, & ſic per palmam martyrij ad cœlum aſcendit, & idem tenendum de ſeruo Dei Menna. & ſic aliter poteſt exponi quod dicitur:* Et audierunt vocem magnam. *ſcilicet* Dei *vocantis eos ad gloriam.*

9 Et viderunt illos inimici eorum *per miracula ſuam glorificationem teſtificantia. Scribitur enim in legenda beati* Siluerii, *quod ipſo mortuo in loco exilij, occurrit multitudo male habentium, & ſalui fiebant.* P*aſſus autem iſte ſupra poſitus communiter exponitur de Enoch & Elia, qui dicuntur futuri teſtes Chriſti ad prædicandum contra preſidiam Antichriſti, tribus annis & dimidio. Amicti ſaccis, id eſt, in habebitu abiecto, qui dicuntur duæ oliuę per exuberantiam pietatis, & duo candelabra per ardorem charitatis, & ſtantes in conſpectu Dei, per conſtantiam, contra Antichriſti malitiam. Dicitur etiam hic quod ignis exiet de ore eorum, id eſt, verbum feruidæ prædicationis, quo malitia Antichriſti & ſuorum detegetur. & verbum deuotæ orationis, quo meritoriè Antichriſtus & magna pars ſui exercitus fulminabitur, ſicut dictum fuit plenius. 2. Theſſal. 2. Facient & tunc miracula vera contra ſigna Antichriſti mendacia, quibus Antichriſtus cum ſuis affligetur ideo ſubditur.* Hi *habent poteſtatem, &c. finaliter tamen Antichriſtus, qui dicitur hic beſtia propter ſuam crudelitatem. Aſcendens de abyſſo, propter dæmonis ſibi priuati poteſtatem. Occidet eos, & iacebunt corpora eorum inſepulta ad terrorem Chriſtianorū. In medio ciuitatis magnæ, id eſt, congregationis Antichriſto adherentis, quæ erit valde magna, Et dicitur Sodoma & Aegyptus, id eſt, vilis & tenebroſa & videbūt de populis & tribus, quia de cunctis Gentibus multi adhęrebunt Antichriſto.* Per *tres dies, ſcilicet naturales, & partem quartidiei. Et inhabitantes terram gaudebunt, id eſt, adhærentes Antichriſto. Et poſt tres dies & dimidium ſpiritus vitæ, & cæt. quia reſuſcitabuntur, & ad cæleſtia transferentur in teſtimonium veritatis ſuę prædicationis. Et hæc expoſitione magis concordat literę quam præcedens: vtraque tamen poteſt dici literalis. Ad cuius euidentiam ſciendum, quòd illud quod eſt alterius* F *figura neceſſario eſt in ſe res aliqua, quia quod nihil eſt, non poteſt aliquid figurare vel ſignificare, propter quod figura tripliciter poteſt accipi. Vno modo vt res in ſe tantum. Alio modo vt figura tripliciter poteſt accipi Vno modo vt res in ſe tantum. Alio modo vt figura alterius tantum Tertio modo vt res in ſe & figura alterius, & hic triplex modus inuenitur frequenter in ſacra ſcriptura, verbi gratia quod de Salomone dicitur 3. Reg. 11. a.* Deprauatum eſt cor eius per mulieres, &c. *dicitur de eo ſecundum ſe tantum, & nullo modo vt fuit figura Chriſti, & ſic ſenſus literalis eſt tantum de Salomone, & illud quod de eo dicitur Pſalm. 71. d.* Ante ſolem permanet nomen eius, *non poteſt intelligi de Salomone ſecundum ſe, ſed tantum vt fuit figura Chriſti: propter quod ſenſus literalis tantum eſt de Chriſto, ſicut ibidem plenius fuit declaratum, illud autem quod dominus dixit de eo. 2. Reg. 7. b.* Ego ero illi in patrem, & ipſe erit mihi in filium, *intelligitur* de. *Salomone ſecundum ſe, & ſecundum quod fuit figura Chriſti, quia fuit filius Dei per adoptionis gratiam ſaltem principio regni ſui, vt patet. 2. Reg. & fuit figura Chriſti, qui eſt Dei filius per naturam, quæ filiatio perfectior eſt quam alia, & ſic eſt ibi duplex ſenſus literalis, vnus de Salomone ratione filiationis adoptiuæ, alius de Chriſto ratione filiationis naturalis per illam figuratæ, & hoc ſecundo modo inducit Apoſtolus auctam autoritatē Heb. 1. ad probandū diuinitatē Chriſti, quæ probatio non fit per ſcripturam efficaciter, niſi accipiatur in ſenſu literali, ſicut dicit Aug. contra* Donatiſtas. *Sic autem eſt in propoſito duplex ſenſus literalis. Et vnus eſt impletus in Siluerio* Papa, *& Menna Dei ſeruo. qui fuerunt figuræ Enoch &* Elia, *& alius implebitur in Enoch &*

MORALITER.

† tichriſtus qui per ſe & ſuos ſatellites interficiet prout poterit eccleſiæ prædicatores, & aliqui eorum dimittentur inſepulti in contemptum Chriſti.

1 *Et inhabitantes terram.* i. dominantes in ea, cuiuſmodi erat Antichriſtus & exercitus eius.

2 *Gaudebūt ſuper illos.* quia nullus audebit prędicare cōtra eos.

5 *Et poſt dies tres & dimidium.* i. perſecutionem Antichriſti quæ tribus annis & dimidio durabit.

6 *Spiritus uitę a Deo.* i. intrabit. nam aliqui timore Antichiſti ſe occultantes manifeſte apparebunt & prædicabūt. Vel eſt hic ſimilis modus loquendi, ſicut Pſal. 77. d. *Cum occideret eos quærere eum,* non iidem numero ſed in ſpem, quia occiſi non quærebant. ſic poteſt hic dici de prędicatoribus prędictis.

8 *Et audierunt uocem, &c.* quod poteſt intelligi de uoce Chriſti qua dicet. *Venite bene. pa. m. &c.* vt habetur Matth. 25.

A dite hæc, id eſt, ad Deū, & ad caput veſtrū, quia mēbra eſtis illius, qui modo ſingulis redditurus eſt ſecundum opera ſua. Ideoq; nolite morari in terra, ne īuoluamini ī per⁹ miſerorū.
a *Terræ motus magnus.* id eſt, terreni moti ſunt, vt puniantur in inferno. Vel ad deſtructionem eccleſię occiſis magiſtris.

D eſt. Aut ſeptem millia illos forte denotant, qui ex Iudæis Antichriſto crediderant.
d *Reliqui verò in timorem &c.* ✱ AMBROSIVS. Reliqui qui in timorem ſunt miſſi, electos deſignant. ✱ RVPER. Qui ſunt vel erunt reliqui, niſi omnes electi qui ſtabunt à dextris? nun

✱ RVPERT. Nihil verius quā quod in illa hora quādo mortui reſurgent, fiet terræmotus magnus vt euigilēt omnes, cum tali tamque profundo ſomno ſopiantur.
✱ ANDREAS. Iſthæc forſan ſenſili
B modo eueniet: ſubli-miori autē ſenſu, per terremotū rerū mobilium atque fluxarū adſtabiliorem firmioremque ſtatum tranſlatio deſignatur.

a Id eſt, in ipſo tempore glorificationis horum, vel in illa hora, cum Elias & Enoch occiſi ſunt.
a inimici eorum. Et in illa hora factus eſt terræmotus magnus,
b In pœna de eccleſia.
c & decima pars ciuitatis cecidit. Et occiſa ſunt in terræmo-
a Quos Deus præſciuit ad mortem, vt terreantur quoquo modo fideles.
b Omnes perfecti in malicia. c Quando illi ceciderunt in pęnas vel in peccatum. d id eſt, in reuerentiam Dei, vel timent ne cadant.
d e tu nomina hominum ſeptem millia, & reliqui in timorem
a Nihil ſibi attribuentes.
f ſunt miſſi, & dederunt gloriam Deo cœli. Væ ſecūdum abiit,
g a Ordine narrationis & temporis.
h & ecce væ tertium veniet citò. Et ſeptimus angelus tuba
i cecinit, & factæ ſunt voces magnæ in cælo, dicentes: † Factū
eſt regnum huius mundi domini noſtri & Chriſti eius, & re-

1 quid autem iſti time-
būt, quādo diabolus
2 videntibus cunctis,
3 præcipitabitur? Time-
bunt plane. Tanto
4 quippe pondere ter-
5 roris excutietur, vt
6 ſanctorum etiā forti-
tudo turbet. Erit au-
7 tem in eis aliquo mo
8 do tremor lætus, & ti
9 mor ſecurus, quia &
cęleſti regno ſe remu
10 nerari certi erunt, &
11 pro carnis infirmita-
12 te cōtremiſcent, per
13 tanti turbinis metū.

†Fa... reg...

✱ AVG. Vel in illo terræmotu perſecutio intelligitur, quam diabolus per malos homines exercere conſueuit.
b *Et decima pars.* id eſt, homo, qui ad hoc conſtitutus videtur vt decimus ordo reſtauretur.
✱ HAYMO. Hic locus in Euangelio exponitur, vbi Dominus dicit, quod mulier quædam habens Decem perdiderit vnam ex illis, nouē quippe ſunt ordines angelorum, ſed homo decimus eſt creatus, qui locum à diabolo euacuatum repleret. Iſta decima pars perit in illis qui conſenſerunt & crediderunt Antichriſto non autem tota decima pars perit, ſed pars tantum, in hæreticis ſcilicet, Iudæis, Paganis, & falſis fratribus.
✱ AND. Quod autem de decima ciuitatis parte eiuſdemque ruina hic dicitur, hoc ad impietatis caſum referri uidetur, qp pe quæ nec admonitione, neque ſanctorum ad cœlum raptu ad ſanam mentem redire animum aliquando induxerit.
c *Occiſa ſunt in terræmotu.* omnino deſtructa in inferno, vel poſtea non reſipuerunt.
✱ AND. Septem denique milia occiſa, eos ſignificare arbitramur, qui in ſeptima præſentis vitę ętate obtorpeſcentes, ad octauam reſurrectionis non anhelant, quos proinde mortem ſecūdā, hoc eſt, ęternum gehennę ſupplicium ſubire neceſsū eſt,

✱ AND. Infidelibus cęſis, Chriſtique quod martyribus gloria donatis, quotquot ſalute non indigni comperti ſunt, omnes Deum laudibus extulerunt.
✱ AVG. Ideo autē dixit, timuerunt, quia videns Iuſtus peccatoris interitum, plus accenditur in obſeruatione præceptorū.
e *Gloriam Deo.* id eſt, laudes Deo de iuſtorum ſaluatione & malorum damnatione.
f *Et ſeptimus Angelus, &c.* BE. Sex tubę priores, ſeculi præſentis etatibus comparatæ, varios bellorum eccleſiæ denunciauere concurſus. Septimo vero ſabbati æterni nuncia, victoriā tantum & imperium veri regis indicat.
E g *Factæ ſunt voces.* ✱ AMB. Poſſumus per cęlum eccleſiam, per voces vero magnas, ſanctorum verba intelligere, qui in aduentu Domini, ad Iudęorum venientes, exultabunt.
✱ HAYMO. Voces iſtę nihil aliud ſunt, niſi mag orū ſanctorū verba intelligere, qui in Deum, & gratiarū actiones ploratū.
✱ RVPE. Voces illæ magnæ beatorum angelorum & ſanctorum omnium non conticeſcent in ęternum.
h *Factum* Qui prius vilis erat & abiectus, iam regnat, coronās bonos, malos condemnans.
i *Et regnabit.* id eſt, permanebit regnum ipſius in ſe, ſcilicet nō aut

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *Eliæ: cui magis concordat litera, vt viſum eſt, & perfectius in eis implebitur: propter quod de ipſis eſt ſenſus principaliter intentus.*
1 Et in illa hora. *Deſcripta perſecutione eccleſię à Vandalis & principibus Conſtantinopolitanis & Italicis, hic cōſequenter ponitur eiuſdem*
C *perſecutio a Gothis qui fuerunt Arriani, vt dictum eſt ſupra c. 8. & diuiditur in tres partes nam in prima ponitur Gothorum perſecutio, ſecundo eorum deſtructio* 11 Et ſeptimus an. *tertio deuotionis augmentatio, ibi* Et apertum eſt temp. *Circa primum eſt ſciendum, quod eo tempore quo Iuſtinianus & Theodora & Anthemius perſequebantur miniſtros eccleſiæ, Vigilius Papa fune in collo eius miſſo fuit tractus per ciuitatem Conſtantinopolitanam, & clerus qui cum eo erat, adductus fuerat damnatus ad metalla ſcindēda per diuerſa loca. Propter quod Dei iudicio Totila rex Gothorum collecto magno exercitu inuaſit imperium, & multas prouincias peruagatus Italiam uaſtauit, & ſanctum Herculanū Epiſcopum Peruſinum cum populo ciuitatis interfecit, & multos alios Chriſtianos per diuerſas prouincias, & hoc eſt quod dicitur.* Et in illa hora. *id eſt, tempore Iuſtiniani hæreſi Arriana deprauati, quo poſt mortē Siluerij & Mennę ſerui Dei, de quibus immediate ante feceram mentionē*
2 Factus eſt, &c. *id eſt, commotio magna habitantium in terra Totilā regem, vt dictum eſt.*
3 Et decima pars. *id eſt magna pars populi Chriſtiani, ita vt ad decimam partem vel circiter poſſet æſtimari.*
4 Et occiſa, &c *id eſt hominum nominatorum.*
5 Septem millia. *id eſt in magno numero, quia ponitur hic numerus determinatus pro indeterminato, ſicut ſupra 4. c.*
6 Et reliqui, *ſ. populus Romanus, qui multum timuit quando Totila ciuitatem cepit. Veruntamen, quia populum non occidit nec ciuitatem incendit, ideo ſubditur* 7. Et dederunt gloriam Deo. *de ſua euaſione.* F
8 Vę ſecundum abiit *id eſt, tribulatio prædicta.*
9 Et ecce væ tertium. *ſcilicet Gothorū deſtructio, propter quod iſtud væ non fuit ſuper catholicos. Idem dictum fuit ſupra c.* Vę væ vę habitantib. in terra. *quod eſt commune catholicis & Arrianis.*
10 Et ſeptimus. *Hic conſequenter deſcribitur Gothorum deſtructio. Iuſtinus enim iunior ſucceſsit in imperio ipſi Iuſtiniano, & cœpit imperare anno domini 566. Iſte autem conſtituit Naſarem patricium Romanorum virum in armis ſtrenuū, mittens eum ad reprimendum gentem Gothorum, qui collecto exercitu magno Gothos expugnauit, & regem eorum occiuit, & ſic Italia, ab eis liberata, Chriſto abſque timore ſeruiuit, & hoc eſt quod dicitur.* Et ſeptimus Angelus. *id eſt, imperator Iuſtinus.* 11 Tuba cecinit. *autoritate imperiali Naſarem in Italiam miſit.* 12 Et factę ſunt. *id eſt, eccleſia militante, quia Gothis occiſis eccleſia prorupit in uoces diuinæ laudis.*
13 Dicentes factum eſt, &c. *Tunc enim Italia in qua eſt Roma quę* ✱ *1 caput*

MORALITER.

1 *Et in illa hora.* Iſtud literaliter expoſui de perſecutione Gothorum qua perſecuti ſunt eccleſiam. Et per eos myſtice poſſunt intelligi ſpiritus maligni qui ſpiritualiter eam perſequūtur & continue. ideo dicitur. *In illa hora.* id eſt, quacunque.
2 *Factus eſt, &c.* nā inſultu dæmonū mouētur corda terrenorū
3 *Et decima pars.* Nam per impulſū dęmonū multi Chriſtiani qui erāt de ciuitate Dei cadūt à ſtatu gratię & fiūt de ciuitate diaboli, & hęc multitudo cadentiū per decimā partē ciuitatis & per 7. milia occiſorū in terræmotū ſignificatur, eo quòd vterque numerus, ſcilicet denarius & ſeptenarius vniuerſitatē ſignificat, ut ſupra dictū eſt in plurib. locis, & ſic ponit hic numerus determinatus pro indeterminato, nam per hoc ſignificatur magna multitudo.
6 *Et reliqui in timorem ſunt miſſi.* Nam illi qui non ceciderunt à ſtatu gratię, debent ſibi de caſu timere.
7 *Et dederunt gloriam Deo cœli.* quia ſuum ſtatum attribuere debent gratiæ diuinæ.
10 *Et ſeptimus, &c.* Iſtud literaliter expoſui de Iuſtino imperatore, qui per principem ab eo miſſum Gothos debellauit.
Myſticè poteſt exponi de Deo patre, qui per filium ab eo miſſum de malignis ſpiritibus triumphauit, de quo triūpho magna fit ſolennitas in eccleſia triumphante, ideo ſubditur.
12 *Et factæ ſunt voces magnæ.* ſicut dicitur Mat. vlt. d. *Data eſt mihi omnis po. in cæ. & in ter.* ✱ *Et iratæ*

A vt quidam hæretici putant ſanctos poſt diffinitum tempus in mundi vitam redituros.

✻ RICHAR. Factum eſt regnum huius mundi, id eſt, vniuerſitas fidelium quæ adhuc in mundo per tribulationes exercetur, & præparatur ad cæleſtium manſionum retributiones, q̃ quodammodo nondũ perfectè eſt Dei: quandiu ſub mutabilitate temporis & corruptibilitate mortalitatis eum tentando & perſequendo affligit verſutia hoſtis Antichriſti. Tunc enim perfecte Dei & Chriſti, id eſt, diuinitatis & humanitatis conregnantis erit, quando de præſenti ſeculo ſublata, ſolis diuinis laudibus in cœlis vacabit, & perfidus hoſtis nihil de ſuę poteſtatis dominio in eam amplius exercebit.

✻ AMBROSIVS. Nunquid antea non erat Domini, & Chriſti eius regnum huius mundi homines vocauit, in quorum mentibus aut regnat Deus, aut diabolus. Regnum igitur huius mundi, Domini & Chriſti eius tunc fiet, cum diabolus cum omnibus quos decepit, in infernum demerſus fuerit.

B ✻ RVP. Nunc quidem regnat Dominus & Chriſtus eius, & preſens quoq; eccleſia regnum eius dicitur, & eſt, ſed adhuc rebellis ex magna parte recalcitrat mũdus & ſanctos eius miniſtros perſequitur, & ſunt adhuc in regno eius multa ſcandala, quæ canente ſeptimo angelo colligentur.

a *Et vigintiquatuor ſeniores.* non tantum minores ita glorificant Deum, ſed etiam maiores.

✻ AND. Hic rurſum docet ſanctos Angelos & homines, qui angelicam vitam ducunt. vna quaſi uoce atq. conſenſu Deũ laudare, & gratiam eidem perſoluere.

✻ AMBOS. Per vigintiquatuor ſeniores in hoc loco, animas omnium ſanctorum quæ in cœleſti beatitudine cum Domino cõmorantur, poſſumus intelligere. Sedes vero, requiẽ ęternã deſignat. Viginti igitur quatuor ſeniores in conſpectu Dei ſedent in ſedibus ſuis, quia ſanctorum animæ, ſine corporib. in cœleſti beatitudine, modo cum Domino requieſcunt.

C b *Ceciderunt in facies.* In faciem cadit, qui in hac uita culpam agnoſcit, eamq. pœnitendo defleт. Retro cadit, qui in hac uita repente decidit, & ad quæ ſupplicia ducatur, neſcit.

✻ AMBR. Ceciderũt in facies ſuas, & adorauerũt, quia ſancti cũ viderint iuſtiſſimum Dei iudicium peragi, inenarabilemque eius potentiam, deijcient ſe per humilitatis ſubiectionẽ in conſpectu creatoris ſui, ſcientes nihil eſſe quicquid eſt, in comparatione illius, qui Deus eſt.

c *Gratias agimus.* ✻ HAYMO. In his gratiarum actionibus duos Domini aduentus comprehendunt, primum humilem & occultum,

a gnabit in ſecula ſeculorum, amẽ. Et viginti quatuor ſenio- 1

a Id eſt, conſiderantes quod Deo placeat. b Id eſt, iudicant quod eſt in præſenti. c Id eſt ſibi commiſſis. d Id eſt, tunc humiliabant ſe.

b res, qui in conſpectu Dei ſedent in ſedibus ſuis, ceciderunt,

a Id eſt, in corde ſuo. b Eo ſcilicet quod hic conſeruaſſet eos. c Id eo, quia ſaluaſti nos, & inimicos damnaſti.

in facies ſuas, & adorauerũt Deum, dicẽtes: Gratias agimus

c a Immutabilis. b Olim cum deſpiciebaris. 2

tibi Domine Deus noſter omnipotens qui es & qui eras,

a Reſurgendo ſpiritum tuis dando, eccleſiam congregando.

& qui venturus es, quia accepiſti virtutẽ tuam magnam, &

d a Tuos diabolo defendiſti. b Et pro tuo regno. c Contra illos. d Et aduenit oportunitas tam bonorum quam malorum.

regnaſti. Et iratę ſunt Gentes, & aduenit ira tua & tempus 3

e a Aduenit tempus. b Vt diuidantur boni a malis, vel iudicare vt iudices.

mortuorum † iudicari, & reddere mercedem ſeruis 4

a Prouidentib. ſibi & aliis. b In fide confirmatis. 5

tuis prophetis & ſanctis, et timentibus nomen tuum, 6

a Et non tam maiorib. ſed quibuſcunque fidelib. b Et aduenit tempus.

puſillis & magnis, & † exterminandi eos qui corrupe 7

f a Hic in pleriſq. 12. capitulum inchoatur. Id eſt, in eccleſia. 8

g runt terram. Et apertum eſt templum Dei in cœlo, 9

cultũ, qñ ſurgens à mortuis, mũdũ ſibi ſubſtrauit, ſ'm verò, excelſum & manifeſtum, quando impiis iraſcetur, & ſeruos ſuos vindicabit non aũt gaudent electi, quia reprobi damnantur, ſed ideo gaudent, quia aduenit tempus, quando mali iuſtam damnationẽ, & ipſi recipiẽt bonorũ operũ iuſtã remunerationem. Ante enim damnabuntur impii, & ſic remunerabuntur pij, nec poterunt peruenire ad regnum corpora piorum, niſi preceſſerit damnatio reproborum. D

d *Accepiſti uirtutem.* ✻ RVPERTVS. Quomodo vel quãdo illam virtutem ſuam Chriſtus accepit. Imo quę eſt illa virtus niſi ſpiritus, vnde notandũ quod non dixerũt tantum, *quia accepiſti uirtutem.* ſed, virtutem tuã. Et enim homofactus Dei filius, in ipſa quidem conceptione ſui, virtutem ipſam accepit, ſed ante quam fieret homo, uirtus eadem ſua erat, quia ſuus & patris vnus ſpiritus erat. Itaque nõ ſine magno pondere dictum eſt, *accepiſti uirtutem tuam,* quia ꝙ fideliter credimus uirtutem ſiue ſpiritum quem in natura humanitatis dono accepit, eandem uirtutẽ, eundem ſpiritum, priuſquam mundus fieret, unus idemque Dei filius, in natura diuinitatis conſubſtantialem ſibi habuit.

✻ AMBR. Accepit virtutem ſuam magnam quando per paſſionem ſuam, diabolum uicit.

e *Tempus mortuorum.* ✻ ARETHA. Cæſarien. Tempus autem mortuorum dicit, tempus uniuerſalis reſurrectionis, in quo unicuique cõuenientia dabũtur præmia. Eadem habet AN.

✻ AMB. Adueniet tempus mortuorum, iudicari uidelicet, vt mortui iudicentur. Illi ſcilicet mortui, qui in hac uita poſiti, animas ſuas male uiuendo interficere non timuerunt.

f *Qui corruperunt terram.* Id eſt, ſeipſos per malam operationẽ, & alios per malum exemplum.

F ✻ AMBR. Corruptores terræ, impios uocat. Sed quam terram corruperũt impij? Semetipſos vtique male viuendo corruperũt, quando in luxuriis & cęteris vitiis corpora ſua enutrierũt Corruperũt & aliorũ terram, eorum videlicet quos & verbis & malis exemplis ad mala opera peragenda pertraxerunt.

✻ RVPER. Qui aũt ſunt corruptores terræ, niſi corruptores corporum & animarũ, feruientes omnimodæ cupiditati ſuę? neq. enim in iudicio Dei exigitur cauſa corruptionis, niſi eius qua corrũpitur anima rationalis, quę cũ terra Dei eſſe deberet & afferre fructũ ſanctimoniæ, ita corrupta eſt in ſemetipſa ut amaras incredulitatis & omnium libidinum ſpinas afferat, ac perinde maledictionis deputata ſit.

g *Et apertum eſt.* In hac quarta uiſione habet materiam bene ornatam & bona auxilia habentem, ſcilicet de pugna eccleſię quæ

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *caput eſt regni Chriſti in terra, libere Chriſto ſeruiuit, à Gothis & cæteris Arrianis liberata.*

1 Et viginti quatuor &c. *vniuerſitas epiſcoporum & eccleſiarum ſuarum, vt dictum eſt ſupra 4. c.* 2 Gratias agimus tibi, *de liberatione eccleſiæ, ad quos rumor huius facti deuenit.*

3 Et iratæ ſunt gentes. *id eſt, Gothi de regis eorum interfectione & ſua debellatione.* 4 Et aduenit ira tua. *id eſt, punitio tua ſuper Gothos quando enim Deus punit, ad modum irati ſe habet vt frequenter dictum eſt ſupra.* 5 Et tempus mortuorum. *i. tempus punitionis Gothorum pro catholicis interfectis ab eis.*

6 Et reddere mercedem. *quia inter illos interfectos a Gothis fuerunt aliqui prædicatores magni, qui dicuntur prophetæ annunciantes pœnas & præmia futura, & aliqui valde ſancti, & aliqui in ſeculo magni, & alij mediocres, & parui.* 7 Et exterminandi *eos. i. Gothos & alios Arrianos.* 8 Qui corruperunt terram. *noſtram corporaliter armis, & ſpiritualiter falſę doctrinę verbis.*

9 Et apertum eſt. *hic tertio ponitur deuotionis augmentũ, nam illis temporibus contigit magna mortalitas in Conſtantinopoli, ad quam reprimendam inſtitutum fuit feſtum Purificationis beatę Mariæ virginis ſecunda die Februarij ſolenniter celebrari in qua beata virgo obtulit filiũ ſuum in tẽplo, quod dicitur arca Teſtamẽti, nam in eo eſt plenitudo ſcientiæ & veritatis per tabulas deſignata, & poteſtatis per vrnam, & pietatis per manna, quæ tria fuerunt in arca & tunc ceſſauit mortalitas, & hoc eſt quod dicitur.* Et apertum eſt, &c. *id eſt, in eccleſia militante in qua templum materiale fuit apertum ad dictum feſtum ſolenniter celebrandum.* Feſti purificationis Mariæ inſtitutio.

✻ 1 Et uiſa

MORALITER.

✻ *Et iratæ ſunt Gentes.* id eſt, dæmones qui Gentes dicũtur eo quod a Gentib. in idolis colebant. Vel ad literam Gentes, id eſt, Romani imperatores q multũ conati ſũt deſtruere fidẽ Xpi

1 *Et apertum eſt,* Hoc literaliter expoſui de inſtitutione feſti Purificationis in qua Chriſtus fuit oblatus corporaliter. Myſtice poteſt exponi de inſtitutione feſtiuitatis Euchariſtiæ in qua Chriſtus offertur ſacramentaliter, & ſic dicitur. *Et apertũ eſt templum Dei.* id eſt, materialiter eccleſia ad congregandum in hac ſolennitate populum Chriſtianum.

A quę à diabolo impugnatur & aperte & occulte, & in omnib. his oſtendit eam ſuperare, per quod maxime armat fideles ne deficiant in aliqua tribulatione De pugna eccleſiæ pēdet, ex tertia viſione, q̄ eſt de iniūcto officio p̄dicandi. Apertum eſt templū Dei, id eſt, datus eſt ſpiritus ſanctus, per quem myſteria eccleſiæ quę per ſecundū tabernaculum figurabātur, reuelata ſunt fidelib.

a *Arca.* Chriſtus arca in quo omnes theſauri ſapientiæ abſconditi, qui compleuit vetus teſtam. & inſtituit nouum.

Col. 2 a.

✻ RICH. Quid aptius ſic in cœlo accipimus per templum, quam redemptionis noſtrę mirabile ſacramentum, in quo ſalutis humanę gratia quaſi in templo quodā cōtinetur, & p cuius adminiſtrationē electis fideliter & ſanctè quotidie diſpēſatur. Templum autē apertum eſt in cœlo, quando mediatore Dei & hominū adueniente in mundum, noſtræ redemptionis myſterium in pagina ſacrę loquutionis eſt cognitū.

AMBR. Vel Poſſumus per templum Dei, B. Mariam intelligere, per arcam vero teſtamenti, Chriſtum qui ex ea carnē aſſumpſit. Templum autem non ideo dicitur apertū, quod vterus B. virginis Marię in pariendo Dominū, apertus ſit, q̄ fuit ante partū virgo, virgo ī partu, virgo poſt partū. Sed iō apertū dicitur, quia per ipſam viſibilis nobis factus eſt Dominus noſter Ieſus Chriſtus. D

AND. Vel, Per cœlum patefactum, & arcam teſtamenti in cœlo viſam, bonorum quæ ſanctis illic præparata ſunt, manifeſtatio deſignatur; ea autē omnia in Chriſto ſunt repoſita.

a Id eſt, eccleſia quæ eſt in cœlo per bonam vitam. b Et data intelligentia.

a & viſa eſt arca teſtamenti eius in templo[b] eius. b Et facta[a] ſunt ful

a Miracula. b Exhortationes. Quidam ad fidem, quidam ad iram.

gura, & voces[b], & tonitrua, & terræ motus, & grando magna.

1 ✻ AVG. Id eſt, in ec
2 cleſia, incarnationis
3 Chriſti myſteria pa-
4 tefacta ſunt, vnde o-
5 ſtenditur eccleſia
6 cœlum eſſe.

✻ AMBROSIVS. Quia quando terram ſolet percutere, poſſumus per grandinem comminationes ignis æterni, quę in Euangelijs ſæpe inueniuntur, intelligere, quibus corda prauorum percutiuntur ut reſipiſcant ab iniquitatibus ſuis.

✻ HAYMO, Vel, Grando eos qui perſequutionem cōmouēt ſignificat. Grando quippe, & fruges terrę cōminuit, & ipſa cōminuitur, fitq; vt q̄n funditus deficiat, & denuo terra fructificet. Sic nimirum principes huius ſæculi, dum perſequebant̄ ſanctos, & ipſi confringebantur, aut viribus, aut mutatione in melius. Plures etenim de his qui eccleſiam Dei perſequuti ſunt, ad fidem Chriſti conuerſi, cœperunt pati, quę prius alijs inferebant. Eadem habet PRIMASIVS. E

b *Et grando magna.* quibuſdam viſa eſt p̄dicatio intolerabilis.

B

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et viſa eſt. *id eſt, Chriſtus, de cuius oblatione in templo, & manifeſtatione per ſanctum Symeonem & Annam propheticiſſam fit memoria in purificationis feſto, quod feſtum à Conſtantinopoli ad alias eccleſias per orbem eſt deriuatum, ideo ſubditur.*

2 Et facta ſunt fulgura. *id eſt, accenſa luminaria ad modum fulguris lucentia, quæ a fidelibus portantur in feſtiuitate dicta.*

3 Et voces. *diuinę laudis.*

4 Et tonitrua *ſanctæ prædicationis.*

5 Et terræmotus. *quia multi terreni ad deuotionem fuerunt moti.*

6 Et grando magna. *quia poteſtas dęmonis dictam peſtilentiam procurantis, fuit repreſſa.*

MORALITER.

✻ 1 *Et viſa eſt arca.* id eſt, Chriſtus modo ſacramentali, qui dr̄ arca Teſtamenti, quia ſicut arca Teſtamenti cōtinebat manna, tabulas teſtimonii, & virgam Aaron, ſic Chriſtus cōtinet dulcedinem miſericordiæ, plenitudinem ſcientiæ, celſitudinem dignitatis ſacerdotalis & regiæ.

2 *Et facta ſunt fulgura.* id eſt, luminaria refulgentia, quæ debēt adhiberi in tanta ſolemnitate.

3 *Et voces.* multiplicis laudis diuinæ.

4 *Et tonitrua.* prædicationis authenticæ.

6 *Et grando magna.* quę propter ſui frigiditatem ſignificat timorem, ne aliquid omittatur de debitis in tanta feſtiuitate.

CAP. XII.

ET *ſignum*, Et ex his vidi iſtud procedere. ſcilicet fidei gratiā id eſt, quoddam magnum ſignificantem. Hic facit mentionē de reuelatione myſteriorū q̄ fuerūt in ſecunda viſione, & de iniūcto officio p̄dicationis, quod habuimus in tertia, vt iſtam quartam quæ de pugna eccleſię & diaboli eſt, ex his duabus, id eſt, ſecūda & tertia oſtendat pēdere.

C

b *Luna ſub pedibus.* Licet mūdanis ſuſtētet, tamē nō affectat.

c *Et in capite eius corona, &c.* id eſt. 12. Apoſtoli quibus mundus credidit, vel in quibus mundum vicit.

✻ AND. Hanc mulierē nonnulli Dei genitricem virginemque matrem per oīa ſanctiſſimam interpretati ſunt, quam ea omnia quæ ordine hunc conſequuntur, prius perpeſſa autumāt, quam diuinus illius partus pfecte cognoſceretur. At magnus ille Methodius ad eccleſiā retulit, cuius verba hæc ſunt. Mulier ſole induta, eſt eccleſia: qđ aūt nobis veſtis eſt, hoc illi lux eſt. Pari mō qđ nobis eſt aurū, & pretioſi lapides, hoc illi ſunt ſtellæ, & quidem cęteris præſtātiores & illuſtriores. Aſcē dit aūt ſuper lunam, quia ſynagogam ſub pedib. proſtratā hēt.

CAP. XII.

Figuram ſignificantem. Id eſt, in eccleſia. a Id eſt eccleſia. b Quia induit Chriſtum qui eam illuminat.

a ET ſignum magnum apparuit in cœlo. Mulier[a] ami-

a Omnia terrena quæ non eodem ſtatu permanent. b In Chriſto, vel in primordio eccleſię.

b c cta ſole, & luna[a] ſub pedibus eius, & in capite[b] eius corona

1 ✻ GREGOR. Sancta eccleſia quia ſu-
2 perni luminis ſplen-
3 dore protegitur, quaſi ſole veſtitur, quia ve-
3 ro cuncta temporalia
5 deſpicit, lunam ſub pedibus premit.

Li. 3. ral. c F

✻ AMBROS. Hæc mulier eccleſiam deſignat, ſol Chriſtum mulier itaque amicta erat ſole: quia fideles ex quibus eccleſia conſtat, in Baptiſmate Chriſtum induunt. Per lunam autem quam ſub pedibus ſuis habuiſſe viſa eſt, quæ creſcit & decreſcet, mundum iſtum poſſumus intelligere, quem eccleſia deſpiciendo calcat, vt liberius ad cœleſtia tendat.

✻ RVP. Significat mulier illa ſanctam eccleſiam, quam & in pluribus locis ſcripturarum inuenimus appellari mulierem viro ſuo, id eſt, Deo, dilectum, & nonnunquā pro parte præuaricatorum, vitiis & idololaria peccatis ſeruientium redargui vt adulteram. In capite huius mulieris corona ſtellarum duodecim Patriarchæ, itemq; in initio renaſcentis eiuſdem duodecim Apoſtoli notiſſimi ac ſplendidi dinumerantur.

✻ HAYMO. Quæcunq; hic narrantur ſ̄m literam, Beatę uirgini ſpecialiter congruere non poſſunt, ſed electorū eccleſię, a ſecun-

NICOLAVS DE LYRA, CAP. XII.

ET ſignum magnum. *Deſcripta impugnatione eccleſiæ ab hęreticis dictis propriè, hic conſequenter deſcribitur eiuſdem impugnatio ab hæreticis large dictis, per quem modum pagani, Saraceni, ſchiſmatici diſcipuli Antichriſti & infideles alij hæretici dici poſſunt, & ſecūdum hoc partes principales huius libri in ſequentibus apparebunt. Igitur primo agitur de impugnatione a paganis, & primo ſub Coſdroe Perſarum rege, ſecundo ſub eius ſucceſſore, 2. Prima adhuc in duas, quia primo deſcribitur eccleſiæ diſpo. ſecundo Coſdroe perſecutio; ibi.* Et viſum eſt aliud ſignum. *Circa primum ſciendum quod Phoca imperante, qui cœpit imperare anno Domini 605. Perſæ ſub Coſdroe rege grauiſsima bella gerentes, multas Romanorum prouincias & ipſam Iero. inuaſerūt, & deſtruētes eccleſias ſanctaq; loca prophanantes, inter ornamenta ſacramenta abſtulerunt, uexillum dominicę crucis exportauerunt ut habetur in legenda exaltationis ſanctæ crucis. Igitur eccleſia ſic afflicta cruciabatur donec pareret filium Chriſtianum qui liberaret eam ab afflictione Coſdroe & ſuorum, & hoc eſt quod dicitur.* Et ſignū magnum, &c. *militantis eccleſiæ.*

2 Mulier. *id eſt. eccleſia generaliter & ieroſolymitana ſpiritualiter, quæ coniuncta eſt Chriſto, ſicut mulier uiro.*

3 Amicta ſole. *i. Chriſto, qui eſt ſol iuſtitię. Gal. 3. d.* Quicunque in Chriſto baptizati eſtis. Chriſtum induiſtis. *ipſe enim eſt ſponſus & paranymphus eccleſiæ.*

4 Et luna ſub, &c. *id eſt omnia mutabilia & defectiua per lunam ſignificata, quorum diſpoſitio pertinere debet ad ultima eccleſiæ mēbra. 1. Cor. 6. a.* Sæcularia igitur judicia ſi habueritis, contemptibiles qui ſunt iu eccleſia, illos conſtituite ad iudicandum-

5 Et in capite, &c. *id eſt, prædicatio 12. Apoſtolorum, quæ reſplenduit in primitiua eccleſia, quæ dicitur caput eius, eo modo loquendi quo-*na quæ numero & merito membrum eccleſię, ideo dicitur.

MORALITER.

✻ 1 Et *ſignum magnum.* hoc literaliter fuit expoſitum de eccleſia quæ fuit afflicta tempore Coſdroe.

Moraliter autem poteſt exponi de qualibet deuota perſo-

2 *Mulier amicta ſole.* per appetitum cęleſtium.

4 *Et luna ſub pedibus, &c.* per contemptum bonorū mutabiliū

5 *Et in capite corona ſtellarum.* per quas ſignificantur 12. fructus

ſecundum myſticam narrationem generaliter conueniunt: Ipſa eſt amicta ſole,i. Chriſto. Aliter. In hac muliere poſſumus intelligere perfectiores in eccleſia qui omnia relinquũt per lunam ſimplices,qui laborant ad aliorum vſus.

. de B. ria qui ipit, ſi um ina ĩ app.

✻ BERN. Vehementer quidem nobis dilectiſſimi vir unus & mulier una nocuere, ſed gratia Dei, per vnũ nihilominus virũ & mulierem unã omnia reſtaurantur,nec ſine magno feruore gratiarum,poſt. Dignum plane ſtellis coronari caput, quod & ipſis longe clarius micans, ornet eas potius quam ornetur ab eis. Quidni coronent ſydera quam ſol veſtit?

a Id eſt,in virgine Maria. b Verbum Dei. Prædicabat. Id eſt,cupiens alios generare.

ſtellarum duodecim. Et in vtero habens, & clamabat par- 1 †

a Parit cum ſuos in lucem emittit.

a turiens,& cruciatur vt pariat. Et viſum eſt aliud ſignum in 2 3

a i.in eccleſia expugnanda. b Pro fortitudine magnæ poteſtatis. c Quia homicida. d i.vniuerſos principes per quos operatur.

b c cœlo. Et ecce draco magnus rufus habens capita ſeptem,& 4 5 6

a Id eſt,vniuerſę victoriæ de ſubuerſis.

d cornua decẽ, & in capitib. ſuis ſeptem diademata,& cauda 7 8 †

a De fide ad infidelitatem. b Omnes reprobos. c Id eſt,illos tractos amore terrenorum illexit.

e f eius trahebat tertiam partem ſtellarum cæli, & miſit eas in 9

a *Cruciatur vt pariat.* Prædicando aduerſa patitur:vel cruciatur a ſeipſa,i.carnem ſuam macerat, vt prædicatio ſit idonea.

✻ AND. Eccleſia vnumquelibet, qui ex aqua & ſpiritu ſancto regeneratur, tantiſper parturire dicitur,donec Chriſtus B in illis formetur, comperiuntur.n. abortiui nonnulli, cuiuſmodi ſunt qui a vera luce,Chriſto, exciderunt,qui vna etiam cum vita infidelitatis mortem ſuſtinent.

✻ AMB. Quomodo infans in vtero coagulatur, humanamque formam accipit atque ſpiramẽtum, ſimiliter & eccleſia infideles quoſque, quos in vtero geſtat, dum eos prędicãdo tandiu nutrit, vſque dum formam humanam recipiant, i.vſque dum in Chriſtum credant atque aĩam ſpiritalem accipiant,quę datur in baptiſmo,cum efficiuntur Dei filii. Clamat eccleſia prædicãdo,clamat ẽt pro auditorum ſuorum ſalute. Cruciatur,cum luget eos,quos in peccatis iacere conſpicit.

✻ HAYMO. Hæc iuxta literã B. Mariæ aptari nequeunt,quę ſi ſicut ſine delectatione ꝯcepit, ita ſine dolore peperit,nullũq; cruciatũ hr̃e in partu potuit,q̃ nullum peccatum libidinis,in ꝯceptu cõtraxit. Sed iuxta myſteriũ ĩtellectũ hoc ad eccleſiã refert, q̃ mulier vocatur, non pp effeminatũ aĩum, ſed quia prędicatione & lauacro,ſpũales filios gignere quotidie nõ deſiſtit. Et ſicut mulier cruciatur,dũ parturit,ita & ſancta eccleſia,dũ in hoc ſeculo eſt, & videt ſuos affligi, affligit & vexat.

b *Draco mag.* Nõ de effectu,ſed de potẽtia draconis loquitur.

✻ AND. Cęlum hoc loco aerem ſignificare arbitramur, draconem autem rufum ſerpentem illum, qui ob id conditus dicitur, quo ab Angelis Dei deludatur, vocat autem illum rufum, quod cędi & ſanguini deditus ſit, aut quod Angelorũ natura ignea habeatur, etiamſi peccato contaminata.

C ✻ METHOD. Draco magnus, Rufus,& ſepticeps,qui tertiam ſtellarum trahit,diabolus eſt.

✻ AMB. Draco iſte diabolũ ſignificat. Rufus aũt color talis eſt,ac ſi croceo colori ſanguinem admiſceas.concordat vero pallidus color,i.croceus cũ ſanguine. Recte ergo diabolus habere dr̃ colorem mortis, *quia illius inuidia mors intrauit in orbem terrarum.* Per ſeptem capita reprobi quibus diabolus ad decipiendum genus humanũ,vſus eſt, deſignantur. Primũ caput draconis

draconis,reprobi,qui ante diluuium fuerũt. Scd̃m,ij qui poſt D diluuiũ vſq; ad legem, inuentores,ſ.idolum. Tertium, ii qui poſtquam lex data eſt populo Dei, idola colere ſuadebant. Quartum falſi prophetæ regesque impii. Quintum,impii Iudæi qui Chriſtũ occiderunt,& Apoſtolos perſecuti ſunt. Sextum,perſequutores eccleſiæ. Septimum vero caput diaboli erit Antichriſtus.

✻ HAYMO. Per draconem diabolus intelligitur, qui aperte quoſcũque poteſt, deglutire non ceſſat, & quia diu eſt ex quo hominibus nocet, propter multiplicitatem inſidiarum; magnus vocatur. Rufus vero propter homicidium, quia ille homicida erat, ab initio, ex quo primum hominẽ interfecit. Per ſeptem autem draconis capita,omnes intelligũtur reges, illi ſubiectis, qui contra ſeptiformem eccleſiam pugnant.

c *Cornua decem,&c.* id eſt, regna diuitiæ quibus principes decalogum legis impugnant.

✻ AND. Decẽ porro cornua,decẽ peccata, decẽ legib. præceptis cõtraria denotare putamus. Aut mũdani regni diuiſione q̃ ipſi tanq̃ ſeditionib. gaudenti voluptatẽ parit nõ vulgarem.

d *Et in capitib.&c.* ✻ RVPER. Si decem cornua decem reges ſunt, quo non totidem ſunt diademata, quot cornua? nonne omnes illi quoque reges quatuor,in quos regnũ Alexandri diuiſum eſt, habuerunt diademata? Quo ergo dictum eſt nõ decem ſed ſeptem diademata,cum fuerint cornua decem? ni mirũ quia quamuis unius capitis cornua quatuor, vno tantũ ex illis aduerſus mulierem draco uſus eſt, poſteritate ſ. Seleuci, ex quo originem traxit Antiochus Epiphanes.

e *Et cauda.*i.deceptiones, quibus celant vitia, ut cauda celantur turpia.

f *Stellarũ.*i.illorũ qui illuminant eccleſiã doctrina, non vita.

✻ AMBR. Per caudam quæ finis eſt corporis, Antichriſtus deſignatur. Tertiã igitur ſtellarũ cęli partẽ cauda draconis traxiſſe uiſa eſt, qa Antichriſtus multos ex his ab hoĩb. electi putabuntur,& qui in eccleſia velut ſtellæ in cælo ſcĩa & intellectu refulgẽt, decipiet, atq; in perditionis foueam demerget. F

✻ RICH. Cuius cauda tertiã partẽ ſtellarũ cęli trahit, quia diabolus damnandã partẽ aĩarum, ẽt illarũ, quæ ſicut ſtellæ cæli per conuerſionem in alto manere,& aliis per bona opera vñr lucere, dum non ualet per apertam ſæuitiam, per occultã fraudulentiam quæ figuratur in cauda, ſeducit. Quas denique in terram mittit, dum delectationib. terrarum accendit.

✻ PRIMAS. Cauda prophetæ iniqui ſunt, per quos ſuã inimicus nequitiã implet, qui eorũ doctrinis inhærent, in terrã prę cipitari dñr. Tertiam porro ſtellarum cęli partem illud commemorat omne corpus malorum, ſiue in angelis quos de cęlo ſecum pari ruina detraxit, ſiue in hominibus quos ſeduxit. Stellas autem, quos de bonis diabolus reprobos facit.

✻ GREGOR. Cęlum namque eſt eccleſia, quæ in hac nocte vitę Lib. 32. in oral.c.2.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *principium alicuius rei communiter caput eius.*

1 Et in utero, &c. *nam in anguſtia poſita clamabat ad eum,ut cito daret ſibi filium,qui liberaret eam ab oppreſſione infidelium.*

2 Et uiſum eſt. *Hic conſequenter deſcribitur Coſdroe perſecutio et ſecundo eccleſiæ liberatio,ibi. Et peperit.* Circa *primum dicit.*] Et uiſum eſt aliud,&c.*i. Coſdroe rex* Perſarum,*qui dicitur in cælo militantis eccleſiæ fore ui us tanquam grauis perſecutio ipſius de quo ſubditur.*

3 Et ecce draco: *propter aſtutias eius & doloſitatem.*

4 Magnus. *propter poteſtatis magnitudinem.*

5 Rufus. *i.reb. propter multi ſanguinis effuſionẽ. Quod aũt rufus accipiatur aliquãdo pro rubeo,patet* 1. *Reg.* 16. *ubi dr̃ de Dauid,*ꝙ erat rufus & pulcher aſpectu. *i. rubicundus ſecundũ expoſitores. Dr̃ ẽt* Coſ*droe rufus propter incendium eccleſiarum & locorum ſanctorum.*

6 Habens capita ſeptem. *i. ſex reges ſibi ſubditos,& ipſe erat ſeptimus,unde poſtea ſubditur.*

7 Et

7 Et in capitib. *quæ ſunt ſigna regia.* 8 Et cornua decẽ. *i. decem acies in ſuo exercitu. unde* 1. *Machab. Acies ordinata ad bellandũ uocatur cornu. ubi dr̃.* Bacchides aũt erat in dextro cornu,&c. *Aliter exponitur ab aliquib. ut per ſept capita intelligatur uniuerſitas principũ ſibi ſubditorũ, per decẽ cornua uniuerſitas ſuorũ bellatorũ. nã per ſeptenariũ uniuerſitas aliquãdo intelligitur,ꝙ totum tẽpus ſeptẽ diebus replicando cõprehenditur, & ſimiliter per denariũ, eo quod ſequentes numeri ſunt replicationes denarij & eius partium,ut dicitur* 3. *Phyſic.*

9 Et cauda eius. *i. exercitus ſequens eũ.* trahebat tertiam partem ſtellarũ. *fideliũ qui dicuntur ſtellæ in ſcriptura Deu* 1. *b.* Eſtis hodie ſicut ſtellę plurimi. *Exercitus.n. Coſdroe de Aegypto &* Lybia *& terra ſancta et alijs locis, multos ualde Chriſtianos interfecit,& alios captiuos duxit intantum,ut æſtimarentur quaſi ad tertiam partẽ* Chri*ſtianorum in terris illis exiſtentium. Conſimili modo loquitur Dan.* 8. *de Antiocho Epiphane,quod deiecit de ſtellis et conculcauit eas i. de filijs Iſrael colentibus Deum,quos interfecit in Iudæa et Ieruſalem.*

✻ 1 Et

MORALITER.

† ſpiritusſancti,qui ponuntur Gal. 5.

1 *Et in utero habens.* ſ. in animo conceptum boni propoſiti.

† *Et cruciatur,ut pariat.* per quod ſignificatur intenſum deſiderium implendi in opere quod concepit in mente.

3 *Et ecce draco magnus.* i. diabolus ſuperbus & maleficioſus.

6 *Habens capita ſeptem.* i. inferiorum dęmonum uniuerſitatẽ.

8 *Et cornua decem.* i. uniuerſos modos impugnandi naturã humanã, qa per ſeptenariũ & denariũ uniuerſitas deſignatur.

† *Et in capitibus eius ſeptem diademata.* i. multa quia per ſpiritus malignos ſibi ſubiectos frequenter debellat plurimos.

9 *Et cauda eius,etc.* quia magnã partẽ angelorũ traxit ſecum.

a Id eſt, diabolus tali poteſtate confiſus. b Non horatie ſed laborans. c Contra eccleſiam.
a terram. Et draco ſtetit ante mulierem quę erat paritura, vt 1
Id eſt, aliquem in fide generaſſet. a Ad peccatum retraheret. †
b cum peperiſſet, filium eius deuoraret. Et peperit filium ma- 2
a In potentia vel iuſtitia. b Inflexibili.
c ſculum qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea. Et 3
a Caro vt diuinitatis. b Aequalitatem Dei. c Vt cum patre iudicet. 4
d Per auxilium huius filij.
raptus eſt filius eius ad Deum, & ad thronum eius, & mulier 5
a A voluptatib. mundi. b Mentis deſertum ſpreto mundi tumultu, vel iucunditate. 6
c Deſerens mundum confortatur a Deo.
fugit in ſolitudinem vbi habebat locum paratum a Deo, vt 7
a Deus. Doctrina prædicationis. 8
d ibi paſcat eam diebus mille ducentis ſexaginta. Et factum
Ecce aliud auxilium. a Maiores. b Minores. 9
e eſt prælium magnum in cælo. Michael & Angeli eius præ 10
f liabantur cum dracone, & draco pugnabat & angeli eius, 11

vitę pñtis dum in ſe innumeras ſanctorũ virtutes cõtinet, qua
A ſi radiantib. deſuper ſyderib. fulget. Sed draconis cauda ſtellas in terrã deiicit, quia illa Sathanæ extremitas per audaciã aſſumpti hoïs erecta, quoſdam quos in eccleſia velut electos inuenit, obtinendo, reprobos oñdit. Stellas itaq; in terrã de cęlo cadere, eſt relicta non multos ſpe cæleſtium illo duce ad ambitum glorię ſęcularis inhiare.

✱ And. Per hæc alterutrũ ę duob. ſignificari opinor, vel primũ luciferi è cælo casũ, quo angelos, qui per extremum inuidię motum vna cum ipſo a Deo deſciuerunt, deorſum traxit, aut poſt caput illius
B contritum caudæ eiuſdem agitationẽ. Hæc enim homines animo inſtabiles, ex cęleſti ſenſu & conuerſatione deorſum ad terrena abripuit. nominantur hi autẽ methaphoricos ſtellę, propter ſplendorem, quem ex baptiſmo ſacro hauſerunt.

a *Stetit ante mulier.* Quę patiebatur dolorem, per quod credebat cito ceſſuram. Per paſſionem credebat diabolus eccleſiã ſibi ſubiugatam.

b *Deuoraret.* Paratus erat draco ad deuorandum, ſed non potuit, quia natus eſt qui prohibuit.

✱ Amb. Poſſumus p mulierẽ in hoc loco & B. Mariã intelligere, eo qđ ipſa ſit mater eccleſiæ, quia eũ peperit qui caput eſt eccleſiæ. Draco ſtetit ante eã ut filiũ eius deuoraret, qa in exordio natiuitatis Chriſti, eũ per Herodem miniſtrum ſuũ interficere voluit. ſtat etiam ante mulierem, i. eccleſiam, vt eos quos per baptiſmum Deo generat, malè ſuadendo pdat.

✱ And. Continuo namque apoſtata aduerſus eccleſiam in armis conſiſtit, illos qui pro tempore in illa regenerantur, in eſcam ſuam vertere enixè contendens.

c *Et peperit.* Carnali generatione Chriſtus de Abraham & Dauid proceſſit, Vel peperit eccleſia filium, i. fidem Chriſti in cordibus auditorum.

Mulier fugit. ✱ Rich. Et mulier in ſolitudinem fugit, ubi hẽt locũ a Deo paratũ, qa ſancta eccleſia adiuuãte gratia, ad ſpũalẽ conuerſa
C tionẽ, vbi ſolis diuinis intendat perſequente diabolo recedit.

✱ Primas. Solitudinem ponit huius vitę peregrinationem, in qua ſingulari ſpe beatæ remunerationis vt paſſer ſingularis viuit eccleſia, quę à rege ſuo poteſtatem accepit calcandi ſupra ſerpentes & ſcorpiones. D

✱ And. Qñ diabolus qui in Antichriſto efficax erit, aciẽ per ipſum contra eccleſiam direxerit, tunc illius electi, ſummaque eiuſdem capita ciuilibus tumultib. mundaniſque voluptatib. contemptis, in deſertum ab omni malitia alienum, vitęque conſuetudinem omni genere virtutum elucentem ſeſe recipient, iuxta Methodii ſententiam, ibidemq; impugnantium dęmonum malignorumque hominum impetus atq; inſultus ſubterfugiẽt. Probabile fit quoque ſenſilem eremum eos conſeruaturos, qui in montib. ſpelũcis & cauernis terrę, propter apoſtatæ & Antichriſti inſidias ɔfugiẽt. E

d *Dieb. mille.* i. toto tempore quo ſubſiſtit eccleſia prędicatione Chriſti tribus annis & dimidio facta.

e *Præliabantur.* Eccleſiã ſuſtentãtes, orando auxilium ferẽdo.

✱ And. Iſthęc ptimo diaboli lapſui, quo ex angelico ordine, pp ſuperbiam & inuidiam proſcriptus eſt, accõmodari poſſunt, & rurſus ſecundæ eiuſdem ruinę, quia per dñicam crucem fractus, atque deiectus eſt, quando nimirũ princeps huius mundi a tyrannide quam exercebat depulſus eſt.

✱ Rup. Factum eſt prælium. Vbi? In cælo. Per quod ſignifica- Ioan
batur eccleſia, terra longe altior, terrenis hominib. & terram ſapientibus longe ſuperior, cuius eſt in cęlis conuerſatio.

✱ Haymo. Non tunc ſolũmodo factũ eſt prælium, qñ in initio tpis diabolus per ſuperbiam, deiectus eſt è cęlo, ſed & qñ à Dñi paſſione, eiectus de cordib. fidelium, cæpit amplius ſæuire contra omnes, & hęc pugna perſeuerat vſque ad finem F
ſæculi. Cęlum ſancta eccleſia eſt, in qua fit hoc prælium.

✱ Amb. Pręlium factum eſt in cælo, i. propter cælum, pro ſalute videlicet omnium fidelium, præliatus eſt Michael cũ dracone, quia Chriſtus prędicando & moriendo, pro ſalute generis humani præliatus eſt.

f *Et draco pugnabat.* ✱ Haymo. Angeli Michaelis vel draconis dicuntur, illis ſubditis & ad obediendum miſſi, non tñ ab

eis

NICOLAVS DE LYRA.

✱ Et draco ſtetit, &c. *quia Coſdroe omnibus modis inſidiabatur ad interficiendum quemcunque principẽ Chriſtianum inſurgentem ad eccleſiam defendendum.* 2 Et peperit filium. *Hic conſequenter deſcri-*
Diuiſio. *bitur eccleſiæ liberatio. Et diuiditur in duas partes, quia primo facit propoſitum, ſecundò declaratur quoddam dictum, ibi:* Et datæ ſunt. *Prima adhuc in tres, quia primo ponitur imperatoris Eraclij creatio, ſecundo Coſdroe debellatio, ibi;* Et factum eſt prælium. *tertio ſubditorum oppreſſio. ibi,* Vę terrę & mari. *Circa primum dicitur:* Et peperit filiũ. *ſ. Eraclium Catholicum quo Phocam imperauit annis. 30. & cæpit imperare anno Domini 113.* 3 Maſculum. *hoc additur ad denotandum, quod erat vir ſtrenuus & armis exercitatus, vt dicitur in legenda exaltationis ſanctæ crucis.* 4 Qui recturus erat omnes *quia rexit imperium Romanum, qui rebellantes domauit per gladium.*

5 Et raptus eſt filius eius. *i. in protectione Dei poſitus qui protexit Eraclium contra machinationes & dolos Coſdroe quibus quærebat occidere eum.* 6 Et mulier fugit. *nam eccleſia quę erat in Aſia timore Coſdroe tranſito mari, quod dicitur Brachium ſancti Gregorij fugit in Græciam. quæ dicitur hic ſolitudo, quia eſſet inhabitata, ſed dicitur ſolitudo fugitiuis, eo modo loquendi quo fugitiui ad aliam terram dicuntur ibi eſſe quaſi in exilio ſeu deſerto,* 7 Vt vbi paſcat. *Chriſtiani habitantes, ibi.* 8 Diebus mille, &c. *qui faciunt tres annos & dimidium, & infra eod. ca. dicitur de hac muliere, vbi aliter per tempus & tempore & dimidium temporis, id eſt, per tres annos & dimidium. Tempus enim ſumptum ſingulariter in ſcriptura ſignificat unũ annum: pluraliter vero abſque numero ſignificat duos annos, ſicut dictum fuit plenius Dan. 12. Iſta tempora ſimul iuncta ſeptem annos faciunt & tm̃ durauit bellum inter* Perſas *&* Eraclium. 9 Et factum eſt. *Hic conſequenter deſcribitur Coſdroe debellatio. & ſecundo ex hoc gratiarũ actio. ibi.* Et audiui vocem. *Circa primũ dicitur.* Et factum eſt prælium. *inter* Perſas *& Eraclium.* 10 Magnum *ſ. intenſiue, quia multi bellatores erant ex utraque parte. & extenſiue, quia durauit tempore longo, ut dictum eſt.* 11 Michael & Angeli eius. *Quod exponunt aliqui de Michaele archangelo, qui eſt princeps eccleſię ſicut tempore vet. Teſt. fuit princeps Synagogę, Dan. 10. propter quod eũ Angelis ſuis aſtabat ad protectionẽ & directionẽ Eraclij & exercitus eius, qui pugnabat pro eccleſia. Sed quia per draconem et Angelos eius intelligitur Coſdroe & ſuus exercitus ſecundum oẽs expoſitores, conuenientius eſt ut ſimiliter per Michaelem & Angelos eius intelligatur Eraclius & bellatores eius. Michael. n. interpretatur quis ut Deus.* Eraclius. *n. in hoc bello pro eccleſia erat Dei uicarius. ex ſupradictis etiam patet, quod in hoc libro boni & mali homines frequenter nominantur Angeli.*

✱ 1 Et

MORALITER.

✝ 1 *Et draco ſtetit, &c.* nam inſidiatur cuilibet perſonæ ad impediendum ſanctum eius propoſitum.

† *Vt cum peperiſſet, &c.* quia qñ impedire non põt conceptum animi bonũ, quin exeat in opus, nititur illud per vanã gloriã deuorare. 2 *Et peperit filium maſculum, &c.* ſ. Chriſtũ nam ipſe dicit Matt. 12. d. *Quicunque fecerit uoluntatem patris mei, hic meus frater & ſoror & mater eſt.* Qui vero bonũ ɔceptũ producit ad effectũ, ipſe facit voluntatẽ Dei patris, & ſic eſt mater Chriſti ſpiritualis ipſum ſpiritualiter patiẽdo. 5 *Et raptus eſt, &c.* quia bonum opus per angelos pñtatur ad Dñm. ſimiliter Chriſtus corporaliter aſſumptus eſt in cęlum. 6 *Et mulier fugit.* i. extra peccatorũ multitudinem. 7 *Vt ibi paſcat, &c.* i. Chriſti doctrina quã docuit trib. annis & dimidio, qui continent dies 1260. 9 *Et factũ eſt prælium, &c.* per hoc ſignificatur repreſſio dęmonum per Angelos ſanctos, ne impugnent bonos homines & deuotos ſupra id quod poſſunt. ſic dæmones ab eis deiiciuntur, de qua deiectione dominus eſt laudandus, ideo ſubditur.

† Et

A cis creati,ſicut quidam uaniloqui dixerũt, uel ẽt quoniã ſub uno rege,in una ciuitate,militare credũtur. Omnes angeli boni dicũt Angeli Michaelis,quia ad eius ſocietatẽ ptinent. Angeli uero draconis dicunt omnes quotquot ei conſentiũt, Pugnant itaq. Michael & Angeli eius,in cęlo,hoc eſt,in eccleſia, & pugnat draco cum ſuis dæmonib, quia quomodo dæmones ſemper ſunt parati ad impugnãdum,ita. & ſancti Angeli ad reſiſtendum.

✻ PRIMASIVS. Non hic putandũ eſt ut Angelos Dei in cęlo autus fuiſſet impugnare diabolus, cum nec Iob hic poſſet niſi Deo permittẽte, tẽtare. Sed cęlum hic manifeſtius eccleſiã declarauit,ubi cõtra ſpiritalium nequitias ab vno quoque fideliũ iugiter dimicatur. Ideo aũt Michaelem hic cum ſuis ꝯtra diabolum confligere dicit,quia ſecundum voluntatẽ ꝓ peregrinante eccleſia orando & adiutoriũ miniſtrando, recte intelligitur ꝓ ea confligere. Diabolus aũt & Angeli eius intelli- B gendi ſunt,qui ei natura & voluntate ſimiles ſunt, ſed & homines qui eorum laqueis irretiti, talium fuerint ſectatores.

✻ RVP. Quomodo prælium hoc geſtum? quibus aut qualibus armis illæ acies vtuntur. Et quidẽ in illa viſione Ioannis armorum materialiũ quaſdã ſimilitudines videri potuiſſe nõ putamus,ſed Angeli ſiue boni,ſiue mali,cum ſint ſpiritus,corporali armatura nõ induuntur. Attamen draco ille quod natura nõ habuit maligna arte ſibi aſſumpſit,ſ.omne genus armo- C rum,quibus bella geruntur inter homines. At vero Michael & Angeli eius econtra pręliantes nihil de huiuſmodi genere armorum aut habuerunt,aut quæſierunt.

a *Non ualuerunt.* Remouere auxilia angelorum,quia non poterunt eccleſiam ducere in peccatum.

✻ RICH. Non valuerunt ſanctorum Angelorum remouere ſuffragia,neque locus inuentus eſt eorũ in cælo,i.in ſancta eccleſia,vt ei vel auferre iuſtitiam, vel eam poſſent pertrahere ad culpã,nam & ſi aliquis de fidelibus eccleſiæ, permittente diuina prouidentia,& diabolica ſuggerẽte malitia,aliqñ ad tẽpus labatur in culpam,nequaq̃ tñ in hoc vincit diabolus, ſed vincitur,quia prædeſtinatis ad vitam,etiam malũ in bonum cooperatur,nec hoc tam ſæuientis aduerſarii viribus agitur,q̃ permittentis Dei prouida diſpoſitione,ad reſurgẽtis lapſi cautelã ordinat,nullatenus ergo diabolus vel angeli eius locũ amplius hẽnt, quia nequaq̃ illos expugnare valent,q cęleſtia bona uero corde ſitiũt.& ad illa ꝯſequẽda p̃deſtinati ſunt.ut uel eos ꝓ libitu ſuo ĩ peccatũ trahãt,uel quãdiu uelĩt ipſo detĩeãt

✻ RVO. Quid nõ valuerunt? nimirũ ꝯ fortioris Michaelis fortitudinem diutius ſtare,quin foras eijcerentur neque ei relictus eſt locus in quo exhiberetur ei diuina & cœleſtis religio.

✻ PRIM. Bipartito corpore diabolus in ſuis traditur,victus autem ab eis dicitur expelli,qui poſt renunciationem eius, fide Chriſti percepta,errores ultra non expetunt, aut quando ab oĩ malorũ coniunctione iã ſeparata eccleſia,& futura beatitudine glorificata,diabolo & Angelis ei⁹ null⁹ neq. ſeducẽdi malos,

a & non valuerunt, neq. locus inuentus eſt eorum amplius in 1
a Id eſt,in eccleſia quantum ad bonos. b Auxilio horum. c Pro violenta d Pro calliditate.
c Q.d. à quo cauete omnes. 2
b cœlo. † Et proiectus eſt draco ille magnus ſerpens antiquus
a Id eſt, ſeorſum fluens a bonis ad malos. b Id eſt,aduerſarius. c Id eſt reprobos. 3
qui vocatur diabolus & Sathanas, qui ſeducit vniuerſum 4
a Cadens de fidelib. acrius impugnant amantes terrena.
orbem, & proiectus eſt in terram, & angeli eius cum illo 5
a Id eſt,exultationem. b In angelis,vel animabus ſanctis. 6
c miſſi ſunt. Et audiui vocem magnam in cęlo dicentem: 7
a A tempore Chriſti,quod non eſt in natura hominis. b Remiſſio peccatorum in baptiſmo.
c Et regit ſuos de virtute in virtutem dirigens. 8
Nunc facta eſt ſalus & virtus & regnum Dei noſtri, & po- 9
Et hæc omnia per Chriſtum operatus eſt.
teſtas Chriſti eius, quia proiectus eſt accuſator fratrum no- 10
a Quia Deum nihil latet, per quod maxime errat.
d ſtrorum, qui accuſabat illos ante conſpectum Dei noſtri

malos neque probandi bonos locus amplius tribuetur. D

✻ AMB. Non ualuit diabolus,neq; miniſtri eius uincere Chriſtum,nec Apoſtolos eius,quia unde putauerũt uincere, uicti ſunt: putauerunt namque per mortem ſe Chriſtum uiciſſe. ſed ex morte eius nomen illius claruit in mundo.

b *Et proiectus eſt draco.* ✠ AMBROSI. Recte diabolus ſerpens uocatᷣ ſiue quod per ſerpẽtem,primũ, hominẽ deceperit,ſiue quod ueneno ſuæ malitiæ genus humanum perdiderit. Diabolus, interpretatur deorſum mẽs, Sathanas autem aduerſari & contrarius.

✻ ANDREAS. Porro quod nomen hoc Sathanas articulũ hoc loco adiunctum E habet. id non arguit eſſe alium ſathanam, alium diabolum,oſtendit autem ſerpentem illum antiquum duo nomina ſortiri. Alterum diaboli,quod virtutes & virtutũ ſtudioſos,& ipſum etiam Deum apud homines calumnietur,ſi quidem apud Adamũ inuidiæ illum inſimulare non dubitauit. Alterũ vero ſathanæ,tanq̃ pertinax Chriſti Dñi & ſeruorum eius aduerſarius. Obſeruãdũ autem caſũ diaboli poſt Chriſti crucẽ non fuiſſe localem, vt fuit primus,dicitur tamẽ poſt Chriſtum paſſum cecidiſſe,quia priſtinæ illius vires, poſt illud tẽpus ſunt diminutæ & quaſi fractæ. Igitur ruina illius nihil aliud eſt,quam malignorum conatuum illius infirmatio,poſteaq̃ ſemel e cœlo dominioq; quod obtinebat,decidit F

Geneſ. 3.

✻ AVG. Diabolus & omnes immundi ſpiritus cum ſuo principe de ſanctorum cordibus expulſi ſunt in terram, id eſt, in hoĩes qui terrena ſapiũt,& totã ſpem ſuã in terra cõſtituũt.

c *Et audiui uocem.* Cum oſtendiſſet diabolum in hoc certamine occulto ab eccleſia victũ ab auxilio filii & Angelorũ, ſubiungit exultationes angelorum ipſorum, uel ſanctorum animarum de victoria fratrũ,vt laborent vincere qui de uictoria ſua Angelos vel ſanctas animas audiunt exultare.

✻ AMB. Vox magna de cęlo,vox eſt Angelorũ pro ſalute generis humani gaudentiũ, Deumq; laudantium ſicut Dominus dicit in Euangelio,gaudium eſt Angelis.

✻ AND Lætantur autem angeli de illius eiectione, quia nulla eſt pars fideli cum infideli.

Luc. 15.

✻ RVP. Ergo ne antequã ille proijceretur in terram nõ erat ſalus,&c. nõ erat virtus? nõ erat regnũ,nõ erat põtas Dei noſtri & Chri eius? nõ utiq. ſalus erat,ſed pditio & mors: nõ erat virtus ſed ĩfirmitas,nõ erat in hoĩb. regnũ Dei noſtri, ſed regnũ peccati & mortis,nõ erat põtas Chriſti, ſed principis tenebra

d *Accuſabat illos ante.* Officium diaboli eſt recuſare,id eſt, per peccatum accuſabiles reddere.

✻ RVP. Quare aũt vel unde ille ſathanas accuſator fratrum dici debet,quia uidelicet tenebat chyrographũ decreti aduerſum nos,in quo peccatũ Adæ ſcriptũ erat,cuius nos recitatione ſemper accuſabat, confidẽs ac iactabundus, quod illo chyrographo teſte,genus humanum eſſet poſſeſſio ſua. Verũ ubi proiectus eſt,ibi chyrographum illud perdidit.

Coloc. 2.

✻ AMBRO. Accuſantur noxij homines apud iudices cum eorum

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et nõ valuerũt. *ſ. Coſdroe & viri eius. ſed pluries debellati fuerũt.*
2 Neque locus,&c. *i. in eccleſia, nam* Eraclius *perſequens* Coſdroe, *fugauit eum de Aethiopia &* Lybia *& terra ſancta in quibus ante vigebat eccleſia,& compulit eũ turpiter redire in terram ſuã iõ ſubditur.*
3 Et proiectus eſt,&c. *tamen quia ipſemet Coſdroe erat antiquus ętate, propter quod poſtea ſatis cito tradidit regnũ filio ſuo, vt poſtea dicetur.*
4 Qui vocatur diabolus,&c. *præ nimia eius nequitia, ſicut de homine nequam dicitur communiter, quod eſt vnus diabolus uel ſathanas.*
5 Qui ſeducit,&c. *nam ab illis quos ſubijciebat faciebat ſicut Deum adorari: propter quod dicitur in legenda exaltationis ſanctę crucis: Fecerat turrem argenteam, in qua interlucentibus gemmis thronum extruxerat aureum, ibi ſolis quadrigam & lunę & ſtellarum imaginem collocauerat atque per occultas fiſtulas atque meatus adduxerat, ut quaſi Deus pluuiam deſuper infundere videretur, per hoc autem quod dicitur* vniuerſum orbem, *non eſt intelligendum, quod ipſe ſibi totum orbem ſubiecerit, ſed eſt locutio hyperbolica, ad deſignandũ ꝙ magnam partem orbis ſibi ſubiecit & dicto modo ſeduxit, ſicut communiter dicitur, tota ciuitas currit ad tale ſpectaculum, licet maior pars remaneat.*
6 Et proiectus eſt,&c. *quia cum exercitu ſuo cõpulſus fuit in terrã ſuam refugere.*
7 Et audiui vocem. *Hic conſequenter ponitur gratiarum actio a filijs eccleſiæ pro Coſdroe deiectione, cum dicitur.* Et audiui vocem magnam. *ad gratiarum actionem.*
8 In cœlo. *id eſt, eccleſia militante.*
9 Nunc facta eſt,&c. *quia fideles potuerunt Chriſto libere ſeruire liberati a Coſdroe oppreſſione.*
10 Quia proiectus eſt,&c. fratrũ noſtrorum. *Id eſt. Chriſtianorum* ✻ quos

MORALITER.

✻ 7 *Et audiui vocem magnam de cælo dicentem,&c.* Id eſt, in eccleſia triumphãte & militante. Et de malis hominib. quæ ſubiiciuntur dæmonib. ſubditur.

✠ rum ſcelera eis manifeſtantur. In conſpectu vero Dei, q non A ſolum facta, ſed & cogitata conſiderat, q̃uo diabolus aliquem accuſare põt? Sed accuſamur in cõſpectu Dei, cum peccam⁹, accuſat & diabolus, cum in peccatis male ſuadendo deijcit. ✻ HAYMO. Accuſatio diaboli nihil aliud eſt, niſi ad malum præcipitatio. Tunc enim accuſat, quando d gnos accuſatione reddit, non loquendo exterius ſed odiendo interius.

a *Die ac nocte*. Vel in proſperis delectando, vel in aduerſis contriſtando.

Lib. 2. moral. c. 9. ✻ GREGO. In die ac nocte accuſare non ceſſat, quia modo nos in proſperis, modo in aduerſis accuſabiles oſtendere contendit. In die enim accuſat cũ proſperis nos male vti inſinuat, in nocte accuſat, cum in aduerſis nos nõ habere patientiam demõſtrat.

b *Deſcendit diabolus*. B De cœlo, vel de minoribus ſanctis, in quib. iam non habet locum tentatio.

a Continue. b Liberum arbitrium apponentes. c Id eſt, ſuggeſtionem eius. d Q[illegible] mitantur.

a die ac nocte. Et ipſi vicerunt illũ propter ſanguinem agni, 1

a Quia non tacent vbi neceſſe eſt. b Id eſt, fidei quam teſtatus eſt Chriſtus. c Id eſt, non ſic fouerunt carnem ſuam, vt animæ perirent.

& propter verbum teſtimonij ſui, & non dilexerunt animas 2

a Angeli, vel ſancti, b In maioribus habitant minores tantũ, vel omnes in angelis.

ſuas vſque ad mortẽ: Propterea lætamini cœli, & qui habitatis 3

a Id eſt, in vitia fluentib. & in eodem vitio ſtabilibus. Occidendum.

b in eis: Væ terræ & mari, quia deſcendit diabolus ad vos ha- 4

a Vnde ſe [illegible] e[illegible].

c bens iram magnã, ſciens, quòd modicum tempus habet. Et 5

d poſtquã vidit draco, quód proiectus eſſet in terram, perſecu- 6

e tus eſt mulierem quæ peperit maſculũ. Et datæ ſunt mulieri 7

a Duo teſtamenta, vel duæ dilectiones, vel duæ vitæ.

f alæ duæ aquilæ magnæ, vt volaret in deſertũ, in locum ſuum †

Id eſt, per tres annos & dimidium. a A præſenti impugnatione.

g vbi aliter per tẽpus & tempora & dimidium temporis à facie 8 9

Et quamuis ita parata eſſet. a Ex inſpiratione. b Quia ad eam non attingit.

ſerpentis. Et miſit ſerpens ex ore ſuo poſt mulierem a-

a Tribulationem inundantem. b In præceptum.

quam tanquám flumen, vt eam faceret trahi à flumine. 10

d *Et poſtquam vidit*. Cum vidit diabolus ſe p occultã fraudẽ D nõ poſſe pficere, aperta tribulatione aggreditur expugnare.

e *Et datæ ſunt mulier, &c*. Quæ etiam contra apertam tribulationem habet auxilium ab eodem filio à quo habebat cõtra occultam impugnationem.

f *Aquilæ*. Qui per conuerſationem vitæ cœlum petunt, & iõ in Deo fixum habent intuitum.

✻ RICHA. Duæ illę, duo ſunt teſtamenta, vel vita actiua & cõtemplatiua: vel dilectio Dei & proximi. Illis enim alis mulier in deſertum locum, in quo altior, volat.

✻ PRIMASIVS. Eccleſia in modum aliarum duobus vtitur teſtamentis, quibus edocta, inſidias inimici, defugere ſtudet, & exemplis ſuperat informata. Cõgruè autem hic aquilæ ſimilitudinem memorat, quæ E cum præ cęteris auib. cognoſcatur altius euolare, viſo tamen eminus cibo, indigẽtia naturali ſubacta, mox ad ima deſcendit, ſicut eccleſia, cũ ea quæ ſurſum ſunt mente petat, infirmitate tamen corporis aggrauata, neceſſitatibus ſubiacet indigentiæ corporalis.

g *Per tempus & tempora. &c*. Si accipitur illius eccleſię ſtatus quæ erit tempore Antichriſti, dicetur aliter per tempus & tẽpora & di. pro prędicatione Eliæ & Enoch, Si generalis Eccleſiæ accipiatur, dicitur per tempus & t. & di. taliter pro prædicatione Chriſti facta tribus annis & dimidio quia Chriſti prædicatione paſcitur eccleſia quotidie.

h *Et miſit ſerpens, &c*. ✻ RICHAR. Videns diabolus ſanctam eccleſiam ad ſpiritualis vitę latibula receſſiſſe, & ad ſui nominis prædicatorũ documẽta, & Angelorũ habere auxilia, & ſe deiectũ è cælo in electis dominãdi ius amittebat & ie in terrã proiectũ in in eo quod nõ niſi ſola par damnãdorũ ſibi remanebat, in maiorem perſecutionem aduerſus eam exarſit, & totum flumẽ uitiorum poſt eam miſit, & illã mergere tẽtauit.

✻ AMB. Flumen aquę, deſideria ſunt carnalia. Videns autem diabolus eccleſiã nõ poſſe deijci perſecutionibus, ſed potius F creſcere & roborari, multitudinẽ deſideriorum carnalium ei immittere voluit, quibus decepta ad mala opera traheretur.

✻ RICH. Terra illos ſignificat malos qui in vno aliquo vitio pertinaciter ſtãt, mare vero eos qui per diuerſorum amaritudinem vitiorum fluxerunt. Ad quos vtroſque diabolus deſcẽdit, quia in ipſis dominandi poteſtatem accepit.

✻ AND. Væ illis annunciantur, qui inhabitant terram & mare, hoc eſt, illis qui non conuerſantur in cœlo, ſed in terra animum defixum habent.

✻ AMB. Vel. Poſſumus per terram Iudæos, & mare Gentes & Paganos intelligere. Væ igitur Iudæis, cæteriſque gentibus incredulis: quia propter iram quam habet diabolus eo quod maximam multitudinem amiſerit, tam atrociter reprobis dominatur, & in tantis flagitijs deijcit, vt nullo modo digni ſint, quatenus ad vitę vias reuertantur. Dicit ẽt, diabolũ ſcire, quia modicum tẽpus habeat, qui quãto appropinquare cernit diẽ iudicij, tanto callidior efficitur ad decipiendos homines.

Li. 32. moral. c. 19. ✻ GREG. Vnde & extrema mundi atrocius tentaturus aggreditur, quia tanto fit feruentior ad ſęuitiam, quanto ſe ſentit viciniorem ad pœnam.

c *Sciens quod modicum tempus habet*. Quia videt multos ſibi ſubtrahi, & in locum ſubſtituit.

C

☞ AN-

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *quos faciebat accuſabiles coram Deo ad malum eos impellendo, cogens eos ad latriæ cultum ſibi impendendum, vt dictum eſt,*

1 Et ipſi vicerunt, &c. *Iſtud non refertur ad eoſdem Chriſtianos in numero ſed ad illos qui non acquieſcebat ei magis eligentes mori. & ſic erant victores per palmam martyrij ideo ſubditur.*

2 Et non dilexerunt *id eſt, vitam ſuam corporalem ſimile habetur.* Pſ. 77. d. Cum occideret eos, quærebant eum. *non enim de eiſdẽ numero poteſt intelligi, quod eſſent occiſi, & quærerẽt eũ pœnitentes, cũ pœnitentia non ſit poſt mortem, ſed de alijs eiuſdem populi.*

3 Propterea lętamini. *de martyrum glorificatione, & de Coſdroe deiectione.* 4 Væ terræ. *Hic conſequenter deſcribitur ſubditorum Coſdroe oppreſſio, qui compulſus redire ad terrã ſuam fuit valde iratus, & cœpit grauare ſubditos ſuos per exactiones & extorſiones multiplices, ad multiplicandum ſibi bellatores vt regnum ſuum poſſet defendere ab Eraclio imperatore, & hoc eſt quod dicitur.* Væ terrę & mari. *quia non ſolum dominabatur in arida, ſed etiam in pluribus inſulis maris, & quia de mercimonijs per mare portatis augmentauit exactiones & pedagia.* 5 Quia deſcendit, &c. *id eſt, Coſdroe fugatus, qui nominatur diabolus in parte præcedenti, ſicut viſum eſt.*

6 Sciens quod modicum. *erat enim iam ſenex & ſic non habebat tempus vitæ in quo ſe poſſet de Eraclio vindicare, propter quod tradit regnum filio ſuo.*

7 Et poſtquam uidit. *Licet enim ante perſecutus fuiſſet eccleſiam maxime extra terram ſuam, tamen tunc cœpit grauamen eius augmentare in terra ſua, in qua habitabãt multi Chriſtiani eius tributarij, quos cœpit non ſolum in rebus, ſed etiam in perſonis grauius perſequi. Sicut. Sennacherib fugiens de Iudæa propter percuſſionem exercitus ſui tempore regis Ezechię, cœpit grauius affligere Iudæos habitantes in ſua terra quam ante, vt habetur, Tob. 1.*

8 Et datę ſunt. *Hic declarat quoddã ſuperius dictum, ſcilicet qualiter mulier amicta ſole fugit in ſolitudinem, nã hoc fuit per auxiliũ Eraclij, ideo dicitur.* Et datæ ſunt mulieri, &c. *Aquila vero ſignum eſt imperij Romani, ideo per ipſam intelligitur Eraclius. Alę vero eius ſunt acies ſui exercitus, vnde & ala vna ſignificatione eſt acies militaris. Et dicuntur hic duæ, propter metaphoram ſeruandã. nam auis non volat vnica ala, ſed duabus. Dicitur autem exercitus Eraclij iuuiſſe eccleſiam ſub rege Perſidis commorantem, quia Eraclius miſit milites ex parte Græciæ ad recipiendum Chriſtianos fugiẽtes de Perſide. Vel quia regnum Perſidis ſic fortiter inuadebat in extremitatibus ſuis, quod Coſdroe bellatores erant ibi totaliter occupati, ꝙ Chriſtiani de Perſide facilius potuerũt in Græciam tranſire, uel utroque modo.* 9 Vbi aliter per tempus, &c. *id eſt, per tres annos & dimidium, ut dictum eſt ſupra.*

10 Et miſit ſerpens. *i. gentem multam ſm quod dicitur inf. 17. d. Aquę multæ populi multi ad interficiendum Chriſtianos fugientes.*

Et ✻ Et

MORALITER.

† 4 *Væ terræ & mari.* id eſt, cupidis bonorum terreſtrium & demerſis in aquis carnalium uoluptatum.

† *Perſecutus eſt mulierem, &c.* quia nititur patientes bonum cõceptum quantum poteſt perturbare.

8 *Et datæ ſunt mulier alæ duæ.* quæ ſunt amor Dei & proximi, per quas euolat a facie diaboli.

10 *Et miſit ſerpens ex ore ſuo, &c.* quia diabolus fugientibus ab eo mouet perſecutionem temporalem, vt per impatientiam eos frangat.

✻ *Et aperuit*

A ✻ AND. Draco ex ore ſuo aquam inſtar fluminis, a tergo mulieris eructauit, hoc eſt, ingentem impiorum virorũ aut malignorum dæmonum, aut infeſtarum tentationum multitudinẽ aduerſus illã armauit, quo hac rõne ea ſi queat, in ſeruitutem redigat. ✻ HAYMO. Poſt mulierem in deſertũ volantem ſerpens ex ore ſuo flumen emiſit, quia maxime poſt aduentũ filii Dei, & poſt quam eccleſia cœleſtia petiit, infidelium multitudinem diabolus in necẽ ſanctorum commouit.

✻ AMB. Reliqui de ſemine, eccleſiæ electi ſunt qui in flumine mundi naſcituri ſunt. ✻ RICH. Quanto diabolus vincitur, quanto magis iraſcitur, & tãto deterius nocere conatur. & dum electos ſuperare minime valet, infideles ad perſecutionem commouet. ✻ HAYMO Fecit quidem prælium draco cũ his qui fuerunt ante Domini aduentũ, ſed amplius poſt aduentũ filii Dei cœpit ſæuire cum reliquis qui erant de ſemine mulieris, i. cum apoſtolis & martyribus quos neci tradidit.

a Vel ſancti orando. b Sancti ſtabiles vt terra.
a Et adiuuit terra mulierem, & aperuit terra os ſuum, & ab- 1
b ſorbuit flumen, quod miſit draco de ore ſuo. Et iratus eſt †
a Cum minoribus de eadem eccleſia.
c d draco in mulierem, & abiit facere prælium cum reliquis de 2 3
a Opere compleat. b Qui cum credunt & timent præferri.
ſemine eius, qui cuſtodiunt mandata Dei, & habent teſti- 4
e monium Ieſu Chriſti Et ſtetit ſuper arenam maris. 5

B ✻ RVP. Aliter. Aqua inſtar fluminis ex ore draconis corruptio eſt ſcripturarum. nota aũt, qđ non dixit, miſit ex ore ſuo flumen, ſed aquam tanquam flumen Aqua denique quam ſerpens ille de ore ſuo mittit, ſimilitudinẽ fluminis habere poteſt, ſed vere flumen eſſe non poteſt. nam flumen verum ſancta ſcriptura, veraque doctrina Catholica eſt, quam eccleſia, quæ eſt mulier iſta, mittere conſueuit de fonte veritatis. Serpens aũt de ore ſuo, aquas putridas doctrinæ nequam emittit, & quia de ſcripturis eiſdem vſurpat, vere flumen videri vult.
✻ AVG. Aqua emiſſa de ore draconis, exercitum perſequentiũ ſignificat, abſorpta aqua, de perſecutorib. factã vindictã.
a *Et adiuuit terra.* ſ. Chriſtus eccleſiæ ſuæ dedit vires patiendi.
b *Et aperuit.* i. præparauit, & idoneam ſe fecit, vt reciperet quicquid ſibi inferrent ad ſimilitudinem os aperientis, qđ in paſſione ſua fecit, in quo ſuis exemplum patiendi ſe propoſuit.
c *Abſorbuit.* i. omnes pœnas in ſe deſtruxit, factus immortalis & impaſſibilis, quod idem facit in ſuis.
✻ RICH. Terra mulierem contra flumen adiuuat, quia perfectorum & in fide ſtabilium collectio contra tentationẽ diabolicam fideles eccleſię perſequentem, vnanimiter orat, & quaſi ore abſorbet flumen, dum orando vincit tentationem.
✻ AVG. Terram ſanctam dicit, i. ſanctos quoties. n. perſecutiones eccleſiæ irrogantur, Sanctæ terræ precib. i. omniũ ſanctorum orationibus, aut amouentur, aut temperantur.
✻ AMB. Poſſumus per terram Chriſtum intelligere. Adiuuitque terra mulierem, i. Chriſtus eccleſiã, & aperuit os ſuũ, id eſt, ſinum miſericordiæ ſuæ aperuit, flumenq; vitiorũ eius poteſtas funditus extinxit.
d *Iratus eſt, &c.* i. quia licet non poſſit deuincere, non tamen deſiſtit inuidere, & locum inuadendi quærere.
✻ AMB.

✻ PRIMAS. Vidẽs nõ poſſe cõtinuari perſecutionem, neq; ad effectum noxia vota perduci, quib. eccleſiam Chriſti de mundo poſſe auferri putabat uel affectabat, ſ. dñi corporis tropheo in cæleſtib. præualentẽ, & in terreſtrib. dominantẽ atq; inferis imperantẽ. hoc inquã videns beliũ quidẽ cũ reliquis de ſemine eccleſiæ per ſingulas generationes indeſinenter molitur ingerere, q̃ ſe iam nouit de mundo eradere omnino non poſſe, quia portę inferni non præualent aduerſus eam.
e *Et ſtetit.* Non tñ oẽs illos vicit minores, ſed tñ ſuper arenã. i. in fructuoſos moram fecit, in quib. apparent ſigna veſtigij. Matt 16.
✻ RICH. Quid conuenientius per arenã maris intelligimus, quam gentilitatem ab oĩb. diuinæ cogitationis & boni operis fructib. infœcundam, & diuerſorum idolorum cultib. & vitiorum amatitudinib. agitatam? quæ bene arena dicitur, quia ſterilis in bono, maris, quia inſtabilis & amara in malo.
✻ AMBR. Per arenam maris, multitudines reproborum, qui eo tempore futuri ſunt deſignantur.
✻ HAYM. Notandum aũt quod idem draco non ſup. petrã, ſed ſuper arenam ſtetiſſe dr, cunctis. n. liquet quiã ſerpens in petra veſtigium habere non ualet. In arena vero, quæque loca tetigerit, in eis ſigna ſui corporis relinquit. In petra nõ ſtat draco, quia in cordib. ſanctorũ q̃ uoluptates nullę emolliũt, locũ diabolus nullũ inuenit. Eg̃ in arena greſsũ figit, qa mentes quas humor ↄcupiſcentię carnalis emollit, inhabitat. hinc Iob dr: ſub vmbra dormit in ſecreto calami, &c. quẽ ergo dñs in locis humentib. dormire perhibent, hunc Ioannes ſuper arenam ſtare affirmat.
✻ RVP. Cum ſuper arenam ruina contingere ſoleat, hic autem ſuper arenam ſtetiſſe dicatur, quid per hoc innuitur, niſi temporis illius difficultas & tribulationi nimietas. F
ideo ſubditur.

NICOLAVS DE LYRA.

C ✻ 1 Et adiuuit. *ſ. habitatores Graciæ, vel milites Eraclii mõ prædicto.*
2 Et abſorbuit. *quia tunc gens a Coſdroe miſſa, fuit debellata.*
3 Et iratus eſt. *i. contra Catholicam plebem.*
4 Et abiit, &c. *i. cum illis Chriſtianis qui non potuerunt fugere cum alijs, vel cum Eraclio & eius exercitu, ne intrarent regnum Perſidis.*
5 Et ſtetit. *Per mare quod eſt congregatio aquarum intelligitur Coſdroe regnum quod erat valde populoſum, Aquę enim multæ populi multi. Per arenam quæ eſt in litore maris, intelligitur extremitas regni Perſidis, in qua ſtetit exercitus Coſdroe, ne Eraclius cum ſuo exercitu poſſet tranſire.*

MORALITER.

† † *Et aperuit.* hoc eſt V. Maria de qua dr Iſa. 65. Aperiatur terra & germinet ſaluatorem. ipſa namq; ſibi deuotos adiuuat contra dæmonem. Bernardus ſuper miſſus eſt. in periculis, in anguſtiis, & in reb. dubiis reſpice ſtellam inuoca Mariam.
4 *Et abijt, &c.* quia quãdo diabolus ab vno ſancto deuincitur vadit ad alium impugnandum. 5 *Et ſtetit.* per quam ſignificatur ſteriles in bono ſuper quos ſtat tanquã in proprio loco.

CAP. XIII.

ET vidi, &c. Beſtia vel ſpiritualiter Antichriſtus, vel generaliter tota collectio malorum, uel integer Antichriſtus caput & corpus.
✻ AND. Quidam per hanc beſtiam accipiunt virtutem quãdam virib. & nequitia Sathana inferiorem, cæteris autem dęmonib. vtroque genere eminentiorem. At Sanctus Methodius & Hippolytus & alii veteris, de ipſo Antichriſto præſentem locum interpretati ſunt, ut qui ex turbulento, pluriimum que vndoſo uitæ huius mari regreſſurus ſit.
✻ AMB. Hæc beſtia Antichriſtum ſignificat. De mari autem viſa

CAP. XIII.

a .i. de collectione malorum.
a ET vidi de mari beſtiam 1 2

viſa eſt conſcendere, quia de ſocietate reproborum Antichriſtus exurget.
✻ RVP. Ille draco, ille diabolus, nũc alio quidem ſed vicino noĩe beſtia dr, nõ abre, ſed pro rei nouæ magnitudine, qa qui prius erat diabolus draco dicebatur, in hoĩe erit, & hoĩe armabitur. De mari, i. de ſeculo præſenti nequam de fluxa generis humani naſcendo beſtia talis aſcendit, de multitudine impiorum, de vndoſa populoſitate malignantiũ. ✻ HAYM. Vbi in ſacro eloquio ſingulariter beſtia ponitur, ipſi malignorum ſpiritũ ũprincipes per illũ deſignantur, vbi vero pluraliter, vel conuerſa dæmonum portenta, uel beſtiales hominum motus exprimuntur.
a Capi

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XIII.

ET vidi, &c. *Deſcripta perſecutione eccleſiæ ſub Coſdroe, hic idem deſcribitur ſub eius filio ſibi ſuccedete. & diuiditur in tres partes, quia primo deſcribitur ſucceſſio regni. ſecundo proceſſus prælij. ibi.* Et uidi. *Tertio terminus belli Perſarum & Eraclij. ibi.* Si qui habet aurem. *Circum primum dicit Ioannes.*
1 Et uidi, &c. *i. de regno Perſidis ratione prædicta.*
2 Beſtiam. *i. filium Coſdroe beſtialiter viuentem.*
✻ 1 *Aſcen-*

MORALITER.

1 *Et uidi de mari beſtiam aſcendentem habentem capita, &c.* Hic ad literam deſcribitur perſecutio eccleſiæ ſub filio Coſdroe, qui capitulo præcedenti uocatus eſt draco, ideo per eius filiũ † ſigni-

a *Capita*. Ad hoc vt ut bene poſſet iſtos vincere, talem familiam ſib. inſtituit.

A ✱ Amb. Draco ſimiliter ſuperius ſeptē capita habuiſſe dictus eſt, & in capitib. ſeptem diademata, per quæ oēs reprobos q. bus diabolus ad decipiendū genus humanū vſus eſt, diximus fuiſſe deſignatos. Hec aūt beſtia nō in capitib. ſed in decē cornib. decē diademata habuiſſe deſcribitur. Ideoq; per decē cornua gētes quas ſibi Antichriſtus ſubiugaturus eſt, deſignātur, B ſeptē uero capita, ſeptē principalia uitia.

✱ And. Per decē cornua totidē diadematis exornata, & ſeptē capita, familiaritatem illam intelligi uolunt, quę inter ipſum & diabolum intercedet, regnique terreni in decem partes ſectiones, & regnum præterea ſeptenarium mundi huius curſui conformatum, ſeptem quidem dierū ſpatio dimenſum, & in ſeptem rurſum ſucceſſiones diſtributum.

✱ Haym. Per ſeptem capita, omnes reges intelliguntur, per decem cornua omnia regna, multas .n. poteſtates huius ſeculi habebit ſibi ſubditas, quib. & honorem dabit, & mundi regna domino permittente.

b *Nomina blaſphemię*. Variis hæreſib. erat plena, vel uariis ſimulationibus occultans uitia.

✱ Amb. Blaſphemia Antichriſti plura nomina habebit, quia multis modis Chriſtum blaſphemabit.

✱ And. Nomina aūt blaſphema in capitib. hoc eſt, in ſatellitibus & adminiſtris illius comperiuntur quam plurima. nam quotquot iam inde ab initio tyranni vſq; ad Conſtāti magni imperium extiterunt, omnes certatim blaſphemauerunt.

✚ Rich. Sunt nomina blaſphemiæ, quia gentium principes Chriſtum blaſphemauerunt negantes eum Deum & dicentes eum fuiſſe magnum.

✱ Rup. Super capita beſtiæ, noīa blaſphemiæ, qa ſingula regna regib. ſuis nomen, quod eſt Deus, adſcripſerunt, uel ipſi reges ultro præripuerunt, quod nimirum eſt blaſphemare.

c *Et beſtia, &c*, ✱ Amb. Per pardum qui fertur diuerſos colores

res

a Quod principium, uel alios malos ſe extollentem. 1
b .i. principes. c Vniuerſos malos. d .i. eos per quos principes impugnant decalogum. 2
a aſcendentē habētē capita ſeptem & cornua decē, & ſuper 3
a Quia non eſt aliquod præceptum, quod per principes non infringatur, & de quo ipſi non coronētur. b .i. prin.
b cornua eius decem diademata, & ſuper capita eius noīa 4
a Quia dicunt Chriſtum non Deum, ſed magum fuiſſe. Miſſa a principibus. 5
c blaſphemiæ. Et beſtia quam vidi ſimilis erat pardo, & pe 6
Maiores in ſermone. a Quia deuorent & fœtent.
d des eius ſicut pedes vrſi, & os eius ſicut os leonis . Et 7
a Aliud per quod nocent. b Faciendi miracula. c Seducendi multos. 8
dedit illi draco virtutem ſuam, *& poteſtatem ma- 9
Antichriſtum. a Fingentem ſe tanquam mortuum. 10
e gnam . Et vidi vnum de capitibus ſuis quaſi occiſum 11

*& ſ
ſuam

D res habere, hypocriſis Antichriſti deſignatur. Qui cū ſit futurus homo neqſſimus, variis virtutib. ſe decolorabit, vt facili' ſtultos quoſq; decipiat. Per vrſum vero, qui calliditſſimū eſt animal, eius aſtutia ad decipiēdos homines demōſtrari pōt. Per leonem nihilominus eius crudelitas, ad dilacerandum populum Dei deſignatur.

✱ Avg. Pardo propter varietatē gentiū ſimulauit, Vrſo propter malitiā & ueſaniā, leoni pp uirtutē corporisq; & linguæ ſuperbiā. Et quia tpibus Antichriſti cū uarietate gentiū & populorū regnū illius erit cōmixtū pedes tanquā urſi, duces eius, os eius, iuſſio eius.

✱ And. Vel. Per pardū Græcorū, p urſum Perſarū per leonē Babyloniorū regnū denotatur, q̄ oīa unus obtinebit Antichriſtus.

✱ Haym. Pardus, beſtia eſt ſæuiſſima ĩpatiētiſſima, atque uarietatis diſcolor cutis. Vrſus rapaciſſima eſt, primū pedib. cōculcat & comminuit, & ſic oīa deuorat, leo uero rugitu terrorē E oīb. beſtiis immittit, & cū ſit fortiſſimus beſtiarū, atq; ad nullius audet occurſū, tñ inſidēdo ſibi pdā pripit. Tales utiq; ſūt hęretici, pagani, & cæteri, qui ad corpus Antichriſti pertinēt.

d *Et dedit illi*. ✱ And. Spiritalis draco eſt Sathanas, qui ſuam ſignis & mendacibus prodigiis poteſtatem impertietur Antichriſto, idque ad inſtabilium hominum ruinam & interfectionem.

✱ Amb. Virtutem ſuam diabolus quę tota mala eſt, Antichriſto dabit, quia in illo habitabit, & per eum quidquid nequitia diaboli poteſt excogitare, operabitur. Sed quomodo diabolus poteſtatem Antichriſto dabit, cum non ſit poteſtas, niſi a Deo? Deus dabit Antichriſto poteſtatem, ſed ipſum in tāto permutabitur in malum, ut tota diabolica eſſe credatur, & ſit. ✱ Haym. Sicut in Chriſto plenitudo diuinitatis requieſcit, ita in illo plenitudo nequitiæ. Et ſicut Chriſtus per uirtutem uerbi, omnia ſua facit opera, ita & ille perditus, per diaboli poteſtatem qui in eo habitat omnia opera ſua faciet.

e *Quaſi occiſum*. Simulabit ſe Antichriſtus mortuum, & per triduum latens, poſt apparebit dicens ſe ſuſcitatum.

☞ And.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Aſcendentem. *regni Perſidis poteſtatem.*

2 Habentem, &c. *exponatur ſicut præcedenti capitulo de patre ſuo.*

C 3 Et ſuper, &c. *quia capitaneis ſuarum acierum impendit quaſi honorem regium, ut fortius decertarent contra Eraclium.*

4 Et ſuper capita. *quia dicti capitanei prorumpebant in blaſphemiā Chriſti, ſicut & principes eorum, ut habetur parte ſeq.*

5 Et beſtia, &c. *propter uarietatem uitiorum, in quib, obſtinatus erat ſecundum illud Iere. 13. d.* Si poteſt Aethiops mutare pellem ſuā & pardus uarietates coloris ſui, & uos poteritis benefacere, cum didiceritis malum.

6 Et pedes eius. *habentes plantas magnas ad calcandum, ſic iſte anhelabat ad calcandum eccleſiam.*

7 Et os eius. *propter crudelitatem.*

8 Et dedit illi. *quia Coſdroe pater eius tradidit illi regnum ſuum ſedens in turre ſua argentea, ut dicitur in legenda exaltationis ſanctæ crucis.*

9 Et poteſtatem. *i. exercitum fortem ad pugnandū contra Eracliū.*

10 Et uidi, &c. *Hic conſequenter deſcribitur proceſſus prælij. Circa qđ ſciendum, quod expoſitores aliqui dicunt hic, quod exercitus Eraclij, & exercitus filij Coſdroe occurrerunt ſibi extra Danubium, & ex conſenſu utriuſque, partis Eraclius & Coſdroe filius pugnauerunt ad ſingulare certamen, tali pacto quod uictus ſubijceretur uictori cū toto populo ſuo. Eraclius autem uictor extitit, & ſic filius Coſdroe cum toto ſuo populo*

ei

eiſe ſubmiſit. & ſecundum hoc dicit 10. Et uidi unū, &c. *i. primum et principale caput. Vnum .n. in ſcriptura ſacra aliquando ponitur pro primo, Gen. 1. a.* Et factum eſt ueſpere & mane dies unus. *i. primus.* F *& iſtud caput unum fuit filius Coſdroe. qui fuit unum de ſeptem capitib. beſtiæ, ſicut prædictum eſt capitulo præcedēti, de patre eius Coſdroe.* Quaſi occiſum, &c. *i. deuictum et ſubiectum Eraclio. Et quia per hoc non fuit mortuus ſimpliciter, ideo non dicitur occiſum abſolute, ſed quaſi occiſum.* Et plaga mortis, &c. *quia poſtea rebellauit Eraclio. & ſic curatus fuit ab eius ſubiectione. Sed illud quod ſequitur.* Et adorauerunt eum, &c *q. d. nullus, nō concordat cum dicta expoſitione. quod .n. deuictus ab Eraclio rebellaret, non eſt argumentum quod eſſet inuincibilis, ſed magis ad oppoſitum, ſicut ipſe iam fuerat deuictus ab Eraclio, & pater eius pluries debellatus. Item quia quod iſti expoſitores dicunt, quod hæc rebellio fuit poſt receſſum Eraclij de Perſide, interfecto Coſdroe & reportato uexillo crucis dominicæ, hic autem dicitur.* Et admirata eſt, &c. *propter eius curationem.* Et adorauerunt draconem. *per quem intelligitur Coſdroe. non .n. adorauerunt eum poſt mortem ſuā ſed ante, ut dictum eſt, ſup. Propter quod aliter exponitur hæc litera de vulneratione lethali filij Coſdroe in uno conflictu contra ſpem humanam fuit ſatis cito curatus, propter quod gentes ſibi ſubditæ crediderunt in eo eſſe aliquid numinis, cuius uirtute fuerat ſic ſanatus, ſicut & patrem ſuum adorauerant, ut dictum eſt. ſecundum hoc dicitur.* Et uidi unum, &c. *i. filium Coſdroe ratione iam dicta.*

11 Quaſi occiſum, &c. *i. lethaliter vulneratum.*

Et

MORALITER.

† ſignificatur tyrannus qui eſt diaboli filius per eius imitationem. Et dicitur hic beſtia habens ſeptem capita, per quæ ſignificatur ſeptem uitia capitalia.

† *Et cornua decem*.. uniuerſos modos impugnandi bonos.

3 *Et ſuper, &c.* i. omnem ſpem ſubiiciendi ſibi iuſtitiam.

4 *Et ſuper capita, &c.* quia ſemper paratus eſt Deum, & eius membra blaſphemare.

5 *Et beſtia, &c.* qa cōfirmatus eſt in malo. Iere. 13. d. *Si mutare poteſt Aethiops pellem ſuam, & pardus uarietates coloris ſui, & uos poteritis benefacere, cum didiceritis malum.* 6 *Et pedes eius, &c.* q ſunt lati ad calcandum, ſic tyrannus ſtudet calcare populum.

7 *Et os eius, &c.* quia quærit deuorare bona aliorum.

8 *Et dedit illi, &c.* quia tales diabolus adiuuat ad perficiendum malitiam ſuam. 10 *Et uidi, &c.* Quia propter infirmitatem uel aliud malum ſuperueniens tyrannus territus aliquando incipit emendationem, ſed illo malo tranſeunte reuertitur ad priſtinam nequitiam uel maiorem.

Et

✱ ANDREAS. Caput quod hic veluti iugulatum in mediũ
A proponitur alterutrum innuit, ni mirum aut vnum aliquẽ è principib. ab Antichriſto occiſũ, prǽſtigiis eiuſdẽ impoſturisq; actum, denuo excitatum apparuiſſe. Qua arte cum Simō magus familiariter vteretur, ab apoſtolorum corypheo eſt reprehenſus. Aut certe Romanorum regnum diuiſione illa in decem partes interfectionem quodammodo paſſum, ad monarchiæ formam (cuiuſmodi Augusti Cęſaris ætate ex ſtabat) ab Antichriſto redactum, rurſum conualuiſſe, & quaſi in integrum reſtitutum denuo viſum eſſe.

✱ AMBROS. Per caput quod non occiſum, ſed quaſi occiſum viſum eſt blaſphemia intelligitur. Blaſphemia ergo quaſi occiſa eſt modo, quia quamuis ſint multi, qui multas blaſphemias mente concipiant,
B malum quod mente conceperint, non audent proferre. Hoc igitur caput, temporibus Antichriſti mortuum videbitur, ſed à diabolo in Antichriſtum reſuſcitabitur, quem ad blaſphemandum Chriſtum in tantum accendit, vt blaſphematores omnes in ſuis blaſphemiis antecedat.

Per aſcenſionem.
a in mortẽ, & plaga mortis eius curata ẽ. Et admirata ẽ 1
Imitans beſtiales. a i. Antichriſtum. b i. diabolum.
b vniuerſa terra poſt beſtiã. Et adorauerũt draconẽ, q 2
a Reſurgendi vt videbatur. Antichriſtum.
dedit poteſtatẽ beſtiæ, & adorauerunt beſtiã dicẽtes 3 4
Cum reſurrexit. a Voluntati eius reſiſtere. b Permiſſione Dei.
Quis ſimilis beſtię, & q̃s poterit pugnare cũ ea. Et datũ 5 6
a Magni loquio ſe extolens. b Quia dicet ſe filium Dei.
c eſt ei os loquẽs magna, & blaſphemias, & data ẽ ei po 7
i. operari per menſes.
d teſtas facere mẽſes quadragĩta duos. Et aperuit os ſuũ
a Negando Deum eſſe. b i. contra Deum, vel vſque ad Deum.
e in blaſphemias ad Deũ, & blaſphemare nomẽ eius, &
a i. omnes illos qui a b illis maiorib. proteguntur. Permiſſum.
tabernaculũ eius, et eos qui in cęlo habitãt. Et datũ eſt 8
Corporaliter. Vel eos.
illi bellũ facere cũ ſãctis & vincere illos. Et data eſt ei 9
poteſtas in omnem tribum, & populũ, & linguã &
a i. dediti terrenis.
gentẽ, & adorauerunt eã omnes qui inhabitabãt ter
i. Reprobi tantum. a Quilibet eſt agnus, ipſe enim idem eſt agnus & liber.
f rã, quorũ nõ ſunt ſcripta nomina ĩ libro vitę agni, q 10

✱ AVGVS. Quod dicit quaſi occiſum, Hæretici ſunt qui ſimulant ſe confiteri Chriſtum, & dum non ſic credunt, vt fides Catholica habet, blaſphemant, cum eum & occiſum prædicent, & reſurrexiſſe, quia ipſe ſathanas transfigurat ſe in angelum lucis.

✱ HAYMO. Tanta temeritas erit in illo damnato homine, vt ad deludendos animos paruulorum, imitatione veri capitis Chriſti, occiſum ſe dicat, & reſurrexiſſe poſt mortem: ideoque ne forte veritas, ſed illuſio putetur, nequaquam affirmãdo dicitur, occiſum, ſed, quaſi occiſum.

a *Et plaga mortis.* Arte magica aſcendet in area ferentib. eum demonibus, & ſic curabitur, plaga mortis. .e. quia prius mortuus credebatur, poſt viuens reputabitur.

b *Et admirata eſt, &c.* ✱ ANDR. Miracula q̃ Antichriſtus prǽſtigiis ſuis operabitur, ad diabolum qui per ipſum & in ipſo
C erit efficax, referri debẽt. Per ipſum enim draco impoſturas ſuas exercens publice adorabitur.

✱ AMBR. Per terram peccatores homines deſignantur ſed quomodo diabolum adorabunt, quem non videbunt? Sed adorabunt Antichriſtum, & in Antichriſto diabolum.

✱ HAYMO. aperte demonſtratur quid ſit admirari vniuersã terrã poſt beſtiã, i. reprobos & terrena ſapientes. In eo itaque draconem adorarũt, quod beſtiam. i. Antichriſtum, nõ ſolũ diuitiis & potentalibus, verum etiã electorũ ſignis & virtutibus

bus fultum: Chriſtum eſſe putauerunt. D

✱ RVPER. Hic illa generatio maximę culpatur, quę talem illũ hoīem ſuſceptura eſt. In hoc culpatur, quia niſi terra eſſent, ſi quid eorũ q̃ ſurſum ſunt ſaperẽt, nõ admirarent eius altitudinem, terrenã gloriam, q̃ verus Chriſtus nihili pẽdit.

c *Et data eſt ei, &c.* ✱ ANDREAS. Triennii ſpatio cum anni dimidio Deus ſinet illum conuitiis, verbiſque blaſphemis, cęleſte nomen impetere, ſanctoſque affligere.

✱ HAYMO. In tribus annis & dimidio, quadraginta duo menſes ſunt, atque idcirco ſpecialiter in his menſibus, vltimum tempus, & perſequutio Antichriſti ſignificatur. Generaliter autem omne tempus huius ſeculi, à domini prædicatione vſque ad ſeculi finem.

✱ AMBROSIVS. Sicut mihi videtur, in tribus annis & dimidio, tempus perſequutionis tantummodo comprehenditur, in quo per ſe, & per diſcipulos ſuos, & per oſtenſionem ſignorum mirabilium totus laborabit: vt culturam Deitatis omnes ſibi impendant. E

✱ PRIM. His menſibus tres anni cum dimidio adimpletur, quibus ſuperius quidem præſentis, nunc autem ſpecialiter nouiſſima perſequutiuis prænunciatur aſperitas.

d *Et aperuit os ſuum.* In tãtam fiduciam prorupit, vt quod occulte ante, iam tunc publicè audeat blaſphemare. Primaſius.

✱ AMB. Blaſphemabit nomen Dei, dicens Chriſtũ non eſſe Deum: blaſphemabit eccleſiam Dei, dicẽs, nihil prodeſſe Chriſtianam religionem fidelibus, ſed interitum magis afferre quam ſalutẽ. Blaſphemabit & eos qui in cælo habitãt, i. martyres & cæteros ſanctos dicens, nihil prodeſſe cuiquam falſumque eſſe quicquid de eis à fidelibus aſſeritur.

✱ HAYMO. Ipſe qui nunc aperit ora reproborũ ad blaſphemandum Deum vel Dei ſeruos, ipſe tũc aperiet os corporaliter, cum in illo damnato homine habitare inceperit.

✱ AVG. Hic manifeſtum illos ſignificari qui de eccleſia receſſerunt Catholica, vt qui ante occulte intra eccleſiam quaſi fidem rectam tenere videbantur, in perſequutione aperto ore in Deum proferanr blaſphemiam. F

e *Et taber.* i. oẽm inſtitutionẽ eius per q̃ laudabilis apparet.

f *Quorum, etc.* ✱ AMB. Liber vitę prędeſtinatio eſt Dei omnipotentis. Reprobi non ſunt ſcripti in libro vitę, quia non sũt prædeſtinati ad vitam æternam.

✱ RVPER. In libro vitæ, id eſt, in cælo. Vbi ergo ſcripta ſunt nomina eorum qui eum adorabunt, in terra.

☞ AVG.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et plaga mortis. *inopinabiliter.*

2 Et admirata eſt, &c. *propter talem curationem.*

3 Et adorauerunt draconem. *i. Coſdroe quia dedit poteſtatem beſtiæ tradendo regnum filio ſuo.*

4 Et adorauerunt beſtiam. *i. filium Coſdroe credentes in eo aliquid nominis eſſe.*

5 Dicentes, &c. *q. d. nullus. quia ſi in pręlio vulneraretur, curabitur ſicut prius.*

6 Et datum eſt, &c. *per iactantiam & blaſphemias contra Chriſtum & eccleſiam.*

7 Et data eſt, &c. *qui faciunt tres annos & dimidium dictum enim eſt ſupra, quod bellum Eraclij contra perſas durauit ſeptem annis, & ſic medietas illius temporis aſcribitur Coſdroe, & alia medietas filio eius.*

8 Et datum eſt illi. *quia ſanctum* Anaſtaſiium *cum* 70. *monachis & multos alios, interfecit.*

9 Et data eſt, &c. *quia multæ gentes & diuerſarum linguarum erant ſub poteſtatem ſuam & eſt hic hyperbolica locutio, accipiendo omnem populum & gentem pro multo populo & gente ſicut frequenter fit in ſcriptura, & in communi modo loquendi, ſicut dicitur, tota ciuitas eſt in tali feſto, ad denotandum, quod ſunt ibi multi de ciuitate, & ſimiliter quod ſubditur.* Et adorauerunt eam omnes, &c.

10 Quorum non ſunt, &c. *i. in libro prædeſtinationis diuinæ, qui dicitur liber vitę agni, ratione deitatis, & etiam ratione humanitatis, in quantum omnes prædeſtinati ſaluantur in fide mediatoris.*

✱ 1 Qui

MORALITER.

✱ 2 *Et admirata eſt, &c.* de tali euaſione mali. quia communiter bonis hominibus, non contingit.

3 *Et adorauerunt draconem.* Quia reuerendo tyrannum reuerẽtur diabolum, cuius eſt membrum.

6 *Et datũ eſt, &c.* id eſt, permittitur loqui ſuperba & blaſphematoria.

7 *Et data eſt, &c.* Menſis dicitur à mene qued eſt defectus, & ideo facere menſes, id eſt, defectus eſt deficere: tyrannus aũt deficit in obſeruantia decalogi & euangelii, & duplicis dilectionis præcepti, quod ſignificatur per menſes 42. nam quadraginta ſunt quater decem, & ſic ſignificat decalogum & euangelium quadrupliciter deſcriptum, & per duos ſuperadditos duplex charitatis præceptum.

9 *Et data eſt illi. &c.* id eſt, ſuper multos bonos & eſt hic hyperbolica locutio.

✱ 2 Si

q.d.cauete omnes. Intellectum. Intelligit.
a occiſus eſt ab origine mundi. Si quis habet aurē, audiat,. Qui
In pœnas infernales.
b in captiuitatē † duxerit, in captiuitatem vadet: † qui in gladio
c i.in reſpectu pœnarum & remunerationis.
d occiderit, oportet eum gladio occidi. Hic eſt patiētia & fides
a Priore minorem. b Pſeudo apoſtolos. c In ſuperbiam vel perditionem proficientem. d Per amantes terrena.
e
f ſanctorū. Et vidi aliam beſtiā aſcēdentē de terra: & hēbat cor

A ✻ Avg. De diabolo dixit, vel eius populo, quia non eſt ſcriptum nomen eius in libro vitæ.

✻ Haymo. Quis eſt autem liber vitæ agni, in quo Iuſtorum nomina numerentur adſcribi, niſi vis quædam diuina, q̄ ante mundi conſtitutionem, ad vitam æternā ſanctos p̄deſtinauit futuros. Qui liber prę deſtinationis ſicut æternitate fixa electos tenet adſcriptos, ita nequaquam vlla ratione reprobos admittit ſcribendos.

† ducit.

Haymo. a *Occiſus.* In ſuis ſ. in Abel. Vel quia ante omnia diſpoſitū eſt q̄ in fine temporum occideretur. Vel occiſus.i. in agno myſtice, quem Abel obtulit, vel in ipſo Abel à fratre occiſo præfiguratus eſt.

✻ Ambr. Sed quærendum nobis eſt, quomodo agnus, id eſt Chriſtus, ab origine mundi occiſus eſſe dicatur. Vbicunque in diuinis ſcripturis ponitur hęc oratio, qui habet aures, &c. obſcurum eſſe quod pręceſſit, demonſtrat. Aures quippe cordis & intelligentiæ requirit. Agnus igitur ab origine mūdi occiſus eſt, q̄a eius mors ab exordio generis humani in ſāctis p̄rib. p̄figurata eſt. In primo hoīe dormiente, & Eua ex eius coſta facta. figurata in Abel, Iſaac, Ioſeph, & plurib. ſacrificiorū ri-
B tib. Quoties ergo mors Chr̄i à patrib. p̄figurata aut p̄dicata, quaſi toties agn⁹ occiſ⁹ eſt. Quāuis hoc ſimpliciter poſſit ītelligi, vt nō dicat agnū occiſū ab origine mūdi, ſed noīa ſctōrū ſcripta ab origine mūdi in libro agni q̄ p̄ eorū ſalute occiſ⁹ ē.

Haymo. b *Qui in capti.* Qui captiuat homines nunc a fide, tandem a ſalute, ſcilicet Antichriſtus, vel ipſe diabolus.

✻ Andr. Vnuſquiſq; præmia factis ſuis digna recipiet, qui igitur ad vexandum & affligendum proximum prompti expeditique fuere, ij à diabolo captiui abducētur, eius iuxta magnum Iacobum, mancipia effecti, cui per praua opera ſeruierunt, ſathanæque gladio icti, æternam mortem ſuſtinebunt.

✻ Amb. Antichriſtus qui populum Chriſtianum à creatore ſuo captiuabit, ipſe a præſenti vita captiuabitur, & in infernū detrudetur. E- qui gladio malitiæ ſuæ multorum animas interempturus eſt, gladioque corporali iuſtorum corpora occiſurus, ipſe gladio mortis perpetuæ damnabitur.

✻ Haymo. Hęc verba ſicut p̄tinēt ad oē corpus Antichriſti, ita & ad ipſum principē malorum Antichriſtum, qui duob.
C modis homines captiuabit, nimirū à fide Chriſti mēte eos ſeparans, deinde ab æternorum ſocietate fidelium, quia qui ei D obaudierint, perpetuo captiuitatis exilio damnabuntur.

c *Qui in.* Antichriſtus & ſui occidunt gladio materiali & perſuaſionis & perierunt gladio æterni iudicii.

d *Hic eſt.* i. patiētiā & fidem tenebūt, quia illo deſtructo ſciūt
1 ſe remunerandos. Re
ſpiciendo pęnam ma
2 lorum & remunera
3 tionem bonorū patiā
4 tes fiunt & fidē tenēt.
e *Et vidi.* Deſcripta † Gen Mat.
5 tribulatione quę erit
6 per Antichriſtum, &
ſuos participes, ſubiū
7 git aliam quæ fiet per
8 ſuos apoſtolos, quos
ipſe per totum mundum ſparget.

✻ Richar. Videns diabolus ſanctam eccleſiam donis cæleſtibus, multis virtutibus & auxiliis munitam, & ſupra petram quę Chriſtus eſt, firmiter fundatam, non vno modo nocendi ſed diuerſis aggreditur, & eam expugnare conatur. Vnde qui p̄ beſtiam aſcendentē de mari impugnari eam ſuperius legitur, & per beſtiam aſcendentem de terra eam impetere nūc perhibetur: quia non ſolum per crudeles gentium principes verum & per falſos falſorum chriſtianorum miniſtros & reges, quietē eius frequenter pulſat, & per illos nonunq̄ turbat. E

✻ And. Sunt qui per hanc beſtiam Antichriſtum intelligant, aliis magis placet quempiam è diabolorum numero eſſe, nos autem putamus per beſtiam hoc loco pſeudo prophetam denotari, quæ ſententia Irenæo probatur.

✻ Amb. Hęc beſtia aut vnum ex diſcipulis Antichriſti deſignat, deteriorem cæteris, aut multos, q̄ eū p̄dicaturi ſunt, quę de terra aſcēdere viſa eſt, q̄a de ſocietate reproborū exurget.

✻ Rvper. Quæ eſt hæc beſtia alia quam vidit aſcendentem de terra? Aut quomodo duę ſunt beſtiæ, cum vnum ſit corpus generationis prauæ, ſicut econtra vnum eſt corpus generationis ſanctæ & electæ? Ad hæc ſciendū, quia generatio neq̄ cum vna ſit, alia tamen & alia dicitur beſtia, propter geminā vim bellicam, ſcilicet ſiue regiam, atque magicam.

✻ Gre. Priorem quippe beſtiam.i. Antichriſtū ſuperiore iā deſcriptione narrauerat, poſt quē ēt hæc alia beſtia aſcēdere dr̄, q̄a poſt eū multitudo prædicatorū illius ex terrena poteſtate gloriat. De terra q̄ppe aſcēdere, eſt de terrēa gloria ſup̄bire Pri Hay

f *Cornua.* Quia ſimulabunt ſe habere innocentiam, & purā uitam & veram doctrinā & miracula, quæ Chriſtus habuit, & F ſuis dedit. Vel duo Teſtamenta ſibi vſurpabunt. ☞ An-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Qui occiſus. *quod dupliciter poteſt intelligi. Vno modo diſpoſitiue, quia ſic Deus ab æterno diſpoſuit mundum facere, quæ quidem diſpoſitio poteſt dici: quæ iam mundi origo, in quantum ad exemplar mūdi præconcepti ęternaliter à Deo productus eſt mundus temporaliter in effectu vnde Boetius libro de conſolatione. Tu cūcta ſuperno ducis ab exemplo, Mundum mente gerens ſimilemque imagine formans, Alio modo figuratiue, & ſic ab initio mundi Chriſtus in Abel fuit occiſus, nam occiſo Abel innocente fuit figura occiſionis huius agni. vnde dicit* Aug. *quòd fuit in Abel occiſus, & in prophetis exhonoratus.*

2 Si quis. *Hic vltimo deſcribitur finis belli Perſarum & Eraclij, cū dicitur. Si quis habet, i. intellectum.*

3 Audiat. *ſupple finem belli Eraclij & Perſarum. quia Perſæ qui multos Chriſtianos duxerant captiuos, ab Eraclio & eius exercitu fuerunt captiuati.*

4 Qui in gla. *quia Coſdroe q̄ multos occiderat, ab Eraclio eſt occiſus*

5 Hic eſt. *quia Zacharias patriarcha Ieroſolymitanus qui cū alij plurib. ſanctis auctus fuerat in Perſidem captiuus, habuit meritum patientiæ, & per Eraclium cum eis fuit in Ieruſalem reductus.*

6 Et vidi. *Deſcripta eccleſiæ perſecutione a Coſdroe & eius filio hic cōſequenter item deſcribitur ſub Mahumeto & eius populo, & diuiditur in tres partes. nam hæc perſecutio primo incipitur, ſecundo alia intercipitur ſe.c.ibi.* Et vidi & ecce nub. *tertio primo reſumitur. 16.c.ibi.* Et ſex. *Prima adhuc in tres, quia primo ponitur conditio ſectæ Saracenorum, ſecundo perſecutio Chriſtianorum, in principio ſe.c. tertio punitio perſecutorum, ibi.* Et alios angelos. *Prima adhuc in duas, quia primo ponitur dictę ſectę conditio, ſecundo cuiuſdam ſententię ſecrete velatio ibi.* Hic ſapientia eſt. *Circa primum ſciendum, quod licet de incboatione ſecta Mahumeti varia dicantur à diuerſis, tamen cōuenientius tenetur, quod incœpit circa finem temporis Eraclij, de quo dictum eſt in parte pręce. hic autem Mahumetus de paupertate ad diuitias eleuatus cogitauit fieri rex Iſmaelitarū, de quo populo erat qui proprie dicuntur Agareni, nam Iſmael fuit filius Agar ancillę Saræ, ‘Gen. 16. dicuntur tamen vſurpatiue Saraceni à Sara libera. Ad obtinendum vero propoſitum vſus fuit conſilio, & auxilio cuiuſdam monachi hæretici, nomine Sergij, condendo legem falſam & carnalem, & quibuſdam autoritatib. vete. ac. no. Teſt. coloratam, vt ſic non ſolum a Gentibus ad carnalia pronis, ſed etiam a ſimplicib. Chriſtianis & Iudæis, de quib. aliqui habitabant cum Iſmaelitis, facilius reciperetur. finxit etiam legem illam à Deo reuelatam tanquam prophetæ Dei ſummo. Igitur de ipſo dicitur:* Et vidi. &c. *i Mahumetum vitam voluptuoſam ducentem, quæ beſtialis dicitur* 1. *Et hi. nam fuit luxurioſus & libidinis ardore ſuccenſus ſuper omnes homines orientalis regionis, iactans ſe ſolum ſuper quadraginta homines ex diuino munere virtutem generatiuam & coeundi poteſtatem habere, vt ſcribitur hiſtoria orientalis eccleſię. li. 1. ca. 5. qui aliter nominatur .J. liber epiſcopi Aconenſis: quia fuit auctor huius libri.*

7 Aſcendentem. *quia per mercationes & rapinas aſcendit de paupertate ad diuitias, vt dicitur ibidem.*

8 Et habebat. *i. Chriſti cuius duo cornua dicuntur hic prophetia inquantum fuit viator, prout declaratū fuit Luc. 7. ſuper illud:* Propheta magnus ſurrexit in nobis, ✻ c. *& lator legis nouæ. Mahumetus vero finxit ſe eſſe prophetam, & legis diuinæ latorem, vt dictum eſt. propter quod dicitur habere duo cornua ſimilia cornib. agni, quia non fuerunt talia ſecundum veritatem, ſed ſecundum humanam fictionem.*

✻ 1 Et lo-

MORALITER.

† 2 *Si quis.* q.d. ſicut tyrannus bonos captiuat & occidit temporaliter, ſic æternaliter captiuabitur, ad mortē gehennæ ducētur.

6 *Et vidi.* hoc literaliter exponitur de Mahumeto q̄ legē falſam dedit iſmaelitis, iō myſtice pōt exponi de quolibet hęreſiarcha, qui doctrinā erroneā dat diſcipulis ſuis, iō ſubditur.

8 *Et habebat, &c.* i. Chriſti, cuius duo cornua ſunt duo teſtamēta, quorū vetus dedit per prophetas, nouū aūt perſemetipſū, ſicut dicitur Heb. 1. a *Olim Deus loquens patribus in prophetis, &c.* Hęreſiarcha vero ſuam doctrinā nititur defendere per ſcripturam veteris & noui Teſtamenti, quia tamē male allegat eam non dicitur habere cornua agni, ſed ſimilia cornib. agni.

7 *Et* † *Et lo-*

D ✠ AND. dicitur habere duo cornua agni cornib. ſimilia, ob id fortaſſis quod ſub ouina pelle cædis ſtudiũ occultiq; lupi ferociam cælare ſtudeat tum etiam quod initio aliquam pietatis formam prę ſe feret, qua de re Irenæus ſere ita ſcribit de ſathanæ ſatellite (quẽ pſeudoprophetam vocat) loquebatur ait vt draco.

dicatores antichriſti, ſemper in pñtia manere poterunt? non, quin potius diſcurrent per vniuerſas mundi partes prædicando, ſed vbicunq; ſint ita ea facere ſtudebunt, quę illi ſciũt placita, quaſi ſemper ab eo videantur, & in eius conſpectu conſiſtant. Intantum quippe illũ honorabunt, vt quidquid acturi ſunt corã ipſo ſe agere dicant, tãquam nihil eum latere poſſit. D

1. mo- c.26. ✠ GREG. Habet duo cornua agni ſimilia, quia per hypochriſim ſanctitatis, eam quam in ſe veraciter dominus habuit ſingularẽ, *ſibi ineſſe ſapientiã* mentitur & vitam. Sed qa ſub agni ſpecie auditorib. reprobis ſerpentium virus infundit, recte ſubditur. Et loquebatur vt draco. Iſta ergo beſtia, i. prædicantium multitudo, ſi aperte vt draco loqueretur, agno ſimilis non appareret, ſed aſſumit agni ſpeciem, vt draconis exerceat operationem. B

a Quia ſi quid boni in eis videbitur, ſimulatio erit. b i. omnes modos decipiendi quib. Antichriſtus decipit.

a nua duo ſimilia agni. Et loquebatur ſicut draco. Et pote-
b ſtatem prioris beſtiæ omnem faciebat in conſpectu eius,
Antichriſtum.
c & fecit terram & inhabitantes in ea adorare beſtiam pri-
Ad conſummationem prædicationis.
d mam, cuius curata eſt plaga mortis. Et fecit ſigna ma-
e gna, vt etiam ignem faceret de cœlo deſcendere in ter-
ram in conſpectu hominum. Et ſeduxit habitantes in ter-
a Permiſſione Dei. b Id Inuocatione nominis Antichriſti.
f ra, propter ſigna quæ data ſunt illi facere in conſpectu be-
Præcipiens. a Se conformans illi. Vel ad literam. i. aliquem ſtatuam.
ſtiæ, dicens habitantibus in terra, vt faciant imaginem

1 Sicut. n. ſancti quia iugiter eius voluntatem
2 cuſtodiunt, in conſpe-
3 ctu Dei ſe manere fa-
4 tentur, ita & illi.
5 c *Terram*. i. terrenos,
6 & in amore terrę perſeuerãtes, vel terra ſe-
7 cundum corpus, habi-
8 tantes in ea ſecundũ
9 animam.
10 d *Adorare*. Quia & hi
11 ſimulata reſurrectio-
12 ne prædicationis ſuæ
13 faciunt fundamentum ſicut & apoſtoli Chriſti, fecerunt.

✠ AVG. Hæc eſt illa quæ ſub noĩe chriſtiano agnũ præfert, vt draconis venena latenter infundat. Hęc eſt hęretica eccleſia: agni. n. ſimilitudinem non imitaretur, ſi aperte loqueretur, nunc Chriſtianitatem tãgit, quo ſecurius incautos decipiat.

✠ RICH. Falſi chriſtiani duo habẽt cornua, agni ſimilia, quia habent duo teſtamenta, vnum per ſignificationem, aliud per exhibitionem Chriſtum prædicantia, habent, inquam, per ſcientiæ cognitionem, non per vitę ſanctitatem.

a *Et loquebatur*. i. pſeudoapoſtoli ita loquentur ſicut diabolus in Antichriſto erat locutus.

b *Et poteſtatem*. Quia in omnibus caput ſuum ſibi præponebant, ſ. Antichriſto.

✠ AMB. Quod dicit in conſpectu eius, ſignificat in noĩe eius, non. n. præſens poterit Antichriſtus in omnib. locis, vbi fuerit prædicatus a ſuis, faciet namque miracula Antichriſtus arte diabolica, facient & diſcipuli eius, ſed eorum miracula, falſa erunt, non vera, non. n. credibile eſt, vt eos quos Deus excęcauerat, ſanitati poſſint reſtituere, ſed eos tantũmodo quos ipſi deſeruit, lædentes in occulto, ſanantes in aperto.

✠ HAYMO. Quia ſicut Antichriſtus fraude, blandimentis, & doctrinis, terrorib. & tormẽtis decipit, ita & oẽs miniſtri eius.

C Quid eſt autem quod dicit, in conſpectu eius? nunquid. n. prędicatio

e *Ignem*. i. malignũ ſpiritũ ſuper ſuos facit deſcendere, vt loquãtur variis linguis. Vt apoſtolis datus eſt ſpũſſanctus in ſpecie ignis, & ſic illi dabunt ſpiritum malignum in ſpecie ignis. Haymo.

✠ AMB. Legimus in libro Iob, diabolum ex permiſſione Dei ignem de cęlo feciſſe deſcendere, & oues Iob puerosq; conſumpſiſſe quod ergo illic per ſemetipſum fecit, hoc per Antichriſtum & ſequaces eius extremo tempore faciet. E

✠ AND. Non eſt aũt mirum, aut nouum, ſi in oculis hominũ iam errore excæcatorum de cælo ignẽ deſcendere faciat impoſtor poſtea q̃ ex hiſtoria Iob cõpertum habemus, ignẽ diaboli virtute incenſum, ſuperneq; dilapſum iuſti viri armentum, Deo id permittente tpis, quaſi puncto abſumpſiſſe.

✠ AVG. Vel. Et quia eccleſia cęlum eſt, quid eſt ignem de cælo deſcendere in terram, niſi hæreſes de eccleſia cadere? Ignis enim de cælo deſcendit, quando hæretici, qui de eccleſia velut ignis recedunt, eccleſiam ipſam perſequuntur.

✠ PRIMAS. Et ideo fortaſſe hoc excellens de igne ſignum, quo ſpirituſſanctus figuratur voluit ſpecialiter nominare, ꝙ potior illo inueniri non poterat nam cum multa, hæreſes nobiſcum videantur habere communia, hoc ſpecialiter donum ſola ſe habere Chriſti gloriatur eccleſia.

f *In conſpectu*. Vt omnes videre poſſint, cum apoſtoli in conclaui acceperunt. Act. 2. a.

aVt

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et loquebatur. *ſ. aſtute, mendaciter, & doloſè.*

2 Et poteſtatẽ. *Quod exponunt aliqui de poteſtate filij* Coſdroe *qui ſupra nominatus eſt beſtia, nam Mahumetus & eius ſequaces poteſtatem regni Perſarum tranſtulerunt ad Saracenos & ſic dicitur hic feciſſe omnem poteſtatem prioris beſtiæ. Sed huic expoſitioni videtur contradicere quod ſequitur.* Et fecit terram, &c. *nam auferendo poteſtatem à Perſis non fecit adorare regem eorum, ſed magis contrariũ. Propter quod mihi videtur, ſaluo iudicio meliori, ꝙ hic prior beſtia ſit ipſe Mahumetus, qui dicitur beſtia ratione vitæ beſtialis, vt dictum eſt, & prima, quia primus rex fuit* Saracenorum *beſtialiter viuentium. Modus autem primi regis in aliquo regno eſt regimen ſuum firmare & dilatare quantum poteſt, quod fecit ipſe Mahumetus, ideo dicitur.* Et poteſtatem, &c. *quia quicquid ſolet facere primus rex ad firmandum & dilatandum ſuam poteſtatem, diligentius habebat.*

3 In conſpectu eius. *i. prout ſibi ad finem intantum expediens videbatur.*

4 Et fecit terram, &c. *ſ. ſeipſum, qui dicitur beſtia prima ratione dicta, non tamen fecit ſe adorare tanquam Deum, ſicut fecit Coſdroe, ſed ſicut prophetam Dei ſummum.*

5 Cuius curata. *Mahametus enim in quodam bello fuit grauiter vulneratus ſed poſtea curatus, ut dicitur primo libro Hiſtoriæ orientalis eccleſiæ c. 5.*

6 Et fecit ſigna. *falſa tamen.*

Vt

7 Vt etiã. *Hic accipitur igne metaphoricè ſicut & alia quæ dicuntur hic. Mahumetus. n. poſtquam iam magnus erat effectus, cœpit cadere epilatica paſſione, propter quod ne ex hoc vilificaretur dixit ſe hoc pati ex apparentia Gabrielis archangeli, utpote homo purus non potens ſuſtinere refulgentium ipſius, ſicut Dan. 10. d. dixit angelo ſibi apparenti*. Domine mi in uiſione tua diſſolutæ ſunt compages meæ, & nihil in me remanſit virium *angeli uero ignis uocantur, Pſal. 103. a.* Qui facis angelos tuos ſpiritus & miniſtros tuos ignẽ vrentem. *Et quia iſtud erat falſum nunc ſubditur.* F

8 In conſpectu. *i. in opinione falſo ſibi credentium.* Dixerunt etiam *ſui diſcipuli, quod lunam a ſe uocatam fecit deſcendere, quæ ratione luminis conuenit cum igni, & ſic ſecundum opinionem hominum fecit ignem deſcendere.*

9 Et ſeduxit. *per ſe & diſcipulos ſuos.*

10 Propter ſigna. *quæ falſo dicta ſunt de eo:*

11 In conſpectu. *i. ſuipſius, ſciebant. n. quod erant ſigna mendacia, Vel aliter.* In conſpe. be. *i. populi beſtiali, & de facili ſeductibilis, qualis erat populus Iſmaelitarum habitans in deſertis.*

12 Dicens habitantib. *ſibi ſubiecta.*

13 Vt faciat, &c. *Hoc additur ad deſignandũ ꝙ beſtia hic accipitur pro ipſo Mahumeto, & nõ populo per ipſũ decepto. Dr̃ aũt eius imago lex ab eo data, in qua repræſentatur eius conſiõ & uita, q̃ pręcepit firmiter cuſtodiri. Et hoc eſt qđ dr̃.* Vt faciãt, &c. *i. ope adimpleãt eius legẽ.*

✠ Et

MORALITER.

† 1 *Et loquebatur*. i. ſicut diabolus ſuggerit ei.

2 *Et poteſtatem*. per quam ſignificatur tyrannus, ut dictũ eſt, cuius amicitiam & familiaritatem quærit hæreſiarcha, vt ad defenſionem ſuæ hæreſis utatur eius poteſtate, ſicut legitur de Arrio & pluribus aliis, & ſic poteſtatem eius facere dicitur inquantum ea ad malum utitur.

4 *Et fecit terram, & c.* i. tyrannum inducens populum ad eius.

6 *Et fecit ſigna, & c.* Hoc fuit in Pelagio cuius diſpuli dixerunt ꝙ fuit ſpirituſſanctus, qui eſt ignis diuinus. Et quia hoc erat falſum, ideo ſubditur.

8 *In conſpectu hominum*. i. ſecundum falſam æſtimationem credentium.

12 *Dicens habitantib. & c.* i. vt facerent reuerentiam filio tyranni, qui eſt eius imago naturalis, vt ſic ad defenſionem ſuę hæreſis ſuccederet patri.

† Et

a Mortis. b Reſurrexit. c A diabolo permiſſione Dei.
beſtiæ, quæ habet plagam gladii, & vixit. Et datum eſt illi,
a Conformibus Antichriſti. b Diuerſis linguis. c i.conformes eius.
a vt daret ſpiritum imagini beſtiæ, & ut loquatur imago be
a Per principes ſeculi. b i.confirmantes ſei ei,vel ad literam.
ſtiæ. Et faciet, ut quicunque non adorauerit imaginem be-
a Morte corporis. b Quia dicent Deum ſuum,& omnes recipere & neminem abiicere.
ſtiç, occidatur. Et faciet eos puſillos & magnos, & diuites et
b pauperes, & liberos & ſeruos, habere characterem in dex-
a Ad literam,vel ſeruos Dei acquirere.vel ad ſpiritualem ſenſum.
c tera manu, aut in frontibus ſuis, & ne quis poſſit emere, aut
a Quia ſignati ſunt nomine eius,& eum fatebuntur.
vendere, niſi qui habeat characterem, aut nomen beſtiæ,
a Vel nomen. b Quia res obſcura,attentos facit.
d aut numerum nominis eius. Hic ſapientia eſt. Qui habet
a Vel uomen. b Licet per hoc Deus videatur,ſapienti purus homo apparebit.
e intellectum computet numerum beſtiæ. Numerus enim

a *Vt loquatur imago*. Qui magica arte faciet ſtatuam loqui & futura prædicere.

✲ AND. Narrat Apollonius, & alii confirmant, demones incantationum & præſtigiarum ui, per imagines & ſtatuas arbores rurſum & aquas, perque alia eiuſmodi ſępenumero locutos, arbitror & per mortuorum cadauera loqui poſſe: nam & Simon magus in B. Pet. Apoſtolorũ coriphei, multorumq; Romanorum præſentia, mortuum hactenus exſuſcitauit, quatenus ſe ſe palam mouere videretur, & ſi interim Apoſtolus impoſturã, hoc eſt uirtutem, qua falſo
B eum excitauerat, aperuerit, & vim, qua mortui verè reſurgunt, publicè declarauerit. Ad eum itaque modũ probabile fit, Antichriſtũ prodromum & adminiſtrum dæmonum vt impulſum, beſtiæ imaginem facturum, arte & fraude diaboli illi loquendi facultatem communicaturum.

✲ AMB. Sed & hoc quoſdã magos feciſſe legimus; faciebant quippe per artem necromanticam, vt ſtatuæ viderentur moueri, & loqui aliter. Imago ſpẽm habet hoĩs, ſed non eſt homo. Similiter & Antichriſtus propter operationem ſignorũ putabitur eſſe Deus, ſed hoc falſiſſimum erit: imaginem autem Antichriſti facient qui eum Deum exiſtimabunt.

✲ RICH. Aliter faciet imaginem Antichriſti materialem, ſicut nos corpoream ſaluatoris, & illam per incantationes faciet loqui.

b *Habere characterem,&c*. In manu & in fronte ponent ſigna, vt omnes Deum confiteantur ſuum, uerbo & opere.

m AMB. Poteſt fieri vt ſicut nos habemus caracterem Chriſti. i. crucem, qua ſignamur, ita habeat antichriſtus proprium charecterem, quo ſignentur ii qui in eum crediderint. Aliter ſæpe per manus, opera intelligitur: characterem ergo Antichriſti in dextera manu habebũt, quia opera maligna doctri-
C næ antichriſti congruentia exercebunt, habebunt & in fronte, per quam mẽs ſæpe diſcernitur, qua ex prauis operib. quas peſſimas mentes gerant. dignoſcitur.

✲ HAYMO. Quid per dexteram manum reproborum intelligitur niſi operatio illorũ? & qđ per frontẽ niſi fides exprimitur? Hñt ergo characterẽ in dextera manu & in frontib. q̃a vbi debuerint hr̃e pura ora uirtutũ, & fidei ibi inueniuntur maculæ criminis deturpati. In manib. Iudæi hñt characterem eius, quia diaboli opera faciunt; in fronte, quia in eum credent & illũ recepturi ſunt. D

c *Nullus poſſit emere, etc.*
1 ✲ ANDR. Quin beſtię
2 quoque calculum ad
3 omnes ubique contra
4 ctus, & negotiationes
5 extendet, ita ut nihil
6 emere aut uendere li-
7 ceat, qui eum recipere
8 detrectet, quo ea ſaltẽ
9 ratione fideles ob re-
10 orum ad uitæ vſum ne-
11 ceſſariarum penuriã,
12 ad violentam mortẽ
13 adigat.
14 ✲ AMB. Scimus huma E
15 nam uitam non poſſe
16 ſubſiſtere, niſi aut vendant aliquando homines, aut emant. EO itaque antichriſti perſecutio erga fideles crudelius graſſabitur, quo eius interdictũ fuerit, ſine quo viuere non poterunt. Faciant aũt hoc antichriſti miniſtri, ut in tempore neceſſitatis eos, qui chriſtianitatis fidẽ occulte ſeruare voluerint, deprehendant. PRIMAS. In hanc mercandi & uendendi mentione docuit ꝙ ſicut in bono ſymbolum tradit eccleſia profuturũ noſtrę ſaluti, ita & illi in malo ſe definitione quaſi noluerint coarctari atq; vinciri, ut nec mercandi aut uendendi ſinantur habere licentiam, ſicut mercatores, qui una uidentur naue portari, uniformi cognoſcuntur ſigno teneri.

d *Numerum*. i. qui expectant ab eo remunerationem minorem, uel mediocrem, uel maximam.

e *Qui habet*. Cũ liber Græcè ſit editus ſcđm Græcos numerus eſt quærendus, apud quos oẽs literæ numerũ ſignificant nomen eius Antemos qđ ei cõpetit, q̃ Chriſto ꝯrius dr̃. a. vnum. n. quinquaginta t. ccc. e. quinq;. m. quadraginta. o. ſeptuaginta. s. cc. Vel Arnoyme, i. nego q̃ Chriſtũ negat Deũ in quo idẽ numerus a. unũ. r. cc. n. quinquaginta. o. lxx. y. cccc. m. xl. e. quinq. Vel Titę. i. ſol, gigas, qđ vere Chriſto, uſurpatiue cõuenit antichriſto. T. ccc. e. quinq. i. x. iterũ t. ccc. a. unũ. n. l. Vel latinis, Diclux, q̃a ipſe ſe lucẽ eſſe dicet, D. quinquaginta. i. c. cẽtum. l. quinq;. v. quinq; x. decem & ſic eadem ſumma. Prim. Hay. Rich. F

☞ Sex

NICOLAVS DE LYRA.

✲ Et datum. *i. permiſſum a Deo.*

2 Vt daret. *i. uigorem ſuę legi.* Lex. *n. dicitur viua quamdiu viget, et mortua cum abrogatur.*

3 Et utioquatur. *i. ſnĩam ſuam oſtendat, ſicut dicitur. Lex talis loquitur in tali caſu. nam omnia fere accipiuntur hic metaphorice.*

4 Et faciet. *Nam præcepit ſub pœna mortis legem ſuam haberi in magna reuerentia.*

5 Et faciet, &c. *i. omnes homines cuiuſcunque conditionis.*

6 Habere charactẽrẽ. *i. circuncijionem, ut dicunt aliqui, nam Saraceni ſunt circuncijſi ſicut & Iudæi. Sed litera ſequens diſſonare videtur, cum dicitur.* In dextera manu, &c. *quia circuncijſio non fit in partib. iſtis. Et ideo per characterem uidetur hic intelligi determinatus modus viuendi ſecundum legem Mahumeti, quo Saraceni ab alijs gentibus diſtinguuntur. Ideo dicitur,*

7 In dextera manu. *quantum ad operationem.*

8 Aut in, &c. *per apertam confeſſionem.*

9 Et ne quis. *i. cum* Saracenis *in ſuis* legalib. *communicare.*

10 Niſi qui habeat. *i. modum uiuendi dictum.*

11 Aut nomen. *Sicut Saraceni ficti, nam ſicut inter Chriſtianos ſunt aliqui ficti, propter quod permittuntur communicari Chriſtianis ueris, ſic eſt inter* Saracenos.

11 Aut numerum. *ſicut ſerui Saracenorum, alterius tamen legis, qui communicant cum eis in humanis, eo quod ſint de numero familiæ domus* Saraceni.

13 Hic ſapientia. *Hic ponitur uelatio cuiuſdã ſecretæ ſnĩæ, ſ. numerus annorum reſpiciens Mahumetum. ideo dicitur.* Hic ſapientia eſt. *i. res occulta ad intelligendũ, quã capere proprie eſt ſapientum.*

14 Qui habet. *viuacem & penetratiuum occultorum.*

15 Computet. *i. Mahumeti, qui beſtia dicitur, ut patet ex prædictis.*

16 Numerus. n. *ſ. anni. & ad quid referatur determinate iſte numerus patet, quod non refertur ad numerum annorum uitæ ipſius quia non tãtum uixit, ſed 63. annis, ut habetur in hiſtoriali ſpeculo. Propter quod aliqui dixerunt, quod refertur ad durationem legis ipſius, quæ tantũ debet durare. Sed hoc non uidetur uerũ, nam lex illa fuit data circa finẽ tẽporis Eraclij, ut prędictum eſt, qui cœpit imperare anno domini ſexcenteſimo. 13. & imperauit. 30. annis a fine autem huius temporis uſque ad præſentem annum qui eſt annis domini 1329. fluxit maius tempus, ut patet conſideranti & tamen adhuc durat lex Mahumeti. Propter quod aliqui dicunt, quod poſt mortẽ* Mahumeti *lex eius fuit correcta per ſapientes* Saracenos, *& ab illa correctione debet incipere numerus annorum durationis illius legis. Sed hoc non uidetur probabiliter dictum. Tum quia non diceretur lex Mahumeti, ſed ſapientum. Tum quia illi ſapientes dicuntur fuiſſe diſcipuli Mahumeti & ſic illa corectio non fuit poſt eius dationem a Mahumeto per tempus notabiliter magnum & ſic ab illa correctione iam fluxerunt ſecxenti. 69. uel de ualde propinquo ſunt complendi, & tamen lex Mahumeti non uidetur hic propinqua ceſſationi, nam a paucis annis multum inualuit.* Tartari *enim qui ſunt in maximo numero, legem illam perceperunt pro maiori parte illius populi, ſicut audiui aſſertiue a quodam epiſcopo ordinis noſtri, qui per plures annos inter* Tartaros *habitauit.* Propter *quod ſaluo meliori iudicio uidetur quod iſte numerus annorum ſit incipiendus ab incarnatione Domini, & terminandus in morte Mahumeti. de quo prophetice loquitur hic* Ioannes. *Quod ſic poteſt declarari. nam ab anno* ✲ *incar-*

MORALITER.

ǂ *Et datum eſt illi ut daret ſpiritum imagini beſtię, & ut loquatur, mago, &c.* id eſt, voluntatem filio tuẽdi ſuum hæreſim uerbis & factis.

✲ MO-

A Sex primus perfectus numerus eſt, & ſignificat illos minus perfectos qui coniugati ſunt, & pro modo ſuo decẽ præcepta ſeruãt. Sexaginta ſignificat mediocriter perfectos, q dimiſſis legalib. coniugiis in caſtitate permanent, & iterũ decẽ præcepta pro modo ſuo cõplent. Centum ſignificat perfectiſſimos qui mentis & corporis integritatem non violant & decẽ præcepta perfectiſſi ne ſeruant. *illi reddunt fructum, alij triceſimum, alij ſexageſimum, alij centeſimum.* Et diſcipuli Antichriſti tunc dicent neminẽ poſſe ſaluari, niſi Antichriſto obtulerint aliquem de fructibus illis.

hominis eſt, & a numerus eius ſexcenti ſexaginta ſex.

a Vel antemos, vel diclux.

Lu. c. 29. G. 5. & 7. D. 2. & 3. ✻ IREN. Congruenter nomen beſtię habebit numerum, ſexcentos ſexaginta ſex, recapitulans in ſe omnem quæ fuit ante diluuium malitiæ commixtionem, quæ facta eſt ex angelica apoſtaſia. Sexcenti namque anni Noe ſub quo fuit diluuium & numerus cubitorum idoli Nabuchodonoſoris propter qđ iuſti in caminum ignis miſſi ſunt, numerum nominis ſignificat. Illius (inquam) recapitulabitur ſex millium annorum apoſtaſia, & iniuſtitia, & nequitia,

Lu. ca. 30. ✻ IDEM. Certius aũt eſt ſuſtinere adimpletionem prophetiæ, q̃ ſuſpicari & diuinare nomina quælibet habentia numerum hunc, quod ex ipſis portabit qui ueniet, quãdo multa nomina inueniri poſſunt habentia prædictum numerum.

✻ EVANTHAS enim nomen, habet numerum de quo quęritur ſed nihil de eo affirmamus.

Sed & LATEINOS. nomen habet ſexcentorum ſexaginta ſex numerum, ſed non in hoc gloriabitur.

Sed & TEITAN, oĩm nominum quę apud nos inueniũtur magis fide dignum eſt. Etenim prædictum numerum habet in ſe. Nos tamen non periclitabimur in eo, nec aſſeuerantes pronunciabimus hoc eum nomen habiturum, ſcientes quoniã ſi oporteret manifeſte præſenti tempore præconari nomen eius, per ipſum vtique editum fuiſſet qui & Apocalypſin viderat. Hunc autem numerum nominis oſtẽdit, vt caueamus illum venientem, ſcientes quis eſt, nomen autem eius tacuit, quoniam dignũ eſt præconari à Spiritu ſancto, &c. D

✻ AND. Cappadox & ARETHAS. Per modum exercitationis multa ſecũdum B. Hippolytum & alios, contingit pñt nomina, quæ numerum illum cõplectantur cum propria tam ẽt appellatiua, idque in omni prope modum lingua. Propriũ exẽpli gratia Gręce ſit λαμπέτης, Latinè, Benedictus, Perſicè Sarmnæus. Similis in cæteris linguis efformatio fiat. Appellatiua vero, ut κακος ὁδηγός, dux improbus, ἀληθῶς βλαβερός, verè noxius, πάλαι βάσκανος, iam olim inuidus. ἀμνος ἄδικος, agnus iniquus, quib, ab illis præcipue appellabitur Antichriſtus: qui errores illius auerſantur: ſi quidem is gloriam ſuam in flagitiis probro dignis conſtituet vel maxime. Com. in hunc locũ

✻ AMB. De hoc numero multi multa dixerunt, pluraque nomina reperierunt in quorum literis hic numerus inuenitur. Tamen ſi aliquod ex iis Antichriſtus poſſideat, prędicere nõ potuerunt. Sed de re tam incerta nihil audeo definire. Quis enim ſcit, ſi nomen quod ei a parentib. imponetur, hunc numerum contineat. E

☞ CAP.

B NICOLAVS DE LYRA.

✻ *incarnationis domini, vſq; ad fin. imperij Eraclij fluxerunt anni ſexcenti. 44. ut patet ex prædictis. & Mahumetus vixit. 63. annis, ut dictũ eſt. & iſti numeri ſimul iuncti faciunt ſeptingentos ſex annos. a quibus oportet ſubtrahere annos quib. Mahumetus vixit cum Eraclio. aliter illi anni bis cõputarentur, ut patet intuenti. Iſti uero anni eſtimantur probabiliter fuiſſe quadraginta, quia Mahumetus primo fuit pauper, & poſtea inualuit per mercationes, & poſtea per rapinas & fraudes, anteq̃ attentaret ſe regem facere, & legem dare, quam dedit circa mortẽ Eraclij. & ſic de uita Mahumeti uidentur probabiliter fluxiſſe. 60. anni ante ipſ mortis Eraclij, quib. demptis a ſeptingentiſſex, remanent præcisè ſexcenti ſexagintaſex anni ab incarnatione domini uſq; ad mortẽ Mahumeti & ſecundum hoc põt litera exponi. Numerus. n. hoĩs. ſ. Chriſti qui fuit homo perfectus ſcientijs, & uirtutib. ab inſtanti incarnationis.*

1 Numerus eius. *Mahumeti ſexcenti. 66. quia tantus numerus annorum fuit anno quo dominus factus eſt homo vſque ad terminum uitæ Mahumeti, ut prædictum eſt. Sciendum aũt, quod liber Apocalypſis fuit ſcriptus in Græco, in quo habetur hoc nomen antemos, ubi dicitur hic, ſexcenti. 66. cuius ſignificatum proprium eſt, contrarius, quod proprie conuenit Mahumeto, qui fuit contrarius Chriſto negans eius diuinitatem, ut prædictum eſt, & perſequens Chriſtianos, ut dicetur in parte ſequenti. Significatum aũt dictæ dictionis accommodatum eſt huic numero ſexcenti. 66. ad cuius intellectum ſciendũ, quod ſicut in latino aliquę literę accommodatæ ſunt ad ſignificandum numeros, ſicut litera. c. ponitur pro centum. & 50. pro quinquaginta, & ſic de aliquib. alijs. ita ſimiliter in græco literę aliquæ ponuntur pro numeris, & illa quib. ſcribitur hoc nomen antemos in græco, ſignificat hoc modo latinę ſexcentos. 64. propter quod in aliquib. biblijs ponitur ſic* Numerus. n. hominis & numerus eius eſt *diclux, quæ dictio ſignificat apud Latinos numerum prędictum per literas quib. ſcribitur, quia litera d. ponitur pro quingentis. l. pro uno c. pro centum l. pro quinquaginta, v. pro quinque. x. pro decem, & hęc ſimul iuncta faciunt ſexcentos ſexagintaſex, qui numerus competit Mahumeto modo dicto. & quia iſta ponuntur ualde obſcure, ut patet, ideo pręmittitur. Hic ſapientia eſt, &c.* C

✻ CAP. F

A D D I T I O.

In c. 13. ubi dicitur in Poſtil. Et uidi aliam beſtiam. *Deſcripta eccleſię perſecutione ſub Coſdroe & eius filio, hic conſequenter, &c.*

Circa ſectam Saracenorum, & eius ſacrilegum autorem, de quibus B. Ioannes ſecundum Poſtillatorem *incipit agere ab iſta uiſione, ubi dicitur.* Et vidi aliam beſtiam aſcendentem de terra, & habebat cornua duo, &c *quędam occurrunt attendenda, quæ ad maiorem informationem fidelium pręſertim ſimplicium ſunt notanda. Primum eius ſectæ initio ſeu inchoatione, ſecundum de falſis, & fictitijs huius ſectę fundamentis, tertium de erroribus, & uitijs multiplicibus, in ea contentis, quartum de ratione & cauſa quare multitudo Gentium ad tantos errores confluxit, quintum de diuturnitate durationis eius. Circa primum ſciendum, quod licet omnes hiſtoriographi conueniunt in hoc quod tempore Eraclij imperatoris circa finem uitę ſuę hęc ſecta nefanda habuit initium, non tamen homines conueniunt de modo, cauſa ſeu occaſione huiuſmodi initij. Et forte ideo* Poſtillator *prætermiſit huiuſmodi cauſam ſeu occaſionem declarare, uidetur tamen quod hoc traditur ſufficienter in quadam hiſtoria breui fratris Ptolomęi de luca, qui de hiſtorijs Iſidori & Richardi & Martini multa collegit ad hoc pertinentia, in qua quidem hiſtoria habetur, quod cauſa ſeu occaſio ex qua huiuſmodi error ſuum ſumpſit principium, fuit magna tyrannis Eraclij imperatoris, qui poſt uictoriam de Perſis habitam, in ſuperbia eleuatus et nimia cupiditate accenſus, nimis præmebat Perſas et Arabes et Chaldæos et alios confines eiuſdem, in tributis et alijs exactionib. grauibus et inordinatis, ex quo populi illarum regionum inclinati fuerũt ad reſiſtendum exactionib. imperatoris, quod tamen non audebant committere, timentes eius tyrannidem et magnam poteſtatem. Sed Mahumetus qui maximæ audacię et uerſutię erat, et etiam magnis artibus eruditus ſe eis adiunxit, qui inueniens diſpoſitionem gentium prędictarum, ad rebellandum Romano imperio eos incitauit ad committendam prędictam rebellionem, ſpecialiter in denegandis tributis ſub colore liberandi illas gentes a prędictis exactionib. Unde gentes illæ acceperunt eum in ducẽ & caput ſub quo ſępe debellauerunt collectores, et gentes imperij, de quib. prædictus Mahumetus obtinuit multas victorias. Et ut firmius huiuſmodi principatum ſeu ducatũ ſibi uſurparet, conatus eſt dare eis nouum cultum & ritum, ſub quo in dicta rebellione perſeuerarent. vnde conſilio ſeu ſuggeſtione cuiuſdam hæretici monachi Sergij nomine accepit quædam quaſi prima ſacramenta legis Moſaicæ & euangelij Chriſti, ut inf. patebit, ut ſic crederetur à rudio. populis ipſum eſſe conſeruatorem utriuſque legis ſeu Teſtamenti. Unde recte conſideranti, hęc ſecta nefanda proprie aſſimilatur ſectæ ſeu idololatriæ Ieroboam in ſuo initio de quo agitur. 3. Reg. 12. b. ubi habetur, quod propter fatuitatem Roboam, qui reſpuens conſilium ſeniorum minatus eſt populum aggrauare in ſuis exactionib. Ieroboam cæpit occaſionem rebellandi regi, & deinde peruertendi populum a cultu diuino, qui quidem error perſeuerauit in decem tribub. uſque ad eorum totalem tranſmigrationem ſeu perditionem, ut planius habetur, 3. & 4. Reg. Poſt vero huiuſmodi initium in prædictis regionib. habitum, multæ aliæ gentes ſunt commotæ ad adhęrendum prædictis ſub colore prędictæ libertatis. Et ſpecialiter de radice montis Caucaſi egreſſa eſt gens perfida contra Eraclium, quę quidem gens Nabathea vocatur, quę ſecundum Iero. a Nabaoth primogenito Iſmael deſcendit, quę quidem gens deuaſtauit regiones imperij vſque in Syriam & Iudæam, deinde permittente Deo & malitia humana creſcente, totam Aphricam, & deinde Hiſpaniam fere occupauerunt, & licet ab Hiſpania diuina miſeratione opitulante, & probitate regũ Hiſpanię pro Deo militantium pro maiori parte ſunt eiecti, adhuc tamen hodie ad exercitium bonorum aliqua radix germinans fel, remanet.*

Circa ſecundum. ſ. de falſis & fictitijs huius ſectæ fundamentis ſciendum, quod ſeductor prædictus attendens, quod tempore illo iam idololatria

A latria fuerat ab orbe excluſa per doctrinam apoſtolorum & diſcipulorum Chriſti prout prophetatum fuit Eſa. ſecundo, de tempore Chriſti. Et idola penitus conterentur, ſimiliter & Coſdroe qui ſe fecerat vt Deum adorare, cum eius ſequacib. fuerunt per Eraclium deuicti & ſuppreſſi, non inuenit alium modum introducendi ritum & cultum nouum, niſi fingendo ſe legis diuinę hactenus approbare conſeruatorem & executorem, & quia lex diuina ædificata eſt ſuper fundamentum apoſtolorum & prophetarum, vt dicitur ad Eph.2. ideo finxit ſe eſſe prophetam & apoſtolum. Vnde his duobus nominibus communiter apud omnes, qui hunc errorem fatentur, ſeductor ille appellatur, Vocant enim eum prophetam, ſimpliciter quaſi antonomaſice, vt intelligatur eximius prophetarum. Vocant etiam eum nuncium ſeu apoſtolum Dei communiter in ſuis oratorijs execratis, vt vtriuſque legis conſeruator atque eruditor æſtimaretur, per prophetiam ſ. reſpectu antiqui Teſta. per apoſtolatum vero reſpectu noui. Recte igitur in reuelatione facta Beato ioanni figuratur per beſtiam aſcendentem de terra quia beſtialiter viuens, vt infr. patebit. de Gentilibus & cogitationibus terrenis ad ſublimem potentiam mundanam aſcendit.

B Dicitur etiam habere duo cornua ſimilia agni quia ſicut veritas euangelica per duo cornua fuit diuulgata ſ. propheticum & apoſtolicum, per propheticum ſ. pronunciantem, & apoſtolicum declarantem, ſeu teſtificantem, ſic falſitas Saracenica fuit ampliata per dictum ſeductorem fingentem ſe habere prædicta duo cornua ſimul, vt dictum eſt. Vnde notanter dicuntur duo cornua ſimilia agni, ad oſtendendum, quod non erant vera agni cornua ſcilicet prophetia & apoſtolatus, ſed ſimilia, id eſt, ficta ſeu ſimulata.

Et notandum quod Saraceni hęc duo cornua falſo nituntur fundare in dictis vtriuſque Teſtamenti. De cornu enim prophetico allegant illud Deut.18.ca. Prophetam ſuſcitabo eis, &c. quod dicunt de prædicto adimpleri. De ſecundo vero allegant illud Ioan.14.d. Paracletus autem ſpiritusſanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia. Sed falſitas vtriuſque allegationis euidenter habetur. Nam in prima manifeſte habetur. De medio fratrum tuorum. quod nō poteſt de prædicto ſeductore intelligi quem ipſi confitentur fuiſſe Iſmaelitam. In ſecunda autem manifeſte habetur, quod ille qui mittendus erat, habebat docere omnem veritatem & ſuggerere omnia quę Chriſtus præcepit: conſtat autem quod doctrinam euangelicam prædictus ſeductor quantum in ſe fuit ſubuertit, vnde de illo non poſſunt aliquo modo verificari verba prædicta. Similiter illud quod legitur Luc.21.cap. Ego enim dabo vobis & ſapientiam, cui non poterunt reſiſtere aduerſarij veſtri. non poteſt intelligi de prædicto ſeductore qui nullo modo docuit veritatem, nec ipſe & eius ſequaces per ſapientiam reſiſtunt, ſed ſolum per violentiam, & armorum potentiam vt per experientiam habetur, & in ſuo Alchorano expreſſe traditur quod Deus mādauit ſibi, vt per gladium cogeret populos ad recipiendum fidem ſuam

C Ad deſignandum autem ſeu fingendum, quod ipſe erat vtriuſque Teſtamenti conſeruator, & ſic haberetur tanquam propheta & apoſtolus, pręcepit ſeruare primum ſacramentum antiqui Teſt. ſ. circuncisionem, & primum noui ſ. baptiſmum, omnes enim ſub prædicta ſecta errantes maſculi circunciduntur, & tam viri quàm fœminæ baptizantur aqua. In vtroque tamen errauit manifeſte ab vtroque Teſtamento. Nam circunciſio quæ in octaua die præcipitur fieri, vt Leui.12.a. in ætate adulta iuuenili, & vltra per ipſos fit & ſic prædicta circunciſio non eſt Moſaica, prout voluit fingere, ſed Iſmaelitica ſeu Nabaotica. Baptiſmus autem qui ſecundum veritatem apoſtolicæ doctrinæ non iteratur, cum ſit generatio ſpiritualis correſpondens generationi carnali non eſt niſi vnica. vnde ad Ephe.4.a. Vna fides vnum baptiſma. nam ſecundū gl. vna Chriſti mors vnum baptiſmum conſecrauit. Ipſi uero fatuizantes ſæpe & ſæpiſſime baptizantur, ſeu aqua abluuntur pro immunditijs tamen corporalib. nam de ſpiritualib. immunditijs minime curant, & ſic dicentes ſe conſeruare vtrãq; legem, utriuſque manifeſtant corruptores, et ſic patet quod huius ſectæ fundamenta ſunt falſiſſimæ fictiones.

Circa tertium. ſ. de errorib. & uitijs multiplicib. in ea contentis. Sciendum quod prout habetur in quodam tractatu fratris Nicolai de ordine prædicatorum, qui incipit Quot ſunt dies ſerui, &c. qui quidem frater in ciuitate famoſiſſima Saracenorum, quæ dicitur Baldacum, in partibus orientalibus remotis ſita, vbi generale ſtudium Saracenorum habetur, linguam & literam Arabicam didicit, & legem ſeu ſectam eorum diligentiſſime ſtuduit, & cum magiſtro ipſorum frequenter conferens magis ac magis peruerſitatem prædictæ legis apprehendit. Iſte.n. ſeductor vt plurimum ſecutus eſt in credendis errores famoſorum hæreticorum, unde negat trinitatem in diuinis, in quo ſequitur Arriani, & Sabelliani errores. Negat etiam deitatem Chriſti, licet concedat ipſum fuiſſe creaturam ſupereminentem omnibus alijs creaturis, & ſanctiſſimum & virtuoſiſſimum ſuper omnes homines, intantum quod ipſum nominat verbum Dei & ſpiritum Dei & animam Dei. Negat etiam Chriſtum eſſe Deum per unionem perſonalem. Similiter concedit quod fuit ſine patre, & de uirgine natus, aſſerit etiam quod Iudæi non occiderunt Chriſtum, ſed quendam ſimilem, & quod Deus tranſtulit ipſum ad ſe, ſed apparebit circa finem mundi, & occidet Antichriſtum, & poſtea D Deus faciet ipſum mori. Tradit etiā, quod dæmones poſſunt ſaluari per Alchoranum, & quod multi ex eis facti ſunt Saraceni. Ponit etiam in Deo corporeitatem. Narrat.n. quod cum ipſe iuſſet ad Deum, qui eum vocauerat per Gabrielem, quod Deus impoſuit ei manus, & ſenſit tantam frigiditatem tactus a Deo inter humeros, quod peruenit frigiditas uſque ad medullam ſpinæ dorſi. Quę quidē ſupradicta & multa alia falſa & etiam abſurda, quę in ſuo Alchorano traduntur credenda, prout in prædicto tractatu habetur cauſa breuitatis omittuntur, quæ omnia contradicunt euangelicæ ueritati, & aliqua etiam rationi naturali, ut patet intuenti. Circa ſperanda etiam falſa & hæretica tradidit.

Vnde prout in prædicto habetur tractatu, prædictus ſeductor perniciosus aſſerit, quod ultima beatitudo hominis conſiſtit in comedendo & luxuriando & in veſtib. precioſis, & hortis irriguis & huiuſmodi. Quod etiam ueri philoſophi fide catholica carentes minime concedunt ex dictamine.n. naturalis rationis coguntur concedere, quod fœlicitas humana nedum contemplatiua, ſed etiam politica, conſiſtit tantummodo in bono honeſti, quod est bonum rationis. Nam ſecundum Boe. in 3. de conſol. Si uoluptates beatos efficere poſſent, nihil cauſæ eſt, quin pecudes beatæ dicerentur, de quo plenius in 1. Ethic. Iſte uero fatuus intantum attribuit ueram & ultimam beatitudinem delitijs carnalibus, quod in præmium ultimum hoc promittit beatis, aſſerens, quod in paradiſo cœleſti habent edere & bibere epulenter, & uti uirginibus & huiuſmodi, quod ridiculum eſt dicendum inter ſenſatos.

Circa uero agenda concedit pluralitatem uxorum, & concubinarum & ancellarum quantas quiſque cœpit in bello, & poteſt nutrire, accepit etiam ipſe indifferenter uxores aliorum. In quo videtur conuenire cū Nicolaitis hęreticis. Videtur etiam concedere Sodomiam tam cum viro quam cum muliere, licet ipſi pallient quibuſdam expoſitionib. extortis. De virtutib. autem, vt de humilitate, patientia, miſericordia, vel de pace vel de charitate Dei & proximi nihil dicit dignum relatu, niſi quod ipſe multum commendat pſalterium, & alios prophetas, & Iob & legē Moyſi, & ſuper alia commendat euangelium Chriſti. Et dicit quod Chriſtus in euangelio prophetauit de ipſo filijs Iſrael dicens: Annuncio uobis de nuncio Dei qui poſt me veniet, & nomē eius eſt Mahumetus quod quidem nomen aſſerit eſſe ſcriptum ab æterno in throno Dei in ſuperiori parte ad dexteram, quæ & multa alia fabuloſa & deriſione digna in ſuo Alchorano ad literam continentur. E

Sed quia nihil horum in lege diuina antiqua nec noua continetur, vt eſt manifeſtum, & ipſe pręcepit frequenter legem & Euangelium omnino obſeruari, ideo finxit aliam falſitatem notoriam, ſcilicet quod Iudæi corruperunt legem Moyſi & Prophetarum, & Chriſtiani corruperunt Euangelium, & quod non remanſit de ueritate legis & Euangelij niſi tantum in Alchorano. Falſitas autem huius fictionis ſatis eſt manifeſta. Sed ad hoc poſſunt adduci rationes quæ prædictam falſitatem clarius demonſtrant. Prima eſt, nam talis corruptio ſcripturarum prædicta non potuit eſſe generalis & manifeſta, quia ſic alienationes ſciuiſſent, F & illa corruptio fuiſſet notoria, quod eſt falſum notorie. Nec potuit eſſe particularis & occulta, quia ſic aliqui codices incorrupti remanſiſſent, quod eſt falſum. Nam in omni lingua & in regione inuenitur lex Euangelium vniformiter ſcripta. Item textus veteris legis apud Hebræos eſt in lingua propria & litera qua fuit in monte Sinai data patribus per Moyſen. Et poſtquam fuerunt expulſi a terra promiſsionis, & per orbem diſperſi eandem legem tenent vbique terrarum ſine aliqua variatione. Et quod amplius eſt, tempore templi ſecundi poſt tranſmigrationem decem tribuum per regem Aſſyriorum, & duarum tribuum per regem Chaldæorum, de quibus habetur in 4. Regum, fuerunt congregati in Aegypto. LXX. interpretes de peritioribus eorum, qui iuſſu Ptolomæi regis Aegypti fecerunt. lxx. translationes, vnuſquiſque eorum ſeorſum vnam. quæ qdem lxx. translationes fuerūt vniformes, ac ſi vno ore & calamo fuiſſent ſcriptæ vt habetur in hiſtoria ſcholaſtica. & apud Hebræos qui hanc translationem Chaldaicam habent, eſt nouiſſimum. Vnde talis corruptio non poteſt veteri Teſtam. applicari, & multo minus nouo teſtamento. Nam quatuor ſacra Euangelia, quæ per orbem terrarum fuerunt diuulgata, & aliqua Hebraice, & aliqua Græce, & aliqua Latine ſcripta poſtea fuerunt a pſeudoapoſtolis & hæreticis multipliciter impugnata, ſuffragantibus nonnullis imperatoribus, & alijs viris potentiſſimis uarijs hæreſibus infectis, quæ tamen ſacra Dei Euangelia diuina gratia opitulante, per ſacra quatuor generalia concilia fuerunt firmiter approbata non ſine ſignis uel diuinis miraculis. Vnde & hodie non ſolum apud Latinos, ſed etiam apud Græcos, qui nobis aduerſantur, textus Euangeliorum vniformis habetur nemine diſcrepante. Ex quo patet quod prædicta fictio non ſolum eſt euidenter falſa, ſed potius contra eum facit. Quomodo enim mandat obſeruari legem & Euangelium? Nam non illa quæ apud nos ſunt cum ipſa dicit eſſe corrupta, nec etiam alia ab iſtis, cum nulla talia inueniantur in toto orbe, vt eſt manifeſtum. Item quomodo Chriſtiani poterunt cum Iudæis conuenire in tali corruptione a quibus tam antiquo odio diuiduntur? Quomodo etiam conuenirent Chriſtiani & Iudæi in corruptione

ptione eius in quo maxime diſcordant, ſcilicet in Chriſto, quem Iudæi dicunt non eſſe Deum, nec bonum hominem, Chriſtiani vero non ſolum dicunt eum eſſe ſanctiſſimum hominem, ſed etiam verum Deum. Multę etiam aliæ rationes ponuntur in prædicto tractatu, ex quibus habetur manifeſte, quod prædictum Alchoranum eſt plenum erroribus & vitijs, unde & proprie figuratum fuit in reuelatione beati Ioannis per beſtiam & meretricem, vt per beſtiam intelligantur errores in cognitione, quia ſicut beſtia caret cognitione rationis, & ſolum ſenſibilibus adhæret, ita & iſti. Per meretricem vero intelligitur, quod illa congregatio peſſima in libidinibus carnalibus effronte & inuerecunde implicatur, vnde Ier. 3.b. Frons mulieris meretricis facta eſt tibi, noluiſti erubeſcere. Et ideo licet Poſtillator hoc quod dicitur, beſtia & meretrix, applicet diuerſis rationibus eorum. ſ. Turcis & Aegyptijs, tamen vtraque natio ſecundum magis & minus vtrunque participat vitium modis prędictis, & hoc de tertio.

A

Circa quartum quærendum uidetur quomodo ad ſectam quæ tot errores & vitia enormia continet, tanta multitudo hominum & gentium diuerſitas confluxit, & ei tam firmiter adhæret, cum ratio naturalis hominum, prout in 1. Ethic. ſemper ad optima deprecatur, per conſequens homines ex ductu rationis huiuſmodi falſitates & errores abhorrent.

Ad quod dicendum, quod prout poteſt haberi a ſancto Thom. in ſumma contra Gentiles libro 1.c.6. Mahumetus introducendo errorem ſuū

B proceſſit via contraria illius viæ quæ veritas euangelica per Chriſtum & eius diſcipulos fuit in orbe introducta. Veritas enim euangelica non humano modo ſeu mundano, ſed ſolum diuino fuit in mundo introducta, ſecta vero huius Mahumeti modo totaliter oppoſito, quod ſic patet. Nam in veritate euangelica omnem humanum intellectum excedentia prędicantur, vt trinitas perſonarum cum vnitate eſſentiæ in diuinis, & natura diuina & in Chriſto coniunctæ in vnitate perſonæ, & huiuſmodi quæ cognitionem naturalis intellectus humani excedunt. In ſecta vero prædicta nihil traditur credendum, niſi quod de facili a quolibet mediocriter intelligente naturali ingenio cognoſci poſſit vt unitas Dei, & excellentia Chriſti hominis Et quia multi homines ſubſtantias ſpirituales ſeparatas non cognoſcunt, ideo aſſeruit eſſe corporeitatem, vt dictum fuit in 3 art Item in veritate euangelica voluptates carnis maxime prohibentur, & omnia quæ in mundo ſunt, contemni docentur, & quę a tota humana multitudine fere appetuntur, ut ſunt libidines & delectationes gulæ, honores, & principatus, & huiuſmodi quibus animi mortalium maxime afficiuntur. In ſecta vero prædicta voluptati carnalium habenæ relaxantur, vt etiam faſtus & pompę humanæ tanquam maxime virtuoſa docentur, vt patet ex dictis ſuperius. In veritate etiam euāgelica promittuntur & præmia non ſolum inuiſibilia, ſed etiam ab

C hominibus mortalibus incomprehenſibilia, vnde Iſa. lxiiij. Oculus non vidit. & Apoſtolus. 1. Cor. 2. b. Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, &c. Ad iſta enim non inclinantur naturaliter corda humana, quæ tantum ſibi cognita ſecundum naturam potius amplectuntur. In ſecta uero prędicta bona ſenſibilia, immo & carnalia pro primę finali promittuntur vt iam dictum eſt, ex quibus patet ratio quare multitudo magna immo maxima hominum huic ſectę adhæſit. Stultorum enim infinitus eſt numerus: Eccl. 2.a. Et ſecundum conſiderationem ad maximum miraculum euangelicæ legis reputandum eſt, quod animi mortalium per fidem euangelij ad tantum deueniunt, vt contemptis viſibilibus ſola inuiſibilia finaliter capiant.

Et attendendum etiam, quod ſecta prædicta in armorum potentia tanquam per ſigna a Deo data fuit introducta, cum tamen talia ſæpe latronibus & tyrannis non deſunt, cuius contrarium fuit in ueritate euangelica, quæ non per armorum coactiuam potentiam, ſed per terribilium perſecutionum patientiam, per apoſtolos & alios diſcipulos eſt introducta.

Notandum etiam, quod non ſapientes in rebus diuinis ſeu humanis a principio prædictam ſectam receperunt, ſed homines beſtiales in deſertis morantes, omnis doctrinæ diuinæ prorſus ignari, per quorum multitudinem alios armorum violentia ad hanc legem coegerunt, vnde licet proceſſu temporis aliqui philoſophi in Arabia, & in aliis partibus huic ſectę ſubiectis ſurrexerunt, vt Alpharabius, Algazelus, Auicenna, Auerois, & alij iſti tamen non fuerunt in prima receptione, ſed poſt magnum tēporis proceſſum, qui licet in publico timore humano conſenſerint prædictę ſectę, ſicut multi philoſophorum idola publice exterius colebant, tamen intus ea vana eſſe crediderunt.

Sed contra hoc quod dicitur, quod ſecta prædicta delectationis habenas relaxauit, forte poſſet dici oppoſitum nam prohibitum eſt eis vinum omnino, quod eſt de vehementioribus delectabilibus gulę, ſimiliter fuit eis iniunctum ieiunium. xxx. dierum, in anno quod videtur ſatis afflictiuum.

Dicendum ad primum dupliciter, primo, quia ſecta iſta initium habuit & fundamentum in regionibus calidiſſimis, ubi vinum non eſt tantum deſiderabile propter æſtum, ſed in illis partibus frigida ſunt magis appetibilia. & ideo Mahumetus fingens quod manus domini corporaliter eum tetigit, aſſerit quod fuit a Deo infrigidatus uſque ad medullā dorſi volens Deo attribuere frigiditatem quæ maxime appetitur ab æſtuatis D

Secundo dicendum, quod ſeductor ille ſicut & alij tyranni timebant gentes ſibi ſubditas, ne contra eum tumultuoſe inſurgerent: & quia per vinum conſueuerunt rixæ & multa oriri turbationum ſcandala, præſertim inter homines brutales, ſicut erant gentes illarum regionum, vt dictum fuit ſupra, idcirco ad talia præcauendum vinum prohibuit omnino. & ſimili etiam ratione finxit, quòd Chriſtus non fuit occiſus a Iudæis, ne populus crederet quòd poſſent ſuum prophetam occidere, cum tam Chriſtus quem confitetur excellentiorem ſe, occiſus fuerat ab alijs.

Ad ſecundum vero dicendum, quod ieiunium illud ab eo inſtitutum potius facit ad repletionem ventris & crapulam procurandam quam ad abſtinentiam ſuſtinendam, comedunt enim tempore ieiunij vt communiter ſemel prope auroram, & iterum poſt ſolis occaſum, & de omni comeſtibili, & ſic manifeſtum eſt, quod non eſt ieiunium ad abſtinentiam pertinens, ſed potius ad gulæ obſequium, & hoc de quarto.

Circa quintum de duratione illius ſectę attendendum, quòd nonnulli mirantur de hoc quod ſecta iſta tam erronea & vitioſa, vt dictum eſt, tā diuturne durat, cum ex decurſu veteris ac noui Teſtamenti vſque ad ipſam excluſiue nulla ſecta falſa ſeu ritus erroneus tantæ fuit durationis. Videmus enim quod Aſſyrij & Chaldæi Perſi & Gręci qui populū Dei per interualla temporum afflixerunt, fuerunt paruæ durationis reſpectu durationis iſtius ſectę. Similiter Romanorum & idololatrarum ſecta modicum durauit reſpectu iſtius. Quod ſi dicatur quod huiuſmodi durationis non eſt cauſa quęrenda, cum ſit ex uoluntate diuina hoc permittente, cuius voluntatis cauſa non eſt quærenda, hoc non videtur ſufficere, nam licet dę voluntate Dei quę eſt eius eſſentia non eſt cauſa quærenda, cum ſit prima cauſa omnium, nihilominus tamen de eius effectibus a ſanctis & iuſtis uiris quęruntur cauſæ ſpecialiter in ſimilibus, vnde Ierem. 22. a. Deo dicit. Quare via impiorum proſperatur? & inf. Plantaſti eos & radicem miſerunt & proficiunt, &c. Abacub Deum alloquens in 1. c. ſic dicit. Mundi ſunt oculi tui ne videas malum, & reſpicere ad iniquitatem non potes. Quare non reſpicies ſuper inique agentes, & taces deuorante impio iuſtiorem ſe?

Durationis ſectæ Mahumetanæ inquiſitio.

E

Quæ uerbo proprie poſſent applicari ad hoc propoſitum. Nam Deus videtur tacere permittendo, quod populus tantis erroribus & vitijs implicatus populum iuſtiorem ſe deuorat, ſcilicet Chriſtianum, & hoc per tam inſuetam durationis diuturnitatem. nam vt dicit Poſtillator infra eod. cap. iam tranſiuerant pluſquam ſeptingenti triginta anni ab initio huius ſectæ uſque ad tempus in quo hanc Poſtillam ſcripſerat, & hodie, ſcilicet anno domini Milleſimo quadringenteſimo trigeſimo primo, iam tranſiuerunt octingenti & quatuor fere anni ab initio huius ſectæ vſque nunc, nec tamen adhuc apparent ſigna conſummationis ipſius, de quo non ſolum multi mirantur tantę durationis cauſam non inuenientes, ſed etiam quidem alij claudicant murmurantes de Dei prouidentia & eius ęquiſſima iuſtitia.

F

Ad cuius aliqualem reſponſionem, ſalua ſemper incomprehenſibilitate iudiciorum Dei & uiarum eius inueſtigabilitate, uidetur dicendum, quod inter ſectam Saracenicam & ſectas aliorum paganorum præcedentium ſunt aliquæ differentię.

Nā licet omnes tam iſta ſecta quam prędecentes conueniunt in ratione infidelitatis, omnes enim tam iſti quam illi carent fide vera, differunt tamen in multis, & ſpecialiter in tribus, quæ ad propoſitum faciunt.

Differentiæ triplicis ſectæ Mahumeti a præcedentib. ratio prima

Quorum primum eſt, quod hæc ſecta licet mala & peſſima, vt dictum eſt, non tamen eſt idololatrica, nec cultum idolorum publice in ſuo dominio permittit ſicut aliæ ſectę prędecentes communiter faciebant, vt eſt manifeſtum.

Nam a tempore Aſſyriorum & Chaldęorum vſque ad tempus Coſdroe incluſiue, cuius dominum propinquum fuit ipſi Mahumeto, ſemper viguit cultus idolorum inter Gentes qui populum Dei vexabant, ut patet in veteri Teſtamento & in hiſtoriis eccleſiaſticis & in legendis ſanctorum.

Conſtat autem quod inter omnia peccata quibus Deus offenditur, peccatum idololatriæ eſt potiſſimum, intātum, quod Deus ſe oſtendit feruentius ſeu ardentius illud punire quam alia peccata. unde Exo. 10. ſolum ſuper præceptum de prohibitione idololatriæ, & non ſuper alia Deus dicitur zelotes, nam cum dixiſſet. Non adorabis ea. ſcilicet idola. nec coles. ſubdit, Ego ſum dominus Deus tuus fortis zelotes. & ibidem 34. cum dixiſſet. Non adorabis Deum alienum. ſtatim ſubdit. Quoniam dominus zelotes nomen eius, &c. Deuteronom. 31. Pſ.8ſ.b
loquens de homine idololatra, dicit, Tunc quam maxime furor eius &c. id eſt, Dei, fumet, & zelus contra hominem illum, & ſic in multis aliis ſacrę ſcripturę locis.

Cuius ratio eſt, nam zelus importat intentionem affectus, ex quo quis vehementer quęrit excludere illud quod ſibi repugnat, ſecundum Auguſtinum lib. lxxxiij. q. & quia cultus idolorum inter cętera peccata magis repugnat cultui diuino, ideo circa hoc peccatum dicitur Deus zelotes & zelare ſingularius quam in alijs peccatis, unde & non tantum tolerat durationem eius ſicut aliorum peccatorum.

Eo modo quo uiri dicuntur zelare vxores, ne per conſortium aliorum impediatur ſingularitas quam in uxore quærunt, unde non tamdiu tole-

❀ rant zelotypiam ſicut alia vitia quę de vxoribus ſuſpicantur. Et quia A iſta ſecta non incurrit peccatum idololatrię committendo, nec permittendo, ideo nimirum ſi Deus ea longiori tempore tolerat quàm aliàs ſectas pręcedentes, quarum qualibet publice idololatrabat. Si autem dicatur de hoc, quod idololatriam multo maioribus temporibus Deus pmiſit. Incœpit enim ſecundum quoſdam a tempore Enos, qui fuit tertius ab Adam, de quo Ge. 4. ſecundum vero alios a tempore Neniroth, de quo Geneſ. 10. & quidquid ſit de hoc manifeſtum eſt, quòd tempore Moyſi Aegyptij idola colebant, vnde in Exod. In diis Aegypti faciam iuſtitiam.. & in tempore Dauid legitur in pſal. Omnes dii gentium dæmonia, &c. vnde ratio prędicta non videtur habere locum, cum ſit manifeſtum, quod Deus per multa maiora temporis ſpacia idololatriam in Gentibus permiſit. Ad hoc dicendũ quod idololatria eſt nomen generis ſub quo continentur multæ & uariæ ſpecies idolorum & cultus eorũ vnde diuerſæ gentes ſeu nationes diuerſa idola colebant ſub diuerſis ritibus, vnde Iudicum. 10. filijs Iſrael dicebatur, quod ſeruierunt dijs Aaram & dijs Sidon & dijs Moab & dijs Amon & dijs Philiſtum & huiuſmodi.

Cum autem aliqua gens aliam ſuperabat deos illius gentis deuictæ deſtruebat & cultum eorum, vnde & Iſa. 36. d. Rapſaces in nomine Sennacherib qui multas gentes deuicerat, dicebat. Vbi ſunt dii Emath, & Arphath, & vbi ſunt dii † Sephar & Vain, &c. quaſi dicat. quod ſicut vicerat gentes illas, ita & deos eorum. Ex quo patet, ꝙ ſicut nulla fuit poteſtas mundana quę tãtum duraſſet ſicut poteſtas huius ſectæ de qua loquimur, prout in hiſtorijs poteſt haberi, ita nec fuit B aliqua idololatria intantum durans, nam vna ſpecie idololatriæ ſuperatæ ſeu deſtructą per aduerſarios ſuæ gentis alia ſpecies idololatrię. ſcilicet alterius gentis ſuperantis inſurgebat. Et ſic licet Deus multo tẽpore idololatriam ſub ratione generis permitteret, nullam tamen ſpeciem idololatriæ diu tolerabat, ſed vnam per aliam puniebat. Et ideo quãdo Romanum imperium, vt omnes nationes ſibi ſubiugaret, omnes ſpecies idololatrię recepit, vt in hiſtorijs Scholaſticis legitur de phano Panteon. tunc Deus omnes huiuſmodi idololatriæ ſpecies per Chriſtum & eius doctrinam deſtruxit, prout fuit prophetatum Dan. 2. quod lapis ſ. Chriſtus abſciſſus ſine manibus, id eſt, abſque humana poteſtate, ſtatuã, id eſt, idololatriam diminuit, quo ad omnes eius ſpecies, prout largius fuit declaratũ in additione Danielis c. ſupradicto, in qua reſponſione ad primum argumentum.

† Sepharuaim.

Et ſic patet ratio quare iſta ſecta nefanda, de qua loquimur in propria ſpecie & ritu in temporibus prædictis pluſquàm aliqua ſpecies idololatriæ toleratur nam iſta eſt infidelitas ſine idololatria, in aliis uero præcedentibus fuit idololatria cum infidelitate, idololatrię autem punitio zelo diuino ſubiacet, quo Deus feruentius & celerius punit quàm alia peccata, vt dictum eſt.

Secunda ratio. Secundum vero in quo differt iſta ſecta ab aliis pręcedentibus, eſt, quod præcedentes vt communiter cogebant fideles ad adorandum ſeu thurificandum idolis, vt patet in Daniele de tribus pueris, & libris Machabæorum, & multo frequentius & clarius in legendis apoſtolorum & martyrum, qui per tyrannicam poteſtatem multipliciter torquebantur, vt cultum idolis præſtarent, ſuper quæ innumerabilia tormenta patiebãtur vſque ad ſanguinis effuſionem.

Tenentes uero iſtam ſectam Saracenicam communiter, vt in pluribus non cogunt fideles ad apoſtatandum. Nam in Alchorano præcipitur, prout habetur in prædicto tractatu, quod omnes homines non recipientes legem ſuam occidantur, niſi ſoluant tributum. Ex quo patet quod per ſolutionem tributi ſoluuntur ab hac coactione, ſolutio autem tributi ſuperioribus, etiam ſi ſint infideles licita eſt, dicente Chriſto Luc. 20. C Reddite quę ſunt Cæſaris Cæſari. Quod autem Saraceni non cogunt fideles ad apoſtatandum in fide eſt manifeſtum per experientiam, nam in partibus Aegypti & Iudeæ & in cæteris confinibus commorantur fideles Chriſtiani, & etiam in partibus Turciæ & aliis regionibus orientalibus permittuntur fideles Chriſti non ſolum ad habitandum, ſed etiam ad habendum parua monaſteria & aliqua oratoria.

Manifeſtum eſt enim, quod in ſancto ſepulchro Ieroſolymis, & in ciuitate Bethleem ſunt monaſteria fratrum minorum deuote viuentium, & in Turcia & aliis partibus orientalibus ſunt monaſteria prædicatorum religioſe viuentium, & in monte Sinai vbi lex Moſaica fuit data, & corpus beatę Catherinæ requieſcit, ſunt multi monachi Deo ſeruientes ſub regula ſancti Baſilij, & ego vidi aliquos habentes breuiaria, & aliquos libros canonis in lingua Chaldaica, & celebrantes miſſas ſuas ſub ritu eccleſiæ, licet cum aliquibus aliis ceremonialibus differentiis, quæ nõ variant ſubſtantiam celebrationis. Patriarcha etiam Alexandrinus qui fidem catholicam tenet, licet ab eccleſię vnitate per viarum diſcrimina aliqualiter deuiet, eſt tamen in illa ciuitate magna quæ dicitur Alchayra fugens officio patriarchatus, prout omnes venientes ab illis partibus teſtantur, cũ tamen in illa magna ciuitate communiter pręſideat Soldanus qui maximus inter Saracenos, & non ſolum permittit patriarcham prædictum in prædicto officio, ſed etiam ipſum honorat & permittit quod regat omnes fideles commorantes in partibus Aegypti, Alexandriæ & Damaſci & Ieruſalem, qui quidem fideles ſunt in magna multitudine. Et ſic patet ratio quare iſta ſecta licet mala & pernitioſa, non tamen fidelibus nociua nec periculoſa ſicut aliæ ſectæ pręcedentes, quę conabantur cogere Chriſtianos ad apoſtatãdum de fide & negando Chriſtum, unde mirum ſi diutius toleretur quam ſectæ erroneę præcedentes. D

Sed forte contra prędicta dicetur, quod licet iſta ſecta communiter non cogat fideles ad recedendum a veritate fidei, tamen ſupprimit eos vehementer, ita quod viuant inter eos quaſi ſub iugo captiuitatis & ſeruitutis.

Item prædicti quotidie mouent bella contra Chriſtianos, & multos occidunt & captiuant, & terminos eorum & terras deuaſtant, ex quib. videtur, quod pro honore nominis Dei non tantum debuiſſent tolerari.

Ad primum dicendum, quod viuere abiecte & ſub iugo ſeruitutis nõ diminuit aliquid de veritate eccleſiaſticæ dignitatis, nam vt ait Hilarius in 7. de trini. Hoc habet proprium eccleſia, vt dum perſecutionem patitur, floret, dum opprimitur, creſcit, dum contemnitur, perſiſtit: dum læditur, vincit, dum arguitur, intelligit, tunc ſtat, cum ſuperari videtur, hæc ille.

Ex quo patet manifeſte, quod veritatis eccleſiaſticæ dignitatis non cõſiſtit in proſperitatibus mundanis, dicente Chriſto Io. 18. g. Regnum meum non eſt de hoc mundo. ſed potius in aduerſitatibus mundanis pro nomine Chriſti tolerandis. Quod etiam ex proceſſu primitiuæ eccleſiæ in bonis ſpiritualibus poteſt haberi. Manifeſtum eſt enim, quod in E eccleſia primitiua a tempore apoſtolorum uſque ad tempus Silueſtri papæ, quando nulla poteſtas mundana erat apud fideles, tunc eccleſia maxime proſperabatur, in ſpiritualibus, florebat enim in frequentibus triũphalibus martyriis, quando pro fide Chriſti ſuſtinenda ſummi pontifices & alij prelati & viri religioſi & etiam ſimplices vtriuſque ſexus pro Chriſti nomine gaudenter tormenta & rabiem tyrannorum ad mortem acerbiſſimam ſuſtinebant.

Ex quibus manifeſtabatur, quod virtutes diuinæ, ſcilicet fidei & ſpei & charitatis pro tunc in eccleſia, quæ ſunt vera & maxima bona ſpiritualia, maxime abundabant, quando autem in proceſſu temporis fideles magnas poteſtates ſeculares obtinuerunt, tunc prædictæ virtutes & ſi per miſericordiam diuinam non ex toto defecerunt, non tamen ſub eodem rigore communiter reperiuntur ſicut in primitiua vt eſt manifeſtum.

Inter infideles etiam commorantes his temporibus in partibus vltramarinis, multi repertuntur deuotiores quam in iſtis partibus, quod ſatis patet ex magna patientia eorum in tolerandis opprobriis & iniuriis Saracenorum frequenter pro Chriſti nomine.

Ad ſecundum uero dicendum, quod ſecundum Auguſtinum in 13. de trini, c. 16. & allegatur a magiſtro 1. diſt. 56. Mala quæ ab iniquis infi- F delibus fideles pie perferunt, ipſis ſcilicet fidelibus vtique proſunt ad emendanda peccata, uel exercendam probandamque iuſtitiam: hęc ille. Vnde in huiuſmodi debellationibus Saracenorum quandoque Deus operatur infligendo pœnam Chriſtianis propter multa peccata quæ ab eis committuntur: in talibus Saraceni reputandi ſunt vt flagellum Dei & virga furoris eius, prout Iſa. 10. & ſic talia proprie fiunt ad emendanda peccata.

Quandoque vero ad exercendam probandamque iuſtitiam, nam qui ſine teſtimonio ſuæ bonitatis nullum tempus reliquit languentibus ſeu tabeſcentibus prædictis principalibus virtutibus prouidit eccleſiæ ſuæ dans ei & reges principes, qui viriliter & fortiſſime ſępe contra aduerſarios fidei per modum bellicum & militarem ſtrenue pugnant, prout patet in hiſtoriis Germanorum & Gallorum, & aliorum orthodoxorum Europæ principum, & præſertim in hiſtoriis Hiſpanię, in quibus habetur quod sereniſſimi reges antiqui bonæ memoriæ multa certamina & uaria bella domini contra Saracenos huiuſmodi exercuerunt, & multas ciuitates & regiones de manibus hoſtium crucis recuperauerunt ad laudẽ Dei & honorem eccleſię.

Vnde & hodiernis temporibus, ſcilicet in prima Iulij, ſcilicet anno domini M.cccc.xlj. anni præſentis ſupraſcripti, illuſtriſſimus rex noſter Ioannes cum magna poteſtate regni ſui, licet non totam intrauit terram Saracenorum vſque ad ciuitatem metropolim. ſ. Granata, vbi rex eorum reſidebat, ubi prope illam bellum iniuit cum magna multitudine Saracenorum, in quo bello ſuffragante diuina clementia & beata uirgine intercedente cum beato Iacobo patrono noſtro, totam illam multitudinem deuicit, & uſque ad portas ciuitatis fugauit, occiſis de inimicis crucis Chriſti pluſquã quinq; millibus, & niſi ſolis occaſus ſuperueniſſet multo maior fuiſſet eorũ ruina. Ex quo magnæ Deo laudes referendæ ſunt, & gratiarum actionem ſuperantes Dei ſui clementia circa hoc maiora & victoriora ſaluti per ſereniſſimum regem noſtrum præfatum fienda. Ex quib. patet, quod ſicut olim contra idololatras feroces, qui cogebant fideles ad recedendum a cultu diuino, & ad idola adorandum Deus diſpoſuit martyrum conſtantiam, per quam oſtenderetur firmitas fidei eccleſiæ erga Deum, ſic contra falſos Saracenos in armorum potentia confidentes, prouidit de potentibus & fortiſſimis principibus pro Deo ſtrenue militantibus, in quo diuina prouidentia quæ in ſui diſpoſitione non fallitur, ſe oſtẽdit fidelium iuſte & pie gubernatiuam.

❀ Tertium

A Tertium uero, in quo differt iſta ſecta a præcedentibus eſt, quod præcedentes ſectę idololatrarum dignitatem Chriſti in omnib. & per omnia dengrabant, negantes non ſolum eius ueram deitatem, ſed etiam eius bonitatem ſeu uirtuoſitatem humanam, aſſerentes ipſum fuiſſe ſeductorem & maleficum & huiuſmodi. vnde cum viros iuſtos & fideles ad recedendum ab eius fide cogebant, deridebant eos per crucem & paſſionem Chriſti dicentes, quomodo inter deos debet computari & tanquam Deus coli, qui ſeipſum non potuit ſaluum facere. In quo conueniebant cum Iudæis Chriſto improperantibus, quæ quidẽ blaſphemia Chriſti communiter inuenitur in legendis ſanctorum martyrum, qui ſub tyrannica poteſtate Romanorum & Perſarum & aliorum tyrannorum poſt paſſionem Chriſti martyrio ſunt coronati. Secta uero iſta hoc nõ facit. Nam ut dictum eſt ſupra. in 3. art. licet deitatem Chriſti negat, quæ eſt ſumma & ineffabilis excellentia diuinæ perſonæ, concedit tamen ipſum fuiſſe excellentiſſimum ſuper omnes creaturas mundi, ut dictũ eſt. Vnde non mirum ſi contra iſtã ſectam tolerabilius ſe habeat diuina iuſtitia, diutius eam ſuſtinendo, quam alias præcedentes Chriſtum hominem uituperantes. Et attendendum, quod circa fin. mundi Antichriſtus ſurget, prout 2. Theſ. habetur. 2. c. qui omnes perſecutiones omnium ſectarum prędictarum excedet. nam fideles non ſolũ coget ad recedendum a cultu Chriſti, ſed et ad adorandum ipſum Antichriſtum tanquam Deum, ut ibidem. & ideo non ſolum dicitur Antiapoſtolus & Antipropheta, ſicut Mahumetus, ut dictum eſt, ſed et Antichriſtus tanquam cæteris magis Chriſto contrarius. Et ideo ſicut Deus diſpoſuit contra perſecutionem idololatrarum quę maior fuit quam Saracenorum, ut dictũ B eſt, martyres qui fortiſſimi fuerũt in fide, intantum ꝙ mundũ vicerunt, omnia mundana tormenta pro fide Chriſti ſuſtinendo iuxta illud. Hæc eſt victoria quæ uincit mundum. ſ. fides noſtra. 1. Ioann. 5. a. Sic contra D perſecutionem Saracenorum diſpoſuit reges, qui licet in fidei firmitate non tantum gradum attingerent ſicut martyres ſancti, fuerunt tamen in fide ſtabiles, & in armorum potentia Deo ſtrenue militantes, in tantum quod de ipſis poteſt dici, quod per fidem uicerũt regna, licet nõ mundum, ut habetur in additione ad Heb. 11. & 1. Ioan. 5. & hæc fuit ſufficiens prouiſio ad Saracenorum malitiam refrenandam, ſic etiam diſpoſuit contra maximam perſecutionem Antichriſti ſecundum aduentum ſuum perficiendum, ut contra ſummum perſecutorem ſummum inſurgeret liberator. Quib. conſideratis patet ratio maioris & minoris durationis harum ſectarum, quæ ſumenda eſt ex maioritate ſeu minoritate perſecutionum earum. Nam quia perſecutio Antichriſti erit maxima, ideo erit breuiſſima, iuxta illud Marci 13. c. Et niſi breuiaſſet dominus dies illos, non fuiſſet ſalua omnis caro. Et pari ratione, quia perſecutio Saracenorum inter cæteras eſt minor, ut patet ex prędictis tribus differentijs, ideo eius duratio eſt ualde longior cæteris. Et perſecutio idololatrarum fuit quaſi media inter eas. ideo eius duratio eſt quaſi media inter durationes prædictas, & hoc loquendo de duratione in communi, non attingendo ad menſuram temporum exquiſitam, quia hoc eſſet inquirere de temporibus & momentis, quæ pater poſuit in poteſtate ſua, Act. 1. a. in quibus omnibus maxime relucet ſapientia diuina, quæ uincendo malitiam diabolicam pariter & humanam, attingit a fine uſque ad finem E fortiter, & diſponit omnia ſuauiter, Sapien. 8. a. quæ quidem ſapientia dignetur ſuauiter diſponere nunc per gratiam, & in futuro per gloriam, Amen.

Additiones Pauli epiſcopi Burg. ac Replicæ magiſtri Matthiæ DorinK ſuper Apocalypſim finiunt.

CAP. XIIII.

a ET ui. & ecce agnus ſtabat: Oſtenſa grauiſſima perſecutione, quam patietur eccleſia ab Antichriſto & eius apoſtolis, ad conſolationem oſtendit qualem habeat adiutorem, & qualem ipſe habeat familiam.

✠ RICH. Et uidi per ſpiritalem intelligentiam, & ecce agnus per innocentiã, ſtabat quaſi paratus ad adiuuandum, ſupra montem Sion, quia tranſcendit excellentiam fidelium contemplantium. Et cum eo, quia ei per iuſtitiam conformes ſtabant ſubaudi, quia & ipſi ſunt auxiliatores, 144. millia, i. omnium martyrum carne incorruptorum agmina, &c.

✠ AND. Agnus qui hic cernitur, Chriſtus eſt. Conſiſtit autem ſupra montem Sion non ueteris illius ciuitatis, ſed nouę uiuentis Dei. Ipſa autem millia vberem multiformemque Apoſtolici ſeminis gratiam denotant, ut qui per unum quemlibet duodecies milleſimum, hoc eſt, perfectum fidei fructum in iis qui ſalui fiunt, reddiderit.

✠ ARETHAS. Numerus horum millium non illorũ eſt de quib. prædictum eſt quod de unaquaq; tribu crediderunt in Chriſtum, ſed qui ex Gentibus crediderunt, quibus atteſtatur quod uirginitatem præſtiterint, quæ apud Hebręos rara fuit quod autem habeat 1 nomen patris eius & nomen 2 eius ſcriptum in frontibus, ſi3gnificat quod diuina luce ipſius diuini uultus 4 obſignentur, per quod 5 æmulus in hoc & pernicioſis dęmonibus terrori ſunt.

b Centum quadragintaquatuor millia habentes nomẽ eius, & nomen patris eius, &c. In uirginitate perfectiſſimos, in fide trinitatis ex quatuor mundi patribus collectos.

C

CAP. XIIII.

a Chriſtus pro nobis immolatus. b Vt adiuuans. c i. eccleſiam uirtutib. celſam & Deum contemplantem.

a ET vidi, & ecce agnus ſtabat ſupra montẽ Sion, F
b & cum illo centũ quadraginta quatuor millia,

a Tales quales fuerunt. b Quia Chriſtiani vocabuntur. c Quia dij dicentur. d Indelebiliter. e Quia in manifeſto confitentur.

habẽtes nomen eius, & nomẽ patris eius ſcriptum in fron

✠ Et

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XIIII.

Diuiſio. ET uidi & ecce agnus. Hic conſequenter deſcribitur præmiũ perſecutionem Mahumeti ſuſtinentium. Et diuiditur in duas partes. ſ. in partem principalem & incidentalem, quæ incipit ibi. Et vidi alterum angelum. Circa primum ſciendum, quod ſicut dicitur, in chronica Hugonis Floriacen. circa finem imperij Eraclij, Agareni qui & Saraceni dicuntur Mahumeto duce ceperunt Ægyptũ & Æthiopiam grauiter inuadere. Similiter Homarus Mahumeti diſcipulus Damaſcum & regionem Phœnicis, & Ieruſalem totamque Syriã occupauit & Antiochiam comprehendit, & in his terris erant multi religioſi Chriſtiani in cœnobiis magnis ducentorum trecentorum & amplius monachorũ in caſtitate viuentium quorum maior pars vel multi erant virgines, & in illa perſecutione per gladium Saracenorum tranſierunt ad regnum cęlorũ

1 Et uidi & ecce agnus, &c. id eſt, Chriſtus qui dicitur agnus Dei, Joan. 1. b.

2 Stabat ſup. mon. Sion. i. in eccleſia triũphante, quæ dicitur mons Sion. Heb. 12. qui deſcribitur hic ſtans, eo quod adiuuit dictos martyres in tolerantia martyrij, ſicut Act. 7. dicitur de Stephano in agone poſito, quod vidit Ieſum ſtantem, quia ſtare proprium eſt adiuuantis in prælio, ſedere vero proprium iudicantis. propter quod Mar. vlt. d. deſcribitur vt ſedens a dextris Dei.

3 Et illi cum centum quadragintaquatuor millia. In tanto. n. numero vel circiter æſtimantur prædicti occiſi probabiliter.

4 Habentes nomen eius, &c. & per conſequens ſpiritumſanctum, qui eſt nexus amborum.

5 Scriptum in frontibus ſuis, &c. Per apertam & liberam confeſſionem.

✠ Et

MORALITER.

†1 Et uidi. Iſtud exponitur de Chriſto ſuſcipiente animas interfectorum ab Homaro ſucceſſore Mahumeti.

MORAL. poteſt exponi de pio pontifice Chriſto uicario, qui dulciter fouet & nutrit obſeruantes caſtitatem, quæ eſt quoddam martyrium ſpecialiter in iuuenibus, & maxime quando firmatur per uotum ſolenne, & ſic dicitur. Et uidi & ecce aagnus. i. paſtor pius.

2 Stabat ſupra montem Sion. id eſt, eccleſiam militãtem de qua dicitur Pſalm. 86. a. Diligit dominus ſuper omnia tabernacula Iacob.

3 Et cum illo centum quadragintaquatuor millia. i. uniuerſi continentes uoto ſolenni. ideo ſubditur.

4 Habentes nomen eius, & nomen patris eius ſcriptum in frontribus ſuis, &c. in quo deſignatur firmitas continentiæ per uotum ſolenne.

a *Et audiui vocem,&c.* ✻ AND.& ARETHAS. Aquarum tonitrui, & citharæ vox ſignificat claritatem auditui peruiam hymnidici, canori, ſuauis, ac conſoni Sanctorum cantus, qui vniuerſam complectitur primogenitorum in cælis deſcriptorum Eccleſiam, cætumque publicum, a quibus laude celebratur primogenita vocatio.

b *Tonitrui*. Quia terret eos quia ad conſortium ſuum venire ſuffugiunt.

c *Citharœdorum*. Quia ipſi, qui ad hoc ſe inſtituerunt, vt extenderent ſua corda deuota ſuper lignum crucis.

d *Citharizantium*. Quod ex officio habebant, opere implebant.

e *Et cantabant*. Id eſt, de integritate animæ & corporis exultabunt. quod gaudium nunquam eis veteraſcet, ſed ſemper eſt eis vt nouum.

f *Et nemo poterat, &c.* ✻ AMBR. Hic magna eſt obſcuritas. Scimus enim quoſdam ex Apoſtolis atq; martyribus uxores habuiſſe. Nunquid in laudibus Dei muti exiſtunt? Vidimus etiam quoſdam peccatis obnoxios virginitatem corporis vſque ad mortem ſeruaſſe, quos credimus per ignem purgatorium eſſe purgandos, vt in iuſtorum numero quandoque aſcribi mereantur. Nunquid iſtos præferre audebimus, vt illud canticum Deo offerant, a quo Petrus eiuſque ſimiles alieni exiſtant? Nam quemadmodum Sancti ſaturari nequeunt uiſione Dei, ita nec laudibus. Inuenimus ergo non de ſolis virginibus, ſed de omnibus ſanctis animabus, hęc eſſe dicta, quæ in cæleſti beatitudine Deum aſſiduè laudare nō deſinunt. Habent quidem & fideles in hac uita poſiti cantica ſua, ſed in his confeſſio ſæpe fit peccatorum, ſæpe commemoratio tormentorum, ideoque fletus ſæpe cantantes excitant. In illo uerò cantico cæleſtium ſpirituum nihil triſte, nihil quod mentem perturbet, reſonat. Hoc canticum ſancti adhuc in terra poſiti dicere non poſſunt, *quia oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit, quæ præparauit* Deus *diligentibus ſe*. (Iſa.64. 1.Cor.) Animæ autem Sanctorum ſacro lauacro, ſanctiq; Spiritus gratia lauatę virgines dicūtur. Quicquid.n. in eis fuit reprobum, charitatis remediis eſt purgatum.

✻ AVG. Virgines hoc loco non ſolum corpore caſtos intelligamus, ſed maximè omnem Eccleſiam, quæ fidem purā tenet, ſicut dicit Apoſtolus. *Deſponſaui enim vos vni virginem caſtam exhibere Chriſto.* (2.Cor.) Id eſt, nulla adulterina hæreticorum commixtione pollutam; nec in male blandis & mortiferis huius mundi voluptatibus vſque ad exitum vitæ ſuæ abſque remedio pœnitentiæ infœlici perſeuerantia colligatam.

a Deſiderium vel admonitionem. b Ab his qui cum eo erant. c Id eſt, multorum populorum, quia de multis populis congregati ſunt.

a tibus ſuis. Et audiui vocem de cælo tanquam vocē aquarum 1
b multarum, & tanquam vocem tonitrui magni, & vocem 2
Vel, erat.
c quam audiui ſicut citharœdorum citharizantium citharis 3
Non alienis. a Id eſt, in pręſentia eorum in quibus ſedet.
d ſuis. Et cantabant quaſi canticum nouum ante ſedem & an- 4
e a i.prædicatores. b i.Iudices. c i.de integritate ſua gaudere. 5
f te quatuor animalia & ſeniores, & nemo poterat dicere can- 6
a Niſi illi virgines.
g ticum, niſi illa centum quadragintaquatuor millia, qui em- 7
a Ideo quia de terra eſtis ne deſperetis. 8
b Cum aliquibus ſordibus mundi, vel ad literam.
pti ſunt de terra. Hi ſunt qui cum mulieribus non ſunt coin 9
a i.imitantur Chriſtum. In integritate animæ & corporis.
h quinati, virgines enim ſunt. Hi ſequuntur agnum quocun- 10
a Patri. Chriſto. 11
i que ierit. Hi empti ſunt ex omnibus primitiæ Deo & agno 12
a Et aliquando fuit. b In illis inuenitur in quibus manet. Verbi. Operatione.
& in ore eorum nō eſt inuentum mendacium. Sine macula 13
14

g *Qui empti ſunt de terra. Hi ſunt qui cum mulieribus non ſunt*. Id eſt, quos ad hoc vt eſſent ſanguis Chriſti eleuauit.

h *Hi ſequuntur agnum, &c.* RICHARDVS, Virginitatis adiungit meritum paſſionis illi nimirum agnum quocunque ierit ſequūtur, qui cum in vtroque, (i. virginitate & martyrio) imitantur, quique mentis incorruptione probantur.

✻ AMB. Sed quo vadit qui omnia implet, & totus vbique eſt? Vadit miſerando quibuſdam, & a quibuſdam miſericordiam ſuam auferendo. Sequuntur vero Sancti, quia quib. ille miſericordiam ſuam largitur, largiuntur & illi, & a quib. abſcindit, abſcindunt & illi.

✻ RVPER. Duobus modis ſequuntur agnum quocunque ierit, videlicet inueſtigatione iudiciorum eius, & imitatione exemplorum. Sequuntur ergo dum iudicia eius & ſpiritum intelligunt, & per charitatem laudant, & iuſtificant eum in eiſdem omnibus iudiciis eius, & dum exemplum charitatis eius imitantur.

i *Et omnibus primitiæ Deo & ag.* Vt ex grege optimus equus, vel ex fructibus primitiæ.

☞ Et

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et audiui uocem, &c. a mul. *id eſt, multitudinis ſanctorum, ſecundum quod dicitur infra* 17.*d.* Aquæ multæ populi multi. *multitudo. n. centum quadragintaquatuor millium magnifice laudat Deum de ſua victoria & gloria adepta.*

2 Et tanquam vocem tonitrui magni. *in quo deſignatur magnitudo laudis, non ſolum ex laudantium multitudine, ſed etiam ex modo laudis & qualitate.*

3 Et vocem quam audiui ſicut citharœdorum citharizantiū &c. *Nam hæc laus eſt coram Deo & angelis gratioſa.*

4 Et cantabant quaſi canticum nouum. *quia dicti laudātes ſunt de numero ſanctorum noui Teſtamenti.*

5 Ante ſedem. *ſcilicet Dei.*

6 Et ante quatuor animalia & ſe. *id eſt, in præſentia ſanctorum Patriarcharum & epiſcoporum in cælis exiſtentium, ſicut dictum eſt ſupra 4.cap.*

7 Et nemo poterat di. can. *ex uoto enim continētiæ habuerunt aliquid ſpeciale in merito & ſimiliter habent in præmio, ſicut & de quolibet ſancto confeſſore canit eccleſia. Non eſt inuentus ſimilis illi, ratione ſpecialis meriti.*

8 Qui empti ſunt de ter. *ſanguine Chriſti.*

9 Hi ſunt qui cum mulieribus non ſunt coinquinati, &c. *Vel ſimpliciter integritatem carnis tenendo, uel ſaltem poſt uotum caſtitatem ſeruando.*

10 Virgines enim ſunt. *Virginitas enim in ſcriptura aliquando accipitur ſtricte pro integritate carnis, aliquando magis large pro continentia, maxime uoto conſecrata.*

11 Hi ſequuntur agnum quocunque ierit. *quia ſequuntur Chriſtum non ſolum per uiam mandatorum, ſed etiam conſiliorum.*

12 Hi empti ſunt ex omnibus primitiæ. *i. gratioſi, ſicut primi fructus ſunt magis delectabiles.*

13 Et in ore eorum non eſt inuentum menda. *Nam ueritatem fidei confeſſi ſunt omnino & conſtanter.*

14 Sine macula. n. ſunt ante thronum Dei. *Nam ſi aliquam maculam contraxerant, purgata fuit uirtute ſui martyrij.*

✻ Et

MORALITER.

† 1 *Et audiuit uocem de cęlo, &c.* per quod ſignificatur laus Deo accepta.

3 *Et uocem quam audiui quaſi citharœdorum citharizantium in citharis ſuis.* Eſt autem cithara figuræ triangularis, per quod ſignificatur fides trinitatis, ſine qua laus non eſt Deo grata.

4 *Et cantabant quaſi canticum nouum.* i. pertinens ad nouum Teſtamentum.

5 *Ante ſedem.* id eſt, ad honorem Dei, & omnium ſanctorum, & non ad laudem hominum.

7 *Et nemo poterat dicere canticum niſi, &c.* quia continentes habent aliquod meritum ſpeciale, quod non habent alii.

9 *Hi ſunt qui cum mu.* Hoc pōt intelligi ſimpliciter ſecundum omne tempus, & ſic eſt virginitas proprie. Alio modo a tēpore voti continentiæ, & ſic poteſt dici uirginitas large.

11 *Hi ſe. ag.* ſ. mente & corpore, fide, & opere.

Hi empti ſunt ex omni. pri. i. gratioſi in conſpectu Dei, ſicut primi fructus ſunt aliis magis grati.

† Et

a Ante Deum iudicem. b Minorem. A terrenis ſe remouentem. Ex coniuncto officio.
a enim ſunt ante thronum Dei. Et vidi alterum angelum vo- 1
b lantem per medium cœli, habentem euangelium æternum 2
a Et hoc ideo habebat. b i. morantib. in contemptu mundi. c Scilicet omnimodam diuerſitatem illorum, qui in terrenis demorantur.
c 3
d vt euangelizaret ſedentibus ſuper terram, & ſuper omnem 4
e gentem & tribum, & linguam, & populum, dicens magna 5
a Perſuaſione. b Caſto amore. c Non illas beſtias. d Vel charitatem.
f voce: Timete dominum, & date illi honorem, quia venit ho 6
a Faciendo vos ſibi conformes. b Et ſi timetis defectum, petite ab eo ſubſidium.
7
ra iudicii eius, & adorate eum qui fecit cœlum & terram, ma 8
a Secundum diuerſam annunciationem.
9
g re † & fontes aquarum. Et alius angelus ſecutus eſt eum, di- 10
a i. omnes confuſi in vitiis. b Pro multitudine vel ſuperbia. c Prauo dogmate munita.
11
h cens: † Cecidit cecidit Babylon illa magna, quæ á vino iræ 12
Gentiliter viuentes.
i fornicationis ſuæ potauit omnes Gentes. Et angelus tertius 13
Non mundus.
K 14
ſecutus eſt illos, dicens voce magna. Si quis adorauerit 15
16

A Richard. Haymo.

a *Et uidi* Deſcripta impugnatione facta per duas beſtias, ſuppoſitoque auxilio agni & dignitate familiæ eius oſtenſa, ſubiungitur admonitio, vt ad hāc familiam accedant, & comminatio vt ab illa alia declinent.

b *Alterum.* Id eſt, prædicatores qui ſunt alterius a Chriſto. i. vicem eius exequētes.

✻ AMBROSIVS. Iſte angelus Chriſtū & Apoſtolus eius, ceterosque Chriſti prædicatores ſignificat. Qui euangeliū æternum habuiſſe dicitur, quia doctrina Euangelii à Chriſto Apoſtolis ceteriſque prędicatoribus data eſt, quam Gentibus prędicarēt. Aeternū autem dicitur, quia æternitatem præſtat omnibus facientib. illud.

omnia quæ in eis ſunt.

B c *Per medium cæ.* Per communē eccleſiā, quam verbis & exemplis ſecum trahunt.

✝ ſ. 145. a Act. 14. c. Eſa. 21. c Iere. 51. a. Infra 18. a

d *Euangelium æter.* Id eſt, prædicationem æterna promittentē complentes ad æternitatem ducentem.

e *Timete dominum & da.* Bene operando, & bene de eo annunciando, vt per vos glorioſus appareat.

f *Quia uenit.* Q. non deficiatis, quia non longo tempore patiemini.

g *Et alius an.* Quia prædicatores ſibi inuicem ſuccedunt.

h *Cecidit.* Bis poſitum infinitatem ſignificat, vel valet, in quo omnimodo deſtructio intelligitur.

✻ AMBROSIVS. Alius angelus doctores Eccleſię qui finitis perſecutionis Eccleſiam Dei gubernauerūt, deſignat. Per Babylonem autem ciuitas diaboli ſignificatur, quę ex omnib.

C impiis conſtat, ceciderat autem, quia omnis cultura dæmonū per fidem Chriſti deleta fuerat Et bis cecidiſſe dicitur, quia ex parte perſecutorum, & ex parte culturæ diabolicæ cecidiſſe dicitur. D

✻ AVGVSTIN. Babylonem ciuitatem, impiam diaboli cōgregationem dicit, id eſt, populum ipſi conſentientem, & omnem concupiſcētiam & corruptelam quam in perniciem ſui & humani generis exquirunt. Nam ſicut Eccleſia ciuitas Dei eſt & omnis conuerſatio cœleſtis: ita ciuitas diaboli Babylon in omni mundo Eccleſia ergo dicit. *Cecidit, cecidit Babylon, &c.* iam quaſi perfectum dicens, quod adhuc futurum erat.

✻ ANDREAS. Per vinum porrò iræ fornicationis, nō idololatricā furiam mentiſque à Deo alienationem tantum deſignat, ſed quamuis quoque temulentiā animique inſaniam ex quouis peccato natam, propter omnes qui fornicantur à Deo exterminabūtur. E Hæc autem Babylon tum demum perfecte euelletur, quando iniquitatis operariis in æternum ignem miſſis, Hieruſalē illa quę ſurſum eſt, apertè oſtendetur.

i *Vino iræ for.* Id eſt, vitijs, & præcipue idololatria quę eſt dulcis potus peccantibus, quibus alios inquinant, & ne recto tramite gradiantur, inebriant, vnde debetur eis ira Dei. Purum vinum bibitur dum flagellat Deus hic ad emendationem, turbidum dum infertur æterna damnatio.

K *Et ang. ter.* Tres ponit pro fide trinitatis, cum tria hæc in eadem perſona poſſint conſiderari

✻ AMBROS. Angelus tertius, prædicatores ſunt qui temporibus F

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et vidi alterum angelum. *Hæc eſt pars incidentalis, in qua deſcribitur quædam infidelium conuerſio mirabilis quæ contingit circa illa tempora. Sanctus enim Bonifacius miſſus fuit a pontifice Romano ad prędicandum fidem catholicam Gentibus Thuringiæ, Auſtrię, Friſię, in qua legatione multos valde conuertit ad Chriſtum. & hoc eſt quod dicitur,* Et vidi alterum angelum. *i. ſanctum Bonifacium, nam angelus interpretatur nuncius ipſe vero fuit nuncius verbi diuini, vt dictum eſt.*

2 Volantem per medium cæli. *Nam uelociter & prompte executus fuit officium ſibi iniunctum.*

3 Habentem. *in corde & ore.*

4 Euang. æter. *i. euangelium Chriſti quod dicitur æternum, nam ei aliud non ſuccedet.*

5 vt euang. ſe. ſuper. ter. *i. populis prędictis in quibus diuerſificantur linguę ſaltem in aliquo. Et quia non ſolum paratus erat prędicare dictis populis, ſed omnibus gentibus generaliter eum audire volentibus, ideo ſubditur.* Et ſuper omnem gen. &c.

6 Dicens ma. vo. *in quo notatur efficia prædicationis ſuæ.*

7 Timete do. *timore filiali.*

8 Et dare illi hono. *ſicut filij parui.*

9 Quia venit ho. iu. eius, *generaliter in fine mundi, & ſingulariter in morte cuiuslibet, nam in quali ſtatu quis moritur, in tali iudicio præſentabitur.*

10 Et adorate eum. *qui eſt creator omnium, & non idola vana.*

11 Et alius. *Hic conſequenter deſcribitur punitio perſequentium Chriſtianos. Et diuiditur in duas partes, quia primo deſcribitur eorum punitio, ſecundo huius occaſione bonorum præmiatio ibi,* Et audiui vocem *Circa primum ſciendum quod Conſtans nepos Eraclij cœpit imperare anno domini ccccccxliij. & per ſuaſus a Paulo Conſtantinopolitano epiſcopo incidit in hæreſim Monothelitarum duplicem naturam in Chriſto negantium, & multos eccleſiæ miniſtros non aſſentientes hæreſi dictæ grauiter afflixit, & in exilium relegauit. Propter quod ſanctus Martinus papa conuocato concilio dictam hęreſim cum ſuis fautoribus damnauit, propter quod in Cōſtantinopolim fuit ductus vt aſſentiret dictę hæreſi, quod renuens in exilium fuit miſſus & ibidem mortuus, & de hoc exponūt aliqui locum iſtum, cum dicitur.* Et alius ange. *i. papa Martinus.*

Tuiſio.

12 Secutus eſt dicens *dictam hęreſim condemnando.*

13 Cecidit ce. Ba. *i. imperium Græcorum quod fuit magnum, nam imperatore in hæreſim cadente, ut dictum eſt, multi alii ſimiliter ceciderūt & quia hoc erat confuſibile, ideo uocatur imperium illud Babylon. i. confuſio, dicitur autem hic bis. cecidit, propter duplicem caſum, ſcilicet patriarchę & imperatoris.*

Item ſciendum, quod ſic dicitur in chronica Sigisberti. Leo qui poſt Theodoſium ſumpſit imperium cœpit imperare anno domini ſeptingenteſimo. 18. & imperauit annis 23. & anno imperij eius. 13. papa Grego. 3. pręfuit eccleſiæ, & Leonem hæreſi deprauatum redarguit, & de conſilio Romanorum ei vectigalia denegauit, & ne percuſſura ſui numiſmatis reciperetur, ordinauit, & quòd eius effigies de eccleſia tolleretur, & ne nomen eius in miſſarum ſolennijs recitaretur, & ſecundum hoc exponitur ab eis quod ſubditur, 14 Et an. ter. *id eſt, papa Grego.*

In Leonē eccleſiaſtica cēſura.

15 Dicens vo-ma. *in quo uotatur ordinationis ſuę autoritas.*

16 Si quis. *Leonē beſtialiter uiuentem, deferēdo ei honorē. imperialem.*

✻ Et

MORALITER.

✻ 1 *Et ui. al. an.* hoc ad literam dicitur de ſancto Bonifacio, qui miſſus à papa prædicauit populo Thuringiæ, & Auſtriæ, & Friſiæ, & multos conuertit ad dominum.

MOR. autem poteſt exponi de quolibet prædicatore magnum fructum faciente, ideo ſubditur.

2 *Volantem per medium cæ.* i. prompte diſcurrentem ad prædicandum verbum Dei.

2 *Habentem euan. æter.* id eſt, prædicationem ad æternitatem gloriæ perducentem.

5 *Vt euangelizaret ſe. ſuper ter.* nam prædicatio debet eſſe communis omnibus.

7 *Dicens ma. uo. Ti. d.* quia prædicator primò & principaliter debet inducere populum ad cultum diuinū, & per conſequens ad deſtructionem idololatriæ, & omnium ad ipſam pertinentiā. ideo ſubditur. 11 *Et alius an. ſe. eſt eum di. Ceci. ce. Ba.* quæ interpretatur confuſio. ideo ſignificat idololatriam & pertinentia & quia non ſolū debet idololatriam deſtruere oſtēdendo uilitatem culpæ, ſed etiam grauitatem pęnæ. ideo ſequitur.

14 *Et angelus tertius ſecutus eſt illos, dicens uoce magna. Si quis ad*

poribus Antichriſti futuri ſunt. Prędicabunt.n.vt nullus An-
A tichriſtum adoret,neque ad eius peſſimam doctrinam aures cordis accōmodet,neque opera eius imitetur. Quod ſi quis fecerit perpetua pœna eum eſſe damnandum teſtabūtur. Per vinum iræ Dei dānatio vltima,quę in die iudicij impiis irrogabitur,deſignatur. Vinum autem mero mixtum eſt in calice Dei, quia damnatio vltima mixta erit cū iuſtitia, quia iuſtiſſimo Dei iudicio perficietur. Bibent igitur impii vinum iræ Dei,cum illis dicetur; *Ite maledicti in ignem æternum.* Mat.25.

Infra 19.a a *Quod mixtum.* Q.qui non corrigitur vindicta eius ad correctionem data,punietur ęterna pæna.

b *In calice.* Calix vindicta Dei vbi deſuper merum quod ad correctionem hic vindicat,
B ſubtus fex,i.damnatio in vltimis ibibent impii,de vino ergo.i.de fece, quod vinum quia vult ad comparationem meri oſtendere turbidum addit quod mixtum eſt.

c *Et cruciabitur igne.&c.* ✻ AMBROSIVS. Ignis exurit, ſulphur autem fœtorem peſſimum de ſe emittit. Igne autem corporaliter cruciabuntur,qui ignem vitiorum in ſe extinguere noluerunt,fœtore ſulphuris torquebūtur,quibus dulcis fuit fœtor luxuriæ. In conſpectu ſanctorum angelorum cruciabunt & in conſpectu agni,videlicet vt in eorum conſpectu crucientur,in quorum cōſpectu nō timuerunt multa mala pperpetrare.

d *Et fumus tor.* Quod quædam de damnatione malorum numerat,non dicit pro damnatione deſcribenda, ſed tantum pro terrore inferendo illis quos deterret ab eorum conſortio.

e *Aſcendet in ſe.* Cum dicit,aſcendit in ſæcula: notat æternam D
pœnam continuari,vbi addit.

ANDRAEAS. Aut per fumum hunc intelligere oportet inflammatum halitū,quem in tormentis conſtituti ex imo pectore ɔtinuo nō abſq; ſuſpiriis dānati emittunt, aut illū certè quem ignis qui eos punit & incendit,ſurſum emittit. Dicitur autem in ſecula ſeculorum aſcendere quo hinc diſcamus, vt iuſtorum gloria finem neſcit,ita nec peccatorum quoque ſupplicia vllo vnquam tempore finem habitura.

f *Nec habent re.* Q. Non mirum, ſi illi qui Antichriſtū adorauerūt,tempore ipſius punientur, quia ſui etiam præcedentes miniſtri eandem pœnam habebunt. E

g *Hic pa.ſan.* Id eſt, hic debēnt patienter pati ſancti, ne veniant ad æternam pęnam.

a Id eſt, Antichriſtum. b Id eſt,ſe ſibi conformem fecerit. c Signum nominis eius. d Qui eum confitentur.
a bēſtiam & imaginem eius, & acceperit charactere in fronte 1
a Qui opere mutatur. b Sicut Babylon. c De æterna damnatione. d Quod iratus Deus propinat.
ſua aut in manu ſua, hic bibet de vino iræ Dei,quod mixtū 2 3
a ſęuore.
b eſt mero in calice iræ ipſius, & cruciabitur igne & ſulphure 4
a Vt viſa eorum claritate tabeſcat.
c in cōnſpectu angelorum ſanctorum,& ante conſpectū agni: 5
i.tenebroſitas. Perſeuerabit.
d † & fumus tormentorum eorum aſcendet in ſecula ſeculo- 6
e rum. Nec habent requiem die ac nocte qui adorauerunt be- 7
a Similiter non habet re. b Indiſcrete aliquod ſignum de prædictis.
f ſtiam & imaginem eius: & ſi quis acceperit characterem no
i.pro contuitu æternę pœnæ. a Et eorum. b Opere complent.
g minis eius. Hic patientia ſanctorum eſt, qui cuſtodiunt 8
a De gemina dilectione. b Quia cum Deum confitentur. c Quaſi illi miſeri,ſed iſti fœlices.
h mandata Dei & fidem Ieſu Et audiui vocem de cœlo dicen- 9

h *Et audiui uocem de cælo,&c.* ✻ RICH. Quia ſuperius deſcripſit grauiſſimam perſecutionem ab Antichriſto inferendam, nunc conſolatur per quietem beatitudinis eos qui pro Chriſto & in Chriſto guſtant amaritudinem mortis. *Audiui uocem de cælo,*id eſt,de cæleſti viſione.*dicentem mihi Scribe.*non ſolum ſcilicet in code tuo,ſed & in pergameno,& in audienti populo.*Scribe,*ne cito tranſuolet,quod ad conſolationem electorū vſque in finem perſeuerare debet. Quaſi ergo ſuperiora recolligens dicat; Audiſtis in ſuperioribus capitulis grauiſſimam perſecutionem,ſed nolite formidare pro Chriſto ſuſtinere mortem,quia per hanc attingetis ad beatitudinem.

✻ ANDRAEAS. Vox de cęlo lapſa nō omnes mortuos bea F
tos

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et ima.eius.*quam fecit de eccleſia remoueri,ut dictum eſt.*
C 2 Et acce.cha.*confitendo eum manifeſte imperatorem.*
3 Aut ma.ſua.*accipiendo numiſma eius charactere figuratum.*
4 Hic bi.de vi.iræ Dei.*pœnam excommunicationis & aggrauationis incurrendo,licet autem hæc expoſitio probabilis uideatur,quia tamē ante imperatorem* Conſtantem *fuerunt imperatores alii tantum uel magis hæreſi deprauati, vt patet ex ſupradictis,uidetur minus conuenienter expoſitum quod dicitur ſupra.ſ.de eius caſu.*Cecidit Ba.*i.imperium Græcorum prædicto maxime cum eius filius* Conſtantinus *eccleſias diruptas reparauerit,& contra hæreſim Monothelitarum inſurrexit, vnde & uniuerſalem ſynodum in Conſtantinopoli congregauit ducentorum octoginta nouem epiſcoporum qui duas naturas eſſe in domino Ieſu Chriſto comprobauerunt & oſtenderunt. Similiter quod ſubditur de* Grego,*papa &* Leone *imperatore,quòd accipiens* Leonis *numiſma.*Bi. de vi.iræ Dei *excommunicationem incurrendo,uidetur minus conuenienter dictum, quia ſubditur.*
5 Et cru.ig.& ſul.*per quod intelligi uidetur pæna gehennæ, quæ eſt æterna,undè ſubditur.*
6 Et fu.t.*& ſic non videtur loqui de pæna excommuaicationis,ſeu corporalis incendij,quam contigiſſe dicunt* Conſtantino *filio* Leonis, *qui miniſtrorum eccleſiæ fuit maximus perſecutor,propter quod ſaluo meliori iudicio uidetur litera ab illo loco.*Et alius ange.&c *de Mahumeto & eius ſequacibus exponenda,de quorum perſecutione contra Chriſtianos ante fecerat mentionem,& eorum pœnam non dixerat,& ideo* Ioannes *deſcribit hic conſequenter eorum punitionem, & primo quantum ad pœnam temporalem,ſecundo quantum ad pęnam æternam, ibi.* Et tertius angelus.*Circa primum dicit,*Et ang.*ſ.ſanctus Ioannes loquens,*Secu. eſt.*hoc non refertur ad partem immediate pręcedentem,ſed ad pręcedentem in qua locutus fuerat de centum quadragintaquatuor millibus interfectis pro Chriſto a Saracenis,dicens eorum punitionem temporalem.*Cecidit Ba.*i gens Babylonica, nam lex eius eſt confuſionibus plena,quia ibi laxatur uita voluptuoſa,quæ vita pecudum dicitur.*I. Et bi. *& etiam propter confuſum procedendi modum,nam inordinate traditur & idem frequenter & inutiliter repetitur,nec ratione vel ſcriptura autentica fulcitur,ut patet illam intuenti.*Illa magna. *nam gēs illa in breui fuit multum multiplicata & dilatata. Dicitur autem cecidiſſe, quia circa tempora illa conflixit cum Romanis,in quo conflictu tres* Amirei *Saracenorum cum multis aliis ſunt perempti, ut habetur in* Chronica *Sigisberti.*Quę a ui.irę forni.ſuæ po.o.Gen.*Hyperbole eſt, ad deſignandum magnam multitudinem Gentium errore Mahumeti infectā, concedit enim carnis delectabilia,ad quæ multitudo hominum eſt prona* Et t.an.*hic conſequenter deſcribitur pœna eorum æterna, cum dicitur.* Et ter.an.*ſ.ad literam,vel aliquis prædicator ſanctus contra Mahumeti ſectam.*Si quis ado.be.*i.Mahumetum,vt dictum eſt ca. præcedenti vbi dictum eſt de eius characteris acceptione.*Hic bi.de vi.iræ Dei.*i. punietur a Deo grauiter.*Quod mixtū eſt mero.*Dicitur autem punitio Dei vinum merum,quando quis punitur temporaliter ad eius correctionem,mixtum uero,quando poſt punitionem tēporalem ſequitur æterna,ſicut eſt in propoſito,quia Saraceni puniti fuerunt morte temporali. ut prædictum eſt,& cum hæc æterna,ideo ſubditur.*Et cru.ig.& ſul.*i pœna gehennę.*Et fumus tor.*Nam illa pœna eſt æterna a parte poſt*
7 Nec habent re.*Nam eſt continua,ut patet ex dictis ca.præced & quia ſecundum quod dicit Aug. vna cauſa quare permittuntur mali in hoc mundo eſt exercitium bonorum in uirtute patientiæ,ideo ſubditur.*
8 Hic patientia ſan.eſt,*quia patientia Chriſtianorum multoties & multipliciter exercitata eſt per Saracenos,*
9 Et au.*Pars iſta ab aliquibus exponitur de morte qua quis moritur*
✻ *mundo*

MORALITER.

✻ *rauerit beſtiam,&c.*id eſt,exercuerit idololatriam vel aliquid pertinens ad ipſam.
4 *Hic bibet de uino iræ Dei quod mixtum eſt mero in calice iræ ipſius.* ideſt,valde grauiter & ęternaliter punietur, vt patet per literā ſequentem. Licet autem hic nominentur tres angeli, tn̄ iſtæ tres denūciationes vel prædicationes poſſunt vni & eidē prædicatori conuenire,ſicut dicit Glo.ſuper locum iſtum.
9 *Et audiui vocē* Quoniam oppoſita iuxta ſe poſita magis eluceſcunt: ideo poſt denunciationem punitionis peccatorum, hic ponitur pręmiatio ſanctorum,cum dicitur.
✻ *Scribe*

☞ tos prædicat, ſed illos duntaxat qui in Domino finem vitæ fa-
A ciunt: cuiuſmodi inter cęteros ſunt qui iam ante mūdo mor tui, Chriſti Ieſu mortificationem in corpore ſuo portabant, vnamque cum illo crucem circunferebant. Talium namque ex corpore exitus veram à laboribus requiem adfert. 2. Cor. 4.

✻ AMBROSIVS. Sed quis mortuus, mori poteſt? Nullus niſi prius animā recipiat, vt iterum mori poſſit. Sed illi ſunt beati, & in Domino moriūtur, qui prius moriuntur ſeculo, poſtea carne, q prius veterem hominē, id eſt, omnes nequitias ſpiritales & carnales in ſe extingunt, vt poſſint dicere cum Apoſtolo: *Mihi mundus crucifixus eſt, et ego mundo.* Gal. 6.

In corde tuo & auditorum. a Seculo. b In confeſſione domini. c Quando corpus & anima reſoluuntur.

rem mihi: Scribe: Beati mo[a]rtui qui in domino † moriuntur.

a A tempore reſurrectionis. b i. tota trinitas. c Amplius non patiantur. d Eorum quæ hucuſque paſſi ſunt.

a Amo[a]do iam dicit ſpi[b]ritus, vt requieſcant á la[d]boribus ſuis.

a i. ſanctos, uel dominicam carnem.

b Opera enim illorum ſequuntur illos. Et vidi, & ecce nu[a]bem

a Chriſtus ſuper ſanctos ſedet, vel diuinitas ſuper humanitatem. b Dico. c Quia iam impaſſibilis & immortalis.

c d candidam, & ſu[a]per nu[b]bem ſedentem ſimilem filio hominis,

a In ſeipſo vel in diuinitate. b Ad ſimilitudinem triumphantis. Quia vicit diabolum per ſapientiam.

ha[a]bentem in capite ſuo co[b]ronam auream, & in manu ſua

A Chriſto. In hoc quod ſeruus.

e f falcem acutam. Et alius angelus exiuit de templo, clamans

a *Amodo iam dicit, &c.* ✻ ARET. Literę ordinatio ita habetur. Spiritus dicit. Scribe amodo, tanquam attrahens eos qui certant, promiſſione quod ceſſabunt quæ ipſis laborioſa ſunt, &
B aſſequentur bona in quibus conquieſcant. Simul enim vt ſublati fuerint e medio labores, inducetur operum retributio.

✻ AMBROS. Vel, Amodo, id eſt, a tempore mortis ſuæ requieſcent ſancti a laboribus ſuis.

b *Opera* Id eſt, mercedes operum quæ ſequuntur. Q dum in mūdo erant maiores tribulationes ad maiorem coronam ingruebant, vnde adeo abiecti reputabuntur, ſed iā nihil patiēt.

✻ AMBR. Sed quomodo opera ſequuntur. Nonne Cornelium præceſſerant opera ſua, cui ab angelo dictum eſt. *Orationes tuæ & eleemoſynæ commemoratæ ſunt in conſpectu* Dei; Sed *ſequi pro comitari* poſuit. Nam & exercitus qui regem comitatur, cū ſequi dicitur, eum alii præcedāt, alii ſequantur, alii ad dexterā ſiue ad ſiniſtram incedant. Opera igitur Sanctorum ſequūtur illos, quia merces operum illorum ſequūtur illos in perpetuū Poſſumus & hoc de illis intelligere, qui temporibus Antichriſti pro nomine Domini noſtri interficiēdi ſunt. Beati quippe erunt illi, & in Domino morientur, qui pro fide Domini morientur. Act. 10.

C ✻ IVLIA. TOLET. Quibus ſanctis animabus iam datæ sūt ſtolæ albæ, id eſt, ipſa illa beatitudo patriæ cæleſtis, in qua nunc gaudentes exultant, dictum eſt eis, *Requieſcite adhuc mo-* Li. 2 progſticō. c. 7. Apoc. 6.

dicum &c. Regnum tamen animarū eorū iā cū illo eſt nunc, dū iſti mille anni decurrunt. Vnde & in eodem libro legitur: *Beati mortui qui in Domino moriuntur, &c.* Regnat itaq; cum Chriſto nūc primū Eccleſia in viuis & mortuis, ſicut Apoſtol⁹ dicit. *Mortuus eſt Chriſtus, vt & viuorū & mortuorum dominetur.* Sed ideo martyrum tantum animas Ioānes cōmemorauit, quia ipſi præcipue regnāt mortui: qui uſq; ad mortem ꝑ veritate certauerunt. Sed à parte totum, etiam cæteros mortuos intelligimus pertinentes ad Eccleſiam, q̄ eſt regnum Chriſti. D Ro. 14.

† moriuntur poſt hac. Etiā.

✻ PASCHASIVS. Corbeiēſis. Summopere cauēdū, ut nullus Chriſtianorum hūc ſine viatico exeat, id eſt, ſine corpore Chriſti & ſanguine, vt chriſtū in ſe habeat ſicut in fide, ita & in cibo carnis & ſanguinis, quia beati mortui qui in Domino moriuntur. Tunc autem in Domino morimur ſi nos in illo, & ille in nobis per hoc maneamus. Li de corpore & sā. Domini, ad finem.

c *Et uid.* Oſtenſa remuneratione bonorum, per quod inuitabat ad conſortium eorum, ſupponit damnationem impiorū, per terrorem ducat ad idem propoſitum.

d *Similem fi. ho.* Quia non iam vere erat filius hominis quia immortalis.

✻ ANDR. Per nubem, ſenſilem accipere licet, cuiuſmodi modi fuit illa quę chriſtum ex oculis Apoſtolorum ſuſcepit. An aliquam certe angelicam virtutē, ſunt enim ſuapte natura puræ, & inſtar nubium ſublimes. Per eum qui ſuper nubem ſedere viſus eſt, chriſtum denotatum arbitramur. corona autē capiti impoſita, Regem, rerumque omnium dn̄m eſſe oſtēdit. Additur porro fuiſſe aureā, propterea quod materia hęc apud nos illuſtris ſplendoris, eximiique ualoris exiſtit. Falx denique quam manu tenebat, conſummationis eſt ſymbolum Nā ipſe quoque Dominus ſeculi conſummationem per meſſem deſignat. Mat. 13.

e *Angelus.* Id eſt, ſancti, qui uſque huc fuerant infidelibus occulti in claritate apparent iudicaturi, orantes, cū deſiderio, ut Deus ſeparationem faciat bonorum & malorum.

f *Exiuit de tem.* Exire dicūtur ſancti de templo, cū iam apparent non quales olim fuerant, ſed quales in æternum manſuri.

☞ Mit-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *mundo per religionis ingreſſum.* Nam *illis temporib. quidam vir potens deuotione ductus reædificauit cœnobium ſancti Benedicti apud caſtrū Caſſinum, quod ꝑ Longobardos per multos annos ante fuerat deſtructum, & ibidem ſeruiens ſuo exemplo multos induxit ad ſeruiendū Chriſto. Tunc etiam temporis multi nobiles in diuerſis partib. relicta pompa ſeculari ad ſeruiendum* Chriſto *habitum religionis aſſumentes fuerunt mundo mortui. de quib ſecundum iſtos dicitur.* Beati m. *& etiam quod ſubditur.* Iam di. ſp. vt re. à la ſu. N*am à labore vitę actiuę tranſierūt ad requiem contemplatiuæ, ſed quia ſic morientes mundo non moriūtur in domino proprie, ſed magis incipiunt viuere in ipſo, nec a laboribus bonis quieſcunt, ſed magis eos amore Chriſti aſſumūt. ſ. vigilias, orationes ieiunia & conſimilia, ideo melius videtur dicēdum, quod hic poſt punitionem malorum æternam, deſcribitur retributio bonorum æterna, ſicut dictum eſt ſupra, vt ſic oppoſita iuxta ſe oppoſita magis eluceſcant. ideo dicitur hic Ioanni.* 1 Scribe. *tanquam rem notabiliſſimam.*

2 Beati mortui qui in do. *i. in confeſſione domini noſtri Ieſu Chriſti per palmam martyrij, quales fuerunt centum quadraginta quatuor millia. de quib. dictum eſt c. præce.*

3 Amodo iam di. ſpi. *ſ. ſanctus qui cum patre & filio eſt vnus Deus exprimitur tamen hic ſpecialiter: nam opera ſunt meritoria per charitatem per quam ſpiritusſanctus habitat in nobis, & ſic retributio mercedis quodam modo ſpeciali attribuitur ei.*

4 Vt requi. à la. ſuis. *nā in beatitudine appetitus totaliter quietatur,*

5 Opera enim illorum. *meritoria vitæ æternæ.*

6 Sequuntur illos. *in beatitudine quam recipiunt pro ipſis.*

7 Et vidi *Inchoata perſecutione Saracenorū, hic interponitur alia. ſ.* Longobardorum, *& hoc propter ſucceſſionem temporis, cuius ordinem* Ioannes *proſequitur in hoc libro. Et diuiditur in duas partes, nam primo ponitur à* Longobardis, *eccleſię liberatio. ſecundo plurium aliorum eam perſequentium percuſſio, ibi.* Et poſt hæc vidi. *Circa primum ſciendum quod anno domini ſeptingenteſimo quinquageſimotertio, Aſtruphus Lōgobardorum rex in* Italia *multum afflixit eccleſiam, propter quod Stephanus papa tranſit in Franciam quęrens auxilium contra dictum regē quod impetrauit, & hoc deſcribitur in hac parte. Quæ diuiditur in duas partes, quia primo deſcribitur hoc auxilium tempore* Pipini, *ſecundo tēpore* Caroli *magni filij ſui, ibi.* Et alius angelus. *Circa primum dicitur* Et vidi, & ec. nubem can. *per quam intelligitur regnum* Franciæ *cādidatum præ cæteris moribus & fide.* Diuiſio. F Afflictio Chriſtianorum ꝑ Aſtruph. Logobardo. regem Diuiſio.

8 Et ſuper nubem ſedentem. *ſcilicet Pipinum regem.*

9 Similem filio hominis. *i. conformatum Chriſto in fide & iuſtitia. licet hęc aſſimilatio fuerit valde longinqua.*

10 Habentem in capite ſuo coron. au. *nam reges Fraucia ad literam aurea corona coronantur.*

11 Et in manu ſua. *i. poteſtate ſua.*

12 Falcem acutam. *i. exercitum ualde bellicoſum, per quem Pipinus multas & magnas uictorias habuit.*

13 Et alius angelus. *id eſt, papa Stephanus.*

14 Exiuit de templo. *Romanæ eccleſiæ.*

15 clamans uo. mag. *i. deprecans ex magno affectu.*

✻ Ad

MORALITER.

✻ 1 *Scribe, beati mortui qui in domino moriuntur.* Eſt enim beatitudo ſtatus omnium bonorum aggregatione perfectus, ut dicitur libro de conſolatione.

p *Opera enim illo. ſequun. illos.* Quia ſecundū quantitatem meritorum ſequitur quantitas præuiorum.

7 *Et uidi et ecce nu.* Hic literaliter per duas falces deſcribuntur duæ punitiones tyrannorum.

MORAL. autē ſignificantur duo modi, quibus puniuntur mali Chriſtiani, primus eſt per excommunicationem, qua præſcinduntur a communione eccleſiæ propter ſuam contumaciam, ideo dicitur. *Mitte fa. tuam.* & ſequitur. Modi duo punitionis Chriſtianorū.

A a *Mitte falcem.* Id eſt, iudiciariam ſententiam à bonis malos ſeparantem.

✻ ANDRAEAS. Vox iſta angeli communes angelicarũ virtutum preces, & ſanctorum omniũ deſiderũ ſignificat. Omnes namque honorem & gloriã, peccatique & iniquorũ exceſſionum videre geſtiunt, quo flexa tandem deſinant, ſuccedant autem ſtabilia, fixeque conſiſtentia. Cum verò meſſem aruiſſe clamat, cõſummationis tempus prę foribus vigere indicat, &c.

b *Quia uenit ho. &c.* Quia iam eſt opportunum, cum completus ſit numerus ſuorum.

B f *Et alius an. etc.* Cum oſtendiſſet Deum poteſtatem iudicandi habentem à ſanctis implorari, & ſic iudicium fieri, oſtendit eandem poteſtatem ſanctos habere, & Chriſtum vt iudicent imperare, & illos imperio obedire, *Alius angelus exiuit* id

D eſt, Chriſtus qui occultus & vilis fuerat, in fidelibus clarus apparuit, & veniens de altari, i. de loco ſecretiori, qđ nunquã alij ſancti, ſcilicet cognitus ab omnib. Deo conſubſtantialis.

Ad Chriſtum. a Exerce iudicium.

a voce magna ad ſedentem ſuper nubem: † Mitte falcem tuã

a i. collige tuos. b Quoniam conſecrata eſt nequitia malorum, & iam non habet locum. c Vel venit. Vel aut.

b & mete, quia venit hora vt metatur, quoniã maturuit meſſis terræ. Et miſit qui ſedebat ſuper nubem falcem ſuam in

a i. ſeparauit bonos à malis. b ſu... alid officium habentes. c Qualis eſſet, apparuit.

c terram, & meſſuit eam. Et alius angelus exiuit de templo

a i. de ſecreto loco. b Sicut Chriſtus

quod eſt in cœlo, habens & ipſe falcem acutam. Et alius an-

a De loco ſecreto non ... ſancte b Qui bene poterat præcipere, quia poterat etiam dare. c Id eſt, æternam pœnam.

gelus exiuit de altari, qui habebat poteſtatem ſupra ignem,

a Vel ſuper demones & malos homines. in imperio magno. b i. ad ſanctos. Poteſtatem iudicariam.

& clamauit voce magna ad eũ qui habebat falcem acutam,

a i. exerce iudicium. b i. ſepara malos in nequitia.

d dicens: Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vi-

a Quia malitia eorum completa eſt. b Et tali imperio. c ſcilicet bonorum corpus.

e neæ terræ, quoniam maturæ ſunt vuæ eius. Et miſit angelus

a In terrenos qui iudicandi ſunt.

falcem ſuam in terram, & vindemiauit vineã terræ. Et mi-

a i. in infernum, vbi multi iam Dei patientur. b i. puniti ſunt in ſerno po ti. c Quia pœna il a non erat purgatoria.

ſit in lacum Dei magnum. Et calcatus eſt lacus extra ciui-

a Eccleſiam & congregationem bonorum, quæ eſt ciuitas ſancti... ata. b i. vſque ad rectores ſubditorum.

f tatem, & exiuit ſanguis de lacu vſque ad frenos equorum

g a Per omnes voluptuoſos luſtentes vanitatib. b Perfectos in malo c Mediocres & etiam minores.

h per ſtadia mille ſexcenta.

d *Mitte fal.* Per meſſem terræ & vuas vineæ eorumdem malorum damnatio intelligitur, ſed tamen per vineam illos determinatius habemus qui maiori ſtudio mala operabantur, ſicut vineæ, vt fructificet maior cura quam terrę adhibetur. † Iob 3.

e *Et mi.* Vnde propheta: Lacus vbi non erat aqua. i. refrigerium. Zach 9.

f *Et ex. ſan.* Aeterna pœna pro peccato ſãguinis, non uinum quod in cellario Dei ponitur. †& aqua.

E g *Vſque ad fre.* i. vſque ad ipſos rectores minorum puniendos. ſ. diabolos. vine.

h *Per ſta.* Omnes ludis mundi. i. ultus detentos, qui uel ſimpliciter in hoc ſunt perfecti, quod per ſex habemus, uel perfectiores, quod per centum uel pfectiſſim., quod per mille.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Ad ſe. ſuper nubem, *id eſt, Pipinum regem.*

2 Mitte fal. tuam & mete. *dirigendo exercitus tui potentiam cõtra Aſtruphum tyrannizantem.*

3 Quia ue. h. ut meta. *id eſt, vt eius tyrãnis per tuam potentiam tollatur.*

4 Quoniam ſuæ maturæ ſunt, &c. *id eſt, ipſe & exercitus obdurati ſunt in ſua iniquitate.*

5 Et miſit qui ſe. ſuper nub. falcem ſuam in terram. *Nam Pipinus valida manu intrauit in Italiam, & meſſuit terram, nam contra Aſtruphum viriliter pugnauit & reddere compulit beato Petro quęcunque ſui iuris erat.*

C 6 Et alius angelus. *Hic conſequenter deſcribitur auxilium eccleſiæ cõtra Longobardos tempore Caroli magni. Et diuiditur in duas partes: quia primo ponitur auxilium Caroli. ſecundo dilatatio cultus diuini. ca. ſeq. Circa primum ſciendum, quòd anno domini ſeptingeſimo ſeptuageſimo quinto Carolus rex Francię ad preces Adriani papę intrauit Italiã cum exercitu forti contra Deſiderium Longobardorũ regem eccleſiam multipliciter affligentem, quem impugnans tandem cœpit & ſecum in Franciam duxit, in quo Longobardorum regnum defecit, & hoc eſt quod dicitur hic. Et alius angelus. ſ. Carolus magnus.* Diuiſio.

7 Exiuit de templo. *ſcilicet Nomonienſi, in quo coronatus fuit, vt habetur in Chronica Sigisberti.*

8 Quod eſt in cœlo. *militantis eccleſia, quæ frequenter cœlum nominatur in ſcriptura.*

9 Habens & ipſe falcem a. *id eſt, exercitum fortem, immo exercitu patris ſui fortiorem.*

10 Et alius an. *i. Papa Adrianus.*

11 Exiuit de altari. *ad quod acceſſerat promiſſæ celebratione, ut Deus vellet eccleſiam protegere.*

12 Qui ha po. ſu. ig. *i. ad inferendum & excommunicationis & aggrauationis pœnam. Quęlibet enim pœna nomine ignis aliquando deſignatur. Aliqui libri habent. Et aquam, ſed non eſt de textu, nec habetur in libris correctis.*

13 Et cla. uo. ma. *ex affectu magno, deprecans Carolum ut ferret ſibi auxilium.*

14 Mitte falcem tuam acutam. *i. exercitus tui potentiam.* F

15 Et uindemia botros. *id eſt, Longobardos, eorum auferendo potentiam.*

16 Quoniam ma. ſunt uuę eius. *id eſt, Longobardi ſunt deſtructione digni.*

17 Et miſit an. *i. Carolus.*

18 Falcem ſuam. *i. exercitus potentiam. Aliqui libri habent acutam, in terram, ſed non eſt de textu.*

19 Et uindemiauit uineam ter. *auferendo potentiam Longobardorum de terra Italię.*

20 Et miſit in lacum iræ Dei magnum. *Nam regem deduxit captiuum.*

21 Et calcatus eſt lacus extra ciuitatem. *quia regem cum uxore duxit in exilium extra terram ſuam, ut dictum eſt.*

22 Et exiuit ſanguis de lacu, &c. *Nam in regis captione multi Lõgobardi fuerunt occiſi.*

23 Vſque ad frenos equorũ. *nam ex ſanguine occiſorum freni militum Caroli fuerunt rubricati, ſicut in talibus bellis ſolet fieri.*

24 Per ſtadia mille ſexcenta. *Nam fama huius victorię Caroli fuit longe lateque diffuſa, ſcilicet per quatuor orbis partes, per numerum ultimum deſignatas, eo quòd eſt numerus quadratus qui conſurgit ex ductu numeri in ſeipſum, ſicut quaternarius qui conſurgit ex ductu binarij in ſeipſum, nam bis duo ſunt quatuor, & ſimiliter nouenarius qui conſurgit ex ductu ternarij, nam ter tria ſunt nouem: Et ſic eſt in propoſito nam mille ſexcenta eſt numerus conſurgens ex ductu quadragenarij in ſeipſum, quadrageſſes enim quadraginta faciunt mille ſexcenta, vt patet conſideranti, & ſic per numerum prædictum deſignantur quatuor orbis partes.*

✻ CAP.

MORALITER.

✻ † *Quoniam aruit meſſis terræ.* Per iſtam ariditatem ſignificatur induratio ſiue contumacia, propter quam eſt communicatio ferenda. Secundus uero modus eſt per exterminationem ſiue gladium materialem, & pertinet ad iudicem ſecularem, & de iſta ſubditur. *Et exiuit ſanguis de lacu.*

✻ Et

CAP. XV.

A a ET *vidi,&c.*In his trib. viſionibus ſupradictis.i. reuelatione myſteriorũ,& datione typarũ, & in pugna mulieris contra diabolũ à principio redemptionis proſecutus eſt ordinem vſq; ad diem iudicii,in his vero tribus ſequentib. circa vltima tẽpora immoratur, quia de his præcedentib. in aliis diuinis ſcripturis dictum enucleatius, de illis vero parum & occultius. In hac ergo quinta viſione materia ſunt ſeptem angeli tenentes phialas, in quibus continentur plagę.i.deſtructiones iniquorum qui tẽpore Antichriſti erunt, quæ deſtructio maximè hortatur præſentes ad patiendum. In his trib. uiſionib. tres dicit, cũ quatuor ſint ſupradictæ. Sed omiſſa prima, quæ fuit de correctione eccleſia-

B rũ de aliis trib. dicit, ꝯſideratione tamen.

b *Et mirabi.* Mirũ eſt hominem habere tã tam poteſtatem,ut alios poſſit damnare.

✠ ARETH. An non hoc magnum eſt,quod vniuerſalem deſignat ſubuerſionem? An non admirandum eſt mundũ eſſe conſummandum ab angelis, qui eodem ſunt numero cum dieb. hebdomadæ a quib. habuit initium,& in eundem finire numerum cum angelis quid muneris ſortiti ſunt ut ipſum perdant,& ad perdendum habent plagas?

✠ AND. Vbique ferè ſeptenarium numerũ aſſumit Euangeliſta. Docet aũt hic fore vt per ſeptem angelos totidemq. plagas, iniquitates quæ intra ſeptenarium numerum in præſenti hoc ſeculo temerè perpetrantur,comprimantur & coherceantur. Poſt has autem illatas, ſanctorum vitam & gloriam per mare vitreum deſignata,exordium facturum.

c *Plagas ſe.*i.omnem excæcationem & deſtructionem illorũ qui tempore Antichriſti erant.

d *Quoniam in il.* Verè plagas habebunt,quia iram Dei ſuper

C iniquos exercebunt, & vere nouiſſimas, quia in mundo poſt eas non inferet Deus alias.

Tanquam

CAP. XV.

i.figuram aliud ſignificantem. a Quia qui ſignificatur,in cælo conuerſantur.

a ET vidi aliud ſignum in cælo magnum 1
a Prædicatores.
b & mirabile, angelos ſeptem habentes 2
a i.iniunctas a Deo ſibi. 3
c plagas ſeptem nouiſſimas,quoniam in 4
a Et cum illis angelis.
d illis conſũmata eſt ira Dei. Et vidi tan 5
a Quia in eo baptizatis ſpiritusſanctus datus eſt. 6
e quam mare vitreum mixtum igne, & eos qui vicerunt be- 7
a Antichriſtum. b i.conformitatem eius imitantes,vel vitam.
c Qui per hos non ſunt dec. pti. d Stant qui gratiam baptiſmi ſeruant integram. 8
ſtiam & imaginem eius, & numerum nominis eius ſtantes 9
Cum exultatione adimplentes.
f ſupra mare vitreum, habentes citharas Dei & cantan- 10
a i.nouum Teſta. b Alios admonentes. 11
tes canticum Moyſi ſerui Dei, & canticum agni dicentes: 12
g a In prima creatione. b In recreatione.
Magna & mirabilia ſunt opera tua domine Deus om- 13
a Quia vnicuique pro merito reddunt.
b Quia perducunt quo promittunt.
h nipotens, iuſtæ, & veræ ſunt viæ tuæ domine rex † ſan-

e *Tanquam m.*i.baptiſmum, vbi fidei puritas exigitur & homines à vitiis mundantur. D

✠ AND. Mare vitreum eorum multitudinem qui ſalui fiũt, futuræque quietis puritatem, tum ipſorum quoque ſanctorum ſplendorem ſignificare arbitramur. Hi enim virtutum radiis ornati,inſtar ſolis lucebunt. Quod autem ignem admixtũ habere perhibeatur, ad apoſtolicum illud referri poteſt. Vniuſcuiuſque opus quale ſit,ignis probabit, & ſi interim ignis ille eius naturę exiſtat, vt puris ſynceręq; fidei & vitæ hominibus nihil quicquam noceat diſcinditur.n.vis eius citra vllam confuſionem in diuerſas vires & operationes. Enim uerò quod in eo adurendi virtutem ſortitum latet,hoc peccatoribus tribuitur, qđ verò illuminare natum eſt,hoc ad iuſtos E vti magnus Baſilius interpretatur, tranſmittitur. Per citharas verò membrorum mortificationem,beneq.compoſitã vitę rationem,diuini Spiritus plectro per virtutum cõcentum ritè moderatam,inſinuat. Per Moyſi canticum eam laudationem & cultum accipimus, quib. Deum proſequebantur,qui ante effuſam Chriſti gratiã, in vetere lege iuſtificationis gratia potiebantur. Per agni aũt carnem indefeſſam illorum prædicationem & gratiarum actionem,qui poſt Chriſti aduentũ ſanctè integreq; vixerunt. Hi.n.de beneficiis & donis,quæ à Chriſto in genus noſtrum dimanarunt, continuo gratias agunt: maxime verò de eo quod gentes per Apoſtolos ad ſui agnitionem uocare dedignatus non fuerit.

†ſeculorũ

f *Habentes ci.*i.mortificantes carnem,quod Deus eius iniunxit,vel quod prior ipſe fecit.

g *Canticum Moy.*i.veterem legem.& eſt exultatio bene intelligentib.i.ſpiritualiter.

h *Via.*i. inſtitutiones Dei, per quas non ad Deum,vel ipſe ad nos venit,ſunt iuſtæ,quia unicuiq; pro merito reddunt, & veræ,quia perducunt quo promittunt.

F ☞ a *Iudi-*

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XV.

Diuiſio. ET vidi aliud ſignũ. *Deſcripta Longobardorum deſtructione,hic conſequenter deſcribitur perſecutio plurium perſecutorum eccleſię. Et diuiditur in duas partes,quia primo proponitur hæc perſecutio,ſecundo ſubditur pſecutionis executio, ibi.* Et poſt hęc vidi. *Prima in duas quia primo deſcribitur perſecutio dicta,ſecundo ſubditur ex hoc laus diuina,ibi.* Et vidi. *Circa primum dicitur.*

1 Et uidi aliud ſi. *Nam erat rei futuræ ſignatiuum.*

2 Magnum & mirabile. *Nam perſecutiones inimicorum eccleſiæ per hoc ſignatæ,factæ fuerunt diuina uirtute.*

3 Angelos ſeptem. *de quib.poſtea ſingulariter dicetur c.ſeq.*

4 Habentes ſeptem plagas. *i.virtutes a Deo inferendi eas.*

5 Nouiſſimas. *Non ſimpliciter,ſed reſpectu tẽpis preteriti,ſicut in Gen.49.a.dicitur.Congregamini,ut annunciem quæ uentura ſunt uobis in nouiſſimis dieb.& tamen illa ſunt iã completa a magno tempore.*

6 Quoniam in illis conſummata eſt ira Dei. *i.per illos poſita eſt vindicta Dei reprobis in effectu.Ira.n.eſt appetitus vindictæ,ideo nunc conſummatur cum in effectu ponitur,*

7 Et vidi tanq̃ mare vitreũ. *Hic cõſequẽter deſcribit laus diuina,q̃ licet ſecuta fuerit perſecutiones reproborũ, tñ hic pręmittitur executioni earũ immediatè,frequẽter.n.prius facta ponũtur poſt in ſcriptura et*

quia

qui ſancti in cælo præuidẽtes perſecutiones iſtas locuti ſunt anteq̃ eſſent in effectu. Dicit igitur Ioannes. Et uidi tanq̃ mare vitreũ. *i.eccleſiã militantẽ,quæ ſic nominatur rõne baptiſmi,ut dictum eſt ſupra 4.c.*

8 Mixtum igne. *ſancti ſpiritus qui datur in baptiſmo.*

9 Et eos,qui,&c. *i.gentem Saracenicam hic per beſtiam deſignatã, eo quod Mahumetus eius ſectam tenent,ſic nominatur ſup.c.12.*

10 Et imaginem eius. *i.ſimiles Saracenis.*

11 Et numerũ noĩs eius. *adhærẽtes eis. Vel per numerũ noĩs eius intelligũtur infideles quicunq; Chriſto contrariantes,& eccleſiæ. Nã nomen numeri eius ſup.poſitũ eſt antemos,quod de principali ſignificato ſignat contrariũ,ſ.Chriſto, ut dictũ eſt ſupr.c.13.in fi.Septem n.plagæ ſeu perſecutiones ſequentes ſunt Saracenorũ & eis ſimilium,& Chriſto & eccleſiæ contrariantium,ut patebit inferius proſequendo.*

12 Stantes. *per vitæ ſanctitatem.*

12 Habentes citharas Dei. *Et per hoc intelliguntur gratiarũ actiones in uniuerſa eccleſia de uictoriis ſeqq.contra reprobos & infideles.Et quia eccleſiæ orationes partim accipiuntur de ueteri Teſta. & partim de nouo.ideo dicitur.*

13 Cantantes canticũ Moyſi ſerui Dei, & canticũ agni di.Ma. & m.i.o.t. *Nam dictas uictorias attribuerunt potentiæ diuinæ.*

14 Iuſtæ & veræ ſunt viæ tuæ. *obſtinatos puniendo, & pœnitentes ſuſcipiendo. ideo ſequitur.*

✠ 1 Quia

MORALITER.

✠ 1 *Et uidi.* Sequitur.

3 *Angelos ſeptem h.plagas ſeptem nouiſſimas, quoniam in illis cõſummata eſt ira Dei.* per quas ſignificantur oẽs pœnæ in generali quæ ſunt peccatorib. infligendæ,eo q̃ ſeptenario numero vniuerſitas figuratur. Et magis explicantur capitulo ſeq. Pręmittitur tamen laus iuſtorum de euaſione dictarum pœnarum & de diuinæ iuſtitiæ impletione,cum dicitur.

7 *Et uidi tanquam mare uitreum mixtum igne.* Per quod ſignificatur baptiſmus,eo quod cõfertur in aqua & ſpirituſancto qui eſt ignis diuinus.

12 *Habentes citharas Dei & cantantes canticum Moyſi ſerui Dei,& canticum agni dicentes.*i.laudes diuinas de ſua euaſione & diuinæ iuſtitiæ impletione in malorũ punitione. Et patet litera.

† Mo-

A a *Iudicia tua ma.* Quod quoſdam eligis, quoſdam reprobas, vt cognoſcant fideles eſſe ex iuſtitia.

b *Et poſt hæc.* Cũ oſtendiſſent illos angelos habere ptãtẽ plagãdi, dicturus quas plagas illi ſunt illaturi, prius proponit cauſam qua oſtendit illos dignos eſſe qui plagas ſunt paſſuri.ſ.q̃a omnia myſteria eccleſiæ ſunt reuelata omnibus uolentibus intrare, quæ iſti malo merito ſuo non poſſunt intelligere.

Iere.10.a c *Apertum eſt tem.* i.reuelata ſunt myſteria eccleſię, in qua Deus habitat, & ad honorem Dei militant.

✠ AMB. Per tabernaculum præſens eccleſia deſignatur, per tẽplum cæleſtis Hieruſalem, quę ex viuis lapidib. quotidie ædificatur. Quid igitur dicit, apertũ eſt templũ eccleſię? Templũ uero B eccleſię, quid eſt aliud niſi cæleſtis patria? Hoc templũ per Chriſtũ apertũ eſt, q̃a aditus regni cæleſtis per eum, oĩb. fidelib, patefactus eſt. Sed qũo ex hoc templo prædicatores exiſſe dñr? Nunquid ſancti ab illa cæleſti patria, ad prædicandum deſcendũt? Quaſi de cęleſti patria prędicatores exeunt, cũ ab illo mittuntur, qui gloria eſt ſanctorũ, & a quo oĩs doctrina procedit. Habent aũt ſeptem plagas in ptãtem, & non in pœnam ſuam. Per ſeptẽ plagas ſeptem uitia principalia ex quib. oĩa mala oriuntur, deſignantur. Omnes.n. operatores malorum ita in ptãte habebunt in die iudicii, ut eorum iudicio perpetua pœna plectantur. Dñs.n.dicit. *Sedebitis ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim trib. Iſrael.* Per lapidẽ uero mundum atq; candidum, quo ſeptem, angeli ueſtiti dñr Chriſtus deſignatur de quo dicit Apoſtolus. *Omnes qui in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis.* Per Zonas autem aureas, prædicatorum ſapientia intimatur, C quæ corda ſanctorum intra ſe ita concludit, ut extra ipſam per diuerſos errores euagari non ſinat.

d *Et exierunt.* Et quia ita aperta erant, exibunt prędicatores D & reprehendent malè operantes.

e *Et unum.* quia quod illi prædicabunt ex inſtitutione priorum patrum habebũt, qui omnes vnus dicuntur, quia vnum docent.

a Ergo. b .i. ex timore tibi ſeruiet. Opere & prædicatione.
ctorum. † Quis non timebit te domine, & magnificabit no-
a Et vere timebunt. b Quia gratis ſaluas. c Et uere magnificabunt. d Aliqui de omnibus.
men tuum? Quia ſolus pius es, quoniam omnes Gentes ve- 1
a Fide. b In ſpiritu & ueritate. c In beneplacito. Et vere magnificabunt.
a nient, & adorabunt in conſpectu tuo, quoniã iudicia tua ma- 2
a ſ.quæ prædicta ſunt. a .i.ſpiritu reuelante cognoui. c .i.occulta vel ſacramenta Chriſti.
b nifeſta ſunt. Et poſt hæc vidi, & ecce apertum eſt templum
a Eccleſiæ militantis. b Id eſt quæ continet in ſe vetus & nouum Teſt. c Id eſt vniuerſi prędicatores.
c
d tabernaculi teſtimonii in cęlo. Et exierunt ſeptem angeli ha- 3
a Id eſt plenitudinem intelligentiæ ſcripturarum quæ ſunt plagæ. b Poſtquam illos qui ſunt eccleſia confirmauerunt. Ieſu Chriſto miſſi. 4
c Id eſt Chriſto in baptiſmo. d Quia ſine peccato. Fulminate.
bentes ſeptem plagas de templo veſtiti † lapide mundo & 5
a A vitiis. Propter conuerſationem: b Virtutibus. ſ.ſignum miniſterii prælatorum. 6
c Etiam malas cogitationes. d Retinaculo charitatis.
e candido, & pręcincti circa pectora zonis aureis. Et vnum ex 7
a Id eſt prædicatores primitiui, uel ipſe Chriſtus, qui fuit quatuor animalia. 8
b i. prædicatoribus. c i.fecit eos uaſa iram Dei continentia. Illuminatos diuina ſapientia.
quatuor animalibus dedit ſeptem angelis ſeptem phialas 9
a Scilicet & potentis punire. b Id eſt in æternum.
f aureas plenas iracundiæ Dei viuentis in ſecula ſeculorum. Et 10
a i.ſcriptura, ſ.quantum ad malos. b Obſcuritate. c Præſentia Dei. d Quia cui claudit nemo aperit.
g impletum eſt templum fumo a maieſtate Dei & de virtute
a De reprobis. b ſ.per uer in intelligentiam, quia excæcauit eos malitia eorum.
h eius, & nemo poterat introire in templum, donec conſumma 11
a In pœna oculos aperit, quos culpa claudit.
rentur ſeptem plagæ ſeptem angelorum,

f *Iracund.* i.irę, quia corrigunt, corripiunt irã Dei peccantibus minantur, aliquando etiã excommunicant.

✠ AMB. Phialæ ſeptẽ angelorum plenę fuerunt iracũdiæ iræ Dei, quia quantum ad reprobos pertinet, prædicatio ſanctorũ iram Dei in ſe continuit, quia pro eo quod prædicationem eorũ contempſerunt, iram Dei meruerunt.

E ✠ ANDR. Quod ſpectat ad haſce plagas & phialas, quiſquis illas iis, accommodauerit, qui ſub ſeculi finem in viuis inuenientur, is à ſcopo non multum aberrauerit. Nã cũ ſit Deus benignus & clemẽs, quo ſupplicia eaq; in futuro ſeculo ſine fine inferentur nonnihil diminuant, in præſenti vita pœnã pmeritos per Enoch & Eliam Prophetas, per elementorum intemperiem & clades quæ per bella contingunt, per incommoda quæ Antichriſtus inferet, puniri & flagellari permittet, ſicut ſubinde quoque permittit, ſiquidem hæc omnia eo ſpectant, ut mitigetur pœna ſceleratis apud F inferos conſtituta. At nos paternè a Deo caſtigati, ſubmiſſe pręcemur, domine, ne in furore tuo flagelles nos, &c.

g *Fumo a ma. &c.ne.* Quamuis tunc omnia erunt ita aperta fidelibus, tamen ipſa erunt clauſa & obſcura infidelibus.

h *Introire.* i. intelligere illud occultum Dei iudicium, quare alios eligit, alios reprobat, donec in fine mundi aperte cognoſcent ſancti. Vel, introire interim in eccleſiam, donec completa ſit omnimoda damnatio malorum in iudicio, quia poſtea conſtat non intraturos.

d *Et* CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Quia ſolus pius es. *peccatores reuocando. ideo ſubditur.*

2 Quoniam oẽs Gentes ve. *ſ. ad finem Chriſti non mundi, multi etiam infideles uidente victorias Chriſtianorum mirabiles quæ infra deſcribitur uexatione intellectum eis dante, crediderunt in Chriſtum, ut dicetur in c.ſeq. ſpecialiter de Saxonibus & huiuſmodi.*

3 Et p.h. *Hic conſequenter deſcribitur ſeptem plagarum executio. et diuiditur in duas partes, quia primo ponitur perſecutionis diſpoſitio, ſecundo ipſa perſecutio, c.ſeq. Circa primum dicitur.* Et po.hæc uidi, & ecce apertum eſt templ. *id eſt diuinum ſecretum per impletionem in effectu.*

4 Et exierunt ſep.an. *id eſt Dei nuncij, qui poſtea nominabuntur proſequendo.*

5 Habentes ſeptem plag. *id eſt habentes poteſtatem infligendi ſeptem uindictas.*

6 Veſtiti lapide mundo. *i. Chriſto, qui dicitur lapis abſciſſus de monte ſine manibus. Dan.2. Et mundus, quia peccatum non fecit, nec eſt inuentus dolus in ore eius. 1. Petri 2.d. quo dicuntur indui homines ſancti. Rom.13.d.* Induimini dominum noſtrum Ieſum Chriſtũ. *per imitationem operum ſuorum. Et hoc patet, quod per iſtos ſeptem angelos de quibus ſigillatim poſtea dicetur, homines catholici & ſancti intelligentur.*

7 Et pr.c.p zo.au. *per hoc deſignatur caſtitas mentis, quæ percipitur in nouo Teſt. ſicut per renes accinctos caſtitas corporis pertinens ad uetus Teſtam. Matth.5.d. Audiſtis quia dictum eſt antiqui. Non mœchaberis. Ego autem dico uobis, quicunque uiderit mulierem ad concupiſcendum eam, iam mœchatus eſt in corde ſuo.*

8 Et vnum de quatuor anima. *i. de quatuor euangeliſtis, vt dicunt aliqui, dicentes quod iſte fuit Lucas, quia magis loquitur de punitione reproborum. ſed ſecundum ea quæ dicta ſunt ſup. c.10. iſte magis videtur fuiſſe Marcus, vt dictum fuit, quod per quatuor animalia intelliguntur quatuor eccleſiæ patriarchales ſiue quatuor patriarchę eis præſidentes Marcus vero fuit vere patriarcha Alexandrinus.*

9 Dedit ſeptem angelis ſeptem phialas. *i. poteſtatem puniendi reprobos ex ordinatione diuina.*

10 Et impletum eſt tem. Dei fu. *per quod ſignatur diuina condeſcenſio, ſicut, 3. Reg.8. dicitur quod nebula impleuit domum domini, ad deſignandum Dei pręſentiam, acceptando deuotionem Salomonis & populi. ſic in propoſito Deus percutiendo reprobos condeſcendit electis.*

11 Et nemo poterat introire in templum. *quod exponunt aliqui de eccleſia Ieroſolimitana, quam fideles nõ introierũt, donec ſeptẽ plagę ſequentes conſummatæ fuerũt, quod completum fuit tẽpore Godfredi ducis Lotharingię capta Ieruſalem per Chriſtianos. Sed hoc dictũ non uidetur verum, nam ante cõpletionem ſeptẽ plagarũ habitata fuit Ieruſalẽ à Chriſtianis vt videbitur ca.ſe. Propter quod aliter eſt dicendũ. ſ. quod* Ioannes dicendo, quod nemo poterat, &c. alludit ei quod dicitur. 3. Reg. 9.b. Nebula impleuit tẽplum domini. *Et ſubdit ibi.* Et nõ poterant ſacerdotes ſtare, *quia retraxerũt ſe propter reuerẽtiã præſentiæ Dei, ut diffuſius dictũ fuit ibidẽ. Per hoc ergo quod dr.* Et nemo po. in. *deſignatur, quod miniſtri eccleſiæ reuerentius ſolito ſe habẽt ad Deũ, ut impleãtur plagæ ſuper inimicos eccleſiæ, ut ſic liberius poſſint eccleſias ingredi ad celebrandũ officiũ diuinũ ſublato impedimẽto infidelium.*

✠ CAP.

C A P. X V I.

a Et audiui vocem magnã de templo 1
dicentẽ ſeptẽ angelis: Ite, & effundite 2 3
ſeptem phialas iræ Dei in terrã. Et a- 4
biit primus angelus, & effudit phia- 5
lam ſuam in terram, & factum eſt vulnus ſęuum ac 6
† peſſimum in homines qui habebant characterem be- 7
ſtiæ, & in eos qui adorauerunt beſtiam & imaginem e- 8 9
ius. Et ſecundus angelus effudit phialam ſuam in mare 10

a i.diuinam inſpirationem, vel aliquam admonitionem. b Id eſt eccleſia, vel cælo.
a Non.n.niſi mittantur debent prædicare. b i.annunciate peccatoribus pęnas debitas.
In terrenos.
i.primus ordo prædicatorum. a Suam.prędicationem.
a Ad literam, apoſtoli primo Iudæis prædicauerunt.i. in Iudæos terrena amantes. b i.damnatio nociua. ſ.quantum ad intellectum excæcari.
a Quia Chriſtum recipere nolunt, ſ.quantum ad effectum. b ſ.qui pro Chriſto recipient Antichriſtum. c i.fidem.
a Antichriſti, uel ſignantur auari, qui viuunt ad ſimilitudinem beſtiæ. b Pſal. Simulacra Gentium argentum & aurum. c i.in illos qui conformes erunt prædicatoribus eius.
a In officio. b Prędicationem diuinæ vltionis. c In illos ſanctos contendunt. In luxurioſos.

A a Et au.&c. Sequitur. *Ite & effundite.* ✱ AMB. Vox de templo vox domini eſt præcipientis prædicatorib. vt verbũ Dei non ſolum electis, ſed etiam reprobis annuncient, quatenus habeant iſti vnde corrigantur, & illi vnde deterius damnentur. Prædicatores itaq; phialas ſuas ſuper terram effundũt, cum verbum Dei peccatoribus annunciant.

Vos qui boni eſtis quantum ad uos proficite, & in malis damnationem exercete. proficite, ad effundite. exercete, ac effundite. Cũ iſti iam prædicent, & aperta ſint q̃ prædicant, & tamen quidã intrare recuſant, habent plagandi opportunitatẽ, & in hoc diuinam admonitionem. B

In ſexto ſigillo & in ſexto angelo ſæpe locutus eſt de eiſdẽ malis, ſed hoc reſpectu, qđ oſtendebat quales & quantas tribulationes inferrent ſanctis. quod ſi et ibi erat aliquod verbum de damnatione malorũ, & hoc incidenter ponebat ad confirmationem patiẽtium. hic vero tantum loquitur de plagis quas ibi ſancti inferent malis.

C b *Et abijt primus angelus, &c.* ✱ AMBROSIVS. Prædicatores, qui ante legem fuerunt, hic angelus deſignat. Effudit autem phialam ſuam in terram, quia ſancti viri, qui ante legem fuerunt, admonitionis verba impiis impenderunt, ut eos corrigerent. Sed vulnus peſſimum in eos factum eſt, quia ex prædicatione ſanctorum deteriores effecti mandata Dei contempſerant. Vulnus autem peſſimum eſt, contemptus mandatorum Dei. Per characterem beſtiæ, ſuperbiam incorrigibilem eorũ qui ut diabolus, pœnitere renuunt, intelligimus. D

✱ AND. vel, vlcus malignum in iis qui adorauerant beſtiam, illũ dolorem & cruciatũ exprimit, qui in corde illorum infixus inſtar latentis morſus ſcorpionis, animos deſertorum aſſidue pungit & rodit, dum nimirũ variis plagis diuinitus immiſſus acriter cæſi, nullam ab Antichriſto opem conſequi ſe poſſe animaduertunt. Sed & veriſimile fit quoque externa vlcera eorundem corpora grauiter excarnificatura: idq. cum ob alia, tum maxime ad oſtendendum vlceroſæ animæ illorum ſtatum vulneraque diabolicis impoſturis Antichriſti & erroris iaculis inflicta. E

c *Vulnus.* Inobedientia eſt cauſa, quare vulnus illud fiat.

d *Et ſe.ang.&c.* ✱ AMB. Iſte doctores legis ſignificat. Totum autem mare verſum in ſanguinem, vindicta eſt criminalium ſcelerum ſecundum legem, quæ ſanguinis effuſione fiebat.

✱ AND.

NICOLAVS DE LYRA.

C A P. X V I.

1 ET au. *Deſcripta diſpoſitione ad ſeptem plagas inferendas, hic cõſequenter deſcribitur executio earum, & primo in generalis, cũ dicitur.* Et audiui uo.ma. *in quo denotatur magnitudo authoritatis diuinæ.*

2 De tem. *ſ.gloria Dei.*

3 Dicentem ſep.an. *ad exequendum diuina mandata de reproborũ punitione.*

4 Et abiit. *Hic conſequenter ponitur executio in ſpeciali. Et poteſt diuidi in ſeptem partes, ſecundum numerum ſeptem plagarum, quæ patebunt proſequendo. Circa primum ſciendum, quod* Conſtantinus, *qui cæpit imperare anno domini ſeptingenteſimo quadrageſimo fuit peſſimus. Nam ſicut dicit Sigisbertus, imaginẽ Chriſti & ſanctorum ab eccleſiis remouit, eoſq; qui Dei genitricẽ inuocabant, & qui uigilias in eccleſiis agebant, & qui a iuramentis & ab immundis abſtinebant. patrimoniis priuauit & multipliciter cruciauit. Monachos ẽt & moniales contrahere matrimonia coegit, quod multi uitantes ab eo martyrizati ſunt. Poſtea uero imperante* Hirene *uxore* Leonis *cũ filio ſuo Conſtantino, quorum imperium incæpit anno domini ſeptingenteſimo octuageſimo ſecũdo,* Adrianus *Papa ad inſtantiã patriarchæ Conſtantinopolitani cõgregauit ſynodum in Nycea, in qua condemnauit hæreſim execrantiũ imagines Chriſti, & ſanctorum, quia ſunt libri laicorum mouẽtes eos ad deuotionem. Vnde & beatus* Lucas *imagines Chriſti & beatæ Mariæ virginis primo dicitur depinxiſſe.* Condẽnauit *ẽt hæreſim Felicianã, quæ ponit in Chriſto duplicem Dei filiationem, ſ. veram in natura diuina, & adoptiuam in humana. Ad quod ſequitur in Chriſto duplicem eſſe perſonam, vnam in natura diuina, aliam in humana, ſicut dixit Neſtorius, & ad hoc ſequitur quod beata virgo non ſit mater Dei, ſed tantum hominis iſtæ vero hæreſes habent ſimilitudinem cum perfidia* Mahumeti. *nã Saraceni imagines execrantur. dicunt etiam* Ieſum *filium Mariæ virginis eſſe hominem purũ. igitur de damnatione huius duplicis hæreſis dicitur.* Et abiit primus angelus. *id eſt Papa. Adrianus ſanctus & bonus.*

5 Et effudit phi.ſuam in ter. *proiiciendo excommunicationis ſentẽtiam in terrenos homines dictas hæreſes tenentes.*

6 Et factum eſt vul.ſæuum ac peſ. *nam excommunicatio quæ eſt ſpiritualis plaga peior eſt quam temporalis pœna in obſtinatis.* F

7 In ho.qui ha.cha.b. *ſimilitudinem Mahumeti modo prædicto.*

8 Et in e.qui ad be.& ima.e. *reuerendo principes Mahumeto conformes.*

9 Et ſecun. *Hic ponitur plaga ſecunda. Circa quod ſciendum, quod aliqui ciues* Romani *contra* Leonem *Papam, qui præfuit eccleſiæ anno. v. Hirenæ, & Conſtantini eius filii, cõiurauerunt et linguam bis præſcindẽtes & occulos eruentes, & eum in ſuo ſanguine uolutatum quaſi ſemimortuum reliquerunt.* De hoc *igitur exponunt aliqui literam iſtam dicentes, quod ille ciuis* Romanus, *qui alios induxit ad dictam enormitatẽ dicitur hic angelus ſecundus, qui effudit phialam ſuam in mare. i. eccleſiam ratione baptiſmi mare nominatam. Ille namque ciuis effudit malitiam ſuam & iram in* Papam, *qui erat caput eccleſiæ, & factus eſt ſanguis tanquam mortui. quia Papa fuit cruentatus ſuo ſanguine, & quaſi mortuus relictus, ſed iſtud non uidetur rationabiliter dictum, quia ſicut patet ex prædictis, per ſeptem angelos intelliguntur uiri ſeptem catholici & ſancti. Iſte uero ciuis* Romanus *fuit peſſimus. Item quod ſubditur. Et omnis anima uiuens mortua eſt in mari, non bene cõſonat prædictis. nam alii de eccleſia non fuerunt occiſi cum* Leone *Papa, quia perſecutio illa fuit perſonalis.* Ideo *aliter poteſt exponi & melius, ut videtur de Carolo magno* Rege *Franciæ, qui tempore illo Saxones debellauit, qui per mare hic deſignatur propter multitudinem illius populi, ex modo loquẽdi quo dicitur infra ſe.ca.* Aquæ multæ populi multi. *Mare nanque eſt congregatio aquarum multarum. Item quia Saxones per mare nauigantes plures terras Chriſtianorum afflixerunt Dicit igitur* Ioannes. Et ſecun.ang. *i. Carolus* Rex *Deo & eccleſiæ deuotus.*

10 Effudit phia.ſuam in ma. *exercendo diuinam uindictam in Saxones.*

✱ I Et

M O R A L I T E R.

✱ 4 *Et abiit primus angelus & effudit phialam.* per quam ſignificatur punitio cupidorum, qui defixi ſunt in amore terrenorũ Vnde dicit Aug. Si diligis terram, terra es.

6 *Et factum eſt vulnus ſæuum.* id eſt punitio grauis, quæ eſt infernalis.

7 *In homines qui habebant characterem.* id eſt, tyranni, vt ſupradictum eſt & iſti ſunt cupidi. quia ſicut tyrannus aliorũ bona rapit violenter, ita cupidus fraudulenter per uſuras & calumnias falſas & alias fraudes falſas & exquiſitas.

9 *Et ſecundus angelus effudit phialam,* per quod ſignificatur punitio inuidorum. Nam ſicut mare eſt amarum, ſic inuidi amaricantur de bono aliorum.

✱ MO-

a .i.vltio ſanguinis quem effuderunt. b Quia non reſurgens ab illa damnatione.
c In qua viuebat viuet.

a & factus eſt ſanguis tanquam mortui, & oīs aīa viuens 1
.i.in amaritudine Gentilitatis.
b mortua eſt in mari. Et tertius angelus effudit phialā ſuā 2
c a .i.corrupta pleado Apoſtolos Antichriſti, qui ſcripturas vel maiores vel minores deprauabunt. 3
b .i.vltio & vin dicta de peccatis eorum.
d ſuper flumine, & ſup fontes aquarū, & factus eſt sāguis. 4
e a Cuſtodem. b Scripturarum, vel populorum. c .i.interiori effectu laudantem. 5
d .i.æquitatem tenendo. e .i.omnibus præſidendo.
f Et audiui angelū aquarū dicentē: Iuſtus es domine qui 6
g a .i.immutabiliter. b .i.eſſentialiter. c .i.formaliter & affectiue.
d Qui per nos illos malos damnaſti. 7
ès & qui erās ſanctūs, q hoc iudicaſti, quia ſanguinē ſan 8
a M.norum. Mai orum.
h ctorum apoſtolorū & prophetarū effuderunt, & ſangui 9
a .i.pœnam æternam, & horribilem ſicut ſanguis. 10
i nem eis dediſti bibere. Digni enim ſunt. Et audiui alte- 11
a Id eſt diſcipulum eorum.
b Id eſt approbantem.
c Quod dicitis eſt verum.
K l rum angelum dicentem: Etiam domine Deus om- 12
Quod promittunt efficientia.
mnipotens, vera & iuſta iudicia tua. Et quartus angelus 13

A * AND. Aut ſic. Non eſt magnum aut difficile diuinæ virtuti, vt Pſeudochriſti infirmitas, eorumq; quos ſeduxit facilitas & inconſtantia plana fiat, per ſanctos prophetas Enoch & Eliam tranſmutare mare. ita vt mortui hominis ſpeciem præ ſe ferat; tum interitum ijs adferre, qui vitam in ea degunt. Nā iſtud olim per Moyſem in Aegypto feciſſe certo nouimus. Forte cædes quoque quæ ſub Antichriſti aduentum propter bella & ſeditiones paſſim euenient, per hæc denotantur. Nam Gog & Magog contra ſe inuicē concitabuntur & in quatuor orbis partes præliabuntur. Quin Reges quoque qui Antichriſti imperium detrectabunt, cum in toto exercitu in partes concidentur.

a *Et fa.eſt ſan.* id eſt damnatio eius illata eſt pro ſanguine quem effuderunt.

B b *Sanguis.* id eſt damnatio illa erit *tanquam mor.*i. irreuocabilis. Sicut enim mortuus non redit ad vitam, ſic illa ſentētia damnationis non reuocabitur.

c *Omnis anima ui.* Omnes conſentientes, qui viuere videntur, quia aperte non perſequuntur, ſed propter conſenſum damnabuntur.

C d *Et tertius angelus, &c.* * AMB. Iſte prophetas deſignat: per flumina vero fonteſque aquarum duodecim trib. cum ſuis familiis deſignātur. Phialam autem ſuam ſuper hęc angelus effudit, quando ſancti prophetę impio populo verbum Dei annunciauerunt. Sed illi deteriores effecti, non ſolū mandata Dei contempſerunt, ſed & ipſos verbi Dei miniſtros occiderunt. In ſanguinem vero verſi ſunt, quia ipſi ſibimetipſis

mortem

D mortem perpetuam intulerunt.

* ANDR. Oſtendit quoque per hæc, permultos quando Antichriſtus bacchabitur, paſſim occurſuros, qui propter ſingularem in fide conſtantiam prophetiæ donum conſequentur: qui ea ēt de cauſa a diaboli ſatellitio trucidabuntur, &c.

e *Super flu.&c.& ſa.eſt.ſ.* Quia ſimiliter iſti damnabuntur pro ſanguine quem fuderunt, vel corporaliter vel ſpiritualiter.

f *Audiui.* id eſt intellexi ipſos prædicatores qui hanc vindictam facient non ſibi ſed domino attribuentes & iuſte fieri confirmantes.

g *Qui es, & qui eras.* Venturum non ponit, quia in proximo venturum intellexit.

E h *Et ſa.e.* æternam pœnam pro effuſione ſanguinis, in qua promerēda ſunt delectati.

i *Et audiui.* Quod magiſtri dicunt, diſcipuli confirmant.

K *Etiam domine Deus omnipo. &c.* Ex magna affectione conuertunt ſermonem ad Deum.

l *Iuſta.* Iuſtum enim eſt, ut qui ſanguinem fudit, bibat vindictam ſanguinis.

F m *Et quartus angelus, &c.* AMBROSIVS. Quartus angelus Chriſtum & Apoſtolos eius, cæteroſque prædicatores ſignificat: is autem phialam in ſolem effudit, quia Chriſtus & Apoſtoli, quod impii Iudæi à Romanis delendi eſſent apertis uocibus prædixerunt. Nam ſicut quilibet ſeruus accipit à domino ſuo gladium, non unde ipſe iuguletur, ſed vnde reum iuguletur: ita & Romani effuſionē phialæ in qua ira Dei continebatur, non ad hoc ſuſceperunt vt ipſi

in

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et factus eſt ſan.tanq.mor. *quia multi ualde de Saxonib.fuerunt occiſi, ſed quia de remanentibus aliqui uidentes victoriam Caroli factam virtute Dei, baptiſmum ſuſceperunt, ideo non dicitur.* Et factus *eſt ſanguis mortui ſimpliciter, ſed tanquam mortui. Cæteri uero obſtinati fuerunt occiſi. nam de illis una die Carolus quatuor millia & quingentos fecit decollari, ideo ſubditur.*

2 Et omnis anima vi. *quia qui capti fuerunt viui in infidelitate Saxonum obſtinati occiſi fuerunt, ut dictum eſt.*

3 Et tertius. *Hæc eſt tertia pars, quæ ſimiliter exponitur de Carolo magno imperatore tamen facto, & ideo nominatur hic bis angelus.ſ.ſecundus & tertius, eo modo quo dicitur. 1.Reg.x.de Saule facto rege, qđ mutatus fuit in uirum alterū. Carolus.n.30.annis regnauit ſuper Francos, & poſt imperator fuit factus.30.annis, ut dicitur in chronica Sigiſberti. & anno.3.imperij ſui Mauros qui & Hunni dicuntur, & multas terras Chriſtianorum affligentes depopulauerant, totaliter debellauit, & eos qui remanſerunt fidei catholicę ſubiecit.ideo dicitur.* Et tertius. *ſ.Carolus Imperator iratus.*

4 Effu.phi.ſu.*i.Dei uindictam.*

5 Super flumina.*i.ſuper Mauros ſiue Hunnos, qui ſic nominantur, eo qđ habitabant primitus iuxta paludes Meotidas, ubi ſunt multæ ebullitiones aquarum per modum fontium. Et quia cum ante paludes illæ putarentur immeabiles, Hunni eas tranſierūt, & Gothos qui ultra illas paludes habitabant in Scythia debellauerunt, ex qua uictoria eleuati alias terras uſque in Galliam ſub Athyla rege ferro & igne uaſtauerunt.*

6 Et

6 Et fa.eſt ſan.*quia Caroli exercitus multos interfecit Hunnos.*

7 Et audi.an. *Ad intelligentiam huius ſciendū, quod angeli boni qui ſunt de ordine principatuū, præſunt diuerſis regnis & gentib.et ideo procurant bonum gentium ſibi commiſſarum, propter quod uidentur ſibi inuicem reſiſtere quando contrariantur ad inuicem gentes ſibi commiſſæ antequam ſciant determinationem diuinæ uoluntatis de futura illius gentis uel illius ſubiectione, & hoc modo Dan.90.dicit Gab.Dan.* Princeps regni Perſarum reſtitit mihi.21.dieb.*ſicut ibidem fuit expoſitum diffuſus. Sed quando ſciunt diuinam uoluntatem per reuelationem, uel effectus poſitionem, concorditer approbans diuinam ſententiā. Nam uoluntates eorum ſemper ſunt concordes diuinæ uoluntati, & ſecundum hoc dicitur.* Et audiui angelum aquarum.*i.Hūnorum per fontes & flumina ſignificatorum, ut prædictum eſt,*

8 Dicentem iuſtus es.*approbando diuinam ſententiam de commiſſa ſibi gente deuicta.*

9 Quia ſanguinem ſanctorum, &c.effud. *Hunni nanque antequam debellarentur per Carolum multos Chriſtianos interfecerant, inter quos erant aliqui præditi ſanctitate & dono prophetiæ.*

10 Et ſanguinem eis dediſti bi, &c.*eos puniendo ſimili pœna. Vnde vulgariter dicitur de ſic punito, iſte bibit cum tali ſcypho cum quali alios potauit.*

11 Et audiui alterum.*ſ.angelum Francorum.*

12 Dicentem etiam do.*nam ambo angeli diuinam ſententiam approbauerunt concorditer.*

13 Et quartus, &c.*Hic ponitur quarta plaga. Quam exponunt aliqui*

* quo

MORALITER.

* 2 *Et omnis anima uiuens mortua eſt in mari.* quia licet inuidus viuat corporaliter, tamen mortuus eſt ſpiritualiter, & morti ſecundæ quæ eſt mors inferni, deputatus æternaliter.

3 *Et tertius angelus effudit phialam ſuam ſuper flumina, &c.* Per quod ſignificatur punitio carnalium, qui delectātur in aquis voluptatum.

6 *Et factus eſt ſan.*quia delectatio uoluptatum uertitur eis in amaritudinem pœnarum. vnde dicitur, inf.18, Quantū ſe glorificauit & in delitiis fuit, tantum date ei tormentum & luctū

9. *Quia ſan.ſan.apo.*i.nunciorum tuorum.

10 *Effud.* Voluntate etſi non opere. nam homines uoluptuoſi illos odiunt qui eorum uitia reprehendunt.

13 *Et quartus ang. ef.* per quod ſignificatur punitio malorum,

† M 9.

☞ in ea perirent, ſed ad vindicandum Chriſti ſanguinem. Vnde
A & ſequitur. *Quia datum eſt illi æſtu aſſicere homines & igni* Poſſumus p æſtum, obſidionem: per ignem, famem & gladiũ quibus Iudæi conſumpti ſunt, intelligere. Datum eſt ergo Romanis à Deo, vt impios Iudæos diuerſis calamitatib. afficerẽt, occiderent, à terra ſua euellerent.

✠ ANDREAS. Fortaſſis, ſenſili ſolis ardore homines (tẽpore Antichriſti) incendentur: Deo clemẽte camo & freno maxillas eorum conſtringente, & vi quadam impellente qui cũctantius ad illum accedũt: quo hac ſaltem ratione excitati, tandem aliquãdo ad pœnitentiã ſpectẽt. Fieri quoque poteſt, vt per ſolem diei curſum adumbret, adeo
B que variarum tentationum ardore hunc eos aduſturum, ſub iudicet, qui flegellis digni comperti fuerĩt, quatenus pœnarũ ſenſu admoniti, earum rerum, parentum nempe peccatum, odio habere incipiant, &c.

a *Et æſtua.* Vel afflicti afficient tortores æſtu iracundiæ, dum inuenientur inſeparabiles, & ſic æſtuauerunt inuidia & ira.

b *Neque egerunt.* interius pœnitentes dolebãt, extra confiteri non audebant.

c *Et quintus Angelus, &c.* ✠ AMBR. Quintus angelus orthodoxos patres, qui contra hæreticos dimicauerunt, ſignificat: p ſedem

a Antichriſtum, qui ſe dicit ſolem mundi. In vanam gloriam.
b A Deo permiſſum. Antichriſto. i. ambitionis.
c Maiori tribulatione.

effudit phialam ſuam in ſolem, & datum eſt illi æſtu affligere

a Minore. b i. defecerunt, quidam in illa tribulatione. c ſ. fideles.
ſ. afflicti. ſ. corde & ore.

a homines & igne. Et æſtuauerunt homines æſtu magno, &

Quia quib. vult dat, & quib. vult amouet.

blaſphemauerunt nomen Dei habentis poteſtatem ſuper has

a i. reſipuerunt, neque peccatum ſuum confeſſi ſunt.
b Etiam ſi corde dolerent, non ſunt auſi proferre.

b plagas, neque egerunt penitentiã, vt darẽt illi gloriã. Et quintus

a i. ſuper omne corpus. i. miniſtros, b Antichriſti. c i. ipſa ſedes.

c

d angelus effudit phialã ſuper ſedem beſtiæ, & factũ eſt regnum

a i. magis excæcatum. b i. refecti ſunt alter malo ſermone alterius. Detrahendo veritati.
c i. præ inuidia, quam habent erga ſanctos.

e eius tenebroſum, & cõmanducauerunt linguas ſuas pre dolo-

D ſedem autem beſtiæ, hæretici deſignantur, beſtia autẽ, diabolum ſignificat. Iure igitur ſedes beſtiæ dicuntur, quia in eorũ cordibus diabolus inhabitat. Phialam ergo ſuper ſedẽ beſtiæ effudit, quia ſancti viri errores hæreticorũ detegentes, quæ pena illis inſtaret, manifeſtare ſtuduerunt. *Factum eſt uero regnum eius tenebroſum*, quia illis quibus do-
1 ctrina hæreticorum fulgida videbatur,
2 per doctrinam ſan-
3 ctorum patrũ, quod miſera & tenebroſa
4 eſſet, demonſtratum
5 eſt: *Commanducauerũt*
6 *linguas ſuas præ doloribus*, quia ſinguli ſin-
7 gulorum errores re
8 prehendebant. *Qui*
9 *etiam Deum præ doloribus blaſphemarunt*, qa
10 dolebãt, quòd à catholicis viris ſemper
11 conuincerẽtur. Vul-
12 nera verò eorum erant errores ſingulorum. Blaſphemabant verò Deum, quia quanto amplius à catholicis viris ſeparabantur, tanto amplio- E
res blaſphemias inueniebant ad eos reuincendos. *Qui etiam ſine pœnitentia* fuiſſe dicuntur. Vix enim aliquem ex inuentoribus hæreſeon inuenies, qui pœnitentiam egerit ex ſuis erroribus.

d *Super ſe.* Quia corpora tantum ſunt, & non ſpiritus, ſuper quos ſedebit, quia corporalia & non ſpiritualia dabit.

e *Commanducauerunt, &c.* mutua detractione in ſe omnes reficientes.

☞ a Et

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *de quodam nomine, Creſcẽtius, qui factus patricius Romanus debuit eccleſiam protegere, ſed eam econtrario impugnauit, Gregorium Papã ſanctum deiiciendo, & loco eius quendam nomine Iohannem, nullius aut parui meriti hominem intrudendo, & ſecundum hoc dicitur hic.* Et q. an. *i. Creſcentius.*

1 Effu. p. ſ. *id eſt indignationem & iram.*

2 In ſolem. *id eſt in Gregorium Papam Chriſti vicarium, & ſic locũ ſolis iuſtitiæ tenentem Sed hoc dictum non videtur verum, quia ſicut dictum eſt, ſuprà per hos ſeptem angelos intelliguntur ſeptem homines iu-*
C *ſti & ſancti. Creſcentius autem iſte fuit peſſimus, propter quod melius exponitur de* Leone *Papa ſancto. qui redditis ſibi diuinitus viſu & loquela miſit nuncios ad Carolum magnum petendo eius auxilium, & ſecundum hoc dicitur.*

Et quar. an. *i.* Leo *Papa bonus & ſanctus, vt patet ex prædictis.* Effu. p. *denunciando animi ſui amaritudinem Carolo imperatori, eo quod iniuſte & in Dei contemptum fuerat excæcatus & lingua priuatus, & de Petri ſede deiectus. Dicitur autem Carolus Imperator ſol, quia ſicut ſol præcellit planetas alios. ſic Carolus fide & magnanimitate refulgẽs præcellebat cunctos reges terrenos.*

3 Et d. eſt il. eſt. af. h. &c. *quia data ſibi à Deo virtute Romam adiit, cauſas examinauit, & Deo rebelles & eccleſiæ grauiter afflixit & puniuit, & Leonem* Papam *in ſede ſua iterum collocauit, vt habetur in Chronica* Sigisberti.

4 Et æſtua. h. *ſ. mali.*

5 Aeſtu. ma. &c. *doloris & iracundiæ, eo quod non poterant Carolo reſiſtere.*

6 Et

6 Et blaſ. no. d. &c. *hoc dicitur quãtum ad obſtinatos, qui tunc in peccatis ſuis fuerunt mortui.*

7 Et quin. an. &c. *Hic ponitur quinta plaga, in qua reuertitur Iohannes ad perſecutionem Saracenorum & punitionem eorum, vt dictum eſt ſupra, tamen aliqui exponunt partem iſtam de Ottone imperatore, qui vt dicunt Gregorium Papam eiectum per* Creſcentium *in Papatũ expoſuit, Iohannem intruſum expellendo, & ſecundum hoc dicitur hic:* Et quintus an. *i. Otto. dictus.*

8 Effudit phialam ſuam ſuper ſedem be. &c. *id eſt Ioannis Papæ intruſi viuentis vita beſtiali. ſed quia in ſuperioribus nomine beſtiæ intelligitur Mahumetus ut patet ex prædictis, ideo pars iſta melius expo-* F
ni videtur de Saracenis. Circa quod ſciendum, ſicut dicit Helmandus patriarcha Ieroſolimitanus de ciuitate depulſus a Carolo Imperatore petiit ſubſidium; denuncians eius terræ ſanctæ diſcidium, qui collecto exercitu maiori quam ante vnquam habuiſſet, adiit terram ſanctam, & infidelibus partim occiſis, partim fugatis patriarcham in ſede ſua collocauit, & terram ſanctam Chriſtianis reſtituens in bono ſtatu formauit, & ſecundum hoc dicitur hic. Et quin. an. *id eſt patriarcha* Ieroſolymitanus. Effud. Phialam. *i. Carolum imperatorem, qui fuit inſtrumentũ Dei ad puniendum gentem Mahumeti, ideo ſubditur.*

9 Super ſe. be. *dicitur autem hic patriarcha* Ieroſolymitanus *hãc phialam effudiſſe, quia Carolum incitauit ad puniendum contemptum Dei & eccleſiæ.*

10 Et fa. eſt re. eius. *ſcilicet Mahumeti.*

11 Tenebro. *quia Saraceni partim fuerunt occiſi, & partim de terra ſancta confuſibiliter expulſi.*

12 Et commanducauerunt linguas ſuas præ dolo. &c. *modus enim eſt hominis multum irati & afflicti mordere labia ſua, & frendere dentibus, quaſi manducans linguam ſuam.*

✠ 1 Et

MORALITER.

✠ prælatorum: prælatus enim debet eſſe ſicut ſol illuminans & confortans populum ſuum, ſed malus facit contrarium, ideo ſubditur.

4 *Et da. eſt il.* i. permiſſum diabolo procurante.

5 *Aeſtu. af. h.* nam æſtu ſuæ cupiditatis affligũt ſubditos eorũ bona iniuſtis extorſionibus rapiendo, & eos ſua vita mala ſcãdalizando, ideo ſubditur.

6 *Et blaſ. Deum cœli.* Nam homines ſic afflicti ex impatientia prorumpunt aliquando in blaſphemiam Dei, ſicut dicitur de Dauid. 2. Regum. 12. quòd fecit homines blaſphemare nomẽ domini, quia propter adulterium eius cum Bethſabee, & homicidium Vriæ, plurimi dicebant Deũ egiſſe iniuſtè reprobando Saul, & Dauid eligendo.

7 *Et quintus angelus effudit.* Hic ponitur punitio malorum principum, ideo ſubditur.

9 *Super ſedem beſtiæ.* i. principantes tyrannice, nam beſtia dicitur quaſi vaſtia a vaſtando.

10 *Et factum eſt regnum eius tenebroſum.* quia per hoc ducitur ad tenebras gehennæ, & populus ſibi ſubditus patitur tenebras anguſtiæ, ideo ſubditur.

12 *Et commanducauerunt linguas ſuas.* Modus enim hominis irati eſt lingam & labia mordere.

Et blaſphemauerunt Deum. exponatur ſicut prius.

Et ſextus angelus effudit. Hic ponitur punitio ſuperborũ, qui excedũt metas ſuas, ſicut Euphrates inũdat extra ripas ſuas.

✠ MORA-

a Et *ſextus angelus,&c.* ✱ AMBROSIVS. Sextus iſte ſignificat etiam martyres ſanctos. Effudit autem Phialam ſuā ſuper flumen Eufratem. quia quæ damnatio perſecutorib. Eccleſiæ inſtaret. ipſis ſine trepidatione prædixerunt. Per aquam verò ipſa perſecutio deſignatur. Siccauit aquā eius, quia tandiu in prædicatione verbi Dei ſancti martyres perſtiterunt, vſque dum omnis perſecutio finem acciperet: quibuſdam ex perſecutoribus in internū demerſis, quibuſdam fidei Chriſtianę ſemetipſos ſubiicientibus. Per reges multitudinem gentium quæ ad fidem Chriſti confluxit, poſſumus intelligere. Via itaque regibus ſiccata præparata eſt, quia finitis perſecutionibus libera facultas data eſt omnibus gentibus ad fidem Chriſti venientibus.

b *Prępararetur uia.* quia finito mundo erit reſurrectio fideliū, venient ab ortu ſolis. i. à Chriſto, quando inceperit lucere. i. ſe manifeſtare. Alia tranſl. habet. regi. i. Chriſto.

c *Vidi.* effuſionem phialæ ſuperiſtos, & ipſos non corrigi, ſed in maiorem excęcationem præcipitari.

d *Spiritus.* i. omnes impios qui pro nimia malitia dicēdi ſunt ſpiritus immundi, uel ipſos dæmones, quos in cordibus aliorum generant. Sicut fideles ſua doctrina generant fidem Chriſti in corbus aliorum, ſic iſti malitia diabolum.

e *Ranę.* Ranę in luto motantur, & garrulæ ſunt, & aliis quietem auferunt: ſic & iſti.

✱ AMBROSI. Tres ſpiritus immundi, diſcipulos deſignant Antichriſti, qui enim per orbem prædicaturi ſunt. Qui quamuis homines ſunt futuri, ſpiritus tamen immundi & ſpiritus dæmoniorum vocantur, quia dęmones in ipſis habitabunt, & per ora eorum loquentur. Qui de ore
1 Antichriſti & de ore
2 pſeudoprophetarū e-
3 ius exiſſe viſi ſunt;
4 quia per eorum do-
5 ctrinam, filii diaboli
6 efficiētur. Qui etiam
7 de ore Draconis exiſ-
8 ſe viſi ſunt, quia per os
9 diaboli Antichriſtus
10 loquetur. Ranis nihi-
11 lominus quæ ſunt re-
12 ptilia immunda, & in
13 luto viuētia, rectè aſſi-
14 milantur, quia ſicut ra-
15 nę in ſordidis aquis immorantur, ita & diſcipuli Antichriſti eos facile decipient, qui diuerſis vitiis & ſceleribus non timuerūt ſordidari. Nam & ranarum vox rauca & turpis, impiiſſimam eorum prædicationem blaſphemiis plenam deſignat.

✱ PRIMASIVS. Iſtis pſeudoprophetis ranarum more tanquam animantibus coaxantibus nocte damnabiliter erroris latratu conuenit perſtrepere. Ranæ enim & loco, & viſu, moleſtoque ſtrepitu ſic odibiles habētur, ſicut diabolus cū ſuis agnoſcitur abominabilis ueritati, meritoque ęterno igne dānādi, ipſi etiam ſicut magi Pharaonis ſigna ſunt facturi. Nec immerito eorum meminit facta mentione ranarum, niſi miniſtros Satanæ tunc quoque prædiceret ſimilia ſigna facturos.

☞ a *Proce-*

a Dicentes fuiſſe magum & purum creaturam. b i. illatis plagis per quas excæcatur. c Quæ ipſi ſibi fecerunt commanducationem linguarum.

re: & blaſphemauerunt Deum cœli pręc doloribus & † vulne
i. finaliter impœnitentes fuerunt.

a ribus ſuis, & non egerunt pœnitentiam ex operibus ſuis. Et
a i. prædicauit iram Dei. q In omnes diuitiis affluentes.

b ſextus angelus effudit phialam ſuam in flumen illud ma-
a Euphrates interpretatur fertilitas. b i. prædicabunt cito ſiccandam affluentiam mundi.

gnum Euphratem, & ſiccauit aquam eius, vt præpararetur
a ſ. ad impugnandum eccleſiam. b De verbis apoſtolorum Antichriſti. c De inſpiratione diaboli.

d via regibus ab ortu ſolis. Et vidi de ore draconis & de orec be
a i. de conſilio diaboli. ſ. propter ſubtilitatem malitiæ, negando fidem trinitatis. b Propter opera immunditię.

c ſtiæ & de ore pſeudo prophetę exire ſpiritus tres immundos
a Tales ſunt hypocritæ. Vere immundi.

e in modum ranarū. Sunt enim ſpiritus dęmoniorum faciētes

† vl.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et blaſphemauerunt Deum cęli. *ex nimia impatientia moti. Vel,* Deum cæli. *id eſt Chriſtum, qui uere Deus eſt cęli & terrę. Saraceni tamen dicunt eum eſſe hominem purum, & ſic blaſphemant eum.*

2 Et non egerunt pœnitentiam. *in ſua perfidia obdurati.*

4 Et ſex. angelus. *Hic ponitur ſexta plaga. Et exponunt aliqui partem iſtam de Gregorio Papa. qui primò fuit nominatus* Hildebrandus, *& præfuit eccleſię anno imperatoris Henrici quarti, qui cœpit imperare anno domini. M. lvij. inter quem & Gregoriū Papam mota fuit diſſenſio, eo quod Gregorius Papa excommunicauit omnes electos in eccleſia, qui inueſtituram per anulum & baculum acciperent de manu laici cuiuſcū que, cum tamen imperatores & principes uſi fuiſſent hac poteſtate, & ſic exponunt iſtam literam.* Et ſex. ang. *i. Papa Gregorius.*

4 Effu. phia. ſuam. *i. indignationem.*

5 In flumen illud magnum Euphr. *i. in Romanum imperium, quod dicitur magnum flumen propter populi ſubiecti ſibi magnitudinem, vnde dicitur. in ca. ſe. Aquæ multæ populi multi.* Nominatur etiam Euphrates, *eo quod eſt quartum regnum, quod dicitur ferreum. Dan. 2. ſ. ſicut* Euphrates *eſt quartus fluuius paradiſi.*

6 Et ſic. aquam e. *auferendo poteſtatem inueſtiendi quantum ad electos modo dicto.*

7 Vt prępa. uia, &c. re. *i. ut electi qui dicuntur reges eo quod habent eccleſiam regere, poſſint ingredi libere eccleſias. Dicuntur etiam reges ſolares, quia ſunt uicarii Chriſti ſolis iuſtitię in diœceſib. ſuis ſicut* Papa *in vniuerſali eccleſia.*

Aliter tamen exponi & magis proprie ad literam vt videtur de Carolo magno, qui inuitatus a beato Iacobo purgauit uiā ad eius ſepulchrū prius ignotum, eo quod tota Hiſpania *erat a Saracenis occupata, vt Vaſconia & Nauarra, quos cum multis laboribus & bellis Carolus partim occidit partim fugauit, & partim fidei Chriſtianę ſubiecit, uexatione illis intellectum prębente, & hoc eſt quod dicitur.* Et ſex. an. *i. beatus* Iacob. Effu. ph. ſu. *Caroli magni magni potentiam quem inuitauit ad puniendum Gentem Saracenicam, quę dicitur flumen magnum propter populi illius multitudinem.* Et ſiccauit *aquam eius, auferendo Saracenorū potentiam. Vt preparetur via regibus. i. peregrinis ſancti iacobi, inter quos frequenter fuerunt, & ſunt multi reges, principes & potentes.* Vn*de & ipſe Carolus locum illum deuote adiit. Poſſunt etiam alij peregrini deuoti reges dici, eo quod viuunt ſecundum regimen rationis rectę & legis diuinę.* 8 Ab or. ſ. *Sepulchrum enim ſancti* Iacobi *eſt in occidente terræ habitabilis & ideo via veniendi ad ipſum eſt ab ortu ſolis ſimpliciter, quantum ad illos qui veniunt ab oriente, vel ſecundum quid quantum ad uenientes a meridie & ab Aquilone, nam reſpectu occidentis declinant ad ortum ſolis.* 9 Et ui. *Hic ponitur ſeptima plaga, cuius primo ponitur motiua ratio, ſecundo eius executio, ibi. Et ſeptimus angelus. Circa primum ſciendum, quod a tempore Coſdroe regis Perſarum pro maiori parte populus catholicus in terra promiſſionis, habitās & circa ſuit in affliction e & ſeruitute dura vſque ad eius liberationem per principes occidentales Chriſtianorum, & tempore Goſfredi de Builion ducis* Lothoringię. N*am alię liberationes dicti populi per Eracliura & Carolum magnū, de quibus ſupradictū eſt, fuerunt quaſi momentaneę, quia cito tranſierunt, nam recedente Eraclio de* Ieruſalē *poſt Coſdroe interfectionē & ſanctę crucis reportationem, Arabes Homaro duce terram ſanctam & plures alias ſibi ſubiugauerunt. & ſimiliter poſt receſſum Caroli magni de terra ſancta Saraceni dominantes in Aegypto* Iudæam *ſibi ſubiugauerūt, & poſtea Turci eam de manu Caliphę Aegypti auferētes eam tenuerunt, vſq; quo debellati fuerunt per principes prædictos in partibus Antiochenis, tunc enim debilitata* Turchorum *virtute Aegypty abſtulerunt* Ieruſalem *&* Iudęam *de manib. eorū, vt dicit epiſcopus Tyrenſis lib. 7. c. 12. Sed infra annum vel circiter Chriſtiani de manibus Aegyptiorū eam abſtulerunt vi armorum.* N*otandum etiam. quod ſicut inter Chriſtianos ſunt prædicatores eos excitantes ad impugnandū Saracenos, ſic inter Saracenos ſunt aliqui literati excitantes alios contra Chriſtianos, quod* Ioannes *pręuidens dicit.* Et vidi de ore dra. *i. ſummi principis in regno Perſidis, qui vocatur draco. ut ſupra. 12. ca.* 10 Et de ore be. *i. Caliphæ ſeu ſummi principis in Aegypto.*

11 Et de ore pſ. pro. *prædicatorum Saracenos contra Chriſticolas excitantium, & ponitur hic ſingulare pro plurali. ſ. prophetæ, pro prophetarum, ſicut frequenter fit in ſcriptura.*

12 Exi. ſpi. tres im. *verba enim prophetarum doctorum & etiam principum ſpiritus immūdi, quia inducunt ad immunditiam peccati.*

13 In mo. ra. *nam ſuo garritu alios inquietant.*

14 Sunt e. ſpi. dæ. *quia dæmones ad hoc excitant.*

16 Facientes ſi. *nam inter infideles permittuntur dæmones aliquando*

✱ *do*

MORALITER.

✱ 6 *Et ſiccauit aquam.* Aqua Euphratis ſiccatur, quando ſuperbi potentia tollitur ſeu defalcatur.

7 *Vt pręp. via re. ab or. ſ.* Per iſtos poſſunt ſignificari homines cōtentioſi. nam in ortu ſolis iuſtitiæ qui Chriſtus eſt pax clamata fuit per angelos dicentes. Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ volūtatis. Ab hoc ortu recedunt cōtentioſi, qui veniunt contra ſuperbum quando vident ipſum in potentia diminutum.

9 *Et vidi de ore draconis, &c.* id eſt diaboli, qui dicitur beſtia à uaſtando, & draco ab inſidiando, & propheta falſe mentiendo.

12 *Exire ſpiritus tres immundos.* per iſtos tres ſignificantur mali relatores, aduocati doloſi & adulatores, qui ſua uerboſitate mundi potentes excitant ad contentiones.

✱ MORA-

A a *Proce. ad re. to. ter. con.* Procedunt dæmones & congregabit diabolus quia omnes unus.

✠ AMBROSIVS. Per reges terræ, nón ſolum reges, ſed & populi deſignantur. Conbregabunt autem illos diſcipuli Antichriſti in prælium ad diem magnum omnipotentis Dei, non quod contra Deum audeant in die iudicii, à quo tam terribiliter iudicabuntur, ſed congregabunt eos in prælium ad perſequendam Eccleſiam, vt in die magno omnipotentis Dei, perpetua pœna damnentur. Et quia finita perſecutione Antichriſti, dominus in proximo ad iudicium veniet, ſubdit: *Et ecce venio ſicut fur.* Dies domini, ſicut dicit Apoſtolus, ſicut fur, ita in nocte veniet. Cũ enim dixerint pax & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperueniet interitus. *Beatus qui vigilat, &c.* Impii qui in uoluptatibus ſuæ carnis, uelut in quadam mollitie lectuli requieſcunt, & nolunt præuidere mala quæ ſequuntur, dormire dicuntur. Iuſti uerò qui uoluptates extingunt, uigilant, armis uirtutum ſe muniunt, ut contra uiſibiles & inuiſibiles hoſtes indeſinenter dimicare ualeant, ideoque beati ſunt.

Mat. 24. d Luc. 12. e 1. Theſ. 5. a 1. Theſ. 5. cælo. B

b Et

a ſ. miſſi ab Antichriſt. b Mundi. c ſ. non quantum ad vnitatem loci, 1
ſed conſenſus & voluntatis malæ. 2
a ſigna, & procedunt ad reges totius terræ, congregare illos in 3
a Contra fideles. b Sed malo ſuo, quia cito ducentur ad diem iudicii.
c Vere veniet, quia ipſe teſtatur, 4
prælium ad diem magnum omnipotentis Dei. Ecce venient 5
a Sicut fur dormientes occidens. b Et ideo. c i. qui ſolicitus eſt de ſalute ſua
d Innocentiam in baptiſmo acceptam. 6
ſicut fur. † Beatus qui vigilat, & cuſtodit veſtimenta ſua ne 7
a Virtutibus. a Reſurgat. c Sancti & angeli. Peccata.
Ipſe diabolus qui in omnibus illis eſt. 8
b nudus ambulet & videant turpitudinem eius. Et congre- 9
Procedunt congregare & congregabunt. b Mons furum, vel mons globoſus.
c gabit illos in locum, qui vocatur Hebraice Hermaged- 10
a i. contra diabolos quorum locus eſt aer. 11
d don. Et ſeptimus angelus effudit phialam ſuam in aerem, 12
a i. in manifeſtum venit. b i. magna annunciantis. c De eccleſia.
d Quem eccleſia à Deo concepit. 13
& exiuit vox magna de † templo à throno dicens: Fa- 14
15

D b *Et congre.* i. facient illos habere fiduciam in Antichriſto, qui eſt refugium omnibus uolentibus furari ſanctis in fidem ſuã, vel ad quem gloriabuntur omnes mali diuerſarum ſectarum. c *Ermagedon.* ✠ AMBROS. Mons globoſus, ſiue conſurrectio in priora, interpretatur, quæ vtraque interpretatio diei iudicii coaptari poteſt. Mõs quippe globoſus recte vocatur, eo quòd globis flammarum, vniuerſus mũdus tũc deleatur. Similiter & conſurrectio in priora, eo quòd omnes homines in priorem ſtatũ reſurgẽdo reparẽtur. b *Et ſe. ang.* Oſtenſo ſup quos angeli phialas ſuas effunderant, ſupponit quid contingit ipſis malis per effuſionem iſtam. ſ. quia hic quantum poterunt repugnabunt quaſi ab infuſione acceperunt incrementum, ſed tandem detrudentur in infernum. E

✠ AMBROSIVS. Per ſeptimum iſtum angelum prædicatores ſancti, qui temporibus Antichriſti futuri ſunt, deſignãtur. Hic phialam ſuam, in aerem effudit, quia prædicatores ſancti, uanis & impiis hominibus quod perpetua morte ſint damnandi, denunciabunt. Vox autem exiens de templo, vox eſt

ſanctæ

NICOLAVS DE LYRA.

do facere ſigna iuſto Dei iudicio, licet nobis occulto.

2 Et proce. ad re. tot. t. *in qua habitant infideles ſupradicti. & dicuntur hic reges Admirarÿ Satrapæ & potẽtes, & alÿ ſub ſũmus principibus conſtituti.*

2 Congrega. il. in præ. *Dicũt hic expoſitores aliqui, quod Sarraceni tam de Aegypto quàm de aliis partib. transmarinis circa annũ domini Milleſimum. 66. congregati fuerunt ad deuaſtandum populum Chriſtianum, non ſolum in Iudæa, ſed etiam in Græcia. Sed hoc non videtur verum, quia ſecundũ quod dicit epiſcopus Aconenſis & etiam Tyrenenſis in libris quos ſcripſerũt de hiſtoriis tranſmarinis, poſt mortem Mahumeti Sarraceni in duas ſectas fuerũt diuiſi. nã vna pars ſedem ſuam poſuit in Aegypto, alia verò in Perſidis regno. & non ſolũ fuerunt diuiſi loci., ſed etiam in aliquibus punctis ſuæ legis, ita quod iſti vocant alios ſubuerſores & ſciſmaticos, propter quod ex tunc inter ipſos fuit contentio & guerra vſq; ad tempus Saladini, qui cœpit regnare anno domini Mill. clxxix. poſt liberationem terræ ſanctæ per principes ſupradictos per magnũ tempus. Hic enim Saladinus induxit Sarracenos habitãtes in Aegypto ad tenendum ceremonias aliorum in Perſide exiſtentiũ, & ſic reduxit eos ad concordiam, nec ante, nec poſt eorum diuiſionem legitur in aliqua hiſtoria notabili in vnum exercitum conueniſſe contra populum Chriſtianũ. propter quod illud quod hic dicitur.* Congregare il. in præ. *non eſt intelligendum ſimul quantum ad omnes, ſed ſucceſſiue ſicut. dictum eſt ſupra.*

Saraceni diuiſio. C

3 Ad di. ma. omni. Dei. *qui per congregationes iſtas infidelium puniuit diuerſis temporibus peccata Chriſtianorum, vt dicunt epiſcopi memorati. vnde ſubditur.*

4 Ecce ue. ſicut f. *Tales enim punitiones immittit dominus repente ſuper peccatores in ſuis impietatibus dormientes. propter quod ſubditur.*

5 Beatus qui ui. *attendendo diuinam iuſtitiam.*

6 Et cuſt. ue. ſua. *ſcilicet virtutum.*

7 Ne nu. am. *nam ipſis ſpoliatur per mortale peccatum.*

8 Et uiu. tur. e. *ſcilicet Deus & angeli eius.*

9 Et congre. il. *ſucceſſiue modo prædicto.*

10 In lo. qui uo. He. Hermaged. *& ſecundum Hierony. interpretatur, conſurrectio. Nam in terra promiſſionis Chriſtus paſſus fuit & ſurrexit.*

11 Et

11 Vt ſeptimus. H*ic conſequentur deſcribitur ſeptimæ plagæ perſecutio, & primo in generali, ſecundo magis in ſpeciali, ca. ſe. Circa primũ ſciendo, quod aliqui expoſitores dicunt, quod iſte ſeptimus angelus fuit Alexius imperator Cõſtantinopolitanus, qui ſcripſit literas Vrbano Papę pro reuelatione terræ ſanctæ: ſed hoc non videtur uerum. nam ille* Ale*xius contra Latinos fuit fallax & doloſus, & multipliciter machinatus fuit deſtruere exercitum principum occidentalium ad dictam reuelationem in deuote procedentium, ſecundum quod deſcribit dominus epiſcopus Tyrenenſis & alÿ qui peregrinationẽ illã diligentius deſcripſerunt. Propter quod dicendũ, quod angelus iſte fuit* P*etrus eremita de dioceſi Ambianenſi natus, qui deuotione motus cũ multis laboribus & periculis iuit vltra mare ad viſitandum loca ſancta. & cum intraſſet in Ieruſalem, dato tributo pro ingreſſu Turcis ibidem dominantibus, per dies aliquot mãſit cum patriarcha & alÿs catholicis in vrbe manentibus, & ſic non ſolũ ex eorum relatu, ſed etiam ex viſu cognouit miſerias in quib. erat populus* Chriſtian*us non ſolum in vrbe, ſed etiam in alÿs locis Iudeæ.* Quib. *compatiens dixit eis quod poſſent habere remedium, ſi ſupplicando ſcriberent ſummo pontifici, qui fideles ad hoc poterat exhortari. & etiam ſe obtulit ad eorum literas deportandum, cui gratias agentes ſibi negotia commiſerunt. Ille autem quam cito potuit, venit ad Papam Vrbanum literas ei præſentans, & plura alia quæ viderat enarrans. Qui condolens ſanctę terrę anno domini Milleſimo. xcv. venit in Galliam & celebrauit concilium apud Claremontem vbi multa bona ſtatuit, & in fine miſeriã exponens terræ ſanctę, ad ſuccurrendum fideles efficaciter animauit, & prelatos eccleſię negocium crucis prædicari mandauit. Petrus etiam pręddictus per principes & prælatos diſcurrens negocium fideliter promouit ita quod anno domini. M. xcvj. multi valde tam de principibus quam de alÿs de Francia,* H*iſpania, Anglia, Alemania,* I*talia, & alÿs partibus occidentalib. crucem ſuis humeris affixerunt, uno animo Chriſtianis in ſeruitute degentis ſuccurrere intendentes. Quod præuidens Iohannes dicit:* Et ſeptimus angelus. *ideſt Petrus eremita.*

F

12 Effudit phia. ſuam in aerem. *quia verbis efficacib. Papę & principibus terrę dictę miſeriam expoſuit, verba enim ex aere reſpirato formantur, & per aerem diffunduntur, vt habetur. 2. de anima.*

13 Et exiuit uox magna de templo. *i. de eccleſia.*

14 A throno. *ideſt ab authoritate ſummi pontificis.*

15 Dicens, factum eſt. *ideſt exaudita eſt petitio populi Chriſtiani in Ieruſalem habitantis.*

✠ 1 Et

MORALITER.

✠ 11. *Et ſeptimus angelus effudit phialam ſuam in aerem.* Per quod ſignificatur punitio malorum doctorum, qui ſuis uerbis peruerſis uerberant aerem, errores & hæreſes ſeminando.

13 *Et exiuit v. magna de templo à throno dicens.* Per templũ ſignificantur prælati fauentes hæreſi, & per thronũ principes. ſicut legitur de plurib. prælatis & principibus Arrianæ hæreſi adhærentib. & catholicos grauiter perſequentibus. ideo ſubditur

✠ MORALI.

ſanctæ prædicationis eorum exiens ab Eccleſia, quæ eſt etiam A thronus Dei, in quo ſedens requieſcet. Dicit autem finem mũdi inſtare, in quo omnia quæ prædicta ſunt à domino & à ſanctis complebuntur.

dicabit mundum, & reddet vnicuique ſecũdum opus eius. Vinum veo indignationis iræ Dei, pœna perpetua eſt, quia peracto iudicio omnes impij cum authore iniquitatis diabolo dãnabuntur. D

a *Et facta ſunt fulgura, &c.* ✱ AMBROSIVS. Per fulgura miracula quæ per ſanctos ſuos facturus eſt De⁹, deſignantur. Legimus namque in ſuperioribus, Heliam & Enoch plurima ſigna eſſe facturos. Per voces prædicationes ſanctorum, per tonitrua, terror ignis æterni exprimitur, terræmotus verò, motionem cordium ſæpe deſignat. Mouebuntur enim quidam de malo ad bonum, ſicut Iudæi qui in Chriſtum credituri ſunt. Mouebuntur alii de bono ad malum, qui fidem Chriſti relicturi ſunt, & errores Antichriſti ſequuturi. B

a Conſummata ſunt omnia, & finis mundi adeſt. Ab illis malis, vel ab illis bonis. b Miracula. c Blanditiæ. d Comminationes.

actum eſt. Et facta ſunt fulgura & voces & tonitrua, & terræ- 1
a i. mali mouebuntur contra ſanctos. b i. a tempore Abel, qui primus terram calcauit. i. deſpexit, uel qui primus iuſtus. 2
motus factus eſt magnus qualis nunquam fuit, ex quo homi- 3
a Tam turpis. i. tam grauis.
b nes fuerunt ſuper terram, talis terræmotus ſic magnus. Et 4
i. reproborum collectio. a ſ. Iudæos, Paganos, & malos Chriſtianos. b Id eſt, Gentiliter viuentium.
c fracta eſt ciuitas magna in tres partes, & ciuitates Gentium 5
i. collectio peccatorum. ſ. Ad puniendum.
ceciderunt. Et Babylon magna venit in memoriam ante 6
a Qui procedit ab illo indignante & irato.
d Deum, † dare ei calicem vini indignationis iræ eius. Et om- 7
a i. congregatio ſanctorum. i. ſocietatem reproborum & pœnam eorum. 8
c ſ. in pęna. i. æterna pęna contundet.
e f nis inſula fugit, & montes non ſunt inuenti. Et grando ma- 9
a i. ponderoſa & menſurata. b ſ. à Deo miſſa. 10
c i. impatientes & carnales.
gna ſicut talentum deſcendit de cælo in homines, & bla- 11
a ſ. dicentes eum eſſe iniuſtum.
g ſphemauerunt homines Deum propter plagam grandinis, 12
a i. cruciantis eos intolerabiliter.
h quoniam magna facta eſt * vehementer. 13

† vt daret. *plaga ei*

✱ ARETHAS. Babylonem dicit non veterem Romam, quamquã in ea temporibus Græcorum multi ſancti martyres indigna multa paſſi ſint. Certè hęc non eſt alia quàm Cõſtantinopolis, in qua olim iuſtitia colebatur, nunc autem in ea ſunt homicidæ ex mutua contentione, dum ciues eccleſiaſticis æquari nituntur, &c.

d *Venit in memoriam.* id eſt recordat⁹ eſt Deus ſingula peccata eorũ quorum prius videbatur oblitus.

e *Da. ei c.* Ad hoc vt ipſe Deus daret illis pænam menſuratam pro delectationibus quas habuerunt. Retribuit Deus malis pro meritis id eſt, quod meruerunt, ſed non quantum meruerunt, ut in ipſa retributione vbi patet iuſtitia, ſit etiã miſericordia. *Vniuerſæ enim viæ domini miſericordia & veritas.* Bonis etiã dat pro meritis & plus quàm meruerunt, vt miſericordia ibi iuſtitiæ præualeat. E

f *Et o.* Et vidit quod omnes qui pro Deo afflicti mundo & virtutibus eminentes reſpectu harum pænarum, in uia ſua uitauerunt conſortia impiorum, & ideo non ſunt inuenti in pœnis eorum.

g *Talentum.* Eſt magnum 110. librarum, medium. 70. duarũ: minus quinquaginta. De medio dicit, quia peccatores in 72. linguis non effugient hanc vindictam.

h *Et blaſ.* i. in inferno poſiti quamuis ſciant ſe pro merito puniri, dolebunt tamen quod Deus tantam potẽtiam habet, quod plagas eis inferat, & eſt blaſphemia.

b *Et fracta eſt ciuitas.* Et propter iſtam dãnationem & propter peccata quæ ipſi addunt, damnata eſt ipſa ciuitas, & diuiſa eſt pœna vnicuique pro merito, Iudæis. ſ. & Gentilibus, & falſis Chriſtianis.

c *Ciuita.* id eſt omnes collectiones malorum in generatione prima manentium damnabuntur: carnali, non in ſecunda regeneratione ſpirituali.

✱ AMBROSIVS. Ciuitas hæc magna, ciuitas eſt diaboli, id eſt, omnis multitudo reproborum. Per tres partes in quibus diuiſa eſt, Iudæi qui in Chriſtũ credere noluerint, & Pagani, atque falſi Chriſtiani, deſignantur. Ciuitates quoq; Gentium tunc cadent, cum eo igne qui faciem domini ad iudicium uenientis pręcedet, omnes gentes delebuntur, ſicut dicit Pſalmiſta: *Ignis ante ipſum pręcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius.* Babylon autem in memoriam ante Deum veniet, quando iudicabit

Pſal. 96.

☞ CAP.

C F

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et facta ſunt ful. & uo. & to. *Per voces & tonitrua intelliguntur crucis prædicationes, & per fulgura ſigna & viſiones mirabiles, quibus moti fuerunt plures ad crucis negocium aſſumendum.*

2 Et t. fa. *multis valde terras proprias relinquentibus, pro dicta expeditione.*

3 Qualis nun. fuit. *quia ſicut dicitur in Chronica Guil. nunquam tot gentes in vnum conuenere, ſed opinionem hominum vincebat numerus, quamuis æſtimaretur ſexagies centum millia.*

4 Et fra. eſt ci. *i. exercitus ille, qui dicitur ciuitas quaſi ciuium vnitas: nam animo vno Ieroſolymam pergebant.*

5 In tres par. *nam propter hoſpitia & victualia recipienda vnus exercitus primo ſecutus eſt Petrum eremitam, alius autem populus ſecutus eſt principes Godfredo duci ſe iungentes, alius exercitus exiuit per nauigium cum Boamundo duce Apuliæ.*

6 Et ciui. Gen.. *id eſt Saracenorum.*

7 Ceci. *quia à Nycea Bithiniæ & Antiochia, quæ ſunt in regno Perſidis vſque in Ieruſalem & vltra vſque ad riuum Aegypti ciuitates ab infidelibus detentæ fuerunt per dictum exercitum ſubiugatæ, vt deſcribit epiſcopus Tyrenenſis.*

8 Et Ba. ma. *id eſt ſecta Saranica, quæ dicitur Babylon. id eſt confuſio. quia legibus & mandatis confuſibilibus eſt plena.*

9 Venit in memoriam ante Deum, &c. *ad ipſam puniendum. iõ ſubditur.* Dare il. ca.

10 Et omnis inſula fugit, &c. *quia Saraceni habitantes in inſulis prope tranſitum Chriſtianorum per mare nauigantium fugerunt timore ipſorum.*

11 Et mon. non ſunt inuen. *quia multa fortalicia in montibus ſita per Chriſtianos fuerunt expugnata.*

12 Et grando ma. ſi ta. *id eſt bellum importabile Saracenis non tam virtute humana quam diuina. multoties enim fuerunt à Chriſtianis debellati.*

13 Et blaſ. ho. *id eſt Saraceni.*

14 Deum. *id eſt Chriſtus, qui eſt verus Deus.*

15 Propter plagam grandinis. *eis inflictam à Chriſtianis.*

16 Quoniam magna facta eſt uehementer. *quia non poterant eam ſuſtinere, ſicut ſcribit diffuſus Tyrenenſis epiſcopus ſupra memoratus.*

✱ CAP.

MORALITER.

✱ 1 *Et fa. ſunt t.* i. tempeſtates in eccleſia.

3 *Qualis nu. f.* quantum ad omnes eius conditiones, ſicut de quolibet confeſſore cantat eccleſia, Non eſt inuentus ſimilis illi.

4 *Et fra. eſt ciui.* id eſt eccleſia, quæ debet eſſe ciuium vnitas.

5 *In tres par.* Nam aliqui adhærebant Arrij doctrinę, aliqui uerò doctrinæ eccleſię, & aliqui erant dubij de utraque.

6 *Et ciuitates Gentium ceciderunt, &c.* Nam aliqui Gentiles ad fidem conuerſi, uidentes talem diuerſitatem reuertebantur ad priſtinam infidelitatem.

8 *Et Babylon. ma.* id eſt Arrij perfidia.

9 *Venit in memoriam ante Deum.* nam ex ordinatione Dei ſimpliciter eſt deſtructa.

10 *Et o. inſu. fu.* Nam Arriani non habuerũt refugiũ hic uel ibi.

12 *Et grando ma. ſi. ta.* id eſt grandis pęna ex Dei ordinatione cecidit ſuper Arrianos. ſ. pęna gehennę, ubi damnati blaſphemant iuſtitiam Dei.

✱ MORAL.

C A P. XVII.

Perintelligentiam.
a E T venit vnus de ſeptem angelis , qui ha- 1
b bebant ſeptem phialas,& locutus eſt me- 2
Perintellig. utiam. †
c cum dicens: Veni,oſtendam tibi damna- 3
d tionem meretricis magnæ, quæ ſedet ſu- 4
e per aquas multas,cum qua fornicati ſunt 5

C A P. XVII.

A a E *T ue.unus.* Cum deſcripſiſſet plagas quas inferent prædicatores tempore Antichriſti,& damnationem æternã, quam idem patientur impii, monet attendere cauſas ipſius damnationis, q.d. oſtendi uobis quid in illo futuro fiet, modo cauete uobis uos potentes, quia idem diabolus qui tũc ita aperte decipiet, occulte decipit quotidie & ad eũdem interitum quo & illos ducet.

✲ AMB. Hic ſub effuſione phialæ ſeptimi angeli diẽ iudicii ſummatim perſtringens ad ea quæ prætermiſit reuertitur, atque ſub ſpecie Mulieris meretricis ciuitatem diaboli deſcribens, quas pęnas pro ſcelerib. ſuis paſſuta ſit, in ſequentibus manifeſtat. Angelus phialam habens, prædicatores ſanctos deſignat. Ioannes typum tenet omnium fidelium.

b *Ange.* Angelus hic habet perſonam dicentis, Iohannes diſcentis.

c *Damna.me.* i. cauſam dãnationis malorum, qui relicto creatore fornicantur cum dæmone, idola colendo, terrenna amãdo, immundiciæ ſeruiendo.
B

d *Meretri.* Meretrix iſta magna. i. Antichriſtus & mali qui tẽpore eius erunt, quę iam ſedet ſuper aquas. i. iam regnat ſuper malos potens, quorum omnium ipſe eſt caput.

✲ TERTVL. Babylon etiam apud Ioannem noſtrum. Roma nę vrbis figura eſt, proinde magnæ, & regno ſuperbæ; & Sanctorum debellatricis.

✲ HIERO. Paulus epiſtola ad Theſſalonicenſes, non vult aperte dicere, Romanum imperium deſtruẽdum, quod ipſi q imperant, ęternum putant. Vnde ſecundum Apocalypſim Ioannis, in fronte purpuratæ meretricis ſcriptum eſt nomẽ blaſphemiæ. ideſt, Romæ ęternæ. Si.n. aperte audacterq; dixiſſet Non veniet Antichriſtus, niſi prius Romanum deleatur imperium, iuſta cauſa perſecutionis in orientem tunc Eccleſiã conſurgere videbatur.

✲ IDEM. Ad te loquar Roma, quæ ſcriptam in frõte blaſphemiam, Chriſti confeſſione deleſti: Vrbs potens, vrbs orbis domina, vrbs Apoſtoli voce laudata.

✲ IDEM. Eſt ibi ſancta Eccleſia, ſunt trophæa Apoſtolorum & martyrum, eſt Chriſti vera confeſſio, eſt ab Apoſtolo prædicata fides, & gentilitate calcata, in ſublime ſe quotidie erigens nomen Chriſtianum.

✲ AND. Cappadox. Hanc meretricem. quidam veterem. Romam deſignare putant, vt quæ ſuper ſeptem colles ex ędificata tradatur. Septem autem capita beſtię quæ illã ſuſtentant
C ſeptem eminentiores impietatis principes, nẽpe omnes à Cæſare, ſare Domitiano vſq; ad Diocletianum. Hi.n. oẽm Dei Eccleſiam atrociſſime ſunt perſecuti. Nos aũt ex iis cõiecturam facientes quę hinc ſequuntur, per hanc uel uniuerſale orbis terræ regnum, inſinuatum exiſtimamus, aut prænobilem ac prępotentem quampiam ciuitatem, quæ vſq; ad Antichriſti aduentum principatum in terrarũ orbe ſit obtentura. Verum, antiqua Roma iã olim imperii maieſtatem amiſit. &c. D

[Marginal notes: l. aduer. Mar. c.13. — C. 11. ad Agaiam ... ad hęc ethnic & Chriſtianis inimica, Babylon fuit, ſed hãc nomen Chriſti confeſſione delevit. — l. ad n. Ioan. c. vlt. — Epiſt. 17. q. ad Marcellã.]

✲ ARETH. Meretricem non adeo conuenienter veterem Romam intelligere debemus, ſicut præſentem mundum, qui & innumerabili ſanguine, & plurib. regib. abundat, quàm Roma, vt qui ab initio iudicatus ſit fornicariè agere, & corpore, & animo. E

✲ AVGVS. Et mulier, id eſt, omnis multitudo ſuperborum, erat circũdata purpura, id eſt, omnibus illecebris ſimulatæ veritatis. Aurum hypocriſis eſt, quia foris quidem apparent hominibus quaſi iuſti, intus aũ pleni ſunt omni immunditia.

✲ IDEM. Secta & hæreſis veſtra eſt ſpelunca latronum, hęc progenies traditorum, hæc mulier fornicaria, quę relicto Chriſto Donato proſtituit lupanaria, cuius domus iuxta Salomonem, ſeceſſus eſt mortis, cuius viæ ſunt inferorum, quę ſe mundã vocat, cum ſordibuss ſit plena. l.2. contra Fulgẽtium donatiſtã. Prou.7.

✲ PRIM. Conſiderans ſpiritus ſanctus corpus omniũ perditorum, quod diuerſis quidem, ſed congruis nominib. vocitat variis iam diu ſuperbientem exceſſibus progredi, corrumpi flagitiis, errorib. raptari, tãtaque impietate ſæuire vt mitib. ẽt aduerſetur, congrua periturum deſcriptione depingit, meretricem vocans, quia relicto creatore, dæmonib. ſe proſtituit conſtruprandam, Magnam, propter immanitatem præuaricationis, per quam Sanctis diutius inſultabat. Super aquas multas, populos. ſ. multos. E

✲ AMBR. Angelus. ciuitatem diaboli, ideſt, omne reproborũ corpus, demonſtrat. Oſtendit autem Iohanni damnationem eius. quia prædicatores ſancti & uerbis & ſcriptis fidelibus oſtendunt, quas pœnas impii pro ſceleribus ſuis patiantur, vt eorum pœnis territi, a peccatis abſtineant. Quæ ſuper aquas multas ſedere dicitur, quia ex multitudine gentium quæ per aquas deſignantur, ciuitas diaboli conſtruitur. Cum qua Reges terræ fornicati eſſe dicuntur, quia ſcelera Babylonis auxerunt, potius quam deſtruxerunt.

e *Quæ ſe.* i., quæ regnat ſuper multos populos quos attrahit ad ſe luxuria. vnde dominus ad Iob. *Virtus eius.* i. diaboli, *in lumbis eius.* Quando uiros quorum ſeminarium in lũbis eſt, decipit, in vmbilico, dũ mulieres, quarum ſemen eſt in vmbilico, decipit. Vnde propheta ad Ieruſalem quaſi ad meretricẽ. *In die ortus* Iob 40.b. Ezec. 16.a.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XVII.

E T ve.unus. *Hic conſequenter deſcribitur plaga ſeptima magis in ſpeciali, & hoc ſecundum opinionem illorum, qui quod tota litera ab hoc uſque ad illum, ſit cum cõſummati fuerint mille, &c. circa medium. 20. c. ſit iam impleta de pręterito. ſecundum quã primo exponam totam literam iſtam, poſtea dicam quid mihi ſupra hoc uideatur.* Et diuiditur in duas partes, *quia primo deſcribitur in ſpeciali hæc plaga, ſecũdo Chriſtianæ religionis promotio noua, c. xx. Circa primum dicit, Quoniam iſta plaga Saracenorum eſt, vt patet ex prædictis, ideo primo deſcribitur Saracenorum utilitas, ſecundo Chriſtianorum ipſos percutientium probitas, ſequenti cap. Primo deſcribitur ſub quadam metaphora, quæ primo ponitur. Secundo exponitur. ibi.* Et dixit mihi. *Circa primum dicitur.* Diuiſio.

1 Et venit vnus de ſeptem angelis, qui habebant ſeptem phialas. *Per hæc ut dicunt tenentes opinionem dictam, deſignatur Alexius imperator, qui ſecundũ eos ſupra dicitur angelus ſeptimus. Sed hoc fuit ibidem reprobatum. Nec poteſt conuenienter dici, quod per hunc angelum deſignatur Petrus eremita, quem dixi ſupra fuiſſe ſeptimum angelum, quia hic angelus hic dicitur* Iohannem *euangeliſtam docuiſſe. Vnde & ſubditur.*

2 Et lo. eſt me. di. Veni & oſtẽdam tibi damnationem meretricis magnæ, quæ. *Petrus autem eremita per nongentos annos & amplius fuit poſtquam* Iohannes *ſcripſit hunc librum. Ideo melius dicitur, quod beatus* Iacobus *qui ſupra dicitur unus de ſetpem angelis habẽtibus phialas, fuit angelus iſte, qui antequam Iohannes uideret hãc uiſionem, per palmam martyrij tranſierat ad gloriam, Act. 12. a. & ſic poterat eum docere de futuris ex diuina ordinatione.*

3 Damnationem meretricis magnę. *id eſt ſectæ Saracenicæ, ut poſtea magis dicetur.*

4 Quæ ſedet ſuper aquas multas: *i. dominatur populis multis, vt exponitur infra.*

5 Cum q. for. *quia multi reges receperunt legem Mahumeti.*

✲ Et

M O R A L I T E R.

† 1 E*t uenit unus de ſeptem angelis.* Sequitur.

† *Veni, oſtendam tibi damnationem meretricis magnæ.* MORAL. exponendo, hęc eſt mulier de qua dicitur, Zacha. 5. c. Hęc eſt impietas. Beſtia uero ſuper quam ſedet, eſt congregatio malorum, quia beſtialiter viuunt. Hęc aũt mulier & beſtia dicuntur ornatæ precioſis, quia talia cõius reperiuntur in malis. Septem capita huius beſtiæ ſunt ſeptem uitia capitalia, quæ dicuntur reges, quia multa uitia ſub ſe continent, & montes, & hoc propter ſuperbiam quæ continetur in eis. nam in omni peccato mortali eſt contemptus Dei. Per decẽ cornua ipſius ſignificatur omnimoda pſecutio decẽ præceptorũ Dei.

A *tus ſui*.i.hoc tempore ſeculi, *non eſt preciſus umbiculus tuus*.i.non reſiænalli luxuriam.

a *Inebriati ſunt qui in ha. ter. de vi.* Sicut ebrius nihil timet, ſic terrenis inhærentes intantum excæcabuntur amore terræ, vt nec Deum diligant, nec pœnas timeant.

D e *Circundata pur.* i. regali veſte, quia dicunt ſe reges ut decipiant.

f *Auro*.quia uidebuntur diuina ſapientia illuminati.

g *Pocu*.i.diuinã ſcripturam, qua potantur fideles ad ſalutem.

h *Abomination.* i. ſecundum illas expoſitiones debent obiici ab hominibus, quia immundiciam carnis docent, & fornicari a Deo.

Principes ſeculi.
a reges terræ, & inebriati ſunt qui habitant terram de vino 1
Manifeſtæ fornicationis. a In corda reproborum a gratia Dei deſerta.
b In viſione ſpirituali. Quia talia corporeis oculis non poſſunt videri. 2
proſtitutionis eius. Et abſtulit me in deſertum in ſpiritu. Et 3
a Quia dicunt mala quæ faciunt Deo non diſplicere.
b vidi mulierem ſedentem ſuper beſtiam coccineam plenam 4
c nominibus blaſphemiæ, habentem capita ſeptem, & cor- 5
a Et per illam beſtiam talis erat mulier iſta. 6
d b Quia occidunt nolentes acquieſcere.
e nua decem. Et mulier erat circundata purpura & coccino, 7
a i.carbunculo.i.charitate, quam dicunt ſe habere.
Aliis virtutibus.
f & inaurata auro, & lapide precioſo, & margaritis, habens 8
a In prauis expoſitionibus.
g poculum aureum in manu ſua plenũ abominatione & im-
h munditia fornicationis eius. Et in fronte eius nomen ſcri- 9
a Iſtud videlicet. b i.magna confuſio.
i ptũ: myſterium: Babylon magna mater fornicationum & 10
Iſtud videlicet.
Vidi peccatum mundi, vidi etiam pro peccato damnatum.
K abominationum terræ. Et vidi mulierẽ ebriam de ſangui- 11
a Minorum. b Illorum qui non timent teſtari ſe Chriſtum Deum.
l ne ſanctorum, & ſanguine martyrum Ieſu. Et miratus 12
ſum, cum † viderem illam admiratione magna. Et dixit mi 13
a Q.noli mirari, ſed intellige quid ſit.
a i.ego referabo, ita vt poſitis intelligere. 14
m hi angelus; Quare miraris? Ego tibi dicam ſacramentum 15

† vidiſſem

b *Mulierem ſedentem*.i.illos molles, q Euæ, à qua peccatum incepit, conformantur, qui habẽt diabolum fundamentũ, qui eſt ſanguineus & in ſe & in ſuis. vel quia ſanguinẽ ſanctorum fundunt, uel eloquia Dei male intelligunt.

✠ AVG. Vnũ eſt corpus quod aduerſatur Eccleſiæ intus & foris, i. ficti Chriſtiani, et hæretici, vel pagani. Quod licet uideatur loco ſeparatũ, in perſecutione tamen Eccle- B ſiæ unitatem ſpiritus operatur.

✱ HAYMO. Ipſam uòcat mulierẽ, quã paulo ſuperius appellauit meretricem, i. omniũ malorum congregationem. Beſtia aũt diabolum ſignificat, ſuper quem oẽs reprobi ſedent, qui eo hortante, per diuerſa uitia currunt. Sicut.n. ciuitas Dei ſuper Chriſtum eſt ædificata, ſic illa ciuitas reproborum ſuper diabolum. Quæ recte meretrix appellatur, ut oſtendatur ex qua parte regnum diaboli amplius præualeat. Bene ẽt mulier dicitur, quia a muliere peccatum ſumpſit initium, per quam ẽt, morimur oẽs. Quod autem beſtia coccinea dicitur, tam ad diabolum q̃ ad omne corpus e- C ius refertur, ſiue pp peccata innumerabilia quib. eſt cruentatum. ſiue propter ſanguinem Sanctorum quem fuderunt, ſiue etiam pro eloquiis diuinarum ſcripturarum male intellectis. De qua adhuc ſubditur *plena nominibus blaſphemiæ*. Ac ſi diceret, Nulla pars in ea blaſphemiis uacat, quia uoce ſimul & opere Deum & ſeruos eius blaſphemat. Magis autem hoc fiet poſtquam ille damnatus homo regnare ceperit, qui ſe Chriſtum dicet, cum ſit Antichriſtus.

✱ AVG. Oſtendit multa noĩa eſſe in impio. Habet capita ſeptem, i. mundi reges & regna, cum quib. diabolus uiſus eſt in Apoc.12. cælo. *Et mulier*.i.omnis multitudo ſuperborum, *erat circundata purpura*, i. omnibus illecebris ſimulatæ ueritatis.

c *Capita ſeptem*. i. ſenſus, & poſtea errorẽ, & tandem Antichriſtum, per quæ ſeptem diabolus ducit homines ad peccatum.

d *Cornua de*. i. decem regna, quæ erunt tempore Antichriſti, per quæ alia intelliguntur.

Cir-

✱ AMBR. Purpura, & coccus ſanguinis ſpeciẽ habent, quia poteſtas ſecularis (his ſignificata,) mortifera eſt iis, qui eam amplius quam cæleſtem gloriam amplectuntur. Poſſumus etiã per veſtimenta ſanguinea, opera impiorũ intelligere, pro quib. morte perpetua damnabuntur. Quod ſequitur, *Et aurata auro*. intelligitur E ſapientia ſeculi, quæ ſtultitia eſt apud Deũ. Per gemmas & margaritas, eloquentia ſecularis deſignatur. Per poculum aureum, quod manu tenuiſſe dicitur, philoſophorum & poetarum doctrina deſignatur, qđ plenum abominationũ & immunditiæ dicitur, quia doctrina philoſophorum plena erat mẽdaciis, omnibuſque erroribus, ad decipiendum genus humanum compoſitis.

i *Et in fronte.* Quamuis ſit ita habilis ad decipiendum, tamen fideles ne deſperetis, quia habet in fronte, i. in manifeſto ſigum quod rudibus eſt myſterium iſtud ſolum. i. dando exem- F plum faciendi peccata pro quibus terreni a ſalute fidelium repellentur.

✱ AND. Frontis inſcriptio ſignificat omni malitia & impudentia, omnique ſcelerum genere & animi confuſione refertam eſſe. Vocatur autem mater fornicationum, quia omnis ſpiritalis fornicationis animæ magiſtra & cauſa exiſtit, vt quæ ſubiectis quoque dominio ſuo ciuitatibus, multas Deo execrabiles præuaricationes pepererit.

k *Ebriã*.i.depreſſam vindicta pro effuſione ſanguinis, vt præ doloribus nimiis neſciat ubi ſit.

l *Et miratus ſum*. Hic habet Ioannes perſonam illorum, qui cũ vident malos in mundo exaltatos, mirantur cum audiunt pœnas quæ ipſis malis promittuntur, & cum ita ſint puniendi, quare Deus permittit illos exaltari. Sed docentur intelligere illam exaltationem datam ad maiorem excæcationem, & tãdem iuſte inferri æternam damnationem.

m *Ego tibi dic*. i. quare puniantur iſti mali. i. diabolus qui eos peccare fecit, quod eſt incognitum niſi doctis.

☞ Be-

NICOLAVS DE LYR.

✱ Et ineb.ſunt. *nam populi ſub dictis regibus exiſtentes ſimiliter receperunt legem Saracenicam immundicijs plenam.*

2 Et abſtul.me in de. *ad videndum ſtatum Saracenicum a Deo propter peccata ſua derelictum.*

3 In ſpiritu. *Nam hac uiſio non fuit corporalis, ſed imaginaria & intellectualis.*

4 Et vi.m.ſe.ſu.be. *per hoc intelliguntur Saraceni in duas partes diuiſi, ut dictum eſt ſupra. Turci per mulierem propter eorum malitiã & aſtutiam ſerpentinã. Aegyptij vero per beſtiam, quia ſunt intellectu minus vigentes, & per conſequens magis beſtiales. Dicitur autem mulier ſedere ſuper beſtiam, nam Turci, ab Aegypijs abſtulerunt Iudæam & Syriam.*

5 Coccineam. *i. ſanguine Chriſtianorum rubricatam.*

6 Plenam no. blas. *quia Saraceni dicunt Chriſtum eſſe hominem purum, & ſic blaſphemant eum, & ſimiliter beatam virginem, negantes eam eſſe Dei matrem.*

7 Et mu. erat cir. pur. *quia Turci fuerunt opulentiſſimi in iſtis et in alijs rebus precioſis.*

8 Habens po. aureum. *quia multas Gentes induxerunt & traxerũt ad immunditiam ſuæ legis.*

9 Et in fronte e.no.ſcrip.my. Baby. *Per hoc quod dixit, myſteriũ, oſtendit Ioannes quod non loquitur de ciuitate Babylonica, ſed magis de ſecta Saracenica quantum ad Turcos.*

10 Mater for.& abo.ter. *nam orientales populos pro maiori parte ſatis traxerunt ad errorem ſuæ ſectæ.*

11 Et vi.mu.e.de ſan.ſan. *quia ſupra numerum & menſuram effuderunt Chriſtianum ſanguinem, Ebria.n.dicitur quaſi extra briam, i. menſuram. Turci.n.crudeliores fuerunt Chriſtianis, Aegyptijs & Saracenis, ſecundum quod dicit Tyrenenſis epiſcopus, lib.1.*

12 Et mir.ſu. *de patientia Dei erga ſectam nequiſſimam Mahumeti,*

13 Et di. mi. *Hic conſequenter ponitur executio parabolæ. circa quam angelus primo proponit intentum dicens Ioanni.*

14 Quare mi. *q.d. totum cedet ad Dei gloriam & electorum, quib. meritum accreſcit ex perſecutione malorum.*

15 Ego ti.di.ſa. *i. ſignificationem occultam.*

✱ Mulieris

A a *Beſtiæ quæ por.* Beſtia. i.diabolus,portat.i.r:git, mulierem.i. omnes malos effœminatos, qui enim alios regit quaſi onus regiminis portare dicitur.

b *Fuit.* Ante aduentum Chriſti habuit diabolus maximam poteſtatem,ſed poſt licet non penitus amiſit, tamen non modice eſt debilitata.

✻ Aret. Beſtia eſt diabolus . Cœpit & non eſt, quia occiſus eſt quo ad efficaciam actionum per aduentum chriſti, neque enim quemadmodũ ante hunc efficiebat vt filii hominum & filiæ per victimas offerrẽtur dæmonibus ipſorum , ita iam poſt Chriſti aduentum potis eſt hęc efficere. Aſcẽdere verò dicitur de abyſſo, per aduentum Antichriſti. *Et in perditionem uadit.* Perditionem dicit, non ut B non ſit, ſed condemnationem dicit ad gehennam.

a mulieris, & beſtiæ quæ portat eam, quæ habet capita ſeptem

a i.diabolus .qui beſtiales facit. b Ante aduentum Chriſti. Parum regnauit c Quia Chriſto nato vim perdidit.

b & cornua decem. Beſtia quam vidiſti, fuit & non eſt, & aſcen

c a Locum habebit, quia malos inueniet.

d ſura eſt de abyſſo, & in interitũ ibit. & mirabuntur in habi-

e tantes terram, quorum nomina ſcripta non ſunt in libro vi-

f tæ á conſtitutione mundi , videntes beſtiam quæ erat &

a Q.reſpectu huius pœnæ poteſtis vobis cauere.

non eſt. Et hic eſt ſenſus qui habet ſapientiam . Septem capita ſeptem montes ſunt , ſupra quos mulier ſedet & re-

a Quia per hæc eadem regit infernum. Tranſacta infantia. b i.in natura ætate error. c Antichriſtus qui b maxime facit peccare.

g ges ſeptem ſunt. Quinque ceciderunt, vnus eſt, & alius non

a Sed non eſt timendus,quia.

dum venit . Et cum venerit, oportet illum breue tempus

Antichriſtus.

h manere. Et beſtia quæ erat & non eſt, & ipſa octaua eſt, & de

Et admirabuntur habitantes in terra. Admirabuntur beſtiæ præſentiam,non ſolum quod perierit & quomodo vixerit,ſed etiam quod aduenerit in ſignis erroris ac deceptionis. Admirabuntur qui firmum non habent fundamentum,vt qui non ſunt ædificati ſupra petram Xp̃m.

c *Aſcenſura eſt.* Quia tẽpore Antichriſti poteſtatem recipiet. *Aſcen.eſt de ab.*i.per illos qui in peccatis profundi ſunt aſcẽdet in elationem.

d *Et in interitum ibit*, quia mortuo Antichriſto amplius non habebit tentandi locum.

e *Mirabuntur.* Cum viderint mali poteſtatem ſuam ita annihilatam dolebunt non quaſi pęnitentes,ſed tantum admirãtes.

f *Septem ca.* Quia per hæc ſeptem erigit diabolus homines in ſuperbiam,& in quibus innituntur infideles.

✻ And. Per ſeptem capita,totidemque montes , ſeptem loca deſignari putamus,quę mũdana potentia & excellentia cæteris præſtabant,in quibus diuerſis temporibus mundi huius C regnum firmatum nouimus. Primum,exempli cauſa, Aſſyriorum ſit regnum,quod Niniue exordium habuit. Secundum Medorum,in Ecbatanis. Poſt hoc in Babylone chaldæorum imperium initium fecit, quibus Nabuchodonoſor imperauit. In Suſis dominatus Perſarũ ſub Cyro emerſit: Iſthoc rurſum ab Alexandro magno extincto,Macedonum regnũ ſucceſſit. Poſt hos Romanorũ regnũ in antiqua Roma emicuit ſub Auguſto Cæſare,& tandem ad Coſtantinum magnum peruenit. Hic tyrannis omnibus iã deletis,Chriſtiani regni ornamenta in nouam Romam tranſtulit. Denique Orientalium imperium aut nouæ Romæ. Beatus Hippolytus per hoſce reges ſecula accepit,è quibus quinque iam pręterierunt : ſextũ in qno Apoſtolus hæc vidit,adhuc decurrit: ſeptimũ aũt poſt D elapſa ſex annorum millia tandem ſe prodet; vbi autem ſe prodiderit, parum durabit, forſan vt beati Irenæi ſententia ſeptem cõditi ſunt dies, & ſeptem cæli, & ſeptem angeli cæteris præſtantiores, ita iam inde ab exordio uſque ad ſeculi finem ſeptem regna cęteris celebriora citra abſurditatem ſtatuere licebit è quibus quinque iam tum conciderant. ſextum cum Apocalypſis cernebatur, adhuc conſtabat,& quidam in antiqua Roma. E ſeptimum porrò per id tempus necdum aduenerat , ſiue per illud inſinuaretur nouæ Rome imperium, ſiue aliud quodcunque regnum.

✻ Ambr. Vel,ſeptem montes illos reprobos deſignant, per quos diabolus humanam genus decipit. Nam ſicut Apoſtoli fundamenta dicuntur Eccleſiæ,ita è diuerſo inuentores errorum,fundamenta ſunt ciuitatis diaboli. Ex ijs igitur capitibus, ſiue montibus,vel regibus,quinque ceciderunt,videlicet, Gigantes ante diluuium,qui poſt diluuium vſque ad legem impii fuerunt,qui populo Dei idola colere ſuaſerunt, falſi prophetę,& Iudęi qui dominũ interfecerũt,qui iam à Romanis deuaſtati fuerant,cum hæc viſio Ioãni demonſtrata eſt. Vnus erat,pagani qui tunc Eccleſiam perſequebantur. Alius nõdũ venerat,nimirum Antichriſtus,qui ſeptimo loco ponitur.

g *Quinque ceciderunt.* Adam ſi in obedientia perſeueraſſet,ſenſus corporis ad nullam voluptatem verterentur, malam ſcilicet,ſed per peccatum ita corrupti ſunt,vt iam naturale ſit lenia tactu,ſapida guſtu,nare odorifera, viſu pulchra quærere . Hi ſunt quinque reges per quos diabolus in pueritia regit , qa ipſe fuit cauſa quare corrumperentur. Hi ſunt quinque viri F Samaritanę.in iuuenta ſuccedit error,nã poſtquam diſcretionem habet,& ſi peccat,iam non ſenſibus, ſed errori imputatur,de quo dominus,Quem nunc habes non eſt tuus uir.

h *De ſeptem eſt.* Quia ſimiliter peccat,& ſimiliter punietur,& octaua quia omnes tranſcendit,& in nequitia & in pœna.

Et

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Mulieris & be.*i.regni Turciæ & Aegypti,vt dictum eſt.*

2 Beſt. H*ic proſequitur intentum exponendo parabolã & primo circa regnum Aegypti deſignatum per beſtiam , di.* Beſtia quam ui.fuit. *Nam Aegyptij primo occupauerunt dominium Ieruſalem & Iudæa,& poſtea perdiderunt,Turcis terram illam occupantibus,ut dictum eſt ſupra,ideo dicitur quod beſtia fuit prius dominans in Iudæa.*

3 Et non eſt.*inde per Turcos eiecta.*

4 Et aſcenſura eſt de aby.*i.de Aegypto, quæ tenebra interpretatur & hoc fuit quando debilitata virtute Turcorum per Chriſtianos Aegyptij recuperauerunt Iudęam & Ieruſalem,ut dictum eſt.*

5 Et in int.i.N*am Aegyptij per Chriſtianos fuerunt occiſi,& reſidui inde eiecti,vt referunt epiſcopi Aconenſis & Tyrenenſis deſcribentes hiſtoriam terrę ſanctæ.*

6 Et mi.&c.quo.no.ſcri.non ſunt.i.*Saraceni,qui non ſunt prædeſtinati,ſed preſciti,mirabantur enim Saraceni quomodo rex tã potens & magnus a populo Chriſtiano de partibus extraneis & tam longinquis venienti eſſet debellatus.*

7 Et hic eſt ſen.*intellectus.*

8 Qui ha ſ.*i.circa occulta ſcripturarum intelligentiam.*

9 Sep.ca.ſep.m.ſunt.*i.prouinciæ.*

10 Supra quos mu.*quia regnum Turciæ inualuerat ſuper Aegyptũ*

11 Et reges ſeptem ſunt.*id eſt principes illarum prouinciarum.*

12 Quinque ceciderunt *a domino Aegypti dominio Turciæ ſubiugati.*

13 Vnus eſt.*ſ.dominans in Iudæa & Syria , & iſte eſt rex Turciæ qui dicitur hic ſextum caput beſtię.*

14 Et alius.*id eſt rex Aegypti,qui dicitur hic caput ſeptimum.*

15 Nondum venit.*Ad recuperandum de manu Turcorum iudęam.*

16 Et cum venerit.*Debellatis Turcis.*

17 Oportet illum breue tempus manere.*Quia Ieruſalem a Turcis ablatam non tenuit rex Aegypti niſi per annum ut dicunt hiſtoriographi prædicti.*

18 Et beſtię quæ erat & non e.*id eſt rex Aegypti vt expoſitũ eſt.*

19 Et ipſa octa.eſt.*cum ſeptem capitibus prædictis.*

20 Et de ſeptem eſt.*id eſt de ſeptem capitibus , eſt enim caput ſeptimum*

MORALITER.

✻ 2 *Beſtia quam vi.* impietas enim fuit maior ante tẽpus Chriſti quam poſt,propter idololatriam quę vigebat in toto orbe, paucis valde exceptis,ideo dicit̃ fuiſſe ante tempus Chriſti & non eſſe tempore ipſius,quia non eſt tanta, licet ſint multi mali,ſed tempore Antichriſti erit valde magna , ſecundum quod dicitur Mat.24.b. *Abundabit iniquitas & refrigeſcet charitas multorum.* ideo dicitur,quòd aſcenſura eſt de Abyſſo, nam Antichriſtus habebit dęmonem priuatum,cuius totaliter ſequetur inſtinctum.

6 *Et mi.inh.* quia videntes potentiam Antichriſti & ſigna mẽdacia quę facit admirabuntur & ipſum ſequentur, exceptis electis,ideo ſequitur. *Quo.non.ſ.ſcri.no.in li.v.*

11 *Et r.ſ.* hoc refertur ad terminos ſeu ad tempora in quibus fuit & erit iniquitas ſeu malicia,quorum primum fuit a peccato Adæ uſque ad diluuium, ſecundum a diluuio uſque ad Abrahã.tertiũ inde vſque ad Moyſen , quartum inde uſque ad Dauid,quintum inde vſque ad Chriſtum , ideo dicitur.

12 *Quinque c.* nam iſti quinque termini tranſierunt-

ſeptem eſt, & in interitum vadet. Et decem cornua quæ vidiſti, decem reges ſunt, qui regnum nondum acceperunt, ſed poteſtatem tanquam reges vna hora accipient † poſt beſtiam. Hi vnum conſilium habent, & virtutem & poteſtatem ſuam beſtiæ tradent. Hi cum agno pugnabunt, & agnus vincet illos, † quoniã dominus dominorũ eſt, rex regum, & qui cum illo ſunt, vocati & electi & fideles. Et dixit mihi: Aquæ quas vidiſti, vbi meretrix ſedet, populi ſunt, & gentes, & linguæ, & decem cornua quæ vidiſti in beſtia, hi odent fornicariam, & de ſolo latam facient illam, & nudam, & carnes eius mandu

a Tempore Antichriſti, vt Daniel dicit erunt decem regna, quorum reges in cornib. notantur.

a Non vere reges ſed tyranni. b Ideo non timeatis.

c A capite ſui ſecundituri.

Negandi Chriſtum, credendi in Antichriſtum.

a Quam habent in ſe. b Quam ſuper alios habebunt.

a Quia illi omnia attribuent. b Verbo & opere, vt fideles ſibi ſubtrahent. c Faciendo ſuos ſcõſtantes. & damnando eos in ſuo capite.

a Vtens malis ad vtilitatem fidelium. b Et ideo reges vincet.

a Per prædicatores. b Ab æterno.

c Exequentes opera.

a i. Antichriſtus iam regnat per myſterium.

a Et ideo non debetis ei conformari, quia ipſi qui modo adhærent ei quandoque dolebunt.

A a *Et decem cornua, &c.* ✲ AVG. Reges illi populi mali ſunt, qui perſequuntur Eccleſiam Dei, qui quaſi reges appellãtur, quia velut in ſomnis regnant. Omnis enim malus qui perſequitur bonum, velut in ſomnis hoc facit, quia malorum perſecutio non permanebit, ſed velut ſomnium euaneſcit, dicente Eſaia, *Erunt vel ut ſomnians in ſomno diuitię omnium gentium.* (Iſa. 29.) Hi vno animo perſequuntur bonos. Ideo dicit, *habent, & non habebunt* quia perſecutio malorum non ſolum adueniẽte die iudicii nõ erit, ſed etiam iam in præſenti deſinit. *Virtutem ſuam & poteſtatem tradent beſtiæ.* Hoc ideo dicit, quia homines impij videntur dare virtutem, quando diabolo inſtigante faciunt mala.

B b *Hi cum agno pugnabunt, &c.* ✲ ANDREAS. Merito hi cum Agno pugnant, nemo enim duobus dominis ſeruire poteſt. Ea propter qui improba conſpiratione inter ſe coeunt, ſuamque operam Antichriſto addicunt, non poſſunt verò Chriſto ſe nõ opponere. Verum, vincet illos, qui noſtri cauſa iugulatus & immolatus eſt Agnus Dei: Non enim ademptum eſt illi regnum & principatus quem in omnes obtinebat poſteaquam factus eſt hõ: nẽpe quó electos ſuos regni ſui ſocios cõſorteſque efficeret.

C c *Populi ſunt & Gentes & linguæ.* id eſt præſentes mali ex omni diuerſitate hominum collecti.

d *Et decem cornua, quæ vidiſti, &c.* ✲ PRIM. Quomodo ſi diceret. Corruptiones carnalium deſideriorum: quas nunc velut ipſam beſtiam diligunt, eis in odium uertentur, cum circa finem ſe ineuitabili iudicio damnandos agnouerint, manifeſtamque

D ſtamque agni victoriam viderint, beſtiãque in partes diuidi: quod gemino modo intelligi poteſt. Siue quia ſicut legimus *Inter ſuperbos ſemper iurgia ſunt,* ſiue. *Quia omnis qui diligit iniquitatem, odit animam ſuam. Qui enim ſibi nequam, cui bonus erit.* (Prou. 1. Pſ. 10. Eccl. 24.)

e *Deſolatam facient.* Solatium diaboli eſt perditio malorum, quos perdet completo numero impiorum.

f *Et nudam.* Diabolus habet poteſtatem, faciendi ſigna ad decipiendum, hãc perdet completo numero bonorũ, quia poſtea tentatio non habebit locum. (+ cube.)

g *Carnes.* Fornicariæ manducare dicuntur, quia inferendis pœnis delectabuntur. († 1 Ti.)

E ✲ PRIMAS. Quomodo ſi ex perſona Eccleſiæ angelus diceret: Illi nocentes qui in me inſurgunt, vt edãt carnes meas, ſuas manducabunt, & igne cremabunt, (Pſ. 26.) Poſteaquam eorum exceſſibus Deus ad iracundiam prouocatus deſolauerit mundum, vt ipſis proprio blaſphemiis hanc vaſtitatem angelus tribuerit, ipſos dicit tacere quod in ipſis iure cõtigerit. Placet enim Deo iuſtitia, per quam nouimus impiis irrogare uindictam, ut qui regnũ ſuũ beſtiæ dederint, pęnas cum eo iuſtas exoluant, donec ſermones Dei conſumetur, qui in miſericordia & iudicio cõſiſtũt. (E) ✲ RICHARD. Quemadmodum namque Chriſtus & ſancti angeli gaudebant de gloria bonorum: ita diabolus & eius miniſtri gaudebunt de pœna malorum. Quod tamen gaudium nequaquam diabolo & eius principibus uertetur in cumulũ conſolationis, ſed in augmentum maioris doloris. Ipſi quoq; impiis æternum incendium miniſtrabunt. Et quicquid mali

☞ malis

NICOLAVS DE LYRA.

✲ *num, vt dictum eſt, & ſic computatur bis quod Ieruſalẽ bis obtinuit, ſicut c. præce. Carolus magnus dicitur angelus quintus ratione regni Francorum, & ſextus propter adeptum imperium.*

1 Et in inte. uader. *Quia plures fuit debellatus per Chriſtianos, vt dicunt epiſcopi ſupra memorati.*

2 Et de cor. decẽ re. ſunt. *i. principes ſub rege Aegypti, ut dictũ eſt,*

3 Nondum acce. ab eo. *ſed poteſtatem tanquam reges, quia nõ fuerunt reges ſimpliciter, ſed rectores acierum exercitus regis Aegypti.*

4 Vna ho. acc. *id eſt illo tempore, quo fuit ordinatum de illo exercitu.*

5 Poſt Beſtiam. *id eſt ſub rege Aegypti, qui beſtia nominatur, ut dictum eſt, & ly poſt, hoc non dicit hic ordinem temporis, ſed ſubiectionis.*

6 Hi unum conſilium habent. *Pugnandi contra Chriſtianos pro rege Aegypti. ideo ſubditur.*

7 Et uirtutem. *eam exponendo pro rege Aegypti.*

8 Hi cum agno pugnabunt. *in membris ſuis, ſcilicet Godfredi de Buillion, & aliis principibus & bellatoribus Chriſtianis.*

9 Et agn. u. *Nam Aegyptij fuerunt per Chriſtianos pluries debellati,*

10 Quoni. do. domi. *& ſic nullus poteſt ei reſiſtere,*

11 Et qui cũ. *per fidem charitate formatam uſque ad mortem ſtabiles.*

12 Vocati & *Ad gloriam.* 13 Et fideles. *In præſenti per gratiam.*

14 Et dix. *Hic exponit parabolã quantum ad regnũ Turciæ ſpecialiter*

15 Aquæ quas uidiſt. *id eſt, Turciæ regnum, ut dictum eſt ſupra.*

16 Populi ſunt & Gentes & linguæ. *Quia regnum Turcię ſubiecit ſibi Syriam & Iudæam & Orientales populos pro maiori parte.*

17 Et decem cornua, quæ uidiſti in beſtia. *id eſt decem principes exercitus regis Aegypti, vt dictum eſt.*

18 Hi odient fornicariam. *id eſt regnum Turcię, inter Aegyptios enim & Turcos erat odium, primo propter diſſenſionem eorum in ſuperſtitionibus ſuis de lege, ſecundo quia Turci abſtulerant ab Aegyptijs Syriam & Iudæam.*

19 Et deſolatam facient illam & nudam. *primo per Chriſtianos, quibus in obſidione* Antiochiæ *exiſtentibus, Calypha Aegyptius miſit ſalutationes & munera, eo quod aduerſarios eos impugnabant, & ſic Chriſtianorum exercitum confortauit contra* Turcos, *ut ſcribitur in hiſtoria Ieroſolymitana ſecundo per ſeipſos, quia debellatis Turcis in partibus Antiochenis. Aegyptii expulerunt eos de Ieruſalem. & de Iudæa, vt dictum eſt ſupra.*

20 Et carnes eius manducabunt. *Metaphorica eſt locutio, ſicut dicitur de vſurario quod comedit illum cuius bona ſurripit per vſuram.*

✲ Et

MORALITER.

13 *Vnus eſt.* ſ. terminus uel tempus Chriſti.

14 *Et alius non ve.* Scilicet terminus Antichriſti.

15 *Et cum ve. no. opo. il. breue tem. ma.* Quia ſicut diciturr Matth: 34. b. *Dies illi propter electos breuiabuntur.* Veruntamen iniquitas erit maxima intenſiue, & iniquorum multitudine, intantum quòd poterit æquiparari ille terminus duob. ideo dicitur,

16 *Et beſt. quæ er. & non eſt, & i. oct. eſt, & de ſe. eſt.* Quia unus terminus computatur pro duobus.

17 *Et in int. ua.* Nam in finali iudicio omnis malitia retrudetur in inferno.

✲ 2 *Et decem cornua, quæ uidiſti.* Per quæ ſignificantur omnes modi perſecutionis decalogi, ſicut prædictum aſt.

† *Decem reges ſunt qui reg. nondum ac.* ſcilicet quantum ad ſuam maximam poteſtatem, quia licet modi perſequendi iuſtitiam quæ in decalogo continentur multum inualuerunt, tamen Antichriſti tempore erunt in ſua maxima poteſtate.

6 *Hi unum conſilium ha.* ſcilicet impugnandi iuſtitiam modo prædicto.

7 *Et uir. & pot. ſuam be. tra.* Seruiendo iniuſtitiæ & iniquitati ad iniquitatem.

8 *Hi cum ag.* Fidem Chriſti quantum poterunt impugnando.

9 *Et agnus uin,* Aliquos ipſorum ſimpliciter damnando, & aliquos per fidem ſibi ſubiugando. De quibus ſubditur.

18 *Hi odient fornicariam.* Id eſt iniquitatem quantum dilexerant eam prius uel amplius.

19 *Et deſolat. fa.* Id eſt deſolationem eius futuram denunciabunt conſtanter contra uitia prędicando,

✲ MO-

mali accidit. totum Dei iudicio & iuſta permiſſione fit, apte A ſequitur, *Deus etenim dedit vt faciant, &c.* Deus enim dat per iuſtam permiſſionem, vt mali faciant per apertam actionem quod illi placitum eſt ob vniuerſitatis decorem & vtilitatem Nequaquam enim omnipotens mala eſſe ſineret, niſi ex eis bonum aliquod vniuerſitati proueniret. Ex eo enim quod ſunt mala, maiorem decorem reſpectu eorum videntur habere bona. Sed non eſt auctor Deus eo quod malos male agere permittit, quia iuſtū eſt vt quib. dedit liberū arbitrium, illis eo vti liceat ad libitum, &c.

a *Igne con.* i. tormentabuntur pro delectationibus eius quas ſecuti ſunt. B

b *Conſummentur.* De promiſſione præmiorum vel pœnarum. D

c *Et mulier quam vidiſti, &c.* ✱ RICHAR. Ipſa malorū vniuerſitas mulier eſt, ciuitas magna eſt, meretrix eſt, Babylon eſt. Mulier, quia emollit, ciuitas, quia multos colligit, magna, quia ſuperbit, meretrix, quia diabolo corruptori ſe ſubiicit, Babylon, quia cōfuſa eſt & confundit. Habet regnum ſuper reges terræ, quia omnes ei ſeruiunt, & eius rempublicam augent inquantum poſſunt. ✱ AVG. Nulla eſt ciuitas quæ omnem animam immundam capiat, niſi ciuitas diaboli, in qua omnis immunditia in hominibus malis per totum orbem commoratur.

a Quia cum ipſis & pro peccatis eorum punietur diabolus. b Et merito malis meritis ſuis excæcauit illos Deus.
a cabunt, & ipſam igne concremabunt. Deus enim dedit in 1
Scilicet. Vt permittant ſe regi a diabolo.
corda eorum, vt faciant quod placitum eſt illi, † vt dent re- 2
a Opere complcantur. Boni & mali promiſſa recipient. 3
b gnum ſuum beſtiæ, donec conſummentur verba Dei. Et 4
a i. multitudo malorum.
c mulier quam vidiſti, eſt ciuitas magna, quæ habet regnum 5
Quia maxime ſuperbiunt.
ſuper reges terræ. 6

† ut unam faciant voluntatem.

Con-

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et ipſam igne concremabunt. *Nam aliquos Turcos in fortalitiis exiſtentes ſimul cum eis combuſſerunt.*

2 Deus. n. dedit in cor. da eorum, ut faciant quod placitum eſt illi. *Licet Deus non ſit actor mali culpæ, eſt tamen actor mali pœnæ, & ſic Turcos per Aegyptios puniuit.*

3 Vt dent regnum ſuum be. *i. ut recuperent regnum Iudææ regi Aegypti, quod poſſiderat per multos annos ante Turcos.*

4 Donec conſum. ve. D. *De recuperatione terræ ſanctæ per exercitum Chriſtianum, quod factum fuit quaſi per annum poſtquam Aegyptii expulerant inde Turcos, ut dictum eſt ſupra.*

5 Et mulier quam uidi. eſt ciuitas m. *i. Turcorum multitudo ualde numeroſa.* E

6 Quæ habet regnum ſup. re. te. *Nam plures reges ſibi ſubiecit in partibus orientis, ut prædictum eſt.*

CAP. XVIII.

a ET *poſt hæc ui.* In hac ſexta viſione agit de ultimis pœnis, quas patientur impii in inferno pro ſingulis peccatis. & primum de Babylone oſtēdit, poſtea de beſtia & pſeudopropheta. tandē de ipſo diabolo in quo finis patet. in quo damnato, erit finis. Iſtā damnationem executurus à Chriſto prædicatam C eſſe dicit, ut maior ei fides habeatur.

✱ AMB. Angelus iſte Chriſtum ſignificat, qui de cęlo ad terrā deſcendere dignatus eſt, ut nos ad cæleſtia ſubleuaret. Qui poteſtatem magnam habere dicitur, quia eandem habere quā & Pater, eo quod æqualis ſit ei per omnia. Terra illuminata eſt a gloria eius, quia per doctrinam fidei eius, genus humanum a tenebris ignorantiæ atque incredulitatis eſt ereptum. Vox autem eius fortis, doctrina eſt Euangelii. Dixiſſe vero eius, feciſſe eſt. Dixit enim cecidiſſe Babylon, quia ipſe fecit vt caderet.

✱ AVG. Quotieſcunque Babyloniam nominari audiſtis, nolite ciuitatem de lapidib. facta intelligere, ſed hoīes ſuperbos, raptores luxurioſos, & impios in malis ſuis perſeuerātes, ipſius noīe ſignificari cognoſcite, ſicut ecōuerſo quoties nōē Hieruſalē audieritis, hoīes ſanctos ad Deū pertinentes intelligite. Nā Babylonia malorum hominum imaginem gerit. ✱ AMB. Bis cecidiſſe dicitur, quia cecidit primo cū per doctrinam Euangelii maximam multitudinem electorū amiſit, qui ab ea per fidem Chriſti præciſi, ciues ſanctæ ciuitatis, i. ſanctæ Eccleſiæ facti ſunt. Cadet ſecundo, cum in ultimo die, morte perpetua, quæ mors ſecunda uocatur, punietur. F

b *Cecidit. ce.* Bis pro duplici damnatione animæ & corporis, vel quia æternaliter puniuntur.

c *Spiritus imm.* Dæmones in prauis cordibus pro carnis illecebris ſunt immundi, per mentis elationem uolucres, uel quia per hunc aerem diſcurrunt.

d *Et reges ter. &c.* ✱ AVG. Non cū una meretrice omnes reges

ges

CAP. XVIII.

Chriſtum. In carne.
a ET poſt hęc vidi alium angelū deſcen- 1
De æqualitate patris.
dentem de cęlo, habentem poteſtatem 2
Eccleſia. a Pulſis tenebris ignorantiæ. 3
magnam, & terra illuminata eſt à glo- 4
a Glorioſa prædicatione. b Prædicauit. c Quod dixit, effectu non carebit. 5
ria eius. Et exclamauit in fortitudine di 6
a Et ideo cadet quia. b Dæmonum collectio.
b cens: † Cecidit cecidit Babylon magna, & facta eſt habitatio 7
a Quod cuſtodit ſe diabolo, vel diabolus cuſtodit eam ſibi. 8
c dæmoniorum, & cuſtodia omnis ſpiritus immundi, & cuſto
a i. de fornicatione pro qua iraſcitur Deus.
dia omnis volucris immūdę, & odibilis, quia de vino iræ for- 9
a i. principes ſeculi.
d nicationis eius biberunt omnes Gentes. Et reges terræ cū illa 10

† Iſa. 21. c. Iere. 51. a ſupra 14. b

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XVIII.

ET poſt hæc ui. *Deſcripta Saracenorū uilitate ſub metaphora meretricis & beſtię, hic cōſequēter deſcribitur probitas Chriſtianorū ſub angelica ſimilitudine, & primo quātū ad uiros eccleſiaſticos, ſcdo quātū ad principes laicos, ibi,* Et ſuſtulit unus angel⁹. *Prima in duas ſm duas notab. ſonas, ſcda, ibi.* Et aud. aliā uocē. *Circa primū dicitur.*

Diuiſio. 1 Et poſt hæc ui. al. an. *i. Ademarū Podienſem epm Angelicę mundiciç uirū, qui in exercitu principū occidentaliū & aliorū Chriſtianorū ſuſcepit legationis officium ad directionem exercitus Chriſtiani.*

2 Deſcendentem de c. *i. procedentē a ſublimitate ſedis apoſtolicę.*

3 Habentē. *in ſpiritualib. maxime tanquam legatus miſſus a latere.*

4 Et ter. *i. exercitus Chriſtianus.*

5 Illuminata eſt a gl. e. *i. ex eius uita & doctrina.*

6 Et excla in for. di. *prędicans uerbo & opere.*

7 Cecidit ce. Ba. ma. *i. gēs Saracenica & dicit bis, cecidit, quia primo per Chriſtianos fuerunt debellati Turci, poſtea uero Aegypty, ut habetur in hiſtoria frequenter ſuperius nominata. hunc autem Saracenorum caſum denunciabat dictus epiſcopus Chriſtianis, ſi tamen uiriliter agerent de Dei adiutorio confidentes.*

8 Et fac. eſt ha. dę. *quantum ad fugitiuos, qui uiſa Dei uindicta remanſerunt tamen obſtinati in ſua infidelitate, & ſic a dęmonib. fuerunt magis poſſeſſi quam ante. qui dęmones per uolucres & ſpiritus immundos deſignantur. Et huius punitionis cauſa ſubditur.*

9 Quia de uino, &c. biberunt omnes Gen. *i. multę. & eſt hyperbolica locutio, ad deſignandum magnam multitudinem Gentium infeſtarum perfidia Mahumeti incurrentium per hoc iram Dei.*

10 Et re. ter. cum illa for. *Multi. n. reges dictam perfidiam receperunt.*

MORALITER.

1 *Et poſt hæc uidi alium angelum, &c.* Hoc literaliter exponitur de Ademaro epo Podienſi. MORAL. autem poteſt exponi de quolibet prælato vel doctore, qui per bonam uitam & ſcientiam illuminat eccleſiam, & prædicat conſtanter contra ciuitatem diaboli, quæ eſt congregatio malorum, dicens.

7 *Cecidit cecidit Babylon.* Et dicitur bis, cecidit, primo pro caſu culpæ, ſecundo pro caſu Gehennę.

A ges fornicati ſunt: ſed dum ſe luxurioſe qui ſunt membra me tricis, inuicem corrumpunt, cum meretrice, i. luxurioſa cō uerſatione fornicari dicuntur.

✻ AMB. Per mercatores terræ, amatores ſeculi poſſumus intelligere; qui animas ſuas pro acquiſitione pecuniarum perditioni tradunt. De his loquitur Syrach. Eccl. 10. *Hic animam ſuam venalem habuit, quoniam in vita ſua proiecit intima ſua.* Delitias virtutem Babylonis vocat, quia ſicut electi tota virtute laborāt, vt diuitias cæleſtes adquirāt, ita & reprobi totis niſibus inſiſtunt, vt diuitias perituras ſibi accumulent.

B a *De v. i.* de peccatis per quæ acquiruntur diuitiæ, quia omnis diues, vel iniquus, vel hętes iniqui.

b *Et au.* Dicens futuram illam damnationem ad præſentes, ſupponit admonitionem.

c *Exite.* quia modicum tempus ſupereſt, quo pro merito accipient.

✻ AVG. Hoc loco demonſtrat Babyloniā in duas diuiſam eſſe partes, quia dum aſpirante Deo conuertuntur mali ad bonum, Babylonia diuiditur, & pars quę diſceſſerit, efficietur Hieruſalem. Quotidie.n. & de Babylonia transferimus ad Hieruſalem & de Hieruſalem ſeducimur ad Babyloniam, & dum mali conuertuntur ad bonum, & qui videbātur boni in hypocriſi vertuntur, & fiunt mali de bonis.

✻ AND. Quod ad beatum Lot in Sodomis agentem dicitur, Geneſ. 19. *Saluando ſalua animam tuam*, & apud Eſaiam ad quoſdam Iſraelitas, Iſa. 52. *Recedite, recedit, exite inde*, ipſe idipſū hoc loco Dei populo mandatur. Vitandus eſt namque illorum vſus & habitatio,

a i. Qui animas ſuas vendunt ambitione ſecularium.
a fornicati ſunt, & mercatores terrę de virtute delitiarum eius 1
a i. diuinam inſpirationem, vel Chriſtum, vel ſuorum prædicationem.
b diuites facti ſunt. Et audiui aliam vocem de cælo dicentem, 2
a Opera eius ne faciatis. b Facientibus conſenſum ne præbeatis.
c exitē de illa populus meus, & ne participes ſitis delictorum 3
a Q. Si diſſimiles eritis in vita, non ſimiles eritis in pęna.
d eius, & de plagis eius non accipiatis. Quoniam peruenerunt 4
a Quamuis videretur oblitus dum p[er]mitteret proſperari.
peccata eius vſque ad cælum, & recordatus eſt dominus ini 5
a Et ideo quia a Deo iam placet vindicta.
e quitatum eius. Reddite illi ſicut & ipſa reddidit vobis, & du- 6
Secundum quod ipſi peccauerunt.
f a i. Sicut ipſa vobis tormenta intulit, ſic vos illi veſtro iudicio. 7
plicate duplicia ſecundum opera eius: In poculo quo miſcuit 8
g vobis miſcete illi duplum. Quantum glorificauit ſe, & in de- 9
In corpore. In anima.
litiis fuit, tantum date illi tormentum & luctum. Quia in cor- 10 11
Quaſi non mouendo. a Honorem & dignitatem habeo. b Quia non præcauet futura mala.
h de ſuo dicit: Sedeo vt regina, & vidua non ſum, & luctum 12 13
i. in die iudicii. a Contra hoc quod hic riſerunt.
non videbo. Ideo in vna die venient plagæ eius, mors & lu- 14
a Quia Deo qui eſt refectio, carebunt. b i. nullis precibus flexibilis. 15
i ctus & fames, & igni comburetur, quia fortis eſt Deus qui iu- 16
17

D tio, qui nefariis ſceleribus Deum quotidie exaſperant.

d *Quoniam per. p.* Peccata proueniunt vſque ad contemptum Dei per impęnitentiam.

e *Reddite il.* Sicut vindictam meam de vobis qui purgamini exercuit, ſic vos iniuriam meam vindicate in illis.

f *Duplicate du.* i. animę & corpori maiores pęnas inferte quam ipſi vobis.

g *Quantum g.* Quia alii plus, alii minus cauſa diſcretionis huiꝰ repetit quod dixerat ſuperius.

h *Et vidua non ſum.* quia habeo conſolationem in temporalibus.

✻ AMB. Reginam ſe Babylō vocat, cum ſe in proſperis huius mundi extollit. viduam non ſe eſſe dicit, quia a bonis temporalibus quibus coniuncta eſt, & ex quibus luxuriā ſuam enutrit: non ſe poſſe diſiungi confidit. Luctum non ſe eſſe viſuram dicit quia impii quamuis ſciant ſe eſſe puniendos, fingunt ſe non videre quod vident, memoriamque mortis à mente reiiciunt, ne triſtis cogitatio lætitiam cordis eorum perturbet. Ideo in vna die venient plagę eius, mors, & luctus, & fames. In die iudicii, mors illi perpetua veniet, qui in hoc libro mors ſecunda vocatur. Luctus illi veniet ſicut dominus dicit. *Erit ibi fletus & ſtridor dentium.* Fames illi ueniet requiei, quia deſiderabunt a pœnis requieſcere quas patientur, ad quam requiem nullo modo peruenient.

i *Mors & luctus.* Abſentia vitæ. id eſt, Dei, quia potentia eius vita eſt.

☞ Et

C

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *runt ſimiliter etiam multi propter temporale lucrum frequentauerunt terram Saracenorum per hoc deprauati ſunt. Vnde & ego audiui à fratre fide digno, quod uiderat naues impleri de pueris Chriſtianis quos mercatores emerant a parentib. eorum pauperib. vt venderent eos Soldano pro magno precio, qui eos faciebat informari in lege Mahumeti, quia de Chriſtiana nihil adhuc ſciebant, vt adulti facti contra Chriſtianos pugnarent. & ideo ſubditur.*

1 Et merca. ter. *& patet ex dictis litera.*

Diuiſio. Et audiui aliam vocem. *Hic conſequenter agitur de ſecundo viro notabili eccleſiaſtico, cuius primo ponitur ſancta monitio, ſecundo Gentis* Saracenicę *percuſſio, ibi,* Reddite illi. *tertio percuſſi lamētatio, ibi,* Et flebunt *Circa primum ſciēdum. quod in exercitu Chriſtiano fuit inter alios quidam ſacerdos deuotus, cui reuelatum fuit a domino, quod multi de exercitu peccauerunt cum mulieribus Saracanis, propter quod plures Deo permittente in manu Saracenorum ceciderunt, & plures caderent de futuro niſi pęnitentiam agerent. quam fecit exercitus ad exhortionem dicti ſacerdotis. Et hoc eſt quod dicit Ioannes;* Et audiui vocē de cælo, *quia cælitus facta eſt dicta reuelatio.*

3 Exite de illa. *i. de immundicia Saracenica.*

4 Quoniam peruenerunt pecca. eius vſque ad cæl. *id eſt, coram Deo ad puniendum.*

5 Et recor. eſt do. *In Deum non cadit obliuio, nec per conſequens recordatio proprie, ſed dicitur recordari peccatorum metaphorice, quando ea punit, nam tunc admodum recordantis ſe habet.*

6 Reddit. *Hic conſeqaenter deſcribitur percuſſio Saracenorum, quia tunc Chriſtiani tantum & plus eos afflixerunt, quantum fuerunt ab eis afflicti. ideo dicitur.* Reddite illi, &c. *& patet litera. Et ſubditur huius percuſſionis ratio.*

7 Quia in corde ſuo dicit. *ſcilicet gens Saracenica ſuperbiendo de ſapientia.*

8 Sedeo vt regin. *ſuper alios populos, & potiſſime ſuper Chriſtianos.*

9 Et vidua non ſum. *Nam gloriabatur in regibus cum ea fornicantibus prædicto modo.*

10 Et luctum non videbo. *quia nimis confidebat in ſua potentia temporali.*

11 Ideo in vna die. *Id eſt uno tempore.*

12 Venient plagę eius. *& quæ ſint illæ ſubditur.*

13 Mors. *quantum ad occiſos.*

14 Et luctus. *quantum ad fugitiuos.*

15 Et fames. *quantum ad obſeſſos.*

16 Et igni comburetur. *Nam multi incendio perierunt per ignē poſitum in ciuitatibus & uillis.*

17 Quia fortis eſt qui iudicabit il. *i. condemnauit ad hanc pęnam, ſ. Deus cuius non poteſt iudicium impediri.*

Et ✻ Et

MORALITER.

† 2 *Et audiui aliam uocem.* quia prædicator vel doctor non ſolū debet denunciare vtilitatem culpę & magnitudinem pœnæ futurę ciuitatis diaboli, ſed etiam monere populum, vt fugiat de ea, ne forte inuoluatur eius malis & pęnis futuris. ideo ſubditur.

3 *Exite de illa populus meus, & ne participes ſitis del.* Et exprimuntur in ſpeciali principes, cum dicitur.

† Et

a dicabit illam. Et flebunt et plangent ſe ſuper illam reges ter 1
b ræ, qui cum illa fornicati ſunt, et in delitiis vixerunt, cum vi- †
c derint fumum incendii eius, longe ſtantes propter timorem 2
tormentorū eius, dicentes: † Væ væ ciuitas illa magna Baby- 3 4
lon, ciuitas illa fortis, quoniam vna hora venit iudiciū tuum 5
d Et negotiatores terræ flebunt et lugebunt ſuper illam, quo- 6
e niam merces eorum nemo emet amplius, merces auri, & ar 7 8
genti, et lapidis precioſi, et margaritæ, et byſſi, et purpurę, et 9
ſerici, cocci, et omne lignum + thinum, et omnia vaſa ebo- 10
ris, et omnia vaſa de lapide precioſo, et æramento, et ferro, et 11
f mamore, et cinnamomum, et amomum, et odoramentorū 12 13
g & vnguētorū, & thuris, & vini, & olei, et ſimilæ, et tritici, et 14
h iumentorū, & equorū, & rhedarū & mancipiorū & animarū 15

(a i. dolorem in animo patientur. b Dolorem corporis oſtendit. c Quia in illa fuerunt fundati. d i. principes ſeculi. — a Voluntate. b ſ. quia vellent fugere ſi poſſent. — In anima & in corpore. Collectio malorum. — a Vel ad literam, vel pro terrenis animas dantes. — Quæ ad ſenſus corporis pertinent perire dolebunt. — a Subaudi, & nemo emet. — Et nemo emet. — Noui Teſta. quod inebriat. a Vnctio ſpiritus ſancti — a Et nemo emet merorem. Quia eadem ſacramenta percipiunt.)

† Ier. 12. a + cedrinū

a *Et fle. &c.* Contra hi gaudium perpetuum habent.

A b *Reges ter.* Vel illi qui bene rexerunt terrenitatem ſuam & aliquando tamen fornicati ſunt cum iſta dolebunt, quod nū quam ſimiles illis fuerunt.

c *Cum vide.* Cum defecerint diuitiæ, quod eſt ſignum æterni incendii iudicii. Vel cum uiderint pœnā exaltatā ultra modū.

* AMB. Sed mirum eſt valde quod longe ſtare dicantur, cum in eiſdem pęnis & ipſi ſint demergendi, in quibus & cæteri reprobi qui per Babylonem deſignantur. Stabunt igit longe, mente & uoluntate, non corpore, horrentes

B ſcelera ſua, quibus æternaliter cruciabuntur. Stabunt longe deſiderantes requiē, & patientes tormenta.

* ANDR. Per reges hoc loco, principes magiſtratuſq; denotari putamus, ut in pſ. *Reges terrę & principes conuenerunt in vnū.* Et alio loco. *Reges ter-*

C *ræ congregati ſunt.* Hoſce proinde tanquam prę cæteris a diuinis præceptis in illa ſcortatos, fleturos pronunciat, ut primū illius depopulationem, extremamque deſolationem uiderint, uel audiuerint.

* AMB. Quia ſuperius per mercatores terræ, amatores ſeculi diximus eſſe deſignatos, poſſumus in hoc loco eos accipere qui bonum quod facere uñr, pro pręmiis uendunt, aut qui laudes ab hominibus requirunt, aut qui gradus eccleſiaſticos uendunt. Tales itaque negotiatores flebunt in inferno, quoniam mercedes eorum nemo emet amplius.

d *Et negocia. terr. fleb.* Quia illa perire dolebunt, in quib. ſuam deputabant proſperitatem.

e *Auri & arg. & lapi. marg. & byſ &c.* Per aurū ſapientia, argentū diuina eloquia, Chriſtus in lapide precioſo ſignificatur, apoſtoli in margaritiſ. in byſſo candido, ſanctorum iuſtificationes, in purpura martyrium, in ſerico, uirginitas, in cocco rubeo, chatitas, in ligno thino imputribili, conſtātia indeficiēs, in ebore, uirtutum pulchritudo, in ære fortitudo & longanimitas, in ferro, ſublimitatis acumen, in marmore inuicta humilitas. Hęc habere ſe ſimulant reprobi, & dolent cum deficit quod in eis intelligitur.

D In auro mundana ſapientia, in argento facundia, in lapide precioſo & margaritis, pſeudo prophetas accipimus & hæreſiarchas. In byſſo ſimulata iuſtitia, in purpura martyres hæreticorum, in ſerico integritas carnis ad operimentum corruptæ mentis, in cocco crudelitas ſimulatione charitatis palliata, in ligno thino mētis obſtinatio ſimulans cōſtantiam, in ebore ſimulata uirtutum pulchritudo. in ære pro fide recta firma perfidiæ prædicatio, in ferro deceptionis acumen, in marmore ſimulatæ ſubiectionis fortitudo, in odoramentis pigmētorum & thure orōnes ſanctorū figurātur, quas imitatur in orōnibus

E uana ſedulitas hæreticorū. Per hęreticorū diuinitas incarnata, quod ſub falſa lenitate pſeudo Chriſtianorum aſperitas imitatur. Et iſta ſubtracta deflent reprobi ſicut hęretici mortem Arrii Similam & triticum amiſiſſe ſe ſimulant, cū zizania & paleas amiſerunt. Iumenta electos ſignificant qui cum Pſalmiſta dicunt. *Vt iumentum factus ſum apud te.* Oues ſanctos quibus dicitur. *Ecce ego mitto uos ſicut oues in medio luporū.* Per equos & rhedas prędicatores accipe, iuxta Elizeū dicentē, *Pater mi: currus Iſrael & auriga eius.* per mancipia electi q ſeruituti Dei ſubiiciuntur. Reprobi dolent ſe amiſiſſe iumēta, equos & rhedas. i. illos quos fortes deputant ad aliorum portanda onera: cum debiles ad omne opus bonum amiſerūt, poma uirtutes ſanctorum ſunt. Et pars beſtiæ omnia ſe habere ſimulant. Pſ 22. d. Matt. 1 . b 4. Reg. 2. b

f *Cinnamomum.* In cinnamomo odor uirtutum quas ſimulāt.

F g *Simile & tri.* Carnis Chriſti qua fideles uere ſatiantur, reprobi irritantur.

h *Mancipiorum & animarum.* Diſtinguit, quia quidem fiunt ſerui tamen corpore, ut Ioſeph, quidam etiam animo, ut ſi Aegyptius uenditus Iudæo ritu eorum circuncidatur, uel paganorum.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et flebunt & plangent ſe ſu. ill. reg. ter. *Hic conſequenter ponitur dictæ Gentis percuſſę lamentatio. & primo regum, ſecundo mercatorum, ibi, Et negotiatores terrę flebunt. tertio nautarum, ibi, Et omnis gubernator. Circa primum ſciendum, quod ſicut dictum eſt ibi, multi reges in partib. orientis receperant legem* Mahumeti, *ad quos non peruenit exercitus Chriſtianorum qui feſtinabat uerſus Ieruſalem: & ideo dicti reges dolebant de Saracenorum interfectione quos non audebant nec poterant adiuuare. & hoc quod dicitur.* Et flebunt & plangent ſe ſuper illam reges. *Et patet litera uſque ibi.*

2 Cum uiderint fumum incendii eius. *i. cognouerint certa relatione. Viſus. n. propter ſui certitudinem frequenter ponitur pro aliis ſenſib. Exod. 20. c.* Populus uidebat uoc. *& etiam pro cognitione intellectus. Vnde communiter dicitur, Vides tu hoc: i. intelligis.*

3 Longe ſtantes propter timorem tor. eius, dicentes. *Plures enim de rebus orientis timebant dare ſubſidium illi qui erant in partibus Antiochenis, quas inuaſerat exercitus Chriſtianus, ne pœnam ſimilem paterentur.*

4 Ciuitas illa magna Babylon. *i. gens Saracenica nomine Babylonis ſignificata, ut dictum eſt ſupra.*

5 Ciuitas illa fortis. *Propter multitudinem bellatorum & diuitiarum.*

6 Quoniam una hora. *i. breui tempore.*

7 Venit iu. tuum. *i. punitio tua.*

8 Et negoci. *Hic conſequenter ponitur lamentatio mercatorum, qui in terra Saracenorum exercebant mercationes multas & magnas uēdendo quæ aliunde apportabant, & emendo quę inde alibi deferebant, & ſic dupliciter lucrabantur. propter quod dolebant de uaſtatione terrę, qui non poterant ibi talia exercere.* Et patet litera paucis exceptis, *quæ diſcurrentur.*

9 Et byſſi. *i. lini candidiſſimi.*

10 Et cocci. *i. tincturæ rubeæ.*

11 Et omne lignum thinum. *Quod eſt ualde albū & ſpinoſum creſcens in Ophir, & inde fecit Salomon citharas & lyras cantatoribus, 3.* Reg. 10. *cap.*

12 Et amomum. *Species eſt aromatica redolens.*

13 Et cinnamomum. *Et inde traxit nomen.*

14 Et manci. *i. ſeruorum.*

15 Et animarum hominum. *redimēdo nobiles a Saracenis captos. nam inde habebant mercatores emolumentum magnum. Et accipiūtur hic animæ pro hominib. denominando totum a parte digniori, ſicut Exo. 1. a. Omnes animæ egreſſæ ſunt de femore Iacob, &c.*

MORALITER.

† *Et plagent ſe ſuper illam reges terræ, qui cum il. fornica. ſunt & in delit.* Sub quib. intelliguntur milites & terrarum rectores.

8 *Et negociatores terræ. ſ.* Sub quib. intelliguntur manu artifices, in mari uel terra de negotiatione uiuentes, ut proſequitur litera ſatis diffuſe. per quod inſinuatur, quod prædicatio debet eſſe communis.

A gnorum idola colat.
✠ AMB. In omnibus quæ enumerata ſunt, auaritia Babylonis atque luxuria condemnatur. Nam in iudicio Dominus non dicet. Ite maledicti in ignem æternum, quia fuiſtis homicidæ, ſuperbi, luxurioſi, &c. ſed. † *Eſuriui. & non dediſtis, &c.* & cætera miſericordię opera, à quibus auaritia retrahit reprobos. Auaritia quippe nutrix eſt luxurię: nutrimenta autem luxuriæ in hoc loco deſcripta ſunt. Damnatio ergo Babylonis maxime in diuitiis conſiſtit, eo quod diuitiæ nutrimēta ſint vitiorum, & ex quibus auaritia, quę modo Regina mundi dici poteſt, luxuriam ſuam alit.
B
✠ ANDR. Conſiderandum porro hoc nobis loco proponitur, eccuinam ciuitati iſtiuſmodi rerum emptio ſit viſitatior & quibus hominib. iſthęc ſupernacaneorum poſſeſſio, ob immoderatum voluptatis ſtudium, ſit familiarior. Probabile ſit hunc locum non agere de priſca Babylone, aut de veteri aut noua Roma, aut de quauis alia peculiari ciuitate, ſed de orbe vniuerſo, eiuſdemque inquilinis, qui varia in eo negotia tractant, nundiuarumque mundi huius finem cum luctu & fletu excipient.
a *Et omnis gubernator, &c.* AMB. Poſſumus per mare hoc ſeculum; per gubernatores vero principes iniquos intelligere: per eos autem qui de loco ad locum nauigant, & qui operantur in mari, eos qui diuerſa officia ad deprædationes pau-
C perum in mundo exercent. Iſti ergo flebunt & lugebunt, videntes locū incendii Babylonis. Ipſi namq; erunt Babylon, D & ipſi lugebunt & flebunt. Cinerē ſuper capita ſua ponent, quia memoria peccatorum a mentib. eorum nunq̃ recedet.
✠ RICH. Væ aūt idcirco tripliciter, vt peccatum cogitando loquendo, agendo perpetratum per ternarium oſtendatur. Reges porro dolebūt de amiſſa gloria dignitatū, & corporū voluptate: negotiatores, de amiſſa rerum abundantia, & amara acquiſitione. De eo quiſq; dolebit in inferno, quod præcipuè dilexit & poſſedit in mundo. Miſcebunt pulnerē ſuper capita ſua, qa ſe fuiſſe de materia terrea, fragili, tranſitoria recognoſcent in inferno, quod nūc minimè perpendunt in mūdo. In deſcriptione aūt doloris amatorū Babylonis primum Reges ponuntur, quia mali quiq; quanto nunc ſunt in mundo potentiores tanto erunt in inferno miſerabiliores, E Scriptum eſt enim: *Potentes potenter tormenta patientur.* Sap.6.
b *Exultate ſu.e.* Poſtquam prædixit hanc damnationem futuram impiis, mouet bonos exultate, vt concordent diuino iudicio, vel quia his damnatis ſequitur eorum remuneratio.
c *Et ſuſtu.* Eleuat Deus malos vt grauius puniat vel corruant. F
d *Lapidem qua mo.* Ad literam etiam omnia iſta viſa ſunt.
e *Hoc im.* Poſtquam deſcriptæ ſunt ſingulæ pęnæ, oſtenditur ſibi modus damnationis. Q. quod vidi prædictum, vidi etiam iam impletum. i. ſicut vides in hac fugura. vel quanto plus exaltati ſunt tanto grauius cadent.

☞ Mer-

a Quia etiam pro minimis ſi immoderatè haberent damnabuntur.
hominū, & poma deſiderii animæ tuæ deceſſerunt a te: & om- 1
a In pinguibus animæ ſagina intelligitur.
nia pinguia & præclara perierunt a te. Et amplius illa iam non 2
Hominum.
inuenient mercatores horum. Qui diuites facti ſunt ab ea ci-
uitate, longe ſtabunt propter timorem tormentorum eius,
flentes & lugentes ac dicentes: † Væ væ ciuitas illa magna, † Ier.15.a.
quæ amicta erat byſſo & purpura & cocco, & deaurata eſt au- 3
ro & lapide precioſo & margaritis, quoniā vna hora deſtitu-
i. aliquid certi deſiderant habere, vt epiſcopatum aliqui.
a tæ ſunt tantæ diuitiæ. Et omnis gubernator, & omnes qui in 4
lacum nauigant, & nautæ qui in mari operantur longe ſtete-
runt, & clamauerunt videntes † locum incendii eius dicen- † fumum,
a i. conſcientiam terrenorum. b Super mentes, vel per ſimulationem pęnitenti.
tes, Quę ſimilis ciuitati huic magnæ & miſerunt puluerem ſu
per capita ſua, & clamauerunt flentes & lugentes, dicentes:
Væ væ ciuitas illa magna, in qua diuites facti ſunt omnes
a Vel ad literam omnia iſta viſa de diuitiis ſunt.
qui habebant naues in mari de preciis eius, quoniam vna ho- 5 6
a Conſcii ſecretorum Dei. b Per patres.
b ra deſoluta eſt. Exultate ſuper eā celi & ſancti apoſtoli & pro- 7
a Vt illa damnauit vos iniuſte, damnabitur iuſte.
c phetæ, qm̄ iudicauit Deus iudiciū veſtrum de illa. Et ſuſtulit v- 8 9
a Chriſtus. b Quia areas poteſtates deuicit. c Quia per mundana voluuntur. Dura corda habentes. i. in infernum.
d nus angelus fortis lapidē quaſi molarē magnū, & miſit in mare 10 11
a i. in infernum iam.
e dicens, † Hoc impetu mittetur Babylon ciuitas illa magna, & 12 † Ier.15.c.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et poma deſi. *i. fructus deſiderabiles.*
2 Et omnia ping. *i. omnes diuitiæ, ſicut homo diues dicitur pinguis metaphorice.*
3 Quæ ami. *i. plena talibus precioſis.*
4 Et omnis guberna. *Hic deſcribitur lamentatio nautarum. nam in terra Saracenis occupata erant multi portus magni & boni, in quibus applicabant nautæ, apportantes ex terris alienis bona venalia, & ſic lucra duplicia reportabant, propter quod de vaſtatione terræ & portuū dolebant.* Et *patet litera uſque ibi.*
5 Exultate ſu. eam. *vbi propoſitum deſcribitur exultatio Chriſtianorum, quia per hoc facta eſt uindicta de Chriſtianis per Saracenos afflictis, captis & occiſis.* Exul. ſu. e. *i. eccleſia militans.*
6 Et ſan. *i. epiſcopi qui ſunt ſucceſſores apoſtolorum.*
7 Et prop. *i. doctores eccleſiæ.*
8 Quoniam iu. *i. punitionem pro malis uobis illatis, plures enim epiſcopi, doctores & fideles alij per Saracenos fuerant multipliciter afflicti & occiſi.*
9 Et ſu. *Hic conſequenter deſcribitur Chriſtianorum probitas quantum ad principes laicos, & primo tempore Godfredi primi regis, ſecundo tēpore Balduini ſibi ſuccedentis ſeq. c. Prima adhuc in duas partes, quia primo deſcribitur Chriſtianorum uictoria, ſecundo conſurgens ex hoc lætitia. in prin. c. ſeq. ibi. Et uidi oſtium apertum. Circa primum ſciendum, quod capta* Ieruſalem *per Chriſtianos, & Saracenis ibidem occiſis pro maiori parte & alijs eiectis, principes & exercitus* Chriſtiani *inſtituerunt Godfredum ducem* Lothoringæ *regem ad cuſtodiendum terram recuperatam & acquiſitam. Et tunc Soldanus Aegypti cum magno exercitu uenit ad debellandum regem inſtitutum, qui ſibi occurrens cū paruo exercitu reſpectiue. quia multi Chriſtiani repatriauerant, & cęſis octo millibus paganorum compulit eos fugere, & in porta Aſcalonis ſuffocati ſunt uſque ad duo millia, & multi ualde inter ſpineta etiā in mari fugientes perierunt, quorum numerus ignoratur, & hoc eſt quod dicitur.* Et ſuſtulit unus an. for. i. *Godfredus rex primus.*
10 Lapidem qua. mo. *i. exercitum fortem & conſtantem.*
11 Et mi. in ma. *i. in exercitum Saracenorū, qui dicitur mare hic, tum quia per mare venerit, tum quia ibi multitudo maxima populi erat, quę per mare deſignatur in quo modo ſunt aquæ multæ. ſecundum quod dicitur c. præced. Aquę multæ populi multi.*
12 Dicens h. &c. Ba. *i. Saracenorum exercitus qui fuit ibi ualde confuſus.*

✠ Et

A Sicut quidam hæretici putant.
& muſicorū & tibia canētiū, & tuba nō audie 1
vltra iá, non inuenietur. Et vox citharædorū,
a Quantum ad practicam.
tur in te amplius, & omnis artifex omniſque 2
a Quantum ad theoricam. Hinc eſt argumentum, quod damnati obliuiſcantur ſcientię acquiſitæ.
b Ibi non exquirentur delicatiſſimi panes. Et per hoc remouetur delectabile guſtus.
ars non inuenietur in te amplius. Et vox mo-
Quod ad viſum.
læ non audietur in te amplius. Et lux lucernæ
Ideſt lætitia nuptiarum.
non lucebit in te amplius. Et vox ſponſi & 3
Quo ad auditum. Ideo.
ſponſæ non audietur adhuc in te, quia mer-

ideſt, ad literam vel in veneficijs. perſuaſionib. Hoc quantum ad concupiſcibilem.
4 catores tui erant principes a
a Hoc quantum ad rationalem. b ideſt, maleficis, id eſt, malis perſuaſionib. quib. alios errare feciſti.
5
6 terræ quia in beneficiis tuis
a Quidam de omnib.
errauerunt omnes Gentes. Et b
a Et ideo iterum, quia. b Vindicta ſanguinis. Si malus malum occidit, occiſorem non excuſat nequitia occiſi.
7 in ea ſanguis prophetarū &
ſanctorū inuentus eſt, & om
nium qui interfecti ſunt in
terra.

D

a Mercatores. quia illi dantes animas pro terrenis, nimiā poteſtatem exercuerunt, quia iam pati non poſſunt.

b *Et in ea ſanguis*. Nunc ad ipſam Babylonem loquit̄ de ſuo caſu, quaſi condolens miſeriæ eius, nunc ad audiores cōueritur, vt fideles exhortetur.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et vox ci. *nam in triſtitiam verſa fuit eorum lætitia.*
2 Et o. arti. *Nam illi qui venerunt ad faciendum machinas pro Chriſtianorum deſtructione, fugerunt cum magna confuſione, & ſimiliter alij qui venerant pro ciborum præparatione, ideo ſubditur*. Et vox mo.
3 Et vox ſpon. & ſpon. *q. d. non erit inter eos materia gaudij, ſed luctus, & ſubditur cauſa cum dicitur.*

B

Quia

4 Quia me. tui. *haurientes bona aliarum Gentium.*
5 Erant prin. t. *id eſt, ſuper Gentes alias eleuati per ſuperbiam, & ſubditur alia cauſa.*
6 Quia in v. t. er. *multi enim populi videntes Saracenorum proſperitatem temporalem receperunt eorum legem erroneam, & iterum ſubditur tertia cauſa:*
7 Et in ea ſ. pro. *Nam multi doctores & fideles Chriſtiani a Saracenis fuerunt interfecti.*

E

CAP. XIX.

a *Poſt h. a. q. v.* id eſt, damnationem malorum videt completam, ſicut à Chriſto audierat complēdam, modo ſubiūgit quòd de iſta damnatione ſancti exultant ſicut moniti erāt ad exultādum in verſu illo: exultare ſuper eā cæli, per quod multo grauior intelligitur pœna malorum.

C

Supra 18.f

Supra 6.c

✻ RICHARDVS. Poſt figuram damnationis ciuitatis impię ſuperius deſcriptam, ſubiungit laudem & gratiarum actionē de ruina eius à Sanctis diuinitati exhibendam. Et notandum quod dum dicit, *audiui*, de futuro loquitur quaſi de præterito, ſicut conſuetudo eſt prophetis. Vox magna gaudium magnū ſignificat. *Tubarum multarum*, id eſt, eorum qui in mundo ſonuerūt tubis prædicationum, *dicentium Alleluia*, videlicet ſuauitatem diuinæ laudis, humanis verbis inexplicabilis.

✻ AMBROS. A ſeptem vocibus, quinquies Alleluia decantata eſſe legitur. Primò & ſecundò à voce tubarum multarum tertiò à vigintiquatuor ſenioribus & quatuor animalibus: quartò à voce quæ de throno exiit, nō iam Alleluia, ſed interpretatio eius decantata eſt, id eſt, *Laudem dicite Deo noſtro*. Alleluia quippe, laudate Deū ſonat. Quīta verò à tribus vocibus, id eſt, à voce tubæ magnę, & à voce aquarum multarum & a voce tonitruorū magnorum. Iuſti qui ante diluuium fuerum, ad primam partem, qui poſt diluuiū ad ſecundam pertinent. Per 24. ſeniores, partes ſub lege deſignantur, quibus coniunguntur quatuor animalia, per quæ nouum teſtamentum figuratur, tuba vero magna Chriſtum ſignificat, vox tubæ prædicatio eſt euangelii. Per vocem vero aquarum multarum, multitudo gentium Chriſtum confitentium, & per vocem tronitruorum magnorum, electi qui in fine mundi naſcituri ſunt, intelliguntur.

b *Alleluia, &c.* Ideo dicimus alleluia, quia laus eſt Deo noſtro, & quia talia nobis fecit, antonomaſice eum laudare debemus.

C A P. XIX.

a
P O S T hęc audiui quaſi vocem magnam 1
Prædicatorum. a In eccleſia ſanctorum.
tubarum multarum in cælo dicentium 2
a Laus humanis verbis inexplicabilis. b Immortalitas & impaſſibilitas c Quia deuicit diabolum.
b
alleluia: Laus & gloria, & virtus Deo 3
a Et ideo laus eſt. Dando quod promiſit. b Vnicuique ſecundum merita reddenddo.
noſtro: quia vera & iuſta iudicia eius 4
a Iudicio condemnationis.
b De malorum congregatione. i. Ipſi ſeipſos, vel alius alium.
ſunt, qui iudicauit de meretrice magna † quæ corrupit ter- 5 6 7
a Quem effudit impia multitudo.
ram in proſtitutione ſua, & vindicauit ſanguinem ſeruorum 8
a Requirens eum. b Per hanc iterationem debemus intelligere laudem ęternam.
ſuorum de manibus eius. Et iterum dixerunt alleluia. † Et fu- 9

E

☞ Et

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XIX.

✻ POſt hæc a. *Deſcripta Chriſtianorum victoria, hic conſequēter deſcribitur, vniuerſalis eccleſię lętitia, & diuiditur in duas partes quia primo deſcribitur hęc exultatio, ſecundo beati Ioannis gratiarum actio ibi.* Et dixi mihi. *Circa primum dicitur.*

Diuiſio.

1 Poſt hæc au. qua. vo. ma. *id eſt, gratiarum actionem.*
2 In cæ. *militantis eccleſiæ de tanta Saracenorum deiectione, & Chriſtianorum ſubleuatione, & etiam in cęlo triumphantis eccleſię, in qua ſancti gaudent & gratias agunt Deo de beneficijs in terra fidelium collatis.*
3 Dicentium al. *duę dictiones ſunt in Hebręo, nam al. idem eſt quod laudate, lu, nomen, ia, domini.*
4 Laus & g. *nam dicta victoria eſt Deo attribuenda.*
5 Quia ve & iu. *cuius duplex ratio ſubditur. Prima dum dicitur.*
6 Qui i. de me. m. *ideſt, de Gente Saracenica quantum ad Turcos ſpecialiter, vt dictum eſt ſupra, c. 17. eam puniendo.*
7 Quæ. c. t. *quia multos populos interfecit perfidia Mahumeti. Et conſequenter ponitur ratio ſecunda, cum dicitur.*
8 Et vin. *à Turcis & Aegyptiis occiſorum,*
9 Et ite. di. al. *primo pro debellatione Turcorum, & ſecundo pro debellatione Aegyptiorum. Vel aliter, ſcilicet, primo dso deuictis Saracenis, & ſecundo pro recuperatione ſanctę ciuitatis.*

✻ Et

MORALITER.

✻ 1 *Poſt hæc.* Hic deſcribitur laus ſanctorum de ſua euaſione a prædictis malis, & de impletione diuinæ iuſtitiæ in damnatis ſecundum illud Pſ. lvij. b. *Lætabitur iuſtus cum vide. &c.* & deſcribitur illa laus quantum ad eccleſiam triumphantē, & quātū ad militātem, quæ debet quantum poteſt triumphanti conformari, ſm quod dicit illa proſa. Supernæ matris gaudia repræſentet eccleſia, quę ab aliquibus dicitur eſſe beati Grego. ab aliis autem Hugonis de ſancto victore, ideo dicitur.
2 *Dicentium alleluia, &c.* pro eccleſia triumphante, & ſubditur poſt.
9 *Et iterum dixerunt al.* pro militante.

✻ Et

A a E *cec.ui.* Non minores ſancti ſolummodo de hac damnatione laudauerunt Deum, ſed etiam illi maiores qui in eccleſia fuerunt iudices & doctores aliorum.
b *Amen.* Et virtute laudandus eſt de hoc, quod inimicos noſtros ita ponit.
c *Et v.de.* Dicta dānatione malorum & exultatione ſanctorum ſupponit ad monitionem ad pręſentes, q.d. vidiſtis exultationem, modo vos prouidere vobis ad veſtram ſalutem.
d *Puſilli.* Qui nequeunt altiora penetrare myſteria, nec Dei poſſunt implere conſilium. *Vende omnia & ſequere me.*
e *Vt aud.qua.vo, &c.* Oſtenſa lætitia quā habebant ſancti de perditione malorū,
B ſupponit eccleſia aliam lætitiam ipſorum, quam de ſaluatione ſua, quam dicturus eſt, habebūt.
†Mat.22.a Luc.22.d. f *Et uxor eius, &c.* Et conueniens erat, ut iungerentur, quia ipſa eccleſia fecit ſe idoneā, ut reciperet.
†Pſ.22.b. g *Et da. eſt.* in hac vita ut ſe poſſit præparare.
C Alia litera, datum eſt illi byſſinum ſplendens, candidum dente candido.
h *Et cecidi ante pedes eius, ut adorarem eum, &c.* Quia maiorem me intellexi & obedire paratus fui, ſic & uos obedite mihi.
i *Vide ne fec.* In ueteri lege non prohibuit ſe adorari, ſed poſt aſcenſionem uidens ſuper ſe exaltatum hominem, ab homine timuit adorari.
✼ AMBR. Redemptio ſanguinis Chriſti hoc fidelibus contulit ut filii Dei, ſociique angelorum efficerentur, ideoque pertimeſcit angelus adorari ab homine, qui ſuper ſe adorabat hominem

Iudicauit & æternaliter puniti ſunt. — Omnes ſancti iudices 12. patriarchę. 12. apoſtoli.
a mus eius aſcendit in ſecula ſeculorum. Et ceciderunt viginti-
quatuor ſeniores, & quatuor animalia, et adorauerunt Deum,
a Verum eſt, quod Deus ita glorioſus eſt. b Admonitio.
b ſedentem ſuper thronum dicentes: amen, alleluia. † Et vox
a i. de illis in quib. Deus ſedet. b Ad audientiam omnium.
c de throno exiuit, dicens: Laudes dicite Deo noſtro omnes
Vel ſerui. a Caſto amore & timore filiali.
d ſancti eius: & qui timetis Deū puſilli & magni. Et audiui qua-
a Qui fuerunt tubæ in mundo nunc exultant in celo. b Quia de multis populis collecti ſunt.
e ſi vocē tubæ magnæ, & ſicut vocem aquarū multarū, & ſicut
a Quia tenebit impios ſanctorum exultatio.
vocē tonitruorum magnorum dicentium, alleluia, quoniam
a Q. Antea regnauerunt impii. b Beatitudinem animæ habentes.
regnauit Dominus Deus noſter omnipotēs. Gaudeamus, &
a In corpore glorificati. b ideſt, nos omnia habere à Deo reputemus. c Iuncta eſt eccleſia Chriſto.
exultemus, & demus gloriā ei, quia venerunt nuptiæ agni, &
a Eccleſia ſanctorum in te, quæ prius fuit ſponſa in ſpe.
f vxor eius præparauit ſe. Et datum eſt illi, vt cooperiat ſe byſ-
Iuſtificationib. b Quia nullis maculis fuſcatur ſcientia ſanctorum.
g ſino ſplendenti & candido. Byſſinū enim iuſtificationes ſan-
Loquutus de nuptiis futuris inuitat præſentes ad eas.
ctorum ſunt. Et dixit mihi: Scribe: † Beati qui ad cœnā nuptia-
a Non mea, & ideo vera.
rū agni vocati ſunt. Et dixit mihi: Hęc verba Dei vera ſunt. Et
h cecidi ante pedes eius, vt adorarē eum. Et dixit mihi: † Vide
i

minem Deum: qua propter ſe conſeruum Ioannis, cæterorūque fidelium vocat. D
✼ GREGORIVS. In teſtamento veteri ante incarnationem Chriſti adoraſſe homo angelum legitur, nec tamen adorare prohibetur; ſed poſt Mediatoris aduentum cum ſe Ioannes adorando angelo p L.26.mor. cā.8.
1 ſtrauiſſet, audiuit:
2 *Vide ne feceris.* Quid Ioſue.
3 eſt enim quod ęqua
4 nimiter prius ſecōce
5 debant adorari, poſt
6 angeli ab homine re
7 cuſant, niſi qđ prius
8 hominem carnalib.
9 corruptionibus de-
10 ditum, nec ab his re
demptum, quo abiectiorē notāt, iuſtius
contemnebant, poſt
11 modū uero huma-
nam naturā eo iā ha
bere ſubſtratam nō
12 poterant, quo hanc
13 in authore ſuo etiā
ſuper ſemetipſos du E
14 ctam videbant?
15 ✼ IDEM. Poſt Spon
16 ſi oſculum. Sponſa In li. c.8.
17 iam a nemine deſpi
18 cit, quia poſtq̄ chri-
19 ſtus venit, & fideli-
20 bus ſuis Spiritū liber
21 tatis infudit, ab ipſis
22 etiam angelis Eccle
23 ſia honoratur. Hinc
24 eſt quod Ioſue ange
25 lum adorauit, ioan-
† ni uero uolenti ſe adorare dixit, *Vide ne feceris.* E
✼ IDEM: Lot & Ioſue angelos adorant, nec prohibentur, Ioannes angelum adorare uoluit, ſed angelus ne ſe debeat adorare compeſcuit dicens: *Vide ne feceris.* Quid eſt hoc, niſi ꝙ naturam noſtram quam prius deſpexerant, poſtquam hanc ſuper aſſumptam cōſpiciunt, proſtratam ſibi uidere pertimeſcunt? Nec habere dedignantur hominem ſocium, qui ſuper ſe adorant hominem Deum. Ioſue. Ho.8. Euang. Gen. 1

☞ Ri-

NICOLAVS DE LYRA.

✼ 1 Et fu. eius. *ſ. Gentis Saracenicæ.*
2 Aſcen. in ſe. ſe. *Nam occiſi deſcenderunt ad ignem gehennæ.*
3 Et ſe. vi. ſen. *i. vniuerſę cathedrales eccleſię.*
4 Et qua. a. *i. quatuor eccleſię patriarchales cum prælatis ſuis, ut dictū eſt ſupra c.4.*
5 Et ado. Deum. *de tanto beneficio Chriſtianis collato.*
6 Et vox de throno. *i. de ſede apoſtolica.*
7 Exiuit di. *excitando omnes Chriſtianos ad laudandum Deū de tāto beneficio relatione certa cognito.*
8 Et audi, qua vo. tu. mag. *i. Ieroſolymitani patriarchę.*
9 Et ſicut vocem aqua. multa. *i. populorū multorum gratulantium ſicut dictum eſt ſup. 17.d.* Aquæ multæ populi multi.
10 Et vocem tonitruorum magnorum dicentiū. &c. *i. prædicatorum inducentium alios ad laudandum Deum.*
11 Quoniam regnauit dominus Deus, &c. *ſ. Ieſus Chriſtus, qui dicitur tunc in terra ſancta regnaſſe, quando Saracenis deiectis Chriſtiani ſibi ſeruierunt ibidem libere.*
12 Gaudeamus. *Mente interiori.*
13 Et exultemus, & demus gloriam ei, &c. *exteriori. Exultare enim dictum eſt quaſi extra ſaltare quod ſit quando gaudium cordis manifeſtatur exterius ſenſilib. ſignis.*
14 Quia venerunt nuptiæ agni, &c. *Tunc enim oſtendit ſignum dilectionis eccleſię collectæ in partibus Ieroſolymitanis, ſicut ſponſus recō ciliatus ſponſæ.*
15 Et vxor eius præparauit ſe. *Ad ſeruiendum ſibi deuote.*
16 Et datum eſt il. *A Deo.*
17 Vt cooperiat ſe byſſino ſplenden. &c. *Per interiorem ſanctitatem & exteriorem honeſtatem, quod patet ex hoc quod ſubditur.*
18 Byſſinum. n. iuſtifi. ſanct. ſunt. *Et patet litera.*
19 Et dixit mi. *Hic conſequenter ſubditur ipſius Joannis gratiarum actio, & primo cauſa præmittitur, cum dicitur.* Et dixit mihi. *ſcilicet, angelus reuelans myſteria diuina Iohanni.*
20 Scribe. *Ad futuram memoriam.*
21 Beati qui ad cænam nuptiarum agn. &c. *id eſt, ad perceptionē eucharistiæ ſacramenti.*
22 Vocati ſunt. *Per fidem charitate formatam.*
23 Hæc verba Dei, &c. *Cuius nuncius erat angelus loquens Ioanni,*
24 Vera ſunt. *Nam a Deo nullum falſum procedere poteſt.*
25 Et cecidi ante pedes eius. *ſcilicet, angeli loquentis ad faciendum ſibi reuerentiam, quam tamen angelus renuit, quia poſt incarnationem filii Dei per quam humana natura aſſumpta eſt a ſuppoſito uerbi, angeli reformidant ſic uenerari a natura humana, quam uident ſuper ſe eleuatam in filio Dei, qui eſt eiuſdem naturæ numero cum patre.*

✼ Deum

MORALITER.

✼ 23 *Et cecidi ad pedes eius ut adorarem eum, &c.* Per hoc oſtēdit quod nō ſolum debet gratia reddi Deo de ſuis beneficijs, ſed etiam ſuis miniſtris, per quos reuelat hominibus ueritatem, uel alia beneficia ſubminiſtrat.
† *Et dixit mihi, uide ne fece &c.* Per hoc arguuntur homines ſuperbi, qui quærunt indebite ab aliis honorari.

Et ui-

☞ ✱ RICH. Quia ante aduentum Saluatoris ſolebant homi-
A nes appatētes ſibi angelos adorare, voluit ſanctus Theologus honorem ab alijs ſanctis angelicis ſpiritibus exhibitum exhibere. Sed dignitas angelica quæ ſe in veteri teſtamento adorari non prohibuit: in nouo videns ſuper ſe exaltatum hominem Deum, ab homine ſe adorare non ſuſtinuit. Et cauſam ſubdit. *Conſeruus tuus ſum, &c.* Quaſi diceret. Ego à te adorari iam pertimeſco, quia tuam naturam ſuper regnare cōſpicio. Ille ſolus a te debet adorari, cui ſuper omnia exaltato, ego tecum pariter debeo famulari. (ſupra 1.c. 2.c.)

✱ ANDREAS. & ARETHAS. Ne me adorares inquit angelus, quaſi ex me quæ futura ſunt, prædixerim. (Iſa. 93.) Etenim confeſſio & teſtimonium Chriſti eius ponderis ſunt, vt propheticum Spiritum largiantur. B Ea propter caue conſeruum adores, ſed ſi adorare ſubmiſſumque ſanctorum angelorum ſenſum & mentem cognoſcere licet, qui diuinam gloriam, vt ſuperbi dæmones, neutiquam ſibi arrogant. Faxit Deus, ut nos quoque humilitatis exemplo inuicem prælucentes, diuinum hunc ſermonem impleamus, Diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde. (Mat. 11.)

a *Teſtimonium enim I e. eſt ſp. prophet.* Quidquid prophetę dixerunt, perhibet Chriſto teſtimonium.

b *Et vidi cæ. aper.* Dicta damnatione Babylonis, & exultatione quam inde habebunt ſancti ſupponit damnationem ipſius Antichriſti & apoſtolorum eius, quod eſt ibi. *Et apprehenſa eſt beſtia.* Et iſti quare damnabuntur? quia pugnauerūt cōtra Chriſtum quantum potuerunt & tamen Chriſtus bene poterit uincere, qui tantam habet poteſtatem ſecundum diuinitatē & humanitatem, quod nullus poſſit reſiſtere ei, & ideo debemus eum imitari. (Io. 9. b.) Vnde & ipſe admonitionem interponit. *Et vidi vnum angelum.* Vidi uocatos ad nuptias, uidi etiam & qui C poſſunt uenire: nam bonum adiutorem & bonos habent admonitores.

a Ego & tu, & omnes fratres tui vnum Deum habemus. & vnum dominum.
ne feceris. Conſeruus tuus ego ſum, & fratrum tuorum ha-
a bētium teſtimonium Ieſu, Deum adora. Teſtimonium. n.
a Myſteria reuelata, quod homo poſſit aſcendere cęlum, & cognoſcere Deum. b Et quis aperuit iſte.
b Ieſu eſt ſpiritus prophetiæ. Et vidi cælum apertum, & ecce
i. diuinitas. a Quia promiſſa implet.
c equus albus, & qui ſedebat ſuper eum vocabatur fidelis, &
a Quia ipſe veritas eſt, & veraces facit. b Quia vnicuique iuxta opera ſua reddit. c In ſuis contra diabolum. d i. dona ſpiritus ſancti vel charitas.
verax, & cum iuſtitia iudicat & pugnat. † Oculi autem ei⁹
In diuinitate. a Quia per eam ipſe, & ſui coronantur. Deus homo vel Ieſus.
d ſicut flāma ignis, ī capite ei⁹ diademata multa, habēs nomē
infidelis. Et fuit per eum. a id eſt, carne paſſa, vel eccleſia quæ in ſuis martyrib. occiditur.
ſcriptū qd nemo nouit niſi ipſe. + Et veſtitus erat veſte aſper
a i. fideles contra diabolum dimicantes.
e ſa ſanguine, & vocabatur nomē eius verbū Dei. Et exercitus
a In eccleſia. b Imitabantur. Iuſtitia.
f qui ſunt in cęlo ſequebantur eū in equis albis veſtiti byſſino

c *Equus al. & qui ſedebat ſuper eum, & c.* id eſt, caro Chriſti portās D verbum Dei ad bellum contra diabolum.

d *Sicut flam. ig.* Quia cōburit vitia, & accendit & illuminat. Hæc omnia ſine reſpectu alicuius, vt tantum notemus qualis ſit & quanta poſſit.

e *Verbum Dei*, id eſt,
1 *ipſe dixit & facta ſunt*, (Pſ. 32. b.)
2 per quē om̄ia pater
fecit, & per quem pa-
3 ter mundo ſe annun-
4 ciauit.
✠ ANDREAS.
5 Quod cœlum apertū
6 cernitur, hoc iudicis
7 aduentum proforibus
eſſe inſinuat, quemad
8 modū apud nos quo-
9 que cortinarum con-
tractio, terrenos iudi-
10 ces mortis ſentētiam
11 contra reos tuliſſe ſi-
12 gnificat. Albus porro
equus inſtantem San- E
13 ctorum gloriam, & lę
14 titiam denotat, qui au
tem ſuper illum aſcen
15 dit, in omnibus dictis
16 ſuis fidelem, & in ope
ribus ueracem eſſe ſi-
17 gnificat. Is autem eſt
Ieſus Chriſtus filius Dei, qui flammeis igneiſque oculis gentes iudicat, hoc eſt, ſua prouida cura ſuàque vi contemplatiua lucentem flammam ab igne ardenti ſecernens, iuſtis quidē id tribuit, quod illuſtrandi uirtute pollet: peccatoribus autem obſcuriores, adurēteſque illius partes applicat. Cęterum, multa illa diademata, Chriſti Seruatoris in omnes dominium & regnum inſinuat. Nominis eius ignoratio, eſſentiam illius eſſe incomprehenſam denotat. Per ueſtimentum, ſanctiſſima & immaculata Chriſti caro deſignatur: hæc enim in morte, ſponteque ſuſcepta paſſione, ſanguine illius tincta fuit. Verbi nomen hypoſtaſi filij tribuitur, ad deſignandum impatibilē eius ex patre generationem. Per exercitus cæli cœleſtiū uirtutum ordines eum ſequentes denotātur: ut qui naturæ ſubtilitate & intelligentiæ ſublimitate: & uirtutum pręterea ſplendore mire ſunt illuſtrati, &c.

f *Veſtiti byſſino albo & mun.* id eſt, in corporibus mundis, qui ab F illicitis refrenantur, & ſtimulo charitatis ad bona incitantur, id eſt, ad iuſtitiam.

☞ *Gladius*

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Deum ado. *Adoratione latriæ.*

2 Teſtimoniū enim ie. eſt ſpi. pro. *id eſt, omnes prophetæ teſtimonium perhibent Ieſu Chriſto, ſecundum quod dicitur.*

3 Et uidi. c. a. per. *Hic conſequenter deſcribitur victoria Chriſtianorū tempore Balduini regis ſecundi, qui ſucceſſit Gofredo fratri ſuo anno domini milleſimo, Cuius primo deſcribitur conditio nobililis, ſecundo quædam eius uictoria notabilis, ibi. Et vidi vnum angelum. Circa primum dicitur.* Et vidi c. aper. *quia Ioanni reuelatum fuit cælitus quod erat in Dei pſacientia clauſum.*

4 Et ecce equus alb. *i. regnum* Ieroſolymitanum *decore ſanctitatis*

5 Et qui ſede. ſu. eum. *ſcilicet, Balduinus rex inſtitutus.*

6 Vocabatur fide. & uer. N*am ad literam fidelis fuit in factis, & verax in uerbis.*

7 Et cum iuſti iudi. *Populum ſibi ſubditum.*

8 Et pugnant. N*am rex inſtitutus ſtatim cæpit dilatare nobiliter regnum ſuum per expugnationem Saracenorum.*

9 Oculi eius ſicut. flam. ignis. N*am aſpectus eius erat terribilis Saracenis.*

10 Et in ca. eius diad. multa. N*am in terra Philiſthinorum & Tyri & Sidonis plures obtinuit ciuitates, in quibus antiquitus erant reges.*

11 Habens no. ſcriptum. B*ona enim opera ſua quantum poterat celabat a laude humana.*

12 Et ueſtitus erat oe. aſper. ſangui. *ſcilicet, Saracenorum ab eo occiſorum.*

13 Et uoca. nomen eius, uer. dei. N*am ad boneſtatem uerbi* Dei *teram natiuam dimiſti & ultra mare iuit.*

14 Et exercitus qui ſunt in cælo. *id eſt, templarij & hoſpitalarij, quorum tunc ordines fuerunt inſtituti ad militandum contra aduerſarios Chriſti, vt dicunt expoſitores dicti.*

15 Sequebantur eum. I*n prœliis.*

16 In equis albis. *id eſt in corporibus caſtitate dealbatis. nam de profeſſione eorum eſt uotum caſtitatis.*

17 Veſtiti byſſi. *per interiorem & exteriorem mundiciam, ut dictum eſt ſupra.*

✱ Et

MORALITER.

✱ 3 *Et uidi cælum apertum.* Hoc literaliter intelligi uidetur de Chriſto per ea quæ ſequuntur. MORAL. antem poteſt exponi de quolibet eius bono uicario in ſpiritualibus, cuiuſmodi sūt prælati, uel temporalibus, cuiuſmodi ſunt principes terreni & eorum ſubditi boni, qui parati ſunt eis obedire in licitis & honeſtis, ideo ſubditur.

4 *Et exercitus eius qui ſunt, &c. in equis al.* id eſt, in corporibus mundis

✱ *Et*

a *Gladius ex.v.per.acut.* id eſt, diuina ſententia incidens prauas cogitationes mentis & illicitos motus corporis, vel vetus & nouum Teſtamentum.

b *Reget eas.* Sanctos de virtute in virtutem, malos de vitio in vitium.

✠ ARETHAS. Gladius ex ore procedẽs ſignificat impiis ac peccatoribus induci ſupplicium iuſti diui numinis. Vtrinque verò incidit gladius, eo quod tam ex ira quàm ex miſericordia à Deo procedant reproborum ſupplicia, acutus autem, quia citò adfert ſuã efficaciam, Ferrea virga non eſt ad regendum, ſed ad confringendum eos, qui in vita lutei ſunt & parati vt conterantur. Quam ob cauſam ergo ipſi attributum eſt regere? Non inconſiderate, vt opinor, ſed quia probabile eſt, quod regendo pugnandum ſit aduerſus ferinos homines, & propterea quoque virga opus eſt, quæ aduerſarijs iuſte perditionem adferat. Quis autem alius, quam Chriſtus calcat torcular vini furoris iræ Dei? Ipſe enim per iudicium ac retributionem voluntatem explet paternam. Veſtimentum quoque deſignare vult carnem, per fæmur autem naturam carnis, quod uere humana ſit ipſa, & non phantaſtica. Sermonis igitur ſcopus eſt, ſignificare quod Verbũ hypoſtaticę ſit vnitum naturę humanæ, nihilominus omnipotens, vt pote cęleſtium princeps, & terreſtrium, ſubterraneorum qui imperium habuerunt aduerſus affectiones & robur habent aduerſus peccatum ex ipſius Chriſti adiutorio.

† ſup. 1. d. De priuile & excef. priui c. ex ore
† ſup. 1. g. Pl. 2. b.
ſu 17. d. ſ Tim. 6 c. De ſen. & re iu. c ſi i Clem.

a Profectu virtutum. b i. de prædicatione.
albo & mundo, † et de ore ipſius procedit gladius ex vtraque
a Quoſdam ad mortem, quoſdam ad vitam.
parte acutus, vt in ipſo percutiat Gentes. † Et ipſe reget eas
a i. inflexibili iuſtitia. b Furor continuatione iræ.
in virga ferrea, & ipſe calcat torcular vini furoris iræ Dei om-
a i. in humanitate. b Vt denotet ſe de vera progenie priorum patrum fuiſſe,
nipotentis. Et habet in veſtimẽto & in fœmore ſuo * ſcrip-
a Indelebiliter. b Idem ſanctorum, qui ſe & alios regunt. c Qui dominium exercet ſuper ſubditos.
tũm, † Rex regum, & dominus dominantium. Et vidi
a Prędicatores ſtantes in aperto. b In lumine intelligentiæ ſcripturarum, & feruore. c i. intentione.
vnum angelum ſtantem in ſole, & clamauit vocẽ magna,
a Quorum conuerſatio in cęlis eſt. b i. cæleſtia contemplabantur. c Per catholicam fidẽ quæ communis eſt.
dicens omnibus auibus, quæ volabant per medium cœlis:
a i. bene operamini. b i. ad ipſum Deum qui vobis refectioi erit. Vt delectamini in cruciatu impiorum tam maiorum quam minorum.
Venite & congregamini ad cœnam magnã Dei, vt manducetis
Iudicum aliorum. In corpore.
tis carnes regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, &

erunt vinum furoris;

d *Et habet in ue.ſ.* Vel in cordibus fidelium qui ſunt veſtimentum filij, ſcriptum eſt, rex regum.

e *Et vidi unum ang.* Oſtenſa dignitate Chriſti, per quam diabolum expugnare poterit: ſubdit admonitionẽ de præſenti q.d. ipſi tali adhęrere debetis.

† *Omnibus auib.* Om
1 nibus fidelibus qui a-
giles & leues ſunt in
2 promotionem bono
rum operum.
3 g *Venite, &c.* Bene o-
perando. in eadem fi
4 de, non diuerſas hęre
ſes. ſequentes ſicut
5 mali, vel de partibus
mundi diuerſis.
6
i *Et congrega. &c.* q.
7 d. Multum debetis
eſſe ſolliciti, vt ad hãc
8 cœnam venire poſſi
tis, quia niſi bene pu
† gnaueritis, diabolo
ſuccumbetis, quia
multũ paratus eſt no
cere vobis, cũ tamen auxilio Dei ſuperare poteritis.

c *Calcat tor.* i. mortem quæ ab irato Deo primo homini peccãti illatata eſt reſurgens deſtruxit. *Vel torcul.* tribulario, quã, ſcilicet in qua poſitos ſanctos calcat dum ampliat, quã Deus iratus Adæ peccanti intulit, furioſus in propagine eius extendit, ſed fiunt vinum in cellario Dei ponendum, in quo poſiti nõ erunt

✠ RICHARDVS. Angelus ſtans in ſole, eſt vniuerſus ordo Prædicatorum, in feruore perſecutionis per bonam intentionem erectus. recte prædicando perſeuerans. Qui clamare uoce magna, dæmones inuitando ad comeſtionem maiorum dicitur, quia malignos ſpiritus homines damnatos in inferno cruciandos magna conſtantia proteſtatur. Qui ſcilicet dæmones, per medium cœli volant, quia in medio aeris huius habitant. Ad cœnam autem inuitantur, quia reprobi ſpiritus qui in cruciatibus hominum delectantur, poſt vltimæ illius damnationis humanæ delectationem non habebant aliam. *Vt comedetis carnes regum, &c.* Potentes anteponit, quia potentes potenter tormenta patientur. Equi, ſunt corpora, ſeſſores ſpiritus, qui vtique a dæmonibus manducabuntur, quia vtrorum cruciatibus delectabiliter ſaturabuntur. Vel, equi, ſunt ſubiecti; ſeſſores, prælati, qui vtrique Punientur,

☞ Et

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et de ore, & c. gla. *Nam verbis efficacib. hortabatur & excitabat bellatores ſuos contra Gentes infideles.*

2 Et ipſe reget e. in vir. fer. *earum pluries ſuperbiam frangendo.*

3 Et ipſe calcat tor. vi. &c. *quia fuit executor diuinæ iuſtitiæ in Saraceni ſanguinis effuſione.*

4 Et habet in veſti, &c. rex re. & dominus dominan. *ex prędictis enim patet, quod habuit conditiones regis valde excellentis, propter quod dicitur rex regum pro tempore ſuo, eo modo quo roſa dicitur flos florum.*

5 Et vidi. *Poſtquam deſcripta eſt Balduini regis conditio nobilis, hic conſequenter deſcribitur quædam ipſius victoria valde notabilis. Ad cuius intellectum ſciẽdum, quod anno 5. regni Balduini principes Aegypti dixerunt ſuo Caliphę quod tempus erat aptum ad recuperandum terrã à Chriſtianis occupatam. Tũ quia plures Chriſtiani principes ad terras natiuitatis ſuę redierant. Tum quia remanentes bellis frequentib. afflicti & depauperati erant, vt dicit epiſcopus Tyrenenſis ca. 3. Addunt etiã expoſitores aliqui, quod ad hoc etiam erant excitati per quoſdam falſos prophetas Saracenorum, qui aſſerebant in breui petram ſancti ſepulchri fruſtatim conterendam, & crucem ſanctam in profundum maris ſubmergendam, & Chriſtianitatem de terris illis penitus delendam. Quib, aſſentiens dictus Chalipha præparauit exercitum magnum per terram & mare ad obtinendum quod erat ei ſuggeſtum, quo audito Chriſtiani pauci exiſtentes comparatiue fuerunt territi, ſed patriarcha Ieroſolimitanus eos confortans promittebat eis ſi de domino confiderẽt tantam victoriam affuturam, quod aues cæli de carnibus Saracenorum eſſent ſaturandæ, præferens quaſi de vexillo dominicæ crucis lignũ. Sic igitur noſtri cum quingentis equitum & duob. milib. peditum contra hoſtes quorũ numerus erat quindecim milium abſque illis qui in claſſe venerant, animoſius precedentes, proſtauerunt ex hoſtibus maximam multitudinem, & reſidui conuerſi ſunt ad fugam, de claſſe etiam illa magna pars à noſtris fuit retenta. Dicit ergo Ioannes:* Et vidi ange. *i. patriarcham Ieroſolimitanum.*

6 Stantem in ſole. *per eminentiam vitę & doctrinæ, ſecundum illud Eccl. l. a. Sicut ſol refulgens, ſic ille refulſit in templo. Dei.*

7 Et cla. vo. mag. *in exhortatione prædicta.*

8 Dicens omnib. aui. &c. *quia per congreſſum ad eius exhortationẽ factam aues ſatis habuerunt ad comedendum.*

✠ Et

MORALITER.

✠ 3 *Et ipſe calcat torcul.* id eſt, bonus Chriſti uicarius punit iuſte malefacta.

4 *Et habet in ueſti. & fæ. ſuo ſcriptum. rex re. &c.* quia ſub ſe plures bene regentes habet, qui reges dici poſſunt a regendo. Dicitur autem hoc ſcriptum in ueſtimento & in fœmore ſuo, fœmur eſt intrinſecum homini, veſtimentum aũt extrinſecum. In actibus antem intrinſecis talis ſuperioris apparet, quando populum ſibi ſubditum uult dicto modo gubernari.

5 *Et uidi unum angel. ſtantem in ſo. &c.* Per ſolem poteſt intelligi claritas iuſtitiæ, de qua dicitur. v. Ethic, quod neque heſperus. neque lucifer eſt ita admirabilis. Angelus igitur ſtans in ſole, eſt prædicator conſtanter predicans contra obſtinatos ſę ueritatem iuſtitiæ diuinæ, ideo ſubditur.

8 *Dicens omnibus quibus, &c.* ideſt, dæmonibus, qui ſunt executores diuinæ iuſtitiæ in damnatis. Quòd autem per aues ſignificantur dæmones, patet per uerbum Saluatoris in parabola ſeminantis.

† *Vt manducetis carnes re. etc,* id eſt, obſtinatorum in culpa, ideo ſequitur;

Et

a *Et ui.beſtiam,&c.*
A Deſcripta generali dānatione maloȗ, ſpecialem nūc Antichriſti deſcribit. *Et uidi beſtiam*, i. Antichriſtum, *& reges terræ.* i. malos prelatos, qui ſe vel alios regere norunt, in terrenorum cupiditate: *& exercitus eorum*, i. malos ſubiectos: *congregatos.* perpetrandi mali vnanimitate: *ad faciēdum prælium*, i. perſecutionem aduerſus Chriſtum, & omnes eius fideles. Mali quippe ſemper aduerſus bonos congregantur,

a Subditorum aliis. b Prælatorum.
carnes equorum & ſedentium in ipſis. & carnes omnium li-
Iuſtitia. Peccati.
a berorum ac ſeruorum, & puſillorum ac magnorum. Et vidi 1
a Scilicet, Antichriſtum. b i.Apoſtolos eius. c Omnes ei ſeruientes.
beſtiam, & reges terræ, & exercitus eorum, congregatos ad 2
a i.contra Chriſtum & ſuos blaſphemiis, & tribulatione, & miraculis. 3
faciendum prælium cum illo, qui ſedebat in equo, & cum e- 4
a i.æternaliter punita.
xercitu eius. Et apprehenſa eſt beſtia, & cum illa pſeudo pro- 5
pheta, & qui fecit ſigna coram ipſo, quibus ſeduxit eos 6
a i.qui in eum crediderunt. b Vt Iudæi, qui eum cum gaudio ſuſcipient. 7
qui acceperunt characterem beſtiæ, & qui adorauerunt ima- 8
a Conformitatem. Propter tenebras.
b ginem eius. Viui miſſi ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardentis, 9
c & ſulphuris, & cæteri occiſi ſunt gladio ſedentis ſuper equū, 10
d qui procedit de ore ipſius. Et omnes aues ſaturatæ ſunt carni- 11
bus eorum.

& pſeudopropheta eius, D
i. omnis doctorum, & principum eius cętus: quib. ſeduxit eos qui acceperunt characterem beſtiæ.
b *Vi.mi.* Antichriſtus & ſui Apoſtoli maiores pœnas patientur quam alii ad ſimilitudinē illius qui viuus comburitur.
c *Et cæ.* Id eſt, ſequaces eorum minori pęna punientur. vel illi qui erunt cęteri, ideſt, ad eum conuerſi occiſi mundo, viuent Deo.
d *Et omnes aues.* id eſt,

& eos ſuis machinis debellare conantur. *Et apprehenſa eſt beſtia*, quia apprehenditur Antichriſtus cum uenerit vindicta & omnes ſancti delectati ſunt de pœna illorum, & de profectu fratrum.

E

B

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et vidi be. *id eſt, Aegypti Soldanum.*
2 Et reges terræ. *ſibi ſubiectos.*
3 Et exercitus eorum congre. *in mari & in terra.*
4 Ad faciendum pr. cum il. *i. cum rege Balduino & exercitu ſuo.*
5 Et appre. eſt be. *i. rex Aegypti & propheta falſi qui in aſtutia ſua fuerunt comprehenſi. nam contrarium eius quod cogitauerant, euenit.*
6 Et qui fecit ſig. *falſa.*
7 Coram ipſo qui. ſedu. cha. beſtiæ. *i. arma & vexilla ſectæ Mahometicæ.*
8 Et qui adorauer. imag. eius. *i. Calipham Aegypti repræſentantem perſonam Mahumeti.*
9 Viui miſſi ſunt hi duo. *ſ. Calipha & propheta, qui non fuerunt in dicto bello, & accipitur hic ſingulare pro plurali, ſ. propheta pro prophetis, ſicut Exod. 8. ſ Venit muſca grauiſſima, i. muſcæ.*
10 In ſtagnū ignis ardentis. *quia manentes in infidelitate deſcenderunt ad ignem Gehennæ.*
11 Et cæteri occiſi ſunt gla. *ſ. illi qui iuerunt ad pugnandum contra regem Balduinum. Et patet ex dictis literis.*

† MORALITER. *Et appreben. eſt beſtia, &c.* Sequitur. *Miſſi ſunt in in ſtagnum ignis ardentis.*

CAP. XX.

a ET *ui. aug.* Dicta dānatione Babylonis & Antichriſti & pſeudo apoſtolorum, ſupponit dānationem ipſius diaboli, & prę ponit cauſam quare, & tēpus quo damnabitur, & quis illū poterit vincere. i. ille qui in humili aduentu potuit illum ligare quantū voluit, glorificatus eundem omnino deſtruere potuit.

ſp. 9 a.

C

CAP. XX.

Chriſtum. a Humiliantem ſe in carne.
a ET † vidi angelum deſcendentem de cæ- 1
a Patris ſecreto. b Ecce potentia ineuitabilis.
c Poteſtatem ſupra diabolum.
d Ineuitabilem potentiam, quæ omnia conſtringit.
b lo, habentem clauem abyſſi, & catenam 2
a i. in operatione paſſionis & reſurrectionis.
c magna in manu ſua. † Et apprehendit dra- 3
a Per violentiam nocendi. b Per fallaciam decipiendi. c Quia principio mundi docuit. 4
d Deorſum fluens.
e Aduerſarius.
f i. priore poteſtate priuauit.
d conē ſerpentē antiquū, qui eſt diabolus & Sathanas, & ligauit 5

b *Abyſſ.* Abyſſus tenebroſa corda impiorum. Vel ipſe diabolus, quos dominus ſæuire permittit & refrenat.
c *Apprehendit.* i. peccaſſe oſtendit dum ſe immunem a peccato ille diabolus occidit.
d *Lig. eū.* Sciendū, q ſimiliter in Abrahā & aliis fidelib. diabolus fuit ligatus in iſtis præſentib. ſed in illis ligauit ſpes futuri Chriſti, in iſtis ipſe Chriſtus aduenieus ligauit.
✠ AMB. Tres ſunt damnationes diaboli. Dānatus eſt primo, quando de cæleſti beatitudine propter iniquitatem ſuam eſt deiectus. De ſecūda hic Apoſtolus loqui incipit, quando per mortem Chriſti genus humanū de poteſtate eius eſt ereptum, & in abyſſum eſt ipſe relegatus. Tertia eius damnatio erit, quando in infernum cum omnibus impiis in ęternū cruciandus demergetur. Itaque angelus iſte Chriſtus ſignificat, cuius deſcenſio de cælo, eſt incarnatio. Clauem abyſſi, i. inferni ipſe poſſidet, quia ab ingreſſu eius quos vult retrahit, & quos vult in eius damnationem cadere, iuſte permittit. Per cathenam vero eius magnam, eius poteſtas deſignatur. Apprehendit eum, quando per mortem ſuam eius deſtruxit imperium. Per annos autem mille, omne tempus ab aduentu Chriſti vſque ad finem mundi debemus intelligere, quo a cordibus electorum diuina virtute eum excluſum tenet.

F

† De pę. d. 2. c. ſi n ante fin. & c. eitins § q vero repio bi. & cap. principni. vltra med.

☞ AVG.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XX.

✠ ET vi. an. *Deſcripta generali & ſpeciali ſeptima plaga, hic conſequenter deſcribitur eccleſiæ promotio noua, & diuiditur in duas, quia primo deſcribitur hæc promotio. ſecundo Chriſtianorū iterata perſecutio, ibi.* Et vidi ſedes. *Sciendum tamen, quod primam poteſtatem et ſecundam in parte exponunt aliqui de Calixto papa, & Henrico imperatore huius nominis quinto, qui cogente eum papa ſub interiectione anathematis, renunciauit conſuetudini qua uſi fuerant imperatores, ſ. inueſtiendi epiſcopos & abbates per baculum & anulum, per trecentos annos & amplius. ſ. a tempore Caroli magni, quæ poteſtas ei conceſſa fuerat ab Adriano papa in concilio Romæ celebrato, ut habetur in chronica Sigisberti. & ſic exponunt hanc literam.*

Diuiſio.

1 Et vi. a. *i. papam Calixtum.*
2 Habentem cl. ab. *i. poteſtatem excommunicandi, qua ſegregatur quis a conſortio fidelium.*
3 Et ca. ma. in ma. ſ. *i. multitudinem carnalium & prelatorum in hoc facto ſibi aſſiſtentium.*
4 Et ap. dr. *i. Romanum imperatorem.*
5 Et lig. eum. *Per cenſuram eccleſiaſticam, ne amplius dicto modo vſurparet ſibi eccleſiaſticam iuriſdictionem.*

✠ Per

MORALITER.
† 1 *Et ui. an.* per illū angelū intelligitur quilibet bonus Chriſti vicarius, qui amore iuſtitię non timet ligare vinculo excōicationis uel interdicti tyrannos perſequentes iuſtitiam Dei.

Et

a i.toto tempore ab incarnatione vſque ad finem ſeculi. b Corda reproborum.
c i.licentiam egrediendi viam interdixit,niſi occulto Dei iudicio.
a eum per annos mille, & miſit eum in abyſſum, & clauſit, & ſi- 1
a i.donec Antichriſtus veniat.
b gnauit ſuper illum, vt non ſeducat amplius Gentes, donec cō- 2
Quia Deus ita conſtituit.
c ſummentur mille anni. Et poſt hoc oportet illum ſolui modi-
Ideo non timendus. a Fideles ſubditur. b Maiores bene regnando.
d co tempore. Et vidi ſedes, & ſederunt ſuper eas, & iudicium 3
Et hoc quia Deus iniunxit eis hoc iudicium. Prælatis. a Vidi.
Martyrum. Humanitas. 4
e datum eſt illis. Et animas decollatorum propter teſtimonium 5
id eſt, Diuinitatem. a id eſt, Antichriſtus.
Ieſu, & propter verbū Dei, & qui nō adorauerunt beſtiā neque 6
a i.pſeudoapoſtolos. Signum eius.
Etiam manifeſta confeſſione.
imaginē eius, nec acceperunt characterē eius in frontibus aut
a In operatione. b In præſenti per gratiam & in futuro per gloriam.
i.in anima mortui. 7
f in manibus ſuis, et vixerūt & regnauerūt cū Chriſto mille an- †

A ✠ AVG. Ait dominus: Nemo poteſt introire in domum fortis, & vaſa eius diripere, niſi prius alligauerit eum, diabolum volens intelligi fortem, quia genus humanum potuit tenere captiuum, vaſa vero eius quæ fuerat erepturus, fideles ſuos futuros, quos ille in diuerſis peccatis atque impietatibus poſſidebat. Vt ergo alligaretur hic fortis, propterea vidit Apoſtolus in Apocalypſi, angelum deſcendentē de cælo, habentem clauem abyſſi, & catenam. Alligauit eū mille annis, poteſtatem eius ab eis ſeducendis ac poſſidēdis, qui fuerant liberandi cohibuit atque frenauit. Mille autē anni duobus modis intelligi poſſunt: aut quia in vltimis annis mille iſta res agitur, i.ſexto annorum milliario, aut certè mille annos pro annis omnibus huius ſeculi, vt perfecto numero notaretur ipſa temporis plenitudo. *Et miſit eum in abyſſum*, vtique diabolum miſit in abyſſum. Quo nomine ſignificata eſt multitudo innumerabilis impiorum, quorū in malignitate contra eccleſiam Dei multum profunda ſunt corda. Non quia ibi diabolus ante non erat, ſed quia excluſus à credentibus, plus cæpit impios poſſidere. *Clauſit ſuper eum*, i. interdixit ei ne poſſit exire, id eſt, vetitum tranſgredi. Ab eis autem gentibus ſeducendis prohibetur, quas pertinentes ad Chriſtum ſeducebat antea, vel tenebat. *Donec finiantur mille anni*, id eſt, aut quod remanet ex ſexto die, qui conſtat ex mille annis, aut omnes anni quibus deinceps hoc ſeculum peragendum eſt.

(Marginal: Lib 20 de ciu c. 7. Matth 12.)

B

a *Et miſit eum, &c.* Quia eiectus à fidelibus in malis cœpit dominari atrocius. Sic legitur in euangelio, quod intrauit in porcos.

b *Signauit ſuper illum, &c.* i.ſigillum poſuit, ſ.ſignum crucis, quod eum ſic ſuperat, vt à fidelibus repellat.

C c *Et poſt hoc oportet illum ſolui medico, &c.* vt recipiat poteſtatē, quam habuit ante aduentum Chriſti.

Lib. 20 de ciuit. c. 8. ✠ AVG. Si hoc eſt diabolo ligari, & includi, Eccleſiam non poſſe ſeducere: hæc ergo erit ſolutio eius, vt poſſit? Abſit vt fiat.

D fiat. Tunc ſoluetur quando & breue tempus erit. Nam tribus annis & ſex menſibus legitur totis ſuis ſuorumque viribus ſæuiturus: & tales erunt cum quibus ei bellige randum eſt, vt vinci tanto eius impetu inſidiiſque non poſſint. Et ſoluetur in facie, vt quam fortem aduerſarium Dei ciuitas ſuperauit, cum ingenti gloria ſui redemptoris, adiutoris, liberatoris, aſpiciat.

✠ AMB. Tēpus modicum quo poſt mille annos ſoluendus dicitur, tempus Antichriſti eſt. Tūc enim peccatis hominum facientib. dabitur poteſtas diabolo, tota virtute contra genus humanū dimicandi.

d *Et ui.ſe.* ſ. ligato diabolo, vidi ſolutos fideles, & minores præ- E latis ſuis obedire paratos & prelatos iudicare ſubditos. Vidi in tpe ligationis eccleſiam ad bene operandum ita ſolutam, & hoc eodem tempore illos qui pro Chriſto moriuntur, vidi ſtatim in gloriam intrare, nunquam ad inferos deſcendere, ſicut Abrahā & cæteri prophetæ deſcenderunt, quamuis iuſti fuerunt.

e *Et ani. decol.* Et vidi ſimiliter animas eorum qui non adorauerunt.

f *Et ui.* Et non dico viuent & regnabunt in futuro, ſed etiam in hoc præſenti. ſ. ex quo interfecti ſunt vixerunt & regnauerunt cum Chriſto.

✠ AMB. glor a ad q̃ eorum animæ perducuntur quotidie, deſcribitur. Per ſedes namque cęleſtis patria: per ſedentes ſuper eas, Sanctorum animæ deſignantur. Quod autem iudiciū datum ſit Sanctis, quorū aīæ in cæleſti beatitudine requieſcunt, F in hoc aduertere poſſumus, cum eorum ſepulcra dæmonia ab obſeſſis corporib. expelli, periuria ſæpe detegi, atq; multa miracula videmus. Per aīas interfectorū pp verbum Dei, martyres qui diuerſis tpibus interfecti ſunt poſſumus accipere, per eas vero quæ non adorauerunt beſtiā, eos qui ab Antichriſto interficiendi ſunt. Iſti regnauerunt cū Chriſto mille annis: quia q̃uis corpore ſint interfecti, ſ̄m animam tamen viuunt cum Chriſto in cæleſti beatitudine. Tempus ab aſcen ☞ ſione

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 2 Per an.mil. *i. per tempus Chriſti, quod currit uſque ad Antichriſtum, et ponitur hic numerus determinatus pro indeterminato, ſicut per 24. ſeniores deſignatur uniuerſitas epiſcoporum, ſup.c.4.*

2 Et ſig.ſu. *i.ſub pœna excommunicationis reſtrinxit eū ne amplius ſe intromittat de iuriſdictione eccleſiaſtica, ideo ſubditur.*

3 Et ui.ſe. *i.ſummi imperatoris & pontificis diſtinctas iuriſdictiones.*

4 Et ſe.ſu.eas. *Vnus exercens eccleſiaſticam iuriſdictionem, & alius temporalem. Sed huic expoſitioni non conſonat ſequens litera, quę ſequitur in eodem uerſu.* Et ani.deco. *quod exponunt aliqui de perſecutione Saladini, in qua multi Chriſtiani fuerunt occiſi. Item de hoc Sathana alligato per mille annos, dicitur hic, quod oportet illum ſolui modico tempore, quod exponunt de Antichriſti tempore, in quo laxabitur poteſtas dæmonis ad decipiendum Gentes, & iaco quod dicitur hic per Sathanā intelligi Romanum Imperatorem, uidetur eſſe contradictio, & per conſequens nimis extorta expoſitio. propter quod exponendo literam iſtam tanquam impletam de præterito, ſaluo iudicio meliori, uidetur hæc litera melius exponi de papa Innocētio qui approbauit ordines fratrum minorum & prædicatorum, per quorum doctrinam & prædicationem eccleſia eſt quodāmodo renouata, & ptās dæmonis eſt reſtricta, vnde multæ dęmonum illuſiones quæ ante fiebant, ceſſauerunt. Et hoc eſt quod dicit* cit Ioannes. Et vi. an. *i. Innocētem papam tertium.* Deſcen.de c. *i.de apice pontificali condeſcendentem SS. Franciſco & Dominico.* Habentem cl.ab. *i.poteſtatem approbandi dictos ordines ad reprimendam poteſtatem diaboli.* Et ca. ma. *i.fratrum vtriuſque ordinis multiplicantem.* Et app.dra. *quia per eorum vitam & doctrinam poteſtas dęmonis eſt repreſſa & reprimetur uſque Antichriſti tempora, ideo ſubditur.* Et lig.eum per an.mi. *Quia tunc poteſtas eius laxabitur. ideo ſubditur.* Et p.op.il.ſo.mo.tem. *Nam antichriſti perſecutio breuis erit reſpectu perſecutionum pręcedentium, ſ. Iudæorum, tyrannorum, hæreticorum, & Saracenorum.* Et vi.ſe. *Hic ponitur Chriſtianorum renouata perſecutio, quam aliqui exponunt de perſecutione Saladini, vt dictū eſt. ſed mihi uidetur melius exponi de Tartaris, qui anno domini 1202. de terra ſua exeuntes multos populos tam Chriſtianos, quam paganos occiderunt, & ſic dicitur.* Et vi. ſe. *plurium regnorum metropoles ciuitates.* Et ſe.ſ.eas. *ſupple Tartari eas ſubyciendo ſibi.*

5 Et iu.da.eſt il. *i.poteſtas interficiendi homines ſecundum demerita illius temporis.*

6 Et ani. de. Hoc *dicitur quantum ad Chriſtianos ab eis occiſos nomen Ieſu Chriſti confitentes, & Mahumetum, qui ſupra Beſtia dicitur & legem eius & mores & cultum totaliter denegantes.*

7 Et ui. *vita gloriæ in animabus.*

✠ Cæt.

MORALITER.

† 3 *Et ui.ſedes.* ſcilicet ſuperioris prælati & bonorum ſuffraganeorum in repreſſionem malitiæ tyrannicæ ſibi conſtāter aſſiſtentium.

6 *Et animas decollatorum.* ſuſtinentium damna rerum vel corporum pro ueritate, de quibus fuit ſanctus Thomas Cantuarien. & conſimiles.

7 *Et uixerunt.* vitæ gratiæ.

† *Et regnauerunt, &c.* regendo iuſte in præſenti & poſtea in regno gloriæ.

† Cæte.

a nis. Cęteri vero mortuorum non vixerunt donec conſum 1
b mentur mille anni. Hæc eſt reſurrectio prima: Bea- 2
c tus, & ſanctus qui habet partem in reſurrectione prima. 3
d
e † In his ſecunda mors non habet poteſtatem. Sed erunt 4
f 5
6
ſacerdotes Dei & Chriſti eius, & regnabunt cum illo mille 7

i. Aeternas patientur pęnas. a Quia beatitudinem conſecutus. b Quia in ea erit firmus. Et vere beatus. a In hoc præſenti. i. ſeipſos in melius regent. Non ſolum in futuro, de quo conſtat. b Cum diuinitate, & humanitate.

tamen viuunt cum Chriſto in cæleſti beatitudine. Tempus
A ab aſcenſione Chriſti, vſque ad finem mundi, quod per mille annos deſignatur, omnib. electis deputatum eſt vt in eo ſine corporib. gloria cæleſti cum Domino perfruantur. Cæteri autem, ideſt, reprobi non vixerunt: quia poſt mortem non ad vitam ducuntur, quæ in cæleſtibus Sanctorum animabus datur: ſed in infernum demerguntur. quæ in hoc libro mors ſecunda uocatur

a *Cæteri ve. mor. non vi.* ideſt, æternas patientur pœnas. & in hoc preſenti, ſcilicet, quàm ſtatim moriuntur.

b *Hæc eſt reſur.* ſcilicet, quod diabolus ita ligatus eſt, & quod a peccatis reſurgunt
B homines, & quod ipſis mortuis ſtatim animę fruuntur æterna requie.

c *Prima.* Ad differētiam illius quæ erit ſimul in anima & corpore. Quod de decollatis dixerat, de aliis minoribus hic dicit.

✠ Ambrosius. Tempus à paſſione Chriſti uſque ad finem mundi reſurrectio prima uocatur. Igitur quia uita præſens in comparatione uitæ cæleſtis, mors recte dici poteſt. Sancti pri-
D ma reſurrectione nunc reſurgunt, cum ab hac miſera vita ſubtracti, in cęleſti beatitudine cū Domino collocantur. Et ſicut prima eſt hæc reſurrectio Sāctorum, ita eſt & prima mors impiorum. quando præſentē vitā deſerunt, & in pænis demergūtur. Secūda vero mors, vltima dānatio erit, ſicut in ſequētib. exponit. Beati ergo erunt qui habent partē in reſurrectione prima, & in his ſecunda mors non habet poteſtatem, quia illi tātummodo beati ſunt & erunt, qui ante finem mundi cōſortio Sanctorum aſcribi merebūtur. Multos enim fine mundi inſtante, ignis purgatorius purgando cremabit: ſed ante iudicinm abſoluti in Sanctorum collegio recipientur.
E Atque in his ſecunda mors, ideſt, damnatio ultima, non habebit poteſtatem: quia non cum hędis in ſiniſtris, ſed cum ouib. in dextris ponentur,

d *Qui ha.* Et ſi omnes perfecti eſſe non poſſunt, nec in eadem claritate futuri ſunt.

e *Sc. mors.* ideſt, damnatio æterna, quæ erit in corpore & in anima, quia in nullo augetur,

f *Sed e.* i. ęternas laudes offerentes diuinitati & humanitati.

☞ Am-

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Cęteri ver. mor. *quātū ad paganos & infideles occiſos a Tartaris*
2 Non vi. *ſupple gloria, ſed mortui fuerunt in animabas morte Gehennę.*
3 Donec con. mil. an. *i. tempus Chriſti, nam reſurgent cum aliis in fine mundi, vt puniantur ſimul in anima & corpore.*
4 Hęc eſt re. pri. *Hoc refertur ad illud quod dicitur de Chriſtianis. Et vixerunt ſupple vita gloriæ in animabus ſuis, quę gloriæ uita dicitur hic reſurrectio prima, ſecunda uerò erit quando reſurgent in corporibus glorioſis, & quia iſti iam ſunt ſecuri de ſua beatitudine quam iam habēt in anima, & poſtea habebunt cum hoc in corpore, ideo ſubditur.*
5 In his ſe. mo. *id eſt, pœna Gehennæ.*
6 Non hab. poteſt. ſed er. ſa. Dei. &c. *Id eſt, colentes eum charitate perfecta.*
Et regna. cum ill. mil. an. *hoc eſt vſque ad reſurrectionem generalē, & ſic patet quod loquitur de gloria quam habent ſancti ante diem iu-*
C *dicij. Patet igitur qualiter hæc litera a principio. 17. capitu. uſque ad iſtum locum poteſt exponi uit iam completa. Verumtamen hæc expoſitio impropria videtur in pluribus & extorta: primo quia. 17. capit. dictum eſt, quod per beſtiam habentem capita ſeptem, intelligitur rex Aegypti & per mulierem fornicariam rex Turciæ, & poſtea dictum eſt, quod unū de ſeptem capitibus beſtiæ, ſcilicet, ſextum eſt rex Turciæ, quod diſſonat præcedentibus, maxime quia rex Aegypti & rex Turciæ erant adinuicem inimici, ut eo, ca. dictum eſt, & etiam ſupra. Item cap. 18. ubi agitur de punitione ſectę Saracenicæ, ſub nomine Babylonis plura dicuntur, ex quibus uidetur intelligi totalis eius deſtructio, cum dicitur. Cecidit cecidit Babylon magna, & facta eſt habitatio dæmoniorum, &c. Item ex eo quod poſtea ſubditur. In vna die uenient plagæ eius, mors, luctus & fames, & igni comburentur. Item ex eo, quod poſtea ſubditur in eod. c. Hoc impetu mittetur Babylon ciuitas illa magna, & vltra iam non inuenietur, ex quibus videtur intelligi eius deſtructio totalis ſecundum expoſitionem dictam, cum tamen Saraceni remanſerunt in regno Aegypti & Turciæ, quæ tunc non fuerunt per Chriſtianos acquiſita, nec poſtea: ſed ſolum una pars Syriæ & Iudæa, & cum hoc iſta loca perdiderunt Chriſtiani pro maiori parte tempore Saladini quaſi per 70. annos poſtquam fuerant a Chriſtianis occupata, & poſtea iſta quæ remanſerant Chriſtianis ſcilicet Achon, Tripolis & quædam alia fuerunt a Saracenis partim deſtructa, & partim poſſeſſa. Item quod poſtea. 19. c. exponitur de Balduino rege. Et in capite eius Diademata multa, ꝓpter aliquas ciuitates regias quas acquiſiuit, videtur improbre dictum, quia regnum eius nunquam ſic creuit quin remāſerit ſatis paruum. Item quod ibi ſubditur. Habens nomen ſcriptum, quod nemo nouit niſi ipſe, quia nomen dicti regis & eius conditiones fuerunt aliis notæ, talis etiam occultatio nominis uidetur conuenire tantū diuinis perſonis. Mat. xi. d. Nemo nouit filium niſi pater, neque patrem quis nouit niſi filius, &c. propter quod hæc litera non videtur intelligi de rege Balduino, ſed tantum de Chriſto. unde ibi ſubditur.* Et uocabitur nomen eius uerbum Dei, *quod nomen conuenit ſoli filio in diuinis, vt patet* Ioann. 1. b. Verbum caro factum, &c. *Item quod poſtea ſubditur.* Et habet in ueſtimēto ſuo & in femore ſuo ſcriptum, rex regum & dominus dominātiū *de Chriſto exponitur ad literam a ſanctis & doctoribus catholicis. Item illud quod ibidem interponitur.* Et exercitus qui ſunt in cœlo ſequebantur eū, &c. *quod expoſitum eſt de templariis & hoſpitalariis, non videtur bene dictum, nam illa uictoria notabilis quæ ibi deſcribitur, fuit anno regni Balduini, ut dictum eſt ſupra, qui regnare cœpit anno domini Mc. ordo uero templariorum approbatus fuit anno domini. Mcxxviij. & ex templo templariorum hoſpitalarii cœperunt in armis exerceri, licet ante eos fuiſſent inſtituti, ut dicit epiſcopus Achonenſis, capitu. lxv. & ſic non videtur quod fuerunt in exercitu dicti Balduini regis, qui regnauit. xviii. annis tantum, ut dicit idem epiſcopus Achonenſis. capi. xciii. Item ſecundum expoſitionem prædictam omnia ſcripta in tribus dictis capi. huius libri ab annis ducentis & amplius ſunt completa, ut patet ex prædictis, litera uero ſequens & immediate exponitur ab omnibus de tempore Antichriſti. Quod autem de ſtatu eccleſiæ quantum ad contingentiam in tanto intermedio tempore, cum adhuc aduentus Antichriſti propinquus non appareat, nihil ſcripſit Ioannes, non uidetur conueniens, maxime cum dicatur communiter a doctoribus, quod Ioannes in hoc libro ſcripſit notabilia circa eccleſiā contingentia uſque ad mundi terminum. Propter hæc & alia plura quæ dici poſſent contra expoſitionem p̄dictam videtur ſaluo meliori iudicio, quod tota litera a principio. xvii. ca. vſque ad locum iſtum nondum ſit impleta. Et quia non propheta ſū, nec filius prophetæ nolo de futuris aliquid dicere, niſi illud quod a ſcriptura ſancta uel dictis ſanctorum & doctorum autenticorum elici poteſt propter quod expoſitionem literæ dictæ ſapientioribus dimitto. Si uero circa hoc dominus dederit mihi intellectum, libenter aliis communicabo.* 1. Tim. 6. c
F

✠ Et

MORALITER.

✠ 1. *Cæteri ve. mor.* Qui pro Chriſto nihil paſſi ſunt: uel receperunt characterem beſtię, id eſt, dęmonis, quem beatus Martinus cruentam beſtiam nominauit.
2 *Non vixerunt.* ſ. uita gratiæ uel gloriæ.
3 *Donec con. mil. an.* ideſt, nūquam. ſicut Pſal. cix. a. Sede à dext. me. &c. non eſt intelligēdum, quod Chriſtus ceſſet ſedere ad dexteram patris, quando eius inimici totaliter ſibi ſubdentur in iudicio finali. ſic in propoſito per ly donec non eſt intelligēdum, quod conſummatis mille annis damnati debeāt uiuere uita gratiæ & gloriæ.
4 *Hęc eſt re. prima,* ſcilicet, de peccato ad gratiam, uel de corporali morte ad gloriam animæ quantum ad illos, qui nō habent aliquid purgandum, ideo ſubditur.
5 *In his ſecunda mors non habet poteſtatem, &c.* ſcilicet, mors inferni.
6 *Sed erunt ſacerdotes Dei.* id eſt, ſacras laudes Deo dantes.
7 *Et regnabunt cum eo mil. an.* id eſt, tēpore à Deo præfinito, ita quòd ponitur hic numerus determinatus pro indeterminato, ſicut frequenter fit in hoc libro, ſicut patet p ſupradicta.

✠ Et

a j.recipiet pri orem poteſtatem.
annis, & cum conſummati fuerint mille anni, ſoluetur, Sa- 1
a i.exercebit poteſtatem. b A Chriſto ad ſe ducet.
a thanas de carcere ſuo, & exibit & ſeducet Gentes quæ ſunt 2
a Tectum. b Detectio. 3
i occulte & manifeſte perſequentur.
b ſuper quatuor angulos terræ † Gog & Magog, & con 4
a Non localiter, ſed mente. b Per quos aperte pugnabit. c Gog & Magog. 5
Ita innumerabiles & ſtentes.
gregabit eos in prælium, quorum numerus eſt ſicut arena 6
a ..ſuperbient. b Ideſt in omni orbe. 7
c Quaſi inuadente ..rare non potuerunt.
c maris. Et aſcenderunt ſuper latitudinem terræ, & circumie- 8
a Paratos ad bellum. b Eccleſiam ſanctorum. c A Deo. 9
Q. non timendi, quia cito peribunt.
d runt caſtra ſanctorum, & ciuitatem dilectam. Et deſcendit ig 10
a Ita quod non redibunt.
nis á Deo de cælo, & deuorauit eos, & diabolus qui ſeduce-
a Profundam pœnam inferni. b Diabolum & ſuos in pœnis ſimilas, vt per maxime deterreat. 11
bat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris, vbi beſtia & 12
ideſt, aſſidue.
e pſeudo prophetę cruciabũtur die ac nocte in ſecula ſeculorũ. 13

A ✠ Ambros. Nomine ſacerdotum omnes electos comprehendit. Omnes enim ſacerdotes uocantur ſiue quod ſint mẽbra ſummi ſacerdotis, ſiue quod ipſi ſemetipſos offerre Deo per bona opera non deſiſtant.

lib.20.de ciuit.c.10. ✠ Augustinus. Non de ſolis Epiſcopis & presbyteris hoc dictum eſt, qui proprie iam uocantur in Eccleſia ſacerdotes: ſed ſicut omnes Chriſtianos dicimus propter myſticum chriſma: ſic omnes ſacerdotes, quoniã membra ſunt vnius ſacerdotis, de quibus apoſtolus Petrus *Plebs ſancta, regale ſacerdotium.* 2.Pet.2.

† Gog, & Magog, accuſatiui caſus.

a *De carce.* Id eſt, de cordibus reproborũ, in quibus modo ligatus eſt ne pro velle ſæuiat.

b *Magog.* id eſt detectos. i. omnes perſecutores diabolum in ſe tegentes, & tandem ad apertam perſecutionem procedentes. Vel ad literam

B has duas Gentes prius ſeducet, & per eas ad alios procedet.

lib 20.de ciuit.c.11. ✠ Avg. Hæc erit nouiſſima perſecutio, nouiſſimo imminente iudicio, quam ſancta Eccleſia toto terrarum orbe patietur, vniuerſa ſcilicet Ciuitas chriſti, ab vniuerſa diaboli ciuitate, quantacunque erit vtraque ſuper terram. Gentes quippe iſtæ quas appellat Gog & Magog, non ſic ſunt accipiendæ tanquam ſint aliqui barbari, ſiue quos quidam ſuſpicãtur Getas & Maſſageras. Toto namque orbe terrarum ſignificati ſunt iſti eſſe, cum dictum eſt: Nationes, quę ſunt in quatuor angulis terræ, eaſque ſubiecit eſſe Gog & Magog.

✠ Ambr. Seducet gentes quę ſunt ſuper quatuor angulos terræ, quia has vniuerſas gẽtes Antichriſti impiiſſima doctrina perluſtrabit. nullaſque alias gentes ſeducet, niſi quę ſpiritualiter Gog & Magog vocantur. Per Gog namque qui interpretatur tectum, ij deſignantur qui malitiam ſuam in corde tegentes, iuſti ab hominibus videbuntur, cum futuri ſint mẽte reprobi. Magog vero qui interpretatur detectio, eos deſignat qui detectio cordis ſui in apertas malitias prorumpentes, oĩbus ſe impios eſſe demonſtrabunt. Tales itaque diabolus p Antichriſtum facile decipiet. In prælium eos congregabit, q ad Eccleſiam Dei perſequendam eos armabit. Super latitudinẽ terræ aſcendent, quia vaſtas huius ſeculi vias ingredientur, quæ ducunt ad mortem. Caſtra vero Sanctorũ & ciuitas dilecta, ſignificant Eccleſiam, quam tota virtute perſequent, vt nomẽ Chriſti de mũdo funditus extinguãt. ✠ Hie

C

D In c.38. Ezech. ✠ Hier. Iudęi & iudaizantes putant Gog gentes Scythicas immanes & innumerabiles, quæ trans Caucaſum montem, & Meotidem paludem, & prope Caſpium mare ad Indiam vſque tendantur, &, has poſt mille annorum regnum eſſe à diabolo commouendas, quæ veniant ad terram Iſrael, ut pugnent contra Sanctos multis ſecum gẽtibus congregatis. vt Cappadocib. Iberis, Perſis, Aethiopibus, Lybiis, Phrygibus, Sabeis, &c. Nos lectoris arbitrio concedentes non tam aliena damnare, quam eccleſiaſticam explanationẽ affirmarẽ conabimur. Gog græco ſermone. δομα, latino, tectum dicit. Porro Magog interpretatur, detectio. Omnis igitur ſuperbia & falſi nominis ſciẽtia, quæ erigit ſe contra notitiam veritatis E his nominib. demonſtratur. Tectumque interpretabimur, hæreticorum principes, & detectio, eos qui illorum ſuſcepere doctrinas. Hi oppugnant ciuitatem Dei, quam *fluminis impetus lætificat*, & quæ in Eſaia dicit. *Ego ciuitas quę oppugnatur, &c.* Pſ.45. Iſay 4

c *Et circumie. ca. ſan.* i. eoſdem ſanctos in virtutibus munitos & vnanimes in hoc bello.

d *Et deſcendit ignis a Deo, &c.* ✠ Avg. Non extremum putandum eſt id eſſe ſupplicium, de quo dicetur. Diſcedite in ignẽ æternum. Sed intelligitur ignis de cælo de ipſa firmitate Sanctorum, qua non ceſſuri ſunt ſeuientibus, ut eorum faciant voluntatem. Aut ſi ipſam plagam, qua percutiendi ſunt Eccleſiæ perſecutores veniente iam Chriſto, ignẽm appellauit deſcendentem de cęlo, eoſque comedentem, neque vltimũ erit ſupplicium impiorum, ſed illud quod facta corporum reſurrectione paſſuri ſunt. L.20.de ciuit.c.

F ✠ And. Non in longum tempus regnum Antichriſti perſtabit. Ignis namque cęlitus delapſus illum abſumet, ſiue is ſenſilis futurus ſit, cuiuſmodi erat qui tempore Eliæ duos quinquagenarios abſumpſit, ſiue glorioſus, chriſti aduentus, qui ſpiritu oris ſui ipſum interfecturus ſcribitur. Denique prædictas gentes ignis pari modo deuorabit, & ducem illorum diabolum una cũ Antichriſto & pſeudopropheta in ſtagnum ignis contrahet, ubi in ſecula ſeculorum torquebuntur. Iſa.11.

e *Die ac nocte.* i. reſpectu gloriæ ſanctorum, quæ eſt dies, & pęnarum ſuarum quæ eſt nox.

Et

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et cum conſ. *Hic deſcribitur perſecutio Antichriſti, de qua ſacra ſcriptura & ſancti loquuntur in plurib. locis, cum dicitur.* Et cum con. *ideſt, tempus eccleſiæ vſque ad tempus Antichriſti.*

2 Soluetur Satha. *cuius poteſtas fuit reſtricta per Chriſti prædicationem et eius paſſionem, & per Apoſtolorum & ſanctorum prædicatorum doctrinam, ſed relaxabitur Antichriſti tempore ideo ſubditur.*

3 Et ſe. Gẽ. quæ ſ. ſu: q. an. *quia de omnib. mundi partib. aliqui ad hærebunt Antichriſto ſeducti a ſuis prędicatoribus, diabolo cooperante mendacibus ſignis. 2. Theſſal. ij. ſicut euangelium Chriſti publicatum fuit per* Apoſtolos *domino cooperante & ſermonem confirmante ſequẽtib. ſignis veris. Mar. vl. d.*

4 Gog & Magog. *Per Gog qui interpretatur tectum, intelligitur Antichriſtus, qui erit dæmonis habitaculum. per Magog qui interpretatur detectio, intelliguntur adhærentes Antichriſto, ſicut dictum fuit plenius Ezechiel. 39.*

5 Et congre. eos in prælium. *contra cœtum fidelium.*

6 Et aſcen. ſuper latitudi. *ad cogendum omnes Antichriſto obedire, loquitur tamen hic de futuro per modum pręteriti propter certitudinem prophetiæ, quod frequenter fit in prophetis.*

7 Et circumie. ca. ſan. *i. Chriſtianorum ad eos deſtruendum.*

8 Et ciuitatem dile. *i. Ieruſalem, quę tunc a Chriſtianis habitabitur, ut dictum fuit* Ezech. 39.

9 Et deſcendit ignis a Deo de cęl. *quia Antichriſtus fulminabitur per Michaelem archangelum Chriſto pręcipiente, & magna pars ſui exercitus peribit cum eo, ut dictum fuit. 2. Theſſal. 2.*

10 Et diabolus qui ſeducebat eos. *quia tũc reſtringetur ſicut prius & amplius poteſtas ſua religabitur in inferno.*

11 Vbi eſt beſtia. *i. beſtialiter uiuentes.*

12 Et pſeudoprophetę. *Antichriſti qui eos decipient.*

13 Cruciabuntur die ac no. &c. *i. ſine fine, Per hoc aũt quod dicitur hic.* Et *circumierunt ciuitatem dilectam, & deſcendit ignis, &c. patet quod Ioannes non loquitur hic de Tartaris ut uoluerunt aliqui dicere, quia non inueniuntur Tartari* Ieruſalem *a Chriſtianis habitatam obſidiſſe, nec ignis de cęlo deſcendens eorum exercitum deuoraſſe.*

Et

MORALITER.

† 1 Et *cum con. fue. mil. an. & ſo. &c.* Hoc ad literam dicitur de Antichriſto. MORAL autem exponi poteſt de quolibet tyranno & adhærentibus ſibi, de quib. dicitur. Ioan. 2. c. Iam Antichriſti multi ſunt.

9 Et *deſ. ign. de.* i. Dei ſententia condemnans eos ad ignem Gehennę.

11 *Vbi & be. &c.* i. beſtialiter viuentes & pernicioſe mendaces.

† Et

a Eccleſiam. b Per multitudinem. c Per immortalitatem, & impoſſibilitatem. d Scilicet Chriſtum ſedentem in illis, qui hanc deſtructionem faciet.
a Et uidi thronum magnum candidum, & ſedentem ſuper 1
In præſentia. a Ab hac ſpecie. b Ideſt aer. 2
b eum, a cuius conſpectu fugit terra, & cœlum, & locus non 3
Secundum priorem ſtatum. Cœlo, & terra a Ideſt, malos tam maiores, quam minores. 4
eſt inuentus ab eis. Et vidi mortuos magnos, & puſillos 5
a Corporaliter. b Quia ſancti conſpiciunt merita ſingulorum. c Conſcientiæ. d Ideſt, præſcientia Dei quæ modo latet
c ſtantes in conſpectu throni, & libri aperti ſunt, & alius liber 6
d 7
a Ideſt mali.
e apertus eſt qui eſt vitæ. Et iudicati ſunt mortui ex his quæ 8
Quia alij pœna maior dabitur, alij minor. a Ideſt, mundus.
f ſcripta erant in libris ſecũdum opera ipſorũ. Et dedit mare 9
a Ideſt, corpora mortuorum. b Diabolus. c Ideſt, tenebrarum locus.
mortuos ſuos, qui in eo erãt, & mors, & infernus dederũt
a Ideſt animos mortuorum, Sine acceptione perſonarum. 10
mortuos ſuos, qui in ipſis erãt, & iudicatum eſt de ſingulis
a Profundi vitiis. Ideſt locus tenebrarum, b Ideſt diabolus.
ſecundum opera ipſorum. Et infernus, & mors miſſi ſunt 11
Ideſt ad fidem non prædeſtinatus.
g in ſtagnum ignis. Hæc eſt mors ſecunda, & qui non eſt inuentus in libro vitę ſcriptus, miſſus eſt in ſtagnum ignis.

A a *Et uidi thro.* Dicta deſtructione diaboli, & ſuorum membrorum ſupponit deſtructionem mundi ad maiorem pœnam impiorum. Competit. n. vt deſtructis malis mundus deſtruatur, ſecundum quod ab eis fuerat corruptus. Sępe locutus de glorificatione ſanctorum, & de pœnis impiorum, non fecerat mentionem corporum, ſi deberent glorificari, vel puniri, quod hic aperte oſtendit.

b *Fugit terra, & cęlum.* * Andreas. cœli, & terrę fuga, illorum tranſitionem, & in melius mutationem ſignificat. In interitum autem non uertentur (rę.li.5.c.36) uti Iræneus, Antipater, & alii ſancti viri tradiderũt, ſed in ſolidũ corrũpẽtur. Verba Irenæi ita ſonant, creaturæ ſubſtantia neutiquam peritura B eſt, uerus eſt namque, & ſtabilis qui illam formauit & condidit: ſed ſpecies, & pars illa mundi, in qua tranſgreſſio accidit, & homo inueteratus eſt, tranſibit &c. & magnus Patriarcha Methodius in ſermone de reſurrectione, ita de his diſſerit. Non placet quod nonnullii aſſerunt, nempe rerum vniuerſitatem totam ſimul interituram, cęlumque, & terram & aerem amplius non futura. inflammabitur ſane ad repugnationem vniuerſus orbis igne quaſi diluuio quodam mũdatus, attamen nõ tranſibit in omnimodum interitum, aut in omnino nihilum. Porro mortuos uocat, aut omnes omnino homines, aut eos qui peccatis nuntium miſerãt. Magni aũt, & parui illi nominantur, qui ætate, & ſtatura puſilli adhuc erant, aut hi certe qui minori contemptu mortis opera C deſignarãt, adeoque operum ratione minores pęnas daturi erant. Aut magnos appellat iuſtos, puſillos aũt peccatores.

b *Et libri*

c *Et libri aperti ſunt, & alius liber apertus eſt qui eſt vitę.* Libri. i. diuina præcepta quæ quia dimiſerunt, ſcient ſe pro merito puniri, vel libri conſcientiæ ſingulorum quæ apertæ omnibus erunt. D

* Andreas. Libri aperti vniuſcuiuſque opera, & cuiuslibet rurſus conſcientiam denotat. Aſt unus ille liber, vt ipſe fatetur, eſt liber uitæ, in quo Sanctorum nomina ſcripta ſunt.

* Ambroſius. Libri multi ad reprobos, vnus qui eſt vitæ ad electos pertinet. Multos libros reprobi poſſident, quia multis modis Deum offendunt: electi unum librum habent, quia vnum Deum, unam fidem Catholicam vno vinculo charitatis connectunt. libri aperientur, cum ſcelera reproborum omnibus manifeſtabuntur, &c. E

d *Alius liber apertus eſt qui eſt vitæ.* i. Chriſtus qui tũc omnibus apparebit potens, & ſuis dabit vitam. Vel liber pręſcientia Dei, quia tũc aperte ſcient mali ſe non prædeſtinatos ad vitam, quam in mundo exiſtentes ſibi promittebant.

e *Ex his quæ ſcripta erant in libris ſecundum opera ipſorum.* Per comparationem ſanctorum impij damnabuntur, legent in illis quæ agere noluerunt.

f *Et dedit mare mortuos ſuos, qui in eo erant.* Vult apertè oſtendere corpora mortuorum quantumcunque fuerint diſſecta in illo iudicio uiuificari, quod quidam non credunt.

g *Hæc eſt mors ſecunda, & qui non eſt inuentus in libro vitæ ſcriptus miſſus eſt in ſtagnum ignis.* Quaſi dicat cauete uobis à morte prima, quia ex illa prima ſequitur hæc ſecunda.

CAP.

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Et vidi thro.* Superius Ioannes deſcripſit ſtatum eccleſiæ generale iudicium pręcedentem, hic conſequenter deſcribit ipſum iudicium dicens. *Et vidi thronum magnum.* in quo deſignatur iudicantis Chriſti poteſtas infinita.

2 *Candidum.* In quo deſignatur iudicij claritas, quod notum erit omnibus eſſe iuſtum.

3 *Et ſedentem ſuper eum.* ſ. Chriſtum hominem, & Deum.

4 *A cuius con. fu. cœ. & ter.* Nam tunc immutabuntur a ſtatu in quo ſunt.

5 *Et vidi mor. ma. & pu.* Quia ſicut dicit Apoſtolus 2. Cor. 5. b. Oportebit nos omnes ma. ante tri. Chriſti.

6 *Et libri aper. ſunt.* Supple conſcientiarum, nam omnia merita, & demerita omnibus erunt nota, vt appareat omnibus iudicantis iuſtitia. 7 *Et alius li. aper. eſt qui eſt vi.* Et hic liber idem eſt quod prædeſtinatio diuina, quæ dicitur liber metaphoricè, eo quod in ea repreſentantur expreſſe illi qui ordinati ſunt ſimpliciter ad conſequendam vitam beatam, qui liber aperietur in iudicio, quia tũc apparebit manifeſte, qui ſunt ad beatitudinem aſſumendi, & qui non.

8 *Et iudicati, &c. in libris.* Supple conſcientiarum, quia non ſolum iudicabuntur ſecundum opera, & dicta, ſed etiã ſecundum intentiones interiores, & cogitata.

9 *Et dedit mare mortuos, &c.* illud fiet ante iudicium qđ præcedet reſurrectio mortuorum, licet hic ſcribatur poſt, quia frequenter in ſacra ſcriptura prius facta poſterius narrantur. Reſurgent autem, tam demerſi in mari, quam in arida mortui: quæ p mortem hic deſignatur animæ, etiam in inferno detentæ redibunt ad corpora, licet iam ſint mortuæ morte culpæ, & gehẽnæ. Ideo dicitur hic. 10 *Et infe. de. mor. ſu. &c.* Repetitio eſt eius quod dictum eſt ſupra ad maiorem aſſertionem.

11 *Et infernus, & mors miſ. ſunt in ſta. ignis.* i. in pœnam gehennæ, & mortem. hic intelligitur diabolus cuius inuidia mors intrauit in orbem terrarum, ſicut ſol dicitur effectiue calidus, & non formaliter. dæmones. n. ſunt immortales. per infernum autem intelliguntur peccatores damnati cum dæmonibus, ſicut. n. conſentiunt eis in culpa ſic aſſociabuntur in pęna. Mat. 25. c. Ite maledicti in ignem æternum, &c. Sap. 2. d

Et

MORALITER.

1 *Et uidi thro. mag.* Hoc literaliter exponitur de iudicio finali. Moraliter autem exponi poteſt de iudicio diſcretionis, quo reprobi diſcernuntur a bonis quod quidem iudicium eſt in præſenti, ſecundum quod dicitur Io. 12. Nunc iudiciũ eſt mundi, &c. Et per thronum hic intelligitur auctoritas, & poteſtas iudicandi diuina, ideo thronus iſte dicitur magnus nam ad omnia ſe extendit, & candidus, quia clare diſcernit color. n. candidus plurimum habet de luce.

3 *Et ſe. ſu. eum a cu. con. ſ. ter.* Nam reſpectu Dei nihil eſt omnis creatura.

Et

5 *Et vidi mor. &c.* Omnes. n. viuentes in mundo mortui dicuntur propter neceſſitatem moriendi, & ſic dictum fuit Adę Gen. 2. c. Quocunque die comederis ex eo morte morieris, propter neceſſitatem moriendi, quam incurrit comedẽdo. 8 *Et iudicati ſunt, &c, in libris.* ſ. conſcientiarum.

9 *Et dedit ma. mortuos ſuos, &c* per hoc ſignificatur quod nihil occultari poteſt iudicio diuino.

10 *Et infernus, & mors.* i. homines in peccatis obſtinati, qui adhuc uiuunt dicuntur diaboli.

† *Miſ. ſunt.* i. ad mittendum præuiſi propter quod etiam uiuentes dicuntur ſtipula inferni.

CAP. XXI.

A ET vidi. In hac ſeptima viſione agit de innouatione elementorum, & glorificatione ſanctorum deſcribens merita per quæ ſancti ita glorificati ſunt.

a *Cœlum nouum, & terram nouam.* Immutatio aeris, & terræ dubitabilis non eſt quin per ignē fiat. Sed de aqua dubitatur, nam purgationem in ſeipſa habere creditur.

CAPVT XXI.

a Ideſt, aerem innouatum. b Innouatam.

ET vidi cœlum nouũ: & terrã nouam. † 1

a Ideſt ſtatus ille quo prius erant amplius non eſt neceſſarius.

Primũ enim cęlũ, & prima terra abijt, 2

Secundum priorem ſtatum. Quia groſſicies, & amaritudo auferetur †

& mare iã non eſt. Et ego Ioannes vidi 3

a Ideſt, ecclesiam in omnimoda quiete poſitam. b Ideſt ſtrmiter quod habet habituram. c Ideſt immortalem impaſſibilem. 4

d Ideſt Deum qui eſt pax plene videntem.

ciuitate ſanctã Ieruſalẽ nouã deſcẽdẽtẽ 5

a Quia intellexit quidquid boni habet eccleſia a ſola Dei gratia accepiſſe. b Virtutibus compoſitam. 6

c de cœlo a Deo paratam, ſicut ſponſam ornatam viro ſuo. 7

a Ideſt annunciationem propheticam. b Quia de ſecretis agit principaliter.

d Et audiui vocem magnam de throno dicentem, Ec- 8

e a Ideſt ab illis in quibus Deus ſedet. Chriſti humanitas in qua contra diabolum militauit. 9

b Ideſt ſicut ſibi illa æterna gloria erit ſic, & ſuis.

ce tabernaculum Dei cũ hominibus, & habitabit cum eis.

b *Et ego Ioannes vidi ciuitatem, &c.*

✱Ambroſ. Ciuitas Ieruſalem Eccleſia eſt ex omnibus iuſtis cõſtructa. De cœlo deſcendet, quia Domino ad iudicium veniente, cum illo omnis multitudo Sanctorum veniet, ſicut dixit Eſaias propheta. *Dominus ad iudicium veniet cum ſenibus populi ſui, & principibus eius.* Quæ ſicut ſpõſa parata, & ornata eſſe dicitur, quia ſicut ſpõſa diuerſis monilibus ſemetipſam exornat, vt ſpõſo placeat, ita & Eccleſia diuerſis virtutibus decoratur, vt creatori ſuo, qui eſt ſponſus eius, placere valeat.

B — Iſa. 3.

Lib. 20. de ciu. cap. 17. — Iſa. 44.

✱Aug. De cœlo deſcendere iſta ciuitas dicitur, quoniam cęleſtis eſt gratia, qua Deus eam fecit. Propter quod ei dicit per Eſaiam. *Ego ſum Dominus faciens te.* Et de cœlo quidem ab initio ſui deſcendit, ex quo per huius ſeculi tempus gratia Dei deſuper veniente per lauachrum regenerationis in Spirituſancto miſſo de cœlo, ſubinde ciues eius accreſcunt. Sed per nouiſſimum iudicium tanta eius, & tam noua de Dei munere claritas apparebit, vt nulla remaneant vetuſtatis veſtigia, quandoquidem & corpora ad incorruptionem, atque immortalitatem nouã ex vetere corruptione, & mortalitate tranſibunt.

✱Richard. Si quis etiam ſolam verborum pulchritudinem in ſerie viſionis huius diligentius attenderet, ſemetipſum ad tanti boni concupiſcentiam excitaret, & tam pulchræ, ac iucundæ ciuitatis habitator fieri uotis omnibus exoptaret. Eſt enim *ciuitas.* iuſtorum collectione immenſa. *ſancta,* per iuſtitiam. *Ieruſalem,* per uiſionem æternam internæ

C

pacis, *noua,* quia à vetuſtate purgata, *deſcendens de cœlo,* quia quod iuſte viuit in tempore quod bene viuit in æternitate ſe totũ habere perfecte cognoſcit, *paratam, ſicut ſponſam ornatam viro ſuo,* quemadmodum.n. miſſis muneribus a viro ad thorum viri præparatur ſponſa, ſic datis cœleſtibus donis a Chriſto, virtutibus quoque, & operibus bonis ad cęleſtem Chriſti copulam præparatur Eccleſia.

D — † 1. Pet.

c *Sicut ſponſam ornatam.* Sicut ſponſus præmittit munera ſponſæ, antequam eam ducat, ſic Chriſtus eccleſiæ fidem, & virtutes, & bona opera antequam eã ſuſcipiat in gloria.

E

d *Vocem magnam de thro.* Cum dixiſſet ſe vidiſſet innouationem elemẽtorũ, & glorificationem ſanctorũ incognitũ erat, & incredibile videret apponit autoritatẽ ſãctorũ patrũ, qui hoc pdixerũt.

Richard.

e *Ecce tab.* i. in euidenti eſt, quod in eadem gloria erit humanitas Chriſti in qua militauit, & homines eum imitati & ratione bene vſi.

✱ Andreas. Sanctus euangeliſta è cęlo docetur, tabernaculũ hoc verum eſſe cuius typus oſtenſus fuerat Moyſi, vel quædam typi protypoſis, & ſimulacrum, cum præſentis huius eccleſię typus extiterit. In hoc autem tabernaculo, quod hominibus factum non eſt, nullus erit fletus nullæ lachrimæ. Nam qui æternum gaudium largitur Sanctis omnibus lætitiam finis expertem impertietur.

✱Richardus. Hæc vox iure dicitur magna, quia promittit bona immenſa, bona æterna. Tabernaculum Dei cum hominibus erit quando ſe nobis, & nos ſibi diuinitas in cęleſti patria ſociabit. Et quia illa ſocietas, ſiue cohabitatio non tranſitoria, ſed æterna erit, recte dicit. *Et habitabit cum eis.* per hoc nimirum quod dicit, *habitabit* æternitatem ſocietatis, ac manſionis deſignauit. Cuius ſocietatis vinculum adhuc declarat, cum ſubiungit. *Et ipſi populus eius erunt, &c.* ipſi nimirum populus eius erunt illius laudem æternaliter, & unanimiter conclamando, *& ipſe erit eorum Deus,* ſuam beatitudinem

F

illis

NICOLAVS DE LYRA.

CAPVT XXI.

ET uidi. Deſcripto finali iudicio cõſequenter deſcribitur eccleſiæ ſtatus poſt iudicium. Et primo in generali. Secundo magis in ſpeciali, vbi & venit vnus. circa primum prædicit Ioannes innouationem mundi ſenſibilis, di. 1 *Et uidi cœlum nouum, & terram nouam* Et per iſta duo intelliguntur elementa media ignis aqua, & aer. Hæc enim omnia innouabuntur, & in melius mutabuntur. Ideo ſubditur.

2 *Primum enim, &c. ab.* Non eſt per hoc intelligendum, quod mutetur eorum ſubſtantia, ſed ea manente meliorabuntur in qualitatibus, & proprietatibus, vt in claritate, diaphaneitate, & in ſimilibus, & totum cedet ad gloriam electorum qui ex creaturis laudant Deum. 3 *Et ego.* Hic ſecundo Ioannes deſcribit innouationem humanæ naturæ quantum ad electos dicens.

4 *Vidi ciuitatem ſanctam Ieruſalem.* ideſt electorum ſocietatem perfecta charitate vnitam.

5 *Nouam.* Quantum ad corporum gloriam. Corpora.n. ſanctorum quæ modo ſunt corruptibilia, groſſa, ponderoſa, & obſcura, reſurgent immortalia, ſubtilia, agilia, & clara. & quia hoc fiet per gloriam animarum ad corpora redundantem, ideo dicitur.

6 *Deſcendentem de cœlo.* Empyreo, vt corpora reſumant, & in iudicio compareant.

7 *A Deo paratam.* Dotibus animæ, & corporis, ideo ſubditur. *Sicut ſponſam, &c.*

8 *Et au. uo. magnam.* Hic tertio deſcribit Ioannes finalem conſummationem. Et primo quantum ad electos. Secundo quantum ad reprobos ibi. *Timidis au.* Circa primum dicit. *Et au. vo. m.* ſ. diuinæ maieſtatis. — Diuiſio.

9 *Dicentem Ecce tab. &c.* i. cohabitatio Dei cum hominibus inſeparabilis, quia beati habebunt ſuper eam poteſtatem per apertam viſionem, & perfectam fruitionem. Et quia per hoc excluditur omne malum culpæ, & pœnæ, ideo ſubdit. *Et mors vltra non.*

Quia

MORALITER.

1 *Et vidi cœ.* Hoc literaliter exponitur de renouatione mundi ſenſibilis futura. Moraliter autem poteſt exponi de renouatione ſpirituali hominis qui dicitur à philoſophis minor mundus, & cuius terra eſt corpus, & cœlum anima, quia ſicut terra germinat ex influentia cœli, ſic corpus mouetur, & viuit ex animæ virtute. hoc ergo cœlum. ſ. anima renouatur, quando per pœnitentiam veram perfecte purgatur, & terra. ſ. corpus quando mundè ſeruatur.

† *Et mare iam non eſt.* ideſt, amaritudo peccati, nam per pœnitentiam eſt ablata.

3 *Et ego Io. vi. ci. ſ.* i. fidelem perſonam quamlibet deuotam quę dicitur ciuitas, ideſt ciuium vnitas, propter concordantiam virium inferiorum ad rationem, & ſancta, ideſt Chriſti ſanguine tincta in baptiſmo, & Ieruſalem, ideſt, pacifica propter concordiam dictam, & deſcendens de cœlo propter gratiæ infuſionem in eius augmento.

7 *A Deo pa.* i. diuinis chariſmatibus adornatam propter quod de ea ſubditur.

9 *Ecce tabernaculum Dei, &c.* Nam in talibus Deus habitat per gratiam,

Et abſterget

illis mirabiliter, & ineffabiliter participando. Eſt quidẽ nũc
A ipſe Deus cum ſuis in mundo, ſed nequaquam id ſatis vide
tur, quandiu in hac mortalitate viuentibus, eorum viſioni
manifeſte non reuelatur. Sed tunc vere cum eis erit, quan-
do ſe glorificatis illis reuelata facie manifeſtabit.

a Secundum diuinitatem, eſt præſens eis. quia nunquam peccabunt. b Quia nunquam ab eis repelletur,

a Et ipſi populus eius erunt. Et ipſe Deus cum eis erit eorum

a Quæ pro qualitate rerum diuerſarum.

b Deus. Et abſterget Deus omnem lachrymam ab oculis eo †

c a Id eſt, diſſolutio animæ, & corporis. b Continuus fletus. c Aliqua inquietatio.

d rum, & mors vltra non erit, neque luctus, neque clamor, ne

a Subitus, & tranſitorius. b Id eſt, iam non eſt locus eorum, cum non ſit peccatum de quo hęc procedunt.

que dolor erit vltra, quia prima abierũt. Et dixit qui ſedebat 1

Q.d. in euidenti, & ſtatim. a Superius dicta. b Scilicet, in corde tuo, & aliorum. 2

e in throno. † Ecce noua facio omnia. Et dixit mihi. Scribe, 3

f a Habilia quibus fides habeatur. b Quia complebuntur. 4

g quia hæc uerba fideliſſima ſunt, & vera. Et dixit mi- 5

a Completa ſunt quæ complenda fuerunt. 6

h hi. Factum eſt. † Ego ſum alpha, & o, initium, & finis. 7 8

i a Id eſt, deſideranti. b Id eſt, meipſum. c Qui eſt ipſe Chriſtus. d Quia viuere facit. e Per ſolam gratiam. 9

k Ego ſitienti dabo de fonte aquæ viuæ gratis. Qui vicerit, 10 11

a *Et ipſi pop. eius.* Id eſt, in nullo offendentes quod non eſſe poteſt dum ſunt in carne.

b *Et abſterget Deus.* ✱ Aug. Hoc de iſto tẽpore accipere, impudentiæ nimiæ, mihi videtur. Quis. n. tam abſurdus, qui audeat affirmare in huius mortalitatis ęrumnis. non dico populum ſanctum, ſed unumquemque ſanctorum, qui hanc duxerit vitã,
B nullas habentes lachrymas, & dolores, cum potius quanto, quiſque eſt ſanctior, & deſiderii ſancti plenior, tanto ſit eius in orando fletus uberior? Non eſt vox ſupernæ Hieruſalem. *Factæ ſunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte.* Et. *Lauabo per ſingulas noctes lectum meum, in lachrymis meis ſtratum meum rigabo.* Et. *Gemitus meus non eſt a te abſconditus, &c.* Hæc igitur magna luce dicta ſunt de ſæculo futuro, & immortalitate, atque ęternitate Sãctorum. Tunc. n. ſolum, atque ibi ſolum, iſta non erunt, ut nulla debeamus in literis ſacris quærere, vel legere manifeſta, ſi hæc putauerimus obſcura.

(Margin: ...pra 7.d; ...25.c; ...o. de ciui. ...17.; ...a.43.c. & ...c.; ...Cor.5.d.; ...pra 1.b.; ...l.41.; ...l.6.; ...l.37.)

c *Omnem lachrymam.* Quaſi dicat, ibi gloria, & nulla triſtitia quia utrunque ſimul eſſe non poſſet ibi.

✱ Amb. *Abſterget Deus omnem lachrymam*, quia poſt reſurrectionem nihil triſte ſanctis accidere poterit, vnde lachrymę oriri poſſint. *Et mors ultra non erit.* primus homo immortalis factus, peccando immortalitatem amiſit, & mortem mundo intulit. poſt reſurrectionẽ mors non erit, quia & ipſe princeps mortis diabolus, cum omnibus ſatellitib. ſuis, in infernum perpetuo recluſus tenebitur, & immortalitas perdita iuſtis reddetur, & poſſibilitas peccandi quæ mortem mũdo intulit, ab eis auferetur. *Neque luctus.* Inter effuſionem lachrymarum, & luctum aliqua diſtantia eſt. Nam triſtitia ſæpe lachrymas eduxit, luctus vero ſemper ex magno mœrore naſcitur, eſtque fletus dierum multorum, eccleſia Domi
C ni nunc in luctu eſt eo quod per deceptiones dęmonũ quotidie maximam partem ex ſuis amittit, in illa autem uita luctus non erit, quia nullum ex ſuis amittere poterit, &c.

✱ Richardus. Clamor quoque non erit, quia nulla erit iniu-

riæ

riæ illatio. Dolor nullus erit, quia nullus dolebit de qualibet D
amiſſione. De quibus bene dicitur, *quæ prima abierunt*, quia quandiu vita pręſens quę ſine peccato non eſt, agitur, etiam Sanctos afficiunt. Sed tunc ablato peccato ex quo procedũt & cui ſuccedunt, penitus non erunt. Modo tamen ſãcti prędictis purgantur, qui ad ipſam beatitudinem pręparantur; damnandi vero ijs affliguntur, vt ad damnationis initium puniantur. Et quia ad hęc inſufficiens videtur atteſtatio humana, adiungitur auctoritas diuina. *Dixit qui ſedebat in throno. Ecce noua facio omnia.* quod ergo forſitan minus credibile poſſet uideri, tum de innouatione elemẽtorum, tum de glorificatione Sanctorum, maiori teſtimonio debebat, & decebat confirmari. O E
quam dulcia ſunt iſta, & animum ad ſe trahentia, & in ſe rapientia, & tractum raptumque ſuauiter inebriantia. Erubeſcat igitur in uilibus delectari qui ſibi talia, ac tãta bona nouerit reſeruari. Contemnat poſt modicum velit nolit amittenda, quęrat poſt modicum ſi velit accipienda, & ſine fine poſſidenda, &c.

d *Et mors.* vere non erunt ibi lachrymę, quia non erit cauſa lachrymarum.

e *Et di.* Q.d. ſcribe quidquid oſtenſum eſt mihi de hac innouatione, pro vtilitate præſentium factum eſt, quibus hęc ſcribere iuſſus ſum.

f *Scribe quia hæc, &c.* Iubens ſcribere, & aliis nunciare, ſupponit exhortationem, vt omnes ad hanc innouationem laborent pertinere.

g *Et dixit mihi.* poſita autoritate ſanctorum de hac innouatione. ponit autoritatem ipſius Dei.

h *Factum eſt.* Ne quæreret aliquis, quid poſt illã innouationem futurum eſſet, dicitur ſibi nihil reſtare ad faciendum.

i *Alpha & o.* Quaſi dicat, hanc innouationem facere potero, quia ego omnia creaui, & in me omnia cõſummabunt.

k *Sitienti.* Non dabo ſitienti ad horam, ſed perſeueranti.

✱ Amb. Quomodo gloria iſta iuſtis datur gratis pro cuius acceptione multa perferunt aduerſa, multas lachrymas fundunt, innumeras preces Deo offerunt, eleemoſynas largiuntur, & cęteris bonis opib. ſemetipſos exercẽt. Sed gratis vitã F
ęternã percipiunt, quia pretium vitę æternæ quod ſunt bona opera, ab ipſo accipiunt, qui dixit. *Sine me nihil poteſtis facere.* Ioan. 15.

Poſſidebit

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Quia pri. abierunt.* Nam in eccleſia militante quæ dicitur, terreſtris Ieruſalem, iſta ſunt, & erunt vſque ad iudicium.

2 *Et di. qui ſe. in thro.* ſ. Deus trinus, & vnus,

3 *Ecce no. fa. omnia.* ſ. cœlos, elementa, & electorum corpora, vt patet ex prædictis.

4 *Et dix. mi. Scri. &c.* Ad informationem eccleſię, &c.

5 *Et dixit mi. Factum eſt.* i. conſummatum eſt gaudium electorum.

6 *Ego ſum alpha, & o.* Quod exponitur cum ſubditur.

Initium

7 *Initium & finis.* Alpha. n. eſt prima litera Græca, & o vltima. Deus. n. eſt principium effectiuum a quo omnia producuntur, & finis in quem omnia ordinantur.

8 *Ego ſitienti*, i. debito modo deſideranti.

9 *Dabo de fonte aquæ viuæ* i participationem vitæ beatæ.

10 *Gratis.* Licet. n. habentes gratiam mereantur de condigno beatam vitam, tamen ipſa gratia per quam opera fiunt meritoria. de condigno, gratis dantur, alioquin gratia iam nõ eſſet gratia. Ro. 11.

11 *Qui uicerit.* Carnem, mundum, & diabolum.

Poſſidebit

MORALITER.

Et abſterget Deus omnem lachrymam, &c. Trãsferendo ſecum tales ad gloriam.

2 *Et dixit qui ſedebat in throno. Ecce noua facio omnia.* ſ. in reſurrectione, quando ſancti habebunt corpora glorioſa.

5 *Et dixit mi. Factum eſt.* id eſt, conſummatum eſt hominis pręmium.

Ego

6 *Ego ſum alpha, & o.* i. principium a quo cuncta oriuntur, & finis ad quem ordinantur.

8 *Ego ſitienti dabo de fonte aquæ uiuæ.* id eſt, de vera beatitudine.

10 *Gratis.* Sicut dicitur Ro. 6. d. *Gratia Dei uita æterna.*

11 *Qui uicerit poſſidebit, &c.* Scilicet, mundum, carnem, & diabolum.

A a *Poſſidebit hæc.* ideſt meipſum,qui ſum principium omnis beatitudinis.

b *Timidis.* i.illis qui timore pœnarum fidem accipere fugiunt,uel acceptam relinquunt.

c *Veni & oſten.* Deſcripta gloria,quam habituri ſunt ſancti dicit quo merito,uel cuius auxilio ſint accepturi.

Heb. 8. d ✠Andr. Per hæc planum fit Angelos non ſemper calamitates, & plagas inferre, ſed peritorum medicorũ more, interdum quidem loca affecta ferro incidere, nonnunquã vero mitia pharmaca uulneribus adhibere. Qui.n.cladẽ pro meritis plagam, ante irrogauerat, nũc Eccleſiæ beatitudinẽ Theologo demõſtrat.

C Scite autem ſponſam Agni vxorem appellat, quando namque veluti Agnus Chriſtus occiſus eſt, Chriſtus tunc illam proprio ſanguine ſibi deſponſauit. Quemadmodum enim Adamo dormiẽti adempta eſt coſta, ex quá deinde mulier formata eſt, ita Chriſto per ſpõtaneam mortem in cruce cõſopito, ſanguine qui ex latere eius fundebatur, Eccleſia conſtituta, ipſi que propter nos patienti conſociata eſt. D

✠Amb. Quod ſponſa agni, Eccleſia conſtituta iure vocetur. Baptiſta demonſtrat, dicens. *Qui habet ſponſam, ſponſus eſt.* Quod autem, & uxor dicatur ſcriptura demonſtrat dicens. *Propter hoc relinquet homo patrem, & matrem, & adhærebit vxori ſuæ, &c.* Quaſi patrem ſuum filius Dei dereliquit. cum de illa cœleſti beatitudine ad terras deſcendens, hominem aſſumpſit quem pro ſponſa ſua daret. Matrem dereliquit, quia affectum matris abiiciens, corpus quod ex ea aſſumpſit, pro eccleſia ſua tradidit. Quam ſibi ita vniuit, vt ipſe ſit caput, & ipſa corpus. Io. 3. a Gen. 2 Eph. 5 E F

a Firmiter obtinebit. b Deum immortalem. c Aeterna ſocietas. d In præſenti per gratiam, & in futuro per gloriam. e Quod [illegible] populus.

a b poſſidebit hęc. † Et ero illi Deus, & ipſe erit mihi filius. Ti 1 2

a De hac innouatione deſperantibus. b Ideſt, excommunicatis.

midis aũt, & incredulis, & execratis, & homicidis, & forni 3 4

a Quibus mendacium eſt in uſu.

catoribus, & veneficis, & idololatris: & oĩb. mendacibus, 5 6

a Scilicet participantes, vel plus, vel minus. Pro qualitate culpæ.

pars illorũ erit in ſtagno ardenti igne, & ſulphure, qđ eſt 7 8

Corporis, & animæ.

mors ſecũda. Et venit ad me vnº de ſeptẽ angelis habẽtib. 9 10

a Quantum ad malos.

phialas plenas ſeptẽ plagis nouiſſimis, & locutus ẽ mecũ, 11 12

a Ampla intellectum. & traducendam b Modo per fidem. c In futuro glorificandam

c dicẽs: Veni, & oñdã tibi ſpõſam vxorẽ agni. Et ſuſtulit me. 13 14 15 16

☞ In

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Poſſidebit hæc.* Hæreditate perpetua.

2 *Et ero illi Deus.* Dans gloriam.

3 *Et ipſe erit mihi filius.* per aſſimilationem perfectam 1. Io. 3. a Cum apparuerit ſimiles ei erimus, quia videbimus eũ ſicuti eſt.

4 *Timidis autem.* Hic conſequenter ponitur finalis conſummatio, quantum ad reprobos, cum dicitur. *Timidis autem.* timore mundano declinantibus ad peccata mortalia, & in eis perſeuerantibus.

5 *Et incredulis.* i. Iudæis, Saracenis, & cæteris fidem catholicam reſpuentibus.

6 *Et execratis.* i. reuertentibus ad peccata enormia poſt eorum condonationem, ſicut canis ad vomitum.

7 *Et homicidis.* Facto, vel voluntate deliberata.

8 *Et fornicatoribus.* Et per fornicationem intelliguntur cætera carnis vitia.

9 *Et veneficis.* i. magis, & ſortilegis.

10 *Et idololatris.* Cultum Deo debitum tribuẽtibus creaturis.

11 *Et omnibus mendacibus.* Mendacio pernicioſo. Et per hæc uitia intelliguntur omnia alia vitia mortalia.

12 *Pars illorum.* i. retributio.

13 *Erit in ſtagno ardenti, & ſulphure.* i. in pœna gehennæ, quæ dicitur mors ſecunda.

14 *Et venit ad me vnus de ſeptem angelis.* Hic conſequenter deſcribitur ſtatus poſt iudicium magis in ſpeciali. Secundum tamẽ quod aliqui aliter exponũt de tempore ante iudicium, & etiam ante aduentum Antichriſti, quod nituntur oſtendere ex hoc, quod dicitur inf. ſe. ca. Qui nocet noceat adhuc, & qui in ſordibus eſt ſordeſcat adhuc, & iuſtus iuſtificetur adhuc, poſt iudiciũ vero non erit tempus, nec locus meriti, vel demeriti. Dicunt igitur quod per Angelum hic introductum intelligitur Innocentius Papa tertius, qui approbauit ordines fratrum minorum, & prædicatorum, qui dicuntur hic ciuitas Ieruſalem noua, ſecundum illud Prou. 18. c. *Frater qui adiuuatur a fratre, quaſi ciuitas firma.* Ambo. n. ordines ad idem opus ſunt ordinati. ſ. ad prædicationem euangelii. Dicunt igitur, quod fundamentum huius ciuitatis ſunt Beati Franciſcus, & Dominicus, horum ordinum fundatores, dicuntur tamen in numero duodenario, hæc fundamenta, quia ſunt duodecim Apoſtolorum imitatores, murus vero regularis obſeruantia per præcepta, & ſtatuta, portæ vero religionum ingreſſus, qui dicuntur ad quatuor orbis partes, nam ex omnibus mundi partibus aliqui ingrediũtur iſtas religiones. Angeli vero in portis exiſtentes, ſunt miniſtri, & prouinciales priores, qui per ſe, vel per alios recipiunt ad ordines venientes, & ſic alia hic dicta adaptant ad ſuum propoſitum, prout poſſunt. Licet autem hæc expoſitio ſaluari poſſet in aliquo ſenſu myſtico non tamen in ſenſu literali, ſicut credo. Primo, quia dicitur hic, quod angelus introductus docuit Ioannem dicens. *Veni & oſtendam tibi, &c.* quod non poteſt verificari de Innocentio Papa, cum poſt Ioannem fuerit il. e per mille annos, & amplius. Item quia inf. dicitur de hac ciuitate. Et templum non vidi in ea. dicti autẽ ordines eccleſias habent. Item quod ſubditur. *Et ciuitas non eget ſole, neque luna.* Et poſtea nec intrabit in eam aliquid coinquinatũ abominationem faciens, & mendacium, dicti autem ordines indigent illuminatione ſolis, & lunæ, nec omnes intrantes ſunt immaculati. nec omnes bene intrantes perſeuerãt in bono, ſed multi fiunt apoſtatæ, & peſſimi, vnde dicit Au. Sicut non inueni meliores his qui in monaſterijs profecerunt, ita non inuenio deteriores his qui in monaſterijs defecerunt, propter quæ & plura alia quæ poſſunt induci contra expoſitionem prædictam, inquantum dicunt eam literalem eſſe, videtur mihi quod ciuitas hic deſcripta eſt Ieruſalẽ ſuperna, vnde poſt præmiſſa verba de ingreſſu ciuitatis, ſubditur. Niſi qui ſcripti ſunt in libro vitę, & agni, hi ſunt prædeſtinati, qui etiam Ieruſalem ſupernam ingrediuntur, & nulli alij. Et ideo ſicut iam præmiſi deſcribitur hic ſtatus eccleſiæ triumphantis magis in ſpeciali, Et primo quo ad ſitum ſublimem, p̃mittitur tñ perſona alloquens beatum Ioannem, cũ dr. *Et venit ad me vnus de ſeptem Ang. &c.* per hunc. n. intelligitur beatus Iacobus qui ſup. 37 c dictus eſt vnus de ſeptem Angelis habentibus phialas, & præceſſit beatum Ioannem in gloria, propter quod ex Dei voluntate potuit ei reuelare ſecreta cœleſtia.

15 *Veni & oſtendam tibi ſponſam.* i. Ieruſalem ſupernam, vt dictum eſt in principio capituli, quæ dicitur vxor agni modo ſpeciali, quia coniungitur ei inſeparabiliter, & æternaliter, non ſic autem eccleſia militans quæ ceſſabit in fine mundi, ſicut imperfectum veniente perfecto, & figura figurato adueniente. Sicut n. lex vetus ĩpfecta fuit, & figura reſpectu nouę legis, ſic eccleſia militãs reſpectu triumphantis, cuius ſtatus omnino perfectus erit in reſurrectione generali, extunc. n. electi ſeparabuntur a reprobis, & erunt in anima, & corpore perfecte beati reſurgent. n. in corporibus glorioſis per animæ gloriam ad corpora redundantem.

16 *Et ſuſtulit me in ſpiritu.* Hoc dicit ad oſtendendum quod

MORALITER.

4 *Timidis autem.* Timore male humiliante.

5 *Et incredulis.* Veritati diuinæ.

6 *Et execratis.* i. iuſte ſeparatis a ſacramentis eccleſiæ.

9 *Et veneficis.* i. infectis veneno inuidiæ.

11 *Et omnibus mendacibus.* pernitioſe.

12 *Pars illorum. &c.* i. participatio eorum cum dæmonibus in gehenna.

14 *Et venit ad me, &c.* Quoniam bonum non mouet, niſi aliquo modo cognitum, ideo quilibet fidelis debet conſiderare ſtatum ſupernæ ciuitatis, vt alliciatur ad ipſum, ideo ſubditur.

15 *Veni. & oſten. tibi ſpon. vxo. mag.* Ideſt, Eccleſiam triumphantem.

16 *Et ſuſtulit me in ſpiritu in mon. mag.* Quaſi in contemplationis exceſſum.

Et

a *In montem magnum*. Chriſtus mons, quia munimentum
A ſuorum magnum eſt, quia totum mundum replet, altus, quia inſeparabilis.
b *Oſten.mi.ci.* Et ſuper illum montem oſtendit eccleſię fundamentum.
c *Lumen*. Ipſa lucens pro modo ſuo, ſimilis Chriſto, qui fuit in propoſito firmus, & lucens in virtutibus. Ezech.28.c
d *Iaſpi.* Durus hic, & uiridis, ſic Eccleſia nitet fide & in ea firmata eſt.
B e *Murum*. i. Chriſtũ defenſorem, qui magnus in Sion, altus cum patre. Vel defenſores aliorũ, qui magni in uincendo alios. Alij ne vincantur, ideſt Apoſtolos, vel prophetas, vel Angelos veritatis nuncios. [an]gulos
✻Amb. iſte eſt murus de quo dicit propheta, *Saluator ponetur in ea murus, & antemurale*, per hunc igitur murum, Chriſtus cum omnibus membris deſignatur, ita vt per illum, fundamentum: per reliquam vero ſtructuram, eius membra figurentur. Per portas autem duodecim, duodecim Apo- 26.a
C ſtoli, eorumque doctrina deſignatur. Angeli duodecim, prædicatores Apoſtolorum ſequaces deſignant, qui in portis viſi dicuntur, quia fidem Apoſtolorum inconcuſſam D tenentes, quoſcunque potuerunt ad fidem Chriſti trahere ſtuduerunt.
f *Portas duo.* Ideſt, patriarchas, per quorum exemplum alij ad fidem introducuntur. Vel portæ Apoſtoli, quia alios introducunt in Eccleſiam, † Angeli i. ſubditi, qui perfecte inſtructi in loco Angelorum ſunt ſubſtituti. Numerus portarum duodecim, quæ per quatuor mundi partes, ſub ternario comprehenduntur, ad myſterium pertinet duodecim Apoſtolorum, per quos fides trinitatis diffunditur per orbẽ quadripertitum. [re]tanguli E

a Chriſtum. b Quantum ad humanitatem. c Quantum ad diuinitatem.
a in ſpũ in montem magnum, & altum, & oſtendit mihi ciui- 1
a In qua Deus per gratiam habitat. Per infuſionem gratiæ. 2
b tatem ſanctam Ieruſalem deſcendentem de cœlo à Deo ha- 3
a Ideſt, cognitionem de Deo. b Ideſt, luminoſa opera. Endiadis figura eſt. 4
c bentẽ claritatem Dei. Et lumen eius ſimile lapidi pretioſo, 5
a Nihil ibi contriſtans ſed totum delectans, ſicut viriditas iaſpidis. quia ibi pura confeſſio. b Nihil celans, 6
d tãquam lapidi Iaſpidis ſicut cryſtallum. Et habebat murum 7
a Ideſt, in fide, & in veſtigiis prophetarum. 8
e magnum, & altum, habentem portas duodecim, & in por- 9
a Apoſtolos. 10
f tis † Angelos duodecim, & nomina inſcripta, quæ ſunt, 11 12
a Ideſt, memoria ſanctorum patrum in veteri lege.
g h nomina duodecim tribuum filiorum Iſrael. Ab Oriente 13

g *Nomina inſcripta quæ ſunt, nomina duodecim tribuum filiorum Iſr.* Ideſt, memoria ſanctorum patrum in veteri lege eſt in Apoſtolis, quia quod illi prædixerunt futurum, hi docent completum. Vel omnes gentes in fide Apoſtolorum poſitæ, & dilectione eorum. Vnde. *Epiſtola noſtra uos eſtis ſcripta in cordibus noſtris.* 2.Cor.3.a
h *Ab oriente portæ tres, ab aquilone portæ tres, ab auſtro portæ tres, & ab occaſu portæ tres.* Oriens Iudæi, a quibus ſol iuſtitiæ ortus eſt, & in his portæ tres, quia in his primũ fides trinitatis, F nunciata

NICOLAVS DE LYRA.

quòd non vidit tunc gloriam electorum, prout erit in ſe, ſed in aliquo eam repræſentante, ſcilicet, in ciuitate quæ infra deſcribitur quam vidit imaginaria viſione, & cuius ſignificationem intellexit, aliter non fuiſſet viſio prophetica, ſicut declaratum fuit diffuſius in princip. lib. Pſal. & in princ. lib. Dan.

1 In montem magnum, & altum. *Per quem deſignatur cælum empyreum, quod ſecundum Sanctos, & Doctores eſt locus Beatorum, & in corporalibus habet ſitum ſupremum.*

2 Et oſtendit mihi. *Hic conſequenter deſcribitur quantum ad pulchrum aſpectum, cum dicitur.*

3 Ciuitatem ſanctam Ieruſalem. *Scilicet, ſupernam.*

4 Deſcendentem de cœlo. *Nam animæ beatæ deſcendent ad reſumendum corpora, & communicandum eis gloriam, vt dictum eſt ſupra in princip. cap. & etiam ibi incipiet ſtatus perfectus beatitudinis electorum. Poteſt etiam aliter exponi, quia beatitudo cæleſtis non poteſt ab electis haberi, niſi prius quodammodo ad eos deſcendat in præſenti: nam donum gratiæ per quod efficiuntur digni vita beata, eſt quædam inchoatio, & participatio gloriæ, propter quod in oratione Dominica ſecunda petitio ponitur,* Adueniat regnum tuum. *id eſt, ad nos veniat, quia non poſſumus venire ad ipſum, niſi prius ad nos veniat modo dicto.* [Ma]tth.6.c.

5 Habentem cla. Dei. *Nam claritas Beatorum, quantum ad gloriam animæ, & etiam corporis, eſt quædam participatio diuinæ claritatis, per quam beati ſibi conformantur, 1. Ioan. 3. a. Scimus quoniam cum ap. ſi. ei eri.*

6 Et lumen eius ſimi. la. preci. *Id eſt, Chriſto, qui dicitur lapis precioſus. 1. Pet. 2. b. Ecce ponam in Sion la. ſum. an. elec. precioſum. In beatitudine namque cæleſti per gloriam corporis, & animæ conformabuntur homini Chriſto, ſicut membra capiti.*

7 Tanquam lapi. Ia. ſicut cryſtallum. *Nominatiui caſus eſt, & neutri generis ſecundum acceptionem antiquorum. Comparatur autem Chriſtus iaſpidi, tum propter pluralitatem colorum, & in Chriſto ſunt tres naturæ, ſcilicet diuina, & anima intellectiua, & corpus: Tum quia iaſpis confortat viſum, & beati delectantur in viſione Chriſti: nam aſpectu ſuæ diuinitatis reficiuntur interius, & aſpectu ſuæ humanitatis exterius, ſecundum quod dicit Auguſt. exponens illud Ioan. 10. Ingredietur, & egred. &c.* Chriſtus comparatur Iaſpidi.

8 Sicut cryſtallum. *Quod valet contra ſitim, & ardorem. Et ſimiliter Chriſtus eſt remedium contra ſitim, & ardorem cupiditatis, eo quod tenuit viam paupertatis.*

9 Et habebat. *Hic conſequenter deſcribitur ſuperna Ieruſalem, quantum ad ciuitatis ædificium. Et primo in generali. Secundo magis in ſpeciali, ibi: Et qui loquebatur mecum. Circa primum dicitur:* Et habebat murum magnum, & altum. *Id eſt, ſpiſſum, & altum per quem deſignatur ſecuritas diuinæ protectionis, quæ maxime relucet in ſtatu ſupernæ beatitudinis, quam nullus habens poteſt amittere.* Diuiſio.

10 Habentem portas duodecim, &c. *Quæ ſunt obſeruationes mandatorum, per quas habetur ingreſſus ad beatitudinis ſtatum. Matth. 19. cap. Si vis ad vitam ingredi, &c. Et ideo ſunt duodecim. Nam obſeruatio decem præceptorum decalogi cum duobus præceptis charitatis facit ad vitam ingredi.*

11 Et in portis Ange. duo. *Nam electorum animæ deferuntur ad cælum per miniſterium Angelorum, Luc. 16. e. Factum eſt autem, vt mo. me. & por. &c.*

12 Et nomina inſcripta; quæ ſunt nomina duo. tri. filiorum Iſra. *Id eſt, omnium fidelium qui indifferenter admittuntur ad regnum ſine acceptione perſonarum.*

13 Ab Orientæ portæ tres, &c. *Nam ex omnibus orbis partibus colliguntur electi intrantes ianuas paradiſi. Dicuntur etiam portæ tres ad quamlibet orbis partem principalem: nam in fide Trinitatis recipiuntur electi ad gloriam cæleſtem.*

Et

MORALITER.

2 *Et oſtendit mihi ciuit.* Scilicet, Ieruſalem cœleſtem.

4 *Deſcendentem de cælo.* Hoc dicitur, quia non poſſumus aſcendere ad gloriam, niſi prius ad nos deſcendat per gratiam propter quod petimus in oratione Dominica, Matth. 6. b. Adueniat regnum tuum.

5 *Habentem cla. Dei.* Id eſt, Dei claram viſionem.

6 *Et lumen eius ſi. la precioſo.* Id eſt, Chriſto homini, qui dicitur lapis abſciſus de monte ſine manibus, Dani. 9. Eius enim gloriæ conformantur cæteri Sancti, ſicut membra capiti.

7 *Tanquam lapidi Iaſpidis.* In quo eſt varietas colorũ, deſignans in homine Chriſto varietatem chariſmatum, & donorum.

6 *Sicut cryſtallum.* Quod dicitur ſedare ſitim, & Chriſtus ſua deitate ſedat totaliter deſiderium humanum.

9 *Et habebat murum magnum.* Per quem ſignificatur ſecuritas poſſeſſionis.

10 *Habentem por. duo.* Per quas ſignificantur decem præcepta decalogi, cum duobus præceptis charitatis, per quę tanquam per portas eſt ingreſſus ſupernæ ciuitatis. Matth. 19. e. Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata.

11 *Et in por. Ange. duo.* Per Angelorum enim miniſterium inducuntur electi ad regnum cœlorum. Luc. 16. c. Factum eſt autem, vt moreretur Men. & por. ab an. &c.

12 Et *nomina inſcripta, quæ ſunt nomina duo. tri. filio. Iſr.* Id eſt, bonorum Chriſtianorum, ad quos deuoluta ſunt nomina filiorum Iſrael, vt habetur Roman. 2.

13 *Ab Oriente portæ tres, &c.* Nã per fidẽ trinitatis deſcriptam a qua-

☞ nunciata ab apoſtolis & a prophetis. Aquilo frigidæ gentes,
A quæ poſt Iudæos crediderunt. Ab auſtro, i. à claritate fidei, quæ eſt ab aduẽtu Chriſti. Ab occaſu, i. ab vltima ætate mũdi, quæ per Eliam & Enoch fidem trinitatis recipiet.

a *Murus.* i. fides Chriſti qua munuit ipſam ciuitatem, habet duodecim patriarchas per quos fundatur, quia illi primi hanc fidem tenuerunt, & in illis innituntur quicunque ad fidem accedunt.

b *Et in ipſis duode.* Quam fidem iſti tenent illi uenturam intellexerũt, & præ
B nunciauerunt.

✠ANDREAS. Fundamenta muri Beati ſunt Apoſtoli, ſuper hos enim Chriſti Eccleſia fundata eſt. Quorum nomina in illis ueluti in tabula quadam inſcripta ſunt, ad commodam eorum qui legunt, aut legere volunt inſtructionem.

✠Amb. Si Petrus fundamentum eſt Eccleſiæ, ergo ſuper ipſum ædificata eſt, ſicut & ſuper cæteros. Vera eſt ergo pſens (Mat. 16) aſſertio, quia duodecim fundamenta eſſe eccleſiæ dixit. nec repellit nos quod Apoſtolus dicit, *Fundamẽtum aliud nemo poteſt ponere, &c.* (1. Cor. 3) Non. n. aliud fundamẽtum eſt Petrus, & aliud Chriſtus, quia Petrus eſt membrum Chriſti, ſicut dixit diſcipulis. *Vos in me, & ego in vobis.* (Io. 14) Chriſtus namque fundamen-
C tum eſt omniũ Apoſtolorum ſuorum, ſimiliter & ipſi fundamenta ſunt eorum, qui per ipſos crediderunt. Vnum eſt igitur fundamentum. i. Chriſtus, a quo continentur omnia D fundamenta, ſuper quem etiam Chriſtum tota compages Eccleſiæ conſtructa eſt.

c *Et qui loquebatur me.* Vidi ciuitatem iſtam ita munitam & ornatam, & non omnes. Ibi vidi æquales inter ſe, ſed tamẽ vnumquemque perfectum pro modo ſuo.

portæ tres, ab aqlone, portæ tres, ab auſtro portæ tres, & ab
a occaſu portæ tres. Et murus ciuitatis habens fundamenta 1
(a Vel ſuper ea. Ideſt, in memoria, & prædicatione eorum. b Quia ſuper fidem patriarcharum fuit fundata fides, & doctrina Apoſtolorum.)
b duodecim, et in ipſis duodecim nomina duodecim apoſto- 2
(a Quem dixerunt uenturum. b Angelus in perſona Chriſti. c Ad beneplacitum meum.) 3
c d lorum & agni. Et qui loquebatur mecum, habebat menſurã 4
(a Ideſt, illos qui alios ad fidem introducunt. b Ideſt, defenſores aliorum.) 5
e arũdineã aureã, ut metiretur ciuitatẽ, & portas eius & murũ. 6
(a Ideſt fides. Expoſitio quadrationis) 7
f Et ciuitas in quadro poſita eſt & lõgitudo eius tãta eſt quãta 8
(a Ideſt charitas qua quantum quis credit, tantum amat. Ideſt, minorem Eccleſiam.) 9
g & latitudo. Et menſus eſt ciuitatẽ de arũdine aurea p ſtadia 10
11

d *Menſuram arundineam auream, & cætera.* i. diuinam ſcripturam Dei ſapientia compoſitam, quæ tangit, & illuſtrat corda fidelium.

e *Vt metiretur ciuita. & portas eius.* Ideſt, ſecundum menſuram daret etiam minorib. intelligentiam ipſarum ſcripturarum. E

f *In quadro poſita eſt.* Quatuor latera, fides, ſpes, charitas, operatio, quæ ſunt æqualia, quia quantum quis credit, tãtum ſperat, quantum ſperat, tantum diligit, quantum diligit, tantum operatur. in quadro ergo, quia robuſta fide, lõganimis ſpe, ampla charitate, efficax opere. Vel quatuor latera, quatuor principales virtutes, quarum vna non debet aliam excedere in homine prudentia appetendi boni, & vitandi mali quam ſequitur temperantia, vt a voluptatibus homo ſe retrahat poſt hæc fortitudo, vt quod intelligit operetur, dehinc iuſtitia, vt ſic ſuos actus temperet, ne nimis iuſtus, uel ſapiens ſibi videatur. (Quatuor virtutes)

g *Per ſtadia.* Stadium eſt locus, & curſus, & menſura, & octo faciunt miliare, notat tendentes ad brauium. F

☞ *Duodecim*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et murus ciui. habens fundamenta duodecim. *Id eſt, duodecim articulos fidei: nam ſecundum quod dicit Apoſtolus Hebr. 11. a.* Fides eſt ſubſtantia ſperandarum rerum. *Id eſt, bonorum cœleſtium, quæ ſunt res ſperandæ. Et in hac definitione fidei accipitur ſubſtantia pro inchoatione, ſiue fundamento, eo quòd fundamentum eſt inchoatio domus. Per fidem vero formatam inchoatur beatitudo cœleſtis in nobis, ſicut & plenius fuit dictum, Hebr. 11.*

2 Et in ipſis duodecim nomina, duodecim apoſtolorum, & agni. *Id eſt, Chriſti. Nam duodecim articuli fidei ſunt de Chriſto, ſex pertinentes ad eius diuinitatem, & ſex ad eius humanitatem, & hoc ſecundum communiorem diſtinctionem articulorum, quamuis aliqui diſtinguant quatuordecim articulos fidei, ſeptem de diuinitate, & ſeptem de humanitate. Dicuntur autem nomina Apoſtolorum in ipſis fundamentis ſcripta, quia primo publicauerunt fidem Chriſti prædicando, & pro ipſa moriendo.*

3 Et qui loquebatur. *Hic conſequenter deſcribitur ædificium ciuitatis cœleſtis, magis in ſpeciali. Et primo proponit intentum, dicens:* Et qui loquebatur mecum. *ſcilicet, Angelus.*

4 Habebat menſuram arundineam auream. *Id eſt, ſimilem arundini in figura, quia non poſſet eſſe aurea, & cum hoc arundo vera.*

5 Vt metiretur ciuitatem. *Quantum ad ſpacium inter muros contentum.*

6 Et porta eius, & murum. *Quantum ad eius latitudinem. Nam habita menſura ſpacij intra murum contenti, habetur menſura muri; nam interior pars muri, & dictum ſpacium contiguantur.*

7 Et ciuitas in quadro. *Aequilatero.*

8 Poſita eſt. *Id eſt, diſpoſita, quod patet ex eo quod ſubditur.*

9 Et longitudo eius tanta eſt, & cæt. *Quod non poſſet eſſe, niſi quadrum eſſet æquilaterum, per hoc autem intelligitur quadratura, quatuor uirtutum Cardinalium, quæ manet in patria, ſecundum Doctores Catholicos, tamen ſecundum alios actus, quam in via. Nam actus prudentiæ eſt ibi: nullum bonum Deo præponere, vel æquare. Fortitudinis autem Deo firmiſſime inhærere. Temperantiæ vero nullo defectu noxio delectari, iuſtitiæ Deo ſubditum eſſe.* (Actus virtutum cardinalium in patria)

10 Et menſus eſt. *Hic exequitur propoſitum. Et primo quantum ad ciuitatis ſpacium. Secundo quantum ad murum, ibi;* Et menſus eſt. *Tertio quantum ad fundamenta, ibi:* Fundamenta. *Quarto quantum ad portas, ibi:* Et duodecim por. *Circa primum dicitur;* Et menſus eſt ci. *Id eſt, ſpacium ciuitatis.*

11 Per ſtadia duo milia. *Non poteſt intelligi, quod iſta duodecim milia ſtadia contineant totum ſpacium ciuitatis, & præciſe; nam illud ſpacium oportet eſſe quadrum æquilaterum, vt dictum eſt. Duodecim autem non eſt numerus quadratus. Dicitur autem quadratus numerus qui reſultat ex ductu vnius numeri in ſeipſum ſemel, ſicut ex ductu binarij in ſeipſum reſultat quaternarius: nam bis duo ſunt quatuor, ter tria nouem, quater quatuor ſedecim, & ſic conſequenter, per quod patet quod inter nouem, & ſedecim non eſt aliquis numerus quadratus, & ideo ſi ſpacium ciuitatis eſſet duodecim milium ſtadiorum præciſe non poſſet eſſe quadrum æquilaterum, propter quod dicendum, quod iſta duodecim milia ſtadia menſurant vnum latus huius quadri, & per conſequens totum ſpacium continet duodecies duodecim milia ſtadia, quæ ſunt in vniuerſo centum quadraginta quatuor milia ſtadiæ, & eſt numerus quadratus reſultans ex ductu duodenarij in ſeipſum. Hic autem numerus continet nonies ſedecim. Cum ergo octo ſtadia faciant miliare vnum, & duo miliaria leucam vnam, ſequitur quod prædictum ſpacium ciuitatis continet decem octo milia miliariorum, & nouem milia leucarum, & quodlibet latus muri duodecim milia ſtadia, & totus eius ambitus quadraginta octo milia ſtadia, quia murus ponitur quadratus æquilaterus. Nec tamen computatur hic ſpiſſitudo muri, ſed tantum ſuperficies interior, vt patet ex dictis. Hæc autem ſignificant magnitudinem loci beatorum, ſecundum quod dicit Baruch 3. c. O Iſrael quam magna eſt domus Dei, & ingens locus poſ. eius, &c. Tamen cœlum empyreum quod eſt locus beatorum, eſt quaſi incomparabiliter maius quam ciuitas hic deſcripta; nam in hoc libro maiora per minora frequenter ſignificantur, ſicut ſupra cap. 4. per vigintiquatuor ſeniores, intelligitur vniuerſitas Epiſcoporum, quæ multo maior eſt, vt dictum fuit ibidem.*

Et

MORALITER.

à quatuor Euangeliſtis eſt introitus ſupernæ felicitatis. Euangelium vero Matth. dicitur ab oriente, eo quod deſcribit Chriſti ortum. Lucæ vero ab occidente, quia deſcribit paſſionis occaſum. Ioannis autem ab auſtro, vnde maior eſt refulgentia lucis, quia deſcribit claritatem diuinitatis. Marci vero ab Aquilone, quia deſcribit iudiciariam poteſtatem, quæ incutit frigus timoris. (Quatuor Euãgeliorum diſtinctio)

3 *Et qui loquebatur mecum habebat menſuram, &c.* Per hoc ſignificantur diuerſi gradus gloriæ ſecundum hominum merita, qui aſſumuntur ad ordines Angelorum, ideo in fine dicitur.

Men-

a duodecim milia, & longitudo, & latitudo, & altitudo æ- 1
a Id eſt, defenſores eorum. 2
qualia ſunt. Et menſus eſt muros eius centum quadraginta 3
a Cubitus in quo eſt manus, operationem ſignificat. 4
Vel quia æquales Angelis, vel quia tantæ multitudinis.
b quatuor cubitorum, menſura hominis, quæ eſt Angeli. 5
a Lapide Chriſto, vel viris fortibus in fide. b Id eſt, minor Eccleſia.
c Et erat ſtructura muri eius ex lapide Iaſpide, ipſa verò ci- 6
d a Quia fulgebunt Sancti, &c. b Quantum ad animam. 7
c Quia & corda Sanctorum translucebunt. d Quantum ad corpus. e Id eſt, Prophetæ.
e uitas aurum mundum ſimile vitro mundo, & funda- 8
a Id eſt, omni genere virtutum, vel imitatoribus qui vita, & gloria Eccleſiam ornant. 9
f menta muri ciuitatis omni lapide precioſo ornata. Et 10
g fundamentum primum Iaſpis, ſecundum Saphyrus, 11
h

(Interlinear: a Quantum ad incipientes, proficientes, & perfectos. b Id eſt, fides, vel longanimitas. c Id eſt, charitas. d Id eſt, ſpes, vel contemplatio. Quoad rationem eliciendi actum, non quo ad meritum.)

A a *Duodecim milia.* Qui perfecti ſunt in fide trinitatis ex quatuor mundi partibus.

Stadia b *Menſura hominis, quæ eſt Angeli.* Iuxta literam oſtendit Angelũ apparuiſſe ſibi in ſpecie hominis, vt aperte denotet eũ qui ſignificabatur, verum Angelum, i. filium Dei, & verum hominem fuiſſe.

c *Et erat.* Dixerat in hac ciuitate eſſe muros, & portas, & fundamenta, & ipſos inter ſe alios maiores, alios minores, hic exequitur murus ipſe qualis ſit, & qualis ipſa ciuitas, & fundamenta, & portæ.
B

d *Structura muri eius ex lapide.* Id eſt, ſi aliquis ad hoc inſtruitur, vt ſit defenſor aliorum, hoc habet ex fide, quam firmiter tenet, & prædicat, quam Iaſpis viridis ſignificat, vt ſit defenſor aliorum.

Nurę iz. lapium. e *Aurum.* Sapientiam denotat, vitrum fidei puritatem qua ore promittit quod corde credit.

f *Et fundamentum primum Iaſpis, &c.* ✱ Andreas. Per Iaſpi-
C dem qui ad Smaragdi ſimilitudinem ad viriditatem tendit, probabile ſit Diuum Petrum Apoſtolorũ Coryphæũ ſignificari: vt qui Chriſti mortificationem in ſuo corpore vſque D
portaret, vegetamque, & vernantem charitatem erga illum ſemper oſtenderit, qui etiam per feruidam fidem, ad loca paſcua dux nobis exiſtit.

g *Iaſpis.* Viridis virorem fidei immarceſcentem ſignificat. Vel, *Iaſpis,* eſt Sanctorum fides non marceſcens, ſed ſemper in operis virore perſeuerans.

Beda. h *Saphyrus.* Similis ſereno cœlo, qui percuſſus radijs Solis, ardentem emittit fulgorem, ſignificat altitudinem ſpei Sanctorum, quorum con- E
uerſatiò in cœlis eſt, qui & a vero Sole innouati ardentius æterna quærunt, & alios quærere docent, dicentes: *Noſtra conuerſatio in cœlis eſt.* Phli. 3. d.

✱ ANDREAS. Quod hic lapis cœleſti corpori aſſimiletur, quare colorem quoque cæruleum, quem vulgo Lazurum appellant, ex eo fieri aiunt, Beatum Paulum ſignificare arbitror, ſiquidem ad tertium cœlum F
aliquando raptus, animoque in cœlum iugiter defixus, eo pertrahere ſtudebat quotquot ipſi parebant.

Chalcedoni.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Et longitudo, & latitudo, & altitudo eius.* Scilicet, ſpacij.

2 *Aequalia ſunt.* De longitudine, & latitudine iam patet ex dictis: nam ſpacium quadrum eſt ęquilaterum. De altitudine vero quantũ ad murũ non fit hic mẽtio, ſed poſtea de altitudine ſpacij, quod accipitur ſecundũ altitudinẽ montis in quo deſcribitur hęc ciuitas ſita, ſecũdũ quod dicitur ſup. eo. c. Et ſuſtulit me in ſpiritu in montem magnũ, & altum, & oſtendit mihi ciuitatẽ ſanctã, &c. Et ſecundum hoc altitudo montis huius eſt duodecim milium ſtadiorum, ſicut longitudo ſpacij, & eius latitudo, vt prædictũ eſt.

3 *Et menſus eſt muros eius.* Hic conſequenter agitur de menſura murorum, cum dicitur.

Et menſus eſt muros eius. Et licet eſſet tantum vnus murus, tamen dicit muros in plurali, propter quatuor eius latera ſpacium prædictum includentia.

4 *Centum quadraginta quatuor cubitorum menſura hominis.* Id eſt, accipiendo cubitum humanum, qui continet pedem, & dimidiũ ſecundum vnam acceptionem, ſ. a cubitu brachij vſq; ad manũ, ſecundũ aliã vero duos pedes, ſ. a cubito brachij vſq; ad ſummitatem digitorũ. Ex quo patet quod non accipitur hic menſura longitudinis muri, ſecundũ ſuũ ambitum, nec ẽt ſecundũ latus vnũ: nam murus habens quatuor latera, & quodlibet longitudinis cẽtum quadraginta quatuor cubitorum, nõ poſſet claudere ſpaciũ prædictũ, nec etiã duodecimã eius partẽ, nec etiam minimam, ſ. vnum ſtadium quadratũ: nã vnum ſolum ſtadium continet centũ vigintiquinq; paſſus, & quilibet paſſus quinq; pedes. & per conſequens vnũ ſtadiũ quadratũ tercentũ duodecim cubitos, & dimidiũ quadratos ſm maiorẽ acceptionem humani cubiti, vt patet ex pdictis. Et iõ dicendũ quod hic accipitur menſura muri ſecundũ eius altitudinẽ, q̃ eſt multo minor, quã eius longitudo, cuius mẽſura accipitur ſecundũ menſurã ſpacij, cuius quodlibet latus eſt lõgitudinis duodecim milia ſtadiorũ, & p cõſequẽs quodlibet latus muri, qñ cõtiguatur ſpacio in parte interiori, vt ſup. dictũ eſt, ppter quod hic tacetur mẽſura lõgitudinis muri, qa ſufficienter habetur p menſurã ſupradictã ſpacij cõtenti. Dictũ eſt autẽ ſupra, quod p murũ intelligit ſecuritas beatitudinis, ppter quod eius altitudo dr̃ centũ quadraginta quatuor cubitorum, q eſt numerus quadratus, vt dictũ eſt ſupra, & ſignificat ſtabilitatẽ beatitudinis, ſicut corpus quadratũ firmiter ſtat in quolibet latere, propter quod ẽt virtuoſius comparatur quadrato. 1. Ethicorum.

5 *Menſura hominis, quæ eſt Angeli.* Per hoc deſignatur, quod homines electi ad æqualitatem Angelorum aſſumuntur, Matth. 22. c. Erunt ſicut Angeli Dei in cœlo.

6 *Et erat ſtructu. muri eius ex la. Ia.* Sicut ſupra dictũ eſt, p murũ intelligitur ſecuritas beatitudinis, per Iaſpidẽ vero ipſe Chriſtus, propter quod murus dicitur de lapide Iaſpide: nam ipſe Chriſtus eſt ſecuritas beatorum, a qua non poſſunt diuertere, nec auelli.

7 *Ipſa vero ciuitas aurum mundum.* Ciuitas aũt eſt ciuiũ vnitas, iõ per ipſam intelligitur ſocietas beatorum. Per aurũ vero quod cæteris metallis eſt precioſius, intelligitur charitas q̃ præ cæteris Dei donis eſt donũ excellẽtius. Ideo dicitur: *Ipſa vero ciuitas aurum mundum.* Nã ſocietas ſupernorũ ciuium vnitur feruentiſſima charitate, ſecundũ quod dicitur in pſa. Supernæ matris gau. &c. quę ab aliqbus dicitur eſſe Beati Greg. ab alijs vero Hugonis de Sãcto Victore, in qua ſubditur, Nec languor hic, nec ſenium, nec fraus, nec terror hoſtiũ, ſed vna vox lętãtiũ, & vnus ardor cordiũ.

8 *Simile vitro mundo.* Id eſt, peruium, ſicut vitrum, quod recipit lumen non ſolum exterius, ſed ẽt interius, per quod ſignificatur, quod ſocietas beatorum in reſurrectione penetrata, erit lumine gloriæ interius, & exterius per gloriam corporis, & animæ.

9 *Et fundamenta.* Hic conſequenter deſcribitur ciuitas ſuperna, quantum ad ornamentum fundamentorum, cum dicitur: *Et fundamenta muri ciuitatis omni lapide precioſo ornata.* Ex quo patet, quod non accipitur hic fundamẽtum pro ſimilitudine illius quod in ædificijs abſconditur ſub terra: nam ibi ornamentum non habet locum, ſed accipitur ad ſimilitudinem partis inferioris ædificij, quæ tamen apparet ſuper terram.

10 *Et fundamentum primum Iaſpis.* Dictum eſt ſupra quod duodecim articuli fidei, intelliguntur per iſta fundamenta. Inter ſex articulos pertinẽtes ad Chriſti diuinitatem, primus eſt de vnitate Dei, qui eſt principium credentibus, tollendi errores varios Gentilium, plures Deos ponentium, ideo per Iaſpidem deſignatur qui oculos purgat, viſum acuit, & confortat, vt dicitur in libro de proprietatibus rerum. Et ibidem ponuntur proprietates ſequentium lapidum, ſecundum quod inferius aſſignantur. 12. Articulorũ fidei … lapides precioſos adaptatio

11 *Secundũ Saphy.* Secũdus articulus eſt de trinitate pſonarũ, cuius

MORALITER.

5 *Menſura hominis, &c.* Et erat ſtructura eius muri ex lapide, Iaſpide, per quem ſignificatur Chriſtus, vt prædictum eſt: cuius merito ibi locatur omnis, qui ibidem ponitur, ſicut dicitur Act. 4. b. Non eſt in aliquo alio ſalus.

7 *Ipſa vero ciuitas aurum mundum ſimile vitro mundo.* Nam ibi eſt perfecta charitas, & viſionis claritas.

9 *Et fundam. mu. ci. &c.* Iſta fundamenta ſunt Apoſtoli qui poſt Chriſtum dicuntur Eccleſiæ fundatores, vnde & ſupra dicitur; *Et murus ciuitatis habens fundamenta duodecim, & in ipſis duodecim nomina Apoſtolorum, & agni.*

10 *Et fundamentum primum Iaſpis.* Per quod poteſt intelligi Petrus Chriſti Vicarius, propter quod eius ſignificatio, quæ eſt per Iaſpidem, vt prædictum eſt, communicatur Petro. 12 Apoſtolorũ ad 12 lapides precioſos adoptatio

11 *Secundum Saphyrus.* Qui eſt coloris cœleſtis: ideo ſignificat Paulum, qui fuit raptus ad tertium cœlum.

a tertium Chalcedonius, quartum 1
b Smaragdus, quintum Sardo- 2
c nix, ſextum Sardius, ſeptimum 3
d Chryſolithus, octauum Berillus, 4
e 5
f 6

A a *Chalcedoni.* Colorem pallentis lucernæ habet, fulget ſub diuo, in domo obſcurus, omnium ſculpentium argumentis Beda. reſiſtit, radio Solis, vel digitorū attritu excandens paleas ad ſe trahit. ſignificat flammā internæ charitatis Sāctorum, qui foris deſpecti lucent in occulto, quæ charitas in abſcondito bona agit, & in ſecreto conſcientiæ ſuæ, quantum ad hoc quod ſe celat, & alios operatione ſua lateat, non lucet. Sed cum alijs prodeſſe iubetur, tūc apparet quid fulgoris habeat intus. Sculpentibus reſiſtit, quia iram aduerſa ſeculi fortis, & inſecabilis eſt a nullo vinci poteſt. Vel ſi quis eam vult ſculpere, & pingere adulatoria laude reſiſtit, non ei concedit, quia vanam gloriam contemnit. Et hi tales calefacti radijs Solis veri, id eſt, Chriſti; vel digitis, id eſt, Spiritus ſancti quaſi contractati paleas, id eſt, peccatores, & fragiles ad ſe trahunt, ſibique coniungunt.

B ✻ Andreas. Hic lapis ſacerdotali rationali non inſerebatur, ſed carbunculus, cuius hoc loco nulla fit mentio. Spectandum eſt tamen, ne forte Theologus per Calcedonium carbunculum deſignauerit. Sunt enim eiuſdem propemodum coloris, Carbunculus autem Beatus Andreas Apoſtolus vocari poteſt, vt pote Spiritus igne luculenter accenſus.

b *Smaragdus.* Quartus nimiæ viriditatis ſuper omnes herbas, & frōdes, vt etiam circunfluum aerem reddat viridem. Beda. Huius multa genera, ſed precioſus reperitur in Scythia regione deſerta, quos cuſtodiunt gryphes animalia leoninum corpus, pedes autem, caput, & alas, vt Aquilæ, habent quatuor pedes, quibus vt leones ſuper terram currunt, per aerem volant vt aues, qui ſeruant prædictos lapides, non ſibi, ſed hominibus auferunt contra quos Arimaſpus pergens pugnat, & eis aufert. Gryphes diabolus qui Chriſtum, vel fidei gemmam a fidelibus conatur auferre. Sed contra pugnat populus ille, habens vnum oculum, id eſt, Chriſtum qui non incedunt duabus vijs, nec habent duplex cor, Chriſtumque, vel fidem eius rapiunt. Quarta dicitur propter quatuor Euangelia.

✻ Andreas. Per Smaragdum, qui viridem colorem ſortitur, oleoq; nutritur, nec non perſpicuitatem, & venuſtatem C ex illo mutuatur, Ioannis Euangeliſtæ prædicationem inſinuari arbitramur. Hæc enim animi deiectionem ex peccato ortam, diuino oleo ſerenat, excellentique Theologiæ gratia aſſiduum fidei vigorem nobis præſtat.

c *Sardonix.* Quintus tricolor, niger in imo, candidus in D medio, rubeus in ſummo, id eſt, Sancti in paſſione exterius Beda. rubei, interius candidi, ſed per humilitatem deſpecti, quæ quia ex infirmitate corporis deſcendit, quod quinque ſenſibus agitur, quinta dicitur.

✻ Andreas. Per hunc humani vnguis colorem cum quadam perſpicuitate, & claritate exprimentem, Iacobum denotari probabile credimus, quandoquidem vnus hic ante omnes alios propter Chriſtum corporis mortem ſuſtinuit, quam vnguis ſuo colore delineat. Vnus hic etiam abſque vllo doloris ſenſu abſcindi ſolet.

Beda. d *Sardius.* Sextus ſanguinei coloris vnicolor, martyrij gloriam ſignificat. Sextus, quia ſexta feria Crucifixus eſt Chriſtus. Vel Sardius rubeæ terræ habens ſpeciem, ſignificat E Sanctos qui licet cum mentis ſublimes intellectu, tamen fragilitatis ſuæ recordantur attendentes ſe filios Adæ, qui rubra terra dicitur, qui ſexta die factus eſt, vnde & ſardius ſextus inducitur.

✻ Andreas. Per Sardium, qui fuluo pellucidoque colore ignem æmulari, & vim, tumores, & vulnera per ferrum inflicta ſanandi ſortitur virtutis pulchritudinem Apoſtoli Philippi deſignari arbitror. Hæc enim diuini Spiritus igne incenſa ſpiritalia ſeductorum vulnera per diaboli inſultus, & fraudem illata, refocillat, & curat.

Beda e *Chryſolithus.* Aureum fulgorem habet, & videtur ſcintillas ardentes emittere, id eſt, ſpiritualis inter miracula prędicatio aurum ſuperna ſapientia ſcintillis quas emittit, exhortationes, vel miracula, quibus ad amorem Dei, & proximi accenduntur, ſignificantur: quod quia per Spiritumſanctum fit, ſeptimo loco ponitur. Inde etiam Chryſolithus dictus, quia fulget, vt aurum.

✻ Andreas. Per Chryſolithum qui rutilante ſplendore aurum refert Beatus fortè Bartholomæus adumbratur ſiquidem diuina prædicatio, pretioſaque virtutum ſupellex, hunc admodum mirificè illuſtrauit.

Beda. f *Berillus.* Octauus eſt prædicantium operatio. Lucet vt aqua Sole percuſſa. Vrit etiam manum tenentis, quia qui Sancto iungitur eius conuerſatione accenditur, Dicunt & F alij, quia bicolor eſt, viridis, & pallens, ſignificat ſanctos in contemplatione poſitos virides, ſed cura terrenæ adminiſtrationis ad pallorem actiuæ vitæ redeuntes.

c *Sardonix.* ☞ Andreas.

NICOLAVS DE LYRA.

cuius fides augmentat corpus Eccleſiæ myſticum, quod prius erat in vna gente modica Iudæorum, ſed modo per fidem Trinitatis prædicatam ſe extendit ad multitudinem Gentilium conuerſorum, ideo ſignificatur per ſaphirum, qui corpus humanum vegetat, & integra membra conſeruat.

1 *Tertium Chalcedonius.* Tertius autem articulus eſt de opere creationis, quod ſoli Deo conuenit, & valet fides huius articuli contra dæmonum illuſiones, vt non adorentur ſicut creatores, ideo ſignificatur per Chalcedonium, qui valet contra illuſiones dæmonum, & virtutes conſeruat.

2 *Quartum Smaragdus.* Quartus autem articulus eſt de opere ſanctificationis per gratiam, quæ curat caſum peccati mortalis, & dat verba perſuaſiua in oratione deuota, ideo ſignificatur per Smaragdum qui valet contra morbum caducum, & in cauſis dat verbum perſuaſiuum.

3 *Quintum Sardonix.* Quintus autem articulus eſt de opere reſurrectionis corporum, cuius fides humilem facit, & pudicum, cogitationem inferendo, quod corpus eſt corruptibile, ſed finaliter ad gloriam reſuſcitandum, debet teneri in humili geſtu, & apparatu ratione mortalitatis præſentis, & mundum ratione glorificationis futuræ, propter quod ſignificatur per Sardonicem qui facit humilem, & pudicum.

4 *Sextum Sardius.* Sextus autem articulus eſt de opere glorificationis, cuius fides generat in animo gaudium, & expellit timorem, quia cogitans glorificari non timet pro Chriſto mori, ſed etiam aliquando gaudet. Matth. 5. a. *Cum vos oderint homines, & exprobrauerint, & eiecerint nomen veſtrum, tanquam malum mentientes propter me gaudete, & exultate, quoniam merces veſtra copioſa eſt in cœlis.* Ideo ſignificatur per Sardium, qui accendit, & expellit timorem.

5 *Septimum Chryſolithus.* Primus articulus pertinens ad humanitatem Chriſti, eſt de conceptione, & natiuitate eius ex virgine, cuius fides confortat humanam naturam in conceptione Chriſti verbo vnitam, & valet contra timores nocturnos vitiorum, eo quod nato Chriſto in noctis medio dixit Angelus paſtoribus. *Nolite timere.* Lucæ 2. b. Et ibidem ſubditur. *Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis:* ideo ſignificatur per Chryſolithum qui confortat intellectum, & per conſequens naturam humanam per intellectum ab alijs animalibus diſtinctam primo Metaphyſicæ, & expellit timores nocturnos.

6 *Octauum Berillus.* Secundus articulus eſt de paſſione Chriſti, morte eius, & ſepultura, cuius fides inuictum reddit in tribulationibus huius mundi. 1. Pet. 4. a. *Chriſto igitur in carne paſſo, & vos ea. co. ar.* Ideo ſignificatur per Berillum, qui contra lites inuictum reddit, & ſic mitem facit, & benignum.

4 *Sextum* *Nonum*

MORALITER.

1 *Tertium Chalcedonius* Qui valet contra illuſiones dęmonum, ideo ſignificat Ioannem dicentem. *Nolite credere omni ſpiritui, ſed probate ſpiritus vtrum ex Deo ſint.*

2 *Quartum Smaragdus.* Valens contra morbum caducum, ideo ſignificat Iacobum, qui primus inter Apoſtolos ſuſtinuit martyrium, & ſic fuit alijs firmitatis exemplum.

3 *Quintum Sardonix.* Faciens humilem, & pudicum, ideo ſignificat Iacobum minorem ex vtero matris ſanctum.

4 *Sextum Sardius.* Qui gaudium accendit, & pellit timorem, ideo ſignificat Andream, qui videns a longe crucem ſibi paratā, dixit. O bona Crux diu deſiderata, & iam concupiſcenti animo præparata ſecurus, & gaudens venio ad te, &c.

5 *Septimum Chryſolithus.* Qui pellit timores nocturnos, ideo ſignificat Matthæum, qui a ſponſa Chriſti repulit Aethiopem tenebroſum.

6 *Octauum Berillus.* Qui reddit mitem, & facit benignum, ideo ſignificat Simonem, qui audens interpretatur. Mitis enim, & benigni proprium eſt audire pacifice quod dicitur.

4 *Sextum* *Nonum*

✠Andreas. Per hunc maris aeriſque colorem mutantem,& A ad hyacinthinum accedentem, admirabilem Thomam ſignificari veriſimile ſit, quippe qui longa per mare peregrinatione vſque ad Indos peruenit eo ad procurandam illorum populorum ſalutem a Deo miſſus.

Topazii nobilitas

a *Topazius.* Nonus quo rarior eo precioſior, & habet duos colores ex auro, & æthe rea claritate, maxime lucens cum ſplẽdore ſolis tangitur ſuperãs omnium gemmarum claritates in aſpectum ſuum ſingulariter prouocans aſpicientes, quem ſi plus polis obſcuras, ſi naturę relinquis clarior eſt, & nihil eſt carius regibus inter diuitias Contemplatiuam vitam ſignificat, quam ſancti reges omnibus operum diuitijs, & gemmis virtutum præferũt, & in eam maxime aſpectus ſuos dirigunt, & tanto amplius, quanto frequentius diuina illuſtrantur gratia. Ex interna charitate color aureus, ex dulcedine contemplationis æthereus, quæ ex attritu ſęculi ſemper obſcurabit, vix.n. poteſt quis ſimul doloribus attingi, & tranquilla mente cœli gaudia in- B tueri. Vel ſi polis quaſi ſi dignitatibus ſeculi honoras eos, & ornas obſcuras, quia contemplationi minus vacant, vel minoris meriti ſunt. Et ſicut in octauo actiua vita, ſic in nono contemplatiua. quæ eſt Angelorum, quorum ſunt nouem ordines. Dicunt quidam, quod omnium lapidum colores habet, vnde & nomen habet, quia pan.i. omnes. Et inuenitur in inſula Aegypti, quę dicitur topazon, ſignificat ſanctos omnibus coloribus virtutum fulgidos. Beda.

✠Andreas. per topazium qui rubri eſt coloris qui iis opitulari fertur qui ex oculis laborant lacteum emittens liquorem beatus Matthæus ſignificatus videtur. Nam is & diuino zelo egrege fuit inflammatus, & ſanguine propter Chriſtum fuſo dignus eſt habitus, qui corde cæcutiebant illuminaret, modoque genitos fidei lacte illuminaret.

b *Chryſopaſſus.* In India naſcitur viridis aureęque mixturę. Beda. Quidam etiam purpureus cum guttis aureis, ſignificat eos qui virorem æternę patrię charitate merentur, & aliam purpuream martyrii oſtendunt, & quia exemplum Domini ſe quuntur, in India.i. prope ortum ſolis ſunt, & cum Chriſto C regnare expectant. In denario numero ſunt, & decalogus implebitur per dilectionem quæ non finit. igitur in Chryſopaſſo, opus martyrii ſignatur, & præmium. Chryſon aurum, paſſos porrum dicitur.

✠Andreas. Chryſopaſſum, qui auri colorem auro ipſo altius imbibit, beatum Thaddæum qui Abgaro regi Edeſſæ Chriſti regnum per aurum, eiuſdem autem mortem per paſſum deſignatam prędicauit, ſignificari exiſtimo.

c *Hiacynthus*

a nonum Topazius, decimum
b Chryſopaſſus, vndecimum 1
c Hiacynthus, duodecimum 2
d Ametiſthus. Et duodecim por 3
e tæ duodecim margaritæ ſunt per ſingulas, & ſingulæ 4 5 †
f g portæ erant ex ſingulis margaritis, ẽt plateæ ciuitatis aurũ 6 7

Cum ſint. Quia & ipſi ſimiliter virtutibus ſplendidi. a Id eſt coniugati. Id eſt ſimpliciores qui laxius mundo vtuntur.

e *Hiacynthus.* Vndecimus cum aere mutatur in ſereno perſpicuus, in nubilo obſcurus, ſignificat d ſeretiſſimos doctores omnib. qualitatib. morib. ętatib. intellectibus ſe contemperantes, vt Paulus qui dicebat ſapientiam loquimur inter perfectos. Item. *Non potui uobis loqui, &c.* Item. *Quis infirmatur, &c.* Item. *Omnibus omnia factus ſum, vt omnes lucrifacerem.* D Beda. 1.Cor.2.b. 1.Cor.3.a. 2.Cor.11.g 1.Cor.9.d.

*Andr. Hiacyntham qui cerulei aereique coloris ſpeciem perſegerit ad Simonem tanquam chariſmatum, & gratiarum Chriſti Zelatorem, cęleſtemque prudentiam haud uulgarem ſortitum non incõmode retuleris.

d *Ametiſthus.* Duodecimus purpureus, mixto colore violę & roſę quaſdam flammulas de ſe effundens, purpureus color, ſignificat cœleſtis regni habitus, & angelicę ſocietatis principatum ad quem venturi ſunt ſancti. Viola humilem ſanctorum verecundiam, cum odore bonę operationis: Roſa pretioſam mortem martyrum, qui non modo inter ſe, ſed etiam ad inimicos, & perſecutores flammas charitatis emittunt. Significat igitur Ametiſthus cœleſtis regni ſemp memoriam in cordib. humilium, & illam egregiam virtutem, vt ẽt pro inimicis orent, & de ſalute eorum curent, quę eſt virtus virtutum: Colorum varietas, virtutum multiplicitas. Beda. E

✠Andreas. Per Ametiſthum, qui ignis formam ſpectantib. exhibet, Matthiam ſignificari coniectio, vt qui in linguarum diſtributione cœleſti igne afflatus ſit afflatus, & ob inflammatum Deo a quo electus erat, feruiendi, & placendi deſiderium idoneus cenſus qui in proditoris Iudæ locum ſufficeret. Hęc autem ex iis in medium attulimus, quę ſanctus Epiphanius de lapidibus iſtis diſſeruit, tribubusque Iſraelis principib. accommodauit, idque ad illorum exercitationem qui in hęc quaſi ęnigmata ſuo forte tempore incident. De veritate quidem nonnullam coniecturam facientes, accuratam autem earum rerum notitiam ſoli Deo qui iſthęc patefecit relinquentes. Interim Apoſtoli ſunt vera eccleſię fundamẽta, lapideſque vere pretioſi, &c.

e *Et duodecim portæ.* Q.dicat, dixi eſſe 12. portas, et cum ita ſint 12. illę portę. i. prophetę introducentes ad fidem trinitatis ex quatuor mundi partibus, *Per ſingulas.* i. per inſtructionem ſingulorum, *ſunt margaritæ.* i. imitatores eorum, qui de quacunque parte mundi ad fidem trinitatis uocentur ſunt ſplendidi uirtutibus.

f *Singulæ portæ, &c.* Q.d. Ad hoc, vt eſſent portę, oportet eſſe margaritas.

g *Plateæ ciuitatis aurum.* i. ſapientia, vel claritate pleni, mundi a criminali macula. F

Vitrum

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Nonum Topazius.* Tertius articulus ad humanitatem Chriſti pertinens, eſt de deſcenſu animæ eius ad inferos, cuius fides valet contra pericula a dæmonibus inferenda, quia per hunc deſcenſum fuerunt ſpoliati, & poteſtas eorum diminuta, ideo ſignificatur per Topazium, qui valet contra iram. i. contra lunaticam paſſionem, quæ frequẽter per dæmones iratos excitatur, vel augmentatur. 2 *Decimum Chryſo.* Quartus vero articulus eſt de ſurrectione Chriſti, quæ eſt cauſa noſtræ reſurrectionis futuræ propter quod fides eius valet contra corruptionem corporis, & animæ per peccatum, nam omnis corruptio tolletur in reſurrectione Chriſti. iõ deſignatur per chryſopaſſum qui valet contra lepram. 3 *Vndecimum Hiacyn.* Quintus articulus eſt de aſcẽſione Chriſti ad cœlos in humanitate aſſumpta, cuius fides dat vigorem fidelibus, vt ipſam ſequantur tanquam mẽbra eius. Co. 3.a. *Quæ ſurſum ſunt ſapite, & c.* pp qd ſignificatur p hyacinthũ, qui qui dat membris vigorem, & ſalutiferum facit ſaporem. 4 *Duodecimum Amet.* Sextus articulus eſt de aduentu in iudicium in quo apparebit Chriſtus in forma humanitatis glorioſa, cuius fides reddit hominem ſollicitum, & vigilem, vt in illo tremendo iudicio, de factis, dictis, & cogitationibus ſuis poſſit reddere rationem. Ideo ſignificatur per Ametiſthum, qui facit vigilem, expellit malam cogitationem. 5 *Et duodecim portæ.* Hic conſequenter agitur de ornamento portarum, cum dicitur. 6 *Duodecim margaritæ ſunt per ſingulas* ſ. portas. Licet autẽ margarita ſit nomen vnius ſpeciei, quę gallicè vocatur perle, tamen hic & in pluribus locis ſacræ ſcripturæ accipitur generaliter pro quolibet lapide precioſo. Quales autem ſint lapides iſtarum duodecim portarum non exprimitur, propter quod probabiliter videtur quod ſint eiuſdem ſpeciei cum duodecim prædictis, & etiam eiuſdem ſignificationis. 7 *Et plateæ ciuitatis.* Hoc iam expoſitum ſupra.

Et

MORALITER.

1 *Nonum Topazius.* Qui valet contra lunaticam paſſionem, iõ ſignificat Bartholomeum, qui filiam regis Ptolemij ab hac paſſione curauit, & baptizauit.

2 *Decimum Chryſopaſſus.* Qui valere dicitur contra lepram, iõ ſignificat Thomam, qui per diligentiam inquirendi veritatem reſurrectionis repulit a nobis lepram infidelitatis.

3 *Vndecimum Hyacinthus.* Qui dat membris vigorem, ideo ſignificat Philippum, qui debilitatos, & ægrotantes ex flatu draconis conis reſtituit ad vigorem perfectæ ſanitatis.

4 *Duodecimum Ametiſthus.* Qui facit vigilem, & repellit malam cogitationem, ideo ſignificat Iudam qui interpretatur confitens, ſiue laudans, nam confeſsio culpæ, & laudis diuinæ vigilem facit, & cogitationem malam repellit. Iſtę vero proprietates lapidum acceptæ ſunt de libro, qui dicitur de proprietatibus rerum.

† *Et ſingulæ portæ erant ex ſingulis margaritis, & cætera.* Sicut Apoſtoli dicti ſunt fundamenta, ita poſſunt dici portæ, & expo-

a *Vitrum perlucidum*.i.nullas ſordes in ſe zelantes. Vel quia
A poſſunt mali in operibus nequitiam ſuam, velut in ſpeculo cognoſcere.

b *Et templum non vidi in ea,&c.* ✻Andreas. Quorſum opus eſt illi externo, & ſenſibili templo, quæ Deum in quo uiuimus, mouemur, & ſcimus, habet cuſtodem, & defenſorẽ? Is. n. Sanctorum tẽplum, & incola eſt, quia iuxta promiſſionem ſuam habitat, & ambulat in illis, & Agnus Dei, qui propter nos iugulatus eſt, cui etiã
B uiuificus Spiritus p eſſentiam coniunctus eſt. Atque hoc per fluuium, cuius paulo poſt fit mentio, diſerte ſignificatur.

†Eſa.60.d

*quæ ſeruatæ fuerunt

-& honorem

†noctem

c *Non eget ſole neq.* Hic egent ad ſeruitium ſole, & luna, ibi non, Deus.n.plene illuminabit eos, *Vel Non eget ſole, neq; luna*. i.maioribus, uel minoribus prædicatoribus.

L.manualis c. 19.

✻Aug. Illic eſt iugis ſplendor, non ille qui nunc eſt, ſed tanto clarior, quanto fęlicior, quia ciuitas illa (vt legitur) non egebit Sole, neque luna, ſed Dominus omnipotens illuminabit eam, & lucerna eius eſt Agnus. Vbi ſancti fulgebunt, ut ſtellæ in perpetuas æternitates, & ſicut ſplendor firmamenti qui erudiunt multos. Quapropter noxia ibi nulla, nullæ tẽnebiæ, concurſus nubium nullus, nec frigoris ardoriſve aſperitas vlla, ſed talis erit rerum temperies, quam nec ocu-
C lus videt, nec auris audiuit, &c.

a Hoc eſt, locus orationis, & oblationis, quæ ibi locum non habebit.

a mundum tanquam uitrum perlucidum. Et templum non vi 1
b Ideſt, omnimoda requies.

di in ea, Dominus enim Deus omnipotens templum illius 2
a Similiter eſt templum eius. b Lumine fidei. c Scientia acquiſita. d Adhoc.

c eſt, & agnus. † Et ciuitas non eget ſole, neque luna, ut luceãt 3
a Ideſt, trinitas. b Ideſt, lumine, ſcilicet, continens deitatem.

in ea. Nam claritas Dei illuminabit eam, & lucerna eius eſt 4
a Ideſt, humanitas. b Ad aliorum illuminationem. c Minores, & ſubditi. 5
Maiores. 6

d agnus. Et ambulabũt Gentes* in lumine eius, & reges terræ 7
e a Ideſt, acquiſitos, pro quibus coronabuntur. b Puritatem conſcientiæ.
f c Pro ea habenda. Ad uidendum, & laudandum Deum intellectus, & affectus.

g afferent gloriam ſuam, & honorem in illa. † Et portæ eius 8
h a Hoc de futuro. Per aliquam aduerſitatem.

non claudentur per† diem. Nox enim non erit illic, & affe- 9
a In ipſo futuro, Ideſt, repræſentabunt Deo patri. b Glorificatas Gentes. 10
c Ideſt, puritatem conſcientiarum Gentium. Vel ea.

i rent gloriam & honorem Gentium in illam. non intrabit in 11
a Cum alijs per conſenſum inquinatum quantum ad peccatum cordis. b Ideſt, aliquid criminale. c Quantum ad peccatum operis.

eam aliquid coinquinatum, aut abominationem faciens, & 12
a Mendacium facit, qui in mendacijs inueniendis delectatur. Vel quantum ad peccatum oris. Quaſi quid per ſingula? nemo intrabit niſi. b Ideſt, humanitatis per quam dabitur. 13

mendacium, niſi qui ſcripti ſunt in libro vitæ agni. 14
15

d *Et ambula*. Tanta erit lux in futuro, quod uſque ad finem mundi. *Ambulabunt Gentes*. i. promouebuntur de bono in melius.
D

e *In lumine*. In ſpe huius luminis, vel per lumen, vel per lucem, vel per radios cognitionis eius.

f *Reges ter.* ideſt, illi maiores qui regunt terrenitatem ſuam, & aliorum.

g *Et por.* In præſenti aliquando ſubtrahitur prædicatio, ne fures intrent, & conculcent dum nox eſt ideſt, locus inſidiarum ſed quia ibi dies perpetua, & omnis timor auferetur.

h *Afferent*. Ad ſimilitudinem uictorum qui ſpolia in ſuas vrbes ferunt.

†Iſa.60 c
E
Et afferẽt [gloriam], & h[onorem] Gentium in illam.

i *Non intrabit in eam.* Dicta honeſtate ciuitatis, ne quiſquam falſus frater ad aliquem horum graduũ pertingere præſumeret determinat qui ſunt intraturi, qui non.

✻ Ambr. Inquinatos vocat eos qui ſe diuerſis ſceleribus inquinauerunt. Abominationem faciunt, qui malum operantur. Nihil.n.abominatur Deus niſi malitiam. poſſumus per mendacium omne peccatum intelligere, ſcimus.n.quia Deus veritas eſt, peccatum vero deceptio eſt animarum. Quicquid ergo contrarium eſt ueritati, atque ad deceptionem animarum pertinet, mendacium recte dici poteſt. in die itaque iudicii exibunt Angeli, & ſeparabunt malos de medio iuſtorum, & cætera.
F

d *Et*

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Et templum.* Hic conſequenter deſcribitur ſuperna Ieruſalem, quantum ad Dei cult. ad cuius intellectum ſciendum quod cultus Dei tempore veteris Teſtamenti fuit figuralis reſpectu cultus qui obſcuratur tempore noui. 1. Cor. 10. c. *Omnia in figura contingebant illis*. Cultus vero Teſtamenti noui, eſt ſuo modo figuralis reſpectu cultus cœleſtis, nam militans eccleſia repręſentat, prout poteſt cœleſtia pręconia, vnde dicitur in illa proſa. Supernæ matris gaudia repręſentat eccleſia, quæ quidem repręſentatio fit iu templo materiali, & per corporalia obſequia, ſtatus vero ſupernæ beatitudinis non eſt figuralis alicuius expectati, vel non habiti, nam Deus clare uidetur ibi. *Et præſentialiter habetur, & veneratur*. propter quod dicit beatus Ioannes. *Et templum non vidi in ea*. quia Deus non colitur ibi per figuralia, ſed in ſua præſentia. Ideo ſubditur.

2 *Dominus enim Deus omnipotens templum illius eſt, & agnus*. Nam beati reficiuntur interius in aſpectu diuinitatis, exterius vero in aſpectu humanitatis Chriſti. Et ſic vtramque naturam colunt, & adorant, inquantum humanitas eſt diuinitati coniuncta.

3 *Et ciuitas non eget ſole, neque luna, vt luceant in ea*. i. illuſtratione corporali.

4 *Nam claritas Dei illuminabit eam*. Quia perfecte electi illuſtrantur.

5 *Et ambu. Gen*. i. electi.

In

6 *In lu. ei*. Nam omnia faciunt ex illuſtratione Dei.

7 *Et re. ter. af*. Rex dicitur a regendo, omnia vero corporalia, & homines per angelos ſanctos adminiſtrantur, & reguntur, propter quod hic, & in pluribus aliis ſacræ ſcripturæ locis angeli reges terræ dicuntur: ex electis vero qui per eorum adminiſtrationem ad beatitudinem deducuntur, eorum gloria augmentatur. Et ſecũdum hoc afferre gloriam ſuam in ſupernam Ieruſalem hic dicuntur.

8 *Et portæ, non cl*. Nam a tempore paſſionis Chriſti, per quam apertæ ſunt ianuæ cœli, manent, & manebunt apertæ, nam ibi ſtatim recipiuntur animæ purgatæ. Dicitur autem tempus a dicta paſſione dies, quia tunc ſanctis patribus in limbo detentis data fuit lux gloriæ, propter quod Chriſtus dixit latroni pendenti in cruce. *Hodie mecum eris in paradiſo. Lu. 23. f.*

9 *Nox enim non er. il*. Q. d. portæ tuæ de cætero non claudentur, quia dictum eſt, quod non clauduntur per diem.

10 *Et affe. glo*. Modo prædicto.

11 *Non intra. in ea ali. co*. Vitio carnis.

12 *Aut abo. fa*. i. peccatum contra naturam.

13 *Et men*. i. hypocriſim quæ eſt mendacium in facto. Et ut excludatur omne aliud peccatum, ſubditur.

14 *Niſi qui*. i. in diuina prędeſtinatione, & hic liber etiam dicitur liber.

15 *Agni*. i. Chriſti, inquantum eſt vnus Deus cum patre.

MORALITER.

exponi de eis prædictæ margaritæ, ſicut iam ſunt expoſitæ.

1 *Et templum non uidi in ea*. Nam in ciuitate cœleſti nihil figurale reperitur, ſed Deus in ſeipſo adoratur.

CAPVT XXII.

A a ET oſten. Poſtquam ſitum ciuitatis, dignitatem eius,& muros,& fundamenta oſtendit,deſcribit refectionē quā deus ciuitati prębuit, & in prçſenti,& maxime in futuro. In præſentia deitatis, vel in imitatione vitæ agni,q̃ ꝓpoſuit nobis ſe in exēplum.

CAPVT XXII.

a ¶Aeternam beatitudinem. b ¶Quia refrigerat poſt laborem,& æternaliter viuificat.
c ¶Quia æternaliter fulgebunt.
ET oſtendit fluuiū aquæ viuæ ſpendidū 1
a ¶Propter cordium,& corporum tranſparentiam. b ¶Ideſt de maioribus,qui ſunt ſedes dei in minores.
tanq̃ cryſtallum procedentē de ſede 2
a ¶Ideſt,in communi eorum, qui latiori via inceſſerunt.
dei,& agni.† In medio plateę ei⁹,& ex 3
a ¶In via,& patria beatitudinis. b ¶Chriſtus. 4
c ¶Mercedem immortalitatis.
¶Aeternaliter. 5
vtraq; parte fluminis lignum vitæ afferēs fructus duodecim 6

b Fluuium. Id eſt, aquam fluentem, id eſt, æternam beatitudinem. In ſpecie aqua notatur per ablutionem baptiſmi ad hoc perueniſſe.

c De ſede dei. Ideſt, de illis in quib⁹ principaliter ſedebit de⁹ quia in illis maxime eſt, & per inſtructionem eorum minores coronabuntur.

Ezec. 47.c. B

✠Ambroſius. Fluuius iſte,qui gloriam Sanctorum deſignat, ſplendorē chryſtalli habere dicitur,quia vnicuique fidelium ſecundū qualitatem operum ſuorum refulget,ſicut dicit apoſtolus: *Stella a ſtella differt in claritate* (1.Cor.15.). De ſede dei,& Agni procedere dicitur, quia ab ipſo procedit omnis gloria Sanctorum, qui author eſt omnium bonorum. Qui etiam in medio plateę ciuitatis decurrere dicitur, quia corda Sanctorum perpetua ſuauitatis dulcedine lætificabit.

d *Et ex vtra.* Citra flumen,i. in hac vita habemus, *lignū vitę.* Ideſt,corpus & ſanguinem Chriſti, in quibus reficimur, vltra flumē,ideſt in futuro habebimus ipſum pſentē. Vel per citra flumen accipiamus tēpus ante baptiſmum, per vltra illud,quod fuit poſt baptiſmū, vt denotem⁹ fideles,& in veteri, & in noua lege ſaluatos per Chriſtum, quod ſignificauit

C

Moyſes, qui duxit filios Iſrael vſque ad flumen Iordanis, & Ieſus filius Naue, qui de flumine Iordanis duxit eos in terram promiſſionis. D

e *Lignum vi.* Quaſi,ipſe refectionem dat,ipſe etiam dat eis, q̃ pararēt eos quibus ipſe reddat,& hoc eſt, *affe.fru.duodecim.*

Lignum. Alia litera. Io.11.b. Lignum vitę reddēs fructum ſuum per duodecim menſes, id eſt, per duodecim apoſtolos, q̃a Chriſtus dies,& annus,apoſtoli, horæ vel mēſes, vt ibi,dicit. *Nonne duodecim horæ ſunt diei?* Quaſi dicat,vos eſtis ſubditi mihi,& mihi ſeruiendum eſt non vobis. Et alia ligna ſunt ibi reddentia fructum ſuum, id eſt, ſancti,qui reddēt pro meritis præmia ſibi ſubditis. E

f *Fruct.* Id eſt,prophetas,& apoſtolos in fidē trinitatis per quatuor mundi partes fructificantes.

✠Ambro. Per vnum vitæ lignum, vnus Chriſtus deſignatur,qui eſt vita cunctorum fidelium, per vtranque vero partem fluminis,poſſumus,& angelos, & homines intelligere. Vtramque igitur partem fluminis lignū vitæ obtinebit,quia & angelos,& homines ſanctos Chriſt⁹ æqualiter poſſidebit. Fructus,duodecim apoſtoli ſunt, omneſque, qui eorum doctrinam ſunt ſequuti: Menſes ſinguli, tempora ſunt ab initio mundi vſque ad finem eius. Per menſes ergo ſingulos lignum vitæ feret fructum ſuum,quia omnes electos,qui ſingulis temporibus fuerunt, & erunt vſque ad finem, in cœleſti beatitudine Patri repręſentabit.

a *Et folia* F

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXII.

ET oſtendit, &c. Hic vltimo deſcribitur ſuperna Ieruſalem quantum ad refectionem ciuium. Et diuiditur in duas partes, quia primo deſcribitur hoc conuiuium. Secundo conuiuarū exercitium, ibi. *Et omne maledictum non erit*, &c. Circa primum ſciendum, quod refectio beatorum non intelligitur a nobis, niſi per ſimilitudinem corporalium. Ad refectionem autem corporis duo requiruntur, ſcilicet, cibus & potus. Primo ergo deſcribitur potus, cum dicitur. (Diuiſio.)

1 *Et oſtendit,&c.* Per quē intelligiť ſpirituſſanctus, vnde dicit Saluator Ioā.7.f. Qui credit in me ſicut dicit ſcriptura, flumina fluēt de vētre eius aquæ viuæ,qđ exponēs euāgeliſta ſubdit:hoc aūt dixit de ſpiritu quē accepturi erāt credētes in eū. Spūs autē ſanctus cui approprіаť bonitas & ſuauitas,reficit beatos per modū dulcis potus,iō ſignificať per fluuiū aquæ viuæ,i.dantis gloriā vitæ. 2 *Proce.* Nā ſpirituſſanctus ex patre & filio ꝓcedit.

3 *In me.* Ad reficiendum totum conſortium beatorum.

4 *Et ex vtra.* Hic conſequēter deſcribitur refectio cęleſtis quātum ad cibum,cum dicitur, *Et ex.vtra.par fl.* Id eſt, hinc & inde.

5 *Lig.vi.* Id eſt,Chriſtus qui ſecundum diuinitatem eſt,vbicunque, ſicut & ſpirituſſanctus, cum vnum ſint in eſſentia.

6 *Affe.fru.* Qui ēt dñr fructus ſpiritus,Gal.5.d. Nam indiuiſa ſunt opera trinitatis,& per conſequēs filij & ſpirituſſancti. Sciendū tñ,quod iſti fructus aliter habenť in via per gratiā,& aliter in patria per gloriā,ſicut dictū eſt de quatuor virtutibus cardinalibus cap.prçce.ſic ſunt alij actus viatoris & cōprehēſoris. Primus ergo fructus, vt Gal. 5.dř,eſt charitas,quç in patria eſt in Deū viſum totaliter per amorē transformari. Secūdus eſt gaudiū qui eſt in Deo viſo delectari. Tertius eſt pax q̃ eſt in ipſo totaliter quietari, Quartus eſt patiētia,qui in via eſt in aduerſis non frangi,in patria vero vbi nulla eſt aduerſitas, eſt in Deo firmiter ſtabiliri. Quintus eſt benignitas,i. bona igneitas quæ eſt in beatis ad amorē proximi inflāmari quantū ad affectū, vnde in eis eſt viuus ardor cordiū, vt dř in illa proſa: Supernæ matris gau &c. Sextus eſt bonitas.i.diffuſio proprij boni ad proximū ſm affectū,nā bonū eſt ſui diffuſiuū,bonū aūt vnius beati redundat in alterū, nā vnus gaudet de alterius bono,ſicut de ſuo proprio. Septimus eſt longanimitas,quæ eſt æquanimis expectatio boni futuri: ſię vero beatorū æquanimiter expectant gloriā corporis. Octauus eſt māſuetudo,q̃ eſt in via iræ moderatio,ſed in patria non hēt locū ira quantū ad ſuū materiale, qđ eſt accenſio ſanguinis circa cor ſed quātū ad ſuū formale,qđ eſt appetitus vindictę hēt ibi locū quia beati vindictā appetunt obſtinatorū peccatorum, ſm illud Pſal.57.b. *Lætabitur iuſtus cum vi.vindictam,manus ſuas lauabit in ſanguine peccatoris.* Et qm̃ appetitus iſte moderatus eſt in beatis ſm regulam diuinæ iuſtitiæ, ideo ſm hoc eſt ibi manſuetudo. Nonus eſt fides,quæ ſic accipiatur vt eſt virtus theologica,nō eſt in patria, cum ſit de non apparentibus, Heb.11. ſed ei in patria ſuccedit viſio clara. Si aūt accipiatur fides pro fidelitate,ſic eſt in beatis maxime. Decimus eſt modeſtia, qui excellenter eſt in patria,nā vires inferiores aïæ ſunt oīno ſuperioribus ſubiectæ. Vndecimus eſt continentia,eſt aūt continens qui cōcupiſcentias inordinatas patitur ſed ab eis non deducitur, contra paſſiones fortiter ſe tenens,hmōi vero concupiſcentiæ non ſunt in patria,ꝑꝑ quod non eſt ibi continentia quantū ad concupiſcentias pati,tñ eſt ibi quantū ad non deduci, nam beati non poſſunt in aliquod malum flecti. Duodecimus eſt caſtitas,quæ prout importat mūditiam, eſt in patria, nam in eam non intrat aliquid coinquinatum, vt dictum eſt ſupra, eſt charitas & gaudium, &c. (Duodecim fructus ſpiritus.)

Ter

MORALITER.

1 *Et oſten.&c.* Hoc literaliter expoſui de proceſſu ſpirituſſancti, qui à ſanctis in patria videtur, licet non comprehendatur, vita vero cœleſtis in ſacræ ſcripturæ ſtudio inchoatur ſicut dicit Hierony. in epiſtola ad Paulinum de omnibus ſacræ ſcripturæ libris. Oro te frater chariſſime inter hæc viuere, iſta meditari, nihil aliud noſſe, nihil aliud quærere. Nonne videtur tibi iam hic in terris regni cęleſtis habitaculum,&c. Propter quod hoc flumē dici poteſt ſacra ſcriptura, quæ per reuelationem procedit à ſede Dei & agni aquæ viuæ, nam ab eo qui eſt vita per eſſentiam fluit per reuelationem, & refluit per claram viſionem, ipſa eſt fons ſalientis, id eſt, ſalire facientis in vitam æternam, Ioan. 4. ſicut aquæ materiales à mari fluunt & in mare reuertuntur.

4 *Et ex v.* Id eſt, Chriſtus, vtraque enim pars huius fluminis eſt vetus teſtamentum & nouum,& in vtroque deſcribitur Chriſtus, in nouo tamen magis clare.

6 *Afferens fructus duode.* Qui exprimuntur, Gal.5. d. Fructus autem ſpiritus.

Ter

a ¶ Per ſingulas ætates, vel aſſidue. b ¶ Refectionem. c ¶ Ideſt, præcepta Chriſti, quæ tegunt, & ornant fructum.
a per menſes ſingulos reddens fructum ſuum, & folia ligni 1
a ¶ Si implentur. b ¶ Ideſt, ſubtractio gratiæ non fiet amplius. ¶ Peccatum propter quod mereatur maledictionem. ¶ Ideſt, æternaliter requieſcet deus trinitas, & Chriſtus homo in illis. 2
ad ſanitatem Gentium: Et omne maledictum non erit am- 3
a ¶ Non timoris, ſed dilectionis. b ¶ Nullo modo inquietabunt.
b plius, ſed ſedes dei, & agni in illa erunt, & ſerui eius ſeruient 4
a ¶ Non ænigmate, vt nunc, ſed ſicut eſt. b ¶ Dei vocabuntur, & agni. c ¶ Id eſt, in aperto, ſicut in aperto eum confeſſi ſunt. 5
c illi. Et videbunt faciem eius, & nomen eius in frontibus eo- 6 7
a ¶ Aliqua ignorantia. b ¶ Ideſt, doctrina veteris legis, vel alicuius mediocris prædicatoris. 8
rum. Et nox vltra non erit, & non egebunt lumine lucernæ, 9
¶ Lumine aliorum.
neque lumine ſolis, quoniam dominus Deus illuminabit il-
¶ Cum eo. ¶ Quod repugnat ad egere lumine aliorum. ¶ Idem angelus, qui cætera oſtenderat. a ¶ Ideſt quicquid verbis, & figuris oſtendit mihi.
d los, & regnabūt in ſecula ſeculorū. Et dixit mihi: † Hæc verba 10
a ¶ Quia adimplebuntur. ¶ Ideſt, habilia quibus fides adhibeatur. 11
e fideliſſima ſunt, & vera. Et dominus deus † ſpiritum propheta- 12
a ¶ Non regibus, non prophetis. ¶ Non timore. b ¶ Quia non poſſunt remanere inexpleta. 13 14
f rum miſit angelū ſuū, oſtendere ſeruis ſuis, quæ oportet fieri 15 16

A a *Et folia ligni.* Quaſi dicat. Et quod Chriſtus reddet fructū hoc erit ſic, quòd apoſtoli, & poſt eos alij etiam ſpargent folia ipſius Chriſti.

*Ambroſius. Folia ligni verba ſunt Euangelij, quæ ſanitatem multis gentibus præſtiterunt. Et eſt ſenſus. Omnes gentes, quæ per doctrinam Euangelij a languoribus animarum ſalute ſunt factæ in cœleſti beatitudine conſtituet.

b *Sed ſedes dei, & agni, &c.* * Andreas. Qui facti ſunt throni dei per requiē, quam dominus in illis capit, ij germani ciuitatis illius habitatores cęlebuntur

B videbuntque ipſum non per ænigmata, ſed facie ad faciem quemadmodum viſus eſt ſanctis Apoſtolis in monte, vt magnus ait Dionyſius, habebuntque pro aurea lamina, quā ſummus Sacerdos olim ferebat, diuinum nomen non tam in frontibus deſcriptum, quam in cordibus impreſſum. Indicat autem id firmam, liberam immutabilem dilectionem, qua in illum feruntur. Etenim inſcriptio in fronte, honeſtæ cuiuſdem libertatis argumentum eſt.

1. Cor. 2. c *Et videbunt faciem, &c.* * Ambroſius. Quanta ſit gloria & ſuauitas, quæ ſanctis miniſtrabitur, mens humana cōprehendere non pōt, ſicut dicit apoſtolus. *Quod oculus non vidit, &c.* Sed omnem dulcedinem atque ſuauitatem illud tranſcendet, quando videbunt deum facie ad faciem.

C Soli loquiorum, cap. 36. * Auguſtinus. Cum peruenerimus ad te, ſapientiæ fontem, lumen indeficiens, lucem inextinguibilem, vt te non iam per ſpeculum in ænigmate, ſed facie ad faciem videamus D tunc ſatiabatur in bonis deſideriū noſtrū, quia nihil erit exterius, quod deſideret, niſi tu domine, ſummū bonū. Ibi videbimus, amabimus, & laudabimus. Videbimus in lumine tuo lumen tuū, quoniã apud te eſt fons vitę, & in lumine tuo videbimus lumē. Quale autem lumen? lumen immenſum, incorporeum, incorruptibile, incomprehenſibile, indeficiēs inextinguibile, inacceſſibile, increatum, veridicum, diuinū, quod illuminat oculos angelorum, &c. Quid eſt autem videre facie ad faciē? E Hoc eſt cognoſcere veritatem tuam, & gloriam tuam. Hoc eſt cognoſcere Patris potentiam, Filij ſapientiam, Spiritus † ſupr. ſancti clementiam, ſummæ Trinitatis † ſanct. vnam, & indiuiduā eſſentiam. Videre enim faciem dei viui hoc eſt ſummum bonum, gaudium angelorum, præmium vitæ æternæ, gloria ſpirituum, lętitia ſempiterna, corona decoris, brauiū fœlicitatis, requies opulenta, pulchritudo pacis, intimum, & æternum gaudium, paradiſus dei, Hieruſalem cœleſtis, vita beata, &c.

d *Et dixit mihi.* Sicut in principio poſuit cōmendationem viſionis, ſic etiam iam ad vltimum ponit.

e *Dominus.* Et bene debes credere, quia ille, qui in ptãte hēt dona ſpiritusſancti per quē locuti ſunt oia prophetæ dixerunt.

f *Angelum ſuum, &c.* Sicut angelus Ioanni, ſic Ioannes commendat diſcipulis ſuis quaſi dicat, non propter me facta eſt hæc annunciatio mihi, ſed vt vos mihi credatis. F

Et poſt

NICOLAVS DE LYRA.

1 *Per menſes ſingulos, &c.* Menſis apud Hebræos incipit à prima lunatione, propter quod nouitatem deſignat, per ſingulos intelligitur continuatio, & ſic per menſes ſingulos intelligitur ęternitas huius fructus, quia ſemper manet in ſua nouitate & ſua duratione. Et hoc modo dicitur Iſa. vlt. g. Et erit menſis ex menſe, & ſabbatum ex ſabbato, &c.

2 *Et folia ligni ad ſanitatem Gentium.* Per folia intelligūtur verba etiam ſecundum communem modum loquendi. Ergo folia ligni ſunt verba Chriſti in euangelio contenta, quæ ſunt ad ſanitatem Gentium. Nam per prædicationem euangelij Gentes per orbem diſperſæ conuerſæ ſunt ad Chriſtum.

3 *Et omne maledictum non erit, &c.* Hic conſequenter deſcribitur conuiuarū exercitiū. Circa quod ſciendū, quod in conuiuijs carnalibus ſolēt homines relaxare linguas ſuas ad blaſphemias & cōuitia, propter quod diues epulo poſitus in inferno, magis cruciabatur in lingua, Luc. 16. d. Hoc autem remouetur à conuiuio cæleſti, cum dicitur: *Et omne ma. non erit ma.* Sed gratiarum actio & vox laudis.

4 *Sed ſedes Dei & agni in illa erunt.* Nam ibi maxime relucet eorum maieſtas.

5 *Et ſerui eius.* Scilicet, angeli ſancti & beati.

6 *Seruient illi.* Exequendo quidquid placitum eſt ei.

7 *Et videbunt faciem eius.* Clare & aperte.

8 *Et nomen eius in frontibus eorum.* Id eſt, manifeſte patebit omnibus, quod ſint ſerui eius.

9 *Et nox vltra non e.* Hoc expoſitum eſt ſupr. hic tamen repetitur ad maiorem aſſertionem. Et quia ſeruire Deo, eſt regnare, ideo ſequitur.

10 *Et regnabunt in ſecula ſeculorum.* i. æternaliter à parte poſt.

11 *Et dixit mihi.* Hæc eſt vlti. pars principalis huius libri quæ ponitur in fine per modum epilogi. In quo primo ponitur huius libri commendatio. Secundo præſcriptorum breuis recitatio, ibi: *Qui nocet.* Tertio dictorum confirmatio, ibi. *Conteſtor enim.* Circa primum dicitur. *Et dixit mihi.* Angelus.

12 *Hæc verba.* A te ſcripta.

13 *Fideliſſima & vera ſunt.* Nam à prima veritate proceſſerunt. Ideo ſubditur.

14 *Et dominus Deus ſpiritum prophe.* Licet vnus ſpiritus ſanctus tangat mentes omnium prophetarum, tamen effectus eius ſunt varij & multi in mentibus ipſorum.

15 *Oſtendere ſeruis ſu.* Per Ioannem.

16 *Quæ oportet fieri cito.* Quia ſunt præordinata à Deo cuius ordinatio non poteſt fruſtrari. Ideo ſubditur.

Et ecce

MORALITER.

1 *Per menſes ſingulos.* Menſis dicitur à mene quod eſt defectus iſti vero fructus reuelant ſingulos defectus.

2 *Et folia ligni, &c.* Folia poſſunt dici Chriſti verba quibus multitudo Gentium eſt ab infidelitate ſanata.

3 *Et omne male. non erit am.* Nihil enim continetur in ſacra ſcriptura, quod non ſit inductiuum ad bonum.

4 *Sed ſedes Dei & agni in illa erunt.* Nam in ipſa vtraque reperitur deſcripta.

5 *Et ſerui eius.* Id eſt, deuoti ſtudentes.

6 *Seruient illi.* Prædicando populis & Deum colendo.

7 *Et videbunt faciem eius.* Per ſpeculum & in ænigmate in præſenti, & facie ad faciem in futuro.

8 *Et nomen eius (ſcriptum eſt) in frontibus eorum,* Per fidelem & apertam confeſſionem.

9 *Et nox.* Id eſt, nulla obſcuritas, ſed viſio clara. Cætera patent vſque vbi.

Et poſtquam

A a *Et poſtquam audiſſem, & vidiſſem.* Hic dat nobis intelligere quod pro his in veneratione debemus eum habere, nec tantum eum, ſed Deum adorare, & per obſeruãtiam verborum libri purificationem Angelorum conſequi.

b *Et fratrum tuorum prophetarum, & eorum qui, &c.* Non ſunt a munere prophetiæ alieni putandi, qui habent gratiam interpretandi, vt Auguſtinus, Hieronymus, Ambroſius, Gregorius.

† Supra 1.a

✠ Amb. Sed cur Ioannes repetiit quod antea prohibitum fuerat? In ſuperioribus alus uiſionibus multis nullo modo Angelum adorare voluit, cum autem demõſtratum ei eſſet, qualiter Eccleſia poſt reſurrectionis gloriam, Chriſto in æternum cum illo regnatura, continuò Angelum adorare uoluit. Coniungitur namque Eccleſia quotidie Chriſto per fidem, cæteraque bona opera, quę per byſſum deſignantur. coniungetur vero ei poſt reſurrectionem multo excellius, atque nobilius, non iam per partes, ſicut modo ſed tota ſimul in æternum cum illo manſura, & ſine fine regnatura: Igitur Ioannes bis Angelum adorare uoluit, quia binas coniunctiones Eccleſiæ cum Chriſto ei demonſtraſſet.

Supra 19 b · † Supra 1.a · 17 diſt. cap. ... · Li. 44. ... · B

✠ Aug. Talis apparuerat Angelus, vt pro Deo poſſet adorari, & ideo fuerat corrigendus adorator.

Quæſt. 61. ſuper Gen.

✠ HAYMO. Dicendum, quia aut magno viſionum ſtupore perculſus, oblitus fuerat eorum, quæ ſupra audierat. *Vide ne feceris.* aut certe poteſt eſſe repetitio ſuperioris ſententiæ.

✠ RICHARDVS. Vel certe per hanc iterationem innuit, quantam humiliationem, quantamque venerationem noſtris prælatis, quorum verbo, vel miniſterio gratia nobis ſpiritualis confertur, debeamus exhibere. ſed prælati dum ipſis caput inclinamus, non propter ſe, ſed propter Deum, volunt ſibi exhiberi honorem, quo eos veneramur. Vnde, & bene Angelus poſt prohibitionem adiecit, *Deum adora.*

C

c *Qui nocet, noceat adhuc.* Quia poſſet obiici qđ malum eſſet prophetare malis, cum grauius eſſent inde puniendi, dictum eſt ſibi, ne ideo cedet, quia iuſtum eſt.

D.

d *Qui in ſordibus eſt ſordeſcat adhuc.* Alia litera. Qui in ſordibus eſt, ſordeſcat adhuc, & iuſtus iuſtificetur adhuc.

✠ Ambro. Non præcipiendo dixit. *Qui nocet, noceat adhuc.* ſed comminando. Solent quippe homines, hoc genere locutionis terrere quoſdam ſibi ſubiectos, ſicut magiſtri ſolet dicere pueris vacantibus. Nolite legere, Nolite legere: illi vero intelligentes commi[n]ationem eſſe hoc, ſtatim incipiunt legere. Hoc etiam domini ſeruos otio torpentes terrere ſolent, vt opus ſibi iniunctum attentius expleant.

e *Et qui iuſtus eſt, & cætera.* ✠ Auguſtin. Gratia interea augeri, vt auxilium reatur perfici: cum tantemnõ du. ente ... non præmia voluntate.

E. · Epiſt. 106.

✠ Idem. Intelligamus Spiritum ſanctum ... qui diligit; & habendo mereri, vt plus habeat: & plus habendo, plus diligat.

Tract. 64. in Ioan.

Et vere cito fiet, quia ipſe dixit. a Et hoc dixit. Beatus, &c. b Opere compleet.

cito Et ecce venio velociter. [a] Beatus qui cuſtodit [b] verba 1

a Qui nihil falſi mi ſoleo vobis dicere. b Verba.

prophetiæ libri huius. Et ego Ioannes qui [a]audiui, & vidi 2

Figuras. Idem humiliaui me.

a hæc. Et poſtquam audiſſem, & vidiſſem, cecidi vt adorarẽ 3

a Q.d. pro hac cauſa.

ante pedes angeli qui mihi hęc oſtendebat. Et dixit mihi: 4

a Caue. b Propter humanam naturam in Chriſto exaltatam. Quia unius Dei.

b Vide [a]ne fece[b]ris. Conſeruus.n. tuus ſum, & fratrum tuo-

a Ideſt, prędicantium. b Ideſt, prædicantibus obedientiam prophetiæ.

rum prophetarum, & eo[b]rũ qui ſeruant verba libri huius.

a Ne ſigillaueris, ſed palam pone omnibus.

Deum adora. Et dixit mihi: Ne[a] ſignaueris verba prophetię

a Ideſt, in quo oportet acquirere fratres. b Quæ mali inferunt, bonis inferant.

c libri huius: † Te[a]mpus.n. prope eſt. Qui [b] nocet noceat ad- 5 6

a Ideſt poſt oſtenſionem libri. b Ideſt in propria nequitia. c Modus permiſſiuus non imperatiuus ... Dei. d Ideſt, bonum inferens aliis impenſius inferat. 7

d hu[c]c: & q in ſordibu[b]s eſt, ſorde[c]ſcat adhuc. Et q iu[d]ſtus eſt 8

e In ſe. Vel iuſtitiam faciat alia litera. Vere tempus eſt breue. 9

f iuſtificet adhuc, & ſáctus ſáctificetur adhuc, Ecce venio ci 10

Scilicet. a Vel ſecundum. b Vni plus, alii minus. 11

g to: & merces mea mecũ ẽ, reddere vnicuiq; iu[a]xta o[b]pa ſua: 12

a Et potero facere, quia ego, &c. b Omnium rerum. c Omnium ... d. A quo omnia cœperunt. In quo omnia conſummantur. 13

h † Ego[a] sũ a[b]lpha & o, primu[c]s & nouiſſimu[d]s, pricipiũ & finis 14

f *Ecce ego venio cito.* ✠ Arethas. Dictum eſt cito, aut cõparatione ad infinita ſecula, aut ad exultationem eorum qui ſuſcepturi ſunt retributionem; aut etiam quia incunctabiliter, & abſque longa dilatione futurum eſt.

g *Et merces mea, & cætera.* ✠ Ambroſius. Seculi homines mercedes, quas ſibi ſeruientibus debent reddere, aut in ſacculis, aut in horreis, aut in quibuſdam terræ locis habent; Chriſtus autem præmia ſuorum ſecum ſemper habet; ab ipſo enim procedit modo omnis bonitas Sanctorum, ab ipſo, & in futuro procedet omnis gloria eorum.

h *Ego ſum α, & ω.* ✠ Tertullianus. Duas Græciæ literas ſummam, & vltimam ſibi induit Dominus initij, & finis, concurrentium in ſe figuras: vt quemadmodum α, ad ω, vſque voluitur, & rurſus ω, ad α, replicatur, ita vt oſtenderet in ſe eſſe, & initij decurſum ad finem, & finis recurſum ad initium: vt omnis diſpoſitio in eum deſinens per quem cœpta eſt per Sermonem Dei, qui caro factus eſt, proinde deſinat, quemadmodum & cœpit.

Li. de Monogamia, cap 5. · F

a Beati

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et ecce venio velociter. *Ad ipſam implendum, & ſic apparet huius libri veritas. Secũdo tangitur eius vtilitas, cum dicitur:* Beatus qui cuſtodit. *Tertio eius auctoritas ex parte ſcriptoris, cum dicitur.*

2 Et ego Ioan. *Qui adhuc viuens in terris, fuit maior homine, par Angelis, propter quod Angelus renuit accipere reuerentiam, quam ſibi voluit exhibere, cum dicitur.*

3 Et poſtquám audi. &c. *Et patet litera. Quarto tangitur huius libri aliqualis intelligibilitas, cum dicitur.*

4 Et di. mi. Ne ſigna, &c. *Id eſt, non occultes omnino intellectum verborum, propter quod in pluribus locis ponuntur aliqua ſatis plane, ex quibus aperitur via ſtudioſis ad alia intelligenda aliqualiter, ſaltem in multis, ſicut ſuperius declaraui in locis ſuis.*

5 Tempus enim prope eſt. *Impletionis ſcriptorum.*

6 Qui nocet. *Hic interponitur breuis recitatio præſcriptorũ. Nam ſuperius actum eſt de diſtinctione electorum, & reproborum. Et quantum ad hoc dicitur.* Qui nocet. *Peccando contra proximum.*

7 Noceat adhuc. *Id eſt, nocebit, ita quod ponitur hic optatiuus pro indicatiuo. Et loquitur de reprobis præſcitis, qui moriuntur in peccato mortali.*

8 Et qui in ſordibus eſt. *Peccando in ſeipſum.*

9 Sordeſcat adhuc. *Id eſt, ſordeſcet.*

10 Et qui iuſtus. *Recte viuendo ad proximum.*

11 Iuſtificetur ad. *Id eſt, iuſtitiam faciet. Et loquitur de iuſtis prædeſtinatis, qui decedunt in gratia finali.*

12 Et ſanctus, &c. *Viuendo munde ad ſeipſum. Secundo in ſuperioribus frequenter dictum eſt de retributione bonorum; & reproborum, & quantum ad hoc dicitur in perſona Chriſti.*

13 Ecce venio cito, &c. *Quod hoc poſſit oſtendit, di.*

14 Ego ſum alpha, & o, *Ideſt, cauſa effectiua, & finalis omnium, ſicut alpha eſt prima litera Græca, & o, vltima.*

Beati

MORALITER.

3 *Et poſtquam aud. &c.* Et exponatur ſicut ſupr. 19.

4 *Et dixit mihi: Ne ſignaueris verba, &c.* Quia ſacra ſcriptura non eſt occultanda, ſed magis explananda, & prædicanda, locis tamen, & temporibus debitis. Vnde in eius perſona dicitur Eccleſiaſt. 24. c. Qui elucidant me, vitam æternam habebunt.

6 *Qui nocet, noceat adhuc.* Id eſt, nocebit, ita quod ponitur optatiuus, pro indicatiuo. Et ſimiliter cum dicitur.

8 *Et qui in ſordibus eſt, &c.* Quaſi dicat, per ſacram ſcripturam non mutatur liberum arbitrium quin flexibile ſit ad bonum, & ad malum.

13 *Ecce venio cito.* Scilicet in morte cuiuslibet hominis, cuius eſt vita breuis.

Beati

a *Beati qui lauant.* Quia dixerat, nocens noceat, ſordens ſordeſcat ne aliquis, malus diceret, cum ſim malus, quare me pœniteret, dicit: nō ſolum beati ſunt qui maiorem recipiunt perſecutionem, ſed etiam illi, qui contaminauerunt ſtolas ſuas quas in baptiſmo acceperunt, ſi deinde lauerunt eas, & eos peccaſſe pœniteat.

b *Foris autem canes, &c.* ✻ Cyprianus. Non moueat nos fratres, hæretici iſtius (Nouatiani) perfidi abrupta dementia: qui cum in tam ingenti diſſenſionis, & ſchiſmatis crimine conſtitutus, & ab Eccleſia ſeparatus ſit ſacrilega temeritate non dubitet in nos ſua crimina retorquere. Cum ſit enim a ſemetipſo nunc factus immundus, ſordidus, ſacrilegijs inquinatus, hoc nunc nos eſſe contendit. Et cum ſcriptum ſit, Canes foris remanſuros; & Apoſtolus hos eoſdem canes docuerit eſſe vitandos, rabiem ſuam non ceſſat latratibus excitare, luporum more tenebroſam caliginem optare, qua facile poſſit ferina ſua crudelitate, oues a paſtore direptas, ſpelunca tenebroſa laniare.

Li. ad Nouatia, quod lapſis venia non eſt deneganda.

c *Ego Ieſus.* Commendauit librum per Angelum per ſui dignitatem, modo etiam per auctoritatem ipſius Chriſti, quaſi dicat, omnes audientes ſciant, quòd ego Ieſus mi.a.m. teſtificari vobis hęc.

d *Stella ſplendida.* Clara ſtella, id eſt, magna charitas annuncians diem, id eſt, futuram beatitudinem, per meam reſurrectionem in mane factam.

✻ Gregorius. Chriſtus viuus apparens poſt mortem matutina nobis ſtella factus eſt; quia dum in ſemetipſo exemplum nobis reſurrectionis præbuit, quæ lux ſequatur indicauit.

Li. 19. Moral. cap. 17.

✻ Andreas. Radix Dauidis eſt Chriſtus, tanquam Deus genus autem eiuſdem ſecundum carnem: ex ipſo namque originem duxit.

✻ Idem. Chriſtus lucida illa, & matutina ſtella eſt, vt qui poſt triduanam mortē, mane nobis exortus fuerit: necnon poſt præſentis vitæ noctem, in matutina communi nobis reſurrectionis hora Sāctis omnibus ſe conſpicuum exhibebit; diem qui nunquam habiturus eſt finem certo adducturus.

e *Et ſpiritus.* Id eſt, trinitas quæ pro puritatis excellentia ſpiritus dicitur; *Et ſpiritus, & ſponſa dicunt.* Hic etiam ſubdit teſtimonium Trinitatis, & fidelium. Q. ideo debetis recipere, quia ſpiritus, & ſponſa, &c.

✻ Richar. Quanta dilectione, quanto deſiderio, Chriſtus, & Sancta Mater Eccleſia noſtram ſalutem concupiſcant, ſub blanda vocatione declaratur, cum dicitur; *Et ſponſus, & ſponſa dicunt, Veni.* Sponſus quippe Chriſtus dicit per internam inſpirationem: ſponſa dicit per prędicationem, illi videlicet qui prędeſtinatus eſt ad beatitudinem: *Veni*, per fidem, & bonam actionem, per conuerſionem, & bonam conuerſationem.

f *Et qui ſitit veniat.* Et non tamen quilibet, ſed ille tantum veniat qui ſitit, id eſt, credere deſiderat.

g *Qui vult accipiat aquam vitæ gratis.* Et non eſt labor, quia ſola voluntas ſufficit.

a *Confeſtor*

¶ Ita dico lauant, vt &c.

a Beati qui † lauant ſtolas ſuas in ſanguine agni, vt ſit poteſtas

¶ Vt poſſint edere de ligno vitæ. a Id eſt, fidem doctorum. b ¶ Scilicet. ¶ Sunt.

b eorum in ligno vitæ, & per portas intrent in ciuitatem, Foris

a ¶ Oblatrantes. b ¶ Ad literam. ¶ Sunt hi in ſe, & illi be ti.

autem canes, & venefici, & impudici, & homicidæ, & idolis

a ¶ Audiendo. b ¶ Inuenit. ¶ Et mihi hoc eſt credendum, quia.

c ſeruientes, & omnis qui amat, & facit mendacium. Ego Ieſus

a ¶ Et mihi hoc eſt credendum, quia.

miſi angelum meum teſtificari vobis hæc in eccleſijs. Ego

a ¶ Cum & ab eo genitus. b ¶ Suſtentamentum. c ¶ Id eſt, huius mundi noctem illuminans. ¶ Vel ſponſus, & ſponſa.

d ſum genus & radix Dauid, ſtella ſplendida & matutina. Et ſpi

a ¶ Ad notitiam libri. b ¶ Librum intelligit. c ¶ Alijs. d ¶ Ad notitiam eorum, quæ in hoc libro ſunt.

e ritus, & ſponſa dicunt, veni. † Et qui audit dicat, ve-

a ¶ Deſiderat credere Chriſto. b ¶ Per veram fidem. c ¶ Se præparando, & volendo.

f ni. † Et qui ſitit veniat, & qui vult accipiat aquam

g

† 16. diſ. c. qui Eccleſiaſticis, §. ecce.

-ſanguine † cuſtodi[illegible] mādata i[illegible]

† Iſa. 55.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Beati qui lauerunt ſtolas ſuas. *A quis pœnitentiæ in præſenti. Quod autem in aliquibus libris ſubditur in antiquis Biblijs.*

2 Vt ſit poteſtas eorum in ligno vitæ. *Id eſt, in futuro fruantur Chriſto, cuius diuinitate reficiuntur beati interius, & eius humanitate exterius.*

3 Et per portas intrant in ciuitatem. *Id eſt, per obſeruationes mandatorum intrant ad vitam æternam.*

4 Foris autem canes. *Id eſt, guloſi, & detractores contra bonos latrantes.*

5 Et venefici. *Id eſt, inuidia veneno pleni.*

6 Et impudici. *Id eſt, ſeipſos interficientes.*

7 Et homicidæ. *Corporales, & ſpirituales.*

8 Et idolis ſeruientes. *Quod eſt peccatum directe contra Deum.*

9 Et omnis qui amat, & facit mendacium. *Ille amat qui delectatur mendacia proferendo, ſed hypocrita facit mendacium: nam hypocriſis eſt mendacium in facto.*

10 Ego Ieſus miſi Angelum meum teſtificari vobis. *Scilicet, punitionem malorum, & præmiationem bonorum.*

11 In Eccleſijs. *Quæ ſunt per orbem vniuerſum. Tertio in ſuperioribus dictum eſt frequenter de Chriſti excellentia, & quantum ad hoc ſubditur in eius perſona.*

12 Ego ſum genus, & radix Dauid. *Id eſt, de radice Ieſſe, ſicut Dauid eſt de genere eius, quantum ad humanitatem, ſecundum quod dicitur Iſa. 11. a. Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet, & cæt. qui flos eſt Chriſtus ſecundum ſenſum literalem, ſicut diffuſius fuit ibi dictum.*

13 Stella ſplendida, & matutina. *Quantum ad diuinitatem, illuſtrans omnem hominem venientem in hunc mundum. Ioannis 1.*

14 Et ſpiritus, & ſponſa dicunt veni. *Nota hæc eſt vera litera, & ſic habent libri correcti, dicit autem Spiritus ſanctus Chriſto.*

15 Veni. *Scilicet, ad iudicium ad iuſtos præmiandum. Quod dupliciter poteſt intelligi. Vno modo, quia facit iuſtos hoc dicere, qui præmiari deſiderant a Chriſto iudice, eo modo loquendi quo dicitur Roman. 8. c. Spiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, id eſt, poſtulare facit ſecundum omnes expoſitores Catholicos. Alio modo, quia ſicut filius miſſus fuit in mundum a Patre, & Spiritu ſancto, ſicut in perſona eius dicitur Iſaiæ 48. c. Miſit me Deus, & ſpiritus eius, ſicut ibidem plenius fuit oſtenſum, ſic in aduentu ad iudicium mittitur a Patre, & Spiritu ſancto.* Et ſponſa. *Id eſt, Eccleſia militans quæ deſiderat coniungi Eccleſiæ triumphanti, quod fiet in iudicio finali.*

16 Et qui audit. *A ſpiritu per inſpirationem, & ab Eccleſia per prædicationem.*

17 Dicat veni. *Deſiderando ſecundum aduentum Chriſti, vnde Lucæ 21. f. Dicit Saluator loquens de eius aduentu ad iudicium; Hæc autem fieri incipientibus reſpicite, & leuate capita veſtra, id eſt, exhilarate corda, prout exponit Gregor. quoniam appropinquat redemptio veſtra.*

18 Et qui ſitit. *Deſiderando gloriam.*

19 Veniat. *Per gratiam.*

20 Et qui vult accipiat aquam vitæ. *Id eſt, gloriam quæ eſt vitæ animæ.*

Gratis

MORALITER.

1 *Beati qui lauant ſtolas ſuas in ſanguine agni.* Id eſt, conſcientias per veram pœnitentiam.

2 *Vt ſit poteſtas eorum in ligno vitæ.* Ipſum deguſtando inchoatiuè per gratiam, & conſummatiuè fruendo per gloriam.

14 *Et ſpiritus, & ſponſa dicunt, veni.* Gloſſa interlinearis, ad notitiam libri, ſcilicet ſacræ ſcripturæ, ad cuius notitiam inducunt Chriſtus, & Eccleſia ſponſa eius.

16 *Et qui audit.* Id eſt, intelligit.

17 *Dicat, veni.* Nam intelligentes ſacram ſcripturam inducere debent alios ad eius intelligentiam.

18 *Et qui ſitit veniat.* Nam deſiderantes ipſam, inueniunt eam.

Confeſtor

A a *Conteſtor enim omni audienti verba prophetiæ libri huius*. Poſtquam commendationem poſuit per ſe, per angelum, per Chriſtum, per Trinitatem, per fideles, quia quoſdam ſciebat eſſe in Aſia qui pro ſuis erroribus fouendis aliquid adderét, vel demerent, ſupponit excommunicationem.

b *Si quis appoſuerit, &c.* ✠ Ambroſius. Non de expoſitoribus, ſed de hæreticis hoc dictum eſſe intelligere debemus. Expoſitor enim nihil addit, aut minuit, ſed aut obſcuritates exponendo manifeſtat, aut moralem, aut ſpiritalem intelligẽtiam demonſtrat. Hæreticos ergo maledicit, qui in ſcripturis diuinis ad confirmãdam hæreſim ſuam quædam falſa apponebãt, & quædam detrahe-
B bant quæ eorum hæreſi videbantur eſſe contraria.

De ligno

a ¶Sine pretio meritorum. b ¶Quaſi dicat Angelus teſtificatus eſt mihi, ſimiliter ego conteſtor.

a vitæ gratis. Conteſtor enim omni audienti verba prophe- 1

a ¶Hoc ſcilicet conteſtor. b ¶Vt errorem inde foueat.

b tiæ libri huius. Si quis appoſuerit ad hæc, apponet Deus 2 3

¶De phialis ſupra, & tubis.

ſuper illum plagas ſcriptas in libro iſto, & ſi quis diminuerit de verbis libri prophetiæ huius, auferet Deus partem eius de libro vitæ, & de ciuitate ſancta, & de his quæ

¶Quaſi dicat excommunicationis.

c ſcripta ſunt in libro iſto. Dicit qui teſtimonium perhibet 4

a Cauete vobis quia ego ve & qui mutat excommunicatur. b ¶Conuerſo ad Deum. ¶Et iam quaſi vera ſunt omnia, c ¶Ad remunerandum. ¶Veni Domine, & noli tardare. d ¶Sicut ſupra incepit a gratia ita finit.

d iſtorũ. Etiam venio cito. Amen. * Veni Domine Ieſu. Gra- 5

e tia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis, Amen. 6 †

* Etiam

Apoc. 6. Pſal. 100.

c *Dicit qui teſtimonium perhibet, &c.* ✠ Primaſius. Idem Chriſtus teſtimonium perhibet, qui ſe Eccleſiæ venturum annunciat; cui more Cantici Canticorum Eccleſia deuotè reſpondit. Etiam venio Dñe Ieſu Chriſte, quæ dicit orans: *veniat regnum tuum*: Et: *In via immaculata venies ad me.*

D d *Veni domine Ieſu.* ✠ Haymo. Hæc omnis Eccleſia loquitur in Ioanne optans, vt veniat Chriſtus ad iudicium. Vnde & quotidie id in oratione Dominica poſtulat, & in pſalmis, *Oſtende nobis faciem tuam, & ſalui erimus.*

Pſal. 78.

e *Gratia Domini Noſtri Ieſu Chriſti*. Conſummatio Apoſtoli in verbo Chriſti. ✠ Auguſtinus Oremus, vt ſecundum ſuam promiſſionem dominus Ieſus ad nos venire, & per ſuam miſericordiã de carcere nos mundi huius liberare, & ad ſuam beatitudinem perducere dignetur; qui cum Patre, & Spirituſancto viuit, & regnat in ſecula ſeculorum. Amen.

✠ Ambroſius. Sit & nobiſcum gratia Domini Noſtri Ieſu Chriſti, & det nobis arma virtutum, quibus muniti ipſo duce, atque ſignifero, & ab interioribus, & ab exterioribus hoſtibus defendamur, vt vitæ æternæ participes eſſe mereamur. Amen. E

NICOLAVS DE LYRA.

1 Gratis. *Nam hic habetur per Chriſti meritum in baptiſmo, dum tamen non ponatur obſtaculum.*

2 Conteſtor enim omni audienti verba prophetiæ libri huius. *Hæc eſt vltima pars in qua ponitur prædictorum confirmatio, quia nihil ibi continetur ſuperfluum, aut diminutum, ideo ſubditur.*

3 Si quis appoſuerit ad hæc apponet Deus ſuper illũ plagas ſcriptas in libro iſto. *ſcilicet: diſcrepantia a veritate Euangelii, ſicut*
C *faciebant Ebion, & Cherinthus hæretici, qui tempore illo addebant aliqua diſcrepantia a veritate Euangelii, & aliqua diminuebant de eius veritate dicentes Chriſtum ante Mariam non fuiſſe: per hoc tamen non excluditur quin poſſint aliqua dici licitè, quæ faciunt ad declarationem ſacræ ſcripturæ, & ſic faciunt Doctores ſancti.*

4 Dicit qui teſtimonium perhibet iſtorum. *ſ. Chriſtus,*

5 Etiam venio cito. Amen. *Ad iudicium cuilibet in morte: nam qualis vnuſquiſque inuenitur in morte, talis præſentabitur in iudicio, generaliter autem veniet omnibus ad iudicium in generali reſurrectione.*

6 Veni Domine Ieſu. *Hoc dicit Ioannes conformando ſe Spirituiſancto, & Eccleſiæ, ideo ſubiicitur eius oratio pro omnibus fidelibus, cum dicitur.* Gratia Domini Noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen. F

MORALITER.

2 *Conteſtor enim omni audienti verba prophetiæ, &c.* Per hoc præcluditur via præſumptuoſis addendi, vel diminuendi in expoſitione ſacrę ſcripturę aliquid diſſonum a fidei veritate, & quia verus intellectus ſacrę ſcripturę non habetur, niſi per donum gratię, ſubditur in fine.

† *Gratia Domini Noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis. Amen.*

Incipit libellus eiuſdem Nicolai de Lyra: continens pulcherrimas Quæſtiones Iudaicam perfidiam in Catholica fide improbantes.

PRimo. Quæritur vtrum ex ſcripturis receptis a Iudæis poſſit efficaciter probari Saluatorẽ noſtrum fuiſſe Deum, & hominem. Et arguitur primo quod ſic, quia tamen quæſtio duo includit. Vnum quod pertinet ad perſonam Chriſti, ſcilicet quod ſit Deus, & homo. Aliud ad tempus, ſcilicet quod ſit Chriſti myſterium completum, & ideo de vtroque arguitur.

Et primo per id quod habetur Iere. 23. a. *Ecce dies veniunt dicit Dominus, & ſuſcitabo Dauid germen iuſtum, &c.* Ex quo patet Chriſtum promiſſum ex ſemine Dauid, & per conſequens verum hominẽ. Et ſequitur in eadem auctoritate quæ de Chriſto loquitur. *In diebus illis ſaluabitur Iuda, & Iſrael habitabit confidenter: & hoc eſt nomen quod vocabunt eum Dominus iuſtus noſter.* Ex quo patet eius diuinitas.

De ſecundo, videlicet de tempore, arguitur per illud Aggæi 2. b, vbi de Chriſto dicitur. *Veniet deſideratus cunctis gentibus, & replebo domum iſtam gloria, dicit Dominus exercituum.* Propheta autem ibi loquebatur de domo Dei ædificata a filijs Iſrael poſt reditum de captiuitate Babylonica ergo ſtante illa domo venit Chriſtus, domus autem illa deſtructa fuit 42. anno a paſſione Domini per Titum, & Veſpaſianum: ergo ante erat completum Chriſti myſterium, & ſic patet propoſitum.

In contrarium autem arguitur, quia inter Iudæos ſunt, & fuerunt multi homines ingenioſi, & in ſcripturis legis, & prophetarum valde ſtudioſi: ergo ſi prædicta poſſent haberi efficaciter per ſcripturas ab eis receptas, non eſſet veriſimile, quod tandiu ſtetiſſent in tali errore: igitur, &c. Reſpondeo, hic ſunt principaliter duo intendenda. Primum eſt quæ ſunt ſcripturæ a Iudæis receptæ. Secundum vtrum prædicta poſſint per illas ſcripturas probari probatione efficaci.

Circa primum ſciendum, quod libri canonici veteris Teſtamenti ſunt ab eis recepti, tanquam Deo inſpirante ſcripti, & ſunt in vniuerſo 22. ſecundum antiquam computationem, & 24. ſecundum modernam, quia Lamẽtationes Ieremiæ & liber Ruth, ponuntur modo pro duobus libris a libris Ieremiæ, & Iudicum ſeparatis. De iſtis autem libris aliqui dicuntur legales, ſcilicet quinque libri Moyſi & ſunt in primo ordine apud Iudæos. Alij dicuntur prophetales, ſcilicet Ioſue, Iudicum, Samuel. id eſt, primus, & ſecundus Regum. Malachi. id eſt, tertius, & quartus Regum. Iſaias, Ieremias, Ezechiel, & liber 12 Prophetarum, qui dicitur *Tereaſta*, & iſti octo ſunt in ſecundo ordine. Reliqui vero dicuntur agiographi, id eſt, ſcripturæ ſanctæ, vel Sanctorum ſcripturæ. Et ſunt iſti liber Iob: liber Pſalmorum, Parabolæ, Eccleſiaſtes, Cantica Canticorum, Paralipomenon, Daniel, Eſdræ, & Eſter, Ruth, Lamentationes Ieremię, & iſti ſunt in tertio ordine.

Scripturæ a Iudæis receptæ.

Conſide-

A Conſiderandum etiam ꝙ iſti libri ſunt apud eos multipliciter cõſcripti. Vno modo purè Hebraicè,& ſic primo traditi ſunt. videlicet ſermone Hebraico cum literis Hebraicis. Alio modo Hebraice,ſed nõ pure,videlicet ſermone Chaldaico, ſed literis Hebraicis. Sed quia Hebraicũ, & Chaldaicũ ſunt idiomata propinqua eundẽ numerũ literarũ habentia q̃ literę quãuis diſcrepent in figura,tamen conueniũt in ſono,& virtute,vt dicit Hieron. in ꝓlo. Galeato. & iõ vnũ idioma põt faciliter ſcribi ꝑ literas alterius. Hoc igitur modo plures ſcripſerũt vetus Teſtã,& maximo Ionatham filius Oriel, cuius ſcriptura eſt ita authẽtica apud Hebręos quod nullus adhuc auſus fuit ſibi cõtradicere: ꝓpter quod in libris notabilibus Iudęorũ ponitur Hebraicum purum in vna columna,& Chaldaicũ ſcriptũ ab iſto Ionathan literis Hebraicis in altera,& vtũtur Iudæi iſto Chaldaico quaſi ꝓ expoſitione,& quia aliqua q̃ erãt multũ obſcura in Hebraico puro, clarius ponuntur, & quaſi exponũtur iſto Chaldaico, vt infra patebit magis. Et iõ illa trãſlatio neceſſaria eſt ad diſputandũ cũ Iudæis in paſſibus multis. Similiter trãſlatio 70. interpretũ apud eos habetur ſaltẽ apud aliquos ſtudioſos illi enim 70. fuerũt electi de toto populo Iſrael,tanquã excellẽtiſſimi, & ſtudioſiſſimi, ac periti in litera Hebraica,& Græca,ſecundum quod dicit Ioſephus 12. lib. Antiquitatum. ipſi aũt nõ ſemꝑ tranſtulerũt de Hebraico in Græcũ verbũ ex verbo,ſed frequẽter ſenſum ex ſenſu, mutãtes aliqua,vel occultantes ex induſtria ea quæ poſſent eſſe cauſa erroris Ptolomæo regi. Hãc aũt tranſlationẽ voluerũt habere ſtudioſi Hebræorũ, tanquã factũ ſapientiſſimorũ virorum, & dato quod nuſquã ab eis haberetur, nõ tamen poſſunt ipſam negare, cũ fuerit facta a ſapiẽtiſſimis,& valentioribus de toto populo, & in tanto numero. Et iõ de illa poſſumus nos iuuare ad probandũ

Auctoritas Septuaginta. Ioſephus

B aliqd ipſis Iudæis,ſicut infra patebit. Itẽ ꝑter ſcripturas canonicas ſunt aliæ ſcripturæ a Iudæis receptæ, tanquã authẽticæ, ſcilice: Thalmud,& ſecundũ eos ſcriptura iſta non differt a ſcripturis canonicis, niſi ſicut lex data verbo a lege data ſcripto, qa iſta fuit reuelata Moyſi a Deo,ſicut illa q̃ ſunt ſcripta in libris Moyſi,ſed Moyſes nõ ſcripſit ea quę continentur in Thalmud. Et hoc potuit eſſe duplici de cauſa vtpote, quia nõ erat neceſſarium, vt populus ſciret talia, ſicut erat neceſſariũ de ꝑceptis ĩ lege, vel qa iſta erãt magis in ſecretis habẽda. Moyſes tñ tradidit ea Ioſue,& alijs ſenioribus verbo, ſicut habuerat a Domino, & alijs poſterioribus eodem modo,& ſic conſequenter quouſque ſcripta ſunt talia per poſteriores Doctores ne caderent in obliuionem.

Thalmud

Similiter dicta Doctorũ Hebraicorũ qui gloſſauerunt vetus Teſtamentũ ſunt authentica apud eos multo magis,quam apud nos dicti Hier.& Aug.& aliorũ Doctorũ Catholicorum. Et hoc potiſſime per id quod ſcribitur Deut. 17.b. Nõ declinabis, neq; ad dex.&c. vbi loquitur ſcriptura de ſacerdotibus,& Doctoribus ad quos ꝑcepit ſcriptura in dubijs recurrere: eorũ ſententiã indiſcuſſe tenere. Licet autem hmõi ſcripturæ in magna parte ſint falſæ,ſcilicet Thalmud, & gloſſæ Doctorũ Hebraicorũ, tñ ꝑ eas poſſumus cõtra eos efficaciter arguere ex quo ſunt ab eis ꝑdicto modo receptæ. Sicut ecõtrario argumentũ quod facerent contra nos ex Euãgelio, & ſcripturis Apoſtolorũ hmõi eſſet efficax cõtra nos,licet reputent hmõi ſcripturas falſum cõtinere. Viſo quę ſcripturæ ſint a Iudæis receptæ ſecundo videndũ eſt, an id quod in qõne ponitur, poſſit per illas ſcripturas efficaciter ꝓbari. Et diſtinguo primo de probatione efficaci, qa ꝓbationis efficacia põt dupliciter accipi. Vno modo quod ſit ita efficax probatio, quod nullo modo poſſit euitari ſine euidenti negatione, vel contradictione ſcripturæ ꝑdictæ, & ſic mihi vr̃,quod adhuc nõ ſit probatum, quod in qõne quæritur per dictã ſcripturã. Cuius rõ eſt qa

Efficacia probationis duplex.

C myſteriũ Trinitatis, & incarnationis Chriſti expſſius ponitur in nouo Teſtõ q̃ veteri,ſicut patet manifeſte,& ab omnibus cõceditur, & tñ multi hæretici totũ nouũ Teſtũ recipiunt, & pro ſuis erroribus exponũt. Aliqui tñ ipſorũ negant Trinitatẽ perſonarum in diuinis,ſicut Sabellius, aliqui negant diuinitatem in Chriſto,ſicut Arrius, aliqui veram humanitatẽ, ſicut Manichæus, qui dixit Chriſtum habere carnem phantaſticam, ad quod ſequitur ipſum non fuiſſe verum hominem, quia caro vera eſt de veritate naturæ humanæ. Similiter Arrius dixit ipſum non habere animam intellectiuã, ſed verbũ ſupplere aĩæ locum; quod tñ verbũ dr̃ eſſe creatũ. Similiter Apollinarius dixit ipſum nõ habere animam intellectiuam, licet aſſumpſerit animam ſenſitiuam,& ad dictum vtriuſque ſequitur Chriſtum non fuiſſe verum hominem, cum ab anima intellectiua accipiatur ſpecies humana. Si igitur dicti hæretici exponebant pro ſe ſcripturam noui Teſtamenti multo magis Iudæi poſſent pro ſe exponere ſcripturam veteris Teſtamenti, Alio modo poteſt accipi probationis efficacia per ſcripturã,ſic quod licet ſcriptura poſſit aliter exponi aliquo modo, ſaltem ad euadendum abſque conditione manifeſta, tamen ſimpliciter loquendo non poteſt alio modo rationabiliter exponi quin ſemꝑ appareat expoſitio fidei Catholicæ rationabilior. Et hoc modo credo, quod id quod poſitum eſt in qõne probatũ eſt ſatis per ſcripturam veteris Teſtamenti, & iterum poteſt hoc idem probari hoc modo procedendo. In qõne anteponũtur duo, D vt dictum eſt. Vnum quod pertinet ad tempus, ſ. vtrum tempus aduentus Chriſti ſit præteritum. Secundum quod pertinet ad pſonam Chriſti, vtrum ſit Deus, & homo in vna perſona. & illud implicat duo, quia fides Catholica ponit vnionem naturæ diuinæ & humanæ in determinata perſona.ſ. Filij & non Patris, nec Spiritusſancti & ex hoc ſupponitur pluralitas perſonarum in diuinis,quod fortiſſime negatur a Iudęis. Et iõ ad probandũ quod in quæſtione ponitur per ſcripturam a Iudæis receptam, iſta tria ſunt per ordinem declaranda ex eadem ſcriptura. Primum eſt quod in vnitate diuinæ eſſentiæ eſt pluralitas perſonarum, ſiue ſuppoſitorum. Secundum eſt quod in perſona filij naturæ humana,& diuina ſunt vnitę,ita quod ipſe eſt verus Deus, & verus homo. Tertiũ eſt quod hoc factũ eſt de præterito,& nõ expectãdũ de futuro,ſicut expectant Iudęi,& in hoc ſunt valde decepti.

Pluralita ſonarum nitate eſſ. diuinæ Elohim

Ad declarationẽ primi primo induco argũ Magiſtri Sententiarũ diſt. 2. primi libri qui probat pluralitatem perſonarũ in diuinis per illud quod ſcribitur in principio Gen. In principio creauit Deus cœlũ,& terram,&c. Hebraica veritas ſic habet. *In principio creauit Elohim cœlum, & terram.* Elohim eſt nomen plurale huius nominis, vel Eloha, quod ſignificat Deum in ſingulari, & hoc ſatis patet ſcientibus proprietates idiomatis Hebraici. ꝑ hoc aũt quod nomen plurale diuinũ cõiungitur cũ verbo ſingularis numeri,cum dicitur. Creauit Elohim: ac ſi diceret, creauit Dij, oſtenditur in ſcriptura,quod in Deo eſt aliqua pluralitas in vnitate eſſentiæ,quia talis modus loquendi ſæpe in veteri Teſtamẽto inuenitur de Deo,& de nullo alio. Ex quo patet,quod aliqua pluralitas in vnitate diuinæ eſſentiæ eſt quę in nulla alia inuenit natura: & hęc eſt pluralitas perſonarum in vna ſimplici eſſentia, quæ in prædicto modo loquẽdi deſignatur per verbum ſingularis numeri coniunctum nomini plurali. Sed ad hoc rñdent dicentes quod hoc nomen Elohim indifferẽter accipitur in plurali, & ſingulari,& qñ dr̃ de Deo vero ſemper accipitur pro ſingulari, & E ſic eſt in ꝓpoſito, qñ dr̃. In principio creauit Elohim,&c.ſ. Deus. Sed cõtra hãc ſolutionem arguo ex textu ſacræ ſcripturæ, quod hoc nomen Elohim,& alia nomina diuina dicũtur frequenter de Deo vero in plurali, quod patet manifeſte, quia coniũgitur cum adiectiuis pluralibus, & verbis pluralis numeri. Exemplum de adiectiuis, Ioſue vlt. e. *Non poteritis ſeruire domino, quia dominus ſanctus ipſe.* Veritas Hebraica ſic habet. *Non poteritis ſeruire domino, quia Elohim ſancti ipſe.* Item Ierem. 23. g. *Peruertiſtis verba Dei viuentis domini exercituum Dei veſtri tetragrammaton.* Et nota quod ibi ponitur nomen Dei tetragrammaton, quia veritas Hebraica ſic habet: *Peruertiſtis verba Elohim viuentium domini exercituum Dei veſtri.* Et nota quod ibi ponitur nomẽ Domini tetragrammaton Dei veſtri,cum dicitur in auctoritate præmiſſa. Domini exercituum; vbi habemus nomen domini in Hebraico ponitur nomen domini tetragrammaton, quod ſignat diuinam naturam ſecundum ſuas proprietates intrinſecas abſque reſpectu ab extra,vt magis patebit infra. Et ſic patet,quod intrinſecus diuinitatis eſt aliqua pluralitas in pluralitatẽ immediate procedentem cum dicitur in auctoritate. Peruertiſtis verba Elohim Haim, id eſt, deorum viuentium, & coniungitur iſta pluralitas nomini Dei tetragrammaton tamẽ immediate ſubditur. Dominus exercituũ,& in ſingulari,& ſic per hoc patet quod in vnitate diuinæ eſſentiæ eſt aliqua pluralitas cum ſumma ſimplicitate, quæ non eſt in alijs,quia ſemper vbi ſcriptura ponit aliqd ſignificans pluralitatẽ perſonarũ ibi deinde ponit quod oſtendit eſſentiæ vnitatẽ,vt per auctoritatẽ ꝑdictã patet,vt infra ſubſequenter patebit. Itẽ Iſa. 54. b. *Dominabitur tui, qui te fecit, dominus exercituum nomen eius.* Hebraica veritas ſic habet. *Dominatores tui factoris tui, dominus exercituum nomen eius.* In hac auctoritate vbi ponitur dominus exercituũ nomen eius, ponitur nomen domini tetragrammaton. F Et ideo ex hac auctoritate poteſt argui,ſicut ex præcedenti. Similiter hoc nomen Elohim frequenter coniungitur cum verbo pluralis numeri, verbi gratia. 2. Re. 7. d. dicitur. *Quæ eſt autem vt populus tuus Iſrael gens in terra, propter quam iuit Deus, vt redimeret eam ſibi in populum, &c.* Hebraica veritas ſic habet. *Quis eſt vt populus tuus Iſrael gens vna in terra propter quam iuerunt Elohim ad redimendum ſibi populum?* Item Eccleſiaſt. 2. b. *Quis eſt homo inquam, vt poſſit ſequi regem factorem ſuum?* Hebraica veritas ſic habet. *Quis eſt homo, ut intret poſt regem qui iam fecerunt eum?* Patet igitur ex prædictis, quod prædicta euaſio eſt falſa, quia nomen Elohim dictum de Deo vero accipitur frequenter in ſacra ſcriptura in plurali, vt patet ex auctoritatibus prædictis, quæ non poſſunt intelligi ad literam niſi de Deo vero. Propter quod alij ſoluerunt alibi, ſcilicet in gloſſ. ſuper illud Eccleſiaſt. quod dictum eſt. *Quis eſt homo, ut intret poſt regem qui iam fecerunt eum?* Gloſſ. Hebraica, *Si quæratur qui fecerunt eum.* Scilicet, hominem poteſt dici Deus ſanctus, & Dominus conſilij ſui, & conſimiliter reſpondetur in Gloſſ. ſuper Pſalm. 49. qui factus eſt ab Aſaph. Deus deorũ dominus locutus eſt,&c. in Hebraico ſunt tria nomina diuina, ſcilicet Hel, Elohim, & nomen

domini

domini tetragrammaton, loco huius hẽmus hoc nomen dñs. Quæ
A rit ibi gloſſator, quare Aſaph ter nominauit Deũ in principio huius Pſal. Rñdit, vt oñderet ꝙ Deus in tribus proprietatib. creauit ſeculum. Si conſiderenẽ iſtæ rñſiones, duę ſunt veriſſimæ. Prima quę dicit, ꝙ Deus & domus cõſilij ſui fecerũt homine, & pp hoc dr̃ in plurali Eccl. 2.b. *Quis eſt homo, vt intret poſt regem qui iam fecerunt eum?* quia dominus accipitur hic pro patre, dñs conſilij ſui proprie dicitur filius qui eſt verbum mentis paternę, & ſpiritusſanctus amor ex ipſis procedẽs. Similiter ſecũda rñſio quæ dicit, ꝙ Aſaph ter nominauit Deũ, qa Deus in trib. proprietatib. creauit mundũ, eſt veriſſima, quia tres ſunt proprietates in diuinis. ſ. paternitas, filiatio, & ſpiratio q̃ ſunt proprietates conſtituẽtes. Et creatus mũdus eſt in trib. proprietatib. iſtis, qm̃ indiuiſa ſunt opa trinitatis. Patet ẽt ex iſtis, ꝙ non eſt contra intẽtionẽ Hebraicorũ doctorũ antiquorũ ꝙ aliqua pluralitas ponatur in Deo ſeu in diuinis, dũ tñ ſeruetẽ vnitas Deitatis, quã vnitatẽ Catholici veriſſime cõfitentur. Hãc igitur vltimã rñſionẽ, quæ vt viſum eſt, continet veritatẽ, poſteriores Iudęi deprauãt, dicentes ꝙ diuina ſapientia, bonitas & potentia ſunt iſtę tres proprietates, in quib. Deus creauit mundũ & oĩa fecit, & iõ in principio Gen. dr̃. *In principio creauit Elohim.* in plurali ad denotandum iſtas tres proprietates ſiue attributa in Deo in quib. oĩa operatur. Et eo modo exponũt authoritates alias. Sed iſta rñſio non eſt rationabilis. Primo, quia ſicut Deus operatur per potentiem, ſapientiam, amorẽ, ita artifex creatus operatur per artẽ ſua ſicut per regulã directiuam & per potentiã tranſmutandi materiam, & per lucri amorẽ, ſicut pp finẽ. Si igitur pp prædicta. ſ. pp potentiam, ſapientiam & bonitatem diuinã nomen dñi ponitur in plurali, qñ operatur, eadem rõne & maiori dẽt ſcriptura ſic loqui de artifice creato operationẽ ipſius exprimendo, ꝙ non inuenitur, & talis modus loquendi in ſacra ſcriptura de Deo frequenter hẽtur. Et confirmatur rõ, quia potẽ
B tia, ſapientia & amor plus differunt in artifice creato quã in Deo, quia differunt. ſ. re abſoluta, ꝙ non p̃t eſſe in Deo, ergo modus loquẽdi in plurali magis competit in expreſſione operatoris creati artificis quã ipſius Dei. Itẽ arguitur ſic. Intẽtio Moyſi erat inducere populũ ad cultũ vnius Dei, & ipſum ab idololatria reuocare, ad quã ille populus erat pronus, vt patet ex toto decurſu vet. Teſt. Cum igitur per modũ prædictum loquendi in plurali poſſit hẽri antiqua occaſio cogitandi abſolutã pluralitatẽ in diuinis, nõ eſt veriſimile ꝙ Moyſes cognoſcens pronitatẽ populi ad idololatriã vſus fuiſſet tali vocabulo vel mõ loquendi, & in ſcripturis reliquiſſet, niſi per hoc ſubtiliter ſapientib. indicare voluiſſet, ꝙ cũ vnitate ſimplicis eſſentiæ in Deo ſtat pluralitas perſonarũ, aliter .n. ſuus modus loquendi eſſet contrarius ſuæ intentioni. Eſt aũt ſciendum, quod in Hebraico myſteria abſcondita, & ſolum ſapiẽtibus nota ex modo ſcribendi conſueto frequenter deſignant.

Iſta ſunt quę dixi de hac rñſione & hanc qõnem determinaui.

Sed poſtea venit ad manus meas quidã libellus Hebraice ſcriptus, vbi prædicta ratio ſoluiẽ. Et quantum ad illud argumentũ dixit ſic auctor illius libelli, ꝙ illi qui arguunt pluralitatem perſonarum in diuinis per hoc nomen Elohim, quod pluralitatem ſignat, & tamen dicitur de Deo, innituntur ſuper baculum arundineum confractum, quia talis modus loquendi alibi inuenitur de vno ſolo, ſicut patet 1. Reg. 28. Vbi ſcriptura loquiẽ de ſuſcitatione Samuelis, cum dixit mulier Phytoniſſa, *Vidi Elohim aſcendẽtes de terra.* ſequitur verbum Saulis. *Qualis eſt forma eius, &c.* Itẽ non ſolum loquitur ſcriptura ſic de hoc nomine Elohim, ſed etiã de aliquibus alijs, verbi gratia, Ezec. 46. f. dicitur ſic. *In die autem Kalendarum vitulum de armento immaculatum, &c.* In Hebraico autem ponitur Thamin, quod ſignificat immaculatum, ſed Thaminum quod eſt plurale huius nominis Thamin vel Themam, & coniungitur cum vitulo in ſingulari, & per hoc non interpretatur aliqua pluralitas, ergo, &c. Item aliquando verba pluralis nu
C meri coniunguntur cum nominibus & pronominibus ſingularis numeri, verbi gratia Can. 1. a. Trahe me poſt te, curremus, &c. & ſic non valet argumentum quo concludebatur pluralitas perſonarum ex hoc, quod nomina diuina coniungũtur cum verbis pluralis numeri, vt videtur, & ſic per iſta loca ſcripturæ arguit contra prædicta. Sed per iſta nullo modo infringũtur ea quæ dicta ſunt, quia ſecundum expoſitores Hebraicos Samuel non reſurrexit ſolus, ſed Moyſes cum eo. Dicunt .n. quod Samuel ſurrexit tunc, non virtute magica, ſed virtute diuina ſeu permiſſione. Quod dictum conuenit cum illa opinione quam tangit Augu. in epiſtola ad Symplicianum, & habetur in glo. 1. Regũ. 28. Super locum illũ dicunt Iudæi, quod Samuel timuit ad diuinum iudicium euocari, ideo rogauit Moyſen venire ſecum, vt eſſet ſibi teſtis, quod integre ſeruaſſet legem ab eo ſcriptam. Mulier igitur Phytoniſſa quæ ſolum Samuelem vocauerat videns alium ipſum aſſociantẽ, admirans dixit in plurali. *Deos video aſcendentes de terra.* ideſt, homines diuinos, & indicauit modum ſuæ viſionis Sauli, licet breuius ſcribatur 1. Reg. 27. Saul autem non quæſiuit niſi de figura ipſius qui primo apparuerat, & non de aſſociante ipſum, & propter hoc quæſiuit in ſingulari, dicens. *Qualis eſt forma eius.* Quia cum ſolo Samuele volebat loqui Et ſic patet, ex dictis doctorũ D
Hebraicorum paſſum iſtum exponentium, ꝙ non infringitur noſtrum argumentum prædictum, ſed confirmatur magis, quia Elohim de duob. dicitur. Si autẽ dicatur ſecundum aliam opinionem quam ẽt tangit Aug. ꝙ non fuit vere Samuel qui apparuit, tũc rñdeo, ꝙ duo alij apparuerunt, videlicet dæmon priuatus illi mulieri magicæ, & quædã forma repreſentans Samuelem, & pp hoc dixit plurali. *Video Deos, &c.* Saul aũt non niſi de vno quæſiuit. ſ. de Samuele quem vocari fecerat. Ad ſecundum argumentum dicendum eſt, quod thamin, quod ſignificat immaculatos in plurali nõ coniungitur cum vitulo in ſingulari, vt ipſe arguit, & male ſed, cum genitiuo pluralis numeri, non .n. habent, variationẽ caſuũ ſicut nos, ſed tantũ variantur nomina ſm̃ numerũ pluralẽ & ſingularẽ. Et eſt ſenſus. *In die autem Kalendarum vitulum armento immaculatorum.* i. de numero illorũ immaculatorũ qui ad hoc reſeruabãtur, faciet ſacrificiũ &c. Ad cuius euidentiã eſt notandũ, quod ex ſtatuto legis in principio cuiuslibet menſis dẽbat offerri vitulus vnus immaculatus, & ideo ordinauerunt ſacerdotes in vno loco prope templum, vt tales vituli ſeruarentur, ſaltem 12. ad minus, & de illis ſaltem ad hoc reſeruatis ſemper accipiebatur ille qui in principio menſis ſeu Kalendarum quod idem eſt, offerebatur. De tali aũt oblatione loquitur Ezechiel in loco prædicto, & ideo ad hoc denotãdum poſuit Thaminum in plurali, ad innuẽdũ quod vnus de illis pluribus ſic debeat offerri. Et ſic patet qđ prædicta nõ infringũt ea q̃ dicta ſunt de hoc nomine Elohim, pp ꝙ antiqui doctores Hebręorũ aliter nitebanẽ ſoluere prædictũ argumentũ, vt patuit ex prædictis. Ad tertiũ dicendũ, ꝙ liber canticorũ a doctorib. Hebraicis exponitur de Deo & ſynagoga, ſicut de Chriſto ẽt a doctorib. catholicis, vt inf. dr̃. Igitur ſecundum illos illa verba. *Trahe me poſt te.* ſunt verba ſynagogæ, quæ dicitur ſpõſa Dei, ideo talis ſponſa non eſt vna perſona ſingularis, ſed collectio fideliũ, & ideo ad hoc denotandũ ſubdiẽ in plurali. *Curremus.* & ideo hoc poniẽ ad denotandũ pluralitatẽ perſonarũ, & ideo ex hoc non infringiẽ argumentũ de hoc nomine Elohim & alijs nominib. diuinis etiã de nomine dñi tetragrammaton, quæ coniũgunẽ cũ verbo pluralis numeri, ad denotandũ ibi aliquam pluralitatem per modũ prædictũ, ſed magis per hoc argumentũ prædictũ confirmaẽ. E Quædam etiã alia inducit auctor prædicti libelli ad ſuũ propoſitũ, quæ omitto ad præsẽs, tũ quia prædictis ſolutis alia patent, tũ quia intendo libellũ illũ improbare per omnia decurren do, quia ibi multa contra fidem Chriſtianam tanguntur.

Itẽ nõ ſolũ arguiẽ pluralitas perſonarũ in diuinis ex hoc nomine Elohim, vt ipſe ſupponit, dicens ꝙ innitimur baculo arũdineo cõfracto, ſed eandẽ pluralitatẽ clarius exprimũt prophetę in multis locis, verbi gratia in pſ. 44. qui non p̃t exponi niſi ad literã de Chriſto, vt diffuſius declaraui ſup epiſtolã ad Heb. 1. c. & ibidem dr̃ de Chriſto. *Sedes tua in ſeculum ſeculi, virga æquitatis virga regni tui. Dilexiſti iuſtitiam & odiſti iniquitatẽ propterea vnxit te Deus Deus tuus.* In hac auctoritate exprimitur Chriſtus, tanq̃ Deus vnctus, qa in humana natura aſſumptus vnctus eſt plenitudine gr̃æ, exprimitur hic etiã Deus vngens ipſum tanquam perſona diſtincta ab ipſo vncto, quia ſcriptura ſacra de ipſo vngente loquitur tanquam de alia pſona. Nõtandum etiã quod ex parte Dei vngentis duplicatur hoc nomen Deus cũ dixit. *Vnxit te Deus Deus tuus,* ad denotãdũ perſonã patris & ſpiritusſancti. Et ſic patet ex hac auctoritate pluralitas perſonarum & diuinitas ipſius Chriſti, pp quod ad idem propoſitũ probandum inducit eam Apoſtolus ad Heb. 1. Item Pſal. 119. a. dicitur. *Dixit dominus do. meo. &c.* ꝙ & iſta ſunt verba patris ad filiũ, patet per tranſlationẽ Chaldaicã quæ dicit ſic. *Dixit dominus verbo ſuo, ſede a dextris meis.* Patet etiã per id quod ſequitur in eod. pſal. *Ex vtero ante luciferum genui te.* F
Quia non p̃t competere niſi filio Dei, per hoc .n. quod dicitur hic Deus verbum ex vtero .i. genitus de ſubſtãtia Dei, oſtenditur vnitas diuinæ eſſentiæ, quia Deitas plurificari non poteſt. per hoc autem quod dicitur genitus de ſubſtantia Dei, oſtẽditur diſtinctio perſonarum, quia nulla res ſeipſam gignit, ſimiliter per hoc quod dicitur, *ſede a dextris meis,* vna enim perſona non dicitur ſedere ad dexteram ſuiipſius Et ſic ex hac auctoritate patet pluralitas perſonarum, & maxime quia hic Pſal. non poteſt exponi ad literam niſi de Chriſto, ſicut prius declaraui in epiſtola ad Heb. 1. propter quod Saluator allegat eam in hoc ſenſu. Matth. 22. & Apoſtolus vbi ſup. Item pluralitas perſonarum non ſolum exprimitur in ſcriptura ve. Teſt. ſed etiã determinata pluralitas, videlicet beata trinitas. Iſa. 48 c. *Non a principio in abſcondito locutus ſum, ex tempore autequam fierent ibi eram, & nunc dominus Deus miſit me ſpiritus eius.* Iſta ſunt verba Dei loquentis, vt patet ex textu immediate præcedenti. Similiter ex hoc quod immediate ſubditur. Hoc dicit dominus Deus redemptor tuus ſanctus Iſrael. In hac aũt authoritate immediate præmiſſa Iſa. expreſſe loquitur de datione legis, quia fuit data in manifeſto, quia de die & audiente toto populo vocẽ Dei loquẽtis, vt patet Exo. 16. & 20. Et hoc eſt qđ dicit. *Nõ a principio in abſcõdito locutus ſum.* i. qñ lex primo fuit data, & immediate ſubditur. *Et nunc dominus Deus miſit me et ſpiritus*

Tres ſunt proprietates in diuinis.

A eius, vbi Deus dicit ſe miſſum a Deo & ſpiritu eius. Nũc aũt ita, ꝙ inter mittente & miſſum ſemp eſt diſtinctio perſonalis. igitur eſt diſt nſt o perſonarum in diuinis. ſ. trinitas. ſ. miſſi, & Dei mittentis, *& ſpiritus eius*. Deũ aũt miſſum dicimus Deum incarnatum. ſ. filium. Deum aũt mittentem & ſpiritum eius dicimus patrem & ſpiritum ſanctum, & ſic patet trinitas perſonarum. Ad euadendũ aũt illud dictum Ra. Sa. vnũ mendaciũ adinuenit ſuper locũ iſtũ, dicens ꝙ oẽs prophetæ fuerũt cum Moyſe in monte Sinai, & ibi acceperunt prophetias ſuas, ſicut & Moyſes legẽ. ſed poſtea illas prophetias denũciauerũt populo tẽpore a Deo determinato, & iõ dicit, ꝙ verba p̃dicta ſunt verba Iſa. ab iſto loco Ex tẽpore antequã fierẽt ibi erã. i. a tẽpore dationis legis de qua fit ſermo, ibi fui in mõte Sinai, & ꝙ ſequitur. *Et nũc dñs Deus miſit me, &c.* Refert ad tẽpus quo Iſaias, miſſus eſt ad annunciandũ populo illa q̃ prius acceperat in monte Sinai a dño. Sed iſtud dictũ patet eſſe falſum multipliciter, nã immediate p̃mittitur verbum dñi loquentis de datione legis, cũ dicitur. *Non a principio in abſcon. &c.* & ideo immediate ſubditur. *Ex tempore antequam fierent ibi eram*, & ſic ex mõ loquendi patet, ꝙ eſt verbũ eiuſdẽ, & ſic patet ꝙ illud ẽm nõ eſt verbũ Iſa. ſed ipſius Dei, ſicut & primũ. Quod aũt primũ ſit verbũ Dei loquentis de datione legis patet per literã præcedẽtẽ, quia ibi præmittitur. *Ego primus & ego nouiſſimus manus mea fundauit terram, &c.* Quod nõ p̃t dici de Iſaia. Itẽ glo. Heb. quę apud eos autẽtica reputatur ſuper locũ illũ Exo. 20. a. *Ego ſum dñs Deus tuus &c.* Dicit ſic. Si dicis in ſecreto fuit ſermo. ſ. legis, nonne iam dictum eſt Iſa 48. c. *Nõ a principio in abſcon. &c.* & ſic patet per iſtã gloſſam apud eos autenticã, ꝙ iſtud verbũ Iſa. in perſona dr̃ loquẽtis Dei & hodie datione legis. Itẽ ſuper illud Exo. 19. a. *Venerunt in ſolitudinem Sinai*. dicit ſic glo. autentica Hebraica. Data eſt lex in publico, vt omnis qui voluerit recipere eã recipiat. Sequitur. *Ecce Deus ſanctus, & benedictus, dicente.* Iſa. 48. c. *Nõ a principio in occulto lo. ſum, ex tempore antequam fierent, ibi eram.* Et idẽ habetur ſuper illud Exo. 20. a. *Ego dñs Deus tuus*. & ſic patet non ſolũ ex textu pręcedenti & ſequẽti, ſed ẽt ex glo. Hebraicis apud Iudæos autenticis, ꝙ authoritas pręallegata Iſa nõ a principio, &c. non eſt intelligenda dẽ ipſo Iſaia loquente in perſona pro-

B pria, ſed magis loquitur in perſona Dei, quia primo dedit legem in monte Sinai, & poſtea miſſus in mundũ a Deo patre & ſpiritu eius ad redemptionẽ humani generis, ſecundum ꝙ exprimitur manifeſte in prędicta authoritate, & ideo in fine illius authoritatis ponitur. Hoc dicit. *Redemptor tuus ſanctus Iſrael.* Itẽ ꝙ dicit Iſaiã fuiſſe in monte Sinai eſt valde abſurdũ, quia Iſa. adhuc nõ erat natus, imo fuit natus poſt fere p 676. annos, quia ab egreſſu de Aegypto vſq; ad quartũ annum regni Salomonis in quo fundetũ eſt tẽplũ, fluxerunt ann. 480. vt hr̃ 3. Reg 6. *Et ex tũc vſque ad primum annũ Oziæ regis Iuda, ſub quo cœpit Iſaias prophetare, fluxerũt 205 anni*, vt p̃t hẽri de facili, computando tempora regũ intermediorum, inſpiciendo tertiũ & quartum librum Regum. Si aũt dr̃, ꝙ Eſaias poſtquam acceperat prophetiã in monte Sinai mortuus ſit, & poſtea tempore Oziæ reſuſcitatus, illud vr̃ fictitium quia ſacra ſcriptura hoc nullo mõ innuit, ſed magis contrarium, & maxime quia oporteret ſecũdum eum dici idem de omnib. prophetis, vt patet ex prædictis. Si aũt dicitur, ꝙ anima Iſa. fuit creata ante corpus & ſic fuit in monte Sinai in anima & non in corpore, & poſtea illa anima tempore Oziæ fuit coniuncta corpori per viam naturæ generato & organizato, hoc dictũ eſt contra ſcripturã Gen. 1. & 2. c. *Formauit hominem Deus de limo terræ, & inſpirauit, &c.* Ex quo patet manifeſte, quod organizatio corporis humani præcedit origine creationem & infuſionem animę. Itẽ Zach. 12. a. dicitur. *Hæc dicit dñs extendens cęlos & fundans terram, & fingẽs ſpiritum hominis in eo.* Ex quo patet, ꝙ anima hominis creatur in ipſo corpore iam organizato. Vñ & gloſ. Hebraica ſuper locũ iſtum ſic dicit. Creator creat animam cũ perfectione figurę humani corporis. Itẽ arguitur contra vtranq; reſponſionẽ ſimul, quia ſi Iſa. fuit in monte Sinai tempore legis datæ, & hoc ſiue in anima tm̃ ſiue in anima & corpore ſimul, & ibi accepit prophetiã quam poſtea denunciauit, & ſic alij prophetę, ſequitur ꝙ ſcriptura vet. Teſt in magna parte ſit falſa, quia ſæpiſſime dicit prophetas accepiſſe ſpiritum prophetandi de nouo, ſicut patet de Eliſ. 4. Reg. 2. & de Ezechiele Ezech. 1. & de multis alijs. Similiter quod reuelationes ſunt factæ ipſis prophetis, de ipſis quæ ignorabant, ſicut patet de Eliſeo 4. Reg. 4. ca. Vbi dicit de illa muliere Sunamite. *Anima eius in amaritudine eſt & dominus celauit a me.* Similiter de Daniele, de quo ſcribitur Dan. 1. quod Deus dedit illi intelligentiã viſionũ & 2. c. qualiter reuelatum eſt ei ſomniũ Nabuchodonoſor & eius intrepretatio & 9. c. introducitur angelus Gabriel reuelãs Danieli dictũ myſteriũ hebdomadarũ, & in plurib. alijs locis eiuſdẽ libri ſimile inducit, ſimiliter ẽt in alijs libris ve. Teſt. vt patet intuenti, quæ omitto pp prolixitatem vitandã,

C hæc aũt omnia & ſimilia eſſent ſimpliciter falſa ſi prophetæ perfecte accepiſſent prophetias ſuas in mõte Sinai, quia ex tũc fuiſſent de oĩbus illuminati, ſiue fuiſſent ibi in anima tm̃, ſiue in anima & corpore. Et ſic patet quod ratio Ra. Sal. non ſolum eſt contra

Non omnes prophetæ p. phetias acceperunt in mõte Sinai.

tra totam ſcripturã ve. Teſt. & prophetiam, quæ dicit quod aĩa D prçcedit corpus, ſed & contra totam ſcripturan. Philoſophorum, vt ex p̃dictis patet. Et ſic ex p̃dicta authoritate Iſaiæ trinitas perſonarũ patet in diuinis. Ad idẽ ẽt facit illud Ecc. 4. c. *Funiculus triplex d[illegible] rumpitur.* Glo. Hebraica. Senſus videtur eſſe, myſterium trini Dei & vnius, non de facili diſcutitur. Sed hanc glo. antiquã moderni Iudæi peruerterunt retorquentes hanc trinitatẽ ad tria attributa diuina, quæ ſunt potentia, ſapientia & bonitas, ſed hoc eſt, ſup. improbatum. Idem in Pſal. *Verbo domini cæli firmati ſunt, & ſpiritu oris eius, &c.* & ſic de alij. Patet igitur principale, qualiter pluralitas perſonarum poſſit probari per ſcripturam a Iudæis receptam, ſimiliter & trinitas determinata. Pſal. 32

Probatio incarnationis diuinæ perſonæ.

SEcundum principale eſt probandum. ſ. incarnationem diuinę perſonæ, itaque ꝙ Meſſias promiſſus in lege & prophetis ſit verus Deus & verus homo. Et adhoc probandum adduco authoritatem Ier. 23. a. *Ecce dies ve. d. do. & ſuſ. Da. ger. iuſt.* & per hoc patet & apparet Chriſti humanitas, quia hæc authoritas ſecundum omnes expoſitores Hebræorum intelligitur de Chriſto ad literam, ſequitur in eadem ſerie textus & in eadem perſona. *Hoc nomen meũ quod vocabunt eum, dominus iuſtus noſter.* & per hoc exprimitur Chriſti diuinitas vera, quia vbi habemus. Iuſtus dominus noſter in Hebraico habetur, nomen domini tetragrammatõ, quod nomen eſt propriiſſimum inter nomina diuina, & propter hoc de nullo dicitur niſi de vero Deo. Sed ad hoc reſpondent aliqui dicentes ꝙ nomen domini tetragrammaton, non dicitur de vero Deo tantum, ſed etiam de alijs, vt habetur Ezec. vlt. de illa ciuitate quæ deſcribitur ibi. Et nomen ciuitatis dominus ibidẽ, vbi habemus, dominus ibidem, in Hebraico ponitur nomen dñi tetragrammaton, & ſic illud nomen dr̃ de illa ciuitate, quę tñ nõ eſt idem ꝙ Deus, ergo &c. Itẽ Gen. 22. c. dr̃. Vocauit Abrahã nomẽ loci illius dñs videt, vbi hẽmus, dominus in Heb. ponitur, tetragrammatõ, & ſic locus ille nominatur illo nomine vt videtur. Item Iud. 6. d. *Aedificauit igitur ibi Gedeon altare domino, vocauitque id domini pax.* In Hebræo habetur, *dominus pax*. & ibi eſt nomen domini tetragrammaton, & ſic idem quod prius ſup. dictũ eſt habetur. Item Exo. 17. d. *Aedificauit Moyſes altare domino, & vocauit nomen eius, Deus exaltatio mea.* Vbi nos habemus, dñs, in E Hebręo eſt nomen dñi tetragrammaton. & ſic idem quod prius.

Sed iſta rñſio nulla eſt, quia nullũ prędictorũ nominat proprio nomine Dei. ꝙ eſt nomen dñi tetragrammaton, ſed nominatur quodlibet p̃dictorũ a quodã effectu Dei, qa ſolus Deus nominat hoc nomine, & hoc nõ eſt inconueniens, ſicut aliquis hõ bene vocatur adeodatus, vel deuſdedit, vel aliquid huiuſmodi, non tñ vocatur Deus abſolute, quia hoc eſſet impium, & hoc patet diſcurrendo per omnia prædicta. Quia Ezec. vlt. nõ dicitur. *Nomen ciuitatis dñs*. ita ꝙ nominetur nomen dñi tetragrammaton, ſed dicitur ibi, nomen ciuitatis, dominus ibidem, id eſt, denominari debet a diuina inhabitatione, & hoc patet per Chaldaicam tranſlationem quæ ſic habet. *Nomen ciuitatis*. exponens adiecit. *A die qua fecit dominus deſcendere ſuam diuinitatem ibidem.* Similiter Gen. 22. non dicitur. *Vocauit Abraham nomen loci illius, dominus* abſolute, ſed *dñs videt*. quia locus ille non eſt nominatus nomen domini tetragrammaton, ſed eſt nominatus a viſione diuina, quia vidit ibi humilitatem & afflictionem ipſius Iſaac liberans eum a morte, & arietem loco eius ponens. Vel aliter quod Abraham vidit ibi in ſpiritu tẽplum Deo ædificandum per Salomonẽ, in quo Deus viſurus erat preces populi ſui & oblationes, & hoc patet p translationem Chaldaicam, vbi dicitur. *Adorauit ibi Abraham et ait coram dño, hic erunt colentes coram Deo Gentes*. Similiter Exo. 17. Moyſes nõ vocauit in altare nomine domini tetragrammaton abſolute, ſed vocauit id, *dñs exaltatio mea*. a quodã effectu diuino, quia dñs liberauerat ibi populũ a manibus Amalech ad preces Moyſi, vt patet ibidẽ. Similiter Iud. 6 *Gedeõ nõ vocauit altare illud nomen dñi* abſolute, ſed a quodam effectu diuino. Et ideo vocauit illud *dñi pax*, vel *Dei pax*. quia dominus promiſerat ſibi pacem ab inimicis perſequentib. eum, & de facto compleuit, & hoc patet p tranſlationem Chaldaicam, quę ſic habet. *Aedificauit ibi Gedeon altare domino, & ſeruiuit ſuper illud Deo qui fecit ei pacem.* Patet Iudic. 6. c. igitur ex p̃dictis, ꝙ nomen dñi tetragrammaton non dr̃ de aliquo niſi de Deo vero tm̃. Hoc ẽt expreſſe dixit Ra. Moyſes in libro directionis perplexorum, dicens expreſſe, ꝙ omnia nomina diuina deriuata ſunt ab operibus diuinis, præter nomen tetragrammaton, ꝙ eſt appropriatũ altiſſimo creatori, & ſecundũ ipſum ſolũ denotat diuinam eſſentiã cũ proprietatib. ſuis intrinſecis. Cætera aũt nomina diuina impoſita ſunt ab operib. diuinis, ſicut patet de hoc nomine Elohim & Adonai, quæ inter cætera nomina ſunt magis propria. & tñ hoc nomẽ Elohim vel Adonai imponit ad ſignificãdũ Deũ ex gñali prouidentia, & pp hoc cõmunicat alijs. Vñ iudices & ſapientes & diuina ſapiẽtia p̃diti aliquãdo nominantur Elohim in ſacra ſcriptura, vt dicit Pſal. *Ego dixi dii eſtis, &c.* In Hebraico ponitur *Elohim*. & conſimilia habentur in F Pſal. 81. b.

plu-

A pluribus locis. Et ſimiliter habetur de hoc nomine Adonai, quod imponitur ab vniuerſaliſ pſidētia, & iō bene dr̄ in ſcriptura de potētibus, & regibus, non aūt ita eſt de nōie Dn̄i tetragrammaton, quod ſignificat diuinā eſſentiā nudam, & purā abſq; reſpectu ad extra, vt dicit Doctor pdictus, & iō nō eſt cōmunicabile alteri, & iō cū ipſe Chriſtus nominetur, hoc nōie vt patet per authoritatē allegatam Iere. 23. patet quod ipſe Chriſtus eſt verus Deus. Propter hoc alij ſoluerunt aliter authoritatē pdictā corrūpentes verā literā, dicētes ꝙ ſicut eſt in Hebræo Iere. 23. Et hoc eſt nomē eius qui vocauit eū, Dn̄s iuſtus noſter, ita ꝙ nomen Dn̄i tetragrammaton, loco cuius ponitur in trāslatione noſtra, Dn̄s, vt dictū eſt, non refertur ad Meſſiam filiū Dauid, ſed ad Deum verū qui vocabit ipſum ad liberationem populi Iſrael quando placuerit ſibi.

Contra iſtā ſolutionē nō pōt argui, niſi oſtendendo, ꝙ ibi corrumpunt veram literā, & negant veritatem, vt negent Chriſti diuinitatem, hoc aūt poſſet optime fieri ex antiquis Biblijs, quæ nō eſſent corruptæ in paſſu iſto, & in alijs, in qbus fit mētio de diuinitate Chriſti, ſi haberi poſſent, & hoc modo illi q pceſſerūt nos cōtra eos in hoc paſſu, & cōſimilibus arguebāt. Licet aūt ego nō viderim aliquā Bibliā Iudęorū q̄ non ſit in paſſu iſto corrupta, tn̄ audiui a fide dignis rōne vitæ & cōſcientiæ, & ſciētiæ, affirmātibus iuramēto ꝙ ſic viderāt in antiquis Biblijs, ſicut hēt trāslatio Hiero. ſuperius inducta. Si aūt nō poſſunt haberi antiquæ Bibliæ non corruptæ recurrendum eſt ad alias tranſlationes, quas Iudæi rōnabiliter negare nō poſſunt. Et p hoc poterit pdicta falſitas deprehēdi. Et primò deprehenditur p tranſlationē 70. interpretū, quæ ſic habet, vt tranſlatio Hiero. vt patet p officiū Eccleſiaſticū quod de iſta tranſlatione aſſumptū eſt, in quo quidē officio ſic ponitur iſta authoritas: In diebus illis ſaluabit Iuda, & in Iſrael habitabit cōfidenter, & hoc eſt nomen *quod vocabit eū, Dn̄s iuſtus noſter*. Ex hoc patet, ꝙ nomen Dn̄i tetragrammaton ad Chriſtū refertur.

B Sed quæreret aliquis, & bene, qūo 70. interpretes ſic tranſtulerunt, qa quantū poterāt in ſua trāslatione operiebāt diuinitatē ipſius Chriſti, ne rex Ptolemæus crederet eos adorare duplicem diuinitatē, vt dicit Hiero. in prologo Pentateuchi, & in pluribus alijs locis. Ad hoc eſt dicendū, ꝙ 70. in hoc loco ſufficienter operuerāt diuinitatē Chriſti, quia trāsferēdo de Hebraico in Grecū nō poſuerūt nomen Dei tetragrammaton, ſed loco eius poſuerūt nomen cōmune, Kyrios, quod in Græco ſonat idē quod Dn̄s apud nos. Et hoc nomē pōt dici de Deo vero, ſeu de quolibet magno principe, ſeu magnate, & eodē modo Hiero. trāsferēs de Hebraico in Latinū poſuit nomē cōe, Dn̄s, quia non habuit nomen propriū correſpondens nomini Dn̄i tetragrammaton, ideo loco eius poſuit hoc nomen Dn̄s, quod indifferēter dictū eſt de Deo, & quolibet hoīe magno, propter quod authoritas Hieron. 23. ſimiliter nō eſt efficax ad probandū Chriſti diuinitatē ſm̄ trāslationē Hieron. ſed ſolū ex Hebraica veritate, ſecundū quem modum ego pceſſi. Secūdo patet falſitas Iudæorū in loco prædicto p tranſlationem Chaldaicā, quæ eſt autentica apud eos, q ſic hēt: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & ſuſcitabo Dauid Meſſiam iuſtū*, vbi habemus, *germen iuſtum*. Ex quo patet ꝙ hæc authoritas intelligitur de Chriſto ad literā, & ſequitur in tranſlatione Chaldaica, Et Iere. 23. b. *Et hoc eſt nomen quod ipſi appellabūt eum, Dn̄s iuſtus noſter*. Tranſlatio Chaldaica habet; *Et hoc eſt nomen quod ipſi dicent ei, Dn̄s iuſtus noſter*, & ibi ponitur nomē Dn̄i tetragrammaton, vbi poſuit hoc nomen Dominus. Ex quo patet ꝙ in Hebraica veritate non eſt vocabit, ſed vocabunt, & ſic patet ꝙ nomē Domini tetragrammaton refertur ad Meſſiam quo nomine dicit

C Iere. ipſum appellandum, ſeu nominandum a populis ſibi ſubditis. Et ideo alij aliter ſoluerunt, dicentes ꝙ per hoc nomen non habetur ꝙ Meſſias ſit Deus, quia non dicitur ꝙ non debeat eſſe Deus, ſed vocabitur Deus. Sed iſta reſponſio non valet, quia iſta nominatio, vel vocatio ſi vera eſſet, ſequitur ꝙ ſit Deus re, ſicut nomine, ſic autem eſt in propoſito, quia ibidē Deus præmittitur de ipſo ſic nominato; *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & ſuſcitabo Dauid germen iuſtum, & regnabit rex, & ſapiēs erit, & faciet iudiciū, & iuſtitiam in terra*. Hoc autem eſſet falſum ſi nomen diuinitatis proprium ſibi vſurparet, & illo nomine vocari ſe permitteret, niſi ſecundum veritatem Deus eſſet. Item licet Iudæi expectent Meſſiam purum hominem futurum, tamen expectant eum, ſicut prophetam ſanctiſſimum, & ſanctiorem Moyſe, hoc autem eſſet impoſſibile, ſi permitteret ſe vocari nōmine Domini tetragrammaton, niſi eſſet ſecundum veritatem, immo incurreret peccatum blaſphemiæ, & ſic patet quod illa obiectio nulla eſt.

Item ad probandum Chriſtum eſſe verum Deum, & hominē, adducatur illa authoritas Iſa. 9. a. vbi de Chriſto ſic dicitur; *Paruulus natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis, & factus eſt principatus ſuper humerum eius, & vocabitur nomen eius admirabilis, conſiliarius, Deus fortis, pater futuri ſæculi, princeps pacis*. Et per hoc quod dicitur; *Paruulus natus, &c.* Oſtenditur ipſius Chriſti vera humanitas, per hoc autem quod ſequitur; *Et vocabitur nomen eius admirabilis, &c.* Apparet eius diuinitas. Sed ad hoc reſpondent dicentes, ꝙ in Hebræo non habetur vocabitur, ſed vocabit, & ſic illud

Quare 70. interpretes operuerunt diuinitatem.

D lud ꝙ immediate ſequitur ꝙ exprimit diuinitatem, non refertur ad paruulum natum, ſed ad verum Deum nominantem ipſum, & nomen pueri ponitur in fine authoritatis, cum dicitur; *Princeps pacis*, ita ꝙ ſecundum eos non eſt princeps in nominatiuo, ſed potius in vocatiuo, ò princeps, vel potiſſime in accuſatiuo, principē pacis. Quod de facili poſſunt dicere, quia nomina apud eos ſunt declinabilia, & ideo eodem modo ſcribitur nominatiuus & accuſatiuus. Eſt igitur ſenſus authoritatis ſecundum eos; *Paruulus natus eſt nobis, &c. & vocabitur ille qui eſt admirabilis conſilio, Deus fortis, pater futuri ſæculi nomen eius*, id eſt, paruuli nati principem pacis, & ideo dicunt ꝙ iſta authoritas eſt intelligenda de principe Ezechia rege Iuda ſub quo Dominus dedit populo pacem interfecto exercitu Sennacherib regis Aſſyriorum ab Angelo diuinitus miſſo vt habetur 4. Reg. 19. Vel ſi dicatur, ꝙ de Chriſto debebat intelligi, per hoc non probatur eius diuinitas. Sed quia ſic reſpondentes corrumpunt textum, ideo recurrendum eſt ad alias tranſlationes, ſicut feci in authoritate ſupradicta. Et primo patet hoc falſum per 70. interpretes, qui habent hic, vocabitur, ſicut Hieron. in ſua tranſlatione, ſed tamen in hoc differunt a tranſlatione Hieron. quia nomina exprimentia diuinitatem Chriſti celauerant in ſua tranſlatione ratione prędicta in præcedenti authoritate, & ideo ſic tranſtulerunt; Puer natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis, cuius imperium ſuper humerum eius, & vocabitur nomen eius magni conſilij Angelus. Et iſto modo in officio Miſſæ recitatur in Natiuitate Domini, quia officium Eccleſiaſticum in his quæ accipiuntur de vete. Teſtam. ſequitur tranſlationem 70. interpretum, ſaltem in pluribus, per hanc autem tranſlationem patet ꝙ in Hebræo non eſt vocabit, ſed vocabitur, vt iſti dicunt corrumpentes textum, & per conſequens ꝙ iſta nomina admirabilis, conſiliarius, & Deus fortis, &c. quæ ſunt exprimentia diuinitatem referuntur ad puerum natum, ſicut &

E illud quod iſtis nominibus correſpondet in tranſlatione 70. ſcilicet hoc; *Et vocabitur nomen eius magni conſilij Angelus*, quod idē ſignificat implicite, & velate, quia iſta nomina diuinitatem Chriſti exprimentia ſignificant explicite, & manifeſte, ꝙ maximum cōſilium, & ſecretum diuinum fuit incarnationis diuinæ myſterium, antequam in effectu compleretur. Patet etiam per hanc tranſlationem, ꝙ hæc authoritas non poteſt intelligi de Ezechia rege Iuda, quia iſta nomina diuinitatem Chriſti exprimentia, ſ. admirabilis, & Deus fortis, &c. non poſſunt ei conuenire, & per conſequens in fine authoritatis non habetur in Hebraico principem pacis, in accuſatiuo caſu, vt ipſi dicunt corrumpentes ſententiam, ſed potius Princeps pacis in nominatiuo, quia ſicut dictum eſt in authoritate præmittitur vocabitur, & non vocabit; & per conſequens ſi in fine authoritatis poneretur, principem pacis in accuſatiuo, male eſſet dictū, vt de ſe patet. Itē ꝙ iſtā pacē dicunt debere intelligi de pace, quā habuit populus Iſrael ſub Ezechia rege interfecto exercitu Sennacherib, patet falſum per ſequentē textū, quia immediate ſubditur in authoritate prædicta Iſaiæ: *Multiplicabitur eius imperium, & pacis eius non erit finis*, quia iſta pax q̄ habuit tunc ſub Ezechia populus, fuit ſatis breuis, vt patet intuēti quartum librum Regum. Item prædicta reſpōſio Iudæorū patet falſa per tranſlationē Chaldaicam, quæ ſic habet: Infans datus eſt nobis, & filius datus eſt nobis, & recipiet ſuper ſe legē ad ſeruandum eam, & vocabit nomen eius de ante admirabilis cōſilio Deus fortis, permanens in ſæcula ſæculorū Meſſias, in cuius diebus multiplicabit pax. Per hoc enim quod dicitur hic *Meſſias*, patet ꝙ hæc authoritas non eſt intelligenda de Ezechia, ſed de

F Chriſto, per hoc autē quod hic dicitur: *Et vocabitur nomen eius de ante admirabilis, conſilio Deus fortis*: patet ꝙ nomina diuinitatem exprimentia referuntur ad Chriſtum, ita ꝙ ipſe eſt verus Deus. Quod autem interponitur hic iſta determinatio de ante, ꝙ non eſt in Hebræo hoc eſt ad denotandum, ꝙ nomen Chriſti prius fuit vocatū a Deo, & ēt ab Angelo, q̄ temporaliter naſceretur, ſecundum quod habetur Luc. 2. & Matth. 1. Quod autem in hac tranſlatione Chaldaica dicitur: *Et recipiet ſuper ſe legem ad ſeruandam eam*, loco cuius in Hebræo, & in tranſlatione Hiero. habet; *Et factus eſt principatus ſuper humerum eius*. Hoc eſt ad denotandū, ꝙ Chriſtus erat impleturus legem, & ſeruaturus, ſecundum ꝙ ipſemet dicit Math. 5. b. *Non veni ſoluere legem, ſed adimplere*. Itē notandū, ꝙ in prædicta authoritate Iſaiæ vbi de Chriſto dicitur; *Et multiplicabitur eius imperium*, in Hebraico ponitur; *lemarbe*, quod in Latino ſonat, *multiplicabitur*. Et ſcribitur hæc dictio Hebraica prædicta ſic ꝙ hæc litera men. clauſa ponitur in medio dictionis, quod eſt contra naturam huius literę, & modum ſcribendi Hebræorum, quę nunquam alibi ponitur niſi in fine dictionis, ſecundum quod tangit Hierony. in prologo Galeato, vbi dicit ꝙ ſunt quinque literæ duplices apud Hebræos, quia per has aliter ſcribuntur fines dictionum, aliter principia, & media, & de his quinque literis duplicibus vna eſt men clauſa, alia eſt men aperta. Men clauſa ſemper ponitur in fine dictionis. Men autem aperta in principio, & in medio, hic autem vt dictum eſt ponitur men clauſa in medio dictionis contra naturam literæ, & modum ſcribendi,

A bendū ad denotandū ꝙ Chriſtus de quo loquitur propheta, erat naſciturus de Virgine clauſa contra modum naturæ, & ꝗ myſterium incarnationis erat clauſum, & ſecretum, ſicut enim Poetæ per figuras grammaticales ſignant aliquid ſubtiliter intelligentibus, ſic prophetæ per talem modum ſcribendi inſolitum myſteria occulta aliquando deſignabant. Et hoc modo Moyſes ſignificabit pluralitatem perſonarum in vnitate diuinæ eſſentiæ, coniungendo hoc nomen Helohim cum verbo ſingularis numeri, vt dictū eſt. Item probatur tertio incarnatio diuinæ perſonæ per authoritatem Micheæ 5.a. *Et tu Bethleem Ephrata paruula es in millibus Iuda, ex te enim egredietur qui ſit dominator*. Et egreſſus eius ab initio, a diebus æternitatis. Quod autem hæc authoritas ad literā intelligatur de Chriſto, patet per tranſlationem Chaldaicā, quæ ſic habet: *Ex te enim egredietur Meſſias*, vbi nos habemus: *Ex te enim egredietur qui ſit dominator*, Per hunc enim exitū de Bethleem oſtenditur ipſius Chriſti vera humanitas, & etiam ſecundū carnem natus eſt de ſemine Dauid, qui fuit de Bethleem, vt habetur 1.Reg.16. Propter quod Scribæ Iudæorum, & periti in lege interrogati ab Herode de loco Natiuitatis Chriſti, reſponderunt, ꝗ naſceretur in Bethleem, & confirmauerunt dictum ſuū per hanc auctoritatem Micheæ, vt patet Matt.2.a. Sed per exitū eius a diebus æternitatis exprimitur natiuitas eius æterna, qua ſuper naſcitur a patre, & ſuper natus eſt. Sed ad hoc reſponderūt aliqui, ꝗ per hoc non intelligitur Chriſti æternitas, ſecundū diuinitatē, ſed præuiſio, ſiue prædeſtinatio ſuæ natiuitatis quæ eſt in humana natura tantum. Sed hoc non valet, quia ęternitas talis præuiſionis eſt omnibus communis, quia omnia quantumcunq; minima ſunt a Deo præuiſa æternaliter, & præordinata, & ideò ſi hoc modo intelligeretur prædicta authoritas, per ipſam nō exprimeretur ſpecialitas in Chriſto reſpectu aliorū quantumcunq;
B minimorum. Propheta aūt intelligit, & intendit per ipſam exprimere pręeminentiā, & excellentiā Chriſti, vt patet intuenti. Propter quod dicunt aliqui Iudæi, ꝗ ſeptem res fuerunt creatæ a Deo ante mundū, ſ. lex, pœnitentia, gehenna, domus Sanctuarij, thronus gloriæ, hortus voluptatis, & nomen Meſſiæ, & iō ſic exponunt illud Gen 2.b. De horto voluptatis; Plantauerat aūt Dn̄s hortū voluptatis a principio, i. ante mundū per duo millia annorū & hoc modo exponunt illud quod dicitur Mich.5.a. *Egreſſus eius ab i. i. &c.* Quia nomen Meſſiæ fuit creatum ante mundū modo ꝓdicto. Sed hoc dictū eſt ita irrationabile, ꝙ nō indiget reprobatione. Lex enim nō potuit p ſe creari, ſed in aliquo intellectu, hoc aūt non pōt eſſe in intellectu diuino in quo non pōt aliqd creari. Nec angelico, vel humano pōt ſic creari ante mundū, qa angelus vel homo non ponūtur inter creata ante mundū ſecundū ipſos. Similiter ꝗ pęnitentia quæ nō eſt niſi de peccato ꝓterito, fuit ante mundū, & per conſequens ante peccatū, quod eſt valde abſurdū. Hoc aūt modo poſſet argui de iſtis, & de alijs cōſequētibus, ſed dimitto, quia dicta eorum friuola apparent, & oīno abſurda.

Vanitas Iudęorum.

Item incarnatio Dei probatur per authoritatē Can.3.d *Egredimini filiæ Sion, & videte regem Salomonem in diademate quo coronauit eum mater ſua*. Nam ſecundum eos doctores Hebręorū vbicunq; in libro Canticorum ponitur nomen Salomonis, ſub illo nomine intelligendus eſt Deus ipſe qui eſt magnus Salomon, i. pacificus, quia facit pacem, & concordiā in creaturis per connexionem partium vniuerſi, ſecundū quod habetur Iob 25.a. *Qui facit concordiam in ſublimibus ſuis*. Vnde dicunt, ꝙ in toto illo libro agitur de Deo, & ſynagoga ſub noīe Salomonis, & ſponſæ, ſeu amicæ, ſicut Doctores Catholici dicunt, ꝗ in eodem libro ſub prædictis nominibus agitur de coniunctione Chriſti, & Eccleſiæ. Hoc ſuppoſito arguo ad propoſitum, quia in prædicta authoritate dr̄ de matre Salomonis, ſi igitur noīe Salomonis intelligendus eſt
C Deus, ēt ſecundū ſenſum literalē ſecundū ipſos, ergo oportet eos concedere ꝙ Deus habeat matrem, hoc aūt eſt impoſſibile ſecundum naturā diuinā, & ſimiliter ſecundū naturā angelicam, ergo talis natura eſt natura humana in qua conuenit ſibi habere matrē, ēt quia natura humana eſt nobilior inter illas naturas, q̄ ſunt per generationem, & ſic patet incarnatio diuinæ perſonæ. Sed ad hoc reſpondent aliqui Iudæi dicentes, ꝙ Deus qui eſt magnus Salomon vocat hic Eccleſiam Iſrael matrem, ad exprimendū magnum amorem quem habuit ad eam, aliquando filiā, aliquando ſororem, aliquando matrem appellando. Sed cōtra hoc arguitur, quia vnus ſacræ ſcripturæ paſſus obſcurus non debet exponi, niſi per alium locum clariorem eiuſdem ſcripturæ, nunquam autē in ſcriptura veter. Teſtam. inuenitur ſimile, ꝙ Deus vocat Eccleſiā Iſrael matrem, ſed bene inuenitur ꝗ vocat eā ſponſam, amicam, filiam & huiuſmodi, ſecundum quod dicitur Iere 2.a. *Recordatus ſum tui miſerans adoleſcentiam tuam, & charitatem deſponſationis tuæ, quando ſecuta es me in deſerto*. Et Iere.31.d. *Reuertere virgo Iſrael ad ciuitates tuas, vſquequo delicijs diſſolueris filia vaga*. Ergo prædicta expoſitio non eſt rationabiliter, Item mater reſpectu filij habet rationem principij, hoc autem nullo modo poteſt dici de Eccleſia reſpectu Dei, vel alicuius dignioris, &c. & ſic remanet prædicta noſtra expoſitio rationabilis, & vera.

Item

D Item probatur diuinitas, & humanitas Chriſti per authoritatē Zach.9.c. *Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Ieruſalem, ecce rex tuus venit tibi iuſtus, & Saluator, ipſe pauper aſcendens ſuper aſinam*, ſecundū doctores Hebræorum iſta authoritas non pōt exponi ad literā, niſi de Meſſia. Per hoc quod dicitur hic, Pauper & aſcendens ſuper aſinā oſtenditur eius humanitas, in qua ſicut pauper cum hoībus conuerſatus eſt, per hoc aūt ꝗ dicitur: Rex iuſtus, & Saluator, oſtēditur in eo natura excellentior per quā pōt ſaluare, & regnare, qa pauper inquantū huiuſmodi eſt impotens ad talia, & iō fuit in vnum ſimul diues, & pauper, diues in natura diuina, & pauper in natura humana. Et ꝗ ſic dēat intelligi authoritas prędicta Zachariæ, patet p gl. Hebręorū apud eos authenticā ſuper illud Cant.1.a. *Exultauimus, & lætabimur in te gloria*, i. in te ſancto, & benedicto. Simile eſt enim hoc cuidā reginę cuius maritus filij, & generi tranſierunt mare, poſtea p magnū tp̄s dictū eſt ei: *Venerunt generi tui, reſpondit, quid ad me? lætentur filiæ meæ. Dictum eſt ei, venerunt filij tui. Reſpondit, quid ad me? lætentur nurus meæ, quando autem dictum eſt ei; Venit vir tuus, dixit, nunc facta eſt perfecta lætitia mea*, ſic factum eſt vt eſſent prophetæ dicentes ad Ieruſalem: *Filij tui de longe venerunt, reſpondit, quid ad me? lætentur filiæ Iudæ*: ſed cum dictum eſt ei, illud Zach.9.c. *Ecce rex tuus venit*: tunc fuit ei lætitia perfecta, vnde ibidem ſatis præmittit: *Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Ieruſalem, &c.* Ex iſta glo. patet ꝗ Zacharias ꝓpheta loqtur de aduētu Dei ad filios Iſrael, ſi igit̃ ſecūdū eos iſta authoritas loquit̃ de Meſſia, qa ēt in eadē authoritate dicitur venire in paupertate, cōcluditur ꝗ ipſe ſit Deus & homo, ita ꝗ ſit pauper rōne humanitatis, & potens ſaluare rōnē diuinitatis. Patet ergo ex prædictis ſecundum principale, ſ. qualiter ex ſcripturis receptis poſſit probari incarnatio diuinæ perſonæ.

REſtat probare tertiū principale, ſ. ꝙ tp̄s huius incarnationis ſit ꝓteritū. Ad hoc aūt induco ꝓphetiā Iacob Gen.49.b. *Non auferetur ſceptrum de Iuda, nec dux de femore eius, donec ve. qui mittendus eſt, & ipſe erit expectatio gentium*, ſed modo ablatū eſt regimē, & dominatio a Iudæis a tp̄e Herodis Aſcalonitæ, ſub quo natus eſt Ieſus, ergo ab illo tp̄e venit Chriſtus. Ad hoc rn̄dent aliqui Iudęi ꝙ hæc authoritas non eſt intelligēda de Chriſto ad literā, ſed de Nabuch. rege Babylonis qui miſſus eſt ex ordinatione diuina cōtra Ieruſalē ꝓpter peccata populi, vt habetur 4.Reg.23. *Extunc enim defecit regimen Iudæorum*, quia cepit Sedechiā, & excęcauit eū, & filios eius occidit, vt hr̄ ibid. c.25. Nec poſtea aliquis de eius ſtirpe regnauit. Sed hoc dictū apparet falſum, quia poſt captiuitatē Babylonicam habuerūt duces, & principes, ſicut patet de Zorobabel, Eſdra, Neemia, & Machabęis. Habuerūt ēt reges, qa Ioānes Hircanus Simeonis Machabęi filiꝰ impoſuit ſibi diadema regni, & extūc regnauerūt filij eius vſq; ad Herodē q fuit alienigena a gēte Iudęorū: & iō vſq; ad illud tp̄s nō fuit amotum oīno dominiū Iudęorū. Si aūt dicat̃, ꝙ a tp̄e Nabuchodonoſor fuit amotū a tribu Iuda: de qua amotione loqtur ꝓpheta ꝓdictus, qa illi q regnauerūt poſtea fuerūt de alia tribu, qa Machabęi fuerunt de tribu ſacerdotali. Nō valet hoc dictū, qa Zorobabel q poſt captiuitatē Babylonicā fuit eorum dux, fuit de tribu Iuda, vt patet manifeſte ex textibus multis ſacrę ſcripturę, ſimiliter Machabęi, qa tribus ſacerdotalis, & regia erāt cōmixtę. Et iō alij ſoluūt aliter dicētes, ꝙ intelligit̃ de Roboā filio Salomonis a quo receſſerūt decē tribus, & adhæſerūt Ieroboā filio Nabath, vt hr̄ 3.Reg.12. ſic ergo exponūt ꝓdictā authoritatē. Nō auferetur ſceptrū de Iuda, &c. donec veniat Silo, qa vbi Hier. tranſtulit, mittēdus, Hebraica veritas hēt Silo, & eſt nomen loci, vt dicūt, qa in illo loco venit Roboā, vt cōſtitueret̃ poſt patrē rex, & in illo loco receſſit populus Iſrael ab eo, & cōſtituerūt ſup ſe regē Ieroboam, q erat de alia tribu, ſ. Ephraim, & ſic ablatū fuit ſceptrū tūc de Iuda, verūtamē qa ipſi filio Salomonis remāſerūt duę tribus, iō ſeqtur in Hebraica veritate; Et ei aggregabunt̃ Gētes. Vbi Hiero. trāſtulit. *Et ipſe erit expectatio Gentium*. Sed iſta rn̄ſio patet falſa p textum 3.Reg.12. qa ibi dr̄ ꝙ ille locus vbi Roboā fuit a populo derelictus vocat̃ Sichē, & eſt locus bene remotus ab illo q vocat̃ Silo. Itē huiuſmodi rn̄ſio ꝓcedēs, & cōſimiles apparēt falſę p tranſlationē Chaldaicam, qa vbi Hiero. tranſtulit; *Donec veniat qui mittendus eſt*; Hebraica veritas habet, *Donec veniat Meſſias*, quia id quod erat obſcurum per hoc voluit declarare, & ſic patet, ꝙ ꝓdicta authoritas nō poterat intelligi de Nabuchodonoſor, nec de Roboā nec de alio q̄ de Chriſto. Quod autem ſequitur in Hebraico; *Et ei aggregabuntur Gentes*, ſic eſt intelligēdū, qa Iudęi in aduētu Chriſti, pro maiori partę ſunt obſtinati in ſua infidelitate, & Gentiles q nomine Gentiū deſignātur, aggregati ſunt ipſi Chriſto, fideq; eius deuote ſuſcipientes, ſecundum quod dicit Apoſtolus Rom.11.d. *Cæcitas ex tempore contigit in Iſrael, donec plenitudo Gentium introiret, &c.* Quod aūt tp̄e Herodis, ablatū eſt a Iudæis ſceptrū, patet; qa ipſe fuit primus alienigena, q regnauit in Iudæa. pater enim fuit Idumæus. Iſte Herodes Romanorū auxilio fretus, debellauit Antigonū regē Iudæorū, q deſcenderat a Machabæis, & oēm prolem regiā occidit, & libros de genealogia regū combuſ-

E

F

ſit,

A ſit, ne poſtea deprehenderetur ipſe, & filij eius alieni a regno Dauid, interfecit etiã Doctores legis, qui docebant in populo illud Deuter. 17. c. *De medio fratrum tuorum pones ſuper te regem, vt ſic auferret a Iudæis omnem viam recuperandi ſceptrum.* Quod etiã patet per effectum, quia ab illo tempore vſq; nũc fluxerunt 1039. anni ad minus, quia tali anno incarnationis cęptum eſt hoc opus, & adhuc Iudæi videntur magis a prædicto ſceptro longinqui q̃ a principio. Cum enim ablatio ſceptri fuit ſignum eis prædictũ de aduentu Chriſti, manifeſte patet, ꝙ illud impletum eſt tempore Herodis, quo regnante natus eſt Chriſtus Ieſus. & ſic patet propoſitũ, ſcilicet ꝙ tempus incarnationis ſit præteritum. Item hoc idem probatur auctoritate Aggęi 2. d. *Hæc dicit Dominus exercituum, adhuc modicum vnum eſt, & ego mouebo cælum & terram, mare & aridam, & mouebo omnes Gentes, & veniet deſideratus cunctis Gentibus.* Et ſequitur: *Magna erit gloria iſtius domus nouiſſimæ magis quàm primæ, dicit Dominus exercituum.* Secundum omnes expoſitores Hebræorum habetur, ꝙ iſte deſideratus eſt Meſſias, ſiue Chriſtus. Patet igitur per plura in auctoritate prædicta poſita, quod tempus aduentus Chriſti ſit præteritũ, primo per id quod dicitur ibidem: Adhuc vnum modicum. Et ſubditur de aduentu Chriſti: *Veniet deſideratus cunctis Gentibus, &c.* Aggæus Propheta dixit hoc verbum ſecundo anno Darij regis Perſarum, ab illo autem tempore vſque nunc fluxerunt anni 1659. ſecundum computationem Iudæorum, & plures adhuc ſecundum computationem noſtram 1701. Talis enim numerus non dicitur in ſcriptura modicum, cum enim dicat Propheta in ſcriptura reſtare tempus modicum, vſque ad tempus deſiderati cunctis Gentibus, patet ꝙ tempus ſui aduentus eſt præteritum. Sed ad hoc reſpondent aliqui, ꝙ tantum tempus in ſcriptura bene dicitur modicum, quia in Pſalm. 89. a. dicitur; *Mille anni ante oculos tuos, tanquam dies heſterna, quæ præterijt.*

B Sed quòd hæc reſponſio non valeat, patet, quia ſi tempus mille annorum comparetur æternitati, modicum eſt & ſic loquitur auctoritas Pſalm. prædicti, quod patet per hoc quod dicit Mille anni, &c. Quia diuina cognitio quæ per oculos deſignatur, æternitate menſuratur, ſed ſi referatur tempus mille annorum ad expectationem populi, ſic non poteſt dici rationabiliter loquendo, tempus modicum, ſed magnum, vnde & Baruch 6. tempus captiuitatis Babylonicæ prædicitur magnum, & longum, quod tamen fuit valde modicum reſpectu ſcilicet 70. annorum. Item propoſitum per id quod in auctoritate ſubditur: Veniet deſideratus cunctis Gentibus, & replebo domum iſtam gloria. Et loquitur propheta de domo Dei ædificata a Iudæis poſt captiuitatem Babylonicam. Igitur ſtante illa domo venit Ieſus Chriſtus, quia propheta dicit eam replendam gloria per aduentum ipſius deſiderati cunctis Gentibus ad eam. Domus autem illa deſtructa eſt per Titum, & Veſpaſianum 42. anno poſt Domini paſſionem, ergo, &c. Item tertio per hoc idem patet propoſitum per illud quod ſequitur in auctoritate prædicta, ſcilicet, Magna erit gloria iſtius domus nouiſſimę magis quàm primę. Et conſtat, ꝙ propheta loquitur de domo ædificata poſt captiuitatem Babylonicam, vt dictum eſt: ad cuius ædificationem inducebat populum, & prædixit gloriam eius maiorem futuram quàm fuit gloria domus ædificatæ per Salomonem: hoc autem non intelligitur propter maiores diuitias, ſeu honores, ſeu cultum diuinum, vel ædificatores: quia ſtatus populi tunc erat quaſi nullus reſpectu illius domus, & ſtatus qui fuit ſub Salomone. Propter hoc dicitur 1. Eſdræ 3. ꝙ ſacerdotes qui viderant primam domũ lachrymabant, alijs exultantibus in dedicatione domus ſecundæ, quia quaſi nullius momenti erat reſpectu primæ, & ideo non poteſt intelligi gloria eius maior, niſi per aduentum ipſius deſiderati cunctis Gẽtibus qui eam glorificauit præſentia ſua, quia in ea

C fuit a matre oblatus, ſecundum ꝙ propheta Malachias prædixerat 3. a. *Statim veniet ad templum ſanctum ſuum dominator quem vos quæritis, & Angelus Teſtamenti quem vos vultis.* Ipſam autem domum frequenter honorauit, quando ibi docuit, & prædicauit. Dicunt autem aliqui Iudæi ad hoc, ꝙ maior fuit gloria ſecundæ domus quam primæ in annis, quia plus durauit. Sed hoc non valet, quia licet verũ ſit ꝙ plus durauit, hoc tamen non fuit ad gloriã, ſed ignominiã, quia pluribus temporibus fuit conculcata, & dehonorata, quia Antiochus Epiphanes poſuit ibi abominandũ idolũ, & fecit ibi proſtibula mulierũ, ſecundum ꝙ habetur 1 Machab. & 2. Sed quia librũ iſtũ non recipiunt Iudæi, non põt dici ꝙ hoc idem habetur Dan. 8 Hoc ẽt dicit Ioſephus lib. 12. Antiquitatum. Similiter quãdo ciuitas Ieruſalem fuit capta per Pompeium Imperatorem Romanorum. Item iterum alias per Herodem Aſcalonitã. & vltimo quando deſtructa fuit per Titum, & Veſpaſianum. Omnibus enim iſtis tẽporibus fuit illa domus deiecta, & conculcata. Item iſta maioritas durationis non videtur eſſe alicuius gloriæ notabiliter, aliter enim lapis diceretur maioris honori & gloriæ, q̃ natura humana, quia eſt maioris durationis. Item ſi computemus durationem domus ſecundæ ſecundũ Iudæos, dicentes eam duraſſe 420. annis habebimus ꝙ prima domus plus durauit, quia plures anni fluxerunt a quarto anno Salomonis in

Ioſephus.

quo

D quo fundata eſt domus prima, vſque ad 11. annum Sedechiæ in quo deſtructa fuit, quia fluxerunt anni 427. computando tẽpora regum intermediorũ in 3. & 4. lib. Reg. Perfecta autem fuit 11. anno Salomonis & ſtetit perfecta 423. & ſic plus q̃ durauit, ſi accipiatur duratio ſecundæ domus ſecundum computationem Iudæorum. Licet autem domus ſecunda plus durauit, vt ſupra dictum eſt, tamen iſta obiectio eſt efficax contra Iudæos, quia procedit ex ſuppoſitione computationis eorum quam reputant veram. Patet ergo ex prædicta auctoritate Aggæi, quòd tempus aduentus Chriſti eſt præteritum.

Sed reſtat oſtendere quod in prædicta auctoritate videtur dubium, ſ. ꝙ in aduentu deſiderati cunctis gentibus ſit impletum quod ibi dicitur: Adhuc modicum, & mouebo, non ſolũ terram, ſed cęlum. Dicendum eſt ꝙ cœlum in aduentu Chriſti motũ eſt, largè accipiendo motum pro omni innouatione, quia magna innouatio in cęlo apparuit quando in natiuitate Chriſti noua ſtella eſt viſa, propter quod reges venerũt ad ipſum adorandũ. Item circa illud tempus, ſ. tempore Herodis ſub quo natus eſt Chriſtus in Iudæa, de quo magis loquitur propheta q̃ de alijs terris, fuit maximus terręmotus, in tantum ꝙ gentes propinquę credebant ꝙ in Iudæa nullus homo remãſiſſet, vt dicit Ioſephus in 1. lib. de bello Iudaico. Et ex hoc arguitur probabiliter aliquam coniunctionem fuiſſe planetarum notabilem, ſiue conſtellationem ex q̃bus ſolent accidere talia. Quod autem motæ tunc fuerunt omnes gentes patet, quia imminente Chriſti natiuitate, præcepit Cæſar Auguſtus deſcribi vniuerſum mundũ, & oẽs gentes Romanorũ tributarios ſe profiteri, propterea ſinguli ibant ad loca, vnde erãt oriundi ad prædicta facienda, propter quod etiam Ioſeph de Galilæa aſcendit in Bethleem cum Maria ſibi deſponſata prægnante, vt ibi profiteretur, vt patet Luc. 2. In Iudæa etiam tunc fuit facta magna commotio, quia quidam noĩe Iudas natione Galilęus

Cęlum q̃ło ſit motum in aduẽtu Chriſti.

ẽt publice aſſerebat Iudæis eſſe illicitũ cognoſcere alium Dñm præter Deũ & multi Iudæi ſecuti ſunt ipſum, & poſtea interfecti ab exercitu Romanorũ, vt dicit Ioſephus 2. lib. Antiquitatum.

E Et idem habetur Act. 5. g. *Ante hos dies extitit Iudas, &c.* De cõmotione autem maris non oportet exemplum ponere, quia frequenter ſolet accidere. Item ꝙ tempus aduentus Chriſti ſit completũ, patet per auctoritatem Dan. 9. f. vbi Angelus Gabriel inſtruit eũ de tẽpore aduentus Chriſti, dicens. Septuaginta hebdomadæ abbreuiatæ ſunt ſuper populum tuũ, & ſuper vrbem ſanctã tuam, vt conſummetur præuaricatio, & finem accipiat peccatũ & deleatur iniquitas, & adducatur iuſtitia ſempiterna. & impleatur viſio, & prophetia, & vngatur Sanctuſſanctorum. Ad intellectũ huius prophetiæ primo videndum eſt, qualiter hic accipiatur hebdomada, vel hebdomas, quod idem eſt. In ſacra enim ſcriptura accipitur hebdomada dupliciter: Vno modo pro tẽpore ſeptem dierum. Et hoc modo cõmuniter accipitur nam hoc modo loquitur ſcriptura de hebdomada, Leuit. 23. vbi dicitur quod ſeptem hebdomadæ accipiendæ ſunt a feſto Paſchæ, quę faciunt 49 dies, & 50. die celebrandũ eſt feſtũ Penthecoſtes. Alio modo accipitur hebdomada pro tempore ſeptem annorum. Et hoc modo loquitur ſcriptura. Leuit. 25 b. vbi dicitur; *Numerabis ſeptem hebdomadas annorum,* qui faciũt 49. annos, & 50. annus ſequẽs dr̃ Iubilæus, qui apud Iudæos dr̃ annus remiſſionis. Non inuenitur aũt hebdomada poſſe accipi pluribus modis, & iõ hic nõ põt accipi pro hebdomada dierũ, quia alias tota ꝓphetia Danielis fuiſſet cõpleta infra annũ, & dimidiũ, ergo per locũ a diuiſione oportet ꝙ accipiatur pro hebdomada annorũ, & in hoc oẽs Catholici & Hebræi cõueniunt. Sed differũt in hoc, qa aliqui Catholici, vt Beda, & alij dicũt, ꝙ iſti anni intelligendi ſunt anni lunares, qui breuiores ſunt annis ſolaribus 11. diebus. Motus autẽ fuit ad hoc dicendũ ex duobus. Primo ex textu, qa dr̃, Hebdomadæ abbreuiatæ & ſicut dictũ eſt; Anni lunares ſunt breuiores ſolaribus, &

Hebdomada accipitur dupliciter.

F per conſequens hebdomadæ annorũ lunariũ ſunt breuiores. Secundo, qa Angelus loquebatur Danieli, q erat Hebręus, & Iudęi computabant per annos lunares, vt dicit Beda. & iõ Angelus poſuit numerũ ꝓdictorũ lunariũ. Sed ſalua reuerẽtia Bedę vtrumq; videtur falſum eſſe, quia in Hebræo nõ ponitur abbreuiatæ in de truncationẽ, ſeu diminutionẽ, prout ſonat, ſed ponitur præciſe, ꝓut denotat tẽporis determinationẽ, i. non plus, neq; minus. Similiter ſecundũ videtur falſum, ſi enim Iudæi haberent annum breuiorem 11. diebus q̃ annus ſolaris, quo vtimur, cũ ſecundum legem teneantur primo menſe cuiuslibet anni facere Paſcha in die determinato, ſ. 16. die primi menſis, ſequeretur ꝙ Paſcha Iudæorũ huius anni antecederet, ſeu anticiparet Paſcha anni præcedẽtis in 11. diebus. & eodem modo Paſcha anni ſequentis præcederet per 22. dies, ad quod ſequeretur, ꝙ ipſi celebrarent Paſcha ſuũ ex obligatione pręcepti infra breue tp̃s in quolibet mẽſe totius anni. Hoc aũt apparet manifeſte falſum ex vſu eorum; ſemper enim faciunt eodem tempore. Et ideo patet, ꝙ computant per annos ſolares, ſicut & nos, licet enim incipiant ipſi menſes a lunationibus, tamen tertius annus apud eos habet 13. lunationes, ita quòd per amboliſmos faciunt ęquationem temporis, & ſic

A computant per annos Solares, ſicut nos, dato tamen quòd computarent per annos Lunares, nihilominus haberetur propoſitum noſtrum, vt videbitur. Secundo videndum eſt, quot annos continent hebdomadæ prædictæ, & patet per hoc, quia ſi multiplicentur 70. per 7. reſultant 490. & ſic 70. prędictæ hebdomadæ continent annos 490. Tertio videndum eſt a quo anno incipiat computatio iſtarum hebdomadarum. Et dicunt aliqui Iudæi ꝙ incępit ab vndecimo anno regis Sedechiæ, quando deſtructum eſt primum templum. Alij dicunt, ꝙ incępit a primo anno Darij regis Medi, quia illo tempore dixit iſta Angelus Danieli. Alij dicunt, ꝙ incępit a reditu captiuitatis ſub Zorobabel duce, anno ſecūdo Cyri regis Perſarum. Alij dicunt, ꝙ incępit a ſecūdo anno regni Artaxerxis, quādo miſſus eſt Neemias ad reædificādum ciuitatē ſanctam. Quæ aūt iſtarum opinionum ſit vera, & aliarum improbationē, omitto propter prolixitatem vitādam, quia iſtud diffuſe ſcripſi ſuper Danielem. Et ſecūdum oēs iſtas tres computationes habebitur ſufficienter propoſitum, ſ. ꝙ tempus aduentus Chriſti ſit pręteritū, quod patet, quia angelus determinate aſſignat 490. annos vſquequo impleatur viſio, & prophetia, & vngatur Sāctuſſanctorū, id eſt, Chriſtus. Sed qualitercunq; incipiantur anni Solares, vel Lunares, & vbicunq; incipiatur cōputatio ſecundū p̄dicta, quia inferius non pōt accipi, q̃ in ſecundo anno Artaxerxis, totum tamen tempus prædictum iam diu eſt præteritum, & hoc ſufficit ad propoſitum noſtrum. Si autem aliquis velit plenius videre, qualiter iſte numerus annorum prædictus impletus eſt per partes ſingulas, & qualiter in medio hebdomadæ vltimæ paſſus eſt Chriſtus, & cætera quæ faciūt ad expoſitionem huius textus, poteſt recurrere ad id quod ſcripſi ſuper Danielē, vbi iſta diffuſe tractaui, & cōtraria dicta vt potui, improbaui. Verum hic volo remouere quandam ſolutionem falſam, quam dat Rabbi Salomon

B ad rationem prædictam, dicens ꝙ illæ 70. hebdomadæ non continent tempus præciſum vſq; ad Chriſti aduentum, & paſſionis eius myſterium, vt prædictum eſt, ſed continent tempus præciſum a deſtructione primi templi vſque ad deſtructionem ſecūdi per Titum, & Veſpaſianum, dicens: Et 70. præciſe hebdomadæ ſunt, id eſt, præfinitæ. Super populum tuum, & ſuper vrbem ſanctam tuam, antequam veniat perfecta captiuitas ipſorum, quæ facta eſt per Romanos comburentes ciuitatem, & templum, & eijcientes inde populum Iudaicū. Vt conſummetur præuaricatio, i. vt deſiſtant a præuaricationibus caſtigati per prædictam captiuitatem, & afflictionem. Et deleatur iniquitas eorum, ſ. per captiuitatem, & afflictionem prædictam quæ eſt eis pro pœna, vt dicit: Et adducatur iuſtitia ſempiterna, id eſt, vt in æternum iuſtificentur per prædictam captiuitatem pro peccatis pęnam tolerādo. Et ſic finaliter impleatur viſio, & prophetia, id eſt, viſiones de Chriſto promiſſæ per prophetas. Et vngatur Sāctumſanctorum, id eſt, arca Domini, & vaſa Sanctuarij, quæ recuperabuntur per Meſſiā in fine huius captiuitatis Iudæorum venturū, vt dicit. Sed quantum debeat durare iſta captiuitas, non dicitur, & per conſequens determinatus aduentus Chriſti ipſius hic non diffinitur. Qualiter exponat literam ſequentem hic omitto, tum quia non eſt neceſſarium ad propoſitum, tum quia diffuſe tractaui hoc ſuper Dan. Quod autem iſta expoſitio ſit falſa, & extorta facta per eos, patet per literam præcedentem, vbi dicitur ꝙ Angelus Gabriel venit propter orationem Danielis orantis pro liberatione populi, ad declarandum exauditionem ſuæ petitionis. Et ideo non ſolum nunciauit ei liberationem de captiuitate Babylonica, ſed etiam perfectam liberationem fiendam per Chriſtum, de qua principaliter Daniel orabat. Et ideo dicere, ꝙ Angelus veniebat ad denunciandum Danieli perfectam liberationem ſui populi, & nullum certum tempus liberationis fiendæ per Chriſtū, hoc eſt valde abſur-

C dum, & præcedenti literæ contrariū, quia Angelus non veniſſet ad conſolationem Danielis, ſed magis ad eius deſolationem.

Item quod dicit, ꝙ per captiuitatē in qua ſunt deſiſtent a præuaricationibus, hoc manifeſte eſt falſum, quia ſuper omnes gentes intendunt ſortilegijs, & augurijs, vt ſciunt illi qui nouerunt facta illorum, & tamen iſta maxime prohibentur in lege diuina, ſicut patet Deuteronom. & Exod. & in pluribus alijs locis veteris teſtamenti. Item ꝙ dicit impleri viſiones prophetarum per merita eorum, eſt contra id quod dicitur Deuteronom. 9. b. *Scito quòd non propter iuſtificationes tuas Dominus Deus tuus dederit tibi terram hanc optimam in poſſeſſionem, &c.* & multo minus propter iuſtitias eorum eſt implenda promiſſio, & maxime quia de eo ſcribitur Iſa. 8. c. *Et erit in lapidem offenſionis, & petram ſcandali duabus domibus Iſrael, &c.* Item ꝙ dicit per vnctionem Sanctiſanctorum intelligi vnctionem arcæ, & Sanctuarij quæ recuperabuntur per Meſſiam regem, hoc eſt contra illud quod dicitur Iere. 3. c. *Cumque multiplicati fueritis, & creueritis in terra Iſrael in diebus illis ait Dominus, non dicent vltra arca Teſtamenti Domini, neque aſcendet ſupra cor, neque recordabuntur illius, neque viſitabuntur, nec fiet vltra.* Hoc eſt dictum, quòd cerimoniæ veteris Teſtamenti omnino ceſſauerunt poſt paſſionem Chriſti, extunc enim factum mortuæ. Pluribus etiam alijs modis argumentatus ſum ſuper Danielem contra prædictum errorem, ſed iſta ad D
præſens ſufficiant.

Item probatur tempus aduentus Chriſti eſſe præteritum, per id Dani. 2. vbi dicitur, quòd Nabuchodonoſor vidit ſtatuam magnam. Huius autem ſtatuæ caput ex auro puriſſimo, & optimo fuit, pectus autem, & brachia ex argento puro, venter & pedes eius. & femora ex ære, tibiæ autem ferreæ, &c. Sequitur: *Abſciſus eſt lapis de monte ſine manibus, & percuſſit ſtatuam in pedibus eius ferreis, & fictilibus, & comminuit eos.* Per hanc autem ſtatuam deſignātur quatuor regna magna ſibi in orbe ſuccedētia, ſecundum quod Daniel diuinitus inſpiratus ibidem expoſuit. Primum eſt regnum Chaldæorum, quod ſignificatur per caput aureum, vt ibidem dicitur. Secundum eſt regnum Perſarum, quod ſignificatur per argentum, quod ſubiecit ſibi regnum Chaldæorum. Tertium eſt regnum Græcorum, ſeu Alexandri, quod per æs ſignificatur, quod ſubiecit ſibi regnum Perſarum. Quartum eſt regnum Romanorum, quod per ferrum ſignificatur, quod ſubiecit ſibi regnum Græcorum, & alia regna mundi, ſicut ferrum domat omnia alia metalla. Per lapidem autem abſciſum de monte ſine manibus, deſignatur ipſe Chriſtus Ieſus, ſiue regnum eius, cui ſubijciendum erat Romanorum Imperium, vt prædicitur. Iſta autem plenius declaraui ſuper Danielem. Sed pono hic breuiter, quod in prædicta expoſitione omnes expoſitores tam Catholici, quàm Hebræorum concordant. Tunc hoc ſuppoſito arguo ſic. Quia in prædicta prophetia exprimitur, quòd ille cui ſubijciendum erat regnum Romanorum, erat ipſe Chriſtus. Cum hoc igitur impletum ſit tempore Conſtantini, & Silueſtri Papæ, quo tempore Romanum Imperium per fidem veram ſubiectum eſt Ieſu filio Virginis Mariæ, patet quòd ipſe eſt verus Chriſtus, & Meſſias.

Poſtquam autem probatum eſt tempus aduentus Chriſti pręteritum per ſcripturam canonicam, hoc idem etiam probatur per gloſſas, & dicta doctorum Hebræorum apud eos autentica, vnde Iſa. vlti. c. dicitur: Antequam parturiret peperit. Gloſſa Hebræorum: Quia antequam natus fuiſſet ille qui in ſeruitutem vltimā redegit, natus fuit redemptor: ergo ante natiuitatem Titi qui ciuitatem deſtruxit, populum captiuauit, & ſeruituti expoſuit, intantum ꝙ dabantur triginta Iudæi pro nummo argēteo, vt dicit Hugo. Flo. fuit natiuitas ipſius Chriſti. Hoc idem patet per trāſlationem Chaldaicam ibidem. Adhuc non erit ei veniens anguſtia, & redimetur, & adhuc non venit ei tremor cum doloribus propter partum reuelabitur rex Meſſias, dolor enim & anguſtia partus exprimunt maximam calamitatem, quam ſuſtinuerunt Iudæi in obſidione Titi, & Veſpaſiani, ergo ante obſidionem illam, & miſeriam illam venit Chriſtus, hoc concedunt multi apud eos. Dicunt tamen, ꝙ ipſe Chriſtus natus ſit in die deſtructionis templi. Sed cum ab illo tempore fluxerint 1235. anni. quæritur ab ipſis, vbi ſit ipſe Chriſtus, & vbi per tantum tempus fuerit. Et dicunt aliqui, ꝙ ipſe cum angelis viuens in eo modo quo Moyſes vixit quadraginta diebus in monte Sinai, & expectat præceptum Domini ad ſe oſtendendum. Alij dicunt, ꝙ eſt vltra montes Caſpios expectans præceptum Domini de liberatione populi. Alij dicunt, ꝙ vadit per mundum, ſicut pauper, & leproſus, & humiliatus propter peccata populi, ſecundum quod dicitur Iſai. 53. b. *Et nos reputauimus eum quaſi leproſum, &c.* Quouſque appareat ex præcepto Domini in virtute ad liberationem filiorum Iſrael de ſeruitute, & miſeria in qua ſunt. Talis autem varietas oſtendit manifeſtè, quòd dictum eorum quantum ad hoc eſt fictitium, ſed verum eſt quo ad hoc quòd tempus aduentus Chriſti iam diu eſt præteritum.

E

Vanitates Iudæorum de Christo.

Item hoc idem patet per quandam traditionem apud eos authenticam, & continetur in quodam libro qui apud eos vocatur F
liber Iudicum ordinariorum, traditus a domo Eliæ, id eſt, a diſcipulis eius. Per ſex mille annos erit mundus, duo millia vanitatis, duo millia legis, duo millia Meſſię. Ad intellectum huius eſt ſciēdum, ꝙ Hebręi dicunt hoc fuiſſe dictum a filio mulieris Sareptanæ quem ſuſcitauit Helias, qui etiam poſtea habuit ſpiritū prophetiæ. & prophetauit de duratione mundi ꝙ duraret, vt dictum eſt ſex millia annorum. Duo millia autem dicunt tempus vanitatis, quia a principio mundi vſque ad vocationem Abrahæ, quia dictum eſt ei a Domino: Egredere de terra, &c. Gen. 12. a. mundus defluxerat in vanitate peccatorum. Primo per luxuriā: vt patet tempore Noe, propter quod factum eſt diluuium, quia omnis caro corruperat viam ſuam. Secūdo per idololatriā poſt diluuiū, q̄m circa natiuitatem Abrahæ totus mundus erat idololatriæ deditus, ipſe autem primo auſus eſt publice vnū creatorē, & Deū prædicare, vt dicit Ioſephus 1. lib. Antiquitatū. Et iſtud tempus durauit per duo millia annorum, & 23. quia Abrahā habuit 75. annos quādo vocatus eſt. Extunc aūt incępit tempus legis, quia lex non datur niſi populo adunato, per Abraham aūt incępit populus adunari ſub fide vnius Dei, & ad legē ſuſcipiendā diſponi: p̄pter quod Abrahæ data eſt lex circūciſionis ad diſtinctionē illius populi qui erat legem accepturus, ab alijs populis, ab illo

Tria tempora mundi.

autem

A autem tempore, ſ. a vocatione Abrahæ vſq; ad natiuitatem Chriſti fluxerunt duo millia annorum, niſi quod deficiũt 29. Si igitur accipiatur 23. qui ſuperabundant vltra duo millia prædicta, quæ dicũtur tempora vanitatis, habebimus quatuor millia annorum a principio mundi vſque ad natiuitatem Chriſti, niſi ꝙ deficiunt 5. anni. Si igitur quinque anni quibus Chriſtus latuit in Ægypto propter perſecutionem Herodis, iungantur præcedentibus, ita ꝙ dies Meſſiæ incipiant computari ab illo tempore quo de Aegypto eſt reuerſus, habebimus de principio mundi quatuor millia annorũ vſq; ad dies Meſſiæ, ſ. duo millia vanitatis, duo millia legis ſecundum prophetiam prædictã. Vtrum aũt dies Chriſti debeat tãtum durare per duo millia annorum, vel plus, vel minus, non me intromitto; quia finem mundi determinãdum dicere nõ intendo, ſed ſufficit mihi ſecundum prædictam traditionem Iudæorum, ꝙ tp̃s aduentus Chriſti ſit præteritũ. ex quo iam dictũ eſt ꝙ tranſierunt a principio mũdi quatuor millia annorũ, quia a principio mundi ipſi computant quinque millia, & 70. annos vſque ad annum Domini 1039. quo præſens opus fuit ſcriptum.

Item oſtendo propoſitum per rationem ex ſcriptura ſumptã, conſiderando enim proceſſum veteris Teſtamenti apparet, quòd quamdiu filij Iſrael fuerunt ſeruientes Deo fuerunt in ſtatu proſpero, & ſi aliquando fuerunt captiuati, & afflicti, hoc fuit propter peccatum populi illius, nunc autem ita eſt ꝙ ante captiuitatem Babylonicam fuerunt idololatræ peſſimi, & occiſores prophetarũ eos a peccatis prohibentium, intantum ꝙ impleuerunt ciuitatem Ieruſalem ſanguine prophetarũ vſq; ad os, vt dicitur 4. Reg. 21. c. *Et multa alia fecerunt propter quæ captiuati ſunt in Babylonia: & illa captiuitas non durauit niſi per 70. annos.* Cum autẽ captiuitas in qua ſunt nunc, durauerit per annos 1235. Nec adhuc apparet eorum liberatio de proximo, oportet eos cõcedere, ꝙ peccatũ propter quod tandiu captiuati ſunt, fuit maius quàm peccata præcedentia captiuitatem Babylonicam, cum pœna debeat reſpondere peccato, hoc autem non poteſt dici, niſi propter

B illud grauiſſimum peccatum quo Chriſtũ eis in lege, & prophetis promiſſum negantes, & perſequentes crudeliter occiderunt, quia poſt reditum captiuitatis Babylonicæ non leguntur idololatraſſe, & prophetas occidiſſe, & tanta crimina perpetraſſe in alijs, ſicut ante. Et ideo rationabiliter non poteſt aſſignari cauſa tantæ captiuitatis, & miſeriæ, niſi illa quæ dicta eſt, ſ. ꝙ non cognouerunt tempus viſitationis ſuæ, vt Luc. 19. hoc autem dicit Rab. Moyſes in libro Iudicum ordinariorum: Ieſus Nazarenus viſus eſt eſſe Meſſias, & interfectus eſt per domum iudicij, & ipſe fuit cauſa, & promeruit, vt deſtrueretur Iſrael in gladio.

Doctrina declaratur vera dupliciter.

Item doctrina aliqua declaratur vera, & hoc dupliciter. Vno modo per reductionem ad principia euidentia, & hoc modo declaratur veritas eorum, quę ſubiacent facultati naturalis intellectus. Alio modo per diuinum teſtimonium, ſ. quando ad confirmationẽ talis doctrinæ fit tale miraculũ, de quo certum eſt, ꝙ nõ poteſt fieri, niſi virtute diuina, ſicut eſt ſuſcitatio mortui, illuminatio cæci, & conſimilia. Conſtat igitur, ꝙ nullo modo Deus poteſt eſſe teſtis falſitatis, & ideo ſi tale miraculum, vel factum diuinum perpetratur ad declarationem alicuius doctrinę, ſufficienter cõcluditur propoſitum, ſ. talem doctrinam eſſe veram, & hoc modo declarata eſt veritas eorum, quæ excedunt intellectus facultatem, ſicut patet ꝙ hoc modo declarata eſt veritas quæ dicta eſt per Moyſen, Ioſue, & conſimiles. Nunc autem ita eſt, ꝙ opera diuina ſunt multa valde, & manifeſte, facta ſunt ad declarationẽ Chriſti, & doctrinæ eius, & ſuorum, vt patet per ſcriptores veriſſimos, & famã publicam vſq; nunc continuatã, quæ in talibus faciunt ſufficiẽtem fidem, ſicut firmiter tenemus Ariſtotelẽ fuiſſe Philoſophum, & Platonem, & tamen non habemus inde aliam probationem niſi per famam publicam, igitur etiã ſic fuit de doctrina Chriſti, hoc etiam patet per libros apud Iudæos authenticos.

C Scribitur enim in quodã libello qui apud eos intitulatur de Ieſu Nazareni generatione, qui leproſos mundauit, & claudum ex vtero matris ſuæ ſtare fecit, & mortuum ſuſcitauit, & multa alia quę fieri non poterant, niſi virtute diuina. Dicitur tamẽ ibidem, quod talia fecerat virtute nominis tetragrammaton: quia q̃ ſciret illud debito modo pronũciare, poſſet virtute illius miracula facere, vt in eodem libro dicitur. Ieſus autem Nazarenus pronunciationem illius nominis didicit, vt ibidem dicitur; ꝙ in templo domini lapidem ſuper quem ſteterat arca Domini antiquitus inuenit, in quo erat ſcriptum tale nomen expoſitum, vocatur autem expoſitio illius nominis deſcriptio & determinatio qualiter debeat pronunciari. Licet autem hoc dictum non ſit verum, tamen ex hoc contra Iudæos habet argumentum, ꝙ nomen domini tetragrammaton quod eſt inter alia nomina ſanctiſſimum, ſecundum eos non poteſt habere virtutem ad agendum aliquod contrarium honori diuino, ſed magis ad id quod eſt honori diuino conſonum. Cum igitur dicant, quòd virtute illius nominis Ieſus Nazarenus fecerat miracula, oportet eos concedere, ꝙ doctrina Chriſti ad cuius cõfirmationem faciebat talia miracula non erat falſa, nec honori diuino contraria, ſed magis

D conſona, cum ergo docuerit ſe eſſe verum Deum verum Chriſtum a Deo miſſum, & verum hominem, ſequitur per conſequens, ꝙ iſtud ſit verum, aliter ſequeretur, ꝙ ipſe fuiſſet falſus propheta, & aſcriberet ſibi blaſphematoriè diuinitatem, & quod ad confirmationem iſtius falſitatis fuiſſent facta vera miracula virtute diuini nominis ſanctiſſimi, & tunc Deus in cuius virtute talia miracula fierent, quæ alia virtute fieri non poſſunt eſſet teſtis falſitatis, quod eſt inconueniens. Item pronunciatio cuiuſlibet nominis nõ põt talia facere, ſed ſolus Deus talia fecit, & facit ad inuocationem ſui nominis, & virtutis. Si igitur Chriſtus virtute nominis prædicti fecit prædicta, oportet concedere ꝙ illa fecit virtus diuina, & per cõſequens ꝙ doctrina eius ad cuius confirmationẽ talia fecit, fuit vera, cum Deus non poſſit eſſe teſtis falſitatis, vt ſupra dictum eſt. Hæc ẽt & alia videtur dicere Ioſephus expreſſe qui fuit maximus hiſtoriographus Iudæorũ, & apud eos authenticus. Dicit enim ſic libro 18. Antiquitatum deſcribens tempora Tiberij Cæſaris, ſub quo paſſus eſt Ieſus: Fuit hiſdem tẽporibus Ieſus ſapiens vir, ſi tamẽ eum virum nominare fas eſt: erat enim mirabilium operum effector, & doctor eorũ hominũ qui libenter audiũt ea quæ vera ſunt, & multos quidem Iudæorũ, & multos ex Gentibus ſibi adiunxit. Chriſtus hic erat. Hunc accuſatione primorum noſtræ gentis virorum cum Pilatus in Crucem agendum decreuiſſet, non deſeruerunt eum hi qui ab initio dilexerant eum. Apparuit enim eis tertia die iterum viuus, quòd diuinitus inſpirati prophetæ, vel hæc, vel alia de eo innumera miracula futura eſſe prædixerant.

Ioſephi teſtimonium de Chriſto.

Item quando ſcriptura dicit aliquid futurũ, & determinatũ, tempus modũ, & locũ, etſi omnia iſta concurrant in vnũ, manifeſte patet. ꝙ illud fuerat prædictum, eſt adimpletũ; ſacra aũt ſcriptura prædixerat aduentũ Chriſti, vt patet in multis locis determinauit etiã tempus veniendi, videlicet quando fieret translatio regni, vt habetur Gen. 49 b. *Non auferetur ſceptrum de Iuda, &c.* Similiter locum naſcendi, &c. Michææ 5. a. *Et tu Bethleem, &c.* Similiter modũ viuendi, ſ. quod Chriſtus in paupertate viueret Zachar. 9 c. *Ecce rex tuus venit iuſtus, & ſaluator, ipſe pauper, &c.* Determinauit ſcriptura modum moriendi, ſ. ꝙ in humilitate & patientia ex parte ipſius perſonæ Chriſti, ſed incredulitate maxima ex parte ipſorũ qui occiderunt eum, vt habetur Iſaiæ 53. c. *Tanquam ouis ad occiſionem ductus eſt, &c.* Cum autem hæc omnia manifeſte ſint adimpleta de Ieſu Nazareno, rationabiliter concluditur quòd ipſe ſit verus Chriſtus. E

Sed contra hoc arguũt Iudæi multipliciter, primò per id quod habetur Iſa. 2. vbi loquitur de tempore aduentus Chriſti, dicẽs. *Erit in nouiſſimis diebus præparatus mons domus domini in vertice montium, &c.* Sequitur: *Conflabunt gladios ſuos in uomeres, & lanceas ſuas in falces, non leuabit gens contra gentem gladium, nec exercitabuntur vltra ad prælium.* Ex his enim formant quadruplex argumentum. Primo ex hoc. Erit in nouiſſimis diebus. Ieſus autem non fuit in nouiſſimis diebus, quia poſt natiuitatem eius fluxerunt multa tempora, igitur non fuit Chriſtus, cuius aduentus ꝓmittitur in nouiſſimis diebus. Secundo ex eo quod ſubditur; ꝙ mons domus Domini erit in vertice montium. Mons enim ille dicitur mons Sion vbi fuit templũ ędificatũ, ſed mõs ille in aliquo non eſt eleuatus, ergo adhuc non venit Chriſtus. Vnde occaſione huius verbi dicũt aliqui doctores Hebræorum, ꝙ Dominus debet portare montem Thabor in montem Sinai, & mõtem Carmeli ad locum vbi eſt Ieruſalem, & ſuper verticem iſtorum montium ponere montem Sion, hoc autem nõdum eſt adimpletum, ergo, &c. Tertio arguunt ex eo quod ſubditur: & fluent ad eum omnes Gentes: quia non omnes Gentes crediderunt in Ieſum Nazarenum, nec adhuc credunt, igitur nõ fuit Chriſtus. Quarto per id quod ſubditur: Non leuabit gẽs cõtra gentem gladiũ, &c. Quia nõ ceſſauerunt bella per orbem, vt patet manifeſte, & maxime, quia poſt mortem Ieſu in Iudæa fuerunt bella atrociſſima tempore Titi, & Veſpaſiani, igitur ipſe non fuit vere Chriſtus.

Argumẽta Iudæorum.

F

Ad primum dicendum eſt, ꝙ dies nouiſſimi dicuntur, ſ. dies Meſſiæ in ſacra ſcriptura, quamquam doctores Hebræorum debent ad minus durare per duo millia annorum, vt patet ex prædictis & non ſolum dies Meſſiæ dicuntur dies nouiſſimi, ſed etiã aliqua tempora per ipſum Chriſtum præcedentia, vt patet Geneſis 49. a. Vbi Patriarcha Iacob dixit filijs ſuis. *Congregamini vt annunciem quæ ventura ſunt nouiſſimis diebus*, & ibidem nõ ſolum denunciat de aduentu Chriſti, ſed de multis alijs, quæ impleta ſunt a tempore Regum Iſrael, & Iudicum, vt patet literã intuenti & etiam ſecundum expoſitores Hebræorum, & ideo nõ valet prædictum argumentum. Ad ſecundum argumentum eſt dicendũ, ꝙ eleuatio montis Sion non intelligitur ſecundũ localẽ eleuationẽ, vt intelligũt Iudæi, ſed ſecundũ nobilitatẽ, & ſignorum magnitudinẽ, ſecundum etiam ꝙ dicit Rab. Sa. magnus doctor apud eos, hoc eſt dictu, ꝙ tanta ſigna, & maiora debent fieri in aduẽtu Chriſti in monte Sion, quàm in prædictis alijs mõtibus,

Reſponſio ad argumenta

A & hoc patet impletum per Ieſum Nazarenũ qui illuminauit cæcum natum, & ſanauit languidum in probatica piſcina, & multa alia miracula fecit ibi. Ibidem etiam Spiritumſanctum Apoſtolis dedit, quod fuit maximum miraculum, quia homines idiotæ, & ſimplices habuerunt notitiam perfectam ſcripturarum, & loquebantur idiomata omnium linguarum. Si autem diceretur, ꝙ hæc ſolutio ſumatur ex Euangelio, & ideo non eſt efficax contra eos, nec valet: quia ad probandum aliquid Iudæis, oportet vti ſcripturis apud eos authenticis in reſpondendo eorundem dictis. Dico ꝙ hoc non oportet ſemper. Item non ſolum Euangeliſtæ ſcribũt Chriſtum feciſſe miracula vera, ſed etiam doctores Hebræorum, vt patet ex prædictis, propter quod iſta ſolutio habet efficaciam ex eorum libris. Ad tertiũ eſt dicendum, ꝙ ibi eſt diſtributio pro generibus ſingulorum, & non pro ſingulis generum, ſicut dicitur ꝙ omne animal fuit in arca Noe: quia de ſingulis ſpeciebus animalium fuerunt ibi aliqua indiuidua in arca Noe. Similiter de omnibus Gentibus aliqui crediderunt in Chriſto, vt patet per diffuſionem fidei in toto orbe. Aliter poteſt dici, quod omnis in ſacra ſcriptura ponitur pro multis aliquando, & frequenter, ſicut habetur 2. Regum 17. Dixit Abſalon, & omnes viri Iſrael, *Melius eſt conſilium*, Certum eſt enim, ꝙ ibi non erant omnes viri Iſrael præſentes, ſed multi. Et ſic eſt in propoſito, quia multi conuerſi ſunt de Gentibus ad fidem Catholicã, etiam tempore Apoſtolorum, quia in omnem terram exiuit ſonus eorum, ſ. prędicationis, & annunciationis fidei Chriſtianę. Ad quartum eſt dicendum, ꝙ circa tempora Chriſti fuit pax diuturna in toto orbe, & maxime in Iudæa: quod patet ex hoc, quia imminente natiuitate Chriſti pacificatis omnibus regnis, & ſub Imperio Romano redactis, præceptum fuit a Cæſare Auguſto, vt deſcriberetur vniuerſus orbis, & ab illo tempore vſque ad 40. annum poſt paſſionẽ Chriſti, quãdo incęperunt Iudæi rebellare Romanis, non leguntur aliqua bella notabilia fuiſſe in Iudæa, nec Iudæos vſos fuiſſe armis, quia terra illa cuſtodiebatur a militibus Romanis, & ideo probabile eſt, ꝙ tunc propter diuturnitatem temporis pacis, Iudæi inſtrumenta quibus prius vtebantur in bellis mutauerunt in

B inſtrumenta agriculturæ apta, ſicut ſenſibiliter videmus fieri in terris vbi eſt pax diuturna, & ideo dicitur in auctoritate prædicta. Conflabunt gladios, &c. Quod autem ſubditur. *Non leuabit gens contra gentem, &c.* Non importat pacis æternitatem, ſed diuturnitatem, vbi autem habemus, vltra; in Hebræo habetur, *aad*, quæ dictio non ſignificat æternitatem, vt patet 4. Reg. 6. vbi nos habemus. *Et vltra non venerunt latrones Syriæ in terram Iſrael.* In Hebræo habetur, *aad*, vel *aaz*, & tamen certum eſt ꝙ ibi non importat æternitatem; quia frequenter poſtea Syri inuaſerunt, & deprædati ſunt terrã Iſrael, ſed importat diuturnitatem temporis ad longum tempus, hoc eſt, ne illis accidat, ſicut illis accidit quos in Samariam deduxit Eliſeus, de quibus eſt ibi ſermo.

Quintò arguunt ibi Iudæi contra aduentum Chriſti, per hoc quod habetur Iſai. 11. a. *Egredietur virga de radice Ieſſe, &c.* Vbi ſcriptura loquitur de aduentu Chriſti etiam ſecũdum omnes doctores Hebræorum, & Catholicos. Sequitur ibidem: *Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accubabit.* Et ſequitur ibidem: *Delectabitur infans ab vtero ſuper foramen aſpidis, & in cauerna reguli qui ablactatus fuit, manum ſuam mittet.* Dicunt ſic Iudæi, ꝙ in aduentu Chriſti animalia ſylueſtria debent ſe domeſticare, ſic ꝙ pacificè habitabunt cum animalibus naturaliter manſuetis, & animalia venenoſa non nocebunt hominibus, vel pueris, imò ſecure infantes cum eis ludent, hoc autem non eſt impletum, vt patet ad ſenſum igitur non venit Chriſtus, Ad hoc eſt dicendum, ꝙ ibi eſt locutio metaphorica, quia ibi nominantur homines nominibus animalium. Simile habetur Gen. 49. d. *Beniamin lupus rapax, &c.* Et ibidem: *Nep alim ceruus emiſſarius.* Et ibidem: *Dan coluber in via.* Et igitur dicendum eſt in propoſito, ꝙ Iudæi, & Gentiles qui prius erant adinuicem nociui, & odioſi, pacifice ſi-

C mul habitabunt conuerſi ad fidem Chriſti, vt dicitur Act. 4. f. *Multitudinis credentium erat cor vnum, & anima vna*, & tamen illo tempore fuerunt ad fidem Chriſti conuerſi aliqui Gentiles, vt patet eodem libro. Et eodem modo exponendum eſt de pueris quod ſequitur, & de animalibus venenoſis, quia ſimplices, & pueri non læduntur ab eis qui ante conuerſionem ad fidem Chriſti erant veneno infidelitatis, & perfidiæ repleti. Quod autem talis modus loquendi ſit in prædicto cap. Iſai. patet per id quod præmittitur ibi, quia ſtirpem Ieſſe vocat virgam, ſimiliter ipſum Ieſum vocat florem cum dicit: *Et flos de radice eius aſcendet, &c.* Et ſimiliter cum ſubiungit; *Erit iuſtitia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium renum eius.* manifeſte habetur, ꝙ ibi cingulum, & cinctorium metaphorice accipiuntur. Et hæc omnia patent per translationem Chaldaicam, quæ ſic habet; Exibit rex de filijs Eſa. & Meſſias de filijs filiorum eius. Sequitur. *Et erunt iuſti circumcirca ei, & fideles adhærentes ei, & erit iuſtitia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium renum eius;* Vbi nos habemus. *Habitabit lupus cum agno*, ibi ſequitur; *Et pax in diebus eius multiplicabitur.* Ex quo patet, ꝙ eſt locutio metaphorica. Poteſt etiam di-

D ci, quod adimpletum eſt ad literam in fidelibus Chriſti, quia feræ manſuetæ factæ ſunt frequenter coram fidelibus Chriſti eorum deuorationi expoſitæ, ſimiliter beſtiæ venenoſæ non poterant eis nocere, vt eis Saluator promiſerat in Euangelio. *Dedi vobis virtutem calcandi ſuper ſer. & ſcor. &c.* & Act. 28. b. dicitur, quod Paulus percuſſus a vipera in nullo læſus eſt, propter quod barbari videntes hoc, & admirantes, dicebant ipſum eſſe Deum, vt patet ibidem. Sexto arguunt per id quod habetur Deuteronom. 30. a. *Si ad cardines cœli fueris diſſipatus, inde retrahet te Dominus Deus tuus, & aſſumet, atque introducet te in terram quam poſſederunt patres tui, &c.* Ex hoc ibi arguunt cum ſimus diſperſi per totum mundum, & non congregati, ſequitur ꝙ nõ venerit Chriſtus. Ad hoc eſt dicendum, ꝙ hoc fuit impletum in reditu eorum de captiuitate Babylonica. Sed contra hoc arguunt per id quod habetur Ezech. 39. g. *Scient quod ego dominus eorum, eò quod tranſtulerim eos in nationes, & congregauerim eos ſuper terram ſuã, & nõ dereliquerim quemcunque ex eis ibi.* Multi enim derelicti ſunt de captiuitate Babylonica, & Aſſyriorum, quia non omnes reuerſi ſunt; igitur tunc non fuit impletum tempus Chriſti. Ad hoc dicendum, ꝙ nulli fuerunt ibi derelicti, qui voluiſſent reuerti, quia Cyrus qui erat monarcha in omnibus illis regnis dedit licentiam generalem omnibus reuertendi, immo etiam munera dedit reuertentibus, vt patet Eſdræ 1. & ideò in hoc impletum eſt verbũ Ezechielis, & ipſius Moyſi, quia nullus derelictus eſt ibi qui voluerit reuerti, illi autem qui noluerunt, facti ſunt indigni diuino beneficio. Aliter poteſt dici ſic, ꝙ prædicta cõgregatio poteſt intelligi per fidem, & charitatem, quæ congregatio eſt per Chriſtũ Ieſum, ſecundum ꝙ exponit Ioan. 11. vbi dicit, ꝙ Caiphas prophetauit ꝙ Ieſus erat moriturus pro gente, & non tantum pro

E gente, ſed vt filios Dei qui erant diſperſi congregaret in vnum, nullus autem extra hanc congregationem derelinquitur, qui velit intrare, quia nulli clauditur gremius Eccleſiæ. Septimo arguunt Iudæi per id quod habetur Zach. 6. d. *Et oriens nomen eius.* Translatio autem Chaldaica ſic habet; Meſſias nomen eius. Ex quo patet, ꝙ de Chriſto intelligitur, & ſequitur in eadem auctoritate; Et ædificauit aliquod templum Domino. Ieſus autẽ non ædificauit aliquod templum Domino, igitur nõ fuit Chriſtus. Ad hoc eſt dicendum ꝙ hæc auctoritas intelligitur de ſecundo templo ædificato per Zorobabel, vt dicit Rab. Sa. doctor eorum, & ideo ex hoc contra nos non habent argumentum. Sed dato ꝙ intelligatur de Chriſto ad literam, eſt dicendum, ꝙ ipſe ædificauit tẽplum de lapidibus viuis, & ſpiritualibus, videlicet de ipſis fidelibus, & talis ædificatio debebatur ipſi Chriſto, quę eſt perfectiſſima, vnde ſuper illud Geneſ. 28. d. *Non eſt hic aliud niſi domus Dei, &c.* Id eſt, domus quæ ædificata eſt in terris, nil eſt reſpectu domus cęleſtis. Illa proprie ædificatur ex lapidibus viuis, videlicet ex fidelibus in pſenti cõpaginatis adinuicẽ, & cõglutinatis p gratiã, & in futuro per gloriã, vbi habetur in gl. Hebr. ꝙ Patriarca Iacob vidit Dei domũ ædificandã in terris, & domum Dei in cœlis, ideo dicit; *Non eſt hic aliud, &c.* Octauo arguunt p id ꝙ habetur Ierem. 23. a. *Ecce dies veniunt, & dicit Dominus, & ſuſci. Da. ger. iuſtum, &c.* Quod de Chriſto intelligitur, vt ſup. allegatum. Et ſubditur ibidem. *In diebus illis ſaluabitur Iuda, &c.* Sed nunquam acciderunt tot miſeriæ filijs Iſrael, ſicut poſt paſſionẽ Chriſti, patet in deſtructione ciuitatis, & templi, ergo non fuit vere Chriſtus. Ad hoc dicendum, quod iam non erant filij Iſrael & Iuda proprie loquendo, quia erant aduerſi a Deo, quia Chri-

F ſtum negauerunt, & occiderũt, propter quod in illam miſeriam venerunt, ideo ex illa miſeria magis concluditur propoſitum, ſicut patet ex prædictis. Illi autem qui erant verè filij Iſrael, & qui. ſ. Chriſtum receperant ſaluati ſunt per ipſum, non ſolùm ſpiritualiter quantum ad animas, ſed etiam quantũ ad corpus corporaliter, quia ſecundùm quod dicitur in eccleſiaſtica hiſtoria, imminente deſtructione ciuitatis Ieruſalem per Titum, & Veſpaſianum admoniti ſunt fideles qui erant in Iudæa per angelũ, vt tranſirent in regnum regis Herodis Agrippæ, qui erat confœderatus Romanis, & ſaluati ſunt in bona pace, & ibi habitabant confidenter. Aliter poteſt dici ad autoritatem prædictam Iere. quia illi ſunt perfecti de regno Chriſti, de quo ibi loquitur, qui iam ſunt in gloria cęleſti, & illi habitant omnino confidenter, & ſunt perfectè ſaluati. Nono arguunt per id qđ habet Dan. 7. d. *Aſpiciebam in viſione noctis, & ecce in nubibus cœli quaſi filius hominis veniebat.* Scđm oẽs expoſitores Iudæorum, & Catholicos loquitur ibi de aduentu Chriſti. Ieſus autem Nazarenus non venit in nubibus, nec in tali poteſtate, qualis ibi deſcribitur, ergo non fuit Chriſtus. Ad hoc dicendum, quòd ſcriptura loquitur de duplici aduentu Chriſti, ſcilicet in mundum, & ad iudicium, primus aduentus deſcribitur cum humilitate, ſecundus cum poteſtate. Daniel autem loquitur de ſecundo aduentu, vnde ibidem ſequitur. *Donec throni poſiti ſunt.* Et ibi dicitur. *Iudicium ſedebit, & aperti ſunt libri.* Iudæi autem excæcati

Ioan. 9. a. & 5. a. Act. 2. a.

Rom. 10. a.

Duplex [aduen]tus Chri[sti re]peritur i[n scri]ptura.

neſciunt

A neſciunt aduẽtum duplicem diſtinguere, & ideo errãt dupliciter quia aliqui expectant Chriſtũ ſecundo aduentu apparere in tanta virtute, ꝙ poſſit omnia terrena ſibi ſubijcere, & eos liberare, & regnũ eorũ reſtituere, propter quod etiã Chriſti diſcipuli poſt eius reſurrectionem quærebant Act. 1. a. *Domine ſi in tempore hoc reſtitues regnum Iſrael?* Alij autem propter ſcripturas quæ manifeſte loquũtur de Chriſto, & de humanitate, & de paſſione eius: & ꝓpter illas quæ loquuntur de eius eminentia, & poteſtate, expectant duos Meſſias, vnum qui dicitur filius Ioſeph, & iste eſt paſſurus, & occidendus, aliũ qui dicitur filius Dauid, qui ſuſcitauit filiũ Ioſeph Meſſiã, & reſtituet regnum Iſrael, & ad hoc ſaluãdum ponunt diuerſas ſcripturas. Sed iſtud dictũ non habet auctoritatem in ſcripturis. Licet enim plures dicti ſint Meſſiæ, ſiue vncti, quod idem eſt participatione, vt Dauid, & Saul, & quidã alij, nullus tamen in ſcriptura ad ſalutem populi dr̃ venturus, niſi vnus. Item iſtud dictũ pro tãto habet aliquam apparentiã, pro quanto impletũ eſt de Chriſto, qui fuit filius Ioſeph putatiuus, & ſic vocatus, vt patet in Euangelio, & ẽt filius Dauid ſecũdum carnem, vt patet ex prædictis. Decimo arguunt per id quod habetur Iſai. 30. f. Erit lux Lunæ, ſicut lumen Solis, & lumen Solis erit ſeptempliciter, ſicut lux ſeptem dierum, in die qua alligauerit dñs vulnus populi ſui, & percuſſurã plagæ eius ſanauerit. cum igitur aduentus Chriſti expectetur ad ſalutem populi, igitur in aduentu eius mutatio corporum cœleſtium fiet, cũ hæc non ſit adhuc facta, vr̃, ꝙ promiſſio de Aduentu Chriſti adhuc nõ ſit impleta. Ad hoc dicendũ, ſicut & ad præcedẽs argumentũ, quod loquitur de aduentu Chriſti ad iudiciũ, tunc enim innouabũtur, & mutabuntur quodammodo corpora cœleſtia, & tunc ſanabitur vulnus populi, & percuſſura plagæ eius, qa tunc deſtruetur mortalitas per peccatũ primorum parentum inducta, quia oẽs hoĩes reſurgẽt ad vitam immortalem. Vndecimo arguunt per id quod habetur Iſai. 53. d. Videbit ſemen longæuum, &c. & Pſal. 88. e.

B Ponam in ſeculum ſeculi ſemen eius. Ieſus autem Nazarenus nõ legitur filios habuiſſe, ergo non fuit Chriſtus. Ad hoc eſt dicendum, ꝙ habet, & habuit filios ſpirituales, & talis filiatio ſibi debebatur per fidem & ſacramenta, non autem per carnalem propagationem, quæ ſemper habet fœditatem coniunctã. Vnde ſuper illud Gen. 21 b. *In Iſaac vocabitur tibi ſemen*. Glo. Hebræorum; *Omnis qui confeſſus fuerit duo ſæcula, vel Deos vocabitur tibi ſemen*. Vocantur autem hic duo ſæcula tp̃s Chriſti. Illi ergo etiã qui per fidem confitentur Chriſtum, ſunt ſemen, & filij Chriſti. Duodecimo arguunt per id quod habetur Ezech. vlti. vbi deſcribitur quoddam templum mirabile, & magnũ in terra Iſrael ædificandum, & hoc dicunt in aduentu Chriſti complẽdum: hoc autem non eſt factum, igitur &c. Ad hoc eſt dicendum, ꝙ ſcriptura ibi loquitur ſub metaphora de domo cœleſti, de qua ſupra dictũ eſt. Et hoc patet per id quod in fine Ezech. cõcluditur: *Et nomen ciuitatis ex illo die, dominus ibidem*. Hoc etiam patet per multa alia quæ ponũtur in litera, quia ibi deſcribitur fluuius habens ligna pomifera ex vtraque parte facientia fructus quolibet menſe, & habentia folia nũquam defluentia, quæ nullo modo videntur verificari ad literam. Hoc etiam videtur per dictum Rab. Sam. Doctoris Hebræorum dicentis, ꝙ de Ieruſalem ſuperna locutę ſunt ſcripturæ in fine Ezechielis. Hæc igitur ſunt quæ arguũt Iudæi, & quædam alia quæ dimitto. Tum propter prolixitatem vitandam. Tum quia etiam ſolutiones eorum patent ex prædictis. Et ſic patet tertium principale quod erat determinandũ in iſta quæſtione, videlicet quòd tempus aduentus Chriſti ſit præteritum.

Vltimo ſoluendum eſt argumentum, quod fiebat in oppoſitũ in principio qõnis, vbi dicebatur: ꝙ ſi prædicta de fide Catholica

C poſſent probari per ſcripturam a Iudæis receptã, non eſt veriſimile, quin illi qui ſunt inter eos ſtudioſi hoc percepiſſent, & per conſequens ſuũ errorẽ reliquiſſent. Ad hoc eſt dicendũ, ꝙ multi inter eos literati perceperũt, & a tempore Chriſti, ſicut patet de Nathanaele, Nicodemo, Gamaliele, qui fuerunt doctores, & periti in lege. Similiter de Paulo Apoſtolo, & Apollo, & multis alijs, vnde Ioan. 12. f. dr̃: *Et de principibus multi crediderunt in eum*, ſed propter Phariſæos non cõfitebantur, ne de ſynagoga expellerentur, dicebantur tunc principes ſacerdotes, & legiſdoctores. Multi ẽt poſtea legiſperiti hoc perceperunt, ſicut dictum eſt de Ioſepho, & idem poſſet dici de multis alijs. Multi autem auertuntur a fide Chriſti triplici de cauſa, vna eſt propter timorem penuriæ temporalis, quia ſemper fuerunt cupidi, & in lege eorũ ſemp promittitur abundantia temporaliũ, iõ ſupra modum abhorrent contrariũ. Alia cauſa eſt, quia a cunabulis in odijs Chriſti nutriũtur, & legi Chriſtianæ, & Chriſticolis maledicunt in ſynagogis omni die. Illa autẽ ad quæ homines ſunt aſſueti a pueritia ſunt quaſi in naturam conuerſa, & per conſequens auertunt iudicium intellectus a veritate contraria. Tertia cauſa eſt propter difficultatem, & altitudinem eorum, quæ in fide Catholica proponũtur credenda, ſicut eſt trinitas perſonarum in diuina natura, & duæ naturæ in vna perſona Chriſti, & ſacramẽtum Euchariſtiæ, quæ nullo modo poſſunt capere, & iõ reputant nos tres Deos colere, & credere. In ipſo etiam ſacramento Euchariſtiæ reputant nos D peſſimos idololatras, ſicut per experientiã cognouerunt illi q frequẽter de iſtis cum eis contulerũt, & iõ a fide Catholica ꝓ talibus auertuntur, & plures iam baptizati ad vomitum reuertũtur.

Auerſio Iudæorum à fide Chriſti cõtingit ꝓpter tria.

Tractatulus Venerabilis Patris Nicolai de Lyra, ordinis minorum, contra quendam Iudęum ex verbis Euangelij, Chriſtum, & eius doctrinam impugnantem.

P*otens ſit exhortari in doctrina ſana, & eos qui contradicunt arguere*: Ad Titum 1. b. Licet autem propoſitum verbum Epiſcopalis conditionis ſit expreſſiuum, cõuenienter tamen poteſt accipi, vt ſit expreſſiuum perfectionis Catholici Doctoris, ad quem ſpectat exhortari fideles in ſana doctrina, & infideles arguere contradicentes Catholicæ veritati. Aduertendum tamen, ꝙ licet dicere ſe talẽ eſſe Doctorem, arrogantiſſimum videatur, tamẽ profiteri doctrinam hanc ſe deſiderare, & aſſequi, viri ſtudioſi proprium eſſe vr̃. Propter quod ſapiens Pythagoras, vt euitaret arrogantię notam, noluit ſe dicere ſapientem, ſed Philoſophũ, id eſt, ſapientiæ amatorem, quod cuilibet ſtudioſo eſt honeſtum. Vera autem ſapientia, quæ in vita pręſenti habetur, in ſcriptura veteris, ac noui Teſtamenti continetur. Propter quod dicitur Deut. 4. a. *Hæc eſt enim veſtra ſapientia, & intellectus coram populis*. Poſtquàm autem ego auxiliante domino ex amore ſapientiæ ſcripſeram ſuper vtrũque Teſtamentum, ſecundum gratiam a Domino mihi datam, quidã tractatus a Iudæo quodam confectus venit ad manum meam, in quo ex verbis Euangelicis auctorem Euãgelij Dominum noſtrũ Ieſum Chriſtum nititur impugnare. Licet autem eius impugnatio apud intelligentes nullius, aut modici ſit momenti, quia tamen per eam poſſent turbari ſimplices, ideo talem temerarium veritati contradicentem arguere propono, prout Dominus mihi dabit. Sic autem intendo procedere, quia ponam ſingulas Euangelicas auctoritates quas accipit, & iuxta quamlibet auctoritatem obiectionem, ſeu obiectiones quas Iudæus contra Chriſtum elicit, & conſequenter eas deſtruere, non ſolum per ſcripturam noui Teſtamenti, aut Catholicorum Doctorum, ſed etiam per ſcripturas veteris Teſtamenti, & Doctorũ Hebraicorũ conabor.

E

Opportuna cõtinuatio huius tractatus ad præced.

Dicitur igitur primo ſic: *Liber generationis Ieſu Chriſti filij Dauid, filij Abraham, Abraham genuit Iſaac, Iſaac autem genuit Iacob, Iacob autem genuit Iudam, & fratres eius: Iudas autem genuit Phares, & Zaram de Thamar*. Sequitur infra: *Salmon autem genuit Booz de Raab, Booz autem genuit Obeth ex Ruth*. Et infra. *Dauid autem rex genuit Salomonem ex ea quæ fuit Vriæ*, id eſt, *ex Bethſabee quæ fuit vxor Vriæ*. Ex hoc autem arguit ſic: In hac Genealogia Ieſu Chriſti Nazareni, quæ eſt principium noui Teſtamenti, nulla ſancta mulier nominatur, ſcilicet Sara, Rebecca, & cęterę, ſed tantum quatuor prædictæ, quæ ſunt in ſcriptura reprobatę. Prima namq; ſcilicet Thamar ſub ſimulatione meretricis ſuppoſuit ſe Iudæ ſocero ſuo, & ſic concepit ex ipſo Phares, & Zaram, Geneſ. 38. Secunda vero, ſcilicet Raab, merętrix cognominatur, Ioſue 2. a. Fuit etiã genere Chananæa, & ſic videtur fuiſſe mulier luxurioſa, vilis, & idololatra. Tertia ſcilicet Ruth fuit de populo Moab qui colebat idola. Quarta vero fuit Bethſabee, quæ fuit adultera, vt patet 2. Regum 11. a. Ex hoc ergo innuitur manifeſte, quòd tota genealogia Ieſu Nazareni, & eius natiuitas erat ordinata ad immunditiam carnis, & idololatriam. Ex quo ſequitur, quòd non fuit vere Chriſtus, & quòd Chriſtiani ſunt legis tranſgreſſores, & immundi, comedunt enim carnes ſuillas, &c. quæ in lege ſunt prohibita. Sunt etiam idololatræ peſſimi, adorantes Ieſum purum hominem, tanquam Deum, & quòd peius eſt, hoſtiam de frumento ab eis formatam, & coactam adorant, ſicut Deũ, quod eſt deriſibile, & poſtea comedunt quod eſt horribile.

Arguit Iudæus natiuitatem Chriſti ex eius genealogia eſſe ſuſpectam.

Obiectio Iudæi prima, & multifaria.

F

Secunda

In ſolutione iſtorum intendo tria facere. Primum eſt oſtendere, quod nõ valet id quòd obijcitur. Secundum, quòd in proceſſu falſum præſupponitur. Tertium, quare nomina dictarum mulierum in genealogia Chriſti exprimuntur: Nam argumentum hoc principaliter quęrere videtur. Circa primum oſtenditur primo, vt clauus clauo retundatur, ꝙ ſimilis ratio, vel fortior poteſt fieri cõtra Meſſiam a Iudæis expectatum. Ierem. 23. a. dicitur de ipſo; Ecce dies veniunt dicit Dñs, & ſuſcitabo Dauid germen iuſtum, quod omnes Hebręi exponunt de Chriſto. Vnde & tranſlatio Chaldaica quæ eſt Hebraicæ literæ in pluribus locis expoſitiua, habet ſic; Suſcitabo Dauid Meſſiã iuſtũ. Oẽs. n. Iudæi cõfitentur Meſſiã de Dauid deſcenſurũ. Propter quod Matth. 22. d. quęrẽte Saluatore a Phariſęis de Chriſto, cuius filius eſt dixerũt Dauid. Dauid aũt multipliciter dicitur, & grauiter peccaſſe. Primo in morte ſacerdotum Nobe, 1. Reg. 22. d. qui per omiſſionem

Reſponſio

Peccata Dauid

A cautelæ debitæ, fuit occaſio mortis ipſorum, petendo panes, & gladium ab Achimelech præſente Doech Idumeo, ꝑpter quod
Primum filio Achimelech fugienti ad Dauid, dixit. *Ego ſum reus omnium animarum patris tui*. Et numerus occiſorum ſacerdotum fuit 85.
Secundum virorum, & cum hoc ciuitas eorum fuit ſuccenſa, & mulieres & paruuli trucidati. Item peccauit peccato adulterij, & etiam raptus, vt videtur in vxore Vriæ, de qua dicitur 2. Reg. 11. a. Miſſis
Tertium itaque Dauid nuncijs, tulit eam per potentiam regalem Itē peccauit peccato homicidij proditoriè commiſſi, nam Vriam fideliſſimum ſibi militem occidit gladio filiorum Ammon, vt ibidem dicitur. Et quia poſtea factum fuit diuulgatū, ſurrexit inde ſcandalum maximum, propter quod dicebatur in populo vulgariter de ipſo Dauid. Quomodo poterit eſſe ſalus ei qui rapuit ouē, &
Quartum. occidit paſtorem? Item peccauit grauiter, omittendo non ſolùm punitionem debitam, ſed etiam increpationem filij ſui Ammon de oppreſſione violenta ſororis ſuæ Thamar 2. Reg. 13. Dicitur etiam ibi. *Cùm autem audiſſet Dauid verba hæc, contriſtatus eſt valde, & noluit contriſtare ſpiritum Ammon filij ſui, quia diligebat eum.*
Quintum Item peccauit grauiter in Miphiboſeth filio Ionathæ, cuius ſeruum accuſantem dominum ſuum de crimine læſæ maieſtatis, & falſo, vt habetur 2. Reg. 19. poſt cognitam innocentiam Miphiboſeth, & nequitiā Sibæ ſerui ſui, illū ſeruū quē de iuſtitia tenebatur decapitare, non ſolum non puniuit, ſed ēt contra iuſtitiam medietatem hæreditatis Miphiboſeth ſibi dedit, ut habetur 2.
Sextum Reg. 19. In hoc etiam fregit iuramentum fœderis initi cum Ionatha patre Miphiboſeth, vt habetur 1. Reg 20. *Quæ iurauimus ambo in nomine domini, dicentes: Dominus ſit inter me, & te, & ſemen meum, & ſemen tuum, vſque in ſempiternum*: & ſubintelligitur firmiter ſeruabuntur. Et propter grauitatem huius peccati dicunt doctores Hebræorum, quod regnum Dauid fuit poſtea di-
B uiſum. Vnde ſuper illud verbum Dauid 2. Reg. 19. e. *Tu, & Siba*
Septimum *diuidite poſſeſſiones*: dicit gloſſa Hebraica, quod tunc venit vox de cęlo dicens Roboam, & Ieroboam diuidēt regnum. itē peccauit Dauid per ſuperbiā in numeratione populi 2. Reg. 23. c. Et in trāſgreſſione ꝑcepti diuini, qđ habetur Exo. 30. vbi dr̄, *in numeratione* populi pro quolibet capite deberet dari dimidiū ſiclū argēti dn̄o, qđ tunc non fuit factū, & ꝑp grauitatē peccati mortui fuerūt de populo Iſrael ſeptuaginta millia virorū, vt habetur ibidem. Hæc aūt ſcripta ſunt in veteri Teſtamento de peccato Dauid, & forſitan plura alia commiſit quæ non ſunt ſcripta. Igitur ſi ꝑp peccata prædictarum mulierum in Genealogia Ieſu Nazareni poſitarum arguunt Iudæi, qđ Ieſus Nazarenus nō fuit Meſſias in lege, & prophetis promiſſus, eadem ratione, vel fortiori poteſt argui, ꝙ Meſſias quē expectant deſcenſurū de Dauid qui
Ad obiectionē primam. fuit tot, & tantis criminib. irretitus, nō ſit Meſſias eis promiſſus.

Item oſtenditur, quod argumentum eorū non valet. Frequenter. n. leguntur homines ſancti ex parentibus nequiſſimis procreati, & e conuerſo ex ſanctis nequiſſimi. Sicut Achaz nequiſſimus genuit Ezechiam ſanctiſſimum 4. Reg. 16. d. *Et Ezechias ſanctus genuit Manaſſen peſſimum, qui poſuit idola in templo domini, & effudit ſanguinem multum nimis, donec impleret Ieruſalem vſque ad os.* 4. Reg. 21. c Similiter Ammon peſſimus genuit Ioſiam ſanctiſſimum, qui genuit tres filios peſſimos, qui propter peccata ſua traditi fuerunt in manus infidelium, vnus in manu regis Aegypti, & alij duo in manu regis Babylonis, ut habetur 4. Reg. 24. & 25. Ex hoc patet, quod non habetur argumentum contra veritatem Chriſti, eo quod in eius genealogia ponuntur
Ad ſecundam peccatores, & peccatrices cum iuſtis. Quod autem arguit ultra Chriſtianos eſſe legis tranſgreſſores, & immundos, eo quod comedunt carnes porcinas, & alia a lege prohibita, non valet. nam illa præcepta erant ceremonialia, & per conſequens figuratiua ſtatus futuri ſub Chriſto, propter quod publicato euangelio, ceſſant non ſolum vt mortua, ſed etiam vt mortifera, ſi ſeruarentur vt obligatoria ex lege. Nam hoc eſſet dicere ſaltem facto, quod aduentus Chriſti nondum eſſet completus. Si autem aliquis abſtineret a carnib. porcinis, vel huiuſmodi ex alia cauſa, vtpote qa ſunt ſibi abominabiles, vel non ſanæ. nullum eſſet peccatum. qđ autem tales ſibi tempore Chriſti ſint liciti, patet ex Actibus Apo
De cibis Chriſtianorum licitis ſtolorum, & epiſtolis in multis locis, quæ propter breuitatem omitto, & quia notum eſt fidelibus Chriſtianis.

C Item Rabb. Moyſ. ſuper Geneſim inducit authoritatem Pſa. 145. b. *Qui cuſtodit veritatem, in ſeculum facit iudicium, iniuriam patientibus, dat eſcam eſurientibus: dominus ſoluit compeditos*, & hic eſt finis verſus in Hebræo. Exponit igitur iſte doctor finem hu-
Ligata ius verſus, de eſca tempore Meſſiæ, dicens quod hæc eſt litera. Dat eſcam famelicis dominus, abſoluens prohibita, ſiue te mandata. Et exponendo ſic dicit. Omnis beſtia quæ immunda reputatur in hoc ſæculo, Deus hic ſanctus, & benedictus faciet eam mundam in futuro ſæculo, ſicut primitus fuit munda filijs Noe, quibus dicitur Gen. 9. a. *Sicut olera uirentia dedi vobis omnia*. Sicut enim olus fuit mundum omnibus, ſic etiam, & beſtia filiis Noe. Et ita in futuro, abſoluet Deus quidquid prohibuit cibis Sciendum tamen quod iſte doctor, & alij Hebræorum loquentes de præſenti ſæculo, & futuro, per præſens ſæculum intelligunt tempus currens vſque ad Meſſiam, & ibi incipit ſæculum futurum. Cum ergo Ieſus Nazarenus ſit Meſſias verus, vt declarabitur infra a tempore paſſionis ſuę in quo term natus fuit cur ſus legis Moſaicæ, liciti ſunt cibi in lege Moſaica prohibiti. Et ideo Paulus apoſtolus in lege, & prophetis edoctus dicit 1. Tim. 4. b. Omnis creatura Dei bona eſt, & nihil reiciendum. qđ cum gratiarum actione percipitur, ſanctificatur. n. per verbum Dei. i. per eius filium modo dicto.

Quod autē arguit vltra, Chriſtianos eſſe idololatras, eo quod adorant Ieſum Nazarenum hominem purum. Ad huius deſtru- Ad particulam ſecundam arg.
ctionem plenariam. oſtenditur primo, quod Ieſus Nazarenus ſit Meſſias verus. Secundo quod verus Meſſias ſit homo & Deus, & ex his concluditur, quod ſit latria adorandus.

Primum probatur per opera quæ fecit, virtutem totius naturæ creatę tranſcendentia, & ſic fuerunt opera diuina. Fiebant autem ad teſtimonium veritatis doctrinæ Ieſu Nazareni, quia dicebat ſe eſſe Meſſiam in lege, & prophetis promiſſum ad ſalutem hominum. Igitur cum Deus non poſſit eſſe teſtis falſitatis, ſequitur, quod Ieſus Nazarenus ſit Meſſias verus. Propter quod Nicodemus legis doctor videns opera Chriſti, dixit ei. *Scimus quia à Deo veniſti magiſter: Nemo. n. poteſt facere hæc ſigna quæ tu facis, niſi Deus fuerit cum eo.* Nec poteſt dici, quod fuerunt facta virtute Io. 3. a
diaboli. Nam illuminatio cœci nati, ſuſcitatio mortui quatriduani, ſunt contraria naturę, & multa alia quæ fecit Ieſus Nazarenus, ita tranſcendunt virtutem totius naturæ creatæ, quod non poſſunt attribui niſi virtuti diuinæ. Sed quoniam Iudæi non re- Ioſephi teſtimonium Chriſto.
cipiunt euangelia, ideo induco ad probandum propoſitum, Hebræorum dicta. Ioſephus. n. hiſtoriographus Hebræorum 18. li. antiquitatis Iudaicæ ca. 9. dicit de Ieſu Nazareno. Fuit hiſdem temporibus Ieſus ſapiens vir, ſi tamen virum eum nominare fas eſt, erat. n. mirabilium operum effector, & doctor eorum hominum qui libenter audiunt ea quæ vera ſunt. & multos quidē Iudæorum, multoſque ex Gentibus ſibi adiunxit. Chriſtus hic erat, Hunc accuſatione primorum noſtræ gentis virorum, cum Pilatus in crucem agendum decreuiſſet, non deſeruerunt eum hi qui ab initio eum dilexerunt. Apparuit. n. iterum eis uiuus tertia die, ſecundum quod diuinitus inſpirati prophetæ, vel hic, vel E
alia innumera de eo futura miracula prædixerant. Item quando ſacra ſcriptura denunciat aliquando futurum, determinat tempus, locum & modum, ſi omnia iſta concurrant in vnum, manifeſte patet quod illud quod fuerat prædictum in illo eſt adimpletum. Sacra autem ſcriptura prædixit Chriſti aduentum, vt patet in multis locis. Determinauit tempus veniendi, videlicet quā do fieret tranſlatio regni Iudæorum ad alienigenam, Gen. 49. b *Non auferetur ſceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat qui mittendus eſt, &c.* Vbi tranſlatio Chaldaica habet, *donec veniat Meſſias*. Similiter determinauit locum naſcendi, Mich. 5. a *Et tu Bethleem, Ephrata paruulus es in milibus Iuda, ex te enim mihi egredietur, qui ſit dominator in Iſrael*, i. Meſſias ſiue Chriſtus. Propter quod principes ſacerdotum, & Scribæ interrogati ab Herode de loco natiuitatis Chriſti, reſponderunt, quod Bethleem Iudæ erat locus, allegantes ad hoc iſtam authoritatem, vt patet Mat. 2. a. Item determinauit modum viuendi. ſ. in paupertate. Zach 9. *Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Ieruſalem: ecce rex tuus veniet tibi ſanctus, & ſaluator, & ipſe pauper*, quæ authoritas ſecūdum Hebræos intelligitur de Chriſto ad literam. Similiter determinauit modum moriendi. ſ. in maxima patientia ex parte Chriſti, & in maxima crudelitate ex parte occidentium ipſum, Iſa. 53. c. *Tāquam ouis ad occiſionem ducetur, & quaſi agnus coram tondente ſe obmuteſcet.* Omnia iſta concurrerunt in Ieſu Nazareno, quia natus fuit tempore Herodis. qui primus de alienigenis regnauit in Iudæa. Natus etiam fuit in Bethleem, & in paupertate vixit a natiuitate vſque ad mortem. Suſtinuit etiam patien- F
tiſſime mortem acerbiſſimam, & ideo ex iſtis in eo concurrentibus, patet ipſum eſſe verum Meſſiam. & ſic patet primum.

Secundo probatur, quod Meſſias ſit verus homo, & Deus. hoc autem non ſolum clamat ſcriptura noui Teſtamenti, verumetiā Meſſias verus homo & Deus.
veteris. Scribitur enim Iſaiæ 9. a. de Chriſto. *Paruulus natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis*. Ex quo patet vera humanitas. per hoc quod ſubditur. *Et vocabitur nomen eius admirabilis, conſiliarius, Deus fortis, pater futuri ſæculi, princeps pacis*, patet eius vera diuinitas, Item Ierem. 23. a. *Ecce dies veniunt, dicit dominus, & ſuſcitabo Dauid germen iuſtum*. Tranſlatio Chaldaica habet. *Meſſiam iuſtum*. per hoc quod dicitur. Germen Dauid, apparet eius humanitas. per hoc autem quod ſubditur ibidem. *Et hoc eſt nomen quod vocabunt eum dominus iuſtus noſter*, apparet eius diuinitas. Nam ubi habemus, Dominus, in Hebræo habetur nomen Domini tetragrammaton, quod eſt appropriatum altiſſimo creatori, ut dicit Rabbi Moyſes, in libro directionis perplexorum. Item Micheæ quinto a. *Et tu Bethleem Ephrata paruulus es in milibus Iuda: ex te enim mihi egredietur qui ſit Dominator in Iſrael:* Tranſlatio Chaldaica habet. *Ecce coram*

A *coram me egredietur Meſſias*,& in hoc apparet natiuitas Chriſti in humana natura. quæ fuit in Bethleem. per hoc autem quod ſequitur. Et egreſſus eius ab initio, a diebus æternitatis oſtenditur eius natiuitas in diuina natura, quia ſemper naſcitur, & natus eſt. patet ergo, quod Meſſias in lege, & prophetis promiſſus, eſt Deus ab æterno, & homo ex tempore Et ſupra probatum eſt, ꝙ Ieſus Nazarenus eſt Meſſias verus, ex quibus concluditur, quod eſt latria adorandus. Et hoc fuit prædictum Pſal. 44. qui ad literam intelligitur de rege Meſſia ſecundũ antiquos doctores Hebręorum. Vnde ſuper illud quod ibidem dicitur. *Speciosus forma præ filijs hominum*. Trãſlatio Chaldaica ſic habet. *Pulchritudo tua rex Meſſia maior, quam filiorum hominum*. Et de iſto rege ſubditur. *Audi filia, & vide, &c.* ſequitur. *Et concupiſcet rex decorem tuum, quoniam ipſe eſt dominus Deus tuus, & adorabunt eum.*

Ad particulam tertiam arg. 2.

Quod autem arguitur vltra de adoratione euchariſtiæ, quod ibi ſit adololatria. Dicendum, quod non eſt verum Non. n. adoratur panis, quia non eſt ibi, ſed eius ſubſtantia conuerſa eſt in ſubſtantiam corporis Chriſti virtute diuina ad prolationem verborum conſecrationis quæ ſunt ipſius Chriſti veri Dei effectiuè ſeu principaliter, ipſius aũt ſacerdotis prolatiue, ſeu miniſterialiter verbum autem diuinum tantę virtutis eſt, quod per ipſum factum eſt cœlum, & terra de nihilo, vt patet Gen. 1. & Pſ. 148. *Dixit & facta ſunt*. & multo fortius poteſt conuertere vnam ſubſtantiam in aliãm. patet etiam per exemplum Exo. 4 a. vbi dici-B tur quod diuina virtute virga Moyſi conuerſa eſt in ſerpentem. Et Exo. 7. c. *aquæ Aegypti verſæ fuerunt in ſanguinem*. Quod autẽ poſſit conuertere vnam ſubſtantiam in aliam manentib. accidentibus. probatur, quia non attingit ſubſtantiam mediantibus accidentibus, ſicut facit agens naturale, ſed ẽt attingit immediatè, & ideo poteſt illam ſubſtantiam in aliam conuertere manentib. accidentibus eadem virtute. Ad hoc autem habetur aliquo modo exemplum Gen. 19. f. vbi dicitur, quod vxor Loth reſpiciens retrò, verſa fuit in ſtatuam ſalis. Per hoc. n. quod dicitur, *ſtatua*, videtur quod remanſerit figura, ſubſtantia corporis in ſal cõuerſa. Sic igitur diuina virtute cõuertitur ſubſtantia panis in corpus Chriſti, accidentibus panis remanentibus. Anima, n. Chriſti realiter coniuncta eſt ſuo corpori, & ſimiliter deitas in perſona filij, & ſic ſub ſpeciebus panis eſt corpus Chriſti, ex vi conſecrationis, ſeu tranſubſtantionis. Anima autem eius, & diuinitas, ex cõcomitantia reali, & inſeparabili, & per conſequens ibi eſt totus Chriſtus verus hõ, & verus Deus, & latria adorandus, & ſic non eſt idololatria. Non. n. adorantur ſpecies panis viſibiles tanquam Deus, ſed ipſe Chriſtus inuiſibiliter exiſtens ſub iſtis ſpeciebus. Similiter habetur quodammodo Exo. 3. a. vbi dicitur quod dñs apparuit Moyſi in flamma ignis de medio rubi. Et non eſt dubium, quin Moyſes adoraret eum, quando dominus dixit ſibi. *Solue calciamenta de pedibus tuis, &c.* Nec adorauit illum ignem, ſeu flammam tanquã Deũ, ſciebat n. Moyſes hoc impoſſibile eſſe, ſed adorauit Deũ inuiſibilem ſub ſimilitudine viſibili apparentẽ. Et idẽ dicendũ eſt de apparitionibus diuinis ſanctis patribus factis 3. Reg. 19. c. apparuit Eliæ ſub ſibilo auræ tenuis.

Ad particulam quartã arg. 2.

Quod autem arguitur vltra, quod Chriſtiani comedũt corpus Chriſti, quod eſt horribile. Dicendũ ꝙ verũ eſſet ſi acciperetur C in propria ſpecie, ſed ipſum accipere ſub ſpecieb. panis non eſt horribile, ſed magis ſuaue, & venerabile. Nõ. n. ipſe Chriſtus, vel eius corpus in iſta comeſtione frangitur, vel atteritur dentib. vel laceratur, ſicut imaginantur Iudæi, ſed ſolæ ſpecies panis franguntur, vel atteruntur, quibus cõſumptis, deſinit ibi eſſe corpus Chriſti, ſed remanet huius ſacramenti effectus, qui eſt animæ refectio per augmentũ gratiæ. Et ſic patet, ꝙ comeſtio iſta ſuauis eſt, & veneranda Et ꝓꝑ hoc dicit Saluator Io. 6. e, *Ego ſum panis viuus, qui de cœlo deſcendi, ſi quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum* Hoc etiam fuit prædictũ Pſ. 71. qui ſecundũ antiquos doctores Hebræorũ exponitur de Chriſto. In principio. n. huius pſalmi cum dicitur. *Deus iudicium tuum regi da*. Gloſſa Hebraica. Iſte eſt rex Meſſias de quo dicitur Iſa. 11. Egredietur virga de radice Ieſſe, &c. Et in proceſſu huius pſalmi dicitur de Chriſto. †*Erit firmamentum in terra in ſummis montium*. Vbi litera Hebraica habet. *Erit placenta tritici in terra in capite montium*. Et translatio Hieronymi iuxta Hebraicum. *Erit memorabile nomen triticum in terra in capite montium*. Et translatio Chaldaica habet. Erit oblatio frumenti in terra. Ex iſtis tribus vr̃ ꝙ litera noſtra fuerit corrupta per ſcriptores ponẽtes firmamentũ pro frumentũ ex ſimilitudine dictionũ. Patet igitur ex dictis ꝙ de rege Meſſia ꝓdictũ fuerit in hoc pſalmo, ꝙ futurũ erat frumentũ in terra in ſũmis montiũ, vel oblatio frumenti in terra in capite montiũ, qđ impletũ eſt in ſacramento euchariſtiæ, in quo Chriſtus ſub ſpecieb. panis tritici continetur, & ſuper capita ſacerdotũ eleuat, vt a populo adoretur, qui ſacerdotes ꝓꝑ altitudinem ſtatus mõtes nominantur. Propter quod Saluator Ioan. 12. grano frumenti ſe comparat dicens. *Niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit. &c.* De bonitate autem cibi euchariſtiæ dicit Rabbi Moyſes

Dæ cõmoda- tionis pro- prietis ſuper eucharitiæ ſa- cramento.

Hadareſſen, exponens ſuper Gen. illud Oſee 11. b. *Et inclinaui ad eum, vt veſceretur*. vbi Hebraica litera talis eſt. *Et inclinabo ad eum eſcam*, quã exponens iſte doctor loquens in perſona Dei, ſicut Oſee propheta dicit in ſide. *Inclinabo ad eum*, i. ad populum Iſrael eſcam bonam, & ſuauem, cui non eſt alia ſimilis. De qua dicitur Pſa. 71. c. *Erit †placenta frumenti in terra, &c.* Patet igitur ex prædictis, quod adorare euchariſtiam non eſt deteſtibile, ſed ſanctum, & venerabile. Nec eam ſumere horribile, ſed deuotum & delectabile bene diſpoſitis ad hanc eſcam. Propter quod Apoſtolus dicit 1. Cor. 11. f. *Probet autem ſeipſum homo, & ſic de pane illo edat, &c* Et hoc fuit figuratum in manna populo Iſrael data Exo. 16. de qua dicitur Sap. 16. c. *Panem paratum de cœlo præſtitiſti eis ſine labore omne delectamentum in ſe habentem, & omnis ſaporis ſuauitatem*. Igitur ex dictis patet primum ſupra poſitum: ſ. ꝙ obiectiones Iudæi ſumptæ de genealogia Chriſti, non valent. Conſequenter procedendum, eſt ad ſecundum oſtẽdendo quod in ſuo proceſſu accipit falſum Et primo quantum ad hoc, quod dicit quatuor mulieres in genealogia Chriſti nominatas fuiſſe viles, idololatras, & reprobatas. Non tamen intendo eas excuſare totaliter a peccato, ſed a tanto. D

†frumentum

Reſponſio ſecunda ad primum obiectũ Thamar

Prima fuit Thamar, Circa cuius excuſationem aliqualem, conſiderandum, quod ipſi Abrahæ facta fuit expreſſa promiſſio de Chriſto, Gen. 22. d. In ſemine tuo benedicentur omnes gentes terræ. Et quod iſtud ſemen deſcenderat per Iſaac, Iſmaele quantum ad hoc reprobato, dicente ſic domino. *In Iſaac vocabitur tibi ſemen*. Item quod ab Iſaac deſcenderet Chriſtus per Iacob, Eſau quantum ad hoc reprobato, patet dicente ſibi domino Malach. 1 a. *Iacob dilexi, Eſau autẽ odio habui.* Tota vero generatio Iacob fuit electa ꝓpter quod duodecim eius filij dicuntur patriarchæ populi. Verumtamen de Iuda deſcenſurus erat Chriſtus ſecundum carnem, propter quod mulieres deſiderabant habere prolẽ de Iuda, & filijs eius, quia neſciebatur qũo de illa tribu deſcẽderet Chriſtus, quouſque determinatum fuit negotium ad progeniem Dauid per promiſſionem ſibi de Chriſto factam. Iſti vero Thamar fuit vxor primogeniti Iudæ, & etiam ſecũdi filii, & ambo mortui ſunt ſine prole. Et ideo dixit ſibi Iudas. *Eſto vidua in domo patris tui, donec creſcat Sela filius meus, & cum adultus fuiſſet*, non dedit eum ipſi Thamar, timens ne moreretur ſicut duo pręcedentes. Videns igitur Thamar, quod iniuriatur ſibi, ex deſiderio prolis habendæ de Iuda, vel eius filio, ratione prædicta, ſimulans ſe meretricem, concepit de Iuda Phares, & Zaram. Et ſic ex deſiderio boni mota fuit ad illicitum perpetrandum. Sicut obſtetrices Aegyptiorum ex pietate ad filios Hebræorum motæ fuerunt ad dicendum mendacium Pharaoni Exo. 1. d. Et Iudith ſimiliter ex deſiderio liberandi populum Iſrael, mota fuit ad ornandum ſe curioſè, vt ſic concupiſcentiam carnalem Holofernis erga ſe excitaret, qđ eſt ſimpliciter malum. Et in iſtis, vel conſimilibus dicta, vel facta mala excuſantur a tanto non a toto.

E

Iudith. 10. a

Raab

Quod autem dicit quod Raab fuit meretrix publica, & vilis perſona, falſum eſt. Nam vbi dicitur de ipſa Ioſue ſecundo ingreſſi ſunt domum mulieris meretricis nomine Raab, Hebræi dicunt. *Ingreſſi ſunt domum mulieris hoſpitatricis, &c.* propter quod exploratores Hebræorum illuc declinauerunt de nocte ad manendum. Non. n. eſt aliquo modo veriſimile, quod Salmon princeps tribus Iudæ accepiſſet eam in vxorem, ſi fuiſſet tam vilis perſona, ſicut plenius dixi Ioſue 2. Quod autem arguit ipſam fuiſſe idololatram, eo quod erat Gentilis, & Chananæa, non eſt efficax argumentum, quia multi Gentiles fuerunt vnius veri Dei cultores, ſicut patet de Iob, & amicis ſuis. Et dato quod coluerit idola in iuuentute ſua, ſicut fuerat edocta a parentibus ſuis, ac ꝑ hoc in parte excuſanda, tamen in fide vnius veri Dei ſaluauit exploratores Hebræorũ, vt patet ibidem, & per Apoſtolũ ad Heb. 11. f. & cum tota cognatione ſua fuit ad Iudaiſmum conuerſa. F

Ruth

Qđ aũt de Ruth Moabitide dicit ẽt fuiſſe idololatram, poteſt ad hoc dici qđ dictũ eſt de Raab. Qđ aũt poſtea coluerit vnũ verũ Deũ, patet Ruth 1. c. vbi dicit Noemi. *Deus tuus Deꝰ meus, etc.*

Berſabee

Quod autem vltimo dicit de Berſabee, quod fuerit adultera. Dicendum quod ex ſcriptura non habetur expreſſe, quod hoc commiſerit voluntarie, ſed magis per potentiam regis violentata, vt dictum eſt ſupra. Et dato quod in adulterium conſenſiſſet tñ Iudæi non poſſunt dicere, quin poſtea deuota fuerit, & honeſta. Nam Pro. 31. a. ſuper illud. *Quid dilecte mi? quid dilecte vteri mei? &c.* dicunt doctores Hebræi, ꝙ ad literam hæc ſunt verba Bethſabeæ matris Salomonis ipſum arguentis, eo ꝙ prima nocte qñ iacuit cum filia Pharaonis, ita carnaliter, & inſolenter ſe habuit cum ea, quod in mane tantum dormiuit, quod tranſibat hora offerendi iuge ſacrificium matutinum, & claues templi erant ſub ceruicali Salomonis. Et ideo mater eius intrauit cubiculum eius, & excitauit eũ dicens. *Quid dilecte mi, quid dilecte vteri mei, quid dilecte votorum meorum?* Quaſi dicat. Conſidera quid feciſti. Sperabam, quod tu zelares pro cultu diuino, & bene regeres regnum tuum, & tam defeciſti. Et conſequenter monuit eum

[A] eum de carnalitate vitanda, & de iuſtitia conſeruanda dicens. *Noli mulieribus, &c.* ſicut plenius dixi exponendo paſſum iſtum Prouerb. 31. Nec obſtat, quod ille cui dirigitur iſtud verbũ Lamuel vocatur. Nam Salomon hoc nomine vocatus fuit, eo quod Nathan propheta vocauit eũ amabilẽ dño 2. Reg. 12. f Lamuel aũt in Hebræo ſignificat, cũ quo Deus eſt in Latino. eſt autem Deus cũ eo quẽ diligit. patet igif ex dictis, ꝙ Iudæus in arguẽdo accipit falsũ, reprobãdo quatuor mulieres p̃dictas vltra debitũ.

Item in hoc quod dicit. *Nulla ſanctarum mulierum ponitur in genealogia Ieſu Nazareni.* Nam in eius fine dicitur. *Iacob autem genuit Ioſeph virũ Mariæ, de qua natus eſt Ieſus qui vocatur Chriſtus.* Ipſam autem eſſe ſanctiſſimam ſcriptura noui Teſtamẽti, & doctorum catholicorum manifeſte proclamat. Sed quoniam hoc eſt ſatis notum ideo dimitto, & ſanctitatem eius per ſcripturas Iudæorum, & Saracenorum declarare propono. Circa primum dicitur Iſa 7 c. *Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emanuel, quod interpretatur, nobiſcum Deus.* quæ autoritas ad literam intelligitur de Chriſto, & eius matre. ſicut declaraui ſuper Iſa. diffuſe Et hoc oſtendit nomen Emanuel, quod propriè competit ſoli Chriſto, in quo & nullo alio natura humana, & diuina iunctæ ſunt in vno ſuppoſito, qui eſt Deus, & homo. Cum ergo ſupra declaratum ſit, quod Ieſus Nazarenus ſit verus Chriſtus, ſequitur quod eius mater Maria concepit eum, & peperit virgo, & per conſequens ſanctiſſima. Nec Iudæi poſſunt autoritatem prædictam negare, quia non ſolum accipif de trãſlatione Hieronymi, ſed ẽt de tranſlatione ſeptuaginta interpretum qui fuerũt Iudæi, & in lege, & prophetis peritiſſimi, ſm ꝙ dicit Ioſephus antiquitatis Iudaicæ libro 12. Itẽ idẽ oſtẽditur p illud qđ habef Iſa. 9. *Paruulus natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis, &c.* qđ ſm Hebræos, & Latinos intelligitur ad literam de Chriſto. Et ſubditur ibidem. *Multiplicabitur eius imperium*, pro quo in Hebræo dicitur, *lemarbe hamiſra*, quod ſonat in Latino, ad multiplicandum principatum, ſiue imperium.

Sanctitas beatiſſimæ virginis Mariæ cũ probatur

Circa quod ſciendum, quod in Hebræo mem litera duplicaf, vt patet per Hieronymum in Prologo Galeato, & vna vocatur mem aperta, & iſta ponitur in principio dictionis, & in medio, & non in fine. Alia dicitur mem clauſa, & ſcribitur in fine dictionis non autem in principio, nec in medio. In hoc autem loco contra ſuam naturam mem clauſa ponitur in medio dictionis, cum dicitur lemarbe, eſt.n. prima litera huius ſyllabæ mar. Et per hoc Propheta inſinuare voluit ſtudioſis, quod puer de quo loquebatur, naſciturus erat de matre clauſa virginitate. Sicut.n. figuræ grammaticales aliquid ſignificant intelligẽtibus, ita modus ſcribendi inſolitus prophetarum ponitur ad ſignificandum aliquid intelligẽtibus, quod eſt vulgaribus, & ſimplicibus occultandum. vnde libro qui dicitur Sabath, apud Hebræos autentico dicitur. Mem clauſa, verbum clauſum ſignificat.

De litera mem clauſa contra naturã in medio dictionis.

Idem autem perſuadetur per illud quod habetur Iſa. 11. a. *Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet.* Hæc autoritas ad literam intelligitur de Chriſto, vt ſupra oſtenſum eſt qui per florem intelligitur, quia ſicut ſine arboris corruptione flos ab ea egreditur, ita Chriſtus naſciturus erat de matre abſque virginitatis corruptione.

Item etiam perſuadetur per hoc quod dicitur Iſa. 66. c. Antequam parturiret peperit, &c. Parturire eſt dolorem partus ſentire, non autem dicitur de aliqua muliere quod ipſa pepererit abſque dolore partus, excepta domini Ieſu Chriſti matre.

Item Ier. 33. d. dicitur. *Nouum faciet dominus ſuper terram, mulier circundabit virum.* Per hoc quod dicit Propheta, nouum faciet dominus, manifeſtè oſtendit inſolitam rem futuram à dño, & alias inauditam. Et hoc fuit quãdo virgo beata diuinitus concepit Ieſum, virum ſcientijs, & virtutibus ab hora ſuæ conce-[C]ptionis perfectum, & ſic eum ſuo circundedit vtero virginali.

Item hoc fuit ſignificatum Ezechielis 44. a. *Et dixit dominus ad me, porta hæc clauſa erit, & non aperietur, & vir non tranſibit per eam: quoniam dominus Deus Iſrael ingreſſus eſt per eam, eritque clauſa,* & hic eſt finis verſus in Hebræo. Per hanc portam intelligitur virgo Maria, per quam Dei filius venit ad nos, & exiuit Deus & homo, clauſura virginitatis integra permanente.

Item Rabbi Barachias exponens illud Thren. vl. a. Pupilli facti ſumus abſque patre, dicit quod Deus ſanctus, & benedictus ait Iſrael. *Vos eſtis diuitiæ coram me.* Pupilli facti ſumus abſque patre redemptor quem ego ſuſcitabo ex vobis ſine patre erit. ſ. in terris, ſicut eſt ſine matre in cœlis. Et ſic ſecundum eum apparet virginitas Mariæ matris.

Item Dominus Bonauentura quondam ordinis fratrum minorum, epiſcopus Albanenſis, ſuper 3. ſententiarum, diſtinctione 3. loquens de ſanctificatione Mariæ, dicit. Iudæi quidam aſſerunt de ea, quod quamuis eſſet pulcherrima, a nullo tamen homine fuit vnquam concupita. Vnde autem acceperit hoc dictum Iudæorum, neſcio, ſed non eſt veriſimile, quod talis, ac tãtus doctor poſuerit illud in ſcriptis ſuis, niſi habuerit ab aliquo loco autentico. [D]

Ratio autem quare non fuit ab hominibus concupita, poteſt aſſignari, quia diſpoſitio mentis magis relucet in facie, quam in alijs partibus Propter quod ex plenitudine gratiæ exiſtentis in eius mente, ſiebat quædam reſulgentia in ipſius facie, quæ in hominibus ipſam intuentibus, concupiſcentiam non excitabat, ſed magis eam reprimebat. Et hoc modo de amabilitate ſancti Sebaſtiani dicitur. Neceſſe erat, vt quem Deus tanta perfuderat gratia, ab omnibus amaretur. Conſequenter declaratur ſanctitas virginis Mariæ per ſcripturas Saracenorum. Dicitur.n. in Alchorano Mahumeti. Dixerunt angeli. O Maria, Deus vtique elegit te, & purificauit te, elegit te claram ſuper mulieres ſeculorum. Item ibidem dixerunt angeli. O Maria, Deus annunciat tibi verbum ex ipſo, nomen eius Ieſus filius Mariç, & eris honorabilis in hoc ſeculo, & in futuro. Item ibidem dixit ipſa. *Deus meus quomodo erit filius mihi, & non tetigit me homo?* Dixit. Sicut Deus creat quod vult, cum decreuerit vtique aliquid, dicit: eſto, & erit. Et in libro Albokan qui eſt authenticus apud eos Dixit Emboria quod audiuit nuncium Dei dicentem. Nullus de filijs Adam naſcitur, quem non tangat Sathan & ideo plorat vociferans ex eius tactu, præter Mariam, & filium eius. per nuncium Dei autem intelligit Mahumetum. Item dicit Themiſſam prophetam.ſ. Mahumetum dixiſſe. Multi perfecti fuerunt ex hominibus, nulla autem ex mulieribus vnquam fuit perfecta, niſi Maria mater Ieſu. Has autem ſcripturas Saracenorum induxi, quia ſecundum Apoſtolum, oportet ſanctos teſtimonia habere ab his qui foris ſunt. Patet igitur ſecúndum, quod.ſ. Iudæus arguẽdo accipit falſum. Nunc reſtat oſtendere tertium, quare quatuor mulieres ſupradictæ.ſ. Thamar, Raab, Ruth, & Bethſabee nominantur in genealogia Saluatoris, & non aliæ, vt Sara, Rebecca, & ſic de pluribus alijs, quæ commendantur in ſacra ſcriptura, quia hoc videtur quærere argumentum. Ad quod reſpondet Hieronymus ſuper Matthæum dicens. Notandum in genealogia Saluatoris nullam ſanctarum aſſumi mulierum, ſed eas tantum quas ſcriptura reprehendit, vt qui propter peccatores venerat, de peccatricibus naſcens, omnium peccata deleret.

Saracenorum teſtimonia [...] ſanctitate M[...] riæ

1 Tim 3.b

Reſponſio [...] mentum dum

Sed hæc reſponſio non uidetur bona Primo quia in genealogia Saluatoris ponitur Maria ſanctarum ſanctiſſima. Secũdo quia ex eadem ratione ibidem arguit ad oppoſitum.ſ. quod pp peccatum Athaliæ filiæ Iezabelis quæ erat idololatra, & ad idololatriam traxit Ioram maritum ſuum, & filius amborum Ochozias & nepos Ioas, pronepos Amaſias tolluntur de genealogia Saluatoris. Et ideo aliter eſt reſpondendum. ſ. quod prędictæ quatuor mulieres nominantur in genealogia Saluatoris, ad excludẽdum falſam opinionem quæ poſſet oriri. Cũ n. dicitur in genealogia *Abraham genuit Iſaac*, intelligitur de Sara vxore eius principali, & prima. Eodem modo cum dicitur, *Iſaac genuit Iacob*, intelligitur de Rebecca, & ſic de alijs. Si igitur ſic abſolutè diceretur. *Iudas autem genuit Phares, & Zaram*, poſſet opinari aliquis quod eſſet de vxore ſua vera, quod eſt falſum, quia Iudas non cognouit Thamar affectu maritali. Propter quod ad excludendum falſam opinionem, Euangeliſta nomen Thamar expreſſit. Similiter ſi diceretur. *Salmon autem genuit Booz*, præcisè crederetur quod eſſet de ſua prima vxore Iudæa natione, quod non erat verum, & iõ nomẽ Raab ibi eſt expreſſum. Et idẽ dicẽdũ de alijs duabus. Ruth.n. nõ fuit prima vxor ipſius Booz, nec Bethſabee ipſius Dauid. ſed fuerunt eis ex accidẽti coniunctę. Ruth vt ſuſcitaret ſemen defuncti, & Bethſabee ne moreretur pp crimen adulterij. [E]

SEcundo accipit Iudæus illud quod habetur Matth. 3. d. *Tunc venit Ieſus a Galilæa in Iordanem ad Ioannem, vt baptizaretur ab eo.* Sequitur. *Baptizatus autem, confeſtim aſcendit de aqua, & ecce aperti ſunt ei cœli & vidit ſpiritum Dei, ſicut columbam venientem, & deſcendentem ſuper ſe.* Ex his ſic arguit. Chriſtiani dicũt, quod baptiſmus eſt ablutio peccatorum, cum igitur Ieſus Nazarenus fuit baptizatus, habuit peccata abluenda, quod ipſi negant, aut ille baptiſmus fuit fruſtra; quod eſt inconueniens apud eos. Et quia dicunt hunc baptiſmum fuiſſe a Deo, Deus autem nihil facit fruſtra. Item per hoc quod dicit. *Vidit ſpiritum Dei venientem ſuper ſe.* Nullus autem venit vbi prius erat, ſed vbi non erat, ergo ſpirituſſanctus in Ieſu Nazareno ante baptiſmum non fuit, & tamen tunc erat incipiens triceſimum annum.

Obiectio [...] ma Iud[...] cunca [...] baptiſm[...]

Item poſt genealogiam Chriſti Euangeliſta ſic dicit. *Cum eſſet deſponſata Maria mater eius Ioſeph antequam conuenirent inuenta eſt in vtero habens de ſpirituſancto.* Ex quo ſequitur ſecundùm eius dictum, quod Ieſus Nazarenus à principio ſuæ creationis habuit ſpiritumſanctũ, & ſic in dictis ſuis implicatur contradictio, ſcilicet quod Ieſus Nazarenus ante baptiſmum habuit ſpiritum ſanctum, & quod non habuit. [F]

Secun[...]

Reſponſio. Ad primũ dicendũ ꝙ ipſius Chriſti baptiſmus eſt ablutio peccatorũ, nõ aũt baptiſmus Ioãnis, ſicut ipſe dixit Mat. 3. c. Ego quidẽ baptizo vos in aqua in pœnitentiã, q aũt poſt me

Reſpon[...] ad primau[...]

venturus

venturus eſt,fortior me eſt,cuius non ſum dignus portare calcia
A menta. Ipſe vos baptizabit in ſpiritusancto, Ieſus autem Nazarenus fuit baptizatus baptiſmo Ioannis tantum, qui non erat ablutio peccatorum,& ideo non concludit argumentum.ſ. quod Ieſus habuerit peccatum abluendum. Dato etiam quod fuiſſet baptizatus baptiſmo ſuo,qui eſt ablutio peccatorum: non tñ ſequitur ꝙ habuerit peccatum abluẽdum,quia ſanctificati in vtero baptizandi ſunt Chriſti baptiſmo, & tñ non habet peccatum abluendum. Ieſus autem ab inſtanti ſuæ conceptionis nõ ſolum fuit ſanctificatus,ſed etiam ſanctuſſanctorum. Quod autem arguitur vltra: Ergo Ieſus Nazarenus fuit baptizatus fruſtra. Dicendum ꝙ non ſequitur,quia per hoc approbauit baptiſmũ, & ꝑdicationẽ Ioannis, & ꝑ tactũ ſuæ ſanctiſſimæ carnis dedit vim regeneratiuam ipſis aquis. Nec ſimiliter ſanctificati in vtero fruſtra baptizantur,quia per hoc regenerantur in Chriſto, & membra eius efficiuntur,ſcripturas autem noui Teſtamenti,& catholicorum doctorum loquentes de baptiſmo,& eius effectu,dimitto,tum quia ſunt notæ,tum quia a Iudæis non recipiuntur,& aliquas accipio de veteri Teſtamento,& de dictis doctorũ Hebraicorum. Vnde ſuper illud Ecc.1.b. *Quid eſt quod fuit? illud quod futurum eſt.* Rabbi Barachias dicit. Sicut fuit redemptor primus,ſic erit, & vltimus. Redemptor primus .ſ. Moyſes fecit aſcendere puteum,ſicut dicitur, Nu.21.d. *Sic redemptor vltimus qui eſt rex Meſſias aſcendere faciet aquas ſicut dicitur* Iohelis. vlt.d. *Et fons de domo domini egredietur,& irrigabit torrentem ſpinarum.* Hæc ſunt verba doctoris. Per torrentem ſpinarum intelligitur multitudo peccantium, ſiue peccatorum. Aliqui Hebræi dicunt quod iſta eſt litera. Et irrigabit planiciem Cethim. Eſt autem Cethim regio Græciæ, de qua Alexander magnus exiuit ad pugnandum contra reges perſarum,& Medorum, vt habetur 1. Machab.1.a. Et ſecundum hoc iſta prophetia fuit impleta, quando Apoſtoli prædicauerunt Græcis,& eos baptizauerunt.

B Item Iſa 44.a. *Noli timere ſerue meus Iacob,& rectiſſimè quem elegi.* Effundam.n.aquam ſuper ſcientem,& fluente ſuper aridã. Effundam ſpiritum meum ſuper ſemen tuum,& benedictionem meam ſuper ſtirpem tuam, & germinabit inter herbas, ſicut ſalices iuxta præterfluentes aquas. Iſte dicet, domini ego ſum, & ille vocabit in nomine Iacob, & hic ſcribet manu ſua dño, & in nomine Dei Iſrael aſſimilabitur. Per hoc.n. hoc quod dicitur, *Effundam n.aquam ſuper ſitientem.* intelligitur baptizatio Iudæorum fidem Chriſti deuotè ſuſcipientium. Et per hoc qđ ſubdiſ. *Et fluenta ſuper aridam,* intelligitur baptizatio Gentilium. Nam Gentilitas non fuerat irrigata doctrina legis, & prophetarum. Et quod iſte ſit intellectus,habetur per gloſſam Ra.Sa.ſuper illud quod ſcribitur. *Et germinabunt inter herbas,&c.* Ideſt,in medio Eſau. Per Eſau vero ipſe, & alii doctores Hebræi intelligũt Romanũ imperiũ,qđ ſuſcepit fidẽ Chriſti,& baptiſmũ,vt patet. Sequitur. iſte dicit dñe ego ſum. Gloſſa: Iſti erunt iuſti perfecti, quod de apoſtolis poteſt iuſtè intelligi. Et iſte vocabit in nomine Iacob. Gloſſa. Iſti ſunt paruuli filij impiorum, quod conuenienter intelligitur de filiis Iudæorũ per apoſtolos conuerſis ad Chriſtũ,patribus eorũ in infidelitate remanentibus. Hic ſcribet manu ſua dño. Gloſſa. Hi ſunt uiri pœnitentiæ, per quos conuenienter intelliguntur Chriſtiani religioſi. Et in nomine Iſrael aſſimilabitur. Gloſſa. Iſti ſunt conuerſi de Gentibus. Illis.n.applicatur nomen Iſrael, ſm qđ dicit Apoſtolus ad Ro.2.d. Non
C qui in manifeſto Iudæus eſt.&c.patet igitur ex dictis, ꝙ gloſſa Ra.Sa.cõuenienter aptaſ ad propoſitum noſtrum,quis hoc nõ intẽderit. Deus.n.aliqñ mouet linguã hominis mali ad annũciandũ aliquã veritatẽ præter eius intẽtionẽ. Sicut Caiphas Io.11.f. dixit de Chriſto. *Expedit vobis,vt vnus moriatur homo pro populo.* Intẽdebat.n ſolũ alios inducere ad Chriſtũ occidẽdũ, ſed quod verbũ ſuũ ſignificauit mortẽ Chriſti proficuã ad ſpiritualẽ ſalutẽ populi, hoc fuit ꝑter eius intẽtionẽ. Propter qđ Euangeliſta ſubdidit. *Hoc autẽ dixit non a ſemet ipſo.* ſed ſupple, a Deo ſic eius linguã mouẽte. Simile aũt habeſ Nu.21.e.de aſina Balaam,quæ protulit verba rationabilia,vt patet ibidem, Deo mouente linguam eius per ſe,vel per angelum,illa tñ non intellexit verba,q̃ protulit,cum non haberet rationem,nec intellectum.

Itẽ ſup illud Gen.49.b. *Ligans ad uineam pullum ſuũ, & ad uitem,ô fili mi,aſinam ſuam,* dicit gloſſa. Hic eſt de quo ſcriptum eſt Zac.9.c,Sedens ſup aſinã. Sequiſ in gloſſa. *Et quomodo erit agens?* ſicut dictum eſt Ezech.36.e. *Et effundam ſuper vos aquã mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis veſtris.* Authoritas autẽ Zachariæ hic inducta,ſm doctores Hebręos,intelligitur ad literam de Meſſia,ſicut oſtenſum eſt ſupra. Et per gloſſam Hebraicã hic inductã habetur, quod ſit mundaturus populum ſuum ꝑ effuſionem aquæ mundæ,quæ propriè diciſ baptiſmus Chriſti.

Itẽ de baptiſmo,& eius effectu dicitur Zac.13.a. *In die illa erit fons patens domui Dauid, & habitantibus Ieruſalem in ablutionem peccatorum,& menſtruatæ.* Per hoc quod dicit. *Erit de futuro.* patet quod non poteſt intelligi de aliqua ablutione veteris legis. Nam omnes illę erant ſtatutæ longe antẽ tempus Zachariæ.qđ autem intelligatur de baptiſmo Chriſti,patet ꝑ illud quod ſubditur. D *Et erit in die illa dicit dominus exercituum, diſperdam nomina idolorum de terra.* Quod impletum fuit tempore Chriſti,& diſcipulorum eius, per quorum prædicationem idololatria ceſſauit per totum mundum.exceptis quibuſdam barbaris in aquilonari parte habitantibus. Sed quoniam hoc modicum,& reſpectiuè, ideo quaſi pro nihilo reputatur ſecundum communem modum loquendi,& etiam ſecundum doctrinam Phi.2 phyſicorũ. Nec obſtat quod dicit. Domui Dauid, & habitantibus Ieruſalem, qa Ier.30.b. Chriſtus nominatur nomine Dauid,vbi dicitur. Seruiẽt domino Deo ſuo,& Dauid regi ſuo. Non.n poteſt intelligi de perſona Dauid qui mortuus erat per quadringentos annos ante vel circiter. Et quod intelligatur de Chriſto,patet per trãſlationem Chaldaicam,quę ſic habet. *Et colent coram Domino Deo ſuo, & obedient Meſſiæ filio Dauid.* Et ſic per domum Dauid intelligitur hic familia Chriſti,& eadem ratione per Ieruſalem militans eccleſia. Dicitur autem baptiſmus fons patens,quia nulli petenti debitè denegatur. Et in ablutionem peccatorum,& menſtruatæ,propter peccatum actuale, & originale, quod contrahitur in vtero matris. Quod autem poſtea ſubditur arguendo. *Vidit ſpiritumſanctum deſcendentem ſicut columbam,& venientem ſuper ſe,* ergo ante non habuit ſpiritumſanctum. Non valet,quia 4.Reg.3.c. dicitur de Eliſæo. *Cumque caneret pſaltes,facta eſt ſuper eum manus domini.* quod intelligitur de ſpiritu prophetandi, & tamen de eo dicitur ante 2.cap. *Requieuit ſpiritus Eliæ ſuper Eliſæum.*

Ad ſecundam

Et quod ſubditur arguendo. *Nullus venit ubi prius erat.* Dicẽdum quod verum eſt,eo modo quo prius erat ibi,ſed alio modo poteſt venire. Sicut dicitur Gen 23.b. vbi dicitur. *Dixit dominus ad Abraham. Clamor Sodomorum, & Gomorræorum multiplicatus eſt.* Sequitur. *Deſcendam,& uidebo utrum clamorem qui ad me uenit,opere compleuerint,&c.* Non eſt per hoc intelligendum, quod ante non eſſet in Sodoma,& Gomorra, nec videret eorum facta cum de neceſſitate ſit vbique pręſens,ſicut dicitur Ier. 23.e Cœlum,& terram ego impleo,dicit dominus,& omnia de neceſſitate viderit ab ęterno. Dicitur ergo deſcendiſſe & vidiſſe,propter nouum effectum quem fecit ibi, ſ. ſubuerſionem Sodomæ, & Gomorræ. E Erat ibi igitur ante ſicut conſeruans in eſſe, ſed deſcendit ibi,ſicut puniens. Et ſimiliter dicitur tunc uidiſſe, quia ſecundum modum loquendi ſcripturæ,& etiam hominũ, Deus dicitur non videre peccata hominum, quando diſſimulat ea punire. Nec per hoc importaſ aliqua mutatio in Deo, ſed in creatura. Sic ſuo modo dicendum in propoſito, ſpirituſſanctus fuit in Ieſu Nazareno ab inſtanti ſuæ conceptionis per plenitudinem gratiæ,ſicut dicitur Io.1.b. *Vidimus eum quaſi unigenitum à patre plenum gratiæ,& ueritatis.* Et hoc prædictum fuit Iſa.11.a. *Egredietur uirga de radice Ieſſe,& flos de radice eius aſcendet,& requieſcet ſuper eum ſpiritus domini,ſpiritus ſapientiæ,& intellectus,ſpiritus conſilij,& fortitudinis,ſpiritus ſcientiæ & pietatis,& replebit eũ ſpiritus timoris domini.* Dicitur tamẽ veniſſe ſuper eum in baptiſmo per alium modum. ſ. in ſigno viſibili columbæ repreſentantis in Chriſto plenitudinem gratiæ,non tunc acceptæ,ſed prius, vt dictum eſt. Tamen plenitudo gratiæ quæ latens erat in Ieſu Nazareno, fuit tunc manifeſtata Ioanni baptiſtæ in viſibili ſigno,ſicut ei dictum erat a dño. *Super quẽ uideris ſpiritum deſcendẽtem, & manentem ſuper eum, hic eſt qui baptizat in ſpirituſancto.* & per prædicationem Ioannis alijs fuit dictum, ideo ſubditur. F *Et ego uidi,& teſtimonium perhibui,quia hic eſt filius Dei.* Illi tamẽ qui erant cum Ioanne,quando columba deſcendit ſuper Ieſum viderunt cum eo,& vocem patris audierunt, quia columba illa non fuit imaginaria,ſed vera,& viſibilis,& vox diuinitus formata ſenſibilis. Fuit autem tunc neceſſaria manifeſtatio plenitudinis gratiæ in Chriſto primo, vt prophetia Iſaiæ prædicta oſtenderetur in Ieſu impleta. Secundo quia cito poſt baptiſmum erat prædicaturus legem euangelicam quæ eſt lex gratiæ, & per conſequens autor eius oſtendi debuit plenus gratiæ. Ideo tunc audita eſt vox patris. *Hic eſt filius meus dilectus,in quo mihi cõplacui,* tanquam autore euangelij.

Quod autem vltimo arguit de contradictione in verbis euangeliſtæ,patet falſum ex prædictis. Nam alio modo venit ſpirituſſanctus ſup. Ieſum in baptiſmo quam prius erat in ipſo.

Obiectio prima Iudæi contra ieiunium & tentationẽ Chriſti

TErtio accipit iſte Iudæus quod dicitur Matth. 4. a. *Cum ieiunaſſet quadraginta diebus, & quadraginta noctibus poſtea eſuriit. Et accedens tentator dixit ei: Si filius Dei es,dic ut lapides iſti panes fiant. Qui reſpondens dixit ei: Scriptum eſt: Non in ſolo pane viuit homo ſed in omni verbo quod procedit de ore Dei. Tunc aſſumpſit eum diabolus in ſanctam ciuitatem,& ſtatuit eum ſuper pinnaculum templi, & dixit ei. Si filius Dei es,mitte te deorſum,&c.* Sequitur. *Ait illi Ieſus rurſum. Scriptum eſt, non tentabis Dominum Deum tuum.* ex his arguit iſte Iudæus ſic, Chriſtiani dicunt Ieſum eſſe Deũ, & quę laus eſt Deo ieiunare? quaſi dicat nulla; quia Deo non competit comedere, vel ieiunare. Propter quod hoc videtur deriſibile,&

le, & adhuc magis illud quod ſubditur. *Et poſtea eſuriit.* Et maxime cum Moyſes qui fuit homo tantum, poſt ieiunium quadraginta dierum, & quadraginta noctium non eſurijt. A

Secunda — Item eius prima reſponſio, qua dixit. *Non in ſolo pane viuit homo, ſed in omni verbo quod procedit de ore Dei.* Videtur irrationabilis. Debuiſſet enim dixiſſe. Sed in omni re quæ procedit de ore meo, ſi erat Deus, qui poteſt vitam hominis conſeruare de omni re, ſiue ſit lignum, ſiue lapis, vel aliud huiuſmodi.

Tertia — Item eius ſecunda reſponſio qua dixit. *Non tentabis dominum Deum tuum.* Non videtur bona. primo quia in ipſo erat poteſtas faciendi miracula, & ideo ſi miſiſſet ſe deorſum ſine læſione aliqua, non fuiſſet ibi aliqua tentatio diuina. Secundo quia viri ſancti leguntur Deum tentaſſe, nec ex hoc reprobantur in ſacra ſcriptura, ſed magis commendatur. I. Elias 3. Reg. 18. d. qui dixit. *Deus qui exaudierit per ignem, ipſe ſit Deus.* Et Eliſæus 4 Reg. 6. c. dixit ad regem Iſrael de Naaman leproſo. *Veniet ad me, & ſciat prophetam eſſe in Iſrael.* Similiter Gedeon Iudic. 6. g. tentauit Deum quærens ſignum in vellere. Vnde dixit. *Ne iraſcatur furor tuus contra me, ſi adhuc tentauero, ſignum quærens in vellere.* Item Deus non inducit homines ad malum, inducit autem ad ſuipſius tentationem, Malach. 3. c. *Inferte omnem decimam in horreum & ſit cibus in domo mea, & probate me ſuper hoc dicit dominus, ſi non aperuero vobis cataractas cœli, & effudero benedictionem meam vſque ad abundantiam.*

Reſponſio ad primam — Ex ſupradictis patet ſolutio primi. Dictum eſt enim ſupra, quòd Chriſtus in lege, & prophetis promiſſus, futurus erat uerus Deus, & verus homo in vna perſona. Declaratum etiam fuit quod Ieſus Nazarenus eſt verus Chriſtus Iudæis promiſſus, & per conſequens verus Deus, & verus homo, Item declaratũ fuit quod per paſſionem ſuam, & mortem operaturus erat noſtram ſalutem, propter quod habuit corpus paſſibile, & mortale ante reſurrectionem ſuam, & hoc modo ieiunauit, & eſuriit, afflictiones & tandem mortem ſuſtinuit, & non in deitate ſua; quia hoc eſt impoſſibile, ſed in humanitate pro nobis aſſumpta, & ſic meruit nobis gratiam, & gloriam, & ſui corporis glorificationem. Vnde ſuper illud Gen 24. g *Introduxit eam Iſaac, &c.* dicit Rabbi Moyſes Hadareſſem. Hic eſt rex Meſſias quem elegit Deus ſanctus. & benedictus, vt coleret eum toto corde, daretque cor ſuum ad petendum miſerationes pro Iſrael, & ad ieiunandum, & humiliandum ſe pro eis: ſicut ſcriptum eſt Iſa. 53 b. *Ipſe vulneratus eſt propter iniquitates noſtras, attritus eſt propter ſcelera noſtra, diſciplina pacis noſtræ ſuper eum, & liuore eius ſanati ſumus.* B Per hanc traditionem dicti Rabbi Moy. patet quod quinquageſimum tertium capitulum Iſaiæ loquitur de Chriſti paſſione pro generis humani ſalute. Quod autem dicit de Moyſe, quod poſt illud ieiunium non eſurijt, falſum eſt, quia poſtea non comediſſet. Nec eſt ſimile de vtroque. Nam Manichæi dicturi erant, quod Ieſus non habuit carnem humanam ex elementis compoſitam, ſed cœleſtem. Ad quos repellendos, euangelium facit mentionem de eſurie Chriſti, Iudæi vero hoc non erant dicturi de Moyſe, propter quod non oportuit quod ſcriptura ſic faceret mentionem de eius eſurie.

Ad ſecundam — Quod autem vlterius arguit Iudæus primam reſponſionem Chriſti dicens Scriptum eſt. *Non in ſolo pane viuit, &c.* primo percutit ſeipſum arguens dictum Moyſi Deut. 8. a. cuius ſe fatetur eſſe diſcipulum.

Quod autem arguit vlterius quod Ieſus debuiſſet dixiſſe, ſed in omni re, quæ procedit de ore meo, non eſt verum, quia Ieſus volebat celare diabolo ſuam deitatem, quam ille quærebat experiri per tentationem, Propter quod non debuit dicere de ore meo, quia loquebatur ſicut homo celans ſuam deitatem. Item quia tentationem dæmonis excludebat per ſcripturam ſacram, ideo debuit eam allegare, ſicut patet in textu, in quo ſcribitur de ore Dei. Et eadem ratione non debuit dicere, in omni re, ſed in omni verbo, quia ſic ſcribitur in textu. Cum hoc etiam poteſt dici, quod nihil arguit, quia verbum frequenter accipitur in ſacra ſcriptura pro re facta. Nam 2. Reg. 1. a. dicitur. *Quod eſt verbum quod factum eſt,* i. res geſta, vel facta, & ſic accipitur hic vt patet literam intuenti Deut. 8.

Ad tertiam — Quod autem arguitur ſecundum reſponſionem qua dicitur. C *Non tentabis dominum Deum tuum.* primo percutit ſeipſum arguens dictum Moyſi Deuterono. 6. c. Quòd autem vlterius nititur oſtendere tentationem Dei non eſſe peccatum, manifeſtè dicit contra dominum arguentem maliciam populi Iſrael Nu. 14. d. *Tentauerunt me iam per decem vices.* Item Pſal. 94. b. *Nolite obdurare corda veſtra, ſicut in exacerbatione ſecundum diem tentationis in deſerto, vbi tentauerunt me patres veſtri: probauerunt & viderunt opera mea.* Propter illud quod inducit de viris ſanctis Deum tẽtantibus, vt dicit, ſciendum quod tentare eſt experimentum de aliquo accipere: nullus autem quærit experiri illud de quo eſt certus, ſed illud de quo eſt dubius. Item experiri poteſt aliquis facto, vel verbo. Verbo, quando quis quærit aliquid a vicino ſuo, vt experiatur ſi iuuaret eum in neceſſitate. Facto, cum facit aliquid quod non videtur ordinabile ad aliquid, niſi ad talem experientiam & talis experientia dicitur tentatio. Sicut cum aliquis facit currere equum, ſine neceſſitate aliqua, aut vtilitate, dicitur tentatio equi, quia talis curſus non videtur ordinabilis niſi ad accipiendum experimentum de velocitate equi. Si autem faciat eum currere propter neceſſitatem aliquam, vt ad fugiẽdum hoſtes, vel propter vtilitatem aliquam, vt ad capiẽdum ceruum, non eſt tentatio equi. Dubitare autem de his quæ pertinent ad perfectionem diuinam, vt eſt potentia, bonitas, & huiuſmodi, ſemper eſt malum, & ideo qui facit, vel dicit aliquid ſine neceſſitate, vel vtilitate ad experiendam diuinam potentiam, vel voluntatem tentat Deum, & peccat. Propter quod exponens ſe ſine neceſſitate, aut vtilitate periculo expectans ſeruari a Deo, tentat Deum. cum ſeruari poſſet alio modo. Tale quid ſuggerebat diabolus Ieſu Nazareno dicens. Mitte te deorſum. Et licet Ieſus per virtutem diuinam poſſet hoc facere ſine periculo tamẽ hoc non fecit, celare volens diabolo ſuam deitatem, & excludere tentationem dæmonis, per ſacram ſcripturam reſpondit bene per illud quod hominibus prohibetur. Poterat enim tanquam homo per gradus deſcendere de pinnaculo. Quod igitur arguitur de Elia, non valet. Non enim petijt ſignum per ignem deſcendentem, ſine vtilitate, ſed ad quod populus Iſrael à cultura Baal ad colendum Deum verum reduceretur, vt patet ibidem. Item hoc fecit de præcepto domini, dicentis ſibi. *Vade oſtende te Achab,* vt præmittitur ibidem, & tunc reuelatus fuit ſibi modus procedendi contra prophetas Baal, licet hoc non ſit totaliter expreſſum, quia non omnia ſcribuntur. Eodem modo dicendum eſt de Eliſæo. Curauit enim Naaman ex diuina reuelatione, & ad manifeſtationem virtutis diuinæ, vnde & Naaman relicta idolatria, conuerſus fuit totaliter ad colendum vnum Deum verum. Vnde dixit 4. Reg. 5. e. *Non faciet ſeruus tuus vitra holocauſtum, aut victimam diis alienis, niſi domino.* De Gedeone vero dicunt aliqui doctores noſtri, quod ex debilitate fidei petijt bis ſignum in vellere; propter quod non excuſatur totaliter a peccato, ſicut dicit quædam gloſſa ſuper locum iſtum. Sed hoc non videtur rationabiliter dictum, quia ſcriptura nõ notat eum culpabilem ex hoc facto, nec fuit punitus a Deo, ſicut Zacharias pater Ioannis baptiſtę, qui propter dubium petijt ſignum dicens. *Vnde hoc ſciam?* propter quod factus fuit mutus vſque ad filij ſui circuncisionem, vt habetur Luc. 1. f. De gloſſa vero marginali allegata, parum eſt curandum, ideo ſaluo meliori iudicio, poteſt aliter dici. Vno modo, quod Gedeon fecit hoc ex inſtinctu diuino, & ſic non peccauit, inſtinctus. n. diuinus non impellit hominem ad peccandum. Alio modo dicendum, quod Gedeon non dubitauit de potentia Dei quin per ipſum poſſet ſaluare populum, nec de verbo domini dicto ſibi. *Vade, in hac fortitudine tua liberabis Iſrael.* dubitauit quin eſſet verum, ſed ignorauit vtrum hæc promiſſio eſſet abſoluta, quæ ſemper impletur, vel conditionalis. ſ. niſi Gedeon, & eius ſocij ponerent aliquod impedimentũ per aliquod peccatum. Frequenter. n. in ſacra ſcriptura intelligũtur promiſſiones diuinæ factæ ſub tali conditione, quamuis non exprimatur Ier. 18. b. Subito loquar de gente, & regno, vt ædificem, & plantem illud, ſi fecerit malum in oculis meis. vt non audiat vocem meam, vt pœnitentiam agam ſuper bono quod locutus ſum, vt facerem ei. Timuit igitur Gedeon, ne per fragilitatẽ ſuam, vel ſociorum ſuorum proueniret impedimentũ dictæ promiſſionis. Petijt ergo humiliter a Deo doceri per ſignum, quod non proueniret tale impedimentum, vt ſic conſtantius, & expeditius iret ad prælium, pp quod petijt duplex ſignum, vnum pro ſe, aliud pro ſocijs ſuis. Ad autoritatem Malachiæ dicendũ, quod Iudæi tenebantur ſoluere decimas ex præcepto Dei, ſicut patet ex multis locis ve. Te. & per conſequens hoc erat neceſſe ex parte ſoluentium, & vtile ex parte recipientium. Erat. n ad ſuſtentationem miniſtrorum Dei. ad hoc igitur inducebat dñs populum ſuum per Prophetam. di. Inferte oẽm decimam, &c. Qđ aũt ſubditur. *Probate me ſuper hoc, &c.* ly *probate*, non tenet hic cauſaliter ſic intelligendum ꝙ ſoluerent decimas ad probandũ, ſeu tẽtandũ, ſi per hoc Deus aperiret eis cataractas cœli, ſed tenet cõſecutiue, & eſt ſenſus. Si impleueritis præceptũ meũ de decimis ſicut tenemini & ego cõſequenter multiplicabo bona veſtra, ſicut dr̃ Iſ. 1. e. ſi volueritis, & audieritis me, bona terrę comedetis. D E

Obiectio … — QVarto accipit Iudæus illud quod habetur Matthæi 5. f. *Audiſtis quia dictum eſt antiquis, non periurabis, ego autẽ dico vobis, non iurare omnino, &c.* Sequitur. *Sit autem ſermo veſter, eſt eſt, non non, quod autem abundantius eſt, a malo eſt. Audiſtis quia dictum eſt antiquis, oculũ pro oculo, dentem pro dente, ego autem dico vobis, non reſiſtere malo, ſed ſi quis te percuſſerit in dexteram maxillam præbe ei, & alteram, & ei qui vult tecũ in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & palliũ &c.* Et ſequitur. *Audiſtis quia dictum eſt. Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis diligite inimicos veſtros, & benefacite his qui oderunt vos, &c.* Ex iſtis arguit primo contra illud quod dicitur. *Dico vobis non iurare omnino.* Quia ſcribitur F

Deut.

Deut. 10.d. Dñm Deum tuum timebis,& ei ſoli ſeruies, ipſi adhærebis,& in nomine illius iurabit, & ſic patet quod Ieſus deA ſtruit legem à Deo datã ēt in moralibus, qđ negãt Chriſtiani.

Secunda Item contra illud quòd ſubditur. *Dico vobis non reſiſtere malo.* Deſtruit.n. in hoc legem rectitudinis iuſtitiæ,& à Deo datã Exo. 21. Oculum pro oculo,&c.

Tertia Item Chriſtiani non ſeruant legem Ieſu Nazareni. Nam per fraudes, & lites, vnus rapit bona alterius,& non ſolùm hoc eſt verum de ſecularibus, ſed etiam de religioſis pluribus.

Quarta Item contra illud quod ſubditur. *Dico autem vobis: diligite inimicos veſtros, benefacite his qui oderunt vos.* Nam Deus inhibuit filijs Iſrael ne amicitias, vel fœdera contraherent cum habitatoribus terræ Chanaan, qui erant inimici eorum, nec quærerent eis bonum, vt habetur Ex. 34.b. & ſic Ieſus Nazarenus deſtruit

Deut. 25.b Reſponſio ad primam. diuinum præceptum. Ad primum dicendum, quod negatio præpoſita ſigno vniuerſali facit æquipollere ſuo contradictorio: quia non omnis, & quidam non æquipollent, & ideo per hoc quod dicitur: non iurare omninò, non excludit omne iuramentum, quia quilibet tenetur ſuperiori requirenti veritatem per iuramentum dicere: aliter periret veritas, & iuſtitia in multis caſibus. Sed excluditur iuramentum illicitum, quod eſt triplex. ſ. falſum, quod caret veritate,& iuramentum iniquum, quod caret iuſtitia, ſicut cum aliquis iurat innocenti nocere,& iuramentum incautum, quod iudicio diſcretionis caret quod fit quando quis iurat abſque neceſſitate, aut pia vtilitate. Et propter hoc dicitur Iere. 4.a. Iurabis, viuit dominus in veritate,& in iuſtitia, & in iudicio, ad excludendum tria prædicta iuramenta illicita. Sciendum autem quod ex verbo Deuteron. 10. ſupra allegato: *In nomine illius.* ſ. Dei iurabis: aliqui dixerunt quod iuramẽtum eſſet frequentandum tanquam religionis actus etiam in communi verbo, vbi non apparet neceſſitas, aut pia vtilitas, de quibus vr fuiſſe Iudæus hic arguens. Sed φ hos ſit falſum, patet per

B præceptum diuinum. Exo. 20.b. vbi dicitur. *Non aſſumes nomen Dei tui in vanum.* Nec.n. habebit inſontem dominus eum qui aſſumpſerit nomen Dei ſui fruſtra, quod facit ille qui iurat ſine neceſſitate, aut pia vtilitate. Hoc etiam patet per verbum Iere. præallegatum. Item Eccl. 23.b. dicitur. *Vir multum iurans replebitur iniquitate.* Nam ex frequentia iurandi,& iuramento incauto labitur in iuramentũ falſum,& iniquũ. Quod autem ſubdit. *Sit ſermo veſter eſt eſt, non non.* Id eſt, ſimpliciter affirmando veritatem,& negando falſitatem, intelligendũ eſt vbi neceſſitas plus non exigit. Et φ hoc intelligatur de cõi modo loquendi inter homines, patet per hoc quod dicitur, ſermo veſter: quod autem amplius eſt: à malo eſt, non dicit eſſe malum, ſed à malo. Nam omne iuramentum eſt à malo culpæ, vel pœnæ. Iuramẽtũ.n. falſum, iniquũ,& incautũ, eſt à malo culpæ ex parte iurãtis. Iuramẽtũ aũt licitũ eſt à malo pœnæ ex parte requirentis iuramẽtũ. Ex humana namq; fragilitate, quæ pœna quædã eſt inflicta humano generi pp peccatũ primorũ parentum, procedit φ homines ſibi mutuo non credunt ſimplici verbo abſque iuramento.

A ſecundam Qđ aũt vltra arguit Ieſũ Nazarenũ deſtruxiſſe legẽ iuſtitiæ, ac rectitudinis, non eſt verum. Circa quod ſciendum, φ non reſiſtere malo aliqñ bonũ eſt,& neceſſariũ,& ſic cadit ſub pcepto, vtpote qñ ex tali reſiſtentia apparet, manifeſtè origo magni mali, vt diſſidium ciuitatis, vel regni, vel aliud hmõi. aliqñ vero eſt bonũ ſuper erogationis, vt qñ malum illatũ toleratur patienter pp Deum, vel pp pacem ſeruandam, vel ſui humiliationem,& ſic non reſiſtere malo cadit ſub conſilio,& nõ ſub præcepto. Et in iſtis duobus modis loquitur Saluator, & ſic nõ excludit legẽ iuſtitiæ, ſed addit ſuper hoc perfectionem legis euangelicæ, ad q̃ tenentur homines, ſed poſſunt licitè de illata iniuria vindictã quærere ſm ordinẽ iuſtitiæ, qñ nõ apparet ex hoc maius malũ ſurgere, vt prædictum eſt. Sciendum aũt, φ ex hoc legis uerbo. *Oculum, pro oculo, dentem, pro dente,&c.* aliqui Iudæi, de quibus videtur iſte fuiſſe, interpretantes dixerunt, φ vindicta erat per ſe petenda, quod eſt falſum, quia vindicta eſt malum pœnæ,& iõ non eſt pp ſe appetibilis, ſed pp aliquod bonũ conſequẽdũ, vt pp ordinẽ iuſtitiæ ſeruandũ, vel pp correctionẽ iniuriantis, vel pp terrorem aliorum, vt ab iniurijs coerceantur, vel aliqđ hmõi.

C Vbi igitur nullũ tale bonũ ex pena alicuius æſtimatur prouenire, ſed magis timetur de ſcandalo,& malo maiori, tunc deſiſtere à vindicta quærenda, eſt neceſſitatis,& præcepti, vt prædictum eſt. Si aũt circa talem caſum à vindicta quærenda quis deſiſtat, bonum ſupererogationis eſt. Et hoc patet per facta ſanctorum patrum, non ſolum noui Teſtamenti, ſed ēt veteris. Sãctus.n. Ioſeph, potens vindicare à fratribus ſibi illatam iniuriam, non ſolùm à vindicta deſtitit, ſed ēt eos cũ ſuis familijs miſericorditer ſuſtẽtauit. Similiter Dauid Semei ſibi maledicẽtẽ,& lapides ↄ̃ eũ mittẽtẽ,& ex hoc reũ læſæ maieſtatis, occidi ab Abiſai prohibuit 2. Reg. 17.c. dicẽs. *Dimitte eũ, vt maledicat, ſi forte uideat dñs afflictionem meã.* Idẽ ēt patet per ſcripturam veteris Teſtamenti Leuit. 19.d. *Non quæras vltionem, nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum.* Vbi vero ex vindicta ſecundum ordinem iuſtitiæ non appareret ortus ſcandali, vel malis & ex deſiſtentia ab ea daretur malis audacia iniuriandi bonis, tunc talis deſiſtentia malum eſſet & peccatum. In tali caſu non eſt intelligendum Saluatoris verbum. Quod autem ſequitur. *Et qui te percuſſerit in unam maxillam,&c.* non eſt intelligendum quantum ad effectum, ut ſic percuſſus maxillam alteram offerat percuſſori, quia Ieſus qui cœpit facere,& docere, pcuſſus in vna maxilla, vt habetur Io. 18 d. non exhibuit aliam maxillam percuſſori, ſed eum charitatiuè corripuit. d. *Si malè locutus ſum, teſtimonium perhibe de malo: ſi autem bene cur me cædis?* Eſt igitur verbum prædictum, ſecundum animi diſpoſitionem intelligendum, vt. ſ. ſic percuſſus ſit diſpoſitus in animo adhuc ſuſtinere maiores percuſſiones, vel iniurias in caſibus prædictis. ſ. quando eſt ibi bonum neceſſarium, vel ſupererogationis. D

Ad illud autem quod obijcitur de Chriſtianis legem Chriſti non obſeruantibus. Dicendum quod ex eorum malitia non peioratur lex euangelica, ſicut nec lex in mõte Sinai data per hoc quod Iudæi ſatis citò poſt eius dationem fecerunt, & adorauerunt vitulum conflatilem, Exo. 32.b. Ad tertiam

Ad illud autem quod arguit vltra de odio inimici, ſciendũ, φ doctores Hebræi circa hoc errabant. Ex hoc.n. quod præceptum eſt Leuit. 19.d. *Diliges proximum tuum, ſicut te ipſum.* arguebant à contrario ſenſu, φ debebant odire inimicum. Sed hoc eſt falſum, quia omnis homo ex charitate diligendus eſt inquantum ad imaginem Dei eſt,& capax ipſius per cognitionem, & amorem. Amicitia.n. charitatis, fundatur ſuper communicationem ſupernaturalis beatitudinis,& ideò omnis intellectualis creatura quæ actu, vel potentia eſt beata, eſt ex charitate diligenda. Mali autem homines, quandiu ſunt in via, ſunt in potentia veniendi ad beatitudinem. Et ideò licet malitia eorum ſit odiẽda, ipſa tamen natura poſſibilis beatificari eſt diligẽda, & hoc eſt φ dicit Saluator. Diligite inimicos veſtros, bona. ſ. gratiæ,& gloriæ eis optando. Alia autem non ſunt eis optanda, niſi in quadam generalitate inquantum valent ad eorum ſalutem, quod ſoli Deo eſt notũ, quia omnibus alijs poteſt homo bene, vel male vti,& ideo circa hoc non eſt aliquid determinatè petendum, ſed ſub conditione quantum valent. ſ. ad eorum ſalutem. Sequitur. *Benefacite.* Benefacere eſt effectus dilectionis. Et ideo ſicut tenemur diligere inimicos quantũ ad bona gratiæ,& gloriæ, ita tenemur in effectu ſalutẽ eorũ modo debito, & poſſibili procurare. qđ aũt benefacere odiẽtibus & inimicis ſit laudabile, patet nõ ſolũ p ſanctos patres noui Teſtamẽti, ſed ēt veteris: Iſaac.n. regi Geraræ,& viris eius qui eũ oderant,& expulerãt, fecit magnũ cõuiuiũ, Gen. 26.f. Ioſeph fratres ſuos qui eũ occidere voluerunt,& tandem ſeruituti, q̃ eſt mors ciuilis, vendiderãt, dulciter recepit,& pauit, Gen. 43.g. Dauid Saulẽ ipſum perſequẽtẽ ad mortẽ bis à morte liberauit 1. Reg. 24.d.& 26.b. Eliſæus Syros eũ quærentes ad mortẽ à rege Iſrael interfici prohibuit, & eos cibo,& potu iuſſit refici,& ſic ad dñm ſuum liberè remittit 4. Reg. 6.e. Hoc etiam patet per ſcripturam veteris Teſtamẽti, Exod. 23.a. *Si occurreris boui inimici tui, aut aſino erranti, reduc ad eum.* Item ibidem. *Si videris aſinum odientis te iacere ſub onere, non pertranſibis, ſed ſubleuabis cum eo.* Itẽ Prou. 25. *Si eſurierit inimicus tuus ciba illum, ſi ſitit, da ei aquam bibere.* Itẽ Pſ. 119.b. *Cum his qui oderant pacem, eram pacificus.* Qđ aũt cõtradicta arguit de habitatoribus terræ Chanaan, de qbus inhibuit filijs Iſrael, ne cõtraherẽt cũ eis amicitias, ſed eos occiderẽt. Dicẽdũ, φ illi erãt idololatræ peſſimi, pp qđ mortẽ meruerãt ſm iudiciũ Dei, & iõ filii Iſrael occidentes eos, non fecerunt ex odio, ſed ex mandato Dei,& iuſtitiæ zelo. Cum ipſis.n. non erant amicitiæ cõtrahendæ, ne per hoc filij Iſrael traherentur ad vitium idololatriæ. Ad quartam E

Quintò accipit Iudæus illud qđ habet Mat. 8.a. *Cum deſcendiſſet Ieſu de monte, ſecutæ ſunt eum turbæ multæ, & ecce leproſus veniens adorabat eum dicens. Domine ſi vis, potes me mũdare,&c.* Sequit. *Et ait Ieſus: Vade, & oſtẽde te ſacerdoti, & offer munus quod præcepit Moyſes.* Et hoc arguit ſic, φ volebat ſacrificium quod fiebat in emundatione leproſi, alibi verò. ſ. Mat. 9.b. dicit. *Miſericordiam volo, & non ſacrificium, & ſic contradicit ſibiipſi,* & ſic inſtabilis eſt in voluntate. Item idem arguit per hoc quod dicit mundato à lepra: vade nemini dixeris, &c. Et alibi. ſ. Lu. 8.f. dixit curato a dæmone. *Vade ad tuos, & narra quanta fecerit tibi Deus.* Obiectio Iudæi prima F

Item alibi. ſ. Matt. 10.d. dixit. Qui me confeſſus fuerit coram hominibus, confitebor, & ego eum coram patre meo, & ſic patet φ voluit facta ſua celari,& publicari, quæ ſunt contradictoria. Ad primũ dicendum, φ non valet. Nam eadem ratione per ſcripturam veteris Teſtamenti, q̃ Iudæus confitetur eſſe veram probaretur Deum eſſe mutabilem, quia Geneſ. 8.d. dicitur de Noe ſacrificio, Odoratuſque eſt dñs odorẽ ſuauitatis,& ſic fuit ſibi placitum. Itẽ in Exo & Leui.& in alijs libris veteris Teſtamenti præcepit Deus ſibi offerri ſacrificia tanquam ſibi placita. Et Iſa. 1.d. dicit. Holocauſta arietum, & adipem pinguium, & ſanguinẽ hircorũ,& vitulorũ nolui. Et Pſ. 39.b. *Sacrificium, & oblationem* Secunda Reſponſio ad primam

… ouem perdidiſti,&c. Hæc omnia non arguunt Dei mutabilitatem. Nam ipſe immutabilis, mutabilia operatur, ſicut incorporeus corporea. Quod autem Ieſus dixit allegando dictum Oſeæ prophetæ 6.b. Miſericordiam volui,& non ſacrificium: non dixit hoc, ſacrificia veteris legis reprobando: habebant enim tūc curſum ſuum vſque ad mortem Chriſti, ſed hoc dixit opera miſericordiæ ſacrificijs pręponendo. Non habent duplicem bonitatem. Vnam ex genere, quia ſunt opera virtutis moralis. Aliā ex charitate, quia quādo fiunt ex charitate, habent bonitatem meriti vitæ æternæ Sacrificia verò veteris legis non habent bonitatem, niſi ex fide,& deuotione offerentium. Ideò dicitur Gen. 4.a. *Reſpexit dominus ad Abel,& ad munera eius.* q.d. munera fuerunt accepta ſibi pp bonitatem offerentis Quod autem iſto modo intellexerit propheta, vel potius dn̄s loquēs per prophetam patet per textum ibidem qui talis eſt. Miſericordiā volo,& non ſacrificium, & ſcientiam Dei plus q̄ holocauſta: Per hoc ꝙ dicit. Plus holocauſta, quæ ſunt quædam ſacrificia, patet ꝙ nō loquebatur holocauſta reprobando, ſed eis ſcientiam Dei pręferendo. Et eodem modo de operib. miſericordiæ reſpectu ſacrificiorū. Et hoc idē patet Iſa.1.d. poſtq̄ dixit dn̄s Holocauſta arietum,& adipē pinguiū,& ſanguinē hircorū, & vitulorū nolui ſubdidit. Quęrite iudiciū, ſubuenite oppreſſo, iudicate pupillo, defendite viduam,& venite, & arguite me, dicit dn̄s. *Si fuerint peccata veſtra, vt coccinum quaſi nix dealbabuntur.* Ex quo patet manifeſte, ꝙ opera miſericordiæ, & iuſtitiæ magis erāt deletiua culpę, & meritoria gloriæ habendæ, tn̄ Chriſti tpe, q̄ ſacrificia legis.

Ad ſecundam

Qđ aūt arguit̃ vltra, ꝙ Ieſus voluit aliqn̄ facta ſua celari, aliqn̄ vero publicari, fuit valde rōnabile. Nā omnis eius operatio, fuit noſtra inſtructio. Expetit aūt imperfectis opera ſua bona celare, ne per vanā gloriā extollantur. Et expedit aliqn̄, & maximè perfectis opera ſua bona in publico ponere, ad Dei gloriam, & proximi ædificationē. Quātū ad primū dicit Chriſtus Matt. 6.a. Te aūt eleemoſynā faciēte, *neſciat ſiniſtra tua quid faciat dextera tua.* Et quātum ad ſm. *Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant veſtra bona opera, & glorificent patrem veſtrum, qui in cœlis eſt.* Sic ēt patres veteris Teſtamenti aliqua bona opera fecerunt occultè. & aliqua publicè. Elias.n. filiū viduæ Sareptanæ ſuſcitauit ſecretè in ſuo cubiculo, ad conſolationem matris viduæ 3.Reg 17.f. Et ignē de cęlo fecit deſcendere ſuper holocauſtū ſuū ad declarationē deitatis verę, publicè.ſ. corā rege Achab & populo Iſrael 3.Reg. 18 Scilicet ſimiliter Eliſæus multiplicationē olei ad ſuſtētationē viduæ,& filiorū eius,& ad ſatisfaciēdū creditori, fecit ſecrete.ſ. clauſo oſtio, vt habet̃ 4.Reg.4 a. Et milites Syriæ volentes eū capere acriſia percuſſos duxit in medium Samarię coram rege Iſrael,& populo ciuitatis: vt habetur 4.Reg.6.d. Patet igitur ex prædictis, quod Ieſus rationabiliter aliqua facta ſua publicauit,& aliqua occultari voluit.

Obiectio Iudæi prima

Secunda

Sexto accipit Iudæus illud qđ dicit Ieſus Mat.11.d. *Confiteor tibi pater domine cœli,& ter.* Chr̄iani dicūt ꝙ pater,& filius vnū ſunt, quomodo igitur dr̄ confiteri coram patre ſuo? dēret magis dici corā ſeipſo. Itē ſi omnia ſūt ei tradita à patre nihil habet à ſeipſo,& ſic ex ſe eſt omninò deficiēs. Ad primū ſupra, declaratū eſt per ſcripturas Hebræorū, ꝙ Ieſus eſt Deus,& homo, Deus ab æterno, homo ex tpe. Itē declaratū eſt, ſupra ꝙ Ieſus Nazarenus eſt verè Chriſtus,& quia ſunt diſtinctæ naturæ, ideo ſm qđ Deus, dicit Io.10.f. *Ego,& pater unum ſumus.* ſ. in eſſentia, diſtincti tn̄ in perſonis. Secundum autem quod homo, dicit Ioan. 14.e. *Pater maior me eſt.* Et ſic orat coram patre,& confitetur.

Reſponſio ad primam.

Ad ſecundam

Quòd autem ſubditur, quod habet omnia a patre,& ex ſe eſt omninò deficiens, dicendum quòd hęc propoſitio eſt vera Chriſtus inquantum homo eſt creatura: omnis autem creatura ſi relicta fuerit in nihilum cadet, ſicut eſt de nihilo,& ita poteſt iſta concedi cum reduplicatione. Chriſtus inquantum homo, nihil eſt ex ſe, ſed omninò deficiens. Si autem ex dictis aliquis arguat quod idem ſequitur de Chriſto inquantum Deus, quia quidquid habet filius inquantum Deus habet naſcendo,& per conſequens habet illud a patre, & ſic ex ſe nihil eſt, ſed eſt omninò deficiens. Dicendum quòd non ſequitur, quia filius à patre habet idem eſſe cum eo. Nam diuinum eſſe non multiplicabile, & ideo ſicut pater eſt neceſſe eſſe, ſic & filius, & ſic non poteſt dici deficiens. Nam eandem deitatem, potentiam,& ſapientiā, & ſic de alijs abſolutis habet cum patre. Quod autem in diuinis ſit pater,& filius, non ſolum patet ex nouo Teſtamento, ſed etiam ex veteri Iſa.9.b. *Filius datus eſt nobis, & vocabitur nomen eius admirabilis,&c.* Ex quo patet, quod in diuinis eſt filius, & per conſequens pater, quia dicuntur relatiue adinuicem, quę poſita ſe ponunt,& perempta ſe perimunt. Non enim poteſt dici, quod Dei filius ſit filius alicuius creati, vel finiti. Non tamen ſunt duo increati, nec duo immenſi, ſicut nec duo dij, ſed vnus increatus, & vnus immenſus, nullam diſtinctionem enim habent in deitate, ſed ſolum in perſonali proprietate.

Septimò

Obiectio Iudæi ſeptima.

Septimo accipit Iudæus illud quod ſcribitur Mat. 12.b. *In illo tempore abiit Ieſus ſabbato per ſata: diſcipuli autem eius eſurientes cœperunt vellere ſpicas,& manducare. Phariſæi autem videntes dixerunt ei. Ecce diſcipuli tui faciunt quod non licet facere ſabbatis. At ille dixit eis. Non legiſtis quid fecerit Dauid, quando eſuriit, & qui cum eo erant, & quomodo intrauit domum Dei,& panes propoſitionis comedit, quod non licebat ei edere, neque eis qui cum eo erant, niſi ſolis ſacerdotibus? Et non legiſtis in lege, quia ſabbatis in templo ſacerdotes violant ſabbatum, & ſine crimine ſunt? Dico vobis, quia templo maior eſt hic.* Ex dictis ſic arguit. Primo ſi Ieſus eſt Deus, vt dicunt Chriſtiani, quare relaxauit obſeruantiam ſabbati, cum ipſe prius eam præceperit Exo. 20.b. *Memento, vt diem ſabbati ſanctifices?* Igitur aut ipſe non eſt Deus, cuius contrarium affirmant Chriſtiani, aut Deus eſt mutabilis relaxando quod præceperat, maxime tanquam legitimū ſempiternum, cuiuſmodi eſt obſeruatio ſabbati.

Secunda

Item exemplum quod adducit de Dauid non eſt conueniēs. Primò quia diſcipuli Ieſu non erant in tanta neceſſitate famis, ſicut Dauid, tunc tranſgrediens ſabbatum, tranſgreſſionem nō reiterauit. Item ſi excuſauit hanc Dauid tranſgreſſionem, eadem ratione debuit excuſare adulterium eius cum Bethſabee, & homicidium Vriæ. Item exemplum quod adducit de ſacerdotibus non eſt ad propoſitum. Sacerdotes enim operabantur ſabbato in templo, accendendo ignem, vel potius nutriendo hoc aūt non erat prohibitum, ſed ſolum de habitationibus hominum, ſicut dicitur, Exod.35.a. de ſabbato. Ignem non accendetis in cunctis habitaculis veſtris, templum autem nō includitur in generalitate habitaculorum hominum. Ad ſolutionem iſtorū præmittendum eſt vnum.ſ. quod tempore veteris Teſtamenti, dominus diſpenſauerit in obſeruantia ſabbati. Hoc autem patet Ioſue 6.a. vbi dicitur, quod de mandato domini Ioſue,& viri bellatores circumierunt vrbem Iericho ſeptem diebus continuis armati,& ſic oportuit quod dies ſabbati fuerit una de illis. Et in libro apud Hebræos autentico, qui dicitur Cedar olam, id eſt, ordo ſæculi, dr̄ ꝙ die ſabbati fuit prælium Iericho. Et hoc latis innuitur in textu Ioſue 6.b. vbi dies ille dicitur de ſabbato,& illo die circumierūt Iericho ſeptem vicibus, & in vltimo circumitu corruentibus muris intrauerunt,& interfecerūt omnes habitatores vrbis. Item 3.Reg.19.b. dicitur, quod Elias ambulauit in fortitudine cibi dieb. quadraginta,& noctib. quadraginta cōtinuè,& ſic pluries ambulauit in ſabbato,& ex volūtate Dei.

Reſponſio

Ad primū dicendum ꝙ magis eſt ad oppoſitum. Nam ille qui dat præceptum poteſt in illo diſpēſare in caſu,& totaliter reuocare,& ideo Ieſus inquantum Deus poterat facere, propter qđ ſubdit de ſeipſo, Dominus eſt filius hominis etiam ſabbati. Idem autem in perſona eſt filius hominis,& filius Dei. Quod autem arguitur vltra, quod Deus ſit mutabilis, non valet. Nam immutabilis exiſtens, mutabilia operatur, ſicut incorporeus exiſtēs corporalia operatur,& facit. Et quod vltra dicitur, quod ſanctificatio ſabbati fuit præcepta ad ſemper, non eſt verum. Nam vbi de ipſa ſcribitur Exo.31.d. *Pactum eſt ſempiternum*, in Hebræo habetur, *pactum eſt beollam*, i. in ſeculum quod non ſignificat æternitatem, ſed tempus longum communiter acceptum. Et hoc modo dicitur Ier.2.d. *A ſeculo confregiſti iugum meum*, i. ab antiquo tempore, in Hebræo habetur, beollam confregiſti, &c. i. a ſeculo. Aliquando vero accipitur pro tempore determinato, quod tamen poteſt eſſe ſatis breue, ſicut Deut.15.c. dicit̃. *Perforabis aurem eius in ianua domus tuæ,& erit tibi ſeruus in æternum.* In Hebræo habet̃. *Perforabis,&c.& erit tibi ſeruus beollam.* Ideſt, in ſeculum,& hoc tempus poterat eſſe breue, vel lōgum. Vnde dicit hic gloſſa Hebraica, beollam, ideſt, cunctis diebus ſeculi domini vſque ad iubileum. Si.n. infra annum a perforatione auris ſerui moreretur dominus, fiebat liber a ſeruitute. Et ſi viueret vltra annum iubileum, ſeruus tamen fiebat liber in anno iubileo. Patet igitur ex dictis, quod obſeruatio ſabbati non erat præcepta ad ſemper, ſed ad tempus. Et ex hoc patet, quod illi qui pro hac dictione Hebraica beollam, tranſtulerunt æternum, vel ſempiternum, dederunt ſimplicibus occaſionem errandi circa obſeruantiam ſabbati,& circuncisionis.

Ad primū

Mat. 12.a.

Ad ſecundam

Quod autem arguit vltra de diſcipulis Ieſu ſpicas vellētibus, quod peccauerunt, non eſt verum. Non enim peccauerunt ratione facti, quia ſcribitur Deut.23.d. *Ingreſſus vineam proximi tui, comedas vuas quantum tibi placuerit.* Et idem intelligendum eſt de granis bladi, & alijs fructibus. Nec peccauerunt ratione temporis.ſ. diei ſabbati. Nam eorum eſuries eos excuſabat. Poſſet etiam probabiliter dici, quod ſimpliciter hoc poterant in die ſabbati. Non n. peccabant rōne comeſtionis, qa comedere in die ſabbati licitum erat omnibus Iudæis. Nec ratione excuſſionis granorum de ſpicis, q̄ eſt quædam præparatio cibi, quia licet p̄paratio cibi p decoctionē eſſe prohibita fieri in die ſabbati, Ex. 16.c. quia ibi eſt longus labor,& diſtractio.ſ. compoſitio lignorū & accenſio ignis,& compoſitio vaſorum ad ignem,& ſollicitudo circa decoctionem, vt fiat opportune, tamen aliquę præparationes

A tiones parui laboris, & paruæ diſtractionis, in die ſabbati poterant fieri, vtpotè cibum coctum præcedenti die diſponere in vaſis, & ponere ſuper menſam mappam, & ſimilia. Et ſimiliter etiam quæ cruda comedebantur, vt herbæ, licitũ erat lauare. Vel ſicatio autem ſpicarum non videtur eſſe magis laborioſa, ſeu diſtractiua, ſed minus, & per conſequens tacita. Quod autem vltra arguit, quòd Dauid, & viri eius erant in maiori neceſſitate famis, quàm diſcipuli Ieſu, non videtur veriſimile. Habebãt.n. aliquam pecuniam, vel aliqua pignora ad habendum cibũ aliunde, quæ diſcipuli Ieſu non habebant, quia ſine pecunia, & pera & cum ſimplici veſte neceſſaria incedebãt. Vnde nec Achimelech ſummus ſacerdos quæſiuit de neceſſitate Dauid, & virorũ ſuorũ ad hoc quòd daret eis licitè panẽ ſanctũ, ſed ſolũ de mũdicia eorũ, maximè à mulieribus, vt patet 1.Reg.21.b. Qđ autẽ arguitur vltra, ꝙ Dauid peccauit panes illos comedendo, patet falſum, non ſolũ ꝑ verbũ Saluatoris factũ excuſantis, ſed ẽt per ſcripturã veteris Teſtamẽti, q̃ non reprobat comeſtionẽ Dauid, nec Achimelech cõceſſionẽ. Et quia ſummus ſacerdos erat, non eſt veriſimile ꝙ ignoraret quid eſſet licitum, vel illicitũ circa obſeruãtiã ſabbati. Ipſe aũt dixit. Si mundi ſunt pueri, maximè à mulieribus, manducent. Quaſi dicat fames, ſuppoſita dicta mũdicia, facit comeſtionẽ licitã. Qđ aũt vltra dr̃ ꝙ eadẽ rõne debuit excuſare, vel relaxare adulteriũ cũ Bethſabee, & homicidiũ Vriæ. Dicẽdũ ꝙ falſum eſt Nã iſta ſunt per ſe mala, nec poſſunt bene fieri, propter quod in talibus non habet locum diſpenſatio.

Quòd aũt vlterius dr̃ de ſacerdotibus in tẽplo laborãtib. manualiter, & licitè, nõ ſolũ accẽdẽdo ignẽ, vel potius nutriẽdo, ſicut præcipit̃ Leu.6.b. Ignis in altari meo ſemper ardebit, quem nutriet ſacerdos, ſubijciẽs ligna mane ꝑ ſingulos dies, ſed ẽt hoſtias lauãdo, & ſuper altare cremãdo, & hoc ratione tẽpli, vel potius diuini cultus ibidẽ finiendi. Eadẽ rõne, vel maiori, diſcipuli præſente Ieſu, & eius licẽtia poterãt licitè vellere ſpicas, dato ꝙ alias eſſet illicitum, quod tamen non eſt, vt ſupradictum eſt. Io ſubdidit Saluator. Dico autem vobis, quia maior templo hic.

B Octauo accipit Iudæus illud quod ſcribitur Mat.12 c. *Omne peccatum, & blaſphemia dimittetur hominibus, ſpiritus autem blaſphemiæ non dimittetur. Et qui cunque dixerit verbum contra filium hominis remittetur ei, qui autem dixerit contra ſpiritumſanctum non remittetur ei, neque in hoc ſeculo, neque in futuro.* Ex his arguit ſic: Vos Chriſtiani dicitis quod pater, & filius, & ſpirituſſanctus ſũt vnius eſſentiæ, & vnius voluntatis, quomodo ergo eſt peccatũ, ſeu blaſphemia contra ſpiritumſanctum, & non contra filium, & patrem? Et quomodo vnus remittit peccatum, vel blaſphemiam ſine alio? Hæc enim quæ videntur haberi ex verbis Ieſu implicãt cõtradictionẽ. Nã ſi ſũt vnius eſſẽtiæ, & vnus blaſphemat̃, & alter nõ, ſeqtur qđ idẽ blaſphemat̃, & non blaſphemat̃. Et ſi ſunt vnius volũtatis, ſi vnus remittit & alter nõ, ſeqtur ꝙ idẽ remittit eidẽ blaſphemãti, & nõ remittit, q̃ ſunt ꝯdictoria.

Obiectio Iudæi contra trinitatem prima.

Item de anima blaſphemantis ipſum Chriſtũ ſeparata, quæro vbi ſit.ſ.in cœlo, vel in gehenna? Si dicatur, quod in cœlo, ſequitur quod ſpirituſſanctus ſit impotens ad puniendum blaſphemiam ſibi illatam, & ab eo non remiſſam. Si autem dicatur quod ſit in gehenna, ſequitur quòd pater, & filius ſint impotentes ad ſaluandum eam, cum remiſerint blaſphemiam.

Secunda

C Item ſi duo remittunt pater, & filius, & ſpirituſſanctus non remittit, quid proficit blaſphemanti, & quid ſibi nocet ſi ſpirituſſanctus non remittit, ex quo pater, & filius remittunt ei? Ex his ergo quæ ſibi videntur friuola, & contradictionem implicãtia, quæ conſequuntur ex verbis Ieſu Nazareni cõcludit ꝙ eius doctrina ſit nullius momenti. Satis patet intelligentibus, quod obiectiones iſtæ procedunt ex imaginatione falſa circa articulum trinitatis ſanctæ Et ideò declarãdum eſt primo ex ſcripturis Hebraicis, quòd in eſſentia diuina plures ſunt perſonę. Secũdò quòd ſunt tres. Tertiò ſoluentur obiectiones. Primum declaratur per principium ſacræ ſcripturæ. *In principio creauit Deus cælum, & terram*, vbi veritas Hebraica habet ſic. *In principio creauit Elohim cælum, & terram*. Eſt autem Elohim nomen plurale huius nominis el. vel elopha. qđ ſignificat qđ Deus. Per hoc igit̃ ꝙ hoc nomẽ plurale Elohim coniungit̃ cũ verbo ſingularis numeri cũ dr̃: *creauit Elohim*, ac ſi diceret̃, creauit dij, oſtenditur ꝙ in Deo eſt pluralitas ſuppoſitorũ eo ꝙ ſuppoſiti eſt agere, ſed per vnitatẽ actionis oſtendit̃ vnitas eſſentiæ in tribus ſuppoſitis, vel perſonis, q̃ licet non ſint tres dij, tamen ſunt tres vnam deitatem habentes. Sed ad hoc rñdent Iudæi dicentes, ꝙ hoc nomen Elohim indifferenter accipitur pro plurali, & pro ſingulari. Et quando accipitur pro Deo vero. ſemper tenetur in ſingulari. ſed hoc patet falſum. Nam aliqñ tenetur manifeſtè pro Deo vero, & tñ coniungitur cum adiectiuo pluralis numeri, & aliquando cum verbo pluralis numeri, quod non eſſet, ſi teneretur pro ſingulari, exemplum primi Ioſue vltim o. *Non poteris ſeruire domino, Deus enim ſanctus ipſe.* Hebraica veritas ſic habet. *Non poteris ſeruire domino, quia Elohim ſancti ipſi.* Item Iere.23. g.

Tertia

Reſponſio

Pluralitas perſonarum diuinæ naturæ.

D g. *Peruertiſtis verba Dei viuentis domini exercituum.* Hebraica veritas ſic habet. *Peruertiſtis verba Elohim viuentium domini exercituum.* Patet autem quòd iſtæ authoritates loquuntur de Deo vero. Nam Ioſue loquebatur populo de ſeruitute Dei veri, vt patet literam intuenti. Similiter hoc patet de ſecunda autoritate. Nam vbi habemus, domini exercituum, in fine authoritatis, pro hoc nomine domini, in Hebræo ponitur tetragrammaton, qđ de ſolo Deo vero poteſt dici, vt declarat Rabbi Moyſes in libro de directione perplexorum. Et tamen in iſtis authoritatib. hoc nomen Elohim coniungitur cum adiectiuis pluralis numeri, ut patet. Exemplum autem ſecundi. ſ. quod hoc nomen Elohim coniungitur cum verbo pluralis numeri, vt habetur 2.Reg.7.d. *Quæ eſt gens, vt populus Iſrael in terra: propter quem iuit Deus, vt redimeret ſibi in populum?* Hebraica litera ſic habet. *Quæ vt populus tuus gens vna in terra, propter quam iuerunt Elohim ad redimendum ſibi?* Item Eccl.2.c. *Quis eſt homo, vt ſequi poſſit regem factorem ſuum?* Hebraica litera ſic habet. *Quis eſt homo, vt intret poſt regem qui iam fecerunt eum.* Patet igitur ex eo modo loquendi Hebraico, quod in diuinis eſt pluralitas ſuppoſitorum, & vnitas eſſentiæ, quod Moyſes, & alij prophetæ dederunt intelligi ſtudioſis in lege per talem modum loquendi. Secundo oſtenditur, quod in diuinis eſt trinitas perſonarum, ſeu ſuppoſitorum, Iſa.48.c. *Non à principio in abſcondito locutus ſum ex tempore, antequam fierent ibi erant, & nunc dominus Deus miſit me, & ſpiritus eius.* Quòd aũt hæc ſint verba dñi loquentis, patet per literam præcedentem cum dr̃. *Manus quoque mea fundauit terram, & dextera mea menſa eſt cœlos, &c.* Et ſub eodem contextu ibidem loquens dicit. *Et nunc dominus Deus miſit me, & ſpiritus eius.* Similiter per literam immediatè ſequentem cum dicitur. Hæc dicit dominus Deus redemptor tuus ſanctus in Iſrael. In autoritate verò præmiſſa exprimitur Deus miſſus à Deo, & ſpiritu eius. Inter mittentem verò, & miſſum ſemper eſt diſtinctio perſonalis. Et ſic iſta ſcriptura impleta fuit in incarnatione filij, qui eſt Deus miſſus in mundum à Deo patre, & ſpiritu ſancto. Item Eccleſ.4.c. *Funiculus triplex difficiliter rumpitur.* Gloſſæ Hebraicæ ſenſus eſſe uidetur: Myſterium trini Dei, & vnius non facile diſcutitur. Sed hanc gloſſam moderni Iudæi peruertũt retorquentes hanc trinitatem ad tria attributa diuina, quæ ſunt potentia, ſapientia, & bonitas. Sed non vr̃ hæc eſſe ſententia gloſſæ per hoc quod dicit, non facilè diſcutitur, quilibet.n. etiam ſatis ſimplex ſcit Deum eſſe potentem, ſapientem, & bonum. Item ſicut Deus operatur per ſuam potentiam, ſapientiam, & bonitatem, ſic artifex creatus operatur per artem ſuam, ſicut per regulam directiuam, & per poteutiam ſuam qua tranſmutat materiam ad formam ſcamni, vel lecti, ſeu alicuius hmõi, per appetitũ bonitatis lucri. Et iſta tria multo plus differũt in eo, q̃ potẽtia, ſapiẽtia, & bonitas in Deo. Et ideò ſi ꝑꝑ iſta tria Deus dr̃ trinus, & unus in gloſſa ꝑdicta, multò fortius quilibet artifex diceret̃ trinus, & vnus qđ non eſt verũ, & coniungeret̃ ſingulare cũ verbo pluralis numeri, dicẽdo: Hirã fecerũt tẽplũ Salomonis, ſicut de Deo ſupra dr̃ ꝙ eſt rex q fecerũt hominẽ. Itẽ ſup illud Pſ.49. *Deus deorum dominus locutus eſt*, vbi in Hebræo ponunt̃ tria nomina diuina, & tranſlatio Hier. iuxta Hebræũ hẽt. *Fortis Deus dominus locutus eſt*: quærit gloſſa Hebraica, quare Aſaph ter nominauit dñm in principio huius pſalmi. Et rñdet, qa Deus in tribus proprietatibus cauſauit ſeculũ. Proprietates aũt iſtæ formaliter conſtituũt tres perſonas, quarũ opera ſunt indiuiſa. Aſaph aũt fuit auctor iſtius pſalmi. Iſta verò q hic dixi de trinitate plonarũ in vnitate eſſentiæ, tractaui diffuſius in quadã quæſtione de quolibet, qualiter ꝑ ſcripturas Hebræorũ oſtẽdi poſſit myſterium Chriſti quãtũ ad aduẽtũ eius primũ eſſe cõpletũ ex dictis ẽt patet, ꝙ non eſt contra intentionẽ antiquorũ Hebræorũ dicere pluralitatẽ in Deo, dum tamen vnitas eſſentiæ teneatur, quod nos Chriſtiani tenemus firmiter, & fideliter confitemur.

E

F

His dictis reſpondendum eſt ad obiectiones. Circa qđ ſciendum, quod Saluator Matth.12.c. diſtinguit blaſphemiam contra filium hominis a blaſphemia contra ſpiritumſanctum, primam vocans verba Iudæorum nequiter prolata contra benignitatem humanitatis ſuæ. Comedebat.n & bibebat cum hominibus, ẽt aliquando cum peccatoribus, ſicut clemẽtiſſimus medicus cum ægrotis. Et ex hoc Iudæi vocauerunt voracem, potatorem vini, Publicanorum amicum, vt habetur Mat.11.c. Et hanc blaſphemiam dixit Saluator eſſe remiſſibilem, eo quod erat excuſabilis in parte ex conſideratione fragilitatis humanę. Secundam verò blaſphemiam vocauit verba contra diuinitatem ſuam nequiter dictam. Videntes.n. ab eo fieri expulſiones dæmonum, illuminationes cæcorum, ſuſcitationes mortuorum, & conſimilia quę non poterant fieri niſi virtute diuina, Iudæi tamen nequiter attribuebãt ea virtuti dęmonis, dicẽtes Mat.12.b. *Hic dæmones non eijcit, niſi in Beelzebub principe dæmoniorum.* Et hãc blaſphemiam dixit Saluator irremiſſibilem, non ſimpliciter, ſed de difficili remiſſibilẽ. Nã ex parte blaſphemantiũ non erat aliqua excuſabilis ratio in toto, vel in parte. Et quia talis blaſphemia contrariatur

Ad obiectiones

Blaſphemia duplex.

A riatur principio remiſſionis peccatorũ. quod eſt virtus diuina & quia eadem deitas eſt in tribus perſonis, ideo blaſphemans cõtra vnam perſonam blaſphemat cõtra aliam. Et ſimiliter quia eadẽ bonitas eſt in tribus perſonis, ideò vna perſona non remittit ſine alia: Nam opera trinitatis ſunt indiuiſa. remiſſio tñ peccatorum aliqñ attribuitur perſonę ſpiritusſancti qa principiũ remiſſionis hmõi eſt bonitas q̃ eſt attributũ ſpiritusſancti. Patet igiẽ, ꝙ obiectiones Iudęi ſuprapoſitę procedũt ex falſa imaginatione. Reſtat aũt oſtẽdere, ꝙ irremiſſibile dupliciter dr̃. Vno modo, nullo mõ remiſſibile: Alio modo, de difficili remiſſibile. Hoc primò patet 5. metaphyſicæ vbi dr̃ ꝙ impoſſibile, & intrãſibile vno modo dr̃, quod nullo modo poteſt fieri, vel tranſiri. Alio modo quod poteſt ſed de difficili. Hoc ẽt declaratur de cõi modo loquẽdi. Dr̃. n. de cæco perfecto ꝙ non poteſt videre ſimpliciter, & de cæcutiente, ꝙ non poteſt videre, quia videt cũ difficultatę. Tertiò hoc declaratur ex modo loquendi ſcripturæ veteris Teſtamẽti. Ioſue cõſiderãs difficultatẽ populi ad bonũ. & pronitatẽ ad maiũ dixit. Ioſue vlt. c. *Non poteritis ſeruire dño, &c*, non intellexit de impoſſibilitate ſimpliciter, ſed de difficultate. Nam ibi ſubditur, ꝙ initũ fędus inter populum, & Deum, vt ſeruirent dño, &c. Item Ier. 13. e. dicitur. *Si poteſt Aethiops mutare pellem ſuam, & pardus varietates ſuas, & vos poteritis benefacere, cũ didiceritis malũ.* Quòd. n. Aethiops, & Pardus poſſint mutare pelles ſuas, hoc eſt impoſſibile ſimpliciter, ſed ꝙ aſſuetus ad mala, reuertaẽ ad bene agẽdũ, nõ ẽ impoſſibile, ſed difficile, eo ꝙ habitus vitioſus inclinat ad male agẽdũ ꝑ modũ naturę. Exẽpiũ aũt habetur in Manaſſe rege, qui diu fuit aſſuetus in peſſimis, & tñ finaliter reductus fuit ad bonũ virtutis, vt patet 2. Paral. 33. b. & in fine libri vbi poniẽ eius orõ.

Irremiſſibile dicitur dupliciter.

Quòd aũt Iudæus quærit vltimo de anima blaſphemãtis vbi ſit. Dicendum, ꝙ ſi receſſit à corpore cũ peccato blaſphemiæ, eſt in inferno. Si aũt receſſit totaliter expedita quantum ad culpam, & pœnam, eſt in cœlo. Si verò receſſit liberata à culpa, ſed adhuc ad pœnã tꝑalẽ obligata, detineẽ in purgatorio, donec purgeẽ, &

B ſic ad gloriã transferatur. Nec aliqua perſona diuina eſt impotẽs ad ſaluandum eam, vel puniendam, quia ſicut tres pſonæ ſunt, & vnus Deus, ita ſunt vnus omnipotens ad faciendũ de creatura quidquid placet ſibi ſecundum ordinẽ ſuæ ſapientiæ, & iuſtitię.

NOnò accipit Iudæus verbũ Ieſu Nazareni quod ſcribitur Matt. 18 b. *Non eſt voluntas ante patrem veſtrũ qui in cœlis eſt, vt pereat vnus de puſillis iſtis.* Et ibidẽ præmittitur. *Venit. n. filius hominis ſaluare quod perierat.* Item Mat. 13. b. dicit. *Ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, neque intelligũt.* Ex his arguit ſic: Si venit ſaluare qđ perierat, vt dicit, & tñ loquebaẽ pctõribus parabolicè, vt non intelligerẽt, nec per conñs conuerterent, vt ibidẽ in euãgelio ſubdiẽ, iſta vñr manifeſtè ſibi cõtradicere ſ. ꝙ quæreret ſalutẽ pctõrũ, & nõ quæreret, nec vellet.

Secunda.

Item iſtud vltimò dictum deſtruit verbum domini Ezech. 18. g. *Nolo mortem peccatoris, ſed vt magis conuertatur, & viuat.* Dicendum quod Chriſtus non ſemper loquebatur turbis parabolicè, ſed aliquando planè, & aperte tractans ea quæ ſunt de ſalutis neceſſitate, vt patet Mat. 6. & 7. vbi tradit formam perfectionis euangelicæ. Sed quoniam frequenter ad eius prædicationem veniebant homines maligni, non ad diſcendum, ſed ad inſidiandum ei, ideò tunc loquebatur parabolice, vt non intelligerẽt, ne daret ſanctum canibus, & poneret margaritas ante porcos. Aliqñ ẽt fidelibus, & deuotis loquens, parabolam præmittebat, & poſtea exponebat, vt ex præmiſſione parabolę veritas gratioſius caperetur. Et hic modus cõiter in ꝓdicationib. eccleſię obſeruaẽ. Patet igit, ꝙ Ieſus aliqñ loquebaẽ parabolicè, aliqñ planè. Et hoc rationabiliter. Nam Ezechiel, & alij prophetæ frequenter vtroque modo loquebantur, vt patet eorum libros intuenti. Moyſes ẽt aliqñ loquebaẽ populo velata facie, aliqñ vero ſine velamine.

Reſponſio ad primam.

C Item Iudæus arguens contra Ieſum, eo ꝙ dicit, in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, &c. arguit cõtra Deũ veteris Teſtamenti, & per conñs cõtra ſeipſum. Dicit. n. dñs Iſa. 6. c. *Excæca cor populi eius, & aures eius aggraua, &c.* Quam autoritatem Ieſus hic allegauit tanquã impletã in ſua prædicatione, per quã ſimplices, & illiterati fuerunt illuminati, in apoſtolis, & ſacerdotes. & Scribæ fuerũt excæcati, ſicut plenius dixi Iſa. 6. ca. Nec obſtat ꝙ verba ſunt hic aliqualiter mutata. Nã Apoſtoli, & euãgeliſtæ allegãtes ſcripturã veteris Teſtamẽti, magis curauerũt allegare ſenſum, q̃ verba. Hæc aũt excæcatio ꝓdicta fuit ab antiquis doctorib. iudæorũ exponẽtibus in libro Ciphere, i. decoris, illud ꝙ dixit Moyſes de populo Iſrael Deut. 32. *Generatio praua, atque peruerſa, hæccine reddis domino popule ſtulte, & inſipiens.* Gl. Stulte in his quæ præceſſerunt, & inſipiens ad ſeculum venturum: per quod intelligitur tempus Meſſiæ in gloſſis Hebraicis vbiq;.

Ad ſecundam.

Quod autem vlterius dicit Ieſum deſtruere verbum domini dicentis. Nolo mortem peccatoris, &c. non valet, Nam in populo ſunt pœnitentes, & obſtinati. De pœnitentibus dicit Dominus iſtud verbum, & multa conſimilia. De obſtinatis verò dicit comminationem aſperam, & totalem deſtructionem Iob 21. b. *Ducunt in bonis dies ſuos, & in puncto ad inferna deſcendunt, &c.* Et hoc

D patuit, per effectum in Chore, & ſibi adhærentibus. Num. 16. e. Et ideò ſi arguit Ieſum deſtruxiſſe domini verbum, eadem ratione ſequitur, quod Deus deſtruxit verba ſua, quod eſt iniquum, & contra ſeipſum, maximè cum in verbis domini in eodem contextu literæ talis modus loquendi contrarius de obſtinatis, & pœnitentibus frequenter inueniatur Deuterono. 32. f. *Ego occidam* ſcilicet obſtinatos, *& ego viuere faciam*, ſcilicet pœnitentes. Et Pſal. 77. e. *Cum occideret eos, quærebant eum, & reuertebatur, &c.* Occiſio refertur ad obſtinatos peccatores, reuerſio verò ad pœnitentes, qui aliorum pœna territi pœnitebant.

DEcimò accipit Iudæus illud quod ſcribitur Matt. 21. b. *Mane autem reuertens in ciuitatem eſuriit, & videns fici arborem vnam ſecus viam, iuit ad eam, & nihil inuenit in ea niſi folia tantum, & ait illi. Nunquam ex te fructus naſcatur in ſempiternum, & arefacta eſt continuò ficulnea.* Ex hoc arguit ſic: Si Ieſus fuiſſet Deus, & à longè cognouiſſet fructum ficulneam non habere, nec ad eam iuiſſet. Item cum ipſe dicat. *Benefacite his qui oderunt vos*: quomodo maledixit arbori, quę nihil nocuerat ſibi? Et ideò hoc videtur feciſſe ex perturbatione iræ.

Obiectio Iudaicalis.

Dicendum, quòd Ieſus non ſolum inquantum Deus, quem nihil poteſt latere, ſciuit fructum in arbore non eſſe, ſed etiam inquantum homo, quia quilibet etiam ſatis ſimplex poterat illud ſcire, cum non eſſet tempus ficorum, vt dicitur Mar. 11. b. Vt quid ergo iuit ad arborem fructũ vacuam? Dicendum, quòd ſicut prophetæ veteris Teſtamenti aliquando prophetabant verbis, aliquando ſenſibilibus ſignis, ſicut Ieremias prædixit deſtructionem ciuitatis Ieruſalem per Chaldeos, & portauit catenas ligneas in collo ſuo, vt habetur Ierem. 28. c. ad ſignificandum, quod populus catenis vinctus duceretur in captiuitatem. Ita Ieſus qui dicitur propheta magnus, Luc. 10. a. & de quo prædictum fuit Deutero. 18. c. *Prophetam ſuſcitabit vobis Deus de fratribus veſtris*, etiam deſtructionem ciuitatis Ieruſalem futuram per Romanos prædixit, Luc. 13. g. eo quòd non cognouiſſet tempus viſitationis ſuæ, ſcilicet per Chriſtum, quæ quidem cognitio ad ſacerdotes, & legiſperitos pertinebat, & ideo defectum eorum, & punitionem ſignificauit per ſenſibile ſignũ arboris fructu carentis. Nam ipſe veniens ad legiſperitos, & ſacerdotes, quorum fructum boni operis eſuriebat, vacuos bonis

Reſponſio

E operibus inuenit, & per maledictionem arboris eos à Deo maledicendos ſignificauit, & per eius arefactionem eorum deſtructionem præfigurauit. Nam poſtea capta ciuitate per Romanos, cum ſacerdotes miſericordiam peterent, Titus iuſſit eos occidi, dicens, decere ſacerdotes cum templo interire, vt ait Ioſephus lib. 7. ca. 19. de Iudaico bello. Patet igitur ex prædictis quòd Ieſus circa ficulneam nihil fecit ex ignorantia, ſeu perturbatione iræ, ſed ex magna ratione.

VNdecimo accepit Iudæus verba Ieſu Matt. 26. *Tunc venit Ieſus cum illis in villam quæ dicitur Gethſemani, & dixit diſcipulis ſuis. Sedete hic donec vadam illuc, & orem, & aſſumpto Pietro, & duobus filijs Zebedæi cœpit triſtari, & mœſtus eſſe. Tunc ait illis: triſtis eſt anima mea vſque ad mortem.* Sequitur. *Procidit in faciem ſuam orans, & dicens. Pater ſi poſſibile eſt, tranſeat a me calix iſte, &c.* Ex his dictis arguit ſic. Si Deus eſt, quomodo orauit? Ipſius enim Dei non eſt orare, ſed ab alijs orari, vt ſic liceat loqui. Item quis vnquam audiuit loqui de Deo tremente, & timente cum Deus ſit omnipotens ad faciendum quod vult ſine difficultate? Si autẽ dicatis, quòd iſte timor, & tremor fuit in carne, & non in anima, quis eſt ita fatuus qui ignoret carnem non dolere, timere, vel tremere, niſi per animam?

Obiectio Iudaica ad pri.

Item per hoc quod dicit. *Tranſeat a me calix iſte, &c.* Patet ꝙ in eo non fuit virtus ad ſaluandum vitam ſuam, & carnem.

Secunda

Reſponſio, per prius dicta faciliter poſſunt ſolui iſta. Declaratum eſt enim ſupra per ſcripturas Hebræorum, quòd Meſſias in ve. Teſta. promiſſus, futurus erat verus Deus & verus homo in vna perſona. Item quòd redempturus erat mundum per paſſionem ſuam in humana natura. Item quòd Ieſus Nazarenus eſt verus Meſſias Iudæis promiſſus, iõ habuit corpus paſſibile, & mortale ꝓ noſtra redẽptione vſq; ad ſuã reſurrectionẽ, ĩ qua habuit corpus immortale, & glorioſum. Dicẽdũ, ꝙ Ieſus Nazarenus in humanitate ꝓ nobis aſſumpta, in qua minor eſt patre, orabat eũ ꝓ nobis, ſicut ſcribiẽ Iſa. 53. d. *Et pro tranſgreſſoribus orauit, vt non perirent*, qđ capitulũ intelligiẽ de Chriſto ad literã, ſicut ibidẽ multipliciter declaraui. Orauit ẽt ꝓ ſeipſo. Io 17. a. *Pater clarifica filium tuum.* Qđ aũt arguit de timore, tremore, & triſtitia. Dicendũ, ꝙ iſta nõ fuerũt in natura diuina, qa hoc eſt impoſſibile, niſi tñ metaphoricè, ſicut Gen. 6. a. dr̃. *Tactus dolore cordis intrinſecus delebo* inquit *hominem quem creaui a facie terræ.* Similiter nec in natura humana quantũ ad ſuperiorẽ partẽ animæ quæ eſt intellectiua, in qua Ieſus ab inſtanti ſuæ conceptionis fuit cõprehenſor, & ſummo gaudio fruebatur, ſed quantũ ad partẽ animę inferiorem, q̃ dr̃ ſenſitiua, quæ eſt in corporali organo, in qua Ieſus fuit

Reſponſio ad primam

A fuit viator, fuerũt p̄dicta ad opus noſtrę redēptionis, & vt in ipſo oñderetur vera natura ſenſib. cō ra futuros hęreticos qui dicturi erant, quod Chriſtus non habuit corpus paſſibile ſed cęleſte.

ſecundam Quod autem vlterius inducitur. *Tranſeat a me calix iſte.* Dicendum quod hæc petitio erat ſenſualitatis ſicut mouentis, quæ naturaliter horret mortem. Sed erat rationis proponentis tantũ per quam tamen rationem Ieſus acceptabat mortem, quia voluntas rationalis erat in eo totaliter voluntati diuinæ cōformis, ideo dicebat. Veruntamen non mea voluntas, ſed tua fiat. Et accipiť hic voluntas pro appetitu ſenſitiuo, quem appetitus intellectiuus ſuperat. Ideo de ipſo ſcribitur. Iſa. 53.c. *Oblatus eſt quia ipſe voluit.* In Hebræo habetur. *Anguſtiatus eſt quia ipſe voluit.* Et infra in eodem capitulo dicitur de ipſo. Tradidit in mortem animam ſuam, & cũ ſceleratis reputatus eſt. Et propter hoc dicebat. Matt. 26.d. *Spiritus quidem promptus eſt caro autem infirma*, ideſt, volũtas rationis prompta eſt ad mortem, caro autem infirma. i. ſenſualitas horret eam. Et hoc non ſolum inuenitur de Ieſu Nazareno, ſed etiã

Math. 7. de martyribus in nouo Teſtamento. Et ſicut patet de multis, etiã in veteri Teſtamento de Machabæis ab Antiocho tormentatis, & Eleazaro, de quo dicitur 2. Mach. 6.g. Sed cum plagis perimeretur, ingemuit & dixit. Domine qui habes ſanctam ſcientiã, manifeſte tu ſcis, quia cũ a morte poſſem liberari, graues corporis ſuſtineo dolores, ſecundum animam autem i. ſecundum partē animæ ſuperiorem, libenter hæc patior. Quod autem arguit Iudęus quod caro non dolet, timet, aut triſtatur, niſi per animam, hoc eſt verum de anima ſenſitiua Sed quia neſcit diſtinguere inter ſenſum & intellectum, ideo facit ridiculoſum argumentum.

ectio Iu- ilia. DVodecimo accipit Iudæus verbum Chriſti loquentis Mat. vlt.d. *Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra.* Ex hoc arguit, quod Ieſus non eſt Deus. Qui eſt ex ſe potentiſſimus, ab alio non accipit poteſtatem. Si autem dicatur, quod a patre eſt ſibi poteſtas data, non valet, quia Chriſtiani dicunt patrem & filiũ

Reſponſio. eſſe æquales. Dicendum quod in Ieſu eſt duplex poteſtas, ſicut eſt duplex natura. Vna eſt poteſtas diuina, quam habuit ab æterno, non tamen ex ſe, ſed ex patre, a quo eſt diſtinctus in perſona.

B Non tamen in hoc minor patre eſt, quia ab eo accipit eandem numero naturam & poteſtatem ſicut ſuperius dictum eſt. Tamē Ieſus non loquitur hic de iſta poteſtate, ſed de alia quam accepit a Deo in humana natura. Nam ab inſtanti aſſumptionis humanæ naturæ ad perſonam filij, illa natura habuit excellentiã ſuper omnem creaturam auctoritatiue, non tamen executiue. Nam inter homines apparuit in forma ſerui, in humana natura paſſibili pp myſterium noſtræ redemptionis adimplendum, ſicut fuerat prædictum Iſa. 35.b. *Vere languores noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros ipſe portauit, diſciplina pacis noſtræ ſuper eum, & liuore eius ſanati ſumus*, quod intelligitur ad literam de Chriſto etiam ſecundũ antiquos doctores Hebręorum, prout ibidem plenius declaraui. Sed in ſua reſurrectione accepit hanc poteſtatem executiue, ideo tũc dixit. *Data eſt mihi omnis poteſtas, &c.* Tamen in iudicio finali omnia plenius erunt ſubiecta ſibi, ſicut oſtendit Apoſtolus ad Heb. 2. Per hanc tamē poteſtatem quę finita eſt, non eſt, nec erit ęqualis Deo patri. Sic igitur patet reſponſio ad obiecta Iudæi ex verbis euangelij, ſecundum quod ad manum meam deuenerunt.

Argumenta Iudæi ex verbis Chriſtianorum.

Obiectio prima. PRimo arguit Iudæus ex verbis Chriſtianorum, dicēs. Vos dicitis, quod creator vnus eſt, & quod Chriſtus veſter ſit filius eius, & quod deſcendit de cęlis ſine ſeparatione a patre & a ſpiritu ſancto. Quando ergo vos dicitis, quod filius deſcendit in vterũ virginis, quæro ſi tunc pater & ſpirituſſanctus fuerunt ab eo ſeparati, an non: ſi dicitis quod ſic, eſt contradictio in verbis veſtris, quia dicitis quod deſcēdit ſine ſeparatione ab eis. Si vero dicitis, quod non, ſequitur quod pater & ſpirituſſanctus ſint incarnati ſicut & filius, quod vos negatis. Dicendum quod deſcenſus filij in vterum virginis non eſt intelligendus per motum localem, ſed per nouum effectum in virgine, qui quidem effectus eſt coniunctio diuinæ naturæ & humanæ in vna perſona. Hæc igitur coniũ

Reſponſio. ctio poteſt conſiderari dupliciter. Vno modo effectiue, & ſic facta fuit a tribus perſonis. ſ. patre & filio & ſpirituſancto. Nam eo-

C rum opera ſunt indiuiſa. Alio modo terminatiue, & ſic illa cōiunctio terminata eſt ad perſonã filij, propter quod ſolus filius diciť incarnatus. Licet autem ad hoc poni non poſſit exemplum ꝙ non D habeat plus de diſconuenientia quam de conuenientia, tñ quantum ad aliquid poteſt poni cōueniens. Ponatur igitur caſus quod Plato, Socrates, Cicero tractant matrimonium Berthę cum Socrate qui eſt media perſona. Si ergo quęratur a quo eſt effectiue iſta matrimonialis coniunctio, patet a tribus. Si autem quęratur ad quem eſt terminatiue, patet quod ad Socratem tantum, propter quod ipſe ſolus dicitur eſſe Berthæ maritus. Sic ſuo modo eſt in propoſito, quia licet pater & filius & ſpirituſſanctus ſint vnum in natura, tamen ſunt diſtincti in perſonis. Incarnatio vero terminata eſt ad filium prout perſonaliter diſtinguitur a patre & ſpirituſancto, non tamen dicitur ſeparatus ab eis, quia nomen ſeparationis nō recipitur in diuinis perſonis, quia ſignificat, diuerſitatem eſſentiæ, non ſic autem nomen diſtinctionis. Sic igitur patet, quod ad dictum Chriſtianorum de Chriſti incarnatione, non ſequitur contradictio ſeu aliud inconueniens.

SEcundo obijcit ſic. Ego quæro a vobis Chriſtianis, vtrũ Chriſtus veſter fuerit mittens, vel miſſus? Si dicitis quod miſſus, Obiectio ſecũda. quis vnquam audiuit Deum miſſum ad alium? Quaſi dicat hoc eſt apertum mendacium. Si autem dicatis, quod eſt mittens, vos facitis eum mendacem, quia dicit. *Ecce ego non ſum ſolus, ſed ego & qui miſit me pater.* Dicendũ quod Dei filius eſt mittens & miſſus. Fuit. n. miſſus in mundum a patre & ſpirituſancto in ſua incarnatione benedicta, ſicut ſuperius eſt declaratum per auctoritatē Iſa. 48.c. *Et nunc me miſit dominus, & ſpiritus eius.* Hæc dicit redemptor tuus ſanctus Iſrael. Eſt etiam mittens ſpiritumſanctum ſicut dicit Io. 16.b. *Mittam vobis ſpiritumſanctũ, &c.* Circa quod Reſponſio. ſciendum, quod miſſio alicuius importat duplicem habitudinem. Vnam ad mittentem, ſecundum quod aliquo modo miſſus procedit a mittente. Aliam ad terminum ad quem mittitur, ſecundum quod miſſus eſt vbi prius nō erat, vel eſt ibi alio modo quã prius. Licet autem in diuinis non ſit proceſſus vnius perſonæ ad alterã ſecundum motum localem, vel ſeparationem realē, tamen eſt ibi proceſſus ſecundum originem, quia filius procedit a patre, & ſpirituſſanctus ab vtroque. Sicut in nobis ſuo modo verbum intelligibile procedit a mente, non extra ipſam, ſed intra, & ſimiliter amor procedit ab vtroque. Sic igitur filius & ſpirituſſanctus habitudinem ad mittentem, habēt etiam habitudinem ad terminum miſſionis, non tamen ſic intelligendo, quod incipiãt eſſe vbi prius erant ſimpliciter, quia de neceſſitate ſunt vbique per eſſentiam, præſentiam, & potentiam, ſicut patet Ier. 23.e. *Cælum & terram ego impleo, dicit dominus.* Sed ſic intelligendo, quod incipiunt eſſe E vbi prius erant, tamen alio modo. Et hoc modo filius Dei dicitur miſſus in mundum a patre, quando incæpit ibi eſſe vt homo, vbi tamen prius erat vt Deus, Ioan. 1.a. *In mundo erat & mundus eum non cognouit, in propria venit &c.* Et ſimilier ſpirituſſanctus dicitur miſſus apoſtolis viſibiliter, quãdo ſuper eos apparuit in ſigno viſibili. Nam hoc modo prius non erat ibi. Et quotidie mittitur inuiſibiliter ad ſanctificandum creaturam rationalem, quia incipit ibi eſſe per gratiam ſanctificantem, vbi tamen prius erat per eſſentiam, præſentiam & potentiam. Ad argumentum Iudæi patet, quod non eſt contradictio dicendo, quod filius eſt mittens & miſſus, quia non eſt ſecundum idem.

TErtio dicit Iudæus. In libro Symonis Cephæ, dicit Ieſus. Ecce Sathan ſtudet ad interficiendum me de manu domini & non dabit me in manu Sathan. Et ex hoc arguit dicens, quare non confundimini vos Chriſtiani dicere iſtum Deũ ſic loquentem? Dicendum, quod iſte falſum accipit. Nam in epiſtolis Petri aut alibi non inuenitur hoc dictum a Ieſu Nazareno. Tum ſi hoc dixiſſet, & factum fuiſſet, nullum inconueniens ſequeretur. Nã ſupra declaratum eſt, quod eſt verus Deus & verus homo in vna perſona, ipſe vero ſicut Deus, permiſit ſe inquantum hominem a diabolo tentari, & de loco ad locum portari, vt ſupradictum eſt. Et quia pater & ſpirituſſanctus ſunt vnus Deus cum eo, ideo ab ipſis fuit etiam iſta permiſſio. Item ſi ſathan hoc modo permiſſus fuiſſet quærere quod Iudæus allegat falſo, nullum inconueniēs ſequeretur. Patet igitur Iudæi falſitas per hoc, quod obiectiones ſuas in aperto mendacio terminauit. Et ſic eſt finis, Deo laus qui eſt trinus in perſonis & vnus in eſſentia per infinita ſecula ſeculorum Amen.

F I N I S.

BIBL. TH.